a hic notat Baldus dictionem, *cætera*, comprehendere ea quæ sunt de perfectione contractus.
b an id quod venditorem facere & præstare oportet? (quo sensu cætera cognitionis dicimus, *l.29.ff.de minorib.* Omnia quæ ad causam pertinent) an generalem hypothecam intelligemus quomodo dicimus, cætera bona pignori dare, *l.2.§. qui potior. l. 1. ff. de distract.pignor.* vt sit sensus, pupillum ea generaliter obligare posse, quæ eius auctor alienare iusserit.

7 ¶ Eadem ratione, & si parens fundum vendidit, vel quis alius, cui pupillus successerit, potest dici, pupillum cætera [a] venditionis [b] inconsulto prætore posse perficere.

8 ¶ Fundum autem legatum repudiare pupillus sine prætoris auctoritate non potest. esse [c] enim & hanc alienationem, cùm res sit pupilli, nemo dubitat.

9 ¶ Non passim [d] tutoribus sub obtentu æris alieni permitti debuit venditio. námque non esse viam eis distractionis tributam. & ideo prætori arbitrium huius rei senatus dedit: Cuius officio in primis hoc conuenit excutere, an aliunde possit pecunia ad extenuandum æs [e] alienum expediri. quærere ergo debet, an pecuniam pupillus habeat vel in numerato, vel in nominibus, quæ conueniri possunt, vel in fructibus conditis, vel etiam in redituum spe [f] atque obuentionum. Item requirat, num aliæ res sint præter [g] prædia, quæ distrahi possint, ex quorum pretio æri alieno satisfieri possit. Si igitur deprehenderit, non posse aliunde exsolui, quàm ex prædiorum distractione, tunc [h] permittet distrahi. si modò vrgeat [i] creditor, aut vsurarum modus parendum æri alieno suadeat.

10 ¶ Idem prætor æstimare [k] debebit, vtrùm vendere potiùs, an obligare permittat. nec non illud vigilanter obseruare, ne plus [l] accipiatur sub obligatione prædiorum fœnoris quàm "quod" opus sit ad soluendum æs alienum, aut distrahendum arbitrabitur. ne propter modicum æs alienum magna possessio distrahatur. sed si sit alia possessio minor, vel minùs vtilior pupillo: magis eam iubere distrahi, quàm maiorem, & vtiliorem. [m]

11 ¶ In primis igitur, quotiens desideratur ab eo, vt remittat distrahi, requirere [n] debet "eum," qui se instruat de fortunis pupilli, nec [o] nimiùm tutoribus, vel curatoribus credere: qui nonnumquam, lucri [p] sui gratia, adseuerare prætori solent, necesse esse distrahi possessiones, vel obligari. Requirat ergo necessarios [q] pupilli, vel parentes, vel libertos aliquos fideles, vel quem alium, qui notitiam pupillarium habet. aut, si nemo inueniatur, aut suspecti sint, qui inueniuntur, iubere debet, edi rationes: itémque synopsin [r] bonorum pupillarium: aduocatúmque [s] pupillo dare, qui instruere [t] possit prætoris religionem, an adsentire venditioni, vel obligationi debeat.

12 ¶ Illud quæri potest, si prætor aditus permiserit distrahi possessionem prouincialem [u], an valeat, quod fecit & putem valere [x]. si modo tutela Romæ agebatur: & hi tutores eam quoque administrationem subierant [y].

13 ¶ Ne tamen titulo tenus tutores ære alieno allegato, pecunia abutantur, quam mutuam acceperunt: oportebit prætorem curare, vt pecunia accepta creditoribus soluatur, & de hoc decernere, daréque viatorem, qui ei renuntiet [z], pecuniam istam ad hoc conuersam, propter quod desiderata est alienatio vel obligatio.

14 ¶ Si æs alienum non interuenit, tutores tamen allegent expedire, hæc prædia vendere, & "vel" alia comparare [a], vel certè istis carere: videndum est, an prætor eis debeat permittere. & magis est, ne possit [b]: prætori enim non liberum arbitrium datum est distrahendi res pupillares: sed ita demum, si æs alienum immineat. proinde, & si permiserit, ære alieno non allegato, consequenter dicemus, nullam esse venditionem, nullúmque decretum. non enim passim distrahi iubere, prætori tributum est, sed ita demum, si vrgeat æs alienum.

15 ¶ Manet actio pupillo, si postea poterit probari, obreptum [c] esse prætori. sed videndum est, vtrùm in rem an in personam dabimus ei actionem. & magis est, vt in rem detur, non "tantùm" in personam aduersus tutores siue curatores.

16 ¶ Communia [d] prædia accipere debemus, si pro indiuiso communia sint. cæterùm si pro diuiso [e] communia sint: cessante oratione, decreto locus erit.

Si alius proprietatem fundi, alius vsumfructum habeat.

6. *Idem* "libro secundo de omnibus tribunalibus."

c Alienat, qui repudiat.
d *v. in hanc l. Rollãdum à Valle 1. consil.33.*
e *l.1.§.2.vers.2. ff. eod. adde l.15.§.2.ff. de re iudicata.*
f Hæc venditio est, fructuũ futurorum venditio.
g *l.16.C.eod.*
h Decreti interpositio in vẽditionibus rerũ pupillarium est futuræ venditionis permissio: quæ ordine præcedere ipsam venditioné debet.
i Res pupilli immobiles non aliàs vendi possunt quàm si creditor vrgeat vel dispendiũ sit in mora, *l. vltim. Cod.eodem.*
k *l.1.§ 2.vers. 2. ff.eodem.*
l iuxta modum necessitatis, mésuranda est potestas vendendi & obligãdi *Bald.* vt ne vnius nũmi prætextu aut vilissimi debiti res pretiosas & magno numero vendamus.
m *adde l.7.§.8. ff.de minoribus.*
n Inquirere facti veritaté à peritis iudex debet.
o Iudex non debet esse nimium credulus.
p nam quis facilè mentitur propter lucrum suũ *Bald.*
q *adde l.5. §.1.ff. quibus ex causis in possess.*
r breuem descriptionem bonorum pupillarium. de hac voce, vide Cuiac. 8 *obseruat.* 1. Robertum. 2. *animaduers.*14. Ant. Mercatorem. 2. *not.*14.
s *l. 9 §. 5. ff. de off. proconsulis: l. 1.§.4.ff. de postulando:* Bald. hic notat, vsitatum in Francia esse, vt inopi cũ Rege litigaturo Rex ipse aduocatum administret.
t vel ex eo aduocatorum vtilitas intelligitur, *adde l. 22. ff. de testibus.*
u Decretum potest interponi de re alibi existente.
x Ratione personæ, voluntaria iurisdictio effectum suum extendit ad res extra territorium iudicij sitas, *Bald.*
y tutius est tamen ab vtroque iudice decretum interponi, *l 30.§.1.ff.de excusat. tut. vide quæ notaui ad l.vltim. ff.de iurid. & l.16.Cod.de prædiis minorum.*
z hinc colligit Baldus, credi viatori seu nuncio publico & iurato, quoties ré exequitur secundum naturam sui officij, & in modicis.
a permutandi facultatem tutori, prætor tribuere non debet, *vide l.4.Cod.eodem.*
b *l.12.18.Cod.eodem.*
c *l.1.§.2.vers.2.ff.eodem.l.55.in fin.ff.de administrat. tutor.* Ex decreto obreptitio non transfertur dominium *Bald.*
d *vide l.7.ff.eodem.*

e vbi partes discretæ, ibi non est communio. Vbi non est communio, ibi diuisio. *Bartol.*
g *adde l.vltim.Cod.de fundo dotali.l.17. Cod. hoc titul. l.13. §.17.ff.commun.diuidund.*
h qui diuidit, alienat.
i quid si euidens sit vtilitas vtriusque pupilli? diuisionem valere aiunt interpretes, *argument. l. 14. in fin. ff. pro socio: l. vltim. ff. de iure dot. l.20.ff.de auctoritat. tutor.*

SEd si fortè alius proprietatem fundi habeat, alius vsumfructum: magis est, vt cesset hæc pars orationis, quæ de diuisione loquitur. nulla enim communio [f] est.

De prædiis communibus pupillorum. 1. De pignore distrahendo à creditore pupilli. 2. De parente tutore. 3 De tutore qui aliud fecit, quàm quòd decretum est. 4. De decreto alternato 5 Si res sine decreto obligetur.

7. *Idem* "libro trigesimoquinto ad Edictum."

SI pupillorum [g] sint communia prædia, qui diuersos tutores habent: videamus, an alienatio locum habere possit. &, cum prouocatio necessaria sit, puto alienationem [h] impediri [i]. neuter enim poterit prouocare [k]. sed ambo prouocationem exspectare. Item, si eosdem tutores habeant, multò magis [l] quis impeditam alienationem dicet.

1 ¶ Si pupillus dedit pignori "ex" permissu prætoris: nonnulla erit dubitatio, an alternatio possit impediri. sed dicendum est, posse [m] creditorem ius suum exequi. tutiùs [n] tamen fecerit, si prius prætorem adierit.

2 ¶ Si pater, vel parens, tutor sit alicui ex liberis: an prætor adeundus sit, si obligare velit? & magis est, vt debeat [o]. pronior tamen esse debet prætor ad consentiendum patri [p].

3 ¶ Si prætor tutoribus permiserit vẽdere, illi obligauerint, vel contrà: an valeat, quod actum est? & * mea fert opinio, eum, qui aliud [q] fecit, quàm quòd à prætore decretum est, nihil egisse [r].

4 ¶ Quid ergo si prætor ita decreuit, *vẽdere obligaréve permitto*? an possit liberorum arbitrium habere, qui faciat [s]? & magis est, vt possit. dummodò sciamus, prætorem non rectè partibus suis functum [t]. debuit enim ipse statuere, & eligere, vtrùm magis obligare, an vendere permittat.

5 ¶ Si obligauit rem tutor sine decreto, quamuis obligatio non valeat, est tamen exceptioni [u] doli locus. sed tunc, cùm tutor acceptam mutuam pecuniam ei soluerit, qui [x] sub pignore erat creditor.

6 ¶ Item videndum est, an & obligare ei rem possit. & dicendum est, si eandem sortem acceperit, nec grauioribus vsuris valere obligationem: vt ius prioris creditoris ad sequentem transeat.

De pro tutore prauo curatore. 1 De curatoribus. 2 an obligari communia possint.

8. *Idem* "libro secundo de omnibus tribunalibus."

QVi neque [y] tutores sunt ipso iure, neque curatores, sed pro tutore negotia gerunt, vel pro curatore: eos non posse distrahere res pupillorum, vel adolescentium, nulla dubitatio est.

1 ¶ Sed si curator sit furiosi, [z] vel cuius alterius non adolescentis: videndum est, vtrùm iure veteri valebit venditio, an hanc orationem admittemus. & puto, quia de pupillis princeps loquitur, & coniunctim tutoribus curatores accipiunt [a]. & [b] de cæteris puto ex sententia orationis idem esse dicendum.

2 ¶ An obligari communia possint, quæritur. sed non puto, sine decreto obliganda [c]. nam quod excepit oratio, ad hoc tantum pertinet, vt perimatur communio [d], non vt augeatur difficultas communionis.

Si præsidis successor fraudem & dolum deprehenderit.

9. *Idem* "libro quinto Opinionum."

QVamuis antecessor præsidis decreuisset, ea prædia venundari, quæ tutor pupilli, subiecto [e] nomine alterius emptoris, ipse sibi comparabat: tamen si fraudem & dolum contra senatusconsulti auctoritatem, & fidem tutori commissam, deprehendisset successor [f] eius: æstimabit, quatenus tam callidum commentum etiam in exemplum [g] coercere debeat.

De litis æstimatione.

10. *Idem* "libro sexto Opinionum."

ILlicitè [h], post senatusconsultum pupilli vel adolescentis prædio venumdato: si eo nomine, apud iudicem

k id est, alter ex pupillis alterum prouocare ad diuisionem non potest. vide tamen Socinum *regula* 329.
l Cur ita? *vide leg. 42. §. 6. ff. de procuratoribus.*
m facit lex 16. *ff. de pignoratitia.*
n *vide l. 3. Cod. de pignoribus.*
o *l.3. Cod. eod.*
p amare enim liberos præsumitur: de qua præsumptione, *vide Alciat. 1. præsumpt. 1.*
q etiam minus, quàm est permissum.
r A forma decreti non est recedendum. est enim stricti iuris, nec extenditur ad similia, vel minora *Baldus. adde l.8.§.13. ff. quibus mod. pignor. solut.* vide quæ notaui ad *l. 21.ff.. de regulis iuris.*
s quid faciat? *Haloander.*
t quia decretum iudicis non debet esse alternatiuum.
u *l. 14. Cod. eodem.*
x *vide leg. 16. ff. de pignoratitia.*
y *leg. 4. in fine Codice de cur. furiosi.*
z *leg. 11. in fine infrà eodem. leg. 2. Codice de curat. furios.*
a accipiuntur *Haloander.*
b *adde leg. 34. in fine ff. de contrahend. emptione.*
c *leg. 17. Codice. eodem.*
d *l.1.§.2. vers. vltimo suprà eodem.*
e *l.2. Codice eodem.*
f *l.26. suprà de testament. tutel.*
g *adde l.38.§.4. ff. de pœnis.*
h Illicitè quod hic dicitur venundatum prædium, éstne prędium vẽditum: non adhibitis, solemnitatibus iuris? An potius prædium venditũ proprio nomine? Bartolus in *l. cum vir. ff. de vsucap.* hoc postremum non putat: cùm hic titulus sit de alienationibus quæ fiunt per tutores, at non de his, quas tutor facit proprio nomine, vt in dubia quæstione hunc casum referamus ad suam Rubricam, *l. Imperator ff. de in diem addict.* Præterea vt se tutor hic obligauerit proprio nomine, in facto consensit: quod præsumi non solet, nisi probetur. *l. an Cello §. factum ff. de captiuis* ad hæc si nomine proprio hic vendidisset tutor, stricto iure repeteretur, & tamen dicitur hic repeti ex æquitate *ff. eod. l. vindicantem. ff. de euict.* Ex æquitate, inquam, quia promissio negatiua, *Non cõtra veniendi*, tacitè videtur inesse omni contractui: alioqui pateret fraudi ac dolo via. qua ex causa Interpretes notãt, *Rati* clausulam in mandatis superuacuam esse, cùm & ea omissa mandator ratum habere teneatur. Ab his hic intellectus improbatur lege *si seruo infrà qui & à quibus manumiss.* Postremò maior est dubitatio in hac interpretatione, quoniam si tutor se hic obligasset nomine proprio, indubius esset casus.

tutelæ,

a igitur non stricto iure: vt hinc colligas in hac facti specie, Tutorem se non obligasse proprio nomine, sed vt tutorem vendidisse.
b nec enim tam asperè tractãdum est ius prohibitæ alienationis prædiorum pupillarium, vt &, soluta æstimatione à tutore, in emptorem pupillus summo iure experiatur *Cuiac. ad l.14. in fin. ff. quod met. caus.*

tutelæ, vel vtilis actionis æstimatio facta est, eáque soluta: vindicatio prædij ex æquitate [a] inhibetur [b].

De causæ cognitione Cum curatores distrahere volunt.

11. *Idem* "libro tertio, de Officio proconsulis."

SI prædia minoris vigintiquinque annis distrahi desiderentur: causa cognita † præses prouinciæ debet, id permittere. Idem seruari oportet, & si furiosi [c] vel prodigi vel cuiuscumque alterius prædia curatores velint distrahere.

Si tutor in locum creditoris successerit.

12. *Marcianus* "libro singulari ad formulam Hypothecariam."

NOn fit † contra senatusconsultum, si cuius tutor creditori patris pupilli exsoluit, vt eius loco succedat.

De fundo infructuoso. 1. Si tutor errore elapsus vendiderit, & pretium acceptum creditorib. soluerit.

13. *Paulus* "libro singulari ad orationem Diui Seueri."

SI fundus sit sterilis [d], vel saxosus, vel pestilens [e]: vidédum est, an alienare eum nõ possit. & Imperator Antoninus & Diuus pater eius in hæc verba rescripserunt: Quod allegastis, infructuosum [f] esse fundum, quem vendere vultis: mouere nos non potest. cùm vtique pro [g] fructuum modo pretium inuenturus sit.

1 ¶ Quamquàm autem neque distrahere: neque obligare tutor pupillare prædium possit: attamen Papinianus libro quinto responsorum ait, "tutorem pupilli sine decreto prætoris non iure distrahere. si tamen (inquit) "errore lapsus vendiderit, & pretium acceptum creditoribus [h] paternis pueri soluerit: quandóque domino prædium cum fructibus vindicanti, doli non inutiliter opponitur [i] exceptio, pretium, ac medij temporis vsuras, quæ creditoribus debentur, non offerenti: si ex ceteris eius facultatibus æs alienum solui non poterit. Ego autem notaui: Etsi solui potuerit: si tamen illæ res saluæ erũt, ex quarum pretio æri alieno satisfieri potuit: dicendum est, adhuc doli exceptionem obstare, si lucrum captet pupillus ex damno alieno.

De testamento irrito.

14. *Idem* "libro nono Responsorum."

PAulus respõdit, etsi testamentũ patris postea irritum esse apparuit, tamen tutores [k] pupilli, siue curatores filij, nihil contra orationem Diuorum principum fecisse videri, si, secundùm voluntatem defuncti testaméto scriptam, prædium rusticum pupillare vendiderunt [l].

DE CVRATORIBVS [m] FVRIOSO ET aliis [n] extra minores dandis [o].

TIT. X.

De prodigo & furioso.

1. *Vlpianus* "lib.1.ad Sabinum."

LEGE [p] duodecim tabularum prodigo [q] interdicitur bonorum suorum administratio. quod moribus [r] quidem ab initio introductum est. sed solent hodie prætores, vel præsides, si talem hominem inuenerint, qui [s] neque tempus, neque finem [t] expensarum habet, sed bona sua dilacerando & dissipando [u] profudit, curatorem ei dare, exemplo furiosi [x]. & tamdiu erunt ambo in curatione, quamdiu vel furiosus sanitatem, vel ille sanos mores receperit, quod si euenerit, ipso iure [y] desinunt esse in potestate curatorum.

1 ¶ Curatio autem eius [z] cui bonis interdicitur, filio negabatur permittenda. Sed extat Diui Pij rescriptũ, filio [a] potiùs curationem permittendam in patre furioso, si tam probus sit.

De his qui reb. suis superesse non possunt.

2. *Paulus* "libro primo de officio Proconsulis."

† *l.6 l.18.C. eo. v. l.9.ff. de off. pro cons.* Cui inhibetur? An pupillo? An tutori? vtique tutori. Cur inhibetur? An quia sine solennibus vendidit? An quia pretiũ recepit?
c *l.8.§.1.ff.eo.*
† hodie fieret contra constitutionem Iustiniani *Nouell. 72. in prin.*
d Agrorum vitiosorũ alij steriles, alij saxosi. alij pestilentes.
e De pestilenti fundo vide *l. 4. Cod. de ædilitiis act.*
f Infructuosos Ecclesiæ fundos sine decreto vẽdi nõ posse hinc colligit Cuiacius Nouella 7.
g valor rei ex eius reditu intelligitur *adde l. 92.ff.de leg.1.*
h *l.14 Cod eod.*
i hinc colligit Bartolus *in l.8.ff. de transf.* minores (& ecclesiã) interdum res suas distrahere posse, etiam sine decreto.
k id Baldus extendit ad executores datos codicillis.
l hinc colligit Baldus, Testamẽtum irritum probare voluntatem defuncti.
m *§.1.Instit.23. Vlp.12.*
n vt prodigo 5. *Cod.* 70. muto, surdo. *l.10. Cod. de testam.*
o talis est prodigus, demẽs, fatuus, mutus, surdus, venter (*v.l.8.ff. eod.*) laborans morbo perpetuo *§.4. Instit.eod.* Bonis absentis, non defensi etiam datur curator *C de curatore bonis dãdo*: & bonis distrahendis. *l.9.ff. eod. adde his omnibus l.19. 20.21. 22.ff.de reb. auth.* & generaliter, omnibus, qui reb. suis superesse non possunt *v. Cuiac. hîc.*
p *Vlpian. titul. 12.§.2.& §.4.*
q *l.1.Cod.eod.l. 12.§.2.ff. de tutorib.dat. Cic. de Senectute.*
r *Vlp.11.§.2.* nostro more *Cic. ibid. v quæ notaui ad l.1.ff. de donat. int. vir.*
s Prodigus neque tempus neque finem habet expensarũ *adde Aristotel. 4. Ethic.1.* Sic largitio fundum non habet *Cicero 1. de offic.* Ita prodigus, à prodigendo id est, consumendo *Festus prodigere.*
t non habet fundum, peccat ἐν τῇ δόσει, sicut auarus ἐν τῇ λήψει. *Cuiac. ad l.6.ff. de verbor. obligat.*
u disperdendo: ídque sua nequitia, & liberos ad egestatem perducendo. formulam interdicendi prodigo, vide apud Paulum 3 *sent* 4.§.7.
x *Scripsi ad leges* XII. Tabularum. *Titulo de Tutelis adde Ciceronem. 2. de Inuentione & 3. Tusculana: 2. Vlp.3.l.7. Cod. de curat. furiosi: l.27.§. Sin autem. Cod. de Episcop. audien.* vt meritò hic quæri possit, an quemadmodum pater furioso substituere potest *§.1. Inst. de pupil.* ita possit prodigo *v.l.16.§.1.ff.eod.*
y i. quando certum est, eos neque furere amplius, neque prodigos esse *Bald.*
z i. patris furiosi.
a *l.3.Cod.eod.* b *§.4.inst.eod.*
c Filius patri furioso curator esse potest. *vt hic & l.1.ff.eod.l.4.ff.eod.l.12.§.1.ff. de tutoribus & curatorib.dat. adde l. 60.§.4. ff. mandati.l.3. Cod.eod.* neque impunè negligit furiosum parentem. *Nouell.115. c.3 §. 12.*

SEd & aliis dabit proconsul curatores, qui [b] rebus suis superesse non possunt: vel dari iubebit. nec dubitabit, filium quoque patri [c] curatorem dari.

De curatore bonis dando.

3. *Vlpianus* "libro trigesimo primo ad Sabinum."

DVm deliberant [d] heredes instituti adire, bonis à prætore curator datur [e].

De furiosa.

4. *Idem* "libro trigesimooctauo ad Sabinum."

FVriosæ matris curatio ad filium [f] pertinet. pietas enim parentibus, etsi inæqualis est eorum potestas, æqua [g] debebitur.

Si bona claræ personæ venire debeant.

5. *Gaius* "libro nono ad Edictum Prouinciale."

CVrator ex senatusconsulto constituitur, cùm clara [h] persona (veluti senatoris, vel vxoris eius) in ea causa sit, vt eius bona [i] venire debeant. nam, vt honestiùs ex bonis eius, quantum potest, creditoribus solueretur, curator constituitur, distrahẽdorum bonorum gratia, vel à prætore, vel in prouinciis à præside.

De causæ cognitione.

6. *Vlpianus* "libro primo de omnibus tribunalibus."

OBseruare [k] prætorem oportebit, ne cui temerè citra causæ cognitioné plenissimum curatoré det. quoniam plerique vel furorem, vel dementiam fingunt [l], quo magis, curatore accepto, onera [m] ciuilia detrectent.

De patrimonio corpore ac salute furiosi. 1. De alienatione facta à curatore, qui non cauit. 2. De exceptione rei Iudicatæ. 3. an vni ex curatorib. rectè soluatur: & an vnus rem furiosi alienare possit.

7. *Iulianus* "libro vigesimoprimo Digestorum."

COnsilio & opera curatoris tueri [n] debet non solum patrimonium. sed & corpus, ac salus [o] furiosi.

1 ¶ Curator dementi datus, decreto interposito, vti satisdaret, non cauit [p]: & tamen quasdã res de bonis eius legitimo modo alienauit. si heredes dementis easdem res vindicẽt, quas curator alienauit. & exceptio opponetur, *si non curator vendiderit*: replicatio dari debet, *aut si satisdatione interposita secũdum decretum vendiderit* quod si, pretio accepto, curator creditores furiosi dimisit [q], triplicatio doli tutos possessores præstabit.

2 ¶ Cum dementis curatorem, quia satis [r] non dederat, & res male administraret, proconsul remouerit à bonis, aliúmque loco eius substituerit curatorem, & hîc posterior, cùm nec ipse satisdedisset, egerit cum remoto negotiorum gestorum, posteáque heredes demẽtis cum eodem negotiorum gestorum agant, & is exceptione rei iudicatæ inter se & curatorem vtatur: heredibus replicatio danda erit, *aut si is, qui egit, satisdederat.* Sed an replicatio curatori profutura esset, iudex æstimabit. nam si curator sequens pecuniã, quam ex condemnatione cõsecutus fuerat, in ré furiosi vertisset: doli triplicatio obstabit.

3 ¶ Quæsitum est, an alteri ex curatoribus furiosi rectè soluetur, vel an vnus rem furiosi alienare possit. respondi, rectè solui [s]. eum quoque, qui ab altero ex curatoribus fundũ furiosi legitimè mercaretur, vsucapturum. quia * solutio, venditio, traditio, facti [t] magis, quàm iuris sunt. ideóque sufficit vnius [u] ex curatoribus persona: quia intelligitur alter consentire. denique si præsens sit, & vetet solui, vetet venire, vel tradi: neque debitor liberabitur, neque emptor vsucapiet [x].

De curatore bonorum ventris nomine.

8. *Vlpianus* "libro sexto de officio Proconsulis."

BOnorum, ventris [y] nomine, curatorem dari oportet. eúmque, rem saluam fore, viri boni arbitratu satisdare proconsul iubet. sed hoc, si non ex inquisitione detur. nam, si [z] ex inquisitione, cessat satisdatio.

d *l.8.ff.quib. ex caus. in possess.*
e aut signo publico defuncti domus obsignanda.
f *v.l.2. in fi. ff. eodem.*
g si ita est, cur non in nuptiis matris consensus æquè requiritur ac ipsius patris?
h Clarissimorum nomine, senatores olim honorati, *vt & l. 100.ff. de verborum signif. l.8. ff. de senatorib. l.22.ff. ad municip. l 10. Cod. de Nuptiis*: *Lampridius in Alexandro*, ac multis aliis clarissimis appellationé tributam esse verisimile est, quàm senatorib. Atque ita accipiẽda est clara dignitas *l. 23.ff. quod metus causa* clarissimus vir. *l.52.§.2.ff. de iudiciis l. 25.ff. de legat.3.* [illegible] *§.1.ff. de his quæ vt indignis. l. 12.ff. de publ. iudic. l.18.§. 1.ff. de iure fisci.* Lampridius *in Alexandro*, Præfectis Prætorio, senatoriam addidit dignitatem, vt viri clarissimi essent & declararentur: eáque nulla maiorem (quam conferret) dignitatem dicebat se habere Hadrianus, *teste Spartiano.* Postea Præsidibus prouinciarũ & aliis tributum vt clarissimi dicerẽtur, *v. Brissonium 3. select.* 16.
i *v. leg. 4. C. de curat. bon. dando.*
k Curator datur causa prius cognita.
l *facit l.13.§.1. in fi. l. 14. ff. de off. præs.*
m *facit l. 2. §. 2 in f. ff. de his qui notant.*
n id est defendi, vt passiuè hanc vocem accipias.
o quin & ipsi mores furiosi *l. 12.§.3.ff. de administ. tut.* & ipsa securitas spectãda *leg. 14. ff. de off. præs.*
p *v.§.2.ff.eod.*
q *l.13.§.1.ff.tit. prox.*
r *§.1.ff.eod.l.1.l.3.l.5.C. de tutor. qui non satisd.*
s vni sc. *l.14.§.5.ff.de solutionib.*
t Contractus & distractus sunt facti.
u *l.5.C.de administ.tut. Vlp.11.§.26.*
x Vide *Zasium. 2. Responsor. 39.* vbi exponit, quando actus legitimũ sint facti vel iuris.
y *l.20.ff.de tutorib.datis: l.24.ff.de reb.auth.*
z *l.13.in fin. ff. de tutoribus dat. Instit. de satisd. in pr.*

CORPVS
Iuris Ciuilis,
In quinque partes distinctum:

QVARVM PRIMA,

Historia iuris à Iustiniano compositi,
Institutionum Libri IIII,
Epitome Institutionum,
Digestorum seu Pandectarum Lib. L. continentur. Quæ reliquis partibus includantur, quinta docebit pagina.

HIS ACCESSERVNT COMMENTARII NOVÆ AC REPETITÆ prælectionis, Authore DIONYSIO GOTHOFREDO I.C. quibus, inter cætera, variæ lectiones, leges similes, contrariæ, abrogatæ: verborum, legúmque difficilium interpretationes, selectæ repetitiones, compendia, atque epitomata, anni singulis Codicis legibus additi, continentur. Addita Institutionum, Nouellarum Iustiniani, Leonis & Feudorum epitome, ad ordinem Edicti perpetui composita.

Secunda editio priore multò auctior.

LVGDVNI,
Apud hæredes Bartholomæi Honorati.
M. D. XC.
Cum priuilegio Sacræ Cæsar. Maiest. & Christianiss. Francorum Regis.

AD LECTOREM.

EA fuit animi mei cogitatio (benigne Lector) cùm meas ad ius Ciuile Notas primùm ederem, nõ ea tantũ quæ numen cœleste studiis meis priuata suppeditasset in publicum conferre, sed & ex aliis, iisq; recentioribus selectiora carptim referre, vt qui hac ætate quique futuri post nos essent, huius æui prudentũ varias ad ius operas saturatim ac saltuatim antea dispersas, veluti in lineã coniectas, quasi in tabula tandem conspicerent. Videbam inter priscos interpretes Accursium id suo fœlicissimè seculo tentasse, vt quæ ab optimis magistris partim viua voce, partim scriptis didicisset, ea in litteras ac perpetuos iuris cõmentarios referret. Quæ cùm ab eo magno successu præstita intelligebam, pro veteribus illis quos laudat, hoc est Irnerio, Ioanne, Martino, Hugolino, Rofredo, Alrico, Bulgaro Azone & aliis: Budeum, Alciatum, Zasium, Augustinum, Duarenum, Baronem, Brissonium, Cuiacium, Conanum, ac sexcentos alios ex omni penè litteratura authores mihi sumpsi: quorum merita studiáque vt veteribus illis politiora atque elegantiora, ita iure aut potiora aut paria: sanè, pleniora sunt. Cur enim recentiores illos nostros censeamus fœlicioribus Musis ac disciplinis imbutos, non aliquid suopte ingenio adinuenire atque excogitare potuisse, quod Aborigines (vt ita loquar) isti ac Fauni rudi tum orbe, vix intelligere atque adsequi potuerunt? Dicam liberè: Dei optimi diuina largitate secula nostra id assecuta, vt secretiora quæq; scientiarum ac disciplinarum omnium veterum, non modò nostris retecta fuerint, sed infinita propè non ita pridem inuenta cognita ac percepta: vt nisi quis ea veterũ studiis adiungat, in imperfecta Iuris interpretatione vagari eũ oporteat. Verùm vt rerum omnium exilia atq; abiecta initia sunt, sic editionẽ nostram à principio suo figura ac forma planariam atque humilem fuisse spontè recognoscã. Quæ tamẽ cùm, qualis qualis erat, multis probari videretur, arrepta inde lucri occasio fuit: hoc est, operis mei (inscio me primùm ac tãdem inuito) in aliã eámque maiorem formam producendi atque euulgandi. Hac veluti contumelia tactus, noua mea coniectanea diligentius retractare cœpi: totũ denique opus ita manu atque animo terere, vt de altera hac editione seriò cogitarem. Quid additum, deminutum, mutatúmve fuerit, ne multis cõmendem, legendo quisq; diligentia sua facile, vt spero & sentiet & æstimabit. Vtinam à ciuilibus bellis & à perfida ac peierata librorum meorum direptione (in queis pars harum Notarum potior continebatur) libero atque immuni mihi esse licuisset: neque

me belli tempestas cum familia tota à lare meo in sedes alias, mihi nouas, compulisset, non modò auctior (nam id minimum scribenti) sed purgatior, & (vt audenter etiam dicam) melior hæc editio foret. Fruere (Lector) & ea quidem mente, vt quod per belli tempus nondum mihi adsequi licuit, si Deus vitam & quietem (vtinam & studiis meis fautorem) dederit: à me postea certò exspectes. Vale. ex. Musæo nostro 12. Febr. 1590.

Coniecta

Coniecta in hoc iuris corpus.

Tomo I.

Summma priuilegii Cæſaris.

PRiuilegio Cæſareæ Maieſtatis cautum eſt, vt ne quis Typographus aut Bibliopola intra Sacri Romani Imperij, regnorúmque & dominiorum hæreditariorum, eiuſdem Maieſtatis, fines, & decem annorum ſpatium, computandorum à die prima editionis, Dionyſij Gothofredi I.C. Repetitæ lectionis commentarios, notáſque ad ius ciuile, ad Accurſium & Ciceronem, ſimili aut alio quopiā charactere vel forma, ſiue in toto, ſiue in parte recudere, aut alij recudendos dare, vel alibi etiam impreſſos adducere, vendere diſtraheréve, clàm vel occultè citra voluntatem & conſenſum prȩfati Gothofredi eiúſve hæredum prȩſumat, pœna hac conſtituta, vt & dicto Gothofredo, & Typographo, cui dictos libros cudendi curam commiſerit, vel alterutrius hȩredibus ac mandatariis, poteſtas ſit, ſuperiores libros, ita deprehenſos propria authoritate, vel magiſtratus loci vendicare, vt qui ſecus fecerit quàm hoc priuilegio continetur, omnibus illis libris de facto priuetur: Pœna prȩterea decem marcharum auri puri Cȩſareo fiſco, & dicto Gothofredo, ex ȩquo pendenda. Datum in arce regia, Pragȩ, die xxij. Febr. Anno Domini M.D.LXXXVIII. Regni Romanorum XIII. Hungarici XVI. Bohemici XIII.

Rudolphus.

Iacobus Curtius à Teufftenau.

Ad mandatum Cæſareæ Maieſtatis proprium.

P. Bernburger.

Extraict

Extraict du Priuilege du Roy.

HENRY par la grace de Dieu, Roy de France, & de Poloigne. A Nos Amez & Feaux Conseillers les gens tenans nos Cours de Parlementz Preuost de Paris, Seneschal de Lyon, Thoulouze, Bourdeaulx, Bailly de Rouen: & à tous nos autres Iusticiers & Officiers qu'il appartiendra, Salut & dilection. Nostre cher & bien-aimé Maistre Denys Godeffroy Aduocat en nostre Court de Parlement à Paris: Nous a fait dire & remonstrer, qu'auec grand labeur & vigilance il a REVEV VN COVRS DE DROICT CIVIL, par luy enrichy de plusieurs annotatiõs en la marge bien requises & necessaires: & iceluy reduict en meilleur ordre, & disposition plus methodicque, auec quelques obseruations & illustrations, dont ledit Cours se trouuera de plus facile intelligence au contentement d'vn chacun. Lequel Cours ledit exposant auec telles additions delibere faire imprimer & mettre en lumiere: ce qu'il ne peut sans grans fraiz: & craint qu'ayant fait telles auances, quelque autre voulust imprimer ou faire imprimer ledict Cours, & par ce moyen l'en frustrer de ses peines & labeurs, ce que luy tourneroit à grand preiudice & interest. A quoy il nous a treshumblement supplié luy pouruoir, & octroyer nos Lettres en tel cas requises & necessaires. Nous ce consideré inclinans liberalement à la supplication, & requeste dudict Godeffroy, ne voulans qu'il demeure frustré du merite de son labeur: Luy auons de nostre grace speciale, plaine puissance & authorité Royale permis & octroyé, permettons & octroyons, qu'il puisse & luy soit loisible faire imprimer ledict COVRS DE DROICT CIVIL: en telle forme & caracteres, & par tel Imprimeur que bon luy semblera, & que par luy sera choisi: auec defense à tous autres Imprimeurs & Libraires soyent regnicoles ou estrangers imprimer, distribuer, vendre: faire imprimer, distribuer, vendre, & mettre en vente ledict Cours, par tous les pays & ressorts de nostre obeyssance, & ce iusques au terme de dix ans, à cõter du iour que ledict Cours sera acheué d'imprimer, ny iceluy desguiser pour l'exposer en vente sans le consentement dudict Exposant. Ce que nous leur auons tresexpressément inhibé & defendu, inhibons & defendons, à peine de confiscation desdits liures trouuez en leur possession, & ailleurs, despens, dommages & interests dudit exposant, & d'amende arbitraire: & à ce que nostre intention soit suyuie, voulons qu'en exposant ce present priuilege ou l'abbregé d'iceluy audit Cours, il soit tenu pour suffisammẽt notifié à tous qu'il appartiendra, à ce qu'ils n'en preteudent cause d'ignorance. SI VOVS MANDONS & enioignons que de nostre presente permission & octroy vous faictes, souffrez & laissez ledit Godeffroy exposant, iouir & vser plainement & paisiblement, cõtraignant à ce faire & souffrir tous ceux qu'il appartiendra, & qui pour ce seront à contraindre par toutes voyes deues & raisonnables: Nonobstant oppositions ou appellations quelzconques, & sans preiudice d'icelles, pour lesquelles ne voulons estre differé. Car tel est nostre plaisir. Nonobstant que dessus, & quelconques ordonnances & lettres à ce cõtraires. Donné à Paris le quatorziesme iour de Feurier, l'an de grace Mille cinq cents quatre vingts & troys, & de nostre Regne le neufuiesme.

Par le Roy, M. Charles de Chanteclerc Maistre des Requestes ordinaires de l'Hostel. present.

Pontelain.

EXTRAICT DES REGISTRES DE PARLEMEMT.

VEVES par la Cour les lettres patentes du Roy données à Paris le quatorsiesme iour de Feurier Mil cinq cents quatre vingts & troys dernier. Souzsignées par le Roy, M. Charles de Chanteclerc Maistre des Requestes ordinaires de l'Hostel present, Pontelain. Obtenues par M. Denis Godeffroy Aduocat en icelle Cour. Par lesquelles ledict Seigneur permet audit Godeffroy faire imprimer par tel Imprimeur qu'il voudra choisir, VN COVRS DE DROICT CIVIL, par luy enrichy de plusieurs annotations en la marge, & reduict en meilleur ordre que deuãt, auec quelques obseruations & illustrations dudit Cours, & defences à tous autres Imprimeurs & Libraires soyent regnicoles ou estrangers, d'imprimer ou faire imprimer, distribuer ou vendre ledit Cours par tous les pais & ressorts de son obeyssance, pendant & durant le terme de dix ans, à conter du iour que ledit Cours sera acheué d'imprimer, ne iceluy desguiser pour l'exposer en vente sans le consentement dudict exposant: à peine de confiscation des liures qui seront trouuez en leur possessiõ, & d'amende arbitraire, & de tous dommages, despens, & interests, comme plus au long le contiennent lesdites lettres, La requeste presentée par ledict Godeffroy tẽdant à la verification, & enterinement desdites lettres le tout de l'ordonnance de ladicte Cour, communiqué au Procureur general du Roy, Ses conclusions sur ce, & tout consideré ladicte Cour en enterinant lesdites lettres patentes a permis & permet au suppliãt faire imprimer ledit COVRS DE DROICT CIVIL, par tel Imprimeur ou Libraire que bon luy semblera, selon les clauses & defences portées par icelles. Faict en Parlement le neufiesme Mars mil cinq cents quatre vintgs & troys.

Signé Budé.

Tiré de l'Extraict des registres ordinaires du Chastelet de Paris.

LEsdictes lettres ont esté enregistrées au Greffe du Chastelet de Paris le Ieudy dixseptiesme iour de Feurier mil cinq cents quatre vingts & troys.

Signé Drouard.

INSTITVTIONVM TITVLORVM INDEX.

Procemium de confirmatione Institutionum.

INSTI-

INSTITVTIONVM TITVLORVM INDEX, IVXTA ORDINEM ALPHABETI.

Prior numerus librum, alter titulum significat.

Finis huius Indicis.

TITVLI DIGESTORVM SEV PANDECTARVM IVRIS ENVCLEATI,

EX IVRE VETERI COLLECTI AVCTO- ritate Domini nostri sacratißimi Iustiniani Augusti.

Feliciter incipit liber primus.

De iure.

De iustitia & iure 1. De origine iuris, & omnium magistratuum, & successione prudentium 2. De legibus senatúsque consultis, & longa consuetudine 3 De constitutionibus principum 4.

De personis.

De statu hominum 5 De his qui sui vel alieni iuris sunt 6 De adoptionibus,& emancipationibus, & aliis modis quibus potestas soluitur 7.

De rebus.

De diuisione rerum,& qualitate 8

De actionibus: ac primùm de ipsorum iudicantium officio, auctoritate atque imperio.

De senatoribus 9 De officio consulis 10 De officio præfecti prætorio 11 De officio præfecti vrbis 12 De officio quæstoris 13 De officio prætorum 14 De officio præfecti vigilum 15 De officio proconsulis & legati 16 De officio præfecti Augustalis 17 De officio præsidis 18 De officio procuratoris Cæsaris, vel [illegible] 19 De officio iuridici 20 De officio eius cui mandata [illegible] iurisdictio 21 De officio adsessorum 22

LIBER II.

De iurisdictione 1 Quod quisque iuris in alterum statuerit, vt ipse eodem iure vtatur 2 Si quis ius dicenti non obtemperauerit 3

De in ius vocatione.

De in ius vocando 4 Si quis in ius vocatus non ierit, siue quis eum vocauerit quem ex edicto non debuerit 5 In ius vocati vt eant,aut satis vel cautum dent 6 Ne quis eum qui in ius vocabitur,vi eximat 7 Qui satisdare cogantur, vel iurato promittant,vel suæ promißioni committantur 8 Si ex noxali causa agatur, quemadmodum caueatur 9 De eo per quem factum erit,quo minus quis in iudicio sistat 10 Si quis cautionibus in iudicio sistendi causa facti non obtemperabit 11 De feriis & dilationibus & diuersis temporibus 12

De actionis editione,& quemadmodum pacto vel transactione nitatur aut elidatur.

De edendo 13 De pactis 14 De transactionibus 15

LIBER III.

Qui pro reo aut actore agere aut excipere in iudicio soleant.

De postulando 1 De his qui notantur infamia 2

De procuratoribus & defensoribus 3 Quod cuiuscunque vniuersitatis nomine,vel contra eam agatur 4 De negotiis gestis 5 De calumniatoribus 6

LIB. IV.

Quibus ex causis amissæ actiones, restitui à iudicio possunt.

De in integrum restitutionibus 1. Quod metus causa gestum erit 2 De dolo malo 3 De minoribus vigintiquinque annis 4 De capite minutis 5 De quibus causis maiores vigintiquinque annis in integrum restituantur 5 De alienatione iudicij mutandi causa facta 6

De foro competente & quemadmodum apud arbitros aut iudices agatur.

De receptis,qui arbitrium receperunt,vt sententiam dicant 7 Nautæ caupones,stabularij vt recepta restituant 8

LIB. V. *ex ordine: de Iudiciis liber primus.*

De iudiciis,vbi quisque agere vel conueniri debeat 1

De actionibus in rem seu vindicationibus rerum vniuersalium singularium, siue corporales siue incorporales sint, personarum siue prædiorum.

¶De inofficioso testamento 2 De hereditatis petitione 3 Si pars hereditatis petatur 4 De possessoria hereditatis petitione 5 De fideicommissaria hereditatis petitione 6.

LIB *ex ordine* VI. *de Iudiciis secundus.*

¶De rei vindicatione 1 De publiciana in rem actione 2 Si ager vectigalis id est emphyteuticarius petatur 3

LIB. *ex ordine* VII. *de Iudiciis liber tertius.*

¶De vsufructu & quemadmodum (quis) vtatur fruatur 1 De vsufructu adcrescendo 2 Quando dies legati vsusfructus cedat 3 Quibus modis vsusfructus vel vsus amittatur 3 De vsufructu earum rerum quæ vsu consumuntur vel minuuntur 4 Si vsusfructus petetur vel ad alium pertinere negetur 5 De operis seruorum 6 De vsu & habitatione 6 Vsufructuarius quemadmodum caueat 7

LIB. *ex ordine* VIII. *de Iudiciis liber quartus.*

¶De seruitutibus 1 De seruitutibus prædiorum vrbanorum 2 De seruitutibus prædiorum rusticorum 3 Communia prædiorum tam vrbanorum quàm rusticorum 4 Si seruitus vindicetur vel ad alium pertinere negetur 5 Quemadmodum seruitutes amittantur 6

LIB. *ex ordine* IX. *de Iudiciis liber quintus.*

De pauperie, damno, effusis, deiectis & noxa.

Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur 1 Ad legem Aquiliam 2 De iis qui effuderint vel deiecerint 3 De noxalibus actionib. 4

LIB. *ex ordine* X. *de Iudiciis liber sextus.*

De mistis in rem & personam actionibus.

Finium regundorum 1 Familiæ herciscundæ 2 Communi diuidundo 3.

Præparatoria iudiciorum.

Ad exhibendum 1.

LIB. *ex ordine* XI. *de Iudiciis liber septimus.*

De interrogationibus in iure faciendis,& de interrogatoriis actionibus 1 De quibus rebus ad eundem iudicem vtatur 2

Miscella.

De seruo corrupto 1. De fugitiuis 2. De aleatoribus 3 Si mensor falsum modum dixerit 4

De religiosis,& sumptibus funerum 5 & vt funus ducere liceat 5 De mortuo inferendo,& sepulchro inædificando 6

LIB. XII. *de rebus creditis primus.*

De condictionibus.

¶De rebus creditis si certum petetur, & de condictione 1. De iureiurando siue voluntario siue necessario siue iudiciali 2 De in litem iurando 3 De condictione causa data, causa non secuta 4 De condictione ob turpem vel iniustam causam 5 ¶De condictione indebiti 6 De condictione sine causa 7

LIB. XIII. *de Rebus secundus.*

De condictione furtiua 1. De condictione ex lege 2. De condictione triticaria 3. De eo quod certo loco dari oportet 4. De pecunia constituta 5. ¶Commodati vel contra 6. ¶De pigneraticia actione vel contra 7.

LIB. XIV. *de Rebus tertius.*

Si quid cum institore nauis, mensæ, tabernæ aut negotiationis alicuius, cum seruo filio, aut vxore alterius gestum erit, an & quæ ratio competat.

¶De exercitoria actione 1. De lege Rhodia de iactu 2. De institoria actione 3. De tributoria actione 4. Quod cum eo qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicetur 5. De senatusconsulto Macedoniano 6.

LIB. XV. *de Rebus quartus.*

De peculio 1. Quando de peculio actio annalis est 2. De in rem verso 3. Quod iussu 4.

LIB. XVI. *de Rebus liber quintus.*

Ad senatusconsultum Velleianum 1. De cōpensationibus 2. ¶Depositi vel contra 3.

LIB. XVII. *de Rebus liber sextus.*

Obligationes ex consensu.

¶Mandati vel contra 1. ¶Pro socio 2

LIB. XVIII. *de Rebus liber septimus.*

¶De contrahenda emptione, & de pactis inter emptorem & venditorem compositis,& quę res venire non possunt 1. De in diem addictione 2. De lege commissoria 3. De hereditate vel actione vendita 4. De rescindenda venditione, & quando licet ab emptione discedere 5. De periculo & commodo rei venditæ 6 De seruis exportandis, vel si ita mancipium veneat, vt manumittatur, vel contra 7

LIB. XIX. *de Rebus octauus.*

De actionibus empti* & * venditi 1. ¶Locati conducti. 2. ¶De æstimatoria actione 3. ¶De rerum permutatione 4. ¶De præscriptis verbis,& in factum actionibus 5

LIB.

Index Titulorum.

LIB. XLI.

Quibus ex causis dominium & possessio adquiratur.

LIB. XLII.

De sententiis.

Interdicta vniuersalium & singularum rerum: siue sacri, siue publici, siue priuati iuris sint.

LIB. XLIV.

Exceptiones.

Obligationes & actiones.

LIB. XLV.

Stipulationes.

LIB. XLVI.

LIB. XLVII.

Priuata delicta.

LIB. XLVIII.

Iudicia publica.

LIB. XLIX.

Appellationes.

De fisco.

De re militari.

LIBER L.

De municipiis.

Miscella.

FINIS.

INDEX OM-

INDEX OMNIVM TITVLORVM IN HOC VNIVERSO IVRIS CORPORE COMPRÆHENSORVM COLLECTVS PER P. C. Brederodum.

NOTÆ LIBRORVM.

I.	Institutiones	C.T.	Constitutiones Tiberij.
D.	Digesta seu Pandectæ.	C.I.I.	Constitutiones Iustiniani Iustini, &c.
C.	Codex.	L.	Leonis Nouellæ.
N.	Nouellæ.	C.I.	Constitutiones Imperiales.
E.	Edicta Iustiniani Imperatoris.	F.	Feudorum Consuetudines.
N.I.	Nouellllæ Iustini.	Ex.	Extrauagantes.

Index omnium Titulorum.

Deſcriptione

Index omnium Titulorum.

O

P

Q

R

tor

FINIS.

ΕΞ ΟΣΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΤΠ' ΑΥΤΩΝ ΓΕΝΟΜΕΝΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΣΥΓΚΕΙΤΑΙ

το παρουτων Διγεστων ητοι του Πανδεκτου του ἐυσεβεστατου βασιλεως Ιουστινιανου συνταγμα. id est,

EX QVOT ANTIQVIS AVCTORIBVS ET LIBRIS AB his, [illegible]is compositum est præsens Digestorum seu Pandectarum piissimi Imperatoris opus.

Ιουλιανου

Digeston βιβλια ενενηκοντα
Ad Minicium βιβλια ἑξ
Ad Vrseium βιβλια τεσσαρα
De ambiguitatibus βιβλιον εν

Papinianu

Quæstionon βιβλια τριακοντα επτα
Responson βιβλια δεκαεννεα
Definition βιβλια δυο
De adulteriis βιβλια δυο
De adulteriis βιβλιον εν

Quintu Muciu Scæuolu

Ορων βιβλιον εν

Αλφηνου

Digeston βιβλια τεσσαρακοντα

Sabinu

Iurisciuilion βιβλια τρια

Προκουλου

Επιστολων βιβλια οκτω.

Λαβεωνος

Πιθανων βιβλια οκτω
Posteriorum βιβλια δεκα

Νερατιου

Regularion βιβλια δεκαπεντε
Μεμβρανων βιβλια επτα
Responson βιβλια τρια

Iauolenu

Ex Casio βιβλια δεκαπεντε
Epistolon βιβλια δεκατεσσαρα
Ad Plautium βιβλια πεντε

Celsu

Digeston βιβλια τριακοντα εννεα

Πομπωνιου

AdQuintum Mucium lectionum βιβλια τριακοντα εννεα
Ad Sabinum βιβλια τριακοντα πεντε
Επιστολων βιβλια εικοσι
Variarum lectionum βιβλια δεκαπεντε
Ad Plautium βιβλια επτα
Fideicommisson βιβλια πεντε
Senatusconsultûm βιβλια πεντε
Regularion βιβλιον εν
Εγχειριδιου βιβλια δυο

Βαλεντος

Fideicommisson βιβλια επτα

Μαικιανου

Fideicommisson βιβλια δεκαεξ
Publicon βιβλια δεκατεσσαρα

Μαυρικιανου

Ad leges βιβλια ἑξ

Τερεντιου Κλημεντος

Ad leges βιβλια εικοσι

Αφρικανου

Quæstionon βιβλια εννεα

Μαρκελλου

Digeston βιβλια τριακοντα
Ad leges βιβλια ἑξ
Responson βιβλιον εν

Κερβιδιου Σκαιβολου

Digeston βιβλια τεσσαρακοντα
Quæstionon βιβλια εικοσι
Responson βιβλια ἑξ
Regularion βιβλια τεσσαρα
De quæstione familiæ βιβλιον εν
Quæstionum publicè tractatarum βιβλιον εν

Φλορεντινου

Institution βιβλια δεκαδυο

Γαιου

Ad edictum prouinciale βιβλια λβ
Ad leges βιβλια δεκαπεντε
Ad edictum vrbicum τα μονα ευρεθεντα βιβλια δεκα
Aureon βιβλια επτα
Δωδεκαδελτου βιβλια ἑξ
Institution βιβλια τεσσαρα
De Verborum obligationibus βιβλια γ
De manumissionibus βιβλια τρια
Fideicommisson βιβλια δυο
De casibus βιβλιον εν
Regularion βιβλιον εν
Dotalicion βιβλιον εν
Υποθηκαριας βιβλιον εν

Βενουλειου

Stipulationon βιβλια δεκαεννεα
Actionon βιβλια δεκα
De officio proconsulis βιβλια τεσσαρα
De pœnis paganorum βιβλιον εν
Publicon βιβλια τρια
De interdictis βιβλια ἑξ

Τερτυλλιανου

Quæstionon βιβλια οκτω
De castrensi peculio βιβλιον εν

Ιουστου

Constitutionon βιβλια εικοσι

Ουλπιανου

Ad edictum βιβλια ογδοηκοντατρια
Ad Sabinum βιβλια πεντηκοντα εν
Ad leges βιβλια εικοσι
Disputationon βιβλια δεκα
Protribonalion βιβλια δεκα
De officio proconsulis βιβλια δεκα
Πανδεκτου βιβλια δεκα
Regularion βιβλια επτα
Fideicommisson βιβλια ἑξ
Opinionon βιβλια ἑξ
De adulteris βιβλια πεντε
De appellationibus βιβλια τεσσαρα
De officio consulis βιβλια τρια
Instituton βιβλια δυο
Regularion βιβλιον εν
De censibus βιβλια ἑξ
Responson βιβλια δυο

Του αυτου μονοβιβλα

De sponsalibus
De officio præfecti vrbi
De officio præfecti vigilum
De officio curatoris reipublicæ
De officio prætoris tutelaris
De officio quæstoris

Παυλου

Ad edictum βιβλια ογδοηκοντα
Quæstionon βιβλια εικοσιεξ
Responson βιβλια εικοσιτρια
Breuion βιβλια εικοσιτρια
Ad Plautium βιβλια δεκαοκτω
Ad Sabinum βιβλια δεκαεξ
Ad leges βιβλια δεκα
Regularion βιβλια επτα
Regularion βιβλιον εν
Sention ητοι facton βιβλια ἑξ
Sention βιβλια πεντε
Ad Vitellium βιβλια τεσσαρα
Ad Neratium βιβλια τεσσαρα
Fideicommission βιβλια τρια
Decreton βιβλια τρια
De adulteriis βιβλια τρια
Manualium βιβλια τρια
Instituton βιβλια δυο
De officio proconsulis βιβλια δυο
Ad legem Aeliam Sentiā βιβλια γ
Ad legem Iuliam βιβλια δυο
Regularion βιβλιον εν
De censibus βιβλια δυο

Του αυτου μονοβιβλα

De pœnis paganorum
De pœnis militum
De pœnis omnium legum
De vsuris
De gradibus & adfinibus
De iure codicillorum
De excusationibus tutelarum
Ad regulam Catonianam
Ad senatusconsultum Orfitianum
Ad senatusconsultum Tertyllianū
Ad senatusconsultum Silanianum
Ad senatusconsultum Belleianum
Ad senatusconsultum Libonianum seu Claudianum.
De officio præfecti vigilum
De officio præfecti vrbi
De officio prætoris tutelaris
De extraordinariis criminibus
Υποθηκαρια
Ad municipalem
De publicis iudiciis
De inofficioso testamento
De septemuiralibus iudiciis

De iure singulari
De secundis tabulis
Ad orationem Diui Seueri
Ad orationem Diui Marci
Ad legem Velleam
Ad legem Cinciam
Ad legem Falcidiam
De tacito fideicommisso
De portionibus quæ liberis damnatorum conceduntur
De iuris & facti ignorantia
De adulteriis
De instructo & instrumento
De appellationibus
De iure libellorum
De testamentis
De iure patronatus
De iure patronatus quod ex lege Iulia & Papia venit
De actionibus
De concurrentibus actionibus
De intercesisionibus fœminarum
De donationibus inter virum & vxorem
De legibus
De legitimis hæreditatibus
De libertatibus dandis
De senatusconsultis

Tryphoninu

Disputationum βιϐλια εικοσιεν

Καλλιστρατου

De cognitionibus βιϐλια εξ
Edicton monitorion βιβλια εξ
De iure fisci βιϐλια τεσσαρα

Instituton βιβλια τρια
Quæstionon βιβλια δυο

Μενανδρου

Militarion βιϐλια τεσσαρα

Μαρκιανου

Instituton βιϐλια δεκαεξ
Regularion βιβλια πεντε
De appellationibus βιβλια δυο
Publicon βιβλια δυο

Του αυτου μονοβιϐλα

De delatoribus μονοβιϐλον
Υποθηκαριας μονοβιϐλον
Ad senatusconsultum Turpillianum μονοβιϐλον

Γαλλου Ακυλα

Responsa

Μοδεστινου

Responson βιβλια δεκαεννεα
Πανδεκτου βιβλια δεκαδυο
Regularion βιβλια δεκα
Differention βιβλια εννεα
Excusationum βιβλια εξ
De pœnis βιβλια τεσσαρα

Του αυτου μονοβιβλα

De præscriptionibus
De inofficioso testamento
De manumisionibus
De legatis & fideicommisis
De testamentis

De eurematicis
De enucleatis casibus
De differentia dotis
De ritu nuptiarum.

Ταιρουωτλωον Πατερνου

Militario n βιϐλια τεσσαρα

Μακρου

Militarion βιϐλια δυο
Publicon βιϐλια δυο
De officio præsidis βιβλια δυο
Εικοσων βιβλια δυο
De appellationibus βιβλια δυο

Αρκαδιου

De testibus βιβλιον εν
De officio præfecti prætorio βιβλιον εν
De muneribus ciuilibus βιβλιον εν

Ρουφινου

Regularion βιβλια δεκαδυο

Ανθου ητοι Φωριου Ανθιανου

Μερος ηδικτου βιβλια πεντε

Μαξιμου

Ad legem Falcidiam

Ερμογενιανου

Επιτομων βιβλια εξ

Εχουσι σιχ. ελ.

HISTORIA IVRIS

A IVSTINIANO COMPOSITI.

De nouo Codice faciendo ad Senatum vrbis Constantinopolitanæ anno 528.
De Iustinianeo Codice confirmando ad Mennam anno 529.
De Conceptione Digestorum ad Tribonianum anno 530.
De Confirmatione Institutionum ad cupidam legum iuuentutem anno 533.
De Confirmatione Digestorum duplex constitutio ad senatus & omnes populos anno 533.
De ratione & methodo iuris docendi ad Antecessores anno 533.
De emendatione Codicis Iustiniani & secunda eius editione ad Senatum vrbis Constantinopolitanæ anno 534.

DE NOVO *a* CODICE *b* FACIENDO AD SENATVM VRBIS Constantinopolitanæ.

Imperator IVSTINIANVS *Augustus ad Senatum vrbis Constantinopolitanæ.*

HAEc quæ necessariò corrigenda esse multis retro principibus visa sunt, interea tamen nullus eorum ad effectũ ducere ausus est: in præsenti rebus donare communibus auxilio Dei omnipotentis censuimus, & prolixitatem litium amputare: multitudine quidem cõstitutionum quæ tribus codicibus, Gregoriano, Hermogeniano, *c* atque Theodosiano, *d* continebantur, illarum etiam quæ post eosdem codices a Theodosio diuinæ recordationis, aliisque post eum retro principibus & à nostra etiam clementia positæ sunt, resecanda: vno autem codice sub felici nostri nominis vocabulo componendo, in quem colligi tam memoratorum trium codicum, quàm *e* nouellas post eos positas constitutiones oportet. 1 ¶ Ideóque ad hoc maximum, & ad ipsius reipublicæ sustentationem respiciens opus efficiendum, ele[ctos] tanto fastigio laborum, tantæque sollicitudini iniungentes, Ioannem virum excellentissimum exquæstore nostri palatij consularem atque patricium: Leontium virum sublimissimũ magistrum militum, expræfecto prætorio, consularem atque patricium. Phocani virum eminentissimum, magistrum militum, consularem atque patricium: Basilidem virum excellentissimum expræfecto prætorio Orientis, atque patricium: Thomam virum gloriosissimum quæstorem sacri nostri palatij, & exconsule: Tribonianum virum magnificum, magisteria dignitate inter agentes decoratum Constantinum virum illustrem, comitem sacrarum largitionum inter agentes, & magistrum scrinij libellorum, sacrarúmque cognitionum: Theophilum virum clarissimum, comitem sacri nostri consistorij & iuris in hac alma vrbe doctorem: Dioscorum & Præsentinum, disertissimos togato[s] fori amplissimi prætoriani. 2 ¶ Quibus specialiter per[mi]simus (resecatis tam superuacuis quantum ad le[gu]m soliditatem pertinet præfationibus, quàm similibus, & contrariis, præterquam si iuris alia diuisione adiuuentur: illis etiam quæ in desuetudinem abierunt) certas & breui sermone conscriptas ex iisdem tribus codicibus & nouellis constitutionibus leges componere, & congruis titulis subdere: adiicientes quidem & detrahentes, immo & *f* mutantes verba earum vbi hoc rei commoditas exigeret: colligentes vero in vnam sanctionem quæ variis constitutionibus dispersa sunt, & sensum earum clariorem efficientes: ita tamen vt ordo temporum earum constitutionum non solùm ex adiectis diebus consulibúsque, sed etiam ex ipsa compositione earum clarescat: primis quidem in primo loco, posterioribus verò in secundo ponendis. & si quæ earum sine *g* die & consule in tribus veteribus codicibus, vel in quibus nouellæ constitutiones receptæ sunt, inueniantur: ita his ponendis, nulláque dubietate super generali earum robore ex hoc oriunda: sicut & illas vim generalis constitutionis obtinere palam est, quæ ad certas personas rescriptæ, vel per pragmaticam *h* sanctionem ab initio datæ, eidem nouo Codici propter vtilitatem sanctionis insertæ fuerunt. 3 ¶ Hæc igitur ad vestram notitiam ferre properauimus, vt sciatis quãta nos diuturna super rerum communi vtilitate cura solliciter, studentes certas & indubitatas, & in vnum codicem collectas esse decætero constitutiones vt ex eo tantummodo sub felici nostro nomine nuncupando Codice, recitatio constitutionum in omnibus ad citiores litium decisiones fiat iudiciis. Dat. Idib. Febr. CP. DN. Iustiniano PP. A. II. COS. Anno Christi 528.

a ad differentiam Gregoriani, Hermogen. & Theodosiani. est tamen vetus habita ratione ad eum quo nũc vtimur de quo infrà.

b Prudentes responsa sua chartis aut membranis solebãt conscribere. Constitutiones verò & rescripta Codicibus & pugillarib. chartaceis, ligneis, æneis, vel eburneis moris erat perscribi: quæ postea in scriniis memoriæ & dispositionũ seruabantur. Eò factum est vt liber constitutionum potius Codicis quàm membranarum nomẽ obtinue[rit.]

c [illegible] Codi[ce] [illegible] ab a[ut]ore prior Codex ab Adriano [illegible] rianum: secũdus, à Claudio ad Diocletianum, latas leges continebat.

d A Theodosio Imp. in eo Codice leges Constantini ad Theodosi[u]m erant.

e Cõstitutiones à Theodosij temporibus ad suum seculum latas intelligit.

f Contius 1. *Ceil*. 9. nedum verba, sed authores legum mutatos notat. quin à Iustiniano euersã Theodosij legem, de interdictis consobrinarum nuptiis: & Arcadio, falsò adscribi. legem 19. *Cod. de Nuptiis* tradit. ad de quæ de facinoribus Triboniani scripsi *ad l. 5. § 2. ff. de præscrip. verb.*

g v. quæ notaui ad *l. 4. C. de diuersis rescriptis.*

h *v. l. 7. in pr. & §. 1. C de diuersis rescriptis & pragmaticis sanctionibus.*

DE IVSTINIANEO *i* CODICE CONFIRMANDO AD MENNAM. I.

Imp. IVSTINIANVS *Pius, felix, inclytus, victor ac triumphator, semper Augustus, Menna præfecto prætorio, ex præfecto huius alma vrbis CP. ac. Patricio.*

SVMMA reipublicæ tuitio de stirpe duarum rerum, armorum *k* scilicet, atque legum veniens, vimque suam exinde muniens, felix Romanorum genus omnibus anteponi nationibus omnibúsque gentibus dominari tam præteritis effecit temporibus, quam Deó propitio in æternum efficiet. istorum etenim alterum alterius auxilio semper eguit: & tam militaris res legibus in tuto collocata est, quam ipse leges armorum præsidiò seruatæ sunt. Merito igitur ad primam communium rerum sustentationem, nostram sententiam & mentem laborésque nostros referentes, militaria *l* quidem agmina multiplicibus & omnem prouidentiam continẽtibus modis correximus: & tam veteribus ad meliorem statum breui tempore ductis, quam nouis non solum exquisitis, sed etiam recta dispositione nostri nominis sine nouis expensis publicis constitutis, primo seruando posita, deinde noua ponendo, firmissima subiectis effecimus. 1 ¶ Sed cùm sit necessarium multitudinem constitutionum tam in *m* tribus veteribus Codicibus relatarum, quam post earum confectionem posterioribus temporibus adiectarum, ad breuitatem reducendo, caliginem earum rectis iudicum definitionibus insidiantem penitus extirpare: ad hoc commune præstandum beneficium Deo præsule prono animo nos dedidimus, & electis viris gloriosissimis, tam doctrina legum, quam experientia rerum, studióq; reipublicæ indefesso, & laudabili proposito pollẽtibus, sub certis finibus magnum laborem commisimus: perquem, tam trium veterum Gregoriani, Hermogeniani atque Theodosiani codicum constitutiones, quam plurimas alias post eosdem codices à Theodosio diuinæ memoriæ, cæterísque post eum retro principibus, à nostra etiam clementia positas, in vnum codicem felici nostro vocabulo nuncupandum colligi præcepimus: Tollendis quidem tã præfationibus nullum suffragium sanctionibus conferentibus, *n* quam contrariis constitutionibus, quę posteriore promulgatione vacuatæ sunt: similibus etiam præter eas quæ eadem pene sanciendo, diuisionem iuris aliquam facere noscuntur: ex qua diuidendo vetera nouum aliquid nasci videtur: multis insuper ad rectã huius Codicis compositionem pertinentibus, iisdem prudentissimis viris a nostro numine mandatis: & nostro studio pro republica instituto, suum præsidium Deus omnipotens annuit. 2 ¶ Ad istum enim laborem, & tanti operis consummationẽ electi vir excellentissimus exquæstore nostri palatij, consularis atque patricius Ioannes: & vir sublimissimus expræfecto prætorio consularis atque patricius, Leontius: vir quoque eminentissimus magister militum, consularis atque patricius, Phocas: etiam vir excellentissimus expræfecto prætorio per Orientem, & patricius, & nunc præfectus prætorio per Illyricum, Basilides: & vir gloriosissimus quæstor sacri nostri palatij, & exconsule Thomas: imo & vir magnificus magisteria *o* dignitate inter agentes decoratus, Tribonianus: & vir illustris comes sacrarum largitionum inter agentes, & magister *p* scrinij & libellorũ & sacrarum cognitionum, Constantinus: & vir illustris ex magistro, & iuris doctor in hac alma vrbe Theophilus: viri etiam disertissimi togati amplissimi fori tuę sublimitatis Dioscorus atque Præsentinus: *q* omnia quæ eis mandauimus, cum sedula & peruigili industria, moderatáque digestione, cum Dei auxilio ad prosperum tulerunt terminum, & eundem nouum Iustinianeum Codicem nobis obtulerunt ita compositum, vt & rebus profuturus esset communibus, & nostro conuenisset imperio.

3 ¶ Hunc igitur in æternum valiturũ iudicio tui culminis intimare perspeximus, vt sciant omnes tam liti-

i qui & nouus etiam dictus est *Constitut. s. cod.* aliàs ab emendato infr. *de emendat. Cod.*

k *§. 1. Inst. proh.*

l De constitutionib. ad rem militarẽ pertinentib. *Vide t 2. Cod. Tit. 34. ad 50. & 49. fforum: 16. 17. 18.*

m *de quib. constit. 1. in pr. sup. cod.*

n Pugnat tamen *lex 74. ff. ad Trebell.* Antonini Pij, cum l. 48. *ff. de constit. & demonst.* Antonini Caracallæ & cũ lege 3. *C. quando dies legat. lege 49. in pr. ff. de legat. 1.* quæ sunt Alexandri.

o Nota de magistro inter agẽtes.

p Qui & *ἀντιγραφεὺς* & princeps scriniorum dicitur à Lampridio. spectabilis, honore comitis ornatus, adsessor quodam modo Principis, differens à referendario Vtriusque munus, in Gallia, magistri requestarum cõplectuntur. *Cuia. l. 1. Cod. de magistris.*

q & ita decẽuiri electi sunt ad compositionem veteris codicis Iustinianei.

gatores quàm disertissimi aduocati, nullatenus eis licere decætero constitutiones ex veteribus tribus codicibus, quorum iam mentio facta est, vel ex iis quæ nouellæ constitutiones ad præsens tempus vocabantur, in cognitionalibus recitare certaminibus, sed solum eidem nostro Codici insertis constitutionibus necesse esse vti: *a* falsi crimini subdendis his, qui contra hoc facere ausi fuerint: cùm sufficiat earundem constitutionum nostri Codicis recitatio, adiectis etiam veterum iuris interpretatorum laboribus ad omnes dirimendas lites. nulláque dubitatione emergenda vel eo quòd sine *b* die & consule quædam compositæ sunt, vel quòd ad certas personas rescriptæ sunt: cùm omnes generalium constitutionum vim obtinere procul dubio est, sed & si quæ earum constitutionum detractis vel additis vel permutatis certis verbis (quod & ipsum præfatis excellentissimis viris specialiter permisimus) compositæ sunt: nullis concedimus ex libris veterum iuris interpretatorum aliter eas habentes recitare, sed solam iuris interpretatorum sententiam commendare: vt tunc teneat, cùm minimè aduersetur eiusdem nostri Codicis constitutionibus. 4 ¶ Si quæ verò pragmaticæ *c* sanctiones, quæ minimè in eodem nostro Codice receptæ sunt, ciuitatibus fortè, vel corporib. vel scholis, vel scriniis, vel officiis, vel alicui personæ impartitæ sunt: eas, siquidem aliquod priuilegium speciali beneficio indulgent, omni modo ratas manere: si verò pro certis capitulis factæ sunt, tunc tenere cùm nulli nostri Codicis aduersantur constitutioni, præcipimus. Sed & si qua regesta *d* in tui culminis iudicio, vel in aliis iudiciis ciuilibus vel militaribus, vel apud principia numerorum, pro publicis expensis, vel quibuscunque titulis ad publicum pertinentibus posita sunt: ea etiam prout communis rei commoditas exigit, firma esse censemus. 5 ¶ Illustris igitur & magnifica auctoritas tua pro innato sibi circa rempublicam nostrásque dispositiones explẽdas studio ad omnium populorum notitiam eundem Codicem edictis ex more propositis peruenire faciat: ipso etiam textu Codicis in singulas prouincias nostro subiectas imperio, cum nostra diuina subnotatione mittendo, vt eo modo ad omnium notitiam eiusdem nostri Codicis constitutiones valeant peruenire: & vt extantibus festis diebus, id est ex die sextodecimo Kalendarum Maij præsentis septimæ *e* indictionis, consulatu Decij viri clarissimi recitationes constitutionum ex eodem nostro Cod. fiant. Dat. VII. Id. April. CP. Decio V. C. Cos. 529.

DE CONCEPTIONE DIGESTORVM *f* AD TRIBONIANVM.

IMPERATOR CAESAR, FLAVIVS, Iustinianus, Pius, Felix, Inclytus ac triumphator, semper Augustus, Triboniano Quæstori suo. Salutem.

DEO *g* auctore nostrum gubernante Imperium, quod nobis a cœlesti maiestate traditum est, & bella feliciter peragimus, & pacem decoramus, & statum reipublicæ sustentamus: & ita nostros animos ad Dei omnipotentis erigimus adiutorium: vt neque armis confidamus, neque nostris militibus, neque bellorũ ducibus, vel nostro ingenio: sed omnem spem ad solam referamus summæ prouidentiam Trinitatis, vnde & mundi totius elementa processerunt, & eorum dispositio in orbem terrarum producta est.

1 ¶ Cum itaque nihil tam studiosum *h* in omnibus rebus inuenitur, quam *i* legum auctoritas, quæ & diuinas & *k* humanas res benè disponit, & omnem iniquitatem expellit: reperimus autem omnem legum tramitem, qui ab vrbe Roma condita & Romuleis descendit temporibus, ita esse confusum, vt in infinitum extendatur, & nullius humanæ naturæ capacitate concludatur: primum nobis fuit studium, a sacratissimis retro principibus initium sumere, & eorum constitutiones emendare, & viæ dilucidæ tradere: quatenus in vnũ codicem congregatæ, & omni superuacua similitudine, & iniquissima discordia absolutæ, vniuersis hominibus promptum suæ sinceritatis præbeant præsidium. 2 ¶ Hócque opere consummato, in vno volumine nostro nomine præfulgente, coadunato: cùm ex paucis & tenuioribus releuati ad summam & plenissimam iuris emendationem peruenire properaremus, & omnẽ Romanam sanctionem & colligere, & emendare, & tot auctorum dispersa volumina vno codice indita ostendere quod nemo neque sperare, neque optare ausus est: res quidem nobis difficillima, immo magis impossibilis videbatur. sed manibus ad cœlum erectis, æterno auxilio inuocato, eam quoque curam nostris reposuimus animis, Deo freti, qui & res penitus desperatas donare, & consummare suæ virtutis magnitudine potest. 3 ¶ Et ad tuæ sinceritatis optimum respeximus ministerium: tibique primo & hoc opus commisimus, ingenij tui documentis, ex nostri Codicis ordinatione acceptis: & iussimus, quos

a Constit. ad senatus. §. hunc igitur. & l. 25. l. vlt. ff. de falsis. l. 4. C. de falsis. adde. l. 1. ff. de concussione.

b v. l. 4. C. de diuersis rescriptis.

c l. vlt. §. vlt. C. de diuersis rescrip.

d v. in hunc locum Cuiacium 15. obs. 37.

e Indictiones vnde dictæ & quid significent, explicant Beda. c. 48. de natura rerum. Cuiacius initio Tituli. C. de Indictionib. & Matth. Beroald. 4. Chronic. 4.

f Digesta sic dicuntur, vt Græcis γράμματα: vel vt ipse Iustinian⁹ ait, διαίρεσις καὶ διατύπωσις Digesta etiã dicuntur quæ æconomiam habent. Cur digesta in hunc modum ff. veteres pinxerint, frustra quæritur ab Alciato 3. dispunct. 16. notariorum. n. inuentum est quod plerumq; nullam habet rationem Cuiac. 12. obs. vlt.

g l. 1. C. de veteri Iure.

h i. expetendum.

i adde l. 1. l. 2. ff. de legib. nouella 164. in pr. & Leonis 36.

k l. 10. in fi. ff. de iustit. & iur. olim, legum interpretandarũ scientia ad collegium Pontificum pertinebat. l. 2. §. 6. in fi. ff. de orig. iur. ad quos de omnibus diuinis & humanis etiam referebatur. Cic. 3. de Orat.

probaueris tam ex facundissimis antecessoribus, quàm ex viris disertissimis togatis fori amplissimæ sedis, ad sociandum laborem eligere. His itaque collectis, & in nostrum palatium introductis nobísque tuo testimonio placitis, totam rem faciendam permisimus: ita tamen, vt tui vigilantissimi animi gubernatione res omnis celebretur. 4 ¶ Iubemus igitur vobis antiquorum prudentium, *l* quibus auctoritatem conscribendarum interpretandarúmque legum sacratissimi principes præbuerunt, libros ad ius Romanum pertinentes & legere, & elimare: vt ex his omnis materia colligatur, nulla, secundum quod possibile est, neque similitudine neque discordia derelicta: sed ex his hoc colligi, quod vnum pro omnibus sufficiat. Quia autem & alij libros ad ius pertinentes scripserunt: quorum scripturæ nullis auctoribus receptæ, nec vsitatæ sunt: neque nos eorum volumina nostram inquietare dignamur sanctionem.

5 ¶ Cúmque hæc materia summa nostri numinis liberalitate collecta fuerit, oportet eam pulcherrimo opere extruere, & quasi proprium & sanctissimum templum iustitiæ consecrare: & in libros quinquaginta, & certos titulos totum ius digerere, tam secundùm nostri constitutionem Codicis, quàm edicti perpetui imitationem, prout hoc vobis commodius esse patuerit: vt nihil extra memoratam consummationem possit esse derelictum: sed his quinquaginta libris totum ius antiquum per millesimum & *m* quadringentesimum pene annum confusum, & à nobis purgatum, quasi quodam muro vallatum nihil extra se habeat. omnibus auctoribus iuris æqua *n* dignitate pollentibus, & nemini quadam prærogatiua seruanda: quia non omnes in omnia, sed certi per certa vel meliores, vel deteriores inueniuntur. 6 ¶ Sed neque ex multitudine auctorum, quod melius & æquius est, iudicatore: cum possit || forsitan || & deterioris sententia & multas & maiores in aliqua parte superare. Et ideo ea, quæ antea in notis AEmilij Papiniani ex Vlpiano & Paulo, necnon Marciano adscripta sunt, quæ antea nullam vim obtinebant propter honorem splendidissimi Papiniani, non statim respuere: sed si quid ex his ad repletionem summi ingenij Papiniani laborum, vel interpretationem necessarium esse perspexeritis, & hoc ponere legis vicem obtinens non moremini: vt omnes, qui relati fuerint in hunc codicem prudentissimi viri habeant auctoritatem, tamquàm si eorum studia ex principalibus constitutionibus profecta, & nostro diuino fuerant ore profusa: omnia enim meritò nostra facimus, quia ex nobis omnis eis impertietur auctoritas. nam qui subtiliter factũ emendat, laudabilior est eo, qui primus inuenit. 7 ¶ Sed & hoc studiosum vobis esse volumus: vt si quid in veteribus non benè positum libris inueniaris, vel aliquod superfluum, vel minùs perfectum: superuacua longitudine semota, & quod imperfectum est, repleatis, & omne opus moderatum & quam pulcherrimum ostendatis. Hoc etiam nihilo minùs obseruando: vt, si aliquid in veteribus legibus vel constitutionibus, quas antiqui in suis libris imposuerunt, non rectè scriptum inueniatis: & hoc *o* reformetis, & ordini moderato tradatis, vt hoc videatur esse verum, & optimum, & quasi ab initio scriptum, quod a vobis electum, & ibi positum fuerit. Et nemo ex comparatione veteris voluminis quasi vitiosam scripturam arguere audeat. cùm enim lege antiqua, quæ Regia *p* nuncupabatur, omne ius omnisque potestas populi Romani *q* in imperatoriam translata sunt potestatem: nos verò sanctionem omnem non diuidimus in alias & alias conditorum partes, sed totam nostram esse volumus: quid possit antiquitas nostris legibus abrogare? Et in tantum volumus eadem omnia, cùm reposita sunt, obtinere: vt, etsi *r* aliter fuerant apud veteres conscripta, in contrarium autem in positione inueniantur: nullum crimen scripturæ imputetur, sed nostræ electioni hoc adscribatur. 8 ¶ Nulla *s* itaque in omnibus prædicti codicis membris antinomia (sic enim à vetustate Græco vocabulo nuncupatur) aliquem sibi videlicet locum, sed sit vna concordia, vna consequentia, aduersario nemine constituto. 9 ¶ Sed & similitudinem, secundùm quod dictum est, ab huiusmodi consummatione volumus exulare. & ea, quæ sacratissimis constitutionibus, quas in codicem nostrum redegimus cauta sunt, iterum poni ex veteri iure non concedimus: cùm Diualium constitutionum sanctio sufficit ad eorum auctoritatem: nisi fortè vel propter diuisionem, vel propter repletionem, vel propter pleniorem indaginem hoc contigerit, & hoc tamen perrarò, ne ex continuatione huiusmodi lapsus oriatur aliquid in tali prato spinosum. 10 ¶ Sed & si quæ leges in veteribus libris positæ, iam in desuetudinem abierunt: nullo modo vobis easdem ponere permittimus. cùm hæc tantummodò obtinere volumus, quæ vel iudiciorum frequentissimus ordo exercuit, *t* vel longa consuetudo huius almę vrbis comprobauit, secũdùm Saluij

Iuliani

l l. 2. §. 47. vers. & vt obiter. ff. de orig. iur.

m atqui Iustiniani Imperium incipit anno 1280. vrbis vide Constit. ad senatũ in pr.

n & sic abrogata. l. 1. C. Theodos. de respons. prudentum. Cuiac.

o Liuor Græculus, gloriæ Romanæ ac Iuri plus detrimenti attulit, quàm Gothorum incendia & vastationes. Solom.

p lex regia. §. 6. Inst. de iure naturali.

q vide l. 1. §. sed in hoc studium. vers. & nemo. C. de veteri iure.

r Sic, crucis nomen, de quo apud Paulum 5. sent. 17. §. 2. & tit. 22. §. 1 Tribonianus in furcæ vocabulum commutauit. l. 28. §. 19. l. 38. §. 2. ff. de pœnis.

s Post Molineum Cuiacius 8. ad Africanum fol. 176. notat legem 11. & 14. ff. de reb. credit. nulla ratione conciliari posse cum l. 34. ff. mandati. Idem refert 5. obs. 38. in fi. errore Triboniani conflatum esse ἐναντίωμα inexplicabile inter legem 7. in f. ff. de ædilicio & legem 7. ff. de probation.

t adde l. 34. l. 35. & seq. ff. de legib.

Iuliani scripturam, quæ indicat * debere omnes ciuitates consuetudinem Romę sequi,quę caput est orbis terrarum, non ipsam alias ciuitates. Romam autem intelligendum est non solum veterem,sed etiam regiam *a* nostram, quæ Deo propitio cum melioribus condita est *b* auguriis. 12 ¶ Ideo iubemus,duobus istis codicibus omnia gubernari:vno constitutionum:altero iuris enucleati, & in futurum codicem compositi: vel si quid aliud à nobis fuerit promulgatum institutionum vicem obtinens, vt *c* rudis animus studiosi simplicibus enutritus, facilius ad altioris prudentiæ redigatur scientiam.

12 ¶ Nostram autem consummationem, quæ vobis Deo adnuente componetur, Digestorum vel Pandectarum nomen habere sancimus, nullis iuris peritis in posterum audentibus commentarios illi applicare, & verbositate sua supradicti codicis compendium confundere quemadmodum in antiquioribus factum est,cùm per contrarias interpretantium sententias totum ius penè conturbatum est. sed sufficiat per indices *d* tantummodo & titulorum subtilitatem, quæ παράτιτλα nuncupantur,quędam admonitoria eius facere,nullo ex interpretatione eorum vitio oriundo. 13 ¶ Ne autem per scripturam aliqua fiat in posterum dubitatio: iubemus non per simplorum *e* captiones & compendiosa ænigmata, quę multas per se & per suum vitium *f* antinomias *g* induxerunt, eiusdem codicis textum cõscribi etiam si numerus librorum significatur,aut aliud quicquam. nec enim per specialia sigla numerorum manifestari, sed per litterarum consequentiam explanari concedimus.

14 ¶ Hæc igitur omnia Deo placido facere tua prudentia vnà cùm aliis facundissimis viris studeat, & tam subtili, quàm celerrimo fini tradere: vt codex consummatus, & in quinquaginta libros digestus offeratur in maximam & æternam rei memoriam, Deíque omnipotentis prudentiæ argumentum, nostrique imperij vestrique ministerij gloriam. Data octauodecimo Kalendis Ianuariis, Lampadio & Oreste viris clarissimis consulibus.530.

FELICITER.

a Constantinopolim,quæ alibi vrbs Æterna appellatur.*l.1.C.de diuer.præd.vrb.*
b Remi necem subinnuit. quòd si Zosimo credimus,Constantinus Romulo nõ erit probior ob vxoris & filij necem.
c Institutionum scopus.
d per indicem *§.vlt.inst.de offic.iudicis διὰ συντόμου. Theoph.ibi. v.Cuiac.5.obs.25.*
e de siglis.*vide Constit.ad Antecessores.§.hæc autem.*
f ex eo fonte vitium.*l.57.in fi.ff. de iudiciis.* promanare tradit Petrus Faber. 1. *Semest.13.in fin.*
g & obscuritates in contractibus &testamentis *v.quæ not. ad nouel.47.c.2.in fi.*

DE *h* CONFIRMATIONE INSTITVTIONVM AD CVPIDAM LEGVM iuuentutem.

IN NOMINE DOMINI nostri Iesu Christi.

Imp.Cæsar Flauius, IVSTINIANVS, *Alamanicus, Gotthicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, pius, felix, inclytus, victor, ac triumphator, semper Augustus,cupidæ legum iuuentuti.*[S.D.]

IMPERATORIAM maiestatem non solùm *i* armis decoratam, sed etiam legibus oportet esse: armatam, vt vtrumque tempus, & bellorum,& pacis, rectè possit gubernari: & princeps Romanus non solùm in hostilibus præliis victor existat, sed etiam, per legitimos *k* tramites, calumniantium iniquitates expellat & fiat tam iuris *l* religiosissimus, quam victis hostibus triumphator ||magnificus.||

1 ¶ Quorum vtramque viam cum summis vigiliis, summaque prouidentia,annuente Deo,perfecimus. Et bellicos quidem sudores nostros Barbaricæ gentes sub iuga nostra redactæ cognoscunt,& tàm Africa,quam aliæ innumeræ prouinciæ, post *m* tanta temporum spatia, nostris victoriis a cœlesti numine præstitis, iterum ditioni Romanæ,nostróque additæ imperio, protestantur.Omnes verò populi legibus tam a nobis promulgatis, quam compositis,reguntur. 2 ¶ Et cùm sacratissimas *n* constitutiones,antea confusas,in luculentam ereximus consonantiam: tunc nostram extendimus curam ad immensa *o* veteris prudentiæ volumina, & opus desperatum,quasi per medium profundum euntes, cœlesti fauore iam adimpleuimus. 3 ¶ Cúmque hoc,Deo propitio, peractum est: Triboniano viro magnifico, magistro, & exquæstore sacri palatij nostri, || & exconsule|| necnon Theophilo, &Dorotheo *p*,viris illustribus,*q* antecessoribus,(quorum omnium solertiam,& legũ scientiam, & circa nostras iussiones fidem, iam ex multis rerum argumentis accepimus) conuocatis, mandauimus specialiter: vt ipsi nostra auctoritate, nostrísque suasionibus,Institutiones componerent,vt liceat vobis prima legum cunabula non ab antiquis *r* fabulis discere, sed ab imperiali splendore appetere: & tam aures, quàm animi vestri, nihil inutile, nihílque perperam positum: sed quod in ipsis rerum obtinet argumentis, accipiant, & quod priore tempore vix post quadriennium ||prioribus|| contingebat,||vt tunc constitutiones Imperatorias legerent:||hoc vos à primordio ingrediamini,digni tanto honore,tantáque reperti felicitate, vt & initium vobis & finis legum eruditionis à voce principali procedat. 4 ¶ Igitur post libros quinquaginta Digestorum seu Pandectarum, (in *s* quibus omne ius antiquum collectum est, quod per eundem virum excelsum, Tribonianum:necnon cæteros viros illustres,& facundissimos cõfecimus) in quatuor libros easdem Institutiones partiri iussimus: vt sint totius legitimæ scientiæ prima *t* elementa. 5 ¶ In quibus breuiter expositum est: & quod antea obtinebat: & quod postea desuetudine inumbratum,imperiali remedio illuminatum est. 6 ¶ Quas ex omnibus antiquorum Institutionibus, & præcipue ex Commentariis Caij *v* nostri,tam institutionum, quàm rerum quotidianarum aliisq; multis cõmentariis compositas, cùm tres viri prudentes prædicti nobis obtulerunt: & legimus, & recognouimus,& plenissimum nostrarum constitutionum robur eis accommodauimus.

7 ¶ Summa itaque ope, & alacri studio has leges nostras accipite, & vosmetipsos sic eruditos ostendite: vt spes vos pulcherrima foueat, toto legitimo opere perfecto, posse etiam nostram rempublicam in partibus eius vobis credendis gubernari. D.CP.xi.Kal.Decem. D.IVSTINIANO.PP.AA.III.Cons.533.

h ἡ διάταξις ἡ βεβαιοῦσα τὰ Ινστιτοῦτα.*Theophil.*
i *Arist.2.Pol.3.5.& 7.c.9.*
k νομίμοις ἐπινοίαις,i.legitimis adinuentionib. *Theoph.*
l *l.67.in fin.ff.de leg.2.*
m Africa, post 95.annos. *l.2.C. de off.pr.præt.Afr. Procop.* Italia post 60.
n priorem Codicem, qui hodie non extat, intelligit.
o 2000. librorum.300000.versuum.*j.constit.ad Antec ff.§.1.*
p & ita Triumviri, Tribonianus sc.Theophilus & Dorotheus, Institutiones compo-suerunt.
q qui Græcis πρεσβυτικοί. vetus glossarium Antessorem interpretatur πρηγήτωρ. quod verbum Tertulliani ætate pro doctore & magistro vsurpari cœpit. hîc pro Iuris professore sumitur. *adde Cuiac.7.obs.25.*
r i. τῆς χρήσεως ἐκβεβλημένοις. i. ab vsu reiectis. *Theoph.*
s Pandectæ dicuntur ἐκ τοῦ τὸ πᾶν εἰς ἓν ἀθροισθὲν ὑποδέξασθαι.
t Institutionum definitio.
v qui vixit sub Adriano, quem sacratissimum Principem appellat *l.pen. ff.ad Tertul.*

DE CONFIRMATIONE DIGESTORVM AD SENATVM ET omnes populos.

IN NOMINE DOMINI DEI NOstri Iesus Christi,Imperator Cæsar, Flauius,Iustinianus, Alamanicus,Gotthicus,Francicus,Germanicus, Anticus,Alanicus, Vandalicus, Africanus, pius, felix, inclytus,victor ac triumphator semper Augustus, ad Senatum & omnes populos.

TANTA *x* circa nos diuinæ humanitatis est prouidentia, vt semper æternis liberalitatibus nos sustentare dignetur.Post bella enim Parthica æterna pace sopita, pôstque Vandalicam gentem ereptam,&Carthaginem,immo magis omnem Lybiam Romano imperio iterum sociatam: & leges antiquas iam senio prægrauatas,per nostram vigilantiam præbuit in nouam pulchritudinem,& moderatum peruenire compendium. quod nemo ante nostrum imperium vmquam sperauit, neque humano ingenio possibile esse penitus existimauit. erat enim mirabile, Romanam sanctionem ab vrbe condita vsque ad nostri imperij tempora, quæ penè in mille *y* & quadringentos annos concurrunt, intestinis prœliis vacillantem, hócque & in Imperiales constitutiones extendentem, in vnam reducere consonantiam:vt nihil neque contrarium neque idem neque simile in ea inueniatur,& ne geminæ leges pro rebus singulis positæ vsquam appareant,námque hoc cœlestis quidem prouidentię peculiare fuit:humanæ verò imbecillitati nullo modo possibile. Nos itaque more solito ad immortalitatis respeximus pręsidiũ, & summo numine inuocato, Deum auctorem & totius operis præsulem fieri optauimus: & omne studium Triboniano viro excelso, magistro officiorũ, & exquæstore sacri nostri palatij & exconsule credimus, eique omne ministerium huiuscemodi ordinationis imposuimus,vt ipse vnà cum aliis{viris} illustribus & prudẽtissimis viris nostrũ desiderium adimpleret. nostra quoque maiestas semper inuestigando & perscrutando ea quæ ab his cõponebantur, quicquid dubium & incertum inueniebatur,hoc nomine cœlesti erecta emendabat, & in cõpetentem formã redigebat. 1 ¶ Omnia igitur confecta sunt, Domino & Deo nostro Iesu Christo possibilitatem tam nobis quam nostris in hoc satellitibus præstãte. Et principales quidẽ constitutiones duodecim libris digestas,iã antè in Codicem *z* nostro nomine præfulgentẽ contulimus.Postea verò maximũ opus adgredientes,ipsa vetustatis *a* studiosissima opera iam pene cõfusa & dissoluta, eidẽ viro excelso permisimus tam colligere quam certo moderamine tradere.Sed cùm omnia percontabamur,à pręfato viro excelso suggestũ est duo pene millia librorum esse conscripta,& plus quam *b* trecẽtiens decẽ millia versuum à veteribus effusa, quæ necesse esset omnia & legere & perscrutari, & ex his si quid optimũ fuisset, eligere. Quod cœlesti fulgore & summæ trinitatis fauore confectum est secundùm nostra mandata,quę ab initio ad memoratum virum excelsum fecimus:& in quinquaginta libros omne quod vtilissimum erat,collectum est: & omnes ambiguitates decisæ. nullo seditioso relicto.noménque libris imposuimus Digestorum seu Pandectarũ qui omnes disputationes & decisiones in se habent legitimas, & quod vndique fuit collectum, hoc in sinus receperunt, in centum quinquaginta penè millia *c* versuum totum opus consummantes. & in septem partes eos digessimus non perperam,neque sine ratione:sed in numerorũ naturam & artem respicientes, & consentaneam eis diuisionem partium conficientes. 2 ¶ Igitur prima quidem pars totius contextus, quæ Græco vocabulo πρῶτα nuncupatur, in quatuor libros seposita est. 3 ¶ Secundus autem articulus *d* septem libros habet,qui de iudiciis appellãtur. 4 ¶ In tertia verò cõgregatione omnia quę de rebus nominantur,cõtulimus, *e* octo libris

x *l.2.C.de veteri iure.*
y *vide constit.ad Tribon.§.5.*
z Codex.
a Pandectæ.
b *vide §.17. constit.ad Senatum.*
c Hic locus ostendit,versuum vocabulo leges & paragraphos intelligi non posse, sed potius lineas.*v.Cõtium. 1.lectio. 8. Duar. 2.disput.6.*
d à 5 ad finẽ.11.
e qui. 12. incipientes. 19. finiunt.

eis deputatis. 5 ¶ Quartus autem locus, qui & totius compositionis quasi quoddam inuenitur vmbilicum, octo libros suscepit: in quibus omnia, quæ ad hypothecā *a* pertinent, reposita sunt, vt non pignoraticia actione in libris de rebus posita multùm distarent. Alio *b* libro eodem inserto volumine, qui ædilicium edictum, & redhibitoriam actionem, & duplæ stipulationem, quæ de euictionibus proposita est, continet: quia hæc omnia titulis emptionum & venditionum consentanea sunt: & prædictæ actiones, quasi pedisequæ illarum ab initio processerunt, in vetustioris quidem edicti ordinatione in loco devia & multo distantia deuagātes: per nostram autem prouidentiam his congregatæ: cùm oportuerat ea quæ de eodem pene loquuntur, in confinio ponere. Alius itaque *c*, liber post duos primos nobis excogitatus est de vsuris, & traiecticiis pecuniis. & de instrumentis & testibus, & probationibus, necnon præsumptionibus. & memorati tres singulares libri iuxta compositionem de rebus positi sunt. Post hos si qua de sponsalibus vel nuptiis vel dotibus legibus dicta sunt, reposuimus, tribus *d* librorum voluminibus ea concludentes. De tutelis autem & curationibus geminos *e* libros conscripsimus. Et memoratam ordinationem octo librorum mediam totius operis reposuimus, omnia vndique tam vtilissima quàm pulcherrima iura continentem.

a de qua lib. 20.
b nempe. 21.
c liber sc. 22.
d nempe. 23. 24. 25.
e 26. 27.

6 ¶ Quintus autem exoritur nobis Digestorum articulus, in quem de testamentis & *f* codicillis tam priuatorum quàm militum, omne quidquid antiquis dictum inueniat quis depositum, qui de testamentis appellatur. De legatis autem & fideicommissis quinque *g* librorum numerus adgregatus est. Cúmq; nihil tā peculiare fuerat, quàm {vt} legatis quidem legis Falcidiæ narratio, fideicommissis autem Senatusconsulti Trebelliani singulis libris *h* vtrique eorum applicatis tota pars quinta in nouem libros coadunata est. Solum autem Senatusconsultum Trebellianum ponendam esse existimauimus: captiosas etenim & ipsis veteribus odiosas Pegasiani Senatusconsulti ambagens, & vtriusque Senatuscōsulti ad se tā superuacuas quàm scrupulosas diuersitates respuentes, totum ius super his positum Trebelliano senatusconsulto adiudicauimus. Sed in *i* his nihil de caducis à nobis memoratum est: ne causa, quę in rebus non prospere gestis, & tristis temporibus Romanis increbuit calamitatibus, bello coalescens ciuili, nostris maneat temporibus, quæ fauor cœlestis & pacis vigore firmauit, & super omnes gētes in bellicis victori periculis superposuit: ne luctuosum monumentum lęta sæcula inumbrare cōcedatur. 7 ¶ Sexta deinde pars Digestorū exoritur, in quibus omnes bonorum possessiones positę sunt, quę ad ingenuos, quæ ad libertinos respiciunt: vt & ius omne, quod de gradibus & adfinitatibus descendit, legitimæq; hereditates. & omnis ab intestato successio, & Tertullianum, & Orphitianum Senatuscōsultum, ex quibus mater & filij inuicem sibi hęredes existunt, in geminos *k* libros contulimus, bonorum possessionem. Multitudinem in compendiosum & manifestissimum ordinem concludentes. Post hæc ea quæ de operis noui nuntiationibus, damníque infecti, & pro ædificiis dirutis, & eorum insidiis, & quæ de aqua pluuia arcenda veteribus auctoribus placita sunt: necnon de publicauis, & donationibus tam inter viuos quam mortis causa conficiendis cauta legibus inuenimus, in librum singularem *l* deduximus. De manumissionibus autem & de liberali causa, alius *m* liber respondit: quemadmodum & de adquisitione tàm dominij quàm possessionis, & titulis qui eam inducunt, multæ & variæ lectiones vni *n* sunt insertæ volumini, alio *o* libro deputato his qui iudicati, vel in iure confessi sunt. & de bonorum detensionibus & venditionibus, & vt nequid in fraudem creditorum fiat. Póstq; hęc omnia interdicta glomerata *p* sunt: & deinceps exceptiones, & de temporum prolixitatibus: & de obligationibus & actionibus liber *q* iterum singularis extenditur: vt præfata sexta pars totius Digestorū voluminis octo libris definiatur. 8 ¶ Septimus autem & nouissimus articulus Digestorum sex libris formatus est quos de stipulationibus seu verborum obligationibus, & fideiussoribus & mandatoribus, nec nō nouationibus, & solutionibus, & acceptilationibus, & de prætoriis stipulationibus, omne quod ius inuenitur *r* gemino volumine inscriptū est, quod in libris antiquis nec numerari possibile fuit. Et post hoc duo *s* terribiles libri positi sunt pro delictis priuatis, & extraordinariis necnó publicis criminibus, qui omnem continēt seueritatem pœnarúmq; atrocitatem. Quibus permixta sunt & ea quæ de audacibus hominibus cauta sunt, qui se celare conantur, & contumaces existunt: & de pœnis quæ condemnatis infliguntur, vel conceduntur: necnon de eorū substantiis. Liber autem *t* singularis pro appellationibus nobis excogitatus: est contra sententias tam ciuiles quàm criminales causas finiētc. Cetera autē omnia quæ ad municipales *v*, vel de decurionibus, & muneribus, vel publicis operibus, vel nundinis, & pollicitationibus & diuersis cognitionibus, & censibus, vel significatione verborū veteribus inuenta sunt, quæque regulariter definita, in sese recepit *x* quinquagesimus totius consummationis profectus.

f continens lib. 28. & 29.
g nempe. 30. 31. 32. 33. 34.
h 35. sc. & 36. quāquam vigesimus quintus initium ducat, nō à Tractatu legis Falc. sed à tit. de condit. & demonst.
i contra quam in Codice qui hodie extat.
k 37. 38.
l 39.
m 40.
n 41.
o 42.
p libro 43. & 44. à Titul. 1. ad finem 6.
q Immo non liber, sed Titulus 7. lib. 44.
r 45. 46.
s 47. 48.
t 49.
v *v. Cuiac. 9. obs. 37.*
x 50.

9 ¶ Quę omnia confecta sunt per *y* virum excelsum, necnon prudentissimum magistrum, exquæstore & exconsule Tribonianum, qui similiter eloquentiæ, & legitimæ sciētiæ artibus decoratus, & in ipsis rerum experimentis emicuit, nihilque maius nec carius nostris vnquam iussionibus duxit: necnon per alios viros magnificos & studiosissimos perfecta sunt, id est Constantinum virum illustrem, Comitem sacrarum largitionum, & magistrum scrinij libellorum sacrarúmq; cognitionum, qui semper nobis ex bona opinione & gloria sese commēdauit: necnon Theophilum virum illustrem, magistrum iurisque peritū in hac splendidissima ciuitate *z* laudabiliter optimam legum gubernationē extēdentem: & Dorothæum virum, illustrem & facundissimum quæstorium, quem in Berutiensium splēdidissima ciuitate leges discipulis *a* tradentem propter eius optimam opinionem & gloriam ad nos deduximus. participémq; huius operis fecimus, sed & Anatolium virum illustrē magistrum, qui & ipse apud Berutienses iuris interpres cōstitutus ad hoc opus allectus est, vir ab antiqua stirpe legitima procedēs, cùm & pater eius Leontius & auus Eudoxius qui post Patricium inclytæ recordationis quæstoriū & antecessorem, & Leontium virum gloriosissimum pręfectorem, consularem, atque Patricium filium eius, optimā sui memoriam in legibus reliquerunt, necnon Cratinum virum illustrem, & comitem sacrarum largitionū, & optimum antecessorem huius almæ vrbis constitutum, qui omnes ad prædictum opus electi sunt vna cum Stephano Menna, Prosdocio, Eutolmio, Timotheo, Leonide, Leontio, Platone, Iacobo, Constantino, Iohanne, viris prudentissimis, qui patroni quidem sunt causarum apud maximam sedē præfecturæ quæ Orientalibus prætoriis pręsidet. Omne autem suæ virtutis testimonium vndique accipientes, & a nobis ad tanti operis cōsummationem electi sunt: & cum omnes in vnum conuenerunt gubernatione Triboniani viri excelsi, vt tantum opus nobis auctoribus possint conficere, Deo propitio in prædictos quinquaginta libros opus consummatū est. 10 ¶ Tanta autem à nobis antiquitati habita est reuerentia, vt *b* nomina prudentium taciturnitati *c* tradere nullo patiamur modo: sed vnusquisque eorum qui auctor legis fuit, nostris Digestis inscriptus est: hoc tantummodo à nobis effecto, vt si quid in legibus eorum vel superuacuum vel perfectum vel minus idoneum visum est: vel adiectionem, vel deminutionem necessariam accipiat, & rectissimis tradatur regulis, & in multis similibus vel contrariis quod rectius habere apparebat, hoc pro aliis omnibus positum est, vnáque omnibus auctoritate indulta, vt quidquid ibi scriptum est, hoc nostrum appareat, & ex nostra voluntate compositum: nemine audente comparare ea quæ antiquitas habebat, & quæ nostra auctoritas introduxit: quia multa & maxima sunt, quæ propter vtilitatem rerum transformata sunt, adeò vt etsi principalis constitutio fuerat in veteribus libris relata, neque ei pepercimus: sed & hoc corrigendum esse putauimus, & in melius restaurandum: nominibus etenim veteribus relictis, quidquid legum veritati decorum & necessarium fuerat, hoc nostris ementationibus seruauimus. & propter hanc causam & si quid inter eos dubitabatur, hoc iam in tutissimam peruenit quietem, nullo titubāte relicto. 11 ¶ Sed cùm prospeximus quod ad portandam tantæ sapientiæ molem non sunt idonei homines rudes, & qui in primis *d* legum vestibulis stantes intrare ad arcana eorum properant: & aliam *e* mediocrem emendationem præparandam esse censuimus, vt sub ea colorati, & quasi primitiis omnium imbuti, possint ad penetralia eorum intrare, & formam legum pulcherrimam non conniuentibus oculis accipere. Et ideò Triboniano viro excelso, qui ad totius operis gubernationem electus est, necnon Theophilo & Dorotheo viris illustribus & facundissimis antecessoribus accersitis, mandauimus quatenus libris quos veteres composuerunt, qui prima legum argumenta continebant, & Institutiones vocabantur, separatim collectis, quidquid ex his vtile & aptissimum & vndiq; sit elimatum, & rebus quæ in præsenti æuo in vsu vertuntur, cōsentaneum inuenitur, hoc & capere studeāt, & quatuor libris reponere, & totius *f* eruditionis prima fundamenta atque elementa ponere: quibus iuuenes suffulti possint grauiora & perfectiora legum scita sustentare. Admonuimus autem eos, vt memores etiam nostrarum fiant Constitutionum, quas pro emendatione iuris promulgauimus. & in confectione Institutionum etiam eadem emendatione ponere non morentur: vt sit manifestū & quid antea vacillabat, & quid postea in stabilitatem redactum est. Quod opus ab his perfectum, vt nobis oblatū & relectū est, & prono suscepimus animo & nostris sensib. nō

indignum

y Nota de septendecim viris, electis ad compositionem Digestorum.
z Constantinopoli.
a eundem antecessorem vocauit. §. *constitut. ad antecessores. circa princ.* vt & Theophilum, legum doctorem. §. 1. *constit. ad Senat.*
b quæ vbique prætendit. & ea quidem nōnunquam sola, licet ex eorum mente sermonéve subsequatur nihil *Cuiac.* & contraria his quæ aliquando scripserunt posteritati tradat. *vide Contium. 1. lect. 9. & v. quæ scripsi ad l. 5. § 2. ff. de præscriptis.*
d de Institutionibus compositis à Iustiniano.
e Institutionum vsus.
f Institutionum definitio.

indignum eſſe iudicauimus, & prædictos libros Conſtitutionum vicem habere iuſſimus: quod & in oratione noſtra, quam eiſdem libris præpoſuimus, apertius declaratur. 12 ¶ Omni igitur Romani iuris diſpoſitione cōpoſita, & in tribus voluminibus, id eſt Inſtitutionum, & Digeſtorum ſeu Pandectarum, necnon Conſtitutionum, perfecta & *a* in tribus annis conſummata, quæ vt primum ſeparari cœpit, neque in totum decennium compleri ſperabatur: omnipotenti Deo & hanc operam ad hominum ſuſtentationem piis obtulimus animis, vberéſque gratias maximæ Deitati reddidimus, quæ nobis præſtitit & bella feliciter agere, & honeſta pace perpotiri, & non tantum noſtro, ſed etiam omni æuo tam inſtanti quam poſteriori leges optimas ponere.

13 ¶ Omnibus itaque hominibus eandem Sanctionem manifeſtam facere, neceſſarium eſſe perſpeximus: vt ſit eis cognitum, quanta confuſione & infinitate abſoluti, in quam moderationem & legitimam veritatem peruenerunt: legéſque in poſterum habeant tā directas quam compendioſas, omnibúſque in promptu poſitas, & ad poſſidendi libros earum facilitatē idoneas, vt non mole diuitiarum expenſa poſſint homines ſuperuacuę legum multitudinis adipiſcentur lumina, *b* ſed viliſſima pecunia facilis eorum comparatio pateat tam ditioribus quam tenuioribus, minimo pretio magna prudentia reparanda. 14 ¶ Si quid autem in tanta legum compoſitione quæ ab immenſo librorum numero collecta eſt, ſimile forſitan rarò inueniatur, nemo hoc vituperandum exiſtimet: ſed primùm quidem imbecillitati humanæ, quæ naturaliter ineſt, hoc inſcribat: quia * omnium habere memoriam, & penitus in nullo peccare, diuinitatis magis quam mortalitatis eſt: quod & a maioribus dictū eſt: deinde ſciat quod ſimilitudo in quibuſdā & his breuiſſimis adſumpta non inutilis eſt: & nec citra noſtrum propoſitum hoc ſubſequutū. aut enim ita lex neceſſaria erat, vt diuerſis titulis propter rerum cognationē applicari eam oporteat: aut cum fuerat aliis diuerſis permixta, impoſſibile erat eam per partes detrahi ne totū confundatur & in his partibus in quibus perfectiſſimæ viſiones *c* expoſitæ veterum fuerant, quod particulatim in eas fuerat ſparſum, hoc diuidere ac ſeparare, penitus erat inciuile: ne tam ſenſus quàm aures legētium ex hoc perturbētur. Similique modo ſi quid principalibus conſtitutionibus cautum eſt hoc in Digeſtorum volumine poni nullo conceſſimus modo: quaſi Conſtitutionum recitatione ſufficiente: niſi & hoc raro ex hiſdem cauſis quibus ſimilitudo adſumpta eſt. 15 ¶ Contrarium *d* autē aliquid in hoc codice poſitum nullum *e* ſibi locū vindicabit, nec inuenitur. ſi quis ſubtili animo diuerſitatis rationes excutiet, ſed eſt aliquid nouum inuentum, *f* vel occultè poſitum, quod diſſonantiæ querelā diſſoluit, & aliam naturā inducit diſcordiæ fines effugientē. 16 ¶ Sed & ſi quid forſitan prętermiſſum *g* eſt, quod in tātis millibus quaſi in profundo poſitū latitabat, & cùm idoneum fuerat poni obſcuritate inuolutū neceſſariò derelictum eſt: quis hoc adprehēdere recto animo poſſit? primò quidem propter ingenij mortalis exiguitatem: deinde propter ipſius rei vitium, quod multis inutilibus permixtū nullā ſui ad eruendum præbuit copiam: dein quod multo vtilius eſt pauca idonea effugere, quam multis inutilibus homines prægrauare. 7 ¶ Mirabile autem aliquid ex his libris emerſit, quòd multitudo antiqua præſente breuitate paucior inuenitur. homines etenim qui antea lites agebant, licet multæ leges fuerant poſitæ, tamen ex paucis lites perferebant, vel propter inopiam librorum quos comparare eis impoſſibile erat, vel propter ipſam inſcientiam. & *h* voluntate iudicum magis quam legitima auctoritate lites dirimebantur. In præſenti autem conſummatione noſtrorum Digeſtorum citantis leges collectæ ſunt voluminibus, quorū & nomina antiquiores homines non dicimus neſciebant, ſed nec vnquam audiebant, quæ omnia collecta ſunt ſubſtantia ampliſſima cōgregata: vt egena quidem antiqua multitudo inueniatur, opulentiſſima autem breuitas noſtra efficiatur. Antiquæ autem ſapientiæ librorum copiam maximè Tribonianus vir excellentiſſimus præbuit, in quibus multi fuerant & ipſis ruditiſſimis hominibus *i* incogniti: quibus omnibus perlectis, quidquid ex his pulcherrimum erat, hoc ſemotum in optimam noſtram compoſitionem peruenit. Sed huius operis conditores non ſolùm ea volumina perlegerunt, ex quibus leges poſitæ ſunt: ſed etiam alia multa, quę, nihil vel vtile vel nouum eis inuenietes, quod exceptum noſtris Digeſtis applicarent, optimo animo reſpuerunt. 18 ¶ Sed quia * diuinæ quidē res perfectiſſimę ſunt, humani verò iuris conditio ſemper in infinitum decurrit, & nihil eſt in ea quod ſtare pepetuò poſſit: multas etenim formas edere natura nouas deproperat, non deſperamus quędam poſtea emergi negotia, quæ adhuc legum laqueis non ſunt innouata. ſi quid igitur tale contigerit, auguſtum imploretur remedium: quia ideò Imperialem fortunam rebus humanis

a ea res facit vt meritò ſuſpectum Triboniani opus videatur. *V viſemb.*

b eodem modo Flauius laudem meretur, quòd cum miſteria Iuris à Pontificibus tanquam dies à Chaldeis peti oporteret: ius in penetralibus Pontificum abditum euulgauit. Cicer. pro Murena. *Liu.* 9. *Val.* 2. *Plin.* 21.

c Theoriæ §. 13. J. *conſtit. prox. v. l.* 23. §. 15. *ff. de petit. hæredit.*

d de Antinomiis.

e v. §. 8. J. *conſt. ad Tribonianum.*

f Cuiacius tradit, leges permultas in concordiam reduci poſſe, ſi aliæ ad ius conſtitutionum benignum, aliæ ad leges veteres & ius ſeuerum referantur. 7. *obſer.* 19. eáque diſſoluēdi lege, idem. 8. *obſer.* 8. vtitur. huic affine eſt quod extat in *l.* 26. *ff. de legib. l. vlt. ff. de conſtit. Princip.* & §. 19. J. *ad magnū Senatum.*

g de Prætermiſſis.

h adde *l.* 1. §. 3. §. 6. *ff. de orig. iur.*

i huc facere poteſt quod Ammianus, *lib.* 30. de aduocatis loquēs, ſcribit. Hi, inquit, vt altius iura callere videantur, Trebatium loquuntur & Cæſellium & Alfenum & Aurumcaurum, Si canorúmq; iamdiu leges ignotas, cum Euandri matre ab hinc ſeculis obrutas multis.

Deus præpoſuit, vt poſſit omnia quæ nouiter contingunt, & emendare, & cōponere, & modis & regulis competentibus tradere. & hoc non primùm a nobis dictum eſt, ſed ab antiqua deſcendit proſapia: cùm & ipſe Iulianus legum & edicti perpetui ſubtiliſſimus conditor, in ſuis libris hoc retulit: vt ſi quid imperfectū inueniatur, ab Imperiali ſanctione hoc repleatur, & nō ipſe ſolus, ſed & Diuus Hadrianus in cōpoſitione edicti, & ſenatuſcōſulto quod eam ſecutū eſt, hoc apertiſſime definiuit, vt ſi quid in edicto poſitum non inuenitur, *k* hoc ad eius regulas eiúſq; coniecturas & imitationes poſſit noua inſtruere auctoritas. 19 ¶ Hæc igitur omnia ſcientes patres conſcripti, & omnes orbis terrarum homines, gratias quidem ampliſſimas agite ſummæ Diuinitati, quæ veſtris temporibus tā ſaluberrimum opus ſeruauit. quo enim antiquitas digna diuino non eſt viſa iudicio, hoc veſtris tēporibus indultum eſt. Haſce itaq; leges & adorare *l* & obſeruare omnibus antiquioribus quieſcentib. nemóque veſtrum audeat vel comparare eas prioribus, vel ſi quid diſſonās in vtroque eſt, requirere: quia omne quod hic poſitum eſt, hoc vnicum & ſolum obſeruari cēſemus. Nec in iudicio, nec in alio certamine, vbi leges neceſſariæ ſunt, ex aliis libris, niſi ab iiſdem Inſtitutionibus, noſtriſque Digeſtis, & Conſtitutionibus a nobis compoſitis vel promulgatis, aliquid vel recitare vel oſtēdere conetur: niſi temerator velit falſitatis *m* crimine ſubiectus, vna cum iudice qui eorum audientiam patiatur, pœnis grauiſſimis laborare. 20 ¶ Ne autem incognitum vobis fiat, ex *n* quibus veterū libris hæc cōſummatio ordinata eſt, iuſſimus & hoc in primordiis Digeſtorum noſtrorum inſcribi: vt manifeſtiſſimum ſit, ex quibus legiſlatoribus, quibuſque libris eorum, & quot milibus hoc iuſticiæ Romanæ templum ędificatum eſt. Legiſlatores autem vel commentatores eos elegimus, qui digni tanto opere erant, & quos & anteriores piiſſimi principes admittere non ſunt indignati, omnibus vno dignitatis apice impertito, nec ſibi cuidā aliquam *o* prærogatiuam vindicante: cùm enim conſtitutionū vicem & has leges obtinere cēſuimus, quaſi ex nobis præmulgatas: quid amplius, aut minus in quibuſdam eſſe intelligatur, cùm vna dignitas, vna poteſtas omnibus eſt indulta? 21 ¶ Hoc autem, quod & ab initio nobis viſum eſt, cùm hoc opus fieri Deo adnuente mandabamus, tempeſtiuum nobis videtur & in præſenti ſancire, vt nemo neque eorum qui in præſenti iuris peritiam habent, neque (qui) poſtea fierent, audeat commentarios *p* hiſdem legibus adnectere: niſi tantùm ſi velit eas in Græcam vocem, transformare ſub eodem ordine, eáque conſequentia, ſub qua & voce Romana poſitæ ſunt: hoc quod Græci *q* κατὰ πόδα dicunt. & ſi qui forſitan per titulorum ſubtilitatem adnotare maluerint, & ea quæ paratitla nuncupantur, componere, alias autem legum interpretationes, immo magis peruerſiones, eos iactare non concedimus: ne verboſitas eorum aliquid legibus noſtris adferat ex confuſione dedecus. quod & in antiquis edicti perpetui commentatoribus factum eſt, qui opus moderatè confectum huc atque illuc in diuerſas ſententias producentes, [contrahentes,] in infinitum detraxerunt, vt penè omnis Romana ſanctio eſſet confuſa. Quos ſi paſſi non ſumus, quemadmodum poſteritatis admittatur vana diſcordia? Siquid autem tale facere auſi fuerint, ipſi quidem falſitatis rei conſtituantur, volumina autem eorum omnimodo *r* corrumpentur, Si quid verò, vt ſupra dictum eſt, ambiguum fuerit viſum: hoc ad Imperiale culmen per iudices referatur, & ex auctoritate Auguſta manifeſtetur, cui *s* ſoli *t* conceſſum eſt leges & cōdere & interpretari. 22 ¶ Eandem autem pœnam falſitatis conſtituimus & aduerſus eos qui in poſterum leges noſtras per ſiglorum *v* obſcuritates auſi fuerint conſcribere. omnia enim, id eſt & nomina prudētium, & titulos, & librorum numeros, per conſequentias literarū volumus, non per *x* ſigla manifeſtari: ita vt qui talem librum ſibi parauerit, in quo ſigla poſita ſunt in qualemcunque locum libri vel voluminis, ſciat inutilis ſe eſſe codicis dominum: neque enim licentiam aperimus ex tali codice in iudicium aliquid recitare, qui in quacunque ſua parte ſiglorum habet malitias. Ipſe autem librarius qui eas inſcribere auſus fuerit, non ſolùm criminali *y* pœna, ſecundum quod dictum eſt, plectetur: ſed etiam libri æſtimationem in duplum domino reddat, ſi & ipſe dominus ignorans talē librum vel comparauerit, vel confici curauerit. quod & antea à nobis diſpoſitum eſt & in Latina conſtitutione & in Græca quam ad legum profeſſores dimiſimus. 23 ¶ Leges autem noſtras, quæ in his codicibus, id eſt Inſtitutionū ſeu Elementorum, & Digeſtorum vel Pandectarum poſuimus, ſuū obtinere robur ex tertio noſtro feliſſimo ſancimus conſulatu præſentis duodecimæ indictionis, tertio calendas Ianuarias, in omne æuum valituras, & vnà cum noſtris conſtitutionibus pollētes, & ſuum vigorem in iudiciis oſtendentes in omnibus cauſis, ſiue *ʒ* quæ

k adde *l.* 12. *ff. de legibus. l.* 7. §. 1. *in fine. ff. de Iuriſd.* v. de *l.* 11. *ff. de preſcr. verbis.*

l Ad laudem ſcientiæ iuris facit. *l* x 1. §. 5. *ff. de extr. cogn.*

m §. 19. J. *conſtit. ad magnum Senatum.*

n Quibus ex libris Pandect. exceptæ ſunt.

o adde *Conſtit. ad Tribon.* J. §. 3.

p De commentariis legum. §. 21. J. *conſtit. prox.*

q Iuxta pedem: perinde ac ſi diceret, ea lege, vt iiſdem veſtigiis inſiſtant & pedetentim ſubſequantur hoc opus, *v. Alciat.* 11. *Parer.* 6.

r adde *l.* 4. §. 2. *ff. fam. erciſc.*

s v. quæ notaui ad l. 1. *C. de legib.*

t atqui Senatus ius facere poteſt. *l.* 9 *ff. de leg. b.*

v leges ſiglis nō eſſe ſcribendas.

x v. Conſtit. ad Anteceſſores. J. §. *illud autem.*

y Falſi §. 22. J. *cōſtitut. ad ſenatum argum. l. vlt. ff. d falſis.*

ʒ adde l. 7. *C. de legibus.*

postea emerserint, siue quæ in iudiciis adhuc pendent, nec eas iudicialis vel amicalis forma compescuit: *quæ enim iam vel iudiciali sententia finita sunt, vel amicali pacto sopita, hæc *a* resuscitari nullo volumus modo. Bene autem properauimus in tertium nostrum cõsulatum & has leges edere: quia maximi Dei & Domini nostri Iesu Christi auxilium felicissimum eum nostræ reipublicæ donauit: cum in hunc & bella Parthica abolita sunt, & quieti perpetuę tradita, & tertia pars mundi nobis adcreuit. Post Europam enim, & Asia & tota Libya nostro imperio adiuncta est, & tanto opere legum caput impositum est: omnia cœlestia dona nostro tertio consulatu indulta. 24 ¶ Omnes itaque iudices nostri pro sua iurisdictione easdem leges suscipiant, & tam in suis iudiciis quam in hac regia vrbe habeant, & proponant, & præcipue vir excelsus huius almæ vrbis præfectus. curæ autem erit tribus excelsis præfectis prætoriis, tã Orientalibus quam Illyricis necnon Lybicis, per suas auctoritates omnibus qui suæ iurisdictioni suppositi sunt eas manifestare. Data septimodecimo Kalendis Ianuarii, Iustiniano domino nostro ter consule. 533.

a l.16. Cod. de Transact.

FELICITER.

DE CONFIRMATIONE DIGESTORVM AD MAGNVM Senatum.

b Hec constitutio Latina facta est ab Antonio Contio.

IN b NOMINE DOMINI ET DEI nostri Iesu Christi.

Imperator Cæsar Fla. IVSTINIANVS *Alamanicus, Gotthicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, pius, felix, inclytus, victor, triumphator, semper colendus Augustus ad magnum Senatum & populum & omnes orbis nostri ciuitates.*

DEDIT nobis Deus post pacem cum *c* Persis initam, post Vandalica trophæa & totam Libyæ adquisitionem, póstque nominatissimam Karthaginẽ nostro iterum Imperio *d* sociatam, vt veterum legum renouationis opus ad optatum finẽ perduceremus. quod nemo principum ante nostrum Imperium aut in mentem induci posse, aut humano ingenio possibile esse existimauit. Erat enim mirabile, omnem Romanã sanctionem à condita vetere Roma vsq; ad nostri imperij tempora, quæ *e* pene in mille & trecentos annos concurrunt, non solùm secum in variis suis partib. sed in imperialibus quoque præsertim sanctionibus inter omnem mutare cõsonantiam pariter ac discordiam: non tamen id solum, quod secum pugnabat, tollere: sed etiam quod idem aut simile reperiebatur, expellere, variámque ipsius pulchritudinis ideam tribuere, ita vt pro singulis rebus singulæ leges constitutæ viderentur. Quod proculdubiò superioris numinis & fluentis inde benignitatis fuit, non humanæ cogitationis, aut incepti, aut potestatis. Nos itaque, more solito manibus ad Deum erectis, eòque, vt nos complecti dignaretur, inuocato, & rem aggressi sumus. & omnia tãdem confecimus, Triboniano gloriosissimo magistro, & exquæstore sacri nostri palatij, & exconsule ad omne ministerium vsi necnon aliis quibusdam illustribus, & prudentibus viris, inquirentes semper ea, quæ ab eis componebantur: & id, quod erat dubium perscrutantes, omnibus quoque secundum datam nobis à Domino Deo & saluatore nostro Iesu Christo scientiam & intellectus vigorem imponentes competentem formam.

c vide Procop. de bello Persico adde §. pen. eod.

d Kalendis decembribus mẽsis superioris Procopius de bello Vandalico: Cedrenus Paul. Aquilegiensis.

e hic numerus annorum emendat. §.3. s. constit. ad Trib.

1 ¶ Et piissimas igitur constitutiones iam antè in duodecim libris comprehẽsas, Codicem nostræ pietatis cognomine fulgentem composuimus. nunc verò omnium veterum iuris conditorum sententias ex multitudine, quæ ad duo milia penè librorum, & trecentas *f* myriadas versuum pertingebat, in moderatum & perspicuum collegimus compendium. Quinquaginta igitur libris omnia complexi nunc sumus cœlesti fauore, colligentes omne id, quod erat vtile, & omnes ambiguitates decidentes, nullo seditioso relicto. Quos libros Digesta seu Pandecta appellauimus ex *g* eo, quòd legũ habeant diuisiones *h* & decisiones, itémque ex eo, quòd omne in vnum congregatum receperint, hanc eis appellationem imponentes: nec vltra quindecim myriadum versuum numerum eis dantes: & in septem eos disponentes tractatus: ídque non perperam, neque sine ratione, sed ad numerorum naturam & harmoniam respicientes.

2 ¶ Ea igitur, quæ apud omnes πρῶτα, id est primordia *i*, nuncupantur, in *k* quatuor libros seposuimus. 3 ¶ Deinceps *l* ea, quæ de iudiciis tractant, in alios septem *m* libros. 4 ¶ Item ea, quæ de *n* rebus, non in plures quàm *o* octo libros. 5 ¶ Sequentem verò operis partẽ: quæ quarta *p* & media μέσον ἐστὶ τοῦ παντὸς est totius operis, in aliis *q* octo libris deposuimus in quibus est quidem *r* hypothecaria, non longè admodum à pignoraticia actione distans. est & AEdilitium *s* edictum, & de euictionibus stipulatio: quæ duo accessoria & consequentia constituta venditionum, *t* longè tamen admodum in veteri iuris ordinatione ab his deuagantia, congregauimus propius propter mutuam inter se cognationem, ne, quę de eodem pene loquuntur, longe à se distarent. Post hęc introduximus post duos illos libros ea, quæ sunt scripta de vsuris tam terrestribus quam traiectitiis seu maritimis, & de probationibus, atq; præsumptionibus in vnum librum. *v* his autem tribus monobiblis, singularibus libris post tractatum de rebus sibi inuicem proximis depositis, & rursum ea, quæ de sponsalibus, & nuptiis, & dote legibus dicta sunt congregãtes, his etiam *x* tria habere in hac ordinatione volumina concessimus. De tutoribus autem minoris ætatis *y* geminos libros, eos, inquã, qui de tutelis apud omnes nominantur, & hîc etiam in compendium cõcidimus, memoratam octo librorum ordinationem, & mediam (vt dictum est) hanc partem totius operis confecimus, pulcherrima & vtilissima iura in his describentes. 6 ¶ De testamentis *z* autem, & legatis, & fideicommissis omnia congregauimus in nouem librorum numerum: quorum principatum obtinent ea, quæ sunt de testamẽtis, & codicillis, cùm omnium, tum etiam militum, qui ea, vt volunt, faciunt *a* duobus libris ordinata, & de testamentis inscripta quinque *b* autem sequentibus continentur ea, quę de legatis & fideicõmissis & omni eorum ambiguitate disputata sunt. & quoniam Falcidiæ narratio continens & consentanea erat legatorũ & fideicommissorum proprio tractatui: propterea & ipsam continuò legatorum supposuimus tractationi, libro integro *c* ei applicato, cum breui quadam adiectione. & rursum quia ad Falcidiæ imitationem [introductum] erat Trebellianũ Senatusconsultum in fideicommissis: & huic vltimum *d* huius ordinationis tribuimus locum totũ ius super his positum, Trebelliano Senatusconsulto attribuentes, & superuacuum esse Pegasiani senatusconsulti positionem inuenientes, & absurdas horum Senatusconsultorũ inter se differentias, & communiones: quas sane & veteres perosi, captiosas & damnosas appellarunt: simpliciore quadam narratione omne hoc schema congregantes, & ad vnius Senatusconsulti Trebelliani ordinationem applicantes, & hanc quintam partem totius ordinationis nouem his perfecimus libris. In quibus nouẽ libris nihil de quondam *e* caducis dictum à nobis est: quia propter vsum quendam nõ prosperum cùm increbuissent in republica, & luctuosum monumentum bellorum ciuilium essent: non oportebat in his manere temporibus, in quibus & Deus dedit pacem nobis agere domi & foris, &, cùm oportuit bellũ gerere, facile cum ipsius fauore hostes superare & capere. 7 ¶ Sequitur deinde & exoritur nobis & sexta *f* pars totius compositionis, octo conclusa libris. Pulchre autem incipit ab his, quæ possessiones nominantur, quas non similiter, vt cætera diligenter considerantes tã eas, quæ ad ingenuos, quàm quæ ad libertinos pertinẽt ex multa anteriorum temporum confusione & obscuritate in purũ deduximus compendium, geminorumq; illis librorũ numerũ sufficere arbitrantes. Adplicauimus autem ipsis & omnes ab intestato appellatas successiones & ipsos generum ordines eorum gradibus etiam libro inscriptis, & circa omnium finẽ Tertullianum & Orficianum composuimus senatusconsultum, ex quibus matres & liberi inuicẽ successores fiunt. Procedit autem post hæc alius liber *h*, qui de ædificiorum operibus, & de ea, quę ob ruinosa & diruta ędificia [datur,] satisdatione, & his qui in his aliquid insidiarũ aut fraudis admiserint, & de his qui ex aquarum impetu vicinos læserint, & de publicorum vectigalium coactoribus, atque insuper de donationibus tam indefinitis [seu simplicibus] quàm in cogitationem mortis relatis leges ac iura ordinet. Rursum autem quicquid de quacunque manumissione extat, vel de his, quæ super ipsa agitatur, causis, & hoc vni *i* traditum est libro. Amplius autem & ea, quæ de possessione, & per ipsam adquisitione, & de causis eam introducentib. sunt, in *k* vnum seposuimus tractatũ [seu librum.] Et quidquid etiam de iudicatis extat sententiis, & his qui in his aliqua contra se ipsos confessi sunt, & de bonorum cessione, & creditorum detentione, & vẽditione, & de bonorum separatione & curatione, & ne quid patiantur creditores fraudis & id *l* vnum similiter collatum est librum. Sed & interdictorum modum nõ pluribus quàm *m* vni dedimus libro. Inde *n* autem & ad præscriptiones seu [exceptiones] & in his ordinata tempora venimus. Et obligationum quidem & actionum seposuimus modos, & coegimus omnem hãc partem, cui præsunt possessiones (vt dictum est) octo librorum numero descriptam, sextam hãc partem totius voluminis seponentes. 8 ¶ Totius autem extrema pars, quæ & septima *o* est totius tractationis, sex librorum numero demãdata est, incipiens quidem *p* à stipulationibus, procedens verò ad ea quæ scripta sunt de fideiussione, & debitorum numeratione, solutione & liberatione ipsorum, & de introductis ex Prætorum iurisdict

f Tricies centena. §. & antea. s. Const. ad Antecessores. Trecentiens decem millia versuum. §.1. vers. sed cum omnia. s. Const. ad Senatus.

g Pandectarum ἔτυμον.

h διαιρέσεις καὶ διατυπώσεις.

i prima pars Pandectarum.

k 4.

l Pars secunda de iudiciis.

m à 5.ad finem. 11.

n Pars tertia de rebus.

o à 12 ad finem. 19.

p Pars quarta quę & hypothecaria.

q à 20. ad finem. 27.

r libro 20.

s libro 21.

t proposuerat tamen hunc ordinem sequi. l.2. in fine. ff. de statu hominum.

v lib. 22.

x 23.24.25.

y 26.27.

z Pars quinta de testamentis.

a 28.29.

b 30.31.32.33.34.

c Trigesimus quintus tamen liber initium non ducit à tractatu legis Falcidiæ, sed à Titulo de condit. & demonstrat.

d i 36.

e Cur in Codice potius, quam in Digestis Caducorum mentionem fecit.

f Pars sexta.

g 37.38.

h 39.

i 40.

k 41.

l 42.

m 43.

n lib. 44.

o Pars septima.

p 1. lib. 45.46.

iuriſdictione ſtipulationibus : quæ omnia duobus à nobis contracta ſunt libris:cum apud veteres nec dici poſſet,quot eſſent libri[ea de re.]Procedit & deinceps *a* ad delictorum narrationem: & omnia recenſet,quæ ad minora delicta pertinent,quę vocant priuatas:& item quę ad ea, quæ necdum ordinaria appellant, ſed ipſis extraordinariorum appellationem imponunt.deſcēdit etiam & ad publica crimina,quæ atrociſſima ſunt,& magnam ſibi aduocant pœnam.Duo *b* autem & hîc ſunt libri, qui illa quidem, quæ ad delicta & crimina pertinent , complectuntur. quibus permixta ſunt & ea, quæ de reis criminum,qui ſe celare tamen conantur,ſcripta ſunt,& de eorum bonis,& de ea,quæ infligitur condemnatis,pœna vel indulgentia. Initium autem nobis alterius rurſum *c* libri ſit narratio de appellationibus,quæ communis eſt profectò ad reſcindendas tam pecuniarias[ſeu ciuiles]ſententias, quam criminales. Quęcunque autem de ciuibus[ſeu municipibus,]& de decurionibus,& muneribus, & publicis operibus , & nundinis & redituum pollicitationibus , & variis cognitionibus [ſeu interrogationibus,]& publica deſcriptione, veteribus inuenta ſunt , & quæcunque de verborum extant ſignificatione, & de his , quæ pro regulis apud veteres dicta ſunt : hæc omnia in ſeſe recipit vltimus liber. Huius igitur compoſitionis, cuius initium eſt à ſtipulationibus, hic liber eſt ſextus quidem, ſi ad proprium principium comparetur:ſed eſt quinquageſimus, ſi conferatur ad totam conſummationis perfectionem[ſeu harmoniam.] 9 ¶ Quę omnia compoſita ſunt & elaborata peroptime,& vt noſtra iuſſione dignum fuit,per *d* Tribonianum *e* illuſtriſſimum : necnon prudentiſſimum magiſtrum, & exquæſtore noſtrorum palatiorum , & exconſule, virum & in ipſis rerum experimentis,& in eloquentia, & in legibus ſcribendis ſatis ſpectatum, & qui nihil vnquam noſtrarum iuſſionum contempſit:necnon per alios [viros,]qui ſub ipſo nobis hoc opus elaborarunt : id eſt, Conſtantinum *f* magnificentiſſimum comitem ſacrarum largitionum,& antigrapharium[ſeu magiſtrum] ſacri ſcrinij,& ſacrorum libellorum & cognitionum imperialium, qui nobis bonam de ſe opinionem in omnibus prębuit:necnon Theophilum *g* magnificentiſſimum magiſtrum, & leges [ſeu iura] in regia hac vrbe laudabiliter , *h* & cùm ſummis vigiliis, & vt magiſteria ſedulitate dignum eſt, docentem : & Dorotheum *i* magnificentiſſimum quæſtorem & Doctorem in legum ciuitate deſignatum:dicimus autem verendam & ſplendidam Berytienſium metropolin , quem de ipſo optima opinio & gloria , & ad nos deduxit ipſum , & vt huius operis participem faceremus,hortata eſt:ſed & Anatolium *k* magnificentiſſimum magiſtrum,qui & ipſe apud Berytienſes ea quę ex legibus[profiſcīſcūtur,]pulchrè docet, vir ex tertia ſtirpe laudabili iuris apud Phœnices interpretū deſcēdentes(refert enim[genus]ad Leontium, & Eudoxium,homines in legibus optimæ memoriæ poſt Patricium inclytæ recordationis , quæſtorium & anticenſorem , & Leontium glorioſiſſimum, expræfecto,& exconſule,atque patricium eius filios ſummæ admirationis viros)& Cratinum *l* magnificentiſſimum atque prudētiſſimum comitem ſacrarum largitionum : (& optimus quoque eſt is legum enarrator in regia hac vrbe) & præter hos etiam Stephanum,Mennam, Proſdocium,Eutolmium, Timotheum,Leonidem, Leontium,Platonē,Iacobum, Conſtantinum,Ioannem,viros prudentiſſimos,qui vniuerſi Rhetores *m* quidem ſunt glorioſiſſimorū præfectorum ſacrorum noſtrorum Prætoriorum,gloriam autem ſeu laudem apud omnes prudentię iuſtè habent,& à nobis meritò iudicati ſunt digni , vt eligerentur tanti certaminis participes. Hæc igitur nobis circa Digeſtorum elaborata ſunt conſcriptionem per iam dictos glorioſiſſimos viros. 10 ¶ Tanta autem nobis reuerentia antiquitatis fuit, vt neque mutari nomina veterū Iuriſconſultorum ſuſtinuerimus,ſed vniuſcuiuſque illorum appellationem legibus inſcripſimus , mutantes quidem,ſi quid iam habere viſum eſt non rectè , partes verò illas nunc tollentes,has nunc addentes,ex multis denique optimum eligentes,& vnam *n* atq; parem *o* omnibus prębentes poteſtatis vim , [ſeu robur : ita vt quicquid ſcriptum eſt in eo libro,id noſtra ſit ſentētia:nemine audente comparare ea , quæ nunc facta ſunt his, quæ priùs erant:quia multa & numeratu non facilia tranſpoſuimus in melius, etiam ſi quid imperiali aliqua antiquorū imperatorum conſtitutione in aliam dictū fuerat formam. nam nomina quidem veterib.ſeruauimus,legum autem veritatem noſtram fecimus.itaque ſi quid erat in illis ſeditioſum, (multa autem talia erant ibi repoſita)hoc deciſum eſt, & definitum, & in perſpicuum finem deducta eſt quæque lex. 11 ¶ Sed cum oportebat & aliquam *p* mediocrem *q* Iſagogem facere in eorū gratiam,qui recenter leges attingunt,nec maiorem doctrinam portare poſſunt: neque hoc extra noſtram prouidētiam reliquimus, ſcilicet Triboniano glorioſiſſimo , qui & ad totius

a lib.47.
b d.lib.47.48.
c 48.
d Pandectarum compoſitores.
e Tribonianus.
f Conſtantinus.
g Theophilus.
h Anteceſſoris munus.
i Dorotheus.
k Anatolius.
l Cratinus.
m ῥήτορες vertendum fuit aduocati. nā apud præfectum P.Illyrici aduocatos 50. fuiſſe cōſtat. *l.17.Cod.de aduocat. diuerſ. iudiciorum.* vt & apud Præfect.or.150.*l.8.l.11. C.eod.* vt apud Præſidem Syriæ. 30. *l.5. C. de aduocat.diuer. iudic.* apud Præfectos vrbi.80.*l.7.C.eod.*
n vide §.cumque. ξ.Conſt.ad Trib.
o de authoritate Iuriſprudētum.
p De Inſtitutionibus compoſitis.
q Inſtitutionum vſus. Inſtitutiones μετρία εἰσαγωγὴ vt hîc. prima elementa legitimæ ſcientiæ ξ. de confirmat. Inſtit.§.4.prima legum argumenta, prima fundamenta atq; elementa. ξ.conſtit. ad Senatum.§.11.

operi legitimi gubernationem electus eſt , necnō Theophilo,& Dorotheo magnificentiſſimis & prudentiſſimis anticenſorib.accerſitis mūdauimus: vt ſeligerent ex his, quæ apud veteres erant iſagogarum modo compoſita, ea quę eſſent aptiſſima,& in ipſis rerum argumentis obtinentia,vtque colligerent,& nobis offerrent,& vt mentionem etiam facerēt noſtrarum Conſtitutionum, quas pro emendatione veteris iuris promulgauimus : & ita componerent libros quatuor futuros prima elementa totius iſagoges , quos vocari Inſtituta viſum eſt. quam ſane legitimi operis partem compoſitam nobis obtulerunt.& nos eam totam conſideratam à nobis,& perpenſam , rectéque habere viſam noſtris ſenſibus non indignam eſſe iudicauimus, & *r* à noſtris haberi Conſtitutionibus & noſtrarum Conſtitutionum robur habere iuſſimus : quod & ex his, quæ in procemiis eiuſdem voluminis diſſeruimus,omnibus manifeſtum fecimus.

12 ¶ Sic itaque omni Romani iuris diſpoſitione ordinata,& in tribus integris & voluminibus, & annis tanto opere perfecto : (quod nobis ab initio omnem ſpem excedere:circa finem autem,cùm iam penetrabilem eſſe rem docuimus, ne in decem quidem annis totum abſolui poſſe videbatur:)tanta ergo trium *s* annorum celeritate conſummato opere, & hac opera Domino Deo oblata,qui dedit & pacem agere,& bella feliciter dirigere, & leges ponere præterito , præſenti , & futuro tempori iuſtum eſſe putauimus,omnibus hominibus facere manifeſtum noſtrum in his rebus ſtudium ſimul & prouidentiam: quomodo nempe priore ſoluti perturbatione, & confuſione, & nullum finem habente iuris poſitione, vſuri ſint poſthac legibus rectis compendioſis & omnibus ad manum promptis & litium compendium adferentibus, & paratis , atque expoſitis omnibus [volentibus]ad *t* facilem adquiſitionem,nec ampliùs agentibus multis pecuniis , vt illorum inutilium librorum congerant multitudinem : ſed vtiliſſima pecunia tam ditioribus quàm ex tenuiore profectis patrimonio,copiam ſui comparandi præbentibus. 13 ¶ Si quid autem ex multitudine ea,quæ nunc congeſta eſt,& ex tantis myriadibus collecta,videbitur eſſe ſimile[& geminatum *v*,](hoc autem putamus rarum eſſe) attamen humanæ naturæ [imbecillitatem] conſiderantibus , non extra iuſtam apologiam ne hoc quidem videbitur eſſe. in nullo enim aberrare , [ſeu in omnibus irreprehenſibilem ſeu inemendabilem eſſe,] diuinæ vtique ſolius,nō autem mortalis eſt conſtantiæ [ſeu roboris ,] quemadmodum & à maioribus dictum eſt.deinde eſt,vbi & ſimilium adſumpſimus poſitionem:vel rebus ſubiectis id exigentibus,vt oporteret idem plurib. applicari titulis : vel quia cùm extraneo loco eſſet commixtum id, quod ſimile ſuperiori videbatur, impoſſibile fuit eam ſimilitudinem detrahi : vel etiam quia ſæpè cuſtodienda fuit integra totius theoriæ *x* [ſeu viſionis] continentia, nec [ſeparanda aut] diuellenda mens & intellectus[legentium] per eorū quæ iam ſcripta fuerant , ademptionem. quin & hoc ſicubi adſumptum eſt propter rei neceſſitatem : tamen id breue eſt,nec vllum fere ſui ſenſum præbens. 14 ¶ Hoc etiam ipſum & in Conſtitutionibus iam inter imperiales Conſtitutiones relatis, & iure , quod ex his reſultat, obſeruauimus. nam quæ in illis iam cauta erant,ea nec in hoc volumine poni conceſſimus , niſi ob aliquam interdum circunſtantiam ſimilitudinis aliqua cauſa relicta eſt. 15 ¶ Contrariam *y* autem aliis legibus legem ex his,quæ in hoc volumine poſitæ ſunt, non facile quis repererit, ſi modo ad omnes cōtrarietatis fines animum intendere feſtinet.ſed *z* ineſt aliquid diuerſum:quod adſumptum alterius generis fortè hanc & illam legis poſitionem apparere faciet. 16 ¶ Sed & ſi quid forte prætermiſſum *a* eſt eorum,quæ poni debebant (fortè enim & aliquid tale contigit) propter humanæ imbecillitatem naturæ,multò ſane melius eſt noſtris ſubditis multis inutilibus liberari [legibus ,] dum priuantur forte paucis quibuſdam , quæ videbantur ideonea , myriadibus propè infinitis defoſſa & depoſita , & nemini fortè mortalium animaduerſa. 17 ¶ Hanc enim ob cauſam tot libris *b* (quos antea ſcribi oportebat) deſtituti iudices , facilius ex pauciſſimis iuris auctoribus & libris ad finem litium perueniebant , & iudicia decidebant vel propter inopiam librorū vel quia non ſufficiebant multis laboribus ad inuenienda multa vtilia neceſſariis , & viribus erant impares. In præſenti autem conſummatione maximus legum obtinentium congeſtus eſt numerus ex libris raris , & qui vix inueniri potuerint , & quorum nec nomina nec eruditiſſimi quidē in legibus complures homines nouerant. Quorum ſane copiam [ſeu materiam] nobis vberrimam dictus glorioſiſſimus Tribonianus præbuit , multorum librorum , & qui vix numerari poſſunt ſuppeditata multitudine.quibus omnibus perfectè lectis,congeſta ſunt hæc volumina,ſed ex horum multis & variis hi , qui à nobis ad hoc congregati erant , cùm nihil inueniſſent idoneum aut nouum

r paulò aliter Theophilus §. pen.Inſtit.ἐπίγνω δεῖν αὐτοὺς διατάξει τῶν ἰχνῶν φιλοτιμήσασθαι.
s de Triennio fœlici Iuſtiniani.
t §.13 ξ.Conſt.ad Senatum & omnes populos.
v de ſimilibus.
x viſiones §.14. ξ.conſtit.prox.
y de Antinomiis.
z vide §.15.Cōſt. ad Senatum. Sed Goueanus l.gē 8.in prin.ff.de Iuriſdict. cum lege 22.in prin.ff.ad l. Aquil. non poteſt aliter conciliare , quàm ſi dicat in d. l. 8. vel aliter vel malè ſcriptum fuiſſe.
a de prætermiſſis.
b de libris veterum Iuriſconſultorum.

ab his, quæ iam congregata erunt, illationem ex his in hoc opere faciendam optimo animo respuerunt. 18 ¶ Si verò postea aliquid noui *a* controuertetur quod non apparebit legibus his inscriptum : (*multa *b* enim nouare nouit natura) sed Imperium Deus propter hoc imposuit hominibus vt emergentia & legis egentia lege definiat, & humanæ naturæ incertum repleat, & certis concludat legibus ac regulis. neque hoc nostrum nunc dicimus: sed iam omnium iuris conditorũ. qui olim claruerunt, prudentissimus Iulianus hoc ipsum videtur dixisse, qui & ab imperiali auctoritate implorat fieri legum repletionem in emergentibus ambiguitatibus & quæstionibus, sed & diuus Adrianus piæ memoriæ: quando ea, quæ a prætoribus quotannis edicta fuerant, breui complexus est libello, adsumpto ad id optimo Iuliano: in oratione quam in commune habuit in seniore Roma, hoc ipsum quoque ait : vt, si quid præter id, quod iam ordinatum est, emerserit: conueniens est, eos qui in magistratu sunt, illud conari decidere, & remedium imponere secundùm eorum quæ iam ordinata sunt, consequentiam [imitationem.] 19 ¶ Hæc igitur omnes (dicimus autem vos, magni Senatus & omnes nostræ reipublicæ homines) cognoscentes, gratiam quidem confitemini Deo, qui nostris temporibus tantum bonum seruauit : vtimini verò nostris legibus, nulli *c* earum, quæ veteribus libris inscriptæ sunt attendentes: neque ad ea quæ nunc posita sunt, illas comparantes, quia etsi videantur quędam inuicem non consonare, tamen prius *d* illud & vetustius nobis vt imperfectum displicuit, nunc autem hoc visum est debere obtinere. Nam prohibemus, illis in posterum vti. hæc autem sola obseruari in republica, & obtinere concedimus & sancimus. ita vt qui conatus fuerit ex prioribus libris, & non ex his duobus solis, & Constitutionum [libro] a nobis compositis, vel factis, vti quibusdam legibus vel eas in iudiciis legere, vel si quis iudicauerit ex his apud se recitari eas passus : falsi *e* reus erit & publicorum criminum iudicatus, & pœnæ addictus : quod etsi non diceremus, vel ex hoc ipsis manifestum esset. 20 ¶ Sed & hoc optimum fore iudicauimus, præponere Digestorum volumine & veteres iuris conditores, & illorum volumina *f*, & vnde collectio facta sit legum nunc a nobis congestarum. quod & fieri iussimus : & factum est: & simul ea, quæ de his rebus conscripta sunt, supponi huic diuinæ nostræ Constitutioni præcepimus, vt omnibus fiat manifestum & quid prioris inexperientiæ simul & incertitudinis esset, & quid a nobis sit adinuentum. Legislatores autem seu legum interpretes illos cõgessimus, qui apud omnes probati & recepti erant, & prioribus Imperatoribus placuerant, & qui ab his nominari meruerunt. Si enim aliquis nondum veteribus Legislatoribus cognitus est: nos & huic interdiximus huius voluminis communicationem. Omnibus sanè his positis vnum ordinem & dignitatē parem dedimus: nulli cuipiam maiore, quam cæteris, data prærogatiua. Si enim his quę ab illis scripta sunt omnibus imperialium Constitutionum *g* dedimus robur : quid est : quod in his amplius, quodque minus haberi debeat? 21 ¶ Illud autem quod statim, cùm hanc compositionem legum congregari mandaremus, iussimus : iterum & nunc sancimus illud confirmando : omnibus similiter interdicimus, ne quis audeat hominum, qui sunt nũc, aut in posterum erunt, commentarios *h* scribere harum legum præterquam si velit quis in Græcam linguam hæc transferre, quem etiam volumus sola secundùm pedē seu cata *i* poda nuncupata vti legum interpretatione : & si quid secundùm nominatorum paratitlorũ (vt cõueniens est) adscribere voluerint vsum: aliud autem nihil omnino ne tantillum quidem circa ea facere, nec rursum dare seditionis, & dubitationis, aut infinitæ multitudinis, legibus occasionem. id, *k* quod antea in antiqui edicti factum est ordinatione : ita vt illud breuissimum constitutum, ex differentium commentariorum differentia seu diuersitate in infinitam extenderetur multitudinem. Si quid enim forte ambiguum fuerit visum vel litium certatoribus, vel his, qui rebus iudicandis præsunt. hoc Imperator interpretabitur rectè. nam hæc facultas illi soli *l* à legibus permissa est. Itaque quisquis ausus fuerit ad hanc nostram legum compositionem commentarium aliquod adiicere, aliter atque nostræ huius iussionis forma præscribit: is sciat, quod & ipsi falsi reo legibus futuro, & quod composuerit, eripietur, & modis omnibus corrumpetur. 22 ¶ Eadem pœna imposita & aduersus eos, qui notis *m* [seu signis] quibusdam in scriptura vtentur, (quæ sigla singulas *n* vocant) & qui per ea conturbare scripturam tentauerint, nec per totam consequentiam literarum numeros, & nomina veterum prudentum & totam legum positionem scripserint. Sciant etiam librorum ita scriptorum comparatores se inutilis fore libri dominos. neque enim damus licentiam talibus libris in iudiciis vti, & aliquid agere : etiam si contingat librum in ea ipsa parte, quæ recitatur, nullum habere tale signum [aut notam] sed in alia quacunque sui parte quamuis semel tantùm id admissum sit. Itaque ipse quidem eum librum pro non scripto prorsus habebit. Is autem qui eum scripserit, & ignoranti emptori dederit : duplum soluet eius æstimationis ei qui ita in quantitate damnum passus fuerit, nihilominus infligenda criminali *o* pœna. Hoc etenim & in aliis constitutionibus ea de re positis scripsimus, tam his, quæ Latina processerunt voce, quam ea, quæ Græcorum lingua quam quidem ad legum professores rescripsimus.

23 ¶ Hæc igitur volumina (Institutorum, & Digestorum dicimus) ex fine tertij nostri felicissimi consulatus suum robur obtinere sancimus, id est ex ante tertium Kalendarum Ianuarium præsentis duodecimæ indictionis, in omne æuum valitura, & vna cum imperialibus constitutionibus vigorem & locum habitura tam in his, quæ postea *p* emerserint, quam his quæ in iudiciis adhuc pendent, nec dum amicalibus tradita sunt transactionibus, * quodcunque enim hactenus vel iudicatum, vel transactum est, retractari non sustinemus. Quem quidem consulatum tertium nobis nominatissimum dedit Deus : quando & sub ipso pax *q* cum Persis confirmata est, & hoc tantùm legum volumen repositum est. quod a nemine maiorum vnquam excogitatum fuit, atque ad hæc tertia pars mundi (dicimus autē totam *r* Libyam) nostris adiuncta est sceptris : omnia hæc a summo Deo & seruatore nostro ΙΕΣΥ ΚΡΙΣΤΩ dona tertio nostro consulatu indulta. 24 ¶ Omnes itaque laudatissimi nostræ reipubl. magistratus diuinam hanc nostram suscipientes constitutionem, vt vtantur prędictis nostris legibus, vnusquisque in suo procurabit iudicio. Proponet autem eam in maxima & regia hac vrbe & eius gloriosissimus Præfectus. Curæ autem erit excellentiss. & laudatissimo nostro magistro, & gloriosiss. atque beatissimis præfectis sacrorum nostrorum Prætoriorum tam his quæ ad solē orientem, quam his, quæ in Illyride : necnon his etiam, quæ in Libya sunt : per sua edicta his, qui sub ipsis ordinati sunt, ista facere manifesta, ad omnium nostrorum subditorum inexcusabilem notitiam. Data XVII. Kalendas Ianuarias, Domino nostro Iustiniano perpetuo Augusto III. Consule 533.

a de nouis ac futuris quæstionibus & constitutionibus.
b Nouel. 7. c. 1.
c de abrogatis veterum Imperatorum legibus.
d vide §. 15. 3. Cōst. ad Senatum.
e arg. l. vlt. ff. de falsis.
f Quænam volumina à veteribus Iurisperitis composita.
g vt. §. 11. 8. eod.
h Quales legum commentarios esse oporteat §. 21. 3. constit. prox.
i κατ̀ πόδα videtur idem significare hoc loco quod παραφράσις.
k quod vitium videtur Caius summo studio fugere velle. l. 1. ff. de orig. Iuris.
l Immo & Senatui l. 9. ff. de legibus. & subditis atque iudicibus l. 12. l. 13. l. 37. 38. ff. de legibus. & Episcopis l. 6. C. de Sacrosanct. Eccl. & populo l. 9. circ. pr. ff. de Iust. & Iure.
m libros legum notis non esse describendos
n vide §. 6. 3. cōst. ad Antecessores.
o falsi §. 22. 3. constit. ad Senatum.
p vide l. 7. C. de legib.
q Procopius de bello Persico.
r Procopius de bello Vandalico.

DE RATIONE ET METHODO IVRIS DOCENDI AD Antecessores.

IMPERATOR CAESAR s, FLAVIVS, Iustinianus, Alamanicus, Gotthicus, Francicus, t Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, pius, felix, inclytus, victor ac triomphator semper Augustus Theophilo, Dorotheo, Theodoro, Isidoro, Anatolio, Thalleleo, & Cratino viris illustribus antecessoribus. v Item & Salaminio viro disertissimo antecessori Salutem.

OMNEM reipublicæ nostrę sanctionem iam esse purgatam & compositam tam in quatuor libris Institutionum seu elementorum, quam in quinquaginta Digestorum seu Pandectarum, necnon in *x* duodecim Imperialium constitutionum, quis amplius quàm vos cognoscit? Et omnia quidem quæ oportuerat & ab initio mandare, & post omnium consummationem, factum libenter admittentes, definire, iam per nostras orationes tam Græca lingua quam Romanorũ, quas æternas fieri optamus, explicita sunt. Sed cùm vos & omnes postea professores legitimæ scientiæ constitutos etiam hoc oportuerat scire, quid & in quibus tēporibus tradi necessarium studiosis credimus, vt ex hoc optimi atque eruditissimi efficiantur: ideo præsentem diuinam orationem ad vos præcipue faciendam existimauimus, quatenus tam prudentia vestra quam ceteri antecessores *y* qui eandem artem in omne æuum exercere maluerint, nostris regulis obseruatis, inclytam viam eruditionis legitimæ possint ambulare. Itaque dubio procul quidem est, necesse esse Institutiones in omnibus studiis primum sibi vindicare locum, vtpote prima vestigia eius scientiæ mediocriter tradentes. ex libris autem quinquaginta nostrorum Digestorum sex *z* & triginta tantummodo sufficere tam ad vestram expositionem, quàm ad iuuentutis eruditionem iudicamus. sed ordinem eorum, & tramites per quos ambulandum est, manifestare, tempestiuum nobis esse videtur: & vos in memoriam quidem eorum quæ antea tradebatis, redigere: ostendere autem Nouellæ nostræ compositionis tam vtilitatem quam tempora, vt nihil huiusmodi artis relinquatur incognitum.

1 ¶ Et antea *a* quidem, quemadmodum & vestra scit prudentia, ex tanta legum multitudine, quæ in librorum quidem duo millia, versuum autem tricies *b* centena extendebatur : nihil aliud nisi sex tantummodo libros & ipsos confusos, & iura vtilia in se perrarò habentes,

s Iustinianus, Apud omnes terræ populos nominatissimum Cæsaris nomen est, & nos præter alias Imperatoriæ maiestatis notas eo gloriamur. Nouel. 30.
t Gallis tamen & Francis non imperabat Iustinianus. arg. l. 2. §. 2. Cod. de off. prop. Af. Agath. 1.
v qui fint, vide §. 13. eod.
x ad instar legum. 12. Tabul. Cuiac.
y quales vocat Apostolos Tertullianus. 5. aduersus Marcionē. vnde apparet, Antecessores in quolibet genere scientiæ appellari. In hisce cōstitutionibus dicuntur, professores : Iuris & legum Doctores. v. Cuiac. 12. obs. 40.
z ad Titulum vsque de bonor. poss.
a Antiqua iuris docendi ratio.
b vide §. & piissimas 3. constit. ad magnum senatum.

bentes, à voce magistra studiosi accipiebant, ceteris iam desuetis, iam omnibus inuiis. In his auté sex libris Gaij nostri *a* Institutiones, & libris singulares quatuor, primus de illa vetere re vxoria, secundus de tutelis, & tertius necnon quartus de testamentis & legatis connumerabantur: quos nec totos per sequentias *b* accipiebãt, sed multas partes eorũ quasi superuacuas præteribant. Et primi anni hoc opus legentibus tradebatur non secundum edicti *c* perpetui ordinationem, sed passim, & quasi per *d* saturam collectum, vtile cum inutilibus mixtum, maxima parte inutilibus deputata. In secundo autem anno præpostera *e* ordinatione habita, prima pars legum eis tradebatur, quibusdam certis titulis ab ea exceptis: cùm erat enorme pòst Institutiones aliquod legere, quàm quod in legibus & primũ positum est, & istam nuncupationem meruerit. Post eorum verò lectionem, neque illam continuam, sed particularem, & ex magna parte inutilem constitutã, tituli alij eis tradebantur tam ex illa parte legum quæ de iudiciis nuncupatur, & ipsis non continuam, sed raram vtilium recitationẽ præbentibus, quasi cetero toto volumine inutili cõstituto: quam ex illa quę de rebus appellatur, septem libris semotis, & in his multis partibus legentibus inuiis, vtpote nõ idoneis, neque aptissimis ad eruditionem constitutis. In tertio autem anno quod ex vtroque volumine, id est de rebus vel de iudiciis, in secundo anno nõ erat traditum, accipiebant secundum vicissitudinem vtriusq; voluminis: & ad sublimissimum Papinianum, eiúsque responsa iter eis aperiebatur. Et ex prædicta responsorum consummatione, quæ decimo & nono libro concludebatur, octo tantummodo libros accipiebant: nec eorum totum corpus eis tradebatur, sed pauca ex multis, ea breuissima ex amplissimis: vt adhuc sitientes ab eis recederent. His igitur solis à professoribus traditis, Pauliana respõsa per semetipsos recitabant: neque hæc insolidum, sed per imperfectum, & iam quodammodo male cõsuetum inconsequẽtiæ cursum. Et hinc erat in quartum annum omnis antiquæ prudentiæ finis *f*: vt (si) quis ea quæ recitabant, enumerare malit, computatione habita inueniat ex tam immensa legum multitudine vix versuum sexaginta millia eos vacuæ notionis perlegere: omnibus aliis deuiis & incognitis constitutis. & tunc tantummodo ex aliqua minima parte recitandis, quotiens vel iudiciorum vsus hoc fieri coegerit, vel ipsi magistri legem aliquid ex his perlegere festinabatis, vt sit vobis aliquid amplius discipulorum peritia. Et hæc quidem fuerant antiquæ eruditionis monumenta, secundum quod & vestro testimonio confirmatur. 2 ¶ Nos verò tantam penuriam legum inuenientes, & hoc miserrimum iudicantes, legitimos thesauros volentibus aperimus, quibus per vestram prudentiam quodammodo erogatis, ditissimi legum oratores efficiantur discipuli. Et *g* primo *h* quidem anno nostras hauriant Institutiones, ex omni penè veterum Institutionum corpore elimatas, & ab omnibus turbidis fontibus in vnũ liquidum stagnũ conriuatas tam per Tribonianum virum magnificum magistrum & exquæstore sacri palatij nostri & exconsule, quàm duos è vobis, id est Theophilũ & Dorotheum facundissimos antecessores. In reliquã verò anni partem secundum optimam consequentiam primam legũ partẽ eis tradi sancimus, quæ Græco vocabulo πρῶτα nuncupatur, qua nihil est anterius: quia quod primum *i* est, aliud ante se habere non potest. & hæc eis exordium & finem eruditionis primi anni esse decernimus. Cuius auditores non volumus vetere tam friuolo quàm ridiculo cognomine Dupondios *k* appellari, sed Iustinianos nouos nuncupari, & hoc in omne futurum æuum obtinere censemus: vt hi qui rudes adhuc legitimæ scientiæ adspirent, & scita prioris anni accipere maluerint, nostrum nomen mereant: quia illico tradendum eis est primum volumen, quod nobis emanauit auctoribus: antea enim dignum antiqua confusione legum cognomen habebant. cum autem leges iam clarè & dilucidè animis eorum tradendæ erant, necesse erat eos & cognomine mutato fulgere. 3 ¶ In secundo *l* autem anno, per quem ex edicto eis nomen antea positum, & à nobis probatur, vel de iudiciis *m* libros septem, vel de rebus octo *n* accipere eos sancimus, secundum quod temporis vicissitudo indulserit, quam intactam obseruari præcipimus, sed eosdem libros de iudiciis vel de rebus totos, & per suam consequẽtiam accipiant, nullo penitus ex his derelicto: quia omnia noua pulchritudine sunt decorata, nullo inutili, nullo desueto in his penitus inueniendo. Alterutri autem eorundem volumini, id est de iudiciis vel de rebus adiungi in secundi anni audientiam volumus quatuor libros singulares, quos ex omni compositione quatuordecim librorũ excerpsimus, ex collectione quidem tripartiti voluminis, quod pro dotibus composuimus. *o* vno libro excerpto: ex *p* duob. aut de tutelis & curationib. vno: vt ex gemino volumine de *q* testamentis. vno: & ex septem libris de legatis & fideicommissis. & quę circa ea sunt, simili modo *r* vno tãtùm libro his igitur quatuor libros, qui in primordiis singularũ memoratarum compositionum positi sunt, tãtummodo a vobis eis tradi sancimus, ceteris decem oportuno tempore conseruandis: quia neque possibile est, neque anni secundi tempus sufficit ad istorum quatuordecim librorũ magistra voce eis tradendorum recitationem. 4 ¶ Tertij *s* insuper anni doctrina talem ordinem sortiatur, vt siue libros de iudiciis, siue de rebus secundum vices legere eis sors tulerit: concurrat eis tripartita legum singularium dispositio: & in primis liber *t* singularis ad hypothecariam formulam, quem oportuno loco, in quo de hypothecis loquimur, posuimus: vt cùm ęmula sit pignoraticiis actionibus quæ in libris de rebus positæ sunt, non abhorreat eorum vicinitatem: cum circa easdem res ambabus penè idem studium est. Et post eundem librum singularem alius *v* liber similiter eis aperiatur, quem ad edictum ædilium, & de redhibitoria actione, & de euictionibus, necnõ duplæ stipulatione composuimus. cùm enim quæ pro emptionibus & venditionibus legibus cauta sunt, in libris de rebus præfulgent: hæ autem omnes quas diximus definitiones in vltima parte prioris editi fuerant positæ: necessario eas in anteriorem *x* locum transtulimus, ne à venditionibus, quarum quasi ministræ sunt, vicinitate vlterius deuagentur. Et hos tres libros cum acutissimi Papiniani lectione tradẽdos posuimus, quorum volumina in tertio anno studiosi recitabant, non ex omni eorum corpore, sed sparsim pauca ex multis & in hac parte accipientes. Vobis autem pulcherrimus Papinianus non solùm ex responsis quæ in decem & nouem libros composita fuerant, sed etiam ex libris septem & triginta quæstionũ, & gemino volumine definitionum, nec non de adulteriis, & pene omni eius expositione in omni nostrorum Digestorum ordinatione præfulgens propriis partibus præclarus sui recitationem præbebit. Ne autẽ tertij anni auditores, quos Papinianistas *y* vocant, nomẽ & festiuitatem eius amittere videantur: ipse iterum in tertium annum per bellissimam machinationem introductus est. librum enim hypothecariæ ex primordiis plenum eiusdem maximi Papiniani fecimus lectione, vt & nomen ex eo habeant, & Papinianistæ vocentur, & eius reminiscentes, & lætificentur & festum diem, quem cùm primum leges eius accipiebant, celebrare solebant, peragant: & maneat viri sublissimi præfectorij Papiniani & per hoc in ęternum memoria, hócque termino tertij anni doctrina concludatur. 5 ¶ Sed quia solitum est anni quarti *z* studiosus Græco & consueto quodam vocabulo *a* λύτας appellari: habeant quidem si maluerint hoc cognomen: pro responsis autẽ prudentissimi Pauli, quæ antea ex libris viginti tribus vix in decem & octo recitabant, per iam expositam confusionem eos legentes: decem libros singulares qui ex quatuordecim, quos antea enumerauimus, supersunt, *b* studeant lectitare: multo maioris & amplioris prudẽtiæ ex eis thesaurum consecuturi, quam quẽ ex Paulianis habeant responsis. Et ita omnis ordo librorũ singularium à nobis compositus & in decem & septem libros partitus eorum animis imponetur: quem in duabus Digestorũ partibus posuimus, id est, quarta & quinta, secundum septẽ partium, distributionem & quod iam primis verbis orationis nostræ posuimus, verum inueniatur: vt ex triginta sex librorũ *c* recitatione fiant iuuenes perfecti, & ad omne opus legitimum instructi, & nostro tempore nõ indigni, duabus aliis partibus, id est sexta & septima nostrorum Digestorũ, quę in quatuordecim libros compositæ sunt, eisdem positis, vt possint postea eos & legere, & in iudiciis ostendere. Quibus si bene sese imbuerint, & in quinti *d* anni, quo *e* προλύται nuncupantur, metas, constitutionum codicem tam legere quam subtiliter intelligere studeant: nihil eis legitimæ scientiæ deerit, sed omnem ab initio vsque ad finem suis animis amplectãtur, & quod penè in alia nulla euenit arte, cùm etsi vilissimæ sint, omnes tamen infinitæ sunt, hęc sola scientia habeat finem mirabilem, in præsenti tempore à nobis sortita. 6 ¶ Discipuli igitur, omnibus eis legitimis arcanis referatis, nihil habeant absconditum: sed omnibus perlectis, quæ nobis per Triboniani viri excelsi ministerium, cæterorúmque composita sunt, & oratores maximi, & iustitiæ satellites inueniantur, & iudiciorum optimi tam athletæ quam gubernatores in omni loco æuóque felices. 7 ¶ Hæc autem tria volumina a nobis composita tradi eis tam in *f* regiis *g* vrbibus, quam in Berytiensium pulcherrima ciuitate, quam & *h* legũ nutricem bene quis appellet, tantummodo volumus, quod iam & à retro principibus constitutum est, & non *i* in aliis locis locis quæ à maioribus tale non meruerint priuilegium, quia audiuimus etiam in Alexãdrina *k* splendidissima ciuitate, & in Cæsarientium, & in aliis quosdã imperitos homines deuagare, & doctrinam discipulis adulterinam tradere. quos sub hac interminatione ab hoc conamine repellimus, vt si ausi fuerint in poste-

a quarum quæ fragmenta hodie extant, nihil aliud sunt quàm earum Epitome, authore Anniano Alarici consiliario. *Cuiac.*
b cõsequentias.
c de quo in *l.2. ff. de statu hom.*
d vide *l. vnic. in pr. C. de latina libertate.*
e Præpostera docendi ratio.
f Hinc constat iuridico studio quadriennium olim statutum fuisse, hodie quinquennium. *§.5. vers. quibus. ƒ. eod.* quod ante tempus consortio aduocatorum nemo potest sociari *l.3. §.4. l.5. §.4. Cod. de aduoc. diuer. iud.* Pauci id hodie obseruant parẽtum vitio, qui vt Petronius ait, cùm ad vota properant. cruda adhuc studia in forum impellunt ad de *Cuiac. 12. obs. vlt.*
g Iustinianea & noua docẽdi iuris ratio.
h Primus annus.
i *l.34. ff. de vulgari: l.92. ff. de verbor. signif.*
k Dupondium duæ drachmæ, *v. Cuiac. 12. obs. vlt.* dupondium ergo duarum drachmarum studiosi. i vilissimi ac nullius pretij. eodẽ sensu apud Fulgentium in expositione sermonum antiquorum, Diobolare prostibulum diobolæ & diobolares meretrices, vilissimæ dicuntur.
l Secundus annus.
m à libro 5. ad 11.
n à lib. 12. ad 19.
o putà, vel 23. vel 24. vel 25. ffforum.
p i. vel 26. vel 27. ffforum.
q 1.28. vel 29. ffforum.
r 1. vel 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36.
s Tertius annus.
t liber 20. ffforum.
v liber 21. ffforum.
x atqui testatur se velle ordinem perpetui edicti seruare. *l.2. ff. de statu hom.*
y Papinianistæ.
z Quartus annus.
a i. soluendis quæstionibus Iuris idoneos. λύται malè cùm λυτοὶ dici debeant. *Turneb.*
b vtpote non explicati anno secundo. *vide §. in secundo. ff. alterutri. s. eod.*
c non tamen citra satyrã. quod fugere Tribonianum oportuit §.1. s. eod.
d Quintus annus.
e i. λύτοις doctiores. Hesychius προλυτὰς interpretatur προεκλελυμένους, q. d. à præfinita lege studiorum solutos.
f De Iuris Academiis.
g Roma & Constantinopoli
h ἡ τοῖς τοιούτοις μήτηρ ὑποχέθνηται παιδεύμασι Eunapius in Iuliano. *Cuiacius.*
i volunt tamen Interpretes Ius Academiæ tempore præscribi.
k In ea studium etiam medicinę florebat. hinc Ammianus 22. Pro omni experimento sufficit medico ad commendãdum artis authoritatem, si Alexandriæ se dixerit eruditum.

rum in hoc perpetrare, & extra vrbes regias, & Berytiensium metropolim hoc facere, denarũ librarum auri pœna plectentur, & reiiciantur ab ea ciuitate, in qua non leges docent, sed in leges committunt. 8 ¶ Illud autem, quod iam tum ab initio hoc opus mandantes in nostra oratione, & post completum in alia nostri numinis constitutione scripsimus, & nunc vtiliter ponimus: vt nemo audeat eorum qui libros conscribunt, *a* sigla in his, ponere, & per compendium ipsi legum interpretationi vel compositioni maximum adferre discrimen: scituris omnibus librariis qui hoc in posterum commiserint, quod post criminalem pœnam æstimationem libri in duplũ domino eius, si nescienti dederint, inferre compellentur: cùm & ipse qui talem librum comparauerit, nihilo eum habebit, nemine iudice ex tali libro fieri recitationem concedente, sed pro non {pro} scripto eum haberi disponēte. 9 ¶ Illud verò satis necessarium constitutum cum summa interminatione edicimus, vt nemo audeat neque in hac splendidissima ciuitate, neque in Berytiensium pulcherrimo oppido ex his qui legitima peragunt studia, indignos & pessimos, immo magis seruiles, & quorum effectus iniuria est, ludos *b* exercere, & alia crimina vel in ipsos professores, vel in socios suos, & maxime in eos qui rudes ad recitationem legum perueniunt, perpetrare.* quis enim *c* ludos appellet eos, ex quibus crimina oriuntur? hoc etenim fieri nullo patimur modo: sed optimo ordini in nostris temporibus & hanc partem tradimus, & toto postero transmittimus sæculo: cùm* oportet priùs anima, & postea lingua fieri eruditos. 10 ¶ Et hæc omnia in hac quidem florentissima ciuitate vir excelsus præfectus huius almę vrbis tam obseruare quam *d* vindicare, prout delicti tam iuuenum quam scriptorũ qualitas exegerit, curæ habebit. In Berytiensium autem ciuitate tam vir clarissimus præses Phænicæ maritimæ, quàm beatissimus eiusdem ciuitatis Episcopus, & legum professores. 11 ¶ Incipite igitur legum doctrinam eis Dei gubernatione tradere, & viam aperire quam nos inuenimus: quatenus fiant optimi iustitiæ & reipublicæ ministri, & vos maximum decus in omnem sæculum sequatur, quia vestris temporibus talis legum inuenta est permutatio, qualem & apud Homerum patrem *e* omnis virtutis Glaucus & Diomedes inter se faciunt, dissimilia permutantes.

χρύσεα *f* χαλκείων, ἑκατόμβοια ἐννεαβοίων. *h.c.*

Aurea æreis, centena nouenariis.

Quæ omnia obtinere sancimus in omne æuum ab omnibus tam professoribus quàm legum auditoribus & librariis & ipsis & iudicibus obseruanda. Data xvij. Kal. Ianuarias Constantinopoli, domino nostro Iustiniano perpetuo Augusto ter consule. 533.

DE EMENDATIONE CODICIS DOMINI IVSTINIANI ET SECVNDA *g* eius editione ad senatum vrbis Constantinopolitanæ.

Imperator Cæsar, Flauius, IVSTINIANVS, Alamanicus, Gothicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vvandalicus, Africanus, pius, felix, inclytus, victor ac triomphator semper Augustus, senatui vrbis Constantinopolitanæ S.

CORDI nobis est, Patres conscripti, semper nostri animi curas rebus cõmunibus auidissime impendere, vt nihil a nobis inceptum, imperfectum relinquatur. Igitur in primordio nostri imperij sacratissimas cõstitutiones quæ in diuersa volumina fuerant dispersæ, & quam plurima similitudine necnon diuersitate vacillabant, in vnum corpus colligere, omnique vitio purgare proposuimus: & hoc iam per viros excelsos, & facundissimos perfectum est, & a nobis postea confirmatum: quod geminæ constitutiones nostræ, quæ antè positæ sunt, ostendunt. 1 ¶ Postea verò cùm vetus ius considerandum recepimus, tam quinquaginta *h* decisiones fecimus, quam alias ad commodum propositi operis pertinentes plurimas cõstitutiones promulgauimus: quibus maximus antiquarum legum articulus emendatus & coarctatus est, omnéque ius antiquum superuacua prolixitate liberum atque enucleatum in nostris Institutionibus & Digestis reddidimus. 1 ¶ Sed cùm nouellæ *i* nostræ tam decisiones *k* quam constitutiones quæ post nostri Codicis confectionem latæ sunt, extra corpus eiusdem Codicis diuagabantur, & nostram prouidentiã nostrúmque consilium exigere videbantur: quippe cùm earum quædam ex emersis postea factis aliquam meliore consilio permutationem vel emẽdationem desiderabant necessarium nobis visum est per *l* Tribonianum virum excelsum magistrum exquæstore & excõsule legitimum operis nostri ministrum, necnon virum magnificũ quæstorem & Berutiensium legum doctorem Dorotheum, Mennam insuper & Constantinum & Ioannem viros eloquentissimos togatos fori amplissimæ sedis, easdem constitutiones nostras decerpere, & in singulas discretas capitula, ad perfectarum cõstitutionum soliditatem competentibus supponere titulis, & prioribus constitutionibus eas adgregare. 3 ¶ Supradictis itaq; magnificis & prudentissimis viris permisimus hęc omnia facere: & si qua emendatione opus foret, hanc facerent non titubante animo, sed nostra auctoritate freti: constitutiones verò superfluas, vel ex posteriorib. sanctionibus nostris iam vacuatas, vel si quæ similes vel contrariæ inuenirentur, circunducere, & a proprij Codicis congregatione separare: & tam imperfectas replere, quam nocte obscuritatis obductas, noua elimationis luce detegere: vt vndique non solùm Institutionum & Digestorum via dilucida & aperta pateat, sed etiam constitutionum nostri Codicis plenũ iubar omnibus clareat: nulla penitus nec simili, ne diuersa, nec inusitata relicta [constitutione:] cùm nemini venit in dubium, quod repetita prælectio probauit, hoc satis validum, satisque esse formosum. In antiquis etenim libris non solùm primas editiones, sed etiam secundas (quas repetitas *m* prælectiones veteres nominabant) subsecutas esse inuenimus: quod ex libris Vlpiani viri prudẽtissimi ad Sabinum scriptis prõptum erat quærentibus reperire. 4 ¶ His igitur omnibus ex nostra confectis sententia, commemoratus Iustinianeus Codex à prædictis gloriosissimis & facundissimis viris purgatus & candidus factus, omnibus ex nostra iussione & circumductis, & additis, & repletis, nec non transformatis, nobis oblatus est: & iussimus {in} secundò eum ex integro conscribi, non ex priore compositione, sed ex repetita prelectione: & eum nostri numinis auctoritate nitentem, in omnibus iudiciis solùm quantùm ad diuales constitutiones pertinet, frequẽtari ex die quarto Kalendarum Ianuarij, quarti nostri felicissimi consulatus & Paulini viri clarissimi: nulla alia extra corpus eiusdem Codicis constitutione legenda: nisi postea varia rerũ natura aliquid nouũ creauerit, quod nostra sanctione indigeat. Hoc etenim nemini dubium est, quòd si quid in posterum melius inueniatur: & ad cõstitutionem necessario sit redigendum, hoc à nobis & constituatur, & in aliam congregationem referatur, quæ Nouellarum nomine constitutionum significetur. 5 ¶ Repetita itaque iussione nemini in posterum concedimus vel ex decisionibus nostris, vel ex aliis cõstitutionib. quas antea fecimus, vel ex prima Iustinianei Codicis editione aliquid recitare: sed quod in pręsenti purgato & renouato Codice nostro scriptum inuenitur, hoc tãtùm modò in omnibus rebus & iudiciis & obtineat, & recitetur, cuius scripturam ad similitudinẽ nostrarum Institutionum & Digestorum *n* sine vlla signorũ dubietate conscribi iussimus: vt omne quod a nobis compositũ est, hoc & in scriptura, & in ipsa sanctione purum atq; dilucidum clareat. licet ex hac causa in ampliorem numerum summa huius Codicis redacta est. 6 ¶ Vt igitur sanctissimi & florentissimi patres nostri labores vobis manifesti fiant, & per omne tempus obtineant, hanc præsentem legem ad frequentissimum ordinem vestrum duximus destinandam. Datum XXVII. Kal. Decemb. Constantinopoli, Domino Iustiniano. PP. A. IIII. & Theodoto Paulino Viris Claris. Coss. 534.

DE ORIGINE *o* IVRIS *p* ET OMNIVM MAGISTRATVVM *q* ET SVVCCESSIONE PRDENTIVM *r*.

TIT. II.

Gaius libro primo ad legem XII. tabularum.

FACTVRVS legum vetustarum interpretationem, necessariò priùs ab vrbis initiis repetendum existimaui: non quia velim verbosos *s* commentarios facere, sed* quòd in omnibus rebus animaduerto id perfectum *t* esse, quod ex omnibus suis partibus *v* constaret. Et certe cuiusque rei potissima pars principium *x* est. Deinde si in foro causas dicentibus nefas, vt ita dixerim, videtur esse, nulla præfatione facta iudici rem exponere: quanto magis interpretationem promittentibus inconueniens erit, omissis initiis, atque origine non repetita, atque illotis, vt ita dixerim, manibus, protinus materiam interpretationis tractare? namque, nisi fallor, istæ præfationes *y* & libentiùs nos ad lectionem propositæ materiæ producunt: & cùm ibi venerimus: euidentiorem præstant intellectum.

2. *Pomponius* libro singulari Enchiridij.

Cap. I.

De origine & progressu iuris Romani.

Manus Regia. 1. leges Regia 2. Ius incertum 3. Leges XII. tab. 4. Disputatio fori seu prudentum interpretatio 5. Legis actiones 6. Ius Flauianum 7. Plebiscita 8. Senatusconsulto 9. Edicta pretorum 10. Principum constitutiones 11. & 12.

NEcessarium itaq; nobis videtur ipsius iuris originẽ, atque processum demonstrare. 1 ¶ Et quidẽ initio ciuitatis nostrę populus sine lege certa, sine iure certo primùm agere instituit: omniáq; manu *z* a regibus gubernabantur. 2 ¶ Postea, aucta ad aliquẽ modũ ciuitate, ipsum Romulum traditur populũ in triginta *a* partes diuisisse: quas partes Curias appellauit: propterea quod tunc reipublicæ *b* curam per sententias partium earũ expediebat. Et ita leges quasdã & ipse curiatas *c* ad populum *d* tulit. tulerunt & sequentes reges. quæ omnes conscriptæ extãt in libro Sexti Papirij qui fuit illis tẽporibus, quibus Superbus Demarati Corinthij filius *e*, ex principalib. viris. Is liber, vt diximus, appellatur ius ciuile Papirianũ non quia Papirius de suo quicquã ibi adiecit: sed quòd leges sine ordine latas in vnũ cõposuit. 3 ¶ Exactis deinde regibus, lege *f* Tribunacia omnes leges hæ exoleuerunt: iterúmq; cœpit populus Romanus

a simpla dicuntur. *Const. ad Tribonianũ. 3. §. pen. §. eadem ǯ. constit. ad senatus. §. eadem ǯ. cõst. ad magnum senatum.* de siglis. *vide Cuiacium. 12. obs. vlt. v. quæ scripsi ad Nouel. 47. c. 2.*

b De ludis inhonestis studiosorum abrogatis.

c ludus noxius in culpa est. *v. l. 10. ff. ad l. Aquil.* his autem ludis eos intelligit quos exerceri mos erat in antecessores & cõdiscipulos, præsertim nouitios. *v. Cuiac. 6. obser. 13.*

d v. quæ scripsi ad Auth. habita. C. ne filius pro patre.

e Laus Homeri. *v. l. 236. ff. de verb. sign.*

f Iliad 6.

g Ea est editio qua hodie vtimur.

h quæ ex Consulatu Lampadis & Orestis & sequentibus dignoscuntur.

i v. quæ scripsi ad Nouellarum initium.

k harum plerisque ius Vetus quod erat certum, emendauit: Illarum verò nonnullis, certum fecit quod erat controuersum. *Cuiac. hic.*

l Quinque viri hîc preficiuntur emendationi Codicis Iustinianei. Decem, nouo Codici faciendo: septemdecim. Pandectis: tres, Institutionibus componendis præfuerunt.

m Prælectiones, erant lectiones quibus Præceptores viua voce aut scripto discipulis vias discendi præmonstrabant. *Cuiac.* Idem hinc colligit 4. *ad Africanum.* Veteres Iurisconsultos variasse & quidem Papinianum. *l. 6. §. 3. ff. de seru. expor. l. vlt. §. 3. C. de furtis.* Iulianum. *l. 19. in fine. ff. ad Velleianum.* & Scæuolam. *l. 25. §. vlt. ff. de adqu. rerum dom.*

n & Testamentorum. *l. 6. §. vlt. ff. de bonor. possess. Nouel. 107. c. 2.* non militarium tamen. *l. 41. ff. de militar. test.* de notis & siglis. *v. Cuiac. 3. obser. 3. & 12. obser. vlt.*

o l. 2. in pr. ǯ. eod.

p i. quo progressu ius in eam formam, quæ hodie extat, ad Romanos peruenit. *Oldend.*

q d. l. 2. §. 13.

r d. l. 2. §. 35.

s veritas, verborum adminicula non desiderat. *l. 1. C. si vt se abstineas.*

t Immo præfectum dicitur quod vsui esse possit. *l. 139. in fin. ǯ. de verb. sign.* & inceptum tantum. *v. l. 15. in pr. ǯ. de diuer. præscr.*

v perfectum est quod omnibus suis partibus cõstat. *v. l. 5. in fi. ǯ. de verb. signif.*

x principium pars rei potissima.

y Præfationum quædã vtilitas.

z manu regis. *Hal.* non violenta, sed quæ instar arbitri esset, *Iustin. 1.*

a postea XXXV. fuerunt. qua de re dixi ad leges XII. Tabul.

b & eligendorum magistratuum. *arg. l. vni. in pr. ǯ. de off. quæstor.*

c quid leges Curiatæ. *v. Hotom. 4. obs. 33.*

d i. non simpliciter promulgauit, sed rogauit si placerent. *Salom.*

e i. nepos. *Halicar.*

f vide *Gouean. 1. variar. 21.*

manus incerto magis iure, & consuetudine ali *a*, quàm per latam legẽ: id; propè viginti ann. passus est. 4 ¶ Postea ne diutiùs hoc fieret: placuit publica auctoritate decẽ constitui viros, per quos peterentur leges a Græcis ciuitatib. & ciuitas fundaretur legibus. quas in tabulas *b* eboreas *c* perscriptas pro Rostris cõposuerint, vt possint leges apertiùs percipi. datúmq; est eis ius eo anno in ciuitate summum: vti leges & corrigerẽt, si opus esset, & interpretarentur: neque prouocatio ab eis, sicut à reliquis magistratibus, fieret. Qui ipsi animaduerterũt aliquid deesse istis primis legib. ideóq; sequenti anno alias duas ad easdẽ tabulas adiecerunt. & ita ex accidẽtia *d* appellatæ sunt leges duodecim tabularum. quarũ ferendarum auctorem fuisse decemuiris Hermodorũ quendam Ephesium, exulantẽ in Italia, quidã *e* retulerunt. 5 ¶ His legibus latis, cœpit, vt *f* naturaliter euenire solet, vt interpretatio desideraret prudẽtiumq auctoritate necessariam esse disputationẽ *h* fori. Hęc disputatio, & hoc ius, quod sine scripto venit, cõpositum à prudẽtib. propria parte aliqua non appellatur, vt cæteræ partes iuris suis nominibus designãtur, ||datis propriis nominib. cæteris partibus:|| sed cõmuni nomine appellatur ius ciuile. 6 ¶ Deinde ex his legibus, eodẽ tẽpore ferè, actiones cõpositæ sunt: quib. inter se homines disceptarẽt. quas actiones ne populus, prout vellet, institueret: certas solemnésq; esse voluerũt, & appellatur hæc pars iuris, legis actiones, ||id est legitimæ actiones.|| Et ita eodẽ penè tempore tria hęc iura nata sunt: leges *i* XII. tab. ex his fluere cœpit ius ciuile: ex iisdẽ legis actiones cõpositæ sunt. Omnium tamẽ *k* harũ & interpretãdi scientia, & actiones *l*, apud collegium Pontificũ erant: ex quib. cõstituebatur, quis quoquo anno præesse priuatis *m* & ferè populus annis prope centũ hac cõsuetudine vsus est. 7 ¶ Postea cùm Appius Claudius proposuisset, & ad formã redegisset has actiones: Gnęus *n* Flauius, scriba eius, libertini filius subreptũ librũ populo tradidit. & adeò gratũ fuit id munus populo, vt tribunus plebis fieret, & senator, & ædilis curulis. hic liber, qui actiones cõtinet, appellatur ius ciuile Flauianũ: sicut ille, ius ciuile Papirianum. nã nec Gn. Flauius de suo quicquam adiecit libro. Augescẽte ciuitate, quia deerant quædã genera agẽdi, nõ post multũ tẽporis spatium Sextus AElius alias actiones cõposuit: & librũ populo dedit, qui appellatur ius AElianũ. 8 ¶ Deinde cùm esset in ciuitate lex XII. tab. & ius ciuile: essent & legis actiones: euenit, vt plebs in discordiã cũ patribus perueniret, & secederet, sibiq; iura cõstitueret, quæ iura, plebiscita vocãtur. mox cùm reuocata est plebs: quia multæ discordiæ nascebantur de his plebis scitis, pro legib. placuit & ea obseruari, lege *o* Hortẽsia: & ita factum est, vt inter plebis scita, & legẽ species cõstituendi interessent: potestas ||autem|| eadẽ esset. 9 ¶ Deinde quia difficile plebs cõuenire cœpit, populus ||certè|| multo difficiliùs in tanta turba hominũ: necessitas ipsa curã reipub. ad senatũ deduxit. Ita cœpit senatus se interponere: & quidquid cõstituisset, obseruabatur. ídq; ius appellabatur Senatuscõsultũ. 10 ¶ Eodẽ tempore & magistratus iura reddebãt: &, vt scirẽt ciues, quod ius de quaque re quisq; dicturus esset: séq; præmuniret: edicta proponebat, quę edicta prętorũ, ius honorarium cõstituerũt. Honorariũ dicitur, quòd ab honore prætoris venerat. 11 ¶ Nouissimè, sicut ad *p* pauciores iuris cõstituẽdi via trãsisse, ipsis reb. dictãtibus: videbatur: per *q* partes euenit, vt necesse esset reipublicę per vnũ cõsuli. nã senatus nõ perinde omnes prouincias probè gerere poterãt. Igitur cõstituto principe, datum est ei ius: vt, quod cõstituisset, ratũ esset. 12 ¶ Ita in ciuitate nostra, aut Iure, i. Lege cõstituitur: aut est propriũ Ius ciuile, quòd *r* sine scripto in sola *s* prudẽtiũ interpretatiõe cõsistit: aut sũt Legis actiones, quę formã agẽdi cõtinẽt: aut Plebiscitũ, quod sine auctoritate patrũ est cõstitutũ: aut est magistratuum Edictũ, vnde Ius Honorariũ *t* nascitur: aut Senatusc. quòd solũ senatu cõstituẽte inducitur sine lege: aut est Principalis cõstitutio, i. vt quod ipse princeps constituit, pro lege seruetur.

Cap. II.

De magistratibus Romanorum.

Reges 14. Tribuni celerum 15. Consules duo 16. Censores 17. Dictator 18. Magister equitum 19. Tribuni plebis 20. AEdiles plebeij duo 21. Quæstores ærarij 22. Quæstores parricidij 23. Decemuiri 24. Tribuni militum 25. AEdiles Curules duo 26. Prætor vrbanus 27. Prætor Peregrinus 28. Decemuiri litibus iudicandis 29. Quatuor viri, Triumuiri monetales, Triumuiri capitales 30. Quinqueuiri 31. Prætor Sardiniæ, Siciliæ, Hispaniæ, Galliæ Narbonensis & alij: AEdiles Cereales 32. Præfectus vrbi, Præfectus annonum, Præfectus vigilum 33. 34.

13 ¶ Post originẽ iuris, & processum cognitũ, consequens est, vt de magistratuũ nominibus, & origine cognoscamus. quia, vt exposuimus, *per eos, qui iuri dicũdo præsunt, effectus rei accipitur, quantũ *v* est. n. ius in ciuitate esse, nisi *x* sint, qui iura regere *y* possint. Post hoc deinde auctorum *z* successione dicemus, quòd *cõstare nõ potest ius, nisi sit aliquis *a* iurisperitus, per quẽ possit cotidie in multis produci. 14 ¶ Quod ad magistratus attinet, initio ciuitatis huius cõstat reges omnẽ potestatẽ habuisse. 15 ¶ Iisdẽ temporib. & tribunũ celerum fuisse cõstat. is autem erat, qui equitib. præerat, & veluti secundũ locũ à regibus obtinebat quo in numero fuit Iunius Brutus, qui auctor fuit regis eiiciẽdi.

a aliqua vti. *Hal.*
b vt olim Minos. *Plato in Minoe* & Athenienses apud quos huiusmodi Tabulæ κύρβεις & ἄξονες vocabantur. *Plut. in Solon.* adde *Nouel. 9. c. 15. in fine.*
c æreas. *Halicar. 10. Liuius 3. Diod. l. 12. l. 8. ff. ad Iul. peculat. 34. Plin. 9.* ebore multis in rebus vsi veteres. Nã Quintilianus *lib. 4.* in Triumpho Cæsaris Eborea oppida fuisse trãslata ait.
d i. accidenti.
e Cic. *Tusc. Plin. 34. Strabo. 14.*
f hinc collige, cum natura pugnare statuta, quæ interpretationes legum vetant.
g non Grammaticorum tãtum.
h sic restituit Goueanus. 1. *var.* 24. cœpit (v. n. e. f. v. i. desideret p. auctoritatẽ) necessaria esse disputatio fori.
i leges XII. Tab. Ius ciuile, legis actiones.
k Sic, restitui Cuiac. 18. *obs.* 11. o. t. XII. Tabul. & interpretandi scientiæ.
l quæ postea trãslatæ ad Prætores. *l. 15. §. 28. ff. de damno infecto.*
m negotiis sc. ad differentiã forte criminaliũ. §. 23. ff. eo. alij legũt priuatus *Hal.* de notione Põtificum *v. l. vlt. ff. de mortuo inferẽdo.* hinc etiã colligeanti quũ delegationis vestigium.
n 2. *Valer.* 1. 6. *Gel.* 9. 33. *Plin.* 1. *Cic. pro Murena.*
o ab Hortensio dictatore lata. 15. *Gell.* 25. 16. *Plin.* 10. alij à P. Philone latã scribunt. *Liu.* 8. *v. Gouean.* 1. *variar.* 22.
p *Nou.* 105. *Am.* 14
q per succedaneas mutatiões, vel per factiones. *Zas. hic. Gouean.* 1. *var.* 24.
r vt pote in sola disputatione positũ. *arg.* § 5 *ff. eo.*
s Imo & in facultate ferẽdæ formulæ ac legis *arg. l. 30. ff. de lib.*
t *l. 1. §. 1. §. 2. ff. ne vis fiat.*
v *l. 8. ff. de Iust. & Iur. No. 161. in pr.*
x *Nou. 26. c. 1. No. 133. c. 4. Nouel. 161.*
y i. accõmodare ad vsum societatis humanę. *Old.*
z auctores, Iurisconsulti.
a sic aduocationis officiũ dicitur vitæ hominũ necessarium. *l. 4. C. de aduoc. diuer. iudic.* rectè additur Iurisperitus. Iuris n. cognitio in adsessore. *l. 1. ff. de assessorib.* & aduocato requiritur. *l. ii. in pr. C. de aduocat. iud.* An in iudice? *v. Hotom. 26. Illustr.*

16 ¶ Exactis deinde regib. cõsules cõstituti sunt duo: penes quos summũ ius vti esset, lege rogatũ est, dicti sunt ab eo quòd plurimùm reipublicæ consulerent. qui tamen ne per omnia regiã potestatẽ sibi vindicarẽt, lege lata factũ est, vt ab eis prouocatio esset, néve possent in caput *b* ciuis Romani animaduerterẽ in iussu populi: solùm relictũ est illis, vt coercere possent, & in vincula publica duci *c* iuberent. 17 ¶ Post deinde cũ census iã maiori tẽpore agẽdus esset, & cõsules nõ sufficerent huic quoq; officio, cẽsores cõstituti sunt. 18 ¶ Populo deinde aucto, cùm crebra orirẽtur bella, & quædã acriora à finitimis inferrẽtur: interdũ re exigẽte, placuit maioris potestatis magistratũ cõstitui. itaq; dictatores *d* proditi sunt, à quib. nec prouocandi ius fuit: & quibus etiam capitis animaduersio data est. Hũc magistratũ, quoniam summã potestatẽ habebat, nõ erat fas vltra *e* sextũ mẽsem retinere. 19 ¶ Et his dictatorib. magistri equitum iniungebãtur sic, quo modo regib. tribuni celerũ. quod officiũ ferè *f* tale erat, quale hodie præfectorũ prætorio. magistratus *g* tamẽ habebãtur ||legitimi.|| 20 ¶ Iisdẽ tẽporibus cùm plebs a patribus secessisset, anno fere septimodecimo post reges exactos: tribunos *h* sibi in monte Sacro creauit, qui essent plebeij magistratus: dicti tribuni, quod olim in tres partes populus diuisus erat, & ex singulis singuli creabãtur: vel quia tribũ suffragio creabãtur. 21 ¶ Itémq. vt essent, qui ædibus præessent, in quib. omnia scita ||sua|| plebs deferebat: duos ex plebe cõstituerunt: qui etiam ædiles appellati sunt. 22 ¶ Deinde cùm ærarium populi auctius esse cœpisset: vt essent qui illi præessent; cõstituti sunt quæstores *i*, ||qui pecuniæ præessent||: dicti ab eo, (quòd) inquirẽdæ, & cõseruãdæ pecuniæ causa creati erãt. 23 ¶ Et quia, vt diximus *k*, de capite ciuis Romani iniussu populi nõ erat lege permissum consulibus ius dicere: propterea quæstores constituebantur à populo, qui capitalibus rebus præessent. hi appellabantur quæstores parricidij: quorũ etiam meminit lex duodecim tabularum. 24 ¶ Et cùm placuisset leges quoque ferri: latum est ad populum, vti omnes magistratus se abdicarent quo decemviri *l* constituti vno anno, cùm magistratum prorogarent sibi, & cùm iniuriose tractarent, neque vellent deinceps sufficere magistratibus, vt ipsi & factio sua perpetuò rempublicam occupatam retineret: nimia, atque aspera dominatione eo rẽ perduxerat, vt exercitus a republica secederet. Initiũ fuisse secessionis dicitur Verginius *m* quidã, qui cùm animaduertisset, Appiũ Claudiũ (cõtra ius *n* quod ipse ex vetere iure in XII. tab. trãstulerat) vindicias filiæ suæ *o* a se abdixisse *p*: & secũdũ eũ, qui in seruitutẽ ab eo suppositus petierat, dixisse: captúmq. amore virginis, omne fas ac nefas miscuisse: indignatus, quod vetustissima iuris obseruãtia in persona filiæ suę defecisset (vtpote cùm Brutus, qui primus Romæ cõsul fuit, vindicias secũdùm libertatẽ dixisset in persona Vindicis *q* Vitelliorũ serui, qui proditionis cõiuratione indicio suo detexerat) & castitatẽ filiæ vitæ quoq. eius præferẽdã putaret: arrepto cultro de taberna lanionis filia interfecit: in hoc sc. vt morte virginis cõtumelia stupri arceret. ac protinus recẽs a cæde, madẽtéq. adhuc filiæ cruore. ad cõmilitones cõfugit. qui vniuersi de Algido *r*, vbi tũc belli gerẽdi causa legiones erãt, relictis ducibus pristini, signa in Auẽtinũ trãstulerũt. omnisq. plebs vrbana mox eodẽ se cõtulit. [populiq. cõsensu partim in carcere necati *s*. Ita rursus respublica suum statũ recepit. 25 ¶ Deinde cùm *t* pòst aliquot annos, quam XII. tabul. latæ sunt: & plebs cõtẽderet cũ patrib. & vellet ex suo quoque corpore cõsules creare, & patres recusarẽt: factũ est, vt tribuni militũ crearẽtur partim ex plebe, partim ex patribus, consulari potestate. híq. cõstituti sunt vario numero: interdũ. n. viginti *v* fuerũt interdũ plures, nõnunquam pauciores. 26 ¶ Deinde cùm placuisset creari etiã ex plebe cõsules: cœperunt ex vtroq. corpore cõstitui. Tunc, vt aliquo pluris patres haberẽt, placuit duos ex numero patrũ cõstitui. ita facti sunt ędiles *x* curules. 27 ¶ Cúmq. cõsules auocarẽtur bellis finitimis: neq. esset, qui in ciuitate ius reddere posset: factũ est, vt prętor quoq. crearetur, qui vrbanus appellatus est, quòd in vrbe ius redderet. 28 ¶ Post aliquot deinde annos, nõ sufficiente eo prætore, quòd multa turba etiã peregrinorũ in ciuitatem veniret: creatus est & alius prętor, qui peregrinus *y* appellatus est ab eo, quòd plerunq. inter peregrinos ius dicebat. 29 ¶ Deinde cùm esset necessarius magistratus, qui hastæ præessent: decemuiri *z* in *a* litibus iudicãdis sunt cõstituti. 30 ¶ Eodẽ tẽpore & quatuor viri, qui curam viarũ gererẽt. & triũuiri monetales, æris, argenti auri flatores: & triũuiri capitales, qui carceris custodiã haberent: vt, cũ animaduerti oporteret, interuẽtu eorũ fieret. 31 ¶ Et quia magistratib. vespertinis tẽporibus *b*, in publicũ esse incõueniens erat, quinqueuiri constituti sunt cis Tiberim, & vitis Tiberim, qui possint pro magistratib. fungi. 32 ¶ Capta deinde Sardinia, mox Sicilia *c*, itẽ Hispania, deinde Narbonẽsi prouincia: totidẽ prætores, quot prouinciæ in ditionẽ venerãt, creati sunt: partim qui vrbanis rebus, partim qui prouincialibus præessent. Deinde Cornelius Sylla quæstiones publicas cõstituit: veluti de falso, de parricidio, de siccariis *d* & prętores quatuor adiecit. Deinde Gaius Iulius Cæsar duos prætores, & duos ædiles, qui frumento præessent, & à Cerere Cereales cõstituit. Ita duodecim prætores sex ædiles sunt creati.

b §. 23. ff. eod.
c de Consulib. *v. l. vnic. ff. de Coss.*
d *Liu. 2. 1. Eutrop.* 2. *Halicarn. 5.*
e *l. vnic. in pr. ff. de off. Præf. Præt.*
f rectè hoc additũ fuit: plenior. n. fuit præf. præt. potestas *Mol. n. 1. feud. 20. nu. 20.*
g *Liu. 2. Halic. 6.*
h *Liu. 2. Halic. 6. August. 2. de ciuit. 18. Cujd. 3. F. st.*
i *v. l. vnic. ff. de off. quæst.*
k § 16. ff. eod.
l *Liu. 3. Halicar. 10. 11. 6. Valer. 1.*
m *Liu. Halic. d. loco.*
n quo cauebatur, vt qui de suo statu litigaret, in possessione libertatis esset. *Cuiac. 18. obs. 23.*
o adde *l. 1. §. 2. ff. de rei vind.*
p abiudicasse.
q *Theoph.* [illegible] *Inst. de libert.*
r monte scil. & pòst, in Auentinũ, monte intellige more Græco *Am. August. 2. Emend. 1.* alij Algidũ vrbẽ fuisse putant ex *Halic. & Strab. 5.*
s Decẽuiri sc. alij ita legũt. Ita populi cõsensu partim decemuiris in carcere necatis, partim in exilium actis. rursus respublica statum suum recepit.
t adde *l. 1. §. 2. ff. de rei vind.*
v seu *Pal.* cuius opinio defendi potest ex eo quod Liuius ferè semper sex creatos fuisse refert *lib.* 4. 5. 6.
x ad quib. *l. 1. in pr. ff. de æd. & Liu. 6.*
y 30 liber Prætoris peregrini à Labeone cõpositus citatur *in l. 9. §. 4. ff. de dolo.*
z centũuiri. *Hal.* quod à Gouean. improbatur 1. *lect.* 25.
a olim dicebatur litibus iudicandis *vt ex Sext. pomp. & Valer. Probo notat Cuia.* 3. *obs.* 32.
b hinc quidam colligunt sententiam noctu latã non valere. *arg. Nou. 82. c. 3.*
c *Nou. 24.*
d de veneficiis, Pitheus *c. 1. notar. mosaic.* hoc addendum meri è putauit, vt quod sequitur vere dici possit, Syllam quatuor Prætores adiecisse.

Diuus deinde Augustus sedecim prætores constituit. Post deinde Diuus Claudius *a* duos prætores adiecit, qui de fideicõmisso ius diceret. ex quib. vnũ Diuus Titus detraxit: & adiecit Diuus Nerua, qui inter fiscũ & priuatos ius diceret. Ita decẽ, & octo prętores in ciuitate ius dicũt. 33 ¶ Et hæc omnia, quotiẽs in republ. sunt magistratus obseruantur. quotiens autẽ proficiscuntur: vnus relinquitur, qui ius dicat. is vocatur præfectus vrbi. qui præfectus olim cõstituebatur, postea fere Latinarũ feriarũ *b* causa introductus est, & quotãnis obseruatur. nã præfectus *c* annonæ, & *d* vigilũ nõ sunt magistratus, sed extra ordinẽ, vtilitatis causa, cõstituti sunt. & tamẽ hi, quos Cistiberes *e* diximus *f*, postea ædiles senatusconsulto creabantur. 34 ¶ Ergo ex his omnibus, decem tribuni plebis, consules duo, decem & octo prætores, sex ædiles, in ciuitate iura reddebant.

Cap. III.

De Professoribus & Iurisconsultis.

35 ¶ Iuris ciuilis scientiã plurimi & maximi viri professi sunt: sed qui eorum maximæ dignationis apud pop. Rom. fuerũt, earũ, in præsentia mentio habẽda est: vt appareat, a quib. & qualib. hæc iura orta, & tradita sunt. Et quidem ex omnib. qui scientiã nacti sunt, ante Tiberiũ *g* Coruncanũ publice professum neminẽ traditur. ceteri autẽ ad hũc vel in latẽti ius ciuile retinere cogitabãt, solúmq. cõsulatorib. ‖vacare‖: potiùs, quam discere volentibus se præstabant. 36 ¶ Fuit autẽ in primis peritus Publius Papirius, qui leges regias in vnum cõtulit. Ab hoc Appius Claudius, vnus ex decẽuiris, cuius maximũ cõsiliũ in XII. tabul. scribẽdis fuit. Post hũc Appius Claud. eiusdẽ generis maximã sciẽtiam habuit. hic Centẽmanus *h* appellatus est, Appiã viã strauit, & aquã Claudiã induxit, & de Pyrrho in vrbe nõ recipiẽdo sententiã tulit. hũc etiã actiones scripsisse traditũ est, primũ de vsurpationib. qui liber nõ extat. Idẽ *i* Appius Clau. qui videtur ad hoc processisse, R literã inuenit: vt pro Valesijs *k* Valerij essent, & pro Fusijs Furijs. 37 ¶ Fuit post eos maximæ sciẽtiæ Sẽpronius, quẽ *l* pop. R. σοφὸν. i. sapiẽtẽ appellauit: nec quisquã ante hũc, aut post hũc hoc nomine cognominatus est. Gaius Scipio Nasica, qui optimus *m* a senatu appellatus est, cui etiã publice domus in sacra via data est, quo facilius cõsuli posset. Deinde Q. Mucius: qui *n* ad Carthaginẽses missus legatus, cùm essent duæ tesseræ positæ, vna pacis, altera belli: arbitrio sibi dato, vtrã vellet referret Romã? vtrãq. sustulit, & ait Carthaginiẽses petere debere, vtrã mallẽt accipere. 38 ¶ Post hos fuit Tiberius Corũcanius, vt *o* dixi, qui primus profiteri cœpit cuius tamẽ scriptũ nullũ exstat, sed respõsa cõplura, & memorabilia eius fuerunt. Deinde Sextus AElius, & frater eius Publius AElius & Publius Atilius, maximã scientiam in profitẽdo habuerũt: vt duo AElij etiã cõsules fuerint. Atilius autem primus à populo sapiẽns *p* appellatus est. Sextũ AElium *q* etiam Ennius laudauit. & exstat illius liber, qui inscribitur Tripertita, qui liber veluti cunabula iuris continet. Tripertita autẽ dicitur: quoniam lege XII. tab. præposita, iungitur interpretatio: dein subtexitur legis actio. Eiusdẽ esse. tres alij libri referuntur: quos tamen quidã negant eiusdẽ esse. Hos sectatus ad aliquid est ‖Cato. Deinde‖ Marcus Cato *r* princeps Porciæ familiæ: cuius & libri exstant: sed plurimi filij eius, ex quib. cæteri oriuntur. 39 Post hos fuerũt Publius Mucius, & Brutus, & Manilius: qui fundauerũt ius ciuile. ex his Publius Mucius etiam X. libellos reliquit: Brutus septẽ: Manilius tres. & extãt volumina scripta, Manilij monumẽta. illi duo cõsulares fuerunt: Brutus prętorius: Publius autẽ *s* Mutius etiam pont. max. 40 ¶ Ab his profecti sunt Publius Rutilius *t* Rufus, qui Romæ cõsul, & Asię procõsul fuit: Paulus Verginius: & Quintus Tubero ille *v* Stoicus, Pansæ auditor, qui & ipse cõsul. Etiã Sextus Põpeius Gnęi Põpeij patruus fuit eodẽ tẽpore: & Cœlius Antipater, qui historias cõscripsit: sed plus eloquẽtiæ quam sciẽtiæ iuris, operã dedit, etiã Lucius Crassus, frater, Publij Mucij, qui Mucianus dictus est, hunc Cic. ait iurisconsultorũ disertissimũ. 41 ¶ Post hos Q. Mucium Publij filius põtifex *x* maximus ius ciuile primus cõstituit, generatim in libros decẽ & octo redigẽdo. 42 ¶ Mucij auditores fuerũt cõplures: sed præcipuæ auctoritatis Aquilius Gallus, Balbus *y* Lucilius, Sextus Papirius, Gaius Iuuẽtius. ex quib. Gallũ maximæ auctoritatis apud populũ fuisse Seruius dicit omnes tamẽ hi a Seruio Sulpicio nominantur. alioquin per se eorũ scripta nõ talia exstãt, vt ea ad omnes adpetãt. denique nec versantur omnino scripta eorũ inter manus hominũ, sed Seruius libros suos compleuit: pro cuius scriptura, ipsorũ quoq. memoria habetur. 43 ¶ Seruius *z* cùm in causis orãdis primũ locũ, aut pro certo post Marcũ Tullium obtineret traditur ad consulendũ. Quintum Muciũ de re amici sui peruenisse: cúmq. cũ sibi respondisse de iure Seruius parum intellexisset, iterũ Quintũ interrogasse, & a Quinto Mucio respõsum esse, nec tamẽ percepisse: & ita obiurgatũ esse à Quinto Mucio: namq. eũ dixisse, turpe esse patricio, & nobili, & causas oranti, ius, *a* in quo versaretur, ignorare, ea velut cõtumelia Seruius tractatus, operã dedit iure ciuili: & plurimùm eos, de quib. locuti sumus, audiit: institutus à Balbo Lucilio instructus autẽ maximè à Gallo *b* Aquilio, qui fuit Cercinæ. Itaq. libri complures eius exstant Cercinæ cõfecti. Hic cùm in legatione perisset, statuã ei pop. Rom. pro Rostris posuit: & hodiéq. exstat pro Rostris Augusti. huius volumina complura exstant: reliquit autẽ prope cẽtũ & octoginta libros. 44 ¶ Ab hoc plurimi profecerũt: fere tamẽ hi libros cõscripserunt: Alfenus Varus, Gaius, Aulus Ofilius, Titus Cæsius, Aufidius Tucca, Aufidius Namusa, Flauius Priscus, Gaius Ateius Paccuuius, Labeo *c* Antistius Labeonis Antistij pater, Cinna, Publicius *d* Gellius. Ex his decẽ, lib. octo conscripserunt. quorũ omnes qui fuerunt, libri digesti sunt ab Aufidio Namusa in CXL. libros. Ex his auditorib. plurimum auctoritatis habuit Alfenus Varus, & Aulus Ofilius, ex quib. Varus & cõsul fuit: Ofilius in equestri ordine perseuerauit. is fuit Cæsari familiarissimus: & libros de iure ciuili plurimos, & qui omnẽ partẽ operis fundarẽt, reliquit, nã de legib. Vicensimæ *e* primus conscribit, de iurisdictione: idẽ edictũ prætoris primus diligenter cõposuit. nã ante eum Seruius duos libros ad Brutum per quam breuissimos ad edictũ subscriptos reliquit. 45 ¶ Fuit eodem tẽpore & Trebatius, qui idẽ Corneli Maximi auditor, fuit Aulus Cascelius, Quintus Mucius Volusij auditor: deniq. in illius honorẽ testamento Publiũ Mucium nepotẽ eius reliquit heredem. fuit autem quæstorius: nec vltra proficere voluit, cùm illi etiam Augustus consulatũ offerret, ex his Trebatius *f* peritior Cascelio, Cascelius Trebatio eloquẽtior fuisse dicitur, Ofilius vtroq. doctior. Cascelij scripta non exstãt, nisi vnus liber Bene dictorũ. Trebatij cõplures: sed minus frequentatur. 46 ¶ Post hoc quoque Tubero *g* fuit, qui Ofilio operã dedit: fuit autem patricius, & transiit a causis agendis ad ius ciuile, maxime postquã Quintũ Ligariũ accusauit, nec obtinuit apud Gaiũ Cæsarẽ. Is est Quintus Ligarius: qui, cùm Africæ orã teneret, infirmum Tuberonẽ applicare non permisit, nec aquã haurire, quo nomine eum accusauit, & *h* Cicero defendit. exstat eius oratio ‖satis‖ pulcherrima, quæ inscribitur, pro Quinto Ligario. Tubero doctissimus quidem habitus est iuris publici, & priuati: & cõplures vtriusq. operis libros reliquit. sermone etiã antiquo vsus affectauit scribere: & ideo parũ libri eius grati habẽtur. 47 ¶ Post hũc maximæ auctoritatis fuerunt Ateius Capito, qui Ofiliũ secutus est: & Antistius Labeo, qui omnes hos audiuit, institutus est autem a Trebatio. Ex his Ateius *i* consul fuit: Labeo *k* noluit, cùm offerretur ei ab Augusto cõsulatus, quo suffectus fieret, {&} honorem suscipere: sed plurimũ studiis operã dedit: & totum annum ita diuiserat: vt Romæ sex mensib. cũ studiosis esset, sex mensib. secederet, & conscribendis libris operam daret. Itaque reliquit XL. volumina: ex quib. plurima inter manus versantur. Hi duo primùm veluti diuersas sectas fecerunt. nã Ateius *l* Capito in his, quæ ei tradita fuerãt, perseuerabat: Labeo ingenij qualitate, & fiducia doctrinę, qui & cæteris operis sapientiæ operã dederat, plurima innouare instituit, & ita Ateio Capitoni Massurius Sabinus successit, Labeoni Nerua, adhuc eas dissensiones auxerũt. ‖Hic etiã‖ Nerua Cæsari familiarissimus *m* fuit. Massurius Sabinus in equestri ordine fuit, & publice primus scripsit. posteáque hoc cœpit beneficium ‖dari‖ a Tiberio Cæsare, hoc tamen illi concessum erat. Et, vt obiter sciamus, ante tempora Augusti publicè respõdendi ius non à principib. dabatur: sed qui fiduciam studiorũ suorum habebãt, cõsulentib. respondebant, *n* neque responsa vtique signata dabant: sed plerumque iudicib. ipsi scribebant, aut testabantur, qui illos consulebant. Primus Diuus Augustus, vt maior iuris auctoritas haberetur cõstituit *o*, vt ex auctoritate eius respõderent, & ex illo tempore peti hoc pro beneficio cœpit, & ideo optimus princeps Hadrianus, cùm ab eo viri prætorij peterẽt, vt sibi liceret respõdere, rescripsit eis, hoc non peti, sed præstari solere *p* & ideo si quis fiduciã sui haberet, delectari se: populo ad respondendũ se præpararet. Ergo Sabino concessum est à Tiberio Cæsare, vt populo respõderet, qui in equestri ordine iam grandis natu, & ferè ann. 50. receptus est. huic nec amplæ facultates fuerunt: sed plurimùm a suis auditorib. sustentatus est. Huic successit Gaius Cassius *q* Longinus, natus ex filia Tuberonis, quæ fuit neptis Seruij Sulpitij: & ideo proauum suum Seruium Sulpitium appellat, hic consul fuit cum Quartino temporib. Tiberij, sed plurimum in ciuitate auctoritatis habuit eousq; donec eum Cæsar *r* ciuitate pelleret, expulsus ab eo in Sardiniam, reuocatus à Vespasiano, diem suũ abiit. Neruæ successit Proculus *s* fuit eodẽ tempore & Nerua filius, fuit & alius Lõginus ex equestri quidẽ ordine: qui postea ad præturã vsq. peruenit, sed Proculi auctoritas maior fuit, nã etiam *t* plurimũ potuit. appellatiq. sunt partim Cassiani, partim Proculeiani, quę origo à Capitone & Labeone cœperat. Cassio Cęlius Sabinus *v* successit, qui plurimũ tẽporib. Vespasiani potuit. Proculo Pegasus *x* qui tẽporib. Vespasiani præfectus vrbi fuit. Cælio Sabino Priscus Iauolenus Pesago Celsus *y*, patri Celso Celsus filius, & Priscus Neratius: qui vtriq. cõsules fuerũt: Celsus quidẽ & iterũ. Iauoleno *z* Prisco Aburnus *a* Valẽs, & Tuscianus, item Saluius Iulianus. *b*

FINIS.

a §. 1. *Inst. de fideic.*

b in quib. Latinis carnis distributio fiebat. *Halicar.* 4. *Varr. Liu.* 32. *Seruius.* 1. *AEnei.* eo magistratu M. Antonius Imp. functus Capitolino.

c vide vestigium sententiæ huius præfecti. *l. vlt.* ℱ. *quod cum eo. Aug.* 3. *de ciuit.* 17. *Liu.* 2. *Halic.* 7. 9. *Valer.* 3.

d v. *Nou.* 13. *c.* 1.

e Cis Tiberes qui cis Tiberim.

f §. 31. *s. eod.*

g oratorem *Cic. in Brut.* & Pontificem 3 *de orat. adde* §. *post hos* ℱ. *e.*

h hic Cœcus appellatus est *Hal. Zas. hic.*

i inde App. Clau. hic Centimanus appellatus est *Zas. hic.*

k sic antiqui dicebant maiosibus, melosibus, lasibus, fesiis. Festus in R pro S. ad eundem penè modum Parisienses nostri loquuntur.

l cùm Attilio. *de quo in* §. 38. ℱ. *e.*

m *Cic.* 5. *de finib. Liu.* 29. 8. *Valer.* 16. *qua de re dixi plenius ad leges xij. tab.*

n 10. *Gel.* 27. *Polyb.* 3. *Liu.* 21. *Appia.* 1. *de bel. Hisp.*

o § 35. *s. eod.*

p vt Sempron. σοφὸς. §. 37. *s. eod. adde Lic. in Lælio, & Cat. & 2. offic.*

q de Sexto Aelio. *v. Cic.* 1. *de orat.* 1. *Tuscul.* 1. *Varr.* 6. *de ling.* 22. *Plin.* 2.

r *Cic.* 1. *de orat. Liu. Plutarch. in Cat.*

s extat eius responsum in *l. vlt. in fi.* ℱ. *de legat.*

t ambitus accusatus, noluit suã causam ornatius dici. *Ci.* 1. *ad Bru.* 3. *de natura.* 2. *de finib.* 4. *Tusc.* 2. *Offic. Valer.* 2.

v v. *Cic. pro Muræna.*

x *Cic* 2. *de legib.* & augur. & ædilis. *Cic. in Lælio.* iussu Marij in Tyberim proiectus, *Appian.* 1. *belli ciuil. Luc.* 2.

y frater est Balbi, qui in libris de Natura disputat.

z orat. *Cicer. in Brut.* Quæstor & Prætor *Cic. pro Muræna.* Interrex *Ascon.* Consul. Athenis reuersus in legatione apud M. Antonium periit. *Cic.* 2. *Phili.* 2. *Gel.* 10. & 6. *c.* 8.

a *l.* 2 ℱ. *de iur.* & *fact.* 12. *Quintil.* 3.

b qui doli *Cic.* 3 *de nat.* 3. *Off.* & *pro Cecinna.* liberationis §. 2. *quib. mod. tol.* & nepotis posthumi instituendi formulas instituit. *l.* 29 ℱ. *de lib.* & *post.*

c ob Syllanam actionem a. Marianis interfectus *App.* 4.

d Publicola Gel. *Hotõ. Cic. in Brut.* Censor fuit. 5. *Val.* 9.

e iis qui manumittebantur indictæ & remissæ à Nerone. *Hoto. ex Liu.* 7. *Tacit.* 15. Zasius tamen Vicesimã intelligit hereditatis extraneo delatæ, fisco inferendæ *ex Dione* 55. & à Traiano sublatæ *Plin. in Panegyr.*

f huius consilio Codicillorum vsus est receptus. §. 1. *de Cod.*

g *Cicer.* 1. *de orat. Cæsar.* 1. *de bel. ci.*

h etsi Cicer. hic præcisè inter veteres Iuris peritos non eumeratur, eius tamẽ authoritas pretenditur in *l.* 7. §. 3. ℱ. *quib. ex caus. in poss. l.* 39. *in pr.* ℱ. *de pœn. adde* § 43. *s. eod.*

i *Tacit.* 3. 4. *Gel.* 14. 10. *c.* 22. 13. *c.* 12 & 7. *Macrob.* 13.

k de Labeone vide *Tacit.* 3. 13. *Gel.* 12. & 20. *c.* 1. *Suet. in Aug.*

l *Tacit.* 3.

m *Tacit.* 5. & Cõsul. *Tacit.* 4. huius filius ann. 18. postulauit. *l.* 1. §. 3. ℱ. *de postul.*

n adde *l.* 14. §. *vlt. C. de ass.*

o adde *l.* 11 *C. de aduoc. iud. l.* 7. *C. de prof.* & *med.*

p meritis sc. non cuiuis petenti. *Zas.*

q Syriæ præfuit sub Claud *Tacit.* 2. 14. 16. *Suet. in Nerone.*

r fortè Claudius. nã eo imperante Cassius præfectus fuit, *Tacit.* 12.

s non leuis iuris auctor. *l.* 17. *in pr.* ℱ. *de iur. pat.* floruit sub Othone & Vitellio.

t v. *l.* 1. ℱ. *de contr. empt.*

v cui Otho [illegible]mestrem consulatum designauit. *Tacit.* 17.

x à quo senatusc. Pegasianum dici existimatur. §. 5. *Inst. de fid. her.*

y floruit sub Traiano.

z Pręceptor Iuliani *l.* 5. *de man. vind.*

a de quo *l.* 78 §. *pen.* ℱ. *de legat.*

b fuit Prætor & Consul *l.* 5 ℱ. *de man. vind.*

INSTITVTIONVM, SEV ELEMENTORVM D. IVSTINIANI SACRATISSIMI Principis,

PROOEMIVM[a].

||IN NOMINE DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI.||

Imperator Cæsar Flauius Iustinianus, Alamanicus, Gotticus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, Pius, Felix inclitus, victor, ac triumphator, semper Augustus, cupidæ legum iuuentuti. [S. D.]

¶ De vsu armorum, & legum. 1. ¶ De bellis & legibus Iustiniani. 2. De compositione Codicis & Pandectarum. 3. De tempore, authoribus, fine & vtilitate compositionis Institutionum. 4. Diuisio Institutionum. 5. Quid in Institutionibus continetur. 6. Ex quibus libris compositæ sunt Institutiones, earúmque recognitio & confirmatio. 7. ¶ Adhortatio ad studium Iuris.

IMPERATORIAM maiestatem nō solùm armis[b] decoratam[c], sed[d] etiam legibus oportet esse armatam[e], vt vtrumque tempus, & bellorum, & pacis, rectè possit gubernari: & princeps Romanus non solùm in hostilibus præliis victor existat, sed etiam per legitimos tramites[f] calumniantium[g] iniquitates expellat[h]: & fiat tam iuris religiosissimus[i], quàm victis hostibus triumphator||magnificus.|| 1 ¶ Quorum vtrãque viam cum summis vigiliis, summáque prouidētia, annuente Deo, perfecimus. Et bellicos quidem sudores nostros, Barbaricæ gentes sub iuga nostra redactæ cognoscūt, & tam Africa, quàm aliæ innumeræ prouinciæ, post[k] tanta tēporum spatia, nostris victoriis à cælesti numine præstitis, iterum ditioni Romanæ, nostróque additæ imperio, protestantur. Omnes verò populi legibus tam à nobis promulgatis, quàm compositis, reguntur.

2 ¶ Et cum sacratissimas[l] constitutiones, antea confusas, in luculentam ereximus consonantiam: tunc nostram extendimus curam ad immensa[m] veteris prudentiæ volumina: & opus desperatum, quasi per medium profundum eūtes, cælesti fauore iam adimpleuimus. 3 ¶ Cúmque hoc, Deo propitio, peractum est: Triboniano viro magnifico, magistro & exquestore sacri palatij nostri. ||& exconsule||necnon Theophilo, & Dorotheo, viris illustribus, antecessoribus[n] (quorum omnium solertiam, & legum scientiam & circa nostras iussiones fidem iam ex multis rerum argumentis accepimus) conuocatis, mandauimus specialiter vt ipsi nostra auctoritate, nostrísque suasionibus, Institutiones componerent. vt liceat vobis prima legum[o] cunabula[p] nō ab[q] antiquis fabulis discere, sed ab imperiali splendore appetere: & tam aures, quàm animi vestri, nihil inutile, nihílque perperam positum, sed quod in ipsis rerū obtinet argumentis, accipiant. & quod priore tēpore[r] vix post quadriennium||prioribus||contingebat, ||vt tunc constitutiones imperatorias legerent: || hoc vos à primordio ingrediamini, digni tanto honore, tantáq; reperti felicitate, vt & initium vobis & finis legum eruditionis à voce principali procedat. 4 ¶ Igitur post libros quinquaginta Digestorum seu Pandectarum, (in quibus omne ius antiquum collectum[s] est. quod per eundem virum excelsum, Tribonianū: nec, non cæteros viros illustres, & facundissimos cōfecimus) in quatuor libros easdem Institutiones partiri iussimus: vt sint totius legitimæ scientiæ prima elementa.

5 ¶ In quibus breuiter expositum est: & quod antea obtinebat: & quod[t] postea consuetudine inumbratum, imperiali remedio illuminatum est. 6 ¶ Quas ex omnibus antiquorum Institutionibus, & precipuè ex Commētariis, Caij nostri, tam institutionum, quàm rerum quotidianarū, aliísque multis cōmentariis compositas, cùm tres viri prudentes prædicti nobis obtulerunt: & legimus, & recognouimus, & plenissimum nostrarum constitutionū robur eis accōmodauimus. 7 ¶ Summa[u] itaque ope & alacri studio, has leges nostras accipite, & vosmetipsos sic eruditos ostēdite: vt spes vos pulcherrima foueat, toto legitimo opere perfecto, posse etiam nostram rempub. in partibus eius vobis credendis gubernari D. C P. XI. Kal. Decemb. D. IVSTINIANO PP. A. III. CONS. 533.

a ἡ διάταξις ἡ βεβαιοῦσα τὰ Ἰνστιτοῦτα. *Theophilus.*

b χιασμὸς est. Nam in armis, decor: in legibus, arma hîc collocantur.

c *adde Nouell. 24. cap. 2. Aristotelem 2 Politicōn. 3. & 5.* & libro *7. c. 9.*

d non minus legib. quàm armis respublica defenditur. *l. 14. C. de aduoc. diuer. iudic.*

e Tacitus de claris oratoribus. Quid tutius est, quam exercere artem qua semper armatus præsidium amicis, opem alienis feras? Sic Cicero *pro domo.* magistratus deorum religione armari scribit, & in iure nostro aduocati, patrocinio tanquam armis Rempublicam defendunt. *l. 14. Cod. de aduocat. diuers. iudic.* iidē militare dicuntur.

f Trames Glossis, vel tramis, δίοδος.

g eorum præcipuè qui scientes volentes delinquunt. *l. 2. ff. de Iustitia.*

h *l. 19. D. ad exhib.* docendo *l. 8. l. 9. Cod. de leg b.* & puniendo. *D. de pœnu.*

i *l. 67. in fin. ff. de leg. 2.*

k Africa, post 95. annos. *l. 1. Co. de off. pr. Prat. Afric. Procop.* Italia post 60.

l priorem Codicem, qui hodie non extat, intelligit.

m 2000. librorum. 300000. versuum. suprà *const.* ad magnū senatum.

n Antecessores, Græcis προηγηταὶ καὶ προηγούμενοι. Quæ vox Tertulliano, doctoris ac magistri loco est: hic precessorem significat. Huc referri possunt, variæ Iurisprudentū appellationes. Interdum enim Iurisprudentes, conditores iuris legum latores, Iurisconsulti, νομοδείκται & Iuris studiosi dicuntur.

o Cunabula iuris appellat, Institutiones haud nouè. Sextum enim Ælium legimus librum Tripartita iuris composuisse, quo veluti cunabula iuris continebantur. *l. 2. §. 38. ff. de orig. iuris.* Theophilus cunabula iuris vertit τὰ πρῶτα τῶν νόμων προοίμια. Imperator in *l. vnica Cod. de nudo iure Quiritum* cunabula iuris appellat & primam legum audientiam.

p alibi totius legitimæ scientiæ prima elementa. *§. 4. j. eodem.* alibi leges, *§. vltim. j. eodem.* alibi Institutiones. *§. 4. j. eodem.* Theophilus Ἰνστιτοῦτα ἤτοι εἰσαγωγὰς τῶν νόμων vocat.

q *vide legem vnicam Cod. de nudo iure Quiritū.* & quę scripsi ad Theophilum hoc loco.

r vide Constitut. ad *Antecess.*

s πανδέκται enim dicuntur, ἐκ τοῦ τὸ πᾶν εἰς ἓν ἀθροισθὲν ὑποδέξαι.

t huc referri potest titulus de l. Fusia Caninia tollenda. j. & titul. de success. sublatis, *infra eodem.*

u Ita Crassus libro primo de oratore: Pergite vt facitis adolescentes, atque in id studium in quo estis, incumbite: vt & vobis honori, & amicis vtilitati, & Reipublicæ emolumento esse possitis.

x vt in se, vt in homine consideratur, cum quodam temperamento. *vide l. decimamoctauā §. primo Digest. de ædil. edicto.*

y βούλησις *Theophilus*, ἕξις *Arist.*

z Deo. *leg. 2. ff eod.* proximo. *leg. trigesimaprima D. de positi. leg. decimaquarta Dige. de condict. indebit.* Imò & sibi *D. de hu, qui sibi mortem.*

LIBER PRIMVS.

DE IVSTITIA ET IVRE. Tit. I.

Definitio Iustitiæ. 1. Iurisprudentiæ. 2. Methodus. 3. & præcepta Iuris. 4. De Iure publico & priuato.

IVSTITIA est[x] constans & perpetua[y] voluntas ius suum cuique[z] tribuendi[a].

1 ¶ Iurisprudentia est diuinarum atque[b] humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia. 2 ¶ His igitur generaliter cognitis, & incipientibus nobis exponere iura populi Romani: ita videntur posse tradi commodissimè, si primò leui ac simplici[c] via[d], pòst deinde diligentissima atque exactissima interpretatione, singula tradantur: alioqui, si statim ab initio rudem adhuc & infirmū animū studiosi, multitudine ac varietate rerum onerauerimus: duorum alterum, aut desertorē studiorum efficiemus, aut cum magno labore, sæpe etiam cum diffidentia, (quæ plerūq; iuuenes auertit) serius ad id perducemus: ad quod, leuiore via ductus, sine magno labore, & sine vlla diffidētia, maturiùs perduci potuisset. 3 ¶ Iuris præcepta sunt hæc: honestè viuere, alterum[e] non lędere, suum[f] cuique tribuere.

a duplici Iustitia id perficitur, vel commutatiua, vel distributiua, prior in contractibus, altera in pœnis & præmiis & honoribus.

b Ius enim aliud diuinum aliud humanū. vtrumque vnis Pontificibus olim tributū, *l. 2. §. deinde. ff. de orig. iur.*

c Simplex via non est indiligēs aut incuriosa. Sed ad hęc iuris elemēta adhibenda sed milites ipsi ἀκριβεστάτην καὶ commodata: discreta planè ab operosiore illa, qua non tirones, iuris exercentur. Huic enim ἁπλῶ ὁδῷ opponit Imperator λεπτοτάτην ἐξήγησιν.

d ὁδόν dixit Theophilus: qui nihil aliud quàm μέθοδος.

e *vide leg. primam § merito D. ne quid in loco.*

f *vide leg. trigesimamprimam §. 3. D. depositi.*

a tertium, nempe, ius sacrum addit Auson. *Eidyl.* 15. b θεός. *Theoph.* obiecta ἀντίμαχα *Conti.* & male. c τὸ ἑνὶ καὶ πόλει ἀγαθὸν *Arist. 1. Ethic. 2. in f.* d τὸ πόλει ἢ ἔθνει ἀγαθὸν *Arist. illo loco* τὸ κοινῇ συμφέρον *3. Politic. 8.*
e τριμερὲς *Theoph.*
f τὸ κατὰ πάντων ζώων ἐπεκτεινόμενον. *Theoph.* g saltem inclinatione, idque citra ius & iniuriam *l. 1. D. si quadrupes.*

4 ¶Huius studij[a] duæ sunt[b] positiones, publicum[c] & priuatum. Publicum[d] ius est, quod ad statũ rei Romanæ spectat. Priuatum, quod ad singulorum vtilitatem. Dicendum est igitur de iure priuato: quod[e] tripertitum est. collectum est enim ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut ciuilibus.

DE IVRE NATVRALI GENTIVM, ET CIVILI.

Tit. II.

¶De iure naturali. 1. ¶Distinctio iuris gentium & ciuilis à definitione & Ethymologia. 2. Ab appellatione & effectibus. 3. Diuisio iuris in scriptum, & non scriptum. §. subdiuisio iuris scripti. 4. De lege & plebiscito. 5. De senatusconsulto. 6. De constitutione. 7. e iure honorario. 8. De responsis prudentium. 9. De iure non scripto. 10. Ratio dictæ diuisionis in ius scriptum, & non scriptum. 11. alia iuris diuisio in immutabile & mutabile. 12. De obiectis iuris.

IVS naturale est, quod[f] natura omnia animalia docuit. nam ius istud nõ humani generis proprium est: sed omnium[g] animalium, ‖ quæ[h] in cælo, ‖ quæ in terra, quæ in mari nascũtur. Hinc descendit maris atque fœminæ coniunctio, quam nos matrimonium appellamus: hinc liberorum procreatio, hinc [i] educatio. videmus etenim, cætera quoque animalia istius iuris peritia[k] censeri. 1 ¶Ius autem ciuile à iure gentium distinguitur: quod omnes populi, qui legibus, & moribus reguntur: partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure vtuntur. nam quod quisque populus ipse sibi ius constituit: id ipsius proprium ciuitatis est: vocatúrque ius ciuile, quasi ius proprium ipsius ciuitatis. quod verò naturalis ratio inter omnes homines constituit: id apud omnes peræquè custoditur: vocatúrque ius gentium: quasi[l] quo iure omnes gentes vtantur. Et populus itaque Romanus partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure vtitur. Quæ singula qualia sint, suis locis proponemus. 2 ¶Sed ius quidem ciuile ex vnaquaque ciuitate appellatur, veluti Atheniensium. nam si quis velit Solonis, vel Draconis leges, appellare ius ciuile Atheniensium: non errauerit. sic enim & ius, quo Romanus populus vtitur, ius ciuile Romanornm appellamus: vel ius Quiritum, quo Quirites vtuntur. Romani enim à ‖Romulo,‖ Quirites à Quirino appellantur. Sed quotiẽs non addimus nomen, cuius sit ciuitatis: nostrum ius significamus[m] sicuti cùm Poetam dicimus, nec addimus nomen: subauditur apud Græcos egregius,[n] Homerus, apud nos Vergilius. Ius autem gentium omni humano generi commune est. nam vsu exigente, & humanis necessitatibus, gentes humanæ ‖iura‖ quædam sibi constituerunt. Bella etenim orta sunt, & captiuitates sequutæ, & seruitutes, quæ sunt naturali iuri contrariæ. Iure enim naturali omnes homines ab initio liberi nascebantur. Et ex hoc iure gentium omnes[o] penè cõtractus introducti sunt, vt emptio‖&‖venditio, locatio‖&‖conductio, societas, depositum, mutuum, & alij innumerabiles. 3 ¶Constat autem ius nostrum, quo vtimur, aut scripto, aut sine scripto: vt apud Græcos τῶν νόμων[p] οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι. i. *legum aliæ [sunt] scriptæ aliæ non scriptæ.* Scriptũ autẽ ius est lex, plebiscitũ, Senatusconsultũ, principũ placita, magistratuũ edicta, respõsa prudentũ. 4 ¶Lex est, quod populus Romanus senatorio magistratu interrogante (veluti Consule) constituebat. ¶Plebiscitũ[q] est, quod plebs plebeio magistratu interrogãte (veluti Tribuno) constituebat. Plebs autẽ à populo eò differt[r] quo species[s] à genere: nã appellatione populi, vniuersi ciues significãtur, cõnumeratis etiã patriciis & senatorib. Plebis[t] autẽ appellatione, sine patriciis & senatorib. cæteri ciues significãtur. sed & plebiscita lege Hortensia[u] lata, nõ minus valere, quã leges cœperũt. 5 ¶Senatusconsultũ est, quod senatus iubet, atq; constituit. Nã cũ auctus esset populus Romanus in eũ modũ, vt difficile esse in vnũ eum conuocari, legis sanciendæ causa: ęquum visum est, senatũ vice populi consuli. 6 ¶Sed & quod principi placuit, legis habet vigorẽ, quũ lege[x] Regia, quæ de eius imperio lata est, populus[y] ei, &[z] in eum omne imperium suum & potestatem concedat. Quodcunq; ergo Imperator per epistolam constituit: vel cognoscens decreuit, vel edicto pręcepit, legem esse constat. hęc sunt, quę Cõstitutiones appellãtur. Planè ex his quędã sunt personales, quę nec ad exẽplum[a] trahũtur ‖quoniã nõ hoc princeps

h .i. aëre. v. σιάγεια dicuntur Theophil. Lucreti⁹. cœlica, quod dicitur aër. 13. *Isid.* 4. Cic. 3. de natura, apud Noniũ *c. 4.* vti crasso cœlo atq; cõcreto.
i *v. l. Co. de aled. eo. lib.*
k ἐν τοῖς πρώτοις τὸν νόμον ἀναγεγραμμένα. *Th.*
l exempla, pœnæ in delictis. fides in contractibus, honor erga superiores. *Th.*
m sic vrbs absolutè, pro Roma. *D. de off. præfecti vrbi.*
n Ita Cicero in Topicis *l. 16. § 8. D. de pœnis.*
o .i. exceptis legitimis. *l. 6. D. de pact.*
p *Plato 8. de Republ.*
q *vide Festum in scita plebis.*
r sic creditum à mutuo differt, vt species à genere *l. 2. §. 3. D. si mutuum.*
s melius dixisset, quo pars à toto: plebs enim pars populi est: non species.
t *v. l. 238. D. de verb. signif.*
u post Horatiam *2. Gell. 25. 16. Pli. 10.*
x *v. l. 1. §. 7. C. de veteri.*
y de Principe sic loquitur Theoph. οὐ μόνον τῆς ἡμετέρας ἐλευθερίας ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν σωμάτων ἐστὶ κύριος.
z *v. §. 6. vers. sed si recusabat. j. ad Treb.*
a *vide l. 28. D. de legat. 2.*
b *leg. 2. Cod. de legib.*
c *v. l. 52. §. 6. D. de obligat.*
d quorum extant elegantes formulæ. *leg. 12. D. de seruit. vrb. l. 27. D. qui Testamenta.*
e *vide l. 4. §. 14. in fi. D. de doli mali & metus except.*
f εἰς μίμησιν τοῦ ἐγγράφου νόμου *Theoph.*
g Rectè hæc particula addita est, nam & scriptæ quædam leges Lacedæmoniis fuêre. *Plutarchus* in Lycurgo. Pausania. *Xenophon. Iustinus*: vt & Atheniensibus, ius non scriptum *Hermogenes 3.* περὶ εὑρέσεως *cap.* περὶ ἐπιχειρημάτων. vixerunt vero Tyrij solis morib. vt refert Heraclides libro πολιτείας quod etiam de Scythis videtur referre Iustinus *lib. 2.*
h vt & sanguinis *v. l. 8. l. 118. ff. de reg. iur. Liuius* 31. Natura quæ semper durat hostes sunt, at homines mutantur & intereunt. sic Dionys. matri iniqua petenti respondit ius ciuitatis mutari quidem posse, naturæ non posse. *Plu. in apoph.* Ius naturæ immutabile esse tradit quoq; *Ari. 5. Eth. & li. 1. Rhetor. ad Theodectem. Cic. li. 2. de inuentione.* *Horat. 1. epistol.* 10. *Senec. 2. de ira. 20. in fin.* Atqui illo loco, Aristoteli ius naturæ quoddam mutabile est. Et sanè si non naturam, sed homines ipsos spectes. vt illo loco explicat Eustratius. Idem Acrõ monet ad illum versum Horatij, mobilibúsque decor naturis dandus & annus.
i vt Spartanorum ξενηλασία ab ara misericordiæ, Atheniensi vt vectigalia frumentaria Alexandriæ solo fertili, ab immunitate Attica. solo sterili. *Theoph.*

vult. ‖nam quod alicui ob meritum indulsit, vel si quã pœnam irrogauit, vel si cui sine exemplo subuenit: personam non[b] transgreditur. Aliæ autẽ quum generales sint, omnes proculdubio tenent. 7 ¶Pretorum quoque edicta nõ modicam obtinent iuris auctoritatem. Hoc etiam ius honorariũ[c] solemus appellare, quod qui honores gerunt, id est, magistratus authoritatem huic iuri dederunt. Proponebant & Ædiles Curules edictũ de quibusdam causis, quod & ipsum iuris honorarij portio est. 8 ¶Responsa[d] prudentiũ sunt sententiæ[e] & opiniones eorum, quibus permissum erat de iure respondere. nam antiquitus constitutum erat, vt essent, qui iura publicè interpretarentur, quibus à Cæsare ius respondendi datum est, qui Iurisconsulti appellabãtur, quorũ omnium sententiæ & opiniones eam auctoritatẽ tenebant, vt iudici recedere à responso eorum non liceret, vt est constitutum. 9 ¶Sine scripto ius venit, quod vsus approbauit. nam diuturni mores consensu vtentium comprobati, legẽ[f] imitantur. 10 ¶Et non ineleganter in duas species ius ciuile distributũ esse videtur. nam origo eius ab institutis duarũ ciuitatum, Athenarum scilicet, & Lacedæmoniorum fluxisse videtur. In his enim ciuitatibus ita agi solitum erat, vt Lacedęmonij quidem magis[g] ea, quæ pro legibus obseruabãt, memoriæ mandarent: Athenienses verò ea, quæ in legibus scripta comprehendissent, custodirent. 11 ¶Sed* naturalia[h] quidem iura, quæ apud omnes gentes peræquè obseruãtur: diuina quadam prouidentia constituta, semper firma atque immutabilia permanent. ea verò quæ ipsa sibi quæque ciuitas constituit, sæpe[i] mutari solent[k]: vel tacito consensu populi, vel alia postea lege lata. 12 ¶Omne autem ius quo vtimur, vel ad personas pertinet, vel ad res, vel ad actiones. & prius de personis videamus. nam parum est ius nosse, si personæ, quarum causa constitutum est, ignorentur.

DE IVRE[l] PERSONARVM.

Tit. III.

Personarum diuisio prior. 1. Definitio libertatis. 2. & seruitutis. 3 etymologia serui & mancipij. 4. Quibus modis serui constituuntur. 5. Subdiuisio.

SVMMA itaque diuisio de iure personarum hæc est, quod omnes homines, aut liberi sunt, aut serui[m]. 1 ¶Et libertas quidem (ex qua etiam liberi vocantur) est naturalis facultas eius, quod cuiq; facere libet, nisi,[n] si quid[o] vi aut iure prohibetur. 2 ¶Seruitus autẽ est constitutio[p] iuris gentium, qua quis dominio alieno cõtra naturã subiicitur. 3 ¶Serui autẽ ex eo appellati sunt quod Imp. captiuos vẽdere, ac per hoc seruare[q], nec occidere[r] solent. qui etiam mancipia dicti sunt, ‖eo‖ quod ab hostibus manucapiũtur. 4 ¶Serui autem aut nascũtur, aut fiunt. nascuntur ex ancillis nostris. fiunt aut iure gentiũ, id est, ex captiuitate: aut iure[s] ciuili, cũ liber homo maior viginti annis ad[t] pretium participandum† sese venundari passus est. 5 ¶In seruorum conditione nulla est differentia: in liberis autẽ multæ. aut .n. sunt ingenui, aut libertini.

DE INGENVIS.

Tit. IIII.

Definitio ingenui. 1. De seruitute & manumissione facti.

INGENVVS est is, qui statim[u] vt natus est, liber est, siue ex duobus ingenuis matrimonio editus est siue ex libertinis duob. siue ex altero libertino, & altero ingenuo. Sed & si quis ex matre nascitur libera, patre verò seruo, ingenuus nihilominus nascitur: queadmodũ qui ex matre libera[x] & incerto patre natus est, quoniã vulgò conceptus est. Sufficit autem liberam fuisse matrem eo tempore, quo nascitur, licèt ancilla cõceperit. Et è contrario si libera[y] conceperit, deinde ancilla facta pariat: placuit eũ qui nascitur, liberum nasci: quia non debet calamitas matris ei nocere, qui in ventre est. Ex his illud quæsitum est, si ancilla prægnans manumissa sit, deinde ancilla posteà facta pepererit: liberum, an seruum pariat? Et Martianus probat liberum nasci. sufficit enim ei, qui in vtero est, liberam matrem vel medio tempore habuisse, ‖vt liber nascatur.‖ quod & verum est. 1 ¶Cum[z] autem ingenuus aliquis natus sit, non officit ei in seruitute fuisse, & postea manumissum esse. sæpissimè enim constitutum est[a], natalibus non officere manumissionem.

k Ius ciuile mutabile esse testatur Q. Rhemni⁹ Fannius libro de Ponderibus & mensuris. Cũcta non fœdere certo Nature, sed lege valent. *adde quæ narrat L. Valerius apud Liuium 34. Aristoteles 2. Politic. 6. Plautus in Trinummo.*
l id est, statu & conditione *1. ff. 5.*
m Sunt & statuliberi, *ff. de statu liberis.* sunt & alia personarum genera hodie in vsu, de quibus dixi plenius in meis Pandectis Practicis ciuilibus *l. 1. tit. de statu hominum.*
n *5. Feudorum 14.*
o potentioris, idque quo ad actum libertatis, non quoad ius *lege vigesimasecunda D. de adquirenda possessione.*
p *l. 64. ff. de condict. indebiti: Nouella 74. cap. 1. Nouel. 89. capit. 1.*
q *l. 239. §. 1. ff. de verborum significatione.*
r Imò sæpe occidere solebant, vel ipsos hostium duces & Imperatores. *Cicero 5. Verrina.* seu de suppliciis. Qui triumphant, inquit, diutius viuos hostium duces seruant, vt sic per triumphum ductis, pulcherrimum spectaculum, fructúmque victoriæ P. Romanus percipere posset: tamẽ cum de foro in Capitoliũ currum flectere incipiunt, illos duci in carcerem iubet, idémque dies & victoribus imperij & victis vitæ finem facit. Hæc Cicero. Quid, quod ius vitæ & necis in seruos dominis competit? de quo, vt satis comperta plura nunc non dicenda.
s Senatuscons. Claudiano *legi tertia Digest. quibus ad liber.*
t *vide legẽ sex à paragrapho iritum Digestis de iniust.* idque solo momento *arg. lege 78. D. de adquirenda hæreditate.*
† id abrogatum constit. Leonis 59.
u *vide legem octauam Codice eodem libro septimo.*
x *lege tertia Codice soluto matrimonio.* y *vide legem quartam Cod. de pœnis.*
z *Paulus 5. sentent. 1. §. 2.*
a τῇ δουλείᾳ *Theophilus.*

a non iusta est, quoties quis ignarus suæ conditionis seruit. *Th.l.6.D.de statu.* b *v.Nouel.81.princip.* c *vide l.32 D.de regulis iuris.* d in locum census *v.l.1.& 2.Cod.de his qui in eccl.* e vindicta manumittebantur apud magistratum, velut Prætorem, Consulem, Proconsulem, *Vlpian.1.§.7.* f quando absenti epistola missa, iubebat eum dominus vt liberũ viuere *Theop.hic.* g *Vl.1.§.9.§.10.* h legatũ fideicommissum, *v.l.24.ff.de mã. test.* i Censu quoque manumittebãtur, qui lustrali censu Romę, iussu dominorum inter ciues Romanos censum profitebantur, *Vlpian.1.§.8.Th. hoc titulo.* k *v.l.4.Cod.de præp.sac.cub.* l i. quouis tempore & loco. *l.7.l.8.ff.de man.vin.* m procedente magistratu, citra tribunal. *Th.l.7.ff.de manu vindi.* n *l.17.ff.de manu vindict.* o Libertinorũ alij ciues, alij Latini, alii Dedititii *1.Cai.1.§.1.* p Ciues fiebant vindicta, censu, aut testamento manumittebantur *Vlp.1.§.6* vel vt Caij epitome *1.Tit.1.§.2.* aut testamento, aut in ecclesia, aut ante consulẽ manumittebantur. Hi testamẽta facere, & ex testamento succedere poterãt. *Caius ibid. §.5.* q Latini fiebant aut per epistolã aut inter amicos aut conuiuij adhibitione manumittebantur. *Caius i. eo loco §.3.* Hi neque testamẽtum facere, neque ex testamẽto succedere poterant secũda manumissione: ciues fieri poterãt. *Caius §.5.* r *Nou.78. Vlp.1.§.10.* s non Augusti, vt velle videtur Suetonius, *Brisson 1.select.9.* t Dedititij fiebãt, qui post admissa crimina suppliciis subditi, & publicè pro criminibus cæsi: aut in quorum facie vel corpore quæcunque indicia aut igne aut ferro ita impressa erant, vt deleri non possent. *1.Caius 1.§.4.* qui pœnæ causa vincti à domino, quibus vestigia scripta, qui propter noxam fortè, nocentésque inuenti: quíve traditi sunt, vt ferro aut cũ bestiis depugnarent, vel in custodiam coniecti fuerũt. *Vlpianus .§.11. adde lege 43. D. de fideicom. libert. Paul. 4 sent. 12.§.4.5.6.7.8.* u de qua vide *lege vnica Codice de dedit.* x Hi neque testamentum facere, neque ex testamento capere, neque ciues fieri poterant. *Caius §.5.ibid.* y *l.vnic.Cod.de dedit.l.vnic.Cod.de Lat.libert.* z Dedititios exemplo peregrinorum vectigalium, qui rebelles victi à Romanis tum pariter se dediderunt, refert Theophilus *hoc titulo.*

DE LIBERTINIS.

Tit. V.

Definitio & origo libertinorum, & manumissionis. 1. Quib. modis. 2. vbi & quando manumitti potest. 3. De libertinorum differentia sublata.

LIBERTINI sunt, qui ex[a] iusta seruitute manumissi sunt. manumissio autem est de manu[b] datio. nam quandiu aliquis in seruitute est, manui & potestati suppositus est, & manumissus liberatur potestate. Quæ res à iure gẽtium originem sumsit: vt pote cùm iure naturali[c] omnes liberi nascerentur, nec esset nota manumissio, cùm seruitus esset incognita. Sed postquàm iure gentium seruitus inuasit: sequutu est beneficium manumissionis, & cùm vno communi nomine omnes *homines* appellarentur, iure gentium tria ||hominum|| genera esse cœperunt: liberi, & his cõtrarium serui, & tertium genus libertini, qui desierant esse serui. 1 ¶ Multis autẽ modis manumissio procedit. aut enim ex sacris constitutionibus in sacrosanctis[d] ecclesiis, aut vindicta[e], aut inter amicos, aut per epistolam[f], aut per testamentum[g], aut per aliã quamlibet[h] vltimam voluntatem. Sed &[i] aliis[k] multis modis libertas seruo competere potest, qui tam ex veteribus, quàm ex nostris constitutionibus introducti sunt. 2 ¶ Serui ||verò|| à dominis[l] semper manumitti solent: adeò, vt vel in[m] transitu manumittantur, veluti cùm prætor, aut præses, aut proconsul[n] in balneum, vel in theatrum eant. 3 ¶ Libertinorum autem status tripertitus[o] antea fuerat. Nam qui manumittebantur, modò maiorem & iustam libertatem consequebantur, & fiebant ciues[p] Romani: modò minorem, & Latini[q] ex lege Iunia[r] Norbana fiebant. modò inferiorẽ, & fiebant ex lege Ælia[s] Sentia dedititij[t]. Sed quoniam dedititiorum quidem[u] pessima[x] conditio iam ex multis temporibus in desuetudinem abierat, Latinorum verò nomen non frequentabatur: ideóque nostra pietas omnia augere, & in meliorem statum reducere desiderans, duabus[y] constitutionibus hoc emendauit, & in pristinum statum reduxit: quia & à primis vrbis Romæ cunabulis vna atque simplex libertas competebat: id est, eadẽ, quam habebat manumissor nisi quod scilicet libertinus sit, qui manumittitur, licèt manumissor ingenuus sit. Et dedititios[z] quidem per constitutionẽ[a] nostrã expulimus, quam promulgauimus inter nostras decisiones: per quas suggerente nobis Triboniano viro excelso quæstore ||nostro,|| antiqui iuris altercationes placauimus. Latinos autem Iunianos, & omnem quæ circa eos fuerat[b] obseruantiam[c], alia constitutione[d] per eiusdem quæstoris suggestionẽ correximus, quę inter imperiales radiat sanctiones. Et omnes libertinos, nullo nec ętatis manumissi, nec domini[e] manumittentis. nec in manumissionis modo discrimine habito (sicut iam àntea obseruabatur) ciuitate Romana decorauimus: multis modis additis, per quos possit libertas seruis cum ciuitate Romana, quæ sola est in præsenti, præstari.

QVIBVS[f] EX CAVSIS MANVMITTERE NON LICET.

Tit. VI.

¶ Prius caput legis Aeliæ Sentiæ, §. Regula de manumittente in fraudem creditorum. 1. § Exceptio de seruo instituto cum libertate. 2. vel sine libertate. 3. quid sit in fraudem Creditorum manumittere. 4. ¶ Alterum caput legis ÆEliæ Sentiæ de minore viginti annis. 5. Quæ sint iustæ causæ manumittendi. 6. De causa semel probata. 7. Abrogatio.

NON tamen cuicunque volenti manumittere licet. nam is, qui in[g] fraudem creditorum manumittit, nihil agit: quia[h] lex Ælia Sentia impedit libertatem. 1 ¶ Licèt[i] autem domino, qui soluendo non est, ||in testamento|| seruum suum cum libertate heredem[k] instituere, vt liber fiat, herésque ei[l] solus & necessarius: si modo ei nemo alius ex eo testamento heres extiterit: aut quia nemo heres scriptus sit, aut quia is, qui scriptus est, qualibet ex causa heres ei non extiterit. Idque eadem lege Ælia Sentia prouisum est. & rectè. Valde enim prospiciendum erat, vt egentes homines, quibus[m] alius hæres exiturus non esset, vel seruum suum necessarium heredem haberent, qui satisfacturus esset creditoribus: aut hoc eo non faciente, creditores res hereditarias serui[n] nomine vendant, ne iniuria[o] defunctus afficiatur. 2 ¶ Idemque iuris est & si sine libertate seruus heres institutus est. Quod nostra constitutio non solùm in domino, qui soluendo non est, sed generaliter constituit, noua humanitatis ratione: vt ex ipsa scriptura institutionis etiam libertas ei competere videatur. quum nõ sit verisimile[p], eum, quem heredem sibi elegit, si prætermiserit libertatis dationẽ, seruum remanere voluisse & neminem sibi heredem fore. 3 ¶ In fraudem[q] autem creditorũ manumittere videtur, qui vel iam eo tempore quo manumittit, soluendo non est: vel qui datis libertatibus, desiturus est soluendo esse. Præualuisse tamen videtur (nisi[r] animum quoque fraudandi manumissor habuerit) non impediri libertatem quamuis bona ||eius|| creditoribus non sufficiant. sæpe[s] enim de facultatibus suis amplius, quã in his est, sperant homines. Itaque* tunc intelligimus impediri libertatem, cùm vtroque modo fraudantur creditores, id est, & consilio manumittentis, & ipsa re, eo quod eius bona non sunt suffectura creditoribus. 4 ¶ Eadem[t] lege Ælia Sentia domino† minori viginti annis non aliter manumittere permittitur, quam si vindicta apud consilium, iusta[u] causa manumissionis adprobata, fuerint manumissi.

5 ¶ Istæ[x] autem manumissionis causæ hę sunt: veluti si quis patrẽ aut matrẽ, filium filiámve, aut fratres sororésve naturales, aut pædagogũ, aut nutricem, aut educatorem, aut alũnum alumnámve, aut collactaneum manumittat: aut seruũ, procuratoris habendi gratia: aut ancillam[y] matrimonij ||habendi|| causa: dum tamen iuxta sex menses in vxores ducatur, nisi iusta causa impediat: & ||seruus,|| qui manumittitur procuratoris habendi gratia nõ minor decem & septẽ annis manumittatur. 6 ¶ Semel[z] autem causa adprobata, siue vera[a] sit, siue falsa, non retractetur[b]. 7 ¶ Cùm ergo, certus[c] modus manumittendi minoribus viginti annis dominis per legem Æliam Sentiam constitutus esset: eueniebat, vt qui quatuordecim annos expleuerat, licèt testamentum facere, & in eo sibi heredem instituere, legatáque relinquere posset: tamẽ si adhuc minor esset viginti annis, libertatem seruo dare non posset. Quod non erat ferendum. nã* cui totorũ suorum bonorum in testamento dispositio data erat: quare non similiter ei, quemadmodum alias res, ita de seruis suis in vltima voluntate disponere[d], quemadmodum voluerit, permittimus, vt & libertatem eis possit præstare. Sed cum libertas[e] inæstimabilis[f] res sit, & propter hoc ante xx. ætatis annum antiquitas libertatem seruo dare prohibeat: ideo nos mediam quodammodo viam eligentes, non aliter minori viginti annis libertatem in testamento dare seruo suo concedimus†, nisi decimumseptimum annũ impleuerit, & decimumoctauum attigerit. Quum enim antiquitas huiusmodi ætati, & pro aliis postulare[g] cõcesserit: cur non etiam sui iudicij stabilitas ita eos adiuuare credatur, vt ad libertatem dandam seruis suis possint peruenire.

DE LEGE[h] FVSIA CANINIA TOLLENDA.

Tit. VII.

LEGE Fusia Caninia certus[i] modus constitutus erat in seruis testamento manumittendis. quam, quasi libertates impedientem, & quodammodo inuidam tollendã esse censuimus: quũ satis fuerat inhumanum viuos quidẽ licentiã habere totam suam familiam libertate donare, nisi alia causa impediat libertatem: morientibus autem huiusmodi licentiam adimere.

DE[k] HIS, QVI SVI, VEL ALIENI IVRIS SVNT.

Tit. VIII.

Personarum diuisio posterior. De Iure gentium & Ciuium romanorum in seruos.

SEQVITVR de iure personarum alia diuisio. Nã quædam personæ sui iuris sunt, quædam alieno iuri[l] subiectæ. Rursus earum, quæ alieno iuri subiectæ sunt, aliæ sunt in potestate parentum, aliæ in potestate dominorum. Videamus itaque de his, quæ alieno iuri subiectæ sunt. nam si cognouerimus, quæ istæ personæ sunt: simul[m] intelligemus quæ sui iuris sunt. ac prius inspiciamus de his, quę in[n] potestate dominorum sunt, 1 ¶ In potestate itaque dominorum sunt serui, quæ quidem potestas, iuris gentiũ est. nam apud[o] omnes peræque gentes animaduertere possumus, dominis in seruos[p] vitæ, necísque potestatem fuisse: & quodcumque per

a *lege vnica Codice de dedititiis libertate tollenda* vbi plura dixi de dedititiis. *adde l.7.§.7. D. de dolo.* b *de qua vide leg.vnic.§.sancimus. Codice de Latina libertate.* c De obseruantiis quibusdã Iunianorum, & quemadmodũ liberi viuebãt serui moriebantur: & illis succedebant patronorũ liberi & de lege Iunia, Senatusc. Largiano, & edicto D. Traiani circa Iunianos, vide Theophilum infra titul. de successione libertorum. d *l.vnica Cod.de Latina libertate tollenda.* e ὅτι ϖεὶ δεσποτείας *Theop.* alias obstat *§.4.j.tit.prox.* f *40.ff.19. & 7. Cod.12.* g *l.10.l.16.§.2.ff.qui & quibus.* h Non tam authoritatem in disputando, quàm rationem momenta quærẽda. Cicero de natura. Est verò hoc argumentandi genus, ductum à lege. i *Vlpian.1.§.14.* k *l.6.Cod.de necess.& ser.* l ex l. Ælia, quæ μιχεὶ ἑνὸς τὴν οἰκείαν παρεχχωρεῖ νομοθεσίαν. *Th.l.42. D. de hær.inst.* m Iniuriæ *vt j. eodem.* Inopiæ species est, hęredem non habere *l.26. D. de fideiussorib.* n cui, licèt ignominioso iucunda est libertas. *Theop.* o eius cinerib. & ossibus inverenda. *Th.* olim iuris *arg.l.28.D. de reb.auth.* hodie facti *l.11.ff. ex quibus causis, in fin.* p verisimilitudo in argumentis attenditur. q *1. Gaius 1.§.6. Vlpian.1.§.15.* r *v.l.23.ff.qui & à quibus.* s Imò quilibet pręsumitur rerũ suarum iustum scire pretium, *l.15.C.de rescind.* * t *Vlp.1.§.13.* † *v.Nou.119.c.2. l.9.§.2.ff.de aut. tutorum.* u *v.l.1.C.de mã. vind.* x *v.l.11.& seqq. ff.de manu.vind. 1. Caius 1.§.8.* y *v.l.21.ff.qui & à qui.* z *l.9.ff.de man. vind.* a i. iusta, idonea, sufficiens. b Imò retractatur *l.26.§.8.ff.de fideicom.liber. vbi dixi de antinom.* c *Vlp.1.§.24.1. Caius 2.hoc est ti. de numero seruorũ testament. manumittendorum.* * d Immo quibusdam tantùm *l.5.C.de fid.lib.* e *l.106.l.176.ff. de reg.iur.* f Imò libertas est æstimabilis. potest enim liber homo vẽdi, *l.70. D.de cont. empt.* & æstimari *l.vlt.ff.de his qui effuderunt.*

† hodie potest, qua ætate testari ei permittitur. *Nou.119.c.2.* g *l.1.§.2.ff.de post.* h 7. C.3. Furia. *Vlp.1.c.* φύριος κανίνιος *Theoph.* Fussia, *Contio.* i *de quo v.Vl.1.inst. Cai. 1.inst.2.4. Paul.sen.14.§.vl.l.si Iudæi Cod.Theod.de Iud.* k *Vlpian.4.* l huiusmodi subiectio i. ὑπεξουσιότης. *The.* m *v.l.7.C.de religiosis* n quæ ἀκρα ἐξουσία. *Th.* o *Gen.16. Exod.21.* p *l.10.ff.sed.*

seruum adquiritur, id[a] domino adquiri. 2 ¶Sed[b] hoc tēpore nullis hominib. qui sub imperio nostro sunt, licet sine[e] causa legib. cognita, in seruos suos ‖supra modum‖ sæuire. Nam ex constitutione diui Antonini, qui sine causa seruū suum occiderit, non minus puniri iubetur, quā si alienū seruum occiderit. Sed & maior asperitas dominorum eiusdem principis cōstitutione coercetur: nā ‖Antoninus‖ consultus à quibusdam præsidib. prouinciarū de his seruis, qui ad ædem sacram, vel ad statuam principum confugiunt, præcepit, vt si[d] intolerabilis videatur sæuitia dominorum, cogantur seruos suos bonis[e] conditionibus vendere, vt pretium dominis daretur. & rectè: expedit[f] .n. reipublicæ, ne sua re quis malè vtatur. Cuius rescripti ad Aeliū Martianum emissa verba sunt hæc: Dominorum quidem potestatem in seruos suos illibatam esse oportet, ne cuiquā hominū ius suū detrahi: sed dominorū[g] interest, ne auxiliū contra sæuitiam, vel famem, vel intolerabilem iniuriam denegetur iis, qui iustè deprecantur. Ideoq;[h] cognosce de querelis eorum, qui ex familia Iulij Sabini ad statuam cōfugerunt, & si vel durius habitos, quàm æquum est, vel infami[i] iniuria adfectos esse cognoueris: venire iube, ita vt in potestatē domini nō reuertantur. Quod si meæ constitutioni fraudē fecerit, sciat hoc me admissū seueri[9] executurū.

DE PATRIA POTESTATE.

Tit. IX.

Summa tituli. 1. Desinitio nupt.

In potestate nostra sunt liberi[k] nostri, quos ex [l] iustis nuptiis procreauimus. 1 ¶Nuptię aūt siue matrimoniū, est viri & mulieris[m] cōiūctio, indiuiduam[n] vitæ consuetudinem continens. 2 ¶Ius autem potestatis, quod in liberos habemus, propriū [o] est[p] ciuium Romanorum. nulli[q] enim alij sunt homines, qui talē in liberos habeant potestatē, qualē nos habemus. 3 ¶Qui igitur ex te & vxore tua nascitur, in tua potestate est. Item qui ex filio tuo, & vxore eius nascitur, id est, nepos tuus & neptis, æquè in tua sunt potestate, & pronepos, & proneptis, & deinceps cæteri. Qui autem ex filia tua nascuntur, in potestate tua non sunt, sed in patris eorum.

DE NVPTIIS.[r]

Tit. X.

¶Qui possunt nuptias contrahere. 1. ¶Quæ vxores duci possunt vel non §. de parentib. & lib. 2. §. De transuersalibus. De fratre & sorore. 3. De fratris vel sororis filia vel nepte. 4. De consobrinis. 5. De amitta matertera amitta magna, matertera magna. 6. §. De affinibus. De priuigna vel nuru. 7. De socru vel nouerca. 8. De compriuignis. 9. De quasi priuigna, quasi nuru, quasi nouerca. 10. §. De seruili cognatione. 11. §. De reliquis prohibitionibus. 12. De pœnis iniustarum nuptiarum. 13. De legitimatione.

Ivstas autem nuptias inter[f] se ciues Romani cōtrahūt, qui secundū præcepta legū coeūt, masculi quidē puberes, fœminæ autē[t] viripotētes, siue patresfamiliarum sint, siue filiifamiliarum: dū tamen si filiifamiliarū sint,[u] cōsensum[x] habeant parentum, quorum in potestate sunt. Nā hoc fieri debere, &[y] ciuilis &[z] naturalis ratio suadet: intantum, vt iussus parētis præcedere debeat. Vnde quæsitū est, an furiosi filia nubere, aut furiosi filius vxorē ducere possit. cūq; super filio variabatur, nostra processit[a] decisio, qua permissum est ad exēplum filiæ furiosi, filiū quoq; ‖furiosi‖ posse & sine patris interuentu matrimoniū sibi copulare, secundū datum ex nostra cōstitutione modum. 1 ¶Ergo non omnes nobis vxores ducere licet. nā à quarundā nuptiis abstinendum est,* inter eas .n. personas, quæ parentū liberorúmve locum inter se obtinent, cōtrahi nuptiæ non possunt: veluti inter patrem & filiā, vel auum & neptem, vel matrem & filium, vel auiam & nepotem, & vsque in[b] infinitū. Et si tales personę inter se coierint: nefarias atq; incestas nuptias cōtraxisse dicuntur. Et hęc adeò vera sunt, vt quāuis per[c] adoptionem parentum liberorúmve loco sibi esse cœperint, nō possint inter se matrimonio iungi: intantum, vt etiā dissoluta adoptione, idem iuris maneat. Itaq; eam, quę tibi per adoptionē filia vel neptis esse cœperit, non[d] poteris vxorē ducere, quāuis eā[e] emancipaueris. 2 ¶Inter eas quoq; personas, quæ ex transuerso gradu cognationis iunguntur, est quædam similis obseruatio, sed nō tanta. Sanè .n. inter[f] fratrem sororemq; nuptiæ prohibitæ sunt, siue ab eodem patre eadémque matre nati fuerint, siue ex altero eorum. Sed si qua [g] per adoptionem soror tibi esse cœperit: quandiu[h] quidem constat adoptio, sanè inter te & eam nuptiæ consistere nō possunt: cùm verò per emancipationem adoptio sit dissoluta, poteris eam vxorem ducere. Sed & si tu emancipatus fueris, nihil est impedimento nuptiis. Et ideò constat, si quis[i] generum adoptare velit, debere eum antea filiam suam emancipare: & si quis velit nurū adoptare, debere eū antea filium suum emancipare. 3 ¶Fratris verò vel[k] sororis filiam vxorē ducere non licet, sed nec neptem fratris vel sororis quis ducere potest, quamuis quarto gradu sint. cuius enim filiam vxorē ducere non licet, neque eius neptē permittitur. Eius verò mulieris, quā pater tuus adoptauit,[l] filiam non videris impediri vxorem ducere: quia neque naturali, neque ciuili iure tibi coniungitur. 4 ¶Duorum autem fratrum vel sororum[m] liberi, vel fratris & sororis, cōiungi[n] possunt[o]. 5 ¶Item amitam[p], licèt adoptiuam, ducere vxorem non licet, item nec materteram: quia parentū loco habentur. Qua ratione verum est, magnam quoque amitam, & materteram magnam prohiberi vxorem ducere. 6 ¶Adfinitatis quoque veneratione, à quarundam nuptiis abstinere necesse est, vt ecce priuignam[q] aut nurum[r] vxorē ducere non licet: quia vtræque filiæ loco sunt. Quod ita .s. accipi debet, si fuit nurus aut priuigna tua. Nam si adhuc nurus tua est, id est, si adhuc nupta est filio tuo, alia ratione vxorem eam ducere non poteris: quia* eadem[f] duob. nupta esse non potest. Item si adhuc priuigna tua est, id est, si mater eius tibi nupta est, ideo eam vxorem ducere nō poteris, quia duas vxores eodem tēpore habere non licet. 7 ¶Socrum quoque & nouercam[t] prohibitum est vxorem ducere: quia matris[u] loco sunt. Quod & ipsum dissoluta demum adfinitate procedit, alioquin si adhuc nouerca est, id est, si adhuc patri tuo nupta est: communi iure impeditur tibi nubere, quia eadē duobus nupta esse nō potest. Itē si adhuc socrus est, i. si adhuc filia eius tibi nupta est: ideo impediūtur tibi nuptiæ, quia* duas vxores habere non potes. 8 ¶Mariti tamē filius ex alia vxore[x], & vxoris filia ex alio marito, vel contra, matrimonium rectè contrahunt: licèt habeant fratrem sororémve ex matrimonio postea cōtracto natos. 9 ¶Si vxor[y] tua post diuortium ex alio filiā procreauerit: hæc non est quidem priuigna tua: sed Iulianus ab huiusmodi nuptiis abstinere debere ait. nā constat nec sponsam filij [z] nurum esse, nec patris sponsam nouercam esse: rectius tamen & iure facturos eos, qui ab huiusmodi nuptiis abstinuerint[a]. 10 ¶Illud certum est, seruiles[b] quoque cognationes impedimento nuptiis esse: si forte pater & filia, aut frater & soror manumissi fuerint. 11 ¶Sunt & aliæ personæ quæ propter diuersas rationes nuptias contrahere prohibētur, quas in libris[c] Digestorum, seu Pandectarum, ex vetere iure collectarum, enumerari permisimus. 12 ¶Si[d] aduersus ea, quæ diximus, aliqui coierint: nec[e] vir, nec vxor, neç nuptiæ, nec † matrimonium, nec[f] dos intelligitur. Itaque ij, qui ex eo coitu nascuntur, in potestate patris non sunt: sed tales sunt (quantum ad patriam potestatem pertinet) quales sunt ij, quos mater vulgò concepit. Nam nec hi patrem habere intelliguntur, cùm & his pater incertus sit. vnde solēt spurij appellari[g] παρὰ τὴν σποράν, i. à satione, & ἀπάτορες, quasi sine patre filij. Sequitur ergo, vt dissoluto tali coitu, nec dotis, nec donationis exactioni locus sit. Qui autem prohibitas nuptias contrahūt, & alias pœnas patiuntur, quæ sacris cōstitutionibus continentur. 13. ¶Aliquando autem euenit, vt liberi, qui statim, vt nati sunt, in potestate parentum non sunt, postea redigantur in potestatē patris: qualis est is, qui dum naturalis fuerat postea[h] curiæ datus, potestati patris subiicitur: necnon is, qui à muliere libera procreatus, cuius matrimoniū minimè legibus interdictū fuerat, sed ad quā pater consuetudinem habuerat, postea ex nostra constitutione dotalibus[i] instrumētis compositis[k], in potestare patris efficitur. Quod & aliis liberis qui ex eodem matrimonio postea fuerint procreati, similiter nostra constitutio præbuit.

DE[l] ADOPTIONIBVS.

Tit. XI.

Scopus & nexus. 1. Diuisio adoptionis. 2. qui possunt adoptare filiumfamilias vel non. 3. De Impuberibus. 4. De ætate adoptantis & adoptati. 5. De adoptione in locum nepotis, vel neptis, vel deinceps. 6. De adoptione filij alieni in locum nepotis, vel nepotis in locum filij. 7. De adoptione in locum nepotis, & de nepote in adoptionem dando. 8. Qui dari possunt in adoptionem. 9. De his qui generare non possunt. 10. De fœminis. 11. De liberis adrogati. 12. De seruo adoptato vel filio nominato à domino.

Non solùm autem naturales liberi, secundum ea, quæ diximus, in potestate nostra sunt, verūetiā[m] ij, quos adoptamus. 1 ¶Adoptio autem duobus[n] modis fit, aut principali rescripto, aut imperio magistratus. Imperatoris auctoritate adoptare quis potest eos eásve, qui quæve sui iuris sunt. quæ species adoptionis dicitur[o] adrogatio. Imperio magistratus adoptamus eos eásve, qui quæve in potestate parentum sunt: siue primum gradum liberorum obtineant: qualis est filius, filia: siue inferiorem, qualis est nepos, neptis, pronepos, proneptis. 2 ¶Sed hodie ex nostra[p] constitutione, cum filius familias à patre naturali extraneæ personæ in adoptionem datur: iura patris naturalis minimè dissoluuntur, nec quicquam ad patrem adoptiuum transit: nec in potestate eius est, licèt ab intestato iura successionis ei à nobis tributa sint. Si verò pater naturalis non extraneo, sed auo filij sui materno, vel si ipse pater naturalis fuerit emancipatus, etiam auo vel

a Cur ita? v. l. 1. §. 6. in fin. D. de adq. poss.
b l. 1. §. 2. ff. de sic.
c v. l. 96. ff. de ver. oblig.
d v. l. 11. §. seruo, D. de sicar.
e ne si quascunque domino liceat imponere, seruus nūquam distrahatur. Th.
f vide Guid. Papæ quęst. 91.
g quippe vel aufugere, vel seipsos interficere possunt. Th. Et sæpius læsa patiētia, furor fit Vvesemb.
h nec enim seruis temerè credendum: nā seruus, natura, domini hostis est. Theoph. totidem hostes quot serui Senec. 6. epist. 47. Ari. 1. Poli. 9. Fest. ait, quot serui tot hostes.
i v. l. 12. C. de Ep. aud.
k quibus βασιλικῶς καὶ πολιτικῶς non δεσποτικῶς imperamus.
l sec[9] in iniustis. §. pen. j. t. prox.
m v. l. 1. ff. de ritu.
n secus in concubina, adde 27. q. 2. c. beata & seqq.
o inde à Romuli temporib. Halic. 2. quo ἄπολιδες & peregrini priuantur. §. cum autem j. tit. 2.
p Propriū hoc, secundo modo propriū est. Cōuenit enim soli speciei: at non omnibus.
q Imo Iudęi Gene. 38. 24. & 42. 37. Iob. 1. Num. 11. 12. 15. & omnes ex iure diuino eam potestatem habere vidétur. l. 10. §. 1. Co. de adopt. dixi plura aliàs de patria potestate, an cōmunis sit an propria Romanorū
r 23. D. 3. 5. Co. 4. Nou. 22.
f Vlp. 5. §. 1.
t v. l. 10. D. de cōdit. & dem.
u vel tacitum. v. l. 5. D. de spons.
x in ineundo & redintegrando matrimonio v. l. 18. D. de ritu.
y Quiritū propria potestas. Hotom. illust. 9.
z pietas parenti debita. Con. 1. Lect. 4.
a l. 25. C. eod.
b v. l. 53. D. de ritu nupt.
c v. l. 55. ff. de ritu. l. 14. §. 1. D. eod.
d quamuis emācipatione cessēt reliqua adoptionum iura v. l. vl. §. sin autem. C. de adopt.
e propter honestatē in nuptiis requisitam l. 4. C. eod.
f v. l. 17. C. eo.
g v. l. 17. in pr. D. de ritu.
h secus ea dissoluta. v. l. 35. §. 1. D. de verb. obl.
i l. 67. §. 3. D. eod.

k v. l. 39. ff. de ritu.
l vt & sororem patris adoptiui. l. 12 in f. ff. de ritu. & nouercæ filiā.
m i. consobrini. v. l. 19. Cod. eod.
n οὐ δύνανται. i. nō possunt. Theoph. v. Con. 2. Lect. 11. Cat. 4. 4. Tacit. 12.
o v. l. 3. ff. de ritu.
p l. 17. ff. de ritu.
q l. 17. C. eod.
r etiamsi eius maritum emācipauero l. 14. ff. de ritu.
f v. l. 18. in princ. C. de adult.
t etiā apud gentes. 1. Cor. 3. l. 4. §. hos itaque ff. de gradib.
u etiam in pœnalibus. §. 6. j. de pub. iud.
x l. 31. §. inter cōpriuignos. ff. de ritu.
y l. 12. §. si vxor. ff. de ritu.
z Imo nurus est. l. 6. l. 8. ff. de grad. l. 4. ff. de parricı.
a hîc omisit tractationē nuptiarum in affinitate collaterali. v. l. 5. C. de ince.
b v. l. 14. §. 8. ff. de ritu nupt.
c pręsertim d. §. 14.
d v. l. 6. in pr. Co. de incest.
e l. 52. ff. de ritu nuptiarum.
† videtur abrogari sententia, quæ apud Paulum extat 2. sent. 19. §. 2. vbi dicitur, eorum qui in potestate patris sunt, sine voluntate eius matrimonium iure non cōtrahi, sed cōtractū, non solui. Contemplationē .n. publicæ vtilitatis hoc est nuptiarum, priuatorum commodis præferri. adde 30. quæst. 5. C. nec illud c. si quis.
f l. 1. ff. vnde vir & vxor.
g l. 23. ff. de statu hom.
h v. Nou. 89 c. 2.
i v. Nou. 12. c. 4. No. 74. Nou. 89. c. 8. adde & eum qui legitimatur principis rescripto. Nou. 89. c. 9.
k Imò & sine dotalibus instrumentis cōsistunt hæ nuptiæ. vide quæ notaui ad l. 4. §. 4. C. de aduocat. diuers. iudic.
l 41. ff. 7. 8. C. 47
m adde l. 13. & l. 14. C. de probat.
n adde tertium ex testamento, 7. Valer. 9. Dion. 55.
o Cuius solēnitates notaui l. penult. in f. C. eod.
p l. 10. Cod. eod.

vel proauo simili modo paterno vel materno filium suum dederit in adoptionem: in hoc casu, quia concurrunt in vnam personã & naturalia,& adoptionis iura: manet stabile ius patris adoptiui,& naturali vinculo copulatum,& legitimo adoptionis modo constitutũ: vt & in familia,& in potestate huiusmodi patris adoptiui sit. 3 ¶ Cùm autẽ impubes per principale [a] rescriptũ adrogatur, causa cognita adrogatio fieri permittitur, & exquiritur causa adrogationis an honesta sit, expediátque pupillo. Et cum quibusdam cõditionib. adrogatio fit, id est, vt caueat adrogator [b] personæ publicæ, si intra pubertatem pupillus decesserit, restituturũ se bona illis, qui, si adoptio facta non esset, ad successionem eius venturi essent. Item non aliter emancipare eum potest adrogator, nisi causa cognita dignus emancipatione fuerit, & tũc sua bona ei reddat. Sed & si decedens pater eũ exheredauerit, vel viuus sine iusta causa emancipauerit: iubetur [c] quartã partem ei bonorũ suorum relinquere, videlicet præter bona, quæ ad patrem adoptiuum transtulit,& quorum commodum ei postea acquisiuit. 4 ¶ Minorem natu, maiorẽ [d] non posse adoptare placet. adoptio enim naturam imitatur: & pro [e] mõstro est, vt maior sit filius, quàm pater. Debet itaque is, qui sibi filium per adoptionẽ vel adrogationẽ facit, plena [f] pubertate, id est decẽ & octo annis præcedere. 5 ¶ Licet [g] autẽ & in locũ nepotis vel neptis, pronepotis vel proneptis vel deinceps adoptare, quamuis [h] filium quis non habeat. 6 ¶ Et tã filiũ alienũ quis in locũ nepotis adoptare potest, quã nepotẽ in locũ filij. 7 ¶ Sed si quis nepotis loco adoptet, vel quasi ex filio, quẽ habet iam adoptatũ: vel quasi ex illo, quẽ naturalẽ in sua potestate habet: eo [i] casu & filius consentire debet, ne ei inuito suus heres adgnascatur. sed ex contrario, si auus ex filio nepotẽ det in adoptionẽ, non est necesse filiũ consentire. 8 ¶ In plurimis autem causis adsimilatur [k] is, qui adoptatus vel adrogatus est ei, qui ex legitimo matrimonio natus est. & ideo si quis per Imperatorem, vel apud prætorẽ, vel præsidẽ prouinciæ non extraneũ adoptauerit [l], potest eundem in adoptionẽ alij dare. 9 ¶ Sed [m] & illud vtriusque adoptionis cõmune est, quod & ij, qui generare nõ possunt (quales sunt spadones [n]) adoptare possunt. ||castrati [o] autem non possunt||. 10 ¶ Fœminæ [p] quoque adoptare non possunt, quia nec naturales liberos in sua potestate habent: sed ex indulgentia † principis ad solatiũ liberorũ amissorum adoptare possunt. 11 ¶ Illud proprium est adoptionis illius, quæ per sacrum oraculũ fit, quod is qui liberos in potestate habet, si se adrogandũ dederit, non solũ ipse potestati adrogatoris subiicitur, sed etiã liberi eius in eiusdẽ fiunt potestate tanquã nepotes. sic [q] etenim diuus Augustus non antè Tiberium adoptauit, quam is Germanicum adoptasset: vt protinus adoptione facta, inciperet Germanicus Augusti nepos esse. 12 ¶ Apud [r] Catonem benè scriptũ refert antiquitas, seruos, si à domino adoptati sint, ex hoc ipse posse liberari. Vnde & nos eruditi, in nostra [s] constitutione etiam eum seruũ, quem dominus actis interuenientib. filiũ suum nominauerat [t], liberum esse constituimus: licèt hoc ad ius filij accipiendum non sufficiat.

QVIBVS [u] MODIS [x] IVS PATRIÆ POTESTATIS SOLVITVR. [y]

Tit. XII.

Scopus & nexus de morte. 1. *De Deportatione.* 2. *De relegatione.* 3. *De seruitute pœnæ.* 4. *De dignitate.* 5. *De captiuitate, & postliminio.* 6. *De emancipatione.* 8. *De adoptione.* 9. *De nepote nato post filium emancipatum vel in adoptionem datũ.* 10. *an parẽtes cogantur liberos suos de potestate dimittere.*

VIDEAMVS nunc, quibus modis ij qui alieno iuri sunt subiecti, eo iure liberẽtur. Et quidem quemadmodũ liberentur serui à potestate dominorum, ex iis [z] intelligere possumus, quæ de seruis manumittendis superius exposuimus. Hi verò qui in potestate parentis sunt, mortuo eo [a] sui iuris fiunt. Sed hoc distinctionem recipit. nam mortuo patre sanè omni modo filij filiæve sui iuris efficiuntur. Mortuo verò auo, nõ omnino nepotes neptésq; fiunt: sed [b] ita, si post mortẽ aui in potestatẽ patris [c] sui recasuri non sunt. Itaque si moriẽte auo pater eorũ viuit, & in potestate patris sui est, tunc post obitũ aui in potestate patris sui fiunt. Si verò is, quo tẽpore auus moritur, aut iam mortuus est, aut ||per [d] emãcipationẽ|| exiit de potestate patris: tunc ij, qui in potestatem eius cadere nõ possunt, sui iuris fiunt. 1 ¶ Cum autem is, qui ob aliquod maleficium in insulã deportatur [e], ciuitatem amittit: sequitur, vt [f] qui eo modo ex numero ciuiũ Romanorum tollitur, perinde [g] quasi eo mortuo, desinant liberi in potestate eius esse. Pari ratione & si is, qui in potestate parentis sit, in insulam deportatus fuerit, desinit [h] esse in potestate parẽtis, sed si ex indulgentia principis [i] restituti fuerint: per omnia pristinũ statum recipiunt. 2 ¶ Relegati [k] autem patres in insulã in potestate liberos retinent. Et ex contrario liberi relegati in potestate parentũ [l] remanent. 3 ¶ Pœnæ seruus effectus, filios in potestate habere [m] desinit. Serui autem pœnæ † efficiuntur, qui in [n] metallũ dãnantur, & qui bestiis [o] subiiciuntur. 4 ¶ Filiusfamilias [p] si militauerit, vel si senator, vel consul factus fuerit: remanet in potestate patris. militia enim, vel consularis dignitas de patris potestate filium [q] non liberat. Sed ex constitutione nostra summa [r] Patriciatus dignitas illico, imperialibus codicillis præstitis, filiũ à patria potestate liberat. quis enim patiatur patrẽ quidẽ posse per emancipationis modum potestatis suæ nexibus filium liberare: imperatoriã autem celsitudinẽ non valere eũ, quẽ sibi patrem elegit, ab aliena eximere potestate? 5 ¶ Si [s] ab hostibus captus fuerit parens, quanuis seruus hostiũ fiat, tamẽ [t] pendet ius liberorũ propter ius postliminij: quia hi, qui ab hostibus capti sunt, si reuersi fuerint, omnia pristina iura recipiunt. idcirco reuersus etiã liberos habebit in potestate: quia postliminiu fingit [u] eũ, qui captus est in ciuitate semper fuisse. Si verò ibi decesserit: exinde, ex quo captus est pater, filius sui iuris fuisse videtur. Ipse quoq; filius nepósve, si ab hostib. captus fuerit similiter dicimus propter ius postliminij ius quoque potestatis parentis in suspenso esse. Dictum [x] est autem postliminiũ à limine, & post. Vnde eũ, qui ab hostib. ||captus est, & ||in fines nostros postea peruenit, postliminio reuersum rectè dicimus. Nã limina, sicut in domo finẽ quendam faciunt: sic [y] & imperij finẽ esse limen veteres voluerũt. Hinc & limẽ dictũ est, quasi finis quidã & terminus. ab eo postliminiũ dictum est, quia ad idẽ limen reuertebatur, quod amiserat. Sed & qui captus victis hostibus recuperatur, postliminio rediisse existimatur. 6 ¶ Præterea emãcipatione [z] quoque desinũt liberi in potestate parentũ esse. sed emancipatio antea quidem vel per antiquã [a] legis [b] obseruationem procedebat, quæ per imaginarias [c] venditiones, & intercedẽtes manumissiones celebrabatur, vel ex imperiali [d] rescripto. Nostra autẽ prouidentia etiã hoc in melius per constitutionẽ [e] reformauit: vt fictione pristina explosa, recta via ad competentes iudices vel magistratus parentes intrent: & filios suos, vel filias, vel nepotes, vel neptes, ac deinceps, à sua manu dimittãt. Et tunc ex edicto prætoris in bonis huiusmodi filij, vel filiæ, vel nepotis, vel neptis, qui quæve à parente manumissus, vel manumissa fuerit, eadem iura præstantur parenti quæ tribuũtur patrono in bonis liberti [f]. Et præterea si impubes sit filius, vel filia, vel cæteri: ipse parẽs ex manumissione [g] tutelã eius nãciscitur. 7 ¶ Admonẽdi [h] autem sumus, liberũ arbitrium esse ei, qui filium, & ex eo nepotem vel neptem in potestate habebit: filiũ quidem de potestate dimittere, nepotem verò vel neptẽ retinere. & è conuerso filiũ quidem in potestate retinere, nepotẽ verò vel neptem manumittere, vel omnes sui iuris efficere. Eadem & de pronepote, & pronepte dicta esse intelligãtur. 8 ¶ Sed & si pater filium, quem in potestate habet, auo vel proauo naturali secundum nostras constitutiones super his habitas, in adoptionẽ dederit: id est, si hoc ipsum actis [i] interuenientibus apud competentẽ iudicem manifestauerit, præsente eo, qui adoptatur, & non contradicente, necnon eo ||præsente,|| qui adoptat: soluitur quidem ius potestatis patris naturalis: transit [k] autẽ in huiusmodi parẽtem adoptiuũ, in cuius persona & adoptionem esse plenissimam antea diximus. 9 ¶ Illud autem scire oportet, quod si nurus tua ex filio tuo conceperit, & filium postea emancipaueris, vel in adoptionem dederis, prægnante nuru tua: nihilominus quod ex ea nascitur, in potestate tua nascitur. Quod si post emancipationẽ vel adoptionem conceptus fuerit: patris sui emancipati, vel aui adoptiui potestati subiicitur. 10 ¶ Et quidẽ neque naturales liberi [l], neque adoptiui vllo penè [m] modo possũt cogere parẽtes, de potestate sua eos dimittere.

DE TVTELIS.

Tit. XIII.

¶ *De personis sui iuris.* 1. *Definitio tutelæ.* 2. *Definitio & Etymologia tutoris.* 3. ¶ *Quibus testamento tutor datur. De liberis in potestate.* 4. *De posthumis.* 5. *De emancipatis.*

TRANSEAMVS nunc ad aliam diuisionem personarũ. Nam ex his personis, quæ in potestate nõ sunt, quædã vel in tutela sunt vel in curatione, quædã neutro iure tenentur. Videamus ergo de his, quæ in tutela vel in curatione sunt. Ita enim intelligemus cæteras personas, quæ neutro iure tenentur. Ac prius dispiciamus de his, quæ in tutela sunt. 1 ¶ Est autem tutela (vt Seruius definiuit) vis ac [n] potestas in capite [o] libero ad tuendum [p] eum, qui propter ætatem se defendere nequit, iure ciuili data ac permissa. 2 ¶ Tutores autem sunt, qui eã vim ac potestatem habent, exque ipsa re nomen acceperunt. Itaq; appellantur tutores quasi tuitores atque defensores: sicut æditui [q] dicũtur, qui ædes tuentur. 3 ¶ Permissum [r] est itaque parentibus, liberis impuberib. quos in [s] potestate habent, testamento tutores [t] dare. Et hoc in filios filiásque procedit omnimodo. nepotibus verò neptibúsq; ita demum parentes possunt testamẽto tutores dare, si post mortẽ eorũ in potestatẽ patris sui non sunt recasuri. Itaque si filius tuus mortis tuæ tẽpore in potestate tua sit; nepotes ||ex|| eo non poterunt ex testamẽto tuo tutores habere, quãuis in potestate tua fuerint: scilicet quia mortuo te, in potestatẽ patris sui recasuri sunt. 4 ¶ Cum autẽ in complurib. aliis causis

a D. Pij. *Vlpia. t. 8. §. 2. ti. eo.* olim nisi Vesticeps. i. is cui prima vestis ceu lanugo erat. nõ poterat. *5. Gel. 19. v. Eor. 1. seleg. 19.*
b ταβουλαρίῳ *Theoph.*
c quæ D. Pij appellatur. *Vl. 1. ff. de col. lat.*
d *l. 15. l. 16. l. 40. ff. eod.*
e Filius patre maior ætate, fingi non potest.
f Plena pubertas, octodecim annis finitur.
g *l. 43. ff. eodem.*
h *l. 37. ff. eod.*
i *l. 6. l. 11. §. ff. eo.*
k Paria non adoptatũ esse & legitimum.
l *l. 8. C. ead.*
m *l. 2. §. 1. ff. eod.*
n v. hîc Theop. de spadonibus.
o qui nec pro coniugibus, nec parentes vlla spe esse possunt. *l. 39 ff. de iur. dot. l. 6. ff. de lib. & posth.* Id abrogatur Leonis Nouel. 26.
p *l. 5. C. eod.*
† *Nou. Leonis 27* sine indulgẽtia.
q *Suet. in Tiber. Tacit. 2.*
r de quo *l. 4. §. Cato ff. de verbo. obligat.*
s *l. vnica §. si milique C. de Lat. libert.*
t Nominare seruum filium: & eũ adoptare paria. vide quæ scripsi ad Noue. *89. c. 11. in fin.*
u *Paul. 2. sentent. 25. tit.* Quemadmodũ filij sui iuris efficiuntur.
x Certis modis patria potestas hîc dissolui dicitur, sane Nuptiis nõ dissoluitur. *ll. 2. j. ad Tert. l. 7. C. de nuptiis: l. 5. de condit. inser tis: l. 12. C. de coll.* vt nec militia. *l. 7. C. de patria potest. l. 3. Cod. de castrensio peculio.*
y *v. Nou. 81. 8. C. 49.*
z cõtrariorum eadem est ratio
a *l. 15. ff. quando dies legati. l. 239. ff. de verb. signif. Vlp. 10. §. 2.*
b *l. 5. ff. de his qui sunt sui.*
c *v. l. 56. §. 2. ff. de iure dotium.*
d *l. 41. ff. de ado.*
e *l. 1. C. de hær. in.*
f quæ de toto, eadem & de parte intelligenda sunt, *l. 76. ff. de rei vind.*
g *l. 63. in fin. ff. pro socio.*
h *l. 17. ff. de pœn.*
i *toto ti. ff. & Co. de sent. pass.*
k hodie banniti dicũtur. *Contius.* olim aqua & igni interdicti 10. *Vlp. 3.*
l *l. 4. l. 7. ff. de interdictis & releg.*
m *l. 29. ff. de pœ.*
† hodie nemo fit. *v. Nou. 22. c. 8.*
n his hodie cõparati possunt qui ad rẽmos & opus publicum damnantur.
o *l. 3. §. vlt. ff. de sicar.*
p Idem in seruo *Nou. 81.*
q *l. 3. C. de adopt.*
r nõ gradu (Cõsulatus enim maior est) sed duratione, quia perpetua. *Contius. v. l. vlt. Cod. de Coss.*
s 10. *Vlpian. 4.*
t vt ita captiuitas non tam soluat quam suspẽdat potestatem. *l. penult. de suis & leg.* ius illud suspensiuũ, primũ caput legis Corneliæ est.
u Ius illud fictitium alterum est caput legis Cornel.
x Etimologia postliminij: vide Ciceronẽ in Topicis in loco ex notatis.
y vide Festum in limites.
z *l. 5. C. de dolo. 10. Vlp. 1.*
a de qua vide *Vlp. d. §. 1.*
b quæ extabat in quarta 12. Ta. *Ha. 2. Vlp. titul. 10. adde tit. de testam. j. Vl. 13. §. 3.*
c *v. l. vlt. Cod. de adop.*
d Anastasij *l. 5. C. de emancip. lib.*
e *l. vlt. C. de emãcip.* vt Iustinianea emãcipatio à legitima & Anastasij differat.
f *l. 1. ff. si à par. manum.*
g *j. de leg. par. tut.*
h *l. 28. ff. de adop.*
i *l. vl. Co. de adop.*
k *l. pen. in pr. ver. si verò C. de adop.*
l *v. l. 4. C. de emãcip.*
m *v. l. 6. C. de spectac. lib. 11. adde l. 16. in fin. ff. de curatore furioso &c.*
n δυνάμει. i. ius quoddã *Theoph.*
o i. homine, *Vl. 11. 5. Gel. 19.*
p *v. l. e. 4. ff. rem pupil.*
q *l. 77. §. 26. ff. de legat. 2.*
r *l. 1. ff. de testam. tutela.*
s *l. 73. §. 1. j. de re. iur.*
t an & substituere. *v. l. penul. ff. de test. tut. l. 120. ff. de verb. signif.*

posthumi[a] [illegible] iam natis habeantur, & in hac causa placuit non minus posthumis[b], quam iam natis testamento tutores dari posse: si modo in ea causa sint, vt si viuis parentib. nascerentur, ||sui|| heredes, || & in potestate eorum fierent. 5 ¶ Sed & si emancipato filio tutor à patre[c] datus fuerit testamento: confirmandus est ex sententia præsidis omni modo, id est, sine[d] inquisitione.

QVI TESTAMENTO TVTORES DARI POSSVNT.

Tit. XIIII.

¶ *Qui tutores dari possunt. De patre vel filiofam.* 1. *De Seruo.* 2. *De furioso vel minore vigin tiquinque annis.* 3. *Quib. modis.* 4. *& cui dantur tutores.* 5. ¶ *De filiorum, filiarum, liberorum, nepotum appellatione.*

Dare autem tutor potest testamento non solum paterfamilias, sed[e] etiam filiusfamilias. 1 ¶ Sed & seruus proprius testamento[f] cum libertate rectè tutor dari potest. Sed sciendum est, eum & sine libertate tutorum datum, tacite[g] libertatem directam † accepisse videri, & per hoc recte tutorem esse. Planè si per[h] errorem, quasi liber, tutor datus sit aliud dicendum est. Seruus autem alienus pure inutiliter[i] testamento datur tutor: sed[k] ita, *cum liber erit*, vtiliter datur, proprius autem seruus inutiliter[l] eo modo tutor datur. 2 ¶ Furiosus vel minor vigintiquinque annis tutor testamento datus, tutor tunc erit, cum[m] compos mentis, aut maior[n] vigintiquinque annis fuerit factus. 3 ¶ Ad certum tempus[o] vel ex certo tempore, vel sub cōditione, vel ante heredis institutionem[p] posse[q] dari tutorem, non dubitatur. 4 ¶ Certæ autem[r] rei vel causæ tutor dari non potest: quia personæ, non causæ, vel rei ||tutor|| datur. 5 ¶ Si quis filiabus suis vel filiis tutores dederit: etiam[s] posthumæ vel|| posthumo|| dedisse videtur: quia filij vel filiæ appellatione[t] & posthumus & posthuma continētur. Quod si nepotes sint, an appellatione filiorum & ipsis tutores dati sint? Dicendum est, vt & ipsis quoque dati videantur: si modo liberos dixerit. Cæterum si filios: non[u] continebuntur, aliter enim filij, aliter nepotes appellantur. Plane si posteris dederit, tam filij posthumi, quam cæteri liberi continebuntur[x].

DE LEGITIMA ADGNATORVM TVTELA.

Tit. XV.

¶ *Summa.* 1. *Qui sunt agnati.* 2. *Quis dicatur intestatus.* 3. *Quibus modis adgnatio, & Cognatio finitur.*

Qvibus autem testamento tutor datus non est: his ex lege duodecim tabularum adgnati sunt tutores, qui[y] vocantur legitimi †. 1 ¶ Sunt[z] autem adgnati ||cognati|| per virilis sexus cognationem coniuncti, quasi[a] à patre cognati: veluti frater ||ex|| eodem patre natus, fratris filius nepósue ex eo: item patruus, & patrui filius nepósve ex eo. At qui per fœminini sexus personas cognatione iungũtur, adgnati non sunt: sed alias naturali iure cognati. Itaque amitæ tuæ filius non est tibi adgnatus, sed cognatus: & inuicem tu illi eodem iure coniungeris: quia qui ||ex ea|| nascuntur, patris[b], non matrisfamiliam sequuntur. 2 ¶ Quod autem ||lex duodecim tabularum|| ab intestato vocat ad tutelam adgnatos: non[c] hanc habet significationem, si omnino nō fecerit testamentum is, qui poterat tutores dare: sed[d] si quantum ad tutelam pertinet, intestatus decesserit. quod tunc quoque accidere intelligitur, cum is, qui datus est tutor, viuo testatore decesserit[e]. 3 ¶ Sed adgnationis quidem ius omnibus modis capitis deminutione plerumque perimitur: nam adgnatio iuris ||ciuilis|| nomen est: cognationis verò ius non omnibus modis commutatur: quia* ciuilis ratio ciuilia quidem iura corrumpere potest, naturalia verò non[f] vtique.

DE[g] CAPITIS DEMINVTIONE.

Tit. XVI.

¶ *Definitio & diuisio.* 1. *De maxima.* 2. *De media.* 3. *De minima* 4. *De manumissione.* 5. *De mutatione dignitatis.* 6. *Interpretatio §.vlt.s̃.tit.proximo.* 7. *ad quos agnatos tutela pertineat.*

Est autem capitis deminutio, status mutatio. Eaque trib. modis accidit[h]. Nam aut maxima est capitis deminutio, aut minor, (quam quidam mediã vocant) aut minima. 1 ¶ Maxima capitis diminutio est, cum aliquis simul & ciuitatē & libertatem amittit. quod accidit in his, qui serui † pœnæ efficiuntur atrocitate sententiæ: vel libertis vt ingratis, erga[i] patronos condemnatis: ||vel his, || qui se ad pretium participandum † venundari passi sunt. 2 ¶ Minor, siue media capitis deminutio est, cũ ciuitas quidē amittitur, libertas verò retinetur[k]. quod accidit ei, cui aqua & igni interdictũ fuerit: vel ei, qui in insulam deportatus est. 3 ¶ Minima capitis deminutio est, cũ ciuitas retinetur & libertas, sed status

a *l.231.ff.de ver. signif.*
b l.1 *§.1.D.de testam.tutela.*
c secus si à matre *l.2.ff. de confir.tut.*
d *l.6.D.de cōfir. tut.* Formam inquisitionis vide *d.t.l.7.in fin.*
e *l.67.§.2.D.de ritu nupt.*
f aliud in codicillis & alia vltima voluntate: & ita cessat antinomia *l.9.Co. de fideicōmiss. libert.*
g *v.l.5.C. de necessarijs.* Imo nō tacitè *v.l.28 §.1. D.eod.*
† non vt olim fideicommiss. *v. l.9.in pr.C.de fid. lib.l.10.in f. ff.e.*
h *vid.l.22.D.de test.tut.*
i non inutiliter *l.10.§.4.ff.e.*
k *l.10.§.4.D.eo.*
l Cur ita? *v.l.22. D.de cond. instit.*
m *l.11.D. de tutel.l.12.D.de excusat.tut.*
n *l.31.in f.ff.eod.*
o *l.11.D.eod.*
p mox tamē faciendā *l.9.D e.*
q *§.1.J.de Ailtiano tut.l.8.§.1.§.2.D. qui testam.* Imò non potest *l.6 § 1.D. de tutelis l.77. D. de reg. iur.* soluere potest, à testatore: à magistratu, non potest. Idque euincitur ex ipsis titulorũ inscriptionibus hoc scilicet titulo & de tutelis. *adde l.16.ff.de in diem addict.*
r *l.12.13.14. D. eod.*
s *l.5.6.16.D.eod.*
t *v.l.164. D.de verb.sig.*
u *adde l.120.D. de ver.sig.l.16.D. hoc titulo.*
x regulariter secus *in l.1. in fin.ff de iure immun.*
y Cur ita? *v.l.11. in pr.ff.de test.tu.*
† hodie etiam proximi cognati tutelam obtinēt *Nou.118.cap.5.*
z *l.7.ff.de leg.tu.*
a *d.l.7.*
b *l.196.in fin.ff. de verb.sig.*
c *l.6.ff.eod.*
d *l.6.D. de legitima tutela.*
e hic *§.vlt.* Tituli sequētis commodiss. inseri potest. *Hot.*
f *v.l.8.ff.de cap. min.*
g *4.D.5.*
h & definitur libertate, ciuitate, familia.
† hodie id abrogatum. *N.22.c.2.*
i *v.l.2.C.de libe.*
† hodie id abrogatum, *Nouella Leon.59.*
k Imo non retinetur sed amittitur. *l.5. ff. de extraord.l.1. D.ad Tertul.* vide Duarenum *1. disput. 9.*

hominis commutatur. quod accidit in his qui cum sui iuris fuerint, cœperunt alieno iuri subiecti esse, vel contra ||veluti si filiusfamilias à patre emancipatus fuerit, est capite deminutus.|| 4 ¶ Seruus autem manumissus, capite non minuitur: quia nullum caput[l] habuit. 5 ¶ Quibus autem dignitas magis, quàm status permutatur, capite non minuuntur. & ideo à senatu motos capite non minui[m] constat. 6 ¶ Quod autem dictum est, manere cognationis ius etiam post capitis deminutionem: hoc ita est, si minima capitis deminutio interueniat. manet enim cognatio. nam si maxima capitis deminutio interueniat: ius quoque cognationis perit, vtputa seruitute alicuius cognati: &[n] ne quidem si manumissus fuerit, recipit cognationem. Sed & si in insulam quis deportatus sit, cognatio soluitur. 7 ¶ Quum autem ad agnatos tutela pertineat: non simul ad omnes pertinet, sed ad eos tãtum, qui[o] proximiores gradu sunt: vel si plures eiusdem gradus sunt, ad[p] omnes|| pertinet: veluti si plures fratres sunt, qui vnum gradum obtinent, pariter ad tutelam vocantur.||

DE LEGITIMA PATRONORVM TVTELA.

Tit. XVII.

Ex eadem lege duodecim tabularum libertorũ & libertarum tutela ad patronos liberósque eorum pertinet, quæ & ipsa legitima tutela vocatur: non quia nominatim ||in|| ea lege de hac tutela caueatur: sed quia perinde accepta est per interpretationem[q], ac si verbis legis introducta esset. Eo enim ipso, quod hereditates libertorum libertarúmque, si intestati decessissent, iusserat lex ad patronos liberósve eorũ pertinere: crediderunt veteres voluisse legem etiam tutelas ad eos pertinere: cùm & adgnatos, quos ad hereditatem ||lex vocat, eosdem & tutores esse iusserit: quia plerunque vbi[r] successionis est emolumentum, ibi & tutelæ onus esse debet. Ideo autem diximus plerunque: quia si à fœmina impubes manumittatur, ipsa ad hereditatem vocatur, quum alius sit[s] tutor.

DE LEGITIMA PARENTVM TVTELA.

Tit. XVIII.

Exemplo[t] patronorum recepta est & alia tutela, quæ & ipsa legitima vocatur. nam si quis filium aut filiam, nepotē, aut neptem ex filio, & deinceps impuberes emancipauerit: legitimus eorum tutor erit.

DE FIDVCIARIA[u] TVTELA.

Tit. XIX.

Est & alia tutela, quæ fiduciaria appellatur. nam[x] si pater filium, vel filiam, nepotem, vel neptem, vel deinceps impuberes manumiserit: legitimam nanciscitur eorum tutelam. Quo[y] defuncto, si liberi ||eius|| virilis sexus existant: fiduciarij[z] tutores vel fratris, vel sororis efficiũtur. Atqui[a] patrono legitimo tutore mortuo, liberi quoq; eius legitimi sunt tutores: quoniam filius quidem defuncti, si non esset à viuo patre emancipatus, post obitum eius sui iuris efficeretur, nec in fratrum potestatem recideret, ideóque nec in tutelam. Libertus autem si seruus mansisset, vtique eodē iure apud liberos domini post mortem eius futurus esset. ¶ Ita tamen hi ad tutelam vocantur, si perfectæ sint ætatis, [b] quod nostra constitutio in omnibus tutelis & curationibus obseruari generaliter præcepit.

DE ATILIANO TVTORE, ET EO QVI EX LEGE IVLIA & Titia dabatur.

Tit. XX.

¶ *Ius antiquum si nullus sit tutor.* 1. *Si spes sit futuri tutoris testamentarij.* 2. *Si tutor ab hostibus captus sit.* 3. *Quando & cur desierint ex dictis legibus tutores dari.* 4. *Ius nouum.* 5. *Ius nouissimum.* 6. *Ratio tutelæ.* 7. *De tutelæ ratione reddenda.*

Si[c] cui nullus omnino tutor fuerat: ei dabatur in vrbe quidem à prætore vrbano, & maiore[d] parte tribunorum plebis tutor ex lege[e] Atilia: in prouinciis verò à presidibus prouinciarum ex lege Iulia & Titia. 1 ¶ Sed & si in testamento tutor sub conditione, aut ex die certo datus fuerat: quamdiu[f] conditio aut dies pendebat, ex eisdem legibus tutor dari poterat. Item si pure datus fuerat: quamdiu ex testamento

nemo

l Iuris, non corporis. *Vves.l.3.in fi.ff.eo.*
m *l.3.ff.de senator.*
n *l.7.ff.vnde cognati.*
o *Nou.118.c.5.*
p *l.9.ff. de legit. tut.*
q *l.6.in fin.ff.de verb.sign.*
r *v.l.65.in fi.ff. pro socio.*
s *v. l.vl.ff.de tutelis. Nou.118.c.5.*
t *v.l.1.§.1.& 2. ff.si quis à parēte. l.5.C.de dolo.*
u Ea [illegible] dicitur Theophilo *hic.*
x Legitimus est tutor liberis emancipatis, pater: quoniã manumissor liberi capitis exemplo eius qui ex vera seruitute manumisit, hoc est patroni manumissoris, ad tutelam emancipati vocatur *Theoph.*
y Frater fratri à patre emancipati impuberis, patre mortuo nō legitimus sed fiduciarius est tutor.
z *l.4.ff.de legit. tut.*
a Obiectio: Patronorum liberi, libertorũ impuberũ patrui, legitimi sunt tutores: Igitur fratres à patre emancipatorũ impuberum, fratrũ legitimi tutores dicendi, non fiduciarij.
b *Nou.118.c.5.*
c *v.l.27.ff.de test. tut.v.Vlp.tit.11. §.18.*
d .i.lex *Cuiac.*
e à L. Attilio Tribu.pleb.ann.vrbis 443.
f *l.11.ff.de test. tut.*

nemo heres existebat, tandiu ex eisdem legibus tutor petendus erat: qui desinebat esse tutor, si conditio extiterat, aut dies venerat, aut heres extiterat. 2 ¶ Ab [a] hostibus quoque tutore capto, ex his legibus tutor petebatur: qui desinebat esse tutor, si is, qui captus erat, in ciuitatem reuersus fuerat. nam reuersus recipiebat tutelam iure [b] postliminij. 3 ¶ Sed ex his legibus tutores pupillis desierũt dari, posteaquam primò consules [c] pupillis vtriusque sexus tutores ex inquisitione dare cœperunt, deinde prætores ex constitutionibus. Nam supradictis legibus neque de cautione à tutoribus exigenda, rem saluam pupillis fore: neque de compellendis tutoribus ad tutelæ administrationẽ, quidquam cauebatur. 4 ¶ Sed hoc iure vtimur, vt [d] Romæ quidem præfectus vrbi, vel prætor secundum [e] suam iurisdictionem: in prouinciis autem præsides [f] ex inquisitione tutores crearent, vel magistratus iussu præsidum, si nõ sint magnæ pupilli facultates. 5 ¶ Nos autem per constitutionem [g] nostram huiusmodi difficultates hominum resecantes, nec exspectata iussione præsidum, disposuimus, si facultates pupilli vel adulti vsque ad quingentos solidos valeant, defensores [h] ciuitatum vna cum eiusdem ciuitatis religiosissimo antistite, vel alias publicas personas, id est, magistratus vel iuridicum Alexandrinæ [i] ciuitatis, tutores vel curatores creare: legitima cautela [k] secundum eiusdem constitutionis normam præstanda, videlicet eorum periculo, qui eam accipiunt. 6 ¶ Impuberes autem in tutela esse naturali [l] iuri conueniens est: vt is qui perfectæ ætatis non sit, alterius tutela regatur. 7 ¶ Quum ergo pupillorum pupillarúmque tutores negotia gerant: post pubertatem tutelæ iudicio [m] rationem reddunt.

a l.15.ff.de tut.
b l.8.ff. de tut.& rat.
c facit.l.11.§.1.ff. de confirmando tutore.
d l.pen. §. Romæ. ff.de exc.tut. Nouell.118.c.5.
e adde l. vl.ff.de iurisd.
f l.1.j.de tutoribus datis ab his.
g l.30.C.de episc. aud.
h donationes l. 19.ff.de tutoribus datis.
i l.2.ff.de officio Iuridic.
k l.2.ff.de magistratibus conueniendis.
l l.1.ff.de minor.
m l.1.§.3 ff.de tu. & ration.

DE AVCTORITATE [n] TVTORVM.

Tit. XXI.

In quibus causis sit necessaria. 2. Quomodo interponi debet. 3. Quo casu interponi non potest.

AVCTORITAS autem tutoris in quibusdam causis necessaria pupillis est, in quibusdã non est necessaria. vt ecce, si quid dari sibi stipulentur [o]: non est necessaria tutoris auctoritas. quod si aliis promittant pupilli, necessaria est tutoris auctoritas. Namque placuit meliorem quidem conditionem licere eis facere, etiam sine tutoris auctoritate: deteriorem verò non aliter, quam||cum||tutoris auctoritate [p]. vnde in his causis, ex quibus obligationes mutuæ nascuntur, vt in emptionibus, vẽditionibus [q], locationibus, conductionibus, mandatis, depositis: si tutoris auctoritas non interueniat: ipsi quidem, qui cum his contrahunt, obligantur, at inuicem pupilli non obligantur. 1 ¶ Neque tamẽ [r] hereditatem adire, neque bonorum possessionem [s] petere, neque hereditatem ex fideicommisso [t] suscipere aliter possunt, nisi tutoris auctoritate (quamuis||illis||lucrosa sit) ne [u] vllum damnum habeant. 2 ¶ Tutor autem statim in ipso negotio [x] præsens debet auctor fieri, si hoc pupillo prodesse existimauerit, post tempus verò, vel per epistolam interposita auctoritas, nihil agit. [y] 3 ¶ Si inter tutorem pupillúmque iudicium agendum sit: quia* ipse tutor in [z] rem suam auctor esse non potest: non prætorius tutor (vt olim) cõstituitur, sed curator [a] in locum eius datur: quo ||curatore|| interueniente, iudicium peragitur, & eo peracto, curator esse desinit.

n 26. ff.8.& 5.C. 59.
o v.l.1.C.eod.
p l.28. in pr.ff.de pactis.
q l.5.§.1.ff.eod.
r v.l.9 §.3 ff.eo.
s l.11.ff.eod.
t l.9.§.4.ff.eo.
u Quæri potest quemadmodũ quis damnum habere possit, lucrosam hæreditatem adeundo. Frustra Accurtius hoc loco laborat: legẽdum est ex Theophilo, nec vllum damnum habeat, & ita Caius in l.oblig. ff. eodẽ. vnde hic locus desumptus est.
x l.9.§.pen.ff.eo.
y v. quæ notaui ad l.9.§.pe. ff.eo.
z v.l.1.ff.eo.
a v.l.1.C.de in litem dando.
b 5.C.60.

QVIBVS [b] MODIS TVTELA FINITVR.

Tit. XXII.

De pubertate. 1. De capitis deminutione. 2. De euentu cõditionis. 3. De morte. 4. De capitis deminutione. 5. De tempore. 6. De remotione & excusatione.

PVPILLI pupillæque, cùm puberes esse cœperint, ||à|| tutela liberantur. Pubertatem autem veteres quidem non solùm ex annis, sed etiam [c] ex habitu corporis in masculis æstimari volebant. Nostra autem maiestas dignum esse castitate nostrorum temporum||existimans,||bene putauit: quod in fœminis etiam antiquis impudicum esse visum est, id est, inspectionem habitudinis corporis, hoc etiam in masculos extendere. Et ideò||nostra [d] sancta constitutione promulgata, pubertatem in masculis post decimumquartum annũ completum illico initum accipere disposuimus: antiquitatis normam in fœminis bene positam, ||in||suo ordine relinquentes, vt post duodecim annos completos viri potentes esse credantur. 1 ¶ Item finitur tutela, si [e] adrogati sint adhuc impuberes, vel [f] deportati: item si in seruitutem pupillus redigatur, vel|| si|| ab hostibus captus fuerit. 2 ¶ Sed & si vsque ad certam conditionem [g] datus sit||tutor|| testamento: æque euenit, vt desinat esse tutor existente cõditione. 3 ¶ Simili modo finitur tutela morte [h] vel pupillorum, vel tutorum. 4 ¶ Sed & capitis deminutione tutoris, per quam libertas vel ciuitas amittitur, omnis tutela perit. Minima autem capitis deminutione [i] tutoris, veluti si se in adoptionem dederit, legitima tantùm tutela perit, cæteræ non pereunt. Sed pupilli & pupillæ capitis deminutio, licèt minima sit, omnes tutelas tollit. 5 ¶ Præterea qui ad certum tempus testamento dantur tutores [k] finito eo, deponunt tutelam. 6 ¶ Desinunt etiam tutores esse, qui vel remouentur à tutela ob id quòd [l] suspecti visi sunt: vel qui ex iusta causa sese excusant, & onus administrandæ tutelæ deponunt, secundum ea quæ inferius proponemus.

c v.l.32. D.de minor.l.3.C.si minor se maiorem.
d l.vl.C.eo.
e l.5.in f.C.de autor. præstand.
f l.78.D.de reg. iur.
g v.l.14.§.1.in f. D.de tutelis.
h v.l.4.D.de legit. tut. v. Sebastianũ medicem tractatu mors omnia soluit.
i v. l.7.in pr. D. de capit.min.
k l. 14.§.3.D.de tutell.
l l.14.§.4.D.de tutelis.

DE [m] CVRATORIBVS.

Tit. XXIII.

De adultis. 3. De furiosis prodigis. 4. Mente captis, surdis, perpetuo morbo laborantibus. 5. De pupillis.

MASCVLI quidem puberes, & fœminæ viri potentes, vsque ad vicesimumquintum annum [n] completum curatores accipiunt: quia [o] licèt puberes sint, adhuc tamen eius ætatis sunt, vt sua negotia tueri non possint. 1 ¶ Dantur autem curatores ab [p] eiusdem magistratibus à quibus & tutores. Sed curator testamento non [q] datur: datus tamen confirmatur [r] decreto prætoris vel præsidis. 2 ¶ Item inuiti [s] adolescentes, curatores non accipiunt, præterquam in litem [t]. curator enim & ad certam causam dari potest. 3 ¶ Furiosi quoque & prodigi, licèt [u] maiores vigintiquinque annis sint: tamen in curatione sunt adgnatorum ex lege duodecim tabularum. Sed solent Romæ præfectus vrbi vel prætores, & in prouinciis præsides ex inquisitione [x] eis curatores dare. 4 ¶ Sed & mente captis, & surdis, & mutis: & qui perpetuo morbo laborant (quia [y] rebus suis superesse non possunt) curatores dandi sunt. 5 ¶ Interdum autem & pupilli curatores accipiunt: vtputa, si legitimus tutor [z] non sit idoneus: *quoniam habenti [a] tutorem, tutor dari nõ potest. Item si testamento datus tutor, vel à prætore, aut præside, idoneus non sit ad administrationem, nec tamen fraudulenter negotia administret: solet ei curator adiungi. Item loco tutorum, qui non in perpetuum, sed [b] ad tempus à tutela excusantur, solent curatores dari. 6 ¶ Quòd si tutor aduersa valetudine, vel alia necessitate impediatur, quo minus negotia pupilli administrare possit: & pupillus vel absit, vel infans sit: quem velit actorem [c] periculo ipsius tutoris, prætor, vel qui prouinciæ præerit, decreto constituet. [d]

m adde l. 27.ff. 10.5.C.70.
n l.3.§.minorem. D.de minor.
o v.Nou.Leon.18.
p de quib.l.3.D. de tut. & curat.
q v.l.1.in f.l.2.§. 1.D.de confirm. tut.
r v.l.1.in f.D.de confirm.tut.l.6.C. de negotiis.l.7.C. de testam.tut.
s Immò inuiti arg.l.7.§.2.de minor.l 2.§.4.ff.qui petant tutores. l. 3.§.2.D.de tut.
t & solutionem l.7.§.2.D.de minorib.
u l.16.ff.de curatore furioso, & cet.
x v.27.D.10.& C.70.
y l.2.§.eod.
z l.13.D.de tut. *
a v.l.27.D.de testam.tut.
b vt §.3.j.de excus.l. 10. §. qui primipilum. D.de excus.
c v.l.24. D. de adm.tut.
d datur etiã matri l.8.D. de curat.furioso. ventri & bonis tit. Co. de curatore bonis dando.
e 5.C.42.

DE [e] SATISDATIONE TVTORVM VEL CVRATORVM.

Tit. XXIIII.

Qui satisdare coguntur. 1. Quatenus satisdatio in iis qui satisdare non coguntur, locum habeat. 2. Qui tenentur ex administratione tutela, vel curationis, si tutor vel curator cauere nolit. 4. Qui dicta actione non tenentur.

NE tamen pupillorum pupillarúmve, & eorum qui quæve in curatione sunt, negotia à curatoribus, tutoribúsque consumantur, vel deminuantur: curet prætor, vt & tutores, & curatores eo nomine [f] satisdent. Sed hoc non est perpetuum. nam tutores testamento dati [g] satisdare non coguntur: quia fides eorum & diligentia ab ipso testatore approbata est. item ex inquisitione tutores vel curatores dati, satisdatione non [h] onerantur: quia idonei electi sunt. 1 ¶ Sed si ex testamento vel inquisitione duo pluresve dati fuerint: potest [i] vnus offerre satisdationem de indemnitate pupilli vel adolescentis, & contutori suo vel concuratori præferri, vt solus administret: vel [k] vt contutor||aut concurator|| satis offerens præponatur ei, vt & ipse solus administret. Itaque per se non potest petere satisdationem à contutore suo vel cõcuratore: sed offerre debet, vt electionem det concuratori [l] vel contutori suo, vtrum velit, satis accipere, an satisdare. Quòd si nemo eorum satis offerat: si quidem adscriptũ fuerit à testatore, quis [m] gerat: [n] ille gerere debet. Quòd si non fuerit adscriptum: quem [o] maior pars elegerit, ipse gerere debet, vt edicto prætoris cauetur. Sin autem ipsi tutores dissenserint circa eligendum eum, vel eos qui gerere debent: prætor partes [p] suas interponere debet. Idem & in pluribus ex inquisitione datis comprobandum est: id est, vt maior pars eligere possit, per quem administratio fiat. 2 ¶ Sciendum autem est, non solùm tutores vel curatores pupillis, vel adultis, cæterisque personis ex administratione rerum teneri: sed etiam [q] in eos, qui satisdationem accipiunt, subsidiariam actionem esse: quæ vltimum eis præsidium possit adferre. Subsidiaria autem actio in eos datur, qui aut omninò à tutoribus vel curatoribus satisdari non

f l.1.D.qui satisdare, l.7.D. rem pupilli.
g v.l.17.ff.de test. tut.
h v.l.5.D.de cur. fur.
i v.l. 17. in prin. D. de test.
k l.38.§.20. D. de verb.oblig.
l seu reo l.10.in fi. D.de iure dotium.
m v.l.14.§.1.ff. de solutionibus.
n v.l.3.§.1.D.de adm.tut.
o 14.§.1.j.de solution.l.365. D. iudicatum solui.
p vt l.17.in fi.D. de test. tut. adde l.1.§.5.D.de ventre inspic.l.3.§.5. D. iudicatum solui.
q v.l.1.D.de magistr.con.

curauerunt[a], aut non idoneè passi sunt caueri. Quæ quidē tam ex prudentium responsis, quàm ex constitutionibus imperialibus etiam[b] in heredes eorum extenditur.
3 ¶Quibus constitutionibus & illud exprimitur, vt nisi caueant tutores & curatores[c] pignoribus captis coerceantur. 4 ¶Neque[d] præfectus vrbi, neque prætor, neque præses prouinciæ, neque quisquam alius, cui tutores dandi ius est, hac actione tenebitur: sed hi tantummodo, qui satisdātionem exigere solent.

DE EXCVSATIONIBVS TVTORVM[e] VEL CVRATORVM.

Tit. XXV.

De polypedia. 1. De administratione rei fiscalis. 2. De absentia reip. causa. 3. De potestate. 4. De lite. 5. De tribus oneribus tutelæ vel curæ. 6. De paupertate. 7. De aduersa valetudine. 8. De literarum imperitia. 9. De datione propter inimicitias: & de tutore qui testatori consensit. 10. De ignorantia testatoris. 11. De inimicitiis. 12. De status controuersiam passo. 13. De ætate. 14. De militia. 15. De grammaticis, rhetoribus & medicis. 16. De tempore & modo proponendi excusationes. 17. De excusatione pro parte patrimonij. 18. De excusationibus propriis curatorum. De tutelæ gestione. 19. De nuptiis. 20. De falsis allegationibus.

EXCVSANTVR autem tutores & curatores variis ex causis: plerunque tamen[f] propter liberos, siue in potestate sint, siue emancipati. Si enim tres liberos superstites Romæ quis habeat, vel in Italia quatuor, vel in prouinciis quinque: à tutela vel cura potest excusari, exemplo cæterorum munerum. nam & tutelam & curam placuit publicum[g] munus esse. Sed adoptiui liberi non prosunt. in adoptionem aūt dati, naturali patri prosunt. Itē nepotes ex filio prosunt vt in locum patris sui succedant: ex filia non prosunt. Filij autem superstites tantùm ad tutelæ vel curæ muneris excusationem prosunt: defuncti autem non prosunt. Sed si[h] in bello amissi sunt: quæsitum est, an prosint? Et constat eos[i] solos prodesse, qui in acie amittuntur. * hi enim qui pro republica ceciderunt, in perpetuum per gloriam viuere[k] intelliguntur. 1 ¶Item diuus Marcus in Semestrib.[l] rescripsit, eum[m] qui res fisci administrat, à tutela vel cura, quamdiu administrat, excusari posse. 2 ¶Item qui[n] reipublicæ causa absunt, à tutela vel cura excusantur. Sed & si fuerint tutores vel curatores ||dati||, deinde reipublicæ causa abesse cœperint: à tutela vel cura excusantur, quatenus reipublicæ causa absunt: & interea curator[o] loco eorum datur: qui si reuersi fuerint, recipiunt onus tutelæ. nam nec anni[p] habent[q] vacationem, vt Papinianus libro quinto Responsorum scripsit. nam hoc spatium habent ad nouas tutelas vocati. 3 ¶Et qui[r] potestatem aliquam habent, se excusare possunt, vt diuus Marcus rescripsit: sed susceptam tutelam deserere non possunt. 4 ¶Item propter[s] litem, quam cum pupillo vel adulto tutor vel curator habet, excusari non potest: nisi fortè de omnibus bonis, vel hereditate controuersia sit. 5 ¶Item[t] tria onera tutelæ non adfectatæ,[u] vel curæ, præstant vacationem, quandiu administrantur: vt tamen plurium pupillorum tutela vel cura eorundem bonorum, veluti fratrum, pro vna computetur. 6 ¶Sed[x] & propter paupertatem excusationem tribui, tā diui fratres, quàm per se diuus Marcus rescripsit, si quis imparem se oneri iniuncto possit docere. 7 ¶Itē propter[y] aduersam valetudinem, propter quam ne suis quidem negotiis interesse potest, excusatio locum habet.
8 ¶Similiter eos, qui literas[z] nesciunt esse excusandos, diuus Pius rescripsit: quamuis & imperiti literarum possint ad administrationem negotiorum sufficere. 9. ¶Itē si propter[a] inimicitias aliquem testamento tutorem pater dederit: hoc ipsum præstat ei excusationem: sicut per contrarium non excusantur, qui se tutelam administraturos patri pupillorum[b] promiserant. 10 ¶Non esse autem admittendam excusationem eius, qui hoc solo vtitur, quod[c] ignotus patri pupillorum sit diui fratres rescripserunt.
11 ¶Inimicitiæ, quas quis cum patre pupillorum vel adultorum exercuit: si capitales[d] fuerunt, nec reconciliatio interuenit: à tutela vel cura solent excusare. 12 ¶Item is, qui status controuersiam[e] à pupillorum patre passus est, excusatur à tutela. 13 ¶Item maior[f] septuaginta annis à tutela & cura se potest excusare. minores autem viginti-quinque annis, olim quidem excusabantur: nostra[g] autem constitutione prohibentur ad tutelam vel curam adspirare: adeo, vt nec excusatione opus sit. Qua constitutione cauetur, vt nec pupillus ad legitimam tutelam vocetur, nec adultus: quum * sit inciuile, eos[h] qui alieno auxilio in rebus suis administrandis egere noscuntur, & ab aliis reguntur, aliorum tutelam vel curam subire. 14 ¶Idem &[i] in milite obseruandum est, vt nec volens ad tutelæ onus admittatur. 15 ¶Item Romæ[k] grammatici, rhethores, & medici, & qui in patria sua has artes exercent, & intra numerum sunt: à tutela & cura habent vacationem. 16 ¶Qui autem vult se excusare, si plures habeat excusationes, & de quibusdam non probauerit: aliis[l] vti intra tempora ||constituta|| non prohibetur. Qui autem excusare se volunt, non[m] appellant: sed intra quinquaginta[n] dies continuos[o] ex quo cognouerint se esse tutores vel curatores datos, se excusare debent, cuiuscunque generis sint, id est qualitercunque dati fuerint tutores: si[p] intra centesimum[q] lapidem sunt ab eo loco, vbi tutores dati sunt. Si verò vltra centesimum lapidem habitant: dinumeratione facta viginti milium diurnorum, & amplius triginta dierum, qui tamen (vt Scæuola dicebat) sic debent computari, ne minus sint, quàm quinquaginta dies. 17 ¶Datus autem tutor, ad[r] vniuersum patrimonium datus esse creditur. 18 ¶Qui tutelam alicuius gessit[s] inuitus curator eiusdem fieri non compellitur: intantum, vt licèt paterfamilias, qui testamento tutorem dedit, adiecerit se eundem curatorem dare: tamen inuitum eum curam suscipere non cogendū, diui Seuerus[t] & Antoninus rescripserunt. 19 ¶Iidem rescripserunt maritum[u] vxori suæ curatorem datum, excusare se posse, licèt se immisceat. 20 ¶Si quis autem falsis[x] allegationibus excusationem tutelæ meruerit: non est liberatus onere tutelæ.

DE SVSPECTIS[y] TVTORIBVS, VEL CVRATORIBVS.

Tit. XXVI.

Vnde suspecti crimen descendat. 1. Qui de hoc crimine cognoscunt. 2. Qui suspecti fieri possunt. 3. Qui possunt suspectos postulare. 5. Quis dicatur suspectus. 6. De effectu remotionis. 7. De effectu accusationis. 8. De morte accusati. 9. Si tutor copiam sui non faciat. 10. Si neget alimenta decerni posse. Si tutelam redemerit. 11. De liberto fraudulenter administrante. 12. Si suspectus satis offerat. Quis dicatur suspectus.

SCIENDVM est, suspecti crimen ex[z] lege duodecim tabularum descendere. 1 ¶Datū[a] est autem ius remouendi tutores suspectos Romæ prætori, & in prouinciis præsidibus earum, & legato[b] proconsulis. 2 ¶Ostendimus[c] qui possint de suspecto cognoscere: nunc videamus, qui suspecti fieri possint. Et possunt quidem omnes tutores fieri suspecti, siue sint[d] testamentarij, siue non sint sed alterius generis tutores. Quare & si legitimus fuerit tutor, accusari poterit. Quid si patronus? Adhuc idem erit dicendum: dummodo meminerimus[e] famæ patroni parcendum esse, licèt vt suspectus remotus fuerit. 3 ¶Consequens[f] est, vt videamus, qui possint suspectos postulare. Et sciendum est, quasi[g] publicam esse hanc accusationem hoc est, omnibus patere. Quinimmo & mulieres ||admittuntur ex rescripto, diuorum Seueri & Antonini: || sed eæ solæ, quæ pietatis necessitudine[h] ductæ, ad hoc procedūt: vt puta mater, nutrix quoque, & auia. potest & soror. sed & si qua alia mulier fuerit, quam prætor propensa pietate intellexerit, sexus verecundiam non egredientem, sed pietate productam, non sustinere iniuriam pupillorum: admittet eam ad accusationem.
4 ¶Impuberes[i] non possunt tutores suos suspectos postulare. puberes autem curatores suos ex consilio necessariorum suspectos possunt arguere. & ita diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. 5 * ¶Suspectus autē est, qui[k] non ex fide tutelam gerit, licèt[l] soluendo sit, vt Iulianus quoque scripsit. Sed & antè[m] quàm incipiat tutelam gerere tutor, posse eum quasi suspectum remoueri idem Iulianus scripsit, & secundum eum constitutū est. 6 ¶Suspectus autem remotus, si quidem[n] ob dolum: famosus est, si ob culpā non æquè. 7 ¶Si quis autem suspectus postulatur: quo ad cognitio finiatur:[o] interdicitur ei administratio, vt Papiniano visum est. 8 ¶Sed si suspecti cognitio suscepta fuerit: posteaquam tutor vel curator[p] decesserit, extinguitur suspecti cognitio. 9 ¶Si quis tutor copiam sui non faciat, vt alimenta pupillo decernantur: cauetur epistola diuorum Seueri & Antonini, vt in[q] possessionem bonorum eius pupillus mittatur: & quæ mora deteriora futura sunt, dato curatore distrahi iubentur. Ergo vt suspectus remoueri poterit, qui[r] non præstat alimenta. 10. ¶Sed si quis præsens negat propter inopiam alimenta posse decerni: si hoc per mendacium dicat: remittendum eum esse ad præfectum vrbi puniendum placuit: sicut ille remittitur, qui data[s] pecunia ministerium tutelæ adquisierit, vel redemerit. 11 ¶Libertus[t] quoque si fraudulenter tutelam filiorū vel nepotum patroni gessisse probetur, ad præfectum vrbi remittitur puniendus. 12 ¶Nouissimè autem sciendum est eos, qui fraudulenter tutelam administrant, etiam si satis offerant, remouendos esse à tutela, quia[u] satisdatio tutoris propositum maleuolum non mutat, sed diutius grassandi in re familiari facultatem præstat. 13 ¶Suspectum etiam eum putamus, qui moribus talis est, vt suspectus sit. Enimuerò tutor vel curator, quamuis pauper est, fidelis tamen & diligens, remouendus non est quasi[x] suspectus.

INSTI-

a l.1.§.11. D. de magist. conuenien dis.
b v.l.2. C. de magist. conue.
c l.3. in pr. Cod. de suspectis l.4.§.2. D. de damn. l.9. in f. D. ad l. Iul. pec.
d l.1.§.1. ff. de magistr. conueniend.
e 27. D.1. & 5. C. 62. ad 70.
f v.l.1. C. qui num. lib.
g Immò reipublicæ munus non est. l.6. §. tutela. D. eod.
h l.18. D. eod. v.l. vlt. D. de vacat. munerum.
i v.l. vl. in pr. D. de vacat. muner.
k & omnium beatissimi Cicero in somnio: & Tusculan.1. Herodotus, li.1. vbi de Tullo loquitur Ammian. lib. 23. 31. honore digni, vti alimenta eorum liberis cō stituenda sint ex publico. Solon apud Laert. Athenis publicè sepulti & quotannis laudati. Plato in Menexeno. Epitaphiū Demosthenis: Pericles apud Thucydid.2. Plutar. in Isocrate: Polyb.6. Cic. de oratore. Quinimo & matronæ post mortem decreto senatui laudatæ, quæ aurū in belli vsum cō tulissent Liuius 5. Huiusmodi mors dulcis, decora ac præclara Horat. 3. carm. Cic. Tuscul.1. Valer. Max. Porrò quæ & quib. ex causis patriæ nos & nostra debeamus ostēdit Theonsophistes & Hierocles in exemplis τῶν [illegible]
l semestria quæ dicantur dixi ad Theophilum hoc loco.
m v.l.10. C. eod.
n 5. C. 64. l.41.§. 2. ff. eo.
o Imò tutor l.12 ff. de tutelis. l.3.§, 10. ff. de suspectis. l. 9. ff. de tutel. & rationibus distrahendis.
p de quo l.10.§. 1. ff. eod.
q Imò habent l. 10. §. in pr. & §.1. ff. eod.
r .i. Imperium, l. 215. ff. de verb. sig. secus in minoribus magistratib. l.17.§. is qui. ff. eo.
s l.16. C. eo. l.21. ff. eod.
t v.5. C. 69. l.2.§. vlt. l.3.§.4.5.6. ff. eo.
u v.l.21. in f. ff. de tutorib. datis. De adfectādi verbo dixi ad l.8. in f. ff ad l. Aquil.
x l.7. ff. eo.
y v.5. C. 67.
z pingere se, l.6. in fi. ff. eo. Cur autem? v. l.8. ff. de adm. tut.
a v.10. C. 66.
b adde l.29. ff. de test. tut.

c sic heres ignotus potest institui. l.11. Co. de hered. inst. Ignotus potestne esse testis. v. Nou. 90. c.1.
d l.6.§.17. ff. eo.
e adde d.l.6.§. pen.
f v.5. C. 68.
g l. fin. C. de leg. tut.
*
h Nou. 118. c.5.
i l.4. C. qui dare tut. l.8.9.10.
k l.6.§.1. ff. eo.
l l.21.§.1. ff. eod. Cur? v. l.8. ff. de except.
m Imò appellās ar. l.60, inf. ff. de ritu. v. l.4. ff. hoc titulo.
n l.13.§.1. ff. eo.
o l.13.§.9. ff. eo.
p v. l.13. ff. eod.
q dixi ad l.21.§. 3. ff. de excus. tut.
r l.21 §.2. ff. eod.
s l.20. C. eo.
t hoc rescriptum hodie nō extat.
u v.l.1. in f. ff. eod. l.4. C. eod. l.14. ff. de curat. furios. l.2. C. qui dare tutores: adde 17. Gell.6.
x v.5. C. 63.
y 26. D. eo. & 5. C. 45.
z l.1.§.2. D. eod. Cic.3. off.
a d.l.1.§.3.
b d.l.1.§.4.
c d.l.1.§.5.
d v.l.4. C. eod.
e l.11. ff. de dolo.
f l.1.§.6. D. eo.
g l.1.§.6. ff. eod. l. 6. C. eod. l.7.§. suspecti. D. ad Turpil.
h adde l.5.§.2. ff. quibus ex causis in possessionem. l.1. §.7. D. de suspectis.
i l.6. in fin. C. eo. l. 7. D. eo.
*
k l.3.§.5. D. eo.
l arg. l.5. in pr. D. eo. licet etiam satisdedit. l.5. l. 6. D. eo.
m l.3.§.5. versic. quod si quid admisit D. eo.
n v.l. vl. C. eo.
o v.l.7. C. eo. l.14. §.1. in f. D. de sol.
p vel esse desierit. l. pen. D. eo.
q l.7.§.2. D. eo.
r l.3.§. tutor. D. eo.
s l.3.§.15. D. eo. l. 1.§. solent. D. de offi. præf. vrb.
t l.2. ff. eo.
u v.l.5.6. D. eod.
x adde l.17.§.4. ff. de adoptionib.

INSTITVTIONVM SEV ELEMENTORVM D. IVSTINIANI sacratissimi Principis,

LIBER SECVNDVS.

DE[a] RERVM DIVISIONE, ||ET [b]ADQVIRENDO IPSARVM [c]Dominio.||

Tit. I.

Continuatio duplex rerum diuisio. 1. De aere, aqua profluente mari, litore & ædificiis in litore positis. 2. De fluminibus & portubus, 3. Definitio littoris. 4. De vsu & proprietate riparum. 5. De vsu & proprietate litorum. 6. De rebus vniuersitatis. 7. De rebus nullius. 8 De rebus sacris. 9. De religiosis. 10. De reb. sanctis. 11. De reb. singulorũ. 12. De occupatione ferarũ. 13. De vulneratione. 14. De apib. 15. De pauonib. & columbis, & cæt. animalib. mansuefactis. 16. De gallinis, & anseribus. 17. ¶ De captis ab hostibus. 18. De inuetis in litore. 19. ¶ De fœtu animalium. 20. De his quæ ad flumen vel mare pertinent. De alluuione. 21. De vi fluminis. 22. De insulis. 23. De alueo. 24. De inundatione. 25. ¶ De specificatione. 26. ¶ De accessione. 27. ¶ De confusione. 28. ¶ De commixtione. 29. ¶ De his quæ solo cedunt. De ædificatione in suo solo, ex aliena materia. 30. Vel in alieno solo, ex sua materia. 31. De plantatione. 32. De satione. 33. ¶ De his quæ quasi solo cedunt. De scriptura. 34. De pictura. 35. ¶ De fructuum perceptione. 39. ¶ De thesauris. 40. ¶ De traditione. 44. ¶ De quasi traditione. De traditione præcedente ex alia causa. 45. De traditione Clauium. 46. De missilibus. 47. De habitus pro derelicto. 48. De Iactis in mare leuandæ nauis causa. De his quæ de rheda currente cadunt.

SVPERIORE libro de iure personarum exposuimus: modò videamus de rebus, quæ vel in nostro patrimonio, vel extra patrimonium [d] nostrum habentur. Quædam[e] enim naturali iure communia sunt omnium, quædam publica, quædam vniuersitatis, quædam nullius, pleraque singulorum, quę ex variis causis cuique adquiruntur, sicut ex subiectis apparebit. 1 ¶Et quidem naturali iure comunia sunt omnium hæc: aer[f] aqua profluens, & mare[g] & per hoc littora maris. Nemo[h] igitur ad littus maris accedere prohibetur: dũ tamẽ à villis, & monumentis & ædificiis[i] abstineat. quia nõ sunt iuris gentiũ, sicut est mare. 2 ¶Flumina autem omnia, & portus publica[k] sunt. ideóque ius piscandi[l] omnib. cõmune est in portu fluminibúsque. 3 ¶Est autẽ littus[m] maris, quatenus hybernus[n] fluctus maximus excurrit. 4. ¶Riparum quoq; vsus[o] publicus est iure gentium, sicut ipsius fluminis. itaque[p] naues ad eas appellere, funes arboribus ibi natis religare, onus aliquod in his reponere, cuilibet liberum est, sicut per ipsum flumen nauigare. sed proprietas earum illorum est, quorũ prædiis hærent. qua de causa arbores quoque in iisdem natæ, eorundem sunt. 5 ¶Littorum quoque vsus publicus est, &[q] iuris gentium, sicut & ipsius maris. & ob id cuilibet liberũ est casam [r] ibi ponere, in quã se recipiat: sicut retia siccare, & ex [s] mari deducere. proprietas autẽ eorum potest intelligi nullius esse: sed eiusdem iuris esse, cuius & mare, & quæ subiacet mari terra vel arena. 6 ¶Vniuersitatis sunt, non singulorum, quæ in ciuitatib. sunt theatra, stadia, & si qua alia sunt[t] communia ciuitatum. 7 ¶Nullius[u] autem sunt res sacræ, & religiosæ & sanctæ. *quod enim diuini iuris est, id[x] nullius in bonis est. 8 ¶Sacræ res sunt, quę ritè per pontifices Deo consecratæ sunt. veluti ædes sacræ, & donaria, quæ ritè ad ministerium Dei dedicata sunt: quæ etiam per nostrã[y] cõstitutionem alienari & obligari prohibemus: excepta[z] causa redemptionis captiuorum. Si quis autem auctoritate sua quasi sacrum sibi constituerit: sacrum non est, sed profanũ. Locus autẽ in quo ædes sacræ sunt ædificatæ: etiam diruto [a]ædificio sacer adhuc[b] manet, vt & Papinian. scripsit. 9 ¶Religiosum[c] locũ vnusquisq; sua voluntate facit, dũ mortuum infert in locum[d] suũ.|| In communem autem locũ purum inuito[e] socio inferre non licet.|| in cõmune verò sepulchrũ etiã inuitis cæteris[f] licet inferre.|| Itẽ si alienus vsusfructus est: proprietariũ placet, nisi consentiente vsufructuario, locum religiosum non facere.|| In alienum locũ consentiente domino licet inferre: & licet postea ratũ[g] nõ|| habuerit, quã illatus est mortuus, tamẽ locus religiosus[h] fit. 10 ¶Sanctæ quoq; res veluti muri &[i] portę|| ciuitatis, || quodammodo diuini iuris sunt: & ideo nullius in bonis sunt. Ideo[k] autẽ muros sanctos dicimus, quia pœna capitis constituta est in eos [l]qui aliquid in muros deliquerint. Ideò[m] & legũ eas partes, quib. pœnas constituimus aduersus eos,[n] qui contra leges fecerint, sanctiones vocamus. 11 ¶Singulorum autẽ hominũ multis[o] modis[p] res fiunt. quarundam. n. rerũ dominiu nanciscimur iure naturali, quod (sicut diximus) appellatur ius gentium: quarundam || verò|| iure ciuili[q]. Cõmodius est itaque à vetustiore iure incipere, palàm est autem vetustius esse ius naturale, quod cum ipso genere humano rerũ natura prodidit. ciuilia autẽ iura tunc esse cœperunt, cũ & ciuitates condi, & magistratus creari, & leges scribi cœperunt. 12. ¶Feræ igitur bestiæ, & volucres, & pisces, & || omnia|| animalia, quę mari, cœlo[r] & terra nascuntur: simulatq; ab aliquo capta fuerint, iure gentiũ statim illius esse incipiũt. quod. n.[s] antè nullius est, id naturali ratione occupanti cõceditur. nec interest, feras bestias & volucres, vtrum in suo fundo quis capiat, an[t] in alieno. Planè qui alienum fundum ingreditur venandi aut aucupandi gratia: potest[u] à domino si is præuiderit, prohiberi, ne ingrediatur. Quicquid autem eorum ceperis: eousque tuum esse intelligitur, donec[x] tua custodia coercetur. Cũ verò tuam euaserit custodiam, & in libertatem naturalẽ sese receperit: tuũ esse desinit, & rursus occupantis fit. Naturalem autẽ libertatẽ recipere intelligitur, cũ vel oculos tuos effugerit, vel ita sit in cõspectu tuo, vt difficilis sit eius[y] persequutio. 13 ¶Illud quęsitũ est an si fera bestia ita vulnerata sit, vt capi possit, statim tua esse intelligatur: || Et|| quibusdam placuit, statim esse tuã: & eousque tuam videri, donec eam persequaris. quod si desieris persequi: desinere esse tuam, & rursus fieri occupantis. Alij verò putauerunt, non aliter tuã esse, quã si eam ceperis. Sed posteriorem sententiam nos confirmamus, quòd multa accidere soleant, vt eã non [z] capias. 14 ¶Apum quoq; fera natura est. Itaque, || apes, || quæ in arbore tua cõsederint, antequam à te alueo[a] includantur, non magis tuæ intelligantur esse, quàm volucres, quæ in arbore tua nidum fecerint. ideóq; si alius eas incluserit: is earum dominus erit. Fauos quoque, si quos effecerint, eximere quilibet potest. Planè integra re, si[b] præuideris ingredientẽ fundum tuum, poteris eum iure prohibere, ne ingrediatur. Examẽ quoq;, quod ex alueo tuo euolauerit, eousq; intelligitur esse tuum, donec in conspectu tuo est, nec difficilis persequutio eius est, alioquin occupantis fit. 15 ¶Pauonum[c] quoq; & columbarum fera[d] natura est. nec ad rem pertinet, quod ex consuetudine euolare & reuolare solent. nam & apes idẽ faciunt, quarum constat feram esse naturã. ¶Ceruos quoq; quidam ita mansuetos habent, vt in syluam ire, & redire soleant: quorũ & ipsorum feram esse naturam, nemo negat. ¶In iis autẽ animalib. quæ ex consuetudine abire & redire[e] solent, talis regula comprobata est: vt eousq; tua esse intelligãtur, donec animũ[f] reuertendi habeant. nam si reuertendi animum habere desierint: etiã tua esse desinunt, & fiunt occupantium. Reuertendi autẽ animũ videntur desinere habere tum cũ reuertendi consuetudinẽ[g] deseruerint. 16 ¶Gallinarũ[h] autẽ & anserũ non est fera natura. idq; ex eo possumus intelligere, quòd aliæ sunt gallinæ, quas feras vocamus: item alij sunt anseres, quos feros appellamus. Ideoq; si anseres tui, aut gallinæ tuæ, aliquo modo turbati turbatæve euolauerint: licèt conspectũ tuum effugerint, quocunq; tamen loco sint, tui tuæve esse intelliguntur: & qui lucrãdi animo ea animalia detinet, furtum[i] committere[k] intelligitur. 17 ¶Itẽ ea, quę ex hostib. capimus, iure gentium statim nostra fiunt: adeò quidẽ vt & liberi homines in seruitutẽ nostrã[l] deducantur. qui tamẽ, si euaserint nostrã potestatẽ & ad suos reuersi fuerint: pristinũ statũ recipiunt. 18 ¶Itẽ lapilli, & gemmæ, & cætera, quæ in littore maris inueniũtur, iure naturali statim inuentoris fiunt. 19 ¶Itẽ ea, quæ ex animalibus dominio tuo subiectis nata sunt, eodẽ iure tibi adquiruntur, 20. ¶Præterea quod per[m] alluuionem agro tuo flumen adiecit, iure gentium tibi adquiritur. *Est autem alluuio incrementũ latens. Per alluuionẽ aũt id videtur adiici, quod ita paulatim adiicitur, vt intelligi non possit, quantum quoquo temporis momento adiiciatur. 21 ¶ Quòd si vis fluminis de tuo prædio partẽ aliquã detraxerit, & vicini prædio attulerit: palã est eã tuã permanere. Planè si longiore tẽpore fundo vicini tui hæserit, arbo-

a 1. D. 8.
b 41. ff. 1.
c vide Vlp. tit. de dominiis & adquisitionib. rerum. 19. vbi varias species adquirendi dominij refert ex antiquo & veteri Romanorũ iure. adde Cuiac. l. 2. tit. de reb. 1.
d δεσποτείαν καὶ κτητικοῖς vertit *Theoph.*
e *l. 2. D. eod.*
f τὸ ὕδωρ τὸ ἀέναον *Theoph.*
g *l. 13. in f. D. de iniur.*
h *l. 4. ff. eod.*
i Imò ædificare potest *l. 1. §. antep. D. de noui oper. l. 14. l. 50. D. de adqui. rer. dom.*
k *l. 4. l. 5. D. eo. l. 3. D. de fluminib.*
l *v. l. 1. §. si quis. D. ne quid in loco pub.*
m *l. 96. l. 102. D. de verb. sig.*
n 2. Harmen. 2.
o *v. l. 30. §. 1. D. de adq. rer.*
p *v. l. vn. §. 1. D. vt in flumine.*
q *l. 4. ff. ne quid in loco publ.*
r *l. 5. l. 6. D. eo. l. 14. ff. de acq. rer. dom.* Quid casa, *v. l. pen. D. de vsufruct.*
s *l. 5. ff. eod.*
t *v. l. 122. in pr. ff. de leg. 1.*
u ἀδέσποτα *Theoph.* Idq; vel destinatione vel natura, vel euẽtu, vel tempore, vel facto, *Mynsi.*
*
x *v. l. 83. §. sacrã. D. de ver. obl. l. 182. D. de reg. iu.*
y *l. 21. C. de sac. ec.*
z *v. l. 21. C. de sacros. eccl.*
a *l. 73. ff. de cont. emp.*
b nisi sit hostiũ *l. 36. j. de relig.*
c Imò sacrum facit: ídq; ex l. 12. Fabu. vnde mortuos sacros appellat Plutar. in Numa. Plin. li. 2. Inde factũ, vt in sepulchris thesauri conderentur *Plaut. Pseudol. Apul. Metamorph. 4.* Et ex sepulchris initiũ templa sumpsere *teste Euseb. Lactan. Clement. Alexand. lib. 9. protreptici.* Plura de sepulturis vide in titulo de religiosis vbi dixi.
d i. non alienũ *l. 1. §. 2. j. de relig.*
e *l. 2. C. de relig.*
f quoniã sepulchro ad hoc vtimur. l. 2 §. 2. *l. 6. in pr. j. de relig.*
g hanc negatiuã non legit Theo.
h Cur ita? *collige ex l. 12. in fi. ff. de solut.*
i Imò portę nõ sunt sanctæ. *v. Plut. in Romanis quæst. & in Romulo.* Quin in *l sanctũ. l. sacra. l. vl. ff. de rerum diuisione* portarum non fit mentio, tametsi in *l. 2. ff. de nequid in loco sacro.* Florent. Pandect. portas faciunt sanctas, vbi tamen vulgata sacras facit. k aliam rationẽ vide hîc apud Theoph.
l *v. l. 2. j. ne quid in loco sacro.*
m adde Festũ in sanct.
n *l. 41. j. de pœn.*
o octodecim *Vvesemb.*
p i. causis & titul. seu formis iustificandi dominij *Mynsing.*
q ἀκριβεῖ καὶ πολιτικῷ λόγῳ τουτέστι τῷ ῥωμαίων. *Th.*
r i. aere. *Vvesẽb.*
s *l. 3. ff. de adquir. rer.*
t hinc venationis & aucupij. *& secundũ DD.* Ius piscationis ad ius gentium referri colligitur.
u *v. l. 16. ff. de seruit. rustic.*
x *v. l. 3. in fi. D. de adq. rer.*
y *l. 5. in pr. l. 44. D. de adq. rer.*
z atq; ita conat⁹ ab actu perfecto distinguitur & aliud persecutio quã ipsa occupatio erit *Vvesẽb.*
a σύμβλοις. i. receptaculo & vase apũ. Gręci κυψέλλω vocãt *Th.*
b *v. l. 13. in f. ff. de iniuriis.*
c *v. l. 37. ff. de furtis.*
d Imò pauonũ fera non est natura. Nã Varrò 3. de re rustica 5 rem tanquã miram refert pauonum greges agrestes esse in Samo & Planasia insula. Q. Curti⁹ refert fuisse iuxta flumẽ Hydraotẽ nemus agrestiũ pauonum. vnde colligas, Pauones natura feros nõ esse, ex quo quidã agrestes dicũtur. Nã & ita argumentatur Iusti. §. 16. j. eo. Gallinas esse mansuetas: ex quo sunt alię feræ. & Sigebertus Gemblarẽsis anno 1086. scribit domesticas aues Pauones & ansores è domib. euolantes, feras euasisse.
e *l 8. §. 1. ff. fam ercisc.*
f λογισμὸν *Theo.*
g vt ita ex cõsuetudine intermissionis non redeũdi, Iudex id arbitretur.
h Rerũ vilissimarũ apud veteres quæstiones quoque in iure admissæ, puta de oue, pisce, gallina: glande, & quinq; pedib. & similib. *l. 5. Co. finium regundorũ;* adde No. 69. §. 1. vbi gallinę fit mẽtio. Ex reb. tamẽ minimis nõ est captãda litigãdi occasio No. 73. c. 8. *in f.* i vtcũq; res sit minimi momẽti. *l. 1. §. illud. ff. de cõiung. cũ emancip. l. 22. §. 1. in f. ff. de da. in f.* k atqui de dolo actio ob rẽ modicã non datur. *l. 9. 10. 11. D. de dolo.* * l hoc inter Christianos fieri negat Alciat. *l. 118. ff. de verb. sig.* m *v. l. 1. C. de alluuionib.*

résq́; quas secũ traxit, in eũ fundũ radices egerint: ex eo tẽpore videtur vicini fundo adquisitæ[a] esse. 22 ¶Insula, quæ in mari nata est, (quod raro[b] accidit) occupantis fit. nullius enim esse creditur. At insula in flumine nata (quod frequẽter accidit) siquidẽ mediam partem fluminis tenet: cõmunis[c] est eorum, qui ab vtraq; parte fluminis prope ripã prędia possident pro modo ‖sc.‖ latitudinis cuiusq; fundi, quæ prope ripã sit. Quod si alteri parti proximior sit: eorum est tantũ, qui ab ea parte prope ripam prædia possident. Quod si aliqua parte diuisum sit flumen, deinde infrà vnitum, agrum alicuius in formam insulę redegerit: eiusdem permanet is ager, cuius & fuerat. 23 ¶Quod si naturali alueo in vniuersum derelicto, ad aliam partem fluere cœperit: prior quidem alueus eorum est, qui prope ripã eius prędia possident: pro modo sc. latitudinis cuiusque agri, quæ prope ripam sit. nouus autẽ alueus eius iuris esse incipit, cuius & ipsum flumen est, id est,[d] publicus. Quòd si post aliquod tẽpus ad priorem alueum reuersum fuerit flumen: rursus nouus alueus eorum esse incipit, qui prope ripã eius prædia possident. 24 ¶Alia sanè causa est, si cuius totus ager inundatus fuerit, neque.n.[e] inundatio fundi speciem cõmutat. & ob id, si recesserit aqua: palàm est eum fundum eius manere, cuius & fuit. 25 ¶Quum ex aliena materia species aliqua facta sit ab aliquo quæri solet, quis eorum naturali ratione dominus sit: vtrum is, qui fecerit, an potius ille, qui materiæ dominus fuerit? vt ecce, si quis ex alienis vuis, aut oliuis, aut spicis, vinum, aut oleum, aut frumentum fecerit: aut ex alieno auro, vel argento, vel ære vas aliquod fecerit, vel ex alieno vino & melle mulsum [f] miscuerit: vel ex medicamentis alienis emplastrum aut collyrium cõposuerit: vel ex aliena lana vestimentum fecerit: vel ex alienis tabulis[g] nauem, vel armarium, vel subsellia fabricauerit. Et post multam Sabinianorum & Proculianorum ambiguitatẽ,* placuit media [h] sententia existimantium, si ea species ad priorem & rudem materiã reduci possit: eum videri dominũ esse, qui materiæ dominus fuerit, si non possit reduci: eũ potius intelligi dominum, qui fecerit[i]: vt ecce, vas conflatũ potest ad rudẽ materiam æris, vel argenti, vel auri reduci. vinum autẽ, vel oleum, aut frumentum, ad vuas, vel oliuas, vel spicas reuerti non potest. at ne mulsum quidẽ ad vinum & mel resolui potest. Quod si partim ex sua materia, partim ex aliena speciẽ aliquam fecerit quis: veluti ex suo vino & alieno melle mulsum miscuerit, aut ex suis & alienis medicamentis emplastrum aut collyrium, aut ex sua lana & aliena vestimentum fecerit: dubitandum nõ est, hoc casu eũ esse dominum qui fecerit: cùm nõ solùm operam suã dederit, sed & partẽ eiusdẽ materiæ præstiterit. 26 ¶Si ‖ta‖men ‖alienã purpuram vestimento suo quis intexuerit: licèt pretiosior sit purpura, tamen accessionis[k] vice cedit vestimẽto, & qui dominus fuit purpuræ, aduersus eum, qui subripuit, habet furti actionẽ, & condictionem: siue ipse sit, qui vestimentum fecit, siue alius. nam extinctæ[l] res, licèt vindicari nõ possint, cõdici[m] tamen furibus, & quibusq; aliis possessorib. possunt. 27 ¶Si duorum materię ex[n] voluntate dominorum confusæ sint: totum id corpus, quod ex confusione fit, vtriusque commune est: veluti si qui vina sua confuderint, aut massas argenti vel auri conflauerint: Sed & si diuersæ materiæ sint, & ob id propria species facta sit: fortè ex vino & melle mulsum, aut ex auro & argento electrum [o] idem iuris est. [p] nam & hoc casu cõmunem[q] esse speciem nõ dubitatur. Quod si fortuitu & nõ voluntate, dominorũ confusæ fuerint, vel eiusdẽ generis materiæ, vel diuersæ: idẽ iuris esse placuit. 28 ¶Quod si frumentũ Titij frumento tuo mistũ fuerit: si quidẽ ex voluntate vestra, cõmune est: quia singula corpora, id est, singula grana, quæ cuiusq; propria fuerunt, ex cõsensu vestro cõmunicata sunt. Quòd si casu id mistũ fuerit, vel Titius id miscuerit sine tua voluntate, non videtur cõmune esse: quia singula corpora in sua substantia durant. Sed nec magis istis casib. cõmune fit frumentũ, quã grex intelligitur esse cõmunis, si pecora [r] Titij tuis pecorib. mista fuerint. Sed si ab alterutro vestrũ totum id frumentum retineatur: in rem[s] quidẽ actio pro modo frumenti cuiusque cõpetit: arbitrio autem iudicis[t] continetur, vt ipse æstimet, quale cuiusque frumentum fuerit. 29 ¶Cùm in suo solo aliquis ex aliena materia ædificauerit, ipse intelligitur dominus ędificij: quia* omne,[u] quod solo inædificatur, solo cedit. Nec tamen ideò is, qui materiæ dominus fuerat, desinit dominus eius esse: sed tantisper neq; vindicare eã potest[x] neq; ad exhibendum de ea re agere, propter legẽ[y] duodecim tabularũ, qua cauetur, ne quis tignũ alienum, ædib. suis iunctũ eximere cogatur, sed duplum pro eo præstet per actionẽ, quæ vocatur de tigno iuncto. Appellatione [z] autẽ tigni, omnis materia significatur, ex qua ædificia fiũt. Quod ideo prouisum est, ne ædificia rescindi necesse sit. Quòd si aliqua ex causa dirutũ[a] sit ædificium, poterit materię dominus, si non fuerit duplum iã consequutus, tunc eã vindicare, & ad exhibendum de ea re agere. 30 ¶Ex diuerso, si quis in alieno solo ex sua materia domum ædificauerit, illius fit domus, cuius & solũ est. Sed hoc casu materiæ dominus proprietatem eius amittit[b]: quia voluntate eius intelligitur esse alienata, vtique si non ignorabat se in alieno solo ędificare. & ideò licèt diruta sit domus, materiã tamen vindicare non[c] potest. Certè illud constat, si in possessione cõstituto ædificatore, soli dominus petat domum suã esse, nec soluat pretium materię, & mercedes fabrorum: posse eum per [d] exceptionẽ doli mali repelli: vtique si bonæ fidei possessor fuerit, qui ædificauit. Nã scienti alienum solum esse, potest obiici culpa, quòd ædificauerit temerè in eo solo, quod intelligebat alienum esse.[e] 31 ¶Si Titius alienam plantã in solo suo posuerit, ipsius erit. Et ex diuerso si Titius suã plantã in Mæuij solo posuerit, Mæuij planta erit: si modò vtroque casu radices egerit. ante .n. quã radices egerit, eius permanet, cuius fuerat. Adeò autẽ ex eo tẽpore, quo radices egerit planta, proprietas eius cõmutatur: vt si vicini arbor ita terram Titij presserit, vt in eius fundum radices egerit: Titij effici arborem dicamus: ratio enim[f] non permittit, vt alterius arbor esse intelligatur, quã cuius in fundũ radices egerit. Et ideo prope confinium arbor posita, si etiã in vicini fundum radices egerit,[g] cõmunis fit. 32 ¶Qua ratione autem plantæ, quæ terræ coalescunt, solo cedunt, eadem ratione frumenta quoque, quæ sata sunt, solo cedere intelliguntur. Cęterùm sicut is, qui in alieno solo ædificauit: si ab eo dominus petat ędificium, defendi potest per exceptionẽ doli mali secundũ ea, quæ diximus: ita eiusdẽ[h] exceptionis auxilio tutus esse potest is, qui alienum fundũ sua impen‖sa‖ bona fide ‖cõseuit. 33 ¶Literæ quoque, licèt aureæ sint, perinde chartis mẽbranísve[i] cedunt, ac solo cedere solẽt ea, quæ inædificantur, aut inseruntur, ideoq; si in chartis mẽbranísve tuis carmen, vel historiã, vel orationẽ Titius scripserit: huius corporis nõ Titius, sed tu dominus esse videris. Sed si à Titio petas [k] tuos libros tuásve[l] mẽbranas, nec impẽsas scripturæ soluere paratus sis: poterit se Titius defendere per exceptionẽ doli mali vtique si earũ chartarum mẽbranarúmve possessionem bona fide nactus est. 34 ¶Si quis in aliena tabula[m] pinxerit, quidã[n] putat tabulã picturæ cedere: aliis[o] videtur, picturã, qualiscunq; sit, tabulæ cedere: sed nobis videtur melius † esse, tabulam picturæ cedere.[p] Ridiculũ est.n. picturã Appellis[q] vel Parrhasij[r] in accessionem[s] vilissimæ tabulæ cedere. Vnde si à domino tabulæ imaginem possidente, is, qui pinxit, eã petat: nec soluat pretium tabulę, poterit per exceptionẽ doli mali submoueri. At si is qui pinxit, ‖eã‖ possideat. consequens est, vt vtilis actio domino tabulę aduersus eũ detur: quo casu si non soluat impensam picturæ, poterit per exceptionẽ doli mali repelli, vtique[t] si bona fide possessor fuerit ille, qui picturã imposuit. Illud enim palã est, quod siue is, qui pinxit. subripuit tabulas, siue alius: cõpetit domino tabularũ furti actio. 35 ¶Si quis à non domino, quẽ dominum esse crediderit,[u] bona fide fundũ emerit, vel ex donatione, aliáve qualibet iusta causa æquè bona fide acceperit: naturali ratione placuit fructus, quos percepit, eius esse pro cultura & cura[x]. Et ideò si postea dominus superuenerit, & fundũ vindicet, de fructib. ab eo cõsumptis agere non potest. Ei verò qui alienũ fundum sciens[y] possederit, non idẽ concessũ est: itaq; cum fundo etiã fructus, licet consumpti sint, cogitur restituere. 36 ¶Is verò ad quẽ vsusfructus fundi pertinet, non aliter fructuũ dominus efficitur quam[z] si ipse eos perceperit. Et ideò licèt maturis fructib. nondũ tamen perceptis, decesserit, ad hæredes eius non pertinent, sed domino proprietatis adquirũtur. Eadẽ ferè[a] & de colono dicuntur. 37 ¶In pecudũ[b] fructu etiã fœtus est, sicuti lac, pilus & lana. itaque agni, hœdi, & vituli, & equuli[c] & succuli statim naturali iure dominij fructuarij sunt. Partus verò ancillæ in fructu non[d] est, itaq; ad dominũ proprietatis pertinet. absurdũ.n. videbatur,[e] hominẽ in fructu esse: cũ oẽs fruct⁹ rerũ natura gratia hominis cõparauerit. 38 ¶Sed si gregis vsumfructũ quis habeat in locum demortuorũ capitũ ex fœtu fructuarius submittere debet (vt Iuliano visum est) & in vinearũ demortuarũ [f] vel arborũ locũ, alias[g] debet substituere, rectè .n. colere, & quasi bonus paterfamilias vti debet. 39 ¶Thesauros, quos quis in loco suo inuenerit, diuus Hadrianus naturalẽ æquitatẽ[h] sequutus, ei concessit, qui ‖eos‖ inuenerit. Idẽq; statuit, si quis in sacro,[i] aut religioso loco fortuito casu inuenerit.[k] At si quis in alieno loco, nõ data ad hoc opera, sed fortuitu inuenerit: dimidiũ domino soli cõcessit, & dimidiũ inuentori. Et cõuenienter, si quis in Cæsaris loco inuenerit, dimidiũ inuentoris, & dimidiũ esse Cæsaris statuit. Cui conueniens est ‖vt‖ si quis in fiscali loco, vel publico, vel ‖ciuitatis‖ inuenerit, dimidiũ ipsius esse ‖debeat‖ & dimidiũ fisci, vel ciuitatis. 40 ¶Per traditionẽ[l] quoq; iure naturali res nobis adquirũtur: * nihil.n. tã cõueniens est naturali æquitati, quã volũtatem[m] domini volentis rẽ suam in aliũ transferre, ratã haberi, & ideo cuiuscũq; generis sit corporalis res, tradi potest, & à domino tradita alienatur. Itaq; stipendiaria quoq; & tributaria prædia eodẽ modo alienantur. Vocantur autẽ

a adde *l.9.§.1.& 2.D.de damno.*
b *v.l.64.D.de regul.iur.*
c Imo est publica: *l.pen.in f.ff.de adq.rer.*
d Cur ita? *collige ex l.30.§.3.ff.de adq. rer. l.30.§.3 D.de adq. poss. e l.23.l.24 ff.qu b. mod. vsufr. amit.*
f οἰνόμελι. de quo *l.9.D.de tritico.*
g *l.61.D. de rei vindic.*
*
h v. Edict. Iust. 7. c.2.§.1. Quibusdam media sententia hic videtur, quæ grauioribus & meliori bus rationib. nititur. Sic inter diuersas sentẽtias, media sententia dicitur. *Liu.* 26. 31. 36. *Diodor.* 13. Huc referendũ quod apud Liu. est *lib.* 26. Media similia veri esse.
i suo nomine s. *l.7.§.cum quu.ff. de adq.rer.* & bona fide: alioquin nostrum erit, quod ex re nostra constat. *l.49 §.1.D.de rei vin.*
k *v.l.19.§.perueniamus ff.de auro*
l mutatione formæ *v.l.13.§.1.D. de verb.sig.*
m *l.vl ff.de cond. triticaria. l.1.§. 34. ff de vi & vi armata. v.l.22.§.si præd.D. de condi. causa.*
n *v.l.5.in pr.ff.de rei vind.*
o Electrum aurum est, in quo quinta est argenti portio 33. *Pli.* 4 vel tres auri, vna argẽti 16. *Isid.* 23.
p Quidam 4. *obseru.* 12. legit hũc locum negatiuè quo nihil alienius ab hoc loco: Idque & superiora & sequentia satis indicant cũ primis, vox, communẽ esse: & j. sed & si.
q non pro dimidia parte, proportione arithmetica, sed pro rata eius, quod quisque cõtulit, proportione geometrica. *Vvesemb.*
r *v.l.30.infi.ff.de vsucap.*
s *l.23.in pr.D.de rei vind.*
t *v.§.2.j.de off. iud.*
u Immobile: *l.7. §.cum in suo ff.de adquir.rer.* secus in mobili: *l.60. d.t.*
x *l.23.§.pen.D.de rei vind.*
y *l.1.D.de tigno.*
z *v.l.7.in pr.D. ad exhib.*
a *l.2.C.de re vin.*
b *l.7.§.pen.D.de adq.rer.dominio:* v. quæ notaui ad *l.38.ff.de pet.her.*
c maximè si donandi animo ædificauerat: *l.9. §.2.C.de rei vind.*
d *v.l.14.ff.de except.doli.*
e oẽs tamẽ expẽsas nõ amittit: *v.l.37.D.de rei vin.* Inst. reg. iur. proponũtur, quę oẽs sũt ex summo iure: vt & rudimẽta in Digest. incremẽta iuris ac diligẽtius res exactæ, ad ęquitatẽ. Hic ergo aliud suadet ęquitas *Cui.8.ad Afr.& initio 10.obser.*
f quæ & ius soli dicitur. *l.25.ff.de vsuru.*
g & eo alatur *l.6.infi.D.arb.furtim.*
h *v.l.48.D.de re vind.*
i *v.l.23.§ sed & id.D.de rei vind.*
k rei vindicatione, aut ad exhibendum. *l.3.§. pen.D.ad exhib.*
l *v.l.52.D.d.l.3.*
m Quid si in marmore? si solę literę, cedũt marmori: si forma hominis insculpta, marmor cedit formę.
n Caius *l.9.§.2. ff.de adq.rer.*
o Paulo. *in d.l. 23.§.3.ff. de rei vind* & Caio iuniori. 2. *Inst.* 1.
† & ita abrogãtur dd. ll.
p An quia tabula reduci ad pristinam formã potest, charta nequaquam, vt putat Rayn. An quia tota charta non occupatur sicut tabula? vt Iac. Rauen. & Bartol. An quia olim scriptura vilior charta, vt Accursius? An quia in scriptura non consideratur pretium q; difficulter à charta segregari possit, vt Albericus? An quia qualitas paulo pretiosior non cedit substantię Lo. Plat. An potius quòd qualitas multò pretiosior superat substantiam, vt Angelus putat?
q Hîc nõ Iudęus vt putat Io. Faber. sed Græcus ex Coo insula. vnde Cous Oui. 4. de Ponto.
r Hîc Ephesius fuit. de quo. vide Plin. 35. c. 10.
s Plerunq; enim pluris est cultus atq; forma manu addita, quàm ipsa natura. vide quæ scripsi ad *l.13.§.1.ff.de verb. sign.*
t *l.38.D. de pe.hered.*
u nota duas Bonæ fidei causas Errorẽ & iustũ titulum. *Vvesẽ.*
x cui cedant fructus *v.l.22.Co.de rei vin.* Quid? fruct⁹ hinc cedũt ne fini culturę. vide quę notaui ad *l.48.ff.de adquir. rer.dom.*
y ab initio, non ex postfacto. *l.25 in fin.D.vsuru.*
z *v.l.8.D. de annu.l.61.§.8.in f. ff.de furt.*
a non per omnia & cur? *v l.10 C.locati.* Theophilus hîc putat τὸ ferè παρέλκειν, falsò. Nec enim eadem omnino ratio coloni & vsufructuarij.
b *l.28.ff.de vsur.*
c *l.14.§.15.ff.de furt.*
d *v.l.27.ff.de petit.hæredit: l.48.§.6.D.de furt.*
e *l.68.ff.de vsuf.*
f nõ vẽto euersarũ *l.95.D.de vsufr.*
g *l.7.in fin.l.18.de vsufr.*
h quę & Dei beneficiũ. *l.vn.C.de thesau.*
i *v.l.3.§.pen.D.de iure fisci.*
k ac si quis *Fornier.2.select.26.*
l *v.l.20.C.de pact.*
m *v.l.8.*

ſtipendiaria & tributaria prædia, quæ in prouinciis ſunt, inter quæ, necnō & Italica prædia, ex noſtra conſtitutione[a] nulla eſt differentia. ſed ſi quidem ex cauſa donationis aut dotis, aut qualibet alia ex cauſa tradantur, ſine dubio trāſferuntur. 41 ¶Venditæ vero res & traditæ, nō aliter emptori adquiruntur, quàm[b] ſi is venditori pretium ſoluerit, vel[c] alio modo eis ſatisfecerit: veluti expromiſſore aut pignore[d] dato. quod quanquam cauetur ex lege duodecim tabularum, tamen rectè dicitur & iure gentium, id eſt iure naturali, id effici. ſed ſi is, qui vendidit, fidem emptoris ſequutus fuerit, dicendum eſt, ſtatim rem emptoris fieri. 42 ¶Nihil autem intereſt, vtrum ipſe dominus tradat alicui rem ſuam, an voluntate eius alius, ||cui eius rei poſſeſſio permiſſa ſit.|| 43 ¶Qua ratione, ſi cui[e] libera vniuerſorū negotiorum adminiſtratio permiſſa fuerit à domino, iſq; ex his negotiis rem vendiderit & tradiderit: faciet eam accipientis. 44 ¶Interdum etiam ſine traditione [f] nuda voluntas domini ſufficit ad rem transferendam: veluti ſi rem, quam tibi aliquis commodauerit, aut locauerit, aut apud te depoſuerit: poſtea aut vendiderit [g] tibi ||aut donauerit,|| aut dotis nomine dederit||. Quāuis.n. ex ea cauſa tibi eam non tradiderit: eo tamen ipſo, quod patitur tuam eſſe ſtatim tibi adquiritur proprietas, perinde ac ſi eo nomine tibi tradita fuiſſet. 45 ¶Item ſi quis merces in horreo depoſitas vendiderit, ſimul atque[h] claues horrei tradiderit emptori, transfert proprietatem mercium ad emptorem.

46 ¶Hoc amplius, interdum & in incertam perſonam collata voluntas domini transfert rei proprietatem: vt ecce, prætores & conſules, cùm miſſilia[i] iactant in[k] vulgus, ignorant[l] quod eorum quiſque ſit excepturus: & tamen quia volunt quod quiſque acceperit, eius eſſe: ſtatim eum dominum efficiunt. 47 ¶Qua ratione verius eſſe videtur, ſi rē pro derelicto à domino habitam occupauerit quis, ſtatim eum dominum effici. Pro derelicto autem habetur, quod dominus ea mente abiecerit, vt id ||in numero|| rerum ſuarum eſſe nolit: ideóque ſtatim dominus eius eſſe deſinit. 48 ¶Alia ſanè cauſa eſt earum rerum, quæ in tempeſtate[m] leuandæ nauis cauſa eiiciuntur. hæ.n. dominorum permanēt: quia palàm eſt eas non[n] eo animo eiici, quod quis eas habere nolit, ſed quo[o] magis cum ipſa nauis maris periculum effugiat. Qua de cauſa, ſi quis eas fluctibus expulſas, vel etiā in ipſo mari nactus, lucrandi animo abſtulerit, furtum committit. Nec lōgè videntur diſcedere ab his quæ de rheda[p] currente non intelligentibus dominis[q] cadunt.

DE REBVS CORPORALIBVS, ET INCORPORALIBVS.

Tit. II.

QVAEDAM præterea res corporales ſunt, quædā incorporales. 1 ¶Corporales hæ ſunt quæ tangi poſſunt: veluti fundus, homo, veſtis aurum, argentum, & denique aliæ res innumerabiles. 2 ¶Incorporales autem ſunt, quę tangi[r] nō poſſunt: qualia ſunt ea, quæ in iure[s] conſiſtunt: ſicut hæreditas [t] vſusfructus, vſus ||&|| obligationes quoquomodo contractæ. Nec ad rem pertinet, quod in hæreditate res corporales continentur: nam & fructus qui ex fundo percipiūtur corporales ſunt: & id, quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerunque corporale eſt: veluti fundus, homo, pecunia. nam ipſum ius hereditatis, & ipſum ius vtendi fruendi, & ipſum ius obligationis incorporale eſt. 3 ¶Eodem numero ſunt iura prædiorum vrbanorum, & ruſticorum, quæ etiam ſeruitutes vocantur.

DE SERVITVTIBVS PRAEDIORVM.

Tit. III.

De ſeruitutibus ruſticis. 1. De ſeruitutibus vrbanis. 2. De reliquis ſeruitutibus ruſticis. 3. Qui ſeruitutem debere vel acquirere poſſunt. 4. Quibus modis ſeruitus conſtituitur.

RVSTICORVM[u] prædiorū iura ſunt hęc: iter, actus, via, aquæ ductus. Iter eſt ius eundi ambulandi[x] hominis[y], non etiam iumentum agēdi ||vel vehiculum.|| Actus[z] eſt ius agēdi vel iumentum, vel vehiculum. Ita qui habet iter, actū non habet: qui actum habet, & iter habet, ||eóque vti poteſt|| etiam ſine iumento. Via eſt ius eundi & agendi & ambulandi: nā & iter & actum via in ſe continet. Aquęductus eſt ius aquę ducendæ per fundum alienum. 1 ¶Prædiorum vrbanorum ſeruitutes ſunt hę, quę ædificiis inhærent[a], ideo vrbanorum prædiorum dictæ, quoniam[b] ædificia omnia, vrbana prædia appellamus, etſi in villa ædificata ſint. Item vrbanorum prædiorum ſeruitutes ſunt, vt vicinus onera vicini ſuſtineat: vt in parietem eius liceat vicino tignum immittere: vt ſtillicidium vel flumen recipiat quis in ædes ſuas, vel in areā, vel in cloacam[c]: ne altius quis tollat ædes ſuas[d] ne luminibus vicini officiat. 2 ¶Inter ruſticorum prædiorum ſeruitutes quidam computari rectè putant aquæ hauſtum, pecoris ad aquam adpulſum, ius paſcēdi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ. 3 ¶Ideò autem hæ ſeruitutes prædiorum appellantur, quoniam[e] ſine prædiis cōſtitui non poſſunt. nemo.n. poteſt ſeruitutem adquirere vrbani vel ruſtici prædij, niſi qui habet prædium. 4 ¶Si quis velit vicino aliquod ius conſtituere: pactionib. atque ſtipulationib.[f] id efficere debet. Poteſt[g] etiā teſtamento quis hæredē ſuū damnare ne altius tollat ædes ſuas: ne luminib. ędiū vicini officiat: vel vt patiatur eū tignū in parietē ſuum immittere, ſtillicidiúmve aduerſus eū habere: vel vt patiatur eum per fundum ire, agere, aquámve ex eo ducere.

DE VSVFRVCTV.

Tit. IIII.

Definitio. 1. Quib. mod. 2. Et quibus in rebus conſtituitur. 3. Quibus modis finitur. 4. Si finitus ſit.

VSVSFRVCTVS eſt ius[h] alienis reb. vtendi fruēdi ſalua rerū ſubſtātia. Eſt autem ius in[i] corpore: quo ſublato, & ipſum tolli neceſſe eſt. 1 ¶Vſusfructus à proprietate ſeparationem recipit: ídque plurib. modis accidit, vt ecce ſi quis vſumfructum alicui legauerit. nā hæres nudā habet proprietatē, legatarius verò vſumfructū. Et cōtra ſi fundū legauerit deducto[k] vſufructu: legatarius nudā habet proprietatē: heres verò[l] vſumfructū: itē alij vſumfructū, alij deducto eo fundū legare poteſt. Sine[m] teſtimento ||verò|| ſi quis velit vſumfructum alij conſtituere: pactionibus & ſtipulationibus id efficere debet. Ne[n] tamē in vniuerſū inutiles eſſent proprietates, ſemper abſcedente vſufructu: placuit certis modis extingui vſumfructum, & ad proprietatem reuerti. 2 ¶Cōſtituitur autem vſusfructus non tantùm in fundo & ædib. verumetiam in ſeruis, & iumentis, & cæteris [o] rebus: ||exceptis iis, quæ ipſo vſu conſumuntur.|| Nam hæ res neq; naturali ratione, neq; ciuili recipiunt vſumfructum. quo ||in|| numero ſunt vinum, oleum, frumentum, veſtimenta, quib. proxima eſt pecunia numerata. nāque ipſo vſu aſſidua permutatione[p] quodammodo extinguitur. Sed vtilitatis cauſa ſenatus[q] cenſuit poſſe etiā earum rerum vſumfructum cōſtitui: vt tamen eo nomine hæredi vtiliter caueatur[r]. Itaque ſi pecuniæ vſusfructus legatus ſit: ita datur legatario, vt ei[9] fiat, & legatarius ſatiſdet hęredi de[s] tanta pecunia reſtituēda, ſi morietur, aut capite minuetur. Cæteræ quoque res ita traduntur legatario, vt eius fiant: ſed æſtimatis his, ſatiſdatur[t], vt ſi moriatur, aut capite minuatur, tanta pecunia reſtituatur, quanti hæ fuerint ||æſtimatæ.|| Ergo ſenatus non fecit quidem earum rerum vſumfructum, (nec enim poterat) ſed per cautionem[u] quaſi[x] vſumfructum conſtituit. 3 ¶Finitur[y] autem vſusfructus morte[z] vſufructuarij, & duab.[a] capitis deminutionibus maxima & media, & non[b] vtēdo per modū & tempus: quæ omnia noſtra[c] ſtatuit conſtitutio. Itē finitur vſusfructus, ſi domino proprietatis ab vſufructuario cedatur: (nam cedendo extraneo: nihil[d] agitur) vel ex contrario, ſi vſufuctuarius proprietatē rei adquiſierit: quæ res[e] conſolidatio appellatur. ¶Eo amplius conſtat, ſi [f] ædes incendio conſumptæ fuerint, vel etiam terræmotu, vel vitio ſuo corruerint: extingui vſumfructum, & ne areæ[g] quidem vſumfructum deberi. 4 ¶Cùm[h] autem finitus fuerit totus vſusfructus: reuertitur ſcilicet ad proprietatem, & ex eo tempore nudæ proprietatis dominus incipit plenam in re habere poteſtatem.

DE VSV, ET[i] HABITATIONE.

Tit. V.

Communia de vſufructu, & vſu. 1 Quid interſit inter vſumfructum & vſum fundi. 2. vel ædium. 3. vel ſerui vel iumenti, 4. vel pecorum. 5. De habitatione. 6. tranſitio.

ISDEM [k] illis modis, quibus vſusfructus cōſtituitur, etiam nudus vſus conſtitui ſolet: iiſdéque illis modis finitur, quibus & vſusfructus deſinit. 1 ¶Minus autem iuris eſt in vſu quā in vſufructu. nam is, qui fundi nudum habet vſum, nihil vlterius habere intelligitur, quam vt oleribus, pomis, floribus, fœno, ſtramētis, & lignis ad vſum cotidianū vtatur:[l] in eóque fundo hactenus ei morari licet, vt neq; domino fundi moleſtus ſit[m], neque iis, per quos opera ruſtica fiunt, impedimento: nec vlli alii ius, quod habet, aut vendere, aut gratis[n] cōcedere poteſt, ||quum[o] is qui vſumfructū habet, poſſit hęc omnia facere.|| 2 ¶Itē is, qui ædium vſum habet, hactenus ius habere intelligitur, vt ipſe tantùm inhabitet, nec hoc ius ad alium transferre poteſt. & vix receptum eſſe videtur, vt hoſpitem ei recipere liceat: & cum vxore, libe-

m leg. 3. ff. de vſufr. & quemadmodum quis vtatur fruatur.

§. 4. D. eod. m leg. 11. ff. eod. n v. leg. 8. D. eod. o v. 67. D. de

a l. vn. C. de vſucap. transformāda.
b l. 5. §. 18. D. de tributor.
c l. 19. l. 53. D. de cont. empt.
d v l. 7. ff. de ſtip. præd.
e l. 58. l. 59. D. de procur.
f atqui non pactis, ſed traditione dominiū transferri dicitur. l. 20. C. de pactis.
g v. l. 62. in pr. ff. de euictionib.
h l. 1. §. pen. ff. de adq. poſſeſſ.
i v. Nou. 105. c. 2. §. 1.
k l. 1. l. 2. Cod. de Conſulib.
l v. l. 8. ff. de contrah. empt.
m l. 5. D. pro derelicto.
n Imò eo animo l. 43. §. 11. ff. de furt.
o l. 2. in fi. l. 8. D. ad le. Rhodiam. l. 9. §. alia. D. hoc tit. l. 21. §. 1. D. de adq. poſſ.
p l. 3. D. de incen.
q & iacent. l. 43 §. qui alienum ff. de furt.
r tradi poſſunt tamen fide. vide quæ notaui ad l. 43. §. 1. ff. de adq. rer. dom.
ſ huius diſtinctionis beneficio vna & eadē res corpore tenus. vni iuris verò interuentu, alteri vtilis eſſe poteſt de quo v. Oldend. Claſſe 3. actione 6. in pr.
t l. 119. l. 178. §. 1 D. de verb. ſign. Vlp. 19. §. 15.
u quomodo ab vrbano ruſticū differat. v. l. 16. C. de prædiis & aliis.
x & equitādi l. 12. §. 1. D. de ſeruitutib. ruſticor. præd.
y l. 1. l. 7. l. 8. ff. de ſer. ruſt.
z v. l. 157. in f. D. de verb. ſig.
a l. 1. ff. com. præd.
b l. 198. ff. de ver. ſig.
c vel non recipiat & ne quis altius &c. Robe. 2. recept. lect. 23.
d alias ſine ſeruitute vtrunq; licet l. 8. C. eo.
e l. 1. ff. com. præ.
f & conſuetudine ſeu loci ſtatuto. l. 1. §. vl. D. de aqua pluuia: & vſucapione l. 10. ff. ſi ſeru. vend. quod olim non erat l. 4. in f. D. de vſucap.
g l. 16. ff. comm. præd.
h l. 5. in pr. D. ſi vſufr. pet.
i .i. corpori inhærens & rei. l. 5. §. 2. D. quibus mod. vſufr.
k l. 14. C. de vſuf.
l qui formalis ab interpretib. dicitur. ſui .n. ipſius forma eſt, non alterius acceſſio.

n d. l. 3. §. 2.
o mobilibus l. 93. D. de verb. ſig. l. 28. l. 41. D. de vſuf.
p Permutatio cum pecunia ſignata eſſe poteſt vt hic l. vlt. C. de cond. cauſa data: l. 8. §. ſi in D. de tranſ. l. 26. ff. de iure dotiū: l. 21. ff. de pact. dotal. 31. Plin. 8. ſic olim emptio ſine nummo fuit.
q l. 24. ff. de vſuf. legato.
r v. l. 7. D. de vſuf earum.
ſ eiuſdem qualitatis d. l. 7.
t datis fideiuſſorib. l. 1. ff. qui ſatiſdare.
u ad quā in rebus implicatis recurritur. l. 57. D. ſoluto.
x v. l. 2. in f. ff. de vſufr. rer.
y vſusfructus quinque modis amittitur, capitis minutione, rei mutatione, non vtendo, in iure ceſſione, domini compa ratione. Paul. 3. ſent. 6. §. 28. in fi. finitur & apud eundem authorem §. 33. tēpore, quoties ad certū tēpus datū eſt, puta biēnij aut triénij.
z l. 3. in f. ff. quib. mod. vſuf. amit. Paul. ibidem & §. 33.
a deportatione pœna metalli, adrogatione, adoptione. Paul. 3 ſent. 6. §. 29.
b l. 16. C. de vſuf. l. 13. C. de ſeruitutib. Non vtēdo autem vſusfructus amittebatur iure antiquo, ſi poſſeſſione fundi biennio fructuarius non vtatur: rei mobilis, anno Paul. ibid. §. 30.
c l. 16. C. eo. l. vl. C. de ſeru.
d l. 66. D. de iure dotium. Imò aliquid agitur. poteſt .n. fructus cedi j. 63. D. de vſuf. l. 11. §. 2. D. de pign.
e σωρόδωσις. v. l. 3. ff. de vſu accreſ.
f l. 5. §. 2. ff. quib. mod. vſufr. amit. Rei mutatione amittitur vſuſfructus, rei incēdio aut ruina: etiamſi poſtea reſtituatur. Paulus 3 ſent. 6. §. 31.
g quæ eſt locus ſine ædificio. l. 211. D. de ver. ſig.
h vſusfructus amiſſus ad proprietaté recurrit. Pau. 3. ſent. 6. §. 28.
i 7. ff. 8. 3. C. 33.
k l. 1. D. eod.
l ſed & horto, aqua, foliis, oleo, frumento, frugibus, ad victum ſibi, ſuiſq; .i. conuiuis & hoſpitibus etiā in oppido l. 12. vſufruct.

rísque suis, item libertis: necnon personis aliis liberis, quib. non minus, quã seruis vtitur, habitandi ius habeat. Et conuenienter si ad mulierem vsus ædium pertineat, cum marito ei habitare[a] liceat. 3 ¶Item is, ad quem serui vsus pertinet, ipse tantum opera atque ministerio eius vti potest: ad alium verò nullo modo ius suum transferre ei concessum est. Idem scilicet iuris est & in iumento. 4 ¶Sed si pecorum, vel ouium vsus legatus sit: neque lacte, neque agnis, neque lana vtetur vsuarius: quia ea in fructu sunt. Planè ad stercorandum agrum suum pecoribus vti potest. 5 ¶Sed si cui habitatio legata, siue aliquo modo constituta sit, neque vsus videtur, neque vsusfructus, sed quasi [b] proprium aliquod ius: quanquam habitationem habentibus, propter rerum vtilitatem, secundũ Marcelli sententiam nostra[c] decisione promulgata permisimus non solũ in ea degere, sed etiam aliis [d] locare. 6 ¶Hæc de seruitutibus, & vsufructu, & vsu, & habitatione dixisse sufficiat. De hæreditatibus autem & obligationibus, suis locis proponemus. Exposuimus summatim quibus modis iuregentium res adquiruntur: modò videamus, quibus modis legitimo & ciuili iure adquiruntur.

DE VSVCAPIONIBVS,[e] ET[f] LONGI TEMPORIS PRAEsciptionibus.

Tit. VI.

¶Summa. 1. ¶Quæ vsucapi poßunt, vel non. de his quæ sunt extra commercium, & de seruo fugitiuo. 2. De rebus furtiuis & vi possessis. 3. De vitio purgato. 4. De re fiscali. De bonis vacantibus. 5. Regula generalis. 6. De errore falsæ causæ. 7. ¶De accessione possessionis. 9. ¶De his qui à fisco, aut ab Imperatoris, Augustæve domo aliquid acceperunt.

IVRE ciuili constitutum fuerat, vt qui bona fide ab eo, qui dominus non erat, cũ crederet eũ dominum esse, rem emerit, vel ex donatione, aliáve quauis iusta causa acceperit, is eam rem, si mobilis erat, anno vbique vno: si immobilis, biennio tãtũ in Italico solo vsucaperet, ne[g] rerum dominia in incerto essent. Et quum hoc placitum erat, putantibus antiquioribus, dominis sufficere ad inquirendas res suas præfata tempora: nobis melior sententia resedit. ne domini maturius suis rebus defraudentur, neque certo loco beneficium hoc concludatur. & ideo constitutionem[h] super hoc promulgauimus, qua cautum est, vt res quidem mobiles, per trienniũ: immobiles verò per longi temporis possessionem, (id est inter[i] præsentes decennio, inter absentes viginti annis) vsucapiantur: & his modis non solum in Italia, sed etiam in omni terra, quæ nostro imperio gubernatur, dominia rerum iusta causa possessionis præcedente adquirantur.

1 ¶Sed aliquando etiam si maximè qui bona fide rem possederit: non tamen illi vsucapio vllo tempore procedit: veluti si quis liberum[k] hominem, vel rem sacram,[l] vel religiosam, vel seruum [m] fugitiuum possideat. 2 ¶Furtiuæ quoque res, & quæ vi[n] possessæ sunt, nec si prædicto longo tempore bona[o] fide possessæ fuerint, vsucapi possunt, nam furtiuarum rerum lex duodecim tabularum, & lex[p] Atilia[q] inhibẽt vsucapionem: vi possessarum, lex Iulia & Plautia.[r] 3 ¶Quod autem dictum est, furtiuarum & vi possessarum rerum vsucapionem per leges prohibitam esse: nõ eò pertinet, vt ne ipse fur, quíve per vim possidet, vsucapere possit (nam his alia ratione vsucapio non competit, quia scilicet mala fide possident) sed ne vllus alius, quamuis ab[s] eis bona fide emerit, vel ex alia causa acceperit, vsucapiendi ius habeat.[t] Vnde in rebus mobilibus non facilè procedit, vt bonæ fidei possessoribus vsucapio competat. Nam qui ||sciens|| alienam rem[u] vendiderit, vel ex alia causa tradiderit, furtum eius committit. 4 ¶Sed tamen id aliquando aliter se habet. nam si hæres rem defuncto commodatam, aut locatam, vel apud eum depositam, existimans hæreditariã esse, bona fide accipienti vendiderit, aut donauerit, aut dotis nomine dederit, quin is, qui acceperit, vsucapere possit, dubium non est: quippe cum ea res in furti vitium non ceciderit: quum vtique heres[x], qui bona fide tanquam suã alienauerit, furtum non committat. 5 ¶Item si is, ad quẽ ancillæ, vsusfructus pertinet, partum suum esse credens vendiderit, aut donauerit, furtum non committit. furtum .n. sine affectu furandi[y] non[z] committitur. 6 ¶Aliis quoque modis accidere potest, vt quis sine vitio furti, rem alienam ad aliquem transferat, & efficiat, vt à possessore vsucapiatur. 7 ¶Quod autem ad eas res, quæ solo continentur, expedit: ius ita procedit, vt si quis loci vacantis [a] possessionem propter absentiam aut negligentiam domini, aut quia sine successore decesserit, sine vi nanciscatur: quamuis ipse mala fide possideat (quia [b] intelligit se alienum fundũ occupasse) tamen[c] si alij bona fide accipienti tradiderit, poterit ei longa possessione res adquiri: quia neque furtiuum, neque vi possessum acceperit. Abolita est enim quorundã

a quia viri & vxoris vna dom⁹. l.1.§.si vir. D. ad Syl. v.l.4.56.7.D. h.t.
b Imo idem ius. l.32.D.de vsuf.
c l.13.C.eo.v. Hotom.3.obseru.23.
d in eo differt igitur ab vsu. l.S. in D.h.t.
e 41.ff.31.5. Paul. sentent. 2.
f vsucapere & diuturno vsu adquirere differũt, dixi ad l.10. ff. si seruit. vindicetur. à præscriptione vti differat, dixi ad Codic. de vsuc. transferenda. Differt etiam à cõsuetudine. Consuetudo consensu populi, præscriptio sine consensu aduersarij perficitur. Ex consuetudine ius publico oritur: ex præscriptione, priuatis personis. In consuetudine contra ius, non requiritur titulus, in præscriptione requiritur. Mala fide potest induci cõsuetudo, at non præscriptio. In præscriptione probandum est de scientia & patientia aduersarij, in consuetudine id non requiritur. Consuetudo extẽdenda vt fauorabilis, præscriptio restringenda vtpote odiosa: Consuetudo ad mores & vsum, præscriptio rerũ est & ad res pertinet. Præscriptio collineat ad tollẽdum dominiũ cõsuetudo ad id de nouo inducẽdum: v. Balb. tract. de præscri. 1. quæst. vlt.
g l.1.D.eod.
h l.13 C.seru.
i Longi temporis præscriptio inter præsentes continuo decennij spatio, inter absentes, vicennij comprehenditur Paul.5.sent. 2.§.3. atque ita in omni ferè iure longum tempus accipitur. Paul.5.sent.5.§.7. adde l.13.Cod. de seruitutib.
k v.l.9.ff. eo.l.vl. C. de long. temp. pr.qua.
l l.73.§.sacrã D. de verb.obl.
m v.l.1.C.de ser. fug.
n l.vl.ff.vi bonorum raptorum.
o l.24.D.eo.
p l.33.in p. & §.si dominus D.eo.
q Atinia l.33.ff.de vsurpat.17.Gel.7.
r l.33.§.2.D.de vsurpat.
s secus si à bonæ fidei possessore. d.§.si dominus.
t nisi post 30.vel 40.annos arg.l.3 & 4.Cod.de præs. 30.Mynsig.
u v.l.6 C.de furt.
x l.36.D.eod.
y v.l.37.D.eo.

[d] veterum sententia, existimantium etiam fundi locíve furtum fieri. & eorum vtilitati, qui res soli possident, principalibus constitutionibus[e] prospicitur, ne cui longa & indubitata possessio debeat auferri. 8 ¶Aliquando etiam furtiua, vel vi possessa res vsucapi potest. veluti si [f] in domini potestatem reuersa fuerit. tunc enim vitio rei purgato, procedit eius vsucapio. 9 ¶Res fisci nostri vsucapi non potest[g]. Sed Papinianus scripsit[h] bonis vacantibus fisco nondũ nunciatis bonæ fidei emptorem traditam sibi rem ex his bonis vsucapere posse, & ita diuus Pius, & diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. 10 ¶Nouissimè sciendum est, rem talem esse debere, vt in se non habeat vitium[i], vt à bonæ fidei emptore vsucapi possit, vel qui ex alia iusta causa possidet. 11 ¶Error autem falsæ causæ vsucapionem[k] non parit: veluti si quis cùm non emerit, emisse se existimans, possideat: vel cùm ei donatum non fuerit, quasi ex donatione possideat. 12 ¶Diutina possessio, quæ prodesse cœperat defuncto, & heredi[l] & bonorum possessori continuatur, licet ipse sciat prædium[m] alienum esse. quòd si ille initium iustum non habuit: hæredi & bonorum possessori licet [n] ignoranti, possessio non prodest. Quod nostra constitutio[o] similiter & in vsucapionibus obseruari constituit, vt tempora continuentur. 13 ¶Inter[p] venditorẽ quoque & emptorem coniungi tempora, diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. 14 ¶Edicto diui Marci, cauetur, eum qui à fisco rem alienam emit, si post venditionem quinquenniũ præterierit, posse dominum[q] rei exceptione repellere, Constitutio autem diuæ memoriæ Zenonis[r] bene prospexit iis, qui à fisco per venditionem, aut donationem, vel alium titulum accipiunt aliquid: vt ipsi quidem securi[s] statim fiãt, & victores existant, siue experiantur, siue conueniantur. Aduersus autem sacratissimum ærarium vsque ad quadriẽnium liceat iis intendere, qui pro domino vel hypotheca earum rerum: quæ alienatæ sunt, putauerint sibi quasdam competere actiones. Nostra[t] autem diuina constitutio, quam nuper promulgauimus etiam de iis, qui à nostra, vel venerabilis Augustæ domo aliquid acceperint, hæc statuit, quæ in fiscalibus alienationibus præfatæ Zenonianæ constitutionis continentur.

DE[u] DONATIONIBVS.

Tit. VII.

De donatione. 1. Mortis causa. 2. Vel simplici inter viuos. 3. Vel propter nuptias. 4. De iure accrescendi.

EST & aliud genus adquisitionis,[x] donatio. Donationum autem duo sunt genera: mortis causa & non mortis causa. 1 ¶Mortis[y] causa donatio est, quæ propter mortis fit suspicionem: cum quis ita donat, vt si quidem humanitus[z] ei contigisset, haberet is, qui accepit, sin autem superuixisset: is, qui donauit, reciperet, vel [a] si eum donationis pœnituisset: aut prior decesserit is, cui donatum sit. Hæ mortis causa donationes ad[b] exemplum legatorum redactæ sunt per omnia: nam cùm prudentibus ambiguum fuerat, vtrum donationis an legati instar eam obtinere oporteret, & vtriusq; causæ quædam habebat insignia, & alij ad aliud genus eam retrahebant: à nobis constitutum est[c] vt per omnia ferè legatis connumeretur, & sic procedat, quemadmodum nostra constitutio eam formauit. Et in summa mortis causa donatio est, cùm[d] magis se quis velit habere quàm eum, cui donat: magísque eum, cui donat, quàm heredem suum. sic & apud Homerum[e] Telemachus donat Piræo.

Πείραι', οὐ γὰρ τ' ἴδμεν ὅπως ἔσται τάδ' ἔργα.
Εἴ κεν ἐμὲ μνηστῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
Λάθρῃ κτείναντες πατρώϊα πάντα δάσονται,
Αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομ', ἐπαυρέμεν, ἤ τινα τῶν δε
Εἰ δὲ κ' ἐγὼ τούτοισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύσω,
Δὴ τότε μοι χαίρων τι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων.

id est:

Piræ, incertus quoniam rerum exitus harum est,
Si tacita incautum stolidi me fortè necare
Morte proci poterunt, & opes vexare paternas:
Hæc ego te malo, quàm illorum quempiam habere.
Sin ego eos iusta meritos affecero clade,
Tum mihi tu læto reddes illa omnia lætus.

2 ¶Aliæ autem donationes sunt, quæ sine vlla mortis cogitatione fiunt, quas inter viuos appellamus [f], quæ non omnino [g] comparantur legatis. quæ si fuerint perfectæ, temerè [h] reuocari non possunt. Perficiuntur autem, cùm donator suam voluntatem scriptis, aut sine scriptis manifestauerit. Et ad exemplum venditionis nostra constitutio[i] eas etiam in se habere necessitatem traditionis voluit: vt [k] etiam si non tradantur, habeant plenissimum & perfectum robur, & traditionis necessitas incumbat donatori. Et cùm retrò principum dispositiones insinuari eas actis interuenientibus volebant, si maiores fuerant ducen-

z Imò committitur. l.77.de fur.
a l.37.D.eo.
b l.vl.C.vnde vi.
c l.38.D.eo.
d Sabi. apud Gel. 11.c.18.v.l.38.ff.e.
e d.l.vl.inf.
f l.4.§.6.D.eo.
g v.l.2.C.com.de vsufr.
h & Modestinus l.18.D eo.
i v.l.11.C.de adq. poss.
k v.l.1. in pr. ff. pro donato.
l v.l.14.§.1.D.de diuersis.
m pertinet.n. ad immobilia v.l.4 D.de diu. & tẽp. præsc.
n l.4.§.heres ff.e.
o l.vn.C.de vsuc. transf.
p l.2.§.20. D.pro empt.
q non minorem certo casu l.vl.C. si aduers. fiscum.
r l.2.C.de quadr. præsc.
s 19.Ecl.8.c.74.l. 2.C.de cõmun.rer. alienat.
t l.3.d.t.C.adde l. 5. C. de resti.mil.
u 39.D.5.6.3.C.19 5.C.3.8. Co.54.55. 56.57.
x Ciuile respectu suæ formæ. Myn.
y Mortis causa donat qui ad bellũ proficiscitur, & qui nauigat, ea scilicet conditione, vt si reuersus fuerit sibi restituatur: si perierit, penes eũ remaneat, cui donauit. Paul.3.senten.7.§.1. Idem 2. sen.23.§.1. mortis causa donatio est, quæ impendẽte metu mortis fit, vt valetudinis, peregrinationis, nauigationis, vel belli.
z hoc verbo mors intelligitur. l.26.in p.ff.depositi.l.30.§.vl.ff. de adim.
a Donatio mortis causa, cessante valetudine & secuta sanitate, pœnitentia reuocatur. Morte enim tãtummodo conualescit. Paul.3.sent.7.§.2
b l.15.in.f. D.de mortis causa donat.
c v.l.vl.inf.C.de mortis causa.
d l.1.D.de mortis causa.
e Od.17.in princ.
f & directas l.25. C.eo.
g omnino non comparantur. Cont. neque natura & propriis, neque forma & effectu Vvesemb.
h Nam ex iustis causis possunt. l. 9.C.de mortis causa.
i l.35.in pr. C.e. Nou.162.c.1.
k Nou.162.

ducentorum solidorum: constitutio [a] nostra eam quantitatem vsque † ad quingentos solidos ampliauit[b], quam stare etiã sine insinuatione statuit: sed & quaßdã [c] donationes inuenit, quæ penitus insinuationẽ fieri minimè desiderãt, sed in se plenissimam habent firmitatem. Alia insuper multa ad vberiorem exitum donationum inuenimus: quæ omnia ex nostris [d] cõstitutionib. quas super his exposuimus, colligẽda sunt. Sciendum est tamen, quòd etsi plenissimæ sint donationes: si tamen ingrati [e] existant homines, in quos beneficium collatũ est: donatorib. per nostrã constitutionem licentiã præstitimus certis ex causis [f] eas reuocare: ne illi, qui suas res in alios contulerint, ab his quandã patiantur iniuriam vel iacturam, secundum enumeratos in constitutione nostra modos. 3 ¶ Est & aliud genus inter viuos donationis, quod veteribus quidẽ prudentib. penitus erat incognitum, postea autem à iuniorib. diuis principib. [g] introductũ est, quod ante nuptias vocabatur: & tacitam in se cõditionem habebat, vt tunc ratum esset, cùm matrimonium esset insequutũ. Ideóque ante nuptias appellabatur, quòd ante matrimonium efficiebatur, & nunquã post nuptias celebratas talis donatio procedebat. Sed primus quidem diuus Iustinus [h] pater noster, cùm augeri dotes & post nuptias fuerat permissum: si quid tale eueniret, & ante nuptias augeri donationẽ, & [i] constante matrimonio, sua constitutione permisit. sed tamẽ nomen inconueniens remanebat, cùm ante nuptias quidẽ vocabatur, post nuptias autẽ tale accipiebat incrementum. Sed nos plenissimo fini tradere sanctiones cupientes, & consequentia nomina reb. esse studentes: constituimus [k] vt tales donationes non augeantur tantùm, sed etiã constante matrimonio initiũ accipiant: & nõ ante nuptias, sed propter [l] nuptias vocentur, & dotibus in hoc exequentur, vt queádmodum dotes cõstante matrimonio non solùm augentur, sed etiam fiunt: ita & istæ donationes, quæ propter nuptias introductę sunt, nõ solùm antecedant matrimoniũ, sed eo etiã contracto augeantur, & constituãtur.

¶ ¶ Erat olim & alius modus ciuilis adquisitionis per ius adcrescendi [m], quod est tale: Si communem seruum habẽs aliquis cum Titio, solus libertatem ei imposuerit vel vindicta, vel testamẽto: eo casu pars eius amittebatur † & socio [n] adcrescebat. Sed cùm pessimũ fuerat exemplo, & libertate seruũ defraudari, & ex ea humaniorib. quidẽ dominis dãnum inferri, sęuioribus autem dominis lucrũ accedere: hoc quasi inuidia plenum, pro remedio per nostrã [o] cõstitutionem mederi necessarium duximus. Et inuenimus viã, per quã & manumissor, & socius eius, & qui libertatẽ accepit, nostro beneficio fruãtur, libertate cũ effectu procedẽte (cuius fauore antiquos legũ latores multa etiã contra [p] communes regulas statuisse manifestũ est) & eo, qui eam libertatem imposuit, suæ liberalitatis stabilitate gaudente: & socio indemni conseruato, pretiúmque [q] serui secundum [r] partem dominij, quod nos definiuimus, accipiente.

QVIBVS ALIENARE LICET, vel non.

Tit. VIII.

Summa tituli, de marito. 1. De creditore. 2. De pupillo.

ACCIDIT aliquando, vt qui dominus sit, alienare non possit: & contrà, qui dominus non sit, alienandæ rei potestatẽ habeat. Nã dotale [s] prædium maritus [t] inuita muliere per legẽm Iuliã prohibetur alienare: quamuis ipsius sit, dotis causã ei datũ. quod nos, legem Iuliam corrigentes, in meliorem statum deduximus. Cùm enim lex in solis tantummodo rebus locum habebat, quę Italicę fuerãt: & alienationes inhibebat, quę inuita muliere fiebant, hypothecas autem earum rerũ, etiam volente ea: vtrique remedium imposuimus, vt * etiã in eas res [u], quæ in prouinciali solo positæ sunt, interdicta sit alienatio [x] vel obligatio: vt neutrum eorum neque consentientibus [y] mulieribus procedat, ne sexus muliebris fragilitas in perniciem substantiæ earum conuertatur. 1 ¶ Contrà aũt creditor pignus ex pactione, quamuis [z] eius ea res non sit, alienare [a] potest. Sed hoc forsitan ideò videtur fieri, quòd voluntate debitoris intelligitur pignus alienari, quia ab initio contractus pactus est, vt [b] liceret creditori pignus vendere, si pecunia non soluatur. Sed ne creditores ius suum persequi impedirentur, neque debitores temerè suarum rerum dominiũ amittere viderentur: nostra [c] constitutione cõsultum est, & certus modus impositus est, per quem pignorum distractio possit procedere: cuius tenore vtrique parti, creditorum & debitorum, satis abundè prouisum est. 2 ¶ Nunc admonẽdi sumus, neque pupillum, neque pupillam vllam rem sine tutoris auctoritate alienare posse [d]. Ideóque si mutuam [e] pecuniam sine tutoris auctoritate alicui dederit, non contrahit obligationem: quia pecuniam non facit [f] accipientis, ideóque vindicari nummi possunt, sicubi extant. Sed si nummi, quos mutuò minor dederit, ab eo, qui accepit, bona fide consumpti sunt: condici [g] possunt. si mala fide, ad exhibẽdum de his agi potest.

a l. 34. l. 36. in fi. Cod. eod.
† vide Nou. Leonis 162.
b cùm id esset tantùm in piis causis. l. 34. §. alias C. eo.
c de quibus v. d. l. 36. §. 1. Noue. 52. c. 2. l. 34. Cod. eo.
d l. 33. 34. 35. 36. C. eo.
e Ingratitudine reuocatur donatio.
f quiq. scil. l. vlt. C. de reuoc. don.
g Aurel. Diocl. Max. Ferreto. Constantinus & sequentes Cõtio.
h l. 19. Co. de donat. ante
i Hęc particula Cuiacio abundat.
k l. 20. Co. de donat. ante. Nouell. 119.
l rectius propter dotem vocasset, quomodo & à Græcis ἀντιφέρνη, dicitur. VVesen.
m Vlp. tit. 1. Paul. 4. s. 12. §. 1.
† & ita abrogatur sentẽtia quę extat apud Vlpianum tit. 1. §. 18. & Paul. 4. sent. 12. §. 1.
n Paul. 3. sent. 6. §. 4.
o l. vnic. Cod. de communi seruo.
p l. 24. §. si quis seruo. ff. de fid. lib.
q quod 20. solidorũ fuisse videtur. l. vlt. C. de con. ser. man.
r adde l. 16. ff. de Syllan.
s & sponsus l. 4. D. de fundo dotali.
t de qua l. vnic. §. penul. C. de rei vxor.
*
u inæstimatas: secus est in æstimatis. v. l. vlt. in pr. D. de pact. dot. l. vnic. §. pen. ver. licet. C. de rei vx. & mobilibus. v. Noue. 61. in fin.
x l. 1. C. de fundo dot.
y aliud esse traditur si iurauerint ca. 28. ext. de iur. c. 2. de iureiu. in 6. aliud etiam si secundũ consensum præstiterint. v. Nouel. 61.
z vide l. 9. Co. de pignorat. act. l. si conuenerit 4. in f. D. de pignorat. act.
a v. l. 46. D. de adq. rer.
b hæc conuentio in pignorib. vsitata l. 4. Co. de pignoratia.
c v. l. vl. C. de iure dominij l. 5. §. 1. l. 9. §. 1. D. de author. tutor.
d nec iurare. l. 17. §. 1. de iur.
e adde l. 9. in pr. D. de authorit. tutor.
f l. 14. in fi. D. de solut.
g l. 19. §. 1. D. de reb. creditis.
h Immo nõ possunt. l. 15. D. de solut.
i non tamen o-

At ex contrario, omnes res pupillo, & pupillæ sine tutoris auctoritate rectè dari [h] possunt. [i] Ideóque si debitor pupillo soluat [k] necessaria est debitoris tutoris auctoritas, alioqui non liberabitur. Sed hoc etiam euidentissima ratione statutum est in constitutione, quam ad Cæsarienses aduocatos [l] ex suggestione Triboniani viri eminentissimi, quęstoris sacri palatij nostri promulgauimus: qua dispositum est, ita licere tutori vel curatori debitorem pupillarẽ soluere, vt prius iudicialis sententia sine omni damno celebrata, hoc permittat [m]. quo subsequuto, si & iudex pronunciauerit, & debitor soluerit: sequatur huiusmodi solutionẽ plenissima securitas. Sin autem aliter, quàm disposuimus, solutio facta fuerit: pecuniam autẽ saluã habeat pupillus, aut ex ea locupletior [n] sit, & adhuc eandẽ pecuniæ summã petat: per exceptionẽ [o] doli mali poterit submoueri. Quòd si malè consumpserit, aut furto, ‖aut vi‖ amiserit: nihil proderit debitori doli mali exceptio, sed nihilominus condẽnabitur: quia temerè sine tutoris auctoritate & non secundum nostram dispositionẽ soluerit. Sed ex diuerso, pupilli vel pupillæ soluere sine tutoris auctoritate non possunt: quia id, quod soluunt, non fit [p] accipientis: quum scilicet nullius rei alienatio eis sine tutoris auctoritate cõcessa sit.

PER QVAS [q] PERSONAS CVIque adquiritur [r].

Tit. IX.

Summa. 1. De liberis in potestate. 2. De emancipatione liberorum. 3. De seruis nostris. 4. De fructuariis & bonafide possessis. 5. De reliquis personis. 6. Transitio.

ADQVIRITVR [s] vobis non solùm per vosmetipsos, sed etiã per eos, quos in potestate habetis: ‖ item per seruos, in quib. vsumfructum habetis: ‖ itẽ per homines liberos, & per seruos alienos quos bona [t] fide possidetis, de quibus singulis diligentius dispiciamus. 1 ¶ Igitur liberi [u] vestri vtriusque sexus, quos in potestate habetis, olim [x] quidem, quicquid ad eos peruenerat (exceptis videlicet castrensibus peculiis) hoc parentibus suis adquirebant sine vlla distinctione: & hoc ita parẽtum fiebat, vt etiam esset eis licentia, quod per vnum vel vnam eorum adquisitũ esset, alij filio, vel extraneo donare, vel vendere, vel quocumque modo voluerant, adplicare. Quod nobis inhumanum visum est: & generali constitutione [y] emissa: & liberis pepercimus, & patrib. honorem debitum reseruauimus. Sancitũ etenim à nobis est, vt si quid ex [z] re patris ei obueniat, hoc secundum antiquã obseruationem totum parenti adquiratur. Quæ enim inuidia est, quod ex patris occasione profectum est, hoc ad eũ reuerti? Quod [a] autem ex alia causa sibi filiusfamiliàs adquisiuit: huius vsumfructum patri quidem adquirat, dominium autem apud eum remaneat: ne quod ei suis laborib. vel prospera fortuna accesserit, hoc in alium perueniens, luctuosum ei procedat. 2 ¶ Hoc quoque à nobis dispositũ est & in ea specie, vbi parens emancipando liberos suos ex rebus, quæ [b] adquisitionem effugiebant, sibi tertiam partẽ retinere (si voluerat) licentiã ex anteriorib. [c] constitutionibus habebat, quasi [d] pro [e] pretio quodammodo emancipationis: & inhumanum quiddam accidebat, vt filius rerum suarum ex hac emancipatione dominio pro parte ‖tertia‖ defraudaretur: & quod honoris ei ex emancipatione additum erat, quòd sui iuris effectus esset, hoc per rerum deminutionem decresceret. Ideoque statuimus [f], vt parens pro tertia parte dominij, quam retinere poterat dimidiam non dominij rerum, sed vsusfructus retineat. Ita etenim res intactæ apud filium remanebunt, & pater ampliore summa fruetur, pro tertia dimidia potiturus. 3 ¶ Item [g] vobis adquiritur [h], quod serui vestri ex traditione nanciscuntur: siue quid stipulentur, siue ex donatione [i] vel ex legato, vel ex qualibet alia causa adquirant. Hoc enim vobis ignorantibus & inuitis [k] obuenit. Ipse enim seruus, qui in potestate alterius est, nihil suum habere [l] potest. Sed si heres institutus sit, non aliàs nisi [m] vestro iussu hereditatem adire potest. Et si vobis iubentibus adierit: vobis hereditas adquiritur, perinde ac si vos ipsi heredes instituti essetis. Et conuenienter scilicet vobis legatũ per eos adquiritur. ¶ Non [n] solùm autẽ proprietas per eos quos in potestate habetis, vobis adquiritur: sed etiã possessio. Cuiuscunque enim rei possessionem adepti fuerint, id vos possidere videmini. Vnde etiam per eos, vsucapio, vel longi tẽporis possessio vobis accidit. 4 ¶ De [o] iis autem seruis in quibus tantummodo vsumfructum habetis, ita placuit. vt quicquid ex re vestra, vel ex operis suis adquirant, [p] id vobis adiiciatur. quod verò extra eas causas cõsequuti sunt: id ad dominum proprietatis pertineat. Itaque si is seruus heres institutus sit, legatúmve quid ei, aut donatum fuerit: non vsufructuario, sed [q] domino proprietatis adquiritur. ¶ Idem [r] placet & de eo, qui à vobis bona fide possidetur: siue is liber sit, siue alienus seruus. Quod enim placuit de vsufructuario, idem placet & de bonæ fidei possessore.

bligatur: atque ita rectè hîc adiicitur particula Ideoque.
k l. 15. D. de solutionibus.
l & Ioannem PP. l. 25. Cod. de adm. tut.
m interdum sine decreto põt. l. 27. C. de adm. t.
n leg. 4. § 4. ff. de doli except.
o l. 15. D. de so.
p l. 14. in fi. D. de solut.
q 4. C. 27.
r dominiũ aut possessio ic. §. 5. in fi. J. de inter: nam de obligatione agitur J. per quas pers. nob. obl.
s l. 10. D. de adq. rer. 2. Gaius. 1. §. 9. in pr.
t vide l. 1. Cod. de rei vindicat.
u adde 2. Caius. 1. §. 9. in pr.
x nam postea Constãtinus excepit bona materna l. 1. C. de bonis mater. Arcadius bona materni generis. l. 2. d. t. Theodosius, ex matrimonio obuenientia l. 1. Leo ex sponsalibus. l. 5. in fi. Iustinianus, omnia aduẽtitia. l. 6. C. de bonis quæ liber.
y d. l. 6.
z Id peculium profectitium.
a Id peculium aduentitium.
b vt bona materna & lucra nuptialia.
c i. lege Constãtiniana. l. 6. §. 3. Cod. de bonis quæ liberis.
d nec enim æstimari potest emãcipatio: vnde hîc quasi pretiũ, non simpliciter pretium dicitur l. 6. §. 3. C. de bonis quæ libe.
e Vel premio, l. 3. Cod. de bon. mater.
f d. §. 3.
g l. 10. §. 1. D. de adq. rerũ dominio.
h iure ciuili. Nã his titul. agitur de causis adquirẽdi ex iure ciuili. §. 6. D. de vsu.
i l. 86. §. 2. D. de leg. 1. l. 32. D. de adq. rer.
k & vetantibus. l. 62. D. de verb. oblig.
l l. 79. D. de adq. hered. ne quidẽ peculium, cùm illud pẽdeat ex nutu domini.
m adde l. 6. D. de adq. hereditat.
n l. 10. §. 3. D. de adquir. rerum dominio.
o l. 9. §. 3. l. 19. D. de adquir. rerum dominio. 2. Caius 1. §. vlt. vers. Hi verò fera.
p l. 21. ff. de vsuf.
q l. 49. ff. de adq. possess.
r l. 10. §. 4. l. 19. D. de adquir. rerum dominio.

Itaque quod extra iſtas duas cauſas adquiritur: id vel ad ipſum pertinet ſi liber eſt: vel ad dominum, ſi ſeruus eſt. ¶ Sed [a] bonæ fidei poſſeſſor cùm vſuceperit ſeruum,(quia eo modo dominus fit)ex omnib.cauſis per eum ſibi adquirere poteſt. Fructuarius verò vſucapere [b] non poteſt: primùm,quia non poſſidet,ſed habet ius vtendi fruendi:deinde quia ſcit ſeruum alienũ eſſe. Non ſolùm [c] autẽ proprietas per eos ſeruos, in quibus vſumfructũ habetis, vel quos bona fide poſſidetis,aut per liberã perſonam,quę bona fide vobis ſeruit, vobis adquiritur: ſed etiã [d] poſſeſſio. Loquimur autem in vtriuſque perſona ſecundum diſtinctionẽ, quam proximè expoſuimus: id eſt, ſi quam poſſeſſionẽ ex re veſtra, vel ex ſuis operis adepti fuerint. 5 ¶ Ex his itaq; apparet,per [e] liberos homines, quos neque veſtro iuri ſubiectos habetis,neque bona fide poſſidetis: item per alienos ſeruos,in quib. neque vſumfructum habetis,neque [f] poſſeſſionem iuſtã: nulla ex cauſa vobis adquiri poſſe. Et hoc eſt, quod dicitur, per extraneã perſonam [g] nihil adquiri poſſe: excepto eo, quod per liberam perſonam (veluti [h] per procuratorem) placet non ſolùm ſcientibus, ſed & [i] ignorantibus vobis adquiri poſſeſſionem, ſecundum diui Seueri [k] conſtitutionem: & per [l] hãc poſſeſſionẽ etiam dominium,ſi dominus fuerit,qui tradidit:vel vſucapionẽ aut longi temporis præſcriptionẽ,ſi dominus non ſit. 6 ¶Hactenus tantiſper admonuiſſe ſufficiat,quemadmodũ ſingulę res vobis adquirantur.nã legatorũ ius, quo & ipſo ſingulæ res vobis adquiruntur: item fideicõmiſſorum, vbi ſingulæ res vobis relinquũtur: opportuni⁹ inferiore loco [m] referemus. Videamus itaq; nunc, quib. modis per vniuerſitatẽ res vobis adquirantur.Si cui ergo heredes facti ſitis, ſiue cuius bonorũ poſſeſſionẽ petieritis,vel ſi quem adrogaueritis,vel ſi cuius bona libertatum conſeruandarum cauſa vobis addicta fuerint: eius res omnes ad vos tranſeunt. Ac prius de hereditatibus deſpiciamus, quarũ duplex cõditio eſt.nam vel ex teſtamento,vel ab inteſtato ad vos pertinẽt.Et prius eſt,vt de his diſpiciamus,quæ ex teſtamẽto vobis obueniunt,qua in re neceſſariũ eſt,initiũ de ordinandis Teſtamẽtis exponere.

DE [n] TESTAMENTIS ORDINANDIS [o]. Tit. X.

TESTAMENTVM ex eo appellatur, quod teſtatio mẽtis ſit [p]. 1 ¶Sed vt nihil antiquitatis [q] penitus ignoretur: ſciendũ eſt,olim quidẽ duo [r] genera Teſtamentorum in vſu fuiſſe: quorum altero in pace & otio vtebantur, quod calatis [ſ] comitiis appellabant: altero, cùm in prælium exituri eſſent, quod procinctum dicebatur [t]. Acceſſit deinde tertiũ genus Teſtamentorũ,quod dicebatur per æs [u] & librã: ſcilicet quod per emancipationem [x], id eſt [y], imaginariã [z] quandã venditionem agebatur,quinque teſtibus,& libripende [a], ciuib. Romanis puberibus præſentib. & eo, qui familiæ emptor dicebatur. Sed illa quidẽ priora duo genera teſtamentorũ ex veteribus temporibus in deſuetudinem abierunt. quod verò per æs & libram fiebat,licèt diutius permaſerit, attamẽ partim [b] & hoc in vſu eſſe deſiit. 2 ¶Sed prædicta quidẽ nomina teſtamentorũ ad ius ciuile referebantur. poſtea verò ex edicto prætoris forma alia faciendorum teſtamentorum introducta eſt. Iure enim honorario nulla emancipatio deſiderabatur: ſed ſeptem teſtium [c] ſigna ſufficiebãt, cùm iure ciuili ſigna teſtium non eſſent neceſſaria. 3 ¶Sed cùm paulatim tam ex vſu hominum,quàm ex cõſtitutionum emendationibus cœpit in vnam conſonantiam ius ciuile & prætorium iungi: * conſtitutum eſt [d], vt vno eodemque tempore (quod ius ciuile quodãmodo exigebat) ſeptem teſtibus adhibitis, & ſubſcriptione teſtium (quod ex conſtitutionibus inuentum eſt, & ex edicto prætoris) ſignacula teſtamentis imponerentur: ita, vt hoc ius tripertitum eſſe videatur: & teſtes [e] quidem & eorum præſentia vno [f] contextu teſtamenti celebrandi [g] gratia, à iure ciuili deſcendant: ſubſcriptiones † autẽ teſtatoris & teſtium, ex ſacrarum conſtitutionum obſeruatione adhibeãtur: ſignacula autem & teſtium numerus ex edicto prætoris. 4 ¶Sed his omnibus à noſtra conſtitutione [h] propter teſtamentorum ſinceritatem, vt nulla fraus adhibeatur, hoc additum eſt: vt per manus teſtatoris vel teſtium † nomen heredis exprimatur, & omnia ſecundũ illius cõſtitutionis tenorem procedant. 5 ¶Poſſunt autẽ omnes teſtes & vno anulo [i] ſignare teſtamentum. quid enim ſi ſeptem anuli vna ſculptura fuerint,ſecũdum quod Papiniano viſum eſt? Sed & alieno [k] quoque anulo licet ſignare ‖ teſtamentũ [l] ‖. 6 ¶Teſtes autem adhiberi poſſunt ij, cum quibus teſtamenti factio [m] eſt. Sed neque mulier [n], neque impubes, neque ſeruus, [o] neque furioſus, neque mutus, neque ſurdus,neque is, cui bonis interdictum eſt,neque ij, quos leges iubent improbos inteſtabiléſque eſſe: poſſint in numerum teſtium adhiberi. 7 ¶Sed cum aliquis ex teſtibus teſtamenti quidẽ faciendi tempore liber exiſtimabatur, poſtea autem ſeruus apparuit: tã diuus Hadrianus Catoni [q], quàm poſtea diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt, ſubuenire ſe ex ſua liberalitate teſtamento: vt ſic habeatur ‖ firmum ‖, ac ſi vt oportebat,factum eſſet: cùm [r] eo tempore [ſ] quo teſtamentũ ſignaretur, omnium conſenſu hic teſtis liberi loco fuerit: neque quiſquam eſſet, qui ſtatus ei quæſtionem moueret, 8 ¶ Pater,nec non is, qui in poteſtate eius eſt, itẽ duo fratres,qui in eiuſdem patris poteſtate ſunt,vtique teſtes in vno teſtamento fieri poſſunt.quia nihil nocet, ex vna domo plures teſtes alieno [t] negotio adhiberi. 9 ¶In teſtibus autẽ non debet eſſe is,qui in poteſtate teſtatoris eſt. Sed ſi filius familias de caſtrenſi peculio poſt miſſionem faciat teſtamentum,nec pater eius rectè adhibetur teſtis,nec is,qui in poteſtate eiuſdem patris eſt. reprobatũ eſt enim in ea re [u] domeſticum teſtimoniũ. 10 ¶Sed neq; heres ſcriptus [x], neque is,qui in poteſtate eius eſt,neque pater eius,qui eũ habet in poteſtate,neque fratres,qui in eiuſdẽ patris poteſtate ſunt, teſtes adhiberi poſſunt,quia hoc totum negotium, quod agitur teſtamenti ordinandi gratia, creditur hodie [y] inter teſtatorem & heredem agi. Licèt autẽ totum ius tale cõturbatum fuerat,& veteres quidẽ familiæ emptorem, & eos qui per poteſtatem ei coniuncti fuerant,à teſtamentariis teſtimoniis repellebãt: heredi ‖ aũt, ‖ & iis,qui per poteſtatem ei coniũcti fuerant, concedebãt teſtimonia in teſtamentis pręſtare: licèt ij,qui id permittebant,hoc iure minimè abuti eos debere ſuadebant: tamen nos eandem obſeruationẽ corrigẽtes,& quod ab illis ſuaſum eſt, in legis neceſſitatem transferentes, ad imitationem priſtini familiæ emptoris,meritò * nec heredi,(qui imaginem vetuſtiſsimi familiæ emptoris obtinet) neque aliis perſonis, quæ ei (vt dictum eſt) coniunctæ ſunt,licentiã concedimus, ſibi quodammodo teſtimonia pręſtare.ideóque nec eiuſmodi veteres cõſtitutiones noſtro Codici inſeri permiſimus. 11 ¶ Legatariis aũt & fideicommiſſariis,quia non iuris [z] ſucceſſores ſunt,& aliis perſonis eis coniunctis teſtimoniũ non denegamus [a]. immo in quadã noſtra cõſtitutione [b] & hoc ſpecialiter eis cõceſsimus [c]. Et multo magis iis,qui in eorum poteſtate ſunt, vel qui eos habent in poteſtate, huiuſmodi licentiam damus. 12 ¶ Nihil autem intereſt,teſtamentum in tabulis [d], an in chartis,membraníſve, vel in alia materia fiat. 13 ¶ Sed [e] & vnum teſtamentum plurib. codicibus [f] conficere quis poteſt, ſecundum obtinentem tamẽ obſeruationem omnibus factis.quod interdum etiam neceſſariũ eſt: veluti ſi quis nauigaturus & ſecum ferre,& ‖ dom ‖ relinquere iudiciorũ ſuorum cõteſtationẽ velit, vel propter alias innumerabiles cauſas, quæ humanis neceſſitatib. imminent. 14 ¶Sed hæc quidem de teſtamentis, quæ ſcriptis conficiuntur, ‖ ſufficiunt ‖, ſi quis aũt ſine [g] ſcriptis voluerit ordinare iure ciuili teſtamentum: ſeptem teſtib. adhibitis, & ſua voluntate coram eis nuncupata, ſciat hoc perfectiſſimum teſtamentum iure ciuili,firmúmque conſtitutum.

DE [h] MILITARI TESTAMENTO, Tit. XI.

SVPRA dicta diligens obſeruatio in ordinãdis teſtamentis militibus propter nimiam imperitia [i] eorum,cõſtitutionib ‖ principalib. [k] ‖ remiſſa eſt. Nam quamuis ij neque legitimũ numerum teſtium adhibuerint, neq; aliam teſtamentorũ ſolennitatem obſeruauerint: rectè [l] nihilominus teſtantur, videlicet cum in expeditionibus occupati ſunt: quod meritò noſtra [m] conſtitutio introduxit. Quoquo [n] enim modo voluntas eius ſuprema inueniatur,ſiue ſcripta,ſiue ſine ſcriptura: valet teſtamẽtum ex volũtate eius. Illis autem temporibus,per quæ citra expeditionũ neceſsitatem in aliis locis vel ſuis ædibus [o] degunt: minimè ad vendicandum tale priuilegium adiuuantur. ſed teſtari quidẽ,etſi filiifamiliarũ ſint,propter militiam conceduntur: iure tamen cõmuni eadem obſeruatione & in eorum teſtamentis,adhibenda,quã in teſtamentis paganorũ proximè expoſuimus. 1 ¶ Planè de teſtamentis militum diuus Traianus Catilio [p] Seuero ita reſcripſit: Id priuilegium,quod militantib. datum eſt,vt quoquo modo facta ab his teſtamẽta rata ſint: ſic intelligi debet, vt vtiq; prius conſtare debeat, teſtamentũ factũ eſſe, quod & ſine ſcriptura & à nõ militãtib. fieri poteſt. Si ergo miles,de cuius bonis apud te quæritur,conuocatis ad hoc [q] hominib. vt voluntatem ſuam teſtaretur,ita loquutus eſt,vt declararet,quem vellet ſibi heredem eſſe, & cui libertatem

a l. 9. in f. ff. de adquir. rerũ dõ.
b l. 10. in fi. D. de adq. rer. l. 8. Co. de vſufr.
c d. l. 9. §. 2.
d l. 1. Cod. eod. l. 11. §. 2. ff. de adquir. rerũ domin.
e Paul. 5. ſent. 2. §. 2.
f Imò poteſt l. 14. in f. D. de furtis.
g v. l. 11. §. pe. D. de pign. act.
h Paulus d. §. 2. Per procuratorẽ nobis adquiri poſſeſſionẽ, vtilitatis cauſa receptum eſt.
i l. 47. ff. de vſuc.
k l. 1. Cod. de adquir. poſſ.
l Dominiũ ſeu vſucapiendi cõditio per poſſeſſionem adquiritur. l. 1. l. per procuratorem Co. de adquir. poſſeſ. l. 1. C. per quas perſonas.
m j tit. 20. 21. 22. 23. 24.
n vide Valeriũ.
o & eorum ſolemnitate 28. ff. 1. 6. C. 23.
p ídque alluſione quadam 6. Gell. 12. quam Grammatici παρονομασίαν: Rhetores πάρισον appellant, in quo ſola nominum cõformitas ſpectatur, quæ non ad vocis originem, ſed ad ſoni ſimilitudinẽ refertur teſte Quintiliano. Hic autem melior eſt alluſio, quò propiùs veritatem rei notat. Nã in teſtamẽtis mens potiſsimũ ſpectatur & dominatur. Proinde valla fruſtrà ridet iuriſconſultum, quaſi mens nihilò plus operetur in teſtamento, quàm in calciamento, veſtimẽto, & ſimilibus. huius definitio eſt in l. 1. ff. eod.
q de qua vide Theophilũ hic: ad quem dixi.
r Imò tria j. eo. verſ. acceſſit. Vlpianus. 20. §. 2. Fuit & quartũ genus prætorio: & quintum, ciuili iure.
ſ i. in concione populi per cornicinem cõuocati 15. Gell. 27.
t & in procinctu. Gell. d. loco Vlp. tit. 20. dixi ad Theophilum hic & l. 43. ff. de militari teſtam. & ad Feſtum in procinctã claſſem
u quod & raudus dicebatur, quo emptor libram feriebat. de quo ſcripſ. ad leges. XII. tabularũ li. 2. tit. 13. §. 3.
x vel mancipationem: quæ ſpecies erat alienationis, dixi ad l. 77. ff. de reg. Vlp. 19. §. 3. & l. vlt. C. de adopt.
y v. l. vlt. C. de adopt. 36. 38. ff. de cõtr. empt. §. 6. ſ. quib. modu iuspatriæ poteſtatu: Vlpianus. 19. §. 3.
z de qua ſcripſi ad l. 6. C. de emancipat. & Vlp. 19. §. 3.
a Libripens erat is qui ſtateram tenebat. Idem anteſtator dicebatur 1. Gaius 6. §. 4. Porro libræ adhibendæ ſolemnitas ex eo profecta, quòd veteres infectum argẽtum ſolebant appendere, non numerare. Nam P. Romanus argento ſignato non vſus eſt ante Pyrrhum regem deuictũ, vt Plin. 3. Inde libralis (vnde libella) & dupondius appellatur aſsis. Inde impẽſæ & expenſę, depẽdere in rationib. libripẽdia & libripẽdes. Eadem pendendi cõſuetudine vtebantur in rerum mancipi vẽditionibus: Cuius rei veſtigia ad ſua vſq; tẽpora mãſiſſe in ęde Saturni refert Varro 4. de lingua ſub fine. in qua trutina propter pẽſationẽ poſita extabat.
b manent enim teſtes ficta emptione ſublata. Vigl.
c de quib. l. 12. C. eod.
d Forma ſcripti Teſtamenti.
e l. 14. ff. de reb. dub. iíque ſeptẽ vt hic: pauciores ex nouell. 41. Leonis. & c. 10. & 11. extr. e.
f l. 21. in fi. ff. eod.
g ad hoc rogati d. l. 21. §. pen.
† vide Nouellam Leonis. 42.
h l. 29. in pr. C. eod.
† hodie cuiuſlibet. nou. 119. c. 9
i nõ alio ſigno. Vlp. in l. 22. §. ſignũ. ff. eo. à quo diſſentit Accur. Bart. Fab. & alij.
k Alienus eſt etiã, qui ab ipſo teſtatore teſtis datur. l. vlt. §. 2. ff. eod.
l modo ſubſcriptione alienum conſtet. Spec. §. videndum. t. de probat.
m actiuè, vel paſsiuè. i. h.
n l. 20. §. 6. ff. eod.
o & peregrinus: arcentur. n. à ſolennib. aliud ergo erit in Teſtamento non ſolenni, militari, ad pias cauſas inter liberos, nouel. 10. donatione cauſa mortis, & Codicillis. Vigl.
p l. 26. ff. eo. dixi ad leges duodecim tabularũ tit. de teſtam.
q l. 1. C. eo.
r l. 22. §. 1. ff. eo.
s l. 22. §. 2. ff. eod. eo exemplo dici poteſt morte teſtis tabulas teſtamenti non decidere v. l. 4. D. quemad. teſtamenta aper.
t ſecus in ſuo l. 10. D. de teſtib.
u & aliis. l. 2. C. de teſtib.
x l. 20. D. eod.
y & olim. l. 20. in pr. D. eod. Vlp. 20. §. 3. ſed innuit hodie abolitum teſtamẽtum per æs & librã. in quo, quia negotium peragebatur inter teſtatorem & emptorẽ hæres teſtis eſſe poterat. Vlp. Tit. 20.
z vniuerſi & principaliter: ſed particularis, ídque etiam ex conſequẽtia. Et mercede legatarij fuerunt prouocandi, ne alioquin paſsim tabulæ teſtibus deſtituerentur. Vigl. ex l. 14. D. de reb. dub.
a etiã in nuncupatiuo. Vigl.
b quæ fuit in priori Cod.
c confirmata l. 20. in pr. D. eo. l. 22. C. eod. forte ob interpretum calumnias idem ſæpius inculcari oportuit Vigl.
d v. l. 15. in f. C. eo. an & notis? v. nouell. 107. c. 1.
e l. 24. D. eo.
f l. 47. D. de leg. 2.
g per nuncupationem: de quo vide l. 21. §. per nuncupationem C. de teſt.
h 29. D. 1. 6. C. 21.
i Tacit in Agricola.
k Iulij, Titi Domitiani, Neruæ, Traiani. l. 1. D. eo.
l ritè Cuiac.
m l. pen. C. eod.
n v. l. 1. in pr. D. eo.
o ſedibus vel ſedetis. v. l. 18. C. de Epiſc. aud.
p l. 24. D. eod.
q Duobus ſaltẽ. l. 12. D. de teſtib. An id neceſsitatis eſt? negat contra cõmunẽ Vigl. niſi conſtet militẽ cõuocatis hominibus teſtari voluiſſe, vt hic, alioquin ſufficere ſi teſtetur vel vno teſte præſente Th. hic in pr.

tribueret: potest videri sine scripto hoc modo esse testatus, & voluntas eius rata habenda est. Cæterũ si (vt plerunq; sermonib. fieri solet) dixit alicui, *ego te heredẽ facio*, aut, *bona mea tibi relinquo*: nõ oportet hoc pro testamento obseruari. Nec[a] vllorũ magis interest, quàm ipsorũ, quib. id priuilegiũ datum est, eiusmodi exẽplum non admitti. Alioqui nõ difficulter post mortem alicuius militis testes existerent, qui adfirmarẽt se audisse dicentẽ aliquẽ, relinquere se bona, cui visum sit, & per hoc vera iudicia subuerterentur. 2 ¶ Quinimo & mutus & surdus[b] miles testamentũ facere potest[c]. 3 ¶ Sed hactenus hoc illis à principalib. constitutionib. cõceditur, quatenus militãt, & in castris degunt. Post missionẽ verò veterani, vel extra castra ‖alij‖, si faciãt adhuc militãtes testamentũ, cõmuni omnium ciuium Romanorum iure id facere debent. Et quod in castris fecerint testamentũ, non cõmuni iure, sed quomodo voluerint: post missionem intra annum tãtùm valebit. Quid ergo si intra annum quis decesserit, conditio autẽ heredi adscripta, post annum extiterit? an quasi militis testamẽtum valeat? Et placet valere quasi militis. 4 ¶ Sed & si quis ante[d] militiã non iure fecit testamentum, & miles factus, & in expeditione degens resignauit illud, & quædã adiecit, siue detraxit, vel alias manifesta est militis voluntas hoc valere volentis: dicendũ est valere hoc testamentum, quasi ex noua militis voluntate. 5 ¶ Denique & si in[e] adrogationem datus fuerit miles, vel filius-familias emancipatus est, testamentum eius quasi ex noua militis voluntate valet, nec videtur capitis deminutione irritum fieri. 6 ¶ Sciendũ tamen est, quod cum ad exemplum castrensis peculij, tã anteriores[f] leges, quã principales constitutiones[g] quibusdã[h] quasi castrensia dederant peculia, & horũ quibusdã permissum fuerat, etiã in potestate degentib. testari: nostra ‖id‖ constitutio[i] latius extendens, permiserit omnib. in huiusmodi peculiis testari quidẽ, sed iure cõmuni. Cuius cõstitutionis tenore perspecto licentia est, nihil eorum, quæ ad præfatum ius pertinent, ignorare.

QVIBVS[k] NON EST PERMISsum facere Testamentum.

Tit. XII.

NON tamen omnib. licet facere testamentum. Statim enim ij, qui[l] alieno iuri subiecti sunt, testamenti faciendi ius non habẽt: adeo quidem, vt quamuis parẽtes eis permiserint, nihilo magis iure testari possunt[m]: exceptis iis, quos antea enumerauimus, & præcipuè militibus, qui in potestate parentum sunt, quib. de eo, quod in castris adquisierũt, permissum est ex constitutionib.[n] principum testamentum facere. Quod quidem ius ab initio tantùm militantib. datum est, tam ex auctoritate diui Augusti, quàm Neruæ, nec nõ optimi Imperatoris Traiani: postea verò subscriptione diui Hadriani, etiam dimissis à militia, id est, veteranis cõcessum est. Itaque siquidem fecerint de castrensi peculio testamentũ: pertinebit hoc ad eum, quem heredem reliquerunt. si verò intestati decesserint, nullis liberis vel fratribus superstitibus: ad parentes eorum iure communi[o] pertinebit. Ex hoc intelligere possumus: * quod in castris adquisierit miles, qui in potestate patris est, neque ipsum patrem adimere posse, neque patris creditores id vendere[p], vel aliter inquietare, neque patre mortuo cum fratribus cõmune[q] esse: sed scilicet propriũ eius esse, qui id in castris adquisierit, quãquam iure ciuili omnium, qui in potestate parentum sunt, peculia perinde in bonis parentum computentur, ac seruorum peculia in bonis dominorum numerantur: exceptis videlicet iis, quæ ex sacris constitutionib. & pręcipuè nostris propter diuersas causas nõ adquiruntur. Præter hos igitur, qui castrense peculium vel quasi castrense habent, si quis alius filius familias testamentũ fecerit inutile est, licèt suæ potestatis factus decesserit. 1 ¶ Præterea[r] testamentum facere non possunt[s] impuberes[t]: quia nullum eorum animi iudicium est. ¶ Item furiosi[u]: quia mente carent. Nec ad rem pertinet, si impubes, postea pubes: aut furiosus, postea compos mentis factus fuerit, & decesserit. Furiosi autem si per id tempus fecerint testamentum, quo furor eorum intermissus[x] est: iure testati esse videntur[y], certe eò, quod ante furorem fecerint, testamento valente. Nam neque testamẽtum rectè factum, neque vllum aliud negotium rectè gestum postea furor interueniẽs perimit. 2 ¶ Itẽ prodigus[z] cui bonorum suorum administratio interdicta[a] est, testamentum facere non potest: sed id, quod ante fecerit, quàm interdictio bonorum suorum ei fiat, ratum est. 3 ¶ Item[b] surdus[c] & mutus non semper testamẽtum facere possunt. Vtique autem de eo surdo loquimur, qui omnino non exaudit, non qui tardè exaudit: nam & mutus is intelligitur, qui eloqui nihil potest, non qui tardè loquitur. sæpe enim etiam literati & eruditi homines variis casib. & audiendi & loquendi facultatem amittunt. Vnde nostra[d] constitutio etiam his subuenit, vt certis casib. & modis secundum normam eius possint testari, aliáque facere, quæ eis permissa sunt. Sed si quis post testamentum factum, aduersa valetudine, aut quolibet alio casu mutus aut surdus esse cœperit, ratum nihilominus manet eius testamentũ. 4 ¶ Cæcus autẽ non[e] potest[f] facere testamentum, nisi per obseruationem, quam lex[g] diui Iustini patris nostri introduxit. 5 ¶ Eius, qui apud hostes est[h] testamentum, quod ibi fecit, nõ † valet, quamuis redierit. sed quod, dum in ciuitate fuerat, fecit: siue redierit, valet iure postliminij: siue illic decesserit, valet ex lege Cornelia.

DE EXHEREDATIONE[i] LIBERORVM.

Tit. XIII.

NON tamen vt omnino valeat testamentũ, sufficit hęc obseruatio, quam supra exposuimus: sed qui filium in potestate habet, curare debet, vt eum heredẽ instituat[k] vel exheredẽ eum nominatim faciat[l]: alioqui si eum silentio præterierit, inutiliter testabitur[m]: adeo quidẽ, vt si viuo patre, filius mortuus sit, nemo heres ex eo testamento existere possit: quia scilicet ab[n] initio non cõstiterit testamentũ. Sed non ita de filiab. & aliis per virilem sexũ descendentib. liberis vtriusq; sexus antiquitati fuerat obseruatum: sed si non fuerãt scripti heredes scriptæve, vel exheredati exheredatæve: testamentum quidẽ non infirmabatur, ius tamen adcrescendi eis ad certam portionem præstabatur. sed nec nominatim eas personas exheredare parentib. necesse erat, sed licebat inter cæteros hoc facere *. Nominatim autem quis exheredari videtur, siue ita exheredetur, *Titius filius meus exheres esto*: siue ita, *filius meus exheres esto*, non adiecto proprio nomine, scilicet, si alius filius non exstet[o]. ¶ Posthumi quoq; liberi, vel heredes institui debent, vel † exheredari[p]. Et in eo par omnium conditio est, quod & filio posthumo, & quolibet ex cæteris liberis, siue fœminini sexus, siue masculini, præterito, valet quidẽ testamentum, sed postea adgnatione[q] posthumi siue posthumæ rumpitur, & ea ratione totũ infirmatur. Ideoq; si mulier, ex qua posthumus aut posthuma sperabatur, abortum fecerit: nihil impedimẽto est scriptis heredib. ad hereditatẽ adeundam. Sed fœminini quidẽ sexus personæ vel nominatim, vel inter[r] cæteros exheredari solebant: dum tamẽ, si inter cæteros exheredarentur, aliquid eis legaretur, ne viderentur præteritæ esse per obliuionem. Masculos verò posthumos, id est, Filios & deinceps, placuit non aliter rectè exheredari, nisi nominatim exheredarẽtur. hoc scilicet modo, *quicunque mihi filius genitus fuerit, exheres esto*. 2 ¶ Posthumorũ[s] autem loco sunt & hi, qui in sui heredis locũ succedendo, quasi agnascẽdo fiunt parentib. sui heredes, vt ecce, si quis filium, & ex eo nepotẽ neptémve in potestate habeat: quia filius gradu pręcedit, is solus iura sui heredis habet, quãuis nepos quoque & neptis ex eo in eadẽ potestate sint. Sed si filius eius viuo eo moriatur, aut qualibet alia ratione exeat de potestate eius: incipit nepos neptísve in eius locum succedere, & eo modo iura suorũ heredum quasi adgnatione nanciscuntur. Ne ergo eo modo rũpatur eius testamentũ: sicut ipsum filium vel heredem instituere, vel nominatim exherędare debet testator, ne nõ iure faciat testamentum: ita & nepotem neptémve ex filio necesse est ei vel heredem instituere, vel exheredare: ne forte eo viuo, filio mortuo succedendo in locum eius, nepos neptísve, quasi adgnatione rumpat testamentum. Idq; lege Iulia Velleia[t] prouisum est, in qua similis exheredationis modus ad similitudinem posthumorũ demonstratur. 3 ¶ Emãcipatos liberos iure ciuili neque heredes instituere neque exheredare necesse est: quia non sunt sui heredes. Sed præter omnes, tã fœminini sexus, quàm masculini, si heredes non instituantur, exheredari iubet: virilis sexus nominatim: fœminini[u] verò inter cæteros: quia si neq; heredes instituti fuerint, neq; ita (vt diximus) exheredati, permittit eis prætor contra tabulas testamenti bonorum possessionem. 4 ¶ Adoptiui liberi quãdiu sunt in potestate patris adoptiui, eiusdem iuris habẽtur, cuius sunt iustis nuptiis quæsiti, itaque heredes instituendi, vel exherandi sunt secundũ ea, quæ de naturalib. exposuimus. Emancipati verò à patre adoptiuo, neq; iure ciuili, neque ‖eo iure, quod ad edictũ prętoris attinet, inter liberos connumerantur. Qua ratione accidit, vt ex diuerso (quod ad naturalem parentem attinet) quamdiu quidem sunt in adoptiua familia, extraneorum numero habeãtur: vt eos neq; heredes instituere, neq; exheredare necesse sit, cùm verò emãcipati fuerint ab adoptiuo patre, tunc incipiant in ea causa esse, in qua futuri essent, si à naturali patre emancipati fuissent. 5 ¶ Sed hæc quidem vetustas introducebat. * nostra[x] verò cõstitutio inter masculos & fœminas in hoc iure nihil interesse existimãs: quia vtraque persona in hominum procreatione simili naturæ officio fungitur, & lege antiqua ‖ duodecim tabularũ ‖

a *l.24.in f.ff.eod.* b simul, nõ autẽ natura. vt Accurs. putat, (obid enim dimittebatur. *l.4.ff.eod.* vt sacramenti præstandi, imperij, classici, audiendi, atque petendæ factionis testamẽti à principe incapax.) sed ex accidenti, & quidẽ scribendi ignarus. c Nutu vel signis idque vi huius constitutionis, reliqui non milites hoc beneficium specialiter à Principe tenẽtur petere. *l.7.ff. qui testament.* d *l.9.in f.l.28.§.1.ff.eod.* e *vide l.22.ff.eo.* f *v.l.1.§.6.ff. ad Trebell.* g *v.l.7.C. de adsess.* h *de quibus vide l.vlt.Co.de inofficioso.* i *v.l.vlt.C.de inofficioso.* k *28.ff.1.6.C.22.* l *l.6.l.16.ff.e.l.3. Cod. eo.* m Cur magis donare possunt? *l.25.ff.de mortis causa.* An quod testamentum magis solenne, ac publici iuris ex alieno arbitrio pendêre nõ debet? An quod filij familias nullam hereditatẽ nullámve familiam habeant, quàm transferant? aut potius quod hereditatem pacto trãsferri sit inciuile, donare patris iussu non æquè. n Filiusfamilias iure ciuili nulla de re testari potest, sed constitutionibus. o olim quasi peculium *l.2.ff. de castrensi.* hodie Iure successionis *Noue. 118. cap.2.* * p *C. ne filius pro patre.* q *v.l.1.§.nec castrense. ff. de collat. bon.* r Testamentum facere impuberes seu pupilli non possunt *vt hic & l.5.ff.eod.* quod olim remissum pupillis tribunis militũ *l.vlt.Cod. de test. milit.* & pupillis profitentibus cœlibatum. *teste Sozomeno & Nicephoro.* s *vid.l.5.ff.eod.* t Impuberes autẽ hîc esse desinunt masculi post completũ 14. fœminę post 12. annum completum *l.5.ff.eo.* vbi dixi. u *v.l.16.ff.eod.2. Caius 2. §.4. Paul.3.sent.3.§.5.* x *vide quæ scripsi ad l.1.§.10.ff.si quadrupes.* y In testamento Tuditani insani, Centum-viri, magis quid scriptũ esset, quã quis scripsisset, spectarunt. *7.Valer.8.* z *v.l.15.ff.eod.* a Interdictionis formã *v. apud Paul. in 3. sent.4.§.6.* b Hoc Ius quodãmodo mutatũ est.

Constit. Leonis 39. c *l.6.§.1.l.7.ff.eo.* d *l.10.Co.eod.* e vt olim. *3. Paul.4.§.4. vide quæ notaui ad Noue. Leonis 69.* f Potest autem: quia accire potest adhibitos testes, & audire sibi testimoniũ perhibentes. *Paul. illo loco.* g *l.8.Cod. eo.* h obsidis, vel captiui non legati. *l.8. l.11.l.13. §.1.ff. eod. Paul. 3.sent.4.§.8.* † Valet & *Noue. Leon.40.* i *28.ff.2.6.Co.28. 29. & eius causis Nouell.15.ca.3. Caius 3.* k quãuis ex minima parte. *Cõt.* l ea exheredatio differt ab abdicatione. *l.6. C.de pat.potest.* m atqui suus præteritus petitione bonorum possessionis cõtra tabulas illud rescindit? nõ rescindit: vel ideo, quod qui nõ petit, tacitè parentis testamẽtum probat. Et de parẽte modestius sentit quàm si eius testamentũ nullum affirmaret. *Bart.Vigl.* n *v.l.29.& 201. ff.de regul. iuris.* * o vel aliter vt *l.24.ff.de mã.testa.* † hodie liberi non possunt exheredari sine causa: quæ in posthumo nulla esse potest. *arg. Nou.115.c.2.* p alioqui testamentũ est nullũ ipso iure, at non ex ęquitate *l.17. ff.de iniusto: vide quæ scripsi ad l. vlt.C.de bonorum possess.cont.tabu.* q *l.3.§.6.ff.de iniusto: Cicero pro Cecinna.* r non nominatim & ἀορίστως. *Theophil.* Veluti si quibusdã instituti ita subiungat testator *cæteri exheredes sunto. l.25.in pr.ff. de lib. & posth.* s *l.13.ff.de iniusto.* t Hic §. ita habet. lege 12.tab. postumi alieni heredes institui nõ poterãt. præteritis ergo similes, rũpebãt ipso iure testamentũ aui, quod ne fieret, dedit prætor posthumis bonorũ possessionem, ventris & secundũ tabulas. Ne eo nomine Prætor semper esset adeundus: Gallus Aquilius vel lege vel interpretatione induxit: nepotẽ post mortẽ aui ex filio pręmortuo nasciturum instituendũ, postea Iulius Velleius vt idẽ esset, si viuo auo nasceretur, constituit, eamque legẽ Scęuola postea interpretatus est. *l.29.ff.de lib.& posth.* u In nepotibus exheredandis alia sunt iura ciuilia, alia prætoria. *vide l.vlt.Cod.de liberis præteritis.* x *l.4.C.de lib.præt.*

omnes similiter ad successionem ab intestato vocabantur, quod & prætores postea sequuti esse videtur: ideo simplex ac simile ius, & in filiis, & in filiab. & in cæteris descendentibus per virilem sexũ personis, nõ solùm iã natis, sed etiã posthumis, introduxit: vt omnes siue sui, siue emancipati sint, vel heredes instituãtur, vel nominatim exheredẽtur: & eundẽ habeãt effectũ circa testamenta parentum suorũ infirmanda, & hereditatẽ auferendam, quẽ filij sui vel emancipati habent, siue iam nati sint, siue adhuc in vtero cõstituti, postea nati sint. Circa adoptiuos autẽ|| filios|| certam induximus diuisionem, quæ in nostra constitutione [a] quam super adoptiuis tulimus, continetur. 6 ¶ Sed si in expeditione occupatus miles testamentum faciat, & liberos suos iã natos, vel posthumos nominatim nõ exheredauerit, sed ||silentio|| præterierit, non ignorans, an habeat liberos: silẽtium eius pro exheredatione nominatim facta valere, constitutionib. [b] principũ cautũ est. 7 ¶ Mater, vel auus maternus, necesse nõ habent liberos suos, aut heredes instituere, aut exheredare [c]: sed possunt eos silentio omittere [d]. nam silentiũ matris, aut aui materni, & cæterorum per matrem ascendentiũ tãtum facit, quantũ exheredatio patris. Neque enim matri filium filiámve, neque auo materno nepotem neptémve ex filia, si eũ eámve heredem non instituat, exheredare necesse est: siue de iure ciuili quęram[9], siue de edicto prætoris, quo|| prætor|| præteritis liberis contra tabulas bonorum possessionem promittit: sed aliud eis adminiculum seruatur, quod paulo post vobis manifestum fiet.

DE HEREDIBVS [e] INSTITVENDIS [f].

Tit. XIIII.

HEREDES instituere permissum est tã liberos homines, quàm seruos [g]: & tã proprios, quàm alienos. Proprios autẽ olim quidem secundũ plurium sententias non aliter, quàm cum libertate, rectè instituere licebat. hodie verò etiã sine libertate, ex nostra [h] constitutione heredes eos instituere permissum est. Quod nõ per innouationẽ induximus, sed quoniam æquius erat, & Atilicino placuisse Paulus suis libris, quos tã ad Masurium Sabinum, quam ad Plautium scripsit, refert. Proprius autẽ seruus etiã is intelligitur, in quo nudam proprietatem testator habet, alio vsumfructũ habente. Est tamen casus, in quo nec cum libertate vtiliter seruus à domina heres instituitur, vt cõstitutione diuorum Seueri & Antonini cauetur, cuius verba hæc sunt: Seruum adulterio maculatum [i], non iure testamento manumissum ante sententiam [k] ab ea muliere videri, quæ rea fuerat eiusdem criminis postulata, rationis est [l]. Quare sequitur, vt in eundem à domina collata heredis institutio, nullius momenti habeatur [m]. Alienus seru[9] etiã is intelligitur, in quo vsumfructum testator habet. 1 ¶ Seruus autẽ à domino suò heres institutus, si quidem in eadem causa mãserit: fit ex testamento liber heresq; ei necessarius. Si verò à viuo testatore manumissus fuerit, suo arbitrio adire hereditatem potest: quia non fit heres necessarius, cum vtrumq; ex domini testamento non cõsequatur. Quod si alienatus fuerit: iussu noui domini adire hereditatẽ debet, & ea ratione per eũ dominus fit heres. nã ipse alienatus, neq; liber neq; heres esse potest, etiã si cum libertate heres institutus fuerit. destitisse enim à libertatis datione videtur dominus, qui eum alienauit. Alienus quoque seruus heres institutus, si in eadẽ causa durauerit, iussu [n] eius domini adire hereditatem debet. Si verò alienatus fuerit ab eo, aut viuo testatore, aut post mortẽ eius, antequã adeat, debet [o] iussu noui domini adire. At si manumissus est viuo testatore, vel mortuo antequam adeat, suo arbitrio adire potest hereditatem. 2 ¶ Seruus etiã alienus post domini mortẽ rectè heres instituitur: quia & cum hereditariis seruis est testamenti factio. Nondũ [p] n. adita hereditas personæ vicẽ sustinet, non heredis futuri, sed defuncti [q]. cũ etiam eius, qui in [r] vtero est, seruus rectè heres instituatur. 3 ¶ Seruus|| autem [s]|| plurium, cum quib. testamẽti factio est, ab extraneo institutus heres, vnicuique dominorum, cuius iussu adierit, pro portione dominij adquirit hereditatem. 4 ¶ Et vnum hominem, & plures vsque in [t] infinitum, quot quis heredes velit facere licet. 5 ¶ Hereditas [u], plerumque diuiditur in duodecim vncias, quæ assis appellatione continentur. Habent autem & hę partes propria nomina ab vncia vsque ad assem hæc [x], sextans, quadrans, triens, quincunx, semis, septunx, bes, dodrans, dextãs, deunx. Non autẽ vtique || semper || duodecim vncias esse oportet. nã tot vnciæ assem efficiunt, quot testator [y] voluerit. & si vnum tantum quis ex semisse (verbi gratia) heredẽ scripserit, totus as in semisse erit. * Neque enim idem [z] ex parte testatus, & ex parte intestatus decedere potest: nisi sit [a] miles, cuius sola voluntas in testando spectatur. Et è cõtrario potest quis in quotcunq; voluerit plurimas vncias suam hereditatem diuidere. 6 ¶ Si plures instituantur heredes: ita demũ in hoc casu partium distributio necessaria est, si nolit testator eos ex æquis partibus heredes esse *. satis enim constat nullis partib. nominatis, ex æquis [b] partib.

a *l. penul. Co. de adopt.*
b *l. 9. cum seq. C. de testa. milit.*
c vt nec liberi parentes *l. 17. C. de inoff.*
d vt ita *l. 4. Cod. de lib. præt.* ad paterna tãtùm testamenta pertineat.
e *28. ff. 5. 6. C. 24.*
f i. qui & qualiter heredes fieri possint.
g *l. 3. 31. D. eo.*
h *l. penul. Cod. de necessar.*
i ἔνοχον ὄντα τῇ μοιχείᾳ. sed alibi, accusatum. *l. 48. §. 2. D. eo.*
k i. cognitionẽ finitam. *l. 12. §. pen. D. qui & à quibus.*
l an aliud, si ab solutus sit? hoc putat. *Vigl. arg. l. 77. §. 4. D. de leg. 2.*
m pœna capitalis in vtrumque cõstituta est hodie. *l. vnic. Cod. de mulier. quæ se.*
n ne onerosæ hereditati inuitum dominum obliget. *Vig.*
o *l. 62. inf. D. de adq. hær.*
p *v. l. 31. inf. D. eod.*
q id. n. vtilius est, quid. n. si nõ posset futurus heres institui? *Vigl.*
r *l. 4. D. eod.*
s *l. 67. D. de adq. hær.*
t modò nõ vagetur voluntas sub incerta dinumeratione. *v. l. 1. §. si autem. D. ad Trebell. & præsertim §. incertis. J. de legatis.*
u *v. l. 13. §. 1. & l. 50. infi. D. eo.*
x hæc, sescũx alij vncia.
y *v. l. 2. §. 2. D. de bon. poss. secund. tab. l. 13. §. 1. ff. eo.*
*
z paganus. *l. 7. D. de reg. iu. l. 7. D. de testam. militis.*
a Immo alius quàm miles *l. 15. D. de inofficioso.*
*
b *l. 9. §. 12. D. eo.*
c *v. l. 9. §. heredes. D. eo.* & grauatos. *l. 124. D. de leg. 1.*
d *l. 17. in prin. D. eod.*
e æqualiter. *VVes.*
f videtur. n. testator ad dupondium descendisse. *Myns.*
g *v. l. 20. D. eo.*
h *l. 78. § 2. D. eo.*
i *l. 13. § 2. D. eod.*
k *d. l. 13. § 3.*
l *l. 13. § 4. D. eo.*
m *v. l. 17. inf. D. eod.*
n *tot. tit. de condit. instit.*
o sed vitio temporis sublato, manet institutio. *l. 34. D. eod.*
p vt vtile per

eos heredes esse [c]. Partib. aũt in quorundam personis expressis, si quis alius sine parte nominatus erit: si quidem aliqua pars assi deerit: ex [d] ea parte heres fit. Et si plures sine parte scripti sunt, omnes in eandẽ partẽ cõcurrunt [e]. Si verò totus as cõpletus sit: ij, qui nominatim expressas partes habent in dimidiã partem vocãtur: & ille vel illi oẽs in alteram dimidiam [f]. Nec interest [g], primus, an medius, an nouissimus, sine parte heres scriptus sit. ea. n. pars data intelligitur [h], quæ vacat. 7 ¶ Videamus, si pars aliqua vacet, nec tamen quisquam sine parte sit heres institutus, quid iuris sit. veluti si tres ex quartis partib. heredes scripti sunt. Et constat vacantẽ partem singulis tacitè pro hereditaria parte accedere [i], & perinde haberi, ac si ex tertiis partib. heredes scripti essent. & ex diuerso, si plures heredes scripti in portionib. sint: tacitè [k] singulis decrescere [l]: vt si (verbi gratia) quatuor ex tertiis partibus heredes scripti sint, perinde habeantur, ac si vnusquisq; ex quarta parte heres scriptus fuisset. 8 ¶ Et si plures vncię, quã duodecim distributę sint: is, qui sine parte institutus est, quod dupondio deest, habebit. Idemq; erit [m] si dupõdius expletus sit, quæ omnes partes ad assem postea reuocantur, quãuis sint plurium vnciarum. 9 ¶ Heres & purè & sub [n] conditione institui potest: ex certo tẽpore, aut ad certum tẽpus nõ potest [o]: veluti, *post quinquennium quam moriar*, vel *ex calendis illis*, vel *vsque ad Calendas illas heres esto.* Deniq; diem adiectũ haberi pro superuacuo [p] placet: & perinde esse, ac si purè heres institutus esset. 10 ¶ Impossibilis [q] cõditio in institutionib. & legatis, necnõ in fideicommissis & libertatib. pro non scripta habetur [r]. 11 ¶ Si plures cõditiones in institutionibus adscriptæ sunt, si quidẽ coniunctim, vt puta *si illud & illud factum fuerit*: omnib. parendum est. si separatim, veluti *si illud aut illud factũ erit*: cuilibet [s]. || conditioni || obtemperare satis est. 12 ¶ Ij, quos nunquam [t] testator vidit, heredes institui possunt. veluti si fratris filios peregrinantes, ignorans qui essent, heredes instituerit. ignorantia enim testantis inutilẽ institutionem non facit.

DE [x] VVLGARI SVBSTITVTIONE.

Tit. XV.

POTEST [y] autem quis in testamento suo plures gradus [z] heredũ facere: vtputa, *Si ille heres non erit, ille heres esto:* & deinceps, in quantũ velit testator: vt nouissimo loco in subsidium vel seruum necessarium herede instituere ||possit.|| 1 ¶ Et plures in vnius locũ possunt substitui, vel vnus in pluriũ, vel singuli in singulorũ, vel inuicẽ ipsi, qui heredes instituti sunt. 2 ¶ Et si [a] ex disparibus partib. heredes scriptos inuicẽ substituerit, & nullam mentionem in substitutione partium habuerit: eas videtur [b] in substitutione partes dedisse, quas in institutione expressit. & ita diuus Pius rescripsit. 3 ¶ Sed [c] si instituto heredi, coherede substituto dato, alius ei substitutus fuerit: diui Seuerus & Antoninus sine distinctione rescripserunt, ad vtrãque partẽ substitutum admitti. 4 ¶ Si [d] seruum alienum quis patremfamilias arbitratus, heredem scripserit: & si heres nõ esset, Mæuium [e] ei substituerit: isq; seruus iussu domini adierit hereditatem: ||Mæuius|| substitutus, in partem admittitur. illa enim verba, *si heres nõ erit*, in eo quidem, quẽ alieno iuri subiectum esse testator scit, sic accipiuntur: si neque ipse heres erit, neq; alium heredẽ effecerit. in eo verò, quẽ patrẽfamilias esse arbitratur, illud significant. si hereditatem sibi, vel ei, cuius iuri postea subiectus esse cœperit, non adquisierit [f]. Idque Tiberius [g] Cęsar in persona Parthenij [h] serui sui constituit.

DE PVPILLARI [i] SVBSTITVTIONE,

Tit. XVI.

LIBERIS suis impuberib. [k], quos in potestate quis habet [l], nõ solùm ita, vt supra diximus, substituere potest: id est, vt si heredes ei nõ extiterint, alius sit eis heres: sed eo amplius, vt si heredes ei existerint, & adhuc impuberes mortui fuerint, sit eis aliquis heres: veluti si quis dicat hoc [m] modo, *Titius filius meus heres mihi esto. Et si filius meus heres mihi nõ erit [n]: siue heres erit, & prius moriatur quã in suam [o] tutelã venerit: tunc Seius heres esto.* quo casu, siquidẽ nõ extiterit heres filius: tũc substitutus patri sit heres. si verò exstiterit heres filius, & ante pubertatẽ decesserit: ipsi filio fit heres substitut[9]. nã morib. [p] institutũ est, vt quũ eius ætatis filij sint, in qua ipsi sibi testamentũ facere nõ possunt: parentes eis faciãt. 1 ¶ Qua ratione excitati etiã cõstitutionẽ [q] posuimus in nostro Codice, qua prospectũ est, vt si qui mente captos [r] habeãt filios, vel nepotes, vel pronepotes cuiuscunq; sexus vel gradus: liceat eis, & si puberes sint ad exemplũ [s] pupillaris substitutionis, certas personas substituere. sin autẽ resipuerint, eandem substitutionem infirmari. & hoc ad exemplum pupillaris substitutionis, quæ postquã pupillus adoleuerit, infirmatur. 2 ¶ Igitur in pupillari substitutione secundũ prẹfatũ

modum

inutile non vitietur. *VVes.*
q *3. Paul. sentẽt. 4. §. 9.*
r i. non vitiat sed vitiatur, q[uia] non præsumitur testator intestatus decedere voluisse. *VVesemb.* aliud in stipulatione & contractib. *vid. l. 31. de oblig. & §. 11. J. de inut. stipul.*
s i. alterutri. *v. l. 13. D. de reb. dub.*
t *l. 11. Cod. eod.*
u Sic vertit Theoph. οἷον εἴ τις ἀδελφὸν ἐπὶ ξένης διάγοντα ἐπαιδοποιήσεν ἔντος, aliud in peregrinis. *l. 1. Cod. eo.*
x *28. D. 6. Co. 25. 26.* vulgaris dicitur ὅτι ἐπὶ παντὸς ἁρμόζει τοῦτο μὲν ἐξωτικοῦ, τοῦτο δὲ καὶ παιδός, *Theoph. J. tit. proxim.* vel quòd à quocumque de quocunque, in quemcunque casum concipi possit, nihil speciale habens. *Bart.*
y *l. 36. D. eod.*
z *l. 36. in prin. ff. eod.*
a *l. 24. D. eod.*
b obserua hoc genus præsumptionis.
c *l. 27. D. eod.*
d *l. 40. D. de hæredib. inst.*
e Mæuium coheredem (*Cantiuncula hic v. l. 40. ff. de hær. inst.*
f *l. 40. l. 41. D. de hær. inst.*
g ad Tit. Vespas. *Alciatus. 1. dispunct. 2. adde Suetonium, Dionem, Martialem*
h huius meminit Martialis.
i quæ fit liberis à patre, cuiusq; vis confertur in id tempus, quo pupilli futuri sunt. i. post mortem patris. *VVesemb.*
k i. si intra pubertatem decesserint. *l. 7. C. eo.*
l his verbi excluduntur emãcipati, spurij, & naturales (nisi sub conditione legitimationis) & matres. *Vigl.*
m *adde aliam formulam ex 2. Caius 4. § 2.*
n hanc formã substituendi βουλγαροπουπιλλαρίαν vocat Theop.
o i. durante tutela *l. 9. § 1. D. de admi. tut.* atque ita impubes.
p *l. 2. D. eo.* nam vulgaris est ex l. 12. tabu. *l. 162. D. de verb. sig.*
q *leg. 9. Codice eod.*
r ἤγουν παραφρονοῦντας. Theo.
s Exemplaris hæc substitutio est, de qua hic & duobus locis in iure. *l. ex facto. 43. D. de vulgari: l. 9. Cod. de impuberibus.*

modum ordinata,duo[a] quodammodo sunt testamenta: alterum patris, alteru filij, tanquam si ipse filius sibi heredē instituisset: aut certè vnum testamentum est duarū causarū, id est duarum hereditatum. 3 ¶ Sin[b] autem quis ita formidolosus sit, vt timeat,ne filius suus pupillus adhuc,ex eo, quod palàm substitutionem acceperit, post obitum eius periculo insidiarum subiaceat: vulgarem quidem substitutionē palàm facere, & in primis testamenti partibus || ordinare || debet: illam autem substitutionē, per quam, si heres exstiterit pupillus, & intra pubertatē decesserit,substitutus vocatur: separatim in inferioribus partibus[c] scribere, eamq; partem proprio lino[d], propriaq; cera consignare:& in priore parte testamenti cauere,ne inferiores tabulæ viuo filio & adhuc impubere aperiantur[e]. Illud palam est,non ideo minus valere substitutionem impuberis filij, quòd in eisdem tabulis scripta sit, quibus sibi quisque heredem instituisset: quamuis pupillo hoc periculosum sit. 4 ¶ Non solùm autem heredibus institutis impuberib. liberis ita substituere parentes possunt, vt si heredes eis extiterint,& ante pubertatem mortui fuerint, sit eis heres is, quem ipsi voluerint: sed etiam exheredatis[f]. Itaque eo casu,si quid||exheredato|| pupillo ex hæreditatibus,legatisve, aut donationibus propinquorum atque amicorum adquisitum fuerit: id[g] omne ad substitutum pertinebit. Quæcunque diximus de substitutione impuberum liberorum, vel heredum institutorū, vel exheredatorum:eadem etiam de posthumis[h] intelligimus. 5 ¶ Liberis autē suis testamentum nemo facere potest, nisi & [i] sibi faciat.nam pupillare testamentum, pars[k] & sequela est paterni testamenti:adeò,vt si patris testamētum non valeat:nec filij quidem valebit. 6 ¶ Vel [l] singulis liberis, vel ei, qui eorum nouissimus impubes morietur, substitui potest singulis quidem, si neminem eorum intestatum decedere voluerit: nouissimo, si ius legitimarum hereditatum integrum inter eos custodiri velit. 7 ¶ Substituitur autem impuberi aut nominatim,veluti *Titius*: aut generaliter, vt[m] *quisquis mihi heres erit*. Quibus verbis vocantur ex substitutione, impubere mortuo filio, illi,qui & scripti sunt heredes,& exstiterunt, & pro qua parte heredes facti sunt. 8 ¶ Masculo igitur vsque ad quatuordecim[n] annos substitui potest: fœminæ vsque ad duodecim annos. & si hoc tempus excesserint,substitutio euanescit. 9 ¶ Extraneo[o] verò, vel filio puberi heredi instituto, ita[p] substituere nemo potest, vt si heres exstiterit, & intra aliquod tempus decesserit, alius ei sit heres: sed hoc solùm permissum est, vt eum per fideicommissum testator obliget,alij hereditatem eius,vel totam, vel pro parte restituere, quod ius quale sit,suo loco trademus.

QVIBVS[q] MODIS TESTAmenta infirmentur.

Tit. XVII.

TESTAMENTVM iure[r] factum vsque eò valet,donec rumpatur,irritúmve fiat. 1 ¶ Rumpitur autem testamentum, cum in eodem statu manente testatore , ipsius testamenti ius vitiatur. Si quis enim post factum testamentū[s] adoptauerit sibi filium per Imperatorem, eum, qui est sui iuris: aut per prætorem secundum nostram cōstitutionem,eum qui potestate parentis fuerit: testamentum eius rumpitur, quasi adgnatione sui heredis. 2 ¶ Posteriore quoque testamento, quod[t] iure perfectum est, superius[u] rumpitur[x] nec interest,exstiterit aliquis heres ex eo, an nō. hoc enim solū spectatur,an aliquo casu existere potuerit. Ideoque si quis aut noluerit heres esse, aut viuo testatore, aut post mortē eius ante quàm hereditatē adiret,decesserit, aut conditione,sub qua heres institutus est, defectus sit: in his casibus paterfamilias intestatus moritur. Nam & prius testamentum non valet,ruptum à posteriore : & posterius æquè nullas habet vires,cùm ex eo nemo heres exstiterit. 3 ¶ Sed & si[y] quis priore testamento iure perfecto , posterius æque iure fecerit: etiam si ex certis[z] rebus in eo heredem instituerit: superius tamen testamentum sublatum esse, diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. cuius constitutionis verba || & hic|| inseri iussimus, quum aliud quoque præterea in ea constitutione expressum sit. Imperatores Seuerus & Antoninus Cocceio Capano: Testamentum secundo loco factum, licèt in eo certarū rerum heres scriptus sit,perinde iure valere[a],ac si rerum mentio facta non esset:sed & teneri heredē scriptum,vt contentus rebus sibi datis , aut suppleta quarta ex lege Falcidia[b], hereditatē restituat his, qui in priore testamēto scripti fuerant,propter inserta fideicommissi verba: quibus vt valeret prius, testamentum expressum est: dubitari non oportet. Et ruptum quidē testamentum hoc modo efficitur. 4 ¶ Alio autē modo testamenta iure facta infirmantur:veluti cùm is, qui fecit testamentum, capite[c] deminutus sit.quod quibus modis accidat, primo libro retulimus. 5 ¶ Hoc autē casu irrita fieri testamenta dicuntur: quū alioqui & quæ rumpuntur,irrita fiant: & ea,quæ statim ab initio non iure fiunt,irrita sint.sed & ea , quæ iure facta

a principale & pupillare scilicet dixi ad l. pen. ff. test. quēad. & tamen vnum.l. 20. D. eo. vide l. 20. §. 4. D. eod.
b 2. Caius 4. §. 3.
c i. ima cera Suet. in Iulio ca. 15. in extrema pagina 2. Caius 4. §. 3.
d vide Paulū 3. sentent. 25. §. 5.
e sed cū pubes obierit. Talis est cautio in l. vl. D. ad Trebell.
f 1. §. 2. ff. eo. Vlp. 23. §. 8. Theoph. hic.
g Imò id solùm quodā testatore profectum est l. 41. §. pen. D. de milit. test.
h l. 2. D. eod.
i l. 2. §. prius. D. eod. non tamen cōuerta scriptura nocebit:si modò substitutioni coniunctim adhæreat institutio: quippe inter coniuncta ἀμέσως penè nihil præcedere aut sequi videtur. Vigl.
k l. 38. in fin. ff. eo.
l l. 37. D. eod.
m l. 3. l. 5. 8. §. 1. l. 10. in prin. l. 24. §. D. eo.
n v. l. 7. D. eo.
o Extraneus non erit, si eum adoptet l. 2. ff. eod.
p i. post pubertatem. [n] nisi miles l. 15. D. eod.
q 28. D. 3.
r i. ritè l. 6. in pr. D. de falsis.
s l. 8. D. eo. l. alias. §. pen. D. eod.
u Cur ita? v. l. 1. §. 1. ff. secund. tab.
x Ipso iure: vt superflua sit Notariorū cautio, qua prioris reuocationem secundo ingerūt. Vigl.
y l. 29. ff. ad Treb.
z In quibus testatorem tantū derogasse priori testamento, quis arbitrari posset. Vigl.
a l. 1. §. 4. l. 10. D. de her. inst.
b quæ ad hæc cōmissa ex Pegasiano: ad donationes causa mortis, ex cōst. D. Seueri: ad intestati causam, ex cōstit. Antonini producitur. Cuiac.
c l. 6. §. irritum D. eod.
d l. 12. D. eod.
e quæ negatur ei, qui ius testādi nō habet. 1. §. 5. D. secundū tab.
f Imò posse videtur. l. 29. D.

sunt,& postea per capitis deminutionē irrita fiunt, possumus nihilominus rupta dicere. Sed quia sanè comodius erat singulas causas singulis appellationibus distingui: ideo quędā nō iure facta dicuntur,quædam iure facta rūpi, vel irrita fieri. 6 ¶ Non tamē per omnia inutilia sunt ea testamēta,quę ab initio iure facta,per capitis deminutionē irrita facta sunt. nam si septē testiū signis signata sunt: potest scriptus heres[d] secundò tabulas testamēti bonorum possessionē agnoscere. si modo defunctus: & ciuis Romanus, & suę potestatis mortis tēpore fuerit.Nam si ideo irritū factū sit testamētum,quia ciuitatē,vel etiam libertatē testator amisit,aut quia in adoptionē se dedit,& mortis tēpore in adoptiui patris potestate sit: non potest scriptus heres secūdum tabulas bonorum possessionē petere[e]. 7 ¶ Ex eo autē solo non[f] potest infirmari testamētum,quod postea testator id noluerit valere:vsq; adeò,vt & si quis post factū prius testamētū posterius facere cœperit:& aut mortalitate præuētus,aut quia eum eius rei pœnituit,id nō perfecerit: diui Pertinacis oratione[g] cautū sit,ne aliàs tabulæ priores iure factæ,irritę fiāt,nisi sequētes iure ordinatę & perfectę fuerint:nam imperfectum[h] testamētum sine dubio nullū est. 8 ¶ Eadē oratione expressit, non admissurum se hereditatē eius, qui litis[i] causa principē reliquerit heredē: neq; tabulas non legitimè factas,in quib. ipse ob eam causam heres institutus erat probaturum: neq; ex nuda voce heredis nomen admissurum: neque ex vlla scriptura, cui iuris auctoritas desit,aliquid adepturum. Secundùm hoc diui Seuerus & Antoninus sæpissimè rescripserūt. Licèt enim(inquiunt) legibus soluti simus,attamen[k] legibus viuimus.

DE[l] INOFFICIOSO TESTAMENTO.

Tit. XVIII.

QVIA plerumq; parentes sine causa[m] liberos suos exhæredant, vel omittunt: inductū est,vt de inofficioso testamento agere possint liberi, qui queruntur, aut inquè se exhæredatos, aut inique præteritos: hoc[n] colore, quasi non sanę mētis fuerint,cùm testamentum ordinarēt. Sed hoc dicitur,nō quasi verè furiosus sit, sed rectè quidē fecerit testamētū, non aut ex officio pietatis. Nā si verè furiosus sit[o], nullū testamentum est. 1 ¶ Non autē liberis tantùm permissum est testamentum parentum inofficiosum accusare, verùm etiā liberorum parentib.[p] Soror autē & frater[q] turpibus personis scrip tis heredib. ex sacris constitutionibus prælati sunt. Nō ergo cōtra omnes heredes agere possunt. Vltra[r] fratres igitur & sorores cognati nullo modo aut agere possunt , aut agentes vincere. 2 ¶ Tam autē naturales[s] liberi,quā secundum nostræ cōstitutionis[t] diuisionē adoptati, ita demū de inofficioso testamēto agere possunt, si[u] nullo alio iure ad defuncti bona venire possint. Nam qui ad hereditatē totā vel partē eius alio iure veniunt, de inofficioso agere nō possunt. Posthumi quoq;,qui nullo alio iure venire possunt. de inofficioso agere † possunt. 3 ¶ Sed hęc ita accipienda sunt, si nihil eis penitus à testatoribus testamēto relictū est.quod nostra[x] constitutio ad verecūdiā naturę introduxit.Sin verò quantacunq; pars hereditatis vel res eis fuerit relicta: de inofficiosi querela quiescēte,id, quod eis deest, vsq; ad quartam legitimę partis[y] repleatur[z]. licèt nō fuerit adiectū boni viri[a] arbitratu debere eam cōpleri[b]. 4 ¶ Si tutor nomine pupilli,cuius tutelā gerebat,ex testamēto patris sui legatū acceperit,cū nihil erat ipsi tutori relictū à patre suo: nihilominus poterit nomine suo de inofficioso patris testamēto agere[c]. 5 ¶ Sed si ē contrario pupilli nomine cui nihil relictū fuerat, de inofficioso egerit, & superatus est ipse || tutor ||, quod sibi in testamēto eodē legatum relictū est, non[d] amittit. 6 ¶ Igitur quartam † quis debet habere,vt de inofficioso agere non possit: siue iure hereditario,siue † iure legati,vel fideicōmissi: vel si mortis causa ei quarta donata fuerit,vel inter viuos:in iis tantùmodo casibus,quorū mentionem facit nostra cōstitutio: vel aliis modis, qui ||in nostris|| constitutionibus continētur. Quod autē de quarta diximus,ita intelligēdum est: vt siue vnus fuerit,siue plures, quibus agere de inofficioso testamento permittitur: vna quarta eis dari possit, vt ea pro rata eis distribuatur[e].

DE HEREDVM QVALITATE, & differentia.

Tit. XIX.

¶ *Diuisio heredū* ¶ *De heredibus necessariis* 2 ¶ *De suis heredibus.* 3 ¶ *De extraneis. Qui sunt heredes extranei.* 4 *De testamenti factione.* 5. *De iure deliberandi, & beneficio Inuentarij.* 6. *De acquirenda vel amittenda hereditate.*

HEREDES autem aut necessarij dicuntur, aut sui & necessarij , aut extranei. 1 ¶ Necessarius heres est seruus heres institutus. Ideoque sic appellatur , quia siue

de testam.
g cuius meminit Capitolinus in Pertinace.
h Imperfectus actus nihil operatur. Imperfecta , iure pro nullis habentur. i l. vlt. D. qui testamentum l. 91. D. de her. instit.
k l. 3. C. de testā. l 5. D. 2. 3. C. 28.
m i. ex iniusta, cui nō assentiendum l. 4. D. eo.
n l. 2. D. eo.
o quia nulla impugnādi eius testamēti causa cōmodior, cessat. n. iniuriarum post mortem. VVes.
o l. 16. in. ff. qui testā. fac.
p l. 1. l. 1. D. eo.
q vtrinq. coniūctus, non vterinus. l. 27. Cod. eo.
r l. 21. Co. eo.
s legitimati, vide quæ notaui ad Nouell. 89. c. vlt.
t leg. pen. Cod. de adopt.
u est. n. subsidiaria l. 4. §. scimus. C. de liber. præt.
†. si præteriti, agnatione rumpunt testamentum: exheredari non possunt, cùm nulla sit in eis ingratitudinis suspicio. v. §. 1. §. de exhared.
x 30. Cod. eo.
y singulis, sua portio in quadrante vel triēte vel semisse legitimæ partis relinquēda est.
z Conditione ex l. 30. & l. 36. quæ vulgo actio ad supplementum legitimæ vocatur.
a quod olim adiici, vel intelligi, necessariū erat. l. 36. in pr. C. eod.
b nec. n. prohiberi aut grauari potest l. 35. 36. C. eod. Cur ita? c v. l. 22. D. de his quibus vt ind. v. l. 30. D. eod.
d l. 22. D. de his quib. vt indignis.
† quæ hodie vt aucta sit. v. Nouell. 18. ca. 1. 22. c. 48. 39. cap. 1.
† hodie iure institutionis quæ ta relinquenda est. Nou. 115. ca. 3. in pr. & c. 5.
e addendū hāc conditionem ad supplementum non quinquennio (vt querelam) sed 30. annis præscribi. l. as. l. 34. C. eo. Dec. consil. 303. Vigl. Mynf. contra Bartol. addendum etiam quo ad Institutionem hæredis (filio iniustè præterito vel exheredato) irritum esse testamentum: legata verò & cætera firma manere. Authent. ex causa. C. de liber. præt. Nouell. 115. c. 3. §. si autem §. si vero.

velit [a], siue nolit, omnino post mortem testatoris protinus liber & necessarius heres fit. Vnde qui facultates suas suspectas habent: solent seruũ suum primo aut secundo aut etiam vlteriore gradu heredem instituere: vt si creditoribus satis nõ fiat, potius eius heredis bona, quàm ipsius testatoris à creditoribus possideantur, vel distrahantur, vel inter eos diuidãtur. Pro hoc tamẽ incõmodo, illud ei commodũ pręstatur: vt ea, quæ post mortem patroni sui sibi adquisierit, ipsi reseruentur. Et quamuis bona defuncti non sufficiant creditoribus: ||iterum|| tamen ex ea causa res eius, quas sibi adquisierit, non veneunt. 2 ¶Sui [b] autem & necessarij heredes sunt, veluti filius, filia, nepos neptísve ex filio, & deinceps cæteri liberi, qui in potestate [c] morientis modo fuerint. Sed vt nepos, nesptísve sui heredes sint, non sufficit eum eáve in potestate aui mortis tempore fuisse: sed opus est, vt pater eius viuo patre suo desierit suus heres esse, aut morte interceptus, aut qualibet alia ratione liberatus à patris potestate: tunc enim nepos neptísve in locum patris sui succedit. Sed sui quidem heredes ideo appellãtur, quia domestici heredes sunt, & viuo quoq; patre quodãmodo [d] domini existimãtur. Vnde etiã si quis intestatus moriatur: prima [e] causa est in successione liberorum [f]. Necessarij verò ideo dicũtur, quia omnino, siue [g] velint, siue nolint, tam ab intestato, quã ex testamento ||ex lege duodecim tabularum|| heredes fiunt. sed his prætor [h] permittit [i] volentibus abstinere hereditate: vt potius parentis, quàm ipsorum bona similiter à creditoribus possideantur. 3 ¶Cæteri, qui testatoris iuri subiecti nõ sunt, extranei [k] heredes appellãtur. Itaque liberi quoque nostri qui in potestate nostra non sunt, heredes à nobis instituti, extranei heredes nobis videntur. Qua de causa, & qui heredes à matre instituuntur, eodem numero sunt: quia fœminæ in potestate liberos non habent [l]. Seruus quoque heres à domino institutus, & post testamentum factum ab eo manumissus, eodem numero habetur. 4 ¶In extraneis heredib. illud obseruatur [m], vt si cum eis testamenti factio: siue heredes ipsi instituantur, siue hi, qui in potestate eorum sunt. & id duob. [n] temporibus inspicitur: testamenti quidem ||facti|| tempore, vt constiterit institutio: mortis verò testatoris, vt effectum habeat: hoc amplius, & cùm adit hereditatem, esse debet cum eo testamẽti factio, siue purè, siue sub conditione heres institutus sit. nam ius heredis eo [o] maximè tempore inspiciendum est, quo adquirit hereditatem. Medio autẽ tempore inter factum testamentũ & mortem testatoris, vel conditionem institutionis existentẽ, mutatio iuris non [p] nocet heredi: quia (vt diximus) tria tempora inspici debent. Testamenti autem factionem non solùm is habere videtur, qui testamentũ facere potest: sed etiam qui ex alieno testamento vel ipse capere potest, vel alij adquirere, licèt non possit facere testamentum [q]. Et ideo furiosus, & mutus [r], & posthumus [s], & infans, & filiusfamilias, & seruus alienus testamenti factionem habere dicuntur. Licet enim testamentũ facere non possint, attamen ex testamento vel sibi, vel alij adquirere possunt. 5 ¶Extraneis [t] autẽ heredib. deliberandi potestas est [u] de adeunda hereditate, vel non adeunda. Sed siue is, cui abstinẽdi potestas est, immiscuerit [x] se bonis hereditatis: siue extraneus, cui de adeũda hereditate liberare licet, adierit: postea relinquendę hereditatis facultatẽ nõ [y] habet, nisi minor [z] sit viginti quinq; annis. Nã huius ætatis hominibus, sicut in cæteris omnibus causis deceptis: ita & si temerè damnosam hereditatem susceperint, prætor succurrit. 6 ¶Sciendum ėst tamen diuum Hadrianum etiã maiori vigintiquinque annis veniam dedisse, cùm post aditam hereditatem grande ęs alienum, quod aditæ hereditatis tempore latebat, emersisset. Sed hoc quidem diuus Hadrianus cuidam speciali beneficio præstitit [a]. diuus autem Gordianus postea militibus tantummodo hoc cõcessit. Sed nostra beneuolentia cõmune omnibus subiectis imperio nostro hoc beneficium præstitit: & constitutionẽ [b] tam æquissimam, quàm nobilissimã scripsit: cuius tenorem si obseruauerint homines, licet eis adire hereditatem, & in tantum teneri, quãtum valere bona hereditatis contingit: vt ex hac causa neque deliberationis auxilium sit eis necessarium, nisi omissa obseruatione nostræ constitutionis, & deliberãdum existimauerint, & sese veteri grauamini aditionis supponere maluerint. 7 ¶Item extraneus heres testamento institutus, aut ab intestato ad legitimam hereditatem vocatus, potest aut pro herede gerendo, aut etiam nuda volũtate suscipiendæ hereditatis heres fieri. Pro herede autem gerere quis videtur [c], si rebus hereditariis tanquam heres vtatur, vel vendendo res hereditarias, vel prędia colendo locãdóve, & quoquo modo voluntatem suam declaret vel re, vel verbo de adeunda hereditate: dummodo sciat eum, in cuius bonis pro herede gerit, testatum intestatúmve obiisse [d], & se ei heredem esse. ¶Pro [e] herede enim gerere, est pro domino gerere. veteres.n. heredes pro dominis appellabãt. Sicut autẽ nuda volũtate extraneus heres fit: ita contraria [f]

x Immiscere hæreditati se & necessarij dicuntur, quemadmodum extranei adire *l.3.§.scio l.7.§. nõ solũ ff.de minorib.l.14.§.plerique.ff.de religiosis.l.5.§.qui sunt ff.si quis omissa.l.57.ff.de adquir. hæredit.l.5.inf.ff.quod an e.: l.6.§.sed & ff.ad Trebell.l.penult. ff.de sepulc.l.8.l.10.C.de iure delib.l.5.C.si minor se ab hæred.* Ideoque immiscere & abstinere separantur *l.7.§. restitutum ff.de minorib.l.6.§.si filius ... de bonis libert.* Porro in iure se immiscendi hoc notandum est, semper non esse perpetuũ, vt Iason putat, sed perpetuũ dicit, quod tricennio finiatur. *titulo de perpetuis & tẽporalib.act.j.& l. vlt. C. de*

a *l.12.ff. qui testamenta. quod in ius, non est l. 16. C.de iure delib.l. 85.ff.de adq.hær.*
b *l.1. §. suos.ff. de suis.*
c *l.12. in fi ff.qui testam.*
d *l.11.ff.deliber. & posth.v.l.6.§.5. ff.de adq.hær.* Hereditas vt rectè scribit Cassiodorus in Psalm. 2.15.77. ab hero dicta, id est à domino quòd eã iure legitimo dominus possideat. Nec quis interea miretur quòd quæ in heres syllaba producitur, in hero corripiatur. vidẽdus est enim Gellius.12.*cap.3 adde Cuiac. 5. obs.10.in f.*
e *vide l.1.§ 1 & 5.ff.si tabulæ testament.nullæ extabunt vbi dixi.*
f §.1.j *de hæred. quæ ab intest.l.in pr.ff.si tabulæ testamen.*
g *vide l.12.ff.qui testamenta.*
h Ius abstinendi legibus XII. tabularum introductum non fuisse hinc colligitur, vt quo iure liberi erant necessarij §. *eod.* sed iure prętorio *vt hic.* quod & cõfirmatũ est iure ciuili Digestorũ *l.12.ff.de vulgari* & nouissimo Cod.& Nouel. *l. vlt. C.de iure delib.* & ita cõmuniter tenetur: licèt alij *in l.vnica Cod.quãdo nõ petentiũ partes* putẽt ius abstinẽdi iuris esse ciuilis præcisè *vide Pyrrhũ disputationum 10. statim in fine cõmentarij consuetud. Aurelianens.*
i *l.57.in pr.ff. de adq.hær.*
k *l. 12.ff. qui testamenta.*
l & per consequens nec suos *l.4.§.2.ff. contra tabul.*
m *l.49.ff.de hæredib.instit.*
n *l.49. §.1.ff.de hær.instit.*
o *l.62.prin.ff.de hæred.instit.l.52. ff.de leg.2.*
p *l.6.§.solemus. ff.de hæred. instit.*
q vt sit duplex testamenti factio, vna eius faciendi, altera ex eo capiẽdi *l. 16. ff. qui testamẽt.*
r *l. 1. §. 2. ff. de hæredib.instit.*
s *l.4.ff.de liberis.*
t & suis *Cantiũcula.*
u data à Prætore, idq; arbitrario *l.1.ff. de iur. delib.* hodie aliud est *l. vlt.§. sed quia.C.de iur. delib.*

distinatione statim ab hereditate repellitur [g]. Eũ [h], qui surdus vel mutus natus, vel postea factus est, nihil prohibet pro herede gerere, & adquirere sibi hereditatem: si tamen intelligit, quod agit.

DE [i] LEGATIS.

Tit. XX.

¶Continuatio. 1. Definitio 2. ¶ De antiquis generibus legatorum sublatis. 3. Collatio legatorum & fideicommissorum. 4. ¶ De re legata, de re testatoris, heredis, aliena, cuius non est commercium. 5. De re pignerata. De re aliena post testamentum à legatario acquisita 7. De his, quæ non sunt in rerum natura. 8. De eadem re duobus legata. 9. Si legatarius proprietatem fundi alieni sibi legati emerit & vsusfructus ad eum peruenerit. 10 de re legatarij. 11. Si quis rem suam quasi non suam legauerit. 12. De alienatione vel oppignoratione rei legatæ. 13. De liberatione legata. 14. De debito legato creditori. 15. De dote vxori legata. 16. de interitu & mutatione rei legatæ. 17. De Interitu quarundam ex pluribus legatis. 18. De grege. 19. De ædibus 20. De peculio. 21. De rebus corporalibus & incorporalibus 22. De legato generali. 23. De optione legata 24. ¶ Quibus legari potest. 25. Ius antiquũ de personis incertis. 26. & de postumo alieno. 27. Ius nouum de personis incertis, & postumo alieno. 28. De postumo alieno herede instituto. 29. De errore in nomine legatarij 30. De falsa demonstratione. 31. De falsa causa 32. de seruo heredis. 33. de domino heredis. 34. ¶ De modo & ratione legandi. De ordine Scripturæ. 35. De legato post mortem heredis, vel legatarij. 36. Si pœnæ nomine relinquatur, adimatur, vel transferatur.

POST hęc videam[9] de legatis: quę pars iuris extra proposita quidẽ materiã videtur. (nã loquimur de his iuris figuris [k] quib. per vniuersitatẽ [l] res nobis adquirũtur) sed cũ omnino de testamẽtis, & de heredib. q. in testamẽto instituutur, loquuti simus: nõ sine causa sequenti loco potest hæc iuris materia tractari. 1 ¶Legatũ itaq; est [m] donatio quædã à defuncto relicta, ab herede prę standa. 2 ¶Sed olim quidem erant legatorum genera quatuor: per vindicationẽ [n], per damnationem [o], sinendi [p] modo, per præceptionem [q] & certa quædam verba cuique generi legatorum adsignata erant, per quæ singula genera legatorum significabantur. Sed ex constitutionibus diuorum Principum [r] solénitas huiusmodi verborũ penitus sublata est. Nostra autem constitutio, quã cum magna fecimus lucubratione, defunctorũ voluntates validiores esse cupientes, & non verbis, sed voluntatibus eorũ fauẽtes, disposuit, vt omnib. legatis vna sit natura, & quibuscunq; [s] verbis aliquid relictum sit, liceat legatariis id persequi non solùm per actiones personales [t], sed etiam per in rem, & per hypotecariam [u]. Cuius constitutionis perpensum modum ex ipsius tenore perfectissimè accipere possibile est. 3 ¶Sed nõ vsque ad eã constitutionẽ standũ esse existimauimus. Cum enim antiquitatem inuenimus legata quidem strictè concludentem, fideicõmissis autẽ quæ ex voluntate magis descendebant defunctorũ, pinguiorẽ naturam indulgentem: necessarium esse duximus, omnia legata fideicõmissis exæquare [x], vt nulla sit inter ea differentia: sed quod deest legatis, hoc repleatur ex natura fideicommissorũ: & si quid amplius est in legatis, per hoc crescat fideicommissorum natura. Sed ne in primis legũ cunabulis permistim de his exponendo, studiosis adolescentibus quandam introducamus difficultatem operæpretium esse duximus, interim separatim prius de legatis: & postea de fideicommissis tractare, vt natura vtriusque iuris cognita, facile possint permistionem eorum eruditi subtilioribus auribus accipere. 4 ¶Non solùm autẽ [y] testatoris vel heredis [z] res, sed etiã aliena [a] legari potest: ita, vt heres cogatur redimere eam, & præstare: vel si eam [b] non potest redimere, æstimationem eius dare. Sed si talis sit res, cuius commercium non est, ||vel adipisci non potest: || nec æstimatio eius debetur: veluti si campum [c] Martiũ, vel basilicas, vel tẽpla, vel quæ publico [d] vsui destinata sunt, legauerit. nã nullius momenti|| tale|| legatum est. Quod autem diximus alienam rem posse legari: ita intelligendum est [e], si defunctus sciebat alienã rem esse, non si ignorabat. Forsitan enim si sciuisset alienam rẽ esse, nõ legasset. & ita diuus Pius rescripsit. Et verius [f] est ipsum qui agit, id est, legatarium probare oportere, sciuisse alienã rem legare defunctum: non heredem probare oportere, ignorasse alienam: quia semper necessitas probãdi incumbit illi [g] qui agit. 5 ¶ Sed & si rẽ obligatã creditori aliquis legauerit, necesse habet heres ||eam [h] luere [i]. Et || in || hoc quoque casu idem placet, quod in re aliena, vt ita demum luere necesse habeat heres, si sciebat defunctus rem obligatam esse. & ita diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Si tamen defunctus voluerit legatarium luere, & hoc expresserit, non debet heres eã luere. 6 ¶Si res aliena legata fuerit: & eius rei viuo testatore legatarius dominus factus fuerit: si quidem ex causa emptionis [k] ex testamento actione

sinẽdi modo. q per præceptionẽ ita legabatur, Lucius Titius illam rẽ præcipito. *Vlp. 24.§.6. vbi §.11.* recenset quæ res legari poterãt per præceptionẽ. r Constantini, Constãtis & Cõstantij *l.21.C.e.* s *l.2.C.com.de legat.* t *l.1.C.com.de leg.* u duæ priores simul non possunt proponi. *l.1.Co.de furtis.* sed altera alterã elidit. *l.76.§.pen.D.de legat.2.* x *l.1.de leg.1.* y *§.11.j.eo.l.67.§.si rẽ de leg.1.* z *v.l.25.C.cõ.de leg.* a *v.l.10.C.de fideicõ.* b *v.l.30.§.f.de leg.3.* c *l.39.§.f.de leg.1.* d *v.l.34.§.1.de cõtr.empt.* e *v.l.10.C.eo.* f *l.21.de prob.* g *l.4.C.de eden.* h *v.l.6.C.de fideic.* i *Paul.3.sent.§.8.* k i. ex causa nõ lucratiua *l.108.4.de leg.1.*

præscript.30. annorum: & ita intelligenda est Glossa l. vnica Co. quando nõ petentur. *vide Pyrrhũ superiore loco.*
y *Paul.3.sentẽt. 4.§.vlt.*
z cui impuberi, abstẽtionis: puberi, restitutionis in integrum beneficium datur. *v.l.vlt.Co. de repud.hær.*
a ex generali clausula. Si qua mihi iusta causa *l.1.ff.ex quib.caussis maio.*
b *v.l.fin.C.de iure delib.* quæ de inuẽtario conficiendo & eius vtilitate tractat. & quæ ibidem notaui.
c *l.20.in.pr.ff.de adq.hæred. v.l. 1. Co.de repudiãda.*
d *vide l. 1.ff.pro hæred.*
e *vide l.10.ff. de adquir hæredita.*
f *v.l.6. in pr.ff. ad Treb.l.13.ff.de adquir. hæredit.*
g *omnino si extraneus: secus si suus l.vlt.Cod. de repud.*
h *v.l.5.ff.de adquir.hæredit.*
i *30.31.32.33.34. D.6.C.37.*
k causis, speciebus, formis & modis *l.31.in pr. D. de mortis causa.*
l *vide l.37.D.de adq.hær.*
m *l.36.D.de leg. 2.adde l.116. in prin D. de l.1. & Vlp.tit.24.§.1.*
n *Paulũ 3. sentẽ.6.§.7.* Per vindicationẽ ita legatur, Do, lego, capito, sumito siue habeto *Vlp. 24.§.3. vbi §. 7.* vide que res per vindicationẽ legari poterant & ibidem §. 12. differentiã facit res per vindicationem disiunctim, an coniunctim legetur.
o *v.Paul.ibidem §.6.* Per damnationẽ his verbis legatur, Heres meus dãnas esto dare, dato facito Hæredem meũ dare iubeo. *Vlp. 24.§.4.vbi §.8.& 9.* vide res quæ legari poterant per damnationẽ: & ibidẽ §.13. differentiam facit, res per damnationẽ legetur pluribus cõiunctim, an disiunctim.
p *Paul.ibidẽ.§. 11.* sinẽdi modo ita legatur, Heres meus dãnas esto sinere Luciũ Titium sumere illã rẽ, sibiq; habere *Vlp. 24.§.5. vbi §.10.* poterant legari *refert* res quæ

pretium

pretium consequi potest. Si verò ex causa lucratiua[a], veluti ex donatione, vel ex alia simili causa agere non potest. nam * traditum est, duas lucratiuas causas in eundem [b] hominem, & eandem rem concurrere non posse. Hac ratione, si ex duobus testamentis eadem res eidem debeatur: interest, [c] vtrum rem, an æstimationem ex testamento consequutus sit. nam si rem habet, agere non potest, quia habet eam ex causa lucratiua[d]. si æstimationem, agere potest.

7 ¶ Ea quoque res, quæ in rerum natura non est, si [e] modò futura [f] est [g], rectè legatur: veluti fructus, qui in illo fundo nati erunt, aut quod ex illa ancilla natum erit.

8 ¶ Si eadem res duobus legata sit, siue coniunctim, siue disiunctim: si ambo perueniant ad legatum, scinditur [h] inter eos legatum: si alter deficiat (quia aut spreuerit legatum, aut viuo testatore decesserit, vel alio quoquo modo defecerit:) [i] totum ad collegatarium pertinet. Coniunctim autem legatur, veluti si quis dicat, *Titio & Seio hominem Stichum do lego*[k]. disiunctim ita, *Titio hominem Stichum do lego. Seio hominẽ Stichũ do lego.* Sed & si expresserit eundẽ hoĩem Stichũ, æquè disiunctim legatũ intelligitur. 9 ¶ Si cui fundus alienus legat[9] sit, &[l] emerit proprietatẽ deducto vsufructu, & vsusfructus ad eũ peruenerit, & postea ex testamẽto agat: rectè eum agere, & fundum petere, Iulianus ait: quia vsusfructus, in petitione, seruitutis locum obtinet[m]. sed officio iudicis continetur, vt deducto vsufructu, iubeat æstimationem præstari[n]. 10 ¶ Sed si rem legatarij quis ei legauerit, inutile est legatum: [o] quia quod proprium est ipsius, amplius eius fieri nõ potest. & licèt alienauerit eam, non debetur [p] nec ipsa res, nec æstimatio eius. 11 ¶ Si quis rem suam quasi alienam legauerit: valet legatum. nam plus [q] valet quod in veritate [r] est, quàm quod in opinione.[s] Sed & si legatarij esse putauit, valere constat: quia exitum voluntas defuncti habere potest. 12 ¶ Si rem suam legauerit testator, posteáque eam alienauerit [t]: Celsus putat, si non adimendi animo vendidit, nihilominus, deberi. Idémque diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Iidem rescripserunt [u] eum, qui post testamentum factum prædia, quæ legata erant, pignori dedit, ademisse legatum non videri: & ideo legatarium cum herede ||eius|| agere posse, vt prædia à creditore luantur. Si verò quis partem rei legatæ alienauerit: pars, quæ non est alienata, omnino debetur. pars autem alienata ita debetur, si non adimendi animo alienata sit. 13 ¶ Si quis debitori suo liberationem legauerit, legatum vtile est: & neque ab ipso debitore, neque ab herede eius potest heres petere: neque ab alio, qui heredis loco sit. Sed & potest à debitore conueniri, vt liberet [x] eum. Potest etiam quis vel [y] ad tempus iubere, ne heres petat. 14 ¶ Ex contrario, si debitor creditori suo quod debet, legauerit: inutile est legatum, si [z] nihil plus est in legato, quàm in debito: quia nihil amplius per legatum habet. Quòd si in diem [a] vel sub conditione debitum ei purè legauerit: vtile [b] est legatum, propter repræsentationem †. Quòd si [c] viuo testatore dies venerit vel conditio extiterit: Papinianus scripsit, vtile esse nihilominus legatum: quia semel constitit. quod & verum est. Non enim placuit sententia existimantium [d] extinctum esse legatum, quia in eam causam peruenerit, à qua incipere non potest.

15 ¶ Sed si vxori maritus dotem legauerit, valet legatum: quia * plenius [e] est legatum, quam de dote actio. Sed si [f] quam non accepit dotem legauerit: diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, [g] si quidem simpliciter legauerit, inutile esse legatum: si verò certa pecunia, vel certum corpus, aut[h] instrumenta dotis in relegando demonstrata sunt, valere legatum. 16 ¶ Si res legata sine [i] facto heredis perierit [k]: legatario decedit. Et si seruus alienus legatus sine facto heredis [l] manumissus fuerit: non tenetur heres. Si verò heredis seruus legatus sit [m], & ipse eum manumiserit: teneri ipsum Iulianus scripsit. nec interest, sciuerit [n], an ignorauerit à se legatum esse. Sed & si alij donauerit seruũ, & is, cui donatus est, eum manumiserit: tenetur heres quãuis ignorauerit, à se eum legatum esse. 17 ¶ Si quis ancillas [o] cum suis natis legauerit, etiam si ancillæ mortuæ fuerint, partus legato cedunt. Idem est, & si ordinarij serui [p] cum vicariis legati fuerint: quia licèt mortui sint ordinarij, tamen vicarij legato cedunt. Sed si seruus fuerit cum peculio legatus: mortuo seruo, vel manumisso, vel alienato, peculij legatum extinguitur[q]. Idem est, si fundus instructus, vel cum instrumento legatus fuerit. Nam fundo alienato, & instrumenti legatum extinguitur [r]. 18 ¶ Si grex legatus fuerit: & postea [s] ad vnam ouem peruenerit: quod superfuerit, vindicari potest. Grege autem legato etiam [t] eas oues, quæ post testamentum factum gregi adiiciuntur, legato cedere, Iulianus ait. Est autem gregis vnum[u] corpus ex distantibus capitibus, sicut ædium vnum corpus est, ex cohærentibus lapidibus. 19 ¶ Ædibus denique legatis, columnas & marmora, quæ [x] post testamentum, factum adiecta sunt, legato ||dicimus|| cedere. 20 ¶ Si peculium legatum fuerit: sine dubio quicquid peculio accedit, vel decedit viuo testatore, legatarij lucro vel damno est [y]. Quod si post mortem testatoris ante aditam hereditatem ||aliquid|| seruus adquisierit: Iulianus ait[z], si quidem ipsi manumisso peculium legatum fuerit: omne, quod ante aditam hereditatem adquisitum est, legatario cedere, quia huiusmodi legati dies ab adita hereditate cedit. sed si extraneo peculium legatum fuerit: non cedere ea legato, nisi ex rebus peculiaribus auctum fuerit peculium. Peculium autem, nisi legatum fuerit, manumisso nõ debetur[a]: quamuis si viuus manumiserit, sufficit, si non adimatur. & ita diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Iidem rescripserunt, peculio legato, non videri id relictum[b], vt petitionem habeat pecuniæ, quam in rationes dominicas impenderit. † Iidem rescripserunt, peculium videri legatum, cùm rationibus redditis liber esse iussus est, & ex eo reliqua inferre.

21 ¶ Tam [c] autem corporales [d] res legari possunt, quàm incorporales. & ideo quod defuncto debetur, potest alicui legari [e], vt actiones suas heres legatario præstet: nisi exegerit[f] viuus testator pecuniam. nam hoc casu legatum extinguitur. ¶ Sed [g] & tale legatum valet, *damnas esto heres meus domum illius reficere*[h]. vel *illum ære alieno liberare.*

22 ¶ Si generaliter seruus vel res alia legetur: electio legatarij est [i], nisi aliud testator dixerit. 23 ¶ Optionis legatum, ||id est|| vbi testator ex seruis suis, vel aliis rebus optare legatarium iusserat, habebat olim in se conditionem. & ideo, nisi ipse legatarius viuus optasset: ad heredem legatum non transmittebat [k], sed ex constitutione [l] nostra & hoc in meliorem statum reformatum est: & data est [m] licentia heredi legatarij optare ||seruum, || licèt viuus legatarius hoc non fecerit. Et diligentiore tractatu habito, & hoc in nostra constitutione additum est: siue plures legatarij extiterint, quibus optio relicta est, & dissentiat in corpore eligendo: siue vnius legatarij plures heredes ||sint||, & inter se circa optandum dissentiant, alio aliud corpus eligere cupiente: ne pereat legatum (quod plerique prudentium contra beneuolentiam introducebant) fortunam [n] esse huius optionis iudicem, & sorte [o] hoc esse dirimendum, vt ad quem sors venerit, illius sententia in optione præcellat. 24 ¶ Legari autem illis solùm potest, cum quibus [p] testamenti factio est. 25 ¶ Incertis verò personis neque legata, neque fideicommissa olim [q] relinqui concessum erat. Nam ne miles quidem incertę personæ poterat relinquere, vt diuus Hadrianus rescripsit. Incerta autem persona videbatur, quam incerta opinione animo suo testator subiiciebat: veluti si quis ita dicat: *quicunque* [r] *filio meo filiam suam in matrimonium dederit, ei herus meus illum fundum dato.* Illud quoque, quod iis relinquebatur, qui post testamentum scriptum primi consules designati essent: æquè incertæ personæ legari videbatur. & denique multæ aliæ huiusmodi species sunt [s]. Libertas [t] quoque incertæ personæ non videbatur posse dari: quia placebat nominatim [u] seruos liberari. Sub certa verò demonstratione [x], id est, ex certis personis incertæ personæ rectè legabatur: veluti, *ex cognatis meis, qui nunc sunt, si* [y] *quis filiam meam vxorem duxerit, ei heres meus illam rem dato.* Incertis autem personis legata vel fideicommissa relicta, & per errorem soluta [z], repeti non posse sacris constitutionibus cautum erat.

26 ¶ Posthumo quoque alieno inutiliter[a] ||antea|| legabatur. Est autem alienus posthumus, qui natus inter suos, heres testatori futurus non est. Ideóq; ex emancipato filio conceptus nepos, extraneus erat posthumus auo.

27 ¶ Sed nec huiusmodi species penitus est sine iusta emendatione relicta: quum in nostro Codice [b] constitutio posita sit, per quam & huic parti medemur, non solùm in hereditatibus, sed etiam in legatis & fideicommissis: quod euidenter ex ipsius constitutionis lectione clarescit. Tutor autem nec per nostram constitutionem incertus [c] dari debet: quia certo iudicio debet quis pro tutela suæ posteritati cauere. 28 ¶ Posthumus autem [d] alienus heres institui & ante poterat [e], & nunc potest: nisi in vtero eius sit, quæ iure nostro vxor esse non potest. 29 ¶ Si quidem[f] in nomine, cognomine, prænomine ||agnomine|| legatarij testator errauerit: cùm de persona constat, nihilominus valet legatum. Idémque in heredibus seruatur, & rectè. Nomina enim significãdorum hominum gratia reperta sunt: qui si alio quolibet modo intelligantur, nihil interest.

30 ¶ Huic proxima est illa iuris regula *, falsa [g] demonstratione legatum non perimi. veluti si quis ita legauerit, *Stichum seruum meum vernam do lego.* licèt enim non verna, sed emptus sit: si tamen de seruo constat, vtile est legatum. Et conuenienter, si ita demonstrauerit. *Stichum seruum quem à Seio emi*, sitque ab alio emptus: vtile est legatum, si de seruo constat. 31 ¶ Longè magis * legato falsa [h] causa ||adiecta|| non nocet: veluti cum quis ita dixerit, *Titio, quia me absente negotia mea curauit, Stichum do lego*: vel ita, *Titio, quia patrocinio eius capitali crimine liberatus sum, Stichum do lego.* Licèt enim neque negotia testatoris vnquam gesserit Titius, neque patrocinio eius liberatus sit, legatum tamen va-

a v.l.21.§.1.de leg.3.
*
b l.34.§.1.de leg.1.l.17.l.19.in fin. de oblig.
c v.l.48.in fi.D. de furtis.
d nec enim potest nostrũ fieri, quod iam nostrum est. §.14. j.de act.
e v.l.24.de leg.1.
f futura rectè legamus.
g & certè. Paul. 3.sent.6.§.13.
h v.l.85. de leg.1.
i l.1.§.pen.de vsufr.adcresc.
k v.l.142. de verb.sign.
l l.82.§.2.D.de leg.1.
m i. qui hic petitur vsusfructus, est formalis, non causalis vel legati tempore à proprietatis causa separatus erat.
n eius, quod legatario abest: abest autem solius proprietatis pretium. l.82. §.2.de leg.1.
o v.l.13.C.eo.
p Immo debetur. l.1.in fi.de regula Caton.
q Imò, plus nõ valet. v.l.15.D. de adq.hered.
r v.l.9.§.4.D. de iur. & fact. ignor.
s Immo aliud. l.15.de adq.hær.
t idem si pignori vel fiduciæ dederit. Ex eo enim voluntatem mutasse non præsumitur. Paul.3.sent. 6.§.16.l.3.C.de legatis.
u l.3.C.eod.
x pacto, vel acceptilatione, vel redditione instrumenti, reus multo magis exceptione tutus erit. l.3.§.1.3. de lib.leg.
y l.8.§.1.D.de lib.leg.
z v.l.28.in fi. l.29.de leg.1.
a v.l.13.14. de liber.leg.
b Imò inutile. l.82. D. de leg.2. l.5.ff.ad l.Falcid. vbi dixi.
† i. quia debitor vult die præsenti solui.
c l.5.in fi.D.ad falc.
d Paul.l.82.de leg.2. & 140.de verb.oblig. Marcell.l.98.de verb. obl.
*
e l.1.§.2.de dote præleg.
f v.l.21.in fi.ff. de verb.oblig.
g potest enim vel minimus nummus dos esse. l.69.§.4.de iure dot.
h l.3.C.de falsa causa.
i v.l.26.§.1.de leg.1.
k Legato fataliter siue culpa hæredis interempto, legatarij damnum est. Paul.3.sent.6.§.9. l l.35.de leg.1.
m l.112.§.1.de leg.1. n v.l.91.§.2.D.de verb.obl. o v.l.62.de leg.1.
p l.4.de pecul.leg. q l.1.de pecul.leg. r l.1.l.5.de instructo. Imò non extinguitur. l.5. D.de instrumento.
s l.22.de leg.1.
t l.21.de leg.1.
u v.l.30.de vsucap.
x l.41.§.pen. l.44.§.si area.de leg.1.
y vt ita augeatur & minuatur l.65.in princ.de leg.2.
z tempus quo dies legati cedit spectari: si extraneo, mortis tempus. l.8.in fi. de pecul.leg.
a v.l.vnic.C.de peculio eius qui libert.meruit.
b v.l.6.§.pen. de pecul.leg.
† atque ita videtur abrogari. l.23.§.1.de pecul. leg.
c Paul.3.sent.6. §.11.
d v.l.41.in pr. de leg.1.
e l.39.§.3.de leg.1.
f l.75.§.2.de leg.1.
g Paul.3.sent. 6.§.10.
h v.l.108.j.de leg.1.l.49.in fin. de leg.2.
i v.l.2.§.1.de opt.l.25.§.17.D. familiæ.
k hinc apparet à Triboniano detractam negationem. l.19.de opt.
l v.l.2.quando dies.
m l.vlt.C.com. de leg.
n i. sortem.
o d.l.vlt.in pr. Theophilus hîc κλήρῳ ἤτοι λαχμῷ. id est, sorte & micatione. Est enim Glossis λαχμός, Micatio. vt hunc locũ referas ad digitorũ micationẽ.
p l.101.in fi.de leg.1.
q Vlp.tit.24. §.incertæ. Paul. 3.sent.6.§.legatum.13.l.69.§.4. ff.de iure dotium hodie aliud est. l.1.C.de incertis personis.
r aliud est in legato pauperũ. v.l.24.C.de episc.
s Incertus dicitur, quem ignoramus. l.89.in fi. de verb.sig.
t Libertas nominatim testamento relinquenda. dixi ad Vlp.1.§.vlt.
u l.24.D.de manumiss.test.
x hæc duo verba, id est, desunt apud Theophilum.
y adde casum l.5.de re dub.
z Vtque debita naturaliter. v. l.9.C.ad falc.
a Imò vtiliter. l.pen.D.eod.
b i. Veteri cõsentaneum est ea constitutione fuisse inductum, vt & incertæ personæ & alieno posthumo legari possit. VVes. c l.20.l.30.de test.tut. d non alienus. Alc.1.παρ.9. reprehensus à Rob.1.recepta 3. e iure Prætorio non ciuili. Cuiac de testam. * f v.l.4.C. de testam. g v.l.33.de cond.& dem. * h v.l.72.§.falsam.de cond.& demon.

let. Sed si [a] conditionaliter enunciata fuerit causa: aliud iuris est, veluti hoc modo: *Titio si negotia mea curauerit fundum meum do lego.* 32 ¶ An [b] seruo heredis rectè legemus quæritur. & constat purè inutiliter legari, nec quicquam proficere, si viuo testatore de potestate heredis exierit: quia * quod [c] inutile foret legatum, si statim post factum testamentum decessisset testator, hoc nō debet ideo valere, quia diutius testator vixerit. Sub [d] conditione verò rectè legatur ||seruo,|| vt requiramus, an quo tempore dies legati cedit, in potestate hæredis non sit. 33 ¶ Ex diuerso, hærede instituto seruo, quin domino rectè etiam sine conditione legetur, non dubitatur [e]. Nam etsi statim post factum testamentum decesserit testator: non tamen apud eum, qui hæres sit, dies legati cedere intelligitur: cùm hęreditas à legato separata sit: & possit per eum seruum alius hæres effici, si prius, quàm iussu domini adeat, in alterius potestatem translatus sit: vel manumissus ipse hæres efficitur: quibus casibus vtile est legatum. Quod si in eadem causa permanserit, & iussu legatarij adierit: euanescit legatum.

34 ¶ Ante [f] hæredis institutionem inutiliter antea legabatur: scilicet [g] quia testamenta vim ex institutione hæredis accipiunt, & ob id veluti caput atque fundamentum intelligitur totius testamenti hæredis institutio. Pari ratione nec libertas ante hæredis institutionem dari poterat †. Sed quia inciuile esse putauimus [h] scripturæ ordinem quidem sequi. (quod & ipsi antiquitati vituperandum fuerat visum) sperni autem testatoris voluntatem: per nostram constitutionem [i] & hoc vitium emendauimus: vt liceat & ante hæredis institutionem, & inter † medias hæredum institutiones legatum relinquere, & multo magis libertatem cuius vsus fauorabilior est. 35 ¶ Post mortem quoque hæredis aut legatarij simili modo inutiliter legabatur [k]: veluti si quis ita dicat, *cum hæres meus mortuus fuerit*, *do lego.* Item: *pridie* [l] *quam hæres aut legatarius morietur.* Sed simili modo & hoc correximus [m], firmitatem huiusmodi legatis ad fideicommissorum similitudinem præstantes: ne in hoc casu deterior causa legatorum, quàm fideicommissorum inueniatur. 36 ¶ Pœnæ quoque nomine inutiliter ||antea|| legabatur [n], & adimebatur, vel transferebatur. Pœnæ autem nomine legari videtur [o], quod coercendi hæredis causa relinquitur, quo magis aliquid faciat, aut non faciat: veluti si quis ita scripserit: *hæres meus si filiam suam in matrimonium Titio collocauerit*: vel ex diuerso, *si non collocauerit, dato decem aureos Seio*: aut si ita scripserit, *hæres meus si seruum Stichum alienauerit*: vel ex diuerso, *si non alienauerit, Titio decem aureos dato.* Et in tantum hęc regula obseruabatur, vt quàm [p] plurimis principalibus constitutionibus significaretur, nec principem agnoscere, quod ei pœnæ nomine legatum sit. nec ex militis quidem testamento talia legata valebāt, quamuis aliæ militum voluntates in ordinandis testamentis valde obseruabantur: quin etiam nec libertates pœnæ nomine dari posse placebat. eo amplius nec hæredem pœnæ nomine adiici posse, Sabinus existimabat: veluti si quis ita dicat, *Titius hæres esto, si Titius filiam suam in matrimonium Seio collocauerit, Seius quoque hæres esto.* Nihil enim intererat, qua ratione Titius coerceretur, vtrum legati datione, an cohæredis adiectione. Sed huiusmodi scrupulositas nobis non placuit: & generaliter ea, quæ relinquuntur, licèt pœnæ nomine fuerint relicta, vel adempta, vel in aliū translata: nihil distare à cæteris legatis constituimus [q], vel in dando, vel in adimendo, vel in transferendo: exceptis videlicet iis, quæ impossibilia sunt, vel legibus interdicta, aut aliàs probrosa [r]. Huiusmodi enim testamentorum dispositiones valere, secta meorum temporum non patitur.

DE ADEMPTIONE [s] LEGATORVM [t].

TIT. XXI.

De ademptione. 1. *De translatione.*

ADEMPTIO legatorum (siue [u] eodem testamento adimantur, siue [x] codicillis) firma est. sed & siue contrariis verbis [y] fiat ademptio: veluti si quis ita quid legauerit, *do lego*: ita adimatur, *non do, non lego*: siue non contrariis, sed † aliis quibuscumque verbis. 1 ¶ Transferri [z] quoque legatum ab alio ad alium potest: veluti si quis ita dixerit. *hominem Stichum quem Titio legaui, Seio do lego*: siue in eodem testamento, siue in codicillis hoc fecerit. quo casu simul ||&|| Titio adimi videtur, & Seio dari.

DE LEGE [a] FALCIDIA.

TIT. XXII.

a v.l.17.§.pen. de cond. & dem.
b l.20.ff.ad l. Falc.
*
c l.1. de regul. Caton.
d l.86.de cond. & dem.
e adde l.25.de leg.1.
f Paul.3.sent.6. §.2.
g l.1.in fin. de vulgari. l.vlt.de iure cod.
† Vlp.1.§.20.
h v.l.6.de solutionib.
i l.24.C.de testamentis.
† & ita abrogatur quod apud Vlp.1.§.2.
k i. ne ab hærede hæredis legati videatur. Vlpian.24. §.post mortem. Paul.3. sent.6. §.6. Post mortem.
l Paul.3.sent.6. §.6.
m l.11.Cod.de contr.stip.l.vn.C. vt act ab hæred.
n Vlp.tit.24. §.pœnæ causa.17 sic enim libertas alterius videbatur minui. arg. l.71.§.2. de cond.& dem. sed & legata hæredis odio dari minimè consentaneum, sed nec ab eo pendere. Theoph. Hotom.
o de quo extat exemplum apud Horat. 2. serm.3.
p quæ non extant.
q v.l.vnic.C.de his quæ pœnæ.
r Quale est in virgine, ne nubat, & vidua, ne vnquam nubat. v. auth.cui relictum auth.de indicta viduit.
s adde, & translatione legatorum. Agitur.n. hoc titulo de vtrisque: hoc est, ademptione & translatione. §.1.j.eo. & ita quoque apud authorem Eclogæ titulus conceptus est.44.tit.17.
t 34.ff.4.
u Vlp.24.§.29.
x l.pen.§.1.ff.eo.
y & nuda voluntate. l.3.in fi. ff.eod.
† olim eodem modo adimenda erant legata. Vlp.alio loco.
z l.5.ff.eod.
a 35.ff.2.6.C.9. Vlpian.24.§.32. Paul.3.senten.8. 2.Caius 6.
b Lata à Falcidio Trib. pleb. sub Augusto adhuc Triumuiro. App. Dion. Euseb.
c lege XII. Tabularum liberrima erat legandi facultas, Pòst lege Furia cautum fuit, vt ne quis plus 1000. aureis legaret. Dein lege Voconia, vt ne plus legatario relinqueretur, quàm hæredi. Postremò lege Falcidia constitutū, vt ne legatario vltra nouem vncias relinqui posset. Theoph.hic.
d vti quisque paterfamilias Cornificius. v.l.120.de verb.sign.

Scopus & nexus. Ratio huius legis. 1. *De pluribus hæredibus.* 2. *Quo tempore spectatur quantitas patrimonij, ad quam ratio legis Falcidiæ redigitur.* 3. *Quæ detrahuntur ante Falcidiam.*

SVPEREST, vt de lege Falcidia [b] dispiciamus, qua modus nouissimè legatis impositus est. Cùm enim olim lege [c] duodecim tabularum libera erat legandi potestas, vt liceret vel totum patrimonium legatis erogare (quippe ||cùm|| ea lege ita cautum esset: *vti quisque* [d] *legasset suæ rei, ita ius esto*) visum est hanc legandi licentiam coarctare: idque ipsorum testatorum gratia prouisum est, ob id, quod plerumque intestati moriebantur, recusantibus scriptis heredibus pro nullo aut minimo lucro hæreditates adire. Et cum super hoc tam lex Furia [e], quàm lex Voconia [f] latæ sunt, quarum neutra sufficiens ad rei consummationem videbatur: nouissimè [g] lata est lex Falcidia, qua cauetur, ne plus legare liceat, quàm dodrantem totorum bonorum: id est, vt siue vnus heres institutus sit, siue plures, apud eum eósve pars [h] quarta remaneat. 2 ¶ Et cum quæsitum esset, duobus hæredibus institutis (veluti Titio & Seio) si Titij pars, aut tota exhausta sit legatis, quæ nominatim ab eo data sunt, aut supra modum onerata: à Seio verò aut nulla relicta sint legata, aut quæ partem eius dumtaxat in partem dimidiam minuant: an quia is quartam partem totius hæreditatis aut amplius habet, Titio nihil ex legatis, quæ ab eo relicta sunt, retinere liceat, vt quartam partem suæ partis saluam habeat: placuit posse retinere. etenim [i] in singulis hæredibus ratio legis Falcidiæ ponenda est. 3 ¶ Quantitas autem patrimonij, ad quam ratio legis Falcidiæ redigitur, mortis [k] tempore spectatur [l]. Itaque (verbi gratia) si is, qui centum aureorum patrimonium in bonis habeat, centum aureos legauerit: nihil legatariis prodest [m], si ante aditam hæreditatem per seruos hæreditarios, aut ex partu ancillarum hæreditariarum, aut ex fætu pecorum tantum accesserit hæreditati, vt centum ||aureis|| legatorum nomine erogatis, hæres quartam partem hæreditatis habiturus sit: sed necesse est, vt nihilominus quarta pars legatis detrahatur. Ex diuerso, si septuagintaquinque legauerit, & ante aditam hæreditatem in tantum decreuerint bona (incendiis fortè [n], aut naufragiis, aut morte seruorum) vt non amplius, quàm septuagintaquinque ||aureorum substantia,|| vel etiam minus relinquatur: solida legata debentur [o]. Nec ea res damnosa est hæredi, cui liberum est non adire hæreditatem. quæ res efficit, vt sit necesse legatariis, ne destituto testamento nihil consequantur, cum hærede in portione pacisci. 3 ¶ Cùm autem ratio legis Falcidiæ ponitur, ante [p] deducitur [q] æs alienum [r]: item funeris [s] impensa, & [t] pretia [u] seruorum manumissorum: tunc demum in reliquo ita ratio habetur [x], vt ex eo quarta pars apud hæredem remaneat [y], tres verò partes inter legatarios distribuantur, pro rata scilicet portione eius, quod cuique eorum legatum fuerit. Itaque si fingamus quadringentos aureos legatos esse & patrimonij quantitatem, ex qua legata erogari oportet, quadringentorum esse. quarta pars legatariis singulis debet detrahi. Quod si trecentos quinquaginta legatos fingamus: octaua debet detrahi. Quod si [z] quingentos legauerit: initio quinta, deinde quarta detrahi debet [a]. Antè enim detrahendum est, quod extra bonorum quantitatem est, deinde quod ex bonis [b] apud hæredem remanere oportet.

DE FIDEICOMMISSARIIS hæreditatibus, ||& ad senatusconsultum [c] Trebellianum.||

TIT. XXIII.

¶ *Continuatio.* ¶ *Origo fideicommissorum.* 2. ¶ *De fideicommisso hæredis scripti.* 3. ¶ *De effectu restitutionis.* 4. *De SC. Trebelliano.* 5. *De SC. Pegasiano.* 6. *Quibus casibus locus est SC. Trebelliano, vel Pegasiano.* 7. *Pegasiani in Trebellianum transfusio.* 8 *In quibus hæredibus & in quibus fideicommissariis supradicta locum habeant.* 10. ¶ *De fideicommisso hæredis ab intestato.* 11. ¶ *De fideicommisso relicto à fideicommissario.* 12. ¶ *De probatione fideicommissi.*

NVNC transeamus ad fideicommissa. sed prius est, vt de hæreditatibus fideicommissariis videamus. 1 ¶ Sciendum itaque est, omnia fideicommissa primis [d] temporibus infirma fuisse: quia nemo inuitus cogebatur præstare id, de quo rogatus erat. Quibus [e] enim non poterant hæreditatem, vel legata relinquere [f], si relinquebant, fidei committebant eorum qui capere ex testamento poterant ||hæreditatem||. Et ideo fideicommissa appellata sunt, quia nullo vinculo iuris, sed tantum pudore eorum, qui rogabantur, continebantur. Postea diuus Augustus primus, semel iterúmque gratia

e Vlp.tit.1.§.6. tit.28.§.7.
f Cicer.Ver.3.
g Anno vib. 714. Caluino & Pollione Coss.
h v.l.73.in fi.eo.
i l.77.ff.eo
k l.56.in pr.l.73. in pr.ff.eo.
l Præterquam in legato conditionali & rei alienæ. Mynss.
m nisi testator iusserit fructus in falcidiam imputari: & nisi fructus sati vel maturi erāt tēpore mortis. Schneid.
n res perit domino. l.9.C.de pign.
o nisi specialia fuerint. Schneid.
p In hæreditate defuncti nihil esse dicitur, nisi deducto ære alieno & funeris impensa.
q Creditor etiā si sit hęres (si inuentarij beneficio vsus est) præfertur legatario. l.6.C.eod. l.39.§.1.de ver.sig.
r Creditores præferuntur omnibus legatariis defuncti.
s l.pen.de relig. doti vxoris pręferenda. Bart.l.1.ff.solut.
t l.33.ff.eod.
u Libertatis datio minuit patrimonium defuncti. vnde à simili colligūt, Falcidiam non detrahi ex iis legatis.
x Quotiens de modo quartæ retinendæ quęritur, propter periculum plus petendi, officio iudicis omnibus æstimatis, quarta facienda est, quę apud hæredem remaneat: aut certè exigenda est cautio à legatario, vt quòd plus dodrante perceperit restituatur. Paul.3.sent. 8.§.2.
y & legata ad pias causas. Nou. 131.c.12.
z legata quæ excedunt summam bonorum non fiunt nulla. sed pro rata minuuntur.
a non remanebit ex legato ad pias caussas & dotis prælegato: & vetito alienari à legatario ac eius successoribus: si miles testatus: si testator prohibuit detrahi, si id hæres eidem pollicitus, si sciés integra legata soluit, si inuentario non confecto hæreditatē adiit. Schneid.
b Etiam ex fideicommisso particulari. l.2. legato principis. l.4. donatione causa mortis. l.5. inter vir & vx. l.12. mortis capione. l.pen.C.eo. *
c l.36.ff.6.C.48. d i. ante Augustum. v.t.25. e per fideicommissa legibus illudebant. Hieronymus ad Meptianum. f puta in capacibus.

persona-

perſonarum motus, vel quia per ipſius ſalutem rogatus quis diceretur, aut ob inſignem quorundam perfidiam, iuſſit conſulibus auctoritatem ſuam interponere. Quod quia iuſtum videbatur, & populare erat: paulatim conuerſum eſt in aſſiduam iuriſdictionem: tantúſque eorum fauor factus eſt, vt paulatim etiam [a] prætor proprius crearetur, qui de fideicommiſſis ius diceret, quem fideicommiſſarium appellabant. 2 ¶ In primis igitur ſciendum eſt, opus eſſe, vt aliquis recto iure teſtamento hæres inſtituatur: eiúſque fidei committatur, vt eam hæreditatem alij reſtituat[b]. alioqui * inutile eſt teſtamentum, in quo nemo hæres inſtituitur [c]. Cùm igitur aliquis ſcripſerit, *Lucius Titius hæres eſto*: poteſt adiicere, *rogo te Luci Titi, vt cùm primùm poteris hæreditatem meam adire, eam Caio Seio reddas reſtituas.* ¶ Poteſt autem quiſque & de [d] parte reſtituenda hæredem rogare.

¶ Et liberum eſt, vel purè [e], vel ſub [f] conditione relinquere fideicommiſſum, vel ex certo die. 3 ¶ Reſtituta autem hæreditate, is quidem, qui reſtituit, nihilominus hæres permanet [g]: is verò qui recipit hæreditatem, aliquando hæredis, aliquando legatarij loco habetur. 4 ¶ Et Neronis quidem temporibus Trebellio Maximo & Annæo Seneca conſulibus [h], ſenatuſconſultum factum eſt [i]: quo cautum eſt, vt ſi hæreditas ex fideicommiſſi cauſa reſtituta ſit: omnes actiones, quæ iure ciuili hæredi, & in hæredem competerent, ei & in eum darentur, cui ex fideicommiſſo reſtituta eſſet hæreditas [k]. Poſt quod ſenatuſconſultum prætor vtiles actiones ei, & in eum qui recepit hæreditatem, quaſi hæredi, & in hæredem dare cœpit. 5 ¶ Sed quia hæredes ſcripti, cùm aut totam hæreditatem, aut penè totam plerunque reſtituere rogabantur, adire hæreditatem ob nullum vel minimum lucrum recuſabant, atque ob id extinguebantur fideicommiſſa: poſtea Veſpaſiani Auguſti temporibus, Pegaſo & Puſione conſulibus [l], ſenatus cenſuit: vt ei, qui rogatus eſſet hæreditatem reſtituere, perinde liceret quartam partem retinere, atque ex lege Falcidia ex legatis retinere conceditur. Ex ſingulis quoque rebus quæ per fideicommiſſum relinquuntur, eadem retentio permiſſa eſt. ¶ Poſt quod ſenatuſconſultum ipſe hæres onera hæreditaria ſuſtinebat. Ille autem qui ex fideicommiſſo recipiebat partem hæreditatis, legatarij partiarij loco erat, id [m] eſt, eius legatarij, cui pars bonorum legabatur, quæ ſpecies legati, partitio [n] vocabatur: quia cum hærede legatarius partiebatur hæreditatem. Vnde quæ ſolebant ſtipulationes inter [o] hæredem & partiarium legatarium interponi [p]: eædem interponebantur inter eum, qui ex fideicommiſſo recepit hæreditatem, & hæredem: id [q] eſt, vt lucrum & damnum hæreditarium pro [r] rata parte inter eos commune eſſet. 6 ¶ Ergo ſiquidem non plus, quàm dodrantem hæreditatis ſcriptus hæres rogatus ſit reſtituere: tunc ex Trebelliano ſenatuſconſulto reſtituebatur hæreditas, & in vtrunque actiones hæreditariæ pro rata parte dabantur: in hęredem quidem iure ciuili: in eum verò, qui recipiebat hæreditatem, ex SC. Trebelliano tanquam in hæredem. At ſi plus, quàm dodrantem, vel etiam totam hæreditatem reſtituere rogatus eſſet: locus erat Pegaſiano SC. & hæres, qui ſemel adierat hæreditatem (ſi modo [ſ] ſua voluntate adierat) ſiue retinuerat quartam partem, ſiue retinere noluerat: ipſe vniuerſa onera hæreditaria ſuſtinebat. Sed quarta quidem retenta, quaſi partis & [t] pro parte ſtipulationes interponebantur, tanquam inter partiarium legatarium & hæredem. ſi verò totam hæreditatem reſtitueret, emptæ & venditæ hæreditatis ſtipulationes interponebantur. Sed ſi recuſabat ſcriptus hæres adire hæreditatem ob id, quod diceret eam ſibi ſuſpectam eſſe, quaſi damnoſam: cauebatur Pegaſiano SC. vt deſiderante eo, cui reſtituere rogatus eſſet, iuſſu prætoris adiret [u], & reſtitueret hæreditatem, perindéque ei & in eum, qui reciperet hæreditatem, actiones darentur, ac iuris eſt ex Trebelliano SC. quo caſu nullis ſtipulationibus eſt opus: qui ſemel & huic, qui reſtituit, ſecuritas datur, & actiones hæreditariæ ei & [x] in eum transferuntur, qui recipit hæreditatem, vtroque Senatuſc. in hac ſpecie concurrente. 7 ¶ Sed quia ſtipulationes ex Senatuſc. Pegaſiano deſcendentes, & ipſi antiquitati diſplicuerunt, & quibuſdam caſibus captioſas [y] eas homo excelſi ingenij Papinianus appellat, & nobis in legibus magis ſimplicitas [z], quàm difficultas placet: ideo omnibus nobis ſuggeſtis tam ſimilitudinibus, quàm differentiis vtriuſque ſenatuſconſulti: * placuit, exploſo ſenatuſconſulto Pegaſiano, quod poſtea ſuperuenit, omnem auctoritatem Trebelliano ſenatuſconſulto præſtare, vt ex eo fideicommiſſariæ hæreditates reſtituantur: ſiue habeat hæres ex voluntate teſtatoris quartam [a], ſiue plus, ſiue minus, ſiue nihil penitus: vt tunc quãdo vel nihil, vel minus quarta apud eum remanet, liceat ei vel quartam, vel quod deeſt, ex noſtra auctoritate retinere, vel repetere ſolutum[b], quaſi ex Trebelliano ſenatuſconſulto: pro rata portione actionibus, tam in hęredem, quàm in fideicommiſſarium competentibus[c]. ſi verò totam hæreditatem ſponte reſtituerit: omnes hæreditariæ actiones fideicommiſſario, & aduerſus eum competant. Sed etiam id, quod præcipuum Pegaſiani ſenatuſconſulti fuerat, vt quando recuſaret hæres ſcriptus ſibi datam hæreditatem adire, neceſſitas [d] ei imponeretur totam hæreditatem volenti fideicommiſſario reſtituere, & omnes ad eum & contra eum transferre actiones: & hoc tranſpoſuimus ad Senatuſc. Trebellianum, vt ex hoc ſolo neceſſitas hæredi imponatur, ſi ipſo nolente adire, fideicommiſſarius[e] deſideret reſtitui ſibi hæreditatem, nullo nec damno nec commodo apud hæredem remanente. 8 ¶ Nihil autem intereſt, vtrùm aliquis ex aſſe hæres inſtitutus, aut totam [f] hæreditatem, aut pro parte reſtituere rogatur: an ex parte hæres inſtitutus, aut totam eam partem, aut partem partis reſtituere rogatur. Nam & hoc caſu eadem obſeruari præcipimus, quæ in totius hæreditatis reſtitutione diximus. 9 ¶ Si quis vna [g] aliqua re deducta, ſiue præcepta, quæ quartam continet (veluti fundo, vel alia re) rogatus ſit reſtituere hæreditatem: ſimili modo ex Trebelliano ſenatuſconſulto reſtitutio fiet, perinde ac ſi quarta parte retenta, rogatus eſſet reliquam hæreditatem reſtituere [h], ſed illud [i] intereſt, quod altero caſu, id eſt, cùm deducta, ſiue præcepta aliqua re, reſtituitur hæreditas: in ſolidum ex eo ſenatuſconſulto actiones transferuntur: & res, quæ remanet apud hæredem, ſine vllo onere hæreditario apud eum remanet, quaſi ex legato ei adquiſita. altero verò caſu, id eſt, cùm quarta parte retenta rogatus eſt hæres reſtituere hæreditatem, & reſtituit: ſcinduntur [k] actiones, & pro dodrante quidem transferuntur ad fideicommiſſariũ, pro quadrante remanent apud hæredem. Quinetiam licet vna re aliqua deducta, aut præcepta, reſtituere aliquis hæreditatem rogatus ſit, in qua maxima pars hæreditatis contineatur: æquè in ſolidum transferuntur actiones. & ſecum deliberare debet is, cui reſtituitur hæreditas, an expediat ſibi reſtitui. Eadem ſcilicet interueniunt, & ſi duabus pluribúſve deductis præceptíſve rebus, reſtituere hæreditatem rogatus ſit. Sed & ſi certa ſumma deducta præceptáve, quæ quartam vel etiam maximam partem hæreditatis continet. rogatus ſit aliquis hæreditatem reſtituere. idem iuris eſt. Quæ ||autem|| diximus de eo, qui ex aſſe inſtitutus eſt: eadem transferimus & ad eum, qui ex parte hæres ſcriptus eſt. 10 ¶ Præterea inteſtatus [l] quoque moriturus, poteſt rogare eum, ad quem bona ſua, vel legitimo iure, vel honorario pertinere intelligit: vt hæreditatem ſuam totam, partémve eius, aut rem aliquam (veluti fundum, hominem, pecuniam) alicui reſtituat: cùm alioqui legata, niſi ex teſtamento, non valeant. 11 ¶ Eum quoque cui aliquid reſtituitur, poteſt rogare, vt id rurſum alij aut totum, aut partem, vel etiam aliquid aliud reſtituat. 12 ¶ Et quia prima fideicommiſſorum cunabula à fide hæredum pendent, & tam nomen, quam ſubſtantiam acceperunt: ideo diuus Auguſtus ad neceſſitatem iuris ea retraxit. Nuper & nos eundem principem ſuperare contendentes, ex facto, quod Tribonianus vir excellentiſſimus exquęſtore ſacri palatij ſuggeſſit, conſtitutionem [m] fecimus. per quam diſpoſuimus, ſi teſtator fidei hæredis ſui commiſit, vt vel hæreditatem, vel ſpeciale fideicommiſſum reſtituat, & neque ex ſcriptura neque ex quinque teſtium numero (qui in fideicommiſſis legitimis eſſe noſcitur) poſſit res manifeſtari, ſed vel pauciores quàm quinq; , vel nemo penitus teſtis interuenerit: † tunc ſiue pater hæredis, ſiue alius quicunque ſit, qui fidem hæredis elegerit, & ab eo reſtitui aliquid voluerit: ſi hæres perfidia tentus adimplere fidem recuſat, negando rem ita eſſe ſubſequutam, ſi fideicommiſſarius iuſiurandum ei detulerit [n], cum prius ipſe de calumnia iurauerit neceſſe eum habere vel iuſiurandum ſubire, quod nihil tale à teſtatore audiuerit, vel recuſantem ad fideicommiſſi vel vniuerſalis, vel ſpecialis ſolutionem coarctari, ne depereat vltima voluntas teſtatoris fidei hæredis commiſſa. Eadem obſeruari cenſuimus, & ſi à legatario vel fideicommiſſario aliquid ſimiliter relictum ſit. Quod ſi is, à quo relictum dicitur, ||poſtquam negauerit,|| confiteatur quidem aliquid à ſe relictum eſſe, ſed ad legis ſubtilitatem recurrat: omnino ſoluere cogendus eſt.

DE SINGVLIS REBVS PER fideicommiſſum relictis.

TIT. XXIIII.

Summa 1. quæ relinqui poſſunt. 2. De libertate. 3 De verbis fideicommiſſorum.

POTEST tamen quis etiam ſingulas res per fideicommiſſum relinquere: veluti fundum, argentum, hominem, veſtem, ||&|| pecuniam numeratam: & vel ipſum hæredem rogare, vt alicui reſtituat, vel legatarium [o], quamuis à legatario legari non poſſit †. 1 ¶ Poteſt autem non [p] ſolùm proprias res teſtator per fideicommiſſum relinquere: ſed & hæredis aut legatarij, aut fideicommiſſarij, aut cuiuſlibet alterius. Itaque & legatarius [q] & fideicommiſſarius non ſolùm de ea re rogari poteſt, vt eam alicui reſtituat, quę ei relicta ſit: ſed etiam de alia, ſiue ipſius, ſiue aliena ſit. ¶ Hoc ſolùm obſeruandum eſt, ne plus quiſquam rogetur alicui reſtituere [r], quam ipſe ex teſtamento ceperit. nam quod amplius eſt, inutiliter relinquitur. ¶ Cùm [ſ] autem aliena res

a v.l.2.§.capt. de orig.iur.
b ſecus ſi tantùm codicillos facere voluit teſtator.§.10.j.e. *
c v.l.14. C.de teſtam.
d v.l.16.§.4.eo.
e l.19.ff.ad Trebell.
f l.13.ff.ad Treb.
g Cur ita? v.l.88.infi.ff.de hær.inſtit.
h ſuffectis ex Kal. Iuliis anno vrbis 814. Nec enim Seneca ordinarius conſul Auſonius in Panegyric.
i l.1.ff.eo.
k ne reſtituenti fides ſua damnoſa fieret. Paul.4 ſent.2.
l quos ſuffectos eſſe conſtat. cũ non reperiantur in faſtis.
m Partiarius legatarius dicebatur is, cui pars bonorum legabatur.
n v.Vlp.2.5.§.15. ea vox legitur. l.164.§.1.de verb.ſig.
o Vlp.illo loco.
p nam alioquin non hæres mero iure, ad onera hæreditatis non tenebatur.
q Partis & pro parte ſtipulationes hæ dicebantur, quæ de lucro & damno communicando ſolebant interponi inter hæredem & legatarium. Vlp.illo loco, quod poſtea extẽtum eſt ad hæredes & fideicommiſſarios. vt hic. Paul 4.ſent.3.§.1. id ita exprimit, Inter hæredem, inquit, & fideicommiſſarium, cui ex Pegaſiano hęreditas reſtituitur, partis & pro parte ſtipulatio interponitur: vt hæredi inſtituto pro quarta actiones, pro cæteris verò portionibus fideicommiſſario competant.
r Paul.4.c.3.§.1.l.2.C.eo.
ſ i.ſpontè.l.45 ff.eod.
t i.quæ de damno & lucro communicãdo interponebantur.Hotom.
u l.4.in prin.ff.eo.l.17.ff.ſi quis omiſſa.
x l.27.§.qui ex Trebell.ad Treb.
y Creditoribus & hæredi præſertim, qui poſt ſtipulationes interpoſitas inter eum & fideicõmiſſariũ, à creditoribus & legatariis commemoratur.l.2.l.de bitor.C.de pactis.l.2.C.de hæreditate vendita: adde Nouel.1.c.1.& 39.in pr.
z §.3.j.de legit.

adgnat.ſucceſſ. *
a variæ ſunt quartæ, vt legitima, Falcidiana, Trebellianica, filij arrogati, concubinæ (de qua Nouell.74.c.5.) Vxoris pauperis, in bonis mariti locupletis.Nou.117.c.5.
b ignorantia facti. l.68. in fin. ff.eod.l.9. C. ad l. falcid. Qui totã hæreditatem reſtituit, cùm quartam retinere ex Pegaſiano debuiſſet, repetere eam non poteſt. Nec enim indebitũ ſoluiſſe videtur, qui plenam fidẽ defuncto præſtare maluit. Paul.4. ſent.3.§.vlt.
c poſt hæreditatem reſtitutã. retenta quarta, nondum ære alieno ſoluto.
d l.11.§.3.ff.de leg.3.
e capax fideicommiſſi, vniuerſalis, & cautione facta hæredi de reſarciendo damno aditæ hæreditatis.Schneid.
f Vlp.25.§.11.
g v.l.13.l.14.ff.ſi quis omiſſa.
h v.l.30.§.multũ intereſt.ff.eo.
i l.3.C.de ſent.paſſis. l.pen.C.de hæredib. inſt. l.ſi legatus. §. multũ.ff.ad Trebell.
k interdum tamen in ſolum fideicommiſſarium datur actio.l.13.§.idem erit.de petit.hær.
l etiam ab inteſtato fideicõmiſſa relinqui poſſunt.l.1.§.hoc autem.l.78.in pr.ff.eod.l.3.C.eod.Vlp.25.§.4.l.13.ff.de inoffi.l.114.§.2.de leg.3.l.89.§.Lucius de leg.2.l.4.C.de codicill.§.1.in pr.j.de codicillis.
m l.vlt.C.de fideic.
† his verbis omnibus vltimarum volũtatum iuribus derogare videtur, quæ requirunt cùm minimum quinque teſtes. l.vlt.in fi.C.de codicil.
n qui iuſiurandũ defert, prius iurare debet de calumnia. l.34.§.2.de iureiur.
o l.5.§.1.de leg.3
† iure veteri. hodie ſecus.v.l.2.in fin.C.comm.de leg.
p Tam noſtras res quàm alienas per fideicõmiſſum relinquere poſſumus Paul.4.ſent.1.§.7. Alienas id eſt ipſius hęredis, legatarii, extranei.2.Caius 8.§.5
q l.50.ff.de leg.2.
r v.l.1.§.ſi is qui.D.ad Treb.
ſ l.2.Caius 7.§.7

per fideicommissum relinquitur: necesse est ei [a], qui rogatus est, aut ipsam redimere & præstare, aut æstimationem [b] eius soluere. 2 ¶ Libertas quoque seruo per fideicommissum dari potest, vt hæres eum rogetur manumittere [c], vel legatarius, vel fideicommissarius. nec [d] interest, vtrum de suo proprio seruo testator roget, an de eo, qui ipsius hæredis, aut legatarij, vel etiam extranei sit. Itaque & alienus seruus redimi & manumitti debet. Quod si dominus eum non vendat: si modo [e] nihil ex iudicio eius, qui reliquit libertatem, recepit: non statim extinguitur fideicommissaria libertas, sed differtur. quia possit tempore procedente, vbicunque occasio serui redimendi fuerit præstari libertas. Qui autem ex fideicommissi causa manumittitur: non testatoris fit libertus, etiam si testatoris seruus sit, sed [f] eius, qui manumittit. At is, qui directo ex testamento liber esse iubetur, ipsius testatoris libertus fit, qui etiam orcinus [g] appellatur. nec alius vllus directo ex testamento libertatem habere potest, quam qui [h] vtroque tempore testatoris fuerit, & quo faceret testamentum, & quo moreretur. Directo autem libertas tunc dari videtur, cum non ab alio seruum manumitti rogat, sed [i] velut ex suo testamento libertatem ei competere vult. 3 ¶ Verba autem fideicommissorum hæc maximè in vsu habentur, *peto, rogo, volo, mando, fidei tuæ committo* [k]. quæ perinde singula firma sunt, atque si omnia in vnum congesta essent.

Res nostræ per fideicōmissum relictæ, statim alienæ, æstimatæ aut redemptæ præstantur. *Paul.4. sent.1.§.7.*
a hoc est ei vel legatario. *Caius d.§.7.*
b hoc est pretiū eiusdem rei quantum æstimata fuerit. *d.§.7.*
c *v.l.12.§.1.D. de fideic.liber.*
d *v.l.16.D.de fideic.lib.*
e *v.l.5.§.4.D. de his quæ vt indig.*
f Manumissus ex fideicommisso, fit libertus manumittentis. *Vlp.2.§.8.*
g i. orci seu defuncti. *1.Gel.24. χαρωνῖτος. The. Vlp. illo loco.*
h *l.35. de man. testam.*
i *l.19 de man. testam.*
k *l.2.C.comm.de legat. lp.24.§.2.* adde deprecor, iniungo, *Paul.4 sent.1.§.6.* Opto des, credo te daturum. *l.115. ff. de leg.1.* Cupio des. *d.l.1 §.d.§.6* desidero vti des *§.6.l.118.ff.de legat.1.* Exoro vti des. Volo hæreditatem meam Titij esse: ideo

DE [l] CODICILLIS. TIT. XXV.

Origo. 1. efficiens. 2. materia. 3. numerus & solennitas.

ANte Augusti tempora constat codicillorum [m] ius in vsu non fuisse, sed primus Lucius Lentulus (ex cuius persona etiam fideicommissa ||esse|| cœperunt) codicillos introduxit. Nam cum decederet in Africa, scripsit codicillos testamento confirmatos, quibus ab Augusto petiit per fideicommissum, vt faceret aliquid. Et cum diuus Augustus voluntatem eius impleuisset: deinceps reliqui eius auctoritatem sequuti, fideicommissa præstabant: & filia Lentuli legata, quæ iure non debebat, soluit. Dicitur autem Augustus conuocasse sapientes viros, interque eos Trebatium quoque, cuius tunc auctoritas maxima erat, & quæsisse, an posset recipi hoc, nec absonans à iuris ratione codicillorum vsus esset. & Trebatium suasisse Augusto, quod diceret vtilissimum & necessarium [n] hoc ciuibus esse propter magnas & longas peregrinationes, quæ apud veteres fuissent: vbi si quis testamentum facere non posset, tamen codicillos posset. Post quæ tempora cùm & Labeo codicillos fecisset, iam nemini dubium erat, quin codicilli iure optimo admitterentur. 1 ¶ Non tantùm autem testamento facto potest quis codicillos facere [o], sed || & || intestatus quis decedens fideicommittere codicillis potest. Sed cum ante testamentum factum codicilli facti erant: Papinianus ait, non aliter vires habere, quam si speciali postea voluntate confirmentur. Sed diui Seuerus & Antoninus rescripserunt: ex iis codicillis [p], qui testamentum præcedunt, posse fideicommissum peti: si appareat eum, qui testamentum fecit, à voluntate, quam in codicillis expresserat, non recessisse [q]. 2 ¶ Codicillis autem hæreditas neque dari, neque adimi potest: ne confundatur ius testamentorum & codicillorū. & ideo nec exhæredatio scribi. Directo [r] autem hæreditas codicillis neque dari, neque adimi potest. nam per fideicommissum hæreditas codicillis iure relinquitur. Nec conditionem hæredi instituto codicillis adijcere, neque substituere directo ||quis|| potest [s]. 3 ¶ Codicillos autem etiam plures quis facere potest, & nullam [t] solennitatem ordinationis desiderant (secundum ius vetus).

hęreditatē meā restituturum te Titio. *l.& eo modo 1 8.ff.de leg.1.* An relinquo? negat Paul. illo loco. quod tamen aliud videtur ex *l.78. ff. ad SC. Treb.* Quid iubeo? videtur directū *l.2.C.com. de leg.* ed veriꝰ est precarium. *l.28.§.pen.ff.de liber. legat.* Quid commendo? nō precariū. *Paul. il lo loco. l.11.§.2. ff. de leg.2.l.12. C.de fideic.liber. l.29.ff.7.6.C.36.*
m Codicilli ex tabulis cera illitis fiebant, breuiores codicib. vnde sinu gesta ri poterant. Testamenta verò tabulis grādioribus scribebantur. *Hotom.*
n propter ciuium Romanorum (qui in Testamentis testes requiruntur) penuriam. *Hotom.*
o *l.8.l.16.ff.eo.*
p de quo *l.22. §.6 de falsis.*
q *v.l.5.ff.eo.*
r *l.pen.§.vlt.de cond. instit.*
s *l.6.§.1.ff.eo.*
t In eo differunt Codicilli à testamentis, quā quā non solenne à solenni.

INSTITVTIONVM SEV ELEMENTORVM D. IVSTINIANI sacratissimi Principis, LIBER TERTIVS.

DE HEREDITATIBVS [u] QVÆ ab intestato deferuntur. TIT. I.

Definitio intestati. 1. primus ordo succedentium ab intestato. 2 qui sunt sui hæredes. 3. Quomodo sui hæredes fiunt. 4. De filio post mortem patris ab hostibus reuerso. 5. De memoria patris damnata ob crimen perduellionis. 6. De diuisione hæreditatis inter suos hæredes. 7. Quo tempore suitas spectatur. 8. De nato post mortem aui, vel adoptato à filio emancipato. 9. De liberis emancipatis. 10. Si emancipatus se dederit in adoptionem. 11. Collatio filiorum naturalium, & adoptiuorum. 12. De bonorum possessione contra tabulas. 13. vnde cognati. 14. emendatio iuris antiqui de adoptiuis. 15 & descendentibus ex fœminis.

INtestatus decedit [x], qui aut omnino testamentum non fecit: aut non iure fecit: aut id, quod fecerat, ruptum [y] irritumve [z] factum est: aut si ex eo nemo hæres extiterit †. 1 ¶ Intestatorum autem hæreditates ex lege duodecim tabularum, primum ad suos hæredes pertinent [a]. 2 ¶ Sui autem hæredes existimantur (vt supra diximus) qui in potestate morientis fuerint, veluti filius filiave, nepos neptisve ex filio, pronepos proneptisve ex nepote, ex filio nato prognatus prognatave. Nec interest, vtrum naturales sint liberi, an adoptiui. Quibus connumerari necesse est etiā eos, qui ex legitimis quidem || nuptiis vel || matrimoniis non sunt progeniti, curiis [b] tamen ciuitatum dati secundum Diualium constitutionum, quæ super his positæ sunt, tenorem ||hæredum|| suorum iura nanciscuntur. Necnon eos, quos nostræ amplexæ sunt constitutiones [c], per quas sancimus, ||vt|| si quis mulierem in suo contubernio [d] copulauerit, non ab initio affectione maritali, eam tamen, cum qua poterat habere coniugium, & ex ea liberos sustulerit: postea verò affectione procedente, etiam nuptialia instrumenta cum ea fecerit, & filios vel filias habuerit: non solùm eos liberos, qui post dotem editi sunt, iustos & in potestate patris esse: sed [e] etiam anteriores, qui & iis, qui postea nati sunt, occasionem legitimi nominis pręstiterunt. Quod obtinere censuimus, & si non progeniti fuerint post dotale instrumentum confectum liberi, vel etiam nati ab hac luce fuerint subtracti. Ita demum tamen nepos neptisve, pronepos proneptisve, suorum hęredum numero sunt, si [f] præcedens persona desierit in potestate parentis esse: siue morte id acciderit, siue alia ratione, velut emancipatione [g]. Nam si per id tempus, quo quis moritur, filius in potestate eius sit: nepos ex eo, suus hæres esse non potest [h]. Idque & in cæteris deinceps liberorum personis dictum || esse || intelligimus. Posthumi [i] quoque, qui si viuo parente nati essent, in potestate ||eius|| futuri forent, sui hæredes sunt. 3 ¶ Sui autem hæredes, fiunt etiam ignorantes & licet furiosi sint, hæredes possunt existere: quia * quibus [k] ex causis ignorantibus nobis acquiritur: ex his causis & furiosis acquiri potest. Et statim morte parentis quasi [l] continuatur dominiū. & ideo nec tutoris auctoritate opus est pupillis, cum etiam ignorantibus acquiratur suis hæredibus hæreditas. nec curatoris assensu acquiritur furioso, sed ipso iure [m]. 4 ¶ Interdum autem, licet in potestate||parentis||mortis tempore suus hæres non fuerit, tamen suus hæres parenti efficitur: veluti||si||ab hostibus quis reuersus fuerit post mortem patris||sui.||ius enim postliminij hoc facit. 5 ¶ Per contrarium ||autem hoc || euenit vt licet quis in familia defuncti sit mortis tempore, tamen suus hęres non fiat: veluti si post mortem suam pater iudicatus fuerit perduellionis reus, ac per hoc memoria eius damnata fuerit. suum enim hæredē habere non potest, cum fiscus ei succedat [n]. sed potest dici ipso||quidem||iure suum hæredem esse, sed desinere [o]. 6 ¶ Cum filius filiáve, & ex altero filio nepos neptísve existunt, pariter ad hæreditatem||aui||vocantur: nec qui gradu proximior est, vlteriorem excludit. Æquum enim esse videtur, nepotes neptésque in patris sui locum succedere [p]. Pari ratione & si nepos neptísve sit ex filio, & ex nepote pronepos proneptísve: simul vocantur. Et quia placuit nepotes neptésve, item pronepotes proneptésve in parentis sui locum succedere: conueniens esse visum est, non in capita [q], sed in stirpes hæreditatem diuidi, vt filius partem dimidiam hæreditatis habeat, & ex altero filio duo pluresve nepotes alteram dimidiam. Item si ex duobus filiis nepotes neptésve existant, ex altero vnus fortè aut duo, ex altero tres aut quatuor: ad vnum aut duos dimidia pars pertineat, ad tres vel ad quatuor altera dimidia. 7 ¶ Cùm autē quęritur, an quis suus hæres existere possit, eo tempore quęrendum est, quo certum est aliquem sine testamēto decessisse, quod accidit & [r] destituto testamento. Hac ratione [f], si filius exhæredatus fuerit, & extraneus hæres institutus, & filio mortuo, postea certum fuerit hæredem institutum ex testamento non fieri hæredem, aut quia noluit esse hęres, aut quia non potuit; nepos aus suus hæres existet: quia quo tempore certum est intestatum decessisse patremfamilias, solus inuenitur nepos. & hoc certum est. 8 ¶ Et licèt post mortem

u *38.ff.16.6.C. 54. Noueli. 118. 2.Caius 8.Vlp.26 Paul.4.sent.8.*
x quatuor modis, vt hic.
y agnatione posthumi & altero testamēto. *§.1.2.3.ē. quibus mod.testam.*
z capitis diminutione. *§.4.5. ē.quib.mod.test.* querela inofficiosi probata. *Auth. ex causa. C.de lib.prat.*
† sed & qui tutores non dedit *l.6.D.de legitimis tutorib.*
a æqualiter, vt succedant in capita si eodem gradu sunt. *§.3. in fi.ē.de success.libert.&ē.de adsignat.libert.in pr.* adde *l.3.l.4.C.de naturalib. liberis & tit. de decurionib.*
b *v.§.vlt.ē.de nuptiis.*
c *l.10.l.11.C.de natur.libert.*
d *v.l.3.C.de incestu.*
e legitimatio interdum retro trahitur ad anteriores liberos. *l.57.in fin. de rit. nupt.*
f *v.l.5.in pr.si tabulæ.*
g *v.§.quib.mod. ius patr.*
h adde *§.7.in f. ē.eo.*
i *v.l.3.§.vtique. D.eo.*
k *l.24.in pr.de obl.& act.*
l *v.l.11. de lib. & posth. l.8.C.de iur.delib.*
m secus in hæreditate extranei. *l.18.C.de iure delib.* secus in possessione. *l.3. de adq.poss.* præsertim feudali. *Zas.consi.20.nu. 8.9.13.*
n in solidum in eo crimine. *l.vlt.ad l.Iul.maiest. l.5.C.ad l.Iul. maiest.* in aliispro dimidia, iure veteri. *l.vl. C.de bon.proscri.* iure nouo, in nulla. *Nou.17.c.12.*
o *l.31.l.34.D. de vulg.*
p *v.l.2.3.C.eo.*
q *§.vlt.ē.eo. Nou. 118.c.1.in fin. adde l.2.§.7.D.de excus.tut.*
r *l.vlt.in fin.de cond.instit.*
f *l.1.§.sciendū. D.eod.*

mortem aui natus sit: tamen[a] auo viuo conceptus, mortuo patre eius, posteaque deserto aui testamento, suus heres efficitur. Planè si & conceptus & natus fuerit post mortem aui: mortuo patre suo, desertóque postea aui testamento, suus heres auo non existet: quia nullo iure cognationis patrem sui patris attigit. Sed nec[b] ille est inter liberos aui, quem filius emancipatus adoptauit. Hi autem, cùm non sint sui (quantum ad hæreditatem) liberi: neque bonorum possessionem petere possunt quasi proximi cognati. Hæc de suis hæredibus. 9 ¶ Emancipati autem liberi, iure ciuili nihil iuris habent. neque enim sui hæredes sunt, qui in potestate parentis esse desierunt: neque vllo alio iure per legem duodecim tabularum vocantur. sed[c] prætor naturali æquitate motus, dat eis bonorum possessionem *Vnde liberi*, perinde ac si in potestate parentis tempore mortis fuissent: siue soli sint, siue cum suis hæredibus concurrant. Itaque duobus liberis existentibus, emancipato vno, & eo qui tempore mortis in potestate fuerit: sanè quidem is, qui in potestate fuit, solus iure ciuili hæres est, & solus suus hæres. sed cùm emancipatus beneficio[d] prætoris in partem admittitur: euenit, vt suus hæres pro parte hæres fiat. 10 ¶ At hi[e], qui emancipati à parente in adoptionem se dederunt, non admittuntur ad bona naturalis patris quasi liberi. si modò, cum is moreretur, in adoptiua familia fuerint: Nam viuo eo emancipati ab adoptiuo patre, perinde admittuntur ad bona naturalis patris, ac si emancipati ab ipso essent, nec vnquam in adoptiua familia fuissent. Et conuenienter, quod ad adoptiuum patrem pertinet, extraneorum loco esse incipiunt. Post mortem verò naturalis patris emancipati[f] ab adoptiuo patre: & quantum ad hunc adoptiuum patrem pertinet, æquè extraneorum loco fiunt: & quantum ad naturalis patris bona pertinet, nihilo magis liberorum gradum nanciscuntur. Quòd ideo sic placuit, quia iniquum erat, esse in potestate patris adoptiui[g], ad quos bona naturalis patris pertineant, vtrum ad liberos eius, an ad adgnatos. 11 ¶ Minus ergo iuris habent adoptiui ||fi|| quàm naturales. namque naturales emancipati, beneficio[h] prætoris gradū liberorum retinent[i], licèt iure ciuili perdant: adoptiui verò emancipati & iure ciuili perdunt gradum liberorum, & à prætore non admittuntur. & rectè. naturalia[k] enim iura ciuilis ratio perimere non potest, nec quia desinunt sui hæredes esse, possunt desinere filij filiæve, aut nepotes neptésve esse. adoptiui verò emancipati, extraneorum loco incipiunt esse: quia ius nomenque filij filiæve, quod per adoptionem consequuti sunt, alia ciuili ratione[l], id est, emancipatione perdunt. 12 ¶ Eadem hæc obseruantur & in ea bonorum possessione, quam[m] contra tabulas testamenti parentis liberis præteritis, id est, neque hæredibus institutis, neque vt oportet exhæredatis, prætor pollicetur. Nam eos quidè qui in potestate mortis tempore fuerint, & emancipatos, vocat prætor ad eandem bonorum possessionem: eos verò, qui in adoptiua familia fuerint per hoc tempus[n] quo naturalis parens moreretur, repellit. Item adoptiuos liberos emancipatos ab adoptiuo patre, sicut ab intestato, ita longè minus contra tabulas testamēti ad bona eius ||non|| admittit. quia desinunt ||in|| numero liberorum ||eius|| esse[o]. 13 ¶ Admonendi tamen sumus, eos, qui in adoptiua familia sunt, quiue post mortem naturalis parentis ab adoptiuo patre emancipati fuerint: intestato parente naturali mortuo, licet ea parte edicti, qua liberi ad bonorum possessionem vocantur, non admittuntur[p], alia tamen parte vocari, scilicet qua cognati defuncti vocantur[q]. Ex qua parte ita admittuntur, si neque sui hæredes liberi, neque emancipati obstent, neque adgnatus quidem vllus interueniat[r]. Ante enim prætor liberos vocat tam suos hæredes, quàm emancipatos, deinde legitimos hæredes, deinde proximos cognatos. 14 ¶ Sed ea omnia antiquitati ||quidem|| placuerunt: aliquam autem emendationem à nostra constitutione[s] acceperunt, quam super iis personis composuimus, quæ à patribus suis naturalibus in adoptionem aliis dàtur. Inuenimus etenim nonnullos casus, in quib. filij & naturalium parentū successionem propter adoptionem amittebant: & adoptione facilè per emancipationem soluta, ad neutrius patris successionem vocabantur. Hoc solito more corrigentes*, constitutionem scripsimus, per quam definimus, quando parens naturalis filium suum adoptandum alij dederit, integra omnia iura ita seruari, atque si in patris naturalis potestate permansisset, nec penitus adoptio fuisset subsequuta: nisi in hoc tantummodo casu, vt[t] possit ab intestato ad patris adoptiui venire successionem. Testamento autem ab eo facto: neque iure ciuili, neque prætorio, ex hæreditate eius aliquid persequi potest, neque contra tabulas bonorum possessione agnita, neque inofficiosi querela instituta: cum nec necessitas patri adoptiuo imponatur, vel hæredem eum instituere, vel exhæredatum eum facere, vtpote nullo vinculo naturali copulatum, neque si ex Sabiniano senatusconsulto ex[u] tribus maribus fuerit adoptatus. Nam & in eiusmodi casu, neque quarta ei seruatur, neque vlla actio ad eius persequutionem ei competit. Nostra autem constitutione exceptus est is, quem parens naturalis adoptandum suscepe-

a *l.6.l.7.ff.eo.*
b *l.26.de adop.*
c quis enim patiatur iura filij naturalis, nexu diuino copulata, ludibrio defraudari? *l.10. in pr. C. de adop. ad de §.11.j.eo. v.l.25 §.cum igitur præter. C. de legitimis hæredib.*
d *l.5.C. de cond. indeb.*
e *l.4. vnde libe.*
f *l.pen.§.2.C. de adopt.*
g & arbitrio alieno. huc facit *l.32.l.70. de hær. instit.*
h *l.3.C. de legit. hær.*
i *Nouell.118.c.1.in fi.*
k *§.vlt.j. de legit. agn. l. 8. de reg. iur.*
l i. alio ciuili actu. *l.97. de reg. iur.*
m *l.1.§.1. de bon. poss. contra tab.*
n *l.pen. in pr. & §. si enim post patris obitum. C. de adopt.*
o vt autem quis admitti possit, ex liberis eum esse oportet. *l.1.§.& sui. l.8.§.2. de contra tab.*
p *l. 4. vnde liberi.*
q *l.1.§. cognationem vnde cognati.*
r *l.1.ff. quis ordo. in bon. poss.*
s *l.pen. C. de adopt.*
t *§.2.j. de adopt.*
u *v.l.vlt. in fi. C. de decur.*

rit. Vtroq; enim iure tam naturali, quàm legitimo in hanc personam concurrente: pristina iura tali adoptioni seruamus, quemadmodū si paterfamilias sese dederit adrogandum. quæ specialiter & singulatim ex præfatæ constitutionis tenore possunt colligi. 15 ¶ Item vetustas[x] ex masculis progenitos plus diligens, solos nepotes vel neptes, qui ||quæve|| ex virili sexu descendunt, ad suorum vocabant successionem, & iure adgnatorum eos anteponebat: nepotes autem, qui ex filiabus[y] nati sunt, & pronepotes ex neptibus, cognatorum loco connumerans, post adgnatorum lineam eos vocabat tam in aui vel proaui materni, quàm in auiæ vel proauiæ, siue paternæ, siue maternæ successionem. Diui autem principes[z] non passi sunt talem contra naturam iniuriam sine competenti emendatione relinquere: sed cùm nepotis & pronepotis nomen commune sit vtrisque, tam qui ex masculis, quàm qui ex fœminis descēdunt: ideò eundem gradum & ordinē successionis eis donauerunt. Sed vt amplius aliquid sit eis, qui non solùm naturæ, sed etiam veteris iuris suffragiis, muniuntur: portionem nepotum, vel neptum, vel deinceps (de quibus suprà diximus) paulò minuendam esse existimauerunt: vt minus tertia parte acciperent, quàm mater eorum, vel auia fuerat acceptura, vel pater eorum, vel auus paternus, siue maternus, quando fœmina mortua sit, cuius de hæreditate agitur: iisque (licèt soli sint) adeuntibus adgnatos minimè vocabant. Et quēadmodum lex duodecim tabularū filio mortuo nepotes, vel neptes, pronepotes vel proneptes in locum patris sui[a] ad successionem aui sui vocat: ita & principalis dispositio in locū matris suæ vel auiæ, eos cum iam designata partis tertiæ deminutione vocat. 16 ¶ Sed nos, cùm adhuc dubitatio maneret inter adgnatos & memoratos nepotes, quartam partem substantiæ defuncti adgnatis sibi vindicantibus ex cuiusdam constitutionis auctoritate: memoratam quidem cōstitutionem à nostro Codice segregauimus, neque inseri eam ex Theodosiano Codice in eo cōcessimus. Nostra[b] autem constitutione promulgata, toti iuri eius derogatū est: & sanximus, talibus nepotibus ex filia, vel pronepotibus ex nepte, & deinceps, superstitibus, adgnatos nullam partem mortui successionis sibi vindicare: ne hi, qui ex transuersa linea veniunt, potiores iis habeantur, qui rectò iure descendunt. Quam constitutionem nostram obtinere secundùm sui vigorem & tempora, & nunc sancimus: ita tamen, vt quemadmodum inter filios & nepotes ex filio antiquitas statuit[c], non in capita, sed in stirpes diuidi hæreditatem: similiter nos inter filios & nepotes ex filia, distributionem fieri iubeamus, vel inter omnes nepotes & neptes, & inter pronepotes & proneptes, & alias deinceps personas: vt vtraque progenies, matris vel patris, auiæ vel aui portionē sine vlla deminutione consequatur: vt si fortè vnus vel duo ex vna parte, ex altera tres aut quatuor extent: vnus aut duo dimidiam, alteri tres aut quatuor alteram dimidiā hæreditatis habeant.

DE LEGITIMA[d] ADGNATOrum † successione.

TIT. II.

Secundus ordo hæredum legitimorum. 1. De adgnatis naturalibus. 2. De adoptiuis. 3. De masculis & fœminis. 4. De filiis sororum. 5. De proximis vel remotis. 6. quo tempore proximitas spectatur. 7. De successorio edicto. 8. De legitima parentum successione.

SI nemo suus hæres, vel eorum, quos inter suos hæredes prætor, vel constitutiones vocant, extitat, qui successionem quoquo modo amplectatur: tunc ex lege[e] duodecim tabularum ad[f] adgnatum proximum pertinet hęreditas. 1 ¶ Sunt autem [g] adgnati[h] (vt primo quoque libro tradidimus) cognati per virilis sexus personas cognatione coniuncti, quasi à patre connati. Itaque ||ex|| eodem patre nati fratres, adgnati sibi sunt, qui & consanguinei vocantur[i]: nec requiritur, an etiā eandem matrem habuerint. Item patruus fratris filio, & inuicem is illi adgnatus est. Eodem numero sunt fratres patrueles, id est, qui ex duobus fratribus procreati sunt[k], qui etiam consobrini vocantur. Qua ratione etiā ad plures gradus adgnationis peruenire poterimus. ¶ Ij[l] etiam, qui post mortem patris nascuntur, iura consanguinitatis nanciscuntur. ¶ Non tamen omnibus simul adgnatis dat lex hæreditatem: sed iis, qui tunc proximiores[m] gradu sunt, cum certum esse cœperit aliquem intestatum decessisse. 2 ¶ Per adoptionem[n] quoque adgnationis ius consistit: veluti inter filios naturales, & eos, quos pater eorum adoptauit. Nec dubium est, quin impropriè consanguinei appellentur. Itē si quis ex cæteris adgnatis ||tuis|| veluti frater, aut patruus, aut denique is, qui longiore gradu est, adoptauerit aliquē: adgnatus inter suos hæredes esse non dubitatur. 3 ¶ Cæterum inter masculos quidem adgnationis iure hæreditas, etiam si longissimo gradu[o] sint, vltrò citroque capitur. ¶ Quod ad feminas verò attinet: ita placebat, vt ipsæ[p] consanguinitatis iure tantùm capiant hæreditatem, si sorores sint: vlterius non capiant. masculi autem ad earum hæredi-

x & ius diuinum. *nu.25.* hoc tamen ius succedendi Iustinianus Barbarū vocat. *Nouell.21. in pr.*
y quæ familiæ suæ & caput & finis sunt. *l.195. in fin. de verb. sig.*
z Valēt. Theod. Arcad. *l.9. C. eo.*
a *l.3.C. eod.*
b *l.vlt. C. eod.*
c *v.6.§.3. eod.*
d *38.ff.16.6. C. 57. Nouel.118.c.3. Vlp.tit.26.*
† hodie non differunt iure à cognatis. *v. Nou. 118. c. 4. & quæ ibidem noto.*
e quam. *v. apud Vlp. tit.25.§.1.*
f *l.1.2.ff. eo.*
g *v.l.5.ff. vnde legit.*
h Agnatis cognati continentur. Patruus & agnatus est & cognatus: Auunculus, cognatus tantummodo. *Paul. 4. sent. 8.§.*
i *v.l.1.§. pen. ff. eo.*
k *l.vlt.§. quarto gradu. de grad.*
l *l.vlt. ff. vnde legitimi. l.1.§.4. in fi. ff. de suis & legitimis.*
m *l.2.§.2.4. ff. eod.*
n *l.2.§.3. ff. eo.*
o puta decimo. *§. fin. j. de success. cognat.* an & vltra decimum, negat ibidem Myns. aitque agnatis præferri vel virum vel vxorem vel Ecclesiam vel fiscum. à quo dissentit. *Ves.*
p Fœminæ ad hęreditatem legitimā vltra consanguineam vel vltra cōsanguineatum gradū ad successiones item ad legitimam hæreditatem nō admittebantur, idque iure ciuili Voconiana rogatione. *Paul.4.sent. 1.§.3. Vlp.26.§.6.*

tates(etiam si longissimo gradu sint)admittantur. Qua de causa fratris tui, aut patrui tui filiæ, vel amitæ tuæ hæreditas ad te pertinebat: tua verò ad illas non pertinebat. Quod ideo ita constitutum erat, quia commodius videbatur ita iura constitui, vt plerumque hæreditates ad masculos confluerent. Sed quia sanè iniquum erat, in vniuersum eas quasi extraneas repelli: prætor eas ad bonorum possessionem admittit ea parte, qua[a] proximitatis nomine bonorum possessionem pollicetur, ex qua parte ita scilicet admittuntur, si neque adgnatus vllus, neque proximior cognatus interueniat. ¶ Et hæc quidem lex duodecim tabularum nullo modo introduxit: sed simplicitatem[b] legibus amicam amplexa, simili[c] modo omnes adgnatos, siue masculos, siue fœminas[d], cuiuscumque gradus, ad[e] similitudinem suorũ inuicem ad successionem vocabat. ¶ Media autem iuris prudentia[f], quæ erat quidem lege duodecim tabularum iunior, imperiali autem dispositione anterior, subtilitate quadam excogitata, præfatam differentiam inducebat, & penitus eas à successione adgnatorum repellebat: omni alia successione incognita, donec prætores paulatim asperitatem iuris ciuilis corrigentes: siue quod deerat, implentes humano proposito, alium ordinem suis edictis addiderunt: & cognationis linea, proximitatis nomine introducta, per bonorũ possessionem eas adiuuabant, & pollicebantur his bonorũ possessionem, quæ *vnde cognati*, appellatur. ¶ Nos verò legem duodecim tab. sequentes, & eius vestigia in hac parte conseruantes, laudamus quidem prætores suæ humanitatis, nõ tamen eos in plenum ||huic|| causę mederi inuenimus. Quare etenim vno eodémque gradu naturali concurrente, & adgnationis titulis, tam in masculis, quàm in fœminis æqua lance constitutis, masculis quidem dabatur ad successionem venire omnium adgnatorum, ex adgnatis autẽ mulieribus nulli penitus, nisi soli sorori, ad adgnatorum successionem patebat aditus? Ideo ||nos|| in plenum omnia reducentes, & ad ius duodecim tab. eandem dispositionẽ exęquantes, *nostra constitutione[g] sancimus, omnes legitimas personas, id est, per virilem sexum descendentes (siue masculini generis, siue[h] fœminini sint) simili modo ad iura successionis legitimæ ab intestato vocari secundum[i] sui gradus prærogatiuam: nec ideo excludendas, quia consanguinitatis iura, sicut germanæ, non habent. 4 ¶ Hoc etiã addendum nostræ constitutioni existimauimus, vt transferatur vnus tantummodo gradus à iure cognationis in legitimam successionem: vt non solùm fratris filius & filia (secundùm quod iam definiuimus) ad successionem patris sui vocentur: sed etiam germanæ consanguineæ, vel sororis vterinæ filius & filia soli, & non deinceps personæ vnà cum his ad iura auunculi sui[k] perueniant: & mortuo eo, qui patruus quidem est sui fratris filiis, auunculus autem sororis suæ soboli: simili modo ab vtroque latere succedant, tanquam si omnes ex masculis descendentes, legitimo[l] iure veniant, scilicet vbi frater & soror superstites non sunt. His etenim personis præcedentibus & successionem admittentibus, cæteri gradus remanent penitus semoti †, videlicet hæreditate non in stirpes, sed in capita diuidenda. 5 ¶ Si plures sint gradus adgnatorum apertè lex duodecim tab.[m] proximum vocat. Itaque si (verbi gratia) sint defuncti frater, & alterius fratris filius, aut patruus: frater potior habetur. Et quamuis singulari numero vsa lex ||duodecim tab.|| proximum vocet, tamen dubium non est, quin si plures sint eiusdem gradus, omnes[n] admittantur[o]. Nam & propriè proximus ex pluribus gradibus intelligitur: & tamen non dubium est, quin licèt vnus sit gradus adgnatorũ, pertineat ad eos hæreditas. 6 ¶ Proximus autem, si quidem nullo testamento facto quisquam decesserit, per hoc tempus requiritur, quo mortuus est is, cuius de hęreditate quæritur[p]. Quòd si facto testamento quisquam decesserit: per hoc tẽpus requiritur, quo certum esse cœperit, nullum ex testamento hęredem exiturum. tunc enim propriè quisque intestatus decessisse intelligitur. Quod quidem aliquando longo tempore declaratur. In quo spatio temporis sæpe accidit, vt proximiore mortuo, proximus esse incipiat, qui moriente testatore non erat proximus. 7 ¶ Placebat[q] autem in eo genere percipiendarum hæreditatum successionem non esse: id est, vt quamuis proximus, qui secundum ea, quæ diximus, vocatur ad hæreditatem, aut spreuerit hæreditatem, aut antequam adeat, decesserit: nihilo magis legitimo iure sequentes admittantur. Quod iterum prętores imperfecto iure corrigentes, non in totum sine adminiculo relinquebant: sed ex cognatorum ordine eos vocabant, vtpote adgnationis iure eis recluso. Sed nos nihil perfectissimo iuri deesse cupientes, nostra constitutione[r] quam de iure patronatus, humanitate suggerente protulimus, ||sancimus|| successionẽ in adgnatorũ hæreditatib. non esse eis† denegandã: cùm satis absurdũ erat, quod cognatis à prętore apertum est, hoc adgnatis esse reclusum: maximè cùm in onere quidem tutelarũ & primo gradu deficiente sequens succedit: & quod in onere obtinebat, non erat in lucro permissum. 8 ¶ Ad legitimam successionẽ nihilominus vocatur[s] etiam parens, qui contracta[t] fiducia filium vel filiã, nepotem vel neptem, ac deinceps emancipat. quod ex nostra constitutione[u] omnino inducitur, vt emancipationes liberorum semper videantur quasi contracta fiducia fieri: cum apud veteres non aliter hoc obtinebat, nisi specialiter contracta fiducia parens manumisisset.

a de qua. J. prox. tit. in prin. & J. in pr. de seruili cognat. l. 3. l. 4. ff. vnde cognati.
b §. 7. J. de singulis rebus per fideicommiss.
c Paul. 4. sen. 8. §. 3. Nou. 118.
d Vlp. 26. §. 1.
e hoc falsum esse videtur. J. de SC. Tertull. J.
f Intelligit legem Voconiam (de qua Paul. d. loco. & Vlp. tit. 26. §. 6.) per quã fœminæ, vltra consanguineorum gradum, ab hæreditatib. legitimis acerbantur.
g l. pen. & vlt. C. de legit. hæred.
h Nouell. 21. in pr. & 118. c. 4.
i vt priore loco cõsanguinei, id est, fratres & sorores ex eodẽ patre: pòst reliqui adgnati proximi, & ex iis descendentes etiam fœminæ, seruato semper gradu suo.
k patrui sui. l. pen. in fin. Cod. de leg. hær.
l & succedant inter se in capita. J. eo. d. l. penult. Zas. 1. respons. 7. Myns. 3. obs. 94. idem Carolus V. statuit. Caius 2. Inst. 8.
† hodie non sunt semoti ob introductũ ius repræsentationis. Nouell. 227. quo liberi defuncti fratris cũ patruo succedũt in stirpes. Auth. cessante C. de legit. hær.
m l. 195. §. 1. de verb. sig.
n singulari numero continetur pluralis. l. 17. §. 1. de leg. 1.
o non in stirpes, sed in capita. l. 2. §. 2. ff. de suis.
p Defuncto proximus quis censetur ab intestato, mortis tempore: ex testamento, eo destituto. v. l. 2. §. 6. ff. eod.
q In hæreditate legitima olim nõ erat successio. Nam fratre decedente ante quam adiret, aut repudiãte hęreditatem, fratris filius admitti nõ potest quia omnis successio proximiori defereba tur. Paul. 4. sent. 8. §. 4.
r quæ non extat.
† proximis sc. adgnatis, siquidẽ olim proximo moriente aut spernente ante aditam hæreditatem, sequẽtes nõ admitteban tur. l. 2. in pr. ff. e.
s Nou. 118. c. 2.
t 1. Caius 6. & ita pater, hæres erat filij emancipati ex contractu fiduciæ. Atqui patri adquiri hæreditatem non posse dicitur. l. 4. C. de inutilib. stipulat. l. 61 ff. de verb. ob. l. 34. C. de trãsac. l. 15. C. de pact.
u l. vlt. C. de emancip.

DE SENATVSCONSVLTO TERTVLLIANO[x],

TIT. III.

¶ *De lege XII. Tab. & iure prætorio.* 1. ¶ *De constitutione diui Claudij.* 2. ¶ *Ad SC. Tertull. de iure liberorum.* 3. ¶ *Qui præferuntur matri vel cum ea admittuntur.* 4. ¶ *Ius nouum. De iure liberorum sublato.* 5. *Quibus mater præponitur, & quibuscum admittitur.* 6. ¶ *De tutore liberis petendo.* 7. ¶ *De vulgo quæsitis.*

LEx duodecim tab. ita stricto iure vtebatur, & præponebat masculorum progeniem & eos, qui per fœminini sexus necessitudinẽ sibi iunguntur, adeò[y] expellebat, vt ne quidem inter matrem & filium filiámve vltrò citróque hæreditatis capiẽdæ ius daret: nisi quòd prætores ex proximitate cognatorum eas personas ad successionem, bonorum possessione, *vnde cognati*, adcommodata, vocabant. 1. ¶ Sed hæ iuris angustiæ postea emendatæ sunt. Et primus quidem diuus Claudius[z] matri ad solatium liberorum amissorum, legitimam eorum detulit hæreditatem. 2 ¶ Postea autem senatusc. Tertulliano, quod diui Hadriani[a] temporibus factũ est, plenissimè de tristi[b] successione matri † non etiam auię deferenda cautum est: vt ingenua trium liberorum ius habens, libertina quatuor ad bona filiorum filiarúmve admittatur intestato mortuorum, licèt in potestate parentis sit[c]: vt scilicet cùm alieno iuri subiecta est, iussu eius adeat ||hęreditatem|| cuius iuri subiecta est. 3 ¶ Præferuntur[d] autem matri liberi defuncti, qui sui sunt, quíve suorum loco sunt, siue primi gradus, siue vlterioris. Sed & filiæ suæ mortuæ filius vel filia præponitur ex constitutionibus matri defunctæ, id est, auiæ suæ. Pater verò vtriusque, non etiam auus & proauus matri[e] anteponitur †, scilicet cùm inter eos solos de hæreditate agitur. Frater autem consanguineus tam filij, quàm filiæ excludebat[f] matrem †: soror autem consanguinea pariter cum matre admittebatur. Sed si fuerant frater & soror consanguinei, & mater liberis onerata: frater quidem matrem excludebat, communis autem erat hæreditas ex æquis partibus[g] fratribus & sororibus. 4 ¶ Sed nos constitutione, quam in Codice nostro nomine decorato posuimus, matri subueniendum esse existimauimus: respicientes ad[h] naturam, & puerperium[i], & periculum, & sæpe mortem ex hoc casu matribus illatam. Ideóque impium esse credidimus, casum fortuitũ in eius admitti detrimentum. si enim ingenua ter, vel libertina quater non peperit, immeritò[k] defraudabatur successione suorum liberorum. quid enim peccauit, si non plures sed paucos peperit? Et dedimus ius legitimum plenum matribus (siue ingenuis siue libertinis) & si non ter enixæ fuerint vel quater, sed eum tantùm vel eam, qui quæve morte intercepti sunt, vt sic vocentur in liberorũ suorũ legitimã successionem. 5 ¶ Sed cùm antea constitutiones[l] iura legitimę successionis perscrutantes, partim matrem adiuuabant, partim eam prægrauabant, nec in solidum eam vocabant, sed in quibusdam casibus tertiam ei partem abstrahentes, certis legitimis dabant personis, in aliis autem contrarium faciebant: nobis visum[m] est, recta & simplici via matrem omnib. personis legitimis anteponi, & sine vlla deminutione filiorũ suorum successionem accipere: excepta fratris & sororis persona, siue cõsanguinei sint, siue sola cognationis iura habentes: vt quemadmodũ eam toti alij ordini legitimo præposuimus, ita omnes fratres & sorores, siue legitimi sint, siue non, ad capiendas hęreditates simul vocemus: ita tamen, vt si quidẽ solæ sorores adgnatæ vel cognatæ, & mater defuncti vel defunctæ supersint[n]: dimidiam quidem mater †, alteram verò dimidiam partem omnes sorores habeant. Si verò matre superstite & fratre, vel fratribus solis, vel etiam cum sororibus siue legitima, siue sola cognationis iura habentibus, intestatus quis vel intestata moriatur: in capita distribuatur eius hæreditas. 6 ¶ Sed quemadmodum nos matribus prospeximus, ita eas oportet suæ soboli consulere: scituris eis, quòd si tutores[o] liberis non petierint, vel in locum remoti vel excusati, intra annum petere neglexerint ab eorũ impuberũ morientium successione meritò repellentur. 7 ¶ Licèt autem vulgo quæsitus[p] sit filius filiáve: potest ||tamen|| ad bona eius mater ex Tertulliano senatusconsulto admitti.

x 38. ff. 17. 6. C. 55. Vlp. tit. 26. §. vlt. Paul. 4 sent. 9. quo cautũ est quomodo liberis matres succedant.
y Immo idem in masculis & fœminis eadem lex statuebat. l. 14. in pr. C. de legitimis.
z Suetonius in Claudio. c. 19.
a i. D. Pij. (eam enim appellationem sortitus est adoptionis iure) Tertullo & Sacerdote Coss. Cuiac.
b v. l. vlt. C. de inst. & sub.
† hodie etiam auia succedet suo gradu. Nou. 118. c. 2. in pr.
c v. l. 12. in pr. C. de collat.
d v. l. 2. § liberi. ff. eo.
e l. 2. C. eo. l. 2. §. obiicitur. ff. eo.
† hodie non anteponitur pater matri. l. vlt. §. pen. C. eod.
f l. 4 C. eod.
† hodie frater defuncti, eius matrem nõ excludit. l. vlt. in pr. C. eo.
g l. vlt. C. de iure liberorum.
h Liberorum successiões matribus delatæ quatuor potissimùm de causis.
i v. l. vlt. C. qui potiores.
k l. 2. C. de iure liberorum.
l Constantini. l. 1. l. 2. C. Theo. de legit. hær. l. 5.
m l. vlt. C. eo.
n l. vlt. in fi. C. eod.
† hodie mater cum fratribus & sororibus defuncti succedit in viriles portiones. Nou. 22. c. 47 in fin.
o v. l. 2. §. 1. ff. qui petant tut.
p l. 2. in prin. ff. vnde cognati.

DE SENATVSCONSVLTO [q]ORPHITIANO.

TIT. IIII.

Origo & summa Senatusconsulti. 1. *De nepote & nepte.* 2. *De capitis deminutione.* 3 *De vulgo quæsitis.* 4 *De iure accrescendi inter legitimos hæredes.*

q 38 ff. 17. 6. C. 56. Vlp. tit. 26. §. 7. Paul. 4. tit. 10.

PER contrarium autem liberi [a] ad bona matrũ intestatarum admittuntur ex senatusconsulto Orphitiano [b],quod Orphitio & Rufo consulib. effectum est,diui Marci temporibus,& data est tam ill[illegible],quã filiæ legitima hereditas,etiam [c] si alieno iuri subiecti sint:& præferuntur consanguineis & adgnatis defunctæ matris. 1 ¶Sed cùm ex hoc senatusconsulto nepotes || & neptes || ad auiæ successionem legitimo iure non vocarentur:postea hoc constitutionibus principalibus [d] emendatum est,vt ad similitudinem filiorum filiarumque & nepotes & neptes vocentur. 2 ¶Sciendum autem est huiusmodi successiones, quæ ex Tertylliano & Orphitiano senatusconsultis deferuntur, capitis deminutione non perimi,propter illam regulam,qua * nouæ hereditates legitimæ capitis [e] deminutione nõ pereunt,sed illæ solæ,quæ ex lege duodecim tabularum deferuntur. 3 ¶Nouissimè sciendum est etiam illos liberos , qui vulgò quæsiti sunt [f],ad matris hereditatem ex hoc senatusconsulto admitti. 4 ¶Si [g] ex pluribus legitimis heredibus quidam omiserint hereditatem, vel morte , vel alia causa impediti fuerint, quominus adeant : reliquis,qui adierint,adcrescit illorum portio:& licèt antè decesserint, ad heredes tamen eorum pertinet.

DE SVCCESSIONE COGNATORVM.

Tit. v.

¶Tertius ordo succedentium ab intestato. 1. Qui vocantur in hoc ordine. De agnatis capite minutis. 2. De coniunctis per fœminas. 3. De liberis datis in adoptionem. 4. De vulgo quæsitis. 5. ¶Ex quoto gradu agnati,vel cognati succedunt.

POST suos heredes, eosque quos inter suos heredes prætor & constitutiones vocant,& post legitimos(quo numero sunt adgnati , & hi,quos in locum adgnatorum tam supradicta senatusconsulta,quàm nostra erexit [h] constitutio) proximos cognatos prætor vocat. 1 ¶Qua parte naturalis cognatio spectatur , nam adgnati capite deminuti , quique ex his progeniti sunt , ex lege duodecim tabularum inter legitimos non habentur , sed à prætore tertio ordine vocantur: exceptis solis tantummodo fratre & sorore emancipatis, non etiam liberis eorum,quos lex Anastasiana [i] cum fratribus integri [k] iuris constitutis , vocat quidem ad legitimam fratris hereditatem siue sororis:non æquis tamen partibus, sed cũ aliqua deminutione quã facile est ex ipsius constitutionis verbis colligere. Aliis verò adgnatis inferioris gradus,licèt capitis deminutionem passi non sunt , tamen anteponit eos,& procul dubio cognatis. 2 ¶Eos etiam, qui per fœminini sexus personas ex transuerso cognatione iunguntur,tertio gradu proximitatis nomine prætor ad successionem vocat. 3 ¶Liberi quoque, [l] qui in adoptiua familia sunt, ad naturalium parentum hereditatem hoc eodem gradu vocantur. 4 ¶Vulgò quęsitos [m],nullos habere adgnatos manifestum est : quum adgnatio à patre sit , cognatio à matre,hi autem nullum patrem habere intelligantur.Eadem ratione ne inter se quidem possunt videri consanguinei esse : quia consanguinitatis [n] ius species est adgnationis. Tantũ ergo cognati sunt sibi sicut & matri cognati sunt.Itaque omnib. || istis ex || ea parte competit bonorum possessio , qua proximitatis nomine cognati vocantur. 5 ¶Hoc loco & illud necessariò admonendi sumus:adgnationis quidem iure admitti aliquem ad hereditatem [o],etsi decimo [p] gradu sit:siue de lege duodecim tabularum quæramus , siue de edicto , quo prætor legitimis heredibus daturum se bonorum possessionem pollicetur. ¶Proximitatis [q] verò nomine iis solis prætor promittit bonorum possessionem,qui vsque ad † sextum gradum cognationis sunt , & ex septimo sobrino sobrinaque nato natæve.

DE GRADIBVS COGNATIONVM [r].

Tit. vi.

Continuatio,diuisio cognationis. 1. Gradus primus. 2. Secundus. 3. Tertius. 4. Quartus. 5. Quintus. 6. Sextus. 7. Septimus & reliqui. 8. De gradibus adgnationis. 9. De graduum descriptione

HOC loco necessarium [s] est exponere,quemadmodũ gradus cognationis numerentur. Quare in primis admonendi sumus,cognationem [t] aliam supra numerari,aliam infra,aliam extrãsuerso,quæ etiam à latere dicitur.Superior cognatio est parentum,inferior liberorum: ex transuerso fratrum sororũve,& eorum,qui quæve ex his generantur:& conuenienter patrui,amitæ,auunculi,materteræ. Et superior quidem & inferior cognatio à primo gradu incipit,at ea,quę ex trãsuerso numeratur,à secundo. 1 ¶Primo gradu est suprà, pater,mater:infra,filius filia. [u] 2 ¶Secundo || gradu || supra,auus auia:infrà,nepos,neptis:ex transuerso, frater,soror [x]. 3 ¶Tertio || gradu || supra proauus,proauia : infrà pronepos , proneptis : ex transuerso fratris sororisque filius,filia,& conuenienter patruus,amita,auunculus,matertera [y]. Patruus est frater patris,qui Græcè πατράδελφος appellatur:Auunculus est frater matris , qui Græcè μητράδελφος dicitur,& vterque promiscuè θεῖος appellatur . amita est patris soror , || quæ Græcè πατραδέλφη appellatur.|| Matertera verò matris soror , ||quæ Græcè μητραδέλφη dicitur||& vtraque promiscuè θεία appellatur. 4 ¶Quarto [z] gradu supra abauus abauia : infrà abnepos , abneptis: ex transuerso fratris sororisque nepos,neptisve: & conuenienter patruus magnus,amita magna,id est , aui frater & soror. item auunculus magnus,& matertera magna,id est, auiæ frater & soror.consobrinus,cõsobrina,id est,qui quęve ex sororibus aut fratribus procreantur. Sed quidam rectè consobrinos eos propriè dici putant,qui ex duabus sororibus progenerantur,quasi consororinos.eos verò,qui ex duobus fratribus progenerantur,propriè fratres patrueles vocari.Si autem ex duobus fratribus filiæ nascuntur , sorores patrueles appellari. At eos , qui ex fratre & sorore progenerantur,amitinos propriè dici||putant.|| Amitæ tuæ filij,consobrinum te appellant , tu illos amitinos.

5 Quinto [a] || gradu || supra adauus,adauia: infrà adnepos, adneptis:ex transuerso fratris sororisque pronepos,proneptis & conuenienter,propatruus,proamita,id est,proaui frater & soror,||& proauunculus & promatertera,id est proauiæ frater & soror. Item fratris patruelis,vel sororis patruelis, consobrini & consobrinæ , amitini & amitinæ filius filia, propius sobrino,propius sobrina,hi sunt patrui magni , amitæ magnæ,auunculi magni,materteræ magnæ filius filia. 6 ¶Sexto [b] gradu supra tritauus,tritauia: infra trinepos trineptis : ex transuerso fratris sororisque abnepos abneptis:& conuenienter abpatruus,abamita,id est,abaui frater & soror:abauunculus abmatertera,id est , abauiæ frater & soror.||item propatrui,proamitæ, proauunculi, promaterteræ filius filia,item propius sobrino sobrinave filius,filia:||item sobrini,sobrinæ,id est,qui quæve ex fratribus vel sororibus patruelibus vel consobrinis vel amitinis progenerantur [c]. 7 ¶Hactenus ostendisse sufficiat,quemadmodum gradus cognationis numerentur.Namque ex his palam est intelligere,quemadmodum vlteriores quoque gradus numerare debeamus:quippe * semper generata persona gradum adiicit [d],vt longè faciliùs sit respondere, quoto quisque gradu sit , quã propria cognationis appellatione quemquam denotare. 8 ¶Adgnationis quoque gradus eodem modo numerantur. 9 ¶Sed cùm [e] magis [f] veritas oculata fide,quã per aures animis hominũ infigatur [g]:ideo necessarium duximus post narrationem graduum , eos etiam præsenti libro inscribi,quatenus possint & auribus,& oculorum inspectione adolescentes perfectissimam graduum doctrinam adipisci.

DE SERVILI COGNATIONE.

Tit. vii.

De seruili cognatione. 1. Collatio ordinum & graduum.

ILLVD certum est,ad seruiles cognationes illã partem edicti,qua [h] proximitatis nomine bonorum possessio promittitur,non pertinere: nam nec vlla antiqua lege talis cognatio computabatur [i].Sed nostra [k] constitutione,quã pro iure patronatus fecimus(quod ius vsque ad nostra tempora satis obscurum, atque nube plenum,& vndique confusum fuerat) * & hoc humanitate suggerente concessimus , vt si quis in seruili constitutus consortio liberum vel liberos habuerit, siue ex libera,siue ex seruilis conditionis muliere:vel contrà serua mulier ex libero vel seruo habuerit liberos cuiuscunque sexus:& ad libertatem his peruenientibus, ij, qui ex seruili ventre nati sunt,libertatem meruerint,vel dum mulieres liberæ erant,ipsi in seruitute eos habuerint , & postea ad libertatem peruenerint : vt hi omnes ad successionem patris vel matris veniant †,patronatus iure in hac parte sopito. Hos enim liberos non solùm in suorum parentum successionem : sed etiam alterum in alterius successionem mutuam vocauimus , ex illa lege specialiter eos vocantes:siue soli inueniantur,qui in seruitute nati,& postea manumissi sunt:siue vnà cũ aliis,qui post libertatẽ parentum concepti sunt:siue ex eodem patre , siue ex eadem matre,siue ex aliis [l] nuptiis,ad similitudinem eorum, qui ex iustis nuptiis procreati sunt †. 1 ¶Repetitis itaque omnibus , quæ iam tradidimus, apparet non semper eos , qui parem gradum cognationis obtinent,pariter vocari,eòque amplius,ne eum quidem,qui proximior sit cognatus,semper potiorem esse.Cũ enim prima causa sit suorum heredum,& eorum,quos inter suos heredes enumerauimus: apparet pronepotem vel abnepotem defuncti potiorem esse, quã fratrem aut patrem matremque defuncti: cũ alioqui pater quidem & mater(vt supra quoq; tradidimus) primũ gradum cognationis obtineant,frater verò secundum,pro-

a l.1.in pr.D.eod. l.1.C.eo.
b non ex lege 12. Tab. quia fœminæ suos heredes non habent. Vl. Tit.26.§.7.
c l.9.D.eo.
d Theodosij & Arcadij l 4.Cod. Theodos.de legitimis heredibus.
*
e l 1.§.capitis ff.e.
f Paul.4.sent.10. §.1.l.1.§.2.D.eo.
g l.9.D.de suis.
h l.pe.C.de leg.h.
i eius fit mentio l.4.C.de legit.tut. l.vl.C.de leg.her.
k .i.capitis diminutionem viuo parẽte nõ passis.
l l.1.§.cognationẽ D.vnde cognati.
m l.4.D.vnde cognati.l.4.§.sciendum.ff.de gradib.
n Consanguinitatis ius species adsignationis,nihil aliud est quã fraternitas , distincta autem à cognatione naturali. v Cuia. 11. obser.26. & quæ scripsi ad le.1.ff. de tut. dat. & in notis ad Accursiũ ad d.l.1
o vt & ad feudũ 2.feud.50.
p qui lõgissimus dicitur v. §.3. in pr.s.de legit.agn. success. multo magis octauo l. 9 ff.vnde cognati.
q .i.vt cognatus, nemo admittebatur decimo gradu The.hic.
† hodie ius cognatorum agnationis iuri exęquatum est. atq; ita cognati eodẽ gradu succedẽt. Nou.118.
r 38.ff.10.Paul. 4.sent.11.
s .i.vtile propter matrimonia,hereditates , tutelas , testimonia, bonorum possessiones.l.10.in pr. D.eo.
t l 1 D.eod.
u & ita quatuor personę.l.10 §.1. gradu.D.eo.
x hę personæ dupliciter intelligẽdę,vt sint duodecim d.l.10.§.2 gradu.
y Paul.in d.l.10. §.3.grad. enumerat 32. personas.
z & in d.l.10.Pau. §.4.grad.enumerat 80. personas.
a idem Paul. in §. 5.gradu. enumerat 184.personas.
b idem Ic.tradit hoc gradu contineri.448. personas in d.l.10.§.6. gradu.
c idẽ Paulus notat in septimo gradu contineri 1024. personas d.l.10.§.7.gradu. quæ omnes simul coniunctæ efficiunt. 1784. personas. Vltra septimumgradũ cognatorum nomina non reperiuntur & vix vltra septimũ gradum, cognatorũ vita subsistit.l.4. in pr.ff.eo.in hoc gradu cõtinetur sobrino & sobrina nat°.l.1.§.3.ff. vnde cognati.
d siquidem gradus nihil aliud est,quã generatio : vt quauis quæstione proposita, quot inter vtramq; personam generationes extiterint totidem gradus sint constituendi Hotom.
e Horat. in arte: segnius irritant animos demissa per aurem , quã quæ sunt oculis subiectæ fidelib. & quæ ipse sibi tradit spectator. & apud Herodotum 1. & Lucianũ libello de saltatione. Aures hominibus persuadent minus quàm oculi. sic Plautus Truculento. Pluris est oculatus testis vnus , quã auriti decem. & Horatius Certius aure est oculus. Inde à quidusdam receptum, vt testi de auditu non credatur. Demosthenes orat. περὶ [illegible].Et est alioqui acutissimus sensus, & qui ad stellas vsque protendatur. cùm nullus sensus id quod 1000. passibus distet sentire possit.Varro 2.de lingua. Huc addendum , oculis portã corneam (vt qui duriores sint in sensib. & frigori non obnoxij) ori, eburneam à poëtis,vt indicarent vera nos oculis haurire, falsa loqui posse. Seruius 6. Æneid. Cicero de Natura.
f Imo minus in disciplinis : Plus enim ibi in auribus,quàm oculis situm est Lactan.3.Inst.
g ὄψις κατ' αὐτὸν inquit Arist.(lib. περὶ αἰσθήσεως) κοινὴ ἢ κατὰ συμβεβηκός.
h de qua v.§.3. de legi.agna.succ.
i seruilis tamen cognatio impedimẽto nuptiis esse dicitur.§.antep.s.de nup.adde l.1.§.2.ff.vnde cognati. l.vl. §. non parcimus. ff. de gradibus.
k quę non extat. extant tamẽ fragmenta in l.4.C. de bon.libert.
† & ita recipiant cognationẽ :abrogata l.7.ff.vnde cognati.l.6. Co.de de suis,& legit.
l siue ex aliis, qualicunq; copulatione,nati sint ad similitudinẽ &c.Cuia.Hot.
† de iure ciuili serui nõ dicũtur cõtrahere matrimoniũ ,sed cõtuberniũ.l.3.Cod de incestu de iure Põtifico secus c. 1. coniug.seruor.

nepos autem tertio gradu sit cognationis, & abnepos quarto. Nec interest, in potestate morientis fuerit, an non, quod vel emancipatus, vel ex emancipato, aut ex fœmineo sexu propagatus est. Amotis quoque suis heredibus, & quos inter suos heredes vocari diximus: adgnatus, qui integrũ ius habet adgnationis, etiam si longissimo gradu sit, plerumq; potior habetur, quã proximior cognatus. Nam patrui nepos vel pronepos auunculo vel materteræ præfertur. Totiens igitur dicimus aut potiorem haberi eum, qui proximiorem gradum cognationis obtinet, aut pariter vocari eos, qui cognati sunt, quotiens neque suorum heredum, quíque inter suos heredes sunt, neque adgnationis||iure||, aliquis præferri debeat secundum ea, quæ tradidimus: exceptis fratre & sorore emancipatis qui ad successionem fratrum vel sororum vocantur: qui etsi capite deminuti sunt, tamen præferuntur cæteris vlterioris gradus adgnatis.

DE SVCCESSIONE LIBERTORVM[a].

Tit. VIII.

Qui succedunt ex l xij. tabul. 1. Iure prætorio. 2. ex lege Papia. 3. Ex constitutione Iustiniani. 4. Quibus libertinis succeditur.

NVNC de libertorum bonis videamus. Olim[b] itaque licebat liberto patronum suum impunè testamento præterire. nam ita demum lex duodecim tabularum ad hereditatem liberti vocabat patronum[c], si intestatus mortuus esset libertus, herede suo nullo relicto. Itaque intestato mortuo liberto, si is suum heredem reliquisset, patrono nihil in bonis eius iuris erat. Et si quidem ex naturalibus liberis aliquem suũ heredem reliquisset, nulla videbatur querela: si verò adoptiuus filius fuisset, apertè iniquum erat, nihil iuris patrono superesse. 1 ¶ Qua de causa postea prætoris edicto hæc iuris iniquitas emendata est, siue enim faciebat testamentum libertus, iubebatur ita testari, vt patrono partem [d]dimidiam bonorum suorum relinqueret, & si aut nihil, aut minus parte dimidia reliquerat: dabatur patrono contra tabulas testamenti partis dimidiæ bonorum possessio. Siue intestatus moriebatur, suo herede relicto filio adoptiuo: dabatur æquè patrono cõtra hunc suum heredem, partis dimidiæ bonorum possessio. ¶ Prodesse autem liberto solebant ad excludendum patronum[e] naturales liberi, non solũ quos in potestate mortis tempore habebat, sed etiam emancipati, & in adoptionem dati: si modò ex aliqua parte scripti heredes erant, aut prӕteriti contra tabulas bonorum possessionẽ ex edicto||prætorio||petierant. nam exheredati nullo modo repellebant patronum. 2 ¶ Postea ||verò|| lege[f] Papia adaucta sunt iura patronorum, qui locupletiores libertos habebant. Cautum est enim, vt ex bonis eius qui sestertium centum milium patrimoniũ reliquerat & pauciores, quã tres liberos habebat: siue is testamento facto, siue intestatus mortuus erat: virilis pars patrono deberetur. Itaque cum vnum ||quidem|| filium filiámve heredẽ reliquerat libertus: perinde pars dimidia debebatur patrono, ac si is sine vllo filio filiave intestatus[g] decessisset. cũ|| verò|| duos duasve heredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono, si tres reliquerat, repellebatur patronus. 3 ¶ Sed nostra[h] constitutio, quam pro omni natione, Græca lingua cõpendioso tractatu habito composuimus: ita huiusmodi causam definiuit, vt si quidem libertus vel liberta minores centenariis[i] sint, id est, minus[k] centum aureis habeant substantiam (sic .n. legis Papiæ summam interpretati sumus, vt pro[l] mille sestertiis vnus aureus computetur) nullum locum habeat patronus in eorum successione: si tamen testamentum fecerint. Sin autem intestati decesserint, nullo liberorum relicto: tunc patronatus ius (quod erat ex lege duodecim tabularum) integrum reseruauit. Cũ verò maiores cẽtenariis sint, si heredes vel bonorum possessores liberos habeant, siue vnum, siue plures, cuiuscunq; sexus vel gradus: ad eos successiones parẽtum deduximus: patronis omnibus modis vna cũ sua progenie semotis. Sin autẽ sine liberis decesserint: siquidem intestati, ad omnem hereditatem patronos patronasque vocauimus, si verò testamẽtum quidẽ fecerint, patronos autẽ aut patronas præterierint: cũ nullos liberos haberent, vel habentes, eos exheredauerint, vel mater siue auus maternus eos præterierint, ita quod non possint argui inofficiosa eorum testamẽta: tunc ex nostra constitutione per bonorum possessionẽ cõtra tabulas, non dimidiam (vt antea) sed tertiã partẽ bonorum liberti consequantur: vel quod deest, eis ex constitutione nostra repleatur, si quando minus tertia parte bonorum suorum libertus vel liberta eis reliquerit: ita sine onere, vt nec liberis liberti libertæve ex ea parte legata vel fideicommissa præstentur, sed ad coheredes eorum hoc onus redundet: multis aliis casibus à nobis in præfata constitutione congregatis, quos necessarios esse ad huiusmodi dispositionẽ iuris perspeximus, vt tam patroni patronæque, quã liberi eorum, necnon qui ex transuerso latere veniũt, vsq; ad quintum gradum ad successionẽ libertorum libertarúmve vocentur, sicut ex ea constitutione intelligendũ est: & si eiusdem patroni vel patronæ, vel duorum duarumque pluriúmve liberi sint: qui proximior est, ad liberti vel libertæ vocetur successionem, & in capita[m] non in stirpes diuidatur successio: eodẽ modo & in iis, qui ex trãsuerso latere veniunt, seruando. Penè .n. consonantia iura ingenuitatis & libertinitatis in successionibus[n] fecimus.

4 ¶ Sed hæc de iis libertinis hodie dicẽda sunt, qui in ciuitatem Romanam peruenerunt: cùm nec sint alij liberti, simul & Dedititiis[o] & Latinis sublatis, cùm Latinorum legitimæ successiones nullæ penitus erant, quia licèt vt liberi vitam suam peragebant[p], attamen ipso vltimo spiritu simul animam atq; libertatẽ amittebant, & quasi seruorum bona eorum iure quodãmodo peculij ex lege[q] Iunia||Norbana||manumissores detinebant. Postea verò senatusconsulto Largiano[r] cautum fuerat, vt liberi manumissoris non nominatim exheredati facti, extraneis heredibus eorum in bonis Latinorum præponerẽtur. Quibus etiam superuenit diui[s] Traiani edictum, quod eundẽ hominẽ, si inuito vel ignorante patrono ad ciuitatẽ Romanam venire ex beneficio principis festinarat, faciebat quidẽ viuum ciuẽ Romanum, Latinum verò moriẽtem. Sed nostra constitutione propter huiusmodi conditionum vices, & alias difficultates, cũ ipsis Latinis etiam legẽ Iuniam, & senatusconsultum Largianum[t], & edictum diui Traiani in perpetuũ deleri cẽsuimus: vt omnes liberti ciuitate Romana fruantur. & mirabili modo quibusdam adiectionibus[u] ipsas vias, quæ in Latinitatem ducebant, ad ciuitatem Romanam capiendam transposuimus.

a .i. vt patroni succedãt libertis Huc refer. 38. ff. 2. 6. C. 4. *Vlp.* 27. 29.

b Libertorũ intestatorum hereditas primum ad suos heredes pertinet, deinde ad eos quorum liberti sunt, veluti patronum, patronam, liberosue patroni *Vlp.* 27. §. 1.

c *v. l.* 17. *D. de bonis libert.*

d *l. 1. in f. D. de bonis libert.*

e *l. 3. in pr. ff. de suis.*

f de qua *Vlp.* 29. §. 3. 5. 6 *l. 1. §. pen. ff. si cui plus quã.*

g testatus decessisset *Cuiac. hìc & 3. obs.* 13. *Contius:* cui paraphrasis Grӕca Theophili assentitur, ibi ὅτι διαθήκην reprehensus à Roberto 2. *recepta lect.* 24.

h quӕ non extat, vide tamen eius fragmentum in *l. 4. C. de bonis libertorum. Cuiac.* 20. *obseru.* 34.

i *l. 16. ff. de iur. patro. l. 26. ff. de bon. liber.*

k minus mille aureis. *Hot.*

l pro centum sestertiis. *Hot.* mouetur, quod Suetonius in Othone, vnius aurei mentionem faciens, eundẽ aureum Tacitus (idem cõmemorans) centenis sestertiis exæquet. *Contius.* verò hìc notat rectè solidũ ӕstimari mille sestertiis, quia in *l. 49. soluto matrimonio* decem solidi paulò pòst vocantur decem millia. De aurei æstimatione. *v. Cuia.* 19 *obs.* 31. vt vt sit, pauperes vocantur, qui minus quã 50. habeant. *l. 10. de accus.* nõ igitur malè locupletiores liberti hìc dicentur qui centum millium sestertium .i. centum aureos patrimoniũ reliquerint. eaque summa pœna erat popularis actionis. *l. 15. in f. de Syllan.* & ambitus *l. vn. §. 1. & vlt. D. ad l. Iulia de ambitu.*

m Libertorũ hereditas in capita nõ in stirpes diuiditur. & ideo si vnius patroni duo sint liberi, alterius quatuor, singuli viriles, id est æquales portiones habebunt *Paul. 3. sen. 2. §. 3. dixi ad Theoph. hoc loco. Vlp.* 27. §. 4.

n & aliis putà, matrimoniis. *Nouel.* 78. *c.* 3.

o *C. de Latina & dedititia libertate.*

p *v. in hunc locum Timotheum 3. ad Ecclesiam.*

q *v. s. tit. de libert.* §. 7.

r *Nou.* 78.

s *l. vn. C. de Latina libertate.*

t *d. Nou* 78.

u .i. modis *Accursius*: Alciatus vero hanc vocẽ ad familiatum adiectiones refert sed *Cuiacius* ad modos manumittendi per Epistolã, & inter amicos, quib. olim tantũ Latini, hodie ciues fiũt manumissi. 18. *obseru.* 21.

DE ADSIGNATIONE [x]LIBERTORVM.

Tit. IX.

IN summa (quod ad bona libertorum||attinet||) admonẽdi sumus, cẽsuisse senatum[y], vt quamuis ad omnes patroni liberos, qui eiusdẽ gradus sunt,[z] æqualiter bona libertorum pertineant: tamẽ liceret parẽti, vni ex liberis adsignare[a] libertum, vt post mortẽ eius solus[b] is patronus habeatur, cui adsignatus est, & cæteri liberi, qui ipsi quoq; ad eadẽ bona nulla adsignatione interueniẽte pariter admitterẽtur, nihil iuris in his bonis habeant: sed ita demum pristinum ius recipiant, si is, cui adsignatus est, decesserit nullis liberis relictis. 1 ¶ Nec tantũ libertum, sed etiam libertam, & non tantũ filio, nepotíve, sed etiam filiæ neptíve adsignare permittitur. 2 ¶ Datur autẽ hæc adsignandi facultas ei, qui duos pluresve liberos in potestate habebit, vt eis, quos in potestate habet, adsignare libertum libertamve liceat. Vnde quærebatur, si eum, cui adsignauit, postea emancipauerit: num euanescat adsignatio? Sed placuit euanescere[c], quod & Iuliano & aliis plerisq; visum est.

3 ¶ Nec[d] interest, || an|| testamẽto quis adsignet, an sine testamẽto, sed etiam quibuscunq; verbis patronis hoc permittitur facere ex senatusconsulto, quod Claudianis temporibus factum est, Sabellio[e] Rufo & Asterio Scapula consulibus.

x 38. ff 4.

y de quo *l. 1. D. eo.*

z §. 3. *in fin. s. tit. prox.*

a *l. 107.). de ver. sign.*

b *l. 30. in fine. ff. qui & à quibus.*

c Imo non euanescit, sed tenet *l. 9 ff. eo.*

d *l 1. §. 3. l. 13. ff. eo.*

e Velleo Rufo & Hosterio Scapula Coss.

DE BONORVM [f]POSSESSIONIBVS.†

Tit. X.

¶ Ratio & effectus. 1. ¶ De speciebus ordinariis ius vetus. 2. Ius nouum. 3. ¶ Species extraordinaria. 4. ¶ De petenda bonorum possessione. De tempore. 5. De iure accrescendi & successorio edicto. 6. explicatio dicti temporis. 7. Quomodo peti debet.

IVS bonorum possessionis introductum est à prætore emẽdandi veteris iuris gratia. Nec solũ in intestatorum hereditatibus vetus ius eo modo prætor emẽdauit, sicut supra dictum est? sed in eorum quoq; qui testamẽto facto decesserint. Nam si alienus posthumus heres fuerit institutus: quamuis hereditatẽ iure ciuili adire non poterat, cum institutio non valebat, honorario tamẽ iure bonorum possessor efficiebatur, videlicèt cum à prætore adiuuabatur. sed & his à nostra constitutione hodie rectè heres instituitur, quasi & iure ciuili non incognitus. Aliquando tamẽ neque emendandi, neque impugnandi veteris iuris, sed magis confirmandi gratia || prætor|| pollicetur bonorum possessionem. Nam illis quoque, qui rectè testamento facto heredes instituti sunt, dat secundum tabulas bonorum possessionem. Item ab intestato suos heredes, & adgnatos ad bonorum possessionem vocat. Sed & remota quoq; bonorum possessione, ad eos pertinet hereditas iure ciuili.

2 ¶ Quos autem solus vocat prætor ad hæreditatem, heredes quidem ipso iure non fiunt, am prætor hæredem facere

f 37. ff. 1. *Vlp.* 28. Bonorum possessio hìc non significat nudam rei possessionem à domino abstractam: sed ipsum quasi rerum dominium, quod successione Prætoria per vniuersitatem adiicitur *Vvesemb.* hinc oritur bonorum possessoria hereditatis petitio, quæ datur ei cui de iure Prӕtorio defertur patrimonium defuncti.

† an hodie bonorum possessiones abrogatӕ, aut non necessariæ sint. *v. §. vlt. eo.*

facere non potest. per legem enim tantũ, vel similem iuris constitutionem heredes fiunt, veluti per senatusconsulta, & constitutiones principales, sed cũ eis prætor dat bonorũ possessionem, loco heredum constituuntur; & vocãtur bonorum possessores. Adhuc autem & alios cõplures gradus prætor fecit in bonorum possessionibus dandis; dum id agebat, ne quis sine successore moreretur. Nã angustissimis[a] finibus constitutum per legem duodecim tabularũ ius percipiendarum hereditatum, prætor ex bono & æquo [b] dilatauit. 3 ¶Sunt autem bonorum possessiones ex testamẽto quidem hæ: Prima, quæ præteritis liberis datur, vocatúrque *contra tabulas*. Secunda, quã omnibus iure scriptis heredibus prætor pollicetur, ideoque vocatur *secundum tabulas*. Et cũ de testamentis prius loquutus est, ad intestatos trãsitum fecit. Et primo loco suis heredibus, & iis, qui ex edicto prætoris inter suos heredes connumeratur, dat bonorũ possessionẽ quæ vocatur *vnde liberi*. Secundo, legitimis heredibus. Tertio, decem personis, qua extraneo manumissori præferebat. sunt autem decem personæ hæ: pater, mater, auus, auia, tam paterni, quã materni. item filius, filia, nepos neptis, tam ex filio, quàm ex filia, frater, sorórve, consanguinei vel vterini. Quarto, cognatis proximis. Quinto, *tanquam ex familia*. Sexto, patrono patronæque liberisque eorum, & parentibus. Septimo, viro & vxori. Octauo, cognatis manumissoris. 4 ¶Sed eas quidem prætoria introduxit iurisdictio, à nobis tamen[c] nihil incuriosum prætermissum est, sed nostris constitutionibus omnia corrigentes, contra tabulas quidem & secundum tabulas bonorum possessiones admisimus, vtpote necessarias constitutas: necnon ab intestato *vnde liberi & vnde legitimi* bonorum possessiones. Quæ autem in prætoris edicto quinto loco posita fuerat, id est, *vnde decem personæ*, eam pio proposito, & compendioso sermone superuacuam ostendimus. Cùm enim prẹfata bonorum possessio decem personas præponebat extraneo manumissori: nostra constitutio[d], quã de emancipatione liberorum fecimus, omnibus parentibus, eisdemque manumissoribus contracta fiducia manumissionem facere dedit: vt ipsa manumissio eorum hoc in se habeat priuilegiũ, & superuacua fiat supradicta bonorum possessio. Sublata igitur prẹdicta quinta bonorum possessione, in gradum eius sextam antea bonorum possessionem induximus: & quintam fecimus, quã prẹtor proximis cognatis pollicetur. Cumque antea fuerat septimo loco bonorum possessio, *tanquam ex familia*, & octauo, *vnde patroni patronæque & parentes eorum*: vtramque per constitutionem nostram, quam de iure patronatus fecimus, penitus euacuauimus. Cùm enim ad similitudinem successionis ingenuorum, libertinorum successiones posuimus[e], quas vsque ad quintum gradum tantummodo coarctauimus, vt sit aliqua inter ingenuos & libertinos differentia: sufficit eis tam contra tabulas bonorum possessio, quam *vnde legitimi*, & *vnde cognati*, ex quibus possunt sua iura vindicare, omni scrupulositàte. & inextricabili errore istarũ duarum bonorum possessionum resoluta. Aliam verò bonorum possessionem, quæ *vnde vir & vxor* appellatur, & nono loco inter veteres, bonorum possessiones posita fuerat, & in suo vigore seruauimus & altiore loco, id est, sexto eam posuimus: decima quoque bonorum possessione, quæ erat, *vnde cognati manumissoris*, propter causas enumeratas meritò sublata, vt sex tantummodo bonorum possessiones ordinariæ permaneant, suo vigore pollentes. ¶Septima eas secutas, quã optima ratione prætores introduxerunt. Nouissimè enim promittitur edicto iis etiam bonorum possessio, quibus vt detur[f], lege, vel senatusconsulto, vel constitutione comprehensum est: quã neque bonorum possessionibus, quæ ab intestato veniunt, neque iis, quæ ex testamento sunt, prætor stabili iure connumerauit: sed quasi vltimum & extraordinarium auxilium (prout res exegit) accommodauit, scilicet iis, qui ex legibus senatusconsultis, constitutionibúsve principum ex nouo iure, vel ex testamento, vel ab intestato veniunt. ¶Cùm igitur plures species successionũ prætor introduxisset, easque per ordinem disposuisset: & in vnaquaque specie successionis sæpè plures extent dispari gradu personæ: ne[g] actiones creditorum differrentur, sed haberent, quos conuenirent, & ne facilè in possessionẽ bonorum defuncti mitterétur, & eo modo sibi cansulerent: ideo petendæ bonorum possessioni[h] certum tempus præfiniuit. Liberis itaque & parentibus, tam naturalibus, quã adoptiuis in petenda bonorum possessione anni[i] spatium, cæteris || autem adgnatis, vel cognatis, centum dierum dedit. 5 ¶Et si intra hoc tempus aliquis bonorum possessionem non petierit: eiusdẽ grad⁹ personis adcrescit: vel si nullus sit, deinceps cęteris bonorum possessionem perinde ex successorio edicto pollicetur, ac si is, qui præcedebat, ex eo numero non esset. Si quis itaque delatam sibi bonorum possessionem repudiauerit[k] non quousque tempus bonorum possessioni præfinitum excesserit, expectatur[l]: sed statim cæteri ex eodem edicto admittuntur. ¶In petenda autem bonorum possessione dies vtiles[m] singuli considerantur. 7 ¶Sed bene anteriores[n] principes & huic causæ prouiderunt, ne quis pro petenda bonorum possessione curet[o] sed quocunque modo admittẽtis eam[p] iudicium (intra statuta tamen tempora) ostenderit, plenum habeat earum beneficium.

a excludebat enim emancipatos natos, & filias, & matres. *Hotom.*
b *l.6.§.1.D.eo.l.12.*tab. gentis & familiæ: Prætor sanguinis & naturæ rationem habuit. *Hotom.*
c ob seruandum ex his quæ sequũtur, lege Iustiniani tandem has septẽ bonorũ possessiones hoc ordine ex vndecim prætoriis receptas: nẽpe contra tabulas, secundum tabulas, vnde liberi, vnde legitimi vnde cognati, vnde vir & vxor, & ex legib. sublatis ex iure prętorio: quinta, vnde decem personæ: septima, tanquam ex familia: octaua, vnde patroni, & decima vnde cognati manumissoris.
d *l.vl.C.de emancip. liberorum.*
e *§.3.insti.de success. libert.*
f *l.3.§.fin.de petit. hered.l. 1. in pr. D. vt ex legib.*
g *v. l.1. in pr.de successo.*
h *v.l.69.in f.adq. hered.*
i *l.1.§. largius de successorio.*
k Id enim potest *l.13.ff.de adq. hereditate.*
l *v.l. 13.in pr. D. de adq.hæred.*
m *l.2.ff.quis ordo in petenda bonorũ possess.*
n *l.vl.C. qui admitti ad bonorũ possess.*
o hinc colligi potest neminẽ hodie adstringi ad petendam bonorum possessionẽ ab ipso prætore ex priscis formulis (sic enim restringenda est *l. vlt.§.nos itaque, C.de curat. furios.* quæ paulo generalius tradit sublatas à Constantino bonorũ possessiones. *l.17 C.de iure delib.*) cogi tamen quisque videtur, suã amplectendæ hęreditatis voluntatem apud aliquem iudicem contestari. *l. vlt. C. qui admitti.* vt vt sit: vnde vir & vxor hic à Iustiniano probatur. *§.§.4.v.Cuia.17. obseruat.*
p Iudiciũ *Cuiac.*

DE ADQVISITIONE [q] PER ADROGATIONEM.

Tit. XI.

EST & alterius generis per vniuersitatem successio, quæ neque lege duodecim tabularũ neq; prætoris edicto, sed eo iure, quod cõsensu[r] receptum est, introducta est. 1 ¶Ecce enim cùm paterfamilias sese in adrogationẽ dat, omnes res eius corporales & incorporales, quæque ei debitæ sunt, adrogatori antea quidem pleno iure adquirebantur: exceptis iis, quæ per capitis deminutionem pereunt, quales sunt operarum obligationes, & ius adgnationis. vsus etenim & vsusfruct⁹, licet his antea connumerabantur; attamen capitis deminutione minima eos tolli prohibuit nostra constitutio[s]. 2 ¶Nunc autem nos eandem adquisitionem, quę per adrogationem fiebat, coarctauimus ad similitudinem naturaliũ parentum. Nihil enim aliud, nisi[t] tantummodo vsusfructus tam naturalibus parentibus, quã adoptiuis per filiosfamiliarum adquiritur in iis rebus, quæ extrinsecus filiis obueniunt, dominio eis, integro seruato. Mortuo autem filio adrogato in adoptiua familia, etiam dominium ||rerum|| eius ad adrogatorem pertransit: nisi supersint aliæ personæ, quæ ex constitutione nostra patrem, in iis, quæ adquiri non possunt, antecedant. 3 ¶Sed ex diuerso, pro eo, quod is debuit, qui se in adoptionem dedit ipso quidem iure adrogator non tenetur, sed nomine[u], filij conuenitur: & si noluerit eum defendere, permittitur creditoribus per competentes nostros magistratus bona, quæ eius cum vsufructu futura fuissent, si se alieno iuri non subiecisset, possidere, & legitimo modo ea disponere.

q *§.vl.s.per quas personas nobis adquiritur. l. 22.ff. de inofficioso.*
r .i. primum sine scripto, dein longius per vsum productum: postremò à prudẽtibus confirmatum *Theo.*
s *l.16.C.de vsufr.*
t *v.l.6.§.1.C. de bonis quæ liber.*
u *l.42.ff.de peculio.*

DE EO CVI LIBERTATIS CAVSA BONA ADDICVNTVR.

Tit. XII.

¶Continuatio ¶Summa.1. ¶Rescriptum diui Marci.2. ¶Eiusdem vtilitas. 3. ¶In quibus casibus locum habeat. De libertate in testamento vel in codicillis relicta. 4. Si certum sit, vel incertum, an successor existet. 5. De in integrum restitutione. 6. Si libertates datæ non sunt. 7. De speciebus additis à Iustiniano.

ACCESSIT nouus casus successionis ex constitutione[x] diui Marci. Nam si ij, qui libertatem acceperunt à domino in testamento, ex quo nõ aditur hereditas, velint bona sibi addici libertatum conseruandarum causa: audiuntur. 1 ¶Et ita diui Marci rescripto[z] ad Pompiliũ Rufum cõtinetur. verba rescripti ita se habent: Si Verginio Valenti, qui testamẽto suo libertatem quibusdam adscripsit, nemine successore ab intestato existente, in ea causa bona ||eius|| esse cœperunt, vt venire debeant: is, cuius de ea re notio est, aditus rationem desiderij tui habebit, vt libertatum tam earum, quę directò quã earum, quæ per speciem fideicommissi, relictæ sunt, tuendarum gratia addicantur tibi: si idoneè[a] creditorib, caueris de solido, quod cuique debetur, soluendo. Et ij quidẽ, quibus[b] directa libertas data est, perinde liberi erunt, ac si hereditas adita esset. Ij autem, quos heres manumittere rogatus est, à te libertatem consequentur: ita, vt si non alia conditione velis tibi bona addici, quàm vt ||ij|| etiam, qui directò libertatem acceperunt, tui liberti fiant. Nam huic etiam voluntati tuæ, si ij, quorum de statu agitur, consentiãt auctoritatem nostram accommodamus. Et ne huius rescriptionis nostræ, emolumentum alia ratione irritum fiat: si[c] fiscus bona agnoscere voluerit: & ij, qui rebus nostris attendunt, sciant [d] commodo pecuniario præferendam esse libertatis causam: & ita bona cogenda, vt libertas iis salua sit, qui eam adipisci potuerunt, ac si hereditas ex testamento adita esset. 2 ¶Hoc rescripto subuentum est & libertatibus, & defunctis, ne bona eorum à creditoribus possideantur & veneant[e]. Certè si fuerint hac de causa bona addicta: cessat bonorum venditio. existit enim defuncti defensor, & quidẽ idoneus, qui de solido[f] creditorib. cauet. 3 ¶In primis hoc rescriptum totiens locum habet, quotiens testamento libertates datæ sunt. Quid ergo si quis intestatus[g] decedens, codicillis libertates dederit, neque adita sit ab intestato hereditas: ||an|| fauor constitutionis debebit locum habere? Certè si intestatus decesserit, & codicillis dederit libertatem: competere eam, nemini dubiũ est. 4 ¶Tunc ||enim|| constitutioni locum esse verba ostẽdunt cum nemo successor ab intestato existat. Ergo quandiu[h] incertum erit, vtrum existat, an non: cessabit constitutio. Si verò certum esse cœperit neminẽ existere tunc erit

x hereditas enim iure ciuili: Bonorum possessio, prętorio: per arrogationem, ex consuetudine adquiritur.
y *v.l. 6.15.C.de testam.manu.l.2.in f.ff.de fideic.li.*
z *l. 2. ff. de fidei. libert.l.vl.Cod.de manum.test.*
a fideiussore vel pignore, vel si ei fides habita. *l.4.§.addici.D.de fideic.lib.*
b *l.4.§.12.D.de fideic.libert.*
c *l.4.§.eadem.D. de fideic.lib.*
d hinc fit, vt seruos in successionibus fisco prælatos videamus. *Nou.1.c.1.*
e id enim turpe. *§.1.s.quib.ex causis manum.*
f *l.4.§.de solido. ff.de fideic.lib.*
g *l.2.D.de fideic libertat.*
h *l.4.in pr.ff. de fideic.lib.*

a *l.4.§.1.D.de fideicom.libert.* b *d.l.4.§.2.* c Libertas semel data non reuocatur *C.si aduersus libertatẽ.* d hinc collige causa finali cessante, & dispositionem cessare.*c.cum cessante de appell.* e *l.vlt.C.de test.manum.* f duabus nimirum. g *subaudi* debitoris:idque per creditores:*v.hic Theoph.*
h *7.C.24.* i quo libera mulier se seruo coniungens libertatem & substantiã amittebat.

constitutioni locus. 5 ¶Si[a] is,qui in integrum restitui potest,abstinuerit hereditate: an quamuis potest in integrũ restitui,possit admitti cõstitutio,& bonorum addictio fieri? Quid[b] ergo si post addictionem libertatum conseruandarum causa factam,in integrum sit restitutus? Vtique nõ erit dicendum reuocari libertates:quia[c] semel cõpetierunt. 6 ¶Hæc constitutio libertatum tuendarum causa introducta est.Ergo si libertates nullæ sunt datæ:cessat||hæc||constitutio[d].Quid ergo si viuus dederit libertates,vel mortis causa:& ne de hoc quæratur,vtrum in fraudem creditorũ, an non,factum sit,idcirco velint sibi addici bona:an audiẽdi sint? Et magis est,vt audiri debeant, etsi deficiant verba constitutionis. 7 ¶Sed cũ multas diuisiones eiusmodi constitutioni[e] deesse perspeximus:lata est à nobis plenissima constitutio,in qua multæ species collatæ sunt,quib. ius huiusmodi successionis plenissimum est effectum,quas ex ipsius lectione constitutionis potest quis cognoscere.

DE SVCCESSIONIBVS[f] SVBLATIS, QVAE FIEBANT PER bonorum[g] venditiones,& ex senatusconsulto[h] Claudiano[i].

Tit. XIII.

ERANT ante prædictam[k] successionem olim & aliæ per vniuersitatẽ successiones,qualis fuerat bonorum emptio [l],quæ de bonis debitoris vendendis per multas ambages[m] fuerat introducta , & tunc locum habebat , quando iudicia ordinaria [n] in vsu fuerant,sed cùm extraordinariis[o] iudiciis posteritas vsa est:ideo cũ ipsis ordinariis iudiciis etiam bonorũ venditiones expirauerunt,& tantummodo creditoribus datur officio iudicis[p] bona possidere[q] , & prout vtile eis visum est,ea disponere,quod ex latioribus digestorum libris[r] perfectius apparebit. 1 ¶Erat & ex senatusconsulto Claudiano miserabilis per vniuersitatem adquisitio [s] : cùm libera mulier seruili amore bacchata[t],ipsam libertatẽ per senatusconsultum amittebat,& cũ libertate substantiã.quod indignum nostris[u] temporibus esse existimantes,& à nostra ciuitate deleri,& non inseri nostris Digestis concessimus.

DE OBLIGATIONIBVS[x].

Tit. XIIII.

NVNC[y] transeamus ad obligationes[z]. Obligatio[a] est iuris vinculum[b] quo necessitate[c] adstringimur alicuius rei[d] soluendæ,secundum[e] nostræ ciuitatis iura. 1 ¶Omnium autem obligationum summa diuisio in duo genera diducitur. namque aut ciuiles sunt,aut prætoriæ.Ciuiles[f] sunt,quæ aut legibus constitutæ,aut certo iure ciuili comprobatæ sunt. Prætoriæ sunt,quas prætor ex sua iurisdictione constituit , quæ etiam honorariæ vocantur. 2 ¶Sequens diuisio in quatuor species diuiditur.Aut .n. ex[g] contractu sunt,aut quasi[h] ex contractu,aut ex maleficio,aut quasi ex maleficio.Prius est, vt de iis, quæ ex contractu sunt, dispiciamus.. Harum æquè quatuor sunt species. Aut enim re contrahuntur, aut verbis, aut literis, aut consensu [i] de quibus singulis dispiciamus.

k de qua s.*Tit. prox.*
l infamis,quæ & in locum sectionis creditorũ in partes,leg 12.Tabul. introductæ, successerat.*Tert. in Apolog.c.4. de qua l.60.de pact. l.9.§.5.de iureiu. l.29. de rebus iud. auth.*Interea quidam hîc notant, emptionem sumi pro vẽditione: atque ideo, vnum vocabulũ pro altero sumi. quod tamen fallit *l.2. C.de locat.*
m an quia creditor proponens actionem , & in syllaba errans, causa cadebat?
n vsitata ante Cõstantinum *l. 1.C. de formul.subl.*
o *v. qua scripsi ad l.vltim.§. 3 ff. quod metus causa* Alij notant,ordinariũ iudiciũ dici dupliciter, respectu materiæ, in iudice:& formæ in iudiciis requisitæ.
p olim vniuersa *l.1.in fi.ff. quibus ex causis in possess. hodie.*
q olim vniuersa. *l.1.in f.ff. quib.ex caus.in possess* hodie pro mensura debiti.*Nou.53. c.4.in f.*
r li.42.*tit.5.quibus ex causis in poss.& de reb.iudi cu authorit.& 7. C.72.*
s de qua *v.l.vn. C. de SC. Claud. Vlp.tit.* 11. §. 11. *Tacit.* 12. *annal.*
t Huc referri potest quod alibi dicitur, furore amoris nihil esse vehementius *Nouella quibus modis naturales.*
u Hodie igitur libera mulier potest nubere impunè homini seruo. *l. vl. C. de agric.* ita vt ne huiusmodi quidem nuptiis amittat libertatẽ, sed eius conditionem planè liberi sequantur.
x 44.*D.7.4 C.*10

QVIBVS MODIS RE CONTRAHITVR OBLIGATIO.

y De personis & reb. dixit. Dicturus consequẽter de actionib. præmittit tractatum de obligationibus. Est enim obligatio actionis mater. *l.42.§.2.D.de procuratoribus.* z ex quibus personalis:vt ex dominio realis actio nascitur. a *Naturalis & Ciuilis simul,seu mixta*,ex qua actio & vis exigendi promanat. Quippe *Naturalis* tantùm obligatio(cuius causa est vel contractus,vel delictum factũ,vel consensus) destituta ciuili approbatione,exceptionem quidem habet,sed actionem (veluti inter patrem & filium in potestate,dominum & seruum, creditorem & pupillum mutuum sine tutoris authoritate accipientem)non parit:*l.5.§.4.l.27.§.2.D.de pactis.*Habet & alios effectus,impedit enim soluti repetitionem.*l.16.§.4.D.de fideiuss.* Accedere ei potest pignus & fideiussor qui naturaliter & ciuiliter obligatur.*J. de fideiuss. in pr.* compensationem admittit.*l.6.D.de compensat.Ciuilis* tantùm,actionem quidem parit, sed non habet effectum exigendi:quia ciuiliter tantũ obligatus,tutus est exceptione,puta, vel nudi pacti, vel metus illati, vel pecuniæ sibi non numeratæ.*l.in contractibus, Co.de non numerata pecunia*:Potest ei pignus & fideiussor accedere.*l.16.§.3. D. de fideiuss.Neutra* verò obligatio nascitur,quando lex nominatim factum improbat , veluti contractum inter tutorem & pupillum,donationem inter coniuges,& similia.
b vnde adstringere dicitur. *l.99.D.de verb.oblig.* c *v.l.108.ff.de verb.sign.* vt hinc colligas hîc non definiri obligationem,quæ exceptione eliditur *leg.13.D de reg.iur. l.42.in f.ff.de obl.* d vel facti.*l.1. D.de reb.cred.l.3.D.de oblig.* e An hæc verba referenda ad verbum obligatio,vt hîc de obligatione ciuili agatur,an ad verbum vinculum , an potius ad verbum soluendum.*v.quæ scripsi ad l.3. D. de reb.cred.l.3.§.1. D.commodati.* f Hæ ex constitutione legum vim habent,vel iurisgentium simul, confirmatum tamen iure ciuili. g Contractus est facti. *l.consilio. D. de curat.furios.* ex eo,obligatio quæ iuris *l.2.D.si certum.*Ex obligatione,actio *l.42.§.2.D. de procura.*
h Contractus propriè est, qui vtrinque contrahentes obligat.Impropriè, in quo vnus,magis impropriè, distractus *l.19. D.de verb. sign.* i addi potest , contractuum alios esse nominatos vel innominatos,alios bonæ fidei vel stricti iuris: & in iis quædam,vt substantialia & formalia(veluti in venditione pretium) quædam vt solennia (puta vt minor rem cum decreto vendat)quædam vt naturalia & adminicula ac tacitè intellecta(vt in venditione euictionem) quædam vt accidentalia ac minimè necessaria(veluti vt mihi venditori fundum ad certum tempus loces) considerati. *v.Hot.quæst.35.*

Tit. XV.

De mutuo. 1. *De indebito soluto.* 2. *De commodato.* 3. *De deposito.* 4. *De pignore.*

RE contrahitur obligatio[k],||veluti|| mutui datione.Mutui autem datio in iis rebus consistit, quæ pondere,numero,mensura constant , veluti vino,oleo,frumento,pecunia numerata, ære,argento,auro quas res aut numerando , aut metiendo, aut adpendendo in hoc damus , vt accipientium fiant. Et quoniam nobis non eædem res,sed aliæ eiusdem naturæ & qualitatis redduntur[l],inde etiam mutuum appellatum est, quia ita à me tibi datur,vt ex meo tuum fiat:& ex eo contractu nascitur actio,quæ vocatur condictio. 1 ¶Is quoque[m] qui non debitum accepit ab eo , qui per errorem soluit,re[n] obligatur:datúrque agenti contra eum propter repetitionem condictitia actio. Nam perinde ei condici potest,si apparet eum dare oportere,ac si mutuum accepisset. Vnde pupillus,si[o] ei sine tutoris auctoritate indebitum per errorem datum est, non tenebitur indebiti condictione: non magis,quàm mutui[p] datione.Sed[q] hæc species obligationis non videtur ex contractu consistere:cùm is, qui soluẽdi animo dat,magis voluerit negotiũ distrahere[r], quàm contrahere. 2 ¶Item is,cui res aliqua vtenda datur,id est, commodatur,re obligatur , & tenetur cõmodati actione[s]. Sed is ab eo,qui mutuum accepit,longè distat. namque nõ[t] ita res datur,vt eius fiat : & ob id de ea re ipsa restituenda tenetur.Et is quidem,qui mutuum accepit , si quolibet[u] fortuito casu amiserit,quod accepit:veluti incendio,ruina, naufragio,aut latronum hostiúmve incursu : nihilominus obligatus remanet.At is,qui vtendum accepit , sanè quidẽ exactam diligentiã custodiendæ rei præstare iubetur : nec sufficit ei tantam diligentiam adhibuisse , quantam suis rebus adhibere solitus est,si modò alius diligentior poterat eam rem custodire:sed propter maiorem vim maioréſve casus non tenetur,si[x] modò non ipsius culpa is casus interuenit.alioqui si id,quod tibi commodatum est domi,peregrè[y] tecum ferre malueris,& vel incursu hostium prædonúmve,vel naufragio amiseris:dubium non est,quin de restituenda ea re tenearis. Commodata autem res tunc propriè intelligitur , si nulla mercede accepta vel constituta, ||res||tibi vtenda data est.alioqui mercede interueniente,locatus tibi vsus rei videtur. Gratuitum enim debet esse cõmodatum. 3 Præterea & is,apud quem res aliqua[z] deponitur,re obligatur , tenetúrque actione[a] depositi : quia & ipse de ea re,quam accepit , restituenda tenetur[b].Sed is ex eo solo tenetur[c],si quid dolo commiserit. culpæ autẽ nomine.i.desidiæ ac negligentiæ,non tenetur. Itaq; securus est , qui parum diligenter custoditam rem furto amiserit: quia qui negligẽter [d] amico rem custodiendam tradit,||nõ ei||sed suæ facilitati id imputare debet. 4 ¶Creditor quoque,qui pignus accepit,re obligatur : quia & ipse de ea re quam accepit,restituẽda tenetur actione pignoratitia[e]. Sed quia pignus vtriusque[f] gratia datur, & debitoris, quo magis pecunia ei credatur,& creditoris,quo magis ei in tuto sit creditum:placuit sufficere,si ad eam rem custodiendam exactã diligentiam adhibeat:quam si præstiterit,& aliquo[g] fortuito casu rem amiserit:securum esse,nec impediri creditum petere [h].

k Re dicitur cõtrahi obligatio, quoties præter consensum rem interuenire necesse est actu ipso.*l.52.§.2.ff.eo.* vtcunque inter nos conueniat de mutuo dando,obligatio tamen ex mutuo non nascatur: cũ aliud sit contractus, aliud de cõtrahendo facta promissio.
l in eodem ac non diuerso genere: eodem inquam, & similitudine & vtilitate:vel aliter,non eædẽ res in indiuiduo , sed in specie,reddũtur. sed tamen res aliæ solui possunt è volẽte. Quod si ab initio conuẽnit,vt res aliæ soluantur , alius erit contractus quàm mutui.
m Qui soluit id quod ciuiliter tantùm vel naturaliter & ciuiliter debuit(quod petitum tamen poterat elidere dubij euentus, vel perpetua eadémque fauorabili exceptione puta Velleiani) is solutum repetet. At qui debitum vel naturaliter tantùm, vel naturaliter & ciuiliter(quod tamen elidere potuisset exceptione perpetua fauorabili vt Macedoniani.) Itẽ qui indebitum vel ratione diei vel cõfideiussorũ(veluti cũ potuisset vti Epistola D. Hadriani) soluit , is solutũ nõ repetet. Cessabit quoq; hæc actio, quoties quis vel sciens, vel securus rei iudicatæ , aut causæ pietatis, aut transactionis,aut iurisiurãdi authoritate crescit soluerit.

DE VERBORVM[i] OBLIGATIONIBVS.

soluit.Idem , si alienum debitum , si ex ea causa,vnde lis inficiando crescit soluerit. *Myns.*
n *l.5.§.3.D.de obligat.*
o Pupillus non obligatur indebitum accipiendo.
p Pupillus non obligatur mutuum accipiendo.
q Indebitum qui accipit nõ propriè ex contractu,sed quasi ex contractu obligatur.
r Solutio distractus est magis,quàm contractus. Nam qui soluit, magis distrahit quàm contrahit. s *vide leg.1.§.3.D.eod.*
t *vide leg.8.leg.9.D.commodati.*
u *vide leg.11.Cod si certum petatur.*
x *vide leg.1.Cod.commodati.* y *vide leg. 1. §. 4.D.de oblig.*
z simpliciter & custodiæ causa,vt hîc vel debita.*leg.19.C.de vsuris.* vel litigiosa. *l.6 D.depositi.* a *vide leg. 1. §. 5.D. eod.*
b etiam latroni *leg.31.ff.depositi.* nec petere potest compensationem *l.vlt.C.de compens.* non potest etiam opponere exceptionem dominij.*l.penult.Cod. depositi.*
c *vide leg.20.D.depositi.*
d *vide leg.1.§ 4.D.de obligat.*
e *vide leg. vlt.Cod.de luitione pignoris.*
f *leg.5.§. 2. in fine ff. commodati.*
g *vide leg. 6.Cod.de pignorat.*
h Obiter hîc obseruandum pignorari non posse res quæ sunt extra commercium *leg. 3.* liberos homines *leg. 6.* instrumenta ad culturam agrorum deputata *leg. 8. Cod. quæ res pignor.* res pupillares,sine decreto *leg. 1. in princip.* litigiosas. *dicta lege 1. §.fin. quæ res pignori.* alienas *leg. 1. §. 1.* seruitutes vrbanas. *leg. 11. in fin. de pignor.* cæteræ possunt.
i *45. D. 18. Cod. 38.*

Tit. XVI.

Summa. 1. *De verbis stipulationũ.* 2. *De puritate. De die.* 3. *De conditione.* 5. *De loco.* 6. *De conditione ad tempus præsens vel præteritum relata.* 7. *Quæ in stipulatum deducuntur.*

VERBIS [a]obligatio contrahitur[b] ex interrogatione & responsione, cùm quid dari fieríve nobis stipulamur. ex qua duæ proficiscuntur actiones, tam cõdictio certi[c], si certa sit stipulatio: quã ex stipulatu[d], si incerta sit. quæ hoc nomine inde vtitur, quod stipulum apud veteres [e] firmum appellabatur, fortè[f] à stipite descendens. 1 ¶In hac re olim talia verba tradita fuerunt, *Spondes, spondeo. Promittis? Promitto.* || *Fidepromittis? fidepromitto* || *Fideiubes? fideiubeo. Dabis? dabo. Facies? faciã.* Vtrùm autem Latina, an Græca, [g] vel qualibet alia lingua[h] stipulatio concipiatur, nihil interest: sc. si vterq; stipulantium intellectum eius linguæ habeat. nec necesse est eadem lingua vtrunque vti, sed sufficit congruenter ad interrogata respõdere. Quinetiã duo Greci Latina lingua obligationem contrahere possunt. Sed hæc solennia verba olim quidẽ in vsu fuerunt: postea autem Leonina[i] constitutio lata est, quæ solennitate verborum sublata, sensum & consonantem intellectum ab vtraque parte solùm desiderat, quibuscunque[k] tandẽ verbis expressũ est. 2 ¶Omnis stipulatio aut purè, aut in diem, aut sub conditione fit. Purè, velúti, *quinque aureos dare spondes?* Idq; [l]confestim peti potest. In diem: cũ adiecto die, quo pecunia soluatur, stipulatio fit: veluti, *decem aureos primis kalendis Martiis dare spondes?* Id autem quod in diem stipulamur, statim quidẽ debetur[m]: sed peti prius, quã dies venerit, non potest. At[n] ne eo quidẽ ipso die, in quẽ stipulatio facta est, peti potest: quia totus is dies arbitrio soluentis tribui debet. Neque.n. certum est eo die, in quẽ promissum est, datum non esse, prius quã is pręterierit. 3 ¶At si ita stipuleris, *decem aureos annuos, quo ad*[o] *viuam, dare spondes?* & purè facta obligatio intelligitur, & perpetuatur: quia ad tempus non potest deberi: sed [p] heres petendo, pacti exceptione submouebitur. 4 ¶Sub conditione stipulatio fit, cùm in aliquem casum differtur [q] obligatio: vt si aliquid factum fuerit, vel non fuerit, committatur stipulatio: veluti, *si Titius consul fuerit*[r] *factus, quinque aureos dare spondes?* Si quis ita stipuletur, *si*[s] *in Capitolium non* [t]*ascendero, dare spondes:* perinde erit ac si stipulatus esset, cũ moreretur, sibi dari. Ex cõditionali stipulatione tantũ spes[u] est debitum iri: eámque ipsam spem in heredem transmittimus[x], si prius quã conditio extet, mors nobis contigerit.
5 ¶Loca etiam inseri stipulationi solent: veluti, *Carthagini dare spondes?* Quæ stipulatio licet purè fieri videtur: tamen re ipsa habet tempus adiectũ[y] quo promissor vtatur ad pecuniã Carthagini dandam. Et ideo, si quis Romæ ita stipuletur, *hodie Carthagini dare spondes?* inutilis [z] erit stipulatio, cũ impossibilis sit repromissio. 6 ¶Conditiones, quæ[a] ad præsens vel præteritum tempus referuntur: aut statim infirmant obligationem, aut omnino non differunt, veluti, *Si Titius Consul fuit*, vel *si Mæuius viuit, dare spondes?* Nã si ea ita non sunt, nihil valet stipulatio: sin autẽ ita se habẽt statim valet. Quæ enim per rerum naturam sunt certa: non morãtur obligationem, licèt apud nos incerta sint. 7 ¶Non solũ res in stipulatum deduci possunt, sed etiam[b] facta: vt si stipulemur aliquid fieri, vel non fieri, & in huiusmodi stipulationibus optimum[c] erit pœnam subiicere, ne quantitas stipulationis in incerto [d]sit, ac necesse sit actori probare, quod eius intersit. Itaq; si quis, vt fiat aliquid, stipuletur: ita[e] adiici pœna debet, *Si ita factum non erit, tunc pœnæ nomine decem aureos dare spondes?* Sed si quædam fieri, quædam non fieri, vna eadémque cõceptione stipuletur quis: clausula huiusmodi erit adiicienda, *Si aduersus ea factum erit, siue quid ita factum non fuerit: tunc pœnæ nomine decem aureos dare spondes.*

a Quæ verbis est obligatio, verbis omnimodo contrahitur. Potest tamen & quę cõsensu est, vt & pactum, verbis contrahi. *l.7.§.12 ff. de pact. l.1.§.4. D. de const. pec.*
b *l.1.§. verbis D. eo. l.52.§.2. de obl. & act.*
c *l.9. in pr. de reb. cred. l.74. D. eo.*
d *l.75. in pr. D. eo.* Cur nõ actio ex stipulatione dicitur, quę ex certa stipulatione, cũ ea competat pro dote (quę vt sæpius certa est) *l. vn. C. de rei vxoriæ. act.* & pœna promissa, certa. *l.1.§. si reus D. de eo per quem factũ l.21. in f. ff. de arbitris. l.28. D. de act. empt. l.68. D. de verb. obl.* Ad hæc, certi condictio ex incerto contractu repetit. *l.9. D. de reb. credit.* & incerti, pro re certa. *l.3. ff. de cond. sine causa.* verũ dici potest Tribonianũ has actiones distinxisse, vt & Vlpian. *in l.24. ff. de reb. cre.*
e *Paul. 5. sẽt. 7.§.1*
f stipulatio hîc à stipite seu fuste in terram defixo *l. granaria §. de act. emp. Festus in stipes.* qualis figebatur in cõfinii ad finium custodiã firmandam. *Ou. 2. fastor. vbi de Terminum* [illegible]. At paulò ante à stipulo quod firmum significat. Varro 4 *de lingua in f.* à stipando, id est, componendo. Festus in *stipem*, stipulatorẽ eũ ait, qui stipem, .i. æs stipuletur. Idem *in stipatores*, stipam, idem quod firmum interpretari videtur. *Isid. 5. c. 24.* stipulationem à stipula deducit: quia veteres, quoties sibi aliquid promittebatur, stipulam tenentes frãgebant, quam iterum iũgentes, stipulationes suas agnoscebant. *Alcia. 1 parergon. 39* à στύφω quod est adstringere.
g *l.1.§.6. D. eo.*
h vt & hodie sẽtentiæ. *l.12. C. de sentent. & inter.*
i *l.10. C. eod.*
k *l.1.§.2. D. eo. l.12. C. eo.*
l *v l.41. in f. ff. eo.*
m *v. l.46. in pr. ff. eod.*
n Imo eo ipso die. *l.118.§. pen. ff. eod.*
o *v. l.56.§.4. ff. e.*
p *l.52. in f. ff. de pactis.*

DE DVOBVS[f] REIS STIPVLANDI ET PROMITTENDI.

Tit. XVII.

Quibus modis duo rei fieri possunt. 1. *De effectu huiuscemodi stipulationum.* 2. *De puritate, Die, conditione.*

ET stipulandi & promittendi † duo, pluré sve rei fieri possunt. Stipulandi ita, si post omnium interrogationem promissor respondeat, *Spondeo:* vt putà, cum duobus separatim stipulantib. ita promissor respondeat, *Vtrique vestrum dare spondeo.* Nam si prius Titio spoponderit, deinde alio interroganti spõdeat, alia[g] atque alia erit obligatio, nec credũtur duo rei stipulãdi esse. Duo pluré sve rei promittendi ita fiunt, *Mæui decem aureos dare spondes? & Sei eosdem decem aureos dare spondes?* || si || respondeant[h] singuli separatim, *spondeo.* 1 ¶Ex huiusmodi obligationibus, & stipulationibus solidum singulis debetur, & promittentes[i] singuli in solidum † tenentur. In vtraque tamen obligatione vna res vertitur: & vel alter debitum accipiendo, vel alter soluendo, omnium perimit obligationem, & omnes liberat. 2 ¶Ex [k] duobus reis promittendi, alius purè, alius in diem, vel sub conditione obligari potest. nec impedimento erit dies aut conditio, quo minus ab eo, qui purè obligatus est, petatur.

DE STIPVLATIONE[l] SERVORVM.

Tit. XVIII.

¶*An seruus stipulari possit.* 1. ¶*Cui acquirat. De persona, cui stipulatur: & de stipulatione impersonali.* 2. *De stipulatione facti.* 3. *De seruo communi.*

SERVVS ex persona domini ius stipulãdi habet. Sed & hereditas in [l]plerisque personæ defuncti[m] vicem sustinet. ideoque quod seruus hereditarius ante aditam hereditatem stipulatur, adquirit[n] hereditati: per hoc etiam heredi postea facto adquiritur. 1 ¶Siue autẽ domino, siue sibi, siue[o] cõseruo suo, siue[p] impersonaliter seruus stipuletur: domino adquirit. Idẽ iuris est & in liberis, qui in potestate patris sunt, ex quibus causis adquirere possunt. 2 ¶Sed cùm factum in stipulatione continebitur: omnimodo persona stipulantis continetur: veluti si seruus stipuletur, vt[q] sibi ire agere liceat. ipse enim tantũ prohiberi non debet, non etiam dominus eius. 3 ¶Seruus communis stipulando, vnicuique dominorum pro[r] portione dominij adquirit: nisi [s]iussu vnius eorũ, aut nominatim alicui eorum stipulatus est. tunc enim soli ei adquiritur. Quod seruus communis stipulatur[t], si alteri ex dominis adquiri non potest: solidum alteri adquiritur, veluti si res, quam dari stipulatus est, vnius domini fit.

DE DIVISIONE STIPVLATIONVM.

Tit. XIX.

Diuisio. 1. *De stipulationibus iudicialibus.* 2. *De prætoriis.* 3. *Conuentionalibus de communibus.*

STIPVLATIONVM[u] aliæ || sunt || iudiciales, [x] aliæ prætoriæ, aliæ conuentionales, aliæ communes, tam prætoriæ, quã iudiciales. 1 ¶Iudiciales sunt duntaxat, quæ à mero[y] iudicis[z] officio proficiscuntur[a]. veluti de dolo cautio, || vel de [b] persequendo seruo, qui in fuga est: restituendóve pretio. ||
2 ¶Pretoriæ[c] || sunt ||, quæ à mero pretoris officio proficiscuntur[d], veluti damni infecti, || vel legatorum ||. Prætorias autẽ stipulationes sic exaudiri oportet, vt in his etiam contineãtur æditiliæ, [e]nam & hæ à iurisdictione || prætoris || [f] veniunt. 3 ¶Conuentionales sunt, quæ ex conuentione vtriusque partis[g] concipiuntur: || hoc est, neque iussu iudicis neque iussu prætoris, sed ex conuentione contrahentium, || quarum totidem genera sunt, quot (pœnè dixerim) rerum contrahendarum. 4 ¶Communes sunt[h], veluti rem saluam fore pupillo. Nam[i] & prætor iubet [k]rem saluam fore pupillo, caueri: & interdum iudex, si aliter hæc res expediri non potest: vel de rato stipulatio.

DE[l] INVTILIBVS STIPVLATIONIBVS.

Tit. XX.

De his quæ sunt in commercio. 1. *De his quæ non sunt.* 2. *De his quæ non sunt in commercio.* 3. *De facto vel datione alterius.* 4. *De eo in quem confertur obligatio, vel solutio.* 5. *De interrogatione & responsione.* 6. *De his qui sunt vel habent in potestate.* 7. *De muto vel surdo.* 8. *De furioso.* 9. *De impubere.* 10. *De conditione.* 11. *De absentia.* 12. *De tempere, in quod confertur stipulatio.* 13. *De praposteratione.* 14. *De stipulatione collata in tempus mortis.* 15. *De stipulatione post mortem alterius.* 16. *De promissione scripta in instrumento.* 17. *De pluribus rebus.* 18. *De pœna adiecta stipulationi alij dari.* 19. *Si intersit eius, qui alijs stipulatur.* 20. *De pœna adiecta promissioni facti alieni.* 21. *De re stipulantis futura.* 22. *De dissensu.* 23. *De turpi causa.* 24. *De morte contrahentium.* 25. *Quando agi potest ex stipulatione.*

OMNIS res quæ dominio nostro subiicitur, in stipulationem deduci potest, siue mobilis sit, siue soli. 1 ¶At si quis rẽ, quæ in rerũ natura non est, aut [m] esse non potest, dari stipulatus

c *l. vlt. D. de prat. stipul.*
d *l.68. l.80. D. eo.*
e *l.71. l.137.§. penul. ff. eo.*
f *45. D. 2. 8. C. 40. Nou. 99.*
† *l.1. D. eo.*
g Imò alia non erit *l.3 D. eo.*
h *l.4. D. eo.*
i *v. l.2. ff. eo.*
† hodie necessaria est discussio. *No. 99. c. 1.*
k *l.7. D. eo.*
l *45. D. 3.*
m *v. l.31. in f. D. de hær. inst.*
n *l.16, D. de obl. & act.*
o *l.1.§.3. D. eo.*
p *l.15. D. eo.*
q *leg.38.§. hi qui sunt. D. de verb. obl.*
r *l.7.§.1. le.27. ff. eod.*
s *l.33. D. eo.*
t *l.25.§. quæstionis. ff. de vsufructu.*
u *l.5. ff. de verb. obligat.* siue diuiduæ siue indiuiduæ, siue dandi siue faciẽdi sint. *l.5. D. de verb. oblig.*
x Iudicialium stipulationum auctor est iudex, à prætore datus: Pretoriarum ipse prætor,
y Merum iudicis officium appellat, quod interponitur sine iussu prætoris, sine conuentione partium.
z subaudi, à prætore specialiter dati inter litigantes.
a quæ nunquam apud Prætorem sed tãtùm apud iudicẽ interponuntur. *l.4.§. duas. de damno.*
b hęc verba ad §. prætoriæ hîc abundant. desunt .n. *l.5. de verb. oblig.*
c *v. tit. D. de stipulationibus prætoriis. & l.5. D. de ver. obl.*
d quæ nunquam nisi apud Prætorem aut eos qui loco prætorum sunt, puta Ædiles & præsides interponunrur, & quidem certa formula. *l.52. D. de verb. obl.*
e Hę sunt cautiones de morbis & vitiis venalium rerum.
f Hoc verbum deest Theophilo: deest etiam dict. leg. 5. & alioquin Ius æditium honorarium est, prætorium nunquam. Et hæ veniunt non ab edicto prætoris sed ędilium.
g vel vtriusque contrahentium. Contrahentes dicuntur *in l.3. in f. D. de oblig. l.52. l.113.§. de verb. ob.*

q incertum & futurum. *l.54. D. de verb. sig.* hinc collige conditionem nihil aliud esse, quam dilationem debiti in aliquem casum. r conditio casualis.
s conditio potestatiua. *v. l.115.§.1. & 2. eo.* t *l.115.§.1. D. de ver. obl.*
u *l.54. in f. de ver. sign.* x *l.57. D. eo.*
y *l.2.§. qui ita. D. de eo quod certo loco.* z non tamen semper. *v. l.141.§.4. ff. eo.*
a *vide leg.37. de reb. cred.*
b *leg.2. in princip. D. eod.*

h & ita communis dicitur quia apud Prætorem *l.2. rem pupilli* & apud iudicem.
i Communes sunt quæ iubente Prætore (vel ædili) & interdum officio iudicis interponuntur.
k Hæc prætoria dicitur in *l.1. D. de prat. stipul.* & tamen interdum iudicis officio interponitur *Theoph. hic.*
l *8. Cod. 39.*
m *vide leg.31. D. de obligat. & act. l.35. de verb. oblig.*

fuerit: veluti Stichum[a], qui mortuus ſit, quem viuere credebat, aut hippocentaurum[b] qui eſſe non poſſit[c]: inutilis erit ſtipulatio. 2 ¶Idem iuris eſt,[d] ſi rem ſacram aut religioſam, quam humani iuris eſſe credebat, vel rem publicam, quæ vſibus populi perpetuo expoſita ſit, vt forum, vel theatrum: vel[e] liberum hominem, quem ſeruum eſſe credebat, vel cuius commercium non habuerit: vel rem[f] ſuam dari quis ſtipuletur. Nec in pendenti erit ſtipulatio ob id quòd publica res in priuatum deduci, & ex libero ſeruus fieri poteſt[g], & commercium adipiſci ſtipulator poteſt, & res|| ſua || ſtipulatoris eſſe deſinere poteſt, ſed protinus[h] inutilis eſt. [i] Item contra, licet initio vtiliter res in ſtipulatũ deducta ſit: ſi ||tamen|| poſtea[k] in aliquam eorũ cauſam, de quib. ſuprà dictum eſt, ſine facto promiſſoris deuenerit: extinguitur ſtipulatio. At nec ſtatim ab initio talis ſtipulatio valebit, *Lucium Titium*[l], *cum ſeruus erit, dare ſpondes?* & ſimilia. quæ enim natura ſui dominio noſtro exempta ſunt, in obligationem deduci nullo modo poſſunt[m]. 3 ¶Si quis [n]alium daturum facturúmve quid promiſerit, non obligabitur[o]: veluti ſi ſpondeat Titium quinque aureos daturũ. Quod ſi effecturũ ſe, vt Titius daret, ſpopõderit, obligatur. 4 ¶Si quis alij, quam[p] ei, cuius iuri ſubiectus ſit, ſtipuletur: nihil agit[q]. Plane ſolutio etiam in extraneam perſona conferri poteſt: veluti ſi quis ita ſtipuletur, *Mihi aut Seio dare ſpondes?* vt obligatio quidam ſtipulatori adquiratur, ſolui tamen Seio, etiam[r] inuito eo, rectè poſſit, vt liberatio ipſo iure contingat: ſed ille aduerſus Seium habeat [ſ]mandati actionem. Quod ſi[t] quis ſibi, & alij, cuius iuri ſubiectus non ſit, dari decem aureos ſtipulatus eſt: valet quidem ſtipulatio. ſed vtrum totum debeatur||ſtipulatori, ||quod in ſtipulationem deductum eſt, an verò pars dimidia, dubitatum eſt: ſed placuit, non plus, quam dimidiam partem ei adquiri. Ei ||verò||, qui iuri tuo ſubiectus eſt, ſi ſtipulatus ſis, tibi adquiris: quia vox[u] tua, tanquam filij ſit, ſicuti & filij vox, tanquã tua intelligitur in[x] iis rebus, quæ tibi adquiri poſſunt. 5 ¶Præterea inutilis[y] eſt ſtipulatio, ſi||quis||ad ea, quæ interrogatus fuerit, nõ reſpondeat: veluti[z] ſi quis decem aureos à te dari ſtipuletur, tu quinque promittas, vel contra: aut ſi ille purè ſtipuletur, tu[a] ſub conditione promittas: vel contra: ſi modo ſcilicet id exprimas, id eſt, ſi cui ſub conditione, vel in diem ſtipulanti, tu reſpondeas, *præſenti*[b] *die ſpondeo.* Nam ſi hoc ſolum reſpondeas *promitto*: breuiter videris in eandem diem vel conditionem ſpopondiſſe. Neque enim neceſſe eſt in reſpondendo eadem omnia[c] repeti, quæ ſtipulator expreſſerit. 6 ¶Item inutilis eſt ſtipulatio, ſi vel ab eo ſtipuleris, qui tuo iure ſubiectus eſt, vel ſi is à te ſtipuletur. Sed ſeruus quidem non ſolũ domino ſuo obligari non poteſt, ſed,[d] ne quidem vlli alij. filij verò familiarum, aliis [e]obligari poſſunt. 7 ¶Mutum[f] neque ſtipulari, neque promittere poſſe palam eſt[g] quod & in ſurdo receptũ eſt: quia & is, qui ſtipulatur, verba promittentis, & is, qui promittit, verba ſtipulationis audire debet. vnde apparet non de eo nos loqui, qui tardius exaudit: ſed de eo, qui omnino non audit. 8 ¶Furioſus nullum negotium gerere poteſt: quia non intelligit, quod agit.[h] 9 ¶Pupillus omne negotium rectè gerit: ita tamen, vt vbi tutoris auctoritas neceſſaria ſit, adhibeatur tutor: veluti ſi ipſe obligetur. nam alium ſibi obligare[i] etiam ſine tutoris auctoritate poteſt. 10 ¶Sed quod diximus de pupillis, vtique de iis verum eſt, qui iam habent aliquem intellectum. nã[k] infans, & qui infantiæ proximus eſt[l] non multum à furioſo diſtant: quia huiuſmodi ætatis pupilli nullum habent intellectum. Sed in proximis infantiæ, propter vtilitatem eorum, benignior iuris interpretatio facta eſt: vt idem iuris habeant, quod pubertati proximi. Sed qui in poteſtate parentis eſt impubes[m] ne auctore quidem patre obligatur. 11 ¶Si impoſſibilis conditio[n] obligationibus adiiciatur: nihil valet ſtipulatio†. Impoſſibilis autem conditio habetur, cui natura impedimento eſt, quo minus exiſtat: veluti ſi quis ita dixerit. *Si*[o] *digito cælum attigero, dare ſpondes?* At ſi ita ſtipuletur, *Si digito cælum non attigero, dare ſpondes?* purè facta obligatio intelligitur, ideoque ſtatim peti poteſt. 12 ¶Item verborũ obligatio inter[p] abſentes cõcepta, inutilis eſt. Sed cũ hoc materia litiũ cõtentioſis hominib. præſtabat, fortè poſt tẽpus tales allegationes opponẽtib. & non præſentes fuiſſe vel ſe vel aduerſarios ſuos contendentibus: ideo noſtra cõſtitutio propter celeritatem dirimendarũ litium introducta eſt, quã ad Cæſarienſes aduocatos ſcripſimus: per[q] quã diſpoſuimus, tales ſcripturas, quæ præſto eſſe partes indicant, omnino eſſe credendas[r]: niſi is, qui talib. vtitur improbis allegationibus, manifeſtiſſimis probationib. vel per ſcripturam, vel per teſtes idoneos adprobauerit, toto eo die quo cõficiebatur inſtrumentũ, ſeſe vel aduerſariũ ſuum in aliis locis fuiſſe. 13 ¶Poſt mortẽ

g poteſt tamen muta voce, ſeu literis obligari arg. *l. 38. D. de oblig. & act.* h *l. 70. ſi à furioſo ff. de fideiuſſ. l. 5. l. 40. de reg. iur.* i *v. l. 7. C. de contr. ſtipul.* k *v. l. 70. D. de verb. oblig.* l .i. ſeptennis, húcque referenda eſt. *l. 70. de ver. oblig.* ſeptennio maior, poteſt: quo referenda eſt. *l. 6. D. rem pupilli.* m quid putes? *v. l. 7. C. de contr. ſtipul.* n *l. 7. ff. de oblig.* natura & iure affirmatiuè concepta, *v. l. 31. ff. de oblig. & act.* negatiuè concepta non ſuſpendit, nec vitiat contractum, ſed habetur pro non appoſita, quia eſt certa & neceſſaria & iam exiſtit vt hîc. † ſecus in vltima voluntate. *§. 10. ſ. de har. inſt.*

a *v. l. 69. de verb. oblig.*
b *v. l. 97. ff. de ver. oblig.*
c *Pli. 7. c. 3.* refert hippocẽtaurum in Theſſalia natum eodem die interiiſſe.
d *l. 83. §. ſacram de verb. obl.*
e *v. l. 103. de verb. oblig.*
f *v. l. 82. de verb. oblig.* idque dominio non poſſeſſione tenus.
g quia id ſpectari neque ciuile: neque naturale eſt. *d. l. 83. §. ſacr. in f.*
h ἐξ ἀρχῆς *Theoph. hic.* id eſt, ab initio. Poteſt & hoc dici cùm τὸ protinus ei opponatur quod ſuperius dixit in pendenti, eo verbo inſtans tẽpus notati, vt apud Senec. illo loco. Omnia in incerto iacent, protinus viue, id eſt, fruere inſtanti.
i quia de his rectè ſtipulamur, quæ dominio noſtro ſubiici ſtatim poſſunt *d. §. ſacram.*
k *v. l. 98. l. 140. §. vl. de verb. obl.*
l *d. § ſacram. ver. ſed hæc.*
m & è contra *l. 34. §. 1. de contr. empt.*
n *v. l. 38. in pr. de verb. oblig.*
o niſi habere licere, niſi factum heredis, niſi ſub pœna vel cũ iuramento promiſerit.
p *v. l. 38. §. alteri de verb. obl.*
q niſi mea interſit, niſi iuraueris, niſi ſub pœna promiſeris, niſi conſuetudo obſtet, niſi piis locis & procuratori ſtipulatus ſim.
r *l. 10. l. 12. § pen. de ſolut.*
ſ *l. 98. §. qui ſtipulatur in f. de ſolution.*
t *l. 110. D. de ver. oblig.*
u *adde l. 42. D. de damno.*
x *l. 130. de ver. ob.*
y Imo in decem erit contracta. *l. 1. §. ſi ſtipulanti de verb. obl.*
z Imò hoc caſu vtilis eſt ſtipulatio in quinque *l. 1. § 4. D. de verb. oblig.* Imò nõ eſt vtilis *l. 58. D. de verb. obl.*
a *l. 1. §. 3. ff. de ver. oblig.*
b ei quod maius eſt, & minus ineſt.
c *l. 65. l. 134. §. 1. de verb. obl.*
d *v. l. 14. de obl. & act.*
e *v. l. 39. de oblig. & act.*
f *l. 1. D. de ver. oblig.*

ſuam dari ſibi nemo ſtipulari poterat: nõ magis, quam poſt eius mortẽ, à quo ſtipulabatur. Ac nec is, qui in alicuius poteſtate eſt, poſt mortẽ eius ſtipulari poterat: quia patris vel domini voce loqui videretur. Sed & ſi quis ita ſtipuletur, *Pridie quam moriar*, vel *pridie quam morieris dare ſpondes?* inutilis erit ſtipulatio. Sed cùm (vt iam dictum eſt) ex conſenſu contrahentium ſtipulationes valeant: placuit nobis etiam in hunc iuris articulum neceſſariam inducere emendationem,[t] vt ſiue poſt mortem, ſiue pridie quam moriatur ſtipulator, ſiue promiſſor, ſtipulatio concepta ſit, ſtipulatio valeat. 14 ¶Item ſi quis ita ſtipulatus erat, *Si nauis ex Aſia venerit*[u], *hodie dare ſpondes?* inutilis erat ſtipulatio, quia præpoſtere concepta eſt. Sed quum Leo inclytæ recordationis [x]in dotibus eandem ſtipulationem, quæ præpoſtera nuncupatur, non[y] eſſe reiiciẽdam exiſtimauerit: nobis placuit, & huic perfectum robur accommodare, vt non ſolũ in dotibus, ſed etiam in omnib. valeat huiuſmodi conceptio ſtipulationis. 15 ¶Ita autẽ ſtipulatio concepta, veluti ſi Titius dicat, *cum*[z] *moriar, dare ſpondes?* vel *cũ morieris?* & apud veteres vtilis erat, & nunc[a] valet. 16 ¶Itẽ poſt[b] mortẽ alterius rectè ſtipulamur. 17 ¶[c]Scriptum in inſtrumẽto fuerit promiſiſſe aliquẽ: perinde habetur[d] atque ſi interrogatione præcedente reſponſum ſit. 18 ¶Quotiens plures res vna ſtipulatione cõprehenduntur, ſi quidẽ promiſſor ſimpliciter reſpondeat, *dare ſpondeo?* propter omnes tenetur[e]. Si verò vnam ex his, vel quaſdam daturum ſe ſpopõderit: obligatio[f] in iis, pro quib. ſpoponderit, contrahitur. Ex plurib. n. ſtipulationib. vna, vel quædã videntur eſſe perfectæ. ſingulas .n. res ſtipulari, & ad ſingulas reſpõdere debemus. 19 ¶Alteri[g] ſtipulari (vt ſupra dictum eſt) nemo poteſt. Inuentæ enim ſunt huiuſmodi|| ſtipulationes vel obligationes ad hoc, vt vnuſquiſque adquirat ſibi, quod ſua intereſt. Cæterũ ſi alij detur, nihil intereſt ſtipulatoris. Planè ſi quis velit hoc facere, pœnam ſtipulari conueniet. vt niſi ita factũ ſit, vt eſt comprehenſum, cõmittatur pœnæ ſtipulatio etiam ei, cuius nihil intereſt. Pœnã enim cũ ſtipulatur quis, non illud inſpicitur, quod interſit eius, ſed quæ ſit quantitas in conditione ſtipulationis. Ergo quis||ita||ſtipuletur, *Titio dari?* nihil agit, ſed adiecerit pœnam, *niſi dederis, tot aureos dare ſpondes?* tunc committitur ſtipulatio. 20 ¶Sed||&||ſi quis ſtipuletur alij, cũ[h] eius intereſſet, placuit ſtipulationẽ valere. Nam ſi is, qui pupilli tutelam adminiſtrare cœperat, ceſſerit adminiſtrationẽ contutori[i] ſuo, & ſtipuletur rẽ pupilli ſaluam fore: quoniã intereſt ſtipulatoris fieri. quod ſtipulatus eſt (cũ obligatus futurus ſit pupillo, ſi malè res geſſerit) tenet obligatio. Ergo etſi quis procuratori[k] ſuo dari ſtipulat⁹ ſit: habebit vires ſtipulatio. Etſi creditori ſuo ||qui ſtipulatus ſit||: quod ſua intereſt, ne fortè vel pœna cõmittatur, vel prædia diſtrahantur quę pignori data erant: valet ſtipulatio. 21 ¶Verſa vice, qui[l] alium facturũ promiſit, videtur in ea eſſe cauſa, vt non teneatur, niſi pœnam ipſe promiſerit. 22 ¶Itẽ nemo rẽ ſuam futurã[m], in eum caſum quo ſua ſit, vtiliter ſtipulatur. 23 ¶Si de alia re ſtipulator ſenſerit, de alia promiſſor: perinde nulla contrahitur obligatio, ac ſi ad interrogatũ reſponſum non eſſet: veluti ſi hominem Stichum à te quis ſtipulatus fuerit[n], tu de Pamphilo ſenſeris, quẽ Stichum vocari credideris.
24 ¶Quod turpi[o] ex cauſa promiſſum eſt. veluti ſi quis homicidium vel ſacrilegium ſe facturũ promittat: non valet.
25 ¶Cũ quis ſub aliqua conditione ſtipulatus fuerit: licet ante conditionẽ deceſſerit: poſtea exiſtente conditione heres eius agere poteſt[p], idem eſt & ex promiſſoris parte.
26 ¶Qui hoc anno, aut hoc menſe dari ſtipulatus eſt: niſi[q] omnibus partib. anni vel menſis præteritis, nõ rectè petet.
27 ¶Si fundum dari ſtipuleris, vel hominem: non poteris continuò agere: niſi[r] tantum ſpatium præterierit, quo[ſ] traditio fieri poſſit.

DE FIDEIVSSORIBVS[t].

Tit. XXI.

Cur accipiuntur. 1. Et in quibus obligationibus. 2. De herede. 3. Si fideiuſſor præcedat vel ſequatur obligationem. 4. De pluribus fideiuſſoribus. 5. In quam ſummam obligatur fideiuſſor. 6. De actione fideiuſſoris aduerſus reum. 7. Si fideiuſſor Græcè accipiatur. 8. Si ſcriptum ſit aliquem fideiuſſiſſe.

PRo[u] eo qui[x] promittit, ſolẽt alij obligari, qui fideiuſſores appellantur: quos homines accipere ſolẽt, dũ curãt, vt diligẽtius ſibi cautũ ſit. 1 ¶In [y]omnib. aũt obligationib. adſumi poſſunt. i. ſiue[z] re, ſiue verbis, ſiue literis, ſiue cõſenſu cõtractæ fuerint. At nec illud quidẽ intereſt, vtrũ ciuilis[a], an naturalis ſit obligatio, cui adiicitur fideiuſſor: adeo qdẽ, vt ꝓ ſeruo quoq; obligetur, ſiue extrane⁹ ſit, qui fideiuſſorẽ à ſeruo accipiat,

p ſic habendum eſt. in legato cõditionali, morte heredis ante cõditionis euentũ legatũ non extingui *l. 65. de cond. & demonſt.* morte legatarij extingui, nec tranſmitti ad eius heredem *l. 57. de ver. obl. l. vn. §. ſin autẽ C. de cad. toll.* In ſtipulationib. verò neq; morte ꝓmiſſoris, aut ſtipulatoris, ſtipulationẽ extingui, vt hîc & *l. 57. de ver. ob. l. vn. vt action ad hær. §. ex cõd. ſ. de ver. ob.* q *l. 57. de ver. ob.* r *l. 73. in prin. de ver. obl.* ſ *v. l. 73. ff. de ver. obl. l. 105. D. de ſolu.* t *46. ff. 1. 8. C. 41. Nou. 4.* u Fideiuſſio hac parte differt à cõſtitut. *§. 9. ſ. de action.* x *l. 1. § 8. ff. de oblig.* y *l. l. 2. l. 8. § 1. ff. eo.* z *l. 8. §. 1. ff. eo.* a *l. 6. in f. l. 16. §. 3. ff. eod.*

& matrimoniis *c. fin. ext. de condi. appoſ.*
o Cicero, Noſtri principes digito ſe cœlũ putant attingere. Ouid. tanquam vertere cælum. Horat. ſublimi feriam ſidera vertice. Symmachus, Nec ego, vt aiunt, ſupra conuexa tetigiſſẽ.
p verborũ obligatio inter præſentes, non inter abſentes contrahitur *Paul. 5. ſent. 7. §. 2. in pr. l. 8. D. de duob. reu.*
q *l. 24. C. de contrah. ſtip.*
r nam præſumitur pro inſtrumento.
ſ vt ita contra præſentiam ſcriptura conteſtatam, admittatur probatio abſentiæ: & negatiua quę directò probari nequit. *l. 13. C. de probat.* per obliquum probari poſſit.
t *l. 11. l. vl. Co. de contr. ſtip.*
u *adde l. 64. de ver. oblig.*
x *l. 25. C. de teſt.*
y Præpoſteri vitium non nocet ſtipulationi *leg. præpoſteri. C. de teſtam.* hoc eſt nihil officit ſtipulationi quod cõtractui ſit inſerta ante alia pacta vel poſt *vt leg. petens, Cod. de pactis.* Non officit eidẽ quoque, quod quis hodie ſtipuletur dari, ſi nauis ex Aſia venerit, *vt hic.* officeret tamen præpoſteratio reſtitutionis & interrogationis. Ideoque ſi antecederet promiſſio, ſubſequeretur interrogatio, nudum pactum eſſet, nõ ſtipulatio. vt hinc obſerues præpoſterationem nõ eò in ſtipulationib. extendi.
z *l. 45. §. 1. de ver. obligat.*
a *adde l. vl. C. de contr. ſtipul.*
b *d. l. 45. §. 2.*
c *Paul. 5. ſent. 7. §. 2. in f.*
d *v. §. vl. ſ. ti. prox. v. l. 134. §. 2. D. de verb. obl.*
e Cur ita? *v. l. 134. §. 1. de ver. obl.*
f *l. 83. §. diuerſa de ver. obl.*
g *v. l. 38. §. alteri de ver. obl.*
h *v. l. 3. in pr. C. eo*
i *l. 38. §. 20. ff. de ver. obl.*
k *d. l. 38. §. 23.*
l *d. l. 38. in pr.*
m *l. 87. de ver. ob.*
n *l. 137. §. 1. de ver. oblig.*
o *l. 123. de ver. ob. l. 5. in f. C. de cond. ob turp.*

ſiue

siue ipse dominus in id, quod sibi naturaliter debetur. 2 ¶Fideiussor non tantùm ipse obligatur, sed etiam[a] heredem relinquit obligatum. 3 ¶Fideiussor & [b]præcedere obligationẽ, & sequi potest. 4 ¶Si plures sint fideiussores: quotquot erunt numero, singuli in solidum tenentur. †Itaq; liberũ est[c] creditori, à quo velit solidum petere. Sed ex epistola[d] diui Hadriani compellitur creditor à singulis, qui[e] modò soluendo sunt litis contestatæ tempore, partes petere†. Ideoque si quis ex fideiussoribus eo tempore soluendo nõ sit: hoc cæteros onerat. Sed si ab vno fideiussore creditor totum consequutus fuerit: huius solius detrimentum erit, si is, pro quo fideiussit, soluendo non sit[f] & sibi imputare debet, cũ potuerit iuuari ex epistola diui Hadriani, & desiderare vt pro parte in se detur actio. 5 ¶Fideiussores ita obligari non possunt[g], vt plus debeant, quàm debet is, pro quo obligantur. Nam eorum obligatio, accessio est principalis obligationis: nec plus in accessione potest esse, quàm in principali re. At ex diuerso, vt minus debeant, obligari possunt. Itaque si reus decẽ aureos promiserit, fideiussor in quinque rectè obligatur: contra verò obligari non potest. Item si ille purè[h] promiserit: fideiussor sub conditione promittere potest: contra verò non potest. Non solũ autem in quantitate, sed etiam in tempore minus aut plus intelligitur. Plus est enim statim aliquid dare: minus est, post tẽpus dare.[k] 9 ¶Si quid autem fideiussor pro reo soluerit: [l]eius recuperandi causa habet cum eo mandati iudiciũ[m]. 7 ¶Græcè[n] etiam fideiussor ita accipitur, τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω ἐγὼ. i. *mea fide iubeo ego* ||sed & si dixerit|| θέλω siue βούλομαι. i. *volo*, sed & φημὶ. i. *affirmo*. pro eo erit, ac si dixerit λέγω. i. *dico*. [o] 8 ¶In stipulationibus fideiussorum sciendum est hoc generaliter accipi: vt quodcunque scriptum sit quasi actum, videatur etiam actum. ideóque constat, si quis scripserit se fideiussisse: videri[p] omnia solenniter acta.

DE LITERARVM OBLIGATIONIBVS.[q]

Tit. XXII.

Olim scriptura[r] fiebat obligatio, quæ nominibus fieri dicebatur, quæ nomina[s] hodie nõ sunt in vsu. Planè si quis debere se scripserit[t], quod sibi numeratum non est[u]: de pecunia minimè numerata[x] post multum temporis exceptionem opponere non potest. hoc enim sæpissimè constitutum est. sic fit, vt & hodie, dum quæri non potest, scriptura obligetur: & ex ea nascatur condictio, cessante sc. verborum obligatione. Multum autem tempus in hac exceptione antea quidem ex principalibus constitutionibus vsque ad quinquennium procedebat: sed ne creditores diutius possint suis pecuniis forsitan defraudari: per constitutionem[y] nostram tempus coarctatum est, vt vltra[z] biennij metas huiusmodi exceptio [a]minimè[b] extendatur[c].

DE OBLIGATIONIBVS EX CONSENSV.

Tit. XXIII.

Consensv[d] fiunt obligationes in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, societatibus, mandatis. 1 ¶Ideo autem istis modis obligatio dicitur consensu[e] contrahi: quia neque scriptura, neque præsentia omnimodo opus est. at nec dari quicquam necesse est, vt substãtiam capiat obligatio: sed sufficit eos, qui negotia gerunt, consentire. 2 ¶Vnde inter absentes quoque talia negotia cõtrahuntur, veluti per epistolam, vel per nuntium. 3 ¶Itẽ [f]in his contractibus alter alteri obligatur in id, quod alterũ alteri ex bono & æquo præstare oportet[g]. ||cum alioqui in verborum obligationib. alius stipuletur, alius promittat[h].

DE EMPTIONE ET[i] VENDITIONE.

Tit. XXIIII.

¶De emptione pura. De pretio, conuentione, arrhis, & scriptura. 1. De pretio certo, vel incerto, vel in arbitrium alienum collato. 2. In quibus pretium consistat. Differentia emptionis & permutationis. 3. De periculo & commodo rei venditæ. 4. ¶De emptione conditionali. 5. ¶De emptione rei, quæ non est in commercio.

Emptio & venditio contrahitur[k] simulatq; de pretio conuenerit: quamuis nondũ pretium numeratum sit, ac ne arrha quidem data fuerit. Nam quod arrhæ nomine datur, argumentum[l] est emptionis & venditionis contractæ. Sed hoc quidem de||emptionibus & venditionibus quæ[m] sine scriptura consistunt, obtinere oporteat: nam nihil à nobis in huiusmodi emptionibus & venditionibus innouatum est. in [n]iis autem, quæ scriptura conficiuntur, non aliter perfectã esse venditionem constituimus, nisi & instrumenta emptionis fuerint conscripta, vel manu propria contrahentium, vel||ab alio quidem scripta, à contrahentibus autem subscripta: & si per tabellionem fiunt, nisi & completiones acceperint, & fuerint partib. absoluta. Donec enim aliquid deest ex his[o], & pœnitentiæ locus est, & potest emptor vel venditor sine pœna recedere ab emptione||& venditione.||Ita tamen impunè||eis recedere||concedimus[p] nisi iam arrharum nomine aliquid fuerit datum. hoc enim subsequuto: siue in scriptis, siue sine scriptis, vẽditio celebrata est: is, qui recusat adimplere contractum, si quidem est emptor: perdit quod dedit, si verò venditor: duplum restituere compellitur, licèt super arrhis nihil expressum est. Pretium autem constitui oportet. nam nulla emptio sine[q] pretio esse potest[r].

1 ¶Sed &[s] certum esse pretium debet: alioqui si inter aliquos ita conuenerit, vt quanti Titius rem æstimauerit, tanti sit empta: inter veteres satis abundéque hoc dubitabatur, constarétne venditio, an non. Sed nostra[t] decisio ita hoc constituit, vt quoties sic composita sit venditio, *quanti ille æstimauerit*, sub hac conditione staret contractus: vt si quidem ille, qui nominatus est, pretium definierit: ||tunc|| omnimodo secundum eius æstimationem & pretiũ persoluatur:, & res tradatur, & venditio ad effectum perducatur: emptore quidem ex[u] empto actione, venditore ex[x] vendito agente. Sin autem ille, qui nominatus est, vel noluerit, vel non potuerit[y] pretium definire: tũc pro nihilo esse venditionem, quasi nullo pretio statuto. Quod ius cum in venditionibus nobis placuit: non est absurdum &[z] in locationibus, & ||in|| conductionibus trahere.

2 ¶Item pretium in[a] numerata pecunia consistere debet. Nam in cæteris rebus, an pretium esse posset, valde quærebatur: veluti an homo, aut fundus, aut toga alterius rei pretium esse posset. ||Et||Sabinus & Cassius etiam in alia re putabant[b] pretium posse consistere, vnde illud est, quod vulgò dicebatur, permutatione rerum emptionem & venditionem contrahi, eamque speciem emptionis & venditionis vetustissimam esse: argumentóque vtebantur Græco poeta Homero, qui aliquam partem exercitus Achiuorum vinum sibi comparasse ait, permutatis quibusdam rebus, his verbis:

Ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοί,
Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
Ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βόεσσιν,
Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι.

id est:

Hinc sibi certatim gentis de more comati
Vina parant Graij ære dato, fulgentéque ferro,
Tergoribúsque, bubus sed & ipsis, mancipiisque.

Diuersæ scholæ auctores[c] contrà sentiebant: aliúdque esse existimabant permutationem rerum, aliud emptionem & venditionem: alioqui non posse rem expediri, permutatis rebus, quæ videatur res venisse, & quæ pretij nomine data esse. nam vtranque videri & venisse, & pretij nomine datã esse, rationem non pati. Sed Proculi sententia, dicentis permutationem propriam esse speciem contractus à venditione separatam, meritò præualuit: cùm & ipse aliis[d] Homericis versibus adiuuabatur, & validioribus rationibus argumentabatur: quod & anteriores diui principes admiserunt, & in nostris Digestis latius significatur.

3 ¶Quum antem emptio & venditio contracta sit (quod effici diximus[e], simulátque de pretio conuenerit, cùm sine scriptura res agitur) periculum rei venditæ statim[f] ad emtorem pertinet, tametsi[g] adhuc ea res emptori tradita non sit. Itaque si[h] homo mortuus sit, vel aliqua parte coporis læsus fuerit, aut ædes totæ vel aliqua ex parte incendio[i] consumptæ fuerint: aut fundus vi[k] fluminis totus vel aliqua ex parte ablatus sit, siue etiam inundatione[l] aquæ aut arboribus turbine[m] deiectis longè minor[n] aut deterior esse cœperit: emptoris damnum est, cui necesse[o] est, licèt rem non fuerit nactus, pretium soluere. Quidquid enim[p] sine dolo & culpa venditoris accidit, in eo venditor securus est. Sed & si post emptionem fundo aliquid[q] per alluuionem accesserit: ad emptoris commodum pertinet. Nam & commodum eius esse debet, cuius periculum est. Quod si fugerit homo, qui venit, aut subreptus fuerit, ita vt neque dolus, neque culpa venditoris interuenerit: animaduertendum[r] erit, an custodiam eius vsque ad traditionem ven-

a v.l.4.in fi.D.eo. b v.l.50.in pr.ff. de pecul.l.4.l.6.§.2.D.eo. † v.Nou.99. c v.l.3.C.eo. d de qua dixi ad l.26.D.eo. e v.l.28.D.eo. † compellitur quoq; creditor principalem præsentem primò conuenire: aut eo absente, definire fideiussori certum tempus, intra quod principalẽ sistat, Nouel.4 c.1. f nisi cessas habeat actiones à creditore v.l.11.C.eo. g l.8.§.illud constat.l.16.§.qui certo.l.38.l.42.in pr.D.eo.v.l.8.Cod.de non num.pec. h l.6.§.1.l.8.§.7.D.eo. i §.plus.J.de act.l.58.J.de solu.l.12.J.de verb.sign. k dies.n.pars est stipulationis l.1.§.edit.de edendo. l vt tamen non soluerit interdũ agere potest, puta, si principalis debitor bona sua profundit, si profectionẽ lõginquam parat, si liberam fideiussori agẽdi potestatem fecit, si diu stetit in obligatione, (quod arbitrio iudicis finitur) si tẽpus solutionis instet, si ipse fideiussor ad solutionem condẽnatus est. m sed quomodo? v.l.20.in fi.ff. mandat. Nisi pro inuito aut pro eo qui mandare non potuit, nisi donandi & nũquam agendi animo fideiussit. n l.8.D.eo.v.quæ notaui ad l.11.D. de lega. 3. o adde l.12.C.eo. l.8.D.eo. p §.16.s.tit.prox. l.30.l.134.§.pen. de verb. oblig.l.1.C.de contrah.stip. q & earum speciebus & effectu vide quæ notaui Nou.73.in pr. r scriptura hîc, scriptura est mẽsæ argẽtariæ l.4.D.de pign.l.38.D. de oblig.l.27.D. de furt.& inf.tit. de empt.l.35.inf.D.de ver.obl. s l 9.D.de pact.l.1.D.de ann.legatu.l.1.ff.de senatus.Maced. t priuatim vel publicè, si modò in huiusmodi publica cautione numerationis non sit facta mentio: aliàs auctoritas instrumenti publici, onus probandi transferet in negantem: l.18.C.de probat.§.11.in f.s.t.prox.Nou.73.c.2.3.4.5. u hanc exceptionem Iustinianus vocat ἀναργυρίαν. adde 2.Harm.2.§.1.56.Eclog.8.§.30. x An hæc exceptio locum habeat in solo mutuo v.l.5.C.de non num.pec. y adde §.2.J.de except. z l.14.C.de non numerat. a & condictio.l.7.C.de non numerat. b nisi à minore l.vl.C.in quib.in integ.rest.decess.an & intra biennium maior interdum eam non opponet? Sic est, putà si eam summam vel testamento vel inter viuos semel atq; iterum vel post dotalia instrumenta confecta confessus est, si partem debiti inferre cœpit, si de vectigalis illatione agatur. Myns. Quid si iuramento huic exceptioni renuncietur? l.vl.C.de non numerat. Quid si hypotheca præter syngrapham data? ne his quidem iuuabitur creditor.l.4.d.tit. c Quid si ea debitor falsò vsus est, dupli pœna punietur.v.Nou.19.cap.4. d Sumptus hîc titulus est integer ex l.2.D.de obligat.l.35.i fin.ff.de verb.oblig. e nudo: at non tacito, vt pacta: licèt interdum tacito conualescant: vt in relocatione diximus l.13.in fin.l.14.ff.locati. & ex vna tantùm parte tacito cõsensu possint constare. l.35.in fin.ff.de ver.obligat. f d.l.2. g etiamsi lingua non sit nũcupatum.v.l.6.§.1.in f.de cont.emp. h i.cum in stipulationibus obligatio eatenus nascatur & sententia feratur, quatenus lingua nũcupatum est. l.99.in pr.de verb.oblig. i 18.& 19.ff.4.Cod.38.ad 642.Paul.senten.17.3.Const.Harmen.3. k v.l.9.C.de cõt.empt. l leg.35.ff.de cõt.empt. m possunt enim ita fieri.v.l.12.C.de cont.empt. n v.l.17.Cod.de fide instr. o l.6.in f.D.de cont.empt. p d.l.17.in fin. q v.l.2.in fi.ff.de cont.empt. r Olim sine pretio ẽptio esse potuit: nummis nõdũ prisco seculo inuentis vt dixi ad l.1.§.1.ff.de cont.empt. s 7.in f.d.t. t l.vl.Co.de cont.emp. u l.2.in pr.l.11.in pr.ff.eod.& C.t.de contra empt. x l.13.§.ex vendito.ff.de act.em. y v.l.75.ff.pro socio. z l.vlt.in fi.Cod.de cont.emp. a v.l.pen.Cod.de permutat. b & malè l.1.§.1.ff.de cont.emp. c Nerua & Proculus d.§.1.l.5.§ & si quidem de præsc.verb. d Hinc colligas, oratorem & Iurisconsultũ abũdare debere exemplorum copia, vel à Poëtis petitorum. adde 12.Quintil.4. Sic Atheniẽses Homero teste vsi sunt, de Salamina contendẽtes: & Tenedij, aduersus Sygeos: & Leophron contra Critiam Solonis vsurpauit elegias. Arist.1.Rhetor.15.Laert. Ita Philomelus versibus Homeri persuasit Phocensibus, ne Amphictionum iudicio starẽt, quod antiquitus Delphicũ oraculũ in sua potestate fuisset. Diod.l.16. e in pr.s.eo. f v.l.1.C.de peric.& comm. g l.62 in f.C.de cont.em.l.35.ff.de act.emp.l.8.12.13.14.ff.de peric.l.14.in pr.ff.de fur.l.4.C.de peric. h v.l.18.ff.de peric. i l.11.ff.de peric.l.5.C.de peric.. k l.7,l.10.in f.ff.de peric. l d.l.10. m l.9.ff.de peric. n v.l.70.ff.de euict. o Imò non est necesse.l.33.ff.locati, cũ ei competat liberatio: imò & dati repetitio. adde l.14.ff.de periculo: l.vl.ff.de condict.causa data l.78.ff.de solut. Dic in his institutionib. regulas iuris breues, & stricti iuris contineri: in Digestis æquiores. Sic his institutionib. §.30. vers. certè s. de rer. diuis. malæ fidei possessor non repetit sumptus, quos Digestorum iura ei concedunt. p l.5.l.16.ff.de peric. q l.7.in prin.d.tit. r l.35.§.si res vend.ff.de cont.emp.

ditor susceperit. Sanè enim si susceperit, ad ipsius periculum is casus pertinet: si non susceperit: securus est. Idem & in cęteris animalibus, cæterisque rebus intelligimus. Vtique tamen vindicationem rei & condictionem exhibere[a] debebit emptori: quia sanè qui nondum rem emptori tradidit, adhuc[b] ipse dominus est. Idem etiam est de furti & de damni iniuriæ actione. 4 ¶ Emptio[c] tam sub conditione[d], quàm purè contrahi potest[e]. sub cõditione, veluti, *Si Stichus intra certum diem tibi placuerit, erit tibi emptus aureis tot*[f].

5 ¶ Loca sacra vel religiosa, item publica (veluti forum, basilicam) frustra quis[g] sciens emit. quæ tamen si pro profanis vel priuatis deceptus à venditore quis emerit: habebit actionem ex empto, quod[h] non habere ei liceat, vt consequatur[i], quod sua interest eum deceptum non esse. Idem iuris est, si[k] hominem liberum pro seruo emerit.

DE LOCATIONE ET conductione[l].

Tit. XXV.

¶ *Collatio emptionis & locationis. De mercedis conuentione.* 1. *De mercede collata in arbitrium alienum.* 2 *In quib. rebus consistit.* 3 *De Emphyteusi.* 4. *De forma alicui facienda ab artifice.* 5. ¶ *Quid præstare debet conductor.* 6. ¶ *De morte conductoris.*

LOCATIO & conductio proxima[m] est emptioni & venditioni, iisdemq; iuris regulis cõsistit. Nã vt emptio & venditio ita contrahitur, si de pretio cõuenerit: sic & locatio & cõductio ita contrahi intelligitur, si merces cõstituta sit. & competit locatori quidem locati actio, conductori[n] verò conducti.

1 ¶ Et quæ supra diximus, si alieno arbitrio pretium promissum fuerit: eadem & de locatione & conductione dicta esse intelligimus, si[o] alieno arbitrio merces permissa fuerit. Qua de causa si fulloni polienda curandáve, ac sarcinatori sarcienda vestimenta quis dederit, nulla statim mercede constituta, sed postea tantum daturus, quantum inter eos conuenerit: non propriè locatio & conductio contrahi intelligitur, sed eo nomine actio præscriptis[p] verbis datur. 2 ¶ Præterea sicut vulgò quærebatur, an permutatis[q] rebus emptio & venditio contraheretur: ita quæri solebat de locatione & conductione, si fortè rem aliquam vtendam siue fruendam tibi aliquis dederit[r]: & inuicem à te vtendam siue fruendam aliam ||rem|| acceperit. Et placuit non esse locationem & conductionem, sed proprium genus contractus, veluti[s] si cùm vnum bouem quis haberet, & vicinus eius vnum, placuerit inter eos, vt per denos dies inuicem boues commodarent, vt opus facerent, & apud alterum ||alterius|| bos perierit: neque locati, neque cõducti, neque commodati competit actio: quia non fuit cõmodatum gratuitum. verùm præscriptis verbis agendũ est. 3 ¶ Adeo autem aliquam familiaritatem[t] inter se videntur habere emptio & venditio, item locatio & conductio: vt in quibusdam causis quæri soleat, vtrum emptio & venditio contrahatur, an locatio & conductio: vt ecce, de prædiis, quæ perpetuò[u] quibusdam fruenda traduntur, id est, vt[x] quandiu pensio siue reditus pro his domino præstetur, neque ipsi conductori, neque heredi eius cuiue conductor herésve eius id prædium vendiderit, aut donauerit, aut dotis nomine dederit, alióve quocunque modo alienauerit, auferre liceat. Sed talis contractus, quia inter veteres dubitabatur, & à quibusdam locatio, à quibusdam venditio existimabatur: lex Zenoniana[y] lata est, quæ emphyteuseos cõtractus propriam statuit naturam, neque ad locationem, neque ad venditionem inclinantem, sed suis[z] pactionibus fulciendam: & si quidem aliquid pactum fuerit, hoc ita obtinere, ac si naturalis esset contractus. sin autem nihil de periculo rei fuerit pactum: tunc si quidem totius rei interitus accesserit: ad dominum super hoc redundare periculum: sin autem particularis, ad emphyteuticariũ huiusmodi damnum venire, quo iure vtimur. 4 ¶ Item quæritur, si[a] cum aurifice Titius conuenerit, vt is ex auro suo certi ponderis certæque formæ anulos ei facere, & accipere (verbi gratia) decem aureos: vtrum emptio & venditio, an locatio & conductio contrahi videatur? Cassius ait, materiæ quidem emptionem & venditionem, contrahi: operæ autem locationẽ & conductionem. Sed placuit tantùm emptionem & venditionem contrahi. Quòd si suum aurũ Titius dederit, mercede pro opera constituta: dubium non est, quin locatio & conductio sit. 5 ¶ Conductor ||autem|| omnia secundum[b] legem cõductionis facere debet[c]: & si quid in lege prætermissum fuerit: id ex bono & æquo præstare. Qui pro vsu aut vestimentorum, aut argenti, aut iumenti, mercedem aut dedit, aut promisit: ab eo custodia talis desideratur, qua-

a cedere *l.80. ff. d. furtis.*
b *v.l.40. de act. empt.*
c at non mancipatio. *l.77. D. de reg. iur.*
d *l.20. D. locati.*
e & in diem. *l.80. §. sylua. de cõt. emp.*
f *adde tit. de l. cõmissoria. de in diẽ addicti.*
g *l. 4. 5 62. 70 ff. de cont. empt. l. 23. ff. de liberali. l. vlt. ff. quibus ad libertatem.*
h formula actionis ex empto.
i adde casus elegantes. *l.39. de act. empti & l. penult. ff. de falsis.*
k *l. 4. ff. quibus ad libertatem pro clamare.*
l 19. *D. 2. 4. Cod. 65. &* 11. *t.* 70. 2. *Paul. senten.* 18. 3. *Harm.* 8.
m *l. 2. D. eod.*
n *l. 15. in prin. D. eod.*
o *l. 25. in pr. ff. eo.*
p *l. 22. in fi. D. e præs. ver.*
q Permutatis rebus, sine pecunia olim consistebat emptio & venditio *vt hic.* vt per contrariũ, permutatio cum pecunia esse potest. *l. 25. D. de iure dotium. dixi ad l. vlt. D. de condi. causa secuta.*
r *v. l. 13. de præsc. verb.*
s *l. 17. §. si eum bonẽ. 3. de præscrip. verb.*
t *l. 19. 20. de act. empt. vide l. 2. §. 1. D. eod.*
u quod tempore Iustiniani in Gotthicis & Vãdalicis bellis crebrò vsu venire necesse fuit. vnde perpetua cõductio. *l. 10. C. eo.* & Ius perpetuarium appellatur. *l. 1. Co. de of. com. sac. pal. l. 1. 2. 3. Co. de locat. præd.* ad longum tamen tempus fieri potest. *l. vlt. si ager vectig. l. 1. §. quid autem de superfi. l. 1. D. si ager.*
x in rebus ecclesiasticis biennio *c. potuit ext. locat.* in priuatis triénio. *l. 3. C. de iure emphyt.* Quid si eo tempore elapso dominus pẽsionem receperit? an nihilominus poterit emphyteutam deiicere? non poterit, nisi is in contrarium protestatus sit: nisi Emphyteuta rẽ deteriorẽ reddidit vel alienauit. *Schneyd.*
y *v. l. 1. C. de iure Emphyt.*
z *l. 2 d. t.*
a *l. 2. §. 1. ff. eo. & s. 20. 65. de contr. empt.*
b *l. 25. §. conductor D. eod. l. 19. Cod. eod.*
c potest autem rem alteri locare. *l. 6. Cod. eod.*
d *l. 28. Cod. eod.*
e quamuis conductor non sit. *l. 60. §. 1. D. locati.*
f *l. 10. Cod. eod.*
g An, quando, quibus ex causis, & à quibus conductor ante finitum tempus locationis expelli. *v. l. 3. Cod. eod.* An inuito locatore, impune emigrare. *v. l. 27. in fi. D. eod.* Aut quomodo, ob causam sterilitatis, pestis, belli & similium, remissionem pensionis petere possit, *v. l. 15. §. sed & si Labeo. D. eod.*

lem diligentissimus paterfamilias suis rebus adhibet. quam si præstiterit, & aliquo casu ||fortuito[d] eam|| rem amiserit: de restituenda ea non tenebitur. 6 ¶ Mortuo conductore intra tempora conductionis, heres eius eodem[e] iure in conductione[f] succedit[g].

DE SOCIETATE[h].

Tit. XXVI.

¶ *Diuisio à materia.* 1. ¶ *De partib. lucri & damni.* 2. *De partibus inæqualibus.* 3. *De partibus expressis in vna causa.* 4. ¶ *Quibus modis societas soluitur. De renunciatione.* 5. *De morte.* 6. *De fine negotij.* 7. *De publicatione.* 8. *De cessione bonorum.* 9. ¶ *De dolo & culpa à socio præstandis.*

SOCIETATEM coire solemus aut[i] totorũ[k] bonorum, quam Græci specialiter *κοινωνίαν*[l] appellãt: aut vnius[m] alicuius negotiationis, veluti mancipiorum vendendorum emendorúmque, aut olei, aut vini, aut frumenti emendi vendendíque.

1 ¶ Et quidem si nihil de partib. lucri & damni nominatim conuenerit: æquales[n] scilicet partes & in lucro & in dãno spectantur. Quod si expressæ fuerint ||partes:|| hæ seruari debent. Nec enim vnquam dubium fuit, quin valeat conuẽtio. si duo inter se pacti sint, vt ad vnum quidẽ duę partes & lucri & damni pertineant, ad alium tertia. 2 ¶ De illa sanè conuentione quæsitum est, si Titius & Seius inter se pacti sint, vt ad Titium lucri duæ partes pertineant[o], damni tertia: ad Seium duæ partes damni, lucri tertia: an rata debeat haberi conuentio? Quintus Mutius contra naturam societatis[p] talem pactionem esse existimauit, & ob id non esse ratam habendam. Seruius Sulpitius (cuius sententia præualuit, contrà sensit[q]: quia sæpe[r] quorundam ita pretiosa est opera in societate, vt eos iustum sit conditione meliore in societatem admitti. Nam & ita[s] coiri posse societatem nõ dubitatur, vt alter pecuniam conferat[t], alter non conferat, & tamen lucrum inter eos commune sit, quia sæpe opera alicuius pro[u] pecunia valet. Et adeo contra Quinti Mutij sententiam obtinuit, vt illud quoque constiterit, posse cõuenire, vt quis lucri partem ferat, de damno[x] non teneatur, quod & ipsum Seruius conuenienter ||sibi|| fieri existimauit. Quod tamen ita intelligi oportet, vt si in alia re lucrum, in alia damnum illatum sit: compensatione facta, solum, quod superest, intelligatur lucro esse. 3 ¶ Illud expeditum est, si in vna causa pars fuerit expressa, veluti in solo lucro vel in solo damno, in altera verò omissa: in eo quoque quod prætermissum est, eandem partem seruari.

4 ¶ Manet autem societas eò vsque, donec[y] in eodem consensu[z] perseuerauerint. At cùm aliquis renuntiauarit: societati: soluitur societas. Sed planè si quis callidè in hoc renunciauerit societati, vt obueniens aliquod lucrũ solus habeat, veluti si totorum bonorum socius, cùm ab aliquo heres esset relictus, in hoc renunciauerit societati, vt hereditatem solus lucrifaceret: cogitur hoc lucrum communicare. Si quid verò aliud lucrifaciat, quod non captauerit: ad ipsum solum pertinet. Ei verò, cui renunciatũ est, quidquid omnino post renunciatam societatẽ adquiritur, soli[a] conceditur. 5 ¶ Soluitur adhuc societas etiam morte[b] socij[c]: quia qui societatem cõtrahit, certam personam sibi eligit. sed & si consensu pluriũ societas contracta sit: morte vnius socij soluitur, & si plures supersint: nisi in coeunda societate aliter conuenerit. 6 ¶ Item si alicuius rei contracta societas sit, & finis negotio impositus est: finitur societas.

7 ¶ Publicatione[d] quoque distrahi societatem manifestũ est: scilicet si vniuersa bona socij publicentur. nam cum in eius locum alius succedat, pro mortuo habetur.

8 ¶ Item si quis ex sociis mole debiti prægrauatus, bonis suis cesserit, & ideo propter publica aut priuata debita substantia eius veneat[e]: soluitur societas: sed hoc casu, si adhuc consentiant in societatem, noua videtur incipere societas. 9 ¶ Socius socio vtrùm eo nomine tantùm teneatur pro socio actione[f], si quid dolo commiserit, sicut is, qui deponi apud se passus est: an etiam culpæ, id est, desidiæ atque negligentiæ nomine: quæsitum est. præualuit tamen etiam[g] culpæ[h] nomine teneri eum. Culpa autem non ad exactissimam diligentiam dirigenda est. Sufficit enim talẽ diligentiam communibus rebus adhibere ||socium|| qualẽ suis reb. adhiberi solet. Nam qui parum diligentem sociũ sibi adsumit: de se queri, sibíque hoc imputare debet.

DE MANDATO[i].

Tit. XXVII.

¶ *Diuisio à fine.* 1. *Si mandantis gratia mandetur.* 2 *Si*

h 7. *D. 2 4. Cod. 37. Paul. 2. Sen. 16. 3. Harm. 10. 1.*
i *l. 5. D. eod.*
k hæc societas ius fraternitatis inducit *l. 63. D. eodem 2. Gaius 6. §. 17.*
l *al. κοινοπραξίαν.*
m hanc venaliciarij ineunt. *l. 65. D. pro socio. l. 44. §. 1. D. de ædil. edict.*
n *l. 29. in pri. D. eod.*
o & ita inęquales. *l. 30. D. eod.*
p quæ ius quoddam fraternitatis in se habet. *l. 63 in pr. D. eod.*
q Immo idem. *d. l. 30.* sic igitur restituo, & ob id non esse ratam habendam Ser. Sulpitius sensit, cui sententia cõtraria præualuit quia sæpe, &c. *VVesemb.* tamen sic interpretatur cõtrà sensit, inquit, non in genere & quo ad regulã: sed in specie, quo ad exceptionem.
r Non est captiosa aut iniqua societas, vbi alter corpus, alter disciplinam in societatem adfert. *Cicero pro Roscio Amerino.*
s *l. 1. C. eod.*
t *l. 1. Cod. eod. l. 5. §. 1. l. 52. §. vtrum. D. eod.*
u pecuniæ, scilicet à socio collatæ, cum satis ei sit, operas suas perdere: quod locum non haberet in eo qui pecunias conferret. *v. Anto. Gay. 2. obs. 34.*
x quæ pars in lucro damnóve definita est, eadem & in altero definita esse intelligitur, *Hotom.*
y *l. 4. l. 63. §. societas. l. 65. §. diximus D. eod. l. 5. C. eod.*
z Societas soluitur voluntate, nimirũ quoties socij renunciant, aut separatim sibi quisque eorum negotiari incipit. 3. *Harmenopulus* 11. §. 4. *adde* 2. *Gaium* 9. §. 18.
a *leg. sexagesima-quinta paragrapho nono, qui societatem Digestis eod.*
b Societas soluitur personis intereuntibus: quod accidit vno sociorum mortuo vel dãnato, vel relegato, vel publicato, *Harm. d. loco.*
c *l. 4. 59. 60. 63. 65. § morte D. eodem.*
d Societas soluitur rebus intereuntibus. hoc est, aut nullis relictis aut conditione earum mutata, vtpote consecratis vel publicatis, *Harmenop. ibidem. l. 63. l. 65. § publicatione. ff. eod. l. 1. in pr. ff. de bonis damnator.*
e *l. 65. § 1. D. eod.*
f *de qua l. 31. 34. 72. D. eod.*
g *l. 52. §. vtrum. l. 72. D. eod.*
h non tantùm doli & furti. *l. 45. l. 51. D. eod.*
i 17. *D. 1. 4. C. 35. Paul. sent. 15.*

mandantis

mandantis & mandatarij. 3. *Si aliena* 5. *Si mandatarij & aliena.* 6. *Si mandatarij.* 7. *De mandato contra bonos mores.* 8. *De executione mandati.* 9. *Quibus modis mandatum soluitur. De reuocatione.* 10. *De morte.* 11. *De renunciatione.* 12. *De die & conditione.* 13. *De mercede.*

MANDATVM contrahitur quinque[a] modis: siue sua tantum gratia aliquis tibi mandet, siue sua & tua, siue aliena tantu, siue sua & aliena, siue tua & aliena. At si tua tantum gratia mandatum sit, superuacuum est mandatum, & ob id[b] nulla ex eo obligatio, nec mandati inter vos actio nascitur. 1 ¶Mādatis[c] ||tantum|| gratia interuenit mandatum. veluti si quis tibi mandet[d], vt negotia eius gereres, vel vt fundū ei emeres: vel vt pro eo sponderes. 2 ¶Tua gratia & mandantis: veluti si mandet tibi, vt pecuniam sub vsuris crederes ei, qui in rē ipsius mutuaretur: aut si volente te agere cū eo ex fideiussoria causa, mandet tibi[e], vt cū res agas, periculo mandantis: vel vt ipsius periculo stipuleris, ab eo, quem tibi deleget in id, quod tibi debuerat. 3 ¶Aliena autem ||tantū|| causa interuenit mandatum, veluti si tibi aliquis mandet, vt Titij negotia gereres, vel vt Titio fundum emeres[f], vel vt pro Titio sponderes. 4 ¶Sua & aliena: veluti si de communibus suis & Titij negotiis gerendis tibi mandet, vel vt sibi & Titio fundum emeres, vel vt pro eo & Titio sponderes. 5 Tua & aliena: veluti si tibi mandet, vt Titio sub vsuris crederes: quia si sine vsuris pecuniam crederes: aliena tantū gratia intercedit mandatum. 6 ¶Tua[g] tantū gratia interuenit mandatum: veluti si tibi mandet, vt pecunias tuas in emptiones potius prædiorum colloces, quàm fœneres: vel ex diuerso, vt pecunias tuas fœneres potius, quàm in emptione prædiorum colloces. Cuius generis mandatum, magis consilium quā mandatum est[h], & ob id non est obligatorium: quia nemo ex consilio mandati obligatur, etiam si non expediat ei, cui mandabatur: cū liberum cuique sit apud se explorare an sibi expediet consilium. Itaque si otiosam pecuniam domi te habentem hortatus fuerit aliquis, vt rem aliquam emeres, vel eam crederes: quamuis non expediat eam tibi emisse, vel credidisse, non tamen tibi mandati tenetur[i]. Et adeo hæc ita sunt, vt quæsitum sit an mandati teneatur, qui mandauit tibi, vt pecuniam Titio fœnerares: sed obtinuit Sabini sententia, obligatorium esse in hoc casu mandatum: quia[k] non aliter Titio credidisses, quàm si tibi mandatum esset. 7 ¶Illud quoque mandatum non est obligatorium, quod[l] cōtra bonos mores est: veluti si Titius de furto, aut ||de|| damno faciendo, aut de iniuria facienda mandet tibi. licet enim pœnam istius facti nomine præstiteris, non tamen vllam habes aduersus Titium actionem. 8 ¶Is, qui exequitur mandatum, non[m] debet excedere fines[n] mandati. vt ecce, si vsque ad centum aureos mandauerit tibi, vt fundum emeres, vel vt pro Titio sponderes: neque pluris emere debes, neque[o] in ampliorem pecuniam fideiubere. alioqui non habebis cū eo mandati actionem adeò quidem, vt Sabino & Cassio placuerit etiam si vsque ad centum aureos cū eo agere volueris, inutiliter te acturum. ||Sed|| diuersæ scholæ auctores rectè vsque ad centum aureos te acturum existimant. quę sententia sanè benignior est[p]. Quod si minoris emeris, habebis scilicet cū eo mandati actionem: quoniam qui mandat, vt sibi centū aureorum fundus emeretur, is vtique mandasse intelligitur, vt minoris (si possit) emeretur. 9 ¶Rectè quoque mandatum contractum, si dum[q] adhuc integra res sit, reuocatum fuerit, euanescit. 10 ¶Item si adhuc integro mandato, mors[r] alterutrius interueniat, id est, vel eius qui mandauerit, vel illius, qui mandatum susceperit, soluitur[s] mandatum. Sed vtilitatis causa receptum est: si eo mortuo, qui tibi mandauerat, tu[t] ignorans[u] eum decessisse, executus fueris mandatum: posse te agere mandati actione, alioqui iusta & probabilis ignorantia tibi damnum adferret. Et huic simile est, quod placuit, si debitores manumisso dispensatore Titij, per[x] ignorantiam liberto soluerint, liberari eos: cū alioqui strictā iuris ratione non possent liberari, quia alij soluisset, quā cui soluere debuerint. 11 ¶Mandatū non suscipere, cuilibet liberū est: susceptum autē[y] consummandū est, aut quā primū renunciandum, vt per semetipsum aut per aliū eandem rem mandator exequatur. Nam nisi ita renuncietur, vt integra causa mandatori reseruetur eandem rem explicandi: nihilominus mandati actio[z] locum habet: nisi iusta causa intercesserit, aut nō renunciandi, aut intempestiuè renunciandi. 12 ¶Mandatum & in diem[a] differri, & sub conditione fieri potest. 13 ¶In summa sciendum est, mandatum, nisi gratuitū sit, in aliam formam negotij cadere. Nam mercede constituta, incipit locatio & conductio esse. Et (vt generaliter dicamus) quib. casib. sine[b] mercede suscepto officio, mandati siue depositi cōtrahitur negotiū: iis casib. interueniēte mercede locatio & cōductio intelligitur cōtrahi. Et ideo si fulloni poliēda curandáve quis dederit vestimenta, aut sarcinatori sarcienda, nulla mercede constituta, neque promissa: mandati competit actio.

a *l.2.D.eo.*
b *l.47.D.de reg. iur.*
c *l.2.§.1.D.eo.*
d *l.42.§.ea, D.de procura.*
e *v.l.22.§.2.ff.eo.*
f *l.6.§.4.D.eo.*
g *l.2.in fin.D.eod.*
h mandatū, pars quędam imperij est: consilium, rē arbitrio consultoris permittit. *Hotom.*
i vt qui id faciat, cū stultitia sua potius lædatur quā alieno consilio, sibi nō alij id imputare debeat. *§.vl. š. de societate.*
k *l.6.§.planè.l 32. D.eo.*
l *l.6.§.4.rei turpis. l.22.§.qui ædem, D.eo.l.35.& teneris.ff.de cont.emp. 2. Gaius 9.§.19.*
bi dūmodo honestum. *Nam si contra mores bonos.*
m *l.5.in prin.D.eo.*
n vt & forme in mādato 2. *Gaius 9.§.vlt.*
o *l.3.4.D.eo.*
p quippe maiori summę minor inest. *§.5.š.de inutil.stipul. l.1.§.3.de ver.obl.*
q *l.12.§.si mandauero.l.15.D.eo.*
r *v.l.26.in pr.ff.e.*
s fallit, si mandatū fuit alicui, vt dotem solueret. *arg.l.9.§.1.D. de iur.dot.* aut aliquid ad piā causam pertinens. *Bald.in l.mandatum. C. mandati: v.Franciscum Cremensem singulari 143.* idem si mandator necessitate cogebatur mādatum exequi. *Hippolyt.de Marsil. singulari 44.*
t *v.l.58.in pr.ff.e.*
u *v.l.12.§.2.D.de solutionib.*
x *l.11.in f. depositi*
y *l.5.22.§.vl.l.27.§. qui suscepit.ff. eo.l.17.§.sicut.D. commodati.*
z directa de qua *l.22.in f.ff.eod.de* contraria *l.10.§. Idem Labeo.l. 12. in fi.D.eo.*
a *l.1.§.3.ff.eo.*
b *l.22.D.de præscriptu.*

DE OBLIGATIONIBVS, ||QVAE QVASI EX CONTRACTV NASCVNTVR.||

Tit. XXVIII.

Continuatio. 1. *De negotiorum gestione.* 2. *De tutela.* 3. *De rei communione.* 4. *De hereditatis communione.* 5. *De aditione hereditatis.* 6. *De solutione indebiti.*

POST genera contractuum enumerata dispiciamus etiam de iis obligationib. quæ quidem non propriè nasci ex contractu intelliguntur: sed tamen quia non ex maleficio substantia capiunt, quasi ex contractu nasci videntur. 1 ¶Igitur cum quis[c] negotia absentis gesserit: vltro citróque inter eos nascuntur actiones, quæ appellantur negotiorum gestorum, sed domino quidem rei gestæ aduersus eum, qui gessit, directa[d] competit actio: negotiorum autem gestori, contraria. quas ex nullo contractu propriè nasci, manifestū est. quippe ita nascuntur istæ actiones, si sine mandato quisque alienis negotiis gerendis se obtulerit, ex qua causa ij, quorū negotia gesta fuerint, etiam ignorantes obligantur. Idque vtilitatis[e] causa receptum est: ne absentium, qui subita festinatione coacti, nulli demādata negotiorū suorum administratione, peregrè profecti essent, desererētur negotia: quæ sanè nemo curaturus esset, si de eo, quod quis impendisset, nullam habiturus esset actionem. Sicut autem is, qui vtiliter gessit negotia, dominum habet obligatum negotiorū gestorum: ita & contrà iste quoque tenetur, vt administrationis reddat rationem. Quo casu ad exactissimam quisque diligentiam compellitur reddere rationem: nec sufficit talem diligentiam adhibere, qualem suis rebus adhibere solet: si modò alius diligentior ||eo|| commodius administraturus esset negotia. 2. ¶Tutores quoque qui tutelæ iudicio tenentur, non[f] propriè ex contractu obligati ||esse|| intelliguntur. (nullum enim negotium inter tutorē & pupillum contrahitur) sed quia sanè non ex maleficio tenentur, quasi ex contractu teneri videntur. Hoc aute casu mutuæ sunt actiones. Non tantùm enim pupillus cum tutore habet tutelæ actionem: sed & cōtra tutor cum pupillo habet contrariam[g] tutelæ, si vel impenderit aliquid in rem pupilli, vel pro[h] eo fuerit obligatus, aut rem suam creditorib. eius obligauerit. 3. ¶Item si inter aliquos communis res sit sine[i] societate: veluti quod pariter eis legata donatáve esset, & alter eorum alteri ideo teneatur communi diuidundo iudicio, quod solus fructus ex ea re perceperit, aut quod socius eius solus in eam rem necessarias impensas fecerit: non intelligitur ex contractu propriè obligatus esse: quippe nihil inter se contraxerunt. sed quia ex maleficio non tenetur: quasi ex contractu teneri videtur. 4 ¶Idem iuris est de eo, qui[k] coheredi familiæ erciscundæ iudicio ex his causis obligatus est. 5 ¶Heres[l] quoque legatorum nomine non propriè ex contractu obligatus intelligitur: (neque[m] enim cū herede, neque cum defuncto vllum negotium legatarius gessisse propriè dici potest) & tamen quia ex maleficio non est obligatus, quasi ex[n] contractu debere intelligitur. 6 ¶Item[o] is cui quis per errorem non debitum soluit, || quasi ex contractu debere videtur. || Adeo.n. non intelligitur propriè ex contractu obligatus ||esse||, vt si certiore rationem sequamur: magis (vt supra diximus) ex distractu, quàm ex contractu possit dici obligatus esse, nā qui soluendi animo pecuniā dat: in hoc dare videtur, vt distrahat potius negotiū, quàm cōtrahat. Sed tamē perinde is qui accipit, obligatur, ac si mutuū ei daretur, & ideo condictione tenetur. 7 ¶Ex quibusdam tamen causis repeti non potest, quod per errorem non debitum solutum sit. sic námque definierunt veteres, ex quibus causis inficiādo lis crescit, ex hiscausis non debitum solutum repeti nō[p] posse. veluti[q] ex lege Aquilia, item ex legato[r]. Quod veteres quidem in iis legatis locū habere voluerunt, quæ certa constituta, per damnationem cuique legata fuerant. nostra autem constitutio[s], cùm veam naturam omnib. legatis & fideicommissis induisit[t], huiusmodi augmentū in omnib. legatis & fideicommissis extendi voluit: sed non omnibus legatariis hoc præbuit, sed tantummodo in iis legatis & fideicommissis, quę sacrosanctis ecclesiis & cæteris venerabilibus locis, quæ religionis vel pietatis intuitu honorantur, relicta sunt: quæ si indebita soluantur, non repetuntur.

c *l.5.in prin.de oblig.& act.*
d *l.2.D.negot. gest.*
e *l.1.D.negot. gest.l.5.in pr.vers. ideo autem D. de obligat.& act.*
f *l.5.§.tutela.D. de oblig.& act.*
g *l.1.§.præterea. l.6.de cont. tutel. l.2.Cod. de in litē dando.*
h *l.vit.D.de cōtraria tutelæ.*
i vt quos coniūxit ad societatē non consensus, sed res. *l.25.§.nō tantum 16. in fi. D.famil.ercisc.l. 15.in pr. D.de peculio.*
k Cum coherede non contrahimus sed in eū incidimus. *l. 25. §.16.D. famil.*
l *l.5.§.hæres. D. de oblig.& act.*
m *l.5.§.2. D. de obligat.*
n quia adiit. *l. 20. D. de adquir. hæred.l.3.inf. D. qub. ex causis in possess.l.6.in f.ff. de separat.*
o *d.l.5.§.is quoque.*
p *l 4.C.de condi. indebiti.*
q *l.4.Cod. de lege Aquilia.*
r ad pias causas, & deposito *§.sed furti.de act.*
s quæ extat. *l.2. C.comm.de legat.*
t *l.1.2.C.com. de legat. l.1. de leg. 1.*

PER QVAS PERSONAS[u] NOBIS OBLIGATIO[x] adquiritur[y].

Tit. XXIX.

De his qui sunt in potestate. 1. *De bona fide possessis.* 2. *De seruo fructuario, [vel vsuario].* 3. *De seruo communi.*

EXPOSITIS generibus obligationū, quę ex cōtractu vel quasi ex contractu nascuntur: admonendi sumus adquiri nobis nō solùm per[z] nosmetipsos, sed per eas quoque personas, quæ in nostra potestate sunt, veluti per seruos & filios nostros: vt tamen, quod per seruos ||nostros|| nobis adquiritur[a] totum nostrum fiat. quod autem per liberos, quos in potestate habemus ex obligatione fuerit adquisitum, hoc diuidatur secūdum imaginē rerum proprietatis & vsusfructus, quam nostra decreuit constitutio[b]: vt quod ab actione commodum

u vniuersim nō specie, vt lib.3.t. 18.š.
x non dominiū vt lib.2.Tit.9.š. y 4.Cod. 27.
z *v.§.1.š.per quas personas.*
a *v.l.41.ff.de peculio.*
b *l.6. C. de bonis quæ lib.*

peruenjat, huius vſumfructum quidem habeat pater , proprietas autem filio ſeruetur,ſcilicet patre actionem mouẽte ſecundum nouellæ noſtræ[a]conſtitutionis diuiſionem.[b]
1 ¶ Item per liberos homines,& alienos ſeruos,quos bona fide poſſidemus adquiritur nobis:ſed tantùm ex duab.cauſis,id eſt,ſi quid ex operis[c]ſuis,vel ex re noſtra adquirant.
2 ¶Per eum quoque ſeruum in quo vſumfructum||vel vſum habemus,||ſimiliter ex duabus iſtis cauſis nobis adquiritur. 3 ¶ Communem ſeruum pro [d] dominica parte dominis adquirere certum eſt:excepto eo,quod nominatim vni ſtipulando,aut per traditionem accipiendo illi ſoli adquirit : veluti cum ita ſtipulatur , *Titio Domino meo , dare ſpondes?* Sed ſi domini vnius iuſſu ſeruus fuerit ſtipulatus, licèt antea dubitabatur , tamen poſt noſtram deciſionem [e] res expedita eſt , vt illi tantùm adquirat , qui hoc ei facere iuſſit,vt ſupra dictum eſt.

a *l.vlt.C.de bonis quæ liber.* quæ ideo ſic dicitur, quod lata fuit priore Codice edito, poſtea inſerta fuit poſteriori Codici.
b *v.l.1.Cod.de rei vindicat.*
c *Vl.19.§.20.*
d *v. l. 45. ff. de adq.rer.dom.*
e *l.vl.C.per quas perſonas.*

QVIBVS MODIS TOLLITVR[f] OBLIGATIO.

Tit. XXX.

¶*De ſolutione.* 1. ¶*De acceptilatione.* 2. *De Aquiliana ſtipulatione & acceptilatione.* 3. ¶ *De nouatione.* 4. *De contrario conſenſu.*

TOLLITVR autem omnis obligatio[g] ſolutione eius quod debetur: vel ſi quis conſentiente creditore , aliud pro alio [h] ſoluitur. Nec intereſt, quis[i] ſoluat:vtrùm ipſe,qui debet,an[k] alius pro eo.liberatur enim & alio ſoluente:ſiue ſciente,ſiue ignorãte debitore vel[l] inuito||eo||ſolutio fiat.Itẽ ſi [m] reus ſoluerit: etiam ij,qui pro eo interuenerunt,liberantur.Idem ex contrario contingit ſi fideiuſſor ſoluerit: nõ enim ipſe ſolus liberatur[n],ſed etiam reus. 1 ¶ Item per[o]acceptilationem tollitur obligatio.Eſt autem acceptilatio,imaginaria[p]ſolutio.Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur, id ſi velit Titius remittere,poterit[q]ſic fieri,vt patiatur hæc verba debitorem dicere:*Quod ego tibi promiſi,habes ne acceptũ?* & Titius reſpodeat,*habeo.*¶Sed & Græcè [r] poteſt acceptilatio fieri : dummodo ſic fiat ||vt Latinis verbis ſolet ||exigi||, ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα; ἔχω λαβών, *i.tot denarios acceptos habes? acceptos habeo.*Quo genere(vt diximus) tantùm eæ ſoluuntur obligationes,quæ ex verbis conſiſtũt,nõ etiam cæteræ.Cõſentaneum .n.viſum eſt,verbis factam obligationem, aliis poſſe verbis diſſolui. Sed & id,quod alia ex cauſa debetur[ſ], poteſt in ſtipulationem deduci.& per acceptilationem diſſolui.Sicut autem quod debetur, pro parte rectè ſoluitur [t]. ita in [u]parte debiti acceptilatio fieri poteſt. 2 ¶Eſt||autem||prodita ſtipulatio, quæ vulgò Aquiliana appellatur [x], per quam contingit,vt omnium rerum obligatio in ſtipulatum deducatur,& ea per acceptilationem tollatur. Stipulatio enim Aquiliana renouat omnes obligationes,& à Gallo Aquilio ita compoſita eſt: *Quidquid te mihi ex quacunque cauſa dare facere oportet,oportebitve,præſens,in diémve : quarumcunque rerum mihi tecum actio eſt : quæque aduerſus te petitio,vel aduerſus te perſecutio eſt,eritve[y]:quódve tu meum habes, tenes poſſides [z] , ||dolóve malo feciſti, quo minus poſſideas:|| quanti quæque earum rerum res erit, tantam pecuniam dari ſtipulatus eſt Aulus Agerius.ſpodõdit Numerius Nigidius.quod Numerius Nigidius Aulo Agerio ſpopondit. id haberétne à ſe acceptum Numerius Nigidius Aulum Agerium rogauit. Aulus Agerius Numerio Nigidio acceptum fecit.* 3 ¶ Præterea nouatione tollitur obligatio : veluti ſi id quod tibi Seius debebat,à Titio dari ſtipulatus ſis. Nam interuentu nouæ [a] perſonæ,noua [b] naſcitur obligatio , & prima tollitur tranſlata in poſteriorem: adeo,vt interdum, licèt poſterior ſtipulatio inutilis ſit , tamen prima nouationis iure tollatur : veluti ſi id , quod tu Titio debes , à pupillo [c] ſine tutoris auctoritate ſtipulatus fuerit. quo caſu res amittitur , nam & prior debitor liberatur[d]& poſterior obligatio nulla eſt.Non [e]idem iuris eſt,ſi à ſeruo quis fuerit ſtipulatus. nam tũc prior perinde obligatus manet,ac ſi poſtea nullus ſtipulatus fuiſſet.Sed ſi eadem perſona ſit à qua poſtea ſtipuleris:ita demum nouatio fit, ſi quid in poſteriore ſtipulatione noui ſit : fortè ſi [f] conditio aut dies,aut fideiuſſor adiiciatur,aut detrahatur. Quod autem diximus, ſi cõditio adiiciatur,nouationem fieri:ſic intelligi oportet,vt ita dicamus factam nouationem[g], ſi cõditio extiterit:alioqui ſi defecerit,durat prior obligatio.Sed cùm hoc quidem inter veteres cõſtabat,tunc fieri nouationem [h] , cùm nonandi animo in ſecundam obligationem itum fuerat:per hoc autem dubium erat , quando nouandi animo videretur hoc fieri,& quaſdam de hoc præſumptiones alii in aliis caſibus introducebant: ideo noſtra[i] proceſſit conſtitutio,quæ apertiſſimè definiuit,tunc ſolùm nouationẽ prioris obligationis fieri †, quoties hoc ipſum inter contrahentes expreſſum fuerit, quod propter nouationem prioris obligationis conuenerunt: alioqui & manere priſtinam obligationem , & ſecundam ei accedere , vt maneat ex vtraque cauſa obligatio ſecundum noſtræ cõſtitutionis definitionem,quã licet ex ipſius lectione apertius cognoſcere. 4 ¶ Hoc amplius, eæ obligationes,quæ conſenſu contrahuntur[k]contraria[l]voluntate diſſoluuntur. Nam ſi Titius & Seius inter ſe conſenſerint , vt fundum Tuſculanum emptum Seius haberet centum aureis: deinde re nondum ſecuta[m], id eſt,neque pretio ſoluto , neque fundo tradito placuerit inter eos , vt diſcederetur ab ea emptione & venditione : inuicem liberantur.Idem[n]eſt in conductione & locatione,& in omnibus contractibus , qui ex conſenſu deſcendunt,ſicut iam dictum eſt[o].

f *ex 46.ff.3.4.& 2.8.C.43. 44. & 42.*
g *l.107.ff. de ſolution.*
h puta pecora, res , operas. *v.l.17.C. de ſol.* aliàs nõeſt cogẽd⁹ creditor alia forma numos accipere *l.99.de ſolut.*
i *l.104.ff.de ver. obligat.*
k *l.56.64.66.de ſolut.l.5.l.17.Co. de ſolut.*
l *v.l.22. ff.de ſol.*
m *l.38.§.de pecu l10 de ſol.*
n *l.36.de fideiuſſor.*
o *l.1.de acceptil.*
p *l.5.ff.de accept.*
q *v.l.8.§.acceptũ & §. vltimum ff. de accepti.*
r *l.8.in f.ff.de acceptilat.*
ſ *v.l.vlt.Cod. de acceptilat.*
t *v.l.9.de accept.*
u *d.l.9.l.& l.10. ff.de acceptilat.*
x *v.l. 18. §. 1.de acceptil.*
y in diem vel ſub conditione *l.16.de ſolut.l.12. de acceptilat.*

z habere generale verbum eſt: tenere facti:poſſidere,iuris.*l.38. in pr.ve ver. obli.*
a *l.1.ff.de nouat.*
b i. de legatione.*v.l.2.C.de nouat.*
c *l 20.in f.de nouat.*
d *v.19.j. do reg. iur.*
e *l.30.§.pen. D. pactis.*
f *v.l.14.ff.de nouasiont b.*
g *v.l.14.in pr.de nouat.*
h *v.l.8.§.1.de nouat.*
i *l.8.ceu vl. C.de nouat.*
† hodie igitur ſtipulatæ vſuræ pacto ſimplici non differrẽtur. quod tamen extat *in l.40.in f.de rebus cred.*
k *v.l.3.ff.de reſcind.& l.80.ff.de ſolution.* excipe matrimonium.
l *v.l.35.ff.de reg. iur.*
m *l.2.ff. de reſcindenda.*
n *v. l.80.in f.ff. de ſolut.*
o adde vltra ſuperiores quinq; modos tollendę obligatiõis ipſo iure, compenſationẽ*§.in bonæ fi. j.de act.*confuſionem hereditatis.*l.50.de fideiu.* oblationem,depoſitionem, & cõſignationem pecuniæ.*l.19. C. de ſolut.* tranſfuſionem debiti in alium.*l.47.de fideiuſſ.*Chirographi redditionẽ.*l.7 ff. de pactis.*

INSTITVTIONVM SEV ELEMENTORVM D. IVSTINIANI ſacratiſsimi Principis,

LIBER QVARTVS.

DE OBLIGATIONIBVS, QVÆ EX DELICTO NASCVNTVR[p].

Tit. I.

¶*Continuatio & diuiſio obligationum ex delicto.* 1. ¶*De furto §.definitio.* 2. ¶*.Etymologia.* 3. *§.Diuiſio.* 4. *§.De furto concepto,oblato,prohibito,& non exhibito.* 5. *§.pœna.* 6. *§.Quomodo furtum fit.De contrectatione.* 7. *De effectu furandi.* 8. *De voluntate domini.* 9. *§.Quarum rerum furtum fit. De liberis hominibus.* 10. *De re propria.* 11. *§.Qui tenentur furti.De eo cuius ope,conſilio furtum factum eſt.* 12. *De his qui ſunt in poteſtate:& ope,ac conſilio extranei.* 13. *§.quibus datur actio furti.* 14. *De pignore ſubrepto creditori.* 15. *De re fulloni,vel Sarcinatori , vel bonæ fidei emptori ſurrepta.* 16. *De re commodata.* 17. *De re depoſita.* 18. *§.An impubes furti teneatur.* 10. *§.Quid veniat in hãc actionem & de affinibus actionibus.*

QVVM ſit expoſitum ſuperiore [q] libro de obligationib. ex contractu,|| & quaſi ex contractu:|| ſequitur,vt de obligationib. ex maleficio,||& quaſi ex maleficio|| diſpiciamus. Sed illæ quidem(vt ſuo loco tradidimus) in quatuor genera diuiduntur. hæ verò vnius generis ſunt.nam omnes ex re naſcuntur [r] , id eſt, ex ipſo maleficio , veluti ex furto,rapina, damno,iniuria. 1 ¶ Furtum eſt contrectatio [ſ] frauduloſa [t] lucri [u] faciendi gratia , vel ipſius rei, vel etiam vſus eius,poſſeſſioniſve,quód lege naturali[x] prohibitum eſt admittere. 2 ¶ Furtum autem vel à furuo,id eſt,nigro[y] dictum eſt,quod clam & obſcurè fiat,& plerumque nocte: vel à fraude , vel à ferendo, id eſt , auferendo : vel à Græco ſermone,quod φῶρας appellant fures. Imò & Græci à ferendo φῶρας dixerunt. 3 ¶ Furtorum autem duo[z] ſunt genera,manifeſtum & nec manifeſtum. Nam conceptum & oblatum , ſpecies potius actionis ſunt furto cohærentes, quàm genera furtorum,ſicut inferius apparebit. ¶Manifeſtus fur eſt,quem Græci ἐπ' αὐτοφώρῳ [a] appellant:nec[b]ſolùm is,qui in ipſo furto deprehenditur,ſed etiam is,qui in eo loco deprehenditur,quo ||furtum|| fit,veluti qui in domo furtum fecit & nondum egreſſus ianuam deprehenſus fuerit: & qui in olīueto oliuarum, aut in vineto vuarum furtũ fecit , quandiu in eo olīueto aut vineto deprehenſus fuerit. Imò vlterius furtum manifeſtum eſt extendendum,quamdiu eam rem fur tenens viſus vel deprehenſus fuerit:ſiue in publico,ſiue in priuato : vel à domino,vel ab alio,antequã [c] eò peruenit , quo deferre [d] vel deponere deſtinaſſet. Sed ſi pertulit,quo deſtinauit , tametſi deprehendatur cum re furtiua , non eſt manifeſtus fur. ¶ Nec manifeſtum furtum quid ſit,ex iis,quæ diximus, intelligitur [e] . nam quod manifeſtum non eſt,id ſcilicet nec manifeſtum eſt.
4 ¶ Conceptum [f] furtum dicitur,cum apud aliquem teſtibus præſentibus furtiua res quæſita [g] & inuenta ſit. nam in eum propria actio conſtituta eſt,quamuis fur nõ ſit,quę appellatur concepti.¶Oblatum[h]furtũ dicitur,cum res fur-

p hic de furtis agit.*47.ff.2.6.C.2.Paul.2.ſent.* 31.
q hiſce verbis conſtat initium quarti libri Inſtitutionum hîc inchoari.
r ceu peccato.*l.4.l.25.§.1.de obl.& act.*
ſ *l.1.in f.ff.eod.*
t mente &facto *l.41.in f.ad l.Aq.l.50.§.recte. l.53. de furtis.l.5.C.de iniur.*
u inuito domino.*l.48.§.2.ff.eo.*
x *l.1.in f. eo l.42 ff.de verb.ſignific.*
y *v.l.1.§.2.ff. de furtis.*
z *v.l.2.ff.de furtis* Imò quatuor, manifeſtũ , nec manifeſtum, cõceptum,oblatũ. *Paul.2.ſen.31.§.2*
a *l.3.in pr.ff.eod.*
b Manifeſtus fur eſt,qui in ipſo furto deprehẽſus,vel qui nõ quidem in ipſo furto , ſed intra terminos eius loci vnde rem ſubripuit,vel qui deprehẽſus eſt, antequam adeũ locum, quẽ deſtinauerat , perueniret.
c *l.3.in f.4.5.ff. eod.Paul. 2. ſent. 31.§.2.*

d i.quo deſtinauit eo die mane recũ furto.*d.l.4.*
e *Paul.2.ſen.31.§ 2.in fin.* ita definit, Nec manifeſtus fur eſt , qui in faciẽdo quidem deprehenſus non eſt , ſed eum furtum feciſſe negari nõ poteſt.
f Concepti actione is tenetur apud quem furtum quæſitum & inuentum. Is verò concepti agit, qui rem cõcepit &inuenit. *Paul.2.ſent.31.§.3.& 5.*
g i.concepta ſeu quærendo apprehenſa licèt fur non ſit.
h oblati furti actione tenebatur,qui rem furtiuam alij obtulerat,ne apud ſe inueniretur. Is verò agebat penes quem res concepta & inuenta. *Paul. d. §.3.& 5.*eius pœna tripli erat & ipſius rei repetitio *Paul.illo loco §.13.11.Gel.18 adde l.3.ff.qui ſatiſdare.*

tiua ab aliquo tibi oblata sit, eáq; apud te concepta sit. vtique si ea mēte tibi data fuerit, vt apud te potius, quàm apud eum, qui dedit conciperetur[a]. nam tibi, apud quē concepta sit, propria aduersus eum, qui obtulit, quamuis fur non sit, constituta est actio, quæ appellatur oblati ¶ Est etiam prohibiti furti actio aduersus eum, qui furtum quærere testibus præsentibus volentē prohibuerit[b]. ¶ Præterea pœna constituitur edicto prætoris per actionem furti non exhibiti aduersus eum, qui furtiuam rē apud se quęsitam & inuētam non exhibuit. ¶ Sed hæ actiones sc. concepti & oblati, & furti prohibiti, necnon furti non exhibiti in desuetudinē abierunt. Quum .n. requisitio rei furtiuę hodie secundum veterē[c] obseruationē non fiat: meritò ex consequētia etiam præfatæ actiones ab vsu communi recesserunt: quum manifestum sit, quod omnes, qui scientes rē furtiuam susceperint[d], & celauerint, furti nec manifesti obnoxij sunt. 5 ¶ Pœna manifesti furti, quadrupli[e] est, tam ex serui, quàm ex liberi persona: nec manifesti, dupli.

6 ¶ Furtum autē fit, non solùm cū quis intercipiēdi causa rē alienam amouet: sed generaliter cùm quis alienam rem inuito domino contrectat. Itaq; siue creditor[f] pignore, siue is, apud quē res deposita est, ea re vtatur: siue is, qui rē vtendam accepit, in alium vsum eam transferat, quā cuius gratia ei data est: furtum committit. veluti si quis argentum vtēdum acceperit, quasi amicos ad cænam inuitaturus, & id peregrè secum tulerit. aut si quis equum gestandi causa commodatum sibi, longius[g] aliquò duxerit: quod veteres[h] scripserunt de eo, qui in aciē equum perduxisset. 7 ¶ Placuit tamē eos qui rebus commodatis aliter vterētur, quàm vtēdas acceperint, ita furtum committere: si[i] se intelligant, id inuito domino facere: eúmq;, si intellexisset, non permissurum. at si permissurum credant, extra crimē videri, optima sanè distinctione: quia furtum sine[k] affectu furandi non committatur. 8 ¶ Sed & si credat aliquis inuito domino se rē commodatā sibi contrectare[l], domino autē volēte id fiat, dicitur furtum non fieri. Vnde illud quæsitum est, cùm Titius seruum Mæuij solicitauerit, vt quasdam res domino subriperet, & ad eum perferret, & seruus ad eas Męuium pertulerit: Mæuius ||autē|| dum vult Titium in ipso delicto deprehēdere, permiserit seruo quasdam res ad eum perferre: vtrum furti, an serui corrupti iudicio teneatur Titius, an neutro? Et cū nobis super hac dubitatione suggestum est, & antiquorum prudētium super hoc altercationes perspeximus, quibusdam neq; furti, neq; serui corrupti actionē præstantibus, quibusdam furti tantummodo: nos huiusmodi calliditati obuiam euntes, per nostram decisionē[m] sancimus, non solū furti actionē, sed & serui corrupti contra eum dari. Licèt enim ||is||seruus deterior||à solicitatore||minimè factus est, & ideo non[n] concurrant regulæ quæ serui corrupti actionem introducunt: tamē consilium corruptoris ad perniciē probitatis serui introductum est, vt sit ei pœnalis actio imposita, tanquam||si||re ipsa fuisset seruus corruptus: ne ex huiusmodi impunitate & in alium seruum, qui facilè posset corrumpi, tale facinus à quibusdam perpetretur.

9 ¶ Interdum[o] etiam liberorum hominum furtum fit. veluti si quis liberorum nostrorum, qui in potestate nostra sunt, subreptus fuerit. 10 ¶ Aliquando autem etiam suæ rei furtum quis committit: veluti si debitor rem[p], quam creditori pignoris causa dedit, subtraxerit. 11 ¶ Interdum ||quoque||furti tenetur, qui ipse furtum non fecit: qualis est is, cuius[q] ope & consilio furtum factum est. In quo numero est qui[r] tibi nummos excussit, vt alius eos raperet: aut tibi obstiterit, vt alius rem tuam exciperet, aut oues tuas, vel boues fugauerit, vt alius eas acciperet. Et hoc veteres scripserunt de eo, qui panno rubro fugauit[s] armentum. Sed si quid eorum per lasciuiam[t], & non data opera, vt furtū admitteretur, factum est: in[u] factum actio dari debet. At vbi ope Mæuij Titius furtum fecerit: ambo furti tenētur. Ope[x], & consilio eius quoque furtum admitti videtur, qui scalas fortè fenestris supponit: aut ipsas fenestras vel ostium[y] effringit[z], vt aliusfurtum faceret: quíve ferramenta ad effringendum, aut scalas, vt fenestris supponerentur, commodauerit, sciens cuius rei gratia commodauerit. Certè qui nullam opem ad furtum faciendum adhibuit, sed tantū[a] cōsilium dedit, atque hortatus est ad furtum faciendum, non tenetur furti. 12 ¶ Hi qui in parentum vel dominorum potestate sunt, si rem eis subripiunt furtum quidem faciūt, & res in furtiuam causam cadit (nec ob id ab vllo vsucapi potest[b], antequam in domini potestatem reuertatur) sed furti actio[c] non nascitur: quia nec ex[d] alia vlla causa potest inter eos actio nasci. Si verò ope & consilio alterius, furtū factum fuerit: quia vtique furtum committitur, conueniēter ille furti tenetur: quia verum est, ope[e] & consilio eius furtum factum esse. 13 ¶ Furti autem actio ei competit, cuius[f] interest rem saluam esse, licèt dominus non sit. Itaque nec domino aliter competit, quam si eius intersit rem non perire. 14 ¶ Vnde constat creditorem[g] de pignore subrepto furti ||actione|| agere posse, etiam si idoneum debitorem habeat: quia expedit[h] ei pignori potius incumbere, quàm in personam agere: adeò quidem, vt quamuis[i] ipse debitore eam rem subripuerit: nihilominus creditori competat actio furti. 15 ¶ Item si fullo[k] polienda curandáve, aut sarcinator facienda vestimenta mercede certa ||constituta|| acceperit, eámq; furto amiserit: ipse furti habet actionem, non dominus, quia domini nihil interest[l] eam rem non perire, quum iudicio locati à fullone aut sarcinatore rem suam persequi possit. Sed & bonæ[m] fidei emptori subrepta re, quam emerit, quamuis dominus non sit[n], omnino competit furti actio; quemadmodum & creditori. Fulloni verò & sarcinatori non aliter furti actionem competere placuit; quàm si soluendo fuerint: hoc est, si domino rei æstimationem soluere possint. Nam si soluendo non sint: tunc quia ab eis suum dominus consequi non possit: ipsi domino furti competit actio: quia hoc casu ipsius interest rem saluam esse. Idem est, & si in parte soluendo fuerit fullo, aut sarcinator.

16 ¶ Quæ de fullone & sarcinatore diximus, eadem & ad eum, qui[o] commodata res est, transferenda veteres existimabant. Nam vt ille fullo mercedem accipiendo, custodiam præstat: ita is quoque, qui commodatum vtendi causa accepit, similiter necesse habet custodiam præstare. Sed nostra prouidentia etiam hoc in nostris decisionibus[p] emēdauit, vt in domini voluntate sit: siue commodati actionem aduersus eum, qui rem commodatam accepit mouere desiderat: siue furti aduersus eum, qui rem subripuit: & alterutra earum electa, dominum[q] non posse ex pœnitentia ad alteram venire actionem. sed si quidem furem elegerit: illum, qui rem vtendam accepit, penitus liberari: sin autem, commodator veniat aduersus eum, qui rem vtendam accepit, ipsi quidem nullo modo competere posse aduersus furem furti actionem: eum autem, qui pro re commodata conuenitur, posse aduersus furem furti habere actionem: ita tamen, si dominus sciens rem esse subreptam aduersus eum, cui res commodata fuerit, peruenit. sin autem nescius & dubitans rem esse subreptam, apud eum commodati actionem instituerit, postea autem re comperta, voluerit remittere quidem commodati actionem, ad furti autem actionem peruenire: tunc licentia ei conceditur & aduersum furem venire, obstaculo nullo ei opponendo: quoniam incertus constitutus mouit aduersus eum, qui rem vtendam accepit, commodati actionem: nisi domino ab eo satisfactum fuerit. tunc etenim omnino furem à domino quidem furti actione liberari: suppositum autem esse ei, qui pro re sibi commodata domino satisfecit: cùm manifestissimum sit, etiam si ab initio dominus actionem commodati instituerit, ignarus rem esse subreptā, postea autem hoc ei cognito, aduersus furem transierit: omnino liberari eum, qui rem commodatam acceperit, quēcunque causæ exitum dominus aduersus furem habuerit: eadem definitione obtinente, siue in parte, siue in solidum soluendo sit is, qui rem commodatam acceperit.

17 ¶ Sed is[r], apud quem res deposita est, custodiam non præstat: sed tantùm in eo obnoxius est, si quid ipse dolo[s] malo fecerit. qua de causa si res ei subrepta fuerit: quia restituendæ eius rei nomine depositi non tenetur, nec ob id eius interest rem saluam esse: furti agere non potest, sed furti actio domino competit. 18 ¶ In summa sciendum est, quæsitum esse, an impubes[t] rem alienam amouendo, furtum faciat? Et placuit, quia furtum ex affectu ||furandi|| consistit[u], ita demum obligari eo crimine impuberem, si proximus pubertati sit, & ob id intelligat se delinquere.

19 ¶ Furti[x] actio, siue dupli, siue quadrupli, tantùm ad pœnæ persecutionem pertinet. Nam ipsius rei persecutionem extrinsecus habet dominus, quam aut vindicando[y] aut cōdicendo potest auferre. Sed rei vindicatio quidem aduersus possessorem est: siue fur ipse possidet, siue alius quilibet. cōdictio autem aduersus furem ipsum heredémve eius, licèt non possideat, competit.

DE VI BONORVM RAPTORVM[z].

Tit. II.

Origo huius actionis, & quid in eam veniat. 1. aduersus quos. 2. & quibus datur.

QVi res alienas rapit, tenetur[a] quidem etiam furti (quis enim magis aliam rem inuito domino contrectat, quàm qui vi rapit? ideóque rectè dictum est eum[b] improbum furem esse) sed tamen propriam actionem eius delicti nomine prætor introduxit, quæ appellatur vi bonorum raptorum: & est intra annum quadrupli[c], post annum simpli: quæ actio vtilis est, etiam si quis vnam[d] rem, licèt minimam[e], rapuerit. Quadruplum autem non totum pœna est[f], sicut in actione furti manifesti diximus, sed in quadruplo inest & rei

---

.i. inueniretur.
b l. 1. §. 2. D. de fugitiuu.
c .i. per lancem & licium 11. Gell. vlt. quia qui furtum quęrebat in domo aliena licio cinctus (quod ex Platone 12. de legibus sumptū videtur & verò lictores qui magistratibus apparebant licio seu lino cinctos fuisse constat ex 12. Gellij 13) intrabat: lancémque ante oculos tenebat, propter matrum famil. & virginū pudorem. Festus. Alij quòd sacerdotes licio cincti panē ætite lapide qui κλεπτέλεγχος & fures deprehendit, teste Dioscoride) conditum, in lāce ceremoniæ causa deferentes, ei qui furti suspectus fiebat offerre soliti essent. Alij, quia is ritus esset furti quærendi sicuti in emptionibus æs & libra solēniter adhibebatur. Alij Mar. Tar. Alpinus & Balduinus) furto per lancem & licium significari putant, furtum rerum ad sacrificia collectarum, quo fini ministri sacrorum licio cincti, lancē ad eas comportandas gestabāt.
d v. l. 14. C. de fur.
e l. 1. §. 3 ff. de public.
f l. 54. in pr. ff. eo.
g l. 48. D. eo.
h Scęuola & Brutus apud 7. Gell. 15. 8. Valer. 2.
i v. l. 46. §. rectè. ff. eo.
k v. l. 53. §. 1. ff. de furtu.
l d. l. 46. §. pen.
m l. 29. C. eo.
n non concurrunt, quia seruus non fuit reuera corruptus. l. 1. D. de seruo corrupto.
o nec enim mater filij subrepti actionem habet, sed pater. v. l. 37. 38. D. eo. vt pater l. 14. §. 13. ff. de furtu.
p v. l. 66. in pr. ff. eo. Paul. 2. sent. 31. §. 16.
q l. 50. §. ope. D. eo. Paul. 2. sent. 31. §. 10.
r v. l. 52. §. si quis de manum. ff. eo.
s l. 50. in f. ff. de furtis. Taurū color rubicundus excitat. Sene. 3. de ira 30. & 2. de ira 31. Theophylact. in epistolis Plutarc. de Alexandri fortuna. Cic. 2. de diuinat.
t vel lusum perniciosum, qui impunitus esse non debet. v. l. 10. ff. ad l. Aquil.
u v. l. 52. §. 20. ff. de furtis.
x l. 50. §. 1. ff. de furtis.
y Imò nō tenetur furti, præsertim si meretricis ostium effregit libidinis causa l. 39. Vtcunque iniuriæ causa effregerit & alius res amouerit. l. 53. in prin. Vtcunque ferramenta sciēs commodauerit ad effringendū, vel scalam ad ascendendū. l. 54. §. penult. ff. eod.
z l. 54. §. 4. ff. de furtis.
a l. 36. l. 67. ff. de furtis.
b v. l. 84. ff. eodē.
c v. l. 16. ff. eod.
d v. l. 4. ff. de iudicijs.
e v. l. 36. §. 1. D. de furtis.
f l. 10. l. 11. l. 12. ff eod. l. vlt. in prin. C. eod.
g d. l. 12. §. sed si res.
h l. 25. D. de reg. iur.
i v. l. 66. in prin. D. eod.
k v. l. 48. §. si ego D. eod.
l nisi fullo soluendo non sit. l. 12. D. eod.
m l. 20. §. 1. l. 52. §. 10. l. 72. D. eod. l. 5. C. eod.
n & directa in rem actione vti non possit. §. 4. j. de act.
o v. l. 68. inf. eod.
p v. l. vlt. in pr. C. eod.
q Quoties duæ competunt eiusdē rei actiones, vnius electio alteram consumit l. 9. §. 1. D. de tributoria. nisi quis sibi vnicā competere per errorem fuerit arbitratus, l. 4. in f. ff. quod cum eo.
r l. 14. §. is autem apud quem ff. eo.
s §. pen. j. quibus modis re. & lata culpa quæ dolo fraudéve nō caret: quam ob id Bartolus dolum pręsumptum vocat.
t v. l. 23. D. eod.
u vt non factū quæratur, sed causa faciendi. l. 39. D. eod.
x Furti manifesti actio, præter pœnam quadrupli, ipsius rei persecutionem genere vindicationis & condictionis cōtinet. Paul. 2. sentent. 31. §. 12. hoc est extra pœnam est rei persecutio, quā aut vindicando, aut condicendo dominus potest auferre.
y v. l. 54. §. 3. D. eod.
z 47. D. 8. 9. Co. 33.
a l. 2. §. pen. ff. eo
b l. 2. §. cæterum D. eod.
c v. l. 3. Cod. eodē.
d l. 2. §. 11. D. eod.
e l. 2. §. 24. D. eq. Nou. 63. c. 1.
f in hac prætoria actione scilicet, nihilominus tamen etiā furti in eum agi potest. §. eodem. & criminaliter. l. 6. in fin. Cod. d. ad. l. Iul. de vi public. furti verò, pecuniaria pœna est.

persecutio vt pœna tripli sit, siue comprehendatur raptor in ipso delicto, siue non. Ridiculum enim [a] esset leuioris conditionis esse eum, qui vi rapit, quàm qui clam amouet.

1 ¶ Ita tamen competit hæc actio, si [b] dolo malo quis rapuerit. Nam qui aliquo errore ductus, rem [c] suam esse existimans, & imprudens iuris, eo animo rapuerit, quasi [d] domino liceat etiam per vim rem suam auferre à possessoribus, absolui [e] debet. Cui scilicet conueniens est, nec furti teneri eum, qui eodem hoc animo rapuit. Sed ne, dum talia excogitantur, inueniatur via per quam raptores impunè suam exerceant auaritiam: melius diualibus [f] constitutionibus pro hac parte prospectum est, vt nemini liceat vi rapere vel rem mobilem vel se mouentem, licèt suam eandem rem existimet: sed si quis contra statuta principum fecerit, rei quidem suę dominio cadere: sin autem aliena ||res|| sit, post restitutionem eius, etiam æstimationem eiusdem rei præstare. Quòd non solùm in mobilibus rebus, quæ rapi possunt, constitutiones obtinere censuerunt: sed etiam ||in|| inuasionibus, quæ circa res soli fiunt, vt ex hac causa ab omni rapina hominis abstineant.

2 ¶ Sanè in [g] hac actione non vtique expectatur, rem in bonis actoris esse. nã siue in bonis sit, [h] siue non: si tamẽ ex bonis sit, locum hæc actio habebit. Quare siue [i] locata, siue commodata, siue etiam pignorata, siue deposita sit ||res|| apud Titiũ, sic vt intersit eius eam rem ||per vim|| non auferri (veluti si in deposita re culpam quoque promisit) siue bona fide possideat, siue vsumfructum quis habeat in ea, vel quid aliud iuris, vt intersit eius non rapi: dicendum est ei competere hanc actionẽ, nõn vt dominiũ accipiat: sed illud solùm ||quod|| ex bonis eius, qui rapinam passus est, ||id est, quod|| ex substantia eius ablatum esse proponatur. Et [k] generaliter dicendum est, ex quibus causis furti actio competit in re clàm facta, ex eisdem causis omnes habere hanc actionem.

a Ea vox refertur ad illa superiora: *siue comprehendatur raptor in ipso delicto, siue non.* non ad illa. *non totũ pœna est, sicut in actione furti.* ac si diceret, cum non distinguatur in hoc delicto, sicut in furto, sit ne manifestũ necne, raptorẽ grauius fure puniri cõstat. *v. hic Theop.*
b *l. 2. §. 2. §. 8. ff. e.*
c *l. 2. §. 18. D. eod. l. 21. §. 3. D. de furtis.*
d *v. l. si quis in tãtam Cod. vnde vi.*
e *v. quæ notaui ad l. 1. in fin. D. de furtis.*
f *l. 7. 10. C. vnde vi. l. 13. D. quod metus causa.*
g *l. 2. § in hac actione D. eod.*
h hoc quid sit. *v. l. 52. D. de adq. rerum.*
i de causa bonorum. *v. l. 1. §. 10. D. si is qui testam.*
k *l. 2. §. & generaliter.*

DE LEGE [l] AQVILIA.

Tit. III.

¶ *Summma.* ¶ *Caput primum.* 1. *De Quadrupede quæ pecudũ numero est.* 2. *De Iniuria.* 3. *De casu, dolo, culpa.* 4. *De iaculatione.* 5. *De putatione.* 6. *De curatione relicta.* 7. *De imperitia medici.* 8. *De imperitia aut infirmitate mulionis aut equo vecti.* 9. *Quanti damnũ æstimatur. & de heredib.* 10. *Quid æstimatur.* 11. *De concursu huius actionis, & capitalis.* 12 ¶ *Caput secundum.* 13. *Caput tertium. Quod damnum vindicatur.* 14. *De dolo, & culpa.* 15. *Quanti damnum æstimatur.* 16. ¶ *De actione directa, vtili, & in factũ.*

DAMNI iniuriæ actio [m] constituitur per legem Aquiliam [n]: cuius primo capite cautum est, *vt si quis alienum hominẽ [o], alienámve quadrupedem, quæ pecudum numero sit, iniuria occiderit: quanti ea res, in eo anno plurimi fuerit, tantum domino dare damnetur.*

1 ¶ Quod autem non præcise de quadrupede, sed de ea tantùm, quæ pecudum numero est, cauetur: eò pertinet, vt neque de feris bestiis, neque de canibus cautum esse intelligamus: sed de is tantùm, quæ ||gregatim|| propriè pasci dicuntur: quales sunt equi, muli, asini, oues, boues, capræ. ¶ De suibus [p] quoque idem placuit. Nam & sues [q] pecudum appellatione continentur: quia & hi gregatim pascuntur. Sic denique & Homerus in Odyssea [r] ait (sicut Ælius Martianus in suis institutionibus refert)

Δήεις τόνγε σύεσσι παρήμενον· αἱ δὲ νέμονται
Πὰρ Κόρακος πέτρῃ, ἐπί τε κρήνῃ Ἀρεθούσῃ.

id est,

Sectantem videas, qui errant per pascua, porcos
Ad Coracis saxum, iuxta fontémque Arethusam.

2 ¶ Iniuria autem occidere intelligitur [s], qui nullo iure occidit. Itaque qui [t] latronem ||insidiatorem|| occiderit: non tenetur, vtique si aliter periculum effugere non potest.

3 ¶ Ac ne is quidem hac lege tenetur, qui [u] casu occidit, si modò culpa eius nulla inueniatur. nam alioqui non minus ex dolo quàm ex culpa quisque hac lege tenetur.

4 ¶ Itaque si quis dum [x] iaculis ludit, vel exercitatur, trãseuntem seruum tuum traiecerit: distinguitur. Nam si id à milite in eo campo, vbi solitum est exercitari, admissum est: nulla culpa eius intelligitur. si alius tale quid admiserit, culpæ reus est. Idem iuris est de milite, si in alio loco, quàm qui ad exercitandum militibus destinatus est, id admiserit.

5 ¶ Item si putator ex arbore deiecto [y] ramo seruum tuum transeuntem occiderit: si prope viam publicã [z] aut vicinalem [a] id factum est, neque proclamauit, vt casus euitari posset: culpæ reus est. sed si proclamauit, nec ille curauit præcauere: extra culpam est putator. Æquè extra culpã esse intelligitur, si seorsum à via fortè vel in medio fundo cedebat, licet nõ proclamauit: quia ||in|| eo loco nulli extraneo ius fuerat versandi.

6 ¶ Præterea si [b] medicus, qui seruum tuum secuit [c], dereliquerit curationem ||eius||, & ob id mortuus fuerit seruus, culpæ reus erit.

7 ¶ Imperitia quoque [d] culpæ adnumeratur: veluti si medicus ||ideo|| seruum tuum occiderit, quia malè eum secuerit, aut perperam ei medicamentum dederit.

l *9. D. 2. 3. Co. 35.*
m i. actio damni culpa aliqua dati quo alteri iniuria infertur.
n ceu plebiscitum Aquilianũ. *l. 1. D. eod.*
o i. seruum aut ancillam *l. 2. l. 3. D. eod.*
p *v. l. 65. §. 4. ff. de legat. 3.*
q *l. 65. §. 4. D. de leg. 3.*
r *lib. 13.*
s *l. 5. l. 49. §. quod dicitur. D. eodem l. 1 §. interdum ff. de iniuriis.*
t *l. 4. l. 5. 45. §. pen. D. eod.*
u *adde l. 52. D. e.*
x *l. 9. §. vl. D. ee.*
y *l. 31. D. eo. l. 7. D. ad l. Cornel. de sicar.*
z quę & militaris & βασιλική. *Theoph.*
a *v. l. 3. D. de locis & itinerib.* ἢ ἐπὶ κώμας ἄγουσα. Vicus γὰρ ἡ κώμη. *Theoph.*
b *l. 6. §. 3. D. de off. præsid.*
c *l. 8. in pr. D. eo.* φλεβοτομήσας. *Theo.* vt ad venæ sectionem hunc locum referas.
d *l. 8. §. 1. l. 27. §. si calicem. D. eod. v. l. 7 §. pen. D. locati.*

8 ¶ Impetu quoque mularum, quas mulio propter [e] imperitiam retinere nõ potuit, si seruus tuus oppressus fuerit: culpæ reus est mulio. Sed si & propter infirmitatem eas retinere non potuerit, cũ alius firmior retinere eas potuisset: æquè culpa tenetur. Eadem placuerunt de eo quoque, qui cùm equo veheretur, impetum eius aut propter infirmitatem, aut propter imperitiam suam retinere non potuerit.

9 ¶ His autem verbis legis, *quanti [f] id eo in anno plurimi fuerit*, illa sententia exprimitur: vt si quis hominem tuũ, qui hodie claudus, aut mancus, aut luscus erit, occiderit, qui in eo anno integer, aut pretiosus fuerit: non tanti teneatur, quanti hodie erit, sed quanti in eo anno plurimi fuerit. Qua ratione creditum est pœnalem esse huius [g] legis actionem: quia non solum tanti quisque obligatur, quantum dãni dederit, sed aliquando longè pluris. Ideoque constat in heredem eam actionem non transire [h] quæ transitura fuisset, si vltra damnum nunquam lis æstimaretur.

10 ¶ Illud non ex verbis legis, sed ex interpretatione placuit: non solum perempti corporis æstimationem habendam esse, secundum ea quæ diximus: sed eo amplius, quicquid prætere a perempto eo corpore, damni vobis illatum fuerit: veluti si [i] seruum tuum heredem ab aliquo institutum, antè [k] quis occiderit, quàm is iussu tuo hereditatem adierit. nam hereditatis quoque amissæ rationem esse habendam constat. Item si ex pari mularum vnam, vel ex quadrigis equorum vnum quis occiderit, vel [l] ex comœdis vnus seruus occisus fuerit: non solum occisi fit æstimatio, sed eo amplius, id quoque computatur, quanti depretiati sunt, qui supersunt.

11 ¶ Liberum autem est ei, cuius seruus occisus fuerit, & ex iudicio priuato legis Aquiliæ damnum persequi, & capitalis criminis [m] ||eum reum facere.||

12 ¶ Caput secundum legis Aquiliæ in vsu non est [n].

13 ¶ Capite tertio de omni cætero damno cauetur. Itaque si quis seruum vel eam quadrupedem, quæ pecudum numero est, vulnerauerit: siue eam quadrupedem, quæ pecudum numero non est, veluti canem aut feram bestiam [o] vulnerauerit, aut occiderit: hoc capite actio constituitur. In cæteris [p] quoque omnibus animalibus, item in omnibus rebus [q], quæ anima carent, damnum per iniuriam datum, hac parte vindicatur. Si quid enim vstum aut ruptum aut fractum fuerit: actio ex hoc capite constituitur, quanquã poterat sola rupti appellatio in omnes istas causas sufficere. Ruptum enim intelligitur [r], quod quoquo modo corruptum est. Vnde non solum facta, aut vsta, sed etiam scissa, & collisa, & effusa, & quoquo modo perempta atq; deteriora facta, hoc verbo continentur. Denique responsum est, si [s] quis in alienum vinum aut oleum, id miscuerit, quo naturalis bonitas vini aut olei corrumperetur: ex hac parte legis ||Aquiliæ|| eum teneri.

14 Illud palàm est sicut ex primo capite ita demum quisq; tenetur: si dolo aut culpa eius homo aut quadrupes occisus occisáve fuerit ita ex hoc capite [t]. de dolo aut culpa, ||&|| de cætero dãno quenque teneri. ||Ex|| hoc tamen capite non quanti in eo anno, sed [u] quanti in diebus triginta proximis res fuerit, obligatus is, qui damnum dederit.

15 ¶ At nec [x] *plurimi* quidem verbum adiicitur. Sed Sabino rectè placuit, perinde habendam ęstimationem, ac si etiam hac parte *plurimi* verbum adiectum fuisset. nam plebem Romanam, quæ Aquilio tribuno interrogante hanc legem tulit, contentam fuisse [y], quod prima parte eo verbo vsa esset.

16 ¶ Cæterum placuit, ita demum directam ex hac lege actionem esse, si quis præcipuè [z] corpore suo damnum dederit. Ideoque in eum, qui alio modo damnum dederit, vtiles [a] actiones dari solent. veluti si quis hominem alienum, aut pecus ita incluserit, vt [b] fame necaretur: aut iumẽtum ita vehementer egerit [c], vt rumperetur: aut pecus in tantum exagitauerit, vt præcipitaretur [d]: aut si quis alieno seruo persuaserit, vt in [e] arborem ascenderet, vel in puteum [f] descenderet, & is ascendẽdo, vel descendẽdo, aut mortuus, aut aliqua parte corporis læsus fuerit, vtilis actio in eum datur. Sed si quis alienum seruum ||aut|| de [g] ponte aut de ripa in flumen deiecerit, & is suffocatus fuerit: eo, quod proiecit, corpori suo damnum dedisse, non difficulter intelligi potest: ideoque ipsa lege Aquilia tenetur. Sed si [h] non corpore damnum fuerit datum, neque corpus lęsum fuerit, sed alio modo alicui damnum contigerit: quum non sufficiat, neque directa, neque vtilis [i] legis Aquiliæ actio, placuit eum, qui obnoxius fuerit, in factum actione teneri: veluti si quis misericordia [k] ductus alienum seruum compeditum [l] soluerit, vt fugeret [m].

DE INIVRIIS [n].

Tit. IIII.

¶ *Verbum iniuria quot modis accipitur.* 1. *Quibus modis fit iniuria* 2 ¶ *Qui & per quos iniuriam patiuntur. De parente & liberis: viro, vxore, socero, & nuru.* 3. *De seruo.* 4. *De seruo cõmuni.* 5 *De seruo fructuorio.* 6. *De eo qui bona fide seruit.*

7. ¶ *Pœna*

e infirmitas culpę adnumeratur *l. 8. §. mulionem. D. eod.*
f *l. 21. in pr. l. 23. §. idem Iulianus scribit æstimationem D. eod.*
g *l. 23 §. 8. D. eo.*
h quia ex maleficiis pœnales actiones, in heredem non competunt, nisi lite cum defuncto contestata, & herede locupletiore facto. *v. §. 1. J. de perpetuis*
i *l. 23. §. 1. D. eo.*
k *l. 23. D. eod. l. 8. D. de euict.* Imò si ante occiderit nõ tenetur. *l. 63. D. ad lege Falcid.*
l *l. 22. § 1. D. eo.*
m *l. 23. §. si dolo. D. eod. l. 3. Co. eod.*
n *l. 27. §. huius legis D. eod.* fuisse autem videtur non de damno rei nostræ, sed de quouis alio damno, vt si intercepta fuisset nobis vtilitas quædam: quemadmodũ apud Plinium est casus singularis. *9. c. 59.*
o aptum, leonẽ *l. 20. §. ex hoc. 6. ff eod.*
p vt auibus. *d. §. ex hoc.*
q fune, retiis, naue, tecto, aqua & similibus *d. l. 29. & l. 2. C. eod.*
r *l. 27. §. inquit lex. §. rupisse D. e.*
s *d. l. 27. §. cum e.*
t *l. 30. § in hac D. eod.*
u *d. l. 27 §. tertio autem.*
x *l. 29. in f. D. eo.*
y *v. l. 134 in f. de verb. obli.*
z *l. 51. D. eodem.*
a *l. 4. D. de seruo corrup.*
b *l. 9. § si quis hominẽ l. 29. §. pe. ff. eo. l. 5. C. eodem.*
c *l. 39. 53. D. eod. l. 51. D. de fur.*
d *l. 53. D. de fur.*
e *l. 3. D. de seruo corrupto.*
f *v. Quintil. declamat. 350. Cuia. 15. obseru. 26. in f.*
g *l. 7. §. sed si quis de ponte ff. e.*
h Si corpore directò: si alio modo quàm corpore corpori damnum datum sit, vtilis Aquiliana datur, si neq; corpore, neque corpori damnũ datum sit, in factũ actio datur. *hoc §.*
i quia nec à corpore nec in corpus damnũ datũ sit.
k *l. 7. §. idem Labeo D. de dolo. v. l. 14. §. 2. ff. de cu. reor.*
l Solebant enim serui vt sæpius cõpediti esse in villis & possessionibus. *vti ostẽdi ad l. 7. §. 7. ff. de dolo.*
m *adde casum. l. 27. §. 1. ff. eod.* de eo qui manu nũmos excussit.
n *47. ff. 10. 9. C. 35. 36. Pan. 5 se. 4.*

7 ¶ Pœna iniuriarum ex l.xij.Tab.& ex iure prætorio. 8. ex l. Cornelia. 9. ¶ De æstimatione atrocis iniuriæ. 10. ¶ De iudicio ciuili & criminali. 11. ¶ Qui tenentur iniuriarum. 12. Quomodo tollitur hæc actio.

GENERALITER iniuria dicitur † omne, quod non iure fit, specialiter, aliàs † contumelia, quæ à contemnendo dicta est, quam Græci ὕβριν appellant: aliàs culpa, quam Græci ἐγκλήματα † dicunt, sicut in lege Aquilia damnum iniuria datum accipitur, aliàs iniquitas & iniustitia, quam Græci ‖ ἀνομίαν ‖ καὶ ἀδικίαν vocant: cùm enim prætor vel iudex non [a] iure [b] contra què pronuntiat: iniuriam accepisse dicitur. 1 ¶ Iniuria [c] autem committitur non solùm cùm quis [d] pugno pulsatus, aut fustibus cæsus, vel etiam verberatus erit: sed & si [e] cui conuicium factum fuerit, siue cuius bona [f] quasi debitoris, qui nihil deberet, possessa fuerint ab eo, qui intelligebat nihil eum sibi debere: vel si quis ad infamiam alicuius libellum [g] aut carmen, ‖aut historiam‖ scripserit, composuerit, ediderit: dolóve malo fecerit, quo quid eorum fieret †: siue quis matremfamilias, aut prætextatum [h], prætextatámve [i] adsectatus [k] fuerit: siue cuius pudicitia attentata † esse dicetur: & denique aliis plurimis modis admitti iniuriam manifestum est. 2 ¶ Patitur autem quis iniuriam non solùm per semetipsum, sed [l] ‖etiam‖ per liberos suos [m], quos in potestate habet: itémque per [n] vxorẽ suam. id enim magis præualuit. Itaque si filiæ alicuius, quæ Titio nupta est, iniuriam feceris: non solùm filiæ nomine tecum iniuriarum agi potest, sed etiã patris quoque & mariti nomine. Contrà autem, si viro iniuria facta sit: vxor [o] iniuriarum agere non potest. Defendi [p] enim vxores à viris, non viros ab vxoribus, æquum est. Sed & socer nurus nomine, cuius vir in ‖eius‖ potestate est, iniuriarum agere potest. 3 ¶ Seruis autem ipsis quidem nulla iniuria fieri intelligitur [q], sed domino per eos fieri videtur, nõ tamen iisdem modis, quibus etiam per liberos & vxores: sed ita. cum quid atrocius commissum fuerit [r], & quod apertè ad contumeliam domini respicit: veluti si quis alienum seruum ‖atrociter‖ verberauerit, & in hunc casum actio proponitur. At si quis seruo conuicium fecerit, vel pugno eum percusserit: nulla in eum actio domino competit. 4 ¶ Si communi [s] seruo iniuria facta sit: æquum est, non pro ea parte, qua dominus quisque est, æstimationem iniuriæ fieri, sed ex dominorum persona [t]: quia ipsis fit iniuria. 5 ¶ Quod si vsufructus in seruo Titij est, proprietas Mæuij: magis Mæuio [u] iniuria fieri intelligitur. 6 ¶ Sed [x] si libero ‖homini,‖ qui tibi bona fide seruit, iniuria facta sit: nulla tibi actio dabitur; sed suo nomine is experiri poterit: nisi in contumeliam tuam pulsatus sit; tunc enim competit & tibi iniuriarum actio. Idem ergo est & in seruo alieno bona fide tibi seruiente: vt totiens admittatur iniuriarum actio, quotiens in tuam contumeliam iniuria ei [y] facta sit. 7 ¶ Pœna autem iniuriarum ex lege [z] duodecim tabularum propter membrũ quidem ruptum talio erat: propter os verò fractum nummariæ [a] pœnæ erant constitutæ, quasi in magna veterum paupertate. Sed [b] postea prætores permittebant ipsis qui iniuriam passi sunt; eam æstimare: vt iudex vel tanti ‖reum‖ cõdemnet, quanti iniuriam passus æstimauerit, vel minoris, prout ei visum fuerit. Sed pœna, quidem iniuriæ, quæ ex lege duodecim tabularum introducta est [c], in desuetudinem abiit. quam [d] autem prætores introduxerunt (quę etiam honoraria appellatur) in iudiciis [e] frequentatur. Nam secundum [f] gradum dignitatis, vitæque honestatem, crescit aut minuitur æstimatio iniuriæ. qui gradus condemnationis & in seruili persona non immeritò seruatur: vt aliud in seruo actore [g], aliud in medij actus homine, aliud in vilissimo vel compedito [h] ius ‖æstimationis‖ constituatur. 8 ¶ Sed & lex [i] Cornelia de iniuriis loquitur, & iniuriarum actionem introduxit, quæ competit ob [k] eam rem, quod se pulsatum quis, verberatúmve, vel domum suam [l] vi introitam [m] esse dicat. Domum autem accipimus, siue in propria domo quis habitet, siue [n] in conducta, siue gratis, siue hospitio receptus sit †. 9 ¶ Atrox [o] iniuria æstimatur [p] vel ex facto: veluti si quis ab alio vulneratus sit, vel fustibus cæsus. Vel ex loco: veluti si cui in theatro, vel in foro, vel conspectu prætoris iniuria facta sit. Vel ex persona: veluti si magistratus [q] iniuriam passus fuerit, vel si senatori ab humili persona iniuria facta sit, aut parenti [r] patronóve fiat à liberis vel libertis. Aliter enim senatoris & parentis patronique, aliter extranei & humilis personæ iniuria æstimatur. Nonnunquam & locus vulneris atrocem iniuriam facit, veluti si in [s] oculo quis percussus fuerit. Parui autẽ refert, vtrùm patrifamilias an filiofamilias talis iniuria facta sit. nam & hæc atrox iniuria æstimabitur. 10 ¶ In summa sciendum, est de omni iniuria eum, qui passus est, posse vel criminaliter [t] agere vel ciuiliter [u]. Et si quidẽ ciuiliter [x] agitur: æstimatione [y] facta secundum quod dictum est, pœna reo imponitur. Sin autem criminaliter: officio iudicis extraordinaria pœna reo irrogatur: hoc videlicet obseruando, quod Zenoniana [z] constitutio introduxit, vt viri illustres, quiq; super eos sunt, & per [a] procuratores possint actionem iniuriarum criminaliter vel persequi vel suscipere, secundum eius tenorem, qui ex ipsa manifestius apparet. 11 ¶ Non solùm autem is iniuriarum tenetur, qui fecit iniuriam, id est, qui percussit: verùm [b] ille quoque tenetur, qui [c] dolo fecit ‖iniuriã‖, vel qui procurauit, vt cui [d] mala pugno percuteretur. 12 ¶ Hęc actio dissimulatione [e] aboletur, & ideo si quis iniuriam dereliquerit, hoc est, statim [f] passus ad animum suum non reuocauerit: postea ex pœnitentia remissam iniuriam non poterit recolere.

† l.1.in pr.D.e. † l.5.§.1.D.ad l. Aquil. † ἀδίκημα. Arist. 5.Ethi. a secus si ad vindictam magistratus. l.32.53. D.eod. b imò: & ius dicit, etiam cũ iniquè decernit l.pen.ff.de iust.& iure. c Iniuriam patimur aut in corpus, aut extra corpus. In corpus verberibus & illatione stupri. Extra corpus conuitiis & famosis libellis: quod ex affectu vniuscuiusque patientis & facientis æstimatur. Paul. 5. sent.4.§.1. d l.5.in pr.ff.eo. e l.1.§.1.l.15.§. conuicium. l.42. D.eod. f v.l.20.D.eo. g v.l.vnic.C.de famosis libellis. † aut cantaretur. 5. Paul.4.§. 15. h vide quæ scripsi ad l.3.in fi. ff. de liber.exhib. i puellæ prætexta vtebantur. Cicero in Verri. at non peregrini.1.Macrob.6. k v.l.15.§.aliud.ff.eod. † d.§. aliud. l. 9.in fi.l.10.ff.eo. l Patimur iniuriam per liberos, vxores & liberorum vxores, ideóque eo nomine iniuriarum agemus, si modò is qui fecit, in iniuriam nostram id fecisse doceatur. Paul.5.sen.4.§.3. m ídque per consequentias. l.1. §.item aut.l. 41.D.eo. n v.l.2.C.eo. o l.2.ff.eo. multo minus vlteriores adgnati. quod tamen in causis tãtùm ciuilibus nõ criminalibus intelligendũ est. p Nou.117.c.9. q facta tamen punitur.l.1.C.eo. l.2. D.de his qui sunt sui. r aduersus bonos mores & in iussu domini. l. 15.§.Prætor.ff.eo. s l.15.in fi.l.16. D.eod. t qualitate, dignitate & conditione: vt pluris æstimetur iniuria facta senatori domino, quàm plebeio. u proprietario. sc. l.15.§.antepe. D.eo. x l.15.§.48.D.e. y seruo s. Doctores idẽ statuunt si subdito, vasallo, monacho, ciui, famulo, procuratori & ministro, in contumeliam eorum quibus hi subiecti sunt, facta sit iniuria. z Iniuriarum actio aut lege, aut more, aut mixto iure introducta est, lege XII. Tab. erat de famosis carminib. membri rupti & ossibus fractis. Paul.5.sent.4.§.6. a i. vingintiquinque asses librales 20. Gell.1. Festus, in verbo graue ai.18. Plin.3. b hæc actio iniuriæ honoraria infra dicitur: & morib. introducta à Paul.5.sent.4.§.7. quoties nimirũ factum pro qualitate sui, arbitrio iudicis æstimatur, & congruenti pœnæ supplicio vindicatur. c i. talionis: 20. Gell.1. de qua Exod.21. d hanc honorariã paulò pòst vocat. & s. à prætoribus introductam, quamque Paulus moribus introductã appellat, vt paulò antè ostendit. e extra ordinẽ l.vlt.D.eo. f l.17.§.3.D.eod. g qui pecuniis domini credendis & exigendis præerat l.24. in pr.D.depositi. h solebãt enim domini seruos fugæ suspectos neruo vincire. de quo plenius dixi ad l.7.§.7. D. dolo. i Hæc actio iniuriarum, mixto iure ex lege Cornelia constituta, dicitur à Paulo 5.sent. 4. §.8. k i. his tribus de causis l.5.in prin. D.eo. l v.l.23.D.eod.l. 7.ff.de extraord. criminib. m subaudi ab his qui directarij appellantur: in quos extra ordinem animaduertitur. Paul. illo loco. n l.5.§.domum. D.eod. † non momentaneo sed ad lõgius aliquod tẽpus, putà domicilio. v.l.1.§.domum D.de aleatoribus. o Paul.5.sent.4. §.10. Atrocem iniuriã æstimari, loco (vt si in publico) Tẽpore, (vt si interdiu) persona, vt si senatori, equiti, decurioni, vel aliàs spectatæ authoritatis viro inferatur. p l.7.§.atrocem. l.8.l.9.D.eo.l.4. C.eo.Paul.5 sent. 4.§.10. q huc pertinet oratio Demost. curatoris ludorum Bacchi cęsi in mala à Midia. r l.8.§.omnia.ff. de pœnis. s l.8.D.eo. t extraordinario vt hic ceu priuato iudicio l.7.l.vlt.C.eo. u l.37.inf.D.eo. x Iniuriarũ ciuiliter damnatus, eiusque æstimationẽ inferre iussus, famosus efficitur. Paul.5. sent.4.§.9. y v.l.21.D.eod. z d.l.vlt. a vide l.11.§.2. D.eod. b v.l.11.in prin. D.eod. c id est, cuius ope, consilióve factum dicitur Paul. 5.sent. 4. §.19. d l.11.D.eod. e vnius anni lapsu.l.5.C.e. pacto, transactione, iureiurando v.l.11.§.1.D.eo. morte v.l.10.§.2.D.si quis cautionib. f hinc colligunt, Dominum acceptantem canonem post trienniũ intelligi remisisse iniuriam emphyteutæ.

DE OBLIGATIONIBVS, QVÆ quasi ex delicto nascuntur [g].

Tit. V.

¶ Si Iudex litem suam fecerit. 1. ¶ De Deiectis, vel effusis: & positis, vel suspensis. 2. De filiofam. habitante seorsum à patre. 3. ¶ De damno aut furto, quod in naue, aut caupone aut stabulo factum est.

SI iudex [h] litem suã fecerit: non propriè ex maleficio obligatus videtur. sed quia neq; ex maleficio, neque ex cõtractu obligatus est, & vtique peccasse aliquid intelligitur, licèt per imprudentiam: ideo videtur quasi ex maleficio teneri, & in quantum de ea re æquum religioni iudicantis videbitur, pœnam sustinebit. 1 ¶ Item is [i], ex cuius cœnaculo, vel proprio ipsius, vel conducto, vel in quo gratis [k] habitat, deiectum effusumve aliquid est, ita vt alicui noceret: quasi ex maleficio obligatus intelligitur. Ideo autem non propriè ex maleficio obligatus intelligitur, quia plerumque ob alterius culpam tenetur, aut serui, aut liberi. Cui similis est is, qui ea parte, qua vulgo iter [l] fieri solet, id positũ aut suspensum habet, quod potest (si ceciderit) alicui nocere: quo casu pœna decem aureorum constituta est. De eo verò, quod deiectum effusumve est, dupli quantum damni datum sit, constituta est actio. Ob hominem verò liberum occisum, quinquaginta [m] aureorũ pœna constituitur. Si verò viuat, nocitumque ei esse dicatur: quãtum ob eam rem æquum iudici videtur, actio datur. Iudex enim computare debet mercedes medicis [n] præstitas, cæteráque impẽdia, quæ in curatione facta sunt: præterea operas quibus caruit, aut cariturus est ob id, quod inutilis est factus. 2 ¶ Si filiusfamilias seorsum à patre habitauerit, & quid ex cœnaculo eius deiectum effusumve fuerit, siue quid positum suspensumve habuerit, cuius casus periculosus est: Iuliano placuit in patrem nullam [o] ‖ esse ‖ actionem, sed cum ipso filio agendum esse. Quod & in filiofamilias iudice obseruãdum est, qui litem suam fecerit. 3 ¶ Item exercitor [p] nauis, aut cauponę, aut stabuli de dolo aut furto, quod in naui aut caupona aut stabulo factum erit: quasi ex maleficio teneri videtur; si modò ipsius nullum est maleficium, sed alicuius eorum [q], quorum opera nauem aut cauponam aut stabulum exercet. Cùm enim neque ex maleficio, neque ex contractu sit aduersus eum constituta hîc actio, & aliquatenus [r], culpæ reus est, quod opera malorum hominum vteretur: ideo quasi ex maleficio teneri videtur. ¶ In his autem casibus in factum actio competit, quæ heredi quidem datur, aduersus [s] heredem autem non competit.

DE ACTIONIBVS [t]

Tit. VI.

¶ Continuatio & definitio. 1. ¶ Diuisio prima in actiones reales & personales. 2. § De actione confessoria, & negatoria. 3 §. De actionibus prætoriis realibus. 4. De publiciana 5. De Resciſoria. 6. De Pauliana. 7. De Seruiana & quasi Seruiana seu hypothecaria. 8. §. De actionibus prætoriis personalibus. 9. De cõstituta pecunia. 10. De peculio. 11. De actione in facto ex Iureiurando. 12. De actionibus pœnalibus. 13. De preiudiciis. 14. §. an res sua Condici possit. 15. §. De nominibus actionum. 16. ¶ Diuisio Secunda. 17. De rei persecutoriis. 18. De pœnæ persecutoriis. 19. De mixtis, hoc est, rei & pœnæ persecutoriis. 20. De mixtis. i. tam in rem quàm in personam. 21. Diuisio tertia. 22. De actionibus in Simplum 23. in duplum. 24. in triplum.

g 9.D.3.4.D.9.47.D.5. h v.l.vlt.D.de variis & ext.cognit. i l.5.§.is quoque D.de obl.& act. & totq titul.D.de his qui deiecerũt. k l.5.§.2.D. de his qui deiecerunt. l l.1.§.9.l.6.§.12. D.de his qui deiecer.l.31.D.ad le.Aquil. m l.1.in pr.& §.5.ff.de his qui deiecer. n l.vl. D.de his qui deiecer. o Cur ita? l.1,§.7.d.t.& v.l.58.D.de regul.iur. p l.5.§ vl.D.de obl.& act. q l.1.5.& vl.D.nautæ, caupones: l.vnic.furti aduersus nautas r l.5.in f.D.de obl. s l.16.D.de iudiciis d.l.vl.§.hæc iud.l.3.§.hæc aũt act.d.t.de his qui effic. t 43.ff.7.

dd.

25. *in quadruplum.* 26. *Subdiuisio actionũ in duplũ.* 27. *Subdiuisio actionũ in quadruplũ.* 28. ¶ *Diuisio quarta de actionib. bonæ fidei.* 29. *De rei vxoriæ actione in ex stipulatu actionẽ transfusa.* 30. *De potestate iudicis in iudicio bonæ fidei: & de compensationib.* 31. *De actionibus arbitrariis.* 32. *Quinta diuisio. De incertæ quantitatis petitione.* 33. *De pluris petitione.* 34. *De minoris summæ petitione.* 35. *Si aliud pro alio petatur.* 36. *Diuisio sexta de peculio.* 38. *De actione aduersus parentem, patronum, socium, donatorem,* 39. *De compensationibus.* 40. *De eo qui bonis cessit.*

SVPEREST, vt de actionibus loquamur. Actio autem nihil aliud est, quam ius [a] persequendi [b] in iudicio, quod sibi debetur. 1 ¶ Omnium autem actionum quibus inter aliquos, apud iudices [c] arbitrósve de quacunque re quæritur, summa diuisio in duo genera deducitur. aut enim in rem sunt, [d] aut in personam. Namque agit vnusquisque aut cum eo, qui ei obligatus est, vel ex contractu, vel ex maleficio: quo casu proditæ sunt actiones in personam, per quas intendit aduersarium ei dare aut facere oportere, & aliis quibusdam modis [e]. Aut cum eo agit, qui nullo [f] iure ei obligatus est, mouet tamẽ alicui de aliqua re controuersiam. quo casu proditæ actiones in rem sunt: veluti si rem corporalem possideat quis, quam Titius suam esse affirmet, possessor autem dominum eius se esse dicat [g]. nam si Titius suam esse intendat, in rem actio est. 2 ¶ Æquè si agat ||quis,|| ius sibi esse fundo fortè vel ędibus vtendi fruendi, vel per fundum vicini eundi agendi, vel ex fundo vicini aquam ducendi: in rem actio est. Eiusdem generis est actio de iure prædiorum vrbanorum, veluti [h] si ||quis|| agat ius sibi esse altius ædes suas tollendi prospiciendíve, vel proiiciendi aliquid, vel immittendi tignum in vicini ædes. Contra quoque de vsufructu, & de seruitutibus prædiorum rusticorũ, item prędiorum vrbanorum, inuicem quoque proditę sunt actiones: vt [i] siquis intendat ius non esse aduersario vtendi fruendi, eundi, agendi, aquámve ducendi, item altius tollendi prospiciendíve, vel proiiciendi immittendíve: istæ quoque actiones in rem sunt, sed negatiuæ. Quod [k] genus actionis in controuersiis rerum corporalium proditũ non est. Nam in his is agit, qui non possidet: ei verò, qui possidet, non est actio prodita, per quam neget rem actoris esse. Sanè [l] vno [m] casu qui possidet, nihilominus ||is|| actoris partes obtinet, sicut in latioribus Digestorum libris opportunius apparebit. 3 ¶ Sed istæ quidem actiones, quarum mentionem habuimus, & si quæ sunt similes, ex legitimis & ciuilibus causis descendunt. Aliæ autem sunt, quas prætor [n] ex sua iurisdictione comparatas habet tam in rem quam in personam, quas & ipsas necessarium est exemplis ostẽdere. ||vt|| ecce, Plerumque ita permittit ||prætor|| in rem agere, vt vel [o] actor dicat se quasi vsucepisse, quod non vsuceperit: vel ex diuerso possessor [p] dicat aduersarium suum non vsucepisse, quod vsuceperit. 4 ¶ Nanque si cui ex iusta causa res aliqua tradita fuerit (veluti ex causa emptionis, aut donationis, aut dotis, aut legatorum ||&|| nec dum eius rei dominus effectus est: si eius rei possessionem casu amiserit, nullam habet in rem directam [q] actionem ad eam persequendam: quippe ita proditæ sunt iure ciuili actiones [r], vt quis dominium suum vindicet. sed quia sanè durũ erat, eo casu deficere actionem: inuenta est à prætore actio, in qua dicit is, qui possessionem amisit, eam rem se vsucepisse, quam vsu non cepit, & ita vindicat suam esse. quæ actio Publiciana appellatur, quoniam primùm à [s] Publicio prætore in edicto proposita est. 5 ¶ Rursus ex diuerso, si quis [t] cùm reipublicæ causa abesset, vel [u] in hostium potestate esset, rem eius, qui in ciuitate esset, vsuceperit: permittitur domino, si possessor reipublicæ causa abesse desierit, tunc intra annum rescissa vsucapione eam petere: id est, ita petere, vt dicat possessorem vsu non cepisse, & ob id suam rem esse. Quod genus actionis quibusdam & aliis simili æquitate motus prætor adcommodat, sicut ex latiore Digestorum seu Pandectarum volumine intelligere licet.

6 ¶ Item si quis in fraudem creditorum rem suam alicui tradiderit: bonis eius à creditoribus possessis ex sententia præsidis permittitur ipsis creditoribus, rescissa traditione, eam rem petere [x], id est, dicere eam rem traditam non esse, & ob id in bonis debitoris mansisse.

7 ¶ Item Seruiana & quasi Seruiana (quæ etiam hypothecaria vocatur) ex ipsius prætoris iurisdictione substantiam capiunt. Seruiana [y] autem experitur quis de rebus coloni, quæ pignoris iure [z] pro mercedibus fundi ei tenentur. Quasi Seruiana autem est, qua [a] creditores pignora hypothecásve persequuntur [b]. Inter pignus autem & hypothecam (quantum ad actionem hypothecariam attinet) nihil interest. nam de qua re inter creditorẽ & debitorem conuenerit, vt sit pro debito obligata: vtraque hac

a i. formula apud pedaneos iudices agendi. nam in iure actione non vtimur. (*mac. v.l. 51. D. eo.*
b An & excipiendi. *v. l. 1. D. de excep.*
c *l. 15. in pr. de re iudic.*
d *v. l. 25. in pr. ff. eod.*
e puta, ne quid fiat (quo pertinent quædam interdicta) vel vt fiat, vel ne fiat. *l. 5. C. de ingen. man.*
f fortè legendum, qui neutro iure.
g i. contra vindicet. (id enim olim erat vsitatum teste Boetio in Topic.) saltem verbotenus. *Cont. 1. disput. 12.*
h *l. 2. D. si seru. vind.*
i *l. 5. D. si vsufr. pet.*
k sensus huius versiculi talis est: fundi possessor, quique ab eo seruitutẽ propellit, actione negatiuè cõcepta iuuatur, & obtinere potest. At in controuersia rei corporalis, actor, si nudè rẽ possessoris non esse dixerit, nõ iuuabitur: vt cui necesse sit vlterius progrediendum ac fundũ ipsum, quẽ non possidet vindicare.
l aliàs non vitio datur actio possessori. *l. 2. §. 6. D. vti possid.*
m Baro legit *in hoc casu.* i. actionibus negatoriis seruitutum. Ferretus verò, *non in vno casu* qui ob id reprehenditur à Roberto, *1. receptæ,* 18. Ad tria iudicia mixta Accursius refert illum vnum casum. Faber, *ad l. 14. D. de probat.* Corrasius *3. miscel. 23.* ad interdictum vti possidetis. cui fauet *l. 1. §. 6. D. vti possidetis.* Contius *1. Subcesiuarum. 1. ad l. 15. de noui oper. nunc.* Mynsinger. *hic*, ad præiudiciales in rem actiones. Charondas, *ad l. 9. D. de rei vind.* rectè Hotomanus hic ait: torquere illud esse, non docere: interea, dum apertius loquatur Imperator, sibi videri ait legendum *sanè illo casu:* vt superior significetur.

n Actionum aliæ ciuiles, aliæ honorariæ. *l. 25. in fi. D. de oblig.* o hi duo casus proximè aperiuntur. §. 4. & 5. p ex diuerso possessorem dicat. *Balduin. hic* §. 5. j. *eod.* q quia dominus non est. §. 15. j. *de oblig. ex delicto.* r *l. 23. de rei vind.* s *l. 1. D. de Publiciana.* t *v. l. 1. §. 1. l. 31. D. ex quibus causis maiores.* u *v. l. 14. 15. d. t.* x Pauliana, vel in factum actione. *l. 1. §. 2. & l. 14. quæ in fraud. cred.* vt & patrono, Fauiana. *l. 1. D. si quid in fraud. patr.* vtrique, Caluisiana: minori (in casu *l. 96. in pr. D. de solut.*) Interdicto vel edicto fraudatorio.

appellatione continetur. sed in aliis differentia est. Nam pignoris appellatione eam propriè rem cõtineri dicimus, quæ simul etiam traditur creditori, maximè si mobilis [c] sit. At [d] eam, quæ sine traditione, nuda conuentione tenetur, propriè hypothecæ appellatione cõtineri dicimus. 8 ¶ In personam quoque actiones ex sua iurisdictione propositas habet prætor: veluti [e] de pecunia constituta. cui similis videbatur receptitia. Sed ex nostra constitutione (cum ||&|| si quid plenius habebat, hoc in actionem pecuniæ constitutæ transfusum est) ||&|| ea quasi superuacua iussa est, cũ sua auctoritate a nostris legibus recedere. Item prætor proposuit actionem de peculio seruorum, filiorúmque familiarum: & eam, ex qua quæritur, an actor iurauerit, & alias cõplures. 9 ¶ De constituta autem pecunia cum omnibus agitur [f], quicumque pro se vel pro alio soluturos se constituerint: nulla scilicet stipulatione interposita. nam alioqui si stipulanti promiserint, iure [g] ciuili tenentur. 10 ¶ Actiones autem de peculio, ideo aduersus patrem [h] dominúmve [i] comparauit prætor: quia licèt ex contractu filiorum seruorúmve ipso iure non teneantur: æquum tamen est peculio tenus (quod veluti patrimonium est filiorum filiarumque, item seruorum) condemnari eos. 11 ¶ Item si quis postulante aduersario iurauerit, deberi sibi pecuniam, quam peteret, neque ei soluatur: iustissimè accommodat ei talem actionem, per quam non illud quęritur, an ei pecunia debeatur [k] sed an iurauerit. 12 ¶ Pœnales quoque actiones prætor multas ex sua iurisdictione introduxit: veluti aduersus eũ, qui quid ex albo eius [l] corrupisset: & in eum, qui patronum vel parentem [m] in ius vocasset, cùm id non impetrasset: item aduersus eum [n], qui vi exemerit eum, qui in ius vocaretur, cuiusve dolo alius exemerit, & alias innumerabiles. 13 ¶ Præiudiciales actiones in rem esse videtur: quales sunt per quas quæritur, an aliquis liber [o] an libertus [p] sit, vel de partu agnoscendo [q]. Ex quibus ferè vna illa legitimam causam habet, per quam quæritur, an aliquis liber sit: cæteræ ex ipsius prætoris iurisdictione substantiam capiunt. 14 ¶ Sic itaque discretis actionibus, certum est non posse actorem suam rem ita ab aliquo petere, *Si apparet eum dare oportere* [r]. Nec enim quod actoris est, id ei dari oportet: scilicet quia [s] dari cuiquam id intelligitur, quod ita datur, vt eius fiat. Nec res quæ ||iam|| actoris est [t] magis eius fieri potest. Planè odio furum, quo magis plurib. actionibus teneantur, effectum est, vt extra pœnam dupli aut quadrupli, rei recipiendę nomine fures etiam hac actione [u] teneãtur, *Si appareat eos dare oportere*, quamuis sit aduersus eos etiam ||hæc|| in rem actio per, quam rem suã quis esse petit. 15 Appellamus autem in rem quidem actiones, vindicationes [x]: in personam verò actiones, quibus dare aut facere oportere intenditur, condictiones. Condicere [y] enim est denuntiare prisca lingua. nunc verò abusiuè dicimus condictionem actionem in personam esse, qua actor intendit dari sibi oportere. Nulla enim hoc tempore eo nomine denuntiatio fit. 16 ¶ Sequens illa diuisio est, quod quædam actiones rei persequendę gratia comparatæ sunt, quædam pœnæ persequendæ, quædam mistæ sunt. 17 ¶ Rei persequendæ causa comparatæ sunt omnes in rem actiones. Earum verò actionum, quæ in personam sunt, eæ quidem, quę ex cõtractu nascuntur, ferè [z] omnes rei persequendę causa comparatæ videntur: veluti quibus mutuam pecuniam, vel in stipulatum deductam petit actor: item commodati, depositi, mandati, pro socio, ex empto, vendito, locato, conducto. Planè si depositi agatur eo nomine, quod tumultus, incendij, ruinæ, naufragij causa depositum sit: in duplum actionem prætor reddit: si modò cum ipso, apud quẽ depositum sit, aut cũ herede eius de dolo ipsius agitur, quo casu mista est actio. 18 ¶ Ex maleficiis verò proditæ actiones, aliæ tantũ pœnæ persequendæ causa comparatæ sunt: alię tã pœnæ, quam rei persequendæ, & ob id mistæ sunt. Pœnam tantum persequitur quis actione furti [a]. siue enim manifesti agatur quadrupli, siue non manifesti, dupli: de sola pœna agitur. nam ipsam rem propria actione persequitur quis, id est, suam esse petens: siue fur ipse eam rem possideat, siue alius quilibet. Eo amplius aduersus furem etiam condictio est ||rei [b]||. 19 ¶ Vi autem bonorum raptorũ actio, mista est: quia in quadruplo rei persecutio continetur: pœna autẽ tripli est. Sed & legis Aquilię actio de dãno iniuria ||dato,|| mista est: nõ solùm si aduersus inficiantem in duplum agatur, sed interdum & si in simplum quisque agat: veluti si quis hominem claudum aut luscum occiderit, qui in eo anno integer & magni pretij fuerit, tanti enim damnatur, quanti [c] is homo eo in anno plurimi fuerit, secundum iam traditam diuisionem. Item mista est actio [d] contra eos, qui relicta sacrosanctis ecclesiis, vel aliis venerabilibus locis, legati vel fideicommissi nomine, dare distulerint, vsque adeò, vt etiam in iudicium vocarentur. tunc enim & ipsam rem

x *v. l. 25. D. de oblig. & act.* y vide Festum in Condicere. z nam depositi, tumultus causa, mixta est *vt hic* j. *eod.* & legati ad pias causas §. 19. j. *eod.* ex quasi contractu. a *l. 54. §. cum furti. D. de furtis.* aliud verò persequitur aliis actionibus. b furtiua. sed & ad exhibendum, & vindicatio *leg. 7. §. 1. de condict. furtiua.* c *leg. 23. §. 3. ad l. Aquil.* d §. 23. *inf.* j. *eod.*

y quæ prætoria dicitur quod à prætore sit approbata *DD. hic. l. 19. Co. de vsuris.*
z *v. l. 4. ff. in quibus caus. pignus.* Hîc obiter nota, pignus prætoriũ ob contumaciã ante sentẽtiam: iudiciale, ad executionẽ sententiæ: legale, vi legis, idque tacitè: conuentionale, partium consensu contrahi.
a *v. l. 16. § 3. leg. 17.* j *de pignoribus* dicitur etiã hypothecaria.
b & vindicant. *l. 10. in f. Cod. de pignorat.*
c *l. 238. § 2. D. de verb. signif.*
d ea ratione differunt tituli de pignoribus & de pignoratitia action.
e Est igitur de constituto actio prætoria. *l. 1. D. de pecunia cõstit.* aliàs iure ciuili, non est actio ex nudo pacto *l. 7. D de pactis.*
f constitutoria actione *l. 20. ff. de constituta. Nou. 118. ca. 6.*
g *v. l. 8. inf. D. de acceptilat.*
h *v. l. 1. C. ne filius pro patre.*
i *v. l. 12. Co. quod cum eo.*
k *v. l. 5. §. dato. ff. de iureiurando.*
l quo edictum perpetuũ continebatur *leg. 7. in pr. D. de inciso.*
m *v. l. 4. D. de in ius vocando.*
n *l. 1. l. penult. & toto titu. l. D. ne quis eũ qui in ius.*
o hęc datur domino in seruũ *l. 26.* & cõtra *l. 24. de liberali causa.*
p hæc datur patrono in libertũ, & è contra *l. 14. de probat.*
q hac quæritur, an ex marito mulier pręgnãs sit *l. 1. in f. de liber. agnosc.* adde interdictum de liberis exhibendis, vindicationem liberorum Iure Quiritum aduersus tertios *l. 1. §. 1. de rei vindic.* actionẽ pro rebus piis *leg. 9. l. pen. de obsequiis & alimentis parenti exhibendis. l. 5. in prin. de liber agnosc. & econtra.*
r formula actionis personalis.
s *v. l. 167. D. de regulis iuris.*
t *v. §. 6. & 10.* j. *de legatis.*
u i. condictione furtiua, quoties rem non possident. *l. 1. & tit. de condict. furtiua.*

vel

vel pecuniam, quæ relicta est, dare compelluntur, & aliud tantum pro pœna, & ideo in duplum eius fit condemnatio. 20 ¶ Quædam actiones mistam [a] causam obtinere videntur, tam in rem quam in personam: qualis est familiæ erciscundæ actio, quæ competit coheredibus de diuidenda hereditate [b]. Item communi diuidundo, quæ inter eos redditur, inter quos aliquid commune [c] est, vt id diuidatur. Item finium regundorum actio, qua inter eos agitur, qui confines agros habent [d]. In quibus tribus iudiciis permittitur [e] iudici rem alicui ex litigatoribus ex bono & æquo adiudicare: & si vnius pars prægrauari videbitur, eum inuicem certa pecunia alteri condemnare. 21 ¶ Omnes autem actiones, vel in simplum conceptæ sunt, vel in duplum, vel in triplum, vel in quadruplum; vlterius autem nulla actio extenditur [f]. 22 ¶ In simplum agitur: veluti ex stipulatione, & mutui datione, ex empto, vendito, locato conducto, mandato, & denique ex aliis quàm plurimis [f] causis. 23 ¶ In duplum agimus: veluti furti nec manifesti, damni iniuriæ, ex lege Aquilia, depositi ex quibusdam causis [h]. Item serui corrupti [i]: quæ competit in eum, cuius hortatu consilióve seruus alienus fugerit, aut contumax aduersus dominum factus est, aut luxuriosè viuere cœperit, aut denique quolibet modo deterior factus sit. In qua actione earum etiam rerum, quas fugiendo seruus abstulerit, æstimatio deducitur. Item ex legato, quod [k] venerabilibus locis relictum est, secundum ea quæ suprà diximus. 24 ¶ Tripli verò ||agimus,|| cùm quidam maiorem vera æstimatione quantitatem in libello conuentionis inserunt, vt ex hac causa viatores [l], id est, executores litium [m], ampliorē summam sportularum nomine exigerent, tunc enim id, quod propter eorum causam damnum passus fuerit reus, ||in|| triplum ab actore consequetur: vt in hoc triplo etiam simplum, in quo damnum [n] passus est, connumeretur. Quod nostra constitutio introduxit, quæ in nostro Codice [o] fulget, quam [p] proculdubio certum est ex lege condictitia emanare. 25 ¶ Quadrupli autem agitur, veluti furti [q] manifesti. item de [r] eo quod metus causa factum sit; déque ea pecunia quæ in hoc data sit, vt is cui datur calumniæ [s] causa, negotium alicui faceret, vel non faceret. Item, [t] ex lege condictitia nostra constitutio oritur, in quadruplum condemnationem imponens iis executoribus litium, qui contra nostræ constitutionis normam à reis quicquam exegerint. 26 ¶ Sed furti quidem nec manifesti actio, & serui corrupti, à cæteris, de quibus simul [u] locuti sumus, eo differunt, quòd hæ actiones omnimodo dupli sunt. at illæ, id est, damni iniuriæ ex lege Aquilia, & interdum depositi, inficiatione duplicantur, in confitentem autem in simplum dantur. Sed illa, quæ de his competit, quæ relicta venerabilibus locis sunt, non solùm inficiatione duplicatur [x]. sed etiam si distulerit relicti solutionem vsque quò iussu magistratuum nostrorum conueniatur. In confitentē verò antè quam iussu magistratuum conueniatur, soluentem simpli redditur. 27 ¶ Item, actio de eo quod metus causa factū sit, à cæteris, de quibus simul locuti sumus, eo differt: quod eius natura tacitè continetur, vt qui iudicis iussu ipsam rem actori restituat [y], absoluatur. quod in cæteris casibus nō est ita: sed omnimodo quisque in quadruplum condemnatur, quod est & in furti manifesti actione. 28 ¶ Actionum autem quædam [z] bonæ fidei sunt, quædam stricti iuris. Bonæ fidei [a] sunt hæ: ex empto, vendito [b], locato, conducto [c], negotiorum gestorum [d], mandati [e], depositi [f] pro socio [g], tutelæ [h], commodati [i], pignoratitia [k], familiæ erciscundæ [l], communi [m] diuidundo, præscriptis verbis, quæ de æstimato [n] proponitur, & ea quæ ex permutatione [o] competit, & hæreditatis [p] petitio. Quamuis enim vsque adhuc incertum erat, inter bonæ fidei iudicia connumeranda hereditatis petitio esset, an non: nostra tamen constitutio [q] apertè eam esse bonæ fidei disposuit. 29 ¶ Fuerat antea & rei vxoriæ actio vna ex bonæ fidei iudiciis: sed cum pleniorem esse ex stipulatu actionem inuenientes, omne ius quod res vxoria antea habebat, cum multis diuisionibus in actionem ex stipulatu, quæ de dotibus exigendis proponitur, transtulerimus, merito rei vxorię actione sublata ex stipulatu ||actio|| quæ pro ea introducta est, naturam bonæ fidei iudicij tantum in exactione dotis meruit, vt bonę fidei sit. ||Sed|| & tacitam ei dedimus hypothecam. Præferri autem aliis creditoribus [r] in hypothecis tunc censuimus, cum ipsa mulier de dote sua experiatur, cuius solius prouidentia hoc induximus. 30 ¶ In bonæ fidei iudiciis libera potestas permitti videtur iudici ex bono & æquo æstimandi, quantum actori restitui debeat. In quo & illud continetur, vt si quid inuicem præstare actorem oporteat: eo compensato, in reliquum is, cum quo actum est, debeat condemnari. Sed & in stricti iuris iudiciis ex rescripto diui Marci opposita doli mali exceptione, compensatio inducebatur. Sed nostra constitutio [s] easdem compensationes quæ iure aperto [t] nituntur, latius introduxit, vt actiones ipso iure minuant, siue in rem, siue in personam, siue alias quascunque: excepta [u] sola depositi actione, cui aliquid compensationis nomine opponi, sanè iniquum esse credimus: ne sub prætextu compensationis, depositarū rerum quis exactione defraudetur.

a l.37.§.1.D.de obligat.
b l.22.§.pen.ff. fam.erci sc.
c citra hereditatis causam. l.4.§.3.D.comm. diuid.
d l.1.2.3.4.D. fin.regund.
e l.2.fin.reg. l.52.55.D.famil. ercisc. l.1.comm. diuid.
f lege tamen Mosis furtum bouis quintuplo puniebatur. Exod.22.
g i.realibus.
h puta incendij & naufragij. l.1.§.1.depositi.
i l.10.l.14.§.ff. de seru.corrup.
k l.46.§.1.C.de episcop.
l quibus interdum magistratus arbitrium committit. l.vlt. D.de iudic.
m ac sententiarum. v.l.12.C. de prox.sacr.scri. lib.12.
n v.Nou.53.c.3. infi.
o priori.sc.
p ex qua proculdubio est ex lege condictitiā emanare. Cuiac. ita legit.
q §.vi bon.rap.
r l.14.§.10.D. quod met.caus.
s l.1.D.de calumniatorib.
t item lex condictitia extra constitutionem oritur.
u supra locuti.
x i. hæc actio duplatur & inficiatiōe & mora. v.§.1.j.de pœna temere.
y v.l.14.§.1. ff.quod met.cau.
z quarum aliæ generales, aliæ speciales. l.38.D. pro socio.
a Cur ita dicantur. v.§.30.j. eod.
b l.1.l.11.D.de act.empt.
c l.17.C.loc.
d l.5.D.de oblig.l.7.D.de negotiis.
e l.2.& l.5.D. de oblig.l.3.in fi. l.28.§.3.l.35.D. mandati.
f l.1.§.19.D.depositi.l.7.D.de eo quod certo loco.
g l.52.§.1.D. pro socio.
h l.1.§.1.D.de tutela & rationibus distra.
i l.3.§.2.D.commodati.
k l.7.ff.de pignorat.
l l.9.C.familiæ ercisc.
m l.4.§.2.l.13. §.1.D.commun. diuid.
n l.1.D.de æstimatoria.
o l.1.D.de rerum permut.l.2. C.eod.
p l.vlt.in fi.C.de hered.petit.
q l.vlt.C.de petit.hered.
r an anteriorē & expressam habentibus. v.Nou. 109.ca.1. an & creditoribus posterioribus. quorū pecunia empta militia, empta aut reparata fuerit nauis aut domus? v.Nou.97.c.3.4.
s l.vlt.C.de cōpens. t i.liquidi ad liquidum. u v.l.vlt.C.depos. x l.14.§.1.D.

31 ¶ Præterea quasdam actiones arbitrarias, id est, ex arbitrio iudicis pendentes appellamus. in quibus, nisi arbitrio iudicis is, cum quo agitur, actori satisfaciat: veluti rem restituat, vel exhibeat, vel soluat, vel ex noxali causa seruum dedat: condemnari debeat. Sed istæ actiones, tam in rem, quàm in personam inueniuntur. In rem veluti Publiciana, Seruiana de rebus coloni, quasi Seruiana, quæ etiam hypothecaria vocatur. In personam, veluti quibus de eo agitur quod [x] ||vi|| aut metus causa, aut [y] dolo malo factum est. Item cùm id [z], quòd certo loco promissum est, petitur. Ad exhibendum quoque actio, ex arbitrio iudicis pendet [a]. In his enim actionibus & cæteris similibus permittitur iudici ex bono & æquo secundum cuiusque rei, de qua actum est, naturam æstimare, quemadmodum actori satisfieri oporteat [b]. 32 ¶ Curare [c] autem debet iudex, vt omnino quantum possibile ei sit, certæ pecuniæ vel rei sententiam ferat: etiam si de incerta quantitate apud eum actum est. 33 ¶ Si quis agens, ||in|| intentione sua plus [d] complexus fuerit, quā ad eum pertineat: à causa cadebat, id est, rem amittebat: nec facilè integrum restituebatur, à prætore, nisi minor erat vigintiquinque annis. Huic enim, sicut in aliis causis causa [e] cognita succurrebatur, si lapsus iuuentute fuerat: ita & in hac causa succurri solitum erat. Sanè [f] si tam magna causa iusti [g] erroris interueniebat, vt etiam constantissimus [h] quisque labi posset, etiam maiori vigintiquinque annis succurrebatur, veluti si quis totum legatum petierit: post deinde prolati fuerint codicilli, quibus aut pars legati adempta sit, aut quibusdam aliis legata data sint, quæ efficiebant, vt plus petiisse videretur petitor, quàm dodrantem, atque ideo lege Falcidia legata minuebantur [i]. ¶ Plus autem quatuor [k] modis petitur: re, tempore, loco, ||&|| causa. ¶ Re: veluti si quis pro decem aureis qui ei debebantur, viginti petierit: aut si is, cuius ex parte res est, totam eam, vel maiorem partem suam esse intenderit. ¶ Tempore: veluti si quis [l] ante diem, vel ante conditionem [m] petierit. Qua enim ratione qui tardius [n] soluit, quam soluere deberet, minus soluere intelligitur: eadem ratione qui præmaturè petit, plus petere videtur. ¶ Loco plus petitur: veluti cum quis id, quòd certo loco sibi ||dari|| stipulatus est, alio loco petit, sine commemoratione illius loci in quo sibi dari stipulatus est: verbi gratia, si is, qui ita stipulatus fuerit, *Ephesi dare spondes?* Romæ purè intendat sibi dari oportere. Ideo autem plus petere intelligitur: quia vtilitatem quam haberet promissor, si Ephesi solueret, adimit ei pura intentione. Propter quam causam alio loco petenti arbitraria actio proponitur [o]: in qua scilicet ratio habetur vtilitatis, quæ promissori, competitura fuisset, si illo loco solueret, quo se soluturum spopondit. Quæ vtilitas plerunque in mercibus [p] maxima inuenitur: veluti vino, oleo, frumento, quæ per singulas regiones diuersa habent pretia. Sed & pecuniæ numeratæ non [q] in omnibus regionibus sub eisdem vsuris fœnerantur. Si quis tamen Ephesi petat, id est, eo loco petat, quo vt sibi detur, stipulatus est: pura [r] actione rectè agit: idque etiam prætor monstrat: scilicet quia vtilitas soluendi salua est promissori. ¶ Huic autem, qui loco plus petere intelligitur, proximus est is, qui causa plus petit. vt ecce, si quis ita à te stipuletur, *Hominem Stichum, aut decem aureos dare spondes?* deinde alterum petat, veluti hominem tantum aut decem aureos tantum. Ideo autem plus petere intelligitur, quia in eo genere stipulationis promissoris [s] est electio, vtrum pecuniam [t], an hominem soluere malit. Qui igitur pecuniam tantum vel hominem tantum sibi dari oportere intendit, eripit electionem aduersario: & eo modo suam quidem conditionem meliorem facit, aduersarij verò ||sui|| deteriorem. Qua de causa, talis in ea re prodita est actio, *vt quis intendat hominem Stichum, aut aureos decem sibi dari oportere:* id est, vt eodem modo peteret, quo stipulatus est. Præterea, si quis generaliter hominem stipulatus sit, & specialiter Stichum petat: aut generaliter vinum stipulatus sit, & specialiter Campanum petat: aut generaliter purpuram stipulatus sit, deinde specialiter Tyriam petat: plus petere intelligitur, quia electionem aduersario tollit, cui stipulationis [u] iure liberum fuit, aliud soluere, quàm quòd peteretur. Quinetiam licèt vtilissimum sit, quòd quis petat: nihilominus plus petere intelligitur: quia sæpe accidit vt promissori facilius sit illud soluere, quod maioris pretij est [x]. Sed hæc quidem antea in vsu fuerant: postea verò lex Zenoniana [y] & nostra [z] rem coarctauit. Et si quidem tempore [a] plus fuerit petitum: quid statui oporteat, Zenonis diuæ memoriæ loquitur constitutio: sin autem quantitate [b] vel alio modo plus fuerit petitum: ||in|| omne si quod fortè damnum ex hac causa acciderit ei, contra quem plus petitum fuerit, commissa tripli condemnatione (sicuti suprà diximus) puniatur [c].

34 ¶ Si minus [d] in intentione sua complexus fuerit actor, quàm ad eum pertineat: veluti si cum ei decem ||aurei|| deberentur, quinque sibi dari oportere intenderit: aut ||si|| cum totus fundus eius esset, partem dimidiam suam esse petierit: sine [e] periculo agit. in reliquum enim nihilominus iudex aduersarium in eodem iudicio [f] ||ei|| condemnat, ex constitutione diuæ memoriæ Zenonis.

quod met.caus.
y l.18.ff.de dol.
z l.2.D.quod cert.loc.
a l.3.§.2.D.ad exhib.
b Num verò arbitrariæ actiones bonæ fidei erunt ex ratione. §.30.j. eo? wersemb. tradit, natura sua stricti iuris esse: ex accidenti verò (quia incerta quantitas & æstimatio vel iureiurando in litem vel arbitrio iudicis petita, postea certò, taxatur. §.32.j.eo.) arbitrarias.
c sentētia certam summā cōtinere debet.
d v.C.de plus petit. vbi dixi.
e l.1.l.11.§.sciendum.ff.de minor. v.Paul.1.sent.10. Cuiac.7.obs.27.& Nou.15.c.4.& C. de plus petit.& extra 2.tit.11.
f Ex iusta causa datur restitutio.
g Error iustus esse potest.
h Constantissimus quisque labi potest.
i l.1.D.quor.legat.l.pen.C.ad l. Falc.
k Plus quatuor modis petitur.
l l.vnic.in fi.D. quādo dies vsusfr. l.1.de eden.l.44. D.de oblig.l.35.§. inter.l.41.l.137. §.1.de verb.obl.
m etiam tacitā v.l.21.de iur.dot.
n l.12.in fi.D. de verb.sign.
o & proponi pōt, quia summa in stipulationē deducta restrictè & definitè non petitur, sed hoc demum, quod æquius melius arbitro videbitur. l.1.D.quod certo loco.
p & earū pretio. l.63.ff.ad l. Falc.
q l.x.in pr.D. de vsur.l.3.in fi.l. 4.quod cert.loc.
r i.sine arbitrij mentione. l.4.in pr.ff.quod certo.
s v.l.34.§.pen.ff. de contr.empt.l. 10.in fin.de iure dot.l.95.in pr.ff. de solut.
t i.sub alternatione, quemadmodum stipulatus est, vtque talis sit actio, qualis stipulatio. l.75.§.illud.§.qui illud.de verb.obl.
u generalis, æquè ac alternatiuæ. l.32.in fin.D. de cond.indeb.
x nec.n.æstimatio ad rem sed ad vtilitatē debitoris referenda est: quinetiam, quod inuito fit, ei melius fieri videri non potest. v.l. vlt.D.de vsu & habit.
y de qua §.10.j. de excep.
z q̄ desideratur.

a l.2.in pr.C.de plus petit. b d.l.2.§.vlt. c excipe legē 1.D.de condict.ex lege. d d.l.2. e & ita libellū emendare pōt.l.3.C.de eden. f si reliquū petitū sit.v.l.18.ff.com.diuid.

35 ¶ Si quis aliud pro alio intenderit: nihil eum periclitari placet, ſed in eode iudicio, cognita veritate, errorem ſuum corrigere[a] ||ei|| permittitur: veluti ſi is, qui hominem Stichũ petere deberet, Erotem petierit: aut ſi quis ex teſtamento dari ſibi oportere intenderit, quod ex ſtipulatu debetur.

36 ¶ Sunt præterea quædam actiones, quibus non ||ſemper|| ſolidum, quod nobis debetur, perſequimur: ſed modo ſolidum perſequimur, modo minus: vt ecce, ſi in peculium filij ſeruive agamus. Nam ſi non minus in peculio ſit, quàm perſequimur: in ſolidum dominus patérve condemnatur, ſi verò minus inueniatur: eatenus[b] condemnat iudex, quatenus in peculio ſit. Quemadmodum autem peculium intelligi debeat, ſuo ordine proponemus[c]. 37 ¶ Item ſi de dote ||in|| iudicio mulier agat: placet eatenus maritum[d] condemnari debere, quatenus facere poſſit, id eſt, quatenus facultates eius patiuntur. Itaque ſi dotis quantitati concurrant facultates eius, in ſolidum damnatur: ſi minus, in tantum, quantum facere poteſt. Propter retentionem[e] quoque dotis repetitio minuitur. Nam ob impenſas in res dotales factas marito ||quaſi|| retentio conceſſa eſt: quia ipſo iure[f] neceſſariis ſumptibus dos minuitur, ſicut ex latioribus Digeſtorum libris cognoſcere licet. 38 ¶ Sed & ſi quis cum parente ſuo[g] patronóve[h] agat: item ſi ſocius[i] cum ſocio, iudicio ſocietatis agat: non plus actor conſequitur, quàm aduerſarius eius facere poteſt. Idem eſt, ſi quis ex[k] donatione ſua conueniatur. 39 ¶ Compenſationes quoque oppoſitæ, plerumque efficiunt[l], vt minus quiſque conſequatur, quàm ei debeatur. Nam[m] ex bono & æquo habita ratione eius, quod inuicem actorem & ex eadem cauſa præſtare oportet, in reliquum eum, cum quo actum eſt, ||condemnat,||[n] ſicut iam dictum eſt. 40 ¶ Cum eo quoque qui creditoribus ſuis bonis ceſſit, ſi poſtea aliquid acquiſierit, quod idoneum emolumentum habeat: ex integro in id, quod facere poteſt, creditores[o] experiũtur. inhumanum enim erat ſpoliatum fortunis ſuis, in ſolidum damnari.

QVOD CVM EO[p], QVI IN aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicitur.

TIT. VII.

¶ *Scopus & nexus.* 1. ¶ *De ſeruis quod iuſſu.* 2. *De exercitoria & inſtitoria actione.* 3. *De tributoria.* 4. *De peculio & in rem verſo.* 5. *De concurſu dictarum actionum.* 6. ¶ *De filiisfam.* 7. *De SC. Macedoniano.* 8 ¶ *De actione directa in patrem vel dominum.*

QVIA ||tamen|| ſuperiùs[q] mentionem habuimus de actione qua in peculium filiorum familiarum ſeruorúmque agitur: opus eſt, vt de hac actione & de ceteris, quæ eorundem nomine in parentes dominóſve dari ſolent, diligentius admoneamus. Et quia ſiue cum ſeruis negotium geſtum ſit, ſiue cum his, qui in poteſtate parentum ſunt, eadem ferè iura ſeruantur: ne verboſa fiat diſputatio, dirigamus ſermonem in perſonam ſerui domini que, idem[r] intellecturi de liberis quoque & parentibus, quorum in poteſtate ſunt. Nam ſi quid in his propriè ſeruetur, ſeparatim oſtendemus. 1 ¶ Si igitur iuſſu domini cum ſeruo negotium geſtum erit: in[ſ] ſolidum prætor aduerſus dominum actionem pollicetur: ſcilicet quia is qui ita contrahit, fidem domini ſequi videtur. 2 ¶ Eadem ratione prætor duas alias in ſolidum actiones pollicetur: quarum altera exercitoria[t], altera inſtitoria appellatur. Exercitoria tunc habet locum, cũ quis ſeruum[u] ſuum magiſtrum naui præpoſuerit, & quid cum eo eius rei gratia, cui præpoſitus erit, contractum fuerit. Ideo autem exercitoria vocatur, quia exercitor is appellatur, ad quem quotidianus nauis quæſtus pertinet[x] Inſtitoria tunc locum habet[y], cum quis tabernæ fortè, aut cuilibet negotiationi ſeruum ſuum præpoſuerit, & quid cum eo eius rei cauſa, cui præpoſitus erit, contractum fuerit. Ideo autem inſtitoria appellatur, quia qui negotiationibus præponuntur, inſtitores vocantur[z]. Iſtas tamen duas actiones prętor reddit, & ſi liberum quis hominem, aut alienum ſeruum naui aut tabernæ aut cuilibet negotiationi præpoſuerit: ſcilicet quia eadem æquitatis ratio etiam eo caſu interueniat. 3 ¶ Introduxit & aliam actionem[a] prætor, quæ tributoria vocatur. Namque ſi ſeruus in peculiari merce ſciente[b] domino negotietur, & quid cum eo eius rei cauſa contractum erit; ita prætor ius dicit, vt[c] quicquid in his mercibus erit, quodque inde receptum erit, id inter dominum, ſi quid ei debebitur, & cæteros creditores, pro[d] rata portione diſtribuatur, & ||ideo tributoria vocatur,|| quia ipſi domino diſtributionem prætor permittit. Nam ſi quis ex creditoribus quęratur quaſi minus ei tributum ſit, quàm oportuerit, hanc ei actionem adcommodat, quę tributoria appellatur. 4 ¶ Præterea introducta eſt actio de peculio, déque eo quod in rem domini verſum erit: vt quamuis ſine voluntate[e] domini negotium geſtum erit, tamen ſiue[f] quid in rem eius verſum fuerit, id totum præſtare debeat: ſiue[g] quid non ſit in rem eius verſum, id eatenus præſtare

a vſque ad ſententiam. *v. l. C. de error. aduoc.* vt hic, ex doctoribus quando emendare, & mutare libellum quis poſſit.
b *l. 47. §. 2. D. de pecul.*
c *ʃ. tit. prox.*
d & è contra mulierem. *v. l. 17. l. 20. D. de re iudic.*
e impenſarum nomine. *l. 5 & tot. tit. de impenſis in reb. dotal.*
f *l. 1. l. 5. d. t. l. 56 §. 2. de iure dot.*
g i. omnibus aſcendentibus. *l. 16. in fin. de re iudic.*
h *l. 17. D. de re iudic.*
i *d. l. 16.*
k *l. 12. ff. de don.*
l *l. vlt. C. de compenſ.*
m *v. l. 5. C. de compenſ.*
n *Nou. 135. v. l. 4. ff. de ceſſ. bon.*
o vide exceptiones apud Socinum *reg. 47.*
p *14. D. 5. 4. C. 26.*
q *§. 36. ʃ. tit. prox.*
r *§. 6. ʃ. eo.*
ſ *v. l. 1. in pr. D. quod iuſſu.*
t *v. 14. D. 1. & 4. C. 25.*
u & alium quemuis. *ʃ. eo.*
x *l. 1. §. exercitorem. D. de exercitoria.*
y *l. 3. 4. 5. in pr. 18. D. de inſtitoria.*
z qui certæ rei aut facto inſtitores. *l. 5 §. idem ait. D. eo.*
a quia actione de peculio conuẽtus dominus vel pater ante omnes creditores ſuum debitum præcipit. *l. 9. §. 2. ff. de pecul.*
b i. non prohibente: vt non ſit neceſſe dominũ velle. ſufficiat autem nolle. *l. 1. §. ſcientiã. ff. de tribut.*
c *l. 1. in pr. ff. de tribut.*
d *l. 5. in fin. de tributor.*
e De in rem verſo actio non nititur domini voluntate, ſed vtilitate.
f *l. 1. ff. de in rem verſo.*
g ex ſuperioribus collige. Ex iuſſu domini generali, dari actionem *quod iuſſu:* ex ſpeciali, *exercitoriam* ſi naui: *Inſtitoriam* ſi tabernæ: *Quaſi inſtitoriã,* ſi certæ rei ſeruum aut quemuis prępoſuit: ex geſtò ſerui patiente domino, *Tributoriam:* eo ignorante, actionem *de in rem verſo,* ſi quid verſum eſt, vel ratum dominus habuit: *de peculio,* ſi nihil verſum eſt, aduerſus parentẽ aut

debeat, quatenus peculium patitur. In rem autem domini verſum intelligitur, quicquid neceſſario in rem eius impenderit ſeruus: veluti ſi mutuatus pecuniam creditoribus eius ſoluerit, aut ædificia ruentia fulſerit, aut familiæ frumentum emerit, vel etiam fundum, aut quamlibet aliam rem neceſſariam mercatus erit. Itaque ſi ex decem puta aureis, quos ſeruus tuus à Titio mutuo accepit, creditori tuo quinque aureos ſoluerit, reliquos verò quinque quolibet modo conſumpſerit: pro quinque ||quidem|| in ſolidũ damnari debes: pro ceteris verò quinque eatenus, quatenus in peculio ſit. Ex quo ſcilicet apparet, ſi toti decem aurei in rem tuam verſi fuerint, totos decem aureos Titium conſequi poſſe. Licet enim vna eſt actio, qua de peculio, deque eo, quod in rem domini verſum ſit, agitur: tamen duas habet condemnationes. Itaque iudex, apud quem de ea actione agitur, ante diſpicere ſolet, an in rem domini verſum ſit: nec aliter ad peculij æſtimationem tranſit, quàm aut nihil in rem domini verſum intelligatur, aut non totum. Cùm autem quæritur, quantum in peculio ſit: ante[h] deducitur, quicquid ſeruus domino eíve, qui in poteſtate eius ſit, debet: & quod ſupereſt, id ſolum peculium intelligitur. Aliquando tamen id, quod ei debet ſeruus, qui in poteſtate domini ſit, non deducitur ex peculio: veluti ſi is in ipſius peculio ſit. quod eò pertinet, vt ſi[i] quid vicario ſuo ſeruus debeat: id ex peculio eius non deducatur. 5 ¶ Cæterum dubium non eſt, quin is quoque qui iuſſu domini contraxerit, cuique inſtitoria vel exercitoria actio competit, de peculio, deque eo, quod in rem domini verſum eſt, agere poſſit. Sed erit ſtultiſſimus, ſi omiſſa actione, qua facillimè ſolidum ex contractu conſequi poſſit: ſe ad difficultatem perducat probandi in rem domini verſum eſſe, vel habere ſeruum peculium & tantum habere, vt ſolidum ſibi ſolui poſſit. Is quoque, cui tributoria actio competit æquè de peculio & de in rem verſo agere poteſt. Sed ſanè huic modo tributoria expedit agere, modo de peculio, & de in rem verſo. Tributoria ideo expedit agere, quia in ea domini conditio præcipua[k] non eſt, id eſt, quod domino debetur, non deducitur, ſed eiuſdem iuris eſt dominus: cuius & cæteri creditores. At in actione de peculio ante[l] deducitur, quod domino debetur: & in id, quod reliquum eſt, creditori dominus condemnatur. Rurſus de peculio ideo[m] expedit agere, quod in hac actione totius peculij ratio habetur. at in tributoria, eius tantum, quo negotiatur. Et poteſt quiſque tertia fortè parte peculij, aut quarta, vel etiam minima negotiari: maiorem autem partem in prædiis, vel mancipiis, aut fœnebri pecunia habere. Prout ergo expedit, ita quiſque vel hanc actionem, vel illam eligere debet. Certè qui poteſt probare in rem domini verſum eſſe: de in rem verſo agere debet[n]. 6 ¶ Quæ diximus de ſeruo & domino, eadem[o] intelligimus & de filio & filia, & nepote & nepte, & patre auóve, cuius in poteſtate ſunt.

7 ¶ Illud propriè ſeruatur in eorum perſona, quod Senatuſconſultum Macedonianum[p] prohibuit mutuas pecunias dare eis, qui in poteſtate parentis ſunt: & ei qui crediderit, denegatur actio tam aduerſus ipſum filium filiámve, nepotem neptémve (ſiue adhuc in poteſtate ſint, ſiue morte parentis, vel emancipatione ſuæ poteſtatis eſſe cœperint) quàm aduerſus patrem auúmve: ſiue eos habeat adhuc in poteſtate, ſiue emancipauerit. Quæ ideo ſenatus proſpexit, quia ſæpe onerati ære alieno creditarum pecuniarum, quas in luxuriam conſumebant, vitæ parentum inſidiabantur[q].

8 ¶ Illud in ſumma admonendi ſumus, id quod iuſſu patris dominíve contractum fuerit, quodque in rem eius verſum erit: directo[r] quoque poſſe à patre dominóve condici, tanquam ſi principaliter cum ipſo negotium geſtum eſſet. Ei quoque, qui exercitoria vel inſtitoria actione tenetur, directò poſſe condici placet: quia huius quoque iuſſu contractum intelligitur.

DE NOXALIBVS[ſ] ACTIONIBVS.

TIT. VIII.

¶ *De ſeruis. Summa.* 1. *Quid ſit noxa, & noxia.* 2. *Ratio harum actionum.* 3. *effectus noxæ deditionis.* 4. *De origine harum actionum.* 5. *Qui conueniuntur noxali actione.* 6. *Si ſeruus domino noxiam commiſerit: vel contra.* 7. ¶ *De filiisfam.*

EX maleficiis ſeruorum[t] veluti ſi furtum fecerint, aut bona rapuerint, aut damnum dederint, aut iniuriam commiſerint: noxales actiones proditæ ſunt, quibus[u] domino damnato permittitur[x], aut litis æſtimationem ſufferre, aut ipſum hominem noxæ dedere.

1 ¶ Noxa[y] autem, eſt[z] ||ipſum|| corpus quod nocuit, id eſt ſeruus: noxia[a] ipſum maleficium, veluti furtum, damnum, rapina, iniuria.

2 ¶ Summa autem ratione permiſſum eſt noxæ deditione fungi. Namque erat iniquum, nequitiam eorum vltra[b] ipſorum corpora dominis damnoſam eſſe. 3 ¶ Dominus noxali iudicio ſerui ſui nomine conuentus,

dominum actionem tribut. Et hæc de contractibus talium perſonarum: ſiquidem *proximo titulo* de illarum delictis, & *tit. 9.* de pauperie facta ab animalibus, dicetur.
h ídque priuilegio ſingulari parentum & dominorum. *l. 9. §. 2. ff. de pecul.*
i *v. l. 17. D. de peculio.*
k *l. 1. D. de tributoria.*
l *v. §. 4. in fi. ʃ. eod.*
m *v. l. 11. D. de tributoria.*
n *l. 5. §. 2. D. de in rem verſo.*
o *ʃ. eo. in pr.*
p *l. 1. D. ad SC. Macedon. & C. eo. tit.*
q *l. 1. l. 3. D. ad SC. Maced.*
r i. ſuo nomine. *l. 1. de in rem verſo. l. 1. quod iuſſu.*
ſ *9. ff. 4. 3. C. 41.*
t dictum eſt enim ſuperiori t. de eorum contractib.
u ſeruus qui furtum fecerit, damnúmve dederit, niſi id pro ſui quantitate dominus ſarcire ſit paratus, noxæ dedi poteſt. *Paul. 2. ſent. 31. §. 7.*
x vſque ad ſententiæ executionem. *l. 20. §. 5. ff. de petit. hered.* & ſic intelligenda eſt lex 1. *D. de noxalib.*
y Noxam à noxia hîc diſtinguit Tribonianus. quod Grãmatici notant & malè. Noxa enim à nocendo. Noxiã verò pro maleficio vſurpat Plautus Bachidibus, Careo noxia. ſic noxa pro noxio apud Virgil.
z *l. 178. in fi. ff. de verb. ſig.*
a *l. 238. D. de verb. ſig.*
b *l. 7. §. 1. D. de damn. l. 1. §. 15. ff. de vi & vi.*

uentus, seruum actori noxæ dedendo liberatur[a]: nec minus in perpetuum eius serui dominium à domino transfertur. Sin autem damnum ei cui deditus est, ||seruus|| resarcierit quæsita pecunia: auxilio prætoris inuito domino manumittetur[b]. 4 ¶ Sunt autem constitutæ noxales actiones aut legibus, aut edicto prætoris. Legibus veluti furti[c] ex lege duodecim tabularum, damni iniuriæ ex lege Aquilia. Edicto prætoris: veluti iniuriarum[d], & vi bonorum raptorum. 5 ¶ Omnis[e] autem noxalis actio caput[f] sequitur. Nam si seruus tuus noxam commiserit: quamdiu in tua potestate sit, tecum est actio. Si autem in alterius potestatem peruenerit: cum illo incipit actio esse. At si manumissus fuerit: directò ipse tenetur, & extinguitur noxæ deditio. Ex diuerso quoque directa actio noxalis esse incipit[g]. Nam si liber homo noxiam commiserit, & is seruus cuius esse cœperit (quod quibusdam casibus effici primo[h] libro tradidimus) incipit tecum esse noxalis actio, quæ ante directa fuisset. 6 ¶ Si seruus domino noxiam commiserit: actio nulla nascitur. Namque inter[i] dominum & eum qui in potestate eius est, nulla obligatio nasci potest. Ideóque & si[k] in alienam potestatem seruus peruenerit, aut manumissus fuerit: neque cum ipso, neque cum eo, cuius nunc in potestate sit, agi potest. Vnde si alienus seruus noxiam tibi commiserit, & is[l] postea in potestate tua esse cœperit, interdicitur[m] actio: quia[n] in eum casum deducta sit, in quo consistere non potuit. Ideoque licet exierit de tua potestate, agere nō potes: quemadmodum si dominus in seruum suum aliquid commiserit, nec si manumissus aut alienatus fuerit, seruus vllam actionem contra dominū habere potest. 7 ¶ Sed veteres quidem hoc in filiisfamiliarū masculis & fœminis admisere: noua autem hominum conuersatio huiusmodi asperitatem[o] rectè respuendam esse existimauit, & ab vsu communi hoc penitus recessit. Quis enim patiatur filium suum, & maximè filiam, in noxam alij dare: vt pene per ||filij|| corpus pater magis[p], quam filius periclitetur: cum filiabus etiam pudicitiæ fauor hoc bene excludat? Et ideo placuit in seruos tantummodo noxales actiones esse proponendas: cum apud veteres legum commentatores inuenerimus sæpius dictum, ipsos[q] filiosfamiliarum pro[r] suis delictis posse conueniri.

SI QVADRVPES[s] PAVPERIEM fecisse dicatur.

TIT. IX.

De actione si quadrupes, & l. xij. tab. 1. De actione ædilitia concurrente cum actione de pauperie.

ANIMALIVM nomine, quæ ratione carent[t], si[u], qua lasciuia, aut pauore, aut feritate pauperiem[x] fecerint: noxalis actio lege duodecim tabularum prodita est. Quæ animalia si noxæ dedantur, proficiunt reo ad liberationem: quia ita lex duodecim tabularum scripta est, vtputa, *Si equus calcitrosus calce percusserit, aut bos cornu petere solitus ||cornu|| petierit.* Hæc autem actio in iis, quæ contra naturam[y] mouentur, locum habet. Cæterum si genitalis[z] sit feritas cessat actio. Denique si vrsus fugerit à domino, & sic nocuerit: non potest quondam dominus conueniri: quia desiit dominus esse, vbi fera euasit. Pauperies autem est damnum sine iniuria facientis datum. Nec enim potest animal iniuriam fecisse dici, quod[a] sensu caret. Hæc quidem ad noxalem pertinent actionem.

1 ¶ Cæterùm sciendum est, ædilitio edicto[b] prohiberi nos canem, verrem, aprum, vrsum, leonem ibi habere, qua vulgo iter fit: & si aduersus ea factum erit, & nocitum libero homini esse dicatur: quod bonum & æquum iudici videtur, tanti dominus condemnetur. cæterarum ||verò|| rerum, quanti damnum datum sit, dupli. Præter has autem ædilitias actiones & de pauperie locum habebit. Nunquam enim actiones, præsertim pœnales, de eadem re concurrentes, alia[c] aliam consumit.

DE IIS PER QVOS AGERE POSSVMVS.

TIT. X.

Per quos agere licet. 1. Quib. mod. procurator constituitur. 2. Quibus modis tutores vel curatores constituuntur.

NVNC[d] admonendi sumus agere posse quemlibet hominem aut suo nomine, aut alieno. Alieno: veluti procuratorio, tutorio, curatorio, cum olim in vsu fuisset, alterius nomine agere non[e] posse, nisi pro populo, pro libertate[f], pro tutela[g]. Præterea lege Hostilia permissum[h] erat furti agere eorum nomine, qui apud hostes essent, aut reipublicæ causa abessent, quíve in eorum cuius tutela essent. Sed quia hoc non minimam incommoditatem habebat, quòd alieno nomine, neque agere neque excipere actionem licebat: cœperūt homines per procuratores litigare. Nam & morbus[i], & ætas, & necessaria peregrinatio, itémque aliæ multæ causæ sæpe hominibus impedimento sunt, quo minus rem suam ipsi exequi possint. 1 ¶ Procurator neque certis verbis, neque præsente ||semper|| aduersario, imo plerumque eo ignorante[k] constituitur. Cuicumque enim permiseris rem tuam agere, aut defendere: is tuus procurator intelligitur.
2 ¶ Tutores & curatores quemadmodum constituantur, primo libro expositum est.

a *l. 2. C. eo.*
b quia actor nō plenum ius potestatis adeptus erat. *arg. l. 2. in fi. D. si ex noxali causa.*
c Accursius subaudit, non manifesti, vt eo sensu constituat furti manifesti actionem prætoriam. verùm hęc vox de furto quoque manifesto intelligenda est, quia generalis est. Deinde ex ipsis legib. XII. Tab. cōstat furti manifesti quoque actionē descendere. Neque pugnat quod infra de perpetuis & temporalib. actionibus, actio furti manifesti dicitur esse Prætoria. Pœnam enim pecuniariam Tribonianus illo loco spectauit, quę à Prętore est inuenta. & ita quoq; Theophilus ibi scribit.
d *v. l. 17. §. 4. D. de iniur.*
e si seruus furtū fecerit, deinde manumissus fuerit, aut alienatus, cum ipso manumisso vel emptore agi potest. Noxa enim caput sequitur. *Paul. 2. sent. 31. §. 8.*
f *l. 1. in fi. D. de priuat. delict.*
g quoties sc. qui liber deliquit, seruus factus est.
h *v. §. serui autem. s. de iure person.*
i *l. 1. in fi. C. eo.*
k *l. 11. §. sed & in fi. de minorib.*
l *l. 37. D. eo.*
m *l. 37. D. eod.* aliàs intercidit ἀποσβέννυται. *Theophil.*
n *v. l. 17. D. ad l. Aquil.*
o vt noxæ dedantur. *d. l. 33. 34. 35. D. eo.*
p *l. 8. in fin. D. quod met. caus.*
q Furti directa actio hodie in ipsos filiosfam. datur, à patre non defenso, *vt hîc. & l. 33. l. 34. D. de noxalibus act.* Olim in eos tantùm emancipatos directa erat. *Paul. 2. sent. 31. §. 9.*
r *l. 57. D. de iudiciis. 39. D. de oblig. & act.*
s *9. D. 1.*
t nam rerum inanimatarum nomine alia actione agitur.
u *l. 1. D. eo.*
x olim de pastu dabatur. *Paul. 1. sent. 15.*
y id est, contra suam qualitatē naturalem. *vide quæ scripsi ad l. 2. §. 2. D. eo.*
z naturalis. *d. §. 2.*
a *v. l. 33. in fi. C. de inoffic.*

DE SATISDATIONIBVS[i].

TIT. XI.

¶ Ius antiquum de iudicio reali. 1. De iudicio personali. 2. Ius nouum de reo. 3. De procuratore actoris. 4. De procuratore rei præsentis. 5. vel absentis. 6. vnde hæc forma discenda. 7. vbi hæc forma obseruanda.

SATISDATIONVM modus alius antiquitati placuit, alium nouitas per vsum amplexa est. Olim enim si in rem agebatur, satisdare possessor[m] compellebatur: vt si victus ||esset,|| nec rem ipsam restitueret, nec litis æstimationem, potestas esset petitori, aut cum eo agendi, aut cum fideiussoribus eius; quæ satisdatio appellatur *iudicatum solui*. Vnde autem sic appelletur, facile est intelligere. Nanque stipulabatur quis vt solueretur sibi, quod fuisset iudicatum. Multo magis is, qui in rem actione conueniebatur, satisdare cogebatur, si alieno nomine iudicium accipiebat[n]. Ipse autem, qui in rem agebat, si suo nomine petebat, satisdare non cogebatur. Procurator verò si in rem agebat: satisdare iubebatur, rem ratam dominum habiturum. Periculum enim erat, ne iterum dominum de eadem re experiretur. Tutores ||verò|| & curatores eodem modo, quo & procuratores satisdare debere, verba[o] edicti faciebant: sed aliquando his agentibus satisdatio remittebatur. Hæc ita ||erant,|| si in rem agebatur.
1 ¶ Si verò in personam: ab actoris quidem parte eadem obtinebant, quæ diximus in actione, qua in rem agitur. ab eius verò parte cum quo agitur, siquidem alieno nomine aliquis interueniret: omnimodo satisdaret, quia * nemo defensor in aliena re sine[p] satisdatione idoneus esse creditur. Quod si proprio nomine aliquis iudicium accipiebat in personam: *iudicatum solui* satisdare non cogebatur. 2 ¶ Sed hodie hæc aliter obseruantur. * Siue enim quis in rem actione conuenitur, siue personali suo nomine: nullam satisdationem pro litis æstimatione dare compellitur: sed pro sua tantum persona, quod in iudicio permaneat[q] vsq; ad terminum litis, vel committitur[r] suæ promissioni cum[s] iureiurando (quam iuratoriam cautionem vocant) vel nudam promissionem[t], vel satisdationem pro qualitate personæ suæ dare, compellitur. 3 ¶ Sin autem per procuratorem lis vel infertur, vel suscipitur: in actoris quidem persona si non mandatum actis insinuatum est, vel præsens dominus litis in iudicio procuratoris sui personam confirmauerit[u], ratam[x] rem dominum habiturum satisdationē procurator dare compellitur: eodem obseruando, & si tutor, vel curator[y], vel aliæ tales personæ, quæ alienarum rerum gubernationem receperunt, litem quibusdam per alium inferunt. 4 ¶ Si verò aliquis conuenitur: siquidem presens procuratorem dare paratus est: potest vel ipse in iudicium venire, & sui procuratoris personam per *iudicatum solui* satisdationem[z] solenni stipulatione firmare, vel extra iudicium satisdationē exponere, per quam ipse sui procuratoris fideiussor existat pro omnibus *iudicatum*[a] *solui* satisdationis clausulis. vbi & de hypotheca suarū rerum conuenire compellitur: siue in iudicio promiserit, siue extra iudicium cauerit: vt tam ipse, quā heres[b] eius obligentur. Alia insuper cautela, vel satisdatione propter personā ipsius exponenda, quod tempore sententiæ recitandæ in iudicium veniet: vel si non venerit, omnia dabit fideiussor, quæ in condēnatione continentur, nisi fuerit prouocatum. 5 ¶ Si verò reus præsto ex quacumque causa non fuerit, & alius velit defensionem eius subire: nulla differentia inter actiones in rem vel personales introducenda, potest hoc facere: ita tamen, vt satisdationē *iudicatum solui* pro litis æstimatione præstet. * Nemo enim secundum veterem regulam (vt iam dictum est) alienæ rei sine[c] satisdatione defensor idoneus intelligitur. 6 ¶ Quæ omnia apertiùs & perfectiùs à quotidiano iudiciorum vsu in ipsis rerum documentis apparent.
7 ¶ Quam formam nō solùm in hac regia vrbe, sed ||etiā|| in omnibus nostris prouinciis (etsi propter imperitiā forte aliter celebratur) obtinere censemus: quum necesse sit, omnes prouincias, caput omnium nostrarum ciuitatum, id est, hanc regiam vrbem, eiúsque obseruantiam sequi.

DE PERPETVIS ET[d] TEMporalibus actionibus, & quæ ad heredes & in heredes transeunt.

TIT. XII.

De perpetuis & temporalibus actionibus. 1. De actionibus quæ in hæredes transeunt, vel non. 2. Si pendente iudicio reus actori satisfecerit.

b *l. 40. 41. 42. D. de ædil. edict.*
c *l. 60. D. de oblig. & act. l. 130. D. de regul.*
d Fortè hoc addidit, vt intelligeremus priscis temporibus suo tantùm nomine agere licuisse, ídque mero iure. *vt dixi ad l. 123. D. de reg. iur.* Nunc verò vtilitatis causa necesse esse, lege agere, etiam alieno nomine.
e adeo vt senibus nō daretur etiā excusatio. *1. Gell. 20.*
f ne seruus egisse cognosceretur, assertores & vindices constituti erāt. *Hot.*
g quia minor per ætatem se defendere nequit.
h Permissum fuerat agere. *Hot.*
i *l. 1. §. vsus. D. de procur.*
k & absente. *l. 1. l. 65. D. de procurat.*
l *2. ff. 8. 2. C. 57.*
m *l. 13. in pr. ff. de fideiuss. l. 8. D. iudicatum solui. l. 2. C. vti possid.*
n nam & de rato cauebat. *l. 40. §. sed & si. ff. de procur.*
o quæ extant. *l. 33. §. pen. D. de procur.*
*
p *v. l. 46. §. 2. l. 5. ff. de procur.*
*
q *v. Nou. 112. c. 2.* Hodie id non est in vsu apud Gallos. *v. Rebuff. in procem. constit. reg. gloss. 5. nu. 3.*
r *v. Nou. 112. c. 2.*
s *v. l. 12. C. de proxi. sacr. scrin. lib 12.*
t *v. l. 6. in fi. D. vt legatorum seruandorum.*
u *v. Nou. 113. c. 3.* vel literas aduersario direxerit de rato. *v. l. 65. ff. de procur.*
x vide titulū Digestorum ratam rē haberi.
y *l. 2. §. 2. C. de iureiur.*
z *l. 2. C. de consortibus eiusdem litis.*
a vide titulum Digestorum iudicatum solui, cuiusmodi stipulatio hodie apud Gallos nō est in vsu.
b *l. 5. in pr. D. qui satisdare.*
*
c *§. 1. s. eo. l. 110. D. de reg. iur.*
d *44. D. 7.*

HOc loco admonendi ſumus, eas quidem actiones, quæ ex lege, ſenatuſveconſulto, ſiue ex ſacris conſtitutionibus[a] proficiſcuntur: perpetuò ſolere antiquitus competere, donec ſacræ conſtitutiones, tam in rem, quàm in perſonam actionibus certos fines dederunt[b]. eas verò, quæ ex propria prætoris iuriſdictione pendent, plerunque[c] intra annum viuere. nā & ipſius prætoris intra annum erat imperium. Aliquando tamen & in perpetuum extenduntur, id eſt, vſque ad finem ex conſtitutionibus introductum: quales ſunt eæ, quas bonorum poſſeſſori, cæteriſque, qui hæredis loco ſunt, adcommodat[d]. Furti quoque manifeſti actio, quamuis ex ipſius prætoris iuriſdictione proficiſcatur: tamen perpetuò datur: abſurdum enim eſſe exiſtimauit, anno eam terminari. 1 ¶Non autem omnes actiones quæ in aliquem aut ipſo iure[e] competunt, aut à prætore dantur: & in hæredem æquè competunt, aut dari ſolent. Eſt enim certiſſima[f] iuris regula *, ex maleficiis[g] pœnales actiones in hæredem ||rei|| non competere: ||veluti|| furti[h], vi bonorum raptorum, iniuriarum, damni iniuriæ. Sed hæredibus huiuſmodi actiones competunt[i] nec denegantur: excepta iniuriarū actione, & ſi qua alia ſimilis inueniatur. Aliquādo[k] tamen etiam ex contractu actio contra hæredem non competit: veluti[l] cum teſtator doloſè verſatus ſit, & ad hæredem eius nihil ex eo dolo peruenit. Pœnales autem actiones, quas ſupra diximus ſi ab ipſis principalibus perſonis fuerint cōteſtatę[m], & hæredibus dantur, & contra hæredes tranſeunt[n]. 2 ¶Supereſt, vt admoneamus, quod ſi ante rem iudicatam is, cum quo actum eſt, ſatisfaciat actori: officio iudicis conuenit eum abſoluere, licèt in ea cauſa fuiſſet iudicij accipiendi tempore, vt damnari deberet. & hoc eſt, quod antea vulgò dicebatur, omnia iudicia abſolutoria eſſe.

DE EXCEPTIONIBVS[o].

TIT. XIII.

¶Continuatio. ¶Ratio exceptionum. 1. ¶Exempla, quod metus cauſa, de dolo, in factum. 2. De non numerata pecunia. 3. De pacto. 4. De iureiurando. 5. De re iudicata. 6. De cæteris exceptionibus. 7. ¶Diuiſio prima. 8. ¶Diuiſio ſecunda. 9. De peremptoriis. 10. De dilatoriis. 11. De dilatoriis ex perſona.

SEQVITVR, vt de exceptionibus diſpiciamus. Comparatæ autem ſunt exceptiones defendendorum[p] eorum gratia, cum quibus agitur. Sæpe enim accidit, vt licèt ipſa perſecutio, qua actor experitur, iuſta ſit: tamē iniqua ſit aduerſus eum, cum quo agitur. 1 ¶Verbi gratia, ſi metu coactus[q] aut dolo inductus[r], aut errore[ſ] lapſus, ſtipulanti Titio promiſiſti, quod non debueras ||promittere|| palam eſt, iure ciuili te obligatum eſſe: & actio, qua intenditur, dare oportere, efficax eſt: ſed iniquum eſt te condemnari. Ideoque datur tibi exceptio, quod metus cauſa, aut doli mali, aut in factū[t], compoſita ad impugnandam actionem. 2 ¶Idem iuris eſt, ſi quis ||quaſi[u]|| credendi cauſa pecuniam à te ſtipulatus fuerit, neque numerauerit. Nam eam pecuniam à te petere poſſe eum, certum eſt. dare enim te oportet: quum ex ſtipulatione tenearis. Sed quia iniquum eſt, eo nomine te condemnari: placet exceptione[x] pecuniæ non numeratæ te defendi debere. cuius tempora[y] nos (ſecundum quod iam ſuperioribus[z] libris ſcriptum eſt) conſtitutione noſtra coarctauimus. 3 ¶Præterea debitor ſi pactus fuerit cū creditore, ne[a] à ſe pecunia peteretur, nihilominus obligatus manet: quia pacto conuento obligationes non omnino[b] diſſoluuntur: qua de cauſa efficax eſt aduerſus eum actio, quam actor intendit, *Si apparet eum dare oportere*. ſed quia iniquum eſt, contra pactionem eum condemnari: defenditur per exceptionem pacti conuenti[c]. 4 ¶Æque ſi debitor creditore deferente iurauerit, nihil ſe dare oportere: adhuc obligatus permanet[d]: ſed quia iniquum eſt de periurio quæri, defenditur[e] per exceptionem iuriſiurandi. In iis quoque actionibus, quibus in[f] rem agitur, æquè neceſſariæ ſunt exceptiones. veluti ſi petitore deferente poſſeſſor iurauerit eam rem ſuam eſſe, & nihilominus petitor eandem rem vindicet. licèt enim verum ſit, quod intēdit, id eſt, rem eius eſſe: iniquum tamen eſt poſſeſſorem condemnari. 5 ¶Item ſi in iudicio tecum actum fuerit, ſiue in rem ſiue in perſonam: nihilominus obligatio durat: & ideo ipſo iure de eadem re poſtea aduerſus te agi poteſt, ſed debes per exceptionem[g] rei iudicatæ adiuuari. 6 ¶Hæc exempli cauſa retuliſſe ſufficiat. Alioqui, quàm ex multis variiſque cauſis exceptiones neceſſariæ ſint, ex latioribus Digeſtorum ſeu Pandectarum libris intelligi poteſt. 7 ¶Quarū quædam ex legibus, vel ex iis[h], quæ legis vicem obtinent, vel ex ipſius prætoris iuriſdictione ſubſtantiam capiunt. 8 ¶Appellantur autem exceptiones aliæ perpetuæ & peremptoriæ, aliæ temporales & dilatoriæ. 9 ¶Perpetuæ & peremptoriæ ſunt, quæ ſemper agentibus obſtant, & ſemper rem, de qua agitur, perimunt: qualis eſt exceptio doli mali, & quod metus cauſa factū eſt, & pacti conuenti, cum ita conuenerit, ne omnino pecunia peteretur. 10 ¶Temporales atque dilatoriæ ſunt[i], quæ ad tempus nocent, & temporis dilationem tribuunt: qualis eſt pacti conuenti, cum ita conuenerit, ne intra certum tempus ageretur, veluti intra quinquennium. nam finito eo tempore non impeditur actor rem exequi. Ergo ij, quibus intra certū tempus agere volentibus obiicitur exceptio aut pacti conuenti, aut alia ſimilis: differre debent actionem, & poſt tempus agere. Ideo enim & dilatoriæ iſtæ exceptiones appellantur. Alioqui ſi intra tempus egerint, obiectáque ſit exceptio: neque eo iudicio quicquam conſequebantur, propter exceptionem, neque poſt tempus olim agere poterant: cùm temerè rem in iudicium deducebant, & conſumebant. qua ratione rem amittebant. Hodie autem non ita ſtrictè hoc procedere volumus: ſed eum, qui ante tempus pactionis vel obligationis litem inferre auſus ſit, Zenonianæ[k] conſtitutioni ſubiacere cenſemus: quā ſacratiſſimus legiſlator de iis, qui tempore plus petierint, protulit: vt & inducias, quas ipſe actor ſponte indulſerit, vel quas natura actionis continet, ſi contempſerit: in duplum habeant ij, qui talem iniuriam paſſi ſunt: & poſt eas finitas non aliter litem ſuſcipiant, niſi omnes expenſas litis antea acceperint: vt actores tali pœna perterriti, tempora litium doceantur obſeruare. 11 ¶Præterea etiam ex perſona ſunt dilatoriæ[l] exceptiones, quales ſunt procuratoriæ, veluti ſi per militem aut mulierem[m] agere quis velit. Nam militibus[n] nec pro patre, vel matre, vel vxore, nec ex ſacro reſcripto procuratorio nomine experiri conceditur. ſuis verò negotiis ſupereſſe ſine offenſa ||militaris|| diſciplinæ poſſunt. Eas verò exceptiones, quæ olim procuratoribus propter infamiā[o] vel dantis[p] vel ipſius[q] procuratoris opponebantur: cū in iudiciis frequentari nullo modo perſpeximus, conquieſcere ſancimus: ne dum de iis altercatur, ipſius negotij diſceptatio protelетur.

a l.3. l.4. C. de præſcr. 30. ann.
b vt & rerum vſucapionibus, idque boni publici cauſa.
c Cur ita? v. l.35. ff. de oblig.
d l.2. ff. de poſſeſſ. hær. pet.
e ex legibus.
f ciuilis conſtitutio. l.1. D. de priuatis delictis. adde l.111. §.1. ff. de reg. iur. l.2. in fi. D. vi bon. rapt.
g adde §.9. Ƶ. de l. Aquil.
h Furti manifeſti, nec manifeſti, concepti & oblati actio hæredi competit, ſed in hæredem non datur. Paul. 2. ſent. 31. §. 6.
i l.1. §.44. D. de vi & vi arm.
k regulariter contra. l.12. l.49. D. de oblig.
l hæc particula delenda. v. Cuia. ad l.121. in fi. D. de verb. obl.
m v. l.26. D. de oblig.
n idem dicendum, ſi hæres factus eſt locupletior, tunc enim actio tranſit, quantum ad ipſum peruenit. l.23. §. hanc actionem. D. ad l. Aquil. l. vnic. C. ex delict. defunct.
o l.44. D. 18. C. 36.
p v. l.2. in prin. D. eo.
q v. l.9. C. de cont. ſtipul. l.4. §. pe. D. de doli mali exc.
r v. l.5. C. de inutilib. ſtip.
ſ v. l.57. D. de obligat.
t l.2. §. & generaliter. l.4. §. aduerſus. D. de doli mali excep.
u l.2. §.3. D. de doli mali.
x v. Ƶ. de literar. oblig.
y biennium.
z tit. de literar. obligat.
a l.1. §.4. ff. de doli mali & metus except.
b i. ipſo iure. l. 27. §. pactum. D. de pact.
c l.7. §. ſed cum nulla. ff. de pact.
d an quia iuſiurandum non eſt modus tollendæ obligationis iure ciuili? aut ex alia cauſa?
e v. l.40. D. de iureiur.
f l.3. §.1. de iureiur.
g v. l.7. §. & generaliter. ff. de excep. rei iud.
h l.3. in pr. ff. e.
i l.27. §. ſed cū. D. de pact. v. l.19 C. de probat. l.12. C. de excep.
k de qua §.33. inſ. Ƶ. de act.
l l.2. in fi. D. eo.
m l.41. D. de procuratorib.
n l.7. C. de procur. l.31. C. de locatorib. l.4. C. & reatum. l.6. C. de procur.
o eorum ſcilicet, & vilitatem.
p Eſt enim honor per procuratorem litigare l. vlt. C. de iniuriis. l.19. §.2. D. de probat.
q l.19. §.2. D. de probat. vus dixi.

DE REPLICATIONIBVS.

TIT. XIIII.

De replicatione. 1. De duplicatione. 2. De triplicatione. 3. De cæteris exceptionibus. 4. Quæ exceptiones fideiuſſoribus proſunt, vel non.

INTERDVM euenit, vt exceptio, quæ prima facie iuſta videtur, ||tamen|| iniquè noceat. quod cum accidit: alia allegatione opus eſt, adiuuandi actoris gratia, quæ[r] replicatio vocatur, quia[ſ] per eam replicatur, atque reſoluitur ius exceptionis. veluti cùm pactus eſt aliquis cum debitore ſuo, ne ab eo pecuniam petat[t], deinde poſtea in contrarium pacti ſunt, id eſt, vt creditori petere liceat: ſi creditor agat, & excipiat debitor, vt ita demum condemnetur, ſi non conuenerit, ne eam pecuniam creditor petat, nocet ei exceptio. conuênit enim ita. namque nihilominus hoc verum manet, licèt poſtea in contrarium pacti ſunt. ſed quia iniquum eſt creditorem excludi, replicatio ei dabitur ex poſteriore pacto conuento. 1 ¶Rurſus interdum euenit, vt replicatio, quæ prima facie iuſta eſt, iniquè noceat. quod cùm accidit, alia allegatione opus eſt, adiuuandi rei gratia, quæ[u] duplicatio vocatur. 2 ¶Et ſi rurſus ea prima facie iuſta videatur, ſed propter aliquam cauſam actori, iniquè noceat: rurſus alia allegatione opus eſt, qua actor adiuuetur: quæ dicitur triplicatio. 3 ¶Quarum omnium exceptionum vſum interdum vlterius, quàm diximus, varietas negotiorū introducit, quas omnes apertius ex Digeſtorum latiore volumine facile eſt agnoſcere. 4 ¶Exceptiones autem, quibus debitor defenditur, plerunque adcommodari ſolent etiam[x] fideiuſſoribus eius & rectè: quia quod ab iis petitur, id ab ipſo debitore peti videtur: quia mandati iudicio redditurus eſt eis, quod ||iji|| pro eo ſoluerint. Qua ratione, & ſi de non petenda pecunia pactus quis cum reo fuerit, placuit perinde ſuccurrendum eſſe per exceptionem pacti conuenti illis quoque, qui pro eo obligati ſunt, ac ſi etiam cum ipſis pactus eſſet, ne ab eis ea pecunia peteretur. Sanè quædam exceptiones non ſolent his adcommodari. Ecce[y] enim debitor[z], ſi bonis ſuis ceſſerit, & cum eo creditor experiatur: defenditur per exceptionem, ſi[a] bonis ceſſerit. Sed hæc exceptio fideiuſſoribus non datur: ideo ſcilicet, quia qui alios pro debitore obligat, hoc maximè proſpicit, vt cum facultatibus lapſus fuerit debitor, poſſit ab iis, quos pro eo obligauit, ſuum conſequi.

r l.10. C. de except.
ſ l.2. §.2. & 3. l. 22. D. de excep. d. l.10. C. de excep.
t l.27. §. pactus ne peteret. ff. de pact.
u l.2. §. ſed & contra. D. de except.
x l.7. D. de excep. l.16. D. de fideiuſſ. l.11. C. de excep.
y De quo prædicatur ſpecies, de eodem & genus prædicatur.
z l.3. C. de bonis authoritate iudicis. l.17. in prin. D. de recept.
a al. niſi & Baſilica. ad l.3. C. de bon. author. ἀλλ᾽ εἰ μὴ ἐξέστιν. & ita legendum apud Theophilum non ἐξέστιν.
b 43. D. & C. 8. tit. 1.

DE INTERDICTIS[b].

TIT. XV.

¶Continuatio & definitio. 1. ¶Diuiſio prima. 2. ¶Diuiſio ſecunda. 3. De interdictis adipiſcendæ. 4. De interdictis retinendæ. 5. De retinenda vel acquirenda poſſeſſione. 6. De interdicto recuperandæ, & affinibus remediis. 7. ¶Diuiſio tertia. 8. ¶De ordine, & vetere exitu ſeu ritu.

SEQVITVR, vt diſpiciamus de interdictis ſeu actionibus, quæ pro his exercentur. Erant autem interdicta formæ atque conceptiones verborum, quibus prætor aut iubebat aliquid fieri,

fieri,aut fieri prohibebat.quod tũc maximè fiebat, cum de poſſeſſione , aut quaſi poſſeſſione inter aliquos contendebatur. 1 ¶ Summa autem diuiſio interdictorum hæc eſt [a]: quod aut prohibitoria ſunt,aut reſtitutoria, aut exhibitoria.Prohibitoria ſunt,quib. prætor vetat aliquid fieri,veluti vim ſine vitio poſſidenti vel mortuũ inferenti [b], quo ei ius erat inferendi:vel in ſacro loco ædificari,vel in flumine publico ripáve eius aliquid fieri , quo peius nauigetur. Reſtitutoria ſunt,quib.reſtitui aliquid iubet, veluti bonorũ poſſeſſori poſſeſſionem eorum , quę quis pro herede aut pro poſſeſſore poſſidet|| ex ea hereditate:||aut cum iubet ei,qui vi de poſſeſſione fundi deiectus ſit,reſtitui poſſeſſionẽ.Exhibitoria ſunt,per quæ iubet exhiberi:veluti eum,cuius de libertate agitur:aut libertum,cui patronus operas indicere velit:aut parenti liberos,qui in poteſtate eius ſunt.Sunt tamen,qui putent,proprie interdicta ea vocari, quę prohibitoria ſunt,quia interdicere ſit denunciare & prohibere:reſtitutoria autẽ & exhibitoria,proprie decreta vocari. Sed tamẽ obtinuit omnia interdicta appellari:quia inter duos dicuntur. 2 ¶ Sequens diuiſio [c] interdictorum hæc eſt,quod quædã adipiſcendæ poſſeſſionis cauſa comparata ſunt,quędam retinendæ,quædam recuperandæ. 3 ¶Adipiſcendę poſſeſſionis cauſa interdictũ adcõmodatur bonorũ poſſeſſori, quod appellatur,*quorum bonorũ* [d]. eiuſq; vis & poteſtas hæc eſt: vt quod ex his bonis quiſq;, quorũ poſſeſſio alicui data eſt,pro herede aut pro poſſeſſore poſſideat: id ei,cui bonorum poſſeſſio data eſt,reſtituere debeat. Pro herede autem poſſidere videtur,qui [e] putat ſe heredẽ eſſe.Pro poſſeſſore [f] is poſsidet,qui nullo iure rem hereditariam, vel etiam totã hereditatem,ſciens ad ſe pertinere,poſsidet.Ideo autẽ adipiſcendæ poſſeſsionis vocatur interdictũ:quia ei tantũ vtile eſt,qui nũc primũ conatur adipiſci rei poſſeſſionẽ. Itaq; ſi quis adeptus poſſeſsionem,amiſerit eam : hoc interdictũ ei inutile eſt. Interdictũ quoq;,quod appellatur Saluianũ [g], adipiſcendæ poſſeſsionis cauſa cõparatum eſt:eóque vtitur dominus fundi de reb.coloni, quas is pro mercedib. fundi pignori futuras pepigiſſet. 4 ¶Retinẽdę poſſeſsionis cauſa cõparata ſunt interdicta *vti poſsidetis, & vtrubi*: cùm [h] ab vtraq; parte de proprietate alicuius rei controuerſia ſit:& [i] ante quæratur,vter ex litigatorib. poſsidere, & vter petere debeat.Namque niſi antè exploratũ fuerit,vtrius eorũ poſſeſsio ſit: non poteſt petitoria actio inſtitui:quia & ciuilis, & naturalis ratio facit,vt alius poſsideat,& alius à poſsidẽte petat. Et quia longè [k] cõmodius eſt ||& potius|| poſsidere,quam petere:ideo plerumq; & ferè ſemper ingẽs exiſtit contentio de ipſa poſſeſsione.Commodum [l] autem poſsidendi in eo, eſt quod etiam ſi eius res non ſit,qui poſsidet: ſi modò actor non potuerit ſuam eſſe probare,remanet||in ||ſuo loco poſſeſsio.propter quã cauſam cum obſcura ſunt vtriuſque iura:contra petitorem iudicari ſolet.Sed [m] interdicto quidem *vti poſsidetis*, de fundi vel ædium poſſeſsione contenditur:*vtrubi* verò interdicto de rerum mobiliũ poſſeſsione. Quorum vis ac poteſtas plurimam inter ſe differentiã apud veteres habebat.Nam *vti poſsidetis* interdicto is vincebat,qui interdicti tẽpore poſsidebat : ſi modò nec vi, nec clam,nec precario nactus fuerat ab aduerſario poſſeſsionem etiã [n] ſi alium vi expulerat,aut clã arripuerat alienã poſſeſsionem,aut precario rogauerat aliquem,vt ſibi poſſidere liceret. *vtrubi* verò interdicto is vincebat , qui [o] maiore parte eius anni,nec vi,nec clàm,nec precario ab aduerſario poſsidebat.Hodie tamen aliter obſeruatur.Nã vtriuſque interdicti poteſtas(quantũ ad poſſeſsionẽ pertinet)exæquata [p] eſt:vti ille vincat ||& || in re ſoli , & in re mobili, qui [q] poſſeſsionem nec vi,nec clam,nec precario ab aduerſario litis conteſtatæ tempore detinet. 5 ¶Poſsidere autem videtur quiſque, non ſolùm ſi ipſe poſsideat, ſed [r] & ſi eius nomine aliquis in poſſeſsione ſit,licèt is eius iuri ſubiectus non ſit,qualis eſt colonus & inquilinus. Per eos quoque, apud quos depoſuerit quis , aut quibus commodauerit,ipſe poſsidere videtur. Et hoc eſt,quod dicitur, retinere poſſeſſionem poſſe aliquẽ per quemlibet , qui eius nomine ſit in poſſeſsione.Quinetiam animo quoque ſolo [ſ] retineri poſſeſsionem placet : id eſt , vt quãuis neque ipſe ſit in poſſeſſione, neque eius nomine alius : tamen ſi non relinquendæ poſſeſsionis animo , ſed poſtea reuerſurus inde diſceſſerit, retinere poſſeſsionem videatur. Adipiſci verò poſſeſsionẽ per quos aliquis poteſt , ſecundo libro [t] expoſuimus. Nec vlla dubitatio eſt,quin animo ſolo [u] adipiſci poſſeſsionem nemo poſsit. 6 ¶ Recuperandæ [x] poſſeſsionis cauſa ſolet interdici,ſi quis ex poſſeſsione fundi vel ædium vi deiectus fuerit. Nam ei proponitur interdictum *vnde vi*, per quod is,qui deiecit,cogitur ei reſtituere poſſeſsionem: licèt is ab eo,qui vi deiecit,vi, vel clam,vel precario poſsideat [y]. Sed ex cõſtitutionibus ſacris (vt ſupra diximus) ſi quis rem per vim occupauerit,ſiquidem in bonis eius eſt [z], dominio eius priuatur.ſi aliena:poſt eius reſtitutionem,etiam ęſtimationem||rei||dare vim paſſo compellitur. Qui autem aliquem de poſſeſsione per vim deiecerit : tenetur lege Iulia de vi priuata [a], aut de vi publica. ſed de vi priuata, ſi ſine armis vim fecerit.ſin autem cum armis eũ de poſſeſsione vi expulerit:de vi publica || tenetur. || Armorum [b] autem appellatione non ſolùm ſcuta,& gladios,& galeas,ſed & fuſtes,& lapides ſignificari intelligimus. 7 ¶Tertia diuiſio interdictorũ hæc eſt,quod aut ſimplicia ſunt [c], aut duplicia.Simplicia ſunt,veluti in quib.alter actor,alter reus|| eſt [d] ||qualia ſunt omnia reſtitutoria aut exhibitoria. Nam actor [e] is eſt,qui deſiderat aut exhiberi,aut reſtitui : reus autem is eſt à quo deſideretur,vt reſtituat,aut exhibeat. Prohibitoriorũ autem interdictorũ alia ſimplicia ſunt,alia duplicia. Simplicia ſunt veluti cùm prætor prohibet in loco ſacro , vel in flumine publico ripáve eius aliquid fieri [f]. Nam actor eſt , qui deſiderat ne quid fiat : reus eſt , qui aliquid facere conatur. Duplicia [g] ſunt,veluti *vti poſsidetis* interdictum,& *vtrubi*.Item autem duplicia vocãtur , quia par vtriuſque litigatoris in his conditio eſt, nec quiſquam præcipuè reus vel actor intelligitur:ſed vnuſquiſque tam rei quàm actoris partes ſuſtinet. 8 ¶De ordine & vetere exitu interdictorum ſuperuacuum eſt hodie dicere. Nam quotiens extra ordinẽ ius dicitur (qualia ſunt [h] hodie omnia iudicia) nõ [i] eſt neceſſe reddi interdictũ:ſed perinde iudicatur ſine interdictis, ac ſi vtilis actio [k] ex cauſa interdicti reddita fuiſſet.

a ſumpta ab officio interdictorum *l.1. §. interdictum.ff. eod.*
b *l.1.§.prætor.ff. de mortuo.infer.*
c quæ à fine ſumitur *l.2. §.hæc autem.ff.eo.*
d *ff.& C.quorũ bonorum.*
e *l.11. in prin. de petit.her. l. 33.§. 1.ff.de vſucapio.*
f *v.l.13.§.2 ff.de pet.her.*
g *l.2.§. adipiſcẽdæ.ff.eo.l.* & *2.ff. de Saluiano interdicto.*
h *vide l.37. in f. ff. de obligat.*
i *v. l.3. C.eo.*
k *l.1.§.1.ff.de ſuperficiebus.*
l *l.fin.ff. de adq. poſſ.l.fin. C.de rei vind.vid.l.128.ff. de regulis iuris.*
m *l.1.§. hoc interdictum ff. vti poſsidetis.*
n *v.l.1.§.fin.ff. vti poſsidetis.*
o *l.1.ff. vtrubi: vide l. 156.ff. de verb.ſignificat.*
p *l.vni. ff.vtrubi.*
q *l.1.§.1.§. perpetuo ff.vti poſsidetis.*
r *l. 9. ff. de adq. poſſeſſ.*
ſ *v.l.8. l. 44. in f.ff.de adq.poſ.*
t *titulo,per quas perſonas.*
u *v.l.3.§.1.ff. de adq.poſſ.*
x *l.1.§.hoc interdictum ff.de vi & vi.l.2.C. vnde vi. c.reintegranda 3.q.1.*
y & prædo ſit *c.5.extra de reſti. ſpoliat.*
z *v.l.7.Co. vnde vi.*
a *de qua l. 52.ff. de pœnis.*
b *v.l.3.§.2.ff. de vi & vi.*
c *l.2.in pr.ff. eo.* ſumpta eſt autẽ hæc diuiſio à forma interdicendi.
d i. in quibus prætor non vtrumque litigatorem,(*vt in vti poſsidetis*) ſed alterum tantũ alloquitur,vt *vnde tu illũ deiecisti.*
e *l.13.ff.de iudiciis.*
f cùm vnũ tantùm alloquitur prætor *l. 2. in pr. ff.ne quid.in loco publico.l.1.in pr. ff.de fluminibus.*
g *vide l.3. §.1.ff vti poſsidetis.*
h *§.1.§.de ſucceſ. ſub.*
i *v.l.3.C.eo.*
k *l. 49.ff.de negotiis.*

DE POENA TEMERE LITIGANTIVM.

Tit. XVI.

De pœnis in genere. 1. De Iureiurando, & pœna pecuniaria. 2. De infamia. 3. De in ius vocando.

NVNC admonendi ſumus , magnam curam egiſſe eos,qui iura ſuſtinebant [l], ne facile homines ad litigandum procederent : quod & nobis ſtudio eſt. Idque eò maximè fieri poteſt , quòd temeritas tam agentium,quàm eorum,cum quibus agitur, modò pecuniaria [m] pœna [n], modò iuriſiurandi religione [o], modò infamiæ [p] metu coercetur. 1 ¶ Ecce enim iuſiurandum omnibus,qui conueniuntur,ex conſtitutione [q] noſtra defertur. Nam reus non aliter ſuis allegationibus vtitur, niſi prius iurauerit,quod putans ſe bona inſtantia vti,ad cõtradicendum peruenit.At aduerſus inficiantes, ex quibuſdã cauſis dupli || vel tripli || actio conſtituitur:veluti [r] ſi damni iniuriæ,aut [ſ] legatorum locis venerabilibus relictorum nomine agatur [t]. Statim autem ab initio pluris,quàm ſimpli eſt actio : veluti furti manifeſti , quadrupli : nec manifeſti,dupli. Nam ex his & aliis quibuſdam cauſis(ſiue quis neget,ſiue fateatur) pluris, q̃ ſimpli eſt actio. Item actoris quoq; calumnia coercetur.Nam etiam actor pro calumnia iurare cogitur ex noſtra conſtitutione [u]. Vtriuſque etiam partis aduocati iuſiurandum ſubeunt,quod alia [x] noſtra cõſtitutione comprehenſum eſt. Hæc autẽ omnia pro veteris calumniæ actione introducta ſunt , quæ in deſuetudinẽ abiit:quia in † partem decimã litis actores multabat, quod nuſquam factum eſſe inuenimus, ſed pro his introductum eſt || & || præfatum iuſiurandũ,& vt improbus litigator||&|| damnum,& [y] impenſas litis inferre aduerſario ſuo cogatur. 2 ¶Ex quibuſdam iudiciis damnati, ignominioſi fiunt: veluti furti,vi bonorum raptorum,iniuriarum,de dolo [z], itẽ tutelæ,mandati,depoſiti, directis, non cõtrariis actionib. [a] Item pro ſocio , quæ ab vtraque parte directa eſt , & ob id quilibet ex ſociis eo iudicio damnatus,ignominia notatur. Sed furti,quidem aut vi bonorũ raptorum,aut iniuriarum, aut de dolo, non ſolùm damnati notantur ignominia,ſed [b] & pacti, & rectè. plurimum enim intereſt [c], vtrum ex delicto aliquis,an ex cõtractu debitor ſit. 3 ¶Omnium autem actionum inſtituendarum principium [d], ab ea parte edicti proficiſcitur qua prætor edicit de in ius vocando. Vtique enim in primis aduerſarius in ius vocandus eſt : id eſt , ad eum vocandus,qui ius dicturus ſit [e]. Qua parte prætor parentibus [f] & patronis [g], item parentibus liberiſque [h] patronorum & patronarum hunc præſtat honorem : vt non aliter liceat liberis libertiſque eos in ius vocare, quam ſi ab ipſo prætore poſtulauerint,& impetrauerint. Et ſi quis aliter vocauerit : in eum pœnam ſolidorum quinquaginta [i] conſtituit.

DE OFFICIO IVDICIS,

Tit. XVII.

De officio Iudicis in genere. 1. De Iudicio noxiali. 2. De actionib.realib. 3. De actione ad exhibendum. 4. Familiæ erciſcundæ. 5. Communi diuidundo. 6. Finium regundorum. 7. De adiudicatione.

SVPEREST,vt de officio iudicis diſpiciamus. Et quidem in primis illud obſeruare debet iudex, ne aliter iudicet [k], quam legibus aut conſtitutionibus,aut moribus proditũ eſt. 1 ¶Ideóque ſi noxali iudicio aditus eſt: obſeruare debet , vt ſi condemnandus videtur dominus , ita debeat condemnare, *Publium Mæuium Lucio Titio in decem aureos condemno, aut noxã dedere.*. 2 ¶ Et ſi in rem actum ſit || coram iudice ||: ſiue cõtra petitorem iudicauerit , abſoluere debet poſſeſſorem: ſiue contra poſſeſſorem , iubere ei debet, vt rem ipſam re-

l i. Iuriſconſultos , Prætores, Principes *v.l.2. C.de iureiur.propter calum.*
m decima litis in libello comprehenſæ *infra eod.& Nouel.112. cap.2.*
n in inficiantes *ſc.§.1.j.eo.*
o *l. 44. §.4. ff. familiæ.* Porro ſacramentũ pecunia erat litis cauſa ab vtroq; depoſita , ſic vt victi conſecraretur,victori ſua reſtitueretur. *Varro 5. de lingua : Pythæus 1. ſubſe.18.*
p *§.1.j.eo.*
q *l.14.§.1. Co.de iudiciis.l.2.Co.de iureiurãdo propter calum.*
r *v.l.4. Co.ad l. Aquil.*
ſ *§.26. §. de act.*
t altera pecuniaria pœna eſt cauſſæ amiſſio l. 1.*C de pœna iud.* & cõdemnatio ad expẽſas l. *79. D.de iudiciis.*
u *l.2.Co.de iureiur.propter cal.*
x *l.2.C. de iniur. propter.*
† hoc quomodo ſublatum ſit, aut ignoratũ à Iuſtiniano, prudens lector diiudicabit *ex Noue. 112.c.2.in pr.vide Edictum.7.Iuſtiniani c. 5.*
y *v.l.4.C.de fructib. & liti exp.*
z *v.l. 4. in fi.D. de his qui notantur.*
a cur non contrariis? *v.l.6.in fi. ff.de his qui notantur.*
b *l. 6.§. pactus ve.d.t.*
c *l.7.d.t.*
d *l.1.D.de in ius vocando. l. 13. in f.D.de iudiciis.*
e de forma vocationis *v. quæ notaui ad d. l.1.*
f *l.3.C.de in ius.*
g *l.4.D.de in ius.*
h *l.2.C.de in ius.*
i aliàs 500.*l.12. 24.25.ff.de in ius v.Pyth. 1. ſubſeſiu.18.*
k *l.40.D. de iudiciis l. 1. §.ſed & ſi quis D. de falſis l. 2. Co. de pœna iudicis. Nouel.5.c.1.Nou. 15.c.1.in fin.Nou. 24.c.2.Nouel.82. c.13.No. 149. c.1. Nou.Leonis Authent.præſides C. de epiſcopali audientia.*

a l.17.§.idem Iulianus ait.D.de rei vind.l.5.l.17.C.de rei vind. b l.21.D.de iudiciis. c l.11.D.de rei vind. d v.l.22.C.de rei vind. e vt prædo fructus restituat.v.quæ notaui ad l.22.C.de rei vind. f vt bonæ fidei possessor fructus restituat.v.quæ scripsi ad d.l.22. g l.9.§.quantum ad hanc actionem.D.ad exhib. h l.5.§.fi.l.12.§.si iussa.D.ad exhib. i v.l.22.§.item familiæ.infra.l.51.D.familiæ. k l.19.d.t. l l.3.l.19.C.familiæ.

stituat[a] cum fructibus. Sed si possessor neget in præsenti se restituere posse,& sine frustratione videbitur tempus restituendi causa petere, indulgendum[b] est ei: vt tamen de litis æstimatione caueat[c] cum fideiussore, si intra tempus quod ei datum est,non restituerit. Et si hereditas petita sit: eadem circa fructus interueniunt,quæ diximus interuenire de singularum rerum petitione. Illorum autem fructuũ, quos[d] culpa sua possessor non perceperit: ||siue illorum,|| quos perceperit: in vtraque actione eadem ratio pene habetur,si prædo fuerit[e]. Si verò bonæ fidei possessor fuerit, non habetur ratio||neque||consumptorum,neque non perceptorum.Post inchoatam autem petitionem,etiam illorũ ||fructuum|| ratio habetur, qui culpa possessoris percepti non sunt,vel percepti consumpti sunt[f]. 3 ¶ Si ad exhibendum actum fuerit: non sufficit,si exhibeat rem is,cum quo actum est:sed opus est, vt etiam rei causam debeat exhibere,id est,vt eam causam habeat actor,quam habiturus esset, si cum primum ad exhibendum egisset, exhibita res fuisset[g]. Ideoque si inter moras||exhibendi||vsucapta sit res à possessore: nihilominus condemnabitur. Præterea fructuum medij temporis, id est, eius quod post acceptum ad exhibendum iudicium, ante rem iudicatam intercesserit: rationem habere debet iudex.Quod si neget reus,cum quo ad exhibendum actum est, in præsenti se exhibere posse,& tempus[h] exhibendi causa petat,idque sine frustratione postulare videatur:dare ei debet,vt tamen caueat se restituturum. quod si neque statim iussu iudicis rem exhibeat, neque postea exhibiturum se caueat: condemnandus sit in id, quod actoris intererat,si ab initio res exhibita esset. 4 ¶Si familiæ erciscundæ||iudicio||actum sit:singulas res singulis[i] heredibus adiudicare debet. & si in alterius persona prægrauare videatur adiudicatio:debet hunc inuicem coheredi certa pecunia(sicut iam dictum est)cõdemnare.Eo quoque nomine coheredi[k]quisq; suo condemnandus est,quod solus fructus hereditarij fundi perceperit, aut rem hereditariam corruperit[l],aut consumpserit. Quæ quidem similiter inter plures quoque,quàm duos coheredes, subsequuntur. 5 ¶ Eadem interueniunt,& si communi diuidundo de pluribus rebus actũ sit. Quod si de vna re,veluti de fundo.si quidem iste fundus commodè regionibus diuisionem recipiat:partes[m] eius singulis adiudicare debet. & si vnius pars prægrauare videbitur: is inuicem certa pecunia alteri condemnandus est.Quod si[n] commodè diuidi non possit: veluti si homo fortè,aut mulus erit,de quo actum sit:tunc totus[o] vni adiudicandus est, & is inuicem alteri certa pecunia condemnandus est. 6 ¶Si finium regundorũ actum fuerit, dispicere debet iudex, an necessaria sit adiudicatio. quæ sanè vno casu necessaria est, si euidentioribus finibus distingui agros commodius sit, quã olim fuissent distincti. Nam tunc necesse est ex alterius agro partem aliquam alterius agri domino adiudicari. quo casu conueniens est, vt is alteri certa pecunia debeat condemnari. Eo quoque nomine condemnandus est quisque hoc iudicio, quod fortè circa fines aliquid malitiosè commisit:verbi gratia,quia lapides finales[p] furatus est,vel arbores finales excidit. Contumaciæ quoque nomine quisque eo iudicio cõdemnatur: veluti si quis iubente iudice metiri agros passus nõ fuerit. 7 ¶Quod autem istis iudiciis alicui adiudicatum fuerit:id statim eius fit,cui adiudicatum est[q].

m l.54.in pr.D.de verb.obl.
n l.55.D.familiæ.
o l.11.in fi.D.de iurisd.l.2.in fi.ff.finium.l.3.l.55.ff.familiæ.l.3.§.cũ autem.C.comm.diuid.
p v.l.4.§.si dicantur termini.D.finium.
q hinc adiudicatio inter modos adquirendi numeratur ab Vlp.tit.19.§.16. Porro an iudex petitum officiũ alicui posset impertiri.v.quæ notaui in l.4.§.antep.D.de dam.
r 48.D.1.
s sed per accusationes & per modum inquisitionis.
t siue ex contractu, siue ex maleficio oriantur.
u priuata iudicia apud iudices datos:publica apud quæsitorem instituebantur.
x hæc ab vno iudice aut tribus recuperatoribus in comitio fiebant. Publica,in foro,palam. subdio vel ab ipsis prætoribus (sex lictoribus eius tribunal circunstantibus) siue quæsitorib. pro tribunali,in sella curuli sedentibus, quibus aderant iudices in subselliis sedentes 50. vel 60. exercebantur.Vide hîc Hotom.adde ordinem veterẽ vsu desiisse.l.8.D.de accusa.formam accusationis.v.l.vlt.C.de accus.
y i.persecutio.l.11.in prin.D.de accus.l.1.§.1.D.de priuat.delict.l.7.D.de iniur.
z l.43.§.4.D.de ritu.& C.qui accusare.& l.8.9.D.de accus.
a l.2.D.h.t.
b v.l.5.& toto tit.C.ad l.Iul.maiest.& D.eo.
c hoc vt verum sit.v.l.5.D.de quæst.
d v.Nou.143.
e v.Nou.141.
f v.l.6.§.lex stuprum.ff.de adul.
g Imò,capitaliter puniuntur.l.1.in fin.D.de extraord.
h Lata à L.Cornelio Sylla dictatore.
i l.1.D.de sicar.
k l.7.C.sicar.
l vt l.11.§.telorum.D.de vi public.l.233.§.2.D.de verb.signif.

DE PVBLICIS IVDICIIS[r].

TIT. XVIII.

¶Differentiæ à priuatis. 1. *Etymologia.* 2. *¶Diuisio.* 3. *¶Exempla.De læsa maiestate.* 4. *De adulteriis.* 5. *De sicariis.* 6. *De parricidiis.* 7. *De falsis.* 8. *De vi.* 9. *De peculatu.* 10. *De plagiariis.* 11. *De ambitu,Repetundis,annona,Residuis.* 12. *Excusatio.*

PVBLICA iudicia neque per actiones ordinantur[s], neque omnino quicquam simile habent||cum||cæteris iudiciis[t] de quibus locuti sumus:magnáque diuersitas eorum est & in instituendo[u],& in exercendo[x]. 1 ¶ Publica autem dicta sunt, quod cuiuis ex populo executio[y] eorum plerunque[z] datur. 2 ¶ Publicorum iudiciorum quædam capitalia sunt, quædam non capitalia.Capitalia[a] dicimus,quæ vltimo supplicio afficiunt ||homines,|| vel ||etiam|| aquæ & ignis interdictione,vel deportatione,vel metallo.Cætera,si quam infamiam irrogant cum damno pecuniario: hæc publica quidem sunt,non tamen capitalia. 3 ¶ Publica autem iudicia hæc sunt: lex Iulia[b] maiestatis, quæ in eos, qui contra Imperatorem,vel rempublicam aliquid moliti sunt, suum vigorem extendit.Cuius pœna animę amissionem sustinet, & memoria rei etiam post mortẽ damnatur. 4 ¶Item lex Iulia de adulteriis coercendis, quæ non solum temeratores alienarum nuptiarum gladio[c] punit,sed & eos[d],qui cum[e] masculis nefandam libidinem exercere audent.Sed eadem lege Iulia etiam stupri flagitium punitur, cùm quis sine vi vel virginem, vel viduam honestè viuentem, stuprauerit. Pœnam autem eadem lex irrogat stupratoribus[f],si honesti sunt,publicationem partis[g] dimidiæ bonorum:si humiles, corporis coercitionẽ cum relegatione. 5 ¶Item lex Cornelia[h] de sicariis[i],quæ homicidas vltore ferro persequitur, vel eos,qui hominis occidendi causa cum[k]telo ambulant. Telum[l] autem (vt Caius noster ex interpretatione legum XII. Tab. scriptum reliquit) vulgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur. sed & omne significat, quod manu cuiusque iacitur. sequitur ergo,vt lignum & lapis, & ferrũ hoc nomine cõtineatur: dictum ab eo,quod in longinquũ mittitur, ||a||Græca voce τηλοῦ[m] figurarum. Et ||sic|| hanc significationem inuenire possumus & in Græco nomine. Nam quod nos telum appellamus, illi βέλος appellant. Admonent[n] nos epigrammata in Xerolopho vrbis faustissimæ scripta, καὶ παῖδαν ἡμῶς ἐφέρετο, λόγχαι, τοξεύματα, σφενδόναι, πλεῖστοι δὲ καὶ λίθοι. *i. Et huiusmodi tela simul ab eis ferebantur, lanceæ,spicula,fundæ,plurimi autem & lapides.* Sicarij autem appellantur à sica[o],quod significat ferreum cultrum.Eadem lege & venefici[p] capite damnantur,qui artibus odiosis, tam venenis, quàm susurris magicis homines occiderint, vel mala medicamenta publicè vendiderint. 6 ¶ Alia deinde lex asperrimum crimen noua pœna persequitur,quæ Pompeia de parricidiis[q] vocatur: qua cauetur, vt si quis parentis aut filij,aut omnino adfinitatis eius, quæ nuncupatione parentum continetur,fata præparauerit[r] (siue clàm,siue palam id ausus fuerit) ||necnon is,cuius dolo malo id factum est,vel conscius[s] criminis existit,licèt extraneus sit,||pœna parricidij puniatur, & neque gladio neque ignibus, neque vlli alij solemni pœnæ subiiciatur[t], sed insutus culleo cum Cane, & Gallo gallinaceo, & Vipera, & Simia, & inter eas ferales angustias comprehensus (secundum quod regionis qualitas tulerit) vel in vicinum mare, vel in amnem proiiciatur,vt omnium elementorum vsu viuus carere incipiat, & ei cælum superstiti, ||&|| terra mortuo auferatur. Si quis autem alias cognatione[u] vel adfinitate personas coniunctas necauerit:pœnam legis Corneliæ de sicariis sustinebat. 7 ¶Item lex Cornelia de falsis, quæ etiam testamentaria vocatur,pœnam irrogat ei,qui testamentum[x],vel aliud instrumentum falsum scripserit[y],signauerit,recitauerit,subiecerit:vel signum[z] adulterinum fecerit,sculpserit,expresserit sciens dolo malo. Eiúsq; legis pœna in seruos, vltimũ supplicium est (quod etiam in lege de sicariis & veneficis seruatur) in liberos verò deportatio[a]. 8 ¶Item lex Iulia de vi publica seu priuata, aduersus[b] eos exoritur, qui vim vel armatam,vel sine armis commiserint.Sed si quidem armata vis arguatur:deportatio[c] ei ex lege Iulia de vi publica irrogatur.si verò sine armis: in tertiam[d] partem bonorũ ||suorum|| publicatio imponitur.Sin autem per vim raptus[e] virginis, vel viduæ, vel sanctimonialis, vel alterius fuerit perpetratus:tunc & raptores,& ij, qui opem ||huic|| flagitio dederunt,capite puniuntur,secundum nostræ constitutionis definitionem,ex qua hoc apertius possibile est scire. 9 ¶Item lex Iulia[f] peculatus eos punit, qui publicam pecuniam,vel rem sacram[g], vel religiosam furati fuerint. Sed si quidem ipsi iudices tempore administrationis publicas pecunias subtraxerint: capitali[h] animaduersione puniuntur:& non solum hi,sed etiam[i] qui ministerium eis ad hoc exhibuerint, vel qui subtractas ab his scientes susceperint. Alij verò,qui in hanc legem inciderint: pœnæ deportationis subiugentur. 10 ¶ Est & inter publica iudicia lex Flauia de plagiariis[k], quæ interdum[l] capitis pœnam ex sacris constitutionibus irrogat, interdum leuiorem. 11 ¶ Sunt præterea publica iudicia,lex Iulia de ambitu[m],lex Iulia repetundarum[n], & lex Iulia de annona[o], & lex Iulia de residuis[p],quæ de certis capitulis loquuntur: & animæ quidem amissionem non irrogant:aliis autem pœnis eos subiiciunt qui præcepta earum neglexerint. 12 ¶ Sed de publicis iudiciis hęc exposuimus,vt vobis possibile sit summo[q] digito,&[r] quasi per indicem[s] ea tetigisse: alioqui diligentior eorum scientia vobis ex latioribus Digestorum seu Pandectarum libris Deo[t] propitio aduentura est.

m vide Festum in arma,& tela. n admonet nos Xenophon,nam ita scribit.5.ἀναβάσεως scilicet Ant.August.4.Emend.5. o Sica à secando,est breuissimus culter recuruus & inflexus Persici acinacis longitudine teste Iosepho 20.antiquit.1. Ideo Suidas appellari sicas,τὰ ἐπικάμπη ξίφη ait.Tranquillus apud Isidorum 18.c.16. etiam ostendit læuissimum cultrum fuisse. Nam cum gladiatoris in ludum emissi recuruus factus fuisset gladius,& ad eum corrigendum alius venisset,respondit gladiator,sica pugnabo. Breuissimam quoque sicam fuisse indicio est, quod vel à pueris(vt Cicero refert)vibraretur:ac proinde cædibus media in turba perpetrandis, sica aptissima erat,vt etiam veste occultaretur.Hîc adiungendus est Iosephus 2.de bello Iudaico 12.& 20.antiquit.2. Hac autem lege impropriè tenentur,qui cædem alio telo admiserunt.10.Quintil.1.Adde superioribus Brissonium 2.selectar.11. p v.l.3.in prin.D.de sicar. q v.l.vnic.C.de his qui parentes vel liberos occiderunt.

r al. properauerit. Vopiscus in Probo. Fatalem properauit necessitatem.Seneca in Hercule furente.Quid iuuat durum properare fatum. Petronius.Vltimum hoc gaudium fatis properantibus rape. Cuiac.hic.
s l.2.D.ad l.Pomp.de parricidiis.
t l.9.in pr.D.ad l.Pompeiam.
u d.l.9.§.2.
x l.14.C.de fals.
y scriptor falsi punitur.v.l.5.§.9 D.de iniur.
z l.30.ff.de fals.
a l.3.§.pen.D.de sicar.
b l.152.D.de reg.iur.
c quæ successit in locum interdictionis aquæ & ignis.l.10.infi.tit.de vi publ.
d l.1.in prin.l.vlt.D.de vi priuata.
e v.l.vnic.C.de rapt.virg.
f l.1.D.ad l.Iul.pecul.
g l.1.D.eo.
h deportatione.l.3.10.ad l.Iul.pecul.
i v.l.vnic.C.de crim.pecul.
k l.13 C.ad l.Fauiam de plagiariis.
l est enim extraordinaria.l.vlt.D.ad l.Fauiam.
m v.D.& C.ad l.Iul.de ambitu.
n v.D.& C.ad l.Iul.repet.
o v.D.de annona.
p v.l.2.D.ad l.Iul.pecul.
q summo digito attingere non est longiori aut medio digito attingere, vt hic somniat Accursius.Theophil. ἀκρῳ τῷ δακτύλῳ dixit, vt metaphora aucta videatur à coquis, summo digito condimenta sua & intinctum attingẽtibus, ac pòst degustantibus. sic Cicero pro M.Cælio dixit, primoribus labris gustare & extremis digitis attingere.
r hæc desunt Theophilo.
s Per indicem attingere metaphoricos, nihil aliud quã summatim.
t Deo propitio dixit, more loquendi satis vsitato. Quibus enim prosperum successum,iisdem & Deos propitios & faciles precabantur.Liuius 39.Seneca 1.epist.17.& 15.epist.111.Terentius Phormione act.4.scena 3. vt & contrariis, iratos,Plaut.Amphitr.Act.4.scena 2.Quæ duo cùm occurrunt mihi,meos ad ius ciuile cõmentarios, omnes deniq; ad alios authores,quos ad hunc vsque 39.ætatis scripsi,cõtentius separare soleo:vt quæ in iis errata mihi exciderint, irato mihi numini; quæ,secus, Deo planè propitio & facili,& lingua,& manu, & animo red[dam], cui in perpetuum laus sit & gloria.

INSTITVTIONVM FINIS.

EPITOME INSTITVTIONVM.

De Iure.

IVSTINIANVS Imperator ſuperatis multis hoſtibus [a], Priore Codice, qui non extat, Digeſtis ſeu Pandectis editis [b] compoſuit per Tribonianum, Theophilum, & Dorotheum has Inſtitutiones [c] eáſque libris quatuor partitus eſt, in quibus totius legitimæ ſciētiæ prima elementa breuiter explicat [d], quibus deſumptis ex veterum Inſtitutionibus, maximè Caij [e], robur legum atque conſtitutionum tribuit [f].

IVſtitia eſt conſtans & perpetua voluntas ius ſuum cuique tribuendi [g]. Quæ iuſtitiam docet ſcientia, Iuriſprudentia eſt [h]. Ea primò leui ac ſimplici via, pòſt, diligentiſſima interpretatione tradenda eſt [i]. Docet autem honeſtè viuere, alterum non lædere, ſuum cuique tribuere [k]. Refertur ad publicam vtilitatem vel ſingulorum ſeu priuatam [l]. Collecta eſt vel ex naturali, vel gentium, vel ciuili iure [m]. Ius naturale omniū animalium [n]: Ciuile cuiuſque ciuitatis proprium eſt [o]: Gentiū omni humano generi cōmune eſt, eoque omnes penè cōtractus introducti [p]. Ciuile, aut ſcriptum eſt aut nō ſcritū [q]. Scripti ſpecies, Lex quæ ab vniuerſo populo: Plebiſcitum, quod à plebe [r]: Senatuſconſultum, quod à Senatu [ſ]: Principum placita, quæ à principe, vel per epiſtolam, vt per decretum, vel edictum, perſonaliter vel generaliter ſunt conſtituta [t]: Edicta, quæ vel à Prætoribus vel ædilibus curulibus [u]: Reſponſa prudentū, ſunt opiniones eorum quibus permiſſum erat de iure reſpondere [x]: Non ſcriptum ius, eſt quod vſus approbauit [y]: hoc Lacedæmonij, illo Athenienſes vtebantur [z]. Ciuilia iura tacitè, vel expreſsè mutari poſſunt, naturalia non item [a]: Ciuilis iuris obiecta perſonæ, res, actiones [b].

a *Proœmio Inſtit. in pr.* §.1.
b §.2.
c §.3.
d §.4.
e §.5.
f §.6.
g *LIB.* ¶ *Tit.* 1. *De iuſtitia & iure.*
h §.1.
i §.2.
k §.5.
l §.3.4.
m *d.* §.4.
n ¶ *Tit.* 2. *De iure naturali gentium & ciuili.*
o §.1.
p §.2.
q §.3.
r §.4.
ſ §.5.
t §.6.
u §.7.
x §.8.
y §.9.
z §.10.
a §.11.
b §.*vlt.*

De perſonis.

Perſonarum prima diuiſio, eſt in liberas & ſeruas [c]: Libertas à natura [d], Seruitus à iure gentium procedit [e]. Serui dicuntur quòd captiui ſeruari, nec occidi ſolent [f]. Naſcuntur ex ancillis, fiunt iure gentium, ſi capiuntur: ciuili, ſi liber ſeipſum vendit [g]. Liberi, ſunt ingenui aut libertini [h]. Ingenuus eſt, qui ſtatim vt natus eſt, liber eſt [i], cui non officit in ſeruitute fuiſſe, & poſtea manumiſſum eſſe [k]: ¶Libertini, qui ex iuſta ſeruitute manumiſſi [l]. Manumiſſio fit aut in Eccleſiis, aut vindicta apud Prætorem, aut inter amicos, aut epiſtola, aut vltima voluntate, aut aliis modis [m]: quocunque tempore & loco [n]. Manumiſſi hodie ciues fiunt Romani [o]. ¶ In fraudem creditorum non licet manumittere [p]. In fraudem manumittit, qui licèt ſoluendo non ſit, ſeruum ſuum cum libertate in teſtamento heredem inſtituit [q]: vel ſine libertate [r]. In fraudem manumittit, qui non tantùm cùm ſoluendo non eſt manumittit, ſed qui animo fraudandi [ſ]. Non licet quoque minori 25. annis, niſi cauſa cognita [t]: qui tamen 17. annum impleuit, & 18. attigit manumittere poteſt [u]. ¶ Poteſt & is, vt & quiuis alius, omnes ſeruos teſtamēto manumittere [x].

Secunda perſonarum diuiſio ea eſt, qua perſonarum aliæ vel alieni iuris ſunt, vel ſui [y]: alieni vt ſerui, vt filij. Serui dominis acquirunt, quicquid acquirunt [z]. Non tamen in eos ius vitæ & necis habent domini, niſi cauſa cognita: quin eos durius tractare non licet [a]. ¶ Liberi verò variis modis patri adquiruntur. Primò, ſi ex iuſtis nuptiis procreati ſunt, in poteſtate ſunt parentum [b]. ¶Nuptiæ, ſunt viri & mulieris coniunctio, cum indiuidua vitæ conſuetudine. [c]. Talis poteſtas Romanorum eſt propria [d]. Liberos hîc intellige, qui ex te & vxore, filio eiúſve vxore, non qui ex filia tua naſcuntur [e]. ¶Iuſtæ nuptiæ dicuntur quas ciues, puberes, filiifam. cum conſenſu parentum [f], & omnes, intra gradus à lege definitos, contraxerunt. huc pertinet quod dicitur ratione conſanguinitatis vel honeſtatis inter parentes & liberos, etiam ſeruos [g], etiam adoptiuos, (quantumuis diſſoluta ſit adoptio [h],) nuptias non poſſe contrahi: Item inter fratres & ſorores, etiam adoptiuos, (niſi diſſoluta ſit adoptio [i],) Non poſſumus quoque ducere fratris vel ſororis filiam vel neptem (neptis non eſt quæ nata eſt ex ſorore tua adoptiua [k]) amitam materteram, etiam magnam, etiam adoptiuam [l].

c ¶ *Tit.* 3. *De iure perſonarum.*
d §.1.
e §.2.
f §.3.
g §.4.
h §.*vlt.*
i ¶ *Tit.* 4. *De ingenuis.*
k §.1.
l ¶ *Tit.* 5. *De libertinis.*
m §.1.
n §.2.
o §.*vlt.*
p ¶ *Tit.* 6. *Qui & ex quib. cauſis manumittere non poſſunt.*
q §.1.
r §.2.
ſ §.3.
t §.4.5.6.
u §.*vlt.* *De lege Fuſia Caninia tollenda.*
x ¶ *Tit.* 7. *De his, qui ſui vel alieni iuris ſunt.*
y ¶ *Tit.* 8.
z §.1.
a §.*vlt.* *De patria poteſtate.*
b ¶ *Tit.* 9.
c §.1.
d §.2.
e §.*vlt.*
f ¶ *Tit.* 10. *De nuptiis.*
g §.10.
h §.1.
i §.2.
k §.3.
l §.4.

(non idem eſt in duorum fratrum vel ſororum liberis [m]) Affinitatis ratione priuignam, nurum [n], ſocrum, nouercam [o] (non idem eſt in compriuignis [p]) Priuignæ loco habetur, quam vxor tua poſt diuortium ex alio procreauit. Nurus loco habentur, filij ſponſa, ſocrus, ſponſa patris [q].

Alia impedimenta nuptiarum vide in Digeſtis [r]. Si à quoquam aduerſus ea præcepta contractæ ſunt nuptiæ, vir, vxor, nuptiæ, matrimonium, dos, poteſtas patria, dotis, donationíſque exactio nulla eſt, & alias etiam pœnas patitur [ſ]. & hoc quidem primo modo liberi parentibus adquiruntur. Secundò, per oblationem Curiæ. Tertiò, legitimatione in parentum ſuorum liberi poteſtatem rediguntur [t]. ¶Quartò, adoptione [u]. Quoties adoptamus eos qui ſui iuris ſunt, principis authoritate, Adrogatio: quoties imperio magiſtratus, eos eáſve, qui quæve in poteſtate parentum ſunt, Adoptio dicitur. Hic titulus plura capita continet, ſed quia hodie parum eſt in vſu, omitto. ¶ Nunc videndum eſt, quibus modis iure patriæ poteſtatis quis ſoluitur. Soluitur morte patris [x], deportatione eiuſdem [y] (non relegatione [z],) ſeruitute pœnæ [a] (hic tamen caſus hodie eſt abrogatus *Nouell.* 22. cap. 8.) patriciatus (non tamen militia, non ſenatoria vel conſulari) dignitate [b]. captiuitate patris ius patris ſuſpenditur [c], emancipatione patria poteſtas ſoluitur, fitque ea recta via apud competentem iudicem [d] non inuito patre [e]. Reliqua non ſunt ita magni momenti in hoc titulo [f]. & hæc de perſonis alieni iuris. ¶ Quæ ſui iuris ſunt vel in *tutela*, vel in curatione ſunt [g]. Tutela, eſt poteſtas in caput liberum, ad tuendum eum qui ſe defendere nequit iure ciuili data & permiſſa [h]. Tutor eſt, qui eam poteſtatem habet [i]. Tutelæ variæ ſunt ſpecies, Prima Teſtamentaria: eſt enim permiſſum parentibus, liberis impuberibus, quos in poteſtate habent, ac non in alterius poteſtatem recaſuris teſtamento tutores dare [k], vt & poſthumis [l], & emancipatis, ſed hoc caſu tutor confirmandus eſt ſententia præſidis ſine inquiſitione [m]. ¶ *Dari tutor* poteſt paterfamilias filiusfamilias [n]. ſeruus proprius, etiam ſine libertate: ſeruus alienus, cùm liber erit [o]: furioſus, cùm compos mentis: minor, cùm maior 25. annis factus fuerit [p]. ad certum tempus, ex certo tempore, ſub conditione, ante heredis inſtitutionem [q], non certæ rei vel cauſæ [r]. Filiabus vel filiis tutor datus, poſthumo vel poſthumæ, non tamen nepotibus; liberis poſteris & poſthumis & natis [ſ] datus intelligitur. Secunda tutelæ ſpecies, eſt *legitima* ab inteſtato, eáque multiplex, veluti *adgnatorum* proximorum [t], id eſt, cognatorum per virilem ſexum, (agnatio omnibus modis capitis minutione plerumque perimitur [u].) ¶ Item *patronorum*, per quam libertorum & libertarum tutela ad patronos eorúmque liberos pertinet [x]: ¶ Item *parentum*, per quam parentes filiorum ſuorum ac deinceps emancipatorum tutelam habent [y]. ¶ Item fratrum, quæ & *fiduciaria* dicitur [z]. ¶ Tertia ſpecies, *Datiua*: quæ, deficiente teſtamentaria, & legitima, locum habet. Dantur tutores Romæ à Præfecto vrbi, vel Prætore: in prouinciis, à Præſide: vel ſi facultates pupilli quingentos ſolidos non excedunt, vel à defenſoribus ciuitatum vnà cum Antiſtite ciuitatis, vel à magiſtratibus, vel iuridico Alexandrino exacta cautione [b]. ¶ Porrò, poſt pubertatem, tutelæ iudicio tutores rationem reddere coguntur [c]: conſtante verò tutela, *authoritatem* pupillis interponent præſentes, ſtatim, non poſt tempus, aut per epiſtolam. Nec enim ſine tutore pupilli obligari poſſunt (quamuis alios poſſint obligare) vel mutuo aliquo contractu [e], vel hereditatem adeundo, vel bonorum poſſeſſionē, vel fideicommiſſum petendo [f]. Quod ſi inter tutorem pupillúmque iudiciū agēdum ſit, ipſe quidem tutor in rem ſuam actor eſſe nō poteſt: ideóque curator pupillo dabitur, ad iudicium peragendū: eoq; peracto, curator eſſe deſinet [g]. ¶ *Tutela finitur* pubertate in maſculis poſt 14. annum completum, in fœminis poſt 12. [h] ſi pupilli adrogati, vel deportati, vel in ſeruitutem redacti, vel ab hoſtibus capti [i] conditione ſub qua datus erit [k], vel tempore ad quod tutor datus erit, exiſtentibus [l], morte vel

m §.5.
n §.6.
o §.7.
p §.8.
q §.9.
r §.11.
ſ §.12.
t §.*vlt.*
u ¶ *Tit.* 11. *De adoptionibus.*
x ¶ *Tit.* 12. *Quibus modis ius patriæ poteſtatis ſoluitur.*
y §.1.
z §.2.
a §.3.
b §.4.
c §.5.
d §.6.
e §.*vlt.*
f §.7.8.9.
g ¶ *Tit.* 13. *De tutelis.*
h §.1.
i §.2.
k §.3.
l §.4.
m §.*vlt.*
n ¶ *Tit.* 14. *Qui teſtamento tutores dari poſſunt.*
o §.1.
p §.2.
q §.3.
r §.4.
ſ §.*vlt.*
t ¶ *Tit.* 15. *De legit. agnatorum tut.*
u §.1.2. *& §.vlt. adde de capitis deminutione &* ¶ *Tit.* 16. *vbi agitur de ſpeciebus capitis minutionis.*
x ¶ *Tit.* 17. *De legitima patronorum tutela.*
y ¶ *Tit.* 18. *De legitima parentum tutela.*
z ¶ *Tit.* 19. *De fiduciaria tutela.*
a ¶ *Tit.* 20. §.1. 2.3.4. *De Attiliano tutore & eo qui ex lege Iulia & Titia dabatur.*
b §.5.
c §.*vlt.*
d ¶ *Tit.* 21. §.2. *De authoritate tutorum.*
e ¶ *d. Tit.* 21. *in prin.*
f §.1.
g §.*vlt.*
h ¶ *Tit.* 22. *Quibus modis tutela finitur.*
i §.1.
k §.2.
l §.3.

pupillorum vel tutorum [a], maxima & media tutorum capitis minutione, omni verò pupillorum [b], si tutores remoti vel excusati [c]. ¶Interea sciendum est, vtcunque tutela finiatur pubertate, puberes tamen vsque ad 25. annum *curatores* accipere [d], ab iisdem magistratibus, à quibus & tutores accipiunt: testamento non accipiunt, datus tamen confirmatur decreto Prætoris [e]. Non accipiunt etiam inuiti, præterquam in litem [f]. Nec tantùm eis solis curator datur, sed & furiosis & prodigis, licèt maioribus 25. annis [g]: sed & mente captis, surdis & mutis, & perpetuo morbo laborantibus [h]. Quinetiam ipsi impuberes interdum curatorem accipiunt, si tutore idoneo careant [i]. ¶Ad tutores & curatores, pertinet tutelæ nomine *satisdare* de indemnitate pupilli, adeò, vt nisi caueant, pignoribus captis coerceri possint [k], nisi testamento vel ex inquisitione dati sint [l]. eo tamen casu pluribus datis, potest vnus contutori, vel curatori offerre vel ab eo exigere satisdationem, vt ab vno tantùm tutela administretur. quod si nemo eorum satis offerat, is geret quem testator adscripserit: si nullus adscriptus sit, quem maior pars elegerit: si dissentio circa eligendum sit, Prætor partes suas interponet [m]. Quod si indemnes pupilli vel puberes esse non possunt, putà, quia tutores non sunt soluendo, subsidiaria eis dabitur actio in eos eorúmve hæredes, (excipe Prætorem, Præsidem prouinciæ & alios quibus tutores dandi ius est [n]) qui (cùm satisdationem exigere debeant) aut omnino non, aut non idoneè à tutoribus vel curatoribus satisdari curauerunt [o]. ¶Antea diximus tutores curatores esse desinere, quoties vel remouentur vel excusantur, de vtroque videndum est. *Excusantur* ergo Romæ propter tres liberos superstites, (Tales sunt in bello mortui) in Italia propter quatuor, in prouinciis propter quinque. Liberos intellige etiam nepotes ex filio & adoptatos à patre naturali [p]. Excusatur pariter quis quandiu res fisci administrat [q], quandiu reipublicæ causa abest [r], qui potestatem aliquam habet [s], qui litem de omnibus bonis, vel hereditate cum pupillo vel adulto habet [t], quandiu quis tria onera tutelæ non affectatæ, vel curæ habet [u], propter paupertatem [x], aduersam admodum valetudinem [y], si literas pingere vel legere nesciat [z], si propter inimicitias testamento tutor datus sit [a] (inimicitias intellige capitales non reconciliatas [b],) si status controuersiam à pupillorum patre passus est [c], maior 70. annis, minor 25. [d] miles, adeò vt nec volens ad tutelæ onus admittatur [e]. qui Grammaticam vel Medicinam vel Rhetoricam Romę, vel in patria sua exercet [f]. Intra quod tempus tutores dati excusare se debeant. vide §. 16. Non iusta excusatio est in eo, qui hoc solo vtitur, quòd patri pupilli fuerit ignotus [g], datus tutor ad vniuersum patrimonium datus intelligitur [h], inuitus curator esse non compellitur [i] quemadmodum & maritus vxoris [k], falsa allegatione excusatus non plenè liberatur onere tutelæ [l]. Et hæc de excusationibus. ¶Remouentur autem tutores *suspecti* [m], à iudicibus ordinariis [n], suspecti, inquam, tutores, siue testamentarij, siue alterius generis, siue patroni, dum tamen eorum famæ ignoscatur [o]. Postulantur suspecti etiam à quauis muliere, verecunda tamen, & pietate producta [p], ab ipsis puberibus consilio necessariorum [q]. Porrò suspectus est, qui non ex fide tutelam gerit, vel gerere potest, licèt sit soluendo [r], qui moribus talis est, vt suspectus sit [s], qui sui copiam non facit, & absens non præstat alimenta. tunc enim in bonorum possessionem eius, pupillus mittitur [t]: si præsens mendaciter id dicit, punitur à iudice, quemadmodum & is, qui data pecunia ministerium tutelæ adquisiit vel redemit [u], vt libertus fraudulenter tutelam filiorum patroni administrans [x]: remotus ob dolum famosus est [y]. quoad cognitio suspecti finiatur, interdicitur tutori administratio [z]. suspecti cognitio extinguitur morte tutoris [a]. fraudulenter tutelam administrans, etiam si satis offerat, remouendus est [b]. De personis dictum est.

a §.3. b §.4. c §.vlt. d ¶tit.23. De curatorib. e §.1. f §.2. g §.3. h §.4. i §.5.& vlt. k ¶tit.24.§.3. de satisdatione tutorum vel curatorum. l d. tit. 24. in prin. m §.1. n §.4. seu vlt. o §.2.& vlt. p ¶tit.25. de excusationibus tutorum vel curatorum. q §.1. r §.2. s §.3. t §.4. u §.5. x §.6. y §.7. z §.8. a §.9. b §.11. c §.12. d §.13. e §.14. f §.15. g §.10. h §.17. i §.18. k §.19. l §.vlt. m tit. 26. de suspectis tutoribus, vel curatoribus. n §.1. o §.2. p §.3. q §.4. r §.5. s §.vlt. t §.9. u §.10. x §.11. y §.6. z §.7. a §.8. b §.vlt.

De rebus & earum adquirendarum modis.

¶Sequitur vt *de rebus, earum diuisione & adquisitione* videamus. Quarum aliæ in nostro patrimonio, aliæ extra, sunt [c]. Et hæ quidem sunt vel naturali iure communes (vt aer, mare, maris littora [d]) vel publicæ (vt flumina, portus [e], & ripæ, vsu tamen: nam proprietas riparum illorum est, quorum prædiis hærent [f]) vel nullius, vt littora, quę vsu publica sunt, proprietate nullius [g]: vt res sacræ, quæ per Pontifices Deo consecratæ [h]: religiosæ veluti locus in quem mortuus est illatus [i]: sanctæ, vt muri, portæ ciuitatis, leges [k]: vel vniuersitatis, vt Theatra, stadia, communia ciuitatum [l]. Singulorum verò, res fiunt multis modis. Primùm, iure naturali seu gentium [m], idque multifariam. Siquidem feræ bestiæ, vt volucres, & pisces, & alia fera animalia quoties capiuntur, & nostra custodia coercentur, nostra fiunt [n]. capta non sunt, quæ tantùm vulnerata [o], quæ in arbore nostra tantùm nidum fecerunt, quæ ex alueo nostro euolarunt apes [p], quæ reuertendi animum seu consuetudinem non habent [q]. Aliud est in cicuribus animantibus, putà gallinis & anseribus, licèt enim ea animalia conspectum nostrum effugerint, nostra tamen manent: & qui ea animo lucrandi detinet, furtum committit [r]. Eodem iure gentium, quæcunque ex hostibus capimus nostra fiunt [s]: vt & ea quæ in littore inuenimus [t], quæ ex animalibus nostris nascuntur [u], quæ per alluuionem, seu incrementum latens, agris nostris flumen adiecit [x]. quæ vi fluminis prædiis nostris adiecta longiore tempore hæserunt, & radices egerunt [y]. de insula hoc tenendum: in mari natam, fieri occupantis: in medio flumine, confinium, pro modo latitudinis agri sui: citimam, eius qui ab ea parte prædia possidet. nasci non dicitur insula, si ager meus in formam insulæ redactus est [z]. Idem est ius in alueo fluminis derelicto, nisi quòd ager meus, alueus factus sit publicus [a]. Quòd si meus ager inundatus fuerit, meus manebit: inundatio fundi speciem non commutat [b]. Ad hæc eodem iure gentium, quam ex aliena materia speciem feci, mea est, si ad priorem materiam reduci non potest: multò magis si ex mea & aliena speciem fecero [c]. Eodem modo, quam purpuram meo vestimento intexui, mea fit [d]. Res aliena meæ confusa, vel fortuitò, vel mea voluntate, fit communis [e]: mixta fortuitò, mea manet: voluntate, fit communis [f]. Quæ, (etiam alterius) in meo fundo (quanuis à me ædificata fuerit) mea erit [g]: & è contra, rem meam amitto quam in alieno fundo ædificauero [h], vel plantauero [i], vel seuero [k], vel in aliena charta scripsero. Non idem est in pictura, cui tabula cedit [l]. Eodem iure gentium, bonæ fidei possessor fructus suos facit, malæ fidei possessor, nullos [m]. Bonæ fidei possessori adsimilis est vsusfructuarius & colonus [n]. Fœtus pecudum sunt in fructu: ancillæ, non sunt [o]. Vsufructuarij officio incumbit in locum demortuorum animalium alia submittere: demortuarum vinearum vel arborum alias substituere [p]. Eodem etiam iure gentium quę in meo, etiam sciens, vel sacro, vel religioso (fortuitò tamen) thesaurum inueni, fit meus: quem in alieno, etiam Cæsaris, fisci, publico, vel ciuitatis, fortuitò tamen, dimidio tenus [q]. Eodem etiam iure res nostræ fiunt quoties nobis traduntur à domino [r], vel eius procuratore, seu alio eius voluntate [s]. Nuda etiam voluntate, sine traditione, res nostræ fiunt, putà patientia [t], clauium traditione [u]. Nostræ etiam res fiunt quæ cùm in vulgus missæ essent [x], vel pro derelicto habitæ, à nobis occupatæ sunt [y]. Derelictæ non censentur, quæ in tempestate, leuandæ nauis causa, eiiciuntur: vel quæ de rheda currente, non intelligentibus dominis, ceciderunt [z]. ¶Hîc dicendum erat de modis rerum acquirendarum iure ciuili, sed quia Tribonianus hîc interseruit alteram rerum diuisionem, præter eam de qua superius dictum est, ea nobis consideranda est. Sit igitur hæc alia rerum diuisio, *Rerum* alias esse *corporales*, alias *incorporales* [a]. Illæ innumerabiles, tangi possunt [b]: hæ nō possunt, & in iure consistunt: sicut hæreditas, vsus, vsusfructus, obligationes [c], iura seu seruitutes prædiorum vrbanorum & rusticorum [d]. Harum iura sunt, iter, actus, via, aquæductus [e]: & secundum quosdā, aquæ haustus, pecoris ad aquam ad pulsus, ius pascendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ [f]: illarum iura, ædificiis inhærent, súntque plurima: vt seruitus oneris sustinendi, tigni immittendi, stillicidij vel fluminis recipiendi, altius non tollendi, luminibus non officiendi [g]. acquiruntur huiusmodi seruitutes pactionibus, stipulationibus, testamento [h]. ¶Sic *vsusfructus* adquiritur [i]: eo possumus alienis rebus vti salua earum substantia [k]: non tamen in æternum. siquidem, certis modis extinguitur, & ad proprietarium reuertitur [l]. constituitur vero in omnibus rebus, etiā iis quæ vsu consumuntur, vt tamen earum nomine caueatur [m]. ¶*Vsus* iisdem modis constituitur & finitur, quibus & vsusfructus [n]: minus iuris est in vsu, quàm in vsufructu [o]: habitatio, neque vsus est, neque vsusfructus, sed proprium aliquod ius [p]. ¶Hîc dicendum erat de hereditatibus & obligationibus: sed tamen Tribonianus transit ad modos rerum acquirendarum iure ciuili. Eo variè res acquirimus, putà vsucapione [r], donatione [s], & quodam speciali iure adcrescendi, testamento [t], ab intestato, iure ciuili [u] vel Prætorio [x], per adrogationem [y], bonorum addictionem [z], & olim per bonorum possessionem, & ex Senatusconsulto Claudiano [a], olim & hodie obligationibus [b]. De *Vsucapionibus* primo loco est videndum, de quibus hoc constitutum est: Res mobiles per triennium: immobiles inter præsentes decennio, inter absentes viginta annis vsucapi & nostras fieri, vbicunque sitæ sint [c]: qualescunque sint: libero homine, re sacra, religiosa, seruo fugitiuo [d], rebus fisci [e], furtiuis, vi possessis, exceptis: quæ neque à fure, neque ab alio (nisi ipso domino, idque quantum ad res furtiuas & vi possessas attinet [f],) quanuis bonæ fidei possessore, vsucapi possunt [g]. res tamen alienas mobiles, si bona fide eas nostras existimemus, alienare possumus [h]. Fiscus & Imperator in eadem causa sunt. quas res enim alienas ignorans vendit, vel donat, vel quocunque titulo transfert, statim facit accipientis: quo casu aduersus fiscum vel Imperatorem intra quadriennium dominis ipsis vel hypothecariis competit actio [i]. Immobiles vacantes propter absentiam aut negligentiam domini, alij, bona fide accipienti, tradere possumus: etiam in præiudicium fisci (si modò sequatur vsucapio [k]) vt eas longeua possessione adquirere possit. Nec enim earum, vtpote immobilium, furtum fit: cùm furtum sine affectu furandi non committatur: idque vtilitas eorum,

c ¶lib.2.tit. De rerum diuisione, & acquirendo ipsarum dominio. d §.1.& 3. e §.2. f §.4. g §.3.5. h §.8. i §.7.8. k §.10. l §.6. m §.11. n §.12. o §.13. p §.14. q §.15. r §.16.

s §.17. t §.18. u §.19. x §.20. y §.21. z §.22. a §.23. b §.24. c §.25. d §.26. e §.27. f §.28. g §.29. h §.30. i §.31. k §.32. l §.34. m §.35. n §.36. o §.37. p §.38. q §.39. r §.40.41. s §.42.43. t §.44. u §.45. x §.46. y §.47. z §.vlt. a ¶ti.2. De reb. corporalibus & incorporalibus. b §.1. c §.2. d §.vlt. e ¶ti.3.4.in pr. & §.3. De seruitutibus rusticorum & vrbanorum. f §.2. g §.1. h §.vlt. i ¶tit.4.§.1. De vsufructu. k ¶tit.4.in pr. l d.§.1.in fi.§.3.& vlt. m §.2. n ¶tit.5. De vsu & habitatione. o §.1.2.& 3.4. p §.5. q §.vlt. r ¶ti.6. De vsucapionibus & longi temporis præscriptionib. s ¶tit.7. t ¶tit.10.& seq. u lib.3.tit.1. & seq. x lib.3.tit.10. y lib.3.tit.11. z lib.3.tit.12. a lib.3.tit.13. b lib.3.tit.14. vsque ad tit. de action. c d.tit.6. d §.1. e §.4. f §.3. g §.2. h verſ. Sed tamen: verſ. item finis: & seq. i §.vlt. k §.4.

rum, qui longa & indubitata possessione muniti sunt, exposcat [a]. Adhæc, vt res à bonæ fidei possessore vsucapi possit, res vitio carere debet [b]: qui vsucapit, errore falsæ causæ carere [c]. Diutina bonę fidei possessoris vel vsucapio, vel possessio, ad heredem qualemcunque cõtinuatur [d] veluti emptorem [e]. Sequitur *Donatio*, secundus acquirendi iure ciuili modus, éstque vel mortis causa, vel inter viuos [f]: illa, ferè per omnia legatis connumeratur [g]: hæc, non item, perfectáque temerè reuocari nõ potest: perficitur scripto, vel non scripto: nec requiritur traditio. Quæ si 500. solidos nõ excedit, insinuatione non indiget [h]: (quemadmodum & quæ fit vel pro redemptione captiuorum, vel à magistris militum ipsis militibus, vel à quouis, iis quorum domus incendio vel ruina corruptæ sunt [i].) Reuocari possunt donationes ob ingratitudinem donatarij & aliis ex causis [k]. Tertiũ genus donationis olim ante nuptias, hodie propter nuptias, vocatur, dotibus exæquatum. Potest n. ante vel post matrimonium fieri [l]. *Tertius* acquirendi modus olim iure ciuili fuit, iuris accrescendi, de quo vide paragraphum vltimum [m]. ¶Hîc dicendum erat de testamentis: sed Tribonianus hîc interseruit tractatum de personis alienantibus & acquirentibus. Quod ad priores attinet, hoc definitur, Maritum res dotales, etiam consentiente vxore, *alienare non posse* quamuis sit earum dominus [n], Creditorem pignus ex pactione *alienare posse*: quamuis non sit eius dominus [o]: pupillos nullam rem sine tutoris authoritate alienare, mutuam dare, in solutum (nisi de iudicis mandato) accipere, aut soluere posse [p]. Quod ad alteras attinet: *Acquiritur* nobis *per nosmetipsos* [q], per liberos nostros, vtriusque sexus, quos in potestate habemus. Totum, si ex re nostra: vsufructu tenus, si aliunde quæsierint [r], adquirimus. per emancipatos dimidiam vsusfructus tantùm, non dominij [s]. Per seruos quos in potestate habemus etiam ignorantes & inuiti (nisi fortè heredes instituti sint: tunc enim, nisi nostro iussu, hereditatem adire non possunt) adquirimus dominia, possessiones, vsucapiones, præscriptiones: quodcunque denique, traditione, stipulatione, donatione, legato, testamento, vel ex alia causa ab iis acceptum fuerit: per seruos vsufructuarios & bona fide possessos, quod ex re nostra vel operis suis adquisiuerint [u]: Per alienos seruos, & per liberos homines (exepto tamen procuratore) nobis nil acquiritur [x]. ¶Nunc dicendum est *de quarto* adquirendi modo, iure ciuili: Tale est *Testamentum*, quod hîc definitur esse mẽtis testatio [y]: huius olim diuersæ formæ ac genera (quę nunc desueta sunt) fuerunt. Vnum pacis, quod calatis comitiis: alterum belli, quod procinctum. Tertium per æs & libram vocabatur [z]: hodie in testamentis paganorum & nõ militum scriptis [a], hæc quæ sequuntur necessaria sunt. Vno & eodem tempore ac contextu fieri debent, septem testibus adhibitis, subscribere testes oportet, eorum signacula testamento imponenda [b], per manus testatoris vel testium, nomen heredis exprimendum est [c]: possunt omnes testes vno etiam alieno annulo signare [d]: testes in testamẽto esse non possunt mulier, impubes, seruus, furiosus, mutus, surdus, bonis interdictus, infamis, & is cum quo testamenti factio non est [e]: seruus (nisi eo tempore quo testamentum signabatur, omnium consensu, liberi loco habebatur [f]. Pater, ac eius liberi [g] (nisi in alieno negotio [h]) heres defuncti, eiusdémque heredis pater, liberi, & fratres, qui in eiusdem patris potestate sunt testes esse non possunt [i]. Legatarij, & fidei commissarij, & personæ illis coniunctæ testes esse possunt [k]. Et hæc de testibus. Testamentum in quacunque materia fieri potest [l]: & pluribus codicibus [m]. & hæc de forma scripti testamenti dicta sint. In eo quod sine scriptis fit, seu nuncupatiuo, sufficit septem testibus adhibibitis nostram voluntatem coram eis nuncupare [n]. Et hæc testandi forma hodie passim apud omnes gentes vsitata est. ¶Supra dicta diligens obseruatio testium & solennitatum in ordinandis testamentis paganorum, *in testamento militis* (dum in expeditione occupatus est, quatenus militat & in castris degit, non post missionem [o]: nisi, quod ad veteranos attinet, intra annum testati sint) nõ obseruatur [p]. Testamentum fecisse dicitur, non si simpliciter dixit, *Te heredem facio*, sed tunc demum, cum id dixerit in præsentia testium ad id conuocatorum [q]. Et contrariò testamentum militis censetur, cui ante expeditionem facto, posteáve cõstante militia resignato, aliquid detractum vel adiectum est [r]. Singularia & hæc sunt, quòd filiusfamilias miles testari possit [s], mutus & surdus [t], quòd milite adrogato, vel emancipato, testamentum eius irritum non fiat tanquam capitis minutione [u]: Quod dictum est de militari testamento, ad eos qui quasi militant extenditur, ratione peculij quasi castrensis [x]. ¶Longè ab huiusmodi priuilegio absunt filiifamilias, *quibus*, etiam permittente patre, *testari non licet*, (nisi, vt antea diximus, de castrensi vel quasi peculio [y]) vt & impuberibus & furiosis constante furore [z]: sed & interdictis bonis, & prodigis [a], surdis & mutis, (nisi beneficio principali [b]) cæcis (nisi secundùm obseruationem D. Iustini. [c]) captis ab hoste [d]. (¶Est & hæc obseruatio, prę ter superiores, in testamentis obseruanda, vt pater (aliud est in matre & auo materno [e], aliud in milite patre quod ad

a *d. §. 2. vers. quod autem & sequentibus.*
b *& §. 5.*
c *§. 6.*
d *§. 7.*
e *§. 8.*
f *¶Tit. 7. De donationibus.*
g *§. 1.*
h *§. 2. in pr.*
i *vers. sed & quasdam donationes iuncta l. 36. C. de donat.*
k *vers. sciẽdum.*
l *§. 3.*
m *§. vlt.*
n *¶Tit. 8. Quibus alienare licet vel nõ licet.*
o *§. 1.*
p *§. vlt.*
q *¶Tit. 9. Per quas personas cuique acquiritur.*
r *§. 1.*
s *§. 2.*
t *§. 3.*
u *§. 4.*
x *§. 5.*
y *¶Tit. 10. De testamentis ordinandis.*
z *§. 1. & 2.*
a *§. vlt.*
b *§. 3. 4.*
c *d. §. 4.*
d *§. 5.*
e *§. 6.*
f *§. 7.*
g *§. 8.*
h *§. 9.*
i *§. 10.*
k *§. 11.*
l *§. 12.*
m *§. 13.*
n *§. vlt.*
o *¶Tit. 11. §. 3. De militari testamento.*
p *d. tit. 11. in pr.*
q *§. 1.*
r *§. 4.*
s *d. tit. 11. in pr.*
t *§. 2.*
u *§. 5.*
x *§. vlt.*
y *¶Tit. 12. Quibus non est permissum facere testamentum.*
z *§. 1.*
a *§. 2.*
b *§. 3.*
c *§. 4.*
d *§. vlt.*
e *¶Ti. 13. §. 1. 2. 6. De exheredatione liberorum.*

posthumos [f]) liberos, cuiuscunque sexus sint, natos & posthumos (de quibus v. paragr. 1. 2. 6. [g]) tam suos, quàm emancipatos, heredes instituat, vel nominatim *exheredet*. Alioquin, si eos silentio præterierit, inutiliter testabitur: adeò quidem, vt si viuo patre filius ita præteritus mortuus sit, nemo heres ex eo testamento possit existere: quia sc. ab initio non constitit testamentum [h]. De adoptiuis vide paragraphum quartum & quintum in fine [i]. De emancipatis paragraphum tertium, & quartum in vers. emancipati [k]. ¶Porrò de extraneis heredibus instituendis, hoc tenẽdum est: nobis permissum esse instituere tam liberos homines quàm seruos, & tam proprios quàm alienos [l]. & vnum hominem & plures vsque in infinitum [m], quinetiam eos quos nunquam vidimus [n], & hereditatem diuidere in plures vncias quàm duodecim [o], quin vel in nullas, vel partim in quasdam, partim in nullas. Quod cum accidit, quid iuris sit vide paragraph. 6. 7. 8. [p] Heredem purè & sub conditione (non tamen impossibili, talis enim pro non scripta habetur [q]) quin & sub diuersis conditionibus (quę si coniunctæ omnibus: si separatæ, cuilibet obtemperandum erit [r]) instituere possumus. Ex certo tempore, aut ad certum tempus non possumus: quo casu dies habetur pro superuacuo: & perinde est ac si purè heres scriptus fuerit [s]. ¶Possumus quoque in testamento plures gradus heredum facere [t], & plures in vnius, vel vnum in plurium, vel singulos in singulorum locum, vel inuicem *substituere* [u]. Possumus & ex disparibus partibus heredes scriptos inuicem substituere, & nullam mentionem in substitutione partium facere, quo casu videmur eas in substitutione partes dedisse, quas in institutione expresimus [x]. Possumus quoque & instituto heredi coheredem substitutum dare, & alium ei substituere: quo casu ad vtramque partem substitutus admittitur [y]. Item possumus heredi sub hac conditione, *Si heres non erit*, scripto, alium substituere, de quo quid iuris sit vide paragr. vlt. [z] ¶Possumus præterea liberis impuberibus & furiosis (quo casu *ad exemplum pupillorum eis substituimus* [a]) quos in potestate habemus, nõ solùm ita, *Si heredes nobis non extiterint, alius sit eis heres*, sed eo amplius, *Si* (instituti vel exheredati liberi, etiã posthumi [b]) *heredes nobis extiterint, & adhuc impuberes mortui fuerint, alius*, (puta Seius,) *sit eis heres* [c]. Talis *substitutio* vocatur *pupillaris*: eáque & sibi & filio, pater testamentum facit [d], hócque illius est sequela: illud si non valet, hoc etiam non valebit [e]: Possumus etiam singulis liberis, vel ei qui vltimus impubes morietur substituere [f], specialiter, i. nomine expresso, vel generaliter [g]: masculo ad decimum quartũ, fœminæ ad duodecimũ annum [h] Extraneo vel puberi filio, ita non possumus substituere: eos tamen grauare per fideicommissum possumus, vt hereditatem alij totum, vel pro parte restituant [i]. Quomodo parens substitutione pupillari vitæ filij periculum creare non possit, vide paragr. tertium [k]. ¶Valent ergo superioribus modis testamenta, quæ interdum accidit *infirmari rumpi vel irrita fieri* [l]. Rumpitũr adgnatione sui heredis [m] posteriore testamento [n]. Prius testamentum non validè reuocatur, si simpliciter dixerimus nolle nos id valere. item, si posterius facere tãtùm cœpimus [o]: & ita quidem, vt his duobus casibus princeps non capiat [p]. fit irritum capitis minutione [q]. Vtcunque autem tanta nobis testantibus competat potestas, non possumus tamen iniquè liberos vel parentes exheredare aut iniquè præterire [r], sed nec fratres & sorores, turpibus personis scriptis heredib. postponere [s]. aliàs huiusmodi personæ de inofficioso defuncti testamento agere possunt: vt sc. vel quarta eis detur, vel suppleatur [t]. Quòd si huiusmodi personæ quartam, vel iure legati, vel fideicommissi, vel mortis causa, vel inter viuos, vel aliis modis habuerint, de inofficioso agere nõ possunt. Quartã ita intellige, vt siue vnus fuerit, siue plures, quibus agere de inofficioso permittitur, vna quarta eis detur, quæ pro rata eis distribuatur [u]. ¶Et hîc notandum est, nostrorum *heredum esse differẽtiam, eorúmque alios esse nobis necessarios* (vt seruos [x]) alios *suos & necessarios* (veluti filios [y]) *alios extraneos* [z]. Extraneis deliberandi de adeunda hæreditate, vel non adeunda: suis & necessariis, abstinendi potestas datur [a]. Extraneus heres hereditatem adit vel nuda voluntate vel pro herede gerendo. Pro herede gerit, qui reb. hereditariis tanquam heres vtitur. Vtitur, qui vendit, qui colit, qui locat [b]. ¶Et hæc omnia non tantùm possumus, sed etiam legandi nobis potestas data est [c]. *Legatum*, est donatio à defuncto relicta, ab herede præstanda [d]. Olim variis generibus legabatur, vt per vindicationem, damnationem, sinendi modum, & præceptionem. Sed hodie omnium istorum legatorũ vna est natura, & quibusuis verbis legare licet: actione personali, in rem, & hypotecaria legatariis data [e]. Olim etiam legata fideicommissis strictiora erant, hodie exæquata [f]. Videndum est de rebus quas legare possumus. Legare possumus res nostras, heredis, rem alienam (scientes tamen, & in commercio positam, quo vltimo casu cogitur heres eam rem redimere, vel æstimationem dare [g], ídque nisi legatarius ex causa non onerosa, sed lucratiua, puta donationis, eam rem viuo testatore fuerit consecutus [h], rem obligatam creditori [i], quod futurum esse po-

f *§. vlt.*
g *§. 6.*
h *d. Tit. 13. in pr. & §. 1.*
i *§. 4. & 5. in f. l. penult. C. de adopt.*
k *§. 3. & 4. vers. emancipati.*
l *¶Ti. 14. in pr. §. 1. 2. 3.*
De heredibus instituendis.
m *§. 4.*
n *§. 12.*
o *§. 5.*
p *§. 6. 7. 8.*
q *§. 10.*
r *§. 11.*
s *§. 9.*
t *¶Tit. 15. De vulgari substitutione.*
u *§. 1.*
x *§. 2.*
y *§. 3.*
z *§. vlt.*
a *¶Tit. 16. §. 1. De pupillari substitutione.*
b *§. 4.*
c *d. Tit. 16. in pr.*
d *§. 2.*
e *§. 5.*
f *§. 6.*
g *§. 7.*
h *§. 8.*
i *§. vlt.*
k *§. 3.*
l *¶Tit. 17. Quibus modis testamenta infirmantur.*
m *§. 2.*
n *§. 2. 3.*
n *§. 7.*
p *§. vlt.*
q *§. 4. 5. 6.*
r *¶Tit. 18. De inofficioso testamento.*
s *§. 1. & 2.*
t *§. 3.*
u *§. vlt. adde & casus. §. 4. 5.*
x *¶Tit. 19. in pr. & §. 1. De heredum qualitate & differentia.*
y *§. 2.*
z *§. 3. 4.*
a *§. 5.*
b *§. vlt.*
c *¶Tit. 20. De legatis.*
d *§. 1.*
e *§. 2.*
f *§. 3.*
g *§. 4.*
h *§. 6. & 8.*
i *§. 5.*

test[a] rē nostrā quasi alienam [b], rē nostram eamq; postea alienare (totā, sc. vel in parte, ac pignori dare: quo casu non videmur legatū adimere [c]. aliud erit si res legata sine facto heredis perierit. tunc enim res legatario decedit [d]) debitori nostro liberationē [e]. creditori purè legare possumus. quod in die & sub cōditione ei debemus, (aliàs si nihil est plus in legato quàm in debito, legatum erit inutile [f]) dote vxori (pleniꝰ enim est legatū, quàm de dote actio [g]:) ancillas cū suis natis, ordinariū seruū cum vicariis, seruū cum peculio, fundū cum instrumento, sed eo casu mortua ancilla & ordinario, partus & vicarius debetur: mortuo seruo, fundo alienato, peculiū & instrumentū non debetur [h]: Gregem quoq; legare possumus, cuius quod superfuerit, etiā minimum, putà vna ouis, à legatario vindicari poterit [i]. Ædib. legatis, quæq; eis post testamentum testator adiecerit ædibus cedunt [k]. Legare etiā possumus peculia seruorū [l], res corporales & incorporales [m], optionis facultatē [n]. Rem legatarij ei legare nō possumus. [o] & hæc de reb. Illis solùm legare possumus cū quibus testamenti factio est [p], incertis personis [q], alieno posthumo (posthumus alienꝰ dicitur, qui natus inter suos, heres testatori futurus non est [r], qui & olim & hodie heres institui potest, nisi in vtero eius sit quæ iure nostro vxor esse nō potest [s], Non idē est in tutore, qui incertus dati non debet [t]) & hæc de personis. Videndū est qua forma legare possumus. Possumus verò legare coniūctim vel disiunctim [u], & generaliter, putà seruu, vt eo casu electio sit legatarij [x]. Possumus in nomine, cognomine, prænomine, agnomine legatarij errare, (sufficit si de persona eius cōstet [y]) possumus eundē falsò demonstrare [z], eiq; falsa causa legare [a], sub cōditione, seruo heredis [b], ante heredis institutionē, & inter medias heredū institutiones [c], post mortē heredis aut legatarij [d], pœnæ nomine [e]. ¶Possumus quoque *adimere legata* (siue eodē testamento, siue codicillis, siue cōtrariis verbis, siue aliis quibuscunque [f]) trāsferre ab alio ad alium [g]. ¶ Possumus quoq; vniuersa bona legatis erogare: sed tamē ea potestas primùm per legē Furiā, dein per legē Voconiā, tandē *per legem Falcidiā* est restricta, qua cauetur *ne plus legare liceat, quàm dodrantē totorum bonorū*, id est, vt siue vnus heres institutus sit, siue plures, apud eum eósve pars quarta remaneat [h]. Ea lex in singulis heredibus locū habet, tā iis quorū pars legatis onerata est, quàm illis quorū pars non est onerata [i]. Quantitas patrimonij mortis tempore spectatur: ideóq;, quæ mortuo testatore hereditati ante aditā hereditatem adiunguntur vel adimuntur ad lucrum vel damnū heredū pertinent [k]. Falcidiæ ratio ponitur, ære alieno, funeris impensa, & pretiis seruorū manumissorū deductis [l]. ¶Nunc trāseamus *ad fideicommissa, seu fideicōmissarias hereditates* [m]. Ea primū eo fini reperta fuerūt, vt quib. hereditas vel legatū relinqui nō poterat, ij per alium vtrūque caperent. Ea diuus Augustus, istis rationib. motus, cōfirmauit: cōfirmata paulatim in assiduam iurisdictionē versa sunt, Prætore ad id peculiariter creato, qui fideicommissarius dicebatur [n]. Est autem fideicommissum, quoties heredem institutū rogamus, vt hereditatē alij restituat [o]: eaq; restituta nihilominus est heres [p], quanquā olim ei & in eū darētur oēs actiones, cui ita erat restituta hereditas [q]. Postea permissum fuit, Senatusconsulto Pegasiano, heredi perinde quartam retinere, atq; ex lege Falcidia ex legatis retinere cōceditur: quo subsecuto, ipse heres onera hereditaria pro rata parte sustinebat: alter, legatarij partiarij loco erat, id est, eius, cui pars bonorū legata est: eaq; species legati partitio vocabatur, quia cū herede partiarius partiebatur hereditatē [r], atq; ita in heredē, iure ciuili: in eū qui recipiebat hereditatē, ex Sc. Trebelliano actiones pro rata parte dabantur [s]. Hodie heres in solidū vel pro parte [t], testamētarius vel legitimus vel honorarius [u], quin & is cui aliquid restitui mandauimus, & à nobis rogatus vt id, aut totū, aut parte tenus, alij restituat [x], hereditatē restituere debet, quartamq;, vel quod quartæ deest, retinere & repetere potest: pro rata portione actionib. tā in eū, quàm in fideicōmissarios, competentib. nisi huiusmodi personæ volētes scientes totā restituerint, vel noluerint adire. tūc enim soli fideicōmissarij tenentur [y]. Fideicommissa corā quinq: testib. relinquere possumus, quin corā solo herede. quo casu fideicōmissarius heredi iusiurandū deferre potest, herésq; cogitur vel iurare se nihil tale à testatore audiuisse, aut, si recusat iurare, fideicōmissum præstare [z]. ¶Nec tātùm vniuersam hereditatem per fideicōmissum relinquere possumus [a], sed & res singulas, propriā, heredis, legatarij, fideicōmissarij, aut cuiuslibet alterius [b], libertatē [c]: iis verbis potissimùm, *peto, rogo, volo, mando, fidei tuæ cōmitto*, quæ perinde singula firma sunt, ac si in vnum congesta sint [d]. ¶ Possumus quoq; non tantùm per testamentū solenne, de quo antea diximus, sed & codicillis vno vel plurib. (qui minorē solennitatē requirunt [e]) relinquere [f] fideicōmissum vel quid aliud, nō tamē hereditatē directò, licèt per obliquū. Per obliquum relinquimus quoties fideicōmittimus [g]. ante vel post testamentum fieri possunt, adeò vt ex iis fideicōmissum peti possit, si appareat testatorē à voluntate, quā in codicillis expresserat, nō recessisse [h]. ¶Et hæc de testamētis. Sequitur quintus acquirendi modus iure ciuili, nēpe ab *intestato*. Intestatus

a §.7. b §.11. c §.12. d §.16. e §.13. & §.21. in fi. f §.14. g §.15. h §.17. i §.18. k §.19. l §.20. m §.21. in pr. n §.23. o §.10. p §.24. q §.25. r §.26. s §.28. t §.27. u §.8. x §.22. y §.29. z §.30. a §.31. b §.32.33. c §.34. d §.35. e §.vlt. f ¶ Tit.21. *De ademptione legatorū, & trāslatione.* g §.vlt. h ¶ Tit.22. *De lege Falcidia.* i §.1. k §.2. l §.vlt. m ¶ Tit.23. *De fideicommissariis hereditatibus & ad senatusconsultū Trebellianum.* n §.1. o §.2. p §.3. q §.4. r §.5. s §.6. t §.7. u §.8. x §.8.9. y §.7. z §.vlt. a ¶ Tit.24. *De singulis rebus per fideicommissum relictis.* b §.1. c §.2. d §.vlt. e ¶ Tit.25. in pr. & §.vlt. *De codicillis.* f §.1. g §.?. h §.1.

decedit, qui aut omnino testamentū non fecit, aut nō iure, cuius testamentū ruptū, irritúmve, aut ex quo nemo heres extitit [i]. Intestati hereditas primùm ad suos heredes pertinet [k]. Sui heredes sunt iure ciuili, liberi qui in potestate positi defuncti, cùm moritur, (cū iis etiā succedunt filij emācipati iure Prætorio [l]: emācipati, inquā, licèt ab aliis sint adoptati, idq; cōstitutione Iustiniani [m], exploso ea in parte veteri iure [n]) siue legitimi, siue naturales, siue legitimati, siue adoptiui, siue nati, siue posthumi sint [o]. Ij heredes fiūt, etiā ignorātes: & in eos, morte parētis, cōtinuatur dominiū ipso iure [p]. Suorū numero cōtinetur & is, qui ab hostib. reuertitur post morē patris [q]. Suus est etiā cuius pater perduellionis damnatus, ac memoria damnata suus esse desit, quia bona parētis ad fiscū deferuntur [r]. Filij & Filiæ æqualiter parentib. succedunt. Cum iis nepotes ex altero filio mortuo cōcurrentes succedunt, nō in capita, sed in stirpes: nec eo casu qui gradu proximior est, posteriorē excludit [s] Nepotes verò & deinceps liberi ex filia concurrētes cū superius enumeratis personis, minus tertia parte accipiunt, quàm mater eorū vel auia acceptura fuerat [t]. Cōcurrentes cū agnatis trāsuersalib. eos excludūt [u]. ¶Vbi verò nulli sui sunt, vel quasi sui, hereditas ab intestato *ad proximū agnatū* olim pertinebat [x]: sed hodie agnatis cognati, quoad successiones, sunt exæquati [y]. Agnati, sunt cognati per viriles personas cōiuncti [z]. Succedunt sibi inuicē agnati, etiā si gradu (de gradib. vide Tit.6.) lōgissimo sint [a], putà decimo [b]. Sed hodie, soror cū fratre fratri succedit, veteri iure exploso [c]: hereditati, nō in stirpes, sed in capita diuidēda [d]. ¶Olim frater & soror defuncti, filios & filias alterius defuncti excludebāt [f] sed hodie nō sunt semoti, propter cōcessum eis ius repræsentationis [f], eoq; casu cū patruo suo succedūt in stirpes, nō in capita [g] Olim cum fratrib. defuncti mater non succedebat, sed cū solis sororib. [h] eo etiā casu pater defuncti matre eius excludebat [i], sed hodie, etiā cum masculis fratrib. vtroq; etiā parēte cōiunctis defuncti pater ac mater cōcurrit æqualiter [k], vt tantū percipiat, quantum vnusquisq; fratrū defuncti [l]. Cū iis etiā cōcurrunt filij fratris defuncti: fratris, inquā, qui defuncto fratri ex vtroq; parente iungebatur *nou.*127.*c.*1. Vbi verò agitur de successione agnati, vel cognati sine liberis, vel parētib. vel fratrib. aut sororib. mortui: soli fratrū vel sororū liberi, ac deinceps cognati relicti, patruo suo ab intestato succedunt, nō in stirpes, sed in capita [m]. Hinc cōstat, magnū iudiciū adhibendū esse in legendo titulo secundo, tertio, quarto, quinto huius libri [n]. Et quidē quarto ostēditur quemadmodū filij, filię, nepotes, neptes matri & auiæ succedūt ex Senatusconsulto Orficiano: itē de iure adcrescēdi. Quintò cognatus cognato vt succedat. Sextò, de gradib. cognationū. ¶ De *seruili cognatione*. vide tit.7. [o]: *de successione libertorū*, tit.8. & 9. [p] ¶Quod ad *bonorum possessiones* attinet, quæ iure Prætorio cōceduntur, notandus est ordo qui sequitur, eas scilicet dari vel ex testamento, vel ab intestato. Ex testamento dupliciter, cōtra tabulas liberis præteritis: secundùm tabulas, scriptis hæredib. Ab intestato, hoc ordine, vnde liberi, vnde legitimi, vnde cognati, vnde vir & vxor, & ex legib. exploso veteri ordine [q]. ¶ De sexto acquirendi modo iure ciuili *per adrogationē* vide tit.11. [r] ¶De septimo per *bonorū addictionē* vide tit.12. [s] ¶De aliis modis, *qui fiebant per bonorū venditiones, & ex SC. Claudiano, sublatis*, vide tit.13. [t] ¶ Qui nunc sequitur modus vtilissimus est: constat autē *obligatione* [u]. Ea nihil aliud est, quàm iuris vinculū, quo necessitate astringimur, alicuius rei soluēdæ causa, secundum ciuitatis Roma. iura [x]. Obligationum prima diuisio ea est, qua aliæ ciuiles sunt, alię Prętoriæ, ceu honorariæ. Hæ ex Prætoris iurisdictione: illæ, aut legibus constitutæ, aut certo iure ciuili cōprobatæ [y]. Altera diuisio in quatuor species diducitur. Aliæ enim sunt ex contractu vel quasi, Alię ex delicto vel quasi. Quæ sunt ex contractu, aut re, aut verbis, aut literis, aut cōsensu cōtrahūtur [z]. ¶*Re*, veluti mutui [a], indebiti [b], cōmodati [c], depositi [d], pignoris acceptione [e]. Harū obligationū nomine, cōpetit nobis cōdictio mutui, indebiti, conmodati, depositi pignoris [f]. In mutuo semper dominū transfertur, in cōmodato, deposito, & pignore nunquā [g], indebito, interdū. In mutuo ab accipiente casus fortuiti præstantur: in cōmodato & pignore, exacta diligentia, ac consueta obseruari à bono patrefamilias [h]: in deposito solus dolus præstatur [i]. Hinc colligere possis, quid iuris sit in indebito. ¶Verbis cōtrahitur obligatio ex interrogatione & responsione, quoties quid dari fieríve (in huiusmodi stipulationib. quę factū cōtinent optimū est pœnā subiicere, ne quantitas stipulationis in incerto sit: ac necesse sit actori probare quid eius intersit [k]) stipulamur: certū, vnde condictio certi: vel incertū, vnde ex stipulatu actio prouenit. Stipulatio à stipulo, id est firmo, vel à stipite dicitur [l]. Et hæc de definitione, effectu & etymo stipulationis. Olim solennia stipulationū verba hęc fuerunt, *Spōdes? promittis? fidepromittis? fideiubes? dabis? facies?* responsionis verò, verba superiorib. respondentia. Hodie quibuscunque verbis fit. Fit stipulatio omni lingua. sufficit congruenter ad interrogata respondere [m]. Fit etiam aut purè, aut in diē, aut sub conditione. Priori modo, confestim peti potest res promissa [n]. Duobus postremis, postquā dies venerit, vel cō-

ditione

i *LIB. III.* ¶ *Tit.1. De hereditatibus quæ ab intestato deferuntur.* k §.1. l §.9. m §.14. n §.10 11.12.13. o §.2.7.8. p §.3. q §.4. r §.5. s §.6. t §.15. u §.vlt. x ¶ Tit.2. *De legitima agnatorum successione.* y *Nouel.*117.*cap.* 4.5. z §.12. a §.3. b ¶ Tit.5. §.vlt. c *d.* §.3. d §.4. *in fi.* e *d.* §.4. *in fi.* f *Nouel.* 127. g *Auth. cessante C. de legit. heredibus.* h ¶ *Tit.2. De Senatusconsulto Tertylliano.* i ¶ *Tit.3.* §.3. k Nouel. 127. *in fi. pr.* l Noue. 42.c.47. *in f. Nou.*117.*c.*2. m *Caius lib.* 2. *inst.c.* 8. eámque opinionem, vt æquiorem defendit Zasius. 1. *Respon.*7. Mynsingerus 3. *obser.*94. Carolus v. quoq; Imperator idē statuit. n ¶ *Tit.* 2.3.4.5.6. vnde agitur de gradibus cognationum. *De Senatusconsulto Orficiano. De successione cognatorum. De gradibus cognationū.* o ¶ *Tit.7. De seruili cognatione.* p ¶ *Tit.8.9. De successione libertorum.* q *Tit.* 10. *De bonorum possessionibus.* r ¶ *Tit.* 11. *De adquisitione per adrogationē.* s ¶ *Tit.* 12. *De eo, cui libertatis causa bona addicuntur.* t ¶ *Tit.*13. *De successionibus sublatis, quæ fiebant per bonorū venditiones, & ex Senatusconsulto Claudiano.* u ¶ *Tit.*14. *De obligationib.* x *d. tit.*14. y §.1. z §.vlt. a ¶ *Tit.* 15. *Quibus modis re contrahitur obligatio.* b §.1. c §.2. d §.3. e §.vlt. f *toto titulo.* g §.2. h §.2. & *vlt.* i §.3. k ¶ *Tit.*16. §.vlt. *De verborū obligationibus.* l ¶ *Tit.*16. *in pr.* m §.1. n §.2.

ditione impleta[a]. Qui ſtipulatur *annua quoad viuet*, heredem ſuũ nõ iuuat[b]. Quoties ſub cõditione ſtipulamur, in caſum ſeu factũ differtur obligatio: ex ea ſpes eſt, debitũ iri, eãq; ipſam ſpẽ ad heredẽ trãſmittim⁹, ſi prius, quã cõditio extet, mors nobis cõtigerit. ſi ita ſtipulamur, *dabis ſi nõ ſocero*, perinde eſt ac ſi ſtipulati eſſem⁹ cùm moriemur[c]. Cõditiones ad præſens, vel ad præteritu tẽpus relatę, aut ſtatim infirmãt obligatione, (putà ſi falſę ſint) aut omnino nõ differunt, putà ſi verę ſint. Nã quæ per rerũ naturã certa ſunt, nõ morantur obligationẽ, licèt apud nos incerta ſint[d]. Loca interdũ inſeruntur ſtipulationib. veluti *Carthagini dabis*, talis ſtipulatio, reipſa, ſeu tacitè, habet tẽpus adiectũ, quo promiſſor Carthaginẽ ire poterit: ideoq; qui Romę ita ſtipulatur, *hodie Carthagini dabis*, nil agit. eſt enim inutilis repromiſſio[e]. & hæc de forma ſtipulationis dicta ſint. ¶ *Stipulandi & promittendi duo pluréſve rei* fieri poſſunt[f], Rei ſimul quoties vel plures ſtipulãtur, vel promittunt[g]: vtrouis modò ſolidũ debetur, à quouis eorũ ſolidũ præſtatur & accipitur[h]. Eorum vnus purè, alius in diẽ, vel ſub conditione obligari poteſt. Nec impedimẽto erit dies aut cõditio quominus ab eo, qui purè obligat⁹ eſt, petatur[i]. ¶ Quod liberi in poteſtate poſiti[k] & ſerui, etiã hereditarij, quouis modo *ſtipulantur* domino acquirunt[l]: niſi factũ in ſtipulatione cõtineatur[m]. Cõmunis ſeruus, vnicuiq; dominorũ proportione dominij acquirit, niſi aut vni nominatim, aut vnius iuſſu ſtipulat⁹ ſit: aut alter dominus adquirẽdi capax non ſit: tunc enim ei ſoli adquiritur[n]. & hæc de perſonis. ¶ *Stipulationum diuiſiones hæ ſunt, aliæ iudiciales*, quæ à mero iudicis officio proficiſcũtur: *Prætoriæ* & ędilitię quę à mero Prętoris officio promanãt[o]: *Communes*, id eſt, partim Prætoriæ, partim iudiciales[p]: *Conuentionales*, quæ ex cõuentione vtriuſq; partis cõcipiuntur[q]. Aliæ *inutiles* vel vtiles, de quib. hoc primũ tenendũ eſt. Res oẽs, mobiles, vel ſoli, dominio noſtro ſubiectas in ſtipulationẽ deduci poſſe[r]. Cõtrà, non poſſumus ſtipulari vtiliter rẽ quæ in rerũ natura non eſt, aut eſſe nõ poteſt[ſ], rẽ ſacrã, religioſam, publicã, liberum hominẽ, rem noſtrã[t], etiã eo caſu quo noſtra erit[u], factũ turpe, vel ob turpem cauſam[x] factum alienũ ſeu aliũ facturum vel daturũ[y], alij, cui dari noſtra nõ intereſt (niſi pœnã ſtipulemur: quo caſu ita factũ non erit[z], vel citra ſtipulationẽ pœnalem, niſi ei cuius iuri ſubiecti ſumus ſtipulemur, niſi in extraneã perſonam ſolutionem cõferamus, niſi eis qui iuri noſtro ſubiecti ſunt ſtipulemur. hoc enim vltimo caſu nobis acquirim⁹[a], niſi pupillo vel procuratori: tunc enim noſtra intereſt eis dari[b]) vel ab eo qui noſtro iuri ſubiectus eſt, vel ab eo cuius iuri ſubiecti ſumus[c]. Inutilis eſt etiã ſtipulatio, ſi ad interrogata non fuerit reſponſum[d]. Exẽplo erit is, qui de vna re interrogatus, de alia reſpondit[e]. Mutus[f], furioſus neq; ſtipulari, neq; promittere poſſunt[g]. Pupillus, ſine tutore ſtipulari poteſt: at nõ promittere[h]. Pupillũ intelligimus, qui proximus eſt infantiæ, nõ infantẽ[i]. Sub cõditione impoſſibili, (qualis ea eſt, cui natura impedimento eſt, quominus exiſtat) ſi ſtipulati fuerimus, perinde eſt, ac ſi purè ſtipulatio facta eſſet: ideoq; ſtatim peti poteſt[k]. Inter abſentes cõcepta ſtipulatio inutilis eſt. Abſens fuiſſe nõ intelligitur, quẽ pręſentẽ fuiſſe ſcriptura ſeu inſtrumẽtũ teſtatur: (hoc enim caſu ſcripturę creditur & pręſumitur ꝓ inſtrumẽto) ſed tamẽ reus pòt manifeſtiſſimis probationib. vel per ſcripturã, vel ꝑ teſtes idoneos probare, toto eo die, quo cõficiebatur inſtrumentũ, ſe vel aduerſariũ ſuũ, in aliis locis fuiſſe[l]. Poſt mortẽ, ſiue pridie q̃ moriamur, dari, ſtipulari, vel promittere poſſumus[m]: ſed & ita, *cùm moriar*, vel ita *cùm morieris*[n]: poſt mortẽ alterius[o], poſſum⁹ etiã præpoſterè ſtipulationẽ cõcipere, putà hoc modo, *ſi nauis ex Aſia venerit, hodie dabis*[p]. Itẽ plures res vna ſtipulatione cõprehẽdere: quo caſu ſi ad oẽs ꝓmiſſor reſpõderit ad oẽs tenebitur[q]. Præterea ſub cõditione, cuius ſpẽ ad heredes noſtros, & in heredes ꝓmiſſoris tranſmittimus[r]. Poſtremò, hoc anno, hoc mẽſe: tũc, niſi omnibus anni vel mẽſis partib. præteritis, nõ rectè petitur[ſ]. Si fundũ dari ſtipuleris, vel hominẽ, nõ poteris cõtinuò agere, niſi tantũ ſpatium præterierit, quo traditio fieri poſſit[t]. ¶ Stipulationũ promiſſionib. ſolẽt *fideiuſſores adiici*[u], in omni cõtractu[x]: ij heredẽ relinquũt obligatũ[y]. Obligationem præcedere poſſunt & ſubſequi[z]. Quouis idiomate obligari poſſunt[a]. Si plures ſint, epiſto. D. Hadria. ſeu diuiſionis beneficiũ habẽt, de qua vide §.4.[b] Nõ poſſunt obligari, vt pl⁹ debeant, q̃ principalis: vt minus debeãt, poſſunt. Minus intelligimus re, vel tẽpore[c]. Si quid rei principalis nomine ſoluerint, pro eo recuperando mãdati habẽt iudiciũ[d]. Quẽ fideiuſſiſſe cõſtat, eum ſolenniter & maturo cõſilio fideiuſſiſſe præſumimus[e]. Et hæc de obligatione, quæ verbis perficitur. ¶ Literis ſiue ſcriptura quę cõſtat *obligatio* promiſſorẽ obligat: ſed tamẽ intra biẽnium exceptionẽ pecunię nõ numeratæ obiicere poſſumus[f]. Et hæc de literarũ obligationib. ¶ Reſtãt quæ fiunt *conſenſu*: in quib. neq; ſcriptura, neque præſentia, neq; rei tradione opus eſt. Sufficit vt qui cõtrahunt, conſentiãt, etiã abſentes per epiſtolã vel nunciũ. In quib. etiã alter alteri, ex æquo & bono, obligatur[g]. ¶ Eius generis eſt *emptio & venditio*, quæ, ſimul atq; de pretio conuentũ eſt, cõtrahitur: quãuis nondũ pretium numeratũ ſit: ac ne arra quidẽ data fuerit. Nã quod arræ nomine datur argumentũ eſt emptionis cõtractę, nõ ipſa emptio. Pre-

a §.2. & §.4.
b §.3.
c §.4.
d §.6.
e §.5.
f ¶ Tit.17. *De duobus reis ſtipulandi & promittendi.*
g ¶ d.Tit.17.
h §.1.
i §.vlt.
k ¶ Tit.18. §.1. *De ſtipulatione ſeruorum.*
l ¶ d. Tit.18. in prin. & d. §.1.
m §.2.
n §.vlt.
o ¶ Tit.19. in pr. & §.1. *De diuiſione ſtipulationum.*
p §.2. in pr. & §.1.
q §.3.
r ¶ Tit.20. *De inutilibus ſtipulationibus.*
ſ §.1.
t §.2.
u §.22.
x §.24.
y §.3.
z §.19.21.
a §.4.
b §.20.
c §.6.
d §.5.
e §.23.
f §.7.
g §.8.
h §.9.
i §.10.
k §.11.
l §.12.
m §.13.
n §.15.
o §.16.
p §.14.
q §.16.
r §.25.
ſ §.vlt.
t §.vlt. in fine.
u ¶ Tit.21. *De fideiuſſoribus.*
x §.1.
y §.2.
z §.3.
a §.7.
b §.4.
c §.5.
d §.6.
e §.vlt.
f ¶ Tit.22. *De literarum obligationibus.*
g ¶ Tit.23. *De obligationib. ex conſenſu.*

tiũ igitur in vẽditione cõſtitui oportet: nã ſine pretio nulla emptio eſſe poteſt[h]. Certum pretiũ eſſe debet, (certũ illud etiam exiſtimamus, ꝙ tertius exiſtimauerit[i]) & in numerata pecunia (qua in re emptio à permutatione differt[k]) Vẽditione ita cõtracta, periculũ & cõmodum rei vẽditæ ſtatim ad emptorẽ pertinet: tametſi res emptori tradita non ſit[l]. Emptio ſub cõditione, & purè cõtrahi poteſt[m]. Rẽ ſacram, religioſam, publicã, fruſtrà quis ſciẽs emit: ignarus ſi emerit, habet actionẽ ex empto aduerſus venditorẽ, vt cõſequatur quod ſua intereſt, nõ fuiſſe deceptũ[n]. Pręter ſuperius genus emptionis, aliud eſt quod ſcriptura perficitur: ꝙ tunc demũ perfectũ intelligitur, cùm inſtrumẽta venditionis fuerint cõſcripta, vel manu propria contrahẽtiũ, vel ab alio ſcripta & à contrahentib. ſubſcripta, vel à tabellione cõpleta & abſoluta. Donec aliquid deeſt ex his, ponitẽtiæ locus eſt. Poteſt alteruter contrahentiũ ſine pœna recedere à cõtractu, niſi arra data ſit. tũc n. pœnitẽs emptor, arrã: vẽditor, duplũ arræ reſtituere cõpellitur[o]. ¶ Et hæc de vẽditione & emptione, cui proxima eſt *locatio & cõductio*. Vtraque cõtracta intelligitur ſi merces cõſtituta eſt[p], etiã alieno arbitrio. Merces in pecunia eſſe debet. Nã ſi iuuicẽ rẽ vtendã accipimus, non ex locato & cõducto, ſed præſcriptis verbis agimus[q]. Si aurũ meũ dedi aurifici, vt annulos cõficeret, mera locatio: ſi is & aurũ, & operas præſtitit, auri ratione emptio & vẽditio; operarũ verò, locatio & cõductio intelligitur[r]. Locare poſſumus alteri prædia perpetuò fruẽda, ea lege, vt quandiu pẽſio pro his pręſtabitur, cõductor, eiúſve heres, aut qui ab eo cauſam habet quocunq; modo, expelli nõ poſſit: quod genus cõtractus Emphyteuſim vocamus. Particularia huiuſmodi pręđij dãna, colonus patitur: vniuerſalia, ipſe pręđij dominus[ſ]. Cæterùm cõductor legẽ cõductionis ſeruare debet: eãq; ex ęquo & bono ſuplere, qui, accepta pecunia, rẽ cuſtodire promiſit. Cuſtodiã diligẽtiſſimi patrisfamilias debet, de caſu fortuito nõ tenetur[t]. Mortuo cõductore, intra tẽpus cõductionis, heres eius eodẽ iure in cõductionẽ ſuccedit[u]. Locatori, locati: cõductori, cõducti actio datur[x]. ¶ Sequitur *ſocietas*, quæ aut totorũ bonorũ: aut vnius alicuius negotiationis eſt[y]. Partes lucri & damni expreſſæ, ſeruãdę ſunt: ſi nõ expreſſæ, ęquales erũt[z]. Coire ita ſocietatẽ poſſumus, vt ego lucri duas partes, dãni tertiã ferã: tu duas dãni, lucri tertiã habeas, quia mea opera ita pretioſa eſſe poteſt in ſocietate, vt iuſtũ ſit me in ſocietatẽ cõditione meliore admitti. Poteſt etiã cõueniri vt ego pecuniã conferã, tu nõ conferas, & tamẽ lucrũ ſit cõmune, (ſi modò opera tua pro pecunia valet) vt lucri partẽ feras, de dãno nõ tenearis, ſi modò in alia re lucrũ, in alia damnũ illatũ ſit[a]: vt cõpenſatione facta, ꝙ ſupereſt ſolũ intelligatur lucro eſſe. Si in vna cauſa (puta lucro) pars expreſſa eſt, in altera (putà dãno) omiſſa: in eo, quod omiſſum eſt, eadẽ pars ſeruabitur[b]. Soluitur ſocietas diſſenſu legitimo, non fraudulento[c]: morte vnius ſocij, niſi in coeunda ſocietate aliter cõuenerit[d], finito rei negotio[e], publicatione omniũ bonorũ vnius ſocij[f] vel ceſſione[g]. Socius ſocio culpæ tenetur & diligẽtię, (diligentiã intellige nõ exactiſſimã, ſed qualẽ ſocius in reb. ſuis adhibere ſolet[h]. ¶ Sequitur *mandatum*[i] quod fit, vel vt mea tãtùm[k], vel vt mea & tua[l], vel vt alterius[m], vel vt mea & ſocij[n], vel vt tua & alterius[o], vel vt tua tãtùm geras negotia: cuius generis mandatũ, magis conſiliũ eſt q̃ mandatũ: ob id nõ eſt obligatoriũ, vt & illud ꝙ cõtra bonos mores eſt omni modo[p]. Qui mandatũ accepit nõ debet excedere fines mãdati[q]: Mãdatũ reuocari poteſt, re integra[r]. Intelligitur reuocatum morte mãdantis, ſi modò mandatarius mortẽ eius intellexit[ſ]. Mandatũ non ſuſcipere liberũ eſt: ſuſceptũ, conſumandũ eſt, aut renunciãdum[t]. In diẽ differri & ſub cõditione fieri poteſt[u]. gratuitũ eſſe debet[x]. Et hæc de obligationib. quæ ex quaſi cõtractu fiunt, dicta ſint. ¶ Sequitur vt videamus *quæ ex quaſi cõtractu naſcuntur*[y]. Inter negotiorũ geſtorẽ & eius cuius negotia geſta ſunt[z], inter tutorẽ & pupillũ[a], inter eos qui cõmunem rẽ habẽt[b], inter hęredẽ & legatarios[c], inter eũ qui per errorẽ nõ debitũ ſoluit, accepit, vltro citroq; naſcũtur obligationes ex quaſi cõtractu[d]. ¶ Hîc dicendũ erat de obligationibus ex delicto vel quaſi: ſed quia Tribonianus inſerit tractatũ de perſonis obligationẽ acquirentib. & de contrariis obligationis, vtrunq; caput cõſiderandũ erit. *Acquirimus obligationẽ* per nos, per ſeruos, per filios in poteſtate[e], per liberos homines, & per alienos ſeruos quos bona fide poſſidemus[f], per ſeruũ vſumfructuariũ & vſuariũ[g], & communẽ[h]. ¶ *Tollitur* verò *obligatio* ſolutione eius ꝙ debetur[i], acceptilatione ſeu imaginaria ſolutione[k], nouatione ſeu interuentu nouę perſonę[l], cõtraria volũtate. ¶ Sequuntur *obligationes ex delicto*, vel quaſi: illæ naſcũtur ex re id eſt, ex ipſo maleficio, veluti furto, rapina, dãno, injuria[m]. Furtũ, eſt cõtrectatio fraudulosa rei alienæ lucri faciendi cauſa[n]. Dicitur à furuo, id eſt, nigro (fit enim clã) vel à ferendo[o]. Manifeſtus fur eſt, qui in ipſo furto deprehẽditur, vel in eo loco quo furtũ fit: quiq; ibi furtiuã rem tenet. Non manifeſtus, eſt ei cõtrarius[p] (de cõcepti, oblati, prohibiti furti antiquis actionib. v. §.4.[q]) manifeſtus, quadruplo, nõ manifeſtus, duplo puniebatur[r]. qui pignore, aut depoſito vtitur, furtũ cõmittit: vt & cõmodatarius rem vtendã acceptã in aliũ vſum transferẽs[ſ]: ſi modò intelligit id ſe inuito do-

h ¶ Tit.24. in pr. *De emptione & venditione.*
i §.1.
k §.2.
l §.3.
m §.4.
n §.vlt.
o in pr. hoc tit.
p ¶ Tit.25. *De locatione & conductione.*
q §.2.
r §.4.
ſ §.6.
t §.5.
u §.vlt.
x in pr. hoc tit.
y ¶ Tit.26. *De ſocietate.*
z §.1.
a §.2.
b §.3.
c §.4.
d §.5.
e §.6.
f §.7.
g §.8.
h §.vlt.
i ¶ Tit.27. *De mandato.*
k §.1.
l §.2.
m §.3.
n §.4.
o §.5.
p §.7.
q §.8.
r §.9.
ſ §.10.
t §.11.
u §.vlt.
x ¶ Tit.28. *De obligationib. quæ quaſi ex cõtractu naſcũtur.*
y §.1.
z §.2.
a §.3. & 4.
b §.5.
c §.6. & vltim.
d ¶ Tit.29. *Per quas perſonas nobis obligatio acquiritur.*
e §.1.
f §.2.
g §.vlt.
h ¶ Tit.30. *Quibus modis tollitur obligatio.*
i §.1.2.
k §.3.
l §.vlt.
m LIB. IIII. ¶ Tit.1.
n §.1.
o §.2.
p §.3.
q §.4.
r §.5.
ſ §.6.

mino facere[a], nisi domino volēte id faciat. Si seruū meū, à te de furto mihi faciēdo sollicitatū, permisi quasdā res mihi surripere, vt te in ipso delicto deprehenderē, furti & serui corrupti nomine mihi teneris: vtcunq; me volēte, eo casu videaris rem meā cōtrectasse [b], Furtū cōmittit, qui liberū hominē surripit[c]: qui creditori suo pignus datū subtrahit[d] sed & is, cuius ope & cōsilio furtū factū est, qualis is est, qui tibi nummos excussit, vt alius eos raperet, qui tibi obstitit quominus furē adprehēderes, qui boues tuos fugauit, vt alius eos acciperet, qui scalas fenestris supponit, aut sciēs cōmodat ferramēta ad effringendū, vel qui ostiū effringit, vt ali⁹ furtū faciat. Qui tātùm cōsiliū dedit furti nō tenetur[e]. Serui dominis, liberi parētib. furti nō tenētur[f]. Furti actio cōpetit ei cui⁹ interest rē saluā esse[g]: ideoq; & creditori, ob pignus subreptū [h]: & fulloni, ob vestimēta subrepta: & bonę fidei emptori[i]. & certis casib. ei, qui rē cōmodatā accepit[k]. nō idē est in depositario [l]. Impubes proximus pubertati furti teneri potest [m]. Rē nobis subreptā à quouis possessore vindicarę possumus: eā verò ipsi furi cōdicimus, & pręterea dupli, vel quadrupli pœnā exigim⁹[n]. & hæc de furto. ¶*Rapina*, furto deterior: cuius nomine intra annū, quadrupli: post annū, simpli actio nobis cōpetit [o] aduersus eū q̄ nō errore ductus, sed dolo malo rapuit. Sed tamē, qui rē suā ab ei⁹ possessore per vim rapit, eius dominio priuatur: qui suā existimās, alienā tamē rapit, eā cogitur restituere: præterea eius æstimatione præstare: q̄ & in immobiliū inuasionib. locū habet [p]. & hæc de vi & rapina. ¶ Dāni iniuriæ actio cōstituitur *per l. Aquil.* cuius primo capite de seruo & quadrupede (quæ pecudū numero sit, quęq; gregatim pasci dicitur [q].) alterius occisis agebatur [r]. Nō iniuria occidit qui insidiatorē [s], qui casu occidit. Cōtra, hîc iniuria occidit, qui culpa [t], vel imperitia [u]. Reus eo casu tenetur de occiso, quāti eo anno plurimi fuit[x]: & in id q̄ præterea perēpto illo corpore, damni illatū fuit [y]. Idē etiā teneri potest lege Cornelia[z]. Cap. 2. leg. Aqui. nō est in vsu. Fortè in eo agebatur de intercepta nobis vtilitate per iniuriā ab alio [a]. Tertio capite agebatur de seruo & quadrupede vulneratis, de feris occisis, de dāno dato reb. inanimatis: vt siquid in eis vstū, ruptum, fractū, corruptū, scissum, collisum, effusum, mixtū fuerit[b]. Reus tenebatur eo nomine, non quāti eo anno res plurimi fuisset: sed quāti in dieb. triginta proximis [c]. Porrò, ex lege Aqui. directa actio datur in eū, qui corpore, suo damnū dedit: Vtilis, in eū qui nō corpore, sed tamen in corpus aliquod, damnū dedit: veluti si hominē, vel pecus inclusit, vt fame necarētur: iumentū egit, vt pręcipitaretur: seruo persuasit, vt in arborē ascēderet, vel in puteū descēderet, vt lęderetur. In factū, si neq; corpore, neq; in corpus dānū datū est ab aliquo: qualis is est qui miseria ductus alienū seruū cōpeditum soluit, vt fugeret [d]. Et hęc de dāno. ¶*Iniuria* generaliter dicitur, q̄ nō iure fit: specialiter vt contumelia [e]. Iniuriā facit, qui pugno pulsat, fustib. cedit, aut qui verberat. Conuiciū quis facit, vel voce, vel scripto[f], itē is q procurat iniuriā fieri [g]. Nihil interest nobis, an liberis, aut vxori fiat iniuria [h]. Si seruis nostris, in nostri contumeliā iniuria facta est, iniuriæ actio nobis cōpetit: nō si eis simpliciter conuiciū factū, aut ij pugno sint percussi [i]. Seruū nostrū intelligimus, & quē cum alio habem⁹ communē [k] cuius sumus ꝓprietarij[l], qui bona fide nobis seruit, (si modò in nostri contumeliā ei iniuria facta sit [m].) Qui iniuriā intulit, arbitrio iudicis punitur pro circunstātiis personarū [n], & rei, & facti atrocitate [o]. Ciuiliter, quanti iniuriā passus æstimauerit: vel minoris, prout iudici visum erit. Criminaliter, pœna extraordinaria [p]. Hęc actio dissimulatione aboletur [q]. & hæc de obligationib. ex delicto. ¶*Quasi ex delicto obligatur* iudex, cū litē suā facit [r], is ex cuius cœnaculo deiectū effusúmve aliquid est, ita vt alicui noceretur [s], exercitor nauis, aut caupone, aut stabuli, de dāno, aut furto, q̄ in naui, aut caupona, aut stabulo factum erit [t]. & hæc de personis & rebus dicta sint.

a §.7. b §.8. c §.9. d §.10. e §.11. f §.12. g §.13. h §.14. i §.15. k §.16. l §.17. m §.18. n §.vlt. o ¶ Tit.2. *De vi bonorum raptorum.* p §.12. q ¶ Tit.3.§.1. *De lege Aquilia.* r d.Tit.3.in pr. s §.2. t §.4.5.6. u §.7.8. x §.9. y §.10. z §.11. a §.12. b §.13. c §.14.15. d §.vlt. e ¶ Tit.4. *De iniuriis.* f §.1. g §.11. h §.2. i §.3. k §.4. l §.5. m §.6. n §.7. o §.8.9. p §.10. q §.vlt. r ¶ Tit.5. *De obligationib. quæ ex quasi delicto nascuntur.* s §.1.2. t §.vlt.

De Actionibus priuatis & publicis.

¶Sequuntur actiones, tertiū iuris obiectū. Actio nihil aliud est, q̄ ius persequēdi in iudicio q̄ sibi debetur[u]. Actionum aliæ in personā sunt (quæ & cōdictiones) aliæ in rem (quæ vindicationes dicūtur) corporalē vel incorporalē, vt seruitutes [x]. Et hæ quidē legitimæ suntq; & ciuiles. Prætoriæ verò in rē & personā, sunt varię. In rē, veluti Publiciana: qua experitur is, cui ex iusta aliqua causa res tradita fuit, cuiusq; possessionē amisit, antequam eā vsucaperet: perinde enim eā rē vindicat, ac si vsucepisset [y]. Rescisoria datur captiuo, aut absenti Reip. causa, ad vsucapionē suorū bonorū factā rescindendā [z]. Pauliana qua creditores rescindūnt in sui fraudē alienationē, factā à suis debitorib.[a] Seruiana domini aduersus colonū: Quasi Seruiana creditores pignora, & hypothecas persequūtur [b]. Præiudiciales, per quas quæritur An aliquis liber, An libertus, vel de partu agnoscendo [c]. In personā, veluti de pecunia cōstituta [d], (cōstituit, quicunque pro se vel pro alio citra stipulationē se soluturū promittit[e]. De peculio aduersus patrē & dominū[f]. Ex iureiurādo[g]. Pœnales, in albi corruptorē & alios[h]. Secunda actionū diuisio. Actionū aliæ sunt rei persequēdę[i] (vt oēs in rē, & ferè omnes in personā[k]) aliæ pœnæ persequēdæ seu pœnales (putà ex maleficiis[l]) alię mixtę. Mixtæ sunt quib. vel rē & pœnā ꝓsequimur[m], vel quas in rē & personā dirigim⁹[n]. Teria diuisio. Actionū alię in simplū[o] (veluti ex stipulatione, mutuo, empto, locato, & similib.[p]) in duplū[q], in triplu [r], in quadruplu sūt[s]. Quarta diuisio. Actionū alię bonę fidei sunt: quædā stricti iuris[t]: quędā arbitrariæ[u]. Quinta diuisio. Quibusdā actionib. solidū persequimur, quibusdā minus solido [x]. De sexta diuisione ꝓ. dicem⁹ *tit. 12.* In actionib. dāda est opera, ne pl⁹ q̄ oportet, petatur. Plus petitur quatuor modis, rē, tēpore, loco & causa[y]. ¶Nō tātùm actione vtimur in eū q ipsemet cōtraxit, vel deliquit: q̄ ipse vel cōtraxerit, vel deliquerit: sed quia ei⁹ seruus filiúsve nobis vel ex cōtractu, vel delicto obligat⁹ est[z]. Ex cōtractu, puta si *iussu* patris vel domini cū filio vel seruo cōtraxero, pater & dominus tenetur etiā directò in[a] solidū[b]. Vterq; iussisse intelligitur, si naui (hinc exercitoria) vel tabernæ (hinc institoria[c]) vel peculio seu peculiari merci (hinc tributoria[d]) personas sibi subiectas quocunq; modo prępo suerit[e]. Interdū etiā huiusmodi personæ tenētur, licèt filios vel seruos nō prępo suerint: putà, si filij vel serui rē, q̄ nobiscū gesserūt, *in rē* & vtilitatē patris vel domini necessariò, vel vtiliter *verterūt*. tūc enim datur nobis de in rē verso actio [f]. Nunquā verò in patrē ignorantē datur actio, ob mutuū filio eius datū, ꝓpter *Senatusconsulti Macedoniani* authoritatē[g]. Ex delicto verò serui datur in dominū *actio noxialis*, per q̄ ipse dominus seruū dedere tenetur, aut litis æstimationē sufferre[h]. Ex delicto liberorū pater filiū filiámve noxæ dedere nō pōt. Id enim naturalis amor & pudicitia filiarū nō admittit. Cōueniuntur ergo ipsimet liberi, si deliquerint [i]. Ex delicto seu *pauperie animaliū*, ipsi domini etiā tenētur, si quid lasciuia, aut pauore, aut feritate dāni dederint: sed tamē liberabitur domin⁹, si ea animalia noxæ dediderit[k], nisi canē, verrē, aprū, leonē, vrsum ibi habeat, quà vulgò iter fit. tunc enim tāti domin⁹ condēnatur, quāti iudex arbitratus fuerit [l]. Et hæc de dominis & parentib. ¶Possumus quoq; *per procuratorē, tutorem, curatorem legitimū agere*, quia morb. ętas, & huiusmodi causę id requirunt[m]. Procurator dicitur, cui rē nostrā agere permisimus [n]. ¶Rei præsentis onus est, (hîc omittimus obseruationes iuris veteris) vt vel iuret, vel promittat, vel etiā *satisdet* (si id qualitas eius personę exigat) q̄ in iudicio permanebit vsq; ad terminū litis[o]. Absentis verò, satisdare nomine sui procuratoris, iudicatū solui, & tēpore recitādę sentētię se in iudiciū venturū[p]. Quòd si absens est omnino, & nesciat litē sibi moueri, quiuis potest ejus defensionē subire, satisdatione prius, iudicatū solui, præstita [q]. Et hæc de reo. Procurator verò actoris, carēs mandato domini, expresso, vel insinuato, cauere debet rē ratā dominū habiturū [r]. ¶Sequitur sexta actionū diuisio superiorib. adnectēda. *Actionū* alię *tēporales*, alię *perpetuæ* ac in heredes dātur[s]. ¶Et his qdē actionib. actores vtuntur. *Exceptionib. verò* rei[t]. Excipiūt autē de metu, dolo, errore [u], de pecunia nō numerata [x], de pacto cōuento ne petatur[y], de re iuramento decisa[z], de iudicata [a], & similibus [b]. Earum exceptionum quędam ex legibus quædam ex iis quæ legis vicem obtinent, quædam ex ipsius Prætoris iurisdictione, substantiam capiūt [c]. Aliæ perpetuæ, quæ semper obstant agentib.[d] Aliæ tēporales, quę ad tēpus nocent: & tēporis[e], vel personæ dilationē tribuunt [f]. ¶Exceptionib. opponuntur *replicationes*, quib. replicatur atq; resoluitur ius exceptionis [g]. Ipsas replicationes elidit duplicatio [h]: duplicationē, triplicatio [i]: de quib. latiùs in Digestis tractatur [k]. Quæ debitorib. principalib. exceptiones prosunt, plerunq; accōmodari solent etiā fideiussoribus. quia q̄ ab iis petitur, id ab ipso debitore peti videtur: vt qui mandati iudicio redditurus est iis, q̄ ij pro eo soluerint [l]. ¶Actiones, de quib. suprà diximus, proprietatis causam definiunt. *Interdicta* verò proponuntur maximè, quoties de possessione, aut quasi agitur [m]. Suntq; prohibitoria, restitutoria, exhibitoria[n], possessionis adipiscendæ [o], retinendę[p], recuperādæ[q], simplicia (in quib. alter actor, alter reus,) duplicia (in quib. vnusquisq; tā rei actoris partes sustinet[r]) Possidere dicimur, si ipsi possidemus, vel alij nostro nomine [s]. Interdicta hodie nō sunt ita in magno vsu[t]. ¶ *Actorū temeritas* olim, vel pecuniaria pœna, vel iurisiurādi religione, vel infamiæ metu coercebatur[u]. Siquidē actor iurare solebat se nō calumniādi animo actionē intendere: Reus se bona instantia vti, Aduocati, etiā iurabant[x]. Ex quibusdā iudiciis damnati ignominiosi fiūt [y]. Omniū actionū instituendarū principiū, ab in ius vocatione sumitur [z]. ¶In iis omnib. putà in noxalibus[a], in rem [b], in ad exhibendū [c], in familiæ erciscundæ[d], communi diuidundo[e], finium regundorū [f], iudiciis & actionib. *iudicis officium*, latè patet [g]. ¶Sequūtur *publica iudicia*[h], ita dicta, q̄ cuiuis ex populo executio eorum plerunq; datur [i]. Horum quædam mortem inferunt, quædā infamiā cum damno pecuniario[k], Publica iudicia sunt crimē maiestatis[l], adulterij[m], homicidij[n], parricidij [o], falsi [p], de vi publica, priuata, & de raptu[q], peculatus (quo tenentur ij qui pecuniam publicam, rem sacrā, vel religiosam, furati sunt [r]) plagij (in quod incidunt, qui liberos homines surripiunt [s]) ambitus, repetūdarum, de annona, de residuis [t]. Et hæc de iure in his institutionibus comprehenso paucis dicta sint [u].

u ¶ Tit.6. *De actionibus.* x §.1.2.14.15. y §.3.4. z §.5. a §.6. b §.7. c §.13. d §.8. e §.9. f §.10. g §.11. h §.12. i §.16.

k §.17. l §.18. m §.19. n §.20. o §.21. p §.22. q §.23. r §.24. s §.25.26.27. t §.28.29.30. u §.31.32. x §.36.37.38.39.40.cum vlt. y §.33.34. z ¶ Tit.7. *Quod cū eo, qui in aliena potestate est, negotium gestū esse dicitur.* a §.vlt. b §.1. c §.2. d §.3.5. e §.6. f §.4. g §.7. h ¶ Tit.8.in pr. §.1.§.2.§.3.§.4.§.6. *De noxalibus actionibus.* i §.vlt. k ¶ Tit.9. *Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.* l §.1. m ¶ Tit.10. *De iis per quos agere possumus.* n §.1.& vlt. o ¶ Tit.11.in pr. §.1.2.6.& vlt. *De satisdationibus.* p §.4. q §.5. r §.3. s ¶ Tit.12. *De perpetuis & temporalibus actionibus, & quæ ad heredes & in heredes transeūt.* t ¶ Tit.13. *De exceptionib.* u §.1. x §.2 y §.3. z §.4. a §.5. b §.6. c §.7. d §.8.9. e §.10. f §.vlt. g ¶ Tit.14. *De replicationib.* h §.1. i §.2. k §.3. l §.vlt. m ¶ Tit.15. *De Interdictis.* n §.1. o §.2.3. p §.4. q §.6. r §.7. s §.5. t §.vlt. u ¶ Tit.16. *De pœna temerè litigantium.* x §.1. y §.2. z §.vlt. a ¶ Tit.17.§.1. *De officio iudicis.* b §.2. c §.3. d §.4. e §.5. f §.6.7. g *in princip. hoc tit.* h ¶ Tit.vlt. *De publicis iudiciis.* i §.1. k §.2. l §.3. m §.4. n §.5. o §.6. p §.7. q §.8. r §.9. s §.10. t §.11. u §.vlt.

FINIS.

Digesta s. Pandectae

A.

de Abigeis L. 47. 14 – p.
de Acceptilatione L. 46. 4 – p.
de Accusationibus et inscript. L. 48. 2 p.
de Actione rerum amotarum L. 25. 2 – p.
de Actionibus empti et venditi L. 19. 1 – p.
de Ademptione libertatis L. 40. 6 – p.
de Adimendis vel transferendis legatis L. 34. 4 – p.
de Administratione et periculo tutorum L. 26. 7. p.
– – – – – – rerum L. 50. 8 – p. 1974.
de Adoptionibus et emancipat. L. 1. 7 – p.
de Adquirenda vel amittenda possess. L. 41. 2 – p.
– – – – – – omittenda hereditate L. 29. 2 – p.
de Adquirendo rerum dominio L. 41. 1 – p.
de Adsignandis libertis L. 38. 4 p.
de Aedilitio Edicto L. 21. 1 – p.
de Aestimatoria L. 19. 3. p.
de Agnoscendis et alendis liberis L. 25. 3 – p.
de Albo scribendo L. 50. 3 p.
de Aleatoribus L. 11. 5 – p.
de Alienatione iudicii mutandi causa L. 4. 7 – p.
de Alimentis vel cibariis legatis L. 34. 1 – p.
de Annuis legatis. L. 33. 1 – p.
An per alium causae appellationum L. 49. 9 – p. 1919
de Appellationib: et relation: L. 49. 1 p. 1909.
– – – – – – recipiendis L. 49. 5 p. 1916.
Apud eum, a quo appellatur L. 49. 12 – p. 1920
de Aqua et aquae pluviae arcendae L. 39. 3 – p.
– – – quotidiana et aestiva L. 43. 20 p.
A quibus appellare non licet. L. 49. 2 – p.
de Arboribus caedendis L. 43. 27 – p.
Arborum furtim caesarum L. 47. 7. p.
de auctoritate et consensu tutor: L. 26. 8 – p.
de auro, argento, mundo etc: L. 34. 2. p.

B.

de Bonis damnator: L. 48. 20 p.
– – – eorum, qui ante sentent. L. 48. 21 – p.
– – – libertorum. L. 38. 2 – p.
de bonorum possessionib: L. 37. 1 p.
– – – – possessione contra tabulas L. 37. 4. p.
– – – – – – ex testamento milit: L. 37. 13 p.
– – – – – – furioso infanti L. 37. 3 – p.
– – – – – – secundum tabul. L. 37. 11 – p.

C.

de Cadaveribus punitorum L. 48. 24. p.
de Calumniatoribus L. 3. 6. p. 99
de Capite minutis L. 4. 5. p.
de Captivis et postliminio L. 49. 15 p.
de Carboniano Edicto L. 37. 10. p.
de Castrensi peculio L. 49. 17. p.
de Censibus L. 50. 15. p. 1985
de Cessione bonorum L. 42. 3 – p.
de Cloacis L. 43. 23. p.
de Collatione. L. 37. 6 – p.
de Collegiis et corporibus L. 47. 22 – p.
de Collusione detegenda L. 40. 16. p.
Commodati vel contra L. 13. 6. p.
Communia praediorum tam urban: L. 8. 4 p.
Communi dividundo L. 10. 3 – p.
de Compensationibus L. 16. 2. p.
de Conceptione Digestorum. p.
de Concubinis L. 25. 7 – p.
de Concussione L. 47. 13 – p.
de Condictione causa data. L. 12. 4 – p.
– – – – ex lege. L. 13. 2. p.
– – – – furtiva L. 13. 1 – p.
– – – – indebiti L. 12. 6 – p.
– – – – ob turpem causam. L. 12. 5 – p.
– – – – sine causa L. 12. 7 – p.
– – – – triticaria L. 13. 3 – p.
de Conditionibus et Demonstrat. L. 35. 1 – p.
– – – – institutionum L. 28. 7 – p.
de Confessis L. 42. 2. p.
de confirmando tutore vel curat. L. 26. 3. p.
de confirmatione Digestor: p.
de coniungendis cum emancipat. lib. L. 37. 8. p.
de constitutionibus principum L. 1. 4. – p.
de contrahenda emptione L. 18. 1. – p.
de contraria tutelae et utili actione L. 27. 4 – p.
de curatore bonis dando L. 42. 7. p. 1553.
– curatorib. furioso et aliis – L. 27. 10 – p.
– custodia et exhibitione reorum. L. 48. 3. – p.

D.

de Damno infecto L. 39. 2 – p.
de Decretis ab ordine faciendis L. 50. 9. p. 1976.
– Decurionibus et filiis eorum. L. 50. 2. p. 1954.
Depositi vel contra. L. 16. 3. p.
de Distractione pignorum L. 20. 5. p.
– diversis temporalib. praescriptionib. L. 44. 3 p.
– divisione rerum et qualitate. L. 1. 8. p. 70
– dotis [illegible] L. 23. 3. p.
– doli mali et metus exceptione. L. 44. 4. – p.
dolo malo L. 4. 3. p.
– donationib. L. 39. 5. p.
– – – inter virum et uxorem L. 24. 1 – p.
dote praelegata L. 33. 4. p.
– dotis collatione L. 37. 7 – p.
– duobus reis constituendis L. 45. 2 – p.

E.

F. Familiae erciscundae. L. 10. 2. p.

DOMINI NOSTRI SACRATISSIMI PRINCIPIS IVSTINIANI IVRIS ENVCLEATI EX omni vetere iure collecti Digestorum [a] seu Pandectarum, [b]

LIBER PRIMVS.

DE IVSTITIA, ET IVRE, TITVL. I.

Initium, denominatio, & definitio iuris. 1. De officio iurisconsultorum. 2. Principia seu species iuris. 3. De iure naturali. 4. Iurisgentium definitio.

Vlpianus Libro primo Institutionum.

IVRI operam daturum priùs nosse oportet, vnde nomen iuris descendat. Est autem a iustitia [c] appellatum. nam, vt eleganter Celsus definit *, Ius est ars boni & æqui. [d] 1 ¶ Cuius meritò quis nos sacerdotes appellet. Iustitiã nãque colimus [e]: & boni [f], & æqui notitiam profitemur: æquum ab iniquo separantes: licitum ab illicito discernentes: bonos non solùm metu pœnarum, verumetiam præmiorum quoque exhortatione efficere cupiẽtes: veram, nisi fallor, philosophiam non [g] simulatam affectantes [h]. 2 ¶ Huius studij duæ sunt positiones: publicum, & priuatũ. Publicum ius est, quod ad statum rei Romanæ spectat. Priuatum, quod ad singulorum vtilitatem, sunt enim quædam publicè vtilia, quædã priuatim. Publicum ius in sacris, in sacerdotibus, in magistratibus [i] consistit. Priuatum ius tripertitum est: collectum etenim est ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut ciuilibus 3 ¶ *Ius naturale est, quod natura omnia animalia docuit [k]. nam ius istud non humani generis proprium: sed omnium animalium, quæ in terra, quæ in mari nascuntur, auium [l] quoque commune est. Hinc descendit maris [m] atque fœminæ coniunctio, quam nos matrimonium appellamus: hinc liberorum procreatio, hinc educatio [n]. videmus etenim cetera quoque animalia, feras etiam, istius iuris peritia [o] censeri. [p] 4 *¶ Ius gentium est [q] quo gẽtes humanæ vtuntur. quod à naturali recedere facilè intelligere licet: quia illud omnibus animalibus, hoc solis hominibus inter se commune sit.

Effectus iuris gentium primæui.

2. *Pomponius* lib. singulari Enchiridij.

VEluti [r] erga Deum religio [s]: vt parentibus, & patriæ [t] pareamus.

Effectus iuris gentium secundarij.

3. *Florentinus* lib. I. Institutionum.

VT vim, atq; iniuriam propulsemus [u]. Nam *iure hoc [x] euenit, vt quod quisque ob tutelam corporis sui fecerit [y], iure fecisse existimetur. & *cùm inter nos cognationem quandam natura constituit, consequens est hominem homini insidiari nefas esse.

4. *Vlpianus* lib. I. Institutionum.

MAnumissiones quoque iuris gentium sunt. Est autẽ manumissio de manu missio, id est datio libertatis [z]. nam quamdiu quis in seruitute est, manui & potestati suppositus est: manumissus liberatur potestate. Quæ res à iure gentiũ originẽ [a] sumpsit: vtpote cùm iure naturali omnes liberi [b] nascerentur, nec esset nota manumissio, cùm seruitus esset incognita: sed posteaquam iure gentium seruitus inuasit, sequutũ est beneficium manumissionis: & cùm vno naturali nomine homines appellaremur, iure gentium tria [c] genera esse cœperunt [d] liberi, & his contrarium serui, & tertium genus liberti, id est hi qui desierant esse serui.

5. *Hermogenianus* lib. I. Iuris epitomarum.

EX hoc iuregentium introducta bella: discretæ gentes: regna condita; dominia [e] distincta [f]: agris termini positi: ædificia collata [g]: commercium [h], emptiones [i], venditiones, locationes [k], conductiones, obligationes institutæ. exceptis quibusdam [l], quæ a iure ciuili introductæ sunt.

Iuris ciuilis definitio. 1. Iuris Romani diuisio.

6. *Vlpianus* lib. I. Institutionum.

IVs [m] ciuile est, quod neque [n] in totum [o] à naturali [p], vel gentium recedit, nec per omnia ei seruit. itaque cùm aliquid addimus, vel detrahimus iuri communi: ius proprium, id est ciuile, efficimus. 1 ¶ Hoc igitur ius nostrum cõstat aut ex scripto, aut sine scripto: vt apud Græcos [q] τῶν νόμων οἱ μὲ ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι. id est *legum aliæ quidem scriptæ, aliæ verò non scriptæ.*

Species iuris ciuilis. 1. Iuris prætorij definitio: & honorarij etymologia.

7. *Papinianus* lib 2. Definitionum.

IVs autem ciuile est, quod ex legibus [r], plebiscitis, senatusconsultis, decretis principum, auctoritate prudẽtium venit. 1 ¶ Ius prætorium est [s], quod prætores introduxerunt [t], adiuuandi [u] vel supplendi, vel [x] corrigendi iuris ciuilis gratia, propter vtilitatem publicã, quod & honorarium dicitur, ad honorem prætorum sic nominatum.

a Digestorum libri cur duplici. FF. scribantur, dixi .s. in notis præfationum.
b Padectarũ nomen, an masculinum, vt notat Antonius Augustinus, initio libri de nominibus Pandectæ Florentini, aliâs quoq; dixi.
*
c hoc ἔτυμον è Philosophia, nõ è Grammatica petitũ est. *Cont. 2. lect. 6.* sic Cicero 3. de Republica apud Augustinum 12. *de ciuit.* 21. Ius esse dicunt quod de Iustitiæ fõte manauit. nõ à iussu vel vtilitate Tyranni, quæ publicæ cedit. *v. nouell.* 83. *in pr.* Alij, à iussu seu iubendo deducunt, vt Hieronymus Magius. 1. *Miscellaneorum*: Alij, à iuuando, vt Galeotus Martius *libro de promiscua doctr. c.* 28.
*
d *Vide l.* 90 *ff. de reg. iuris: & quæ scrips. ad l.* 8. *C. de iudicijs: l.* 24. §. 1. *ff. de minorib.* Aristot. 5. *Ethic.* 10.
*
e qui iustitiam colit, sacris Dei vacare dici potest. *vide l.* 32. §. 4. *ff. de arbitris. l.* 2. *ff. de in ius vocando: l.* 13. *ff. de excusat. tutorum.*
f exemplum *l.* 31. *ff. depositi.* 91. §. 3. *ff. de verb. obli.* §. 1. *Institu. de Except.*
*
g qualem multi philosophi, habitu ipso pallio, barba ad pubem vsque porrecta, crine, vultu, sonitúq; vocis obiurgatorio, futilem, inanem & argutiarum plenã, & nihil ad vitã tuendam & ordinandam promouentem, mentiebantur. in quibus barbam & pallium tantùm quisque intueri poterat, nõ philosophum αἰδῶ τὸ τράτιον, μέχρι τοῦ λέγειν. 5. *Gell.* 10. 9. c. 2: 10. c. 22: 17. c. 19. h sed sanctissimam. *l.* 1. §. 5. *ff. varijs & extr. cognit.* i qua voce nonnulli Principem, leges, Iudicia, res ciuitatis, & dignitates intelligunt. k inclinatione tenus, nõ ratiocinatione. l & ita eorũ, quæ in cœlo seu aere. m *vide. l.* 1. *ff. de ritu.* n *v. l.* 3. *l.* 4. *C. de alend. liber.* o *al.* perita. p Censeri hîc, estne æstimationem mereri, vt vult Budæus? an vero regi & gubernari, vt Ferrandus 1? *Explicationum.* 3. An potius numerari, vt censet Corasius? ad quem modum Iuuenalis satyra 8. dixit sanguine censeri. Quod mihi verius videtur. Nam & apud Theophilum. Inst. de iure naturali, legitur, ἀναγεγραμμένα. q *adde l.* 9. *ff. eod.* r sic Plotinus. 6. Ennead. lib. 9. c. 9. ἐρᾷ κατὰ φύσιν ἔχουσα ἡ ψυχὴ θεοῦ. Animus in naturali habitu constitutus amat Deum.
s non superstitiosa. *l.* 30. *ff. de pœnis.*
t *v. l.* 1. §. 15. *ff. de ventre in pos.*
u an aduersus magistratum? regulariter non licet. vide tamen exceptiones apud Socinum regula. 442. & 443. & Aristotelem in Ethicis & Politicis. adde quæ à me relata sunt in Pandectarum Practicas ciuiles, hoc titulo.

x *v. l.* 44. *in fine ff. ad l. Aquil.*
y *v. in hanc l. Cuiac.* 5. *obser.* 18.
*
z non alienæ, sed suæ. Duplex est enim in hero seu domino libertas: vna propria: Altera, quã habet in seruo. Ergo nõ est necesse, vt Accursius hîc interpretetur, detegi seruitutẽ in seruo quam antea habebat. Guilelmus antiquus glossator seu iuris interpres, putat herũ, suã cõferre libertatẽ sine deminutione, neque eam minui: ad instar scientiæ, arg. *l.* 65. §. 3. *ff. de legat.* 3. ad quem modũ quoque lumen alteri communicatur.
a primùm: deinde à Iure ciuili. *l.* 5. §. 2. *ff. de statu. l. vnic. C. de Senat. Claud.*
b sine missione (nisi fortè: imo, legẽdũ est, manumissione) nascimur. Seneca 5. epistol. 57.
c *Nouella* 89. *cap.* 1.
d Imò liberi sunt à naturali iure. .s. *eo.*
e *l.* 1. *in pr. ff. de adquir. rer. dom.* Ius gentiũ à naturali, tanquam suo antecedẽte, hãc cõsequentiam trahit. Iure naturæ, communicatio hominum inter se mãdatur: Igitur humanæ cõmunicationis modi quærẽdi sunt, eiúsque contraria tollẽda. Modi quæruntur, si contractus admittuntur. Erũt cõtractus, si dominia distinguãtur. Cõtraria verò tolluntur, si sontes puniuntur. Puniuntur sontes iudiciis & bello. Iudicia expediuntur, citatione, actione, libello exceptione, replicatione, duplicatione &c. Litis contestatione, Probationibus, Testibus, iuramento, sententia, appellatione, & executione. Ex bello captiuitas & seruitus nascitur, iuri naturæ contraria, non vt tollatur ius naturæ, quod immutabile est: sed vt societatis humanæ lex superior conseruetur, inferior negligenda fuit. Quinetiam hinc constat inferiorem legis seueritatem manumissione & postliminio temperari.
f Dominia distincta iure gentium, *vt hîc*, ergo iure naturæ bona omnia communia. Quod si ita sit, quærendum quo sensu furtum lege naturali introductum esse dicatur, in *l.* 1. *in f. ff. de furtis.* g *Vulgat.* collata. h commercia *Hal.* Commercium, est permutatio *l.* 15. *ff. de interdictis. Vlpianus* 19. §. 4. i *l.* 1. §. *fin. ff. de contr. empt.* k *l.* 1. *ff. locati.* l puta nouatione & emphyteusi. 2. *Ecloga.* 1. *cap.* 14. m De Iuris ciuilis definitione *adde Ciceronem in Topicis.* n Ius ciuile desciscere à iure naturali potest etsi nõ in totum. o πλείους. 2. *Eclog.* 1. *c.* 14. p atqui naturalia iura mutari non possunt. §. *sed nat. inst. de Iure nat.* q *Plat.* 8. *de Rep. p* 563. Budæus legit τὸ μὲν ἄγραφον τὸ δὲ νομικὸν r *Idem Cicero in Topicis.* s Definitio accidentalis. t *l.* 2. *ff. de ventre inspic.* u *Aristoteles*, 5. *Ethic.* x lege Lætoria Prætori id iuris datum esse negat Cuiacius 11. *obs.* 38.

a *l.2.§.post orig.ff.de orig.iuris.* b Ius est aut proprium aut commune. c *v.quæ scripsi in l.11.in fi.ff.eo.* d Iudex δίκαιον ἔμψυχον. *Aristotel.5.Ethic.4.* Lex mutus magistratus: Magistratus, lex loquens. *Cicer.3.de legib.* quî sic: cùm soli Imperatori leges condere liceat? *v.l.vlt.circ.fin.C.de leg.* e non modò diuina, sed & virtus ipsa humana, seu quæ homini à Deo proposita. f Proprium hoc iustitiæ est quarto modo. cõuenit enim omni iustitiæ soli & semper.
g iudicis officium innuit. *de quo v.l.15.in fin.ff.de iud. v. Inst.eo. in princ.*
h agit enim quę alteri conducũt aut principi aut reipubl. & sola ex virtutibus alienum bonum spectat. *Arist.5. Ethic.1. & seqq.*
i Seneca 11.*Epistolar.*82.Hoc iustitiæ conuenit, suum cuiq; reddere, beneficio gratiam, iniuriæ talionem, aut certè malâ gratiam.
k Honestè viuit non modò qui alterum nõ lædit, aut qui suũ cuique tribuit: sed & qui, etiamsi solus sit, virtutis præscripto ac lege viuit.
l *v.Rob.3.sen.12.*
m *v.l.3.§.pen.ff.de incend.*
n *v.l.24.§.pen.ff.de min.* hoc vltimũ præceptum sępe negligitur, vt secundũ impleatur (vt cùm furiosus ensem deponit & repetit nec redditur ne lædatur) & è cõtrario. ad hoc enim pœnæ repertæ sunt, vt suũ cuique tribuatur. *l.31.ff.depositi.*
o Rectè diuinarum rerum etiam adiecit scientiam. Coniũcta enim fuit olim iuris diuini & humani scientia. Ita, Sceuola 8. *Valer.*8. dicitur, bene ac diu iura ciuium & cæremonias ordinasse. & *lib.5.c.8.* T.Manlius Torquatus iuris ciuilis & sacrorum Pontificalium peritus. Sic apud Tacitũ *lib.3,* Ateius Capito, humani, diuiníque iuris sciẽs, & à Macrobio *7.c.13.* Pontificij iuris inter primos peritus (cui rei & hoc quoque argumento est, quod libros iuris Pontificij reliquerit) *4.Gell.6: Festus.* Exstant etiam Labeonis de iure Pontificio commentarij, *teste Festo, Charisio & Sosipatro.* Et Nerua à Tacito *lib.5.* dicitur fuisse omnis diuini, humaníque iuris sciens. Vnde Gellius *10.c.15.* in explicandis Flaminum cærimoniis, Massurij Sabini authoritate vtitur. sed nullum apertius testimoniũ est Ciceroniano *2.de legib.* Pontificem neminem bonum esse, nisi qui ius ciuile cognosset. Inde factum, vt iuris nostri authores iuris ciuilis alteram speciem in sacris & sacerdotibus collocarent. *l.1.§.2.ff.eod.* vt hinc perspici possit, nullum penè in pretio habitum Iurisconsultum, qui non omnia iura & humana & diuina cognitione fuisset complexus. Docebant itaque iidem nostri, quibus hostiis, quibus diebus, quo ritu, ad quæ templa sacra facienda essent, quæ sepulchrorum & monumentorum iura, quæ iustorum funebriũ solennia. *vide ff.titulos de religiosis & mortuo inferendo.* Sed & prior Codicis liber satis ostendit, quàm peritũ in iure Pontificio ac diuino Iurisconsultum esse oporteat. *adde Brissonium 4.select.16.* p *v.§.3.constit.ad Tribon.* q hoc καλὸν: sequens δίκαιον. *2.Eclog.1.c.11.* r atqui iura non in singulas personas cõstitui oportet *l.8.ff.de legib.* s ἄρχοντος ψῆφος iudicis sententia. *2.Eclog.1.c.11.* t *l.65 §.cum Prætor.ff.ad Trebel.* v Immò ne tunc quidem. *l.1.§.2.ff.de ferijs.* x hoc est contra æquitatẽ, non cõtra ius scriptũ. *v.l.2.C.quando prouocare.* y & alij iudices. *l.4.in fi.ff.de interrog.in iure.* z formula vsitata & frequẽs iuri nostro. *l.5.ff.de iurisdict. l.11.§.1.ff.de his qui notantur infam: l.1.§.1.ff.de off.eius cui mãdata est iurisd.* a *v.l.34.ff.de pact.* b i.quo progressu ius in eã formã quæ hodie extat, ad Rom. peruenit. *Old.* c qui & iurisperiti & auctores. *l.2.§.13.ff.eodem.* d veritas verborum adminicula non desiderat. *l.1.C.si vt se abstineat.*

Iuris honorarij proprium.

8. *Marcianus* lib.1.Institutionum.

NAm & ipsum ius honorarium viua [a] vox est iuris ciuilis.

Iuris diuisio.

9. *Gaius* lib.1.Institutionum.

OMnes populi, qui legibus, & moribus [b] reguntur, partim suo proprio, [c] partim communi omnium hominum iure vtuntur. Nam quod quisque populus ipse [d] sibi ius constituit, id ipsius proprium ciuitatis est: vocatúrque ius ciuile, quasi ius proprium ipsius ciuitatis. Quod verò naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes peræquè custoditur: vocatúrque ius gentiũ, quasi quo iure omnes gentes vtuntur.

Iustitiæ definitio. 1. Iuris præcepta. 2. Iurisprudentiæ definitio.

10. *Vlpianus* lib.1.Regularum.

IVstitia [e] est [f] constans [g] & perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi [h]. 1 ¶ Iuris præcepta [i] sunt hæc: honestè [k] viuere [l], alterum non lædere [m], suum cuique tribuere [n]. 2 ¶ Iuris prudentia est diuinarum [o], atque humanarum [p] rerum notitia: iusti, atque iniusti scientia.

Ius quot modis dicatur.

11. *Paulus* lib.14.ad Sabinum.

IVs pluribus modis dicitur. vno modo cùm id, quod semper æquum [q] ac bonum est, ius dicitur: vt est ius naturale. altero modo, quod omnibus, aut pluribus [r], in quaque ciuitate vtile est: vt est ius ciuile. nec minus ius rectè appellatur in ciuitate nostra ius honorarium. Prætor [s] quoque ius reddere dicitur [t], etiam [u], cùm iniquè [x] decernit: relatione scilicet facta nõ ad id, quod ita prætor fecit, sed ad illud, quod prætorem facere conuenit. alia significatione ius dicitur, locus, in quo ius redditur: appellatione collata ab eo, quod fit, in eo, vbi fit. quem locum determinare hoc modo possumus: Vbicunque [y] prætor salua maiestate imperij sui, saluóque more [z] maiorum, ius dicere constituit: is locus rectè ius appellatur.

12. *Marcianus* lib.1.Institutionum.

NOnnunquam ius etiam pro necessitudine dicimus, veluti est mihi ius [a] cognationis, vel adfinitatis.

DE ORIGINE [b] IVRIS, & omnium Magistratuum, & successione prudentium, [c]

Tit. II.

Scopus & nexus huius tituli.

Gaius lib.1.ad legem 12.tabularum:

FActvrvs legum vetustarum interpretationem, necessariò priùs ab vrbis initiis repetendum existimaui: non quia velim verbosos [d] commentarios facere, sed * quòd in omnibus rebus animaduerto id perfectum [e] esse, quod ex omnibus suis partibus [f] constaret. Et certè * cuiusque [g] rei potissima pars principium est. Deinde si in foro causas dicentibus nefas, vt ita dixerim, videtur esse, nulla præfatione facta, iudici rem exponere: quanto magis interpretationem promittentibus inconueniens erit, omissis initiis, atque origine nõ repetita, atque illautis [h], vt ita dixerim, manibus, protinus materiam interpretationis tractare? namque, nisi fallor, istæ præfationes [i] & libentiùs nos ad lectionem propositæ materiæ producunt: & cùm ibi venerimus, euidentiorem præstant intellectum.

De origine & progressu iuris. 1. De manu regia. 2. De legibus regiis. 3. De iure incerto & cõsuetudine. 4. De legibus duodecim tabularum. 5. De disputatione fori. 6. De legis actionibus. 8. De plebiscitis. 9. De Senatusconsultis. 10. De iure honorario. 11. De constitutionibus. 12. Epilogus. 13. Transitio. 14. De regibus. 15. De tribunis celerum. 16. De consulibus. 17. De censoribus. 18. De dictatoribus. 19. De magistris equitũ. 20. De tribunis plebis. 21. De ædilibus plebis. 22. De questoribus ærarij. 23. De questoribus parricidij. 24. De decemuiris. 25. De tribunis militum. 26. De ædilibus curulibus. 27. De prætore vrbano. 28. De prætore peregrino. 29. De decemuiris in litibus Iudicandis. 30. De quatuoruiris, Triumuiris monetalibus, Triumuiris capitalibus. 31. De quinqueuiris. 32. De variis prætoribus, & ædilibus cerealibus. 33. De præfecto vrbi, De præfecto annonæ. De præfecto vigilum. 34. Epilogus. 35. De Iurisconsultis.

2. *Pomponius* lib.singulari Enchiridij.

NEcessarium itaque nobis videtur ipsius iuris originem, atque processum demonstrare. 1 ¶ Et quidẽ initio ciuitatis nostræ populus sine lege certa, sine iure certo primùm agere instituit [k]: omniáque manu [l] à regibus gubernabantur. 2 ¶ Postea aucta ad aliquem modum ciuitate, ipsum Romulum traditur populum in triginta partes diuisisse, quas partes Curias [m] appellauit: propterea quòd tunc reipublicæ [n] curam per sententias partium earum expediebat. Et ita leges quasdam & ipse curiatas ad populũ [o] tulit. tulerunt & sequẽtes reges. quæ omnes cõscriptæ exstãt in libro Sexti Papirij: qui fuit illis tẽporibus, quibus Superbus Demarati Corinthij filius, ex principalibus viris. Is liber, vt diximus, appellatur ius ciuile Papirianum, non quia Papirius de suo quicquam ibi adiecit: sed quòd leges sine ordine latas in vnum composuit. 3 ¶ Exactis deinde regibus, lege [p] Tribunicia omnes leges hæ exoleuerunt: iterúmque cœpit populus Romanus incerto magis iure, & consuetudine ali [q], quàm per latam legem: idque propè viginti annis passus est. 4 ¶ Postea ne diutiùs hoc fieret: placuit publica auctoritate decem constitui viros, per quos peterentur leges à Græcis ciuitatibus [r] & ciuitas fundaretur legibus. quas [s] in tabulas eboreas [t] perscriptas pro [u] Rostris composuerunt, vt possint leges apertiùs percipi. datúmque est eis ius eo anno in ciuitate summum: vti leges & corrigerẽt, si opus esset, & interpretarentur: neque prouocatio ab eis, sicut à reliquis magistratibus, fieret. Qui ipsi animaduerterunt aliquid deesse istis primis legibus: ideóque sequẽti anno alias duas ad easdem tabulas adiecerunt. & ita ex [x] accidentia appellatæ sunt leges duodecim tabularum. quarum ferendarum auctorem fuisse decemuiris Hermodorum quendam Ephesium, exulantem in Italia, quidam retulerunt. 5 ¶ His legibus latis, cœpit, vt [y] naturaliter euenire solet [z], vt interpretatio desideraret prudẽtium [a] auctoritate necessariam esse disputationem [b] fori. Hæc disputatio, & hoc ius, quod sine scripto venit, compositum à prudentibus, propria parte aliqua non appellatur, vt cæteræ partes iuris suis nominibus designantur, "datis propriis nominibus cęteris partibus:" sed communi nomine appellatur ius ciuile. 6 ¶ Deinde ex his legibus [c], eodem tempore ferè, actiones compositè sunt: quibus inter se homines disceptarent. quas actiones ne populus, prout vellet, institueret: certas solénnesque esse voluerunt. & appellatur hæc pars iuris, legis [d] actiones, "id est legitimæ actiones." Et ita eodem penè tempore tria hæc iura nata sunt: leges duodecim [e] tabularum: ex his fluere cœpit ius ciuile: ex iisdem legis actiones compositæ sunt. Omnium tamen [f] harum & interpretandi scientia [g], & actiones, apud collegium Pontificum erant: ex quibus constituebatur, quis quoquo anno præesset [h] priuatis [i]. & ferè populus annis propè centum hac consuetudine vsus est.

e Totum dicitur quod ex omnibus partibus suis constat: vt ædes, solo & superficie. *l.23.ff.de vsucap.* hæreditas XII. vnciis. *§.hæreditas.Inst.de hæredib.instituendis.* Fundus ipso solo & fructibus vel ædibus. *l.44.l.49.ff.de rei vindic.* vsusfructus, vsu & fructu. *l.14.§.1.ff.de vsu & habitat.* f Immò satis est: vt vsui esse possit. *l.139.in fin.ff.de verb.signif.* & sit inceptum. *v.l.15.in pr.ff.de diuersis præsc.* g μέγιστον ἀρχὴ παντός. *Aristotel. Elenchis.*
h Prouerbij species. de qua vide Erasmum. 1. *Chiliad. seu Adagior.9. adagio.155.*
i Præfationum vtilitas.
k hoc est, sine certo iure egit sic Paulus 2.*sent.*2. libertus duos patronos habere instituit, id est habuit: sic apud Catullum. Quẽ tu diligere inciperes, hoc est, diligeres. & apud eundẽ, Accipiũt pretium quæ facere instituũt, hoc est, quæ faciunt, quod & Iosephus Scaliger obseruauit.
l non violenta, sed quæ instar arbitri esset. *Inst.1.*
m *vide Hotomanum 4. obseruat.33.*
n & eligendorum magistratuum. *arg.l.[?]nic. in princi.ff.de off. quæstor.*
o i.non simpliciter promulgauit, sed rogauit si placerent. *Solom.* Fuit etiã à regibus ad populum prouocatio. *Cicero 1.de Republ. apud Senecam 19. Epist.*
p *v. Gouean.1. var.21.*
q i.vti.
r Atheniensibus maximè: quorum legislatores Draco & Solon. *Diodor. Liuius.1. Harmenopul.1.§.3.*
s vt olim Minos. *Plato in Minoe.* & Atheniẽses apud quos huiusmodi Tabulæ κύρβεις & ἄξονες vocabantur. *Plut in Solon. adde nouel.9. c.15.in fine.*
t æreas. *Halicarn.10. Liuius 3.* Quintilianus tamen. *lib.4.* in Triumpho Cæsaris Eborea oppida fuisse trãslata ait.
v *vide Festum in Proc.*

x i.accidenti. y hinc collige: Cùm natura pugnare statuta, quæ interpretationes legum vetant. z Argumentum à solitis. a non Grammaticorum tantùm. b sic restituit Goueanus. 1.*var.*24. cœpit (u.n.e.f.v.i. desideret p.auctoritatem.) necessaria esse disputatio fori. c subaudi, XII. tabularum. d Legis actiones dicuntur, quæ solennes & ex lege actu descendunt. Est enim verborum, *Lege agere,* latissima significatio. *l.3.ff.de offic.Prætoris.l.123.ff.de regulis iuris. Cic.1.de oratore, pro Cecinna & 3. & 4.Verrina: 7.Valer.7: 7.Plinius 5: 20.Gell.9: Ouid.in Fastis: Macrob.1.Saturnal.16: Varro 4.de lingua: Vlpian.Inst.de tutelis.* Hinc legis actio. *l.1.ff.de officio iuridic. Alex.l.2.in fi.l.3.ff.de offic.Proconsul.l.4.ff.de adopt: l.1.Cod.de adopt. Paul.2.sentent.26: Nouell.81. Vopiscus in Aureliano: l.123.ff.de regul.iuris, vbi dixi, quid sit lege agere: adde Brissonium 4.select.20.* e Sic restituit Cuiac.18.*obs.*11. o.t.duodecim Tabularum & interpretandi scientiæ. f quæ postea translatæ ad Præt. l.15.§. *cleg.in fin.ff.de damno infecto.*
g Respondendi iuris & confitendarum religionum munus Pontificium fuit *Cicero 2.de legib. adde Ciceronem pro Murena: & 2.Valer.1.*
h Præesse hîc, est actiones & iudicia dare. à qua formula diuersa est hæc, adesse litigatoribus. (Aderant enim litigatoribus Iurisconsulti, non præerant. *Cicero 1.de orat. & Topicis:* Asconius:) Hinc illa, iudicare iurisdictioni præesse. *l.1.§.2.ff.de postulando: l.81.ff.de iudiciis.l.vlt.ff.de aqua pluuia. adde Brissonium, selectar.vlt.*
i negotiis scilicet, ad differentiam fortè criminalium. *§.& quia.ff.eodem.* de notione Pontificum. *vide l.vltim.ff.de mortuo inferendo.* hinc etiam collige antiquum delegationis vestigium. sed & hîc notandum lege apud Haloandrum, *priuatus,* non *priuatis.*

7 ¶ Postea

formam redegisset has actiones: Gnæus Flauius, scriba [a] eius, libertini filius, subreptum librum populo tradidit. & adeò gratum fuit id munus populo, vt tribunus plebis fieret, & senator, & ædilis curulis. hic liber, qui actiones continet, appellatur ius ciuile Flauianum: sicut ille, ius ciuile Papirianum. nam nec Gnæus Flauius de suo quicquam adiecit libro. Augescente ciuitate, quia [b] deerant quædam genera agendi, non post multum temporis spatium Sextus Ælius alias actiones composuit: & librum populo dedit, qui appellatur ius Ælianum. 8 ¶ Deinde cùm esset in ciuitate lex duodecim tabularum, & ius ciuile: essent & legis actiones: euenit, vt plebs in discordiã cum patribus perueniret, & secederet, sibique iura constitueret, quæ iura, plebiscita vocantur. mox cùm reuocata est plebs: quia multæ discordiæ nascebãtur de his plebiscitis, pro legibus placuit & ea obseruari, lege [c] Hortensia [d]. & ita factum est, vt inter plebis scita, & legem species constituendi interessent: potestas "autem" eadem esset. 9 ¶ Deinde, quia difficilè plebs conuenire cœpit, populus, "certè" multo difficiliùs in tanta turba hominũ: necessitas ipsa curam reipublicæ ad senatum deduxit. Ita cœpit senatus se interponere: & quidquid constituisset, obseruabatur. idque ius appellabatur Senatusconsultum. 10 ¶ Eodem tempore & magistratus iura reddebant: & vt scirent ciues, quod ius de quaqua re quisque dicturus esset: séque præmuniret: edicta proponebãt. quæ edicta prætorum, ius honorarium constituerunt. Honorarium dicitur, quòd ab honore prætoris venerat. 11 ¶ Nouissimè, sicut ad [e] pauciores iuris constituendi via transisse, ipsis rebus dictantibus, videbatur: per [f] patres euenit, vt necesse esset reipublicæ per vnum consuli. nam senatus non perinde omnes prouincias probè gerere poterat. Igitur constituto principe, datum [g] est ei ius: vt quod cõstituisset, ratum esset. 12 ¶ Ita in ciuitate nostra, aut Iure, id est lege constituitur: aut est proprium Ius ciuile, quod [h] sine scripto in sola prudentium [i] interpretatione cõsistit: aut sunt Legis actiones, quæ formã agendi continẽt: aut Plebiscitum, quod sine auctoritate patrũ est constitutũ: aut est magistratuum Edictum, vnde Ius Honorariũ nascitur: aut Senatusconsultũ, quod solum senatu cõstituẽte inducitur sine lege [k]: aut est Principalis cõstitutio, id est, vt quod ipse princeps constituit, pro lege seruetur. 13 ¶ Post originẽ iuris, & processum cognitũ, consequens est, vt de magistratuum nominibus, & origine cognoscamus. quia, vt exposuimus, * per eos, qui iuri dicũdo præsunt effectus rei accipitur. quantũ [l] est enim ius in ciuitate esse, nisi sint, qui iura [m] regere possint? Post hoc dein de auctorũ successione dicemus: quòd * constare non potest ius, nisi sit aliquis [n] iurisperitus, per quem possit quotidie in melius produci. 14 ¶ Quod ad magistratus attinet, initio ciuitatis huius constat, reges omnẽ potestatem habuisse. 15 ¶ Iisdẽ temporibus & tribunũ celerum fuisse constat. is autẽ erat, qui equitibus præerat. & veluti secũdum locũ à regibus obtinebat. quo in numero fuit Iunius Brutus, qui auctor fuit regis eiiciẽdi. 16 ¶ Exactis deinde regibus, consules cõstituti sunt duo: penès quos summũ ius, vti esset, lege rogatum est. dicti sunt ab eo, quòd plurimùm reipublicę cõsulerent, qui tamen ne per omnia regiã potestatẽ sibi vindicarẽt, lege lata factũ est, vt ab eis prouocatio [o] esset, néve possent in caput ciuis Romani animaduertere iniussu populi: solùm relictũ est illis, vt coërcere possent, & in vincula publica duci [p] iuberent.

17 ¶ Post deinde cũ census iam maiori tẽpore agendus esset, & cõsules non sufficerẽt huic quoq. officio, cẽsores [q] constituti sunt. 18 ¶ Populo deinde aucto, cùm crebra [r] orirẽtur bella, & quædam acriora à finitimis inferrentur: interdum re exigente, placuit maioris potestatis magistratũ constitui. itaq. dictatores proditi sunt, à quibus nec prouocandi ius fuit: & quibus etiã capitis animaduersio data est. Hũc magistratũ, quoniã summam potestatẽ habebat, nõ erat fas vltra [s] sex'ũ mensem retinere. 19 ¶ Et his dictatoribus magistri equitũ iniungebantur sic, quomodo regibus tribuni celerum. quod officiũ [t] ferè tale erat, quale hodie præfectorũ prætorio. magistratus tamẽ habebãtur "legitimi." 20 ¶ Iisdẽ tẽporibus cũ plebs à patrib. secessisset [u], anno ferè septimodecimo post reges exactos: tribunos sibi in mõte Sacro creauit, qui essẽt plebeij magistratus. dicti tribuni, quod olim in tres partes populus diuisus erat, & ex singulis singuli creabantur: vel quia tribuũ suffragio creabãtur. 21 ¶ Itémq. vt essent, qui [x] ędibus pręessent, in quib. omnia scita "sua" plebs deferebat: duos ex plebe constituerũt: qui etiã ędiles appellati sunt. 22 ¶ Deinde cũ ærariũ populi auctius esse cœpisset: vt essent qui illi præessent, cõstituti sunt quęstores, "qui pecuniæ præessent:" dicti ab eo, (quod) inquirẽdæ [y], & conseruandę pecuniæ causa creati erãt. 23 ¶ Et quia, vt diximus [z], de capite ciuis Romani iniussu populi nõ erat lege permissum cõsulibus ius dicere: propterea quæstores cõstituebãtur à populo, qui capitalib. rebus pręessent. hi appellabãtur quęstores [a] parricidij: quorũ etiã meminit lex XII. tabularũ. 24 ¶ Et cũ placuisset leges quoq; ferri: latũ est ad populũ, vti omnes magistratu se abdicarẽt, quo decẽuiri cõstituti vno anno, cùm magistratũ prorogarent sibi, & cùm iniuriosè tractarẽt, neq; vellẽt deinceps sufficere magistratib⁹, vt ipsi & factio sua perpetuò rẽpublicã occupatã rẽtineret: nimia, atque aspera dominatione eò rẽ perduxerant, vt exercitus à republica secederet. Initiũ fuisse secessionis dicitur Verginius quidã, qui cũ animaduertisset, Appiũ Claudiũ (contra [b] ius, quod ipse ex vetere iure in duodecim tabulas transtulerat) vindicias [c] filiæ suæ [d] à se abdixisse: & secundũ eum, qui in seruitutẽ ab eo suppositus petierat, dixisse: captúmq; amore virginis, omne fas ac nefas miscuisse: indignatus, quod vetustissima iuris obseruãtia in persona filię suæ defecisset (vtpote cũ Brutus, qui primus Romæ consul fuit, vindicias secundũ libertatẽ dixisset in persona Vindicis Vitelliorũ serui, qui proditionis cõiurationem indicio suo detexerat) & castitatẽ filiæ vitæ quoque eius præferendã putaret: arrepto cultro de taberna lanionis filiã interfecit: in hoc scilicet, vt morte virginis contumeliã stupri arceret. ac protinus recens à cæde, madenteque adhuc filię cruore, ad cõmilitones cõfugit. qui vniuersi de Algido [e], vbi tũc belli gerẽdi causa legiones erant, relictis ducibus pristinis, signa in Auentinũ transtulerũt. omnísq; plebs vrbana mox eodẽ se contulit. [populíq. consensu partim in carcere necati.] Ita rursus respubl. suũ statũ recepit. 25 ¶ Deinde cùm [f] post aliquot annos, quàm duodecim tabulæ latæ sunt, & plebs cõtenderet cũ patribus, & vellet ex suo quoq; corpore consules creare, & patres recusarent: factũ est, vt tribuni militũ crearẽtur, partim ex plebe, partim ex patrib⁹, consulari potestate. híque cõstituti sunt vario numero: interdũ enim viginti fuerũt, interdum plures, nonnunquam pauciores. 26 ¶ Deinde cùm placuisset creari etiam ex plebe cõsules: cœperũt ex vtroq; corpore cõstitui. Tunc vt aliquo pluris patres haberent, placuit duos ex numero patrum constitui. ita facti sunt ædiles [g] curules.

27 ¶ Cumque cõsules auocarẽtur bellis finitimis: neque esset, qui in ciuitate ius reddere posset: factũ est, vt prętor quoq; crearetur, qui vrbanus appellatus est, quod in vrbe ius redderet. 28 ¶ Post aliquot deinde annos, non sufficiente eo prętore, ꝙ multa turba etiã peregrinorũ in ciuitatẽ veniret: creatus est & alius prętor, qui peregrinus [h] appellatus est ab eo, ꝙ plerunq; inter peregrinos ius dicebat. 29 ¶ Deinde cùm esset necessarius magistratus, qui hastæ præesset: decemuiri in [i] litibus iudicandis sunt cõstituti. 30 ¶ Eodem tẽpore & quatuor viri, qui curã [k] viarũ gererẽt: & triumuiri [l] monetales, æris, argẽti, auri flatores: & triumuiri [m] capitales, qui carceris [n] custodiam haberent: vt, cùm animaduerti oporteret, interuentu eorũ fieret. 31 ¶ Et quia magistratibus, vespertinis temporibus [o], in publicũ esse inconueniẽs erat, quinque viri constituti sunt cis Tiberim, & vltis [p] Tiberim, qui possint pro magistratibus fungi. 32 ¶ Capta deinde Sardinia, mox Sicilia [q], itẽ Hispania, deinde Narbonẽsi prouincia: totidẽ prætores, quot prouinciæ in ditionẽ venerãt, creati sunt, partim qui vrbanis rebus, partim qui prouincialibus præessent. Deinde Cornelius Sylla quæstiones publicas constituit: veluti de falso, de parricidio, de [r] sicariis [s]: & prætores quatuor adiecit. Deinde Gaius Iulius Cæsar duos prætores, & duos ædiles, qui frumẽto præessent, & à Cerere Cereales cõstituit. Ita duodecim prætores, sex ædiles sunt creati. Diuus deinde Augustus sedecim prætores constituit. Pòst deinde Diuus Claudius [t] duos prætores adiecit, qui de fidei cõmisso [u] ius dicerent. ex quibus vnũ Diuus Titus detraxit: & adiecit Diuus Nerua, qui [x] inter fiscum & priuatos ius diceret. Ita decem & octo prętores in ciuitate ius dicunt. 33 ¶ Et hæc omnia, quotiens in republica sunt magistratus, obseruãtur. quotiẽs autẽ proficiscuntur: vnus relinquitur, qui ius dicat. is vocatur pręfectus vrbi. qui præfectus olim constituebatur, postea ferè Latinarum feriarum [y] causa introductus est. & quotãnis obseruatur. nam præfectus [z] annonæ, & [a] vigilum nõ sunt magistratus, sed extra ordinem, vtilitatis causa, constituti sunt. & tamen hi, quos Cistiberes diximus, postea ædiles senatuscõsulto creabantur. 34 ¶ Ergo ex his omnibus, decẽ tribuni plebis, cõsules duo, decẽ & octo prætores, sex ædiles, in ciuitate iura reddebant. 35 ¶ Iuris ciuilis scientiã plurimi & maximi viri professi sunt. sed qui eorum maximæ dignationis apud populũ Romanũ fuerunt, (eorum) in præsentia mentio habenda est, vt appareat, à quibus, & qualibus hæc iura orta, & tradita sunt. Et quidem ex omnibus, qui scientiam nacti sunt, ante Tiberium [b] Coruncanium [c] publicè professum neminem traditur. ceteri autem ad hunc vel in latenti ius ciuile retinere cogitabant, solúmque consultatoribus "vacare:" potiùs, quàm discere volentibus se præstabant.

a v. Liu. 9. in fin: 2. Valer. 5: Cicer. in Pisonem: & 6. ad Atti. 1. Diodorum 20:3. Plin. 1: 6. Gell. 9.
b & qui præerant. ita legitur in Norica editione: de cuius verbi *præesse* significatione paulo antè dixi.
c vel potius, tãdẽ euenit. *Nou.* 38. c. 21. 15. *Gell.* 25. 16. *Plin.* 10. alij à P. Philone latam scribunt. *Liu.* 8. *vide Go.* 1. *var.* 22.
d *al.* Ortensia. *Noric. edit.*
e *Nouell.* 47: & 108.
f succedaneas mutationes vel per factiones. *Zas. hic. Go.* 1. *var.* 24.
g *Ammian.* 14. vrbs venerabilis, post superbas efferatarũ gentium ceruices oppressas, latásque leges, fũdamenta libertatis & retinacula sempiterna, velut frugi parens & prudẽs & diues Cęsaribus, tanquã liberis suis regẽda patrimonij iura permisit.
h vtpote in sola disputatione positũ. *arg.* §. *his legib.* S. *e.* nisi hìc legendũ sit, *aut.*
i Immò & in facultate ferendæ formulæ ac legis. *arg. l.* 29. ℨ. *de liberis.* *
k *quid si legas?* sine plebe: Nam vt plebiscita sine senatu, ita senatusconsulta sine plebe. quã emendationem adiuuant antecedentia hæc, quod solùm senatu cõstituẽte.
l *l.* 8. S. *de Iustit. & iure. Nou.* 161. *in pr. l.* 1. §. 1. ℨ. *ne vis fiat ei: Nouel.* 26. *c.* 1: 133. *c.* 4: & 161.
m i. accommodare ad vsum societatis humanæ. *Old.*
n sic aduocationis officium dicitur vitæ hominum necessarium. *l.* 4. *C. de aduoc. diuers. iud.* rectè additur Iurisperitus. Iuris enim cognitio in assessore. *l.* 1. ℨ. *de assessor.* & aduocato requiritur. *l.* 11. *in prin. C. de aduoc. Iud.* An in iudice? *v. Hotom.* 26. *Illust.*
o Appellare licuit ciui à consule ad populũ.
p de consulib. *v. l. vnic.* ℨ. *de Coss.*
q *vide l.* 111. ℨ. *de verb. signif.*
r *dixi ad leges* XII. *tabul: Cic.* 2. *de orat.*
s *l. vnic. in pr.* ℨ. *de off. præf. Præt.*
t quoniam fuit. P. P. plenior potestas. *Molin.* 1. *feud.* 20. *num.* 2.
v vide Ciceronem *in Bruto.* vbi dixi.
x *Halicarnass.* 6. *Liu.* 3. *adde* §. *deinde cum. in fin.* §. *capta.* ℨ. *eod. l.* 1. ℨ. *de off. pr. vig. l.* 1. ℨ. *de ædib. edic. l.* 3. ℨ. *de via publ.* aliud Etymon, vide apud Festum *in Ædiles.*
y *l. vnic.* ℨ. *de off. quæst.*
z §. 16. S. *eod.*
a *vide Festum in Parric. & Quæstores.*
b quo cauebatur, vt qui de suo statu litigãret, in possessione libertatis cõstitueretur. *Cuiac.* 18. *obs.* 23.
c *Nouella* 142. *c.* 2.
d adde *l.* 1. §. 2. ℨ. *de rei vind.*
e monte scilicet. & pòst, in Auentinũ, mõtem, intellige more Græco. *Ant. Aug.* 2. *Emend.* 1.
f *Hali.* 2. *Liu.* 4.
g de quibus *l.* 1. *in pr.* ℨ. *de ædilitio.* & *Liuius* 6. *Cicero* 6. *ad Att.*
h tricesimus liber Prætoris peregrini à Labeone compositus citatur. *l.* 9. §. 4. ℨ. *de dolo.* adde quę de Peregrinis scripsi *ad l.* 1. *Cod. de heredib. instit.* & quæ de peregrino agro exstant apud Varronẽ 4. *de lingua*: & *apud Festum* in Peregrin⁹ ager.
i olim dicebãtur stlitibus iudicandis. *vt ex Sexto Pomp.* & *Valer. Probo notat Cuia.* 3. *obs.* 32.
k *vide quæ scripsi de Viocuris ad l.* 1. ℨ. *de via publi.*
l Treuiri monẽtales. *Cicero* 7. *famil.* 13.
m dixi ad Varronem 4. de lingua: adde *Florũ* 1. *Epitom.* 11. Tacitum.
n *v l.* 52. §. 12. ℨ. *de furt.*
o hinc quidam colligunt sentẽtiã noctu latã, nõ valere. *arg. nouell.* 82. *c.* 3.
p *Varro* 5. *de lingua: dixi ad Fest. in Citimus.*
q *Nouella* 24.
r *v. Suet. in Augusto.* de veneficiis. *Pitheus c.* 1. *notar. mosaic.*
s Quidam addunt & de iniuriis.
t §. 1. *Inst. de fideicommiss.*
v 25. *Vlpian.* 12.
x verisimile est hunc præfectũ fuisse ærarij. vide quæ scripsi *ad l.* 42. ℨ. *de iure fisci.*
y in quibus, Latinis, carnis distributio dabatur. *Halicarn.* 4. *Varro Liuius* 32. *Seru.* 1. *Æneid.* eo magistratu M. Antoninus Imperator functus est teste Capitolino.
z vide vestigiũ sententiæ huius præfecti *l. vlt.* ℨ quod cum eo.
a *v. nouel.* 13. *c.* 1.
b *al.* Ti. *Flor. epitome* 18.
c *al.* Tit. oratorem. *Cic. in Brut.* & Pontificem 3. *de oratore. adde* §. *post hos*, ℨ. *eod.*

36 ¶ Fuit autem in primis peritus Publius Papirius, qui leges regias in vnum contulit. Ab hoc Appius Claudius, vnus ex decemuiris, cuius maximum consilium in duodecim tabulis scribendis fuit. Post hunc Appius Claudius eiusdem generis maximam scientiam habuit. hic Centemmanus appellatus est, *Appiā viam strauit, & aquam Claudiam induxit, & de Pyrrho[c] in vrbe non recipiendo sententiam tulit. hunc etiam actiones scripsisse traditum est, primùm de vsurpationibus, qui liber non extat[d]. Idem Appius Claudius, qui videtur ab hoc processisse. R[e] literam inuenit: vt pro Valesij, Valerij essent, & pro Fusiis Furiis[f]. 37 ¶ Fuit post eos maximæ sciētiæ Sempronius, quem[g] populus Roma. σοφὸν. i[h]. *sapientem* appellauit: nec quisquam ante hunc, aut post hunc hoc nomine cognominatus est. Gaius[i] Scipio Nasica, qui optimus à senatu appellatus est. cui etiam publicè domus in sacra via data est, quò facilius cōsuli posset. Deinde Quintus Mucius[k]: qui ad Carthaginienses missus legatus, cùm essent duæ tesseræ positæ, vna pacis, altera belli: arbitrio sibi dato, vtram vellet referret Romam: vtramque sustulit, & ait Carthaginenses petere debere, vtram mallent accipere. 38 ¶ Post hos fuit Tiberius Coruncanius, vt[l] dixi, qui primus profiteri cœpit: cuius tamen scriptum nullum exstat, sed responsa complura & memorabilia eius fuerunt. Deinde Sextus[m] Ælius, & frater eius Publius Ælius, & Publius Attilius, maximam scientiam in profitendo habuerunt: vt duo Ælij etiam consules fuerint. Atilius autem primus à populo[n] sapiēs appellatus est. Sextum Ælium etiam Ennius laudauit, & exstat illius liber, qui inscribitur Tripertita. qui liber veluti cunabula iuris continet. Tripertita autem dicitur: quoniam lege duodecim tabularum præposita, iungitur interpretatio: dein subtexitur legis actio. Eiusdem[o] esse tres alij libri referuntur: quos tamen quidam negant eiusdem esse. Hos sectatus ad aliquid est "Cato. Deinde" Marcus Cato[p] princeps Porciæ familiæ: cuius & libri exstant[q]: sed plurimi filij eius, ex quibus ceteri oriuntur. 39 ¶ Post hos fuerūt Publius Mucius, & Brutus, & Manilius: qui fundauerunt ius ciuile. ex his Publius Mucius etiam decem libellos reliquit: Brutus septem: Manilius tres. & exstant volumina scripta, Manilij monumenta. illi duo consulares fuerunt: Brutus prætorius: Publius autem[r] Mutius etiā pontifex maximus. 40. ¶ Ab his profecti sunt Publius Rutilius[s] Rufus, qui Romæ consul, & Asiæ proconsul fuit: Paulus Verginius: & Quintus Tubero ille Stoicus, Pansæ[t] auditor, qui & ipse consul. Etiam Sextus Pompeius Gnæi Pompeij patruus fuit eodem tempore: & Cœlius Antipater, qui historias conscripsit: sed plus eloquentiæ, quàm scientiæ iuris operam dedit. etiam Lucius Crassus, frater Publij Mucij, qui Mucianus dictus est. hunc[u] Cicero ait iurisconsultorum[x] disertissimum. 41 ¶ Post hos Quintus Mucius Publij filius, pōtifex[y] maximus, ius ciuile primus constituit, generatim in libros decem & octo redigendo. 42 ¶ Mucij auditores fuerunt complures: sed præcipuæ auctoritatis Aquilius Gallus, Balbus[z] Lucilius, Sextus Papirius, Gaius Iuuentius. ex quibus Gallum maximæ auctoritatis apud populum fuisse Seruius dicit: omnes tamen hi à Seruio Sulpicio nominātur. alioquin per se eorum scripta non talia exstant, vt ea ad omnes adpetant, denique nec versantur omnino scripta eorum inter manus hominum: sed Seruius libros suos compleuit: pro cuius scriptura, ipsorum quoque memoria habetur. 43 ¶ Seruius[a] cùm in causis orandis primum locum, aut pro certo post Marcum Tullium obtinere traditur ad consulendum Quintum Mucium de re amici sui peruenisse: cúmque eum sibi respondisse de iure Seruius parum intellexisset, iterum Quintum interrogasse, & à Quinto Mucio respōsum esse, nec tamen percepisse: & ita obiurgatum esse à Quinto Mucio: namque eum dixisse,[a] turpe[b] esse patricio, & nobili, & causas oranti, ius, in quo versaretur, ignorare. ea velut contumelia Seruius tractatus, operam dedit iuri ciuili: & plurimū eos, de quibus locuti sumus, audiit: institutus à Balbo[c] Lucilio: instructus autem maximè à Gallo[d] Aquilio, qui fuit Cercinnæ[e]. Itaque libri cōplures eius exstāt Cercinæ cōfecti. Hic cùm in legatione perisset, statuā ei populus Roman[us] pro Rostris posuit: & hodiéque exstat pro Rostris Augusti. huius volumina complura exstant: reliquit autem propè centum & octoginta libros. 44 ¶ Ab hoc plurimi profecerunt: ferè tamen hi libros conscripserūt: Alfenus Varus, Gaius[f], Aulus Ofilius, Titus Cæsius, Aufidius Tucca, Aufidius Namusa, Flauius Priscus, Gaius Ateius Pacuui[us] Labeo[g] Antistius Labeonis Antistij pater, Cinna, Publicius[h] Gellius. Ex his decē, libros octo conscripserunt, quorum omnes qui fuerunt, libri digesti sunt ab Aufidio Namusa in centū quadraginta libros. Ex his auditoribus plurimū auctoritatis habuit Alfenus Varus, & Aulus Ofilius, ex quib. Varus & consul fuit: Ofilius in equestri ordine perseuerauit. is fuit Cæsari familiarissimus: & libros de iure ciuili plurimos, & qui omnem partē operis fundarēt, reliquit, nam de legibus Vicēsimæ[i] primus cōscripsit[k], de iurisdictione: idem edictū prætoris primus diligenter cōposuit. nā ante eum Seruius duos libros ad Brutū perquàm breuissimos ad edictū subscriptos reliquit. 45 ¶ Fuit eodē tempore & Trebatius, qui idē Cornelij[l] Maximi auditor: fuit Aulus Cascelius, Quintus[m] Mucius Volusij auditor: denique in illius honorē testamento Publiū Mucium nepotē eius reliquit hæredē. fuit autem quæstorius: nec vltrà proficere voluit, cùm illi etiā Augustus consulatum offerret, ex his Trebatius[n] peritior Cascelio, Cascelius Trebatio eloquētior fuisse dicitur, Ofilius vtroq. doctior. Cascelij scripta nō exstant, nisi vnus liber Benedictorū. Trebatij complures: sed minus frequētatur. 46 ¶ Post hoc quoq. Tubero[o] fuit, qui Ofilio operā dedit fuit aūt patricius, & transiit à causis agendis ad ius ciuile, maximè postquā Quintum Ligariū accusauit, nec obtinuit apud Caiū Cæsarem. Is est Quintus Ligarius: qui, cùm Africæ oram teneret, infirmū Tuberonem applicare non permisit, nec aquam haurire, quo nomine eū accusauit, & [p] Cicero defendit. exstat eius oratio "satis" pulcherrima, quæ inscribitur, pro Quinto Ligario. Tubero doctissimus quidē habitus est iuris publici, & priuati: & cōplures vtriusq. operis libros reliquit. sermone etiam antiquo vsus affectauit scribere: & ideo parum libri eius grati habentur: 47 ¶ Post hunc maximæ auctoritatis fuerunt Ateius[q] Capito, qui Ofilium secutus est: & Antistius Labeo, qui omnes hos audiuit, institutus est autem à Trebatio. Ex his Ateius[r] consul fuit: Labeo noluit, cùm offerretur ei ab Augusto consulatus, quo suffectus fieret, [&] honorem suscipere: sed plurimum studiis operam dedit: & totum annum ita diuiserat: vt Romæ sex mensibus cum studiosis esset[s], sex mensibus secederet, & conscribendis libris operam daret. Itaque reliquit quadringenta volumina: ex quibus plurima inter manus versantur. Hi duo primùm veluti diuersas sectas[t] fecerunt, nam Ateius[u] Capito in his, quæ ei tradita fuerant, perseuerabat: Labeo ingenij qualitate, & fiducia doctrinæ, qui & cæteris operis sapientiæ operā dederat, plurima innouare instituit, & ita Ateio Capitoni Massurius Sabinus successit, Labeoni Nerua, adhuc eas dissensiones auxerūt. "Hic etiā" Nerua Cæsari[x] familiarissimus fuit. Massurius Sabinus in equestri ordine fuit, & publicè primus scripsit. posteáq. hoc cœpit beneficiū "dari" a Tiberio Cæsare, hoc tamē illi concessum erat. Et, vt obiter sciamus, ante tempora Augusti publicè respondendi ius non à principib. dabatur: sed qui fiduciā studiorū suorū habebant, consulentib. respondebāt[y], neq. respōsa vtiq. signata dabant: sed plerūq iudicibus ipsi scribebant[z], aut testabātur, qui illos cōsulebant. Primus Diuus Augustus, vt maior iuris auctoritas haberetur, cōstituit,[a] vt ex auctoritate eius respōderēt, & ex illo tēpore peti hoc pro beneficio cœpit, & ideo optimus princeps * Hadrianus, cùm ab eo viri prætorij peterēt, vt sibi liceret respōdere, rescripsit eis. hoc nō peti, sed[b] præstari solere: & ideo si qs fiduciā sui haberet, delectari se, populo ad respōdendū se præpararet. Ergo Sabino cōcessum est à Tiberio Cæsare, vt populo respōderet, qui in equestri ordine iā grādis natu, & ferè annorū quinquaginta receptus est. huic nec amplæ facultates fuerūt: sed plurimū à suis auditorib. sustētatus est. Huic successit Gaius Cassius[c] Lōginus natus ex filia Tuberonis, quæ fuit neptis Ser. Sulpitij: & ideo proauū suū Seruiū Sulpitiū appellat, hic consul fuit cū Quartino, tēporib. Tiberij, sed plurimū in ciuitate auctoritatis habuit, eousq. donec eū Cæsar ciuitate pelleret, expulsus

c *adde l.1.§ 5. vers. quamuis ante. j. de postul. Flor. epitom.13.* d hic Cœcus appellatus est *Zas. hic.* * inde App. Claud. hic Cētimanus appellatus est *Zas. hic.* e *1. Quintil.5.* f *al.* Furij. g cum Attilio. *de quo in §. post hos. j. eo.* h Ac propter magiam, vt putat Forcatulus 1. *Necyomant.* 8. An potius ob ciuilem sapientiam. cuiusmodi scientia σοφία. Plutarchus *in Themistocle.* i *al.* P. id est Publius, & ita apud Ciceronē in Bruto: *Liu.* 49.

k 10. *Gell.* 27. *Polyb.* 3. *Liuius* 21. *Appian.* 1. *de bello Hispanico. Flor. Epitom.* 18.

l § *auris, j. eo.*

*

m De hoc Cicero in Bruto ita scribit, Sext. Ælius iuris quidem ciuilis omnium peritissimus, sed etiā ad dicendū paratus. *& 1. Tusc.* ex Ennio hic versus refertur. Egregiè cordatus homo, catus Ælius Sextus.

n vt Sēpronius σοφός. §. *fuit. s. e. adde. Cic. in Lælio, Catone & 2. offic.*

o de Sexto Lælio. *v. Cic. 1. de orat. 1. Tusc. 1. Varro. 6. de lingua. 22. Plin. 2.*

p *Cic. 1. de orat. Liuius* 33. 34. 39. *Plut. in Catone.*

q *v. Festum in verbo lucidus:* 3. *Gell.* 18: *l. 4. § 1. j. de verb. oblig.*

r extat eius responsum *l. vlt. in fi. j. de legation.*

s ambitus accusatus noluit suā causam ornatius dici. *Cic. 1. ad Brut. 3. de natura: 2. de finib. 4. Tusc. 2. Offic. Valer. 2.*

t *al.* Panætij. sed hoc κατ' ἀναστολὴν, vt referatur ad alium Q. Ælium Tuberonem, de quo infrà.

v hæc verba ad Q. Muciū Scæuulam transferenda, de quo proximo §. in cuius fine, quæ hic legūtur adiungenda sunt.

x Iurisperitorū eloquentissimū vocat. Cicero *in Bruto, & de oratore.*

y *Cic. 2. de legib.* & augur & ædilis, *Cic. in Lælio.* iussu Marij in Tyberim proiectus, *Appian. 1. belli ciuil. Lucan. 2.*

z frater est Balbi, qui in libris de Natura disputat.

a orator. *Cic. in Brut.* Quæstor, Prætor. *Cic. pro Murena.* Interrex. *Asconi.* Cōsul. Athenis reuersus in legatione apud M. Antonium periit. *Cic. 2. Philip. 2. Gell.* 10. *& 6. c. 8.* *

b *Idem Cic. de oratore.* Hi peregrinari in aliena ciuitate, non in sua magistratum gerere videntur. *Cic. pro C. Rabirio in f. adde l. 2. j. de iuris & facti ignorant:* 12. *Quint. 3: Nouell. Leonis* 17. c *de quo v. lib. 2. Cicer. de Nat. deor.* d qui doli. *Cic. 3. de natura. 3. off. & pro Cecinna.* liberationis §. *qui quod. quibus modis tollitur.* & nepotis posthumi instituendi formulas instituit, *l. 29. j. de libér. & posthum.* e Insula Siciliæ vicina. f delendum hoc nomen, alioquin 11. essent, non 10. g ob Syllanam actionem à Marianis, interfectus. *App. 4.* h Publicola Gellius *Hotom. Cicer. in Bruto.* Censor fuit. 5. *Val 9.* i iis qui manumittebantur indictæ lege Manlia: & remissæ à Nerone. *Cic. 2. ad Albinum 16. Liu. 7. Tacit.* 13. *Annaliū*: inde aurum vicesimarium in sanctiore ærario seruatum, *Liuius* 27. qui has vicesimas exigebat, Vicesimarius seu εἰκοστώνης glossis. & Arriano 3. dissertationum Epicteti 26: & 2. c. 1. Fuit, & xxv. aut potius L. id est quinquagesima venalium mancipiorum, instituta ab Augusto ad nocturnos vigiles, & bellum: quam quinquagesimā emptor mancipij præstabat. Dion 55. & ita legendum apud Tacitū 13. videtur. Huc pertinet quod apud Festū in Manumitti legitur. manumitti dicebatur seruus sacrorum causa, cùm dominus eius tenens modò caput, modò mēbrum, aliud eiusdem serui, ita edicit: hunc hominem liberum esse volo, ac pro eo auri xx. puri, probi, profani mei soluo, vt priusquā digrediar, efficiatur iuris sui. Adde Festū in Puri. Inde à Tertulliano dicitur nullam manumissionem non fuisse vectigalē. Zasius tamē Vicesimā intelligit ob hereditatē extraneo delatam, fisco inferendā, ex *Dione* 55. & à Traiano sublatā. *Plinius in Panegyr.* adde Capitolinū in Antonino Philosopho. Paulum 4. *sent. tit. 6. l. vlt. Cod. de edicto. D. Hadriani tollendo.* De vicesimæ legib. scripsit[s] primus Ofilius, de quo hîc. & post eum Maior. In lapidibus reperitur. Procurat. xx hereditatium. & Promagister xx. hereditatium. Colligebatur hoc vectigal à publicanis, quorum Magistri & Promagistri. His addendum quæ de vicesima portoriorū apud veteres extant. de qua v. Cic. 2. *Verrina.*

k *al.* cōscripsit.

l *Goueanus* Qu. Cornelij: ídque ex Cicerone 7. *Familiar.* 8.

m *Anton. Aug.* Quint. Mucij.

n huius cōsilio Codicillorū vsus est recept[us]. §. 1. *De Codicill.*

o *Cic. 1. de orat. Cæsar 1. de bello ciuili.*

p etsi Cicero hîc inter veteres Iuris peritos non enumeratur, eius tamen authoritas affertur. *l. 7. §. 3. j. quib. ex causis in poss. l. 39. in pr. j. de pœnis.*

*

q 2. *Familiar. Cicero* 29.

r *Tacitus* 3. 4. *Gel.* 14. 10. *c.* 22. 13. *c.* 12. 7. *Macrob.* 1.

s de Labeone vide. *Tacit. 3. 1. 3. Gell.* 12. *& 20 c. 1. Suet. in Aug.*

t secta à sequēdo. quo verbo vtitur *Cic. pro L. Flacco, in fi:* 13. *famil.* 4: *& ad Qu. frat. 3. in f.* familiā seu familias vocat 1. *& 3. de orat.* nationes 2. *de Nat. deor. & 2. ad Attic.* 16. quæ Aristot. περὶ ἐλέγχων vocat [illegible]. v *Tacit.* 3. x *Tacit.* 5. & Consul. *Tacit.* 4. huius filius anno 18. postulauit. *l. 1. §. qua ætate. j. de postul.* y *adde l. 14. §. vlt. C. de assess.* z Inter cætera Iurisconsulti munia, scribere & cauere, vt hinc colligitur: adde Ciceronē *pro Murena: & 2. de orat: & 7. familiar.* 14.

a *adde l. 11. C. de aduocat. iud. l. 7. C. de profes. & medicis.*

b meritis s. non cuiuis petenti. *Zas.*

c Syriæ præfuit sub Claudio, *Tacit.* 12. 14. 16. *Suet. in Nerone.*

ab eo

a non leuis iuris auctor. *l.17. in prin. ff. de iure patron.* b *de quo vide l.17. ff. de iure patron.* c *vide l.1. ff. de contr. empt.* d cui Otho bimestrem consulatum designauit. *Tacit.17.* e à quo S. C. Pegasianum dici existimatur. *§. sed quia. Instit. de fideic. heredit.* f de quo *l.78. §. penult. ff. de legat.* g *1. Cod.14.* h *1. Cod.6.* i 8. *Cod.53.* k Definitio hæc, causalis est: Constat enim causa efficiente, materia & fine.

ab eo in Sardiniam, reuocatus à Vespasiano, diem suum obiit. Neruæ successit [a] Proculus [b], fuit eodem tempore & Nerua filius, fuit & alius Lõginus ex equestri quidem ordine, qui postea ad præturam vsque peruenit, sed Proculi auctoritas maior fuit. nam etiam [c] plurimum potuit, appellatique sunt partim Cassiani, partim Proculeiani: quæ origo à Capitone, & Labeone cœperat. Cassio Cælius [d] Sabinus successit, qui plurimũ temporibus Vespasiani potuit. Proculo Pegasus, qui temporibus Vespasiani præfectus [e] vrbi fuit. Cæl o Sabino Priscus Iauolenus. Pegaso Celsus, patri Celso Celsus filius, & Priscus Neratius: qui vtrique consules fuerunt: Celsus quidem & iterum. Iauoleno Prisco Aburnus [f] Valens, & Tuscianus, item Saluius Iulianus.

DE [g] LEGIBVS [h], SENATVSQVE consultis, & longa [i] consuetudine.

Tit. III.

Quid sit lex.

1. *Papinianus* lib. 1. Definitionum.

LEx est [k] commune [l] præceptum, virorũ prudentium consultum: delictorum, quæ sponte, vel [m] ignorantia contrahũtur coërcitio: communis reipublicæ sponsio [n].

2. *Marcianus* lib. 1. Institutionum.

NAm & Demosthenes [o] orator sic definit: Τοῦτό ἐστιν νόμος, ᾧ πάντας ἀνθρώποις προσήκει πείθεσθαι διὰ πολλά· καὶ μάλιστα ὅτι πᾶς ἐστιν νόμος, εὕρημα [p] μὲν καὶ δῶρον Θεοῦ. δόγμα δὲ ἀνθρώπων φρονίμων· ἐπανόρθωμα δὲ τῶν ἑκουσίων [q] καὶ [r] ἀκουσίων [s] ἁμαρτημάτων· πόλεως δὲ συνθήκη κοινή, καθ' ἣν ἅπασι προσήκει ζῆν τοῖς ἐν τῇ πόλει. *id est, Lex est, cui omnes obtemperare conuenit, tum ob alia multa: tum vel maximè eo, quòd omnis lex, inuentum ac munus Dei est: decretum verò prudentum hominum, coërcitio eorum, quæ sponte, vel inuoluntariè delinquuntur: communis sponsio ciuitatis, ad cuius præscriptum omnes qui in ea republica sunt vitã instituere debent.* Sed & Philosophus summæ [t] Stoicæ [u] sapientiæ Chrysippus sic incipit libro, quem fecit περὶ νόμου: ὁ νόμος πάντων ἐστὶ βασιλεὺς θείων τε, καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων. δεῖ δὲ αὐτὸν προστάτην τε εἶναι τῶν καλῶν, καὶ τῶν αἰσχρῶν, καὶ ἄρχοντα, καὶ ἡγεμόνα. καὶ κατὰ τοῦτο κανόνα τε εἶναι δικαίων, καὶ ἀδίκων· καὶ τῶν φύσει πολιτικῶν ζώων, προστακτικὸν μὲν, ὧν ποιητέον, ἀπαγορευτικὸν δὲ, ὧν οὐ ποιητέον. *id est, de lege: Lex est omnium diuinarum, & [x] humanarum rerum regina. Oportet autem eam esse præsidem & bonis & malis, & principem & ducem esse: & secundũ hoc, regulam esse iustorum, & iniustorum, & eorum quæ natura ciuilia sunt, animantium præceptricem quidem faciẽdorum, prohibitricem autem non faciendorum.*

Quibus de rebus leges constituuntur.

3. *Pomponius* lib. 25. ad Sabinum.

IVra cõstitui oportet, vt dixit Theophrastus, in his quæ ἐπὶ [y] τὸ πλεῖστον, *id est, vt plurimum,* accidunt, non quæ ἐκ παραλόγου [z], *id est, ex inopinato.*

4. *Celsus* lib. 5. Digestorum.

EX his, quæ fortè vno aliquo casu accidere possunt, iura non constituuntur.

5. *Idem* lib. 17. Digestorum.

NAm ad ea potius [a] debet aptari ius, quæ & frequenter, & facilè, quàm quæ perrarò eueniunt.

6. *Paulus* lib. 17. ad Plautium.

TO [b] γὰρ ἅπαξ ἢ δίς. *id est, Quòd enim semel aut bis existit,* vt ait Theophrastus, παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται, *id est, prætereunt legislatores.*

Legis virtus.

7. *Modestinus* lib. 1. regularum.

l i. notitia æqui & boni, à natura omnibus indita. vel ita, generale iustum, non pertinẽs ad priuatos. Attei[us] Capito apud 10. *Gell.20: adde Aristotelem 5. Ethicor.1.*
m *vide l.11. ff. de incendiq. l.2. in fine. ff. de termino.*
n συνθήκη dicitur. *l.2. ff. eodem.* hinc legibus obligari dicimur *l.52. §.5. ff. de oblig.* at: sic qui delinquit, eo genere pœnæ obligare se dicitur, quod indictum sit eo loco, in quo habitat.
o *Orati. n. 1. aduersus Aristogitonem.*
p *adde Platonẽ initio 1. de legib: Diodorum 1. c. 5.* Inde factum, vt veteres legislatores, legũ suarum originem ad Deos referrent. *Plato illo loco: & in Minoe: Diodorus illo loco: 1. Val. r. 2: Herodotus 1: Suidas in Galeno: Cicero 2. de legib. Aelian. 2. de varia histor: Halicarnasseus 2. Antiquit. Liuius 1: Plutarchus in Numa: Lactantius 1. c. 22:* quod & Muhamedes non omisit. *libro de doctrina Mahumeti. adde glossam vltim. in verbo, diuino. Cod. de longi tẽporis præscript. Tiraquell. in præfat. tractatus de retract. 11.*
q περὶ ἀκουσίου καὶ ἑκουσίου, *vide Aristotelem 3. Ethic. 1: & 5. Ethic. 8: Plotinum 6. Enneade 8. Ciceronem in Topicis.* sane Cicero illo loco, voluntaria ea esse definit quæ fiunt consilio: Inuolũtaria, quæ fortuna, ignorãtia & necessariò. vt & Plotinus superiore loco. τὸ ἐφ' ἡμῖν, id quod nostræ potestatis est seu voluntarium describit, quod nos facimus μὴ δουλεύοντες τύχαις ἀνάγκαις, πάθεσιν ἰσχυροῖς. Aristoteles verò ἑκούσιον facit eorũ, quæ in nostra potestate sunt, quod qui facit εἰδὼς καὶ μὴ ἀγνοῶν μήτε ὅν μήτε τίνα τὸ πλείω ἢ τίνι, οὗ ἕνεκα ἢ τί ὡς ἕνεκα. quod denique facit qui μὴ κατὰ συμβεβηκὸς μηδὲ βίᾳ, sed προελόμενος consilio capto. Inuoluntariũ verò seu ἀκούσιον appellat τὸ ἀγνοούμενον quod ignorantia facimus: aut sanè non ignoranter, sed ita tamen vt eius principium penes facientem seu agentem non sit: & vi impediatur. Quin & *d. c. 1.* vt vtrunque rectè distinguatur, considerat has circunstantias τίς, τί, περὶ τί ἢ ἐν τίνι, τίνι, οἷον ὀργάνῳ, ἕνεκα τίνος, πῶς. Quibus distinctis facilè intelligimus quid ἀδικόν, ἀδίκημα, ἁμάρτημα, ἀτύχημα. Prius admittit quisque ἐκ προαιρέσεως. Secundum, εἰδὼς μὲν, μὴ προβουλεύσας δέ. Tertium, μὴ παραλόγως, sed tamen ἄνευ κακίας: vltimum, παραλόγως. Quæ summopere nostris distinguenda censeo. r *v. l.30. l.31. ff. ad l. Aquil.* in brutis, *Genes.9. Leuit.20. Plin.8. c.16. c. mulier.15.4.1. vide Guidonem Papæ quæst.228.* & inanimatis, vt in statua. *Demosth. contra Aristoc. Suidas in Menore: Pausanias in Eliacis. vide Cuiac.19. obs.10. Fornier.1. s. lec.10.* Quid si furore? *v. l.13. ff. de off. præsid.* ira? *v. l.3. ff. de diuortijs:* ebrietate aut vino. *v. l. vnic. Cod. si quis imperatori* impetitia. *v. l.9. §. penult. ff. locati.* rusticitate? *v. l.3. §.21. ff. de Sillaniano.* aut iussu alterius *vide leg.1. 7. ff. de regulis.* s Immò inuoluntaria non puniuntur. *argument. arg. l.16. §. si propter. ff. de publicanis.* t *al.* summus, v vel ipsi Iuriscõsulti Stoicos philosophos laudant: qui & ipsi sectis Philosophorum dediti. Sic citatur à Callistrato parens Academiæ Plato *in l. vlt. ff. de nundinis.* & Academicus quoque Cicero à Tryphonino *in l. Cicero. ff. de pœnis.* vt & Peripateticæ sectæ princeps Aristoteles à Iuliano *in l.36. ff. de solutionib.* Epicurei verò ab Alfeno *in l. proponebatur. ff. de iudicijs.* Quin & medicus Hippocrates *à Paulo in l.12. ff. de statu.* & alioquin *in l.2. ff. de origine iuris.* discimus Q. Tuberonem Panetij auditorem. Apud Ciceronem *in libris de Natura* tres Iurisconsulti in tres sectas diuisi. Velleius Epicureus negat deos & deorũ prouidentiam: Lucilius Balbus, eandem asserit: Cotta Academicus nutat in vtranque partem. Trebatium eadem opera apud Ciceronem *3. famil.9: & 7. famil.12.* Epicureum fuisse reperio. vt & apud eundem *in oratione pro L. Murena,* Catonem Stoicũ & Stoicos oratorio more irrideri. Neque id mirum, cùm & ipsi iuris diuini quoque peritissimi. vti dixi *ad l.10. §.2. ff. de Iustitia.*

LEgis virtus "hec" est: imperare [c], vetare, permittere, [d] punire [e].

In quas personas iura constituuntur.

8. *Vlpianus* lib. 3. ad Sabinum:

IVra non in singulas personas, sed [f] generaliter [g] constituuntur [h].

De authoritate Senatus.

9. *Idem* lib. 26. ad Edictum:

NOn † ambigitur, senatum [i] ius [k] facere posse.

De imperfectione legum, & ratione eius supplendi.

10. *Iulianus* lib. 59 Digestorum:

NEque leges, neque senatuscõsulta ita scribi possunt, vt omnes casus [l], qui quandoque inciderint comprehendantur; sed sufficit "&" ea, quæ plerunque accidũt contineri.

11. *Idem* lib. 90. Digestorum:

ET ideo de his, quæ primò [m] constituuntur, aut [n] interpretatione, aut cõstitutione optimi principis certius statuendum est.

12. *Idem* lib. 15. Digestorum:

NOn [o] possunt omnes articuli [p] singillatim aut legibus aut senatusconsultis comprehendi: sed cùm in aliqua causa sententia eorum manifesta est, is, qui iurisdictioni præest, ad similia [q] procedere, atque ita ius dicere debet.

13. *Vlpianus* lib. 1. ad Edictum ædilium curulium:

NAm, vt ait Pedius, quotiens lege aliquid, vnum vel alterum introductum est: bona occasio est, cetera, quæ tendunt ad eandem vtilitatem, vel interpretatione, vel certè iurisdictione suppleri.

De iuris singularis interpretatione.

14. *Paulus* lib. 54. ad Edictum:

QVod verò contra [r] rationem iuris [s] receptum est, non est producendum ad consequentias [t].

In quibus non sequimur regulas iuris.

15. *Iulianus* lib. 27. Digestorum.

IN his, quæ contra rationem iuris constituta sunt, non possumus sequi regulam iuris.

Definitio Iuris singularis.

16. *Paulus* lib. singul. de iure singulari:

IVs singulare [u] est, quod contra tenorem rationis [x], propter aliquam vtilitatem auctoritate constituentiũ introductum est.

Quid sit scire leges.

17. *Celsus* lib. 26 Digestorum:

SCire leges non "hoc" est, verba earum tenere, sed vim ac potestatem.

De benigna interpretatione.

18. *Idem* lib. 29 Digestorum:

BEnignius [y] leges interpretandæ sunt, quò voluntas earum conseruetur.

De legibus ambiguis.

19. *Idem* lib. 33. Digestorum:

IN [z] ambigua voce legis ea potius accipienda est significatio, quæ vitio caret: præsertim cùm etiam voluntas legis ex hoc colligi possit.

De ratione legis non inquirenda.

20. *Iulianus* lib. 55. Digestorum:

NOn [a] omnium, quæ à maioribus constituta sunt, ratio [b] reddi potest.

21. *Neratius* lib. 6. Membranarum:

ET ideo rationes eorum, quæ constituũtur, inquiri nõ oportet: alioquin multa ex his, quæ certa sunt, subuertuntur.

Interpretatio legis in præteritum indulgentis.

x *Nou. pen.163. in prin.*
y *l.4. l.5. l.6. l.10. in fine. ff. eodem. l.64. ff. de regulis iuris. Nouella 44. c.1. §.3. & 94. c.2.*
z *1. Harmenopul. 1. §.28.* Bartolinus legit αὐτόματα.
a non tamen semper. *l.12. Cod. de leg. hæred.*
b *l.3. in fine. ff. si pars hæreditatis, vide leg.3. ff. eodem. Nouel.105. c.1. in fin.*
c *Leo Nouell. principio.*
d Quædã sunt quæ leges nec vetant, nec iubent facere. *Seneca 3. de benefic. 21.*
e *Aristotel.2. Ethic.3.*
f κοινῇ omnibus. *l.10. in pr. Cod. eodem. v. de Cuiacium 15. obseruat.8.*
g κοινῶς, id est, communiter. *2. Eclog.1. c.15.* in omnes homines & res. Fest[us] in Rogatio. Atque ita quæ de imperio Cn. Põpeij, de reditu Ciceronis, de cæde Clodij lata sunt, lex non fuere, sed priuilegium. *10. Gell. 20.*
h Imò interdum vni ciuitati. *l.11. ff. de iustitia.* interdum singulis ius cõstituitur. *l.16. ff. eod.*
† *Leonis Nouella 78.* senat[us] ius non facit.
i Immo soli principi id licet. *l. vltim. Cod. eodem.*
k formulas senatusconsulti vide *in l.2. ff. ad Vell.*
l θέματα Græci appellant. *21. Eclog.1. c.15.*

m ἐν πρώτοις.
n *l. vltima §. final. Cod. eodem.* etiam prudentum *l.2. §.47. ff. de orig. iur.*
o *Aristotel.5. Ethic.10: l.1. §.2. ff. quod falso tutore. l.29. §.3. ff. de liberis.*
p Casus. *l. quarta, l.10. ff. eodem: l.37. ff. eodem.* θέματα. *2. Eclog.1. c.15: 1. Harmenopulus 1. in fine.*
q *l.13. ff. eodem. l.7. §.6. d. iurisdict. vide l.10. in fine. ff. de negot. l.11. ff. de præ. ver. l.26. §. fi. ff. ex quibus caus. maior.*
r παρὰ κανόνας. *Eclog. d. c.15:* contra regulas. *adde l.12. in fi. ff. de vsufructu: l.8. §.1. ff. de rebus eorum qui sub tut. l.*
s generalis. *l.15. l.16. l.39. ff. eod. l.141. ff. de reg. iur.*
t *vide l.1. ff. soluto matrimonio.*
v ἴδικος νόμος, seu ius singulare: non est lex in singulas personas constituta. *vt in l.8. ff. eodem.* sed quæ paululum aberrat à regulis iuris: atque ita non pugnat hæc lex cum *dict. l.8.*
x generalis *l.68. l.80. ff. de reg. iur.*
y φιλαγάθως. *2. Eclog.1. c.18: adde l.56. ff. de regulis iuris.*
z *vide l.3. l.11. ff. de rebus dubijs.*
a Exemplum? *l.9. ff. de relig. Cuiac.8. obseruat.12.* Cur autem? *vide l.51. §. penultimo. ff. ad leg. Aquil. Cod. de crim. sacril.*
b Quemadmodum sacerdotes victimarij, qui & θύται. *1. Artemidor.11,* ambigua signa non negant esse vera, sed qualia sunt ex victimis deprehendere se posse negant: sic Iurisconsultus, non protinus iniqua, quorum ignoratur ratio. Adde Aristotelem *1. Ethicorum 7. l.17. §.1. ff. ad legem Aquil. l.21. Cod. de furtis: Cuiacium 17. obseruation.15.*

22. *Vlpianus* lib.35.ad Edictum:

CVm [a] lex in præteritum quid indulget, in futurum vetat [b].

Quæ mutari non debent.

23. *Paulus* lib.4.ad Plautium:

MInimè sunt [c] mutanda, quæ interpretationem certam semper habuerunt.

De tota lege inspicienda.

24. *Celsus* lib.9.Digestorum:

INciuile [d] est, nisi tota lege perspecta, vna aliqua particula eius proposita, iudicare vel respondere.

De interpretatione legū fauorabilis.

25. *Modestinus* lib.8.Responsorum:

NVlla iuris ratio, aut æquitatis benignitas patitur, vt quæ salubriter pro vtilitate hominum introducuntur, ea nos duriore interpretatione [e] contra ipsorum commodum producamus ad seueritatem.

De priorum & posteriorum legum interpretatione.

26. *Paulus* lib.4. Quæstionum:

NOn est nouum, vt priores leges [f] ad posteriores trahantur.

27. *Tertullianus* lib.1.Quæstionum:

IDeo, quia antiquiores leges ad posteriores trahi, vsitatum est: & semper quasi hoc legibus inesse credi oportet, vt ad eas quoque personas, & ad eas res pertinerent, quæ quandoque similes [g] erunt.

28. *Paulus* lib.5.ad Legem Iuliam & Papiam:

SEd & posteriores leges ad priores pertinent: [h] nisi cōtrariæ sint: idque multis argumentis probatur.

De duobus legibus contrariis.

29. *Idem* lib.singulari ad legem Cinciam: [i]

COntra legem facit, qui id facit, quod lex prohibet: in fraudem [k] verò, qui saluis verbis legis, sententiam eius circumuenit.

30. *Vlpianus* lib.4.ad Edictum:

FRaus enim legi fit, vbi, [l] quod fieri noluit, fieri autem non vetuit, id fit: & quod distat ῥητὸν ἀπὸ διανοίας, *i. dictū à sententia,* hoc distat fraus ab eo, quod contra legem fit.

Qui legibus soluti sunt.

31. *Idem* lib.13.ad legem Iuliam & Papiam:

PRinceps legibus [m] solutus est. Augusta autem) licèt legibus soluta non est: principes tamen eadem illi [n] priuilegia tribuunt, quæ ipsi habent.

In quibus caussis consuetudo vel aliud ius obseruatur.

1. De auctoritate consuetudinis.

32. *Iulianus* lib 94.Digestorum:

DE [o] quibus causis scriptis legibus non vtimur, id custodiri oportet, quod moribus & [p] consuetudine inductū est, & si qua in re hoc deficeret [q], tunc quod proximum & consequens ei est, si nec id quidem appareat: tūc ius, quo [r] vrbs Roma vtitur, seruari oportet. 1 ¶ Inueterata consuetudo pro lege non immeritò custoditur. (& [s] hoc est ius, quod dicitur moribus constitutum.) Nā cùm ipsæ leges nulla alia ex causa nos teneant, quàm [t] quòd iudicio populi receptæ sunt: meritò & ea, quæ sine vllo scripto populus probauit, tenebūt omnes: nam quid [u] interest, suffragio populus voluntatem suam declaret, an rebus ipsis & factis? Quare rectissimè etiam illud receptū est, vt leges non solùm suffragio legis-latoris, sed etiā tacito consensu omnium per desuetudinem [x] abrogētur.

In quibus caussis consuetudo obseruatur.

33. *Vlpianus* lib.1.de officio Proconsulis:

DIuturna [y] consuetudo pro [z] iure & lege in [a] his, quę non ex scripto descendunt, obseruari solet.

Quomodo probatur consuetudo.

34. *Idem* lib.4.de officio Proconsulis:

CVm de consuetudine ciuitatis, vel prouinciæ confidere quis videtur: primùm quidem illud explorandum arbitror [b], an etiam contradicto [c] aliquando iudicio consuetudo firmata sit.

De authoritate consuetudinis.

35. *Hermogenianus* lib.1.iuris Epitomarum.

SEd & ea, quæ longa consuetudine comprobata sunt, ac per annos plurimos obseruata, velut tacita ciuium conuentio, non [d] minùs, quàm ea, quæ scripta sunt, iura, seruantur.

36. *Paulus* lib.7.ad Sabinum.

IMmo magnæ [e] auctoritatis hoc ius habetur: quod in tantum probatum est, vt non fuerit necesse scripto id comprehendere.

De lege per consuetudinem interpretanda.

37. *Callistratus* lib.1.Quæstionum:

SI de interpretatione legis quæratur: in primis inspiciendum est [f], quo iure ciuitas retrò in eiusmodi casibus vsa fuisset, * optima [g] enim est legum interpres cōsuetudo.

38. *Callistratus* lib.1.Quæstionum:

NAm Imperator noster Seuerus rescripsit, in ambiguitatibus, quæ ex legibus proficiscuntur, consuetudinem, aut rerum perpetuò similiter iudicatarum [h] auctoritatem, vim legis obtinere debere.

Quæ consuetudo in similibus non obtinet.

39. *Celsus* lib.23.Digestorum:

QVod [i] non ratione introductum, sed errore [k] primùm, deinde consuetudine obtentum est: in aliis similibus non obtinet.

Quæ ius faciunt.

40. *Modestinus* lib.1.Regularum:

ERgo [l] omne ius aut consensus [m] fecit, aut necessitas [n] constituit, aut firmauit consuetudo.

Ius in quo consistit.

41. *Vlpianus* lib.2.Institutionum:

TOtum autem ius constitit aut in adquirendo [o], aut in conseruando, aut in minuendo, aut enim hoc agitur, quemadmodum quid cuiusque fiat, aut quemadmodum quis rem vel ius suum conseruet, aut quomodo alienet, aut amittat.

DE CONSTITVTIONIBUS PRINCIPUM [p],

Tit. IIII.

De authoritate. 1. Speciebus & nomine communi constitutionum.

2. De constitutionibus personalibus.

Vlpianus libro primo Institutionum:

QVOD principi placuit [q], legis habet vigorē: vtpote cùm lege [r] regia, quæ de imperio eius lata est, populus ei & in eum omne suum imperium & potestatem conferat 1 ¶ Quodcumque igitur imperator per epistolam [s] & subscriptionē statuit, vel cognoscens decreuit, vel de plano [t] interlocutus [u] est, vel edicto præcepit: legem esse constat. hæc sunt, quas vulgo constitutiones appellamus. 2 ¶ Planè ex his quædam sunt personales [x], nec ad exemplum trahuntur: nam quæ princeps alicui ob merita indulsit [y], vel si quam pœnam irrogauit [z], vel si cui sine exemplo subuenit [a]: personam non egreditur [b].

De nouo iure constituendo.

2. *Vlpianus* lib.4.Fideicommissorum:

IN rebus nouis constituēdis euidens esse vtilitas debet, vt [c] recedatur ab eo iure, quod diu æquum visum est.

De interpretatione beneficij imperialis.

3. *Iauolenus* lib.13.Epistolarum:

BEneficium [d] imperatoris, quod à diuina scilicet eius indulgentia proficiscitur, quamplenissimè [e] interpretari debemus.

De vi priorum & posteriorum constitutionum.

4. *Modestinus* libro 2.Excusationum.

AI μεταγενέστεραι διατάξεις ἰσχυρότεραι τῶν πρὸ αὐτῶν εἰσίν. id est, *Constitutiones tempore posteriores, potiores sunt his* [f], *quæ ipsas præcesserunt.*

DE STATV HOMINVM [g],

Tit. V.

Obiecta Iuris.

Gaius lib.1.Institutionum:

OMNE ius, quo vtimur, vel [h] ad personas pertinet, vel ad res, vel ad actiones.

Ordo in hoc opere seruandus.

2. *Hermogenianus* lib.1.iuris Epitomarum:

CVm igitur hominum causa omne ius constitutum sit: primò [i] de personarū statu, ac pòst de ceteris, ordinem edicti perpetui [k] secuti, & his proximos atque cōiunctos applicantes titulos, vt [l] res patitur, dicemus.

Diuisio personarum.

3. *Gaius* libro primo Institutionum:

SVmma [m] itaque de iure personarum diuisio hæc est: quòd omnes homines aut liberi sunt, aut serui.

---

a *vide l.7. C.eo.* b Nouella 129. c.4: & 154.c.1 c *l.2.ʃ.de const. princip. l.183.ʃ.de reg.iur.* d Æschines cōtra Ctesiphōtē. e *v.l.3.§.5.in f. ʃ.de Carb. edicto.* f *l.27.ʃ.eo.l.vl.ʃ. Tit.prox.* g *vide l.12.s.eo.* h vbi de interpretatione non de correctione agitur. i lex Cincia de donis quæ & Muneralis de qua dixi ad Festum in Muneralis. k *l.5.Cod.eod.* l Exemplum? *l.3.§.pen.ʃ.de Macedon. l.43.§.vl.ʃ. de vulgari. l.64.ʃ. de cond. & dem.* m pœnariis, quia non puniuntur si deliquerit. Harmenop. *1.tit.1.l.23.ʃ.de leg. 3. v. in hanc l. Cuiac.15.obs.30. Ad de quæ de* Principis imperio & potestate notaui *ad nouell.105.c.2: adde Arist.3.Politic.9.* n *v.l.6.in fine ʃ.de iure fisci.* o Consuetudo etiam in ciuilibus rebus pro lege suscipitur cùm deficit lex. *Tertull. libro de corona militis.* p *adde. l.33.l.34. l.35.l.36.l.37.l.38. l.39.l.40.ʃ.eo. v. Cuia.20.obs.1.* q *al* defecerit. r videtur tamē illud ius nō obseruandum. *l.12. ʃ.de off. præsidis.* s consuetudo ius est moribus constitutum *vt hîc.* moribus inductū *in pr. huius legis:* quod sine vllo script. quod reb⁹ ipsis & factis, quod tacito consensu probauit populus *vt hîc.* quod per annos plurimos obseruatū, veluti tacita ciuium consuetudo. *l.35.1.eod.* t Nouella Leonis. u nihil differt scriptura an ratione ius consistat, quando & legem ratio cōmendat *Tertullianus illo loco.* x consuetudo vincit legem *vt hinc colligi videtur.* Imò nō vincit. *dixi ad l.2. Cod. quæ sit longa consuetudo.* y inueterata. l. 32.§.1.s. longa *l.* 35.ʃ.e. z *v.l.2.C.quæ sit longa consuet.* a *l.1.in fi.ʃ.de vent. insp. l.11. in fin.ʃ.de decurion. l.5.§.lezem.ʃ.de iur.immunitatis .l.20.C.de agr.& cens.* b atqui exemplis non est iudicandum. *l.13.C.de sententiis & inter.* c id est, contentioso, contestato. *Olden.* d *l.3.in fine.C.quæ sit long.cons.* e non eius tamen, vt vincat rationem & legem. *d. l.3.* Imò fortior est scriptis omnibus. Seneca.1. Declamation.1. f *l.34.ʃ.de regul. iur.* g sed non sola *l.1. Cod.eod.* h Immò, & si aliquando ita iudicatum sit, videtur sufficere. *l.34.s.e.* i *v.l.14.s.eo.* k Immò error ius facit. *l.3.§.vl.ʃ.de supell.leg.* l in hanc.l.v. *Cuia.14.obs.16.* m *subaudi* expressis. n Necessitatis voce quidam *s.obseruat.25.* intelligit rationem legis ad similes casus ratiocinatione productam: quod admittendum non est. Hac voce potius intelligendus est senatus. Primùm *argum. l.2.§.& quia difficilè. s.de origine iuris.* secundò, quòd hæc lex conclusio totius huiusce tituli videtur. quod & satis innuit particula hæc Ergo. Est verò titulus hic de Legibus, senatusconsultis ac cōsuetudine. vt & superior de prudentum responsis: sequens verò de constitutionibus principum. Quanquam nihil vetat etiā hac voce intelligi iura omnia necessitate inducta. cuius generis sunt quoq; principum cōstitutiones *l.2.§.nouissime. s.de origine iuris.* Ius gentiū *§.ius autem. ibi. humanis necessitatib. Inst.de iure naturali.* Porro hāc iuris partitionem videtur ex Menādro Iuriscōscultus hausisse τρία γάρ ἐστι δι' ἃ πάντα γίγνεται, ἢ κατὰ νόμους, ἢ ταῖς ἀνάγκαις, ἢ γε τρίτον ἔθει τινί. adde Cuiaciū. 14. *obseruat.16.* o *adde.§.2.3.4. de interdict.* p 1.C.4.*Nou.66.* q ad hoc vt sit lex generalis. Harmenop.1. *titul.1.* r De lege Regia *adde Inst. de iure natur.§. sed quod principi. l.1.§.non enim cod.de veteri iure.* Fragmētum eius Romæ in Lateranensi æde seruari notat Ant.August. *de legibus.* s δι' ἐπιστολῆς ἐν ὑπογραφῇ *Græci.* id est per epistolam à se subscriptam. t *v.l.97.ʃ.de le.3.* u Immò, interlocutiones principum vim legis non obtinent. *l.3.C.de legibus.* x quæ ad indulgentiam vel ad pœnam fiunt. *Harmenop. d. loco.* y puta, immunitatem à tributis *Theophil. Inst.de iure naturali* z puta, maiorē delicto vel lege *Theophil. ibidem* a puta, pœnæ gratiam faciēs. *Theoph.ibidem.* b Immò egreditur. *l.vl.cir.pr. C.de fruct. & litium expens.* c *l.23.s.tit.prox.* d & donationē. *l.2.C.de bon.vac.* e *l.2.C.de bonis vac. l.43.ʃ.de vulgar. c.15.de reg.in 6.* modò non in detrimentū alterius, tūc enim strictè interpretabimur. *v. l.2. §.si quis à principe. ʃ. ne quid in loco publ.* f *l.26.s.tit.prox. l.1.ʃ.ad l. Aqu. l.1.in pr.ʃ.ad l.Fal. l.1.§. si serui.ʃ.de quæ.* g 1.*Inst.3.Harm. 1.Tit.18.* h Quid, hæc partitio iuris estne hîc allata à Iurisconsulto, vt ostēdat nullā esse iuris docēdi aut discēdi aut tractandi cōmodiorē rationē, q̄ si de his tribus separatim tractetur? An potius q nulla pars iuris sit, null⁹ cōtract⁹, nullū negotiū, nulla actio, nullū iudiciū, in quo tractādo hi loci simul non incurrāt? vt putat Duarc.1.*Disput.5.* i Dignioribus prior debetur locus. k nō tamē eum ordinē semper seruauit. *§. Tertij. s.constitut. ad Antecess.* l Titulorum continuatam inter se seriem non ita scrupulosè & anxiè inquirendā esse colligas rectè ex hoc loco. quod tamē multi persæpe faciunt frustra. Nam si ius summum spectemus, quæro quæ ratio fuerit, vt ante titulum de testamētis, tituli de Inofficioso testamento, & de testamentaria tutela ponerentur? Sexcenta talia dare in exemplum possumus. Quid quod vna & eadē Pandectarum, Codicis & Institutionū methodus non est? Mihi siquid iudicij est, placet, aut sanè apud me satis iusta ratione recipitur methodus hisce Pandectis obseruata à Iustiniano: ad quam quoque practicorum omniū quæstiones in meas Pandectas practicas referre visum fuit: vt eodem nexu ac tenore, qui ius tractant, ius quod nobis hodie in vsu est, vna Titulorum consequentia, legerent. m alia est in *l.9.ʃ.eod. alia in l.4.s.de instit. & iure.*

Definitio

Definitio libertatis. 1. *Seruitutis.* 2. *& etymologia serui ac mancipij.*

4. *Florentinus* libro 9. Institutionum:

LIbertas est naturalis facultas eius, quod cuique facere libet, nisi si quid vi, aut iure [a] prohibetur. 1 ¶ Seruitus est constitutio iurisgentium [b], qua quis dominio alieno [c] contra naturam subiicitur. Serui ex eo appellati sunt, quòd Imperatores captiuos vendere, ac per hoc seruare [d], nec occidere solent. Mancipia verò dicta, quòd ab hostibus manu capiantur.

Diuisio liberorum. 1. *Quibus modis serui fiunt.* 2. *Definitio ingenui, & definitionis expositio.*

5. *Marcianus* lib. primo Institutionum:

ET seruorum quidem vna est conditio [e]: liberorũ autem hominum quidam ingenui sunt, quidam libertini. 1 ¶ Serui autem in dominium nostrum rediguntur, aut iure ciuili, aut gentium. Iure ciuili, si quis se † maior viginti annis ad pretium participandum venire [f] passus est. Iure gentium serui nostri sunt, qui ab hostibus capiũtur, aut qui ex ancillis nostris nascuntur. 2 ¶ Ingenui sunt, qui ex matre libera nati sunt [g]. sufficit enim liberam fuisse eo tempore, quo nascitur, licèt [h] ancilla concepit: & è contrario si libera [i] conceperit, deinde ancilla pariat: placuit eum, qui nascitur, liberum nasci, nec interest iustis nuptiis concepit, an vulgò: quia * non debet calamitas matris nocere ei, qui in ventre est. 3 ¶ Ex hoc quæsitum est: si ancilla prægnans manumissa sit, deinde ancilla postea facta, aut expulsa ciuitate pepererit: liberũ, an seruum pariat, & tamẽ rectius probatum est liberum nasci: & * sufficere ei, qui in ventre est, liberam matrem vel [k] medio tempore habuisse.

Definitio libertinorum.

6. *Gaius* libro primo Institutionum:

LIbertini sunt, qui ex iusta [l] seruitute manumissi sunt.

De his qui sunt in vtero.

7. *Paulus* libro singulari de Portionibus quæ liberis damnatorum [m] conceduntur.

QVi in vtero est: perinde [n] ac si in rebus humanis esset, custoditur, quotiens de cõmodis ipsius partus quæritur: quamquam alij, antequàm nascatur, nequaquam prosit [o].

Vtrum instrumentum malè conceptum liberis officiat.

8. *Papinianus* libro 3. Quæstionum:

IMperator Titus Antoninus rescripsit, nõ lædi statum liberorum ob tenorem instrumenti [p] malè concepti.

De sexu.

9. *Idem* Idem libro 31. Quæstionum:

IN [q] multis iuris nostri articulis deterior [r] est conditio feminarum, quàm masculorum.

De Hermaphrodito.

10. *Vlpianus* libro primo ad Sabinum:

QVæritur [s], Hermaphroditum cui [t] comparamus: & magis puto eius sexus æstimandum, qui in eo præualet.

Si filia patre ignorante conceperit, eóque mortuo peperit.

11. *Paulus* libro 18. Responsorum:

PAulus respondit, eum, qui viuente patre & [u] ignorante [x] de coniunctione [y] filiæ conceptus est, licet [z] post mortem aui natus sit, iustum filium ei, ex quo conceptus est, "esse" non videri [a].

De septimestri partu.

12. *Idem* libro 19. Responsorum:

SEptimo [b] mense [c] nasci perfectum partum iam receptum est propter [d] auctoritatem doctissimi viri Hippocratis [e]: & ideo credendum est, eum, qui ex iustis nuptiis septimo mense natus est, iustum filium esse.

a pœnarum comminatione. *Harmenop.* b & iuris ciuilis. *l.5.§.1.vers iure ciuili.j.eod.* c an nullius esse potest seruus? *vide l.3.in pr.j.de peculio.* d *vide l.239.§.1.j.de verb.sign.* e vt vnus alio magis sit seruus. variæ sunt tamen functiones.*l.15.§.1.j.de vsufr.l.vlt.§.fin.j.de ædil.edicto.* † Leonis constitut.59. vetat huiusmodi venditionem. f Miror veteres restitutionem in integrum saltem non indulsisse huiusmodi venditoribus, puta minoribus: cùm in aliis rebus restitutionẽ facilè illis concedant. *j.de minoribus.* eò magis quod infinita sit libertatis æstimatio, & infamia ordini plerunq; & genti inferatur.

g qui seruitutis iugum non gustarũt. *Harmen. Ibi.*

h sic cõceptus ex concubinatu vel in concubinatu, natus in matrimonio, legitimus est) non legitimatur. vide quæ scripsi ad Nouell.74.

i *vide l. vlt.j.de sententiam passis.*

*

k *vide l.2.§ si ad tempus.j.de decurion.*

*

l *vide l. 34.j.de stipul. seruorum. Theophil. Inst.de libertinis.*

m quæ vtero etiam conseruãtur.*Cuiac.in l.2.j.de excus.*

n *l.2.§.6.j.de excusat.tutor.l.9.in fi.j.ad leg. Falcidiam.*

o matri tamen prodest. *vide l.3.j.de pœnis.*

p *vide l.16.Cod. de liberali causa: l.vlt.j.de ingenuis manumiss.* vt si serui, si spurij appellati sint. *v.l.13. l.29.j.de probat.l.2. Cod.de testib.*

q *vide l.1.j.de senatoribus.*

r *v. quæ notaui C. de mulieribus, lib.10.*

s *adde l.15.in f.j.de test.l.6. in f.j.de libe.& posthum.*

t An fœminæ, an masculo, an monstro? veteribus non in monstris fuisse id argumento est quòd in deliciis plerũque habiti. *Plin. adde l. 135.j.de verb.signif.*

u *l.5.C.de Nupt.*

x aliud est si furente. *l.25 in pr.Cod.de nuptiis.* y *Hal.* conditione. z ratio dubitandi sumitur ex *l.11 C.de naturalib.lib.* est verò sensus, licèt patre sui iuris, editus sit. aliàs qui ita nascitur, liber est. a quia iustæ non erant nuptiæ: in iniustis igitur nuptiis, liberi non sunt in potestate parentum. b i.180. dieà nuptiis cõtractis *l.3.in fi.j.de suis.* c subaudi pleno. *Paul.4 sent.9.§.14.* d septẽmestrẽ seu septimenstrem vel septimestrem partum defendit hic Iurisconsultus auctoritate magni medici. quæ ratio probandi, verisimilis. Idem auctor alibi *4.sentent 8.§.5.* eandem nascendi legem defendit, ex ratione Pythagorei numeri. Censorinus c.10. de die natali refert Pythagoram, duos partus instituere, vnum minorem eúmque septemmenstrem: alium maiorem, eúmque decemmestrem. quorum ille 210: hic 274 à die cõceptionis nascatur. Conceptus verò formationem his numerorum distantiis perfici. sex primis diebus semen, humorem lacteum fieri: octo sequentibus, sanguineum: nouem cõsequentibus, carnem: duodecim vltimis, corpus formari. Proportionem autem sex ad 8. esse diatessaron seu duorum tonorum & semitonij. Eorundem sex ad nouem, Diapente, seu tonorum & semitonij. Eorundem sex ad 12. esse Diapason, hoc est sex vel quinque & duorum semitoniorum. Ex his constare, omnes numeros musicos seu proportiones omnes musicas concurrere ad primam partus formationem. Hæc sanè obscurè neque planè dicuntur. Chaldæis alia ratio visa est: Nempe) partus & homines regi à sole. Eatenus quemque partum vitalem esse, quatenus potens & ex opposito solis est aspectus ad eum locum, eámque sedem in qua sol fuit cùm is vel ille conciperetur. Primo mense seu signo, solis conspectum ad illam sedem conceptio puta Titio nullum esse: secundo mense, imbecillum: Tertio, κατὰ ἑξάγωνον obliquum, (vt qui sextam) Quarto, κατὰ τετράγωνον, (vt qui quartam) Quinto, κατὰ τρίγωνον, (vt qui tertiam partẽ sedis illius in qua fuit cùm Titius conciperetur, irradiet) Sexto, in signo, destitui aspectu solis. In septimo, esse illi sedi ex opposito ac plenè & sic κατὰ διάμετρον. Octauo, inefficacem eius aspectum. Nonò, κατὰ τρίγωνον, rursum. Decimò, κατὰ τετράγωνον. In decimo, κατὰ ἑξάγωνον. Ex his constare, ἑπτάμηνον fieri κατὰ διάμετρον: ἐννεάμηνον, fieri κατὰ τρίγωνον: δεκάμηνον, fieri κατὰ τετράγωνον.

Si dominus seruum in iudicio capitali non defenderit.

13. *Hermogenianus* libro primo Iuris epitomarum.

SEruus in causa capitali, fortunæ [f] iudicio à domino commissus, & si fuerit absolutus, non fit liber.

De ostentis.

14. *Paulus* libro 4. Sententiarum:

NOn [g] sunt liberi [h], qui contra formam humani generis conuerso more procreantur: veluti si mulier monstrosum [i] aliquid, aut prodigiosum [k] enixa sit. Partus autem, qui membrorum humanorum officia [l] ampliauit, aliquatenus videtur effectus: & ideo inter liberos connumerabitur.

De partuum dinumeratione.

15. *Tryphoninus* lib. 10. Disputationum:

ARescusa, si [m] tres pepererit, libera esse testamẽto iussa, primo partu vnum, secundo tres peperit. quæsitũ est, an & quis eorum liber esset, hæc [n] cõditio libertati adposita iam [o] implenda mulieri est, sed non dubitari debet, quin vltimus liber nascatur; * nec [p] enim natura permisit simul vno impetu duos infantes de vtero matris excedere: vt ordine incerto nascentium [q] non appareat, vter in seruitute, libertatéve nascatur. Incipiente igitur partu existens conditio efficit, vt ex libera edatur, quod postea nascitur; veluti si quælibet alia conditio libertati mulieris adposita, parturiente [r] ea, existat: vel manumissa sub hac conditione, si decem millia heredi Titióve dederit, eo [s] momento, quo parit, per [t] alium impleuerit conditionem: iam libera peperisse credenda est.

16. *Vlpianus* libro 6. Disputationum:

IDem erit, si eadẽ Arescusa primo duo pepererat [u], postea geminos ediderat [x]: dicendum est enim, non posse dici vtrunque ingenuum nasci, sed eum, qui posterior nascitur, quæstio ergo facti potiùs est [y], non iuris.

Qui sunt ciues Romani.

17. *Idem* libro 22. ad Edictum:

IN [z] orbe Romano qui sunt, ex constitutione imperatoris Antonini ciues Romani effecti [a] sunt.

Si prægnans capitali iudicio damnetur.

18. *Idem* libro 27. ad Sabinum:

IMperator Hadrianus Publicio Marcello rescripsit, * liberam, quæ prægnans vltimo supplicio damnata est, liberum parere: & solitum esse [b] seruari eam dum partum ederet. Sed si ei, quæ ex iustis nuptiis concepit, aqua [c] & igni interdictum est: ciuem Romanum parit; & in potestate patris.

Quem parentem liberi sequantur.

* 19. *Celsus* libro 29. Digestorum:

CVm legitimæ nuptiæ factæ sint, patrẽ liberi sequuntur: vulgò quæsitus matrem [d] sequitur.

Quæ furore non tolluntur.

20. *Vlpianus* libro 38. ad Sabinum:

QVi furere cœpit: & statum, & [e] dignitatem, in qua fuit, & magistratum [f], & potestatem videtur retinere: sicut rei suę dominium retinet [g].

Si liber homo qui se vendidit manumittatur.

21. *Modestinus* libro septimo Regularum:

HOmo liber, qui se vendidit, manumissus non ad suũ statum reuertitur [h], quo se abdicauit: sed efficitur libertinæ conditionis.

Si quo tempore manumissa esse debuit ancilla peperit.

22. *Idem* lib. duodecimo Responsorum:

HErennius Modestinus respondit, si eo [i] tempore

Plutarchus *5.de Placitis* 18. aliã rationem Mathematicis tribuit, octo menses genituræ, ἀσυνδέτους dissociabiles. Septem, συνδετικούς, sociabiles & fœderales. ἀσύνδετα ζώδια, i. signa mẽsium dissociata dici, quæ stellas οἰκοδεσπότας, (hoc est domicilij dominas) maleficas habeant: ὀκτάμηνον partũ, signũ ἀσύνδετον nancisci: ἑπτάμηνον, καὶ δεκάμηνον, ἀσύνδετον & vitalẽ. Empedocles apud eundem Plutarchum *ibidem*, ridiculam hanc causam adfert, Diem nati primi hominis ex terra, decẽ mẽsium fuisse, idq; propter segnitiem solis. procedente tẽpore, septemmenstrẽ factum: Naturã deinde ita consuesse. Et hæc Medici, Pythagorei, Chaldæi, Mathematici, & Empedocles. In Theologis Philo *lib. 1.legis allegoriarũ.* Tertull. *c.19. de anima.* Ambros. *epist.39.ad Herontianum*, septimenstris partus causam referũt ad primam rerum omnium creatarum hebdomada: idque vt incrustent aliquo pigmento, septenarij numeri rationem, & vim in omni penè rerum natura obseruant. quod & facit Varro lib. 1. Hebdomados seu de imaginibus apud Gellium *3.c.10:* cui adde Macrobium *1.somnij 6.* & quæ scripsi ad *l.3.§.12.j.de suis.*

e sed & eũ qui decimo mense post mortẽ patris. *l. 29 in pr.j. de lib. & posth. Nouell.39.*

f *adde l.9.§.1.in fi.j.qui & à quib. v.Nouel.153.c.1.* g *v.Paul.4.sentent.9.§.3.* ideóque testamentũ nõ rumpũt. *v.l.3.§.vlt. Cod.de posth.* Non sunt autem liberi seu non censentur liberi, vt eorum causa ex senatusconsulto Tertulliano succedat. *Paul.d.loco* licèt prosint in lege Papia, quæ odiosa, orbas semisse relictorum seu legatorum multat. *l.135.j.de verb.signif.* 7: *Nicephorus 47: Ambros.in c.3.Lin.* h prosunt tamen patri. *l.135.j.de verb.sig.* i *v.l.135.j.de verb.signific.* k *vide l.38.j.de verb.signif.* l *l.10.§.sed si quis.j.de ædil.edicto. Paul.4.sent 9.§.4.* m sub hac conditione legare veteres soliti. n *Coras.* Nam hæc conditio libertati adposita, iam impleta mulieri est. o *l.55.j.de condit.& demonst.* * p Dimensionum penetratio natura fieri non potest. *adde l.3.§.5.j.de adquir.possess.* q non apparere & non esse, paria sunt. r *al.* pariente. *Hot.5.obseruat.19.* s vel extremo. *l.28.cir.pr.j.de cond.instit.* t *l.vlt.j.de condit.instit.* u *al.* peperit. x *al.* edidit. y illa prior est & vt incerta, & plena circunstantiarũ excusat: hæc secus. z vide quæ scripsi ad Ciceronem *Philip.2.* a ergo quilibet ingenuus cuiuscunque prouinciæ, verè Romano & Italico exæquatur. *v.Nouel.78 c.5.* * b vt nec humari. *l.2.j.de mortuo inf.*

c *vide quæ scripsi ad l.1.§.3.j.de legat.3.* & de aqua & igni. *ad l.66.§.2.j.de donat. inter virum & vxorem.* *

d id est, patrem quòd ad honores, matrem quòd ad ingenuitatem.

e *adde l.8.in princip.j.Tit.prox.*

f *adde l.8.§.1.j.de tutoribus datis.*

g non tamen conceptum officit. *l.5.j.de regul.iur.*

h atqui nemini officit in seruitute fuisse. *§.vlt.de ingenuis*

i *vide l.53.in pr.j.de fideic.libert.*

enixa est ancilla, quo secundum legem donationis manumissa esse debuit: cùm ex constitutione libera fuerit, ingenuum ex ea natum.

De vulgo conceptis seu spuriis.

23. *Idem* libro primo Pandectarum:

*VVlgò concepti dicuntur, qui patrem demonstrare[a] non possunt, vel qui possunt quidem, sed eum habent, quem habere non licet, qui & spurij appellantur παρὰ τὴν σποράν[b], *id est, à satione.*

Quem parentem liberi sequuntur.

24. *Vlpianus* libro 27. ad Sabinum:

LEx[c] naturę hæc est, vt qui nascitur sine legitimo matrimonio, matrem sequatur[d], nisi lex specialis[e] aliud inducit[f].

Si quis iudicetur ingenuus.

25. *Idem* lib. primo ad legem Iuliam[g] & Papiam:

INgenuũ accipere debemus etiam eum, de quo sententia lata est, quanuis fuerit libertinus quia * res iudicata pro veritate[h] accipitur[i].

De his qui sunt in vtero.

26. *Iulianus* lib. 69. Digestorum:

*QVi in[k] vtero sunt, in toto pene iure ciuili intelligũtur in[l] rerum natura esse. Nam & legitimæ hæreditates his restituuntur, & si prægnans mulier ab hostibus capta sit: id, quod natum erit, postliminium habet, itẽ patris, vel matris cõditionem sequitur. Præterea si ancilla prægnans surrepta fuerit: quanuis apud bonæ fidei emptorem pepererit: id quod natum erit, tanquam furtiuũ, vsu non capitur. His consequens est, vt libertus quoque, quamdiu patroni filius nasci possit, eo iure sit, quo sunt, qui patronos habent.

Si libertinus à patrono adoptetur.

27. *Vlpianus* libro 5. Opinionum:

EVm, qui se libertinum esse fatetur, nec adoptando patronus ingenuum facere[m] potuit[n].

DE HIS[o], QVI SVI[p], VEL alieni iuris sunt.

Tit. VI.

Diuisio personarum. 1. De potestate dominorum in seruos.

Gaius libro primo Institutionum[q]:

DE iure personarum alia diuisio sequitur: quod "quædam" personæ sui iuris sunt, quædam alieno iuri subiectæ sunt. Videamus itaque de his, quæ[r] alieno iuri subiectæ sunt, nam si cognouerimus, quæ istæ personæ sunt: simul intelligemus, quæ sui iuris sunt: dispiciamus itaque de his, quæ in aliena potestate sunt. 1 ¶ Igitur[s] in potestate sunt serui dominorum, quæ quidem potestas iuris gentium est: nam apud omnes peræque gentes animaduertere possumus, dominis in seruos[t] vitæ[u] necísque potestatem fuisse, & quodcumque per seruum adquiritur[x], id domino adquiritur. 2 ¶ Sed hoc[y] tempore * nullis hominibus, qui sub imperio Romano sunt, licet supra modum, & sine causa legibus cognita in seruos suos sæuire. nam ex constitutione Diui Antonini, qui sine[z] causa seruum suum occiderit non minùs puniri iubetur, quam qui alienum seruum occiderit. Sed & maior asperitas dominorũ eiusdem principis constitutione coërcetur.

2. *Vlpianus* lib. 8. de officio Proconsulis:

SI dominus in seruos[a] sæuierit[b], vel ad impudicitiam, turpémque violationem compellat: quæ sint partes præsidis, ex rescripto Diui Pij ad Ælium Marcianum proconsulem Bæticæ manifestabitur. cuius rescripti verba hæc sunt: * Dominorum quidem potestatem in suos seruos illibatam esse oportet, nec cuiquam hominum ius[c] suum detrahi sed dominorũ interest, ne auxilium contra sæuitiam, vel famem, vel intolerabilem iniuriam denegetur his, qui iustè deprecantur. Ideóque cognosce de querellis eorum, qui ex familia Iulij Sabini ad statuam confugerunt: & si vel durius habitos, quàm æquum est, vel[d] infami iniuria affectos cognoueris: veniri[e] iube, ita vt in potestate domini non reuertantur: qui si meæ cõstitutioni fraudem fecerit, sciet me admissum seuerius executurum. Diuus etiam Hadrianus Vmbriciam quandam matronam in quinquennium relegauit, quòd ex leuissimis causis ancillas atrocissimè[f] tractasset.

De patria potestate.

3. *Gaius* lib. 1. Institutionum[g]:

ITem in potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex iustis nuptiis procreauerimus, quod ius proprium[h] ciuium Romanorum est[i].

Ciuium Romanorum diuisio.

4. *Vlpianus* lib. 1. Institutionum:

NAm ciuium Romanorum quidam sunt patres familiarum, alij filij familiarum: quædam matres familiarum, quædam filiæ familiarum. * Patresfamiliarum[k] sunt, qui sunt suæ potestatis, siue puberes, siue impuberes, simili modo matresfamiliarum[l]: filij familiarum, & filiæ: quæ sunt in aliena potestate. Nam qui[m] ex me & vxore mea nascitur, in mea potestate est: item qui ex filio meo & vxore eius nascitur, id est nepos meus & neptis, æquè in mea sunt potestate, & pronepos, & proneptis: & deinceps cæteri.

De liberis, post mortem parentis in alterius potestatem recidentibus.

5. *Idem* lib. 36. ad Sabinum:

NEpotes ex filio, mortuo auo[n], recidere solent in filij potestatem, "hoc est patris sui:" simili modo & pronepotes, & deinceps, vel in filij potestatẽ, si viuit & in familia mansit, vel in eius parentis, qui[o] ante eos in potestate est: & hoc, non tãtùm in naturalibus[p], verùm in adoptiuis quoque iuris est.

Qui sit filius vel pro filio habeatur.

6. *Idem* lib. 9. ad Sabinum:

FIlium eum definimus[q], qui ex viro & vxore[r] eius nascitur. Sed si fingamus afuisse maritum, verbi gratia per decennium, reuersum anniculum[s] inuenisse in domo sua: placet nobis Iuliani sententia, hunc non esse mariti filium[t]: non tamen ferendum Iulianus ait eum, qui cum vxore sua assiduè moratus nolit filium adgnoscere, quasi non suum. Sed mihi videtur, quod & Scæuola probat, si constet maritum aliquandiu cum vxore non concubuisse infirmitate interueniente, vel alia causa, vel[u] si ea valetudine paterfamiliâs fuit, vt generare non possit: hunc qui in domo natus est, licet[x] vicinis scientibus, filium non esse.

Quibus casibus nepos loco filij succedat.

7. *Idem* lib. 25. ad Sabinum:

SI qua[y] pœna pater[z] fuerit affectus, vt vel ciuitatẽ amittat, vel seruus pœnæ efficiatur: sine dubio nepos filij loco succedit.

An furor parentum obstet patriæ potestati.

8. *Idem* lib. 26. ad Sabinum:

PAtre furioso liberi nihilominus in patris sui potestate sunt[a]. Idem & in omnibus est parentibus, qui habent liberos in potestate: nam cùm ius potestatis moribus[b] sit receptum, nec possit desinere quis habere in potestate, nisi exierint liberi, quibus casibus solent: nequaquam dubitandum est, remanere eos in potestate. Quare non solùm eos liberos in potestate habebit, quos ante furorem genuit: verùm & si qui ante furorem concepti, in furore editi sunt. sed & si in furore agente eo, vxor concipiat: videndum, an in potestate eius nascatur filius, nam * furiosus licet[c] vxorem ducere non possit, retinere[d] tamen matrimonium potest, quod cùm ita se habeat, in potestate filium habebit. Proinde & si furiosa sit vxor, ex ea antè conceptus in potestate nascetur, sed in furore eius conceptus ab eo, qui non furebat, sine dubio in potestate nascetur: quia retinetur matrimonium. Sed & si ambo in furore agant & vxor & maritus, & tunc cõcipiat, partus in potestate patris nascetur, quasi voluntatis reliquiis in furiosis manentibus, nam cùm consistat matrimonium altero furente, cõsistet & vtroque. Adeo autem retinet ius potestatis pater furiosus, vt & adquiratur illi commodũ eius, quod filius adquisiuit[e].

Quibus casibus filius pro patrefam. habetur.

9. *Pomponius* lib. 67. ad Quintum Mucium.

FIlius familiâs in publicis[f] causis loco patrisfamiliâs habetur[g] veluti vt magistratum gerat, vt tutor detur.

Vtrum pro filio habetur quem ali oportere pronuntiatum est.

10. *Vlpianus* lib 4. ad legem Iuliam & Papiam:

SI iudex[h] nutriri, vel ali oportere pronunciauerit: dicendum est de veritate quærendum, filius sit, an non: neque enim alimentorum causa[i] veritati facit preiudiciũ.

De filiis in potestatem redigendis.

11. *Modestinus* lib. 1. Pandectarum:

INuiti[k] filij naturales, vel emancipati non rediguntur in patriam potestatem.

a atqui nemo certò patrẽ demonstrare potest. *l. 83. ff. de cõd. & demonstr.*

b vel παρὰ τὸ σπείρειν, ἢ παρὰ τὴν σποράδην. *Plutarch.*

*

c 1. Gaius 4. §. 11.

d quod ad libertatem attinet, non ad ciuitatem.

e vt Mensia. de qua vide Vlpianum *in fragmẽtis*. quod Balduino displicet, hac ratione, quod hîc agatur non de iure ciuitatis, sed naturæ.

*

f vt materna origine quis cẽseatur etiã natus in legitimo matrimonio. *v. l. 1. §. 2. ff. ad munícip.*

*

g lex Iulia hæc & Papia vetabat senatorem ducere libertinã. *l. lege Pap. ff. de ritu.* Itẽ neque ea quæ equestri ordine esset, senatori nuberet. *Dion.* 44.

h *vide l. 207. ff. de regulis iur. vide l. 1. C. de his qui propter metum.*

i *vide quæ notaui ad l. 14. ff. de probat. & Socinum regula* 365.

k *vide l. 7. s. eod. adde l. 2. ff. de excusat. tutorum: l. 1. ff. de author. tut.*

l sic alibi, in natura esse dicuntur. *l. 6 in fi. Cod. soluto.*

m ideóque dominus ius suum non amittit. *v. l. 49. ff. de bon. lib.*

n quia ius ciuitatis temerè cui quam non cõpetit. *l. vlt. ff. de adopt.* Immò fit ingenuus. *l. 32. ff. de ritu nuptiar.*

*

o 1. *Inst.* 8. i. de seruis. *l. 1. 2. ff. eod.* & de filiis familiâs. *l. 3. & seq.*

p sui iuris esse dicuntur, qui sunt in nullius vel dominij, vel parentis potestate: cuiusmodi homines dicuntur Græcis αὐτεξούσιοι: αὐτεξουσία verò eorum status, qui & dominatio. Festus *in regalia exta.*

q Extat hic locus in fragmentis Gaij *librò* 1. *tit.* 2. §. 1.

r Finiti cognitione proposita, vltrò sequitur infiniti cognitio.

s 1. *Gaius* 2. §. 2.

t vt & in liberos. tametsi altera potestas ab altera distinguatur: liberi obsequuntur, non seruiunt. *l. vlt. C. de patr. potest.* liberorum vitam suã chariorem habent parentes. *l. 18. in fi. ff. quod metus causa.* vnde Aristoteles 8. *Ethic.* refert amorem descendere potius, quàm ascendere. Item à patre filius non possidetur, vt seruus. *l. 1. ff. de rei vindic: l. 3. ff. de adquir. possess: l. 39. ff. de obligat. adde Artemidorum.* u *Seneca 3 de benef.* 23. x *v. l. 24. ff. de adquir. possess.* y *l. 1. §. 2. ff. de sica.* z aliud erit si iustè. *v. l. 96. ff. de verb. obl. l. 24. ff. de adult.* a *adde l. vnic. Cod. de emend. ser.* b quædam tamen permitti emendatio videtur. *v. l. 24. §. si maritus ff. soluto matr.* c *vide l. 8. Cod. de Iudæis.* d *vide l. 11. §. fi. ff. de sicarijs. l. 6. Cod. de spectac.* e *vide l. 1. §. vltimo ff. de quæstionibus.* f cùm alioqui nulla seruis fiat iniuria. *§. seruis de iniurijs.*

g 1. *Gaius* 2. §. 3.

h *l. 8. in princip. ff. eod.*

i Imò & etiam gẽtium propriũ fuit. Fuit enim apud Persas. *Aristotel. 8. Ethico.* 20. Ægyptios. *Diodorus* 2. Hebræos. *Genes.* 21. 43. *Genes. vers.* 27. *Iudicum* 11: *adde Deuterono.* 21. *vers.* 18: Græcos (quod & ius abdicandi satis ostendit. *Halicarnass.* 2.) Gallos. *Cæsar 6. de bello Gallico.* vt & hodie apud Moscouitas. *Sigismundus Liber Barõ, in Commentarijs rerũ Moscouiticarum.*

*

k Patresfamiliâs, qui nulli subiecti: matresfamil. quæ in manum viri conuenerũt. *Cicero in Topicis.*

l *l. 46. §. 1. ff. de verb. signif.*

m *l. 6. in princ. ff. eod.*

n *in prin. quibus mod. ius patriæ potestatis.*

o *Vlpian. in fragment.* 8. §. 2: 1. *Gaius* 6. §. 2.

p & legitimis *l. causa. ff. de vulg.*

q nõ detineri nõ potest, cùm non possit demõstrari. *l. 83. ff. de condit. & demonstrat.*

*

r legitima. *l. 4. s. eo. l. 5. ff. de in ius voc.*

s Proculus is dicebatur. *Festus in Proculum.* τηλέγονος.

t Immò erit, & quidem suus. *l. 1. §. idem Iul. 14. ff. de lib. agno.*

v Præsumitur quisque habilis ad generãdum, nisi probetur inhabilis. *vide Alciatum 1. præsumption.* 41.

x *l. 9. Cod. de nuptijs.*

y *§. cùm autem. §. pœnæ. Institut. quibus mod s ius patr. adde l. 4. §. 2. ff. de bonis libertorum.*

z *al.* paterfamiliâs. *Vulgata. & male.*

a sine parente tamen licet eis matrimonium cõtrahere. *l. 25. C. de nuptijs.*

b *v. l. 3. s. eod.*

*

c *l. 16. in fine ff. de ritu.*

d *l. 22. §. si maritus ff. soluto matr. l. 4. ff. d. diuortijs: & arg. Nou.* 117. *c. 12. in fine.* 32. *q.* 7. *c. his qui c. neq. furiosus.* vide tamen Nouellam Leonis 111. & 112.

e aliàs ipse nec stipulatur nec contrahit. *§. furiosus. de inutil. stipul. l. 5. ff. de regulis iuris. vide l. 15. ff. de offi. præsid.*

f Ius familiæ cedit publico.

g Ergo filiusfamiliâs inuito patre nuptias cõtrahere potest. Nuptiarum enim publica causa est: *l. 1. ff. de ritu: l. 1. ff. de soluto.*

h *l. 5. §. meminisse. ff. de agnoscend. liber.*

i *vide nouell. 153. & Cod. de infantib. expostt.*

k *Nouell. 89 c. 11. in pr. vide Cuiac. 10. obs. 23.*

DE[a] ADOPTIONIBVS[b], ET emancipationibus[c], & aliis modis, quibus poteſtas ſoluitur.

Tit. VII.

Continuatio ab effectu adoptionis. 1. Species adoptionis.

Modeſtinus libro ſecundo Regularum.

FILIOSFAMILIAS[d] non ſolùm natura[e], verùm & adoptiones faciunt. 1 ¶ Quod adoptionis nomen eſt quidem generale, in duas autem ſpecies diuiditur: quarum altera adoptio ſimiliter dicitur: altera, adrogatio. Adoptantur filij familiâs: adrogantur qui ſui iuris ſunt.

1. *De ſpadone adoptante.* 2. *De liberis arrogati.*

2. *Gaius* lib.1. Inſtitutionum:

GEneralis enim adoptio duobus[f] modis, fit: aut principis[g] auctoritate, aut magiſtratus imperio[h]. Principis auctoritate adoptamus eos, qui ſui iuris ſunt. quæ ſpecies adoptionis dicitur adrogatio: quia & is, qui adoptat, rogatur[i], id eſt interrogatur, an velit eum, quem adoptaturus ſit, iuſtum ſibi filium eſſe: & is, qui adoptatur, rogatur, an id fieri patiatur. Imperio magiſtratus adoptamus eos, qui in poteſtate parentis ſunt: ſiue primum gradum liberorum obtineant, qualis eſt filius, filia: ſiue inferiorem, qualis eſt nepos, neptis, pronepos, proneptis. 1 ¶ Illud vtriuſque adoptionis commune eſt: quòd & hi, qui generare[k] non poſſunt, quales ſunt ſpadones[l], adoptare poſſunt. 2 ¶ Hoc verò proprium eſt eius adoptionis, quæ per principem fit: quòd is, qui liberos in poteſtate habet, ſi ſe adrogandum dederit: non ſolùm ipſe poteſtati adrogatoris ſubiicitur[m], ſed & liberi eius in eiuſdem fiunt poteſtate, tanquam nepotes.

3. *Paulus* lib.4. ad Sabinum:

SI conſul † vel præſes, filius familias ſit: poſſe eum apud ſemetipſum[n] vel emancipari, vel in adoptionem dari conſtat.

De magiſtratu.

4. *Modeſtinus* lib.2. Regularum:

MAgiſtratum[o], apud quem legis[p] actio eſt, & emãcipare filios ſuos, & in adoptionem dare apud ſe[q] poſſe[r] Neratij ſententia eſt.

Quorum conſenſus in adoptionibus requiratur.

5. *Celſus* lib.28. Digeſtorum:

IN adoptionibus, eorum dumtaxat qui ſuæ poteſtatis ſunt, voluntas[ſ] exploratur. ſin autem à patre dantur in adoptionem: in his vtriuſque[t] arbitrium ſpectãdum eſt, vel conſentiendo, vel non contradicendo.

6. *Paulus* lib.35. ad Edictum:

CVm nepos adoptatur, quaſi ex filio natus: conſenſus filij exigitur, ídque etiam Iulianus ſcribit.

7. *Celſus* lib.39. Digeſtorum:

CVm adoptio fit, non eſt neceſſaria in eam rem auctoritas eorũ, inter[u] quos iura adgnationis conſequũtur.

8. *Modeſtinus* lib.2. Regularum:

QVod, ne curatoris auctoritas intercederet in adrogatione, antè tenuerat ſub diuo Claudio[x] rectè mutatum eſt.

De cæco.

9. *Vlpianus* lib.1. ad Sabinum:

ETiam cœcus adoptare vel adoptari poteſt[y].

Effectus adoptionis in locum nepotis ex filio.

10. *Paulus* lib.2. ad Sabinum:

SI quis nepotem, quaſi ex filio natum[z], quem in poteſtate habet, conſentiente filio adoptauerit: non adgnaſcitur auo ſuus heres. quippe cùm poſt mortem aui quaſi in patris ſui recidit poteſtatem.

11. *Idem* lib.4. ad Sabinum:

SI is, qui filium haberet, in nepotis locum adoptaſſet, perinde atque ſi ex "eo" filius natus eſſet: & "is" filius auctor factus non eſſet: mortuo auo, non eſſe nepotem in poteſtate filij.

De filiis in poteſtatem reuertentibus.

12. *Vlpianus* lib.14. ad Sabinum:

QVi liberatus eſt patria poteſtate, is poſtea in poteſtatem honeſtè reuerti non poteſt, niſi adoptione[a].

Effectus emancipationis adoptionem diſſoluentis.

13. *Papinianus* lib.36. Quæſtionum:

IN omni ferè[b] iure *, finita patris adoptiui poteſtate, nullum ex priſtino retinetur[c] veſtigium. denique & patria dignitas quæſita per adoptionem, finita ea, deponitur.

14. *Pomponius* lib.5. ad Sabinum:

SEd etiam nepos ex filio apud adoptatũ patrem conceptus & natus, per emancipationẽ iura omnia perdit.

De bonis & liberis arrogati. 1. De adoptione nepotis ex filio, in locum nepotis ex altero filio. 2. De ætate arrogantis. 3. De numero eorum qui arrogantur, &c.

15. *Vlpianus* lib.26. ad Sabinum:

SI paterfamilias adoptatus ſit: omnia, † quæ eius fuerunt, & acquiri poſſunt, tacito iure ad eum tranſeũt[d], qui adoptauit. hoc amplius, liberi eius, qui in poteſtate ſunt, eum ſequuntur. ſed & hi, qui poſtliminio redeunt: vel qui in vtero fuerunt, cùm adrogaretur, ſimili modo in poteſtatem adrogatoris rediguntur. 1 ¶ Qui duos filios, & ex altero eorum nepotem habet: ſi vult nepotem quaſi ex altero natum ſic adoptare: poteſt hoc efficere, ſi eum emancipauerit, & ſic adoptauerit quaſi ex altero natum. facit enim hoc[e] quaſi quilibet, nõ quaſi auus. & qua ratione quaſi ex quolibet natum poteſt adoptare, ita poteſt & quaſi ex altero filio. 2 ¶ In adrogationibus cognitio vertitur[f], num[g] fortè minor ſexaginta annis ſit, qui adrogat: quia magis liberorum creationi ſtudere debeat: niſi fortè morbus, aut valetudo in cauſa ſit, aut alia iuſta cauſa adrogandi: veluti ſi coniunctam ſibi perſonã velit adoptare. 3 ¶ Item non debet quis plures adrogare, niſi ex iuſta cauſa. Sed nec[h] libertum alienum, nec maiorem minor[i].

16. *Iauolenus* lib.6. ex Caſſio:

ADoptio enim in his perſonis locum habet, in quibus etiam natura poteſt habere[k].

Si maiorem 25. annis arrogare velit, qui eius tutelam vel curam geſſit. 1. De cauſæ cognitione, cùm pupillus arrogatur. 2. De ſatiſdatione à pupilli arrogatore præſtanda.

17. *Vlpianus* lib.26. ad Sabinum:

NEc[l] ei permittitur[m] adrogare, qui tutelam, vel curã alicuius adminiſtrauit: ſi minor vigintiquinque annis ſit, qui adrogatur: ne fortè eum ideo adroget, ne[n] rationes reddat. Item inquirendum eſt, ne fortè turpis[o] cauſa adrogandi ſubſit. 1 ¶ Eorum dumtaxat pupillorum adrogatio permittenda eſt "his", qui[p] vel naturali cognatione, vel ſanctiſſima affectione ducti adoptarent: ceterorum prohibenda *, ne[q] eſſet in poteſtate tutorum & finire tutelam, & ſubſtitutionem à parente factam extinguere. 2 ¶ Et primùm quidem excutiendum erit, quæ[r] facultates pupilli ſint, & quæ eius, qui adoptare eũ velit[ſ]: vt æſtimetur ex comparatione earum, an ſalubris[t] adoptio poſſit pupillo intelligi. Deinde cuius vitæ ſit is, qui velit pupillum redigere in familiam ſuam. Tertiò, cuius[u] idem ætatis ſit: vt æſtimetur an melius ſit de liberis procreandis cogitare eum, quàm ex aliena familia quẽquam redigere in poteſtatem ſuam. 3 ¶ Præterea videndum eſt, an non debeat permitti ei, qui vel vnum habebit, vel plures liberos, adoptare alium *: ne aut illorũ, quos iuſtis nuptiis procreauit, deminuatur ſpes, quàm vnuſquiſque liberorũ obſequio paret ſibi: aut qui adoptatus fuit, minus percipiat, quàm dignum erit eum conſequi. 4 ¶ Interdum & ditiorem permittetur adoptare pauperiori[x], ſi vitæ eius ſobrietas[y] clara ſit, vel affectio honeſta, nec incognita. 5 ¶ Satiſdatio[z] autem in his caſibus dari ſolet.

18. *Marcellus* lib.26. Digeſtorum:

NOn aliter enim voluntati eius, qui adrogare pupillum volet, ſi cauſam eius ob alia probabit, ſubſcribendum[a] erit, quàm ſi cauerit ſeruo[b] publico[c], ſe reſtituturum "ea", quæ ex bonis eius conſecutus fuerit, illis, ad quos res peruentura eſſet, ſi adrogatus permanſiſſet in ſuo ſtatu.

19. *Vlpianus* lib.26. ad Sabinum:

HIs verbis ſatiſdationis, quæ ab adrogatore præſtari debet, *Ad*[d] *quos ea res pertinet*, & libertatibus profectum eſſe, quæ ſecundis tabulis datæ ſunt. & multo magis ſubſtituto ſeruo, itẽ legatariis, nemo dubitat. 1 ¶ Quæ ſatiſdatio ſi omiſſa fuerit, vtilis actio in adrogatorẽ datur.

20. *Marcellus* lib.26. Digeſtorum:

HÆc autem ſatiſdatio locum habet, ſi impubes deceſſit. 1 ¶ Sed & ſi de pupillo loquitur, tamen hoc &[e] in pupilla obſeruandum eſt.

De fœminæ arrogatione.

21. *Gaius* lib. ſingulari Regularum:

NAm & fœminæ ex reſcripto principis adrogari[f] poſſunt[g].

Vtrum mortuo impubere poſt adrogatorem, hæredes arrogatoris teneantur. 1. Vtrum arrogator impuberi ſubſtituere poßit. 2. Hypotheoria.

22. *Vlpianus* lib.26. ad Sabinum:

SI[h] adrogator deceſſerit, impubere relicto filio adoptiuo, & mox impubes decedat: an hæredes adrogatoris teneantur? & dicendum eſt, heredes quoque reſtituturos & bona adrogati, & præterea[i] quartam partem. 1 ¶ Sed an impuberi adrogator ſubſtituere poſſit, quæritur, & puto non admitti ſubſtitutionem, niſi fortè ad quartam ſolam[k], quam ex bonis eius conſequitur: & ha-

---

a An adoptiui liberi legitimis & naturalibus præferendi. vide apud Pliniũ *in Panegyrico*: & apud Dionem *in Hadriano*. adde etiam huic titulo ea quæ extant 5. *Gell*. 19.
b 8. *Cod*. 48. 49. 1. *Inſtit*. 11. *nouella Leon*. 26. 27. *Harmenop*. 2. *tit*. 8.
c 8. *C*. 49. 1. *Inſt*. 12. *nouell*. 81. *facit nouel. Leonis* 25. 28. *
d *al*. Filios.
e *in pr. inſt. eod.*
f *l. 2. in fin. Cod. eod.*
g Olim per populum. *Vlpian*. 8. §. 1: *l. 2. in fi. C. eod.*
h *l. 2. in fi. Cod. eodem.*
i hanc rogationem negat Cuiac. eſſe ſtipulationem, 9. *obſeruat*. 37.
k *al*. nondum poſſunt. ita legendum videtur *ex l. 128. ꝟ. de verb. ſignific.*
l *v. l. 40. in fi. ꝟ. eod.*
m *l. 40. in prin. ꝟ. eod.* i. talis vxorẽ Auguſti conſtuprauit.
† *vide Nouellam* 81.
n atqui vix eſt, vt vnus duorũ vicem ſuſtineat *l. 9. ꝟ. de pact.*
o *l. 1. Cod. eod.*
p Legis actio erat formula, qua quod delebatur, in iudicio petebatur. Coram populo fiebat ceſſio à patre, vindicatio ab eo cui cedebatur: addictio à magiſtratu. Hinc lege agere. *l. vlt. Cod. de his qui à non dominis*. & apud Vopiſcũ *in Aurelio*, Iube vt lege agatur. adde *l. 2. §. deinde ſ. de origine iuris. l. 1. ꝟ. de officio iuridic.* Plura de legis actionibus vide apud Reuardũ *cap. 2. de auctoritate prudentum.*
q vtpote dominum, etiam detracto magiſtratu. *Cu*. 7. *obſ*. 17.
r *l. 24. ꝟ. eodem.*
ſ & ita trium perſonarum litem ſuſtinere, vendentis, vindicantis, addicentis.
t *l. 10. C. eod.*
v de quibus *vide l. 23. in princ. ꝟ. eodem.*
x *vide l. vlt. in fine, Cod. de authoritate præſt.* *
y vide quæ notaui ad nouell. *Leonis* 60.
z *vide l. 23. in fine. ꝟ. de liberis & poſthum.*
a nam ob ingratitudinem, citra adoptionem, in patriam poteſtatem reuertitur. *l. vnica, Cod. de ingrat. liber.*
b hoc ideo addidit, propter nuptiarum inter haſce perſonas prohibitionem. *lege* 55. *ꝟ. de ritu.*
c *vide l. 55. in fine. ꝟ. de ritu nupt.*

† Olim pleno iure, hodie vſufructu tenus, ídque non præciſè. *vide §. 2. de adquiſ. per arrog.*
d 2. *Gaius*. 2. §. 1.
e *adde l. 6. in prin. ꝟ. quód cuiuſque.*
f *vide Cuiac.* 6. *obſeruat*. 20. & *l. 17. §. 3. 4. ꝟ. eodem.*
g 5. *Gell*. 19. *dixi ad Vlpianum* 16. *§. vlt: Ciceronem pro domo.*
h Libertini ab ingenuis adoptari non poterant, *l. 3. Cod. de adopt*: 5. *Gell*. 19.
i Cur ita? *l. 16. l. 40. §. 2. ꝟ. eod. §. enimuero, Inſtit. eodem.*
k Leo tamen *nou*. 26. permiſit caſtratis ius adoptandi.
l 5. *Harmenopul*. 11. §. 35.
m Immò permittitur *l. 32. §. 1. ꝟ. eod. vide Cuia.* 3. *obſ*. 38. *
n Adrogandi bona conſiderabant iri, ne inſidioſè appeterentur, 5. *Gell*. 19.
o Turpis eſt ob turpem amorẽ. *Theophil. § 2. Inſti. eodem*, ſi Scenicus adoptare velit, *Schol*. 33. *Eclog*. 1. *c*. 17. aut nõ idoneus. *l. 3. Cod. eod.*
p *Vlpian*. 8. §. 5. 33. *Eclog*. 1. *c*. 17.
q *l. vltima, Cod. de authoritate præſtanda.*
r ἵνα μὴ ἄσωτος ᾖ, vt ne prodigus ſit, *Schol*. 33. *Eclog*. 1. *c*. 17.
ſ hæc enim animum circumueniendi indicant, *l. 8. §. 2. ꝟ. de tranſact.*
t σύμφορος, *Græci ibidẽ*, hoc eſt vtilis.
v *vide l. 15. §. penultimo. ſ. eodem.*
x pauper enim fidelis eſſe poteſt. *§. vltimo, de ſuſpect.*
y id eſt, vt ne ſit prodigus, *vt ſ.*
z *l. 2. Cod. eodem vide l. 2. in fine. ꝟ. rem pupilli.*
a id eſt cõſentiendum. Eadẽ vox reperitur *in l. 11. ꝟ. de exceptionib.*
b notarius alteri poteſt ſtipulari. *vide l. 2. ꝟ. rem pupilli.*
c [illegible] *Theophil. §. 3. Inſtit. eod.*
d *vid. l. 70. in fine, ꝟ. de verb. ſignific.*
e *adde l. 81. in princip. ꝟ. de legatis* 3.
f adoptari poterant, vt loco filiorum haberentur. 1. *Gaius* 5. §. 3.
g Dubitandi ratio hæc eſt: quod per populum olim fœminæ nõ adrogabantur. *Vlp*. 8. §. 5: 5. *Gell*. 19. Proinde ius populi in Principe tranſlato, videbatur dicendum, eas nec per principem poſſe arrogari.
h 5. *Harmenopul*. 8. §. 87.
i *l. 8. §. 15. ꝟ. de inoffic.*
k *vide l. 10. §. in adrogato. ꝟ. de vulgari.*

ctenus, vt ei vsque ad pubertatem substituat. Cæterùm si fidei eius committat, vt quandoque restituat: non oportet admitti fideicommissum: quia hoc non iudicio eius ad eum peruenerit, sed principali prouidentia [a]. 2 ¶ Hæc omnia dicẽda sunt, siue in locum filij, siue in locum nepotis aliquis impuberem adrogauerit.

a hinc collige substitutionẽ, non æquè minori onerosam ac fideicõmissum.

Datus in adoptionem, quibus fiat agnatus, vel cognatus.

23. *Paulus* lib.35. ad Edictum:

QVi [b] in adoptionem datur, his, quibus adgnascitur, "&" cognatus fit: quibus verò non adgnascitur, nec cognatus fit.* adoptio enim, nõ ius sanguinis, sed ius adgnationis [c] adfert. & ideo si filiũ adoptauerim, vxor mea illi matris loco non est: neque enim adgnascitur ei, propter quod nec cognata eius fit. Item nec mater mea auiæ loco illi est: quoniam his, qui extra familiam meam sunt, non adgnascitur. sed filiæ meæ is, quem adoptaui: frater fit: quoniam in familia mea est filia: nuptiis [d] tamen etiam eorum prohibitis.

b *Theophil.* §.1. *Inst. de nupt.*
*
c Immò cognationis. *l.1.§. cognationem.* ℑ. *vnde cognati.*
d *v. l.14. in pr.* ℑ. *de ritu nupt.*

De absente vel dissentiente non arrogando.

24. *Vlpianus* lib.1. Disputationum:

NEque [e] absens, neque dissentiens adrogari potest.

e *v. l.25. in fin.* ℑ. *de eod.*

Vtrum absens vel per alium arrogare quis possit.

25. *Idem* lib.5. Opinionum:

POst mortem filiæ suę: quæ, vt materfamilias quasi iure, emancipata, vixerat: & testamento scriptis heredibus decessit *: aduersus factum suum quasi non iure eã, nec præsentibus testibus emancipasset, pater mouere cõtrouersiam prohibetur [f]. 1 ¶ Neque adoptare, neque adrogare quis [g] absens, nec [h] per alium eiusmodi solemnitatem peragere potest.

*
f non ipsa filia. *l.2. Cod. si aduer. rem iudic.*
g *l.24.* ℑ. *eod.*
h *vide l.123.* ℑ. *de regulis.*

De adoptato à filio emancipato.

26. *Iulianus* lib.7. Digestorum:

QVem [i] filius meus emancipatus adoptauerit, is nepos meus non erit.

i §.2. *& ibi Theophil. Inst. de hered. ab intestato.*

De nato ex filio adoptiuo.

17. *Idem* lib.83. Digestorum:

EX adoptiuo natus, adoptiui locum obtinet "in" iure ciuili [k].

k Immò patris naturalis manet. *l.40. in pr.* ℑ. *eodem.*

Qui emancipari, vel in potestate retineri possunt.

28. *Gaius* lib.1. Institutionum:

LIberum arbitrium est ei qui filium, & ex eo nepotem in potestate habebit. filium quidem potestate demittere, nepotem verò in potestate retinere: vel ex diuerso, filium quidem in potestate retinere, nepotem verò manumittere: vel [l] omnes sui iuris efficere. eadem & de pronepote dicta esse intelligemus.

l §. *admonendi. Instit. quib. modis ius patr.*

De muto in adoptionem dante.

29. *Callistratus* lib.2. Institutionum:

SI pater naturalis loqui quidem non possit, alio tamen modo, quàm sermone, manifestum facere possit, velle se filium suum in adoptionem dare [m]: perinde confirmatur adoptio, ac si iure facta esset.

m Vbi sermo non est necessarius, ibi solus sufficit consensus. *l.48.* ℑ. *de obl. & act.*

De cœlibe adoptante.

30. *Paulus* lib.1. Regularum:

ET [n] qui vxores non habent, filios adoptare possunt.

n 8. *Vlpian.6.*

Vtrum pater emancipare compellatur, vtrum tutor priuignum adoptare possit.

31. *Marcianus* lib.5. Regularum.

NOn [o] potest filius, qui est in potestate patris [p] vllo modo [q] compellere eum, ne sit in potestate: siue naturalis, siue adoptiuus.

o vide Socinũ ad hanc legem: *regula 286.*
p vllo penè modo. §. *vlt. quibus mod. ius.*
q *vide l.12. C. de Episcop. audientia.*

32. *Papinianus* lib.31. Quæstionum:

NOnnunquam autem impubes, qui adoptatus est [r], audiendus erit, si pubes factus emancipari desideret. ídque causa cognita per iudicem statuendum erit. 1 ¶ Imperator Titus Antoninus rescripsit, priuignum suum tutori [s] adoptare permittendum [t].

r *l.3.§. si quis minor.* ℑ. *de minorib.*
s Tutor priuigni vitricus esse potest. *vide l. vlt. C. de contr. iudic. tutela.*
t *l.5. Cod. eodem.* Immò non permittendum. *l.17. in pr.* ℑ. *eod. vide Cuiac. 3. obser. 38. adde l.1. C. vbi pupillus educat.*

33. *Marcianus* lib.5. Regularum.

ET, si pubes factus nõ expedire sibi, in potestatem eius redigi probauerit, ęquum esse emancipari eum à patre adoptiuo: atque ita pristinum ius recuperare [u].

De adoptione ad tempus.

34. *Paulus* lib.11. Quæstionum.

"QVæsitũ est", si tibi filius in adoptionem hac lege sit datus, vt post trienniũ (puta) eundem mihi in adoptionem des, an actio vlla sit. & Labeo putat nullam esse actionem [x]. * nec enim moribus nostris conuenit filium temporalem habere.

*
v *vide l.3. §. si quis minor.* ℑ. *de minoribus.*
x Cur ita? *vide l.77.* ℑ. *de regulis iuris.*

De dignitate filij adoptiui.

35. *Idem* lib.1. Responsorum.

PEr adoptionem dignitas non minuitur, sed augetur [y]. vnde senator [z], & si à plebeio adoptatus est, manet senator. similiter manet, & senatoris filius.

y *l.7. Cod. eod.*
z *vide l.6.* ℑ. *de senat.*

Vbi emancipari. 1. vel manumitti, vel in adoptionem dari possit.

36. *Idem* lib.18. Responsorum.

EMancipari filiũ à patre quocumque loco posse cõstat, vt exeat de patria potestate. 1 ¶ Apud proconsulẽ [a] etiam in ea prouincia, quam sortitus non est, & manumitti, & "in" adoptionem dari posse placet.

a *l.15. in fin.* ℑ. *de manumissis vindic.*

Si filium non habens nepotis loco adoptet. 1. De Redadoptione.

37. *Idem* lib.2. Sententiarum.

ADoptare [b] quis nepotis loco potest, etiam si filiũ nõ habet. 1 ¶ Eum, quem quis adoptauit, emancipatum, vel in adoptionem datum iterum non potest adoptare [c].

b Adoptare in locum nepotis is potest, qui filium nõ habet. *Vlpianus* 8. §.7. *Inst. eod.*
c Immò potest. *l.12.* ℑ. *eodem.*

De adoptione confirmanda.

38. *Marcellus* lib.26. Digestorum.

ADoptio non iure facta, à [d] principe cõfirmari potest.

d *adde l.31.* ℑ. *de ritu nuptiarum.*

39. *Vlpianus* lib.3. de officio Consulis.

NAm ita Diuus Marcus Eutychiano rescripsit: Quod desideras, an impetrare debeas: æstimabunt iudices [e], adhibitis [f] etiam his, qui contradicẽt: id est, qui læderentur confirmatione adoptionis.

e id est, Consules. *l.1.* ℑ. *de pollicitat.*
f Semper citãdus est is, qui lædi potest. *l.29. §. fin.* ℑ. *de minor. l.47. in prin.* ℑ. *de re iudi.*

De liberis adoptati. 1. De ætate adoptantis, & adoptati. 2. De spadone adoptante.

40. *Modestinus* lib.1. Differentiarum.

ADrogato [g] patrefamilias, liberi, qui in eius erant potestate, nepotes apud adrogatorẽ efficiuntur: simúlque cum "suo" patre in eius recidunt potestatem. quod non similiter in adoptionem contingit: nam nepotes ex eo in aui naturalis retinentur potestate. 1 ¶ Non tantùm cùm quis adoptat, sed & cùm adrogat [h], maior esse debet eo, quem sibi per adrogationem, vel per adoptionem filium facit. & vtique plenæ pubertatis, id [i] est decẽ & octo annis, "eum" præcedere debet. 2 ¶ Spado [k] adrogando, suum heredem sibi adsciscere potest: nec ei corporale vitium impedimento est.

g *Vlp.* 8. §.8.
h *vide l.15. §. penult.* ℑ. *eod.*
i ἐφηβότης παντελής, plena pubertas. 2. *Harmenopul.* 8. §.5. *adde l.14. §.1.* ℑ. *de alimentis.*
k *l.2. §.1.* ℑ. *eodẽ.* Spado, vt & is qui generare nõ potest, vtroque modo adoptare poterat. Vtroque modo, id est, vel per populũ, vel per Prætorẽ aut Præsidem: quod & in cœlibe erat. *Vlpian.* 8 §. 6.1. *Gaius* 5. §.4.

Quibus casibus nepos mortuo, auo in potestatem patris non recidit.

41. *Idem* lib.2. Regularum.

SI pater filium, ex quo nepos illi est in potestate, emãcipauerit, & postea eum adoptauerit: mortuo eo, nepos in patris non reuertitur potestatem. † Nec is nepos in patris reuertitur potestatem, quem auus retinuerit filio dato in adoptionem quem denuo redadoptauit.

† id videtur abrogatum. *nouell.* 81. c.2.

De infantis adoptione.

42. *Idem* lib.1. Pandectarum.

ETiam infantem in adoptionem dare possumus.

De gradu in quem fit adoptio.

43. *Pomponius* lib.20. ad Quintum Mucium.

ADoptiones non solùm filiorum, sed & [l] quasi nepotũ fiunt: vt aliquis nepos noster esse videatur, perinde quasi ex filio, vel incerto natus sit.

l *l.15. §.1.* ℑ. *eodem.*

Vtrum nepotes naturalis & adoptiuus inter se consanguinei sint.

44. *Proculus* lib.8. Epistolarum.

SI is, qui nepotem ex filio habet, in nepotis loco aliquẽ adoptauit: non puto, mortuo auo, iura consanguinitatis inter nepotes futura esse. sed si sic adoptauit, vt etiã iure legis [m] nepos suus esset, quasi ex Lucio (puta) filio suo, & ex matrefamiliâs eius natus esset: contra puto.

m iure, legéq;. *Duar. ex 5. Gelly. 19. adde Senecam de breuitate vitæ. c.15. Suetonium in Iulio c.83.*

De oneribus adoptati.

45. *Paulus* lib.3. ad leg. Iuliam & Papiam.

ONera [n] eius, qui in adoptionem datus est, ad patrem adoptiuum transferuntur.

n *vide l.42.* ℑ. *de pecul.*

De adoptione liberti.

45. *Vlpianus* lib.4. ad legem Iuliam & Papiam.

IN seruitute mea quæsitus mihi filius, in potestatẽ meã redigi [o] beneficio principis potest: libertinum tamen eum manere non dubitatur.

o nam inuitus non potest. *l. vlt.* ℑ. *de statu.*

DE DIVISIONE [p] RERVM, & qualitate.

p 2. *Inst.* 1.

Tit. VIII.

Prima. 1. & secunda diuisio.

Gaius lib.2. Institutionum.

SVMMA rerum diuisio in duos articulos deducitur. nam aliæ [q] sunt diuini iuris, aliæ humani. Diuini iuris sunt: "veluti" res sacræ, & religiosæ. sanctæ quoque res, veluti muri [r], & portæ, quodammodo diuini iuris sunt. *Quod autem diuini iuris est, id nullius [s] in bonis est. id verò, quod humani iuris est, plerumque alicuius in bonis est: potest autem & nullius in bonis esse: nam res hæreditariæ, antequã aliquis heres exstat: nullius [t] in bonis sunt. Hæ autẽ res, quæ humani iuris sunt, aut publicæ sunt aut priuatæ. quæ publicæ sunt nullius in bonis esse creduntur: "ipsius enim vniuersitatis esse creduntur", priuatæ autem sunt, quæ singulorum sunt. 1 ¶ Quædam præterea [u] res corporales sunt, quædam incorporales. corporales hæ sunt, quę tagi possunt, veluti fundus, homo, vestis, aurum, argentũ, & denique aliæ res innumerabiles. incorporales sunt, quę tangi non possunt: qualia sunt ea, quæ in iure consistũt: sicut [x] hereditas [y], vsusfructus, obligationes quoquomodo contractæ [z]. nec ad rem pertinet, quòd in hereditate res corporales continentur, "nam" & fructus, qui ex fundo

q 2. *Gaius* 1. §.2.
r *l.8. in fine.* ℑ. *eodem. Cicero 3. de natura deorum, in fine.*
*
s *l.6. §. sacra.* ℑ. *eodem.*
t *l.13. §.5.* ℑ. *quod vi aut clam.* vide tamen quæ notaui. *l.31. in fi.* ℑ. *de hæredibus instituendis.*
v 2. *Gaius* 1. §.3. §.4.
x *l.50.* ℑ. *de peti. hered.*
y *l.1. l.2.* ℑ. *de vsufruct.*
z Immò cõtractus facti sunt, non iuris. *l.7. §. fin.* ℑ. *de curat. furiosi.*

a *2.Gaius* 1.§.5. b de quibus *ↄ.lib.*8. c & hæ quidem res, nobis sunt, vel propriæ, vel aliis nobiscum communes vel omnino alienæ. In illis, dominium: in his, possessio, seruitus, hypotheca competit. d τὸ ὕδωρ τὸ ἀέναον. e *v.l.*1.§.1.*ↄ.de adquir.possess.* f sed & ambulandi & nauis religandi causa. *Theophil.Instit. de rerum diuis.* g Immò quæ in littore ædificamus, nostra fiunt. *v.l.*50.*ↄ.de adquir. rerum domin.*

fundo percipiuntur, corporales sunt: & id quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerumque corporale est: veluti fundus, homo, pecunia. nam ipsum ius successionis, & ipsum ius vtendi fruendi, & ipsum ius obligationis incorporale est. Eodem [a] numero sunt "&" iura prædiorum vrbanorum, & rusticorum: quæ etiam [b] seruitutes vocantur. *Tertia diuisio.* 1. *de rebus communibus.*

2. *Marcianus* lib.3.Institutionum.

QVædam naturali iure cõmunia sunt omnium, quædam vniuersitatis, quædam nullius, pleraque singulorum [c]: quæ variis ex causis cuique adquiruntur. 1 ¶ Et quidem naturali iure omnium communia sunt illa: aër, aqua profluens [d], & mare, & per hoc littora maris.

De inuentis in littore.

3. *Florentinus* lib 6.Institutionum.

ITem [e] lapilli, gemmæ, ceteráque, quæ in littore inuenimus, iure naturali nostra statim fiunt.

De accessu ad littus. 1. *De rebus publicis.*

4. *Marcianus* lib.3.Institutionum.

NEmo igitur ad littus maris accedere prohibetur piscandi [f] causa: dũ tamẽ villis [g], & ædificiis, & monumẽtis abstineatur: quia [h] nõ sunt iuris gentiũ, sicut & mare. idq; & Diuus Pius piscatorib. Formianis, & Capenatis rescripsit. 1 ¶ Sed flumina penè [i] omnia, & portus publica sunt. *De casa in litore ponenda vel collapsa.*

5. *Gaius* lib.2.rerum cottidianarum siue aureorum.

RIparum [k] vsus publicus est iure gentium sicut ipsius fluminis. Itaque nauem ad eas appellere, funes ex arboribus ibi natis religare [l], retia siccare, & ex mare reducere. onus aliquid in his reponere, cuilibet liberum est, sicuti per ipsum flumen nauigare. sed proprietas illorum est [m], quorum prædiis hæret. qua de causa arbores [n] quoque in his natæ eorundem sunt. 1 ¶ In mare piscãtibus liberum est in casam in [o] littore ponere, qua se recipiant.

1. *De rebus vniuersitatis.* 2. *nullius.* 3. *sacris.* 4. *de loco religioso.* 5. *de cenotaphio.*

6. *Marcianus* lib.3.Institutionum.

IN tantum, vt & soli domini constituantur [p], qui ibi ædificant: sed quamdiu ædificium manet: alioquin, ędificio dilapso, quasi [q] iure postliminij, reuertitur locus in pristinam causam: &, si alius in eodem loco ædificauerit, eius fiet. 1 ¶ Vniuersitatis [r] sunt, non singulorum, veluti quę in ciuitatib. sunt theatra [s], & stadia, & similia. & si qua alia sunt communia ciuitatum. Ideóque nec seruus [t] communis ciuitatis, singulorum [u] pro parte intelligitur, sed vniuersitatis. & ideo tam contra ciuem, quàm pro eo posse seruũ ciuitatis torqueri [x] Diui fratres rescripserunt. Ideo & libertus ciuitatis non habet necesse veniã edicti petere, si vocet in ius aliquem ex ciuibus [y]. 2 ¶ Sacræ [z] res, & religiosæ, & sanctæ, in [a] nullius bonis sunt. 3 ¶ Sacræ autẽ res sunt hæ, quę publicè cõsecratę sunt, non priuatæ. si quis ergo priuatim sibi sacrum constituerit, sacrũ non est, sed profanũ. Semel [b] autem æde sacra facta, etiam diruto ędificio, locus sacer manet. 4 ¶ Religiosum autẽ locũ vnusquisque sua voluntate facit, dũ mortuum [c] infert in locum suũ. In commune autem sepulchrum, etiam inuitis [d] ceteris, licet inferre. sed & in alienum locum, concedente domino, licet inferre. & licèt postea ratũ habuerit, quàm illatus est mortuus, religiosus locus fit. 5 ¶ Cenotaphium quoque magis placet locum esse religiosum, sicut testis [e] in ea re est Vergilius.

7. *Vlpianus* lib.25.ad Edictum.

SEd [f] diui fratres contrà rescripserunt.

Sancti definitio. 1. *& etymologia.* 2. *De muris municipalibus.*

8. *Marcianus* lib.4.Regularum.

* SAnctum [g] est, quod ab iniuria hominum defensum atque munitum est. 1 ¶ Sanctum autem dictũ est à sagminibus. sunt autem sagmina [h] quædam herbę, quas

h Mare & eius littora non sunt eiusdem iuris. Illud iuris gentium est, & plus in eo licet priuatis quàm in littoribus.
i Cur dixit penè? vide quę notaui *ad l.*1.§.3.*ↄ. de fluminib.*
k *l.*3.*ↄ. de fluminib.*
l rectius putat *Cuiac.* hæc quæ sequuntur ad littora referri. *2.Instit.*1.
m *adde l.*15.*ↄ.de adquir.rer.dom.*
n *l.*30.§.1.*ↄ.de adquirend.rerum domin.*
o *adde l.* 14. *in pr.ↄ.de acquir.rer. dom. adde l.*4.*ↄ.ne quid in loco publico.*
p atqui ædificium solo cedit *l.*7.§.*cum in suo. ↄ.de adquir.rer.*
q *l.*14.*ↄ.de adqu. rerum dom.*
r τῆς οὐσίας. *Theophil.*§.6.*Instit. de rerum diuis.*
s *vide Cicer.*3.*de finib.*
t vt Curialis. *v. Fest. in Curiales.*
v *vide l.*7.§.1.*ↄ. quod cuiusque vniuersit. adde l.*1. §.15.*ↄ. ad Trebell.*
x *l.*1.§.7.*ↄ.de quæstionib.*
y *l.*10.§.4.*ↄ.de in ius vocando.*
z *vide Paul.*3. *sentent.*3.
a *l.*1.*in princ.ↄ. eod.*
b *vide c.*51.*de regul.in 6.*
c *vide Festum in Religios.*
d an id ita sit. *v. l.*28. *in prin.ↄ. comm.diuid.*
e probare Poetarum testimonia, hoc ex loco & similib⁹ colligunt.
f *l.*6.*in fine.ↄ.de religios.*
*
g *l.*9.§.3.*ↄ.eod.*
h *v. Festum in Sagmina.*
i *vide Festum in Caduceatores.*
k Muri municipiorum violatione & alienatione sancti: proprietate ciuium sunt. *Capycius in decisionibus Neapoli.* 27.*numero* 43. vbi notat executionem ob debitum ciuitatis in muris fieri non posse, quoniam sint sancti & extra commercium. l *l.*1.*in prin.ↄ.eo. adde Festum in Religiosum.* m *2.Gaius* 1.§.2. n permissione Imperatoris. *l.vlt.ↄ.vt in possess.legat.*
o Amortizandi ius, conforme seu consentaneum esse iuri communi hinc colligunt: quod tamen verum esse negat Pekius *cap.5. de Amortizatione bonorum, numero* 2. Monetur autem *l.*1.*C.de sacrosanct.Eccles.* p Principes olim dedicandi ius habuere, rectè. Nam & idem plerunque Pontifices. *l.vlt.ↄ.vt in possess legat. Tacit. Suet.* q *l.*1.*ↄ.ne quid in loco publ.* cuius diminutiuum sacellum 6.*Gell.*12. r Sacrarium Glossa ἱερεῖον, θυσιαστήριον, ἱεροθήκη, ναοσηκάριον. s & transferre. mos autem Romanis fuit in oppugnationibus vrbium, Deum in cuius tutela oppidum erat conceptis carminibus euocare, & inde Romam cõferre: vt & iidem à peregrinis Deos plerunque postulabãt, sic magna Mater à Phrygibus: Æsculapius ab Epidauriis petita. *Festus in peregrina sacra: & in Nouæ Curiæ: Liuius* 5. *vbi de vrbe capta à Camillo. Macrob.*3.*saturnal.*9: 28.*Plin.*2: *Seruius ad illa verba* 2.*Aeneid.* Excessere omnes adytis arísque relictis. t *l.*8.*ↄ.eod.* v i. verbum non testis.
x Sanctio legum, pars legis erat vltima, qua certa pœna irrogabatur iis, qui præceptis legis non obtemperarent. *l. sanctio legum.ↄ.de pœnis.* De sanctione legum adde Ciceronem 3. *ad Atticum. & in fine Verrinæ de signis: & in orat. pro Cornelio Balbo: Festus in saturn.*
y Bald. & Zas. id trahunt ad furcas iurisdictionum.

z neque in ius habitare. *l.*3.*ↄ.ne quid in loco publico:* 5.*Feudorum.*11.§.1.
a *al.*in mari. adde quæ notaui *ad l.*14.*ↄ.de adquir.rerum domin.* b lex ea Romuli.
c *adde l.*1.*in pr.l.*8.*in fi.ↄ.eo l.*11.*ↄ.ad leg.Iul.pecul.* d Muros ciuitatis Romanæ transcendens, capite punitur, vt hîc. *adde l.*3. § *in bello.ↄ.de re militari.* quid si alterius ciuitatis quàm Romanæ? pœna arbitraria punitur, vt communiter refert Rolãdus à Valle 2.*consil.*8. *& numero* 25. *Clarus in princip.* §.*vlt. quæst.* 68. *vers. muros.*

legati populi Romani ferre solent, ne quis eos violaret: sicuti legati [i] Græcorum ferunt ea, quæ vocantur cerycia. 2 ¶ In [k] municipiis quoque muros [l] esse sanctos Sabinum rectè respondisse Cassius refert: prohiberíque oportere ne quid [m] in his immitteretur.

Sacri loci definitio. 1. *De loco publico consecrando.* 2. *quid intersit inter locũ sacrum & Sacrarium.* 3. *Quæ propriè dicũtur sancta.* 4. *De muris municipalibus.* 5. *De rei sacræ æstimatione.*

9. *Vlpianus* lib.68.ad Edictum.

SAcra loca ea sunt, quæ [n] publicè sunt dedicata, siue in ciuitate sint, siue in agro. 1 ¶ Sciendum est, locum publicum tunc sacrum fieri posse, cùm [o] princeps eum dedicauit, vel dedicandi [p] dedit potestatem. 2 ¶ Illud notandum est, aliud esse sacrum locum, aliud sacrariũ *. sacer [q] locus, est locus cõsecratus. sacrarium [r] est locus, in quo sacra reponũtur: quod etiã in ędificio priuato esse potest. & solent, qui liberare eum locũ religione volũt, sacra inde euocare [s]. 3 * ¶ Propriè dicimus [t] sancta, quæ neque sacra, neque profana sunt, sed sanctione [u] quadã confirmata: vt leges sanctæ sunt. sanctione [x] enim quadã sunt subnixæ: quod enim sanctione quadam subnixum est, id sanctũ est, & si Deo non sit consecratum. & interdũ in sanctionibus adiicitur, vt qui ibi aliquid cõmisit, capite puniatur. 4 ¶ Muros autẽ municipales nec [y] reficere [z] licet sine principis, vel præsidis auctoritate: nec aliquid eis cõiungere, vel superponere. 5 * ¶ Res sacra non recipit æstimationẽ. *De edificato in mari vel occupato à mari.*

10. *Pomponius* lib.6.ex Plautio.

ARisto ait: sicut id, quod in [a] mare ædificatũ sit, fieret priuatum: ita quod mari occupatũ sit, fieri publicũ:

Si quis muros violauerit.

11. *Pomponius* lib.2.ex variis lectionibus.

SI [b] quis [c] violauerit muros [d], capite [e] punitur: sicuti si quis transcendet scalis [f] admotis, vel alia qualibet ratione. nam ciues Romanos alià, quàm per portas, egredi non licet: cùm illud hostile & abominandum sit. nam & Romuli frater Rem⁹ occisus traditur ob id, quòd murũ [g] transcendere [h] voluerit [i].

DE [k] SENATORIBVS [l],

Tit. IX.

Collatio viri & feminæ consularium: item viri præfectorij, & feminæ consularis. 1. *Quæ sint consulares feminæ.*

Vlpianus lib.62.ad Edictum.

CONSVLARI [m] feminæ vtique consularem virũ præferendum nemo ambigit. sed vir præfectorius an [n] consulari feminæ præferatur, videndum. putem præferri: quia * maior [o] dignitas "est" in sexu virili *. 1 ¶ Consulares autem feminas dicimus consulariũ [p] vxores. adiicit Saturninus [q] etiã matres. quod nec vsquã relatum est, nec vnquã receptũ [r].

De senatu motis.

2. *Marcellus* lib.3.Digestorum.

CAssius Lõginus non putat ei permittẽdum, qui propter turpitudinem senatu [s] motus [t], nec restitutus est, iudicare, vel testimonium dicere: quia lex Iulia repetundarum hoc fieri vetat.

3. *Modestinus* lib.6.Regularum.

SEnatorem remotũ senatu capite [u] non minui, sed Romæ morari, Diuus Seuerus, & Antoninus permiserũt.

De indignis aliquo ordine.

4. *Pomponius* lib.12.ex variis lectionibus.

QVi [x] indignus est inferiore ordine, indignior [y] est superiore. *Quis dicatur Senatoris filius vel nepos.*

5. *Vlpianus* lib.1.ad legem Iuliam & Papiam.

SEnatoris filiũ accipere debemus non tantùm eũ, qui naturalis est, verùm adoptiuũ [z] quoque neque interest, à quo, vel qualiter adoptatus fuerit. nec interest [a],

e ideo muri sacrosancti. *adde Festum in sacrosanctis.*
f de scala. *adde l.*54.§.4.*ↄ.de furtis.*
g ὡς ἄβατον καὶ ἱερὸν τόπον. *Plutarchus in Problemat.*
h *l.*18.*ↄ. de pœ.*
i notandũ primæ rerum diuisioni, de qua *in l.*1.*in princip.h.t.* Secũdæ, de qua *in d.l.*1.§. . Tertiæ, de qua *in l.*2. *& seq.* tractatur, addi posse quartam rerum diuisionem vt aliæ sint mobiles, aliæ immobiles. quæ vtilis est, quoties agitur de satisdatione, venditione rerum debitoris, & pupilli, de communione inter coniuges, hypotheca, præscriptionib. retractu, & Laudimiis. *de quibus v. quæ notaui in l.* 22. *C.de adm.tut.*
k Transit ad magistratũ, viuam vocem legis. De Senatoribus & senatusconsultis. *adde Gell.*14.*c.*7: *&* 4.*c.*10.
l Senatores dicti non ab assentiendo, vt putat ipse Hugolinus Bartolus, sed à senili ætate. *Eutrop.* 2. *Cicero de senectute.* 1. *Flor.* 1: *Festus.* (Ita supremum Lacedæmoniorum consilium γερουσία. *Demosth. aduersus Leptinem. Vlp. ibidem: Pausan. in Lacon.* in quod consilium cooptari virtutis fuit præmiũ. *Aristot* 2. *Politi.*) vel à virtute. senes enim olim apud Romanos viri optimi appellati. *Halicarn.* 2. vno vocabulo γερουσίας vsi 70. interpretes *Exod.*3: *Leuit.*8: 1. *Machab.* 11. pro summo Hebræorum consilio. Inde locus senatus γερουσία 35.*Plin.*14: *Vitruuius.* vt & senatus. *Cic.*1.*Catil. Philip.*13: 7.*ad Attic.* & senaculum. *Fest. in senacula.* vbi tria Romę fuisse scribit. Vnum in æde Concordiæ inter Capitolium, & forũ, in quo solebant magistratus cũ seniorib. deliberare: alterum ad portã Capuam. Tertium citra ædem Bellonæ, in quo exterarum nationũ legatis, quos in vrbẽ admittere nolebant, senatus dabatur. Cæterùm quod ad senatorum & senatus iura attinet, notandum est, Nouella Leonis 78. senatuscõsulti faciendi ius abolitũ, iure nimirum populi & senatus in principem translato. Hodie senatuũ arresta circunferuntur, ex queis vix ius certũ quisquam hauriri censuerit, licèt rationis vice & æquitatis loco in foris & consultationibus vtiliter laudari possint. m 4.*Gell.*10. *Cassiodorus in formula patriciatus. l.*8.*ↄ.de statu: l.* 2.*ↄ.de reg.iur.* n an etiã cõsuli? negat Pet. Faber. 1.*Semest.*2. quia cõsulatus tanquã illustrior PP. deferebatur. *adde Cuiac. nouell.*62. o *v. Aristot.*1.*Polit.*8. p *Nouel.* 105.*c.*2. q ab hoc Saturnino, quẽ Vlpianus hîc notat, Baldus *in l.*1.*C.de sacros.Eccl.* Saturninos in scholis vocari notat, qui absurdas & improbabiles opiniones defendunt. r nisi filij voluntate. *Nouell.*105.*c.*2. s *de quo l.*12.§.3.*ↄ.de iudiciis.* t Senatu moti iudices, testes esse non possunt. v § *quibus, de cap.dim.* x *v.l.*5.*in fi. ↄ.de ser.expor.* y Argumẽtum à minori ad maius. z Adoptatus à senatore, senatoris æquè filius habetur, vt à senatore, ex matrimonio susceptus. *adde l.*10.*ↄ.eod.*
a Immò qui antè nati sunt, priuati censentur. *l.*11.*C.de dignit. vide in hunc locum elegantem tractatum Hot. quæst. illustri.*

iam in senatoria dignitate constitutus eum susceperit, an ante [a] dignitatem senatoriam.

6. *Paulus* lib. 2. ad legem Iuliam & Papiam.

SEnatoris filius est & is, quem in adoptionem accepit: quamdiu tamen in familia eius manet. emãcipatus verò nomen filij emancipatione amittit. 1 ¶ A senatore in adoptionem filius datus ei, qui inferioris [b] dignitatis est, quasi senatoris filius videtur. quia non amittitur senatoria dignitas adoptione [c] inferioris dignitatis: non magis quàm, vt consularis desinat esse.

7. *Vlpianus* lib. 1. ad legem Iuliam & Papiam.

EMancipatum à patre senatore, quasi [d] senatoris filium haberi placet [e]. 1 ¶ Item Labeo scribit, etiam eum, qui post mortem patris senatoris natus sit, quasi senatoris filium esse. Sed eum, qui posteaquã pater eius de senatu motus est, concipitur & nascitur, Proculus & Pegasus opinantur non esse quasi senatoris filium, quorũ sententia vera est. nec enim propriè senatoris filius dicetur is, cuius pater senatu motus est, antequàm iste nasceretur. Si quis conceptus quidem sit, antequàm pater eius senatu moueatur, natus autem post patris amissam dignitatem: magis est, vt quasi senatoris filius intelligatur. tempus enim conceptionis spectandum plerisque placuit. 2 ¶ Siquis & patrem, & auum habuerit senatorem: & quasi filius, & quasi nepos senatoris intelligitur. sed [f] si pater amiserit dignitatem ante conceptionẽ huius: quæri poterit, an quãuis quasi senatoris filius non intelligatur, quasi nepos tamen intelligi debeat. & magis est, vt debeat [g]: vt aui potius ei dignitas prosit, quàm obsit casus patris.

Quæ sint clarißimæ feminæ.

8. *Idem* lib. 6. Fideicommissorum.

FEminę nuptæ [h] clarissimis [i] personis, clarissimarũ personarum appellatione [k] continentur. Clarissimarum feminarum nomine, senatorum filię, nisi quæ viros clarissimos sortitæ sunt, non habentur. * feminis enim dignitatem clarissimam mariti tribuunt: parentes verò donec plebeij nuptiis fuerint copulatæ. tamdiu igitur clarissima femina erit, quamdiu senatori nupta est, vel clarissimo: aut separata ab eo, alij inferioris [l] dignitatis non nupsit.

Si pater eius quæ libertino nupsit, senatu moueatur.

9. *Papinianus* lib. 4. Responsorum.

FIliam [m] senatoris nuptias [n] liberti secutã, patris casus non † facit vxorẽ. nam * quæsita dignitas liberis, propter casum patris remoti à senatu, auferenda non est.

Qui sunt liberi senatorum.

10. *Vlpianus* lib. 34. ad Edictum.

LIberos senatorũ accipere debemus, non tantùm senatorũ filios, verùm omnes, qui geniti ex ipsis, éx ve liberis eorũ dicantur: siue naturales, siue adoptiui [o] sint liberi senatorũ, ex quibus nati dicuntur. Sed si ex filia Senatoris natus sit: spectare debemus patris eius conditionẽ.

De Senatorum domicilio.

11. *Paulus* lib. 44. ad Edictum.

SEnatores, licèt in [p] vrbe domicilium habere videãtur: tamen & ibi [q], vnde oriundi sunt, habere domicilium intelliguntur: quia * dignitas, domicilij adiectionem potiùs dedisse quàm permutasse, videtur.

De dignitate eius quæ secundo nupsit. 1. *Qui sunt senatores.*

12. *Vlpianus* lib. 2. de Censibus.

NVptæ priùs consulari viro impetrare [r] solent à principe, quamuis perraro, vt nuptæ iterum minoris dignitatis viro [s], nihilominùs in consulari maneant dignitate: vt scio Antoninum Augustum Iuliæ Mamææ consobrinæ suæ indulsisse. * 1 ¶ Senatores autem accipiẽdum est eos, qui à patriciis, & cõsulibus, vsque ad omnes illustres viros descendunt: quia "&" hi [t] soli in senatu sententiam dicere possunt.

a Ab inferioris ordinis patre adoptat⁹ senatoris fili⁹, vel cõsularis, senatoris filius aut consularis esse non desinit. *vt hìc*. licèt inferioris ordinis marito nubẽs mulier, priuilegia à priore marito quęsita amittat, nisi fortè principis permissu ac speciali priuilegio inferiori nubat, saluis priuilegiis prioris mariti. *arg. l. 12. ȷ. eod.*

b Nat⁹ ante senatoriã patris dignitatẽ, senatoris est filius: quod quidã extẽdunt ad filios natos principi alieni priuato, ante regnum à patre adepto.

c *al.* adoptione.

d quasi senatoris filius est qui emancipatur à patre senatore. *vt hìc.* vt & qui senatore natus, ab inferioris ordinis patre adoptatus. *l. 6. in s. ȷ. eod.* *

e atqui is in familia non est. *l. 6. in pr. ȷ. eod.*

f Nobilitatẽm, gentem, patriã, originem, ius togæ, ciuitatis & similia iura nepotes per auos suos retinere, hinc possis colligere: licèt patribus ignobilibus atque exteris factis nati atque concepti. *

g Immò sine aliquo intermedio gradu ea dignitas ad nepotem nõ transit: *l. 11. C. de quæstio.* *

h vxores maritorum dignitate & priuilegiis fruuntur.

i *v. l. 5. ȷ. de curat. furiosi.*

k *v. l. 13. Cod. de dignit.* *

l *vide l. 1. Cod. de dignit.* *

m *l. 34. §. 3. ȷ. de ritu.*

n Cur Senatoris filia libertino nubere non possit: colligi potest *ex l. 8. C. de dignit.*

† hodie id mutatum. *nouel. 78. c. 3.*

o *l. 5. ȷ. eod.*

p *v. l. 2. Cod. vbi senatores.*

q Immò, domicilium mutant. *l. 23. in pr. ȷ. ad municipal.*

r *vide quæ scripsi ad l. 6. §. 1. ȷ. eodem.*

s *Nouell. 22. c. 36.*

DE OFFICIO [u] CONSVLIS,

Tit. X.

De consilio manumissuris præbendo. 1. Apud quem consulem manumitti posit.

Vlpianus lib. 2. de Officio Consulis.

OFFICIVM consulis est, consilium [x] præbere manumittere volentibus. 1 ¶ Consules & seorsum singuli manumittunt. sed non potest is, qui apud alterum [y] nomina ediderit, apud alterum manumittere: separatæ enim sunt manumissiones. sanè si qua ex causa collega manumittere non poterit, infirmitate, vel aliqua iusta causa impeditus: collegam posse manumissionem expedire senatus censuit.

2 ¶ Consules apud se seruos suos manumittere posse, nulla dubitatio est. sed si euenerit, vt minor [z] viginti annis consul sit, apud se manumittere non poterit [a]: cùm ipse sit, qui ex senatusconsulto consilij causam examinat: apud collegam [b] verò causa probata, potest [c].

DE OFFICIO PRÆFECTI prætorio [d].

Tit. XI.

De origine & auctoritate præf. præt. 1. De appellationibus 2. De restitutione in integrum.

Aurelius Arcadius Charisius magister libellorum libro singulari de Officio Præfecti prætorio.

BREVITER commemorare necesse est, vnde constituendi præfectorum [e] prætorio officio origo manauerit. Ad vicem [f] magistri equitũ præfectos prætorio antiquitus institutos esse, à quibusdam scriptoribus traditum est. nam cùm apud veteres dictatoribus [g] ad tempus summa potestas crederetur, & magistros equitum sibi eligerẽt, qui adsociati participales curæ [admilitiæ gratia] secundam post eos potestatem gererent: regimentis [h] reipublicæ ad Imperatores perpetuos translatis, ad similitudinẽ magistrorũ equitum præfecti prætorio à principibus electi sunt. data est plenior licentia ad disciplinæ publicæ emendationem. 1 ¶ His cunabulis præfectorũ auctoritas initiata intantũ meruit augeri [i], vt appellari à præfectis prætorio nõ possit. nam cùm ante quæsitum fuisset, an liceret à præfectis prætorio appellare, & iure liceret, & extarent exẽpla eorum, qui prouocouarint: postea publicè sententia principali lecta, appellandi facultas interdicta est *. credidit enim princeps, eos qui ob singularẽ industriã, explorata eorum fide, & grauitate, ad huius officij magnitudinẽ adhibentur, nõ aliter iudicaturos esse pro sapientia ac luce dignitatis suæ, quàm ipse foret iudicaturus. 2 ¶ Subnixi sunt etiam alio priuilegio "præfecti prætorio:" ne à sententiis eorum [k] minores ætate ab aliis magistratibus, nisi ab ipsis præfectis prætorio, restitui possint.

DE OFFICIO [l] PRÆFECTI [m] vrbi,

Tit. XII.

De quibus criminibus & quo loco admißis cognoscit. 1. Si seruus de domino. 2. vel patronus de liberto queratur. 3. De iure deportandi vel relegandi. 4. De quibus criminibus & quo loco admißis cognoscit. 5. Si seruus in dominam adulterium cõmisisse dicatur. 6. De interdictis. Quod vi aut clam aut vnde vi. 7. Si quis malè in tutela, vel cura versatus esse dicatur. 8. Si seruus de domino queratur. 9. De nummularis. 10. Si libertus de patrono queratur. 11. De carnis venditione. 12. De quiete popularium, disciplina spectaculorum, & militibus stationariis. 13. Quibus interdicere potest. 14. De collegiis illicitis.

Vlpianus libro singulari de officio Præfecti vrbi.

OMNIA [n] omnino crimina [o] prefectura vrbis sibi vindicauit: nec tantùm ea, quæ intra vrbẽ admittuntur: verùm ea quoque, quæ extra vrbem intra [p] Italiam, epistola [q] diui Seueri ad Fabium Cilonem [r] præfectum vrbi missa declaratur. 1 ¶ Seruos, qui ad statuas confugerint: vel sua [s] pecunia emptos, vt manumittantur, de dominis querentes audiet. 2 ¶ Sed & patronos egentes de suis libertis querentes audiet: maximè [t] si ægros se esse dicãt, desiderẽntque à libertis [u] exhiberi. 3 ¶ Relegandi, deportandíque in insulam, quam [x] Imperator adsignauerit, licentiã habet. 4 ¶ Initio eiusdem epistolæ [y] ita scriptum est: *Cum vrbem nostram fidei* [z] *tuæ commiserimus* [a]. Quidquid igitur intra vrbem admittitur, ad præfectum vrbi videtur pertinere. sed & si quid intra centesimum miliarium [b] admissum sit, ad prefectum vrbi pertinet. si vltra [c] ipsum lapidem [d] egressum [e] est præfecti vrbi notionem. 5 ¶ Si quis seruum suum adulterium [f] cõmisisse dicat in vxorẽ suam, apud præfectum vrbi erit audiendus. 6 ¶ Sed & ex interdictis, *quod vi aut clam*, aut interdicto *vnde vi* audire potest. 7 ¶ Solent ad præfecturam vrbis remitti etiam tutores, siue curatores [g], qui [h] malè in tutela, siue cura versati, grauiore animaduersione indigent, quàm vt sufficiat eis suspectorum [i] infamia: quos probari poterit, vel nummis [k] datis tutelam occupasse: vel præmio

l. 1. §. 1. ȷ. eo. de patronis agẽtib. aduersus libertos. l. 1. §. 2 & 10. relegatiõe, deportatione. §. 3. de his quę intra centũ miliarium. §. 4. de adulterio. §. 5. de interdictis & causis possessionis. §. 6. de tutela & cura. §. 7. de mancipiis nõ prostituẽdis. §. 8. de nummulariis. §. 9. carne & esculentis. §. 11. quiete popularium & spectaculorũ. §. 12. interdicendis. §. 13. collegiis illicitis. §. 14. argẽtariis. l. 2. ȷ. eo. cognouit & de pelagio. l. 7. ȷ. ad l. falc. de plagiarijs, vt ex Pauli 5. sent. & Vlp. 9. de off. procons. refert Rufinus cap. 14. collat. legũ Mosaicar: adde Cassiodor. in formula P. Vrbi.

m *1. Cod. 27. vide Cuiac. 13. obs. 1.*

n militaria excipe *l. 1. C. de off. magistr. mil.*

o de falsis. *v. l. 28. in fi. ȷ. de fals.*

p & 100. miliarium. *§. 4. ȷ. eod.*

q *§. 4. ȷ. eod.*

r *v. l. vlt. ȷ. de off. præf. vigilum.*

s seruis sua pecunia quoque fuit, sed conniuentibus oculis dominorum.

t Ægroti & alimẽtorum causa fauorabilis.

u i. alimẽta præstari. *l. 5. in pr. ȷ. de l. b. agnosc.*

x Insulas principes adsignabant: in adsignatas huiusmodi insulas præfecti relegabãt & deportabant.

y cuius fit mẽtio initio huius legis.

z *adde l. 3. ȷ. expil. hæred. l. 7. vers. sunt. ȷ. de extr. crim.*

a Præfecti igitur vrbi summa autoritas, à principibus. Latinis feriis primò prę fuit, dein seruitia coercuit, vt vice principis ius in vrbe redderet, in argentarios, nummularios, tutores. ei ius esset *Tacit. 5. Sueton. in Nerone: Dion. 52.* Ex hac tẽporis diuisione seruata, conciliare oportet, legem *vlt. ȷ. de in ius voc. l. 7. ȷ. de iurisd. l. si quis iniuria. l. itẽ Labeo. §. item aut. ȷ. de iniurijs.*

b De veteri more dimetiẽdi itinerũ spatia per miliaria & lapides, dixi *ad l. 71. §. 3. ȷ. de excus. tut.* Porrò hìc seruandum est, miliarium & lapidem pro eodem sumi, *infrà eodem, ibi, lapidem.* c *l. vlt. ȷ. eod.* d De lapide paulo antè dixi. e Iurisdictionũ limites ac fines diligenter custodiendos esse hinc possis colligere. *facit l. vlt. ȷ. de iurisd.* f *v. l. 5. ȷ. de accus.* g horũ etiã præfectorũ munus erat furiosis curatores cõstituere. *§. 3. Inst. de curat.* h Tutorũ hæc admissa grauiora, malè in tutela seu cura versari, nummis datis tutelas occupare, aut effecisse vt nõ idoneus occuparet, in edẽdo patrimonio pupilli quãtitatẽ minuisse, euidenti fraude pupilli bona alienasse, vt hìc. Adde falsò, quasi per inopiam, pupillis alimenta negare. i *d. §. 19. l. 1. §. 3. ȷ. de suspectis.* k *v. l. 9. ȷ. de Tutelis.*

t *adde l. 15. §. 2. ȷ. de excus. tut.* v *l. 12. Cod. 3. nouell. 105.* x *l. 4. Cod. de vindicta.* y i. causas manumittendi. *§. eadem. Inst. qui manumittere.* z Consulatus adipiscẽdi annus olim 43. *dixi ad Ciceronis Philipp. 5. vbi de annarijs & annalibus legibus notatum à me quoque est.* a Immò potest. *l. 20. in fi. ȷ. de manumiss. vind.* b apud se præsente collega. *Robert. reprehensus à Cuiac. 18. obs. 38.* c Immò nõ potest apud collegã. *l. 18. §. 1. ȷ. de man. vind.* d *1. C. 26. 27. nou. 70. v. in hunc locũ Petr. Fab. 1. semestr. 1. 2. 3.* e quia interdũ duo, interdũ tres. *Pet. Fab. 1. semest. 1.* f & Tribuni Celerũ. *l. 2. §. 15. ȷ. de orig. iur.* g *d. l. 2. §. 18.* h *v. Fest. in regimen.* i *v. l. 19. l. 20. C. de appell.* k *l. 16. in fi. l. 17. ȷ. de min.* l Cognouit autẽ de seruis aduersus dominos cõquerẽtib.

a v.l.20.C.d. his qui accusa. b v.l.12.C.de episc.aud. c vide titul. C.si mãcipiũ,ita alienatum erit ne prostituretur. adde l.24.in fin de pignorat.l.9. ʒ. de manumissionibus.
d & argentarij l.2. ʒ.eod. e libertos ad ἀντίδωρα patronis obligari hinc colligũt,
f l.2.in pr. ʒ.de Iur patr. g vide l 47.in fin. ʒ.de regul.iur. h Formam curæ carnis vide apud Ammianũ 26. vbi de Turio Aproniano. Porrò carnes ad põdus venisse apud Romanos, & Græcos, ostẽdi ad l.18. ʒ. de instructo.

accepto,operam dedisse, vt non idoneus tutor alicui daretur: vel consultò circa edendum patrimonium quantitatẽ minuisse: vel euidẽti fraude pupilli bona alienasse. 8 ¶ Quod autem dictum est, vt seruos de dominis quærẽntes præfectus audiat,sic accipiemus: non [a] accusantes dominos:(hoc enim nequaquam seruo permittendum est,nisi ex causis receptis)sed si verecundè expostulent:si sæuitiam,si duritiam, si famem,qua eos præmant: si obscenitatem [b],in qua eos compulerint,vel compellãt, apud præfectum vrbi exponant. Hoc quoque officium præfecto vrbi à Diuo Seuero datum est,vt mãcipia tueatur,ne [c] prostituantur. 9 ¶ Præterea curare debebit præfectus vrbi, vt nummularij [d] probè se agant circa omne negotium suum:& tẽperent his,quæ sunt prohibita. 10 ¶ Cùm patronus contemni [e] se à liberto dixerit, vel contumeliosum sibi libertum queratur,vel cõuicium se ab eo passum,liberósque suos,vel vxorẽ,vel quid huic simile obiicit: præfectus vrbi adiri solet, & pro modo [f] querellæ corrigere eum,aut cõminari,aut fustibus castigare, aut vlteriùs procedere in pœna eius solet.nã & puniendi plerumque sunt liberti. certè si se delatũ à liberto,vel conspirasse eum contra se cũ [g] inimicis doceat: etiam metalli pœna in eum statui debet. 11 ¶ Cura [h] carnis omnis, vt [i] iusto pretio præbeatur, ad curã præfecturæ pertinet.& ideo & forũ suarium sub [k] ipsius cura est. sed & cæterorum pecorum,siue armentorum,quę ad huiusmodi præbitionem spectant, ad ipsius curã pertinent. 12 ¶ Quies quoque popularium [l], & disciplina spectaculorũ ad præfecti vrbi curã pertinere videtur.& sanè debet etiã dispositos milites stationarios habere ad tuẽdam popularium [m] quietem, & ad referendum sibi, quid in vrbe [n] agatur. 13 ¶ Et vrbe interdicere præfectus vrbi, & qua alia [o] solitarum regionũ potest,& negotiatione [p],& professione,& [q] aduocationibus,& foro:& ad tẽpus,& in perpetuũ [r]:interdicere poterit & spectaculis: & si quem releget ab Italia:summouere eum etiam à prouincia sua. 14 ¶ Diuus Seuerus rescripsit,eos etiã, qui illicitũ collegiũ coisse dicuntur,apud præfectum vrbi accusandos.

De argentariis.

2. *Paulus* lib.singul.de Officio Præfecti vrbi.

ADiri etiã ab argẽtariis, vel aduersus eos, ex epistola Diui Hadriani,& in pecuniariis causis potest.

Si terminos vrbis exierit.

3. *Vlpianus* libro secundo ad Edictum.

PRæfectus vrbi, cùm [s] terminos "vrbis" exierit, potestatem non habet:extra [t] vrbẽ potest iubere iudicare.

DE OFFICIO [u] QVÆSTORIS.

Tit. XIII.

Origo. 1. Etimologia. 2. De sortitione prouinciarum. 3. Qui quæstores creari possint. 4. De candidatis principis.

Vlpianus libro singul. de Officio Quæstoris.

ORIGO quæstoribus creãdis antiquissima est, & pene antè omnes magistratus. Gracchanus [x] denique Iunius libro [y] septimo de potestatibus.etiam ipsum Romulum & Numam Pompilium binos quæstores habuisse, quos ipsi non sua voce,sed populi suffragio crearent [z].Sed sicuti dubiũ est, an Romulo, & Numa regnantibus quæstor fuerit: ita Tullo Hostilio rege quæstores fuisse certum est.sanè crebrior apud veteres opinio est: Tullum Hostilium primum in rempublicã induxisse quæstores. 1 ¶ Et à genere quęrẽdi [a] quæstores initio dictos,& Iunius [b],& Trebatius,& Fænestella scribũt. 2 ¶ Ex quæstoribus quidam solebant prouincias sortiri ex senatusconsulto,quod factũ est Decimo Druso & Porcina consulibus. Sanè non omnes quæstores prouincias sortiebãtur,verùm excepti erant [c] Cãdidati principis.hi etenim solis libris principalibus in senatu legendis vacant. 3 ¶ Hodiéque obtinuit indifferenter quæstores creari, tam patricios quàm plebeios.ingressus est enim,& quasi [d] primordium geren-

i adde l.3.§.1.ʒ. de annona. Nov. 24.c.2.
k adde l vltim. §. 2. ʒ. de annona.
l Populares,cõsessus theatralis. dixi ad l. 28.§.3. ʒ. de pœnis. adde Cuiac. 8.obs. 29. factio agitatorũ: quorum alii, Venetę,alij Prasinæ,alij Albulę, alij Russatæ factionis. Græci δῆμοι appellant adde Tacitũ Annalium 13. Sueton. Lips.3.epistol.18.
m huc refer. l. 2.C. de seditiosis.
n al.ibi, al. vbicunque.
o non vrbicaria, sed Italiæ. Cuia.2.obs.14.
p l.9.§.9. ʒ. de pœnis.
q v.l.9.in pr.ʒ. de pœnis.
r Immò vltra administrationis suæ tempus non potest.l.vlt. in pr. ʒ. de pœnis.
s l.1.§.4.ʒ.eod.
t al. nec extra. & ita reperi in manuscripto Germani Colladonij Iurisconsulti clarissimi. Est qui emẽdet, intra vrbem, Hot. 4. obs. 13.
u 1.C.30 12.Cod. 6.Novell.38.41. 80.
x Citatur hîc Gracchanus §. 1.ʒ.eod.& à Varrone 5.de lingua.
y Annales probare hinc colligunt. de quo dixi ad l.10. ʒ.de probat.
z hinc constat lege Regia populum non omnem omnino potestatem in regem trãstulisse. facit. l. 2. in pr.ʒ.de orig.iuris.
a l.2.§.22.ʒ.de orig.iur.
b Gracchanus de quo ʒ.
c Lamprid. in Alexand.
d primordium enim fuisse videtur ædilitas, vt ex legib. XII. tabularum colligi potest.
e Cãditati Cæsaris. eo sensu Velleius Paterculus vsurpat,
f vide Dion.lib. 54.Sueton.in Tito. 6. Tacitus lib. 16. & cætera, omnia quæ vel absentes vel præsentes principes, si laborem recitandi fugiebant, senatum facere iubebant. Sueton.August.c.65.
g 1.Cod.39. adde Novell.13.25.26.29.104.
h Prætorum dixit potiùs quàm Prætoris.Vnus vrbanus, qui maior inter ciues ius dicebat.Alter peregrinus,qui vel inter peregrinos,vel peregrinum & ciuem ius dicebat, & hoc significat lex.7.C.de appellat. Fuerunt & alij minores,de quibus l.2.ʒ. de origine iuris. Porrò quanta maiorum Prætorum fuerit authoritas, eorum edicta demonstrant, quæ omnes actiones complectuntur, & quod ex eorum edictis iura addiscere postea cœperũt non ex antiquis legibus. De criminibus, horum prætorum notio non fuit, licet Pręsidum & similium fuerit. Cod Theodos. de iurisdictio.
k Curita? v.l.77.ʒ.de indic.l.14.ʒ.ad Treb.secus in l.10.ʒ.de Iurisdict.
i βάρβαρος. Sud.

l v.Cuiac.18.obs.33.Hot. 17.illustr. Cont 1.lect.22.Rob. 1.Recept.vlt. & 1 anim. 18. Ant. Merc. 1. notator.18. m Angelta ab occulte excommunicato, aut qui excommunicatus lateat, vide apud Socinum regula 166.
n aliâ, errantes iurisdictionem prorogare non intelliguntur. vide tamen Socinum regula 212.227.

dorum honorum,sententiæque in senatu dicendæ. 4 ¶ Ex his,sicuti diximus,quidã sunt,qui Cãdidati principis [e] dicebantur,quique epistolas [f] eius in senatu legunt.

DE OFFICIO [g] PRÆTORVM [h],

Tit. XIIII.

Si prætoris pater manumittat.

Vlpianus libro 26. ad Sabinum.

APVD filium familiàs prætorem [i] potest pater eius manumittere

Si prætor emancipetur aut in adoptionem detur.

2. *Paulus* lib. 4. ad Sabinum.

SEd etiam ipsum apud se emancipari, vel in adoptionem dari placet.

Si seruus fuerit creatus prætor.

3. *Vlpianus* libro 38.ad Sabinum.

BArbarius [k] Philippus, cùm seruus fugitiuus esset, Romæ præturam petiit:& prætor designatus est.sed nihil ei seruitutẽ obstetisse ait Pomponius, quasi prætor non fuerit [l]. Atquin verum est,præturâ eum functum.& tamen videamus si seruus,quamdiu [m] latuit "in" dignitate prætoria,functus sit: quid dicemus? quæ edixit, quæ decreuit, nullius fore momenti?an fore propter [n] vtilitatem [o] eorum [p]: qui apud eum egerunt vel lege [q], vel quo alio iure?& verum puto,nihil eorum [r] reprobari. hoc enim humanius est:cùm [s] etiam potuit populus Romanus seruo decernere hanc potestatem: sed & si [t] scisset seruum esse, liberum effecisset. Quod ius multò magis in Imperatore obseruandum est,

4. *Idem* lib. 1. de Omnibus Tribunalibus:

PRætor neque tutorem [u], neque specialem iudicem ipse se dare potest.

DE OFFICIO PRÆFECTI vigilum [x].

Tit. XV.

Origo.

Paulus lib. singul. de Officio Præfecti vigilum.

APVD vetustiores, incendiis arcendis triumuiri [y] præerant:qui ab eo,quòd excubias agebant,nocturni [z] dicti sunt. interueniebãt nonnunquam & ædiles [a], & tribuni plebis.erat autem familia publica circa portam, & muros disposita: vnde, si opus esset, euocabatur. fuerant & priuatæ familiæ, quæ incendia vel mercede, vel gratia extinguerent. deinde Diuus Augustus [b] maluit per se huic rei consuli.

2. *Vlpianus* lib. singul. de Officio Præfecti vigilum.

PLuribus vno die incendiis exortis:

1. De incendiariis,effractoribus,furibus, raptoribus, receptatoribus. 2. De vrbe noctu peragranda, 4. De inquilinis admonendis. 5. De capsariis.

3. *Paulus* libro singulari de Officio Præfecti vigilum.

NAm* salutem reipublicę tueri,nulli magis credidit conuenire,nec aliũ sufficere ei rei, quàm Cæsarem. Itaque septẽ cohortes [c] opportunis locis cõstituit,vt binas [d] regiones vrbis vnaquæque cohors tueatur: præpositis eis tribunis, & super omnes spectabili viro,qui præfectus vigilum appellatur. 1 ¶ Cognoscit præfectus vigilum de incẽdiariis,effractoribus [e],furibus [f],raptoribus, receptatoribus:nisi si qua tam atrox,támque famosa persona sit,vt præfecto vrbi remittatur.& quia* plerumque [g] incendia culpa [h] fiunt inhabitantium:aut fustibus castigat eos, qui negligentiùs ignem habuerunt: aut seuera [i]

o Hinc Horatius. Atque ipsa vtilitas iusti propè mater & æqui.
p adde quid simile ex l. 3. ʒ. de senatuscons. Macedon.
q Lege agere quid esset, dixi ad l.2.§. 6.ʒ. de origine iuris.
r est igitur Præturâ functus, non tamen fuit liber. vide. l.1.C. de lib.causa.facit l. 2. ʒ. de fugitiuis. Sic manumissus à Prætore die nefasto, fiebat liber sed vitio. Varro. 5. de lingua.
s Decreta Barbarij firma esse hoc argumento ostendit. Populi vtiliter interest decreta Barbarij valuisse. Igitur populum, decreta Barbarij (tametsi serui hominis) cõfirmasse verisimile est. Quidni verò decreta à seruo homine lata confirmauerit populus, cùm si seruum esse sciuisset, liberũ efficere potuisset: imò liberum effecisset? Quod si populus id potuerit, ęquè aut multò magis princeps.
t vide l. 7. C. qui admitti.
u vide l.4. ʒ. de tutoribus datis.
x 1. Cod. 43. & Novell.13.
y M.Muluius, Cn Lollius, L. Sextilius triumuiri,quòd ad incendium in sacra via ortum extinguendum tardius venerãt, à trib. pleb. die dicta ad populũ damnati sunt. 8. Valer. 1. Ibidem fit mentio. P. Villij triumuiri nocturni, à P. Trib. pleb. accusati, quod vigilias negligentiùs circumierat.
z νυκτὸς στρατηγοί. l. vlt. §. legati. ʒ. de munerib. d.Novell.13.
a vide Dionem. 53. Velleium Paternorum 2.
*
b Dion. 55. Suet. in Aug. c. 30.
c ex libertinis conscriptas, dato ex equestri ordinis præfecto. Dion.55. Strabo. 5. cuiusmodi militia vrbana, etiam libertinis grauis visa, atque ad eos alliciendos, lege Viscellia iure Quiritum Latinis dato,eis qui sex annis in cohorte vigilum militassent: quod tẽpus postea ad triennium redactum. Vlpian.3.
d Binas regiones vnaquæque ex septem cohortibus tuebatur: igitur quatuordecim vrbis regiones fuerunt. Totidem erant Constantinopoli. Novell. 44. c. 1. l.1 §.4. ff de off.præf.vigilum.
e vide l. 48. ʒ. de bonis libertorum: l. 4.in fin.Cod.de locato.
f vide l.15.in pr. ʒ. de condict. causa data.
g non semper,præsertim si paterfamilias. l.11. ʒ. de per.& commodo.
h Leuissima, quam dominus præstare non tenetur.
i l.59. ʒ. de legat.1.

a de effracturis, dixi *l.53 ff. de furtis* b de insulis, dixi ad *l.58. ff. locati.* c de cella *dixi ad Festum in Cella.* d *vide l.54. §.1. ff. de furtis.* e Calcei ad paraturam militis (& quidem vt opinor vigilis) pertinebant *Paulus Ephes. 6. ver. 15. State lumbis circumcinctis veritate, induti thoracem iustitiæ, calceatis pedibus, præparatione euangelij pacis.* Tertul. *libro de corona militis in pr.* Et nunc russatus sanguine suo, spe calceatus, de euangelij paratura, succinctus acutiore verbo Dei, totus de Apostolo armatus, & de martyribus, candida meliore coronatus (ita enim lego, non de martyrij candida, laurea melius coronatus) donatiuum Christi in carne expectat.

interlocutione comminatus, fustium castigationem remittit. 2 ¶ Effracturæ [a] fiunt plerumque in insulis[b], in horreísque vbi homines pretiosissimam partem fortunarum suarum reponunt: cùm vel cella [c] effringitur, vel armarium [d], vel arca & custodes plerũque puniuntur. & Diuus Antonius Erycio Claro rescripsit. ait enim posse eum, horreis effractis, quæstionem habere de seruis custodibus, licèt in illis ipsius Imperatoris portio esset. 3 ¶ Sciendum est autem, præfectum vigilum per totam noctem vigilare debere: & coërrare calciatum [e], cum hamis [f], & dolabris [g]. 4 ¶ Vt curam adhibeant omnes inquilinos admonere, ne negligẽtiâ aliquâ incendij casus oriatur: præterea, vt aquam vnusquisque "inquilinus" in cœnaculo habeat, iubetur admonere.

5 ¶ Aduersus capsarios [h] quoque, qui mercede, seruanda in balneis vestimenta suscipiunt iudex est constitutus: vt si quid in seruandis vestimentis fraudulenter admiserint, ipse cognoscat.

De insularijs, incendiarijs, fugitiuis.

4. *Vlpianus* lib. singulari de Officio Præfecti vrbi.

IMperatores Seuerus & Antonius Iunio Rufino præfecto vigilum ita rescripserunt: Insularios [i], & eos, qui negligenter ignes apud se habuerint, potes fustibus, vel flagellis cædi iubere, eos autem, qui dolo fecisse incendium conuincentur: ad Fabium Cilonem [k], præfectum vrbi, amicum nostrum remittes, fugitiuos [l] conquirere, eósque dominis reddere debes

f hamæ, vel, amæ, hic & *l. 12. §. 18. ff. de instructo*: & apud Plinium in Traiano, instrumẽta disturbandis ædificiis. aliis vas. quod minus huic loco conuenit. *Plura vide ex Aeschine cõtra Ctesiphontem, Harmenop. 2. Titul. 30. §. 30. Polluce. 1. Onomastic. Catone de re Rustica c. 135. Suida.*

g & Matricariis quos ξυλουργοὺς vocat Iuliani interpres, *Nouell. 13. Cuiacius obseruat. 5. obs. 8.*

h ἱματιοφύλακας, χαμψάριους ex Epiphan. *Cuiac. 5. obs. 8.*

i *vide l. 16. §. 1. ff. de vsu.*

k *vt l. 1. ff. de offic. præf. vrbi.* sic Græci Κειλῶνα. Aliis Chilo, & malè. Cilo, angusto capite, φοξοχείλαλος. Glossis Chilo, Labeo. dixi ad Festum in Chilo. *vide Cuiac. 10. obseru. 26.*

l *l. 1. §. vlt. ff. de fugitiuis.*

DE OFFICIO PROCONSVLIS [m] & legati [n]. Tit. XVI.

Si procõsul vrbẽ egressus est, De eius insignibus & authoritate.

Vlpianus libro primo disputationum:

PROCONSVL vbique quidem proconsularia insignia [o] habet, statim atque vrbem egressus est: potestatẽ [p] autem non exercet, nisi in ea prouincia "sola" quæ ei decreta est.

1. *De authoritate legati.*

2. *Marcianus* libro primo Institutionum.

OMnes proconsules statim, quàm vrbem egressi fuerint, habẽt iurisdictionem: sed [q] non contentiosam [r], sed voluntariam: vt ecce [s] manumitti apud [t] eos possunt tam liberi, quàm serui, & adoptiones fieri. 1 ¶ Apud legatum verò proconsulis nemo manumittere potest [u], quia [x] non habet iurisdictionem [y] talem.

3. *Vlpianus* libro 26. ad Sabinum,

NEc adoptare potest, omnino enim non est apud eum legis [z] actio [a].

Si iter facit in prouinciam. De hospitiis præbendis. 1. De stratoribus. 2. De vxore proconsulis. 3. De edicto ad prouinciales. 4. Et ad decessorem. 5. Si prouinciam ingreditur. 6. Si ingressus est. de mandanda iurisdictione, vel adimenda.

4. *Idem* libro primo de Officio Proconsulis.

OBseruare autem proconsulem oportet, ne in hospitiis [b] præbendis oneret prouinciam: vt Imperator noster cum patre Aufidio Seueriano rescripsit. 1 ¶ Nemo proconsulũ stratores [c] suos [d] habere potest: sed vice eorum milites ministerio in prouinciis funguntur.

2 ¶ Proficisci autẽ proconsulẽ melius quidem est sine vxore: sed & cũ vxore potest: dũmodo, sciat senatũ, Cotta [e] & Messala consulibus, cẽsuisse futurum, vt si quid [f] vxores eorum, qui ad [g] officia proficiscũtur, deliquerint, ab [h] ipsis ratio, & vindicta exigatur. 3 ¶ Antequã verò fines prouinciæ decretæ sibi proconsul ingressus sit: edictũ debet † de aduentu suo mittere, continens cõmendationem aliquã sui: si qua ei familiaritas sit cum prouincialibus, vel cõiunctio, & maximè excusantis: ne publicè, vel priuatim occurrant [i] ei. esse enim congruẽs, vt vnusquisque in sua patria eum exciperet [k]. 4 ¶ Rectè [l] autem & ordine faciet, si edictum decessori [m] suo miserit: significétque, qua die fines sit ingressurus, plerumque enim incerta "hęc", & inopinata turbãt prouinciales, & actus impediunt. 5 ¶ Ingressum [n] etiã hoc eum obseruare oportet, vt [o] per eam partẽ prouinciã ingrediatur, per quã ingredi moris est, & (quas Græcia ἐπιδημίας, *id est, accessus ad vrbẽ*, appellat, siue καταπλοῦν, [p] *id est, ad nauigationem,*) obseruare, in quam primùm ciuitatem veniat vel applicet, magni enim facient prouinciales, seruari sibi consuetudinẽ istam, & huiusmodi prærogatiuas. Quædã prouinciæ etiã hoc habent, vt per mare in eam prouinciam proconsul veniat: vt Asia, scilicet vsque adeo, vt Imperator "noster" Antonius Augustus ad desideria Asianorum rescripsit, proconsuli necessitatẽ impositã per mare Asiam applicare καὶ τῶν μητροπόλεων [q] Ἔφεσον, *id est, & inter matrices* [r] *vrbes Ephesum* primã attingere. 6 ¶ Post hæc ingressus prouinciam, mandare [s] iurisdictionem legato suo debet: nec hoc ante facere, quàm fuerit prouinciam ingressus.* est enim per quàm absurdum, antequàm ipse iurisdictionem nãciscatur (nec enim prius ei cõpetit, quàm in eam prouinciam venerit) alij eam mãdare, quam non habeat, sed si & ante fecerit, & ingressus prouinciam in eadem voluntate fuerit, credendum est, videri legatum habere iurisdictionem, non exinde, ex quo mandata est, sed ex quo prouinciam proconsul ingressus est.

5. *Papinianus* libro primo Quæstionum.

ALiquando mandare iurisdictionem [t] proconsul potest, & si nondum in prouinciam peruenerit, quid enim si necessariam moram in itinere patiatur, maturissimè autem legatus in prouinciam peruenturus sit?

2. *Quem legati consulere debent.* 3. *De xeniis & muneribus.*

6. *Vlpianus* libro 1. de Officio proconsulis:

SOlent etiam custodiarum [u] cognitionem mandare legatis: scilicet vt prçauditas custodias [x] ad se remittãt, [y] vt innocẽtem ipse liberet, sed hoc genus mandati extraordinariũ est:* nec [z] enim potest quis gladij potestatem sibi datam, vel cuius alterius coërcitionis ad alium transferre: nec [a] liberandi igitur reos ius, cùm accusari apud eum non possint. 1 ¶ Sicut [b] autem mãdare iurisdictionem vel non mandare, est [c] in arbitrio procõsulis, ita adimere mandatam iurisdictionem licet quidem procõsuli, non autem debet inconsulto [d] principe hoc facere.

2 ¶ Legatos non oportet principem consulere, sed proconsulem suum: & is ad consultationes legatorũ debebit respondere 3. ¶ Non verò in totum xeniis [e] abstinere debebit proconsul, sed modũ adiicere: neque morosè [f] in totum abstineat, neque auare modum xeniorum excedat, quam rem Diuus Seuerus, & Imperator Antonius elegantissimè epistolâ sunt moderati, cuius epistolæ verba hæc sunt. quantum ad xenia pertinet: audi, quid sentimus*: Vetus prouerbium [g] est οὔτε πάντα, οὔτε πάντοτε, οὔτε παρὰ [h] πάντων, *id est, neque* [i] *omnia, neque quouis tempore, neque ab omnibus*. nam valde humanũ est, à nemine accipere sed passim, vilissimum est: & omnia, auarissimum. Et quod mandatis [k] cõtinetur, ne donum vel munus ipse proconsul, vel qui in alio officio erit, accipiat, emátve quid nisi victus cottidiani causa, ad xeniola [l] non pertinet, sed [m] ad ea, quæ eduliuni excedant vsum. Sed [n] nec xenia producenda sunt ad munerum qualitatem.

De commendatione ciuitatum, & laudibus suis audiendis. De feriis. 1. De ædibus sacris, & operibus publicis reficiendis. 2. De iurisdictione proconsulis.

7. *Idem* lib. 2. de Officio proconsulis:

m Proconsul, consulari imperio in prouinciã missus: in qua fũgebatur vice & officio omnium magistratuũ vrbanorum 1. *Cod.* 35 *Nou.* 30. 103. quid à Præside differat. *Cuiac 20. obs. 37.*

n legati interdũ plures proconsuli dabantur, *l. penult. ff. de offic. eius cui mãdata. l. 2. ff. quis à quo appelletur.* neque enim legatos deligebant sibi. Eo autem fine dabãtur, vt procõsules eis mandarent iurisdictionem suam. o τὰς ἀρχῆς ἐπίσημα, ἡγεμονίας κοσμήματα. *Dion.* p cõtentiosã. nã voluntariã potest exercere extra territoriũ, de quo tamẽ vide Socinũ *regula* 211. q Iurisdictio alia cõtentiosa, alia voluntaria. r quia hæc, de plano: illa de tribunali redditur. *Cuiac. Nouell. 95.* s iurisdictionis voluntariæ est manumissio & adoptio. t *vide Vlpianum. 1.* u Immò potest, *l. 17. ff. de man. vind.* Cuiacius tamen *d. l. 17.* addit negationem. 1. *obs. 1.* x manumitti non potest, nisi apud eum qui iurisdictionem habeat. y *vide l. 1. Cod. de adoptionibus.* z De legis actionibus dixi ad *l. 2. §. 6. ff. de origine iuris.*
a suo nomine, alieno non item. *Rob. 1. anim. 21.* Cui contradicit Cuiac. 18. *obs. 38.*
b 6. §. 5. ff. *de officio præsidis.* Author synopseωs, seu Eclogę. 6. *titul. 2. c. 6.* ita hunc exponit. Proconsul prouinciam μιτάτοις id est metatis onerare non debet.
c i. serui, domino suo proconsuli, stratores esse non possunt. *v. Cu. 11. obs. 1.*
d suorum nomine hîc Goueanus seruos interpretatur. e Cottam Messalino consulente censuisse. *Cuiac. 6. obseruat. 30.* consulere enim dicuntur senatum *l. 2. ff. ad Velleian.* f atqui maritus pro vxore non tenetur l. 3. *C. nec vxor.* adde. *Tacit. 3. anna.* g Ad officia proficisci est, ad honores sibi delatos, eósque gerendos proficisci. h *vide quæ scripsi ad l. 2. C. ne vxor pro marito.* † hoc hodie abrogatũ *Nou. 95. c. 1. §. 2.* i excepta tamen cohorte *Nouell. 95. c. 1. §. illud.* k *al.* excipiat. l Eadem formula reperitur apud Vlpian. *lib. 2. de officio consulis, in l. 27. §. 1. ff. de liberali causa.* m vide Ciceronem 3. epistol. famil. 5. Decessor autem est is cui succeditur in officio: antecessor, qui officio decedit adueniente successore. & ita accipitur ab Vlpiano leg. 2. de officio proconsulis *in l. 42. ff. de minoribus, & à Spartiano in Pescennino.* n *fortè* ingressurum. o vide Ciceronem *illo loco.* p De aduẽtu seu ingressu proconsulis & præsidis in prouinciã dixi *in orat. Cicer. dixi & pro Rabirio Posthumo.* q *fortè* καὶ τὸν μητρόπολιν Ἔφεσον. metropolis estcaput prouinciæ: *l. 7. ff. eod.* Ammiano, mater vrbiũ: qualis metrocomia inter vicos, talis metropolis inter vrbes. *Cuia. ad l. 8. C. de exact. tribut.* Metropoles infra matrices: Sallustio, origines: Curtio, maior patria.

*

r matrices vrbes eâ formâ dictæ, qua & matrices aquarũ *l. eos. C. de aquæ ductibus*: matrices libelli, vnde matricula, & matricularij, *l. 3. C. de agẽtibus in reb.* matrix Ecclesia *c. cum venerabilis de verb. signif.* matrix coturnix ortigometra: matrix cicadarum, tettigometra apud Plinium.

*

s ποιείτω τοὺς λεγάτους, id est, legatos faciat. 6. *Eclog. 2. c. 7.*

t ergo eam suo iure habet. *l. 5. ff. de Iurisdict.*

u id est reorũ qui in custodiis seruãtur. Per operam enim Accursius putat custodias esse custodes.

x criminis reos de quibus cognoscũt *l. 1. C. eo. adde l. 20. ff. de custodia reorum.*

y cum cathenis, ad quod alludit Seneca *in Epistolis*, cùm ait: Cathena eadẽ milites vincire: Hinc illud Suetonii in Domitiano. nec nisi secreto atque solus plerũque custodias, receptis quidẽ in manus cathenis, audiebat. vnde liberæ custodiæ, qui nõ in carcere, sed in aliqua domo asseruantur. Græci vocãt ἄδεσμον φυλακήν.

z *l. 70. ff. de reg. iur.*

a *vide l. 36. ff. de reg. iur.* vt sit argumẽtũ à facultate coercendi, ad liberationẽ & pœnam remittendam.

b Adimere potest, qui dare vel nõ dare potest.

c Arbitrium id dicitur quo qd possumus vel nõ possumus. Est, n. arbitriũ duorũ pluriũve, nõ vnius. d Principe incõsulto, Procõsul mãdatã iurisd. adimere nõ põt.

e Xenia proprie dona sunt quæ hospitibus dantur. *Plin. 5. epistol 14. Suidas. Pollux. Appianus in Lybicis 2. reg. 8. Machab. 11.* (vnde Iuppiter ξένιος hospitalis Platoni. 8. de legib. *Homero. 1. Odyss. ξ.* ξενηλασία peregrinorũ seu exterorũ fuga & eiectio, Theophil. Inst. de iure naturali. *in pr. vbi dixi*) Sed & legatiua, quę dãtur legatis. *Demost. orat. περὶ παραπρεσβείας.* His adde quæ de Xenoparochis scripsi ad *l. 18. §. 10. ff. de muneribus.* f Morosè abstinens hîc opponitur auaro g Prouerbia aut problemata, vide quæ notaui *ad l. 79. §. 1. de legat. 3.* h Dij aliter nec enim considerant, ὅθεν, καὶ ἀφ' ὅτου, καὶ ὁποῖα vnde, à quo: & qualia, sed animũ. *Lucian. in Phalari. 2.* i Imò non est inhumanũ. Nam & munera excecant oculos sapientũ, ac peruertunt verba iustorũ *Deutero. 16. 1. Reg. 8: 2. Paral. 19. Isidor. 2: Aelianus 11. de varia historia.* quæ vel Deos mouere, creditũ antiquis. *Euripides* *Medea*: *Ouid. 3. de arte*: & ἀδωροδόκους iudices creari oportere legimus, *Exo. 18*: *apud Harmenopul. in proœmio*: *Lucianum in Amoribus*; Verũ hîc agitur de muneribus quæ dãtur Proconsuli, vt hospiti, nõ vt iudici. Et hîc apertè infra Xenia: & vt appellat quoq; hîc Iuriscõsultus, Xeniola, distinguuntur à dono & munere seu munerum qualitate. k alibi plebiscitis *l. 18. ff. de off. præsid. v. Nou. 17. c. 1.* l Xenioli verbo vsus est quoq; Apuleius. m Hoc est non licet iudici à quoquã accipere, quod eduliorũ excedat vsum: hoc est nõ licet etiã eduliorũ quidquã accipere: nisi ad intra paucos dies possit prodigere seu consumere: nõ licet accipere, vt reuẽdat: quod tamẽ fit passim hodie. huic interpretationi fauẽt Græci, apud quos prohibẽtur Procõsules munera accipere, aut quid emere, πλὴν τῆς ἐφημέρης τροφῆς, præter victum quottidianum *6. Eclog. 2. c. 8.* n i. non eadem est qualitas Xenij aut Xenioli seu muneris.

Si in

a Caput prouinciæ, est metropolis *l.4.§.5.ſ.eod.* b *quid si legas?* commẽdari se à ciuitate. c Hæ sunt statæ feriæ. d nam authoritate sua condere non potest *l.4.Cod.de feriis.* e *Nouella 24.c.3. Nouella 25. c.4.§.1: Nou.30.c.8.* f de sartis & tectis vide *l.7.§.2.ſ. de vsufructu: Ciceronem lib.1. in Verrem vbi dixi.* g *adde Nouel.17.c.4. in fine.* h militari manu iudices ac similes placidi iustitiæ ministri adiuuandi. *adde l.68.ſ.de rei vindicat.*

SI in aliam quàm celebrem ciuitatẽ, vel prouinciæ caput [a] aduenerit. pati debet cõmẽdari [b] sibi ciuitatem, laudésq; suas non grauatè audire: cùm honori suo prouinciales id vindicent, & ferias secundũ [c] mores & consuetudinem [d], quæ retro obtinuit, dare. 1 ¶ Ædes [e] sacras, & opera publica circumire inspiciẽdi gratia, an sarta [f] tecta quę sint, vel an aliqua refectione indigeãt: & si qua cœpta sunt, vt consummẽtur, prout vires eius reipublicæ permittunt, curare debet: Curatorésque operum [g] diligẽtes solemniter præponere: ministeria quoque militaria [h], si opus fuerit, ad curatores adiuuandos dare. 2 ¶ Cùm plenissimam [i] autem iurisdictionem proconsul habeat: omnium [k] partes, qui Romæ: "vel" quasi magistratus, vel [l] extra ordinem ius dicunt, ad ipsum pertinent.

8. *Idem* libro. 39. ad Edictum.

ET ideo maius imperium [m] in ea prouincia habet omnibus, post principem.

Quæ per decretum vel per libellum expediantur. 2. De aduocatis audiendis, & in officio continendis. 3. Quæ de plano expediri possunt. 4. De ordine in postulationibus obseruando. 5. De aduocatis dandis. 6. Communia omnia præsidum.

9. *Idem* lib.1. [n] de Officio Proconsulis:

NEc quicquam est in prouincia, quod non per ipsum expediatur. Sanè si fiscalis pecuniaria causa sit, quæ ad procuratorẽ [o] principis respicit: melius fecerit, si abstineat*. 1 ¶ Vbi decretum necessarium est, per libellum [p] id expedire proconsul nõ poterit. omnia enim, quęcunque causæ cognitionem desiderãt, per [q] libellum non possunt expediri [r]. 2 ¶ Circa aduocatos patientem esse proconsulem oportet, sed cum ingenio, ne contẽptibilis videatur: nec adeò dissimulare, si [s] quos causarum concinnatores, [t] vel redemptores deprehẽdãt: eósque solos pati postulare, quibus per edictũ eius postulare permittitur. 3 ¶ De plano [u] autem procõsul potest expedire hęc: vt obsequium parentibus [x], & patronis [y], liberísque patronorum exhiberi iubeat: cõminari etiam, & terrere filium à patre oblatum, qui non, vt oportet, conuersari dicatur, poterit de plano similiter & libertum nõ obsequẽtem emẽdare [z] aut verbis, aut fustium castigatione. 4 ¶ Obseruare itaque eum oportet, vt [a] sit ordo aliquis postulationum, scilicet vt omnium desideria audiantur, ne fortè, dum honori postulãtium datur, vel improbitati ceditur, mediocres [b] desideria sua non proferant: qui aut omnino non adhibuerunt, aut minus frequentes, neque in aliqua dignitate positos aduocatos sibi prospexerunt. 5 ¶ Aduocatos quoque petẽtibus [c] debebit indulgere, plerumque feminis, vel pupillis, vel aliàs debilibus, vel his, qui suæ mẽtis non sunt, si quis eis petat: vel si nemo [d] sit, qui petat, vltrò eis dare debebit. Sed si qui per potentiã aduersarij non inuenire se aduocatũ dicat, æquè oportebit ei aduocatũ dare.* Ceterùm opprimi aliquem per aduersarij sui potẽtiam nẽ oportet, hoc enim etiã ad inuidiam eius, qui prouinciæ præest, spectat: si quis tam impotẽter se gerat, vt omnes metuant aduersus eum aduocationem suscipere. 6 ¶ Quę etiam omnium præsidum communia sunt: & debent & ab his obseruari.

Vt in aduentum successoris proconsulis dicat. 1. Ne legatum ante se dimittat.

10. *Idem* libro decimo de Officio Proconsulis

MEminisse oportebit, vsque ad aduentum [e] successoris omnia debere proconsulem agere, cùm sit vnus proconsulatus, & vtilitas prouinciæ exigat esse aliquem, per quem negotia sua prouinciales explicent, ergo in aduentum successoris debet ius dicere. 1 ¶ Legatum suum ne ante se de prouincia dimittat, & lege Iulia repetundarum, & rescripto Diui Hadriani ad Calpurnium Rufum proconsulem Achaiæ admonetur.

De authoritate legati.

11. *Venuleius* Saturninus libro secundo de Officio Proconsulis.

SI [f] quid erit, quod maiorem animaduersionem exigat: rejicere [g] legatus apud proconsulem debet neque enim animaduertendi, coërcendi, vel atrociter [h] verberandi ius habet [i].

12. *Paulus* libro secundo ad Edictum.

LEgatus mandata sibi iurisdictione, iudicis dandi [k] ius habet.

13. *Pomponius* libro 10. ad Quintum Mucium.

LEgati proconsulis nihil [l] proprium habent, nisi [m] à proconsule eis mandata fuerit iurisdictio.

De fascibus proconsulis.

i Iurisdictionẽ plenissimã Procõsules habuêre. k *l.10.l.11.ſ. de officio præsidis.* l Magistratus alij erant ab his qui extra ordinẽ ius dicebãt, *vt hinc potest colligi.* m Immò hoc præsidi competit. *l.4.ſ. de offic. Præs. vide Alciat.2. Paradox.2.*

*

n *al.* libro. 2. & ita emendat. Cuiac. *ad l.13.ſ. de excusat. tutor.* o *vide infrà de offic. procura. Cæsaris vbi dixi.* p *l.71.l.105.ſ. de reg. iur.* q per libellum expedire quid esset, aliàs dixi. r *vt in l.25.ſ.de excus. Tutor: l.1.§. abolitio ſ. ad Turpil: l.6.C. de prædiis minor. & C. de præd. decur.* s Aduocato nõ licet causam cõcinnare vel redimere. t *vide Festum in Concinnare: Alex. ab Alex. 4. Genial.15.* u χαμόθεν *l.13.§.10.ſ. de Excusa. tut.* hęc tribunal nõ requirunt: vt causæ grauiores. x *l.1.ſ.de obseq.* y *adde l.1.ſ. de iure patronatus.* z *vide Ciceronẽ pro Fonteio.* a Emendatio fit aut verbis, aut fuste, *vt hîc,* & admonitio. *l.7.ſ. de pœnis.* b Mediocres, i. mediocrium facultatũ, pauperes, inopes. c *l.1.§. ait Prætor. ſ. de postulãdo: l.5.§.11.ſ. de reb. eorum qui sub tutela.* d eadẽ ratione procuratores absentibus constituuntur à prætore *l.7.§.2. ſ. de minoribus.* e post aduentum eiusdẽ 50. dieb. manere illũ in prouincia oportet. *vide Nou.95. in prin.* f *adde 6. Harmenop.14.* g hoc est remittere causã. h atrociter verberat, quũ flagris cedit, *dixi ad l.12.ſ. de iure fisci.* i *al.* non habet. atque ita à quibusdã legi Zazius notat. *ad l.4. numero 17.C de iud. & veteres teste Accur. & Bar.* k *l.12.§.2.ſ. de iudiciis.* l Imò propriam iurisdictionẽ habere videtur. *l.pen.ſ. de off. eius cui mãdata. vide Cuiac.7. obser.205.* m *al.*

nec si *Anton. Vacca hîc.* Verũ *6. Eclog.2.c.13.* legitur εἰ μή. n *vide quæ scripsi ad l.1.§.5.ſ. de postulãdo. adde Vopiscum.* o *l.1.§.1.ſ. de tutoribus datis ab his.* p possunt & apud eosdẽ tutores suspecti postulari. *l.1.§.4.ſ. de suspectis tutorib.* q 1. insignia magistratus: *l.1.ſ. eod l.1.§.5.ſ. de postul.* alij voluntariã Iurisdictionẽ, *Cuia Nou.95.* r *1.C.37. v Edict.3. Iustin.* s ab Augusto cõstituti victa Cleopatra. *Strabo.71.*

14. *Vlpianus* libro vicesimo ad legem Iuliam & Papiam.

PRocõsules nõ amplius quàm sex [n] fascibus, vtũtur.

De tutore à legatis dando.

15. *Licinius* Rufinus lib. 3. Regularum.

ET legati proconsulum tutores [p] dare [q] possunt.

Si proconsul Romam reuersus est.

16. *Vlpianus* libro secundo ad Edictum.

PRoconsul portam Romæ ingressus, deponit imperium [r].

DE OFFICIO PRÆFECTI [q] augustalis [r], Tit. XXVII.

Vlpianus libro quintodecimo ad edictum.

PRAEFECTVS Ægypti non prius deponit præfectura & imperium, quod ad similitudinem proconsulis [t], lege sub Augusto ei datum est, quam Alexandriam ingressus sit successor eius, licet in prouinciam venerit, & ita mandatis eius continetur.

DE [u] OFFICIO PRÆSIDIS [x], Tit. XVIII.

Præsidis appellatione qui contineantur.

Macer libro primo de officio Præsidis.

PRAESIDIS nomẽ [y] generale est: eóq; & procõsules, & legati Cæsaris, & omnes prouincias regentes, licet senatores [z] sint, pręsides appellantur. proconsulis appellatio specialis est.

Vtrum præses apud se lege agere possit?

2. *Vlpianus* libro vicesimosexto ad Sabinum.

PRæses apud se adoptare potest quemadmodum & emancipare filium, & manumittere [a] seruum potest.

Vbi, & in quos imperium habet.

3. *Paulus* libro tertiodecimo ad Sabinum.

PRæses "prouinciæ" in suæ [b] prouinciæ homines tantùm imperium habet: & hoc, dum in prouincia est: nam, si excesserit, priuatus est. Habet interdum imperium & aduersus extraneos [c] homines, si quid manu commiserint. nam & * in mandatis principum [c] est, vt curet is qui prouinciæ præest, malis hominibus prouinciam purgare: nec [e] distinguitur, vnde sint.

Quale imperium habet.

4. *Vlpianus* libro 39. ad Edictum.

PRæses prouinciæ [f] maius imperium in ea prouincia habet omnibus post principem.

Si tutorem aut Iudicem se dare velit.

5. *Idem* libro 1. de omnibus Tribunalibus.

PRæses prouinciæ non magis tutorem [g], quam specialem iudicem, ipse se dare potest.

De Illicitis exactionibus, & contractibus. 1. De probationibus recipiendis. 2. De humilioribus protegendis. 3. De illicitis ministeriis, & exactionibus. 4 De licitis vel illicitis negotiationibus, & innocentibus non puniendis. 5. Ne pauperes sub prætextu aduẽtus officiorũ, vel militũ vexentur. 6. Ne quid sub nomine militũ cõmittatur. 7. Vtrũ medicus, ægroto mortuo puniẽdus sit. 8. De imperio præsidis. 9. De multis remittendis.

6. *Idem* libro primo Opinionum.

ILlicitas exactiones, & violẽtiã factas, & extortas metu vẽditiones [h], & cautiones, vel sine pretij numeratione prohibeat præses prouinciæ. Item ne quis iniquum lucrum aut dãnum sentiat, præses prouinciæ prouideat. 1 * ¶ Veritas rerum erroribus [i] gestarũ [k] non vitiatur, & ideo præses prouinciæ id sequatur, quod cõuenit [l] eum ex fide eorũ quæ probabuntur [m]. 2 ¶ Ne potentiores viri humiliores iniuriis adficiant, néve defensores eorum calumniosis criminibus insectentur innocentes, ad religionẽ præsidis prouinciæ pertinet. 3 ¶ Illicita [n] ministeria sub prætextu adiuuantium militares viros ad cõcutiendos homines procedentia prohibere, & deprehẽsa coërcere præses prouinciæ curet, & sub specie tributorũ illicitas exactiones fieri prohibeat. 4 ¶ Neq; licita [o] negotiatione aliquos prohiberi, neque prohibita exerceri, neque innocẽtibus pœnas irrogari, ad solicitudinem suam præses prouinciæ reuocet. 5 ¶ Ne tenuis [p] vitæ homines sub prætextu aduentus [q] officiorũ, vel militum, lumine vnico [r] vel breui supellectili ad aliorũ vsus trãslatis, iniuriis vexentur, præses prouinciæ prouidebit. 6 ¶ Ne quid sub nomine militum, quod ad vtilitates eorum in commune non pertinet, à quibusdam propria commoda iniquè vindicantibus committatur, præses prouinciæ

r exigua supellectile *Zoannetus* lumine vnico, id est domuncula, hoc tamen sensu sumi videtur *in oratione Ciceronis pro Milone adde Nou.17.c.8.§.10. Nou.130.c.9.*

fam cõstituẽdi vide apud Tacitum libro 2. t de præf. Ægypti. adde *l.35.§.2.ſ. ex quib. caus. maior. l.1.C. de postul. l.1.ſ. de tuto datis l.1.§. qui in rationib. ſ. de falsis: l.21.ſ. de manu. vin.* u adde quædã ad officiũ Pręsidis. *ex l.102.ſ. de solut. l.1.ſ. de collegiis.* x *1.C.40. vide Lazium 2. Commentar. Nouell. 24.25.19.104.161.* y quid differat à Proconsule vide *Cuiac. 20. obs.37.* z non sint. *Hot.* a *vide l.5.ſ. de manumiss. vindic.* b *l.1. in fi.ſ. de tutorib. datis.* c *v.l.11.ſ. de custodia eorum.* d *Nouel.17.c.2.* e *Nouell.8.c.12 l.7. in fi.ſ. de captiuis.* f Immò Proconsul. *l.8.ſ. de offi. proconsf.* g *l. vlt.ſ. de offic. Præt l.4.ſ. de tutorib. datis.* h *l. vlt.§. si iusto metu.ſ. quod metus.*

*

i *vide l.57.ſ. de obl. & act.* k *al.* gestorum. *Hot.25. Illust.* l Id est, quod conuenit existimat, si deprehenderit fidem inesse probationib9 pbationes sequatur: sin falsas eas repererit, aliud eius fides & rerum veritas expostulat, quàm vt allegata & probata sequatur.

*

m hinc colligi solet, Iudicẽ iudicare secundũ probata. *vide tamen Cui.12. obs.19. v.l.3.§. eiusdẽ in fine. ſ. de testibus 14. Gellius 2. v. Hot. quæstione illustr.25.* Plane aliud velle videtur Vlpianus: cùm enim ait veritatem erroribus gestorum non vitiari, planè id innuit, Non esse iudicandum secundum allegata & probata.

*

n *2. Feudorum: 53.§.7.* o *vide quæ scripsi ad l.11.§.7.ſ. de publicanis.* p Tenuis pro paupere. *Cicero pro Roscio Amerino.* q *vide l. vlt.§. 19.ſ. de muneribus.*

a §.7.*Inst.ad l.Aquil.* b *vide Paul.5.senten.23.§.vlt.* c *vide l.132.ꝭ.de reg.iuris.* d *vide l.9.§.Celsus.ꝭ.locati.vide l.8.ꝭ.ad l.Aquil.* e i integras.*Zoannet.* f *vide l.vlt.in fi.Cod.de modo multarum: & eodem titulo Cuiacium.* g aliud in pœna, *vide l.45.§.1.ꝭ.de re indicata.* h Immò exigi posse videtur. *l.49.ꝭ.de administ.tutorum.* i *l.46.in pr.ꝭ.de damno infec.l.8.in fi.C.de ædif.priu.l.4.C.de Iure Reip.Nouel.17.c.4.*

prouideat. 7 ¶ Sicuti * medico [a] imputari euentus mortalitatis non debet: ita quod per [b] imperitiam [c] commisit [d], imputari ei debet. prætextu humanæ fragilitatis delictum decipientis in periculo homines innoxium esse non debet. 8 ¶ Qui vniuersas [e] prouincias regunt, ius gladij habent: & in metallum dandi potestas eis permissa est. 9 ¶ Præses prouinciæ: si multam [f], quam irrogauit, ex præsentibus facultatibus eorum, quibus eam dixit, redigi non posse deprehenderit: necessitatem solutionis moderetur [g], reprehẽsa exactorũ illicita auaritia. Remissa propter inopiã multa, à prouincias regentib⁹ exigi non [h] debet.

De ædificiis reficiendis.

7. *Idem* libro tertio Opinionum.

PRæses prouinciæ, inspectis ædificiis, dominos eorũ, causa cognita [i], reficere ea compellat: & aduersus detrectantẽ, competenti remedio, deformitati auxiliũ ferat.

De rescripto, Præsidem adire potes.

8. *Iulianus* libro primo Digestorum.

SÆpe audiui [k] Cæsarem nostrum dicentem, hac rescriptione, *eum, qui prouinciæ præest, adire potes*, non imponi necessitatem [l] proconsuli, vel legato eius, vel præsidi prouinciæ, suscipiendæ cognitionis: sed eum æstimare debere, ipse cognoscere an iudicem dare debeat.

9. *Callistratus* libro primo de Cognitionibus.

GEneraliter, quotiens princeps ad præsides prouinciarum remittit [m] negotia per rescriptiones, veluti *eum, qui prouinciæ præest, adire poteris*: vel cum hac adiectione, *is æstimabit, quid sit partiũ suarũ*: non imponitur [n] necessitas proconsuli, vel legato suscipiendæ cognitionis, quãuis "non" sit adiectum, *is æstimabit, quid sit partiũ suarum*: sed is æstimare debet, vtrum ipse cognoscat, an [o] iudicem dare debeat.

De quibus præses cognoscit.

10. *Hermogenianus* libro 2. Iuris Epitomarum.

EX omnibus causis, de quibus vel præfectus vrbi, vel præfectus prætorio, itémque consules, & pretores, ceteríque Romæ cognoscunt, correctorum [p], & præsidum prouinciarum est notio.

11. *Marcianus* libro tertio Institutionum.

OMnia enim prouincialia desideria, quæ Romæ varios iudices habent, ad officium præsidũ pertinent.

Quid spectare debet in iure dicendo.

12. *Proculus* libro quarto Epistolarum.

SEd licet is, qui prouinciæ præest, omnium Romæ magistratuũ vice & officio fungi debeat: * nõ [q] tamen spectãdũ est, quid Romę factũ est, quã quid [r] fieri debeat.

De quiete prouinciæ, & malis puniendis. 1. De furiosis aut furorem simulantibus.

13. *Vlpianus* libro 7. de Officio Proconsulis.

* COngruit bono, & graui præsidi curare, vt pacata atque quieta prouincia sit, quam regit, quod non difficilè obtinebit, si sollicitè agat, vt malis hominibus prouincia careat, eósque conquirat: [s] nam & sacrilegos, [t] latrones, plagiarios, fures [u] conquirere debet: & prout quisque deliquerit, in eum animaduertere: receptorésque [x] eorum coërcere, sine quibus latro diutiùs latere non potest. 1 ¶ Furiosis [y], si non possint per necessarios [z] contineri, eo remedio per præsidem obuiam eundum est, scilicet, vt carcere contineantur, & ita Diuus Pius rescripsit. Sanè excutiendum Diui fratres putauerunt in persona eius, qui paricidium admiserat, vtrùm simulato [a] furore facinus admisisset, an verò re vera compos mentis non esset: vt si simulasset, plecteretur: si fureret, in carcere contineretur.

14. *Macer* libro secundo de Iudiciis Publicis.

DIuus Marcus & Cõmodus Scapulę Tertyllo rescripserunt in hęc verba: Si tibi liquidò compertum est, Æliũ Priscũ, in eo furore esse, vt cõtinua [b] mentis alienatione omni intellectu careat, nec subest vlla suspicio, matrẽ ab eo simulatione [c] demẽtiæ occisam, potes de modo pœnę eius dissimulare, cùm satis furore ipso puniatur, & tamen diligentiùs custodiendus erit, ac, si putabis, etiam vinculo coërcendus: quoniam tam ad pœnam, quàm ad tutelam eius, & securitatem [d] proximorum pertinebit. Si verò, vt plerunque adsolet, interuallis [e] quibusdam sensu saniore, non fortè eo momento scelus admiserit, nec morbo eius danda est venia, diligenter explorabis: & si quid tale compereris, consules nos. vt æstimemus, an per immanitatem facinoris, si cùm posset videri sentire, commiserit, supplicio adficiendus sit. Cùm autem ex litteris tuis cognouerimus, tali eum loco atque ordine esse, vt à suis, vel etiam in propria villa custodiatur: rectè facturus nobis videris: si eos, à quibus illo tempore obseruatus esset, vocaueris, & causam tantæ negligentiæ excusseris: & "in" vnumquemque eorum, prout tibi leuari, vel onerari culpa eius videbitur, constitueris, nam custodes furiosis non ad hoc solùm adhibentur, ne quid perniciosius ipsi in se moliantur, sed ne aliis quoque exitio sint. quod si committatur *, non immeritò culpæ eorum adscribendum est qui negligentiores in officio [f] fuerint.

Ne præses extra prouinciam agat.

15. *Marcianus* lib. 1. de Iudiciis Publicis.

ILlud obseruandum est, ne [g] qui prouinciam regit fines eius excedat [h], nisi voti [i] soluendi causa: dum tamen abnoctare [k] ei non [l] liceat.

De quibus Præses ius dicere potest.

16. *Macer* libro primo de Officio Præsidis.

SEnatusconsulto cauetur, vt de his, quæ prouincias [m] regentes, comites [n], aut libertini eorum, antequam in prouinciam venerint, contraxerunt [o], parcissimè ius dicatur: ita vt actiones, quæ ob eam causam institutæ non essent, postea quam quis eorum ea prouincia excesserit, restituantur. Si quid tamen inuito accidit, veluti si iniuriam, aut furtum passus est: hactenus "ei" ius dicendum est vt, litem contestetur, résque ablata exhibeatur [p], & [q] deponatur, aut sisti, exhiberíve satisdato promittatur.

Si præses ignorãs successorẽ aduenisse voluntariã iurisdictionem exerceat.

17. *Celsus* libro tertio Digestorum.

SI fortè præses prouinciæ manumiserit, vel tutorem dederit, priusquam cognouerit [r] successorem aduenisse: erunt hæc rata.

De donis & muneribus.

18. *Modestinus* libro quinto regularum:

PLebiscito continetur, "vt" ne quis præsidum, munus donum [s] caperet: nisi esculentum, potulentúmve, quod intra dies proximos prodigatur [t].

Qualem in adeundo & in cognoscendo se præbere debeat.

19. *Callistratus* lib. 1. de Cognitionibus:

* OBseruandũ est ius reddenti, vt in adeundo quidem facilẽ se præbeat, sed cõtemni [u] non patiatur, vnde mandatis adiicitur, ne pręsides prouinciarũ in vlteriorẽ [x] familiaritatẽ prouinciales admittant. nam * ex conuersatione æquali contẽptio dignitatis nascitur. 1 ¶ Sed [y] & in cognoscendo neque excandescere [z] aduersus eos, quos malos putat, neq; precibus calamitosorũ inlacrymari oportet, id enim non est constãtis & recti iudicis [a], cuius animi motũ vultus detegit. & sũmatim ita ius reddi debet, vt auctoritatem dignitatis ingenio suo augeat.

De abdicatione magistratus.

20 *Papinianus* lib. 1. Responsorum:

LEgatus Cæsaris, id est præses, vel corrector prouinciæ, abdicando [b] se non amittit imperium.

Si quis seruum aut seruam vitiauerit.

21. *Paulus* libro singulari de Officio Adsessorum.

PRæses cùm cognoscat [c] de seruo corrupto. vel ancilla deuirginata [d], vel seruo stuprato: si actor [e] rerũ agẽtis corruptus esse dicetur, vel eiusmodi homo. vt nõ [f] solam iacturã aduersus substantiã, sed ad totius domus [g] euersionem pertineat: seuerissimè debet animaduertere.

DE OFFICIO PROCVRATORIS [h] Cæsaris, vel [i] rationalis. TIT XIX.

De his quæ procurator Cæsaris egit gessitque. 1. De alienatione rei Cæsaris. 2. De acquirenda hereditate.

Vlpianus libro 16. ad Edictum.

QVAE acta [k] "gestáq; sunt à procuratore Cæsaris, sic ab eo cõprobãtur. atq; [l] si à Cæsare gesta sunt. 1 ¶ Si rẽ Cæsaris procurator eius, quasi rẽ propriã, tradat: non puto eum dominiũ transferre: tunc n. transfert, cùm negotiũ Cęsaris gerens, cõsensui ipsiu tradit. deniq. si venditionis, vel dona-

k Testimoniũ de auditu valere hinc colligitur.
l Cur ita? *vide l.40.in pr.ꝭ.de iud.& l.1.C.quomodo & quãdo.*
m Remitti negotia ad præsides rescripto principis solita.
n Iudex imperium suũ ad vtilitatem litigantium referre debet. adde *Nouell.60.c.2.*
o Præses aut ipse cognoscit, aut iudicẽ dat.
p quibus aliqua pars prouinciæ mandata est *l.vnic.tit.prin.Cod.vt omnes Iudices.*
q *vide l.13.cir.fi.Cod.de sent.& interloc.*
r *vide l.3.in fi.ꝭ.eod.Nou.18.c.2.*
s huc ergo nõ pertinet, *l.6.§.si quis accusatorẽ ꝭ.de muneribus*, quæ negat ibi iudicem esse, vbi nullus sit accusator.
t *l.4.§.7.ꝭ.ad l.Iul.peculat.*
u *l.56.§.1.ꝭ.de furtis.*
x *vide l.1.ꝭ.de receptoribus.*

*

y ex hac lege cum sequenti collige, verè furiosos (non tẽpore interualli, non simulatos) non teneri parricidij. *l.pen.in fi.ꝭ.de parricidijs.* Homicidij. *l.12.ꝭ.de sicarijs:* tutelæ malè administratę *l.vl.in fi.ꝭ.de admini.tut.* iniuriæ, *l.3.§.1.ꝭ.de iniurijs:* etiã erga principem *l.vnic.C.si quis imperatori maledixerit.* non facere testamẽtum. *l.9.Cod.qui testamenta.* etiã ad pias causas. *part.in l.1.Cod.de sacros.Eccles.* nec codicillos. *l.2.§.3.ꝭ.de iure codicil.* nec sponsalia *l.8.ꝭ.de sponsal.* nec matrimoniũ *l.16.in fin.ꝭ.de ritu nupt.* nec stipulationẽ. *§.8.de inutil.stip.* nec locationẽ. *l.14.ꝭ.locati.* nec quid aliud cõtrahere. *l.40.ꝭ.de reg.iur.* vel agere, cum nec velle possint *l.2.ꝭ.de iure Codicil.l.40.ꝭ.de regulis*, cum absentiũ & quiescentiũ loco habeantur. *l.167.de reg.* (nisi vbi eorum negotia gesta sunt *l.5.§.5.ꝭ.de negotijs*) curator eis detur. *ꝭ.de curat.fur.* Præterea furiosi testes esse non possunt. *l.20.§.4.ꝭ.qui test facere.* nec iudices. *l.59.ꝭ.de Iudiciis.* nec tutores *l.11.ꝭ.de tutelis.* retinent tamen statum, dignitatem, magistratum, potestatem, dominium rei suæ. *l.20.ꝭ.de statu.* vxorem & matrimonium, & ius patriæ potestatis. *l.8.ꝭ.de his qui sunt sui.* quanquam sine eorum consensu liberi contrahere nuptias possunt. *l.25.Cod.de nupt.* & dotari moderatè ab eorum curatoribus. *l.28.Cod.de Episcop.audiendi.* obseruandum tamen Leonem, *Nouell.111.& 112.* & Nicephorum Botoniatam, ei quod de matrimonio furiosorum diximus quodammodo derogare.
z Necessarij, seu necessariæ personæ, adgnati.
a Simulatus furor pœna dignus *l.6.ꝭ.de curat.furiosis.Cicero 2.de Inuent.* b Furor, continuata mẽtis alienatio, qua quis omni intellectu caret. c *l.3.in §.5.eod.* d *vide l.7.ꝭ.de curatore furiosi.* e Interualla hæc furoris, confinia furoris & sanitatis dicuntur. *l.6.Cod.de curatore furiosi.l.9.C.qui testamenta.* f quisque in officio suo diligẽtiã præstare tenetur. *l.3.C.de off.Præf.Prætor.orient.* g Idem in tribuno plebis. *3.Gell.2.* & Flamine Diali. *Liuius lib.5.* h *Nouell.24.c.2.* i Voti soluendi causa priuilegiata.
k *l.166.in fi.ꝭ.de verb.signif.adde 3.Gell.2.*
l Quid si abnoctauit? maiestatis fit reus *Nouell.95.c.1.* nouissimam pœnã sustinet: id est, vltimo supplicio punitur. *Iulianus Patritius.d.Nouella.*

*

m *vide l.48.ꝭ.de iudiciis.*
n De Comitibus præsidũ. *adde l.4.ꝭ.de off.adsess.*
o interdũ ergo potest. *v.l.6.§.penul.ꝭ.de pœnis.*
p cur ita? *v.l.7.in fi.ꝭ.qui satisdare.*
q atqui à sequestratione nõ incipiendũ *l.1.C.de prohib.sequestr.*
r *vide l.12.§.2.ꝭ.de soluto.*
s *al.* donumve.
t Prodigere est cõsumere. *Fest.in prodigeren.* Inde prodigus.
u adde *l.1.in prin.ꝭ.de postulando.*

*

x *al.* interiorẽ. *Hot.4.obs.13.*
y Iustitiæ ac iudicis imaginẽ Chrysippeã ex libro eius περὶ καλοῦ καὶ ἡδονῆς huc refer ex 14. *Gell.4.* Facit, inquit, Chrysipp⁹ imaginẽ iustitię, fieríq; solitã esse dicit à pictoribus & Rhetoribus antiquioribus ad hunc modum. Forma atque situ Virginali; affectu vehemẽti & formidabili: luminibus oculorũ acribus: neque humilis neque atrocis, reuerẽdæ, cuiusdã, sed tristitiæ dignitate. Ex imaginis autẽ istius significatione intelligi voluit, iudicẽ, qui iustitiæ antistes est, oportere esse grauẽ, sanctũ, seuerũ, incorrũptũ, inadulabilẽ, cõtra improbos, nocentésq; immisericordẽ atque inexorabilẽ, erectúmque & arduũ ac potentẽ, vi & maiestate æquitatis, veritatísq; terrificum.
z *Nouel.17.c.2.in fi.c.5.§.3.Nou.24.c.2.Senec.lib.de ira c.16.* Iudicis tũ maximè placidus vultus esse debet, cùm magna pronuntiat. a sed eius qui eã, qua vsurus est, regulam, prius inflectit. *Arist.1.Rhet.in prin.* b *vide l.vlt.C.de defens.ciuit.* Obiter notandũ ex hoc loco veteres colligere, Donare Cõstantinũ vrbẽ Romam nõ potuisse, hoc est abdicare à se iurisdictionẽ vrbis nõ potuisse. c *al.* cognoscit. d *vide l.6.ꝭ.de adulter.* e de quo in *l.16.in pr.ꝭ.de public.* f *Ita legendũ videtur.* vt nõ ad solã iacturã. g εἰς οἴκου ἀνατροπήν *Cuiac.* h qui & Curator Cæsaris *l.3.ꝭ.eod.Dion.lib.53.* sub Seuero primo introductum scribit Spartianus. i παραμηλιστμός. Idem namque est procurator Cæsaris & rationalis.
k formulam actorum apud Pr.Cæs. *vide in l.pen.ꝭ.de author.tut.*
l Formulam hanc procuratoriam quidam ex hoc loco eruunt, vt possit procurator facere ea quæ dominus faceret.

tionis

a *l.13.ȷ.de transact.* b cur non, cùm habeat generalem administrationem. *l.58. l.59.ȷ..de procur.* c *l.46.§.8ȷ.*de iure fisci. d *vide l.89.ȷ.de adquir. hæredit.* e quemadmodum si fidem habuerit de pretio. *v.l.5.ȷ.de iure fisci.* f & criminalis, nisi cùm funguntur vice Præsidum, vt Pontius Pilatus *v. Cuiac. 19. obseru.* 13. *Rober.* 1. *animad.21.in fine, & Anto.Mercat. responsum.* 1.c.21. g 1.*Cod.vlt.*

tionis, vel trãsactionis[a] causa quid agat: nihil agit, non[b] enim alienare ei rem Cæsaris, sed diligenter gerere commissum est. 2 ¶ Est hoc præcipuũ in procuratore Cæsaris, quod & eius iussu[c] seruus Cęsaris adire hereditatẽ potest, & si Cæsar heres instituatur, miscendo se opulentæ hæreditati[d] procurator hæredem Cæsarem facit.

2. *Paulus* libro quinto sententiarum:

QVod si ea bona, ex quibus Imperator heres institutus est, soluendo non sint: re perspecta[e], consulitur Imperator: heredis enim instituti, in adeundis, vel repudiandis huiusmodi hereditatibus, volũtas exploranda est.

De iure deportandi. 1. *Interdicendi.* 2. *Restituendi.*

3. *Callistratus* libro 6. de Cognationibus:

CVratores Cæsaris ius deportandi non habent: quia huius pœnæ constituendæ ius non habent[f]. 1 ¶ Si tamen, quasi tumultuosum vel iniuriosum aduersus colonos Cæsaris, prohibuerint in prædia Cæsariana accedere: abstinere debebit, idque Diuus Pius Iulio rescripsit. 2 ¶ Deinde neque redire cuiquam permittere possunt. idque Imperatores nostri Seuerus & Antoninus ad libellum Hermiæ rescripserunt.

DE OFFICIO[g] IVRIDICI.

Tit. XX.

De adoptione & legis actione.

Vlpianus libro 26. ad Sabinum.

ADOPTARE quis apud iuridicum potest: quia data est ei legis[h] actio[i].

De Tutoribus dandis.

2. *Idem* lib. 93. ad Sabinum

IVridico[k], qui Alexandriæ agit, datio[l] tutoris constitutione Diui Marci concessa est.

DE OFFICIO EIVS CVI MANDATA est iurisdictio[m].

Tit. XXI.

Quæ mandari possunt. 1. *Quæ transferuntur mandata iurisdictione.*

* *Papinianus* libro primo Quæstionum.

QVAECVNQVE specialiter[n] lege vel senatusconsulto, vel constitutione principum tribuuntur, mandata iurisdictione non transferuntur, quæ verò iure magistratus competunt, mandari possunt, & ideo videntur errare magistratus, qui cùm publici iudicij habeant exercitionem lege, vel senatusconsulto delegatam (veluti lege Iulia de adulteriis, & si quæ sunt aliæ similes) iurisdictionem suam mandant. Huius rei fortissimum[o] argumentum[p], quod lege Iulia de vi nominatim cauetur, vt is cui obtigerit exercitio, possit eam, si proficiscatur, mandare, non aliter itaque mandare poterit, quàm[q] si abesse cœperit: cùm aliàs iurisdictio etiam à præsente mandetur. Et, si à familia dominus occisus esse dicetur, cognitionem prætor, quam ex senatusconsulto[r] habet, mandare non poterit.* 1 ¶ Qui mandatam iurisdictionem suscepit, proprium nihil habet[s]: sed " & " eius, qui mandauit, iurisdictione vtitur. verius est enim more maiorum iurisdictionem quidem transferri: sed merum imperium, [t]quod lege[u] datur, non posse transire: quare nemo dicit, animaduersionem legatum proconsulis habere, mandata iurisdictione. *Paulus notat:* & imperium, [x]quod iurisdictioni cohæret mandata iurisdictione transire verius est.

De consilio exercendo, De prædiis pupillorum, aut minorum vendendis.

2. *Vlpianus* lib 3. de Omnibus Tribunalibus.

MAndata iurisdictione à præside, consilium non potest exercere is, cui mandatur. 1 ¶ Si tutores vel curatores velint prædia vendere, causa cognita[y] id prætor vel præses permittat, quòd si mandauerit iurisdictionem, nequaquam poterit, mandata iurisdictione, eam quæstionem transferre.

h De legis actionibus vide *l.4.ȷ. de adoptionibus. l. 1. C. de adoptionibus.*
i *l.3.ȷ.de off.procons.*
k de Iuridico fit mentio in *l. 41.§. Lucia Titia. ȷ. de fideic. liber. & §. nos autẽ, de Attil.tutor.*
l vt & præfecto Augustali. *l. 1 ȷ. de tutorib. datis ab his.*
*
m subaudi omnis vel pars eius *l. 16.ȷ. de iurisd.* Priori mandato omnis iurisdict. quæ magistratus iure cõpetebat, deferebatur, at non magistratus, neque iurisdictio speciali iure, legéque cõpetẽs.
n adde *l.8.§.sed nec mandato ȷ. de transact. l.2. in fi. Cod. de pedan.iud.*
o Fortissimum argumentũ hîc appellat per auxesin argumentum à contrario sensu, quod tamẽ plerumque subuertitur. Sic quandoque dicitur euidentissimũ, quod solis coniecturis cõstat. *l.24ȷ. soluto.*
p A contrario sensu hoc argumentum sumptũ est: quod à iure valeat, vide apud Socinũ regula 28.
q Delegari causæ meri & mixti imperij non possunt generaliter. *l. imperium ȷ. de iurisdict.* Sed tamẽ fallit: si qui ea imperia habet, iusta de causa absfuturus sit. *vt hîc*, aliàs exceptiones, vide apud Socinũ *regula Delegari.* 84
r *l.1. in pr. ȷ. de Sanatusc. Sylla.*
s *l.3. ȷ. eod.*
t *l.vlt. ȷ. eod.*
u vel senatusconsulto. *ȷ. initio legis.*
x de quo *l. vlt. in fi. ȷ. eod.*
y *l.2. Cod. de officio eius qui vicẽ alic. iud.*
z *l.1.§. qui mandatam. ȷ. eo. l. 16. ȷ de iurisdict.*
a *l.1. §. 4. ȷ. de suspect. l.4.§.3. ȷ. de damno: l. 26. ȷ. ad municipalem v.l. 31. ȷ. de reb. auth. iud.*
b Propriam iurisdictionem hîc vocat, qua iure quasi proprio vti possit. vide *quæ notaui ad l.5. Cod. de Iudicijs: vide l.13. ȷ. de offic. proconsulis.*
c Plures interdum legati proconsulibus à principe ad tributi.
d *v.l.1. ȷ. qui. ex causs. in possess.* Imò non potest. Iubere enim cauere, & in possessionem mittere, magis Imperij est quàm iurisdictionis *l. 4. ȷ. de iurisd.* At quæ sunt eiusmodi, magistratus municipalis facere non potest *l. 26. ȷ. ad municip. adde quæ scripsi ad l.4.§.3. ȷ. de damno.*

e mandabant iurisdictionem magistratus, etiam priuatis *vt hîc.* Apud Liuiũ 24. prætor peregrinus mandat Vrbano. In prouinciis verò, Præsides & Proconsules mandabãt vni ex legatis vel omnibus.
f ad quid igitur, legati & delegati? cur delegatus iudicem dabit? *l. 12. ȷ. de off. procons.*

Si prætori iurisdictio mandetur.

3. *Iulianus* libro quinto Digestorum.

ET si prætor sit is, qui alienam iurisdictionem exsequitur, non tamen pro suo imperio, agit[z], sed pro eo, cuius mandatu ius dicit, quotiens partibus eius fungitur.

De suspecti cognitione 1. *& aliis causis quæ mandari possint.*

4. *Macer* libro 1. de Officio præsidis.

COgnitio de suspectis[a] tutoribus mandari potest. immo etiam ex mandata generali iurisdictione, propter vtilitatem pupillorum, eam contingere constitutum est in hæc verba: Imperatores Seuerus & Antonius Braduæ proconsuli Africæ: Cùm propriam[b] iurisdictionem legatis[c] tuis dederis: consequens est, vt etiam de suspectis tutoribus possint cognoscere. 3 ¶ Vt possessio bonorum detur: vel, si cui damni infecti non caueatur, vt is possidere iubeatur: aut ventris nomine in possessionem mulier, vel is, cui legatum est, legatorum seruandorum causa in possessionem mittatur, mandari potest[d].

Qui Iurisdictionem mandare possunt vel non 1. *effectus Iurisdictionis priuato mandatæ*

5. *Paulus* lib. 18. ad Plautium.

*MAndatam[e] sibi iurisdictionem mandare alteri non[f] posse manifestum est[g]. 1 ¶ Mandata iurisdictione priuato, etiam imperium, quod[h] non est merum, videtur mandari, quia iurisdictio, sine modica coercitione nulla est.

DE OFFICIO[i] ADSESSORVM[k]

Tit. XXII.

In quibus causis consistit.

Paulus libro singulari de Officio Adsessorum.

OMNE officium adsessoris, quo iuris[l] studiosi partibus suis funguntur, in his ferè causis constat, in cognitionibus, postulationibus, libellis, edictis, decretis, epistolis.

Qui possunt assidere vel non.

2. *Marcianus* lib. 1. de Iudiciis Publicis.

LIberti adsidere possunt[m]. infames autem licèt non prohibeantur legibus adsidere: attamen arbitror, vt aliquo " quoque " decreto principali refertur constitutum[n], non posse officio adsessoris fungi[o].

3. *Macer* libro primo de Officio Præsidis.

SI eadem prouincia, postea[p] diuisa, sub duobus præsidibus constituta est, velut Germania, Mysia: ex[q] altera ortus, in altera adsidebit, nec videtur in sua prouincia adsedisse.

De Salario Comitum legati Cæsaris.

4. *Papinianus* libro quarto Responsorum

DIem functo legato Cæsaris, salarium comitibus[r] residui temporis,[s] quod " à " legatis[t] præstitutum est,[u] debetur: modò si nõn postea comites cum aliis eodem tempore fuerunt. Diuersum in eo seruatur, qui successorem ante tempus accepit.

De consiliarij negotiis tractandis.

5. *Paulus* libro primo Sententiarum.

COnsiliari, eo tempore quo adsidet, negotia tractare in suum quidem auditorium nullo modo concessum est: in[x] alienum autem non prohibetur.

De assessore Curatoris reipub.

6. *Papinianus* libro primo Responsorum.

IN consilium curatoris[y] reipublicæ vir eiusdem ciuitatis adsidere non prohibetur: quia[z] publico salario non fruitur.

g Imò potest. *l. 12. l. 13. ȷ. de offic. proconsul.*
h hæc verba, quod non est merũ, ex glossa in cõtextũ, irrepsisse quidam suspicantur.
i *vide l. 1. in fine. ȷ. eod.*
k 1. *Cod. 51.* Hic concessor Ciceroni. 2. *de finibus.*
l quo vt iuris studiosi. Hi sunt interpretes iuris, *vide Cuiac. Nouell. 44. l. 1. Cod. eod. l. 2. ȷ. quod quisque iuris. Nouell. 82. c. 11. § 1.*
m & postulare *l. 2. Cod. de postulando.*
n vide *l. 2. Cod. de dignit.*
o arbitri tamen esse possunt. *l. 7. in pr. ȷ. de arbit.*
p Princeps potest prouincias diuidere: & singulis ita diuisis singulos præsides constituere.
q Assessor præsidi in sua prouincia nemo esse potest, *vt hîc.* Ita in ea prouincia ex qua quis originẽ ducit, officium tale (hoc est prouinciale aut aduocati fisci) administrare phibebatur, ne aut gratiosus aut calumniosus apud suos esse videretur. *Paul. 5. sentent. 12. § 5.* sed nec prouinciæ suæ præfec. existere. *vide constitutionem Græcã Anastasij. l. vlt. Cod. de crimine sacrilegij.* verùm speciali beneficio id interdũ à prĩcipe indulgebatur *l. 37. l. 38. ȷ. quib. ex causis maiores.* Huc refer legẽ vlt. ȷ. *eo*, qua dicitur consilio curatoris Reipublicæ virũ eiusdem ciuitatis adsidere posse: vel hac ratione, quod publico salario non fruatur.
r Comites legatorũ ac præfectorũ, cohors pretoria, medici, accensi, aruspices, præcones. *Cic. 2. Ver.* de his comitibus adde *l. 16. ȷ. de offic. præsidis.*
s hæc verba, quod a l.p. e. desunt. *l. 19. in fi. ȷ. locati.*
t atqui soli principi id licet *l. vnic. C. de prib. sat.*
u multo minus præstitum condici poterit (nam ita quidam legunt) *vide l. 1. § sed etsi. ȷ. de extr. cognit.*
x atqui duobus magistratibus fungi non licet. *l. vlt. C. eod.*
y De Curatore Reipublicę, *adde l. 11. ȷ. de pignorib. l. 3. §. 4. ȷ. quod vi. l. 3. Cod. de modo multarum.*
z vide *l. 10. Cod. eod. l. 37. l. 38.* quibus ex caus. maior. *Brisson.* 1 *selectar.* 12.

Fallitur Accursius *hoc titulo* dum notat à ditione Iurisdictionem esse, cùm sit iure dicundo. b i.magistratus,non delegati.Est verò aliud ius dicere, aliud iudicare. Ius dicebat magistratus : Iudex, iudicabat, & Ius dicens, nihil aliud quàm prætor. *l. 12.ff. de vulgari.* iudicem dat hac lege & iudicare iubet.*l.13.ff.*eod. *Gouean.* c Officium est quod facere quis debet,ea causa quâ magistratus est,& cuius causa instituitur. Hîc autẽ officium potestatẽ significat. vt *l.1.§.4.ff.de suspectis. l.3.§.1.ff. de administrat. rerũ ad ciuitat. pert.* d *subaudi.* non tantũ, cum ius dicit aut edicit. *l.3.ff.de offi.præf.* sed & cum bonorum possessionem dat *& cet.* e potest & interdum officiũ non petitũ impertiri, de quo *v. quæ nota. l.4.5. §. ante p.ff.de damno.*

gendi, cum antea à populo legati darentur?An lex alia?
u Aliud est deferre principaliter iurisdictionem:aliud iurisdictionem ab alio concessam confirmare. Qui confirmat,dat quidem,sednon principaliter, cùm non sit prima & immediata causa. minor est igitur iurisdictio lege confirmata, quàm principaliter à lege delata.

LIBER SECVNDVS.

DE IVRISDICTIONE[a].

Quam latè pateat ius dicentis officium.

1. *Vlpianus* libro primo Regularum.

IVS DICENTIS[b] officium[c] latissimum[d] est,nam & bonorum possessionem dare potest, & in possessionem mittere, pupillis non habentibus tutores constituere iudices litigantibus dare[e].

Effectus mandatæ Iurisdictionis.

2. *Iauolenus* lib. sexto ex Cassio.

* CVi iurisdictio data est,ea[f] quoque concessa esse videntur[g], sine quibus iurisdictio explicari non potuit

De mero & mixto imperio,& iurisdictione.

3. *Vlpianus* lib. 2. de Officio Quæstoris.

IMperium aut merum " est " aut mixtum est:merum est imperium, habere gladij[h] potestatem ad animaduertendum facinorosos[i] homines, quod etiam potestas appellatur. Mixtum est imperium, cui etiam iurisdictio inest, quod in danda bonorum possessione consistit. Iurisdictio[k] est etiam iudicis[l] dandi licentia.

Quæ sunt imperii magis quàm Iurisdictionis.

4. *Idem* libro primo ad Edictum.

IVbere caueri prætoria stipulatione[m] & in possessionem mittere, imperij magis[n] est, quàm iurisdictionis.

Qui iurisdictionem mandare possunt.

5. *Iulianus* libro primo Digestorum.

* MOre[o] maiorum ita cõparatum est, vt is demum iurisdictionem mãdare possit, qui[p] eam suo[q] iure,non alieno[r] beneficio haberet.

De morte mandantis iurisdictionem.

6. *Paulus* lib.2.ad Edictum.

ET[s] quia nec principaliter ei iurisdictio data est, nec ipsa lex[t] defert, sed[u] confirmat mandatam iurisdictionem, ideóque si is qui mandauit iurisdictionem, decesserit,[x] antequam res ab eo, cui mandata est iurisdictio,geri cœperit:solui mandatum Labeo ait[y] sicut in reliquis causis.

De albo corrupto.

7. *Vlpianus* libro tertio ad Edictum[z].

SIquis id, quod iurisdictionis perpetuæ[a] causa, non quod,prout res incidit, in albo,[b] vel in charta,vel in alia materia propositum erit, dolo malo corruperit:datur in eum quingentorum[c] aureorum iudicium, quod populare est. 1 ¶ Serui quoque, & filij familias verbis edicti continentur. Sed & vtrumque sexum[d] prætor complexus est. 2 ¶ Quod si dum proponitur, vel ante propositionem quis corruperit : edicti quidem verba cessabunt, Pomponius autem ait sententiam edicti porrigendam esse ad hæc. 3 ¶ In seruos autem, si non defenduntur à dominis,& eos,qui inopia laborant, corpus torquendum[e] est. 4 ¶ Doli mali autem ideo in verbis edicti fit mentio, quòd si per imperitiam vel rusticitatem[f], vel ab ipso prætore iussus,vel casu aliquis fecerit, non tenetur. 5 ¶ Hoc verò edicto tenetur,& qui tollit,quanuis nõ corruperit:item qui suis manibus facit & qui alij mandat[g] sed si alius sine dolo malo fecit,alius dolo malo mandauit: qui mandauit, tenebitur, si vterque dolo malo fecerit,ambo tenebuntur, nam & si plures fecerint vel corruperint, vel mandauerint : omnes[h] tenebuntur.

8. *Gaius* lib. 1.ad Edictum prouinciale.

ADeo quidem, vt non sufficiat[i], vnum eorum pœnam luere.

9. *Paulus* libro tertio ad Edictum.

SI familia alicuius album corruperit: non[k] similiter hîc edicitur,vt in furto,ne in reliquos actio detur,si tantùm dominus,cum defendere voluit, vnius nomine præstiterit, quantum liber[l] præstaret, fortasse quia hîc & contempta maiestas prætoris vindicatur, & plura facta intelliguntur:quemadmodum cùm plures serui iniuriam fecerunt, vel damnum dederunt : quia plura facta sunt: non, vt in furto,vnum. Octauenus hîc quoque domino sucurrendum ait, sed hoc potest dici, si dolo malo curauerint,vt ab alio album corrumperetur,quia tunc vnum consilium sit, non plura facta,idem Pomponius libro decimo notat.

Nequis sibi,vel sui ius dicat.

10. *Vlpianus* libro tertio ad Edictum.

QVi iurisdictioni præest[m] : neque[n] sibi ius[o] dicere debet[p] neque vxori,vel liberis suis[q] neque libertis vel cæteris,quos secum habet.

Quantitas ad iurisdictionem pertinens quomodo accipitur.

11. *Caius* libro 1.ad edictum prouinciale:

SI[r] idem cum eodem pluribus actionibus agat, quarum singularum quantitas[s] intra iurisdictionem iudicantis sit, coaceruatio[t] verò omnium excedat[u] modum iurisdictionis eius : apud eum agi posse Sabino[x], Cassio,Proculo placuit,quæ sententia rescripto Imperatoris Antonini confirmata est. 1 ¶ Sed & si mutuæ sunt actiones:& alter minorem quantitatem, alter maiorem petat : apud eundem[y] iudicem agendum est ei, qui quantitatem minorem petit:ne in potestate calumniosa aduersarij mei sit,an apud eundem litigare possim. 2 ¶ Si vna actio communis[z] sit plurium personarum,veluti familiæ herciscundæ, communi diuidundo, finium regundorum : vtrum singulæ partes spectandæ sunt circa iurisdictionem eius,qui cognoscit? quod Ofilio,& Proculo placet:quia vnusquisque de parte sua litigat : an potiùs tota res: quia & tota res in iudicium venit,& vel vni adiudicari potest? quod & Cassio & Pegaso placet,& sane eorum[a] sententia probabilis est.

De magistratibus municipalibus.

12. *Vlpianus* lib.18.ad Edictum.

MAgistratibus municipalibus supplicium à seruo sumere non licet: modica autem castigatio[b] eis non est deneganda.

Qui iudicare, iubere,1.& in quem diem id conferre possunt.

13. *Idem* lib. 51. ad Sabinum.

EVm, qui iudicare iubet, Magistratum[c] esse oportet. 1 ¶ Magistratus autem,vel is,qui in potestate aliqua sit,(vt puta proconsul, vel prætor, vel alij qui prouincias regunt)iudicare iubere eo die,quo priuati futuri essent,non possunt[d].

De maiore vel æquali.

14. *Idem* lib.trigesimonono ad Edictum.

ESt receptum,eóque iure vtimur: vt si quis maior, vel æqualis[e] subiiciat se iurisdictioni alterius : possit ei:& aduersus eum ius dici.

De prætore per errorem adito.

15. *Idem* lib.2.de Omnibus Tribunalibus.

SI per errorẽ[f] alius pro alio prætor fuerit aditus : nihil valebit,quod actum est,nec enim ferẽdus est, qui dicat,consensisse eos in præsidem[g]. cùm,vt Iulian.scribit, * non consentiant,[h] qui errent. quid enim tam contrarium consensui est, quàm error, qui imperitiam detegit?

De Iurisdictione mandanda,& mandata effectu.

16. *Idem* lib. 3. de omnibus Tribunalibus.

SOlet prætor iurisdictionem mandare, & aut omnem mandat,aut speciem vnam, & is,cui mandata iurisdictio est,fungetur[i] vice eius qui mandauit,non sua.

*

f puta,lictores, viatores, sentẽtiarũ executores : aliâs solis magistratib⁹ licuit præsidere & in ius ducere. g *l.5.in fin.ff.de off. eius cui. vide quæ scrips. ad lig. 16.ff.de alimentis.* h Allegoria,nec enim de materiali gladio : sed ἀλληγορικῶς de iure facinorosos puniẽdi,hoc intelligendum. i *al.*in facinorosos. verùm ita locutus est Varro, repudiandũ omnẽ artẽ : iniiciẽdum freno. k varias lectiones huius loci vide apud Gou. *hîc. & Rober.* 4. sent.22. l iuris dicendi. licentia. *Quidam ita legunt:* in iudicis dãdi licentia. *Corrasius ita legit.* consistit, iurisdictio est.Etiam,&c. *Curtius Longoualius :* cõsistit, iurisdictio est. Iurisdictio est etiã. *Gouean.* m *l.1. & l.4.§. duas ff.de damno. l.26.in pr.ff.ad Municipal.* n Imò magis nõ est. *dixi ad l. 4.ff.de officio eius cui mandata est iurisdictio : l. 15. §. 3.ff.de damno.* o *vide l.penult. ff.de Iustitia.* p Iurisdictio ea propriè est, quæ iure magistratus cõpetit. Nã quæ mandata à magistratu,aut à lege ac specialiter magistratui delegata, non iure suo competit: officio quidem magistratus cõtinetur, sed iurisdictione non continetur. *Cuiac.hîc.* q Hinc colligitur falli Lotharium & Alciatum 2.paradox.6.dum negant,Præsidibus ac magistratibus merum imperium fuisse:contra Azonem.*facit l. 4.ff.de offic. eius cui mandata est iurisd.* Ideoque solum Principem merum imperium non habere. r *vide l. l.5.de iudic.* s legendũ *puto* vt quia : hoc sensu. Qui non suo,sed alieno iure iurisdictionem habet, eam alteri mandare nõ potest.*l.5.c.eas.*Cur ita? quia alieno beneficio habet. vnde colligis iurisdictionem beneficio alieno haberi? vel ex eo ipso quòd principaliter ei iurisdictio data non sit,sed per mediã personã:quòd lex eius non defert sed proconsul ac magistratus : non defert,inquam, sed confirmat tantùm. Vnde hac & superiore lege duo colligimus.vnum,eũ qui alieno beneficio iurisdictionem habeat eam alteri mandare non posse. Alterum,eo mortuo qui iurisdictionem mandauit, antequam res geri ceperit,ab eo cui iurisdictio mandata sit,solui mandatum.
t An quæ tẽporibus Cesarum lata,potestatem fecit pro consulibus,legatos sibi eli-

x mandatum regulariter morte mandatoris reuocatur, vide Socinum regula 254. y Personalis actio morte soluitur. z *sub.* prætoris. Nã aliàs Albũ, de quo hac lege agitur : refert Anian⁹,ad albũ Curiæ.*apud Pau. 1.sent.13.§.3.* a factæ, edicti perpetui. b Album quid sit vide ff.de albo. c aliàs 50. *vt l. penult.ff. de in ius, & l. 10.ff.de accusat.* extra ordinem primum *apud Paul.1.sentẽt.* 13.§.3. d vide *l. 195. in prin.ff.de verbor.signif.* e vide *l.1.in fin.ff. de pœn.* f vide quæ notaui ad *l.2.ff.* de iuris & facti ignorantia. g *l.1.§. 2.ff.de eo per quem.* h vide *l.21.§.9.ff. de furtis.* i *l.5. in fine.ff. ne quis eum.* k Immo idem in damno obseruandum. *l. 32.in pr.ff.ad l.Aquil.* l quãtum liber si furtum fecisse, præstaret.*l.1. in fin.ff.si fam.* m vide *quæ scripsi ad l.2. §. 6. ff.de origine iuris.* n vide titul.ne quis in sua causa iudicet,& Socinũ regula 203. o Ius dicitur in inuitum. p vide. *l. vlt. §. penult.Cod. vbi Senatores.* q Immo liberis potest.*l. 77.ff. de indic.* r *l.49. C. Theodos. de appellat. l. inter ff. ad municip.* s adde. *l. 19. in fi.ff.eod.l.74. §. iudex.ff.de iudic. l.1. C.de defensor.Nouell.15.c.3. in fin.* t vide *Senecã,6. de beneficijs.5.in f.* u vt cum variis tẽporibus conceptis obligationib⁹ (idẽ dicendum in insinuatione donationum *l.34. §.si quis autem. C. de donat.*) sors petita, cum eius fructibus, cum expensis litis,cũ pœna & multa cumulatur. x etsi diuersæ alioquin sententiæ hoc casu conueniunt,*vt & in l. 1.ff. rerum amotarum.* y cur ita? *vide l. 21.ff.. de iudiciis,& titul. quibus ex causis ad eundem iudicem eatur.*
z quia vterque actor & reus. *vide l. 2. §.in familiæ.ff.famil.ercisc.*
a superiorum arg. *l. penult. in fine.ff. eod.* contra *Loth. Ioh. Accurs. Bar.Zas.Bar,*
b vide *l. 15. §. adiicitur ff. de iniurijs.*
c vel delegatum à magistratu. *l.1.*Cod.qui pro sua iurisdict.
d Immo in tempus successorum durant.*l.49. in fine.ff.de iudicijs,*
e vide *l. 13.§. tempestiuum.ff. ad Trebell.*
f *v.l.ff.de iudic.* g in præsentem.*Cuiac.1. obser.32.Hot.4.obs.9.*
* h Immo quis nanciscitur possessionem voluntate heredis errantis.*l.1.§.si legata rij.ff. ad l.Fal.*
i De iurisdictione delegati vide *Hot. 3.obs.4.*

17 Idem

a Qui in causa aduersarij aduocatus fuit, in eadem suspectus est iudex. vide *l. 6. in pr. Cod. de postulando*, b *l. 2. ff. de iudicijs.* c Immo, qui fori præscriptioni renunciauit, renuntiationi stare cogitur, *vide l.29. in pr. Cod. de pa.* d cuius domicilium assumit. *l. 32. ff. ad municip.* e atqui ibi quisque conueniendus vbi contraxit? *vt l.2. Cod. eo.* f sigillatim & deberi possit.

* 17. *Idem* lib. 1. Opinionum.

PRætor sicut vniuersam iurisdictionem mandare alij potest, ita & in personas certas, vel de vna specie potest: maximè cum iustam causam [a] susceptæ ante Magistratum aduocationis alterius partis habuerat.

De incompetenti prætore.

18. *Africanus* lib. 7. Quæstionum:

SI [b] conuenerit, vt alius prætor, quàm cuius iurisdictio esset, ius diceret, & priusquam adiretur, mutata voluntas fuerit, proculdubio nemo compelletur eiusmodi conuentioni stare.[c]

De mutatione fori 1. Quantitas ad iurisdictionem pertinens, quomodo accipitur.

19. *Vlpianus* lib. 6. Fideicommissorum.

CVm quædam puella apud competentem iudicem litem susceperat, deinde condemnata erat, posteaque ad viri [d] matrimonium alij iurisdictioni subiecti peruenerat: quærebatur, an prioris iudicis sententia exequi possit, [e] dixi posse, quia ante fuerat sententia dicta. sed & si post susceptam cognitionem, ante sententiã, hoc eueniet: idem putarem: sententiáque à priore iudice rectè fertur. quod generaliter & in omnibus huiuscemodi casibus obseruandum est.* 1 ¶ Quotiens (de) quantitate ad iurisdictionem pertinente quæritur: semper quantum petatur [f] quærendum est, non quantum debeatur.[g]

20. *Paulus* libro primo ad Edictum.

EXtra territorium [h] ius dicenti [i] impune non paretur. Idem est, & si supra [k] iurisdictionem suam velit ius dicere.

QVOD [l] QVISQVE IVRIS IN alterum statuerit [m], vt ipse eodem iure vtatur

Tit. II.

Edicti commendatio 1. & verba 2. Si decretum non habuit effectum.

Vlpianus libro tertio ad Edictum.

HOc Edictum [n] summam habet æquitatem, & sine cuiusquam indignatione iusta. * quis [o] enim aspernabitur idem ius sibi dici, quod ipse aliis dixit, vel dici effecit?

1 ¶ *Qui magistratum potestatemve habebit, si [p] quid in aliquem noui iuris statuerit: ipse, quandoque aduersario postulante, eodem iure vti debet. Si quis apud eum, qui Magistratum potestatémque habebit, aliquid noui iuris obtinuerit: Quandoque postea aduersario eius postulante, eodem iure aduersus eum decernetur. Scilicet vt quod ipse "quis" in alterius persona æquum esse credidisset, id in ipsius quoque persona valere patiatur [q].*

¶ Hæc autem verba, *quod statuerit*, "*qui iurisdictioni præest*," cum effectu [r] accipimus, non verbotenus, & ideo si quũ * vellet statuere, prohibitus sit, nec effectum * decretum habuit. cessat edictum. nam *statuit* verbum rem perfectam significat, & consummatam iniuriam, non cœptam. & ideo si inter eos quis dixerit ius, inter quos iurisdictionem non habuit: quoniam pro nullo hoc habetur, nec est vlla sententia, cessare edictum putamus, quid enim offuit [r] conatus, cum iniuria nullum habuerit effectum?

De dolo Ius dicentis, & imperitia assessoris.

2. *Paulus* libro tertio ad Edictum.

g coniunctim *v.l.1.§.11.* *

h *v.l.1. Cod. si à non cōpetente. l.53. Cod. de decurionibus:* & citanti, (Sed tamen interpretes citationem extra territorium fieri docent, si vel nūcius, vel epistola aut ab actore, ad reum: aut à iudice rei controuersæ, ad rei conuenti iudicem mittatur: vel si edicto publico vel preconis voce citetur absēs. q. vt fieri possit vide quæ notaui *in l. 4.§.5.6. ff. de dãno. Nouella 34. c. 5.* Idē si superior vel princeps iubeat aliquem ex suis præsidib. exequi, quod alter iudex pronunciauit. *l. 15. §.1. ff. de re iudicata:* qua ex lege originē trahit, mãdatum illud Sabini vsitatum, Pareatis, & præsidenti, & exequenti sententiam (ideo Iason & Zas. *hîc & in l.15. ff. de re iudic.*) ibidē *Bart. Specul. tract. execut. sent.* notant literis remissoriis, seu requisitoriis ac mutui compassus, ita enim eas appellant, iudicē cōdēnati à iudice cōdemnāte rogari oportere, vt latā sētētiā exequatur, *arg. 12.§. pen. l. 15. ff. de reb. auct. iud. possid. l. 13.§.3. C. de iudic. l.7. ff. testam. quēadm. aperiantur. l.3. in f. ff. de testib. l.30.§.3. ff. de excusat. l.6.§.12. ff. de reb. eorū qui sub tutela.* omissa huiusmodi rogatione, executione (quæcūq; tandē illa sit) nulla cēseri: Rogatione facta & postea omissa, vel neglecta executione aduersus iudicē negligētē aut eius subditos ius represaliarum concedi posse. hæc illi. ¶ An & exequenti contractum in alieno territorio conceptum, impunè obsisti potest? eo casu literas requisitorias non exigi, maior pars interpretũ docet. ¶ Quid? num Lutetiæ, moram & vsuras pro consuetudine Romanæ vrbis (demus in ea contractus initium non esse) à iudice Parisiensi actori æstimari oportebit? Sic est. Contractus enim istius initium vitio caret. *l.22. in fi. ff. si certum: l. vlt. in fin. ff. de triticaria l.1. ff. de vsuris.* An idē futurū est, si maximas vsuras Capuæ permissas, Lutetię (vbi minimæ tolerantur) stipuler? non idem est. Talis enim stipulatio neque Lutetiæ valebit, quia ab initio neque Capuæ, quia ex postfacto non conualescit. *l.1. ff. de reg. Caton l.29.201.210. ff. de reg. iur.* ¶ An verò Testamētum in municipio, ruri, aut luis tempore, ex solennitate talium vel locorum, vel temporum factum, in vrbe validum erit? non dubito quin valeat. *l. 1. Cod. de testam.* Quid si municipum lege, non vrbis, vniuersa bona testamento aut contractu, vel extraneo, vel vxori dare liceat. Num huiusmodi actus in vrbe omnino, vel valebit, vel omnino corruet? an potius partim valebit: partim corruet? ac si miles esset qui pro parte testatus, pro parte intestatus mori potest. *l.6.19.37. ff. de milit. test.*? Placet vltima sententia, vt saltem alteruter actus valeat, quo loci valere poterit: exemplo tutorum, qui pro diuersarum prouinciarum ratione, diuersi dari solent. *l.27.§.1. ff. de tutor. & cur. & Bart. in l.1. Cod. de summa Trinit. num.*41. ait Romæ legitimatum, testamenti, hereditatis & honorum capacem esse, alibi non esse. ¶ Quid, superioribus locis factum testamentum non illorum locorum solennitate, sed patriæ, num in patria valebit? Ita videtur. Ius enim patrię: in testamentorum solennitatibus spectari oportet. *l. si non special. Cod. de testam. l.2. Cod. testam. quem. aper. arg. l.1. §.2. ff. de legat.3. Cuia. consult.25. in fin.* ¶ Quid si quis in prouincia Romana, more apud Gallos satis vsitato, vxorem omnium suorum adquisitorum & conquisitorum sociam fecerit? num præses Romanus ex ea conuentione Romæ ius dicet? Quidni? cum ea conuentio iure Romano, nec directè nec obliquè vetita sit, & ad ius priuatorum referatur: cum etiã non insubtiliter dici possit, Prætorē eo casu, nō vt Gallici, sed vt minimè improbati, aut potius iuris gētium conuentionem sequi. ¶ Hoc addendũ; cuiuis alieni territorij homini, Lutetiæ delinquenti, Lutetiæ ius dici posse. *l.1. Cod. vbi de crim.*

i *v.l. 11.§.eod.* ¶ An testes ex alieno territorio vocari possunt? Possunt si talis sit consuetudo vide *l. 3. in f. ff. de testibus.* ¶ An priuata scriptura & ἰδιόχειρον, vel etiã instrumētum publicum Romæ factum, quo Titius omnia sua bona pignorauit Sempronio, Lutetiæ ius pignoris, & πρωτοπραξίας seu prioritatis tribuet, æquè ac si vel in regno Galliæ, vel Lutetiæ cōceptũ, factúm ve? Quidã negãt, ius tale cōferri, nisi à die recogniti iudicialiter in Gallia instrumēti. Quod si ita sit, seruãda sũmè hæc cautio erit peregrinis cum Gallo, aut alio qui in Gallia bona habeat in peregrino loco contrahentibus. ¶ His adde senatusconsultum Spirēse, cuius meminit Mynsing. *5. obs.* 9. quo cautũ fuit, vt ne statuta contra ius disponentis extra territorium extenderentur.

k Ad hanc sententiam facit. *2. feudor. 33.§.1. l. vlt. Cod. de furtib. & litium expensis, l.3. in fi. ff. mandati: l.2. C. de rescindenda vend. t. l.13. C. de Iudeis: l. 6. Cod. de quæst.* vt & illud, Patere legem, quam ipse tuleris: &, Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris. *Alexander Seuerus apud Lampridium.*

HOc edicto dolus debet ius dicentis puniri. nam si adsessoris imprudentia [f] ius aliter dictum sit quàm oportuit: non debet hoc Magistratui officere, sed ipsi adsessori.

De noui iuris postulatione, & vsu. 1. de Procuratore, tutore, curatore postulantibus 2. Cui tenetur qui incidit in hoc edictum. De reo & fideiussore. 4. An pater ex persona filij teneatur. 5. de herede. 6. De actionibus præsentibus & futuris. 7. De repetitione soluti.

3. *Vlpianus* lib. 3. ad Edictum.

SI quis iniquum "ad edictum" ius aduersus aliquem impetrauit: eo iure vtatur ita demum, si per postulationem eius hoc venerit. ceterùm si ipso non postulante, non coercetur, sed & si impetrauit, siue vsus est iure aliquo, siue impetrauit, vt vteretur, licèt vsus [t] non sit, hoc edicto punitur. 1 ¶ Si procurator meus postulauit: quæritur, quis eodem iure vtatur. & putat Pomponius, me solum, vtique si hoc ei specialiter mandaui, vel ratum habui. Si tamen tutor, vel curator furiosi postulauerit, vel adolescentis: ipse hoc edicto coercetur. Item aduersus procuratorem id obseruandum est, si in rem suã fuerit datus. 2 ¶ Hæc pœna aduersus omnem statuitur, qui in edictum incidit: non solùm eo postulante, qui ab eo læsus est, sed omni, qui quandoque experitur 3 ¶ Si is pro quo spopondisti, impetrauerit, ne aliquis debitor ipsius aduersus eum [u] exceptione vtatur: deinde tu in negotio, in quo spopōdisti, velis exceptione vti: nec te, nec ipsum oportet hoc impetrare: etsi interdum patiaris [x] iniuriam, si soluendo debitor non sit. Sed si tu incidisti in edictũ, reus quidē vtetur exceptione, tu non vteris, nec te, nec pœna tua ad reum promittendi pertinebit. & ideo mandati actionem non habebis.

4 ¶ Si filius meus in magistratu in hoc edictũ incidit: an in his actionibus, quas ex persona eius intendo, hoc edicto locus sit? & non puto ne mea conditio melior fiat.

5 ¶ Quod autem ait Prætor, *vt is eodem iure vtatur:* an etiam ad heredem hæc pœna transmittatur? & scribit Iulianus, non solùm ipsi denegari actionem, sed etiam [y] heredi eius. 6 Illud quoque non sine ratione scribit, non solùm in his actionibus pati eum pœnam edicti, quas tunc habuit, cùm incideret in edictum: verùm si quæ postea ei adquirentur. 7 ¶ Ex hac causa solutum repeti non posse Iulianus putat. * superesse enim naturalem [z] causam quæ inhibet repetitionem.

Alia verba edicti de his qui huius edicti beneficio vtuntur.

4. *Gaius* lib. 1. ad Edictum prouinciale.

ILlud eleganter Prętor excepit, *Prætꝗuam si quis eorum contra eum fecerit, cui ipse eorum quid fecisset:* & rectè:* ne scilicet vel magistratus, dum studet hoc edictum defendere: vel litigator, dum [a] vult beneficio huius edicti vti, ipse in pœnam ipsius edicti committat.

SI QVIS IVS DICENTI NON obtemperauerit,

Tit. III.

Qui Iurisdictionem suam pœnali Iudicio defendunt. 1. Quid sit ius dicenti non obtemperare. 2. De procuratore, tutore, vel Curatore. 3. De reo, vel petitore non obtemperantibus. 4. Quid in hoc Iudicium veniat. De eius tempore. De herede.

Vlpianus libro primo ad Edictum.

OMNIBVS magistratibus, non [b] tamē duumuiris, secundum [c] ius potestatis suæ cōcessum est iurisdictionem suam defendere pœnali iudicio*. 1 ¶ Is [d] videtur ius dicenti non ob-

Talionis æquitas inde quoq; manat. de qua vide Aristotelē in Ethicis & 20. *Gell. 1.*
l *subaudi* vel dici fecerit. *l.1.§.1. l.3.§.1. ff. eod. 1. Harmenopul. 2.§.33. 34.* statuit verò iudex, vt assessor. *l. 2. ff. eod.* dici facit, qui litigat, procurator, tutor, omnis deniq; qui experitur. *l.3.§.1. l.2. ff. eod.* Imò & hæres. *d l.3.§.5.* m Exempla. *v.l. 44. in fin. ff. de pact. l.59. ff. de admin. tut. l. vlt. C. de sportul.* n Idē Demosthenes *in 1. contra Aristogitonē: & Gylippus apud Diodorum 13. Iustinus 3. vbi de Lycurgo: adde locum insignem Alexand. Seueri apud Lampridium.* o magistratibus ius nouũ statuere licuisse, hoc ex loco colligitur, neq; coactos semper fuisse sequi perpetui edicti regulas, aut potius edictum perpetuum.
p Excipe casus. *§. hæc autem l.2. l.3. in pr. l.4. ff. eod.*
q *l.5.§. ceterum. ff. ne quis eum.* r Immò sola voluntas sine affectu obest *v.l.14. ff. de sicar. & l.3.§.1. ff. eod.*
f Pedanei iudices & assessores scientiam legis & morum præstare debent, non magistratus vide *Nouell.82. c.11.*
t & sic affectus punitur sine effectu. *l.10.§. item. ff. de postul. l.3. ff. de calum. vide l.14. ff. de sicar.*
u dilatoria. *Olden. l. 2. Codice de precibus* peremptoria *Accurs.*
x *vt l.88. in pr. ff. de verb. oblig.* y *adde l.33. ff. de obl. & act.*
z Solutum repeti non potest, vbi subest causa naturalis obligationis.
a Qui facit aliquid lege permittente, is non incidit in pœnam edicti. *
b *Al.* tantum.
c Vide Socinum regula 301.
d is non videtur *Hug. à portat*

a qui non paruit additioni & executioni sententiæ. *vide Zas. 1. antel. 2. Duar. 1. disp. 50. Olden. 1. Clas. 2. Rob. 4. sentent. 21.* b vide quæ scripsi ad *l. 1. C. quando fiscus.* c in veritate *l. 5. ff. ne quis eum qui in ius.* i. non ad litigantium interesse: sed ad contemptum ipsum. d *l. 7. §. 2. ff.* quod falso tutore: *l. 5. ff. ne quis eum qui in ius* e 2. *Cod. 1. litig.* probationes, mediũ: Sententia verò finis. Olim fiebat hæc vocatio sine apparitore, *v. Dua. 1. disput. 1.* interdũ cum apparitore, vt notat Rob. 3. *sent. 1.* postea edebatur libellus & actio. *ff. de Edendo.* Hodie vi actionis iam cõpetentis certis de causis sisti corporaliter reus potest, de quo *vide quæ notaui in l. 34. Cod. de decurionibus.* Præsens autem vt ab apparitore, scripto in ius vocari soleat, *vide quæ notaui in l. 2. ff. si quis cautionibus.* Vt citra scripturam, *vide Oldẽdorp. tractatione formula libelli.* Extra territoriũ. *vide l. 2. ff. de Iurisdict.* & aliis ab sentibus an & quomodo citatio fieri possit & debeat etiam edictalis, & voce præconis, vide quæ notaui *in l. 4. §. 5. 6. ff. de dãno.* Quid si nondũ actionis dies competat & periculum ingruat ob agendi moram? *vide quæ notaui in l. 5. §. 10. ff. de noui operis nuntiatione.* Quid si nulla cõpetat actio, nisi à Principe aut Magistratu restituta? *vide ff. titulos de in integrum.* f Citatio est principium iudicij: *§. vlt. Inst. de pœna temere*

temperasse, qui, quod extremum [a] in iurisdictione est, non fecit, veluti si quis rem mobilem vindicari à se passus non est, sed duci eam, vel ferri passus est. cæterùm si & sequentia recusauit, tunc non obtemperasse videtur. 2 ¶ Si procurator tuus, vel tutor, vel curator ius dicenti non obtemperauit: ipse [b] punitur, non dominus, vel pupillus. 3 ¶ Non solùm autem reum, qui non obtemperauit, hoc edicto teneri Labeo ait: verumetiam petitorem. 4 ¶ Hoc iudicium, non ad id quod interest [c], sed quanti ea res est, concluditur: & cum meram [d] pœnam contineat, neque post annum, neque in heredem datur.

DE IN [e] IVS VOCANDO
Tit. IIII.

Quid sit in ius Vocare.

Paulus libro quarto ad Edictum.

IN ius [f] vocare est iuris experiundi causa vocare.

Qui non possint in ius vocari.

2. *Vlpianus* lib. 2. ad Edictum.

IN ius vocari non oportet: neque [g] consulem: neque præfectum: neque prætorem: neque proconsulem: neque ceteros magistratus, qui imperium habent, qui & coërcere aliquem possunt, & iubere in carcerem duci: nec pontificem, dum sacra facit [h]: nec eos, qui propter loci religionem inde se mouere [i] non possunt: sed nec eum qui equo publico in [k] causa publica transuehatur [l]: præterea in ius vocari non debet, qui vxorem ducat: [aut eam, quæ nubat: nec iudicem, dum de re cognoscat: nec "eum", dum [m] quis apud prætorem causam agit: neque [n] funus ducentem familiare, iustáve [o] mortuo [p] facientem:]

3. *Callistratus* libr. 1. Cognitionum.

VEl qui [q] cadauer prosequuntur, quod etiam videtur "ex" rescripto Diuorum [r] fratrum cõprobatum esse.

1. Edictum de his qui sine venia vocari non possunt.
2. De parentibus.

4. *Vlpianus* lib. 5. ad Edictum.

QVique litigandi [s] causa necesse habet in iure, vel certo loco sisti: nec furiosos [t] vel infantes [u].

1 ¶ Prætor ait [x] *Parentẽ* [y], *Patronum, Patronam,* [z] *liberos, Parentes Patroni, Patronæ, in ius sine permissu meo ne quis vocet.* 2 ¶ Parentem hîc vtriusque sexus accipe. sed an in infinitum, quæritur: quidam [a] parentem [b] vsque ad tritauum appellari aiunt: superiores, maiores dici. hoc veteres existimasse Pomponius refert. sed Gaius Cassius omnes [c] in infinitum [d] parentes dicit: quod & honestius [e] est, & meritò obtinuit. 3 ¶ Parentes etiam eos accipi Labeo existimat, qui in seruitute susceperunt. nec tamen, vt Seuerus [f] dicebat, ad solos iustos liberos: sed & si vulgò quæsitus sit filius, matrem in ius non vocabit.

5. *Paulus* lib. 4. ad Edictum.

QVia * "semper" certa est, etiam si vulgò conceperit. Pater verò is est, quem nuptiæ demonstrant [g].

De parentibus naturalibus.

6. *Idem* libro 1. Sententiarum.

PArentes naturales [h] in ius vocare nemo potest. vna [i] est enim omnibus parentibus seruanda reuerentia.

De parentibus patris adoptiui.

7. *Idem* lib. 4. ad Edictum:

g 7. *Eclog.* 8. *cap.* 2.
h *vide l. 18. ff. de procurat.*
i semoueri, vt ad sacra loca & asyla hic locus referatur. Verũ hanc lectionẽ Cuiacius non probat 13. *obser.* 29 Nam alibi à munere iudicãdi excusãtur, qui sacerdotiũ nacti sunt, vt discedere ab eo sine religione nõ possint *l. penult. ff. de vacat. munerum* & in *l. 36. ff. de fideicommiss. libert.* senatuscõsulto Rubriano nõ continẽtur, quos religio moratur. Præterea si hãc sententiam ad asylum vel locum sacrum retulisset Vlpianus, addidisset fortè, nec de domo sua. sed neque hâc lege tractat, è quo loco non possit quis in ius vocari, sed quæ personæ, quóve tempore non possint in ius vocari. Postremò non semouendi verbo fuisset vsus, sed abducendi, vel alio quo meliore. ¶ Alij hunc locum non ad sacerdotium referunt, sed ad seruos se pulchris adstrictos. *l. 71. §. 2. ff. de condit. & demonstrat. l. 44. ff. de manumiss. test.* ¶ Alij ad eos qui à militibus, statoribúsq; vel à municipalibus ministeriis asseruantur *vt l. 10. ff. ex quibus causis maiores.* malè. hîc enim agitur de ijs qui propter loci religionem se mouere non possunt, quorum conditio dissentanea ab iis, qui propter sua facinora vel à militibus vel in lautumiis asseruantur. ¶ Græci lectionem cusam tuentur. Verũ in ora marginis Scholiastes, 7. *Eclog.* 8. *c.* 2. loca de quibus hîc agitur, ita interpretatur, τόπους οἷς τισιν ἑαυτοὺς περικλείουσιν οἱ λεγόμενοι στυλῖται, id est quibus se includunt, qui Columnarij dicuntur, de quibus vix somniauit quidquam Ethnicus Vlpianus. Porro de Symeone Stylita principe & authore huius vitæ, ac sectæ, vide Euagrium 1. c. 13. & 2. c. 9. in fi. Cedrenũ in Theodosio. Apud eundem Cedrenũ, ibidẽ quidã Daniel in Anaplo (trãsitus est vel suburbium Constãtinopoli) Simeonem imitatur: apud eũdem in Stauratio, Nicolaus quidam ἐν ἑξακιονίῳ ... δενδρίτης notatur. vt res sit, huic loco iungi possunt, quibus testimonij dicendi causa venire non licet *de quibus l. 10. ff. de testibus* sed & milites qui discedere à signis sine periculo non possunt. *l. 45. ff. ex quibus causis maiores.*

k Cuiac. 13. *obs.* 29. legit, in Capitolium vel in Castoris Pollucis. Nam apud Dionysiũ, hæc transuectio appellatur, πόμπη τῶν ἐχόντων δημόσιον ἵππον. Verũ Hot. 3. *obseruat.* 21. *legit.* in censu publice.
l De transuectionibus equitum vide Liuiũ 9. *in fi.* 2. Valer. 2. *in fin.* Diodorum 20. Plutarchum in Pompeio 7. *Eclog.* 8. *c.* 2. *Hot.* 3. *obs.* 21.

PAtris [k] adoptiui parentes impunè vocabit, quoniã hi eius parentes non sunt, cùm his tantùm cognatus fiat, quibus & adgnatus.

De patronis.

8. *Vlpianus* lib. 5. ad Edictum.

ADoptiuum [l] patrem, quamdiu in potestate est, in ius vocare non potest, iure [m] magis potestatis, quàm precepto prætoris: nisi sit filius, qui castrense habuit peculium. tunc enim causa cognita permittitur: sed naturalem parentem ne quidem dum est in adoptiua familia, in ius vocari. 1 ¶ *Patronum*, inquit, *Patronam* *. Patroni hîc accipiendi sunt, qui ex seruitute manumiserunt: vel si collusionem detexit: vel si qui preiudicio pronuntietur esse libertus, cùm alioquin non fuerit: aut si iuraui [n] eum libertum meum esse: quemadmodum per cõtrarium pro patrono non habebor, si contra me iudicatum est: aut si, me deferente, iurauerit se libertum non esse.

2 ¶ Sed si ad [o] iusiurandum adegi, ne vxorem ducat, ne nubat: impunè in ius vocabor, & Celsus quidem ait, in tali liberto ius ad filium meum, me viuo, non transire. sed Iulianus contrà scribit. Plerique Iuliani sententiam probant. secundum quod eueniet, vt patronus quidem in ius vocetur: filius, quasi innocens, non vocetur. [p]

De eo qui manumittit ex causa fideicommissi.

9. *Paulus* lib. 5. ad Edictum:

IS quoque, qui ex causa fideicommissi manumittit, non debet in ius vocari, quamuis, vt manumittat, in ius vocetur.

5. De liberis parentibúsque patroni vel patronæ. 6. De deportatione & restitutione patroni. 7 De adoptione patroni, 8. vel eius filij, de nepote patroni. 9. De liberis patroni. 10. De liberta enixa ex patrono. 11. De liberto capitis accusato, vel in seruitutem petito. 12. De causæ cognitione. 13. Si patronus nomine alterius, vel alius nomine patroni interueniat.

10. *Vlpianus* lib. 4. ad Edictum:

SEd si hac lege emi, vt manumittam, & ex constitutione [q] Diui Marci venit ad libertatem: cùm sim patronus, in ius vocari nõ potero: sed si suis [r] nummis emi, & fidem fregi, pro patrono non [s] habebor.

1 ¶ Prostituta contra legem venditionis, venditorem [t] habebit [u] patronum, si hac lege venierat, vt, si prostituta esset, fieret libera. At si venditor, qui manus iniectionem excepit, ipse prostituit: quoniam & hæc peruenit ad libertatem: sub illo quidem, qui vendidit, libertatem consequitur: sed honorem haberi ei æquum non est, vt & Marcellus libro sexto Digestorum existimabat.

2 ¶ Patronum autem accipimus, etiam si capite minutus sit: vel si libertus capite minutus, dum adrogetur per [x] obreptionem: cùm enim hoc ipso, quo adrogatur, celat conditionem: non [y] id actum videtur, vt fieret ingenuus. 3 ¶ Sed si ius annulorum accepit, puto eum reuerentiam patrono exhibere debere, quamuis omnia ingenuitatis munia habet. aliud, si [z] natalibus sit restitutus: nam Princeps [a] ingenuum facit. 4 Qui [b] manumittitur à corpore aliquo, vel collegio, vel ciuitate: singulos in ius [c] vocabit: nam non est illorum libertus, sed reipublicæ honorem habere debet, & si aduersus rempublicam, vel vniuersitatem velit experiri, veniam edicti petere debet, quamuis actorem eorum constitutum in ius sit vocaturus. 5 ¶ *Liberos, parentes "que" Patroni, Patronæque*, vtriusque sexus accipere debemus.

6 ¶ "Sed" si per pœnam deportationis ad peregrinitatem [d] redactus sit [e] patronus, putat Pomponius eum amisisse honorem. sed si fuerit restitutus, erit ei etiam huius edicti commodum saluum. 7 ¶ Parentes patroni etiam adoptiui excipiuntur [f]: sed tamdiu quamdiu

m *vide l. 54. in fine ff. de re indic.*
n ἤδη τὸν θάπτοντα τὸ ἴδιον. *Græci d. c. 2.*
o *al.* busta. Sed nihil mutãdum *vt in l. 20. §. 1. ff. de adquir. heredit.* Græci *d. c. 2.* ἤδη τὰ συνήθη ποιοῦντα τῷ τελευτήσαντι. Iustorum autem appellatione intelligit denicales ferias seu operationes, quibus mortui familia purgabatur *Festus, Denicales.* quæque inter causas militis, qui condicto die nõ adesset, excusãdi cẽsentur. Cicero apud Gelliũ 16. c. 4. vbi perperã legitur Vindemiales.
p *vide Nouell. 60. c. 1. §. si verò.*
q 7. *Eclog.* 7. *c.* 1. *l. 4. §. 2. ff. si quis cautionibus: l. 1. §. 6. ff. de iniuriis.*
r M. Antonini & Aelij Veri. *Spart. in Aelio Vero,*
s *l. 2. §. 2. ff.* si quis cautionem.
t *d. l. 2. §. 2.*
u septennes 7. *Eclog. 7. cap. in fi.*
x *l. vlt. Cod. eo.*
y *l. 2 Cod. eod.*
z *l. 1. Cod. eod.*
a & male. *ff. eo.*
b *l. 10. §. 9. ff. eo.*
c *vt l. 1. §. generaliter. ff. de legat. præst.*
d Immò ad Tritauum tantùm. *l. 10. §. parẽtes. ff. de gradib.*
*
e Honestatis ratione verborũ significationem extẽdimus. de honestate, adde *l. 10. §. 2. ff. de Iustitia: l. 12. ff. de ritu.*
f *forte*, Seruius.
g *l. 6. ff. de his qui sunt sui.*
h *vide quæ notaui ad l. 44. §. 3. ff. de ritu.* immò diuersa *l. 3. C. de adulterijs.*
k 7. *Eclog.* 8. *c.* 2.
l hîc igitur parentis nomine venit adoptiuus: aliter quàm *l. 51. in fin. ff. de legat. 2.*
m *vide l. 16. in pr. ff. de furtis.*

n Imò hîc non est patronus *l. 45. §. 1. ff. de ritu: l. 14. ff. de iure patronatus.*
o vide tamen *l. 6. §. 3. ff. de Iure patr. l. 31. ff. qui & à quibus.* p Immò & hoc casu liberi nullum ius habent in libertum *l. 15. ff. de iur. pat.*
q *l. 2. l. 3. Cod. si mancipium.*
r *l. 45. §. 2. ff. de ritu.*
s Immò habebor. *l. 7. Cod. de operis Libert.*
t *vide l. 7. in pr. ff. de Iure patr.*
u Immò emptorem *l. 34. in pr. ff. de euict.* x *vide l. 49. ff. de bon. liber.*
y nunquam etiam sit ingenuus. *l. vlt. ff. de statu.*
z *l. 3. Cod. de bon. libert.* a Princeps ingenuum facere potest. *vt hîc*, potest & nobilem facere, & vt Galli loquũtur, *Il peut faire d'vn vilain vn cheualier.* Huc referendum illud Dionysij sophistæ de Heliodoro magistro epistolarum facto ab Hadriano, potest, inquit, Cæsar pecunias & honorem tribuere, rhetorem facere non potest. *Dion, in Adriano.*
b Idem 12. quæst. 2. §. qui manumittitur.
c *adde l. 6. §. 1. ff. de rer. diuis.*
d Sueton, in Claudio, non modo albo iudicum, sed etiam in peregrinitatem redegit. adde quæ de peregrino scripsi *ad l. 1. Cod. de hæredit. inst.*
e id est, ad id iuris quod aduenis Romæ concessum est, *Rob. 3. sen. 9.*
f Immò non excipiuntur *l. 7. ff. eod.*

adoptio durat. 8 ¶ Si filius meus in adoptionem datus sit, vocari à liberto meo in ius non poterit: sed nec nepos in adoptiua familia susceptus. Sed si filius meus emancipatus adoptarit filiū: hic nepos in ius vocari poterit: nam mihi alienus est*. 9 ¶ Liberos [a] autem secūdum Cassiū [b], vt in parētibus, & vltra trinepotem accipimus.

10 ¶ Si liberta ex patrono fuerit enixa: mutuò se, ipsa & filius eius, in ius non vocabunt. 11 Sin autem liberi patroni capitis accusauerunt libertum paternum, vel in seruitutem petierunt: nullus[c] eis honor debetur.

12 ¶ Prætor ait, *in ius nisi permissu meo ne quis vocet.* permissurus enim est, si famosa actio non sit, vel pudorem non suggillat, qua patronus conuenitur; vel parentes & totum hoc, causa cognita, debet facere. nam interdum etiam ex causa famosa, vt Pedius putat, permittere debet patronum in ius vocari à liberto: si eum grauissima [d] iniuria adfecit, [e] flagellis forte cecidit.

13 ¶ Semper autem hunc honorem patrono habendum: & si quasi tutor, vel curator, vel defensor, vel actor interueniat patronus. Sed si [f] patroni tutor, vel curator interueniat: impune posse eos in ius vocari, Pomponius scribit, & verius est.

De pœna edicti moderanda ex bono & æquo.

11 *Paulus* lib. 4. ad Edictum

Qvamuis non adiiciat prætor, causa cognita se pœnale iudicium daturum: tamen Labeo ait [g] moderandam iurisdictionem: "veluti" si pœniteat [h] libertum, & actionem remittat, vel si patronus vocatus non venerit, aut "si" non inuitus [i] vocatus sit. licèt edicti verba non patiantur.

Si Patroni filius, patre absente in ius vocetur.

12. *Vlpianus* libro quinquagesimoseptimo ad Edictum.

SI libertus in ius vocauerit contra prætoris edictum filium patroni sui, quem ipse patronus in potestate habet: probandum est, absente patre [k], subueniendum esse filio, qui in potestate est: & ei pœnalem in factum actionem, id est quinquaginta [l] aureorum aduersus libertum competere.

De his quibus reuerentia præstanda est.

13. *Modestinus* lib. 10. Pandectarum.

GEneraliter eas [m] personas, quibus reuerentia præstanda est, sine iussu prætoris in ius vocare non possumus.

Si magistratus interpelletur.

14. *Papinianus* lib. 1. Responsorum.

LIbertus à patrono reus constitutus, qui se defendere paratus, pro tribunali præsidem prouinciæ frequenter interpellat, patronum accusatorem in ius non videtur [n] vocare.

De libelli oblatione.

15. *Paulus* lib. 1. Quæstionum.

LIbertus aduersus patronum dedit libellum [o], non dissimulato se libertum esse, eius. an si ad desiderium eius rescribatur, etiam edicti pœna remissa [p] esse videtur? Respondi, non puto ad hunc casum edictum prætoris pertinere [q]. neque [r] enim qui libellum principi, vel præsidi dat, in ius vocare patronum videtur.

Si tutor pupilli nomine patronam suam in ius vocet.

16. *Idem* libro secundo Responsorum.

QVæsitum est, an tutor pupilli nomine patronam suam sine permissu prætoris vocare possit. Responsdi eum de quo quæritur, pupilli nomine [r] etiam in ius vocare patronam suam potuisse, sine permissu prætoris.

Si quis se exhibiturum cauerit.

17. *Idem* libro 1. Sententiarum.

EVm pro quo quis apud [s] officium cauit, exhibere cogitur. Item "eum" qui apud [t] acta exhibiturum se esse quem promisit, & si officio non caueat, ad exhibendum tamen cogitur.

Vtrum de domo sua, vinea, balneo, theatro in ius vocari quis possit.

18. *Gaius* lib. 1. ad Legem duodecim Tabularum. [u]

*PLerique [x] putauerunt † nullum de [y] domo [z] sua in ius vocari licere. quia [a] domus tutissimum cuique refugium atque receptaculum sit: eúmque, qui inde in ius vocaret, vim inferre videri.

19. *Paulus* lib. 1. ad Edictum.

SAtisque pœnæ subire eum, si non defendatur, & latitet, certum est: quòd mittitur [b] aduersarius in possessionem bonorum eius. Sed si aditum ad se præstet: aut ex [c] publico conspiciatur: rectè in ius vocari eum Iulianus ait.

20. *Gaius* lib. 1. ad Leg. duodecim Tabularum.

SEd etiam à vinea, & balneo, & theatro nemo dubitat in ius vocari licere.

21. *Paulus* lib. 1. ad Edictum.

SEd & si is, qui domi est, interdum vocari in ius potest: tamen de [d] domo sua nemo [e] extrahi debet.

De impuberibus puellis in ius non vocandis. 1. quibus casibus vocatus dimitti debet.

22. *Gaius* lib. 1. ad Leg. duodecim Tabularum.

NEque [f] impuberes puellas, quę alieno iure subiectæ essent, in ius vocare permissum est. 1 ¶ Qui in ius vocatus est, duobus casibus dimittendus est: si quis eius personam [g] defendet: &, si, dum in ius venitur, de [h] re transactum fuerit.

De communi liberto.

23. *Marcianus* libro 3. Institutionum.

COmmunis libertus, licèt plurium sit, debet [i] à prætore petere, vt ei liceat vel quendam ex patronis "in ius" vocare, ne in pœnam incidat ex edicto prætoris.

De pœna huius Iudicii. De herede, de tempore.

24. *Vlpianus* libro 5. ad Edictum.

IN [k] eum, qui aduersus ea fecerit [l] quinquaginta aureorum iudicium datur. quod nec hæredi, nec in heredem, nec vltra annum datur.

25. *Modestinus* libro 1. de Pœnis.

SI [m] sine venia edicti impetrata libertus [n] patronum in ius vocauerit: ex querella patroni, vel supradictam pœnam, id est quinquaginta [o] aureos dat: vel à præfecto vrbi, quasi inofficiosus castigatur [p], si inopia dignoscitur laborare [q].

SI QVIS IN IVS VOCATVS NON ierit: siue quis eum vocauerit, quem ex edicto non debuerit.

Tit. V.

De fideiussore non subiecto Iurisdictioni illius ad quem vocatur.

Vlpianus libro primo ad Edictum.

SI [r] quis in ius vocatus fideiussorem dederit "in" iudicio sistendi causa, non [s] suppositum iurisdictioni illius ad quem vocatur: pro [t] non dato fideiussor habetur, nisi [t] suo priuilegio specialiter renuntiauerit.

Ex qua causa in ius venire oportet. 1. De eo qui non venit puniendo vel excusando.

2. *Paulus* lib. 1. ad Edictum.

EX [u] quacunque causa ad prætorem, vel alios, qui iurisdictioni præsunt [x], in ius vocatus venire debet [y]: vt hoc ipsum sciatur, aut iurisdictio eius sit. 1 ¶ Si quis in ius vocatus non ierit: ex causa à cōpetenti iudice multa [z] pro iurisdictione iudicis [a] damnabitur*. rusticitati enim hominis parcendum erit. Itē [b] si nihil intersit actoris, eo tempore in ius aduersarium venisse, remittit [c] prætor pœnam: puta, quia feriatus dies fuit.

De actione in eum qui iudicio non sistit.

3. *Vlpianus* libro quadragesimoseptimo ad Sabinum.

CVm quis in iudicio sisti promiserit, neque adiecerit pœnam, si status non esset: incerti † cum eo agendum esse in id quod interest, verissimum est. & ita Celsus quoque scribit.

IN [d] IVS VOCATI VT EANT, aut satis, vel cautum dent. [e]

Tit. VI.

Qualis fideiussor iudicio sistendi causa dandus & accipiendus est.

Paulus libro primo ad Edictum.

EDicto cauetur, vt fideiussor iudicio sistendi causa datus, pro [f] rei qualitate locuples detur: exceptis necessariis personis. ibi enim qualemcunque [g] accipi iubet: veluti pro parente, patrono.

a l. 4. §. 2. 3. eod. b adde l. 220. in prin. ff. de verb. signif. c nulla etiā bonorū possessio. vide l. 3. ff. de in ius vocando (?) patro. * d Grauissima iniuria est, flagelli æd. vt hîc, adde quæ scripsi ad l. 12. ff. de iure fisci: & ad l. 7. ff. de pœnis. e vide l. 7. §. præterea ff. de iniuriis. f vide l. 7. in fi. ff. de obsequiis. g vide l. 11. ff. de re iudic. h vide l. 65. in fi. ff. de furtis. i volenti non fit iniuria. k l. 18. §. si filius. ff. de iudiciis. l l. 24. ff. eo. m l. 32. in fi. ff. de iniuriis. n Cur ita? vide l. 14. §. si libertus in fin. ff. de bonis libert. o vide quæ scripsi ad titulū Codicis, quādo libell' principi datus litis contestationem faciat. p commissa. Hot. 5. obs. 19. q in ius non vocat, qui libellū principi aut præsidi dat. vide d. titul. C. quādo libellus. r an etiam actionem famosam intendere? vide l. 1. C. si tutor non gesserit. l. 2. C. de obsequiis. s vide l. 27. C. de fid-iussoribus. t Apud acta vel officiū, cautio iudicio sisti fit l. 56. ff. de re iudic. u Hæc teste Cornificio seu authore ad Herenium, Plauto & Terentio, iubebant, vocatū in ius sequi, de qua lege scripsi in meis fragmētis ad leges XII. Tabul. x vide in hunc locum Iasonem hîc: Durnæsium regula, 288. Mynsingerū 4. obs. 69. l. 4. §. 5. ff. de damno. l. 103. ff. de regulis. Ciceronē pro domo & in Vatinium: 8. Quintil. 9. Xenophontem. 7. παιδ. 7. Eclog. 8. c. 18. † Hæc lex non seruatur in Gallia. y adde l. 19. l. 21. ff. eod. z excipe l. 19. in fine l. 20. ff. eod. a Id sumptum videtur ex notissima testudinis fabula οἶκος φίλος, οἶκος ἄριστος. b v. l. 7. §. præt. ff. quibus ex causs. in possess. ἐκ τῆς ἀγορᾶς, ē foro. Author. Eclog. illo loco.

i Immò nō cogitur. arg. l. 10. §. qui manumitti. ff. eod. k 7. Eclog. 7. c. 24. l l. 12. ff. eo. l. vlt. ff. eo. §. omnis in fi. de pœna temere. m Idē 12. quæst. 2. c. episcopus §. libertus: add. l. 1. ff. de officio Præfecti vrbis. n non idem in vasallo. v. Luerardum in loco à liberto ad vasallum. o vide l. 25. in fi. ff. de verb. obliga. p vide l. 1. in fi. ff. de pœnis. q Eclog. d. c. 24. r adde l. 2. §. 1. in fin. ff. qui satisdare. s Paria sunt nullum dare fideiussorē, iudicio sisti, & eum dare, qui iurisdictioni iudicis non sit suppositus. t Renuntiare fori præscriptioni & priuilegio fideiussor iudicio sisti, potest, vt hîc & l. 7. ff. qui satisdare. * u 7. Eclog. 8. ex titul. 12. c. 2. x horum enim nomen libello apparitoris inseri debet. sed & nomen & cognomen rei & actoris, causa actionis proposita, locus iudicij, dies & terminus citationis. de quib. vt & de relatione apparitoris & eius executione facta vel impedita. v. And. Gayllum 1. obs. 4. 48. ad finem 55. y vide l. 5. ff. de iudiciis. z atqui istantū videtur multādus, qui quod extremum est in iurisdictione non fecit. l. vnica §. 2. ff. si quis ius dicenti l. 27. in fi. ff. de arbit. † hodie pœnā cōpromitti oportet. Nou. 82. c. 11. §. & quia. a vide l. 2. in fi. ff. de iudicijs: l. vl. C. de modo multarū: vnde colligitur, Prætoribus & magistratibus ius multæ indicēdæ cōpetiisse. l. 1. §. 3. ff. de ventre inspic. l. 131. ff. de verb. signif. b l. 5. in fi. ff. ne quis eum qui in ius, & c. l. 8. ff. si quis cautionibus. c Imò non remittit. l. 11. §. 6. ff. de adulteriis. d Cicero, seu author, 2. ad Herennium, sed vt eas in iudiciū nō vo-ces: de quo dixi ad leges XII. tabulatum.

c vide quæ scripsi ad l. 48. ff. de verbor. signif. e vide l. 4. §. prætor. §. toties ff. de damno l. 103. ff. de reg. iur. vide in hanc l. Mynsing. 4. obs. 69. f Author Eclog. illo loco c. 22. g vide l. 5. in pr. ff. ex quib. causs. in possess. h l. 2. in pr. ff. si quis cautio.

e vide Nouell. Leonis 108. f l. 5. §. 2. ff. qui satisdare. g l. 2. §. 2. ff. qui satisdare.

2. *Callistratus* lib. I. ad Edictum monitorium.

ITem pro patrona, liberísve suis, vel vxore, nurúve. tunc enim [a] qualiscunque fideiussor accipi iubetur: & in eum, qui non acceperit, cùm sciret eam necessitudinem personarum, quinquaginta aureorum iudicium competit.

3. *Paulus* libro quarto ad Edictum:

QVoniam * pro locuplete accipitur fideiussor in necessariis [b] personis.

Si quis duos sisti promiserit & vnum exhibeat.

4: *Vlpianus* libro 58. ad Edictum:

QVi duos [c] homines in iudicio sisti promisit: si alterum exhibet; alterum non: ex promissione non videtur eos stitisse, cùm alter eorum non sit exhibitus.

NE[d] QVIS EVM QVI IN IVS vocabitur, vi eximat.

Tit. VII.

Ratio edicti. 1 *Si seruus exemerit.* 2. *Si is qui vocari non potuit, aut ab alio vocari debuit, exemptus sit.*

Vlpianus libro quinto ad Edictum:

HOc [e] edictum prætor proposuit, vt metu pœnæ compesceret eos, qui in ius vocatos vi eripiunt. 1 ¶ Denique Pomponius scribit, serui quoque nomine noxale iudicium reddendum: nisi sciente domino id fecit, tunc enim sine noxæ deditione iudicium suscipiet. 2 ¶ Ofilius putat locum huic edicto non esse, si persona, quæ in ius vocari nõ potuit, exempta est: veluti parens, & patronus, ceteræque personæ. quæ sententia mihi videtur verior. & * sanè si deliquit, qui vocat: non deliquit, qui [f] exemit.

2. *Paulus* lib. 4. ad Edictum.

NAm cùm vterque contra [g] edictum faciat: & libertus, qui patronum vocat: & is, qui patronum vi eximat: deteriore tamen loco libertus est, qui in simili [h] delicto petitoris partes sustinet. Eadem æquitas est in eo, qui aliò, quam quò debuerat in ius vocabatur. Sed & fortiùs dicendum est * non [i] videri vi eximi eum: cui sit ius ibi non conueniri.

De seruo exempto. 1. *De vocato ad iudicem pedaneum.* 2. *De vi & dolo eximentis.*

3. *Vlpianus* libro 5. ad Edictum.

QVod si seruum quis exemit in ius vocatum, Pedius putat cessare edictum: quoniam non [k] fuit persona, quæ in ius vocari potuit. quid ergo? ad exhibendum erit agendum: 1 ¶ Si quis ad pedaneum [l] iudicem vocatum "quem" eximat, pœna eius edicti cessabit. 2 ¶ Quod prætor præcepit, *vi eximat*: "vi", an & dolo malo? sufficit vi, quamuis dolus malus cesset [m].

Quid sit eximere. 1. *de eo, qui per calumniam vocabatur exempto.* 2. *Si quis per alium exemerit.*

4. *Paulus* libro primo ad Edictum.

SEd * eximendi verbum generale est, vt Pomponius ait. eripere enim est de manibus auferre per raptum: eximere quoquo modo auferre: vt putà si quis non rapuerit quem, sed moram fecerit, quò minùs in ius veniret, vt actionis dies exiret, vel res tempore amitteretur: videbitur exemisse, quamuis corpus non exemerit. Sed & si eò loci retinuerit, [n] non abduxit: his verbis [o] tenetur. 1 ¶ Item si quis eum, qui per calumniam vocabatur, exemerit: constat eum hoc edicto teneri.

2 ¶ Prætor, ait, *néve faciat dolo malo, quò magis eximeretur*. nam potest sine dolo malo id fieri: veluti [illegible] iusta causa est exemptionis.

1. *Quale sit hoc iudicium & quid in ipsum veniat.* 2. *Ex qua causa datur.* 3. *Quale sit de pluribus delinquentibus.* 4. *De successoribus: De tempore huius iudicij.*

5. *Vlpianus* libro 5. ad Edictum.

SI per [p] alium quis exemerit, hac clausula tenetur, siue præsens fuit, siue absens [q]. 1 ¶ In eum autem, qui vi exemit, in factum iudicium datur: quo non id continetur quod in veritate est: sed quanti ea res est ab actore æstimata, de qua controuersia est. hoc enim additum est, vt appareat, etiam si calumniator quis sit, tamen hanc pœnam eum persequi 2 ¶ Docere [r] autem debet quis, per hanc exemptionem factum, quo minùs in ius produceretur. ceterùm, si nihilominus productus est, cessat pœna: quoniam * verba cum [f] effectu sunt accipienda. 5 ¶ Hoc iudicium in factum est: & si plures deliquerint, in singulos dabitur, & nihilo minùs manet, qui exemptus est obligatus. 4 ¶ Heredibus autem ita dabitur, si [t] eorum intersit. Neque autem in heredem, neque post annum dabitur.

Si eximens soluerit.

6. *Idem* libro 35. ad Edictum:

* IS, qui debitorẽ vi exemit, si soluerit, reum non liberat, quia [u] pœnam suam soluit.

a *l.2. §. prætor. ait. ff. qui satisdare.*
b secus in aliis *l.166. ff. de regulis iuris.*
c qui duos debet, vnius præstatione non liberatur. *l.9. ff. si quis cautionibus.*
d *facit Nouell. 30. c.12. Edict. 13. c.10. in fi. §.12. Inst. de auct. vbi vide Theophil.*
e cuius fragmentum extat in Epigraphe huius Tituli. & *l.4. in fine ff. eod.*
f quia in pari delicto potior est causa defendentis. *arg. l.2. ff. eod.*
g *vide l. 102. ff. de regulis iuris.*
h Pari in causa deterior est causa petitoris seu actoris.
i *adde l. 5. in pr. ff. de iudiciis.*
k seruus in ius vocari non poterat.
l ad quem pertinet Titul. *de eo per quem. ff.*
m Atqui qui vi facit, dolo malo facit. *l. 2. §. doli ff. vi bonor. rap.*
n nec Hal.
o qui aliũ detinet, is dolum committit, *l. 1. §. 2. ff. de eo. per quem.*
p *l.1. in pr. ff. de eo per quem.*
q *vide l.15. §.7. ff. de iniuriis.*
r *vide quæ scripsi ad l.19. §.1. ff. de probationib.*
f *l.1. §. hæc autem. §. quod quisque iuris.*
t *l.2. in fin. §. si quis in ius.*
u Quod quis propter suũ delictum soluit, alij non prodest.
x Iurato promittũt illustres. *l.17. Cod. de dignit. Respublicæ l.6. in fi. ff. vt legatorum nomine caueatur.*
y *l.3. §. satis acceptio. ff. de verb. oblig.*

QVI SATISDARE COGANTVR, vel iurato [x] promittant, vel suæ promissioni committantur.

Tit. VIII.

Etymologia & definitio Satisdationis.

Gaius libro 5. ad Edictum prouinciale.

SATISDATIO * eodem modo appellata est quo [y] satisfactio. nam vt satisfacere dicimur ei, cuius desiderium implemus: ita satisdare dicimur aduersario nostro, qui [z] pro eo, quod à nobis petiit, ita cauit, vt eum hoc nomine securum faciamus datis [a] fideiussoribus.

Quis dicatur locuples fideiussor. 1. *De personis quæ agere non possunt.* 2. *Edictum de fideiussore in necessariis personis accipiendo.* 3. *Eius interpretatio,* 5. *Quanti tenetur fideiussor, qui iudicio sisti promisit.*

2. *Vlpianus* lib. ad Edictum.[b]

FIdeiussor * in iudicio sistendi causa locuples videtur dari, non [c] tantùm ex facultatibus, sed etiam ex conueniendi facilitate. 1 ¶ Si quis his personis, quæ agere non potuerunt, fideiussorem iudicio sistendi causa dederit, frustra erit datio. 2 ¶ Prætor ait, *Si quis parentem, patronum, patronam, liberos, aut parentes patroni, patronæ, liberósve suos, eúmve quem in potestate habebit, vel vxorem, vel nurum in iudicium vocabit* [d] *qualiscunque fideiussor iudicio sistendi causa accipiatur.* 3 ¶ Quod ait prætor, *liberósve suos*: accipiemus & ex [e] feminino sexu descendentes liberos, parentíque dabimus hoc beneficium non solùm sui iuris, sed etiam si in potestate sit alicuius. hoc enim Pomponius scribit. Et filius [f] fideiussor pro patre fieri potest, etiamsi in alterius potestate sit. *nurum*, [g] etiam pronurum, & deinceps accipere debemus. 4 ¶ Quod ait prætor *qualiscunque fideiussor accipiatur*: hoc quantum ad facultates, id est etiam [h] non locuples. 5 ¶ In fideiussorem, qui aliquem iudicio sisti promiserit, tanti quanti [i] ea res erit, actionem dat prætor, quod vtrum veritatem [k] contineat, an verò quantitatem [l], videamus. & * melius est, vt in veram [m] quantitatem fideiussor teneatur, nisi [n] pro certa [o] quantitate accessit.

3. *Gaius* libro primo ad Edictum prouinciale.

SIue in duplum est actio, siue tripli, aut quadrupli. tanti eundem fideiussorem omnimodo tenere dicemus, quia tanti res esse intelligitur.

~~*Si quis pro condemnato fideiusserit.* 1. *Si quis locupletem vel approbatum fideiussorem non acceperit.*~~

4. *Paulus* libro quarto ad Edictum.

SI [p] decesserit [q], qui fideiussorem dederit iudicio sistendi causa: non debebit prætor iubere exhibere eum. quòd si ignorans iusserit exhiberi: vel post decretum eius ante diem exhibitionis decesserit: deneganda erit actio: si autem post diem exhibitionis decesserit, aut à miserit ciuitatem: vtiliter agi potest.

Si quis pro condemnato fideiusserit. 1. *Si quis locupletem. vel approbatum fideiussorem non acceperit.*

5. *Gaius* libro 1. ad Edictum prouinciale.

SI [r] verò pro condemnato fideiusserit [f], & condemnatus decesserit, aut ciuitatem Romanam amiserit: rectè nihilo minùs cum fideiussore eius agetur. 1 ¶ Qui pro [t] rei qualitate euidentissimè locupletem, vel (si dubitetur) adprobatum fideiussorem iudicio sistendi causa non acceperit: iniuriarum actio aduersus eum esse potest. quia sanè * non quælibet iniuria est, duci in ius eum, qui [u] satis idoneum fideiussorem det. Sed & ipse fideiussor, qui non sit acceptus, tanquam de iniuria sibi facta queri poterit.

Si vitiosè cautum sit.

6. *Paulus* libro 12. ad Edictum:

QVotiens [x] vitiosè [y] * cautum [z], vel satisdatum est: non videtur cautum.

Si fideiussor dicatur habere fori præscriptionem. 1. *Vbi satis dandum.* 2. *Si satis datio pro re mobili à persona suspecta desideretur.*

7. *Vlpianus* lib. 14. ad Edictum.

SI fideiussor non negetur idoneus, sed dicatur [a] habere fori præscriptionem: & metuat petitor, ne iure fori vtatur

z *fortè legendũ*, quum pro eo quod à nobis petiit, ita cauem?, vt eum, &c.
a *addẽ l.1. §. iubet. ff. de collat.*
a Argumentũ à connexis.
b *l.7. in pr. ff. eo. l.1. in pr. §. l. si quis in ius vocatus: 7. Eclog. 14. c. 1. l.3. ff. de fideiussoribus.*
c *l.2. l.3. §. in ius vocati.*
d *l.10. §. liberos. ff. de in ius.*
e *vide l.8. Cod. de fideiussorib.*
f *vide l.58. ff. de verb. significat.*
g *vide l. 5. §.1. ff. de legitimis tutorib.*
h Quanti res est, interdũ accipitur pro eo quod reipsa interest: interdũ pro pœna conuenta.
i veritas, est quod reapse interest. *l.4. §. 7. ff. de damno*, seu vera quantitas. *ff. eod.* cui opponitur hîc quantitas *vel* certa quãtitas.
k *subaudi* certã & quidem conuentam, & pacto promissam.
l superius appellauit, veritatem.
m maiore vel minore, quàm re vera intersit.
n *l.4. in fi. ff. si quis cautionibus.*
o *l. 26. §. final. Cod. de fideiuss.*
p *vide l. 69. ff. de ver. obli. vide Cuiac. 19. obs. 19.*
q *l. 11. in pr. §. in ius vocati.*
r Qui exhibiturũ se aliquẽ iudicio cauerit, mortuo eo pro quo cauerat, periculo cautionis liberatur. *Paul. 1. sen. 13. §. 1.*
f Cautio hęc fiebat apud acta.
t περὶ τῆς ὑποθέσεως, p causæ ratione 7. *Eclog. 8. ex titulo 14. c. 5.* hoc sẽsu. Qui fideiussorẽ citra cõtrouersiã pro causę ratione locupletẽ & adprobatum vt locupletem, iudicio sistendi causa non accipit, in eum tam ipse fideiussor, quàm reus iniuriarum actionem habent. Ita Græci hanc legem referunt *illo loco.*
u *l.19. ff. de iniuriis l.31. ff. de reb. auctor. iudic.*
x vitiosa cautio ἐπιληπτικός. *Eclo. illo loco.* hoc est captiosa.
p Cautio ἀσφάλεια: satisdatio ἐγγύη. *Eclog. illo loco.*
z *l. 3. ff. de fideiussorib. adde l.25. ff. de pignorib. l.2. ff. de auth. tutor.*
a *l. 2. in pr. §. eo.*

vtatur:videndum, quid iuris ſit, & Diuus Pius (vt & Pomponius libro epiſtolarum refert,& Marcellus libro tertio digeſtorum, & Papinianus libro tertio quæſtionum)Cornelio Proculo reſcripſit, meritò petitorem recuſare talem fideiuſſorem:ſed, ſi aliàs caueri non poſſit, prædicendum ei [a], non vſurum eum priuilegio, ſi conueniatur. 1 ¶ Si neceſſaria ſatiſdatio fuerit, & non facilè poſſit reus ibi eam præſtare, vbi conuenire: poteſt audiri, ſi in alia eiuſdem prouinciæ ciuitate ſatiſdationem præſtare paratus ſit. ſi autem ſatiſdatio voluntaria eſt, non in alium locum remittitur *; neque enim [b] meretur,qui ipſe ſibi neceſſitatem ſatiſdationis impoſuit.

2 ¶ Si ſatiſdatum pro re mobili non ſit, & perſona ſuſpecta ſit,ex qua ſatis deſideratur:apud officium deponi [c] debebit, ſi hoc iudici ſederit, donec vel ſatiſdatio detur,vel is finem accipiat.

De die ponenda in ſtipulatione,iudicio ſiſti. 1. Qui fideiubere poſſunt,vel non. 3. Si fideiuſſor ſtipulatori ſucceſſerit,vel contra. 4. Qui mittuntur in municipium vt ibi ſatiſdent. 5. Et de iureiurando calumniæ ab eis præſtando & de Cauſæ cognitione.

8. *Paulus* libro 14. ad Edictum:

DE die ponenda in ſtipulatione ſolet inter [d] litigatores conuenire.ſi non conueniat,Pedius putat in poteſtate [e] ſtipulatoris eſſe, moderato ſpatio de hoc à iudice ſtatuendo. 1 ¶ Qui mulierem adhibet ad ſatiſdandum,non videtur cauere.ſed nec miles [f], nec minor viginti quinque annis probandi ſunt: niſi hæ perſonæ in rem ſuam fide iubeant,vt pro ſuo procuratore. Quidam etiam,ſi a marito fundus dotalis petatur [g], in rem ſuam fideiuſſuram mulierem. 2 ¶ Si ſeruus [h] inueniatur, qui antequam iudicium accipiatur, fideiuſſit iudicatum ſolui: ſuccurendum eſt actori, vt ex integro caueatur.Minori quoque viginti quinque annis ſuccurrendum eſt.fortaſſe & mulieri propter imperitiam.

3 Si fideiuſſor iudicatum ſolui,ſtipulatori heres extiterit,aut ſtipulator fideiuſſori, ex [i] integro cauendum erit. 4 ¶ Tutor,& curator, vt rem ſaluam fore pupillo caueant mittendi ſunt in municipio: quia neceſſaria eſt ſatiſdatio.Itē de re reſtituenda domino proprietatis,cuius vſus fructus datus eſt.Item legatarius:vt caueat,euicta hereditate, legata reddi, & quod amplius per legem Falcidiam ceperit.Heres quoque [k], vt legatorum ſatiſdet,audiendus eſt,vt in municipiū mittatur.planè ſi miſſo iam legatario in poſſeſſionem, cùm per heredem ſtaret,quominus caueret, heres poſtulet, vti de poſſeſſione decedat, paratúmque ſe dicat in municipio cauere: impetrare non [l] debebit:Diuerſum,ſi ſine culpa,aut dolo heredis miſſus ſit in poſſeſſionem. 5 ¶ Iubetur iurare de calumnia,ne [m] quis vexādi magis aduerſarij cauſa forſitan,cum Romæ poſſit ſatiſdare,in municipium euocet. Sed quibuſdam hoc iuſiurandum de calumnia remittitur:velut parentibus & patronis,Sic autem iurare debet, qui in municipium emittitur, *Romæ ſe ſatiſdare non poſſe, & ibi poſſe, qui poſtulat remitti*:idque ſe non calumniæ cauſa [n] facere.nam ſic non eſt compellendus iurare: alibi ſe, quàm eo loco,ſatiſdare non poſſe.quia ſi Romæ non poteſt,pluribus autem locis poſſit:cogetur peierare.

6 Hoc autem "tunc" impetrabitur, cùm iuſta cauſa eſſe videbitur.quid enim,ſi cùm erat in municipio, noluit cauere?hoc caſu non debet impetrare: cùm per eum ſteterit,quominùs ibi, vbi "ire" deſiderat,ſatiſdaret.

De fideiuſſoribus ab arbitrio x 1. vel à litigatore probatis.

9. *Gaius* lib. 5. ad Edictum prouinciale.

ARbitro * ad fideiuſſores probandos conſtituto: ſi in alterutram partem iniquum arbitrium videatur: perinde ab eo atque ab iudicibus [o] appellare licet [p].

10. *Paulus* libro 75. ad Edictum:

SI "ab" * arbitro probati ſunt fideiuſſores,pro locupletibus habendi ſunt: cùm potuerit querella ad competentem iudicem deferri. 1 ¶ Qui ex cauſa improbat ab arbitrio probatos,aliàs improbatos probat:multóque magis * ſi ſua voluntate accepit fideiuſſores, contentus [q] his eſſe debet.quòd [r] ſi medio tempore calamitas fideiuſſoribus inſignis,vel magna inopia accidit:cauſa cognita,ex integro ſatiſdandum erit.

Si quis poſt ſatis acceptionem mandatu domini agere inſtituerit.

11. *Vlpianus* libro 75. ad Edictum.

IVlianus ait ſi antequam mandarem tibi, vt fundum peteres,ſatis acceperis [ſ] petiturus fundum, & poſtea mandatu [t] meo agere inſtitueris:fideiuſſores teneri [u].

De cautione ab eo qui ſub conditione inſtitutus eſt ſubſtituto præſtanda.

12. *Idem* libro 77. ad Edictum.

INter omnes conuenit *, heredem ſub condicione, "pēdente condicione," poſſidentem hereditatem [x] ſubſtituto cauere debere de hereditate:&, ſi, defecerit condicio adeuntem hereditatem ſubſtitutum & petere hereditatem poſſe:& ſi obtinuerit,committi ſtipulationem, & plerunque ipſe prætor & ante [y] conditionem exiſtentem,& ante [z] diem petitionis venientem,ex cauſa iubere ſolet ſtipulationem interponi.

a l.1.in fin. ʒ. ſi quis in ius vocatus.

*

b vide l.2.§.vim fluminis ʒ.ſiquis cautionibus.

c vide titulum Codicis de prohibita ſequeſtrat.pecuniæ.

d Immò Prætoris mun⁹ eſt. l.1.ʒ.ſi quis cautioni.

e in litis præparatoriis actor reo fauorabilior.vide l.66. ʒ. de Iudiciis.

f l.31.C. de locato.

g atqui poſſeſſor immobiliū non tenetur ſatiſdare.l.15.ʒ. eo.

h Cuiac. 14. obſ. vlt.

i vide l.4. ʒ. de prætorij ſtipul.

k l.1 in pr. l. 5. §.final.ʒ. vt legator.

l poterit tamen cautionem exigere. l. 39. ʒ. de condict.indeb.

m vide quæ notaui ad Nou. 49. c.3.

n ſed neceſſitatis l.7.§.2. ʒ. eod.

o l.vlt.in fi.C. de iudiciis.

p Immò nō licet.l.vlt.ʒ.familiæ:l.1.C.de arbit.

q habet enim quod ſibi imputet. l. 1. §. illud ſciendum ʒ. de ſeparatio. l.3. ʒ. de fideiuſſoribus.

r Calamitate inſigni ex caſu ſuperueniente ſatiſdatio exigitur.vide l.4.ʒ. de prætoriis ſtipulat.

ſ Quid ſi antea mandatum ſolus accepit? vide l.7.in fi. ʒ. iudicatum ſolui.

t Procurator etiā cenſetur qui ante mādatum, negotiū abſentis ſuſcepit: poſt ſuſceptum verò negotium, mādatū habuit, vt hîc: ſic & ſi ratū fuerit habitum, videtur procurator.l.3.§.2. in fi.ʒ. iudicatum ſolui.

*

u Immò nō tenentur:& de integro cauēdum erit.l.5.§.Procuratorem.l.7. in fi. ʒ. Iudicatū ſolui.

*

x atqui is calumnioſè ſatiſdationem exigit quem alius antecedit.l.8. ʒ. de prætoriis ſtipulat.

*

y vide l.4.C. vt in poſſeſſionē: & quæ ſcripſi ad l.8. ʒ.de prætoriis ſtipulat.

13. *Paulus* libro 75. ad Edictum.

SEd & ſi plures ſubſtituti ſint [a], ſingulis cauendum eſt.

Qui iudicatum ſolui ſatiſdare debent.

14. *Idem* libro ſecundo Reſponſorum.

FIlius familiàs defendit abſentem patrem. quæro, an iudicatum ſolui ſatiſdare debeat. Paulus reſpondit, eum, qui abſentem defendit, etiam [b] ſi filius, vel pater ſit,ſatiſdare petituro ex forma edicti debere.

Qui iudicio ſiſti ſatis dare non coguntur.

15. *Macer* libro primo de appellationibus.

SCiendum * eſt,poſſeſſores [c] immobilium [d] rerum ſatiſdare non cōpelli. 1 ¶Poſſeſſor autem is accipiendus eſt, qui in agro, vel ciuitate rem ſoli poſſidet,aut ex aſſe, aut pro [e] parte.ſed & qui vectigalem,id eſt emphyteuticum agrum poſſidet, poſſeſſor intelligitur. item * qui ſolam [f] proprietatē habet,poſſeſſor intelligendus eſt. Eum vero,qui tantùm vſumfructum habet, poſſeſſorem non eſſe Vlpianus ſcripſit. 2 ¶Creditor qui pignus accepit,poſſeſſor non [g] eſt, tametſi poſſeſſionem habeat,aut ſibi traditam, aut præcario debitori conceſſam.

3 ¶ Si fundus in dotem datus ſit:tam vxor, quàm [h] maritus propter poſſeſſionem eius fundi poſſeſſores intelliguntur. 4 ¶ Diuerſa cauſa eſt eius, qui fundi petitionem [i] perſonalem habeat: 5 ¶ Tutores, ſiue pupilli eorum, ſiue ipſi poſſideant, poſſeſſorum loco habentur. Sed & ſi vnus ex tutoribus poſſeſſor fuit, idem dicendum erit. 6 ¶Si fundum quem poſſidebam, à me petieris:deinde,cùm ſecundum te eſſet iudicatum, appellauerim:an poſſeſſor eiuſdem fundi ſim?& rectè dicetur poſſeſſorem me eſſe: quia nihilominùs poſſideo, nec [k] ad rem pertinet,quod euinci "mihi" ea poſſeſſio poſſit*.

7 ¶ Poſſeſſor autem quis,nécne,fuerit: tempus cautionis ſpectandum eſt:nam ſicuti ei, qui poſt cautionem "poſſeſſionem" vendidit,nihil obeſt:ita nec prodeſt ei,qui poſt cautionem poſſidere cœpit.

De vadimonio deſerto.

16. *Paulus* libro 6. ad Edictum.

QVi [l] iurato promiſit iudicio ſiſti, non videtur peieraſſe [m],ſi ex conceſſa [n] cauſa hoc deſeruerit.

SI EX NOXALI CAVSA agatur,quemadmodum caueatur.

Tit. IX.

Edictum de ſeruo,pro quo noxalis actio eſt,exhibendo.

1. Quid ſit in eadem cauſa ſiſtere.

Vlpianus libro 7. ad Edictum.

SI quis eum,de [o] quo noxalis actio eſt, iudicio ſiſti promiſerit: prætor ait, [p] *In eadem cauſa eum exhibere*, [q] *in qua tunc eſt, donec* [r] *iudicium accipiatur*. 1 ¶In eadem cauſa "ſiſtere" quid ſit, videamus *. & puto verius, eum "videri in" eadem cauſa,qui ad experiēdum non facit ius auctoris deterius. Si deſinat ſeruus eſſe [ſ] promiſſoris, vel actio amiſſa ſit: non videri in eadem cauſa ſtatum Labeo ait. vel ſi qui pari loco erat in litigando, cœpit eſſe "in" duriore, vel loco,vel perſona mutata. Itaque ſi "quis" ei, qui in foro promiſſoris conueniri non poteſt,venditus,aut potentiori datus ſit: magis eſſe putat, vt non videatur in eadem cauſa [t] ſiſti.ſed & ſi noxæ deditus ſit,Ofilius non putat in eadem cauſa ſiſti: cùm noxæ deditione ceteris noxalem actionem perimi putat.

Si ſeruus abſit,dominus præſens ſit,vel contra.

2. *Paulus* libro ſexto ad Edictum:

SEd alio iure vtimur.nam * ex præcedentibus cauſis non liberatur noxæ deditus. perinde enim noxa caput ſequitur, ac ſi veniſſet. 1 ¶ Si abſens ſit ſeruus, pro quo noxalis actio aliqui cōpetit,ſi quidem dominus non negat in ſua poteſtate eſſe: cōpellendum putat Vindius [u] vel iudicio [x] eū ſiſti promittere,vel iudiciū accipere, aut ſi nolit defendere,cauturū,cùm primùm potuerit,ſe [y] exhibiturū:ſin verò falsò neget in ſua poteſtate eſſe, ſuſcepturum iudicium ſine noxæ deditione. ídque Iulianus ſcribit,& ſi [z] dolo fecerit,quo min⁹ in eius eſſet poteſtate. Sed ſi ſeruus præſens eſt,dominus abeſt: nec quiſquā ſeruum defendit: [a] ducēdus erit iuſſu prætoris:ſed,cauſa cognita,domino [b] poſtea dabitur defenſio,vt Pomponius & Vindius ſcribunt: * ne ei abſentia ſua noceat. Ergo &

z vide l. 96. §. pen,ʒ. de legat. 1.

a vide l.3. ʒ. vt legat.ſeruand.

b l 12.C.de procurator.

c & Rempublicam.l. 6. in fi. ʒ. vt legatorum.

*

d Immobiliū rerum poſſeſſio releuat à ſatiſdatione. vt hîc. Ita idonei non ſatiſdant.l.vlt.§. 6. Cod.de curatore furioſi. Per contrariū hinc colligas:Mobilium poſſeſſores tantùm, cauere iudicio ſiſti cogi. Quòd tamen Socinus regula, Cauere. 45. negat certis caſibus verum eſſe. Negat,inquā, cuſtodias, mercatores mobilium tantùm poſſeſſores,quibus non facilis ſit abſentia propter multitudinem negotiorū, in ſūmarijs deniq; cauſis, mobilium tantùm poſſeſſorem cogi ſatiſdare.

e l.13.§.1. ʒ. de fundo dotali.

f vide l.1. §.2. ʒ.de Syllan.

*

g vide quæ notaui ad l.36.ʒ. de adquir poſſeſſ.

h vide d. l.13.§.2.

i atqui is rem habere videtur. vide l. 143. ʒ. de verb ſign.

k ὀλίγως 7. Eclog.8.ex titu.14. c.12. §. 6. id eſt, iuſta de cauſa.

l vide l.11.in pr. Cod.de prox ſacr.

m an princeps gratiam Iuriſiurādi facere poſſit. vide l. vlt. in pr. ʒ ad Municip.

n ἐφ' ᾧ ἐνοχλῶ ἢ ἀγωγὴν ἔχω 7. Eclog 8.ex tit. 16. c.1.id eſt de quo obligationē vel actionē habeo.

o al.exhibeto. al. eum ſiſtere & loco exhibere cogam.

p l.11. §. ſi quis cautionibus.

*

q ἐν τῇ προκαταρξει, etiam in cōteſtatione litis d.loco.

r v.l.190.ʒ.de regul.iuris.

ſ ob manumiſſionē. l. 5. in pr. ʒ.eod.

t Cur ita? v.l.3.§. 1.in fi. ʒ. de alienat.iudicij.

u de quo vide Capitolinū in Antonino.

x facit l.81.ʒ.de verb.obligat.

y & ius ſuum ceſſurum. l.29. in fi.ʒ.de noxalib.

z l.131.ʒ. de reg. iuris.

a l.6. ʒ. de publicana.

b l.26.ʒ.ſi abſentem. ʒ. de noxalibus.

actori actio reſtituenda eſt, perempta ea, quòd ductus ſeruus in [a] bonis eius eſſe cœpit.

De vſufructuario non defendente ſeruum.

3. *Vlpianus* libro 7. ad Edictum:

SI cum vſufructuario [b] noxali iudicio agetur, íſque ſeruum non defenderit: denegatur ei per prætorem vſus fructus perſecutio.

Si cum vno ex dominis agatur.

4. *Gaius* libro 6. ad Edictum prouinciale:

SI cum vno ex dominis noxialis agetur: an pro parte ſocij ſatiſdare deberet? Sabinus ait non [c] debere, quia* quo damno totum ſuum hominem defenderet, cui in ſolidum defendendi neceſſitas eſſet: nec auditur, ſi pro parte paratus ſit [d] defendere.

Si ſeruum aut ſtatuliberum ſiſti promiſſum ſit, & liber factus ſiſtatur.

5. *Vlpianus* libro 74. ad Sabinum.

SI ſeruum in eadẽ cauſa ſiſtere quidam promiſerit, & liber factus ſiſtatur: ſi de ipſo controuerſia eſt capitalium actionum, iniuriarúmque nomine [e], non rectè ſiſtitur: quia aliter de ſeruo ſupplicium & verberibus" de iniuria" ſatisfit, aliter de libero vindicta ſumitur, vel condemnatio pecuniaria: quod autem ad ceteras noxales cauſas pertinet, etiam in meliorem cauſam videtur perueniſſe.

6. *Paulus* libro 11. ad Sabinum:

SEd ſi ſtatuliberum ſiſti promiſſum ſit: in eadem cauſa ſiſti videtur, quamuis liber ſiſtatur, quòd implicitus [f] ei caſus libertatis fuerit.

DE EO, PER QVEM FACTVM erit, quo minus quis in iudicio ſiſtat,

Tit. x.

Æquitas edicti. 1. quid ſit facere dolo malo. 3. Si reus dolo actoris vel extranei non ſtiterit. 4. Si plures dolo fecerint. 5. Si ſeruus fecerit. 6. De ſucceſſoribus. De tempore huius iudicij.

Vlpianus libro 7. ad Edictum:

AEQVISSIMVM putauit prætor, dolum [g] eius coercere, qui impedit aliquem iudicio ſiſti. 1 ¶ * Feciſſe [h] autem dolo malo non tantùm is putatur, qui ſuis manibus, vel per ſuos retinuerit: verùm [i] qui alios quoque rogauit, vt eum detinerent, vel abducerent, ne iudicio ſiſtat: ſiue ſcientes, ſiue ignorans quid eſſet, quod comminiſceretur.

2 ¶ Dolum [k] autem malum accipimus: vt ſi quis venienti ad iudicium aliquid pronunciauerit triſte, propter quod is neceſſe habuerit ad iudicium non venire, teneatur edicto, quanuis quidam putent *, ſibi [l] eum imputare, qui credulus fuit. 3 ¶ Si reus dolo actoris non ſteterit, non habebit reus aduerſus eum actionem ex hoc edicto: cum contentus eſſe poſſit exceptione, ſi ex ſtipulatu conueniatur de pœna, quòd ad iudicium non venerit aliter [m] atque ſi ab alio ſit impeditus: nam actionem propoſitam aduerſus eum exercebit. 4 ¶ Si plures dolo fecerint: omnes tenentur: ſed ſi vnus præſtiterit pœnam, ceteri liberantur, cum nihil interſit. 5 ¶ Serui nomine, ex hac cauſa, noxali iudicio agendum omnes conſentiunt. 6 ¶ Et heredi datur, ſed non vltra annum, aduerſus heredem autem hactenus puto dandam "actionem" vt ex dolo defuncti heres non lucretur.

Si ſeruus actoris fecerit.

2. *Paulus* libro 6. ad Edictum:

SI actoris ſeruus, domino ſciente, & cum poſſit non prohibente, dolo fecerit, quo minùs in iudicio ſiſtam: Ofilius dandam mihi exceptionem aduerſus dominum ait *. ne [n] ex dolo ſerui dominus lucretur, ſi verò ſine voluntate domini ſeruus hoc fecerit: Sabinus noxale iudicium dandum ait, * nec factum ſerui domino obeſſe debere. niſi hactenus, vt ipſo careat: quãdo ipſe nihil deliquit.

Quale ſit hoc iudicium, & quid in ipſum veniat. 1 Si is. qui dolo fecit ſoluendo non ſit. 2. Stipulator dolo vnius, promiſſor dolo alterius non ſtiterit. 3. Si ſtipulator & promiſſor ſe mutuò impedierint. 4. Quid veniat in hoc Iudicium.

3. *Vlpianus* libro 2. Digeſtorum.

EX* hoc edicto aduerſus eum, qui dolo fecit, quo minus quis in iudicium vocatus ſiſtat, in factum actio competit, quanti [o] actoris interfuit eum ſiſti. In quo iudicio deducitur, ſi quid amiſerit actor ob eam rem: veluti ſi reus tempore dominium rei interim ſibi adquirat, aut actione liberatus fuerit. 1 ¶ Planè ſi is, qui dolo fecerit, quo minus in iudicio ſiſtatur, ſoluendo non fuerit: æquum erit, aduerſus ipſum [p] reum reſtitutoriã actionem competere. * ne propter [q] dolum alienum reus lucrum faciat, & actor damno adficiatur. 2 ¶ Si & ſtipulator dolo Titij, & promiſſor dolo Mæuij impeditus fuerit, quominus in iudicio ſiſtatur: vterque aduerſus eum, cuius dolo impeditus fuerit, actione in factum experietur. 3 ¶ Si & ſtipulator dolo promiſſoris, & promiſſor dolo ſtipulatoris impeditus fuerit, quominus ad iudicium veniret: neutri [r] eorum prætor ſuccurrere debebit, * ab vtraque parte [ſ] dolo compenſando. 4 ¶ Si à fideiuſſore quinquaginta ſtipulatus fuero, ſi in iudicium reus non venerit, petiturus à reo [t] cẽtum, & dolo "malo" Sempronij factum fuerit, ne in iudicium reus veniat: centum à Sempronio conſequar, tanti enim mea interfuiſſe videtur: quia ſi veniſſet in iudicium, actio mihi cẽtum aduerſus reum, vel aduerſus heredem eius competebat: licet fideiuſſor minorem ſummam mihi promiſerit.

a hinc colligit Accurſius, legatarium miſſũ in poſſeſſionẽ rerum hereditariarũ ex 2. decreto nãciſci dominiũ rei legatæ. *de quo vide l. 9. ʒ. vt in poſſ. leg. legatorum.* Verùm aliud eſt, in bonis eſſe & in dominio eſſe.

*

b vel è cõtra ſi cum proprietario. *l. 17. in fine. ʒ. de noxalib.*

c atque ita in quemuis datur actio. *vide l. 5. ʒ. de noxal.*

d Immò, partem ſuam cedẽdo", ſecuritatem conſequetur: *l. 8. verſ. ante. ʒ. noxal.*

e atqui punitur vt ſeruus. *l. 1. in pr. ʒ. de pœnis.*

f *vide l. 26. in fi pr. ʒ. de fideicõmiſſ. libert.*

g ſi res dolo ad aliquem peruenerit, ſecundario & in ſubſidium conueniri poteſt. vide tamen *Socinũ regul.* 340.

h Qui per ſe vel per ſuos, vel per alios tam ignorãtes quàm ſciẽtes, dolo malo quem impedierit iudicio ſiſti, edicto tenetur. *7. Eclog. 13. c. 5.*

*

i *l. 4. ʒ. ne quis eum. l. 7. §. fin. ʒ. de iur. fiſc.*

k Dolo facit & is qui ad iudiciũ venienti pronuntiauerit aliquid triſte, atq; hac re impedierit. *Eclog. d. loco.*

*

l *Nou. 53. c. 5. §. eo igitur.*

m *vide l. 2. §. fi. l. 3. ʒ. ſi quis cautionib.*

n *l. 5. in pr. ʒ. ſi quis cautionib. l. 31 in pr. ʒ. de arbit.*

o *l. 3. ʒ. tit. prox.*

p Obſtat lex 8. *§. 5. ff. de dolo.* vide quæ notaui *ad l. 10. in fi. ʒ. de procuratoribus.*

q *l. 14. §. aliquãdo. ʒ. quod met. cauſſ. l. 5. §. ſi plurium. ʒ. de noui ope. nunc.*

*

r *vide quæ ſcripſi ad l. 4. §. 13. ʒ. de doli mali & met. except.*

*

ſ *l. 36. ʒ. de dolo. l. 57. in fine ʒ. de cont empt. vide l. 39. in fine ʒ. ſoluto.*

t vide quæ notaui ad *l. 4. §. 3. ʒ. de doli mali & met. except.*

*

u *adde l. 2. ʒ. quibus ex cauſis in poſſeſſ. eatur.*

x *vide l. 3. ʒ. de verb. ſign.*

*

y μίλια, *author. Eclog. 7. titul. 8. ex tit. 16. c. 1. 1. Harmenop. 2. §. 54.*

* Hinc Cicero *orat.* pro Quintio. Hoc tibi planum eſt faciẽdũ, neminẽ eſſe qui

---

SI QVIS CAVTIONIBVS IN IVDIcio ſiſtendi cauſa factis non [u] obtemperauerit.

Tit. xi.

Itinere dinumerato quid iudicio ſiſtendi cauſa faciendum eſt.

Gaius libro primo ad Edictum prouinciale:

VICENA [x] milia [y] paſſuum in ſingulos dies dinumerari prætor [z] iubet, præter [a] eum diem, quo cautum promittitur, & in quem ſiſtere in iudicium oportet, nam ſanè talis itineris dinumeratio neutri litigatorum oneroſa eſt.

Quibus ex cauſis vadimoniũ deſerens excuſatur, ac primùm de negotio tranſacto. 1. De munere principali. 2. De teſtimonio perhibendo. 3. De valetudine, tempeſtate, vi fluminis. 4. De grauiditate aut puerperio. 5. De furore. 6. Interpretatio eius quod ſupra dictum eſt. De tempeſtate & vi fluminis. 9. De eo qui retentus fuit.

2. *Vlpianus* libro 44. ad Edictum:

NOn exigimus reum iudicio ſiſti, ſi negotium, propter quod iudicio ſiſti promiſit [b], fuerit tranſactum, ſed hoc ita, ſi " [c] non" priùs id negotium tranſactum ſit, quàm ſiſti oporteret, cæterùm ſi poſtea tranſactum eſt, exceptio doli opponi debet, * quis enim de pœna promiſſa laborat poſt negotium trãſactum? cùm etiam tranſacti negotij exceptionem putauerit quis nocere, quaſi etiam de pœna tranſactum ſit: niſi contrarium ſpecialiter patribus placuerit. 1 ¶ Si quis, municipalis muneris cauſa, ſine ſuo dolo malo impeditus, in iudicio ſecundum ſuam promiſſionem non ſtetit: æquiſſimum eſt, tribui exceptionem. 2 ¶ Simili modo & ſi [d] ad teſtimonium deſideratus, ad iudicium occurrere non potuit: erit ei ſubueniendum. 3 ¶ Si quis iudicio ſe ſiſti promiſerit: & [e] valetudine, vel tempeſtate [f], vel vi fluminis prohibitus ſe ſiſtere non poſſit: exceptione adiuuatur, nec immeritò. cùm enim in tali promiſſione præſentiá opus ſit, quemadmodum potuit ſe ſiſtere, qui aduerſa valetudine impeditus eſt? & ideo etiam lex [g] duodecim tabularum, ſi iudex, vel alteruter ex litigatoribus morbo ſontico [h] impediatur, iubet diem iudicij eſſe diffiſum. [i]

4 ¶ Si non propter valetudinem mulier non ſteterit iudicio, ſed quòd [k] grauida erat: exceptionem ei dandam Labeo ait, ſi tamen poſt partum decubuerit, probandum erit quaſi valetudine impeditam. 5 Idem eſt, & ſi quis furere cœperit, nam * qui furore impediatur, valetudine impeditur. 6 ¶ Quod diximus, ſuccuri [l] etiam ei, qui tempeſtate, aut vi fluminis prohibitus non venit: * tempeſtatem ſic intelligere debemus, ſiue maritima, ſiue terreſtris ſit, tempeſtatem intelligere debemus talem quæ impedimento ſit itineri, vel nauigationi. * 7 ¶ Vis fluminis etiam ſine tempeſtate accipienda eſt: vim fluminis intelligimus, & ſi magnitudo eius impedimento ſit, ſiue pons ſolutus ſit, vel [m] nauigantium non ſtet.

8 ¶ Si quis tamen, cùm poſſet non incidere, in tempeſtatem, vel in fluminis vim, ſi antè profectus eſſet, vel tempore oportuno nauigaſſet, ipſe ſe artauerit: nunquid [n] exceptio ei minimè proſit? quod quidem, cauſa cognita, erit ſtatuendum, nam neque ſic artandus ſit, vt poſſit ei dici, cur non multò antè profectus eſt, quàm dies promiſſionis veniret: neque iterum permittendum ei, ſi quid ſit, quod imputetur. cauſari tempeſtatem, vel vim fluminis. Quid enim, ſi "quis", cùm Romæ eſſet ipſo tempore promiſſionis ſiſtendi, nulla neceſſitate vrgente, voluptatis cauſa in municipium profectus ſit? nõne indignus eſt, cui "hęc" exceptio patrocinetur? Aut quid, ſi tempeſtas quędam in mari fuit, terra autem iſte potuit venire, vel flumen circumire? ęquè dicendum, non ſemper ei exceptionem prodeſſe: niſi [o] anguſtiæ non patiebantur terrâ iter metiri, vel circumire. Cùm tamen vel flumen ſic abundaſſet, vt impleſſet omnem locum, in quo ſiſti oportuit: vel aliqua fortuita calamitas eundem locum euertit: vel præſentiam venienti periculoſam fecit: ex bono & æquo

poſſit biduo, ad ſummũ triduo, ſeptingenta millia (niſi inibi legẽdũ eſt, ſeptuaginta millia) paſſuum ambulare.

z *l. 8. in pr. ʒ. qui ſatiſdare.*

a Dies cautionis interpoſitæ non computatur in tempore ſiſtẽdi & vt pragmatici loquuntur, Dies termini non cõputatur in termino *l. 41. in fi. pr. ʒ. de verb. obligat.* vide tamẽ exceptiones apud Socinũ regula. 91. Dies termini, vbi hoc locũ negat conſequi in his quæ tempus habent naturâ finitum: aut ſi interſit rei iudicio ſiſti, eo tempore potius adeſſe, quàm aduerſarij. Vtroque enim caſu diem termini in termino computari.

b *l. 22. in fine. ʒ. de in ius vocãdo.*

c ſi modo pri?. *Petr. Fab. 1. Semeſt. 14. Hot. 4. obſ. 9. Cu. ad l. 93. ʒ. de verb. oblig.*

d *v. l. 4. ʒ. de in ius vocando.*

*

e *l. 38. ʒ. ex quib. cauſ. maior. l. vlt. ʒ. de l. Rhod. adde l. 11. in fine. ʒ. de excuſ tut.*

f Deſerẽtẽ vis maior excuſat. *Seneca. 4. de beneficiis 39.*

g dixi ad leges XII. Tabularũ titulo de iudic.

h *vide l. 60. ʒ. de re iudicata.*

i id eſt dilatũ. id enim diffindere eſt. & ita legendum eſt apud Gelliũ 14. c. 2. diffindi, non diẽ diſtundi. & apud Feſtum, *in Rem. 16.* dies diffiſus eſto, *pro* dies deffẽſ? eſto Liuius 9. legem Curiatam triſte omen diffidit. Horat. 2. ſermonũ: Nihil diffindere poſſum.

*

*

*

k *adde l. 14. in pr. §. 1. ʒ. de ædil. edicto.*

l Vide exemplũ apud Ciceronem 2. de Inuẽtione, vbi de Lacedæmoniis. Sed quomodo conſtabit iudici de vi fluminis? vide *l. 19. §. 1. ʒ. de probat.*

m vt in pontonibus. *l. vlt. in pr. ʒ. de ſeruit. ruſticor.*

n an ſuccurratur ei qui ſe in neceſſitate poſuit. *vide l. 7. §. ſi neceſſaria. ʒ. qui ſatiſdare. l. 21. in pr. ʒ. quod metus. l. 3. § ſubuenitur. ʒ. de Syllan.* o quæ etiam ſtipulationi nocent. *l. 2. § qui ita. ʒ. de eo quod cert*

& hîc

& hic exceptio ei accommodanda est. 9 ¶ Simili modo exceptio datur ei, qui cùm ad iudicium venire volebat [a], à magistratu retentus est, & retentus sine dolo malo ipsius: nam si ipse hoc affectauit [b], vel causam [c] præstitit: non ei proderit exceptio. sed ipsius quidem dolus ei oberit, ceterorum non oberit, qui malo dolo fecerunt, vt retineretur. Sed si [d] priuatus eum detinuerit: nullo modo ei proderit hæc exceptio.

3. *Paulus* libro 69. ad Edictum:

SEd actio ei datur aduersus eum, qui detinuit, in id [e] quod eius interest.

De damnato rei capitalis. 1. De capitis accusatione, vinculis & custodia militari. 2. de funere domestico. 3. de captiuitate. 4. de conuentione, ne exceptio in vadimonio deserto obijciatur. 5. si satisdatū sit ab eo, qui non tenebatur. Si plus promissum sit.

4. *Vlpianus* lib. 74. ad Edictum:

SEd & si quis rei capitalis ante condemnatus, iudici sistere se non potuit: meritò huic [f] ignoscitur. * ¶ Rei capitalis [g] condemnatum accipere debemus, qui morte, exiliòve [h] coercitus est. Dixerit aliquis, quo ergò hæc exceptio damnato? sed respondebitur, fideiussoribus eius esse necessariam: aut si fortè in exilium, salua [i] ciuitate, abijt: vbi defensori eius exceptio ista proderit? 1 ¶ Illud sciendum est: eum, qui idcirco nō stetit, quia capitis reus factus est, in ea causa esse, vt exceptione vti non [k] possit: damnato enim datur. Planè si vinculis vel [l] custodia militari impeditus ideò nō stetit: in ea erit causa, vt exceptione vtatur. 2 ¶ Preterea si funere [m] quis domestico impeditus non venit, debet ei exceptio dari. 3 ¶ Item si quis in seruitute hostium fuerit, ac per hoc in iudicium non stetit: debet exceptione adiuuari. 4 ¶ Quæsitum est, an possit conueniri: *Ne [n] vlla exceptio in promissione [o] deserta iudicia sistendi causa facta obijciatur*, & ait Atilicinus "conuentionem istam non valere". sed & ego puto conuentionem istā ita valere, si specialiter [p] causæ exceptionum expressæ sint, quibus à promissore spontè renuntiatum est. 5 ¶ Item quæritur, si quis, cùm iudicio sistendi causa satisdare non deberet, satisdato promiserit, an fideiussoribus eius exceptio detur. puto interesse, vtrùm per errorem satisdato promissum est, an ex conuentione, si per errorem, dandam fideiussoribus exceptionem: si ex conuentione [q], minimè dandam. Nam & Iulianus scribit, si iudicio sistendi causa pluris, quàm statutum est, per ignorantiam promissum fuerit: exceptionem dari debere, si autem ex conuentione [r] tantæ [s] summæ promissio facta sit: exceptionem [t], pacti conuenti replicatione, infirmandā "Iulianus ait."

Si ex duobus reis stipulandi vni promissum sit, alter autem impedierit. 1. Si ab vno res petatur, ab altero pena desertionis.

5. *Paulus* libro 69. ad Edictum:

SI duo rei stipulandi sunt, & vni debitor iudicio se sisti cum pœna promiserit, alter autem impedierit: ita demum exceptio aduersus alterum danda est, si socij sint: * ne [u] prosit ei dolus propter societatem. 1 ¶ Item si duo rei promittendi sint, & vnus ad iudicium non venerit, contempta sua promissione iudicio sistendi causa facta, actor autem ab altero rem petat, ab altero pœnam desertionis: petendo "pœnam" exceptione summouebitur. 2 ¶ Æquè si à patre facta fuerit promissio iudicio sistendi gratia ex filij contractu, deinde ei re actor egerit cum filio: exceptione summouebitur, si cum patre ex eius promissione agat, & contra idem erit, si filius promiserit, & actor egerit cum patre de peculio.

De absentia reip. causa.

6. *Gaius* libro primo ad Legem 12. Tabularum:

SI is [x], qui fideiussorem dedit, ideò non steterit, quòd reipublicæ causa abfuit: iniquum est [y], si fideiussorem ob alium necessitate sistendi obligatum esse, cùm ipsi liberum esset non sistere.

Quibus excusationibus vti possit qui alieno iuri subiectum sisti promisit.

7. *Paulus* libro 69. ad Edictum.

SI quis seruum in iudicio sisti promiserit vel alium, qui in aliena potestate est: isdē exceptionibus vtitur, quibus, si pro libero, vel patrefamilias fideiussit: præterquam si reipublicæ causa abesse diceretur seruus. nam * seruus reipublicæ causa abesse [z] non potest. Præter hanc autem exceptionem, ceteræ, quia communes sunt, tam in libero homine, quàm in seruo, locum habent.

Si quis post diem præstitutum steterit.

8. *Gaius* libro 29. ad Edictum prouinciale:

a v. l. 2. C. ex quibus caus. maiores.

b Affectatū impedimentū, pro impedimento non habetur.

c Causam præstans impedimento, impeditio nō videtur.

d l. 3. Cod. l. 2. §. si reus. ẜ. de eo per quem.

e l. 3. ẜ. de eo per quem.

f adde l. 1. infr. ẜ. de custodia. *

g Capitaliū pœnarū gradus adde ex l. Capitalium 28. ẜ. de pœnis.

h Mors hæc ciuilis naturalem imitatur.

i Salua ciuitate exilium esse potest.

k Immò excusandus est. l. 16. §. 2. ẜ. de arbitris.

l l. 2. C. ex quibus caus. maior.

m l. 3. ẜ. de minus vocando.

n Generalis renunciatio non valet, nisi specialis aliqua præcedat. de quo vide plura in mea Praxi ciuili, Tit. de pactis.

o vide Cuiac. 14. obser. 7.

p adde l. 24. §. 8. ẜ. de damno.

q l. 29. Cod. de pactis.

r v. l. 2. in fine ẜ. qui satisdare. l. 43. §. 1. ẜ. de damno.

s id est maioris quàm statutum sit, vnde colligunt, Pœnas in conuentionibus infinitas esse posse. dixi ad l. 56. ẜ. de euictionib. *

t Fideiussoribus quoque eius, qui ex publicæ rei causa non steterit subuenitur. 7. Eclog. 8. ex titul. 16. c. 6.

v vide l. 2. circa med. ẜ. de eo per quem factum.

x An & aliæ cōpetunt ei exceptiones? vide Molineum tractatu de interesse, numero 174.

y & ita quod reo prodest, eius fideiussori est vtile. l. 2. ẜ. de liberat. legata. *

z atqui seruo munus publicū decerni potest. l. 3. circa finem ẜ. de off. Prætor.

ET si [a] post tres, aut quinque, pluresve dies, quàm iudicio sisti se reus promisit, secum agendi potestatem fecerit, nec [b] actoris ius ex mora [c] deterius factum sit: consequens est dici, defendi eum debere per exceptionem.

Si seruus se iudicio sisti satisdederit. 1. Si ex pluribus seruis vnus non sistatur.

9. *Vlpianus* lib. 77. ad Edictum.

SI [d] seruus iudicio se sisti promittat: non committitur [e] stipulatio, neque in eum, neque in fideiussores eius. 1 ¶ Si plurū seruorum nomine, iudicio sistendi causa, vna stipulatione promittatur: pœnam quidem integram committi, licèt [f] vnus status nō sit, Labeo ait: quia verum sit, omnes status non esse: verùm, si [g] pro rata vnius offeratur pœna, exceptione doli vsurum eum, qui ex hac stipulatione conuenitur.

Si quis tempore liberatum sisti promiserit. 1. si homo sisti promissus, ante diem perierit. 2. De successoribus & de morte rei.

10. *Paulus* libro primo ad Plautium:

SI eum iudicio sisti promisero, qui iam tempore liberatus esse dicebatur, quia iam actione forte non tenebatur: actio in me danda est, vt vel exhibeam eum, vel defendam, vt veritas [h] inquiratur. 1 ¶ Homo sisti promissus, ante diem dolo promissoris perit [i], certo iure vtimur, * non ante pœnam peti posse, quàm dies venerit. tota enim stipulatio [k] in diem collata videtur. 2 ¶ Qui iniuriarum [l] acturus est, stipulatus erat ante litem contestatam, vt aduersarius suus iudicio sistat. commissa stipulatione mortuus est, non comperere heredi [m] eius ex stipulatu actionem placuit: quia tales stipulationes propter rem ipsam darentur: iniuriarum autem actio heredi non competit: quamuis enim hæc stipulatio iudicio sistendi causa facta ad [n] heredem transeat, tamen in hac causa dāda non est. nam & defunctus si vel omissa [o] iniuriarum actione ex stipulatu agere, non permitteretur "ei." Idem dicendum esse, & si is, cum quo iniuriarum agere volebā, stipulatione tali commissa decesserit. nam non competit mihi aduersus heredem "eius" ex stipulatu actio, & hoc Iulianus scribit, secundum quod & si fideiussores dati erāt minimè dabitur in eos actio mortuo reo. Idem Pomponius, si non [p] post longum tempus decesserit, quia si ad iudicium venisset, litem cum eo contestari actor potuisset.

Vt in eadem causa quis sistatur, & quid sit in eadem causa sistere.

* 11. *Vlpianus* libro 47. ad Sabinum:

SI quis quendam in iudicio sisti promiserit, in [q] eadem causa eum debet sistere. In eadem autem causa sistere, hoc est "ita" sistere, vt actoris persecutio loco deteriori nō sit: quamuis exactio rei possit esse difficilior: licèt enim difficilior exactio sit, tamen dicendum est videri in eadē causa eum stetisse: nam & si nouum æs alienum contraxisset, vel pecuniam perdidisset, videtur tamen in eadem causa stetisse, ergo & qui alij iudicatus sistitur, in eadem causa stare videtur.

1. Ad quod tempus refertur estimatio eius, quod interest agentis.

* 12. *Paulus* libro 11. ad Sabinum:

QVi autem nouo priuilegio vtitur, non videtur in eadē causa sisti. 1 ¶ Illud tenēdum est, quòd * æstimationem eius, quod interfit agentis: ad [r] illud tempus referendum est, quo sisti debuit, non ad id, quo agitur, quamuis desierit eius interesse.

Si seruus iudicio sisti stipuletur vel promittat.

13. *Iulianus* libro 55. Digestorum:

QVotiens seruus [s] iudicio sistendi causa, vt ipse litigaturus, vel ab alio stipulatur, vel ipse promittit: nec [t] committitur stipulatio, nec fideiussores tenentur, quia seruus conueniri, vel conuenire non potest.

De stipulatione procuratoris.

14. *Neratius* lib. 2. Membranarum:

SI procurator ita stipulatus "est," vt sistat duntaxat eum, quem stipularetur, non [u] etiam pœnam, si status non esset, stipularetur: propemodum [x] nullius momenti est ea stipulatio: quia procuratoris, quod ad ipsius vtilitatem pertinet, nihil interest sisti. Sed cùm alienum negotium in stipulando egerit: potest defendi non procuratoris, sed eius, cuius negotium gesserit, vtilitatem in ea re spectandam esse: vt quantum domini litis interfuit sisti: tantum ex ea stipulatione, non stato reo, procuratori [y] debeatur. Eadem & fortius ad huc dici possunt, si procurator ita stipulatus esset, *quanti ea res erit*: vt hanc

a 7. Eclogа 8. & tit. 16. c. 6. vide l. 105. ẜ. de solu.

b vide l. 2. in fin. ẜ. si quis in ius.

c l. 21. infr. ẜ. de petit. hared.

d l. 13. ẜ. eadem.

e Immò, committitur. l. 4. ẜ. de diuers. & tempor.

f Imò, pro parte tantùm committitur. l. 18. in pr. ẜ. ratam rem.

g μόνω τῷ ἀνογίαι τῷ μὴ παρέχοντος δίδωμι. 7. Ecloga. 14. ex tit. 16. c. 9. hoc sensu: si plures seruos iudicio sistere promiserim, & vnus status non fuerit: pœna quidē integra committitur, sed per exceptionem pœnam duntaxat do pro illius rata, qui status nō fuit. *

h Incertitudinis veritas ratione inquiri debet.

i v. quæ notaui ad l. 69. ẜ. de verb. oblig.

k vide l. 8. ẜ. de verb. oblig.

l Vadimonio etiam in actione iniuriarum locū erat. vide Paulū libro singulari sub titulo, Quemadm. iniuriarum agatur. apud Ruffinum seu authorem collationis legum Mosaicarum tit. 2.

m vide quæ dixi ad l. 7. Cod. de donationib.

n Cur ita? vide l. 49. ẜ. de oblig. & act.

o vt l. 17. §. 2. ẜ. de pactis.

p vt l. 8. in prin. ẜ. eod.

q l. 3. ẜ. si ex noxal. caus.

r vide l. 55. ẜ. de peculio.

s vide l. 81. ẜ. de verb. oblig.

t vide l. 9. in pr. ẜ. eod. l. 6. Cod. de iis dicijs.

u l. 81. ẜ. de verb. oblig.

x vide l. 39. §. alieno. ẜ. de damno.

y ipsi verò domino vtilis. l. 27. in fine. ẜ. de procurat.

a Contrahere ea quiſque qualitate præſumitur, quam habet. *facit lex 4.ȷ.de liber. l.28.ȷ.de procurat.l.81.in fi.ȷ.de verb.oblig.*
b *adde l.28.in pr.ȷ.de adminiſtr.tutor.*
c *vide l.2.circa pr.ȷ.de adminiſtr.tut.*
d *vide l.26.Cod.de adminiſt.tut.*

conceptionem verborum, non ad ipſius, ſed ad [a] domini vtilitatem relatam interpretemur.

Si tutor promiſerit iudicio ſiſti, & deſierit poſſe conueniri.

15. *Papinianus* libro 2. Quæſtionum:

SI tutor iudicio ſiſti promiſerit, & ſtipulationi non obtēperauerit: & interea [b] pupillus adoleuerit, aut mortem obierit, aut etiam [c] abſtentus ſit hereditate: denegabitur ex ſtipulatu actio. nam & ipſius rei quæ petebatur, ſi tutor iudicatus fuerit, & eorum quid acciderit, non [d] eſſe dandam in eum actionem iudicati, probatum eſt.

DE[e] FERIIS[f], ET DILATIONIbus[g], & diuerſis temporibus.

Tit. XII.

Ne quis meſſium aut vindemiarum tempore in ius venire cogatur, ſi his temporibus ſententia dicta fuerit. 2. Quibus ex cauſis, dictis temporibus, in ius vocare licet.

Vlpianus libro 4. de Omnibus Tribunal.

NE [h] quis [i] meſſium, vindemiarúmque tempore aduerſarium cogat ad iudicium venire, oratione Diui Marci exprimitur. quia * occupati circa rem ruſticam, in forum compellendi non ſunt. 1 ¶ Sed [k] ſi prætor aut per ignorantiam, vel ſocordiam euocare eos perſeuerauerit. híque ſponte venerint: ſi quidem ſententiam dixerit præſentibus illis, & [l] ſponte litigantibus ſententia valebit, tametſi non rectè fecerit, qui eos euocarit: ſin verò, cum [m] abeſſe perſeuerauerint, ſententiam protulerit, etiam abſentibus illis conſequens erit dicere, ſententiam nullius eſſe momenti. * neque enim prætoris factum iuri derogare [n] oportet. "Et" citra appellationem igitur ſententia infirmabitur. 2 ¶ Sed excipiuntur certæ cauſæ, ex quibus cogi poterimus & per id temporis, cū meſſes, vindemiæque [o] ſunt, ad prætores venire: ſ. ſi res tempore [p] peritura ſit, hoc eſt ſi dilatio actionem ſit peremptura. ¶ Sanè * quotiens [q] res vrget, cogendi quidem ſumus ad prætorem venire: verùm ad hoc tantùm cogi æquum eſt, vt lis conteſtetur, & ita ipſis verbis orationis exprimitur. denique alterutro recuſante poſt litem conteſtatam litigare, dilationem oratio conceſſit.

2. *Idem* libro quinto ad Edictum:

EAdem oratione Diuus Marcus in ſenatu recitata effecit, de aliis ſpeciebus [r] prætorem adiri etiam diebus feriaticis [ſ]: vtputa [t] vt tutores, aut curatores dentur, vt officij admoneātur, ceſſantes [u] excuſationes allegentur, alimēta [x] conſtituantur, ætates [y] probentur, ventris nomine in poſſeſſionem mittatur, vel rei ſeruandæ cauſa, vel legatorum, fideíve commiſſorum, vel damni infecti: item de teſtamentis exhibendis: vt curator detur bonorū eius.

e 3. *Cod.12. Plato 2. de legibus: 3. G. ll.17: Macrob. 1. ſaturn.16. Virg. 1. Georg. ibid.* ſæpe etiam feſtis. Porro quæ hic feriæ, authori Eclogæ *7. tit.17.* ἡμέραι ἄπρακτοι ἤτοι σχολάζουσαι dicūtur, dies feriati & vacantes.
f Feriis agere licet, quod noceret prætermiſſe. *Macrob. 1. ſaturnal.16.*
g Dilatio, Græcis, ὑπέρθεσις. *Eclog. illo loco c.* περὶ ὑπερθέσεων.
h Tēpore meſſis & vindemiæ nemo ad iudicium venire cogitur. *7. Eclog.17. c.1. Harmenopul. 4. §.5.*
*
i *l.3.ȷ.eod.l.2.Cod. eod.*
k *Eclog. dicto loco.*
l *l.6.ȷ.eodem.*
m *l.4. Cod. quomodo & quando iudex.*
n *l.170.ȷ.de regulis iuris.* poteſt tamen derogari. *l.vlt. in princ.ȷ. de Iuſt. & iure.*
*
o Hinc feriæ vindemiales. 16. *Gell.* 4. niſi potius inibi legendum eſt, denicales. de quibus dixi ad Feſtum *in Denicales.*
*
p *l.3.ȷ.eod.*
q Εἰ δὲ μέλλει φθείρεσθαι ἡ ἀγωγή. *7. Eclog.17. c.1.* ſi futurum eſt vt actio perimatur. hoc ſenſu, ſi futurum eſt vt actio perimatur, conuenire coguntur vſque dum litis conteſtatio fiat, non vlterius.
r Species hîc, pro cauſa, lite, & negotio.
ſ Feriatici dies, idem quod feriati. t *l.3. §. penult.ȷ.de tut.*
v Quid ſi *ceſſantium excuſationes allegentur*, legamus: vt ceſſantium voce, ipſos tutores tutelam recuſantes intelligamus?
x *l.1. in princ.ȷ.vbi pupilli educari.*
y De probatione ætatis. vide *l.12.ȷ.de probat.*
z Aſpectu etiam ipſo, atrox iniuria æſtimatur: niſi ex *aſpectu* referas ad atrox, potius quàm ad verbum æſtimentur: quod tamen in idem recurrit.
a *l.1.§.vlt.ȷ.eodem.*
b *vide quæ notaui ad l. vnicam. Cod. de nundinis.*
c *l.2.ȷ.de annona.*
d non tamen ſua authoritate. *l.4. Cod. eodem.*
e Kalendis Ianuariis Conſules & magiſtratus magiſtratum inibant. *vide Nouellam 105. c.1.*
f Hinc illud apud Ciceronem *2. de legib.* Feriis iurgia amouento. *adde leg.11. C. eod.*
g *l.1.§.2.ȷ.eodem.*
h Iudicatum facit, qui rebus iudicatis patet: & ſoluit id quod iudicatum eſt.
i *vide l.1. Cod. de dilationibus.*
k *l.7. in princ.ȷ.de edendo.*
Immò, plus ſemel tribui non poteſt. *l.vlt.ȷ.eodem.*
m Ad inſtrumentorum inquiſitionem, ſæpius quoque dilatio datur: maximéque ſi quid inopinatum emergat. Græci ita hunc locum exprimunt. *7. Eclog.17. c.* περὶ ὑπερθέσεων. *c.7.*
n ἀπρόοπτον. *Eclog. illo loco*, improuiſum.
o *adde l.99.ȷ.de verborum ſignificationibus.*
p Mos ille inductus eſt à ſacerdotibus Romanis: qui ita diem ciuilem definiere, vt & Ægyptij & Hipparchus. *2. Plin.77.* vt ex Plinio diſcamus, hunc morem tranſlatitiū fuiſſe, & ab Ægyptiis petitū fuiſſe. Cauſas tamen nonnullas adfert Plutarchus *in Romanis quæſtionibus c.84.* huius moris inſtituti, has nimirum, quòd in prima cōſtitutione Romanæ Reipublicæ (quæ militaris fuit) cōſilia nocte capi ſolita: eorum more qui exoriente ſole quid acturi. alias cauſas vide apud eundem.
q Romano more, cùm ait, diem à media nocte incipere, & ſequenti nocte media finiri, diem ciuilem qui eſt legitimus. *Iſidoro 5. c.30.* definit. Ac præterea eius initium apud alias gentes diuerſum fuiſſe ſubinnuit, vt mox dicetur plenius.
r Dies, ἐκ τοῦ Διός, i. à Ioue. *vt Varro 4. de lingua, & Feſtus notauit.* Inde Dieſpiter, Iouis pater. *apud Horat. 1. carm.* Et Cretenſes diem, δία appellant. *1. Macrob.15.* Hinc ſinguli dies, à Diis. Queis addendum, Diei ſimulachrum cultum fuiſſe ab Antiocho Epiphane, *teſte Athenæo.* Porrò quod hîc ait, Diem inchoari, ſubintellige non naturalem, ſed ciuilem, vt mox dicam.
ſ Media nox, idem quod ſexta noctis. *Gellius, Macrobius illo loco.* ſeptima incipiens. *6. Harmenopul. titul. de verborum ſignificationibus, §.32.* In horas 12. nox: in totidem horas, dies Romæ diuidebatur. Qui mos noctis & diei per horas diuidendorū, Romæ fuit poſt reperta ſolaria (Solarium antiquiſſimū apud ædem Quirini primùm ſtatutū dicunt: alij in Capitolio, alij ad ædem Dianæ in Auentino. & illud cōſtat nullū in foro priùs fuiſſe, quàm id quod M. Valerius ex Sicilia aduectum ad Roſtra in columna poſuit, quod cùm ad clima Siciliæ deſcriptum, ad horas Romæ non conueniret: L. Philippus Cēſor aliud iuxta conſtituit: deinde aliquāto pòſt P. Cornelius Naſica Cēſor ex aqua fecit horarium: quod & ipſum ex cōſuetudine noſcēdi à ſole horas, ſolarium cœpit vocari. Et horarū nomē non minus annos 300. Romæ ignoratū eſſe credibile eſt, cùm in XII. Tabulis nuſquā nominatas horas inuenias, ſed vel meridiē, vel ſolis occaſū, vel ſupremam tempeſtatem. *Cenſo. c.23. de die Natali. 7. Plin. 60.*) Quod vt euidētius intelligamus, partitio alia diei noctíſque, alia, inquam, à ſuperiore nobis ſubiicienda eſt iunctim) ex *Macrob. 1. ſaturn.3.* & Cenſorino *de die natali c. vlti.* Vix enim ſeparati illi authores veram præbent. Qua potero vtar in eo diligentia. Primum tēpus diei, *mediæ noctis inclinatio* (Nox enim media, principiū & poſtremum diei Romani) Hinc proximū, *de media nocte*. Inde *Gallicinium*, quo Galli canere incipiūt: inde *Conticinium*, quo vel cū conticuerūt, vel cùm homines tum quieſcunt. Tunc *ante lucem:* & ſic *diluculum*, cùm ſole nondum orto iam lucet. Inde *mane* ſeu *ſecūdum diluculum*, cùm lux videtur ſolis. Poſt hoc *ad meridiem:* tum *meridies*. Inde *de meridie*. Poſt, *tempus occiduum:* mox, *ſuprema tempeſtas* (ſicut expreſſum eſt in 12. tabulis. ſolis occaſus, ſuprema tempeſtas eſto) Deinde *Veſpera*, inde *Crepuſculū* (quòd res creperæ. id eſt dubiæ, vt neſcias dies ſit an nox. Galli, *entre chien & loup.*) Ab hoc tempore *prima fax* (quod tempus veteribus dicebatur *luminibus accenſis, & prima face*) Deinde *concubia* ſeu *concubium*. Inde *intempeſta*, quæ non habet idoneum tempus rebus gerendis. Ab hoc, *Ad mediam noctem*. Inde *media nox*, ſeu *mediæ noctis inclinatio*, hoc eſt id tempus à quo huius narrationis exordiū duximus. Fuit & nox in vigilias primā, ſecundā, tertiam, & quartam diuiſa. *Cenſorinus illo loco.*

Qui an heres exſtaturus ſit, incertum eſt: aut de alendis liberis, parentibus, patronis: aut de adeunda ſuſpecta hereditate: aut vt aſpectu [z] atrox iniuria æſtimetur: vel fideicommiſſaria libertas præſtanda.

3. *Idem* libro 2. ad Edictum.

SOlet etiam meſſis, vindemiarúmque tempore ius dici "de" rebus, quæ tempore, vel morte [a] perituræ ſunt. morte: veluti furti, damni, iniuriæ, iniuriarium atrocium, qui de incendio, ruina, naufragio, rate, naue expugnata rapuiſſe dicuntur, & ſi quæ ſimiles ſunt. Item ſi res tempore perituræ ſunt, aut actionis dies exiturus "eſt."
1 ¶ Liberalia quoque iudicia omni tempore finiuntur.
2 ¶ Item in eum, qui quid nundinarum [b] nomine aduerſus [c] communem vtilitatem acceperit, omni tempore ius dicitur.

De tempore meſſium, & vindemiarum ſtatuendo.

4. *Paulus* libro primo ad Edictum:

PRæſides prouinciarum [d], ex conſuetudine cuiuſque loci, ſolent meſſis, vindemiarúmque cauſa tempus ſtatuere.

Iuſtitiam pr. Kal. Ian.

5. *Vlpianus* libro 62. ad Edictum:

PRidie Kalendas [e] ianuarias magiſtratus neque [f] ius dicere, ſed nec ſui poteſtatem facere conſuerunt.

Si feriatis diebus Iudicatum fuerit.

6. *Idem* libro 77. ad Edictum:

SI feriatis diebus fuerit iudicatum: lege cautum eſt, ne his diebus iudicium ſit, niſi [g] ex voluntate partium: & quod aliter aduerſus ea iudicatum erit, ne quis iudicatū [h] facere, néve ſoluere debeat: néue quis, ad quem de ea re in ius aditum erit, iudicatum facere cogat.

Quoties dilatio dari debeat.

7. *Idem* libro primo de Officio Conſulis:

ORatione quidem Diui Marci ampliùs, quàm [i] ſemel non eſſe dandam inſtrumentorum dilationem, expreſſum eſt, ſed vtilitatis litigantium gratia, cauſa [k] cognita, & [l] iterum dilatio tam ex eadem, quàm ex alia prouincia, ſecundum moderamē locorum impertiri ſolet: & maximè [m] ſi aliquid inopinatū [n] emergat. Illud videndū, ſi defunctus acceperit aliquam dilationem [o] propter inſtrumenta, an ſucceſſori quoque eius dari debeat: an verò, quia iam data eſt, ampliùs dari nō poſſit: & magis eſt, vt & hîc, cauſa cognita, dari debeat.

De die naturali.

8. *Paulus* libro 13. ad Sabinum.

MOre [p] Romano [q] dies [r] à media [ſ] nocte [t] incipit, & [u] ſequētis noctis media parte finitur, itaq. quidquid in his viginti quatuor [x] horis [y] (id eſt [z] duabus dimidiatis noctibus

t A nocte (& quidem media) dies Romanorū ciuilis initium ducit. *Plinius, Gellius, Macrob. Cenſorinus, Plutarchus* Apud Babylonios) verò (vt & Perſas 5. ibid.30 dies ab exorto ſole: Vmbros, à meridie: Athenienſes, à ſolis occaſu. *Plinius, Gell. Macrob. Cenſorinus ibid.* (Liuius, Iſidorus *illo loco*, à ſexta hora diei Athenienſes diem inchoare ſcribūt.) Cæterùm quòd à nocte Romani diem inceperint, ab Ægyptiis, petitum eſſe ſ. docuimus. Ita apud Moſen veſpere & mane, vnus dies dicitur. *Geneſ.1.* & in hymno illo. Qui mane iunctum veſperi. Vnde mihi ſuſpicio eſt apud Feſtum in Æquidiale manifeſtum mendum eſſe, quod ita ſanari poſſe puto. Æquidiale apud antiquos dictū eſt, quod nunc dicimus Æquinoctiale, quia nocti dies, potius quàm dies nocti adnumerari debet. Græci quoque in hoc conſentiunt ἰσημερίαν. i. æquidiale dicentes. Quo ex loco diſcemus veteres à nocte, dies ſuos incepiſſe.
v Dies igitur à media nocte Romæ cœpit, & eadem finitur. Conſtat igitur, duabus dimidiatis noctibus & luce media.
x Horis vigintiquatuor conſtat dies Romanus, ſeu ciuilis dies. *vt hîc.* Babylonij diem, duodecim horis. vt & Græci, diuiſerunt. *Herodotus in Euterpe:* quem morem tribuit Triſmegiſto Fab. Victor *in Rhet. Ciceronis.* Verùm hæc partitio diei, videtur fuiſſe naturalis diei nō ciuilis. Porrò Ciuilis hîc dies conſtans horis 24. vocatur tempus, quod fit vno cœli circumactu, quo dies verus & nox continetur. *Cenſorinus cap. vlt.* vt & apud Moſen ex veſpere & die vnus dies perficitur. *Geneſ.1.* Cuius diei ciuilis, apud gentes varias, varia initia fuiſſe ſuperius eſt oſtenſum.
y De horis & quid quaque hora geſtum à Romanis dixi alio loco.
z Diei ciuilis principium, eſt ab hora ſexta noctis, præcedentis lucem: medium, lux: finis, reliquæ ſex horæ noctis diem ſeu lucem ſequentes. A nocte ſeu noctis ſexta, diem ſuum Romanos inchoaſſe, vel ex his Varronis colligimus, quòd Romanis ſacra diurna dicebantur, quę ſex primis illis horis noctis, lucē præcedentis peragebantur: nocturna ſacra, quæ ſex aliis horis noctis lucē ſequentibus fiebant.

noctibus

noctibus, & luce [a] media) actum est [b], perinde [c] est, quasi quauis hora lucis actum esset.

Quæ possunt tempore feriarum expediri vel non.

9. *Vlpianus* lib. 7. de Officio Proconsulis:

DIuus Traianus Minicio Natali rescripsit, ferias à forensibus tantùm negotiis dare vacationem: *ea autem, quæ [d] ad disciplinam militarem pertinent, etiam feriatis diebus peragenda: inter quæ custodiarum [e] quoque cognitionem esse.

Quoties dilatio danda sit.

10. *Paulus* libro quinto Sententiarum:

IN pecuniariis causis omnis dilatio singulis causis plùs [f] semel tribui non potest. in capitalibus autem reo [g] tres dilationes, accusatori duæ dari possunt, sed vtrumque causa cognita.

DE [h] EDENDO [i],

Tit. XIII.

De edenda actione. 1. Quid sit actionem edere. 2. De die & consule. 3. Quæ sunt edenda. 4. Si quis non totam stipulationem edat. 5. Quibus ex causis non edenti subuenitur.

Vlpianus libro 4. ad Edictum:

QVA * quisque actione agere volet, eam edere [k] debet, nam æquissimum videtur, eum, qui acturus est, edere actionem, vt proinde sciat reus, vtrùm cedere [l], an contendere vltra debeat: & si contendendum putat, veniat instructus ad agendum, cognita actione, qua conueniatur. 1 ¶ *Edere [m] est "etiam", copiam [n] describendi [o] facere, vel in libello [p] complecti, & dare, vel dictare. eum quoque edere Labeo ait, qui producat [q] aduersarium suum [r] ad album [s], & demonstret, quod [t] dictaturus est, vel [u] id dicendo, quo vti velit. 2 ¶ Editiones sine [x] die, & consule fieri debent: ne quid excogitetur e die, & consule, & prælato [y] die fiat. Diem autem, & consulem excepit prætor, quo instrumentum conscriptum est, non in quem solutio concepta est, nam dies solutionis, sicuti summa, pars est stipulationis. *Rationes tamen cum die, & consule edi debent, quoniã accepta, & data, non alias possunt apparere, nisi dies, & consul fuerit editus. 3 ¶ Edenda sunt omnia, quæ quis apud iudicem editurus est: non tamen vt & instrumenta, quibus quis vsurus non est, compellatur edere. 4 ¶ Edere non videtur, qui stipulationem totam non edit. 5 ¶ Eis qui ob ætatem, vel rusticitatem, vel ob sexum [z] lapsi non ediderunt, vel ex alia iusta causa, subuenietur.

Vtrum testamentum heredi edi debeat.

2. *Paulus* libro tertio ad Edictum:

SI * legatũ petatur, non iubet prætor verba testamenti edere: ideo fortasse, quia heredes solent [a] habere exemplum testamenti.

Quæ instrumenta fisco ab actore edenda sunt.

3. *Mauricianus* libro 2. de Pœnis:

SEnatus censuit, ne quisquam eorum, à quibus quid fisco petetur, alia instrumenta [b] delatori cogatur edere, quàm quæ ad eam causam pertinerent, ex qua se deferre professus esset.

Edictum de edendis rationibus ab argentario. 1. & eius ratio. 2. si filius fam. 3. vel seruus argentariam exercet. 4. de eo qui desijt argentariam facere. Vbi edi debet.

4. *Vlpianus* libro quarto ad Edictum:

PRætor ait: *argentariæ mensæ exercitores rationem, quæ ad [c] se pertinet, edant adiecto die, & consule.* 1 ¶ Huius edicti ratio æquissima est, nam cùm singulorum rationes argentarij conficiant: æquum fuit, id quod mei causa confecit, meum quodammodo instrumentum mihi edi. 2 ¶ Sed & filiusfamiliâs continetur his verbis, vt vel ipse cogatur edere, an & pater? quæritur. Labeo scribit patrem non cogendum nisi sciente eo argentaria exercetur: sed rectè Sabinus respondit, tunc id admittendum, cùm patri quæstum refert. 3 ¶ Sed si seruus argentariam faciat: (potest [d] enim) si quidem voluntate domini fecerit, compellendum dominum edere, ac perinde in eum dandum est iudicium, ac si ipse fecisset: sed si inscio domino "fecit," satis esse dominum iurare [e], eas se rationes nõ habere. Si seruus peculiarem faciat argẽtariam: dominus de peculio, vel de in rem verso tenetur, sed si dominus habet rationes, nec edit, in solidum tenetur. 4 ¶ Etiam is qui desiit argentariam facere, ad editionem compellitur. 5 ¶ Sed ibi quis compellitur edere [f], vbi argentariam exercuit, & hoc est constitutum, quod si instrumentum argentariæ in alia prouincia habeat, in alia administrauerit: ibi puto cogendum edere, vbi argentariam exercuit. hoc enim primùm deliquit [g], quod aliò instrumẽtum transtulit, quòd si in alio loco argentariam exercet, alibi autem ad editionem compelletur: minimè hoc facere cogitur, nisi descriptum velis, vbi de ea re agitur, eum tibi dare, tuis videlicet sumptibus.

5. *Paulus* lib. 3. ad Edictum:

SPatiúmque ad perferendas eas tribuendum est.

De successoribus argentarij, & pluribus argentariis, & tutoribus. 2. De iureiurando calumniæ ab eo qui sibi rationes edi postulat, præstando. 3. Rationis appellatione quid contineatur. 4. Quid veniat in actionem ex hoc edicto. 5. Cui edi ratio debet. 6. Quibus edendus est dies & consul in initio tabularum inscriptus. 7. Quid sit rationem edere. 8. Edictum. 9. Et eius interpretatio. De rationibus edendis argentario. 10. Vel ei qui iterum edi postulat.

6. *Vlpianus* libro quarto ad edictum:

SI quis ex argentariis (vt plerique eorum) in villa habeat instrumẽtum, vel in horreo [h]: aut ad locũ te perducet, aut descriptas rationes dabit. 1 ¶ Cogentur & [i] successores argentarij edere rationes. Quòd si plures sunt heredes, & vnus habeat [k], solus ad editionem compelletur. sed si omnes habeant, & vnus ediderit, omnes ad editionem compellendi sunt. quid enim, si humilis & deploratus vnus edidit, vt dubitare quis meritò de fide editionis possit? vt igitur comparari rationes possint, etiam ceteri edere debent, aut certe vnius editioni subscribere [l]. "Hoc" idem erit, & si plures fuerint argentarij, à quibus editio desideratur. Nam & si plures tutores tutelam administrauerunt simul [m], aut omnes edere debent, aut vnius editioni subscribere. 2 ¶ Exigitur autem ab aduersario argentarij [n] iusiurandum, non calumniæ causa postulare edi sibi: ne forte vel superuacuas rationes, vel quas habet, edi sibi postulet vexandi argentarij causa. 3 ¶ *Rationem [o] autem esse Labeo ait [p], vltro citro dãdi, accipiendi, credendi, obligandi, soluendi sui causa negotiationem, nec vllam rationem nuda [q] dumtaxat solutione [r] debiti incipere, nec si pignus acceperit, aut mandatum, compellendum edere, hoc enim extra rationem esse. Sed & quod solui constituit, argentarius edere debet: nam & hoc ex argentaria venit.

a Lux hæc media, dies naturalis, & verus, Censorino appellatur. Isidoro 5. c. 30. Abusiuè, dies, qui & pars diei ciuilis est. Naturalis dies, tempus est ab oriente sole ad solis occasum: cuius cõtrarium tempus est nox ab occasu solis vsque ad exortũ. *Censorinus c. vlt.* Ciuilis igitur dies, naturalem diem continet & noctem: & vt nox sequitur duas dimidiatas noctes & lucem mediam. Huc refer quæ apud Virgilium occurrũt, de medio cursu noctis, & de medio axe, & medio olympo. His enim locis significatur nox media.

b atqui tempus à momento ad momẽtum spectandum est. *l. 3. §. minore. ꝟ. de minoribus.*

*

c sic Magistratus populi Romani, post mediam noctẽ auspicabãtur, cùm illis erat auspicandum: post exortum solem agebant. Vtraque illa duo, auspicium nimirũ post mediã noctem: & actio post exortũ solem, eadem die fieri dicebãtur. *3. Gell. 2. Macrob. 1. Saturnal. 3.* Ita tribuni plebis, (quos nullũ integrũ diem abesse Romà licuit) cùm post mediam noctẽ proficiscuntur, & post primam facem ante mediam noctẽ sequentem reuertuntur, non videntur abfuisse diem: quoniam ante horam noctis sextam finitam regressi ac reuersi, partem aliquam illius in vrbe consumũt. *Gell. Macrob. illo loco.* Huc refer quæ de sacris diurnis ante dixi (diurna sanè fuisse, quę à media nocte peragebantur) sed & id quod de vsurpata muliere & trinoctio ex Q. Mutio Iurisconsulto referant. Gellius & Macr. *illo loco.*

* *

d Militaris disciplina ferias non admittit, *vt hîc.* Ita Scæuola consultus quid feriis agi liceret, respondit, quod omissum noceret. *1. Macrob. saturn. 16.* Cuius rei religione Iudæi quidam qui in desertũ profugerãt, ab Antiochi militibus obsessi, die sabbathi, haud pugnare ausi, miserè perierunt. Verùm Matthias, Iudæ Maccabæi pater, pòst eos docuit, etiã sabbathis pugnare: qui mos inde ductus ac seruatus est apud Iudæos, vt si necessitas occurrat, pugnent etiam sabbathis. *Iosephus 12. antiquit. c. 8.*

e & latronum. *l. 10. Cod. eodem.*

f *l. 1. in fine. Cod. de dilat.*

g Reis, in causis capitalibus plures dilationes dantur quàm accusatori, *vt hîc.* Ita lege Pompeia de vi, accusatoribus, ad dicendum duæ horæ, tres reo concessæ. *Cicero in Bruto. & initio lib. 4 de finibus. 13. ad Atticum 47. Philippica 1. 7. Familiar. 24.* Rei igitur melior conditio fuerit: *vt hîc.* par certè aut non deterior esse debet. *c. non licet. 32. de regulis, in 6.*

h *2. Codice 1.*

i περὶ ἐκδόσεων. *Eclog. 18.*

k προεκδοῦναι ἀγωγὴν, edere actionem. *Ecloga illo loco c. 1.*

l διαλύσασθαι ἢ ἕτοιμον ὑπαντῆσαι. id est, Vtrum transigere an verè instruere se ad occurrendum seu defendendum debeat. *Græci illo loco.* Vt illo ex loco videatur hîc legendum *decidere* non *cedere*.

m *l. 6. §. edi. l. 10. §. oratione. §. edi. ꝟ. eodem. l. 89. ꝟ. de verb. signif.*

n Edit qui describendi copiam reo facit: qui in libello complectitur, dat, vel dictat, qui ex libello actionem suam demonstrat vel codicem profert.

o describendi copiam facere. Græcis *illo loco*, est μεταγράψασθαι.

p Græcis χάρτη.

q *quid si legas*, deducat.

r aduersaria sua. *Alcib. 2. disput. vlt. 8. Pareng. 7.* id est qui tabulas rationum tumultuariè confectas extendit in rationum libris. Græci illo loco ita expriment, καὶ τὸ ὑποδεῖξαι ἀπὸ τοῦ χάρτου (quidam legunt χαρτίου) τὴν ἀγωγὴν, ἢ προσκομίσαι τὴν πυκτίον. hoc est ex albo (nã ibi) interpres negligenter, aut certè nimis simpliciter vertit, *libello*) actionẽ demonstrare, vel Codicem proferre. Est igitur, Producere aduersarium suum ad album, partem aduersariam (vt) *l. 1. Cod. eodem.* ad album prætoris deducere, & ei digito demonstrare, qua parte edicti sis acturus.

s id est ad matriculam prætoris, & ex ea demonstrat quo edicto sit acturus. *Duar. 1. disp. 13. Cuiac. 8. obs. 15.* χάρτη vel χάρτου est illis locis. *Gloss.* λευκὸν & λεύκωμα.

t quod aduersario dictaturus sis, nihil aliud est quàm actio quâ in eum vsurus sis.

v etiamsi re ipsa non deducas ad album prætoris: quæ pars Græcis προσκομίσαι τὴν πυκτίον: Codicem proferri, aut codicis ostensio est.

x Sic in editione testamenti, non patitur prætor, diem & consulem describi vel inspici: idcirco ne quid falsũ fiat. namque inspectio materiam falsò admittẽdi prębere potest. *l. 2. §. 6. ꝟ. testam. quemadmodum aperiantur.*

y *Ita legitur in l. 28. ꝟ. de falsis. Aliàs*, prolato die.

*

z vt sunt mulieres. *vide l. 10. in fine. ꝟ. de regul. iuris.*

a habenti instrumentum nõ editur. *l. 6. §. penult. ꝟ. eodem.*

b *vide leg. 2. §. 2. ꝟ. de iure fisci.*

c *l. 6. § oratione. l. 10. ꝟ. eodem. l. 89. ꝟ. de verborum significat.*

d Cur ita? *vide l. 175. in princip. ꝟ. de regulis iuris.*

e *vide quæ notaui ad leg. 6. §. 4. Cod. de his qui ad Ecclesias.*

f *l. 19. §. 2. ꝟ. de iudiciis.*

g Ideóque tenebitur suis sumptibus illud reducere. *arg. l. 11. §. 1. vers. interdum. ꝟ. ad exhibendum.*

h vide quæ de horreo scripsi *ad l. 7. ꝟ. de instructo.*

i *l. 9. §. nihil interest. ꝟ. eodem.*

k *l. 3. § heres. ꝟ. commodat. l. 65. §. si communis. ꝟ. pro socio.*

l Subscriptio probat aduersus subscribentem. *vide legem 9. §. secundo, infrà de iure dotium.*

m *vide l. 5. Cod. arbitr. tutel.*

n *l. 9. in fine. ꝟ. eodem.*

o Rationibus continentur vltro citro data, accepta, credita, obligata, soluta.

p *l. 7. in fine. ꝟ. de pactis.*

q Nuda ratio quid. *vide in l. nuda ratio. §. 26. ꝟ. de donationib.*

r Rationes non sunt in quibus soluta tantùm continentur.

4 ¶ Ex hoc edicto [a] in id, quod interfuit, actio competit. 5 ¶ Vnde apparet, ita demum tenere hoc edictum, si ad eum [b] pertineat. Pertinere autem videtur ad me ratio, si modò eã tractaueris, me mandãte. sed si procurator meus absente me mandauerit, an mihi edenda sit, quasi ad me pertineat? & magis est, vt edatur. Procuratori quoque meo edendam rationem, quam mecum habet, non dubito, quasi ad eum pertineat: & cauturum de rato, si mandatum ei non sit. 6 ¶ Si initium tabularum habet [c] diem, in quibus Titij ratio scripta est, postmodum mea sine die, & consule: etiam mihi edendus est dies, & consul. * communis enim omnis rationis est præpositio diei, & cõsulis. 7 ¶ * Edi autem est, [d] vel dictare, vel tradere libellum, vel [e] codicem proferre. 8 ¶ Prætor ait: *argentario, siue, qui iterum edi postulabit, causa cognita edi iubebo.* 9 ¶ Prohibet argentario edi illa ratione, quòd etiam [f] ipse instructus esse potest instrumẽto [g] suæ possessionis: & * absurdum est, cùm ipse in ea sit causa, vt edere debeat, ipsum petere, vt edatur ei. An nec heredi argentarij edi ratio debeat, videndum, & si quidem instrumentum argentariæ ad eum peruenit, non debet ei edi: si minùs, edenda est ex causa, nam & ipsi argentario ex causa "ratio" edenda est: si [h] naufragio, vel ruina, vel incendio [i], vel alio simili casu rationes perdidisse probet, aut in longinquo habere, veluti trans mare. 10 ¶ Nec iterum postulãti edi prætor iubet, nisi "ex" causa.

7. *Paulus* libro tertio ad Edictum:

VEluti si peregrè habere, quod primùm editum est, doceat: vel minùs plenè editũ: vel eas ratiões, "quas" casu maiore, non verò negligentia, perdiderit, nam si eo casu amisit, cui ignosci debeat, ex [k] integro edi iubebit. 1 ¶ * Hæc vox *iterum* duas res significat: alteram, qua demonstraretur tempus secundum, quod Græci δεύτερον dicunt: alteram, quæ ad insequẽtia quoque tempora pertinet, quæ Græcè dicitur πάλιν, quod ita accipitur, quotiens opus erit, nam potest fieri, vt bis editam sibi rationem quis perdiderit, vt verbum *iterum* pro *sæpius* [l] accipiatur.

De dolo & culpa argentarij. 1. Quid veniat in hanc actionem.

8. *Vlpianus* libro quarto ad Edictum:

VBi exigitur argentarius rationes edere, tunc punitur, cùm dolo malo non exhibet, sed culpã non præstabit, nisi dolo proximam. * Dolo malo autem non edit, & qui malitiosè edidit, & qui in totum non edit. 1 ¶ Is autem, qui in hoc edictũ incidit, id prestat, quod [m] interfuit mea, rationes edi, cùm [n] decerneretur à prætore, non quod hodie interest, & ideo licèt interesse desiit, vel minoris, vel pluris interesse cœpit: locum actio non habebit: neque augmentum, neque deminutionem.

De procuratore, socio, tutore. 1. argentarij parte, domino, legatario, herede. 2. Nummularijs edere compellendis. 3. Quibus edi ratio debet.

9. *Paulus* libro tertio ad Edictum.

QVædam sunt personæ, queis rationes nobis edere oportet: nec tamen à prætore per hoc edictum cõpellentur, veluti cùm procurator res, rationésve nostras administrauit, non cogitur à prætore per metum [o] in factum actiones rationis edere: quia id consequi possumus per mandati actionem, & cùm dolo malo socius negotia gessit, pretor per hanc clausulam non interuenit: est enim pro socio actio, sed nec tutorem cogit prætor pupillo edere rationes, sed iudicio tutelæ solet cogi edere. 1 ¶ Nihil interest, si [p] successores, aut pater aut dominus argentarij, eiusdem fuerunt professionis: quia * cùm in locum, & in ius succedant argentarij [q], partibus eius fungi debent. Is autem, cui argentarius rationes suas legauit, non videbitur contineri: (quia iuris successor his verbis significatur) non magis quàm si ei viuus eas donasset. Sed nec heres tenebitur, cùm nec possideat, nec dolo malo fecerit. Sed si ei, antequàm eas legatario traderet, renuntiatum [r] fuerit, ne antè "eas" tradat, tenebitur, quasi dolo fecerit. "Item antequàm eas tradat, tenebitur." quòd si nihil dolo fecerit: causa cognita, legatarius cogendus est edere. 2 ¶ Nummularios quoque nõ esse iniquum cogi rationes edere, Pomponius scribit. * quia [s] & hi nummularij, sicut argentarij, rationes conficiunt, quia & accipiunt pecuniam, & erogant per partes, quarum probatio scriptura codicibúsque eorum maximè cõtinetur: & frequentissimè ad fidem eorum decurritur. 3 ¶ Ceterũ * omnibus postulantibus, & [t] iurantibus nõ calumniæ causa petere, rationes, quæ ad se pertineant, edi iubet. 4 ¶ Ad nos enim pertinet, non tantùm cum ipsi contraximus, vel successimus ei, qui contraxit: sed etiam si is, qui in nostra potestate est, contraxit.

a l.8. infi. ǰ. eod.
b l.9. §. vlt. ǰ. eod.
c vide l.4. in pr. s. eod.
*
*
d v. l.1. §. edere. ǰ. eod.
e 7. Eclog. 15. c.1. in fine.
f l.2. s. eod.
*
g Instrumentũ argentariis quoque fuit professionis suæ. Vt hinc etiam colligas, quemque suæ professionis instrumento instructum esse oportere: neque ab alio rectè & honestè suę professionis instrumenta commodato, aut precario, aut etiã iure petere.
*
h ratio? v. l.4. ǰ. de fide instrumẽt. Nouella 27. c.2.
i v. l.57. ǰ. de administ. tut.
k adde l.7. in pr. s. de feriis.
l Imò non amplius quàm bis. l.15. infi. ǰ. de reb. authorit. iudicũ possidendis.
*
m l.6. §. ex hoc edicto. s. eod. l.10. §. cùm autem. ǰ. eo. 7. Eclog. 18. c.8. hoc sensu, Qui non edidit mihi, tenetur in id quod intererat mea, quum de edendo decerneretur, siue postea nihil, siue pluris, siue minoris mea interfit.
n v. l.22. ǰ. de reb. creditis.
o adde l.8. in pr. ǰ. mandati.
p l.6. §.2. s. eod.
q vt l.6. §.2. s. eo. l.175. ǰ. de reg. iur.
*
r v. l.10. §.3. ǰ. quæ in fraudem credit.
s vbi eadem ratio, ibi idem ius esse debet. arg. l.32. in pr. ǰ. ad leg. Aquil.
t l.6. §. exigitur. s. eod.
v v. l.4. in prin. s. eod. vide quæ notaui ad Nouellam 49. c. vlt.
x Nouell. 136. Edict. Iustiniani 7. c.4. in fine.
y v. l.1. §. edere. s. eod. adde exempl. ex l.46. §. tutelæ. ǰ. de administr. tut.
*
z v. l.1. ǰ. de fide instrumentorum.
a vt l.51. in pr. ǰ. de euict. §.1. de obli. quæ ex quasi delicto.

Qui coguntur edere. 2. De ratione à capite edenda. 3. Quid veniat in hanc actionem.

10. *Gaius* libro 1. ad Edictum Prouinciale.

ARgentarius * [u] rationes edere iubetur, nec interest, cum ipso argentario controuersia sit, an cum alio. 1 ¶ Ideo autem argentarios tantùm, neque alios vllos absimiles "eis" edere rationes cogit, quia officium eorũ, atque ministerium publicã [x] habeat causam: & hæc principalis eorum opera est, vt actus sui rationes diligenter conficiant. 2 ¶ * Edi autem ratio ita intelligitur, si [y] à capite edatur: (nam rationi inspiciatur, intelligi non potest) sic vt non totum cuique codicem rationum, totásque membranas inspiciendi describendíque potestas fiat: sed vt ea sola pars rationum, quæ ad instruendum [z] aliquem pertineat, inspiciatur & describatur. 3 ¶ Cùm autem in id actio competit, quanti agentis intersit, editas sibi rationes esse: eueniet, vt siue quis condemnatus sit, siue, quod petierit, non obtinuerit, eo quòd non habuerit rationes, ex quibus causam suam tueri possit: id ipsum, quod ita perdiderit, hac actione consequatur. Sed an hoc procedat, videamus. nam si apud hunc iudicem, qui inter eũ, & argẽtarium iudicat: potest probare, se illo iudicio, quo victus est, vincere potuisse: poterit & tunc probare: & si non probabit, aut probantem iudex non curabit, de se ipso, aut [a] de iudice queri debet, sed non ita est. fieri enim potest, vt nunc rationes, vel ipso edente, vel alio modo nactus, aut aliis instrumentis, vel testibus, quibus illo tempore aliqua ex causa vti non potuit, possit probare, potuisse se vincere. sic enim & de cautione subrepta aut [b] corrupta cõpetit condictio, & damni iniuriæ actio: quia * quod ante non potuimus, inter certa cautione, probare, ob id amisimus: hoc nunc aliis instrumẽtis, aut testibus, & quibus tum vti non potuimus, probare possumus.

Quomodo exemplum instrumenti edi debet.

11. *Modestinus* libro 3. Regularum:

EXempla instrumentorum etiam sine subscriptione [c] edentis, edi posse receptum est.

Vtrum fœmina argentariam facere possit.

12. *Callistratus* libro 1. Edicti Monitorij [d]:

FEminæ remotæ videntur ab officio argentarij, [e] cùm ea opera virilis sit.

De tempore huius actionis. De successoribus.

13. *Vlpianus* libro 4. ad Edictum:

HÆc actio neque post annum: neque [f] in heredem, nisi [g] ex suo [h] facto, dabitur: heredi autem dabitur.

DE PACTIS [i],

Tit. XIIII.

Commendatio edicti. 1. Pacti & pacis etymologia. 2. Pactionis definitio. 3. De significatione verbi conuentio, seu consensus. 4. De nomine conuentionum.

Vlpianus libro quarto ad Edictum.

HVivs [k] edicti æquitas naturalis est. * quid enim tam congruum fidei humanæ, quàm ea, quæ inter eos placuerunt seruare [l]? 1 ¶ Pactum autem à pactione [m] dicitur, inde etiam [n] pacis nomen appellatum est. 2 ¶ Et [o] est pactio duorum [p] pluriúmve in [q] idem placitum consensus. 3 ¶ Conuentionis verbum generale est, ad omnia pertinens, de quibus negotij contrahendi, transigẽdíque causa consentiunt, qui inter se agunt, nam sicuti conuenire dicuntur, qui ex diuersis locis in vnum "locum" colligũtur, & veniunt: ita & qui ex diuersis animi motibus in vnum consentiunt, id est, in vnam sententiam decurrunt. Adeo autem conuentionis nomen generale est, vt elegãter dicat Pedius, nullum esse contractum, nullam obligationem [r], quæ non habeat in se conuentionem: siue re, siue verbis fiat. nam & stipulatio, quæ verbis fit, nisi [s] habeat consensum, nulla est. 4 ¶ Sed conuentionum pleræque in aliud nomen [t] transeunt: veluti in emptionem, in locationem, in pignus "vel in stipulationem.

Quibus modis conuenire possumus. 1. De cautione debitori reddita.

2. *Paulus* libro tertio ad Edictum.

LAbeo ait, conuenire posse vel, se [u], vel per epistolam, vel per nuntium, inter [x] absentes quoque "posse," sed etiam tacitè consensu conuenire intelligitur.

1 ¶ Et

b i. deleta, vide l.41. §. ibidem. ǰ. ad l. Aquil. & l.27. in pr. ǰ. de furtis.
*
c Subscriptio nõ requiritur in editione exẽpli.
d Monitorio. hoc edicto ciues monebantur. sic edicto monere dixit Iurisconsultus in l.39. ǰ. de religiosis.
*
e ob quam causam remouentur à postulãdo. l.1. §. sexum. ǰ. de postul. adde l.2. ǰ. de regulis iur.
f v. l.6. §.2. s. eo.
g v. l. vnic. Cod. vt ab heredit. & in hæred.
h i. nisi ipse heres post mortẽ argentarij, rationes defuncti administrare cœperit.
*
i & ǰ. 23. t.4: 3. Cod. 3.4. 1.54.5. tit. 14.8. 1.35. Paul. 1. sent. 1. Extr. 1. t. 35. sext. 1. tit. 18. Harmenop. 1. t.9.
k quod extat l.7. §.7. ǰ. eod.
l exempla? l.7. in princ. ǰ. nautæ, caup. l.1. in prin. ǰ. de constituta. l.24. in fine. l.26. §.1. ǰ. depositi. l.74. in pr. ǰ. de euict. l.1. §. quoties. ǰ. vti possidetis. l.23. in pr. ǰ. de appellat. l.1. §. pen. ǰ. à quib. app. l.84. in fine, ǰ. de reg. iur. l.9. C. hoc tit. l.10. C. si certũ. l.5. Cod. de obli.
m à pacione, alij à pago, alij à paco, vel paceo. vide Festum in Pacionem.
n Pacem à pactione cõditionũ putat dictam Sinnius Capito, quæ vtrique inter se populo sit obseruanda. Festus in Pacem.
o l.3. ǰ. de pollicitat.
p δύο ἢ τριῶν ἢ πλειόνων. id est duorum, trium aut plurium. 11. Eclog. 1. c.1.
q εἰς τὸ ἀρεστὸν, Græci ibidem. vnde fortè Aresti nomen in Curiis & Parlamẽtis Galliæ familiare.
r vide l.55. ǰ. de oblig.
s l.3. in fine. ǰ. de obligationib.
t l.7. §.1. ǰ. eodem.
u inter præsentes tractatu habito. vnde hîc loc⁹ Græcis 11. Eclog. 1. c.2. ita legitur, συμφωνεῖ τις καὶ παρὼν, καὶ ἀπὼν καὶ δι' ἐπιστολῆς, καὶ δι' ἀγγέλου, καὶ σιωπηρῶς. vnde hoc loco ita legerẽ, vel presentes, vel inter absentes, vt per epistolã, vel per nuntium, sed etiam tacitè.
x l.14. in fine. ǰ. de constituta.

a *vide l.7.Cod.de remiss.pig.*
b εἰς ἰδικὸν ὄνομα, in proprium nomen. *Græci illo loco.* γραμματεῖον, *Græcis hîc.*
c præsumptiuè. *vide l.24.ff.de probat. adde Socinum regula* 18.
d *l.2.Cod.de distract pignorum.*
e *l.1.in fine.ff.de liberatione.*

1 ¶ Et ideo, si debitori meo reddiderim [a] cautionē[b], videtur [c] inter nos conuenisse, ne peterem: profuturámque ei conuentionis exceptionem placuit.

De pignore reddito.

3. *Modestinus* libro tertio Regularum:

POstquam [d] pignus vero debitori reddatur, si pecunia soluta non fuerit [e], debitum peti posse dubium nō est [f]: nisi specialiter contrarium actum esse probetur.

De inuectis illatis in ædes conductas. 1. De muto. 2. De stipulatione dotis. 3. De pacto præcedente stipulationem.

4. *Paulus* libro tertio ad Edictum:

ITem quia conuentiones "etiam" tacitè valent, placet in vrbanis [g] habitationibus locandis inuecta illata pignori esse locatori, etiam si nihil nominatim conuenerit. 1 ¶ Secundum hæc & mutus [h] pacisci potest. 2 ¶ Huius rei argumētum etiam stipulatio dotis causa facta est. nam ante nuptias malè petitur [i], quasi si hoc expressum fuisset: & nuptiis non secutis, ipso iure euanescit stipulatio. idem Iuliano placet. 3 ¶ Ex facto etiam consultus, cùm conuenisset, vt donec vsuræ soluerentur, sors non peteretur: & stipulatio [k] purè concepta fuisset: conditionem inesse stipulationi [l], atque si hoc expressum fuisset [m].

Conuentionis diuisio. 1. Quæ sit publica conuentio.

5. *Vlpianus* lib.4.ad Edictum.

COnuentionum autem tres [n] sunt species. aut enim ex publica causa fiunt, aut ex priuata. priuata aut legitima [o], aut iurisgentium [p]. 1 ¶ Publica conuentio est, quæ [q] fit per [r] pacem, quotiens inter se duces belli quædā paciscuntur.

Legitima conuentionis definitio & effectus.

6. *Paulus* lib.3.ad Edictum.

LEgitima [s] conuētio est, quę lege [t] aliqua cōfirmatur, & ideo interdum ex pacto actio nascitur, vel tollitur: quotiens lege, vel senatusconsulto [u] adiuuatur.

Conuentionis iuris gentium diuisio ab effectu. 1. De contractibus nominatis. 2. & Innominatis. 3. De turpi stipulatione. 4. Effectus pactorum. 7. Edictum de pactis. 8. Diuisio pacti. 9. De dolo. 10. De pacto fraudandi causa. 11. De dolo. 12. De clausula: Rogauit Titius, spopondit Mæuius. 13. De actione iudicati, vel ædium incensarum. 14. De noui operis nunciatione, & cæteris ad edictum pertinentibus. De furto. 15. Depositi. 16. De pacto, vel legato, vel Iureiurando, vel stipulatione contra ius. 17. De pacto inter futurum heredem & creditores hereditarios.

7. *Vlpianus* lib.4.ad Edictum.

IVrisgentium conuentiones quædam actiones pariunt, quædam exceptiones. 1 ¶ Quæ pariunt actiones, in suo [x] nomine non stant, sed trāseunt [y] in proprium nomen contractus: vt emptio, venditio, locatio, conductio, societas, commodatum, depositum, & ceteri similes cōtractus, 2 ¶ Sed & si in alium [z] contractum res non transeat, subsit tamen causa [a]: eleganter Aristo Celso respondit, esse obligationem. vtputa dedi tibi rem, vt mihi aliam dares: dedi, vt aliquid facias: hoc συνάλλαγμα. *id est, contractum* esse, & hinc nasci ciuilem obligationem. Et ideo puto, rectè Iulianum à Mauriciano reprehensum in hoc: Dedi tibi Stichum, vt Pamphilū manumittas. manumisisti. euictus est Stichus. Iulianus [b] "scribit," in [c] factum actionem à prætore dandam. ille ait, ciuilem incerti actionem, id est præscriptis verbis, sufficere [d]: esse enim contractum, quod Aristo συνάλλαγμα dicit, vnde hæc nascitur actio. 3 ¶ Si ob maleficium, ne fiat, promissum sit: nulla est obligatio ex hac conuentione [e]. 4 ¶ Sed cùm nulla subest causa propter [f] conuentionem, hîc constat non posse constitui obligationem. ¶ Igitur nuda [g] pactio obligationem non parit, sed parit [h] exceptionem. 5 ¶ Quin imò interdum format [i] ipsam actionem, vt in bonæ fidei iudiciis. solemus enim dicere, pacta cōuenta inesse bonæ fidei iudiciis. Sed hoc sic accipiendū est: vt siquidē ex continenti [k] pacta subsecuta sunt, etiam ex parte actoris insint [l]: ex interuallo [m] non inerunt, nec valebunt, si agat: ne ex pacto actio nascatur. vtputa, post diuortium [n] conuenit, ne tempore statuto [o] dilationis dos reddatur, sed statim. hoc nō valebit, ne ex pacto actio nascatur. idem Marcellus scribit. & si in tutelæ actione [p] conuenit, vt maiores, quàm statutæ sunt [q] vsuræ præstentur: locum non habebit: ne ex pacto nascatur actio. ea enim pacta insunt [r], quæ [s] legem contractui dant, id est, quæ in ingressu contractus facta sunt. Idem responsum scio à Papiniano. "&" si post emptionem ex interuallo aliquid extra [t] naturam [u] contractus conueniat. ob hanc causam agi ex empto non posse. propter eandem regulam, ne ex pacto actio nascatur. quod & in omnibus bonæ fidei iudiciis erit dicēdum. Sed ex parte rei locum habebit pactum. quia solent & ea pacta, quæ postea interponuntur, parere exceptiones.
6 ¶ Adeo autem bonæ fidei iudiciis exceptiones [x] postea factæ, quæ ex eodem sunt contractu [y], insunt: vt constet, in emptione, ceterísque bonæ fidei iudiciis, re nondum secuta [z], posse abiri ab emptione. Si igitur in totum potest, cur non & pars eius pactione mutari potest? Et hæc ita Pomponius libro sexto ad edictum scribit. quod cùm est, "etiam" ex parte agentis pactio locum habet, vt & ad actionem proficiat, nondum re secuta, eadem ratione: nam si potest tota res tolli, cur non & reformari? vt quodammodo [a] quasi renouatus cōtractus videatur. quod non insubtiliter [b] dici potest. Vnde illud æquè non reprobo, quod Pomponius libris lectionū probat: posse in parte recedi pacto ab emptione, quasi repetita [c] partis emptione [d]. Sed cùm duo heredes emptori exstiterunt: venditor cum altero pactus est, vt ab emptione recederetur. ait Iulianus valere pactionem, & dissolui pro parte emptionē: quoniam & ex alio contractu paciscendo alter ex heredibus adquirere sibi potuit exceptionem. Vtrumque itaque rectè placet, & quod Iulianus, & quod Pomponius.
7 ¶ Ait prætor: *Pacta conuenta* [e], *quæ neque dolo malo* [f], *neque aduersus leges, plebiscita, Senatusconsulta, edicta principum: neque* [g] *quo fraus cui eorum fiat, facta erunt seruabo* [h].
8 ¶ Pactorum quædam [i] in rem sunt, quædam in personam. in rem sunt, quotiens generaliter paciscor ne petam. in personam, quotiens, ne à persona petam: id est, ne à Lucio Titio petam. Vtrum autem in rem, an in personam pactum factum est, non [k] minùs ex verbis, quàm ex mēte conuenientium æstimandum est. plerumque [l] enim (vt & Pedius ait) persona pacto inseritur, non vt personale pactum fiat, sed vt demōstretur, cum quo pactum factum est. 9 ¶ *Dolo malo* ait prętor pactum se non seruaturum. Dolus malus fit calliditate, & fallacia [m]. "&," vt ait Pedius, dolo malo pactum fit, quotiens [n] circumscribendi alterius causa, aliud agitur. & aliud agi simulatur.
10 ¶ Sed si fraudandi causa pactum factum dicatur: nihil prętor adiicit. sed elegāter Labeo ait, hoc aut iniquū esse, aut superuacuum: iniquum, si quod semel remisit credi-

f Cur ita? *collige ex l.6. in fine, infrà de precario.*
g *vide l. 4. ff. ex quibus causis pig. tacite.* adde quasdam exceptiones *ex Socino, regula* 192.
h & surdus. *l. 48.ff.de obligat. & actio.*
i *vide l.21. ff.de iure dot.*
k sortis non petendæ scilicet.
l Vsurarum pacto & præfationi adiectarum.
m id est, tacitè in stipulatione repetitam credi. *vide l.134.§.1. ff.de verborum obligat.*
n *vide Cuiac.15. obseruat.* 33. Tres sunt sanè, si vniuersas ita numeres, hoc est & genera & species, simul: aliàs duæ. sunt enim generatim pacta, ἢ δημόσια, ἢ ἴδια. aut publica, aut priuata. 1.*Harmenopul.*9. §.2. 11. *Ecloga* 1. c.5.
o *lege 6. ff. eodem.*
p *l.7.ff.eod.*
q vel ita, quoties inter se στρατηγοὶ, seu belli duces de pace paciscuntur. 11. *Eclog.* 1.c.5. τὰ περὶ ἐξουσιαστῶν καὶ ἡγεμόνων ἢ ἐθνῶν πρὸς εἰρήνην ἢ ἄλλό τι τοιοῦτον. 1. *Harmenopul.* 9.§.4. hoc est, Publica conuentio est quæ per principes fit aut belli duces, veluti ad pacem aut quid tale. Quod ideo adscripsi, ne quis publicam conuentionem restringat ad solos belli duces, aut solam pacis conuentionem.
r datur enim pax in certas leges. *l.12.20.28.ff. de captiuis.*
s id est ciuilis, & quidem priuata. §.1. *Institut.de oblig.*
t vnde hæc cōuentio dicitur ἐξ ἰδικοῦ νόμου. *Ecloga illo loco.* id est à priuata lege esse, & ab Harmenopulo 1.*Titul.* 9.§.3. quæ inter singulos particulatim homines initur.
v vel constitutionibus, vt in pollicitatione dotis. *l.6.Cod.de dot.prom.* In donatione. *l.35.§.vlt.Cod.de donat.*
x *subaudi*, generali.
y id est, propter sui frequentiam inter homines, speciale nomen repererunt. Veluti actio illa qua pretio rem permutamus, non iam simpliciter ac generaliter conuentio dicitur: sed nomine speciali emptio & venditio.
z ἰδικὸν *Græci illo loco.* i. specialem & nominatum.
a dedi, vel vt dares, aut faceres: & è contra.
b Immò Iulianus scribit ciuilem actionem dari, at non in factis. *l.5.§.2.ff. de præscriptis verbis.*
c Ab hac actione in factis distinguitur hîc, præscriptis verbis actio.
d vt subsidiariis actionibus de dolo, & in factum Prætoriis non sit opus, cùm ordinaria competat. *l.5.§.2.in fi.ff.de præscript.verb.*
e adquisita stipulatori vel mandatori & socio. aliud erit, si paciscar ne furem facias. *l.50.ff.eodem.*
f *al.* præter conuentionem: veluti, Dabo Stichum tibi, tu mihi Pamphilum.
g Nudum pactum ab Harmenopulo 1.*Titul.*9.§.11. esse dicitur, cùm non præcessit datio, sed solùm de dando conuentum fuit.
h 11.*Eclog.*1.c.6: *l.1.§.4.ff.de dolo.*
i κανονίζει *Nouella* 136. ἀμείβει, τυποῖ. 11.*Ecloga*.1.c.6. μετατυποῖ. *Harmenopul.*1. *Titul.*9.§.21.

k s. συγχρόνως τῇ συστάσει τοῦ συναλλάγματος in ingressu, initio exordio contractus *l.13.Cod.eodem.*
l idest, pariant actionem *l.72.ff.de contr.empt.*
m id est, in non in ingressu, si re secuta, si non integris omnibus, si extra naturam contractus interponuntur.

n aliud, si ante nuptias. *vide l.10.Cod.de iure dotium.*
o *vide leg. vnic. §.7.Cod.de rei vxoriæ. act.*
p administratione & actu. *Ferret.* post inchoatam tutelæ actionem. *Cuiacius.*
q id est maiores legitimis. *de quibus l.7.§.10. ff.de administrat. tut.*
r hoc est, prosunt, συμβάλλεται, *Græci hîc.*
s Quid si legas, *legémque*, hoc sensu. Ea pacta inesse, & legem contractui dare, quæ in ingressu contractus facta sunt.
t Pacta, παρὰ φύσιν τοῦ συναλλάγματος, id est extra naturam contractus, incontinenti non apposita, prosūt reo ad exceptionem: at non actori ad actionem: κατὰ φύσιν δὲ τοῦ συναλλάγματος, hoc est, quæ secundum naturam sunt contractus, vtrique prosunt. *Eclog. illo loco. Harmenopul. ibidem.* §.14.
v substantiam: *Cuiac.2.obseruat.* 15. Extra substātiam venditionis erit (substātia est autem sine qua non potest esse venditio) ea conuentio: vt Romam eatur vel nō eatur.
x alij, pactiones. *Cuiacius*, depectiones 2.*obseruat.* 15. reprehensas à Reuardo.2.*Variar.* 13.
y id est, quæ super pretio interponuntur vel alia re simili. *Duarenus hîc.* κατὰ τὴν φύσιν τοῦ συναλλάγματος.
z integris omnibus. *l.58.ff.eodem.* neque re tradita. *l.1.Codic. quando liceat ab empt.* neque soluto pretio. *l.2.ff.de rescindenda.*
a Quodammodo quasi, eadem hac formula vtitur Iurisconsultus in lege 14.*in fine. ff.de vsucap.* nisi quod tres notæ hîc improprietatis sunt, quodammodo, quasi, videtur: ibi, duæ.
b aliàs vulgaris opinio est, nouum contractum fieri. *l.72. §.1.infrà de contrahenda emptione.*
c id est, reformata & retroacta. *l.2.in fi.ff.de rescindend.*
d pacto, emptione: *alij* pacti conuentione. *Duar.*
e *l.6.Cod.eodem.*
f *vide l.5.Cod.de inutil.stipul.*
g Fraus in leges, nullius est effectus.
h data exceptione: aliàs, seruare est tueri vel exceptione vel actione. *l.44.§.1.infrà familiæ.*
i Et ea γενικά, τέλειαν ἔχοντα συγχώρησιν, id est generalia generalem habentia remissionem, Græcis dicuntur. 11. *Eclog.*1.c.7.
k id est non magis, vt rectè Accursius hîc notat. nisi traiectio sit hæc, non minus ex mente quàm ex verbis conuenientium. Vt hæc pacta superiore loco *Ecloga* dicuntur, κατὰ περίληψιν γενικά ex mente generalia, etiamsi certa persona inseratur.
l *l.40.in princip.ff.eodem.*
m *adde l.1.§.dolum ff.de dolo.*
n *Ecloga illo loco.*

tor debitori suo bona fide, iterum hoc conetur destruere: superuacuum, si deceptus hoc fecerit: inest enim dolo & fraus. 11 ¶ Siue [a] autem ab initio dolo malo pactum factum est, siue post pactũ dolo malo aliquid factum est, nocebit exceptio propter hæc verba edicti, *neque fiat*.
12 ¶ Quod fere nouissima parte pactorum [b] ita solet [c] inseri, *rogauit Titius, spopondit Mæuius*: hæc [d] verba non [e] tantùm pactionis loco accipiuntur, sed etiam stipulationis. ideóque ex stipulatu nascitur actio: nisi contrarium specialiter adprobetur: quòd non animo stipulantium hoc factum est, sed tantùm paciscentium. 13 ¶ Si paciscar, ne "pro" iudicati, vel incẽsarum ædium [f] agatur, hoc pactum valet. 14 ¶ Si paciscar, ne operis noui nuntiationem exsequar: quidam putant non valere pactionem, quasi in ea re prætoris imperium versetur: Labeo autem distinguit: vt, si ex re familiari operis noui nuntiatio sit facta, liceat pacisci: si de republica, non liceat. quę distinctio vera est. Et in ceteris igitur omnibus ad edictum prætoris pertinentibus, quæ non [g] ad publicam læsionem, sed ad rem [h] familiarem respiciũt, pacisci licet. Nam & de [i] furto pacisci [k] lex permittit. 15 ¶ Sed & si quis paciscatur, ne [l] depositi agat: secundùm Pomponium valet pactum. Item siquis pactus sit, vt ex causa depositi omne [m] periculum pręstet: Pomponius ait pactionem valere: nec, quasi contra iuris formam, non esse seruandam. 16 ¶ Et generaliter quoties pactum [n] à iure communi [o] remotũ est, seruari hoc non oportet. nec [p] legari: nec [q] iusiurandum de hoc adactum, ne quis agat, seruandum. Marcellus libro secundo Digestorum scribit. & si [r] stipulatio sit interposita de his, pro quibus pacisci non licet: seruanda nõ est, sed omnimodo rescindenda. 17 ¶ Si ante aditã hereditatẽ paciscatur quis cum creditoribus, vt minus soluatur: pactum valiturum [f] est [t]. 18 ¶ Sed si seruus sit, qui paciscitur, priusquàm libertatem, & hereditatem adipiscatur, quia sub condicione heres scriptus fuerat: non profuturum pactum, Vindius scribit. Marcellus autem libro decimooctauo Digestorum.

ET suum heredem, & seruum necessarium purè scriptos, paciscentes, priusquàm se immisceant, putat rectè pacisci. quod verum est. ¶ Idem & in extraneo herede. qui si mandatu creditorum adierit, etiam mandati putat eum habere actionem. ¶ Sed si quis, vt suprà retulimus, in seruitute pactus est, negat Marcellus. quoniam non solet ei proficere. si quid in seruitute egit, post libertatem quod in pacti exceptione admittendum est. ¶ Sed an "vel" doli ei prosit exceptio, quæritur. Marcellus in similibus speciebus, licèt antea dubitauit, tamen admisit. vt puta filiusfamilias, heres institutus, pactus est cum creditoribus, & emancipatus adiit hereditatem: & dicit doli eum posse vti exceptione. Idem probat, & si filius viuo patre, cum creditoribus paternis pactus sit: nã & hîc doli exceptionem profuturam. Immo & in seruo doli exceptio non est respuenda. 19 ¶ Hodie [u] tamen ita demum pactio huiusmodi creditoribus obest, si [x] conuenerint in vnum, & communi consensu declarauerint, quota parte debiti contenti sint. si verò dissentiant, tũc prætoris [y] partes necessariæ sunt, qui decreto suo sequetur maioris partis voluntatem.

8. *Papianus* lib. 10. Responsorum.

MAiorem [z] esse partem, pro modo debiti [a], non pro numero personarum, placuit. quòd si æquales sint in cumulo debiti, tũc plurium numerus creditorum præferendus est. in numero autem pari creditorum, auctoritatẽ eius sequetur prætor, qui [b] dignitate inter eos præcellit. sin autem omnia vndique in vnam æqualitatẽ concurrant, humanior [c] sententia à prætore eligenda est. hoc enim ex Diui Marci rescripto colligi potest.

9. *Paulus* lib. 62. ad Edictum.

SI plures sint, qui eandem actionem habent, vnius loco habentur. vtputa plures sunt rei stipulandi, vel plures argentarij, quorum nomina [d] simul facta sunt: vnius loco numerabuntur, quia [e] vnum debitum est. Et cum tutores pupilli creditoris plures conuenissent, vnius loco numerantur: quia vnius pupilli nomine conuenerant. Necnon & vnus tutor plurium pupillorum nomine [f] vnum debitum prætendentium, si conuenerit, placuit vnius loco esse. nam [g] difficile [h] est, vt vnus homo duorum vicem sustineat. nã nec is, qui plures actiones habet aduersus eum, qui "vnam" actionem habet, plurium personarum loco accipitur. 1 ¶ Cumulum debiti "&" ad plures summas referemus, si vni fortè minutæ summæ centum aureorũ debeantur: alij verò vna summa aureorum quinquaginta. nam in hunc casum spectabimus summas plures: quia illæ excedunt in vnam summam coadunatæ. 2 ¶ Summæ autem applicare debemus etiam vsuras [i].

1. *De pœnæ stipulatione pacto subiecta.* 2. *De doli exceptione. De pacto procuratoris.*

10. *Vlpianus* lib. 4. ad Edictum.

REscriptum "autem" Diui Marci sic loquitur, quasi omnes creditores debeant cõuenire. quid ergo si quidam absentes sint? num exemplum præsentium absentes sequi debeant? Sed an & priuilegiariis absentibus hæc pactio noceat, eleganter tractatur, si modò valet pactio contra absentes. Et repeto, ante formam à Diuo Marco datã diuum Pium rescripsisse, fiscum quoque in his casibus [k], in [l] quibus hypothecas non habet, & ceteros priuilegiarios exemplum creditorum [m] sequi oportere. hæc enim omnia in his creditoribus, qui hypothecas non habent, conseruanda sunt. 1 ¶ Si [n] pacto subiecta sit pœnæ stipulatio: quæritur, vtrùm pacti exceptio locum habeat, an ex stipulatu actio. Sabinus putat, quod est verius, vtraque via vti posse, prout [o] elegerit, qui stipulatus est. si tamen ex causa pacti exceptione vtatur: æquum erit, acceptò eũ stipulationem ferre. 2 ¶ Plerumque solemus dicere, doli [p] exceptionem subsidiũ esse pacti exceptionis. quosdam denique, qui exceptione pacti vti non possunt, doli exceptione vsuros, & Iulianus scribit, & alij plerique cõsentiunt. vtputa si procurator meus paciscatur, exceptio doli mihi proderit, vt Trebatio videtur. qui putat, sicuti pactum procuratoris mihi nocet [q], ita & prodesse.

11. *Paulus* lib. 3. ad Edictum.

QVia & solui ei [r] potest.

12. *Vlpianus* lib. 4. ad Edictum.

NAm [f] & nocere constat: siue ei mandaui, vt pacisceretur, siue [t] omnium rerum mearũ procurator fuit: vt & Puteolanus libro primo adsessoriorum [u] scribit: cùm placuit, eum etiam rem in iudicium deducere.

13. *Paulus* lib. 3. ad Edictum.

SEd si tantùm ad actionem procurator factus sit, conuentio facta domino non nocet: quia nec solui [x] possit. 1 ¶ Sed si in rem suam datus sit procurator, loco domini habetur. & ideo seruandum erit pactum conuentum [y].

De pacto magistri societatis.

14. *Vlpianus* lib. 4. ad Edictum.

ITem magistri [z] societatum pactum & prodesse, & obesse constat.

De pacto tutoris.

15. *Paulus* lib. 3. ad Edictum.

TVtoris quoque (vt scribit Iulianus) pactum pupillo [a] prodest.

De pacto emptoris hereditatis. 1. *An pactum domini noceat procuratori.*

16. *Vlpianus* lib. 4. ad Edictum.

SI cum emptore hereditatis pactum sit factum, & venditor hereditatis petat: doli exceptio [b] nocet. nam ex quo rescriptum est à Diuo Pio, vtiles actiones [b] emptori hereditatis dandas, meritò aduersus venditorem hereditatis exceptione doli debitor hereditarius vti potest. 1 ¶ Sed & si inter dominum rei venditæ, & emptorem conuenisset, vt homo, qui emptus erat, redderetur ei, qui pro domino rem vendidit: petenti ei pretium, doli exceptio nocebit.

De pacto, vt plùs reddatur, quàm datum sit. 1. *Effectus pacti de iniuria, furto.* 2. *Pignore.* 3. *An pactum heredi, vel donatario prosit.* 6. *De pacto possessoris hereditatis.* 7. *De pacto filij fam. vel serui, vel bona fide seruientis.*

17. *Paulus* lib. 3. ad Edictum.

SI tibi decem dem: & paciscar, vt viginti mihi debeantur [d]: non nascitur obligatio vltra [e] decem. re enim nõ potest obligatio contrahi, nisi [f] quatenus [g] datum sit. 1 ¶ Quædam actiones per pactum ipso iure [h] tolluntur: vt iniuriarum [i], item furti [k]. 2 ¶ De [l] pignore iure honorario nascitur [m] pacto actio: tollitur [n] autem per exceptionem, quotiens paciscor ne petam.

---

a *l.21.§.3.j.de peculio. Author Eclogæ d.loco.*
b instrumentorum. Pactum enim non tãtum sumitur pro cõuentione & debito, sed pro instrumento. *Cuiac.l.15.j.tit.prox.*
c vt si minus ex pacto, saltem ex stipulatione agi possit. *Paulus 2.sent.22.§.vlt.* hæc enim eius firmandi gratia inducta est. *Paulus 5.sentent.7.*
d forma demõstrat effectum.
e Pactum fieri posse interrogatione præcedẽte, & responsione subsequẽte, hinc colligitur. *vt & l.1.§.4.j.de pecunia constitu.*
f ex culpa. s.ad duplũ: nam consulto factum incendium morte puniebatur. *Paulus 5.sent.3.§.vlt. vide l.9.j.de incendio.*
g *l.27.§.4.j.eod.*
h *vide l.29.in fi.Cod.eod.*
i iam facto. *l.17.§.1.j.eod.* secus si de futuro. *l.27.§.4.j.eod.*
k decidere. *v.l.7.j.de condit.furtiua.*
l *d.l.27.§.3.*
m etiam culpa datum. Cuius nomine vulgariter non tenetur. *§.vlt.Instit.quibus modis re. adde l.1.§.31.j.depositi.*
n Contra iura communia neque pacisci, neque legare, neque iurare, neque stipulari licet. 11. *Eclog.1.c.7:* 1. *Harmenop.1.§.15.16.*
o naturæ. *§.3.s.eod.* ciuili. *l.28.j.eod.* solennitate iuris. *l.27.j.de regul.iur.* at non à priuilegio nobis concesso *l.29.C.eod.*
p nec ligat. *Ch.f. apud Cuiac. 1. obseru.24.*
q *l.112.§.pen.& vlt.j.de leg.1. vide nou.51.c.1.*
r *vide l.35.§.1.j.de verb.oblig.*
f *vide l.29.§.2.j.de donat.*
t potest etiam eorum mandato adire. *vide l.32. in fine.j.mandati.*
v 1. post rescriptum D. Marci, de quo in lege 10.*j.eod.* planè de verbo *Hodie scripsi ad l.32.j.de falsis.*
x *l.10.j.eod.*
y *vide l.5.j.de liberali causa.*
z Pars maior creditorũ quod consentit in vẽditione bonorum debitoris, Prætori sequenda est. Pars autem maior sumitur, non ex numero personarum, sed ex quantitate debiti. vt si vni 1000. duobus 300. debeantur: vnus ille maiorem partem efficit. *vt hîc.* Quid si duo trésve in debiti quantitate æquales sint, personis inæquales? Quod plures personæ consenserint, id sequetur Prætor. *vt hîc.* Quid si omnes æquales? huiusmodi sententia sequenda. 11. *Eclog.1 §.8.*
a *l.14.j.depositi.l.16.j.de reb.iud.auth.*
b *vide l.2.in fine.j.de testibus.*

c *vide l.10.j.de rebus dubijs.* quęnam illa? *vide l.10.j.de inofficioso.l.24.j.de manumiss.l.38.j.de re iudicata.*
d nominibus contrahebatur obligatio, cùm ex mensæ, scriptura, pecunia numerabatur. *l.1.ff.de annuis legatis: Inst.de litterarum obligat. l.1.j.ad Macedon. Cuiac.*
e *l.3.in fine.j.de duob.reis.*
f *l.4.in fi.j.de tutel.§.5.Inst.de excus.*
h *vide l.27.C.de procur. al.* nec.
h *vide l.13 §.4.j.ad Trebell.anum.* Immò: non difficile est. *vide l.59.in fi.j.ad Trebell.*
i Cumulus debiti hîc nõ tantùm ad sortem, sed ad vsuras etiam refertur. at non fit cumulatio summarum in casu. *l.11.s.de iurisd.*
k vt *l.6.j.de iure fisci.*
l atqui in omnibus habere videtur. *l.46.§.fiscus.j.de iure fisci.*
m præsentium: ídque ex iuris ratione, secus ex rescriptis. *l.58.§.1.j.mandati.* quæ cùm ea sæpius pugnant.
n 11. *Eclog.1.§.10:* 1. *Harmenop.9.§.26.*
o *adde l.vlt.in fin.j.quod certo loco.*
p *Eclog. illo loco in fine.*
q si mandatum habuit. si omnium bonorum socius fuit, & adhuc certis casibus. *l.12.j.eod. l.63.j.de proc.*
r *vide l.34.§.3.j.de solut.*
f Procurator generalis vel mãdatum habens paciscẽdi, ei nocet cuius res gerit: secus, si ad actionem tãtum procurator. 11. *Eclog.1.c.8.*
t *l.17.§.pen.j.de iureiur.*
v Adsessoria, libri de rebus in adsessura iudicatis. eo sensu adsessorium *in l.5.§.hac lege.j.de iniurijs.*
x *l.86.j.de sol.*
y vt & iusiurandum ab eo delatum. *d.l.17.*
z qui & vnde dicti, *vide l.57.j.de verb.signific. adde Fest. in Magisterare.*
a *l.28.§.si curat.j.eod.*
b subsidiaria. *l.10.§.vlt.s.eod.* Quem de euictione tenet actio, eundem agentem repellit exceptio.
c *vide l.7.Cod.de hered.vel act.vend.*
d adde *l.27.§.5.j.eod.*
e *l.11 §.pen.j.si certum petat. l.22.Cod.de fideiussorib.*
f *vide l.9.Cod.de non numerata.*
g Imò aliud videtur. *l.48.*
h quia lex XII. tabul. pacisci eo casu permisit. *Baro.*
i *l.17.§.si cùm ante.j.de iniu.*
k *l.7.§.14.in fi.s.eo.*
l *l.49.j.de solutionib.*
m *vide l.1.j.de pign.act.l.9.j.qui potiores.*
n *v.l.5.j.quib.mod.pig.* Redditio pignoris, debiti remissionem non introducit, nisi specialiter de hoc conuenerit. 11. *Eclog.1.§.8.circa finem.*

3 ¶ Si

3 ¶ Si quis paciſcatur,ne à ſe petatur,"ſed vt ab herede petatur":heredi exceptio nõ proderit [a]. 4 ¶ Si pactus ſim,ne à me,néve à Titio petatur : non proderit Titio,etiam ſi heres extiterit : quia ex pòſt facto [b] id confirmari non poteſt. hoc Iulianus ſcribit in patre, qui pactus erat, ne à ſe, néve à filia peteretur : cùm filia patri heres extitiſſet [c]. 5 ¶ Pactum conuentum cum venditore factũ, ſi in rem conſtituatur , ſecundùm plurium ſententiam & emptori prodeſt,& hoc iure nos vti Pomponius [d] ſcribit: ſecundùm Sabini autem ſententiam,etiam ſi in perſonam conceptum eſt, "&" in emptorem [e] valet. Qui hoc eſſe exiſtimat, [f] ſi per donationem ſucceſſio facta ſit [g].
6 ¶ Cùm poſſeſſor alienæ hereditatis pactus eſt: heredi, ſi euicerit, neque nocere , neque [h] prodeſſe, plerique putant. 7 ¶ Filius,ſeruúſve,ſi paciſcantur, ne à patre, dominóve petatur:

18. *Gaius* lib.1.ad Edictum Prouinciale.

(SIue de eo paciſcãtur,quod cum ipſis:ſiue de eo,quod cum patre,dominóue contractum eſt.)

19. *Paulus* lib.3.ad Edictum.

ADquirent exceptionem. Idem eſt & in his,qui bona fide ſeruiũt. 1 ¶ Item ſi filius familiàs pactus fuerit,ne à ſe petatur:proderit ei:& patri quoque,ſi de peculio "conueniatur".

20. *Gaius* lib.1.ad Edictum Prouinciale.

VEl de in rem verſo : vel is quaſi defenſor filij, ſi hoc maluerit,conueniatur:

De pacto habentis in poteſtate. 3. Si filia fam.de dote. 4. Vel filius fam. de legato conditionali paciſcatur. 5. Quib.prodeſt pactum in rem.

21. *Paulus* lib.3 ad Edictum.

ET heredi patris viuo filio. poſt mortem verò filij nec patri, nec heredi eius:quia perſonale pactum eſt.
1 ¶ Quod ſi ſeruus,ne à ſe peteretur,pactus fuerit: nihil valebit pactum.de doli exceptione videamus.Et ſi in rem paciſcatur,proderit domino,& heredi eius pacti conuenti exceptio. quòd ſi in perſonam pactum conceptum eſt, tunc domino doli ſupereſt exceptio. 2 ¶ Nos autem his, qui in noſtra poteſtate ſunt, paciſcendo prodeſſe non poſſumus:ſed nobis id profuturum,ſi nomine eorum cõueniamur,Proculus ait.quod ita rectè dicitur, ſi in paciſcendo id actum ſit. ceterùm ſi paciſcar, ne à Titio petas, deinde actionem aduerſus nomine eius inſtituas : non eſt danda pacti conuenti exceptio. nam quod ipſi inutile eſt, nec defenſori competit.Iulianus quoque ſcribit: Si pater pactus ſit ne à ſe,néve à filio petatur : magis eſt, vt pacti exceptio filio familiàs danda non ſit,ſed doli proſit.
3 ¶ Filiafamiliàs paciſci poteſt , ne de dote agat , cùm ſui iuris eſſe [i] cœperit. 4 ¶ Item filiusfamiliàs de eo, quod ſub conditione [k] legatum eſt,rectè paciſcitur.
5 ¶ In his , qui eiuſdem pecuniæ exactionem habent in ſolidum [l],vel qui eiuſdem pecuniæ debitores ſunt:quatenus alij quoque proſit,vel noceat pacti exceptio, quæritur. & in [m] rem pacta omnibus proſunt, quorum obligationem diſſolutam eſſe eius,qui paciſcebatur interfuit. itaque debitoris conuentio fideiuſſoribus [n] proficiet [o].

22. *Vlpianus* lib.4.ad Edictum.

NIſi hoc actum eſt, vt duntaxat à reo non petatur,"à fideiuſſore petatur": tunc enim fideiuſſor exceptione non vtetur.

De pacto fideiuſſoris, & an pactum vnius alij proſit.

23. *Paulus* lib.3.ad Edictum.

FIdeiuſſoris autem conuentio nihil [p] proderit [q] reo [r]: quia nihil [s] eius intereſt,à debitore pecuniam non peti.immo nec cõfideiuſſoribus [t] proderit.neque enim,quoquomodo [u] cuiuſque intereſt, cum alio [x] conuentio facta prodeſt:ſed tunc demum, cùm per eum,cui exceptio datur,principaliter ei, qui pactus eſt, proficiat: ſicut in reo promittendi,& his,qui pro eo obligati ſunt.

24. *Idem* lib.3 ad Plautium.

SEd ſi fideiuſſor in rem ſuam ſpopondit [y]:hoc caſu fideiuſſor pro reo accipiendus eſt : & pactum cum eo factum,cum reo factum eſſe videtur.

De pacto correi vel coargentarij. 1. De pacto perſonali. 2. De pacto fideiuſſoris.

25. *Idem* lib.3.ad Edictum.

IDem in duobus reis promittendi, & duobus argentariis ſociis [z]. 1 ¶ Perſonale pactum ad alium nõ pertinere,quemadmodum [a] nec ad heredem,Labeo ait.
2 ¶ Sed quamuis fideiuſſoris pactum reo non proſit:plerumque tamen doli exceptionem reo profuturam Iulianus ſcribit.

26. *Vlpianus* lib.4.ad Edictum.

VIdelicet ſi hoc actum ſit,ne à reo quoque petatur.Idem & in confideiuſſoribus eſt.

De pacto coargentarij vel correi ſtipulandi. 1. De pacto rei ne ad tempus,vel ne à fideiuſſore petatur. 2. Si poſterius pactũ priori contrarium ſit. 3. An pacto effici poßit ne dolus præſtetur. 4. De quibus paciſci non licet,& ad quæ pactum pertineat. 5. Si paciſcar ne petam duplum,vel dimidium eius quod mihi debetur. 6. Si ſtipulatus alternatè,paciſcatur ne alterum petat. 7. Si creditor generis de ſpecie pepigerit. 8. Si pactus ne vniuerſitatem peteret,ſingulas res:aut pactus de tota re,partẽ rei petat. 9. De acceptilatione inutili. 10. De pacto ſerui hereditarij.

27. *Paulus* lib.3.ad Edictum.

SI vnus ex argẽtariis ſociis cum debitore pactus ſit: an etiam alteri noceat exceptio? Neratius , Atilicinus, Proculus,nec [b] ſi in rem pactus ſit, alteri nocere. tantùm enim cõſtitutum, vt ſolidum alter petere poſſit.idem Labeo.nam nec nouare [c] alium poſſe,quamuis ei [d] rectè ſoluatur. ſic enim & his , qui in noſtra poteſtate ſunt, rectè ſolui , quod crediderint, licèt nouare [e] non poſſint. quod eſt verum. Idémque in duobus reis ſtipulandi dicendum eſt [f]. 1 ¶ Si cum reo ad certum tempus pactio facta ſit:vltrà [g] neque reo,neque fideiuſſori [h] prodeſt. Quòd ſi ſine perſona "ſua" reus pepigerit, ne à fideiuſſore petatur: nihil id prodeſſe fideiuſſori quidam putant, quanquam id rei interſit:quia ea demum cõpetere ei debeat exceptio, quæ & reo. ego didici prodeſſe fideiuſſori exceptionem. non ſic enim illi per liberam perſonam adquiri , quàm ipſi,qui pactus ſit,conſuli videmur.quo iure vtimur.
2 ¶ Pactus,ne peteret,poſtea conuenit,vt peteret [i],prius pactum per poſterius elidetur [k]: non quidem ipſo iure [l], ſicut tollitur ſtipulatio per ſtipulationem , ſi hoc actum eſt [m]: quia in ſtipulationibus ius continetur [n] in pactis factum verſatur [o].& ideo replicatione exceptio elidetur. Eadem ratione contingit, ne fideiuſſoribus prius pactum proſit [p].Sed ſi pactum conuentum tale fuit. quod actionẽ quoque tolleret,velut iniuriarum:non poterit poſtea paciſcendo,vt agere, poſſit, agere [q] quia & prima actio ſublata eſt, & poſterius pactum ad actionem parandam inefficax eſt. non enim ex pacto iniuriarum actio naſcitur: ſed ex contumelia. Idem dicemus & in bonæ fidei contractibus, ſi pactum conuentum totam obligationem ſuſtulerit, veluti empti [r]. non enim ex nouo pacto prior obligatio reſuſcitatur,ſed proficiet pactum ad nouum contractum. quod ſi non vt totum contractum tolleret [s],pactum conuẽtum interceſſit,ſed vt imminueret: poſterius pactum poteſt renouare primum contractum. Quod & in ſpecie dotis actionis procedere poteſt. puta pactã mulierem,vt præſenti die dos redderetur: deinde paciſci, vt tempore ei legibus dato dos reddatur.incipiet dos redire ad ius ſuum , nec dicendum eſt deteriorem condicionem dotis fieri per pactum.quotiens enim ad ius quod lex naturæ eius tribuit, de dote actio redit : non fit cauſa dotis deterior,ſed formæ ſuæ redditur. hæc & Scæuolæ noſtro placuerunt. 3 ¶ Illud nulla pactione effici poteſt , ne dolus [t] præſtetur. quamuis ſi quis paciſcatùr, ne depoſiti agat,vi ipſa id pactus videatur,ne de dolo agat. quod pactum proderit. 4 ¶ Pacta, quæ turpem cauſam continent,non ſunt obſeruãda:veluti ſi paciſcar,ne furti agam, vel iniuriarum [u],ſi feceris.expedit [x] enim timere furti,vel iniuriarum, pœnam. ſed poſt admiſſa hæc paciſci poſſumus.Item ne experiar interdicto *vnde vi*,quatenus publicam cauſam contingit,paciſci non poſſumus.& in ſumma ſi pactum conuentum à re [y] priuata remotum ſit,non eſt ſeruandum. ante omnia enim animaduertendum eſt, ne conuentio in alia re facta , aut cum alia perſona : in [z] alia re, aliáve perſona noceat. 5 ¶ Si cùm decem mihi deberes,pepigero,ne à te viginti petam:in [a] decem prodeſſe tibi pacti conuenti vel doli exceptionem placet. Item ſi cùm viginti deberes, pepigerim,ne decem petam: efficeretur per exceptionem mihi opponendã,vt tantùm reliqua decem exigere debeam. 6 ¶ Sed ſi ſtipulatus decem aut Stichum,"de"decem pactus ſim,& petam Stichũ

a Cur ita? *v.l.*25. §.1.ȷ.*eod.*
b i. Vtcunque fiat heres paciſcenti.
c doli tamen proderit. *l.* 21.§.2.*in fin.*ȷ.*eod. l.* 7.*verſ.ſi vero.* ȷ. *de pact.dot.*
d Proculus. *Cuiac.*18.*obſeru.* 2.
e in emptore, rectius quàm in emptorem.
f Facta mecum pactio tam generalis quã perſonalis , prodeſt & ei qui per donationem ſucceſſit .11. *Eclog.*1. *c.*18.
g pactum ergo in perſonã conceptum,emptori & donatario proderit : viuo tamen paciſcẽte. *argu. l.* 21.*in prin.*ȷ.*eod.*
h Immò prodeſt.*l.*22.*in fi.*ȷ.*de conſtituta.*
i *l.*8.*l.*9. ȷ.*de capite minut.*
k ſi ſui iuris erit.
l de quibus *l.* 25.ȷ.*eod.*
m *l.*7.§.2. ȷ.*de exceptionib.*
n vide in hunc locum Socinum *regula* 131.
o *v.l.*32.ȷ.*eod.l.*9.§.*pen.*ȷ.*de duobus reis.adde caſ. l.*95.§.*penul.* ȷ.*de ſolut.*
p Imò proderit *l.*13.§. 7.ȷ.*de acceptilationib.*
q aliud, ſi iuramento ei delato iurauerit. *l.*28.§.1.ȷ.*de iur.* aliud ſi ei accepto latũ ſit.*l.*13.§.*ſi fideiuſ.* ȷ.*de acceptil.*
r ad pacti exceptionem, non doli. *l.*25.*l.*26. ȷ. *eod.*
ſ Imò multum intereſt : quia hac ratione fideiuſſori nõ tenebitur reus.
t *l.*15. *inf.*ȷ.*de fideiuſſorib.*
v i.nõ quoquomodo intereſſe debet, ſed principaliter,vt in exemplis duobus infrà apparet.
x cum alij.
y vt vxor pro marito , quoties ab eo fund⁹ dotalis petitur. *l.*8. §.1.*inf.* ȷ. *qui ſatiſdare.*
z quia paciſcẽtis eo caſu intereſt à ſuo correo non ſolui. quia ſi is ſolueret, id ei ſocietatis iudicio reputaret. *Cuiac. l.*10. ȷ. *de duobus reis.*
a i.quia.
b Imò nocet. *l.* 13.*in f.* ȷ. *de acceptilationib.*
c donare , hic &paulo pòſt legit, Robert.1. *ſententent.* 25. *vide l.*5. ȷ.*de nouationibus: adde l.*10.*eodem titulo.*
d putà adiecto ſolutionis gratia : cui nec donare,nec transfundere in aliam,priorem obligationem licet.*l.*10.ȷ.*de noua.*
e priorem obligationem. ſ. ídque per ſe. id eſt, citra liberam peculij adminiſtrationem eis conceſſam. *l.*21.ȷ.*de iureiur.*quæ vt maximè eis ſit conceſſa,donare tamen non poſſunt. *l.vlt.*ȷ.*de nou.*
f vt eorum vnus ius nouandi non habeat , licet ei ſolui poſſit. quod intellige ſi donat vel pactum facit de non petendo : aliàs nouandi, i. priùs debitũ in aliud transfundendi, ius habet. atque ita intelligenda: *l.*31. §.1.ȷ.*de nouat.* hoc autem illo. facilius eſt. quia pactum , legitimus modus tollendę obligationis non eſt , vt nouatio. *Cuiac.*
g §. 1. *de excep̃tion.*
h vide que ſcripſi infrà *ad l. vlt. in fin.*ȷ.*de vſur. rei iudicatæ.*
i quæſtio hîc naſcitur, an ex hoc poſteriore & nudo pacto peti poſſit.
k Omne pactũ poſteriore pacto diſſoluitur, licet pariat exceptionem. *Paul.*1 *ſentent.*1.§.2.
l id eſt directò, vt actionem pariat æquè ac ſtipulatio : ſecus per obliquum: nam interdum id poteſt. quia poſterius pactũ cùm replicatione elidat exceptionem priori pacto acquiſitã, neceſſe eſt vt antecedẽs vtrũque pactum obligatio , & ex ea actio ſaltem per obliquum renaſcatur. Quòd autem directa ea vis ſtipulationibus inſit, hoc à iuris ciuilis diſpoſitione proficiſcitur. Nam pactum pacto elidi ipſo iure, (naturali) conſtat. ſic enim interpretor. *l.*95.§. *naturalis.*ȷ.*de ſolut.*
m nouatio his verbis intelligitur. §.3.*ver.ſed cũ hoc. quibus modis tollitur.*
n i. diſpoſitione iuris ciuilis, ſtipulatio poſterior,nõ vt nudum factum cõſideratur , ſed vt factum efficax ad anteriorẽ perimẽdã: & ea perempta , nouã actionem directò producendam.
o i. iuris ciuilis cõditores pacta inter ſe oppoſita ſuę naturę reliquerunt. i. pacta vt nuda facta cõſiderarunt,nuda. i.vt inefficacia ad actionem directò producendã. ſic factũ & ius opponuntur.*in l.* 4.ȷ.*de pec.*
p Imò prodeſt. *l.vlt. hoc t.* Solue eadem ratione. i. ſi ipſis ſcientibus pactum interpoſitum eſt. *Cuiac.*
q ex his cõſtat, pacto per obliquum toties actionem reſuſcitari , quoties prior actio ex conſenſu promanabat: ſecus ſi ex delicto , vt iniuria, vt in hac hypotheſi.
r Emptio tota pacto tollitur,quoties,re integra,ab eadẽ pacto diſceditur.
ſ Pactum totum contractum non tollit , quoties ea tantùm minuit quæ ſunt ex contractus natura & forma. Ex natura emptionis eſt,pretium:dotis , dies eius reddendæ.
t *alij* ne dolus malus.*v.l.*17.ȷ.*commodati.*
v vel de moribus.*l.*5.ȷ.*de pactis dotalibus.*
x *vide l.*70.*inf.*ȷ.*de fideiuſſorib.*
y i.ſuper alia re quàm priuata,factum.alij,à re publica. *v.Cuiac.*1.*obſ.*24.
z *l.*38.§.*alteri.*ȷ.*de verb.oblig.*
a *vide l.*110.ȷ.*de regulis iuris.*

a Vt, vtra res in ſtipulatione alternata petita fuerit, ita tota obligatio extinguatur.
b Conanus ita legit, petitione, acceptilatione, coniunctim: petitionis verbum ad accepti rogationem referens, quod improbat Briſſonius *lib.2.de ſolutionib.*
c Immò videtur alterum in obligatione remanere. *l.4.ff.de reſcindenda. l.13. §.ſi Stichum.ff.de acceptilat.*

aut decem exceptionem pacti conuenti in totum obſtaturam [a]. nam vt ſolutione, & petitione, & [b] acceptilatione vnius rei tota obligatio ſolueretur: ita pacto quoque cõuento de vna re non petenda interpoſito totam [c] obligationem ſummoueri. Sed ſi id actum inter nos ſit, ne decẽ mihi, ſed Stichus præſtetur: poſſum efficaciter de Sticho agere, nulla exceptione opponenda. idem eſt, & ſi de Sticho non petendo conuenerit. 7 ¶ Sed ſi generaliter mihi hominem debeas: & paciſcar, ne Stichum petam: Stichum quidem petendo, pacti exceptio "mihi" opponetur [d]: alium autem hominem ſi petam, rectè [e] agam. 8 ¶ Item ſi pactus, ne hereditatem peterem: ſingulas res, vt heres, petam. ex eo, quod pactum erit, pacti conuenti exceptio aptanda erit. quemadmodum ſi conuenerit, ne fundum peterem: & vſumfructum petam: aut ne nauem, ædificiúmve peterem: &, diſſolutis his ſingulas [f] res petã, niſi ſpecialiter aliud actũ eſt. 9 ¶ Si acceptilatio inutilis fuit: tacita pactione id actum [g] videtur, ne peteretur. 10 ¶ Seruus [h] heredi poſt adituro nominatim paciſci nõ poteſt, quia nondum is dominus ſit: ſed ſi in rem pactum conuentum factum ſit, heredi adquiri poteſt.

De pacto contra ius. De pacto pupilli. 1. curatoris. 2. eius, qui eſt in poteſtate.

28. *Gaius* lib.1.ad Edictum Prouinciale.

CONtra [i] iuris ciuilis regulas pacta conuenta rata nõ habentur [k]. veluti ſi pupillus ſine tutoris auctoritate pactus ſit, ne à debitore ſuo peteret, aut ne intra certum tempus, veluti quinquennium, peteret. nam nec ſolui ei [l] ſine tutoris auctoritate poteſt. Ex diuerſo autem ſi pupillus paciſcatur, ne quod debeat, à ſe peteretur: ratum habetur pactum conuentum. quia meliorem condicionem ſuam facere ei etiam ſine tutoris auctoritate conceſſum eſt. 1 ¶ Si curator furioſi, aut prodigi pactus ſit, ne à furioſo, aut prodigo peteretur: longè vtile eſt curatoris recipi pactiones [m], ſed non [n] contra. 2 ¶ Si filius, aut ſeruus pactus ſit, ne ipſe peteret: inutile eſt pactum [o]. Si verò in [p] rem pacti ſunt, id eſt, ne ea pecunia peteretur: ita pactio eorum rata habenda erit aduerſus patrem, dominúmve: ſi liberam peculij adminiſtrationem habeant: & ea res, de qua pacti ſint, peculiaris ſit. quod & ipſum nõ [q] eſt expeditum: nam cùm verum eſt, quod Iuliano placet, etiam ſi maximè quis adminiſtrationem peculij habeat conceſſam, donandi [r] ius eum non habere: ſequitur, vt, ſi donandi cauſa de non petenda pecunia pactus ſit, nõ debeat ratum haberi pactum conuentum. quòd ſi [s] pro eo, vt ita paciſceretur, aliquid, in quo non minus, vel etiam amplius eſſet, conſecutus fuerit: rata habenda eſt pactio.

29. *Vlpianus* lib 4.ad Edictum.

SIn autem dominicam pecuniam crediderit: quod credendi tempore pactus eſt, valere Celſus ait.

Vtrum in ſtipulatione à ſeruo. 2. Vel in ſtipulatione conditionali inſit tacitum pactum.

30. *Gaius* lib.1.ad Edictum Prouinciale.

IN perſona tamen filij familiàs videndum eſt: ne aliquando, & ſi pactus ſit, ne ageret: valeat pactio: quia aliquando, filiusfamilias habet actionem, veluti iniuriarũ. Sed cùm propter iniuriam filio factam habeat [t] & pater actionem: quin pactio filij nocitura non [u] ſit patri agere volenti, dubitari non oportet. 1 ¶ Qui pecuniam a ſeruo ſtipulatus eſt, quam ſibi Titius debebat: ſi à Titio petat, an exceptione pacti conuenti ſummoueri & poſſit, & debeat: quia pactus videatur, ne à Titio petat: quæſitum eſt. Iulianus [x] ita ſummouendum putat, ſi ſtipulatori in dominum iſtius ſerui de peculio actio danda eſt: id eſt, ſi iuſtam [y] cauſam intercedendi ſeruus habuit: quia fortè tantamdem pecuniam Titio debuit. quòd ſi quaſi fideiuſſor interuenit, ex qua cauſa in peculiũ actio non daretur: non eſſe inhibẽdum creditorẽ, quo minus à Titio petat. Æquè nullo modo prohiberi eũ debere, ſi eum ſeruũ liberum eſſe credidiſſet. 2 ¶ Si ſub conditione ſtipulatus fuerim à te [z], quod Titius mihi purè deberet: an deficiẽte cõditione, ſi à Titio petã, exceptione pacti cõuenti & poſſim & debeã ſummoueri? & magis eſt exceptionem non eſſe opponendam [a].

De pacto contra edictum ædilium.

31. *Vlpianus* lib.ad Edict.ædilium curulium.

PAciſci [b] cõtra edictũ [c] ędiliũ [d] omnimodo [e] licet ſiue in

d Immò nõ opponetur. *l.18.ff.de adoptione.*
e Immò: Stichi acceptilatio totam obligationẽ tollit. *l.13. §.ſi is qui.ff.de acceptil.*
f *adde l.7. §.ſed in cæmentis. ff.de except.rei iud.*
g Immò: inutilis acceptilatio nõ valet vt ſimplex pactum. *l.8.ff.de acceptil.*
h *vide Hot.3.obſeru.19.*
i τὰ παράνομα σύμφωνα. id eſt, Cõtra ius pacta, 11.*Eclog.* 1.c.12.1. *Harmenopul.* 9. §.27.
k valent tamen contra Edictum ædil.*l.31. ff.eod.*
l *vide l.15. ff.de ſolut.*
m *l.22.C.eod.*
n Immò, curator rem furioſi alienare poteſt. *l.56. §.penult.ff.de furt.*
o vt aſſine donationi. *l.7.ff.de donat.*
p γενικῶς. id eſt generaliter. *Eclog.illo loco.*
q Immò definitum eſt, vt filius vel ſeruus liberam peculij adminiſtrationẽ habentes poſſint pignori dare & alienare. *l.18.in fine.ff.de pignorat. l.10.Cod.quod cum eo.*
r *vide l.7.ff.de donationibus. l.52.§.26.ff.de furt.s.*
ſ Filius vel ſeruus liberam adminiſtrationem habentes, pacto rem peculiarem remittere non poſſunt, niſi non minus aut etiã amplius acceperint, quàm pacto remiſerint. vt enim liberam habeãt peculij adminiſtrationẽ, donandi tamen ius non habent. 11.*Eclog.*1.c.22.
t *v.l.41.ff.de iniurijs.*
v *vide l.23. Cod. eod.*
x interuentu ſerui nouatio non fit, ſi extra rem peculiarem interuenit. *Cuia.* 8.*obſ.*11.
y vt ſi pro creditore ſuo ſolui mandauit. *l.3.§.Iulia.ff.de peculio.*
z *vide l.14.ff.de nouat.*
a & ita, nouatio vel delegatio inutilis pacti vim non habet. *Cuia.*
b Contra edictum ædiliũ de emptionibus & paciſci & emere poſſumus: tam initio quàm poſtea. 11.*Eclog.*1.c.25.
c id eſt, beneficium edicti. *Accurſ.*
d putà, ne redhibitoria agatur. *l.15.§.penult. ff.de ædil.* quódque de emptionibus eſt, *Græci illo loco.*
e id eſt ſine diſtinctione. *Cuiac.*
f *l.21.in fine.ff.eodem.*
g atque ita interdum exceptiones reo competentes non accommodantur eius fideiuſſori. *Cuiac.19.obſ.29.*

h Dotare neptem ex filio auus paternus cogitur. vide legem 19.*ff.de ritu.* vbi plenius dixi, quibus perſonis onus dotandi imponatur.
i *vide l.10.ff.de pactis dotalibus.*
k Immò pro ſua parte tenebitur. *l.56.§.1.ff.de verb.oblig.*
l hoc enim dicitur. *l.137.in fine.ff.de verb.oblig.*

ipſo negotio vẽditionis gerendo conueniſſet, ſiue poſteà.

An pactum rei proſit fideiuſſori.

32. *Paulus* lib.3. ad Plautium.

QVod dictum [f] eſt, ſi cum reo pactum ſit, vt non petatur, fideiuſſori quoque competere exceptionẽ: propter rei perſonam placuit, ne mandati iudicio conueniatur. Igitur ſi mandati actio nulla ſit, fortè ſi donandi animo fideiuſſerit: dicendum eſt, non prodeſſe exceptionem fideiuſſori [g].

An pactum heredibus proſit.

33. *Celſus* lib.1.Digeſtorum.

AVus neptis nomine, quam [h] ex filio habebat, dotem promiſit: & pactus eſt [i], ne à ſe, néue à filio ſuo dos peteretur. ſi à coherede filij dos petatur: ipſe quidem exceptione conuentionis tuendus non erit: filius verò exceptione conuentionis rectè vtetur [k]. quippe heredi conſuli conceſſum eſt: nec quicquã obſtat: vni tantùm ex heredibus prouidere [l], ſi heres, factus ſit: ceteris autẽ nõ cõſuli.

De repudiatione adgnationis vel dominij.

34. *Modeſtinus* lib.5.Regularum:

IVs adgnationis [m], non poſſe pacto repudiari, non magis, quam vt quis dicat, nolle ſuum [n] eſſe [o]: Iuliani ſententia eſt.

Effectus pacti generalis.

35. *Idem* lib.2.Reſponſorum.

TRes fratres, Titius & Mæuius, & Seia communem hereditatem inter ſe diuiſerunt, inſtrumentis interpoſitis, quibus diuiſiſſe maternam hereditatem dixerunt: nihílque ſibi commune remanſiſſe cauerunt. ſed poſtea duo de fratribus, id eſt Mæuius, & Seia, qui abſentes erãt tempore mortis matris ſuæ, cognouerunt pecuniam auream à fratre ſuo eſſe ſubtractam, cuius nulla mentio inſtrumento diuiſionis continebatur. quæro, an, poſt pactum diuiſionis, de ſubrepta pecunia fratribus aduerſus fratrem competit actio [p]? Modeſtinus reſpondit, ſi agentibus ob portionem eius, quod ſubreptum à Titio dicitur, generalis [q] pacti conuenti exceptio his, qui fraudem à Titio commiſſam ignorantes tranſegerunt, obiiciatur: de dolo vtiliter replicari poſſe [r].

Si vindicẽ à te fundũ: cuius poſſeſſionẽ pactus ſũ vt alij traderes.

36. *Proculus* lib.5.Epiſtolarum.

SI cùm fundum meum poſſides [ſ], conueniſſet mihi tecum, vt eius poſſeſſionem Attio traderes: vindicãtem eum fundum à te non aliter me conuentionis exceptione excludi debere, quàm [t] ſi aut iã tradidiſſes, aut ſi tua cauſa id inter nos conueniſſet, & [u] per te non ſtaret, quominùs traderes.

De pacto curatoris reip.

37. *Papirius iuſtus* lib.2.de Conſtitutionibus.

IMperatores Antoninus, & Verus reſcripſerunt, debitori reipublicæ à curatore permitti [x] pecunias non poſſe [y]: &, cum Philippenſibus remiſſæ eſſent, reuocandas.

De iure publico.

38. *Papinianus* lib.2.Quæſtionum:

IVs [z] publicum [a], priuatorum pactis mutari non poteſt.

De pactione obſcura vel ambigua.

39. *Idem* lib.5.Quæſtionum:

VEteribus placet pactionem [b] obſcuram, vel ambiguam, venditori [c], & qui locauit, nocere: in quorum fuit poteſtate legem apertius conſcribere [d].

De pacto, profiteor te non teneri. 1. De pacto, vt niſi intra certum diem pecunia ſoluatur iudicatis ſatiſfiat. 2. De perceptione vſurarum. 3. An pactum heredi proſit.

40. *Idem* lib.1.Reſponſorum.

TAle [e] pactum, *Profiteor* [f] *te non teneri*, non in perſonam dirigitur: ſed, cùm generale [g] ſit, locũ inter heredes quoque litigantes habebit. 1 ¶ Qui [h] prouocauit, pactus eſt, intra diem certum pecunia, quam tranſegerat, non ſoluta, iudicatis ſe ſatisfacturũ. iudex [i] appellationis, nullo alio de principali cauſa diſcuſſo, iuſtam conuentionem velut confeſſi [k] ſequitur. 2 ¶ Poſt diuiſionem bonorum, & æris alieni, ſinguli creditores à ſingulis heredibus, non interpoſitis delegationibus [l], inſolidum, vt conuenerat, vſuras accceptauerũt [m]. actiones, quas aduerſus omnes pro partibus [n] habent, impediendę non erunt, ſi nõ ſinguli pro fide rei geſtæ totũ debitum ſingulis offerant [o].

m cuius ſpecies ſunt ſuitas & conſanguinitas. *adde l.7.§.& generaliter.ff.eod l.8.ff.de capit.minutis.l.8.ff.de reg.iur.*
n *Vulgata editio*, liberum eſſe: vbi Accurſi9 exponit filium. quòd ſi ita ſit liber, pro filio ea ratione hìc vſurpabitur. *vt in l.33.in pr.Cod.de inofficioſo teſtamento: l.8.§.4.C.de ſecundis nupt. Inſt. de ſeruili cognitione.*
o id eſt, in ſuo dominio. *Cuiac. arg. l.20. Cod. eodem.*
p *vide l.20.§.familiæ.ff.fam. erciſ.*
q Generalia verba non extendũtur ad ea quæ dolo alterius cõtrahentis occultata ſunt.
r atqui noui inſtrumenti. *l.19. 29.Cod.de Tranſact.* & fideicommiſſi reperti prętextu, tranſactio diuiſionis bonorum non eſt reſcindenda. *l.123.in fi.ff.de verb.oblig.*
ſ *al.* poſſideres.
t Igitur ſi antequam tradideris, vel ſi nõ tua cauſa id conuenit, licebit pœnitere ac vindicare.
v *vide l.5. in pr. ff.de condict.cauſa data.*
x remitti. ſic & *l.4.ff.de decretis.*
y expreſſè: ſecus, tacitè. *l.5. Cod.de vſuris.*
z 11. *Eclog.*1.§.8. *in fine:*1.*Harmenopul.*9.§.17.
a κοινωφελές. *v. Harmenop. hoc. Tit. vide l.20.ff.de religioſ.*
b *Eclog.ibidem.*
c *v.l.21.ff.de contrah.empt.*
d aliud tamen in iudiciis quàm hìc in contractibus definitur. *l.66.ff.de Iud.*
e de quo *l.7.§.8.ff.eod. v. Cuiac. 18.obſ.2.*
f Profiteri plus eſt, quàm confiteri. Cicero pro M. Tullio apud Nonium. Hìc ego non ſolùm cõfiteor, verùm etiam profiteor: & pro Cæcinna. Ita confitetur, vt non ſolùm fateri, ſed & profiteri videatur. hinc Profeſſio ſolutæ pecuniæ. *l.14. Cod. de ſolutionibus.* Profiteor te ſoluiſſe. *l.5.ff.de acceptilationib.v.Cuiac.18.obſeru.2.*
g Generale hìc dicitur, quòd non tantùm paciſcentem, ſed & eius heredes tenet.
h vide in hunc locum. *Cuiac.20.obſ.36.*
i Græcis ἐφέτης *l.13.§.4.C.de iudiciis.*
k & adquieſcentis. *v.l.5.C.de re iudicata.*
l contra quam in *l.77.§.18.ff.de leg.*
m *l.5.Cod.de re iudicata: adde* 1.*Harmenop.*4.§.92.
n hereditariis. *l.25.Cod.familiæ.*
o quia ſuperior acceptatio abſque vlla delegatione facta, tacitã cõditionẽ habet, nõ petituros creditores ab omnibus pro partibus hereditariis, ſi ſinguli heredes (vti conuenit) ſingulis creditoribus ſolidum debitum offerant. *Bare.*

3 ¶ Pater

3 ¶ Pater qui dotem promiſit, pactus eſt, vt poſt mortẽ ſuam in matrimonio ſine liberis defuncta filia, portio dotis apud heredem ſuum fratrẽ remaneret. ea conuẽtio liberis à ſocero poſteà ſuſceptis, & heredibus teſtamento relictis per exceptionem doli proderit: cùm inter contrahentes id actum ſit, vt heredibus [a] conſulatur: & illo tempore, quo pater alios "filios" non habuit, in fratrem ſuum iudicium ſupremum contuliſſe videatur [b].

De conuentione intra illum diem.

41. *Idem* lib.11. Reſponſorum.

I*Ntra illum diem debiti partem mihi ſi ſolueris, acceptum tibi reſiduum feram, & te liberabo.* licèt actionẽ non habet [c], pacti tamen exceptionem competere debitori conſtitit.

De pacto, vt prædij pignerati tributum debitor adgnoſcat.

42. *Idem* lib.17. Reſponſorum.

INter debitorem, & creditorem conuenerat, vt [d] creditor onus tributa [e] prædij pignerati non adgnoſceret, ſed eius ſoluendi neceſſitas debitorem ſpectaret. talem conuentionem, quantum ad fiſci rationem, non eſſe ſeruandam reſpondi. * pactis etenim priuatorum formam iuris fiſcalis conuelli [f] non placuit [g].

De lege emptionis.

43. *Paulus* lib.5. Quæſtionum.

IN [h] emptionibus, ſcimus, quid præſtare [i] debitor [k] debeat, quídque ex contrario emptor [l]. quòd ſi in contrahendo aliquid [m] exceptum fuerit id ſeruari debebit.

De pacto tutoris.

44. *Scæuola* lib.5. Reſponſorum.

CVm in eo eſſet pupillus, vt ab hereditate patris abſtineretur, tutor cum pleriſque creditoribus decidit, vt certam portionem acciperent. "idem curatores cum aliis fecerunt". quæro, an & tutor idémque creditor patris eandem portionem retinere debeat? Reſpõdi, eũ tutorem, qui ceteros ad portionem vocaret, eadem [n] parte contentum eſſe debere.

Diuiſiones de placito.

45. *Hermogenianus* lib.2. Iuris Epitomarum.

DIuiſionis placitum, niſi traditione [o], vel ſtipulatione [p] ſumat effectum, ad actionem, vt nudum pactũ, nulli prodeſſe poterit.

De pacto quo legatarius heredi ſatiſdationem remiſit.

46. *Tryphonianus* lib.2. Diſputationum.

PActum inter heredem, & legatarium factũ, ne ab eo ſatis accipiatur, (cùm in ſemeſtribus [q] relata eſt conſtitutio Diui Marci [r], ſeruari in hoc quoque defuncti [ſ] voluntatem) validum eſſe conſtat. nec à legatario remiſſa heredi ſatiſdatio per pactionem, ex pœnitentia reuocari debet: cùm liceat [t] ſui iuris perſecutionem, aut ſpem futuræ perceptionis, deteriorem conſtituere.

De pacto quo redditur contractus priſtinæ formæ.

47. *Scæuola* lib.1. Digeſtorum.

EMptor [u] prædij viginti cauerat ſe ſoluturũ, & ſtipulanti ſpoponderat. poſtea vẽditor cauit ſibi conueniſſe, vt contentus eſſet tredecim: & vt ea intra præfinita tẽpora acciperet. debitor ad eorum ſolutionem conuentus, pactus eſt, ſi ea ſoluta intra præfinitum tempus non eſſent, vt [x] ex prima cautione ab eo petitio eſſet, quæſitum eſt, an cùm poſteriore pacto ſatisfactum non ſit, omne debitum ex prima cautione peti poteſt. Reſpondi ſecundùm ea, quæ proponerentur, poſſe. 1 ¶ Lucius Titius Gaium Seium menſularium cum quo rationem implicitam [y] habebat propter accepta, & data, debitorẽ ſibi conſtituit, & ab eo epiſtolam accepit in hæc verba: *Ex ratione menſæ, quam mecum habuiſti in hunc diem, ex contractibus plurimis remanſerunt apud me ad menſam meam trecẽta octoginta ſex, & vſuræ, quæ competierint. ſummam aureorum, quam apud me tacitam [z] habes, refundam tibi ſi quod inſtrumentum à te emiſſum, "id eſt ſcriptũ", cuiuſcunque ſummæ ex quacunque cauſa apud me remanſit: vanum, & pro cancellato habebitur.* Quæſitum eſt: cùm Lucius Titius ante hoc chirographum Seio nummulario mandauerat, vti patrono eius trecenta redderet: an propter illa verba epiſtolæ, quibus, omnes [a] cautiones ex quocunque contractu vanæ, & pro cancellato

a quos ignorat. *vide l.16.§.3.j.de teſtament.tut.*
b non omiſſurus filios ſi naſcituros ſperaſſet. *v.l.22.§. Braſidas, j.ad Trebel.* & ſic donatio in extraneum heredẽ collata reuocatur ad vtilitatem ſuorũ.
c quî hoc? cùm hoc pactum traditione partis debiti ſit veſtitum?
d citra conuentionem, hoc cõſuetudine interdum admittitur *l.2. §.penult.j.de adminiſtr.tut.*
e *dixi ad l.27.j. de vſufructu.*
f *l.vlt. Cod.ſine cenſ.*
g in fiſci, ſecus in contrahentium præiudicium. *l.52.§.pen. j.eod.*
h licet ea pacto minuere quæ à venditore vel emptore fieri debent. 11.*Eclog.* 1.*c.*27.
i Venditor. *Cuiac. in l.14.j.quod metus.*
k *l.11. de action. empt.*
l *l.13.§.19.j.de actio.empt.*
m *l.7.§.5.in fine ſ.eod.*
n *l.59. in fin.j.de adminiſtr.tut.*
o *l.48.j.eod.*
p *l.21.C.eod.*
q Semeſtria. *hîc & l.vlt.j. de ſeruis exportandis: l.12.j.de adqui.heredit.§.1. Inſtit.de excuſat. tutorum,* ἐξάμηνοι διατάξεις. *Theophil. d.§.1.* conſtitutiones ſemeſtres, fortè ita dictæ, quòd ſemeſtribus conciliis fierẽt. Cõſtat enim Auguſtum & Tiberium ſemeſtria concilia iniiſſe. *Dion.53. Sueton. in Auguſto 37. Zonar. Xiphilin.*
r *vide l.2.Cod. vt in poſſeſſionem legatorum.*
ſ Teſtator poteſt prohibere ſatiſdationem: nempe, vt ne ſatiſdet heres nomine legatorũ, ita legatarius poteſt remittere eam ſatiſdationem non viuo quidem teſtatore. *l.15.in fin.j. ad l. Falcid.* ſed mortuo, *vt l.46. j. ad leg. Falcid. l.vlt. Cod. ad leg. Falcid. adde quæ ſcripſi ad l.15.§.1. j.ad l.Falc. & ad Nou. ll.1. c.2.* & ita conſtat argumentum ab eo quod permiſſũ eſt in teſtamento, ad id quod permiſſum eſſe debet inter viuos.
t *vide l.29.Codice eodem.*
v 11.*Eclog.*1.*cap.*30.
x quia pactum, quo contractus redditur ſuæ formæ, vim ſuam exerit, nullis oppoſitis replicationibus. *Cuiac.*
y ob varias cauſas variáque nomina.
z non munitam publico teſtimonio vel menſæ. ſic tacita pactio dicitur. *l.50.§.1.in fine.j.de bonis libertorum. adde* 12.*Gell.*12. *Cuiac.*
a vt ita in generali remiſſione ea non veniant de quibus non eſt actum.

vt haberentur, cautum eſt: neque ipſe, neque filij eius eo nomine conueniri poſſunt. Reſpondi, ſi [b] tantùm ratio accepti, atque expenſi eſſet computata, ceteras obligationes manere in ſua cauſa [c].

De pacto traditione adiecto.

48. *Gaius* lib.3. ad Legem 12. Tabularum.

IN traditionibus [d] rerum quodcumque [e] pactum ſit, id valere manifeſtiſſimum eſt.

De pacto vt debitor conueniatur quatenus facere poteſt.

49. *Vlpianus* lib.36. ad Sabinum:

SI quis crediderit pecuniam: & pactus ſit, vt, quatenus facere poſſit [f] debitor, eatenus agat: an pactum valeat? & magis eſt, hoc pactum valere [g]. nec enim improbum, & ſi quis hactenus deſideret conueniri, quatenus facultates.

Si contractui bonæ fidei adiiciatur pactum ne ſeruus fur fiat, ne ita negligatur vt fur euadat.

50. *Idem* lib.42. ad Sabinum.

NOn impoſſibile puto in contractibus depoſiti, commodati, "&" locati, & cæteris ſimilibus hoc pactũ [h], *ne facias furem ſeruum meũ:* hoc eſt, ne ſollicites, vt fur fiat, vt fugitiuus fiat: ne ita negligas ſeruum, vt fur efficiatur [i]. ſicut enim ſerui corrupti actio locum habet: ita poteſt etiam hæc pactio locum habere, quæ ad non corrumpendos ſeruos pertinet.

De pactis per errorem factis.

51. *Idem* lib.26. ad Edictum:

SI cùm te ex cauſa legati debere "paciſci" debitori tuo exiſtimas, pactus ſit ne ab eo peteres: neque iure ipſo liberatur debitor, neque petentẽ ſummouebit exceptione conuentionis, vt Celſus lib.20. ſcribit. 1 ¶ Idem eodem loco ſcribit, ſi debitorem tuum iuſſiſti ſoluere Titio, cui lègatum falsò debere exiſtimas: & debitor pactus ſit cum Titio ſuo debitore conſtituto: neque tibi aduerſus tuum debitorem, neque ipſi aduerſus ſuum actionem peremptam.

Vtrum epiſtola coheres fiat. 1. De herede paciſcentis. 2. De pacto vt prædij pignerati tributa debitor agnoſcat. 3. De pacto *temporali non perpetuando.*

52. *Idem* lib.1. Opinionum.

EPiſtola [k], qua [l] quis coheredem ſibi aliquem "eſſe" cauit, petitionem nullam aduerſus poſſeſſores rerum hereditariarum dabit [m]. 1 ¶ Si inter debitorem, & eũ, qui fundum pigneratum à creditore, quaſi debitoris negotium gereret, emerit: placuit: vt, habita compenſatione fructuum, ſolutóque, quod reliquum deberetur, fundus debitori reſtitueretur: etiam heres pacto [n], quod defunctus fecit, fidem præſtare debet. 2 ¶ Pactum, vt, ſi quas ſummas propter, tributiones [o] prædij pignori nexi factas creditor ſoluiſſet, à debitore reciperet, & vt tributa eiuſdem prædij debitor penderet: iuſtum, ideóque ſeruandum eſt. 3 ¶ De inofficioſo patris teſtamẽto acturis: vt eis certa quantitas, quod ad [p] viueret heres, præſtaretur: pactus eſt, produci ad perpetuam præſtationem id pactum poſtulabatur [q], reſcriptum eſt, neque iure vllo, neque æquitate tale deſiderium [r] admitti.

De pacto, vt pars eius, quod ex lite datum erit, procuratori ſoluatur.

53. *Idem* lib.4. Opinionum.

SVmptus quidem prorogare [ſ] litiganti honeſtum eſt: paciſci autem, vt non quantitas eo nomine expenſa cum vſuris licitis reſtituatur, ſed pars dimidia eius, quod ex ea lite datum erit non licet [t].

Effectus pacti ne petatur.

54. *Scæuola* apud Iulianum libro vigeſimo ſecundo Digeſtorum notat.

SI pactus ſum, ne Stichum qui mihi debebatur, petam: non [u] intelligitur mora mihi fieri [x], mortuóque Sticho puto nõ teneri reum, qui ante pactum moram nõ fecerat.

An pactum ſerui fructuario proſit.

55. *Iulianus* lib.35. Digeſtorum.

b Generalia generaliter operãtur in pactis, ſi res ita patiatur: ſin minus, ſpecialiter. *l.31.Cod. de tranſact.*
b *vide l.45. ſ. eodem.*
d Immò non quodcunque. *l.17.ſ.eod. l.11.j.de relig. l.9. Cod.de non numerata. l.3. Cod. de vſuris. l.vlt. Cod.de pactis inter empt.*
e hoc enim quibuſdam perſonis conceſſum. *v.l.2.j.ſoluto.*
f vt & eius cõtrarium pactum. *Accurſius.* niſi inter coniuges. *l.14.j.ſoluto.*
g *l.31.in f. j.de euictionibus.*
h dubitationis omnis tollendæ cauſa hæc verba inſeruntur. *l.56.j.mandati.*
i debitor, cui per errorem pactum de non pẽtẽdo factum eſt à creditore, eũ poſtea agentem exceptione cõuentionis non poteſt repellere. *arg.l.57.j. de oblig. & act.*
k *vide l.17.j.de iure codicillorum.* adde quæ de epiſtola notaui, *ad l.29. j.de probationib.*
l Pactis igitur adquiri poteſt hæreditas. adde *l.34.Cod.de tranſact: l.4.Cod. de inutilib. ſtipulat. l.61.j. de verbor. oblig. l.13.l.14.C. de probat.*
m Cur ita? *v.l.13. Cod. de prob. l.1.j. de petit.hered.*
n *l.37.in f.de adq. hered. l.12.j.de diuerſis & temp. l.14.j.de regul. iur.*
o *fortè* in tributiones. vide quæ ſcripſi *ad l.27.§.3.j.de vſufructu.*
p *v.l.4.j.de verb. oblig.*
q & malè. *l.56.§.4.j. de verb. obl. §.3.Inſti. de verb. oblig.*
r i. preces principi oblatas. *Cuiac.*
ſ Prorogare eſt ante diem erogare, ac re præſtare, *vt l.19. §.6.j. locati. vbi dixi l.4.j.de manumiſ* Galli, *aduancer & faire les frais.* vt ſit ſenſus: Procurator vel aduocatus clientis ſui aut domini litigantis nomine ſumptus ex ſuo in litem erogare poteſt, hoc eſt, numerare, eóſque ſumptus vnà cũ vſuris licitis ſibi reſtitui ſtipulari vel paciſci: Pactum hoc iuſtum ac licitum eſt. Quòd ſi partem dimidiã eius quod ex ea lite datũ erit pactus fuerit, pactũ iniquum cenſebitur. Pactum hoc de quota litis iniuſtum eſt.
t hanc l. ſic interpretor, Procuratori eſt honeſtum ſumptus prorogare, (Galli dicunt *aduancer, & faire les frais du procez*) in vtilitatem litigantis licet quoque paciſci, vt quantitas eo nomine expẽſa cũ vſuris licitis reſtituatur. hæc enim ſine pacto debẽtur. *l.46.§.antep. & pe.j.de procur.* Imò palmarij nomine paciſci poteſt aduocatus a ſingulis cauſis vſq; ad 100. aureos. *l.1.§.12.j.de varijs & extr.* At paciſci de quota litis non eſt permiſſum. *v.l.15. C.de proc.*
v Cur ita? *vide l.88.j.de regulis.*
x nam qui tutus eſt exceptione, is moram non committit. *l.40.in ſi.j.ſi certum.*

SI debitor, sit fructuarius [a], & paciscatur seruus, in quo vsum fructum habet, ne ab eo petatur: paciscẽdo, meliorem conditionem eius facit. Item (si) creditor esset fructuarius, & pactus esset, ne peteret: seruus autem fructuarius, pacisceretur, vt peteret: beneficio pacti, quod seruus interposuisset, vtiliter ad petitionẽ admitteretur [b].

De effectu pacti ne dominus à colono petat.

56. *Idem* lib. 6. ad Minicium.

SI conuenerit, ne dominus à colono quid peteret, & iusta causa conuentionis fuerit: nihilominus colonus à domino petere potest [c].

De vsuris in futurum acceptis. 1. De pacto mixto.

57. *Florentinus* lib. 8. Institutionum.

QVi [d] in futurum vsuras à debitore acceperat, tacitè pactus videtur [e], ne intra id tempus sortem petat. 1 ¶ Si ex altera parte in rem, ex altera in personam pactum conceptum fuerit: veluti ne ego petam, vel, ne à te petatur [f]: heres meus ab omnibus vobis petitionem habebit, & ab herede tuo omnes petere poterimus.

Vtrum contractus pacto dissoluatur.

58. *Neratius* lib. 3. Membranarum.

Ab emptione, venditione, locatione, conductione, ceterísque similibus obligationibus, quin, integris [g] omnibus consensu eorum, qui inter se obligati sint recedi possit [i], dubium non est [h]. Aristoni hoc amplius videbatur: si ea, quæ me ex empto præstare tibi oporteret præstitissem, & cùm tu mihi pretium deberes conuenisset mihi tecum, vt rursus [i] præstitis "mihi" à te in re vendita omnibus, quæ ego tibi præstitissem, pretium mihi non dares, túque mihi "ea" præstitisses, pretium te debere desinere: quia bonæ fidei, ad quam omnia hæc rediguntur, interpretatio [k] hanc quoque conuẽtionem admittit, nec quicquam interest, vtrum [l] integris omnibus, in quæ obligati essemus, conueniret, vt ab eo negotio discederetur, an in integrum restitutis his quæ ego tibi prestitissem, consentiremus, ne quid tu mihi eo nomine præstares. Illud planè conuentione, quæ pertinet ad resoluẽdum id, quod actum est, perfici non potest, vt tu, quod iam ego tibi præstiti, cõtra præstare mihi cogaris [m], quia eo modo non tam hoc agitur, vt à pristino negotio discedamus, quàm vt nouæ quædam obligationes inter nos constituantur.

Per quas personas nobis ex pacto acquiritur.

59. *Paulus* lib. 3. Regularum.

PEr quos adquiri nobis stipulatione [n] potest, per eosdem etiam pactis conuentis meliorem conditionem nostram fieri posse placet.

Vtrum necessariæ personæ preferantur extraneo qui cum creditoribus pactus est.

60. *Papirius Iustus* lib. 8. Constitutionum.

IMperator [o] Antoninus Auidio Cassio rescripsit: si creditores parati sint partem ex bonis, licèt ab extraneo consequi: rationem habendam priùs necessariarum personarum, si idoneæ sint [p].

De quibus pacisci non licet.

61. *Pomponius* lib. 9. ad Sabinum.

NEmo paciscendo efficere potest, ne sibi locum suum dedicare liceat: † aut ne sibi in suo sepelire mortuũ liceat: aut ne, vicino inuito [q], prædium [r] alienet †.

Vtrum pactum rei noceat fideiussori.

62. *Furius Anthianus* lib. 1. ad Edictum.

SI reus, postquàm pactus [s] sit à se non peti pecuniam, (ideóque cœpit id pactũ fideiussori quoque prodesse) pactus sit, vt à se peti liceat: an vtilitas prioris pacti sublata sit fideiussori, quæsitum est, sed verius est semel adquisitam fideiussori pacti exceptionem, vlteriùs "ei" inuito [t] extorqueri non posse [v].

DE TRANSACTIONIBVS [x].

Tit. XV.

Quid intersit inter translationem, & pactum donationis causa factum.

Vlpianus libro quinquagesimo ad Edictum.

QVi transigit, quasi de re dubia [y], & [z] lite incerta, neque finita transigit, qui verò paciscitur donationis causa [a], rem certam & indubitatam liberalitate [b] remittit.

a vide l. 63. ℑ. de solut.
b Pactum serui, fructuario, eidémque debitori ad exceptionem: eidem creditori, ad replicationẽ prodest. Zas.
c Immò id videtur actum vt neuter ab altero petat. l. 5. de rescindenda. vt vtrinque facta sit liberatio. l. vlt. ℑ. de exceptil.
d 11. Eclog. 1. c. 39.
e vide l. 2. §. non malè ℑ. de doli except.
f priori casu, heredibus meis: altero, & mihi & heredibus actio dabitur.
g l. 1. Cod. quando liceat ab emptione discedere.
h vide l. 3. ℑ. de rescindenda. & l. 80. ℑ. de solut.
i l. 1. infi. Codice quando liceat ab empt. disced.
k l. 61. §. 6. infi. ℑ. de furtis.
l vide l. 2. ℑ. de rescind.
m Immò potest. v. l. 2. Cod. de pact. inter empt.
n l. 38. §. hic qui. ℑ. de verb. obligationib.
o 3. Harmenopu. 5. §. 58.
p εἰς τὸ ἀγοράσαι, s. non ad ius crediti. l. 16. ℑ. de rebus iudicis authoritate.
† vtrumque hodie licet. l. vlt. C. de pactis inter emptorem.
q vide l. 15. ℑ. de seruitut.
r non tamen pignoratum. l. 7. §. vlt. ℑ. de distract. pign. aut alienari à testatore prohibitũ. l. vlt. Cod. de rebus alienis.
† hodie pactione alienatio prędij inhiberi potest. d. l. vlt. v. l. 22. ℑ. de verborum oblig.
s vel transegit. l. 68. in fin. ℑ. de fideiuss.
t vide l. 19. ℑ. de except.
v Immò potest. l. 27. §. 2. vers. eadem ratione. ℑ. eo.
x 2. Cod. 4. 11. Eclog. 2. Harmenop. 1. tit. 10. extr. 1. tit. 36.
y l. 12. Cod. eod. l. 6. Cod. de solut.
z al. aut. Hot. ad l. 2. Cod. eod. verũ id non necesse est mutari. Nam & Græci duo authores ita legũt, καὶ δίκης ἀδήλου. 11. Eclog. 2. c. 1. 1. Harmenopul. 10. §. 14.
a qui verò paciscitur, donationis causa rẽ &c. Flor. & Haloan. & Græci, vtra lectio verior? collige ex l. 41. 45. ℑ. de pact.
b φιλοτίμως. i. liberaliter.
c sed hoc ita, si modò prius pactum. Petr. Fab. 1. Semest. 14.
d id est, Transactum videri, non modo lite translata in Aquilianam stipulationẽ, eáque rursus acceptilatione perempta: sed & pacto nudo subdita acceptilatione. Cuiacius.

Quomodo transigitur.

2. *Idem* lib. 74 ad Edictum.

TRansactum accipere quis potest, non solùm si Aquiliana stipulatio fuerit subiecta, sed & si pactum [c] cõuentum fuerit factum [d].

De effectu transactionis inter scriptum heredem, & matrem defuncti. 1. De codicillis post transactionem repertis. 2. De transactione cum opinato herede.

3. *Scæuola* lib. 1. Digestorum.

IMperatores Antoninus, & Verus ita rescripserũt: Priuatis [e] pactionibus non dubium est, non [f] lædi ius ceterorum. quare transactione, quæ inter heredem, & matrem defuncti facta est, neque testamentum rescissum videri posse [g], neque manumissis, vel legatariis actiones suę ademptæ. quare quidquid ex testamento petunt [h], scriptum heredem conuenire debent, qui in transactione hereditatis, aut cauit sibi pro oneribus hereditatis, aut si nõ cauit, non debet negligentiam suam ad alienam iniuriam referre. 1 ¶ Cùm transactio propter fideicommissum facta esset, "&" postea codicilli reperti sunt: quæro, an quanto minùs ex transactione consecuta mater defuncti fuerit, quàm pro parte sua est, id ex fideicommissi causa consequi debeat, respondit debere [i]. 2 ¶ Debitor, cuius pignus creditor distraxit, cum Mæuio, qui se legitimũ creditoris heredem esse iactabat, minimo transegit. postea, testamento prolato, Septicium heredem esse apparuit, quæsitum est, si agat pigneraticia debitor cum Septicio, an is vti possit exceptione transactionis factę cum Mæuio, qui heres eo tempore non fuerit: possitque Septicius pecuniam, quæ Mæuio, vt heredi, à debitore numerata est, cõdictione repetere, quasi sub prætextu hereditatis acceptam: respondit secundum ea quæ proponerentur, non posse [k]. quia neque cum eo ipse transegit, nec negotium Septicij Mæuius gerens accepit.

Effectus stipulationis aquilianæ, & acceptilationis subiectæ.

4. *Vlpianus* lib. 46. ad Sabinum.

AQuiliana stipulatio omnimodo omnes [l] præcedentes obligationes nouat [m], & perimit: ipsáque peremitur per acceptilationem [n]: & hoc iure vtimur, ideóque etiam legata sub conditione relicta in stipulationem Aquilianam deducuntur [o].

5. *Vlpianus* lib. 1. Definitionum.

CVm Aquiliana stipulatio interponitur, quæ ex consensu redditur: lites [p], de quibus non est cogitatum, in suo statu retinentur, liberalitatem enim captiosam interpretatio prudentium fregit [q].

De controuersis ex testamento.

6. *Gaius* lib. 17. ad Edictum Prouinciale:

DE [r] his qui controuersis, quæ ex testamento proficiscuntur, neque transigi, neque exquiri veritas aliter potest, quàm [s] inspectis, cognitísque verbis testamenti.

De transactione post rem indicatam. 1. De transactione 2. de alimentis.

7. *Vlpianus* lib. 7. Disputationum.

ET post rem iudicatam transactio valet, si [t] vel appellatio intercesserit, vel appellare potueris. 1 ¶ Si fideiussor conuentus, & condemnatus fuisset, mox reus transegisset cum eo, cui erat fideiussor condemnatus, trãsactio valeat, quęritur, & puto valere: quasi omni causa & aduersus reum & aduersus fideiussorem dissoluta: si tamẽ ipse fideiussor condemnatus transegit transactione, non peremit [x] rem iudicatam [y]: tamen eo, quod datum est, releuari rem iudicatam oportet. 2 ¶ Vsque adeo autem, quod datum est, etiam si non proficit ad transactionem, extenuat [z] tamen rem iudicatam: vt inde sit & dictum, & rescriptum circa alimentorum transactionem, citra prætoris auctoritatem factam, vt quod datum est, proficiat ad alimenta: ita vt, si quid ampliùs ex causa alimentorum deberi potest, id præstetur, quod autem datum est, imputetur.

Senatusconsultum de transactione, de ijsdem alimentis, & eius interpretatio.

8. *Idem* lib. 5. de Omnibus Tribunalibus.

CVm hi, quibus alimenta relicta erant, facilè transigerent, contenti modico [a] præsenti: diuus Marcus [b] oratione in senatu recitata effecit, ne aliter alimentorum [c] trãsactio rata esset, quã "si" auctore [d] prætore facta. Solet igitur prætor interuenire, & inter cõsentientes, arbitrari, an trãsactio, vel quæ admitti debeat. 1 ¶ Eiusdẽ prætoris notio ob transactionem erit: siue habitatio, siue vestiarium, siue de prædiis [e] alimentum legabitur.

e 11. Ecloga. 2. c. 3.
f l. 1. Cod. eodem. l. 1. Cod. res inter alios.
g Transactio scripti heredis, & testamẽtarij legatariis, & manumissis nõ nocet. l. 29. §. 2. ℑ. de inoffic.
h Iidem legatarij. s. & manumissi. nam secus est in creditoribus qui legitimum heredem pro parte quæ ei obtigit, conuenire possunt. l. 14. ℑ. eod.
i l. 12. in fi. ℑ. eod. at non idem est si instrumenta reperta sint post transactionem. l. 19. Cod. eodem. si quis causetur se de iis quæ in prima parte testamenti erant, trãsegisse, d. l. 12.
k Immò, quæ putatiuus heres à debitore hereditario exegit, ea verus heres repetere potest. l. 25. §. antepenult. ℑ. de petit. hered.
l puta legata fideicommissa. l. 2. l. 8. §. 2. ℑ. de nouat.
m l. 1. l. 6. l. 8. ℑ. de nouat.
n vide l. 3. Cod. de acceptil.
o quî hoc? vide l. 12. ℑ. de acceptilationib.
p l. 9. §. 1. ℑ. eodem. vide l. 3. Cod. eodem
q vt & omnes huiusmodi actus. l. 14. §. 5. ℑ. quod metus. l. 39. ℑ. de auro.
r 11. Eclog. 2. c. 6. in prin.
s arg. l. 3. §. 1. ℑ. eod. l. 12. ℑ. eod. l. 1. ℑ. quemadmodum testamenta. vide quæ notaui ad l. 11. ℑ. de except. rei iudicatæ.
t Qui appellat vel appellare potest, rectè transigit. 11. Eclog. 2. c. 6. in fine.
v tunc enim his durare intelligitur. l. 11. ℑ. eodem. l. 32. Cod. eod. l. 23. §. 1. ℑ. de cond. indeb.
x quia transegit de re certa. l. 22. §. 1. de cond. ind.
y hinc constat fideiussorẽ per reum consequi quod per se nõ possit. l. 3. in fine. ℑ. quæ res pignori.
z d. l. 22. §. 1.
a transactionibus receptũ est, vt pro modico magna amittamus. vt hîc. Proinde negãt beneficium legis 2. Cod. de rescindenda venditione, transigenti competere. de quo dixi pleniùs ibidem.
b Immò, senatusconsultum. d. l. 22. §. 2. vide quæ scripsi ad l. 16. ℑ. de ritu. l. 7. C. de prædijs.
c futurorum. l. 7. Cod. eod.
d Baro hoc refert ad iurisdictionem prætoris: Alij, ad ius extraordinarium.
e i. à re certa. l. 7. §. pen. in fine ℑ. de vsufructu.

2 ¶ Hæc oratio pertinet ad alimenta,quæ testamento, vel codicillis fuerint relicta "siue ad testamẽtum factis [a], siue ab intestato". Idem erit dicendum & si mortis causa donata fuerint relicta:vel ab eo, cui mortis causa donata sunt,relicta. Sed & si conditionis implendæ gratia relicta sunt: adhuc idem dicemus.Planè de alimentis , quæ non mortis causa donata sunt , licebit & sine prætore auctore transigi [b]. 3 ¶ Siue igitur in menses singulos,siue in dies, siue in annos fuerint relicta : oratio locum habet. Sed & si non fuerint perpetuò [c] relicta,sed vsque ad annos certos, idem est. 4 ¶ Si integra quantitas alicui fuerit legata, vt ex vsuris eius se alat , & mortis tempore pecunias restituat : non cessabit oratio , licet nõ in annos singulos videatur id relictum. 5 ¶ Sed & si sit certa quantitas relicta Titio, vel res, ita vt inde alimenta Seio præstentur: magis est,vt trãsigere Titius possit:nec enim transactione Titij minuuntur alimẽta Seij. Idémque est, & si per fideicommissum alimẽta ad hoc [d] legatario fuerint relicta. 6 ¶ Eam transactionem oratio improbat, quæ idcirco fit,vt quis repræsentatam [e] pecuniam consumat [f].Quid ergo,si quis citra prætoris auctoritatem trãsegerit,vt,quod per singulos annos erat ei relictum,consequeretur per singulos menses?aut quid,si,quod per singulos menses ei relictum erat, consequeretur per singulos dies? quid deinde, si quod consummato anno vt acciperet,initio anni consequatur ? & puto eam transactionẽ valere : quia meliorem conditionem suam alimentarius tali transactione facit , noluit enim oratio alimenta per transactionem intercipi. 7 ¶ Nihil autem interest, vtrùm libertini sint, quibus alimenta relicta sunt, an ingenui [g] : satis locupletes, an minùs. 8 ¶ Vult igitur oratio,apud prætorem de istis quæri:in primis de causa trãsactionis, deinde modo,tertiò de persona transigentium. 9 ¶ In causa "hoc" erit requirendum,quę causa sit transigendi , sine causa enim neminem transigentem audiet prætor [h]. Causæ ferè huiusmodi solent allegari : si alibi domicilium heres [i],alibi alimentarius habeat:aut si destinet domicilium transferre alter eorum:aut si causa aliqua vrgeat præsentis pecuniæ:aut si à [k] pluribus ei alimenta relicta sint, & minutatim singulos conuenire difficile ei sit:aut si qua alia causa fuit,vt plures solent incidere,quæ prætori suadeant transactionem admittere. 10 ¶ Modus quoque pecuniæ, quæ in transactionem venit, æstimandus est: vtputà quantitas [l] transactionis : nam etiam ex modo fides transactionis æstimabitur. Modus autem pro ætate eius,qui transigit,arbitrandus est, & valetudine, nam aliàs cum puero, aliàs cum iuuene,aliàs cum sene [m] transigi palam est. constat enim alimenta cum vita finiri, 11 ¶ Sed & personarum contemplatio habenda est:hoc est,cuius vitæ sint hi,quibus alimẽta relicta sunt; vtrùm frugi vitæ "hi sint," qui aliàs sufficere sibi possint: an sequioris [n],qui de alimentis pendeant. In persona eius, à quo alimenta relicta sunt,hæc erunt spectanda : in quibus sunt facultatibus , cuius propositi , cuius opinionis, tunc enim apparebit, nunquid circumuenire velit eum, cum quo transigit. 12 ¶ Qui transigit de alimentis,nõ videbitur neque de habitatione [o],neque de vestiario trãsegisse: cùm Diuus Marcus specialiter etiam de istis transigi voluerit. 13 ¶ Sed & si quis de alimentis transegerit, non habebit necesse etiam de habitatione, vel ceteris inuitus transigere , poterit igitur vel de omnibus simul, vel de quibusdam facere transactionem. 14 ¶ De calciario quoque arbitrio prætoris transigendum est.

15 ¶ Si vni, pluribúsve fundus ad alimenta fuerit relictus,velíntque eum distrahere : necesse est prætorem de distractione eius,& transactione arbitrari [p]. Sed si pluribus fundus ad alimenta fuerit relictus,& hi inter se transigant : sine prætoris auctoritate facta transactio rata esse non debet. Idem est, & si ager fuerit in alimenta obligatus [q]: nam nec pignus ad hoc datum,inconsulto prætore, poterit liberari. 16 ¶ Arbitratu prætoris vel de vniuersis alimentis,vel de parte eorũ transigi oportere plus quàm manifestum est 17 ¶ Si prętor aditus,citra causæ cognitionem [r], transigi permiserit , transactio nullius erit momenti [s]. prætori enim ea res quærenda commissa est,non negligenda,nec donanda [t].Sed & si non de omnibus inquisierit, quæ oratio mandat : hoc est de causa, de modo,de personis transigentium:dicendum est,quamuis de quibusdam quæsierit,transactionem esse irritam [u].

18 ¶ Sed nec mandare ex hac causa iurisdictionem vel præses prouinciæ vel prætor poterit [x]. 19 ¶ Transactiones alimentorum etiam apud procuratorem [y] Cæsaris fieri possunt: "scilicet" si à fisco petantur alimenta, secundum [z] quæ "&" apud præfectos [a] ærarij transigi poterit. 20 ¶ Si cum his quidem esset de alimentis,transactum autem de lite fuisset:transactio valere inconsulto prætore non potest:ne [b] circumueniatur oratio : fingi enim lites poterunt, vt transactio etiam citra prætoris fiat auctoritatem. 21 ¶ Si eidem alimenta, & præterea legatum præsenti die datum sit, & transactum fuerit citra prætoris auctoritatem: id, quod datum est, imputabitur priùs in legatum, quod præsenti die datum est: superfluũ in alimentariam causam. 22 Si quis de alimentis transegerit sine prætoris auctoritate : id, quod datum est, in præterita alimenta cedet, nec interest,tantum in quantitate sit debita,quantum datum est,an minus,an plus.nam & si minus sit, adhuc tamen id, quod in solutum datum est,in præterita alimenta imputabitur.Sanè si is,qui de alimentis transegit,locupletior factus sit ea solutione:in id quod factus sit locupletior,æquissimum erit in eum dari repetitionem [c], nec enim debet ex alieno damno esse locuples. 23 ¶ Si in annos singulos certa quantitas alicui fuerit relicta homini honestioris loci: veluti salarium annuum , vel vsusfructus : transactio & sine prætore fieri poterit. Ceterùm si vsusfructus modicus [d] alimentorum vice sit relictus:dico transactionem citra prætorem factã nullius esse momenti. 24 ¶ Si cui non nummus ad alimenta,sed frumentum,atque oleum,& cetera,quæ ad victum necessaria sunt, fuerint relicta [e]: non poterit de his transigere:siue annua , siue menstrua ei relinquantur Si tamen ita sine prætore transegerit , vt in [f] vicem eorum nummum [g] quotannis,vel quotmensibus [h] acciperet : & neque diem [i],neque modum permutauit,sed tantùm genus: vel ex contrario si pactus fuerit, vt in generibus alimenta acciperet,quæ in nummis ei relicta fuissent: vel si vinum pro oleo,vel oleum pro vino,vel quid aliud commutauit:vel locum permutauit,vt quæ erant ei Romæ alimenta relicta,in municipio, vel in prouincia acciperet, vel contrà:vel personam "commutauit," vt quod à pluribus erat accepturus,ab vno acciperet: vel alium pro alio debitorem acceperit: hæc omnia habent disceptationem prætoris,& pro vtilitate alimentarij [k] recipienda sunt [l].

25 ¶ Si ad habitationem certa quantitas sit annua relicta, & ita sit transactum sine prætore, vt habitatio præstetur, valet transactio:quia fructus habitationis præstatur,licèt ruinæ, vel incendio subiecta transactio est. Per contrariũ quoque, si pro habitatione , quæ erat relicta , placuerit certam quantitatem præstari : transactio rata est & citra prætorem.

Si is qui transegit agat ex persona alterius cui successit.

1. & 2. De dolo coheredis transigentis.

3. Ad quæ transactio pertinet.

9. *Idem* lib.1. Opinionum.

QVi [m] cum tutoribus suis de sola portione administratæ tutelæ suæ egerat , & transegerat : aduersus eosdem tutores ex [n] persona fratris sui, cui heres extiterat,agens,præscriptione factæ transactionis non summouetur [o]. 1 ¶ Transactio [p], quæcunque fit, de his tantùm [q], de quibus inter conuenientes placuit, interposita creditur. 2 ¶ Qui per fallaciam coheredis ignorans vniuersa,quæ in [r] vero erant , instrumentum transactionis sine Aquiliana stipulatione interposuit [s]: non tam paciscitur,quàm decipitur [t]. 3 ¶ Ei, qui nondum certus, ad se querellam contra patris testamentum pertinere, de aliis causis cum aduersariis pacto transegit [u], tantùm in his interpositum pactum nocebit, de quibus inter eos actum esse probatur. ¶ His [x] tantùm transactio obest, quamuis maior [y] annis vigintiquinque eam interposuit, de quibus actum probatur,nam ea, quorum actiones cõpetere "ei" postea compertum est , iniquum est peremi pacto,id de quo cogitatum non docetur [z].

An transactio patris noceat filio.

10. *Idem* lib.1. Responsorum.

DE re filiorum, quos [a] in potestate non habuit,transigentem patrem minimè eis obesse placet [b].

De transactione post rem Iudicatam.

11. *Idem* lib.4.ad Edictum:

POst [c] rem iudicatam, etiam si prouocatio non est interposita, tamen si negetur iudicatum esse, vel ignorari potest,an iudicatũ sit, quia [d] adhuc lis subesse possit, transactio fieri potest.

Effectus transactionis generalis.

12. *Celsus* lib.3. Digestorum.

NOn est ferendus, qui generaliter in his,quæ [e] testa-

a *alij legunt*, siue à testato factis.
b transigere.
c id est,dum viuet. *l.1.j. pro socio.*
d ab hoc legatario. *Cuiac. vide quæ dixi ad l. 9. Cod. de fideicommiss.*
e *l. vlt. Cod. de Episcopis.*
f ergo si non consumpsit, valebit transactio. *Bart. hic arg. l.13. j. de reb. eorum.*
g quia seruis etiam legari possunt. *l.11. 17. j. de alimentis. l. 3. j. de his quæ pro non scriptis.*
h sed nec testẽ dicti sui rationẽ non reddẽtem. *l.3. Cod. de testib.*
i vide *l. 38. j. de iudicijs.* & vbi sunt soluenda legata.
k vide *l.3. j. de alimentis.* & quomodo in eo casu alimentariis consulatur.
l Eadem collatione quantitatis vtitur Iurisconsultus *in l. 20. j. de manumiss. vindicta.*
m *vide l.122. j. de legat.2.*
n ita legitur apud Amm. 18. *Liuium 2. & Varronem,apud Nonium. Cuiac.1. obseru.3.* segnioris: *Duar. 2. disput.31.* nequioris : *Fornier. 2. select. 5.* obsequioris. *Zas. ad l.2. j. de re iudicata, numero 9. in fine.*
o atqui alimentorum vocabulo habitatio intelligitur, *l. 6. l. vlt. j. de alimentis. l.43. l.44. j. de verborum signific.*
p vt definiat,legata sit , nécne proprietas , aut solus vsufructus *l.4. l. pen. j. de alimentis.*
q nam ita legari potest. *vide l. 12. de alimentis.*
r de plano , de solo,non pro tribunali. *Cuiac.*
s non tamen sẽper solennitatis obmissio actum vitiat. *l.1. §.1. j. de ventre inspici.*
t Transactionem,donationis esse speciem: & eũ qui transigat, donare, hinc colligitur.
v sunt enim omissæ sólennitates. Omissa verò forma actum vitiat. Immò omissio solennitatis non vitiat. *l.1. in fin. j. de ventre insp.*
x quia id illi lege mandatur. *l. 1. s. de officio eius. l.1. §. ad nutricia. infrà de varijs.*

y de quo, *vide quæ scripsi ad Titulum de off. Procuratoris Cæsaris.*
z Vt quod liceat in prouincia, in vrbe sit permissum , *lege prima, §. damus, infrà de suspectis.*
a *de quibus dixi ad l.42. j. de iure fisci.*
b Prohibitum vna via,alia permissum esse non debet. *l.21. §.1. j. de tutoribus datis ab his.*
c *lege 22. §. secundo, infr. de condit. iud.*

ponitur.

z *lege 5. s. eodem.*
a *vide l.11. Cod. de iure deliber. 11. Eclog. 2. c. 21.*
b eodem modo castrensi peculio filiorum familiàs pater seruitutem imponere non potest. *l.18. §.3. j. de Castr*
c *11. Eclog. 2. c. 22. vide Paul. 1. sentent. 1. §. vlt.*
d *vide l.7. j. eodem.*
e *vide l.6. s. eodem.*

d *l.3. §.4. j. si cui plus quàm per legem Falcid.*
e vt fit sæpissimè. *l.3. §. quamuis. j. si cui plus quàm.*
f Permutatio vtrum fieri poss, sit cum nummis, dixi *ad leg. vlt. j. de condictis causa data.*
g id est, nummos. *vt. j. eodem.*
h id est , singulis mensibus. *l. 12. §. nouissimè. infrà quando dies legator.*
i Mutationum species obserua, diei, modi, generis , loci , personæ.
k alimentarius est,cui alimenta relicta. *vt l.95 §. 1. infrà j. ad l. Falcidiam.*
l vt transactio sine Prætore facta valeat, qua conditio alimentarij fit melior. *Cuiacius.*
m *11. Ecloga 2. c. 8. §.16.*
n adde casum. *l. vlt. in fine. j. tit. prox.*
o atqui transactio generalis extenditur ad ius posteà ex successione, putà fideicommisso , quæsitum. *l. 122. in fine. j. de verborum obligationib.*
p *Eclog. ibidem. §.17.* Idem in renunciatione. Vtraque est stricti iuris. *l.35. l.47. §. primo, s. de pactis.*
q *vide leg. 5. s. eodem.*
r τὸ ἀληθὲς. *Ecloga ibidem §. 18.*
s quid si ea fuisset interposita? actione de dolo ageretur. *Accur. Bart.*
t Immò vt sit deceptus , videtur ei denegata actio. *l.78. in fine, infrà ad Trebell.*
v transegit : in his tãtum transactio obest, q. m v.a, e.i.d.q.a. p. non quorum actiones,&c. *Cuiacius.*
x sensus est obscurus : sententia tamen apertiùs ex Græcis peti potest hęc. Maioribus non obest trãsactio, nisi in his de quibus actũ est : nõ in iis quæ postea competierunt, de quibus cogitatum esse non docetur. *11. Ecloga 2. c. 20.*
y ἀλλόθετον. numerus enim pro numero hîc

a *l.3.§ cùm transactio.ff.eodem.*
b id est, sine speciali mandato *l.8.Cod.eodem.*
c *l.1.ff.de off.procur.*
d adde ex Haloandri editione, id obseruandum esse de ære alieno quòd inter eos conuenisset. e Immò solus scriptus heres conueniendus est. *l.3.ff.eodem.*

stamento ei relicta sunt, transegerat, si postea censetur de eo solo cogitasse, quod prima parte testamenti, ac non etiam quod posteriore legatum sit. Si tamen postea [a] codicilli proferuntur, non improbè mihi dicturus videtur, de eo dumtaxat se cogitasse, quo illarum tabularum, quas tunc nouerat, scriptura contineretur.

De procuratore principis.

13. *Æmilius Macer* lib. 1. ad Legem vicesimam hereditatum.

NVlli procuratorum principis, inconsulto [b] principe, transigere licet [c].

De transactione inter legitimum & scriptum heredem.

14. *Scæuola* lib. 2. Responsorum.

COntrouersia inter legitimum, & scriptum heredem orta est: eáque, trãsactione facta, certa lege finita est, quæro, creditores quem conuenire possunt? Respondit, si iidem creditores essent: [qui transactionem fecissent[d].] si alij creditores essent: propter incertum successionis, pro parte hereditatis, quam vterque in transactione expresserit, vtilibus conueniendus est [e].

Si pacto Aquiliana, & pœnalis stipulatio subiiciatur.

15. *Paulus* lib. 1. Sententiarum.

PActo [f] conuento Aquiliana quidem stipulatio subiici solet [g], sed consultius est, huic pœnalem [h] quoque stipulationem subiungere: quia rescisso fortè [i] pacto, pœna ex stipulatu peti [k] potest.

16. *Hermogenianus* lib. 1. Iuris Epitomarum.

QVi fidem licitæ transactionis rupit, non exceptione tantùm summouebitur [l]: sed & pœnã, quam *si cõtra placitum fecerit, rato* [m] *manente pacto* stipulanti rectè [n] promiserat, præstare cogetur [o].

An transactio cum herede facta emptori hereditatis vel fideicommissario noceat.

17. *Papinianus* lib. 2. Quæstionum.

VEnditor hereditatis, emptori mandatis actionibus, cum debitore hereditario, qui ignorabat venditam esse hereditatem, transegit, si emptor hereditatis hoc debitum ab eo exigere velit, exceptio transacti negotij debitori p[ro]pter ignorantiam suam accõmodanda est [p]. Idem respondendum est & in eo, qui fideicommissam recepit hereditatem, si heres cum ignorãte debitore transegit.

f *Idem Paulus 1. sentent. 1.§.3.*
g *l.2.4.5.ff.eod. l. 7.§. 12.ff.tit.prox. l.6. Cod. de contr. stipul. l.7. Cod. eodem.*
h pœnam. *Paul. illo loco. l. 122.§. vlt.ff.de verborum obligat.*
i *al.* quoquomodo. *Paul. ibidem.*
k *al.* repeti. *Paulus d. loco.*
l *l.14.§.40.C.eo. l.96.§.2. in fine ff. de solut.* 11. *Eclog. 2.c.27.*
m *l.17. Cod. eodem.*
n De verbo *Rectè*, vide quę scripsi *ad l.11. in fin.ff. de duobus reis.*
o id est, quia illa clausula, *Rato manente pacto vtraque vti licebit*, inserta fuit stipulationi. *adde l. 115. in fin.ff. de verborum oblig.* quæ defuit in casu. *l. 10. §. si pacto. ff. de pactis.* quod addit Harmenopulus eum qui transactionẽ rescindit infamia notari, intelligendum est de transactionibus iuratis, *vt in l.41. Cod. eod.*
p vtiliter, non directò. *Cuiac. vide l. 16. ff. de pact.*

in eius vita. Halicarnass. 5: 3. Quintil 7; author libelli de viris illustrib. Sumebantur autem virgæ fascium ex Gallica arbore. *teste Plinio.* erántque penes vtrumque Cõsulem, sed apud alterum tantùm, ídque alternis. Primùm quidem ex lege Publicolæ apud maiorem natu: postea ex lege Iulia de maritandis ordinibus, apud eum qui plures liberos sustulisset. 2. *Gell.* 15. Quo autem mense Consul fasces non habebat, accensus præibat: lictores ponè sequebantur: quẽ morẽ renouasse in suo consulatu Iulium Cæsarem Suetonius refert *in eius vita c.20.* Suspendebantur autẽ pro consulum foribus fasces: iísq; inde sumptis, lictores progredientes, plebem submouebant, & Consuli apparebant: & fores, si quò ingrediendum Consuli, pulsabant. *Liuius 6: 6. Plin. 30. author de viris illustribus. Solinus 6. Brissonius 3. select. 14.*
i Laudatur à Seneca in Declamationibus. Declamatores autem in foro causas non agebãt. Hic autẽ Asprenas debilitate lapsus in ludicro Troiæ, aureo torque donatus est.

LIBER TERTIVS,

DE POSTVLANDO.[q]

Ratio. 1. Et summa edicti. 2. Quid sit postulare. 3. De his qui in totũ postulare prohibentur. 4. De aduocato dando à Prætore. 5. De his qui pro alijs postulare non possunt. 7. De his qui non pro omnibus postulare possunt. 9. De restitutis. 11. Pro quibus in tertio ordine constituti postulare possunt.

Vlpianus libro 6. ad Edictum.

HVNC titulum prætor proposuit habẽdæ rationis causa, suæque dignitatis tuẽdæ[r], & decoris "sui" causa: ne, sine delectu passim apud se postuletur. 1 ¶ Ea propter tres [s] fecit ordines: nam quosdam in totũ prohibuit postulare: quibusdam "vel" pro se permisit: quibusdã & pro certis dumtaxat personis, & pro se permisit. 2 ¶ Postulare [t] autem est, desiderium suum, vel amici [u] sui, in iure apud eum, qui iurisdictioni [x] præest [y], exponere: vel alterius desiderio contradicere. 3 ¶ Initium autem fecit prætor ab his, qui in totum prohibentur postulare, in quo edicto aut pueritiam, aut casum excusauit. ¶ Pueritiam, dum minorem annis decem [z] & septem, qui eos nõ in totum [a] compleuit [b], prohibet postulare, quia moderatam hanc ætatem ratus est ad procedendum in publicum, qua ætate, aut paulò maiore fertur Nerua filius & publicè [c], de iure responsitasse [d]. ¶ Propter casum, surdum, qui prorsus non audit, prohibet apud se postulare: nec enim erat permittendum ei postulare, qui decretum prætoris exaudire non poterat, quod etiã ipsi erat periculosum futurũ: nã, nõ exaudito decreto prætoris, quasi non obtẽperasset, pœnâ, vt contumax, plecteretur. 4 ¶ Ait prætor, *si* [e] *non habebunt aduocatum, ego dabo.* nec solùm his personis hanc humanitatem prætor solet exhibere, verùm & si quis alius sit, qui certis ex causis, vel ambitione aduersarij, vel metu patronum non inuenit. 5 ¶ Secundo loco edictum proponitur in eos qui pro aliis ne postulent: in quo edicto excepit prætor sexũ, & casum: item "notauit" personas "in" turpitudine notabiles. ¶ Sexum, dũ feminas prohibet pro aliis postulare [f], & ratio quidem prohibendi: ne, contra pudicitiam sexui congruentem, alienis causis se immisceant: ne virilibus officiis fungantur mulieres. origo verò introducta est à Carfania [g] improbissima femina: quę inuerecundè postulans, & magistratũ inquietãs, causam dedit edicto. ¶ Casum, dũ cęcũ vtrisq; luminibus orbatũ prętor repellit: videlicet quod insignia [h] magistratus videre, & revereri non possit. Refert etiã Labeo, Publiũ cæcũ, Asprenatis [i] Nonij patrẽ, auersa sella [k], à Bruto destitutũ, cùm vellet postulare. Quãuis autẽ cæcus pro alio postulare non possit: tamen & senatoriũ [l] ordinẽ retinet, & iudicãdi officio fungetur [m]. Nũquid ergo & magistratus gerere possit? sed de hoc deliberabimus: extat quidẽ exemplũ [n] eius, qui gessit. Appius deniq; Claudius cæcus consiliis publicis intererat, & in senatu seuerissimã [o] dixit sententiã de Pyrrhi captiuis [p]. Sed melius est, vt dicamus, retinere quidẽ iam cœptũ magistratũ posse: adspirare autẽ ad nouũ penitus prohibere, ídq; multis cõprobatur exemplis. 6 ¶ Remouet autẽ à postulãdo pro aliis & eũ qui [q] corpore suo muliebria passus est [r]. Si quis tamen vi [s] prædonũ, vel hostiũ stupratus est, non debet notari, vt & Põponius ait. Et qui capitali crimine dãnatus est, nõ debet pro alio postulare. Itẽ senatusconsulto etiã apud iudices pedaneos postulare prohibetur calũniæ publici iudicij damnatus. Et qui operas suas, vt [t] cũ bestiis [u] depugnaret, locauerit [x]. Bestias autẽ accipere debemus ex feritate magis, quàm ex animalis genere: nã quid, si leo sit, sed mãsuetus [y],

q 2. *Cod. 6. ad* 11. περὶ συνηγόρων, &c. de aduocatis & qui postulare prohibentur. 8. *Eclog.*
r *l.19 ff. de officio præsid.* eadem etiam inter priuatos conseruãda est. *l. 1. §. sed etsi ff. de ventre inspiciendo.*
s 8. *Eclog. 1. c. 1.*
t *l.4.§. antep. ff. de damno.*
v *v. l. 2. ff. de fideiussorib. tutorum.*
x Præesse iurisdictioni quid sit, dixi *ad l.2.§.6. ff. de origine iuris.*
y & apud pedaneos iudices. *§. 6. circa pr. ff. eod.*
z *§. vlt. Instit. ex quibus causis manumittere.*
a Annus cœptus hîc non habetur pro completo. *l. 13. ff. de man. vind. §. iustæ Inst. quib. ex caus. manum.*
b atqui minor 25. annis non est idoneus defensor. *l.51. ff. de procurat.*
c Publicè de iure respondendi anno 17. ætatis facultas etiam permissa, *vt hîc.* hanc ætatem etiam forum attingebant.
d Responsitasse, minus est quàm respondere.
e *l.7. Cod. eod. l.9.§. aduocatos. ff. de off. procons.*
f *l.2. ff. de regulis.*
g Gaia Afrania. 8. *Val.* 3.
h Sellã currulẽ, fasces. Ἐπίσημα τῆς ἀρχῆς καὶ ἡγεμονίας κοσμήματα. *Dion.* Insignia porro magistratus *hîc*, vt cõsularia insignia. *l.2. ff. de his qui notantur. l.1. ff. de officio proconsulis.* militaria. *l.2 §.2. ff. de his qui nota.* luctus. *l.15. Cod. de his qui not.* insignia regum. *Liuius 2.4. Valer.* 1. Prudentius: Nónne cursim trãseunt fasces, secures, sella, prætexta toga, lictor, tribunal, & trecẽta insignia, quibus tumetis? Et Seneca 1. *de benefic.* Quid habet corona pretiosum, quid prætexta, quid fasces, quid tribunal & currus? Nihil horum honor est, sed honoris insignia. Porrò Consulum insignia erant, 12. fasces. *Ouidius in Pisonem: Martial. 7. epigramm. & 8. & 9.* Prætorum, sex. 1. *Valer.* 1. Proconsulis totidem. *l.14. ff. de offic. proconsul.* quos deponebant Romam reuersi & portam ingressi *l. vlt. ff. de offic. proconsul.* Præsidis quinque. *Dion.* 53 57. Fascium autem origo à Romulo, cui 12. fasces insigne. *Liuius. Halicarnass.* Hi deinde ad consules translati, securibus tandem (ad inuidiam vitandam) à Publicola nudati. *Plutarchus*

k Mos antiquus hîc notandus. Solebant enim Prætores, Consules, Ædiles prætextati in sellis currulibus sedere, Liuius 7. *in pr.* Consularium sellarũ fit apud multos mentio. *Suetonius in Claudio c.23: Ciceronẽ 7. epistol. ad Curium:* Prætoriæ, *hîc. apud Varronem 2. de vita P. Romani apud Nonium: 6. Quintil. 3: 3. Valer. 5.* Ædilitiæ, *Liuius 9: 6. Gell. 9.* Cęterùm sella curulis dicitur, quod & in curru essent, eáque veherentur in Curiam, qui curulem magistratum gessissent. 3. *Gell.* 18. quod paulò planius Isidorus exponit, 20. *c.11.* Prætextâ ornatos fuisse Prætores, aliàs constat. *Suet. Iulio 26: 9. Plin. 39: Cicero contra Vatinium.*
l Cæcus senatorium ordinem retinet. *vt hîc:* vt & sacerdotium. *Seneca 4. Controuers.*
m *videl. 6. ff. de iudicijs.* & tutoris. *l.16. ff. de auct. tut. l.8. Cod. de d. cur.* Persę ne luscum quidem ad principatum admittebant. *Procop.* Num autem post cœcitatem iudex dari poterit? negat Accursius, à quo Duaren. dissentit. 1. *disput.* 2.3.
n Exemplis ad ius decidendum vti possumus.
o Hanc sentẽtiam Ennius his verbis exposuit, *Quò vobis mentes rectæ quæ stare solebant Antehàc, dementi sese flexere ruina. Cicero de senectute, 1. Officiorum: & in Bruto: pro Cælio: Plutarch. in Pyrrho: 8. Valer. 12: Liuius, seu epitome Flori 13. Author. de viris illustrib. 34: Ouid. 6. Fastorum.* & apud Varronem 6. *de lingua*, locus ille celebris de Cynea legato Pyrrhi ad eundem re infecta reuerso: Orator sine pace redit, regíque refert rem. p aut de Pyrrho in vrbem pacis componendæ causa non admittendo. *l.2.§.36 ff. de origine iuris: Liuij epitome 13.*
q ὁ ἡταιρηκὼς ἢ ὁ ἐν τῷ οἰκείῳ σώματι τὰ γυναικῶν ὑπομείνας. 8. *Eclog. 1. c. 1.*
r est enim infamis. *l.31. Cod. de adult.* s *l. 20. Cod. de adult.*
t *l.4.§.1. ff. de legationib. l.6. l. Iulia ff. de testib.* u non mansuetis, *vt ff. eodem.*
x secus est in eo qui cum bestiis depugnauerit virtutis causa. *ff. eodem.*
y Leo mãsuetus esse potest, *vt hîc.* Quò pertinet illud Plinij 8. *c.16.* Primus hominum Leonem manu tractare ausus, & ostẽdere mansuefactum Hanno è clarissimis Pœnorũ traditur: damnatúsq; illo argumento, quoniã nihil non persuasurus vir tã artificis ingenij videbatur: & malè credi ei libertas, cui in tãtum cessisset etiã feritas.

vel alia dentata mansueta? ergo qui locauit, solus notatur: siue depugnauerit, siue non [a]. quod si depugnauerit, cùm non locasset operas suas, non tenebitur. non enim, qui cū bestiis depugnauit, tenebitur: sed qui operas suas in hoc locauit. denique eos, qui virtutis [b] ostendendæ causa hoc faciunt sine mercede, non teneri aiunt veteres: nisi in arena passi sunt se honorari: eos enim puto notam non euadere. Sed si quis operas suas locauerit, vt feras venetur: vel vt depugnaret feram, quæ regioni nocet, extra [c] arenam: non est notatus. His igitur personis, quæ non virtutis causa bestiis pugnauerunt, pro se prætor permittit allegare, pro alio prohibet. Sed est æquissimum, si tutelam, vel curam huiusmodi personę administrent, postulare eis pro his, quorum curam gerunt, concedi [d]. Qui aduersus ea fecisse monstretur, & pro aliis interdicta postulatione repellitur, & pro æstimatione iudicis extra ordinem pecuniaria pœna multabitur. 7 ¶ Vt initio [e] huius tituli diximus, tres ordines prætor fecit nō postulantium: quorum "hic" tertius est, quibus non in totum denegat postulandi facultatem, sed ne pro omnibus postularent: quasi minùs deliquerint, quàm hi, qui superioribus capitibus notantur. 8 ¶ Ait prætor: *Qui lege [f], plebis scito, senatusconsulto [g], edicto [h], decreto principum, nisi pro certis personis postulare prohibentur: hi pro alio, quàm pro quo licebit, in iure apud me ne postulent.* Hoc edicto continentur etiam alij omnes, qui edicto prætoris, vt infames notantur, qui omnes, nisi pro se, & certis personis, ne postulent [i]. 9 ¶ Deinde adiicit prætor: *qui ex his omnibus, qui supra scripti sunt, in integrum restitutus non erit.* "eum," *qui ex his, qui supra scripti sunt,* sic accipe: si fuerit inter eos, qui tertio edicto continentur: &, nisi pro certis personis, postulare prohibentur. ceterùm si ex superioribus, difficilè in integrum restitutio impetrabitur. 10 ¶ De qua autem restitutione prætor loquitur, vtrùm de ea, quæ a principe, vel à senatu: Pomponius quærit, & putat, de ea restitutione sensum, quam princeps, vel [k] senatus indulsit. An autem & prætor restituere possit, quæritur, & [l] mihi videtur, talia prætorum decreta non esse seruanda: nisi sicubi ex officio iurisdictionis suæ subuenerunt: vt in ætate obseruatur, si quis deceptus sit: ceterísque speciebus, quas sub titulo *de in integrū restitutione* exsequemur. Pro qua sentētia est, quod si quis famoso iudicio condemnatus, per in integrum restitutionem fuerit absolutus, Pomponius putat, hunc infamia eximi [m]. 11 ¶ Deinde adiicit prætor: *pro alio ne postulent, præterquam pro parente, patrono, patrona, libertis, parētibúsque patroni patronæ.* de quibus personis sub titulo *de in ius vocando* pleniùs diximus. Item adiicit: *liberísve suis fratre, sorore, vxore, socero, socru, genero, nuru, vitrico, nouerca, priuigno, priuigna, pupillo, pupilla, (furioso,) furiosa* [n].

2. *Gaius* lib.1.ad Edictum prouinciale.

F*Atuo, fatua:* (cùm istis quoq. personis curator detur [o].)

3. *Vlpianus* libro 6.ad Edictum.

C*Vi eorum à parente, aut de maioris partis tutorum sententia, aut ab eo, cuius de ea re iurisdictio fuit, ea tutela, curatióve data erit.* 1 ¶ Adfinitates non [p] eas accipere debemus, quæ quondam fuerunt, sed præsentes [q]. 2 ¶ Item Pomponius, nurus [r], & generi [s] appellatione, & soceri [t], & socrus: & vlteriores quibus *pro* [u] præpositio solet accedere, contineri ait. 3 ¶ In curatoribus debuisse eum adiicere: "muti" [x], ceterorúmque, quibus dare solent: id est, surdo, prodigo, & adulescenti.

4. *Paulus* libro quinto ad Edictum.

ITem quibus, propter infirmitatem, curatorem prætor dare solet.

5. *Vlpianus* libro nono ad Edictum.

ET qui negotiis suis aliquo perpetuo morbo superesse non possunt.

De prohibitis in secundo, vel tertio ordine. 1. *De successore eius qui prohibuit.*

6. *Idem* libro sexto ad Edictum.

PVto autem omnes, qui non sponte, sed necessario officio funguntur, posse sine offensa edicti postulare: etiā si hi sint, qui non nisi pro se postulare possunt. 1 ¶ Si quis aduocationem præstare fuerit prohibitus: si quidem apud se, vt solent facere tempore magistratus sui, puto eū postea apud successorem eius adesse posse [y].

De permißione aduersarij.

7. *Gaius* lib.3.ad Edictum prouinciale.

QVos [z] prohibet prætor apud se postulare, omnimodo [a] prohibet, etiam [b] si aduersarius eos patiatur postulare.

a Immò, nō notabitur. *l.3.§.de his qui notantur.*
b i. fortitudinis: id enim virtus. *Nouell.69.*
c rectè hoc addidit, extra arenā: nam in arena & circo, fuit interdum venatio, cuius exemplum extat elegans apud *Gell.* 5.c.14.
d quia necessario funguntur officio. *l.6.ȷ.eod.*
e §.1.ȷ.*eod.*
f *l.6.§.1.ȷ.ad leg. Iul.repet.*
g *l.1.ȷ.de vi priuata. l.1.ȷ.de ambitu.*
h *l.1.ȷ.tit.prox.*
i remouentur infames à postulando, quia aduocatorum nobile officiū est *l.6.in fin.l.7.Cod. eod. l.14. C.d. d aduocat.* procuratorū verò non item. *v.l.14.Cod. de decurionib.*
k Restituēdi ius summum penes principem & senatum.
l Restituēdi ius penes prætores fuit recisi⁹, quā penes principē & senatum.
m Immò, indulgentia quos liberat, notat: nec infamiam criminis tollit. *l.vlt. Cod. de generali abol. lit. l.7. Cod. de sent.paßis.*
n *l.6.ȷ.de libert.*
o quia reb⁹ suis superesse non possunt. *l.2.ȷ.de Curator.furios.*
p Imò & ea quę quondam fuerunt. *l.vlt.in fin. Cod.de legatis.*
q aliter quàm in nuptiis. *§.affinitatis. Inst de nuptijs. adde casum l.14. Cod.de quæstionibus.*
r *vide l. 50.ȷ.de verb.signif.*
s *vide l.136.ȷ.de verb.signif.*
t *vide l.146.ȷ.de verb.signif.*
u vt pro socero. *l.15.ȷ.rerum amot.* pro genero. *l.4.§.5.ȷ.de grad.: bus: Festus in progenero.*
x Muto tamen non datur tutor necessariò, nisi intellectu careat. *arg.l.43.ȷ.de procur. l.73.ȷ. de iure dotium. l.65. §.pen.ȷ.ad Treb.*
y Cur ita? *v.l.3. in fine.l.4.ȷ.de arbitr. l.13. §.pen. ȷ. ad Trebell.*
z sic apud Paulum 1.*sent.2.§.1.* Omnes infames qui postulare prohibentur, cognitores fieri nō possunt, etiam volētib⁹, aduersariis. *adde l.8. §.2.ȷ.de procuratorib.*
a *adde l.9.ȷ.de pœnis. Paul.1.sent.2.§.1.*
b *vide d.§.2: adde l.14.§.1.ȷ.soluto matrimonio.*
c *vide l.1.Cod.de his qui in exilium.lib.10.*
d Immò distinguendum est exulare quis iussus sit ex crimine leuiore, aut delicto grauiore: hoc enim casu perpetuum silentium imponitur. *l.5.ȷ.de decurionib.*
e nam quæ infamat, vbique infamat. *Bart.*
f *l.vlt.§.de iurisdict.*
g *v.Alciat.8.παρέργ.20.*
h *l.vlt.ȷ.eod.* aliàs non licèt, *l.2.Cod.de aduoc.diu.iudicior. l.1.2.Cod.de aduoc.fisci.l.22.ȷ.de inofficioso.*

De prohibitionis vel exilij tempore finito.

8. *Papinianus* lib.2.Quæstionum.

IMperator Titus Antoninus rescripsit [c], eum cui aduocationibus in quinquēnio interdictum esset; post quinquennium pro omnibus postulare non prohiberi. Diuus quoque Hadrianus rescripserat, de exilio reuersum postulare posse, nec adhibetur distinctio [d], quo crimine silētium, vel exilium sit irrogatur: ne scilicet pœna tempore determinata, contra sententiæ fidem, vlteriùs porrigatur.

Si à præside prohibitus in alia prouincia postulet.

9. *Idem* libro primo Responsorum.

EX ea causa prohibitus pro alio postulare, quæ infamiā non irrogat [e]; ideóque ius pro omnibus postulandi nō aufert, in ea tantùm prouincia pro aliis non rectè postulat, in qua præses fuit, qui sententiam dixit: in alia [f] verò non prohibetur, licèt eiusdem nominis sit [g].

De patronis fisci, de decurionibus.

10. *Paulus* libro singulari Regularum.

HI, qui fisci causas agunt, suam, vel filiorum, & parentum suorum [h], vel pupillorum, quorum tutelas gerunt, causam & aduersus fiscum agere non prohibentur. 1 ¶ Decuriones quoque contra patriam suam causas agere prohibentur præter superiores personas.

De tutore. 1. *Qui sunt infames.*

11. *Tryphonius* lib.5.Disputationum.

A Principe nostro rescriptum est, non prohiberi tutorē adesse pupillo in negotio, in quo [i] aduocatus contra patrem eius fuisset. Sed & illud permissum ab eo est agere tutorem pupilli causa aduersus [k] fiscum, in qua aduersus patrem pupilli antea aduocatus [l] fisci fuisset. 1 ¶ "Qui autem inter infames sunt, sequenti titulo explanabitur".

DE HIS, QVI NOTANTVR infamia [m].

Tit. II.

Edictum cuius sunt octo partes quas ad marginem adscripsi.

[*Iulianus* libro 1.ad Edictum.]

PRAETORIS verba dicunt: *infamia notatur: qui ab exercitu [n], ignominiæ causa, ab imperatore, eòve, cui de ea re statuendi potestas fuerit, dimissus erit qui artis ludicræ, pronuntiandíve causa in scænam prodierit [o]: qui lenocinium fecerit [p]: qui [q] in iudicio publico calumniæ, præuaricationísve [r] causa quid fecisse iudicatus erit [s]: qui furti [t], vi bonorum raptorum, iniuriarum [u], de dolo malo & fraude suo nomine damnatus, pactúsve erit [x]: qui pro socio [y], tutelæ [z], mandati [a], depositi [b], suo nomine non contrario iudicio damnatus erit [c]: qui eam, quæ in potestate eius esset, genero mortuo: Cum eum mortuum esse sciret [d], intra [e] id tempus, quo elugere virum moris est, antequam virum elugeret, in matrimonium collocauerit, eámve sciens [f] quis vxorem duxerit, non [g] iussu eius, in cuius potestate est: & qui eum, quem in potestate haberet, eam, de qua supra comprehensum est, vxorem ducere passus [h] fuerit: quíue suo nomine non iussu eius, in cuius potestate esset: eiúsve nomine, quem, quámve in potestate haberet, bina [i] sponsalia, binásve nuptias "in" eodem tempore constitutas habuerit.*

Interpretatio primæ partis: De eo qui missus est. 1. *De exercitu.* 2. *De generibus mißionum.* 3. *De milite adulterij damnato.* 4. *Effectus ignominiosæ mißionis.* 5. *Interpretatio secundæ partis. De prodeuntibus in scænam, & quid sit scæna.*

2. *Vlpianus* libro 6.ad Edictum.

QVod ait prætor [k]: *qui ab exercitu dimissus erit:* dimissum accipere debemus militem caligatum [l]: vel si quis alius vsque ad centurionem [m], vel præfectum cohortis, vel alæ, vel legionis: "vel tribunum siue cohortis, siue legionis" dimissus est. Hoc amplius Pomponius ait, etiam eum, qui exercitui præest, licet consularibus insignibus [n] vtitur, ignominiæ causa ab Imperatore missum hac nota laborare. Ergo & si dux, cùm exercitui præest, dimissus erit, notatur. Et, si princeps dimiserit: & adiecerit [o] ignominiæ causa se mittere, vt plerumque facit, non dubitabis, & ex edicto prætoris eum infamia esse notatum. Non tamen, si citra indignationem principis successor ei datus est. 1 ¶ Exercitum autem, non vnam cohortem [p], neque vnā alam [q] dicimus: sed numero [r] multos militū: nā exercitui [s] præesse dicimus eū, qui legionē [t],

i in aliis causis non licet sine præuaricatione. *l.3.§. quod si.ȷ.de præuaricat.*
k Fisco patrem filius idémque fisci aduocatus, in pecuniariis causis præferre potest.
l de aduocatis fisci, adde *l.3.ff. de his quæ in testamento delentur.*
m 2.*Cod.12. & 10.Cod.58. 21.Eclog.2.*
n *v.l.2.in princ.ȷ. eod.*
o *d.l.2.§.vlt.l.3. l.4.*
p *l.4.§. ait prætor.*
q Infamia quibus iudiciis cōtrahatur. *§.2.Inst de pœna temere litiganti.*
r *l.4.ȷ.de præuaricatoribus.*
s *d.l 4.§.pen.*
t *l.4.§.5.ȷ.eod: 1. Harmenop.6.§.11*
u Iniuriarum actio famosa. *Paul.5.sentent.4. §.9.& 19: l.22. ȷ. de his quæ vt indign.*
x *d.l.4.§.vlt.l.5.l.6.7.*
y *§.2. vers.item pro socio. Inst. de pœna temere litigantium.*
z *l.42.ȷ.de verb. signif.*
a *Cicero pro Roscio Amerino.*
b *l.6.§.6.ȷ.eod. l.10.Cod.de posit.*
c *d.l.6.§.mandati.*
d *l.8.*
e *l.8.9.10.11.l.23.l.vlt.*
f *d.l.11.in fine.*
g *d.l.11.in fi.l.12.*
h *l.13.in pr.*
i *l.13.§.1.ȷ.eod.l.2.Cod.de incestis.l.18. Cod. ad l. Iul. de adult.§.adfinitatis, & duobus seqq. Inst. de Nuptijs.*
k *l.1.§.eod.adde l.3.C.de re milit.*
l caligatus miles, vilis. *v.l.10.ȷ. de custodia reorū.*
m Cēturio, qui cēturiæ, hoc est, centum militib. præesset: vt quinquagenari⁹, qui quinquaginta: decurio, vel decanus qui decē: chiliarcha, qui mille militibus præerat. *Varro 4.de lingua. 9.Isid.3.*
o Immò, vt nō adiecerit, non desinit esse infamis. *l.13.§.mißionum.ȷ.de re milit.*
p Cohortē quingenti milites faciebant. 9.*Isid 3.* cohortes decem in legione. 16. *Gell. 4.in fine.*
q Alę, equitū ordines, quòd circum legiones, dextra sinistráque, tanquam alæ in auium corporibus, locabantur. Liuius 6 de re militari apud Gellium 16.*c.4.inf.* triginta equitibus constare refert Isidorus, *d.c 3.* dictásque, quòd tegant pedites alarum viæ.
r Nemo, licèt lectus, licèt tyro, licèt publicis expensis iter faciebat, iure militari testari poterat quàm in numeros relatus esset. *l.penul.ȷ.de milit.test. adde l.vnic.ȷ.de bon. poss.ex t.st.mil.*
s Exercitus est legio vel legiones: hoc est, cōstat etiā vna legione exercitus. *vt hic.*
t In legione sunt centuriæ 60. manipuli 30. (vnde 600. militū dicūtur Isidoro *d.c.3*) cohortes decem. *Cincius 6.de re militari: apud. Gell d.c.4.*

vel legiones cum suis auxiliis [a] ab Imperatore commissas administrat. Sed "hîc" etiam eum, qui ab aliquo numero militum missus est, quasi ab exercitu missum sit accipiemus. 2 ¶ *Ignominiæ causa "missum."* hoc ideo adiectum est: quoniam multa [b] genera sunt missionum. ¶ Est honesta, quæ emeritis [c] stipendiis, vel antè ab Imperatore indulgetur. ¶ Et causaria [d], quæ [e] propter valetudinem laboribus militiæ soluit: est ignominiosa. ¶ Ignominiosa autem missio totiens est, quotiens is, qui mittit, addit [f] nominatim, ignominiæ causa se mittere: semper enim debet addere, cur miles mittatur. Sed & si eum exauctorauerit, id [g] est insignia [h] militaria detraxerit: inter infames efficit, licet non addidisset [i], ignominiæ causa se eum exauctorasse [k]. ¶ Est & quartum genus missionis, si [l] quis euitandorum munerum causa militiam subiisset, hæc autem missio existimationem non lædit, vt est sæpissimè rescriptum. 3 ¶ Miles, qui lege Iulia de adulteriis [m] fuerit damnatus, ita infamis est, vt etiam ipsa sententia eum sacramento [n] ignominiæ causa soluat [o]. 4 ¶ Ignominia "autem" missis neque in vrbe [p], neque alibi [q], vbi Imperator est, morari licet. 5 ¶ Ait prætor: *qui (in) scænā prodierit*, "infamis est". Scæna [r] est, vt Labeo definit, quæ ludorum faciendorum causa, quolibet loco, vbi quis consistit, moueatúrque spectaculum sui præbiturus, posita sit in publico, priuatóve vel in vico: quo tamen loco passim homines spectaculi causa admittātur, eos enim, qui quæstus [s] causa in certamina descendunt, & omnes propter præmium in scænam prodeuntes, famosos esse, Pegasus, & Nerua filius responderunt [t].

De eo qui operas suas locauit vt in scœnam prodiret.

3. *Gaius* lib. .ad Edictum prouinciale.

QVi autem operas suas locauit, vt prodiret artis ludicræ causa, neque prodiit: non notatur [u], quia nō est ea res adeo turpis, vt etiam consilium puniri debeat.

De athletis, thymelicis, xysticis, agitatoribus, his qui aquam equis spargunt, & ceteris ministeriis. 1. De designatoribus. 2. Interpretatio tertiæ partis, de lenonibus. 4. Quartæ, de calumniatore & præuaricatore. 5. Interpretatio quintæ partis. De cōdemnato suo nomine.

4. *Vlpianus* lib. 6. ad Edictum.

ATHletas [x] autem Sabinus, & Cassius responderunt omnino artem ludicram non facere: virtutis enim gratia hoc facere, & generaliter ita omnes opinantur & vtile videtur, vt neque [y] Thymelici [z]: neque exustici [a], neque [b] agitatores [c], nec qui [d] aquam equis spargunt, ceteráque eorum ministeria, qui certaminibus [e] sacris deseruiunt, ignominiosi habeantur [f]. 1 ¶ Designatores [g] autem, quos Greci βραβευτάς appellant, artem ludicram non facere Celsus probat: quia ministerium, non [h] artem ludicram, exerceant. Et sane locus iste hodie à principe non [i] pro modico beneficio datur. 2 ¶ Ait prætor, *qui lenocinium* [k] *fecerit*. Lenocinium facit, qui quæstuaria [l] mancipia habuerit. sed & qui in liberis hunc quæstum exercet,

a Auxilia, qui adiumento adsunt alienigenæ. *Varro 4. de lingua.* vt differant à legionibus, vide 2. *Veget.* 2.
b missio militaris alia honesta, alia causaria, alia ignominiosa. *l. 13. §. missionum. ff. de re militari.*
c hoc est, post emerita stipendia: emerita, id est, impleta. Glossæ emeritis, πληρώσασιν. Emeritus, ἀποστρατευσάμενος, Glossis: qui impletis stipendiis labore militiæ soluitur. *l. 1. Cod. de excus. tutorum. l. vlt. Cod. de his qui nō impletis stip.* inde emerita, præmia functæ militiæ. *l. 3. §. qui militiæ. ff. de re militari.*
d de causaria missione. adde *l. 1. Cod. de excusat. tutorum.*
e valetudo excusat à militia.
f *add. l. 4. §. 1. ff. de re militari.*
g Quid exauctoratio legionum? fiebat ea vel vno verbo, quoties nimirū princeps ipsos milites vocabat, Quirites, *Lamprid. in Alex. Seuero: Dion. 41. & 42. Tacit. 1. & 19. Annal. Sueton. in Iulio c. 70.*
h Insignia militaria in simplici milite, ipsa arma fuisse existimo: in præfectis ipsis & militum ductoribus, præter ipsa arma, signorum ademptionem: cuiusmodi varia refert Vegetius 3. *de re militari* 5. Hæc igitur missio ignominiosa fiebat ademptione armorum & insignium. Quin & arma tradere. *Sueton. Vitellio cap. 10: Dion. 49: Xiphilinus in Seuero,* discinctum esse. *Liuius 37. Herodianus 2.* vestes & sagum militare deponere miles iubebatur. *Xiphilin. ib. Herod. ibid.* iureiurando, seu sacramento, §. 3. ff. *eodem.* & stipendio soluebatur, & castris eiiciebatur. *l. 29. ff. de liberali causa.*
i putà per errorem, obliuionem vel breuitatis, vel alia qualibet de causa.
k *vide Pet. Fab. 1. Semestr. 17.*
l *vide l. 6. in fi. ff. de curat. furiosi.* Militiam euitandorum munerum causa subire non licuit: qui subibat, ab exercitu dimittebatur, citra ignominiam tamen, *vt hîc.* Ad eundem modum liberale iudicium, militiæ professionis, euitare: *l. 8. infrà de re militari: l. 29. ff. de liberali causa.* aut litis causa militiam appetere non licuit. *l. 1. Cod. qui militare.*
m *vide l. 11. ff. de adulteriis.*
n Sacramentum, iusiurandum militare, quod à militibus exigebatur: cuius formulam vide apud Vegetium 2. c. 5. Alio significatu, *sacramentum*, militiæ genus est, in quo lectus miles iurabat se non recessurum à militia, nisi post militum tempus, hoc est decennium. Huic secundum genus militiæ erat, *Euocatio*, quo in re subita Consul etiam suos milites euocabat hac formula, Qui rempublicā saluam esse vult, me sequatur. Tertiùm, *coniuratio*, quoties vicinus vrbis tumultus non patiebatur singulos iurare. 9. *Isid.* 3.
o mulierem verò, non sententia, sed ipsa lex notat. *vide l. 43. §. penultimo, ff. de ritu nuptiarum.*
p *sub.* Roma. Vrbis enim appellatione Roma intelligitur
q *l. 3. Cod. de re militari.*
r ἀπὸ τῆς σκιᾶς dicitur.
s *l. 1. §. & qui operas. ff. de post.* Immò & qui sine quæstu. omnes enim scenici probrosi. *August. 2. de ciuitate* 11. & tribu moueri soliti. *Liuius* 7.
t milites verò capite plectendos eo casu testatur. *l. 24. ff. de pœn.*
u Immò vt non prodierit & depugnauerit, notabitur. *l. 1. §. 6. versic. & qui operas. ff. de postul.*
x de quibus *l. vnica. Cod. de athletis.*
y Thymelicorum fit mentio *in l. 10. ff. de pollicitat.* Cæterùm author Eclogæ, 21. *tit. 2. c. 2.* videtur intelligere, τοὺς λέγοντας ἐν τοῖς ὀλυμπίοις τὰ ἐνθύρια, qui in olympiis enthyria dicunt.
z de quibus vide *l. 10. ff. de pollicitat. Balsamonem ad 46. concilij Cartaginensis c. 130.*
a *Legendum* xystici *vel* xustici: vt Sulla pro Sylla. Porrò xystici à xysto, id est, porticu dicti, in qua per hyemem sub tecto exercebantur. *6. Vitruu. 10: & 5. c. 11.* τοὺς ἐν ξυστῷ ἀγωνιζομένους appellat author Eclogæ, *superiore loco.*

in eadem causa est. Siue autem principaliter hoc negotiū gerat, siue alterius [m] negotiationis accessione vtatur: vt [n] puta si caupo fuit, vel stabularius: & mancipia talia habuit ministrantia: & occasione ministerij quæstum facientia: siue balneator fuerit, velut in quibusdam prouinciis fit, in balneis ad custodienda vestimenta conducta habent mācipia hoc genus obseruantia in officina: lenocinij pœna tenebitur. 3 ¶ Pomponius & eum, qui in seruitute peculiaria mancipia prostituta habuit, notari post libertatem ait [o]. 4 ¶ Calumniator ita demum notatur, si [p] fuerit calumniæ causa damnatus: neque enim sufficit calumniatum, item præuicator. ¶ Præuicator autem est [q], quasi varicator, qui diuersam partem adiuuat, prodita causa sua, quod nomen Labeo a varia certatione tractum ait, nam qui præuaricatur, ex vtraque parte constitit: quinimmo ex aduersa. 5 ¶ Item qui furti [r], vi bonorū raptorum, iniuriam [s], de dolo malo suo nomine [t] damnatus, pactúsve erit: simili modo infames sunt.

5. *Paulus* lib. 5. ad Edictum.

QVoniam intelligitur confiteri crimen, qui paciscitur [u].

1. De prouocatione. 2. Si quis alieno nomine damnetur. 3. De pacto. 4. De iureiurando. 5. Interpretatio sextæ partis. De mandato. 6. De herede. 7. De contrario iudicio.

6. *Vlpianus* lib. 6 ad Edictum.

FVrti [x] accipe: siue manifesti siue nec manifesti. 1 ¶ Sed si furti, vel aliis famosis actionibus quis condemnatus prouocauit: pendente iudicio, nondum inter famosos habetur [y]: si autem omnia tempora prouocationis lapsa sunt, retrò infamis est: quamuis, si iniusta appellatio eius visa sit, hodie [z] notari puto, non retrò notatur. 2 ¶ Si quis alieno nomine condemnatus fuerit, non laborat infamia, & ideo nec procurator "meus," vel defensor, vel tutor, vel curator, vel heres [a], furti, vel ex alia simili specie condemnatus, infamia notabuntur. nec ergo, si ab initio per procuratorem causa agitata est. 3 ¶ *Pactúsque*, inquit, *erit*. pactus sit, accipimus: si cū pretio [b] quantocumque pactus est: alioquin & qui precibus impetrauit, ne secū ageretur, erit notatus: nec erit veniæ vlla ratio: quod est inhumanum. Qui iussu prætoris, pretio dato pactus est, nō notatur [c]. 4 ¶ Sed & si, iureiurā do [d] delato, iurauerit quis non deliquisse, non erit notatus. nam quodammodo innocentiam suam iureiurando adprobauit. 5 ¶ *Mandati* [e] condemnatus. Verbis edicto notatur, non solùm qui mandatum suscepit [f], sed & is, qui fidem, quam aduersarius secutus est, non præstat. vtputa, fideiussi pro te, & solui: mandati te si condēnauero, famosum facio. 6 ¶ Illud planè addendum est, quod interdum & heres suo nomine damnatur, & ideo infamis fit, si in deposito [g], vel in mandato malè versatus sit. Non tamē in tutela, vel pro socio [h] heres suo nomine damnari potest: quia heres neque in tutelam, neque in societatem succedit: sed tantùm in æs alienum defuncti.

b Immò agitatores, seu ἡνίοχοι. Theophilo numerantur inter famosos. sic sentio Theophilum ex sui seculi opinione agitatores & aurigas inter famosos retulisse, non ex prudentem definitione: cùm & aliàs nobilissimi in circo, teste Suetonio *in Augusto c. 43: & Caligula c. 18.*
c Agitatores aurigæ in curuli certamine & ludis Circensibus, quorum factiones variæ, Russata, Albata, Prasina, Veneta: de quibus aliàs dixi.
d Vas aquariū ansatū, quo solebant equi (cursu incalescentes) aqua perfundi & refocillari: veteribus Nassiterna dicebatur. *Festus in Nassiterna.* Huius vasis meminit, Fulgētius Nonius, Varro 1. *de re rustica.*
e sacra certamina, ludi sacri (vnde sacræ coronæ, *l. 40. ff. de re iudicata.* quæ victoribus in iis dabantur) Græcis quatuor, Olympia, Pythia, Nemæa, Isthmia, *Archias 1. epigrammat.* Qui ludi ab his fuerint, apud Græcos & Roman. vide apud Alex. ab Alexandro 5. *Genial.* 8.
f sed tamen agitatores & Pātomimi inhonestæ personæ vocantur. *l. 4. C. de spectacul. vide Petr. Fab. 1. Semestr. 20.*
g Designatores, Donato *in Adelph. act. scen. 2.* sunt: qui ludis funebribus præsunt, designatio verò, populi in vnum cōductio. Græcis, βραβευταί, *vt hîc.* μαστιγονόμοι, ῥαβδοῦχοι, *Pollux, Suidas.* Virgarij & Mastigophori ministri, *vt hîc.* lictores, *Plaut. proœm. Pœnuli.* & viatores Agonothetarum & Athlotetarum, *l. vlt. §. 7. ff. de muneribus.* qui arbitri & iudices in sacris certaminibus, & etiam sedentes dicti. humi sedebant ludis moderandis. *Suetonius Nerone* 53. Nisi fortè designatorem hîc Vlpianus pro ipso certaminis iudice accipiat: vt per contrarium Suidæ ῥαβδοῦχος, pro ipso iudice. Interim tamen quid certi statuas, vix est. Nam hîc minister dici videtur, *ibi. ministerium*, ideóque viator, & lictor: Contrà iudex fuisse indicio est, honos qui huic tribuitur in fine huius §. Hoc tamen mihi verius videtur.
h Ministerij & artis differentia.
i Designatoris ministerium à principe pro beneficio dabatur, *vt hîc.* Eadem ratione pro beneficio, potestas de iure respondendi à principe petebatur. *l. 2. in fine, ff. de origine iuris.*
k *vide l. 43. §. lenocinium. ff. de ritu nupt. vide Nouell.* 14.
l *vide l. 43. §. 7. ff. de ritu.*
m *d. l. 43. §. 9: l. vlt. Cod. si mancipium ita venierit.*
n Caupo, stabularius, balneator hîc lenoni adiunguntur.
o punietur ergo grauiùs leno quàm meretrix. *arg. l. 24. ff. eodem.* ac fortè non minus. *l. 43. §. 6. ff. de ritu.*
p *l. 19. ff. eodem.* Infamis regulariter efficitur, qui actione famosa condemnatur. vide tamen Socinum *regula* 179.
q *vide l. 1. ff. de præuaricat.*
r *l. 1. ff. eodem. l. 5. ff. eod. l. 7. in fine. ff. de publ. iudic. §. ex his causis. Inst. de pœna temere litig.*
s *l. 5. 18 Cod. eodem.*
t non alieno, vt procurator, defensor, Curator, tutor, heres. *l. 6. §. 2. & 6. ff. eod.*
u accepta pecunia: secus si gratis. *l. 18. Cod. eodem.*
x *vide l. 62. ff. de furtis.*
y Cur ita? *vide l. 1. in fine. ff. ad Turpillianum.*
z id est, statim. *vide l. 17. §. 1. in fi. ff. de furtis: l. 7. §. 2. ff. de iniurijs.*
a atqui in heredem ex maleficiis actiones, & furti, non dantur. *§. primo, Instit. de perpetuis.*
b *l. 18. Cod. eodem.*
c in grauioribus delictis iussus superioris non excusat. *vide l. 37. ff. ad leg. Aquil.*
d *dicta lege* 18.
e *l. 1. ff. eodem: l. 20. Cod. mandati.*
f *l. 1. in princip. ff. eodem.*
g *l. 1. ff. eodem: l. 10. Cod. depositi.*
h societatis damnatus fit infamis. *l. vlt. Cod. eodem.*

7 ¶ Contrario

a *adde* §.2.*Inst. de pœna temere litig.*
b *vide l.29.ff. de dolo.*
c furto, vi, iniuria, dolo.
d Ignorantia facti non punienda. adde *l.11.§.4.ff. eodem.*
e facti. *l.11.§. vltimo, ff. eodem.*
f Continua tépora ignoranti cedunt.
g Infamia notatur, πρὸ πενθίμου γαμηθεῖσα. id est quę antè nupsit, quàm luctus tēpus exiret. *vt Eclog.2.c.2.*
h Lugubria, hîc vestes lugubres sunt. *l.15.§.27.ff. de iniuriis.* tristior habitus, insignia luctus. *l.15. Cod. ex quib. caus. infamia.* tristia signa. *Ouid.1. Fastor.* Insignia autem luctus hæc, abstinerę à conuiuiis, ornamētis, & alba veste. *Paul.1. sentent.21.* §.3. vt hinc colligas mulieres in luctu, aurum, purpurā, & monilia deposuisse, atram vestem sumpsisse.
† lugubrium vsus hodie remissus est. *l.15. Cod. eod.*
i 21. *Eclog.2.c.5.* περὶ πενθίμων καὶ τίνες οὐ πενθοῦνται. Seneca *epist.* 64. Aurum fœminis ad lugendum constituêre maiores, nō vt tandiu lugerent, sed vt ne diutius. Viris nullum legitimū tempus est, quia nullum honestum.
k atqui quod de marito, id de sponso dicitur. *l.15. in fin. l.16. ff. de sponsal. l.4. ff. de fundo dotali.*
† hoc negligitur apud Gallos.
l vt ita non incidat in pœnam. *l.1. Cod. de secundis nuptiis. vide Cuiacium 6. obseruat.32.*
m quia ratio Edicti cessat: nēpe, turbatio sanguinis. *l.11. §.1. ff. eod.* quæ in spōsa cessat.
n *Idem Harmenopulus 4. titul.4.* §.14.
o *vide* §.3. *ff. eodem.*
p more maiorū facere quid. *adde l. penultim. ff. de Iustitia.*

7 ¶ Contrario iudicio damnatus non erit infamis [a]: nec immeritò. nam in contrariis non de perfidia agitur, sed de calculo [b], qui ferè iudicio solet dirimi.

De pacto.

7. *Paulus* lib.5. ad Edictum.

IN actionibus, quæ ex contractu proficiscuntur, licèt famosæ sint, & damnati notentur, attamen pactus non notatur, meritò: quoniam ex his causis non tam turpis est pactio, quàm superioribus [c].

Interpretatio septimæ partis: De scientia & ignorantia.

8. *Vlpianus* lib.6. ad Edictum.

GEnero, inquit, *mortuo.* meritò adiecit prætor, *cum mortuum esse sciret:* ne [d] ignorantia [e] puniatur. sed cùm tēpus luctus continuum est, meritò [f] & ignoranti cedit ex die mortis mariti [g]: & ideò si post legitimum tempus cognouit: Labeo ait, ipsa die & sumere eam lugubria [h] & deponere †.

De vxore, de sponso.

9. *Paulus* lib.5. ad Edictum.

VXores [i] viri lugere non compellentur. 1 ¶ Sponsi nullus luctus est [k].

De permißione principis. 1. De sponsa intra tempus luctus.

10. *Idem* lib.8. ad Edictum.

SOlet † à principe impetrari, vt intra legitimum tempus mulieri nubere liceat [l]. 1 ¶ Quæ virum eluget, intra id tempus sponsam fuisse non nocet [m].

De liberorum & parentum luctu. 1. Si maritum lugeri non oportet. 2. De ea quæ intra legitimum tempus peperit. 3. Qui lugeri non solent. 4. De eo qui lugentem duxit, aut ducere passus est. XIII *ratúmve habuit.*

11. *Vlpianus* lib.8. ad Edictum.

LIberorum autem, & parentum [n] luctus impedimento nuptiis non est. 1 ¶ Et si talis [o] sit maritus, quem more [p] maiorum lugeri non oportet, non posse eam nuptum intra legitimum tempus collocari. prætor enim ad id tempus se retulit, quo vir elugeretur: qui solet elugeri [q] propter turbationem [r] sanguinis [s]. 2 ¶ Pōponius eam, quę intra legitimum tempus partum ediderit, putat statim posse nuptiis se collocare: quod verum [t] puto. 3 ¶ Non solent autem lugeri [u], vt Neratius ait, hostes [x], vel perduellionis [y] damnati: nec suspendiosi: nec [z] qui manus sibi intulerunt, non tædio vitæ [a], sed mala consciētia. Si quis ergo, post huiusmodi exitum mariti, nuptum se collocauerit: infamia notabitur. 4 ¶ Notatur etiam, qui eā duxit: sed si sciens: ignorantia [b] enim excusatur non iuris, sed facti [c]. Excusatur, qui iussu eius, in cuius potestate erat [d], duxerit [e]: & [f] ipse, qui passus est ducere notatur. vtrumque rectè: nam & qui obtemperauit, venia dignus est: & qui passus est ducere, notari ignominiâ.

12. *Paulus* lib.5. ad Edictum.

QVi iussu patris duxit, quamuis liberatus potestate patria eam retinuit, non notatur [g].

Interpretatio octauæ partis. 1. De binis sponsalibus alieno nomine constitutis. 2. Interpretatio verborum, EODEM TEMPORE. *3. De sponsa vni, nupta alteri. 4. De nuptijs vel sponsalibus prohibitis. 5. De compromisso. 6. Si iudex causa cognita pronunciauerit, vel extrinsecus elocutus sit. 7. De pœna grauiori. 8. De crimine stellionatus.*

13. *Vlpianus* lib.6. ad Edictum.

QVid ergo si non ducere "sit" passus: sed, posteaquàm duxit, ratum habuerit: vtputà, initio ignorauit talem esse, posteà scit. non notabitur. prætor enim ad initium nuptiarum se retulit. 1 ¶ Si quis alieno nomine *bina sponsalia* constituerit, non notatur: nisi eius nomine constituat, quem, quámve in potestate haberet. Certè qui filium, vel filiam constituere patitur [h], quodammodo ipse videtur constituisse. 2 ¶ Quod ait prætor, *eodem tempore*: non initia sponsaliorum eodem tempore factorū accipiendum est: sed si in id tempus concurrant. 3 ¶ Item si [i] alteri sponsa, alteri nupta sit: ex sententia edicti punitur. 4 ¶ Cùm autem factum notetur: etiam si cum ea quis nuptias, vel sponsalia cōstituat, quam vxorem ducere vel non potest, vel fas non est: erit notatus. 5 ¶ Ex compromisso arbiter infamiam non facit: quia non per omnia sententia est. 6 ¶ Quantum ad infamiam pertinet: multum interest [k]: in causa, quæ agebatur, causa cognita aliquid pronunciatum sit, an quædam extrinsecus [l] sunt elocuta: nam ex his infamia non irrogatur. 7 ¶ Pœna grauior [m] vltra legem imposita existimationē conseruat: vt & cōstitutum est, & responsum: vtputà si eum, qui parte bonorum multari debuit, præses relegauerit: dicendum erit duriori [n] sententia cū eo transactum de existimatione eius, idcircóque non esse infamem [o]. Sed si in causa furti nec manifesti in quadruplum iudex comdemnauit, oneratum quidem reum pœna aucta, (nam ex furto non manifesto in duplum conueniri debuit) verùm hanc rem existimationem ei non conseruasse: quamuis, si in pœna non pecuniaria eum onerasset, transactum cum eo videtur. 8 ¶ Crimen stellionatus [p] infamiam irrogat [q] damnato, quamuis publicū non est iudicium.

Siquis ex suo facto non suo nomine damnetur.

14. *Paulus* libro 5. ad Edictum.

SEruus, cuius nomine noxale iudicium dominus acceperit: deinde eundem liberum, & heredem instituerit: ex eodem iudicio damnatus, non est famosus [r]: quia non suo nomine condemnatur: quippe cùm initio lis in eum contestata non sit.

De ea quæ ventris nomine per calumniam XVIII *vel per ignorantiam, in possessionem missa est* XIX *& ex ea causa condemnata, vel non: & de eius patre.*

15. *Vlpianus* libro 8. ad Edictum.

NOtatur [s], quæ per calumniam ventris nomine in possessionem missa est, dum se adseuerat prægnantem.

16. *Paulus* libro 8. ad Edictum.

CVm non prægnans esset, vel ex alio concepisset.

17. *Vlpianus* lib.8. ad Edictum.

DEbuit enim coërceri, quæ prætorem decepit [t]. Sed ea notatur, quæ, cum suæ potestatis esset, hoc facit.

18. *Gaius* libro tertio ad Edictum prouinciale.

q Elugere aliud esse, aliud lugere à quibusdam notatur. Lugebatur maritus lugubribus. *l.8. ff. eodem.* elugebatur anni spatio etiam sine lugubribus, ob sanguinis perturbationē, *vt hîc.* Lugebat maritum mulier intra legitimum tempus, pariens non elugebat. §.2. *ff. eod.* Lugebantur parentes, & liberi: non elugebantur, *in pr. hac lege.* Mariti interdum luguntur & elugentur: interdum non elugentur licèt lugeantur: interdum elugentur, licèt non elugeantur. Prior casus accidit, quum luctus non minuitur: secundus, quum partus intra luctus legitimum tempus editus est. tunc enim minui luctus solet. Tertius, cùm maritus perduellionis damnatus hostis & suspendiosus, aut manus sibi intulit. §.3. *ff. eod.* Atque ita luctus deminutio, non continuo eluctus deminutio est. luctus minuebatur dupliciter: populo vel priuatis. Populo, ædis dedicatione, lustro à censoribus condito, voti publicè suscepti solutione. Priuatis, cùm liberi nascerentur, cùm honos in familiam veniret, cùm pater aut liberi, aut frater ab hoste captus domum rediret: cùm propriore quis cognatione quàm is qui lugeretur, natus esset, cùm in Casto Cereris constitissent. *Festus in minuebatur: Paulus 1. sent.21.§.3: Spartianus in Adriano & Aelio Vero.*
r Sanguinis turbationis rationē, non ipsius luctus habet prætor, cùm intra certum tempus nuptiis interdicit mulieribus. Igitur & eorum qui lugentur, & qui lugeri non possunt, vxores prohibentur intra luctum tempus nubere. 4. *Harmenop.6.§.19.* Porrò turbationem sanguinis, σύγχυσιν τῆς γονῆς, seminis turbationem, author Eclogæ illo loco appellat: vt & Harmenopulus 4. *titul.6.§.62.* Quid si quæ turbato sanguine nupserit, vt planè constet partū prioris esse mariti? Proprietate & vsufructu antenuptialis donationis priuabitur. *Nouella de restitut. 39: 4. Harmenopulus*
6.§.63.
s *l.15. Cod. eodem. l.53. in fi. Cod. de Episcop.*
t *Ita author Eclogæ d.c.5.* Imò falsum. Harmenopulus enim 4. *titul.6.§.60.* refert eam quæ virum eluget, tametsi pepererit, prohiberi adhuc nubere. Idē author & apud eū Scholiastes, *ibidem numero 61.6.* rem totā ita cōciliat: viduas, τῶν ἀτίμων ἀνδρῶν, hoc est, infamium, & eorum qui elugeri non solent, si intra tempus legitimum luctus pepererint, statim posse nubere: Eorum verò qui lugeri solent, καὶ τῶν ἐντίμων, id est, qui integræ famæ, etiāsi intra tempus luctus pepererint, nubere nō posse. Cessare quidē hoc casu, σύγχυσιν τῆς γονῆς, hoc est, turbationem seminis: sed alteram prohibitionis causā superesse, τὴν ὀφειλομένην αἰδῶ καὶ τιμὴν τῷ ἀνδρί. honorem & reuerentiam quæ viro debetur.
u §.1. *ff. eod. l.35. ff. de religiosis.*
x id est transfugæ: αὐτόμολον, dixit Eclogæ author. 21. *tit.2.c.5. Cuiac.6. obseru.26: & 15. c.34. adde l.8.§.2. ff. de pœnis.*
y καὶ ὁ κατακριθεὶς ἐπὶ τυραννίδι καὶ προδότης. *Eclog. d.c.5.* perduellionis dānatus & proditor.
z Carnificis loco habebatur is qui se vulnerasset vt moreretur. *Fest. in Carnif.*
a *vide l. vlt. si quis de bonis eor. qui ante senten.*
b *l.8. sup. eod.*
c *vide l.9. ff. de iuris & facti ignor. l.157. l.167.*
d *l.169. ff. de reg. iur.*
e aliud est in grauioribus delictis. *l.20. ff. de obligationibus & actio.*
f legendum est *sed*, hoc sensu. Filiusfamiliàs iussu patris lugentem ducens, veniam meretur: pater autem notatur.
g Immò notari videtur. *l.66. in fine. ff. de ritu nupt.* maximè si retineat, postquam ad legitimos annos peruenerit. *l. quarta, in fine. Cod. de incestis.*
h *l.11. in fine ff. eodem. l.3. ff. de noxal.*
i 21. *Eclog.2.c.2.*
k *l.20. ff. eodem. l.13.16.19. Cod. eodem.*
l Extrinsecus eloqui, hîc, est sine causæ cognitione.
m *vide leg.11. ff. de pœnis.* Pœnam legalem regulariter per iudicem minui vel mutari posse, hinc colligunt. vide tamen Socinum *regula* 293. Mynsingerum 2. *obseru.* 54. plenius dixi *ad l.11. ff. de pœnis.* vide Gandinuū *tract. de maleficijs*, Rubrica, Vtrùm pœna possit augere.
n atqui pœna non Iudicis authoritati, sed legis seruata est. *l.1.§. quorum. infrà ad Turpillianum.*
o 21. *Ecloga 3. cap.3.* & è contrario, si mitiùs sit condemnatus. *lege tertia, quarta, Codice eodem.*
p *l.1. ff. stellionatus. 21. Eclog.2. c. in fine.*
q Immò non irrogat. *l.2. ff. de crimine stellionat.* an hoc crimen sit famosum, vide *Cuiacium* 10. *obseruat.26. Robert.4. sentent.17.*
r casum excipe. *l.4.§.3. ff. eodem.*
s *l.1.§. per calumniam. ff. de ventre in possess. vide l.1.§.1. ff. si mulier ventris nomine. l.3.§. fin. ff. ne vis fiat.*
t & contumax fuit. *lege 11.§. interdum. ff. de interrog. act.*

EA, quæ falsa [a] existimatione decepta est, non potest videri per calumniam in possessione fuisse.

19. *Vlpianus* lib.8.ad Edictum.

NOn alia autem notatur, quàm [b] ea, de qua pronuntiatum est, calumniæ causa eam fuisse in possessioné missam. Idque, & in patre erit seruandum, qui calumniæ causa passus est filiam, quam in potestate habebat, in possessionem ventris nomine mitti [c].

De sententia callido commento videris accusationis instigator fuisse.

20. *Papinianus* lib.1.Responsorum.

OB hæc verba sententiæ præsidis prouinciæ, *Callido commento videris* [d] *accusationis instigator* [e] *fuisse*: pudor [f] potius oneratur, quàm ignominia videtur irrogari. non [g] enim, qui exhortatur, mandatoris opera fungitur.

De testatione reprobata.

21. *Paulus* lib.2.Responsorum.

LVcius Titius crimen intendit Caio Seio, quasi iniuriam passus: atque in eam rem testationem apud præfectum prætorio recitauit. præfectus, fide non habita testationis, nullam iniuriam Lucium Titium passum esse à Gaio Seio pronuntiauit. quæro, an testes, quorum testimonium reprobatum est, quasi ex falso testimonio, inter infames habentur. Paulus respondit nihil proponi, cur hi de quibus quæritur, infamium loco haberi debeant: cùm non [h] oportet ex sententia, siue iusta, siue iniusta, pro alio habita alium prægrauari [i].

De pœnis.

22. *Marcellus* lib.2.Publicorum.

ICtus fustium infamiam non [k] importat [l], sed [m] causa [n], propter quam id pati meruit, si ea fuit, quæ infamiam damnato irrogat. In ceteris quoque generibus pœnarum eadem forma statuta est.

De luctu parentum liberorum & agnatorum.

23. *Vlpianus* lib.8.ad Edictum.

PArentes, & liberi vtriusque sexus, nec non & ceteri adgnati, vel cognati secundum [o] pietatis rationem, & animi sui patientiam [p], prout quisque voluerit, lugendi sunt. qui autem eos non eluxit, non notatur infamia [q].

24. *Idem* lib.6.ad Edictum.

IMperator Seuerus rescripsit, non obfuisse mulieris famæ eius quæstum in seruitute factum [r].

De luctu parentum, quorum hereditas ad filios non pertinet. 1. De luctu eius qui in bello cecidit.

25. *Papinianus* libro.2. Quæstionum.

EXheredatum quoque filium luctũ habere patris memoriæ placuit [s]. Idémque & in matre iuris est, cuius hereditas ad filium non pertinet. 1 ¶ Si quis in bello ceciderit, & si [t] corpus eius non compareat, lugebitur.

DE PROCVRATORIBVS, & defensoribus, Tit. III.

Definitio procuratoris. 1. Quarum rerum, & quibus modis detur procurator. 2. Vsus procuratoris. 3. De absente.

Vlpianus libro 9.ad Edictum.

PRocvrator [u] est [x], qui [y] aliena negotia mandatu [z] domini administrat. 1 ¶ Procurator autem vel omnium rerum, vel vnius rei esse potest, constitutus vel [a] coràm, vel per nuntium, vel per epistolam. quamuis quidam (vt Pomponius libro vicesimo quarto scribit) non [b] putent [c] vnius rei mandatum suscipientem, procuratorem esse: sicuti ne is quidem, qui rem perferendam, vel epistolam, vel nuntium [d] perferendum suscepit, propriè procurator appellatur. sed verius est, eum quoque procuratorem esse, qui [e] ad vnam rem datus sit. 2 ¶ Vsus autem procuratoris perquam necessarius [f] est: vt qui rebus suis ipsi superesse vel nolunt, vel non possunt, per [g] alios possint vel agere, vel conueniri. 3 ¶ Dari autem procurator & absens potest.

De furioso.

2. *Paulus* lib.8.ad Edictum.

DVmmodo certus sit, qui datus intelligetur: & is "si" ratum habuerit. 1 ¶ Furiosus non [h] est habẽdus [i] absentis loco: quia in eo animus deest, vt ratum habere "non" possit.

De lite futura, quibus modis procurator datur.

3. *Vlpianus* lib.9.ad Edictum.

ITem "&" ad [k] litem futuram: & in diem, & sub condicione & vsque ad diem dari potest.

4. *Paulus* lib.8.ad Edictum.

ET in [l] perpetuum.

Quis dicatur præsens.

5. *Vlpianus* lib.7.ad Edictum.

PRæsens habetur, & qui in hortis est.

6. *Paulus* lib.6.ad Edictum.

ET qui in foro, & qui in vrbe, & [m] in continentibus ædificiis.

7. *Vlpianus* lib.7.ad Edictum.

ET ideo procurator eius præsenti esse videtur.

De filio vel filia fam. 1. An inuitus. 2. Aut veteranus, aut miles procurator esse posit. 3. Edictum de procuratore compellendo iudicium accipere, & quibus ex causis non compellitur.

8. *Idem* libro 8.ad Edictum.

FIliusfamiliàs [n] & ad agendum dare procuratorem potest, si quæ sit actio, qua ipse experiri potest: nõ solùm [o] si castrense peculium habeat, sed & quiuis filiusfamiliàs: vtputa iniuriam passus dabit ad iniuriarum actionem: si fortè neque pater præsens sit, nec patris procurator velit experiri. & erit iure ab ipso filiofamilias procurator datus. Hoc amplius Iulianus scribit: & si filiofamiliàs patri per filium eius in eadem potestate manentem fiat iniuria, neque auus præsens sit: posse patrem, procuratorem dare ad vlciscendam iniuriam, quam nepos absentis passus est. ¶ Ad defendendum [p] quoque poterit filiusfamiliàs procuratorem dare. ¶ Sed & filiafamiliàs poterit dare procuratorem ad iniuriarum actionem. Nam quòd ad dotis exactionem cum patre dat procuratorem, superuacuum esse Valerius Seuerus scribit [q]: cùm sufficiat, patrem dare [r] ex filiæ voluntate. sed puto, si fortè pater absens sit, vel suspectæ vitæ, (quo casu solet filiæ competere de dote actio) posse eam procuratorem dare. ¶ Ipse quoque filius procurator dari poterit & ad agendum, & ad defendendum. 1 ¶ Inuitus [s] procurator non solet dari. * inuitum [t] accipere debemus, non eum tantùm, qui contradicit: verùm [u] eum quoque, qui consensisse nõ probatur. 2 ¶ Veterani, procuratores fieri possunt. ¶ Milites [x] autem, nec [y] si velit aduersarius, procuratores dari possunt: nisi hoc tempore [z] litis contestatæ, quocumque casu prętermissum est: excepto eo, qui in [a] rem suam procurator datus est: vel qui communem causam omnis sui numeri persequatur, vel suscipit: quibus talis procuratio concessa est. 3 ¶ *Procuratorem ad litem suscipiendam datum, pro quo consentiente Dominus iudicatum solui, exposuit*, prætor ait [b], *iudicium accipere cogam.* Verùm ex causa non debebit compelli. vtputa inimicię capitales interuenerunt inter ipsum procuratorem, & dominũ: scribit Iulianus debere in procuratorem denegari actionem. Item si dignitas accesserit procuratori, vel reipublicæ causa abfuturus sit,

9. *Gaius* lib.3.ad Edictum Prouinciale.

AVt si [c] valetudinem, aut si necessariam [d] peregrinationem alleget.

10. *Vlpianus* lib.8.ad Edictum.

VEl [e] hereditas superueniens eum occupet: vel "ex" alia [f] iusta causa. Hoc amplius, & si habeat præsenté dominum, non debere compelli procuratorem.

11. *Paulus* libro octauo ad Edictum.

SI tamen dominus cogi possit.

12. *Gaius* lib.3.ad Edictum prouinciale.

SEd etiam ex his causis dicitur aliquando cogendum procuratorem iudicium accipere: veluti si dominus præsens non sit, & actor adfirmet [g], tractu temporis futurum, vt res pereat.

13. *Vlpianus* lib.8.ad Edictum.

---

a Falsa existimatio excusat. b *l.4.§.calumniator.ʒ.eod.* c patri, sua interdum patientia nocet. *l.11. in f.l.13.§.1.ʒ.eod.* d hoc verbo constat iudicem extrinsecus loqui, non ferre sententiam. *l.13. §.6.ʒ.eo. l.17.19. Cod. eodem.* adde quæ de hoc verbo, *videri*, scripsi ad *l.1.§.5.ĵ.ad Turpillianum.* e quo nomine quis incidit in Turpillianum. *l.1.§. penultim.ĵ. ad Turpill.* f Pudoris & ignominiæ differentia. g Ex hortari & mandare differunt. h Grauari alterius sententia etiam iusta neminem oportet. i qui hoc? cùm iis qui non probatur, videatur reprobari? *arg.l.40.§.sed & si.ĵ. de procur.* hoc igitur: Iudicio accusator prægrauatur, non testes. k *l.14. Cod.eod.* l Immò, irrogat. *l.pen. §.92.ĵ. de var. & extr. cognit.* m sic pœna martyrem nõ facit, sed causa. n de qua *l.16. Cod.eod.* o hoc est, luctus parentum ac liberorũ impedimẽto nõ est nuptiis: voluntarius est non necessarius: non à lege sed à pietate cuiusque & animi sententia indicitur. p *Forte* legendum est, *parientia.* vt animi sui parientia, sit idẽ quod sequitur, prout quisque voluerit, quod cuique videbitur atque apparuerit. q *l.11 ʒ.eod.* r atqui lenoni, lenocinium in seruitute exhibitum post adeptam libertatem nocet. *l.4. §.3.ʒ.eod.* s pietas enim parentibus semper debetur. *l.1. ĵ.de obsequiis.* t Lugendus est maritus in bello occisus, etiãsi corpus eius non appareat. u *adde §.1.de his per quos.* x διοικητὴς, actor seu procurator is est, cui mandata est negotiorum absentiũ administratio: quíque tam agit quàm conuenitur nomine negotiorum absentis quæ gerit. Atque hic dicitur, διοικητὴς καὶ ἐντολεὺς καὶ συνήγορος. defensor, mãdatarius seu aduocatus. 8. *Eclog. 2. in Lemmate seu tituli inscriptione.* quid sit procurator, vide apud Ciceronem *pro Cecinna.* Certè olim per aliũ nemo agere poterat: hodie potest agi. *Inst.de his per quos agere possumus. dixi ad l.123.ĵ.de regulis iuris.*
y Immò, & qui sua. *l.34.ĵ.eodem.*
z Immò & qui sine mandato. *l.35.in princ.ĵ.eodem.*
a Mandari potest procuratio præsentibus & nudis verbis, & per litteras & per nũtium, & apud acta præsidis & magistratus. *Paulus 1.sentent.3.§.1.* b *vide Theophil. Inst.per quas personas agere, vbi dixi.* c & malè. Procurator enim aut ad litem, aut ad omne negotium, aut ad partem negotij, aut ad res administrãdas datur. *Paul.1.sent.3.§.2.* d Putabant autem procuratorem eũ legitimũ dici, qui omniũ rerum esset procurator. *Cicero pro Cecinna.* Vtrũ me tunc procuratorem deie cerit is, qui legitimè procurator dicitur omnium rerum eius qui in Italia non sit, absitne Reipublicæ causa, quã si quidé pene dominus, hoc est, alieni iuris vicarius. e *l.10. Cod. eodem. vide l.12.§. contrario ĵ. mandati.* f Nuntium perferens vel epistolam, procurator est. g *vide c. 68. de regulis in 6.* h Immò furiosus habẽdus est absentis loco. *l.2. in fine.ĵ. de iure codicill. l.17. §.11. ĵ. de iniuriis.* i Immò, absentis loco habendus est. *l.124. in fin.ĵ.de regulis iuris.*
*
k Immò ad rem nondum controuersam dari non potest. *l.6. §.2.ĵ.titulo proximo.* l id est dum viuit. *l.1.in princi.ĵ. pro socio.* m *vide l.173.in fin.ĵ. de verborum signif.* m *l.33. in princ.ĵ. eodem.* o Cur ita eo casu? *vide l.2.ĵ.de Macedon. & l.1. §.nec castrense.ĵ. de collatione bonorum.* p *vide l.vlt.§.1. Cod.de bonis quæ liberis.* q sensus est, Quod ad dotis exactionem attinet, cum patre dare procuratorem filia necesse non habet. r *vide l.2.§.quod si in patris.ĵ.soluto matr.* s *l.17.Cod.eod.l.2.§.quæritur.ĵ. de Curat.bonis dãdo.* t *l.5. Cod.de condict. ob causam.* u *l.4.ĵ.de seruit. vrbanor.* x Inuitus & pro non consentiẽte habetur, qui tacet: vbi de eo obligando agitur. Hoc est taciturnitas ad aliquem obligandum pro consensu non habetur. vide tamen Socinum *regula* 394.
y *vide quæ scripsi ad l.7.ʒ.de postulando.*
z *l.13.Cod.eodem.* a *l.9.Cod.eod.*
b Immò prætoris nullæ sunt partes in eo. *l.45.in princ.ĵ.eodem.*
c *l.20.ĵ.eodem.* d *l.23.l.44.ĵ.eodem.*
e *l.22.ĵ.eodem.* f *l.44.ĵ.eodem.*
g *l.43.§.vlt.l.13.§.final.ĵ.de arbitr.l.28.§.sed etsi dies.ĵ.de Iudiciis.*

Sed hæ

SEd hæc neque paſſim admittenda ſunt, neque diſtricte deneganda: ſed à prætore, cauſa cognita, temperanda.

14. *Paulus* lib 8.ad Edictum.

SI poſt datum procuratorem capitales [a] inimicitiæ intercesserunt: non cogendum accipere iudicium, nec ſtipulationem ob rem non defenſam committi: quoniam noua cauſa ſit.

a *l.8.§.final.ſ. eod.l.43.in fine,ʃ. eod. 1. Feudorum 22.*

De procuratore ad communi diuidundo iudicium dato.

15. *Vlpianus* lib.8.ad Edictum.

SI defunctus ſit dominus ante litem conteſtatam, iudicatũ ſolui ſtipulatione pro ſuo procuratore data, procurator compellendus eſt ad iudicium accipiendum: ita tamen, ſi hoc dominus ſciente procuratore, & non cõtradicente, fecit. quòd ſi aliter actum eſt, inſcium quidem procuratorem teneri ſatis inciuile eſt: committitur autem ob rem non defenſam ſtipulationis clauſula. 1 ¶ * Qui ad communi diuidundo iudicium datus eſt "ad" agendũ, item [b] & ad defendendum videbitur datus, duplici cautela interponenda.

b *l.vnic. Cod.de ſatiſdando.*

De reuocatione procuratoris.

16. *Paulus* lib.8.ad Edictum.

ANte [c] litem conteſtatam libera poteſtas eſt vel mutandi [d] procuratoris, vel ipſi domino iudicium accipiendi.

c ſeu re integra.*l.3. Cod.mandati.*
d *l.55.ʃ.eod.*

17. *Vlpianus* lib.9.ad Edictum.

POſt litem autem cõteſtatam reus, qui procuratorem dedit, mutare quidem eum, vel in ſe litem transferre à viuo procuratore, vel in ciuitate manente, poteſt: cauſa tamen priùs cognita. 1 ¶ Non ſolùm autem ipſi, qui dedit procuratorem, hoc permittitur: ſed etiam heredi eius, & ceteris ſucceſſoribus. 2 ¶ In cauſæ autem cognitione non ſolùm hæc verſantur, quæ [e] ſuprà diximus in procuratore non compellendo ſuſcipere iudicium: verùm & ætas [f].

e *l.8.in fine.l.9. & ſequentib.*
f putà ſenectus.

18. *Modeſtinus* libro decimo Pandectarum.

AVt [g] religionis beneficium.

g *vide l.32.§.ſacerdotio 4.ʃ.de arbitris.*

19. *Vlpianus* libro 9.ad Edictum.

ITem ſi [h] ſuſpectus ſit procurator: aut in vinculis: aut "in" hoſtium, prædonúmve poteſtate.

h *vt.l.25 in prin. ʃ.eod.*

20. *Paulus* lib.8.ad Edictum.

VEl iudicio [i] publico, priuatóve: vel [k] valetudine, vel maiore re ſua diſtringatur.

i *vide l.3.§.5.in fin.ʃ.de teſtib.*
k *l.9.ſ.eod.l.23. ʃ.mandati. l.2.§. 3.ſ.ſi quis cautionibus.*

21. *Gaius* lib.3.ad Edictum prouinciale.

VEl exilio: vel ſi latitet: vel inimicus [l] poſteà fiat.

l *vide l.3.ʃ.de teſtibus.*

22. *Paulus* lib.8.ad Edictum.

AVt adfinitate [m] aliqua aduerſario iungatur: vel heres ei exiſtat.

m Adfinitas ſuperueniens excuſat procuratorem, à munere procurationis ſuſcepto perficiendo. *adde l. 23. Cod. de excuſ. tutor.*

23. *Vlpianus* libro 9.ad Edictum.

AVt longa peregrinatio, aut aliæ ſimiles cauſæ impedimento ſint.

24. *Paulus* lib.8.ad Edictum.

MVtari debebit: vel ipſo procuratore poſtulante.

25. *Vlpianus* libro 9.ad Edictum.

QVæ omnia nõ ſolùm ex parte rei, ſed [n] etiam in perſona actoris obſeruabuntur. ¶ Sed ſi aduerſarius, vel ipſe procurator dicat, dominum mẽtiri: apud prætorẽ hæc finiri oportet *. nec [o] ferendus eſt procurator, qui ſibi adſerit procurationem: nam hoc ipſo ſuſpectus [p] eſt, qui operam ſuam ingerit inuito. niſi fortè purgare magis conuicium, quàm procurationem exequi maluit. & hactenus erit audiẽdus, ſi dicat ſe procuratione quidẽ carere velle: ſed ſi id in læſa exiſtimatione ſua fiat. Ceterùm * ferendus erit pudorem [q] ſuum purgans. ¶ Planè ſi dicat, in rem ſuam ſe procuratorem datũ, & hoc probauerit *: non debet carere [r] propria lite. Item ſi retentione aliqua procurator vti velit, non facilè ab eo lis erit transferẽda.

n *vide l.41.ʃ.de regulis iuris.*
*
o *vide l.47.ʃ.de iudiciis.vide l.29. ʃ. de Teſtam. tutel.l.5.§.conductores.ʃ.de iure immunit. adde l.12.inf. ʃ.de tutorib. datis.*
*
p Suſpectus eſt qui operam ingerit inuito. *v.l. 69.ʃ.de reg. iur.*
*
q Pudorẽ ſuum purgare volens, audiendus eſt.
r *vide l.55.ʃ.eod.*

26. *Paulus* libro 8.ad Edictum.

NIſi dominus "ei" ſoluere paratus ſit.

De tranſlatione litis ex parte actoris.

27. *Vlpianus* libro 9.ad Edictum.

IN cauſæ cognitione etiam hoc verſabitur, vt ita demũ transferri à procuratore iudicium permittatur, ſi quis omnia [ſ] iudicij [t] ab eo transferre paratus ſit. cæterum ſi velit quædam transferre, quædã relinquere: iuſtè procurator hanc conſtantiã [u] recuſabit. Sed hæc ita, ſi mandato domini procurator egit. cęterùm, ſi mandatum non eſt: cũ neque in iudicium quicquam deduxerit, nec tu ea comprobaſti, quæ, inuito te, acta ſunt, tibi non præiudicant, ideóque tranſlatio earum litium non eſt tibi neceſſaria, ne alieno facto onereris [x]. Hæc autem cognitio procuratoris mutandi, prætoris eſt. 1 ¶ Si ex parte actoris, litis tranſlatio fiat: dicimus committi iudicatum, ſolui ſtipulationem à reo factam. ídque & Neratius probat, & Iulianus. & hoc iure vtimur: ſcilicet ſi dominus ſatis accepit. ſed & ſi procurator ſatis accepit, & transferatur iudicium in dominum: veriùs eſt, committi, [y] & ex ſtipulatu actionem à procuratore in dominum transferri. ſed & ſi à domino, vel à procuratore in procuratorem iudicium transferatur: non dubitat Marcellus, quin committatur ſtipulatio. & hæc vera ſunt. Et licèt procuratori commiſſa ſit ſtipulatio, tamen domino erit danda vtilis [z] ex ſtipulatu actio, directa penitus tollenda.

ſ Immò pars iudicij transferri poteſt. *l.17.ʃ.rem ratam.*
t iudicia.
u inconſtantiã. *vide l.75.ʃ.de regulis iuris.*
x *l.1.in prin.ʃ.de alienat.iudicij.*
y Immò nõ tenebuntur fideiuſſores dati & accepti.*l.1.in fine ʃ.quibus mod.pig. vel hypoth.ſoluitur.*
z ceſſis ei actionib. *l.49.in fin.ʃ. de acq poſſeſſ.*

Si procurator iudicatum ſolui ſatis acceperit, vel dederit, & de actione iudicati.

28. *Idem* libro 1.Diſputationum.

SI procurator meus iudicatum ſolui ſatis acceperit: mihi ex ſtipulatu actio vtilis [a] eſt, ſicuti iudicati actio mihi indulgetur [b]. ſed & ſi egit procurator meus ex ea ſtipulatione, me inuito: nihilominùs tamen mihi ex ſtipulatu actio tribuetur [c]. quæ res facit, vt procurator meus, ex ſtipulatu agendo, exceptione debeat repelli: ſicuti cùm agit iudicati non in rem ſuam datus, nec ad eam rem procurator factus. Per contrarium autẽ, ſi procurator meus iudicatum ſolui ſatiſdederit, in me "ex" ſtipulatu actio nõ datur. Sed & ſi defenſor meus ſatiſdederit [d], in me ex ſtipulatu actio non datur [e]: quia nec iudicati mecum agi poteſt.

a Contrahere enim quiſque ea qualitate prę ſumitur, quam gerit.*l.penult.ſ.ſi quis cautionibus.*
b non procuratori, niſi in rem ſuam datus ſit.*l. 6.in fin.ʃ.quod cuiuſque vniu rſ.*
c vtilis. *l.79.ʃ. de verb.obl.*
d *l.61.ʃ.eod.*
e directa: ſed vtilis.

Si malit actor reum conuenire quàm procuratorem.

29. *Idem* lib.9.ad Edictum.

SI actor malit dominum potiùs conuenire, quàm eum, qui in rem ſuam procurator eſt: dicendum eſt ei licere [f].

f Immò non licet.*l.55.ʃ.eod.*

De impenſis à procuratore factis.

30. *Paulus* lib.1.Sententiarum.

ACtoris procurator non in rem ſuam datus propter impenſas, quas in litem fecit, poteſt deſiderare [g], vt ſibi ex iudicatione ſatisfiat, ſi dominus litis ſoluendo non ſit.

g *l.53.in pr.ſ.de pactis. l.7.in fin.ʃ. mandati. v. l.15. Cod.hoc titulo.*

Si procurator litis domino ſucceſſit, vel non. 1. De pluribus procuratoribus vnius litis. 2. De pluribus procuratoribus.

31. *Vlpianus* lib.9.ad Edictum.

SI quis, cùm procuratorio nomine condemnatus eſſet, heres exſtiterit domino litis: iudicati actionem non rectè recuſabit. hoc ſi ex aſſe. ſin autem ex parte heres extiterit, & totum ſoluerit: ſi quidem ei mandatum eſt hoc quoque, vt ſoluat, mandati actionem [h] aduerſus coheredes habebit: ſi non ſit mandatum, negotiorum geſtorum actio datur [i]. quod eſt, & ſi heres procurator non exſtiterit, & ſoluerit. 1 ¶ Vnius litis plurium perſonarũ plures dari procuratores, non eſt prohibitum [k]. 2 ¶ Iulianus ait, eum, qui dedit diuerſis temporibus procuratores duos: poſteriorem [l] dando, priorem prohibuiſſe videri.

h *l.20. Cod. familiæ.*
i *v.l.18.in fi.Cod. famil.*
k Immò, illis neceſſarium eſt vnum procuratorem dare. *l.5. §.penult.ʃ.iudicatum ſolui.*
l Poſteriore procuratore cõſtituto, prior tacitè reuocatus intelligitur.

32. *Paulus* lib.8.ad Edictum:

PLuribus procuratoribus in ſolidum ſimul datis, occupantis [m] melior [n] conditio erit: vt poſterior non ſit in eo, quod prior petit, procurator.

m *l.14.ʃ.de noxa. act.* id eſt, eius qui litem conteſtatus eſt.
n cur non vterque in ſolidum conuenietur? *l. 60. §. duobus. ʃ. mandati.*

De ſerui & filij fam. procuratore. 1. De eo qui de ſtatu ſuo litigat. 2. De defenſione abſentiũ. 3. Edictũ vt qui alterius nomine actionem poſtulat, eundem deffendat, & de rato caueat. 4. Aequitas prioris partis ſupra ſcripti edicti. 5. Qui deffendere coguntur vel non.

33. *Vlpianus* lib.9.ad Edictum.

SEruum quoque, & filiumfamilias [o], procuratorẽ poſſe habere aiunt, & quantùm ad filiumfamiliàs, verùm eſt: in ſeruo ſubſiſtimus. & negotia quidem peculiaria ſerui poſſe gerere aliquem, & hoc caſu procuratorem eius eſſe admittimus: quod & Labeoni videtur: actionem autem intendere vetamus [p]. 1 ¶ Eum verò, qui de ſtatu ſuo litigat, procuratorem habere poſſe non dubitamus, non ſolùm in adminiſtratione rerum: ſed etiam in actionibus, quæ ei, vel aduerſus eum competant. ex poſſeſſione ſiue ſeruitutis, ſiue libertatis † de ſuo ſtatu litigat. Ex cõtrario quoque eum procuratorem dari poſſe manifeſtum eſt. 2 ¶ Publicè vtile eſt [q], abſentes à quibuſcũque defendi. nam [r] & in capitalibus iudiciis defenſio datur [ſ]. Vbicumque itaque abſens quis damnari poteſt, ibi quemuis verba pro eo facientem, & innocentiam [t] excuſantem audiri æquum eſt, & ordinarium admittere. quod ex reſcripto Imperatoris noſtri apparet. 3 ¶ Ait prætor: *Cuius nomine quis actionem dari ſibi poſtulabit, is eum viri boni arbitratu defendat: & ei, quo nomine aget, id ratum habere eum [u], ad quem ea res pertinet, boni viri arbitratu ſatiſdet.*

o *l. 8.in princ.ſ. eod.*
p i. ſeruus ad negotia non ad iudicia, procuratorem conſtituere poteſt. *adde l.15. in prin. ʃ. ex quib. cauſ.maiores.*
† hodie non habet. *l.1.§.1. & 2. Cod. de adſertione tollenda.*
q *l.12. Cod.eod.*
r *l.3.Cod. de accuſat.*
ſ Immò in iis procurator non datur.*l.pen.§.vlt. ʃ.de publ. iud.*
t Fortè *abſentiã.* & ita legit Cuiacius apud Paulum 5.*ſentent.16. §.11.* Nam ad abſentiam tantùm excuſandã procurator admittitur, non ad innocentiam, ſi qua ſit, oſtendẽdam.
u *§. ipſe autem. Inſt.de ſatiſd.*

4 ¶ Æquum prætori visum est, eum [a], qui alicuius nomine procurator experitur, eũdem [b] etiam defensionem suscipere. 5 Si quis in rem suã procurator interueniat: adhuc erit dicendum, debere eum defendere: nisi fortè ex necessitate fuerit factus [c].

34. *Gaius* lib. 1. ad Edictum prouinciale.

SI quis in rem suam procuratorio nomine agit, veluti emptor hereditatis: an debeat inuicem venditorem defendere: & placet, si bonâ fide, & non in fraudem eorũ [d], qui inuicem agere vellent, gestum sit negotium: non oportere eum inuicem [e] defendere.

1. De liberti ingrati accusatione. 2. Quam ob causam & vbi procurator defendere cogitur. 3. quid sit defendere.

35. *Vlpianus* lib. 9. ad Edictum.

SEd & hæ personæ procuratorum debebũt defendere: quibus sine mandatu agere licet: vtputa liberi [f], licèt sint in potestate: item parentes, & fratres, & adfines, & liberti. 1 ¶ Patronus libertum "&" per procuratorem [g], vt ingratum, accusare potest: & libertus per procuratorẽ respondere. 2 ¶ Non solùm autem si actio postuletur à procuratore, sed & præiudicium, vel interdictum: vel si stipulatione legatorum, vel damni infecti velit caueri: debebit absentem defendere in competenti tribunali, & eadem prouincia. Cæterùm cogi [h] eum etiam in prouincia Roma abire, vel è contrario: vel à prouincia [i] in aliam prouinciam, & defendere [k]: durum est *. 3 ¶ Defendere autem est, id facere, quod dominus in litem faceret, & cauere idoneè [l]. nec debebit durior condicio procuratoris fieri, quàm est domini præterquàm [m] in satisdando. Præter satisdationem procurator ita defendere videtur, si iudicium accipiat. vnde quæsitum est apud Iulianum, an compellatur, an verò sufficiat, ob rem non defensam, stipulationem committi. & Iulianus scribit libro tertio digestorum, compellendum [n] accipere iudicium: nisi & agere [o] causa cognita recusauerit [p], vel ex iusta causa remotus fuerit. Defendit procurator etiã, qui patitur quod dominus pateretur. Defendere videtur procurator, & si in possessionem venire patiatur [q]. cùm quis damni infecti satisdari, vel legatorum desideret.

36. *Paulus* lib. 8. ad Edictum.

VEl [r] in operis noui nuntiatione [s]. Sed & si seruum ex causa noxali patiatur duci, defendere videtur. Ita tamen, vt in his omnibus ratam rem dominum habiturum caueat.

Quarum actionum nomine dominus defendi debet. 1. De pluribus defensoribus.

37. *Vlpianus* lib. 9. ad Edictum.

OMnium [t] autem actionum nomine debet defendere, etiam earum, quæ in heredem non dantur. 1 ¶ Vnde est quæsitum, si aduersarius plures intendat actiones, & in singulas singuli existant defensores suscipere parati. videri eum rectè defendi Iulianus ait. quo iure nos vti Pomponius scribit.

38. *Idem* lib. 40. ad Edictum.

NOn tamen eoúsque procedendum erit: vt, si decem "millia" petantur, & exstant duo defensores parati in quina defendere [u]: audiantur.

In quibus causis dominus defendi debet. 1. Ex quibus causis. 2. Et quos ratum abituros caueri debet. 3. Si pater de dote. 4. Vel filij nomine iniuriarum agat. 5. De status controuersia. 6. De procuratore eius contra quem restitutio postulatur.

39. *Idem* lib. 9. ad Edictum.

NOn solùm autem in actionibus, & interdictis, & in stipulationibus debet dominum defendere: verùm in interrogationibus quoque: vt in iure interrogatus ex omnibus causis respondeat, ex quibus dominus. an igitur heres sit absens, respõdere debebit [x]: &, si responderit [y], vel tacuerit [z], tenebitur. 1 ¶ Qui alieno nomine agit quamcumque actionem, id ratum habiturum eum, ad quem ea res pertinebit, cauere debet [a]. Sed interdum, licet suo nomine procurator experiatur, tamen de rato debebit cauere, vt Põponius libro vicesimoquarto scribit. vtputà iusiurandum procuratori retulit: iurauit absenti dari oportere. agit hoc iudicio suo nomine propter suum iusiurandum: neque enim hæc actio domino competere potuit [b]. sed debebit de rato cauere. Sed & si procuratori constitutum est, & ex ea causa agat: dubitandum non est, quin locus sit de rato cautioni, ídque Pomponius scribit. 2 ¶ Quæritur apud Iulianum, vtrùm dominum solùm ratam rem habere debet satisdare, an etiam cæteros creditores. & ait dumtaxat de domino cauendum: nec illis verbis, *ad quem ea res pertinet*, creditores contineri. nã nec ipsi domino hæc incumbebat cautio. 3 ¶ Si de dote agat pater, cauere [c] debet ratam rem filiam habituram. sed & defendere eam debet, vt & Marcellus scribit. 4 ¶ Si pater filij nomine, iniuriarum [d] agat: (cùm duæ sint actiones, vna patris, altera filij) cessat [e] de rato cautio [f]. 5 ¶ Si [g] status controuersiam [h] cui faciat procurator. siue [i] ex seruitute in libertatem aduersus eum quis litiget, siue ipse ex libertate in seruitutem petat: debet cauere ratam rem dominum habiturum: (& ita edicto scriptum est) vt ex vtroque latere quasi actor habeatur. 6 ¶ Est & casus, quo quis eiusdem actionis nomine & de rato caueat, & iudicatum solui. vtputà, postulata est cognitio de in integrum restitutione, cùm minor circunscriptus in venditione diceretur [k]. alterius procurator existit. debet cauere hic procurator "&" ratam rem dominum habiturum: ne fortè dominus reuersus velit quid petere: item iudicatum solui: vt, si quid fortè propter hanc restitutionem in integrum præstari adolescenti debeat, hoc præstetur. & hæc ita Pomponius libro vicesimoquinto ad Edictum scribit. 7 ¶ Item ait, si suspectus [l] tutor postuletur, defensorem eius oportere etiam de rato cauere, ne reuersus ille velit retractare [m] quid actum est. Sed non facilè per procuratorem quis suspectus accusabitur: quoniam famæ causa est: nisi constet ei à tutore mandatum nominatim: aut si etiam absente tutore, quasi [n] non defenderetur, prætor erat cogniturus.

Quæ actiones per procuratorem exerceri possunt. 1. Quibus casibus de rato caueri debet. 2. De satisdationibus à defensore præstandis in actione reali. 3. Quando Ratihabitionis satisdatio exigitur. 4. De his à quibus mandatum non exigitur.

40. *Idem* lib. 9. ad Edictum:

POmponius scribit, non omnes actiones per procuratorem posse quem instituere. denique vt liberi, qui in potestate absentis dicuntur, ducantur, interdictum [o] non posse desiderare ait: nisi, vt Iulianus ait, causa cognita: id est, si "&" nominatim ei mandatum sit, & pater valetudine, vel alia iusta causa impediatur. 1 ¶ Si stipuletur procurator damni infecti, vel legatorum: debebit de rato cauere [p]. 2 ¶ Sed & is, qui [q], quasi [r] defensor, in rem actione conuenitur præter solitam satisdationem iudicatũ solui, etiam de rato debet cauere. quid enim, si in hoc iudicio rem meam esse pronũtietur: reuersus ille, cuius defensor extiterat, velit fundum vindicare? nónne rarum non videbitur habere, quod iudicatum est? denique si verus procurator extitisset, vel ipse præsens causam suam egisset, & victus esset: si à me vindicaret, exceptione rei iudicatæ summoueretur [s]: & ita Iulia. lib. 50. Digest. scribit. nam cùm iudicatur rem meam esse [t], simul iudicatur illius non esse. 3 ¶ Ratihabitionis autem satisdatio ante litis contestationem à procuratore exigitur. cæterùm, semel [u] lite contestata, non compelletur ad cautionem [x] 4 ¶ In his autem personis [y], in quibus mandatum non exigimus, dicendum est, si fortè euidens sit contra voluntatem eos experiri eorum, pro quibus interueniunt, debere eos repelli: ergo non exigimus, vt habeant voluntatem, vel mandatum, sed ne contraria voluntas probetur, quamuis de rato offerant cautionem.

Si fœminæ pro parentibus agant.

41. *Paulus* lib. 9. ad Edictum.

FEminas pro parentibus agere interdum permittetur causa [z] cognita [a]: si fortè parentes morbus, aut ætas impediat: nec quemquam, qui agat, habeant.

Ad quas actiones procurator dari potest. 2. De obligatione domini & procuratoris. 3. Si fideicommissarius heredem, 4. aut creditor dominum pignoris. 5. aut reus credendi vel debendi correum procuratorem dederit. 6. Vtrum in iudicio diuisorio vnus plurium procurator esse poßit. 7. Quomodo fideiussores reum latitantem defendere debent.

42. *Idem* lib. 8. ad Edictum.

LIcèt in [b] popularibus actionibus procurator dari non possit [c] tamen dictum est meritò eum, qui de via publica agit [d], & priuato damno ex prohibitione adficitur, quasi priuatæ actionis dare posse procuratorem. Multo magis dabit ad sepulchri violati actionem is, ad quem ea res pertinet [e]. 1 ¶ Ad [f] actionem iniuriarum ex lege Cornelia procurator dari potest [g]. nam, & si pro publica vtilitate exercetur, priuata tamen est. 2 ¶ Ea obligatio, quæ inter dominum, & procuratorem consistere solet, mandati actionem parit [h]. aliquando tamen non contrahitur obligatio mandati: sicut euenit, cùm in rem suam procuratorem præstamus, eóque nomine iudicatum solui promittimus: nam si ex ea promissione aliquid præstiterimus, non mandati, sed ex vendito,

a non tamẽ tutorem. *l. 4. ꝟ. de administ. tut.*
b *adde l. 4. ꝟ. de tutel.*
c Immò ob eã rationẽ non remouetur à defendendo. *l. 70. in fi. ꝟ. eod.*
d *l. 1. ꝟ. quæ in fraudem.*
e *adde l. 1. Codice rerum ammotar.*
f *l. 12. C. eod. l. 3. §. 3. ꝟ. indicatũ solui.*
g *l. 4. ꝟ. de obsequ.*
h *l. 20. in fin. ꝟ. de operis liber.*
i *v. l. 21. §. 2. ꝟ. de excusat. tutorum.*
k *v. l. 156. ꝟ. de regulis iur.*
l i. pignore vel fideiussore. *l. 51. 52. 53. ꝟ. eod.*
m *v. l. 166. ꝟ. de reg. iur.*
n *leg. 8. §. 3. s. eodẽ.* hinc colligas non sufficere id quod interest soluere. Immò sufficit. *l. 45. ꝟ. eo.*
*
o & se acturũ.
p *l. 17. Cod. eod.*
q Immò qui id facit, defendere non videtur. *arg. l. 2. in fi. s. si ex noxali.*
r *adde l. 15. ꝟ. de operis noui nuntiatione.*
s *adde l. 6. ꝟ. de noui operis.*
t in procuratore actoris id verum est: nam rei procurator vel in vnã rem defendere potest. *l. 46. § 1. ꝟ. eod.*
u Cur ita? *v. l. 2. ꝟ. de except. l. 5. §. pen. ꝟ. indicat. solui.*
x *v. l. 1. ꝟ. de interrog. act.*
y Cõfessio procuratoris in iudicio, obligat dominum: vt & tutoris vel curatoris pupillũ vel adultum. Vide Rolandũ à Valle 1. *consil.* 70.
z Tacens in obligatione personali pro consentiente non habetur. vide tamen Socinum *regula* 394.
a cùm de mandato incertum est. *l. 1. Cod. eod.* secus cùm certum est. *l. 65. ꝟ. eod.*
b Immò relati à procuratore iurisiurandi exceptio domino competit. *l. 9. §. penult. ꝟ. de iureiur.*
c *l. 3. in fin. ꝟ. rerũ amot. l. 2. in fine. ꝟ. soluto.*
d *v. l. 5. §. 6. ꝟ. de iniurijs.*
e *d. l. 5. §. 7.*
f secus si alius esset quàm filius qui hac actione vteretur. *l. 23. §. pen. ꝟ. ratam rem haberi.*
g *2. Eclog. 2. c. 36.*
h *l. 8. §. vlt. ꝟ. ratam rem haberi.*

i Status controuersiã facit, qui ex seruitute in libertatem: vel ex libertate in seruitutem petit.
k *vt. l. 24. §. restitutio. l. 27. §. 2. in fine. ꝟ. de minorib. & Cod. si aduersus venditionem.*
l *l. 6. ꝟ. ratam rem haberi.*
m Retractandi verbum reperitur *in l. 12. in fin. ꝟ. ratam rem.*
n expedit enim defendi. *l. 33. §. publicè. s. eod.*
o de liberis exhibendis. *l. 3. §. 2. ꝟ. de liberis exhibendis.*
p Cur ita? *v. l. 20. ꝟ. ratam rem.*
q *v. Instit. de satisdat. in pr. adde l. vlt. ꝟ. de fideiussoribus.*
r Quasi defensor, verus defensor non est. *l. 61. ꝟ. eod.*
s vtique. *l. 30. §. vlt. ꝟ. de except. rei iud.*
t in rei vindicatione sc. *Accurs.*
u Post litis cõtestationem à procuratore satisdatio non exigitur. 8. *Eclog.* 2. *c.* 38.
x Immò, nisi de rato cõuenerit, non admittentur. *l. 2. C. de consortib. eiusdem litis.*
y de quibus. *l. 35. s. eod.*
z Fœminæ ne quidem pro parentibus postulare, aut cognitores fieri possunt sine decreto. *vt hîc.* in rem tamen suam cognitoriam operam suscipere non prohibentur. *Paul. 1. sent. 2. §. 2.*
a vt quia idoneus non reperitur eorum defensor. *arg. l. 1. in fi. ꝟ. tit. prox.*
b In popularibus actionibus procurator non datur, extra quam in actione sepulchri violati: & quum de vi publica agit, priuato damno adfectus. 2. *Eclog.* 2. *c.* 41. *in pr.*
c *l. 5. ꝟ. de popularibus.*
d *vide l. 45. §. 1. ꝟ. eod.*
e *l. 3. ꝟ. de sepulchro violato.*
f Iniuriarum etiam ex lege per procuratorem agitur. 8. *Ecloga* 2. *c.* 41.
g *l. 11. §. 2. ꝟ. de iniuriis.* atqui hoc videtur specialiter concessum tantùm illustribus. *l. vltima, Cod. de iniuriis.*
h *l. 6. in princ. ꝟ. mandati. §. mandantis tantùm. Instit. de mandato.*

vendito [a], si hereditatem vendidimus: vel ex pristina causa mandati agere debemus: vt fit, cùm fideiussor reũ procuratorem dedit. 3 ¶ Is, cui hereditas ex Trebelliano senatuscõsulto restituta est, heredem iure dabit procuratorem. 4 ¶ Sed & dominum pignoris creditor rectè dabit procuratorem ad Seruianam. 5 ¶ Porrò si vni ex reis credendi constitutum sit, isque alium in constitutam pecuniam det: non negabimus posse dare. Sed & ex duobus reis promittendi alter alterum ad defendẽdum procuratorem dabit. 6 ¶ Si plures heredes sint & familiæ herciscundæ, aut communi diuidundo agatur: pluribus eundem procuratorem non [b] est permittendum dare [c]: quoniam res expediri non potest circa [d] adiudicationes [e], & condemnationes. planè permittendum dare, si vni coheredi plures heredes existant. 7 ¶ Reo latitante post litem contestatam, ita demum fideiussores eum defendere videbuntur: si vel vnus ex his eum pro solido defendat: vel omnes, vel qui ex his vnum dederint, in quem iudicium transferetur.

De muto surdo. 1. Qui procuratorem dare possunt. 2. In quibus actionibus deffensio non præstatur. 3. Si curator adulto petatur. 4. Pœna non deffendentis procuratoris. 5. Cui caueri debet si dominus absit. 6. Vtrum is qui iudicatum solui cauit, defendere cogatur.

43. *Idem* lib. 9. ad Edictum.

MVtus & surdus per eum modũ, qui procedere potest, procuratorem dare non prohibetur. forsitan & ipsi dantur: non quidem ad agendum, sed ad administrandum [f]. 1 ¶ Cùm quæretur, an alicui procuratorem habere liceat: inspiciendum erit, an non prohibeatur procuratorem dare. quia hoc edictum prohibitorium [g]. 2 ¶ In popularibus actionibus, vbi [h] quis quasi vnus ex populo agit: defensionem, vt procurator, præstare cogendus non est. 3 ¶ Is, qui curatorem alicui præsenti petat, non aliter [i] audietur, nisi [k] adulto consentiente. quod si absenti: ratam rem eum habiturum necesse habet dare. 4 ¶ Pœna non defendentis procuratoris hæc est, vt denegetur ei actio [l]. 5 ¶ Si procurator agat, & præsens sit absentis seruus: Atilicinus ait, seruo [m] cauendum, non procuratori. 6 ¶ Qui non cogitur defendere absentẽ, tamen [n] si iudicatum solui satisdedit defendendi absentis gratia: cogendum procuratorem iudicium accipere, ne [o] decipiatur is, qui satis accepit. nam eos, qui non cogũtur rem defendere, post satisdationem cogi. Labeo, causa cognita, temperandum: & si, captio actoris sit propter temporis tractum, iudicium eum accipere cogendum: quod si aut adfinitas dirẽpta sit, aut inimicitiæ intercesserint [p], aut bona absentis possideri cœperint.

44. *Vlpianus* lib. 7. Disputationum.

VEl si longinquo [q] sit absuturus, vel alia [r] iusta causa interuenerit:

Ad quas actiones procurator dari potest. 1. An procurator vtens interdicto, Ne vis fiat edificanti, de rato caueat.

45. *Paulus* lib. 9. ad Edictum.

NOn cogẽdum. Sabinus autem nullas [s] prætoris partes esse ad compellendum defendere. sed ex stipulatu ob rem non defensam agi posse: ac, si iustas causas habeat, cur iudicium accipere nolit, fideiussores non teneri: quia [t] vir bonus arbitraturus non fuerit, vt, qui iustam excusationem adferret, defendere cogeretur. Sed & si satis non dedit. sed repromittenti ei creditum est: idem statuendum est. 1 ¶ Qui ita de publico agũt, vt [u] & priuatum commodum defendant: causa cognita, permittuntur procuratorem dare, & postea alius agens exceptione repelletur. 2 ¶ Si procuratori opus nouum nuntiatum sit, isque interdicto vtatur, *ne ei vis fiat ædificanti:* defensoris partes eum sustinere [x], nec compelli cauere ratã rem dominum habiturum Iulianus ait. Et, si satisdederit, non animaduerto (inquit Iulianus) quo casu stipulatio committatur.

De lite à domino in procuratorem transferenda. 1. De defensione vnius rei. 2. De satisdatione ab eo prestãda, qui alium defendit. 3. Vtrum is qui Iudicium restitutionis accepit cogatur restitutorium Iudicium accipere. 4. Quid procurator præstet. 5. Aut recuperet. 7. Si quis à comprocuratore conueniatur.

46. *Gaius* lib. 3. ad Edictum Prouinciale.

QVi proprio nomine, iudicium accepisset, si vellet [y] procuratorem dare in quem actor trãsferat iudicium audiri debet, solennisque pro eo iudicatum solui satisdatione cauere. 1 ¶ Ei, qui defendit eum, cuius nomine ipse non agat, liberum erit vel in vnam [z] rem defendere. 2 ¶ Qui alium defendit: satisdare cogitur. * nemo [a] enim alienæ litis idoneus defensor sine satisdatione intelligitur [b]. 3 ¶ Item quæritur, si iudicium

a quia vendita hereditate, & onus & commodum ad emptorem pertinet. *l. 2. ff. de her. vend.*

b *adde l. 7. ff. de reb. eorum.*

c Immò, necessarium pene est, vt vnicum dent. *l. 48. ff. fam. adde l. 15. ff. de auctoritate tutorum.*

d *al.* citra.

e de quibus. *l. 22. §. 2. ff. familiæ.*

f non tamen tutores. *l. 1. §. mutus. §. surdum. ff. de tutelis.*

g proinde, qui ait se procuratorem dare non potuisse, id probare debet. *l. 19. §. 2. ff. de probat.*

h Formulam libelli in actione populari hinc colligunt. *v. l. 1. ff. de popularib.*

i *adde l. 2. §. vlt. ff. qui petant tuto.*

k *l. 2. §. 7. ff. qui petant tutores.*

l *l. 5. Cod. eod.*

m *l. vlt. ff. quod cuiusque vniuersit.*

n *l. 76. ff. eod.*

o *v. l. 12. ff. eod.*

p *de quibus l. 14. §. eod.*

q *v. l. 9. ff. eod.*

r *v. l. 10. ff. eod.*

ſ Immò sunt eius partes eo casu. *l. 35. §. 3. ff. eod.*

t Vir bonus nõ arbitratur aduersus id quod iustum & bonum est.

u *vt in l. 42. in pr. ff. eod.*

x *l. 5. §. penult. ff. de noui operis nunciat.*

y post litẽ contestatam f. *Accurs. Bart.*

z modò in solidum eius causã defendat. *v. l. 20. C. de neg. gest.*

a *8. Eclog. 2. c. 53. Theophil. 5. Insti. de satisdat.*

b *l. 53. ff. eod. l. 14. ff. qui satisdare. l. 110. §. 1. ff. de regulis iur. §. si verò reus. Inst. de satisd. l. vnic. Cod. de satisdando. v. Socinum regula 83.*

*

acceperat defensor, & actor in integrum restitutus sit: an cogendus sit restitutorium iudicium accipere. & magis placet cogendum. 4 ¶ Procurator, vt in ceteris "quoque" negotiis gerendis, ita & in litibus "ex" bona fide rationem reddere debet [c]. Itaque quod ex lite consecutus erit, siue principaliter ipsius rei nomine, siue extrinsecus ob eam rem: debet mãdati iudicio restituere. vsque adeo, vt "&" si per errorem, aut iniuriam [d] iudicis non debitum consecutus fuerit: id quoque reddere debeat [e]. 5 ¶ Item cõtra, quod ob rem iudicatam procurator soluerit, contrario [f] mandati iudicio recuperare debet. pœnam [g] autem, quam ex suo delicto præstitit, recuperare non debet [h]. 6 ¶ Litis impendia [i], bona fide facta vel ab actoris procuratore vel à rei, debere ei restitui æquitas suadet. 7 ¶ Si duobus mandata sit administratio negotiorum, quorum alter debitor sit mandatoris: an alter [k] cum eo rectè acturus sit? & vtique rectè: non enim ob id minus procurator intelligitur, quòd is quoque, cum quo agitur, procurator sit.

47. *Vlpianus* lib. 4. ad Vrseium Ferocem.

QVi duos procuratores omnium rerum suarum relinquit: nisi nominatim [l] præcepit, vt alter ab altero pecuniam petat: non videtur mandatum vtrilibet eorum dedisse.

48. *Gaius* lib. 3. ad Edictum Prouinciale.

ITaque si hoc specialiter mandatum est: tunc excipiente eo, cum quo agitur, *Si non mihi mandatum sit, vt à debitoribus peterem*: actorem ita debere replicare, *aut si mihi mandatum est, vt à te peterem.*

De authoritate procuratoris.

49. *Paulus* lib. 54. ad Edictum.

IGnorantis domini conditio deterior per procuratorẽ fieri non debet [m].

Si procurator liberatus sit.

50. *Gaius* lib. 22. ad Edictum Prouinciale.

QVacumque ratione procurator tuus à me liberatus est, id tibi prodesse debet [n].

An minor. 25. annis idoneus defensor sit. 1. De defensore mariti. 2. De satisdatione à defensore præstanda.

51. *Vlpianus* lib. 60. ad Edictum.

MInor 25. annis, si defensor existat, ex quibus causis in integrum restitui possit, defensor idoneus [o] non est [p]: quia & ipsi, & fideiussoribus [q] eius per in integrum restitutionem succurritur. 1 ¶ Quoniam tamen * defendere est [r], eandem vicem, quam reus, subire: defensor mariti "in" amplius, quàm maritus facere possit, non est condemnatus. 2 ¶ Is, qui suscepit defensionem, & si locupletissimus [s] est.

52. *Paulus* lib. 57. ad Edictum:

ET si consularis sit.

53. *Vlpianus* lib. 60. ad Edictum:

NOn videtur defendere nisi [t] satisdare fuerit paratus.

Qui non sunt idonei defensores. 1. vbi tutor defendi debet.

54. *Paulus* lib. 50. ad Edictum:

NEque femina, [u] neque miles [x], neque qui reipublicæ causa absuturus est, aut morbo perpetuo tenetur, aut magistratum initurus est, aut inuitus iudicium pati nõ potest, idoneus defensor intelligitur. 1 ¶ Tutores, qui in aliquo loco administrauerunt, eodem loco & defendi debent [y].

De procuratore in rem suam.

55. *Vlpianus* lib. 65. ad Edictum:

PRocuratore in rem suam dato, præferẽdus [z] non [a] est dominus procuratoris in litem mouendam, vel pecuniam suscipiendam, * qui enim suo nomine vtiles actiones habet, rite eas intendit.

De rei vindicatione & ad exhibendum.

56. *Idem* libro 66. ad Edictum:

AD rem mobilem petendam datus procurator ad exhibendum rectè aget [b].

De procuratore dato vt confestim agat. 1. De procuratoria excepta remissa.

57. *Idem* libro 74. ad Edictum:

QVI procuratorem dat, vt confestim [c] agat, is intelligẽdus est permittere procuratori, & postea litem peragere. 1 ¶ Si quis remisit exceptionem procuratoriam, non poterit ex pœnitentia eam opponere [d].

De mandato generali.

58. *Paulus* libro 71. ad Edictum:

c Rationẽ reddere procuratori debet, *vt hîc.* vt & negotiorũ gestorum. *l. 2. ff. de negotiis.*

d Iniuria iudicis procuratori nocet, non domino.

e *v. l. 8. §. item si fundum ff. de negotiis.*

f *l. 12. §. 9. ff. mandati.*

g *vide l. 202. ff. de regulis iur.*

h *l. 9. in fin. ff. de noxalibus.*

i *v. l. 53. ff. de pactis.*

k *adde l. 47. 48. ff. eodem.*

l Immò id tacitè videtur permissum. *ff. l. proxi. adde casus l. 9. ff. de administ. tut. l. 2. Cod. de administ.*

m *v. l. 10. in fine ff. de pact. l. 17. ff. de iureiurando.*

n *l. 66. ff. eod.*

o *l. 12. Cod. eod.*

p potest tamen postulare, *l. 1. §. initium. ff. de postulando* & esse procurator. *l. 13. ff. de manum. vind.*

q *vide l. 89. ff. de adquir. hered.*

*

r *vide l. 35. §. 2. ff. eod.*

ſ *vide l. 166. ff. de regulis iuris.*

t *l. 46. §. 2. ff. eodem.*

u *l. 18. Cod. eod.*

x vide tamen *l. 8. §. 2. ff. eod.*

y *l. 19. §. 2. ff. de iudiciis. l. 1. 2. Cod. de rat. ociniis.*

z *l. 25. in fine. ff. eod. adde l. 4. Cod. eod. l. 4. in princ. ff. de re iudic. l. 1. §. proprium. ff. quãdo appellandum.*

*

a Immò præferri potest dominus: & in eũ prius agi. *l. 29. ff. eodem.*

b *adde l. 62. ff. eod.* est enim ad exhibẽdum actio præparatoria vindicationis.

c Confestim ad agendum datus procurator, etiã postea litẽ peragere potest.

d semel enim suo iuri renuntiauit.

PRocurator, cui generaliter [a] libera administratio rerum cōmissa est, potest [b] exigere, aliud pro alio permutare [c].

59. *Idem* libro decimo ad Plautium:

SEd & id quoque ei mandari videtur, vt soluat creditoribus.

60. *Idem* libro quarto Responsorum:

MAndato generali [d] non contineri etiam transactionem decidendi [e] causa [f] interpositam, & ideo si postea is, qui mandauit, transactionem ratam non habuit, non posse eum repelli ab actionibus exercendis.

De actione iudicati.

61. *Idem* libro primo ad Plautium:

PLautius ait: Procuratorem damnatum non debere conueniri, nisi [h] aut in rem suam datus esset, aut obtulisset se, cùm sciret cautum non esse [i] omnibus placuit. Idem erit obseruandum, & si defensoris [k] loco cum satisdatione se liti obtulerit [l].

De petitione legati & de tab. exhibendis.

62. *Pomponius* lib. 2. ex Plautio:

AD legatum petendum procurator datus si interdicto vtatur aduersus heredem *de tabulis exhibendis* [m] procuratoria exceptio, quasi no & hoc esset ei mandatū, non obstat.

De mandato generali.

63. *Modestinus* lib. 6. Differentiarum:

PRocurator totorum bonorum, cui res administrandæ mandatæ sunt, res domini neque mobiles, vel immobiles, neque seruus sine speciali domini mandatu alienare [n] potest [o]: nisi fructus aut alias res, quæ facile corrumpi possunt.

De translatione litis.

64. *Idem* lib. 3. Regularum:

IS, cuius nomine defensor extitit, si ante [p] litem contestatam in præsentia fuerit, & postulet suo nomine litē suscipere: causa cognita audiendus est.

De literis domini absentis.

65. *Idem* lib. singulari de Eurematicis:

SI procuratorem absentem dominus satisdatione releuare velit [q], literas [r] suas ad aduersarium dirigere debebit, quibus significet, quem aduersus eum procuratorē, & in qua causa fecerit, ratumque se habiturum, quod cum eo actum sit, hoc enim casu, literis eius adprobatis, velut præsentis procuratorem interuenire intelligendum est. Itaque & si postea, mutata voluntate, procuratorem esse noluerit, tamen iudicium, quo quasi procurator expertus est, ratum esse debet.

De stipulatione alterna.

66. *Papinianus* lib. 9. Quæstionum:

SI is, qui Stichum vel Daman, vtrum eorum ipse vellet, stipulatus est: "&" ratum habeat, quod alterum procuratorio nomine Titius petit: facit, vt res in iudiciū deducta videatur, & stipulationem consumat [f].

Quo casu conuenitur, qui desijt esse procurator.

67. *Idem* lib. 2. Responsorum:

PRocurator, qui [t] pro euictione prædiorum, quæ vendidit, fidem suam abstrinxit [u], & si negotia agere desierit, obligationis tamen onere prætoris auxilio non leuabitur [x], nam procurator, qui pro domino vinculum [y] obligationis suscepit, onus eius frustra recusat.

An procuratore inuito dominus agat.

68. *Idem* libro tertio Responsorum:

QVod procurator ex re domini, mandato non refragante, stipulatur: inuito [z] procuratore, dominus petere potest.

Vtrum is qui procuratorem dedit, suæ causæ adesse possit.

69. *Paulus* lib. 3 Responsorum:

PAulus respondit, etiam eum, qui ad litem suscipiendā procuratorem dedit, causæ suæ adesse nō prohiberi [a].

Vtrum fideicommissarius heredes, à quibus mandatas actiones suscepit, defendere cogatur.

70. *Scæuola* lib. 1. Responsorum:

PAter filio suo pupillo tutorem dedit Semproniū, creditorem suum. is, administrata tutela, reliquit fratrem suum heredē, qui & ipse discessit, & per fideicōmissum nomen debitoris Titio reliquit, eique mandatæ sunt actiones ab heredibus: quæro cùm tam tutelæ actio, quā pecuniæ creditæ, ex hereditate Sempronij descendant, an non aliter mādata actio ei datur, quam si defendat heredes, à quibus ei actiones mandatæ sunt, respondi debere defendere [b].

a Generaliter liberam administrationē rerum cōmissam habet, vel si ei dictum est, vt faceret quicquid faceret ipse dominus: cuique promisit dominus se ratum habiturum quicquid fecerit. *Bart. hic.*
b *l. 59. ī. eod. l. 9. §. 4. ī. de adq. rer. §. nihil, de rerum diuis.*
c & alienare & tradere: adeò vt eas faciat accipientis *l. 9. §. 4. ī. de adquir. rer. dominio.* atqui non potest alienare. *l. 63. ī. eod.*
d hic quasi defensor non verus defensor. *l. 40. §. ī. eod.*
e deminuendi. *Cuiac. Inst. de rer. diuis.*
f cur magis permutare potest? *l. 58. ī. eod.*
g nec pign° cōstituendi. *l. 7. §. 1. ī. quib. mod. pig. soluit.*
h *l. 4. in pr. ī. de re iudicata.*
i i. præsentem dominum non satisdedisse iudicatum solui.
k Generali mādato non continetur trāsactio.
l *l. 28. in fi. ī. eod.*
m *v. l. 56. ī. eod.*
n cur magis per mutare? *l. 58. 59. ī. eod.*
o *l. 16. Cod. eod.*
p *vt. l. 16. ī. eod.*
q *l. 1. Cod. eod. l. 21. ī. ratam rem. l. vnic. Cod. de satisdād. §. si autem, de satisdat.*
r Litteris alicuius creditur, etiamsi nulli testes in illis sint descripti: creditur, inquam, sed aduersus scribētem, Socinus *regula* 246.
ſ *l. 50. ī. eod.*
t *vt in l. 56. in fi.*
u *l. 3. §. in eum. ī. de aminist. rerum.*
x aliud videtur in curatore furiosi. *l. 5. ī. quando ex facto tut.*
y Obligatio iuris est vinculū.
z *l. 79. ī. de verborum oblig.*
a potest enim procurator cùm aduersario colludere. *arg. l. 29. ī. de inoff.*

De absentiæ causis per procuratorem reddendis.

71. *Paulus* lib. 1. Sententiarum:

ABsens reus causas absentiæ (per procuratorem reddere potest [c].

De iure per procuratorem retinendo.

72. *Idem* lib. primo Manualium:

PEr procuratorem non semper adquirimus [d] actiones, sed retinemus: veluti si reum conueniat intra legitimum tempus: vel si prohibeat opus nouum fieri, vt interdictum nobis vtile sit [e] *quod vi aut clam*, nam & hîc pristinum ius nobis conseruet.

Si debitor conuentus, pecuniam offerat.

73. *Idem* lib. singulari de Officio Adsessorum:

SI reus paratus sit ante litem contestatam pecuniam soluere, procuratore agente, quid fieri oportet [f]? nam iniquum est, cogi eum iudicium accipere, propter quod suspectus videri potest, qui præsente domino non obtulit pecuniam, quid si tunc facultatem pecuniæ non habuit? nunquid cogi debeat iudicium accipere? quid "enim," si & famosa sit actio? Sed hoc constat, vt ante litem contestatam præses iubeat in [g] æde sacra pecuniam deponi: hoc enim fit & in pupillaribus pecuniis, quòd si lis contestata est: hoc omne officio iudicis dirimendum est.

De ciuitatis actore.

74. *Vlpianus* lib. quarto Opinionum:

NEc ciuitatis [h] actor negotium publicum per procuratorem agere potest [i].

Vtrum absentem empt. defendens, venditori, à quo defendi vult, de rato cauere debeat.

75. *Iulianus* lib. tertio Digestorum:

QVi absentem emptorem, eundémque possessorem fundi defendebat, & iudicium nomine eius accipiebat, postulabat à venditore fundi, vt [k] ab eo defenderetur, venditor desiderabat caueri sibi ratam [l] rem emptorem habiturum, puto eum venditori de rato satisdare debere: quia, si fundum agenti restituerit, nihil prohibet dominum rem petere, & cogi venditorem rursus defendere [m].

Si deffensor iudicatum solui satisdederit & reus soluendo esse desierit.

76. *Idem* lib. quinto ad Minitium:

TItius, cùm absentem defenderet, satisdedit, & prius quàm iudicium acciperet, desiit reus soluendo esse, quam ob causam defensor recusabat iudicium in se reddi oportere. quæro, an id ei concedi oporteat? Iulianus respondit: Defensor, cùm satisdedit, domini loco habendus est: [n] nec multum ei præstaturus est prætor, si eum non coegerit iudicium accipere: cùm ad fideiussores eius iri possit: & hi, quidquid præstiterint, à defensore consecuturi sint.

Quomodo defendi debet.

77. *Paulus* lib. 57. ad Edictum:

OMnis, qui defenditur, boni viri [o] arbitratu defendendus est.

1. *Si procurator ad duas res vnam petat.*

78. *Africanus* lib. 6. Quæstionum:

ET ideo non [p] potest videri boni arbitratu litem defendere is, qui, actorem frustrando [q], efficiat, ne ad exitū controuersia deducatur. 1 ¶ Ad duas res petēdas procurator datus, si vnam rem petat, exceptione non excluditur, & rem in iudicium deducit [r].

QVOD [s] CVIVSCVMQVE vniuersitatis nomine vel contra eam agatur [t],

Tit. IIII.

Vtrum vniuersitatem habere liceat. 1. De rerum communione, & actore, seu syndico. 2. Si nemo. 3. Aut aliquis vniuersitatem deffendat.

Gaius lib. 3. ad Edictum Prouinciale:

NEQVE societas [u], neque collegium, neque huiusmodi corpus [x] passim [y] omnibus haberi conceditur. nam [z] & legibus [a] & senatusconsultis, & principalibus constitutionibus ea res

b cur ita: cùm sit necessitate procurator? *l. 32. in fi. ī. eod.*
c *l. 34. §. publicè. ī. eod.*
d adquirimus autem. *l. 68. ī. eo.*
e *l. 17. ī. de noui operis.*
f iniquum erit eum conueniri qui vult soluere. *l. 21. ī. de iudicijs. l. 16. ī. iudicatum solui.*
g *v. l. 29. Cod. de vsuris.*
h σωδικος τῆς πόλεως. 8. Eclog. c. περὶ ἐκδίκων. c. 74.
i ante litē contestatam. *arg. l. 11. Cod. eod.*
k *v. quæ notaui ad l. 29. in fin. ī. de euict.*
l i. expensas in lite factas.
m & eidem vēditorem magno condemnate. *l. vlt. ī. de fideiuss.*
n *l. 43. §. vlt. ī. eod.*
o *l. 45. in princ. ī. eod. l. 11. §. proinde, ī. de legat. 3. adde l. 5. §. vlt. ī. quib. ex causis in possess. l. 137. §. 2. ī. de verborum oblig.*
p *adde l. 18. ī. iudicatum solui.*
q i. trahendo negotium & inferendo iudicio moras. *v. l. 24. ī. quib. ex causis maiores. v. Cuiac. 6. ad Affr.*
r *v. Cuiac. 6. ad Affr. 3.*
ſ περὶ ἐκδίκων ἢ σωδίκων ὁμάδος ἢ πόλεως 8. Eclog. 2.
t i. de syndicis. *l. 6. §. 1. in fi. ī. eod.*
u ἑταιρίαι, συστήματα. societates, collegia, corpora. *Eclog. ibid.*
x Corpus hoc, seu corporishoc genus, ex distantibus cōstat corporib°. *l. 30. ī. de vsucap.*
y *v. l. 1. ī. de collegijs.*
z Collegia licita, quibus ius coeundi à principe vel à senatu, *vt hîc. lege t. l. 3. ī. de coll. giis. l. 5. l. 6. ī. de iure immunit.* at nō quæ à præsidibus, vt colligi potest ex libro 10. epistolarum Plinij ad Traianum.
a *l. 5. §. quibusdā ī. de iure immuni. l. 20. in pr. de reb. dub.*

ea res coercetur. Paucis admodum in causis concessa sunt huiusmodi corpora: vt ecce vectigalium [a] publicorum sociis permissum est corpus habere: vel aurifodinarum, vel argenti fodinarum, & salinarum. Item collegia Romę certa sunt, quorũ corpus senatusconsultis, atque constitutionibus principalibus confirmatum est: veluti pistorum [b], & quorundam [c] aliorum [d], & nauiculariorum [e], qui "&" in prouinciis sunt. 1 ¶ Quibus autem permissum est corpus habere collegij, societatis, siue cuiusque alterius eorum nomine: proprium est, ad exemplum reipublicæ [f] habere res communes, arcam communem, & actorem siue syndicum [g]: per quem, tanquam in republica, quod communiter agi, fieríque oporteat, agatur, fiat. 2 ¶ Quòd si nemo eos defendat: quod eorum commune erit, possideri: & si admoniti non excitentur ad sui defensionem, venire [h] se iussurum proconsul ait. Et quidem nõ esse actorem, vel syndicum tunc quoque intelligimus, cùm is absit, aut [i] valetudine impedietur, aut inhabilis [k] sit ad agendum. 3 ¶ Et si extraneus defendere velit vniuersitatem, permittit proconsul, sicut in priuatorum defensionibus obseruatur: quia eo modo melior condicio vniuersitatis fit.

Vtrum actor vniuersitatis à pluribus datus esse intelligatur.

2. *Vlpianus* lib. 8. ad Edictum.

SI municipes [l], vel aliqua vniuersitas ad agendum det actorem: non erit dicendum, quasi à pluribus datum, sic haberi, hic enim pro republica [m], vel vniuersitate interuenit, non pro singulis [n].

Quis possit nomine vniuersitatis, vel curiæ experiri.

3. *Idem* libro 9. ad Edictum.

NVlli permittetur nomine ciuitatis, vel curiæ experiri: nisi ei, cui lex permittit, aut lege cessante, ordo dedit, cùm duę [o] partes adessent, aut ampliùs quàm duæ.

4. *Paulus* libro 9. ad Edictum.

PLanè, vt duæ partes decurionũ adfuerint, is quoque, quem decernent, numerari potest [p].

5. *Vlpianus* libro 8. ad Edictum.

ILlud notandum Pomponius ait, quod & patris [q] suffragium filio proderit, & filij patri [r].

3. Collatio actoris vniuersitatis cum procuratore.

6. *Paulus* libro 9. ad Edictum.

ITem eorum, qui in eiusdem potestate sunt, quasi decurio enim hoc dedit, nõ [s] quasi domestica persona. Quod & in honorum petitione erit seruandum: nisi lex municipij, vel perpetua cõsuetudo prohibeat. 1 ¶ Si decuriones decreuerunt, actionem per eum mouendam, quem duum viri elegerint: is videtur ab ordine electus, & "ideo" experiri potest. parui enim refert, ipse ordo elegerit, an is cui ordo negotium dedit. Sed si ita decreuerint, vt quæcumque incidisset controuersia, eius petendæ negotium Titius haberet: ipso iure id decretum nullius momenti esse, quia non possit videri de ea re [t], quæ adhuc in controuersia non sit, decreto datam persecutionem. Sed hodie hæc omnia per syndicos solent secundum [u] locorum consuetudinem explicari. 2 ¶ Quid, si actor datus, postea decreto decurionum prohibitus sit? an exceptio ei noceat? & puto sic hoc accipiẽdum, vt ei permissa videatur, cui & permissa durat [x]. 3 ¶ Actor vniuersitatis [y], si agat, compellitur etiam defendere: non [z] autem compellitur cauere de rato. Sed interdum, si de decreto dubitetur, puto interponendam & de rato cautionem. Actor [a] itaque iste procuratoris partibus fungitur: & iudicati [b] actio ei ex edicto non datur [c], nisi in rem suam datus sit: & constitui ei potest. ¶ Ex iisdem causis mutandi actoris potestas erit, ex quibus etiam procuratoris. ¶ Actor etiam filiusfamiliàs dari potest.

De actione in municipes danda. 1. De credito & debito vniuersitatis. 2. Quatenus vniuersitas manet.

7. *Vlpianus* libro 10. ad Edictum.

SIcut municipum nomine actionem prætor dedit, ita & aduersus [d] eos iustissimè edicendum putauit. Sed & legato [e], qui in negotium publicum sumptum fecit, puto dandam actionem in municipes. 1 ¶ Si quid vniuersitati debetur, singulis non debetur: nec [f], quod debet vniuersitas, singuli debent. 2 ¶ In decurionibus, vel aliis vniuersitatibus nihil refert, vtrùm [g] omnes idem maneãt, an pars maneat, vel omnes immutati sint. Sed si vniuersitas ad [h] vnum redit: magis admittitur, posse eum conuenire, & conueniri: cùm ius omnium in vnum reciderit, & stet [i] nomen vniuersitatis.

Quomodo creditoribus ciuitatis satisfit.

8. *Iauolenus* lib. 15. ex Cassio.

[AN] ciuitates si per [k] eos, qui res earum administrãt, non defenduntur, nec quicquam est corporale reipublicæ, quod possidetur: per actiones debitorum ciuitatis, agentibus satisfieri oportet [l].

Quæ actiones in vniuersitatem dantur.

9. *Pomponius* lib. 13. ad Sabinum.

SI tibi cum municipibus hereditas communis erit: familiæ herciscundæ iudicium inter vos redditur [m]. Idémque dicendum est in finium regundorum, & aquæ pluuiæ arcendæ iudicio.

Ad quæ constituitur actor, & vtrùm ipsi cauendum sit an seruo.

10. *Paulus* lib. 1. Manualium.

COnstitui potest actor etiam ad operis noui nũtiationem, & ad stipulationes interponendas: veluti legatorum, damni infecti, iudicatum solui: quamuis seruo [n] potius ciuitatis caueri debeat, sed & si actori cautum fuerit, vtilis actio administratori rerum ciuitatis [o] dabitur.

DE NEGOTIIS GESTIS [p], Tit. v.

Vtilitas edicti.

Vlpianus libro 10. ad Edictum.

HOc edictum necessarium est: quoniam magna vtilitas [q] absentium versatur, ne indefensi rerum possessionem, aut venditionem patiantur, vel pignoris distractionẽ, vel pœnæ committendæ actionem, vel iniuriâ rem suam amittant.

Ratio actionis directæ & contrariæ.

2. *Gaius* libro tertio ad Edictum prouinciale.

SI [r] quis absentis negotia gesserit, licèt [s] ignorantis: tamen quidquid vtiliter in rem eius impenderit, vel etiam ipse se in rem absentis alicui obligauerit [t], habeat eo nomine actionem [u]. Itaque eo casu vltro citróque nascitur actio, quæ appellatur negotiorum gestorum. Et sanè sicut æquum est, ipsum actus sui rationem [x] reddere, & eo nomine condemnari, quidquid vel non, vt oportuit, gessit, vel ex his negotiis retinet: ita ex diuerso iustum est, si vtiliter gessit, præstari ei, quidquid eo nomine vel abest ei, vel absuturum est [y].

Edictum, 1. interpretatio verborum. Si quis 2. negotia. 3. alterius. 4. Si pupillus gesserit. 5. De negotijs furiosi. 6. Interpretatio verborum, siue quis. 7. De heredibus. 8. De executore. 9. Quo casu dolus tantum præstatur à negotiorum gestore. 10. Si quis sponte vel coactus, vel necessitatis suspicione gesserit. 11. Si alio mandante vel fideiubente gestum sit.

3. *Vlpianus* lib. 10. ad Edictum.

AIt prætor: *si quis negotia alterius, siue quis negotia, quæ cuiusque, cum is moritur, fuerint, gesserit: iudicium eo nomine dabo.* 1 ¶ Hæc verba *si quis,* sic sunt accipienda, *siue* [z] *quæ*: nam & mulieres negotiorum gestorum agere posse, & conueniri, non dubitatur. 2 ¶ *Negotia* sic accipe: siue vnum, siue plura. 3 ¶ *Alterius*, inquit, & hoc ad vtrumque sexum refertur. 4 ¶ Pupillus sanè [a], si negotia gesserit, post rescriptum Diui Pij "etiam" conueniri potest in id, quod factus est locupletior: agendo autem compensationem eius, quod gessit, patitur [b]. 5 ¶ Et si furiosi negotia gesserim, competit mihi aduersus eum negotiorum gestorum actio [c]. Curatori autẽ furiosi [d], vel furiosæ aduersus eum, eámve dandam actionem Labeo ait [e]. 6 ¶ Hæc verba, *siue quis negotia, quæ cuiusque, cum is moritur, fuerint, gesserit,* significant illud tempus, quo quis post mortem alicuius negotia gessit, de quo fuit necessarium [f] edicere: quoniam neque testatoris iam defuncti, neque heredis, qui nondum adiit, negotium gessisse videtur, Sed si quid accessit post mortem, vtputà partus, & fœtus, & fruct⁹, vel si quid serui adquisierint:

a Societas in vectigalibus, aurifodinis, argentifodinis, & salinis cõtrahi potest.
b Hi mancipes. 8. *Eclog. l. vnica. Cod. de priuilegijs corporatorum vrbis Romæ. 6. Harmenop. titul. de dignitatib: 6. Basil. 6. c. 1.* ἀρτοποιοῖς, προεστῶτες τῶν ἀρτοπωλικῶν ἐργαστηρίων, curatores pistrinorũ. *Nouella* 80.
c vinariorũ, caligariorum. *Lamprid. in Seuero.* Cẽtonariorum, & Deudrophororum. *C. Theodos.* Numerantur apud auctorem, synopseos collegia, χαρακτῶν, χαλκέων, χοιρεμπόρων, monetariorum, ærariorum, suariorũ.
d *l. vlt. ꝟ. de iure immunit.*
e *l. pen. in fin. ꝟ. de iure immunit.*
f à publico ad priuatũ hîc infertur, vt & *l. 20. §. in priuatorum. ꝟ. de pet. hered.*
g *l. 1. §. 2. l. 18. §. 13. ꝟ. de muneribus:* qui & defensor, Lampridio in *Alexandro.* ex ipso corpore & collegio eligebatur: ac præter eum patronus: cuius extat mẽtio in veteribus inscriptionibus.
h *adde l. 10. ꝟ. vt in possessionem legatorum.*
i paria sunt nõ esse, & inutiliter. *l. 6. ꝟ. qui satisdare. l. 1. §. 2. ꝟ. quod falso tutore.*
k Paria sunt abesse & adesse inhabiliter. *vide Damhouderium in Enchiridio parium, in verbo Abesse.*
l ὁ δοθεὶς σύνδικος ἀπὸ πόλεως ἢ ὁμάδος: syndicus à ciuitate, vel vniuersitate datur. 8. *Eclog. 2. c. 102.*
m quæ vnum corpus constituit.
n idem dicendum esse de vasallis Bartolus ait.
o Partes duæ ciuitatis, aut amplius quàm duæ, quod faciunt, omnes facere videntur. *v. l. 19. ꝟ. ad municipal. adde l. 27. §. item si plures. ꝟ. de receptis arbit.*
p atqui nemo seipsum eligere debet. *l. 4. ꝟ. de tutor. datis.*
q Pater filio suffragiũ dare potest: vt & patri filius.
r Cur ita? *collige ex l. 77. ꝟ. de indic. l. 14. ꝟ. ad Trebellianum.*
s *adde l. 15. §. qui duos. ꝟ. de adopt. l. 59. in fine. ꝟ. ad Trebell.*
t Immò, & ad litem futuram datur. *l. 3. ꝟ. de procurator.*
u *vide l. 3. §. 4. ꝟ. quod vi aut clam.*
x *vide l. 10. §. versum. ꝟ. de in rem verso.*
y qui & ciuitatis. *l. 9. ꝟ. ratam rem.*
z 8. *Eclog. 2. c. 105.* Syndicus vniuersitatis, quum agit, de rato non cauet, nisi de facto in eum decreto dubitetur.

a Actor ciuitatis defendere cogitur: quippe procuratoris partibus fungitur. Huius legis hæc sentẽtia est apud authorem Eclogæ *illo loco.*
b καὶ οὐ δίδοται αὐτῷ ἱκανοδοσία, &c. neq; datur ei cautio, nisi in rẽ suã agat: etiamsi certè ei constituatur. *Ita Græci eodem loco legunt.*
c *l. 28. in pr. ꝟ. de procur.*
d *l. 9. in princ. ꝟ. eodem.*
e *l. 2. in fine. ꝟ. de legationibus. l. 2. in prin. Cod. de legationib.*
f Repræsalias in singulos ciues alicuius ciuitatis non dari, ob sponsionẽ & debitũ ipsius ciuitatis hinc colligitur.
g *vide l. 76. ꝟ. de iudicijs.*
h Vniuersitatis nomen in vno etiam homine consistere, retineri ac seruari potest. vnde notant, specie remota, remoueri genus: nisi tale gen⁹ esset, quod vel in vna specie conseruetur. *Bald. ad l. conuenticulam. Cod. de episcopis.*
i Immò, vt sit collegium tres saltem esse necesse est. *l. 85. ꝟ. de verborum signific.*
k *vide quæ notaui ad l. 2. ꝟ. de adquir. possess.*
l id est, tunc ad eorum iura descenditur. *l. 15. §. in venditore. ꝟ. de re iudicata.*
m *l. 7. ꝟ. eod.*
n *l. 43. §. si procurator. ꝟ. de procuratoribus.*
o Res ciuitatis non ab vno administrabantur. Raro enim id munus vni pro indiuiso totum iniungitur: sed diuisim plurib. vt putà vni cura Kalendarij, alij cura operũ publicorum: alij cura frumenti coemendi, à quibus separatim actor, *l. vlt. ꝟ. eodem.*
p 2. *Cod. 19. Harmenop. 5. titul. 11. Paul. 1. sent. 4.*
q *l. 5. ꝟ. de obligat. §. 1. Inst. de oblig. ex quasi contr. 8. Eclog. 2. ex lib. 17. c. 1.*
r *Eclog. ibid. c. 2. 5. Harmenop. 11. §. 61.*
s *l. 3. ꝟ. eod.*
t *Vlpian. in fragmentis tit. 7. §. 3.*

u contrariã. *l. 45. ꝟ. eod.* x Rationẽ actus sui reddere negotiorũ gestor tenetũr. *vt hîc.* & tutor. *vide l. 5. §. 7. ꝟ. de adminiſt. tut.* vt & procurator. *l. 46. §. 4. ꝟ. de procuratoribus.*
y etiam vsuras sumptuum. *l. 18. C. eod.* z *l. 1. ꝟ. de verb. sign. l. 3. §. 1. ꝟ. de homine libero.*
a pupilli sanè si quis negotia. *Cuiac. 13. obs. 7. arg. l. 6. in pr. l. 37. ꝟ. eod. l. 2. Cod. eodem.*
b Cur ita? *vide l. 6. ꝟ. de compensat.* c ergo obligatur? sed ex iis causis ex quibus ignorans obligaretur. d *v. l. 24. in fi. ꝟ. de oblig.* e *v. l. 1. §. 2. ꝟ. de contraria tutel.*
f Immò, heredis gessit negotium. *l. 28. §. vlt. ꝟ. de stipulat. seruor.*

& si [ex] his verbis non continētur, pro adiecto tamē debent accipi. 7 ¶ Hæc autem actio, cùm ex negotio gesto oriatur, & heredi, & in heredem [a] competit. 8 ¶ Si executor à prætore in negotio meo datus, dolum mihi fecerit, dabitur mihi aduersus eum [b] actio [c]. 9 ¶ Interdum [d] in negotiorum gestorum actione Labeo scribit dolum solummodo versari: nam, si affectione coactus, ne bona mea distrahantur, negotiis te meis obtuleris, æquissimum esse, dolum dumtaxat te præstare, quæ sententia habet æquitatem. 10 ¶ Hac actione tenetur non solùm is, qui sponte, & nulla necessitate cogēte, immiscuit se negotiis alienis, & ea gessit: verùm & is, qui, aliqua necessitate vrgēte [e], vel necessitatis suspicione gessit. 11 ¶ Apud Marcellum libro secundo digestorum quæritur, si cùm proposuissem negotia Titij gerere, tu mihi mandaueris [f], vt geram: an vtraque actione vti possim, & ego puto, vtramque locum habere: quemadmodum ipse Marcellus scribit, si fideiussorem [g] accepero negotia gesturus: nam & hîc dicit, aduersus vtrumque esse actionē.

4. *Idem* lib. 45. ad Sabinum.

SEd videamus, an fideiussor hîc habere aliquam actionem possit, & verum est, negotiorum gestorum eum agere posse, nisi donandi [h] animo fideiussit.

De errore gestoris.

5. *Idem* libro 10. ad Edictum.

ITem si, cùm putaui [i] à te mihi mandatū, negotia gessit: & hîc nascitur negotiorum gestorum actio, cessante mandati actione. ¶ Idem est etiam, si pro te fideiussero, cum puto mihi à te mandatum esse. 1 ¶ Sed [k] & si, cùm putaui Titij negotia esse, cùm essent Sempronij, ea gessi: solus Sempronius mihi actione negotiorum gestorum tenetur.

De negotiis pupilli. 1. Si procuratori datum sit contemplatione domini. 2. De re perferenda. 3. De eo qui lucri sui causa gessit. 4. Negotium alterius quomodo accipitur. 5. Si quis quasi seruus gesserit. 6. De negotiis peculiaribus. 7. De negotiis bona fide seruiendis. 8. De negotio vnius nomine alterius gesto.

6. *Iulianus* lib. 3. Digestorum scribit.

SI pupilli tui negotia gessero, nō mandatu [l] tuo, sed ne tutelæ iudicio tenearis: negotiorum gestorum te habebo obligatum: sed & pupillum [m], modò si locupletior fuerit factus. 1 ¶ Item si procuratori tuo [n] mutuam pecuniam dedero tui contemplatione [o], vt creditorem tuum, vel pignus tuum liberet: aduersus te negotiorum gestorum habebo actionem: aduersus eum, cum quo contraxi, nullam. Quid tamen, si à procuratore tuo stipulatus sum? potest dici, superesse mihi aduersus te negotiorum gestorum actionem: quia ex abundanti hanc stipulationem interposui. 2 ¶ Si quis pecuniam, vel aliam quandam rem ad me perferendam [p] acceperit: quia meum negotium gessit, negotiorum gestorum mihi actio aduersus eum competit. 3 ¶ Sed & si quis negotia mea gessit, nō mei contemplatione, sed [q] sui lucri causa: Labeo scripsit, suum eum potiùs, quàm meum negotium gessisse: qui enim deprædandi causa accedit, suo lucro, non meo commodo studet, sed nihilominus, immo magis, & is tenebitur negotiorum gestorum actione. Ipse tamen, si circa res meas aliquid impenderit, nō in id, quod ei abest, quia improbe ad negotia mea accessit, sed [r] in quod ego locupletior factus sum, habet contra me actionē [f]. 4 ¶ Si quis ita simpliciter versatus est, vt suum negotium in suis bonis, quasi meum gesserit: nulla ex vtroque latere nascitur actio: quia nec fides bona hoc patiatur. Quòd si [t] & suum & meum, quasi meum, gesserit: in meum tenebitur, nam & si cui mandauero, vt meum negotium gerat, quod mihi tecum erat commune: dicendum esse Labeo ait, si & tuum gessit sciens, negotiorum gestorum eum tibi teneri. 5 ¶ Si quis quasi [u] seruus meus, negotium meum gesserit, cùm esset vel libertus, vel ingenuus: dabitur negotiorum gestorum actio. 6 ¶ Sed si ego tui filij negotia gessero, vel serui: videamus, an tecum negotiorum gestorum habeam actionem. & mihi videtur verum, quod Labeo distinguit, & Pomponius libro vicesimo sexto probat: vt, si quidem contemplatione tui negotia gessi peculiaria, tu mihi tenearis: quòd si amicitia [x] filij tui, vel serui, vel eorum contemplatione, aduersus patrem, vel dominum de peculio dumtaxat dandam actionem. Idemque est, & si sui iuris esse eos putaui. Nam & si seruum nō necessarium emero filio tuo, & tu ratum habueris: nihil [y] agitur rati habitione. Eodem loco Pomponius scribit, hoc adiecto: quod putat, & si nihil sit in peculio, quoniā plus patri, dominóve debetur, & in patrem dandam actionem, in quantum locupletior ex mea administratione factus sit [z]. 7 ¶ Sed si hominis liberi, qui tibi bona fide seruiebat, negotia gessero: si quidem putans tuum esse seruū gessi, Pomponius scribit, earū rerum "peculiarium" causa, quæ te sequi debent, tecum mihi fore negotiorum gestorum actionem. earum verò rerum, quæ ipsum sequuntur, non tecum, sed cum ipso: sed si liberum sciui, earum quidem rerum, quę eum sequuntur, habebo aduersus eum actionem: earum verò quæ te sequuntur, aduersus te. 8 ¶ Si Titij seruum putans, qui erat Sempronij, dedero pecuniam, ne occideretur: vt Pomponius ait, habebo negotiorum gestorum aduersus Sempronium actionem. 9 ¶ Item quæritur apud Pedium libro septimo: si Titium quasi [a] debitorem tuum, extra iudicium admonuero, & is mihi soluerit, cùm [b] debitor non esset, túque postea cognoueris [c], & ratum habueris: an negotiorum gestorum actione me possis conuenire? Et ait dubitari posse: quia nullum negotium tuū gestum est, cùm debitor tuus non fuerit, sed ratihabitio [d], inquit, fecit tuum negotium, & sicut eis à quo exactum est, aduersus eum datur repetitio [e], qui ratum habuit: ita & ipsi debebit, post ratihabitionem aduersus me competere actio. sic ratihabitio constituet [f] tuum negotium, quod ab initio tuum non erat, sed tua contemplatione gestum. 10 ¶ Idem ait, si Titij debitorem, cui te heredem putabam, cùm esset Seius "heres," conuenero similiter, & exegero, mox tu ratū habueris: esse mihi aduersus te, & tibi mutuam [g] negotiorum gestorum actionem [h]. Atquin alienum negotium gestum est, sed ratihabitio hoc conciliat, quæ res efficit, vt tuum negotium gestum videatur, & à te hereditas peti possit. 11 ¶ Quid ergo, (inquit Pedius) si, cùm te heredem putarem, insulam fulsero hereditariam, túque ratum habueris? an sit mihi aduersus te actio? Sed non fore ait: cùm hoc facto meo alter sit locupletatus, & alterius re ipsa gestum negotium sit: nec possit, quod alij adquisitum est ipso gestu, hoc tuum negotium videri. 12 ¶ Videamus in persona eius, qui negotia administrat, si quædam gessit, quædam non, contemplatione [i] tamen eius alius ad hæc non accessit, & si vir diligens, quod ab eo exigimus, etiam ea gesturus fuit: an dici debeat, negotiorum gestorum eum teneri "&" propterea [k], quæ non gessit, quod puto verius. Certè si quid à se [l] exigere debuit, proculdubio hoc ei imputabitur, quamquam enim hoc ei imputari non possit, cur alios debitores non conuenerit, quoniam [m] conueniendi eos iudicio facultatem non habuit, qui [n] nullam actionem intendere potuit: tamen, à semetipso cur non exegerit, ei imputabitur, & si fortè non fuerit vsurarium debitum, incipit [o] esse vsurarium: vt diuus Pius Flauio Longino rescripsit: nisi fortè, inquit, vsuras ei remiserat.

7. *Paulus* lib. 9. ad Edictum.

QVia tantundem in bonæ fidei iudiciis officium iudicis [p] valet [q], quantum in stipulatione nominatim eius rei facta interrogatio.

1. De fructibus. 2. An post directum contrario iudicio agi possit. 3. Si is gesserit quem vnus ex sociis prohibuit.

8. *Vlpianus* lib. 10. ad Edictum.

SI autem is fuit, qui negotia administrauit, à quo mandatum non exigebatur: posse ei imputari, cur oblata de rato cautione, eum non conuenit: si modò facilè ei fuerit satisdare, certe in [r] sua persona indubitatum est, & ideo si ex causa fuit obligatus, quæ certo tempore finiebatur [f], & tempore liberatus est: nihilominus negotiorum gestorū actione erit obligatus. Idem erit dicendum & in ea causa, ex qua heres non tenetur, vt Marcellus scribit. 1 ¶ Item si fundum tuum, vel [t] ciuitatis per obreptionē petiero, negotium tuum, vel ciuitatis gerens, & amplio res [u], quàm oportuit, fructus fuero consecutus: debebo [x] hoc ipsum tibi, vel reipublicæ præstare, licet petere non potuerim. 2 ¶ Si quocumque modo ratio compensationis habita non est à iudice [y], potest contrario iudicio agi. Quòd si post examinationem reprobatæ fuerint pēsationes: verius est, quasi re iudicata, amplius agi contrario iudicio non posse, quia exceptio rei iudicatæ opponēda est. 3 ¶ Iulianus libro tertio tractat, si ex duobus sociis alter me prohibuerit administrare, alter non, an aduersus eum, qui nō prohibuit, habeam negotiorum gestorum actionem: mouetur eo, quod si data fuerit aduersus eum actio, necesse erit & eum pertingi, qui vetuit: sed & illud esse iniquum, eum, qui non prohibuit, alieno facto liberari [z], cùm, si mutuam pecuniam alteri ex sociis, prohibente socio, dedissem, vtique eum obligarem, & puto secundùm Iulianum debere dici, superesse contra eum, qui non prohibuit, negotiorum gestorum actionem: ita tamen, vt is, qui prohibuit, ex nulla parte, neque [a] per socium, neque per ipsum, aliquid damni sentiat.

De comprobatione domini & de negotio vtiliter gesto.

9. *Scæuola* lib. 1. Quæstionum.

POmponius scribit, si negotium à te, quamuis malè gestum, probauero, negotiorum tamen gestorum te mihi non teneri. Videndū ergo, ne in dubio hoc, an ratum habeam, actio negotiorum gestorum pendeat, nam quomodo, cùm semel cœperit, nuda voluntate tolletur [b]? sed superius

---

a v. l. 6. Cod. eod.
b negotiorum. l. 21. infi. ˜j. eod.
c interdum de dolo. l. 50. ˜j. de evict.
d Qui aliena negotia gerit, & bonam fidem, & exactam diligētiam rebus eius pro quo interuenit præstare debet. Paulus. 1. sent. 4. §. 1. & vt loquitur Theophilus §. 1. Inst. de obligatio. quæ ex quasi contractu, ἀκριβεστάτην χαὶ ὑπερβάλλουσαν ἐπιμέλειαν, exactissimam & penè modū excedentem, maiorem quàm in suis rebus præstare solet, eam quam alius diligentior adhiberet. vt hinc cōstet tōre præstari à gestore dolum & omnem culpam. l. 20. C. eod. l. 24. Cod. de vsur. interdum tamē dolum tantùm præstat, vt hîc, interdum casum etiam præstat. l. 11. ˜j. eo. Eclog. ibid. c. 10.
e l. 17. C. eod. l. 4. in f. Cod. qui dare tutores. l. 2. Cod. de hered. tutor.
f l. 16. Cod. eod.
g v. l. 30. ˜j. de fideiussorib.
h l. 12. Cod. eod. l. 20. ˜j. mandati.
i l. 45. §. 2. ˜j. eod. l. 6. l. 14. §. diuersū. l. 29. ˜j. communi di uidundo.
k Hæc particula *sed*, notat diuersitatem facti & iuris: *sed etsi*, diuersitatem facti, identitatē iuris, *Albericus hîc.*
l v. l. 4. C. eod.
m l. 34. circa fin. ˜j. eod.
n vt l. 31. in pr. ˜j. eod. pupillus tenetur locupletior factus ex quasi contractu.
o quid si sui cōtemplatione? l. 13. Cod. si certum petatur.
p Perferendum qui quid accipit, negotiorum gestorum actione tenetur, vt hîc. si cum mandato, etiam mandati l. 1. §. 1. ˜s. de procuratorib. adde l. 65. ˜j. de adquir. rerū dominio.
q l. 60. §. 1. in fi. ˜j. mandati.
r Cur ita? vide l. 14. ˜j. de condict. indeb. adde l. 38. in fi. ˜j. de pet hered.
f non mero iure, sed officio iudicis. v. quæ notaui ad l. 38. ˜j. de pet. her edit.
t l. 14. C. eod.
u l. 19. §. si libero. l. 36. ˜j. eod.
x adde l. 44. ˜j. eo.
y Cur ita? vide cap. 9. de regulis, in 6. & l. 60. ˜j. de regulis iuris. Imò aliquid agitur. l. vnic. Cod. si in cōmune.

z est hic casus vbi in actione de peculio non deducitur id quod patri debetur. vt. l. 1. §. si cùm impubere. ˜j. de peculio.
a vide l. 23. ˜j. eodem.
b vide l. 23. ˜j. eod.
c vide l. 14. in pr. ˜j. de condict. causa data.
d vide l. 12. infi. ˜j. de solutionibus.
e l. 80. §. si Titio ˜j de furtis.
f Imò non constituet. l. 22. §. 2. ˜j. ratam rem haberi.
g l. 8. in fin. ˜j. eod.
h Immò, mandati, l. 60. ˜j. de regul. iur.
i vide l. 1. in fin. ˜j. de eo qui pro tutore.
k l. 17. §. sicut. ˜j. commodati.
l v. l. 38. in pr. ˜j. eod.
m vide l. 39. ˜j. eodem.
n l. 20. C. eod.
o v. l. 38. in pr. ˜j. eod.
p Idem in arbitro. vide l. 24. ˜j. depositi.
q cum mora. v. l. 54. in pr. ˜j. locati.
r vide l. 38. in pr. ˜j. eod. l. 6. in fin. l. 7. ˜s. eod.
f l. 19 in pr. ˜j. eod.
t v. l. 23. ˜j. eod.
u Negotiorum gestor etiam iniustum cōpendium restituit: at non lucrum quod facere potuit.
x l. 47. §. procurator. ˜s. de procuratorib.
y l. 7. §. fina. ˜j. de compensat.
z atqui nouum non est in iure ciuili vt alieno facto liberemur l. 39. ˜j. cod. l. 23. ˜j. de solut.
a qui directò non tenetur, nec per obliquū teneri debet. l. fin. Cod. de vsuris.
b quid ni tollatur? cùm iniuriam dissimulatione tolli constet. l. 11. ˜j. de iniur. §. vlt. Inst. de iniuriis.

superius ita "verum" se putare, si dolus malus à te absit. "Scæuola:" Immo puto, & si comprobem, adhuc negotiorum gestorum actionem esse: sed eo dictum, te mihi non teneri, quod reprobare [a] non possim semel probatum [b], & quemadmodum, quod [c] vtiliter gestum est, necesse est apud iudicẽ pro rato haberi: ita [d] omne, quod ab ipso probatum est. Ceterùm si, vbi probaui non est negotiorum actio: quid fiet, si à debitore meo exegerit, & probauerim: quemadmodum recipiam? item si vendiderit? ipse denique, si quid impendit, quemadmodum recipiet? nam vtique mandatum non est, erit igitur & post ratihabitionem negotiorum gestorum actio.

De vtiliter gesto, & de fortuito euentu.

10. *Vlpianus* lib. 10. ad Edictum.

SEd an vltro [e] mihi tribuitur actio sumptuum, quos feci? & puto competere: nisi specialiter id actum est, vt neuter aduersus alterum habeat actionem. 1 ¶ Is autem, qui negotiorum gestorum agit, non solùm si effectũ habuit negotium, quod gessit, actione ista vtetur: sed sufficit, si vtiliter gessit [f], & si effectum nõ habuit negotium, & ideo [g], si insulam fulsit, vel seruum ægrum curauit [h]: etiam si insula exusta est, vel seruus obiit, aget negotiorũ gestorum, idque & Labeo probat. Sed (vt Celsus refert) Proculus apud eum notat, non semper debere dari. quid enim, si eam insulam fulsit, quam dominus, quasi impar sumptui, dereliquerit, vel quam sibi necessariam non putauit? onerauit (inquit) dominũ secundum Labeonis sententiam [i]: cùm vnicuique liceat & damni infecti nomine rem derelinquere [k]. Sed istam sententiam Celsus eleganter deridet [l]. is enim negotiorum gestorum (inquit) habet actionem, qui vtiliter negotia gessit: non autem vtiliter negotia gerit, qui rem non necessariam, vel quæ oneratura est patremfamiliàs, adgreditur. Iuxta hoc est, & quod Iulianus scribit: eum, qui insulam fulsit, vel seruum ægrotum curauit, habere negotiorum gestorum actionẽ, si vtiliter hoc faceret, licèt [m] euentus non sit secutus, ego quæro. quid si putauit se vtiliter facere, sed patrifamiliàs non expediebat? dico hunc non habiturum negotiorum gestorum actionem. vt enim euentum non spectamus, debet vtiliter esse cœptum.

De culpa, dolo & casu, De lucri, damni compensatione.

11. *Pomponius* lib. 21. ad Quintum Mucium.

SI [n] negotia absentis & ignorantis geras: & culpam [o], & dolum præstare debes. sed Proculus interdum [p] etiam casum præstare debere: veluti si nouum [q] negotium, quod non [r] sit solitus absens facere [s], tu nomine eius geras: veluti venales nouicios [t] coemendo, vel aliquam negotiationem ineũdo. nam si quod damnum ex ea re secutum fuerit, te sequetur: lucrum verò absentem, quod si in quibusdam lucrum factum fuerit, in quibusdam damnũ, absens pensare lucrum cum damno debet [u].

De negotiis captiui. 1. Vel filiif. militis. 2. Vel hereditariis.

12. *Vlpianus* lib. 10. ad Edictum.

SVccessori eius, cuius fuerunt negotia, qui [x] apud hostes decessit, hæc actio danda erit. 1 ¶ Sed si filij familiàs militis defuncti testamento facto gessi, similiter erit danda actio. 2 ¶ Sicut autem in negotiis viuorum gestis sufficit vtiliter negotium gestum [y]: ita & in bonis mortuorum [z], licet diuersus exitus sit.

De casu & culpa.

13. *Paulus* lib. 9. ad Edictum.

DEbitor meus, qui mihi quinquaginta debebat, decessit, huius hereditatis curationem [a] suscepi: & impendi decem, deinde redacta ex venditione rei hereditariæ centum in arca reposui, hæc sine culpa mea perierũt, quæsitum est, an ab herede, qui quandoque extitisset, vel creditam pecuniam quinquaginta petere possim, vel decem, quæ impendi. Iulianus scribit in eo verti quæstionẽ, vt animaduertamus, an iustam causam habuerim seponendorum centum: nam si debuerim & mihi [b], & ceteris hereditariis creditoribus soluere, periculum non solùm sexaginta, sed & reliquorum quadraginta [milium] me præstaturum: decem tamen, quæ impenderim retenturum [c], "id est sola nonaginta restituenda:" si verò iusta causa fuerit, propter quam integra centum custodirẽtur, veluti si periculum erat, ne prædia in publicum committerentur, ne pœna traiecticiæ pecuniæ augeretur, aut ex compromisso committeretur, non solùm decem, quæ in hereditaria negotia impenderim, sed etiam quinquaginta quæ mihi debita sunt, ab herede me consequi posse [d].

De filiofam. & ancilla.

14. *Vlpianus* lib. 10. ad Edictum.

SI [e] filiusfamilias [f] negotia gessisse proponatur: æquissimum erit, in patrem quoque actionem dari: siue peculium habet, siue in rem patris sui vertit [g], & si ancilla, simili modo.

De initio gestionis. De numero negotiorum.

15. *Paulus* libro nono ad Edictum.

POmponius libro vicesimo sexto, in negotiis gestis, initio [h] cuiusque temporis conditionem spectandam ait. quid enim, inquit, si pupilli negotia cœperim gerere, & inter moras pubes factus sit? vel serui, aut filij familiàs, & interea liber, aut paterfamiliàs effectus sit? hoc & ego verius esse didici: nisi si ab initio quasi [i] vnum negotium gesturus accessero, deinde alio animo ad alterum accessero eo tempore, quo iam pubes, vel liber, vel paterfamiliàs effectus est. hîc enim quasi plura negotia gesta sunt: & pro qualitate personarum [k] & actio formatur, & condemnatio moderatur [l].

16. *Idem* libro 7. ad Plautium.

SEd & cum aliquis negotia mea gerit: non multa negotia sunt, sed vnus cõtractus [m]: nisi si ab initio ad vnum negotium accessit, vt finito eo discederet: hoc enim casu, si noua voluntate aliud quoque adgredi cœperit, alius contractus est.

De eo quod quis in seruitute gessit.

17. *Vlpianus* lib. 35. ad Edictum.

EVm actum quem quis in seruitute egit, manumissus non cogitur [n] reddere [o]. ¶ Plane si quid connexum [p] fuit, vt [q] separari ratio eius, quod in seruitute gestum est, ab eo, quod in libertate gessit, non possit: constat venire in iudicium vel mandati, vel negotiorum gestorum, & quod in seruitute gestum est. Denique si tempore seruitutis aream emerit, & in ea insulam ædificauerit, eáque corruerit, deinde manumissus fundum locauerit: sola locatio fundorum in iudicio negotiorum gestorum deducetur: quia ex superioris temporis administratione nihil ampliùs iudicio deduci potest, quam id, sine quo ratio libertatis tempore administratorum negotiorum expediri non potest.

18. *Paulus* libro nono ad Edictum.

PRoculus, & Pegasus bonam fidem eum, qui in seruitute gerere cœpit, præstare debere aiunt: ideóque, quantum, si alius eius negotia gessisset, seruare potuisset, tantum eum, qui a semetipso [r] non exegerit, negotiorum gestorum actione præstaturum, si aliquid habuit in peculio, cuius retentione id seruari potest. "Idem Neratius."

2. De necessitatis suspicione, de gestore rem domini vsucapiente. 4. De vsuris. 5. De negotiis captiui.

19. *Idem* lib. 2. ad Neratium.

AT quin natura [s] debitor fuit, etiam si in peculio nihil habuit: "&" sibi postea soluere debet in eodem actu perseuerans: sicut is, qui temporali [t] actione tenebatur, etiam post tempus exactum negotiorum gestorum actione id præstare cogitur. 1 ¶ Scæuola noster ait putare se, quod Sabinus scribit, debere *à capite rationẽ reducendum*, sic intelligi, vt appareat, quid reliquum fuerit tunc [u], cum primùm liber esse cœperit, non vt dolum, aut culpam in seruitute admissam in obligationem reuocet. itaque si inueniatur vel malo [x] more pecunia in seruitute erogata, liberabitur. 2 ¶ Si libero [y] homini, qui bona fide mihi seruiebat, mandem [z], vt aliquid agat: non fore cum eo mãdati actionem, Labeo ait: quia non libera voluntate exsequitur rem sibi mandatam, sed quasi ex necessitate seruili, erit igitur negotiorum gestorum actio: quia & gerendi negotij mei habuerit affectionem, & is fuit, quem obligare possem. 3 ¶ Cum me absente negotia mea gereres, imprudens rem meam emisti, & ignorans [a] vsu cepisti [b], mihi negotiorum gestorum, vt restituas, obligatus nõ es: sed, si antequam vsucapias, cognoscas [c] rem meam esse, subiicere [d] debes aliquem, qui a te petat meo nomine: vt & mihi rem, & tibi stipulationem euictionis committat, nec videris dolum malum facere in hac subiectione: ideo enim hoc facere debes, ne actione negotiorum gestorum tenearis. 4 ¶ Non [e] tantùm sortem, verumetiam vsuras ex pecunia aliena [f] perceptas negotiorum gestorum iudicio prestabimus, vel etiam quas percipere potuimus. Contra quoque vsuras [g], (quas) præstabimus, vel quas ex nostra pecunia percipere potuimus, quam in aliena negotia impendimus, seruabimus [h] negotiorum gestorum iudicio. 5 ¶ Dum apud hostes esset Titius, negotia eius administraui, postea reuersus est, negotiorum gestorum mihi actio competit, etiamsi eo tempore, quo gerebãtur,

---

a *l. 47. ff. soluto. l. 17. §. vltimo. ff. de adulter.*
b Immò possũ. *l. 11. §. final. ff. de muneribus. l. 2. C. de profess. & med.*
c Quod vtiliter gestum est, dominus ratum habere cogitur. *Eclog. eod. c. 8.*
d Ratum habere quisque cogitur, quod semel probauit: etiamsi malè gestum sit. *Ecloga ibid: 5. Harmenopul. 6. §. 60.*
e id est, contraria siue directa. *l. 17. §. 1. ff. de contrar. tutel.* id est, antequam, vel, etiamsi dominus non agat directa negotiorũ gestorum actione, vtrum mihi dabitur etiam actio ad sumptus quos feci? id enim vltrò actionem dare & tribuere est. *vt l. 1. §. 6. ff. vti possidetis.*
f vtiliter cœpit. *vt l. 17. in princ. ff. de in rem verso. l. 56. in fine. ff. mandati.*
g *Eclog. eod. c. 9.*
h *l. 10. Cod. eod.*
i *l. 27. in princ. ff. eod.*
k quoties stipulanti cauere nõ vult. *l. 7. §. hoc edictum ff. de damno infecto.*
l *vide Cuiac. 17. obseru. 39. l. penul. ff. quibus ex causis pignus.*
m *vt in princ. s. eo. adde l. 12. in fine. l. 13. 22. ff. eod. l. 17. in princip. ff. de in rem verso. l. 3. §. sufficit. ff. de contraria.* idem in bonæ fidei possessore, vt & tutore & curatore. *vide l. 38. ff. de petit. heredit. vide quæ notaui de impensis ad Nouell. 6. c. 8.*
n *Eclog. eo. c. 10.*
o etiam leuem. *l. 20. circ. med. C. eod.*
p non communiter. *l. 23. ff. de regulis iuris: adde quæ scripsi ad l. 3. §. 9. s. eod.*
q noua negotia inchoare gestori non licet.
r Insolita haud tentanda seu inchoanda gestori.
s Tria sunt genera negotiorum, nouum, insuetum, desertum.
t *vide l. vlt. in fi. ff. de ædilitio.*
u Immò, non debet. *l. 23. in fin. ff. pro socio.*
x *l. 20. ff. eod.*
y cœptum. *vt l. 10. §. 1. & vlt. s. eodem.*
z Mortui negotiũ geri potest: aut verius eo mortuo, eius ad quem bona defuncti peruentura sunt. *vt l. 13. ff. eodem.*
a sicuti fieri solet, variis tamen de causis, *l. 15. in pr. ff. quib. ex causis maiores. l. 9. in pr. ff. de cu. furios. l. 23. in pr. ff. de hered. instit.*

b *vt in leg. 9. §. sicut autem, infrà de administrat. tut.*
c id est, compensaturum. *§. in bona. Instit. de act.*
d atque ita gestor non tenetur de casu, nisi præcedat culpa. *Bart.*
e Filiusfamiliàs aut seruus, si negotium alicuius gerat, in patrem dominúmve peculio tenus dabitur actio. *Paulus 1. sentent. 4. §. 5.*
f si filiafam. *Cuiac. 13. obseru. 7. arg. l. 3. §. penultimo. l. 27. ff. de peculio.*
g *ff. de in rem verso.*
h vt in delictis. *l. 1. in prin. ff. de pœnis.*
i *l. 16. ff. eod.*
k quæ inspicitur. *vide l. 4. §. penult. ff. de iureiurando.*
l hoc est, ad modum redigitur.
m sicuti vnum legatum est, cũ corpus legatur. *l. ge 2. ff. de legatis 2.*
n *l. 21. in fine. C. eod. adde l. 37. in fine. ff. de fid. c. libert. l. 1. 2. Cod. an seruus pro suo.*
o Immò, cogitur. *l. 3. Cod. an seruus pro suo.*
p *l. 21. Cod. c. eodem.*
q *l. 13. ff. de tutel. & rat. distrahendis.*
r *vide l. 13. s. eod. l. 9. § sicut. ff. de administ. tut.*
s Natura seruus obligatur, etiãsi nihil in peculio habeat.
t *l. 8. in princ. s. eodem.*
u *adde l. 17. in pr. s. eod.*
x *v. l. 1. §. 12. ff. de variis & extraordin.*
y *l. 13. §. 2. ff. commodati.*
z *l. 54. §. 3. ff. de adquir. rerum domin.*
a sic enim est in archetypo Flor. non excuso. *Cuiac. 13. obser. 16.*
b potest enim negotiorum gestor vsucapere. *l. 2. §. procuratorem. ff. pro emptore.*
c adde quędam huic loco ex Socino, *regula 72.*
d *l. 24. §. 2. ff. de liberali causa.*
e *l. 1. in fine. ff. de muneribus.*
f *l. 31. §. qui aliena. l. 37. §. si pecuniæ. ff. eodem. l. 20. Cod. eodem. l. 13. 24. Cod. de vsuris.*
g *l. 18. Cod. eodem. l. 37. ff. de vsuris.*
h Gestor negotiorum etiam vsuras præstat, quas percipere potuit: vt & vicissim debentur à domino ei vsuræ, quas ex pecunia sua percipere potuisset, *vt hîc. Ecloga eodem cap. 18: 5. Harmenopulus 11. §. 64.*

dominum non habuerunt.

20. *Vlpianus* lib 10. ad Edictum.

SIn autẽ apud [a] hostes cõstitutus decessit: & successori, & aduersus successorẽ eius, negotiorum gestorum directa & contraria competit.

De negotiis hereditariis. 2. De morte domini. 3. De eo qui mandauit negotia aliena gerenda.

21. *Paulus* libro nono ad Edictum.

NAm & Seruius respondit, vt est relatum apud Alfenum libro trigesimo nono digestorum: cum à Lusitanis tres capti essent, & vnus ea [b] conditione missus, vti pecuniam pro tribus adferret, & nisi rediisset, vt duo pro eo quoque pecuniam darent [c], isque reuerti noluisset, & ob hanc causam illi pro tertio quoque pecuniã soluissent: [Seruius respondit] æquum esse, prætorem in eam reddere iudicium [d]. 1 ¶ Qui negotia hereditaria gerit, quodammodo sibi hereditatem [e], séque ei obligat. ideóque nihil refert, an etiam [f] pupillus heres existat: quia id æs alienum cum ceteris hereditariis oneribus ad eum transit. 2 ¶ Si, viuo Titio, negotia eius administrare cœpi: intermittere mortuo eo non debeo: noua tamen inchoare necesse mihi non est [g], vetera explicare, ac conseruare [h] necessarium est: vt accidit cùm alter ex sociis mortuus est: nam quæcumque prioris negotij explicandi causa geruntur, nihilum [i] refert, quo tempore consummentur [k], sed quo tempore inchoarentur. 3 ¶ Mãdatu tuo negotia mea Lucius Titius gessit, quod is non rectè gessit, tu mihi actione negotiorum gestorum teneri, non [l] in hoc tantùm, vt actiones tuas præstes: sed etiam quòd [m] imprudenter eum elegeris: "vt" quidquid detrimenti negligentia eius fecit, tu mihi præstes.

De casu.

22. *Gaius* libro tertio ad Edictum Prouinciale.

SIue hereditaria negotia, siue ea, quæ alicuius essent, gerens aliquis, necessariò rem emerit: licet ea interierit, poterit quod impenderit, iudicio negotiorum gestorũ consequi, veluti si frumentum, aut vinum familiæ parauerit, ídque casu quodam interierit [n]. forte incendio, ruina. Sed ita scilicet hoc dici potest, si ipsa ruina, vel incendium, sine vitio eius acciderit, nam cùm propter ipsam ruinam, aut incendium damnandus sit, absurdum est [o], eũ istarum rerum nomine, quæ ita consumptæ sunt, quicquam consequi.

De indebito exacto & soluto.

23. *Paulus* lib. 20. ad Edictum.

SI quis negotia aliena gerens, indebitum [p] exegerit: restituere cogitur [q]. de eo autem, quod indebitũ soluit, magis est, vt sibi imputare debeat.

De pecunia gestori soluta.

24. *Idem* lib 24. ad Edictum.

SI "ego" hac mente pecuniam procuratori dem, vt ea ipsa creditoris fieret: proprietas quidem per procuratorem [r] non adquiritur: potest tamen creditor, etiam inuito me [s], ratum habendo, pecuniam suam facere: quia procurator in accipiendo creditoris dumtaxat negotium gessit: & ideo creditoris ratihabitione liberor.

Si gestor, plus quàm oportet, impenderit.

25. *Idem* lib. 21 ad Edictum.

SI quis negotia aliena gerens, plus [t], quàm oportet, impenderit: recuperaturũ eũ id [u], quod præstari debuerit.

Si ex pluribus gestoribus vnus non soluendo decesserit.

26. *Modestinus* lib. 1. Responsorum.

CVm alicui ciuitati [x] per fideicõmissum restitui iussa esset hereditas: magistratus actores horum bonorum Titium, & Seium, & Gaium idoneos creauerunt. postmodum hi actores inter se diuiserunt administrationem bonorum: ídque egerunt sine [y] auctoritate, & consensu magistratuum. post aliquod tempus testamentum, per quod restitui ciuitati hereditas fideicommissa esset, irritum [z] probatum est pro tribunali: atque ita ab intestato Sempronius legitimus heres defuncti extitit. sed ex his actoribus vnus non soluendo decessit: & nemo heres eius extitit. Quęro, si Sempronius conueniet actores horum bonorum, periculum inopis defuncti ad quos pertinet? Herennius Modestinus respondit, quod ab vno ex actoribus ob ea, quæ solus gessit, negotiorum gestorum actione seruari non potest, ad damnum eius [a], cui legitima hereditas quæsita est, pertinere.

De impensis voluptuariis. 1. De alimentis sororis filiæ præstitis.

27. *Idem* lib. 2. Responsorum.

a *l.12.in pr.§.eo.*
b Imò non seruabimus. *l.3.§.1.ʒ.de contrar. tutelæ.*
c atque ita rediméretur, quo nomine competit actio. *arg.l.28.§.sed illud.ʒ.de donat. inter vir.* quinetiam redemptus redimenti fit pignori. *l.15.ʒ.de captiuis.*
d *vide l.5.Cod.de posthumis.*
e cur ita? *collige ex l.32. in fine.ʒ.de heredib.instit.*
f *l.34.circa fi.ʒ.e.*
g *v.20. Cod.eod.*
h tametsi de vi sibi illata possit cõqueri. Verùm vt Cicero 3. officiorum scribit, Nulla fit forti iniuria.
i i.nihil.
k *al.* consummantur.
l *l.3.§.si exsecutor.§.eod.*
m *l.18.in pr.ʒ.de. petit. hered. l.2.§.si mensor.l.60 §.seruum.ʒ.loc.*
n *v.l.10.§.eod.*
o *v.l.15.§.cum quidam.ʒ.loca.v.l.22.Cod.eod.*
p *l.6.§.itẽ quæritur.l.8.§.item si fundum.§.eod.l.8.§.si Titius.ʒ.de furtis.* quod indebitum procurator exegerit, domino restituit: at eius quod indebitũ ipse soluerit, damnum ad ipsum pertinet, *vt hîc. Eclog. eod.c.20: 5.Harmenopul. 11.§.63.*
q Immò, non cogitur. *l.20.§. Iulianus.ʒ.de petit.hered.*
r Immò, adquiritur. *l.13.ʒ.de adquir. rerum domi.*
s *l.42. in fine.ʒ.de adqu.poss. ff.l.58. in pr.ʒ.de solut.*
t Plus quàm oporteat impendens, negotiorũ gestor non repetit, *vt hîc. Ecloga eod c. 24: 5. Harmenop. 11. §. 63: adde l.31.§.4.ʒ.eod.*
u τὸ δεδοκιμασμένον. *Græci illis locis.*
x *vt l.26.in pr.ʒ.ad Trebell.*
y *adde l.vlt.Cod. vt in possess. legatorum.*
z fortè ob capitis diminutionẽ testatoris. *§.alio. Inst. quibus modis Testamen.*
a Immò, ad damnum magistratus. *l.46.§.1.ʒ.de admin.ff.tutor.*
b Legitima ætas 25. annorum est. *vt hîc, & l.32. in fin.ʒ.de testam. tutel.l.1.ʒ.de fideiuss.tutor: l.20.ʒ.de liberat.legata: l.vlt.§.9.ʒ.de publicanis: l.41.ʒ.de fideiussorib: l.vlt.in fi.ʒ.de appellat: l.vlt.Cod.quando dies legat.* Vnde status dicitur *in l.77.§.14.ʒ.de leg.2.* Legitima autem fortè dicitur, quòd lege aliqua præscriptus sit eius terminus adolescentibus ad res suas recuperandas: lege aliqua, inquam, fortasse Lætoria. qua de re coniecturam capere possumus ex Cicerone 3. Officiorũ: Spartiano in M. Antonino, vbi minoribus 25. annis curatores dantur. & Suetonio, vbi notatur minores stipulari: & vt Priscianus loquitur *lib.8.&18.* spondendo obligari. Huc referendus est Plautus *in Rudente, in f.* Cedo qui cùm adeam iudicem, Ne dolo malo instipulatus sis, néue etiam dum siem quinque & viginti annor. vt verisimile sit lege Lætoria, administrationem bonorũ adolescentibus permissam, cùm ad 25. annum ætatis peruenissent. Ad hanc etiam legem fortè respexit Plautus in Aulularia, Tum lex me perdit quina vicennaria, metuunt credere omnes. Ex hac quoque lege creditum est tempus restitutionibus præscriptum descẽdisse. vnde & id tempus legitimum appellatur *l.19.ʒ.de minorib. vide Brissonium 3.selectar.2.*

EX duobus fratribus vno quidem suæ ætatis, alio verò minore annis, cùm haberent communia prædia rustica, maior frater in saltu communi habenti habitationes paternas ampla ædificia ædificauerat: cúmque eundẽ saltum cum fratre diuideret, sumptus sibi, quasi re meliore ab eo facta, desiderabat, fratre minore iam legitimæ [b] ætatis constituto [c]. Herennius Modestinus respondit, ob sumptus nulla re vrgente, sed voluptatis causa factos eũ, de quo quæritur, actionem non habere [d]. 1 ¶ Titium, si pietatis [e] respectu sororis aluit filiam [f], actionem hoc nomine contra eam non habere respondi.

Si quis mandato vnius alterius negotia gesserit.

28. *Iauolenus* lib. 8. ex Cassio.

SI quis, mandatu Titij, negotia Seij [g] gessit: Titio mandati tenetur: iisque æstimari debet, quanto Seij, & Titij interest. Titij autem interest, quantum is Seio præstare debet: cui vel mandati, vel negotiorum gestorum nomine obligatus est. Titio autem actio competit cum eo, cui mandauit aliena negotia gerẽda, & antequam [h] ipse quicquam domino præstet: quia id ei abesse [i] videtur, in quo obligatus est.

De tutore posthumi.

29. *Callistratus* lib. 3. Edicti monitorij.

CVm pater testamento, posthumo tutorem dederit: isque tutelam interim administrauerit, nec posthumus natus fuerit [k]: cum eo non [l] tutelæ, sed negotiorum gestorum erit agendum [m]. quod si natus fuerit posthumus, tutelæ erit actio: & in eam vtrumque tempus veniet: & quo, antequam nasceretur infans, gessit: & quo posteaquam natus sit.

De contutore magistratus, subcuratore hac actione conueniendis.

30. *Iulianus* lib. 3. Digestorum.

EX facto quærebatur: quendam ad siliginem [n] emendam curatorem decreto ordinis [o] constitutum: eidẽ alium subcuratorem cõstitutum siliginem miscendo corrupisse, atque ita pretium siliginis, quæ in publicum empta erat, curatori adflictum [p] esse: quaque actione curator cum subcuratore experiri possit, & consequi, id vt ei saluum esset, quod causa eius damnum cepisset. Valerius Seuerus respondit, aduersus [q] contutorem negotiorũ gestorum actionem tutori dandam. Idem respondit, vt magistratui [r] aduersus magistratum eadem actio detur. ita tamen, si non sit conscius fraudis. Secundùm quæ etiam in subcuratore idem dicendum est [s].

De literis quas creditor secutus contraxit. 1. De negotiis vnius inter negotia alterius gestis. 2. an gestor debeat appellare. 3. De vsuris & sumptibus. 5. Si tutor filij mei, negotia pupillæ meæ gesserit. 6. Quæ à matre geri nequeunt. 7. De impensis in communi lite factis.

31. *Papinianus* lib. 2. Responsorum.

LIberto, vel amico mandauit pecuniam accipere mutuam: cuius literas creditor secutus [t] contraxit: & [u] fideiussor interuenit. etiam si pecunia non sit in rẽ "eius" versa, tamen dabitur in eum negotiorum gestorum actio creditori, vel fideiussori, scilicet ad [x] exemplum [y] institoriæ actionis. 1 ¶ Inter negotia Sempronij quę gerebat, ignorãs Titij negotiũ gessit. ob eã quoq; speciẽ Sẽpronio tenebitur: sed ei cautionẽ indemnitatis officio iudicis pręberi necesse est aduersus Titiũ, cui datur actio. idẽ in tutore iuris est. 2 ¶ Litem in iudiciũ deductã, & à reo desertam frustratoris [z] amicus vltrò egit [a], causas absentiæ eius allegans iudici: culpam contraxisse non videbitur, quod sententia contra absentem dicta, ipse non prouocauit. Vlpianus notat: Hoc verum est: quia [b] frustrator cõdemnatus est. cæterùm si amicus, "cum" absentem defenderet, condemnatus negotiorum gestorum aget: poterit ei imputari [c], si, cùm posset, non [d] appellasset. 3 ¶ Qui aliena negotia gerit, vsuras [e] præstare cogitur: eius scilicet pecuniæ, quæ [f] purgatis [g] necessariis sumptibus superest. 4 ¶ Libertos certam pecuniam accipere testator ad sumptum monumenti voluit. si quid amplius fuerit erogatum, iudicio negotiorum gestorum ab herede nõ rectè petetur [h] de iure fideicommissi: cùm voluntas finẽ erogationis [i] fecerit. 5 ¶ Tutoris heres impubes filius ob ea quæ tutor eius in rebus pupillę paternæ gessit, non tenetur: sed tutor proprio nomine iudicio negotiorum gestorum conuenietur [k]. 6 ¶ Quanquam mater filij negotia secundum patris voluntatem, pietatis fiducia gerat: tamen ius actoris [l] periculo suo, litium causa constituendi non habebit. quia nec ipsa filij nomine rectè agit, aut res bonorum eius alienat, vel debitorem impuberis accipiendo pecuniam liberat [m].

c i.25.annorum. *l.fin. C. de his qui veniam ætatis. v. Cuiac.6.obs.3.*
d gestor impẽsas voluptuarias non repetit.
e Pietate erogata non repetuntur.
f idem si priuignam. *v.l.15.C.e.*
g cui mandati tenebatur. *l.8.§. si quis mandauerit.ʒ.mandati.*
h *adde l.vlt.ʒ.de contrariis tutelis.*
i abesse id nobis videtur in quo sumus obligati.
k quæri potest, quî posthumus: aut quî cum eo agi possit negotiorum gestorũ qui natus nõ sit. *v.l.24.ʒ.de tut. & ratio.*
l *v.l.19.§.vlt.ʒ.de test.tut.*
m Immò vtili. *l.pen.ʒ.de tut. & ratio.*
n de siligine. *adde l.12.§.2.ʒ.de fur.*
o *adde quæ scripsi ad tit.de decurion.*
p inflictum esse querebatur quę qua actióe, &c.
q *v.l.4.Cod.de in litem dando tuto.*
r *l.2.§.ius reip. & seq.ʒ.de administr.rerum.*
s *Maistre est respondant de son commis.*
t *l.6.§.item si procuratori.§.eod.*
u *al.*vel.
x *l.13.§.15.ʒ.de act.empt.l.16.ʒ.de institoria.*
y *adde l.10.§.idẽ Papin.ʒ.mandati.*
z inde frustratio *l.3.in fin.ʒ.de vsuris.*
a i.defẽdit. *Accurs. vt.l.1.§.de edendo.*
b i. quando. *v. Cuiac.9.obs.22.*
c *v.l.8.§.igitur.ʒ.mandati.*
d *l.17.Cod.de procuratoribus.*

e *v.l.19.§.non tantùm.§.eod.* f hoc est, quæ post sumptus necessarios superest. *Eclog.eod.c.3.§.3. 5.Harmenop.11.§.65.* g i.putatis. *l.pen.in f. C.de bon.poss. v. Cuiac.11. obs.9.l.41.§.7.ʒ.de fideic.liber.* h Qui expẽdit vltrà quàm est ei iniunctũ, nõ repetit. *l.25.§.eodem.* i *al.* finem erogationi. Quid si minus expenderit? *v.l.88.§.1.ʒ.de leg.2.* k heres enim in tutelam non succedit. *l.6.§.pen.§. de his qui notantur.* adde tamen *l.1.2.Cod.de hered.tutor.* l Actor quis, *dixi ad l.vnic.Cod.de actore.* m interdum non liberat. *l.88.ʒ.de solut.*

7 ¶Vno

7 ¶ Vno defendente causam communis [a] aquæ, sententia [b] prædio datur: sed qui sumptus necessarios probabiles in communi lite fecit, negotiorum gestorum actionem habet.

Si fideiussor per errorem alterius quoque contractus pignora suscepit, & vtramque pecuniam soluit. 1. *De matre res à sponso filiæ donatas accipiente.*

32. *Idem* libro 3. Responsorum.

FIdeiussor imperitia lapsus, alterius quoque contractus, qui personam eius non contingebat [c], pignora, vel hypothecas suscepit: & vtramque pecuniam creditori soluit, existimans idemnitati suæ, confusis prædiis, consuli posse. ob eas res iudicio mādati [d] frustrà cōuenietur, & ipse debitorem frustrà conueniet: negotiorum autem gestorum actio vtrique necessaria erit. in qua lite culpam æstimari satis est, non etiam casum: quia prædo fideiussor nō videtur. creditor ob id factum ad restituendū iudicio, quod de pignore dato redditur, cùm videatur ius suū vendidisse, nō tenebitur. 1 ¶ Ignorante virgine, mater à [e] sponso filiæ res donatas suscepit. quia mandati, vel depositi cessat [f] actio: negotiorum gestorum agitur.

Qua actione vxor à mariti herede conueniatur.

33. *Idem* libro 10. Responsorum.

HEres viri defuncti vxorem, quæ res viri, tēpore nuptiarum, in sua potestate habuit, compilatæ hereditatis postulare nō [g] debet [h]. prudentius itaque faciet: si ad exhibendum, & negotiorum gestorum, si negotia quoque viri gessit, cum ea fuerit expertus.

De alimentis repetendis aut imputandis.

34. *Paulus* libro 1. Quæstionum.

NEsennius Apollinaris Iulio Paulo Salutē: Auia nepotis sui negotia gessit. defunctis vtrisque auiæ heredes conueniebantur à nepotis heredibus negotiorum gestorum actione. Reputabantur heredes auiæ alimenta præstita nepoti. respondebatur, auiam iure pietatis [i] de sub præstitisse: nec enim aut [k] desiderasse, vt decernerentur alimenta, aut decreta essent. præterea constitutum esse dicebatur, vt si mater aluisset, non posset alimēta, quæ pietate [l] cogente de suo [m] præstitisset, repetere ex contrario dicebatur, "tunc" hoc rectè dici, vt de suo [n] aluisse mater probaretur: at in proposito auiam, quæ negotia administrabat, verisimile esse de re ipsius nepotis eum aluisse. tractatum est, numquid [o] vtroque patrimonio erogata videantur? quæro quid tibi iustius videatur. Respondi: Hæc disceptatio in [p] factum cōstitit. nam & illud, quod in matre constitutum est, non puto ita perpetuò [q] obseruandum. quid enim, si etiā protestata [r] est [s], se filium ideo alere, vt aut ipsum, aut tutores eius cōueniret? pone peregre patrem eius obiisse: & matrem, dum in patriam reuertitur, tam filium, quàm familiam eius exhibuisse. in qua specie etiam in [t] ipsum pupillum negotiorum gestorum dādam actionem Diuus Pius Antoninus constituit. Igitur in re facti facilius [u] putabo auiam, vel heredes eius audiendos, si putare velint alimenta: maxime si etiam in rationem impensarum ea retulisse, auiam apparebit. Illud nequaquam admittendum puto [x], vt de vtroque patrimonio erogata videantur.

Vtrum negotiorū gestori imputetur quod à se non exegerit.

35. *Scæuola* libro 1. Quæstionum.

DIuortio facto, negotia vxoris gessit maritus. dos non solùm dotis actione, verum negotiorum gestorum seruari potest. Hæc ita, si "in negotiis gestis" maritus, dum gerit, facere potuit [y]: aliàs enim imputari nō potest, quod à se non exegerit. Sed & posteaquam patrimonium amiserit, plena erit negotiorum gestorum actio: quamuis si dotis actione maritus cōueniatur, absoluendus est [z]. Sed hìc quidā modus seruandus est: vt ita querellæ locus sit, *quantum facere potuit quamuis postea amiserit*: si illo tempore ei soluere potuit. nō [a] enim è vestigio in officio [b] deliquit, si non protinus [c] res suas distraxit ad pecuniam redigendam. præterire denique aliquid temporis debebit [d], quo cessasse videatur. quod si interea, prius quā officium impleat, res amissa est: perinde negotiorum gestorum non tenetur, ac si nunquam facere possit. Sed & si facere possit maritus, actio negotiorū gestorum inducitur: quia fortè periculū est, ne facere desinat. 1 ¶ Illum autem non credimus teneri, qui gerit negotia debitoris, ad reddendum pignus: cùm pecunia ei debeatur, nec fuerit [e], quod sibi possit exsoluere. 2 ¶ Sed nec redhibitoriæ speciem venire in negotiorum gestorum actionem. & per hoc sex mensibus exactis perire [f], si vel mancipium in rebus non inuenit: vel, eo inuento, quod accessionum nomine additum est, vel quod deterior homo factus esset, vel quod per eum esset adquisitum non ex re emptoris, nec inuenit, nec recepisset: nec esset in ipsi⁹ emptoris negotiis, quæ gerebat, vnde sibi in præsenti redderet. 3 ¶ Cæterùm si ex alia causa [g] perpetuæ obligationis, cùm sit locuples, debeat: non est imputandum, quod non soluerit: vtique si neque vsurarum ratio querellam mouet [h]. Diuersumque est in tutore debitore [i]: quia ibi interfuit, ex priore obligatione solui, vt deberetur ex tutelæ actione [k].

a *adde l.* 40. ℈. *eod.*
b inanimatis rebus sententia dari potest
c secus si pro suo contractu soluit, & eo nomine pignora accepit *l.* 2. *C. de fideiussoribus. v.l.* 2. ℈. *de pignorib.*
d *vide l.* 2. ℈. *de pignoribus.*
e mater quæ filiorum suorum rebus interuenit, actione negotiorū gestorū, & ipsis & eorū tutoribus tenetur. *Paul.* 1. *sent.* 4. §. 4. *l.* 24. *C. de vsuris.* Quid pater? eodem modo tenetur filiis emācipatis. Paulus *ibidem* §. 7. *l.* 37. ℈. *eod.*
f Imò depositi actio non cessat *l.* 25. ℈. *depositi.*
g *v.l.* 5. ℈. *expilatæ hæred.*
h Immò debet. *l.* 3. *C. de crimine expila.*
i Pietatem erga descendentes in ascendentib⁹ præsumimus.
k *v.l.* 2. *Cod. aliment. pupillo.*
l Pietate erogata, donare, præsumuntur, vt repeti nō possint, *vt hic & l.* 27. *in fi.* ℈. *eod.*
m *l.* 11. *Cod. eod.*
n hìc duos casus excipit.
o *al.* numquid de vtroque. *fortè legendum*, quo, vtróue patrimonio.
p id est, res est facti *vers. igitur in re facti* in facto & facti exacta cognitione consistit.
q hìc duos casus excipit.
r Protestatione idoneè facta ius nostrum cōseruatur.
s *l.* 1. §. 11. *l.* 5. §. 14. *in f.* ℈. *de liberis agnoscendis.* in vitrico idem seruat. *l.* 15. *Cod. eod.*
t *l.* 6. *in pr. l.* 21. §. *qui negotia.* ℈. *eo. l.* 2. *C. eod. l.* 4. *C. de hæredit. act.*
u Faciliora præsumimus.
x cur non ex vtroque, vt in casu *l.* 25. §. *in proposita.* ℈. *de petit. hered.*
y solidum sc. habita tamen ratione ne egeat. *l.* 173. *in pr.* ℈. *de reg. iuris.*
z à solidi præstatione: condemnatur tamē in quantum facere potest. *l.* 20. ℈. *de re iudic.*
a mora tractu aliquo temporis interposito committitur.

b cuius ratione gestor tenetur de lata & leui culpa, *l.* 20. *C. eo.*
c omnium enim interest non præcipitari *l.* 6. *in pr.* ℈. *de interrog.*
d an tempus decem dierum? *l.* 21. §. 1. ℈. *de constituta* an arbitrarium? *l.* 1. *in princ.* ℈. *de iure deliber.* an mediocre? *v.l.* 105. ℈. *de solutio.* an quod eius dignitati congruat. *l.* 125. ℈. *de verb. signif.*
e venditor idémque gestor reddere sibi mancipium debet intra sex menses, nisi in casibus hìc exceptis, *vt & in l.* 11. §. *quod autem,* ℈. *de peculio.*
f tamdiu durat redhibitoria. *v.l.* 19. *in fin.* ℈. *de ædil.*

Si bona fide seruiens pecuniam acceperit.

36. *Paulus* libro 4. Quæstionum.

SI liber homo, bona fide mihi seruiens, mutuam pecuniam sumpserit: eámque in rem meam verterit: qua actione id, quod in rem nostram vertit, reddere debeam, videndum est: non enim quasi amici, sed quasi domini negotium gessit. sed negotiorum gestorum actio danda est: quæ desinit competere, si creditori eius soluta sit.

De negotiis pupilli. 1. *De negotio pecuniæ.* 2. *De negotiis filij emancipati.*

37. *Idem* libro 1. Sententiarum.

LItis contestatæ tempore [l] quæri solet, an pupillus, cuius sine tutoris auctoritate negotia gesta sunt, locupletior [m] sit ex ea re factus, cuius patitur actionem.

1 ¶ Si pecuniæ quis negotium gerat: vsuras [n] quoque præstare cogitur [o], & periculum [p] eorum nominum, quæ ipse contraxit: nisi fortuitis casibus debitores ita suas fortunas amiserunt, vt tempore litis ex ea actione contestatæ soluendo non essent [q]. 2 ¶ Pater [r], si emancipati filij res [s] à se donatas [t] administrauit, filio actione negotiorum gestorum tenetur.

De vsuris.

38. *Tryphoninus* lib. 2. Disputationum.

QVi sine vsuris pecuniam debebat, creditoris sui gessit negotia. quæsitum est, an negotiorum gestorum actione summæ illius vsuras præstare debeat dixi, si à semetipso [u] exigere eum oportuit [x], debiturum vsuras [y]: quod si dies soluendæ pecuniæ tempore, quo negotia gerebat, nondum venerat, vsuras non debiturum: sed die præterito, si non intulit rationibus creditoris, cuius negotia gerebat, eam pecuniam à se debitam: meritò vsuras bonæ [z] fidei iudicio præstaturum. Sed quas vsuras debebit, videamus: vtrùm eas, quibus aliis idem creditor fœnerasset. an & maximas [a] vsuras? quoniam* vbi quis eius pecuniam, cuius tutelam, negotiáve administrat, aut magistratus municipij publicam in vsus suos conuertit. maximas vsuras [b] præstat, vt est constitutum à Diuis principibus. Sed istius diuersa causa est, qui non sibi sumpsit ex administratione nummos, sed ab amico accepit, "&" ante negotiorum administrationem. nam illi, de quibus cōstitutum est: cùm gratuitam, certè integram, & abstinentē omni lucro præstare fidem deberēt: licentia, qua videntur abuti, maximis vsuris, vice cuiusdam pœnæ, subiiciuntur: hic bona ratione accepit ab alio mutuum: & vsuris, quia non soluit: non quia ex negotiis, quæ gerebat, ad se pecuniam transtulit, condemnandus est [c]. Multum autē refert, incipiat nunc debitū, an ante nomē fuerit debitoris: quod satis est ex non vsurario facere vsurarium.

Si quis pro alio soluerit vel exegerit.

39. *Gaius* lib. 3. de Verborum Obligationibus.

SOluēdo quisque pro alio, [d] licèt inuito [e], & ignorante, liberat eum: quod autem alicui debetur, alius sine voluntate eius non [f] potest iure exigere. naturalis enim, simul & ciuilis ratio suasit, alienam conditionem meliorem quidem "etiam" ignorantis, & inuito nos facere posse: deteriorem [g] non posse.

De negotio in re communi gesto.

40. *Paulus* libro 10. ad Sabinum.

SI communes ædes tecum habeam, & pro tua parte damni infecti vicino cauero [h]: dicendum est, quod præstitero, negotiorum gestorum actione potiùs, quàm communi diuidundo iudicio, posse me petere: quia potui [i] partem meam ita defendere, vt socij partem defendere non cogerer.

De seruo ex noxali causa defenso.

41. *Idem* libro 30. ad Edictum.

QVi seruum meum, me ignorante, vel absente, in noxali causa defenderit: negotiorum gestorum insolidum mecum, non [k] de peculio aget.

Si serui mei rogatu negotia mea gesseris.

42. *Idem* libro 32. ad Edictum.

SI serui mei rogatu [l] negotia mea susceperis: si dūtaxat admonitu à seruo meo id feceris, erit inter nos nego-

g quàm redhibitoria, quæ tēporaria est. ℈. *eo.*
h id est, debitor idémque gestor si locuples est, vel si sub vsuris non debet, non tenetur à se exigere.
i Immò non est diuersum, nā locuples tutor non tenetur à se exigere, *l.* 9. §. 1. ℈. *de admi. tut.*
k locus est obscurus.
l *adde l.* 34. ℈. *de minoribus.*
m *l.* 6. *in pr.* ℈. *eod.*
n quantumuis mater sit, quæ gessit, *l.* 24. *C. de vsuris.*
o totius tēporis *Paul.* 1. *sent.* 4. §. 3.
p *l.* 35. ℈. *de rebus creditis.*
q Cur ita? *collige ex l.* 1. §. 11. ℈. *de magist. conuen.*
r sumptum ex *Paul.* 1. *sent.* 4. §. 7. Idem *Eclog.* 40. *c.* 36: Quid mater? vide *l.* 32. *in fi.* ℈. *eod.*
s *al.* res sine vlla exceptione à se donatas. *Paul illo loco.* Vbi sine vlla exceptione est, purè ac præcisè.
t Donare autē solent filiis aliquid patres, cū eos emancipant *l.* 17. *in fi. C. de bonis quæ liberis*: *l. vlt. C. d. de emancipat. liberorum l.* 8. *C. de bonis proscriptorum.*
u *vt l.* 6. *in fi. l.* 7. *l.* 8. ℈. *eo. l.* 6. §. *apud Iulia. in fi. l.* 31. *in f.* ℈. *mandati.*
x quia dies sortis venit ante gestionem ℈. *eod.*
y nō maximas sed legitimas.
z *l.* 1. ℈. *de vsuris.*
a maximæ vsuræ *hìc* grauissimę seu centesimæ *vt l.* 7. §. 8. ℈. *de admi nist. tut. adde quæ scripsi ad l.* 1. § 3. ℈. *de pignoribus.*
b i. centesimas *v.l.* 7. §. *quæ sint.* ℈. *de admini. tut.*
c gestor vtens pecunia domini cōdemnatur vsuris non maximis, sed pro modo regionis: vt socius, si cōmunem pecuniam in suos vsus vertit *l.* 1. §. 1. ℈. *de vsur.* vt procurator. l. 10. §. *si procurator.* ℈. *mandati.*
d Inuitum & ignorantem soluēdo eius creditori liberare possumus.
e & sic per obliquum *v.l.* 23. ℈. *de sol.* secus directò *l.* 69. ℈. *de regul. iuris.*
f *l.* 6. §. *vlt.* ℈. *eo l.* 4. §. *pen.* ℈. *si seruit. vind. l.* 5. §. *sed si facio.* ℈. *de præscript.*
g *vide l.* 2. ℈. *quod vi aut clam.*
h *l.* 31. *in f.* ℈. *eo l.* 19. *Cod. eo l.* 25. §. *non tamen,* ℈. §. *famil.*
i *l.* 6. *cæterum* ℈. *com. diu.*
k quia tale negotium versatur citra personam serui: sed nemo in suiipsius peculio est. *v.l.* 16. *in fi.* ℈. *de pecul. legato.*
l Rogationis seu Rogandi verbum generale est: cuius species hìc duæ, admonitio & mandatum.

tiorũ gestorũ actio [a]:si verò quasi mãdatu serui:etiam de peculio,& de in rem verso agere te posse responsum est.

Si quis pro alio soluerit.

43. *Labeo* libro 6. Posteriorum Epitomatorum à Iauoleno.

CVm pecuniam eius nomine solueres, qui tibi nihil mandauerat: negotiorũ gestorum actio tibi competit:cum [b] ea solutione debitor a creditore liberatus sit:nisi si quid debitoris interfuit,eam pecuniam non solui.

De facto ob amicitiam paternam.

44. *Vlpianus* libro 6. Disputationum.

IS, qui amicitia ductus paterna pupillis tutorem petierit [c],vel suspectos tutores postulauit:nullã aduersus eos habet actionem secundum Diui Seueri constitutionem [d].

De sumptibus in honores factis. 1. De eo quod quis in seruitute gessit. 2. De negotiis vnius,nomine alterius gestis.

45. *Idem* libro 4. Opinionum.

QVæ vtiliter in negotia alicuius erogãtur, in quibus est etiã sumptus honestè ad [e] honores per gradus pertinẽtes fact⁹, actione negotiorũ gestorũ peti possunt. 1 ¶ Qui purè testamento libertatem acceperunt,actus,quẽ viuẽtibus dominis administrauerunt, rationem reddere non compelluntur. 2 ¶ Titius pecuniam creditoribus hereditariis soluit, existimans [f] sororem suam defuncto heredẽ testamẽto extitisse,quamuis animo gerendi sororis negotia id fecisset: veritate tamen filiorum defuncti,qui sui heredes patri,sublato testamento) erãt, gessisset: quia æquum est in damno eum [g] non versari,actione negotiorum gestorum,id eum petere placuit [h].

Si quis,quod alij mandatum erat gesserit,aut fideiusserit.

46. *Africanus* libro 7. Quæstionum [i].

MAndasti filio meo,vt tibi fundũ emeret. quod cùm cognouissem, ipse eum tibi emi. puto referre, qua mẽte emerim.nam si propter ea, quæ tibi necessaria esse scirem,& te eius voluntatis esse,vt emptũ habere velles: agemus inter nos negotiorum gestorum:sicut ageremus, si aut nullum omnino mandatum intercessisset: aut Titio mandasses,& ego,quia per me commodiùs negotium possim cõficere emissem Si verò propterea emerim,ne [k] filius mandati iudicio teneatur:magis est, vt ex persona eius & ego tecũ mandati agere possim [l], & tu mecum actionẽ habeas de peculio: quia & si Titius id mandatum suscepisset:& ne eo nõmine teneretur, ego emissem:agerẽ cum Titio negotiorum gestorum:& ille tecum,& tu cum illo mãdati.Idem est,& si filio meo mandaueris, vt pro te fideiusserim. 1 ¶Si ꝓponatur te Titio mãdasse,vt pro te fideiuberet:mẽque, ꝙ is aliqua de causa impediretur, quo minùs fideiuberet,liberandæ fidei eius causa fideiussisse:negotiorum gestorum mihi competit actio.

Cui datur hæc actio. 1. Colatio directæ & vtilis.

47. *Paulus* libro 1. Sententiarum.

ACtio negotiorum gestorum illi datur,cuius interest hoc iudicio experiri. 1 ¶ Nec refert [m], directa [n] quis,an vtili [o] actione agat, vel conueniatur. quia in extraordinariis [p] iudiciis [q] vbi conceptio formularum [r] non obseruatur,hæc subtilitas [s] superuacua est: maximè cùm vtraque actio eiusdem [t] potestatis est, eundémque habet effectum.

De fratre stipulante dotem.

48. *Papinianus* libro 3. Quæstionum.

IGnorante quoque sorore, si frater negotium [u] eius gerens dotem a viro stipulatus sit: iudicio negotiorum gestorum,vt virum liberet,iure conuenitur [x].

De negotiis vnius nomine alterius gestis.

49. *Africanus* lib. 8. Quæstionum [y].

SI rem,quam seruus venditus subripuisset à me venditore,emptor vendiderit [z]: eáque in rerum natura esse desierit:de pretio [a] negotiorum gestorum actio mihi danda sit: vt dari deberet, si negotium, quod tuum esse existimares,cùm esset meum,gessisses.sicut ex contrario in me tibi daretur,si,cùm hereditatem,quæ ad me pertinet, tuam putares,res tuas proprias legatas soluisses [b]: [quandoque de ea solutione liberarer [c].]

a non mandati, cur ita? v. l. 10. §. si quis ℨ. mandati
b l. vlt. in fi. ℨ. eo.
c adde casum. l. Cod. eod.
d habiturus aduersus eorũ parentes si eorũ intuitu quid erogasset l. 6. §. sed si ego ℨ. eod.
e v. l. 41. ℨ. de donat. inter virum.
f l. 5. ℨ. eod.
g quia repetitio cessat. l. 44. ℨ. de condict. ind.
h cum liberatus sis l. 43. ℨ. eod.
i v. in hanc l. Cuiac. 7. ad Africanum.
k adde l. 6. ℨ. eod.
l nihil enim eo casu tua interest quis tibi fundũ emerit. arg. l. 12. §. si filiofam. l. ℨ. mand.
m v. Cuiac. 15. obser. 11.
n quæ ex verbis & mẽte certa Edicti.
o quæ inducitur per interpretationẽ volũtatis l. 24. ℨ. de tut. & ratio. dist.
p quæ hodie sunt in vsu. §. fi. Inst. de interdict.
q id est prætoriis: qualia sunt omnia hodie. §. vlt. Inst. de interdictis.
r Formularum conceptio in iudiciis non obseruatur. adde tit. Cod. de formulis & impetr. act. subl.
s vide l. 8. §. 16. ℨ. quibus modis pignus.
t Directæ & vtilis actionis eadem potestas idémque effectus.
u l. 1. §. 1. ℨ. de dotis collat: 10. Eclog. ex lib. 60. titul. 1. c. 1.
x quoties scil. vxor maritum vult liberatum iri ea obligatione.
y 2. in hanc l. Cuiac. 8. ad Afri.
z l. 17. ℨ. de rei vind. l. 23. ℨ. de reb. cred.
a l. 19. Cod. eo. l. 13. in fi. Cod de rei vind. l. 1. C. de reb. alien. non alien.
b adde l. 43. ℨ. eod.
c l. 31. §. 1. in fi. ℨ. de petit. hæred.
d 9. Cod. 46. Paul. 1. sent. 5. De calumniatoris pœna: vide quæ scripsi ad l. 1. ℨ. ad sentent. Turpillianum.
e i. calumniatorem l. 3. infi. l. pen. ℨ. eod. l. 233. ℨ. de verb. sig. l. 24. Cod. de adulteriis.
f Calumniosus est qui sciens prudensque per fraudem negotiũ actione cõparat. Paul. 1. sent. 5. §. 1.
g vel à reo vel ab alio. l. 3. in fi. ℨ. eod.
h §. 25. Inst. de act.

DE CALVMNIATORIBVS [d].

Tit. VI.

Summa. 1. In quibus causis hoc edictum locum habet. 2. De pecunia ante vel post Iudiciũ accepta. 3. De constitutione Antonini Caracalæ. 4. pecunia accipi quomodo intelligitur.

Vlpianus libro 10. ad Edictum.

IN eum [e], qui [f] vt calumniæ causa negotium faceret,ve non faceret,& pecuniã accepisse dicetur [g]: intra annum in quadruplum [h] eius pecuniæ, quam accepisse dicetur post annum simpli in factum actio competit. 1 ¶Hoc autem iudicium non solùm in pecuniariis causis, sed & ad publica [i] crimina pertinere Pomponius scribit:maximè cùm & lege Repetũdarũ [k] teneatur,qui ob negotium faciendum, aut non faciendum per calumniam pecuniam accepit. 2 ¶Qui "autem" accepit pecuniam,siue ante iudicium,siue post iudicium, acceptum tenetur. 3 ¶ Sed & constitutio [l] Imperatoris nostri [m],quæ scripta est ad Cassium Sabinum, prohibuit iudici,vel aduersario in publicis, vel priuatis,vel fiscalibus causis pecuniam dare: & ex hac causa litem perire iussit.Nam tractari potest,si aduersarius non per calumniam,transigendi animo accepit, an constitutio cessat. & puto cessare, sicuti hoc quoque iudicium. neque enim transactionibus est interdictum, sed sordidis concussionibus. 4 ¶Pecuniã [n] autem accepisse dicemus, etiam aliquid [o] pro pecunia acceptum.

2. *Paulus* libro 10. ad Edictum.

QVinetiam,si quis obligatione liberatus sit [p], potest videri accepisse. Idémque si gratuita [q] pecunia vtenda data sit,aut minoris locata venditáve res sit.nec refert,ipse pecuniam acceperit, an alij dari iusserit,vel acceptum suo nomine ratum habuerit.

Si accipiens fecit vel non. 2. De depectione 3. Cui datur hæc actio.

3. *Vlpianus* lib. 10. ad Edictum.

ET generaliter idem erit, si quid omnino compendij sensit propter hoc: siue ab aduersario, siue ab alio quocumque. 1 ¶ Si igitur accepit, vt negotium faceret, siue fecit, siue non [r] fecit: & qui accepit, ne faceret,& si fecit,tenetur: 2 ¶ Hoc edicto tenetur etiam is,qui depectus est*.Depectus autem dicitur turpiter pactus. 3 ¶ Illud erit notandum, quod [s] qui dedit pecuniã,vt negotium quis pateretur, nõ habebit ipse repetitionem: turpiter enim fecit [t]: sed ei dabitur petitio, propter quẽ datum est, vt calumnia ei fiat. Quare si quis & à te pecuniam accipit, vt mihi negotium faceret: & à me, ne mihi faceret:duobus iudiciis mihi tenebitur.

De herede.

4. *Gaius* lib. 4. ad Edictum Prouinciale.

HÆc actio [u] heredi quidem non competit: quia sufficere ei debet,quòd eam pecuniam, quam defunctus dedit,repetere potest.

De concursu huius actionis & condictionis ob turpem causam.

5. *Vlpianus* libro 10. ad Edictum.

IN heredem autem competit in [x] id,quod ad eum peruenit.Nam est constitutum, turpia lucra [y] heredibus quoque extorqueri [z],licèt crimina extinguantur. vtputa ob falsum [a], vel iudici ob gratiosam sententiam datum, "&" heredi extorquebitur: & si quid aliud scelere quæsitum. 1 ¶ Sed etiam præter hãc actionem condictio competit,si sola turpitudo accipientis versetur:nam si & dantis [b], melior causa erit possidentis. Quare si fuerit condictum,vtrùm tollitur hæc actio, an verò in triplum danda sit? an exemplo furis & in quadruplum actionem damus, & in condictionem? Sed puto sufficere alterutram actionem. Vbi autem condictio competit, ibi non est necesse post annum dare in factum actionem [c].

Annus in hac actione quomodo accipitur.

6. *Gaius* libro 4. ad Edictum Prouinciale.

ANnus [d] autem in personam quidem eius, qui dedit pecuniam,ne secum ageretur,ex eo tempore cedit ex quo dedit:si modo potestas ei fieret experiundi.In illius verò personam, cum quo vt agatur, alius pecuniam dedit,dubitari potest, vtrùm ex die datæ numerari debeat,an potius,ex quo cognouit datam esse:quia qui nescit,is videtur experiundi potestatem non habere. & verius est,ex eo annum numerari,ex quo cognouit [e].

Cui datur actio. 1. De filiofamilias. 2. De publicano.

7. *Paulus* libro 10. ad Edictum.

SI [f] quis ab alio acceperit pecuniam,ne mihi negotium faciat.si quidem mandatu meo datum est: vel à procuratore meo omnium [g] rerum:vel ab eo, qui negotium meum gerere volebat,& ratum habui: ego dedisse intelligor.Si autem non mandatu meo alius ei,licèt [h] misericordiæ [i] causa,dederit, ne fiat:neque ratum habui: tunc & ipsum repetere,& me in quadruplum agere posse.

1 ¶ Si,vt filiofamiliàs negotium fieret,acceptum est: & patri actio danda est. Item si filiusfamilias pecuniam acceperit,vt faceret negotium,vel non faceret: in ipsum iudicium dabitur. Et si alius non meo mandatu ei dederit,ne fiat: tunc etiam ipsum repetere, & me in quadruplum agere posse. 2 ¶ Cum publicanus mancipia retineret,datáque ei pecunia esset, quæ non deberetur: & ipse ex hac parte edicti in factum actione tenetur.

De con-

i Calumniatoris pœna ordinaria in publicis iudiciis est ex lege Rẽmia. l. 1. §. 1. ℨ. ad Turpilian. in priuatis & extraordinariis, extraordinaria. Paul. 1. sẽt. 5. §. 2. tametsi hodie omnia crimina extra ordinẽ puniuntur. l. 8. ℨ. de publ. iudic. l. 7. in fi. ℨ. ad l. Iul. repet.
k v. l. 8. ℨ. de accus. l. 3. l. 6. § lege ℨ. repetundar.
l l. 1. C. de pœna iud. qui malè iud.
m Antonini,
n Eclog. d. titulo. c. 2.
o adde l. 2. in fi. ℨ. de constituta l. 51. ℨ. de verb. sign.
p l. 3. ℨ. eod. l. 19. ℨ. de liber. causa.
q Calumniator esse nõ desinit, etiamsi gratuitò calumnietur. Idem in lenone. vide l. 43. §. 3. ℨ. de ritu. & iniuria, l. 5. §. 2. ℨ. de iniuriis. adulterio l. 9. ad l. Iul. ℨ. de adulteriis. neque minus edicto Nautæ caupones,&c. tenetur qui gratis caupona aut nauigio excepit l. 6. ℨ Nautæ.
r vt ita puniatur propositũ, licèt nõ sequatur effectus. vt l. 3. e. ℨ. de iure fisci. v. l. 3. ℨ. quod quisque iuris.
s Eclog. d. l. c. 4.
t vt l. 5. ℨ. eod.
u vtpote pœnalis. §. non autem, Inst. de perpetuis. Eclog. d. c. 4.
x v. l. 1. ℨ. de priuatis delictis: l. 2. in fi. ℨ. vi bonorũ raptorum.
y i. quatenus ad eos peruenit l. 19. ℨ. quod metus.
z v. l. 12. C de falsis: Eclog. d. c. 4.
a l. 3. in fi. ℨ. eod.
b v. l. 3. ℨ. de condict. ob turpem.
c atqui pœnalem persecutoria non tollit. v. l. 7. in pr. ℨ. de cõdict. furtiua.
d Eclog. eodẽ loco. c. 6.
e Annus in hac actione computatur à tempore scientiæ. Bart.
f Ibidem Eclog.
g γενικὸς φροντιστής, id est, generalis procurator Græcis dicitur hîc.
h notandum est aliquãdo repeti quòd pietatis causa datũ est. vt l. 16. C. de nuptiis.
i κατὰ συμπάθειαν.

De concursu huius iudicij & criminalis extraordinarij.

8. *Vlpianus* lib. 4. Opinionum.

SI [a] ab eo qui innocens fuit[b], sub specie criminis alicuius, quod in probatū eo non est, pecuniam acceptam is, cuius de ea re notio est, doctus fuerit. id, quod illicitè extortum est, secundum edicti formam, quod de his est, qui pecuniam, vt negotium facerēt, aut non facerent, accepisse dicerentur, restitui iubeat: & ei, qui id commisit pro modo delicti pœnam [c] irroget.

De concursu huius iudicij, & actionis in duplum.

6. *Papinianus* libro 2. de Adulteriis.

DE seruo, qui accusatur, si postulet, quęstio habetur, quo absoluto, in duplum [d] pretiū accusator domino dānatur. sed & citra pretij æstimatiōnē quæritur de calūnia eius: separatū[e] est etenim calumniæ crimen à damno, quod in seruo propter quæstionem domino datum est.

LIBER QVARTVS.

DE [f] IN [g] INTEGRVM RESTITVTIONIBVS [h].

Vtilitas edicti.

Vlpianus libro 11. ad Edictum.

VTILITAS huius tituli non eget commendatione: ipse enim se ostendit. Nam sub hoc titulo plurifariam[i] prætor hominibus vel lapsis, vel circumscriptis subuenit: siue [k] metu [l], siue calliditate [m], siue ætate [n], siue absentia inciderūt in captionem [o].

2. *Paulus* lib. 1. Sententiarum.

SIue per status [p] mutationem [q], aut iustum errorem [r].

De causæ cognitione.

3. *Modestinus* libro 8. Pandectarum.

OMnes in integrum restitutiones: causa [s] cognita à prætore [t] promittuntur [u]: scilicet vt iustitiam earum causarum examinet, an veræ sint, quarum nomine singulis subuenit.

4. *Callistratus* libro 1. Edicti monitorij.

SCio illud à quibusdā obseruatū: ne propter satis minimā[x] rem, vel summā: si maiori rei, vel summæ præiudicetur [y], audiatur is qui in integrum restitui postulat.

Effectus huius edicti.

5. *Paulus* libro 7. ad Edictum.

NEmo videtur exclusus, quem prætor in integrum se restituturum polliceatur [z].

De successoribus.

6. *Vlpianus* libro 13. ad Edictum.

NOn solùm minoris, verùm eorum quoque qui reipublicæ causa abfuerunt: item omnium, qui ipsi potuerunt restitui in integrum, successores in integrum restitui [a]. & ita sæpissimè est constitutum. Siue igitur hæres sit: siue is, cui hereditas restituta est: siue filij familias militis successor, in integrum restitui poterit. Proinde & si minor in seruitutem redigatur, vel ancilla fiat [b]: dominis eorum dabitur, non vltra tempus statutū, in integrum restitutio. Sed & si fortè hic minor erat captus in hereditate, quam adierit.

IVlianus libro septimodecimo Digestorum scribit, abstinendi facultatem dominum posse habere non solùm ætatis beneficio, verùm & si ætas non patrocinetur [c] quia nōn adipiscendæ hereditatis gratia legum beneficio vsi sunt, sed vindictæ gratia [d].

De absente.

7. *Marcellus* libro 3. Digestorum.

DIuus Antoninus Marcio Auito prætori de succurrendo ei, qui absens rem amiserat, in hanc sententiam rescripsit: * *Et[e] si nihil facilè mutandum est ex solemnibus: tamen [f], vbi æquitas euidens poscit, subueniendum est. itaque si [g] citatus [h] non respondit, & ob hoc more pronunciatum est, confestim[k] autem pro tribunali te sedente adiit: sedentē existimari potest, non sua culpa, sed[i] parū exaudita voce præconis[l] defuisse: ideóque restitui potest.* 1 ¶ Nec intra has solùm species consistet huius generis auxilium. etenim deceptis sine culpa sua, maximè si fraus ab aduersario interuenerit, succurri oportebit: cùm etiam de dolo malo actio competere soleat, & boni prætoris est potiùs restituere litem, vt & ratio, & æquitas postulabit: quàm actionem famosam constituere, ad quam tunc demum descendendum est, cum remedio locus esse non potest [m].

Quid intersit inter restitutionem minoris, & absentis.

8. *Macer* libro 2. de Appellationibus.

INter minores vigintiquinque annis, & eos, qui reipublicæ causa absunt, hoc interest: quòd minores annis etiam qui [n] per tutores curatorésve suos defensi sunt, nihilo minùs in integrum contra rempublicam [o] restituuntur; cognita scilicet causa: ei vero, qui reipublicæ causa absit; ceteris quoque, qui in eadem causa habentur, si per procuratores suos defensi sunt, hactenus in integrum restitutione subueniri solet, vt appellare his permittatur.

QVOD [p] METVS [q] CAVSA gestum erit,

Tit. II.

Edictum de vis mentione detracta.

Vlpianus libro 11. ad Edictum.

AIt prætor [r]: *Quod metus [s] causa gestum erit, ratum non habebo.* Olim ita dicebatur, *quod vi, metúsve causa.* vis enim fiebat mentio propter necessitatem impositam [t] contrariam [u] voluntati[x] metus instantis, vel futuri [y] periculi causa mētis trepidatione. sed postea detracta est vis mentio: "ideo" quia quodcūque vi attroci fit, id metu quoque fieri videatur.

Quid sit vis.

2. *Paulus* libro 1. Sententiarum.

VIs autē est maioris[z] rei impetus qui repelli non potest.

Metus quomodo accipitur in edicto.

3. *Vlpianus* libro 11. ad Edictum.

COntinet igitur hæc clausula & vim, & metum. &, si quis vi compulsus aliquid fecit, per hoc Edictum restituitur, 1 ¶ Sed vim accipimus atrocem [a], & eam, quæ aduersus bonos mores fiat: non[b] eam, quam magistratus "rectè" intulit, scilicet iure licito, & iure honoris, quem sustinet. cęterum si per iniuriam quid fecit populi Romani magistratus, vel prouinciæ præses, Pomponius scribit, hoc edictum locum habere: si fortè (inquit) mortis, aut verberum terrore pecuniam alicui extorserit[c].

4. *Paulus* libro 11. ad Edictum.

EGo puto, etiam seruitutis timorem, similiúmque admittendum.

5. *Vlpianus* libro 11. ad Edictum

MEtum accipiendum Labeo dicit, non quemlibet timorem, sed maioris [d] malitatis [e].

6. *Gaius* lib. 4. ad Edictum Prouinciale.

MEtum autem non vani hominis, sed qui meritò & in hominem constantissimum [f] cadat, ad hoc edictum pertinere dicemus.

7. *Vlpianus* libro 11. ad Edictum.

NEc[g] timorē infamię hoc edicto cōtineri[h] Pedius dicit libro septimo: neq; alicuius vexationis timorem per hoc edictū restitui. Proinde si quis meticulosus rem nullā frustrà timuerit, per hoc edictū nō restituitur: quoniā neq; vi, neque metus causa factū est. 1 ¶Proinde si[i] quis in furto, vel adulterio deprehensus, vel in alio flagitio: vel dedit aliquid, vel se obligauit: Pōponius libro vicesimooctauo rectè scribit, posse eū ad hoc edictū ptinere: timuit enim vel mortē, vel vincula. quanquā non omnē[k] adulterū liceat occidere, vel furē[l], nisi se telo defēdat: sed potuerūt vel non iure occidi. & ideo iustus fuerit metus. Sed & si, ne prodatur ab eo, qui deprehenderit, alienauerit: succurri [m] & per hoc edictum videtur: quoniam, si proditus esset, potuerit ea pati, quæ diximus.

8. *Paulus* libro 11. ad Edictum.

ISti quidem & in legem Iuliam incidunt; quod pro [n] comperto stupro acceperunt [o]. prætor tamen "etiam", vt restituant interuenire debet. nam & gestum est malo more [p]: & prætor non respicit, an adulter sit, qui dedit: sed hoc solùm, quod hic accipit metu mortis illato: 1 ¶ Si is [q] accipiat pecuniam, qui instrumenta status mei interuersurus est, nisi dem: non dubitatur, quin maximo metu compellat: vtique si iam in seruitutem petor: &, illis instrumentis perditis, liber pronuntiari

a *Eclog. eod. c. 7.*
b Quid si à nocente pecuniam accepit? non in hāc, sed in Turpillianam incidet. *Accurs.*
c vt ita iudex qui de crimine ciuiliter cognoscit, eo cōperto possit ex officio suo punire criminaliter. *Bart.*
d ex lege Iulia *l. 6. C. eo. l. 27. in pr. & fine ff. de adulte. l. 6. in pr. ff. de quæstionib.*
e *vide l. 10. C. de donat. inter virum & vxorem.*
f 10. *Eclog. 1.*
g Est verò in tegri restitutio, redintegrandæ rei vel causæ actio. *Paul. sent. 7. 1. §. 1.*
h *Paul. 1. sent. 7.*
i id est, variis ex causis, quæ proximis titulis sequuntur.
k has causas enumerat Paul⁹ *1. sent. 7. §. 2:* 10. *Eclog. 1. c. 1:* 1. Harmenop. 12. §. 69.
l *ff. titul. 2.*
m *ff. tit. 3. & 7. ea* πανουργία. *Græcis illo loco.*
n *ff. tit. 4.*
o *ff. tit. 6.* quæ sine dolo esse potest. *l. 7. §. sed etsi fraudandi, ff. de pactis.*
p status permutatio est capitis minutio. *l. 1. ff. de capit. minut.*
q *ff. tit. 5.*
r *l. 57. ff. de oblig. & act. §. si quis agens, Inst. de actionibus.*
s *Paulus 1. sent. 7. §. 3. in fin.*
t Magistratibus enim municipalibus suo iure non cōpetit sine ipso mandato præsidis *l. 26. §. 1. ff. ad municip.*
u id est, tribunal exigunt & aduersarij præsentiam *l. 13. in pr. ff. de minorib.*
x *l. 9. in fi. ff. de dolo: l. 54. ff. de contra. empt.*
y *l. 21. ff. de excep. iud.* maximè *vt l. 3. §. penult. ff. de minorib. l. vnic. §. 4. ff. furtis aduers. nautas.*
z *v. l. 14. in fi. ff. de verb. sign.*
a intra tempus tamen restitutionibus datum *l. 3. §. Pomponius. l. 18. in fi. ff. de minor. l. 2. 4. Cod. de temp. in integr. l. vnic. C. si aduers. dotem.*
b puta ob ingratitudinem. *v. l. 2. C. de libertis & eorum liberis.*
c vt si errore iusto adierit.
d id est, dum libertū in suā potestatē recipit, nō tā quæsita ab eo bona agnoscit, quàm vlcisci tur ingratum animū liberti. *Cuiacius maiores.*
e *l. 183. ff. de regulis iuris.*
f *v. l. 26. §. item inquit. ff. quibus ex causis maiores.*
g 10. *Eclog. 1. c. 7.*
h i. vocatus. *Festus, l. 3. ff. de testibus. l. 10. ff. de public. iudicijs. l. 15. §. diuus ff. de iure fisc.*
i *l. 105. ff. de solut.*

k *vide Authenticam qui semel Cod. quomodo & quando iudex.*
l citatio etiam fieri potest edicto publicè affixo.
m *l. 16. ff. de minoribus.*
n etsi per *v. l. 29. ff. de minor.*
o contra rē iudicatā. *Gouean. 1. sect. 44. Cuiac arg. l. 1. C. si aduersus rem iudicat.*
p 2. C. 20. *Harm. 1. tit. 11. Paul. 1. sent 7. §. 5. & seq.*
q metus παρὰ τὸ μετιέναι. quod eo amittatur constantia. *Iul. Scaliger.*
r huius edicti fit mentio *in l. 13. C. de transact.*
s *l. 116 ff. de reg. iur. v. l. 9. C. de cōtra. stipulat.*
t *l. 116. ff. de reg. iur.*
u coacta tamē voluntas est voluntas. *l. 21. §. vlt. ff. eod.*
x & iuri, Cicero, *pro Cæcina.* Nec iuri quid quā tam inimicum est quàm vis.
y Imò præsentis *l. 9. ff. eod.*
z μεγάλου πράγματος ἐπέλευσις. Græcis. est maior rei, *Paul. 1. sent. 7. §. 7. adde l. 5. ff. eod.*
a non solā cōminationem. *l. 9. C. eo.* neque alterius nudā reuerentiā & auctoritatem *l. 6. C. eo. l. 22. ff. de ritu nupt. l. 26. §. 2. ff. de pign.* neque difficultatem onerum publ. *l. 8. C. eod.*
b *vide l. 11. ff. de acquir. possessione.*
c *l. vlt. in fi. ff.*
d μεγάλης κακοθελείας. 19. *Eclog.* περὶ ὕβρ.
e quomodo dicitur bonitas & sceleritas. *l. 3. ff. de bon. eor. qui ante sent.* Arist. dixit: μειζόνων κακῶν. 3. *Ethic. 1. Cuiac.*
f *v l. 13. Cod. de transact.* τίμων. *Eclog. ibid.*
g Immò timor infamiæ hoc edicto continetur: nam timor seruitutis & similium admittitur. *l. 4. suprà eod.*
h Immò: videtur contineri. *l. 8. §. 2. ff. eod.*
i 10. *Eclog.* περὶ τῶν δεδομένων. *cap. 7.*
k *v. tamen l. 24. ff. de adult.*
l *v. l. 9. ff. de sicariis.*
m Immò, non succurritur. *l. 4. ff. de condic. ob turp.*
n ὑπὲρ προφανοῦς μοιχείας. pro manifesto adulterio. *Eclog. d. loco.*
o *vide l. 29. §. plectitur. ff. de adulterijs.*
p *vt l. 1. §. 12. ff. de extran. cognit.*
q *Eclog. ibidem c. 8.*

nō possum. 2 ¶Quod si desierit, ne stuprum patiatur vir, seu mulier: hoc edictum locum habet: cum viris [a] bonis iste metus [b] maior, quam mortis, esse debet.

3 ¶Hæc, quæ diximus ad edictum pertinere, nihil interest, in se quis veritus sit, an in liberis suis, cum pro [c] affectu parentes magis in liberis terreantur [d].

1. Qui tenentur hoc edicto. 2. De manumissione. De depositione edificij, 3. de actione & exceptione ex hoc edicto. 4. De actione amissa. 5. De re reddenda, & doli repromissione. 6. De cōcursu huius actionis, & rei vindicationis. 7. Qualis restitutio fit. 8. De vi illata à fideiussore. 10. Vel a debitore. 11. vel ab alio.

9. *Vlpianus* libro 11. ad Edictum.

Metum autem præsentem [e] accipere debemus, non suspicionem inferendi eius. & ita Pomponius libro vicesimo octauo scribit. ait enim metū "illatum" accipiendum, "id est," si illatus est timor ab aliquo. Denique tractat: si fundū meum dereliquero, audito quod quis cum armis veniret: an huic edicto locus fit. & refert Labeonē existimare, edicto locum non esse, & *vnde vi* interdictum cessare [f]: quoniā non videor vi deiectus, qui deiici non expectaui, sed profugi [g]. Aliter "atque" si, posteaquā armati ingressi sunt, tunc discessi: huic enim edicto locū facere. Idē ait, & si forte adhibita manu in meo solo per vim ædifices: & interdū [h] *quod vi aut clam*, & hoc edictum locum habere: scilicet quoniam metu patior id te facere. Sed & si per [i] vim tibi possessionē tradidero: dicit Pōponius huic edicto locum esse. 1 ¶Animaduertendum autē, quod prætor hoc edicto generaliter, & in rem loquitur, nec [k] adiicit, à quo gestū. & ideo siue singularis sit persona, quæ metū intulit, vel populus [l], vel curia, vel collegium, vel corpus: huic edicto locus erit. Sed licet vim factā à quocumque prætor cōplectatur: eleganter tamē Pomponius ait: si [m], quo magis te vi hostium, vel latronum, vel populi tuerer, vel liberarem: aliquid à te accepero, vel te obligauero: non debere me hoc edicto teneri, nisi ipse hanc tibi vim summisi [n]: cæterum si alienus sum à vi, teneri me non debere: ego enim operæ potius meæ mercedem accepisse videor. 2 ¶Idem Pomponius scribit, quosdam bene putare, etiam [o] serui manumissionem [p], vel ædificij depositionem, quam quis coactus fecit, ad restitutionem huius edicti porrigendam esse. 3 ¶Sed quod prætor ait, ratum se non habiturum: quatenus accipiendum est videamus. Et quidem aut imperfecta res est, licèt metus interuenerit, vtputa stipulationem numeratio non est secuta: aut perfecta, si post stipulationem & numeratio facta est, aut per metum accepto debitor liberatus est, vel quid simile contigerit, quod negotium perficeret Et Pomponius scribit, in negotiis quidem perfectis & exceptionem interdum, & actionem competere: in imperfectis autem solam exceptionem. Sed ex facto scio: cum Campani, metu cuidam illato, extorsissent [q] cautionem pollicitationis: rescriptum esse ab Imperatore nostro, posse eum à prætore in integrum restitutionem postulare: & prætorem, me adsidente, interlocutū esse: vt siue actione vellet aduersus Cāpanos experiri, esse propositam: siue exceptione aduersus petentes, non deesse exceptionem*. Ex qua constitutione colligitur: vt, * siue perfecta, siue imperfecta res sit: & actio, & exceptio detur [r].

4 ¶Volenti [s] autem datur & [t] in rem [u] actio, & in [y] personam [z], rescissa acceptilatione, vel alia liberatione.

5 ¶Iulianus libro tertio digestorum putat eum, cui res metus causa tradita est, nō solum reddere, verū & de dolo repromittere debere. 6 ¶Licet tamen in rem actione dādam existimemus, quia res in bonis est eius, qui vim passus est: verùm non sine ratione dicetur, si in quadruplum quis egerit, finiri [a] in rem actionem, vel contra.

7 ¶Ex hoc edicto restitutio "talis facienda est," id est" in integrum officio iudicis: vt, si per vim res tradita est, retradatur, & de dolo (sicut dictum est) [b] repromittatur, ne forte deterior res sit facta. &, si [c] acceptilatione liberatio interuenit, restituenda erit in pristinū statum obligatio: vsque adeò, vt Iulianus scribat libro quarto" digestorum, "si pecunia debita fuit, quæ accepta per vim facta est, nisi vel soluatur, vel restituta obligat one iudiciū accipiatur, quadruplo eū condemnandū. sed & si per vim stipulanti promisero, stipulatio accepto facienda erit. sed & si vsusfruct⁹, vel seruitutes amissæ sunt, restituēdæ erūt [d]:

8 ¶Cum autē hæc actio in rē sit scripta, nec personā vim facientis coërceat, sed aduersus omnes restitui velit, quod metus causa factum est: non immeritò Iulianus à Marcello notatus est scribens, si fideiussor vim intulit, vt accepto liberetur: in reum non esse restituendam actionem: sed fideiussorem: nisi aduersus reum quoque actionem restituat, debere in quadruplum condemnari. Sed est verius, quod Marcellus notat, etiam aduersus reum competere hanc actionem, cum in rem sit scripta [e].

10. *Gaius* libro 4. ad Edictum Prouinciale.

Illud verū est, si ex facto debitoris metū adhibentis fideiussores acceptilatione liberati sunt: etiā aduersus fideiussores [f] agi posse, vt se [g] reponant in obligationem.

1 ¶Si metu a te coactus acceptam tibi stipulationem fecerim: arbitratu iudicis, apud quē ex hoc edicto agitur, non solùm, illud continetur, vt in tua persona redintegretur obligatio, sed vt fideiussores quoque vel eosdem, vel alios non minus [h] idoneos adhibeas: præterea vt & pignora [i], quæ dederas, in eandem causam restituas.

11. *Paulus* libro 4. "Iuliani" Digestorum notat.

Si quis alius sine malitia fideiussoris, vt fideiussori accepto fieret, vim fecit: non tenebitur fideiussor, vt rei quoque obligationem restituat [k].

De fructibus & omni causa. 1. Si is qui vim fecit vim passus sit. 2. Si debitor metu soluerit.

12. *Vlpianus* libro 11. ad Edictum.

Sed & partus [l] ancillarū, & fœtus pecorū & fructus restitui, & omnē [m] causam oportet: nec solū eos, qui percepti sunt: verū si plus ego percipere potui, & per metum impeditus sum, hoc quoque pręstabit. 1 ¶Quæri poterit, an etiam ei, qui vim fecerat, passo vim restitui prætor velit per hoc edictū ea, quæ alienauit, & Pōponius scribit libro vicesimooctauo, non oportere ei prætorē opē ferre. nā cum liceat, inqt, vim [n] vi repellere: qđ fecit passus est: quare si metu te coegerit, sibi promittere, mox [o] ego eum coegero metu, te accepto liberare: nihil esse, qđ ei restituatur. 2 ¶Iulian⁹ ait, eū, qui vim adhibuit debitori suo, vt ei solueret, hoc edicto nō teneri, ꝓpter naturā met⁹ causa actionis, quę damnū [p] exigit: quamuis negari nō possit, in Iuliam [q] eum de vi incidisse, & ius crediti amisisse [r].

Qui per vim extorquet, quod sibi debetur, ius crediti amittit. Pac.

13. *Callistratus* libro 5. de Cognitionibus.

Exstat enim decretum [s] Diui Marci in hæc verba: Optimum est, vt si quas putas te habere petitiones, actionibus experiaris. cum Marcianus diceret, vim nullam feci: Cæsar dixit, tu vim putas esse solùm, si homines vulnerentur? * vis [t] est & tunc, quotiens quis id, quod deberi sibi putat, non per iudicem reposcit: Quisquis igitur probatus mihi fuerit rem vllam debitoris, vel pecuniam debitam" non ab ipso sibi sponte datam, sine vllo iudice temere possidere, vel accepisse, ísque sibi ius in eam rem dixisse: ius crediti non [u] habebit [x].

Si exceptione tutus acceptilationem extorserit. 1. De quadruplo, & simplo, & causæ cognitione. 3. Qui tenentur hac actione, & quid probandum sit ab actore. 4. Natura huius actionis. 5. De eo qui vim admisit: & eo ad quē res peruenit: & seruo qui in fuga est. 6. De reo & fideius. 7. Quid quadruplatur. 8. De eo qui sisti promisit, & fideiussore. 9. De stipulatione per vim extorta. 10. Quadruplū quomodo accipitur. 11. Si seruus vi ablatus pereat vel fugiat. 12. De furto. 13. De concursu huius & de dolo actionis. 14. Quid quadruplatur. 15. Quatenus plures tenentur.

14. *Vlpianus* lib. 11. ad Edictum.

"ITē" si cū exceptione aduersus te perpetua tut⁹ essem, coegero te acceptū mihi facere, cessare hoc edictum: quia nihil tibi abest. 1 ¶Si quis nō restituat: in quadruplum in eū iudiciū pollicetur, quadruplabit [y] autē omne, quodcunque restitui oportuit. Satis clemēter cū reo prętor egit, vt [z] daret ei restituendi facultatē, si vult pœnam euitare. Post annū verò in simplū actionē pollicetur: sed non semper, sed causa cognita. 2 ¶In causæ [a] autē cognitione versatur, vt si "alia" actio nō sit, tūc hæc detur, & sane per metū facta iniuria anno" & "quidē vtili exoleuerit: idonea [b] esse causa debet, vt post annum actio hæc dari debeat. Alia autē actio esse sic potest: Si is, cui vis admissa est, decesserit: heres eius habet hereditatis petitionem, quoniā pro possessore, vim intulit [c] possidet, ꝓpter quod heredi nō erit met⁹ causa actio: quāuis, si ann⁹ largiretur, etiā heres in quadruplū experiri possit. Ideo autē successoribus [d] datur, quoniam & rei habet persecutionem.

3 ¶In hac actione non quæritur [e], vtrum is, qui conuenitur, an alius metū fecit: sufficit enim hoc docere, metum sibi illatum, vel vim: & ex hac re eum qui conuenitur, & si crimine caret, lucrum tamen sensisse. nam cum metus [f] habeat in se ignorantiam, meritò [g] quis nom adstringitur, vt designet, quis ei metum, vel vim adhibuit, & ideo ad hoc tantùm actor adstringitur, vt doceat metum in causa fuisse, vt alicui acceptam pecuniam faceret, vel rem traderet, vel quid aliud faceret. Nec cuiquam iniquum videtur, ex alieno facto

---

a stupri met⁹ viro bono maior est quàm mortis *Elcog. ibi. c.9.*
b Atqui timor infamiæ hoc edicto non continetur *l. 7. ff. eod.*
c metus infamiæ in liberis, iustus est.
d *§. vlt. Instit. de noxal.*
e Immò, & futurum. *l. 1. ff. eod.*
f vt qui solo auditu territus fugiat, armis deiectus nō censeatur, nec ei interdictū aut restitutio compe[t]at *l. 3. § proinde ff. de vi & vi*: aliam distinctionē probat. lex. 13. §. 7. ff. *locati.*
g secus si non auditis, sed visis militibus profugerit. *l. 33. §. 2. ff. de vsuca. l. 1. §. 29. ff. de vi & vi.*
h *l. 15. §. 1. ff. quod vi.*
i *l. 5. ff. de vi & vi.*
k *l. 14. § 3. ff. eod. l. 4. §. metus ff. de except. doli.*
l *v. l. 4. ff. de vi & vi.*
m si aliquis vt se de vi latronū vel hostium, vel populi liberaret, aliquid mācipauit, vel promisit, ad metum non pertinet: mercedē enim depulsi metus tribuit. *Paul. 1. sent. 7. §. 5. Eclog. d. loco c. 9. in fin.*
n *l. 5. Cod. eod.*
o 10. *Eclog. 7. cap. 1.*
p puta si vel seruus ipse. *l. 9.* vel populus Dominum ad libertatem conferendam coegerit *l. 17. ff. qui & à quib.* Quid si extraneus? Ioānes negat reuocari libertatem. hoc certè cōstat magna ex causa à principe pupillum aduersus libertatem posse restitui. *l. 10. ff. de minor.*
q Cautionē vi extortam exceptione defendimus, & actione etiam reuocamus. *Eclog. d. c. 1.* adde *l. 5. ff. de vi publica.*
r quia res adhuc in bonis est. *Eclog. illo loco.*
s ex hoc edicto.
t id est spreta actione, Quod metus causa, volēti licet in rem agere rescissa traditione: vel in personā, rescissa liberatione.
u Integri restitutio aut in rem competit, aut in personam. In rem actio cōpetit, vt res ipsa de qua agitur reuocetur: In personam, aut quadrupli pœna intra annum, aut simpli post annum peti potest. *Paul. 1. sent. 7. §. 4. adde §. 6. ff. eod.*
x *§. 6. ff. eod. l. 3. C. eod.*
y In personam actionem hîc negat esse actionem quod metus causa Cuiac. *ad illū locum. Paul. §. 4.*
z *l. 2. ff. quib. ad libert. proclamare.*
a *l. 14. §. 13. ff. eod.*
b *§. 5. ff. eod.*
c *l. 10. ff. eod.*
d *l. 15. §. 7. ff. quod vi aut clam.*
e nō in rem simpliciter: quia hæc actio vi ipsa, in personā: scriptura, in rē est, quippe in edicto, verba ad id quod gestū est rescindēdū, cōcepta sunt nō in personā eius, qui metum intulit. *Baro.*
f *vide quæ scripsi ad l. 45. §. 2. ff. mandati.*
g *l. 9. §. 7. ff. eo.*
h *v. l. 25. ff. de arbitris.*
i *arg. l. 27. §. si minor ff. de minoribus.*
k nemo ex alieno metu tenetur, nisi cōmodū sēsit *l. 14. §. 3. ff. eo.*
l *l. 38. §. 6. ff. de vsuris.*
m Inde colligitur, seruum per metum alienatum, adquirere ei qui vim passus sibi, non ei qui metū intulit. *Paul. 1. sent. 7. §. 6.*
n *l. 3. §. 9. ff. de vi & vi. 10. Eclog. περὶ βίας. c. 11.*
o quid si nō ex continenti, sed ex interuallo? *v. hîc Cuiac.*
p id est damni æstimationem.
q de vi, de qua *§. 8. Inst. de publicis. iud. vide l. 1. §. 2. ff. de vi.*
r *l. 6. l. 7. C. vnde vi. l. 9. Cod. de oblig.*
s cuius fit mētio *l. pœn. ff. ad l. Iul. de vi priuata.*
t Imò vir non est *l. 55. ff. de furtis*
u *d. l. 6. & 7.*
x Imò, si furi abstulit, ius crediti nō amittit. *l. 48. in pr. ff. de furtis. adde casum l. 54. Cod. de decurionibus.*
y *§. 7. §. pen. ff. eo. l. 21. §. 2. ff. eod.*
z *v. l. 65. ff. de furt. §. 27. Insti. de act.*
a *l. 16. in pr. ff. de minoribus.*
b 10. *Eclog. περὶ φόβ. c. 13.*
c *adde l. 19. ff. de petitio hered.*
d *l. 3. C. eo: Eclog. eod c. 13. in l.*
e *l. 9. §. 1. ff. eo. l. 5. C. eo. l. 15. in fi. ff. de dolo.*
f metus in se ignorātiā habet.
g metū probari sufficit, licèt nō probetur per quē. ratio èa adfertur ab Accursio, quòd multa noctu fiant (etiā in hominū frequētia) quæ probari nequeunt. Bald⁹, Angelus, & alij negant ea quæ noctu fiūt, probari posse, nisi Luna radijs terram illustret, vel ignis splēdor affuerit. *Bart. lib. de testib. Bald. c. 1. §. porro, quæ fuit prima causa beneficia ad mittendi Decius cōsil. 163. & 429.* Ideóque Baldus & Angelus hîc referunt Oldradū defendisse quendā, quem duo testificati fuerāt noctu homicidium admisisse, hoc probato, ea nocte splendorē Lunæ visum non fuisse. CōtraDiodorus refert, & Plutarchus *in Alcibiade* reprobatū testem cùm interrogaretur quomodo noctu vidisset, & respōdisset, per Lunæ radios. quod verum maximè in his quæ Luna multum decrescente vel noua fiūt. Idem quoq; in nocturnis pugnis est: propter vmbras ipsorū pugnantium, cuius exemplum *vide apud Thucydidem lib. 6 & Florum in Mithridate.*

alium

alium in quadruplum condemnari: quia non statim quadrupli est actio, sed si res non restituatur.[a] 4 ¶ Hæc autem actio cum arbitraria sit[b], habet reus licentiam, vsque ad sentẽtiam ab arbitrio datam, restitutionem, secundum quod supra diximus, rei facere: quod si non fecerit, iure meritóque quadrupli condemnationem patietur. 5 ¶ Aliquando tamen, & si metus adhibitus proponatur, arbitrium absolutionẽ adfert. quid enim, si metum quidem Titius adhibuit me non conscio. res autem ad me peruenit, & hæc in rebus humanis[c] non est sine dolo malo meo: nónne iudicis officio absoluar? aut si seruus in fuga est: æquè, si cauero iudicis officio, me, si in meam potestatem peruenerit, restituturum absolui debebo. Vnde quidem putant[d], bona fide emptorem ab eo, qui vim intulit, comparantẽ non teneri: nec eum, qui dono accepit, vel cui res legata est: Sed rectissime Viuiano videtur, etiam hos teneri: ne metus, quem passus sum mihi captiosus sit[e]. Pedius quoque libro octauo scribit arbitrium iudicis in restituẽda re tale esse: vt eum quidem, qui vim admisit, iubeat restituere, etiam si ad alium res peruenit: eum autẽ, ad quem peruenit, etiam si alius metum fecit: nam * in alterius præmium verti alienum metum nõ oportet[f]. 6 ¶ Labeo ait: Si quis per metũ reus sit constitutus, & fideiussorem volentem dederit: & ipse, & fideiussor liberatur, si solus fideiussor metu accessit, non etiam reus, solus fideiussor liberabitur[g]. 7 ¶ Quadruplatur[h] autem id, quanti ea res erit, "id est" cum fructibus & omni causa. 8 ¶ Si quis per vim sisti promittendo, postea fideiussorẽ adhibeat[i] is quoque liberatur.

9 ¶ Sed & si quis per vim stipulatus, cum acceptum non faceret, fuerit in quadruplum cõdemnatus: ex stipulatu cum agentem, aduersus exceptionem replicatione adiuuari Iulianus putat: cum in quadruplo & simplum sit reus consecutus. Labeo autẽ etiam post quadrupli actionem nihilominus exceptione summouendum eum, qui vim intulit dicebat, quod cum durũ videbatur, ita temperãdum est, vt tam tripli condẽnatione plectatur, quàm acceptilationem omnimodo facere compellatur[k].

10 ¶ Quatenus autem diximus quadruplo simplum inesse, sic[l] hoc disponendum est, vt in condemnatione quadrupli res quidem omnimodo cõtineatur, & eius restitutio fiat[m]. pœnæ autem vsque ad triplum stetur.

11 ¶ Quid si homo sine dolo malo, & culpa eius, qui vim intulit, & condemnatus est, periit? in hoc casu a rei condemnatione ideo relaxabitur, si intra tempora[n] iudicati actionis moriatur[o], quia tripli pœna propter facinus satisfacere cogitur. Pro eo autem qui in fuga esse dicitur, cautio "ab eo" extorquenda est, quatenus & persequatur, & omnimodo eum restituat: & nihilominus in rẽ, vel ad exhibendum, vel si qua alia ei cõpetit actio ad eum recipiendum, integra ei, qui vim passus est, seruabitur: ita[p] vt si dominus eum quoquo modo receperit, is qui ex stipulatione conuenitur, exceptione tutus fiat. Hæc si post condemnationem, si autem ante sententiam homo sine dolo malo, & culpa mortuus fuerit, tenebitur:[q] & hoc fit his verbis edicti, *neque ea res arbitrio iudicis restituetur*. Ergò si in fuga sit seruus sine dolo malo, & culpa eius, cũ quo agetur: cauendum est per iudicem, vt eum seruum persecutus reddat. Sed & si[r] nõ culpa ab eo, quo cum agitur, aberit: si tamen peritura res non fuit, si metum non adhibuisset, tenebitur reus[s]: sicut in interdicto *vnde vi*, vel *quod vi aut clam* obseruatur. Itaque interdum hominis "mortui" pretiũ recipit, qui eum venditurus fuit[t], si vim passus non esset. 12 ¶ Qui vim intulit, cum possessionem à me sit consecutus[u], fur non est: quamuis qui vi rapuit, fur improbior[x] esse videatur, vt Iuliano placet.

13 ¶ Eum, qui metum fecit, & de dolo teneri certum est, (& ita Pomponius) & consumi[y] alteram actionẽ per alteram exceptione in factũ opposita. 14 ¶ Iulianus ait, quod interest, quadruplari solùm: & ideo eum, qui ex causa fideicommissi quadraginta debebat, si trecẽta promiserit per vim, & soluerit, ducentorum sexaginta quadruplum consecuturũ. in his enim cum effectu vim passus est. 15 ¶ Secundũ hæc, si plures metũ adhibuerint, & vnus fuerit conuẽtus: si quidẽ sponte rem ante sententiam restituerit, omnes liberati sunt[z]: sed & si id nõ fecerit, sed ex sententia quadruplum restituerit, verius est, etiam sic perimi aduersus cæteros metus causa actionem.

15 *Paulus* lib. 11. ad Edictum.

AVt in id dabitur aduersus ceteros actio, quod minus[a] ab illo exactum sit.

1. Si serui metum adhibuerint. 2. De successoribus.

16. *Vlpianus* libro 11. ad Edictum.

QVod diximus, si plures metũ admiserunt: idẽ dicendum erit, & si[b] ad aliũ res peruenit, alter metũ adhibuit. 1 ¶ Sed si serui metũ adhibuerint, noxalis quidem actio ipsorum nomine erit[c]: poterit autem quis dominum, ad quẽ res peruenerit, conuenire: qui conuentus siue rem, siue (secundum quod iam dictum est) quadruplum præstiterit, proderit & seruis[d]. Si verò noxali conuentus, maluerit noxæ dedere: nihilominus ipse poterit conueniri, si ad eum res peruenit. 2 ¶ Hæc actio hæredi[e], ceterísque successoribus datur: quoniam rei habet persecutionem. ¶ In heredem autem, & ceteros in[f] id quod peruenit ad eos, datur non immeritò, licet enim pœna[g] ad heredem non transeat, attamen * quod turpiter[h], vel scelere quæsitum est, (vt & est rescriptum) ad compendium heredis non debet pertinere[i].

Si quid ad primum heredem semel peruenit, hæc actio perpetuatur. Pac.

17. *Paulus* lib. 1. Quæstionum.

VIdeamus ergo, si heres, ad quem aliquid peruenerit, consumpserit[k] id, quod peruenit, desinat teneri, an verò sufficit semel peruenisse: & si consumpto eo decesserit, vtrum aduersus heredem eius omnimodo competit actio, quoniam hereditariam suscepit obligationem, an non sit danda, quoniam ad secundum heredem nihil peruenit. Et melius est, omnimodo cõpetere in heredem heredis actionem: sufficit enim semel[l] peruenisse ad proximum heredem: & perpetua[m] actio esse cœpit, alioquin dicendum erit nec ipsum, qui consumpsit quod ad eum peruenit teneri.

De eo qui factus est locupletior.

18. *Iulianus* lib. 64. Digestorum.

SI ipsa res, quæ ad alium peruenit, interiit: non esse locupletiorem dicemus. sin verò in pecuniam aliámve rem cõuersa sit, nihil ampliùs quærendum est, quis exitus sit, sed omnimodo locuples "factus" videtur, licet postea deperdat[n]. Nã & Imperator Titus Antonius Claudio Frontino de pretiis rerum hereditariarum rescripsit, ob id ipsum peti ab eo hæreditatem posse: quia licèt res, quæ in hæreditate fuerant, apud eum non sint, tamen[o] pretium earum, [quo] locupletem eum vel sæpius mutata specie faciendo, perinde[p] obligat, acsi corpora ipsa in eadem specie mansissent.

De herede.

19. *Gaius* lib. 4. ad Edictum Prouinciale.

QVod autem in hæredem eatenus pollicetur actionem proconsul[q], quatenus ad eum peruenerit, intelligendum est ad perpetuò[r] dandam actionem pertinere.

20. *Vlpianus* lib. 11. ad Edictum.

QVantum autem ad hæredem peruenerit, litis contestatę tempore spectabitur: si modò certum sit aliquid peruenisse. Idem &[s] ipsius, qui vim intulit, "si sic in corpus patrimonij peruenit aliquid, vt certum sit ad hæredem peruenturum, id est, si debitor liberatus est[t].

De eo qui sibi metum infert. 1. metus causa gestum nullo tempore ratum haberi. 2. quid quadruplatur. 3. De dotis promissione. 4. Si metu discedatur à contractu bonæ fidei. 5. De aditione, vel repudiatione hæreditatis.

21. *Paulus* lib. 11. ad Edictum.

SI mulier contra patronum suum ingrata facta, sciens se ingratam, cùm de suo statu periclitabatur, aliquid patrono dederit, vel promiserit, ne in seruitutem redigatur, cessat edictum, quia hunc sibi metum ipsa infert[u].

1 ¶ Quod metus causa gestum erit, nullo tempore prætor ratum habebit. 2 ¶ Qui possessionem non sui fundi tradidit: non quanti fundus, sed quanti possessio est, eius quadruplum[x], vel simplum cum fructibus consequetur, æstimabitur enim, quod restitui oportet, id est, quod abest: (abest)[y] autem nuda possessio cum suis fructibus, quod & Pomponius. 3 ¶ Si dos metu promissa sit, non puto nasci obligationem[z]: quia est verissimum, nec talem promissionem dotis vllam esse.

4 ¶ Si metu coactus sim ab emptione, locatione discedere: videndum est, an nihil sit acti, & antiqua obligatio remaneat, an hoc simile sit acceptilationi, quia nulla ex bonæ fidei obligatione possimus niti, cùm finita sit, dum amittitur, & magis est, vt similis species acceptilatione sit: & ideo prætoria actio nascitur. 5 ¶ Si metu coactus adij hereditatem: puto me heredem effici[a], quia quamuis si liberum esset, noluissem, tamen coactus volui[b], sed per prætorem restituendus sum, vt abstinendi mihi potestas tribuatur. 6 ¶ Si coactus hereditatem repudiem, duplici via prætor mihi succurrit: aut vtiles actiones quasi heredi dando, aut actionem metus causa præstando: vt quam viam ego elegerim, hæc mihi pateat[c].

De eo quod in carcere extortum est.

22. *Paulus* lib. 1. Sententiarum

QVi[d] carcere quem detrusit, vt aliquid ei extorqueret, quidquid ob hanc causam factum est, nullius momenti est[e].

De metus præsumptione & probatione. 1. De vinculorum metu. 2. De athleta à certaminibus prohibito. 3. De apparitoribus.

23. *Vlpianus* libro 5. Opinionum.

a atque ita in quadruplũ contumax punitur *Bart.*
b i. ex qua iudicis officio satisfactio fit. §. *præterea. Instit. de act.*
c Is ad quem res peruenit ex metu illato per aliũ, rei interitu liberatur. *Bart.*
d & male. ꝫ. *eod.*
e quod esse nõ oportet *l.5.* §. *de transact.*
f *v. l. vlt.* §. *sed si.* §. *de eo per quem.*
*
g Rescisso principali, accessorium rescinditur: at non ex contrario. *Bart.*
h *v.* §.1. §. *eod.*
i coactus scil. nam si volens, metum sibi illatũ videtur dissimulare. *arg. l. 2. C. eod.*
k i. qui vim intulit, si recusat acceptum ferre, in triplum condemnatur, & acceptũ præterea facere tenetur.
l §.25. *Inst. de actionib.*
m vel si ea periit, eius æstimatio.
n i. intra quatuor menses. *v. l.2. l. vlt. C. de vsura rei iudicatæ.*
o i. quia priusquam mora fieret, res interiit. *vt l.29. in fin. inf. de verb. obligat.* Is autem in mora non est, quia dilationem habet à lege. secus erit si post tempora iudicati res perierit. *v. Gou. 1. lect. 11.*
p *adde l. 15. inf. infr. quod vi.*
q *l. 1. Cod. eod.*
r sed etsi culpa. *Cuiac.*
s ergo à contrario, reus non tenebitur si peritura res erat, etiãsi metus nõ fuisset adhibitus. *l.14. in f. infr. depositi.*
t *vt l.15. in fi.* ꝫ. *de rei vindicat. l.47. in fi.* ꝫ. *de legat. 2.*
u *v. l. 38. in fin.* ꝫ. *de vsucap.*
x *v. l.1. l. 2.* §.10. ꝫ. *vi bonorum.*
y *l.9.* §.6. §. *eod.*
z hæc enim actio ab initio rei persecutoria est: Aquilia, pœnalis *l.11.* §. 2. ꝫ. *ad l. Aquil.*
a *v. l.1. in fi.* ꝫ. *vi bonorum.*
b *l.3. in pr. C. eod.*
c *l. 1.* ꝫ. *de noxalib.*
d ne liberi postea conueniãtur. *Accurs.*
e *Eclog. eod. c. 13. & 16.*
f *l. vnic. C. ex delict. def.*
g *l.1.* ꝫ. *de priuatis delictis.*
h Turpiter quæsita heredibus adquirẽtis prodesse non debent.

i *v. l. 3. in pr.* ꝫ. *de vi & vi.*
k i. si facto eius interierit, secus si res perierit naturaliter. *l. 14.* §. 5. §. *eod.*
*
l atqui hîc cõsideratur quod litis contestatæ tẽpore peruenit.
m *vt l.19.* ꝫ. *eo. l.20.* ꝫ. *eo.*
n depereat.
o *l. 22. in fine. l.23. l.25.* §.1. ꝫ. *de petit. hær.*
p Imò nõ perinde obligat. *l. 29.* ꝫ. *de donat. inter virum.*
q is n. in consulari prouincia edicta proponebat, quę prouincialia appellantur. *vt l.1.* ꝫ. *de alienat. iudicij.* *Ant. August. Emendat. 5.*
r *vt l.17. in fine* §. *eo.*
s & si in ipsius.
t Si defunctus vi liberatus est: in corpus patrimonij eius & ad hæredẽ ex liberato peruenit.
u vnde ei non succurritur. *l. 2.* §. *vim fluminis.* §. *si quis cautionib.*
x *v. l. 14.* §. 7. §. *eod.*
y *vid. l.19.* ꝫ. *de reg. iuris.*
z immò: ex stipulatione per vim extorta nascitur obligatio. *l. pen. C. de inutil. stipul.*
a Immò nõ fit heres. *l.6. in fi.* ꝫ. *de acq. hered.* nam voluntati vis cõtraria est. *l.1.* §. *eo.*
b *v. l. 85.* ꝫ. *de acq. hære. l. 22.* ꝫ. *de rit. nupt.*
c *v. l.1.* §. *illud.* ꝫ. *de sepa.*
d *Paul. 1. sent. 7.* §.10.
e quia vel vltra quãtitatem debitæ pecuniæ extorsit. *arg. l. 23.* §. 2. ꝫ. *eod.* vel debitorem in priuatum carcerem idque iniuria & dolo malo, per vim coniecit. *argu. l. 5.* ꝫ. *de vi. pub. Paul. 1. sent. 7.* §. *vlt.* secus si iustè in carcerẽ cõiectus promisit *l.21. in pr.* §. *eo.* Alij omnẽ trãsactionem, promissionem, cõuentionem, traditionẽ in carcere factam improbant, quòd is qui carcere detinetur, omnia metũ facere, pręsertim cum suo creditore, pręsumatur: & ipse carcer, met[9] iustus sit. Immò & ipse metus vinculorũ restitutionẽ parit *l. 7.* §. 1. §. *eod. l. vlt.* §. 1. ꝫ. *eod.* Addunt idem dicendum vtcumq; is extra carcerẽ, cum custode tamen cõtrahat, quia is solutus non dicitur. *l. 48.* ꝫ. *de verb. signif.*

a id est præsumptio contraria est:& quo magis contraria, eò durioribus probationibus oneratur, aliàs metus non præsumitur nisi probetur *l.29.Cod.eod.*
b id est senatoriam, *dixi ad l.5.C.de curat.furiosi.*
c dixi ad l. XII. Tabularum.
d Cognitionis *Cuiac.* principis scilicet, cuius metus iustus non est.

NOn est verisimile [a], compulsum in vrbe iniquè indebitum soluisse eum, qui claram [b] dignitatem sehabere prætendebat, cùm potuerit ius publicum inuocare [c], & adire aliquem potestate præditum, qui vtique vim eum pati prohibuisset, sed huiusmodi præsumptioni debet apertissimas probationes violentiæ opponere.

1 ¶ Si iusto metu perterritus cognitionem [d], ad quam vt vinctus iret, potens aduersarius minabatur, id quod habere licebat, compulsus vendidit [e] res suæ æquitati per præsidem prouinciæ restituitur. 2 ¶ Si fœnerator inciuiliter custodiendo [f] athletam, & à certaminibus prohibendo [g] cauere compulerit [h] vltra quantitatem debitæ pecuniæ: his probatis, competens iudex rem suæ æquitati restitui decernat. 3 ¶ Si quis, quod aduersario non debebat, delegante eo, per vim, apparitione [i] præsidis interueniente, sine notione iudicis coactus est dare: iudex inciuiliter extortũ restitui ab eo, qui rei damnum præstiterit, iubeat. Quòd si debitor satisfecit simplici iussione [k], & non cognitione habita: quamuis non extra [l] ordinem exactionem fieri, sed ciuiliter oportuit, tamen quæ solutioni debitarum ab eo quantitatum profecerunt, reuocare inciuile est.

DE DOLO MALO [m],

Tit. III.

Edicti ratio. 1. Et verba. 2. Quid sit dolus malus. 3. Distinctio doli. 4. Si alia actio sit vel non: si interdictum sit, vel exceptio vel stipulatio. 5. De turpi stipulatione. 6. Si in integrum restitui potest. Si alia actio tempore finita sit. 7. De actione omissa. 8. Si alia actio sit contra eum qui de dolo tenetur vel contra alium.

Vlpianus libro II. ad Edictum.

HOc edicto [n] prætor aduersus varios & dolosos, qui aliis offuerunt calliditate quadam, subuenit: ne vel illis malitia sua sit lucrosa, vel istis simplicitas damnosa. 1 ¶ Verba autem edicti talia sunt: *quæ dolo malo facta esse dicentur, si de his rebus alia actio non erit* [o], *& iusta causa esse videbitur, iudicium dabo.* 2 ¶ Dolum malum Seruius [p] quidem ita definit, machinationem [q] quandam, alterius decipiendi causa, cùm [r] aliud simulatur, & aliud agitur [s]. Labeo autem, posse "&" sine simulatione id agi, vt quis circumueniatur: posse & sine dolo malo aliud agi, aliud simulari: sicuti faciunt, qui per eiusmodi dissimulationem deseruiant [t], & tuentur vel sua, vel aliena. Itaque ipse sic definit, dolum malum esse omnem calliditatem [u], fallaciam [x], machinationem ad circumueniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibitam. Labeonis definitio vera est.

3 ¶ Non fuit autem contentus prætor *dolum* dicere, sed adiecit *malum*: quoniam veteres dolum etiam bonum [y] dicebant, & pro solertia hoc nomen accipiebant: maxime, si aduersus hostem [z] latronémue quis machinetur [a]. 4 ¶ Ait prætor, *si de his rebus alia actio non* [b] *erit* [c] Meritò prætor ita demum hãc actionem pollicetur, si alia non sit: quoniam famosa actio non temerè debuit à prætore decerni, si sit ciuilis, vel honoraria, qua possit experiri. Vsque adeo, vt "&" Pedius lib. 8. scribat: etiam si interdictum sit quo quis experiri, vel exceptio, qua se tueri possit, cessare hoc edictum. Idem & Pomponius lib. 28. & adiicit: & sit stipulatione tutus, si quis eũ actionem de dolo habere non posse: vt puta si de dolo [d] stipulatum sit. 5 ¶ Idem Pomponius ait: & si actionem in nos dari non oporteat, veluti si stipulatio tam turpis dolo malo facta sit, vt nemo daturus sit ex eo actionem [e]: non debere laborare vt habeam de dolo malo actionem: cùm nemo sit aduersus me daturus actionem. 6 ¶ Idem Pomponius refert Labeonem existimare, etiam si quis in integrum restitui possit, non debere ei hanc actionem competere [f], & si alia actio tempore finita sit [g], hanc competere non debere: sibi imputaturo eo, qui agere supersedit: nisi hoc quoque dolus malus admissus sit, vt tempus exiret [h]. 7 ¶ Si quis, cùm actionem ciuilem haberet, vel honorariam in stipulatum deductam, acceptilationem [i],

e *l.vlt.Cod.eod. l.6.§.de off.præsid.*
f Vim facit qui hominé domo includit, vt sibi rem mancipet aut promittat. *Paul.1.sen.7.§ 8. l.5.ʒ.de vi publica.*
g metu reuerentiali factum rescindi hinc colligunt. *vide Bart in l.1.§.quæ venerandæ in fi. ʒ.quarum rerum actio.*
h *vt l. 7.Cod. eod.*
i *v.l.11. Cod.eod.*
k quæ ius crediti non aufert iubenti, *arg.l.12. in fi.§.eod.*
l Extraordinaria exactio seu executio *hic & in. l. 50.ʒ. de euict. l.3.ʒ.ne vis fiat ei qui in possess.* quoties magistratus apparitorem vel viatorem ministrũ dabat ad decreti, iudicati, vel præcepti sui executionem faciendam. *l.vlt. ʒ.de iudiciis*, sicut ordinariè exequi dicebantur, quoties iudicẽ arbitrum in eã rem dabant. *l.75.ʒ. de iudiciis: l.15.§.6.§.7.§.8. ʒ.de re iudicata.* Nam ordinario iure introducto res expeditur. *l.2.ʒ.si vetr.nomine.* sic ordinaria cognito tũc appellabatur, cùm ex formula apud iudices datos causa agebatur: extraordinaria verò cùm ipsi iudices notionem adhibebant suam. His addatur tuendæ iurisdictionis remedia eà fuisse, pignoris capionem, multæ dictionem, corporis retentionem & coercitionẽ. *l.1.§.1.ʒ.de vetre §.3.Inst.de satisdat.tutorum: l.4.§.1.ʒ.de damno: l.9.in fi.ʒ.ad l.Iul.peculatus. vide Brisson. 2.select.2.*
m *Cod.21. Paul. sent.1.tit.8.10. Eclog.3.*
n cuius õrigo ad C. Aquilium *Cicer.3.de off. & 3.de natura.* & ante eum, ad l.12.tab. & l. Lætoriã (minorum respectu) refertur. *Cuiac.*
o *vt l.19.in pr. ʒ.de minoribus.v. §.4.ʒ.eod.*

p & Gallus Aquilius *apud Ciceronem 3.de officiis, & in Topicis.*
q hæc verba, *machinationem alterius decipiendi causa*, interpungit Hot.1.*obs.*19: & 3. *obseruat.*27.
r idem traditur *in l.7.§.pactorum in fin.ʒ.de pactis.*
s *Paul.1.sent.8.§.1.*
t *al.* seruiant. *fortè* tempori seruiunt: cuius rei exemplum de Cicerone extat apud 12.*Gell.*12.
u πανουργίαν, ἀπάτην καὶ μηχανήν. *Eclog.eod.c.1.*
x cuius est exemplum in *l.13.§.idem Iulianus.ʒ.de act.empt.*

y *Festus in Doli: l.26.ʒ.de captiuis: Eclog.eod.*
z quibus casibus hosti fides seruanda. *v.Zas.in Apolog.ad Ioan.:Eckium.*
a dolo non facit qui fraudem excludit *v.l.77.§.antepenult.ʒ.de legat.2.*
b *§.1.ʒ.eod l.2.Cod.eod.* hæc enim actio subsidiaria est.
c Immò cum alia concurrere potest. *l.14.§.eum qui, §.titul.prox.*

vel alio modo sustulerit: de dolo experiri non poterit, quoniam habuit aliam actionem: nisi in amittenda actione dolum malum passus est. 8 ¶ Non solùm autem, si aduersus eũ sit alia actio, aduersus quẽ de dolo quæritur.

2. *Paulus* lib. II. ad Edictum.

VEl ab eo res seruari poterit [k].

3. *Vlpianus* lib. II. ad Edictum.

NOn habet hoc edictum locum, verumetiam si aduersus alium.

4. *Paulus* libro II. ad Edictum.

SIt actio: vel si ab alio res mihi seruari potest.

5. *Vlpianus* libro II. ad Edictum.

IDeóque si quis pupillus à Titio, tutore auctore concludente circumscriptus sit: non debere eum de dolo actionem aduersus Titium habere, cùm habeat tutelæ actionem, per quam consequatur, quod sua intersit [l]. Planè si tutor soluendo non sit, dicendum erit, de dolo actionem dari ei.

6. *Gaius* libro 4. ad Edictum prouinciale.

NAm is nullam [m] videtur actionem habere, cui propter inopiam [n] aduersarij inanis [o] actio est.

Si res alio modo seruari possit vel non. 1. De pœnali vel populari actione. 3 Si dubitetur an alia actio sit. 4. De seruo vsuario occiso. 5. De seruo legato occiso. 6. De pauperie. 7. De seruo soluto. 8. De seruo qui pactionis pro libertate reum dedit. 9. De dolo procuratoris. 10 De eo qui affirmauit eum qui mutuatus est idoneum esse.

7. *Vlpianus* lib. II. ad Edictum.

ET eleganter Pomponius hæc verba, *si alia actio non sit*, sic excipit, quasi res alio modo ei, ad quem ea res pertinet, salua esse non poterit. Nec videtur huic sententiæ aduersari, quod Iulian. lib. 4. scribit, si minor annis vigintiquinque consilio serui circumscriptus, eum vendidit cum peculio, emptórque eum manumisit, dandam in [p] manumissum de dolo actionem. hoc enim sic accipimus: carere dolo emptorem, vt exẽpto teneri non possit [q]: aut nullam esse venditionem, si in hoc ipso, vt venderet, circumscriptus est. & quod minor proponitur, non inducit in integrum restitutionem: nam aduersus manumissum nullam in integrum restitutio potest locum habere [r].

1 ¶ Secundum quæ, & si pœnali actione indemnitati eius consuli possit, dicendum erit cessare de dolo actionem. 2 ¶ Pomponius "autem," etiam si popularis actio [s] sit, cessare de dolo ait actionem. 3 ¶ Non solùm autem si alia actio non sit, sed & si dubitetur, an alia sit, putat Labeo de dolo dandam actionem: & adfert talem speciem: Qui seruum mihi debebat, vel ex venditione, vel ex stipulatu, venenum ei dedit, & sic eum tradidit: vel fundum, &, dum tradit, imposuit ei seruitutem [t], vel ædificia diruit, arbores excidit, vel extirpauit: ait Labeo, siue cauit de dolo [u], siue non dandam in eum de dolo actionem, quoniam, si cauit, dubium est, an competat ex stipulatu actio: sed est verius, si quidem de dolo cautum est, cessare actionem de dolo, quoniam ex stipulatu actio: si non est cautum, in ex empto quidem actione cessat de dolo actio, quoniam est ex empto, in ex stipulatu, de dolo actio necessaria est.

4 ¶ Si seruum vsuarium proprietarius occidit [x] legis Aquiliæ actioni & ad exhibendũ accidit subiacebit, si possidens proprietarius occidit: ideóq; cessat de dolo actio.

5 ¶ Item si seruum legatum heres [y] ante aditam hereditatem occiderit: quoniam prius quàm factus sit legatarij, interemptus est, cessat legis Aquil. actio. de dolo autem actio quocunque tempore eum occiderit, cessat, [z] quia ex testamento actio competit.

6 ¶ Si quadrupes tua, dolo [a] alterius, damnum mihi dederit: quæritur, an de dolo habeam aduersus eum actionem, & placuit mihi quod Labeo scribit, si dominus quadrupedis non sit soluẽdo, dari debere de dolo, quamuis, si noxæ deditio sit secuta, non puto dandam, nec [b] in

d non committendo. *vt l.31.ʒ. de arbit.*
e quia turpis stipulatio nullius est momẽti, ideóque nullam actionem parit. *l.26.ʒ.de ver.obli.*
f cur ita? *collige ex l.7.in fi.§.de in integr.restit.*
g vt redhibitoria, id est, qui aliam actionem habuit, & tempore amisit, non agit de dolo. sibi enim imputare debet quod non egerit maturius, nisi dolo aduersarij dies actionis exierit. *Cuiacius.*
h quémadmodum in *l.23.in fi.ʒ.ex quib.causis maiores, l.24.ʒ.de aqua & aquæ.* quæ tamen sunt huic quodammodo cõtrariæ.
i de vi acceptilationis *vide l.3. C.de accept.*
k *vt l.17.in pr.ʒ. eod.*
l hinc concludit *Accurs.* actionem de dolo secum non pati actionẽ æquè famosam, qualis est tutelæ directa. *l.1.§.qui pro socio §.de his qui notantur.*
m Inanis est actio quam excludit inopia debitoris, *vt hic*
n Immò vt sit inopia, non desinit esse actio. *l.74.in fin.ʒ.de euict.*
o Inanis actio, vana & sine effectu. ita inanis actio *l.24.ʒ.mãdato & Pauli l.24.§.2.ʒ.de liberali caus. & 2.sẽt.15.§.1.* inanis obligatio *l.8.§.9.ʒ.ad Velleianum* inanis stipulatio. *l.8.ʒ.de cõdic. ob turpem l.39.ʒ.de donat.inter virum & vxorem.* inanis epistola. *l.38.ʒ.eod.*
p atqui ex dolo in seruitute commisso non tenetur liber factus *l.1.Cod.an ser.ex suo facto.*
q aliàs si emptor in dolo fuit, veditio rescindetur *l.5.Cod.de rescind.vendit.*
r *l.9.10.ʒ.de minoribus.*
s pecuniaria: vt abi corrupti. *l.7.in princ.§.de iurisdiction.* sepulchri violati, deiecti vel effusi, apertarum tabularum ante quæstionem familiæ. *Cuiac.*

t *v.l.8.ʒ.de actio.empti.*
u id est dolum abesse, absuturúmque esse: quæ honestatis formula ab Ambr. dicitur.3.*offic.*
x *v l.12.ʒ.ad l.Aquil. l.27.ʒ.de pignor. adde.l.14.ʒ.*
y *ad l.Aquil.*
z Immò alterutra competit. *l.5.in fi.ʒ.quib.modis vsufr.amit.*
a *vt l.1.§.6.ʒ.si quadrupes.*
b *v.l.7.§.hoc edictum.ʒ.de damno infect.*

id quod

a malos seruos ac fugæ suspectos neruo ac compedibus coercebant, ac vinctos continebant, *vt hîc: l.5.§.6.ꝟ.commodati.§.vlt Inst.de l.Aquil.l.42.ꝟ.de fideic.libert.1.Gaius 1.§.4.* Ac ianitores quidem & hostiarij, more antiquo in cathena *Sueton. lib. de claris oratoribus.* Illi quoque ruri vincti opus faciebant: vt & ferè rustica omnia mancipia. 1 *Columell. vlt.* Hinc Plinius 18. *c.* 3. deplorans immutatam agriculturæ dignitatẽ: Terram, inquit, vincti pedes exercent. Et Seneca. 7. *de beneficijs* 10. Vasta terrarũ spatia colenda per vinctos. Ouidius 1. de Ponto 7. de spe loquẽs: Hæc facit vt viuat fossor quoque cõpede vinctus, liberáque à ferro crura futura petat. Propertius, squallidꝰ in magna fastidit cõpede fossor Martialis 9. Et sonat innumera cõpede Tuscus ager. Cæterum hi vincti villarum ac possessionum ergastulis continebantur, vnde Plinius 18. *c.* 6. μισονυμικῶς coli rura ergastulis pessimum ait. & Seneca 3. controuers. sonantia laxi ruris ergastula. & Columella 1. *c.* 8. monet patremfamilias in recognoscẽdis ergastulis diligentem esse oportere. Erant autẽ & seruiles Cellæ, quantum cõiicere licet, in locis subterraneis, quibus plerumque liberi homines supprimebantur, quarũ ideo repurgandarũ curam suscepere, Augustus & Tiberius *teste Suetonio.* Et hoc quidem loco eáque conditione serui apud Romanos, qua penè εἵλωτες Lacedæmoniis; πενέσται, Thessalis θῆτες Atheniẽsibus. *Halicarnass.* 1. Ita quoque serui vincti apud Persas *Xenophon.* 1. παιδ. vt non immeritò Cato apud Sallustiũ in proemio, agriculturã appellet, seruile officium. Vt ad compeditos reuertar, eorum deterior fuit Romanis etiã conditio quã aliorum, vt qui manumissione dedititij fierent, lege Ælia Sentia. non ciues *Vlpian.* 1.§. 11.2. *Gaius* 1.§.4. *Paul.* 4. *sent.* 12. §.4.5.6.7.8: *l.* 43. ꝟ. *de fideicõmis. libert. Theophil. Inst. de libert l. vnica Cod. de dedititia.*

id, quod excedit. 7 ¶ Idem Labeo quærit, si compeditum[a] seruum meum, vt fugeret, solueris, an de dolo actio danda sit, & ait Quintus apud eum notans: si non misericordia[b] ductus fecisti, furti teneris: si[c] misericordia, in factum actionem dari debere. 8 ¶ Seruus pactionis pro libertate reum[d] domino dedit ea conditione, vt post libertatem transferatur in eum obligatio[e]: manumissus non patitur in se obligationem transferri. Pomponius scribit, locum habere de[f] dolo actionem, sed si per patronum stabit, quo minus obligatio transferatur, dicendũ ait, patronum exceptioneà reo summouẽdum. Ego moueor: quemadmodum de dolo "actio" dabitur cum sit alia actio? nisi fortè quis dicat: quoniã exceptione patronus summoueri potest, si agat cum reo, debere dici, quasi[g] nulla actio sit[h], quæ exceptione repellitur, de dolo decernendam, atquin patronus tunc summouetur, si nolit expromissorem ipsum manumissum accipere, expromissori plane aduersus manumissum dari debebit de dolo: aut, si non sit soluendo expromissor, domino dabitur.

9 ¶ Si dolo malo procurator passus[i] sit vincere aduersarium meum, vt absolueretur: an de dolo mihi actio aduersus eum, qui vicit, competat, potest quæri, & puto non competere, si paratus sit reus transferre iudicium sub exceptione hac, *si collusum est*, alioquin de dolo actio erit danda, scilicet si[k] cum procuratore agi non possit, quia non esset soluendo. 10 ¶ Idem Pomponius refert, Cæcidianum prætorem non dedisse de dolo actionem aduersus eum, qui adfirmauerat[l] idoneũ esse eum, cui mutua pecunia dabatur, quod verum est, nam nisi ex magna[m] & euidenti calliditate, non debet de dolo actio dari[n].

8. *Gaius* lib. 4. ad Edictum Prouinciale.

QVod si, cum scires eum facultatibus[o] labi, tui lucri gratia adfirmasti mihi idoneũ esse: meritò aduersus te, cum mei decipiendi gratia alium falso laudasti, de dolo iudicium dandum est[p].

De hereditate vendita. 1. vel repudiata. De seruo optato. 2. de tabulis testamenti suppressis. 3. De sequestro. 4. De doli actione noxali, vel de peculio. 5. ob quam summam hæc actio datur.

9. *Vlpianus* lib. 11. ad Edictum.

SI quis adfirmauit minimam esse hereditatem, & ita[q] eam ab herede emit: non est de dolo actio, cum ex vendito[r] sufficiat. 1 ¶ Si autem mihi persuaseris[s], vt repudiem hereditatem, quasi minus soluendo sit: vel vt optem[t] seruum, quasi melior eo in familia non sit: dico de dolo dandam, si callide hoc feceris. 2 ¶ Item si tabulæ testamenti, ne de inofficioso diceretur, diu suppressæ sint, mox mortuo filio prolatæ: heredes filij aduersus eos, qui supresserunt, & lege Cornelia[u], & de dolo posse experiri[x], 3 ¶ Labeo libro trigesimo septimo posteriorum scribit.

SI oleum tuũ, quasi suũ, defendat Titius, & tu hoc oleũ deposueris apud Seium, vt is hoc venderet, & pretium seruaret, donec inter vos de udicetur, cuius oleum esset, neque Titius velit iudicium accipere, quoniam neque mandati, neque sequestaria Seium conuenire potes, nondum[y] impleta conditione depositionis, de dolo aduersus Titium agendum. Sed Pomponius libro vicesimo septimo, posse cum sequestre præscriptis[z] verbis actione agi: vel, si is soluendo non sit, cum Titio de dolo, quæ distinctio vera esse videtur. 4 ¶ Et, si seruum pigneratum noxæ mihi dederis per iudicem, & ita absolutus: de dolo teneris[a], si apparuerit esse[b] eum pignori datum[c] Hæc de dolo actio noxalis erit, ideo. Labeo quoque libro trigesimo prætoris peregrini[d] scribit de dolo actionem serui nomine, interdum de peculio[e], interdum noxalem dari, nam si ea res est, in quam dolus commissus est, ex qua de peculio daretur actio, & nunc in peculio[f] dandam. sin verò ea sit, ex qua noxalis: hoc quoque noxale futurum, 6 ¶ Meritò causæ cognitio-

b misericordia factum excusat à furto: non tamen excusat ab alia pœna. vide quod scripsi ad *l.14.§.2.ꝟ.de custodia.*
c *§. finali Inst. de l. Aquilia. adde l.7. in pr. ꝟ. depositi. l.14.§.2.ꝟ.de custodia reorum.*
d id est, expromissorem: qui vt differat à fideiussore *v. l.37. in fine ꝟ. de operis libert. vide l.104.ꝟ.de verborum obligat.*
e hoc enim casu, domino post libertatem teneri potest. *l.3. C. an ser. ex suo facto.*
f Imò in factum *l.3. Cod. an seruus ex suo facto* g *v. l.25.ꝟ.de verb. oblig.*
h *l.13. l.66. l.112. l.115. in fi. ꝟ. de reg. iur.* i *l.9.ꝟ.de doli except.*
k *l.14.ꝟ.eod. l.8.§.2.ꝟ.mandati*
l Immò: qui ita adfirmat, tenetur. *l.13. in pr. ꝟ. de minoribus.*
m Immò: & in non magna datur. *l.14.ꝟ.eod.*
n *v. l.2.ꝟ.de proxeneticis.*
o ἄπορον, non soluendo *Eclog. eodem c.8.*
p quemadmodum & in casu. *l.20. in pr. ꝟ. eo.*

q *l.42.ꝟ.mandati.*
r *l.13.§. per contrarium. ꝟ. de act. empti. l.4. C. de hered. vel act. vendi.*
s *vide l.4. ꝟ. de optione legata.* t *v. l.7. Cod. eodem*
u *vt l.3.§. si quis dolo, ꝟ. de tab. exib.*
x vt alia aliam non tollat *l. Cod. quando ciuilis.* non autem interdicto, quia exhibitæ sunt tabulæ: non furti, quia non animo furandi, sed veritatis occultandæ suppressæ fuerunt.

nem prætor inseruit, neque enim passim hæc actio indulgenda est, nam ecce in primis si modica[g] summa sit.

10. *Paulus* lib. 11. ad Edictum.

ID est vsque ad duos aureos[h].

De parentibus patronis, his qui dignitate excellunt, & eorum hereditate.

11. *Vlpianus* libro 11. ad Edictum.

NOn debet dari. 1 ¶ Quibusdam personis non dabitur[i]: vtputà liberis, vel libertatis aduersus parentes, patronósve, cum sit famosa[k]. Sed nec humili[l] aduersus eum qui dignitate excellet, debent dari: puta plebeio aduersus consularem receptæ auctoritatis:[m] vel luxurioso[n], atque prodigo, aut aliàs vili aduersus hominem vitæ emendatioris, & ita Labeo. Quid ergo "est"? in horum persona dicendum est, *in[o] factum* verbis temperandam actionem dandam[p], vt bonæ fidei mentio fiat.

12 *Paulus* lib. 11. ad Edictum.

NE[q] ex dolo suo lucrentur.

De pupillo.

13. *Vlpianus* libro 11. ad Edictum.

HEredibus[r] tamen harum personarum, item aduersus heredes[s] de dolo actio erit danda. 1 ¶ Item in causæ cognitione versari Labeo ait, ne in pupillum de dolo detur actio, nisi fortè nomine hereditario conueniatur. Ego arbitror, & ex suo dolo conueniendum, si[t] proximus pubertati est[u]: maxime si locupletior ex hoc factus est.

14. *Paulus* libro 11. ad Edictum.

QVid enim, si impetrauerit à procuratore petitoris, vt ab eo absolueretur: vel si de tutore mentitus, pecuniam accepit: vel alia similia admisit, quæ non magnam[x] machinationem exigunt?

De municip. & decurionibus. 2. De dolo procuratoris. 3. De forma libelli.

15. *Vlpianus* lib. 11. ad Edictum.

SEd & ex dolo[y] tutoris, si factus est locupletior, puto in eum dandam actionem, sicut exceptio[z] datur 1 ¶ Sed, an in municipes[a] de dolo detur actio, dubitatur. Et puto, ex suo quidem dolo non posse dari: quid enim municipes dolo facere possunt[b]? sed si quid ad eos peruenit ex dolo eorum, qui res eorum administrant: puto dandam. De dolo autem decurionum in ipsos decuriones dabitur de dolo actio. 2 ¶ Item si quid ex dolo procuratoris ad dominum peruenit, datur in dominum de dolo actio, in quantum ad eum peruenit[c], nam procurator ex dolo suo procul dubio tenetur[d].

3 ¶ In hac actione designari oportet, cuius dolo factum sit: quamuis in metu non sit necesse[e].

16. *Paulus* lib. 11. ad Edictum.

ITem exigit prætor, vt comprehendatur[f], quod dolo malo factum sit. scire enim debet actor, in qua re circumscriptus sit, nec in tanto crimine vagari.

Quatenus plures tenentur. 1 De successoribus.

17. *Vlpianus* lib. ad Edictum

SI[g] plures dolo fecerint, & vnus restituerit: omnes liberantur, quòd si vnus, quanti ea res est, præstiterit: puto adhuc ceteros liberari. 1 ¶ Hæc actio in heredem, & successores datur duntaxat[h] de eo, quo ad eos peruenit:

De arbitrio iudicis. 2. Si proprietarius insulam incenderit. 3. De eo qui falsa pondera commodauit. 4. Si lis temporibus legitimis transactis perierit. 5. Si quis seruum ab alio promissum occiderit.

18. *Paulus* lib. 11. ad Edictum.

ARbitrio[i] iudicis in hac quoque actione restitutio comprehẽditur[k]: &, nisi fiat restitutio, sequitur condemnatio, quanti ea res est[l]. Ideo autem & hîc, & in metus causa actione, certa quantitas non adiicitur[m], vt

y *vide l.6. C. depositi.*
z facit *l.19.ꝟ. de præscr. verb.*
a Immò iudicati *l.69.ꝟ.de solutionibus*
b scisse eum. *Cuiac.*
c vel eius vsũfructum esse alterius. *l.4. in fine ꝟ.de re iudicata.*
d de Prætore peregrino. *adde l.2.§ 28.ꝟ. de origine iuris. Theophil.§.7. Inst. de iure naturali.*
e *vt l.3.§. antep. ꝟ.commodati. l.1.§. filiumfamil. ꝟ. de pol.*
f in peculium. *Cuiac.*
g *v. l.4. ꝟ de in integrum. Eclog. eod. c.10.*
h de aurei æstimatione. *vide Cuiac. 19. obs. 21.*
i Immò: furti datur filiofam. militi. *l.52.§.5.ꝟ. de furtis*
k *v. l.4.§. aduersus 16.ꝟ. de doli mali & metus except.*
l quis sit. *v. l.7. C. de incestis.*
m ἀκολάστῳ καὶ ἀσώτῳ.
n huius vocis fit mentio *l.40. in pr. ꝟ. de damno.*
o *l.1.§.43.ꝟ. de vi & vi.*
p Immò, nullo modò filio aduersꝰ parẽtẽ datur restitutio. *v. Nou.155. c.1.*
q *Eclog. d.c.10.*
r Immò, non dãda est aduersus heredes: cũ patrono etiam defuncto honor sit præstandus *l.4.§.16.1. de doli mali.*
s ὅτι πληρώσαντες τὰ ιγ ἔτη. si 13. annos compleuerit. *Scholiastes Eclog. d.c.10.*
t *Eclog. eod. c.13.*
u *l.4.§.16.ꝟ. de dol. mal.* quando id fiat *v. l.17. in pr.ꝟ de excus. tut.*
x id est, non euidentem. *Accurs.* vel eam, quam pupillus excogitare possit. *Cuiac.*
y *v. l.3. in princ. quando ex facto tutoris.*
z *l.4.§. si quis non tutor.ꝟ.de doli mali.*
a *adde l.1.§. vlt. ꝟ. de adquir. possess. l.4.ꝟ.de vi.*
b *vide l.9.§.1.ꝟ. tit. pro.*
c si qui dolum aut metum adhibuit vt res ad alium transiret, vterque de vi & dolo actione tenetur. *Paul. 1. sentent. 8 §.2.*
d & ita vterque tenetur. *Paul. 1. sentent. 8.§.vlt.*
e *l.14.§. in hac actione. ꝟ. tit prox.*
f Probatur dolus perspicuis indiciis *l.6. Cod. eod.*
g *Eclog. eod. cap.17.*
h *l.26.ꝟ.eod. l.30. in fin.ꝟ.de peculio.*
i est enim arbitraria hæc actio *§.31. Instit. de act.*
k id est, ad veram rei æstimationem. *l.179.ꝟ. de verbor. sign.* atqui hîc in litem iuratur, vt hîc: quod affectionis est.
l immò pœna est quadrupli *l.14.§.1.ꝟ. tit. prox.*
m *vt l.3. in pr.ꝟ.ad exhib.*

poſſit per contumaciam ſuam tanti reus condemnari, quanti actor in litem iurauerit. Sed officio iudicis debet in vtraque actione, taxatione iuſiurandum refrenari[a].

1 ¶ Non tamen ſemper in hoc iudicio iudicis dandum eſt. quid enim, ſi manifeſtum ſit, reſtitui non poſſe? veluti ſi ſeruus dolo malo traditus, defunctus ſit: ideoque protinus condemnari debeat in id, quod intereſt[b] actoris. 2 ¶ Si dominus proprietatis inſulam, cuius[c] vſus fructus legatus erat, incenderit, non eſt de dolo actio: quoniam aliæ ex hoc oriuntur actiones.

3 ¶ De eo, qui ſciens commodaſſet pondera, vt venditor emptori merces adpenderet, Trebatius de dolo dabat actionem[d]. Atquin ſi maiora pondera commodauit: id quod amplius mercis datum eſt, repeti conditione poteſt ſi minora, vt reliqua merx detur, ex empto agi poteſt. niſi ſi[e] ea conditione merx venit, vt illis ponderibus traderetur: cum ille decipiēdi cauſa adfirmaſſet, ſe æqua pondera habere. 4 ¶ Dolo cuius effectum eſt, vt lis temporibus legitimis tranſactis pereat, Trebatius ait de dolo dādum iudicium, non vt arbitrio iudicis "res" reſtituatur, ſed vt tantum actor conſequatur, quanti[f] eius interfuerit id non eſſe factum: ne aliter obſeruantibus, lex circumſcribatur. 5 ¶ Si ſeruum, quem tu mihi promiſeras, alius occiderit: de dolo malo actionem in eum dandam plerique rectè putant: quia tu à me liberatus ſis, ideoque legis Aquiliæ actio tibi denegabitur.

Si fideiuſſor promiſſum animal occiderit.

19. *Papinianus* lib. 37. Quæſtionum:

SI fideiuſſor promiſſum animal, ante moram[g] occiderit: de dolo actionem reddi aduerſus eum oportere Neratius Priſcus, & Iulianus reſponderunt: quoniam debitore liberato, per conſequentias ipſe quoque dimittitur[h].

Si ſeruus vt domino ſoluat, mutuatus ſit. 1. De abſolutione, de periurio.

20. *Paulus* libro 11. ad Edictum.

SEruus tuus, cùm tibi deberet, nec ſoluendo eſſet, hortatu tuo pecuniam mutuam à me accepit, & tibi ſoluit. Labeo ait de dolo malo actionē in te dandam: quia nec de peculio vtilis ſit, cùm in peculio nihil ſit: nec in rem domini verſum videatur, cùm[i] ob debitum dominus acceperit. 1 ¶ Si perſuaſeris mihi nullam ſocietatem tibi fuiſſe cum eo, cui heres ſum: & ob id iudicio abſolui te paſſus ſim: dandam mihi de dolo actionem Iulianus ſcribit.

21. *Vlpianus* lib. 11. ad Edictum.

QVòd ſi, deferente me, iuraueris, & abſolutus ſis, poſtea periurium fuerit[k] adprobatum: Labeo ait, de dolo actionem in eum dandam. Pomponius autem per iuſiurandum tranſactum[l] videri, quam ſententiam & Marcellus libro octauo digeſtorum probat *: ſtari enim religioni[m] debet.

22. *Paulus* lib. 11. ad Edictum.

NAm ſufficit periurij pœna[n].

Si per fallaciam legatarij ſolida legata ſoluta ſint.

23. *Gaius* lib. 4. ad Edictum Prouinciale.

SI legatarius, cui ſupra modum legis Falcidiæ legatum eſt, hæredi adhuc ignoranti ſubſtantiam hæreditatis vltro iurando[o], vel quadam alia fallacia perſuaſerit, tamquam ſatis abundeque ad ſolida legata ſoluenda ſufficiat hereditas, atque eo modo ſolida legata fuerit conſecutus: datur de dolo actio.

De dolo eius qui pro libertate verba faciebat.

24. *Vlpianus* libro 11. ad Edictum.

SI dolo acciderit eius, qui verba faciebat pro eo, qui de libertate contendebat, quo minus præſente aduerſario ſecundum libertatem pronuntietur: puto ſtatim de dolo dandam in eum actionem: quia* ſemel pro libertate dictam ſententiam retractari non oportet[p].

De abſolutione.

25 *Paulus* lib. 11. ad Edictum.

CVm à te pecuniam peterem, eóque nomine iudicium acceptum eſt: falsò mihi perſuaſiſti, tamquam eam pecuniam ſeruo, meo, aut procuratori ſoluiſſes: eóque modo conſecutus es, vt conſentiente me[q] abſolueretis, quærentibus nobis, an in te doli iudicium dari debeat, placuit de dolo actionem non dari: quia alio modo mihi ſuccurri poteſt: nam ex integro agere poſſum, & ſi obiiciatur exceptio rei iudicatæ, replicatione iure vti potero[r].

De herede, de tempore actionis.

26. *Gaius* lib. 4. ad Edictum Prouinciale.

IN[ſ] heredem[t] eatenus daturum ſe eam actionem proconſul pollicetur, quatenus ad eum peruenerit: id eſt, quatenus ex ea re locupletior ad eum hereditas venerit.

27. *Paulus* libro 11. ad Edictum.

DOlóve malo eius factū eſt, quo minus peruenerit.

28. *Gaius* lib. 4. ad Edictum Prouinciale.

ITaque ſi accepto lata ſit tibi[u] pecunia: omnimodo cum herede tuo agetur.[x] At ſi res tibi tradita ſit, ſi quidem mortuo te, ea res extitit, agetur cū herede tuo: ſi minus, non agetur. Sed vtique in heredem perpetuò dabitur: quia * non debet lucrari ex alieno damno. Cui conueniens eſt, vt &[y] in ipſo, qui dolo commiſerit, in id, quod locupletior eſſet perpetuò danda ſit in factum actio.

a l. 19. ff. ratam rem haberi.
b v. l. 19. ratam rem haberi.
c vide l. 12. ff. ad l. Aquil.
d & extraordinariam l. 37. ff. de pœn. vide quæ notaui ad l. 52. §. 12. ff. de furtis.
e cur ita? collige ex l. 71. ff. de contr. empt.
f Iudicio de dolo v, enit id quod intereſt l. 19. ff. ratam rem haberi.
g l. 88. in fin. ff. de verbor. oblig.
h v. l. 178. ff. de regul. iuris.
i l. 10. §. ſi domini. ff. de in rem verſo.
k l. 1. Cod. de reb. credit.
l Iuſiurandum tranſactionis vicem ſuſtinet v. l. 28. in fin. ff. de iureiur.
*
m Religioſa res eſt iuramentū.
n quæ qualis ſit. v. l. 2. Cod. de reb. creditis.
*
o id enim firmum non eſt l. 3. in pr. de iureiurand.
p v. l. 9. in fine ff. de minoribus.
q & tamen decepto.
*
r qui ab aduerſario deceptus, ſententiæ ad quieſcit, is ſuā actionem non amittit: & ita ſententia abſolutoria non tollit primam actioné ipſo iure Bartol.
ſ Actio de dolo datur in hæredes, in id quod peruenit: id eſt quatenus ex dolo quiddam hereditati acceſſit 1. Eclog. 3. c. 26.
t Immò, de dolo actio in heredem non datur. l. 7. 8. ff. de tributoria.
u debitori. l. 20. in fin. ſ. tit. prox.
x vide l. 38. ff. de regulis iuris.

29. *Vlpianus* lib. 11. ad ad Edictum.

SAbinus putat, calculi ratione[z] potius, quàm maleficij, hæredem conueniri: denique famoſum non fieri:[a] ideóque[b] in perpetuum teneri oportere.

30. *Vlpianus* lib. 11. ad Edictum.

NEque cauſæ cognitio in heredis perſona erit neceſſaria.

Si perſuaſum familiæ ſit, vt poſſeſſione decedat.

31. *Proculus* lib. 2. Epiſtolārum.

CVm quis perſuaſerit familiæ meæ, vt de poſſeſſione decedat: poſſeſſio quidem non amittitur[c], ſed de dolo malo iudicium in eum competit, ſi quid damni mihi acceſſerit.

De eo, qui ſeruum antè diem in fraudem coheredum manumiſit.

32. *Scæuola* lib. 2. Digeſtorum.

FIlius legatum ſibi ſeruum per receptionem, rogatus manumittere poſt certum tempus, "poſtea" quàm rationes ipſi, & coheredibus fratribus reddidiſſet, ante diem, & ante redditas rationes, ad libertatem vindicta manumittendo perduxerat[d]. quæſitum eſt, an ex fideicommiſſo fratribus tenetur, vt rationes eorum pro portionibus redderet. Reſpondi, cùm liberum feciſſet, ex cauſa quidem fideicommiſſi non teneri[e]: verum, ſi ideo properaſſet manumittere, ne rationes fratribus redderet, poſſe de dolo actionem in eum exercere.

Si quis litē intendens, rei vendendæ opportunitatem peremerit.

33. *Vlpianus* lib. 4. Opinionum.

REi, quam venalem poſſeſſor habebat, litem proprietatis aduerſarius mouere cœpit, & poſteaquam opportunitatem emptoris, cui venundari potuit, peremit, deſtitit, placuit poſſeſſori hoc nomine actionē in factum cum ſua indemnitate[f] competere.

Si dominum id quod eiicere, vel fodere permiſit tollere non patiatur.

34. *Idem* lib. 42. ad Sabinum.

SI cum mihi permiſiſſes ſaxum ex fundo tuo eiicere, vel cretam, vel harenam fodere, & ſumptum in hanc rem fecerim, & non patiaris me tollere, nulla alia, quàm de dolo "malo" actio locum habebit.

De tabulis corruptis.

35. *Idem* lib. 30. ad Edictum.

SI[h] quis tabulas teſtamēti apud ſe depoſitas, poſt mortem teſtatoris deleuit, vel alio modo corruperit: heres ſcriptus habebit aduerſus eum actionem de dolo[i]. Sed & his, quibus legata data ſunt, "danda" erit de dolo actio.

De compenſatione doli.

36. *Marcianus* lib. 2. Regularum.

SI duo dolo malo fecerint, inuicem[k] de dolo non agent.

De venditore rem laudante.

37. *Vlpianus* lib. 44. ad Sabinum.

QVod venditor, vt[l] commendet[m], dicit: ſic habendum, quaſi neque dictum, neque promiſſum eſt. Si verò decipiendi emptoris cauſa dictum eſt, æquè ſic habendum eſt, vt non naſcatur aduerſus dictum, promiſſúmve actio[n], ſed de dolo actio.

De liberatione.

38. *Idem* lib. 5. Opinionum.

QVidam debitor epiſtolam quaſi à Titio mitti creditori ſuo effecit, vt ipſe liberetur, hac epiſtola creditor deceptus, Aquiliana ſtipulatione, & acceptilatione liberauit debitorem. poſtea epiſtola falſa, vel inani[o] reperta, creditor maior quidem annis vigintiquinque de dolo habebit actionem[p], minor autem in integrum reſtituetur.

Si quis dolo ſe iudicio obtulerit.

39. *Gaius* lib. 27. ad Edictum Prouinciale.

SI te Titio obtuleris[q] de ea re, quam non poſſidebas, in hoc vt alius vſucapiat, & iudicatum ſolui ſatiſdederis: quamuis abſolutus ſis de dolo malo, tamen tenebris, & ita Sabino placet.

De aditione hereditatis

40. *Furius Athianus* lib. 1. ad Edictum.

IS, qui decepit aliquem, vt hereditatem non idoneam adiret, de dolo tenebitur: niſi fortaſſe "ipſe" creditor erat & ſolus erat: tūc enim ſufficit[r] contra eum doli mali exceptio.

*
y Qui dolum commiſit perpetuò conuenitur actione in factum, quatenus lucratur. Eclog. eod. c. 29.
z l. vnic. C. de errore calculi.
a cur ita? v. l. 6. in fine ff. de his qui notantur.
b Doli actio non eſt famoſa in heredem, ideoque perpetuò in eum agitur, etiam ſine cauſę cognitione d. c. 29.
c v. l. vlt. Cod. de acquir. poſſeſſ.
d & ita contra voluntatem teſtatoris, videtur manumiſiſſe, l. 31. §. 1. ff. ad Trebell. poteſt enim ante diem manumitti is, cui in diem teſtamēto relicta libertas eſt.
e v. l. 5. Cod. de operis libert.
f in id enim competit in factum actio, quéadmodum & actio de dolo eſt de mala fide.
g Immò ad exhibendum, vel in rem, vel cōdictio ex lege. l. 16. ff. de præſcriptis. l. 6. ff. de donat. l. 35. §. ſed ſi quid. m. C. de donat.
h Doli actio heredi & legatario competit aduerſus eū qui depoſitū apud ſe teſtamentum defūcti deleuit, vel alio modo corrupit. Eclog. eod. c. 35.
i ante aditam hereditaté: poſt aditam, & depoſiti, & adhibendum. l. 2. ff. ad l. Aquil. l. 3. ff. quemad. teſt. aper.
k l. 154. ff. de reg. iur. v. l. fi. ſ. de eo per quem. l. 30. in fi. de negot.
l Commendare rem venalem aliud eſt, & decipere: neq; n. qui commēdat, continuò decipere videtur. vt hîc c. 19. Eclog. 1. ex lib. 10. titul. 3. c. 36. 3. Harmenopul. 3. §. 25.
m v. l. 10. in pr. ff. de ædilit.
n i. ædilitia, l. 1. ff. de ædilitio.
o De Inani, dixi ad l. 6. ſ. eod.
p hinc innuit Bartolus, eum qui procuratorem conſtituit, & ſtatim reuocat, teneri de dolo ei qui læſus eſt.
q l. 45. ff. de petit. hered.
r habet etiam mandati, l. 32. in fine. ff. mandati.

DE MI-

a De ætatũ finibus huc referri potest quod Gellius 10. *c.18. ex lib.20.l. historiarum Tuberonis* refert. Ser. Tullium Regem cum quinque classes iuniorum cẽsus faciendi gratia institueret, pueros esse existimasse, qui minores essent annis septemdecim. inde ad annum 46. militiæ idoneos, iuniores: supra eam ætatem, seniores. Quæ eò notanda sunt, vt discrimina (quæ fuerunt iudicio, moribúsque maiorũ pueritiæ, iuuentæ, senectæ ex ista censione Ser. Tullij prudentissimi Regis noscaentur. de ætatis discrimine, qui historias amant, ne hoc quidé improbaturi sunt à Floro *initio lib.*1. *Infantiam* populi Romani 250. annorum cõstitui, quibus finitimos domuit: *Adolescẽtiã* 200. annorũ, quibus Italiam subegit: *Iuuẽtam* 250 annorum quibus totum orbem parauit: *senectutem*. 200. ab Augusto ad Traianum. Ammianus paulò aliter *lib.*14.

b De ętate legitima & minorib⁹ xxv. annorũ vide quæ scripsi *ad l.27. ff. de negotijs.*

c 2. C. *à* 22. *ad* 46. *Paul.* 1. *sẽt.*9. *Harmenop.* 1. *tit.* 12.

d quî hoc: cum Prætor hîc restituat minorem aduersus pacta quæ iuris sunt naturæ? *l. 1. in princip. ff. de pactis.*

e Minoris ætatis fragile & infirmum est consilium *adde l.48. ff. de fideiussoribus.*

f si ea huius edicti causa est, cur anno 17. q̃s manumittere potest? *§. vlt. instit. qui manumit.*

g vnde ea ætas, status appellatur. l.77. §.14. *ff. de legat.*2.

h Immò vicesimo anno committitur. *l. 2. C. de his qui veniam. l.1. C. qui & aduersus.* ídque etiã cõstitutione D. Marci, cuius quoque meminit Capitol. in eius vita. Nã anteà l. Lætoria non dabãtur curatores minoribus, nisi causa cognita, malis moribus fuisset deprehensi. *Cuiac. hîc.*

i An legitimos, naturales, adoptiuos? vide hîc Albericum.

k *v. l.12. C. de admin. tut.*

l l. Iulia & Papia, qui quinq; liberos anno vigesimo: qui tres habebat vigesimo secundo ad honores admittebatur. *Cuiac. hîc.*

DE MINORIBUS[a] VIGINTIquinque[b] annis[c].

Tit. IIII.

Ratio & verba edicti. 3. *De rerum administratione minoribus non committenda.*

Vlpianus libro II. ad Edictum.

HOc edictum prætor naturalem æquitatem secutus proposuit[d]: quo tutelam minorum suscepit, nam cùm inter omnes constet, fragile[e] esse, & infirmum huiusmodi ætatium consilium[f], & multis captionibus suppositum, multùm insidiis expositum: auxilium eis prætor hoc edicto pollicitus est, & aduersus captiones opitulationem

1 ¶ Prætor edicit: *quod cum minore, quàm vigintiquinque annis natu gestum esse dicetur: vti quæque res erit, animaduertam.* 2 ¶ Apparet minoribus annis vigintiquinque eum opem polliceri, nam post hoc tempus compleri virilem vigorem[g] constat. 3 ¶ Et ideo hodie in hanc vsque ætatem adulescentes curatorum auxilio reguntur, nec ante[h] rei suæ administratio eis committi debebit, quamuis bene rem suam gerentibus.

2. *Idem* libro nonodecimo ad legem Iuliam & Papiam.

NEc per liberos[i] suos rem suam maturius à curatoribus recipiat[k], quod enim legibus cauetur, vt singuli anni per singulos liberos remittantur, ad honores pertinere Diuus Seuerus ait, non ad rẽ suam recipiendã[l].

Vtrum initium negotij cum minore contracti spectetur an finis. 3. *minor quis dicatur.* 4. *De filio familias minore.* 6. *Si aduersus arrogationem.* 7. *Vel liberationem.* 8. *Vel negligentiam restitutio postuletur.* 9. *De patre ex persona filij defuncti restituendo.* 10. *De castrensi peculio.* 11. *De seruo minore: & de maiore qui per minorem contraxit.*

3. *Idem* libro II. ad Edictum.

DEnique Diuus Seuerus, & Imperator noster huiusmodi consulum, vel præsidum † decreta quasi ambitiosa[m] esse interpretati sunt. ipsi[n] autem perrarò[o] minoribus rerum suarum administrationem extra ordinem indulserunt. & eodem iure vtimur. 1 ¶ Si quis cum minore contraxerit, & contractus inciderit in tempus, quo maior efficitur: vtrùm initium spectemus an finem? & placet, (vt & est constitutum) si[p] quis maior factus comprobauerit[q], quod minor gesserat, restitutionem cessare[r] Vnde illud non ineleganter Celsus epistolarum libro vndecimo, & digestorum secundo tractat, ex facto à Flauio Respecto prætore consultus: Minor annis vigintiquinque, annos fortè vigintiquatuor agens, iudicium tutelæ heredi tutoris dictauerat. mox factum: vt, "non" finito iudicio, iam eo maiore effecto vigintiquinque annis, tutoris heres absolutus proponeretur. in integrum restitutio desiderabatur. Celsus igitur Respecto suasit, non facilè[s] hunc quondam minorem in integrum restitui: sed, si ei probaretur, calliditate aduersarij id actum, vt maiore eo facto liberaretur. neque enim extremo, inquit, iudicij die videtur solùm deceptus hic minor: sed totum hoc structum, vt maiore eo facto liberaretur. Idem tamen confitetur, si leuior[t] sit suspicio aduersarij, quasi dolosè versati: non debere hunc in integrũ restitui.

2 ¶ Scio etiam illud alquando incidisse. Minor vigintiquinque annis miscuerat[u] se paternæ hereditati: maiórque factus exegerat aliquid à debitoribus paternis: mox desiderabat restitui in integrum, quò magis abstineret paterna hereditate. contradicebatur[x] ei, quasi maior factus comprobasset, quod minori sibi placuit. putauimus tamen restituendum in integrum, initio inspecto[y]. Idem puto, & si alienam adiit hereditatem.

3 ¶ Minorem autem vigintiquinque annis natu, videndum, an etiam diem[z] naturalis sui adhuc dicimus, ante horam, qua natus est: vt, si captus sit, restituatur. &, cùm nondum compleuerit, ita erit dicendum: vt à momento in[a] momentum tempus spectetur[b]. Proinde & si bissexto[c] natus est: siue priore, siue posteriore die, Celsus scripsit[d], nihil referre. nam[e] id biduum pro vno habetur, & posterior[f] dies Kalendarum intercalatur.

† hodie magistratui ea potestas data est. *Const. Leonis* 28. *in fi.*
m i. gratiosa. *Cuiac.*
n solus imperator rarò, non etiam consules aut Præsides, minoribus administrationem rerũ suarum indulgẽt. *Eclog. cod. c.*3: 1. *Harmenopul.* 12. §. 23.
o *v. l.2. C. de his qui veniam.*
p Si maior effectus, res quas maior egit, facto vel silentio comprobauit, aduersus hoc in integrum restitui frustrà desiderat. *Paul.* 1. *sentent.* 9. §. 3. silentium olim trium annorum requirebatur. *Annanus ibid. l.2. C. Theodos. de in integr. restit.* hodie ex constitutione Iustiniani quatuor annorum, si quid rei alienatum obligatumue sine decreto, quinque: si quid donatum sit, decem inter præsentes: viginti inter absentes. *Accursius hîc.*
q facto vel silentio. *Paul.* 1. *sent.* 9. §. 3. *v. l. vlt. C. de temp. in integ.*

r *vt C. si maior factus ratum habuerit*
s i. nullo modo *l.1. in fi C. si aduersus rem. iud.* nisi in casu hic excepto
t *l.7. in fi. ff. tit. prox. l.6. Cod. de dolo.*
u *vide l.1 C. si minor ab hereditate.*
x & rectè. *l.1. l.2. C. si maior factus.*
y quia res perfecta fuit ante legitimam ætaté: quod si inchoata fuisset, finis inspiceretur. *Cuia.*
z An etiam die? *Cuiac. hîc & ad l.6. de vsucap.*
a minor est in hoc edicto & l. Iulia de adulteris qui agit vigesimiquinti anni extremum diẽ: à momento in momentum tẽpore supputato. In honoribus, secus.

4 ¶ Sed vtrũ solis patribusfamilias, an etiã filiisfam. succurri debeat, videndum. Mouet dubitationẽ, quod, si quis dixerit etiã filiisfamiliarũ in re peculiari subueniendũ, efficiet, vt per eos etiã maioribus subueniatur, id est patribus eorum: quod nequaquam fuit prætori propositum: prætor enim minoribus auxilium promisit, non maioribus. Ego autem verissimam arbitror sententiam existimantium, filiumfamilias[g] minorem annis in integrum restitui posse ex his solis causis, quæ ipsius intersint: putà si sit obligatus. Proinde si iussu patris[h] obligatus sit: pater vtique poterit in solidum conueniri[i]: filius autem (cùm & ipse possit vel in potestate manens conueniri: vel etiam emancipatus, vel exheredatus, in id, quod facere potest: & quidem in potestate manens, etiam inuito patre ex condemnatione conueniri) auxilium impetrare debebit, sit ipse conueniatur. Sed an hoc auxilium patri quoque prosit, vt solet interdum[k] fideiussori eius prodesse, videamus. & non puto "profuturum"[l]. Si igitur filius conueniatur, postulet auxilium: si patrem conueniat creditor, auxilium cessat, excepta mutui datione: in hac enim, si iussu[m] patris mutuam pecuniam accepit, non adiuuatur: Proinde & si sine iussu patris contraxit, & captus est: siquidem pater de peculio conueniatur, filius non erit restituendus: si filius conueniatur, poterit restitui. Nec eo mouemur, quasi intersit filij peculium habere. magis enim patris, quàm filij interest: licèt aliquo casu ad filium peculium spectet: vt puta si patris eius bona à fisco propter debitum occupata sunt: nam peculium ei ex constitutione Claudij separatur[n].

5 ¶ Ergo etiam filiamfamilias in dote captam[o], dum patri consentit stipulanti, dotem non statim, quàm dedit, vel adhibenti aliquem, qui dotem stipularetur, puto restituendam. quoniam dos ipsius filiæ proprium patrimonium est[p]. 6 ¶ Si quis minor vigintiquinque annis adrogandum se dedit, & in ipsa adrogatione se circumuentum dicat: (finge enim à prædone eum hominem locupletem adrogatum) dico debere eum audiri in integrum se restituentem[q]. 7 ¶ Si quid minori fuerit filiofamiliàs legatum post mortem patris, vel fideicommissum relictum: & captus est, fortè dum consentit patri paciscenti, ne legatum peteretur: potest dici, in integrum restituendum: quoniam ipsius interest popter spem legati, quod ei post mortem patris competit. Sed & si ei legatum sit aliquid, quod personæ eius cohæret, puta ius militiæ[r]: dicendum est, posse eum restitui in integrum: interfuit enim eius non capi, cùm hanc patri non adquireret, sed ipse haberet. 8 ¶ Et si heres sit institutus, *si à patre in diebus*[s] *centum*[t] *sit emancipatus*: mox patrem debuerit certiorare, nec fecerit, "cùm posset": qui eum emancipasset, si cognouisset: dicendum erit, posse eum restitui in integrum, parato patre eum emancipare.

9 ¶ Pomponius adiicit, ex his causis, ex quibus in re peculiari filiifamilias restituuntur, posse & patrem, quasi heredem[u], nomine filij, post obitum eius, impetrare cognitionem. 10 ¶ Si autem filiusfamiliàs sit, qui castrense peculiũ habeat: procul dubio ex his, quę ad castrense peculium spectant, in integrum restituendus erit, quasi in proprio patrimonio captus. 11 ¶ Seruus[x] autem minor annis vigintiquinque nullo modo restitui poterit: quoniam domini persona spectatur, qui sibi debebit imputare, cur minori[y] rem commisit. Quàre & si per impuberem contraxerit, idem erit dicendum: vt & Marcellus libro secundo digestorũ scribit. Et si fortè libera peculij administratio minori seruo sit concessa, maior dominus ex hac causa non restituetur.

4. *Africanus* libro 7. Quæstionum[z].

ET enim quodcumque seruus ita gerit, voluntate domini gerere intelligendus est. & magis hoc apparebit, si aut de institoria[a] actione quæratur, aut si proponatur maiorem annis vigintiquinque negocium aliquod gerendum minori mandasse, & illum in ea re deceptum esse.

5. *Vlpianus* libro 11: ad Edictum.

SI tamen is seruus fuit, cui fideicommissaria libertas debebatur præsens: & fuit captus, cùm re[b] mora ei fit: poterit dici prætorem ei succurrere oportere.

b vt in excusationibus tutelæ. *l.74. in fin. ff. ad Trebell.* aliter autẽ quàm in *l.134. ff. de verb. sign.* & quadam hypothesi *l 74. ff. ad Trebell.* in testam. *l.5. ff. qui testamentum.* in manumissionibus *l. 1. ff. de manumiss.* & honoribus. *l. 74. in fine ff. ad Treb. l. 8. ff. de munerib.*

c *de bissexto, vide l.98. ff. de verb. signific.*

d *d. l.98.*

e bissexto natus minor xxv. annis non videtur, nisi anni sui nouissimi diem suũ natalem 6. Kal. Mart. compleuerit.

f Intercalatur dies in bissexto, posterior, non prior.

g *C. de filiofamiliàs minorum.*

h *adde l. 23. in pr. ff. eod.*

i si ita est, cur filio inuito patri restitutio datur? *l.27. ff. eod.*

k cũ causæ cognitione *l.13. ff. eod. v. quæ notaui l.1.2. C. de fideiuss. minor.*

l Immò prodest *d. l 27.*

m *l.1. C. de filiofam. minore.*

n hinc nota, Peculiũ filij nõ publicari publicatis bonis patris. quod alibi non scriptũ existimat post Bartholum, Cuiac. Bart. *in l.15. §. 26. ff. de damno num.* 12.13.14: Idẽ esse ait filij bonis cõfiscatis, vt peculij aduentitij neque proprietas neque vsusfructus patri auferatur, sed neque dos nisi in casibus *l. 3. ff. de bon. damnator.*

o *v. l. vnic. 2. C. si aduersus dotem & l.40. soluto.*

p *l.16. ff. de religiosis: l.4. ff. de collationibus.* igitur non mariti? & in dote filię, heres institui non poterit? vtrumque negat Accursius & Bartol.

q Immò res non capit restitutionem, cum statum mutat. *l. 9. §. antep. ff. eod.*
r *vt l.11. §.16. ff de leg.* 3. milita autem quid sit. *v. Nouell* 53. *c.*5.
s in quibus hereditatem adiri oportet *l.22. §.1. ff. quando dies legati.* Adeundæ hereditatis hoc tempus est: vt & locus possessionis agnoscendæ.
u vt in castrensi peculio. *v. l.6. ff. de restitut.*
x *Eclog. eadem c.*8.
y seruo *l.4. l.23. in pr. ff. eod. Paul.* 1. *sent.* 9. §. 2.
z *v. in hanc l. Cuiac.* 7. *ad Africanum.*
a *l.26. §.1. ff. de fideicommiss. liber.*
b Institoria Græcis ἡ ἐπιργαστηρὶς [illegible]

a *Eclog.eod.c.6.* b i.litis & sumptuũ periculum, causa satis sufficiens est ad con-[c]cedendam minoribus restitutionẽ, *arg.l.4.in fi.ꝫ.ad Trebell.* c ideo hoc edictum generale appellatur *l.57.§.1.ꝫ.de acquir.hæred.* d Immò non passim minori subuenitur *l.21.§.sciendum,l.44.ꝫ.eod.* e i.specialius quàm in *l.19.in fi.ꝫ.de verb.signif.* f *v.l.27.§.1.ꝫ.eod.* g *v.Cuiac.si aduersus venditionem.* h *l.16.§.1.ꝫ.eod.* i *v.C.si aduersus creditorem.*

Si aduersus bonorũ damnationẽ: vel litis & sumptuũ vexationẽ.

6. *Idem* lib. 10. ad Edictum.

MInoribus XXV. annis subuenitur per in integrum restitutionem, non [a] solùm cùm de bonis eorum aliquid minuitur: sed etiam cùm intersit ipsorum, litibus, & sumptibus non vexari [b].

Gestum quomodo accipitur. 1. Si aduersus emptionem, venditionem societatem, mutuum. 2. Solutionẽ sibi factã. 3. Interuentionem. 4. Iudicium. 5. Successionem. 6. Lucrum omissum. 7. legati repudiationem, optionem. 8. venditionem. 9. Si restitutioni impetratæ restitutio contraria postuletur. 10. De restitutione minoris cui seruus substitutus fuit. 11. Si aduersus appellationem omissam. 12. Vel eremodicium.

7. *Idem* lib. 11. ad Edictum.

AIt prætor, *Gestum esse dicetur.* *Gestum* sic accipimus, qualiter[c] qualiter [d]: siue cõtractus sit, siue quid aliud contigit [e]. 1 ¶ Proinde si emit [f] aliquid, si vendidit [g], si societatem coiit [h], si mutuam pecuniam accepit [i], & captus est, ei succurretur. 2 ¶ Sed & si ei pecunia à debitore paterno soluta sit [k], vel proprio, & hanc perdidit: dicendum est, ei subueniri, quasi gestũ sit cum eo. Et ideo si minor cõueniat debitorem, adhibere debet curatores, vt ei soluatur pecunia: ceterum nõ ei cõpelletur soluere. Sed hodie solet pecunia in ædem deponi [l]: (vt Põponius libro vicesimooctauo scribit) ne vel debitor vltra vsuras [m] oneretur, vel creditor minor perdat pecuniam: aut curatoribus solui, si sunt. Permittitur etiam ex constitutione principum debitori, compellere [n] adolescentẽ ad petendos [o] sibi curatores. Quid tamen, si prætor decernat soluendam pecuniam minori sine [p] curatoribus, & soluerit? an possit esse securus, dubitari potest. Puto autem, si allegans [q] minorẽ esse, cõpulsus sit ad solutionẽ, nihil ei imputãdum [r] nisi fortè, quasi aduersus iniuriam [s], appellandum quis ei putet. Sed credo prætorem, hunc minorem in integrum restitui volentem, auditurum non [t] esse.

3 ¶ Non solùm autem in his ei succurritur, sed etiam in interuentionibus [u]: vtputa si fideiussorio nomine se, vel rem suam obligauit. Pomponius "autem" videtur adquiescere distinguẽtibus, arbiter ad fideiussores probandos cõstitutus eum probauit [x], an verò ipse aduersarius? mihi autẽ semper succurrendum videtur, si minor sit, & se circumuentũ doceat. 4 ¶ Sed & in iudiciis [y] subuenitur: siue, dum agit: siue, dum conuenitur, captus sit.

5 ¶ Sed etsi hereditatẽ minor adiit minùs lucrosam: succurritur ei, vt se possit abstinere: nam & hîc acceptus est. Idẽ & in bonorũ possessione, vel [z] alia successione [a]. Non solùm autẽ filius, qui se miscuit paternæ hereditati, sed &, si aliquis sit ex necessariis minor annis, simili modo restitutionẽ impetrabit. veluti si seruus sit cũ libertate institutus: dicendum enim erit, si se miscuit, posse ei subueniri ætatis beneficio, vt habeat bonorũ suorũ separationem. Planè qui post aditã hereditatẽ restituitur, debet prestare [b], si quid ex hereditate in rem eius peruenit, nec periit per ætatis imbecillitatem. 6 ¶ Hodie certo iure vtimur, vt & [c] in lucro minoribus succurratur.

7 ¶ Põponius quoque libro vicesimo octauo scribit, ET si sine dolo cuiusquam legatum repudiauerit [d], vel in optionis legato captus sit, dum elegit deteriorẽ: vel si duas res promiserit, illam aut illã, & prætiosiorẽ dederit, debere subueniri. "& subueniendũ est". 8 ¶ Quæsitum est ex eo, quod in lucro quoque minoribus subueniendũ dicitur: si res eius venierit, & existat, qui plus liceatur [e]: an in integrum propter lucrum restituẽdus sit: & cottidie pretores eos restituunt, vt rursum admittatur licitatio [f]. Idẽ faciunt "&" in his rebus, quæ seruari eis debent. Quod circumspectè erit faciẽdum. Ceterùm nemo accedet [g] ad emptionem rerum pupillarium, nec si bona fide distrahantur. Et destrictè probandum est, in rebus, quæ fortuitis casibus [h] subiectæ sunt, non esse minori aduersus emptorem succurrendum: nisi aut sordes [i], aut euidens gratia tutorum, siue curatorum doceatur.

9 ¶ Restitutus autem, cùm se hereditati misceat, vel eam adeat, quam repudiauit, rursus restitui [k] poterit, † vt se abstineat. & hoc & rescriptum, & responsum est.

10 ¶ Sed quod Papinianus lib. 2. responsorum, aut minori substitutũ seruũ necessarium, repudiante quidẽ hereditatẽ minore, necessariũ fore [l]: &, si fuerit restitutus minor liberũ nihilo minùs manere: si autem priùs minor adiit hereditatẽ, mox abstẽtus est, substitutũ pupillo seruum cũ libertate, nõ posse heredẽ existere, neq; liberum esse, non per omnia verum est. nã si nõ est soluendo hereditas, abstinẽte se herede, & Diuus Pius rescripsit, & Imperator noster, & quidẽ in extraneo pupillo, locum fore necessario substituto: & quod ait liberũ manere: tale est, quasi nõ & heres maneat, cùm pupillus impetrat restitutionẽ: posteaquàm abstentus est. cùm enim pupillus heres non fiat, sed vtiles actiones habeat: sine dubio heres manebit, qui semel extitit [m]. 11 ¶ Item si nõ prouocauit intra diem, subuenitur, vt prouocet. finge enim hoc desiderare. 12 ¶ Itẽ & in eremodiciis [n] ei subuenitur. Constat autem omnis ætatis hominibus restaurationem eremodicij prestari, si [o] se doceant ex iusta causa abfuisse.

k *v.C.si aduersus solutionem.*
l nec enim sufficit sola oblatio *l.64.ꝫ.de fideiuss.*
m *l.9.C.de vsuris.*
n quia & hîc species litis timetur. *§.2.instit.de curator.*
o *v.l.2.§.3.ꝫ.qui petant tutores.l.7.C.qui petant tutores.*
p In negotiis pupillorum explicandis tantũ facit iudicis authoritas quantũ tutores. *v l.7.C.qui admitti.*
q aliâs si non allegat, securus nõ erit. *Bart.*
r vt sit securus *l.25.C.de administ.tut.*
s num debitoris? Atqui nulla in eo est duabus de causis, *vt hîc.* An iudicis? qui monitus. *arg.l.1.§.6.ꝫ.de magist.conuen,* soluendũ esse minori decernit quodammodo cõtra ius constitutũ. *arg.l.1.§.2.ꝫ.quæ sententiæ* Quod cũ ita sit, cur hîc negatur restitutio?
t Iudicis authoritatem à pœna excusare hinc colligunt, de quo tamen vide Socinũ *reg.202.*
u *l.vlt.C.de filiof.minore.*
x *vlt.l.10.ꝫ.qui satisdare.*
y *§.vlt.ꝫ.eod.v.l.1.C.si aduers.rem.iudic.*
z minor restituitur aduersus hereditatẽ damnosam aditam: bonorum possessionem, & aliam huiusmodi successionem agnitam.
a *v.t.C.si minor vt se abstineat.*
b i. restituere *l.24.§.restitutio.ꝫ.eo.l.vnica.Cod.de reputat.* quæ fiunt.
c *l.44.ꝫ.eod.l.17.§.3.ꝫ.de vsuris.*
d non dicit si hereditatem repudiauerit. nam legatum nõ potest non esse lucrosum: hereditas potest esse damnosa. *l.32.ꝫ.mandati.*
e an in re maioris talis admittatur licitatio, collige ex *l.4.C.de fide & iure hastæ.*
g hinc colligit. *Bart.* subhastationem esse necessariã in venditione bonorum minoris.
h *adde l.1.§.si magistratus.ꝫ.de magist.conuen.*
i *l.vlt.C.si aduersus venditionem.*
k *l.41.ꝫ.eo.*
† hodie non potest, & cur? *vide l.vlt.§.non autem, Cod.de bonis quæ liberis. vide l.31.ꝫ.eod.* m *l.88.in fine ꝫ.de heredib.instit.*

n i.litis, non vadimonij desertione. *Goueanus 4.Varr.39.* sed Cuiacius notat, actore vel reo absente contrahi Eremodiciũ *l.13.§.3.4.Cod.de iudiciis.* Eremodiciũ Galli vocant *Peremption d'instance.* o *vide l.penult.Cod.quomodo & quando iudex: 1.Harmenopul.12.§.72.* p nec enim est re vera. *l.54.ꝫ.de re iudicat.* quis contumax *vide l.53.§.2.d.tit.* q atqui contumax est in dolo. *l.119.ꝫ.de regulis iuris.* minor autẽ aduersus dolũ non restituitur. *l.9.§.2.ꝫ.*

Si aduersus rem iudicatam.

8. *Hermogenianus* libro 1. Iuris epitomarum.

MInor, etiamsi quasi [p] contumax condemnatus sit, in integrum restitutionis auxilium implorabit [q].

Si aduersus dotem. 2. delictum: 3. diuortium 4. Seruitutem 5. Commissum vectigalis. 6. Libertatem.

9. *Vlpianus* libro 11. ad Edictum.

SI ex causa iudicati [r] pignora minoris capta sint, & distracta: mox restitutus sit aduersus sententiã præsidis, vel procuratoris Cæsaris: videndum, an ea reuocari debeant, quæ distracta sunt. nam illud certum est. pecuniam ex causa iudicati solutã ei restituẽdam. sed interest ipsius, corpora potiùs habere. "&" puto, interdũ permittendum, id est, si grãde damnum sit minoris. 1 ¶ In dotis quoque modo mulieri [s] subuenitur, [t] si vltra vires patrimonij, vel totum [u] patrimonium circumscripta in dotem dedit. 2 ¶ Nunc videndum, minoribus vtrùm in contractibus captis dũtaxat subueniatur, an etiã delinquentibus. vtputa dolo aliquid minor fecit in re deposita, vel commodata, vel aliàs in cõtractu: an ei subueniatur, si nihil ad eũ peruenit? * & placet in [x] delictis minoribus non subueniri [y]. nec hîc itaque subuenietur. Nam & si furtum fecit [z]: vel damnum iniuria dedit: non ei subuenietur. Sed si, cùm ex damno dato confiteri possit, ne dupli teneatur, maluit negare: in hoc solùm restituendus sit, vt pro confesso habeatur. Ergo & si potuit pro fure damnum [a] decidere [b] magis, quàm actionem dupli, vel quadrupli pati: ei subuenietur. 3 ¶ Si mulier, cùm culpa diuertisset, velit sibi subueniri: vel si maritus: puto restitutionem non habendam. est enim delictum non modicum. nam "&" si adulterium [c] minor commisit, ei non subuenitur.

4 ¶ Papinianus ait, si maior annis viginti, minor viginti quinque se in seruitutem venire patiatur: "id est, si pretium participatus est": non solere restitui. † sed hoc meritò: quoniam res nec capit [d] restitutionem, cùm statum mutat. 5 ¶ Si in commissum incidisse vectigalis dicatur, erit in integrũ restitutio [e]. quod sic erit accipiendum, si non dolus ipsorum interueniat. ceterùm cessabit restitutio. 6 ¶ Aduersus libertatem [f] quoque minori à prætore subueniri impossibile est.

10. *Paulus* libro 11. ad Edictum.

NIsi ex magna causa [g] hoc à principe fuerit consecutus.

Si aduersus venditionem, emptionem. 2. Curatoris excusationem. 3. De causæ cognitione. 4. Si aduersus casum fortuitum. 6. Minorem. 7. filiumfamiliàs, maiorem.

11. *Vlpianus* libro 11. ad Edictum.

VErùm vel de dolo, vel vtilis actio erit in id quod minoris interfuit [h], nõ manumitti: proinde quicquid hic haberet, si non manumisset, id ei nũc præstabitur. Sed & nomine earũ rerum, quas dominicas seruus manumissus supprimebat, competunt aduersus eum actiones ad exhibẽdũ, & furti, & cõdictio: videlicet quoniam & manumissus eas cõtrectabat. Ceterùm ex delicto in seruitutem facto, domino aduersus eũ [i] post libertatẽ actio non competit. & hoc rescripto Diui Seueri [k] continetur.

1 ¶ Quid, si minor vigintiquinque annis maior viginti, hac lege se vẽdiderit, vt manumittatur? (ideo proposui maiorem viginti: quoniam & Scæuola scribit libro quartodecimo questionũ) & magis est, vt sentẽtia constitutionis Diui Marci ad Aufidiũ Victorinũ, hunc, "id est minorẽ viginti annis", non cõplectatur. quare videndum, an maiori viginti annis subueniatur. & si quidẽ antè desideret, quàm libertas cõpetat, audietur: sin verò postea, nõ possit [l]. Itẽ quæri potest, si is, qui emit hac lege, minor sit: an restitui possit. & si quidem nondum libertas competit, erit dicendũ, posse ei subueniri: sin verò posteaquàm dies venit, voluntas maioris venditoris libertatem imponit.

r *l.1.Codice si aduersus vẽditionem pignorum.*
s etiam maiori. *l.6.in fine ꝫ.de iure dotium.*
t atqui eo casu ipso iure promissio nõ valet. *l.61.ꝫ.de iure dotium.l.48.in fine.ꝫ.eod.*
u *l.vnica, Cod.si aduersus dotem.*
x minor XXV. annorum, si aliquod flagitum admiserit quod ad publicã coercitionem spectet, ob hoc in integrum restitui non potest. *Paul.1.sent.9.§.1:* vt nec in delictis & calumnia *l.37.§.1.ꝫ.eo.* Idẽ si quid dolo fecerit in re deposita vel commodato, vel alio contractu *ꝫ.eod. Eclo.eo.c.9.* si dolum in re, aut furtum fecerit, aut damnũ iniuria dederit *ꝫ.eo.d.c.9.1.Harmenop.12.§.24.* At si quum minor in damno dato negasset, in duplum incidit: vel quum in furto transigere posset & non in duplũ vel quadruplũ incidere non trãsegit, restituitur ad dãdũ simplum: & quod præstare potuisset, si trãsegisset *d.c.9.* Quin ἐν ἁμαρτήμασιν in delictis (à quibus separãda sunt ἐγκλήματα id est atrociora delicta) minor restituitur, ἐὰν μὴ ἐκ πονηρᾶς ψυχῆς καὶ προαιρέσεως γένηται ἁμάρτημα, idem in his quæ non ex mala mente & instituto admisit. 1. *Harmenop.12.§.25.*
y *v.l.1.C si aduersus delictum.*
z *l.5.§.sed etsi ꝫ.ad Aquil.*
a ea loquendi formula vsus est Iurisconsultus *in l.7.ꝫ.de cõdictione furtiua, & l.46.§.5.ꝫ.de furt.*
b id est, transigere. *Eclog.d.c.9.*
c *l.37.§.1.ꝫ.eod.*
† huiusmodi suiipsius venditio prohibetur. *Nouu.Leonis 59.*
d Immò, capit, *l.3.§.6.ꝫ.eod.*
e Immò ea non est necessaria, cùm ipso iure tutus sit. *l.7.ꝫ.de publicanis.*

f *l.10.l.11.ꝫ.eo.v.tit.C.si aduersus libertatẽ.* g de qua *l.9.§.idem Pomp.ꝫ.quod metus causa.* h *l.48.§.1.ꝫ.eo.l.23 in f.ꝫ.de act.empt.* i *§.6.Inst.de noxalibus.*
k i.Alexandri Seueri *l.1.C.de noxalibus.*
l hinc colligit *Bart.* aduersus libertatem iam cõpetentem minores non restitui: sed aduersus competituram. *l.1.C.si aduersus libertat.*

2 ¶ Ex

a Seueri, qui 14. curatores vrbis fecit *teste Lampridio in Alexandro.* b *v.l.1. Cod. si ex falsis allegat.* c *l.30. ȝ. de excusat. tut.* d Immò alij, *v. hîc Accursium.* e non tamen coguntur: neque desinunt tutores esse. *l.15. l.16. ȝ. de tutoribus datis.* f à Seuero & Antonino. *d.l.30.* g successori eius. *Haloand.* h *§.4.5. ȝ. eo. l. 44. ȝ. eod. l.24. §.2. l.1. C. qui & aduersus quos.* i Restitutio causa cognita datur *l.13. ȝ. eod. Eclog. eo. c. 11. §.4. l.1. Cod. de prædijs & alijs rebus minorum.*

2 ¶ Ex facto quæsitum est: Adolescentes quidam acceperant curatorem Saluianum quendam nomine. hic, cùm curam administrasset, beneficio principis [a] vrbicam procurationem erat adeptus: & apud prætorem se à cura adolescentium excusauerat, absentibus[b] eis: adolescentes adierant prætorem, desiderantes in integrum aduersus eum restitui, quòd esset contra constitutiones [c] excusatus. cùm enim susceptam tutelam non alij [d] soleant [e] deponere, quàm qui trãs mare reipublicæ causa absunt, vel hi, qui circa principem sunt occupati, vt in cõsiliarij Menandri Arrij persona est indultum [f]: "meruisset autẽ Saluianus excusationem: adolescentes, quasi capti, in integrum restitui à prętore desiderauerant". Arrius Seuerus, quia dubitabat, ad Imperatorem Seuerũ retulit: ad quam consultationem successor [g] eius Benidio † Quieto rescripsit nullas partes esse prætoris: neque enim contractum proponi cum minore annis vigintiquinque: sed principes interuenire, & reducere hunc ad administrationem, qui perperam esset à prætore excusatus.*

3 ¶ Sciendum est autem, non passim [h] minoribus subueniri, sed causa [i] cognita, si capti esse proponantur.

4 ¶ Item non restituetur, qui sobriè [k] rem suam administrans, occasione damni [l] non inconsultè accidentis, sed fato [m] velit restitui. nec enim euentus damni restitutionem indulget, sed inconsulta facilitas. & ita Pomponius libro vicesimo octauo scripsit. Vnde Marcellus apud Iulianum notat, si minor sibi seruum necessarium [n] comparauerit, mox decesserit, nõ debere eum restitui. neque [o] enim captus est emendo sibi rem pernecessariam, licèt mortalem. 5 ¶ Si locupleti heres extitit, & subitò hereditas lapsa sit: (puta prædia fuerũt, quæ chasmate [p] perierunt, insulæ exustæ sunt, serui fugerunt, aut decesserunt) Iulianus quidem libro quadragesimosexto sic loquitur, quasi possit minor in integrum restitui: Marcellus autem apud Iulianum notat, cessare in integrũ restitutionem: neque enim ætatis lubrico captus est adeundo locupletem hereditatem: & quod fato [q] contingit, cuiuis patrifamiliàs, quamuis diligentissimo, possit contingere. Sed hęc res adferre potest restitutionẽ minori, si adiit hereditatem, in qua res erant multæ mortales, vel prædia vrbana [r], æs autem alienum graue: quod non prospexit [s] posse euenire vt demoriantur mancipia, prædia ruant: vel quòd non citò distraxerit hæc, quæ multis casibus obnoxia sunt. 6 ¶ Itẽ quæritur, si minor aduersus minorem restitui desiderat, an sit audiendus. & Pomponius simpliciter scribit non restituendum. Puto autem inspiciendũ à prætore, quis captus sit. proinde si ambo capti sunt: verbi gratia minor minori pecuniã dedit, & ille perdidit, melior [t] est causa secundum Pomponium eius, qui accepit, & "vel" dilapidauit, vel perdidit. 7 ¶ Planè si minor [u] annis cum [x] filiofamiliàs maiore contraxerit: & Iulianus libro quarto digestorum, & Marcellus libro secundo digestorum scribit posse in integrum restitui: vt magis ætatis ratio, quàm senatusconsulti habeatur.

Si aduersus mulierem.

12. *Gaius* lib. 4. ad Edictum Prouinciale.

SI [y] apud minorem mulier pro alio intercesserit [z], non est ei actio in mulierem danda, sed perinde, atque ceteri, per exceptionem summoueri debet: scilicet quia [a] communi iure in priorem debitorem ei actio restituitur [b]: hæc, si soluendo sit prior debitor: alioquin [c] mulier non [d] vtetur senatusconsulti auxilio.

De his qui pro minore interueniunt. Si aduersus creditorem aut fideiussorem. De causæ cognitione & præsentia, vel absentia aduersariorum. 1. De restitut. in rem.

13. *Vlpianus* libro 11. ad Edictum:

IN causæ cognitione versabitur, vtrùm soli ei succurrendum sit, an etiam his, qui pro eo obligati sunt, vtputa fideiussoribus. itaque si [e] cùm scirem minorem, & ei fidem non haberem, tu fideiusseris pro eo [f]: non est æquum, fideiussori in necem meam subueniri: sed potiùs ipsi deneganda erit mandati actio [g]. In summa, perpendendum erit prætori, cui potiùs subueniat, vtrùm creditori, an fideiussori. nam minor captus neutri tenebitur. faciliùs in mandatore dicendum erit, non debere ei subuenire: hic enim velut adfirmator fuit, & suasor, vt cum minore contraheretur. Vnde tractari potest: minor in integrum restitutionem vtrùm aduersus creditorem, an & aduersus fideiussorem implorare debeat. & puto tutius aduersus vtrumque. Causa [h] enim cognita, & præsentibus [i] aduersariis, vel si per contumaciam desint [k], in integrum restitutiones perpendendæ sunt.

k *καλῶς*, id est, rectè *d.§.4.*
l *ἐναντίον ἀποτέλεσμα* appellat author. *Eclog. illo loco*, i. contrariũ euentũ.
m *l.1. §. si magistratus ȝ. de magistr. conuen.*
n *l.47. in fi. ȝ. solutionib. l. vlt. C. de in integrum.*
o *v.l.116. §.3. ȝ. de regul. iuris.*
† *al.* Ventidio.
p *l.15. §.2. ȝ. locati*
q alibi, vi diuina. *l.24. §.4. ȝ. de damno.*
*
r Vrbana prædia maioribus sumptibus obnoxia sunt, *vide Cuiac. Nou. 7.*
s id autem prospicere debet, *arg. l.9. §. 1. vers. idem quærit, ȝ. locati.*
t *l.34. ȝ. eo. l. 9. §. 3. in fin. ȝ. de verb. oblig.*
u *l.3. ȝ. de Scto Macedoniano.*
x *l.9. ȝ. de iuris & facti ignorantia.*
y si apud minorẽ pro alio mulier intercesserit, siquidẽ soluendo debitor est, mulier non conuenitur: sin soluẽdo non sit, conuenitur. 10. *Eclog. 4. §.12.*
z *παρὰ τὸν νόμον*, id est, præter iuris præscripta. Hæc.n. verba adiicit Harmenopul⁹ huic legi 3. *tit. 6. §. 17.*
a *adde l.16. ȝ. eo.*
b vel, quia priuilegiatus non vtitur iure suo aduersus priuilegiatum. *l. vlt. ȝ. tit. prox.*
c & ita priuilegium ætatis Velleiano potẽtius est. *Bartol.*
d Mulier igitur intercedens nõ semper iuuatur. Velleiano, vt rectè notat Scholiastes ad illũ locum Eclogæ.
e Qui sciens prudénsque se pro minore allegauit, si id cõsulto cõsilio fecit, licèt minori succurratur, ipsi tamen non succurretur. *Paul. 1. senten. 9. §.6. Eclog. eod. c. 12. in fi.*
f consulto cõsilio. *Paul. 1. sent. 9. §.5. l.7. §. vlt. ȝ. de except.* secus si ignorans *arg. l. 48. ȝ. de fideiuss.* secus si decept⁹. *l.2. C. de fideiuss. minor.*
h *l.11. §.3. ȝ. eod.*
i *l.13. C. de prædijs minorum.*

k hæc enim requirũtur in causæ cognitione. *Bart.* Cuius solennia: *vide Nou. 119. c. 6.*
l *l.39. ȝ. de euictionibus.* m *l.14. ȝ. eod.*

n hinc colligit Bartolus, prioris contrahentis bona prius discutienda, quàm ad tertium possessorem, quem ignorantia excusat, perueniatur.
o *v.l.39. in princ. ȝ. de euictionibus.*
p emptio ambulare dicitur, cum res empta rursus venditur ac reditur. Ea ratione pignus alteri pignorari potest: *l.18. ȝ. de pignoratitia. l.13. §. 2. ȝ. de pignorib. titul. Cod. cu si pignus pignori datum sit.*

1 ¶ Interdum autem restitutio & in rem datur minori, id est aduersus rei eius possessorem, licet cum eo non sit contractum, vtputa rem à minore emisti, & alij vendidisti: potest desiderare interdum aduersus possessorem restitui, ne rem suam perdat, vel re sua careat. & hoc vel cognitione [l] prætoria: vel rescissa alienatione, dato in rem iudicio. Pomponius quoque libro vicesimo octauo scribit, Labeonem existimasse, si minor vigintiquinque annis fundum vẽdidit, & tradidit, si emptor rursus [m] eum alienauit: si quidem emptor sequens scit rem ita gestam, restitutionem aduersus eum faciendam: si ignorauit, & prior emptor soluendo esset, non esse faciendã: sin verò non esset soluendo, æquius esse, minori succurri etiam aduersus ignorantem quamuis bona fide emptor est [n].

14. *Paulus* libro 11. ad Edictum:

PLanè quandiu is, qui à minore rem accepit, aut heres eius idoneus sit, nihil noui constituẽdum est in eum, qui rem bona fide emerit, ídque & Pomponius scribit.

15. *Gaius* libro 4. ad Edictum Prouinciale:

SEd vbi restitutio datur, posteriore emptor reuerti ad auctorem suum poterit [o]. Per plures quoque personas si emptio [p] ambulauerit, idem iuris erit.

Si sit alia actio ordinaria, vel gestum sit ipse iure nullum. 4. De pretio emptionis & venditionis. 5. Qui restituere possunt.

16. *Vlpianus* libro 11. ad Edictum.

IN causæ cognitione etiam hoc versabitur, num fortè alia actio possit competere citra in integrum restitutionem. Nam si [q] communi auxilio, & mero iure munitus sit, nõ [r] debet ei tribui extraordinarium auxilium. Vtputa cum pupillo contractum est sine tutoris auctoritate, nec locupletior factus est.

1 ¶ Item relatum est apud Labeonem, si minor circumscriptus societatem coierit. vel "etiam" donationis [s] causa, nullam esse societatem nec [t] inter maiores quidem: & ideo cessare partes prætoris. idem & Ofilius respondit: satis enim ipso iure munitus est.

2 ¶ Pomponius quoque refert libro vicesimooctauo: cùm quidam heres rogatus esset fratris filiæ complures res dare ea conditione, vt, si sine liberis decessisset, restitueret eas heredi: & hęc defuncto herede, heredi eius cauisset, se restituturam: Aristonẽ putasse in integrũ restituẽdam. Sed & illud Pomponius adiicit, quòd potuit incerti [u] condici hæc cautio etiam à maiore. non enim ipso iure, sed per condictionem munitus est. 3 ¶ Et generaliter probandum est, vbi contractus non valet, pro certo prætorem se non debere interponere. 4 ¶ Idem Pomponius ait, in pretio emptionis & venditionis naturaliter [x] licere [y] contrahentibus se circumuenire.

5 ¶ Nunc videndum, qui in integrum restituere possunt. Et tam præfectus vrbi, quam alij magistratus pro iurisdictione sua restituere in integrum possunt tam in aliis causis, quàm contra sententiam suam [z].

17. *Hermogenianus* libro 1. iuris Epitomarum.

PRæfecti etiam prætorio ex sua sententia in integrum possunt restituere, quamuis appellari [a] ab his non possit. Hæc idcirco tàm variè: quia appellatio [b] quidem iniquitatis sententiæ querellam [c]: in integrum verò restitutio erroris proprij veniæ petitionem, vel aduersarij circumuentionis allegationem continet.

De successore minoris.

18. *Vlpianus* libro 11. ad Edictum:

MInor autem magistratus contra sententiam maiorum non restituet [d]. 1 ¶ Sin autem princeps sententiam dixit, perraró [e] solet permittere restitutionem, & induci in auditorium suum eum, qui per infirmitatem ætatis captum se dicat: dum ea, quæ pro causa sunt dicta, non allegat [f], vel ab aduocatis proditum [g] queratur. Denique Glabrionem Acilium Diuus Seuerus, & Imperator Antoninus non audierunt incoloratè restitui desiderantem aduersus fratrem post speciem in auditorio eorum finitam. 2 ¶ Sed & Percennio Seuero contra res bis iudicatas in integrum restitui, Diuus Seuerus, & Imperator Antoninus permiserunt in auditorio suò examinari [h]. 3 ¶ Idem Imperator Licinnio Frontoni rescripsit, insolitum esse, post sententiam vice sua [i] ex appellatione dictam, alium in integrum restitutionem tribuere, nisi solum principẽ. 4 ¶ Sed & si ab Imperatore iudex datus cognoscat: restitutio ab alio, nisi à principe, qui iudicem destinauit, non fiet. 5 ¶ Non solùm autem minoribus, verùm successoribus [k] quoque minorum datur in integrum restitutio, & si sint ipsi maiores [l].

q *l.12. ȝ. eod. l. 3. Cod. de in integrum. l. 4. Cod. si aduers. rem iud. l.3. Cod. si aduers. libert.*
r *vide Socinum regul. 413.*
s *vide l. vlt. Cod. si maior fact. venditionem.*
t *vt l.32. §.24. ȝ. de donat. inter virum.*
u Cur ita? *vide l.1. ȝ. de condict. sine causa.*
x id est, iure gentium. *v.l.22. in fi. ȝ. locati κατὰ φύσιν* secundum naturam. 3. *Harmenopul.* 3. §.81. 19. *Eclog. 1. ex libro 10. tit. 4. c 16. §.4.* Ad eũ modũ, emptionis & venditionis substãtia esse dicitur, vt emptor viliore comparandi: venditor cariore distrahendi votum gerant. *l.8. Cod. de rescindenda.*
y Circumscriptio iure ciuili in contractibus promissa *vt hîc*, at non infinita *l. 2. Cod. de rescindenda.* Iure conscientiæ omnis circũscriptio illicita. *Deci⁹ consil. 111. & ad l.1. C. de edẽdo: l. semper in contractib. ȝ. de regul. iuris.*
z *l.17. ȝ. eo. l. vnic. in fi. ȝ. de off. præf. præt.*
a *d.l. vnica, & l. vnica C. de sententus P. Prætorio. Nouel. 119.*
b Appellationis & restitutionis in integrum hæc est dissimilitudo. Qui appellat, iudicem accusat non seipsum: qui restitutionem petit, se, & sui inconsultam facilitatem, & errorem proprium.
c continet interdum nouas probationes. *l. 6. Cod. de appellat.*
d facit *l. 1. §. pen. in fi. ȝ. de appellat.*
e *vt l. 36. ȝ. eo.*
f *v.l.1 C. de aduocat. diuers. iudicio.*
g contra res bis iudicatas Princeps indulget restitutionem.
h *l.3. C. si aduersus rem iud.*
i *Nouell. 113 c.1.*
k *l.6. ȝ. de in integr.*
l *vide l.6. ȝ. de in integrum rest.* quid si minores sint? ex sua persona nõ defuncti restituentur. *Paul. 1. sent. 9. §. 4.* ideóq; si minor 20. annis minori 25. successerit, successor habebit in integrum restitutione, non nom scil ex persona defuncti, sed nouem ex sua persona. *Cuiac.*

19. *Idem* libro 13. ad Edictum.

IN terdum tamen successori plùs [a] quàm annum dabimus, vt est edicto expressum: si forte ætas ipsius subueniat. nam post annum vicesimumquintum habebit legitimum [b] tẽpus. hoc enim ipso deceptus videtur, quod, cùm posset restitui intra tẽpus statutum ex persona defuncti, hoc non fecit. Plane si defunctus ad in integrum restitutionem modicum tempus ex anno vtili habuit, huic heredi minori post annum vicesimumquintum completum, non totum statutum tempus dabimus ad in integrum restitutionem, sed id duntaxat tempus, quod habuit is, cui heres extitit.

De exule. 1. *Si litem contest. destitit.*

20. *Idem* libro 11. ad Edictum.

PApinianus libro secundo responsorum ait, exuli [c] reuerso nõ debere prorogari [d] tempus in integrum restitutionis statutum: quia abfuit: cùm potuerit adire prætorem per [e] procuratorem. nec dixit, vel præsidem, vbi erat. Sed, quod idem dicit, & indignum esse propter irrogatam pœnam, non rectè. *quid enim commune habet delictum cum venia ætatis [f]? 1 ¶ Si quis tamen maior vigintiquinque annis intra tempus restitutionis statutum contestatus [g] postea destiterit: nihil ei proficit ad in integrum restitutionem contestatio [h]: vt est sæpissimè rescriptum.

Quid sit desistere.

21. *Idem* libro 10. ad Edictum.

DEstitisse [i] autem is videtur, non qui distulit, sed qui liti renuntiauit in totum.

De effectu restitutionis aduersus aditionem vel repudiationem.

22. *Idem* libro 11. ad Edictum.

IN integrum verò restitutione postulata aduersus aditionẽ à minore factam: si quid legatis expensum est, vel pretia eorum, qui ad libertatem aditione eius peruenerunt, à minore refutanda [k] non sunt, quemadmodum per contrarium, cùm minor restituitur ad adeundam hereditatem: quæ antea gesta erunt per curatorem bonorum decreto prætoris ad distrahenda bona secundum iuris formam constitutum, rata esse habenda, Calpurnio Flaco Seuerus, & Antoninus rescripserunt.

Si minor mandatu alterius gesserit vel maiori mandauerit.

23. *Paulus* libro 11. ad Edictum:

CVm mandatu patris [l] filiusfamilias res administraret, non habet beneficium restitutionis. nam, & si alius ei mandasset, nõ succurreretur: cùm eo modo maiori potiùs consuleretur, cuius damno res sit cessura. Sed si euentu damnum minor passurus sit: quia, quod pręstiterit, seruare ab eo, cuius negotia gessit, non potest, quia is non erit soluendo: sine dubio prætor interueniet. Si "autem" ipse dominus minor sit, procurator verò maioris ætatis [m], non potest facilè dominus audiri, nisi si mãdatu eius gestum erit, nec à procuratore seruari res possit. Ergò & si procuratorio nomine [n] minor circumscriptus sit: imputari debet hoc domino, qui tali commisit [o] sua negotia. ídque & Marcello placet.

De negotiis gestis. 1. *De causæ cognitione.* 2. *Si aduersus repudiationem.* 3. *De dolo serui aut filiifam.* 4. *De effectu restitutionis.* 5. *De effectu huius edicti.*

24. *Paulus* libro primo Sententiarum.

QVod si minor sua sponte [p] negotiis maioris interuenerit, restituendus erit, ne maiori damnum accidat. quòd si hoc facere recusauerit: tunc, si conuentus fuerit negotiorum gestorum, aduersus hanc actionem non restituitur: sed compellendus est sic "ei" cedere auxilium in integrum restitutionis, vt procuratorem eum in rem suam faciat: vt possit per hunc modum damnum sibi propter minorem contingens resarcire.* 1 ¶ Non [q] semper autem ea, quæ cum minoribus geruntur, rescindenda sunt, sed ad bonum & æquum redigenda sunt, ne magno incommodo huius ætatis homines adficiantur, nemine [r] cum his contrahente: & quodammodo commercio eis interdicetur. Itaque nisi [s] aut manifesta circumscriptio sit, aut tam negligenter in ea causa versati sunt: prætor interponere se nõ debet. 2 ¶ Scæuola noster aiebat, si quis iuuenili leuitate ductus omiserit, vel repudiauerit [t] hereditatem, vel bonorum possessionem: siquidẽ omnia in integro sint, omnimodo audiẽdus est: [u] si verò, iam distracta hereditate [x], & negotiis finitis, ad paratam pecuniam laboribus substituti veniat, repellendus est. multóque parciùs ex hac causa heredem minoris restituendum esse. 3 ¶ Si seruus [y], vel filiusfamiliàs minorem circumscripserit: pater, dominúsve, quod ad eum peruenerit, restituere iubendus est: quod non peruenerit, ex peculio eorũ præstare. si ex neutro satisfiet, & dolus serui interuenerit: aut verberibus castigandus [z], aut noxæ dedendus erit. sed "&" si filiusfamiliàs hoc fecit, ob dolum suum condẽnabitur. 4 ¶ Restitutio autem ita facienda est, vt vnusquisque in integrum ius suum recipiat. Itaque si in vendendo fundo circumscriptus restituetur: iubeat prætor emptorem fundum cum [a] fructibus reddere [b], & pretium recipere [c]: nisi si tunc dederit, cùm eum perditurum non ignoraret [d]: sicuti facit in ea pecunia, quæ ei consumpturo creditur: sed parciùs in venditione: quia [e] æs alienum ei soluitur: quod facere necesse est: credere autem non est necesse. nam & si origo contractus ita constitit, vt infirmanda sit, tamen necesse fuit pretium solui, non omnimodo emptor damno adficiendus est. 5 ¶ Ex hoc edicto nulla propria actio, vel cautio proficiscitur. totum enim hoc pendet ex prætoris cognitione.

De indebito soluto. 1 *De procuratore minoris.*

25. *Gaius* libro 4. ad Edictum prouinciale.

ILlud nullam habet dubitationem, quin, minor si non debitum [f] soluerit ex ea causa, ex qua iure ciuili repetitio non est danda, sit ei vtilis actio ad repetendum: cùm & maioribus vigintiquinque annis iustis ex causis dari solet repetitio. 1 ¶ Si talis interueniat iuuenis, cui præstanda sit restitutio: ipso postulante, præstari debet, aut procuratori eius [g], cui idipsum nominatim mandatum sit. qui verò generale mandatum de vniuersis negotiis gerendis alleget, non debet audiri.

1. *Si aduersus absentem.*

26. *Paulus* libro 11. ad Edictum.

QVod si de speciali mandatu dubitetur, cùm restitutio postuletur: interposita stipulatione ratam rem dominum habiturum, rei potest mederi [h]: 1 ¶ Quod si is, qui circumscripsisse dicitur, absit: defensor eius satis [i] iudicatum solui dare debebit [k].

De patre, adgnatis, & affinibus minoris. 1. *Si aduersus creditorem: emptionem, venditionem,* 2. *acceptilationem.* 3. *Nouationem.* 4. *Eum, de cuius dolo agere non licet.*

27. *Gaius* libro 4. ad Edictum prouinciale:

PAtri pro filio omnimodo præstanda restitutio est, licèt filius restitui nolit: quia patris periculum agitur, qui de peculio tenetur [l]. Ex quo apparet, cæteros adgnatos, vel adfines alterius esse conditionis, nec aliter audiri oportere, quàm si ex voluntate adolescentis postulent: aut eius vitæ sit iste adolescens, vt meritò etiam bonis ei debeat interdici. 1 ¶ Si [m] pecuniam, quàm mutuam minor accepit, dissipauit: denegare debet proconsul creditori aduersus eum actionem [n]. quòd si egenti minor crediderit: vlteriùs procedendum non est, quàm vt iubeatur iuuenis actionibus suis, quas habet aduersus eum, cui ipse credidisset, cedere creditori suo. ¶ Prædium quoque si ex ea pecunia pluris, quàm oporteret, emit [o]: ita temperanda res erit, vt iubeatur [p] venditor reddito pretio recuperare prædium: ita vt sine alterius damno etiam creditor à iuuuene suum consequatur. Ex quo scilicet simul intelligimus, quid obseruari oporteat, si sua pecunia pluris, quàm oportet, emerit: vt tamen hoc, & superiore casu venditor, qui pretium reddidit, etiam vsuras, quas ex ea pecunia percepit, aut percipere potuit, reddat: & fructus [q], quibus locupletior factus est iuuenis, recipiat. Item ex diuerso si [r] minore pretio, quàm oportet, vendiderit [s] adolescens: emptor quidem iuberi debebit prædia cum fructibus [t] restituere: iuuenis autem eatenus ex pretio reddere, quatenus [u] ex ea pecunia locupletior est.

2 ¶ Si minor annis vigintiquinque sine [x] causa debitori acceptũ tulerit: non solùm in ipsum, sed & in fideiussores, & in [y] pignora actio restitui debet. Et, si ex duobus reis alteri acceptum tulerit, in vtrumque restituenda est actio. 3 ¶ Ex hoc intelligimus si damnosam sibi nouationem [z] fecerit, fortè si ab idoneo debitore ad inopem nouandi causa transtulerit obligationem, oportere eum in priorem debitorem restitui.

4 ¶ Aduersus eos quoque restitutio præstanda est, quorum de dolo agere non permittitur: nisi [a] quædam personæ speciali lege exceptæ sint.

De effectu restitutionis aduersus tutorem.

28. *Celsus* libro secundo Digestorum.

CVm minor, "quàm" quinque & viginti annis, aduersus eum, cum quo tutelæ egit, restituitur: non ideo tutori contrarium tutelæ iudicium restituendum est [b].

De patre eodémque tutore auctore. 1. *De restitutione aduersus vnum caput sententiæ.* 2. *De creditoribus euocandis.*

29 *Mode-*

a si minor xx. annis, minori xIII. annis successerit, successor habebit ad in integrum restitutionem, nõ annos sex ex persona defuncti, sed nouem ex sua persona. Quoties enim minor minori succedit, hæres ex sua persona, non ex defuncti in integrum restitui potest. *Paul. 1. sẽt. 9. §. 4.*
b Legitimum tempus, annus vicesimus quintus legitimum, inquam, nimirũ quia lege aliqua ita statutum ac definitum fuit. *vide quæ scripsi ad l. 27. ff. de negotijs.* *
c *adde l. 26. ff. ex quibus causis maiores.*
d Prorogatur tẽpus, cùm maior dolor dilatio.
e *vide quæ notaui ad l. 1. ff. de diuersis & temporalib. præscript.*
f *l. 37. in fi. ff. eo.*
g *v. l. 30. ff. eod.*
h Cur ita? *collige ex l. 14. §. 9. in fi. ff. de ædilitio.*
i *v. l. 10. ff. de in-d. cijs.*
k *v. l. 31. ff. eod. v. l. 90. ff. de solutionibus.*
l *l. 3. in fi. l. 4. ff. eo.*
m *l. 46. ff. eod.*
n *vide l. 4. ff. Cod. si aduers. rem. iud.*
o idem dicendum de eo qui in aliquem cõpromisit *l. 27. §. 2. ff. de arbit.*
p *Paul. 1. sent. 9. §. 2. in fine.*
q *v. l. 11 §. 3. 4. ff. eo: 1. Harmenop. 12. §. 60. Eclog. c. 24.*
r *l. 12. §. 1. ff. de administ. tutorũ: l. 14. §. 5. ff. de sacros. Eccles.*
s Duæ causæ hîc indulgẽt restitutionem δόλος προφανὴς καὶ μεγάλη ῥαθυμία, circumscriptio aduersarij manifesta, & magna minoris negligentia. *Harmenopul: illo loco.*
t *v. l. 1. & 2. C si vt omissã heredit.*
u Imò non est. *l. 79. ff. ad Trebellianum.*
x eo maiore facto, non adhuc minore. *l. vlt. in f. C. de repudiãda.*
y *Eclog. d. c. 24.*
*
z *l. 17. §. cum seruus ff. de iniur.*
a *v. l. 27. §. 1. in fi. ff. eod.*
b *l. 27. §. 1. ff. eo. Paul. 1. sẽt. 9. § 7*
c cum vsuris. *l. 47. in fin. ff. eod.*
d tunc .n. emptor fundũ restituere tenetur, nec recuperat pretiũ. *l. 32. §. interposito. ff. de adm. tut.*
e *forte legendum* quia ad æs alienũ ei soluitur.

f *l. 2. C. si aduers. solutionem.*
g *l. vnic. C. etiam per procuratorem.*
h idem dicendũ si dubitetur de mandato generali. *Bart.*
i Tmesis, quę fit, quoties vna & eadem vox in duas diuiditur, vt hîc, *satis* iudicatum, solui *dare.* vt alibi *vsu* hominẽ *cepisse.*
k sustinet enim partes rei: & nihilominus de rato etiam cauebit *l. 39. §. pen. ff. de procur.*
l datur autem actio ei cuius interest, præsertim coniunctæ personæ. *v. l. 1. ff. de liber. caus.*
m minor qui pecuniam mutuã accepit, eámq; dissipauit, non tenetur. *Eclo. eo. c. 27: 1. Harmeno. 12. § 8.*
n *l. 24. §. pen. ff. eod.*
o *l. 7. §. 1. ff. eo.* an & quando emptori detur restitutio aduersus emptionẽ? *v. l. 1. § sed si emerit ff. si quid in fraudem part.*
p atqui id fieri debet creditore consentiente *l. 14. §. 3. ff. de in diẽ addict.*
q *l. 32. §. interposito ff. de admi. tut.*
r minor aduersus emptorem in integrũ restitutus, prætio restituto, fundum recipere potest. fructus enim, cõpensationem vsurarũ, penes emptorem remanere placuit. *Paul. 1. sent. 9. §. 7.* Quid si fundũ repetat cum fructibus? pretium ab eo reddetur non vsuræ ex quib9 locupletior est, omissa compẽsatione: *l. 24. §. 4. ff. eod. l. 47. in fi. ff. eod.*
s cum decreto. nam si sine decreto vendidit non indiget hoc beneficio *l. 11. C. de præd. & al. re.*
t *l. 40. in fi. ff. eo.*
u Ideóque nihil restituet, si non sit locupletior fact9. *l. 32. §. 4. ff. de administrat. tutor.*
x *v. l. 1. C. de acceptilationibus.*
y *v. l. 1. C. de acceptilat. l. 10. ff. quod metus.*
z *l. 40. §. 1. l. vlt. ff. eod. l. 48. in fin. ff. de fidei. l. 1. in fin. ff de nouat. l. 15. ff. de solution. §. præterea, Inst. quibus mod. tollitur.*
a *l. 2. C. qui & aduersus quos.*
b Immò restituendum est. *l. 1. C. si aduers transact.*

29. *Modestinus* libro 2. Responsorum.

ETiam [a] si patre, eodémque tutore, auctore, pupillus captus probari possit: curatorem postea ei datum, nomine ipsius in integrum restitutionem postulare nõ prohiberi [b]. 1 ¶ Ex causa curationis condemnata pupilla, aduersus vnum caput sententiæ restitui volebat: "&" quia videtur in ceteris litis speciebus releuata fuisse, actor maior ætate, qui adquieuit tunc temporis sententiæ, dicebat totam debere litem restaurare. Herennius Modestinus respondit: si species, in qua pupilla in integrum restitui desiderat, ceteris speciebus nõ [c] cohæret: nihil proponi, cur à tota [d] sententia recedi actor postulans audiendus est. 2 ¶ Si hereditate patris, ætatis beneficio, in integrum restitutus, abstinuit se, nemine de creditoribus paternis præsente [e], vel ad agendum à præside euocato: an ea restitutio rectè facta videatur, quæritur. Herennius Modestinus respondit: cùm non euocatis [f] creditoribus, in integrum restitutionis decretum interpositum proponatur, minimè id creditoribus præiudicasse.

De tacita renunciatione beneficij prætorij.

30. *Papinianus* lib. 3. Quæstionum.

SI filius emancipatus, contra tabulas non accepta possessione, post inchoatam restitutionis quæstionem, legatum ex testamento patris maior vigintiquinque annis petiisset: Liti renũtiare videtur [g]: cùm, & si bonorum possessionis tempus largiretur, electo iudicio defuncti, repudiatum beneficium prætoris existimaretur.

De effectu restitutionis aduersus aditionem.

31. *Idem* lib. 9. Responsorum.

SI mulier, postquàm heres extitit, propter ætatem abstinendi causa in integrum restituta fuerit: seruos hereditarios ex fideicommisso ab ea rectè manumissos, retinere libertatem respondi [h]: nec erunt cogendi viginti aureos [i] pro libertate retinenda dependere, quam iure optimo consecuti videntur. Nam & si quidam [k] ex creditoribus pecuniam suam ante restitutionem ab ea recuperassent: cæterorum querella contra eos, qui acceperunt, vt pecunia communicetur, non admittetur.

Si perfecta ætas falsò probata fuerit.

32. *Paulus* lib. 1. Quæstionum.

MInor vigintiquinque annis, adito præside, ex aspectu [l] corporis falsò probauit perfectam ætatem [m]. curatores, cùm intellexissent esse minorem, perseuerauerunt in administratione: medio tempore, post probatam ætatẽ, ante impletum vicesimum quintum annum solutæ sunt adulescenti pecuniæ debitę: eásque malè consumpsit. Quæro, cuius sit periculũ: & quid si curatores quoque in eodem errore perseuerassent, "vt putarent maiorẽ esse, & abstinuissent se ab administratione," curationem etiam restituissent: an periculum temporis, quod post probatam ætatem cessit, ad eos pertineat? Respondi: Hi, qui debita exsoluerunt, liberati iure ipso, non debent iterum conueniri. Planè curatores, qui scientes eum minorem esse, perseuerauerunt in eodem officio, non debuerunt eũ pati accipere pecunias debitas: & debebunt hoc nomine conueniri. Quòd si & ipsi decreto præsidis [n] crediderũt, & administrare cessauerunt, vel etiam rationem reddiderunt, similes sunt cæteris debitoribus: ideóque nõ conueniuntur.

Si aduersus legatum acceptum cum onere manumittendi.

33. *Aburnius Valens* libro sexto Fideicommissorum.

SI minor vigintiquinque annis seruum suum, qui pluris, quàm in testamento ei legatum sit, manumittere rogatus fuerit, & legatum acceperit: non cogendum præstare libertatem, si legatum reddere paratus sit [o], Iulianus respondit: vt, quemadmodum maioribus liberum sit non accipere, si nolint manumittere, sic huic reddẽti legatum necessitas manumittendi remittatur.

Si aduersus minorem. 1. Si aduersus compromissum.

34. *Paulus* libro 1. Sententiarum.

SI [p] minor vigintiquinque annis filiofamiliàs minori pecuniam credidit, melior est causa [q] consumentis: nisi locupletior ex hoc inueniatur litis contestatę tempore is qui accepit.

1 ¶ Minores, si in iudicem compromiserunt [r], & tutore auctore stipulati sunt, integri restitutionem aduersus talem obligationem iure desiderant.

a Etiãsi auctore patre, filij tutelam gerente pupillus circũscriptus fuerit, tamẽ postea restituitur, quum curatorẽ accipit, *Eclog. eodem c. 29.*
b *adde l. 47. ff. eod. l. vlt. s. de in integr. l. 2. 3. 5. Cod. si tutor vel curator. l. 4. Cod si aduersus rem iud.*
c Connexitatis ratione vtens literis seu rationib. alterius aduersus tertiũ, iisdẽ vti cogitur aduersus seipsum: atque ita litteræ rationũ fidem faciunt contra tertium. *vt hinc à nonnullis colligitur.*
d *l. 47. §. vlt. ff. eod*
e *vide Nouell. 119. c. 6.*
f *l. 13. in princ. s. eod. vide l. 39. s. de adopt.*
g actu contrario quis tacitè videtur renuntiare in integrũ restitutioni? *Bartol. adde l. 20. inf. s. eodem.*
h *l. 7. §. antepen. l. 22. s. eod. l. 30. §. idem dicendum ff. de fideic. liber.*
i hoc enim vulgare seruorum pretium fuit. *vide l. 1. Cod. de com. seruo man.*
k *vide l. 90. ff. de solutionibus.*
l Aspectu ætas probatur. *l. 3. Codice si minor se maiorẽ.* Liuius 1. Numitor cõparans eorũ ætatẽ, & ipsam minimè seruilem indolem tetigerat memoria nepotum.
m probatur etiam ætas, ἐκ τῶν παιδογραφιῶν, id est, natalib. professionibus. *l. 2. ff. de excusa. tut.* ex censualibus libris. *l. 3. ff. de censibus.* item testib. putà obstetricibus & propinquis vicinis. *l. 3. §. duæ ff. de Carboniano. Cuiac.*
n cui etiam potest imponi. *l. vlt. Cod. si minor se maiorem.*
o ante præstitã libertatẽ, s. secus post præstitam. *l. 11. §. 1. s. eodem. l. 8. ff. de fidei. liber. l. 9. Cod. de fideic. l. 13. Cod. ad legem Falcid.*
p Idem author Eclogæ, 10. *tit. 4. c. 34.*
q *vide l. 11. §. pen. s. eod.*
r *vide l. 5. ff. de arbitris.*
s collocare est ei addicere, qui licitatione vicerit. *Cuiacius.*
t in licitando facta. de qua adiectione in *l. à diuo Pio. §. si pignor. ff. de re iudicata:* ne quis hoc referat ad addictionem in diem, de qua *infrà titulo de in diem addictione.*
u Affectionis ratio habetur in eo quod interest minrum. *adde legem 54. infrà mandati.*

Si aduersus licitationem.

35. *Hermogenianus* libro primo Iuris epitomarum.

SI in emptionem penes se collocatam [s] minor adiectione [t] ab alio superetur: implorans in integrum restitutionem audietur, si eius interesse, emptam ab eo rem fuisse, adprobetur: veluti quòd [u] maiorum [x] eius fuisset: ita tamen, vt id, quod licitatione accessit ipse offerat venditori [y].

Si aduersus allegationem omissam.

36. *Paulus* lib. 5. Sententiarum.

MInor vigintiquinque annis omissam allegationem [z] per in integrum restitutionis auxilium repetere potest.

Si aduersus pœnæ persecutionem. 1. Vel delictum.

37. *Tryphonius* lib. 3. Disputationum.

AVxilium in integrum restitutionis exsecutionibus † pœnarum [a] paratum non est, ideóque iniuriarum iudicium omissum [b] repeti non potest.

1 ¶ Sed "&" in sexaginta diebus præteritis [c], in quibus iure mariti sine calumnia vir accusare mulierem adulterij potest [d], denegatur ei in integrũ restitutio [e], quod ius omissum si nunc repetere vult, quid aliud, quàm delicti veniam, id est, calumniæ, deprecatur? & cùm neque [f] in delictis, neque in calumniatoribus prætorem succurrere oportere certi iuris sit, cessabit in integrum restitutio. In delictis [g] autem minor annis vigintiquinque non meretur in integrum restitutionem, vtique atrocioribus: nisi quatenus interdum miseratio ætatis ad mediocrem pœnã iudicem produxerit. Sed vt ad legis Iuliæ de adulteriis coercendis præcepta veniamus: vtique nulla deprecatio adulterij pœnæ [h] est, si se minor annis adulterum fateatur. Dixi, nec si quid eorum cõmiserit, quæ pro adulterio eadem lex punit: veluti si adulterij damnatam [i] sciẽs vxorem duxerit, aut adulterio deprehensam vxorem non dimiserit †, quæstúmve de adulterio vxoris fecerit, pretiúmve pro comperto stupro acceperit, aut domum [k] præbuerit ad stuprum, adulteriúmve in eam committendum [l], & non sit ætatis excusatio aduersus præcepta legũ ei, qui dum leges inuocat, contra eas committit [m].

Si aduersus solutionem ex contractu defuncti omissam, an filiusfam. minor post emancipationem restituatur.

38. *Paulus* lib. 1. Decretorum.

AEmilius Larianus ab Obinio fundum Rutilianum lege commissoria emerat, data parte pecuniæ: ita [n] vt, si intra duos menses ab emptione reliqui pretij partem dimidiam non soluisset, inemptus esset: item si intra alios duos menses reliquum pretium non numerasset similiter esset inemptus intra priores duos mẽses Lariano defuncto Rutiliana pupillaris ętatis successerat: cuius tutores in solutione cessauerunt, venditor, denuntiationibus tutoribus sæpe [o] datis, post annum eandem possessionem Claudio Telemacho vendiderat, pupilla in integrum restitui desiderabat, victa tam apud prætorem, quàm apud præfectum vrbi prouocauerat [p]. Putabã bene iudicatum, quòd pater eius, nõ ipsa contraxerat [q]. Imperator autem motus est, quòd dies cõmittendi [r] in tempus pupillæ incidisset, eáque [s] effecisset, ne pareretur legi venditionis. Dicebam posse magis ea ratione restitui eam, quòd venditor denuntiando post diem, quo placuerat esse commissum, & pretium petendo recessisse [t] à lege sua videretur. nõ me moueri [u], quòd dies postea transisset: non magis, quàm si creditor pignus distraxisset, post mortem debitoris die solutionis finita. Quia tamen lex commissoria displicebat ei [x], pronuntiauit in integrum restituendam. Mouit etiam illud Imperatorem, quòd priores tutores, qui non restitui desiderassent, suspecti pronuntiati erant. 1 ¶ Quòd dicitur, non solere filiisfamiliàs post emancipationem adhuc minoribus succurri in his, quæ omisissent manentes in potestate, tunc [y] rectè dicitur, cùm patri adquirere possunt [z].

Quo casu restitutionis tempus non currit, si aduersus venditionem.

39. *Scæuola* lib. 2. Digestorum.

INtra vtile tempus [a] restitutionis apud præsidem petierunt in integrum restitutionem minores, "&" de ætate sua probauerunt [b]. dicta pro ætate sententia aduersarij, vt impedirent cognitionem [c] præsidis, ad Imperatorem appellarũnt. præses in euentum appellationis cętera cognitionis distulit [d]. Quæsitum est, si finita appellationis

x quod est interesse affectionis. *l. 22. Codice de administrat. tut. l. 14. Cod. de contr. empt. l. 26. ff. de bonis libertorum.*
y vt minori subueniatur non tantùm in emptionibus onerosis, sed etiam in affectatis.
z *l. 18. §. 2. s. eod.*
a vindictæ & vltionis, non pecuniæ. *Cuiac.*
b omittere, est non experiri intra statuta tempora *l. 10. §. 2. s. si quis cautio.*
c à diuortio.
† in executionibus *id est*, vbi agitur de pœna.
d Immò, non potest. *vide l. 14. in fine, ff. de adult.*
e atqui præscriptiones temporales non currũt aduersus minores: quinetiam desertio accusationis minori non nocet. *l. 1. §. meritò ff. ad Turpillianum.*
f *vide l. 9. §. 2. s. eodem: l. 6. C. de sicarijs.*
g *Paulus 1. sent. 9. §. 1. vide l. vnic. Cod. si aduers. delictum.*
h *l. 9. §. 2. in fi. s. eodem.*
i *l. 13. ff. de his quibus vt indign.*
† hodie si castigata adultera fuerit, impunè à marito postea intra biennium recipi potest. *Nouell. 134. Cod. 10.*
k *vide l. 1. in fin. ff. de extr. criminib.*
l quid si incestũ commisit? *vide l. 38. ff. de adulterijs.*
m *l. vlt. Cod. de bon. quæ liber.*
n formula. l. *cõmissoriæ*, de qua *vide l. 6. §. 1. ff. de contr. empt.*
o *adde l. 122. §. 3. ff. de verb. oblig.*
p ad principem Antoninum. nota progressum & ordinem appellationum. *adde l. 122. §. 5. ff. de verb. oblig.*
q *vide l. 2. Cod. si aduers. vend. pig.*
r 1. legis cõmissoriæ.
s 1. ætas pupillæ.
t *vide l. 4. §. eleganter. l. 6. l. 7. ff. de lege commiss.*
u Paulus refutat argumẽtum imperatoris.
x non tamẽ improbabat. *l. 4. in pr. ff. de l. commis.*
y Filiusfamiliàs minor in iis quę manens in potestate gessit, nõ restituitur: quũ quid inde patri adquirit. *Eclog. eod. c. 38.*
z & res eius administrant. *vide l. 23. s. eodem.*
a quadriennij. *l. vlt. Cod. de temporibus in integrum.*
b *vide l. 43. ff. eodem. l. 8. Cod. de probat.*
c an ea vox effectum sententiæ? an verò causæ principalis cognitionem notat? vt sententia, cuius hîc fit mentio, videatur interlocutoria?
d huius enim officium tunc quiescit.

a id est, an post annum vtilem restitutionis causa agi potest?
b quia aduersarius minoris, dolo malo moram cognitioni attulit, non minor ipse. frustratoria enim siue moratoria fuit appellatio. *Cuiac.*
c huiusmodi melioratio minorem impellit ad petendam restitutionem.
d num voluptuarias? *vide l.32. §. antepen.ff.de adm.tut.*

apud imperatorē cognitione, & iniusta appellatione pronuntiata, egressi ætatem depræhendantur, an cætera negotia impleri possunt[a], cùm per eos non steterit, quo minùs res finem accipiat? Respondi secundum ea, quæ proponuntur, perinde cognosci, atque si nunc intra ætatem essent[b]. 1 ¶ Vendentibus curatoribus minoris fundū, emptor extitit Lucius Titius. & sex ferè annis possedit, & longè longéque rem meliorem fecit[c]. Quæro cùm sint idonei curatores, an minor aduersus Titium emptórem in integrū restitui possit. Respondi, ex omnibus, quæ proponerentur, vix esse eum restituendum: nisi "si" maluerit omnes expensas[d], quas bona fide emptor fecisse adprobauerit, ei præstare: maximè cùm sit ei paratum "promptum" auxilium, curatoribus eius idoneis constitutis.

Si aduersus nouationem. 1. Dationem in solutum.

40. *Vlpianus* lib.5. Opinionum.

MInor annis vigintiquinque cui fideicommissum solui pronuntiatū erat, cauerat, id se accepisse: & cautionem eidem debitor, quasi creditæ pecuniæ fecerat, in integrum restitui potest: quia partam ex causa iudicati persecutionem nouo[e] contractu ad initium alterius petitionis redegerat[f]. 1 ¶ Prædia[g] patris sui minor annis vigintiquinque ob debita rationis tutelæ aliorum, quam pater administrauerat, in solutum inconsultè dedit, ad suam æquitatem[h] per in integrum restitutionem reuocanda res est, vsuris pecuniæ, quam constiterit ex tutela deberi, reputatis, & cum quantitate fructuum perceptorum compensatis.

Si minor restitutione impetrata nolit vti.

41. *Iulianus* lib.45. Digestorum.

SI iudex circumuento in venditione adulescenti iussit fundum restitui, eúmque pretium emptori reddere, & hic nolit hac in integrum restitutione, pœnitentia[i] acta † exceptionem vtilem, aduersus petentem pretium, quasi ex causa iudicati, adulescens habere poterit: quia * vnicuique licet contemnere[k] hæc, quæ pro se introducta sunt, nec queri poterit venditor[l] si restitutus fuerit in eā causam, in[m] qua se ipse constituit, &[n] quam mutare non potuisset, si minor auxilium prætoris non implorasset.

Qui restituere possunt.

42. *Vlpianus* libro secundo de Officio Proconsulis.

PRæses prouinciæ minorem in integrū restituere potest, etiam contra suam[o], vel decessoris[p] sui sententiam, quod enim appellatio interposita maioribus prȩstat, hoc beneficio ætatis consequuntur minores[q].

De ætatis probatione.

43. *Marcellus* libro primo de Officio Prȩsidis.

DE ætate eius, qui se maiorem annis vigintiquinque dicit, causa cognita[r] probandum[s] est: quia per eam probationem in integrum restitutioni eiusdem adolescētis, & aliis causis præiudicatur.

De causæ cognitione.

44. *Vlpianus* libro quinto Opinionum.

NOn *[t] omnia, quæ minores annis vigintiquinque gerunt, irrita sunt: sed[u] ea tantùm, quæ causa cognita, eiusmodi deprehensa sunt: vel ab aliis circumuenti, vel sua facilitate decepti, aut[x] quod habuerunt amiserunt, aut quod adquirere emolumentum potuerunt, amiserūt: aut se oneri, quod non suscipere licuit, obligauerunt.

Si aduersus vsucapionem. 1. Vel sententiam.

45. *Callistratus* lib.1. Edicti monitorij.

ETiam ei, qui priùs, quàm nasceretur vsucaptum amisit, restituendam actionem Labeo scribit[y]. Imperator Titus Antoninus rescripsit, eum qui fraude tutoris aduersarium suum diceret absolutum, & agere cum eo ex integro vellet, licentiam habere, priùs cum tutore agere[z].

De defensore minoris.

e *vide l.27.§.3. ff.eod.*
f interest autē eius, vt ex iudicati potius quā crediti titulo pecunia debeatur. Iudicatū enim litium finis est: creditum verò initium & origo. *Cuiac.*
g Minor qui fundum dedit ob debitum paternū, rectè restituitur: & vsuras ita prȩstat, vt & percepti fructis cum eis cōpensentur. *Ecloga 10. titul. 4. §. 40.*
h *vt l. 27. §.1. vers. item ex diuerso.ff.eod.*
i *l.7.§.9.ff.eod.*
† quæ hodie non admittitur. *l.vlt. §. non autē. Cod. de bonis quæ liber.*
k *vide l. 46.in fi. ff.de pact.*
*
l id est, emptor. *vt. in l.veteres.ff. de act.empt.* vt sit sensus. Adulescens in venditione circunscriptus, restitutus est in integrum, ac propterea iussus emptori pretium restituere. Emptor quasi ex causa iudicati pretium petit. Adulescens pœnitentia petitæ restitutionis ducitur, restitutione vti non vult: Queritur an possit? Posse dicitur. Cur ita? licet ei, vt & vnicuique, cōtemnere hæc quæ pro se introducta sunt: hoc est, beneficium restitutionis in integrum semel impletratum potest ipse minor contemnere, eóque nō vti. Dices emptorem restitutū, minore restituto? Responderi potest, id genus restitutionis consectariū non primarium esse: nec enim emptorem aliter restitui posse quā si ipse minor restitutus fuisset: emptorem denique restitutum esse ope & interuentu minoris. Proinde minore restitutionis beneficium impetratum abiiciente seu negligente, iniquū esse emptorem beneficio restitutionis vti in eum, cuius ope restitutus sit.
m i.in qua emptoris partibus fungitur: hîc enim agitur non de constituto aut cōstituta pecunia, sed de emptione & venditione.
n Bȩneficio, quod tui causa consequor, te inuicto in te vti non possum, *vt hîc.* in alium possum. *l.amicißimos.ff.de excus.tut.*
o atqui eam amplius corrigere non potest. *l.55.ff.de re iudicata.* nec ad eum amplius recurri. *l.6.in princ.Cod.de appellat.*
p Decessor quis esset, dixi *ad l.4.§.4.ff.de off.procons.*
q hoc tamen ita intellige, vt liceat minoribus appellare. *l.8.Cod.quando prouocare.*

r quæ requiritur in causis, in quibus magnum præiudicium versatur. *vide repetitionem Bart.in hanc legem.*
s *vide l.39.ff.eodem. l.8.Cod.de probat.*
t *Eclog.eodem cap.44.: 1.Harmenopul.12.§.51.*
u *l.11.§.3.l.13.in princ.ff.eodem.vide l.1. Cod.qui & aduersus quos.*

46. *Paulus* lib.2. Responsorum.

EVm[a], qui ex sua voluntate minorem annis in iudicio defendit, & condemnatus est, ex causa iudicati posse conueniri: nec eius, quem defendit, ætatem ad restitutionem impetrandam ei prodesse[b], cùm causam iudicati recusare non possit. Ex quo apparet, nec eum, cuius nomine condemnatus est, auxilium restitutionis propter eam sententiam implorare posse.

Si aduersus venditionem à tutore. 1. vel à curatore factam.

47. *Scæuola* lib. 1. Responsorum.

TVtor, vrgentibus creditoribus, rem pupillarem bona fide vendidit, denuntiante tamen matre "&" emptoribus[c]. Quæro, cùm vrgētibus creditoribus distracta sit, nec de sordibus[d] tutoris meritò quippiam dici potest. an pupillus in integrum restitui potest? Respondi, cognita causa æstimandum[e]: nec idcirco, si iustum sit restitui, denegandum id auxilium, quòd tutor delicto vacaret[f]. 1 ¶ Curator adolescentium prædia communia sibi, & his, quorum curam administrabat, vendidit. Quæro, si decretó prætoris adolescentes in integrum restituti fuerint, an eatenus venditio rescindenda sit, quatenus adolescentium pro parte fundus communis fuit? Respondi eatenus rescindi[g], nisi si emptor à toto[h] contractu velit discedi, quòd[i] partem empturus non esset. ¶ Item quæro emptor, vtrum à Seio. & Sempronio pupillus[k] pretium cum[l] vsuris recipere deberet, an verò ab hærede curatoris? Respondi, heredes quidem curatoris teneri, verùm in Seium, & Sempronium pro parte, qua eorum fundus fuit, actiones dandas: vtique si ad eos accepta pecunia pro eadem parte peruenisset.

Si aduersus interuentionem. 1. Venditionem. 2. dotis pactionem.

48. *Paulus* lib.1. Sententiarum[m].

MInor[n], se in id, quod fideiussit, vel mādauit in integrum restituendo, reum principalem non liberat[o]. 1 ¶ Minor[p] ancillam vendidit: si eam emptor manumiserit[q], ob hoc in integrum restitui non poterit: sed aduersus emptorem, quanti sua interest, actionem habebit.

2 ¶ Mulier minor vigintiquinque annis, si pactione dotis[r] deterior conditio eius fiat, & tale pactum inierit, quod nunquam maioris ætatis constitutæ paciscerentur, atque ideo reuocare velit, audienda est.

Si aduersus venditionem.

49. *Vlpianus* libro 35. ad Edictum.

SI res pupillaris, vel adolescentis distracta fuerit, quam lex distrahi non prohibet: venditio quidem valet: veruntamen, si grande[s] damnum pupilli, vel adolescentis versatur, etiam si collusio nō intercessit, distractio per in integrum restitutionem reuocatur.

Si aduersus expromissionem.

50. *Pomponius* lib.6. Epistolarum "& variarum lectionum".

INius Diophantus Pomponio suo salutem. Minor vigintiquinque annis nouādi[t] animo intercessit pro eo[u], qui temporali actione tenebatur, tunc, cùm adhuc supererant decem dies: & postea in integrum restitutus est, vtrùm restitutio, quæ creditori aduersus priorem debitorem datur, decem dierum sit, an plenior? ego didici, ex tēpore in integrum restitutionis tantundem temporis prȩstandum[x], quantum supererat. tu quid de eo putas, velim rescribas. Respondit: Sine dubio, quod de temporali actione, in qua intercessit minor, sensisti, puto verius esse, ideóque & pignus, quod dederat prior debitor, manet obligatum[y].

DE[z] CAPITE MINVTIS.

Tit. V.

Quid sit capitis deminutio.

Gaius libro quarto ad Edictum prouinciale.

CApitis[a] minutio est status permutatio[b].

x Decipitur minor cū id quod habet amittit, cùm non adquirit, cùm se obligat.
y an aduersus vsucapionem restituitur minor? *vide quæ notaui ad l. vnic. Cod.si aduers.vsucap.*
z & quia id ei licet, non restituetur in integrum. *Cuiac. adiunge l. 13.in fine. Cod. de iudiciis.*
a *8.Ecloga, titul. de defensoribus: ex libro 10. titul. 4. c.46.*
b *l.23.in fine, ff. eodem. l.4.Codice si tutor vel curator.*
c ne emerent, scilicet, sed quia nō habuit ius denuntiandi, non constituet ipsos vel tutores vel emptores in mala fide. *Bartol.*
d *vt in l.7.§. quæsitum, ff. eodem.*
e *vide l.29.ff.eodem.*
f ergo vtcunque tutor delicto caruerit, minor restituetur, si circumscriptus reperiatur.
g *lege vnica. Cod. si in commun.*
h *l.13. §.1. in fine. ff. de in diem addict. adde leg. 29.§.ff.eodem.*
i atque ita protestatus est, *l.13. §. 1.ff. de in diem addict.* aliàs non restituitur maior minore restituto. *l. vnica, Cod.si in communi.*
k id est, adulescentibus. *Cuiac.*
l *l.24.§. 4.l.27. §.1. in fine, ff.eodem.*
m *tit.9.§.5.*
n Minor se in his quæ fideiussit, vel fide promisit, vel spopondit, vel mandauit in integrū restituendo, reū principalem nō liberat. Ita hic locus apud Paulum legitur, *1. sent ent.9.§.5.*
o *vide l.vlt.ff.eodem.*
p *Ecloga eodem, c.48.*
q *l.11.ff.eodem.l. 1. 2.3. Cod. si aduers.libert.*
r *l. 9. §.1.ff. eodem.*
s *l.4.l.11. Cod.de prædiis minorum.*
t *vide l.27. §.ex hoc.ff.eodem.*
u *adde l. 48. in princip.ff.eodem.l.vnic.§.sed etsi. Cod.de reputat.quæ fiunt.*
x *adde l.24.in fine.ff.ad Velleianum.*
y & ita minore restituto, restituitur actio in pristinum debitorem, in eo statu in quo erat tempore nouationis. *Bartol.*
z *1.Inst.16. & ibi Theophil: adde Festum in Deminuti capite.*
a Capitis minutio, Græcis est ἡ τῆς πρώτης καταστάσεως ἐλάττωσις. *46.Ecloga 2.et lib.16.titul.8.c.33.*
b at non è contra. quia filius morte patris statum mutat, non tamen capite minuitur. *l.3.in fine, ff. de Scto Maced.*

Ad quas

Ad quas capitis deminutiones hoc edictum pertinet. 1. Verba edicti. 2. De causis antè vel post cap. deminutionem. 3. De delictis. 4. De debitore arrogato. 5. De tempore huius iudicij. De heredibus.

2. *Vlpianus* lib.12.ad Edictum.

PErtinet hoc edictum ad eas capitis deminutiones, quæ [a] salua ciuitate contingunt.ceterùm siue amissione ciuitatis, siue libertatis [b] amissione contingat capitis deminutio, cessabit edictum:neque possunt hi penitùs conueniri. dabitur planè actio in eos ad quos bona peruenerunt eorum. 1 ¶ Ait Prætor: *qui quæve posteaquam quid cum his actum, contractúmve sit, capite deminuti, deminutæ esse dicentur: in eos, easve perinde, quasi id factum non sit, iudicium dabo.* 2 ¶ Hi, qui capite minuuntur, ex his causis, quæ capitis deminutionem præcesserunt, manent obligati naturaliter [c]. ceterùm si postea, imputare quis sibi debebit, cur contraxerit, quantum ad verba huius edicti pertinet. sed interdum, si contrahatur cum his post capitis deminutionem, danda est actio.& quidem, si adrogatus sit, nullus labor [d]:nam perinde obligabitur, vt filiusfamilias. 3 ¶ * Nemo delictis exuitur, quamuis capite minutus sit [e]. 4 ¶ Ei, qui debitorem suum adrogauit, non restituitur actio in eũ, postquam sui iuris fiat. 5 ¶ Hoc iudicium perpetuum est [f]: & in heredes,& heredibus datur.

De liberis arrogati. 1. De emancipatione ac manumissione.

3. *Paulus* lib.11.ad Edictum.

LIberos, qui adrogatum parentem sequuntur, placet minui caput †, cùm in aliena potestate sint, & cùm familiam mutauerint [g]. 1 ¶ Emancipato filio, & ceteris personis capitis minutio manifesto accidit: cùm emancipari nemo possit, nisi in imaginariam [h] seruilem causam deductus. Aliter atque cum seruus manumittitur: quia seruile caput nullum ius habet [i]: ideo nec minui potest.

4. *Modestinus* lib.1.Pandectarum.

HOdie enim incipit statum habere.

De aqua & ignis interdictione. 1. De his quæ deficiunt, & his quos Senatus hostes iudicauit. 2. Effectus minimæ capitis deminutionis, & primum de iuribus publicis vel priuatis.

5. *Paulus* lib.11.ad Edictum.

AMissione ciuitatis fit capitis minutio, vt in aqua [k] & igni interdictione. 1 ¶ Qui deficiunt [l], capite minuuntur, deficere autem dicuntur, qui ab his, quorum sub imperio sunt, desistunt, & in hostium numerum se conferunt [m]. sed & hi, quos senatus hostes iudicauit, "vel" lege lata [n]: vtique vsque eo, vt ciuitatem amittant.

2 ¶ Nunc respiciendum, quæ capitis deminutione pereant: & primò de ea capitis deminutione, quæ salua ciuitate accidit, per quam publica iura non interuerti constat: nam manere magistratum, vel senatorem, vel iudicem, certum est.

6. *Vlpianus* libro 51.ad Sabinum.

NAm & cetera officia, quæ publica sunt [o], in eo non finiuntur. capitis enim minutio, priuata hominis, & familiæ eius iura, non ciuitatis, amittit.

De tutelis. 1. De actionibus ex delicto. 2. Effectus maximæ. 3. Et mediæ capitis deminutionis.

7. *Paulus* lib.11.ad Edictum.

TVtelas etiam non amittit capitis minutio: exceptis [p] his, quæ [q] in iure [r] alieno personis positis deferũtur. Igitur testamento dati, vel ex lege, vel ex senatusconsulto, erũt nihilominus tutores. Sed legitimæ tutelæ ex duodecim tabulis interuertuntur eadem ratione, qua & hereditates exinde legitimæ: quia adgnatis deferuntur, qui desinunt esse, familia mutati. Ex nouis autem legibus & hereditates, & tutelæ plerunque sic deferuntur, vt personæ naturaliter designentur. vt ecce deferunt hereditatem senatusconsulta matri, & filio. 1 ¶ * Iniuriarum [s], & actionum ex delicto venientium obligationes cum capite ambulant [t]. 2 ¶ Si libertate adempta, capitis deminutio subsecuta sit: nulli restitutioni aduersus seruum locus est: quia nec prætoria iurisdictione ita seruus obligatur, vt cum eo actio sit: sed vtilis actio aduersus dominũ danda est, vt Iulianus scribit: & nisi in solidum defendatur, permittendum mihi est in bona, quæ habuit, mitti.

a Creditori in debitorem qui minimam capitis diminutionẽ passus sit restituitur actio: at non in eum qui maximam vel mediam.
b *l.7.§.penult.ĩ. eodem.*
c *vide l.8. ĩ.eodem.*
d Cur ita? *collige ex §. in pluribus, Inst.de adop.*
e *l.7. §.1.ĩ.eodem.*
f id est, esse potest. *arg. l.21.ĩ.de solutionibus.*
g *§.sed hodie.Instit.de adopt.* nomine adoptantis adsumpto. *Diõ.46. Appian. 3. Vopisc. in Aurel. Claud. Panegyr.6. Honorij.*
h *v.l.vlt.Cod.de adopt.*
† *al.*capite.
i iure ciuili pro nullis habentur serui. *l.23.ĩ.de regulis iuris.* mortuis comparantur. *l.59.in fine.ĩ. de condit. & demonstr.* quadrupedibus. *l.2.§.2. ĩ.ad leg. Aquil.* nullam personã habent: súntque ἀπρόσωποι. *Theophil. initio de stipulat. seruorum:* nullam iniuriã patiuntur. *§.seruis. Inst. de iniur.* nihil sibi adquirunt, sed dominis. *l.79.ĩ.de adq. hered.* non habebant connubiũ. *l.3.Cod.de incestis.* interfici poterant à dominis, *l.1.§.1. ĩ.de his qui sunt sui.* æstimabantur vulgatiter 20. aureis. *vide l.1.Cod.de com. ser.man.* ob violatum contubernium adulterij crimine accusare non possunt. *l.24. C. de adult.*
k De aqua & igni interdictis &interdictione, dixi *ad l.1 §.2.ĩ. de leg.3.*
l Deficere dicuntur qui ab imperio desistunt & ad hostes se transferunt, quíque vel senatusconsulto vel lege hostes habiti. *vide quæ scripsi ad l. 51. ĩ. de adquir. rerum dominio.*
m *l.19.§.filius. ĩ. de captiuis.*
*
n νόμου τεθέντος παρ' αὐτῆς, Basil. *Cuiac. ad l.8. & sequentib. ĩ.de excusat. tutorum.*
o quæ sunt iuris publici, non amittuntur capitis diminutione. *Zas.*

p excepta tutela patronorum. *Vlpianus 11.§.9.*
q quæ, a.p.p. id est, quæ iure agnationis proximis potissimũm deferuntur: sic Tribonianus frequenter labitur in legendis notis veterum. *Cuiacius Titul.11. & 12. notar. Vlpian.*
r in nomine alieno. *Hot.3.obseru.29.*
s Actiones iniuriarum & obligationes ex delicto caput sequuntur. *46.Ecloga secunda, c.7.*

3 ¶ Item cùm ciuitas amissa est, nulla restitutionis æquitas est aduersus eum, qui amissis bonis, & ciuitate relicta, nudus exulat.

De naturali obligatione. De dotis actione.

8. *Gaius* libro 4.ad Edictum prouinciale.

EAs obligationes, quæ naturalem [u] præstationem habere intelliguntur, palam est capitis deminutione nõ perire [x]: quia * ciuilis ratio naturalia iura corrumpere non potest [y]. Itaque de dote actio, quia in bonum & æquum cõcepta est [z], nihilominus durat etiam post capitis deminutionem.

9. *Paulus* lib.11. ad Edictum.

VT quandoque emancipata agat [a].

De annuo legato.

10. *Modestinus* lib.8. Differentiarum.

LEgatum in annos singulos [b], vel menses "singulos" relictum, vel si habitatio legetur, morte [c] quidem legatarij legatum intercidit, capitis deminutione tamen interueniente, perseuerat: videlicet quia tale [d] legatum in facto potius, quàm in iure consistit [f].

Genera cap. deminutionum.

11. *Paulus* libro 2.ad Sabinum.

CApitis deminutionis tria [g] genera sunt [h]: maxima, media, minima. tria enim sunt, quæ habemus, libertatem, ciuitatem, familiam. Igitur cùm omnia hæc amittimus, hoc est libertatem, & ciuitatem, & familiam, maximam esse capitis deminutionem: cùm verò amittimus ciuitatem, libertatem retinemus: mediam esse capitis deminutionem: cùm & libertas, & ciuitas retinetur, familia tantùm mutatur: minimam esse capitis deminutionem constat [i].

EX QVIBVS CAVSIS MAIORES "vigintiquinque annis" in integrum restituuntur [k].

Tit. VI.

Commendatio. 1. verba edicti cuius sunt capita quatuor.

Vlpianus lib.12.ad Edictum.

HVius edicti causam nemo non iustissimam esse confitebitur. læsum enim ius per id tẽpus, quo quis reipublicæ [l] operam dabat, vel aduerso casu laborabat, corrigitur. nec non & aduersus eos succurritur: ne vel obsit, vel prosit, quod euenit. 1 ¶ Verba autem edicti talia sunt: *Si cuius quid de bonis* [m], *cùm is metu* [n], *aut sine dolo "malo"* [o], *reipublicæ causa abesset, inve vinculis* [p], *seruitute,* [q] *hostiúmque potestate esset* [r]: *siue cuius actionis eorum cui dies exisse dicetur* [s]: *item si quis quid vsu suum fecisset, aut, quod non vtendo amisit, consecutus* [t], *actionéve qua solutus ob id, quod dies eius exierit, cùm absens non defenderetur, inve* [u] *vinculis esset, secúmve* [x] *agendi potestatem non faceret, aut cum eum inuitũ* [y] *in ius vocari nõ liceret, neque defenderetur: "cùmve magistratus de ea re appellatus esset, siue" cui" pro magistratu, sine dolo ipsius, actio exempta esse dicetur: earum rerum actionem intra annum* †, *quo primum de ea re experiundi potestas erit: item si qua* [a] *alia mihi iusta causa esse videbitur, in integrum restituam: quod eius per leges, plebiscita, senatusconsulta, edicta, decreta principum, licebit* [b].

De vsu huius edicti. 1. Interpretatio primæ partis, & primùm de absentibus metus causa.

2. *Callistratus* libro secundo Edicti monitorij [c].

HOc edictum [d], quod ad eos pertinet, qui eo continetur, minùs in vsu frequentatur, huiusmodi enim [e] personis extra ordinem [f] ius dicitur ex senatuscõsultis, & principalibus cõstitutionibus [g]. 1 ¶ Hoc autem capite adiuuantur in primis hi, qui metus causa abfuissent: scilicet si non superuacuo timore deterriti abfuissent [h].

De metu.

3. *Vlpianus* libro 2.ad Edictum.

METus autem causa abesse videtur, qui iusto timore mortis, vel cruciatus corporis [i] conterritus abest: & extra ordinem ius dicitur. Simile est argumentum *in l.1.§.2.ĩ.de migrando.*

g id est priuilegio. *l.4.in fine.ĩ.eodem.*
h vt restituantur non ex edicto, cognitione Prætoris, sed à principe vel senatu. *Cuiac. Cod.hoc.titul.*
h vt generaliùs dicatur, si quis absentia sua alteri nocuit, vel si cui per absentiam nocitum sit, dabitur restitutio, ne vel absenti, vel ab absente noceatur.
i siquidem minæ sufficientes faciunt iustum metum. *v.l.7.ĩ.d. extr.crim.*

t *l.2.§.primo.ĩ. eodem.*
u quæ naturalem habent præstationem non amittuntur capitis diminutione. *l.2.§.3.eod.*
x vt societas. *l.58 §.pen.ĩ.pro socio.*
y *v.l.2.ĩ.de vsufr. ear.rerum.*
z *§.fuerat.Inst.de action.*
a *l.21.§.filio.ĩ.de pactis.*
b *l.4.8.12.in fine ĩ.de annuis.*
c *v.l.11. Cod.de vsufructu.*
d de legato habitationis, vide *Hot.3.obseru.23.*
e *vide l.24.ĩ.de regulis iuris.*
f ea quæ facti sunt, non pereũt capitis diminutione.
g *11.Vlpian.10. 11.12.* Tria nobis competunt, libertas, ciuitas, familia. Maxima capitis deminutione, superiora omnia amittimus: media, ciuitatem non libertatem: Minima, familiam tantùm. *46.Ecloga 2.t.10.*
h *l.6.§.irritum, ĩ.de iniusto.*
i infamis etiam mutat statum. *l.penul.ĩ.de var. & extr.*
k *2.Cod.54.*
l *l.4.l.30.in fi.ĩ. eod.*
m deminutum. *l.l.3.Cod. de restitut.mil.*
n *l.2.in fin.l.3.ĩ. eod.*
o *l.4.l.5.ĩ.eod.*
p *l.9.l.10.ĩ.eod.*
q *l.11.12.ĩ.eod.*
r *l.14 15.ĩ.eod.*
s *l.40.ĩ.eod.*
t *l.21.ĩ.eod.*
u *l.23.ĩ.eod.*
x *d.l. 23. §.vlt.l. 24.25. 26.ĩ.eod.*
y *l.26. §.2.ĩ.eod.*
z *d.l.26. §.4. & seq.*
† à die cessantis impedimenti: hodie intra quadriennium. *l.vl.Cod.de temp. in int.g.*
a putà studiorũ, *d.l.26. §.vlt. arg. Authent. habita. Cod. ne filius pro patre.*
b i si leges expressim nõ prohibeant. *l.28. §.2.ĩ.eod.*
c quo Prætor edicebat de iis, quæ in aliis partibus iuris continebãtur: quoque ciues monebat magis quàm iis edictum proponebat.
d monitorium scilicet. *Baro.*
e Infrequentia, seu non frequentantur edicta, in quib⁹ causis ex-

hoc ex affectu eius intelligitur. Sed non sufficit quolibet terrore abductum timuisse: sed huius rei disquisitio iudicis est.

De absentibus reip. caus. & de dolo.

4. *Callistratus* libro secundo edicti monitorij.

ITem hi, qui reipublicę causa, sine dolo malo, abfuissent. Dolum malum eò pertinere accepi: vt qui reuerti potest, neque reuerteretur, in eo, quod per id tẽpus aduersus eum factum est, non adiuuetur: veluti si alterius grãdis commodi captandi gratia id egerit [a], vt reipublicæ causa abesset, "&" reuocatur ab isto priuilegio [b].

De his qui Romæ dant reip. operam.

5. *Vlpianus* lib. 12. ad Edictum.

ET qui data opera, & sine lucro hoc affectauerit: vel qui maturius profectus est: vel litis [c] gratia cœpit reipublicæ causa abesse. Sed hæc adiectio doli mali ad reipublicæ causa absentes refertur, non "etiam" ad eum, qui metus causa: quoniam nullus metus est, si dolus intercedit. 1 ¶ Sed qui Romæ, "reipublicæ" "causa" operam dant, reipublicæ causa non absunt.

6. *Paulus* lib. 12. ad Edictum.

VT sunt magistratus [d].

De militibus.

7. *Vlpianus* libro 12. ad Edictum.

MIlites planè, qui Romæ militãt pro reipublicę causa absentibus habentur [e].

De legatis municipiorum.

8. *Paulus* lib. 3. Breuium.

LEgatis [f] quoque municipiorum succurritur ex principum, & Marci, & Commodi, constitutione.

De vinculis.

9. *Callistratus* libro secundo Edicti monitorij.

SVccurritur etiam ei, qui in vinculis fuisset, quod non solùm ad eum pertinet, qui publica custodia coercetur, sed ad eum quoque, qui à latronibus, aut prædonibus vel potentiore vi oppressus, vinculis coercebatur.* Vinculorum autem appellatio latiùs accipitur: nam etiã inclusos, veluti lautumiis [g], vinctorum numero haberi placet [h]: quia nihil intersit, parietibus, an compedibus teneatur. Custodiam autem solã publicam accipi Labeo putat.

10. *Vlpianus* lib. 12. ad Edictum.

IN eadẽ causa sunt, & qui à [i] militibus, statoribúsque [k], vel à municipalibus ministerijs aduersantur, si probentur rei suæ superesse non potuisse. ¶ In vinculis autem etiam eos accipimus, qui ita alligati sunt, vt sine dedecore in publico comparere non possint [l].

De eo qui est in seruitute.

11. *Callistratus* lib. 2. Edicti monitorij.

EI quoque succurritur, qui in seruitute fuerit, siue bona fide seruiat homo liber, siue detentus sit.

De eo qui de statu suo litigat.

12. *Vlpianus* libro 12. ad Edictum.

IS autem, qui de statu suo litigat, ex quo lis inchoata est [m], hoc edicto non continetur. tamdiu igitur in seruitute esse videtur, quandiu non est eiusmodi lis cœpta.

De eo qui liber & heres scriptus est. 1. De filiofamiliàs.

13. *Paulus* libro 12. ad Edictum.

REctè Labeo ait, eum non contineri, qui liber & heres institutus sit, antequàm sit heres [n]: quia nec bona habeat, & prętor de liberis hominibus loquatur. 1 ¶ Puto tamen filiumfamiliàs in castrensi peculio pertinere ad hoc edictum.

De captiuis & transfugis.

14. *Callistratus* libro secundo Edicti monitorij.

ITem ei succurritur [o], qui in hostium potestate fuit, id est ab hostibus captus. Nam trãsfugis [p] nullum credẽdum est beneficium tribui, quibus negatum est postliminium. Poterant tamen, qui in hostium potestate essent, illa parte edicti contineri, qua loquitur de his, qui in seruitute fuerint.

De postliminio reuersis vel apud hostes defunctis. 1. De nato apud hostes. 2. Si damni infecti missum sit in ædes militis. 3. Si actionis dies post reditum exierit.

a *l. 36. l. 42. ff. eod.* vt mercatores.
b quod causæ cõpetit non personæ. *Baro.*
c *vide l. 1. Codice qui militare.*
d vrbani, non alij. *l. 32. 38. ff. eod.*
e quia etiã Romæ in castris agunt, & ea sunt conditione vt quolibet momẽto proficisci eos oporteat, & ita destinatione animi, absentes intelliguntur. *Zas.*
f *v. l. 1. Cod. eod.*
g *ita legitur in l. 1. ff. de creditorib.* lapidicinis, Seneca *9. declam. & 5. controuers.* alij Latumias legũt. *vide Cuiac. 6. obs. 7.* & ita apud Festum. Plautus verò *in Captiuis.* Latomias. in Lautumiis plerunque carcer erat, *Liuius* 37. De Lautumiis Syracusanis à Dionysio constitutis, vide *Aelianũ 12: Plutarchũ 2. de fortuna Alex.* & in opere, πρὸς τοὺς ἀπαιδεύτους. & in Nicia: *Thucydidem 7. Diodorum* 13.
h & eos qui sub iuramento vel satisdatione sũt. *l. 28. §. 1. ff. eod. v. l. 216. ff. de verborum signif.*
i *v. quæ notaui ad l. 2. ff. de in ius vocando.*
k vide quæ notaui *l. 4. ff. de off. præsid.*
l quales sunt ij qui compedib⁹ aut manicis vincti. Ea autẽ impossibilia censentur quæ non nisi cum dedecore fieri possunt. *vide l. 15. ff. de condit. Inst.*
m i. ordinata. *v. l. 24. ff. de liberali.*
n i. ante mortẽ testatoris. *§. 1. Inst. de hær. quali.*
o *§. 3. Inst. de actionib.*
p *v. l. 19. § transfugæ. ff. de captiuis.*
q bonis constitutum qui agat & conueniatur. *Zas.*
r *l. 33. ff. de procuratorib.*
s i. captus ab hostibus. *Alciat. 1.*

15. *Vlpianus* libro duodecimo ad Edictum.

AB hostibus "autem" captis, postliminio reuersis succurritur, aut ibi mortuis: quia nec procuratorem habere possunt, cùm aliis suprascriptis "etiam" per procuratorem [q] possit subueniri, præter eos, qui in seruitute detinentur [r]. Ego autem, etiam nomine eius, qui hostium potitus [s] est, si curator [t] (vt plerumque) fuerit bonis constitutus, auxilium competere existimo. 1 ¶ Non minùs autem ab hostibus capto, quàm ibi nato, qui postliminium habet, succursum videtur. 2 ¶ Si damni infecti missus sit in ædes militis: si quidẽ præsente eo iussit prætor possideri, non restituitur [u]: sin verò absente eo, dicendum subueniri ei debere. 3 ¶ Sed quod simpliciter prætor edixit, *posteáve*, ita accipiẽdum est: vt, si inchoata sit bonæ fidei possessoris detentatio ante absentiam, finita autem reuerso, restitutionis auxilium locum habeat, non quandoque, sed ita demum, si intra modicum tempus, quàm rediit, hoc contigit: id est [x], dum hospitium quis conducit [y], sarcinulas componit, quærit aduocatum [z]: nã eum, qui differt restitutionem, non esse audiendum Neratius scribit.

16. *Paulus* libro duodecimo ad Edictum.

NOn enim negligentibus subuenitur [a], sed necessitate rerum impeditis [b]. Totúmque istud arbitrio prætoris temperabitur: id est, vt ita demum restituat, si non negligentia, sed temporis angustia non potuerunt litem contestari.

Aduersus quos miles restituitur. 1. Si aduersus conditionem non impletam.

17. *Vlpianus* lib. 12. ad Edictum.

IVlianus libro quarto scribit, non solùm aduersus possessorem hereditatis succurrendum militi, verùm aduersus eos quoque, qui à possessore emerunt [c] vt vindicari res possint, si miles hereditatem adgnouerit. quòd si nõ adgnouerit, ex post facto vsucapionem processisse manifestatur. 1 ¶ Eum [d] quoque cui sic legatum sit "*vel*" *in annos singulos, quibus in Italia esset:* restituendum, vt capiat, atque si in Italia fuisset [e], & Labeo scribit, & Iulianus libro quarto, & Pomponius libro trigesimo primo probãt: non enim dies actionis exiit, vbi [f] prætoris auxilium necessarium erat, sed conditio [g] in causa est.

De damno & lucro.

18. *Paulus* libro duodecimo ad Edictum.

SCiendum est, quòd in his casibus restitutionis auxilium maioribus damus, in quibus rei dumtaxat persequendæ gratia queruntur: non cùm & lucri [h] faciendi ex alterius pœna, vel damno, auxilium sibi impertiri desiderant [i].

De possessione & vsucapione.

19. *Papinianus* libro 3. Quæstionum.

DEnique si emptor priùs, quàm per vsum sibi adquireret ab hostibus captus sit: placet interruptam possessionem [k] postliminio nõ restitui: quia hæc [l] sine possessione non constitit: possessio autem plurimum facti [m] habet: causã verò facti non continetur [n] postliminio [o].

20. *Idem* libro decimotertio Quæstionum.

NEc vtilem actionẽ ei tribui oportet: cùm sit iniquissimum auferre domino, quod vsus [p] non abstulit, neque enim intelligitur amissum [q], quod ablatum alteri non est.

Ratio secundæ partis edicti. 1. Collatio primæ & secundæ partis. 2. Si absens per se vel per alium vsuceperit. Si defensor extitit vel non. 3. Quid sit non defendi.

21. *Vlpianus* libro duodecimo ad Edictum.

ITem ait prætor: *si quis vsu suum fecisset: aut, quod non vtendo sit amissum, consecutus: actionéve qua solutus ob id, quod dies eius exierit, cum absens non defenderetur.* Quam clausulã prætor inseruit: vt quemadmodum succurrit suprà scriptis personis, ne capiantur: ita & aduersus ipsas succurrit, ne capiant [r]. 1 ¶ Et erit notandum, quòd plus [s] prætor expressit, cùm aduersus eos restituit, quàm cùm ipsis subuenit, nam hîc non certas personas enumerauit, aduersus quas subuenit, vt suprà: sed adiecit clausulam, qua omnes qui absentes non defenduntur complexus est.

2 ¶ Hæc

Par. 35. Augusti. 4. Emendat. 10. v. l. 11. ff. de captiuis.
t *vide l. 6. in fin. ff. de tutoribus: l. 3. C. de captiuis.*
u miles domi pręsens, habetũr pro pagano. *v. l. vlt. Cod. de restit. milit. §. 1. Inst. de milit. test.*
x modica temporis mora hîc definitur: *adde l. 7. §. 2. ff. de legat. 1.*
y *adde l. 31. ff. de vsuris.*
z *v. l. 23. in fi. ff. eadem.* hæc qui facit neque morã committit, neque suã causam negligit.
a *v. l. 24. in fin. ff. quæ in fraud. credit.*
b *l. 27. in fi. ff. eod. l. 63. §. penult. ff. ad Trebell.*
c eodem penè iure minores vtuntur. *l. 13. in fin. l. 15. ff. tit. prox.*
d militem s. idẽ in doctore absente reipublicę causa, respectu salarij sui, tradit *Bartol.*
e *l. 41. 43. ff. eod.* tale legatum nõ vnũ est sed tot, quot anni sunt. & ideò dies in hac specie non cedit quibus annis legatarius nõ fuit in Italia.
f legunt alij vt. p. a. n. sit sed, &c.
g quæ adiecta erat in fauorem hæredis, quam impleri per hæredem non stabat, sed per alia legatarij impedimenta. *v. l. 8. in fine ff. de condit. & demonstrat.*
h Lucrum ex alterius pœna vel damno facere, aut ad id restitui nemo debet *vt hîc. 10. Eclog. 36. in fine.*
i restitutio non conceditur, vt quis lucretur cũ damno alterius. *Bart.*
k i. vsucapionẽ. *vt l. 30. ff. eod.*
l i. præscriptio. nota tres regulas sequentes. *Bartol.*
m *l. 39. ff. de adqu. possess.* Imò plurimum iuris, *l. 49. ff. de adquir. possess.*
n *l. 23. §. 1. ff. eod. l. 23. §. 1. ff. de adqu. possess. l. 11. l. 15. l. 44. in fine ff. de vsucap. l. 12. §. 2. ff. de capti.*
o de postliminio. *vide l. 19. ff. de capt.*
p i. vsucapio. *vt l. 56. §. 8. ff. ad Trebell.*
q primus dominus non perdit dominium, nisi alteri adquiratur. *Bart.*
r *l. 22. §. 1. ff. eod. l. 140. ff. de reg. iur.*
s Restituere pl⁹ est quàm subuenire. *adde l. vlt. ff. de heredibus instituendis.*

2 ¶ Hæc autem restitutio locum habet: siue per se, siue per subiectas sibi personas vsu adquisierunt, qui absentes non defedebantur. & ita si nemo eorum "erat" defensor. Nam si fuit procurator, cùm habueris, quem conuenias, non debet inquietari [a]. Cæterum, si non existebat defensor, æquissimum erat subueniri: eo potius, quòd "eorum", qui non defenduntur, si quidem latitent, prætor ex edicto pollicetur [b], in bona eorum mittere, vt, si res exegerit etiam distrahantur: si verò non latitent, licèt non defendãtur, in bona tantùm mitti. 3 * ¶ Defendi autem non is videtur, cuius se defensor ingerit [c]: sed qui requisitus ab actore, nõ (est) defensioni defuturus. Plenáque defensio [d] accipietur, si & iudicium non detrectetur, & iudicatum [e] solui satisdetur.

1. Collatio primæ & secundæ partis edicti. 2. De furiosis, infantibus, & ciuitatibus.

22. *Paulus* lib.12.ad Edictum.

ERgo sciendum est, non aliter hoc edictum locum habere [f], quàm si amici eius interrogati fuerint an defendant: aut si nemo sit, qui interrogari potest [g]. Ita enim absens defendi non videtur, si actor vltro interpellat, nec quisquam defensioni se offerat. eáque testatione complecti oportet. 1 ¶ Sicut igitur damno eos adfici non vult, ita lucrum facere non patitur [h]. 2 ¶ Quòd edictum etiam ad furiosos, & infantes [i], & ciuitates [k] pertinere Labeo ait.

De vinculis. 1. De captiuis. 4. De eo qui secum agendi potestatem non facit.

23. *Vlpianus* lib.12.ad Edictum.

AIt prætor, *inve vinculis esset*, "*secúmve agendi potestatem non faceret*". hęc persona meritò adiecta est. fieri enim poterat, vt quis in vinculis præsens esset, vel in publica, vel in priuata vincula ductus. nam & eum, qui in vinculis est, si modò non sit in seruitute [l], posse vsu adquirere constat. Sed & is qui in vinculis est, si defendatur, cessat restitutio. 1 ¶ Is autem, qui apud hostes est, nihil per vsum sibi adquirere potest, nec cœptam possessionem poterit implere, dum est apud hostes. hoc ampliùs, nec postliminio reuersus recuperabit per vsum dominij adquisitionem [m]. 2 ¶ Item ei, qui per captiuitatem fundi possessionem, vel vsusfructus quasi possessionem amisit, succurrendum esse Papinianus ait. & fructus [n] quoque medio tempore ab alio ex vsufructu perceptos debere captiuo restitui, æquum putat. 3 ¶ Hi planè, qui fuerunt in potestate captiui, vsu rem adquirere possunt [o] ex re peculiari. & æquum erit, ex hac clausula præsentibus, "id est, qui non sunt in captiuitate", subueniri: si, cùm non defenderentur, vsucaptum quid sit. Sed & si dies actionis, quæ aduersus captiuum competebat, exierit, succurretur aduersus eum. 4 ¶ Deinde adiicit prætor, *secúmve agendi potestatem non faceret*: vt, si, dum hoc faciat, per vsum adquisitio impleta, vel quid ex suprascriptis contigit, restitutio concedatur [p]: meritò. nec enim sufficit semper in possessionem bonorum eius mitti: quia "ea" interdum species esse potest, vt in bonis latitantis mitti non possit, aut non latitet. finge enim, dum aduocationes postulat [q], diem exisse: vel dum alia mora iudicij contingit.

24. *Paulus* lib.12.ad Edictum.

SEd & ad eos pertinet, qui conuēti frustrantur [r], & qualibet tergiuersatione, & solertia efficiunt, ne cum ipsis agi possit.

25. *Gaius* libro quarto ad Edictum prouinciale.

QVod quidem simili modo ad eum quoque pertinere dicemus, qui [s] non frustrandi gratia id faceret, sed quòd multitudine rerum distringeretur.

1. De Relegato. 2. De his qui inuiti aut sine venia in ius vocari nequeunt. 3. Interpretatio verborum, Neque Deffenderetur. 4. Si cui per magistratũ. 5. Actio exempta sit. 6. Sine dolo malo ipsius. 7. De feriis. 8. Si aduersus vsucapionem. 9. Interpretatio quartæ partis edicti.

26. *Vlpianus* lib.12.ad Edictum.

SEd & si per prætorem [t] stetit, restitutio indulgebitur. 1 ¶ Aduersus relegatum restitutionem faciendam ex generali clausula [u] Pomponius ait: sed & non ipsi concedendam: quia potuit procuratorem relinquere [x]. ex causa tamen puto etiam ipsi succurrẽdum [y]. 2 ¶ Ait prætor, *aut eum cùm inuitum in ius vocare non liceret*, "*neque defenderetur*," hæc clausula ad eos pertinet, quos more maiorum [z] sine fraude [a] in ius vocare non licet: vt consulem, prætorem, ceterósque, qui imperium, potestatémve quam habent. Sed nec ad eos pertinet hoc edictum; quos prætor prohibet sine permissu suo [b] vocari: quoniam aditus potuit permittere: patronos puta, & parentes. 3 ¶ Deinde adiicit, *neque defenderetur*. quod ad omnes suprascriptos pertinet, præterquam ad eum, qui absens quid vsucepit: quoniã planè supra de eo cautum est. 4 ¶ Ait pretor, *siue cui per magistratus* [c] *sine dolo malo ipsius actio exempta esse dicetur*. hoc quò? vt si per dilationes iudicis effectum sit, vt actio eximatur, fiat restitutio. Sed & si magistratus copia non fuit, Labeo ait restitutionem faciẽdam. Per magistratus autem factum, ita accipiendum est, si ius non dixit. alioquin si, causa cognita [d], denegauit actionem, restitutio cessat. & ita Seruio videtur. Item "per" magistratus factũ videtur, si per gratiam [e], aut sordes [f] magistratus ius non dixerit. & hæc pars locum habebit: nec non & superior *secúmve agendi potestatem non faciat* nam id egit litigator, ne secum agatur, dum iudicem corrumpit [g]. 5 ¶ *Actio exempta* sic erit accipienda, si desijt agere posse.
6 ¶ Et adiicitur *sine dolo malo ipsius*: videlicet vt, si dolus eius interuenit, ne ei succurratur. ipsis enim delinquentibus prætor non subuenit [h]. Proinde si, dum vult apud sequentem prætorem agere, tempus frustratus est, non ei subuenietur. Sed & si, dum decreto prætoris non obtemperat, iurisdictionem ei denegauerit [i], non esse eum restituendum Labeo scribit. Idémque, si ex alia iusta causa nõ fuerit ab eo auditus. 7 ¶ Si feriæ extra ordinem [k] sint indictæ, ob res puta prosperè gestas, vel in honorem principis: & propter ea magistratus ius nõ dixerit: Gaius Cassius nominatim edicebat, restituturum se: quia per prętorem videbatur factum. solennium [l] enim feriarum rationem haberi non debere: quia prospicere eas potuerit, & debuerit actor, ne in eas incidat [m]. quod verius est, & ita Celsus libro secundo Digestorum scribit. cùm feriæ tempus eximunt, restitutio dumtaxat ipsorum dierum faciẽda est, non totius temporis. & ita Iulianus libro quarto Digestorum scribit: ait enim, rescissionem vsucapionis ita faciendam, vt hi dies restituantur, quibus actor agere voluit, & interuentu feriarum impeditus est. 8 ¶ Quotiens per absentiam quis non toto tempore aliquem exclusit: vtputa rem tuam possedi, vno minus die, statuto in vsucapionibus tempore: deinde reipublicæ causa abesse cœpi: restitutio aduersus me vnius diei [n] facienda est.
9 ¶ Item (inquit prætor) *si qua alia mihi iusta causa videbitur, in integrum restituam* [o]. Hæc clausula edicto inserta est necessariò. multi [p] enim casus euenire potuerunt, qui deferrent restitutionis auxilium: nec singulatim enumerari potuerunt, vt quotiens æquitas restitutionem suggerit, ad hanc clausulam erit descendendum [q]. vtputa legatione quis pro ciuitate functus est: æquissimum est eum restitui [r], licèt reipublicæ causa non absit. & sæpissimè cõstitutum est, adiuuari eum debere: siue habuit [s] procuratorem, siue non [t]. Idem puto, & si testimonij [u] causa sit euocatus ex qualibet prouincia, vel in vrbem, vel ad principem: nam & hîc sæpissimè est rescriptum subueniri. Sed & his, qui cognitionis [x] gratia, vel appellationis [y] peregrinati sunt, similiter subuentum. Et generaliter [z] quotiescũque quis ex [a] necessitate non ex voluntate abfuit: dici oportet, ei subueniendum.

De lucro & damno.

27. *Paulus* libro duodecimo ad Edictum.

ET siue quid amiserit, vel lucratus [b] non sit: restitutio facienda est, etiam si non ex bonis quid amissum sit.

De absentia probabili, veluti studiorum causa. 1. De eo qui est sub fideiussoris satisdatione. 2. Interpretatio verborum, quod eius. 3. De eo qui sæpius adfuit. 4. Si is qui in prouincia domicilium habet, Romæ sit. 5. De rescisoria actione & de exceptione. 6. Et de fructibus.

28. *Vlpianus* libro duodecimo ad Edictum.

NEc non & si quis de causa probabili abfuerit: deliberare debet prætor, an ei subueniri debeat: puta studiorum causa [c] fortè procuratore suo defuncto: ne decipiatur per iustissimam [d] absentię causam [e]. 1 ¶ Item si quis nec in custodia, nec in vinculis sit, sed sub fideiussorũ satisdatione, & dum propter hoc recedere non potest [f], captus sit, restituetur, & aduersus eum dabitur restitutio.

a Baldus hinc colligit, citationem & iudicium à procuratore posse incipere. *l.3.§.1. in fine ff. de alimentis.*
b *vide l. 7. §. prætor ait, infrà quibus ex caus. in possess.*
c *vide l.25. ff. de procurat.*
d & recta. *l.63. ff. de iudiciis: vide l.6. §. rectè. ff. quibus ex caus. in possess.*
e *vide l.110. §.1. infrà de regulis iuris.*
f nec quem verè contumacem censeri. *Bart.*
g nec prius ad secundum decretum peruenietur. *Bartolus.*
h *vide l.21. ff. eodem.*
i *vide legẽ 2. Codice de annali except.*
k *vide l.4. Cod. eod.*
l nec enim possidere intelligitur, qui ipse possideatur. *l. 34. in fine ff. de adquir. rer.*
m id est, nec adquirit, nec retinet, nec recuperat. *vide l.19. in fine, suprà eod.*
n *l.28. infr. ff. eod.*
o *l.15. in princip. infrà de vsucap.*
p qui non patitur secum litem contestari, & eo nomine quid quæsierit. contra eum restitutio conceditur. *Bart.*
q *l.15. in fine. ff. eodem. l.1. in fine. Cod. de dilationibus. vide l.21. ff. de vsuris.* & ita dilatio peti potest propter aduocati absentiam diutinam.
r tales enim puniuntur. *l. vltima, §.1. ff. de procuratorib.*
s refer ad hunc locum *l.19. ff. de testibus.*
t *vide §.4. ff. eodem.*
u secundi capitis huius edicti.
x id est, non ipsi concedendam ex primo capite huius edicti. *vide quæ notaui ad l.1. ff. de diuersis & temporalibus præscript.*
y *l.40. in fine. ff. eodem.*
z alij legunt, quos iure magistratus.
a id est, non impune. *l.1. ff. ad leg. falcid. l.32. ff. de iniuriis. l.8. ff. de accusationibus.* & quidem sine pœna 50. aureorum. *vide l.2. & penult. ff. de in ius vocando.*
b *lege 4. dicto Titul.*
c *in princip. ff. eodem. l.1. ff. eodem.*
d *vt §.6. versic. sed si. ff. eodem.*
e *vt l.65. §. cùm præter. ff. ad Trebellianum.*
f id est auaritiam: quanquam hoc casu sententia ipso iure nulla sit. *l.7. Cod. quando prouocare.*
g & ideò quia deliquit ei non subuenitur. *§.6. ff. eodem.*
h *l.134. in fine. ff. de reg. iur.*
i hinc colligitur ratione inobedientiæ in vno casu posse contumaci denegari audientiam in omnibus causis. *Bald.*
k id est, repentinæ. *l.4. Cod. de feriis.* Huiusmodi feriæ, Imperiales dicuntur, *l.4. Cod. de feriis.* olim imperatoriæ, quòd imperarentur seu indicarentur à solis consulibus aut prætoribus, *d.l.4.*
l *l.3. Cod. de dilationibus: dixi ad Varronem libro 5.* Quæ sint solennes, *vide leg.7. Cod. de feriis.*
m Culpa est autem non præuidere quod præuisum oportuit. *l.31. ff. ad legem Aquil.*
n vsucapione rescissa solum tempus absentiæ restituitur. *Bart.*
o *l.1. in fine. ff. eodem. l.28. in pr. l.33. ff. eodem. l.3. Cod. eodem. l.7. suprà re in integrum.*
p Generaliter omnes qui ex necessitate absunt, restituuntur: nec in iis tantùm vbi damnum faciunt, verũ & vbi non lucrantur. 10. *Eclog.36. c.38.*
q *vide l.12. ff. de legibus.*
r *vide l.8. ff. eodem.*
s Immò, si habuit non restituetur. *l. 39. ff. eodem.*
t In eo vt differat à legato principis, vide *Cuiacium 19. obseru.14.*
u *l.2. §.3. ff. de iudiciis.*
x ad principem *l. vlt. §.1. ff. quod metus causa.*
y *l.1. ff. cum qui appellauerit.*
z adde de iustis causis. *l.5. Cod. de diuortiis.*
a *lege 10. Codice quomodo & quãdo iudex.*
b Lucri & ad lucrũ etiam datur restitutio maioribus, ex iusta causa vel necessitate absentibus.
c *adde Authentic. habita, Codice ne filius pro patre.*
d quæ quod ad munera personalia attinet: durat ad vigesimũ quin annum. *l. 1. l.2. Cod. de qui ætate vel professione.*
e videtur tamen absens studiorum causa, pro præsente haberi. *vide l.78. infrà de legatis tertio.*
f Impossibile censetur, quod non nisi cum dedecore fieri potest. *l.15. infrà de conditi. instit.*

a & ita plurium absentiarum tempora iunguntur, vt simul restituantur. *Bart.*
b *l.2.§.legatum.ꝭ.de iudic.*
c Actori non est imputandum si non citauit reum, quem sciebat tutum esse exceptione fori. *Bartol.*
d praesens esse videtur qui est in communi patria. *Bart.*

2 ¶ *Quod eius*, inquit praetor, *per leges, plebiscita, Senatusconsulta, edicta, decreta Principum, licebit.* quae clausula non illud pollicetur, restituturum, si leges permittant: sed, si leges non prohibeant. 3 ¶ Si quis saepius[a] reipublicae causa abfuit: ex nouissimo reditu tēpus restitutionis esse ei computandum, Labeo putat. Sed si omnes quidem absentiae annum colligant, singulae minus anno: vtrùm annū ei damus ad restitutionem, an verò tantùm tēporis, quantum nouissima eius absentia occupauit, videndum. & puto annum dandum[b]. 4 ¶ Si cùm in prouincia domicilium haberes, esses autem in vrbe, an mihi annus cedat, quasi experiundi potestatem habeam? & ait Labeo, non cedere. Ego autem puto, hoc ita verum, si ius[c] reuocandi domum aduersarius habuit[d]: sin minus, videri esse experiundi potestatē: quia & Romę[e] contestari litem potuit. 5 ¶ Exemplo[f] rescissoriae actionis etiam exceptio ei, qui reipublicae causa abfuit, competit: fortè si res ab eo possessionem nacto vindicentur. 6 ¶ In actione rescissoria[g], quae aduersus militem competit, aequissimum esse Pomponius ait, eius quoque temporis, quo absens defensus non est, fructus[h] eum praestare. Ergo[i] & militi debebunt restitui. Vtrinque[k] actio erit.

29. *Africanus* lib.7. Quaestionum.

VIdelicet ne cui officium publicum[l] vel damno[m], vel compendio sit.

Si aduersus vsucapionem. 1. & venditionem, sententiam.

30. *Paulus* lib.12. ad Edictum.

CVm miles, qui vsucapiebat, decesserit: & heres impleuerit vsucapionem: aequum est, rescindi, quod postea vsucaptum est: vt eadem in heredibus, qui in vsucapionem succedunt, seruanda sint. quia possessio[n] defuncti[o], quasi iuncta, descendit ad heredem[p]: & plerumque nondum hereditate adita, completur. 1 ¶ Si is, qui reipublicae causa abfuit, vsucepit, & post vsucapionem alienauerit rem: restitutio facienda erit. & licet sine dolo abfuerit, & vsuceperit, lucro eius occurri oportet. Item ex reliquis omnibus causis restitutio facienda erit: veluti si aduersus eum[q] pronuntiatum sit.

Quo casu actio rescisoria perpetuatur.

31. *Idem* lib.53. ad Edictum.

SI[r] is, cuius rem vsucepit reipublicae causa[s] absens, possessionem suae rei ab illo vsucaptae nactus sit: & si postea amiserit, non temporalem, sed[t] perpetuam[u] habet actionem.

De eo qui nundum prouinciam accessit aut ea excessit.

32. *Modestinus* lib.9. Regularum.

ABesse reipublicae causa intelligitur & is, qui ab vrbe[x] profectus est, licèt nondum prouincia excesserit[y]. sed is, qui excesserit, donec in vrbem[z] reuertatur. & hoc ad proconsules, legatósque eorum: & ad eos, qui prouinciis praesunt: procuratorésve[a] principum, qui in prouinciis tenentur, pertinet, & ad Tribunos militum, & praefectos, & comites legatorum, qui ad[b] aerarium[c] "delati", aut in commentarium principis delati sunt.

De patrono fisci. 1. De notariis. 2. De medicis militum.

33. *Idem* lib. singulari de Enucleatis casibus:

INter eos, qui ex generali clausula adiuuantur, & fisci patronus connumeratur. 1 ¶ Eos, qui notis[d] scribūt acta praesidum[e], reipublicę causa non[f] abesse certum est. 2 ¶ Militum medici[g], quoniam officium, quod gerunt, & publicè prodest, & fraudem eis adferre non debet: restitutionis auxilium implorare possunt.

De milite qui commeatum accepit de his qui operas in publico locant.

34. *Iauolenus* lib.15. ex Cassio.

MIles commeatu[h] accepto, si domi suae est, reipublicae causa abesse non videtur. 1 ¶ Qui[i] operas in publico, quod vectigalium causa locatum est, dat: reipublicae causa non abest[k].

e vide l.vl.Cod. eod. & Cuiac. 7. obs.31.
f l.23.§.2.ꝭ. eodem.
g Rescissoria actio in militem datur ei cuius rem miles ipse vsucepit domino absente nec defenso. Fingit igitur haec rescissoria seu restitoria actio militem absentis & indefensi rē nō vsucepisse: vt per contrarium rescissoria quae datur militi, fingit rem militis absentis non vsucaptam: vt vtraque sit fictitia.
h vide l.7.ꝭ.testam. quemadm. aper. vid. in hanc l. Cuiac. 7. ad Africa.
i vt sit eadem aequitatis vtrinque ratio.
k & militi & in militem.
l militia dicitur hîc officium publicum.
m militia compēdio militi esse potest, sed non alieno dispēdio. l.18.ꝭ.eod: l.140.ꝭ.de regulis.
n i. vsucapio. l.18.ꝭ.eod.
o vide l.40.ꝭ.de vsucap.
p sic interpretantur alij, *Le mort saisit le vif*, i. defunctus heredem suū possessorem facit. vide l.13.ꝭ.de liberis: haeredē extraneum non ęquè: quò referenda est. l.23.ꝭ. de adq. possess. Sed iure Gallico quiuis haeres, possessor constituitur.
q absentem.
r vide Cuiacium 10. obser.6.
s qui absunt reipublicae causa. vide l.33.34.35.45.ꝭ.eod.
t Exceptio dominij Publicianae multis casibus non officit, vt hîc vnus casus est. vide plures notatos ad l.16.ꝭ.de Public.
u id est, Publicianam.
x vel domo. l.35.§.8.ꝭ.eod.
y accesserit *Pet. Faber. apud Cuiacium 12. obseruat.33.*
z Metropolin. vide quae scripsi ad Nouellam 1. in fine.
a l.35.§.2.ꝭ.eod. vide quae scripsi ad titulum de officio procuratoris Caesaris.
b Comitum & eorum qui magistratus administrabant, quibus à publico salaria praestabantur, nomina ad aerarium deferebātur, vti constat ex senatuscōsulto de curatoribus aquarum facto, quod extat apud Frontinum 2. *de aquaeductibus.*
c De aerariis ac praefectis aerarij, vide quae scripsi *ad l.42.ꝭ.de iure fisci.*
d Notis olim excipere solebant acta iudicum, cùm aliter non possent loquentis celeritatem manu adsequi. quòd Ammianus ostendit apertissimè *lib.14.* Idem mos in senatusconsultis & edictis scribendis, vti colligitur ex Valerio Probo in notis. Vnde Manilius, Hic scriptor erit, foelix cui littera verbum est, Quique notis linguam superet, cursúque loquentis Excipiat longas noua per compendia voces: *& mox*, Hinc etiam legum Tabulas & condita iura Nouerit, atque notis leuibus pendentia iura. Hinc notarij. Erant & huiusmodi notis pleni Iurisconsultorum libri, quas siue siglas, siue biglas dixeris, vtiliter Imperator sustulit. 2 *Isidor.*22. Notis etiam scribi testamenta militum permissum erat. *l. 40. ff. de testamento militis: l.6. in fine ꝭ. de bonorum possess.*

De his qui mittuntur vt milites ducant, aut reducant, aut legendos curent. 1. Vel ad gratulandum principi. 2. De procuratore Caesaris. 3. De praefecto Aegypti, & caeteris qui reip. causa absunt. 4. De vrbicis militibus. 5. De eo qui ad compescendos malos homines missus est. 6. De pagano qui in acie cecidit. 7. De eo qui reip. causa Romam proficiscitur, vel per vrbem iter facit. 8. De profectione, & reipub. administratione. 9. De eo qui in castra, vel domum it, aut redit.

35. *Paulus* lib.3. ad legem Iuliam & Papiam.

QVi mittuntur, vt milites ducerent, aut reducerent, aut legendi[l] curarent[m]: reipublicae causa absunt. 1 ¶ Hi quoque, qui missi sunt ad gratulandum principi. 2 ¶ Item procurator[n] Caesaris, non solùm cui rerum prouinciae cuiusque procuratio mandata erit: sed[o] & is, cui rerum quamuis non omnium. Itaque plures ibi procuratores diuersarum reipublicae causa abesse intelliguntur. 3 ¶ Praefectus quoque Aegypti reipublicae causa abest: quíve aliam ob causam reipublicae gratia extra vrbem aberit. 4 ¶ Sed & in vrbanicianis[p] militibus idem Diuus Pius constituit. 5 ¶ Quaesitum est de eo, qui ad compescendos malos homines missus est[q], an reipublicae causa abesset. & placuit reipublicae causa eum abesse. 6 ¶ Item Paganum, qui in expeditione consularis iussu transierat, ibíque in acie ceciderat: heredi enim eius succurrendum est[r]. 7 ¶ Qui reipublicae causa Romā profectus est, abesse reipublicę causa videtur. Sed & si extra patriam suam reipublicae causa profectus sit, etiam si per vrbem ei iter competit, reipublicę causa abest. 8 ¶ Similiter qui in prouincia est, vt primùm aut domo sua profectus[s] est, aut cùm in eadem prouincia degit reipublicae administrandae causa: simul agere rempublicam coepit, ad similitudinem absentis habetur. 9 ¶ Et dum eat in castra, & redeat, reipublicae causa abest: quòd & eundem sit in castra militaturo, & redeundum. Viuianus scribit, Proculum respondisse, militem, qui[t] commeatu absit, dum domū vadit, aut redit, reipublicae causa abesse: dum domi sit, non abesse[u].

De absentia voluntaria aut necessaria.

36. *Vlpianus* libro sexto ad legem Iuliam & Papiam.

REipublicae[x] causa abesse eos solos intelligimus, qui non sui commodi causa[y], sed coacti absunt.

De assidentibus vltra tempus statutum.

37. *Paulus* libro tertio ad legem Iuliam & Papiam.

HI, qui in prouincia sua, vltra tempus à constitutionibus concessum[z], adsident, publica causa abesse non intelliguntur[a].

De assidentibus in sua prouincia. 1. De officio finito & tempore ad reuertendum concesso.

38. *Vlpianus* libro sexto, ad legem Iuliam & Papiam.

SI cui in[b] prouincia sua princeps adsidere speciali beneficio permiserit: puto eum reipublicae causa abesse. quòd si non ex permissu hoc fecerit: consequenter dicemus, cùm crimen[c] admisit, non habere eum priuilegia eorum, qui reipublicae causa absunt. 1 ¶ Tamdiu reipublicae causa abesse quis videbitur, quamdiu officio aliquo praeest. quod si finitum fuerit officium, iam desinit abesse reipublicae causa[d]. Sed ad reuertendum illi tempora computabimus statim, atque desiit reipublicae causa abesse, "ea," quibus reuerti in vrbem potuit. & erit moderatum, tempora ei dare, quae lex reuertentibus praestitit[e]. Quare si quò deflexerit suae rei causa: non dubitamus id tempus ei non proficere: habitáque dinumeratione temporis, quo reuerti potuit, statim eum dicemus desisse reipublicae causa abesse. Planè si infirmitate impeditus, continuare iter non potuit, habebitur ratio humanitatis[f]: sicuti haberi solet hiemis, & nauigationis, & caeterorum, quae casu contingunt.

De absente qui procuratorem reliquit.

39. *Paulus* lib.1. Sententiarum.

e legimus apud Fabium notis exceptam fuisse orationē Ciceronis pro Milone.
f Imò absunt, vt hunc locū adfirmatiuè legit Accursius. Quibusdā ita videtur, notarios qui actibus publicis praesidū adsint, Reipublicę causa abesse: qui eorum privatis negotiis, nō abest.
g l.6.ꝭ.de iure immunit. vide l.1. Cod. de professor. & medic.
h id est, licentia abeundi. vide l.1.ꝭ.de re militari. μετ' ἀπολύσεως, post dimissionem. 10. Ecloga 1. c.35.
i ὁ μισθωσάμενος δημόσια τέλη, qui vectigalia publica conducit, Reipubl. causa non abest. 10. Eclog. 1.c.35. Possis & hîc stationarios intelligere, de quibus dixi ad l.5. Cod. de vectigalibus.
k quia sui commodi causa & volentes occupantur. vide l.36. ꝭ.eod.
l al. legendos.
m legendi curam gererent. Halo.
n l.3.ꝭ.eod. adde quae scripsi ad titul. de officio procuratoris Caesaris.
o plures enim fuerunt in vna prouincia. Baro.
p vide l.8.§.9.ꝭ. de excusat. tutorum.
q Irenarcham potius. vide l.15. §. Irenarchae.ꝭ. de muneribus. quam P. vrbi innuit. l.1. suprà de off. P. vrbi.
r l.6.ꝭ.de in integrum.
s l.41.§.2.ꝭ.de excusatione tutorum.
t qui cum commeatu, i. cum licentia.
u vide l.34.ꝭ.eodem.
x Non dicimus eos abesse Reipublicae causa, qui non necessitate, sed commodi sui causa absunt. 10. Eclog. 36.c.37.
y lege 42.ꝭ.eodem.
z id est, Vltra quadrimestre tempus. lege 10. Cod. de adsessoribus.
a quinetiam puniuntur. d.l.10.
b l.37.ꝭ.eodem.
c sacrilegij. vide l.vlt.Cod.de crimin.sacrileg. vel violatarum legum.
d l.37.ꝭ.eodem.
e id est, vicena millia passuum in dies singulos. vide legem 1. suprà, si quis cautionibus.
f vide l.2.§.3.& seq.ꝭ.si quis cautionibus.

Is, qui

Is, qui reipublicæ causa affuturus erat: si procuratorem reliquerit [a], per quem defendi potuit: in integrum volens restitui, non auditur [b].

Si aduersus accusationem omissam. 1. De restitutione damnati, cuius bona alius vsurpauerat.

40. *Vlpianus* lib.5. Opinionum.

Si qua militi accusatio competat tempore [c], quo reipublicæ operam dedit, non perimitur. 1 Quod eo tempore, quo [d] in insula aliquis fuit, ex pœna ei irrogata, cuius restitutionem impetrauit, ab alio vsurpatum ex bonis, quæ non erant adempta, probatum fuerit: suæ causæ restituendum est.

Si aduersus conditionem non impletam.

41. *Iulianus* lib.35. Digestorum.

Si quis Titio legauerit, *si mortis suæ tempore in* [e] *Italia esset: aut in annos singulos, quod in Italia esset*: & ei succursum fuerit, quia ob id [f], quòd reipublicæ causa abfuit, exclusus fuerit à legato, fideicommissum ab eo relictum præstare cogitur. Marcellus notat: Quis enim dubitauit, salua legatorum & fideicommissorum causa, militi restitui hereditatem, quam ob id perdidit, quòd reipublicæ causa abfuit?

De eo qui sui negotij causa in legatione est.

42. *Alfenus* lib.5. Digestorum.

Non verè dicitur, reipublicæ causa abesse "eum," qui sui [g] priuati negotij causa in legatione est.

Si aduersus conditionem deficientem.

43. *Africanus* lib.7. Quæstionum [h].

Si quis stipulatus sit in annos singulos, quoad [i] in Italia esset vel ipse, vel [k] promissor: & alteruter reipublicæ causa abesse cœperit: officium prætoris est, introducere [l] vtilem actionem. Eadem dicemus, & si ita concepta stipulatio fuerit: *Si quinquennio proximo Romæ fuerit*, vel ita, *si "Romæ" non fuerit, centum dare spondes?*

Ex quibus causis reipub. causa, absens non restituitur.

44. *Paulus* lib.2. ad Sabinum.

Is, qui Reipublicæ causa abest in aliqua re læsus, nō restituitur: in qua [m] etiam si reipublicæ causa non abfuisset, damnum erat passurus.

De militibus.

45. *Scæuola* lib.1. Regularum.

Milites omnes [n], qui discedere [o] signis [p] sine periculo non possunt, reipublicę causa abesse intelligūtur.

Si aduersus absentem.

46. *Marcianus* lib.2. Regularum.

Qui reipublicæ causa abfuit, etiam aduersus eum qui pariter reipublicæ causa abfuerit [q], restituendus est, si aliquid damni iustè queritur.

DE ALIENATIONE, IVDICII mutandi causa, facta [r].

Tit. VII.

Ratio & summa edicti. 1. Siquis homini alterius prouinciæ vel potentiorem opposuerit.

Gaius libro 4. ad Edictum Prouinciale:

Omnibus modis proconsul id agit, ne cuius deterior causa fiat ex alieno facto [s]. Et cùm intelligeret iudiciorum exitum interdum duriorem "nobis" constitui opposito nobis alio aduersario [t]. in eam quoque rem prospexit: *vt si quis alienando rem, alium nobis aduersarium suo loco substituerit, idque data opera in fraudem nostram fecerit: tanti nobis in factum actione teneatur, quanti nostra intersit* [u]. *alium aduersarium nos non habuisse.* 1 ¶ Itaque si alterius prouincię hominem, aut potētiorem nobis opposuerit aduersarium, tenebitur.

2. *Paulus* libro 13. ad Edictum.

Aut alium, qui vexaturus sit aduersarium.

1. De manumissione quòd vi aut clam, & aquæ pluuiæ arcendæ. 3. De operis noui nunciatione. 4. Quid veniat in hanc actionem. 5. Si is qui tenetur hoc edicto, paratus sit vtile Iudicium pati, ac si possideret.

3. *Gaius* lib.4. ad Edictum Prouinciale.

a *l.8. in fi. ff. de in integrum.*
b Immò, audietur. *l.27. §. vlt. ff. eod.*
c *l.1. ff. eodem, l.2. Cod. de restitut. milit.*
d *vide l.26. §.1. ff. eod.*
e *adde l.17. §.1. ff. eodem. l.43. ff. eodem.*
f Immò, ob id, id est, quia emolumentum non habet, legatum præstare nō debet. *l.3. §. item ff. de legatis præstā-dis.*
g *l.36. ff. eod.*
h *vide in hanc l. Cuiac.7. tractatu ad Africanū.*
i *adde l.41. ff. eodem.*
k hoc est, quoad in Italia erit stipulator, quoad in Italia erit promissor.
l Introducere prætor dicitur vtiles actiones, quę ex mero officio eius proficiscuntur, directis deficientib. *§. introduxit. §. præterea. Instit. quod cum eo: l.11. ff. quæ in fraudem creditor.* vel deficiente edicto, vt in casibus huius legis edictū deficit. est enim tantùm de restituendis actionibus temporalibus, quarū dies exiit absente eo cui vel in quem competebant: non de restituēdis etiā his, quarum cōditio defecit: sed tamen restituentur officio prætoris, quia prætori nō habetur pro defecta conditio, quæ fuit in potestate stipulatoris vel promissoris, si non spōte eius defecerit, sed cogente necessitate. Duplex igitur est actio restitutoria: vna ex edicto, altera ex decreto siue officio prætoris. *l.20. ff. eodem: l.3. Cod. eodem.* & vtraque vtilis, sed ad priorem vtilem accommodata est posterior: vtiliū enim actionum, sæpe in iure aliæ seu quædam sunt vtiles. *vide Cuiac. 7. ad Africanum ad hanc legem.*
m *l.14. §.11. ff. quod metus causa. l.14. in fine ff. depositi.*
n & eorum vxores cum maritis peregrinātes. *l.1.2. Cod. de vxoribus militum.*
o *vide quæ scripsi ad l.2. ff. de in ius vocando.*
p *al.* à signis.
q Licèt absens contra absentem hîc restituatur, non tamen consequitur priuilegiatum aduersus priuilegiatum restitui. Nec enim miles quia absens, ideo priuilegium habet: quia sola absentia non est causa priuilegij, sed absentia cum læsione. *Bartol.*
r *2. Cod. 55.1. Extr. 42.*

Quia etiam si cum eo, qui alterius prouinciæ sit, experiar, in illius prouincia experiri debeo [x]: & potentiori pares esse non possumus [y]. 1 ¶ Sed & si hominem, quem petebamus, manumiserit: durior nostra conditio fit, quia prætores faueant libertatibus [z]. 2 ¶ Item si locū, in quo opus feceris, cuius nomine interdicto *Quod vi aut clam*, vel actione aquæ pluuiæ arcendæ tenebaris, alienaueris [a]: durior nostra conditio facta intelligitur, qua si tecum ageretur, tuis impensis id opus tollere deberes: nunc vero, cùm incipiat mihi aduersus alium actio esse, quam qui fecerit, cōpellor meis impensis id tollere: quia qui ab alio factum possidet, hactenus istis actionibus tenetur, vt patiatur id opus tolli. 3 ¶ Opus quoque nouum si tibi nuntiauerim: túque eum locum alienaueris, & emptor opus fecerit: dicitur, te [b] hoc iudicio teneri: quasi neque tecum ex operis noui nuntiatione agere possim, quia nihil feceris: neque cum eo, cui id alienaueris, quia ei nunciatum non sit. 4 ¶ Ex quibus apparet, quòd procōsul [c] in integrum restituturum se pollicetur. vt hac actione officio tantum iudicis consequatur actor, quantum eius intersit [d], alium aduersarium nō habuisse: forte si quas impensas fecerit, aut si quam aliam incommoditatem passus erit, alio aduersario substituto. 5 ¶ Quid ergo est, si is, aduersus quem talis actio competit, paratus sit vtile iudicium pati, perinde ac si possideret? rectè dicitur, denegandam esse aduersus eum ex hoc edicto actionem [e].

De vsucapione rei alienatæ. 1. De causa alienationis. 2. De dominij vel possessionis translatione. 3. De causa alienationis. 4. De seruitutibus. 5. Quid veniat in hanc actionem: qua ex causa detur: & intra quod tempus, de successoribus.

4. *Vlpianus* libro 13. ad Edictum.

Item si res fuerint vsucaptę ab eo, cui alienatæ sint, nec peti ab hoc possint: locum habet hoc edictum. 1 ¶ Itémque fieri potest, vt sine dolo malo quidem possidere desierit, verum iudicij mutandi causa id fiat. Sunt & alia complura talia. Potest autē aliquis dolo malo desinere possidere, nec tamen iudicij mutandi causa fecisse, nec hoc edicto teneri: neque [f] enim alienat, qui duntaxat omittit possessionem. Non tamen eius factum improbat prætor, qui tanti habuit re carere: ne propter eam sæpius litigaret. hæc enim verecunda cogitatio eius, qui lites exsecratur, non est vituperanda [g]: sed eius duntaxat, qui cum rem habere vult, litem ad alium transfert, vt molestum aduersarium pro se subijciat.

2 ¶ Pedius libro nono,

Non solùm ad dominij translationem hoc edictum pertinere ait, verùm [h] ad possessionis quoque alioquin, cum quo in rem agebatur, "(inquit") si possessione cessit, non tenebitur [i]. 3 ¶ Si quis [k] autem ob valetudinem, aut ætatem, aut occupationes necessarias litem in alium transtulerit, in ea causa non est, vt hoc edicto teneatur: cum in hoc edicto doli mali fiat mentio [l]. Ceterum [m] erit interdictum & per procuratores litigare, dominio in eos plerumque ex iusta causa translato. 4 ¶ Ad iura etiam prædiorum [n] hoc edictum pertinet: modò si dolo malo fiat alienatio. 5 ¶ Hæc actio in id, quod interest, competit. proinde si res non fuit petitoris: aut si is, qui alienatus est, sine culpa decessit, cessat iudicium: nisi "si" quid actoris præterea interfuit. 6 ¶ Hæc actio non est pœnalis, sed rei persecutionem arbitrio iudicis continet. quare & heredi dabitur [o]. in heredem autem.

5. *Paulus* libro 12. ad Edictum.

Vel similem.

6. *Vlpianus* libro 13. ad Edictum.

Vel post annum [p], non dabitur:

7. *Gaius* lib.4. ad Edictum Prouinciale.

Quia pertinet quidem ad rei persecutionem, videtur autem ex delicto dari.

Si quis rem exhibeat, non pristinam iudicij causam. 1. De iudicio presente vel futuro. 2. De venatione rei alienæ. 3. De heredis institutione & legato. 4. Si quis alienauerit, deinde receperit. 5. De redhibitione.

8. *Paulus* lib.12. ad Edictum.

Ex hoc edicto tenetur, qui rem exhibet, si arbitratu iudicis pristinam iudicij causam non restituit [q]. ¶ Ait Prætor, *Quæve alienatio iudicij mutandi causa facta erit*. id est, "si" futuri iudicij causa, non eius quod iam sit [r].

s id est, vendendo. *l.3. §.2. ff. eodē.* diuidendo, *l.24. in fine ff. comm. diuid.* donando. *arg. l. 2. C. de ne fiscus.* manumittendo *l.3. §.1. ff. cod.* restitutionē impetrando, *l.29. ff. titul. proximo.* iurando, *l.1. ff. si mulier ventris nomine in possessione calumniæ causa esse dicetur.*
t putà alterius prouinciæ, potentiore, ingenuo, milite, clerico, Ecclesia. *Doctor hîc.*
u *l.3. §. penultimo. l.4. §. penult. ff. eodem.*
x actor forum rei sequitur. *vide l.2. Cod. de iurisdict.*
y *l.1. in fine. ff. si ex noxali.*
z In re dubia & pari causa. *vide l.24. ff. de manumiss.*
a *l.16. in fine ff. de aqua pluuia.*
b Immò, emptorē, seu possessorem. *l. vlt. ff. de noui operis.* Immò alterutrum *l.1. Cod. hoc titul.*
c in edicto suo prouinciali scilicet.
d *l.1. in princi. ff. eodem.*
e cùm nihil intersit actoris, *§.5. ff. eodem.* & pristinam causam restituat, *l.8. ff. eodem.*
f *l.119. ff. de regul. iuris.*
g *vide l.13. Cod. de iudicijs.*
h siue dominium, siue possessio transferatur in aliū hoc edictum locum habet.
i *§. primo, ff. eodem.*
k Necessariis de causis licet litem in alium transferre.
l In summa, ad hoc edictum tria requiruntur. I. vt iudicij mutandi causa. II. vt per fraudem alienetur. III. vt intersit actoris. *Zas.*
m id est, cæteroqui, vel alioqui. éstque argumentum ab absurdo. *Baro.* Sed Oldend. *Class.1. act.11. numero 5.* putat reuera in fraudem huius edicti procuratorem constitui: Vter veriùs?
n & ad personales seruitutes, & superficiem. *Accursius hîc.*
o *excipe. §. non autem. Instit. de* perpetuis.
p *l.16. in fine ff. de aqua pluuia*, vtilem non continuum. *Cuiacius ad leg.14. ff. quod metus caussa.*
q Non exhibet, qui inutiliter, dolosè, obscurè, aut captiosè, aut causa mutata rem exhibet. *Bart. Zas.*
r tunc enim alienatio nullius momenti existit, nec indiget hac actione *l.2. l. vlt. Cod. de litig.*

2 ¶ Alienare intelligitur etiam, qui alienam rem vendidit. 3 ¶ Sed heredem instituendo, vel legando, si quis alienet, huic edicto locus non erit [a]. 4 ¶ Si quis alienauerit, dinde receperit, non tenebitur hoc edicto [b]. 5 ¶ Qui venditori suo redhibet non videtur iudicij mutandi causa abalienare [c].

9. *Paulus* libro duodecimo ad Edictum ædilium currulium.

QVia, redhibito homine, omnia retrò aguntur [d]. & ideo non videtur iudicij mutandi causa alienare, qui redhibet, nisi si propter hoc ipsum redhibet, non redhibiturus alisa.

De solutione debiti. 1. Si tutor vel curator alienauerit.

10. *Vlpianus* lib. 1. ad Edictum.

NAm & si obligatus soluero, quod à me petere velles, huic edicto locus non erit [e]. 1 ¶ Si tutor pupilli vel adgnatus furiosi alienauerint: vtilis actio competit, quia consilium huius fraudis inire non possunt.

De re ab actore militi donata.

11. *Idem* lib. 5. Opinionum.

CVm miles postulabat, suo nomine litigare de possessionibus, quas sibi donatas [f] esse dicebat: responsum est, si iudicij mutandi causa donatio facta fuerit, priorem dominum experiri oportere: vt rem magis, quàm litem in militem transtulisse credatur.

Communi diuidundo.

12. *Marcianus* lib. 14. Institutionum.

SI quis iudicij communi diuidundo euitandi causa rem alienauerit: ex lege Licinnia [g] ei interdicitur, ne communi diuidundo iudicio experiatur [h]: verbi gratia, vt potentior emptor per licitationem [i] viliùs eam accipiat, & per hoc iterum ipse recipiat. Sed ipse quidem, qui partem alienauerit, communi diuidundo iudicio si agere velit, nõ audietur. Is verò, qui emit, si experiri velit, ex illa parte edicti vetatur, qua cauetur, ne qua alienatio iudicij mutandi causa fiat.

DE[k] RECEPTIS, QVI ARBItrium receperunt [l], vt sententiam dicant,

Tit. VIII.

Collatio compromissi cum iudicio.

Paulus libro 2. ad Edictum.

COMPROMISSVM ad [m] similitudinem iudiciorum [n] redigitur [o]: & ad finiendas lites pertinet.

Effectus compromissi.

2. *Vlpianus* lib. 4. ad Edictum.

EX compromisso placet exceptionem [p] non [q] nasci, sed pœnæ petitionem †.

De sententia arbitri aduersus minorem. 1. Ratio edicti de arbitro cogendo. 2. Si magistratus arbitrium receperit.

3. *Idem* lib. 13. ad Edictum.

LAbeo ait, si compromisso facto sentẽtia dicta est, quo quis à [r] minore vigintiquinque annis tutelæ absolueretur, ratum id à prætore non habendum: neque pœnæ eo nomine commissæ petitio dabitur. 1 ¶ Tametsi neminem prætor cogat arbitrium recipere: quoniam hæc res libera & soluta est, & extra necessitatem iurisdictionis posita: attamen, vbi semel quis in se receperit arbitrium, ad curam, & solicitudinem suam hãc rem pertinere prætor putat: non tantùm quòd studeret lites finiri: verùm quoniã non deberẽt decipi, qui eum, quasi virum bonum, disceptatorem inter se elegerunt. finge enim, post causam iam semel, atque iterum tractatam, post nudata vtriusque intima, & secreta negotij aperta, arbitrum vel gratiæ dantem, vel sordibus corruptum: vel alia "qua" ex causa nolle sententiam dicere: quisquámne potest negare, æquissimũ fore, prætorem interponere se "debuisse," vt officium quod in se recepit, impleret [s]? 2 ¶ Ait prætor, *Qui arbitrium pecunia compromissa receperit.* 3 ¶ Tractemus de personis arbitrantium. Et quidem arbitrum cuiuscunque dignitatis coget, officio, quod susceperit, perfungi: etiam si sit consularis: nisi fortè sit in aliquo magistratu positus, vel potestate, cõsul fortè, vel prætor: quoniam in hoc imperium non habet.

4. *Paulus* lib. 13. ad Edictum.

NAm magistratus superiore, aut pari imperio, nullo modo [t] possunt cogi [u]. nec interest antè, an ipso magistratu arbitrium susceperint. inferiores possunt "cogi [x]."

a confertur .n. post mortem, & fit ex necessitate. *Bart.*
b Alienãdi verbum hîc cum effectu accipiẽdum est. *Baro.*
c *l. 67. ǂ. de verb. signif.*
d *l. 21. ǂ. de ædilit.*
e In quem? *v. l. 15. ß. de dolo. l. 1. ǂ. quando ex facto tutor.*
f *v. l. 22. §. lites ǂ. de iure fisci.*
g ídque ipso iure, *Cuiac.*
h tenetur tamẽ ea actiõe, Quod fecisti, ne tecum communi diuidundo ageretur *l. 24. infi. ǂ. Comm. diuid.*
i *l. 2. C. com. diui.*
k 2. *Cod.* 56 :1. *Extra.* 43. 1. *sir.* 22.
l De duobus arbitrorum generibus vide *l. 76. ǂ. pro socio.*
m *vide in hunc locum Socinũ regula 27. Damhouderium in pari. arbiter.*
n ἔοικε προσφέρω δικαστηρίῳ 7. *Eclog.* 2. *c.* 1 :1. *Harmenop.* 4. §. 56. iudicio competẽti simile est.
o *l. 32. §. 9. infi. ǂ. eod. l. 14. §. 1. Cod. de iudic.* ideóque scriptura requiritur, *l. 1. 2. 3. Cod. de sententijs ex periculo recitandis:* vide *Schenkium 1. Viridarij 65.*
p Exceptio nascitur ex re iudicata, *ǂ. de except. rei iudic.* at non ex arbitrio.
q multo minus iudicati actionẽ. *arg. l. 1. Cod. eod.*
† Sic habendũ est, citra iudicia ordinaria, lites, vel ab arbitratoribus (de quibus notaui *l. 76. ǂ. pro socio:*) vel ab arbitris componi. horum alij à Iudicibus dantur, alij ab ipsis partibus eliguntur. Si in hos constipulatiõe vel nudo pacto sub pœna compromissum est, ex tali cõpromisso nascetur pœnæ petitio, & pacti exceptio, *vt hîc & l. vlt. Cod. eod.* Si sub iureiurãdo, vtilis in rem, vel actio in factum, vel cõdictio, *ex l. 4. & pen. C. eod.* cõpetet. Est tamen ea forma cõpromittendi à Iustiniano sublata. *Nouell.* 82. *c.* 11. Si sine iureiurando vel pœnali stipulatione, ex tali arbitrio dabatur incerti actio. *l. 27. in fi. ǂ. eod.* Quid si ei partes acquieuerint tacitè, vel expresse? superiores actiones ex *d. l.* 4. vidẽtur cõpetere: quas tamen Cuiacius *in d. tit.* negat in Basilicis reperiri. Est tutius stare formæ compromittẽdi à Iustiniano traditæ *d. nouel.* 82. vt neque iureiurãdo, neque citra pœnæ stipulationẽ pœnalem, compromissum fiat. Sed tamen Leo *nouell.* 72. cõstituit vt pacta etiam non cõstituta pœna valeant.
r Minor restituitur aduersus compromissum *l. 35. ǂ. eod. l. 34. ß. de minoribus.*
s Immò si sordes in eo sint non erit cogendus. *l. 9. §. 3. ǂ. eod.*
t *l. 4. ǂ. eod. l. 58. ǂ. de iudic. l. 13. §. 4. ǂ. ad Trebell.*
u *l. 6. in fin. ß. de postul.*
x possunt tamẽ se subiicere *l. 14. ß. de iurisd.*

De filiofamiliàs arbitro.

5. *Vlpianus* lib. 13. ad Edictum.

SEd & filiusfamiliàs compelletur.

6. *Gaius* libro quinto ad Edictum prouinciale.

QVin etiam de re patris [y] dicitur filiumfamiliàs arbitrum esse: nam & iudicem eum esse posse, plerisque placet.

De statu & fama arbitri. 1. Si in Titium seruum compromissum sit.

7. *Vlpianus* lib. 13. ad Edictum.

PEdius libro nono, & Pomponius libro trigesimo tertio scribunt. parui referre: ingenuus quis, an libertinus sit: integræ famæ qui sit arbiter, an ignominiosus [z]. In seruum Labeo compromitti non [a] posse libro vndecimo scribit: & est verum. 1 ¶ Vnde Iulianus ait, si in Titium, & seruum compromissum sit, nec Titium cogendum sententiam dicere, quia cum alio receperit [b]: quamuis serui (inquit) arbitrium nullum sit. Quid tamen, si dixerit sententiam Titius? pœna non committitur: quia nõ, vt receperit, dixit sententiam [c].

8. *Paulus* lib. 13. ad Edictum.

SEd si ita compromissum sit, vt "vel" alterutrius sentẽtia valeat, Titium cogendum [d].

De statu arbitri. 2. De pupillo furioso, muto, surdo. 2. Si idem sit iudex & arbiter. 2. De sordibus & turpitudine arbitri. 4. Si arbitrum litigatores infamauerint: aut si contempserint, aut ad alium ierint.

9. *Vlpianus* lib. 13. ad Edictum.

SEd si in seruum cõpromittatur, & liber sentẽtiam dixerit: puto, si liber factus fecerit consentientibus partibus valere [e]. 1 ¶ Sed neque in pupillum [f], neque in furiosum, aut surdum, aut mutum, compromittetur, vt Pomponius libro trigesimo tertio scribit. 2 ¶ Si quis iudex sit, arbitrium recipere eius rei, de qua iudex est, ínve se compromitti iubere prohibetur lege Iulia [g]. & si sententiam dixerit, non est danda pœnæ persecutio. 3 ¶ Sunt & alij, qui non coguntur sententiam dicere: vtputà si sordes, aut turpitudo arbitri manifesta sit [h]. 4 ¶ Iulianus ait, si eum infamauerunt litigatores, non omnimodo prętorem debere eum excusare, sed causa cognita. 5 ¶ Idem &, si spreta [i] auctoritate eius, ad iudicium [k].

10. *Paulus* libro 13. ad Edictum:

VEl alium arbitrum.

1. Si compromissum non sit. 2. Pecunia compromissa quomodo accipitur. 3. De nudo pacto. 4. Si pœna ab vno litigatore. 5. Vel sub conditione promissa sit.

11. *Vlpianus* lib. 13. ad Edictum.

LItigatores ierint, mox ad eundem arbitrum redierint: prætorem nõ debere eum cogere inter eos disceptare, qui ei contumeliam hanc fecerunt, vt eum spernerent, & ad alium irent. 1 ¶ Arbitrum "autem" cogendum non esse sententiam dicere, nisi [l] compromissum interuenerit. 2 ¶ Quod ait prætor, *pecuniam compromissam*, accipere nos debere, nõ si vtrimque pœna nummaria, sed [m] si & alia res vice pœnæ, si quis arbitri sententia [n] non steterit, promissa sit." & ita Pomponius scribit. Quid ergo, si res apud arbitrum depositę sunt eo pacto, vt ei daret, qui vicerit: vel vt eam "rem" daret, si non pareatur sententiæ: an cogendus sit sententiam dicere? & puto cogendum [o]. Tantundem, & si quantitas certa ad hoc apud eum deponatur. proinde & si alter rem, alter pecuniam stipulanti promiserit: plenum compromissum est, & cogetur sentẽtiam dicere. 3 ¶ Interdum (vt Pomponius scribit) rectè nudo pacto fiet compromissum [p]: vtputà si ambo debitores fuerunt, & pacti sunt, ne petat, quòd sibi debetur, qui sententiæ arbitri non paruit. 4 ¶ Item Iulianus scribit, non cogendum arbitrum sententiam dicere, si alter promiserit, alter non [q]. 5 Idem dicit, & si sub condicione fuerit pœna compromissa: veluti, si nauis ex Asia venerit, tot milia: non enim priùs arbitrum cogendũ sententiam dicere, quàm condicio [r] extiterit: ne sit inefficax, deficiente condicione. & ita Pomponius libro trigesimo tertio ad Edictum scribit.

12. *Paulus* libro 13. ad Edictum.

QVo casu ad prætorem pertinebit in eo forsitan solo, vt, si possit dies compromissi proferri, proferatur [s].

De acceptilatione penæ compromissæ. 1. Si de vnius controuersiis sit compromissum, & alter pœnam promiserit. 2. Quid sit ar-

y *l. 12. §. fi. ǂ. de iudicijs.*
z non idem est in assessore. *l. 2. ß. de off. assess. & aduocato. l. 1. §. 6. ß. de postul.*
a *l. 68. ǂ. de verb. signif.*
b & ita vtile per inutile vitiatur.
c *v. l. 32. §. 15. ǂ. eod.*
d Inhabilis habili coniunctus totum arbitriũ corrumpit: nisi cuilibet in solidum committatur. *Zas.*
e aliàs seruus arbiter esse nõ potest. *l. 68. ǂ. de verborum signif.*
f & minorem. *l. 41. ǂ. eod.*
g de iudiciis priuatis, de qua *l. 41. ǂ. eod. l. 2. §. conuenire ǂ. de iudicijs.* de qua vi vt & altera, *d. xi ad l. 4. ǂ. de testibus.*
h Immò eo casu cogi possunt. *l. 3. §. 1. infi. ß. eod.*
i *l. 10. l. 11. ǂ. eod.*
k *al.* iudicem.
l *l. 32. §. 1. ǂ. eod.*
m quia pecuniæ vocabulum patet latissimè. *l. 222. ǂ. de verborum signif.*
n *al.* sententiæ.
o vt exequatur suam sententiã.
p *arg. l. 1. §. pen. ß. de pactis.*
q *l. 23. ǂ. eod.*
r *l. 32. §. 3. in fin. ǂ. eod.*
s ad hanc diei probationem refer, *l. 21. §. 5. l. 27. l. 2. in fi. ǂ. eod.*

sit arbitrium recipere. 3. *Quibus diebus cogitur arbiter sententiam dicere.* 4. *De spatio ad pronunciandum dando.*

13. *Vlpianus* libro 13. ad Edictum.

POmponius ait, & si alteri accepto lata sit pœna compromissi, non debere eum compelli sententiã dicere [a]. 1 ¶ Idem Pomponius scribit: Si de meis solis controuersiis sit compromissum, & de te pœnam sim stipulatus: videndum, ne non sit cõpromissum. sed cui rei [b] moueatur, non video. nam si ideo, quia de vnius controuersiis solùm compromissum est, nulla ratio est: licet enim & de vna re compromittere [c]. si verò "ideo", quia ex altera dumtaxat parte stipulatio interuenit, est ratio [d]. quamquam si petitor [e], qui stipulatus est: possit dici, plenum esse compromissum: quia is, qui cõuenitur, tutus est "veluti" pacti exceptione: is, qui conuenit, si arbitro non pareatur, habet stipulationem. Sed id verum esse non puto. neque enim sufficit, exceptionem habere, vt arbiter sententiam dicere cogatur [f]. 2 ¶ Recepisse [g] autem arbitrium videtur, vt (Pedius libro nono dicit) qui iudicis partes suscepit, finémque se sua sententia controuersiis impositurum pollicetur [h]. quòd si (inquit) hactenus interuenit, vt experiretur, an consilio suo, vel auctoritate discuti litem paterentur: non videtur arbitrium recepisse [i]. 3 ¶ Arbiter ex compromisso his diebus non cogitur sententiam dicere, quibus iudex non cogetur: nisi dies compromissi exitura sit, nec proferri possit. 4 ¶ Proinde si fortè vrgeatur à prætore ad sententiam, æquissimum erit, si iuret [k], *sibi de causa nondum liquere*, spatium ei ad pronuntiandum dari.

De compromisso sine die.

14. *Pomponius* libro vndecimo ad Quintum Mucium.

SEd si compromissum sine die cõfectum est, necesse est arbitro omnimodo dies [l] statuere, partibus "scilicet" consentientibus, & ita causam disceptari. quòd si hoc prętermiserit, omni tempore [m] cogendus est sententiam dicere.

Quibus ex causis arbiter excusatur.

15. *Vlpianus* libro decimotertio ad Edictum.

LIcèt autem prætor districtè edicat, sententiam se arbitrum dicere coacturum: attamen interdum rationẽ eius habere debet, & excusationem recipere causa cognita: vtputa si fuerit infamatus [n] à litigatoribus: aut si inimicitiæ capitales [o] inter eum, & litigatores, aut alterum ex litigatoribus intercesserint [p]: aut si ætas [q], aut valetudo, quæ postea contingit, id ei munus remittat: aut occupatio negotiorum propriorum, vel profectio vrgens, aut munus aliquod reipublicæ. & id Labeo.

1. *Si arbiter iudicium suo nomini habeat.*

16. *Paulus* lib. 13. ad Edictum.

ET si qua alia incommoditas ei post arbitrium susceptũ incidat [r]. Sed in causa valetudinis, similibúsve, causa cognita differre cogitur. 1 ¶ Arbiter iudicij sui nomine, quod publicum, aut priuatum habet, excusatus esse debet à compromisso [s]: vtique si dies compromissi proferri non potest. quòd si potest: quare non cogat eum, cùm potest proferre? quod sine vlla districtione ipsius interdũ futurum est. Si tamen vterque velit, eum sententiam dicere: an quamuis cautum non sit de die proferenda, non aliàs impetret, quia iudicium habeat, ne cogatur, quàm si consentiat [t] denuo in se compromitti? hæc "scilicet", si dies exitura est [u].

Si vnus ex litigatoribus bonis cesserit. 1. *Si multo post reuertantur litigatores.* 2. *De pluribus arbitris.* 3. *De compromisso, vt, quod vni placet, alter pronunciet.* 4. *De compromisso alternato.* 5. *De duobus arbitris, & tertio eligendo.* 7. *De tribus arbitris.*

17. *Vlpianus* libro decimotertio ad Edictum:

ITem si vnus ex litigatoribus bonis suis cedat: Iulianus libro quarto Digestorum scribit, non esse cogendum arbitrum sententiam dicere: cùm neque agere, neque cõueniri possit [x]. 1 ¶ Si multo pòst [y] reuertantur ad † arbitrum litigatores: non esse cogendum sententiam dicere. Labeo scribit. 2 ¶ Item si plures sunt, qui arbitrium receperunt: nemo vnus cogendus erit sentẽtiam dicere [z]: sed aut omnes, aut nullus [a]. 3 ¶ Inde Pomponius libro trigesimo tertio quærit, si ita sit compromissum, vt quod Titio disceptatori placet, id Seius pronuntiet: quis sit cogendus? Et puto, tale arbitrium non valere, in quo libera facultas arbitri sententiæ non est futura [b]. 4 ¶ Sed si ita sit compromissum, arbitratu Titij aut Seij fieri [c]: Pomponius scribit, & nos putamus compromissum valere: sed is erit cogendus sententiam dicere, in quem litigatores consenserint. 5 ¶ Si in duos fuerit sic compromissum, vt, si dissentirent, tertium adsumant: puto tale compromissum non valere: nam in adsumendo possunt dissentire. sed si ita sit, vt "eis" tertius adsumeretur Sempronius, valet compromissum: quoniam in adsumendo dissentire nõ possunt. 6 ¶ Principaliter tamẽ "quæramus", si in duos arbitros sit compromissum: an cogere [d] eos prætor debeat, sententiam dicere: quia res ferè sine exitu futura est propter naturalem [e] hominum ad dissentiendum facilitatem. * In impari enim numero idcirco compromissum admittitur: non quoniam consentire omnes facile est: sed quia & si dissentiant, inuenitur pars maior, cuius arbitrio stabitur. Sed vsitatum est etiam in duos compromitti. & debet prætor cogere arbitros [f], si non consentiant, tertiã certam eligere personam, cuius auctoritati pareatur. 7 ¶ Celsus libro secũdo [g] Digestorum scribit, si in [h] tres fuerit compromissum, sufficere "quidem" duorum consensum, si præsens fuerit & tertius: alioquin absente eo, licèt duo consentiant, arbitrium non valere: quia in plures fuit compromissum, & potuit præsentia [i] eius trahere eos in eius sententiam.

18. *Pomponius* lib. 17. Epistolarum [& variarum lectionum].

SIcuti [k] tribus iudicibus datis, quod duo ex consensu, absente tertio iudicauerint, nihil valet [l]: quia id demũ quod maior pars omnium iudicauit, ratum est, cum & omnes iudicasse palam est.

Qualis sententia dicenda. 1. *Quid sit sententiam dicere.* 2. *De mutatione sententiæ.*

19. *Paulus* libro decimotertio ad Edictum:

QValem [m] autem sententiam dicat arbiter ad Prætorem non pertinere Labeo ait: dummodo dicat, quod ipsi videtur [n]. Et ideo si sic fuit in arbitrũ compromissum, vt certam sententiam dicat: nullum esse arbitrium, nec cogendum sentẽtiam dicere Iulianus scribit libro quarto Digestorum. 1 ¶ Dicere autem sententiam existimamus eum, qui ea mente quid pronuntiat, vt secundum id discedere eos à tota controuersia [o]. Sed si de pluribus rebus sit arbitrium receptum: nisi omnes controuersias finierit, non videtur dicta sententia: sed adhuc erit à prætore cogendus. 2 ¶ Vnde vidẽdum erit, an mutare sententiam possit. & aliàs quidem est agitatum: si arbiter iussit dari, mox vetuit, vtrùm eo, quod iussit, an eo quod vetuit, stari debeat. Et Sabinus quidem putauit posse. Cassius sententiã magistri sui bene excusat: & ait, Sabinũ non de ea sensisse sententia, quæ arbitrium finiat, sed de præparatione causę: vtputa si iussit litigatores calendis adesse mox idibus iubeat: nam mutare eum diem posse [p]. Cæterùm si cõdemnauit, vel absoluit, dum arbiter esse desierit, mutare [se] sententiam non posse.

20. *Gaius* libro secundo ad Edictum prouinciale.

QVia arbiter, & si errauerit in sententia dicenda, corrigere eam non potest [q].

1. *Quomodo contra sententiam arbitri fit.* 2. *De die solutionis.* 3. *De sententia incerta.* 4. *Si arbiter pœnam peti vetuit.* 5. *De prolatione diei.* 6. *De pleno compromisso.* 7. *Si arbiter aliquid non honestum.* 8. *Vel post diem compromissi adesse iusserit.* 9. *De absentia vnius ex litigatoribus.* 10. *De loco arbitrij.* 12. *De die solutionis.*

21. *Vlpianus* lib. 13. ad Edictum.

QVid tamen [r] si de pluribus cõtrouersiis sumptus est nihil sibi communibus: & de vna sentẽtiam dixit, de aliis nondum? nunquid desiit esse arbiter? videamus igitur, an in prima controuersia possit mutare sententiam, de qua iam dixerat. Et multùm interest: de omnibus simul vt dicat sententiam, compromissum est, an non. nam si de omnibus, poterit mutare: nondum enim dixit sententiã [s]. quòd si & separatim: quasi plura [t] sunt compromissa: & ideo, quantum ad illam controuersiam pertinet, arbiter esse desierat.

a ne si ex vna tantũ parte fiat promissio, sententia eludatur, *l. 11. §. penul. s. eodem.*

b sed qua re moueatur.

c *l. 21. §. plenum. j. eod.*

d i. quia contractus vna tantùm parte consisteret. *l. 21. §. pen. j. eod.*

e tanquam si petitor sit qui stipulatus. *Haloand.*

f Immò, sufficit cùm rectè nudo pacto, ex quo sola est exceptio, fiat compromissum. *l. 11. §. 3. s. eod.*

g Iudex compromissarius quis. 7. *Ecloga 2. c. 13.*

h In eo discernitur arbiter ab arbitratore si iudicis officium in litis ordinatione & sententia ferenda assumit. Porrò, an authoritas eius pendeat à compromisso. *vide l. 32. §. 15. j. eod.* an ab eo appelletur. *vide l. 22. §. 2. j. eod.* Quænam actiones dentur ex compromisso, est ostensum *l. 2. s. eod.*

i Talis arbitrator dicitur, de cuius effectu *vide quæ notaui in l. 76. in fine. j. pro socio.*

k *vide l. 14. Gell. 2.*

l *al.* diem facit. *l. 8. s. qui satisd.*

m *vide l. 3. §. pen. s. eod.*

n *l. 9. §. 4. s. eod.*

o *vide l. 3. j. de testibus.*

p eadem causa procuratorem excusat. *l. 8. §. 3. s. de procur.*

q *l. 41. j. eod.*

r Quę postea emergunt nouo indigẽt auxilio.

s aliud esse videtur in reo capitis, quia sistendo iudicio non ideo excusatur. *l. 4. s. si quis cautionibus.*

t *l. 21. §. 3. j. eodem l. 13. §. pen. s. eodem.*

u *adde l. 1. in fine, l. 3. s. de ferijs.*

x tut⁹ est enim exceptione. *§. vltimo. Instit. de replicat.*

y illud multo pòst arbitrio iudicis æstimandum erit: aliàs cœpta arbitrandi autoritas triennio finietur, *l. 13. Cod. de iudicijs.*

z *l. 32. §. 13. j. eodem.*

a Immò si duo adsint sat esse videntur, *l. 2. s. quod metus causa.*

b *l. 19. j. eod.* nec enim diceret quod ipsi videretur.

c id est arbitrio Titij aut Seij facere promittis.

d *vide l. vlt. in fine. Cod. de iudicijs.*

e Naturalis qualitas in homine est dissentire. de qualitate naturali, dixi *ad l. 1. §. 10. inf. si quadrupes.*

f vsu obtinuit vt arbitri cogãtur pronunciare vel alium eligere. *Speculator in tit. de arbitris, in § sequitur.*

g *al.* tertio.

h 1. *Harmenop.* 4. §. 73.

*

i Hinc colligit Accursius, absentiam plus operari, quàm præsentiam cũ contradictione.

k *Harmenopul. dicto loco.*

l *vide l. 59. j. de re iudicata.* cur ita? *vide l. 26. j. de regulis iuris.*

m 1. *Harmenop.* 4. §. 68. i. æquam vel iniquam: in scriptis, vel voce præsens, vel per nuncium. *Bald. in c. quintaualis, extr. eod.*

n *l. 17. §. 3. s. eod.* aliàs arbitrium recepisse non videtur, q. quod alij placeat, se dicturum pollicitus est. Placeat inquam, in indiuiduo, non in genere subalterno. *l. 26. j. de re iud. Zas. Antinon. 2.*

o *l. 13. §. 2. s. eodem.*

p facit *l. 14. j. de re iudic.*

q quia iudex esse desiit, quũ sententiam dixit. 7. *Eclo. 2. c. 13:* 1. *Harmenopul.* 4. *§. 59. & 60.* quia per sententiam expirat cõpromissum. *Ferrariens. in forma cõpromissi: in verbo, dimittendum.* Consensu tamẽ partium ea vis ei attribui potest. An verò partibus transigere licet post sententiam arbitri? negat Bartol. *l. 21. j. eodem.* quia per sententiam arbitri, desinit esse res dubia. nec super vna re possunt ferri plures sententiæ. *l. 1. Codice, quando prouocare.* An obscurã sententiam declarare potest? Ait Baldus *in l. 4. in fine. Cod. eod.* negat *Speculator, t. de arbit. vers. sed nunquid.* & rectè: functus enim censetur arbiter officio suo, per sententiam.

r *vide Cuiac. 12. obseru. 2.*

s Compromisso rerum omniũ, nõ satisfacit sententia in vnam speciem lata: & quia non satisfacit, nec ideo lata sententia esse intelligitur: ideóque posteà arbiter sententiam proferre potest.

t Tot sunt compromissa, quot res separatim compromissæ: vide quæ notaui *ad l. 29. j. de verborum obligat.*

1 ¶ Si arbiter ita pronuntiasset, *nihil videri*[a] *Titium debere Seio*: tametsi Seium non vetuisset petere, tamen, si[b] quid petiisset, videri contra sententiam arbitri fecisse. & id Ofilius, & Trebatius responderunt[c]. 2 ¶ Solutioni diem[d] posse arbitrum statuere puto. & ita & Trebatius videtur sentire. 3 ¶ Pomponius ait, inutiliter[e] arbitrũ incertam[f] sententiam dicere: vtputa: *Quantum*[g] *ei debes, redde. Diuisioni vestræ stari placet. pro ea parte, quam creditoribus tuis soluisti, accipe.* 4 ¶ Item si arbiter pœnam ex compromisso peti vetuerit, in libro trigesimotertio apud Pomponium scriptum habeo, non valere: & habet rationem: quia non de pœna compromissum est[h]. 5 ¶ Papinianus libro tertio quæstionum ait:

SI, cùm dies compromissi finiretur, prolato die litigatores denuo in eum compromiserint, nec secundi cõpromissi arbitrium receperit: non esse cogendum recipere, si ipse in mora non fuit, quò minùs partibus suis fungeretur: quòd si per eum factum est: æquissimum esse, cogi[i] eum a prætore sequens recipere. Quæ quæstio ita procedit, si nihil in priore compromisso de die proferendo caueatur. cæterùm si caueatur, & ipse protulit, mansit arbiter. 6 ¶ Plenum compromissum appellatur quod de rebus omnibus, controuersiisve compositum est: nam ad omnes cõtrouersias pertinet. sed si fortè de vna re sit disputatio, licèt pleno compromisso actum sit, tamen ex ceteris causis actiones superesse. id enim venit in compromissum, de quo actum est, (vt) veniret[k]. Sed est tutius, si quis de certa re compromissum facturus sit, de ea sola exprimi re in compromisso. 7 ¶ Non debent autem obtemperare[l] litigatores, si arbiter aliquid non honestum iusserit[m]. 8 ¶ Si intra diem compromissi aditus arbiter, post diem compromissi adesse iusserit: pœna non committetur. 9 ¶ Si quis ex litigatoribus ideo non adfuerit, quòd valetudine, vel reipublicæ causa absentia impeditus sit, aut magistratu, aut alia iusta "de" causa: pœnam committi Proculus & Atilicinus aiunt: sed, si paratus sit in eundem compromittere, actionem denegari, aut exceptione tutum fore. Sed hoc ita demum verum erit, si arbiter recipere in se arbitrium fuerit paratus. nam inuitum non esse cogendum, Iulianus libro quarto Digestorum rectè scribit. ipse autem nihilominùs pœna absoluitur.
10 ¶ Si arbiter iussit (putà) in prouincia adesse litigatores, cùm Romæ esset in eum compromissum: an ei impunè non pareatur? quæritur. Est & verius, quod Iulianus ait libro quarto, eum locum compromisso inesse, de[n] quo actum sit, vt promitteretur. Impunè igitur ei non parebitur, si alio loci adesse iusserit. Quid ergo, si non appareat, de quo loco actum sit? melius dicetur, eum locum contineri, vbi compromissum est[o]. Quid tamen, si in eo loco, qui sit circa vrbem adesse iusserit: Pegasus admittit, valere iussum. quod puto "ita" verum esse, si "&" eius sit auctoritatis arbiter, "vt" in secessibus soleat agere, & litigatores facilè eò loci venire possint[p]. 11 ¶ Sed si in aliquem locum inhonestum adesse iusserit. putà in popinã, vel in lupanarium: vt Viuianus ait, sine dubio impunè ei non parebitur[r]. quam sententiam & Celsus libro secundo Digestorum probat. Vnde eleganter tractat: si is sit locus in quem alter ex litigatoribus honestè venire non possit, alter possit: & is non venerit, qui sine sua turpitudine eò venire possit: is venerit, qui inhonestè venerat: an committatur pœna compromissi, "an" quasi opera non præbita? & rectè putat, non committi: absurdum[r] enim esse, iustum in alterius persona ratum esse, in alterius non.
12 ¶ Intra quantum autem temporis, nisi detur quod arbiter iusserit, committatur stipulatio, videndum est. Et si quidem dies adiectus non sit: Celsus scribit libro secũdo Digestorum, inesse quoddam modicũ tempus[s]: quod vbi præterierit, pœna statim peti potest. & tamẽ (inquit) "&" si dederit ante acceptum iudicium, agi ex stipulatu non poterit[t].

Quid sit sententiæ stare. 3. De die solutionis.

22. *Paulus* lib. 13. ad Edictum.

VTique nisi eius interfuerit, tunc solui.

23. *Vlpianus* lib. 13. ad Edictum.

CElsus ait: si arbiter intra Kalendas septembres dari iusserit, nec datum erit: licèt postea[u] offeratur, attamen semel commissam pœnam compromissi non euanescere: quoniam semper verum est, intra Kalendas datũ non esse[x]. Sin autem oblatum accepit: pœnam petere non potest, doli exceptione remouendus. Contrà, vbi dumtaxat dare iussus est. 1 ¶ Idem ait: si iusserit me tibi dare & valetudine sis impeditus, quò minùs accipias, aut alia iusta "ex" causa: Proculum existimare, pœnam non cõmitti, nec si post Kalendas, te parato accipere non dem. sed ipse rectè putat, duo esse arbitri præcepta: vnum, pecuniam dari: aliud, intra Kalendas dari. licèt igitur in pœnam non committas, quòd intra Kalendas non dederis, quoniam per te non stetit: tamen committis in eam partem, quòd non das[y]. 2 ¶ Idem ait, nihil aliud esse sententiæ stare "posse," quàm id agere, quantum in ipso sit, vt arbitri pareatur sententiæ. 3 ¶ Idem Celsus ait: si arbiter me tibi certa die pecuniam dare iusserit, tu accipere noluisti[z]: posse defendi, ipso iure pœnam non committi[a].

24. *Paulus* lib. 13. ad Edictum.

SEd si postea ille paratus sit accipere, non impunè me non daturum: non enim ante feceram.

Si arbiter, de quibusdam rebus dicta sententia, diem protulerit. 1. De clausula diem compromissi proferre, & quale debet esse sequens compromissum.

25. *Vlpianus* libro 13. ad Edictum.

LAbeo ait: si arbiter, cùm in compromisso cautũ esset: vt eadem die de omnibus sententiam diceret, & vt posset diem proferre: de quibusdam rebus dicta sententia, de quibusdam non dicta, diem protulit: valere prolationem: sententiæque eius posse impunè non pareri. & Pomponius probat Labeonis sententiam. quod & mihi videtur: quia officio in sententia functus non est.
1 ¶ Hæc autem clausula, *Diem compromissi proferre*, nullam aliam dat arbitrio facultatem, quam diem prorogandi. & ideo conditionem primi compromissi neque minuere, neque immutare potest. & ideo cetera quoque discutere, & pro omnibus vnam sententiam ferre "debebit."
2 ¶ Si per fideiussorem fuerit cautum in primo compromisso: & sequens similiter proferendum[b], Labeo dicit. sed Pomponius dubitat, vtrùm iisdem, an & aliis tam idoneis. quid enim, inquit, si ijdem fideiubere noluerint? sed puto, si[c] noluerint fideiubere, tunc alios non absimiles[d] adhibendos.

26. *Paulus* libro 13. ad Edictum.

NE[e] in potestate sit fideiussorum postea se non obligantium, vt pœna committatur. Idem, & si decesserint.

Quibus modis dies profertur. 1. De morte vnius ex litigatoribus. 2. Quali sententiæ stare debet. 3. De diuersis sententiis plurium arbitrorum. 4. De absentia vnius ex litigatoribus. 5. Quid sit coràm sententiam dicere. 6. De eo qui præsens sententiam dicere prohibuit. 7. Si pœna compromisso adiecta non sit.

27. *Vlpianus* libro 13. ad Edictum.

DIem proferre vel præsens, vel per nuntium, vel per epistolam potest. 1 ¶ Si heredis mentio, vel ceterorum facta in compromisso non fuerit: morte soluetur compromissum: nec vtimur Labeonis sententia, qui existimauit, si arbiter aliquẽ pecuniam dare iusserit, & is decesserit, antequàm daret, pœnam committi, licèt heres eius paratus sit offerre. 2 ¶ Stari autem debet sentẽtiæ arbitri, quam de re dixerit: siue[f] æqua, siue iniqua sit[g]: & sibi imputet, qui compromisit[h]. Nam & Diui Pij rescripto adiicitur: *Vel minus probabilem sententiam æquo animo ferre debet.* 3 ¶ Si plures arbitri fuerint, & diuersas sententias dixerint, licebit sententiæ eorum non stari: sed si[i] maior[k] pars consentiat, ei stabitur, alioquin pœna committetur. Inde quæritur apud Iulianum, si ex tribus arbitris vnus quindecim, alius decem, tertius quinque condemnent: cui sententiæ stetur. & Iulianus scribit, quinque[l] deberi præstari. quia in hanc summam omnes consenserunt[m]. 4 ¶ Si quis litigatorum defuerit[n]: quia per eũ factum est, quo minus arbitretur, pœna committetur. Proinde sententia quidem dicta coràm litigatoribus non valebit: nisi in compromissis hoc specialiter[o] expressum sit: vt, vel vno, vel vtroque absente, sententia promatur[p]: pœnam autem is, qui defuit, committit: quia per eũ factum est, quo minùs arbitretur. 5 ¶ Coram[q] autem dicere sententiam videtur, qui sapientibus dicit. ceterùm coram furioso, vel demente non videtur dici[r]. item coram pupillo non videri sententiam dictam. nisi tutor præsens fuit. & ita de his omnibus Iulianus libro quarto Digestorum scribit.

a De formula arbitrij ferendi hoc verbo, *vide re* concepta. *adde l. vlt. ꝭ. de heredibus instituendis. l. 26 ꝭ. de iure fisci.*
b *l. 59. §. 1. ꝭ. de re iudicata.*
c Iudex vel arbiter qui pronunciat, non videri debere, satis vetat petere, *Baro.* an testis depositio per dictum, *videtur*, valeat. *vide hic Bartol. & quæ notaui in l. 18. Cod. de testibus.*
d *§. vlt. ꝭ. eodem. l. 22. lege 23. ꝭ. eodem.*
e Immò vtiliter dicit. *vide quæ notaui ad l. 5. §. 1. l. 59. §. 1. ꝭ. de re iudicata.*
f *vide l. 1. Cod. de sentent. quæ sine certa quantitate.*
g de formulis sententiarũ, adde quę scripsi *ad l. 1. §. 5. ꝭ. ad Tertullianum.*
h *vide l. 22. §. 15. ꝭ. eodem.*
i *vide quæ scripsi ad l. vlt. in fine, Cod. de vsuris rei iudicatæ.*
k hoc compromissum verbis generale, coangustatur ad id de quo actum intelligitur. *Baro.*
l πειθαρχεῖν τῷ αἱρετῷ δικαστηρίῳ, obtemperare compromisso 7. *Ecl.* 2. c. 22. §. 7.
m Compromisso generali sententię, tacitè cõtinetur honestatis clausula.
n *vide l. 5. Codice quomodo & quãdo iudex.*
o *adde l. 59. ꝭ. de Iudicijs.*
p id periculum vt euitetur, cautius est, vt in cõpromisso arbitri detur facultas sententiæ ferendæ, etiam alio loco quàm compromissi.
q vt qui non pareat, non incidat in contumaciam. Si quidẽ citatio ad locũ inhonestum nõ cogit citatum. *Bartol.*
r Quod iuris est in vno relatiuorum, idem iuris esse debet in altero. *vide l. 41. ꝭ. de regulis iuris.*
s *vide l. 21. ꝭ. de iudicijs*: an quatuor mensium? *vide l. fin. Cod. de vsur. rei iud.* post hæc, dies interpellat pro homine, & mora committitur & pœna. *arg. l. vlt. ꝭ. eod.*
t & ita mora ante iudicium, purgari potest. *vide l. 18. ꝭ. si quis caut.*
u id est, multo pòst. *Accursius.*
x quid si non multo pòst, an pœnam committet? non puto: ídque humanius videtur. *arg. d. l. vlt. d. l. 8: & l. 105. ꝭ. de solut.* hic interea notandum tempus solutionis & moræ currere à die cognitæ sententiæ arbitrariæ. *vide Bart. 1. Cons. 230.*
y ea molestia carebit debitor, si post diem, mox pecuniam creditori offerat, & oblatam legitimè consignet. de quo *vide l. 9. Cod. de solut.*
z *l. 46. in fine ꝭ. eodem.*
a quid si ea pecuniá offerenti, sine eius dolo postea periit, cui peribit? *vide l. 39. ꝭ. de solut. & l. 73. in fine. ꝭ. de verborum obligationib.*
b perferendum. *Vulgat. & malè.*
c An possint nolle, dixi *ad l. 45. §. 2. ꝭ. mandati.*
d id est, nõ minus idoneos. adde *l. 10. in fine. ꝭ. quod metus causa: l. 2. §. locum: ꝭ. de religiosis: l. 14. §. penult. ꝭ. de constituta: l. 9. in princ. ꝭ. locati.*
d *adde l. 2. infrà, quod vi aut clam.*
f 7. *Ecloga* 2. c. 27: 1. *Harmenop.* 4. §. 56.
g *vide legem 65. §. 2.*
h Bartolus tamen appellari posse ait, *in l. 9. ꝭ. qui satisd. cogan. vide quæ notaui l. 2. ꝭ. eodem.* Idem in arbitratore est, si modicè læsit. nam si immodicè (id est, vltra sextã partem. arg. *l. 78. ꝭ. pro socio*: alij vltra dimidiam. *arg. l. 2. Codice de resc. vẽd.*) vel exceptione doli tutus est læsus. *Ferrar. hoc tit. in verbo: dimittendam*, vel per actionẽ petere potest, vt sententia reducatur ad arbitrium boni viri, id est, Iudicis. Myn sing. 6. *Resp.* 55. *numero* 31. 32. *Idẽ* 3. *Resp.* 28. *numero* 37. tradit, vel ideo arbitratoris iniquam sententiam esse, id est, vni rem alterius adiudicare posse, quòd concordiam inter partes attendere debeat.
i Testi vni adfirmanti magis creditur, quàm mille negantibus. vide tamen Socinum, *regula* 426.
k *vide l. 1. in fine ꝭ. de ventre inspiciendo.*
l hoc est, minor. vnde colligitur, sententiã quæ minorem summam contineat præualere. vide tamen Socinum, *regula* 370.
m Minor summa maiori inest. *l. 9. §. 2. ꝭ. de hæredibus instituendis.*
n *lege 2. Codice eodem.*
o Specialiter exprimi multa necesse est.
p *al.* proferatur.
q Coram litigatoribus dicere sententiam non videtur, qui iis non sapientibus dicit.
r *adde l. 47. in fine. l. 49. in fine. ꝭ. eodem.*

6 ¶Et, si

6 ¶ Et, si quis præsens arbitrum sentētiam dicere prohibuit, pœna committetur. 7 ¶ Sed si pœna non fuisset adiecta compromisso, sed simpliciter sententiæ stari quis promiserit: incerti [a] aduersus eum foret actio [b].

De certæ, vel incertæ summæ promissione.

28. *Paulus* libro 13. ad Edictum.

NOn autem interest, certa, an incerta summa cōpromissa sit: vtputà *quanti ea res erit.*

Quomodo contra sententiam arbitri fit.

29. *Vlpianus* lib. 13. ad Edictum.

ADuersus sententiam arbitri fit, si petatur ab eo, à quo arbiter peti vetuit [c]. Quid ergo, si à fideiussore eius petatur, an pœna committatur? & puto committi. & ita Sabinus scribit. nam *τῇ δυνάμει, id est, potestate*, à reo petit [d]. Sed si cum fideiussore compromissi, & à reo petatur: nisi intersit fideiussoris [e]: non committetur [f].

Siquis rem de qua compromissum est, in iudicium deducat.

30. *Paulus* lib. 13. ad Edictum.

SI quis rem, de qua compromissum sit, in iudicium deducat, quidam dicunt, prætorem non interuenire ad cogendum arbitrum sententiam dicere: quia iam pœna non potest esse, itque si solutum est compromissum. Sed si hoc obtinuerit: futurum est, vt in potestate eius, quem pœnitet compromisisse, sit, compromissum eludere [g]. Ergo aduersus eum pœna committenda est, lite apud iudicē suo ordine peragenda.

De dolo & de pleno compromisso.

31. *Vlpianus* lib. 13. ad Edictum.

ITa demum autem committetur stipulatio, cùm aduersus eam quid fit, si [h] sine dolo malo stipulantis factum est. sub hac enim conditione committitur stipulatio, nequis doli "sui" præmium ferat [i], Sed si quidem cōpromisso adiiciatur [k], "*vt" si quid dolo in ea re factum sit*: ex stipulatu conueniri qui dolo fecit, potest. & ideo si arbitrum quis corrupit vel pecunia, vel ambitione, vel aduocatum diuersæ partis: vel aliquem ex his, quibus causam suam cōmiserat: "ex doli clausula poterit cōueniri": vel si aduersarium callidè circumuenit. ¶ Et omninò, si in hac lite dolosè versatus est, locū habebit ex stipulatu actio. & ideo, si velit de dolo actionem exercere aduersarius, non debebit, cùm habeat ex stipulatu actionem. Quod si huiusmodi clausula in compromisso adscripta non est: tunc de dolo actio, vel exceptio locum habebit. Hoc autem compromissum plenum est, quod & doli clausulæ habet mentionem [l].

De quantitate pœnæ compromissæ. 1. *Si pœna commissa sit.* 2. *Si mulier nomine alieno compromiserit.* 3. *Si compromissum non valet: aut pendet, an ex eo pœna exigi possit.* 4. *De sacerdotio.* 5. *De transactione & rei controuersæ interitu.* 6. *De famoso & publico delicto.* 7. *De liberali causa, de populari actione.* 8. *Si seruus compromiserit.* 9. *De legatione.* 10. *Si hereditatem petat is qui cum defuncto compromiserat.* 11. *De prolatione diei.* 12. *Si arbiter se celauerit.* 13. *De pluribus arbitris.* 14. *De doli exceptione aduersus arbitri sententiam.* 15. *De officio & potestate arbitri.* 16. *De sententia quæ finem controuersiæ non imponit.* 17. *Si iubeat arbiter sibi alium coniungi.* 18. *De procuratoribus.* 19. *De hærede.* 20. *De vacua possessione. De cautione, de rato.* 21. *De die proferenda.*

32. *Paulus* lib. 13. ad Edictum.

NOn distinguemus in compromissis, minor, an maior sit pœna, quam res de qua agitur. 1 ¶ Non cogetur arbiter sententiam dicere, si [m] pœna commissa sit. 2 ¶ Si mulier alieno nomine compromittat, non erit pecunia compromissa propter intercessionem. 3 ¶ Summa rei est, vt prætor se non interponat: siue initio nullum sit compromissum: siue sit, sed pendeat, an ex eo pœna exigi potest, siue postea deficiat pœna compromisso soluto die, morte, acceptilatione, iudicio, pacto. 4 ¶ Sacerdotio [n] obueniente, videbimus an cogatur arbiter sententiam dicere. id enim non tantùm honori personarum, sed & maiestati Dei indulgetur, cuius sacris vacare sacerdotes oportet [o]. Cæterùm si postea suscepit, iste quoque omnimodo sentētiam ferre debet. 5 ¶ Item non est cogendus, si de negocio transactum est vel homo mortuus est, de quo erat compromissum: nisi si posteriore casu aliquid litigantium intersit. 6 ¶ Iulianus indistinctè scribit: Si [p] per errorem de famoso delicto ad arbitrum itum ėst: vel de ea (re,) de qua publicum iudicium sit constitutum, veluti de adulteriis, sicariis, & similibus [q]: vetare debet prætor sententiam dicere, nec dare dictæ exsecutionem [r]. 7 ¶ De liberali causa compromisso facto, rectè non compelletur arbiter sententiam dicere: quia fauor libertatis est, vt maiores [s] iudices habere debeat [t]. ¶ Eadem dicenda sunt, siue de ingenuitate, siue de libertinitate, quæstio sit: & si ex fideicommissi causa libertas deberi dicatur. Idem dicendum est in populari [u] actione. 8 ¶ Si seruus compromiserit non cogendum dicere sententiam arbitrum, nec, si dixerit, pœnæ exsecutionem dādam de peculio, putat Octauenus [x]. Sed an si liber cum eo compromiserit exsecutio aduersus liberum detur, videamus, sed magis est, vt non detur. 9 ¶ Item si quis Romæ compromiserit, mox Romam in legationem venerit, non est cogendus arbiter sententiam dicere: non magis, quàm cogeretur, si litem ante contestatus esset, nunc eam exercere. nec interest, tunc quoque in legatione fuerit, an non. Sed si "nunc" in legatione compromittat, puto cogendum arbitrum sentētiam dicere [y]: quia &, si iudicium sponte accepisset, cogeretur peragere [z]. Sunt tamen, qui de isto non rectè dubitant: qui vtique nullo modo dubitabunt, si de ea re in legatione compromisit, quam in legatione contraxit: quia & iudicium eo nomine accipere cogeretur. Illud in prima specie potest dispici: an, si ante cōpromisit legatus, cogendus sit arbiter sententiam dicere, si ipse legatus postulet. quod prima ratione poterit videri iniquum, vt in ipsius potestate sit. sed hoc tale erit, quale si actionem velit dictare: quod facere ei licet. Sed compromissum istud comparabimus [a] ordinariæ actioni, vt nō alias audiatur desiderans, vt arbiter sententiam dicat, quàm si se defendat. 10 ¶ Si is faciat controuersiam hæreditatis, qui cum defuncto compromiserat: futurum est præiudicium [b] hereditati, si arbiter sententiam dicat. ergo interea inhibendus est arbiter. 11 ¶ Dies compromissi proferri potest, non "cùm" ex conuentione, sed cum iussu arbitri eam proferri necesse est, ne pœna committatur. 12 ¶ Si arbiter sese celare tentauerit, prætor eum inuestigare debet, & si diu non paruerit, multa aduersus eum dicēda est [c]. 13 ¶ Cùm in plures compromissum est ea conditione, vt quam quilibet vel vnus dixisset sententiam, ei staretur: absentibus ceteris, nihilo minùs qui præsens est, cogetur. at si ea condicione, vt omnes dicant, vel quod de maioris partis sententia placuerit: non debet singulos [d] separatim cogere: quia singulorū sententia ad pœnam non facit. 14 ¶ Cùm quidam arbiter ex aliis causis inimicus manifestè apparuisset: testationibus etiam conuentus, ne sententiam diceret, nihilo minùs nullo cogente dicere perseuerasset: libello [e] cuiusdam id querentis, Imperator Antoninus subscripsit, posse eum vti doli mali exceptione. & idem, cum à iudice consuleretur, apud quem pœna petebatur, rescripsit, etiam si appellari non potest, doli mali exceptionem in pœnæ petitione obstaturam. Per hanc ergo exceptionem quædam appellandi species est, cùm liceat retractare de sententia arbitri. 15 ¶ De officio arbitri tractantibus sciendum est, omnem tractatum ex "ipso" compromisso sumēdum. nec enim aliud illi licebit, quam quod ibi, vt efficere possit, cautum est, non ergo quodlibet statuere arbiter poterit, nec in qua re libet: nisi de qua re compromissum est, & quatenus compromissum est [f]. 16 ¶ Quæsitum est de sententia dicenda. & dictum, non quamlibet: licèt de quibusdam variatum sit, & puto verè non committi, si dicat ad iudicem de hoc eundem vel se, vel alium: "(in) se," vel in alium compromittendum. Nam & Iulianus, impunè non pareri, si iubeat ad alium arbitrum ire, ne finis non sit. quòd si hoc modo dixerit, vt arbitrio Publij Mæuij fundus traderetur, aut satisdatio detur: parendum esse sentētiæ. idem Pedius probat: ne propagentur arbitria, aut in alios interdum inimicos agentium transferantur, sua sententia finem controuersiæ eum imponere oportet: non autem finiri controuersiam, cùm aut differatur arbitriū, aut in alium transferatur: partémque sentētiæ esse, quemadmodum satisdetur, quibus fideiussoribus: ídque delegari non posse, nisi ad hoc compromissum sit, vt arbiter statueret, cuius arbitratu satisdaretur. 17 ¶ Item si iubeat sibi alium coniungi, cùm id in compromisso non sit, non dicit sententiam, nam sententia esse debet de re compromissa: de hoc autem compromissum non est.
18 ¶ Si domini, qui inuicem stipulati sint, procuratores suos agere apud arbitrum velint: potest iubere, ipsos etiā adesse [g]. 19 ¶ Sed si & heredis in compromissis mentio fit: potest iubere, etiam heredem eorum adesse [h].
20 ¶ Arbitri officio continetur, & quemadmodum datur vacua possessio [i]. An & satis ratam rem habiturum? Sextus Pedius putat, quod nullam rationem habet, nam si ratum non habeat dominus, committetur stipulatio.
21 ¶ Arbiter nihil extra compromissum facere potest. & ideo necessarium est adiici de die compromissi proferenda cæterùm impunè iubenti non parebitur.

33. *Papinianus* lib. 1. Quæstionum.

ARbiter ita sumptus ex compromisso, vt & diem proferre possit, hoc quidem facere potest, referre [k] autē contradicentibus litigatoribus, non potest [l].

De duobus reis. 1. *Si pœna commissa sit.*

a i. condictione certi ad incertū, interesse scilicet *l. vlt. ff. si quis in ius. Accurs.*
b vide quæ notaui *ad l. 2. ff. eod.*
c *adde l. 23. §. 2. ff. eod.*
d eodem modo traditur: inducias reo cōcessas, solutioni faciendæ, ad eius fideiussores extendi, ne per mediū fideiussorem ipse reus soluere cogatur. *l. vlt. in fin. Cod. de vsuris rei iudic.*
e *vt l. 34. ff. eod.*
f hinc collige, sententiam pro fideiussore latā, ad principalem nō porrigi. *Bart.*
g quod esse nō debet. *l. 26. ff. eod.*
h 1. *Harmenopu.* 4. §. 57.
i *l. 5. ff. si quis cautionib. l. 1. §. penul. ff. de separat. bon. l. 7. ff. de dolo.*
k quemadmodum solet adiici. *l. 3. Cod. eod.*
l & stipulationem. *l.* 13. §. 1. quodq. de omnibus cōtrouersiis interponitur. *l. 21. §. 6. ff. eod.*
m nisi pœna, *vt l. 11. §. 1. ff. eod.*
n *v. l. 2. ff. de in ius vocando.*
o *vt & in l. 2. ff. de in ius vocando: l. 17. l. 18. ff. de procurat. l. 36. ff. de fideic. liber. l. 13. ff. de vacat. & excus. muner. l. 33. Cod. de Episcopis.*
p Arbiter ex cōpromisso sumptus, sententiam dicere vetatur in actione famosa, ex delicto vel crimine publico: quod si etiā dixerit, nō cōpetit executio. 7. *Eclog.* 2. *c.* 31: 1. *Harmenopul.* 4. §. 77.
q ciuiliter tamē apud eū agi poterit, nec eius sententia infamabitur *l. 13. §. 5. ff. quibus ex causis infamia.*
r id enim si permissum esset, nemo puniretur: publicè autē interest delicta per iudicem puniri. Ideóque in criminibus prohibetur transactio, quibusdam exceptis. *l. 18. C. de transact.*
s *l. vlt. Cod. vbi causæ status.*
t *l. 2. in fi. Cod. de pedan. iudicib.*

u alij pupillari, & malè *arg. l. 25. §. 5. in fine. ff. eod. l. 35. ff. eod.* & ita videtur doctissimo Cuiacio 11. *obseruat.* 12. de populari ideo dicit, quòd ea ius suum populo tueatur. *l. 1. ff. de popular.* non priuatis sanè. apud authorē 7. Eclog. 2. *c.* 31. *in fi. &* 1. Harmeno. 4. §. 77. legitur, ὀρφανικῆς ἀγωγῆς.
x Ex compromisso serui non datur de peculio actio. *l. 3. §. 8. ff. de pecu.*
y Cur ita? *v. l. 2. §. 4. ff. de iudiciis.*
z i. se defendere. *d. l. 2. §. 5. vers. sed si agant.*
a *l. 1. ff. eod.* non tamen cōpromissum est sententia: *l. 13. §. 5. ff. quib. ex causis infam.*
b *vide l. 16. ff. de exceptionib.*
c eodem penè modo tutor se occultans ne alimenta pupillo præstet, punitur. *l. 3. §. tutor. ff. de suspectis.*
d *l. 17. §. 2. ff. eod.*
e *v. quæ scripsi ad titulum Codicis, Quando libellus principi datus,* &c.
f ideóque corā arbitro non fiet recumuentio. interdum tamē & extra cōpromissum potest cognoscere arbiter, si ea de quibus cognoscit non sunt omnino aliena ab expressis in cōpromisso, sed eis adhæreant: etsi principalis causa sine iis definiri non possit: vnde solutioni diē statuere potest. *v. l. 21. §. solutioni. ff. eod* potest etiam super fructibus & expēsis condemnare, quòd ea veniant, vt & omnia accessoria, ad causam commissam.
g iusta de causa. *l. 26. Cod. de procurat.*
h *adde l. 27. §. 1. ff. eod.*
i præstanda à venditore emptori. *l. 3. §. 1. ff. de act. empt.*
k anteuertere. *v. Cuiac. 3. obseru. 7. in fine.*
l cur ita? collige *ex l. 154. ff. de reg. iur.*

34. *Paulus* lib. 13. ad Edictum.

SI duo rei sunt aut credendi, aut debendi, & vnus compromiserit, isque vetitus sit petere, aut ne ab eo petatur: videndũ est, an, si alius petat, vel ab alio petatur, pœna committatur, idem in duobus argentariis quorum nomina simul eunt, & fortasse poterimus ita fideiussoribus coniungere [a], si socij sunt [b], alias nec a te petitur, nec ego pẽto, nec meo nomine petitur, licèt à te petatur.

1 ¶ Semel commissa pœna solui compromissum, rectius puto dici: nec amplius posse committi, nisi id actum sit, vt (in) singulas causas toties committatur [c].

Si pupillus compromiserit.

35. *Gaius* lib. 5. ad Edictum Prouinciale.

SI pupillus sine [d] tutoris auctoritate [e] compromiserit, non est arbiter cogendus pronuntiare: quia, si contra eum pronuntietur, pœna non tenetur, præterquam si fideiussorem dederit, a quo pœna peti possit, idque & Iulianus sentit [f].

De diebus feriatis.

36. *Vlpianus* lib. 77. ad Edictum.

SI feriatis diebus [g], cogente prætore, arbiter dicat sententiam, & petatur ex compromisso pœna: exceptionẽ locum non habere constat: nisi alia [h] lege eadem "dies" feriata, in qua sententia dicta est excepta.

Si hæres aduersus arbitri sententiam petat.

37. *Celsus* lib. 2. Digestorum.

QVamuis arbiter alterum ab altero petere vetuit: si tamen heres petit, pœnam committet [i], non enim differendarum litium causa, sed tollendarum ad arbitros itur.

Si aduersarij non intersit sententiæ stari.

38. *Modestinus* lib. 6. Regularum.

CVm pœna ex compromisso petitur: is, qui commisit, damnandus est [k], nec interest, an aduersarij eius interfuit, arbitri sententia stari, nec ne.

De authoritate arbitri. 1. De mora post diem prolatum.

39. *Iauolenus* lib. 11. ex Cassio.

NOn ex omnibus causis, ex quibus arbitri paritũ sententiæ non est pœna ex compromisso committitur [l]: sed ex his duntaxat, quæ ad solutionem pecuniæ, aut operam præbendam pertinent. Idem contumaciam litigatoris arbiter punire poterit, pecuniam eum aduersario dari iubendo [m], quo in numero haberi non oportet, si testium nomina ex sententia arbitri exhibita non sunt [n].

1 ¶ Cùm arbiter diem compromissi proferre iussit, cùm hoc ei permissum est, "alterius" mora alterius ad pœnam committendam podest.

De morte vel absentia arbitri si per stipulatorem stet quo minus accipiat.

40. *Pomponius* lib. 11. ex variis lectionibus.

ARbiter calendis Ianuariis adesse iussit, & ante eum diem decessit [o], alter ex litigatoribus nõ adfuit, procul dubio pœna minimè commissa est. Nam & Cassium audisse se dicentem Aristo ait, in eo arbitro, qui ipse non venisset, nõ esse commissam, quemadmodum Seruius ait, si per stipulatorem stet, quo minus accipiat, nõ committi pœnam.

De minore 20. annis.

41. *Callistratus* lib. 1. Edicti monitorij.

CVm lege Iulia [p] cautum sit, ne minor viginti annis iudicare cogatur [q]: nemini licere minorẽ viginti annis cõpromissarium iudicẽ eligere, ideóque pœna ex sententia eius nullo modo cõmittitur. Maiori tamen viginti annis, si minor vigintiquinque "annis" sit, ex hac causa succurrendum, si temerè auditorium receperit, multi dixerunt [r].

De pœna fisco adiudicata.

42. *Papinianus* lib. 2. Responsorum.

ARbiter intra certum diem seruos restitui iussit: quibus non restitutis: pœnæ causa fisco secundùm formã compromissi condemnauit, ob eam sententiam fisco nihil adquiritur: sed nihilo minùs stipulationis pœna committitur, quòd ab arbitro statuto non sit obtemperatum.

De pleno compromisso & speciebus omissis.

43. *Scæuola* lib. 1. Responsorum.

DE rebus controuersiisque omnibus compromissum "in arbitrum" à Lucio Titio, & Mæuio Sempronio factum est: sed errore quædam species in petitione à Lucio Titio deductæ non sunt: nec arbiter de his quicquam pronunciauit. Quæsitum est [s], an species omissæ peti possint. Respondit, peti posse: nec pœnam ex compromisso committi, quòd si malignè hoc fecit, petere quidem potest, sed pœnæ subiugabitur.

De terminis ab arbitro positis.

44. *Idem* lib. 2. Digestorum.

INter Castellianum, & Seium controuersia de finibus orta est: & arbiter electus est, vt arbitratu eius res terminetur, ipse sententiam dixit, præsentibus partibus, & terminos posuit [t]. Quæsitum est, an, si ex parte Castelliani arbitro paritum non esset, pœna ex compromisso commissa est. Respondi, si arbitro paritum non esset in eo, quod vtroque præsente arbitratus esset, pœnam commissam [u].

De compromisso personali.

45. *Vlpianus* lib. 28. ad Sabinum.

IN compromissis arbitrium personæ insertum personã non egreditur [x].

De quibus arbiter iudicare potest.

46. *Paulus* lib. 12. ad Sabinum.

DE his rebus, & rationibus, & controuersiis iudicare arbiter potest, quæ ab initio fuissent inter eos qui compromiserunt, non quæ postea [y] superuenerunt [z].

Si litigator decesserit, pupillo hærede relicto. 1. Aut furere cœperit.

47. *Iulianus* lib. 4. Digestorum.

SI compromissum ita factum est, vt præsente vtroque, aut hæredibus eorum, arbiter sententiam dicat, & alter ex litigatoribus decesserit, pupillo hærede relicto: non aliter videtur sententia dicta esse, nisi tutoris auctoritas interposita fuerit. 1 ¶ Item, si alter ex compromittẽtibus furere cœperit.

48. *Modestinus* lib. 4. Regularum.

ARbiter ad ferendam sententiam non compelletur.

Quibus modis arbiter adesse iubere potest. 2. De morte litigatoris.

49. *Iulianus* lib. 4. Digestorum.

SEd "&" interpellatur, quo minus sententiam dicat: quia * nihil coram furioso fieri intelligitur [a]. Quòd si furiosus curatorem habet, vel habuerit adhuc litigio pẽdente, potest, præsente curatore, sententia dici.

1 ¶ Arbiter adesse litigatores vel per nuntium, vel epistolam [b] iubere potest [c]. 2 ¶ Si ab altera dũtaxat parte hæredis mentio comprehensa fuerit, compromissum soluetur morte cuiusque ex litigatoribus: sicut solueretur altero mortuo, si neutrius hæredis persona comprehenderetur.

Si extra compromissum arbiter diem protulerit.

50. *Alfenus* lib. 7. Digestorum.

ARbiter [d] ex compromisso sumptus, cùm ante eum diem, qui constitutus compromisso erat, sententiam dicere non posset, diem compromissi proferri iusserat, alter ex litigatoribus dicto audiens non fuerat. Consulebatur, possetne ab eo pecunia ex compromisso peti. Respondi, non posse: ideo quòd non esset arbitro compromissum, vt id haberet [e].

De arbitro in re sua.

51. *Marcianus* lib. 2. Regularum.

SI de re sua quis arbiter factus sit, sententiam dicere nõ potest: quia se facere iubeat, aut petere prohibeat *: neque autem imperare sibi, neque se prohibere quisquam potest [f].

De mora in parendo sententiæ.

52. *Idem* lib. 4. Regularum.

SI qui iussus "est" arbitro ex cõpromisso soluere pecuniam, moram fecerit: pœnam ex compromisso debet: sed postea [g] soluendo, pœna liberatur.

NAVTÆ [h], CAVPONES, STABVLARIJ, vt recepta restituant [i].

Tit. IX.

Prior pars edicti, de actione honoraria in factum de recepto. 1. Ratio & vtilitas suprascripti edicti. 2. De nautis. 3. De nauium custodibus, & dietariis. 4. De exercitoribus ratium & lintrariis. 5. De cauponibus, & stabulariis. 6. De mercibus & aliis rebus. 7. De rebus nostris vel alienis. 8. De rebus illatis in nauem, vel in litore existentibus. De facto nautarum, vectorum, viatorum.

Vlpianus lib. 14. ad Edictum.

AIt prætor [k]: *nautæ, caupones, stabularij, quod cuiusque saluum fore ceperint, nisi restituant, in eos iudicium dabo* [l]. 1 ¶ Maxima vtilitas est huius edicti: quia necesse est plerumque eorũ fidem sequi,

---

a quibus pactũ, de non petẽdo, reo principali factum, prodest. *l. 92. ff. eod.*

b i. vno sociorum compromittente, si is vetitus sit petere, & alter quoque petere prohibetur si socij erant. hinc constat compromissum vnius socij alteri nocere. Obiici potest *lex 27. in princ. ff. de pactis.* quæ negat pactum vni⁹ sociorum alteri nocere.

c Ratio? *v. l. 16. ff. de transactioni.*

d *l. 3. ff. eod.*

e Imò, vt cumque tutore auctore compromiserit, aduersus huiusmodi sententiam restitui poterit. *l. 34. in fin. ff. de minorib.*

f *vide l. 1. Cod. de fideius. min.*

g *l. 3. in fi. ff. eod.*

h *vt l. 7. Cod. de ferijs.* Quidã alij legũt, aliqua lege, vt Iuliani legem intelligat. *de qua D. on. 38.*

i Cur ita? *v. l. 42. in fi. ff. de reg. iur.*

k An verò pœna simul & executio peti poterit? Hoc ordinariè non admittitur. Cauti⁹ est igitur vt notari⁹ in forma compromissi adiiciat, vt pœna peti possit rata manente sentẽtia. *arg. l. penult. ff. de transact.*

l Exemplum? *v. l. 32. §. 16. ff. eod.*

m potest igitur multare. an & iuramentum in litem deferre? An & multare citra permissionem? *v. hîc Bart.*

n nam cogere partem, vt producat contra se testes, est iniquum, & ideo arbiter nõ potest eam multare. *l. 21. §. 7. ff. eodem.*

o *vide Sebastianum Mediceum, tractat. de morte, parte 2. conclus.* 11.

p subaudi de priuatis iudiciis. de qua *l. 9. §. 2. ff. eo.* dixi de lege Iulia priuatorum & publicorum iudiciorum. *ad l. 4. ff. de testibus.*

q *v. Cuiac. ad l. 1. C. qui ætate se excusant.*

r quid si minor tutelam sibi à maioribus delatã suscepit: nũ, si fortè damnum in tutela reperiatur, ei aduersus pupillos quondam suos de damno conquerẽtes subuenietur? *collige ex l. 5. C. de test. tut. & §. vlt. inst. de fiduciaria tut. Nou. 118. c. 5.*

s *v. l. 21. ff. eod.*

t *l. 2. §. iudicij. ff. finium regundorum.*

u *vide l. 23. §. vlt. ff. eodem.*

x *l. 32. §. quæsitũ. ff. eod. vide l. 13. ff. soluto. l. 43. ff. de verb. oblig.*

y Compromissum simpliciter factum non trahitur ad res futuras. *v. l. 23. ff. de iudiciis.*

z contrariũ tenet *Speculator. Tit. de arbit. §. sequitur, vers. quid ergo, & Ferrariens. in forma cõpromissi, in verbo, Tunc vertentis 4.* quinetiam aliud est in rebus, seu bonis obligatis: tunc enim futura obligata intelliguntur, *l. vlt. C. quæ res pign.*

a *l. 27. §. 5. ff. eod.*

b δι' ἐπιστολῆς ἤτοι πιττακίου. 1. *Harmenopul. 4. §. 64.*

c interlocutoria vna parte absente interdũ ferri potest. *Accurs.*

d *vide 7. Eclog. 2. c. 51.*

e vt id iuberet: *adde l. 32. in fin. ff. eod.*

f *l. 40. §. vlt. ff. de fideic. libert.*

g *vlt. 21. in fin. ff. eod.*

h 53. *Eclog. 1.*

i *adde 47. ff. 5.*

k *Eclog. eod. c. 6.*

l i. in factũ actione m. *l. 3. §. 1. ff. eod.*

sequi, & res custodiæ eorum committere. Ne quisquam putet, grauiter hoc aduersus eos constitutum, nam est in ipsorum arbitrio, ne quem recipiant [a], & nisi hoc esset statutum, materia daretur [b] cum furibus aduersus eos, quos recipiunt, coeundi: cum ne nunc quidem abstineant huiusmodi fraudibus. 2 ¶ Qui sunt igitur, qui teneãtur, videndum est. Ait prætor, *nautæ*. * Nautam accipere debemus eum, qui nauem exercet [c]: quamuis nautæ appellantur omnes, qui nauis nauigandæ causa in naue sint, sed de exercitore [d] solummodo prætor sentit: nec enim debet (inquit Pomponius) per remigem, aut mesonautam [e] obligari: sed per se, vel per nauis magistrum [f], quanquam si ipse alicui è nautis committi iussit, sine dubio debeat obligari [g]. 3 ¶ Et sunt quidam in nauibus qui custodiæ gratia nauibus præponuntur, vt ναυφύλακας [h], *id est, nauium custodes* [i], "& dietarij [k]". Si quis igitur ex his receperit, puto in exercitorem dandam actionem: quia is, qui eos huiusmodi officio præponit, committi eis permittit: quanquam ipse nauicularius [l] vel magister id faciat [m] quod χειρέμβολον [n] *id est, manus immißionem* appellant, sed & si hoc non extet, tamen de recepto nauicularius tenebitur.

4 ¶ De exercitoribus ratium, item lyntrariis nihil cauetur, sed idem constitui oportere, Labeo scribit, & hoc iure vtimur. 5 ¶ Caupones autem, & stabularios æque eos accipiemus, qui cauponam, vel stabulum exercent, institorésve eorum. Cæterũ si qui opera mediastini [o] fungitur, non continetur: vtputa atriarij, & focarij [p], & his similes. 6 ¶ Ait prætor, *quod cuius saluum fore cœperint*: hoc est, quamcumque rem, siue mercem receperint. Inde apud Viuianum relatum est, ad eas quoque res hoc edictum pertinere, quæ mercibus accederent: veluti vestimenta, quibus in nauibus vterentur, & cætera, quæ ad quotidianum [q] vsum habemus. 7 ¶ Idem Pomponius libro trigesimoquarto scribit, parui referre, res nostras, an alienas intulimus, si tamen nostra intersit saluas esse. Etenim nobis magis, quàm quorum sunt, debent solui [r], & ideo si pignori merces accepero "ob pecuniã nauticam:" mihi magis quàm debitori nautæ tenebitur, si ante eas suscepit. 8 ¶ *Recipit autem saluum fore*, vtrum si in nauẽ res missæ, ei adsignatæ sunt: an, & si nõ sint adsignatæ, hoc tamen ipso, quod in nauem missæ sunt, receptæ videntur? Et puto, omnium eum recipere custodiam, quæ in nauem illatæ sunt, & factum non solum nautarum præstare debere, sed & vectorum.

2. *Gaius* libro quinto ad Edictum Prouinciale.

SIcut & caupo viatorum [s].

1. Qualis sit hæc actio, & cur introducta. Quid præstet nauta, caupo, stabularius. 2. De causa ex qua recipitur. 3. De filiofam. & Seruo. 4. Quid veniat in hanc actionem. De eius tempore, de herede. 5. De concursu huius actionis & actionis de furto.

3. *Vlpianus* lib. 14 ad Edictum.

ET ita de facto vectorum etiam Pomponius lib. trigesimo quarto scribit. Idem ait, etiam si nondum sint res in nauem receptæ [t], sed in litore perierint, quas semel recepit: periculum ad eum pertinere. 1 ¶ Ait prætor, *nisi restituent, in eos iudicium dabo*. Ex hoc edicto in factum actio proficiscitur. Sed, an sit necessaria [u], videndum: quia agi ciuili actione ex hac causa poterit, si quidem merces interuenerit, & locato vel conducto, sed si tota nauis locata sit: qui conduxit, ex conducto etiam de rebus quæ desunt agere potest, si verò res perferendas nauta conduxit, & locato conuenietur, sed si gratis [x] res susceptæ sint, ait Pomponius depositi agi potuisse. Miratur igitur, cur honoraria actio sit inducta, cùm sint ciuiles. Nisi fortè (inquit) ideo, vt innotesceret prætor curã agere reprimendæ improbitatis hoc genus hominum, "&" quia in locato conducto culpa, in deposito dolus dumtaxat præstatur [y]: at hoc edicto omnimodo, qui recepit, tenetur etiam si sine culpa eius res periit, vel damnum datum est, nisi si quid damno fatali [z] contingit. Inde Labeo scribit: si quid naufragio, aut per vim piratarum [a] perierit, non esse iniquũ, exceptionem ei dari. Idem erit dicendum, & in stabulo, aut in caupona vt maior contigerit [b]. 2 ¶ Eodem modo tenentur caupones, & stabularij, quo exercentes negotium suum recipiunt. cæterum si extra negotium receperint, non tenebuntur. 3 ¶ Si filiusfam. aut seruus receperit, & voluntas patris domini interuenit [c]: in solidum erit conueniẽdus. Item si seruus exercitoris subripuit, vel damnum dedit, noxalis actio cessabit: quia ob receptum suo nomine dominus conuenitur. Sin verò sine voluntate exerceant, de peculio dabitur. 4 ¶ Hęc autem rei persecutionem continet, vt Pomponius ait, & ideo & in heredem, & perpetuò [d] dabitur. 5 ¶ Nouissime videndum an eiusdem rei nomine & de recepto honoraria [e] actione,

a an idem est, postquam excipere cœperunt? negat Bart. *ex l. vnic. in fin. ff. furti aduersus nautas.*

b occasio delicti tollẽda. *Accurs.*

c *l. 1. §. exercitorem ff. de exercit.*

d i. nauis domino, vel eius conductore *l. 1. §. exercitorem ff. de exercitor.*

e is est, qui medium locum tenet inter nautas sũmos & imos: summos, vt propretas & guberna tores: imos, vt remiges: qui denique aliis remigandi signũ prębet. Plauto hortator: Festo & Nonio portisculus, seu hortator remigũ qui perticam tenet, quę portisculus dicitur, qua excursum & exhortamenta moderatur, qualis quidã Poris apud Liuium 40.

f i. eum cui totius nauis cura mandata est, *l. 1. §. 1. ff. de exercitor.*

g ex iussu.

h 53. *Eclog. 1. c. 7.*

i ad id præpositi ab exercitore.

k i. qui annonã nauis administrant.

l i. exercitor.

m id non faciat: *Baro.*

n i. signũ à magistro nauis manu datum. Celeusma appellatur. Id alta voce dicebatur remigare: vt in Argo naui per cytharam. *Pedianus diuinat. dixi ad Festũ in Assa, & Portisculus)* Ita κελευστής, Glossis iussor.

o vilissimi mãcipij, ita dicti, quod in mediis ædibus staret, vt ad cuiusuis iussum præsto esse posset.

p de focariis. *v. l. 12. §. 5. §. 6. ff. de instructo.*

q *l. 4. in fi. ff. eod.*

r Immò, domino magis reddi oportet, *l. 31. ff. depositi.*

s Immò, caupo viatorum factũ non præstat. *l. 6. §. 3. ff. eod. l. vnic. §. vlt. ff. furti aduers. nautas.*

t Immò, non aliàs quàm si in ipsa naue damnum datum sit. *l. vlt. ff. eod.*

u *v. l. 1. §. 1. ff. eo.*

x *l. 6. ff. e. d.*

y vulgariter, *l. 1. §. si quis seruum. l. 32. ff. depositi.* quippe ex conuẽtione culpa præstari potest. *d. l. 1. §. si conueniat.*

z quod alibi, θεοῦ βία. *l. 25. §. antep. ff. locati.* vis diuina. *l. 24. §. Seruum ff. de damno inf ecto.* alibi fatum appellatur, quod cuiuis patrifam. etiam diligentis. potest accidere. *l. 11. §. item, antepen. ff. de minor.*

& furti agendum sit, & Pomponius dubitat, sed magis est, vt vel officio iudicis, vel doli exceptione, alterutra esse contentus debeat [f].

1. Si nauta nautæ, stabularius stabularij, caupo cauponis receperit. 2. De his quæ mercibus accedunt.

4. *Paulus* lib. 13. ad Edictum.

SEd & ipsi nautæ furti actio competit [g], cuius sit periculo: nisi "si" ipse subripiat. & postea ab eo subripiatur: aut alio subripiente, ipse nauta soluendo non sit. 1 ¶ Si nauta nautæ, stabularius stabularij, caupo cauponis receperit: æque tenebitur. 2 ¶ Viuianus dixit, etiã ad eas res hoc edictũ pertinere, quæ post impositas merces in nauem, locatasque inferentur, & si earum vectura non debetur: vt vestimẽtorum, penoris quotidiani [h], quia hæc ipsa ceterarum rerum locationi accedunt.

De custodia præstanda. 1. De furto & damno.

5. *Gaius* libro quinto ad Edictum Prouinciale.

NAuta, & caupo, & stabularius mercedem accipiunt nõ pro custodia: sed nauta, vt traiiciat vectores: caupo, vt viatores manere in caupona patiatur: stabularius, vt permittat iumenta apud eum stabulari: & tamẽ custodiæ nomine tenentur. Nam & fullo, & sarcinator non pro custodia, sed pro arte mercedem accipiunt, & tamen custodiæ nomine ex locato tenentur [i]. 1 ¶ Quæcumque de furto diximus, eadem & de damno debent intelligi: nõ enim dubitari oportet, quin is, qui [k] saluum fore recipit, nõ solùm à furto, sed etiam à damno [l] recedere videatur.

Altera pars edicti de actione honoraria in factum ex quasi delicto in duplum. Si quis gratis in naue, aut caupona fuerit. 1. Si seruus meus vel communis quo in naue, aut caupona vtebaris, damnum mihi dederit, aut furtum fecerit. 2. Siue damnum in eo datum fuerit. 3. De habitatione & hospitio repentino. 4. De concursu huius actionis, & de furto vel ex lege Aquilia.

6. *Paulus* lib. 22. ad Edictum.

LIcèt gratis [m] nauigaueris, vel in caupona gratis deuerteris: non tamen in factum actiones tibi denegabuntur, si damnum iniuria passus es. 1 ¶ Si seruo meo in naue, vel in caupona vtaris, & damnum mihi det [n], vel furtum faciat: quamquam & furti actio & damni iniuria mecum sit: hæc tamen actio, quia in factum est, etiam serui mei nomine aduersus te competit. ¶ Idem dicetur, & si communis sit. ¶ Tu tamen, quod mihi præstiteris eius nomine, vel communi diuidundo, vel pro socio actione, aut (si partem eius, vel totum conduxisti) etiam ex conducto habebis me obligatum. 2 ¶ Sed si damnum in eo datum sit ab alio, qui in eadem naue, vel caupona est, cuius factum prætor æstimare solet: nõ putat Pomponius eius nomine hanc actionem vtilem futuram.

3 ¶ In factum actione caupo tenetur pro his, qui habitandi [o] causa in caupona sunt, hoc [p] autem non pertinet ad eum, qui hospitio repentino recipitur, veluti viator [q]. 4 ¶ Possumus autem furti, vel damni iniuriæ actione vti cum nautis, vt certi hominis factum arguamus, sed vna contẽti esse debebimus [r]. Et si cum exercitore egerimus, præstare ei debemus actiones nostras: quamuis ex conducto actio aduersus eos competat exercitori. Sed si absolutus sit exercitor hac actione, deinde agatur cum nauta, exceptio dabitur: ne [s] sæpius de eiusdem hominis admisso quæratur. Et contra si de admisso vnius hominis actum sit, deinde in factum actione agatur, exceptio dabitur.

De nautis, de damno in naue vel extra nauem dato. De præstatione exercitoris. 1. Natura huius actionis. 2. De nauta & mercatore, & nautepibata. 3. De seruo nautæ. 4. Quatenus tenetur exercitor. 5. De pluribus exercitoribus. 6. De tempore huius iudicij. De herede, de seruo, aut filiofam. exercitore.

7. *Vlpianus* lib. 18. ad Edictum.

DEbet exercitor [t] omnium nautarum suorum, siue liberi, siue serui factũ præstare, nec immeritò factum eorum præstat, cùm ipse eos suo periculo adhibuerit. Sed non aliàs pręstat, quam si in ipsa naue damnum datũ sit [u]: cæterum si extra nauem, licèt à nautis, nõ præstabit. Item si prædixerit, vt vnusquisque vectorum res suas seruet, neque damnum se præstaturum, & consenserint [x] vectores prædictioni: non conuenitur. 1 ¶ Hæc actio in factum, in duplum [y] est. 2 ¶ Sed si quid nautæ inter se damni dederint, hoc ad exercitorem non pertinet. Sed si quis sit nauta, & mercator, debebit illi dari. Quod si quis, quos vulgo ναυτεπιβάτας, id est, *remum pro naulo, & vecturæ pretio soluentes*, dicunt, & huic tenebitur, sed huius factum præstat, cùm sit & nauta.

a De piratis, *v. l. 18. ff. commodati.*

b *l. 15. §. 2. & sequ. ff. locati.*

c *l. vlt. in fine hoc tit.*

d *d. l. vlt. §. vlt.*

e *l. vlt. §. 5. ff. eod.*

f *l. 6. §. 4. ff. eod. v. l. 130. ff. de reg. iur.*

g *v. l. vnic. §. 4. ff. furti aduers. nautas.*

h *l. 1. §. 6. in fi. ff. eod.*

i *l. 25. infi. l. 60. §. 2. ff. locati. l. 12. in pr. ff. de furtis.* vt & depositarij, *l. 1. §. 13. ff. depositi.* interdum etiam venditor de custodia tenetur, vtputà si eã suscepit. *§. 3. Inst. de emptione.*

k saluum fore qui quid recipit, furtum præstat & damnum.

l & periculo. *l. 40. ff. locat.*

m *l. 3. §. 1. ff. eodẽ. v. quæ scripsi ad l. 6. ff. de calumniatorib.*

n quid si tibi damnum dederit? *v. l. 60. §. 7. ff. locati.*

o *l. vnica, in fin. ff. furti.*

p Habitationis & hospitij repentini differentia.

q Immò, aduersus nautas de facto viatoris tenetur. *vide l. 2. ff. eod.*

r *l. 3. in fi. ff. eod.*

s *v. l. 2. ff. de priuatis delictis.*

t an exercitoris exemplo magistratus & dominus sui famulitij ratione tenebuntur? negat Baro.

u Immò, præstat, etiam si res nondum in nauem receptæ. *l. 3. ff. eod.*

x contractus enim legem ex conuẽtione accipiunt. *l. 1. §. si conueniat ff. depositi.*

y *d. l. vnic. §. 2.*

3 ¶ Si seruus nautæ damnum dederit: licèt seruus nauta non sit, æquissimum erit, in exercitorem actionem vtilem dare. 4 ¶ Hac autem actione suo nomine exercitor tenetur [a], culpæ scilicet suæ, qui tales adhibuit, & ideo, & si decesserint, non releuabitur. Seruorum autem suorum nomine, noxali [b] dumtaxat tenetur, nam cum alienos adhibet, explorare [c] eum oportet, cuius fidei, cuius innocētiæ sint: in suis venia dignus est, si tales quales ad instruendam nauem adhibuerit. 5 ¶ Si plures nauem exerceant: vnusquisque pro parte, qua nauem exercet, conuenitur. 6 ¶ Hæc iudicia, quamuis honoraria [d] sint, tamen perpetua [e] sunt: in [f] heredem autem non dabuntur. Proinde, & si seruus nauem exercuit, & mortuus est, de peculio non dabitur actio in dominum, nec intra annum. Sed cum voluntate patris [g], vel domini seruus, vel filius exercent nauem, vel cauponam, vel stabulum: puto etiam hanc actionem in solidum eos pati debere quasi omnia, quæ ibi contingunt, in solidum receperint.

a vide l.1.§.si cū quolibet.ff.de exercitoria.
b d. l. vnica.§. serui.
c l.3.ff.de publicanis.
d l.3.§.5.ff.eod.
e l.3.§.4.ff.eod.
f vide l.16.ff.de iudiciis.
g d.l.ff.§.3.ff.eod.

g v.§.3.ff.eod.
h d.l.32.l.22.ff.e.
i l.5. in fi.ff.de legationibus.

DIGESTORVM, SEV PANDECTARVM PARS SECVNDA.

LIBER QVINTVS.

DE[h] IVDICIIS[i], ET[k] VBI[l] QVISQVE AGERE, VEL CONVENIRI DEBEAT.

De iurisdictione inter consentientes.

Vlpianus lib.2.ad Edictum.

SI se subiiciāt aliqui iurisdictioni, & consentiant [m]: inter consentiētes cuiusuis [n] iudicis, qui tribunali præest [o], vel aliam iurisdictionem habet, est iurisdictio.

Quid sit consentire. 1. An requiratur consensus prætoris. 2. De prorogatione iudicis. 3. Qui & ex quibus causis domum reuocare possunt. 6. De causæ cognitione, de cautione ab eo præstanda qui domum reuocat. 7. Ne prorogatio creditoribus obsit. 8. Qui multæ dicendæ ius habent.

2. *Idem* lib.3 ad Edictum.

COnsensisse autem videntur, qui [p] sciant [q] se non esse subiectos iurisdictioni eius, & in eum consentiant. Cæterùm, si putent eius iurisdictionem esse, non erit eius iurisdictio: error enim litigatorum (vt Iulianus quoque libro primo digestorum scribit) non habet consensum [r], aut si putauerūt alium esse prætorem pro alio [s], æquè error non dedit iurisdictionem, aut si, cùm restitisset quiuis ex litigatoribus, viribus præturæ compulsus est, nulla iurisdictio est [t]. 1 ¶ Conuenire autem vtrum inter priuatos sufficit, an verò etiam ipsius prætoris consensus necessarius "est?" lex Iulia iudiciorum [u] ait, *quo minus inter priuatos conueniat.* sufficit ergo priuatorū consensus. Proinde si priuati consentiant, prætor autem ignoret consentire, & putat suam iurisdictionem: an legi satisfactum sit, videndum est, & puto posse defendi, eius esse iurisdictionem. 2 ¶ Si & iudex ad tempus datus, & omnes litigatores cōsentiant: nisi specialiter principali iussione prorogatio fuerit inhibita, possunt tempora, intra quæ iussus est litē dirimere, prorogari [x]. 3 ¶ Legatis [y] in eo, quod ante [z] legationem contraxerūt, item his, qui testimonij [a] causa euocati sunt, vel si quid iudicandi causa arcessiti [b] "sunt" vel in prouinciam destinati, reuocandi domum suā ius datur. Ei quoque, qui "ipse" prouocauit [c], non imponitur necessitas intra tempora prouocationis exercendæ, Romæ, vel alio loco, vbi prouocatio exercetur, aliis pulsantibus respondere: nam Celsus, huic etiam domus reuocationem dandam ait: quoniam ob aliam causam venerit hæc Celsi sententia, & rationabilis est. Nam & diuus Pius Plotio Celsiano rescripsit, eum, qui tutelæ "reddendæ" causa Romam erat à se euocatus, alterius tutelæ "causa," cuius causa non erat euocatus [d], non debere compelli iudicium suscipere. Idem Claudio Flauiano rescripsit, minorem viginti quinque annis, qui desiderarat in integrum restitui aduersus Asinianum, qui alterius negotij [e] causa venerat, non esse Romæ audiendum.
4 ¶ Omnes autem isti domū reuocant, si non ibi contraxerunt, vbi conueniuntur [f]. Cæterùm, si contraxerunt ibi, reuocandi ius non habent: exceptis legatis, qui licèt ibi contraxerunt, dummodo ante [g] legationem contraxerunt, non compelluntur se Romæ defendere, quamdiu legationis causa hic demorantur, quod & Iulianus scribit, & Diuus Pius rescripsit. Planè, si perfecta legatione subsistant, conueniendos eos Diuus Pius rescripsit.
5 ¶ Item si extra prouinciam suam contraxerunt, licèt non in Italia: quæstionis est, an Romæ conueniri possint, & Marcellus, in eo solo, priuilegio eos vti domum reuocandi, quod in ciuitate sua, vel certe intra prouinciam cōtraxerunt, quod est verum. Sed "&" si agant, compellūtur se aduersus omnes defendere [h]. Non tamen, si iniuriam suam persequantur, vel furtum, vel damnum, quod nunc passi sunt alioquin (vt "&" Iulianus eleganter ait) aut impune cōtumeliis, & damnis adficientur, aut erit in potestate cuiusque, pulsando eos, subiicere ipsos iurisdictioni dum se vindicant. 6 ¶ Sed si dubitetur [i], vtrum in ea quis causa sit, vt domum reuocare possit, necne: ipse prætor debet causa cognita, statuere. Quod si constiterit, in ea eum esse causa, vt domum reuocet, debebit cauere in iudicio sisti, statuente prætore, in quem diem promittat. Sed vtrum nuda cautione, an satisdato, Marcellus dubitat, mihi videtur, sola promissione [k]. quod & Mela scribit, alioquin compelletur [l] iudicium accipere, quàm inuenire eos, qui satis pro eo dent.
7 ¶ In omnibus autē, in quibus protelatur [m] admonitio hoc procedere sine temporali damno creditorū oportet [n].
8 ¶ His datur multæ [o] dicendæ ius, quibus [p] publicè iudicium est, & [q] non alijs [r]: nisi hoc specialiter eis permissum est.

De eo qui latitat.

3. *Idem* lib.4.ad Edictum.

NOn videtur frustrandæ actionis causa latitare, qui [s] præsens suscipere iudicium non compellitur [t].

De parente & liberis in potestate.

4. *Gaius* libro primo ad Edictum Prouinciale.

LIs nulla nobis esse potest cum eo, quem in potestate habemus [u], nisi ex castrensi peculio [x].

Qui in ius vocati venire debent.

5. *Vlpianus* lib.5.ad Edictum.

SI quis ex aliena iurisdictione ad prætorē vocetur, debet venire [y], vt & Pomponius, & Vindius scripserunt. prætoris [z] est enim æstimare, an sua sit iurisdictio: vocati autem, non contemnere auctoritatem prætoris, nam & legati, ceterique, qui reuocandi domum ius habent, in ea sunt causa, vt in ius vocati veniant, priuilegia sua allegaturi.

De cæco.

6. *Idem* lib.6.ad Edictum.

CÆcus iudicandi officio fungitur [a].

Quo casu priuilegium fori locum non habet.

7. *Idem* lib.7.ad Edictum.

SI [b] quis, posteaquam in ius vocatus est, miles, vel alterius fori esse cœperit: in ea causa ius reuocandi forum non habebit quasi præuentus [c].

h de vindiciis. vide Cuiac. 7.obs. in fin.
i 3. Cod. 1. ad finem.11.
k id est, vbi, & apud quos iudicetur quisque, &c.
l ... l.13. ad finem.
m v.l.1. Cod. de iurisdictione.
n l.74.§.1.ff.eod. qui tamen sit ex decuria iudicū. Dicebā: tu cōdicebas: magistratus addicebat: iudicabat iudex addictus. l.39.l.89.ff.eod. Vnde in lege Manilia cuiusuis dictio. addictióque esto. Idem ius in municipiis, l.28.ff.ad Municipalem. In causis publicis eligebantur iudices, deinde reiectio fiebat: postea, subsortitio. *Ascon.*
o seu iudicio. l.3. Cod. de iurisdictione.
p vt sit consensus, scientia debet præcedere.
q al. sciunt.
r & vim prorogandæ iurisdictionis. l.15.ff.de iurisdictione. neque obligādi facultatem. vide l.57.ff.de obligat. & act.
s putà fideicommissarium, pro tutelari: vel Titium, pro Mæuio. ille error, iuris: hic, facti dicitur.
t ipso iure: vt & dotis promissio. l.21.§.3. & ibi Cuiac. aduersus veteres interpretes.
u cui⁹ extat fragmentum in l.9.§.2.l.42.ff. de arbitr. dixi plenius de eadem lege, ad l.4.ff.de testib.
x vide quæ notaui ad l.4.§.3.ff. de precario.
y Ius reuocandi domū habet, omnis qui in aula principis est. vide tamen Socinū regula 102.
z §.4.ff.eod. l.8.l.39. in fine.ff.eodem. Nouell.123. c.26. aliud erit si tempore legationis. l.24.§.1.l.25.26.27.ff.eod.
a l.26. in fine, ff. ex quibus causis maiores.
b al. accersiti.
c d.l.26.l.1.ff. eum qui appellauerit in prouincia defendi.
d l.1. Codice vbi de ratiociniis.
e putà studiorum, arg. l.28.ff. ex quibus causis maior.
f conueniri quis potest vbi contraxit. l.19.§.1.l.36.§.vlt.l.45.ff.eodem.l.54.§.fin.ff.de procur.l.32.§.9.ff.de arbi.l.1 2.Cod. vbi de ratiociniis. Nou. ll.69.c.1.

k an iuratoria? hoc videtur arg. l.12. Cod. de proximis sacrorum scrinior.
l id est, leuius erit.
m Protelare, est protrahere, vt l. properandum. C. eodem.
n l. vlt. in f. C. qui bonis cedere.
o v.l.2. in fin.ff. si quis in ius vocatur: l. vlt. Cod. de modo multarum: quæ omnes sūt veteris iuris reliquiæ.
p vide quæ scripsi ad l.131.ff. de verb. signif.
q l.131. in fine.ff.de verb. signif. l.2.3. Cod. de modo multarum.
r Delegat⁹ multam indicere nō potest. vide Socinum regula 82. Atqui arbitri multare possunt l.39.ff. de arbitris.
s i. qui etiam si adesset. 7. Eclog. 5.c.3.
t ideóque cum illi competat exceptio declinatoria, contra eū non potest interponi secundum decretum.
u l.11.ff.eod. l.7.ff. de oblig. v.l.7.ff.de furtis. l.7.ff.de falsis. l.13. in fin. Cod. de transact. l.36. C. de liberali.§.6. de inut. stipulat.§.12. de oblig. quæ ex delicto.
x Eclog. eod. c.4. & in casibus. l.53.ff.eodem. l.1.ff.de annona. l.20. in f. C. qui accus. adde Socinum reg.244.
y v.l.2.ff. si quis in ius. l.2.ff. ne quis eum.
z Iudex pronūciat se competentem vel incompetentē. Eclog. eod. c.5. adde l.2.ff. si quis in ius vocat. non ierit. Quod Corsetus singulari, Iurisdictio, negat locū habere in domino feudi, cū negatur dominus: deinde si cōtentio sit inter ipsū litigatorem & ipsum iudicem, non inter ipsos litigatores. Tertio locum non habere hanc legem in delegato iudice. Item, si citatus est extra territorium citantis. Adhæc si ipse iudex litiget aduersus aliquem. Item si notoriè constat eum nō esse iudicem, item si ab eo appellat⁹: postremò, si aliquod commodum ex ea causa redeat ad ipsum iudicē. vide Corsetum ibidem.
a quæ sint cæco permissa, vide l.8. Cod. qui testamenta.
b Eclog. eodem c.7: 1. Harmenopul.2.
c Citatione inducitur præuentio. l.30.ff.eod. vide quæ notaui ad l.9.ff.de verb. obligat. adde l.30.ff.eod. l.19.ff.de iurisdict. l.28.45.ff.de excus. tut.

De con-

De constituto.

8. *Gaius* lib.2.ad Edictum Prouinciale.

SI quis in legatione constituerit, quod ante legationem debuerit: non cogi eum ibi iudicium pati, vbi constituerit [a].

De insulis.

9. *Vlpianus* lib.9.ad Edictum.

INsulæ [b] Italiæ, pars Italiæ sunt: & cuiusque prouinciæ [c].

Quid sit desistere.

10. *Idem* lib.10.ad Edictum.

DEstitisse [d] is videtur, non qui distulit, sed qui liti renũciauit in totum: desistere enim est, de negotio abstinere, quod calumniãdi animo instituerat. Planè, si quis, cognita rei veritate [e], suum negotium deseruerit nolens in lite improba perseuerare, quam calumniæ causa non instituerat, is destitisse non videtur.

De arrogatione aduersarij.

11. *Idem* lib.12.ad Edictum.

SI à me fuerit adrogatus, qui mecum erat litem contestatu, vel cum quo ego solui iudicium, Marcellus libro tertio digestorum scribit. quoniam nec ab initio inter nos potuit consistere [f].

Si prætor vnum ex pluribus iudicare vetet. 1. Qui iudicem dare. 2. Vel iudices dari possunt.

12. *Paulus* lib.17.ad Edictum.

CVm prætor vnum ex pluribus iudicare vetat, ceteris [g] id committere videtur. 1 ¶ Iudicẽ dare possunt, quibus "hoc" lege, vel constitutione, vel senatuscõsulto conceditur. Lege, sicut proconsuli [h], is quoque cui mandata est iurisdictio, iudicem dare potest [i]: vt sunt legati proconsulum, item hi, quibus id "more" concessum est propter vim imperij: sicut præfectus vrbi, ceteríque Romæ magistratus. 2 ¶ Non autem omnes iudices dari possunt ab his, qui iudicis dandi ius habent: quidam enim lege impediuntur, ne iudices sint, quidam natura, quidam moribus. Natura, vt surdus, mutus, & perpetuò furiosus [k] & impubes [l]: quia iudicio carent. Lege "impeditur," qui senatu motus est [m]. Moribus [n], feminæ [o], & serui: non quia non habent iudicium, sed quia receptũ est, vt ciuilibus officiis non fungantur. 3 ¶ Qui possunt esse iudices: nihil interest, in potestate, an sui iuris sint [p].

Quis actor intelligatur in iudiciis duplicibus.

13. *Gaius* lib.7.ad Edictum Prouinciale.

IN tribus "istis" iudiciis, familiæ erciscundæ, communi diuidundo, & finium regundorum, quæritur, quis actor intelligatur [q]. quia par causa omnium videtur, sed magis placuit, eum videri actorem, qui ad iudiciũ prouocasset [r].

14. *Vlpianus* lib.2.Disputationum.

SEd cum ambo ad iudicium prouocant, sorte res discerni [s] solet [t].

Si quis litem suam fecerit.

15. *Idem* lib.21.ad Edictum.

FIliusfamiliàs iudex, si litem suam faciat [u], in tantam quantitatem tenetur, quæ tunc in peculio fuit, cũ sententiam dicebat. 1 ¶ Iudex tunc litem [x] suam facere intelligitur, cùm dolo [y] malo in fraudem legis sententiam dixerit. Dolo malo autem videtur hoc facere, si euidens arguatur eius vel gratia vel inimicitia, vel etiam sordes: vt veram [z] æstimationem litis præstare cogatur.

16. *Idem* lib.5.ad Edictum.

IVlianus autem, in hæredem iudicis, qui litem suam fecit, putat actionem competere quæ sententia vera nõ [a] est, & à multis notata est [b].

Si iudex litigatori successerit.

17. *Idem* lib.22.ad Edictum.

IVlianus ait: Si alter ex litigatoribus iudicem solũ hæredẽ, vel ex parte fecerit: alius iudex necessario sumendus est: quia iniquum est, aliquem suæ rei iudicem fieri [c].

Si iudex impeditus sit. 1. Vtrum filiusfam. agere possit.

18. *Idem* libro vigesimotertio ad Edictum.

a aliter quàm in aliis. *l.5.ff.de constituta.*
b An maiores, putà Sicilia, Sardinia, Cyrnos, vt Accursius putat, & Benedictus XII. c. vlt. extr. de censibus: Boccacius 2. Decameri 9. An minores, vt Ischia & Prochyta: has enim Italiæ adiungunt Geographi? *Ptolemæus lib.3. & Strabo 6: Solinus, Mela 2. Plinius* 3.& alioquin Sicilia ab Italia separatur. *l.99.ff.de verb. signficat. Plato* 10. *Politicorum: & 2.de legibus: Aristoteles 2. Politic: & libro de mirandis auscultat Thucydidis 1.& 2. Halicarnass.1. Isocrates de Pace: Lucianus in dialogo Mercurij & Charontis, & in libro de historia conscribenda: Varro 2. de re Rustica: Cicero actione 4. & 7. in Verrem: & pro lege Manilia: & l. Agraria: Liuius 26. Florus 14. epitomes: & 2. historiæ 2. & 6: & 3.c.12. & cap.20:7. Plinius 2: & 56: c. sancta: extra de religiosis domibus.*
c *adde l.30.ff.ad municipal. l.99.ff. de verb. signf.*
d *l.13.ff.ad Turpill.*
e & errore suo. *l.15.ff.de iure fisci. l.2. Cod. de abolitionibus.*
f quia iudicium deuenit ad casum à quo non potest incipere. *v.l.4.ff.eod.*
g Inclusio vnius, alterius est exclusio.
h *l.12.ff.de offic. proconsul.*
i *adde l.81.ff.eodem.*
k *l.39.l.46.ff.eodem.*
l minor 25. annis, *l. Harmenopul.4.§.4.*
m *l.2.ff.de senatorib.*
n *vide l.2.ff.de vulgari.*
o vide quæ notaui de fœminis 10.*Cod.62.*
p *l.6.ff.de arbit.*
q *vide l.2.§. in familiæ ff.famil.*
r *l.29.ff.eod.in,v. l.1.ff. de in ius vocando. l.2.in fine. ff. communi diuidundo.*
s *al.* decerni.
t quæ fortè dirimantur. *vide l. vlt. Cod.communi delegatis.*
u *vide quæ notaui Cod.de pœna iudicis qui malè iudicauit.*
x adde quæ scripsi de iudice litem suam faciente ad Theophilum. *Inst.de obligat.quæ ex quasi delicto, in pr.*
y Interdum enim sola imprudentia peccat, quod cùm accidit, litem suam non facit, *l.vlt.ff.de extr.cognit.*
z de vero pretio vide *l.50.ff.de furtis.*

SI longius spatium intercessurum erit, quo minus iudex datus operam possit dare, mutari eum iubet prætor. hoc "est" si fortè occupatio aliqua iudicem non patiatur operam iudicio dare, incidente infirmitate, vel necessaria profectione [d], vel rei suæ familiaris periculo.
1 ¶ Si filiusfamiliàs ex aliqua noxa, ex qua patri actio competit, velit experiri: ita demum permittimus ei agere, (si) non sit, qui patris nomine agat [e]: Nam & Iuliano placet: si filiusfamiliàs legationis, vel studiorum gratia aberit: & vel furtum, vel damnum iniuriæ passus sit, posse eum vtili iudicio agere: ne, dum pater expectatur, impunita sint maleficia [f]: quia pater venturus non est, vel dum venit, se subtrahit is qui noxam commisit. Vnde ego semper probaui, vt si res non ex maleficio veniat, sed ex contractu, debeat filius agere vtili iudicio: fortè depositum repetens, vel mandati agens, vel pecuniam, quam credidit, petens: si fortè pater in prouincia sit, ipse autem fortè Romæ vel studiorũ causa vel alia iusta ex causa agat [g]. ne si ei nõ dederimus actionem, futurum sit vt impune fraudem patiatur, & egestate Romæ laboret, viaticulo suo nõ recepto, quod ad sumptum pater ei destinauerat. Et finge senatorem esse filiumfamiliàs, qui patrẽ habet in prouincia, nónne augetur vtilitas per dignitatem [h]?

De foro heredis. 1. Et eius qui aliquid gessit per se. 3. Vel per seruum. 4. Si quis alio loco soluere obligatus sit, alibi domicilium habeat.

19. *Idem* lib.60.ad Edictum.

HEres absens ibi defendendus est, vbi defunctus debuit [i], & cõueniendus, si ibi inueniatur, nullóque suo proprio priuilegio excusatur. 1 ¶ Si quis tutelam [k], vel curam, vel negotia, vel argentariam [l], vel quid aliud, vnde obligatio [m] oritur, certo loci administrauit [n]: &, si ibi domicilium non habuit, ibi se debebit defendere: & si non defendat, neque ibi domicilium habeat, bona possideri patietur. 2 ¶ Proinde & si merces vendidit certo loci, vel disposuit [o], vel comparauerit: videtur, nisi alio loci vt defenderet, conuenit, ibidem se defendere. Numquid dicimus, eum, qui à mercatore quid comparauit aduena, vel ei vendidit, quem scit inde confestim profecturum [p], non oportet ibi bona possideri, sed domicilium sequi eius? at si quis ab eo, qui tabernam, vel officinam certo loci conductam habuit, in ea causa est, vt illic conueniatur? quod magis habet rationem. Nam vbi sic venit, vt confestim discedat, quasi à [q] viatore emptis: "vel eo, qui transuehebatur," vel eo, qui παραπλεῖ [r], *id est, præternauigat*, emit, durissimum est, quotquot locis quis nauigans, vel iter faciẽs delatus est, tot locis se defendi. At si quo constitit, non dico iure domicilij: sed tabernulam, pergulam [s], horreum [t], armarium, officinam conduxit, ibíque distraxit, egit: defendere se eo loci debebit. 3 ¶ Apud Labeonem quæritur, si homo prouincialis [u] seruum institorem vendendarum mercium gratia Romæ habeat: quod cum eo seruo contractum est, ita habendum [x], atque si cum domino contractum sit. quare ibi se debebit defendere.
4 ¶ Illud sciendum est: eum, qui ita fuit obligatus, vt in Italia† solueret, si in prouincia habuit domiciliũ, vtrobique posse conueniri, & hic, & ibi. & ita & Iuliano, & multis aliis videtur:

Contrahere quomodo hîc accipitur.

20. *Paulus* lib.58.ad Edictum.

OMnem obligationem pro contractu habendam [y], existimandum est. vt vbicumque [z] aliquis obligetur, "&" contrahi videatur: quamuis "non" ex crediti causa debeatur.

De tempore ad soluendum concedendo.

21. *Vlpianus* lib.70.ad Edictum.

SI [a] debitori meo velim actionem edere: probãdum erit, si fateatur se debere, paratúmque dicat soluere, audiendum eum: dandúmque diem [b] cum competenti cautela ad soluendam pecuniam. * neque enim magnum damnum est in mora modici temporis [c]. Modicum autem tempus hîc intelligendum est, quod [d] post condemnationem reis indultum est.

Si is agat, qui iudicium pati non cogitur.

22. *Paulus* lib.3.ad Plautium.

QVi [e] non cogitur in aliquo loco iudicium pati, si ipse ibi agat, cogitur excipere actiones, & ad eundem iudicem mitti [f].

a Pœnales actiões ex quasi delicto in heredẽ non dantur, *vi hîc, & §.vlt.Inst. de perpetuis & temporalibus: l. vlt.§.hæc iudicia. ff. nautæ: l.5.§. hæc autem ff.de his qui deiecerunt. §. vlt. Inst. de oblig. quæ ex quasi delicto.*
b nisi conueniatur hæres de eo quod ad illũ peruenit. *arg.l. 5.ff. de calumniat.*
c *l.10.ff.de iurisd.*
d *l.4. Cod.de pedan.iudicib.*
e *l.12. ff.de in ius vocando.*
f quod esse nõ debet. *l.51.in ... ff. ad l.g. Aquil. l.70.in fin ff.de fideiuss. l.20.ff. de pœnis. l.6.Cod.de defens. ciuit.*
g *adde l.7.§.3.de d.nat.*
h *vide l.21.in fi.ff. de testibus.*
i id est, habitauit hæres sequitur forum defuncti: nec potest proprium priuilegium (putà corpori iuris non insertum) allegare. *Bart.l. 34.ff.eod.*
k *vide l.1.Cod.vbi de ratiociniis.*
l *l.4.§.vlt.ff.de edendo.*
m Forum in loco contractus, seu vbi quisque contraxit, quisque sortitur. vide tamen Socinum, *regula* 160.
n solet enim ibi conueniri. *l. 2.§.4. ff.eod.l.54. in fine. ff. de procurat.*
o Disponere merces, est vendere. vide *Cuiac. 11.obs.13.*
p *l.vnic. Cod.de nundinis.*
† *v.l.9.ff.eod.*
q Forum viator sortitur, vbi cõtraxit. vide tamen Socinum, *regula* 159.
r παρεπλεῖ. *Haloand.* i. nauigio præteruehitur.
s exhædram in superficie ædiũ positam.
t De horreo vide quæ scripsi *ad l.7.ff.de instructo.*
u *v.l.21.§.4.ff.de tutoribus datis.*
x *l.24.§.1.ff.eod.*
y i. in loco contractę obligationis, regulariter quis potest cõueniri. *Bart.*
z *l.21.ff.de oblig.*

a Reus solutionis diem sibi dari rectè postulat: si modo caueat se post quatuor menses soluturum. 7. *Eclog.5. c.21.*
b *l.31.ff.de re iudicata. §. etsi, de off.iudic.*
c *vide leg.10.ff. de solut.l.21.§.finali,ff.de arbitr.*
d hoc est, quatuor mensium. *Eclog.d.loc.*
e 7. *Eclog.5.c.22.*
f *l.11.§.1.ff.de iurisd.l.14.Cod.de sent.& interlocut.nouell.96.c.2.nouell.112.c.3.*

De eo quod post iudicium acceptum accidit.

23. *Idem* lib.7.ad Plautium.

NOn potest videri in iudicium venisse id, quod post iudicium acceptum accidisset [a]. ideóque alia interpellatione opus est.

De euocatis à principe. 1. Si aduersus legatum actio ex delicto. 2. Vel in rem postuletur.

24. *Idem* lib.17.ad Plautium.

NOn aliàs in eos, quos princeps euocauit, Romæ cõpetit actio, quàm si hoc tempore contraxerint [b]. 1 ¶ Legati ex delictis in legatione commissis coguntur iudicium Romæ pati: siue ipsi admiserunt, siue serui eorum [c]. 2 ¶ Sed si postulatur in rem actio aduersus legatum, numquid danda sit? quoniam ex præsenti [d] possessione hæc actio est.. Cassius respondit, sic seruandum: vt, si subducatur ministerium ei, nõ sit concedenda actio: si verò ex multis seruis de vno agatur, non sit inhibenda. Iulianus, sine distinctione denegandam actionem: meritò. ideo enim non datur actio, ne ab officio suscepto legationis auocetur [e].

Si legatus contrahat.

25. *Iulianus* lib.1.Digestorum.

SI legationis tempore [f] quis seruum, vel aliam rem emerit, aut ex alia causa possidere cœperit: non inique cogetur eius nomine iudicium accipere. aliter enim, potestas dabitur legatis sub hac specie res alienas domum auferendi.

Si legatus hæreditatem adeat.

26. *Paulus* lib.17.ad Plautium.

DE eo autem, qui adiit hereditatem, Cassius scribit. quamuis Romæ adierit hęreditatem, non competere in eum actionem [g], ne impediatur legatio [h]. & hoc verum est. sed nec legatariis datur actio: sed, nisi satisdet, mittuntur in possessionem rerum hereditariarum. quod & in hereditariis creditoribus dicendum est.

27. *Iulianus* lib.1.Digestorum.

QVid enim prohibet, legatum publico munere fungi, & actorem custodiæ causa in possessione rerũ hereditariarum esse [i]?

Si legatus fideicommissariam hæreditatem acceperit. 1. Vel restituerit. 2. An legatus iurare. 3. Vel damni infecti cauere cogatur. 4. Si dies actionis exitura est. 5. Si quis filium, & vxorem prægnantem reliquerit.

28. *Paulus* lib.17.ad Plautium.

SEd & si restituatur ei hæreditas ex Trebelliano, actio in eum non dabitur: siue sponte, siue coactus [k] heres eam adierit. commodius enim est, reddi quidem ei hæreditatem: perinde autem habendum, ac si ipse adiisset hæreditatem. 1 ¶ Contra si legatus tempore legationis adierit, & restituerit: datur in fideicommissarium actio: nec exceptio Trebelliani obstat ex persona legati: quia hoc legati personale beneficium est. 2 ¶ Ex quibus autem causis [l] non cogitur legatus iudicium accipere: nec iurare cogendus est, se [m] dare non oportere: quia hoc iusiurandum in locum litis contestatæ succedit. 3 ¶ Ædium nomine legatus damni infecti promittere debet, aut vicinum admittere in possessionem [n]. 4 ¶ Sed & si dies actionis exitura erit [o]: causa cognita aduersus eum iudicium prætor dare debet, vt iis contestetur [p], ita vt in prouincia trãsferatur. 5 ¶ Si paterfamiliàs mortuus esset, relicto vno filio, & vxore prægnante: non rectè filius à debitoribus partem dimidiam crediti petere potest, quamuis postea vnus filius natus sit: quia poterant plures nasci: cum per rerum naturam certũ fuerit, vnum nasci. Sed Sabinus, Cassius, partem quartam peti debuisse [q]: quia incertum esset, an tres nascerentur: nec rerum naturam intuendam, in qua omnia certa [r] essent, cum futura vtique fierent: sed nostram inscientiam aspici debere.

Quis agat.

29. *Idem* lib 8.ad Plautium.

QVi [s] appellat prior [t], agit [u].

Vbi iudicium finem accipit.

30. *Marcellus* lib.1.Digestorum.

VBi acceptum [x] est semel iudicium, ibi & finem accipere debet [y].

Si ex pluribus petitoribus heredis vnus egerit.

31. *Celsus* lib.27.Digestorum.

SI petitor plures hæredes reliquerit, vnúsque eorum iudicio egerit: nõ erit verum, totam rem, quæ in priore iudicio fuerit, deductam esse. nec enim quisquam alienam actionem in iudicium, inuito coherede perducere potest [z].

a l.11.§.4.l.14.in f.l. 25.ĵ.de except. rei iudicat.

b l.2.§.4.š.eod.

c l.19.§.3. š.eod.

d v.l.vnic. Cod. de alienatione iudicij.

e l.26.l.27.ĵ.eod.

f l.2.§.5.ĵ.eod.

g aliàs vulgariter, vbi quis cõtrahit (nã quasi contrahitur per aditionem hereditatis) ibidem conueniri potest. l.20.š.eod.

h l.24.in f.š.eo.

i Cur ita? v.l.5. ĵ.vt in poss. legat.

k vt l 4.ĵ.ad Trebell.

l v.l.35.in fi.ĵ.de iureiur.

m v.l.4.ĵ.de tutoribus datis.

n l.26.l.27.š.eo.

o l.3.in pr.š.de ferijs.l.11.§.pen.š. de arbit.

p v.l.12.š.de procurat.

q l.3.in f.l.1.ĵ.si pars hered.l.36.ĵ. de solut.

r Futura etiam antequam eueniant, naturâ certa sunt. Hæc est opinio Diodori: cui contraria est Aristotelis opinio, de quo vide quæ notaui ad l.100.ĵ.de verbor.oblig.

s Qui appellat, actor est.7.Ecloga 5.c.31.

t in duplicibus iudiciis scil.

u i. actoris partes sustinet. Duar.

x i. vbi nõ modò lis contestata est, sed etiam vbi simplex citatio facta est, l.7. š.eod: adde 7.Eclog..5.c.31. vbi hæc lex refertur ad litis contestationem.

y v.l.7.š.eod.

De tempore in persona iudicis subrogatis tacitè repetito.

32. *Vlpianus* libro primo de Officio Consulis.

SI iudex, cui certa tempora præstita erant, decesserit: & alius in locum eius datus fuerit: tãta ex integro [a] tempora in persona eius præstituta intelligemus: quamuis magistratus nominatim hoc in sequentis dationem non expresserit: ita tamen, vt legitimũ tempus [b] non excedat.

Quidnam sit in iudicem consentire.

33. *Modestinus* lib.3.Regularum.

NOn videtur in iudicem cõsensisse, qui edi sibi genus apud eundem iudicem desiderat actionis [c].

De foro hæredis.

34. *Iauolenus* lib.15.ex Cassio.

SI is, qui Romæ iudicium acceperat [d], decessit: heres eius. quamuis domicilium trans mare habet, Romæ tamen defendi debet: quia succedit in eius locum, à quo heres relictus est [e].

Differentia inter iudicium & fideiußionem.

35. *Idem* lib.10.Epistolarum.

NOn [f] quemadmodum fideiussoris obligatio in pendenti potest esse [g], "&" vel in futurum concipi: ita iudicium in pendenti potest esse, vel de his rebus, quæ postea in obligationem aduenturę sunt. Nam neminem puto dubitaturum, quin fideiussor ante obligationem rei accipi possit [h]. iudicium verò, antequam aliquid debeatur, non posse.

Quibus ex causis cognitio differtur. 1. Quo casu senator in prouincia rectè conuenitur.

36. *Callistratus* lib.1.Cognitionum.

INterdum ex iustis causis, & ex certis personis sustinẽdæ sunt cognitiones [i]: veluti si instrumenta litis apud eos esse dicantur, qui reipublicæ causa aberũt. ídque Diui fratres in hęc verba rescripserunt: Humanum est propter fortuitos casus dilationem accipi: veluti quòd pater litigator filium, vel filiam, vel vxor virum, vel filius parẽtem amisit: & in similibus causis cognitionem ad aliquem modum [k] sustineri. 1 ¶ Senator, si negotijs alienis se obtulerit in prouincia, non debet iudicium recusare negotiorum gestorum: sed actionem eum excipere oportere, Iulianus respondit: cùm sua sponte sibi hanc obligationẽ contraxerit.

De concursu iudicij possessoris & petitorij.

37. *Idem* lib 5.Cognitionum.

SI de vi, & possessione quæratur: priùs cognoscendum de vi, quàm de proprietate rei, Diuus Hadrianus [l] *τῷ κοινῷ τῶν Θετταλῶν. i. communi, seu reipubl. Thessalorum*, "Gręcè" rescripsit.

Vbi peti & dari legatum debet.

38. *Licinnius Rufinus* lib.4.Regularum.

QVod legatur, si quidem per personalem actionem exigetur, ibi dari debet, vbi est [m]: nisi "si" dolo malo hæredis subductum fuerit [n]. tunc enim ibi dari debet, vbi petitur [o]. Præterea quod pondere, aut numero, aut mensura continetur: ibi dari debet, vbi petitur [p]: nisi "si" adiectum fuerit, *Centum modios ex illo horreo, aut vini amphoras ex illo dolio*. Si autem per in rem actionem legatum petetur: etiam ibi peti [q] debet, vbi res est [r]. Et, si mobilis sit res, ad exhibendum agi cum hærede poterit, vt exhibeat rẽ [s]: sic enim vindicari a legatario poterit.

De iudice furioso. 1. Si legatus fideiusserit.

39. *Papinianus* lib.3.Quæstionum.

CVm furiosus iudex [t] addicitur, non ideo minus iudicium erit, quòd hodie non potest iudicare. vt scilicet suæ mentis effectus, quod sententiæ dixerit, ratum sit. neque enim in addicendo præsentia, vel scientia iudicis necessaria est. 1 ¶ Qui legationis causa Romam venit, ex qualibet causa fideiubere potest: cùm [u] priuilegio suo, cùm sit in Italia contractum, vti non potest [x].

De officio iudicis.

40. *Idem* lib.4.Quæstionum.

NOn quidquid iudicis potestati permittitur id subiicitur iuris necessitati [y]. 1 ¶ Iudex: si quid aduersus legis præceptum in iudicando, dolo malo prætermiserit: legem offendit [z].

z quî sic? v.l.36. ĵ.de re iud.

a vide l.15. ĵ.de verb. obligat: l.11. Cod. depositi.

b triennij. l.13. §.Cod.eod.

c qui petit libelli copiam sibi edi, non consentit in iudicem: at qui exceptione apud iudicẽ vtitur, in iudicẽ consentit (quia videtur velle, vt super ea pronũcietur) quẽ postea declinare nõ potest. l.52.ĵ.eod. Ideo fori declinatoria initio opponẽda est. l. vlt.Cod.de except.

d vbi citat⁹ est, vel litem contestatus. l. 9. ĵ.de verb.oblig.

e l.19.š.eod.

f Obligationis & sententiæ dissimilitudo. Obligatio futuræ rei, & antequã quidquam debeatur esse potest, at non iudicium. Fideiussor ante obligationem rectè datur, & in pendenti potest esse eius obligatio: Iudiciũ verò de futura actione existere non potest. 7.Eclog.5. cap.34. adde quæ scripsi ad l.30.ĵ.de except.rei iudic.

g l.9.ĵ.de reb.credit.

h l.50.ĵ.de peculio.l.6.in fi.ĵ.de fideiussorib.

i sed quoties? v. l.vlt.š.de ferijs.

k i. ad tempus nouem dierum. Nouell.115. c.5.circa finem. v.Bart. in l.2.§. cõfestim. ĵ.ad Tertull.

l alibi D. Pius. l.5.§.1.ĵ.de vi publica. l.1.§.4.ĵ.vti possidetis. l.7. C. de vi publica. & sic causa possessionis primò terminari debet. Cuiac. 5.obs.15.

m v.l.1.Cod.vbi fideicommissum.

n l.12.§.1.ĵ.depositi.l.47.ĵ.de leg.1.

o neque reus causari debet maiorem partẽ alibi esse. l.52.§. 3.ĵ.eod.

p l.47.§.1.ĵ.de legat.1. l.1.ĵ.de annuis.

q solui. Hot.3. obser.7.

r l.3.Cod. vbi in rem actio: l.2.C. de Iurisdict.

s l.2. in fi.ĵ.de tritico.

t vt l.12.§.2. š.eo.

u al. quãquã priuilegio s.c. s.i. alia contractum, vti non possit.

x l.2.§.4.š.eod.

y l. 1. Cod. quomodo & quando iudex: Nouell.82. c.13.

z & litem suam facit. vide quæ notaui. C.de pœna iudicis qui male iudicauit.

Quibus

Quibus ex cauſis ante diem ſolutionis cautio præſtatur.

41. *Idem* lib.11.Quæſtionum.

IN omnibus bonæ fidei iudicijs,cum [a] nondũ dies præſtandæ pecuniæ venit,ſi agat aliquis ad interponẽdam cautionem [b],ex iuſta cauſa condemnatio fit.

Si dos à legato petatur.

42. *Idem* lib.24.Quæſtionum.

SI vxor à legato Romæ diuerterit: dotis nomine defendendum Romæ virum reſponſum eſt [c].

De mora in eo quod certo loco fieri debuit.

43. *Idem* lib.27.Quæſtionum.

EVm,qui inſulam Capuæ "fieri" certo tempore ſtipulatus eſt:eo finito,quocumque loco [d] agere poſſe in id quod inter eſt [e],conſtat.

Si ex pluribus reis quidam reip.cauſa abeſſe cœperint.

44. *Idem* lib.2.Reſponſorum.

NOn idcirco [f] iudicis officium impeditur,quòd quidam ex tutoribus poſt litem aduerſus omnes inchoatam reipublicæ cauſa abeſſe cœperũt: cum præſentium, & eorum,qui non defenduntur,adminiſtratio diſcerni, & æſtimari poſſit. 1 ¶ Cùm poſtea ſeruus apparuit, cuius nomine per procuratorem fuerat actum, abſolui debitorem oportet. quæ res domino quandoque propriam litem inferenti non obſtabit.

De foro argentarij,tutoris. 1. Vel curatoris.

45. *Idem* lib.3.Reſponſorum.

ARgentarium [g], vbi contractum eſt, conueniri oportet:nec in hoc dilationem,niſi ex iuſta cauſa,dari,vt ex prouincia codices adferantur. Idem in actione tutelæ placuit. 1 ¶ Nomine puellę tutoribus in prouincia cõdemnatis, curatores "puellæ" iudicatum Romæ facere coguntur [h],vbi mutuam pecuniam mater accepit, cui filia hæres extitit [i].

Si iudex furere cœperit.

46. *Paulus* lib.2.Quæſtionum.

IVdex datus, in eodem officio permanet, licèt furere cœperit [k]: quia rectè ab initio iudex adictus eſt.ſed iudicandi neceſſitatem morbus ſonticus remittit [l]. ergo mutari debet.

An iudex dandus ſit quem altera pars petit.

47. *Calliſtratus* lib.1.Quæſtionum.

OBſeruandum eſt, ne is iudex detur, quem [m] altera pars nominatim petat :(id enim iniqui [n] exẽpli eſſe, Diuus Hadrianus reſcripſit [o]) niſi hoc ſpecialiter à principe ad verecundiã periti iudicis reſpiciente permittetur.

Ne magiſtratus litiget.

48. *Paulus* lib.2.Reſponſorum.

PArs literarum Diui Hadriani: Τοὺς ἄρχοντας, ἐν ᾧ ἄρχουσιν ἐνιαυτῷ, μὴ "τι" εἰσιέναι δίκην ἰδίαν, μήτε διωκόντων, μήτε φευγόντων. μήτε περὶ ὧν ἐπίτροποι, ἢ κουράτορες εἶεν, "κρινέτωσαν ἐπειδὰν "δὲ" ἐξήκῃ ἡ ἀρχὴ, καὶ αὐτοῖς πρὸς τοὺς φεύγοντας, καὶ "τοῖς" φεύγουσι πρὸς αὐτοὺς, εἰσαγωγίμους εἶναι τὰς δίκας.
Id eſt: Magiſtratus, quo anno cum imperio ſunt,neque propriam, neque eorum,quorum tutelam,vel curam gerunt [p], cauſam in iudicio,vel agendo,vel defendendo ſuſtinento. Simul ac verò magiſtratus dies exierit,non ipſis tantùm aduerſus reos ſuos,ſed etiam alijs aduerſus ipſos litem intentare ius faſque eſto [q].

De foro venditoris. 1. Si præſes qui iudicem dedit ſucceſſorem acceperit.

49. *Idem* lib.3.Reſponſorum.

VEnditor [r] ab emptore denunciatus [ſ],vt eum euictionis nomine defenderet, dicit, ſe priuilegium habere ſui iudicis. Quæritur,an poſſit litem ab eo iudice, apud quem res inter petitorem,& emptorem cœpta eſt,ad ſuũ iudicem reuocare.Paulus reſpondit, * venditorem [t] emptoris iudicẽ ſequi ſolere [u]. 1 ¶ Iudices à præſide dati ſolent etiam in tempus ſucceſſorum eius durare [x],& cogi pronunciare:eáſque ſententias ſeruari.in eundem ſenſum etiam Scæuola reſpondit.

Vbi peti ac ſolui debet fideicommiſſum.

50. *Vlpianus* lib.6.Fideicomiſſorum.

SI fideicommiſſum ab aliquo petatur:iſque dicat,alibi [y] eſſe maiorem partem hæreditatis:non erit ad præſtationem compellendus. & ita multis conſtitutionibus cauetur : vt * ibi petatur fideicommiſſum, vbi maior pars hæreditatis eſt:niſi "ſi" probetur,eo loco voluiſſe teſtatorem fideicommiſſum præſtari, vbi petitur. 1 ¶ Tractatum eſt de ære alieno:ſi in ea prouincia, vbi fideicommiſſum petitur,plus eſſet æris alieni: an,quaſi maior pars alibi eſſet,pręſcriptio locum haberet.Sed "&" hîc placuit nihil facere æris alieni nomen:cùm non loci ſit æs alienũ, ſed vniuerſarum facultatum [z]. æs enim alienum, patrimonium totum imminuere conſtitit,non certi loci facultates.Quid tamen, ſi fortè certis oneribus deſtinatũ ſit id patrimonium ? vtputà alimentis præſtandis, quæ Romæ pręſtari paterfamilias iuſſerat,vel tributis,vel quibuſdam alijs inexcuſabilibus oneribus? an poſſit præſcriptio locũ habere?hîc putem iuſtiùs dici,locum habere.
2 ¶ Sed & reſcriptum eſt,vt * illic fideicommiſſum petatur,vbi domicilium heres habet:(Quotiens autem cœpit quis fideicommiſſum ſoluere,non poteſt hac præſcriptione vti) [a].

51. *Marcianus* lib.8.Inſtitutionum.

QVamuis ad eum hereditas fuerit deuoluta , qui domicilium in prouincia habet.Sed & Diui Seuerus,& Antoninus reſcripſerunt , ſi conſenſerit fideicommiſſarius [b] alio loco dare,neceſſe habere ſecundùm conſenſum dare,vbi conſenſerit.

De teſſeris frumentariis. 2. De viris clariſsimis fideicommiſſariis. 3. Si res per fideicommiſſum relicta, ibi ſit vbi petitur. 4. Si ſatis de fideicommiſſo petatur.

52. *Vlpianus* lib.6.Fideicommiſſorum.

SEd & ſi ſuſcepit actionem [c] fideicommiſſi: & aliis defenſionibus vſus, hanc omiſit : poſtea, quamuis [d] ante ſententiam,reuerti ad hanc defenſionem non poteſt [e].
1 ¶ Si libertis ſuis teſſeras frumentarias [f] emi voluerit: quamuis maior pars hæreditatis in prouincia ſit : tamen Romæ debere fideicommiſſum ſolui,dicendum eſt : cum appareт [g] id teſtatorem ſenſiſſe ex genere comparationis.
2 ¶ Sed & ſi proponas, quibuſdam clariſſimis [h] viris argenti,vel auri pondo relicta:& ſit ſufficiens ad huiuſmodi fideicommiſſa Romæ patrimonium : licèt maior pars totius patrimonij in prouincia ſit: dici oportet, Romæ eſſe præſtandum:nec enim veriſimile eſt [i],teſtatorem,qui honorem [k] habitum voluit his,quibus reliquit, tam modica fideicommiſſa in prouincia præſtari voluiſſe.
3 ¶ * Si ea res, quæ per fideicommiſſum relicta eſt, eo loci ſit: dicendum eſt, non debere præſcribi ei, qui petit, quaſi maior pars hæreditatis alibi ſit [l]. 4 ¶ Sed ſi non fideicommiſſum petatur eo loci, ſed fideicommiſſo ſatis: videndum eſt, an hæc præſcriptio locum habeat. & non puto habere.quinimo,& ſi nihil ſit eo loci,attamen iubẽdum ſatiſdare.quid enim veretur,cum, ſi ſatis non dederit, mittatur aduerſarius in poſſeſſionem fideicommiſſi ſeruandi cauſa ?

Quibus ex cauſis aduerſus dominos ſeruis conſiſtere licèt.

53. *Hermogenianus* libro primo Iuris Epitomarum.

VIx [m] certis ex cauſis [n] aduerſus dominos ſeruis conſiſtere permiſſum eſt : id eſt.ſi qui ſuppreſſas tabulas teſtamenti dicant , in quibus libertatem ſibi relictam adſeuerant [o].Item artioris [p] annonæ [q] populi Romani [r]:cẽſus etiã , & falſæ monetæ criminis reos dominos detegere ſeruis permiſſum eſt [ſ].Præterea fideicommiſſam libertatem ab his petent. ¶ Sed "&" ſi qui numis [t] redemptos ſe,& non manumiſſos,contra placiti fidem adſeuerent.
¶ Liber etiam "eſſe" iuſſus,ſi rationes reddiderit:arbitrũ [u] contra dominum rationibus excutiendis rectè petet [x].
¶ Sed & ſi quis fidem alicuius elegerit:vt nummis eius redimatur:atque,his ſolutis, manumittatur : nec ille oblatam pecuniam ſuſcipere velle dicat:contractus fidem detegendi ſeruo poteſtas tributa eſt.

De preiudicio.

54. *Paulus* lib.1.Sententiarum.

PEr minorem cauſam maiori cognitioni præiudicium fieri nõ oportet [y]. maior enim quæſtio minorem cauſe trahit [z].

De edictis quibus vocantur abſentes.

55. *Idem* libro ſingulari de Officio adſeſſorum.

EDictum , quod ab anteceſſore datum eſt, in numero trium edictorum [a] connumerari debet.Plane licèt "omnis" ab anteceſſore numerus finitus ſit, ſolet ſucceſſor vnum edictum dare.

Quis poßit rem in iudicium deducere.

56. *Vlpianus* lib.30.ad Sabinum.

LIcet verum [b] procuratorem in iudicio rem deducere : veriſſimum eſt tamen , & ſi quis cum procurator

a Ante diẽ cautio peti poteſt iuſta de cauſa.
b *vide l.38.ĵ.pro ſocio.*
c an id ſpeciale eſt, vt Accurſius vult ? an potius quòd Romæ cõtrahere videatur is à quo vxor Romæ diuertit, vt Azo ſentit.
d *l.19.in fi.ŝ.eod.*
e quoties factũ ſtipulamur, intereſſe venit. *Accurſ.* eſt tamẽ tutiſſimum , vt primo loco petatur factum fieri,& ſi factũ non fuerit , petatur intereſſe ſucceſſiuè. *v. Decium in l.24. num. 4.ĵ.de reg. iur.*
f *l.1.Cod. de conſortib.eiuſdẽ litis.*
g *l.19.§.1.ŝ.eod.*
h è cõtrario ſententia Romæ dicta interdum in prouinciis executioni mandari poteſt. *l.15.§.1. ĵ.de re iudicata.*
i *v.l.34.ŝ.eod.*
k *l.20.ŝ.de ſtatu homi.*
l *l.12.§.2.ŝ.eod.*
m *v.2.Feud.15.*
n Exempli mali res vitanda. *l.7. Cod.de probat.*
o quemadmodum ſuſpectus eſt, qui ſuas operas ingerit, *l.35. ŝ.de procurat.* qui ſibi in teſtamẽto adſcribit. *l.18. §.1.ĵ.de falſis.*
p aliud in aduocato fiſci. *l.pen. & vlt. ŝ.de poſtulando.l.3 Cod.vbi ſenatores.*
q praxim huius legis. *v.in l.38.in fin.ĵ.de adulterijs. adde l.16. ŝ.de officio præſidis.*
r Venditor denunciatus,vt emptorem in euictione rei defenderet, litem ad forum ſuum reuocare non poteſt. 7. *Eclog.* 5. *c.*48.
ſ admonitus, compulſus.
t Ibi reus defẽdit,vbi agit. *v. l. 1.Cod. vbi in rem actio.*
u *v.l.1.in fi.C.vbi in rem actio.*
x Immò, nemo iudicare debet eo die quo priuatus futurᵘˢ eſt. *l.13.in fin. ŝ.de iuriſdict.*
y *v.l.52. §.3.ĵ.eo. l.47.l.108.ĵ.de legat.1. v.l. vnic.C. vbi fideicommiſ.*

z ſic præſes ſtatus peculij ſpectatur. *l.32.§.1.ĵ. de peculio. adde l. 1.§. 9.ĵ.de dote relegata.*
a nec enim litem conteſtantiũ conditio deterior ſit , ſed melior. *l.86.ĵ.de regulis iur.*
b i.leges. *Nouella 108.c.2.*
c ex hac lege & ſuperioribᵘˢ collige, Fori exceptioni renunciari videri, cùm quis ſoluere incipit, vel paciſcitur, vel iudiciũ ſuſcipit. *Bart.*
d Appellationi renũciare videri eum qui cõram primo iudice litiget , hinc colligit Socinus *regula 25. quem vide: adde l. vlt. Codice de except.*
e *l.14.Cod.eod.l. 4. Cod. de iuriſd. l.13.Cod.de excep. Nouell. 53.c.3.*
f i.ſigna,quibus exhibitis à principe frumentũ dabatur, *l. 49.§. 1.ĵ.de legat.2.*
g *l.47.ĵ.de leg.1.*
h i.ſenatoribus. vide quæ ſcripſi *ad l. 5.ĵ.de curat. furioſi.*
i *v. l. 12. §.1.ĵ.de vſu & habita.*
k vide quæ ad hunc locum ſcripſi in *l.3.§.2.in f. ĵ. de legatis præſtandis.*
l *l.38.l.50.ŝ.eod. l.47. l.108.ĵ.de legat.1. v.l.vnic.C. vbi fideicõmiſſum.*
m in certis cauſis Halo. particula, id eſt quæ ſequitur,oſtẽdit Haloandri lectionẽ veriorem eſſe.
n putà maieſtatis. *l. 7.ĵ.ad legem Iul.maieſt.*
o *l.7.ĵ.de falſ.*
p Arctiorẽ annonam præbere quid eſſet , dixi ad *l. 17.ĵ.de compenſationib.*
q *v.l.13.in fi.ĵ.de accuſationib.*
r *l. 1.ĵ.de annona.*
ſ *l.2. Cod.quib.ex cauſis ſerui.*
t *l.1. l.5.ĵ.de manumiſſ.*
u *de quo v. l.1.§. 7.ĵ.ſi is qui teſtamento liber.*
x *l.50.ĵ.de condit. & demonſtrat.*
y *v.l.16.ĵ.de except.*
z ſic inferior ſuperiori fundo ſeruit. *l.1.§.vlt.ĵ. de aqua & aquæ.*
a de quibus *v.l. 68.69.70.ĵ.eod.*
b aliud in falſo. vide Socinum *regula 165.*

non esset, litem sit contestatus, deinde ratum [a] dominus habuerit, videtur retro [b] res in iudicium rectè deducta [c].

Si filiusfam. conueniatur.

57. *Idem* lib.41.ad Sabinum.

TAm ex contractibus, quàm ex delictis in filiumfamiliàs competit actio [d]: sed, mortuo filio post [e] litis cõtestationem, transfertur iudicium in patrem [f] duntaxat de peculio, & quod in rem eius versum est. Certè si, quasi procurator alicuius filiusfamiliàs iudiciũ acceperit: mortuo eo [g], in eum, quem defenderit, transactio [h], vel iudicati datur.

Quibus modis iudicium soluitur.

58. *Paulus* lib.13.ad Sabinum.

IVdicium [i] soluitur vetante [k] eo, qui iudicare iusserat: vel etiam eo, qui maius [l] imperium in eadẽ iurisdictione habet: vel etiam, si ipse iudex eiusdem imperij esse cœperit, cuius erat, qui iudicare iussit.

Vbi iudicandum est.

59. *Vlpianus* lib.51.ad Sabinum.

SI locus in iubendo iudicare non est comprehensus, videtur eo loco iudicare iussisse, quo solet [m] iudicari sine incommodo litigantium [n].

De officio iudicis subrogati.

60. *Paulus* lib.14.ad Sabinum.

MOrtuo iudice: quod eum iudicare oportuerat, idem [o] eum, qui subditus est, sequi oportet.

Qui in iudicium venire intelligatur. 1. De latrunculatore.

61. *Vlpianus* lib.26.ad Edictum.

SOlemus quidem dicere [p], id venire in iudicium, de [q] quo actum est inter litigantes. sed Celsus ait, periculose "esse," ex persona rei hoc metiri: qui semper, ne condemnetur, hoc dicet, non conuenisse [r]. Quid ergo? * melius est dicere, id venire in iudicium, non de quo actum est, vt veniret: sed id non venire, de quo nominatim actum est, ne veniret. 1 ¶ Latrunculator [s] de re pecuniaria iudicare non potest.

Actoris & rei distinctio.

62. *Idem* lib.39.ad Edictum.

INter * litigantes non aliter lis expediri potest, quàm si alter petitor, alter possessor sit. esse enim debet, qui onera petitoris sustineat, & qui commodo possessoris fungatur [t].

Quid sit rectè defendi.

63. *Idem* lib.49.ad Edictum.

REctè * defendi [u]: hoc est, iudicium accipere, vel per se, vel per alium, sed cum [x] satisdatione, nec ille videtur defendi, qui [y], quod iudicatum est, non soluit.

De æstimatione. de prædone. 1. Iudicatum solui.

64. *Idem* lib.1.Disputationum.

NOn ab iudice doli æstimatio ex eo, quod interest, fit: sed [z] ex eo, quod in litem iuratur. Denique & prædoni depositi [a], & commodati [b], ob eam causam competere actionem, non dubitatur. 1 ¶ Si quis alio iudicio acturus, iudicatum solui satis acceperit: deinde [c] "in" alio iudicio agat: non committetur stipulatio: quia de alia re cautum videtur [d].

Vbi dos repetitur.

65. *Idem* lib.34.ad Edictum.

EXigere [e] dotem mulier debet illic, vbi maritus domicilium habuit, non vbi instrumentum dotale conscriptum est. nec enim id genus contractus [f] est [g], vt & eum locum spectari oporteat, in quo instrumentum dotis factum est, quàm eum, in cuius domicilium & ipsa mulier per conditionem matrimonij [h] erat reditura.

De intentione ambigua.

66. *Idem* lib.2.Disputationum.

SI quis intentione ambigua, vel oratione vsus sit: id, quod vtilius ei [i] est, accipiendum est [k].

Si quis dicat se suis nummis redemptum.

67. *Idem* lib.6.Disputationum.

a *vide l.12.in fi. ff. de solutionib.*
b *c.10. de regulis in 6.*
c *v.l.12. in fi. ff. de solutionib.*
d *v.l.39. ff. d. obligat. & act.*
e vide Socinũ, *regula* 181.
f *v.l.1. Cod. ne fil. pro patre.*
g *vide l.2. ff. quæ sententiæ sine appellat.*
h iudicij translatio datur. *Haloan.* transfertur actio. *Pet. Fab. 1. semestr.* 12.13. id vitij promanasse scribit ex scribẽdi errore per notas. alius legit *translatio vel iudicati.*
i post litem cõtestatam potest reuocari iurisdictio delegati: secus in procuratore. *Bart.*
k De euocationibus, vide Nouellam 53.c.2.
l quis ille sit, vide apud Bartolum *hîc.*
m solita sequi debemus.
n *vide l. 21.§.pe. ff. de arbitris.*
o actorũ genus sc. vt interea ex animi sententia iudicet. *l.19. ff. de arbitris.*
p & malè, vt ff. secus in arbitriis. *l.21. ff.6. de arbitris.*
q *vide l.30. ff. de peculio.*
r *l.83. §.1. ff. de verbor. oblig.*
s λῃστοδιώκτης dicitur *nouell.* 8. *c.12.13. vide Cuiac.* 19. *obs.* 11.
t *l.13. ff. eod. l.1.§.2. ff. vti possidetis. §.3. Inst. de interdictis.*
u *vide l. 21. ff. ex quib. causis maiores: & l.33. §. defendere. ff. de rebus anthorit. iud.*
x *v.l.5.§.3. ff. iudicatum solui.*
y i. qui iudicatũ soluit non satisdat. *arg. l.22. in fi. ff. de arbitris.*
z Iuramentum in litem aliud est, ab eo quod interest.
a *l.1. §. si prædo. ff. depositi.*
b *l.3.§.2. l.15.16. ff. commodati.*
c *l.3. ff. iudicatum solui.*
d *l.13. in fin. ff. iud. solui.*
e Dos repetitur in viri domicilio, non vbi dotis instrumentũ confectum est. adde Tiraquellum in legibus connubialibus, *Glossa* 1. *numero* 28. 32. 44. Cottam *in memoralibus, in verbis, Dos repetatur.* vide omnino Cõstantinum Rogerium *de dote, quæstione* 20. Decium, *consil.* 19. 284. & 402. Iasonem *ad l.1. numero* 60. *Cod. de summa Trinitate.*
f est tamen dos, aut potius dotis promissio, contractus. *l.23. ff. de regulis iuris.*
g speciale est in cõtractu dotis, vt non inspiciatur locus contractus, sed domicilium mariti.
h an vt suum amittat? an vt ciuis in domicilio mariti habeatur? *collige ex l.22.§.1. l. finali. §.3. ff. ad municip.*
i qui dixit, siue actori. *l.83. §.1. ff. de verb. obligat.* id tamen intellige, si actus peri-

QVi se dicit suis [l] nummis redemptum, si hoc probauerit, exinde liber erit, ex quo redemptus est: quia constitutio non liberum pronuntiare præcipit, sed restitui ei libertatem iubet. Proinde compellendus erit manumittere eum, qui se suis nummis redemit. Sed "&" si latitet, exemplo senatusconsultorum ad fideicommissam libertatem pertinentium "debere" induci oportet.

De edicto peremptorio.

68. *Idem* lib.8.Disputationum.

AD [m] peremptorium edictum hoc ordine venitur: vt primò quis petat, post absentiam aduersarij, edictũ primum: mox alterum.

69. *Idem* lib.4.de Omnibus tribunalibus.

PEr interuallum non minùs [n] decem † dierum.

70. *Idem* lib.8.Disputationum.

ET tertium [o], quibus propositis, tunc peremptorium impetret [p]: quod inde hoc nomen sumpsit, quod perimeret disceptationem: hoc est, vltra non pateretur aduersarium tergiuersari.

71. *Idem* lib.4.de Omnibus tribunalibus.

IN peremptorio autem comminatur [q] is, qui edictum dedit, etiam absente diuersa parte cogniturum se, & pronuntiaturum.

72. *Idem* lib.8.Disputationum.

NOnnunquam autem hoc edictum post tot numero edicta, quæ præcesserint, datur: nonnumquam post vnum, vel alterum: nonnumquam statim: quod appellatur *vnum* [r] *pro omnibus* [s]. Hoc autem æstimare oportet eum, qui ius dixit [t]: "&" pro [u] conditione causæ, vel personę, vel temporis ita ordinem edictorum, vel compendium moderare.

De absente citando post edictum peremptorium, & sententia ferenda. 1. De absentia eius, qui edictum peremptorium impetrauit. 3. An condemnatus ex peremptorio possit appellare.

73. *Idem* libro quarto de Omnibus tribunalibus.

ET post edictum peremptorium impetratũ, cum dies eius superuenerit, tunc absens citari [x] debet. &: siue responderit, siue non responderit: agetur causa, & pronuntiabitur: non vtique secũdum præsentem, sed interdum [y] vel absens, si bonã causam habuit, vincet [z]. 1 ¶ Quod si is, qui edictum peremptorium [a] impetrauit, absit die cognitionis: is verò, aduersus quem impetratum est, adsit: tum circumducendum [b] erit edictum peremptorium [c]: neque causa cognoscetur, nec secundum præsentem pronuntiabitur. 2 ¶ Circumducto edicto, videamus, an amplius reus conueniri possit: an verò salua quidem lis est, verum instantia tantùm edicti periit. & magis est, vt instantia tantùm perierit, ex integro autem litigari possit. 3 ¶ Sciendum "est," ex peremptorio absentem condemnatum, si appellet, non esse audiendum: si [d] modo per contumaciam defuit, si minus, audietur.

De qua re pronuntiare iudex cogitur. 1. Aut potest. 2. Si quis mortuum debitorem defenderit.

74. *Iulianus* lib.5.Digestorum.

DE [e] qua re cognouerit iudex, pronũtiare quoque cogendus erit [f]. 1 ¶ Iudex, qui vsque ad certã summam iudicare iussus est, etiam de re maiori iudicare potest, si inter litigatores cõueniat [g]. 2 ¶ Cùm absentem defendere vellem: iudicium, mortuo iam eo, accepi, & cõdemnatus solui. Quæsitum est, an hæres liberaretur: item quæ actio "mihi" aduersus eum competeret. Respondi *, iudicium, quod, iam mortuo debitore, per defensorem eius accipitur, nullum esse [h]: & ideo heredem non liberari. defensorem autem, si ex causa iudicati soluerit, repetere quidem non posse: negotiorum tamen gestorum ei actionem competere aduersus hæredem: qui "sanè" exceptione doli mali tueri se possit, si ab actore conueniatur.

De officio executoris à prætore dati.

75. *Idem* lib.36.Digestorum.

SI prætor iusserit eum, à quo debitum petebatur, adesse: & ordine edictorum peracto, pronunciauerit absentem debere: non vtique iudex [i], qui de iudicato cognoscit, debet de prętoris sententia cognoscere: alioquin lusoria [k] erunt [l] huiusmodi edicta, & decreta prætorum. Marcellus notat: Si per dolum sciens falso [m] aliquid alle-

ret: aliàs contra actorem. *l.38.§.18. ff. de verb. oblig. & l.178. ff. de reg.*
k Immò, pactio obscura actori nocet. *l.39. ff. de pactis.*
l *v.l.4. de manumiss.*
m *vide hîc Alberium: Cuiac.* 20. *obser.* 11.
n *l.13.§.2.C.eod.*
† hodie triginta, *Nouel.112.c.3.*
o *l.55. ff. eod.*
p *v.l.53. ff. de re iudicata.*
q non tantùm cõminatur, sed cõdemnat, *l.53. ff. de re iudicata.*
r Citatio vnica regulariter pro tribus sufficit, *vt hîc.* nisi tribunæ requirãtur præcisè. *Gloss. in Clement. 1. in verbo requisierit, de hered.* vt in Feudis. *Bald. in c.1. de milite vasallo. Socinus regula* 51.
s *d.l.53. l.8. Cod. quomodo & quãdo iudex.*
t *al.* dicit.
u *l.4.§.pen. ff. de incendio.*
x iterum *v.d.l.* 8. Porrò citari hoc loco reus dicitur, cum ipsa die cognitionis, quæ ante ei dicta fuit, in foro ac tribunali, per præconem euocatur, vt præsens sit, nécne, appareat, *arg. l. 7. ff. de in integ. v. Duar. 1. disp. 7.*
y *l.13.§.2.C.eod. Nouell.65.*
z reus tamẽ qui se iudicio sistit, non condemnatur in expensis, *d.l.13.§.2.C.eod.*
a *de quo ff. l.68.*
b Circunducere edictum, Galli practici dicũt, *Rabatre vn default.*
c harum sex legum putà 68. & sequentium interpretationem *v. in fine nouellæ* 112. vbi notaui pœnam actoris contumacis.
d *l.23. ff. de appell.* Cõtumax fictus appellare potest. An & verus? vide Socinum *regula* 73.74.
e Iudex de qua re cognouerit, de eadem pronunciare debet, *vt hîc. c. cùm iudex: & ibi Glossa extra de causa possessionis ac proprietatis.* vide tamen quęstiones apud Socinum, *regula* 195.
f *l.13. §. fin. ff. de vacat. mun.*
g *l.28. ff. ad municip.*
h si cõtra mortuum feratur, *vide l.2. ff. quæ sententiæ.* secus si pro defuncto, *vide leg. 30. ff. de fideicommis. libert.*
i Iudex de iudicato cognoscere is dicitur, qui iudicatũ exequitur. vide quæ scripsi ad hunc locum *in l. vlt. §.3. ff. de eo quod metus causa.*
k *adde l. vlt. in fi. ff. ne quid in loco publ.* De lusoriis iudiciis, *adde l.14. ff. de appellat.*
l quod esse non debet. Immò possunt esse iudicia lusoria, *l.7.§.2. in fine. ff. quibus ex causis in possessionem eatur.*
m *l.1. Cod. si ex falsis instrumentis.*

gauit, &

gauit, & hoc "modo" consecutum "eum" sententia prætoris liquidò fuerit adprobatum:existimo debere iudicẽ, querelam rei admittere. Paulus notat: Si autem morbo impeditus [a], aut reipublicæ causa auocatus, adesse non potuit reus:puto vel actionem iudicati eo casu in eum denegandam, vel exsequi prætorem ita iudicatum non debere.

An mutatione iudicum singulorum mutetur iudicium.

76. *Alfenus* lib.6.Digestorum.

PRoponebatur, ex his iudicibus, qui in eandem rem dati essent,nõnullos causa audita excusatos esse[b]:ínq. eorum locum alios esse sumptos: & quærebatur,singulorum iudicum mutatio eandem rem, an aliud iudicium fecisset. Respondi,non [c] modo si vnus, aut alter, sed & si omnes iudices mutati essent:tamen & rem eandem,& iudicium idem [d],quod antea fuisset permanere [e]: * neque [f] in hoc solùm euenire,vt partibus commutatis eadem res esse existimaretur,sed & in multis cæteris rebus: nam & legionem eandem haberi,ex qua multi decessissent, quorum in locum alij subiecti essent: & populum eundem [g] hoc tempore putari,qui abhinc centum annis fuissent,cũ ex illis nemo nunc viueret: itémque nauem [h], si adeo sæpe [i] refecta esset,vt nulla tabula eadem permaneret, quæ non noua fuisset, nihilominùs eandem nauem esse existimari. Quod si quis putaret,partibus commutatis, aliam rem fieri:fore,vt ex eius ratione nos ipsi non ijdem [k] essemus,qui ab hinc anno fuissemus,propterea quòd, vt philosophi [l] dicerent,ex quibus particulis [m] minimis consisteremus, hæ quotidie ex nostro corpore [n] decederent, aliæque extrinsecùs in earum locum accederent *. Quapropter,cuius rei species [o] eadem consisteret[p], rem quoque eandem esse existimari.

De patre & filio.

77. *Africanus* lib.3.Quæstionum [q].

IN priuatis negotiis [r] pater filium,vel filius patrem iudicem habere potest.

78. *Paulus* lib.16.ad Plautium.

QVippe iudicare munus publicum est [t].

De pœna temere vocantis in ius. 1. *De quibus præsides consuli, & respondere debent.*

79. *Vlpianus* lib.5.de Officio Proconsulis.

EVm,quem temerè [u] aduersarium "suum" in iudicium vocasse constitit, viatica [x], litísque [y] sumptus aduersario suo reddere oportebit [z]. 1 ¶ Iudicibus de iure dubitantibus præsides respondere solent:de facto consulentibus [a] non [b] debent præsides consilium impertire,verùm iubere eos, prout [c] religio suggerit, sententiam proferre. hęc enim res nonnumquam infamat,& materiam gratiæ, vel ambitionis tribuit.

Si in iudicis nomine erratum sit.

80. *Pomponius* lib.2.ad Sabinum.

SI in iudicis nomine [d],prænomine erratum est:Seruius respondit, si ex conuentione litigatorum is iudex addictus [e] esset, eum esse iudicem, de quo litigatores sensissent [f].

Qui iudices esse non possunt.

81. *Vlpianus* lib.5.Opinionum.

QVi [g] neque iurisdictioni præest [h]: neque à principe potestate aliqua præditus "est," neque ab eo [i], qui ius dandorum iudicum habet,datus est:nec [k] ex compromisso sumptus, vel ex aliqua lege confirmatus est, iudex esse non potuit [l].

De viatore vice arbitri dando.

82. *Idem* lib.1.de Officio Consulis.

NOnnũquam solent magistratus populi Romani viatorem [m] nominatim vice arbitri dare [n] quod raro, & non nisi re vrgente faciendum est.

DE [o] INOFFICIOSO [p] TEstamento.

Tit. II.

Quibus competit hæc querella.

Vlpianus lib.14.ad Edictum.

SCIENDVM est, frequentes [q] esse inofficiosi querellas. omnibus enim tam parentibus [r], quàm liberis de inofficioso licet disputare. Cognati [s] enim proprij,qui sunt vltra fratrẽ [t], melius facerent, si se sumptibus inanibus non vexarent, cùm obtinere spem non haberent.

Color huius querellæ.

2. *Marcianus* lib.4.Institutionum.

HOc [u] colore inofficioso testamento agitur,quasi non sanæ † mentis fuerunt, vt testamentum ordinarent. & hoc dicitur,non quasi verè furiosus, vel demens testatus sit: sed rectè quidem fecit testamentum, sed non [x] ex officio [y] pietatis [z].nam si vere furiosus esset, vel demens [a] nullum est testamentum.

Quid sit dicere inofficiosum testamentum.

3. *Marcellus* lib.3.Digestorum.

INofficiosum testamentum dicere,hoc est: allegare, † quare exheredari,vel pręteriri debuerit.quod plerumque accidit, cùm falsò parentes instimulati liberos suos, vel exheredant,vel prætereunt.

Ratio huius querellæ.

4. *Gaius* lib.singul.ad legem Glitiam [b].

NOn [c] est enim consentiendum parentibus [d], "qui" iniuriam aduersus liberos suos testamento inducũt. quod plerumque faciunt,malignè circa sanguinem suum inferentes iudicium, nouercalibus [e] delenimentis [f], instigationibúsve corrupti.

De descendentibus ex fœminis definitio & color huius querellæ.

5. *Marcellus* lib.5.Digestorum.

NAm & his,qui [g] non ex masculis descendunt, facultas est agendi:cùm & de matris testamento agant,& obtinere adsiduè soleant. 1 ¶ Huius autem verbi *de inofficioso* vis illa (vt dixi) est, docere immerentem se † &

---

a *l.53.§.penult.l.60.ff.de re iudicata.*

b *vt l.18.§.eodem.*

c Eadem res interdum censetur, licèt eius partes commutatæ sint, *vt hic.* Idem iudicium censetur, etiamsi iudices dati vel omnes, vel eorum quidam sint mutati: Idẽ in legione,populo,naui,imò in vno & eodem homine cernim[us],quorum mutationes horariæ ac mometaneę, eascę species nõ perimunt. In id vnũ, totam hãcce quæstionẽ recidere,etiã vt eadem res esse existimetur, cuius species eadẽ subsistat. Hoc vbi accidat,partiũ mutationẽ haud considerari, sed eiusdem speciei, vt ita dicam,cõsistentiã,aut potius durationẽ. Ea sanè ratione iidem, qui ab ęquo, fontes, eadẽ flumina, & in sonis idẽ chorus, eadem musica. De eodem & quid idem dicatur, adde Platonem *in Timæo: Aristotelem 3. Politic.2. Alexãdr. ab Alex.3. c.10: Alciatum 6. parergon.17.*

d sic in casu,*l.10.ff.de offic. proconsul.*dicitur esse vnus proconsulatus. *adde Hartmanium 2. practic.1.c.1: Nouellam 134.c.6.*

e mutatione iudicis, non mutatur iudicium. *Bart.*

f Inductio elegans.

g & vniuersitatem, *l.7.in fin.ff. quod cuiusque vniuers.*

h De nauigio quo Theseus saluus rediit,hoc Plutarchus in Thesæo refert, ad Demetrij Phalerei vsque ætatem conseruatum fuisse ab Atheniensibus, veluti materiã aliam integram sufficiẽtibus: vt Philosophis in disputatione de his quæ augentur, antiquitatis exemplum hæc nauis præbuerit,quòd alij eãdem manere, alij non eandem contenderent. *adde eundem authorem, libello de sera numinis vindicta.*

i id est,per vices. *l.10.§.7.ff.quibus mod. vsuf.amit. l.83.§.5. in fine.ff.de verborum obligationib. l.98.§.vltimo, ff.de solut.* idem in grege, *vt l.22.ff.de legat.* 1. idem in ædificio. *vide l.65.in fin.ff.de legat.*1.

k Nos iidem sumus qui ante fuimus, *vt hic*, Imò alij. *Plutarchus in sympotiac.*

l Epicurei,authores atomorum. *Cicero 2. Academic. de Finibus, de Natura: passim denique.* Pyrrho & Democritus omnia esse in fluxu, nihil idem permanere censebant. adde quæ notaui ad *l.3.ff.de vsuris.*

m Atomos innuit,quorum authores Epicurei.

n Corpus hominis Alphenus hìc ipsum hominem appellat, aut potius corpus hominis pro ipso homine sumit: cùm anima homo sit potius quàm corpus. quod & Plato in Alcibiade 1. *& libro* 12. *περὶ νόμων* vidit. vt & Apollodorus Megarites, qui dicebat, eos qui credant homines aliud esse quàm corpus, sine molestia victuros. Et alioqui homo,qua anima est,Dei imitatio, figura & imago. *Genes.2.* Hinc Cicero *6.de Republica.* Tu verò enitere & sic habeto, Te non esse mortalem, sed corpus hoc. Nec enim is es,quem forma ista declarat, sed mens cuiusque is est quisque.

o Specie eadem manente,res eadem manere intelligitur, *l. 9.§.3.ff.ad exhibendum: l.7.ff.de supellectile*

p *adde l.9.§.3.ad exhibendum.*

q *vide in hanc l.Cuiac.3.ad Afric.*

r non tamen in contentiosa iurisdictione, *l.10.ff.de iurisdict.*

s Atqui recusari iudex potest propter consanguinitatem, affinitatem, amicitiam nouam,& familiaritatem. *c.postremo, de offic.delegat.*

t *l.2.ff.de regulis iuris.*

u *προπετῶς. 7.Eclog.5.c.73: 1. Harmenopul.2.§.24.*

x *τὰ τῆς ὁδοῦ καὶ τὰ τῆς δίκης δαπανήματα. Eclog. & Harmenopul.ibid.*

y *l.1.§.1.ff.de vacat.muner.* vide tamen Socinum *regula* 139.

z *vide l.4.Cod. de fructibus & litium expensis.*

a *l.3.§.idem.ff.de testibus.*

b Imò possunt, & licet. *l.14.ff.de off.procons.*

c Iudex ex conscientia iudicare debet.

d De nominibus & prænominibus veterum,aliàs dixi.

e Litigaturi olim iudicem ex decuria iudicum eligebant. Docebam iudicem, Tu condicebas,Iudex addicebat. inde iudex addictus, *vt hic, & l.39.ff.eodem: l.4.in fine.ff. de eo quod certo.* & in lege *Mamilia*, Cuiusuis Iudicis datio, addictióque esto. *l.28.ff.ad municipalem.*

f *l.15.ff.de Iurisdict.*

g Iudex est vel ordinarius (hoc est,datus à principe, vel ab eo qui ius dandi iudicis habet) vel ex compromisso sumptus, vel aliqua lege cõfirmatus. *adde 1. Harmenopul. 4. §.1. 7. Eclog.3.ex tit.5.c.76.* Ita res iudicatæ dicuntur, ab his qui imperium potestatémque habent, vel qui ex auctoritate eorum inter partes dantur, item à magistratibus municipalibus: itémque ab his qui ab imperatore extra ordinem petuntur. *Paulus 5.sent. 5. §.1.*

h *δικαιοδοσίαν ἔχειν*, est iurisdictioni præesse. *Græci illo loco: adde quæ scripsi ad l.2.§.6.ff.de origine iuris.*

i *v.l.12.ff.eod.*

k atqui Paulus *illo loco*, negat ex compromisso iudicem sumptum rem iudicatam facere.

l Cur ita? *vide l.3. Cod. de Iurisdict.*

m *vide quæ scripsi ad l. vlt. §.3.ff. de eo quod metus causa.*

n datus autem vt executor, partes iudicis sibi non vindicabit. *l.6.Cod.de execu. rei iudicatæ.*

o *3.Codic.28.2. Inst.18. Paulus 4. sent. 5.39. Eclog. 1. περὶ τῆς κατὰ διαθήκης μέμψεως.* Transit autẽ Iurisconsultus ad Iudices Centũuirales.

p inofficiosum est,in quo liberi vel parentes frustrà exheredati sunt, iísque de causis, non ob omissas solennitates,testamentum impugnatur & infirmatur officiò iudicis:résque ad intestati causam redit. An hodie locus sit querelæ hinc intelligi poterit. Patri intestato,succedit filius: testato,pro portione scripta: quæ si minor legitima est,cõdictione ex 30.*l. C. eod.* ad supplementum vtetur. Si præteritus est, testamentum ipso iure nullum esse dicere potest: adhæc bonorum possessionẽ contra tabulas habet,iusta exheredationis causa probata, nullo modo testamentũ patris impugnat: non probata, aduersus hæredem scriptum antea non aget, quàm hac querela instituta,& ita rarius hoc titulo vtimur. *v.7.Valer.7.*

q Frequentia,titulũ cõmendat.

r atqui filius in potestate, testamentum facere nequit. *l.6.ff.qui testam.*

s Cognatis querela non competit, *vt hic. Eclog.eod.c.1.* Immò cõpetit, *l.6.ff.eodem.*

t datur hæc querela tribus: ascendentibus, descendentibus & collateralibus interdum, *vt l.27.Cod.eod.*

u *Eclog.eodem c.2.*

† *l.5.in fi.l.29.ff.eod.* vide quæ notaui *in l.5.ff.eodem.*

x Immò contra merita. *Ascon.*

y Non ex officio pietatis facit,qui liberos iniustè exhæredat,is ideò frustrà exhæredat. *Paulus 4.sentent.5.§.1.*

z quam sibi ipsis parentes & filij inuicem debent. *l.1.ff.de obseq.* cuius obliuisci possunt interdum. *l.4.ff.eod.Paul.4.sent.5.§.1*

a *l.16.l.17.ff.qui testamenta.*

† *vide quæ notaui l.5.ff.eod.in princ.*

b Lege Glitia introducta fuit quartæ aut inofficiosi querelæ ratio: quod argumẽto huius inscriptionis ac tituli possis colligere. adde *Liuium* 19. aliis, Titia, aliis, Licia. Sanè Gliciam familiam Romæ fuisse non constat,ac præter cognomen M.Claudij,M. F.Glitiæ (qui Suetonio, *in Tiberio.* Flicia: Floro, Glaucia. *lib.19. Fasti Capitolini anno vrbis* 504) Dictatoris (qui scriba fuerat,& coactus est abdicare,licèt ludis prętextatus interfuit)nihil comparet: nisi quod meminit Tacitus *lib.15.* cuiusdã Glicij Galli. *adde Cuiac.2.obs.21.*

c Iniuriæ liberis inferendæ cupidis parentibus nõ est concedendum. *adde Nouell.115.c.3.c.vlt.in fine.*

d & dominis aduersus seruos. *l.3.§.1.de Sill.*

e vide quæ notaui de Nouerca *in l.4.§.5.in fi.ff.de gradibus.*

f non est tamen vetitum vt coniuges se in testamentis ad liberalitatem prouocent. *l.3.Cod.si quis aliquem testari.*

g Querela competit etiam his qui ex fœminis descendunt. *Eclog.eod.c.4.*

† hodie non tenetur docere se merentem, sed oportet eum probari ab hæredibus scriptis ingratum. *l.30.§.1.Cod.eod.adde d.l.3.§.1.*

† Bartolus ait hodie iſtum colorem non quæri: ſatis eſſe proponi cauſam exheredationis ſiue præteritionis non eſſe veram.
† vt præteritus: nam hodie exheredari non poteſt. *vide quæ notaui Nouell.115.c.2.*
a In vtero non fuerit. *Haloand. repreh. ab Ant. Auguſt. 4. Emend.17.*
b *Eclog. eodem c.4.* Immò querela non competit cognatis. *l.1. verſ. cognat.* ꝭ *eodem.*

ideo,& indignè præteritum, vel etiã exheredatione ſummotum. Réſque illo colore defenditur apud iudicem, vt videatur ille quaſi non ſanæ mentis † fuiſſe, cùm teſtamentum iniquè ordinaret.

De poſthumo. 1. *De eo qui non vocatur ad legitimam ſucceßionem*

6. *Vlpianus* lib.14.ad Edictum.

POſthumus † inofficioſum teſtamẽtum poteſt dicere eorum,quibus ſuus heres,vel legitimus potuiſſet fieri,ſi in vtero [a] fuerit mortis eorum tempore. Sed & [b] cognatorum: quia & horum ab inteſtato potuit bonorum poſſeſſionem acciperé. Quid ergo? eis imputatur,cur inteſtati non deceſſerant? ſed hoc nemo apud iudicem poteſt impetrare. non [c] enim interdicitur teſtamenti factione. Hoc planè ei imputare poteſt, cur eum hæredem non ſcripſerit,potuit enim ſcriptus hæres in poſſeſſionẽ mitti ex clauſula *de ventre in poſſeßionem mittendo* [d]. item natus *ſecundum tabulas* haberet [e]. ¶ Simili modo & eum,qui poſt teſtamentum [f] matris factum,exſecto [g] ventre, extractus eſt [h], poſſe queri dico. 1 ¶ Si quis ex his perſonis,quæ ad ſucceſſionem ab inteſtato non admittuntur, de inofficioſo egerit, (nemo enim eum repellit) & caſu obtinuerit: non ei proſit victoria, ſed his,qui habent ab inteſtato ſucceſſionem.nam inteſtatum patremfamiliàs facit. 2 ¶ Si quis, inſtituta accuſatione inofficioſi deceſſerit: an ad heredem ſuum querelam transferat? Papinianus reſpondit,(quod & quibuſdam reſcriptis ſignificatur) ſi poſt adgnitam bonorum poſſeſſionem deceſſerit, eſſe ſucceſſionem accuſationis. Et ſi non ſit petita bonorum poſſeſſio,iam tamen cœpta [i] controuerſia,vel præparata †: vel ſi,cùm venit ad mouendam inofficioſi querelam,deceſſit: puto ad heredem tranſire.

7. *Paulus* lib. ſingulari de Semptẽuiralibus [k] iudicijs.

QVemadmodum præparaſſe [l] litem quis videatur, vt poſſit transmittere actionem,videamus. Et ponamus in poteſtate fuiſſe eum, vt neque bonorum poſſeſſio ei neceſſaria & aditio hereditatis ſuperuacua ſit. is ſi cõminatus [m] tantum accuſationem fuerit, vel vſque ad denunciationem, vel libelli dationem præceſſerit, ad hæredem ſuum accuſationem transmittet. Idque Diuus Pius de libelli datione,& denunciatione reſcripſit. Quid ergo ſi in poteſtate non fuerit? an ad hæredem actionem transmittat? & rectè videtur litẽ preparaſſe, ſi ea fecerit, quorum ſuprà mentionem habuimus.

An pater nomine filij queri poßit. 1. *Si quis litem dereliquerit.* 2. *De inſtitutione imperatoris.* 3. *De teſtamẽto veterani.* 4. *Vel militis.* 5. *De pupillari ſubſtitutione.* 6. *De donatione quartæ partis.* 7. *De impubere cui pater pupillariter ſubſtituit.* 8. *An partem faciat,qui non queritur.* 9. *Quæ minuunt quartam.* 10. *De eo qui adgnouit iudicium defuncti.* 11. *De eo qui inſtitutus eſt,& damnatus reſtituere.* 12. *Si teſtamentum dicatur irritum vel ruptum, & inofficioſum.* 13. *Si exheredatus poßideat hæreditatẽ.* 14. *Pœna actoris ſuccumbentis.* 15. *De quarta ex conſtitutione diui pij.* 16. *De effectu ſententiæ contra teſtamentum.*

8. *Vlpianus* lib.14.ad Edictum.

PApinianus libro quinto quæſtionum rectè ſcribit, inofficioſi querelam patrem filij ſui nomine inſtituere non [n] poſſe inuito eo: ipſius enim iniuria [o] eſt [p]. Sequẽti loco ſcribit,ſi filius poſt adgnitam litis ordinandæ gratia bonorum poſſeſſionem deceſſerit, finitam eſſe inofficioſi querelam: quæ non patri, ſed nomine dabatur filij. 1 ¶ Si quis poſt rem inofficioſi ordinatam litem dereliquerit [q],poſtea nõ audietur. 2 ¶ Si imperator [r] ſit heres inſtitutus: poſſe inofficioſum dici teſtamentum,ſæpiſſimè reſcriptum eſt [ſ]. 3 ¶ Papinianus libro ſecundo reſponſorum ait,contra veterani patrisfamiliàs, teſtamẽtum eſſe [t] inofficioſi querelam, & ſi ea ſola bona habuit, quæ in caſtris quęſierat. 4 ¶ Si quis in militia fecerit teſtamentũ,& intra annũ poſt militiam deceſſerit: dubito, an,quia ad hoc vſq; tẽporis iure militari teſtamentũ eius valet,querela inofficioſi ceſſet,& poteſt dici,"querelã inofficioſi ceſſare." 5 ¶ Sed nec impuberis filij mater inofficioſũ teſtamẽtũ dicit: quia pater ei hoc fecit,& ita Papinianus reſpõdit.nec patris frater: quia filij teſtamẽtum eſt.ergo nec frater impuberis,ſi patris non dixit. Sed ſi in patris obtentũ eſt,nec hoc valebit: niſi "ſi" pro parte patris reſciſſũ eſt: tũc.n.pupillare valet. 6 ¶ Si quis mortis [u] cauſa filio donauerit quartã partem eius,quod ad eũ eſſet peruenturũ,ſi inteſtatus paterfam.deceſſiſſet: puto ſecurè eũ teſtari. 7 ¶ Si quis impuberi filio ſubſtituit,ſecundas tabulas faciẽdo: nõ ob hoc admittemus ipſũ impuberẽ ad inofficioſi querelã. 8 ¶ Quoniã autẽ † quarta † debitæ portionis ſufficit ad excludendã querelã [x]: videndũ erit, an exheredat⁹ partẽ faciat,qui nõ queritur. vtputa ſumus duo filij exheredati.& vtiq; faciet,vt Papinian⁹ reſpõdit, &,ſi dicã inofficioſum,non totã hæreditatẽ debeo,ſed dimidiã petere. Proinde ſi ſint ex duob⁹ filijs nepotes: ex vno plures,tres puta: ex vno vnus: vnicũ ſeſcuncia,vnũ ex illis ſemũcia querela excludit. 9 ¶ Quarta † autẽ accipietur [y] ſcilicet deducto ære alieno,& funeris impenſa. Sed, an & libertates quartã minuant, videndũ" eſt: & nunquid minuant".nã ſi,cùm [z] quis ex aſſe heres inſtitutus eſt,ideo nõ põt dicere inofficioſũ,quia [a] habet Falcidiã: Falcidia [b] autẽ libertates non minuit: poteſt dici,deductis [c] libertatibus quartã ineundã. Cũ igitur placet quartã minui per libertates: eueniet,vt qui ſeruos tãtùm habet in patrimonio ſuo: dãdo eis libertatem, inofficioſi querelã excludat: niſi fortè hic filius,ſi nõ fuit in poteſtate,à patre hęres inſtitutus, meritò omittit hereditatem: & ad ſubſtitutum [d] transmittẽs, querelã inofficioſi inſtituet,vel ab inteſtato, citra edicti pœnã habeat hereditatẽ. 10 ¶ Si cõditioni parere teſtator heredẽ iuſſit in perſona filij,vel alterius,qui eandẽ querelã mouere poteſt: & ſciẽs is accepit: videndũ, ne ab inofficioſi querela excludatur: adgnouit enim iudiciũ. Idẽ eſt,& ſi legatàrius ei,vel ſtatu liber dedit. Et poteſt dici,excludi eũ: maximè ſi heredẽ ei iuſſerat dare. cæterùm ſi legatariũ,nũquid ſemel natã inofficioſi querelam nõ perimat legatarij oblatio? Cur ergo in hærede abſolute diximus? quoniã * ante aditã hereditatẽ nec naſcitur querela [e]. Ego euentũ puto ſequendũ in hac re: vt ſi fortè,antequã iudiciũ [f] moueatur, oblatio ei fiat eius, quod relictũ eſt: quaſi ex volũtate teſtatoris oblato eo, ſatis ea factũ videatur. 11 ¶ Vnde ſiquis fuit inſtitutus fortè ex ſemiſſe,cum ei ſextãs ex ſubſtãtia [g] teſtatoris deberetur,& rogatus eſſet poſt certũ tẽporis reſtituere hereditatẽ: meritò dicẽdum eſt,nullum iudicium mouere,cùm debitam portionẽ,& eius fruct⁹ habere poſſit. * fructus enim ſolere in Falcidiam [h] imputari nõ eſt incognitũ. Ergo & ſi ab initio ex ſemiſſe heres inſtitutus rogetur, poſt decenniũ reſtituere hæreditatẽ: nihil habet,quod queratur: quoniã facilè poteſt debitã portionẽ, eiúſque fructus [i] medio tẽpore cogere. 12 ¶ Si quis "&" irritũ dicat teſtamentũ, vel ruptũ,& inofficioſũ: cõditio ei deferri debet. vtrũ pri⁹ mouère volet [k]. 13 ¶ Si filius exheredatus in poſſeſſione ſit hereditatis: ſcriptus quidẽ heres petet hereditatẽ: filius verò in modũ contradictionis [l] querelã inducat: quemadmodũ ageret,ſi non poſſideret,ſed peteret. 14 ¶ Meminiſſe autẽ oportebit, eum [m]: qui teſtamentũ inofficioſum improbè dixit,& nõ obtinuit: id,quod in teſtamẽto accepit,perdere: & id fiſco vĩdicari,quaſi indigno ablatũ [n]. Sed ei demũ aufertur, quod teſtamento datũ eſt,qui vſque ad ſententiã judicũ lite improba perſeuerauerit [o]. cęterùm ſi ante ſententiam deſtitit,vel deceſſit: nõ ei aufertur,quod datũ eſt. proinde & [p] ſi,abſente eo,ſecundũ præſentẽ pronũcietur: poteſt dici,conſeruandũ ei,quod accepit. Eo autẽ ſolo carere quis debet, cuius emolumentũ ad eũ pertinet. cæterùm,ſi id rogatus fuit reſtituere,nõ debet iniuria fieri. Vnde nõ malè Papinianus [q] libro 2. reſpõſorũ refert, ſi heres fuit inſtitutus,& rogatus reſtituere hereditatem: deinde in querela inofficioſi non obtinuit: id, quod iure Falcidiæ potuit habere, ſolũ perdere [r]. 15 ¶ Si quis impubes adrogatus ſit ex his perſonis,quæ & citra adoptionem,& emancipationẽ queri de inofficioſo poſſunt: hunc puto remouendum à querela, cùm habeat quartam [ſ] ex conſtitutione diui Pij. Quod ſi egit,nec obtinuit: an quartam perdat? & puto aut nõ admittendũ ad inofficioſum,

c Immò interdicitur, *l.18.* ꝭ *qui teſtamentum.*
d *de quo* ꝭ *lib.37. titul.9.*
e quę datur ſcriptis hæredibus, ꝭ *de bonor. poſſeſ. ſecundum tabulas.*
f Querela competit, τῷ μὴ περιβοηθέντι τῆς μητρὸς ἐξ ἀνατομῆς ἐξενεχθέντι. *Ecloga d. c.4.* ei qui poſt obitum matris exſecto ventre natus eſt.
g Exſecto ventre nati quibuſdam auſpicatiores habẽtur. ita natus ſcipio 9. *Plin.3. Tertul. de anima.*
h talis enim poſthumi loco habetur. *l.12.* ꝭ *de liberis & poſthumis. l.41.* ꝭ *de verb. ſignific.* aliud in abortu. *l.2. Cod. de poſthumis.*
i ſecus ſi non cœpta. *vide Paul. 1. ſent. 13. §. vlt.*
† per comminationem, denunciationem, libelli dationẽ, hodie ad ſuos tranſmittitur, etiam non præparata. *l. 36. inf. Cod. eod.*
k Centumuiralib. *arg. l.13.* ꝭ *eo.*
l προδιατρεπίσασθαι δίκην, præparare litem, eſt iis qui ſunt in poteſtate, tantùm accuſationem comminari: vel, quod amplius eſt, denuntiare, vel libertum dare. Nam ei qui eſt in poteſtate, neque bonorũ poſſeſſio neceſſaria eſt, & aditio hæreditatis ſuperuacua,&c. *Eclog. eod. c.5.*
m qui comminatur ſe vſurum querela, præparaſſe litem inofficioſi cenſetur. *vide l.23.§.1.* ꝭ *eo.*
n *vide l.123.* ꝭ *de regulis iur.*
o Exhæredatio nota quædã eſt & iniuria, *l.22.* ꝭ *eodem: l.132.* ꝭ *de verb. obligat: adde quæ ſcripſi ad l. 13. Cod. ex quibus cauſis infamia: & ad l.3.§.2.* ꝭ *de legatis præſtandis.*
p Immò, quia filij iniuria eſt, eo magis pater agere poſſe videtur. *§.2. Inſt. de iurijs.*
[illegible] *l.1. Cod. de in integrum reſtit.*

[illegible] Princeps non eſt ſolutus lege Glicia. *vide quæ ſcripſi ad l.4. Cod. ad Sillanian.* [illegible]oc eſt, inofficioſum id teſtamentum dici poteſt, in quo etiam princeps ipſe vel [illegible]mperator hæres ſcriptus eſt. Eum enim qui leges facit, pari maieſtate legibus obtemperare conuenit. *Paul. 4. ſentent. 5. §. 3.* Quod ſi ita ſit, ne quidem Eccleſia hac lege ſoluta fuerit.
ſ eum enim qui leges facit pari maieſtate legibus obtemperare conuenit. *Paulus 4. ſentent. 5. §. 3. vide quæ notaui Nouell. 85.*
t Imò,ne quidem miles eam poteſt proponere. *l.27.§.2.* ꝭ *eodem.*
u Cum quarta mortis cauſa datur,ceſſat querela. *vide l.25.* ꝭ *eodem.*
† Hodie triens,ſi non vltra quatuor liberos reliquit,vel ſemis, ſi plures. *Nouell.18. c.1. Nouell.39. c.1. Nouell.21 cap.48.* † Hodie ſi minus quarta ſit relictum,agitur ad quartæ ſupplementum,de quo vide *l.30. Cod. eodem.*

x *l.6. Codice eodem.*
† hodie triens vel ſemis. *dictis Nouell.*
y *Paulus 4. ſentent. 5. §. 6.*
z Inſtitutis querela tunc quidèm non datur, cum legatis onerata eſt vel exhauſta hæreditas, vel cùm ipſi alteri eam reſtituere rogati ſunt. quia Falcidiam habent. *Paulus 4. ſent. §. 5. Cuiacius ibidem.*
a Querelam inofficioſi mouere filius non poteſt, qui Falcidiam conſecutus eſt.
b *vide quæ ſcripſi ad l.4. Cod. ad l. Falcidiam.*
c Legitimam liberorum, libertates datæ minuunt, *vt hîc.* Ius aliud hodie eſt, ex Nouel. de triẽte 15: *vide Tiraquellum in tracta tu piæ cauſæ.*
d hęres inſtitutus habens ſubſtitutum, ſi de inofficioſo dixerit,non id ad fiſcũ, ſed ad ſubſtitutum pertinebit. *Paulus 4. ſent. 5. §. vlt.* recuſata Triphonini ſentẽtia, qui à morte teſtatoris curſum querelæ inofficioſi dabat. *l.20.* ꝭ *de contra tabul.*
e Atqui ante aditam hæreditatem bonorum poſſeſſio contra tabulas naſcitur *l.4.* ꝭ *de bonorum poſſeſſ. contra tabulas.*
*
f *l.36.§.2. Cod. eodem.*
g *l.36. inf. princ. Cod. eod.*
h non in legitimam debitam iure naturæ,quę ex ſubſtantia hæreditatis, non ex fructibus percipitur. *l.36. in pr. verſ. repletionem, Cod. eod,* adeo vt filiis quarta Trebellianica non cõpetat per imputationem redituũ (licèt hoc teſtator iuſſerit vel rogauerit) ſed de ipſis rebus hæreditatis *l.6. Cod. de Senatuſconſulto Trebell. v. hîc Bartolum.*
i Querela filius excluditur, Pegaſianam ex fructibus conſecutus.
k quia ex diuerſis cauſis agitur, *vide l.16. Cod. eodem.* ſecus vbi ex iiſdem.
l id eſt, exceptionis, vt hoc caſu æquè petatur teſtamentũ reſcindi, ſicut in libello querelæ principaliter propoſitæ. *Bart.*

m Pœna ea eſt inofficioſum teſtamentum improbè dicentis, neque obtinentis, vt eo quod ipſi relictũ fuerit in teſtamento excidat, réſq; ea fiſco cedat, *vt hîc: Ecloga eodem. c.7: Harmenopul.5.§.3.* Quid ſi deceſſit,vel ante ſententiam deſtitit, vel abſens ſuccubuit? Relictũ non amittet. Quid ſi rogatus ſit alteri fideicommiſſum reſtituere? ſecus erit, hoc eſt, ſuum emolumentum dumtaxat amittet, at non fideicommiſſarius, *vt hîc.*
n *l.13.§.penult.* ꝭ *de iure fiſci.*
o *vide l.8. Cod. de his quæ vt indignis.*
p *vide quæ notaui ad l.55.* ꝭ *de euictionibus.*
q & Paulus *4. ſentent. 5. § 9.*
r id enim duntaxat ei aufertur, quod apud eum remanere potuiſſet, *Cuiac.*
ſ Querela excluditur,qui quartam habet ex conſtitutione D.Pij.

* si alio iure venire potest ad patris bona, querela non competet. *Zas.*
† Hodie rupto testamento per querelam, omnia in testamento disposita præter institutionem hæredis firma manent. *Nouell. 115. c. 3. in fine.*
b *vide l. 28. J. eodem.*
c id enim minor potest. *l. 2. Cod. in quibus causis in integrum restit.* fortè biennium. *vt Plin. 5. epistol. 1.*

d *v. l. 1. §. sed ne. Cod. de communi seruo.*
e hoc est, duo consilia: & vt Quintilianus 11. c. 1. videtur appellare, duplicia.
f altera, *scilicet:* seu duo altera consilia cētumuirorum. Quatuor enim consiliis conscribi soliti centumuiri à Decēuiris quatuor. vnde quadruplici iudicio bona paterna repetere, apud Plinium 4. *epistolar.* est, bona paterna apud Cētumuiros (qui tempore eiusdē Plinij 180. erāt) repetere. Ad hæc consilia referēdus est loc⁹ Suetonij in Domitiano, vbi centūuirorum & cōsiliorum fit mētio. Centumuiri ita in quatuor consilia distributi, in Basilica Iulia, vnà cum suis quatuor Decēuiris, ascendebāt totidem, id est, quatuor diuersa tribunalia, in vno tamē & eodem loco: vt qui primo tribunali diceret, facilè à reliquis exaudiretur. *Quintil.* 12. *c.* 5. Quin vnam & eandem causam in omnibus cōsiliis simul actā, cognitam & iudicatam indicio est hîc locus. & quod apud Valerium 7. *c.* 7. legitur: sed & in eadem causa interdum diuisa, tribunaliç fuisse, hoc est, diuersas fuisse sententias constat, *l. 76. J. de legat. 2.* Qui his quatuor consiliis & tribunalibus præerat, prætor & quidem vrbanus. Medi⁹ autem sedebat inter illa consilia: vt à dextra duo: à sinistra totidem essent ei consilia seu tribunalia, eòque fortè respexit Quintilianus 5. *c.* 2. cùm scriberet, partes centumuiralium, in duas hastas diuisas esse: hoc est, vnam cētumuiralem, alteram prætoriam seu decemuiralem. totidem enim in omnibus iudiciis centumuiralibus iudiciis ponebantur. De forma iudiciorum centumuiralium, dixi *ad l. vlt. Cod. de petit. hæreditatis.* De causis ipsis Centumuiralibus, *ad leg. 17. J. eodem.*

aut, si admittatur, etsi non obtinuerit, quartam ei, quasi æs alienum, cōcedendam [d]. 16 ¶ Si ea causa de inofficiosi cognouerit iudex, & pronunciauerit contra testamētum: nec fuerit prouocatum: ipso iure rescissum est: & suus heres erit, secundum quem iudicatum est: & bonorum possessor, si hoc "se" contendit: & libertates ipso iure nō valent: nec legata debentur: sed soluta repetuntur, aut ab eo, qui soluit, aut ab eo, qui obtinuit: & hæc vtili actione repetuntur †. Ferè autem, si ante controuersiam motam soluta sunt: qui obtinuit, repetit. & ita Diuus Hadrianus [b], & Diuus Pius rescripserunt. 17 ¶ Planè si post quinquennium [c] inofficiosum dici cœptum est, ex magna & iusta causa: libertates non esse reuocandas, quæ competierunt, vel præstitæ sunt: sed viginti aureos à singulis præstandos victori.

9. *Modestinus* libro singulari de inofficioso testamento.

SI autem intra quinquennium egerit, libertates non cōpetunt. Sed Paulus ait, præstaturum fideicommissas libertates, scilicet viginti aureis [d] & in hoc casu à singulis præstandis.

De sententijs contrarijs. 1. legato percepto.

Marcellus lib. 3. Digestorum.

SI pars [e] iudicantium de inofficioso testamento contra testamentum, pars [f] secundùm id sententiam dederit, quod interdum fieri solet: humanius [g] erit, sequi eius partis sententiam, quæ secundum testamentum [h] spectauit, nisi "si" apertè iudices iniquè secundum scriptum heredē pronunciasse apparebit. 1 ¶ Illud notissimum est, eum, qui legatum perceperit [i], non rectè de inofficioso testāmento dicturum: nisi id totum alij administrauit.

De effectu sententiæ contra testamentum.

11. *Modestinus* lib. 3. Responsorum.

ETiam si querela inofficiosi testamenti obtinuerit: non ideo tamē donationes [k], quas viuus ei perfecisse proponitur, infirmari. neque in dotem datorum partem vindicari posse respondi.

De legato percepto. De manumissione serui instituti. 1. De petitione à statu libero. 2. De petitione legati adempti. 3. De liberatione per acceptilationem correi.

12. *Idem* lib. singulari de Præscriptionibus.

NIhil interest: sibi relictum legatum filius exheredatus adgnouerit: an filio, seruóve relictum consecutus sit. vtrobique enim præscriptione submouebitur †. Quinetiam si idem institutum seruum prius, quàm adire hereditatem iuberet, manumiserit, vt ille suo arbitrio adeat hereditatem: ídque fraudulento consilio fecerit: summouebitur ab actione. 1 ¶ Si à statulibero exheredatus pecuniam petere cœperit, videri adgnouisse parentis iudicium. 2 ¶ Si cùm filius ademptum legatum instituerit petere, summotus repetat inofficiosi querelam: præscriptione remouendus non est [l]. quamuis enim, agendo, testamentum comprobauerit [m]: tamen est aliquid, quod testatoris vitio reputetur, vt meritò repellendus non sit. 3 ¶ Filius testatoris [n], qui cum Titio eiusdem pecuniæ reus fuerat, liberatione Titio legata, per acceptilationem Titij liberatus [o], ab actione inofficiosi non summouebitur [p].

An fideicommissa debeantur rescisso testamento.

13. *Scæuola* lib. 3. Responsorum.

g Seneca 11. *epistolar.* Reus sententiis paribus absoluitur: & semper quicquid dubium est, humanitas inclinat in melius.
h In dubio iudicatur pro testamento. *l. Titiæ. §. 2. J. de legat. 2. vide Speculatorem, titulo de teste, num. 83.* vt & secundum libertatem. *l. 38. J. de re iudicata.*
i tunc enim censetur defuncti voluntatem adprobasse, *l. 31. in fine. J. eodem. l. 5. in pr. J. de his quæ vt indig.*
k qui mortis causa donationem accepit à testatore, non est similis in hac causa legatario. *l. 5. §. 17. J. de his quæ vt indign.*
† Hodie vtcunque simpliciter agnouerit legatum, potest agere ad supplementum quartæ. *l. 35. §. 2. Cod. eodem.*
l quia illa petitio fuit sine effectu.
m Tacita minus nocent quàm expressa.
n emancipatus.
o id enim fieri debet *l. 3. §. 3. J. de liberatione.*
p quia quod alicui per consequentiam quæritur absque facto suo, eum non remouet à querela. *Bart. hîc.*
q *al.* Titia filium hæredem instituit, filię legatum dedit. *Cuiac. ad ex ea scriptura 19. J. qui testamenta.*
r *l. 29. C. de fideic.* Codicillaris. Clausula apposita, fideicommissa ex inofficioso testamento non debentur. hoc ideo, quia is cuius testamentum quasi inofficiosum cōdemnatur, pro demente habetur, nec intelligitur habuisse testamenti factionem, *nec fideicommissa. J. de legat.* proinde nec fideicommissi, neque codicillorum faciendorum ius. Hic igitur soluta fideicommissa non debentur, quia pro parte rescinditur testamentum à sorore institutum.

TItia [q] filiam heredem instituit: filio legatum dedit: eodem testamento ita cauit: *Ea omnia, quæ supra dari fieri iussi: ea dari fieri volo ab omni herede, bonorúmve possessore qui mihi erit etiā* [r] *iure intestato. Item quæ dari iussero, ea vti dentur, fiant' ques' fidei eius committo.* Quæsitum est, si soror [f] cētumuirali iudicio obtinuerit, an fideicōmissa ex capite suprascripto debeantur. [Respondi.] Si hoc quæratur, an iure eorum, quos quis sibi ab intestato hæredes, bonorúmve possessores successuros credat, fideicommittere possit, respondi posse. Paulus notat: probat autem, nec fideicommissa ab intestato data deberi †, quasi à demente.

De liberis & parentibus.

14. *Papinianus* lib. 5. Quæstionum.

PAter filium emancipauit, & nepotem ex eo retinuit [u]. emancipatus, suscepto postea filio, duobus exheredatis, patre præterito, vita decessit. * in quæstione de inofficiosi testamenti, præcedenti causa filii ratus patris intētio adhuc pendet [x]. quod si contra filios iudicetur, pater [y] ad querelam vocatur & suam intentionē implere potest [z].

1. De herede. 2. De testamento pro parte rescisso.

15. *Idem* lib. 14. Quæstionum.

NAm & si parentibus non debetur filiorum hereditas propter votum [a] parentum, & naturalem ergà filios charitatem, turbato [b] tamen ordine mortalitatis, nō minus parentibus, quàm liberis, piè [c] relinqui debet [d]. 1 ¶ Heredi eius: qui post litem de inofficioso præparatā; mutata voluntate, decessit: non datur de inofficioso querela. * non enim sufficit litem instituere, si non in ea perseueres [e]. 2 ¶ Filius, qui "de" inofficiosi actione aduersus duos heredes expertus, diuersas [f] sententias iudicum tulit: & vnum vicit, ab altero superatus est: & debitores conuenire, & ipse à creditoribus cōueniri pro parte [g] potest, & corpora vindicare, & hereditatem diuidere. verū enim est, familiæ erciscundæ iudicium competere: quia credimus eum legitimum heredem pro parte esse factū: & ideo pars hereditatis in testamento remansit. * nec absurdum videtur, pro parte intestatum videri [h].

An victoria vnius prosit alteri. 1. De patre & filia testator.

16. *Idem* lib. 2. Responsorum.

FIlio qui de inofficioso matris testamento contra fratrem institutū de parte ante egit, & obtinuit: filia, quæ non egit, aut non obtinuit, in hereditate legitima fratri non concurrit [i]. 1 ¶ Contra tabulas filij [k] possessionē iure manumissionis pater accepit [l], "& bonorum possessionem adeptus est," postea filia defuncti, quam ipse exheredauerat, quæstionem inofficiosi testamenti rectè pertulit. possessio, quam pater accepit, ad irritum recidit [m], nā priore iudicio de iure patris, non de iure testamenti quæsitum est [n]. & ideo vniuersam hereditatem filiæ cum fructibus restitui necesse est.

An partem faciat qui non queritur, & an ei prosit alterius victoria. 1. De effectu sententiæ contra testamentum.

17. *Paulus* lib. 2. Quæstionum.

QVi repudiantis animo non venit ad accusationem inofficiosi testamenti [o], partem non facit his, qui eandem querelam mouere volunt [p]. Vnde si de inofficioso testamento patris, alter ex liberis exheredatis, ageret: quia, rescisso testamento, alter quoque ad successionem ab intestato vocatur, & ideo vniuersam hereditatem non rectè vindicasset: hic, si obtinuerit, vteretur rei iudicatæ auctoritate, quasi centumuiri [q] hunc solùm filiū in rebus humanis esse nunc, cùm facerent intestatum, crediderint.

f filiæ institutæ, quæ erat præterita, vel exheredata. *Bart.*
t non Septemuirali, vt malè legitur in inscriptione. *l. 7. J. eodem. l. 28. 31. J. eod.* adde quę de Cētumuiris scripsi *ad l. 10. J. eod. & ad l. 17. J. eod.*
† hoc certè cōstat ab intestato fideicommitti posse, vt notauit *l. 4. C. de codicill.*
u hoc enim potest. *§. 7. Instit. quib. mod. ius patr.* [?]
x potest enim iis exclusis admitti. *l. 25. in fi. J. eod.*
y *l. 15. J. eod. Nouella 18. 115. c. 5. Harmen. 9. §. 17* [?]
z hinc collige, in querela inofficiosi aduersus testamentū patris filios exheredatos, præponi auo suo præterito. filiis eo casu exclusis, auum admitti.
a *vide l. 50. in fine. J. de bonis damnator.*
*
b *vide quæ notaui ad l. vlt. Cod. de institut. & substit. adde Gell. 5. Valer. 9.*
c Piis causis adnumerari relicta parentibus & liberis hinc colligitur, quod Angelus, vt & alij non admittunt. vide quæ scripsi ad Auth. similiter. *Cod. ad l. Falcid.*
d *l. 7. in fine. J. vnde liberi. Cicero de senectute, in fine: vbi vide Manutij inscriptionem: adde Nouellam 115. c. 4.* patri præterito quemadmodum subueniatur. *v. de apud Cuiac. 8. obs. 23.*
e *adde l. 10. §. versum. J. de in rē verso.*
f *adde l. 13. Codice eodem: l. 76. J. de legat. 2.*

g *adde l. 13. Cod. eodem.*
h ex post facto: aliàs absurdum id erit. *l. 7. J. de regulis iuris.* nisi in milite *l. 2. Cod. de testam. milit.*
i qui querela vtitur, cohæredi non prodest.
k Emancipati.
l id est, maluit accipere bonorum possessionem ex edicto de manumissoribus. *l. 1. J. si à parente quis manumiss.*
m nec filiæ obiicietur exceptio rei iudicatæ, quia res inter patrem & hæredē scriptum acta, filiæ non nocet. *l. 1. J. de except. rei.*
n i. quia sententia de patre præterito, inter ipsum & scriptum heredem: sententia verò contra testamentum inofficiosum, inter omnes ius facit. *Baro.*
o i. qui non admittitur ad querelam, quia repudiauit, &c. *Accurs.*
p i. non facit eos qui querelam proponere volunt, particulares, vt partem tantùm habeant: nec impedit, quominus illi totum accipiant: illis enim totum accrescit. *l. 23. in fine. J. eodem.*
q Centumuiri cognoscebant de inofficioso. *vt hîc, & 13. J. eod. quò pertinent quæ à me notata sunt l. 10. J. eo. l. vlt. C. de liberis præteritis: l. vlt. C. de petit. hered. & ad Ciceronē 1. de oratore.* Imò & de aliis hereditariis cōtrouersiis. Paulus 5. *sent.* 17. §. 2. Iudex tutelaris, itémq; Centumuiri, si aliter de rebus hereditariis, vel de fide generis instrui non possunt, poterunt de seruis hereditariis habere quæstionem. Quintil. 7. c. 5 si exhæredatum à se filium pater testatus fuerit elogio, propterea quòd is meretricem amauerit, omnis hîc erit quæstio: An huic delicto pater debuerit ignoscere, & Centumuiri tribuere debeant veniam. Idem 3. c. 13. Cùm apud Centumuiros quæritur, vter dignior hæreditate sit. Hieronym. 2. *epistol.* Hereditariæ vel Centumuirales causæ de barathro erutæ.

1 ¶ Cùm contra testamentum, vt inofficiosum[a], iudicatur: testamenti factionem habuisse defunctus non creditur. non idem probandum est, si herede non respondente, secundum præsentem iudicatum sit. hoc enim casu non[b] creditur ius ex sententia iudicis fieri[c]: & ideo libertates competunt, & legata petuntur.

18. *Idem* libro singulari de inofficioso testamento.

DE qua re etiam constitutio exstat Diuorum fratrum, quæ huiusmodi distinctionem admittit[d].

Si mater extraneum, & filiam heredes instituerit, alteram filiam præterierit.

19. *Idem* lib. 2. Quæstionum.

MAter decedens, extraneum ex dodrante hæredem instituit, filiam vnam ex quadrante[e], alteram præterijt[f]. hæc de inofficioso egit, & obtinuit. Quæro, scriptæ filiæ quomodo succurrendum sit. Respondi: Filia præterita id vendicare debet: quod, intestata matre, habitura esset. Itaque dici potest, eam quæ omissa est, etiam si totam[g] hereditatem "ab intestato" petat, & obtineat, solam habituram vniuersam successionem[h]: quemadmodum si altera omisisset legitimam hereditatem. Sed non est admittendum, vt aduersus sororem[i] audiatur, agendo de inofficioso. Præterea dicendum est, non esse similem omittenti eam[k], quæ ex testamento adiit: & ideo ab extraneo semissem vindicandum: & defendendum, totum semissem esse auferendum, quasi semis totus ad hanc pertineat. Secundum quod, non in totum testamentum infirmatur, sed pro parte intestata efficitur: licèt quasi furiosæ[l] iudicium vltimum eius damnetur. Cæterùm si quis putauerit, filia obtinente, totum testamentum infirmari[m]: dicendum est etiam institutã ab intestato posse adire hereditatem. nec enim[n] quæ ex testamento adijt, quod putat valere, repudiare legitimam hereditatem videtur, quam "quidem" nescit sibi deferri: cùm & hi, qui sciant, ius suum, eligentes id, quod putant sibi competere, non amittant. quod euenit in patrono, qui iudicium defuncti, falsa opinione motus, amplexus est: is enim non videtur bonorum possessionem contra tabulas repudiasse. Ex quibus apparet, non rectè totam hereditatem præteritã vindicare: cùm, rescisso testamento, etiam institutæ saluum ius sit adeundæ hereditatis.

De Carboniana bonorum possessione.

20. *Scæuola* lib. 2. Quæstionum.

QVi de inofficioso vult dicere, licèt negetur filius, Carbonianam bonorum possessionem non debet accipere[o]. toties enim ea indulgenda est, quoties, si verè filius esset, heres esset, aut bonorum possessor: vt interim & possideat, & alatur, & actionibus præiudicium non patiatur. qui verò de inofficioso dicit, nec actiones mouere debet, nec aliam vllam, quam[p] hereditatis petitionem, exercere, nec aliàs vnquam melioris sit cõditionis, quam si confitetur aduersarius.

De dolo heredis. 1. De indebito soluto ab herede. 2. De effectu sententiæ contra testamentum.

21. *Paulus* lib. 3. Responsorum.

EVm, qui inofficiosi testamenti querelam instituit, & fraude heredis scripti, quasi tertiam partem hereditatis tacitè rogatus esset ei restituere, reliquit eam actionem: non videri deseruisse querelam: & ideo non prohiberi eum repetere inchoatam "actionem[q]." 1 ¶ Item quæsitum est, an heres audiendus est ante "de" inofficioso si querelam actam, desiderans restitui sibi ea quæ soluit. Respondit, * ei, qui sciens indebitum fideicommissum soluit, nullam repetitionem ex ea causa competere[r]. 2 ¶ Item respõdit, euicta hereditate per inofficiosi querelam ab eo, qui heres institutus esset: perinde omnia obseruari oportere, acsi hereditas adita non fuisset: & ideo & petitionem integram debiti heredi instituto aduersus eũ, qui superauit, competere, & compensationem debiti.

An factum patris tollat querelam filio. 1. De legatario qui filij. 2. Vel hereditaria. 3. Vel arrogati nomine agens succubuit.

22. *Tryphoninus* lib. 17. Disputationum.

FIlius non impeditur, quo minus inofficiosum testamentum matris accusaret, si pater eius legatum ex testamento matris accipiet, vel adisset hereditatem, quamquam in eius esset potestate. nec prohiberi patrem, dixi, iure filij accusare[s]. nã indignatio[t] filij est. 1 ¶ Et quę-

a id enim est quod hac actione peti debet.
b Immò semper creditur, ius ex sententia fieri. *l. penult.* ff. *de iustitia, l. 25.* ff. *de statu.*
c quoties enim quis contumax condemnatur, de iure eius, nõ de iure testamẽti pronunciatũ intelligitur. Ergo vt sententia contra testamẽtum inofficiosũ lata ius inter omnes faciat, oportet hærede pręsente pronũciari. *Baro.*
d non rescinditur ipso iure testamentũ, nisi pręsente aduersario iudicetur de inofficioso. *Baro.*
e id est, illum ex 9: hanc ex tribus vnciis.
f matris præteritio habetur pro exheredatione. §. *finali, de hæred. instit.*
g aduersus sororem & extraneum.
h ita vt nihil videatur concedendum sorori, quæ adeũdo ex testamento censetur renunciasse hereditati ab intestato.
i Id est, institutam sororem.
k filia à matre præterita, si inofficiosi contra sororem agat, non est audienda, sed contra extraneum rectè agit, pro media parte, rescisso pro ea parte testamento.
l *v. l. 2. l. 5. in fi.* ff. *eod.*
m si præterita, aduersus sororem institutam & extraneum, agente, totum testamentum rescissum fuerit: instituta, partem mediam hæreditatis ab intestato petet.
n id est, qui eligit quod putat sibi competere, is non amittit id quod ignorat: quinimo si eligit quod putat sibi competere, nõ amittit quod scit competere. *Baro. adde l. 8.* ff. *de pet. hæred.*
o *l. 1. §. 8.* ff. *de Carboniano.*
p *vide quæ notaui l. 1. Cod. eodem.* An verò hæc querela & petitio hereditatis possint vno libello peti, quæstionis est? Angelus negat, quia non simul natæ sunt. Zasius cõtra: *hoc tit. numero 30.*

q Is non destitisse & renunciasse in totum querelæ videtur, qui fraude aduersarij errans destitit. *Baro. vide l. 12. §. penult.* ff. *eodem.*
r *l. 1. 24. 26. §. 3. 8. l. 62.* ff. *de condict. indeb. l. 19. §. 6.* ff. *locati. l. 60.* ff. *de solut. l. 53.* ff. *de reg. iur. l. 9. Cod. de condict. indeb.*
s Pater suo nomine testamentum rectè agnoscit, & idem nihilominus filij nomine rectè queritur. *vide l. 30.* ff. *eod. l. 10.* ff. *de postulando, & l. 15. §. qui duos,* ff. *de adopt.*

rebatur, si non obtinuisset in accusando: an, quod patri datum est, publicaretur, quoniam alij[u] commodum victoriæ parat, & in hac causa nihil ex officio patris, sed totum de[x] meritis filij agitur. & inclinandum est, non perdere patrem sibi datum, si secundum testamentum pronunciatum fuisset. 2 ¶ Multo magis, si mihi legatum testator dedit: cuius de inofficioso testamento filius agens decessit, me herede relicto: egóque hereditariam causam peregi, & victus sum: id, quod mihi eo testamento relictũ est, non perdam: vtique si iam defunctus agere cœperat. 3 ¶ Item si adrogaui[y] eum, qui instituerat litem de inofficioso testamento eius, qui mihi legatum dedit, litemque peregero nomine filij, nec obtinuero: perdere me legatum non oportet: quia non sum indignus, vt auferatur mihi à fisco id, quod derelictum est, cùm non proprio nomine, sed iure cuiusdam successionis egi[z].

De coniungendis cum emancipato liberis eius. 1. Quibus modis agnoscitur iudicium defuncti. 2. De iure accrescendi.

23. *Paulus* libro singulari de Inofficioso testamento.

SI ponas filium emancipatum præteritum: & ex eo nepotem in potestate retentum, hæredem institutum esse. filius potest contra filium suum, testatoris nepotem, petere bonorum possessionem: queri autem de inofficioso testamento non poterit. Quod si exhæredatus sit filius emancipatus, poterit quæri[a], & ita iungetur[b] filio suo, & simul cum eo hæreditatem obtinebit. † 1 ¶ Si hæreditatem ab hæredibus institutis exhereditati emerunt, vel res singulas, scientes eos hæredes "esse:" aut conduxerunt prædia, aliúdve quid simile fecerunt: vel soluerunt heredi, quod testatori debebant: iudicium defuncti agnoscere videntur[c], & à querela excluduntur[d]. 2 ¶ Si duo sint filij exhæredati, & ambo de inofficioso testamento egerunt, & vnus postea constituit non agere: pars eius alteri adcrescit[e]. Idémque erit, & si tempore exclusus sit.

De effectu diuersarum sententiarum.

24. *Vlpianus* lib. 48. ad Sabinum.

CIrca inofficiosi querelam euenire plerumque absolet, vt in vna atque eadem causa diuersæ sententiæ proferantur. quid enim, si fratre agẽte, hæredes scripti diuersi iuris fuerunt? quod si fuerit: pro parte testatus, pro parte intestatus[f] decessisse videbitur.

Vtrum donatum inter viuos querelam excludat. 1. Si is obtinuerit cui querelam non competebat.

25. *Idem* lib. 2. Disputationum.

SI non mortis causa fuerit donatum, sed inter viuos, hac tamen contemplatione[g], vt in quartam habeatur: potest dici inofficiosi querelam cessare: si quartam in donatione habet[h]: "aut, si minus habeat: quod deest, viri boni arbitratu repleatur:" aut certè conferri[i] oportere id, quod donatum est. 1 ¶ Si quis, cùm non possit de inofficioso queri, ad querelam admissus, pro parte rescindere testamentum tentet: & vnum sibi heredem eligat, contra quem inofficiosi querelam instituat: dicendum est, quia testamentum pro parte valet, & præcedentes[k] eum personę exclusę sunt, cum effectu eum querelã instituisse.

De seruo manumisso ab hærede scripto.

26. *Idem* lib. 8. Disputationum.

SI sub hac conditione fuerit hæres institutus, *si Stichum manumiserit*: & manumisisset: & posteaquam manumisit, inofficiosum, vel iniustum testamentum pronuncietur: æquum est huic quoque succurri, vt serui pretium[l] à manumisso accipiat: ne frustra seruum perdat.

De transactione. 1. De eo quem testator filium suum esse negauit. 2. De testamento militis. 3. De alimentis pendente appellatione, victori decernendis. 4. De præteritione matris existimantis filium periisse.

27. *Idem* lib. 6. Opinionum.

SI, instituta de inofficioso testamento accusatione de lite pacto transactum est[m], nec[n] fides ab hærede trãsactioni præstatur: inofficiosi causam integram esse, placuit. 1 ¶ Ei, qui se filium eius esse adfirmat, qui testamento[o] id denegauit, tamen eum exhæredauit: de inofficioso testamento causa superest. 2 ¶ De inofficioso testamento militis dicere nec[p] miles potest[q].

t & iniuria. *l. 8.* ff. *eodem.*
u filio: hinc colligunt nonnulli iure digestorũ bona filij materna patri nõ fuisse quæsita. *vide quæ notaui in §. 1. Inst. per quas person. cuique.*
x Inde testamẽtum non modò contra officium parentis dicitur factum. *l. 2.* ff. *eodem.* sed & contra merita filij. *Ascon.*
y *Inst. de acquisit. per adrogat.*
z In hac specie & superiore, quis vt hæres potest, quod suo nomine non potest: quia non de suis meritis, sed de alienis disputat. *Baro.*
a *l. 8.* ff. *de bonorum possess. contra tabul.*
b *lege 1. infrà de coniungendis cum emancipato liberis.*
† hodie sublata suorum & emancipatorum differentia, emancipatus liberos suos excludit. *Nouel. 118. c. 1.*
c qui aliquo medio voluntatem defuncti approbauit, querela excluditur. *l. 7. suprà eodem. l. penultima, in fine, l. vltima,* ff. *eodem. vide l. 8. Cod. eodem.*
d atque ita: quod vt ipse facere non potest, hoc vt alius facere non potest.
e Adcrescendi ius est in querela inofficiosi.
f ex post facto. *vide l. 15. in fine,* ff. *eod.*
g *l. 35. §. & generaliter, Cod. eodem.*
h Cum mortis causa datur quarta, cessat querela. *l. 8. §. 6.* ff. *eodem.* Idem est, si inter viuos detur ea contemplatione, vt in quartam habeatur, aut si minus, &c.
i *l. 1. Cod. de collat.*
k *vide l. 14.* ff. *eodem.*
l Verùm non 20. aureos. *vt l. 8. 9.* ff. *eodem. Accurs.*
m *l. 21. Cod. de pactis: lege 28. Codice de transaction.*
n *cap. 35. de regulis in sexto: lege 134. in fine, infrà, de regulis iuris.*

o vel actis. *l. 29. in fine* ff. *de probat.*
p Aduersus militis testamentum, ne quidem miles inofficiosi querelam instituit. 39. *Ecloga* 1. c. 8.
q Immò, quiuis potest. *l. 8. §. 3.* ff. *eodem.*

3 ¶ De

3 ¶ De inofficioso testamento nepos contra patruum suum, vel alium scriptum hæredem, pro portione egerat, & obtinuerat. sed scriptus hæres appellauerat. placuit, interim, propter inopiam pupilli [a], alimenta pro modò facultatum, quæ per inofficiosi testamenti accusationẽ pro parte ei vindicabãtur, decerni: eáque aduersarium ei subministrare necesse habere vsque ad finem litis.
4 ¶ De testamento matris quæ existimans perijsse filiũ, alium hæredem instituit, de inofficioso quæri potest [b].

28. *Paulus* libro singulari de Septemuiralibus [c] iudicijs.

CVm mater militem filium falsò audisset [d] decessisse, & testamento heredes alios instituisset: Diuus Hadrianus decreuit, hereditatem ad filium pertinere: ita vt libertates, & legata præstentur. hîc illud adnotatũ, quod de libertatibus, & legatis adijcitur. nam, * cùm inofficiosum testamẽtum arguitur, nihil ex [e] eo testamẽto valet [f].

De collusione. 1. De spuriis. 2. De transactio. 3. De adoptato à femina. 4. De foro competenti.

29. *Vlpianus* lib.5. Opinionum.

SI suspecta collusio sit legatarijs inter scriptos hæredes, & eum, qui de inofficioso testamento agit: adesse [g] etiam legatarios, & voluntatẽ defuncti tueri, constitutum est. eisdemque permissum est etiam appellare [h], si contra testamentum pronunciatum fuerit. 1 ¶ De inofficioso testamento matris spurij [i] quoque filij dicere possunt.
2 ¶ Quamuis [k] instituta inofficiosi testamenti accusatione, res transactione decisa sit: tamen testamentum in suo iure manet: & ideo datæ in eo libertates, atque legata, vsquequo Falcidia permittit: suam habent potestatem [l].
3 ¶ Quoniam femina nullum adoptare [m] filium sine iussu principis [n] potest: nec de inofficioso testamento eius, quam quis sibi matrem adoptiuam [o] falsò "esse" existimabat, agere potest. 4 ¶ In ea prouincia de inofficioso testamẽto agi oportet, in qua scripti heredes domicilium habent [p].

De filio in adoptionem dato. 1. Si tutor legatarius nomine pupillæ egerit.

30. *Marcianus* lib.4. Institutionum.

ADuersus testamẽtum filij in adoptionem dati pater naturalis rectè de inofficioso testamento agere potest. 1 ¶ Tutoribus [q], pupilli nomine, sine periculo eius, quod testamento datũ est agere "posse" de inofficioso, vel falso testamento, Diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt.

De successorio edicto. 1. Aduersus quos datur querela. 2. Si quis ex testamento heredis scripti hereditatem. 3. Vel legatum acceperit. 4. Vel alio modo iudicium defuncti adgnouerit.

31. *Paulus* libro singulari de Septemuiralibus [r] iudicijs.

SI is, qui admittitur ad accusationem: nolit, aut nõ possit accusare: an sequens admittatur, videndum est. & placuit, posse: vt fiat successioni locus [s]. 1 ¶ Quantum ad inofficiosi liberorum, vel parentum querelam pertinet: nihil inter est, quis sit hæres scriptus, ex liberis, an extraneis, vel municipibus [t]. 2 ¶ Si heres existerim ei, qui eo testamento institutus est, quod de inofficioso arguere volo: non mihi nocebit: maximè si eam portionem nõ possideam, vel iure suo possideam. 3 ¶ Diuersum dicemus, si legauerit mihi eam rem, quam quis ex eo testamento acceperat. nam si eam agnoscam, repellar ab accusatione [u]. 4 ¶ Quid ergo, si aliàs voluntatem testatoris probauerim? puta in testamento adscripserim. post mortem patris consentire me? repellendus sum ab accusatione [x].

De aduocatione, procuratione ue legatario præstita. 1. De herede legatarij.

32. *Idem* libro singulari de inofficioso testamento.

SI exheredatus petenti legatum ex testamento aduocationem præbuit, procurationémve susceperit: remouetur [y] ab accusatione; agnouisse enim videtur [z], qui quale quale iudicium defuncti comprobauit [a].
1 ¶ Si legatario heres exstiterit exheredatus, petierítque legatum: videbimus, an sit summouendus ab "hac" accusatione. certum est enim iudicium defuncti: & rursus, nihil ei ex testamento relictum, verum est. tutius tamen fecerit, si se abstinuerit à petitione legati [b].

a *adde l. 14.j. vt in possess. legat.*
b ergo ipso iure matris testamentum, in quo filium præteriit, valebit: quod eo receptum est, quia mater veteri iure nõ habet liberos in potestate.
c Centumuiralibus. *arg. l.13.s. eodem.*
d Si ob falsum rumorem mortis filij, pater mutat testamentũ, filio non nocet. *l. vlt. j. de heredib. institu. Cicero 1. de orat.* *
e tunc enim res ad intestati causam redit. *l.17. 19.s. eod.*
f *Cuiac.10. obseruat.22.*
g *Nouella* 112 *c.1.*
h eorum enim interest. *l.5.§.1. l.14.j. de appellation. b.*
i de spuriis, *v. quæ notaui ad Nouell.74.89.93. Eclog.1.c.20.*
k *Ibid. Eclog.*
l *l.3.s. de trãsact.*
m Adoptare sine iussu principis fœmina non potest. *Vlp.8.§. vlt.*
n *vide l.5. Cod. de adoptionib.*
o Querela competit aduersus testamentũ matris verè adoptiuæ: hoc est, quæ iussu principis adoptauit.
p *l.19.s. de iudic. l.1. C. vbi in rem.*
q *v. l.22. in pr. s. eod.*
r centumuiralibus. *arg. l.13.s. eod.*
s In querela est locus successorio edicto, de quo *l.1.j. quis ordo.*
t priuatus vel princeps, *l.8.§. 2.s. eod.*
u *l.10. in fine, s. eod.*
x vide quæ notaui *l.23. in fin. s. eod.*
y Imò non remouendus, *l.14. §. 9.j. de bonis libertorum: facit lex vltima, s. de postulando.*
z *vide d.l. 23.*
a voluntariè enim quis id sustinet, non necessariò, vt tutor. *§. penult. Inst. eod.*
b heres legatarij legatum petens, querelæ proponendæ potestatem sibi eripit. *vide tamen l.5.§.8.j. de his quæ vt indignis.*
c Generalis hic titulus est. *Cuiac. ad Paul. 4. sent. 5. §. 4.*
d 3. Cod. 31.
e *l.2.j. familiæ. l.3.§.2.j. pro socio: l.130.j. de verborum signific. §.4. de bonorum possess.*
f *l.4.j. qui testamentum facere.*
g siue nostro nomine, siue per alium, &c. *Hal.*
h putà seruum, filium, vel eum cui succedimus. *v. l.7. in fi. j. de adquir. hered.*
i *vide l.194.j. de regulis iuris.*
k *d.l.7.* l *vide j. de suis & legitimis.*

DE [c] HEREDITATIS petitione [d].

Tit. III.

Quo iure hereditas ad nos pertinet.

Gaius lib.6. ad Edictum prouinciale.

HEREDITAS, ad nos pertinet aut vetere iure, aut nouo. Vetere, e lege duodecim tabularum [e]: vel ex testamento, quod iure factum est [f].

2. *Vlpianus* lib.15. ad Edictum.

SIue suo nomine [g], "siue per se," siue per alios [h] effecti sumus.

3. *Gaius* lib.3. ad Edictum prouinciale.

VEluti si eam personam, quæ in nostra potestate sit, institutam iusserimus adire hæreditatẽ. Sed & si Titio, qui Seio [i] heres exstitit, nos heredes facti sumus: sicuti Titij hæreditatem nostram "esse" intendere possumus, ita & Seij [k]. Vel ab intestato: forte quòd sui [l] heredes defuncto sumus, vel adgnati [m]. vel quod manumisimus defunctum [n], quódve parens noster [o] manumiserit. Nouo iure fiunt heredes omnes, qui "ex" senatusconsultis [p], aut ex constitutionibus [q] ad hereditatem vocantur.

De eo quod cœptum est possideri post motam controuersiam.

4. *Paulus* lib.1. ad Edictum.

SI hereditatem petam ab eo, qui vnam rem possidebat, de qua sola controuersia erat: etiam [r] id, quod postea cœpit possidere, restituet.

De alienatione rerum hereditariarum. 1. Si possessor falsum dicat testamentum. 2. Ne fiat preiudicium possessioni hereditatis.

5. *Vlpianus* lib.14 ad Edictum.

DIuus Pius rescripsit, prohibendum possessorem hereditatis, de qua controuersia erit, antequam lis inchoaretur, aliquid ex ea distrahere [s]: nisi maluerit pro omni quantitate hereditatis, vel rerum eius restitutione satisdare [t]. Causa autem cognita: & si non talis data sit satisdatio, sed solida cautio: etiam post litem cœptam, deminutionem se concessurum prętor edixit: ne in totum diminutio impedita, in aliquo etiam vtilitates alias impediat. vtputa si ad funus [u] sit aliquid necessarium: nam funeris [x] gratia deminutionem permittit. item si futurũ est, vt, nisi pecunia intra diem soluatur, pignus distrahatur [y]. "sed" & propter familiæ cibaria [z], necessaria erit deminutio. sed & res tempore perituras [a] permittere debet prætor distrahere. 1 ¶ Diuus Hadrianus Trebio Sergiano rescripsit, vt Ælius Asiaticus daret satis de hæreditate [b], quę ab eo petitur: & sic falsum dicat [c]. hoc ideo, quia sustinetur hæreditatis petitionis iudicium, donec falsi causa agatur. 2 ¶ Eorum iudiciorum, quæ de hæreditatis petitione sunt, ea auctoritas est, vt nihil [d] in præiudicium eius "iudicij" fieri debeat.

De legato in testamento, quod falsum dicatur.

6. *Idem* lib.75. ad Edictum.

SI testamentum falsum esse dicatur [e], & ex eo legatum petatur: vel præstandum est [f], oblata cautione [g], vel quærendum, an debeatur. Et si testamentum falsum esse dicatur: ei tamen, qui falsi accusat, si suscepta cognitio est, non est dandum [h].

De concursu iudicij liberalis, & de inofficioso.

7. *Idem* lib.14. ad Edictum.

SI quis libertatem ex testamẽto sibi competiisse dicat, non debebit iudex de libertate sententiam dicere, ne præiudicium de testamento cognituro [i] faciat [k]. & ita senatus censuit. Sed & Diuus Traianus rescripsit *, differẽdum de libertate iudicium, donec de inofficioso iudicium aut iudicatur, aut finem [l] accipiat. 1 ¶ Ita demum autem sustinentur liberalia iudicia, si iam de inofficioso iudicium contestatum est: cæterùm, si non contestetur, non exspectantur "liberalia iudicia." & ita diuus Pius rescripsit. "Nam" cùm quidam Licinnianus [m] de statu suo quæstionem patiebatur [n]: &, ne maturius [o] pronunciaretur de conditione sua, nolebat ad liberale iudicium ire, dicens suscepturum se de inofficioso testamento iudiciũ, & petiturum hęreditatem, quia libertatem & hęreditatẽ

m *l.2.j. de suis.*
n *l.3.j. de suis.*
o *l.47. §.2.j. de bon. libert.*
p Tertulliano, Orphitiano, de quibus *j. lib.38. titul.17.*
q vt instituti à filiofamiliàs milite. *Cuiac. ad l.6. j. de in integrum;* explosis Accursij exemplis.
r *l.18.§. penult. l. 41.j. eod.*
s multo magis post litem contestatam, *l.13. j. familiæ.*
t rei hereditariæ alienatio permittitur data satisdatione & causa cognita. Quo pertinet illud Pauli *1. sentent. 11. §. 1.* Quoties hereditas petitur, satisdatio iure desideratur: & si satisdatio non detur, in petitorẽ hereditas transfertur: si petitor satisdare noluerit, penes possessorem possessiõ remanet. In pari enim causa potior est possessor. *adde l.6. in f. j. de Carboniano: l.8. in fi. j. de quæstio.*
u *l.7.§. vlt. j. de iure deliber.*
x Funeris gratia deminui hereditas permittitur.
y *l.5.§. vltim. j. de iure delib.*
z *d.l.5.*
a *l.53. j. eod.*
b non diminuenda.
c ordo cognitionis in petitoriis est, vt de falsò prius quæratur, quàm de hereditate: in possessorio secus. *l. 2. Cod. de edicto diui Adriani.*
d *v. l.16. j. de exceptionib.*
e *vt l.5.§.1.§.16. j. de his quæ vt indignis. l.6. Cod. de falsis.*
f ab herede.
g à legatariis, quibus ea de causa heres legatum negare non potest, sub obtentu quæstionis sibi motæ de falso, *vide l. 8. j. si cui plus quàm.*
h nemo auditur simul falsũ dicens testamẽtum, & legatum ex eo petens: *arg. l.1. in fi. Cod. de furtis.* *
i & aliis, *l.5. j. de appell.*
k id est, ne ex libertate adiudicata vel negata, cogantur necessariò & præposterè testamentum aut officiosum, aut inofficiosum dicere.
l priùs de testamento quàm de libertate in eo data cognosci oportet.
m Seruus à domino & liber & hæres institutus.
n à testatoris filio exheredato.
o maturiùs pronunciaretur, si contra eius libertatem dicta esset sententia, & postea actor hereditate indignus reperiretur.

ex teſtamento ſibi defendebat [a]: Diuus Pius ait, ſi quidẽ poſſeſſor eſſet hereditatis Licinnianus. facilius audiendum [b]: quoniam eſſet hereditatis nomine iudicium ſuſcepturus,& erat in arbitrio eius, qui ſe dominum eſſe dicit, agere de inofficioſo teſtamento iudicium: nunc [c] verò ſub obtentu iudicij de inofficioſo teſtamento ab ipſo Licinniano non ſuſcepti per quinquennium non debere moram fieri ſeruituti [d]. Plane ſummatim æſtimãdum iudici conceſſit, an "fortè" bona fide [e] imploretur iudicium de teſtamento: &, ſi id deprehenderit, præſtituendũ modicum tempus: intra quod ſi non fuerit conteſtatum, iubeat iudicem libertatis partibus ſuis fungi.

2 ¶ Quoties autem quis patitur controuerſiam libertatis,& hereditatis: ſed ſe non ex teſtamento liberum dicit, ſed aliàs "vel" à viuo teſtatore manumiſſum: non debere impediri liberalem cauſam, licèt iudicium de teſtamentō moueri ſperetur [f], Diuus Pius reſcripſit. adiecit planè in reſcripto: Dummodo prædicatur [g] iudici liberalis cauſæ, ne vllum adminiculum libertatis ex teſtamento admittat.

De legitima hereditate.

8. *Paulus* lib.16.ad Edictum.

LEgitimam hereditatem vindicare non prohibetur is, qui,cùm ignorabat [h] vires teſtamenti, iudicium defuncti ſecutus eſt [i].

Qui tenentur hereditatis petitione.

9. *Vlpianus* lib.15.ad Edictum.

REgulariter definiẽdum eſt,eum [k] demum teneri petitione hereditatis,qui vel ius [l] pro herede [m],vel pro poſſeſſore [n] poſſidet [o], vel rem hæreditariam.

De forma libelli & officio iudicis.

10. *Gaius* libro ſexto ad Edictum Prouinciale.

LIcèt minimam. 1 ¶ Itaque qui ex aſſe, vel ex parte heres eſt,intendit quidem hereditatem ſuam eſſe totam, vel pro parte: ſed hoc ſolùm ei officio iudicis reſtituitur,quod aduerſarius poſſidet,aut totum, ſi ex aſſe ſit heres: aut pro parte,ex qua heres eſt [p].

Quid ſit pro herede. 1. vel pro poſſeſſore poßidere.

11. *Vlpianus* lib.15.ad Edictum.

PRo [q] herede poſſidet,qui putat ſe heredem eſſe [r].Sed an "&" is, qui ſcit ſe heredem non eſſe [ſ], pro herede poſſideat,quæritur & Arrianus libro 2.de interdictis putat teneri. quo iure nos vti Proculus ſcribit. Sed enim & bonorum poſſeſſor pro herede videtur poſſidere.

1 ¶ "Pro [t] poſſeſſore verò poſſidet prædo."

12. *Idem* lib.67.ad Edictum.

QVi interrogatus, cur poſſideat [u], reſponſurus ſit, quia poſſideo [x]: nec contendet ſe heredem vel per mendacium.

2. De eo qui hereditatẽ reſtituit. 3. De hærede eius,qui pro herede,vel pro poſſeſſore poſſedit. 4. De vẽditore,& emptore hæreditatis. 5. De vẽditione ex fideicõmiſſo. 6. De hæreditate reſtituta,de pecunia ſoluta à ſtatulibero. 7. De fructibus. 8. De emptore malæ fidei. 9. De emẽte à fiſco. 10. De hæreditate in dotem data. 11. De hærede eius qui pro emptore,vel pro hærede, vel pro poſſeſſore poſſedit. 12. De eo qui nomine abſentis poßidet. 13. De eo qui ſe offert petitioni. 14. De eo qui dolo deſiit poßidere. 15. De debitore hereditario.

13. *Idem* lib.15.ad Edictum.

NEc vllam cauſam poſſeſſionis poſſit dicere. & ideo fur,& raptor [y] petitione hereditatis tenentur.

1 ¶ Omnibus etiam titulis [z] hic *pro poſſeſſore* hæret, & quaſi iniunctus eſt [a]. denique & *pro emptore* titulo hæret: nam ſi à furioſo emere ſciens [b],pro poſſeſſore poſſideo: Itẽ in tit.*pro donato* quęritur, an quis pro poſſeſſore poſſideat: vtputa vxor, vel maritus [c]. & placet nobis Iuliani ſentẽtia,pro poſſeſſore poſſidere eum: & ideo petitione hereditatis tenebitur. Item *pro dote* titulus recipit pro poſſeſſore poſſeſſionẽ: vtputa ſi a minore duodecim annis,nupta mihi,quaſi [d] dotẽ ſciẽs accepi. Et,ſi legatũ mihi ſolutũ eſt ex falſa cauſa ſciẽti, vtiq; pro poſſeſſore poſſidebo.

2 ¶ Is autem, qui reſtituit hæreditatem, teneri hæreditatis petitione non poteſt,niſi dolo fecit [e],id eſt, ſi ſcit, & reſtituit. nam & dolus præteritus [f] venit in hæreditatis petitionẽ, quaſi dolo deſierit poſſidere. 3 ¶ Neratius lib.6.membranarũ ſcribit, ab hærede [g] peti hæreditatem poſſe, etiam ſi ignoret, pro hærede,vel pro poſſeſſore defunctum poſſediſſe. Idem eſſe lib.7.ait.

a id eſt, dicebat priùs inſtituendam eſſe ab actore petitionẽ hereditatis & querelam inofficioſi, quàm libertatis: ſe vt heredem & liberũ, vtrumque iudicium excepturum.
b poſtulantem ſcilicet: vt cùm poſſideat hereditatem, non priùs cognoſcatur de libertate, quàm de inofficioſo, & an actori debeatur hereditas.
c id eſt, cùm heres ab inteſtato eſt poſſeſſor.
d i. iudicio liberali.
e nec ſimulatè, ad differendum iudicium liberale.
f & meritò, quia non ex eadem cauſa libertas defenditur, ex qua petitur hereditas: hæc ex teſtamento, illa ab actu inter viuos manat.
g *al.* prædicetur.
h *vide l.46.j.de bonis libertorum.*
i qui ex teſtamento, quod valere putat adit, legitimam hæreditatem ſeu ius ſuccedendi ex alia cauſa nõ repudiat. *l.19. verſ. cæterùm. ſ. de inofficioſo.l.97 in fine.j. de adqui. hered. l.3.Cod.hoc titul.*
k Hereditatis petitio aduerſus eum datur qui nullo iure poſſidet.
l *l.13.in fi.j.eod.*
m *l.11.j.eod.*
n vt prædo, *l.11. in fi.l.13.§.1.j.eod.* & is qui vim intulit, *l.13. §.2.ſ. quod metus cauſa.*
o modo non titulo ſingulari & bona fide: tunc enim tenetur rei vindicatione. *v. l.2.in fin. Cod.eodem.*
p vt ex ſuo non poſſeſſoris iure, ius ſuum metiatur. *l.1.§.1.ſi pen.*
q *l.33.§.1.j.de vſucap.*
r *§.2.Inſt.de interdictis.*
ſ vt is qui ſeruũ corrupit. *l.13. in fi.j.de ſeruo corrupto.*
t *Theophil. §.13. Inſt.de interdictis.*
u eo namq; nomine poſſeſſor ita interrogari poteſt, vt cogatur reſpondere. *l.11.Cod.eod.*
x non allegans aliquem titulũ ſpecialem.
y & qui deiecit *l.16.§.4.j.eod.*
z Titulus eſt cauſa iuſta poſſeſſionis.
a id eſt, quemadmodum is qui in titulo pro poſſeſſore,ſcit cauſam iniuſtam, non vſucapit: ita & in titulo pro emptore,donato,dote & reliquis.
b *vide l.2.Cod.eod* ſecus ſi neſciens. *l.2.§.16.j.pro emptore.*

EТiam ſi putauit hæres eas res ex "hac" hereditate eſſe,quæ ſibi delata eſt. 4 ¶ Quid, ſi quis hæreditatem emerit? an vtilis in eum petitio hæreditatis deberet dari,ne ſingulis iudicijs vexaretur? venditorem "[h] enim" teneri certum eſt. Sed finge non exſtare venditorem, vel modico [i] vendidiſſe,& bonæ fidei poſſeſſorem, fuiſſe: an porrigi manus ad emptorem debeat? Et putat Gaius Caſſius tandem vtilem [k] actionem. 5 ¶ Idem erit dicendum,& ſi paruo [l] "pretio" iuſſus vendere hæres Titio hęreditatem vendidit: nam putat dicendum Papinianus,aduerſus fideicommiſſarium dari actionem,ab hęrede enim peti non expedit perexiguum pretium habente.

6 ¶ Sed & ſi,retenta certa quantitate,reſtituere rogatus ſit: idem erit dicendum. Planè ſi,accepta certa quantitate, reſtituere rogatus eſt: non putat Papinianus, ab hærede petendam hæreditatem: quoniam * pro hærede,quod cõditionis implendæ gratia accepit,non poſſidetur. Sed Sabinus in ſtatu libero [m] contra, & id verius eſt: quia pecunia hereditaria eſt. 7 ¶ Idem & in eo,qui ſolos fructus ex hereditate retinet, dicendum erit: tenetur enim & is hereditatis petitione. 8 ¶ Si quis ſciens alienam emit hereditatem, quaſi pro poſſeſſore poſſidet: & ſic peti ab eo hereditatem quidam putãt,quam ſententiam non puto veram. * nemo enim prædo eſt, qui precium numerauit [n]. ſed,vt emptor vniuerſitatis,vtili tenetur. 9 ¶ Itẽ ſi quis à fiſco [o] hæreditatem, quaſi vacantem emerit: æquiſſimum erit, vtilem "actionem" aduerſus eum dari †.

10 ¶ Apud Marcellum lib.4. digeſtorum relatum eſt, ſi mulier hæreditatem in dotem dedit: maritum pro dote quidem poſſidere hæreditatem, ſed petitione hæreditatis vtili teneri [p]. ſed & ipſam mulierẽ directa teneri, Marcellus ſcribit: Maximè ſi iam factum diuortium eſt.

11 ¶ Hæredem autem etiam earum rerũ nomine [q],quas defunctus pro emptore poſſedit,hęreditatis petitione teneri conſtat [r],quaſi pro hęrede poſſideat. quamuis "etiã" earum rerum nomine,quas pro hærede, vel pro poſſeſſore defunctus poſſedit,vtique teneatur. 12 ¶ Si quis abſentis nomine poſſideat hæreditatem: cùm ſit incertum, an ille ratum habeat: puto, abſentis nomine petendam hæreditatem,ipſius verò nequaquam: quia * non videtur pro herede, vel pro poſſeſſore poſſidere, qui contemplatione alterius poſſidet [ſ]. niſi fortè quis dixit,cùm ratũ non habet,iam procuratorem quaſi pręedonem eſſe: tunc enim ſuo nomine teneri poteſt [t]. 13 ¶ Non ſolùm autem ab eo peti hæreditas poteſt,qui corpus hæreditarium poſſidet,ſed & ſi nihil. & videndum, ſi non poſſidens obtulerit tamen ſe petitioni,an teneatur. Et Celſus libro quarto digeſtorum ſcribit, ex dolo eum teneri: * dolo enim facere eum,qui ſe offert petitioni [u]. quam ſententiam generaliter Marcellus apud Iulianum probat: * omnem, qui ſe offert petitioni, quaſi poſſidentem teneri [x]. 14 ¶ Item ſi quis dolo fecerit [y],quo minùs poſſideat,hereditatis petitione tenebitur. Sed ſi alius nactus poſſeſſionem, quam ego dolo malo amiſeram,paratus ſit iudicium pati, Marcellus libro 4.digeſtor.tractat, [num] fortè euaneſcit aduerſus eum qui deſiit, [poſſidere] litis æſtimatio. & magis euaneſcere [z] ait. niſi petentis intereſt [a]. Certè, inquit, ſi rem paratus ſit reſtituere: indubitatum erit, euaneſcere. Sed ſi is,qui dolo deſiit,ante conueniatur: eum, qui poſſidet, non liberabit. 15 ¶ Item à debitore hereditario, quaſi à iuris poſſeſſore: nam & à iuris [b] poſſeſſoribus poſſe hereditatem peti conſtat.

14. *Paulus* lib.20.ad Edictum.

SEd vtrùm ex delicto [c], an ex contractu debitor ſit: nihil refert. Debitor autem hereditarius [d] intelligitur is quoque,qui ſeruo hæreditario promiſit, vel qui ante aditam hæreditatem damnum dedit.

15. *Gaius* libro ſexto ad Edictum prouinciale.

VEl aliquam rem hereditariam ſubripuerit.

1. De poßidente pretium rei hæreditariæ, de eo qui à debitore hæreditario exegit. 2. De eo qui petijt hæreditatem, & litis æſtimationem conſecutus eſt. 3. De debitore defuncti, vel hæreditatis,vel hæredis. 4. De vi deiecto: & eo qui deiecit. 5. De venditore rei hæreditariæ. 6. De rebus in fraudem patroni alienatis. 7. De hæreditate pretióve rerum hæreditariarum,quaſi ex cauſa fideicommißi reſtitutis.

16. *Vlpianus* libro decimoquinto ad Edictum.

QVod ſi in diem ſit debitor, vel ſub conditione,à quo petita eſt hereditas: non debere eum damnari. rei planè iudicatæ [e] tempus ſpectandum eſſe ſecundùm

c Quod vxor viro, aut maritus vxori donauerit,pro poſſeſſore poſſidetur, *l.16.j.de adquirend. poſſeſſ.*
d nam quoties minor duodecim annis nubit, matrimonium non eſt: ideóq; nec dos propriè cenſetur. *l. 3.j.de iure dotium.*
e *l.25.§.8.j.eodem.*
f *d.l.25.§.7. in fine.*
*
g *l.2.Cod.eodem.* eius ſcilicet qui pro herede,próve poſſeſſore poſſedit: ſiue ſciat, ſiue ignoret mentem defuncti.
h *v.l.16.§.5.in f. eod.*
*
i *v.l.2. C.de reſcind.vendit.*
k quia emptor vniuerſitatis quodammodo heres habetur, cùm ei actiones vtiles competant.
† Mutatum videtur. *l.2.Cod.de quadam præſcriptione.*
l *dixi ad l. 4.in fine,Codic.in quibus cauſis præſcriptio.*
*
m *vide l.36.j.de mortis cauſa.l.29. in fi.j. de ſtatulib.*
n *l.126.j.de reg. iur.*
o *l.54.j.eodem.v. l.41.infrà de iure fiſci.*
*
p quia non expedit in mulierem agere, quæ dotem non habet. *l.9. C. de rei vindic.* *
q *vide in hunc §. Cuiac. 9.obſ 25.*
r Heres emptoris hereditatis, pro herede emptam hereditatem poſſidet.
ſ is enim præſtat nudum miniſterium. *l.18.j. de adquiren. poſſ.*
t & hereditatis petitione ſpeciali omnes tenentur, qui habent facultatem reſtituendi, *l.9.j.de rei vindic.*
u vt teneatur, quanti interfuit actoris non decipi, *l.39. ſ.de dolo.*
x ex interpretatione, *vide l. 25.j.de rei vindic.*
y *vide l.25. §.8.j. eod.*
z *lege 95.§. 9.infrà de ſolutionib.*
a quo nomine in litem iuratur, *l. 25.§.10.j. eod.*
b *lege 9. ſ. eodem, l.16.§.7.l. 18.in fine, j. eodem.*
c putà, ſeruo corrupto, *l.13.in fine.j.de ſeruo corrupto.*
d Cur ita? *vide l.31.in fine.j.de heredib. iuſtituendis.*
e *vide l.36.§ penult.j.eod.*

Octaueni sententiam, "vt" apud Pomponium scriptum est, an dies venerit. quod & in stipulatione condicionali erit dicendum. Si autem non venerit, cauere officio iudicis debeat de restituendo hoc debito [a], cùm dies venerit, vel conditio extiterit. 1 ¶ Sed & is, qui pretia [b] rerũ hereditariarũ possidet: item qui à debitore hereditario exegit, petitione hereditatis tenetur. 2 ¶ Vnde Iulianus libro sexto Digestorum ait, ab eo, qui petit hæreditatem, & litis æstimationem consecutus est, hereditatem peti posse.

3 ¶ Non solùm autem à debitore defuncti, sed etiam à debitore hæreditario [c] peti hæreditas potest. Denique ab eo, qui negotia hæreditaria gessit, & Celso, & Iuliano videtur peti hæreditatem posse. Sed si hæredis negotium gessit, nequaquam. ab hæredis [d] enim debitore peti hæreditas non potest. 4 ¶ Iulianus scribit: si is qui pro hærede possidebat, vi fuerit deiectus: peti ab eo hæreditatẽ posse, quasi à iuris possessore: quia habet interdictum *vnde vi*, quo victus cedere debet. Sed & eum, qui deiecit [e], petitione hæreditatis teneri: quia res hæreditarias pro possessore possidet. 5 ¶ Idem Iulianus ait: siue quis possidens, siue non, rem vendiderit [f]: petitione hæreditatis eum teneri: siue iam pretium recepit [g], siue petere possit, vt & hic actionibus cedat. 6 ¶ Idem scribit, patronum hæreditatem petere non posse ab eo, cui libertus in fraudem alienauit [h]: quia Caluisiana [i] actione [k] ei tenetur. patroni enim iste debitor est, nõ hæreditarius [l]. Ergo nec ab eo, cui mortis causa donatũ est [m] peti hæreditas potest. 7 ¶ Idem Iulianus scribit: si quis ex causa fideicommissi restituerit hæreditatem, vel singulas res præstiterit, peti ab eo hæreditatem posse: quia habet condictionem [n] earum, quæ sunt ex ea causa solutæ, & veluti iuris [o] possessor est. Sed & si pretia rerum, quas distraxit, ex causa fideicommissi soluit, peti hæreditatem ab eo posse: quia repetere potest. Sed his casibus actiones suas dumtaxat eum præstaturum: cùm & res exstant, & potest petitor, "etiam" per in rem actionem eas vindicare.

Si bonæ fidei possessor de suo legata soluerit.

17. *Gaius* libro sexto ad Edictum Prouinciale.

QVod si possessor hereditatis ob id, quod ex testamẽto heredem se "esse" putaret, legatorum nomine de suo soluit: si quis ab intestato eam hæreditatem euincat: licèt damnum videtur esse possessoris, quod sibi non prospexerit stipulatione *euicta* [p] *hereditate legata reddi*: attamẽ quia fieri potest, vt eo tẽpore solueret legata, quo adhuc nulla controuersia mota [q] sit, & ob id nullam interposuerit cautionem: placet in eo casu, euicta hæreditate, dandã ei esse repetitionem. Sed cùm, cessante cautione, repetitio datur: periculum est, ne propter inopiam eius, cui solutum est legatum, nihil repeti possit. "&" ideo secundum senatusconsulti [r] sententiam subueniendum ei est, vt ipse "quidem" ex retentione rerum hæreditariarum sibi satis faciat, cedat autem actionibus petitori, vt suo periculo eas exerceat.

De pecunia apud argentariũ perdita 1. si quis post litẽ contestatam possidere cœperit. 2. quæ veniunt in hoc Iudicium, & primum de rebus hereditariis.

16. *Vlpianus* libro 15. ad Edictum.

ITem videndum: si possessor hæreditatis, vẽditione per argentarium facta, pecuniam apud eum perdiderit: an petitione hæreditatis teneatur [s]: quia nihil habet, nec cõsequi potest: sed Labeo putat, eum teneri: quia suo periculo malè argentario credidit: sed Octauenus [t] ait, nihil eũ, præter actiones, præstaturum: ob has igitur actiones petitione hæreditatis teneri. Mihi autem in eo, qui mala fide possedit, Labeonis sententia placet. in altero verò: qui bona fide possessor est, Octaueni sententia [u] sequenda esse videtur. 1 ¶ Si quis, cùm peteretur ab eo hæreditas neque rei, neque iuris velut possessor erat, verùm postea [x] aliquid adeptus est: an petitione hæreditatis videatur teneri? & Celsus libro quarto digestorum rectè scribit, hũc condemnandum, licèt initio nihil possedit.

2 ¶ Nunc videamus, quæ veniant in hæreditatis petitionem. Et placuit, vniuersas [y] res hæreditarias in hoc iudicium venire, siue iura [z] siue corpora sint.

De rebus pigneratis, Commodatis, depositis, & his quarum nomine Publiciana competit. 1. Si heres vsucaptionem impleuerit. 2. De his quorum datur retentio, non petitio. 3. De seruitutibus.

19. *Paulus* libro 20 ad Edictum.

a *l. 41. ff. de iudiciis.*
b *v. l. 25. §. 1. ff. eod.*
c *l. 13. l. 14. l. 15. ff. eod.*
d *v. §. 6. ff. eod.*
e & furẽ & raptorem *l. 13. ff. eo.*
f *l. 13. §. 4. ff. eod. l. 20. §. 6. ff. eod. l. 2. Cod. eod.*
g *l. 25. § 1. ff. eod.*
h inter viuos *l. 3. § 3. ff. si quid in fraudem patroni.*
i *l. 1. §. 11. ff. si quid in fraudem patroni.*
k de qua *l. 2. ff. si quid in fraudem patroni.*
l ideoque hac actione non tenetur. *§. 3. ff. eod.*
m citra dolum *l. 1. §. 1. §. 2. ff. si quid in fraudem patroni.*
n *l. 2. 3. 4. ff. de condict. indeb. v. l. 51. inf. ff. de pecul.*
o quod hereditas peti potest. *l. 13. in fin. ff. eod.*
p *l. 1. Cod. eod.*
q qui mota cõtrouersia legata soluit, suo periculo soluit, nisi stipulatione sibi cauerit, euicta hereditate legata reddi *l. 11. ff. ad l. falc. l. 4. in f. ff. Si cui plus quàm per l. falc.*
r quod *extat in l. 20. § 6. ff. eod.*
s & rectè, in eo scilicet qui mala fide possidebat. *ff. eodem.*
t Idem in negotiorum gestore *l. 21. inf. de negotiis.*
u cuius sententia in bonæ fidei possessore vera est *ff. eod.*
x *v. l. 4. ff. eod.*
y est enim hęc petitio de vniuersitate *l. 1. ff. de rei vind.*
z *v. l. 15. inf. ff. eod.*

ET non tantùm hæreditaria corpora, sed & quæ non sunt hæreditaria, quorum tamen periculum [a] ad hæredem pertinet: vt res pignori datæ defuncto [b], vel commodatæ [c], depositæ ve [d]. Et quidem rei pignori datæ, etiã specialis petitio est, vt & hæreditatis petitione contineatur: sicut illæ, quarum nomine Publiciana competit. Sed licèt earum nomine, quæ commodatæ, vel depositæ sunt nulla sit facilè actio: quia tamen periculum earũ ad nos pertinet, æquum est eas restitui [e].

1 ¶ Quòd si *pro emptore* vsucapio [f] ab hærede impleta sit: non veniet in hæreditatis petitionẽ: quia hæres, id est petitor, eã vindicare potest: nec vlla exceptio datur possessori. 2 ¶ Veniunt & hæ res in hæreditatis petitionem, in quibus possessor retentionem habuit, non etiam petitionem: veluti si iurauerat defunctus, petitoris rẽ nõ esse, & decesserit: debent hæ quoque restitui [g]. Immo & si possessor sua culpa [h] eas amiserit, tenebitur hoc nomine. Idemque erit & in prædone, licèt hic propter culpã non teneatur: quia nec hic debet has res retinere.

3 ¶ Seruitutes in restitutionem hæreditatis non venire, ego didici [i]: cùm nihil eo nomine possit restitui [k] sicut est in corporibus, & fructibus. sed si non patiatur ire, & agere: propria actione conuenitur [l].

De comparatis causa hereditatis. 1. vel ex pecunia hæreditaria. 2. De fundo distracto. 3. De augmento hereditatis. 4. Quomodo actiones hereditariæ veniunt in petitionem hereditatis. 5. De effectu huius Iudicij suscepti. 6. senatusconsultum cuius sunt sex partes, quæ in interiori spatio notatæ. 7. Interpretatio secundæ partis, & primùm de partibus caducis, vel asse, & de bonis vacantibus, vel ex alia causa ad fiscum pertinentibus. 8. Si ciuitas. 9. vel priuatus petat. 10. De peculio Castrensi, vel alia vniuersitate. 11. Interpretatio sextæ partis. 12. Interpretatio secundæ partis: Differentiæ inter bonæ, & malæ fidei possessores. 13. De bonorum possessoribus & aliis successoribus. 14. Si possessor pecuniam in hereditate inuentam non attigerit. 15. pecunia redacta quomodo accipitur. 16. De distractione post petitam hereditatem. 17. Interpretatio tertiæ partis, & primũ si possessor pretium exegit, vel non. 18. De euictione, De indebito exacto vel soluto. 19. De re redhibita. 20. De obligatione ob venditionem. 21. De rebus de perditis vel deminutis.

20. *Vlpianus* libro decimoouinto ad Edictum.

ITem veniunt in hæreditatem "etiam" ea, quæ hæreditatis causa comparata sunt [m]: vt puta mancipia, "pecoráque," & si qua alia, "quæ necessariò hæreditati sunt comparata, & siquidem pecunia hęreditaria sunt comparata, sine dubio venient: si verò non pecunia hæreditaria, videndum erit. & puto etiam hæc venire, si magna vtilitas hæreditatis versetur: pretium scilicet restituturo hærede.

1 ¶ Sed non omnia quæ ex hæreditaria pecunia comparata sunt, in hæreditatis petitionem veniunt [n]. Denique scribit Iulianus libro sexto digestorum, si possessor ex pecunia hæreditaria hominem emerit, & ab eo petatur hæreditas, ita venire in hæreditatis petitionem, si [o] hæreditatis interfuit eum emi: at si sui causa emit, pretiũ venire [p]. 2 ¶ Simili modo, & si fundum hæreditarium distraxit: siquidem sine causa: & ipsum fundum [q], & fructus in hæreditatis petitionem venire: quod si æris ex soluendi gratia hæreditarij id fecit: non amplius venire, quàm pretium [r].

3 ¶ Item non solùm ea, quæ mortis tempore fuerunt, sed si qua postea augmenta hęreditati accesserunt, venire in hæreditatis petitionem. nam [s] hæreditas & augmentum recipit, & diminutionem. Sed ea, quæ post aditã hæreditatem accedunt, si quidem ex ipsa hæreditate, puto hæreditati accedere: si extrinsecus, nõ: quia personæ possessoris accedunt. Fructus autem omnes augent hæreditatem [t], siue ante aditam, siue post aditam hęreditatem accesserint. Sed & partus ancillarum [u] sine dubio augent hæreditatem.

4 ¶ Cùm prædixim⁹ [x], omnes hæreditarias actiones in hęreditatis petitionẽ venire: quæritur, vtrùm cum sua natura veniant, an contra. vt puta "est" quædã actio, "quę inficiatione crescit: vtrum cum suo incremento, an verò in simplum venit [y]? vt legis Aquiliæ. Et Iulianus libro 6. digestorum scribit, simplum soluturum.

5 ¶ Idem rectè ait, si noxali iudicio condẽnatus sit possessor defuncto, non posse eum dedentem noxæ officio iudicis liberari: quia tamdiu quis habet noxæ dedendę facultatem, quamdiu iudicati conueniatur [z]: post susceptũ iudicium non potest, noxæ dedendo, se liberare: suscepit autem per petitionem hæreditatis. 6 ¶ Præter hæc, multa reperimus tractata & de petitione hæreditatis, de distractis [a] rebus hæreditarijs. de dolo præterito [b], & de fructibus. "de" quibus cùm forma senatusconsulto sit data, optimum est ipsius senatusconsulti interpretationem

a puta rei hereditariæ amotæ *l. 71. §. pen. ff. de adquir. hæred.*
b *l. 10. Cod. de pignoratit.*
c *l. 3. § 3. ff. commodati.*
d *l. 7. §. 1. ff. depositi.* propriè tamen huiusmodi res non sunt hereditariæ *v. l. 5. § 10. ff. vt in possess. eatur.*
e etiamsi modicè intersit *l. 2. §. 24. ff. vi bonorum raptor.*
f *v. l. 9. ff. familiæ.*
g atqui eo casu incautè competit exceptio iusiurandi *l. 11. ff. de iureiurando.*
h cuius nomine tenetur. *l. 15. §. 2. ff. eod.*
i competit tamen earum nomine interdictum quorum bonorum *l. 1. §. 8. ff. quor. bon.*
k nec enim possidetur. *l. 1. §. 8. ff. quorũ legatorum.*
l confessoria *l. 15. inf. ff. de seruit.*
m Possessor petitori hereditatis sumptus deducit *l. 31. ff. eod.*
n cur ita? *v. quæ notaui ad l. 48. in f. ff. de furtis.*
o *adde l. 11. § 4. ff. de minor.*
p quæ causa multo vtilior est possessori quàm prior. possunt enim res emptæ post emptionẽ meliores esse, quàm cum emptæ fuerunt.
q *l. 22. in f. ff. eod.*
r rerum *§. vlt. ff. eo. adde l. 28. ff. quod metus causa.*
s *§. 12. ff. eod. l. 51. ff. eod. l. 2. Cod. eod. l. 178. §. 1. ff. de verb. sig.*
t an à quouis possessore restituantur. *v. quæ notaui ad l. 22. Cod. de rei vind.*
u & gregum & pecorum *l. 25. in f. ff. eod.*
x *l. 18. inf. ff. eod.*
y *v. l. 17. ff. ad l. Aquil.*
z id est, intra quadrimestre tempus, *l. 2. Cod. de vsuris rei iud.* facultatem habet nexũ dedẽdi. hinc nota condẽnationem fieri ob damnum, sed noxæ deditionem esse in solutione. *v. l. 6. §. 1. ff. de re iud.*
a *v. l. 16. §. 5. ff. eod.*
b *v. l. 25. §. 7. ff. eodem.*

a in hoc senatusconsulto electi consules cum iis qui iam fungebantur officio cōnumerantur. *v. Alciat. 5. parerg.* 10. quando eligerentur & consulatum ingrederentur. *v. l. 36. ꝭ. de condit. & demonst.* hinc Bald. notat electo consuli ius suffragij, & reformandi cum eo qui administrat competere.

b hoc cognomentum tulit, Nisibi & Ecbatanis potitus, vide Dionem in Traiano.

facere verbis eius relatis. *Pridie idus Martias, Quintus Iulius Balbus, & Publius Iuuentius Celsus, Titius Aufidius, Oenus Seuerianus consules*[a] *verba fecerunt de his quæ" Imperator" Cæsar, Traiani Parthici*[b] *filius: diui Neruæ nepos*[c] *Hadrianus, Augustus," Imperator." maximúsque princeps proposuit quinto nonas Martias, quæ proximæ fuerunt libello*[d] *complexus [esset,] quid fieri placeat, de qua re ita censuerunt:* CVM *ante quam partes caducæ,*[e] *ex bonis* Rustici, *fisco peterentur: hi, qui se heredes esse existimant, hereditatem distraxerint*[f]*: placet redactæ ex pretio rerum venditarum pecuniæ vsuras non esse exigendas*[g] *idemque in similibus causis seruandum. Item placere, à quibus hereditas petita fuisset, si aduersus eos iudicatum esset, pretia, quæ ad eos rerum ex hereditate venditarum peruenissent, etsi eæ ante petitam hereditatem deperissent, deminutæve fuissent*[h]*, restituere debere. Item*[i] *eos qui bona inuasissent, cum scirent ad se non pertinere, etiam si ante litem contestatam fecerint, quo minus possiderent, perinde condemnandos*[k] *quasi possiderēt, eos autem, qui iustas causas habuissent, quare bona ad se pertinere existimassent, vsque eo duntaxat, quo*[l] *locupletiores ex ea re facti essent. petitam autem fisco hereditatem ex eo tempore existimandum esse quo primum scierit quisque, eam à se peti: id est, cum primùm aut denuntiatum esset ei, aut literis, vel edicto euocatus esset, censuerunt.* Aptanda est igitur nobis singulis verbis senatusconsulti congruens interpretatio.

7 ¶ Ait senatus: *cum antequam partes caducæ fisco peterentur*, hoc[m] euenerat," vt partes caducæ fisco peterentur[n]: "sed etsi ex asse fiat, senatusconsultum locum habebit. Idem[o], & si vacantia[p] bona fisco vindicentur, vel si ex alia quacunque causa bona ad eum peruenerūt. 8 ¶ Senatusconsultum hoc locum habebit, & si ciuitati peteretur. 9. ¶ In priuatorum[q] quoque petitionibus senatusconsultum locum habere, nemo est, qui ambigit: licèt in publica causa factum sit[r]. 10 ¶ Non solùm autem in hereditate vtimur senatusconsulto, sed & in peculio castrensi[s], vel alia vniuersitate. 11 ¶ *Petitam* autem *hereditatem*, &c. "id est, ex" quo quis scit à se peti. nā vbi scit, incipit esse malæ fidei possessor[t], id est *cum primum aut denunciatum esset.* Quid ergo, si scit quidem, nemo autem ei denuntiauit? an incipiat vsuras[u] debere pecuniæ redactæ? & puto, "deberet.[x] cœpit enim malæ fidei possessor esse." Sed "ponamus denuntiatum esse: non tamen scit, quia non ipsi, sed procuratori eius denuntiatum est, senatus ipsi[y] denuntiari exigit: & ideo non nocebit: nisi fortè is, cui denuntiatum est, eum certiorauerit: sed non si certiorare potuit, nec fecit. A quo denuntiatum est senatus non exigit: quicunque ergo fuit, qui denuntiauit, nocebit. 12 ¶ Hæc aduersus bonæ fidei possessores: nam ita senatus locutus est, *eos qui se heredes existimassent.* Cæterùm si[z] quis sciens, ad se hereditatem non pertinere, distraxit: sine dubio non pretia rerum, sed ipsæ res veniunt in petitionem hereditatis., & fructus earum. Sed Imperator Seuerus epistola ad Celerem idem videtur fecisse & in malæ fidei possessoribus. Atquin senatus de his est locutus, qui se heredes existimāt. Nisi fortè ad eas referemus, quas distrahi expedierat[a]: quæ onerabant magis hereditatem, quàm fructui erant: vt sit in arbitrio[b] petitoris, qualem computationem faciat aduersus malæ fidei possessorem: vtrùm ipsius rei, & fructuum[c] an pretij, & vsurarum, post motam controuersiam.

13 ¶ Licèt autem senatus de his locutus sit, qui se heredes existiment: tamen[d] & si bonorum possessores * se existiment, "vel alios successores iustos," vel sibi restitutam hereditatem[e], in eadem erunt conditione.

14 ¶ Papinianus autem libro tertio quæstionum. Si possessor hereditatis pecuniam inuentam in hereditate non attingat[f], negat eum omnino in vsuras conueniendum.

15 ¶ *Redactæ*, inquit, *pecuniæ ex pretio rerum venditarum*, redactam sic accipiemus, non solùm iam exactam, verùm & si exigi potuit, nec exacta est.

16 ¶ Quid, si post petitam hereditatem res distraxerit? hîc ipsæ res venient, fructúsque earum. Sed si fortè tales fuerunt, quæ vel steriles erant, vel tempore perituræ, & hæ distractæ sunt" vero pretio[g]: "fortassis possit petitor eligere, vt sibi pretia, & vsuræ præstentur.

17 ¶ Ait senatus: *placere, à quibus petita hereditas fuisset, si aduersus eos iudicatum esset, pretia, quæ ad eos rerum ex hereditate venditarum peruenissent, & si ante petitam hereditatem deperissent, deminutæve essent, restituere debere.* Bonæ fidei possessor. si vendiderit res hereditarias, siue exegit pretium, siue no, nquia habet actionem, debebit pretium præstare. Sed, vbi habet actionem, sufficiet eum actiones præstare[h].

c adoptatus. *Dion.*
d oratione *l. 22. l. 40. ꝭ. eod.*
e *§. 7. ꝭ. eod.*
f *§. 12. ꝭ. eod.*
g *§. 17. ꝭ. eod.*
h *§. vlt. ꝭ. eod. l. 21. ꝭ. eod.*
i *l. 25. §. 2. ꝭ. eod.*
k hinc Paulus colligit dolum præteritum in hæreditatis petitionem venire. *l. 27. §. 3. ꝭ. de rei vindic.*
l *l. 25. §. 11. ꝭ. eod.*
m hoc est, id tū fuerat in quæstione positum, partes peti. Quid si tū petitum sit? idem ꝭ. *eod.* Quid si non fisco, sed ciuitati aut priuato petierit? idem §. 8. & 9. ꝭ. Quid si peculium castrēse vel aliā vniuersitatem petierit? idem. §. 10. Hoc constat, rectè à specie ad genus argumēū, duci dum & eadem ratio sit in genere quę in specie.
n quia hæredes scripti ex parte, mortui aut peregrini vel serui pœnæ effecti erant antè apertas tabul. *Cuiac.*
o id est, si vacantia. *v. Cuiac. 18 obs. 14.*
p non quod heres ex asse, mortuus sit ante apertas tabulas ex l. Papia, sed quia nullus hæres existit ex l. Iulia. *Cuiacius ibid.*
q *l. 1. C. eod.*
r senatusconsultum. *v. l. 1. C. eod.*
s quod pro hęreditate interdū habetur. *l. 2. ꝭ. de castren.*
t *v. l. 25. §. 7. ꝭ. eod.*
*
u Possessor hereditatis pretiū rerum quas dolo alienauit, cū vsuris præstare cogendus est, *Paul. 1. sentent. 13. §. 8.*
x *l. 1. in fine. Cod. eod.*
y durius ergo agitur aduersus eum qui nouū opus facit: tunc enim sufficit vel ipsis fabris denuntiasse. *l. 5. §. 3. ꝭ. de noui operis nuntiat.*
z Qui alienam hæreditatē sciēs vendit, non ad pretium, sed ad res ipsas & earum fructus tenetur. *vt hîc. 35. Eclog. 20. ex libro 42. tit. 1. arg. 17.*
a *v. §. 16. s. eod.*
b *adde l. 36. §. 3. ꝭ. eod.*
c *v. §. vlt. ꝭ. eod.*
d quia bonorum possessor vice heredis habetur. *l. 2. ꝭ. de bonor. possess.*
e nam fideicommissarius heredis loco intelligitur. *§. 7. de fideicommiss.*
f *l. 62. ꝭ. de rei vindic.*
g id malè positum videtur. Talium enim rerum distractio onerat magis hereditatem quàm fructui est. *§. 12. s. eod.*

18 ¶ Sed si vendidit, & euicta[i] re restituit, quod accepit: non videbitur ad eum peruenisse, quamquam possit dici, nec ab initio pretium venire: quia non fuit res hereditaria, quæ distracta est. Sed & si senatus rerum ex hereditate distractarum non hereditariarum, fecit mentionem: restitui tamen non debet, quia nihil apud eum remanet[k]. Nam "&" Iulianus libro sexto digestorū scribit, quod indebitum exegit, restituere eum non debere: nec imputaturum, quod non debitum soluit[l].

19 ¶ Sed si res sit redhibita hîc vtique "&" hereditaria est, & pretium non veniet, quod refusum est.

20 ¶ Sed & si ob venditionem obstrictus sit emptori possessor hereditatis: dicendum erit, prospici ei cautione[m].

21 ¶ Restituere autem pretia debebit possessor, & si deperditæ[n] sunt res, vel deminutæ. Sed vtrùm ita demum restituat, si bonæ fidei possessor est, an & si malæ fidei? Et si quidem res apud emptorem exstent: nec deperditæ, nec deminutæ sunt: sine dubio ipsas res debet præstare malæ fidei possessor[o]: aut si recipere eas ab emptore nullo modo possit, tantum, quantum in litem esset iuratum[p]. At vbi deperditæ sunt, & deminutæ: verū pretium debet præstari: quia, si petitor rem consecutus esset, distraxisset, & verum pretium rei non perderet.

Definitio deperditi & deminuti.

21. *Gaius* lib. 6. ad Edictum prouinciale.

DEperditum * intelligitur, quod in rerum natura esse desiit[q]: deminutum[r] verò, quod vsucaptum esset, & ob id de hereditate exiit.

Si possessor & rem habeat & pretium.

22. *Paulus* libro secundo ad Edictum.

SI[s] & rem, & pretium habeat bonæ fidei possessor, puta quòd eandem redemerit: an audiendus sit, si velit rem dare, non pretium? In prędone dicimus electionem[t] esse debere actoris, an hîc magis possessor audiendus sit, si velit rem tradere, licèt deteriorem factam, non petitor si pretium desideret, quod inuerecundum sit tale desiderium: an verò, quia ex re hereditaria locupletior sit, & id, quod ampliùs habet ex pretio, restituere debeat, videndum. Nam "&" in oratione Diui Hadriani ita est: Dispicite patres[u] conscripti, nunquid sit æquius, possessorem non facere lucrum: & pretium, quod ex aliena reperceperit. reddere: quia potest[x] existimari, in locum hereditariæ rei venditæ, pretium eius successisse, & quodāmodo ipsum hereditarium factum[y]. Oportet igitur possessorem & rem restituere petitori, & quod ex venditione eius rei lucratus est[z].

Quatenus pretium à bonæ fidei possessore restituitur. 1. De pœna.

23. *Vlpianus* lib. 15. ad Edictum.

VTrùm autem omne pretium restituere debebit bonæ fidei possessor, an verò ita demum, si factus sit locupletior, videndum. finge pretium acceptum vel perdidisse, vel consumpsisse, vel donasse. Et verbum quidem *peruenisse*[a] ambiguum est: solúmne hoc contineret, quod prima ratione fuerit, an verò & id quod durat. & puto sequentem[b] clausulam senatusconsulti etsi hæc sit ambigua, vt ita demum computet, si factus sit locupletior[c]. 1 ¶ Proinde si non solùm pretium, sed etiam pœna tardius pretio soluto perueniret[d]: poterit dici, quia locupletior in totum factus est, debere venire: licèt de pretio solummodo senatus sit locutus.

24. *Paulus* lib. 20. ad Edictum.

AT vbi deiectus fuit, non debet restituere pœnam ex eo commissam, quòd eam actor habere non potest[e]. Sic nec pœna restitui debet, quam aduersarius ei promisit, si ad iudicium non venerit.

h in omnibus qui tenentur, (quia actionem habent) delegatio pro iusta pręstatione est. *vide l. 51. in fine ꝭ. de peculio.*
i Peruenisse res ad eum non videtur, cui tradita res quidē, sed euicta.
k nec durat apud eum pretium. *l. 2. §. 6. ꝭ. de hered. vel act. vend.*
l quia suo nomine exegit nō alieno. *vt in l. 23. s. de negotijs.*
m *l. 40. §. 3. ꝭ. eod.*
n *Eclog. ibid. c.* 18. Deperdita & deminuta *hîc & §. 6. s. eod. l. 21. ꝭ. eod.* vsus & casus 1. 58. §. 6. *ꝭ. ad Trebell.*
o si eas eligat hereditatis petitor. *§. 12. in fine. s. eod.*
p *l. 25. §. 10. ꝭ. eod.* vt rerum ex hereditate alienatarum æstimatio, in arbitrio sit petitoris. *Paul. sent. 13. §. 9.*
q aut conditionem mutauit *l. 63. in fine. ꝭ. pro socio.*
r *adde l. 7. in fine ꝭ. de legat. 2. l. 3. ꝭ. de damno.*
s *Eclog. ibid. c.* 20.
t facit *l. 20. §. 12. s. eod.*
u Hac formula vel ipsi Imperatores senatum alloquebantur, *Suet. in Augusto. c. 58*: & *in Tiberio c. 29. & 67. & in Domitiano cap. 11. Capitolinus in Opilio Macrino.*
x Pretium an & quando succedat in locum rei, vide quæ notaui ad *l. 48. in fine ꝭ. de furtis.*
y in petitione hereditatis id erit speciale (quā quam videntur huic legi contrariæ *l. 20. §. 1. s. eod. l. 25. §. 1. ꝭ. eod. l. 9. ꝭ. tit. proxim.*) & in actione quod metus causa. *l. 18. s. quod metus causa.*
z cur ita? *vide l. 39. ꝭ. de vsufructu.*
a *l. 2. §. 3. ꝭ. de hereditate.*
b sequendam.
c *v. l. 25. §. 11. ꝭ. eod.*
d id est, pœna stipulata quoad tardius pretium solutum esset.
e quia huiusmodi pœna infligitur ob iniuriam illatam personæ quæ possidet, non rei possessæ. *l. 43. §. 5. ꝭ. de ædilitio.*

De lucro ex lege commissoria. 1. Si possessor ex pretio rei hereditariæ aliam rē emerit. 2. ¶Interpretatio quartæ partis. De dolo præterito & Culpa. 3. De predonib. 4. De fructibus. 5. De mala fide tempore hereditatis apprehenso, vel postea. 6. De errore Iuris. 7. De dolo ante vel post litem contestatam. 8. De eo qui dolo desiit possidere, aut possessionem non admisit: & de alio possessore. 9. De fructibus. 10. De Iureiurādo in litem. 11. ¶Interpretatio quintæ partis. Si bonæ fidei possessor ex hereditate sumptum fecerit, dilapidauerit, perdiderit, donauerit ἀντίδωρα acceperit. 12. De lautiore vsu rei suæ. 13. De mutuo. 14. De pignore. 15. Si heres ex semisse, putans se heredem ex asse, dimidiam partē hereditatis consumpserit. 16. Vtrum arrogatum ex hereditate, totum decedat, an pro rata patrimonij. 17. De rei vindicatione aduersus eum, qui emit à bonæ fidei possessore. 18. Vtrum hoc iudicium sit in personam an in rem. 19. famil. erciscundæ. 20. De partu.

25. *Vlpianus* libro 15. ad Edictum.

SEd & si lege [a] commissoria vendidit, idem erit dicendum: lucrum, quod sensit lege commissoria, præstaturum. 1 ¶Item si rem distraxit, & ex pretio aliam rem comparauit: veniet pretium [b] in petitionem hereditatis, non [c] res [d], quam in patrimonium suum conuertit. Sed si res minoris valet, quàm comparata est: hactenus locupletior factus videbitur, quatenus res valet: quemadmodum si consumpsisset, in totum locupletior factus non videbitur. 2 ¶Quod ait senatus: *eos, qui bona inuasissent, quæ scirent ad se non pertinere, etiam si ante litem contestatam fecerint quominus possiderent, perinde condemnandos, quasi possiderent:* ita intelligendum est, vt & dolus præteritus in petitionē hereditatis deduceretur: sed & culpa [e]. & ideo ab eo, qui ab alio non exegit, vel à semetipso, si tempore esset liberatus, peti hereditatē posse. hoc vtique, si exigere potuit [f].

3 ¶ Quod autem ait senatus, *eos qui bona inuasissent*, loquitur de prædonibus [g]: id est de his, qui cùm scirent ad se non pertinere hæreditatem, inuaserunt bona: scilicet cùm nullam causam haberent possidendi.

4 ¶Sed & fructus, non quos perceperunt, inquit, sed quos percipere debuerunt [h], eos præstaturos.

5 ¶ De eo autem loquitur senatus, qui ab initio mente prædonis res hereditarias adprehendit. Quòd si ab initio quidem iustam causam habuit adipiscendæ possessionis: postea verò conscius ad se nihil hereditatem pertinere, prædonio more versari cœpit, nihil senatus loqui videtur, puto tamen, & ad eum mentē senatusconsulti pertinere. * parui [i] etenim refert, ab initio [k] quis dolosè in hereditate sit versatus, an postea hoc facere cœpit. 6 ¶ Scire ad se non pertinere vtrum is tantummodo videtur, qui factum scit, an & is, qui in iure errauit? putauit enim rectè factum testamentum, cùm inutile erat: vel, cùm "eum" alius præcederet adgnatus, sibi potiùs deferri. Et* non puto hunc esse prædonem, qui dolo caret, quamuis in iure erret [l].

7 ¶ *Si ante litem contestatam*, inquit, *fecerint*, hoc ideo adiectum: quoniam * post litem contestatam omnes incipiunt malæ fidei possessores esse [m]: quinimo post controuersiam motam. quanquam enim litis contestatæ mentio fiat in senatusconsulto, tamen & post motam controuersiam omnes possessores pares fiunt, & quasi prędones tenentur. & hoc iure hodie vtimur, cœpit enim scire rem ad se non pertinentem possidere se is, qui interpellatur. qui verò prædo est: & ante litem contestatam doli nomine tenebitur. hic est enim dolus præteritus [n].

8 ¶*Perinde*, inquit, *condemnandos quasi possiderent*: meritò. nam * is, qui dolo fecit, quo minùs possideret, vt possessor, condemnatur [o]. accipies, siue [q] dolo desierit possidere, siue dolo possessionem noluerit admittere. Siue autem ab alio res possideatur, siue in totum non exstet: locum habebit hæc clausula. Vnde si sit alius possessor, ab vtroque hereditas peti possit: & si per multos [q] ambulauerit possessio, omnes tenebuntur. 9 ¶"Sed" vtrùm is solus, qui possidet, fructus præstabit: an etiam is, qui dolo fecit, quo minùs possideret? & dicendum erit, post senatusconsultum, ambo teneri [r]. 10 ¶ Hæc verba senatusconsulti etiam aduersus eum, qui non possidet, iusiurandum [s] inducunt. tam enim aduersus eum, qui dolo fecit, quo minùs possideat: quàm aduersus possidentem in litem iuratur.

11 ¶ Consuluit senatus bonæ fidei possessoribus, ne in totum damno adficiantur, sed in id duntaxat teneantur, in quo [t] locupletiores facti sunt [u]. Quemcunque igitur sumptum fecerint, ex hereditate, si quid dilapidauerunt, perdiderunt, dum re [x] sua se abuti putāt: non præstabūt [y]. nec [z] si donauerint, locupletiores facti videbuntur: quamuis ad remunerandum sibi aliquem naturaliter [a] obligauerunt. Planè si ἀντίδωρα, *id est, remunerationes*, acceperunt: dicendum est, eatenus [b] locupletiores factos, quatenus acceperunt: velut genus quoddam hoc esset permutationis. 12 ¶Si quis re sua lautius [c] vsus sit contemplatione delatæ sibi hereditatis: Marcellus libro quinto digestorum putat, nihil eum ex hereditate deducturum, si eā non attingit. 13 ¶Simili modo, & si mutuam pecuniā accepit, quasi diues se deceperit. 14 ¶ Si tamen pignori res hereditarias dedit: videndū, an vel sic attingatur hereditas. quod est difficile, cùm ipse sit obligatus. 15 ¶Adeo autem qui locupletior factus non est, non [d] tenetur: vt si quis putans se ex asse heredem, partem dimidiam hereditatis sine dolo malo consumpserit: Marcellus libro quarto digestorum tractat, num "non" teneatur: quasi id, quod erogauerit, ex eo fuerit, quod ad eum non pertinebat, sed ad coheredes. nam & si is, qui heres non erat, totum, quidquid apud se fuit, consumpsisset, sine dubio non tenetur, quasi locupletior non factus. Sed in proposita quæstione, tribus visionibus [e] relatis, vna prima: deinde alia, posse dici totum, quod superest, restituere eum debere, quasi suam partem consumpserit, tertia vtrique quod consumptum est, decedere: ait vtique nonnihil restituendum. de illo dubitat, vtrùm totum, an partem restituendam dicat. puto tamen residuum integrum non esse restituendum, sed partem eius dimidiam. 16 ¶ Quod autem quis ex hereditate erogauit, vtrùm totum decedat, an verò pro rata patrimonij eius: vt puta penum [f], hereditarium ebibit: vtrùm totum hereditati expensum feratur, an aliquid & patrimonio eius? vt in id factus locupletior videatur, quod solebat ipse erogare ante delatam hereditatem? vt si quid lautiùs contemplatione hereditatis impendit, in hoc non videatur factus locupletior: in statutis verò suis sumptibus videatur factus locupletior: vtique enim, & si non tam lautè erogasset, aliquid tamen ad victum quotidianum erogasset. Nam & Diuus Marcus in causa Pythodori, qui rogatus erat [g], quod sibi superfuisset, ex hereditate reddere, decreuit ea, quæ alienata erāt, non minuendi fideicommissi, nec pretium in corpus patrimonij Pythodori redisse: "&" ex proprio Pythodori patrimonio, & ex hereditate decedere, non tantùm ex hereditate †. Et nunc igitur statuti sumptus vtrùm ex hereditate decedent exemplo rescripti Diui Marci, an ex solo patrimonio, videndum erit. Et verius est, vt ex suo patrimonio decedant ea quæ, & si non hæres fuisset, erogasset. 17 ¶ Item si rem distraxit bonæ fidei possessor, nec pretio factus sit locupletior, an singulas res, si nondum vsucaptæ sint, vindicare petitor ab emptore possit? & si vindicet, an exceptione non repellatur: (quod præiudicium hereditati nō fiat inter actorem, & eum, qui venumdedit: quia non videtur venire in petitionem hereditatis pretium earum) quamquam victi emptores reuersuri sint ad eum, qui distraxit [h]? Et puto, posse res vindicari, nisi emptores regressum ad bonæ fidei possessorē habent [i]. Quid tamen si is, qui vendidit, paratus sit ita defendere hereditatem: vt perinde, atque si possidèret, conueniatur? incipit exceptio locum habere ex persona emptorum. "Certè" si minori pretio res venierit, & pretium quodcunque illud actor sit consecutus: multo magis poterit dici, exceptione eum summoueri. Nā & si id, quod à debitoribus exegit possessor, petitori hereditatis soluit, liberari debitores [k] Iulianus libro quarto digestorū scribit: siue bonæ fidei possessor, siue prædo fuit, qui debitum ab his exegerat: "&" ipso iure eos liberari. 18 ¶ Petitio hereditatis, & si in rem actio sit, habet tamen præstationes quasdam personales: vt puta eorum, quæ à debitoribus sunt exacta [l]: item pretiorum [m]. 19 ¶ Hoc senatusconsultum ad [n] petitionem hereditatis factum, etiam in familiæ herciscundæ "iudicio" locum habere placet: ne res absurda sit, vt quæ peti possint, diuidi non possint [o]. 20 ¶Augēt [p] hereditatem, gregum, & pecorum partus [q].

26. *Paulus* libro 20. ad Edictum.

QVòd si oues natæ sunt, deinde ex his aliæ: hæ quoque, quasi augmentum restitui debent.

De pensionibus ædium locatarum.

27. *Vlpianus* lib. 15. ad Edictum.

ANcillarum etiam partus [r], & partuum partus, quamquam fructus esse non existimantur [s], quia nō temere ancillæ eius rei causa comparantur, vt pariant: augent tamen hereditatem: quippe cùm ea omnia fiunt hereditaria, dubium non est, quin ea possessor, si aut possideat, aut post petitam hereditatem dolo malo fecit, quo minùs possideret, debeat restituere. 1 ¶ Sed & pensiones [t], quæ ex locationibus prædiorum vrbanorum [u] perceptæ sunt, venient, licèt [x] à lupanario perceptæ sint. nā "&" in multorū honestorū virorū prædiis lupanaria exercētur [y].

De omni lucro.

28. *Paulus* libro 20. ad Edictum.

a legis cōmissoriæ ea est formula, si ad diem pecunia soluta non sit, fundus sit inemptus *l.2. ff. de lege commiss.*

b §. 18. ff. *eod. l.* 16. §.1. §.5. s. *eod.*

c Cur ita? *v. quæ notaui ad l.* 48. *in fine. ff. de furtis: v. etiam l.22. in fine. s. hoc titul.*

d quî hoc? cùm res in pretij locū succedat. *v. l.* 70. *in fine. ff. de legat.2.*

e *l.19.§.2.s. eod.*

f nam interdū rerum difficultate impeditur *l.35. s. de negotiis*

g *l.11. in fin. l.19. §. pen. s. eod.*

h *l. 1. in fi. C. eo.*

i Qantū ad fructus, paria sunt, ab initio malam fidē subesse, & ex post facto superuenire. *Bart.*

k *vide l. 13. ff. de positi.*

l & ita in iure errans adquirere poterit: quod repugnat. *l.7. ff. de iuris & facti.*

m *l.2. C. de fru. & litiū exp.* post sentētiam *l.20. §.11. s. eod.*

n cuius nomine tenetur *l. 13. §.2. l.14. l.20. §.6. s. eo. v. l.26. §.3. ff. de rei vind.*

*

o §.9. ff. *eod. l.* 13. §.2. s. *eod. l. 2. §. 24. ff. ne quid in loco publico. l. 151. ff. de reg. iuris c.36 de reg. iur. in 6.* & ita fictione dolus repræsentat possessionem.

p vide quę notaui *ad l.* 134. ff. *de regulis iuris.*

*

q similis locatio est in *l.* 15. §. s. *de min.*

*

r *v.* §.8. s. *eod.*

s *v. l.20. §. vlt. s. eod.*

t §.15. ff. *eod. l.* 20. §.6. *num.5. l.* 23. s. *eo. l.30. l.40. §.1. ff. de cōd. ind.*

*

u quod inspicitur tempore rei iudicatæ. *v. l.* 36. §.4. ff. *eod.*

x Abuti re sua licet.

y iustus possessor sumptus deducit, nec tenetur de re neglecta *l.31. § 3. ff. eod.*

z Qui donat, non fit locupletior, etiāsi donatariū sibi naturali vinculo ad ἀντίδωρα obstringat. Hoc ideo, quoniam naturale debitū ab inuito donatario exigi non potest. & vt Seneca ait 1. *de beneficiis*, Nemo beneficia in Kalendario scribit.

a *vide l.5. §.16. ff. de agnoscendis liberis.*

b locupletior eatenus donator intelligitur, quatenus à donatario reipsa ἀντίδωρον accipit. c latius. *Duar.1. disp.5.* d *v. §.11. s. eod.*

e i. quæstionibus. idem vocabulum extat. §. 14. *in f. de confirmatione digestor. l.8. §.2. inf. ff. ad Vell. l.29. §.5. ff. mādati l.25. §.3. ff. de probat.* θεωρίαι dicuntur in Græca cōstitutione confirmat. Digesto. §.13. alij autem legunt diuisionib. *Halo.* Cæterùm visionis verbum hoc significat, apud Tertullianum *c. 3. de anima.* Prout, inquit, scripturæ leguntur, aut Psalmi canuntur, aut ad locutiones proferūtur, aut petitiones delegātur, ita inde materiæ visionibus subministrātur. quem locū doct[9] interpres silentio præteriit: alius propriè retulit ad visiones animæ.

f quid penus sit. *v. l.3. ff. de penu.*

g *v. l. 54. ff. ad Trebell.*

† hodie, qui rogatus est restituere, quicquid ex hereditate superit, potest alienare, si fraudem nō facit, ita tamen vt quartam seruet ei qui restituere debet. *Nou.108. c.12.*

h victus emptor, regressum habet in venditorem. Ideóque pactum de non petendo etiam in personā conceptū venditori factum emptori prodest. *l.17. §. 5. s. de pactis.*

i atqui is casus pene intelligi, aut certè nunquam accidere potest: cū perpetuò sit iniquū emptori in venditorem regressum negari. tūc enim venditor pretium retineret, emptor autem rē amitteret: quod est iniquū *l. 11. §. vlt. ff. de act. empti.*

k *l. 31. in fine ff. eod. adde l. 61. ff. de solut.*

l & soluta. *l.31. inf. ff. eodem.*

m *v. §.1. s. eod.*

n *l.1. Cod. eod.*

o Quæ peti possunt, ea possunt diuidi.

p Partus puerorū augent hereditatem, & partuum partus. 35. *Eclog. 20. ex lib.42. tit.1. c.17.*

q *v. l. 20. §.3. s. eod.*

r *l.20. §.3. in fin. s. eod. l.12. s. quod metus.*

s est enim absurdum hominem in fructu cēseri, cùm hominis gratia fructus omnes sint comparati, § 37. *de rer. diuis.* & dignitas hominis repugnet *arg. l. 44. ff. de adil. ed. adde & vide l. 68. ff. de rei vind.*

t *v. l.29. ff. eod.*

u pensio propriè vrbani prædij est: vt merces rustici. *l. 29. ff. eod.* confundit tamen lex 3. *Cod. de obligat.*

x vide *quæ scripsi ad l. 52. & l. 56. ff. eod.*

y & delicta *arg. l.4. ff. de institoria.*

a *l.55.ꝟ.eo.* b merces à colonis: operæ à seruis: vecturæ nauiũ & iumentorum.
c vt pensiones locationũ.*l.27.§.vlt.ſ.eo.l.62.ꝟ.de rei vind.l.55.in fin.ꝟ.de cond.indeb.*
d pensionum & operum similitudo. e *v.l.25.§.11.ſ.eod.*
f *l.5.* C.*eo.*etiam aduersus minorem, vide quæ notaui *ad l.13.§.pen.ꝟ.de prædijs & alijs rebus* g *l.19.§.1.ꝟ.de cond.indeb. l.28.ꝟ.mandati,l.38.§.2.l.101.§.1.ꝟ.de solutionibus.*

POst senatusconsultum enim, omne lucrum[a] auferendum esse tam bonæ fidei possessori, quàm prędoni dicendum est.

De mercede fundi locati. De operis seruorum. de vecturis.

29. *Vlpianus* libro 15. ad Edictum.

MErcedes[b] planè à colonis acceptæ loco sunt fructuum[c]. Operæ quoque seruorum in[d] eadem e-runt causa, qua sunt pensiones. Item vecturæ nauium, & iumentorum.

De sorte vsuris & periculo nominum.

30. *Paulus* libro 20. ad Edictum.

IVlianus scribit, actorem eligere debere, vtrùm sortem tantùm, an & vsuras velit cum periculo nominum agnoscere. Atquin secundùm hoc non obseruabimus, quod senatus voluit[e], bonæ fidei possessorem teneri, quatenus locupletior sit. quid enim, si pecuniam eligat actor, quæ seruari non potest? Dicendum itaque est † in bonæ fidei possessore, hæc tantummodo eum præstare debere: id est, vel sortem, & vsuras eius, si "&" eas percepit, vel nomina cum eorum cessione in id facienda, quod ex his adhuc deberetur, periculo scilicet, petitoris.

Si possessor soluerit creditoribus. 1. De eo quod debetur possessori. 3. De sumptibus. 4. Si prædo debitores non conuenerit. 5. De eo quod possessor exegit.

31. *Vlpianus* libro 15. ad Edictum.

SI quid possessor soluit creditoribus, reputabit[f]: quamquam ipso iure non liberauerit petitorem hereditatis. nam * quod quis suo nomine soluit, non debitoris, debitorem non liberat[g]. Et ideo Iulianus libro sexto digestorum scribit, ita id imputaturum possessorem, si cauerit se petitorem defensum iri. Sed an & bonæ fidei possessor debeat defendendum cauere, videndum erit: quia in eo, quod soluit, non videtur locupletior factus: nisi fortè habeat conditionem, & hoc nomine videtur locupletior, quia potest repetere. finge enim eum, dum se heredem putat, soluisse suo nomine. Et videtur mihi Iulianus de solo prædone, vt caueat, sensisse: non etiam de bonæ fidei possessore. condictionem tamen præstare debebit. Sed & petitor[h], si à creditoribus[i] conueniatur, exceptione[k] vti debebit.

1 ¶ Sed si ipsi aliquid prædoni debebatur, hoc deducere non debebit: maximè si id fuit debitum, quod natura debebatur. Quid tamen, si expediebat petitori, id debitum esse dissolutum propter pœnam, vel aliam causam? potest dici, ipsũ sibi vel soluisse, vel debuisse soluere. 2 ¶ Iustus autem possessor dubio procul debebit deducere, quod sibi debetur. 3 ¶ Sicut autem sumptum, quem fecit, deducit[l]: ita si facere debuit, nec fecit, culpæ huius reddat rationem[m], nisi bonæ fidei possessor est: tunc enim, quia quasi suam rem neglexit[n], nulli querellæ subiectus est ante[o] petitam hereditatem. postea verò & ipse prædo est. 4 ¶ Illud planè prædoni imputari non potest, cur passus est debitores liberari, & pauperiores fieri, & non eos conuenit: cùm actionem non habuerit[p]. 5 ¶ Quod autem possessori solutum est[q], an restituere debeat, videamus. & si bonæ fidei possessor fuit, siue non, debere restituere placet: & quidem, si restituerit (vt Cassius scribit, & Iulianus libro sexto) liberari ipso iure debitores[r].

De acquisitis per seruum.

32. *Paulus* libro 20. ad Edictum.

PEr seruum adquisitæ[f] res heredi[t] restituendæ sunt[u]. quod procedit in hereditate "liberti" & cùm de inofficioso agitur, cùm interim[x] in bonis esset heredis.

1. De seruo distracto à malæ fidei possessore.

33. *Vlpianus* libro 15. ad Edictum.

NIsi ex re[y] heredis scripti stipulatus sit. 1 ¶ Iulianus scribit, si hominẽ possessor distraxerit, si quidem non necessarium hereditati, petitione hereditatis pretium præstaturum: imputaretur enim "ei" si non distraxisset: quòd si necessarium hereditati, si quidem viuit, ipsum prestandum: si decesserit, fortassis nec pretium: sed non passurum[z] iudicem, qui cognoscit, possessorem pretium lucrari scribit, & verius est.

h hereditatis.
i quibus satis factũ fuit à possessore hereditatis.
k quod pecuniam petat, quæ penes illos est: ideóque liberatus sit.*l.41.l.vlt. in fi.ſ.de negotijs.*
l *v.l.25.§.11.ſ.eod.*
m *l.54.in fin.ꝟ.eod.*
n *vt si donauit v.d.§.11.ſ.eod.*
o *l.45.ꝟ.de rei vendicat.*
† corrigitur hîc à Paulo Iuliani sententia. Ideoque bonæ fidei poss. tenetur restituere sortem & vsuras quas exegit, vel actionem cedere, vti ipse eliget.
p nam aduersus alium nemo sine actione experiri potest.*l.9.§.4.ꝟ.de admi.tut. l.6.in fi.ſ.de negotijs. l.20.C.de neg.*
q & ab eo exactum *l.25.§.18.ſ.eod.*
r *l.25.§.17.in f.ſ.eo.l.12.§.16.in fi.ꝟ.mãdati.l.28.l.34.§.9.v.l.61.ꝟ.de solutionib.*
f *v.l.24.ꝟ.de ædilitio.*
t i. possessor.
u *sub.* petitore.
x id est, quia interim hereditas, vniuersa, & seruus, & res per eum adquisitæ, in bonis possessoris fuerint. Græci ἐν τῷ πῶς γὰρ τῷ γεγραμμένῳ κληρονόμῳ εἶσιν. vide Cuiac. 4. *ad Afric. initio.*
y *l.20.§.21.ſ.eod.*
z *l.20.ꝟ.de rei vindicat.*
a *l.3.§.5.ꝟ.de bonor. possess. Inst. quib. non est permissum, in pr.*
b hæc verba *quasi à iuris possessore* irrepsisse ex l. sequẽti, notat Cuiac.13. *obseruat.* 8.
c nam à iuris possessorib. hereditas peti potest. *l.13.in fi.ſ.eod.*
d *l.38.ꝟ.de pecul. l.16.circa mediũ.ꝟ.de in rem verso.*
e *l.24.§.3.ſ.de minorib. l.28.ꝟ.de pecul.*
f non à seruo, *arg.l.6.C.de Iudicijs*
g *l.23.l.91.ꝟ.de verb.oblig.*
h quæ illi competit.*l.13.§.pen.l.14.l.15.ꝟ.ad l.Aquil.*
i In petitionem hęreditatis ea veniunt, quæ defunctus mortis tempore reliquit, vel ea quæ post mortem, ante aditam hæreditatem ex ea adquisita sunt. *Paul.* 1. *sent.*13.§.7. Quæ post aditam hæreditatem hæres adquisiit, in hæreditatis petitionem non veniunt, sed propriis actionibus petuntur.
k hæreditariæ res post aditam hæreditatem sunt hæredis, non defuncti.
l tenebitur. *l.40.ꝟ.eod.l.1.§.34.ꝟ.de vi & vi.*

m *v.l.25.§.8.ſ.eod.*
n *l.20.§.12.in fi.ſ.eod.*
o *l.17.ſ.eod.v.l.30.ꝟ.de peculio.*
p *l.46.ꝟ.de vsuris, l.4.in fi.l.9.in f.ꝟ.de operis seru.l.1.Cod.de fruct.& lit.exp.*
q sumptus & impensas etiã deducit prędo *v.quæ notaui ad l.38.ꝟ.eo.* Ergo omnis possessor, sumptus deducit fructuũ causa factos.

De hereditate filiifam. militis. De patre filij nomine, & domino serui nomine conueniendis.

34. *Paulus* libro 20. ad Edictum.

FIliifamilias militis[a] puto peti posse hereditatem ex testamento nobis obuenientem. 1 ¶ Si seruus vel filiusfamilias res hereditarias teneat: à patre, dominóve peti hereditas potest, si facultatem restituendarum rerum habet. Certè si pretium rerum hereditariarũ venditarum in peculio serui habeat, "&" Iulianus existimat posse à domino, quasi à iuris possessore[b], hereditariũ peti.

35. *Gaius* libro 6. ad Edictum prouinciale.

IDem Iulianus ait, etiam si nondum pretia rerum consecutus sit seruus, posse à domino, quasi à iuris possessore[c], hereditatem peti: qui habet actionem, qua eam pecuniam consequatur. quæ quidem actio etiam ignoranti adquireretur.

1. Si à filiofam. petatur. 2 De seruo occiso à possessore. 3. Si res perierit, quam prædo desiit possidere. De re à prædone pluris vendita. 4. Quo tempore spectatur, an bonæ fidei possessor sit locupletior. 5. De fructibus & impensis in eos factis.

36. *Paulus* libro 20. ad Edictum.

SI à domino, vel à patre, qui pretia possidet, hereditas petatur, an filio, vel seruo mortuo, vel seruo manumisso, vel emancipato filio, intra annum agi debeat? & an debitum sibi dominus, vel pater deducere potest? Iulianus verius esse ait id, "quod" Proculus quoque respondit, perpetuò[d] actionem dandam: nec deduci oportere id, quod ipsi debetur: quia non de peculio agatur, sed hereditas petatur. hæc rectè, si pretia[e] habeat seruus, vel filiusfamilias. quòd si propterea hereditas petatur à domino, quòd seruus debitor fuit: perinde haberi debebit, atque si de peculio ageretur. Idem dicendum Mauricianus ait, etiam si pecuniam ex pretio perceptam seruus, vel filius consumpserit, sed aliàs ex peculio eius solui potest. 1 ¶ Sed & à filiofamilias[f] peti hereditatem posse non est dubium: quia restituendi facultatem habet, sicut ad exhibendum. Multo magis dicimus posse peti hereditatem à filiofamilias, qui, cùm paterfamilias esset, & possideret hereditatem, adrogandum se præstauit.

2 ¶ Si possessor hereditarium seruum occiderit[g], id quoque in hereditatis petitione veniet. Sed Pomponius ait, actorem debere eligere: vtrùm velit, sibi eum condemnari, vt caueat se non acturum lege Aquilia[h]: an malit integram sibi esse actionem legis Aquiliæ, omissa eius rei æstimatione à iudice. Quæ electio locum habet, si ante aditam hereditatem occisus sit seruus: nam[i] si postea ipsius actio propria[k] effecta est, nec veniet in hereditatis petitionem. 3 ¶ Si prædo dolo desisset possidere: res autem eò modo interierit, quo esset interitura[l], & si eadem causa possessionis mansisset: quantum ad verba senatusconsulti, melior est causa prædonis, quàm bonæ fidei possessoris: quia prædo, si dolo desierit possidere, ita condemnatur, atque si possideret[m], nec adiectum esset, *si res interierit.* Sed non est dubium, quin non debeat melioris esse conditionis, quàm bonæ fidei possessor. Itaque & si pluris venierit res, electio[n] debebit esse actoris, vt pretium consequatur: alioquin lucretur aliquid prædo.

4 ¶ Quo tempore locupletior esse debeat bonæ fidei possessor, dubitatur. Sed magis est, rei iudicatæ tempus spectandum esse[o]. 5 ¶ Fructus intelliguntur deductis impensis,[p] quæ quærendorum, cogendorum, conseruandorúm "que" eorum gratia fiunt. Quòd non solùm in bonæ fidei possessoribus naturalis ratio expostulat, verùm etiam in prædonib.[q]: sicut Sabino quoque placuit.

37. *Vlpianus* libro 15. ad Edictum.

QVod si sumptum quidem fecit, nihil autem fructuũ perceperit: æquissimum erit, rationẽ horum[r] quoque in bonæ fidei possessoribus haberi.

De cæteris necessariis & vtilibus impensis.

38. *Paulus* lib. 20. ad Edictum.

PLanè in cęteris[f] necessariis, & vtilibus impensis posse separari: vt bonæ fidei quidem possessores has quoque imputent: prædo autẽ de se queri debeat, qui sciens in rem alienam impendit. Sed benignius[t] est, in huius quoque persona haberi rationem impensarum[u]. non[x] enim debet petitor ex aliena iactura lucrum facere. & idipsum officio[y] iudicis continebitur. "nam" nec exceptio doli mali desideratur. Planè potest in eo differentia[z] esse:

r ideóque colonus eo nomine pẽsionis remissionem potest petere *l.15.ꝟ.locati.*
f quæ neque cogendorum, quærendorum & conseruandorum fructuũ gratia sunt *vt l.36.in f.ſ.eod.*
t & naturalis ratio id etiam expostulat.*l.36.in fine.ſ.eod.*
u ídque plebiscito constitutũ fuisse tradit Dionys.*lib.10.v. Cuiac.13.obser.26.*
x malæ fidei possessor impẽsas necessarias. *l.5.Cod.de rei vindic.* quibus dominus factus est locupletior, non tantùm retentionis iure *l.5.Codic.de rei vindicat.* sed & actionis, post restitutionem, & ædificiũ dirutum, recuperat: nõ mero iure, quò referri potest.*l.33.in fine ꝟ.de condicti.indebiti: l.vlt.Cod.de negotijs: l.5.C.de ædific.priuat.l.3.§.4.C comm.de legatis.* Sed ex sola æquitate, vt hîc *l.29.in fine.ꝟ.eod.*facit.*l.9.§.3.ſ.de negot.l.2.Cod.de rei vindic.l.37.ꝟ.de rei vindic.* nisi animo donandi ædificauit: nec enim is animus omni modo præsumitur, *d.l.2.d.l.14.ꝟ.de donat.* Itaq; lex 7.*§.pen.ꝟ.de acquiren. rerum dom.& §.30.instit.de rer.diuis.* referri debet ad ius strictum, & rigorem iuris: volũt .n. scienter ædificantem in alieno amittere proprietatem materiæ, & ne diruto quidẽ ædificio vindicationem eius materiæ competere: ad eundem rigorem referenda est *le.33 in fine.ꝟ.de condict.indeb.& l.14.§.1.vers.ad ipsum.ꝟ.com.diu.& l.vlt.Co.de negotijs.* quæ hoc casu solùm beneficium retentionis tribuit. Ea fuit Martini opinio, defensa à Molinęo aduersus Bart. *in consuetud. Paris.parte 1.titul.1.§.1.glos.5.num.*101.*ad finem* 110. Eamdem probat Cuiacius 13.*obs.*26.& 10.*obs.*1. allato eleganti loco Dionysij Halicarnassei. His adde quæ notaui *ad l.vlt.C.de negotijs.*
y Officio iudicis doli exceptio, quæ inest bonæ fidei iudiciis, omissa in arbitrariis, supplerj potest, *vt hîc, & l.vlt.ꝟ.eod.* adde quæ scripsi ad *l.11.in f.ꝟ.de noxalib.act.*
z Malę fidei & bonæ fidei possessoris differẽtia in seruandis impensis necessariis. Hic etiam si res non exstet, seruat impensas: ille non aliter quàm si res exstet.

vt esse

vt bonæ fidei quidem possessor omnimodo impensas deducat, licèt res non exstet, in quam fecit: sicut tutor, vel curator consequuntur: prædo autem non aliter, quàm si res melior [a] sit.

Quæ sint vtiles, necessariæque impensæ. 1. De Impensis voluptuariis.

39. *Gaius* lib. 6. ad Edictum prouinciale.

VTiles [b] autem, necessariæque sunt: veluti quæ fiunt reficiendorum [c] ædificiorum gratia: aut in nouelleta [d]: aut cùm seruorũ gratia litis æstimatio soluitur, cùm id vtilius sit, quàm ipsos dedi. Denique alias complures eiusdem generis esse impensas, manifestum est.

1 ¶ Videamus tamen, ne "&" ad picturarum quoque & marmorum, & ceterarum voluptariarum rerum impẽsas æquè proficiat nobis doli exceptio, si modo bonæ fidei possessores simus. nam prædoni probè dicetur, non debuisse in alienam rem superuacuas impensas facere: vt tamen potestas ei fieret tollendorum eorum, quæ sine detrimento ipsius rei tolli possunt [e].

De periculo rei petitæ. 1. De fructibus. 2. De actionibus à possessore restituendis, de cautione possessori præstanda. 4. De noxalibus actionibus.

40. *Paulus* libro 20. ad Edictum.

ILlud "quoque", quod in oratione Diui Hadriani est: vt post [f] acceptum iudicium id actori præstetur, quod habiturus esset, si eo tempore, quo petit, restituta esset hereditas: interdum durum est, quid enim, si post litem contestatam mancipia, aut iumenta, aut pecora deperierint? dãnari debebit secundum verba orationis: quia potuit petitor, restituta hereditate, distraxisse ea. Et hoc iustum esse in specialibus petitionibus Proculo placet. Cassius contrà sensit. In prædonis persona Proculus rectè existimat. in bonæ fidei possessoribus Cassius [g]. Nec enim debet possessor aut mortalitatem præstare [h], aut propter metum huius periculi temere indefensum ius suum relinquere. 1 ¶ Prædo fructus suos non facit, sed augent hereditatem: ideoque eorum quoque fructus præstabit [i]. In bonæ fidei autem possessore hi tantùm veniunt, in restitutione, quasi augmenta hereditatis, per quos locupletior factus est.

2 ¶ Actiones, si quas possessor nactus est, euicta hereditate restituere debet: veluti "si" interdictum *vnde vi* [k], aut quòd precario "concessit".

3 ¶ Contrà quoque, si possessor cauerit damni infecti, cauendum est possessori [l]. 4 ¶ Ad officium iudicis pertinebunt & noxales actiones: vt, si paratus sit possessor noxæ dedere seruum, qui damnum dederit in (re) hereditaria, vel furtum fecerit [m], absoluatur: sicut fit in interdicto quod vi aut clam [n].

Quo tempore possessio spectatur. De fructibus rei pignoratæ.

Inspicitur quantum possideatur tempore rei iudicandæ. Duar.

41. *Gaius* lib. 6. ad Edictum prouinciale.

SI, quo tempore conueniebatur, possessor hereditatis pauciores res possidebat, deinde aliarum quoque rerũ possessionem absumpsit: eas [o] quoque victus restituere debebit: siue ante acceptum iudicium, siue postea adquisierit possessionem. Et, si fideiussores, quos dederat, ad litem non sufficiant, iubere eum debebit proconsul, vt idoneè caueat [p]. Ex diuerso quoque, si pauciores postea possidebit, quàm initio possidebat: si modò id sine dolo eius acciderit, absolui debet, quod ad eas res, quas desiit possidere. 1 ¶ Fructus computandos etiam earum rerũ quas defunctus pignori accepit Iulianus ait.

De debitore nollente soluere.

42. *Vlpianus* lib. 67. ad Edictum.

SI debitor hereditarius non ideo nolit soluere, quòd se dicat heredem: sed ideo, quòd [q] neget, aut dubitet [r], an hereditas pertineat ad eum, qui petit hereditatem, non tenetur hereditatis petitione.

Si is qui legatum accepit hereditatem, petat.

43. *Paulus* lib. 2. ad Plautium.

POstquam legatum à te accepi, hereditatem peto [s]. Arilicinus quibusdam placuisse ait, non aliter mihi aduersus te dandã petitionem, quàm si legatum redderem. Videamus tamen, ne non aliter petitor hereditatis legatum restituere debeat, quàm "vt ei" caueatur, si contra eum de hereditate iudicatum fuerit, reddi ei legatum: cùm sit iniquum, eo casu possessorem hereditatis

a cur ita? *v. l.* 14. ꝭ. *de cond. ind. l.* 6. §. 3. ꝭ. *de neg. gest.*

b *l.* 77. ꝭ. *de ver. signif.*

c *l.* 1. *in fine.* ꝭ. *soluto.*

d *vide l.* 6. ꝭ. *de impensis.*

e *l.* 4. *in fin. Cod. eod.*

f *vide l.* 2. ꝭ. *de vsuris.*

g hinc collige malam fidem, quæ per litis cõtestationem inducitur, nõ nocere bonæ fidæi possessori, re naturaliter perempta. *v. l.* 36. §. 3. ꝭ. *eod.*

h etenim talia damna cuiuis patrifam. etiam diligentissimo, possunt contingere. *l.* 11. §. 5. ꝭ. *de minoribus.*

i Prædo fructuum fructus præstat. *l.* 26. *l.* 27

k *l.* 16. §. 4. ꝭ. *eod.*

l *l.* 20. §. 20. ꝭ. *eo-l.* 29. ꝭ. *de rei vindicat.*

m fit enim interdum rei hereditariæ furtũ. *l.* 68. ꝭ. *de furtis.*

n *l.* 7. §. 1. ꝭ. *quod vi aut clam.*

o *v. l.* 4. ꝭ. *eod.*

p etsi semel fuit satisdatũ ex causa, tamẽ iterum satisdari potest. *l.* 3. 4. ꝭ. *vt in possess. legat.*

q litis contestatio fieri potest per negationem, dubitationem, & confessionẽ *vt hîc.* quod tamen cõtra communem doctorum sententiam esse dicitur *c.* 1. *de litis contestatione.*

r hinc colligitur litis contestationem non solùm per confessionem aut negationẽ posse fieri, sed per dubitationem. *Bart.*

s id enim permittitur, si testamẽtum non iure factũ vel falsum esse propono. *l.* 5. ꝭ. *de his quæ vt indignis.*

t secus si inofficiosum dicerẽ. *l.* 10. ꝭ. *de inoff.*

u Calumnia alia manifesta: alia occulta.

x *v. l.* 3. §. 1. ꝭ. *vt in possess. legat.*

y id enim deduci oportet *argum. l.* 26. §. 6. ꝭ *de peculio.*

z *l.* 25. ꝭ. *de rei vind.*

a *l. penult.* ꝭ. *de dolo.*

b differt tamen à prædone. Prędo vsuras præstat à tempore receptæ pecuniæ, hic à tempore motę litis.

legatum, quod soluerit, retinere: & maximè si non per calumniam [t], sed per errorem hereditatem petierit aduersarius. idque & Lælius probat. Imperator autem Antoninus rescripsit, ei, qui legatum ex testamento abstulisset, causa cognita hereditatis petitionem negandam esse: scilicet si manifesta [u] calumnia [x] sit.

44. *Iauolenus* lib. 1. ex Plautio.

CVm is, qui legatum ex testamento percepit, hereditatem petit: si legatum quocunque modo redditum non sit, iudicis officio continetur: vt victori, deducto [y] eo, quod accepit, restituatur hereditas.

De eo qui se liti obtulit.

45. *Celsus* libro 4. Digestorum.

QVi se liti obtulit, cùm rem non possideret, condemnatur [z]: nisi "si" euidentissimis probationibus possit ostendere, actorem ab initio litis scire eum non possidere. quippe † isto modo nõ est deceptus. & qui se hereditatis petitioni obtulit, ex doli [a] clausula tenetur. æstimari "scilicet" oportebit, quanti eius interfuit non decipi.

Quis prædonis loco intelligatur.

46. *Modestinus* lib. 6. Differentiarum.

PRædonis loco [b] intelligendus est is, qui tacitam [c] fidem interposuerit, vt non capienti restitueret hereditatem.

Si is qui in actione non falsi obtinuit, nullum dicat.

47. *Idem* lib. 8. Responsorum.

LVcius Titius cùm in falsi testamenti propinqui accusatione non obtinuerit: quæro, an de non iure facto nec signato testamento querela illi competere possit. Respondit, non ideo repelli ab intentione non iure facti testamenti, quòd in falsi accusatione non obtinuerit [d].

De hereditate vendita.

48. *Iauolenus* lib. 3. ex Cassio.

IN æstimationibus hereditatis [e] ita venit pretium venditæ hereditatis, vt id quoque accedat, quod plus fuit in hereditate [f], si ea negotiationis causa [g] veniit: sin autẽ ex fideicommissi causa [h], nihil ampliùs, quam quod bona fide accepit.

De actionibus hereditariis.

49. *Papinianus* libro tertio.

Quæstionum.

SI bonæ fidei possessor "hereditatis" velit cum debitoribus hereditariis, aut qui res hereditarias occupauerint, consistere: audietur, vtique si periculum erit, ne [i] inter moras actiones intercidant. Petitor autem hereditatis, circa metum exceptionis [k], in rem agere poterit. quid enim, si possessor hereditatis negligat? quid, si nihil iuris habere se sciat?

Si nullum sit corpus in hereditate. 1. De sumptibus in monumentum factis.

50. *Idem* libro 6. Quæstionum.

HEreditas, etiam sine vllo corpore [l], iuris [m] intellectũ habet [n]. 1 ¶ Si defuncto monumentum, conditionis implendæ gratia, bonæ fidei possessor fecerit: potest dici: quia voluntas defuncti "vel" in hoc seruanda est: vtique si probabilem modum [o] faciendi monumenti sumptus, vel quantum testator iusserit, non excedat: eum cui aufertur hereditas, impensas "ratione" doli exceptione [p] aut retenturum, aut actione negotiorum gestorum repetiturum, veluti hereditario negotio gesto [q]. quamuis enim stricto iure nulla teneantur actione heredes ad monumentum faciendum: tamen principali, vel pontificali [r] auctoritate compelluntur ad obsequium supremæ voluntatis.

De fructibus & impensis, & de fructuum vsuris.

51. *Idem* libro 2. Responsorum.

HEres furiosi substituto [s], vel sequentis gradus cognato fructus medij temporis, quibus per curatorẽ [t] furiosus locupletior factus videtur, præstabit: exceptis videlicet impensis, quæ circa eandem substantiam tam necessariè quam vtiliter factæ sunt. Sed & si quid circa furiosum necessariè fuerit expensum, & hoc excipiatur: nisi alia sufficiens substantia est furioso, ex qua sustentari potest [u]. 1 ¶ Fructuum post hereditatem petitam perceptorum [x] vsuræ non præstantur [y]. Diuersa ratio est eorum, qui ante actionem hereditatis illatam percepti hereditatem auxerunt.

l. 1. *C. de his quibus vt indignis.*

c de tacito fideicommisso. *adde l.* 17. §. 2. ꝭ. *de vsuris. v. l.* 103. ꝭ. *de legat.* 1.

d Qui falsum testamentũ asseruit, nec obtinuit, potest idẽ testamentum vt inofficiosum accusare. *v. l.* 14. *C de inofficioso.*

e id est, quoties non res hereditarię, sed earum pretium petitur.

f i. verum pretium accedit.

† sciens decipi nõ videtur.

g i. voluntariè.

h id est ex causa necessaria.

i *v. in hanc l. Cuiac.* 20. *obser.* 35.

k i. vtcumque petitor in rem specialiter agat non fiet præiudicium petitioni hereditatis. nã iudicia particularia nõ differũtur propter vniuersalia. *Bar.*

l i. etiamsi nullũ in ea sit corpus, nulla pecunia, nullæ ædes, nulli fundi. Cur ita? res huiusmodi singulares, partes sunt secundariæ sui totius, id est, hereditatis. Partes primariæ, ac necessariæ, necessario requirũtur ad sui totius cõstitutionem, vt est in homine, cor, caput & cætera eiusmodi.

m id est, nomẽ seu vox est iuris, *v. l.* 7. ꝭ. *de except. rei iudicatæ.*

n *l.* 3. §. 1. ꝭ. *de bon. possess. l.* 119. *l.* 178. §. 1. 208. *in f.* ꝭ. *de verb. sig.*

o *l.* 31. *in fi.* ꝭ. *de neg.* alibi bo. fide. *l.* 4. *C. eod.*

p *al* exceptionis. hunc enim in modum loquitur author huius legis *l.* 67. §. *sed si. l.* 69. *in f.* ꝭ. *de legat.* 2.

q i. quasi hereditario, non ex stricto iure, sed actione in factũ, ex æquitate, de qua actione agitur *l.* 14. §. 11. *l.* 32. ꝭ. *de relig.* [illegible] *Molin. in consuet. Paris Tit.* 1. §. 1. *gl.* 5. *nu.* 109.

r *v. l. vlt.* ꝭ. *de mort. infer. addè l.* 28. *C. de Episcopis*

s potest enim furioso substitui si in furore decedat. *l.* 9. *C. de impuber. & aliis subst.*

t i. dum res furiosi à curatore fuerũt administratæ. *l. vlt.* §. 8. *C. de cura furio.*

u *v. l.* 9. ꝭ. *de iur. deliber.*

x *l.* 15. ꝭ *de vsur.*

y Imò præstari videntur. *l.* 1. *in fin. C. eod.*

De quæstu inhonesto.

52. *Hermogenianus* libro 2. iuris Epitomarum.

SI possessor ex hereditate inhonestos [a] habuerit quæstus, eos etiam [b] restituere cogetur [c]: ne [d] honesta interpretatio non honesto quæstui lucrum possessori faciat.

Item de rerum hereditariarum alienatione.

54. *Paulus* lib. 10. ad Sabinum.

NOn solùm ad æs alienum hereditarium exsoluẽdũ necessaria alienatio possessori est, sed & si impensæ necessariæ in rem hereditariã factæ sunt à possessore, vel si mora perituræ [e] deterioresve futuræ erant.

An emptori hereditatis detur hæc actio. 1. De herede debitoris. 2. De rebus à possessore deterioratis.

54. *Iulianus* lib. 6. Digestorum.

EI, qui partes hereditarias, vel totam à fisco mercatus fuerit, non est iniquum dari actionem [f], per quam vniuersa bona persequatur: quemadmodum ei, cui ex Trebelliano senatusconsulto hereditas restituta est, petitio hereditatis datur [g]. 1. ¶ Heres debitoris id, quod defunctus pignori dederat, quin hereditatem petendo consequi possit, dubium non est [h]. 2 ¶ Cùm prædia vrbana & rustica, negligentia possessorum, peiora sint facta: velu ti, quia vineæ, pomaria, horti extra consuetudinem [i] patrisfamilias defuncti culti sunt: litis æstimationem earum rerum, quanto peiores sint factæ, possessores pati debent.

De exacto ex lege Aquilia.

55. *Idem* libro 60. Digestorum.

EVicta [k] hereditate, [l] bonæ fidei possessor, quod lege Aquilia exegisset, nõ simplum, sed duplum restituet, lucrum enim ex eo, quod propter hereditatem acceperit facere non debet [m].

De fructibus.

56. *Africanus* [n] lib. 4. Quæstionum.

CVm hereditas petita sit: eos fructus, quos possessor percepit [o], omnimodo restituendos, [p] & si petitor eos [q] percepturus non fuerat.

Si duo petant hereditatem.

57. *Neratius* libro 7. Membranarum.

CVm idem [r] eandem hereditatem aduersus duos defendit, & secundum alterum ex his iudicatum est: quæri solet, vtrùm perinde ei hereditatem restitui oporteat, atque oporteret, si aduersus alium defensa non esset: vt scilicet, si mox & secundum alium fuerit iudicatũ, absoluatur is, cum quo actum est: quia neque possideat, neque dolo malo fecerit, quo minus possideret, quod iudicio reuictus restituerit: an, quia possit & secundum alium iudicari, non aliter restituere debeat, quàm si cautũ ei fuerit, quòd aduersus alium eandem hereditatem defendit. Sed melius est officio iudicis, cautione, vel satisdatione [s] victo mederi: cùm & res salua sit ei, qui in exsecutione tardior venit aduersus priorem victorem.

De impensis imputandis.

58. *Scæuola* libro 3. Digestorum.

FIlius à patre emancipatus [t] secundum conditionem testamenti matris adiit hereditatem quam pater, antequam filium emanciparet, possedit, fructúsque ex ea possedit: sed erogationem in honorem filij [u] cùm esset senator fecit "ex ea". Quæsitum est, cùm paratus sit pater restituere hereditatem, habita [x] ratione eorum, quæ in eum erogauit, an filius nihilominus, perseuerans petere hereditatem, doli mali exceptione summoueri possit. Respondi, & si non exciperetur, satis per officium iudicis consuli [y]

SI PARS [z] HEREDITATIS petatur.

Tit. IIII.

Continuatio. 1. *quid petitur hac actione.* 2. *Si duo à duobus petant. Si & possessor & petitor possideant.* 3. *Si coheres possideat cum extraneo* 4. *Si heres ex semisse trientem possideat* 5. *De petitione partis incertæ.*

Vlpianus lib. 5. ad Edictum.

POst actionem, quam proposuit prætor ei, qui ad se solùm hereditatem pertinere contendit, consequens fuit & ei proponere, qui partẽ hereditatis petit [a]. 1 ¶ Qui hereditatem, vel partem hereditatis petit: is non ex eo metitur, quod possessor occupauit, sed ex suo [b] iure [c]: & ideo, siue ex asse heres sit, totam hereditatem vindicabit, licèt tu vnam rem possideas, siue ex parte, partem, licèt tu totam hereditatem possideas. 2 ¶ Quinimo: si duo possideant here ditatem: & duo sint, qui ad se partes pertinere dicant: non singuli à singulis petere contenti esse debent: puta primus à primo, "vel secundus à secundo: sed [d] ambo à primo, & ambo à secundo. neque enim alter primi, alter secũdi partem possidet, sed ambo vtriusque pro herede. Et, si possessor, & petitor possideant hereditatem, cùm vnusquisque eorum partem dimidiam hereditatis sibi adserant: in uicem [e] petere debebunt, vt partes rerum consequantur: aut, si controuersiam sibi non faciunt hereditatis, familiæ hercisc̃undæ experiri eos oportebit. 3 ¶ Si ego ex parte me dicam heredem, coheres autem meus possidea hereditatem cum extraneo, cùm non plus coheres haberet sua parte: vtrum à solo extraneo, an verò & à cohere de deberem petere hereditatem? quæritur. Et Pegasus fertur existimasse, à solo extraneo me petere debere [f]: eumque restituturum, quidquid possidet. & fortassis hoc officio iudicis debeat fieri. ceterùm ratio facit, vt à duobus petam hereditatem [g], hoc est & à coherede meo: & ille quoque dirigat actionem aduersus exterum possessorem: sed † Pegasi sententia vtilior est. 4 ¶ Item si, cùm me ex parte dimidia heredem dicerem, trientem hereditatis possiderem, deinde residuum sextantem velim persequi: qualiter agam, videamus. Et Labeo scribit, vtique partem dimidiam me petere debere à singulis: sic fieri, vt à singulis sextantem consequar: & habebo bessem, quod verum puto. sed ipse tenebor ad restitutionem sextantis ex triente, quem possidebam, & ideo officio iudicis inuicem compensatio erit admittenda eius, quod possideo, si fortè coheredes sint à quibus hereditatem peto. 5 ¶ Interdum Prætor incertæ [h] partis [i] hereditatis petitionem indulget, idoneis causis interuenientibus: vt puta est defuncti fratris filius, sunt & vxores defunctorum fratrum prægnantes [k]: quam partem fratris filius hereditatis vindicet, incertum est: quia *, quot edantur fratrum defuncti filij, incertum est [l]. Æquissimum igitur est, incertæ partis vindicationem ei concedi. Non [m] audenter itaque dicitur, vbicunque meritò quis incertus est, quam partẽ vindicet, debet "ei" incertæ [n] partis vindicationem concedi.

De eo cuius coheredes deliberant.

2. *Gaius* lib. 6. ad Edictum prouinciale.

SI ex pluribus, ad quos eadem hereditas pertinet: quidam adierint, quidam adhuc deliberent: eos, qui adierint, si petãt hereditatẽ, nõ maiorẽ partẽ petere debere, quam habituri essent ceteris adeuntibus, nec eis proderit si ceteri non adierint. Non [o] adeuntibus autem ceteris, poterunt tunc partes eorum petere, si modò ad eos pertinerent.

Si quis filium, & vxorem pregnantem. vel quæ existimetur prægnans, reliquerit.

3. *Paulus* lib. 17. ad Plautium.

ANtiqui libero ventri [p] ita prospexerunt, vt in tempus nascendi omnia ei iura integra [q] reseruarent: sicut apparet in iure hereditatium: in quib. qui post eum gradum sunt adgnationis, quo est id, quod in vtero est, non admittuntur [r], dum incertum [s] est, an nasci possit. vbi autem eodem gradu sunt ceteri, quo & venter, tunc quæ portio in suspenso esse debeat, quæsierunt: ideo quia non poterant scire, quot nasci possunt: ideo, "nam" multa de huiusmodi re tam varia, & incredibilia creduntur, vt fabulis [t] adnumerentur. nam traditum est, "&" quatuor pariter puellas à matrefamilias natas esse. alioquin tradidere non leues auctores, quinquies quaternos enixam Peloponensi: multas Ægypti vno vtero septenos. Sed & tregeminos senatores cinctos [u] vidimus [x] Horatios. Sed & Lælius [y] scribit, se vidisse in palatio mulierẽ liberã [z], quæ ab Alexandria perducta est, vt Hadriano ostenderetur,

a puta ex lupanari. *l.* 27. *in fi.* §. *eod.* vel iniuria iudicis *l.* 46. §. 4. §. *de procurat.*
b *vide quæ scripsi ad l.*56. §. *cod.*
c atqui bonæ fidei iudiciũ (cu iusmodi est petitio hereditatis. *l. vlt. in fi. C. eo.*) non recipit præstationes quæ contra bonos mores fiũt. *l.* 5. §. *de vsur.* Præterea q; ex furto vel alio maleficio quæsitum est in societatem non cõfertur: quia delictorum turpis atque fœda cõmunio est. *l.* 53. §. *pro socio.*
d id est honestius est inhonestos quæstus quæsitos cedere lucro petitoris hereditatis, q̃ eius possessoris. Nam vel vtique auferendus est: vel si alterutri dandus est, innocenti potius, quàm nocenti dabitur. Innocens autem est petitor.
e possessor, iusta de causa (qualis est æris alieni liberatio) res hereditarias diminuere potest. *l.* 5 *l.*31. §. 1. §. *eod. l.* 7 *in f.* §. *de iur. deliber. l.* 22. *in f. C. de adminis. tut.*
f *v. l.* 13. §. 9. §. *eod.*
g *v. l.* 1. §. *de fideicommiss.*
h si debitum solutum sit: nec enim aliàs pignoratitia nascitur. *l.* 9. § 3. §. *de pignorat.*
i *adde l.* 10. *in f. l.* 11. *in pr.* §. *de neg.* qui insolitos defuncto vel absenti sumptus facit, eos nõ deducit. *v. quæ notani ad Nouel.* 6. *c. vlt.*
k id est, petita hereditate: seu post litem hereditatis contestatam.
l idem in rei vindicatione *l.* 17. §. 1. *vers. sed & fructus.* §. *de rei vindicat.*
m *l.* 25. *in fi. l.* 28. §. *eod.*
n *v. in hanc l. Cuia.* 4. *ad African.*
o alia ratio est fructuum percipiẽdorum. Hereditatis enim petitione & rei vĩdicatione, eos tantùm fructus restituit possessor petitori, quos ipse petitor honestè percipere potuit. *l.* 62. *in f.* §. *de rei vindicat.*

est de asse, hic de parte.
a hæc actio à superiore differt, non specie, sed numero. *Bart.*
b vt si ex asse sit heres, in solidũ: si ex parte, ex ea ex qua heres est agat. *l.* 10. §. 1. §. *de petit hæredit.*
c puta, quia ex testamento institut. *l.* 1. vel ab intestato succedit. *l.* 3. §. *tit. prox.*
d *vide l.* 49. §. *de vsufruct.*
e *l.* 15. §. *de except. rei iudic.*
f si coheres & extranei hereditatẽ possident, extraneum tantũm conuenire possum. *Bart.*
g id est partem hereditatis, puta thesaurum à coherede inuẽum, quem cum extraneo partitus est. *l.* 22. §. *familiæ.*
h Incertæ partis hæreditatis petitio idonea ex causa indulgetur.
i *vt l.* 5. §. *eod.*
k & ita hic agitur de duorum fratrũ filiis concurrentibus.
† & ita superior ratio quæ stricti iuris est emendatur. *v. l. vlt. Cod. depos.*
l sed tamen quarta pars nascituro seruatur. *l.* 3. *in fi.* §. *eo.*
m *quidsi legam* Nos audenter itaque dicimus vtrũq; *& res vel* Nunc audenter.
n *l.* 76. §. 1. §. *de rei vindicat.*
o *l.* 23. *in fine.* §. *de inoff.*
p Quãdiu suus heres speratur heres fieri posse, tamdiu locus agnatis non est: velut si vxor defũcti prægnãs sit, aut filius apud hostes sit. *Vlp. in fragmentis* 26. §. 3.
q *l.* 7. 26. §. *de statu.* *l.* 1. §. 7. §. *vnde cognati.*
r obstat enim sequentibus. *v. l.* 1. §. 7. §. *vnde cognati.*
s *l.* 1. §. *vlt.* §. *eo. l.* 28. *in fine.* §. *de iudiciis.*
t De numeroso partu vide 7. *Plin.* 11: 10. *Gell.* 2. *et quæ scripsi ad l.* 36. *in f.* §. *de solutionibus.*
u Cincios Senatores (sic enim emendauit Cuiac. in quadam prælectione ad me transmissa) à quibus *Cincia.* locus Romæ dicitur, vbi Cinciorum monumentum fuit teste Festo

p Cur ita? ne lucrum faciat possessor ex re quæ in lite esse cœperit. *l.* 17. §. 1. *vers. sed & fructus*, §. *de rei vindic.* q puta inhonestos *l.* 72. *l.* 28. *l.* 52. §. *eod.* r *v. l.* 57. §. *de rei vindic.* s *d. l.* 57. *in fin. l.* 5. *in f.* §. *de tributoria.* *v. l.* 9. §. *pen.* §. *de peculio.*
t *vt l.* 25. *Cod. de inofficioso.* u *vtl.* 45. §. *de negotijs.*
x *l.* 7. §. *de compensat.* y ideóque quæ pater expendit nomine filij eo expende re in dubio videtur ex bonis, quæ à filio habet: & ita restringenda est *l.* 1. §. *nec castrense.* §. *de collat. bonorum.* z Differt in eo hic titulus à superiore. Superior

in Romanã portam, & cincti Epitheton malè Horatio senatori conuenit, quia milites, non senatores, cincti dicuntur. Idem Antecessor docet hic tollendum esse illud emplastrum *Horatios*, quia vidimus, inquit Paulus, quos certè videre non potuit sua ætate, sed Tergeminos Cincios.
x Tot enim nasci possunt *l.* 7. §. *de reb. dub.*
y Aristoteles scribit quinque nasci posse, quia vuluæ mulierum tot receptacula habere possunt, *v. quæ notani ad l.* 36. §. *de solut.* z Serapiam *d. l.* 7.

cum quinque [a] liberis, ex quibus quatuor eodem tempore enixa (inquit) dicebatur, quintum post diem quadragesimum. Quid "est" ergo? prudentissimè iuris auctores medietatem [b] quandam secuti sunt, vt quod fieri non rarum [c] admodum potest, intuerentur: id est, quia fieri poterat, vt tregemini nascerentur, quartam partem superstiti filio adsignauerint [d]. *τὸ γὰρ ἅπαξ, ἢ δὶς, id est, quod enim semel, aut bis existit*, (vt ait Theophrastus) *παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται id est. prætereunt legislatores.* Ideóque & si vnum paritura sit, non ex parte dimidia, sed ex quarta interim heres erit.

a Tres igitur partes vétri adsignatur, quoties incertum quot nasciturι sint *l.* 28.*in fin.* ĩ. *de iudici. l.*36.ĩ. *de solut.* ventre in lucem emisso, virilis. *l.*30.§. *ante pen.* ĩ. *de acq. hæredit.*
b Tres enim medium tenent inter quinque & vnum.
c *al.* non raro.
d *l.* 3. 4. 5. 6. *de legibus* 64. ĩ. *de reg. iur.*

4. *Vlpianus* libro 15. ad Edictum.

ET, si pauciores fuerint nati, residuum ei pro rata adcrescere: si plures quàm tres, decrescere de ea parte, ex qua heres factus est.

De institutione postumorum & extranei.

5. *Paulus* lib. 17. ad Plautium.

ILlud sciendum est, si mulier prægnans non sit, existimetur autem prægnans esse, interim filium heredem esse ex asse [e], quanquam ignoret [f] se ex asse heredē esse. 1 ¶ Idem est in extraneo, si ex certa portione heres institut⁹ sit, ex reliqua posthumi. Quod si fortè ita institutio facta est, *quotcumque mihi nati erunt, & Lucius Titius pro virilibus portionibus heredes mihi sunto*: habebit hæsitationē, nunquid adire non possit atque qui in testamento portionem suam nescit. Sed * vtilius est, posse eum adire, qui [g] nescit portionem, si cetera, quæ oportet eum scire, non ignoret.

e si vnicus sit.
f & si incertum quota portio debeatur. *l.* 1. ĩ. 5. s̃. *eod. adde l.* 30. §. *penult.* ĩ. *de adquir. hereditat. l.* 3. §. *penult.* ĩ. *de suis.*
*
g *v. l.* 21. §. *vlt.* ĩ. *de adquirenda hereditate.*

De portione petitori conferenda. 1. De sumptibus.

6. *Vlpianus* libro 6. opinionum.

SOrori [h], quam coheredem fratribus quatuor in bonis matris esse placuit, quinta portio pro portionibus quæ ad eos pertinuit, cedet [i]: ita vt singuli in quarta, quā antehac habere credebantur, non amplius ei quintam cōferant. 1 ¶ Sumptus, qui propter onera totius hereditatis iusti fiunt, ei, qui patroni [k] iure portionem euicerit, pro rata computentur.

h posthumæ.
i succedit enim in virilé. *l.* 3. *in fine. Cod. de inoficioso.*
k *adde l.* 15. ĩ. *de religiosis.*

Quid consequimur hoc iudicio.

7. *Iulianus* lib. 8. Digestorum.

NOn possumus cōsequi per hereditatis petitionē id, quod familiæ herciscundæ iudicio consequimur, vt à communione discedamus [l]: cùm ad officium iudicis nihil amplius pertineat, quàm vt partem [m] hereditatis pro indiuiso restitui mihi iubeat.

l *l.* 1. ĩ. *familiæ herciscundæ.*
m Incerta sentētia in petitione hereditatis valet, verbi gratia, vt possessor restituat quidquid ex hereditate petitoris habet.

Si possessor partem deffendat, pro parte cedat.

8. *Idem* libro 48. Digestorum.

PErmittendum erit possessori hereditatis, partem quidem hereditatis defendere [n], parte verò cedere. nec enim prohibet, aliquem totam hereditatem possidere, & partem scire dimidiam ad se pertinere, de altera parte controuersiam non facere.

n *v. l.* 21. ĩ. *de rebus creditis.*

De procuratore, & herede heredis ante testatorem defuncti.

9. *Paulus* libro tertio Epitomarum Alfeni Digestorum.

CVm multi heredes instituti essent, ex his vnus in Asia erat, eius procurator venditionem fecit, & pecuniam pro parte eius abstulerat. postea apparuerit, eum, qui in Asia erat, antea decessisse, instituto ex parte dimidia herede procuratore suo, & ex parte alio. Quæsitum est, quemadmodū pecunia exhereditate petēda esset. Respōsum est, * ab eo, qui procurator [o] eius fuisset, totā hereditatem quia ex hereditate ea pecunia fuisset, quæ ad procuratorē ex vēditione peruenisset, petere eos oportere: & nihilominùs partē dimidiā hereditatis à coheredibus eius. ita fore, siue omnis ea pecunia penes eum, qui procurator fuisset, resideret, vt omnem per iudicē ab eodem recuperarent: siue is partem dimidiam coheredi suo reddidisset, ipsum ex dimidia parte, "&" ex dimidia coheredes eius condemnarent.

*
o Procurator possessoris, petitione hereditatis non tenetur, nisi possessori successerit.

De eo qui negotia hereditaria nomine absentis gessit.

10. *Papinianus* lib. 6. Quæstionum.

CVm heredis ex parte instituti filius, qui patrē suum ignorabat viuo testatore decessisse, partem hereditatis, nomine patris, "vt" absentis, administrauerit [p]: & pecunias, distractis rebus, acceperit: hereditas ab eo peti non potest [q]: quia neque [r] pro herede, neque pro possessore pretia possidet, sed, vt filius patris negotiū curauit. Negotiorum autem gestorum actio ceteris coheredibus ad quos portio defuncti pertinet, dabitur. Illud "enim" vtique non est metuendum, ne etiam patris, à quo fortè exheredatus est, teneatur heredibus, quasi negotia hereditaria gesserit: cùm id, quod administrauit, non fuerit paternæ hereditatis. Nam & si negotiorum gestorum actio sit ei, cuius nomine perceptum est: ei, cuius nomine restitui æquum est. Sed in proposito neque patris negotia fuerūt, qui esse desierat: neque paternæ successionis, quæ fuerūt, alterius hereditatis. Quòd si filius iste patri suo heres extitit, & mouet controuersiam, quòd pater eius, postquā heres extitit mortem obierit: ille tractatus incurrit, an ipse sibi causam [s] possessionis mutare videatur. quoniam tamen qui negotia hereditaria gessit, & debitor esse cœpit, postea faciens cōtrouersiam hereditatis, vt iuris possessor, conuenitur: idem etiam in hoc filio respondendum erit.

p id est, negotiorum gestor; actione negotiorum gestorum tenetur: & hereditatis petitione, si ei successerit, cuius negotia gessit.
q Immò potest, absentis scilicet nomine. *l.* 13. §. 12. s̃. *de petit. hæred.*
r Pro herede neque pro possessore gerit, qui negotia patris heredis & quidem mortui gerit: multo minus pro herede gerit, si eius exheredati gerat negotium.
s quod non licet. *v. l.* 3. §. 19. ĩ. *de adquir possess.*

DE POSSESSORIA [t]. hereditatis petitione.

Tit. V.

Continuatio. Cui datur hæc actio.

Vlpianus lib. 15. ad Edictum.

ORDINARIVM fuit, post ciuiles actiones heredibus propositas, rationem habere prætorē etiam eorum, quos ipse velut [u] heredes facit, hoc est eorum, quibus bonorum * possessio data est.

t Possessoria hæc hereditatis petitio, datur bonorum possessoribus: qui stricto quidem iure heredes nō sunt, sed similes heredibus: datur, inquam, bonorū possesorib⁹ omnibus exceptio Carboniana, Cur ita? vide *l.* 3. §. 13. ĩ. *de Carboniano.*
u Bonorū possessores, velut heredes sunt. *l.* 2. ĩ. *eod. l.* 2. ĩ. *de bonor. possess. Inst. de bonorum posses. l.* 138. ĩ. *de verb. signif. l.* 117. ĩ. *de reg. iur. adde l.* 20. ĩ. *titul. prox.*
*

Effectus huius actionis.

2. *Gaius* lib. 6. ad Edictum prouinciale.

PEr quam hereditatis petitionem tantundem cōsequitur bonorum possessor, quantum [x] superioribus ciuilibus actionibus heres consequi potest.

x *l.* 2. ĩ. *tit. prox. Instit. de perpetuis vers. aliquando.*

DE FIDEICOMMISSARIA [y] hereditatis petitione.

Tit. VI.

Continuatio, cui datur hæc actio.

Vlpianus libro 16. ad Edictum.

EX ordine occurrit actio, quæ proponitur his, quibus restituta est hereditas. * Nam quisquis suscepit restitutam hereditatem ex senatusconsulto [z], ex quo actiones transeunt, fideicōmissoria [a] hereditatis petitione vti poterit.

y fideicommissaria hæc hereditatis petitio datur fideicommissariis quibus ex senatuscō sulto Trebelliano restituta est hereditas. *l.* 1. ĩ. *eod.*
z subaudi, Trebelliano.
a *l.* 54. s̃. *de petit. heredit.*

Quid veniat in hanc actionem.

2 *Paulus* libro 20. ad Edictum.

QVæ actio eadem [b] recipit [c], quæ hereditatis petitio ciuilis.

b fideicommissoriæ hereditatis, & ciuilis petitionis cognatio est: nam fideicommissarij heredes imitantur.
c *v. l. vlt.* s̃. *tit prox.*

Quib. datur hæc actio. 1. & aduersus quos 2. quæ actiones fideicommissario competunt.

3. *Paulus* lib. 16. ad Edictum.

NEc interest, mihi quis rogatus fuerit restituere, an heres cui extitit [d]. "Et" si bonorum possessor sim eius, cui fideicommissaria hereditas relicta est, vel alius successor, per hanc actionem experiri poterim.

1 ¶ Hanc actionem sciendum est aduersus eum, qui restituit hereditatem, non competere [e].

2 ¶ Hæ autem actiones mihi dantur, quæ heredi, & in heredem [f] competunt.

d *l.* 3. s̃. *de petit. heredit.*
e *l.* 27. §. 7. ĩ. *ad Trebell.*
f *l.* 1. §. 2. ĩ. *ad Trebell.*

LIBER SEXTVS.

DE REI[a] VINDICATIONE[b].

Continuatio. 1. *De rebus mobilibus vel Immob.* 2. *De liberis.* 3. *de grege.*

Vlpianus lib. 16. ad Edictum.

POST †actiones quæ de vniuersitate propositæ sunt[c] subijcitur actio singularum rerum petitionis. 1 ¶ Quæ specialis in rem actio, locum habet in omni bus rebus mobilibus[d], tam animalibus, quàm his, quæ anima carent, & in his quæ solo continentur. 2 ¶ Per hanc autem actionē liberæ personæ quæ sūt iuris nostri, vtputa liberi, qui sunt in potestate, non petuntur[e], "Petuntur" igitur, aut præiudiciis[f], aut interdictis[g], aut cognitione prætoria. & ita Pomponius libro trigesimoseptimo. Nisi fortè, inquit, adiecta causa quis vindicet. Si quis ita petit filium suum[h] in potestate, *ex iure Romano*, videtur mihi "& Pomponius consentire, rectè eum egisse. ait enim adiecta causa *ex lege Quiritium*[i], vindicare posse. 3 ¶ Per hanc autem actionem non solùm singulæ res vindicabuntur: sed posse etiam gregem vindicari[k], Pomponius libro lectionum vicesimoquinto scribit. Idem & de armento, & de equitio, ceterisque, quæ gregatim habentur, dicendum est. Sed enim gregem sufficiet ipsum nostrum esse, licèt singula capita nostra non sint.[l] grex enim, non singula corpora vindicabuntur.

2. *Paulus* lib. 21. ad Edictum.

SEd si par numerus duorum interfuerit, neuter solidū gregem, sed ne partem dimidiam totius eius vindicabit[m]. Sed si maiorem numerum alter habeat, vt detracto alieno, nihilominus gregem vindicaturus sit, in restitutionem non veniunt aliena capita[n].

1. *De armamentis nauis & scaphæ.* 2. *De confusione & commixtione.*

3. *Vlpianus* lib. 16. ad Edictum.

MArcellus libro quarto digestorum scribit: Qui gregē habebat capitū trecētorum, amissis centum redemit[o] totidem aliena[p] capita ab eo, qui dominium eorum habebat, vel "aliena ab eo" qui bona fide ea possidebat. & hæc vtique gregis, inquit, vindicatione continebūtur. Sed & si ea sola supersint capita, quæ redempta sunt, adhuc eum posse gregem vindicare[q]. 1 ¶ Armamenta nauis singula[r] erunt vindicanda. scapha[s] quoque separatim vindicabitur. 2 ¶ Pomponius scribit, si quid quod eiusdem[t] naturæ est, ita confusum est, atque commixtum, vt deduci, & separari non possint, nō totum, sed pro parte esse vindicandum. vtputa meum, & tuum argentum in massam redactum est: erit nobis commune[u]: & vnusquisque pro rata ponderis, quod in massa habemus, vindicabimus: & si incertum sit quantum quisque ponderis in massa habet[x].

4. *Paulus* libro 21. ad Edictum.

QVo quidem casu, etiam communi diuidundo agi poterit. Sed & furti, & ad exhibendum tenebitur, qui dolo malo confundendum id argentum curauit: ita vt in ad exhibendum actione[y] pretij ratio haberi debeat[z]: in vindicatione, vel communi diuidundo actione hoc amplius ferat, cuius argentum pretiosius fuerat.

2. *De nato ex equo vnius & ex equa alterius.* 3. *De arbore in alienum agrum translata.* 4. *De errore in nomine rei petitæ.* 5. *De vocabulo ambiguo.*

5. *Vlpianus* lib. 16. ad Edictum.

IDem[a] Pomponius scribit: "Si frumentum duorum, nō voluntate eorum, confusum sit: competit singulis in rē actio in id, "in" quantum paret, in illo aceruo suum cuiusque esse. quòd si voluntate[b] eorum commixta sunt: tunc communicata videbuntur[c], & erit cōmuni diuidundo actio. 1 ¶ Idem scribit, si[d] ex melle meo, vino tuo factum sit mulsum: quosdam existimasse, id quoque communicari. sed puto verius, vt & ipse significat, eius potius esse, qui fecit[e]: quoniam "suam" speciem[f] pristinam non continet. Sed[g] si plumbum cum argento mixtum sit: quia deduci[h] possit, nec communicabitur, nec communi diuidundo agetur, "quia separari potest: "agetur autem in rē "actio." Sed si deduci, inquit, nō[i] possit: "vt" puta, si æs † & aurum mixtum fuerit: pro parte esse vindicandū. Necquaquam erit dicendum, quod in mulso dictum est: quia vtraque materia, etsi confusa, manet tamen. 2 ¶ Idem scribit, si equam meam[k] equus tuus prægnantem fecerit, non esse tuum, sed meum, quod natum est[l]. 3. ¶ De arbore, quæ in alienum agrum translata coaluit, & radices immisit: Varus & Nerua vtilem in rem actionem dabant. nam si nondum coaluit, mea esse nō desinet[m]. 4 ¶ Cùm in rem agatur, si de corpore cōueniat, error autem sit in vocabulo, rectè actum esse videtur[n]. 5 ¶ Si plures sint eiusdem nominis serui, puta plures Erotes: nec appareat de quo actum sit: Pomponius dicit nullam fieri condemnationem[o].

De rei petitæ designatione.

6. *Paulus* lib. 6. ad Edictum.

SI in rem aliquis agat, debet designare[p] rem: & vtrùm totam, an partem, & quotam petat. appellatio[q] enim rei non genus, sed speciem significat. Octauenus ita definit: quod infectæ quidem[r] materiæ pondus, signatæ verò numerum[s], factæ autem speciem dici oportet. Sed & mensura dicenda erit, cùm res mensura continebitur. Et, si vestimēta nostra esse, vel dari oportere nobis petamus, vtrùm numerum eorum dicere debebimus, an & colorē? & magis est, vt vtrumque. nam illud inhumanum est, cogi nos dicere, trita sint, an noua. Quamuis & in vasis occurrat difficultas, vtrùm lancem dumtaxat dici oporteat: an etiam quadrata, vel rotunda: vel pura an cælata sint: quæ ipsa in petitionibus quoque adiicere, difficile est: nec ita coarctanda res est: licèt in petendo homine nomen eius dici debeat: & vtrùm puer an adulescens sit. vtique si plures sint: sed, si nomen eius ignorem, demonstratione[t] eius vtēdū erit, veluti: *qui ex illa hereditate est. qui ex illa natus est.*[u] Item fundum petiturus nomen eius, & quo loci sit, dicere debebit.[x]

De possessore & eo qui se obtulit.

7. *Idem* libro 13. ad Edictum.

SI is, qui obtulit se fundi vindicationi, damnatus est: nihilominus à possessore rectè petitur[y] sicut Pedius ait.

Si socius & extraneus possideant.

8. *Idem* libro duodecimo ad Edictum.

POmponius libro trigesimosexto probat: si ex æquis partibus fundum[z] mihi tecum communem tu, & Lucius Titius possideatis[a]: non ab vtrisque quadrantes petere me debere, sed à Titio, qui non sit dominus, totum semissem. Aliter atque si certis regionibus[b] possideatis eū fundum: nam tunc sine dubio & à te, & à Titio partes fūdi petere me debere[c] quotiens enim certa loca possidebuntur, necessariò in his aliquam partem meam esse. & ideo te quoque à Titio quadrantem petere debere. Quæ distinctio neque in re mobili, neque in hereditatis petitione locum habet: nunquam[d] enim pro diuiso possideri potest[e].

Qui possessores tenentur

9. *Vlpianus* lib. 16. ad Edictum.

OFficiū autē iudicis in hac actione "in" hoc erit: vt iudex inspiciat, an reus possideat[f]. nec ad rē pertinebit ex qua

---

t si ex eiusdem generis confusæ. u *l.7.§.8.l.27.ǯ. de adq. rerum.*
x an eo casu iuranti succurritur? *v.l.1.§.40.ǯ. depo.*
y *adde l.9.ǯ. ad exhibendum.* z ex iuramento. *l.5.ǯ. de in litem.*
a aridæ res eiusdem generis non confusæ, sed mixtæ, quemadmodum vindicari possunt. b *vt §.27.28. de rer. diuis.*
c *v l.29. in prin. ǯ. com. diu.* d liquidæ diuersis generibus mixta, si transeant in aliā speciem queadmodum vindicentur.
e idque iure specificationis. *§.25. de rer. diuis.*
f species cōfusione mutantur.
g metalla diuersi generis si misceantur, quē admodum vindicentur.
h id est, separari. *l. 22. in fin. ǯ. de adq. rer.*
† hodie inuēta est ars qua Chrysulcæ aquæ vi, aurū à quocūque metallo separari potest. *l.12. in f. ǯ. de adq. rerum dominio. Alciat. 6. parer.*
i hanc negationem quidam expungunt.
k *l. 5. §. 20. ǯ. de furtis.*
l quia partus matris conditionem sequitur. *l. 7. Cod. eod.*
m *v. l. 7. in fine. l. 26. §. penult. ǯ. de adqu. rer.*
n *adde l. 80. ǯ. de iud. l. 4. ǯ. de legat. 1. l. 34. ǯ. de adqu. poss. l. 4. Cod. de test.* dubitandi causa in hac specie nascitur ex *l. 6. 1. ǯ. eod.*
o cur ita? *v. l. 27. ǯ. de reb. dub.* incertitudinis ratione, actus nulla sui parte valet.
p *l. 1. §. 40. §. 41. ǯ. depositi. v. l. 19. ǯ. de furtis.*
q res quæ vindicatur designāda est, non per genus, sed per speciem.
r Species designatur pondere, numero, specie, mensura, colore, figura ætate, nomine, loco.
s *l. 52. §. 25. ǯ. de furtis.*
t quæ vice nominis fungitur. *v. l. 34. ǯ. de codict. & demonst. v. l. 33. ǯ. de condict. & demonst.*
u vel qui ex adulterio natus. *l. 3. ǯ. de liberis & posthumis.* hinc Bartolus colligit sufficere vt à matris nomine quis appelletur. mater enim patre est certior *l. 5. ǯ. de in ius vocando.*
x vt aduersarius tutò possit respondere *arg. l. 1. ǯ. de edendo.*
y antequā damnatus soluerit, non vt bis exigatur: semel, scilicet, à damnato: iterum à possessore: id enim est iniquum *l. 51. ǯ. de re iudic. l. 34. ǯ. eod.*

z id est, rem immobilem: est enim secus in mobili. *de obligat.*
a .i. pro indiuiso. b pro diuiso. c pro rata possidentium scilicet.
d *l. 19. ǯ. com. diuid.*
e atqui tignum duorum esse potest. *l. 36. ǯ. de seruit vrb.* & hereditas *l. 1. §. 1. & 2. ǯ. pars hæreditatis.*
f quippe hæc actio datur contra quemcumque possidentem. *ǯ. eod.*

a *3. Cod. 3. 32. 15. Eclog. 1.*
b id est, proprietatis adsertione, nam verbum rei hîc significat proprietatem. vt olim fieret Vindicatio, vide *apud Gellium 20. c. 9.*
c libro superiore *l. 18. in fin. l. 19. ǯ. de petit. hered.*
† ordo in titulis seruatur.
d de quibus dixi ad *l. 22. Cod. de admin. tut.*
e quia in rem actio competit ei qui dominus est, vel iure, gentium, vel ciuili *leg. 23. ǯ. eod.* neutro iure parens liberorum est dominus.
f quæ quid sint, explicat Robert. *1. sent. 13.*
g si inuitus ab alio detinetur. *ǯ. de lib. exhib.*
h hinc nōnulli colligūt eadem ratione vxorē, à marito, colonū & Vasallum, à Domino: ciuem à sua republica vindicari posse adiecta causa.
i id est, vi patriæ potestatis quæ iure Romano cōpetit, vindicare potest.
k *l. 56. §. ǯ. eod.* 1. corpus seu totum integrale, siue ex coherētibus, vt domus, siue ex distantibus cōstet partibus, vt grex. *v. l. 23. ǯ. eod. l. 30. ǯ. de vsucap.*
l id est, licèt aliena immixta sint. *l. 23. §. 5. ǯ. eod.* quæ vt sint immixta non continuò efficiunt vt grex sit communis. *§. 28. Inst. de rerū diuis.*
m sed singula capita *Zas.*
n aduersus tertium, id est, socius tamen ei aliena capita non restituet.
o id est, alia. Hic enim alienum pro alio accipe *vt l. 5. ǯ. de duobus reis* vt per contrarium, aliud pro alieno *l. 7. §. 1. ǯ. ad l. Iul. maiestatis.*
p id est, siue prima gregis capita remanserint, siue alia substituantur, grex tamen totus vindicabitur.
q vt & instrumenta rei instructæ. Cur ita? *v. l. 49. in fine ǯ. eod.*
r cur ita? *v. l. 6. ǯ. eod.*
s *vide l. 44. ǯ. de euict.*

a Dominio actoris probato, possessor reus restituere rem cogitur. 5. *Eclog.* 1. *c.* 9.
b Reus non prohibetur exceptionis suę probationes exequi, post probatam ab actore intentionem, & post cognitas probationes actoris *l.* 9. *Cod.* ꝟ. *de except.* *l.* emptor *Cod. de præscript.* 30. Igitur cum hac lege non pugnat Nouella. 90. qua tantùm coercetur multiplex testium productio.
c & malè *Accur.*

ex qua causa possideat. vbi [a] enim probaui rem meã esse; necesse habebit possessor restituere, qui [b] non obiecit aliquam exceptionem. Quidã tamen [c], vt Pegasus, eam solam possessionem putauerunt hanc actionem complecti, quæ locum habet in interdicto *vti possidetis*, vel *vtrubi*. Deniq. "ait", ab eo, apud quem deposita [d] est, vel commodata, vel qui conduxerit, aut qui legatorum seruandorum [e] causa, vel dotis, [f] ventrísve nomine in possessione esse, vel cui damni infecti nomine non cauebatur: quia hi omnes non possident [g]: vindicari nõ posse. Puto autem, ab omnibus, qui tenent, & habent restituendi facultatem, peti posse [h].

Vbi res petita restitui debet.

10. *Paulus* lib. 21. ad Edictum.

SI res mobilis petita sit, vbi restitui debeat, "scilicet" si præsens non sit, & non malũ est, (si) bonę fidei possessor sit, is, cum quo agitur, aut ibi restitui, vbi res sit, aut vbi agitur: sed sumptibus petitoris, qui extra cibaria in iter, vel nauigationem faciendi sunt [i].

11. *Vlpianus* lib. 16. ad Edictum.

NIsi "si" malit [l] petitor suis impensis, & pericula ibi, vbi iudicatur, rem restitui. tunc enim de restitutione cum satisdatione cauebitur [k].

12. *Paulus* libro 21. ad Edictum.

SI verò malæ fidei sit possessor, qui in alio loco eã rem nactus sit, idẽ statui debet. Si verò ab eo loco, vbi lis contestata est, eam subtractam aliò transtulerit: illic restituere debet, vnde [l] subtraxit, sumptibus suis.

Si res deteriorata restituatur.

13. *Vlpianus* lib. 16 ad Edictum.

NOn solùm autem "rem" restitui, verùm & si deterior [m] res sit facta, rationem iudex habere debebit: finge enim debilitatum hominem, "vel verberatum, "vel vulneratum restitui. vtique ratio per iudicẽ habebitur, quanto deterior sit "factus." quam quam & legis Aquiliæ actione conueniri possessor possit [n]. Vnde quæritur, an non aliàs iudex æstimare damnum debeat, quàm si remittatur actio legis Aquiliæ. Et Labeo putat, cauere petitorem oportere, lege Aquilia non acturum [o]. quæ sententia vera est.

14. *Paulus* lib. 21. ad Edictum.

QVòd si malit actor potiùs legis Aquiliæ actione vti, absoluendus est possessor. Itaque electio actori danda est: non vt triplum, sed duplum consequatur.

De re distracta ex necessitate. 2. De agro militibus assignato. 3. De animalis petiti interitu.

15. *Vlpianus* lib. 16. ad Edictum.

ITem, si verberatum tradidit, Labeo ait etiam iniuriarum competere " actionem petitori. " 1 ¶ Si [p] quis rem ex necessitate distraxit, fortassis huic officio iudicis succurretur, vt pretium dumtaxat debeat restituere. Nã & si fructus perceptos distraxit ne corrumpantur: æquè non amplius, quàm pretium præstabit. 2 ¶ Item, si fortè ager fuit, qui petitus est, & militibus [q] adsignatus est [r], modico honoris gratia possessori [s] dato: an hoc restituere debeat? & puto præstaturum. 3 ¶ Si seruus petitus, vel animal aliud demortuum [t] sit sine dolo malo, & culpa possessoris: pretium non esse præstandum plerique aiunt: sed est verius, si [u] fortè distracturus erat petitor, si accepisset, moram passo debere præstari: nam si ei restituisset, distraxisset, & pretium esset lucratus.

Si nauis petita perierit.

16. *Paulus* lib. 21. ad Edictum.

VTique autem, etiam mortuo [x] homine, necessaria [y] est sententia propter [z] fructus, [a] & partus, & stipulationem de euictione *. non enim post litem contestatam vtique & fatum [b] possessor præstare debet. 1. ¶ Culpa non intelligitur, si nauem petitam tempore nauigationis [c] trans mare misit, licèt ea perierit: nisi "si" minùs idoneis hominibus eam commisit.

De interitu rei venditæ. 1. De fructibus & omnibus accessionibus, & mora.

17. *Vlpianus* lib. 16. ad Edictum.

IVlianus libro sexto Digestorum scribit: si hominem, qui Mæuij erat, emero à Titio: deinde, cùm eũ Mæuius à me peteret, eundẽ vendidero: eúmque emptor occiderit: æquum esse me pretium Mæuio restituere [d]. 1 ¶ Idem Iulianus eodem libro scribit: si moram [e] fecerit in homine reddendo possessor, & homo mortuus sit: & fructuum rationem vsque ad rei iudicatæ tempus spectandam esse. Idem Iulianus ait, * non solùm fructus [f], sed etiam omnem causam præstandam: & ideo & partum [g] venire in restitutionem, & partuum [h] fructus. Vsque adeo autem & causæ veniunt, vt Iulianus libro septimo scribit, si per eum seruum possessor adquisierit actionem legis Aquiliæ, restituere cogendum. Quod si dolo malo ipse possessor desierit [i] possidere, & aliquis hominem iniuria occiderit: aut pretium hominis, aut actiones suas præstare cogetur: vtrum eorum voluerit actor. Sed & fructus, quos ab alio possessore percepit, restituere eum oportet. lucrum [k] enim ex eo homine, qui in lite esse cœperit. facere non debet. Sed fructus eius temporis, quo "tempore" possessus est ab eo, qui euicerit, restituere non debet. Sed quod dicit de actione legis Aquiliæ, procedit, si post litem contestatam vsucepit possessor: quia plenum ius incipit habere.

De re pendente Iudicio vsucapta.

18. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

SI post acceptum iudicium possessor vsu hominem cepit, debet eum tradere [l], eóque nomine de dolo cauere. periculum est enim, ne eum vel pignerauerit, vel manumiserit.

De cautione reo præstanda.

19. *Vlpianus* libro decimosexto ad Edictum.

IPsi quoque reo cauendum esse Labeo dicit, *his rebus rectè præstari* [m]: si fortè fundi [n] nomine damni infecti cauit.

De partu & omni causa.

20. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

PRæterea restituere [o] debet possessor, & quæ post acceptum iudicium per eum non ex re sua [p] adquisiuit. in quo hereditates quoque legataque, quæ per eum seruum obuenerunt, continentur. nec enim sufficit, corpus ipsum restitui: sed opus est, vt [q] & causa rei restituatur: id est, vt omne habeat petitor, quod habiturus foret, si eo tempore, quo iudicium accipiebatur, restitutus illi homo fuisset. Itaque partus ancillæ restitui debet: quamuis postea editus sit, quam matrem eius, post acceptum scilicet iudicium, possessor vsuceperit. quo casu etiam de [r] partu, sicut de matre, & traditio, & cautio de dolo necessaria est.

Si Seruus petitus fugerit.

21. *Paulus* lib. 21. ad Edictum.

SI à bonæ [s] fidei possessore [t] fugerit seruus: requiremus, an talis fuerit, vt & custodiri debuerit [u]. nam si integræ opinionis videbatur, vt non debuerit custodiri, absoluendus est possessor: vt tamen si interea eum vsuceperat [x] actionibus suis cedat petitori, & fructus eius tẽporis, quo possedit, præstet. quòd si nondum eum vsucepit, absoluendum eum sine cautionibus, vt nihil caueat petitori de persequenda ea re. quo minus [y] enim petitor eam rem persequi potest: quamuis interim, dum in fuga sit, vsucapiat [z]: nec iniquum id esse, Pomponius libro trigesimo nono ad Edictum scribit. Si verò custodiendus fuit, etiam ipsius nomine damnari debebit: vt [a] tamen si vsu eum non cepit, actor ei actionibus suis cedat. Iulianus autem, in his casibus, vbi propter fugam serui possessor absoluitur, & si non cogitur [b] cauere de persequenda re, tamen cauere debere possessorem, si rem nactus fuerit, vt eam restituat. idque Pomponius libro trigesimo quarto "variarum" lectionum probat. quod verius est.

d Rei vindicatione dominus experiri potest aduersus depositarium. Neque obstat Nouella. de deposito 88. quæ vindicationem non prohibet, sed denũtiationem: quæ denique nõ repellit dominũ, sed creditorem. Possum enim rẽ meam à depositario, id est, ab eo apud quem deposuisti, vindicare, licèt non possim ob pecuniam quam tu mihi debes, depositario denũtiare, ne rem tibi, quam apud illũ deposuisti, restituat: potest enim depositarius huic denũtiationi nõ obtemperare.
e *v. l.* 3. §. 8. ꝟ. *vti possidetis.*
f *vide quæ scripsi ad l.* 2. *C. qui potiores.*
g sunt tamẽ in possessione. *v. l.* 1. *in f. de adquir. poss.*
h An ab eo qui rem meam emit à depositario? *vide l.* 8. *in f. C. depositi: Nou.* 22. *c.* 44. an & à depositario? hoc vult Accursius. *arg. l.* 31. ꝟ. *depositi:* huic igitur loco malè opponitur *Nou.* 88. qua nõ vindicatio, sed denunciatio: non Dominus, sed creditor repellitur. *Cuiac. d. Nouell.*
i ex hac l. cum duab. seqq. collige, rẽ, vbi est, à bonæ fidei possessore restitui sumptib. petitoris: à malæ fidei possessore, vel vbi inuenitur, vel vbi petitur, ídq; sumptibus eius. *Bart.*
k à possessore. §. 2. *Inst. de officio Iudicis.*
l *l.* 11. *in f.* ꝟ. *depositi.*
m vel periit *l.* 36. 1. ꝟ. *eod.*
n malę fidei possessor, & ad rem, & ad eius interesse hac actione tenetur: pręterea ex l. Aquilia: sed vna electa, perit altera.
o an aduersus bonæ fidei possessoré cui negligentia obiici non potest, cùm possit abuti *l.* 31. §. 3. ꝟ. *de petit. hered.* an malę fidei? cui actor cauere non debet? *l.* 69. ꝟ. *eod.*
p Qui rem alienam necessariò distraxit, pretium tantùm reddit.
q Feudorum origo hinc videtur promanasse.
r à principe seu præcepto principali: hostiũ enim agri partim vendebantur, partim assignabantur militibus. *vt l.* 11. ꝟ. *de euict.* Idque ex causa legitima. An id Principi erga suos ciues liceat, *vide quæ notaui ad Nouell.* 85. *& huius legis interpretationem.*
s veteri e ſque hosti non subdito. *v. d. Nouell.* Adde *l.* 16. *in fine.* ꝟ. *de adquir. rer. dominio.*
t vindicata re mortua absque culpa possessoris, non præstatur pretium à possessore, nisi moram fecerit & distrahi potuisset 15. *Eclog.* 9. *c.* 5.
u *l.* 14. §. 11. ꝟ. *quod met. caus.*
x *vide Cuiac.* 9. *obs.* 34.
y id est, lis nõ moritur: nõ absoluitur, aut nõ absoluendus est reus. *l.* 8. ꝟ. *de re indicata.*
z mortuo post litem contestatã homine, non omnino moritur lis. superest .n. ratio fructuum, id est operarũ, *l.* 8. ꝟ. *de re iudic.* *l.* 11. ꝟ. *indicatum solui.* quatum habẽda sit ratio, vsque ad mortui, an vsque ad rei iudicatæ tempus, quæstio est. de qua vide *l.* 33. ꝟ. *eod.*
a id est, operas.
b mors a nullo præstari potest. *l.* 40. ꝟ. *de petit. hær. l.* 24. ꝟ. *de vsuris l.* 8. 2 *in fin.* ꝟ. *de verb. obl. l.* 64. ꝟ. *de regul. iur. al.* factum.
c de quo *v.* 4. *Vegetij* 39. secus si non tempore nauigandi *l.* 36. *in fi.* ꝟ. *eod.*
d *v. l. vlt.* ꝟ. *de negotiis.*
e ídque post litem contestatam.
f *l.* 5. 17. *C. eo.*
g *l.* 20. *in fin.* ꝟ. *eod.*
h atque ita partus non modò primus, sed & secũdus veniet. *l.* 39. ꝟ. *de vsuris.*
i *l.* 5. *in fin.* ꝟ. *de reb. cred l.* 91. §. 1. ꝟ. *de verb. oblig.*
k *vide quæ scripsi ad l.* 56. ꝟ. *de hæredit. petit.*
l *l.* 20. 21. ꝟ. *eod.*
m De hac formula, rectè præstari scripsi *ad l.* 11. *in fi.* ꝟ. *de duobus reis. l.* 71. *in fin.* ꝟ. *de verb. signif.*
n id est vrbani prædij. *l.* 38. §. 1. ꝟ. *de damn.*
o *l.* 18. ꝟ. *eod.*
p *v. l.* 33. ꝟ. *de petit. hæred.*
q *l.* 17. §. 1. ꝟ. *eo.* *l.* 1. *Cod. eod.*
r *l.* 1. *in fin. Cod. eod.*
s Bonæ fidei possessor si fugerit seruus, absoluitur: nisi sit talis qui custodiri debuerit 15. *Eclog.* 1. *c.* 21.
t puta à marito seruus dotalis. *l.* 25. §. 3. ꝟ. *soluto.*
u vt quia vinctus datus est. *l.* 5. §. 6. ꝟ. *commodati.*
x *vt l.* 18. ꝟ. *eod.*
y comminus Hal. id est, statim sine cessione. *Cuiac.* 11. *obs.* 39.
z *l.* 1. §. 14. ꝟ. *de adq. possess.*
a vide quæ scripsi *ad l.* 63. ꝟ. *eod.*
b *l.* 47. §. 3. ꝟ. *de legat.* 3.

a Dolus quasi possessionem repræsentat: vt hic, qui dolo desiit possidere, quasi possidere videtur.
b *l.12.ff.de noxalib.* in quem ideo in litem iuratur. *l.69.ff eod.*
c *§.3.Inst.de act.*
d *l.43.ff.eod.* e *vide l.14.ff.de auro.*

22. *Vlpianus* libro 16. ad Edictum.

QVod si dolo possessoris fugerit: damnandum eum, quasi [a] possideret.[b]

Quibus datur hæc actio. 1 De locis sacris & religiosis. 2. De rebus adiectis. 3. De scriptura & pictura. 4. De doli exceptione. 5. De rebus iunctis, & rebus commixtis. 6. De tigno iuncto.

23. *Paulus* lib. 21. ad Edictum.

IN rem actio competit ei, qui aut iuregentium, aut iure ciuili dominium adquisiit [c]. 1 ¶ Loca sacra, item religiosa [d], quasi nostra in rem actione peti non possunt. 2 ¶ Siquis rei suæ alienam rem ita adiecerit, vt pars eius fieret: veluti si quis statuæ suæ brachium [e], aut pedē alienum adiecerit: aut scypho ansam [f], vel fundum: vel candelabro sigillum: aut mēsæ pedem dominum eius totius rei effici, veréque statuam suam dicturum, & scyphū plerique rectè dicunt. 3 ¶ Sed & id, quod in charta mea scribitur, aut in tabula pingitur, statim meum fit [g]. licet de pictura quidam [h] contra senserint, propter pretium picturæ. sed necesse est, ei rei [i] cedi, quod sine illa esse non potest †. 4 ¶ In omnibus igitur istis, in quibus mea res, per præualentiam, alienam rem trahit, meámque efficit: si eam rem vindicem, per exceptionem doli "mali" cogar pretium eius, quod accesserit, dare: 5. ¶ Item quæcunque aliis iuncta, siue adiecta, accessionis loco cedunt [k]: ea, quamdiu cohærent, dominus vindicare non potest; sed ad exhibendum agere potest, vt separentur, & tunc vindicentur: scilicet excepto eo, quod Cassius de ferruminatione scribit. Dicit enim, si statuæ suæ ferruminationi iunctum brachium sit, vnitate maioris partis consumi: &, quod semel alienum "factum" sit, etiā si inde abruptum sit, redire ad priorem dominum non posse. Non [l] idem in eo, quod adplumbatum sit. quia * ferruminatio per eandem [m] materiam facit confusionem: plumbatura non idem efficit [n]. Ideóque in omnibus his casibus, in quibus neque ad exhibendum, neque in rem locum habet, in factum actio necessaria est [o]. At in his "corporibus," quæ ex distātibus [p] corporibus essent, cōstat singulas partes retinere suam propriam speciem: vt singuli homines, singulæ oues: ideoque posse me gregem vindicare, quamuis [q] aries tuus sit immixtus: sed & te arietem vindicare posse. Quod non idem in coherentibus corporibus eueniret. nam, si statuæ meæ brachium alienæ statuæ addideris, non posse dici brachium tuum esse: quia tota statua vno spiritu [r] continetur. 6 ¶ Tignū alienum ædibus iunctum, nec [s] vindicari potest propter legem duodecim tabularum, nec eo nomine ad exhibendum agi, nisi aduersus eum, qui sciens alienum iunxit ædibus. sed est actio antiqua de tigno iuncto, quæ in duplū ex lege duodecim [t] tabularum descendit. 7 ¶ Item si quis ex alienis cementis in solo suo ædificauerit: domum quidem vindicare poterit, cementa autē resoluta [u] prior dominus vindicabit: etiam si post tempus vsucapionis dissolutum sit ædificium, postquam à bonæ fidei emptore possessum sit. nec enim singula cementa vsucapiuntur, si domus per temporis spatium nostra fiat [x].

Collatio Iudicij petitorij & possessorij.

24 *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

IS * qui destinauit rem petere, animaduertere debet, an aliquo interdicto [y] possit nancisci possessionem: quia longè commodius est [z], ipsum possidere, & aduersarium ad onera [a] petitoris compellere, quam alio possidente petere.

De eo qui se obtulit.

25. *Vlpianus* lib. 70. ad Edictum.

IS, qui se obtulit rei defensioni sine causa, cùm nō possideret, nec [b] dolo fecisset, quo minùs possideret: si actor ignoret, non est absoluendus [c], vt Marcellus ait. quæ sententia vera est. sed "hoc" post litem contestatam. ceterùm ante iudicium acceptum non decipit actorem, qui se negat possidere, cum verè non possideret. nec videtur se liti obtulisse, qui discessit.

26. *Paulus* lib. 2. ad Plautium.

NAm, si actor scit, tunc is non ab alio, sed à se decipitur [d]: & ideo reus absoluitur.

f puta ex plumbo alieno. *l. 23. ff.de adquir.rer.* est verò ansa in scypho, pars ea qua scyphus eleuatur cōmodissimè: quæ & nasus: vnde Nasiterna. *Festo, Nonio. Fulgensio.* Ita Vatinianis calicibus assignat nasos Martialis: & Iuuenalis, Tu Beneuētani sutoris nomen habentē, Siccabis calicem nasorū quatuor: *adde l. 7. §. 2. ff.ad exhib.*
g l.9.§.1. *ff. de adquir.rer.dom.*
h Gaius in *l.9. §.2.ff.de adquir. rerum dominio.*
i tabulæ. *Cai. 2.Inst.1.*
† hodie tabula cedit picturæ *§. 33.de rerum diuis.*
k *l.19.ff. de auro & argento.*
l Ad plumbati & ferruminati seu plumbaturæ & ferruminationis differētia.
m nam huiusmodi iunctura seu ligatura quę συνεφὴ, ex ferri excremētis, vel ramentis, vel alia materia fit.
n quia fit ex plumbo, μολυβδωσις, & μολυβδαμα dicitur. *l. 27. ff. de adquir. rerum* Iuuenalis *Satyra. 14. in fi.* si fregeris, altera fiet Cras domus, atquè eadē plumbo cōmissa manebit.
o quæ rei vindicationi tanquam remediū adfine cohęret. *l.52.ff.eod.*
p Corporū alia sunt ex distantibus corporibus, alia cohęrentia sunt. Hęc corpora vno spiritu continētur: illa nō vno spiritu continētur, sed eorum singulæ partes retinēt propriam suam speciem. De corporū generibus adde *l. 78.ff. de rei ind. l.30. ff. de vsucap.*
q *l.1.in f.ff.eod.*
r *l.30.ff.de vsucapionib.* Spiritū autem hîc videtur accipere, pro specie, hoc sensu: statuę partes, vno spiritu contineri, vna specie constare: & alioqui hîc spiritus opponitur speciei corporū quę ex distātibus corporibus cōstant, singulæ partes proprium spiritū retinēt: quę sunt coherentia, vno spiritu continentur, non pluribus speciebus cōstant, sed vna.
s *v.l.6.ff.ad exhib. l.7.§.10.ff.de adquir.rerum. l.98.in fi.ff.de solutionibus.*
t Paria sunt enim possidere & dolo desiisse possidere.
u *l.59.ff.eod.* x *adde l.30.ff. de adquir. poss. l.23.in f. ff.de vsucap.*
y *l.12. ff.de adquir. possess. l.18. in fi.ff. de vi & vi.*
z *§ 4.vers cōmodum.Inst. de interdict.* a dixi in explicatione legū.XII. Tabularū.
b onus est partibus petitoris fungi. *adde l.2.Cod.de probat.*
c l.13.§.13.*l.14.ff.de petit.heredit.l.vlt.ff.si vsusfr.petatur.*

d *v.l.1.in fi.ff.de act.empti.* e *adde l.30.ff.de peculio.*
f vt possessor hac actione condemnetur sufficit eum possedisse tempore rei iudicatæ. *Bartol.*
g *l.20.§.6.de petit.hæred.* h hereditatis petitio in rem est actio.
i *v.l.25.§.7.in f.ff.de petit.hæred.* k locus à consequētibus. *vt l.3.§ 1.ff.de iniuriis.*

Quo tempore possessio spectatur. De fructibus. 2. De homine deteriorato, deinde ex alia causa mortuo. 3. De eo qui dolo desiit possidere. 4. De absentia eius, per quem possidetur. 5. De sumptibus à possessore factis.

27. *Idem* lib. 21. ad Edictum.

SIn autem, cùm à Titio petere vellem, aliquis dixerit, se possidere, & ideo liti se obtulit: & hoc ipsum in re agenda testatione probauero: omnimodo condemnandus est.

1 ¶ Possidere autem aliquis debet, vtique & litis contestatæ tempore [e] & quo res iudicatur. Quòd si litis contestationis tempore possedit: cùm autem res iudicatur, sine dolo malo amisit possessionem: absoluendus est possessor. Item si litis contestatæ tempore non possedit: quo autē iudicatur, possidet: probanda est Proculi sententia, vt omnimodo condemnetur [f]. Ergo & fructuum nomine, ex quó cœpit possidere damnabitur. 2 ¶ Si homo petitus dolo possessoris, deterior factus sit: deinde, sine culpa eius, ex alia causa mortuus sit: æstimatio non fiet eius, quod deteriorem eum fecerat: quia nihil interest petitoris. sed hæc, quantum ad in rem actionem. legis autem Aquiliæ actio durat. 3 ¶ Sed & is, qui ante litem contestatam dolo desiit rem possidere, tenetur in rem actione. idque ex senatusconsulto [g] colligi potest, quo cautum est (vt diximus) vt dolus præteritus in hereditatis petitionē veniat. cùm enim in hereditatis petitione, quæ [h] & ipsa in rem est, dolus præteritus fertur [i]: non est absurdum, per [k] consequentias, & [l] in speciali in rem actione dolum preteritum [m] deduci. 4 ¶ Si per filium, aut per seruum pater, vel dominus possideat: & is sine culpa patris, dominive, rei iudicandæ tempore absit: vel tempus dandum, vel cauendum est de possessione restituenda. 5 ¶ In rem petitam si possessor ante [n] litem contestatam sumptus [o] fecit: per doli mali exceptionem ratio eorum haberi debet, si perseueret actor petere rem suā, non redditis sumptibus. Idem est etiam, si noxali iudicio seruum defendit, & damnatus præstitit pecuniam: aut in area, quæ fuit petitoris, per errorem insulam [p] ædificauit: nisi tamen paratus sit petitor pati, tollere eum ædificium. Quod & in area vxori donata per iudicem, qui de dote cognoscit, faciendum dixerunt. Sed si puerum meum, cùm possideres, erudisses [q]: non [r] idem obseruādum, Proculus existimat, quia [s] neque carere seruo meo debeam: nec potest remedium idem adhiberi, quod in area diximus.

28. *Gaius* lib. 2. ad Edictum prouinciale.

FOrtè quòd pictorem [t] aut librarium [u] docueris: dicitur non aliter officio iudicis æstimationem haberi posse.

29. *Pomponius* lib. 21. ad Quintum Mucium.

NIsi si venalem [x] eum habeas, & plus ex pretio "eius" consecuturus sis propter artificium [y]:

30. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

AVt si ante denuntiatum sit actori, vt impensam solueret: & eo dissimulante [z], posita sit doli mali exceptio.

De fructibus serui petiti, & impensis in eum factis.

31. *Paulus* lib. 21. ad Edictum.

CEterùm, cùm de fructibus serui petiti quæritur, nō [a] tantum pubertas eius spectanda est, quia etiam impuberis aliquę operę esse [b] possunt: [c] improbè [d] tamen desiderabit petitor fructus æstimari, qui ex artificio eius percipi potuerūt, quod artificiū sūptibus possessoris didicit.

32. *Modestinus* lib. 8. Differentiarum.

QVod si artificem fecerit: post [e] vicesimumquintū [f] annum eius, qui artificium consecutus est, impensæ factæ poterunt pensari [g].

De fructibus.

33. *Paulus* libro 21. ad Edictum.

FRuctus [h] non modò percepti, sed & [i] qui percipi "honestè" potuerunt, æstimandi sunt. & ideo: si dolo [k], aut culpa possessoris, res petita perierit: veriorem putat Pomponius [l] Trebatij [m] opinionem, putantis eousque fructuū

l locus ab vniuersali in rē petitione ad specialem.
m *l.63.l.69. ff. eod. l.157.§.1. ff. de regul.iuris.*
n lex rationem sumptuū habet, qui à possessore facti sunt ante litis cōtestationē. *Synopsis* Basilic 15. περὶ δαπανημάτων *c. 27.§.6.*
o *l.48.ff. eod.* 11. *Cod.eod.*
p adde *l.11.§.9.ff. de Publiciana.*
q *l. 25.ff. de pignor. act. l. 6.ff. de impensis. l.79.§.1. ff.de verb.sig.* de sumptib9 & expēsis. *v. quæ notani ad nou. 6.c.vlt.*
r Imò idem in seruo quod in area *l.45.§.1.ff.de act.empti.* solue: hîc dominus nō habet vnde soluat sumptus, ibi habet. Est & alia manifesta differentia. Area plerúque tolli potest: eruditio serui nō potest.
s *vide l. 79.ff.de verbor.signif. l.43. ff.de act. empti.*
t pone & exēplū ex *l.43. in f.ff. de actionib.empti.*
u de cuius munere. *v.l. 92. ff.de reg.iur.*
x *l.38.in f.ff.eod.* id est promercalem *l. 10. ff. de impensis.*
y tunc enim dominus tenetur, quia fit locupletior. *l.38.ff. eod. l. 25.ff. de pignorat.act.*
z *l.2.Cod.si aliena res pignori.*
a operę; vt puberis, ita impuberis possunt esse aliquę, *Synopsis* Basilic περὶ ὑπηρεσιῶν.
b Immò, nullæ esse possunt. *l. 12.§.3.ff. de vsufr. l.vlt. ff. de operis seruorum.*
c vtputa si impubes nomenclator sit, vel histrio. *l. vlt. in f.ff. de liberali causa.*
d ἀναισχύντως impudenter, *Synopsis Basilic. d. titulo,* hoc sensu, Dominum serui impudēter à serui possessore artificis serui fructus desiderare, cùm possessor seruū suis sumptibus docuerit.
e artificis serui operæ, post XXV annū cum sumptibus compensantur. *Synopsis Basil.ibid.*
f post quintum annū legit. *Cuiac.9. obs.38* tunc enim operari incipit.
g nam in hoc iudicio sumptuum ratione admittitur compensatio. *v.l.48.ff.eod.*
h 15. *synopsis Basilic 1.c.33.* i *l.33.in fin.ff. eod.* k si sine dolo, *Cuiac.9.obs.34.*
l tres igitur iuriscōsulti in hac sententia sunt, Pōponius, Trebatius, Iulianus, mortuo homine de quo agebatur, post litem cōtestatā dolo aut culpa possessoris, eousque fructuū habēdam esse rationem, quousq; haberetur. si non periisset, id est, ad rei iudicandæ tēpus *vt hîc*: Imò ad mortis tantū *l.penult.ff. eod.* vide Cuiaciū. 9.*obs.*34.
m contrariū existimat Labeo in *l.penult.ff.eod.* verum Trebatio facilis fuit dissensio à Labeone præceptore.

rationem

a φιλῶ δεσποτείαν Græci appellant.
b καὶ ἐν τῷ μεταξὺ Eclog. *d. loco* & interea.
c ad proprietatium *l. 19. ff. de vsuris.* d ad vtilitatem proprietarij.
e ea fit enim proprietarij. §. 20. *Inst. de rer. diuis. v. l. 1. Cod. de alluuionibus.*
f neque enim nudæ proprietatis vllus fructus intelligitur. *l. 19. ff. de vsuris.*

rationem habendam, quousque haberetur, si non periisset; id est, ad rei iudicandæ tempus. quod & Iuliano placet. Hac ratione, si nudæ [a] proprietatis dominus petierit, & inter [b] moras vsusfructus amissus sit, ex eo tempore, quoad proprietatem vsusfructus reuersus est [c]: ratio fructuum habetur [d].

34. *Iulianus* lib. 7. Digestorum.

IDem est, & si per alluuionem pars fundo accesserit [e].

2. *Si possessor rei æstimationem soluat.*
3. *De petitione partis.*

35. *Paulus* lib. 21. ad Edictum.

"ET" ex diuerso, si petitor lite cõtestata vsum fructum legauerit: ex eo tempore, ex quo discessit à proprietate, fructuum rationem non habendam quidam rectè putant [f].

1 ¶ Vbi "autem" alienum fundum petij, & iudex sententia declarauit meum esse: debet etiam de fructibus possessorem condemnare: eodem enim errore & de fructibus condemnaturum. non [g] debere enim lucro possessoris cedere fructus, cùm victus sit alioquin. vt Mauricianus ait, nec rem arbitrabitur iudex mihi restitui. & quare habeat, quod non esset habiturus, possessor, si statim possessionem restituisset? 2 ¶ Petitor possessori de euictione cauere non cogitur [h] rei nomine, cuius æstimationem accepit. sibi enim possessor imputare debet, qui non restituit rem. 3 ¶ Eorum quoque quæ sine interitu diuidi non possunt, partem petere posse constat.

Qui tenentur hac actione de culpa possessores.

36. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

QVi [i] petitorio iudicio vtitur, ne frustrà experiatur, requirere debet [k], antis, cum quo instituat actionẽ possessor sit, vel dolo desiit possidere [l].

1 ¶ Qui in rem conuenitur, etiam [m] culpæ nomine condemnatur. Culpæ autem reus est possessor, qui per insidiosa loca [n] seruum misit, si is periit: & qui seruum à se petitum, in [o] harena esse concessit, & is mortuus sit: sed & qui fugitiuum à se petitum non custodit, si is fugit: & qui nauem à se petitam, aduerso tempore [p] nauigatũ misit, si ea naufragio perempta est.

De eo qui inaliena area edificauit.

37. *Vlpianus* lib. 17. ad Edictum.

IVlianus libro octauo Digestorum scribit: Si [q] in aliena area ædificassem, cuius bone fidei quidem emptor fui, verùm eo tempore ædificaui, quo iam sciebam alienam. videamus, an nihil mihi exceptio prosit: nisi fortè quis dicat, prodesse de damno sollicito. Puto autem, huic exceptionem non prodesse. nec enim debuit, iam alienam certus, ædificium ponere. Sed hoc ei cõcedendum est, vt sine dispendio domini areæ tollat ædificium quod posuit [r].

De sumptibus à possessore factis.

38. *Celsus* libro 3. Digestorum.

IN [s] fundo alieno, quem imprudens emeras, ædificasti, aut conseruisti [t]. deinde euincitur. bonus iudex variè ex personis, causisque constituet. finge & dominum eadẽ facturum fuisse: reddat impensam, vt fundum recipiat, vsque eò dumtaxat, quo pretiosior factus est, "& , si plus pretio fundi accessit, solùm quod impensum est. "finge pauperem [u]: qui, si reddere id cogatur, [x] laribus, [y] sepulchris auitis carendum [z] habeat: sufficit tibi permitti tollere ex his rebus, quæ possis: dum ita, ne deterior sit fundus, quàm si initio non foret ædificatũ. Constituimus verò: vt, si paratus est dominus tantum dare, quantum habiturus est possessor, his rebus ablatis, fiat ei potestas. neque [a] malitiis indulgendum est [b]: si tectorium [c], (puta) quod induxeris, picturasque corradere velis, nihil laturus, nisi vt officias. Finge eam personam esse domini, quæ receptum fundum mox [d] venditura sit: nisi reddit, quantum prima parte reddi oportere diximus: eo deducto, tu condemnandus es.

De redemptoribus qui suis cementis ædificant. 1. Si mulier intercedens pignus dederit.

39. *Vlpianus* lib. 17. ad Edictum.

g vide *l. 16. de except. rei iudicatæ.*
h *adde l. 29. ff. familiæ: l. 14. §. 1. ff. de cond. furtiua: l. 10. ff. rer. ammot.*
i ὁ θέλων ἐνδικῆσαι 15. *Eclog. 1. c. 36.* vindicatur. Est igitur petitorium iudiciũ hîc, rei vindicatio.
k per interrogationem. *l. 20. §. 1. ff. de interrogat.*
l *l. vlt. ff. eod. l. 1. Cod. vbi in rem actio.*
m ἐν κινδύνῳ. *Eclog. d. loco*
n aut non idoneo tẽpore *arg. l. 13. ff. eod.*
o vide *l. 91. ff. de verborum obligat.*
p aut sine gubernatore. *l. 13. §. 2. ff. locat.*
q si bona fide aream emero, & postquam sciui alienam esse, ædificauero: sumptus quidem nõ repeto, sed tamen ædificiũ sine dispẽdio domini areæ possũ tollere synopsis Basi. 15. *tit. 9. c. 27.* & ibidẽ c. περὶ δαπανημάτων vbi scholion hoc adiicit: Non prodest, inquit, possessori doli mali exceptio, qua sumptus repetit, sed retentionem habet. Hoc autem solùm illi credendum est, vt sine dispẽdio domini areæ tollat ædificium extructum.
r *l. 38. ff. eod. l. 5. Cod. eod. l. 7. §. 10. ff. de adqui. rerum l. 2. Cod. de fructibus & litium expens. l. 5. Cod. de ædific. priuat. v. quæ notaui ad l. 38. ff. de petit. hæred.* si id suo in agro posuit extra ciuitatem, secus si in ciuitate. *vide Cuiac. 19. obseruat. 20. in fin.*
s 15. synopsis Basilic. 1. c. 38. & ibidem Scholion.
t conseuisti. Florẽtinam defendit Cuiac. 11. *obs. 39.*
u vel mediocriũ facultatum.
x *vide. l. 25. ff. de pignoratitia actione.*
y *vide l. 1. §. 2. ff. de liberis agnoscendis.*
z & seruis. *l. 25. ff. de pignorat. act.* ff. & mergendus. sit sumptu *l. 3. ff. de contraria tutelæ.*

a *adde l. 3. Cod. per quas personas.*
b *adde l. 9. ff. de seruitut.*
c de quo dixi ad *l. 2. §. 9. ff. vti possidetis.*
d *l. 29. ff. eod.*
e ἐργολάβοι 15. *Eclog. c. 39.* de quibus *adde l. 7. §. 3. ff. si mensor.*
f *adde l. 7. §. 10. ff. de adq. rer.*
g *l. 40. ff. eod. l. 11. Cod. de distract. pign. v. l. 32. §. vlt. ff. ad Velleian.*

h *v. l. 1. ff. de in diem addic.*
i medio enim tempore dominus est *l. 4. §. 3. ff. de in diem addict.*
k *v. l. 1. ff. de exceptione rei venditæ.*
l & sua *l. 51 ff. eod.*
m vide quæ scripsi ad *l. 2. §. 5. ff. de religiosis.*

REdemptores [e], qui suis cæmentis ædificant, statim cæmenta faciunt eorum, in quorum solo ædificant [f].

1 ¶ Iulianus rectè scribit libro duodecimo Digestorum mulierem, quæ intercedẽs fundum pignori dedit, quamuis à creditore distractum, posse in rem actionem petere [g].

40. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

QVia nullum pignus creditor vendidisse videtur.

Vtrum emptori hæc actio detur.

41. *Vlpianus* lib. 17. ad Edictum.

SI quis hac lege [h] emerit, vt, si alius meliorem condicionem attulerit, recedatur ab emptione: post allatam condicionem, iam non potest in rem actione vti. Sed "&" sicui in diem addictus sit fundus: antequam adiectio sit facta, vti in rem actione potest [i]: postea non poterit.

1 ¶ Si seruus mihi, vel filiusfamilias fundum vendidit, & tradidit, habens liberam peculij administrationem in rem actione vti potero. Sed & si, domini voluntate [k], "domini" rem tradat: idem erit dicendum: quemadmodũ cum procurator voluntate domini vendidit, vel tradidit: in rem actionem mihi præstabit.

De herede possessore.

42. *Paulus* lib. 26. ad Edictum.

SI in rem actum sit: quamuis heres possessoris, si non possideat, absoluatur: tamen, si quid ex persona defuncti [l] commissum sit, omnimodo in damnationem veniet.

De his, quæ religiosis adherent.

43. *Idem* lib. 27. ad Edictum.

QVæ [m] religiosis [n] adhærent, religiosa sunt. & idcirco nec lapides inædificati, postquam remoti sunt vindicari possunt. in factum autem actione [o] petitori extra ordinem subuenitur: vt is, qui hoc fecit, restituere eos compellatur. Sed si alieni, sine volũtate domini, inædificati fuerint: & nondum functo † monumento, in hoc detracti erunt, vt alibi reponerentur [p]: poterunt à domino vindicari. Quòd si in hoc detracti erunt, vt reponerentur: similiter dominum eos repetere posse constat.

De fructibus pendentibus.

44. *Gaius* lib. 29. ad Edictum Prouinciale.

FRuctus pendentes pars fundi videntur [q].

De cautionibus à possessore præstandis.

45. *Vlpianus* lib. 68. ad Edictum.

SI homo sit [a], qui post conuentionem restituit, si [r] quidem à bonæ fidei possessore, puto cauendum esse de dolo solo, debere ceteros etiam de culpa sua. inter [t] quos erit & bonæ fidei possessor post litem contestatam.

De litis æstimatione.

46. *Paulus* lib. 10. ad Sabinum.

EIus rei: quæ per in rem actionem petita, "tanti" æstimata [u] est, quanti in litem actor iurauerit: dominium statim ad possessorem pertinet [x]. transegisse enim cum eo, & decidisse videor eo pretio [y], quod ipse constituit.

47. *Idem* lib. 17. ad Plautium.

HÆc, si res præsens sit. si absens: tunc, cùm possessionem eius possessor nactus sit ex voluntate actoris. & ideo non est alienum, non aliter "litem" æstimari à iudice, quàm si cauerit actor [z], quòd per se non fiat, possessionem eius rei non traditum iri.

De sumptibus à possessore factis & de fructibus.

48. *Papinianus* lib. 2. Responsorum.

SVmptus [a] in prædium, quod alienum esse apparuit, à bonæ fidei possessore facti, neque ab eo, qui prædium donauit [b], neque à domino peti possunt: verum exceptione doli opposita [c], per officium [d] iudicis, æquitatis [e] ratione seruantur: [f] si [g] fructuum ante litem [h] contestatam perceptorum summam excedant, etenim, admissa compensatione, superfluum [i] sumptum, meliore [k] prædio facto, dominus restituere cogitur.

n *l. 23. §. 1. ff. eod.*
o *de qua l. 52. ff. eod.*
p *v. l. 59. ff. eo.*
q *l. 22 Cod eodem. l. final. § fructus. ff. quæ in fraudem, adde l. 12. §. 11. in fin. ff. de instructo l. 61. §. 8. ff. de furtis*
r ante litem cõtestatam, bonæ fidei possessor tenetur de dolo: malæ fidei, de culpa: vt post litem contestatam bonæ fidei possessor. *Bart.*
s Qui restituit si bonæ fidei est, etiam de dolo cauet: cæteri de culpa: post litem tamen contestatam 15. *Eclog. 1. c. 45.*
t bonæ fidei possessores post litem contestatam de culpa quoque cauent, Scholion 15. *Eclog. 1. c. 45. adde l. 31. §. 36. ff. de hereditat. petit.*
u Æstimatio vim habet emptionis. Igitur æstimatione rei præsentis præstita, dominiũ rei statim trãsit in possessorẽ rei absentis, cum eius possessionẽ nactus fuerit volũtate actoris *hac lege & l. 47. ff. eo.*
† *al.* finito. *al.* facto.
x *l. 13. ff. pro empt.*
y *v. l. 7. ff. de publiciana.*
z Immò actor eo casu cauere non solet. *l. 69. ff. eod.*
a 2. *Gaius* 1. §. 8. *l. 46. ff. de vsuris:* Bonæ fidei possessor nullam actionẽ de sumptibus habet, sed retinere potest, in quãtum fundus melior factus est, compensatis fructibus ante litis contestationem perceptis. 15. *Eclog. 1. c. 47.*
b nec enim is qui donauit tenetur euictionis donatario.
c *l. 27. §. vlt. ff. eod. §. 30. Inst. de rer. diuis.*
d vide *quæ scripsi l. 11. ff. de noxalibus,*
e propterea quod melior factus est fundus.
f aduersus actorem, Ideoque possessori bonæ fidei eo casu datur non tantùm exceptio, sed & actio.
g *vide l. 65. ff. eodem.*

h alij legunt *à lite contestata*, Ex his lectionibus duæ nascuntur theses: Vna, bonæ fidei possessorem fructus ante litem contestatam perceptos imputare sumptibus à se factis. Altera, bonæ fidei possessorem à lite contestata fructus perceptos cum expensis quas fecit compensare. eaque verior est lectio: quamquam prior iuuari videatur. *l. 65. ff. eod.*
i qui excedit fructus perceptos. vide tamen in hunc locum Socinum regula. 298.
k ratio decidendi in hoc verbo, latet.

a *l.23.ͳ.de vsucapionib.* b i.non aliàs. c *l.12.§.3.ͳ.ad exhibendum.v.l.25.ͳ.de verb.signif.* d atqui boue mihi legato,,eóque mortuo neque caro, neque corium,vtcumque supersint ex re legata,mihi debentur *l.49.ͳ.de leg.2.*
e non tamen semper ius agendi rei ipsi æquipollet.*l.20.4.ͳ.de reg.iur.*
f emptor ante traditionem, in rem ipsam actionem non habet,sed hæres habet actioné de rebus hæreditariis,etiam priusquã possederit. 15.*Eclog.*1.*c.*50.

De solo & ædibus. 1. *de eo quod superest ex re mea.*

49. *Celsus* lib. 18. Digestorum.

SOlum partem esse ædium existimo[a]: nec alioquin[b] subiacere,vti mare nauibus. 1 ¶ Meum est[c], quod ex re mea superest[d] cuius vindicandi ius habeo[e].

An emptori. 1. *vel heredi hæc actio competat.*

50. *Callistratus* libro secundo Edicti monitorij.

SI[f] ager ex emptionis causa ad aliquem pertineat: nõ rectè hac actione agi poterit, antequam[g] traditus sit ager,tuncque possessio amissa sit. 1 ¶ Sed heres de eo quod hereditati obuenerit,rectè aget, etiam si possessionem eius adhuc non habuerit.

De culpa & dolo heredis.

51. *Pomponius* lib. 16. ad Sabinum.

SI in rem actum sit,&in heredem possessoris iudicium datum"sit":culpa quoque, & dolus malus heredis in hoc iudicium venit.

Vtrùm in hæredem hæc actio detur.

52. *Iulianus* lib. 55. Digestorum.

CVm autem fundi possessor antè[h] litem contestatam dolo malo fundum possidere desiit: heredes eius in rem quidem actionem suscipere cogendi non sunt:sed in factum actio aduersus eos reddi debebit: per quam restituere cogantur, quanto locupletes ex ea re facti fuerunt.

De consitis.

53. *Pomponius* lib. 31. ad Sabinum.

SI fundi possessor eum excoluisset, seuissetve: "& postea "fundus euincatur: consita[i] non potest tollere[k].

De aduocato.

54. *Vlpianus* lib. 6. Opinionum.

INter officium aduocationis,[l] & rei suæ defensionem multùm interest.nec propterea quis, si postea cognouerit rem ad se pertinere, quod alij eam vindicanti tunc ignorans suam esse adsistebat[m],dominium suum amisit[n].

De pluribus heredibus possessoris.

55. *Iulianus* lib. 55. Digestorum.

SI possessor fundi,ante iudicium acceptum, duobus heredibus relictis,decesserit:& ab altero ex his, qui totũ fundum possidebat, totus petitus fuerit: qui insolidum[o] condemnari debeat:dubitari non oportet.

De peculio.

56. *Idem* lib. 78. Digestorum.

VIndicatio non vt gregis[p],ita& peculij[q] recepta est: sed res singulas is, cui legatum peculium est, petet.

Si duo vindicent fundum.

57. *Alfenus* libro sexto Digestorum.

IS,à quo fundus petitus erat,ab alio eiusdem fundi nomine conuentus est. Quærebatur: si alterutri eorum, iussu iudicis,fundum restituisset,& postea secundum alterum petitorem "res" iudicaretur, quemadmodum non duplex damnum traheret. Respondi: vter prior iudex iudicaret, eum oportere: ita fundum petitori restitui iubere,vt possessori caueret[r], vel satisdaret,si alter fundum euicisset,eum præstare.

Si seruus vindicetur & eiusdem nomine furti agatur.

58. *Paulus* libro 3. Epitomarum Alfeni Digestorum

A Quo seruus petebatur, & eiusdem serui nomine cum eo furti agebatur:quærebat,si vtroque iudicio condemnatus esset,quid se facere oporteret. Si priùs seruus ab eo euictus esset:respondit, non oportere iudicem cogere,vt eum traderet, nisi ei satisdatum esset, (quod pro eo homine iudicium accepisset) si quid ob eam rem datum esset, id rectè præstari. sed si priùs de furto iudicium[s] factum esset, & hominem noxæ dedisset, deinde de ipso homine secundum petitorem iudicium factum esset,non debere ob eam rem iudicem, quod hominem non traderet,litem æstimare, quoniam nihil eius culpa, neque dolo contigisset, quo minùs hominem traderet[t].

g *l.40.ͳ.de act.empt.l.penult.C.hoc titulo.*
h aliud post. *l.87.ͳ.de reg.iuris.*
i τὸν σπόρον. 15. *Eclog.*1.*c.*53. Atque ita, euicto fundo, possessor cõsita in eo fundo tollere non potest, etiamsi eũ fundũ excoluit & conseuit.
k sunt enim pars fundi. *v.l.44.ͳ.eod.*
l *l.15 §.9.ͳ.de bonis libert.l.2.C.de calumniat.*
m patrocinio.
n eit .n. aliud vindicare, aliud vindicanti patrocinium pręstare: sententia vindicanti nocet, non eius aduocato: at enim dices eũ q legatum petenti patrociniũ pręstiterit,remoueri eo nomine ab accusatione inofficiosi.*l.vlt.ͳ.de inoff.* Cur tam variè? vel ideo quòd solus consensus testamétum approbare potest, qui ad amittendum dominium nõ sufficit. *l.17.§ 1.ͳ.de adq.possess.* Huc etiam refero *l.13.in f.ͳ.de contr.empt.*
o *l.2.§.2.vers.sed si vnius ͳ.de præt.stipulationi.*
p *v.l.1.§.3.l.2.l.3.ͳ.eod.*
q & iurium incorporaliũ (petuntur enim cõfessoria)nisi per consequentiam rei corporali accedant.
r *l.57.in fi.ͳ.de petit hæred.* hoc enim modo salua res erit ei qui ad execusationé tardior venit.
s id est, res iudicata. *l.13.ͳ.de exceptio.* Cicero pro Quintio, vt res facto iudicio parata sit,iudicatũ solui satisdari. Liuius 38. Tacito assensu auditum decretũ, vt vix in eadem ciuitate videretur factum iudiciũ, & 8. Facto iudicio, viua sub terram defossa, & 6.Triste iudiciũ factum.
t id est, si seruum tuum vindico, & tertius noxali ob eundem vtatur si vicero, seruus mihi non prius tradetur,quàm præstita tibi cautione indemnem te futurum aduersus tertium agentem noxali: Si tertius primò vicerit, mihi non teneberis. est igitur potior noxalis, quàm in rem actio.
u *l.43.ͳ.eod.l.2.Cod.eod.*
x *v.quæ notaui ad l.13.ͳ.de off.præsidis.*
y secus est si nauem ex alienis tabulis fecero.*l.26.ͳ.de adquir.rer.*
z Non fit nauis dominus, qui eam ex alienis tabulis confecit. *vt hîc* Imò fit dominus. *d.l 26.*
a cupressi,*l.26.ͳ.de acquir.rerum dominio.*

b malæ fidei possessor etiam fructus restituit quos petitor percipere potuisset ex naui,ex taberna,& area quæ venire solẽt.15.*synops.Basil.*1.*c.*61. c mercedes & pẽsiones, id est,fructus ciuiles, rei vindicatione, vt naturales peti possunt. d *l.20.§.14.ͳ.de hæreditatis petitione.* e i.sicut pecunię periculũ præstat qui eã fœnori dedit. *synops Basilic.*ibid. f non ex aliquo corpore, sed cõuẽtione partiũ.

De his quæ alienis ædibus imponuntur.

59. *Iulianus* lib. 6. ex Minicio.

HAbitator in aliena ædificia fenestras, & ostia imposuit.eadem, post annum,dominus ædificiorum dempsit. Quæro: is, qui imposuerat,possetne ea vindicare, Respondit, posse: nam * quæ alienis ædificiis connexa essent,ea,quamdiu iuncta manerent,eorundem ędificiorum esse: simul atque inde dempta essent[u], continuò in pristinam causam reuerti.

De possessore infante vel furioso..

60. *Pomponius* lib.29. ad Sabinum.

QVòd infans,vel furiosus possessor perdidit,vel corrupit:impunitum est[x].

De naue refecta vel ædificata ex materia aliena.

61. *Iulianus* lib. 6. ex Minicio.

MInicius interrogatus,si quis nauem suam alienamateria refecisset[y], num nihilo minùs eiusdem nauis maneret. respondit manere. sed si in ædificanda ea idem fecisset,non[z] posse.Iulianus notat:nam proprietas totius nauis,carinæ[a] causam sequitur.

De fructibus nauis. 1. *De fructibus à malæ fidei possessore restituendis.*

62. *Papinianus* lib. 6. Quæstionum.

SI[b] nauis à malæ fidei possessore petatur,& fructus æstimandi sunt:vt in taberna,& area,quæ locari solẽt[c]. Quod non est ei contrarium, quòd de pecunia deposita, quam heres non attingit, vsuras præstare non cogitur[d]. nam[e] etsi maximè vectura,sicut vsura, non natura peruenit,sed iure[f] percipitur:tamen ideo vectura desiderari potest: quoniam periculum nauis possessor petitori præstare non debet,cùm[g] pecunia periculo dantis fœneretur[h].
1 ¶ Generaliter autem, cùm de fructibus æstimandis quæritur,constat animaduerti debere, non an malæ fidei possessor fruiturus sit, sed an petitor frui potuerit[i], si ei possidere licuisset. quam sententiam Iulianus quoque probat.

De eo qui culpa possessionem amisit.

63. *Idem* libro 12. Quæstionum.

SI culpa,non[k] fraude[l] quis possessionem amiserit:quoniam pati debet æstimationem: audiendus erit à iudice, si[m] desideret, vt aduersarius[n] actiones suas cedat[o]. cùm tamen prætor auxiliu[p]m quandoque laturus sit,quolibet alio possidente,nulla captione adficietur.Ipso[q] quoque qui litis æstimationem perceperit,possidente, debet adiuuari,nec[r] facilè audiendus erit ille,si velit postea pecuniam, quam ex sententia iudicis periculo iudicati recepit,restituere.

De his quæ vsui non fructui sunt.

64. *Idem* lib. 20. Quæstionum.

CVm in rem agitur:eorum quoque"nomine"quæ vsui non fructui sunt[s],restitui fructus certum est.

De emptore pignoris,qui pecuniam creditori soluit, & fructus percepit. 1. *De ancilla filiæ concessa.*

65. *Idem* libro secundo Responsorum.

EMptor[t] prædium,quod à non domino emit,exceptione doli posita, non aliter restituere domino cogetur, quàm si[u] pecuniã creditori eius solutã, qui pignori datũ prædiũ habuit,vsurarumque medij tẽporis superfluũ recuperauerit: scilicet si[x] minus in fructibus ante litẽ perceptis fuit.nam eos vsuris nobis dumtaxat compensari, sumptuum in prædium factorum exemplo[y], æquum est.

g fructũ & vtilitaté alia natura præbẽt: alia iure. Iure vtilitaté prębent nõ natura, nauis & pecunia: hæc vsuras:illa vecturã seu vecturæ pretium. *adde l.121.ͳ.de verb.signif.*
*
h sensus est, possessor hæreditatis, qui pecuniã hæreditariam non attingit, vsuras quas nõ percepit, nõ debet(nec enim inuenta est pecunia vt pariat vsuras) alioquin vsurę peterẽtur contra natiuam originem pecuniæ. At qui naue hæreditaria nõ vtitur, vecturas non tãtùm perceptas, sed eas quas percipere potuit, pręstabit. nauis .n. ad hoc inuenta est vt nauigetur. *l.12.§.1.ͳ.de vsufructu.*
*
i fructus percipiẽdi intelligũtur qui à petitore percipi potuerunt. *Bart.*
k Dolo seu fraude & culpa quis desinat rẽ alienã post litẽ contestatã possidere interest. Priore casu, quãti in litẽ iuratũ: posteriore, quanti re vera interesit, reus condemnabitur. Quin priore casu actor,qui litis æstimationẽ percepit, actiones suas cedere ei non debet: sed neq; Publiciana qui ita desiit dolo possidere, rẽ persequi poterit. *l.is qui.§.eo.* posteriore cedũtur *l.21.ͳ.eod.* Quia & nõ cessis actionib. datur ei Publiciana à Pretore, *vt hac lege.*
l tunc enim secus *l.69.ͳ.eod.*
m petitor scilicet.
n quib⁹ aduersus nouos rei possessores vtatur, sed & aduersus ipsum petitorem si res ad eũ peruenerit.
o Auxiliaris hęc Publiciana est, non ordinaria.
p Publiciana igitur datur hoc casu aduersus dominũ, qui rei & litis ipsius æstimationem accepit. q Qui litis æstimationẽ accepit, non potest rescindere huiusmodi venditionem: reddita litis æstimatione, quam condemnatus præstitit suo periculo,vt puta sub incerto amissæ rei recuperandæ. r *l.22.C.mandati.*
s i.quæ vsu consumuntur.*l.1.2.ͳ.de vsufr.earum rerũ.*
t Emptor alieni prædij, id non restituit domino, nisi pecuniã recepit,ei solutã iri, qui pignori datum prædium habebat.15.*Eclog.*1.*c.*65.3. *Harmenop.*3.§.98. Quæ sequuntur,apud authoris. Eclog. scholiasté illo loco. Si enim pretium soluerit, cur non haberet actionem contra venditorem? & meritò quęrendum quomodo hęc cohereant. u *l.89.§.4.ͳ.de legat.2.*
x *l.48.ͳ.eo.l.1.in f.ͳ.de pignor.* y *l.48.ͳ.eo.*

¶ à Au-

...r pignus domino reſtituere, ... eo viciſſim fructus pignoris ... perceptos exuperant,ſuperfluum vſurarum

c *l.12. Cod. de collationibus.*

1 § Ancillam quæ nõ in dotem data,ſed in peculium filiæ "conceſſa eſt peculio filiæ non [b] legato, mãcipium hereditarium eſſe conuenit [c].Si tamen pater dotis,ac peculij contemplatione filium exheredauit : & , ea ratione reddita,nihil ei teſtamento reliquit , aut eo minus legauit filiam defenſio tuebitur voluntatis.

De re quæ conditione exiſtente noſtra eſſe deſinet.

66. *Paulus* lib. 2. Quæſtionum.

NOn ideo minùs rectè quid noſtrum eſſe vindicabimus,quod abire à nobis dominium ſperatur [d] ſi cõdicio legati,vel libertatis exſtiterit.

De pecunia inuenta in domo aliena.

67. *Scæuola* lib. 1. Reſponſorum.

A Tutore pupilli domum mercatus, ad eius refectionem fabrum induxit,is pecuniam inuenit. Quæritur,ad quem pertineat.Reſpondi , ſi [e] non theſauri [f] fuerunt,ſed pecunia fortè perdita,vel per errorem ab eo, ad quem pertinebat,non ablata [g]:nihilominùs eius eam eſſe cuius fuerat [h].

Si condemnatus non reſtituit.

68. *Vlpianus* libro 51. ad Edictum.

QVi reſtituere [i],iuſſus,iudici non paret, contendens non poſſe reſtituere:ſi [k] quidem habeat rem: manu militari [l],officio iudicis,ab eo poſſeſſio transfertur [m] : & fructuum dumtaxat,omniſque cauſæ nomine condemnatio fit.Si verò non poteſt reſtituere:ſiquidem dolo fecit [n], quo minùs poſſit: is,quantum aduerſarius in litem [o] ſine vlla taxatione in infinitum iurauerit,damnandus eſt. Si verò nec poteſt reſtituere,nec dolo fecit,quo minùs poſſit:non pluris,quàm"quanti"res eſt,id eſt, quanti aduerſarij interfuit [p] condemnandus eſt.Hæc ſententia generalis"eſt [q]:& ad omnia,"ſiue interdicta, ſiue actiones in rẽ, ſiue in perſonam ſunt , ex quibus arbitratu iudicis quid reſtituitur locum habet.

De eo qui dolo fecit quo minus poſſideret.

69. *Paulus* libro 13. ad Sabinum.

IS,qui dolo fecit [r] , quominus poſſideret : hoc quoque nomine punitur, quòd actor cauere ei non [ſ] debet , actiones,quas eius rei nomine habent, ſe ei præſtaturum.

70. *Pomponius* lib. 29. ad Sabinum.

NEc quaſi [t] Publicianam quidem actionem ei dandã placuit. ne in poteſtate cuiuſque ſit per rapinam ab inuito domino rem iuſto [u] pretio comparare.

71. *Paulus* libro. 13. ad Sabinum.

QVòd ſi poſſeſſor quidem dolo fecit: actor verò iurare non vult [x],ſed quanti res ſit,aduerſarium cõdemnari maluit:mos ei gerendus eſt.

Si non dominus qui rem vendidit domino ſucceſſerit.

72. *Vlpianus* lib. 16. ad Edictum.

SI [y] à [z] Titio fundum emeris Sempronij: [a] & tibi traditus ſit , pretio ſoluto:deinde Titius Sempronio heres extiterit: [b]& eundẽ alij vendiderit & tradiderit : æquius eſt,vt potior ſis.Nam & ſi ipſe venditor eam rem à te peteret [c], exceptione eum ſummoueres. Sed & ſi ipſe poſſideret , & tu peteres aduerſus exceptionem dominij replicatione vtereris.

De parte domini deſignanda. 1. De ſuperficiario.

73. *Idem* libro 17. ad Edictum.

IN ſpeciali actione non cogitur poſſeſſor dicere , pro qua parte eius ſit. hoc enim petitoris munus eſt , nón poſſeſſoris [d].quod & in Publiciana obſeruatur. 1 ¶ Superficiario [e].(

74. *Paulus* lib. 21. ad Edictum.

ID eſt,qui in alieno ſolo ſuperficiem ita habet , vt certam penſionem præſtet)

75. *Vlpianus* libro 16. ad Edictum.

PRætor,cauſa cognita, in rem actionem [f] pollicetur.

De vindicatione partis. 1. Incertæ.

76. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

QVæ [g] de tota re vindicanda dicta ſunt , eadem & de parte intelligenda ſunt [h]. officioque iudicis continetur,pro modo partis ea quoque reſtitui iubere, quæ ſimul cum ipſa parte reſtitui debent. 1 ¶ Incertæ [i] partis vindicatio datur,ſi iuſta cauſa interueniat. Iuſta autẽ cauſa eſſe poteſt , ſi fortè legi Falcidiæ locus ſit in teſtamento , propter incertam detractionem ex legatis. quæ vix apud iudicem examinatur. iuſtam enim habet ignorantiam legatarius [k] cui homo legatus eſt, quotam partem vindicare debeat.itaque talis dabitur actio.eadem& de ceteris rebus intelligemus.

Si mulier rem donatam conduxit.

77. *Vlpianus* lib. 17. ad Edictum.

QVædam mulier fundum " ita " non marito donauit per epiſtolã, & eundẽ fundũ ab eo cõduxit. [l] poſſe defendi,in rem ei competere, quaſi per [m] ipſam adquiſierit poſſeſſionem,velutiper colonam.Proponebatur.quòd etiam in eo agro qui donabatur fuiſſet cùm epiſtola emitteretur:quæ res ſufficiebat [n] ad traditam poſſeſſionẽ, licèt conductio non interueniſſet.

De fructibus,& bonæ fidei poſſ.

78. *Labeo* Libro 4. Pithanon à Paulo Epitomarum.

SI eius fundi, quem alienum poſſideres , fructum non coegiſti [o] nihil eius fundi fructuũ nomine te dare oportet.Paulus:Immò quæritur,huius fructus idcirco factus eſt , quòd is eum ſuo nomine perceperit. * Perceptionem [p] fructus accipere debemus,non ſi perfecti collecti,ſed etiam cœpti [q] ita percipi , vt terra continere ſe fructus deſierint: veluti ſi oliuæ,vuæ lectæ , nondum autem vinum,oleum ab aliquo factum ſit: ſtatim enim ipſe accepiſſe fructum exiſtimandus eſt.

De fructibus ſerui petiti qui mortuus eſt.

79. *Idem* libro 6. Pithanon à Paulo epitomarum.

SI hominem à me petieris , & is poſt litem conteſtatã mortuus ſit:fructus,quo ad [r]"is"vixerit, æſtimari oportet [ſ] Paulus:Ita id verum eſſe puto,ſi non priùs is homo in eam valetudinem inciderit , propter quam operæ eius inutiles factæ ſunt:nam , ne ſi vixiſſet quidem in ea valetudine,fructus eius temporis nomine æſtimari conueniret.

Si quis neget ſe poſſidere.

80. *Furius Anthianus* lib. 1. ad Edictum.

IN rem actionem pati non compellimur : quia licet alicui dicere,ſe non poſſidere [t]. ita vt ſi poſſit aduerſarius conuincere [u], rem ab aduerſario poſſideri : transferat ad ſe poſſeſſionem [x] per iudicem [y], licet ſuam eſſe non adprobauerit.

DE PVBLICIANA [z] IN rem actione [a].

Tit. II.

Edictum. 1. De re vſucapta. 2. de traditione & aliis modis acquirendi dominium.

Vlpianus lib. 16. ad Edictum.

AIt prætor: *ſi quis id,quod traditur ex iuſta cauſa non à domino,& nondum vſucaptum* [b] *petet : iudicium dabo.* 1 ¶ Meritò prætor ait, *nondum vſucaptum*:nam,ſi vſucaptum eſt, habet ciuilem actionem [c] , nec deſiderat honorariam. 2 ¶ Sed cur [d] traditionis duntaxat,& vſucapionis fecit mentionẽ: cùm ſatis multæ ſint iuris partes , quibus dominium quis nãciſceretur?vtputa legatum.

2. *Paulus* lib. 19. ad Edictum.

VEl [e] mortis cauſa donationes factæ: nam [f] amiſſa poſſeſſione competit Publiciana,quia [g] ad exemplũ legatorum [h] capiuntur [i].

De cauſa traditionis.

3. *Vlpianus* lib. 16. ad Edictum.

SVnt" & aliæ plæreque. 1 ¶ Ait prætor, *ex iuſta cauſa* [k] *petet*,qui igitur iuſtam cauſam traditionis habet, vtitur Publiciana.Et non ſolùm emptori bonæ fidei competit Publiciana:ſed & aliis : vtputa ei, cui dotis nomine tradita res eſt,necdum vſucapta:eſt enim iuſtiſſima cauſa [l],ſiue æſtimata [m] res in dotem data ſit,ſiue non.Item ſi res ex cauſa iudicati ſit tradita.

4. *Paulus* lib. 19. ad Edictum.

VEl ſoluendi cauſa [n].

---

a ...i.emptor p... quàm pretio ... petentur:quo... iuſtè poſtula...
b *l.12.Cod.* ...
d *vide l.12.* ... *familiæ l.* ... *de regulis* ...
e ſynopſis Baſilicon 15. ... θησαυρῶν ... εὑρισκομένων.c.67.Theſaurus igitur inuentus , ad emptorem pertinere ſolet.
f *v. quæ notaui ad nouell. Leonis. 51. de Theſauro.*
g *v.l. 31. in fin. ff. de adquir. rerum.*
h Pecunia inuenta in domo per me empta, eſt venditoris, non mea, niſi ſit theſaurus. *Zaſ.* Igitur theſaurus, cõtinuò nõ eſt pecunia fortuitò effoſſa. Nec enim theſaurus eſt pecunia perdita , vel per errorem, ab eo ad quem pertinebat, non ablata. 15. ſynopſis Baſilicon. 1. *ex lib.9. titul.3.c. 67.* περὶ θησαυρῶν εὑρισκομένων.
i *v. Duarenũ in tract. de in litem iur.num. 44. Coraſ.6.Miſcell.2.*
k *vide Zaſium. 2.reſponſorum.21.*
l *v. l.2. Cod. de his qui latrones*
m *vide l.36.ff.de liberali cauſa.*
n nam ob eam cauſam in litem iuratur , non etiam ob culpam *l.5.§.3.ff.de in litem iur.*
o Iuratur in litẽ aduerſus eum qui dolo deſiit: hæc enim propria ei us eſt,qui dolo poſſidere deſiit, condemnatio,*l. 2.ff. de in litem iur. l.vlt. §. iuſſus.ff.de appell.*
p notãda ſunt hæc auxilia aduerſus non reſtituentem , Rei ablatio, in litem iuratio,intereſſe præſtatio,rei vera eſtimatio,ad de quod ei non cauetur: *l. 69.ff. eodem.*
q id eſt, locum habet in actionibus bonæ fidei,& interdum ſtricti iuris *dicta leg.5.*
r *l.63.ff.eod.*
ſ Imò debet.*l. 12.ff.de re indicata,quam vide.*
t quaſi Publiciana , idẽ quod vtilis.
u iniuſto pretio. *Hal. adde l. 9.ff. rerum amotar.*
x poteſt enim iurare.*l 68.ff.eo.*
y Si fundũ Titij mihi vendideris, eúmque tradideris alteri, ego ſum potior: quippe ſi ego poſſideã,& tu petas,exceptione te ſubmoueo:ſic tu poſſideas,ego eum perſequor.Ita Græci huius facti ſpeciem ponunt.15. *Eclog.1.cap.72.*
z *v.l.2.ff. de except.rei iudic.* a atque ita alienum. b *v.l.38.§.4.ff.de verb.obligat. l.4.l.32.ff.de dolo.* c *l.17.ff.de euictionibus* d *l.4.Cod.de edendo.*
e *l.74.ff.eod.l.12.§.3.ff.de Publiciana.l.1.2.ff.de ſuperficiebus.*
f vtilem.*l.16.in fin.ff.de pignoratitia.*

g Argumentum à toto ad partem.adde quæ ſcripſi *ad l.33. ff.de legat. 3. & ad §. 12.Inſt.de legatis.& apud Theophilum ibidem.*
h *l.50.inf.ff.de adminiſtr.tut.*ſi modo eadem ſit ratio , ſi totum & pars eodem iure deferuntur,ſecus verò in odioſis.*Bartol.*
i *l.1.§.fin.ff.ſi pars hæreditatis.l.8.§.1.ff.comm.diuidundo.*
k facit *l.49.ff.ad l.falcid.*
l *vide quæ ſcripſi ad l. 28. Cod. de donationibus,l.32. §.1. ff. de adquir. poſſeſſ.*
m *v.l.37.ff. de adquir.poſſeſſ.*
n *vide l.62.ff.de euict.* Per eum qui conſtituit ſe alterius nomine poſſidere , adquiritur poſſeſſio , & amplius per eum dominium transfertur.
*
o Cogit fructus qui poterit frumẽtum,vel premit vuam *l.ſi fructuarius,13. ff. quibus modis vſusfructus*(vt authore Nonio Marcello , cogitur pecus ſi premãtur verbera.) Percipitur verò fructus,puta frumentũ,ſpica cæſa nõdum trita ; vinũ vindemiaue, vinea adẽpta nondũ expreſſa, vt.ff.*eod.* His diſtinctis Labeo hîc putat , Bonæ fidei poſſeſſorem vindemiam non reſtituere, quam non coegit.Paulus contra putat verum fidei poſſeſſorẽ, vindemiam reſtituere quam percepit,etiamſi non coegit.
p Percipere fructus quid,*vide Cuiac.11.obſer.39.*
q id ſcitu vtile eſt , bonæ fidei poſſeſſor , qui fructus vt ſtatim vel vt quoquomodo à ſolo ſeparati ſunt , lucratur *v. l.25.§.1, in fine.ff. de vſuris. vide l.48.ff. de adquir.rer.dom.*
r Imò fructuum hîc non habetur ratio vſque ad diem mortis tantùm : ſed vſque ad rei iudicandæ tempus *l. 33.ff.eod.*
ſ *l. penult. ff. de cond.tritic.*
t *vide l.36.ff. eodem.*
u ſubaudi negantem. Vide Authenticam ſi poſſeſſor. Cod. qui potiores.
x hæc enim pœna mendacijs poſſeſſoris , *Nouell.18.c.10.*
y *v.l.58.ff.eod.*
z 2. *Harmenop. 1.in fin.*
a quæ & Publicianum iudicium *l. 13.§. 1.ff. eod.*
b *l.13. ff. eod.§. 4.§.31.Inſt.de act.*
c *l.8.C.de præſc. 30. vel 40. annor.*

d Rationem hîc nullam adfert Iuriſconſultus.
e vide Cuiacium 10.*obſeruat.*28. f *Quidam legunt* in quibus. g *al.*quinque.
h *l.vlt.Cod.de mort.cauſa.* i id eſt,adquiruntur ipſo iure,ſcilicet ſine traditione *vide Cuiac.10.obſ.28.*
k adquiſitionis *l.3.ff.eod.* l *l.1.ff.pro dote.*
m *l.7.§.1.ff.eod.* n *l.46.ff.de vſucap.*

5. *Vlpianus* lib. 16. ad Edictum.

VEl ex causa noxæ deditionis [a] : siue vera causa sit, siue falsa. *Si seruus ex noxali causa ducatur.*

6. *Paulus* lib. 19. ad Edictum.

ITem si seruum ex causa noxali, quia non defendebatur, iussu prætoris duxero [b], & amisero possessionem: competit mihi Publiciana.

De re adiudicata. 1. *De eo qui soluit litis æstimationem.* 2. *De eo qui emit à furioso.* 3. *De causis lucratiuis.* 4. *Si quis emerit à minore.* 5. *De permutatione* 6. *hoc Iudicium esse petitorium.* 7. *De Iureiurando.* 8. *Collatio huius actionis & rei vindicationis.* 9. *De successoribus.* 10. *Si seruus, vel procurator, vel tutor, vel curator, vel negotiorum gestor emerit.* 11. *De bona fide emptoris & dolo venditoris.* 12. *De fide defuncti & heredis.* 13. *Si seruus emerit.* 14. *De emptione & bona fide, & rei traditione.*

7. *Vlpianus* lib. 16. ad Edictum.

SEd & si res adiudicata sit [c]. Publiciana actio cōpetit. 1 ¶ Si lis fuerit æstimata, similis [d] est venditioni, & ait Iulianus libro vicesimosecundo Digestorum, si obtulit reus æstimationem litis, [e] Publicianam competere.

2 ¶ Marcellus libro septimodecimo Digestorū scribit. EVm [f], qui à furioso ignorans eum furere emit, [g] posse vsucapere, ergo [h] & Publicianam habebit. [i]

3 ¶ Sed & si quis ex lucratiuis causis rem accepit, habet Publicianam. quæ etiam aduersus donatorem competit. est [k] enim iustus possessor, & petitor, qui liberalitatē accepit. 4 ¶ Si à minore quis emerit ignorans eum minorem esse, habet Publicianam. 5 ¶ Sed & si permutatio facta sit, eadem actio competit. 6 ¶ Publiciana actio ad [l] instar proprietatis, non "ad" instar possessionis, respicit. 7 ¶ Si petenti mihi rem, iusiurandum detuleris, egóque iurauero rē meam esse: cōpetit Publiciana mihi, sed aduersus te dūtaxat. [m] ei. n. soli nocere debet iusiurādum, qui detulit. Sed si possessori [n] delatum erit iusiurandum, & iurauerit rē petitoris non esse: aduersus eum solum petentē exceptione vtetur, nō vt & habeat actionē.

8. ¶ In Publiciana actione omnia eadem [o] erūt, quæ & in rei vindicatione diximus. 9 ¶ Hæc actio & heredi, & "in" honorariis successoribus [p] competit, 10 ¶ Si ego non emero, sed seruus meus [q], habebo Publicianam. Idem est, & si procurator meus, vel tutor, vel curator, vel quis alius negotium meum gerens emerit.

11 ¶ Prætor ait, *qui bona* [r] *fide emit*. Non igitur omnis emptio proderit, sed ea, quæ bonam fidem habet, proinde hoc sufficit, me bonæ fidei emptorem fuisse, quamuis nō à domino emerim, licet ille callido consilio vendiderit. neque enim dolus venditoris mihi nocebit [s]. 12 ¶ In hac actione nō oberit mihi, si [t] successor sum, & dolo feci, cū is, in cuius locum successi, bona fide emisset, nec proderit si dolo careo, cum emptor, cui successi, dolo fecisset.

13 ¶ Sed enim si seruus meus emit [u] : dolus eius erit spectandus, non meus: vel contrà.

14 ¶ Publiciana tempus emptionis continet. & ideo neque quod [x] ante emptionem, neque quod postea dolo malo factū est, in hac actione deduci, Pomponio videtur.

15 ¶ Bonam autem fidem solius emptoris continet.

16 ¶ * Vt igitur Publiciana competat, hæc debent cōcurrere: vt & bona fide quis emerit, & ei res empta, eo nomine sit [y] tradita [z]. Cæterùm ante traditionem, quamuis bonæ fidei quis emptor sit, experiri Publiciana nō poterit. 17 ¶ Iulianus libro septimo Digestorum scripsit.

TRaditionem rei emptæ oportere bona fide fieri [a]. ideòque si sciens [b] alienam possessionem adprehēdit, Publiciana eum experiri non posse: quia vsucapere nō poterit. Nec quisquā putet, hoc nos existimare, sufficere initio traditiōis ignorasse rē alienā, vti quis possit Publiciana experiri: sed oportere & tunc [c] bona fide emptorē esse.

De pretii solutione.

8. *Gaius* lib. 17. ad Edictum Prouinciale.

DE pretio verò soluto nihil exprimitur. vnde [d] potest coniectura capi [e], quasi nec sententia prætoris ea sit vt requiratur, an solutum sit pretium.

De traditione. 1. *vel quasi.* 2. *De traditione præcedente.* 3. *De re hereditaria emptori hereditatis tradita.* 4 *Si duo separati emerint eandem rem.* 5. *De his quæ vsucapi non possūt.* 6. *De seruo emptoris.*

9. *Vlpianus* lib. 6. ad Edictum.

SIue autem emptori res tradita est, siue heredi emptoris Publiciana cōpetit actio. 1 ¶ Si quis rem apud se depositam, vel sibi commodatam emerit, vel pignori sibi datam: pro [f] tradita erit accipiēda, si post emptionē apud eum remansit. 2 ¶ Sed & si præcessit traditio emptionē, idē erit dicendum. 3. ¶ Item si hereditatē emero, & traditā mihi rē hereditariā [g] petere velim: Neratius esse scribit Publicianam. 4 ¶ Si [h] duobus quis separatim vendiderit bona fide ementibus: videamus, quis magis Publiciana vti possit: vtrum is, cui priori res tradita est, an is, qui tantùm emit. Et Iulianus libro septimo Digestorum scripsit: vt, si quidem ab eodem non domino emerint, potior sit, cui priori [i] res tradita est: quòd si à diuersis non dominis, melior [k] causa sit [l] possidentis, quàm petentis, quæ sententia vera est. 5 ¶ Hæc actio in his, quæ vsucapi non possunt, puta furtiuis, vel "in" seruo fugitiuo [m], locum non habet. 6 ¶ Si seruus hereditarius ante [n] aditam hereditatem, aliquam rem emerit: & traditam sibi possessionem amiserit: rectè heres Publiciana vtitur, quasi ipse possedisset: Municipes quoque, quorum seruo res tradita est, in eadem erunt conditione.

10. *Paulus* lib. 19. ad Edictum.

SIue peculiari nomine seruus emerit, siue non.

De re vendita, alij tradita. 1. *De seruitutibus.* 2. *De partu ancillæ furtiuæ, & partu partus.* 6. *De eo quod rei emptæ accedit, vel ex ea superest.*

11. *Vlpianus* lib. 16. ad Edictum.

SI ego emi, & mea voluntate alij res sit tradita: Imperator Seuerus rescripsit, Publicianam "illi" dandā. 1. ¶ Si de vsufructu agatur tradito [o], Publiciana datur. Itemque seruitutibus vrbanorum prædiorum per traditionē constitutis, vel per patientiam [p]: fortè si per domum quis suam passus est aquęductum transduci. item rusticorum: nam & hîc traditionem, & patientiam tuendam constat. 2 ¶ Partus [q] ancillæ furtiuæ, qui apud bonæ fidei emptorem cōceptus est, [r] per hanc actionem petendus est: etiā si ab eo, qui emit, possessus non est. Sed [s] heres furis hāc actionem non habet: quia vitiorum defuncti successor est. 3 ¶ Interdum tamen, licèt furtiua mater distracta nō sit, sed donata ignoranti mihi, & apud me cōceperit, & pepererit: cōpetit mihi in partu Publiciana, vt Iulianus ait: si modo eo tēpore, quo experiar [t], furtiuā matrē ignorem. 4 ¶ Idem Iulianus generaliter dicit * ex qua causa matrē vsucapere posse, si [u] furtiua nō esset: ex [x] ea causa partū me vsucapere, si furtiuā esse matrē ignorabā. Ex omnibus igitur casibus Publicianā habebo. 5. ¶ Idē est, & si ex partu partus est: & si nō natus, sed post mortē matris, exsecto vētre eius, extractus est: vt "& "Pomponius" libro quadragesimo" scripsit. 6 ¶ Idē ait ædibus emptis, si fuerint dirutæ, ea quæ ædificio accesserūt [y], huiusmodi actione petēda. 7 ¶ Quod tamē per alluuionē fūdo accessit, simile [z] fit ei, cui accedit. & ideo, si ipse fundus Publiciana peti nō potest, nō hoc petetur. si autem potest, & ad partē, [a] quæ per alluuionem accessit. [b] & ita Pōponius scribit. 8. ¶ Idē adiicit, & si statuæ emptæ partes recisę petantur, similē actionē proficere. 9. ¶ Idē scribit: si aream emero, & insulam [c] in ea ædificauero, rectè me Publiciana vsurum. 10 ¶ Item inquit, si insulam emi, & ad aream ea peruenit, æquè potero vti "Publiciana."

De re à spōso sponsæ donata, & in dotē accepta. 1. *De fidei cōmissario vniuersali.* 2. *De vectigalibus & aliis prædiis, quæ vsucapi nō possunt.* 3. *De Insula superficiaria* 4. *De re quæ nō potest alienari.* 5. *De seruo nondum anniculo.* 6. *De partus petitione.* 7. *De momenti possessione.*

12. *Paulus* lib. 19. ad Edictum.

CVm sponsus sponsæ seruum donasset, eúmque in dotem accepisset ante vsucapionem: rescriptum est à Diuo Pio, diuortio facto restituendum esse seruum: nam voluisse [d] donationem inter sponsum, & sponsam. dabitur ergo & possidenti exceptio: &, amissa possessione, Publiciana [e]: siue extraneus, siue donator possideat. 1 ¶ Is,

---

a *l.28.ˉ.de noxalibus.*
b *l.2.§ final.ˉ.si ex noxali causa.*
c in iudicio diuisorio. *§.5. Inst. de officio iudicis.*
d *lege 3. in fin. ˉ. eod.*
e Æstimatio litis similis est venditioni. vide *l.22. ˉ. rerum amotarum. l.3. ˉ. pro emptore.*
f Qui à furioso imprudēs emit Publicianā habet, potest enim vsucapere *vt hîc* Idem est si à minore imprudens emerit, vel permutatione vel donatione acceperit *§.4. §.5. ˉ. eod.* 15. *Eclo.* 1. *ex tit.* 2. *c.* 2. 3. *Harmenop.* 3. *§.* 105. 106.
g *vide l.2. Cod. de contra e npt.*
h Argumentum ab vsucapione ad Publicianam: seu à facultate vsucapiendi, ad Publicianæ mouēdæ facultatem.
i Immò, non habet. *l.2. §.16. ˉ. pro empt.* Cuiacius in eadem *l.* 2. putat mendum esse. Antonius Mercator 2. *not.* 17. tradit ex sentētia Cuiacij. *dict. l.* 2. ad ius strictum & summum referri, quòd furiosum tuetur, non emptorem: hác verò legem vtilitatis ratione niti, quę emptorem non furiosum tueatur: Emptoris vocabulo, bonæ fidei: furiosi, inūbratæ quietis *l. 18. §. ˉ. de adquir. possess.* cui langueat animus, hominem intelligi *l.44 §.6. ˉ. de vsucap.* Vel ita, Publiciana non competit aduersus furiosum, aut eius heredem vt *d. l.2. §.16.* competit aduersus extraneum *vt hîc vel* ita competit Publiciana, si furiosus rē extranei vendidit: vt eorum damnum sit: non competit, si rem propriam vendidit.

*

k Hinc illud nostri Franci, *Il n'y a si belle adquisitiō que de dō.*
l μίμνσιν ἔχει δεσποτείας *synopsis Basilic. illo loco, adde §.8. ˉ. C.*
m *v.l.3. inf. ˉ. de iureiur.*
n *l.11. ˉ. de iureiur.*
o *adde §.6. ˉ. eo.*
p *l.12. §.1. ˉ. eo.*
q *l.9. inf. ˉ. eod.*
r Publiciana omni emptori bonæ fidei cōpetit, nec ei dolus venditoris nocet. *Eclog. illo loco.*
s *l.4. §.31. ˉ. de doli mali.*
t *vide l.6. ˉ.* de itinere atque priuato.
u *v.l.12. ˉ. de contr. empt.*
x Publicianam nemo habet antequam per traditionem rem acceperit, quamuis emptor bonæ fidei sit, *Eclog. illo loco.*
y in dubio tamen quis præsumitur possidere ex causa præcedentis tituli. *Bartol.*
z *l.10. l.48. ˉ. de vsucap. l.2. ˉ. pro emptor.*
a *adde l.7. §.4. ˉ. eod. l.12. §.4. ˉ. eod.*
b scientia non simpliciter rei alienæ, sed iniustæ possessionis malam fidem constituit. prior scientia non impedit vsucapiones, si modo iusta possessio sit: posterior impedit, vnde colligitur Publicianam non dari nisi de re quæ vsucapi possit, & ei qui vsucapere possit.
c id est, initio traditionis: vel vt ait Hagiotheodoretus ἐν ἀρχῇ τῆς συστάσεως τῆς νομῆς: hoc sensu plus est bona fide emptorem esse, tum cum res empta per traditionem accipitur, quàm ignorare alienam. Vt enim mihi emptori, rei emptæ nomine competat Publiciana, non sufficit tempore mihi traditę possessionis ignorasse rem alienā esse, sed hoc amplius exigitur, bona fide me emptorē esse, hoc est, me sciuisse alienam possessionē non adprehendere: mala fides est, scire alienam esse possessionē, seu alienā possessionem mihi tradi, Non est mala fides, rem alienā mihi tradi *vt hîc*. Quid, scire rem alienam mihi tradi, estnę mala fides? Cuiacius negat *6. ad Africanū ad l.28. ˉ. de noxalib.* Cēset enim malam fidem non esse scientiam rei alienæ, sed iniustæ possessionis, & hāc nō illam vsucapionem impedire.
d Generaliter lex, generalis accipi debet. Vide tamen Socinū regula 229.
e vbi lex non distinguit, neque nos distinguemus *Bartol.*
f *adde l.vlt. ˉ. de except. rei venditæ: v. l. 62. ˉ. de euict. §. 44. Inst. de rer. diuis.*
g id est, partem hereditatis. *l.12. §.6. ˉ. eod.*
h si duobus eadem res separatim bona fide vendita fuerit, si quidem ab eodem (qui videlicet dominus nō sit) potior est, qui traditione primus accipit: sin à diuersis, nō dominis, melior causa possidentis est, *synopsis Basilic.* περὶ πραθέντος εἰς δύο πρόσωπα ἀγρῦ *ex titul.2. c.9. §.3.*
i *v.l.31. in fin. ˉ. de act. empt.*

*

k *v.l.128. ˉ. de regulis iuris.*
l Imò non fit melior causa possidentis, sed prioris *l. 14. ˉ. qui potiores.*
m *l.1. C. de seruis fugitiuis.*
n *v.l.vlt. in fine. ˉ. de vsucap.*
o *v. quæ notaui ad l.143. ˉ. de adqui. rerū dominio.*
p quæ in seruitute cōstituēda pro traditione habetur. *l.1. inf. ˉ. de seruit. rust. l.3. ˉ. de vsufructu.*
q Publiciana petitur partus ancillæ furtiuæ, apud emptorē bonæ fidei conceptus, etiamsi ab emptore non sit possessus 15. *Eclog.* 2. *c.* 11.
r secus in eo qui iam conceptus, & subreptus est. *l, penult. ˉ. de statu.*
s Publiciana non cōpetit heredi furis. *Eclog. d. loco.*
t quo pariat *Cuiac. ad l.4. ˉ. de vsucap. al.* quo experior, *al.* quę & pariat. Græci hîc legunt ἐν τῷ κινεῖν, id est, si eo tempore quo experior.
u εἰ καὶ κλοπιμαία ἦν. *Eclog. illo loco.* id est, etiamsi furtiua esset. tametsi ibidem in ora legatur εἰ κλοπιμαία μὴ ἦν. id est, si furtiua non esset.
x *v.l.33. ˉ. de vsucap.*
y *v.l.14. ˉ. de hered. vendit.*
z id est, eiusdem est conditionis.
a & pars quæ per alluuionem. *Hal.* nam Publiciana competit etiam ei qui partem petit. *l.12. §. penult. ˉ. eo.*
b *sub.* actio est.
c de eo qui insulam in alieno ædificat vide *l.27. §.5. ˉ. de rei vindicat.*
d *l.1. Cod. de donatione ante nuptias.*
e *l.7. §.3. ˉ. eod.*

cui ex

a Vectigalis ager quid, vide infrà titulo proximo.
b tributariis,& ſtipendiariis quæ in prouinciis erant.
c longo tempore adquiri poſſunt.*l.15.§.27.ĵ.de damno.* d *v.l.37.inf.ĵ.de rei vind.*
e puta, Iulia, de fundo dotali.*Inſt.qui alienare.* f diui Seueri de rebus minorum *l.1.ĵ.de rebus eorum.* g de quo *l.132.l.134.ĵ.de verb.ſignif.adde quæ ſcripſi ad l.8.C.de ſiccariis.*

cui ex Trebelliano hereditas reſtituta eſt, etiam ſi nõ fuerit nactus poſſeſſionem, vti poteſt Publiciana.

2 ¶ In vectigalibus[a], & in aliis prædiis[b], quæ vſucapi non poſſunt[c], Publiciana competit, ſi fortè bona fide mihi tradita ſunt. 3 ¶ Idem eſt, & ſi ſuperficiariam[d] inſulam à non domino bona fide emero. 4 ¶ Si res talis ſit, vt eam lex[e], aut conſtitutio[f] alienari prohibeat: eo caſu Publiciana non competit: quia his caſibus neminem prætor tuetur, ne contra leges faciat. 5 ¶ Publiciana actione etiam de infante ſeruo nondum anniculo[g] vti poſſumus. 6. ¶ Si pro parte quis rem petere vult, Publiciana actione vti poteſt.

7 ¶ Sed etiam is, qui momento poſſedit, rectè hac actione experiretur.

De cauſis huius actionis. 2. De eo qui à pupillo emit.

13. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

QVæcunque ſunt iuſtæ cauſæ adquirendarum rerũ[h] ſi ex his cauſis nacti res amiſerimus, dabitur nobis, earum rerum perſequendarum gratia hæc actio.

1 ¶ Interdum quibuſdam nec ex iuſtis poſſeſſionibus competit Publicianum iudicium. namque pigneratitiæ, & precariæ[i] poſſeſſiones iuſtæ[k] ſunt: ſed ex his non ſolet competere tale iudicium: illa ſcilicet ratione, quia neque creditor[l], neque is, qui precariò rogauit, eo animo nanciſcitur poſſeſſionem, vt credat ſe dominum eſſe.

2. ¶ Qui à pupillo emit, probare[m] debet, tutore auctore lege non prohibente, ſe emiſſe[n]. Sed "&" ſi deceptus falſo tutore "auctore", emerit: bona fide emiſſe videtur[o].

Si procurator rem domino volente vendit: eóque inuito tradat.

14. *Vlpianus* libro 16. ad Edictum.

PApinianus libro ſexto quæſtionũ ſcribit: Si quis prohibuit, vel denuntiauit, ex cauſa venditionis tradi rẽ, quæ ipſius voluntate à procuratore fuerat diſtracta[p]: & is nihilominus tradiderit: emptorem tuebitur prætor, ſiue poſſideat, ſiue petat rem[q]. Sed, quod iudicio empti procurator emptori præſtiterit, contrario iudicio mandati conſequetur. poteſt enim fieri, vt emptori res auferatur ab eo, qui venire mandauit: quia per ignorantiam nõ eſt vſus exceptione, quam debuit opponere, veluti, *ſi non auctor meus ex voluntate tua vendidit.*

a *3.C.33.2.Inſt.4.*
b *Inſt.eod.in pr.16.Eclog.1.c.1.2.Harmenop.10.*
c *l.5.in pr.ĵ.ſi vſusfruct.pet.*
d *Inſt. eo. in pr.v.l.23.ĵ. quib.mod. vſufr. amittatur.*
e tam prouincialium quàm Italicorum. *Cuiac.11.obſ.36.*

De re empta à ſeruo qui in fuga eſt.

15. *Pomponius* lib. 3. ad Sabinum.

SI ſeruus meus, cùm in fuga ſit, rem à non domino emat: Publiciana mihi competere debet, licet poſſeſſionem rei traditæ per eum nactus non ſim[r].

De exceptione dominij publicianæ opponenda.

16. *Papiniani* lib. 10. Quæſtionum.

PAulus notat.

EXceptio[ſ] iuſti dominij Publicianæ obijcienda eſt.

17. *Neratius* lib. 3. Membranarum.

PVbliciana actio non ideo comparata eſt, vt res domino auferatur: (eiúſque rei argumentum eſt primò æquitas, deinde exceptio, *ſi*[t] *ea res poſſeſſoris*[u] *non ſit*[x]) ſed vt is, qui bona fide emit, poſſeſſionémque "eius" ex ea cauſa nactus eſt, potiùs rem habeat[y].

SI AGER[z] VECTIGALIS,[a] ID EST emphyteuticarius[b], petatur.

Tit. III.

Agrorum diuiſio. 1. De perpetua vel temporali conductione.

Paulus libro. 20. ad Edictum.

AGri ciuitatum alij vectigales vocãtur, alij nõ Vectigales vocantur, qui in perpetuum[c] locãtur: id eſt hac lege: vt tamdiu pro illis vectigal pendatur: quamdiu neque ipſis qui conduxerint: neque his qui in locum eorum ſucceſſerunt, auferri[d] eos liceat. Non vectigales ſunt, qui ita colendi dãtur, vt priuatim agros noſtros colendos dare ſolemus.

1 ¶ Qui in perpetuum, fundum fruendum conduxerunt à municipibus, quamuis non efficiantur domini: tamen placuit competere eis[e] in rem actionem aduerſus quemuis poſſeſſorem: ſed & aduerſus ipſos municipes.

2. *Vlpianus* lib. 17. ad Sabinum.

ITa tamen, ſi vectigal ſoluant[f].

3. *Paulus* lib. 21. ad Edictum.

IDem eſt, & ſi ad tempus[g] habuerint conductum, nec tempus conductionis finitum ſit.

h & traditionis *l.3.ĵ.eod.* i *l.7.§.4.ĵ.communi diuidundo.* k Immò precarij cauſa non iuſta eſt, ſi actor in vitio fuit *l.13.§.1.ĵ.de acquir.poſſeſſ.* l *l.13.ĵ.de vſucap.* m *l.25.§.1.ĵ.de probat.* n ſi ſcriptum ſit pupillo védidiſſe, non ideo videtur vendidiſſe, tutore auctore: & rectè, quia id verbum, non ſignificat. *Cuiac. ad l.30.in fine.ĵ.de verb.obligat.* o non tamen præiudicat pupillo *l.4.§.24.ĵ.de doli mali.* p id eſt ſi quis re non integra factum procuratoris reuocat. *l.6.ĵ.de donationibus.* q Immò, ſi dominus denũtiauit procuratori ne traderet, & res tradita ſit, ei non nocebit exceptio rei venditæ. *l.1.§.2.ĵ.de except.rei vendit.* r ſummo iure: licèt vtilitatis cauſa receptum ſit, vt impleatur vſucapio quamdiu nemo nactus erit eius poſſeſſionem. *l.1.§.14.ĵ.de acquir.poſſ.* ſ Publicianæ obiicitur exceptio iuſti dominij, cuius formulam *vide l.vlt.ĵ.eod.* Verũ ea rurſus elliditur replicatione doli mali, ſi non litis æſtimatione exſoluerit reus. Ita multis caſibus agenti Publiciana, nihil officit exceptio dominij, vt Accurſius notat *l.vlt.ĵ.eod.* adde alios *ex l.31.ĵ.ex quib.cauſis maiores: l.57. ĵ.mandati: l.63. inf.ĵ.de rei vindicat.* t Formula eſt exceptionis dominij. *v.l.24.ĵ.de except. rei iudicat.e.Cuiacium. nũ in explicatione 6. ad Africanũ legis 8.ĵ. de noxalib. actionibus.* u id eſt, domini. x Exceptio dominij repellit Publicianam. *Bart. adde l.24.ĵ. de except. rei iud* y quàm qui nullum titulũ habet.

f *l.6.ĵ.eod.§.2. Inſt.eod.l.69.ĵ. ad l.Falcid.Paul. 3.ſent 6.§.17.* g Dat qui inducit in fundũ qui patitur vti frui. Adde quæ notaui *ad l.43. §.1.ĵ.de adquir. rerum dom.* h vſus eius iuris pro traditione intelligitur. *l.20.ĵ.de ſeruitut.* i *§.1.Inſt.de vſufruct.* k *l.4.in fin.Cod. eod.* pactionibus inquam, contractui vel traditioni adiectis in continenti, non aliis pactionibus. l conſtituitur quoque vel ipſo iure, vel traditione prætoris. *v.l.1.ĵ.quib.modis vſusfr.amit.* m *l.7.ĵ.eod.* n *§.1.Inſt.de vſusfruct.* o *v.ĵ.quib.modis vſusfru.amit.* p Immò, non iiſdem modis: vſus enim proparte legari non poteſt *l.19.ĵ.eo.* q *l.8.ĵ.de rebus auctorit.indic.* in quibuſdam non eſt *l.33.§.1.ĵ.eod. l.33.in f.ĵ.de furtis.* eſt autem, quatenus dominio conſolidatus eſt. Alibi, vſusfructus ius fũdi dicitur in *l.70.§.2.ĵ.de fideiuſſorib.* alibi in iure nõ in parte cõſiſtere, ſed tamen emolumentum rei cõtinere. *l.66.§.6.ĵ.de leg.2.* alibi dicitur non eſſe dominij pars (id eſt ſpecies, ſic enim ſumi poteſt) ſed ſeruitutis. *l.25.ĵ.de verbo.ſignif.* vtcumque ſit, reipſa pars fundi non eſt, quia fundi partes ſunt ἐμφύτευσις. nec fundus dicitur, ſed quia omne fundi emolumentum hæc qualitas cõtinet, partis inſtar eſt, ac fũdo legato vel promiſſo fructus quoq; præſtandus eſt. *d.l.66.* idem eſt, ſi quis fundi nomine obligatus ſit. *d.l.70. Cuiac. ad l.27.ĵ.de pactis.* vſusfructuarius quoque in multis penè domini loco cenſetur. r non ſeruitutis: etſi ſeruitutis ſit ſpecies.

LIBER SEPTIMVS DE VSVFRVCTV[a], ET QVEMADMODVM QVIS VTATVR FRVATVR.

Definitio.

Paulus lib. 3. ad Vitellium.

VSVSFRVCTVS[b] eſt ius alienis[c] rebus vtendi fruendi, ſalua rerum ſubſtantia.

Fundamentum.

2. *Celſus* lib. 18. Digeſtorum.

EST enim vſusfructus ius in corpore quo ſublato[d], & ipſum tolli neceſſe eſt.

Quib modis. 1. & quarum rerum conſtituitur. 2. De interitu. 3. Quibus modis vſus conſtituitur, & finitur.

3. *Gaius* lib. 2. Rerum quotidianarum vel aureorum.

OMnium prædiorum[e], iure legati[f] poteſt conſtitui vſusfructus, vt heres iubeatur dare alicui vſumfructum. Dare autem intelligitur, ſi[g] induxerit in fundum legatarium, eúmve patiatur[h] vti frui. Et ſine[i] teſtamento "autem" ſi quis velit vſumfructum conſtituere: pactionibus[k] & ſtipulationibus id efficere poteſt[l].

1 ¶ Conſtitit autem vſusfructus non tantùm in fundo, & ædibus: verumetiam in ſeruis, & iumentis, ceteríſque[m] rebus. 2 ¶ Ne[n] tamen in vniuerſum inutiles eſſent proprietates, ſemper abſcedente vſufructu, placuit certis modis extingui vſumfructum, & (ad) proprietatẽ reuerti[o]. 3 ¶ Quibus autem modis vſusfructus "&" conſtitit, & finitur: iiſdem modis etiam nudus vſus ſolet & conſtitui[p], & finiri.

An ſit pars dominij. de die ex quo datur.

4. *Paulus* lib. 2. ad Edictum.

VSusfructus in multis caſibus pars[q] dominij[r] eſt. & exſtat[ſ], quòd vel præſens, vel ex die[t] dari poteſt[u].

Vſusfructus eſt diuiduus ab initio & ex poſt facto.h.d.cum l.ſeq.Bart.

De diuiſione.

5. *Papinianus* lib. 7. Quæſtionum.

VSusfructus "&" ab initio pro parte[x] indiuiſa, vel[y] diuiſa conſtitui, & legitimo[z] tempore ſimiliter amitti, eademque ratione per legẽ Falcidiam minui poteſt[a]. Reo quoque promittendi defuncto, in partes hereditarias[b] vſusfructus obligatio diuiditur. &, ſi ex communi prædio debeatur, vno ex ſociis defendente, pro[c] parte defendentis fiet reſtitutio.

De legato. 1. De adiudicatione. 2. per quas perſonas vſusfructus acquiritur. 3. De nuda proprietate domino heredis legata.

6. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

z De ædificiis vectigalibus *vide l.15.§.26.ĵ.de fundo.* De domo vectigali vide *l.71.inf.ĵ.de legat.1.* a Vectigalia prædia ſunt ciuitatũ prædia emphyteuticaria: Tributaria & ſtipendiaria ſunt prouincialia prædia. Plura de vectigali agro, *v.in l.1.ĵ.eod.l.20.§.5.ĵ.de captiuis.* b qui & fructuarius. Cicero 8. familiarium 9. c *l.11.§.11.ĵ.de public.adde l.15.§.26.ĵ.de damno.l.71.inf.ĵ.de legat.1.* d *l.1.C.de adminiſt.rerum public.lib.11.adde l.2.C.de loc.prædiorum.eodem libro.* e *l.16.in fine ĵ.de pignoratitia.* f *l.1.in f.ĵ.de loco publ.co fruendo.* g non modicum arg.*l.1.§.quod ait ĵ.de ſuperficieb.vide l.3.§.4.ĵ.de rebus eorum qui ſub tutela.& Cuiacium Inſt.de locatione.*

ſ i.ſuperior ſentẽtia probatur quinq; exemplis, aut potius proprietatibus quæ ſeruitutibus nõ competunt. t *v.l.16.§.2.ĵ.famil.*at non ſeruitus realis. *l.4.ĵ.de ſeruitutibus.* Vſusfructus pars eſt dominij vtilis, non directi. u reliquis ſeruitutibus hæ proprietates deſunt *l.4.ĵ.de ſeruitutibus.* x *v.l.1.§.9.ĵ.ad l.Falc.*& ita differt ab vſu. *v.l.3.in.f.ĵ.eod.* y aliud in cæteris ſeruitutibus. z non vtendo. *l.66.inf.ĵ.de legat.2.* a aliud in realibus ſeruitutibus videtur *l.7.ĵ.ad l.Falc.l.1.§.9.ĵ.ad l.Falcidiam.l.17.ĵ.de ſeruitutib.l.11.inf.ĵ.de aqua pluuia.* ſunt enim indiuiduæ. b ſecus in realibus quę diuiſionẽ nõ recipiũt, in quibus defenſor ob eã cauſam ſolidũ debet reſtituere *l.4.§.3.ĵ.ſi ſer.vind.* c non inſolidum, vt in cæteris ſeruitutibus, *l.4.§.4.ĵ.ſi ſeruitu.*

a *l.6.§.pen.ff.comm.diuidund.*
b Omnis reditus (qui Græcis πόρος) ad fructuarium pertinet.*16.Eclog.1.c.7.*
c non tamen potest pignorare. *l.6.* alienare proprietatem, vel manumittere.*l.9.Cod.eod.*
d vsumfructum soli dominus habens, qualiacumque lucra sint ex ædificiis percipit. vnde etiam mittitur in possessionem causa damni infecti & iure dominij possidet ædes vicini, si cautionem non accipiat. Nec vsufructu extincto, dominiũ amittit *16.Eclo.1.c.7.*
e Ædium vsusfructus quid cõtineat.
f *l.13.§.8.ff.de damno.*
h *l.5.6.7.ff.*
g *l.13.§.7.ff.eo. quib.mod.vsusfr. Paul.2.sent.6.§.21.*
i *vide l.7.C.eod.*
k De sartis & tectis, *dixi ad Varronem lib.5. de lingua Lat na. adde l.7.§.1.ff.de officio procõsulis. l.7.§.2.ff.repetundarum.*
l τὰ κατακέραμα ὀφείλει ποιεῖν τῆς οἰκίας. *2.Harmenop.10.§.8.*
m neutiquàm. *Haloand.*
n *vide Ciceronẽ in Topicis, loco à similitudine.*
o *l.27.§.3.v.l.51.ff.eo.l.28.ff.de vsufr.legat.*
p δημοσία: *16.Eclog.1.c.7.inf.v.l.13.ff.de impensis.*
q *al.* solarium *vt l.15.in f.ff.qui potiores.*
r vsufructuarius relicta ex re alimenta præstat. *Eclog.d.loco.*
s Cuiac.*ad l.8.ff.de transact.* legit, vt à re relicta. Græci illo loco. καὶ τὰς ἐκ τοῦ πράγματος ἐαθείσας διατροφάς.
t certa scilicet, puta prædio.
u vsufructuarius reficere cogitur: vt & arbores adserere.
x *l.18.ff.eod.* ἐγκεντρίζειν. *16.Eclog.1.c.7.in fin.* i. forare medullam arboris sterilis, & in eá fœcundæ calamũ immittere. *Cui.2.obs.36.*
y *v.l.15.§.4.7.ff.eod.*
z fundi vsufructu quid comprehenditur?
a Fruct⁹ omnes fundi pertinent ad fructuarium *adde 16.Eclog.1.c.91.2.Harm.10.§.5.v.l.13.§.5.l.59.§.1.ff.eo.*
b ne alioquin deserta cultura, aut intempestiuè facta fundũ reddat deteriorem. *l.25.§.3.ff.loca.*
c lapides: *vul.*
d sed si metalla. *Haloand.*

VSusfructus pluribus modis constituitur: vt ecce, si legatus fuerit. Sed & proprietas, deducto vsufructu legari potest: vt apud heredem maneat vsusfructus.

1 ¶ Constituitur adhuc vsusfructus, & iniudicio familiæ herciscũdæ, & communi diuidundo: si iudex alij proprietatem adiudicauerit, alij vsumfructum [a]. 2 ¶ Adquiritur autem nobis vsusfructus non solùm per nosmet ipsos, sed etiam per eas quoque personas, quas iure nostro subiectas habemus: 3 ¶ Nihil autem vetat, seruo meo, herede instituto legari proprietatem deducto vsufructu.

De omni fructu rei. 1. De iure. 2. & onere eius qui ædium vsumfructum habet.

7. *Vlpianus* lib. 17. ad Sabinum.

VSufructu legato omnis [b] fructus rei ad fructuarium pertinet [c]. Et aut "rei" soli, aut rei mobilis vsusfructus legatur. 1 ¶ Rei [d] soli, vtputa ædium [e], vsufructu legato: quicumque reditus est, ad vsufructuarium pertinet: quæque obuentiones sunt ex ædificiis, ex areis, & ceteris, quæcumque ædium sunt. Vnde etiam mitti eum in possessionem vicinarum ædium causa damni infecti [f], placuit, & iure dominij possessurum eas ædes, si perseueretur non caueri: nec quicquam amittere, finito vsufructu. Hac ratione Labeo scribit, nec ædificium licere domino [g] te inuito, altiùs tollere: sicut nec, areæ vsufructu legato, potest in area ædificium poni [h]. quam sententiam puto veram. 2 ¶ Quoniam igitur omnis fructus rei ad eum pertinet: reficere [i] quoque eum ædes per arbitrum cogi. Celsus scribit. "Celsus" libro octauo decimo Digestorũ. HActenus tamen, vt sarta [k] tecta [l] habeat. si qua tamẽ vetustate corruissent, neutrum [m] cogi reficere. sed si heres refecerit, passurum, fructuarium vti. Vnde Celsus de modo sarta tecta habendi quærit: si quæ vetustate corruerunt, reficere [n] non cogitur. modica igitur refectio ad eum pertineat: quoniam & alia onera [o] adgnoscit, vsufructu legato: vtputa stipendium, vel tributum [p], vel salariũ [q], vel [r] alimenta ab [s] ea re [t] relicta: & ita Marcellus libro tertiodecimo scribit.

3 ¶ Cassius quoque scribit libro octauo iuris ciuilis, fructuarium per arbitrum cogi reficere, [u] quemadmodum adserere [x] cogitur arbores. & Aristo notat, hæc vera esse. Neratius autem libro quarto membranarum ait, non posse fructuarium prohiberi, quo minùs reficiat: quia nec arare prohiberi potest, aut colere. nec solum necessarias refectiones facturum, sed etiam voluptatis causa. "vt" tectoria, & pauimenta, & similia "facere". neque autem ampliare, nec inutile [y] detrahere posse.

8. *Idem* lib. 40. ad Edictum.

QVamuis melius repositurus sit, quæ sententia vera est.

De fundo. 1. De apibus. 2. De lapidicinis, cretifodinis' harenis. 3. De metallis. 4. De alluuione & Insula. 5. De aucupiis, venationibus & piscationibus. 6. De seminario. 7. De Instrumento fundo. De salicto, sylua, arundineto.

9. *Idem* lib. 17. ad Sabinum.

ITem, "si fundi [z] vsusfructus sit legatus, quidquid in fundo nascitur, quidquid [a] inde percipi potest, ipsius fructus est: sic tamen, vt boni viri arbitratu fruatur. Nam & Celsus libro octauodecimo digestorum scribit, cogi eum posse rectè colere [b].

1 ¶ Et, si apes [c] in eo fundo sint, earũ quoque vsusfructus ad eum pertinet. 2 ¶ Sed si lapidicinas habeat, & lapidem cædere velit: vel cretifodinas habeat, vel arenas: omnibus his vsurum Sabinus ait, quasi bonum patremfamilias, quam sententiam puto veram. 3 ¶ Sed si hæc [d] metalla [e] post vsumfructum legatum sint inuenta, cùm totius agri relinquatur vsusfructus, non partium, contineantur legato. 4 ¶ Huic vicinus tractatus est: qui solet in eo, quod accessit, tractari. & placuit [f], alluuionis [g] quoque vsumfructum ad fructuarium [h] pertinere. Sed si insula iuxta fundum in flumine nata sit: eius vsumfructũ ad fructuarium non pertinere, Pegasus scribit, licet proprietati accedat: esse enim veluti proprium fundum, cuius vsusfructus ad te non pertineat. quæ sententia nõ est sine ratione. Nam vbi latitet incrementum, & vsusfructus augetur: vbi autem apparet separatum, fructuario non accedit [i].

5 ¶ Aucupiorum quoque & venationum reditum, Cassius ait libro octauo iuris ciuilis, ad fructuarium pertinere. ergo & piscationum [k].

6 ¶ Seminarij [l] autem fructum puto ad fructuarium pertinere: ita tamen, vt & vendere ei, & seminare liceat: debet tamen, conserendi agri causa, seminarium [m] paratũ semper renouare, quasi instrumẽtum [n] agri: vt, finito vsufructu, domino restituatur. 7 ¶ Instrumenti autem fructum habere debet: vendendi tamen facultatem non habet. Nam & si fundi vsusfructus fuerit legatus: & sit ager, vnde palo in fundum, cuius vsusfructus legatus est, solebat paterfamilias vti, vel salice, vel harundine: puto fructuarium hactenus vti posse, ne ex eo vendat: nisi fortè salicti ei, vel siluæ palaris, vel arundineti vsusfructus sit legatus. tunc enim & vendere potest. Nam & Trebatius scribit, siluam cæduam [o], & arundinetum posse fructuarium cædere, sicut paterfamilias cædebat: & vendere, licèt paterfamilias non solebat vendere, sed ipse vti. ad modum enim referendum est non ad qualitatem vtendi.

10. *Pomponius* lib. 5. ad Sabinum.

EX silua [p] cædua pedamenta, & ramos ex arbore vsufructuarium sumpturum: ex non cædua in vineam sumpturum dum ne fundum deteriorem [q] faciat.

11. *Paulus* lib. 2. Epitomarum Alfeni Digestorum.

SEd, si grandes arbores essent, non posse eas cædere.

De arboribus euulsis vel deiectis. 1. De naue. 2. per quos vsufructuarius vtitur fruitur. 3. De seruo fugitiuo. 4. cuius possessionem alius nactus est. 5. De fructibus à fure decerptis.

12. *Vlpianus* lib. 17. ad Sabinum.

ARboribus euulsis, vel vi ventorum deiectis: vsque ad vsum suum [r], & villæ posse vsufructuarium ferre, Labeo ait: nec materia [s] eum pro ligno vsurum, si habeat, vnde vtatur ligno. quam sententiam puto veram. alioquin &, si totus ager sit hunc casum passus, omnes arbores auferret fructuarius. materiam tamen ipsum succidere, quantum ad villæ refectionem putat posse: quemadmodum calcem (inquit) coquere, vel harenam fodere, aliúdve quid ædificio necessarium sumere.

1 ¶ Nauis [t] vsufructu legato, nauigatum mittendam puto [u], licèt naufragij periculum immineat: nauis etenim ad hoc paratur, vt nauiget. 2 ¶ Vsufructuarius [x] vel ipse frui ea re, vel alij fruendam concedere, vel locare [y], vel vendere potest. [z] nam & qui locat, vtitur, & qui vendit, "vtitur". sed & si alij precariò concedat [a] vel donet: puto eum vti [b]: atque ideo retineri vsumfructum. & hoc Cassius, & Pegasus responderunt: & Pomponius libro quinto ex Sabino probat. Non solùm autem, si ego locauero, retineo vsumfructum: sed, & si alius negotium meũ gerens locauerit vsumfructum: Iulianus libro trigesimo quinto scripsit, retinere me vsumfructum. Quid tamen si non locauero, sed absente & ignorante me, negotium meum gerens vtatur quis, & fruatur? nihilominùs retineo [c] vsumfructum. quod & Pomponius libro quinto probat per hoc, quòd negotiorum gestorum actionẽ adquisiui. 3 ¶ De illo Pomponius dubitat: si fugitiuus in quo meus vsusfructus est, stipuletur aliquid ex re mea, vel per traditionem accipiat: an per hoc ipsum, quasi vtar retineam vsumfructum. magísque admittit retinere. nam sæpe, etiam "si" præsentibus seruis non vtamur, tamen vsumfructum retinemus: vt puta ægrotanti seruo [d], vel infanti [e], cuius operæ nullæ sunt [f], vel defectæ senectutis homini nam & si agrum aremus [g]: licet tam sterilis sit, vt nullus fructus nascatur: retinemus vsumfructum. Iulianus tamen libro trigesimo quinto digestorum scribit, etiam si non stipuletur quid seruus fugitiuus, retineri "tamen" vsumfructum. nam qua ratione (inquit) retinetur à proprietario possessio, etiam [h] si in fuga seruus sit: pari ratione etiam vsusfructus retinetur.

4 ¶ Idem tractat: quid, si quis possessionem eius nactus sit: an, quemadmodum à proprietario possideri desinit, ita etiam vsusfructus amittatur. Et primò quidem ait, posse dici amitti vsumfructum: sed, licèt amittatur, tamen dicendum, quod intra constitutum tempus ex re fructuarij stipulatus est, fructuario adquiri [i] "potest." Per quod colligi, posse dici, ne quidem si possideatur ab alio, amitti vsumfructum, si modo mihi aliquid stipuletur.

e *v.l.3.in fin.ff.de rebus eorum qui sub tutela.*
f reiecta Pauli opinione quæ exstat apud eundem *3.sent.6.§.12.*
g Alluuio auget vsumfructũ. *vt hîc* pignus *l.18.§.1.ff.de pignoratitia: l.16.ff.de pignoribus.* hereditatem *l.16.§.3.ff.familiæ.* rem *l.34.ff.de rei vindicat.*
h An & ad vassallum? *vide 1.Feudorum 4.§.5.*

i i. latẽti incremento augetur vsusfructus, non euidenti. atque ita Pauli sententia *3.sent.6.§.22.* abrogatur. is enim negabat accessionem alluuionũ ad fructuarium pertinere, quòd fructus, fundi nõ esset: an idem est si manso aliquid adcreuerit? *v.1.feud 4.in fi.*
k fundi vsufructuario licet aucupari, venari & piscari. *l.62.ff.eo.*

l non seminũ, sed loci subacti, in quo semina aut vitiũ aut arborum panguntur, vt cũ ad certã quãtitatẽ excreuerint, in vinetum vel arbustum, vel pomarium transferantur. *vt l.12.ff.de instructo. vide hîc Budæum.*
m *v.l.3.ff.de impensis.*
n *v.l.2.§.1.ff.de instructo.*
o *l.40.§.4.ff.de contr.empt.* vsufructuarius ex syua cædua potest cædere, vendere, vti, pedamenta & ramos ex ea sumere. Quid in non cędua? quid in grandibus arboribus? quid in euulsis? *vide leges sequentes.*
p *l.30.ff.de verb.signif.*
q *adde l.13.§.4.ff.eod.l.7.§.12.ff.soluto matrim.* Idẽ in feudo. *2.feudorum 8.§.2.*
r Imò eas arbores vendere cogitur: & earũ pretiũ vxori restituere *l.7.§.13.ff.soluto matrim.*
s Materiam hic distinguit à ligno. Est verò materia lignum ex quo fiunt ædificia: vt ita ligni appellatio pateat latius. *l.18.§.2.ff.de pignorati.l.14.ff.de damno & commodo rei venditæ: l.47.ff.de act.empt.l.55.l.56.l.57.ff.de legat.1.l.167.l.168.ff.de verb.signifi.*
t Nauis vsufructu quid contineatur.
u *adde l.16.in fi.l.62.ff.de rei vindicat.l.6.C.de offic.rect.prouinc.*
x vsufructuari⁹ locare, vendere, precario concedere per se vel per alium potest.
y Immò locare non potest. *l.15.§.4.ff.eod.* Imò potest *d.l.15.§.5.l.44.ff.locati.*
z Imò vendere non potest aut cedere *.l.66.ff.de iure dotiũ §.3.I.ff.de vsufruct.* Dic, ius ipsũ vsusfructus cedi non posse, sed commoditatem posse.
a *l.13.inf.ff.eod.l.11.§.1.ff.de pignoribus.* Immò alij cedere non potest. *l.66.ff.de iure dotium.*
b *l.38.ff.eod.*
c *l.5.6.ff.quemad.serui.amit.*

d *l.vlt.§.1.ff.de operis seruo.* e *l.55.ff.eod. vide Paul.3.sent.6.§.18.*
f Immò quædam esse possunt. *l.31.ff.de rei vind.l.vlt.ff.de liberali causa.*
g Arando etiam agrum sterilem, vsumfructum retinemus.
h *l.3.§.10.ff.de adquir.possess.*
i *l.25.in fin.ff.de liberali caus.*

puletur. paruíque referre, ab herede possideatur, vel ab alio cui hereditas vendita "sit," vel cui proprietas legata sit, an à prædone: *sufficere enim ad retinendum vsumfructum, "esse" affectum retinere volentis, & seruum nomine fructuarij aliquid facere. quæ sententia habet rationem.

5 ¶ Iulianus libro trigesimo quinto "digestorum" tractat.

SI fur decerpserit, vel desecuerit fructus maturos pendentes, cui condictione teneatur: domino fundi, an fructuario [a]: & putat: quoniam fructus non fiunt fructuarij, nisi [b] ab eo percipiantur, licèt alio terra separentur: magis proprietario condictionem competere [c]: fructuario autem furti actioné: quoniam interfuit eius, fructus non esse ablatos. Marcellus autem mouetur eo, quòd, si postea fructus istos nactus fuerit fructuarius, fortassis fiant eius. nam, si fiunt, qua ratione hoc euenit, nisi ea, vt interim fierent proprietarij? mox apprehensi, fructuarij efficientur.* exemplo rei sub condicione legatæ: quæ [d] interim heredis est: existente autem condicione, ad legatarium transit: verum est enim, condictionem competere proprietario: Cum autem in [e] pédenti est dominium: vt ipse Iulianus ait, in fetu [f], qui summittitur: & in eo, quod seruus fructuarius per traditionem accepit, nondum quidem pretio soluto, sed tamen ab eo satisfacto: dicendum est, condictionem pendere, magísque in pendenti esse dominium.

De satisdatione à fructuario præstanda. 1. De arbitrio Iudicis. 2. Quibus actionibus ob damna præterita fructuarius tenetur. De vsuario. 3. Si inter duos fructuarios sit controuersia. 4. Si proprietatem meliorem, vel deteriorem faciat, qui fundi. 7. vel ædium vsumfructum habet.

13. *Idem* libro 18. ad Sabinum.

SI cuius rei vsusfructus legatus erit, dominus potest in ea re satisdationem desiderare [g]. vt officio iudicis hoc fiat, nam sicuti debet fructuarius, vti frui, ita & proprietatis dominus securus esse "debet" de proprietate. Hæc autem ad [h] omnem vsumfructum pertinere, Iulianus libro trigesimo octauo digestorum probat.

SI vsusfructus legatus sit, "non priùs dandam actioné vsufructuario, quàm satisdederit, se boni [i] viri arbitratu vsumfruiturum, sed & si plures sint, à quibus vsusfructus relictus est, singulis [k] satisdari oportet.

1 ¶ Cùm igitur de vsufructu agitur: non solùm, quod factum est, arbitratur: sed etiam, in futurum, quemadmodum vti frui debet. 2 ¶ De præteritis autem damnis fructuarius etiam lege Aquilia [l] tenetur, & interdicto *quod vi aut clam*, vt Iulianus ait. nam fructuarium quoque teneri his actionibus, nec non furti, certum est: sicut quélibet alium qui in aliena re tale quid commiserit. Denique consultus: quo [m] bonum fuit, actionem polliceri prætorem, cùm competat legis Aquiliæ actio respondit: quia sunt casus, quibus cessat Aquiliæ actio, ideo iudicem dari, vt eius arbitratu vtatur. nam qui [n] agrum non proscindit [o], qui vites non subserit, item aquarum ductus corrũpi patitur: lege Aquilia non tenetur. Eadem & in vsuario dicenda sunt.

3 ¶ Sed si inter duos fructuarios sit controuersia: Iulianus libro trigesimo octauo digestorum scribit.

AEquissimum esse, quasi [p] communi diuidundo [q] iudiciũ dari: vel stipulatione inter se eos cauere, qualiter fruantur. Cur enim (inquit Iulianus) ad [r] arma, & rixam procedere patiatur prætor, quos potest [s] iurisdictione sua componere? quam sententiam Celsus quoque libro vicesimo digestorum probat: & ego puto veram.

4 ¶ Fructuarius causam [t] proprietatis deteriorem facere non debet [u]: meliorem facere potest. Et aut fundi est vsusfructus legatus: & non debet neque arbores frugiferas [x] excidere, neque villam diruere, nec quicquam facere in perniciem proprietatis. Et [y] si fortè voluptariũ fuit prædium viridaria, [z] vel gestationes [a], vel deambulationes arboribus infructuosis opacas, atque amœnas [b] habens: non debebit deiicere, vt fortè hortos olitorios faciat, vel aliud quid [c] quod ad reditum spectat.

5 ¶ Inde est quæsitum: an lapidicinas, vel cretifodinas vel harenifodinas ipse instituere possit. Et "ego" puto, etiam ipsum instituere posse, si non agri partem necessariam huic rei occupaturus est.

Proinde venas quoque lapidicinarum [d], & huiusmodi metallorum [e] inquirere poterit. ergo & auri, & argéti, & sulphuris [f], & æris, & ferri, & ceterorũ fodinas: vel quas paterfamiliàs instituit, exercere poterit [g]: vel ipse instituere, si nihil agriculturæ nocebit. Et, si forte in hoc, quod instituit, plus reditus sit, quàm in vineis, vel arbustis, vel oliuetis, quæ fuerunt: forsitan etiam hæc deiicere poterit: siquidem ei permittitur meliorare [h] proprietatem.

6 ¶ Si tamen, quæ instituit vsufructuarius, aut cælũ [i] corrumpant agri: aut magnum apparatum sint desideratura, opificum fortè, vel legulorum [k] quæ non potest [l] sustinere proprietarius: non videbitur viri boni arbitratu frui. sed nec ædificium quidem positurum in fundo, nisi quod ad fructum percipiendum necessarium sit.

7 ¶ Sed, si ædium vsusfructus legatus sit: Nerua filius, & lumina immittere eum posse ait. sed & colores, & picturas, & marmora poterit, & sigilla, & si quid ad domus ornatum. Sed [m] neque diætas [n] transformare, vel coniungere, aut separare ei permittetur: vel aditus, posticasve [o] vertere: vel refugia [p] apperire: vel atriũ mutare: vel viridaria ad alium modum conuertere. excolere enim quod inuenit, potest, qualitate ædium non immutata. Itẽ Nerua, eum, cui ædium vsusfructus legatus sit, altiùs tollere non posse: quamuis lumina non obscurentur: quia tectum magis turbatur, quod Labeo etiam in proprietatis domino [q] scribit. Idem Nerua, nec obstruere eum posse.

8 ¶ Item si domus vsusfructus legatus sit: meritoria illîc facere fructuarius non debet: nec per cenacula diuidere domum. atquin locare potest [r]: sed oportebit, quasi domum, locare: nec balneum ibi faciendum est. Quod autem dicit, meritoria non facturum, "ita" accipe, quæ vulgo diuersoria, vel fullonica [s] appellant. Ego quidem: & si balneum sit in domo vsibus dominis solitum vacare in intima parte domus, vel, inter diætas [t] amœnas: non rectè, nec ex boni viri arbitratu facturum, si id locare cœperit, vt publicè lauet: non magis, quam si domum ad stationem iumentorum locauerit: aut si stabulum, quod erat domi iumentis, & carrucæis vacans, pristino locauerit.

14 *Paulus* lib. 3. ad Sabinum.

LIcèt multò minùs ex ea re fructum percipiat.

Si vsufructuarius inædificauerit. 1. De mancipiis. 3. De rebus mobilibus. 4. De vestimẽtis. 5. De scænica 3 vel funebri veste, & auleis. 6. De Iure vsufructuarij. De instrumẽto fundi, vel ædiũ. 7. De seruitute imponenda, amittenda, vel acquirenda.

15. *Vlpianus* lib. 18. ad Sabinum.

SEd, si quid inædificauerit, postea [u] eum neque tollere hoc, neque refigere posse. refixa plane posse vindicare.

1 ¶ Mancipiorum quoque vsusfructus legato non debet [x] abuti, sed secundum condicionem eorum vti. Nam si librarium [y] ius mittat: & qualum [z], & calcem portare cogat: histrionem, balneatorem faciat: vel de symphonia co atriensem: vel de palæstra stercoradis latrinis [a] præponat: abuti videbitur proprietate. 2 ¶ Sufficiẽtur autẽ alere, & vestire debet, secundùm ordinem, & dignitatem mancipiorum. 3 ¶ Et generaliter Labeo ait, in omnibus rebus mobilibus modum eum tenere debere [b]: ne sua feritate, vel sæuitia ea corrumpat: alioquin etiam lege Aquilia eum conueniri. 4 ¶ Et, si vestimentorum vsusfructus legatus sit, non [c] sicut quantitatis vsusfructus legetur, dicendum est, ita vti eum debere, ne abutatur: nec [d] tamen locaturum: quia vir bonus ita non vteretur.

5 ¶ Proinde & si scænicæ vestis vsusfructus legetur, vel aulæi, vel alterius apparatus: alibi, quam in scæna, nõ vtetur. Sed an & locare possit, videndum est. & puto [e] locaturum: & licèt testator commodare, non locare, fuerit solitus: tamen ipsum fructuarium locaturum tam scænicam, quàm funebrem vestem. 6 ¶ Proprietatis dominus non debebit impedire fructuarium "ita" vtentem, ne deteriorem eius condicionem faciat. De quibusdam planè dubitatur, si eum vti prohibeat, an iure id faciat. vtputa doliis, si forte fundi vsusfructus sit legatus: & putant quidam [f], & si defossa sint, vti prohibendum. idem & in seriis [g], & "in" cuppis "in", cadis & amphoris, putant. idem & in specularibus [h], si domus vsusfructus legetur. Sed ego puto, nisi sit contraria voluntas, etiam instrumẽtum [i] fundi, vel domus contineri. 7 ¶ Sed nec seruitutem imponere fundo potest proprietarius, neç amittere

---

a est enim in pendenti actio. *l.25.§.1.ͻ.eod.*
b *vide l. 61. §. penult. ͻ. de furtis.*
c quæ soli domino competit. *l.1.ͻ.de cond.furtina.*
d *l.32.§.1. ͻ. de legat.2.*
e *vide l.169. in f. ͻ. de regulis iuris.*
f *l.70. §. 1. ͻ. eod.*
g *l.8.§.4. vers. item de restituenda ͻ. qui satisdare.*
h *l.4.in fi.Cod. eod.*
i *l.9.ͻ.eo.l.1.ͻ. vsufru. quem.caueat.*
k *l. 9. in f. ͻ. vsufr. quemad. caueat.*
l *l.15. §. 3. ͻ. eod.*
m Quo bonũ, id est, Cui bono. Ita Cicero *in famil.* Martis verò signum quò mihi pacis auctori *& in Verr.* Quò tãtam pecuniã? *& pro Sestio.* Quò ciuem importunum reseruét Ita Vlpianus in *l.1.§.1. ͻ. de suis,* Hoc quo?
n Culpæ in nõ faciendo consistentis nemo tenetur in lege Aquilia *adde 91. ͻ. de verbor. obligat..*
o vsufructuari⁹ autem rectè colere tenetur. *l.9. ͻ.eod.*
p Quasi communi diuidundo iudiciũ, vtile iudicium est.
q *l.7.§.7.ͻ. cõmuni diuidund.l. 4.in f. ͻ. de aqua quotidiana.*
r *vide* Senecam *libro de breuitate vitæ.cap.3.*
s & debet. *l.21. ͻ.de rebus creditis.*
t τὴν ἀρετὴν cõditionem 16. *Eclog.3.c.13.*
u *l.10. ͻ. eod. l. 15.§.3.ͻ.eod.*
x & grandes. *l. 11. ͻ.eod.*
y Fructuarius arbores, siue sint frugiferæ, siue πρὸς τέρψιν, faciundi quæstus causa excidere nõ debet. *d.c. 13.*
z *al.* viridaria.
a τόπους ἀνθέων καὶ δένδρων ἀκάρπων. Scholiastes *Eclog. 16.titul.1. c.13.* loca florum & infructuosarum arborum.
b *l.7.in f. ͻ.eod.*
c puta vineam vel oliuetum. Scholiastes. *d.loco.*
d *l.9.§.2.ͻ.eod.*
e *vide l.3. in f. ͻ.de rebus eorum qui sub tutela.*
f *al.* sulphuris *l.52.§.8.ͻ.de furtis.*
g hîc quæri potest; an tutori imputari possit quòd facultates pupilli impéderit in illud gen⁹ negotii & mercaturæ, in quo pupili parés se exercuerit. *adde l.9.in f.ͻ.eo.l.27.§.1.ͻ.eod.*
h *§.4.ͻ.eod.*
i *v.l.8.§.5.ͻ.si seruitus vindicetur.*
k quæ oleas legũt. *Cato de re rustica: Varr. 4.l. de lingua Latina.*
l commodè. *l. 115.ͻ.de verb.signifi.v. quæ notaui de impẽsis Nouell.6.c.vlt.*
m *l.7.in f.l.8.ͻ. eod.*
n *vide quæ notaui ad l.55. §. 3. ͻ. de legat.3.*
o dixi ad Festum, in Postica.
p *l.1. § 2. ͻ. de seruo corrupto* nõ κρύπτας *l.3.§.7. ͻ. vti poss.detis.*
q *d.l.7.§.1.ͻ.eo.*
r *l.27.§.1.ͻ.eod. §.1.in f. Inst. eod. l.9.§.1. ͻ locati.*
s fullonum officinas *v.l 3.ͻ.de aqua pluuia*
t *v. de quæ scripsi ad l.43.§. 1. ͻ. de lega.1. & l.55. ͻ. de legat.3.*
u *v.l.12.ͻ. de vsu & vsufruct. legat.*
x *v. quæ not. ad l.48.ͻ eo.*
y *v.l.92.ͻ.de regulis iuris.*
z cistæ genus, quo calx deferebatur. Canũ Festo, Græcis [illegible]. *Cu. 11. obs.36.*
a hoc contraria significatione scriptum est pro lauandis & stercore liberandis: vt Græcis κοπρίζειν & [illegible] exstercorare est. vilissima autem admodum illa mancipij conditio *Plautus.* non magis curo q̃ ancillam quæ latrinam lauat. *Cu.11.obs.36.*
b *l.48. ͻ. eod.*
c speciei & quãtitatis legatę diuersa ratio est. Quãtitate abuti fructuarius potest, specie non potest.
d *hoc emendatur. §.5.ͻ.eod.*
e Locare etiam res fructuarias mobiles, vt vestes, fructuarius potest, licèt eas defunctus non solitus fuerit locare. *l.12. §. 2. l. 13.in f. ͻ.eod.*
f & malè, *arg. l.21. ͻ. de instructo.*
g *v. l.206.ͻ.de verb.signif.* Terẽtius Heautontim. *act.3.scena.1.* Releui dolia omnia, omnes serias.
h *de quib.l.12.§. 12.& 25 ͻ.de instructo. Paul. 3. sent.6.§.56.* sunt autem specularia quibus lumen & sol in ædes admittitur: vt hodie per vitreamina & chartacea fit. sic dicta, quòd è speculari lapide fiebant: qui, vt testatur Plin. 36. c.22. facilè vitri modo in quatlibet tenues crustas finditur.
i id est, instrumenti vsum habet. equorum, puta boum, arariorum, fructuum paratorum ad seminandum, ligonum, aratrorum, &c. *l.9.§.7.ͻ.eod*

ſeruitutem. Adquirere planè ſeruitutem eum poſſe, etiã inuito fructuario, Iulianus ſcripſit. Quibus cõſequenter, fructuarius quidem adquirere fundo ſeruitutem non poteſt: retinere autem poteſt. &, ſi fortè fuerint, non vtente fructuario, amiſſæ: hoc quoque nomine tenebitur. Proprietatis dominus ne quidem conſentiente fructuario ſeruitutem imponere poteſt.

16. *Paulus* lib. 3. ad Sabinum.

NIſi qua deterior fructuarij condicio non fiat: veluti ſi talem ſeruitutem vicino conceſſerit, ius ſibi non eſſe, altiùs tollere.

De loco religioſo faciendo. 1. De ſeruo coercendo. 2. vel noxæ dedendo. 3. De ſeruo occiſo.

17. *Vlpianus* lib. 18. ad Sabinum.

LOcum autem religioſum facere poteſt, conſentiente vſufructuario [a]. & hoc verum eſt fauore religionis, ſed interdum & ſolus proprietatis dominus locum religioſum facere poteſt. finge enim, eum teſtatorem inferre cùm non eſſet tam oportunè vbi ſepeliretur.

1 ¶ Ex eo, ne [b] deteriorem conditionem fructuarij faciat proprietarius, ſolet quæri, an ſeruum dominus coërcere poſſit. Et Ariſto apud Caſſium notat pleniſſimam eum coërcitionem habere, ſi [c] modo ſine dolo malo faciat: quamuis vſufructuarius, nec contrariis quidem miniſteriis, aut inuſitatis, artificium eius corrũpere poſſit. nec ſeruum cicatricibus deformare.

2 ¶ Proprietarius autem & ſeruum noxæ dedere poterit, ſi hoc ſine dolo malo faciat: quoniam * noxæ deditio iure non perimit vſumfructum [d]: non [e] magis, quàm vſucapio proprietatis, quæ poſt conſtitutum vſumfructum contingit [f]. Debebit planè denegari vſusfructus perſecutio, ſi ei, qui noxæ accepit, litis æſtimatio non offeratur à fructuario.

3 ¶ Si quis ſeruum occiderit: vtilem actionem exemplo Aquiliæ [g], fructuario dandam, numquam dubitari.

De arboribus demortuis.

18. *Paulus* lib. 3. ad Sabinum.

AGri [h] vſufructu legato, in locum demortuarum arborum aliæ ſubſtituẽdæ ſunt: & priores ad fructuarium pertinent.

De vſufructu ædium, impoſita ſeruitute legando.

1. De arboribus deiectis.

19. *Pomponius* lib. 5. ad Sabinum.

PRoculus putat, inſulam poſſe "ita" legari, vt ei ſeruitus imponatur, quæ alteri [i] inſulæ hereditariæ debeatur, hoc modo: *ſi ille heredi meo promiſerit, per ſe non fore quo altius ædificia tollantur, tum "ei" eorum ædificiorum vſumfructum do lego.* vel ſic: *ædium illarum, quo ad altius, quàm "vti" nunc ſunt, ædificatæ non erunt, illi vſumfructum do lego.*

1 ¶ Si arbores vento [k] deiectas dominus non tollat [l], per quod incommodior "is" ſit vſusfructus, vel iter: ſuis actionibus vſufructuario cum eo experiundum.

De fructibus annuis legatis.

20. *Vlpianus* lib. 18. ad Sabinum.

SI quis ita legauerit, *fructus annuos fundi Corneliani Gaio Mæuio do lego*: perinde [m] accipi debet hic ſermo, ac ſi vſusfructus fundi eſſet legatus.

Cui acquirit ſeruus fructuarius.

21. *Idem* lib. 17. ad Sabinum.

SI ſerui vſusfructus ſit legatus: quidquid "is ex" opera ſua adquirit, vel ex re fructuarij, ad eum pertinet [n]: ſiue ſtipuletur. ſiue ei poſſeſſio fuerit tradita. Si verò heres inſtitutus ſit, vel legatum acceperit: Labeo diſtinguit, cuius [o] gratia vel heres inſtituitur, vel legatũ acceperit.

22. *Idem* lib: 18. ad Sabinum.

SEd & ſi quid donetur ſeruo, in quo vſusfructus alterius eſt: quæritur, quid fieri oporteat. Et in omnibus iſtis: ſi quidem contemplatione fructuarij "aliquid" ei relictum, vel donatum eſt: pſi adquiret: ſin verò proprietarij, "proprietario:" ſi ipſius ſerui, adquireur domino. nec diſtinguimus, vnde cognitum eum, & cuius merito habuit, qui donauit, vel reliquit. Sed & ſi conditionis implendæ cauſa quid ſeruus fructuarius conſequatur: & conſtiterit, contemplatione fructuarij eam cõditionem adſcriptam, dicendum eſt, ipſi adquiri. nam & in mortis cauſa donatione idem dicendum eſt.

De ſeruo coercendo.

23. *Idem* lib. 17. ad Sabinum.

SEd ſicuti, ſtipulando, fructuario adquirit: ita etiam, paciſcendo, eum adquirere exceptionem [p] fructuario, Iulianus libro trigeſimo digeſtorum ſcribit.

IDemque, & ſi acceptum rogauerit, liberationem ei parere [q].

1 ¶ Quoniam autem diximus [r], quod ex operis adquiritur, ad fructuarium pertinere: ſciendum eſt, etiã cogendum eum operari. etenim modicam quoque caſtigationem fructuario competere [s], Sabinus reſpõdit, & Caſſius libro octauo iuris ciuilis ſcripſit. vt neque torqueat [t], neque flagellis [u] cædat [x].

Cui acquirit ſeruus fructuarius.

4. *Paulus* lib. 10. ad Sabinum.

SI quis donaturus vſufructuario, ſpoponderit ſeruo, in quem vſumfructum habet, ſtipulanti: ipſi vſufructuario obligabitur: quia, vt [y] ei ſeruus talis ſtipulari poſſit: vſitatum eſt [z].

1. Vbi pendet cauſatum. B. 2. Pro tempore, quo durat vſusfructus, in effectu quæritur fructuario pro tempore quo non durat, in effectu proprietario h. d. cum l. ſi operas infrà eod. Alb. de Ro.

25. *Vlpianus* lib. 18. ad Sabinum.

SEd & ſi quid ſtipuletur ſibi aut Sticho ſeruo fructuario, donandi cauſa, dum vult fructuario præſtitum: dicendum, ſi ei ſoluatur, fructuario adquiri.

1 ¶ Interdum tamen in pendenti [a] eſt, cui adquirat iſte fructuarius ſeruus: vtputa "ſi" ſeruum emit, & per traditionem accepit, nec dum pretium numerauit, ſed tantummodo pro eo fecit ſatis: interim, cuius ſit, quæritur. Et Iulianus libro trigeſimo quinto digeſtorum ſcripſit, in pendenti [b] eſſe dominium eius, & numerationem pretij declaraturam, cuius ſit. Nam ſi ex re fructuarij, retrò fructuarij fuiſſe. Idemque "eſt, "& ſi fortè ſtipulatus ſit ſeruus, numeraturus pecuniam. nam numeratio declarabit, cui ſit adquiſita ſtipulatio. ergo oſtendimus, in pendenti eſſe dominium, donec pretium numeretur [c]. Quid ergo, ſi amiſſo vſufructu, tunc pretium numeretur? Iulianus quidem libro trigeſimoquinto digeſtorum ſcripſit.

ADhuc intereſſe, vnde ſi pretium numeratum. Marcellus verò, & Mauricianus, amiſſo vſufructu, iam [d] putant dominium adquiſitum proprietatis domino. ſed Iuliani ſententia humanior eſt. Quòd ſi ex re vtriuſque pretium fuerit ſolutum: ad vtrumque dominium pertinere, Iulianus ſcripſit: ſcilicet pro rata pretij ſoluti. Quid tamen, ſi fortè ſimul ſoluerit ex re vtriuſque? vt puta decem "milia" pretij nomine debebat, & dona ſoluit ex re ſingulorum. cui magis ſeruus adquirat? Si numeratione ſoluit: intererit, cuius priores nummos ſoluat: nam, quos poſtea ſoluerit, aut vindicabit, aut ſi fuerint nummi conſumpti, ad condictionem pertinet [e]. ſi verò ſimul in ſacculo ſoluit [f], nihil fecit accipientis. & ideo nondum adquiſiſſe quiſquam dominium videtur: quia, cùm plus pretiũ ſoluit ſeruus, non faciet nummos accipientis.

2 ¶ Si operas ſuas iſte ſeruus locauerit, & in annos ſingulos certum aliquid ſtipuletur: eorum quidem annorum ſtipulatio, quibus vſus fructus mãſit, adquiretur fructuario: ſequentium [g] verò ſtipulatio ad proprietarium tranſit, ſemel adquiſita fructuario: quamuis non ſoleat ſtipulatio ſemel cui quæſita, ad alium tranſire: niſi ad heredem, vel adrogatorem [h]. Proinde ſi fortè vſusfructus in annos ſingulos fuerit legatus, & iſte ſeruus operas ſuas locauit, & ſtipulatus eſt, vt ſupra ſcriptum eſt: prout capitis minutione [i] amiſſus "fuerit" vſusfructus, moxreſtitutus, ambulabit ſtipulatio: profectáque ad heredẽ, redibit ad fructuarium. 3 ¶ Quæſtionis eſt, an id, quod adquiri fructuario non poteſt, proprietario adquiratur. Et Iulianus quidem libro trigeſimo quinto digeſtorum ſcripſit, * quod fructuario adquiri non poteſt, proprietario quæri [k]. Denique ſcribit, eum, qui ex re fructuarij ſtipuletur nominatim proprietario, vel iuſſu eius, ipſi adquirere. Contra autem nihil agit, ſi non ex re fructuarij, nec ex operis ſuis fructuario ſtipuletur. 4 ¶ Seruus fructuarius: ſi vſumfructum in ſe dari ſtipuletur, aut ſine nomine, aut nominatim proprietario, "ipſi proprietario" adquirit exemplo ſerui communis: qui, ſtipulando rem alteri ex dominis, cuius res eſt, nihil agit: quoniam rem ſuam [l] ſtipulando quis, nihil agit, alteri ſtipulando, adquirit ſolidum.

5 ¶ Idem Iulianus eodem libro ſcripſit.

SI ſeruo fructuarius operas eius locauerat, nihil agit. nam, & ſi ex re mea (inquit) à me ſtipulatus ſit, nihil agit: non magis, quàm ſeruus alienus bona fide mihi ſeruiens, idem agendo, domino quicquam adquirit. Simili modo, (ait) ne quidem ſi rem meam à me fructuario conducat [m], me "non" obligauit. Et regulariter definit: * quod quis, ab alio ſtipulando, mihi adquirit: id à me ſtipulando nihil agit. niſi fortè (inquit) nominatim domino ſuo ſtipuletur à me, vel conducat. 6 ¶ Si duos fructuarios proponas, & ex alterius re ſeruus ſit ſtipulatus: queritur, vtrũ totum, an pro parte, qua habet vſumfructum, ei queratur: nam & in duobus bonæ fidei poſſeſſoribus hoc idem eſt apud Scæuolam agitatum libro ſecundo quæſtionum *. Et ait, vulgò creditũ, rationemque hoc facere, "vt, "ſi ex re alterius ſtipuletur, partem [n] ei dumtaxat quæri, partẽ domi-

a v. l. 1. §. locũ ꝟ. de religioſis.

b v. l. 23. §. 1. ꝟ. eod. Paul. 3. ſent. 6. §. 23.

c adde l. 5. in fi. l. 6. ꝟ. ad l. Aquil. v. l. 23. §. ꝟ. hoc tit.

d l. 19. ꝟ. quib. modis vſufruct. l. 44. §. 5. ꝟ. de vſucap.

e v. l. 7. Cod. de pignorib.

f Cur potius ſerui operæ vſucapi poſſunt? v. Cuiac. 19. obſ. 23.

g l. 11. in fi. l. 12. ꝟ. ad l. Aquil.

h Nouella 64. cap. 1

i l. 33. ꝟ. de ſeru. vrban. l. 3. l. 6. ꝟ. comm. præd.

k v. l. 12. ꝟ. eod.

l ſunt enim proprietarij. l. 12. ꝟ. eod.

m v. l. 41. ꝟ. de vſufruct. legato.

n l. 23. §. 1. ꝟ. eo.

o an heredis, an fructuarij l. 22. ꝟ. eo. l. 63. §. 4. ꝟ. ad Trebell.

p nam pacta valent ad exceptionem.

q v. l. 11. ꝟ. de acceptilat.

r l. 21. ꝟ. eod. l. 10. ꝟ. de adquir. rer. dominio.

s l. 17. §. 1. ꝟ. eod. l. 5. l. 6. ꝟ. ad l. Aquil. l. 24. in fine. ꝟ. de pignorat. Paul. 3. ſent. 6. §. 23.

t l. 68. ꝟ. eod.

u Immodica caſtigatio eſt, flagellis cædere. dixi ad l. 7. ꝟ. de pœnis. & 12. ꝟ. de iure fiſci.

x Iure cædi poteſt l. 96. ꝟ. de verbor. obligat.

y vide l. 63. ꝟ. de ſolutionib.

z quæ ſunt moris & cõſuetudinis, lege permitti ſolent. l. 1. C. de fideiuſſ. v. l. 31. §. 20. ꝟ. de ædilitio.

a v. l. 43. in fi. ꝟ. de adquir. rerum dominio.

b l. 12. §. 5. ꝟ. eod. l. 43. in fine. ꝟ. de adq. rer. dom. l. 43. in fine. ꝟ. de ædilitio edicto.

c l. 18. in fine. ꝟ. de ſtipul. ſeru.

d puta capitis diminutione. adde l. 24. ꝟ. de act. empt.

e l. 25. l. 26. ꝟ. de condict. indebit.

f vel in folle. talis ſolutio & oblatio admodũ eſt incerta. l. 82. ꝟ. de condit. & demonſt.

g v. l. 26. ꝟ. eod.

h §. 1. Inſt. de adquiſit. per arrogat. v. l. 38. §. 15. ꝟ. de verb. obligat.

i §. 3. Inſt. hoc tit.

k l. 23. in fine ꝟ. de adquir. rerum. l. 7. §. finali. ꝟ de ſtipul. ſeruor. §. vl. Inſt. de ſtipulat. ſeru.

l l. 87. ꝟ. de verb. oblig. §. 21. Inſt. de inutilib. ſtip.

m l. 37. in fine ꝟ. de peculio.

n Imò totum l. 27. in fine. ꝟ. de ſtipulat. ſeruorũ.

domino:quòd ſi nominatim [a] ſtipulatus, nec dubitari debere, quin adiecto nomine, ſolidum ei quæratur. Idémque ait[c] & ſi iuſſu eius ſtipuletur: quoniã iuſſum pro nomine accipimus. Idem & in fructuariis erit dicendum: vt quo caſu non totum adquiretur fructuario, proprietatis domino erit quæſitum: quoniã ex re fructuarij quæri ei poſſe oſtẽdimus. 7 ¶ Quod autẽ diximus [b], ex re fructuarij, vel "ex" operis poſſe adquirere, vtrum tunc locum habeat, quotiens iure legati vſusfructus ſit conſtitutus, an & ſi per traditionem, vel ſtipulationem, vel alium quemcumque modum: videndum. Et vera eſt Pegaſi ſententia, quam & Iulianus libro ſextodecimo ſecutus eſt, omnia [c] fructuario adquiri.

26. *Paulus* lib. 3. ad Sabinum.

SI operas ſuas locauerit ſeruus fructuarius: & imperfecto tempore locationis, vſusfructus interierit: quod ſupereſt [d], ad proprietarium pertinebit [e]. Sed & ſi ab initio certam ſummam propter operas certas ſtipulatus fuerit: capite deminuto eo, idem dicendum eſt.

De fructib. pendentib. 1. De tabernis locandis. 2. Si ſeruum fructuarius inſtituerit. 3. De oneribus à fructuario habendis. 4. De ſeruitutib. 5. De ſeruo empto quibuſdam interdictu.

27. *Vlpianus* lib. 18. ad Sabinum.

SI pendentes fructus iam maturos reliquiſſet teſtator, fructuarius eos feret, ſi, die legati cedente, adhuc pendentes deprehendiſſet. nam "&" ſtantes [f] fructus ad fructuarium pertinent [g]. 1 ¶ Si dominus ſolitus [h] fuit tabernis ad merces ſuas vti, vel ad negotiationem: vtique permittetur fructuario locare eas, & ad alias merces, & illud ſolum obſeruandum, ne vel abutatur vſufructuarius, vel contumelioſe [i], iniurioſéue vtatur "vſufructu".

2 ¶ Si ſerui vſusfructus legatus eſt, cuius teſtator quaſi miniſterio vacuo vtebatur: ſi eum diſciplinis, vel arte [k] inſtituerit [l] vſufructuarius: arte eius, vel peritia vtetur.

3 ¶ Si [m] quid [n] cloacarij nomine debeatur, vel ſi quid ob formam [o] aquæductus, quæ per agrum tranſit, pendatur: ad onus fructuarij pertinebit. [p] ſed & ſi quid ad collationem viæ, [q] hoc quoque fructuarium ſubiturum. ergo & quod, ob [r] tranſitum exercitus, confertur ex fructibus [ſ], ſed & [t] ſi quid municipio. nam ſolent poſſeſſores certam partem fructuũ municipio, viliori pretio, addicere, ſolent & fiſco fuſiones [u] præſtare, hæc onera ad fructuarium pertinebunt.

4 ¶ Si qua ſeruitus [x] impoſita eſt fundo, neceſſe habebit fructuarius ſuſtinere, vnde & ſi per ſtipulationem ſeruitus debeatur. Idem puto dicendum.

5 ¶ Sed & ſi ſeruus ſub pœna emptus ſit, interdictis, certis quibuſdam [y]: an, ſi vſusfructus eius fuerit legatus, obſeruare hæc fructuarius debeat? & puto debere eum obſeruare. alioquin non boni viri arbitratu vtitur, "&" fruitur.

De nomiſmatibus.

28. *Pomponius* libro. 5. ad Sabinum.

NOmiſmatum [z] aut eorum vel argenteorum veterum, quibus pro gemmis vti ſolent, vſusfructus legari poteſt.

De vſufructu omnium bonorum.

29. *Vlpianus* lib. 18. ad Sabinum.

OMnium [a] bonorum [b] vſumfructum poſſe legari: niſi excedat dodrantis [c] æſtimationem, Celſus libro trigeſimo ſecundo digeſtorum, & Iulianus libro ſexageſimo primo ſcribit. & eſt verius.

Si ædium luminibus obſtruatur.

30. *Paulus* lib. 3. ad Sabinum.

SI is, qui binas ædes habeat, aliarum vſumfructum legauerit: poſſe heredem, Marcellus ſcribit, alteras altius tollendo, obſcurare luminibus [d], quoniam habitari poteſt, etiam obſcuratis ædibus, quod vſque adeò temperandum eſt: vt non [e] in totum ædes obſcurentur, ſed modicum lumen, quod habitantibus ſufficit habeant.

Quæ ſunt ex re fructuarij.

31. *Idem* lib. 10. ad Sabinum.

EX re fructuarij etiam id intelligitur, quod ei [f] fructuarius donauerit [g], conceſſerítve, vel ex adminiſtratione rerum eius compendij ſeruus fecerit.

De iure ab eo, qui rem tradit, excepto.

32. *Pomponius* lib. 33. ad Sabinum.

SI quis vnas ædes, quas ſolas habet, vel fundum tradit: excipere poteſt id, quod perſonæ, non prędij eſt [h] veluti vſum & vſumfructum. Sed & ſi excipiat, vt paſcere ſibi, vel inhabitare liceat: valet exceptio: cùm ex multis ſaltibus, paſtione, fructus perciperetur. Et habitationis exceptione ſiue temporali, ſiue vſque ad mortem eius, qui excepit vſus [i] videtur exceptus.

Si fructuarius viuo teſtatore deceſſerit. 1. De iure acceſcendi.

33. *Papinianus* lib. decimoſeptimo. Quæſtionum.

SI Titio fructus, Mæuio proprietas legata ſit & viuo [k] teſtatore Titius [l] decedat: [m] nihil [n] apud ſcriptum heredem relinquetur [o], & id Neratius quoque reſpondit.

1 ¶ Vſumfructum in quibuſdam caſibus [p] non partis effectum obtinere cõuenit: vnde ſi fundi, vel fructus portio petatur: & abſolutione ſecuta, poſtea pars altera, quæ adcreuit, vindicetur: in lite quidem proprietatis, iudicatæ rei exceptionem obſtare, in fructus verò non obſtare [q], ſcribit Iulianus: quoniam portio fundi, velut alluuio portioni: perſonæ fructus adcreſceret [r].

De vſufructu duobus alternatim legato. 1. Si vſusfructus colono legetur. 2. quid interſit inter vſumfructum omnium bonorum & ſingularum rerum.

34. *Iulianus* libro trigeſimoquinto Digeſtorum.

QVotiens duobus vſusfructus legatur ita, vt alternis annis vtantur, fruantur: ſi quidem: ita legatus fuerit, *Titio & Mæuio*: poteſt dici, priori [ſ] Titio, deinde Mæuio, legatum datum [t]: ſi verò duo eiuſdem nominis fuerint, & ita ſcriptum fuerit, *Titiis vſumfructum alternis annis do*: niſi conſenſerint [u], vter eorum prior vtatur, inuicem ſibi impedient. Quòd ſi Titius eo anno, quo frueretur, proprietatem accepiſſet: interim legatum non habebit: ſed ad Męuiũ alternis annis vſusfructus pertinebit: & ſi Titius proprietatem alienaſſet, habebit eum vſumfructum, quia & ſi ſub conditione vſusfructus mihi legatus fuerit, & interim proprietatẽ ab herede accepero: pendente autẽ cõditione, eandem alienauero: ad legatum admittat [x].

1 ¶ Si colono tuo vſumfructum fundi legaueris: vſumfructum vindicabit: & cum herede tuo aget ex cõducto [y]:

---

a *§.3.ſ.eod.l.37.§.pen.ĩ.de adquir.rerum dom.l.22.in f.l.39.ĩ.de ſtipulat.ſeru.*
b *l.21.ſ eod.*
c omni fructuario, vt Baſilicis παντὶ τῷ τὴν χρῆσιν ἔχοντι. *Cuiac.11.obſeruat.36.*
d *l.25.§.2.ſ.eod.*
e hinc colligit Cuiacius, finito vſufructu, fructus pendentes vel perceptos diuidẽdos inter dominum & fructuarium pro rata temporis quo conſtitit eo anno in perſona fructuarij 4. *Feudor.30. vide tamen l.13.ĩ. quibus mod.vſusf. & l.8. in fin.ĩ. de annuis.*
f id eſt, Fructus inchoati vſusfructus tempore pendentes, fructuarij, ſunt: vnde aliud colligi poteſt, fructus pendentes finito vſusfructus tempore proprietarij fieri.
g vtcumque heres moram adeundo faciat. *l.35.ĩ.eod.l.53.ĩ. de fideicommiſſ. lib.*
h *vide l.13.§.5. ſ.eod.*
i vel in honeſtè *l.7.ĩ.de vſufr. & habitat.*
k adde Senecam.9. Controuerſ.3.
l Cur vſufructuarius, ſeruũ, quo defunctus vacuo vtebatur, diſciplinis inſtituere poteſt: domum ampliare non poteſt, quamuis melius repoſiturus ſit. *l.7.in fine l.8.ſ.eod.*
m Hic oneribus quæ ſequũtur ſubiecta olim erant patrimonia, fuerúntque hæc ſolennia patrimoniorum onera, adde quæ ſcripſi ad *l. 11.ĩ. de vocatione munerum.*
n *v.l.30.ĩ.de legat.3.l.39.§.5.ĩ.de legat.1.* Id Græci appellant τὸ τέλος τοῦ κανάλου. 16.*Eclog.1.c.17.*
o id τέλος τοῦ ὑδραγωγίου *Eclog.illo loc.* Formæ autem aquęductus, ſunt, formæ, meatus aquarum publicarum, ad cuius tutelam & refectionẽ, hi, per quorum agros ea aqua tranſibat, annuatim tributũ conferebant. Hoc verbo vtitur Frõtinus libro de aquæductibus, & Imperator in *l.1.l.3.l.6.Cod.de aquæductib.*
p *l.7.§.2.in fi.ſ eod.*
q Hoc τέλος ὁδοστρωσίας Græci appellant, onus viæ refectionis *Eclog.d.loco*, quod prædiis impoſitum erat *vt hîc* & *l.13.§.6.ĩ.de act empti l.14.§.2.ĩ.de muneribus l.11.ĩ.de vacatione munerum: l.6.Cod. de pignoribus. Siculus Flacus libro de cõdit aquar.* Id antiqui dicebant, Exigere viam. *Aſconius 3.Verrina.*
r τέλος τῆς στρατιωτικῆς παρόδου. *Eclog.ibid.* Ad huiuſmodi tranſitum annonæ, ligna & ſtramenta conferebantur. Vide Flacum *ibidem.* Nouellam quomodo oporteat milites tranſitum in ciuitatibus facere, & de introitu, 130.
ſ lignis, & ſtramentis *vt ſ. dixi.*
t Hoc Græci *ibidem* appellant. τέλος τοῦ πολιτικοῦ. onus ob muncipium.
u alij functiones. δημόσια τέλη. 16. *Eclog.1.c.22 in fin.* Stipendia, annonæ, capitationes atque hæ ſunt tributiones quæ poſſeſſionibus fiunt *l.penult.ĩ. de Veteranis: l.6. in fin.ĩ.de muneribus.* intributiones patrimonij *dixi ad l.22.in fin. ĩ. ad municipalem.* tributa prædiorum *l.7.§.2.ſ. eod.l.42.l.52.§.2.ſ.de pactis.l.13.§.6.ĩ.de act.empti: l.13.ĩ. de impenſis.l.32.§.6.ĩ.de adminiſtr. tutorum.* munera rei coherentia *adde Briſſonium 3.ſelectar.*12.*Cuiacium* 18.*obſeruat.*37.

x quid ſi conductor, rei conductæ fructus Titiò legauerit herede damnato *ſinere legatarium vti frui*: & legatarius vtetur fruetur, & heres mercedes domino præſtabit. *l.30 §.1.ĩ.de legat.3.* quia ſi fructuarius eas præſtaret, legatum inutile ei foret.
y locis *vt l.9.ĩ.de ſeruis exportandis.*
z *l.9.§.4.ĩ.ad exhibendum.* vt Philipporum. *l.27.§.4.in fin.ĩ.de auro.* hinc collige animi delectationem & recreationem pro fructu haberi. *Zaſ.adde l.41.ĩ. eo.* vt & lanæ, & odorum, & aromatum *v. l. penult.ĩ.de vſufructu earum rerum v. Forner. 2. ſelect. 2. v. tamen Cuiac. 9.obſeruat.* 37.
a *l.34. §.2.ĩ. eodem.*
b & nominum *l.3.ĩ.de vſufruct. earum rerum.*
c *v. quæ notaui ad nouellam* 18. *cap.3.*
d *l.10.ĩ. de ſeruitut.bus vrban.*
e alioquin ædes non poſſent inhabitari *arg. l.1.in fi.ĩ.ſi vſusfruct.petatur l.10. in fine l.24.ĩ. de ſeru. vrbanorum*
f ſeruo vſufructuario.
g vt habeat in peculio. *vide l. 37. §.1.ĩ. de acquir.rerum.* ſecus ſi vt ad proprietarium rediret. *l.49.de acq. rer.*
h quia non habet alium fundũ cui ſeruitus realis debeatur. Realem autem conſtituere nemo poteſt niſi qui habet prædium. *l. 1. ĩ. commun.prædior. §.3.Inſt. de ſeruitutibus.*
i habitationi vſus ineſt. *adde l.10. ĩ.de vſufru. l.13. Cod. hoc tit. §.5. Inſt. de vſufruct.*
k id eſt, antequam in eius perſona conſtitueretur vſusfructus.
l id eſt, legatarius.
m idem dicendum ſi incapax.
n Ea enim videtur Titij voluntas teſtatoris vt ad legatarum proprietatis, vſus fructus legatus ſiue finitus, ſiue numquam ceptus rediret potius quàm adſcriptum heredẽ. Eadem eſt enim finiti & nunquam cepti vſusfructus ratio *l.3.§. 1. ĩ. vſusfruct.quemadmodum cauerit.*
o ſed proprietatis legatario is vſusfructus adcreſcet. *vide l.6. ĩ. de vſufructu adſcreſ.* nec eſt in cauſa caduci, quia lex Papia in vſufructu ceſſat, alioqui perpetuò remaneret apud fiſcum *l.9.ĩ.de vſufruct. legato.* Præterea ſi legatari⁹ proprietatis præferetur in vſufructu, ipſi heredi ſcripto conſequẽter fiſco præferetur. Nam lex Papia vindicat tantùm ea quæ remanſura ſunt apud heredem non apud legatarium *l.17.ĩ.de legatis. 2.*
p *l.4.ſ.eodem*
q *l.14.§.1.ĩ.de except. rei iudicatæ:*
r id eſt, quia eo caſu vſusfructus non portioni, ſed homini accreſcit. *dict. leg.*14.
ſ vt prior nominatus prior eligat.
t vt ordo ſcripturæ ſeruetur. *vide legem* 24. §.17. ĩ. *de fideicommiſſariis libertat.*
u *vide l.3.in fine ĩ.quibus modis vſusfruct.*
x *vide leg.57.ĩ.eodem.*
y *l.9.in fin.l.10.l.24.in fin.ĩ.locati.*

a id est, totum quamlibet sui partem necessitate, infert: *v. Euerard in Top. in loco à toto ad partem, numero* 9.
b alibi dicitur esse pars insulæ & quidem maxima. *l.* 98. *in fin.* ℱ. *de solut. adde l.* 8. 9. ℱ. *quibus modis vsusfruct.*
c *vide l.* 6. ℱ. *de vsu vsufructu legato.*

& consequetur, vt neque mercedes præstet, & impensas quas in culturam fecerat, recipiat.

2 ¶ Vniuersorum bonorum, an singularum rerum vsusfructus legetur, hactenus interesse puto: quòd si ædes incensæ fuerint, vsusfructus specialiter ædium legatus peti non potest: bonorum autem vsufructu legato, areæ vsusfructus peti poterit, quoniam qui [a] bonorũ suorum vsumfructum legat: non solùm eorum, quę in specie sunt: sed & substantiæ omnis vsumfructum legare videtur: in substantia autem bonorum etiam area est [b].

Si heres in fraudem fructuarij tardius adierit, De vsufructu serui legato ita & finito vsufructu liber sit.

35. *Idem* lib. primo ad Vrseium Ferocem.

SI vsusfructus legatus est, sed heres scriptus ob hoc tardius adit, vt tardius [c] ad legatum perueniretur: hoc quoque præstabitur, vt Sabino placuit [d]. 1 ¶ Vsusfructus serui mihi legatus est, isque, cùm ego vtifrui desissē, liber esse iussus est, deinde ego ab herede æstimationem legati tuli, nihilo magis eum liberum fore, Sabinus respōdit. namque videri me vtifrui homine, pro quo aliquam rem habeam [e]. conditionem autem eius libertatis eādem manere: ita vt mortis meæ, aut capitis deminutionis interuentu liber futurus esset.

De re extincta & restituta. 1. De morte debitoris nudæ proprietatis. 2. Si post moram heredis moriatur seruus, cuius vsusfructus legatus est.

36. *Africanus* lib. 5. [f] Quæstionum.

QVi vsumfructum areæ legauerat, insulam ibi ædificauit, ea viuo eo [g], decidit, vel deusta est. vsumfructum [h] deberi existimauit [i]. Contrà autem non idem iuris esse, si insulæ vsufructu legato, area [k], deinde insula facta sit. Idémque esse, & si scyphorum vsusfructus legatus sit, deinde massa [l] facta, & iterum scyphi. licet enim pristina qualitas scyphorum restituta sit, non tamen illos esse, quorum vsusfructus legatus sit [m].

1 ¶ Stipulatus sum de Titio fundũ Cornelianum, detracto [n] vsufructu. Titius decessit. Quæsitum est, quid mihi heredem eius præstare oportet. Respondit, referre [o], qua mente vsusfructus exceptus sit. nam si quidem hoc actum est, vt in cuiuslibet [p] persona vsusfructus constitueretur, solam [q] proprietatem hèredem debiturum. sin autem id actum sit, vt promissori dumtaxat vsusfructus reciperetur, plenam [r] proprietatem heredem eius debiturum [s]. Hoc ita se habere, manifestius in causa legatorũ apparere. etenim si heres, à quo detracto vsufructu, proprietas legata sit, priùs quàm ex testamento ageretur, decesserit, minùs dubitandum, quin heres eius plenam proprietatem sit debiturus. Idémque, & si sub conditione similiter legatus sit, & pendente conditione herès decessit.

2 ¶ Vsusfructus serui Titio legatus est, cùm per heredem staret, quò minùs præstaretur, seruus mortuus est. aliud dici non posse ait, quàm in id obligatum esse heredem, quanti legatarij interfit [t], moram factam non esse. vt scilicet ex eo tempore in diem in quo seruus sit mortuus, vsusfructus ęstimetur. Cui illud quoque consequēs esse, vt si ipse Titius moriatur: similiter ex eo tempore, quo mora sit facta, in diem mortis æstimatio vsusfructus heredi eius præstaretur.

Si promissor vsusfructus, vel operarum serui per quinquennium nihil dederit.

37. *Idem* lib. 7. Quæstionum.

QVæsitum est: si, cùm in annos decem proximos vsumfructum de te dari stipulatus essem, per te steterit [u], quominus dares: & quinquennium transierit: quid iuris sit. Item, si Stichi decem annorum proximorum operas de te dari stipulatus sim, & similiter quinquenniũ præteriit. Respondit, eius temporis vsumfructum, & operas rectè peti, quòd [x] per te transactum est, quo minùs daretur.

Per quas personas vsufructuarius vtitur fruitur.

38. *Marcianus* lib. 3. Institutionum.

d *l.* 36. §. *vlt. l.* 37. ℱ. *eod. l.* 53. ℱ. *de fideicommiss. liber.*
e *v. l.* 39. ℱ. *eodem.* nihil interest quid fiat ex equipollentibus. Res enim rē aliam repræsentare potest.
f *vide Cuiacium lib.* 5. *ad Africanum: Fornerium* 2. *selectionum.* 16.
g *subaudi* testare.
h notandum est autem ex areis, præsertim frequēti mercatu, obuētiones venire. *l.* 7. §. 1. ℱ. *eod. l.* 72. ℱ. *de rei vind. Cicero.* 9. *Epistol.* casam in eis licet ponere. *l.* 37. ℱ. *eod.* non tamen ædificium *l.* 7. § 1. ℱ. *eod. vide Cuiac.* 9. *obseruat.* 8.
i quia tūc censetur area restituta, *vide l.* 71. ℱ. *eod.*
k ædibus ad aream redactis, ædium vsus extinguitur *l.* 10. §. 1. ℱ. *quibus mod. vsuf.* ædiũ vsusfructus semel extinctus noua ædificatione nō conualescit *vt hîc.*
l *vide l.* 44. §. 1. ℱ. *de legat.* 1.
m *adde l.* 98. ℱ. *de solutionibus.*
n *v. de l.* 126. §. 1. ℱ. *de verb. oblgat.*
o *vide l.* 126. §. 1. ℱ. *de verborum obligat.*
p hoc est promissoris, & heredis eius.
q id est: nudā at non solidam.
r vsusfructus enim ea natura est, vt personæ cohereat: vt qui vsumfructum excipit, sibi tantùm non heredi quoque excipiat.
s id est, si ita sum stipulatus, fundum dabis, ita tamen vt quandiu vixeris eo vtaris fruaris, mortuo promissore, ab eius herede plena proprietas debetur, id autem in dubio præsumetur.
t *vide l.* 35. ℱ. *eod.*
u *vide l.* 1. *l.* 6. ℱ. *de vsu & vsufruct. legato.*
x *vide l.* 35. ℱ. *eod.*
y *leg.* 12. §. 2. ℱ. *eodem.*
z Pretium rei rem representat. *lege* 35. §. 1. ℱ. *eodem l.* 22. *in fine* ℱ. *de de petit. hereditat. l.* 33. *l.* 34. ℱ. *de peculio.*

a *adde l.* 28. ℱ. *eod.*
b talia prædia dicuntur fœnea, ἄπορα *Nouell.* 7. *c.* 12.
c quia res sua nemini seruit *l.* 25. ℱ. *de seruitut. vrban. l.* 66. §. 6. ℱ. *de legat.* 2.
d *adde l.* 18. ℱ. *de verb. obligat.* e *Vlpianus* 24. §. 26. *in fin.*
f Appellatione partis intelligitur dimidia *l.* 25. *in fin. l.* 164. §. 1. ℱ. *de verb significat.*
g ex hac lege, *l.* ęgē 61. ℱ. *eod.* emēdat *Cuiac.* 1. *obseruat.* 36. alij illinimentum calcis intelligunt, *vide quæ notaui ad l.* 3. §. 9. ℱ. *vti possidetis.*
h vsufructuarius seruo vsufructuario præstare debet stipendia cibariorum, & impendia valetudinis.
i *l.* 15. §. 2. ℱ. *eodem.*
k vsusfructus deducitur à filio emācipato præterito, qui petita bonorum possessione contra tabulas, extraneum heredem exclusit, à quo fundus matris fuerat legatus, detracto vsufructu: quia enim detrahi testator ab instituto nō à præterito voluit.

NOn vtitur vsufructuarius [y], si nec ipse vtatur, nec nomine eius alius: puta qui emit, vel qui conduxit, vel cui donatus est, vel qui negotium eius gerit. Planè illud interest: quòd, si vendidero vsumfructum, etiamsi emptor non vtatur, videor vsumfructum retinere.

39. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

QVia qui pretio fruitur, non minùs habere intelligitur, quàm qui principali re vtitur fruitur. [z]

40. *Marcianus* lib. 3. Institutionum.

QVòd si donauero, non aliàs retineo, nisi ille vtatur.

De statuis & Imaginibus. 1. De agris infructuosis.

41. *Idem* lib. 7. Institutionum.

STatuæ, & imaginis [a] vsumfructum posse relinqui magis est: quia & ipsæ habent "aliquam" vtilitatem, si quo loco opportuno ponantur.

1 ¶ Licèt prædia quædam talia sint, vt magis in ea impendamus, quàm de illis adquiramus [b], tamen vsusfructus eorum relinqui potest.

Si alii vsus, alij fructus legetur: quid intersit inter reum, & æstimationis legatum.

42. *Florentinus* lib. 11. Institutionum.

SI alij vsus, alij fructus eiusdem rei legetur: id percipiet fructuarius, quod vsuario supererit. nec minus "&" ipse, fruendi causa & vsum habebit.

1 ¶ Rerum, an æstimationis vsusfructus tibi legetur, interest. nam si quidem rerũ legetur: deducto eo [c], quod prętereà tibi legatum est, "ex" reliquis bonis vsumfructũ feres. sin autem æstimationis "vsusfructus legatus est: id quoque æstimabitur, quòd prætereà tibi legatum est. Nam, * sæpius idem legando, non ampliat testator legatum [d]. re autem legata: etiam æstimationem eius legando, ampliare legatum possumus.

De vsufructu partis bonorum legato.

43. *Vlpianus* lib. 7. Regularum.

ETiam [e] partis bonorum vsusfructus legari potest. Si tamen non sit specialiter facta partis mentio, dimidia [f] pars bonorum continetur.

De tectorio.

44. *Neratius* lib. 3. Membranarum.

VSufructuarius nouum tectorium [g] parietibus, qui rudes fuissent, imponere non potest: quia: tametsi meliorem, excolendo ędificium, domini causam facturus esset: non tamen id iure suo facere potest, aliúdque est tueri quod accepisset, an nouum faceret.

De impensis cibariorum & valetudinis.

45. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

SIcut [h] stipendia [i] cibariorum in seruum, cuius vsusfructus ad aliquem pertinet, ita & valetudinis impendia ad eum respicere natura manifestum est.

De bonorum possessione contra tabulas in quibus nuda proprietas matri legata est. 1. De insula à proprietario reficienda.

46. *Paulus* lib. 9. ad Plautium.

SI, extraneo scripto, & emancipato præterito [k], matri defuncti, deducto vsufructu, proprietas legata sit petita contra tabulas bonorum possessione, plena proprietas, pietatis [l] respectu, matri præstanda est [m].

1 ¶ Si testator iusserit, vt heres reficeret insulam, cuius vsumfructum legauit: potest fructuarius ex testamento agere, vt heres reficeret [n].

47. *Pomponius* lib. 5. ex Plautio.

QVòd si heres hoc non fecisset, & ob id fructuarius frui non potuisset: heres etiam fructuarij eo nomine habebit actionem, quanti [o] fructuarij interfuisset, non cessasse heredem: licet vsusfructus morte eius interisset.

Si heres quasi negotium fructuarij gerens ædes refecerit. 1. De fructibus Immaturis.

48. *Paulus libro* 9. *ad Plautium.*

SI absente fructuario, heres, quasi negotium eius gerens, reficiat: negotiorum gestorum actionem aduersus fructuarium habet, tametsi sibi in futurum heres prospiceret. Sed si paratus [p] sit recedere, vt vsufructu fructuarius: nō est cogēdus reficere: sed actione negotiorũ gestorũ liberatur. 1 ¶ Siluam cæduam, etiam si intempestiuè [q] cæsa sit in fructu esse constat: sicut olea immatura lecta, item fœnum immaturum cæsum in fructu est [r].

l falsa hæc adiectio & colorata, *vt in l. vxorem, §. codicillis.* ℱ. *de legat.* 3.
m vt quod ab extraneo per inofficiosi querelā ereptũ est, prosit matri, *vide l.* 5. *in fin.* ℱ. *de leg. præstand.*
n *l.* 47. *l.* 65. *in fin.* ℱ. *eod.*
o *l.* 36. §. 2. ℱ *eod.*
p *v. l.* 64. ℱ. *eod.*
q Intempestiuè cæsa ac lecta an & quomodo sint in fructu.
r & ad fructuarium pertinet, puta, beneficiarium, & similes, & ad legatariũ, grauatum fidei-commisso (si modo vsusfructus duraturus erat, vel durauit ad tempus vsque inclusionis illorũ fructuũ) tunc enim nullo modo interest proprietarij. quin fructuarius sibi non alij facit iniuriam, *l.* 54. *in fin.* ℱ. *ad l. Aquil.* Idem dicendum in patrono qui fructus vasalli prematurè collegit, quoties vasallus elapso tēpore maturitatis, aut collectionis, iusta obtulerit: secus, si infra tēpus maturitatis: nec enim dominus rebus clientis abuti, sed secūdum earũ conditionem vti debet. *l.* 15. §. 1. & 3. ℱ *eod.* ideoq; vasallo fructus extātes restituet, & præterea quanti eius interfuit fructus suos immaturos non colligi. Quod si non extēt, aut extent quidē, sed inutiles & corrupti, eorũ pretium, deductis tamen impensis in collectionē factis, *arg l.* 35. §. 1. ℱ. *loca.* Idem dicēdum in legatario cui vltimo anno legati) finge vsque ad decem annos legatum) fructus sequentis anni percipere immaturè nō licet. Idē est etiā in eo qui restituere fundũ grauatus, in fraudē legatarij (cui dies messis, vindemię, piscationis, syluæ cædēdę, vel collectionis intra tēpus maturitatis cesserat) fructuum collectionem anticipauit. Idem in colono *d. l.* 35. vt interea sciamus tēpus maturitatis, non æstimari ex priuata coloni affectione, sed boni patrisfamilias. sic enim intelligenda est *l. pen.* ℱ. *de vsufructu legato.* nam & oliua immatura, matura vtilior est, *d. l. pen.* notandum est immaturè fructus colligentem teneri etiam Aquilia *l.* 27. §. 25. ℱ. *ad l. Aquil.* & cōmuni diuidundo *v. l.* 23. ℱ. *communi diuid.* ex locato *v. l.* 35. §. 1. ℱ. *locat. v. Molineū tit.* 1. §. 1. *gloss.* 8. *numero* 32. *ac* 36.

De vsufructu duobus legato à duobus heredibus.

49. *Pomponius* lib. 7. ad Plautium.

SI mihi, & tibi, à Sempronio, & Mucio heredibus vsus fructus legatus sit: ego in partem Sempronij quadrantem, in partem Mutij alterum quadrantem habebo: tu item in, vtriusque eorum quadrantes partes [a].

De impensis ab herede vsumfructum restituturo deducendis.

50. *Paulus* libro 3. ad Vitellium.

TItius Mæuio fundum Tusculanum reliquit: eiúsque fidei commisit, vt eiusdem fundi partis dimidiæ vsum fructum Titiæ præstaret. Mæuius villam, vetustate corruptam necessariam cogendis, & conseruandis fructibus ædificauit. Quæsitum est, an sumptus partem, pro portione vsusfructus Titia adgnoscere debeat. Respondit Scæuola, si prius, quàm vsusfructus præstaretur, necessariò ædificasset: non aliàs cogendũ [b] restituere, quàm eius sumptus ratio haberetur.

De vsufructu in tempus mortis collato.

51. *Modestinus* lib. 9. Differentiarum.

TItio *cùm morietur*, vsusfructus inutiliter [c] legari intelligitur, in id tempus videlicet collatus, quo persona discedere [d] incipit.

De tributis præstandis.

52. *Idem* lib. 9. Regularum.

VSufructu relicto, *si tributa eius rei præstentur*, [e] ea vsufructuarium præstare debere dubium non est, nisi specialiter nomine fideicommissi testatori placuisse probetur hæc quoque ab herede dari.

Si portio Insulæ manet.

53. *Iauolenus* lib. 2. Epistolarum.

SI cui insulæ vsusfructus legatus est: quamdiu [f] quælibet portio eius insulæ remanet, totius soli vsumfructum retinet.

De venditione fundi, cuius vsusfructus sub conditione legatus est.

54. *Idem* lib. 3. Epistolarum.

SVb cõdicione vsusfructus fundi à te herede, Titio legatus est: tu fũdũ mihi vẽdidisti, & tradidisti detracto vsufructu. Quæro: si nõ extiterit cõdicio: aut extiterit, & interiit vsusfructus: ad quem pertineat. Respondit: intelligo, "te" de vsufructu quærere, qui legatus est. itaque si cõdicio eius legati extiterit, dubium non est, quin ad legatarium "is" vsusfructus pertineat: &, si aliquo casu ab eo amissus [g] fuerit, ad proprietatem fundi reuertatur. quod si condicio non extiterit, vsusfructus ad heredem pertinebit: ita vt in eius persona omnia eadem seruentur, quæ ad amittendum vsumfructum pertinent, & seruari solent. Ceterùm in eiusmodi venditione spectandum id erit, quod inter ementem, vendentemque conuenerit: vt, si apparuerit legati [h] causa eum vsumfructum exceptum esse, etiam si conditio non exstiterit, restitui à venditore emptori debeat.

De vsu infantis legato.

55. *Pomponius* lib. 26. ad Quintum Mucium.

SI infantis [i] vsus tantummodò legatus sit: etiam si nullus interim sit [k], cùmtamen infantis ætatem excesserit, esse incipit [l].

De municipibus fructuariis.

56. *Gaius* lib. 17. ad Edictum Prouinciale.

AN vsusfructus nomine actio municipibus dari debeat, quæsitum est. periculum enim esse videbatur, ne perpetuus fieret: quia neque morte, nec [m] facilè capitis deminutione periturus est qua ratione proprietas inutilis esset futura, semper abscedente vsufructu, sed tamẽ placuit dandam esse actionem. Vnde sequens dubitatio est, quousque tuendi essent in eo vsufructu municipes. & placuit, centum [n] annis [o] tuendos esse municipes [p]: quia is finis vitæ longæui hominis est [q].

De consolidatione rescisa. 1. De morte quorundam ex fructuariis.

57. *Papinianus* libro septimo. Responsorum.

DOminus fructuario prædium, quod [r] ei per vsumfructum seruiebat, legauit, ídque prædium aliquandiu possessum legatarius restituere filio, qui causam inofficiosi testamenti rectè pertulerat, coactus est. mansisse fructus ius integrum ex post facto [s] apparuit.

a vide quæ notaui ad nouell. 18. cap. 4.
b *l.* 32. §. 5. ꝓ. *de vsufruct. legat.*
c quia nõ persona incipit. *l.* 5. ꝓ. *de vsufruct. leg.* aliud est in stipulationibus, *v. l.* 11. *Cod. de contrah. stipul.*
d *aliàs* decedere.
e *vide l.* 3. §. 2. ꝓ. *eodem.*
f atque ita per partem integer vsusfructus retinetur *argum. l.* 12. *Cod. de aquilæ & censitis.*
g *l.* 46. *in prin.* ꝓ. *de euict.*
h *fortè* legatarij.
i vel furiosi, vel ægrotantis.
k *leg.* 12. §. 3. ꝓ. *eodem.*
l potest enim furiosus resipiscere, ægrotus conualescere, & infans crescere. *Paul.* 3. *sent.* 6. §. 18.
m Collegia & municipia non facilè moriuntur *vt hîc*, ita nec Ecclesia, *vide l.* 1. *Feud.* 13.
n *l.* 8. ꝓ. *de vsufructu legato.*
o Immò: triginta tantùm annis *l.* 68. §. *penult.* ꝓ. *ad l. falcid. vide Cuiac. lib. de præscript. c. penul.*
p nisi prius talis ciuitas aratrum passa sit *l.* 21. ꝓ. *quibus mod. vsusfruct. amit.*
q Respublica æstimatur ὡς ὁ μακροχρόνιος ἄνθρωπος. *adde* 7. *Plin.* 48.
r Res seruit homini per vsumfructum.
s *l.* 34. *paulo ante* §. 1. ꝓ. *eod.*
t quo nomine caueri proprietario oportet *l.*

1 ¶ Per fideicommissum fructu prædiorum ob alimenta libertis relicto, partium emolumentum ex persona vita decedentium ad dominum proprietatis [t] recurrit [u].

De herede fructuarij. 1. De legato sextæ partis, ex redactu fructuum.

58. *Scæuola* lib. 3. Responsorum.

DEfuncta fructuaria mense Decembri, iam omnibus fructibus, qui in his agris nascuntur, mẽse Octobri per colonos sublatis: quæsitum est, vtrùm pensio heredi fructuariæ solui deberet: quamuis fructuaria ante Kalendas Martias [x], quibus pensiones inferri debeant, decesserit: an diuidi debeat inter hæredem fructuariæ, & rempublicam, cui proprietas legata est. Respondi, rempublicã quidem cum colono nullam actionem habere: fructuariȩ verò heredem sua die, secundùm ea quæ proponerentur, integram pensionem percepturum [y].

1 ¶ *Sempronio do lego ex redactis fructuum oleris, & porrinæ,* [z] *quæ habeo in agro farrariorum, partem sextam,* Quæritur an his verbis vsusfructus legatus videatur. Respondi, nõ vsumfructum, sed ex eo, quod redactum esset, partem legatam. Item quæsitum est. si vsusfructus nõ esset, an quot annis partem sextam redactam legauerit. Respondi, quot annis videri relictum [a], nisi contrarium specialiter ab herede adprobetur.

De arboribus vi tempestatis euersis. 1. De eo quod in fundo nascitur, vel inde percipitur. De pensionibus locatorum agrorum. 2. De vectigali fundi, quod in compendio cæsæ arundinis, vel pali consistit.

59. *Paulus* lib. 3. Sententiarum.

ARbores vi tempestatis, non culpa fructuarij, euersas, ab eo substitui non placet [b].

1 ¶ Quidquid in fundo nascitur, "vel" quidquid inde percipitur, ad fructuarium pertinet [c]: pensiones quoque iam antea locatorum agrorum, si ipsæ quoque specialitèr comprehensæ sint. Sed ad [d] exemplum venditionis [e], nisi fuerint specialiter exceptæ, potest vsufructuarius conductorem repellere.

2 ¶ Cæsæ harundinis, vel pali compendium, si [f] in eo "quoque" fundi vectigal esse consueuit, ad fructuarium pertinet.

De vsufructuario prohibito, vel deiecto. 1. De vsufructu vindicãdo à nõ domino. Si de proprietate vel vsufructu sit cõtrouersia.

60. *Idem* lib. 5. Sententiarum.

CViuscumque fundi [g] vsufructuarius prohibitus, aut deiectus, de restitutione omnium rerum simul occupatarum agit: [h] sed & si, medio tempore, alio casu intercideri t vsusfructus: æquè de perceptis antea fructibus vtilis actio tribuitur. 1 ¶ Si fundus, cuius vsusfructus petitur, non à domino possideatur, actio redditur [i]. Et ideo si de fundi proprietate inter duos quæstio sit: fructuarius nihilominus in possessione esse debet. satísque ei à possessore cauendum [k] est, quod non sit prohibiturus frui eum cui vsusfructus relictus est, quandiu de iure suo probet. Sed, si ipsi vsufructuario quæstio moueatur: interim vsus fructus eius offertur: sed caueri de restituendo eo, quod ex his fructibus percepturus est, vel, si satis non detur, ipse frui permittitur.

De riuo parietib. imponendo, de edificio consummando.

61. *Neratius* lib. 2. Responsorum.

VSufructuarius nouum riuum [l] parietibus nõ potest imponere. Ædificiũ inchoatum, fructuarium consummare non [m] posse, placet: etiam si eo loco aliter vti non possit: sed nec eius quidem vsumfructum esse. Nisi in constituendo, vel legando vsufructu, hoc specialiter adiectum sit, vt vtrumque ei liceat.

De venatione. 1. & feris quæ viuariis inclusæ sunt.

62. *Triphoninus* lib. 7. Disputationum.

VSufructuarium venari [n] in saltibus, vel montibus possessionis, probè dicitur, nec aprum, aut ceruum quem ceperit, proprium domini capit. sed fructus aut iure (ciuili,) aut gentium [o] suos facit.

1 ¶ Si viuariis [p] inclusæ feræ in ea possessione custodiebantur, quando vsusfructus cœpit: num exercere [q] eas fructuarius possit, occidere non possit? aliàs si quas initio incluserit operis suis, vel "post" sibimetipsæ inciderint, delapsæve fuerint: hæ fructuarij iuris sint? commodissimè tamen: ne per singula animalia facultatis fructuarij propter discretionem difficilem, ius incertum sit, sufficit eundem numerum per singula quoque genera ferarum, finito vsufructu, domino proprietatis adsignare, qui fuit cœpti vsusfructus tempore.

3. *circa finem* ꝓ. *de alimentis.*
u Immò ad proprietarium non recurrit *l.* 10. *in fin.* ꝓ. *de vsufruct. adcres.*
x Martio mẽse pensiones & mercedes solui solitæ *Macrob.* 1. *c.* 12. adde quæ de pensionibus mense Iulio inferri solitis dixi ad *l.* 31. ꝓ. *de cõtr. empt. & ad l.* 9. ꝓ. *qui potiores.*
y Si integro anno vsusfruct⁹ durauit, pensiones integræ heredi fructuarij debentur, licèt tardi⁹ inferãtur. Quid si nõ integro anno, an pro rata tẽporis quo vsusfructus cõstitit in persona vsufructuarij, inter dominum & vsufructuarij heredes diuidẽtur? vide quæ notaui *ad l.* 26. ꝓ. *eod.*
z Porrina hîc dicitur vt & rapina in *l.* 88. §. 16. ꝓ. *de legat.* 2.
a Igitur tale legatum, pensio annua, nõ vsusfructus, erit.
b quia nec earum euersarum sentit omne cõmodũ *l.* 12. ꝓ. *eo.* aliud si demortuæ sint *l.* 18. ꝓ. *eod.*
c *l.* 9. ꝓ. *eodem.*
d vide omnino quæ scripsi ad Accursiũ *hoc loco.*
e in qua emptor non necesse habet serui re colono, cui prior dominus locauit, nisi ea lege emit. *l.* 9. *Cod. locati.*
f *leg.* 9 §. *vlt.* ꝓ. *eodem.*
g id est, siue prouincialis, siue Italica, non vrbani, vel rustici, nam nullus est fundus vrbanus. *Cuiac.* 11. *obseruat.* 36.
h interdicto de vi *l.* 3. §. *penult. l.* 10. ꝓ. *de vi & vi.*
i datur enim ei actio in quemuis possessorem *l.* 5. §. 1. ꝓ. *si vsusfruct. petatur.*
k vide *l.* 7. ꝓ. *de aqua quotidiana.*
l nouum tectorium *l.* 44. ꝓ. *eod.* ex qua hanc emendat *Cuiac.* 1. *obseruat.* 36. sed Russardus riui nomine stillicidij genus intelligit.
m Imò potest *l.* 2. ꝓ. *de Iurisdict.*
n *l.* 9. §. 5. ꝓ. *eod. vide tamen l.* 26. ꝓ. *de vsuris.*
o §. 12. *de rerum diuis.*
p De viuariis dixi ad *l.* 1. § 14. ꝓ. *de adquir. end. possess.*
q Exercere feras, est earum operis vti.

x ab vsufructuario

Qui vsumfructum constituere possit.

63. *Paulus* libro singul. de Iure singulari.

QVod nostrum non [a] est, transferemus ad alios. veluti is [b], qui fundum habet, quanquam vsumfructum non habeat, tamen vsumfructum cedere potest [c].

De domo reficienda.

64. *Vlpianus* lib. 51. ad Edictum.

CVm fructuarius paratus est vsumfructum [d] derelinquere [e], non [f] est cogendus domum reficere, in quibus casibus & vsufructuario hoc onus incumbit. Sed & post acceptum contra eum iudicium parato fructuario derelinquere vsumfructum, dicendum est absolui eum debere à iudice.

65. *Pomponius* lib. 5. ex Plautio.

SEd cùm fructuarius [g] debeat, quod suo suorúmque facto deterius factum sit, reficere: non est absoluendus, licet vsumfructum derelinquere paratus sit. debet [h] enim omne, quod diligens paterfamilias in sua domo facit, & ipse facere.

1 ¶ Non magis heres reficere debet, quod vetustate iam deterius factum reliquisset testator, quàm [i] si proprietatem alicui testator legasset.

Quæ actiones cum vsufructuario competunt.

66. *Paulus* lib. 47. ad Edictum.

CVm vsufructuario nõ solùm legis Aquiliæ [k] actio cõpetere potest: sed & serui corrupti, & iniuriarũ: si seruum torquendo [l], deteriorem fecerit.

De venditione vsusfructus.

67. *Iulianus* lib. 1. ex Minicio.

CVi vsusfructus legatus est, etiã inuito herede, eum extraneo vendere potest [m].

De partu. 1. De fœtu. 2. De grege. 3. vel armento supplendo.

68. *Vlpianus* lib. 17. ad Sabinum.

VEtus fuit quæstio, an partus ad fructuarium pertineret. sed Bruti [n] sententia obtinuit, fructuarium in eo locum non habere *. neque [o] enim in fructu hominis homo esse potest [p] hac ratione, nec vsumfructum in eo fructuarius habebit. Quid tamen si fuerit etiam partus vsusfructus relictus? an habeat in eo vsumfructum? &, cùm possit partus legari, poterit & vsusfructus eius.

1 ¶ Fetus tamen pecorum Sabinus, & Cassius opinati sunt ad fructuarium pertinere [q].

2 Plane, si gregis, vel armenti sit vsusfructus legatus: debebit ex adgnatis gregem supplere: id est, in locum capitum defunctorum.

69. *Pomponius* lib. 5. ad Sabinum.

VEl inutilium, alia summittere [r]: vt, post substituta, fiant propria fructuarij, ne lucro ea res cedat domino. Et sicut substituta statim domini fiunt: ita priora quoque, ex natura fructus, desinunt eius esse. Nam alioquin, quod nascitur, fructuarij est: &, cum substituit, desinit eius esse.

70. *Vlpianus* lib. 17. ad Sabinum.

QVid ergo, si non faciat, nec suppleat? teneri [s] eum Proprietario, Gaius Cassius scribit libro decimo iuris ciuilis. 1 ¶ Interim tamen: quandiu summittantur, & suppleantur capita, quæ demortua sunt: cuius sit fetus, quæritur. Et Iulianus libro tricesimoquinto digestorum scribit, pẽdere [t] eorum dominium: vt, si summittantur, sint proprietarij: si non summittãtur, fructuarij. quæ sententia vera est. 2 ¶ Secundum quę, si decesserit fetus, periculum erit fructuarij, non proprietarij, & necesse habebit alios fetus summittere. Vnde Gaius Cassius libro octauo scribit carnem [u] fetus demortui ad fructuarium pertinere [x]. 3 ¶ Sed quod dicitur, debere eum summittere, toties verum est, quoties gregis, vel armenti, vel equitij, id est vniuersitatis, vsusfructus legatus est. ceterùm, si singulorum capitum, nihil supplebit.

4 ¶ Item, si fortè eo tempore, quo fetus editi sunt, nihil fuit, quod summitti deberet: nunc & post editionem vtrùm ex his, quæ edentur summittere debebit: an ex his quæ edita sunt, videndum est: puto autem verius: ea, quæ pleno grege edita sunt, ad fructuarium pertinere: sed posteriorem gregis casum nocere debere fructuario.

5 ¶ Summittere autem facti est. & Iulianus propriè dicit, dispertire, & diuidere, & diuisionem quandam facere, quòd dominium erit summissorum proprietarij.

De re mutata, & in pristinam formam restituta.

71. *Marcellus* libro 17. Digestorum.

SI in area, cuius vsusfructus alienus esset, quis ædificasset: intra tempus, quo vsusfructus perit superficie sublata, restitui [y] vsumfructum, veteres responderunt.

Si proprietarius vsumfructum legauerit.

72. *Vlpianus* libro 17. ad Sabinum.

SI dominus nudæ proprietatis, vsumfructum legauerit [z]: verum est, quod Mæcianus scripsit libro tertio quæstionum de fideicommissis, valere legatum: &, si fortè in vita testatoris, vel ante aditam hereditatẽ proprietati accesserit, ad legatariũ pertinere: Plus admittit Mæcianus, etiam si post aditam hereditatem accessisset vsusfructus, vtiliter diem cedere, & ad legatarium pertinere.

Si fructuarius in area casam ædificet.

73. *Pomponius* lib. 5. ad Sabinum.

SI areæ vsusfructus legatus sit mihi: posse me casam [a] ibi ædificare, custodiæ causa earum rerum, quæ in area sint.

De vsufructu duobus seruis legato.

74. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

SI Sticho seruo tuo, & Pamphilo meo legatus fuerit vsusfructus: tale est legatum, quale si mihi, & tibi legatus esset: & ideo dubium non est, quin æqualiter [b] ad nos pertineat.

DE VSVFRVCTV ADcrescendo [c].

Tit. II.

Si vsusfructus legetur duobus coniunctim, vel separatim. 1. Si communi seruo. 2. Si communi seruo & separatim Titio. Si duobus coniunctim & alteri separatim. 3. De re coniunctis. 4. Si duobus heredibus institutis proprietas legetur.

Vlpianus lib. 17. ad Sabinum.

QVOTIENS [d] vsusfructus legatus est ita [e] inter fructuarios est ius adcrescendi, si [f] coniunctim [g] sit vsusfructus relictus. cæterum, si separatim [h] vnicuique [i] partis rei vsusfructus sit relictus, sine dubio ius adcrescendi cessat.

1 ¶ Deniq; apud Iulianum libro trigesimoquinto Digestorum quæritur: si communi seruo vsusfructus sit relictus, & vtrique domino adquisitus: an altero repudiante, [k] vel amittente [l] vsumfructum, alter totum habeat. & putat ad alterum pertinere [m]: & licèt dominis vsusfructus non [n] æquis partibus, sed pro dominicis adquiratur: tamen persona eius, non dominorum, inspecta ad alterum ex dominis pertinere, non proprietati accedere.

2 Idem ait, & si communi seruo, & separatim Titio vsusfructus legatus sit, amissum ab altero ex sociis vsumfructum, non ad Titium, sed ad solum socium pertinere debere, quasi solum coniunctum. quæ sententia vera est. nam, * quamdiu vel vnus vtitur, potest dici vsumfructũ in suo statu esse. Idem est, si duobus coniunctim, & alteri separatim vsusfructus esset relictus.

3 ¶ Interdum tamen, etsi non sint coniuncti, tamen vsusfructus legatus alteri adcrescit, vtputa [o] si mihi fundi vsusfructus separatim totius, & tibi similiter fuerit relictus. Nam (vt & Celsus libro octauodecimo digestorum, & Iulianus libro trigesimoquinto scribit) concursu [p] partes habemus [q]. quod & in proprietate contingeret: nã altero repudiante, alter totũ fundũ haberet. Sed in vsufructu hoc plus est: quia & cõstitutus, & postea amissus nihilo minus ius adcrescẽdi admittit. omnes [r] enim auctores apud Plautiũ de hoc cõsenserũt. & (vt Celsus, & Iulianus elegãter aiũt) vsusfructus quotidie [s] cõstituitur [t] & legatur: non vt proprietas eo solo tempore, quo vindicatur.

a hoc est, quod nostrum nondum est.

b id est, nudæ proprietatis dominus *l. 72. ĵ. eod.*

c eo planè modo, qui extat in *l. 55. s. eod.* Imò non potest *§ 3. Inst. de vsufruct.*

d Derelinquere fundum vsufructuario licet etiã post acceptum iudicium.

e *l. 48. s. eod. l. 65. ĵ. eod.*

f Derelinquens iure concesso ædificiũ, id reficere non cogitur.

g vt & emptor *l. 25. §. 1. ĵ. de ædilitio.*

h Imò nõ debet *l. 20. ĵ. de damno.*

i *adde l. 46. in fin. s. eod.*

k *l. 11. §. finali ĵ. ad l. Aqu. l.*

l *l. 17. §. 1. §. 2. §. 3. l. 23. inf. s. eod.*

m *§. 1. Inst. de vsu. & habit. l. 9. Cod. eod.*

n *Idem Cicero. 1. de finibus.*

o *l. 28. in fin. ĵ. de vsu.*

p *l. 28. ĵ. de vsuris. §. 37. de rer. diuis. v. l. 27. s. de petit heredit. vide l. 66. §. 3. ĵ. soluto.*

q *Paul. 3. senten. 6. §. 20.*

r Columella & Virgil. ne post amissa requiras, Anteueni & sobolem armento sortire quotannis. *Cuiac. 11. obseruat. 36.*

s puta actionẽ in factum *arg. l. 10. in fin. ĵ. de præscriptis.*

t *l. 13. in f. s. eod.*

u *l. 30. ĵ. quibus modis vsusfructus amittatur.*

x post adeptũ vsũfructũ. aliàs constat mortuo boue qui legatus est, neque corium neque carnem deberi *l. 49. ĵ. de legat. 2.*

y *l. 36. s. eod. l. 23. l. 24. ĵ. quibus mod. vsusfruct. amit.*

z potest enim legare *l. 63. s. eod.*

a non ædificiũ *l. 7. §. 1. s. eod. Paul. 3. sentent. 6. §. 2.* Est verò casa *hîc & l. 41. §. 3. ĵ. de legat. 3 l. 5. §. 6. ĵ. de adquir. rerum dominio: §. 5. Instit. de rerum diuis.* ædificiũ humile à cautione deducit Festus.

b *l. 4. in fin. ĵ. titul. prox. l. 81. in prin. ĵ. ad l. falcid.*

c Ius adscrescendi, locũ habet quoties pars hereditatis aut rei legatæ, quæ deficit in vno exheredibus vel legatariis, accrescit alteri, *adde l. 89. ĵ. de leg. 3. l. 142. ĵ. de verb signif. l. vnic. §. 10. & sequen. Cod. de cad. toll.* Vel ita, est ius retinendæ (hoc ius non decrescendi est, potius quàm adcrescendi *l. vnica §. sin vero nemo Cod. de caducis*) vel nanciscendæ partis eius qui non concurrit, vel concurrere desiit.

d verba Sabini sunt, vt notat Cuiac. 5. ad Africanum.

e *vide l. 3. ĵ. eod.*

f Coniunctim, pro coniuncta scriptura: vt & separatim pro separatim disiuncta accipit itidem Cuiacius.

g fit autẽ id variis modis: veluti, *Titio & Seio Sticum do §. 8. Inst. de leg.* Hi vna oratione ad vnam & eandem rem vocantur: & ob eam causam dicũtur re & verbis cõiuncti. vel ita, *Titio Stichum do, Seio eundem Stichum. d. §. 8.* hi duabus orationibus ad eandẽ rem vocantur, veniunt & concurrũt: ideoque verbis seu oratione disiuncti, re coniuncti dicuntur. Additur tertia species coniunctionis eorum qui verbis seu vna oratione ad res diuersas vocantur, veluti, *Titio, & Seio fundum Tusculanum æquis portionibus do lego.*

h Tunc separatim pars rei alicuius relinquitur, quoties duabus orationibus, duo ad diuersas & certas partes vnius rei vocantur, vt *Titio do semissem fundi Tusculani, alterum semissem eiusdẽ fundi Seio do lego.* Inter eos ius adcrescendi cessat, *vt h. e.*: nec inter se mutuo concurrunt.

i Hæc verba, vnicuique partis rei, Cuiacius *eodem loco* putat adiectitia.

k & hæc quoque verba, *repudiante vel.* adiectitia esse notat Cuiacius *ibidem.* Nam adquisita non repudiantur.

l Amittimus adquisita: omittimus delata.

m Imò alteri non adcrescit, *leg. 20. ĵ de legat. 2.*

n id est, non per concursum. Alij partes habent ab initio, nõ per concursum.

o Cùm coniunctim duobus vsumfructum do lego, legatum alteri mortuo ad alterum in solidum pertinebat *Paulus 3. sentent. 6. §. 16.* Nam post adquisitionem ius adcrescendi in vsufructu durat.

p id est, te non petente aut te repudiante mihi petenti adquiritur tua portio *l. 80. ĵ. de legat. 3.*

q eodem modo quoties vnus damni infecti nomine mittitur in possessionem, non pro portione damni mittitur, sed in totum. Cum igitur plures mittuntur æqualiter, omnes, quasi in totum missi, concursu partes habent *leg. 15 §. 18. ĵ. de damno.*

r id est, vtriusque sectæ Iurisconsulti Sabiniani & Proculliani, qui in iure adcrescendi dando re tantùm coniunctim consenserunt, præterquam, in specie *lege 1. §. primo ĵ. quando dies vsusfructus*, vbi Iulianus dissentit à Celso.

s *v. l. 1. in prin. tit. prox.*

t hoc est. si legatus sit. quotidie iure legati constituitur. & quot sunt dies, quotue momẽta, tot propemodum sunt legata. quòd in perceptione propterea quotidiana consistit. *l. 1. ĵ. quando dies vsufructu.*

* cùm

a §.8. *Inst. de legatis. l. vnica. §.11. vers. sin verò non C. de caducis toll.*
b i. pars fructuarij, fructuario coheredi non adcrescit, sed ei cui legata fuerit fundi fructuarij proprietas *l.6.§.1.ff.eod.*
c Id est, inter heredes ab initio videtur diuisus à testatore: vt in eo haberent partes hereditarias, non æquales. non igitur per concursum. Nam cõcursus æquales partes facit. In his qui partes habent aut habere intelliguntur, locus non est iuri adcrescẽdi: secus in his qui per concursũ partes faciũt. *

* cùm primum itaque non inueniet alter eum, qui sibi cõcurrat, solus vtetur in totum. nec refert, coniunctim, an separatim [a] relinquatur. 4 ¶ Idem Iulianus libro trigesimo quinto digestorum scripsit:

SI duobus hæredibus institutis, deducto vsufructu, proprietas legetur: ius adcrescendi hęredes non habere: [b] nam videri [c] vsumfructum constitutum, non per concursum diuisum.

2. *Africanus* lib. 5. Quæstionum.

IDeóque amissa pars vsusfructus ad legatarium, eundémque proprietarium redibit.

Si duo domini proprietatem tradiderint. 2. Si vni vsusfructus, alteri fundus legetur. Si apud alterum ex fructuariis consolidetur.

3. *Vlpianus* lib. 17. ad Sabinum.

IDem Neratius putat, cessare ius adcrescendi, libro primo responsorum, cui sententiæ congruit ratio Celsi dicentis, toties [d] ius adcrescendi esse, quoties in duobus, qui in solidum habuerunt, concursu diuisus est.

1 ¶ Vnde Celsus libro octauodecimo scribit: si duo fundi domini deducto vsufructu, proprietatem tradiderint: vter eorum amiserit vsumfructum, ad proprietatem redire: sed non ad totum: sed cuiusque vsumfructum ei parti accedere, quam ipse tradiderit. ad eam enim partem redire debet, à qua initio diuisus est. 2 ¶ Non [e] solùm autẽ, si duobus vsusfructus legetur, est ius adcrescendi: verùm [f] & si alteri vsusfructus, alteri fundus legatus est [g]. nam, amittente vsumfructum altero, cui erat legatus: magis [h] iure adcrescendi ad alterum pertinet, quàm redire ad proprietatem, nec nouum: nam, & si duobus vsusfructus legetur, & apud alterum sit consolidatus, ius adcrescẽdi non perit, neque ei, apud quem consolidatus est, neque ab eo. & ipse, quibus modis amitteret ante consolidationẽ [i], iisdem & nunc amitteret. & ita & Neratio, & Aristoni videtur: & Pomponius probat.

De duobus fructuariis, & habente plenum dominium, coniunctis.

4. *Iulianus* lib. 35. Digestorum.

SI tibi proprietas fundi legata fuerit, mihi autem, & Mæuio & tibi [k] eiusdem fundi vsusfructus: habebimus ego & Mæuius trientes in vsufructu, vnus triens proprietati miscebitur. siue autem ego, siue Mæuius capite minuti fuerimus: triens inter te, [l] & alterutrum nostrum diuidetur: ita vt semissem in vsufructu habeat is, qui ex nobis capite minutus non fuerat, ad te proprietas cum parte dimidia vsusfructus pertineat.

5. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

ET si tradideris alicui proprietatem, deducto [m] vsufructu, nihilominùs putat Iulianus adcrescere: nec videri nouum, tibi adquiri vsumfructum.

Si vni proprietas, alteri parti vsufructus legetur, 2. Si vsusfructus vni pure, alteri sub conditione legetur.

6. *Vlpianus* lib. 17. ad Sabinum.

IDem, & si apud vnum ex tribus fructuariis consolidatus sit vsusfructus. 1 ¶ Sed si cui proprietas, deducto vsufructu, legata sit: & mihi pars vsusfructus: videndũ erit, an inter me, & hæredẽ ius adcrescẽdi versetur, & verũ est: vt quisquis amiserit, ad proprietatem [n] reuertatur [o]. 2 ¶ Si mihi vsusfructus fundi purè, tibi sub condicione legatus sit: potest dici, totius fundi vsumfructum ad me pertinere interim: &, si capite minutus fuero, totũ amittere [p]: sed, si extiterit condicio, totum vsumfructum ad te pertinere, si fortè capite deminutus sum: ceterùm, cùm in meo statu maneo, communicandum vsumfructũ.

De vsufructu relicto Attio & heredibus: vel Attio & Seio, cũ heredibus: vni vel mulieri cum liberis: vel huic cum matre.

7. *Paulus* libro 3. ad Sabinum.

SI quis Attio, & heredibus [q] suis [r] vsumfructum legauerit: dimidiam Attius, dimidiam [s] heredes habebunt. Quòd si ita scriptum sit, *Attio & Seio, cum hæredibus meis* tres [t] partes fient: vt vnam habeant heredes, tertiam Attius, tertiam Seius. nec [u] enim interest [x] ita legetur, *illi & illi cum Mæuio*: an ita, *illi & illi & Mæuio*.

d *l.1.ff.eod.*
e *vide Zas. 2. responsor. 29.*
f *l.6. inf. ff. de vsufr. earum rerũ.*
g Ius adcrescẽdi erit. non tamen si vsusfructus vni, alteri proprietas adiudicata est, communicabitur vsusfructus *l.16. §.1.ff. familiæ.*
h Hoc nouum est, vt proprietario vsusfruct⁹ nõ cõsolidetur, sed adcrescat quasi seruitus.
i ἐκ σώρευσις Theoph. §. *Inst. 3 de vsufructu.*
k ex hac formula apparet, hoc vna oratione coniunctos.
l Inter eũ qui causalem vsumfructum, (i. qui integrã proprietatem & partem vsufructus habet) & formalẽ, (id est, nudum fructuarium) ius est concurrendi in partem deficiẽtis, ídque ratione coniunctionis verbalis *Bald.*
m hęc verba *deducto vsufructu* abundare existimat Cuiacius 5. ad Africanũ. Nam idem est non deducto vsufructu.
n *v. l.1. inf. ff. eo.*
o *l.33. ff. de vsufructu, & quemadmodum. l. 4. ff. de vsufructus earum rerum.*
p nam capitis minutione maxima & media perit vsusfructus. *l. 1. ff. titul. prox. l.16. C. de vsufruct.*
q Hi heredes, legatarij quoque in vsufruct.
r extraneis scilicet: aliàs si liberis suis: Attius totum occuparat, quoniã copula inter personas posita inter quas gradus affectionis habuit testator, non facit coniunctionem verbalem.
s Tantum habet vnus nominatus, quãtũ plures innominati coniũcti per nomen complectiuum, vide *Decium consil. 470. Bald. ad l. vnicam. §. vbi Cod. de caducis. Zas. 1. respons. 19. & 2. cap. 29.*
t *v. l.34. ff. de legat 1.*
u Coniuncti aduersus disiunctos habentur pro vna persona. *adde quæ notaui ad Nouell. 18. c.3. Bart. in d. l. Gallus, & quæ scripsi ad l.6. C. de iurisdictionibus.*
x *l.36. §.2. ff. de legat.*
y Ad hanc legem vide Zasium 2. *responsorum* 29.
z eadem formula extat in orat. pro Cæcina. Porrò an sit differentia inter *Et* & *Cum* vide Bartolum *ad l. Gallus §. quidam rectè ff. de liberis & posthumis.*
a *subaudi* institutis, & ita hac lege constat, inter legatarium (vt est malorum) & non legatarium (vt sunt eius liberi heredes instituti) esse ius adcrescendi. solis enim filiis heredibus institutis, matri ab eis legatur vsufructus vna cum filiis.
b i. si mulieri & liberis heredibus scriptis vsusfructus legetur, isti liberi scripti heredes non veniunt vt legatarij (nec enim à seipsis legari possint) sed vt ostenderet. &c. *v. Zas. 2. singul. 29.*

8. *Vlpianus* lib. 17. ad Sabinum.

SI [y] mulieri cum [z] liberis [a] suis vsusfructus legetur: amissis liberis, ea vsumfructum habet, "sed", & matre mortua, liberi eius nihilominùs vsumfructum habent iure adcrescendi. Nam & Iulianus libro trigesimo digestorum ait, idem intelligendum in eo, qui solos liberos heredes scripserit: licèt nõ, vt legatarios, eos nominauerit: sed vt ostenderet [b] magis velle se, matrem ita frui, vt liberos secum habeat fruentes. Sed & Pomponius quærit, quid, si mixti fuerint liberi, & extranei heredes. & ait, filios legatarios esse intelligendos. Et per contrarium, si voluerit eos liberos simul cum matre frui, debere dici, matrem legatariam esse intelligendam, & per omnia similem esse "&" in hoc casu iuris euentum.

Si dominium duobus, vsusfructus vni: vel vsufructus duobus, dominium vni legetur.

9. *Africanus* lib. 5. Quæstionum.

SI proprietas [c] fundi duobus [d], vsusfructus vni legatus sit: non trientes in vsufructu habẽt: sed semissem duo, semissem fructuarius. item contra, si duo fructuarij, & vnus fundi legatarius sit.

De vsufructu ei, qui partem amisit, adcrescente.

10. *Vlpianus* lib. 17. ad Edictum.

INterdum [e] pars vsusfructus & non habenti partẽ suã, sed amittenti adcrescit. nam si vsusfructus duobus fuerit legatus: & alter, lite cõtestata, amiserit vsumfructum, mox & collegatarius, qui litem contestatus non erat, vsumfructum amisit: partem dimidiam dumtaxat, quam amisit, qui litem contestatus est aduersus eum, qui se liti obtulit: à possessore consequitur. pars enim collegatarij ipsi adcrescit, non domino proprietatis. vsusfructus enim personæ adcrescit, & si fuerit amissus.

De vsufructu, singulis, à singulis heredib. relicto.

11. *Papinianus* lib. 2. Definitionum.

CVm singulis, ab heredibus singulis [f], eiusdem rei fructus legatur, fructuarij separati [g] videntur non minùs, quàm si, æquis portionibus, duobus eiusdem rei fructus legatus fuisset. vnde fit, vt inter eos ius adcrescendi [h] non sit.

12. *Vlpianus* lib. 17. ad Sabinum.

CVm alius ab alio herede vsumfructum vindicat.

QVANDO DIES VSVS- fructus legati cedat [i].

Tit. III.

Quoties dies vsufructus cedit. 1. De fructu qui quotidie percipi non potest. 2. Quando dies vsufructus 4. vel actio de vsufructu decedat.

Vlpianus lib. 17. ad Sabinum.

QVAMQVAM [k] vsusfructus ex fruendo consistat, id [l] est facto aliquo eius, qui fruitur & vtitur [m] tamen semel cedit dies [n]. aliter [o] atque si cui in menses, vel "in" dies, vel "in" annos singulos [p] quid legetur: tunc enim per dies singulos, vel annos dies legati cedit. Vnde quæri potest, si vsusfructus cui per dies singulos legetur, vel in annos singulos, an semel [q] cedat. & puto, non cedere simul, [r] sed per tempora adiecta, vt plura legata [s] sint. Et ita libro quarto digestorum Marcellus probat in eo, cui alternis diebus vsusfructus legatus est.

1 ¶ Et ideo, si "is" fructus legatus sit, qui quotidie [t] percipi non potest: non erit inutile legatum: sed dies [u] habebunt legatum, quibus frui potest.

2 ¶ Dies autem vsusfructus, item vsus, non priùs cedet, quàm hereditas adeatur [x]. tunc [y] enim constituitur vsusfructus, cùm quis iam frui potest. Hac ratione, & si seruo hereditario [z] vsusfructus legetur, Iulianus scribit, quamuis cetera legata hereditati adquirantur: in vsufructu tamen personam domini expectari,

c id est, plenũ dominiũ *l. si alij, ff. de vsufr. legato.*
d *l.26. inf. ff. de vsufr. legat.* hi vt & quibus coniunctim legatur vsusfructus vel proprietas, in vnũ corpus coacti videntur *l. plane in pr. ff. de legat. 1. l. vnica. §. hic ita. Cod. de caducis tollendis.*
e *v. in hanc l. Cuiac. 9. obs. 11.*
f vbi diuersi heredes rogati sũt. diuersis restituere, tales legatarij inter se ius adcrescendi nõ habent.
g id est, verbis. *l.89. ff. de legat. 3.*
h inter verbis coniunctos non est ius adcrescẽdi, sed non decrescendi.
i *adde l.36. ff. 2.*
k Ratio dubitandi hinc sumitur.
l qui quoties fruitur, toties videtur vsusfructus cedere *l. 1. §.3. inf. ff. tit. prox.*
m Aliud est vsumfructum: aliud in menses, in dies & annos singulos legare. Vsusfructus legati dies, semel cedit in dies vel annos singulos, sæpius. *vt hic* Quid si vsusfructus per dies vel annos singulos legetur? dies cedet non semel, sed per tempora adiecta *vers. vnde.* Quid si alternis diebus vsusfructus legatus sit? idẽ. *vers. & ita.*
n i. incipit deberi *l.123. ff. de verb. signif.*
o Vsusfructus ideo magis facti quàm iuris esse dicitur: cùm in perceptione cõsistat, nec ante adquiratur fructuario, quàm ipse eum perceperit. *l.1. ff. quando dies legatorum.*
p atqui paria sunt, fructus annuos, & vsumfructum legari: *l.41. ff. de vsufr. legato.*
q *Hal.* simul, *vt ff. eod.* verùm in vulgata infra eodem legitur, semel, non, simul. vt rem finiam, vt hîc, ita infra, semel est legendum.
r *vulgat.* semel.
s *l.10. ff. quando dies legati.*
t *forte* quot diebus, *vt mox dicã.*
u *vulgat.* sed dies hi legatũ habebũt, quibus frui potest. quod si ita sit, superius est legendũ, quod diebus, nõ quotidie. Cæterũ si hîc vlcus non est, sententia, hæc nobis præbebitur: vsusfructus alternis diebus legati diẽ, iis diebus legatario cedere, quibus frui poterit
x idẽ de libertate: alia verò legata à morte testatoris cedunt *l. vnic. §.6. C. de caducis tollend.*
y *legendum puto*, tunc cõstituitur vsusfructus. videtur enim hęc particula, *enim* temere adiecta, Quæ. n. consequentia est hæc, quia tunc cõstituitur vsusfruct⁹ cùm quis iam frui potest, vsusfructus, itẽ vsus non prius cædet, quàm hereditas adeatur. Ne sit igitur hęc oratio antecedẽtis cõsecutio, sed nouæ initium.
z *v. l.18. ff. tit. prox.*

3. ¶ Item si ex die vsusfructus legetur, dies eius nondum cedet, nisi cùm dies venit: [a] posse enim vsum fructū ex [b] die legari, & in diem, constat. 4 ¶ Non solum autē vsusfructus, ante aditam hereditatem, dies non cedit: sed nec actio de vsufructu [c]. idémque, & si ex die fuerit legatus vsusfructus. denique Scæuola ait, agentem ante diem vsusfructus, nihil facere: quamuis [d] alias [e], qui ante diem agit, male agit [f].

QVIBVS MODIS VSVSfructus, vel vsus amittitur.

Tit. IIII.

De capitis deminutione.

Vlpianus lib. 18. ad Sabinum.

NOn solùm vsumfructum amitti capitis minutione [g] constat, sed & actione de vsufructu. & parui refert, vtrum iure sit constitutus vsusfructus, an verò tuitione [h] prætoris. Proinde traditus quoque vsusfructus: item in fundo vectigali, vel superficie, non iure constitutus, capitis minutione amittitur. 1 ¶ Sed ita demum amittitur capitis deminutione vsusfructus, si iam constitutus est [i]. cæterùm, si ante aditam hereditatem, aut ante diem cedentem quis capite minutus est, constat non amitti. 2 ¶ Si tibi fundus ex die legatus est, & vsumfructum mihi rogatus es restituere: videndum erit, si capite minutus fuero intra diem legato tuo insertum, ne forte saluus sit mihi vsusfructus: quasi, ante diem cedentem, capitis minutio interueniat. quod benigne dici poterit. 3 ¶ Vsque adeo autem capitis [k] minutio eum demum vsumfructum peremit, qui iam constitutus est: vt: si in singulos annos, vel menses, vel dies legatus sit: is demum amittitur, qui iam processit: [l] &, si forte in annos singulos legatus est, illius dumtaxat anni vsusfructus amittetur &, si in menses, eius mensis. si in dies, eius diei.

De vsufructu alternis annis relicto.

2. *Papinianus* lib. 17. Quæstionum.

SI duobus separatim, alternis annis [m], vsusfructus relinquatur: continuis [n] annis proprietas nuda est: cùm si legatarium vnum substituas, [o] cui alternis annis legatus sit vsusfructus, plena sit apud heredem proprietas eo tempore, quo ius fruendi legatario non est. Quòd si ex duobus illis alter decedat: per vices temporum plena [p] proprietas erit. neque [q] enim adcrescere alteri [r] quicquā potest: quoniam propria quisque tempora non, concurrente altero, fructus integri habuit. 1 ¶ Si non mors [s] sed capitis deminutio intercesserit: quia plura legata sūt illius anni tantum, si modo ius fruendi habuit, fructus amissus erit. quod & in vno legatario, qui fructum in singulos annos accepit, defendendum est: vt commemoratio temporum, repetitionis potestatem habeat. 2 ¶ Cum singulis fructus alternis annis legatur: si consentiant [t] in eūdem annum, impediuntur: quod nonid actum videtur, vt concurrerent. multùm etenim refert: duobus simul alternis annis legetur, quod sanè vltra primum annum procedere non poterit, non magis quam si vni legatus ita fuisset: an singulis alternis annis: nā si cōcurrere volēt, aut impedient inuicem propter voluntatem [u], aut si eā non refragabitur, singulorum annorum fructus vacabit.

De repetitione vsusfructus & Iure accrescendi. 3. De morte.

3. *Vlpianus* lib. 17. ad Sabinum.

SIcut in [x] annos singulos vsusfructus legari potest, ita & capitis [y] minutione amissus legari [z] potest: vt adijciatur, *quotiensque capite minutus erit, ei lego*: vel sic, *quotiēs amissus erit*. & tunc, si capitis minutione amittatur, repetitus [a] videbitur. Vnde tractatum est, si cui *quam diu viuat*, vsusfructus legatus sit, an videatur repetitus, quotiens amissus est. quod Mæcianus temptat. & puto repetitum videri [b]. Quare, si vsque ad tempus sit legatus, vt puta vsque ad decennium, idem erit dicendum.

1 ¶ Hæc autem repetitio [c], quæ fit post amissum capitis minutione vsumfructum, quæritur [d], an & ius adcrescendi secum saluum habent. vt puta: Titio, & Mæuio vsusfructus legatus est: & si Titius capite minutus esset, eidem vsumfructum legauit. quæsitum est, si Titius ex repetitione vsumfructum haberet, an inter eos ius adcrescendi saluum esset. & Papinianus libro septimodecimo quæstionum scribit, saluum esse, perinde ac si alius esset Titio in vsufructu substitutus: hos enim, tametsi nō [e] verbis, re tamen coniunctos videri [f].

a *l. 2. & 3. ff. quando dies legat.* b *l. 4. ff. de vsufructu.* c confessoria *l. 2. ff. si seruitus.* d *id est*, quoniā. e in legatis ex die relictis. f *l. 2. §. 6. ff. de eo quod certo loco.* g maxima & media *l. 16. C. de vsufructu. l. 6. in f. ff. tit. prox. §. 3. de vsufruct. §. 1. de adquir. per arrogationem.* h *l. 9. §. 1. vsufr. quemad. Pau. 3. sent. 6. §. 15.* i nec enim quod non est, amitti potest. *v. l. 19. ff. quemadmodum seruitus.* k *l. 1. ff. quibus modis vsufr.* l id est, qui iā inceptus est. m *l. 34. in pr. ff. de vsufruct.* n in hac hypothesi continuis annis nudā proprietatē habet: in sequente verò, per vices, seu vtrialterū legatariū mori cōtinget, proprietatē habiturus est. o id est, fingas seu ponas: aut in eo facti speciem constituas. p Plena proprietas est quæ coniuncta fructui, cui fructus est coniunctus. q Ius adcrescēdi non est inter eos quibus separatim alternis anni vsusfructus relictus est. vno enim eorū moriente, pars eius proprietario adcrescet, non fructuario. Cur ita? quoniā propria quisque tempora ad fructus integros percipiendos, non concurrente altero habuit. r *sub. fructuario.* s *l. 5. ff. eod.* t *l. 34. ff. de vsufruct. l. 84. in fi. ff. de legat. 1.* vt & aliàs in eundem locum *l. 28. ff. de serui tut. rusticorū.* u an vtriusque, an testatoris: quæ tamen præsumitur fauere ei qui priori loco nominatus est *l. 24. §. 17. ff. de fideic. libert.* x in certum tēpus *l. 5. l. 12. Cod. de vsufruct.* y vsusfructus capitis diminutione amittitur. *l. 1. ff. quibus modis vsusfructus.* z seu repeti: &c. a *v. l. 23. ff. de vsufruct. legat. adde l. 62. in f. ff. de euict.* b potest enim vsusfructus extinctus certis modis reuiuiscere *l. 5. ff. eo.* c Repeti legatum dicitur, cū legatur eo casu, quo aliàs amissum esset, nisi ita repetitū esset.

2. ¶ Idem Papinianus quærit: si Titio, & Mæuio vsufructu legato, in repetitione vsusfructus non totum, sed partem Titio relegasset: an viderentur coniuncti. & ait, si quidem Titius amiserit, totum socio adcrescere. quod si Mæuius amisisset, non totum adcrescere: sed partem ad eum, partem ad proprietatem redire. quę sententia habet rationem. neque enim potest dici, eo momento, quo quis amittit vsumfructum, & resumit, etiam ipsi quicquam ex vsufructu adcrescere. placet enim nobis, ei qui amittit vsumfructum, ex eo, quod amittit, nihil adcrescere.

3 ¶ Morte [g] quoque amitti vsumfructum, non recipit dubitationem: cùm ius fruendi morte extinguatur: sicuti si [h] quid aliud, quod personæ cohæret.

De vsufructu à legatario restituendo.

4. *Martianus* lib. 3. Institutionum.

SI legatum vsumfructum legatarius alij restituere rogatus est: id agere prætor debet, vt ex fideicommissarij persona [i] magis, quam ex legatarij, pereat vsusfructus.

De repetitione vsusfructus post mortem. de vsufructu serui per quem vsusfructus est acquisitus, alienato. 2. De rei mutatione. 1. De ædibus collapsis vel exustis. 3. De ædificio in area posito.

5. *Vlpianus* lib. 17. ad Sabinum.

REpeti [k] potest legatus vsusfructus amissus qualicūque ratione: dummodo [l] non morte: nisi forte heredibus legauerit.

1 ¶ Si quis vsumfructum solùm serui alienauerit, per quem vsusfructus ei adquisitus est: dubium non est, quin vsusfructus per eum adquisitus retineatur.

2 ¶ Rei mutatione [m] interire vsumfructum, placet, velut i: vsusfructus mihi ædium legatus est: ædes corruerunt, vel exustæ sunt: sine dubio extinguitur [n], an & areę? certissimum est, exustis ædibus, nec [o] areæ [p], nec cementorum vsumfructum deberi. & ita & Iulianus.

3 ¶ Si areæ sit vsusfructus legatus, & in ea ædificium sit positum: rem mutari [q], & vsumfructum extingui, constat. Planè si proprietarius hoc fecit: ex testamento, vel de dolo [r] tenebitur.

6. *Pomponius* lib. 5. ad Sabinum.

SEd & interdictum *quod vi aut clam* vsufructuario cōpetit.

7. *Iulianus* lib. 35. Digestorum.

NIsi, sublato ædificio, vsumfructum areæ mihi cesserit: tēpore scilicet, quo vsusfructus perit trāsactio [f]. *Si villa diruta sit.*

8. *Vlpianus* lib. 17. ad Sabinum.

FVndi vsufructu legato, si villa diruta sit, vsusfructus non extingueretur: (quia villa fundi accessio est [t]) nō magis, quam si arbores deciderint.

9. *Paulus* lib. 3. ad Sabinum.

SEd & eo quoque solo, in quo fuit villa, vti frui potero [u].

1. De ædibus restitutis; vel refectis. 2. De Inundatione. 3. Si stagnum exarucrit. 4. De aruo, & vinea. De sylua cæsa. 5. De massa & vase. 6. De ornamento dissoluto, vel transfigurato. 7. De naue refecta: vel dissoluta, & restaurata. De domo restituta. 8. Si vnus ex equis decesserit.

10. *Vlpianus* lib. 17. ad Sabinum.

QVid tamen, si fundus villæ fuit accessio? videamus, ne etiam fundi vsusfructus extinguatur. & idem dicendum est, vt non extinguatur. 1 ¶ Non tantùm, si ædes ad aream [x] redactæ sint, vsusfructus extinguitur: verumetiam, si demolitis ædibus, testator alias nouas restituerit. planè si per [y] partes reficiat, licet omnis noua facta sit, aliud erit nobis dicendum.

2 ¶ Agri, vel loci vsusfructus legatus: si fuerit inundatus [z], vt stagnum iam sit, aut palus: procul dubio extinguetur. 3. ¶ Sed & si stagni vsusfructus legetur, & exarueri sic, vt ager sit factus: mutata re, vsusfructus extinguitur. 4 ¶ Non tamen, si arui vsusfructus legetur, & ibi vineæ sint positæ, vel contra, puto extingui [a]. Certè, siluæ vsufructu legato, si silua cæsa, illic sationes fuerint factæ, sine dubio vsusfructus extinguitur.

5 ¶ Si massæ vsusfructus legetur, & ex ea vasa sint facta. vel contra. Cassius apud Vrseium scribit, interire vsumfructum, quam sententiam puto veram.

6 ¶ Proinde & ornamentum dissolutum, aut transfiguratum, extinguit vsumfructum.

7 ¶ In nauis quoque vsufructu Sabinus scribit: si quidem per partes [b] refecta sit [c], vsumfructum non interire: si autem dissoluta [d] sit, licet iisdem tabulis, nulla præterea adiecta, restaurata sit, vsumfructum extinctum [e]. quam sententiam puto veriorem. Nam, & si [f] domus fuerit restituta, vsusfructus extinguitur.

8 ¶ Qua-

d id est in quæstione ponitur. e i. diuersis orationibus. f *l. 89. ff. de legat. 3.* & ita copula posita inter duas orationes, non facit verbalem coniūctionem. g *l. 8. ff. de annuis l. 29. ff. de vsufruct. legato l. 3. 10. 12. 16. C. de vsufruct. §. 3. Inst. de vsufr. v. Saluian. 1. ad Ecclesiam.* h Personalia seu personæ cohærentia iura morte personæ finiuntur. i *v. l. 29. in f. ff. eod.* k *l. 23. ff. de. vsufr. legato.* l *l. 2. §. 1. ff. eod.* m *l. 23. 34. eod. Paul. 3. sent. 6. §. 31.* n *l. 20. §. 2. ff. de seruitutibus vrb.* o licèt postea restituatur *Paulus dict. §. 31. l. 10. §. 1. ff. eo.* Verū alia distinctio adhibetur. Ædium vsufructu specialiter legato, ædibus collapsis, vsumfructū extingui, neque aream deberi. Bonorū vsufructu legato, ædibus collapsis, in area ius vsusfructus superesse *l. 34. in fin. l. 36. ff. de vsufructu.* p Immò insula legata, eaque exusta, area potest vindicari *l. 22. in fin. de legat. 1.* q *l. 12. ff. eod.* r *l. 9. §. penult. ff. de seruitutibus vrb.* f *l. 4. ff. quem ad seruitutes.* t *v. tamen l. 10. in prin. ff. eod.* u atqui rei mutatione vsusfructus amittitur *l. 5. §. 2. ff. eod.* x *l. 36. ff. de vsufructu.* y *vt §. 7. ff. eod. l. 65. §. 1. ff. de legat. 1.* z *l. 23. ff. eod.* a è contrà *l. 13. ff. de seruitutibus rusticorum.* b *vt §. 1. ff. eod.* c *v. l. 83. §. 5. de verborum oblig. l. 98. in f. ff. de solutionibus.* d *l. 88. § 2. ff. de legat. 3.* e Cur extinctus est, cum eadem nauis videatur? *l. 76. ff. de iudiciis.* f *Paulus dict. §. 31.* Aliud est in stillicidio restituto *l. 20. §. 2. ff. de seruitut. vrban.*

8 ¶ Quadrigæ vsufructu legato, si vnus ex equis decesserit: an extinguatur vsusfructus, queritur. ego puto, multũ interesse: equorum, an quadrigæ vsusfructus sit legatus: nam, si equorum, supererit in residuis [a]: si quadrigæ, nõ remanebit: (quoniam quadriga esse desit.)

11. *Paulus* lib.3. ad Sabinum.

NIsi alius [b] ante diem legati cedentem substitutus sit.

De rei mutatione.

12. *Vlpianus* lib.17. ad Sabinum.

SI cui balnei vsusfructus legatus sit, & testator habitationem [c] hoc fecerit: vel si tabernæ, & diætam fecerit: dicendum est, vsumfructum extinctum. 1 ¶ Proinde & si histrionis reliquerit vsumfructum, & eum ad [d] aliud ministerium transtulerit: extinctum esse vsumfructum, dicendum erit.

Qui fructus pertinent ad heredem fructuarij.

13. *Paulus* lib.3. ad Sabinum.

SI fructuarius messem fecit, & decessit: stipulã, quæ in [e] messe iacet, heredis eius esse Labeo ait: spicam, quæ terra teneatur, domini fundi esse [f]: fructúmque [g] percipi, spica aut fœno cæso, aut vua adempta, aut excussa olea: quamuis nondum tritum frumentum, aut oleum factum, vel vindemia coacta [h] sit. Sed, vt verum est, quod de olea excusa scripsit, ita aliter obseruãdum de ea olea, quæ [i] per se deciderit. Iulianus ait, fructuarij [k] fructus tunc fieri, cùm eos perceperit: bonæ fidei autem possessoris, mox quum a solo separati sint [l].

De interitu vsusfructus pro parte.

14. *Pomponius* lib.5. ad Sabinum.

EXcepta capitis minutione, vel morte [m]. reliquæ causę vel pro parte interitum vsusfructus recipiunt.

De manumißione.

15. *Vlpianus* lib.18. ad Sabinum.

INterdum proprietarius ad libertatem perducet: si fortè vsusfructus fuerit tamdiu legatus, quamdiu manumittatur: nam incipiente [n] proprietario manumittere extinguetur vsusfructus.

Si vsumfructum qui sub conditione legatus fuerat, heres pendente conditione legauerit.

16. *Idem* lib.5. Disputationum.

SI sub condicione mihi legatus sit vsusfructus, medióque tempore [o] sit penes heredem: potest heres vsumfructum alij legare, quæ res facit, vt, si condicio extiterit mei legati, vsufructus ab herede relictus finiatur [p]. quod si ego vsumfructum amisero, non reuertetur ad legatariũ, cui ab herede purè legatus fuerat: quia ex diuersis testamentis ius [q] coniunctis non contingit.

De consolidatione.

17. *Iulianus* lib.35. Digestorum.

SI tibi fundi vsusfructus purè, proprietas autẽ sub condicione Titio legata fuerit. pendente condicione, dominium proprietatis adquisieris [r]: deinde condicio extiterit [s]: pleno iure fundum Titius habebit. neque interest, quòd, detracto vsufructu proprietas legata sit: eam, dum proprietatem adquiris, ius omne legati vsusfructus amisisti.

Si vsusfructus seruo hereditario legetur.

18. *Pomponius* lib.3. ad Sabinum.

SI seruo hereditario ante [t] aditam hereditatem legatus vsusfructus fuisset: magis placet, adita hereditate, eũ vsumfructum ad te transire: nec interire, quasi mutato dominio: quia nec dies antè [u] cesserit, quàm tu heres extiteris.

De mutatione dominij.

19. *Gaius* libro septimo ad Edictum prouinciale.

NEque vsusfructus, neque iter, actúsve, dominij mutatione [x] amittitur.

Si vsufructuarius vtatur tantum.

20. *Paulus* lib.15. ad Plautium.

IS, qui vsumfructum habet, si [y] tantùm vtatur, quia existimet [z] se vsum tantum habere, an vsumfructum retineat? & si quidem sciens se vsumfructum habere, tantùm vti velit, nihilo minùs & frui videtur. si verò ignoret, puto [a] eum amittere fructum. non enim "ex" eo, quod habet vtitur, sed "ex" eo quod putauit se habere.

De ciuitate aratrum paßa.

21. *Modestinus* lib.3. Differentiarum.

SI vsusfructus ciuitati [b] legetur: & aratrũ [c] in ea inducatur [d], ciuitas esse desinit: vt [e] passa est Carthago [f]: ideóque, quasi morte [g] desinit habere vsumfructum [h].

Per quas personas vsus retinetur.

22. *Pomponius* libro 6. ad Quintum Mutium.

SI mulieri vsus domus legatus sit: & illa trãs mare profecta "sit: &," constituto tempore ad amittendũ vsum, abfuerit: maritus verò domo vsus fuerit: retinetur nihilo minùs vsus [i]: quemadmodum, si familiam suam in domo reliquisset, eáque peregrinaretur. & hoc magis dicendum est, si vxorem in domo reliquerit maritus, cùm ipsi marito vsus domus legatus sit.

De inundatione & alueo.

23. *Idem* lib.26. ad Quintum Mucium.

SI ager, cuius vsusfructus noster sit, flumine, vel mari inundatus [k] fuerit: amittitur vsusfructus: cùm etiam ipsa proprietas eo casu amittatur. ac ne piscando [l] quidem retinere poterimus vsumfructum. sed quemadmodum, si eodem impetu discesserit aqua, quo venit, restituitur proprietas. ita & vsumfructum restituendum, dicendum est.

24. *Iauolenus* lib.3. ex Posteriorum Labeonis.

CVm vsumfructum horti haberem, flumen hortum occupauit: deinde ab eo recessit. ius quoque vsusfructus restitutum esse, Labeoni videtur: quia id solum perpetuò eiusdem iuris mansisset. Ita id verum puto, si flumẽ inundatione hortum occupauit: nam, si, alueo mutato, inde manare cœperit, amitti vsumfructum existimo: cùm is locus aluei publicus esse cœperit: neque in pristinum statum restitui posse [m]. 1 ¶ Idẽ in iuris itinere, & actu custodiendum esse, ait Labeo. de quibus rebus ego idem, quod in vsufructu, sentio. 2 ¶ Labeo: Nec si summa terra sublata ex fundo meo, & alia regesta esset, idcirco meum solũ esse desinit: non magis, quàm stercorato agro.

De amißione pro parte.

25. *Pomponius* libro vndecimo ex Variis lectionibus.

PLacet vel certæ partis [n], vel [o] pro indiuiso, vsumfructum, non vtendo [p], amitti.

De postliminio.

26. *Paulus* lib.1. ad Neratium.

SI ager ab hostibus occupatus, seruúsve captus, liberatus fuerit: iure postliminij restituetur vsusfructus [q].

De consolidatione per noxæ deditionem.

27. *Idem* lib.1. Manualium.

SI seruus, in quo vsusfructus alienus est, noxæ dedatur a domino proprietatis vsufructuario: liberabitur, con-

a *l.11.j.eodem: l.65.§.1.j.de legat.2. adde l.22.j.de leg.1.*

b *sub.* equus.

c Balneo in habitationem vel tabernam, vel diætam mutato, vsusfructus balnei extinguitur.

d *vide l.65.§.1.j.de legat.3.*

e In messe iacet stipula quæ iacet demessa, quæ terra non tenetur.

f *v.l.8. in fin.j.de annuis.*

g Fructuarius spicam cæsam, etsi nondum ex ea frumentum triturauerit: vuã ademptam, licèt nõdum ex vuis vindemiã coegerit: expressam oleam, licet nõdum ex ea oleũ fecerit: fœnum cæsum, licèt nõdũ illud in horreum coegerit, sua facit. Dubitandi ratio in eo posita est, quòd dicantur fructus fructuarij tunc fieri, cũ eos perceperit. Recepisse autem fructus in superioribus casib°, fructuarium non videri. hæc, inquam, dubitandi ratio. Verùm hisce modis fructus percepisse verè intelligitur.

h Cogendi verbo quid hîc significetur, dixi *ad l.78.s̃. de rei vindic.*

i percepisse oleam is fructuarius nõ videtur, qui eã, quę per se decidit, sustulit.

k Fructuarij & bonæ fidei possessoris in percipiendis fructibus differentia.

l *l.48.j.de adquirend. rerum domi. vide quæ de fructibus scripsi ad l.22. Cod. de rei vindic.*

m *l.2.§.1.l.5.s̃. eod.*

n *l.1. Cod. communia. de manumiss.*

o quo, rei dominus censetur, *adde l.74.j.de legat.3.*

p nec enim qs plus iure suo legare potest. *l.71. in fi.j.de leg.1.*

q Ius coniunctionis, est ius accrescendi.

r conditionis euentus legari & emi potest.

s *vide legem vltimam.§.3. Codice comm. de legatis.*

t *l.61.in fin.j.de adquiren. rerum dominio.*

u *l. vnica, §.2.s̃ tit. prox. l.26.j.de stipul. seruorum.*

x id est, noxæ deditione, *l.17.§. penultimo, de vsufructu*; vsucapione, *l.44.§.5. infrà de vsucap.* venditione, *l.12.j.commun. prædior. l. 20. in fine.j.si seruitus vindic. lege 3. Cod. de seruitutibus.*

y Qui, sciens, parte totius sibi competentis vtitur, totum retinet, vt hîc. ergo qui aliquot annis nouæ monetæ solidos acceptarit, vi antiquæ conuentionis: veteris monetæ solidos postea petere poterit. *Bart.* Ergo petitione partis, totius pręscriptio interrumpetur. *Bald. adde l.2.j.quemad. seruit. amit.*

z & ita minus ei in opinione est quàm in veritate. *vide quæ dixi ad l.15.j.de adquir. heredirate.*

a Plus igitur nocet opinio, quàm prosit veritas.

b quo nomine ei actio competit, *l.56.s̃. de vsufr.*

c Aratrum in vrbe cõdenda adhiberi veteribus consuetum. *dixi ad Varronem lib. 4. l. pupillus. 239.§. vrbe. 6.j.de verborum signif. Cicero Philippica 2. Plutarch. in Romulo: & Romanis* 15. Idem in euertendis adhibitum fuisse, indicio est hîc locus. Horatius 1. *Carminum* 16. Altis vrbibus vltimæ stetere causę cur perirent funditus, imprimerétque muris hostile aratrum exercitus insolens. Seneca 1. *de Clementia vlt.* Aratrum vetustis vrbibus sæuitia inducere potẽtiam putat. Ea ratione templum Hierosolymitanum à Vespasiano exustum, & à Tito Annio Ruffo ingentis oppressæ ignominiam aratium fuisse Iosephus & Hieronymus testantur. atque ita solum, quod ante murus: ibi seges, vbi quondam vrbs. *Ouidius in epistola Penelopes ad Vlyssem.*

d in eam inducatur. id est, solo æquetur.

e Carthaginem aratrum passam vix legas alibi: licèt ab Æmiliano Scipione Africano expugnatam & deletam constet. *Liuius 5. decad. vlt. 6. lib. 1. Plutarch. in Catone. Eutrop. 4. Plin. 15. c. 18. Themistius orat. 10. de pace ad Valentẽ. Velleius Paterculus* 1. Zonaras 2. testatur, decreto senatus cautum fuisse, vt solum Carthaginis veluti sacrum esset, & vt ne cuipiam habitare ius fásque esset. Sanè incẽdium vrbis vix per cõtinuos 17. dies extingui potuit. *Florus 2. c. 15. adde quædã ex Horatio 4. ad 8. Oda 7.*

f eodẽ quo Carthago, anno Corinthus euersa fuit. L. Mummius euertit funditus, quod à Corinthiis, legati Romanorum appellati superbi⁹ & violati essent. qui eò amplius serui ꝓnunciati & distracti 1. *Cicero pro lege Manilia. Patercul. 1. Florus 2. c. 16. Eutrop. 4. Zonaras 2.* Idem Byzantiis sub Seuero accidit: bonis eorum publicatis, vrbe, muris, libertate ac iure ciuitatis destituta, ac tributaria facta, eius agro Perinthiis vicinis donato. *Xiphilinus in Seuero. Zonar. 2. Nicephorus Gregorias 6. historiæ: Herodianus* 3. Idem Brutiorũ oppidis, quòd partibus Annibalis fauissent, factum. *Appian. in Annibalicis.* Idem multis Hispaniæ & Galliæ vrbibus à Romanis. *Sueton. in Galba c. 12. Appianus in Annibalicis.* Gręcię ab Atheniensibus. *Thucydides 3. 4. Diodor. 12. 14.* sic Antiochiæ, (q̃ propter indictionem nouorum tributorum cõcitata, statuas vxoris Theodosij in foro positas euertisset) iura ciuitatis adempta, eáque Laodice nisã Theodosio supposita. *Theodorit. 5. histor. 19. & 20. Zonaras* 3. Hoc pœnæ genus, aut si mauis hãc mortẽ, infamiam capitis & status minutionem, vel ciuitates ipsæ patiuntur: vt & alia innumera penè exempla in historiis occurrunt. vide interea Ciceronem 4. *familiar. 5. Diodor. 13. vbi de Himera: Lucianum in Charon. Tacitum 19. vbi de Cremona: & eundem 21. vbi de Hierosolymis.* Hunc, inquam, in modum, vt verbo Nonij vtar, vrbes ex fundantur.

g nam eodem modo quasi mori ciuitas intelligitur: idem dicendum, si communicato consilio ciues inde discedant. *l penult. §. 1. j. de collat. bon. v. Pet. Fab. 1. Semest. 8.*

h Contrà, morte executoris testamentarij ciuitas nunquam amittit vsumfructum *l.6.j.de annuis.* i vsus rei vxori legatæ per maritum, & è contrà, vt & per familiã retinetur. qui sic? collige ex iis quæ notaui *§.3. Inst. de vsu.* k *l.5.§.2.l.10.§.2.4.s̃. ead. l.* Inundatio superueniens vsumfructum tollit; abscedens, restituit.

l Agro inundato eius vsusfructus piscando non retinetur.

m Imò, restitui potest, *l.30.§.3. in fi.j.de adquir. rer. adde l.14.j.quemadm. seru. amit.*

n *l.14. in fi s̃. eod.* o Pars certa & pro indiuiso hîc opponitur, *vt l.1.§.7.j.vti possidetis.* Cuius rei latũ discrimen, collige ex his quæ *scripsi ad l.6.§.1.j.comm. prædiorum.*

p *l.62.§.2.j.de iure dot. adde l.3. in pr.j.si vsufr. petatur.*

q Ius Postliminij non tantùm in liberis personis locum habet, sed etiam in seruis & agris.

a *vide l.4.ĵ.vsufruct.quemadmodum caueat.*
b *vide l.13.ĵ.de vsufr.legato.*
c *vide l.11.ĵ.de annuis.*
d id est, fundi vsumfructum.
e Proprietario vsusfructuarius fundum vsufructuarium locare potest.

fusa seruitute [a], proprietatis comparatione.

An vsusfructus alternis annis relictus, non vtendo, amittatur.

28. *Idem* lib.13.ad Plautium.

SI vsusfructus alternis [b] annis legetur: non posse, non vtendo, eum amitti: quia plura sunt legata [c].

Per quas personas vsusfructus retinetur.

29. *Vlpianus* lib.17.ad Sabinum.

POmponius quærit: si fundum [d] à me proprietarius conduxerit [e], eúmque fundum vendiderit Seio, non deducto vsufructu, an vsumfructum per emptorem retineam? & ait, licèt proprietarius mihi pensionem soluerit, tamen vsumfructum amitti [f]: quia [g] non meo nomine, sed suo, fruitus est emptor. teneri planè mihi ex locato proprietarium, quanti mea interfuit, id factum non esse. quãquam, si à me conductum vsumfructum quis alij locauerit, retinetur vsusfructus [h]. sed si proprietarius eũ locasset suo nomine, dicendum amitti: nõ enim meo nõmine fruitur colonus. 1 ¶ Sed, si emptum à me vsumfructum proprietarius vendidisset, amitterem vsumfructum? quærendum est. & puto amitti: quoniam & hic, non vt à me empto, fruitur fundi emptor. 2 ¶ Idem Pomponius quærit, si [i] legatum mihi vsumfructum rogatus sim tibi restituere, an per te frui videar, ne amittatur vsusfructus? & ait, dubitare se de hac quæstione. sed est verius, quod Marcellus notat, nihil hanc rem fideicommissario nocere: suo enim nomine vtilem actionem eum habiturum.

De morte pecoris.

30. *Gaius* lib.7.ad Edictum Prouinciale.

CAro [k], & corium mortui pecoris in fructu non est: quia mortuo eo, vsusfructus extinguitur [l].

Si grex esse desierit.

31. *Pomponius* libro quarto ad Quintum Mucium.

CVm gregis vsusfructus legatus est: & vsque eò numerus peruenit gregis, vt grex nõ intelligatur [m]: perit vsusfructus.

DE VSVFRVCTV EARVM rerum, quæ vsu consumuntur, vel minuuntur,

Tit. V.

Summa senatusconsulti.

Vlpianus lib.18.ad Sabinum.

SENATVS [n] censuit, vt omnium rerum, quas in cuiusque patrimonio esse cõstaret, vsusfructus legari possit. quo senatusconsulto inductum [o] videtur, vt earum [p] rerũ, quæ vsu tolluntur, vel minuuntur, possit vsusfructus legari.

De cautione à fructuario præstanda. 1. De effectu senatusconsulti.

2. *Gaius* lib.7.ad Edictum Prouinciale.

SEd de pecunia rectè [q] caueri [r] oportet his, à quibus eius pecuniæ vsusfructus legatus erit. 1 ¶ Quo senatusconsulto non id effectum est, vt pecunię vsusfructus propriè esset: nec enim naturalis ratio [s] auctoritate senatus commutari potuit: sed, remedio [t] introducto, cœpit quasi [u] vsusfructus haberi.

De nominibus.

f Immò, non amittit. *l.32.ĵ.de adquir.possess.*
g Colonus qui suo nomine possidet, possessionem domini in alium transferre potest.
h nec enim locatione, vt venditione, dominium alienatur.
i *adde l.4.š.eod. adde l.3.ĵ.si vsuf. petat.*
k *l.70.§.2.š.de vsufruct.*
l *l.49.ĵ.de leg.2. vide quæ notaui ad l.53.§.5.ĵ.de legat.1.*
m Grex non intelligitur si minus sint quã decẽ capita. *l.vlt.ĵ.de abigeis.*
n *l.24.ĵ.de vsufr.legato.*
o Rectè inductũ esse ait. Nam si potest omnium rerum vsumfructum legare, potest igitur & earum rerum quæ vsu tollũtur, vel minuuntur. Pone, vsumfructũ omnium bonorum [i] relictum. poteritne vxor cellas vinarias & olearias plenas relictas, probare ad se pertinere? Negat Cicero *in Topic. in loco, Ex contrario.* Vsum enim non abusum legatum esse. quo loco Cicero cũ vsum ab vsu distinguit, nõ negat easce res in abusu consistere: Verùm hoc tantùm negare videtur, proprietatẽ vsufructuariæ ita non esse in illis rebus, vt nunquam quidquam eo nomine restituat. harum enim rerũ vsus non est sine abusu.
p *l.2. in fin.ĵ.eod. l.64.š. de rei vin.*
q i. vtiliter & satisdato. de hac formula, rectè caueri, *dixi ad l.11.in fine.ĵ.de duobus reis: & l.71.l.73.ĵ.de verborum obligationibus.*
r duobus casibus. *l.49.10.ĵ.eodem.*
s *l.8.š.de cap.minut.l.8.ĵ.de regulis iuris.*
t διὰ τῆς μεθόδου ἀσφαλείας. *§.2.in fi.* & ibi Theophilus. *Inst.de vsufr.*
u *§.2.inf.Inst.de vsufructu.*
x *l.29.š.de vsufructu.*
y actione in factum. *adde l.9.§.4.ĵ.ad exhib.l.10.ĵ.de præscript.verbis.*
z Cautio omissa condici potest. *Bald.l.3.in fine,l.7.ĵ.vsufr.quemadm.caueat.*
a Immò, non potest condici. *l.69.§.penult.ĵ.de legat.2.*
b hoc prætextu, si qua mihi iusta causa.
c *l.10.ĵ.eodem.*
d *l.4.§.vlt.š.de vsufr.adcresc.l.8.ĵ.vsufr.quemadm.caueat.*
e Vsusfructus legato interdum ipsa proprietas continetur. *adde l.vlt.ĵ.eodem.*
f *l.9.ĵ.eodem.*
g vt in mutuo. *l.3.ĵ.de rebus creditis.*
h *§.2.in fine, Inst.de vsufructu.*
i Primo, secundo, tertio.
k Primum & secundum.
l *sub.* apud Tertium.
m An quo remitti cautio vsufructuario non potest: de quo *in l.1.Cod. de vsufructu?* An potius, quo in iis quæ vsu consumuntur, cauet legatarius heredibus, *l.1.l.2.š.eod.* non ipsi heredes coheredibus? Vtrùm sumas, nihil periculi. Posterius tamen, vero similius.
n quia si non legatarius cauet, cauent saltem eius nomine duo heredes apud Tertium: imò ipsi inter se cauent. Quin, ipse legatarius si non cauet, promittit saltem vt mox dicetur. o atqui vsusfruct. etiã certi fundi incert⁹ est. *l.75.§.3.ĵ.de verb.obl.*
p ad satisdandum.
q Pone, à Primo, qui satis accepit à coherede secundo.

3. *Vlpianus* lib.18.ad Sabinum.

POst quod omnium [x] rerum vsusfructus legari poterit, an & nominũ? Nerua negauit. sed est verius, quod Cassius, & Proculus existimant, posse legari. idem tamen Nerua, ipsi quoque debitori posse vsumfructum legari, scribit, & remittendas ei vsuras.

4. *Paulus* lib.1.ad Neratium.

ERgo cautio etiam ab hoc exigenda erit.

De re aliena. 1. De cautione omissa. 2. De vsu earum rerum, quæ vsu consumuntur.

5. *Vlpianus* lib.18.ad Sabinum.

HOc senatusconsultum non solùm ad eum pertinet, qui pecuniæ vsumfructum, vel ceterarum rerũ, quas habuit, legauit: verùm & si fuerint alienę. 1 ¶ Si pecuniæ sit vsusfructus legatus, vel aliarum rerum, quæ in abusu consistunt: nec cautio interueniat: videndum, finito vsufructu, an pecunia, quæ data sit, vel ceteræ res, quæ in absumptione sunt condici possint [y]. Sed si quidem, adhuc constante vsufructu, cautionem quis velit condicere: dici potest, omissam [z] cautionem posse condici [a] incerti [b] cõdictione. sed "si" finito vsufructu, ipsam quantitatem, Sabinus putat, posse condici. quam sententiã & Celsus libro octauodecimo digestorum probat. quæ mihi non inarguta videtur. 2 ¶ Quæ in vsufructu pecunię diximus, vel ceterarum rerum, quæ sunt in abusu: eadem & in vsu dicenda sunt. nam * idem continere vsum pecuniæ [c], & vsumfructum, "&" Iulianus scribit, & Pomponius libro octauo de stipulationibus.

Si vni res alteri vsusfructus. 1. Vel duobus vsusfructus legetur.

6. *Iulianus* lib.35.Digestorum.

SI tibi decem "milia" legata fuerint, mihi eorũdem decẽm "milium" vsusfructus: fient quidẽ tua tota decem "milia:" sed mihi quinque numerari debebunt: ita vt tibi caueam, tẽpore mortis meæ, aut capitis deminutionis restituiri. Nam & si fundus tibi legatus fuisset, & mihi eiusdem fundi vsusfructus: haberes tu quidẽ totius fundi proprietatem: sed partem cum vsufructu, partem sine vsufructu: & non heredi. sed tibi [d] cauerem boni viri arbitratu. 1 ¶ Sed si duobus eorundem decem "milium" vsusfructus legatus fuerit: quina "milia" accipient: & inuicem, "&" heredi satisdabunt.

7. *Gaius* lib.7.ad Edictum Prouinciale.

SI vini, olei, frumenti vsusfructus legatus erit: proprietas [e] ad legatarium trãsferri debet: & ab eo cautio desideranda est. vt, quandoque is mortuus, aut [f] capite deminutus sit, eiusdem qualitatis [g] res restituatur: aut, æstimatis rebus [h], certæ pecuniæ nomine cauẽdum est: quod & commodius est. Idem scilicet de ceteris quoque rebus, quæ vsu continentur, intelligemus.

De legato cautionis.

8. *Vlpianus* lib.17.Quæstionum.

TRibus [i] heredibus institutis, vsumfructũ quindecim milium Titio legauit, & duos [k] ex heredibus iussit pro legatario satisdare [l]. placebat, vtile esse cautionis quoque legatum: nec refragari Senatusconsultum [m]: quia cautio non impediretur [n]: & esse alterum legatum velut certi [o], alterum incerti [p]. vsusfructus itaque nomine, partem pecuniæ petendam ab [q] eo, qui satis accepit à coherede: incertíque cũ eodem [r] agendum, si satis nõ dedisset.

r *sub* Primo. sed iam tempus vt obscuram hãc legem apertiore interpretatione explicemus. Primus, secundus, tertius heredes instituti. Vsusfructus certæ pecunię Titio relictus est. Primus & secundus à testatore damnati, cauere seu satisdare pro legatario. Quęritur, an sit vtile legatum cautionis? Est sanè. Neque enim remittitur vsufructuario cautio contra senatusconsultum, ex *l.1.Cod.de vsufructu.* sed nec quidquã hîc admittitur aduersus senatusconsultum, de quo *l.1.l.2.š.eod.* quod cauent legatarij, non heredes. Nã quod hîc duo heredes apud Tertium cauent legatarij nomine, id fit iussu testatoris: atque vsusfructus nomine remissa non est cautio, cùm duo heredes eius nomine, non modò apud Tertiũ satisdent, sed ipsi inter se mutuò: *ibi si satis non dedisset. ibi, Eum verò qui satis præstitit: ibi, satis non accepit.* idque eò magis quòd ipse legatarius Primo & secundo, saltem promittere, si nõ satisdare teneatur. *vers. Illud.* His cõstitutis, Pone Primum satis accepisse à coherede Secũdo: Primũ, secundo non satisdedisse: quæritur quia actione legatarius aduersus Primum & Secundũ possit experiri? Aduersus Primum actio, duplex ei competit. Certi, vt ab eo partem pecuniæ accipiat, pro qua satis accepit à Secundo. Incerti verò vt satisdet secundo. *ibi, vsusfructus itaque.* ¶ Quid, aduersus Secundum, qua actione legatarius experietur? nulla. siue certi dicas, siue incerti. Non certi, seu fructus nomine, quia ex senatusconsulto certi actione ad fructum consequendum experiri legatarius ante non potest, quàm sit præstita ab eodẽ, vel ab alio eius nomine cautio. Atqui hîc propoponitur mora Secundo fieri à Primo. *ibi, Eum verò.* Item neque incerti agere possit legatarius aduersus Secundum. Hîc enim quæ incerti dicitur actio, ad satisdandum, seu vt satisdetur, comparata est. Atqui hîc secundus ponitur, Primo satisdedisse. Igitur ne incerti quidem actione secundus conuenietur. *versic. neque actione incerti.* Ex his constat in hac facti specie aduersus Primum vtramque certi & incerti: aduersus Secundum, nullam earum actionum dari. ¶ Quid, ipse fructuarius, nulláne vicissim tenebitur actione Primo & Secundo? Tenebitur sanè, non vt illis satisdet (vt qui pro legatario satisdent iussu testatoris) sed vt promittat. *vers. illud.* Promittat, inquam, pecuniam finito vsufructu se restituturum. ¶ Vnde mox quæritur finito vsufructu, fideiussoria ex causa conuenti dicti fideiussores legatarij, an & qua actione possint experiri, aduersus ipsum legatarium eiúsve heredes? Negat Vlpianus eos mandati agere: cùm à legatario mandatum fideiubendi non acceperint, sed voluntati testatoris in eo paruerint. *vers. Finito.* Qua igitur actione, An negotiorum gestorum? Accursius negat, vel eo quòd suum negotium gessisse videantur. Alij negotiorum actionem dari putant. *argum. l.si cùm proposuissem, & l.sequenti, suprà de negotijs: l.qui fidem, infrà mandati.* Neutrum placet: Placet magis, ex stipulatu actionem dari. *ibi, legatarium cogendum promittere.* ¶ Quod sequitur hac lege manifestum satis, finito vsufructu, coheredes cautionis legato seu onere liberatos. *Ibi denique.* ¶ Hoc postremum est, vt sciamus cuius contemplatione, cautionis illud legatum fuerit adiectum? Sanè, non heredum, sed legatarij, cuius interesse credidit testator, fideiussores non suo periculo quærere. *vers. De illo.* hoc est, contra periculum & molestiam occupari in quærendis fideiussoribus: nec enim sine molestia plerũque reperiuntur fideiussores. Hunc locum ita accipio, ita interpretor, ne quis alioqui putet finito vsufructu, his fideiussoribus fideiussoria ex causa conuentis, nullam aduersus legatarium, eiúsue heredes cautionem superesse. Nam, vt paulo antè diximus, datur etiam eis ex stipulatu actio. *ibi, Legatarium cogendum promittere.*

Eum [a] verò: qui ſatis præſtitit, ac propter moram coheredis ſatis non accepit: neque fructus nomine interim teneri propter ſenatuſconſultum: neque actione incerti, quia coheredi ſatiſdedit. Illud etiam nobis placet, legatarium cogendum promittere [b]. Finito autem vſufructu, ſi coheredes ex cauſa fideiuſſoria conuenirentur, eos mandati non acturos: non enim ſuſcepiſſe mandatum, ſed voluntati paruiſſe: denique cautionis legato liberatos [c]. De illo nec diu tractandum fuit, ſecũdum legatum, id eſt cautionis, non [d] heredũ videri, ſed eius, cui pecuniæ vſusfructus relictus eſt, cuíque teſtator proſpicere voluit, & cuius intereſſe credidit, fideiuſſores non [e] ſuo periculo quærere.

De forma cautionis.

9. *Paulus* lib. 1. ad Neratium.

IN ſtipulatione de reddendo vſufructu pecuniæ, duo ſoli [f] caſus interponuntur, mortis, & capitis deminutionis.

10. *Vlpianus* lib. 79. ad Edictum.

QVoniam pecuniæ vſus aliter amitti nõ poteſt, quàm his caſibus. 1 ¶ Si vſus tantùm pecuniæ legatus ſit: quia in [g] hac ſpecie vſus [h] appellatione etiam fructum [i] contineri, magis accipiendum eſt: ſtipulatio iſta erit interponenda. Et quidã aiunt non antè hanc interponi ſtipulationem, quàm data fuerit pecunia. ego autem puto, ſiue antea [k], ſiue poſtea "ea" pecunia data ſit, tenere ſtipulationem.

De lana, odoribus, aromatibus.

11. *Idem* lib. 18. ad Sabinum.

SI lanæ alicui legatus ſit vſusfructus, vel odorum [l], vel aromatum [m]: nullus [n] videtur vſusfructus in iſtis iure conſtitutus: ſed ad ſenatuſconſultum erit deſcendendum, quod de cautione eorum loquitur.

De pecunia ita legata, vt poſt mortem legatarij ad alium redeat.

12. *Marcianus* libro ſeptimo Inſtitutionum.

CVm pecunia erat relicta Titio, ita vt poſt mortem legatarij ad Mæuium rediret: quamquàm adſcriptũ ſit, vt vſum eius Titius haberet: proprietatem [o] tamen ei legatam: & vſus mentionem factam, quia erat reſtituenda ab eo pecunia poſt [p] mortem eius, Diui Seuerus, & Antoninus reſcripſerunt.

SI VSVSFRVCTVS PETEtur, vel ad alium pertinere negetur [q].

Tit. VI.

De ſeruitute quæ debetur fundo fructuario.

Vlpianus lib. 18. ad Sabinum.

SI fundo fructuario ſeruitus debeatur Marcellus lib. 8. apud Iulianum, Labeonis, & Neruæ ſententiam probat, exiſtimantium ſeruitutem quidem eum vindicare non [r] poſſe [ſ], verùm [t] vſumfructum vindicaturum: ac per hoc vicinum, ſi non patiatur eum ire, "&" agere, teneri ei, quaſi non patiatur vti frui *. 1 ¶ Vſusfructus legatus adminiculis [u] eget, ſine quibus vtifrui quis nõ poteſt [x]. & ideo, ſi vſusfructus legetur, neceſſe eſt tamen, vt ſequatur eum aditus. vſque adeò, vt ſi quis vſumfructum loci leget ita, ne heres cogatur viam præſtare, inutiliter hoc adiectum videatur [y]. Itẽ ſi, vſufructu legato, iter ademptum ſit: inutilis [z] eſt ademptio: quia ſemper ſequitur vſumfructum.

2 ¶ Sed ſi vſusfructus ſit legatus, ad quem aditus non eſt per hereditarium fundum: ex teſtamento vtique agendo, fructuarius cõſequetur, vt cum aditu ſibi præſtetur vſusfructus. 3 ¶ Vtrùm autem aditus tantùm & iter, an verò & via debeatur fructuario, legato ei vſufructu, Põponius libro quinto dubitat. & rectè putat, prout vſusfructus perceptio deſiderat, hoc ei præſtandum.

4 ¶ Sed an [a] & alias vtilitates, & ſeruitutes ei heres præſtare debeat, puta luminum, & aquarum, an verò non? & puto, eas ſolas [b] præſtare compellendum, ſine quibus omnino vti non poteſt: ſed [c], ſi cum aliquo incommodo vtatur, non eſſe præſtandas.

a Poſſis ita commodius reſcribere: Eum verò qui ſatis præſtitit, neque fruct⁹ nomine interim teneri propter ſenatuſcõſultum, quia ſatis præſtitit: neque, actione incerti, quia coheredi ſatiſde dit.

b *al.* non ſatiſdare.

c Qui ex neceſſitate (putà iuſſu teſtatoris) fideiuſſit, ſoluendo pro reo, nihil repetit actione mandati. *Bald.*

d id eſt, non heredum cauſa adiectũ videri, ſed legatarii.

e id eſt, ſine moleſtia. Nam vt ſuperiùs diximus: Fideiuſſores legatarij nõ ſuo periculo cauent, cùm legatarius cogatur eis promittere, *ibid. legatarium cogendum promittere.* ſ. Habet igitur hoc adiumenti legatari⁹, quòd fideiuſſores non ſuo periculo quærit, id eſt, ſine moleſtia fideiuſſores paratos habet: interim tamen cogitur illis promittere: & ex promiſſione illis obligatur. quãquam aliàs, heres damnatus à teſtatore rem legatario emere, ſua pecunia emere damnatus intelligatur. *l. ſi heres iuſſus.* ꝗ. *de leg.* 1.

f *l. 7. in fine.* ꝗ. *vſufruct. quemad. caueat.*

g *l. 5. in fin.* ſ. *eodem.* & ſyluæ legato, *l. 22.* ꝗ *de vſufruct.*

h Vſus appellatione interdum fundus continetur.

i Immò & proprietatem. *l. vlt.* ꝗ. *eodem.*

*

k *vide* §. 3. *Inſtit. de fideiuſſoribus.*

l odorum & aromatum non eſt propriè vſusfructus, ſed quaſi.

m *adde l.* 28. ſ. *de vſufructu.*

n hoc eſt, non proprius intelligitur vſusfructus, ſed quaſi.

o *l. 7.* ſ. *eodem. l.* 15. ꝗ. *de auro.*

p Immò videtur vſus fructus ille legari non poſſe, *l. 25. in fine,* ꝗ. *de vſu legato: l.* 15. ꝗ. *de auro,*

q confeſſoria vel negatoria competet.

r quia in rem actio confeſſoria ſoli domino competit. *l. 2. §. 1.* ꝗ. *ſi ſeruitus.*

ſ Immò, fructuario ius vindicandæ ſeruitutis competit. *lege vnic. §. penultimo, infrà de remiſſionib.*   t *l. 5. §. 1. in fine.* ꝗ. *eodem.*

u *l. 10.* ꝗ. *de ſeruitutib. vrb. l. 2. §. 2.* ꝗ. *ſi ſeruitus vindicetur. l. 15. §. 1.* ꝗ. *de vſufru. legato.* Porrò adminicula vocat ea ſine quibus vſusfructus conſiſtere non poteſt.

x Cur ergo fructuario ædificium inchoatum reficere non licet, ſi eo aliter vti nõ poſſit? *l. 6.* ſ. *de vſufruct.* quia formam rei mutaret.

y Cur ita? vide *l. 1.* ꝗ. *de condit. inſt. l. penult. in fi.* ꝗ. *de legat.* 3.

z Inutilis adiectio vitiatur, & non vitiat, vt hic vſufructu legato, & adempto ei itinere, hoc eſt vſufructu legato ſine itinere, adiectio adempti itineris inutilis eſt, vitiatur: neque tamen vitiat legatum.

De vſufructu deteriorato ab herede.

2. *Pomponius* libro quinto ad Sabinum.

SI ab herede, ex teſtamento, fundi vſusfructus petitus ſit: qui arbores deieciſſet, aut ædificium demolitus [d] eſſet, aut aliquo modo deteriorem vſumfructum feciſſet, aut ſeruitutes imponendo [e], aut vicinorum prædia liberando: ad iudicis religionem pertinet, vt inſpiciat, qualis ante iudicium acceptum fundus fuerit: vt vſufructuario hoc, quod intereſt, ab eo ſeruetur.

De non vtendo.

3. *Iulianus* lib. 7. Digeſtorum.

QVi vſumfructum traditum ſibi ex cauſa fideicommiſſi, deſiit in vſu habere tanto tempore [f], quãto, ſi legitimè eius factus eſſet, amiſſurus eum fuerit: actionẽ ad reſtituendum eum habere non debet. * eſt enim abſurdum, plus iuris habere eos, qui poſſeſſionem dumtaxat vſusfructus, non etiam dominium [g] adepti ſint.

Si cui fundus, detracto vſufructu, & alteri eiuſdem fundi vſusfructus ſub conditione legetur.

4. *Idem* libro trigeſimoquinto Digeſtorum.

FVndus detracto vſufructu, legatus eſt [h] Titio: & eiuſdem fundi vſusfructus Sempronio ſub condicione. dixi interim cum proprietate vſumfructum eſſe: licèt placeat: cùm detracto vſufructu, fundus legatur [i]: apud heredem vſumfructum eſſe [k], quia paterfamiliàs: cùm, detracto vſufructu, fundum legat: & alij vſumfructum ſub cõdicione: non hoc agit [l], vt apud heredem vſusfructus remaneat [m].

5. *Vlpianus* libro decimoſeptimo ad Edictum.

VTifrui [n] ius ſibi eſſe, ſolus poteſt intendere, qui habet vſumfructum: dominus [o] autem fundi non poteſt: quia [p], qui habet proprietatem, vtendifruendi ius ſeparatum non habet. nec enim poteſt ei ſuus fundus ſeruire [q]: de [r] ſuo enim, non de alieno iure, quemque agere oportet. quamquam enim actio negatiua [ſ] domino competat aduerſus fructuarium: magis tamen de ſuo iure agere videatur, quàm alieno: cum, inuito ſe negat [t] ius eſſe vtendi fructuario, vel ſibi ius eſſe prohibendi. Quòd ſi fortè, qui agit, dominus proprietatis non ſit: quamuis [u] fructuarius ius vtendi non habet: vincet tamen iure quo poſſeſſores ſunt potiores [x], licèt nullum ius habeant.

1 ¶ Vtrùm autem aduerſus dominum dumtaxat in rem actio vſufructuario competat, an etiam aduerſus quemuis poſſeſſorem, quæritur. & Iulianus libro ſeptimo digeſtorum ſcribit, hanc actionem aduerſus quemuis poſſeſſorẽ ei competere. nam, & ſi fundo fructuario ſeruitus debeatur, fructuarius non ſeruitutem [y], ſed vſumfructum vindicare debet aduerſus vicini fundi dominum.

2 ¶ Si partis fundi vſusfructus conſtituatur: poteſt de eo in rem agi: ſiue vindicet quis vſumfructũ ſiue alij neget.

3 ¶ In his autem actionibus, quæ de vſufructu aguntur, etiam fructus [z] venire plus quàm manifeſtum eſt.

4 ¶ Si poſt litem de vſufructu conteſtatam fuerit finitus vſusfructus, an vlteriùs fructus deſinant deberi? & puto deſinere. nam, & ſi mortuus fuerit fructuarius, heredi [a] eius actionem præteritorum dumtaxat fructuum dãdam, Pomponius libro quadrageſimo ſcribit.

FRuctuario, qui vicit, omnis cauſa reſtituenda eſt. & ideo, ſi ſerui fuerit vſusfructus legatus, quidquid ex re fructuarij, vel ex operis ſuis conſecutus eſt, poſſeſſor debebit reſtituere. 6 ¶ Sed ſi fortè tempore

a Vſufructu legato, iter & aditus ad vtendum & fruendũ debẽtur quoque. §. 1. §. 2. ſ. *eod.* interdum & via, ſi id vſusfructus perceptio deſiderat. §. 3. ſ. *eod.* An & ſeruitus luminis & aquæ præſtatur, ſi fructuarius ſine illis omnino vti non poſſit?

*

b *v. l. 30. in fin.* ſ. *de vſufr.*

c omnino vti non poſſe aliud quàm cum incommodo vti.

d *v. l. 2.* ꝗ. *de vſuf. legato.*

e id enim proprietario non licet. *l. 15. §. fin.* ꝗ. *de vſufr.*

f i. decennio inter præſentes, vicẽnio inter abſentes. *l. 13. Cod. de ſeruit.*

g *v. quæ notaui ad l. 1. C. de inoffi.*

h *vt l. 6. in pr.* ſ. *de vſufr.*

i conditionaliter. nam pendẽte cõditione heres fruitur legato. *vide l. 12. §. 2.* ꝗ. *famil.*

k *l. 16. quib. mod. vſusfr. l. 11. §. 1.* ꝗ. *quemad. ſeruitutes. l. 11. §. 4.* ꝗ. *de Sillaniano. l. 14. de leg. 3. l. 18.* ꝗ. *de ſeruitutib.*

l atqui is qui pecuniã dare iuſſus eſt, niſi adiectũ eſt cui det, heredi dare debet, *l. 2. de ſtatulib.*

m ſed apud legatarium proprietatis. *v. l. 6.* ſ. *de vſufr. ad creſc.*

n Alberic⁹ iure notat ad hanc legem vſumfructum petenti, cõfeſſoriam: neganti, negatoriã dari: in his actionib⁹ venire intereſſe de præterito: patientiam de præſenti: cautionẽ de futuro.

o *v. l. 45.* ꝗ. *de regulis.*

p Cauſalis vſusfructus à proprietate non eſt ſeparatus. Igitur qui agit ad vſũfructũ, is ad ius à proprietate ſeparatũ agere intelligitur. Erit igitur vſusfructus formalis propriè vſusfructus, non cauſalis.

q *l. 26.* ꝗ. *de ſeruit. vrban.*   r *vide l. 123.* ꝗ. *de regulis iuris.*

ſ Negatoria vſusfructus actio proprietario competit aduerſus fructuarium.

t Negatoria de vſufructu actionis formula.

u *al.* quamuis ius vtendi non habet. *Hot. 4. obſ.* 22. malè. Id enim hac lege proponitur, Eum qui agat aduerſus fructuarium, qui ius vtendi non habeat, in re dubia potiorem eſſe actorẽ.

x *l. 4. Cod. de edendo. l. 28. Cod. de rei vindic. §. 4. verſ. commodum. de interdictis. vide l. 128.* ꝗ. *de regulis iuris.*

y *l. 1.* ſ. *eodem.*   z *§. vlt.* ꝗ. *eod.*

a & in heredem. *l. 36. §. vlt.* ſ. *de vſufr. l. 5. Cod. de vſufructu.*

vsusfructus amissus est, alio quidem possidente, alio autē liti se offerente: nō sufficit, eum vsumfructum iterum renouare: verùm cauere quoq. eū de euictione vsusfructus oportet. quid enim, si seruum, aut fundū is, qui possidebat pignori dedit: ísque ab eo, qui "pignori" accepit, iure vti prohibetur? debebit itaque habere cautum.

7 ¶ Sicut fructuario in [a] rem cōfessoriā agenti [b] fructus præstandi sunt: ita & proprietatis domino, si negatoria actione vtatur. sed in omnibus ita demum, si non sit possessor, qui agat. nam & possessori competunt. quòd si possident, nihil fructuum nomine consequentur. Quid ergo officium erit iudicis, "quàm hoc?" vt secutus consequatur fructuarius fruendi licentiam: proprietatis dominus, ne inquietetur.

De eo qui desiit possidere, vel liti se obtulit.

6. *Paulus* lib. 21. ad Edictum.

QVi de vsufructu iudicium accepit, si desierit possidere [c] sine dolo absoluetur [d]. Quòd si liti se obtulit, & [e] quasi possessor actionem de vsufructu accepit, damnabitur.

DE [f] OPERIS SERuorum [g].

Tit. VII.

Operas in actu consistere.

Paulus lib. 2. ad Edictum.

OPERA in [h] actu consistit [i]. nec ante in rerum natura est, quàm si dies venit [k], quo præstanda est: quemadmodum cùm stipulamur [l], *quod ex Arethusa natum erit.*

De capitis deminutione.

2. *Vlpianus* lib. 17. ad Edictum.

OPeræ serui legatæ capitis minutione non amittuntur [m].

De hominis vsufructu & operis.

3. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

IN [n] hominis vsufructu operæ sunt, & ob operas mercedes [o].

1. *De impensis necessarijs deducendis.*

4. *Idem* lib. 2. de liberali caussa Edicti vrbanici.

FRuctus hominis in [p] operis cōstitit. & retrò [q], in [r] fructu hominis operæ sunt. 1 ¶ Et, vt in ceteris rebus, fructus, deductis necessarijs [s] impensis, intelligitur: ita [t] & in operis seruorum.

De effectu operarum legatarum.

5. *Terentius Clemens* libro 18. ad legem Iuliam & Papiam.

OPeris serui legatis, vsum datum intelligi [u], & ego didici, & Iulianus existimat.

De operarum æstimatione.

6. *Vlpianus* lib. 55. ad Edictum.

CVm de serui operis artificis agitur, pro [x] modo restituendæ sunt: sed mediastini [y] secundum ministerium. & ita Mela scribit. 1 ¶ Si [z] minor annis quinque, vel debilis [a] seruus sit, vel quis alius, cuius nulla opera esse apud dominum potuit: nulla æstimatio fiet.

2 ¶ Item voluptatis [b], vel affectionis æstimatio non habebitur. veluti si dilexerit eum dominus, aut in delicijs habuerit. 3 ¶ Ceterum, deductis necessarijs [c] impensis, fiet æstimatio.

DE VSV [d], ET HABItatione,

Tit. VIII.

Continuatio. 1. Quibus modis vsus constituitur.

Gaius libro septimo ad Edictum Prouinciale.

NVNC videndum de vsu, & habitatione. 1 ¶ Constituitur etiam nudus vsus, id est sine [e] fructu. qui & ipse iisdem [f] modis constitui solet quibus & vsusfructus.

De iure vsuarij. 1. Si marito vsus ædium legetur.

2. *Vlpianus* libro decimoseptimo ad Sabinum.

CVi vsus relictus est, vti potest, frui [g] non potest. & de singulis videndum. 1 ¶ Domus [h] vsus relictus est aut marito, aut mulieri. si marito, potest illic habitare nō solus, verùm [i] cum familia quoque sua. an & cum libertis, fuit quæstionis. & Celsus scripsit, & cum libertis posse hospitem quoque recipere. nam ita libro octauodecimo digestorum scripsit. quam sententiam & Tubero probat. sed an etiam inquilinum recipere possit, apud Labeonem memini tractatum libro posteriorum. & ait Labeo, eum, qui ipse habitat, inquilinum posse recipere: "idem & hospites, & libertos suos."

3. *Paulus* lib. 3. ad Vitellium.

ET clientes [k].

Si mulieri.

4. *Vlpianus* lib. 17. ad Sabinum.

CEterùm sine [l] eo ne hos quidem habitare posse. Proculus autem de inquilino notat, nō bellè inquilinum dici, qui cum eo habitet. Secundùm hæc, & si pensionem percipiat, dum [m] ipse quoque inhabitat, non erit ei inuidēdum. quid enim, si tam spatiosæ domus vsus sit relictus homini mediocri [n], vt portiuncula contentus sit? sed & cum his, quos loco seruorum in operis habet, habitabit: licet liberi sint, vel serui alieni. 1 ¶ Mulieri autem si vsus relictus sit: posse eam & cum marito habitare [o], Quintus Mucius primus admisit: ne ei matrimonio carendum foret, cùm vti vult domo. nam per contrarium, quin vxor cum marito possit habitare, nec fuit dubitatum. Quid ergo, si viduæ legatus sit? an, nuptijs contractis post constitutum vsum, mulier habitare cum marito possit? & est verum, (vt & Pomponius libro quinto, & Papinianus libro nono decimo quæstionum probat) posse eam cum viro & postea nubētem habitare [p]. Hoc amplius Pomponius ait, & cum socero habitaturam.

Si socero.

5. *Paulus* lib. 3. ad Sabinum.

IMmò & socer [q] cum nuru habitabit: vtique cùm vir vnà sit.

Si mulieri.

6. *Vlpianus* lib. 17. ad Sabinum.

NOn solùm autem cum marito [r], sed & cum liberis, libertísque habitare, & cum parētibus poterit. & ita & Aristo notat apud Sabinum. & hoc vsque erit procedendum: vt eosdem, quos masculi, recipere & mulieres possint.

7. *Pomponius* lib. 5. ad Sabinum.

NOn aliter autem mulier hospitem recipere potest, quàm si is sit, qui honestè cū [s] ea, quæ vsum habeat, habitaturus sit.

De vsu non alienando. 1. De vsu legato, si à viro diuertat.

8. *Vlpianus* libro decimoseptimo ad Sabinum.

SEd neque locabunt seorsim, neque concedent habitationem sine se [t], nec vendent vsum. 1 ¶ Sed, si vsus ædium mulieri legatus sit ea condicione, *si à* [u] *viro diuortisset*: remittendam [x] ei condicionem, & cum [y] viro habitaturam. "quod &" Pomponius libro quinto probat.

De aliarum rerum vsu.

9. *Paulus* libro tertio ad Sabinum.

a Confessoria in rem actio datur fructuario: negatiua, proprietario.
b *lege 4. §. 1. infrà si seruit. vindic.*
c tunc cùm res iudicabatur.
d *l. 27. §. 1. ff. de rei vindic.*
e *lege 25. suprà de rei vindicatione.*
f *adde 15. Ecloga,* περὶ ὑπηρετιῶν ἤτοι καρπῶν δούλων ἀπαιτουμένων.
g *3. Cod. 11.*
h In actu consistere ea dicuntur, quę non cōsistunt, nisi cùm aguntur: quorū essentia in ipso actu, seu dū res guntur, consistit.
i nec antea incipit quàm cùm agitur: vnde pręsens tantùm intelligitur.
k id est, ante peractum diem, operā eius diei nemo petere potest. *l. 3. infrà de operis libertorum.*
l *vide l. 73. infrà de verborum obligationib.*
m *l. 2. ff. de vsufructu legato.*
n *l. 4. infrà eodem.*
o *dicta leg. 2. ff. de vsufructu legato.*
p id est, Fructus serui sunt operæ ipsius serui. *Eclog. dicto loco, cap. 28.*
q Retro, id est, per contrarium.
r *l. 3. ff. eod.*
s *l. 6. in fine ff. eodem.*
t Argumentum à fructu ad operas.
u Immò neque vsus, neque vsusfructus datus intelligitur. *l. 1. §. 19. ff. ad leg. Falcid.*
x Operæ artificum & artificiorum, secundum qualitatem & ministerium exiguntur. *Eclog. ibid. c. 4.*
y quorum vilis est opera.
z vide quæ notaui ad *l. 32. ff. de rei vindi.*
a *lege 7. infrà de vsufructu legato.*
b Voluptatis æstimatio non habetur.
c *vt l. 4. in fine ff. eodem.*
d *3. Cod. 33. 2. Instit. 5.*
e *l. 2. l. 14. §. 1. 2. ff. eodem.*
f *l. 3. in fine, ff. de vsufr. Inst. eod. in princ.*
g οὐ καρπίζεται ἀλλὰ κέχρηται. *16. Eclog. 8.*
h ἐπὶ δὲ οἰκήσεως. id est, Habitatione relicta. ita Græci *illo loco*, vt sit sensus, Habitatione relicta, maritum cum vxore, & vxorem cum marito, cum familia sua, cum libertis habitare.
i *vide §. secundo. Instit. eodem. adde l. 111. infrà de verborum obligationibus. vide l. 21. infrà de precario.*
k quos susceptos vocari à Paulo *5. sent. 15. §. 1.* ex vetustissimis fragmentis legum notat vir doctissimus ac mihi charissimus P. Pitheus *ad titul. 9. notarum Mosaicarum.* At verò clientes, quos paterfamiliàs in fidem suam ita suscipit, pars quodammodo familiæ censentur, quā ob caussam liberti ferè coniungi solēt, *vt hîc: l. 5. ff. de his qui deiecerunt: l. 7. ff. de captiuis. l. 89. ff. de furtis: l. 3. Codice de nouat. adde l. 132. infrà de verborum obligationib.* Inde fit vt clientis testimonium non admittatur vt domesticum. *l. 24. suprà de testibus: l. 6. §. 5. Cod. de his qui ad Eccles.* Testimonium quoque non admittebatur aduersus clientem. *5. Gell. 13.*
l *l. 8. in princip. ff. eodem.*
m Immò, quid interest ipse vsuarius, dum locat, habitet, néc ne. *lege 16. Codice eodem.*
n Mediocris homo, idem quod pauper. *vide quæ notaui ad l. 15. §. 15. ff. de excusat. tutorum.*
o *vide l. penult. ff. de seruitute legata.* vtriusque enim vna & eadem familia cēsetur. *l. 1. §. 15. ff. de Sillaniano:* vtriusque ad omnem vitam consortium est. *l. 1. infrà de ritu.* vt meritò sit culpandus qui aliquod nuptiis detrimentum inferat. *l. 72. §. 4. ff. de conditionibus & demonstrat.*
p dubitandi ratio esse potuit, quòd vidua, nubendo, forum mariti sortiatur. *arg. l. 19. ff. de iurisdict. l. 22. §. 1. l. 32. l. 37. in fine. infrà ad municipalem.*
q quia parentis loco habendus est. *vide l. 16. infrà soluto matrimonio.*
r huc facit. *l. 8. ff. eodem.*
s *arg. l. 27. §. 1. ff. de vsufruct. lege 19. Codice de Episcopis.*
t *vide l. 4. in pr. ff. eod.*
u Diuortij cōditio adiecta mulieri, inhonesta, ideóque remittenda.
x *l. 5. Codice de instit. & substit.*
y *adde l. 12. §. 5. ff. eodem.*

Cæterarum

a addel.III.J.de verborum obligationib.
b Habitatio & vsus ædium, idem penè est effectu.
c addel.13 Cod.de vsufruct.
d l.11.l.12.in fine,Cod.de vsufruct.
e l.10.ſ.de capite minut.

CÆterarum quoque rerum vsu legato, dicendum est, vxorem [a] cum viro in promiscuo vsu eas res habere posse.

Si habitatio. 1. Vel χρῆσις. 2. Vel ædium habitandi causa vsusfructus, vel vsus legetur. 3. Quandiu durat habitatio. 4. De vsu fundi.

10. *Vlpianus* lib.17.ad Sabinum.

SI habitatio legetur, an perinde sit, atque si vsus, quæritur. & effectu [b] quidem idẽ penè [c] esse legatum vsus, & habitationis, & Papinianus consensit libro octauodecimo quæstionum. Denique donare nõ poterit. sed eas personas recipiet, quas & vsuarius. ad heredem tamen nec ipsa transit [d]: nec, non vtendo amittitur, nec capitis diminutione [e]. 1 ¶ Sed si χρῆσις sit relicta, an vsus sit, videndum. & Papinianus libro septimo responsorum ait, vsum esse, non etiam fructum relictum. 2 ¶ Sed si "sic" relictus sit: *illi domus vsusfructus habitandi causa:* vtrùm habitationem solam, an verò & vsumfructum habeat, vidẽdum. & Priscus, "&" Neratius putant, solam habitationem legatam. quod est verum. Planè, si dixisset testator, *Vsum habitandi causa:* non dubitaremus, quin valeret [f].
3 ¶ Vtrùm autem vnius anni sit habitatio, an vsque ad vitam, apud veteres quæsitum est. & Rutilius, donec viuat, habitationem competere ait. quam sentẽtiam & Celsus probat libro octauodecimo digestorum.
4 ¶ Si vsus fundi sit relictus: minus [g] vtique esse, quàm fructum, lõgeque, nemo dubitat. Sed, quid in ea causa sit, videndum. & Labeo ait, habitare eum in fundo posse, dominúmque prohibiturum illò venire: sed colonum non [h] prohibiturum, nec familiam, "scilicet eam," quæ agri colendi causa illic sit. ceterùm, si vrbanam familiam illò mittat: qua [i] ratione ipse prohibetur, & familiam prohibendam eiusdem rationis est. ¶ Idem Labeo ait, & cella vinaria, & olearia eum solùm vsurum: dominum verò, inuito eo non vsurum.

11. *Gaius* lib.2.Rerum quotidianarum siue aureorum.

INque eo fundo hactenus ei morari licet: vt neque domino fundi molestus sit: neque his, per quos opera rustica fiunt, impedimento "sit," nec vlli alij ius, quod habet, aut vendere, aut locare [k], aut gratis cõcedere potest.

2. De vsu pecoris. 3. Armenti boum. 4. Equitij. 5. Serui vel ancillæ.

12. *Vlpianus* lib.17.ad Sabinum.

PLenum autem vsum debet habere, si & villæ, & [l] prætorij [m] "ei" relictus est. Venire planè proprietariũ ad fructus percipiendos, magis dicendum est: &, per tempora fructuum colligendorum etiam habitare illîc posse, admittendum est. 1 ¶ Præter [n] habitationem, quã habet, cui vsus datus est: deambulandi quoque, & gestandi ius habebit. Sabinus, & Cassius, & lignis [o] ad vsum quotidianum, & horto, & pomis, & holeribus, & floribus, & aqua vsurum, non [p] vsque ad compendium, sed ad vsum scilicet, non vsque ad abusum, idem Nerua & adijcit, stramentis etiam vsurum. sed neque folijs [q], neque oleo, neque frumento, neque frugibus vsurum. sed Sabinus, & Cassius, & Labeo, & Proculus hoc ampliùs, "etiam" ex his quæ fundo nascuntur, quod ad victum sibi, suis sufficiat, sumpturum, & ex his quæ Nerua negauit. Iubentius, etiã cum conuiuis, & hospitibus posse vti. quæ sententia mihi vera videtur. aliquo enim largiùs cum vsuario agendum est pro [r] dignitate eius, cui relictus est vsus. Sed vtetur is (vt puto) dumtaxat in villa. Pomis autem, & oleribus, & floribus, & lignis, videndum, vtrùm eodem loco vtatur dumtaxat, an etiam in oppidum ei deferri possint. sed melius est accipere, & in oppidum deferenda. neque enim graue onus est horum, si abundent in fundo.
2 ¶ Sed si [s] pecoris ei vsus relictus est, puta gregis ouilis: ad stercorandum vsurum [t] dumtaxat, Labeo ait: sed neque lana, neque agnis, neque lacte vsurum: hæc enim magis in fructu esse. hoc ampliùs, etiam modico lacte vsurum puto: neque enim tam strictè [u] interpretandæ sunt voluntates defunctorum. 3 ¶ Sed si boum armenti [x] vsus relinquatur: omnem vsum habebit & ad arandum, & ad cetera, ad quæ boues apti sunt. 4 ¶ Equitij quoque legato vsu, videndum, ne & domare possit, & ad vehendũ sub iugo vti. &, si fortè auriga fuit, cui vsus equorum relictus est, non puto eum Circensibus [y] his vsurum: quia quasi locare eos videtur. sed, si [z] testator sciens eum huius esse instituti, & vitæ, reliquit, videtur etiam de hoc vsu sensisse [a]. 5 ¶ Si vsus ministerij alicui fuerit relictus: ad suum ministerium vtetur, & "ad" liberorum, cõiugisque. (neque) videbitur alij [b] concessisse, si simul cum ipsis vtatur. quamquam, si filiofamiliàs vsus serui sit relictus, vel seruo: patri, dominóve adquisitus: ipsius dumtaxat vsum exigat, non etiam eorum, qui sunt in potestate.
6 ¶ Operas [c] autem serui vsuarij non locabit, neque alij vtendo concedet. & ita Labeo, quemadmodum enim concedere alij operas poterit, cùm ipse vti debeat? Idem tamen Labeo putat, si fundum conduxerit quis, vsuarium seruum posse ibi operari. quid enim interest, in qua re opera eius vtatur [d]? quare, & si lanam conduxerit [e] vsuarius expediendam, poterit etiã per vsuarias ancillas opus perficere. idemque, si vestimenta texenda redemerit, vel insulam, vel nauem fabricandam: poterit ad hæc operis vti vsuarij. nec offendetur illa Sabini sententia: ancillæ vsu dato, ad lanificium eam non mitti, nec ex operis mercedem capi, sed sibi lanam facere iure cogere, sibi [f] enim facere videtur, qui non operas eius locauit, sed opus, quod conduxit, expedijt. idem & Octauenus probat.

13. *Gaius* libro septimo ad Edictum prouinciale.

SEd ipsi seruo, ancillæve pro opera mercedem imponi posse, Labeoni placet.

Collatio vsusfructus, fructus, & vsus.

14. *Vlpianus* lib.17.ad Sabinum.

PEr [g] seruum vsuarium si stipuler, vel per traditionem accipiam: an adquiram, quæritur, si ex re mea, vel ex operis eius. &, si quidem ex operis eius, non valebit: quoniam nec locare operas eius possumus [h]. sed, si ex re mea: * dicimus seruum vsuarium stipulantem, vel per traditionem accipientem, mihi adquirere [i], cùm hac opera eius vtar. 1 ¶ Vsusfructus [k], an fructus [l] legetur: nihil interest. nam fructui [m] & vsus inest: vsui fructus deest. & fructus quidem sine vsu esse non [n] potest: vsus sine fructu potest. denique si tibi fructus, deducto vsu, legatus sit: inutile esse legatum [o], Pomponius libro quinto ad Sabinum scribit. &: si fortè, vsufructu legato, fructus adimatur: totũ videri ademptum scribit. sed, si fructus sine vsu, videri cõstitutum, qui & ab initio constitui potest. sed si, fructu legato, vsus adimatur: Aristo scribit, nullam [p] esse ademptionem. quę sententia benignior est. 2 ¶ Vsu legato, si eidem fructus legetur, Pomponius ait confundi eum cum vsu. ¶ Idem ait: & si tibi vsus, mihi fructus legetur, concurrere nos in vsu [q], me solùm [r] fructum habiturum.
3 ¶ Poterit [s] autem apud alium esse vsus, apud alium fructus sine vsu [t], apud alium proprietas: veluti si, qui habet fundum, legauerit Titio vsum: mox heres eius tibi fructum legauerit, vel alio modo constituerit.

De vsu fundi.

15. *Paulus* lib.3.ad Sabinum.

FVndi vsu legato, licebit vsuario & ex penu [u], quod in annũ dumtaxat sufficiat, capere: licèt mediocris prædij eo modo fructus consumantur, quia & domo & seruo ita vteretur, vt nihil alij fructuum nomine superesset.
1 ¶ Sicut is, cui vsus fundi legatus est, quo minùs dominus agri colendi [x] causa ibi versetur, prohibere non potest: alioquin & frui dominum prohibebit: ita nec heres

f ex superioribus collige, Habitationem & vsum domus, in effectu, idem propemodum esse *in princip.ſ. eodem*, χρῆσιν, domus non esse eiusdem vsumfructum, §.1. vsumfructum, vel vsum habitandi causa, idem esse quod habitationem. §.2.ſ.*eodem*.
g In vsu minus est quàm in fructu.
h *l.15.in fine.J.eodem.*
i Familia eò accedere prohiberi potest, quo ipse paterfamiliàs accedere potest prohiberi.
k seorsim. *l.8.ſ.eodem.*
l Prætoriũ, villa vrbana, à villici habitatione disiuncta. *l.2.ſ.de seruitutibus rustic. l.91.§.pater. J.de legat.3. l.13. in fine J.de iniurijs. l. 198 J.de verborum significat.*
m quod quid sit. *vide l.198.J.de verborum signific.*
n Vsui inest habitatio.
o Qui vsum dũtaxat habet, ad vsum cottidianum lignis vtitur, & horto & pomis, & oleribus, & foliis, & aqua, non tamẽ ad quæstum: sicuti nec abutitur. *16.Eclog.8.cap.9.§.4.*
p id est, non vt vendat, sed vt ipse vtatur. vendere enim posse est abuti: venditio, abusus.
q id est, vnguentis ex foliis confectis. vnde foliatum 12. *Plinius* 12.11. *Martial.* 28.6. *Pollux* 9. *apud Fornier.2.select.2. Iuuenal. satyr. 6. Mœchis foliata parantur.* Alij hoc vocabulo folia Barbarica & Indica intelligunt. Conanus legit, doliis, sed Cuiacius 9. *obseru.*37. ex Columella intelligit folia vulgaria, quibus rustici vtuntur hyeme alendo pecori, vel ligandis vineis. quàquam idem autor *Instit. eodem* notet, legendum esse oleis. Græci tamen 16.*Ecloga.*§.4. legunt φύλλοις, id est, foliis.
r *l.52.§.1.ſ.de iudicijs.*
ſ adde 2.Harmenopul.10.§.10.
t est enim vtilitas in stercore, *l.7.in fine, Codic.de cursu publico. §.penultimo. Instit. eodem.*
u *l.12.J.de regulis iuris.*
x armenta boum dicuntur, *l.89.J.de verb.signif.* quasi aramenta. *Isid.12. c.1.* potiùs quàm quod armis idonea. vt *Verrius Flaccus scribit.*
y ex scientia defuncti colligitur eius voluntas, *l.28.J.de rebus dubijs: l.16. Cod.de fidei commiss.*
z Legatum interpretamur pro conditione ipsius legatarij.

a de quibus *vide Isid.18.c.24.*
b Vir & vxor, liberi & parentes eadem persona censentur. Ita fiet vt vxori relicto serui ministerio, alij ministerium concedens non videatur, si vel cõiugi, vel liberis concedat. Alia igitur à marito vxor: à liberis, mater esse non videtur. *adde l.6.l.8.in fine,ſ.eodem.*

c *§.3.Instit. eodem.*
d Immò aliquid interest; quoniam vsuarij serui operas locare non possumus. *l.14.J.eodem.*
e Conductor in operis opus facit, & mercedẽ accipit: in ædificiis & fundis, conductor mercedem & pensionem præstat.
f Locare operas ancillæ, non cõtinuò videtur vsuarius, si ea vtatur ad opus expediendũ quod conduxit.
g *l. 23 J.de stipulatione seruorum.*
h Immò posse videmur, *lege 2.infrà de vsufructu. vide Cuiacium obseruatione 23.*
i *l.16.infi.l.20.J.eod.*
k Fructu legato, si vsus nõ adscribatur, magis placet vsumfructum videri adscriptum. fructus enim sine vsu esse non potest. *Paulus 3.sentent.6.§.24.*
l *sub.* in singulari fructus: non in plurali fructui.
m vt in suo toto. *vide quæ scripsi ad l.1.ſ.de origine.*
n Immò potest. *l.vltima: l.5.§.2.J.vsufru. quemadmodum caueatur.*
o Immò est vtile. *§.vltimo, J.eodem, l.5.J.vsufr.quemadmod. caueatur.*
p *vide l.1.J.de adimendis legatis.*
q quia re coniuncti sumus.
r hanc particulam *solum*, ad vocem *me:* non ad *fructum* refero. hoc sensu, si alteri vsus, alteri fructus legatus sit, fructuarius in vsum cõcurrit, quod in fructu vsuarius facere non potest. *Paul.3.sent.6.§.25.*
ſ Fructus sine vsu esse non potest, *vt hîc, & l.5.§.primo, infrà vsufruct.quemadmodum caueatur,* vt hîc, legaui tibi nudum vsum: Heres meus pòst, Titio legauit fructum eiusdem fundi, quia nec tibi legari potuit nudum vsum quem tibi legaueram. Non poterit Titius in eo fundo habitare, & à te prohibebitur illò venire nisi ad fructus percipiendos. adde *l.13.§.3.J.de acceptil.*
t *l.5.§.1.J.vsufruct.quemadmodum caueatur.* ita actus sine itinere. *l.4.§.1.J.si seruitus. vide Cuiac.13.obseru.12.*
u Hæc lex tractat de vsu, τῶν ἐν τῷ ἀγρῷ γινομένων κελλαρίων, vt Græci legunt, 16. *Ecloga 8.cap.12: 2.Harmenopul.10.§.septimo,* hoc sensu. Qui vsum duntaxat habet ex rebus cellariis in fundo prouenientibus capere potest, quod in annum sufficiat, licèt omnia consumat. Nam & seruo & domo sic vtetur, qui vsum duntaxat habet, vt nihil alij fructus superesset.
x *l.10.§.vlt.ſ.eodem.*

quidquã facere debet, quo minùs is, cui vsus legatus est, vtatur, vt bonus paterfamiliàs vti debet.

De vsu fundi instructi. 1. *De rei custodia.* 2. *De vsu serui.*

16. *Pomponius* lib. 5. ad Sabinum.

SI ita legatus esset vsus fundi, vt instructus [a] esset: earũ rerum, quæ instrumento "fundi" essent, perinde ad legatarium vsus pertinet, ac si nominatim ei earum rerum vsus legatus fuisset. 1 ¶ Dominus proprietatis, etiam inuito vsufructuario, vel vsuario, fundum, vel ædes, per saltuarium [b], vel insularium [c] custodire potest. interest enim eius, fines prædij tueri. eáque omnia dicenda sunt, quolibet modo constitutus vsusfructus, vel vsus fuerit. 2 ¶ Seruo, cuius vsum dumtaxat, non etiam fructum, habemus: potest "&" à nobis quid donari [d], vel etiam ex pecunia nostra negotiatum esse: vt, quidquid eo modo adquisierit, in peculio nostro sit.

Si filiofam. vel seruo vsus legetur.

17. *Africanus* lib. 5. Quæstionum.

FIliofamilias, vel seruo ædium vsu legato: "&" vtile legatum esse existimo [e]. & eodem [f] modo persecutionem eius competituram, quo competeret, si fructus quoque legatus esset. itaque non [g] minùs absente, quam præsente filio, seruóve: pater, dominúsve in his ædibus habitabit.

De refectione rei.

18. *Paulus* lib. 9. ad Plautium.

SI domus vsus legatus sit sine fructu: communis [h] refectio est "rei" in sartis tectis [i], tam heredis, quam vsuarij. videamus tamen, ne, si fructum heres accipiat, ipse reficere debeat. si verò talis fit res, cuius vsus relegatus est, vt heres fructum percipere non possit, legatarius reficere cogendus est, quæ distinctio rationem habet.

Vsum non diuidi.

19. *Idem* lib. 3. ad Vitelium.

VSus [k] pars legari nõ potest. nam frui quidem pro parte possumus [l]: vti pro parte non possumus [m].

De vsu serui.

20. *Marcellus* libro 13. Digestorum.

SEruus, cuius mihi vsus legatus est, adquirit mihi [n]: si institor erit, & operis eius vtar in taberna. nam mercibus vendundis, emendísque adquirit mihi. sed & si, iussu meo, per traditionem accipiet.

De vsu aquæ.

21. *Modestinus* lib. 2. Regularum.

VSus aquæ personalis est, & ideo [o] ad heredem vsuarij transmitti non potest.

De vsu syluæ. 1. *Et ædium.* 2. *Si plus vsus sit legatarius quàm oportet.*

22. *Pomponius* libro quinto ad Quintum Mucium.

DIuus Hadrianus, cùm quibusdam vsus siluæ [p] legatus esset: statuit fructum [q] quoque eis legatum videri: quia [r], nisi liceret legatarijs cædere siluam, & vendere, quemadmodũ vsufructuarijs [s] licet, nihil habituri essent ex eo legato. 1 ¶ Licet tam angustus est [t] legatarius, cui domus vsus legatus est, vt non possit occupare totius domus vsum: tamen eis, quæ vacabunt, proprietarius non vtetur: quia licebit vsuario, alijs, & alijs temporibus, tota domo vti, cùm interdum domini quoque ædium, prout temporis conditio exigit, quibusdam vtantur, quibusdam non vtantur. 2 ¶ Vsu legato, si plus vsus sit legatarius, quàm oportet: officio iudicis, qui iudicat, quemadmodum vtatur, "quid" continetur ne: aliter, quàm debet, vtatur.

De re non mutanda.

23. *Paulus* lib. 1. ad Neratium.

NEratius: Vsuariæ rei speciem is, cuius proprietas est, nullo modo [u] commutare potest. "Paulus:" deteriorem enim causam vsuarij facere non potest. facit autem deteriorem, etiam in meliorem statum commutata [x].

a *l. 5. infr. j. de instructo.*
b *l. 60. §. fin. j. de legat. 3.*
c *vide l. 5. §. 1. j. de institoria: l. vlt. s. de offic. præf. vigilum: l. 166. j. de verbor. signif.* De insula, *dixi ad l. 58. j. locati.*
d *vide l. 27. §. 1. j. de adquirend. rerum.*
e vt prosit patri & domino *l. 12. §. vlt. s. eod.* quæ est vna eadem propter vinculũ potestatis.
f Argumẽtum ab vsufructu ad vsum cõsistit, *vt hîc.* Atqui vsusfructus facti est cùm in percipiẽdo consistat, ideóque diuiduus, *l. 1. j. quando diu. legatorum: §. is verò, Inst. de rerum diuis.* vsus iuris, ideóque indiuiduus.
g id est, non minus vnà cum filio vel seruo: sed etiam filio seruóve. qua de causa mors filij vel serui nõ extinguit vsumfructum viuo patre vel domino, nec contra mors patris viuo filio *l. vlt. Cod. de vsufructu.*
h distingue. *vt. j. eod.*
i *adde l. 6. 7. s. de vsufructu.*
k Vsus indiuiduus (vti enim pro parte non possumus) vsusfructus diuiduus, *v. l. 72. j. de verborũ oblig.*
l vsusfructus enim diuidi potest. *l. 1. §. 9. j. ad l. Falcid.*
m quæ ratio diuersitatis? *vide Alciat. 1. paradox. 17.*
n *vide l. 14. s. eo.*
o Quod personale est, ad heredem nõ transmittitur. *l. 68. j. de reg. iur.*
p *adde l. 10. s. de vsufructu.*
q Vsu legato siluæ, fructus quoque intelligitur legatus.
r *l. 8. j. de verb. ob.* hæc ratio sufficere non videtur. nam rustici, domini sylua vti possunt, vtcunque ligna cæsa eis vendere non liceat.
s Fructuari' ius cædendi & vendendi habet.
t i. licet non sit tam opulens, aut tam ampla familia.
u Cur ita? *vide l. 69. j. de reg. iur.*
x quod contra vsuarij voluntatem fit, vtcumque aliis melius sit, illi tamen melius non est.
y siue rei mobilis, siue soli, 16. *Ecloga 9. c. 1.*
z *§. 6. j. eod.* a *l. 4. Cod. eodem. l. 13. s. de vsufruct.*
b Cautio igitur duplex exigitur ab vsufructuario: vna vt vtatur boni viri arbitrio: altera, vt vsufructu finito, res restituat. *§. 6. j. eod.*
c putà morte vel euictione, *l. 3. §. 4. vers. item legatarius. s. qui satisdare.*
d *d. l. 8. §. 4. vers. item de restituenda.*
e *dixi ad l. 1. s. de vsufr. adde l. 6. j. vt in possess. legat.*
f Donationis causa mortis & legatorum similitudo.

VSVSFRVCTVARIVS quemadmodum caueat.

Tit. IX.

De forma cautionis. 1. *De re mobili, vel immobili.* 2. *De modis constituendi vsumfructum.* 3. *De forma cautionis.* 4. *De rei qualitate in testatum redigenda.* 5. *Vtilitas cautionis.* 6. *Duæ clausulæ cautionis quando committuntur.* 7. *Quid stipuletur proprietarius.*

Vlpianus lib. 79. ad Edictum.

SI cuius [y] rei vsusfructus legatus sit: æquissimũ prętori visum est, de vtroque [z] legatarium cauere: & vsurũ se [a] boni viri arbitratu: & [b], cùm vsusfructus ad eum pertinere desinet [c], restituturum [d], quod inde exstabit. 1 ¶ Hæc stipulatio, siue [e] mobilis res sit, siue soli, interponi debet.
2 ¶ Illud sciendum est, ad fideicommissa etiam aptari eã debere. ¶ Planè, & si "ex" mortis causa donatione vsusfructus constituatur, exemplo [f] legatorum debebit hæc cautio præstari. Sed & si ex alia quacumque causa constitutus fuerit vsusfructus, idem dicendum est [g].
3 ¶ Cauere autem debet, viri boni arbitratu perceptum iri vsumfructum: hoc est, non [h] deteriorem se causam vsusfructus facturum: ceteráque facturum, quæ in re sua faceret [i]. 4 ¶ Rectè autem facient & heres, & legatarius: qualis res sit, cùm frui incipit legatarius, si in [k] testatum [l] redegerint: vt inde possit apparere, an, & quatenus rem peiorem legatarius fecerit [m]. 5 ¶ Vtilius autem visum est, stipulatione de hoc caueri, vt, si quis non viri boni arbitratu vtatur, committetur [n] stipulatio statim, nec expectabimus, vt amittatur vsusfructus.
6 ¶ Habet autem stipulatio ista duas [o] causas: vnam, si aliter quis vtatur, quàm vir bonus arbitrabitur: aliam de vsufructu restituẽdo. quarum prior statim committetur, quàm aliter fuerit vsus: & sæpiùs committetur: sequens committetur finito vsufructu. 7 ¶ Sed quod diximus, id, quod inde exstabit, restitutum iri: non ipsam rem stipulatur proprietarius: inutiliter enim rem suam stipulari videretur [p], sed stipulatur restitutum iri, quod inde extabit. Interdum autem inerit proprietatis æstimatio, si fortè fructuarius, cùm possit vsucapionem interpellare, neglexit [q]. omnem enim rei curam suscipit.

2. *Paulus* lib. 75. ad Edictum.

NAm fructuarius custodiam præstare debet.

Qui casus hac actione continentur. 1. *Quid sit desinere pertinere vsumfructum.* 2. *De vsufructu repetito.* 3. *Si eidem vsusfructus purè, proprietásque sub conditione legata sit.* 4. *Si hæres alienauerit proprietatem, & postea amittatur vsusfructus.*

3. *Vlpianus* lib. 79. ad Edictum.

OMnes autem casus continentur huic stipulationi' quibus vsusfructus amittitur [r]. 1 ¶ Desinere' pertinere vsumfructum accipiemus, etiam [s] si nec cœperit [t] pertinere [u], quamuis legatus sit. & committetur nihilominùs stipulatio, quasi desinat pertinere, quod nec cœpit. 2 ¶ Si vsusfructus repetitus erit legato [x], quotiénsque amissus fuerit: nisi vtiliter fuerit cautum, committetur ista stipulatio, sed exceptione opus erit.
3 ¶ Sed & si quis vsumfructum tibi legauerit: & sub condicione, *si liberos habueris*, proprietatem: amisso vsufructu, committetur quidem stipulatio, sed exceptio locum habebit. 4 ¶ Si heres alienauerit proprietatem, & postea amittatur vsusfructus: an ex stipulatu agere possit, videamus, & fortiùs dici potest, ipso iure non cõmitti stipulationem [y]: quia neque heredi, successoribúsve eius restitui potest: neque is, cui potest, (id est, ad quem peruenit proprietas) pertinet ad stipulationem. Sed is, ad quem peruenit [z], tempore quæsiti dominij sibi prospicere alia [a] cautione debet. quod & si fecerit, nihilo minùs in rem actione vti potest.

De consolidatione.

4. *Venuleius* libro duodecimo Stipulationum.

SI fructuarius proprietatem adsecutus fuerit: desinit

g vt cautio à fructuario exigatur, nihil interest siue ex testamento', siue ex voluntario contractu vsusfructus constitutus sit. *l. 4. infi. Cod. eod.*
h *Eclog. d. c. 1.*
i viri boni arbitratu vti intelligitur, qui vsusfructus causam deteriorem non reddit: quique idẽ in eo, quod in suis rebus, facit. *adde l. 13. §. 2. vers. denique. s. de vsufruct.*
k De inuentario ab vsufructuario conscribendo & conficiendo, vide Rolandum à Valle, 1. *consil.* 92. §. 15. Ancharanum 3. *quæst.* 22.
l testati voce non nudum inuentarium quidam accipiunt, sed ipsam rei ęstimationem. Hac enim cautione rectè vti possunt, qui rei deterioratione verentur.
m idem in funerante. *l. 14. §. 8. in fine j. de religiosis.* Idẽ in nuntiante nouum opus. *vide l. 8. §. 5. j. de noui operis nuntiatione.* Idem in vulnerante qui à iudice petere potest, vt adhibeantur medici ad vulnus vidẽdum, mortale sit, nécne. *Bald.* & generaliter quandocumque bona reuersura alicui dantur, vtile est ea designari, vt eorum numerus & qualitas appareat.
n *al.* committatur.
o *in pr. s. eod.*
p *l. 29. §. 1. l. 82. j. de verb. oblig.*
q idem dicendum in marito. *l. 16. j. de fundo dotali.*
r *de quibus §. 3. Inst. de vsufr.*
s Finiti & non cœpti vsusfruct' eadem est ratio. Cautio fructuaria quæ de vsufructu finita est, trahitur ad eum vsufructum qui nũquam cœpit. Quemadmodũ ergo finitus vsusfructus, cedit legatario proprietatis, non heredi scripto: ita nunquam cœptus vsusfructus, cedet proprietatis legatario, non heredi scripto, *l. 33. s. de vsufructu.*
t Desinere interdum quid potest, quòd non cœpit: *vt hîc, & l. 6. j. de condict. causa data:* vt & amitti quod non habetur. 23. *q. 1. §. ex his:* aliàs quòd nondum aut nunquam cœpit, fuit, extitit, habitum fuit, desiisse non est dicendum, *l. 96. j. de condit. & demonst.* vide plura quæ notaui ad Glossas Accursij, *l. 6. j. de condict. causa data. l. 5. j. de vulg. l. 1. in f. C. de indicta viduitate: adde Simonẽ de Prætis 3. de interpretatione dubitat.* 1. *solutione* 11. *num.* 50. vbi notat, Priuationẽ interdum non requirere habitũ aspectualem seu existentẽ: sed sufficnere habitum principij. u Pertineat verbũ, præsupponit habitũ adquisitionis. x id. n. licet, *l. 3. s. quib. mod. vsufr. l. 23. j. de vsufr. leg.* y quia alteri nemo stipulari potest. *l. 38. §. alteri. j. de verb. obl.* z peruenit proprietas, &c. a *l. 7. j. eo. l. 5. §. 1. s. de vsu ear. rer.* atq; ita vsufructuari' debet emptori proprietatis præstare cautionẽ.

quidem

quidem vsusfructus ad eum pertinere, propter confusionem †. sed si ex stipulatu cũ eo agitur: aut ipso iure inutiliter agi dicendum est, si viri boni arbitrium huc vsque porrigitur, aut in factum excipere debebit.

De doli clausula. 1. De vsu. 2. De fructu sine vsu. 3. De habitatione, & operis.

5. *Vlpianus* lib. 79. ad Edictum.

HVic stipulationi *dolum malum abesse*, absuturúmque esse continetur, &, * cùm in [a] rem sit doli mali mentio concepta, omnium dolum comprehendere videtur successorum, & adoptiui [b] patris. 1 ¶ Sed si vsus sine fructu legatus erit [c]: adempta fructus causa, satisdari iubet pretor. hoc meritò: vt de solo vsu [d], non etiam de vsufructu caueatur. 2 ¶ Ergò, & si fructus sine [e] vsu obtigerit, stipulatio locum habebit. 3 ¶ Et si habitatio, vel operæ hominis, vel cuius alterius animalis relictæ fuerint: stipulatio locũ habebit: licèt [f] per omnia hæc vsumfructum non imitantur.

De reditu.

6. *Paulus* lib. 75. ad Edictum.

IDem est & in reditu prædij: sicuti si vindemia legata esset, vel messis, quamuis ex vsufructu eà percipiātur [g], quæ legata: morte legatarij, ad heredem redeunt.

De cautione omissa. 1. De vsufructu, seu vsu pecuniæ.

7. *Vlpianus* lib. 79. ad Edictum.

"ET" si vsusfructus nominè, re tradita, satisdatum non fuerit? Proculus ait, posse heredem rem vindicare. &, si & obijciatur exceptio de re vsusfructus nomine tradita, replicandum erit. quæ sententia habet rationem. sed & ipsa stipulatio condici [h] poterit. 1 ¶ Cùm vsusfructus pecuniæ legatus esset: exprimi debent hi duo casus in stipulatione: *cum morieris, aut capite minueris dari*, idcirco hi duo [i] soli casus: quoniam pecuniæ vsus aliter amitti non potest, quàm his casibus.

Cui cauendum.

8. *Paulus* libro 75. ad Edictum.

SI tibi vsusfructus, & mihi proprietas legata sit: mihi [k] cauendum est. sed si mihi sub conditione "proprietas" legata sit: quidam, & Marcianus, & heredi, & mihi cauendum esse putant, quæ sententia vera est [l]. Item si mihi legata sit: &, cum ad me pertinere desierit, alij: & hic vtrisque cauendum, vt supra, placuit. quòd si duobus coniunctim vsusfructus legatus sit: "&" inuicem [m] sibi cauere debebunt, & heredi in casum illum [n], *si ad socium non pertineat vsusfructus heredi reddi.*

Vtrum legatarius, an fideicommissarius caueat. 1. De vsufructu constituto iure prætorio. 2. Si eidem proprietas ex die, vsusfructus pure relictus sit. 3. De vsufructu vestis. 4. De pluribus proprietariis.

9. *Vlpianus* libro 51. ad Edictum.

SI vsusfructus mihi legatus sit, cúmque restituere sim Titio rogatus: vidēdum est, quis debeat cauere: vtrùm Titius, an ego, qui legatarius sum. an illud dicimus, mecũ heredem acturum, cum fideicommissario me agere debere. & est expedituis, hoc dicere: * si mihi spes aliqua durat vsusfructus, &, cùm tu amiseris, potest ad me recidere, hoc est ad legatarium: ita rem expediri, vt tu mihi [o], ego domino proprietatis caueam. quòd si fideicommissarij causa vsusfructus mihi relictus est, nec est vlla spes ad me reuertendi fructus: recta via fideicommissarium cauere oportet domino proprietatis. 1 ¶ Illud sciendum est: siue iure ipso quis vsumfructum habet, siue etiam pertuitionem [p] prætoris: nihilo minùs cogendum esse fructuarium cauere, aut actiones suscipere. 2 ¶ Planè si ex die proprietas alicui legata sit, vsusfructus pure: dicendum esse Pomponius ait, remittendam [q] "esse [r]" hanc cautionem fructuario: quia certũ sit, ad eum proprietatem vel ad heredem eius peruenturam [s]. 3 ¶ Si vestis vsusfructus legatus sit: scripsit Pomponius: quamquam heres stipulatus sit, finito vsufructu, vestem reddi: attamen non obligari promissorem, si eam sine dolo malo adtritam reddiderit. 4 ¶ Si plures domini sint proprietatis, vnusquisque pro [t] sua parte stipulabitur.

De vsufructu serui communis.

10. *Paulus* libro 40. ad Edictum.

SI serui, qui nobis communis erat, vsumfructum tibi legauero: necessaria erit hæc cautio heredi meo. quãuis enim de proprietate possit communi diuidundo experiri: tamen causa vsusfructus, qui tuus proprius est [u], ad officium communi diuidundo iudicis non pertinebit.

De vsu domus.

11. *Papinianus* libro septimo Responsorum.

VSu quoque domus relicto, viri [x] boni arbitratu cautionem interponi oportet. nec [y] mutat, si [z] pater heredes filios simul habitare cum vxore legataria voluit.

De vsufructu vasorum.

12. *Vlpianus* libro decimooctauo ad Sabinum.

SI vasorum "ipsorum" vsusfructus relictus sit: non erit cautio senatusconsulti necessaria [a], sed illa sola, *boni* [b] *viri arbitratu vsurum fruiturum.* si igitur tradita sunt fruendi causa: nemo dubitat, non fieri eius, qui accepit. non enim ideo traduntur, vt dominium recedat ab eo, qui tradit: sed vt vtatur fruatur legatarius. ergo, cùm non fiant fructuarij vasa, vindicari à proprietario possunt, cautione non data. videndum est de condictione, an possit locum habere. & proditum est, neminem rem suam, nisi furti [c] condicere posse.

† *l. 27. ṡ. quibus modis vsufruct. §. 3. Instit. de vsufruct.*

a Doli mali mentio seu formula in rẽ concepta est. *adde l. 38. §. 13. ṫ. de verborum obligationibus.*

b *d. l. 38. §. 15.*

c *vide l. 14. §. 1. ṡ. tit. prox.*

d *l. 5. in fine, l. 10. suprà de vsufructu earum rerum.*

e Fructus sine vsu esse potest, *vt hîc semotus vindicetur.* ita actus sine itinere, *l. loci. §. 1. ṫ. si* vide & adde speciem *l. 14. in fine, ṡ. de vsu & habit. & l. 13. §. 3. ṫ. de acceptilatione.*

f Vsusfructus ab habitatione & operis discrimen.

g non percipiātur. *Conanus 4. Commentar. 5. reprehensus à Robert. 1. recep. 19.*

h *v. l. 3. in fine, ṫ. eod.*

i *l. 9. ṡ. de vsufructu earum rerum.*

k *lege 6. ṡ. de vsufruct. earum.*

l Immò non est. remittitur enim cautiò fructuaria, quoties proprietas vsusfructus alicui relicta ex die. *l. 9. §. 2. infrà eodem.* multo igitur magis remittenda est eadem cautio, si proprietas alteri sit relicta sub conditione. Minus enim debetur ei cui sub conditione legatur, quàm cui ex die. Nam debiti ex die, dies statim cedit: sub conditione, non cedit, *l. cedere in diem, 213. infrà de verborum significationibus.*

m Cautiones mutuæ nonnunquam interponendæ.

n *de quo l. 6. ṡ. de vsufruct earum.*

o quia ei obtinendæ spem habeo. *adde l. 9. in fine, ṫ. de aqua pluuia.*

p *vide l. 1. ṡ. quibus modis vsufruct.*

q Cautio vsusfructus fructuario remittitur, cui purè vsusfructus relictus est, proprietas alteri sub conditione.

r Imò, non est remittenda. vide quæ scripsi *ad l. 8. suprà eodem.*

s nemo autem sibi ipsi cauere debet.

t *l. 15. ṡ. de vsufructu.*

u id est, non communis, tunc enim ad officium iudicis pertineret. *lege 13. §. 3. ṡ. de vsufructu.*

x *l. 1. in princip. & §. 6. suprà eodem.*

y id est, quamuis pater dixerit, filios hæredes cum ea simul habitare. *16. Ecloga 9. cap. 10.*

z id est, vtcumque dominus ædium eas inhabitet, ei tamen vsuarius cauebit. *Zas.*

a de re, finito vsu, restituenda: quia hoc casu, talis res est vt vsu consumatur. Cauetur ergo vt tanta pecunia restituatur, quãti hæc fuerit æstimata. *§. 2. Inst. de vsufr.*

b Vsufructu legato, de modo vtendi cautio è fructuario solet interponi, ideo perinde se omnia facturum, ac si optimus paterfamiliàs vteretur, fideiussoribus oblatis cauere cogetur. *Paulus 3. sentent. 6. §. 27.*

c *§. 26. Inst. de rerum diuis. §. 14. vers. planè. Instit. de act.* Hinc illud omnis condictio in fure degenerat.

a 3.Cod.34.2.Inſt.3.1.Paul.17.58.Eclog.1: 2.Harmenop.4.c. περὶ δουλείας.
b ὡς χρῆσις μόνη. 58.Eclog.1.c.1.
c Plenius dici poteſt. Perſonas vel res ſeruire: illas, vel perſonæ, vt l.4.ſ.de ſtatu, & ſ.tit.de his qui ſui: vel rei ſeruire (vt monumento alicuius adſtando. l.71.§.2.j.de conditionibus & demonſtrationib. l.44.j.de manumiſſ.teſt. vt Cod.de Agricolis & cenſitis.) Hę verò vel perſonæ ſeruiunt, vt ſ.libro proximo: vel rei, vt hîc, Rei, inquam, id eſt, prædio vel vrbano vel ruſtico.

non confunditur prorſus communicatione, vel fundi dominãtis vel vtriuſque: ſed conſeruatur pro parte dominij. Nec interit omnimodo, licèt in eum caſum inciderit, à quo incipere non potuit. Nec enim perpetua eſt regula, quæ vult, Ea quæ ab initio rectè conſtiterunt, reſolui ſi in eum caſum reciderint, à quo non potuerun conſiſtere, l.140.in fine.j.de verborum obligat. Atqui obſtare videtur l.11.j.eodem. In eius legis ſpecie promiſſa tãtùm fuit ſeruitus, ac non conſtituta: inter quæ diſcrimen eſt, vt ſ.dictum eſt.

LIBER OCTAVVS.

DE SERVITVTIBVS[a].

Diuiſio ſeruitutis.

Marcianus libro 3.Regularum.

SERVITVTES aut perſonarum ſunt, vt [b] vſus, & vſusfructus, aut rerum, vt ſeruitutes ruſticorum prędiorum, & vrbanorum [c].

De ſeruitute ædibus communibus non imponenda.

2. *Vlpianus* lib.17.ad Edictum.

VNus ex dominis cõmunium ædiu ſeruitutem imponere non poteſt [d].

Diuiſio ſeruitutum realium.

3. *Paulus* libro 21.ad Edictum.

SEruitutes prædiorum aliæ in ſolo [e], aliæ in ſuperficie [f] conſiſtunt [g].

De die, & conditione. 1. De modo. 2. De interuallis temporum.

4. *Papinianus* lib.7.Quæſtionum.

SEruitutes [h] ipſo quidẽ iure [i] neque [k] ex tempore, neque ad tempus, neque ſub condicione, neque ad certam condicionem (verbi gratia, *quamdiu volam*) conſtitui poſſunt. ſed tamen: ſi hæc adijciantur: pacti, vel [l] per doli exceptionem occurretur, contra placita ſeruitutem vindicanti. idque & Sabinum reſpondiſſe, Caſſius retulit, & ſibi placere. 1 ¶ Modum adijci ſeruitutibus poſſe cõſtat [m]: veluti quo genere vehiculi agatur, "vel non" agatur: veluti vt equo dumtaxat: vel vt certum pondus vehatur: vel grex ille transducatur: aut carbo portetur. 2 ¶ Interualla dierum & horarum, nõ ad temporis cauſam [n], ſed ad [o] modũ pertinent iure conſtitutæ ſeruitutis.

Quibus modis ſeruitutes conſtituuntur. 1. De interuallis temporum.

5. *Gaius* lib.7.ad Edictum prouinciale.

VIa, iter, actus, ductus aquæ iiſdem ferè modis conſtituitur, quibus & vſumfructum conſtitui diximus. 1 ¶ Vſus ſeruitutum temporibus [p] ſecerni poteſt: fortè vt quis poſt horam tertiam vſque in horam decimam eo iure vtatur, vel vt alternis [q] diebus vtatur.

De certa parte fundi.

6. *Paulus* libro 21.ad Edictum.

AD certam [r] partem fundi ſeruitus tã remitti, quàm conſtitui [s] poteſt [t].

De iure cloacæ mittendæ.

7. *Vlpianus* libro decimotertio ad legem Iuliam & Papiam.

IVs cloacæ mittendæ ſeruitus eſt [u].

De iure pomum decerpendi, ſpatiandi, cænandi in alieno. 1. De ſeruitute pro parte retinenda, non acquirenda.

8. *Paulus* lib.15.ad Plautium.

VT pomum decerpere liceat, "&" vt ſpatiari, "&" vt cenare in alieno poſſimus: ſeruitus [x] imponi non poteſt. 1 ¶ Si [y] prædium tuum mihi ſeruiat, ſiue ego partis prædij tui dominus eſſe cœpero, ſiue tu mei: per partes [z] ſeruitus retinetur, licet [a] ab initio per partes [b] adquiri non poterit.

De via ſimpliciter conceſſa.

9. *Celſus* libro 5.Digeſtorum.

SI cui ſimpliciùs [c] via per fundum cuiuſpiam cedatur, vel relinquatur: in infinito (videlicet per [d] quamlibet eius partẽ) ire agere licebit: ciuiliter modò. nam * quædam in ſermone tacitè excipiuntur [e]. non enim per villam ipſam [f], nec per medias vineas ire agere ſinendus eſt: cùm id æquè commodè per alteram partem facere poſſit, minore ſeruientis fundi detrimento. verùm cõſtitit, vt, quà [g] primùm viam direxiſſet, eà demum ire agere deberet, nec ampliùs mutandæ eius poteſtatem haberet: ſicuti Sabino quoque videbatur: qui argumento riui [h] vtebatur: quem primò qualibet ducere licuiſſet: poſteaquàm ductus eſſet, tranferre non liceret. quod & in via ſeruandum eſſe, verum eſt.

De itinere legato.

10. *Idem* libro 18.Digeſtorum.

SI iter legatum ſit, qua, niſi [i] opere facto, iri non poſſit licere, fodiendo, ſubſtruendo, iter facere, Proculus ait.

De ſeruitute pro parte non acquirenda, neque adimenda.

11. *Modeſtinus* lib.6.Differentiarum.

PRo parte dominij ſeruitutem acquiri [k] non [l] poſſe, vulgò traditur. & ideo ſi quis fundum habens, viam ſtipuletur, & partem [m] fundi ſui poſtea alienet: corrumpit ſtipulationem, in eum caſum deducendo, à quo ſtipulatio incipere non poſſit. Pro parte quoque neque legari, neque adimi via poteſt. &, ſi id factum eſt, neque legatum, neque ademptio valet.

De ſeruo municipum.

12. *Iauolenus* lib.4.Epiſtolarum.

NOn dubito, quin fundo municipũ per ſeruum [n] rectè ſeruitus adquiratur.

Si via nimis anguſta conſtituatur.

13. *Pomponius* libro 14.ad Quintum Mucium.

SI, tam anguſti loci demonſtratione facta, via conceſſa fuerit, vt [o] neque vehiculum, neque [p] iumentum eâ inire [q] poſſit: iter magis, quàm via, aut actus adquiſitus videbitur: ſed [r] ſi iumentum eâ duci poterit, non etiam vehiculum: actus videbitur [s] adquiſitus.

De genere, poſſeſſione, vſucapione ſeruitutum. 1. De itinere ad ſepulchrum. 2. An locus medius impediat ſeruitutem.

14. *Paulus* lib.15.ad Sabinum.

SEruitutes prædiorum ruſticorũ, etiam [t] ſi corporibus accedunt, incorporales tamen ſunt, & ideo vſu non [u] capiuntur [x]: vel ideo: quia tales ſunt ſeruitutes, vt non habeant certam continuámque poſſeſſionem. nemo enim tã perpetuò, tam continenter ire poteſt, vt nullo momento poſſeſſio eius interpellari videatur. Idem & in ſeruitutibus prædiorum vrbanorum obſeruatur. 1 ¶ Seruitus itineris ad ſepulchrum, priuati iuris manet:

d l.11. l.34.j.de ſeru.ruſti. l.vlt.in fine.j.comm.præd. etiam in ſua parte, quia hæ ſeruitutes non diuiduntur. l.72.j.de verbor.obligat. aliud eſt in vſufructu: l.5.ſ.de vſufructu. vide l.20.j.pro ſocio.
e quæ à domino.
f Verbi gratia, ſi quis aut lata via, aut anguſta, quæ vnum tantùm capiat (Illa ὁδὸς πλατεῖα altera μονοπάτιος) per alienum agrum tranſire, aut aquam poſſit ducere, dicitur hæc ſeruitus ἰδιωτικὴ ſoli: vbi verò lignorũ, in ædes vicini immittẽdorum, aut aquæ ex tegulis effundendæ, hoc eſt, ſtillicidij vel oneris imponendi ius habet, dicitur hæc ſeruitus ἐν τῷ κτίσματι, ſuperficiaria, ſeu in ſuperficie ſeruitus. 2.Harmenop. 4.§.126.
g quæ à ſuperficiario conſtituuntur, de quo l.74.ſ.de rei vindic. l.1.j.de ſuperficieb.
h reales, aliud in vſufructu. l.4.ſ. de vſufructu.
i aliud ex æquitate.
k l.44.§.1.j.de obligat.
l vt l.56.§.4.j.de verborum obligationib.
m nam contractus ex conuentione legem accipiunt. l.1.§.6.j.depoſiti.
n id eſt, quamuis in hac conſtituenda ſeruitute conuenerit, vt ea ſuis diebus & horis tantùm vti liceat, non cõtinuò tamen dicenda, & ex tẽpore & ad tempus conſtitui: quaſi plures ſint ſeruitutes. vt in l.17.j.de aq.plu.arc. adde l.7.in fine.j.quemad.ſeruitus.
o Cur ita? vide l.2.j.de aqu.quot.

b Seruitus per partes indiuiſas imponi & adquiri non poteſt: per diuiſas poteſt, l.6.ſ.eodem. Pars enim pro diuiſo non eſt pars propriè, ſed totum, id eſt prædium, non pars prædij, l.6.§.1.j.comm.prædior.
c al. ſimplici vſu, via: Baro, ineptè. ſimpliciter viam concedere, eſt ſimpliciter, & indefinitè viam concedere.
d l.13.§.1.j.de ſeruit.ruſtic. Idem ſi quacumque parte volet ſtipulator. l.vlt.j.de aqua quotidiana.
e quemadmodum honeſtas. vt hîc & l.26.j.de ſeruitutibus ruſtic. tractus temporis. vide l.2.§.5.j.quod certo. ſi per rerum naturam. l.35.j.de verborum obligation. legis aut principis conceſſionẽ & authoritatem liceat, ſi nuptiæ ſint ſecutæ. vide l.21.j.de iure dotium. vide Oldendorp.in Top.in loco ab author. numero 5.
f vide l.38.in fin.ſ.de rei vindic.
g d.§.1. l.20.§.4.§.5.j.de ſeruit.vrban.
h l.1.§.15.infrà de aqua quotidiana.
i adde l.20.§.1.j.de ſeruitut.vrbanor.
k id eſt, promitti. Quid? poteſtne pro parte retineri conſtituta? poteſt. dixi ad l.8.in fine, ſ.eodem.
l Immò poteſt. l.6.ſ.eodem. Solui nõ poteſt pro parte diuiſa, vt hîc. pro indiuiſa poteſt. d.l.6. In eo differt ab vſufructu, l.5.ſ.de vſufructu.
m l.14.in fine, j.de adimend.leg. l.136.in fine. l.140.infrà de verborum obligationibus.
n l.3.j.de ſtipulatione ſeruorum.

p vide l.6.in fine.j.comm.diuid. l.5.j.de aqua quotid.
q d.l.7.
r Seruitus ad partẽ pro diuiſo imponi & adquiri poteſt: at pro indiuiſo non poteſt. vide quæ ſcripſi ad l.8.in fin.j.eod. l.6.§.1.j.comm.prædiorum.
ſ l.13.j.de ſeruitutibus præd.ruſtic.
t Immò non poteſt. l.11.j.eodem.
u ruſtici prædij. l.2.j.de ſeruitutib.ruſtic.
x prædio ſcilicet, cui id deberi non poteſt. l.5.in fine, l.6.j.de ſeruitutibus ruſtic. perſonæ poteſt: Quædam neque perſonis neque prædio imponi poſſunt. l.15.j.eodem. & iſtæ non valent: addit Zaſius reales ſeruitutes à perſonalibus ſecerni poſſe, vt ſi ius conceſſum ſit, realis: ſi facultas, perſonalis intelligatur.
y adde l.30.j.vrbanorum: l.34.j.ruſticorum.
z l.2.17.j.eodem. l.25.j.famil. l.5.6.18.in fine.j.comm.præd. l.4.§.3.j.ſi ſeruitus.
a Seruitus pro parte promitti ſeu conſtitui non poteſt: promiſſa ſeu conſtituta retineri poteſt. Conſtitutum dicimus quod hæſit fundo ſemel: cuiuſmodi ſeruitus

o l.23.j.de ſeruitut.ruſtic. l.157.in fine.j.de verborum ſignifi.
p via eſt qua non iumentum modò, ſed & vehiculum iniri poteſt.
q al. iniri, vel inigere.
r Actus eſt qua iumentum duci poteſt, vehiculum non poteſt. vt l.7.j.de ſeruitute ruſticorum.
ſ Locus eſt ab adiiciente quantitate: aut ſimilis eſt apud Quintilianum 7.c.6.in fine. Qui ſeſtertiûm, inquit, nummûm quinque millia legauerat, cùm emendaret teſtamentum, ſublatis ſeſtertiis nummis, argenti pondo poſuit, quinque millia remãſerunt. Apparuit, quinque pondo dari voluiſſe, quia ille in argento legato modus & inauditus erat & incredibilis.
t §.2.Inſt.de rebus corporal.
u nec poſſidentur, ſed quaſi. l.32.in fin.j.de ſeruit.vrban.
x Immò vſucapiuntur. l.4.in fi.j.de vſucap.

& ide

a l.1.ǂ.titul.prox.
b l.18.ǂ.de aqua quotidiana.
c l.18.in fine.ǂ.de aqua pluuia.
d l.17.§.3.in fine.ǂ.de aqua pluuia.
e vide l. penult.š.de pactis.l.8.in fine.ǂ.si seruit.vindicetur.
f l.1.§.28.ǂ.de aqua quotid.

& ideo remitti domino fundi seruientis "potest:" & adquiri etiam post religionem sepulchri hęc seruitus potest. 2 ¶ Publico loco interueniente [a], vel via publica, haustus seruitus imponi potest, aquæ ductus non potest. à [b] principe autem peti solet [c]: vt per viam publicam, aquam ducere sine incommodo publico liceat. Sacri, & religiosi loci interuentus [d] etiam itineris seruitutem impedit: cùm seruitus per ea loca nulli deberi potest.

Si nihil vicini intersit. 1. *De natura seruitutum.*

15. *Pomponius* lib.33.ad Sabinum.

QVotiens nec hominum, nec prædiorum seruitutes sunt: quia nihil vicinorum interest: non valet. veluti, ne per fundum [e] tuum eas, aut ibi consistas. & ideo, si mihi concedas, ius tibi non esse fundo tuo vtifrui, nihil agitur. aliter atque si concedas mihi [f], ius tibi non esse in fundo tuo aquam quærere, minuendæ aquæ meæ gratia. 1 ¶ Seruitutum non ea natura est, vt aliquid faciat quis, (veluti viridaria [g] tollat, aut amœniorem prospectũ præstet, aut in hoc vt in suo pingat) sed [h] vt aliquid patiatur, aut non faciat.

De creditore, vel emphyteuta petente seruitutem.

16. *Iulianus* lib.49.Digestorum.

EI, qui pignori fundum accepit, nõ est iniquum, vtilem petitionem seruitutis dari [i], sicuti ipsius fundi vtilis petitio dabitur. Idem seruari conuenit & in eo, ad quem vectigalis fundus pertinet.

De seruitute non constituenda pro parte.

17. *Pomponius* lib.singulari Regularum.

VIæ, itineris, actus, aquæductus pars in [k] obligationem deduci non potest: quia vsus eorum indiuisus [l] est [m]. & ideo, si stipulator decesserit pluribus [n] heredibus relictis, singuli in solidum [o] viam petunt. &, si promissor decesserit, pluribus heredibus relictis, à singulis [p] heredibus solida petitio est.

De seruitutibus aditione confusis.

18. *Paulus* lib.31.Quæstionum.

PApinianus notat.

IN omnibus seruitutibus, quæ aditione confusæ [q] sunt, respõsum est, doli exceptionem nocituram legatario [r], si non patiatur eas iterum imponi.

De seruitute non vtili.

19. *Labeo* libro 4.Posteriorum à Iauoleno epitomatorum.

EI fundo, quem quis vendat, seruitutem imponi, etsi [f] nõ vtilis sit, posse existimo. veluti, si aquam alicui "debere" ducere non expediret: nihilo minùs constitui ea seruitus possit. quædam enim "debere" habere possumus, quamuis ea nobis vtilia non sunt.

De quasi seruitutis traditione.

20. *Iauolenus* libro 5.ex posterioribus Labeonis.

QVotiens via, aut aliquid ius fundi emeretur: cauendum putat esse Labeo, per te non fieri, quo minus eo iure vti possit: quia nulla eiusmodi iuris vacua traditio esset [t]: ego puto, vsum eius iuris pro [u] traditione possessionis accipiendum esse. ideóque "&" interdicta [x] veluti possessoria constituta sunt [y].

g viridia.
h l.6.§.2.ǂ.si seruit.vind.l.1.in fine ǂ. de aqua pluuia.
i l.9.ǂ.de noui operis nuntiat.l.vnica in f.de remissionib.
k l.8.in fin.š.eod. l.13. §.1.ǂ.de acceptilat.
l l.1. §.9.ǂ.ad leg. Falcid. l.2.§.1 ǂ. de verb. oblig.l.4. §.4.ǂ.si seruitus.aliud est in vsufructu.l.5.š.de vsufructu.
m Immò, ius aquæ diuidi potest. l.25.in fine.ǂ. de seruit.rustic.
n l.25.§.10.š.familiæ.
o l.4.§.3.ǂ.si serui. vind.
p l.4.§.4.
q vt l.30.ǂ.de seruit. vrb.l.11.in fine ǂ.commu. præd. l. 1.ǂ.quemadmod. seruit.
r conditionali, scilicet, quia pẽdente conditione heres dominium rei legatę habet. vide l.4.š. si vsufructus petat. aliàs, si purè legatum est, dominiũ recta via transit in legatarium. l. 64. in fi.ǂ.de furtis. l.116. in fine.ǂ.de legat.1. l.76. §.2.ǂ. de legat.2.
f Eclog.eod.c.17.
t sed patientia, l.15. in fine, š.eodem.
u l.1.in fine, ǂ.de seruit.rust.& arg. l.3. in princ. vers. dare. š. de vsufru.
x l.12.Cod.eodem l.8. §.pen.in fine, l. 16. in fine. ǂ.si ser.vind.
y sed & Publiciana. l.11. in pr. suprà de publiciana.
z 58.Eclog.2.
a 2.Inst.3.
b 58. Ecloga 2. cap.1.
c v.l.14.§.fin.š. tit.prox.
d Via, iter, act⁹, altius tollendi, ius publici soli vel viæ publicæ interposita non impeditur: immittendi, protegendi, auertendi stillicidij impeditur.
e ἐμβάλλειν δοκόν.
f ἐξώστην ποιεῖν.
g Cur ita legũt, ἢ ἐπιπέμπειν ὕδωρ ἢ σκλαγμὸν κεράμων. Vulgata, proiiciendi.

DE [z] SERVITVTIBVS prædiorum vrbanorum [a].

Tit. II.

Vtrum locus medius seruitutem impediat. 1. *In quem datur actio confessoria.*

Paulus lib.21.ad Edictum.

h l.vlt.§.4.ǂ.quod vi.
i l.24.ǂ.eodem. adde l.vlt. in fine.ǂ.quod vi aut clam.
k De seruitute cum domino tantùm agitur. *Accurs.*
l §.1.Inst.eodem.
m hæc duo etiam numerantur inter seruitutes rusticas. lege 2.infrà de seruitutibus rustic.
n non in infinitum. vide l.11.ǂ.eodem.
o ad id citra seruitutem nemo tenetur. l.1.circa finem principij, š.eodem.
p vt aqua, vicino potius quàm nobis noceat. v.l.20.§.2.& seq.š.eod.
q cóque pacto cisterna mea iuuatur, tua minuitur.
r καὶ τὸ ποιῆσαι σωλάριον, ἢ βαστέρνιον, facere solarium aut basternium. 58.Ecloga 2.cap.2.
f quæ immittuntur aliquo loco, requiescunt. quod proiicitur, ita proiicitur vt & nusquam requiescat: qualia sunt mœniana & subgrundæ. l.241.§.1.ǂ.de verborum signific. Græci hîc proiecta, basternas: prolata mœniana & solaria interpretantur.

t quæ à seruitute ne luminibus officiatur, differt. v.l.15.16.ǂ.eodem.
u seruitute, ne luminibus officiatur, incommodum nostrum propulsamus: seruitute luminum, vicini incommodum ad nostrum commodum procuramus.
x id est, non tantùm. sic Varro 3.de Re rustica 9. loquens de Gallinis rusticis: similes facie non his villaticis gallinis nostris, sed Africanis aspectu.

SI [b] intercedat [c] solum [d] publicum, vel via publica: neque itineris, actúsve, neque altiùs tollendi seruitutes impedit, sed immittẽdi [e], protegendi [f], prohibendi [g]: item fluminum, & stillicidiorum seruitutem impedit: quia cœlum [h], quod supra id solum intercedit, liberum esse debet [i]. 1 ¶ Si vsusfructus tuus sit, ædium proprietas mea, quæ onera vicini sustinere debeant: mecum [k] insolidum agi potest: tecum nullo modo.

Aliquot species seruitutum vrbanarum.

2. *Gaius* libro septimo ad Edictum Prouinciale.

VRbanorum prædiorum iura talia [l] sunt: altiùs tollẽdi, & officiendi luminibus [m] vicini [n], aut non extollendi [o]: item stillicidium auertendi in tectum, vel aream vicini [p], aut non auertendi [q]: item immittendi tigna in parietem vicini: & denique [r] proiiciendi, protegẽdíve [f]: ceteráque istis similia.

3. *Vlpianus* lib.29.ad Sabinum.

EST & hæc seruitus, ne prospectui [t] officiatur.

De seruitute luminum: vel, ne luminibus officiatur.

4. *Paulus* lib.2.Institutionum.

LVminum "in" seruitute constituta, id adquisitum videtur, vt vicinus lumina nostra excipiat. Cùm autem seruitus imponitur, ne luminibus officiatur: hoc maximè adepti videntur, ne ius sit vicino, inuitis nobis altiùs ædificare, atque ita minuere lumina nostrorũ ædificiorum [u].

Quis dicatur inuitus.

5. *Vlpianus* lib.17.ad Edictum.

INuitum autem in seruitutibus accipere debemus: non eum qui contradicit, sed eum, qui [y] non consentit. Ideo Pomponius libro quadragesimo, "&" infantẽ & furiosum inuitos rectè dici, ait. nõ enim ad factum [z], sed ad ius seruitutis [a] hæc verba referuntur.

Quibus modis hæ seruitutes amittuntur:

6. *Gaius* libro septimo ad Edictum prouinciale.

HÆc autem iura similiter, vt rusticorũ quoque prædiorum, certo tempore [b], non vtendo, pereunt, nisi quòd hæc dissimilitudo est: quòd non omnimodo pereũt non vtendo: sed ita [c], si vicinus simul libertatem [d] vsucapiat. veluti si ædes tuæ ædibus meis seruiant, ne altiùs tollantur, ne luminibus mearum ædium officiatur: & ego per statutum tempus fenestras meas præfixas [e] habuero vel obstruxero: ita demum ius meum amitto, si tu per hoc tempus ædes tuas altiùs sublatas habueris: alioquin, si nihil noui feceris, retineo seruitutem [f]. ¶ Item si tigni immissi ædes tuæ seruitutem debent, & ego exemero tignum: ita demum amitto ius meum, si tu foramen, vnde exemptum est tignum, obturaueris, & per constitutum tempus ita habueris. alioquin, si nihil noui feceris, integrum ius suum permanet.

7. *Pomponius* libro 26. ad Quintum Mutium.

QVod autem, ædificio meo me posse consequi, vt libertatem vsucaperem, dicitur [g]: idem me nõ consecuturum, si arborem eodem loco sitam habuissem, Mucius ait: & rectè: quia [h] non ita in suo statu, & loco maneret arbor quemadmodum paries, propter motum naturalem arboris [i].

De pariete communi demoliendo & reficiendo.

8. *Gaius* libro septimo ad Edictum Prouinciale.

PArietem [k], qui naturali ratione communis est, alterutri vicinorum demoliendi [l] cum, & reficiendi ius non est: quia non solus dominus est [m].

y Inuit⁹ est qui non consentit, licèt non contradicat. adde l. 45. §.5.ǂ.de ritu. Vnde colligunt, Taciturnitatem, si de tacẽtis iure minuendo agatur, pro consensu non haberi, de quo tamen vide Socinum.
z i. nullo hîc opus est nostro facto, putà contradictione, vt nobis inuitis aliquid altius sublatum esse dicatur.
a quod nobis competit: interea hîc obserua, inuitum dici variis de causis, veluti si contradicit, si nõ expressè cõsentit. quod non tantùm hoc loco, sed in infante furioso & procuratore locum habet. l.8. §.1.š. de procuratoribus. & patrono, si eius liberta diuortium fecerit. l.45.§.5.ǂ. de ritu nupt. At inuitus matrimonium filius non contrahit, qui patre cogente contrahit. l. 22.ǂ.de ritu. Quis consentire dicatur, vide in l.12.ǂ. de sponsalib.
b decennio inter præsentes: vicennio inter absentes. l. 13. Cod. de seruitutib.
c seruitute non tollendi aut luminibus meis non officiendi, nõ liberaris, hoc solo quòd meas fenestras obstruxero vel occlusero: hoc amplius tibi necesse est vt ea seruitute libereris, vt per idem tempus ędes tuas altius sublatas habueris. Vnde cõstat Vrbanas seruitutes omnimodo non vtendo, non perire: sed hoc amplius exigi, vt qui mihi seruitutẽ debet, libertatẽ vsuceperit ædificio posito, vt hîc. An & arboris positione per id tempus libertatem vsucapere potest vt ædificio posito? non vsucapit. l.7.ǂ.eodem.

d l.4.in fine.ǂ.de vsucap.
e κἀγὼ φράξω ἢ κατακλείσω. obstruxero vel occlusero. Ecloga cap.6.
f i. Rusticam seruitutem amittit qui non vtitur. l.4.§.antepenult.ǂ.de vsucap. vrbanã non continuò amittit qui non vtitur, nisi & aduersarius libertatem vsuceperit. d.l.4.in fin.l.18.in fi.ǂ.quemadm.seruit.
g l.6.š.eodem.
h Arbor non est ita vt paries, immobilis. Eclog.eodem, c.6.in fi. Arboris enim motus est aliquis & quidem naturalis: parietis, nullus.
i id est, quia arboris stipes & frondes crescunt. Nam motus, quo arbores vi ventorum impelluntur, naturalis non est, sed accidentalis. Zoannetus 20. restitutionum.
k Eclog.eodem cap.8.
l vide l.1.2.commun. diuid. quidam hoc ita intelligunt, nisi refectio sit necessaria. Duarenus.
m vide quæ scripsi ad l.20.ǂ.pro socio.

a *l.15.in fine ff. eodem. l.8.9. Cod. eodem.*
b Immò aliqua eſſe debet: in hoc enim malitioſus eſt. Malitiis autem hominum haud indulgendum eſt. *l.38.ff. de rei vindicat.*
c Heres, hereditarias ædes altius tollendo, poteſt officere luminibus alterarum ædium, quæ legatæ ſunt. *l.30.ff. de vſufr.*

De eo qui tollendo obſcurat ædes vicini.

9. *Vlpianus* libro 53. ad Edictum.

CVm eo, qui tollendo obſcurat vicini ædes, quibus nō ſeruiat[a]: nulla[b] competit actio.

Heres non poteſt in domo, quæ ſibi remanet, ædificare ita, vt vſus ædium legatarum totaliter perimatur. ſecus ſi aliqualiter incommodetur. Bart.

10. *Marcellus* lib. 4. Digeſtorum.

GAurus Marcello: Binas ædes habeo, alteras tibi lego. heres ędes alteras altiùs tollit: & luminibus tuis officit. Quid cum illo agere potes? & an intereſſe putes, ſuas ædes altiùs tollat, an hereditarias[c]: & de illo quæro, an per alienas ædes acceſſum heres ad eam rem, quæ legatur, præſtare debet: ſicut ſolet quæri[d], cum vſusfructus loci legatus eſt, ad quem locum accedi, niſi per alienum, non poteſt. Marcellus reſpondit: Qui binas ædes habebat, ſi alteras legauit: non dubium eſt, quin heres "alias" poſſit altiùs tollēdo, obſcurare lumina legatarum ædium. Idem dicendum eſt, ſi[e] alteri ædes, alteri aliarum vſumfructum legauerit[f]. Non autem "ſemper" ſimile eſt itineris argumentum[g]: quia * ſine acceſſu nullum eſt fructus legatum: habitare autem poteſt, & ædibus obſcuratis. ceterùm, vſufructu loci legato, etiam acceſſus dandus eſt, quia, & hauſtu relicto, iter quoque[h] ad hauriendum pręſtaretur. Sed ita officere luminibus & obſcurare legatas ædes conceditur: vt[i] non penitus lumen recludatur: ſed tantùm relinquatur, quantum ſufficit habitātibus in vſus diurni moderatione.

De forma antiquorum edificiorum ſeruanda. 1. De arbitro accipiendo.

11. *Vlpianus* libro primo de Officio conſulis.

QVi luminibus vicinorum officere, aliúdve quid facere contra commodum eorum vellet, ſciet ſe formā[k], ac ſtatum antiquorum[l] ædificiorum cuſtodire debere.

1 ¶ Si inter te, & vicinum tuum non conuenit, ad quam altitudinem extolli ædificia, quæ facere inſtituiſti, oporteat: arbitrum accipere poteris.

De viridiariis ſupra ædificia.

12. *Iauolenus* lib. 10. ex Caſſio.

AEdificia, quæ ſeruitutem patiantur, ne[m] quid altius tollatur, viridia[n] ſupra eam altitudinem habere poſſunt. atſi de proſpectu eſt, eáque obſtatura ſunt, non poſſunt[o].

De tabulis[*] iuxta communem parietem. 1. De pictura, & incruſtatione parietis communis.

13. *Proculus* lib. 2. Epiſtolarum.

QVidam[p] Hiberus nomine, qui habet[q] poſt horrea mea inſulam, balnearia fecit ſecundum parietem communem. non[r] licet[ſ] autem tubulos habere admotos ad parietem communem, ſicuti ne parietē quidem ſuum per parietem communem. de tubulis eo amplius hoc iuris eſt, quòd per eos flamma torretur paries. qua de re, volo[t] cum Hibero loquaris, ne rem illicitam faciat. Proculus reſpondit: nec Hiberum pro ea re dubitare puto, quòd rem non permiſſam facit, tubulos ſecundum communem parietem extruendo. 1 ¶ Parietem communem incruſtare[u] licet ſecundum Capitonis ſententiam: ſicut licet "mihi", pretioſiſſimas picturas habere in pariete communi. ceterùm: ſi demolitus[x] ſit vicinus, & ex ſtipulatu actione damni infecti agatur: non[y] pluris quàm vulgaria[z] tectoria[a], æſtimari debent. quod obſeruari & in incruſtatione oportet.

De area non ſeruiente & legitimo ſpatio.

14. *Papirius Iuſtus* lib. 1[b]. de Conſtitutionibus:

d *l.1.§.2.ff. ſi vſufruct. petatur.*
e ſi alterarum ædium vſumfructum legauerit. *Cuiac. 1. obſeruatione 7.*
f aliud eſt, ſi heres vſufructuario inuito velit altius ædes tollere, *l.7.§.1.ff. de vſufr.*
g Argumētum à ſeruitute itineris, ad luminum ſeruitutem non ſimile eſt. ſine acceſſu aut itinere nullum eſt legatum fruct⁹: ſine lumine, ædes obſcuratæ habitari poſſūt.
h *l.3.§. vltimo, ff. de ſeruitut. ruſticor.*
i *l.24.ff. eodem, l.30.ff. de vſufr. & quemad.* *
k *l.1.2. ff. de aqua pluuia. l. vlt. in fine. Cod. de ſeruit. & aqua. l.1. Cod. de ædificiis priuatis: vide Cuiac. 17. obſeru. 35.*
l Antiquorum ædificiorum formam & ſtatum ſeruare oportet.
m τοῦ μὴ ὑψῶσαι. i. non tollēdi ſeruitutē debens, ſupra conuentam altitudinem arborem habere poteſt: ἀπόψεως δὲ, hoc eſt, proſpectus ſeruitutem debens, arbores proſpectum impedientes habere non poteſt. *Eclog. eod. cap. 12.*
n δένδρον, arborem. *ita Græci d. loco. al.* viridaria. *adde l.79. in fine ff. de verborum ſignif.*
o Ratio diuerſitatis. *vide l.15. 16. ff. eodem. Nouella 63. Nouella 165.*
p hæc verba ſunt Conſultoris, ad Proculum ſcribentis.
q id eſt, habitat. *vt apud Ciceronem 7. famil. 6. Varr. Nonium.*
r Non licet κοινωνῷ, ſocio balneum domi ſuæ facieti τοὺς καπνοὺς, tubulos fumarios parieti communi, vel parietem ſuum imponere. *Ecloga eod. c. 13.*
ſ *l.19. inf. eodem.* hæc etiam verba ſunt conſultoris.
t Cōſultor Proculum alloquitur. Huiuſmodi monitionibus Iuriſconſulti operam dabant, nec minus in eo poterant quàm ipſi iudices. vide *Ciceronem pro Quintio. Duar. hîc & 2. diſp. 28. Cuiac. 18. obſ. 38.*
u μαρμαροῦν καὶ γράφειν. incruſtare & pingere parietem communem licet. *Ecloga d. c. 13. adde l.79. in fin. ff. de verb. ſign.*
x *vide quæ notaui ad l.12. ff. comm. diuid.*
y non pluris æſtimantur, τὰ ἐπιτερπῆ ἢ αἱ μαρμαρώσεις, id eſt, voluptuaria quàm incruſtationes. *Græci illo loco.*
z ac gregalia. *Seneca 13. epiſtol.*
a de tectorio. *vide l.241. ff. de verb. ſignif.*
b libros xx. de conſtitutionibus ſcripſit hic author.
c vide quæ ſcripſi *ad l. vlt. in fine. Cod. de ſeruit.*
d *vt l.9. ff. eodem.* ſed Cuiacius *1. obſeruat. 4. in fine*, ita legit, *quæ luminum ſeruitutem argum. l.3. ff. eodem.*
e quæ ſeruitutem luminum: *Cuiacius 1. obſeruatione 4. reprehenſus à Roberto 2. receptione 20.*
f Legitimum hoc ſpatiū fuit duorum pedum & ſemis, quod veteres Ambitum appellarunt. *Feſtus in Ambitus. 15. Iſid. vlt. Varro 4. de lingua. Cic. Topic. 1. Victorinus 1.* eóſq; pedes ſeſtertium pedem in 12. Tabulis dici author eſt Voluſianus libro *de aſſe.* quo verbo veteres dupondium & ſemiſſem intellexerunt. 3. *Plin. 3. Feſt. ibidem.* Ab horreis publicis ædificia priuatorum 100. pedibus: à cæteris publicis ædificiis quindecim diſtincta. *l.4. l.46. Cod. Theodoſ. de operis publicis.* Poſtea ab horreis publicis, priuatorum ædificia diſtarunt 15 à priuatis, 10. *l. ſi cuius. l. Mœniana. 11. Cod. de ædific. priuatis.* quod imitatus videtur Gundebaldus in legibus Burgundionū, ſublata lege 12. *Cod. de ædificiis priuatis.* Adde quæ ſcripſi *ad l.15.§.14. ff. de damno.* Ad de Briſſonium 1. *Antiquit. 2. Cuiac. 1. obſeru. 4.*

IMperatores Antoninus, & Verus Auguſti reſcripſerūt, in area[c], quæ[d] nulli ſeruitutem debet[e], poſſe dominū, vel alium voluntate eius ædificare, intermiſſo legitimo[f] ſpatio à vicina inſula.

Diſcrimen luminis & proſpectus.

15. *Vlpianus* lib. 29. ad Sabinum.

INter ſeruitutes, ne luminibus officiatur[g], & ne proſpectui offendatur: aliud & aliud obſeruatur: quòd in proſpectu plus quis habet, ne quid ei officiatur ad gratiorem proſpectum, & liberum[h]: in luminibus autem, "non officere," ne lumina cuiuſquam obſcuriora fiant. quodcumque igitur faciat ad luminis impedimētum, prohiberi poteſt, ſi ſeruitus debeatur. opúſque ei nouum nuntiari poteſt[i], ſi modò ſic faciat, vt lumini noceat.

16. *Paulus* libro ſecundo Epitomarum Alfeni Digeſtorum.

LVmen[k], id eſt, vt cœlum videretur, & intereſt inter lumen, & proſpectum. nam proſpectus etiam ex inferioribus locis eſt: lumen ex inferiore loco eſſe non poteſt.

De pacto, Seruitutes vti nunc ſunt, vt ita ſint.

17. *Vlpianus* lib. 29. ad Sabinum.

SI arborem ponat, vt lumini officiat[l]: æquè dicendum erit, contra impoſitam ſeruitutem eum facere, nam & arbor efficit, quo minus cœlum[m] videri poſſit. Si tamen quod ponitur, lumen quidem nihil impediat, ſolem autē auferat: ſi quidem eo loci, quo gratum erat, eum non eſſe: poteſt dici, nihil contra ſeruitutem facere. ſin verò heliocamino[n], vel ſolario[o]: dicendum erit, quia vmbram facit in loco, cui ſol fuit neceſſarius, contra ſeruitutem impoſitam fieri. 1 ¶ Per contrarium, ſi deponat ædificium, vel arboris ramos: quo facto locus, opacus quondam, cœpit ſolis eſſe plenus: non facit contra ſeruitutem. hanc enim debuit, ne luminibus officiat. nunc non luminibus officit, ſed plus æquo lumen facit[p]. 2 ¶ Interdum dici poteſt, eum quoque, qui tollit ædificium, vel deprimit, luminibus officere: ſi fortè κατὰ ἀντανάκλασιν[q], *id eſt, per refractionem, ſeu repercuſſionem*, vel preſſura[r] quadam lumen in eas ædes deuoluatur. 3 ¶ Hæc lex traditionis, *Stillicidia*[ſ], *vti nūc ſunt, vt ita ſint*, hoc ſignificat, impoſitam vicinis neceſſitatem ſtillicidiorum excipiendorum: non illud, vt etiam emptor ſtillicidia ſuſcipiat ædificiorū vicinorum. hoc igitur pollicetur venditor, ſibi quidem ſtillicidiorum ſeruitutem deberi, ſe autem nulli debere[t].
4 ¶ Quæ de ſtillicidio ſcripta ſunt, etiam, in ceteris ſeruitutibus[u] accipienda ſunt, ſi in contrarium nihil nominatim actum eſt[x].

Si fiſtulæ damnum ædibus dent.

18. *Pomponius* lib. 10. ad Sabinum.

SI fiſtulæ, per quas aquam ducas, ædibus meis applicatæ, damnum mihi dent: in factum actio mihi competit: ſed & damni infecti ſtipulari[y] à te potero.

Quæ poſſunt haberi iuxta parietem communem.

19. *Paulus* lib. 6. ad Sabinum.

FIſtulam[z] iunctam[a] parieti communi: quæ aut ex caſtello[b] aut ex cœlo aquam capit: nō iure haberi, Proculus ait. ſed non poſſe prohiberi † vicinum, quo minus balneum habeat ſecundum parietem communem, quamuis humorem capiat paries: non magis, quàm ſi vel in triclinio ſuo, vel in cubiculo aquam effunderet. ſed Neratius ait: ſi talis ſit vſus tepidarij, vt adſiduum humorem[c] habeat, & id noceat vicino: poſſe prohiberi eum.
1 ¶ Iuxta communem parietem cameram ex figlino opere[d] factam: ſi ita retineatur[e], vt, etiam ſublato pariete, maneat: ſi modò non impediat refectionē communis parietis, iure haberi licet. 2 ¶ Scalas[f] poſſe me ad parietem communem habere, Sabinus rectè ſcribit: quia remoueri hæ poſſunt.

g inter hāc ſeruitutem & ne altius tollere liceat num differētia eſt? nō eſſe putat Cuia. *quem vide 17. obſ. 35.*
h de proſpectu tres leges eſſe dicūt, maris, hortorū, & ſcripturæ publicæ: adde etiam montiū: de quorū proſpectuum interuallis, *v. Harmenop. 2. tit. 4.*
i *l.6. in fi. ff. ſi ſeru. vind.*
k i. ſeruitus ne luminibus officiatur, non ſeruitus luminum. *Duar. 1. diſp. 33.*
l *l.7. l.12. ff. eod.*
m impedit enī arbor, nō vt cœlum, ſed vt eius minus videatur.
n i. ſolari fornaci, ſeu vaporario ſoli oppoſito. *Plin. 2. Ep. 17.*
o i. loco, quo horæ ad ſolem, veruto vel pinnula denotantur. *Bud. hîc.*
p vicini luminibus non officit ædificando, qui plus æquo lumē vicino facit.
q ἀνάκλασιν legit Alciat. 2. *parerg. 25.*
r fortè repercuſſura.
ſ Ita legendum apud Varronem *lib. 4. de lingua.* Eadem formula lumina recipiebantur, *l.23. ff. de itinere: l.69.§.5. ff. de euict. Cicero 1. de oratore.* Flumina, *l.33. ff. de contr. empt Varro 4. de lingua.* paries. *l.33. ff. eod.* & breuiter ſeruitutes, *l.39. ff. de act. empt. adde l.10. ff. comm. prædiorum.*
t i. Huiuſmodi oratio venditori nocet, quia ambigua. *l.33. ff. de contr. empt*
u putà flumine. *d. l.33.*
x quod primo loco ſpectandum eſt. *d. l.33.*
y *l.29. ff. eod. l.17. in fin. ff. ſi ſeruit. vind.* z *Eclog. eod. c.19.* a *l.13. ff. eodem.*
b i. aquæ publicæ receptaculo. *l.1.§.39. in f. ff. de aqua quot.* an idem in ſterquilinio? *v. l.17.§. fin. ff. ſi ſeruitus vindicetur.* † diſtingue vt ff.
c *vide l.57. ff. locati.*
d ἀπὸ βησάλων. *Eclog. eod. c.19.* i. ex laterculis. βήσαλον Græcis idem eſt quòd teſta. *v. Cuiac. 9. obſ. 26. adde quæ ſcripſi ad §.29. Theophil. Inſt. de rerum diuiſ.*
e ſecus ſi ei incumbat. *l.13. ff. eod.* f *Eclog. eod. cap. 20.*

De poſſeſ-

a *vide Robertum 4. sent. 8.*
b Quid, si legamus, *per ea quæ in superficie, &c.* vt illud cohæreat cũ proximè sequẽtibus, *per causam tigni possideo:* vt sit sensus, per causam tigni, mœniani & stillicidij & talium, quæ in superficie consistunt, seruitutum possessionem non minus retineri quàm si facto ipso & corpore nostro possideremus. Eodem modo nonnulli censent ius molendini retineri posse, si pilæ in flumen defigantur testãdi sui iuris causa.
c κατ τῶν οἴκων δουλεῖαι, ædium seruitutes à possessione retinẽtur, & consuetudo vtenti sequatur. 58. *Eclog. 2. c. 20.*
d per caussam tigni possidere, est tigni occasione atque interuẽtu possidere, & vt infrà dicitur, quasi facto quodam possidere.
e *al.* & sic.
f quasi facto quodam ac proprio possidet, qui per tignum mœnianum & stillicidium possidet.
g *v. 2. Harmenopul. 4. §. 50. 51.*
h i. Cui seruitus conceditur, ei omnia videntur concessa, sine quibus ea vti non potest. *l. 10. s. de seruit. l. 3. § 3. l. 5. j. tit. prox. v. l. 6. j. de alim.*
i Ratio hæc dubitandi est. Finge stillicidium eadem qualitate & specie repositum esse: ius stillicidij éstne amissum? si ius strictum intuemur, amissum videtur: nam iure stricto aliud est stillicidiũ quod ante fuit, aliud quod repositum est. Deinde sublato ædificio fructuario, vsusfructus ædificij ita interit, vt ne in eius area perseueret. Ita ius est, inquam, in vsufructu: igitur & in seruitute vrbani prædij & stillicidio. Atqui vtilitas in seruitutibus vrbanis aliud exigit *hac lege.*
k aliud ex æquo. vide quæ scripsi *ad l. vlt. §. 1. Cod. de Iudæis.* Vnde notant, destructam Ecclesiam non amittere priuilegium. *Innocent. & Bald. in c. cùm iniuncto. ext. de operis noui nunt.*

De possessione seruitutum vrbanarum. 1. Effectus seruitutis concessæ. 2. De edificio sublato, & restituto. 3. De stillicidio effectus seruitutis.

20. *Idem* lib. 15. ad Sabinum.

SEruitutes [a], quæ [b] in [c] superficie consistunt, possessione retinentur. nam: si forte ex ædibus meis in ædes tuas tignum immissum habuero: hoc, vt immissum habeã per [d] causam tigni possideo, habendi consuetudinem. ¶ Idem eueniet, & si mœnianum in tuum immissum habuero, aut stillicidium in tuum proiecero: quia in tuo aliquid vtor, & si [e] quasi [f] facto quodam possideo. 1 ¶ Si [g] domo mea altior area tua esset, túque mihi per aream tuam in domũ meam ire agere cessasti, nec ex plano aditus ad domum meam per aream tuã esset: vel gradus, vel cliuos propiùs ianuam meam iure facere possum [h]: dum ne quid vltra, quàm quod necesse est, itineris causa demoliar. 2 ¶ Si sublatum sit ædificium, ex quo stillicidium cadit, vt eadem specie, & qualitate reponatur: vtilitas exigit, vt idem intelligatur. nam [i] alioquin, si quid strictiùs [k] interpretetur [l], aliud est, quod sequenti loco ponitur. & ideo, sublato ædificio, vsusfructus interit [m]: quamuis area pars est ædificij. 3 ¶ Si seruitus stillicidij imposita sit, non licèt domino seruientis areæ ibi ædificare † vbi cassitare [n] cœpisset stillicidium. 4 ¶ Si antea ex regula cassitauerit stillicidium: postea ex tabulato, vel ex alia materia cassitare non potest [o]. 5 ¶ Stillicidium, quoquo modo adquisitum sit, altius tolli potest. leuior enim fit eo facto seruitus: cùm quod ex alto cadet [p], lenius [q], & interdum direptum [r], nec perueniat ad locum seruientem. inferius demitti non potest: quia fit grauior seruitus: id est, pro [s] stillicidio flumen. Eadem causa, retrò [t] duci potest stillicidium: quia in nostro magis incipiet cadere: produci non potest: ne alio loco cadat stillicidium, quàm in quo posita seruitus est. lenius facere poterimus: acrius non. Et omnino sciendum est, * meliorem vicini condicionem fieri posse, deteriorem non posse: nisi aliquid nominatim, seruitute imponenda, immutatum fuerit. 6 ¶ Qui in area, in qua stillicidium cadit, ædificat: vsque [u] ad eum locũ perducere ædificium potest, vnde stillicidium cadit "rectè". sed, "&" si in ædificio cadit stillicidium, suprà ædificare ei conceditur, dum tamen stillicidium rectè recipiatur [x].

Si ex duabus seruitutibus altera remittatur.

21. *Pomponius* lib. 33. ad Sabinum.

SI domus tua ędificiis meis vtramque [y] seruitutem deberet, ne altiùs tolleretur, & vt stillicidium ædificiorũ meorum recipere debet: & tibi concessero, ius esse, inuito me, altius tollere ædificia tua: quod ad stillicidium meum attinet, sic statui debebit: vt, si, altiùs sublatis ædificiis tuis stillicidia mea cadere in ea non possint, ea ratione [z] altiùs tibi ędificare non liceat: si nõ impediantur stillicidia mea, liceat tibi altiùs tollere.

22. *Iulianus* lib. 2. ex Micinio.

QVi ædificium habet, potest seruitutem vicino imponere: vt non solùm de his luminibus, quæ in præsentia erunt, sed etiam de his, quæ postea fuerint, caueat [a].

1. *De ædificio futuro.*

23. *Pomponius* lib. 33. ad Sabinum.

SI seruitus imposita fuerit, *lumina* [b], *quæ nũc* [c] *sunt, vt ita sint:* de futuris luminibus, nihil caueri videtur [d]: quòd si ita sit cautum, *ne luminibus officiatur*: ambigua [e] est scriptura: vtrúmne his luminibus officiatur, quæ nunc sunt, an etiam his, quæ postea quoque fuerint. "&" humanius [f] est, verbo generali omne lumen [g] significari, siue quod in præsenti, siue quod post tempus conuentionis contigerit. 1 ¶ Futuro quoque ædificio [h], quod nondum est, vel imponi, vel adquiri seruitus [i] potest.

l *l. 36. s. de vsu. l. 65. in fin. j. de leg. 1.*
m *l. 5. §. 2. s. de vsufruct.*
† distingue, *vt j. eodem. in fine.*
n Cassitare dicuntur quæ sæpius cadunt. Græcis est, πίπτειν τῶν κεράμων. *Eclog. eod. cap. 20. adde Festum in Cassabundus.*
o Cur ita? collige ex *l. 9. s. de seruit. l. 13. §. 1. j. de seruit. rust.*
p *al.* cadit. q lenius, *vt s.* lenior.
r *sub.* vi verti. Nam quo altius stillicidium est, eo ventis magis expositum: eò facilius in alium quàm seruientem locum diripitur seu abripitur vi venti, *vt hîc.* sed ea ratione possis quoque dicere, latius quoque in seruientem fundum vi venti posse diripi. Porrò diripiuntur, quæ de vno loco in alium rapiuntur.
s stillicidij & fluminis differentia.
t Retrò ducimus stillicidium, in nostrum & nos versus: producimus in alienum, & vicinum versus. Hoc προβαίνειν εἰς ἕτερον τόπον τοῦ δουλεύοντος. Illud ἀποβαίνειν εἰς τὰ ἴδια. *Eclog. eod. c. 20.*
u etiam inclusiuè, dum tamen stillicidium recipiat.
x ex hoc & superiori paragrapho collige, Domino prædij vel superioris vel seruientis non licere quid in mutuum damnum seruitutis facere.
y Ex pluribus seruitutibus vnam remittens, aliam remittere non intelligitur. *adde l. 93. j. de regulis iuris.*
z qui vnum ex pluribus iuribus sibi competentibus remittit, is præcisè aliud remisisse non censetur. *adde l. 20. j. tit. prox.*
a Quid si nominatim de futuris seruitutibus nihil actum est? vide distinctionem *23. j. eodem.*

b *al.* Lumina vti nunc sunt, ita sint. adde *Ciceronem 1. de oratore: & quæ scripsi ad l. 17. §. 3. s. eodem.*
c Verbum præsentis temporis non extenditur ad futurum: sed verbum generale & indefinitum.
d *adde l. 76. §. 1. l. 89. l. 125. j. de verborum oblig.*
e Generalis & indefinita oratio, ambigua est: cùm ad præsentia & futura possit extendi.
f Humanior sẽtentia in formulis seruitutũ interpretandis sequenda.
g etiam futurũ: atque ita si Romanus stipulatus à Carthaginensibus ne sociis bellum inferretur, tacitè videntur excepti Sagũtini post huiusmodi conuentionẽ in fœdus Romanum adsciti. *Liuius 3. d. c. lib. 1.*
h & templo. *v. l. 27. j. de alimentis. l. 10. j. de seruit. rust.*
i vt & priuilegium. vide tamen *c. penult. extra de Eccles. ædif. Cardinalem c. abbate, de re iudicat. in 6.*
k superiora ædificia ἀνώγεα: interiora, κατώγεα. *Eclog. eodem c. 24. 2. Harmenopul. 4. §. 80. adde quæ scripsi ad l. 3. §. 7. j. vti possidetis.*
l *v. l. 1. s. eod.*
m *l. 2. l. 20. s. eod.*
n subaudi, immisso. *vt in l. 3. §. 7. j. vti possidetis.*
o *l. 13. s. eod. l. 8. Cod. eod.*
p Quum tres ędes essent, mediæ superioribus seruiebant: hîc dominus inferiorũ ædiũ communem inter suas & medias ædes parietem tollere potest. *58. Eclog. 2. c. 25.* vel ita inferiorum ædium dominus parietem cum vicino cõmunem habẽs, potest eum parietem altius tollendo officere vicino vicini, cui vicinus seruitutem debeat.
q licet communem parietem domus vicinæ seruientis tollere: inuito domino fundi dominantis.

De edificio, quod iure superius est.

24. *Paulus* lib. 15. ad Sabinum.

CVius ædificium iure superius [k] est, eius est in infinito [l], supra suum ædificium imponere: dum inferiora ædificia non grauiore seruitute oneret, quàm pati debet.

De seruitute immittendi. 1. Si paries communis altius tollatur.

25. *Pomponius* lib. 33. ad Sabinum.

HOc, quod dictum [m] est de immissis, locum habet ex ædificio alio in aliud [n]. aliter enim supra alienum ædificium superius habere nemo potest [o]. 1 ¶ Si ex [p] tribus ædibus in loco impari positis, ædes medię superioribus seruiant ædibus, inferiores autem nulli seruiant: & paries cõmunis [q], qui sit inter ædes inferiores, & medias, altiùs à domino inferiorum ædium sublatus sit: iure eum altiùs habiturum, Sabinus ait.

An seruitus in re communi consistat.

26. *Paulus* lib. 15. ad Sabinum.

IN re communi nemo dominorum, iure seruitutis, neque facere quicquã, inuito [r] altero, potest [s]: neque prohibere, quo minus alter faciat. nulli [t] enim res sua seruit [u]. itaque propter immensas [x] contentiones plerumque res ad diuisionem peruenit [y]. sed per communi diuidundo actionem consequitur socius, quo minùs opus fiat: aut vt id opus, quod fecit, tollat si modò toti societati prodest, opus tolli.

De eo quod fit ex ædibus communibus in ædes proprias, vel contra. 1. Si in area communi ædificetur.

27. *Pomponius* lib. 33. ad Sabinum.

SEd si inter me, & te communes sunt Titianæ ædes: & ex his aliquid non iure in alias ędes meas proprias immissum sit: nempe tecum mihi agere licet [z], aut rem perdere [a]. Idem fiet, si ex tuis propriis ædibus in communes meas & tuas ædes quid similiter esset proiectum: mihi enim soli tecum est actio. 1 ¶ Si in area communi ædificare velis, socius prohibendi ius habet [b], quamuis tu ædificandi ius habeas à vicino cõcessum: quia, inuito socio, in iure communi non habeas ius ædificandi.

De his quæ perpetuam causam habent vel non.

28. *Paulus* lib. 15. ad Sabinum.

FOramen in imo pariete cõclauis [c], vel triclinij [d], quod esset proluendi pauimenti causa, id neque flumen esse, neque [e] tempore adquiri placuit [f]. hoc ita verum est, si in eum locum nihil ex cœlo aquæ veniat [g]: neque enim perpetuam [h] causam habet, quod metu fit. at quod ex cœlo cadit, etsi non assiduè fit, ex naturali tamen causa fit: & ideo perpetuò fieri existimatur. * Omnes autem seruitutes prædiorum perpetuas [i] causas habere debent. & ideo neque ex lacu [k], neque ex stagno [l] cõcedi aquæductus potest. Stillicidij quoque immittendi, naturalis, & perpetua causa esse debet.

r *l. 28. j. comm. diuid.*
s pars tamen maior sociorum potest. *arg. l. 11. in fi. j. tit. prox.*
t suæ rei nemo seruitutem imponit, *vt hîc* suam rem nemo præscribit.
u *l. 33. in fi. j. de ser. rust. l. 10. j. comm. præd. l. 45. j. de regulis.*
x Diuisio ob immensas contentiones necessaria: eámque ob causam diuiduum fit, quod indiuiduum aliàs foret. *vide l. 36. j. de verb. signif.*
y *l. 74. §. 20. j. de leg. 2. l. 4. in fi. j. de ser. legat.* z *l. 14. in fin. j. si ser. vind.* a *v. hîc Duar.*
b tunc enim melior est causa prohibentis. *vide l. 28. j. comm. diuid.*
c conclaue, est locus secretior domus.
d Triclinium locus est tribus lectis constructus ad discumbendum.
e seruitutes in quibus longi temporis præscriptio requiritur continuam vel quasi continuam causam habere debent.
f hoc quidem personæ concedi potest: prædio non potest, cùm perpetuam causam non habeat.
g seruitutes in quarũ vsu requiritur factũ hominis, perpetuam causam, vel quasi non habent: ideóque longo tempore non pręscribuntur.
h *vide l. 7. s. de seruit.*
i non continuas, assiduas & sine intermissione, sed naturales. quod naturaliter fit, videtur etiam esse perpetuum, tametsi non fiat assiduè. *Aristoteles 1. de demonstr. 7.* propterea quòd naturæ causa certa & perpetua est.
k i. lama vel lacuna quæ viuam aquã non habeat. nam ex lacu viuo cur non possit: vt ius nauigandi. *l. 23. §. 1. j. tit. prox.* & eodem modo è cisterna, piscina, puteo. *l. 1. §. 4. j. de fonte. & l. 1. §. 5. & 8. j. de aqua quotidiana.*
l quod in plano continetur, & stagnat: nam & stagnum cogitur, non fluit. *vide Cuiacium 11. obseruat. 3.*

a *de quo vide l.27.ſ.eodem.*
b *l.18.ſ.eodem.*
c *l.1.ſ.quemadmodum ſeruit. amitt.*
d Extinctionis ſeu extinctę ſeruitutis perpetua eſt natura. Ideóque extincta ſeruitute per adquiſitioné fundi ſeruientis, non redintegratur tacitè ſeruitus eiuſdem fundi ſeruientis vẽditione. Proinde hoc caſu, nominatim ſeruitus imponẽda.
e *l.7.ſ.de ſeru.l.34.ſ.de ſer.ruſtic.*
f *adde l.8.ſ.de ſeruitutib. l.34.ſ. tit.prox.*
g poteſt enim ad id damnari, *l.16.infrà commu. præd.*
h poteſt enim prohiberi, ſi qd faciat ad ſeruitutis impedimentum. *l.15.ſ.eodẽ.* poteſt etiam agi reſtituto ædificio, ad id vt ſeruitutẽ renouet, *l.14.ſ.quemad.ſer.amit.*
i decennij inter præſentes, vicẽnij inter abſentes. *l.13.Cod.eod.*
k non aduerſus Titium, *l.10.in princ.ſ.ſi ſer.vind.* Bartolus tamen diſtinguit, ad conſeruandum interdictum retinendæ poſſeſſionis ſufficere, vt ab aduerſario vitioſè non poſſideam: vt autem adquiratur ius præſcriptione, requiri vt à nemine poſſideatur *ad l.1.Cod.eod.*
l nam ſi plura ſunt prædia dominantia, plures quoque dicentur ſeruitutes. *Bart.*
m Argumentũ à præſcriptione ad pactum. *adde l.non ſatis.§.1.ſ.quemadmod. ſeruitutes amittantur.*
n *vide quæ ſcripſi ad l.1.§.27.ſ. de vſucap.* Libertati ſeruitutis, contrarium eſt ius ſeruitutis. *de quo in l.2.ſ.quemadmod.ſeruit.*
o etiamſi in vſucapiente fuerit mala fides. *l.1.§.27.ſ.de vſucap.*

29. *Pomponius* libro 32. ad Quintum Mucium.

SI quid igitur ex eo foramine [a], ex quo ſeruitus non cõſiſtit, damnum vicinus ſenſiſſet: dicendum eſt, damni infecti [b] ſtipulationem locum habere.

De confuſione ſeruitutis. 1. De retentione ſeruitutis pro parte. De acquiſitione vſusfructus.

30. *Paulus* lib.15. ad Sabinum.

SI quis ædes, quæ ſuis ædibus ſeruirent, cùm emiſſet, traditas ſibi accepit: confuſa [c], ſublataque ſeruitus eſt. & [d], ſi rurſus vendere vult, nominatim imponenda ſeruitus eſt: alioquin liberæ veniunt. 1 ¶ Si partem prædij nactus ſim quod mihi, aut cui ego ſeruiam: non confundi ſeruitutem placet: quia pro parte ſeruitus retinet [e]. itaque ſi [f] prædia mea prædijs tuis ſeruiant: & tuorum partem mihi, & ego meorum partem tibi tradidero: manebit ſeruitus. Item vſusfructus in alterutris prædijs adquiſitus, non interrumpit ſeruitutem.

De ædificio depoſito & reſtituto.

31. *Idem* lib.48. ad Edictum.

SI teſtamento damnatus heres [g], ne officeret vicini luminibus, ſeruitutémque præſtaret, depoſuit ædificiũ: concedenda erit legatario vtilis actio, qua prohibeatur [h] heres, ſi poſtea extollere ſupra priorem modum, ædificiũ conabitur.

De vſucapione libertatis, & poſſeſſione ſeruitutis.

32. *Iulianus* lib.7. Digeſtorum.

SI ædes meę ſeruiant ædibus Lucij Titij, & ædibus Publij Mæuij, ne altiùs ædificare mihi liceat: & a Titio precario petierim, vt altiùs tollerem: atque ita per ſtatutum tempus [i] ædificatum habuero: libertatem aduerſus Publium Mæuium vſucapiam [k]. non enim vna ſeruitus Titio, & Mæuio debebatur, ſed duæ [l]. argumentum [m] rei præbet, quòd, ſi alter ex his ſeruitutem mihi remiſiſſet, ab eo ſolo liberarer, altero nihilo minùs ſeruitutẽ deberem. 1 ¶ Libertas [n] ſeruitutis vſucapitur [o], ſi [p] ædes poſſideãtur. quare: ſi is, qui altiùs ædificatum habebat, ante ſtatutum tempus ædes poſſidere deſiit: interpellata vſucapio eſt. Is autem, qui poſtea eaſdem ædes poſſidere cœperit, integro ſtatuto tempore libertatem vſucapiet. natura enim ſeruitutum ea eſt: vt poſſideri [q] non poſſint [r]: ſed intelligatur poſſeſſionem earum habere, qui ædes poſſidet.

De ſeruitute oneris ferendi.

33. *Paulus* libro quinto Epitomarum Alfeni Digeſtorum.

EVm debere columnam reſtituere, quæ onus vicinarũ ædium ferebat, cuius eſſent ædes, quæ ſeruirent: non eum, qui imponere vellet [ſ]. nam cùm in lege ædium ita ſcriptũ eſſet, *paries oneri ferundo, vti [t] nunc eſt, ita ſit:* ſatis apertè ſignificari, in perpetuum parietem eſſe debere. nõ [u] enim hoc his verbis dici, vt in perpetuum idem paries æternus eſſet, quod ne [x] fieri quidem poſſet, ſed vti [y] eiuſdẽ modi paries in perpetuum eſſet, qui onus ſuſtineret, quẽadmodum ſi quis alicui cauiſſet, vt ſeruitutem præberet, qui onus ſuum ſuſtineret: ſi eas res, quæ ſeruit, & tuum onus ferret, periſſet: alia in locum eius dari debeat [z].

De ſeruitute rei, quæ alienatur, imponenda.

34. *Iulianus* lib.2. ex Minicio.

ET qui duas areas habet, alteram tradendo, ſeruam alteri efficere poteſt [a].

35. *Marcianus* lib.3. Regularum.

SI binarum ædium dominus dixiſſet eas, quas vẽderet, ſeruas fore: ſed in traditione [b] nõ feciſſet mentionem ſeruitutis: vel ex vendito agere poteſt, vel incertum condicere, vt ſeruitus imponatur.

p atque ita fundus per ſe non prẹſcribit libertatem, ſed is qui fundũ poſſidet. Cæterùm Bartolus hanc legem reſtringit ad prẹſcriptioné ſeruitutis vrbanæ, in qua putat requiri factum hominis cum bona fide, (vel etiã cum mala fide, ſi ſit præſcriptio 30. annorum, non decennij tantùm) libertatẽ autem ſeruitutis in ruſtico prædio, ſola non vtentis negligentia ſine bona fide amitti putat: & ita reſtringit *l.1.§.27.ſ.de vſucap.* Eandem opinionem ſequitur Cynus *in l.2. Cod.de ſeruit. Alexander in l.vlt.ſ.de eo per quem: Felinus in c.illud. de præſcript. Baldus in repetit.l.vltimæ, Cod.de præſcript. long. tempor.* Verùm opinio Bartoli communiter reprobatur.
q *vide quæ notaui ad l.43.§.1.ſ.de adquir.rerum.*
r ſunt enim incorporales. *vide l.14.ſ.de ſeru.*
ſ qui debet columnam vel parietem oneri ferendo neceſſarium, is reficere cogitur. *l.6.§.2.l.8.ſ.ſi ſer.vind.* Id ergo ſpeciale eſt contra naturam ſeruitutum, in quibus non agitur, vt aliquid fiat, ſed vt præſtetur patientia, *l.15.in fi.ſ.de ſeruit.*
t *vide quæ ſcripſi ad l.18.§.3.ſ.eod.*
u Verba legum referenda ſunt ad ea quæ accidere & eſſe poſſunt. *vide Cynum in l.5. Cod.de iuris & facti ignor.*
x perpetuum fit aliquid per ſubrogationem.
y Cicero *in ſomnio.* Infra Lunam nihil eſt niſi mortale, præter animos generi hominum, munere deorum datos.
z nihil poteſt eſſe in hoc modo perpetuum, niſi per ſubrogationem. *Bartol.*
a *l.19.ſ.de vſufructu, l.3.6.ſ.comm.præd.*
b *vide d.l.6.§.vlt.*
c ſi ædes legantur vel venduntur, videtur actum, vt contignationes *vti ſunt, ita ſtent. Bart.*

De eadem contignatione duarum ædium duobus legatarum xxxvij. aut ceſſarum.

36. *Papinianus* lib.7. Quæſtionum.

BInas [c] quis ædes habebat vna contignatione tectas. vtraſque diuerſis legauit. dixi: quia magis placet tignũ poſſe duorum eſſe, ita vt certæ partes cuiuſque ſint contignationis: ex regione cuiuſque domini fore tigna: nec vllam inuicem habituros actionem, ius non eſſe immiſſum habere. nec intereſt, purè vtriſque, an ſub condicione alteri ædes legatæ ſint.

37. *Iulianus* lib.7. Digeſtorum.

IDémque eſſe, & ſi duobus ædes ceſſerint.

De ædibus diſtantibus.

38. *Paulus* lib.2. Quæſtionum.

SI ædes meæ à tuis ædibus tantum diſtent, vt proſpici non poſſint [d], aut medius mons [e] earum conſpectum auferat. ſeruitus imponi non poteſt [f].

39. *Idem* lib.1. Manualium.

NEmo enim propriis ædificiis ſeruitutem imponere poteſt: niſi & is, qui cedit, & is, cui ceditur, in conſpectu habeant ea ædifica, ita vt officere alterum alteri poſſit.

De feneſtris in communi pariete.

40. *Idem* lib.3. Reſponſorum.

EOs, qui ius [g] luminis immittendi non habuerunt, aperto pariete communi [h], nullo iure feneſtras immiſiſſe reſpondi.

De aditu ob præſumptam teſtatoris voluntatem concedendo. 1. De ianua in publico apperienda.

41. *Scæuola* lib.1. Reſponſorum.

OLympico habitationem, & horreum, quod in ea domo erat, quoad viueret legauit. iuxta eandem domũ hortos, & cenaculũ, quod Olympico legatũ nõ eſt, fuerũt. ad hortũ autem, & cenaculum ſemper per domum, cuius habitatio relicta erat, aditus fuit. Quæſitum eſt, an Olympicus aditum præſtare deberet. Reſpondi, ſeruitutem quidem nõ eſſe: ſed heredem tranſire [i] per domum ad ea, quæ commemorata ſunt, poſſe: dum nõ noceat legatario. 1 ¶ Lucius [k] Titius, aperto pariete domus ſuæ, quatenus [l] ſtillicidij rigor, & tignorum protectus cõpetebat [m], ianuam in publico aperuit [n]. Quæro, cùm neque luminibus Mæuij vicini [o], neque itineri vicini officeret, neque ſtillicidium ne vicini domo [p] cadat [q]: an aliquam actionẽ Publius Mæuius vicinus ad prohibendum haberet? Reſpondi, ſecundum ea, quæ proponerentur, nullã habere.

DE [r] SERVITVTIBVS PRÆdiorum ruſticorum.

Tit. III.

De itinere, actu, via, aquæductu. 1. Aquæ hauſtu pecoris ad aquam appulſu: iure paſcendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ. 2. De traditione & patientia ſeruitutum.

Vlpianus libro ſecundo Inſtitutionum.

SERVITVTES ruſticorum prædiorum ſunt hæ: iter [ſ], actus, via, aquæductus.

d id eſt, longiſſimè diſtent. *vt l.39.ſ.eod.*
e *vide l.7.in fin.ſ.tit.prox.*
f tunc ſcilicet, cùm diſtantia vnius vel modici impedit commoditatem prædij venire ad aliud, aliàs ſecus: Ideo aquæductus ſeruitus nõ impedietur. rectè enim duci poteſt per montis circuitum. *Bart.* adde caſus legis 14. *infi. de alimen.*
g δικαίον φωταγωγῶν, θυρίδων ἔχειν. eſt ius luminis immittẽdi habere, aut potius feneſtratis lumina. *Eclog. eodem c.37. adde Cuiac. 1.obſeru.3.*
h pariete cœco. Nam hîc ita Gręci *Eclog.eod.c.37. 2.Harmenopul.4.§.76. & 43.* οὐ δύναται τυφλὸν τοῖχον ἀνοίγειν. non poteſt cœcum parietem aperire. Eſt verò cœcus paries qui feneſtras nõ habet. *Varro 2. de re ruſtica: adde quæ ſcripſi ad Feſtum in Cœcum vallum.v. Cuiac. 1.obſ.31. & 2.c.40.*
i *vide l.44.in fi.ſ.de legat.1.*
k Rectè in domo mea (intra ſtillicidium tectum tamen) ianuam aperio, modò vicini ſeruitutibus, hoc eſt itineri eius non officiam. *Eclog. eodem cap.38.*
l ἐντὸς τοῦ σταλαγμοῦ τῶν θυρίδων, hoc eſt, intra ſtillicidium tecti, *Eclog.eod.c.38.*
m nec enim aliter quiſquam poteſt.
n id eſt, ita ianuam in publicum reiecit, vt eius fores in publicam viam aperirentur, nec tamen egrederẽtur ambitum ædium. *Duar.1. diſp.12.* ſed Cuiacius 13. *obſer.27.* probat, id vni Publicolæ fratri Romæ accidiſſe: mauult igitur huius cauſæ ſtatum ita conſtitui, vt quæratur an ianuam, de nouo, aduerſus vicinum quis aperire poſſit: multi enim inuidentia quadam id non magis ferunt, quàm è regione ſuarum ædes nouas conſtrui, è quibus ſit proſpectus in ſuas. Reſpondet autem, huiuſmodi inuidentiæ actionem non eſſe paratam.
o quæ de cœlo, fortè χατὸ ὑεθλιψιν, capiebat.
p in vicini domum cadat, quidam legunt. ſed Cuiacius ibidem ſic interpretatur: nouæ ianuæ apertura, vicini non eſſe cohibendum ſtillicidium, nec efficiendum vt contra quàm ſolebat, ſtillicidium à vicini domo cadat.
q ſed Harmenopulus 2.*tit.*4. ſic interpretatur, non rectè, inquit, quis prohibet, ne vicinus ianuam ſuam, publicum verſus, aperiat, modò ſtillantis aquæ caſum apertura non prætergrediatur, intra quem publicæ viæ minimè officit. Hæc ille. Et meritò, cùm locus quem complectitur aquæ caſus, minimum proſit viæ publicæ. *Robert.4.ſentent.6.*
r *5.Eclog 3.*
ſ *μονοπάτιον, πάροδος, ὁδὸς πλατεῖα, ὑδραγώγιον. 58.Ecloga 3.cap.1. adde 2.Gaij §.quinto.*

¶ Iter

a vehendi sella aut lectica *l.7.* quò quis pedes vel eques ire potest. *lege 12. infrà eodem.*

b ὑποζύγιον, *d.c.1.* Vnde colligas perperam huic legi à quibusdam, armentum. *Hot. 2.obseru.7.* & alioqui Theophilus *Inst.de serui.* Actum definit ius esse. διὰ τοῦ σοῦ βαδίζειν ἀγροῦ, μετὰ ὑποζυγίου, ἢ ὀχήματος, transire per tuum agrum cum iumento vel vehiculo.

¶ Iter est ius eundi, ambulandi homini [a], non etiã iumentum agendi. ¶ Actus est ius agendi vel iumentum [a], vel vehiculum [c]. itaque qui iter habet, actum non habet, qui actum habet, & iter habet [d] etiam sine iumento [e].
¶ Via est ius eundi [f], & agendi, & ambulandi [g]. nam & iter, & actum, & [h] se via cõtinet. ¶ Aquæductus est ius aquam ducendi per fundũ alienum. 1 ¶ In rusticis computãda sunt aquęhaustus, pecoris ad aquam adpulsus, ius pascendi, calcis coquendæ, harenæ fodiendæ.
2 ¶ Traditio [i] planè, & patientia [k] seruitutum inducet officium prætoris.

De seruitute altius tollendi, & officiendi prætorio vicini cloacæ protecti. 1. De aquæductu, vel haustu pluribus concesso.

2. *Neratius* lib.4.Regularum.

RVsticorum prædiorum seruitutes sunt: licere altiùs tollere, & officere prætorio vicini: vel cloacam [l] habere licere per vicini domum, vel prætorium: vel protectum habere licere. 1 ¶ Aquæductus, & haustus aquę, per eundem locum vt ducatur, etiam pluribus concedi potest: potest etiam vt diuersis diebus, vel horis ducatur. 2 ¶ Si aquæductus, vel haustus aquæ sufficiẽs est: potest & pluribus [m] per eundem locum cõcedi, vt & iisdem diebus vel horis ducatur.

De iure pascendi. 1. Fructus cogendi, coactósque habendi: pedamenta sumendi. 2. Lapides proiiciendi, prouoluendi, & exportandi. 3. De itinere ad haustum.

3. *Vlpianus* lib.17.ad Edictum.

ITem sic possunt seruitutes imponi, & vt boues, per quos fundus colitur, in vicino agro pascantur. quam seruitutem poni [n] posse, Neratius libro secundo membranarum scribit. 1 ¶ Idem Neratius, etiam vt fructus in vicini villa cogantur, coactíque habeantur, & pedamento [o] ad vineam ex vicini prædio sumantur, constitui posse scribit. 2 ¶ Eodem libro ait, vicino, cuius lapidicinæ fundo tuo immineãt, posse te cedere, ius ei esse, terram, rudus, saxa iacere, posita habere: & vt in "tuum" lapides prouoluantur, ibíque positi habeantur, indéque exportentur. 3 ¶ Qui habet haustum, iter quoque [p] habere videtur ad hauriendum & (vt ait Neratius libro tertio membranarum) siue ei ius hauriendi, & adeundi cessum sit, vtrumque habebit: siue tantùm hauriendi, inesse & aditum: siue tantùm adeundi ad fontem, inesse & haustum. hæc de haustu, & fonte priuato. ad flumẽ [q] autẽ publicum, idem Neratius eodem libro scribit, iter debere cedi, haustum non oportere: &, si quis tantùm (haustum) cesserit, nihil eum agere.

De emptore & herede.

4. *Papinianus* lib.2. Responsorum.

PEcoris pascendi seruitutes, item ad aquam appellẽdi, si prædij fructus maximè in pecore consistat, prædij magis quàm personæ videtur. Si [r] tamen testator personã demonstrauit, cui seruitutem pręstari voluit: emptori, vel heredi non eadem præstabitur seruitus.

De seruitute vindicanda. 1. De habente vel non habente vicinum fundum.

5. *Vlpianus* lib.17.ad Edictum.

ERgo secundum eum & vindicari poterit [ſ].
1 ¶ Neratius "libris" ex Plautio ait, nec haustũ pecoris, nec appulsum, nec cretæ eximendæ, calcísque coquendæ ius posse in alieno esse, nisi [t] fundum vicinum [u] habeat &, hoc Proculum, & Attilicinum existimasse, ait. sed ipse dicit; vt maximè calcis coquendæ, & cretæ eximendæ seruitus constitui possit, non [x] vltra posse, quàm quatenus ad eum ipsum fundum opus sit:

1. De calce coquenda, lapide eximendo, arena fodienda, sylua cædenda, tugurio habendo.

6. *Paulus* lib.15.ad Plautium.

VEluti [y] si figulinas haberet, in quibus ea vasa fierent quibus [z] fructus eius fundi exportarentur, sicut in quibusdam fit, vt amphoris [a] vinũ euehatur: aut "vt" dolia fiant, vel tegulæ [vel] ad villam ædificandam. Sed si, vt vasa venirent, figulinæ exercerentur: vsusfructus [b] erit.
1 ¶ Item longè recedit ab vsufructu ius calcis coquendæ, & lapidis eximẽdi, & arenę fodiendæ, ædificandi eius gratia, quod in fundo est item siluæ cæduæ, vt pedamenta [c] in vineas non desint. quid ergo [d], si prędiorum meliorem causam hæc faciant? non est dubitandum, quin seruitutis sit. & hoc "&" Mæcianus probat: in tantum vt & talem seruitutem constitui posse putet, vt [e] tuguriũ mihi habere liceret in tuo: scilicet si habeã pascui seruitutem, aut pecoris appellẽdi: vt, si hiems ingruerit, habeam, quò me recipiam.

Quid intersit inter iter, actum, viam. 1. Si medium prædium sit liberum.

7. *Idem* lib.21.ad Edictum.

QVi sella [f] aut lectica [g] vehitur: ire [h], non agere, dicitur. Iumentum verò ducere non potest, qui iter tantum habet. ¶ Qui actum habet: & plaustrum [i] ducere, & iumenta [k] agere potest. Sed trahendi lapidem, aut tignum, neutri eorum ius est. quidam, nec hastam rectã [l] ei ferre licere: quia neque eundi, neque agendi gratia id faceret: & possent fructus eo modo lædi. ¶ Qui viam habent: eundi [m], agendíque ius habent. plerique, & trahendi [n] quoque, & rectam hastam referẽdi [o], si modò fructus non lædat. 1 ¶ In rusticis autem prædiis impedit seruitutem medium [p] prædium, quod non seruit.

De viæ latitudine.

8. *Gaius* libro septimo ad Edictum Prouinciale.

VIæ latitudo [q] ex lege duodecim tabularum in porrectum [r] octo [ſ] pedes habet: in anfractum [t], id est, vbi flexum est, sedecim.

De aquæductu vel haustu.

9. *Paulus* lib.1.Sententiarum.

SEruitus aquæ ducendæ, vel hauriendæ, nisi ex capite, vel ex fonte, constitui non † potest: hodie tamen ex quocumque loco constitui solet.

De aqua quærenda & ducenda.

10. *Idem* lib.49.ad Edictum.

LAbeo ait, talem seruitutem constitui posse, vt aquam quærere, & inuentã ducere liceat. nam si liceat, nondum [u] ædificato "ædificio," seruitutem constituere: quare non æquè liceat, nondum inuenta aqua eandẽ constituere seruitutem [x]? & si, vt quærere liceat cedere possumus: etiã vt inuenta ducatur, cedi potest.

De seruitute imponenda fundo communi.

11. *Celsus* lib.27.Digestorum.

PEr fundum, qui plurium est, ius mihi esse eundi, agẽdi potest separatim cedi. ergo subtili [y] ratione nõ aliter meum fiet ius, quàm si omnes cedant [z]: & nouissima [a]

Quin cusã hanc lectionẽ, defendit *lex 7.* ꝫ.*eodem.* licèt autem actũ habens armentum traiicere possit. *l.12.* ꝫ. *eod.* non continuò tamen sequitur hìc legendum, armentum.

c vel plaustrum *l. 7.* adhæc armenta traiiciendi *l.12.* ꝫ.*eod.*

d per consequentiam. *Bart. Inst.eod.* ex præsumpta mente paciscentium. *Duar.1.disp.31.* aliàs via & actus ex superioribus non differrent. Differre autem in aliis vult Robertus 4. *sent.* 5. quòd viæ certa sit & determinata latitudo: actus, non prius certa sit quàm determinata fuerit.

e *al.* sine armẽto. *Hot. ibid.*

f πατεῖν, διακινεῖν, ἐλαύνειν.

g & trahendi lapidem ve tignũ, & hastam rectã ferendi. *l.7.* ꝫ.*eod.*

h *al.* in se, quod admitti iure potest. Vix est enim vt se via cõtineat, & alioqui author Synops. Basilic. *d.c.1.* simpliciter legit, Viam & iter & actum continere.

i Aut ita legendum aut hic sensus est, Patientia planè vt traditione seruitutẽ inducet officiũ prætoris. Neque interea displicet quod à Baldo traditur, seruitutes, tradi patiendo seu patientia, deberi officio iudicis.

k *vide quæ notaui ad l. 4.* ꝫ.*de adquir. rerum dominio.*

l *l.7.* s. *de seruitutib.*

m *vide l.3.* ꝫ.*de aqua quotid.*

n & generaliter, quoties vnius prædij libertas minuitur, ad vsum seu vtilitatẽ perpetuam alterius prædij rustici, toties seruitus rustica rectè dicitur. *Duar.hìc.*

o id est, ad pedamenta.

p Cur ita? *vide quæ notaui ad l.6.* ꝫ.*de alimentis.*

q quia publica flumina non subiiciuntur priuatorum conuentionibus.

r aliàs secus. transeunt enim seruitutes ad quemcunque successorem. *l.23.§.2.l.3.* ꝫ.*eod.l.3.* ꝫ.*quemadmodum seruit.*

† *l.pen.in fin.* ꝫ.*eod.l.6.in fi.* ꝫ.*de seruit.legat. v.l.1.§.43.* ꝫ.*de aqua quotid.*

ſ proprium etiam est harum seruitutum, vt vindicari possint. *l.2.* ꝫ.*si seruitus.*

t *l.1.§.1.* ꝫ.*comm.præd.*

u Vicinum tantùm fundum habenti seruitus haustus & appulsus pecoris, cretæ eximendæ, & calcis coquendæ constitui potest.

x seruitus calcis coquendæ & cretæ eximendæ, vicinum fundum habenti, in infinitum constitui non potest, sed quatenus ad eum ipsum fundum opus sit. *l.29.in fine.* ꝫ.*eodem.*

y Cretæ appellatione generali vti videtur, vt ea comprehendat eã omnẽ materiam quæ ad figulina & vasa facienda necessaria est.

z Vasis ex figulina confectis ac fictilibus veteres, fructus etiam fundi exportabant.

a Amphoræ ex luto factæ.

b id est ius quoddam personale.

c *l.3.§.1.* s.*eodem.*

d quia, inter cætera, seruitutum rusticarum proprium est, vt prædiorũ vtilitatem respiciant, quod hìc fit. *l.15.* s.*de seruit.*

e Pascendi aut ius appellendi pecoris habens, tugurium sibi facere potest, hyeme se eò recipiendi causa. *58.Eclog.3.c.5.*

f non curruli, qua magistratus vehebãtur, sed quacunque gestatoria, cuius fit mẽtio in *l. 49.* ꝫ.*de legat. 3. & apud Suetonium in Nero.c. 26.* De sella dixi *ad Theophilum de iure naturali.*

g sedem, in quã magistratus inter ius reddendum, & quandoque aliàs ius reddere solet interpretatur Zoanetus, *restit. 26.* Sed si ita est huiusmodi seruitus, paucorũ erit hominum, nempe magistratuũ. placet ergo lecticam ad quoscunque ingenuos referri, vt ita hæ duæ voces iungantur, *l.43.* ꝫ.*de leg 3.*

h Iter habens sella aut lectica vehi potest: at non iumentum ducere, *vt hìc.* Idem pedes & eques ire potest, *lege 12. infrà eodem.*

i etiam onustũ lapidibus & lignis. Atqui paulo pòst vetatur lapidem aut tignum trahere.

k *l. 1.* s. *eodem. l. 9.* s. *de seruitutibus.* Porrò agere, est abligere.

l *al.* erectam. Vtro modo legas, meritò quæri potest, quid sit hastam rectam vel erectam ferre vel referre. Non placent qui idem esse existimant, quòd exercitum vel peditatum per alterius agrum ducere. Id enim iuris est publici, ac nomine publico citra ius seruitutis fieri potest. An legemus, *haustoriam rotam*? Demus hastam recta significatione sumi, cùm stans soleat ferri. *Varro 4.de lingua.* & sit conatus cum ferro, cuius deminutiuum hastile. *17. Isid. 7.* cur non qui actum habeat, hastam rectam feret, cùm qui iter habeat, sella & lectica vehi possit? s. *eodem.* aut eques commeare? *l.12.* ꝫ.*eodem.*

m *al.* vehendi. *& ita Conanus 4. Commentar.11.*

n *subaud.* lapidem & tignum.

o *al.* ferendi. *al.* qui hastam tenet, is occupat viam. vide *Bart.1. Consult.135.* mirificè hanc legem ad casum nouum inducentem, *& Zas. hìc num.24.*

p *l.38.l.39.* s.*titul prox.*

q *l.13.§.2.* ꝫ.*eod.l.6.circa fin.* ꝫ.*quemadmodum seru.amit.*

r Indirectum dixit Varro *6.de lingua.* εἰς ὀρθόν, *Synopsis Basilic.d.c.1.*

ſ *l.23.* ꝫ.*eodem.*

t in anfractum est inflexum, ꝫ. *eodem.* εἰς καμπήν, *d.c.1.* Dixi ad leges duodecim Tabularum.

† hæc sententia mox abrogatur.

u *vide l.20.in fi.* s.*de serui.vrb.*

x atqui idem Labeo negat aqua nondum apparente iter eius constitui posse. *lege vltima, infrà si seruitus vindicetur.* Accursius ait Labeonem sibi contrarium esse: *Goueanus 1. Varro 17.* iter aquæ ab aquæ ductu separat, & ita soluit leges contrarias.

y subtile ius æquitati postponendum.

z *vide quæ notaui ad l.19.* ꝫ.*ad municip.*

a *l.vlt.* ꝫ.*comm.præd.*

demum cessione superiores omnes confirmabuntur. Benignius tamen dicetur,& antequàm [a] nouissimus cesserit, eos [b],qui antea cesserunt,vetare vti cesso iure non posse[c].

Quid intersit inter actum & iter.

12. *Modestinus* lib.9.Differentiarum.

INter actum,& iter nonnulla [d] est differentia [e]. Iter est enim,qua quis pedes,vel eques [f] cōmeare potest. Actus verò, vbi & armenta [g] traiicere [h], & vehiculum ducere liceat.

De vineis. 1. Si totus ager seruiat. De seruitute determinanda. 2. De latitudine actus,itineris, viæ. 3. De seruitute determinanda.

13. *Iauolenus* lib.10.ex Cassio.

CErto [i] generi agrorum adquiri seruitus potest, velut vineis [k]: quòd ea ad solum magis, quàm ad superficiem [l],pertinet [m].ideo sublatis vineis [n],seruitus manebit. sed,si in contrahenda seruitute aliud actum erit,doli mali exceptio erit necessaria [o]. 1 ¶ Si totus ager itineri, aut actui seruit: dominus in eo agro nihil facere potest, quo seruitus impediatur,quę ita diffusa est,vt omnes glebæ seruiant [p]. At si iter, actúsve sine vlla determinatione legatus "est":modò determinabitur:&,quâ [q] primùm iter determinatum est,ea seruitus constitit: cæteræ partes agri liberæ sunt. igitur arbiter [r] dandus "est", qui vtroque casu viam determinare debet. 2 ¶ Latitudo [s] actus, itinerísque ea est,quæ demonstrata est,quod si nihil dictū est,hoc ab arbitrio [t] statuendum est.In via aliud iuris est: nam,si dicta latitudo non est,legitima [u] debetur.
3 ¶ Si locus, non adiecta latitudine, nominatus est: per eum qualibet iri poterit.sin autē prætermissus est: æquè, latitudine non adiecta,per totum fundum vna poterit eligi via dumtaxat eius latitudinis,quæ lege comprehensa est. pro [x] quo ipso, si dubitabitur, arbitri officium inuocandum est.

Asystata.

14. *Pomponius* libro 32.ad Quintum Mucium.

PEr quem locum viam alij [y] cessero, per eundem alij aquæ ductum cedere non potero [z]. sed,& si aquæductum alij concessero, alij iter per eundem locum vendere,vel aliàs cedere non potero [a].

De aquæductu.

15. *Idem* lib.31.ad Quintum Mucium.

QVintus Mucius scribit: cùm iter [b] aquæ vel quotidianæ,vel æstiuæ,vel quæ interualla longiora habeat,per alienum fundum erit:"licere" fistulam suam vel fictilem,vel cuiuslibet generis in riuo ponere,quę aquam latiùs exprimeret [c]: &, quod vellet, in riuo facere licere, dum ne [d] domino prædij aquagium [e] deterius faceret.

De aucupio.

16. *Callistratus* libro tertio de Cognitionibus.

DIuus Pius aucupibus ita rescripsit: οὐκ ἔστιν εὔλογον ἀκόντων τῶν δεσποτῶν ὑμᾶς ἐν ἀλλοτρίοις χωρίοις ἰξεύειν. id est, *Nō est consentaneum, vt per aliena prædia [f], inuitis dominis [g], aucupium [h] faciatis.*

De aqua ex flumine publico ducenda.

17. *Papirius Iustus* libro primo de Constitutionibus.

IMperatores Antoninus,& Verus Augusti rescripserūt aquam de flumine publico,pro modo possessionum,ad irrigandos agros diuidi oportere: nisi [i] proprio quis iure plus sibi datum ostenderit. ¶ Item rescripserunt aquam

a Prohibitio vnius vim habet maiorem,quàm plurium concessio.
b seruitutem in fundo communi si constituero, eum cui seruitus à me constituta sit,vtentem prohibere non possum, *vt hic.* Atqui seruitutem in communi prędio constituo inutiliter? *l.5.s.eod.l.34.s.de seruitut.rusticorum.* Hæc non pugnant. si meam personam spectes,vtentem prohibere non possum: sin communem socium, inutiliter; cōstitutum dixeris: cū vtenté prohibere possim *hac lege*, cùm non iure, sed cōtra naturam seruitutis imposita sit. *l.6.§.1.s.eod.* Immò non imposita quidem est, ita vt fundo inhæreat: & ego qui eam cessi, eā debeo, non fundus, vt per contrarium qui adquisiuit fundo communi seruitutem,prohiberi non potest,licèt socius eius possit prohiberi.
c quinimo tenentur de euictione. *l.46.§.1.j. de euict.* neque obtendere possunt cessionem impossibilé fuisse. *arg.l.137.§.1.j. de verb.oblig.*
d id est aliqua: duo enim abnatiua affirmant.
e *adde l.1.7.s.eod.*
f Iter habens,eques ire potest, *vt hic.* sed & sella & lectica vehi. *l.7.s.eod.*
g *vide quæ scripsi ad l.1.s.eodem.* Armenta autem boum, intellige ab arando. *l.81.§.3 j.de legat.3.l.89 j.de verborum signif.* alij legunt armaméta, quæ Accursius refert ad agros instruendos.
h *al.*trahere. & *ita Conanus 4. Comment.11.* Arméta trahit qui præcedit: agit, qui sequitur: ducit verò, qui manu trahit. Virgil. & ipse capellas Protinus æger ago, hanc etiam vix Tityre duco. Huc referenda est actus definitio. Actum enim ita definit Arrianus *ad 1. Pauli sentent.17.§.1.* quà pecora minare consueuimus. Est verò minare, ante se agere, vt dixi ad Festum in verbo *Agaso*.
i seruitus potést constitui ad partem diuisam agri.
k id est,loco vineis consito. *adde l.6 s.de seru.*
l superficies vineæ, vitis: arui,seges.
m ide óque partiarius vineæ fructus quoque arborum in ea existentium communicabit. *Bart.*
n hæc fuit ratio dubitandi: quia itineris vel viæ ad vineas, causa perpetua non videtur,cùm vineæ possint extirpari.
o licet ipso iure seruitus ad tempus non possit constitui. *l.4.s.de ser.*
p vt qualibet iri possit. *§.vlt.j.eodem.* id est, totus fundus tuus seruiet. *l.21.j.eodem.* omnes eius partes seruiunt. *l.23.§.3.j.eodem.* in infinitum, ciuiliter tamen. *vide l.9.j. de seruit.l.25.j.eodem.*
q *l.9.s.eod.l.20.§.4.§.5.s.de seruit.vrban.*
r *§.vltimo.j.eodem.*
s Actus & itineris latitudo conuentionalis est,aut arbitraria: viæ legitima.
t Imò actus latitudo seu spatium arbitrarium non est, sed certum ac legitimum. Est enim quatuor pedum. *Festus*,in longitudinem 120. *vide Boetium 2.de Geometria: Varronem 4.de lingua. Senecam 5.epistol.38.*
u *de qua l.8.s.eodem.*
x In his quæ lege finita non sunt, ad arbitrium & officium iudicis recurrimus. Est igitur officium iudicis pro lege aut loco legis.
y seruitutēm secundo cōstituere non possum, per quam impediatur seruitus à me

ita demum permitti duci,si sine iniuria alterius [k] id fiat.

De via per plures fundos imposita.

18. *Vlpianus* lib.14.ad Sabinum.

VNa est via,etsi per plures fundos [l] imponatur: cum vna [m] seruitus sit.Denique quęritur:an,si per vnum fundum iero,per alium non, per tantum tempus,quanto seruitus amittitur: an retineam seruitutē. & magis est,vt aut [n] tota amittatur,aut tota retineatur.ideóque,si nullo vsus sum,tota amittitur:si vel vno [o],tota seruatur.

De fundo communi.

19. *Paulus* lib.6.ad Sabinum.

SI vnus ex socijs stipuletur iter ad communem fundū: inutilis est stipulatio [p]:quia nec dari ei potest.sed si omnes stipulentur, siue communis seruus [q]: singuli ex socijs,sibi dari oportere,petere possunt:quia ita dari eis potest à te:"ne," si stipulator viæ plures [r] heredes reliquerit, inutilis stipulatio fiat.

Si ex duabus seruitutibus altera remittatur. 1. Si seruitus fundum seruientem cædat. 2. De emptione fundi medij. 3. De aquæ haustu.

20. *Pomponius* lib.33.ad Sabinum.

SI mihi eodem tempore concesseris [f] & ire agere per tuum locum,& vtifrui eo ius esse:deinde ego tibi cōcessero,ius mihi vtifrui non esse:non aliter eo loco vteris frueris, quàm vt ire agere mihi rectè [t] liceat. Item si & ducere per tuum fundum aquam iure potuero, & in eo tibi ædificare,inuito me,ius non fuerit:si tibi concessero, ius esse ædificare:nihilominus hanc seruitutem mihi pręstare debebis,ne aliter ędifices,quā vt ductus aquæ meus maneat.totiúsque "eius" rei condicio talis esse debet,qualis esset,si vna dumtaxat initio concessio facta esset.
1 ¶ Seruitus naturaliter [u],non manufacto,lædere potest fundum seruiētem.quemadmodum si imbri crescat aqua in riuo,aut ex agris in eum confluat,aut aquæ fons secūdum riuum,vel in eo ipso inuentus postea fuerit.
2 ¶ Si fundo Seiano confinis fons fuerit, ex quo "fonte" per fundum Seianum aquam iure ducebam: meo facto fundo Seiano,manet seruitus. 3 ¶ Hauriendi ius non [x] hominis,sed prædij est.

De aquæductu simpliciter concesso.

21. *Paulus* lib.15.ad Sabinum.

SI mihi concesseris [y] iter aquæ per fundum tuum, non destinata [z] parte,per quam ducerē: totus fundus tuus seruiet [a].

22. *Pomponius* lib.33.ad Sabinum.

SEd quæ loca eius fundi tunc, cùm ea fieret cessio, ædificiis,arboribus,vineis vacua fuerint:ea sola [b] eo nomine seruient.

De latitudine viæ. 1. De seruitute nauigandi. 2. De fundi publicatione. 3. Seruitutem omnibus fundi partibus deberi.

23. *Paulus* lib.15.ad Sabinum.

VIa constitui vel latior octo [c] pedibus, vel angustior potest:vt tamen eam [d] latitudinem habeat, quæ vehiculum ire potest:alioquin iter erit,non via [e].
1 ¶ Si lacus perpetuus [f] in fundo tuo est: nauigādi quoque seruitus, vt perueniatur ad fundum vicinum imponi potest. 2 ¶ Si fundus seruiens,vel is,cui seruitus debetur publicaretur:vtroque casu durant seruitutes:quia cū [g] sua condicione quisque fundus publicaretur [h].
3 ¶ Quæcunque seruitus fundo debetur,omnibus [i] eius partibus [k] debetur.& ideo,quamuis particulatim venierit,omnes partes seruitus sequitur: "&" ita, vt singuli rectè agant,ius sibi esse fundi [l]. Si tamē fundus cui seruitus

primò constituta.
z supra iter alienum,arcus aquæ ducendæ causa non iure fit. *v.l.11.j.de aqua pluu.*
a seruitus aquæ ducendæ & itineris habendi loco non concurrunt, altero enim concesso alterum constitui non potest. *Zas.*
b ὑδραγώγιον, *Synops.Basilic.3.c.15.* infra, aquagium: Festo, aquæductus. Est verò ius aquæ ducēdæ,facto riuo,& in eo plerūque fistulis positis: vt hinc cōstet, quà differat aquæductus à riuo & fistulis.
c *fortè* excíperet. vt Græcis, ἐφ' ᾧ δέχεσθαι.
d riualibus sc. *l.3.§.pen.j.de aqu.quotid.*
e i.aquę ductū: dicitur autem quasi aquæagiū, *Sext. Pont.* supra iter aquæ. Græcis ὑδραγώγιον. *adde l.9.j.quemadm.seruitutes. l.3.§.5.j.de aq. quot.*
f *v.l.3.§.1.j.de adquir.rerum domin. l.vlt.§.3.j.quod vi.*
g aliud erit dicendum si seruitutis ius adquisiero. *vide l.13.in fi.j.de iniur.*
h vel piscationem, *d.l.14.* aut vindemiam. *v.l.14.in fin.j.de alimentis. adde l.11.Cod.de seruitutibus.*
i Probare is cogitur, qui sibi aliquid vltra ius publicum licere ait.
k *lege 3.in princip.j.de aqu.quotid.*
l vnius sc. Cuiac.4. *obseru.11.*
m *vide l.5.vers. nec si j.quemadm.seruit.*
n Indiuiduum aut totum amittitur, aut totum retinetur.Igitur indiuisibilia & insecabilia, pro parte amitti nō possunt.
o vsu partis,tota retinetur seruitus. *l.8.9.j.quēadm.seruit.*
p *vide l.54.§.3.j.tit.prox.*
q *vide l.12.s.de seruit.adde l.2.j.de seruitut.legata.*
r *vide l.2.§.2.j.de verb.oblig.*
s *adde l.21.s.de seruit.vrban.*
t de hac voce *Rectè*, dixi ad *l.11.in fin.j.de duobus reis.*
u i.pro læsione, ex seruitute naturaliter cōtingente, non tenetur dominus. *Bartol.adde l.1.§.14.j.de aqua pluuia.*
x Imò aquæ haustus est seruitus personæ. *l.14.in fine.j.de alimentis.*
y Concedendi verbo continetur traditio. *l.11.s.eod.*translatio iuris, *l.pen.j de donat.*
z non definita. 58.*Eclog.3.c.21.*
a vbi non est via discreta, totum via est. *adde l.22.j.eod. vide l.13.§.1.s.eodem. l.vlt.j.de aqua quotidiana.*
b Indefinita permissio restringitur ad loca minus damnosa. *Baldus l.13.§.1.s.eodem.l.9.s.de seruitut.*
c *vide l.8.s.eodem.*
d viæ latitudo necessaria ea est, vt eam latitudinem via saltem habeat, qua vehiculum ire possit.
e Quod vt via non prodest,vt iter prodest. *l.13.s.de seru.*
f id est, qui perpetuam causam habeat,ob fontem scilicet. *v.l 28.in fi.s.de seruitute vrbanorum.*
g Publicato fundo dominante,publico & in publicum seruitutes transeunt.
h *v.l.4.s.eod.l.12.j.com.præd.l.20.§ 3.j.de adqu.rer.l.3.Cod.hoc tit.l.fin.j.si serui.*
i Indiuisibilia & incorporalia tota in toto,& in qualibet parte totius sui sunt.
k *vide l.13.§.1 s.eodem. l.26.j.eod.* Ius seruitutis, totum est in toto & qualibet eius parte,ciuiliter tamen. *Bartol.vide l.1.§.16.j.de aqua quotid.*
l hoc enim fieri posse,is qui seruitutem constituit, prospicere debuit: vt, eo non præuiso,sibi imputare debeat.

debetur,

a al.diuiſionis iure. *& ita Cuiacius 9.ad Afric.in pr.* Diuiſionis autem iure conſtituitur ſeruitus,quoties pactum diuiſionis traditioni adiicitur incontinenti.
b vt in venditione non intelligitur ſeruitus conceſſa, niſi id expreſſum ſit à contrahentibus. *l.66.ſ.de contrah. empt.* Ita & in diuiſione, quæ venditionem imitatur. *l.1.Cod.comm. vtriuſque prædij.*

c *ſic reſtit uo.* Proculus ita: vt nemo in ea parte fundi alia quàm ad quam, *&c. arg. l. 4.ſ.de aqua quotidian.* ex qua lege hanc interpretationem ſumere debet. adde quæ notaui *ad l.1.§ 15. §.16.ſ. de aqua quotidiana.* ſententia igitur hæc fuerit, ex aquæductu meo, vicino me rectè commodaturum: *vt d.l.4.* ſed non alia parte, quàm ad quã ſeruitus conſtituta ſit *hac lege.* hoc eſt,ex aquæ ductu meo alij commodare nihil poſſum, antequã is in meũ fundum prouenerit: hac enim ratione ſeruitus eſſet ſeruitutis: poſtquam autẽ ad agrum meũ aquæductus prouenit: quia factus ſum eius dominus, rectè poſſum aquæductum commodare, vt ex feudo mihi proprio. Atque ita Proculus Labeonis ſententiã nõ euertit,ſed temperat.
d vt nemo ſcilicet poſſit ex ſuo aquæductu (quem habet ex fundo alieno) aquam alteri cõcedere. *Bart. l. 33.in fi.ſ.eod.* vide tamen *l.1.§.1.§. 16.l.14.ſ. de aqua.* & quæ ſuperius dixi.
e *l.23.§.3.ſ.eodem.*
f Seruitus per ſe indiuiſibilis: commoditas tamen eſt indiuidua.
g emptor partis vulgaris prædij dominantis, pro rata partis emptæ ius ſeruitutis æquè conſequetur à domino prædij ſeruientis, æquè ac is qui optimã partem prædij dominantis acquiſierit. Hinc ait Bartolus diuiſionem aquæ fieri ad menſurã prædij dominantis, non inſpecta partium bonitate vel neceſſitate.

debetur, certis regionibus inter plures dominos diuiſus eſt. quamuis omnibus partibus ſeruitus debeatur: tamen opus eſt, vt hi, qui non proximas partes ſeruienti fundo habebunt,tranſitum per reliquas partes fundi diuiſi [a] iure habeant: aut ſi proximi patiantur,tranſeant [b].

De aquæductu.

24. *Pomponius* lib.33.ad Sabinum.

EX meo aquæductu Labeo ſcribit, cuilibet poſſe me vicino commodare: Proculus "cõtra [c]": vt ne in meam partem fundi aliam, quàm ad quã ſeruitus adquiſita ſit, vti ea poſſit. Proculi ſententia verior eſt [d].

De aquæ diuiſione.

25. *Idem* lib.34.ad Sabinum.

SI partem fundi mei certam tibi vẽdidero: aquæ ductus ius [e], etiam ſi alterius partis cauſa plerumq. ducatur, te [f] quoque ſequetur: neque ibi aut bonitatis agri, aut vſus eius aquæ ratio habenda eſt: ita vt eam ſolam partem fundi, quæ pretioſiſſima ſit, aut maximè vſum eius aquæ deſideret, ius eius ducendæ ſequatur: ſed pro [g] modo agri detenti, aut alienati, fiat eius aquæ diuiſio.

De ſeruitute ſimpliciter legata.

26. *Paulus* lib.47.ad Edictum.

SI via, iter, actus, aquæductus legetur ſimpliciter per fundum: facultas [h] eſt heredi, perquam [i] partem fundi velit conſtituere ſeruitutem: ſi modo nulla captio legatario in ſeruitute ſit.

De emptione fundi ſeruientis.

27. *Iulianus* lib.7.Digeſtorum.

SI cõmuni [k] fundo meo & tuo ſeruiat fundus Sempronianus, & eundem in commune redemerimus, ſeruitus extinguitur [l]: quia par vtriuſque domini ius in vtroq. fundo eſſe incipit. At ſi proprio meo & proprio tuo idem ſeruiat: manebit ſeruitus: quia proprio fundo per communem ſeruitus deberi poteſt [m].

De itinere ad prædium duorum legato.

28. *Idem* lib.34.Digeſtorum.

ITinere ad prædium commune duorum legato: niſi [n] vterque de loco itineris conſentiat, ſeruitus neque adquiritur, neque deperit.

De aqua educenda.

29. *Paulus* libro 2.Epitomarum Alfeni Digeſtorum.

IS,

QVi duo prædia confinia habuerat, ſuperiorem fundum vendiderat: in lege ita dixerat, *vt aquam, ſulco aperto, emptori educere in fundũ inferiorem rectè liceat.* ſi emptor ex alio [o] fundo aquam acciperet, & eam in inferiorẽ ducere vellet: quæſitum eſt, an poſſit id ſuo iure facere, nec ne? reſpondi, nihil ampliùs, quàm quod ipſius [p] fundi ſiccandi cauſa deriuaret, vicinum inferiorem recipere debere.

Si venditor fundi aquam, & circa eam latè pedes decem exceperit.

30. *Idem* libro quarto Epitomarum Alfeni Digeſtorum.

h Indefinita conceſſio, finitur à debitore.
i *vide l.25.§.3.ſ.eodem*
k Fundo nobis communi, ſi fundum ſeruientem emerimus, ſeruitus extinguetur. Quid ſi non communi, ſed meo proprio ac tuo proprio ſeruiat, in commune emerimus? ſeruitus non extinguetur.
l ſi ſocij fundum emant qui cõmunibus prædiis ſeruiat, ſeruitus extinguitur. *Zaſ.*
m Poteſt ſeruitus à communi fundo propriis ſociorum prædiis deberi. *Zaſ.num. 21.* & ita pars fundi (qui mihi cum altero communis eſt) ei fundo (qui mihi proprius erit,) ſeruire poteſt. *Idem num.27.hîc.*
n *adde l.2.§.vl.ſ.quemadm.vſusfruct.*
o Conceſſio determinata hoc operatur, vt quis ea non poſſit vti, niſi ſecundum formam limitationis. *Bald.1.* in alio prædio quàm dominante. *vt hîc:* & in alium, quàm nominatim ſeruientem. *l.24.ſ.eod.*
p *l. 5.in fine,ſ.eodem.*
q i.qui fundum vendit, & aquam latam pedes decem excipit, non dominium loci, ſed ſeruitutem excipit: adde *l.27.§.32.ſ.ad l.Aquil.*
r *vide l.7.§.1.ſ.tit.prox.*
ſ *vulgata*, obiecta.i.ita oppoſita, vt ex ſummo prædio aqua duci poſſet ad fundum inferiorem. Nam Accurſius obiecta malè interpretatur, ſimul coniuncta.
t Medium vti eſt, ita impeditur adquiſitio, aut conceditur retentio.
u aliàs, ſine conceſſione, medium prædium ſeruitutem ruſtici prædij impedit. *lege 7.in fine,ſ.eodem.*

x tali emptione videtur ſeruitus extingui: *lege 27.ſ.eodem.* & hinc naſcitur ratio dubitandi.
y Confuſione fundi ſeruientis & dominantis, interit ſeruitus.
z Ratio decidendi, à ſimili ſumpta.
a *dicta lege 27.*

QVi duo prædia habebat, in vnius vẽditione aquam, quæ in fundo naſcebatur, & circa eam aquã latè decẽ pedes exceperat. Quæſitum eſt, vtrum dominium loci ad eum pertineat: an, vt per eum locum accedere poſſit. Reſpondit: ſi ita recepiſſet, *circa eam aquam latè pedes decem,* iter [q] duntaxat videri venditoris eſſe.

Vtrum locus medius confuſionem ſeruitutis impediat.

31. *Iulianus* lib.2.ex Minicio.

TRia [r] prædia continua trium dominorum adiecta [ſ] erant. imi prædij dominus, ex ſummo fundo, imò fundo ſeruitutem aquæ quæſierat: & per medium [t] fundum, domino concedente [u], in ſuum agrum ducebat. poſtea idem ſummum fundum emit [x]: deinde imum fundũ, in quem aquam induxerat, vendidit. Quæſitum eſt, num imus fundus id ius aquæ amiſiſſet: quia cùm [y] vtraque prædia eiuſdem domini facta eſſent, ipſa ſibi ſeruire non potuiſſent. Negauit amiſiſſe ſeruitutem: quia prædium, per quod aqua ducebatur, alterius fuiſſet, & * quemadmodum [z] ſeruitus ſummo fundo, vt in imum fundum aqua veniret, imponi aliter non potuiſſet [a]: quàm vt per medium quoque fundum duceretur: ſic eadem ſeruitus eiuſdem fundi amitti aliter non poſſet, niſi eodem tempore [b] etiam per medium fundum aqua duci deſiiſſet, aut omnium tria ſimul prædia vnius domini facta eſſent [c].

De parte fundi communis ſocio tradita.

32. *Africanus* lib.6.Quæſtionum.

FVndus mihi tecum communis eſt, partem tuam mihi tradidiſti [d]: & ad eandem viam per vicinum tuum proprium. rectè eo modo ſeruitutem conſtitutam ait: neque quod dici ſoleat, [e] per partes nec adquiri, nec imponi ſeruitutes poſſe, iſto caſu locum habere. hîc enim nõ per partem, ſeruitutem adquiri: vtpote [f] cùm in id tempus adquiratur, quo proprius meus fundus futurus ſit.

Si in diuiſione ſeruitus imponatur. 1. De hauſtu & aquæductu.

33. *Idem* lib.9.Quæſtionum.

CVm eſſent mihi & tibi fundi duo communes, Titianus, & Seianus: & in diuiſione conueniſſet, vt mihi Titianus, tibi Seianus cederet, inuicem [g] partes eorũ tradidimus: & in tradendo dictum eſt [h], *vt alteri per alterum aquam ducere liceret.* rectè eſſe ſeruitutem impoſitam, ait: maximè ſi pacto ſtipulatio ſubdita ſit [i]. 1 ¶ Per pluriũ prædia aquam ducis, quoquomodo [k] impoſita ſeruitute. niſi pactum, vel ſtipulatio etiam de hoc ſubſecuta eſt: neque eorum cuiuis, neque alij vicino poteris hauſtum ex riuo [l] cedere [m]. pacto enim, vel ſtipulatione interueniẽtibus, & hoc concedi ſolet: quamuis nullum prædium ipſum ſibi ſeruire, neque ſeruitutis fructus [n] conſtitui poteſt [o].

An ſeruitus pro parte imponatur, retineatur, remittatur. 1. Si fons exaruerit.

34. *Papinianus* lib.7.Quæſtionum.

VNus ex ſociis fundi communis permittendo ius eſſe ire agere, nihil agit [p]. & ideo: ſi [q] duo prædia, quæ mutuò ſeruiebant, inter eoſdem fuerint communicata [r]: quoniam ſeruitutes pro parte retineri [ſ] placet: ab altero ſeruitus alteri remitti non poteſt. quãuis enim vnuſquiſq.

b id eſt, niſi tẽpore imi fundi venditi.
c hinc collige dominum triũ prædiorum, in imum fundum venditum, ſeruitutem retinere, ſi, tempore imi venditi, in eum, à medio & ſuperiore fundo aqua decurrebat. quòd ſi tunc non decurrebat, ius ſeruitutis amittit: ac ſi tua ipſa prædia vendidiſſet. *vide l.15.ſ. quemadmodum ſeruit. amitt.*
d & ita cõmunis eſſe deſiit: proinde hîc nõ ſtipulor ſeruitutem fundo communi, vel meo futuro, (vt hîc in fine perperã legitur) ſed iam meo ac proprio facto per traditionem.
e *l.7.in fine,ſ.de ſeruit.*
f verius fortaſſe dixiſſet Africanus, in hac ſpecie, fundo mihi propriò planè ac iam quæſito ſeruitutem à te cõſtitutam: proprio, inquam, ac meo, id eſt, poſt traditionem tuæ partis mihi factam, cùm nulla ampliùs tibi pars eſſet in eo fundo. Traditione partis tuæ, mihi facta, partem eã tuam eſſe deſiiſſe: proinde cũ nihil tibi amplius commune eſſet in fundo. Itaque melius vel Africanus dixiſſet, aut certè melius apud eũ ita legetur. vtpote, cùm per id tempus adquiratur, quo proprius meus fundus factus ſit. niſi antea legas, mihi traditurus ad eundem *&c.*
g Diuiſio fit per mutatione partium: ob id dicitur vicẽ emptionis obtinere. *l.1.Cod. de rerum permutat,*
h *l.6.§.2.ſ.comm.præd.*
i vel pœna. *vide l.15.ſ.de tranſact.l.2.in fin.ſ.de riuis.*
k hoc eſt, vel pacto vel ſtipulatione.
l Riui rectè hîc fit mentio, Nam cui ius aquæ ducendæ conceditur, & riui faciendi conceditur. *l.30.ſ.de damno.* Riuus eſt iter aquæ. Aquæductus, ius habendi rem in prædio alieno.
m quia nemo niſi dominus fundi ſeruitutem conſtituere poteſt. *l.1.§.1.ſ.titul.prox.* niſi *vt ſ.eodem.*
n vel ſeruitus. *l.1.ſ.de vſufruct. legat.* ſeruitutis ſeruitus prædialis vel perſonalis non eſt. Eſt enim ſeruitus qualitas prædij. Qualitas qualitatis:, accidentis accidens, non eſt. Ariſtotel. τὸ γὰρ συμβεβηκος, τῷ συμβεβηκότι οὐ συμβεβηκός. Igitur non poſſum ex riuo, quem in alieno fundo habeo, iure ſeruitutis, vel domino eiuſdẽ fundi, vel alij cedere ſeruitutem hauſtus, vel prædialem, vel perſonalem.
o atque ita conſtituta ſeruitus vires capiet, non ab eo qui ceſſit, ſed ab eo qui cedi permiſit. *Duar.*
p *l.2.ſ.de ſeruitutibus.*
q *adde l.8.ſ.de ſeruitutib.l.30.in fi.ſ.de ſeruit.vrbanorum.*
r inter ſeruientem & dominantem prædiis communicatis, ſeruitus prædij non extinguitur. *vt hîc.* æquè ac ſi in commune emerimus prædium quod meo ac tuo fundo ſeruiat: & tamen ſi in ſocietate fundum emerimus qui communibus prædii ſeruiat, ſeruitus extinguetur. *l.27.ſ.eod.*
ſ *l.30.§.primo,ſ.de ſeruitute vrbanorum. l.8.ſ.de ſeruitut.* licèt conſtitui non poſſit. *l. 6.§.1.ſ.comm.prædiorum.*

a Pro parte indiuisa libertas communi fundo adquiri : vt & eadem seruitus debita, pro parte remitti non potest. *vt hic, & l.5.ℨ.comm.prædiorum.*
b *l.35.ℨ.eod.* alia ex causa quàm æstatis: nam ex tali fonte seruitus concedi non potest. *arg.l.27.in fin.ʂ.tit.prox.*
c *al.* Seuero. *vt Inst.de milit.testam.*

sociorum solus sit, cui seruitus debetur : tamen quoniam non personæ, sed prædia deberent: neque [a] adquiri libertas, neque remitti seruitus per partem poterit.

1 ¶ Si fons exaruerit [b], ex quo ductum aquæ habeo: isq. post constitutum tempus ad suas venas redierit: an aquęductus amissus erit, quæritur.

35. *Paulus* lib.15. ad Plautium.

ET Atilicinus ait, Cæsarem Statilio Tauro [c] rescripsisse in hęc verba. Hi, qui ex fundo Sutrino aquā ducere soliti sunt, adierunt me: proposuerúntque aquam, qua per aliquot annos vsi sunt, ex fonte, qui est in fundo Sutrino, ducere non potuisse, quòd fons exaruisset [d]: & postea ex eo fonte aquam fluere cœpisse : petierúntque "a" me. vt, quod ius non negligentia, aut culpa sua amiserāt, sed quia ducere non poterant, his restitueretur. quorum mihi postulatio cum non iniqua visa sit, succurrendum [e] his putaui. Itaque quod ius habuerunt "tunc," cùm primum ea aqua peruenire ad eos non potuit, id eis restitui placet.

De venditione fundi cui seruitus debetur.

36. *Idem* libro secundo Responsorum.

CVm fundo, quem ex duobus retinuit venditor aquæ ducendæ seruitus imposita sit: empto prædio quæsita seruitus, distractum denuò prædium [f] sequitur. nec ad rem pertinet, quod stipulatio, qua pœnam promitti placuit [g], ad personam emptoris, si ei forte frui non licuisset, relata est [h].

De vsu aquæ personali.

37. *Idem* lib.3. Responsorum.

Λούκιος Τίτιος Γαΐῳ Σεΐῳ τῷ ἀδελφῷ πλεῖστα χαίρειν. ὕδατος τοῦ ῥέοντος εἰς τὴν κρήνην τὴν κατασκευασθεῖσαν ἐν ἰσθμῷ ὑπὸ τοῦ πατρός μου, δίδωμι καὶ χαρίζομαί σοι δάκτυλον εἰς τὴν οἰκίαν σοῦ τὴν ἐν τῷ ἰσθμῷ, ἢ ὅπου δὰν βούλει. id est,

L*Vcius Titius G. Seio fratri S.P. De aqua fluente in fontem, quem pater meus in Isthmo instruxit, do cōcedóque tibi gratuito digitum, siue ad domū, quam in Isthmo tenes, siue quocumque tandem volueris.* Quæro, an ex hac [i] scriptura vsus aquę etiam ad heredes Gaij Sei pertineat. Paulus respondit, vsum aquæ personalem ad heredem Seij quasi vsuarij trāsmitti non oportere [k].

An flumine interueniente, via constitui posit.

38. *Idem* lib.1. Manualium.

FLumine interueniente, via constitui potest [l]: si aut vado transiri potest, aut pontem habeat. diuersum, si pōtonibus [m] traiiciatur [n]. hæc ita: si per vnius prædia flumē currat. alioquin, si tua prędia mihi vicina sint, deinde flumen, deinde Titij prædia, deinde via publica, in quam iter mihi adquiri volo: dispiciamus, ne nihil vetet, à te mihi viam dari vsque ad flumen, deinde à Titio vsque ad viā publicam. sed videamus, num, & si tu eorum prædiorum dominus sis, quæ trans flumen intra viam publicam sint, idem iuris sit: quia via [o] consummari solet, vel ciuitate tenus, vel vsque ad viam publicam, vel vsque ad flumen [p], in quo pontonibus traiiciatur, vel vsque ad propriū aliud eiusdem domini prædium. quod si est, * non videtur interrumpi seruitus, quamuis inter eiusdem domini prędia flumen publicum intercedat.

d *l.34.in fi.ʂ.eod. vide Alex.ab Alex.4.genial.5.*
e i. qui non sua culpa ius fontis amiserunt, ex æquo & bono iuuandi sunt: nam ob iustam causā restitutio solet concedi. *l.1.inf.ʂ. ex quibus caus. maiores.*
f *v.l.4.ʂ.eod.*
g eo casu quo contra factū esset. *l.2. & pen.de verb.oblig.*
h nec enim tātæ authoritatis sunt priuatorum stipulationes, vt naturam seruitutis mutent, éxque reali personalem faciant. aget ergo in hac specie secundus emptor in primum venditorem confessoria.
i Vis opinor, latet in verbo *volueris.* hoc est, seruitus personalis facta eo verbo *est*, aut potius in verbo *Tibi*, vt ea ratione, hæres cessionarij non cōtineatur.
k *l.4.in fi.ʂ.eodem.*
l flumen publicum viam non impedit.
m ponto, est genus Gallici nauigij, *teste Cæsare.*
n tunc enim magnitudo fluminis est impedimento transeūti. *l.17.§.2.ℨ.de aqua pluuia.*
o *l. vltim.ℨ.de locis & itinerib.*
p ad flumen publicum in quo, &c. *Goneanus* 1. *Varr.*36. quo vocabulo intelligit perenne, nō torrentem.
q 58. *Eclog.*4.
r ἐν ἀγρῷ. 58. *Eclog.*4.c.1.
s quod non de singulari tātùm persona, sed de municipio, ciuitate & vniuersitate accipiendū est. *l.12.ʂ.de seru.*
t *l.40. in fine.ℨ.de contrah.empt.*
tu nō quęrit Vlp. liceat, nécne ex priuato flumine aquam situlis, vrceis, vel vrnis haurire, sed an seruitus prædio imponi possit, vt aqua ex eo per rotam, tympanum, cochleam, vel aliud quoduis organum hydraulicum hauriatur. priuato, nā frustrà ceditur aquæ haustus ex flumine publico. *l.3.§.vlt.ʂ.tit.prox.*
x in quod, quod rota extulit, infundit 10. *Vitruu.*9.
y & meritò, quia castellum perpetuam causam non habet, neque naturaliter, sed vel manu vel organis aqua in illud infunditur. Præterea vix est, vt prædia tanta aquæ copia indigeant, vt adhiberi organa oporteat. *v. Cuiac.3.obs.*28. vbi etiam selecta de Rotæ tormento notat.
z summo sc. ex rationibus superius adductis.
a per prætorem ex æquo & bono. facit *l.1 inf.§.9.ʂ.tit.prox.*
b eo scilicet modo quo id ius possideri potest. Nec enim necesse fuit à Iurisconsultis, particulam *quasi*, omnibus locis inseri. Res corporales, verè: Incorporales, fictione: Illæ sic & natura & legibus tenentur : hæ prudentum authoritate & imagine seu fictè.
c *vide l.6.ℨ.eodem.*

d Reperio tamen apud Ciceronem 2. *de legibus*, apud Athenienses cautum fuisse, ne quis sepulchrum faceret operosius quàm quod decem homines effecissent triduò. nec id opere tectorio coperiri, nec Hermas, quos vocant, licebat imponi. Demetrius verò noluit super terræ tumulum quid statui, nisi columellam tribus cubitis non altiorem aut mensam, aut labellum. Plato vetat sepulchrum extrui altius, quā quòd quinque homines quinque diebus absoluerint, nec è lapide excitari plus, nec imponi quā quod capiat laudem mortui incisam quatuor heroicis versibus, quos longos appellat Ennius. hęc *Cicero.*

COMMVNIA [q] PRÆDIORVM tam vrbanorum, quàm rusticorum.

Tit. IIII.

Quæ sunt prædia vrbana. 1. *Cur seruitutes prædiorum appellantur, & quibus deberi possunt.*

Vlpianus lib.2. Institutionum.

ÆDificia, vrbana quidem prædia appellamus. cæterum, & si in [r] villa ædificia sint, æquè seruitutes vrbanorum prædiorum constitui possunt. 1 ¶ Ideo autem hæ seruitutes prædiorum appellantur : quoniam sine prædijs constitui non possunt. nemo enim potest seruitutem adquirere vel vrbani, vel rustici prædij, nisi qui habet prædium [s].

De aqua per rotam tollenda ex flumine, vel haurienda, & de seruitute castello imposita.

2. *Idem* lib.17. ad Edictum.

DE aqua per rotam [t] tollenda ex flumine [u], vel haurienda, vel si quis seruitutem castello [x] imposuerit, quidam dubitauerunt, ne hæ seruitutes non essent [y]: sed rescripto imperatoris Antonini ad Tullianum adiicitur, licèt seruitus iure [z] non valuit, si tamen hac lege comparauit, seu alio quocumque legitimo modo sibi hoc ius adquisiit, tuendum esse [a] eum, qui hoc ius possedit [b].

De prædio quod alienatur.

3. *Gaius* libro septimo ad Edictum Prouinciale.

DVorum prædiorum dominus si [c] alterum ea lege tibi dederit: vt id prædiū, quod datur, seruiat ei, quod ipse retinet: vel contra: iure imposita seruitus intelligitur.

De monumento.

4. *Iauolenus* libro decimo ex Cassio:

CAueri, vt ad certam altitudinem monumentum ædificetur. non potest [d]: quia id, quod humani [e] iuris esse desiit, seruitutem non recipit : sicut ad illa quidem seruitus consistere potest, vt certus [f] numerus hominum in vno loco humetur.

Si quis sibi, & alteri seruitutem receperit.

5. *Idem* libro secundo Epistolarum.

PRoprium [g] solum vendo: an seruitutem talem iniungere possim, vt mihi, & vicino seruiat? similiter: si cōmune solum vendo: vt mihi & socio seruiat, an consequi possim? Respondi : * Seruitutem [h] recipere, nisi sibi [i] nemo potest. adiectio itaque vicini pro superuacuo habenda est: ita vt tota seruitus ad eum, qui receperit, pertineat. Solum autem commune vendendo, vt mihi, & socio seruiat, efficere non possum: quia per vnum socium communi solo seruitus adquiri non potest.

De prædio quod totum, vel pro parte alienatur. 4. *De exceptione seruitutis.*

6. *Vlpianus* libro vigesimo octauo ad Sabinum.

SI quis duas ædes habeat, & alteras tradat, potest legem traditioni dicere [k]: vt vel istæ quæ non traduntur, serue sint his, quę traduntur: vel contra, vt traditę retentis ędibus seruiant. paruíque referet, vicinæ sint ambæ ædes, an non. Idem erit & in prædiis rusticis. nam & si quis duos fundos habeat : alium alij potest seruum facere, tradendo. Duas autem ædes simul tradendo non potest efficere alteras alteris seruas : quia neque adquirere alienis [l] ædibus seruitutem, neque imponere potest.

1 ¶ Si quis partem ædium tradat, vel partem fundi: non potest seruitutem imponere : quia per [m] partes [n] seruitus imponi non potest, sed nec adquiri. Planè, si diuisit fundum regionibus, & sic partem tradidit pro diuiso [o], potest alterutri seruitutem imponere : quia non est pars fundi, sed fundus. quod & in ædibus potest dici, si dominus, pariete medio ædificato, vnam domū in

f *vide l.11.ℨ.de religiosis.*
g *Eclog. eodem cap.5.*
h *vide l.34.ʂ.de seruitute rusticor.* vbi dixi : adde *l.6.§.3.ℨ.eod.*
i *vide l.8.inf.eodem.*
k *l.3.ʂ. eodem. l.19.ʂ. de vsufruct. l.33. ʂ. titulo proximo.*
l *vide l.8. infrà eod.*
m *vide l.8. ʂ.de seruitutib.*
n *subaudi* indiuisas.
o Pars diuisa, seu pro diuiso non est pars propriè, sed totum idem prædium, non pars prędij. *vt hic, & l.25.in fine.ℨ.de verborum significat.* Pars ꝑ diuiso certa est. pars pro indiuiso incerta est : pars, inquā, ꝑ diuiso certa. vnde fit vt certę parti, pars ꝑ indiuiso legibus nostris opponatur. *l.25.ʂ.quibus modis vsusfr. amittitur. l.1.§.7 ℨ.vti possidetis.* Pars pro diuiso sensu corporis : pro indiuiso sensu mentis ꝑcipitur: Pars pro indiuiso intellectu magis partes habet quàm corpore. *l.5.ℨ. de stipulatio. seruorū.* intellecta : hoc est, vt quæ pro diuiso est, corpore percipitur. Hinc solui potest quæstio illa nobilis, cur seruitus adquiri vel imponi non possit per partem pro indiuiso ? Finge, fundus est communis inter me & te, aut ego ad partem meam non possum imponere vel adquirere seruitutem, cur nō fundo id imponā, quod saltem valere possit pro parte mea ? aut cur iure meo non vtar iure communi ? Possim dicere, quia pars mea non continetur regione certa, sed fusa est per totum fundum, ita vt impositam vel adquisitam parti meæ seruitutem necesse sit diffundi in totum fundum : aut certè nullam in partem inuito te : quia quælibet gleba est mea, quælibet est tua. Possim & aliter dicere, Seruitus, est ius in corpore : Partis nullum subest corpus, nec enim est, sed intelligitur. Possim & id fortasse apertius, Plus mea parte in re communi vti non posse, quod fieret, si in re communi mihi ius esset inuito socio seruitutem imponere. In hac enim specie ipso vteretur fundo : & seruitute in eodem is cui id ius à me cessum esset. Eadem ratione neque prædij libertas adquiri, neque seruitus remitti potest. *lege 5. suprà eodem: lege 34. suprà de seruitute rusticorum.* Atenim dices, post seruitutem, in prædio communi à me constitutam, me prohibere non posse eum vtentem cui seruitutem cessetim ? sic sanè : sed meus socius eum vtentem prohibere poterit. *vide l.per fundum 11.ℨ.eodem,* vbi plenius dixi.

duas

a ex vno & eodem vel fundo vel ædificio, duo fieri poſſunt. *vide l.36.ſ.de ſeruitutibus vrban.* b *l.33.ſ.tit.prox.*
c *vide l.vlt.in princ.ſ.eodem.*
d non poſſe. *Haloand.* ſed poſſe conſtat.*l.27.ſ.tit.prox.*
e quid ſi ignorans ædes ſeruas vel liberas,neutrum dixerit? *vide l.59.ſ.de contrah. emp.* quid ſi ſciés ſeruas eſſe, non admonuit emptorem? *v.l.39.ſ.de act empt.*

duas diuiſerit,vt plerique faciunt: nam & hîc pro duabus domibus accipi debet [a]. 2 ¶ Item: ſi duo homines binas [b] ædes communes habeamus: ſimul tradendo, idem efficere poſſumus, ac ſi ego ſolus proprias binas ædes haberem.ſed,& ſi ſeparatim tradiderimus, idem fiet. ſic tamen, vt nouiſſima [c] traditio efficiat etiam præcedentem traditionem efficacem. 3 ¶ Si tamen alteræ vnius propriæ ſint ædes, alteræ communes: neutris ſeruitutem vel adquirere,vel imponere me [d] poſſe, Pomponius libro octauo ex Sabino ſcripſit.

SI in venditione quis dixerit, ſeruas fore ædes, quas vendidit:neceſſe non habet liberas tradere [e].quare vel ſuis ædibus eas ſeruas facere poteſt,vel vicino concedere ſeruitutem,ſcilicet antè traditionem.plane ſi Titio ſeruas fore dixit:ſi quidem Titio ſeruitutem conceſſerit,abſolutum eſt:ſi verò alij cóceſſerit,ex empto tenebitur [f].à quo non abhorret, quod Marcellus libro ſexto Digeſtorum ſcribit: ſi quis in tradendo dixerit fundum Titio ſeruire, cùm ei non ſeruiret,eſſet autem obligatus venditor Titio ad ſeruitutem præſtandam: an agere poſſit ex vendito,vt emptor ſeruitutem imponi patiatur prædio, quod mercatus eſt.magiſque putat,permittendum agere.Idémque ait, & ſi poſſit venditor Titio ſeruitutem vendere, æquè agere permittendum. hæc ita demum, ſi recipiendæ ſeruitutis gratia id in traditione expreſſum eſt.ceterum, ſi [g] quis (inquit) veritus,ne ſeruitus Titio debeatur,ideo hoc excepit:non erit ex vendito actio,ſi nullam ſeruitutẽ promiſit.

1. *An locus medius impediat ſeruitutem.*

7. *Paulus* lib.5.ad Sabinum.

IN tradendis vnis ędibus ab eo,qui binas habet,ſpecies ſeruitutis exprimẽda [h] eſt:ne: ſi generaliter ſeruire dictum erit:aut nihil valeat,quia incertum ſit, quæ ſeruitus excepta ſit [i]:aut omnis [k] ſeruitus imponi debeat.
1 ¶ Interpoſitis quoque alienis ædibus imponi poteſt: "veluti," vt altiùs tollere,vel non tollere liceat:vel etiam, ſi iter debeatur,vt ita [l] conualeſcat, ſi mediis ædibus ſeruitus poſtea impoſita fuerit. ſicuti per plurium prædia [m] ſeruitus imponi etiam diuerſis temporibus poteſt. quamquam dici poteſt:ſi tria prędia [n] continua habeam,& extremum tibi tradam:vel tuo,vel meis prædiis ſeruitutem aquiri poſſe.ſi verò extremo,quod retineam: quia & medium meum ſit:ſeruitutem conſiſtere. ſed ſi rurſus aut id, cui adquiſita ſit ſeruitus, aut medium alienauero: interpellari eum donec medio prædio ſeruitus imponatur.

De duabus inſulis eodem momento traditis.

8. *Pomponius* lib.8.ad Sabinum.

SI,cum duas haberẽ inſulas,duobus eodem [o] momento tradidero: videndum eſt, an ſeruitus alterutris impoſita valeat: quia * alienis quidem ædibus,nec imponi, nec adquiri [p] ſeruitus poteſt. ſed, ante traditionem peractam,ſuis magis acquirit,vel imponit is,qui tradit.ideoq. valebit ſeruitus.

De confuſione,& reſtitutione ſeruitutis.

9. *Idem* lib.10.ad Sabinum.

SI ei,cuius prædiũ mihi ſeruiebat, heres extiti, & eam hereditatem tibi vendidi: reſtitui [q] in priſtinum ſtatũ ſeruitus debet: quia id agitur, vt quaſi tu heres videaris extitiſſe.

De exceptione ſeruitutis.

10. *Vlpianus* lib.10.ad Sabinum.

QVidquid venditor, ſeruitutis nomine, ſibi recipere vult:nominatim recipi oportet. nã illa generalis [r] receptio:*quibus* [ſ] *eſt ſeruitus,vtique eſt.*ad extraneos pertinet:ipſi nihil proſpicit venditori ad iura eius conſeruãda [t]. nulla enim habuit:quia nemo [u] ipſe ſibi ſeruitutem debet. quinimo:& ſi debita fuit ſeruitus, deinde dominium [x] rei ſeruientis peruenit ad me: conſequenter dicitur extingui ſeruitutem.

Quæ iura tacite ſequuntur ſeruitutem.

f intereſt enim emptoris nó decipi, ac certo ſciuiſſe cui ſeruitutem debeat.
g ſeruitutem alteri nemo excipere poteſt, niſi ei cui certò ſeruitus non ex opinione debetur.
h nominatim,*l.10.ſ.eod.*
i qui vult ſeruitutem excipere, debet eam certam excipere. *Bart.*
k congrua tamẽ prædio dominanti. *Accurſ. Bart.*
l *l.4. & 5.ſ.ſi ſeruitus. l.17.in fin.ſ. de aqua pluuia.*
m *vide l.vlt.ſ.ti. prox.*
n *vide l.31. ſ.tit. prox.*
o ſi duobus eodem momento, diuerſarum rerum fiat traditio, nõ valet ſeruitus alteri impoſita: ſecus ſi ſeparatim. *Bartol.*
p *l.5.6.ſ.eodẽ.l.19.ſ.titul. prox.l.64.ſ. de contrah. empt.*
q Quæ ſeruitutes ciuiliter (vt ſi hereditatem debitoris mei adiero.*l. 18. ſ. de ſeruit.*)extinguũtur, eæ, vendita (ſ. ea hereditate) reuiuiſcere poſſunt.*l.2.§.18. ſ. de heredit. vel act.vend.l.7.Cod. de pactis.*
r Generali ſermone loquentis perſona non cõtinetur.
ſ Generalis fuit hæc ſeruitutum recipiendarum formula. *de qua dixi ad l.39.ſ.de act.empt.*vt & de ſpeciali. *ad l.17.§.2.ſ.de ſeruitut. vrbanorum prædiorum.*
t id eſt, qui excipiendo ſeruitutem dixit *eis manere ſeruitutẽ debere, quibus cõſtituta ſit:* his verbis, non ſibi, ſed extraneis ſeruitutẽ excipit, *vt hîc.* Quid ſi nemini debita ſit? hæc verba nihil agerent. *Zaſ. hoc numero* 8.9.
u ſeruitutem nemo ſibi debet. *l.26.ſ.de ſeruit. vrban.*
x ſeruitus confuſione dominantis & ſeruientis fundi extinguitur.
y ídque quia ſeruitute conceſſa, vidétur conceſſa omnia ſine quibus quis vti ſeruitute non poteſt. *Bart.* nec enim tantùm prohibemur quid facere contra ſeruitutem,ſed etiam aduerſus ea quæ tacitè ſeruituti accedunt.*§.1.ſ.eod.*
z *vide l.1.in fine.ſ.de riuis.*
a atqui illa duo non ſunt promiſſa ei cui ſeruitus aquæ competit. *l.3.§.penultimo, ſ.de itinere actúque.*
b Riuum habenti tacitè conceditur,riuum reficere, & adire vtrinque cum fabris, & ad opus materiam depromere. *Eclog.eodem.*
c *vide l.4.ſ.de itinere.*
d τὴν ὕλην ἐκ τοῦ ὀχετοῦ ἐκφερομένην, materiam quæ ex riuo educta fuerit. 2. *Harmenopul.4.§.122.*

e Realia iura fundum & emptorem fundi ſequuntur. *vide l.23.§.ſecundo, ſuprà titulo proximo.*
f De thynno & eius captura adde Plinium 9.c.15.
g mare natura omnibus patet.
h *l.1.in fine.ſ.de adquir.rerum dom.*

11. *Pomponius* lib.33.ad Sabinum.

REfectionis gratia,accedendi ad ea loca, quæ non ſeruiant, facultas tributa eſt his, quibus ſeruitus debetur: qua tamen accedere eis ſit neceſſe [y]: niſi in ceſſione ſeruitutis nominatim præfinitum ſit, quà accederetur. & ideo nec ſecundum riuum,nec ſupra eum,ſi fortè ſub terra aqua ducatur, locum religioſum dominus ſoli facere poteſt: ne ſeruitus intereat. & id verum eſt.ſed depreſſurum [z], vel adleuaturum riuum [a], per quem aquam iure dici poteſtatem habes:niſi ſi,ne id faceres,cautum ſit.
1 ¶ Si [b] propè tuum fundum ius eſt mihi aquam riuo ducere:tacita hæc iura ſequũtur: vt [c] reficere mihi riuum liceat:vt adire, quà proximè poſſim ad reficiendum eum ego,fabríque mei: item vt ſpatium relinquat mihi dominus fundi:quo,dextrâ,& ſiniſtrâ, ad riuum adeam, & quo terram,limum [d],lapidem,harenã,calcem iacere poſſim.

Seruitutes ſequi prædium. De prædiis vrban. & ruſtic.

12. *Paulus* lib.15.ad Sabinum.

CVm fundus fundo ſeruit:vendito quoque fundo,ſeruitutes ſequuntur [e]. Ædificia quoque fundis,& fundi ædificiis eadem conditione ſeruiunt.

De piſcatione thynnaria. 1. *De lapide cædendo.*

13. *Vlpianus* lib.6.Opinionum.

VEnditor fundi Geroniani,fundo Botroiano,quẽ retinebat,legem dederat, *ne cõtra eum piſcatio thynnaria* [f] *exerceatur,*quamuis mari [g],quod natura omnibus [h] patet, ſeruitus imponi priuata [i] lege non poteſt:quia [k] tamen * bona [l] fides contractus legem ſeruari venditionis [m] expoſcit:perſonæ poſſidentium,aut in ius eorum ſuccedentium,ſtipulationis,vel venditionis legem obligantur [n].
1 ¶ Si conſtat,in tuo agro lapidicinas eſſe:inuito te [o],nec priuato,nec publico nomine [p],quiſquam lapidem cædere poteſt, cui id faciendi ius non eſt: niſi talis conſuetudo [q] in illis lapidicinis conſiſtat: vt,ſi quis voluerit ex his cædere,non [r] aliter hoc faciat, niſi priùs ſolitum ſolatium [ſ], pro hoc,domino præſtat.ita tamen lapides cædere debet, poſtquam ſatisfaciat domino: vt neque vſus neceſſarij [t] lapidis intercludatur: neque commoditas rei,iure, domino adimatur.

De modo itineris.

14. *Iulianus* lib.41.Digeſtorum.

ITer nihil prohibet ſic conſtitui [u],vt quis interdiu dumtaxat eat. quod ferè circa prædia vrbana etiã neceſſarium eſt [x].

De eadem ſeruitute pluribus conceſſa.

15. *Paulus* lib.1.Epitomarum Alfeni Digeſtorum.

QVi per certi locum iter,aut actum alicui ceſſiſſet:eũ pluribus [y],per eundem locum,vel iter, vel actum cedere poſſe, verum eſt. quemadmodum: ſi quis vicino ſuas ædes ſeruas feciſſet, nihilo minùs aliis, quod vellet, multis eas ædes ſeruas facere poteſt.

De teſtamento.

16. *Gaius* lib.2.Rerum quotidianarum "ſiue aureorum."

POteſt etiam [z] in teſtamẽto [a] heredem ſuum quis damnare,ne altiùs ædes ſuas tollat,ne luminibus ædium vicinarum officiat, vel vt patiatur eum tignum in parietem immittere,vel ſtillicidia aduerſus eum habere,vel vt patiatur vicinum per fundum ſuum vel heredis ire agere,aquámve ex eo ducere.

De precario.

17. *Papinianus* lib.7.Quæſtionum.

SI precariò [b] vicinus in tuo maceriam duxerit:interdicto,*quod precario "habet,"* agi non poterit:nec [c] maceria poſita,donatio ſeruitutis perfecta intelligitur [d]: nec vtiliter intendetur,*ius ſibi eſſe,inuito te,ædificatum habere:* cùm [e] ædificium [f] ſoli conditionem ſecutum,inutilem faciat intentionem [g]. Cęterùm, ſi in ſuo maceriam precariò qui ſeruitutem tibi debuit,duxerit: neque libertas vſucapietur [h],& interdicto *quod precario "habet,"* vtiliter cum eo agetur. Quòd ſi donationis cauſa permiſeris: & interdicto agere non poteris,& * ſeruitus [i] donatione tollitur.

i *vide l.14.ſ.de minoribus.*
k Seruitutis iure quiddã ſubſiſtere nõ poteſt, quod iure obligationis poſſit rectè ſubſiſtere.
l *l.4. Cod. de obligat.*
m *l.11.§.1.ſ.de act.empt.*
n heres enim iuris eſt ſucceſſor. *l.9.§. heredes.ſ.de heredibus inſtit.*
o *l.2.in princip. ſ.de his qui ſunt ſui. l. vlt. in fine, Cod.de pactis.*
p *vide quæ notaui ad Nouell.* 85. ſic Cicero 2. *officiorum.* videndum, inquit,erit ei qui Rempublicam adminiſtrat,vt ſua quiſque teneat, neque de bonis priuatorum publicè deminutio fiat.
q Conſuetudo loci tãtum præſtat, quantum lex eius. *vide l.3.§.4.ſ. quod vi aut clam.*
r Conſueto iure vtiqui deſiderat, id,quod ipſe eo nomine debeat, antea præſtare cogitur.
ſ Conſuetudine quis cogi poteſt ad res ſuas diſtrahendas, honeſto tamen pretio. *Bartol.* vide Pragmaticam Iuſtiniani *cap.*18.
t ſiquidem publica vtilitas priuatæ anteponitur.
u id eſt,temporibus ſecerni. *l.45.ſuprà de ſeruitut.*
x durum enim eſſet, cuiquam licere noctu per noſtras ædes iter facere.
y *l.2.§.1.ſ.titul. prox.*
z ſeruitus conſtitui teſtamento poteſt.
a *l.3.ſ de vſufructu. l.5. ſ. de ſeruitut.l.31.ſ.de ſeruitut.vrban.§.vltimo, Inſt. de ſeruitut.*
b id eſt, quamdiu volam. *l.1. infrà de precario.*
c Qui maceriam (hoc eſt murũ, ſine calce) in ſuo poni patitur, donare ſeruitutem non intelligitur. Vnde colligunt, præſumi precarium potius quàm donationem.
d qui in ſuo vel ſeruiente prædio maceriam poni precario patitur, ius ſeruitutis ædificanti non concedit: ideóque ſi ædificans maceriam tollere negligit, qui promiſit, eam demoliri poteſt. *lege 26.ſuprà de ſeruitut. vrbanorum.lege 29.ſ.ad legem Aquil.*
e id eſt,nam ſi ſummo iure velis agere, poſſis etiam ei obiicere, ædificium ſolo cedere.*l.2.Cod.de rei vindicat.*
f Maceriam ſeu murum,ſine calce ſolo cædere hinc conſtat.
g id eſt,actionem.
h Precario poſſidens, aduerſus concedentem non præſcribit. *lege* 10. *infrà titulo proximo.*
i Donari ſeruitus poteſt.

De pluribus dominis seruitutem imponentibus vel acquirentibus.

18. *Paulus* lib.1.Manualium.

RECeptum est, vt plures domini & non pariter cedêtes, seruitutes imponant, vel adquirant: vt tamen ex nouissimo † actu etiam superioris confirmentur: perindéque sit, atque si eodem tempore omnes cessissent. & ideo: si is, qui primus cessit, vel defunctus sit, "vel alio genere," vel alio modo partem suam alienauerit, pòst deinde socius cesserit: nihil agetur. cùm enim postremus cedat non retrò adquiri seruitus videtur: sed perinde habetur, atque si "pòst," cùm postremus cedat, omnes cessissent. Igitur rursus hic actus pendebit [a], donec nouus socius cedat. ¶ Idem iuris est, & si vni ex dominis cedatur, deinde "in persona socij" aliquid horum acciderit. ¶ Ergo & ex diuerso, si ei, qui "non" cessit, aliquid "tale" eorum contigerit, ex integro omnes cedere debebunt. tantum enim tempus eis remissum est, quo dare facere "possunt", vel diuersis temporib. possint. & ideo nõ potest vni, vel vnus cedere. ¶ Idémq; dicendum est, "&" si alter cedat, alter leget seruitutes. nam, si omnes socij legent seruitutes, & pariter eorum adeatur hereditas: potest dici, vtile esse legatum [b]: si diuersis temporibus, inutiliter dies legati cedit. * nec enim sicut viuentium, ita & [c] defunctorum [d] actus suspendi, receptum est.

SI [e] SERVITVS VINDIcetur, vel ad alium pertinere negetur.

Tit. v.

Cui datur actio de seruitute, de sepulchro, & via ad sepulchrum.

Vlpianus lib.14.ad Edictum.

ACTIONES [f] de seruitutibus rusticis, siue vrbanis, eorum sunt, quorum prædia sunt. Sepulchra autem nostri dominij nõ sunt. atquin viam ad sepulchrum possumus vindicare [g].

De actione confessoria & negatoria. 1. Cui detur confessoria. 2. An fructuario detur confessoria. 3. Vel interdictum.

2. *Idem* lib.17.ad Edictum.

DE seruitutibus in rem [h] actiones competunt nobis (ad exemplum earum, quæ ad vsumfructum pertinent) tam confessoria, quàm negatoria: confessoria ei, qui seruitutes sibi [i] competere contendit: negatoria domino qui negat. 1 ¶ Hæc autem in rem actio confessoria nulli alij, quàm domino fundi, competit [k]. seruitutẽ enim nemo vindicare potest, quàm is, qui dominium in fundo vicino habet, cui seruitutem dicit deberi.

2 ¶ Rectè Neratius scribit, si medij loci vsusfructus legetur, iter [l] quoque sequi: per ea sc. loca fundi, per quæ "qui" vsumfructum cessit, constitueret, quatenus est ad fruendum necessarium: namque sciẽdum est, iter [m], quod fruendi gratia fructuario præstatur, non esse seruitutem, neque enim potest soli [n] fructuario seruitus deberi, sed, si fundo debeatur, & ipse fructuarius ea vtetur.

3 ¶ Pomponius dicit, fructuarium interdicto [o] de itinere vti posse, si hoc anno vsus est. alibi enim de iure, id est, in confessoria actione: alibi de facto, vt in hoc interdicto, quæritur [p], quod & Iulianus libro quadragesimo octauo Digestorum scribit. pro sententia Iuliani facit quod Labeo scribit, etiam si testator vsus sit, qui legauit vsumfructum, debere vtile interdictum fructuario dari: quemadmodum heredi, vel emptori [q] competunt hæc interdicta.

3. *Idem* lib.70.ad Edictum.

SEd, & si partem fundi quis emerit, idem dicendum est [r].

De iure eius cui seruitus debetur. 1. De eo qui habet iter sine actu, vel contra. 2. De fructibus. 3. Si plurium fundus dominetur. 4. Vel seruiat. 5. Quibus ex causis datur confessoria vel affine remedium. 6. De haustu. 7. Cui & aduersus quem datur negatoria. 8. De seruitute ne altius tollatur.

4. *Idem* libro 17.ad Edictum.

LOci [s] corpus est non dominij ipsius, cui seruitus debetur: sed ius eundi habet [t].

1 ¶ Qui iter sine actu, vel actũ sine itinere habet: actione de seruitute vtetur. 2 ¶ In confessoria actione, quę de seruitute mouetur, fructus [u] etiam veniunt. Sed videamus, qui esse fructus seruitutis possunt [x]. & est verius, id demum fructuum nomine computandum, si quid "sit, quod" intersit agentis, seruitute non prohiberi. Sed & in negatoria actione (vt Labeo ait) fructus computantur, quanti interest petitoris, non vti fundi sui itinere aduersarium. & hanc sententiam & Pomponius probat.

3 ¶ Si fundus, cui iter debetur, plurium sit: vnicuique insolidum [y] competit [z] actio: (& ita & Pomponius libro quadragesimo primo scribit) sed in æstimationẽ id, quod interest, veniet: scilicet, quod ei⁹ interest, qui experietur. itaque de iure quidem ipso singuli experientur, & victoria & aliis proderit [a]. æstimatio autẽ [ad quod eius interest], reuocabitur: quamuis per [b] vnum adquiri seruitus non possit. 4 ¶ Sed si duorum fundus sit, qui seruit: aduersus vnumquemque poterit ita agi. & (vt Pomponius libro eodem scribit) quisquis defendit, solidum [c] debet restituere: quia diuisionem [d] hæc res non recipit.

5 ¶ Si quis mihi itineris, vel actus, vel viæ controuersiã non faciat: sed reficere sternere [e] nõ patiatur: Pomponius libro eodem scribit, confessoria actione mihi vtendum. nã & si arborem impendentem habeat vicinus [f], qua viam, vel iter inuium, vel inhabile facit: Marcellus quoque apud Iulianum notat, iter petendum, vel viam, vindicandam. sed de refectione viæ & interdicto vti possumus, quod de itinere actúque reficiendo competit. non tamen si silice quis sternere velit [g]: nisi nominatim id conuenit.

6 ¶ Sed & de haustu, quia seruitus est, competunt nobis in rem actiones. 7 ¶ Competit autem de seruitute actio domino ædificij neganti seruitutem se vicino debere, cuius ædes non in totum liberę sunt, sed ei, cum quo agitur, seruitutem non debent [h]. verbi gratia: Habeo ędes, quibus sunt vicinæ Seianæ, & Sempronianæ: Sempronianis seruitutem debeo: aduersus dominum Seianarum volo experiri altiùs me tollere prohibentem. in rem actione experiar. licèt enim seruiant ædes meæ: ei tamen, cũ quo agitur, non seruiunt. hoc igitur intendo, habere me ius altiùs tollendi, inuito [i] eo, cum quo ago. quantum enim ad eum pertinet, liberas ædes habeo. 8 ¶ Si cui omnino altiùs tollere non liceat: aduersus eum rectè agetur, ius ei non esse tollere. Hæc seruitus & ei, qui vlteriores ædes [k] habet, deberi poterit.

5. *Paulus* lib.21.ad Edictum.

ET ideo: si inter meas, & Titij ædes, tuæ "ædes" intercedant: possum Titij ædibus seruitutem imponere, ne liceat ei altiùs tollere, licèt tuis non imponatur: quia donec tu non extollis, est vtilitas seruitutis.

1. De possessore. 2. De seruitute oneris ferendi. 3. Qualis est hæc actio, cui datur, & aduersus quem. 4. De ædibus communibus. 5. De modo refectionis. 6. De fructibus. 7. Si paries melioretur, vel deterioretur.

6. *Vlpianus* libro decimoseptimo ad Edictum.

ET si fortè qui medius est, quia seruitutem nõ debebat, altiùs extulerit ædificia sua, vt iam ego non videar luminibus tuis obstaturus, si ædificauero: frustrà intendes, ius mihi non esse ita ædificatum habere, inuito te. sed, si intra tempus statutum rursus deposuerit ædificiũ suum vicinus, renascetur [l] tibi vindicatio. 1 ¶ Sciendum tamen in his seruitutibus possessorem esse eum iuris, & petitorem. &, si fortè non habeam ędificatum altiùs in meo, aduersarius meus possessor est. nam, cùm nihil sit innouatum, ille possidet, & ædificantem me prohibere potest, & ciuili actione, & interdicto, *quod vi aut clam*. idem, & si lapilli iactu [m] impedierit. sed & si, patiente eo, ædificauero, ego possessor ero effectus. 2 ¶ Etiam de seruitute, quę oneris ferendi causa imposita erit, actio nobis competit: vt [n] & onera ferat, & ędificia reficiat ad eum modum, qui seruitute imposita comprehensus est. & Gallus putat, non posse ita seruitutem imponi, vt quis facere aliquid cogeretur: sed [o], ne me facere prohiberet. nam * in [p] omnibus [q] seruitutibus refectio ad eum pertinet, qui sibi seruitutem adserit: non ad eum, cuius res seruit. sed eualuit Seruij sententia in proposita specie: vt possit quis defendere, ius sibi esse, cogere aduersarium reficere parietem ad onera sua substinenda. Labeo autem, hanc seruitutem non hominem debere, sed rem: denique licere domino rẽ [r] derelinquere [s], scribit. 3 ¶ Hæc autem actio in rẽ magis est, quàm in personam: & non alij [t] competit, quàm domino ædium, "&" aduersus dominum: sicuti ceterarum seruitutum intentio.

† l.6.§.2.ſ.eod. l.11.ſ.de seruit.rusticor.

a vnus sociorũ seruitutem cedere potest: sed huius cessionis valor pẽdet, donec consocij cędant. Zas.

b Immò non pendebit. l.26.ʒ.de stipulatione seruorum.

c & iudiciorum lege 36.ſ.de iudicijs.

d Immò, defunctorũ actus suspendi possunt. l.26.ʒ.de stipulat. seruorum.

e vide legẽ 2. infrà de seruitute legata.

f confessoria scilicet & negatoria, §.2. Inst.de act. de quibus l.2. ʒ.eodem.

g Illa ad seruitutem: altera, ad libertatem pertinet seu dirigitur. de formula vtriusque actionis. vide l.15. in fine, ſ. de seruitutib.

h vide leg.7.ʒ.eodem.

i ratione fundi, licèt fundo potius quàm personæ debeâtur. l.34.ſ. de seruitu. rustic.

k directò. Nam vtilis datur creditori. l.16.ſ.de seruitut. vsu fructuario. l. vnica. §.4.ʒ. de remissionibus. superficiario. l.1.§.fin.ʒ. de superficiebus. bonæ fidei emptori. argum. l.18.ʒ. de pignorat. Accurs.

l Iter sequitur vsusfructus legatũ. l.1. §.1.2.3. ſ.si vsusfruct. petatur.

m Iter quod fruendi gratia datur fructuario, non est seruitus.

n id est, ei qui tantùm sit fructuarius, proprierarius seruitutem debere non potest: si tamen fundo fructuario seruitus debetur, ipse fructuarius ea vtetur.

o l.3.§.5.ʒ.de itinere.

p. hinc nota, actionum & interdictorum differentiam: in actionibus de iure quęri principaliter, in interdictis de facto seu possessione.

q lege 1.§.37.infrà de aqua quotidiana.

r quod de toti⁹ emptione. l.76. ſ.de rei vindicat. l.50. in fine, infrà de administrat. tut.

ſ locus seruiés non est in eius dominio, cui seruitus debetur, sed ius eundi habet. Eclog. eodem cap.3.

t v.l.30.infi.ſ.de seruit. rusticorum. huius tamẽ iuris dominus nõ ineptè is dicetur cui debetur. l.25 infrà de verborũ significatione. sufruct. & quemadmodum.

t vide l.2.§.1.ſ.eodem.

u l.6.§.6.ʒ.eodem. vt & in vsusfructus petitione. l.5.§.finali.ſ.si vsufr. petatur.

x Immò non possunt. l.39. in fine. suprà de seruitute rusticorum.

y l.6.§.4.l.17.ſ. de seruitutibus. l.19.ſ.de seruitute rusticorum. vide l.1.§.5.ʒ.de rebus cædendis.

z aliud in vsufructu, qui pro parte potest cõstitui. l.5.ſ.de vsufruct.

a l.10.§.4.infrà de appellat. l.10. infrà quemadmodum seruitus. Immò non proderit, v.l.vnic. Codice si in commun. eadémque causa.

b l.7.suprà de seruitut.

c non pro parte, vt in vsufructu. l.5. in fine.ſ. de vsufruct.

d l.17.ſ.de seruitut.

e vide l.4.ʒ.de itinere.

f vel si quod aliud faciat quo via corrumpatur. l.11.ʒ.de aqua pluuia.

g nec enim ita restitui debet. l.17.§.1.ʒ. de aqua pluuia.

h vt nemo ad agendum admittitur, nisi ius agendi habeat, l.29.ſ. de negotijs. ita nemo restituere tenetur, nisi ei qui suam implet intentionem. l.28.Cod.de rei vindic.

i adde quæ notaui ad leg. 8. infrà de vi.

k vide l.7.§.1.suprà commu. prædiorum.

l renascitur tacitè interdum seruitus. adde l.9.ſ.commu. prædiorum.

m de quo vide l.5.§.10.ʒ.de noui operis nunt.

n forma libelli in actione confessoria seruitutis oneris ferendi.

o l.15.in fine, ſ.de seruit.

p 58. Ecloga 8. c.16.

q est ergo specialis casus in l.33.ſ.de seruit. vrban.

r domum derelinquens non reficit. Ecloga dicto cap. sexto.

ſ adde leg.48.l.64. suprà de v-

4 ¶ Si ædes

a *vide l.4.§.3.ſ. eodem.*
b An & excipienda ſeruitus oneris ferendi? vide Cuiacium *ad l.85.ſ.de verborum obligationibus.*
c qui diuidi poteſt, cùm cæteræ ſeruitutes ſint indiuiduæ. *l.1.§.9.ſ.ad leg. falcid.*
d ſi id deſit, conſuetudo ſeruabitur. *l.17.§.1.ſ.de aqua pluuia.*
e *vide l.4.§.2.ſ.eod.*

4 ¶ Si ædes plurium dominorum ſint, an inſolidum agatur, Papinianus libro tertio Quæſtionum tractat. & ait ſingulos dominos inſolidum [a] agere, ſicuti de cæteris ſeruitutibus excepto [b] vſufructu [c]. ſed non idem reſpondendum inquit, ſi communes ædes eſſent, quæ onera vicini ſuſtinerent.

5 ¶ Modus autem refectionis in hac actione ad eum modum pertinet, qui in ſeruitute impoſita continetur: fortè vt reficiat lapide quadrato, vel lapide ſtructili, vel quouis alio opere, quod in ſeruitute dictum eſt [d]. 6 ¶ Veniunt & fructus [e] in hac actione: id eſt commodum, quod haberet, ſi onera ædiū eius vicinus ſuſtineret. 7 ¶ Parietem autē meliorē quidem, quàm in ſeruitute impoſitū eſt, facere licet. deteriorem ſi facit: aut per hanc actionem, aut per operis noui nuntiationem [f] prohibetur.

Euentus horum iudiciorum.

7. *Paulus* lib. 21. ad Edictum.

HArum actionum [g] euentus hic eſt, vt victori officio iudicis aut res præſtetur aut [h] cautio, res ipſa hæc eſt, vt iubeat aduerſarium iudex emendare vitium parietis, & idoneum præſtare. cautio "hæc eſt," vt eum iubeat de reficiendo pariete cauere: neque ſe, neque [i] ſucceſſores ſuos prohibituros altiùs tollere, ſublatúmque habere. &, ſi cauerit, abſoluetur: ſi verò neque rem preſtat, neque cautionem, tanti condemnet quanti actor in litem iurauerit [k].

De fultura ædificiorum quibus ſeruitus oneris ferendi debetur. 1. De ſeruitute tigni immittendi, ſupráque aliquid habēdi. 2. Quid interſit inter ſeruitutem oneris ferendi, & ſeruitutē tigni immittendi. 3. Diſtinctio poſſeſſoris & petitoris. 4. De euentu iudicij. 5. De ſeruitute fumi, aquæ vel alius rei immittendæ. 6. De ſeruitute vt quis in ſuo facere poſſit, vel non. 7. De cuniculo pergente in ædes vicini.

8. *Vlpianus* lib. 17. ad Edictum.

SIcut autē refectio parietis ad vicinū [l] pertinet: ita [m] fultura ædificiorum vicini, cui ſeruitus debetur, quādiu paries reficietur, ad inferiorem vicinum non debet pertinere. nam, ſi non vult ſuperior fulcire, deponat: & reſtituet, cùm paries fuerit reſtitutus [n]. Et hîc quoque, ſicut in cæteris ſeruitutibus, actio cōtraria [o] dabitur: hoc eſt, ius tibi non eſſe me cogere. 1 ¶ Competit mihi actio aduerſus eum, qui ceſſit mihi "talem" ſeruitutem, vt in parietem eius tigna immittere mihi liceat, ſupráque ea tigna (verbi gratia) porticum [p] ambulatoriam facere, ſupérque eum parietem columnas ſtructiles imponere, quæ tectum porticus ambulatoriæ ſuſtineant.
2 ¶ Diſtant autem hæ actiones [q] inter ſe: quod ſuperior quidem locum habet etiam ad compellendum vicinum [r] reficere parietem "meum:" hæc verò locū habet ad hoc ſolum, vt tigna ſuſcipiat: quod non eſt contra genera ſeruitutum. 3 ¶ Sed ſi quæritur, quis poſſeſſoris quis petitoris partes ſuſtineat: ſciendum eſt, poſſeſſoris partes ſuſtinere, ſi quidem tigna immiſſa ſint eum, qui ſeruitutē ſibi deberi ait [ſ]: ſi verò non ſunt immiſſa, eum qui negat.
4 ¶ Et ſi quidem is obtinuerit, qui ſeruitutem ſibi defendit, nō debet ei ſeruitus cedi: ſiue rectè pronunciatum eſt, quia habet: ſiue perperam, quia * per [t] ſententiam nō debet ſeruitus conſtitui, ſed, quæ eſt declarari. planè ſi, nō vtendo, amiſit dolo malo domini ædium, poſt litem [u] conteſtatam, reſtitui ei oportet, quemadmodum placet in domino ædium. 5 ¶ Ariſto Cerellio Vitali reſpondit [x], non putare ſe, ex taberna caſearia [y] fumum [z] in ſuperiora ædificia iure immitti poſſe, niſi ei rei ſeruitus talis admittatur. idémque ait: & ex ſuperiore in inferiora non aquam, non quid aliud immitti licet. * in ſuo enim alij hactenus facere licet, quatenus nihil in alienum immittat: fumi autem, ſicut aquæ, eſſe immiſſionem. poſſe igitur ſuperiorem cum inferiore agere, ius illi non eſſe id

f *l.15.ſ.de ſeruit.*
g nota euentū actionis de ſeruitute oneris ferendi & altius non tollendi.
h Cautio rei nomine interpoſita, rei ipſius loco ac vice eſt: vt cui cautū ſit rei nomine, rem habere videatur.
i nam Mutianæ cautionis vtilitas conſiſtit in conditionibus quæ in non faciēdo conſiſtūt. *l.7.ſ.de condit. & demonſt.*
k Cur ita? colli ge ex *l.2.in fin.l.5.ſ.de in litem iur.*
l i. eum cui ſeruitus debetur: *vide l.32.ſ.de ſeruit. vrban.*
m ſuperior fulcire debet: aut ſua diruere, donec vtrinque parietem ſuum reficit. 58. *Eclog.5. cap.7.*
n atque ita reuiuiſcit ius ſeruitutis, vt *l.6.ſ.eod. l.34.35.ſ.de ſeruit. ruſtic.*
o ἀνταιτητικὴ ἀγωγή. i. actio negationem opponens. *dict. cap.7.*
p διαχυτικὴν ἢ ἀπιστὸν. 58. *Eclog. 5. c. 8.* vbi Græci hunc locum ita exprimunt: licet fumum leuem, puta ex foco, facere, ſicut & ius eſt in ſuo ſedere ac lauare. Nec conſtitui ſeruit[9] poteſt, vt liceat ita facere vel non facere. adde quę ſcripſi *ad l.242. §.2.ſ.de verbor. ſignif.*
q oneris tui ferendi, & tigni tui ſuſtinendi.
r id eſt, eum qui ſeruitutem debet. *d.l.33.*
ſ & hoc quidem ſpeciale eſt. nam in realibus ordinarium eſt, vt qui non poſſidet agat. *l.12.in fine.ſ.de adq. poſſeſſ. vide quæ notaui ad §.2. Inſtitut. de actio.*
*
t officium iudicis præſupponit antecedentem partium obligationem.
u *adde l.18.ſ.de rei vind.*

x ſic exprimit Harmenop. *2.tit.4.§.83.* non licere fumum ex fullonica, vel fumario balnei in vicinum immittere, vel ſterquilinium, vel aquam proiicere, ſpecies ſeruitutis eſt.
y in qua ſolent caſei maligni, ligni vel culmi fumo colorari. *7.Columel.8.* his enim fumus gratiam interdum addit. *21.Plin.42.* huiuſmodi fumum citra ſeruitutem immittere non licet. *vt hîc.* Martialis *in Xeniis.* Non quemcunque locum nec fumum caſeus omnem, ſed Velabrenſem qui bibit, ille ſapit. adde Briſſonium *4.ſelect.15.* vt hinc conſtet, Haloandrū perperam legiſſe, *raſoria.* Cæterùm poteſt & hoc loco caſearia taberna dici, in qua caſei fiunt vel venduntur. z multo minus animo iniuriæ inferendæ. *l.14.ſ.de iniur.* adde huic tractatui. *§.6.7.ſ.eod. l.17. in fine.ſ.eod.* & ſi aër peſtilentioſus reddatur tali odore. *v.l.2.§.29.ſ.ne quid in loco publico.* idem dicendum ſi ex ſterquilinio talis odor reddatur. *l.17.in fi.ſ.hoc tit.*
† Fumum in ſuperiora: aquam in inferiora loca, citra ius ſeruitutis immittere non poſſumus. *Ecloga eodem c.8.*

a vide quæ notaui *ad l.1.§.6.ſ.vti poſſidetis.* Interdicto vti poſſidetis ſeu retinendæ agens ſe poſſidere, & in ſua poſſeſſione turbari cōqueritur. Itaque vt contrarius audiendus non eſt. vide Socinum *regula* 189.
b *l.1.§.4.ſ.de aqua pluuia.*
c καπνὸν ἐλαφρὸν, fumum leuem. 58. *Eclog.5.c.8.*

ita facere. Alfenum denique ſcribere ait, poſſe ita agi, ius illi non eſſe in ſuo lapidem cædere, vt in meum fundum fragmenta cadant. dicit igitur Ariſto, eum, qui tabernam caſeariam à Minturnenſibus conduxit, à ſuperiore prohiberi poſſe fumum immittere: ſed Minturnenſes ei ex cōducto teneri. agíque ſic poſſe dicit cum eo, qui eum fumum immittat, ius ei non eſſe fumum immittere: ergo per contrarium agi poterit, ius eſſe "fumum immittere." quod & ipſum videtur Ariſto probare. ſed & interdictum *vti* [a] *poßidetis* poterit locum habere, ſi quis prohibeatur, qualiter velit ſuo vti [b].
6 ¶ Apud Pomponium dubitatur libro quadrageſimo primo lectionum, an quis poſſit ita agere, licere fumum [c] non grauem, puta ex foco, in ſuo facere, aut non licere. & ait, magis non poſſe agi, ſicut agi non poteſt [d], ius eſſe in ſuo ignem facere, aut ſedere, aut lauare. 7 ¶ Idem in diuerſum probat: nam & in [e] balineis [f] (inquit) vaporibus, cùm Quintilla cuniculum pergente in Vrſi Iulij [g] inſtruxiſſet, placuit, potuiſſe tales ſeruitutes imponi.

Si ædificetur in loco ſeruiente. 1. Si quis plus vtatur quàm debet aut minus.

9. *Paulus* lib. 21. ad Edictum.

SI eo loco per quem iter mihi debetur, tu ędificaueris: poſſum intēdere, ius mihi eſſe ire agere [h]. quòd ſi probauero, inhibebo opus tuum. Item Iulianus ſcripſit: ſi vicinus, in ſuo ædificando effecerit [i]: ne ſtillicidium meū reciperet: poſſe me agere de iure meo, id eſt, ius eſſe immittēdi [k] ſtillicidium: ſicut in via diximus. Sed ſi quidem nondum ædificauit: ſiue vſumfructum, ſiue viam [l] habet: ius ſibi eſſe ire agere, vel frui intendere poteſt. quòd ſi iam ædificauit dominus: is, qui iter & actum habet, adhuc poteſt intendere ius ſibi eſſe: fructuarius autem non poteſt: quia amiſit vſumfructum. & ideo de dolo [m] actionem dandam hoc caſu Iulianus ait. Contra ſi in itinere, quod per fundum tibi debeo, ædifices: rectè intendam, ius tibi non eſſe ædificare, vel ædificatum habere: quemadmodū ſi in area mea quid ædifices. 1 ¶ Qui latiore via, vel anguſtiore vſus eſt, retinet ſeruitutem [n]: ſicuti qui aqua, ex qua ius habet vtendi, alia mixta vſus eſt, retinet ius ſuum.

De diuturno vſu, & longa poſſeßione ſeruitutis. 1. Qui tenentur confeſſoria.

10. *Vlpianus* lib. 53. ad Edictum.

SI quis diuturno [o] vſu, & longa quaſi poſſeſſione, ius aquæ ducendæ nactus ſit †: non eſt ei neceſſe docere [p] de iure [q], quo aqua conſtituta eſt, veluti ex legato, vel alio modo: ſed vtilem habet actionem: vt oſtendat [r], per annos fortè tot vſum ſe, non vi [ſ], non clam [t], non precario [u] "poſſediſſe." 1 ¶ Agi hac autem actione poterit non tantùm cum eo, in cuius agro aqua oritur, vel per cuius fundum ducitur, verumetiam cū omnibus agi poterit, quicumque aquam "non" ducere impediunt, exemplo cæterarum ſeruitutum. Et generaliter, quicumque [x], aquā ducere impediat, hac actione cū eo experiri potero.

De eo, qui ſociis inuitis ædificat in loco communi.

11. *Marcellus* lib. 6. Digeſtorum.

AN vnus ex ſociis in cōmuni loco, inuitis ceteris iure ædificare poſſit, id eſt, an ſi prohibeatur à ſociis, poſſit cum his ita experiri, ius ſibi eſſe ædificare: & an ſocij cum eo ita agere poſſint, ius ſibi prohibendi eſſe, vel, illi "ius" ædificandi non eſſe: & ſi ędificatum iam ſit, non poſſit cum eo ita experiri, ius tibi nō eſſe ita ædificatum habere, quæritur. & magis dici poteſt, * prohibendi [y] potiùs, quàm faciendi [z], eſſe ius ſocio: quia "magis" ille, qui facere conatur, "(vt dixi)" quodammodo ſibi alienum quoque ius præripit, ſi, quaſi ſolus dominus, ad ſuum arbitrium vti iure communi velit.

d poterit etiam iniuriarum agere. *v.l.13.§.vlt.l.14.ſ.de iniurijs.*
e ἐπὶ δὲ τοῦ καπνοῦ τοῦ λουτροῦ. in balinei fumo, *d.c.8.*
f *adde l.15.ſ.de ſeruit.*
g *v.l.19.ſ.de ſeruit. vrban.*
h *v.l.13.§.1.ſ.de ſeruit. ruſtic.*
i *v.l.vlt.ſ.de ſeruit. vrban.*
k ςαλαγμὸν κεράμων. *Eclog. eod. c.9.*
l πλατεῖαν ὁδὸν viam latam, *dict. cap.9.*
m quæ vt ſubſidiaria dari ſolet, quoties alia deficit. *adde l.5. in fi.ſ.quib. modis vſusfruct.*
n *l.11.ſ.quemad. ſeru. amitt.*
o i. longo tempore. ſeruitus vſu diuturno adquiritur, *vt hîc,* at non vſucapitur. Nam aliud eſt vſucapio, aliud vſu diuturno adquirere. Vectigalia, tributaria, & ſtipēdiaria prędia vſucapi nō poſſunt: longo tempore adquiri poſſunt. *l.12.§.2.ſ.de publiciana. l.15.§.26.ſ.de damno.* Vſucapio poſſeſſionē exegit: longi temporis poſſeſſio, quaſi poſſeſſione contēta eſt. Illa directā; hæc vtilem actionem parit. Illa ſine titulo non procedit, in hac re titulo doceri non eſt neceſſe. *vide Cuiacium ad l.2.ſ.de vſucap.*
† vtilitatis cauſa receptum eſt, vt ſeruitutes vſu caperentur. *vt hîc, & l.1.2. Cod. eod.* aliàs earum natura id minimè patitur, & lex etiam Scribonia vel Voconia repugnat. *l.4.in fi.ſ.de vſucap. vide Corraſium 5. Miſcell.5.*
p *v.l.vlt.ſ.de aq. pluuia.*
q i. de ſuo titulo. Sic enim Accurſius interpretatur, vel ſaltem neceſſariò allegandum eſſe titulum, non tamen requiri vt probetur directò, ſed per vſū: à quo Duar. *1. diſput. 34.* diſſentiens, ait, his verbis ſignificari, non cogi probare ſibi acquiſitam eſſe iure ſeruitutem his modis quibus iure ciuili adquiritur, putà à domino prædij venditam, donatam, legatam.
r ſeruitutes diuturno vſu, & longa quaſi poſſeſſione adquiruntur. *l.28.ſ.de ſeruit. vrban. l.1.§.vlt.ſ.de aqua plu. l.5.§.penult.ſ.de itinere: l.1.l.2. Cod. de ſeruitutib.*
ſ His tribus modis ſeruitus mala fide poſſidetur. Hæc tria vitia ſi abſint, poteſt ſeruitus adquiri non ipſo iure, ſed prætoris fictione: non decreto iudicis, ſed vtiliter. t non requiritur hîc ſcientia. *l.vlt. Cod. de præſcript. long. temp. l.2. Cod. de ſeru. & aqua: l.5.§.ſed &.ſ.quod vi.*
u *l.17.in fine,ſ.comm. præd.*
x *vide l.3. Cod. de ſeruitutibus.*
y Diſſentientis & prohibentis ſocij potior eſt conditio: adde *l.Sabinus.ſ.comm. diuid.* vel ſic: Qui conſeruum habet, liberam poteſtatem non habet.
z *l.28.ſ.commun. diuid.*

De tignis non immittendis.

12. *Iauolenus* libro secundo Epistolarum.

EGi, ius illi non esse tigna in parietem meum immissa habere. an & de futuris non immittendis cauendum est? respondi: Iudicis officio contineri puto, vt de futuro [a] quoque opere caueri debeat [b].

a *v.l.7.s.eod.*
b *l.18.s.de seruit. vrban.*

Si fistulæ ruptæ parietem vicini inundent.

13. *Proculus* lib.5.Epistolarum.

FIstulas, quibus aquam duco in via publica habeo: & hæ ruptæ [c] inũdant parietem tuum. puto, posse te mecum rectè agere, ius mihi non esse flumina ex meo in tuũ parietem fluere.

c Indirectò etiã in alienũ quid immittere non licet.

De tignis non immittendis. 1. Si paries opere facto non inclinetur.

14. *Pomponius* lib.33.ad Sabinum.

SI, cùm meus proprius esset paries, passus [d] sim "te" immittere tigna, quæ antea habueris: si noua velis immittere, prohiberi à me potes: immo etiam agere tecum potero, vt ea, quæ noua immiseris, tollas [e].
1 ¶ Si paries communis, opere abs te facto, in ædes meas se inclinauerit [f]: potero tecum agere, ius tibi non esse parietem illum ita habere.

d non simpliciter vt vetus interpres Richardus putat, sed iure seruitutis: agitur enim hoc titulo, non de precario, sed de seruitute.
e *l.8.Cod. de seruitutib.*
f *l.26.s.de seruit. vrban.*

De tutore vel curatore.

15. *Vlpianus* lib.6.Opinionum.

ALtiùs ędes suas extollendo: vt luminibus domus minoris annis vigintiquinque, vel impuberis: cuius curator, vel tutor erat: officiatur: efficit. quamuis hoc quoque nomine, actione ipse, heredésque teneantur: quia, * quod alium facientẽ prohibere ex officio necesse habuit, id ipse committere non debuit: tamen & aduersus possidentem easdem ædes dãda est impuberi, vel minori actio: vt, quod non iure factum est, tollatur [g].

g *l.5.l.9. Cod.de seruitutib.*

De titulo & quasi possess. seruitutis.

16. *Iulianus* lib.7.Digestorum.

SI à te emero, vt mihi liceat, ex ædibus meis in ædes tuas stillicidium immittere: & postea, te sciẽte, ex causa emptionis immissum habeam: quæro, an ex hac causa, actione quadam, vel [h] exceptione tuendus sim, respondi, vtroque [i] auxilio me vsurum.

h *l.9.s.eod.* Ex titulo & quasi possessione seruitutis cõsequimur actionẽ & exceptionem.
i actionis, cùm venditor possidet:, exceptionis, cũ ipse possidet.

De pariete procumbente in domum vicini. 1. De positis in loco seruiente. 2. De sterquilinio iuxta vicini parietem facto.

17. *Alfenus* lib.2.Digestorum.

SI quando inter ædes binas paries esset, qui ita vẽtrem faceret, vt in vicini domum semipedem, aut ampliùs procumberet [k]: agi oportet, ius non esse, illum parietem ita proiectum in suum esse inuito se. 1 ¶ Cùm in domo Gaij Seij locus quidam ædibus Annij ita seruiret, vt in eo loco positum habere ius Seio non esset: & Seius in eo siluam [l] seuisset, in qua labra [m], & [tenes] [n] cucumellas [o] positas haberet: Annio consilium omnes iurisperiti dederunt, vt cum eo ageret, ius ei non esse, in eo loco ea posita habere inuito se. 2 ¶ Secundum [p] cuius parietem vicinus sterculinum [q] fecerat, ex quo paries madescebat, consulebatur, quemadmodum posset vicinum cogere, vt sterculinum [r] tolleret, respondi, si in loco publico id fecisset, per interdictum [s] cogi posse. sed, si in priuato, de seruitute agere oportere: si damni infecti stipulatus esset, possit per eam stipulationem [t], si quid ex ea re sibi dãni datum esset, seruare.

k *l.14. in f.s.eod*
l i. viridarium. *Cuiac. 10. obs 15.*
m Galli, *Cuue, Tinette, bagnoire.*
n alij terreas vel æreas legũt. Cuiac.10. *obs 15.* lenes vel lines. *vt l.15.j.de action. empt.* quid si tinas legamus quibus vtebantur Romani ad cõpluuium. *Varro 4.de lingua.* & in conuiuiis, *idem Varro 1. de vita populi Romani.*
o vasis gen⁹ est, Cucumella *l.1.§. penult.j. de siccar.* Galli, *paelon de fer ou d'airain.*
p sterculini à vicino ita facti, vt meus paries madescat, ago ex interdicto, si in publico factum sit: de seruitute, si in priuato: damni infecti, si damni infecti stipulatus sum. *Eclog. eod. c.18.*
q Idem si terrã congessit. *l.57 j. locati.*
r *v. quæ notaui ad l.8.§. 5.s.eod.*
s ne quid in loco publico. *l.2.j. ne quid in loco publico.*
t *l.18. & 29. s. de seruit. vrbanor.*
u *l. 45 j.de damno infecto.*
x *adde l.7.§. penult. s. de dolo.*

Si dominus prædij seruientis, sui potestatem non faciat.

18. *Iulianus* lib.6.ex Minicio.

IS, cuius familia vicinum prohibebat aquam ducere, sui potestatem non faciebat, ne secum agi posset. quærit actor, quid sibi faciendum esset. respondi, oportere prætorem, causa cognita, iubere bona aduersarij possideri [u], & non ante inde discedere, quàm is actori ius aquæ ducendæ constituisset: & si quid, quia aquam ducere prohibitus esset, siccitatibus detrimenti cepisset: veluti si prata, arborésve exaruissent.

Si sententia de communi seruitute contra vnum lata fuerit.

19. *Marcianus* lib.5.Regularum.

SI de communi seruitute quis benè quidem deberi intendit, sed aliquo modo litem perdidit culpa sua: non est æquum, hoc ceteris damno esse. sed, si per collusionẽ [x] cessit litem aduersario, ceteris dandam esse actionem de dolo, Celsus scripsit. ídque ait Sabino placuisse.

De fundo legato, & casis ei iunctis. 1. De iure compascui.

20. *Scæuola* lib.4.Digestorum.

TEstatrix fundo [y], quem legauerat, casas iunctas habuit. quæsitum est, si hæ fundo legato non cederent, eumque legatarius vindicasset, an iste fundus aliquã seruitutem casis deberet: aut si, ex fideicommissi causa "cùm" sibi dari legatarius desideraret, heredes seruitutem aliquam casis excipere deberent. respondit deberi [z].
1 ¶ Plures ex municipibus, qui diuersa prædia possidebant, saltum cõmunem, *vt ius compascendi* [a] *haberent.* mercati [b] sunt. idque etiam à successoribus eorum est obseruatum [c]. sed nonnulli ex his, qui hoc ius habebant, prædia sua illa propria venumdederunt. Quæro, an in venditione etiam ius illud secutum sit prædia: cùm eius voluntatis venditores fuerint, vt "&" hoc alienarent. Respondit, id obseruandum, quod actum inter contrahentes esset [d]: sed, si voluntas contrahentium manifesta non sit, & hoc ius ad emptores transire [e]. Item quæro, an, cùm pars illorum propriorum fundorum legato ad aliquem transmissa sit, aliquid iuris secum "huius" compascui traxerit. Respondit: cùm id quoque ius fundi, qui legatus esset: videretur: id quoque cessurum legatario.

y per quem solebat ire ad casas. *Accurs.*
z *v.l.41.s. de seruit. vrban.*
a Ius compascẽdi confessoria peti debet.
b Prędium vniuersitatis potest seruire prædiis priuatorum.
c ius compascẽdi transit ad successores.
d i. ius compascendi emptum alteri cedi potest.
e seruitutes domini mutatione non pereunt. *v. l.23.§.2. s.de seru. rust.*

De aqua quærenda & ducenda.

21. *Labeo* libro primo Pithanôn à Paulo Epitomatorum.

SI qua aqua nondum apparet, eius iterductus constitui nõ potest † Paulus: Immo puto, idcirco id falsum esse: quia cedi [f] potest, vt aquam quæreres, & inuentam ducere liceret.

† hoc mox corrigitur. *v.l.10.s. de seruitutib.*

QVEMADMODVM [g] SERVITUTES AMITTUNTUR.

Tit. VI.

f Futuræ aquæ ius adquiri potest, *vt hîc.* Ita, futuro ædificio seruitus adquiri potest. *l.23. in fin.s. de seruit. vrban.*
g 58. *Eclog. 6.c. 18.*

De confusione.

Gaius lib.7.ad Edictum Prouinciale.

SERVITVTES prædiorum confunduntur, si idem vtriusque prędij dominus esse cœperit [h].

h *l.29.s.de seru. vrb. l.10. in fin.s. com. præd. l.116. in fi. j. de legat. 1.*

Si iter & actum habens, tantum ierit.

2. *Paulus* libro 21.ad Edictum.

QVi iter, & actum habet, si [i] statuto tempore tantùm ierit. nõ perisse actum, sed manere Sabinus, Cassius Octauenus aiunt: nam ire quoque per se eum posse, qui actum haberet.

i *l.20.s. quib. modis vsusfr.*

De morte & cap. deminutione.

3. *Gaius* lib.7.ad Edictum Prouinciale.

IVra prædiorum morte, & capitis deminutione non perire, vulgò traditum est [k].

k rem enim sequũtur non personas. *l.4.s.de seruit. rustic.*

Si quis itinere ad sepulchrum non vtatur.

4. *Paulus* lib.27.ad Edictum.

ITer [l] sepulchro debitum non vtendo, nunquam amittitur [m].

l Ea ratione, merum imperium non vtendo amitti negant: etiamsi quis 100. annis eo vsus non sit *argum. l. 35.s. de seruit. rustic.*
m Cur ita? An quia ad sepulchrum raro iter suscipitur, sed tũ demum tãtùm, cùm mortuus in id infertur? An potius quia natura id æquum sit ius quod non exercetur nisi morte, non vtẽdo amitti?

De socio fructuario, & bonæ fidei possessore.

5. *Idem* lib.66.ad Edictum.

SEruitus [n] & per socium [o], & fructuarium, & bonæ fidei possessorem [p] nobis retinetur.

n vt & iurisdictio. *Bald.*
o *l.12.l. 16. vers. quod si. l.20.j. eod.*
p *l.12. §.2. j. de vsufructu.*

De diuisione fundi.

6. *Celsus* lib.5.Digestorum.

NAm satis est fundi nomine [q] itum esse. 1 ¶ Si ego via, quæ nobis per vicini fundum debebatur, vsus fuero: tu autem constituto tempore cessaueris: an ius tuũ amiseris? & è contrario: si vicinus, cui via per nostrũ fundum debebatur, per meam partem ierit, egerit, tuam partem ingressus non fuerit: an partem tuã liberauerit? "Celsus" respondit: Si diuisus [r] est fundus inter socios regionibus: quod ad seruitutem attinet, quæ ei fundo debebatur, perinde est, atque si ab initio duobus fundis debita sit: & sibi quisque dominorum vsurpat [s] seruitutem, sibi non vtendo deperdit: nec ampliùs in ea re causæ eorum "fundorum" miscẽtur. nec fit vlla iniuria ei, cuius fundus seruit, immo si quo melior: quoniã alter dominorum, vtẽdo, sibi, non toti fundo, proficit. Sed si is fundus, qui seruierit,

q *adde l.20.21.j. eod.*
r Diuisi regionibus fundi, plures fundi sunt.
s i. vsũ retinet. *Accurs. ex l.2.j. de vsucap.*

ita

ita diuisus est [a], plusculum dubitationis ea res habet. nam si certus ac finitus viæ locus est: tunc, si per [b] longitudinẽ eius fundus diuisus est, eadem omnia seruanda erũt, quæ si initio constituẽdæ eius seruitutis similiter hîc duo fundi fuissent [c]. si verò per latitudinem viæ fundus diuisus est, (nec multum refert, æqualiter id factum est, an inæqualiter) tunc manet idem ius seruitutis, quod, fundo indiuiso, fuerat [d], nec aut vsu [e] detineri: aut, non vtendo, deperire, nisi tota via poterit. nec, si forte inciderit, vt semita quæ per alterum dumtaxat fundum erit, vteretur, idcirco alter fundus liberabitur: quoniam vnum, atque eo modo indiuiduum viæ ius est. Possunt tamen alterutrum fundum liberare, si [f] modò hoc specialiter conuenit. Certè si is, cui seruitus debebatur, alterũ ex ea diuisione fundum redemerit [g], num ideo minùs ea re fundi alterius seruitus permanebit? nec video, quid absurdè consecutum sit eam sententiam, fundo altero manente seruo: si modò & ab initio potuit [h] angustior constitui via, quàm lege [i] finita est: & adhuc id loci superest in eo fundo, cui remissa seruitus non est, vt sufficiat viæ. quòd si minus loci superest, quàm viæ sufficiat, vterque fundus liberabitur: alter propter redemptionem: alter, quia [k] per eum locum, qui superest, via constitui non potest. Cæterùm si ita constitutum est ius viæ, vt per quamlibet partem fundi ire agere liceat: idque vel subinde mutare, "nihil prohibet": atque ita diuisus est fundus: si per quamlibet eius partem æquè ire, atque agi possit, tunc perinde obseruabimus, atque si ab initio duobus fundis duæ seruitutes iniunctæ fuissent: vt altera retineri: altera, non vtendo, possit deperire. nec me fallit [l], alieno facto ius alterius immutatũ iri: quoniam antè satiùs fuerat, per alteram partem ita ire agere, vt idẽ ius ei in altera parte fundi retineretur. Cõtrà, illud commodũ accessisse ei, cui via debebatur, quòd per duas pariter vias ire agere possit: bisque octonos in porrectum, & senos donos in anfractum.

De seruitute cuius vsus non est continuus.

7. *Paulus* lib. 13. ad Plautium.

SI sic constituta sit aqua, vt vel [m] æstate ducatur tantũ, vel vno mense: queritur, quemadmodum, non vtendo amittatur: quia non est continuum tempus: quo, cùm vti non potest, non sit vsus. itaque & si alternis annis, vel mẽsibus quis aquam habeat: duplicato [n] constituto tempore amittitur. idem & de itinere custoditur [o]. si verò alternis diebus, aut die toto, aut tantùm nocte: statuto legibus tẽpore amittitur: quia vna seruitus est. nam & si alternis horis [p], vel vna hora quotidie seruitutẽ habeat: Seruius scribit, perdere eum, non vtendo, seruitutem: quia id, quod habet, quotidianum sit.

Si quis in loco seruiente permiserit aliquid facere.
1. Si quis per partem itineris eat.

8. *Idem* lib. 15. ad Plautium.

SI stillicidij immittendi ius habeam in aream tuam: & permisero [q] ius tibi in ea area ædificandi: stillicidij immittendi ius amitto. Et similiter si per tuum fundum via mihi debeatur: & permisero tibi, in eo loco, per quem via mihi debetur, aliquid facere: amitto ius viæ.
1 ¶ Is, qui per partem [r] itineris it, totum ius vsurpare videtur.

Si aqua per partem aquagij influxerit.

AQua

9. *Iauolenus* lib. 3. ex Plautio.

SI in partem aquagij [s] influxit, etiam si non ad vltima loca peruenit, omnibus tamen partibus vsurpantur.

De pupillo, & socio. 1. Si quis eo tempore, xi. Vel eo modo, quo non debuit vtatur.

10. *Paulus* libro decimoquinto ad Plautium.

SI communem fundum ego, & pupillus haberemus: licèt vterque non vteretur: tamen propter [t] pupillum [u] & ego viam retineo [x]. 1 ¶ Si is [y], qui nocturnam [z] aquam habet, interdiu per constitutum ad amissionem tẽpus vsus fuerit: amisit [a] nocturnam [b] seruitutem, qua vsus non est. Idem est in eo, qui certis horis aquæductum habens, aliis vsus fuerit, nec vlla parte earum horarum.

1. De fundo sub condicione legato.

11. *Marcellus* lib. 55. Digestorum.

IS, cui via vel actus debebatur, vt vehiculi certo genere vteretur, alio genere fuerat vsus. videamus, ne amiserit [c] seruitutem: & alia sit eius condicio, qui amplius oneris, quàm licuit, vexerit: magísque his plus, quàm aliud, egisse videatur: sicuti latiore itinere vsus esset, aut si plura iumenta egerit, quàm licuit, aut aquæ admiscuerit aliam. ideóque in omnibus istis quæstionibus seruitus quidem non amittitur: non autem conceditur plus quàm pactum est, in seruitute habere. 1 ¶ Hæres, cùm legatus esset fundus sub condicione, imposuit ei seruitutes [d]. extinguentur, si legati condicio existat [e]. Videamus, an adquisitæ sequantur legatarium. & magis dicendum est, vt sequantur.

Quomodo retinetur seruitus.

12. *Celsus* lib. 23. Digestorum.

QVi fundum alienum bona fide emit, itinere, quod ei fundo debetur vsus est. retinetur id ius itineris: atque etiam si precariò, aut vi deiecto domino possidet, * fundus [f] enim qualiter [g] se habens, "ita [h]" cùm in suo habitu [i] possessus est: ius [k] non [l] deperit, neque refert, iustè, necne, possideat, qui talem eum possidet. Quare fortiùs, & si aqua per riuum sua [m] sponte [n] perfluxit, ius aquæ ducendæ retinetur. quod & Sabino rectè placuit, vt apud Neratium libro quarto membranarum scriptum est.

Si quis fundi dominantis locum seruienti proximum vendiderit, deinde acquisierit.

13. *Marcellus* libro decimoseptimo Digestorum:

SI quis ex fundo, cui viam vicinus deberet, vendidisset locum proximum seruienti fundo, non imposita seruitute: & intra legitimum tempus [o], quo seruitutes pereunt, rursus eum locum adquisisset: habiturus est seruitutem, quam vicinus debuisset.

De impetu fluminis & ruina.

14. *Iauolenus* lib. 10. ex Cassio.

SI locus, per quem via, aut iter, aut actus debebatur, impetu fluminis occupatus esset: & intra tẽpus, quod ad amittendam seruitutem sufficit, alluuione facta, restitutus est: seruitus quoque in pristinum statum restituitur. quòd si id tempus præterierit vt seruitus amittatur [p] renouare eam cogendus est. 1 ¶ Cùm [q] via publica 'vel' fluminis impetu, vel ruina amissa est: vicinus proximus viam præstare debet [r].

De medij predij acquisitione.

15. *Idem* lib. 2. Epistolarum.

SI, cùm seruitutis mihi per plures fundos deberetur, medium fundum adquisiui: manere seruitutem puto. quia * totiens seruitus confunditur, quotiens vti ea is, ad quem pertineat non potest. medio autem fundo adquisito [s], potest consistere: vt per primum, & vltimum, iter debeatur.

De aquæductu debito pluribus fundis, aut fundo communi.

16. *Proculus* libro primo Epistolarum.

AQuam quæ oriebatur in fundo vicini, plures per eũdem riuum iure ducere soliti sunt, ita vt suo quisque die à capite duceret: primò per eundem riuum, eumque communem: deinde vt quisque inferior erat suo quisque proprio riuo. "&" vnus statuto tempore quo seruitus amittitur, non duxit, existimo eũ ius ducendæ aquæ amisisse: nec [t] per cæteros, qui duxerunt, eius ius vsurpatum esse. proprium enim cuiusque eorum ius fuit: neque per alium vsupari potuit. Quòd si plurium fundo [u] iter aquæ debitum esset: per vnum eorum omnibus his, inter quos is fundus communis fuisset, vsurpari potuisset. Item si quis eorum, quibus aquæ ductus seruitus debebatur, & per eundem riuum aquã ducebant, ius aquę ducendæ nõ

a qui seruierit, semita diuisus, *vel* via diuisus est. *Hot. 1. obseruatione* 31. quam lectionem improbat Cuiacius 14. *obseruation.* 11. rectè, *ita diuisus*, hoc est, per regiones.
b Fundi diuiduntur per longitudinem vel latitudinem.
c nam diuisio viæ per longitudinem duas vias facit, non duas semitas.
d nam diuisio viæ, per latitudinem duas semitas facit, semita autem, est semis via, ἡμιόδιον. *Cuiacius d. loco.*
e seruitus hoc casu tempore amittitur.
f seruitus pacto tolli, & in libertatẽ mutari potest.
g Redemptione seruitus hoc casu non amittitur.
h *lege* 23. *suprà de seruitute rustic.*
i *lege* 8. *suprà de seruitute rusticorum.*
k *d. l.* 23.
l quia non ignoro. hinc cõcludit Accursius, scientem non falli. *l.* 1. *in fine, infrà de act. empt.* vel hîc me *non fallit*, idem est, quod non me mouet id quod obiici cõpotest.
m vide quæ scripsi 2. *Harmenopuli* 4. §. 113. *lege vltima, Codice de seruitutib. & aqua.*
n facit *lex vlt. Codice de seruitutib.*
o quod perpetuam causam non habet. *l.* 1. §. 2. *infrà de itinere actúque priuato.*
p *vide legem* 4. *suprà de seruitutibus.*
q *l.* 17. *suprà commun. prædiorum.* Per actum contrarium videtur quis ius suum deserere. *Baldus.*
r *lege* 18. *suprà de seruitute rusticorum*
s id est, aquæductus. *l.* 15. *suprà de seruitutib. rustic. lege* 3. §. 5. ℸ. *de aqua quotidiana.*
t & ita propter minorem, maior iuuatur, *vt hîc.* Immò non iuuatur. *lege vnica. Codice si in communi.*
u cuius res vsucapi non potest. vide *leg.* 48. ℸ. *de adquirend. rerum.* Cicero 1. *ad Atticum* 4. Mirabamur te ignorare de tutela legitima, (in qua dicitur esse puella) nihil vsucapi posse.
x secus est in casibus. *l.* 2. *Cod. si vnus ex pluribus.* vt per alium retineam quod per me retinere non possum. *Accurs.*
y seruitute indebita vtens, eam neque vtendo adquirit & sibi debitam amittit: secus si laxius in iure seruitutis sibi debitæ vtatur. Est enim differentia inter plus & aliud. *vt hîc & l.* 11. ℸ. *eod.*
z *l.* 17. *in princip.* ℸ. *de aqua pluuia. lege* 2. ℸ. *de aqua quotidiana.* Ita diurna aqua constitui per contrarium potest. *l.* 14. ꞅ. *commun. prædiorum.*
a *l.* 18. ℸ. *eod.*
b Accusans de facto diurno, & probans de nocturno nihil agit.
c *l.* 9. *in fine*, ꞅ. *si seruitus vindicetur.*
d id enim potest, quia pendẽte conditione rei legatæ censetur dominus. *vide l.* 12. §. 2. ℸ. *familiæ.*
e Extincto iure concedentis, extinguitur ius accipientis. *argum. legis* 105. ℸ. *de conditionibus & demonstrat.*
f Iura prædiorum, nihil aliud sunt quàm prædia qualiter sẽ habẽtia. hoc est, πεποιωμένα, i. qualitatibus affecta. *l.* 86. ℸ. *de verbor. signif.*
g *al.* qualiter qualiter: *al.* qualitercunque.
h *al.* si ita in suo &c.
i habitus fundi, duplex, seruitus & libertas.
k i. seruitus nõ amittitur.
l hinc colligit Bartolus, per malę fidei possessorem & eum qui Tyrannum eiecit, non adquiri, sed retineri seruitutem. *adde l.* 42. ℸ. *eod.*
m & ita ius seruitutis quæsitũ, retinetur sine facto hominis. seruitutis, inquam, causatæ & formatæ, interueniente aliquo titulo qui à domino sit comparatus. idque ius facto hominis egere non videtur, etiãsi mille annis eo iure nõ vtatur. Facto ipsius fundi, siue facto hominis id ius retinetur. Aliud erit si libertas nondum est adquisita, sed adquirenda sit præscriptione. in ea enim requiritur factum hominis *l.* 32. §. 1. ꞅ. *de seru. vrb.* factũ hominis, inquã, cum bona fide, quæ rei inanimatæ non tribuitur. *v. Balbum* 4. *de præscrip. parte* 3. *qu.* 3.
n seruitus retinetur per aquã naturaliter currentem. *l.* 1. §. 21. ℸ. *de aqua quot.* & ita fundus ex se præscribit & retinet ius seruitutis: cui obstat *lex* 32. §. 1. ꞅ. *de seru. vrb.*
o *v. l.* 13. *C. de seruit.*
p alluuio accedens, vt ius seruitutis adimit, ita decedens restituit. *v. l.* 23. *l.* 24. ꞅ. *quib. mod. vsusfruct.*
* q *Eclog.* [illegible] c. 15. *l. vlt.* §. 15. ℸ. *de munerib.*
r *l.* 1. §. 25. ℸ. *ne quid in loco publico.* sed impensa publica. *arg. l.* 13. ꞅ. *comm. prædiorum: l.* 2. *Cod. quib. ex caus. seru.*
s *vide l.* 31. ꞅ. *de seruit. rustic.*
t quoties ab vno fundo duorũ vel plurium cõmuni, pluribus seruitus debetur, plures sunt seruitutes: quo casu nõ vtẽtis pars, vtẽtibus nõ adcrescit. satis est enim si quid eis non decrescat. *Bart.*
u quoties vni & eidem fundo plurium communi seruitus debetur, vnica censetur seruitus, quæ aut tota ab vno eorum retinetur vel amittitur. *Duar.*

ducendo eam,amiſit:nihil iuris eo nomine cęteris,qui riuo vtebantur, adcreuit. idque commodum eius ęſt, per cuius fundum id iter aquæ. "quod," non vtendo,pro parte vnius amiſſum eſt:libertate enim huius partis ſeruitutis fruitur.

Si hauſtum habens, ierit,non hauſerit.

17. *Pomponius* libro vndecimo ex Variis lectionibus.

LAbeo ait: ſi is,qui hauſtum habet, per tempus, quo ſeruitus amittitur,ierit ad fontem,nec aquam hauſerit:iter quoque eum amiſiſſe [a].

Si quis alia aqua vtatur quàm qua debet. 1. De tempore authoris ſucceſſori imputando. 2. De eo qui non potuit immittere.

18. *Paulus* lib.15.ad Sabinum.

SI quis alia vſus fuerit,quàm de qua in ſeruitute imponenda actum eſt:ſeruitus amittitur [b]. 1 ¶ Tempus,quo nõ eſt vſus præcedens fundi dominus, cui ſeruitus debetur,imputatur ei,qui "in" eius loco ſucceſſit [c]. 2 ¶ Si cùm ius haberes immittendi, vicinus ſtatuto tempore ædificatum non habuerit, ideóque nec tu immittere poteris: non ideò magis ſeruitutem amittes: quia * non poteſt videri vſucepiſſe vicinus tuus libertatem ædium ſuarum,qui ius [d] tuũ non interpellauit [e].

Vtrum ſeruitus,qua nunquam vti cœptum eſt,amittatur?

19. *Pomponius* lib.32.ad Sabinum.

SI [f] partem fundi,vendendo,lege cauerim, *vti per eam partem in reliquum fundum meum aquam ducerem*: & ſtatutum tempus interceſſerit, antequam riuum facerem, nihil iuris amitto: quia [g] nullum [h] iter aquæ fuerit [i]. ſed manet mihi ius integrum. quòd ſi feciſſem iter, neque vſus eſſem, amittam. 1 ¶ Si per fundum meum viam tibi legauero [k], & adita mea hereditate, per conſtitutum tempus ad amittendam ſeruitutem ignoraueris eam tibi legatam eſſe: amittes viam non vtendo: quod ſi intra "idem" tempus,antequam reſcires tibi legatam ſeruitutẽ, tuum fundum vendideris: ad emptorem via pertinebit, ſi reliquo tẽpore ea vſus fuerit: quia ſcilicet tua eſſe cœperat,vt iam nec ius repudiandi [l] legatum tibi poſſit cõtingere,cùm ad te fundus non pertineat.

Per quos retinetur ſeruitus.

20. *Scæuola* lib.1.Regularum.

VSu retinetur ſeruitus, cum ipſe,cui debetur, vtitur. qui [m] ve in poſſeſſionem eius eſt: aut mercenarius, aut hoſpes: aut medicus [n],quíve ad viſitãdum dominum venit:vel colonus: aut fructuarius.

21. *Paulus* lib.5.Sententiarum.

FRuctuarius,licet" ſuo nomine.

22. *Scæuola* lib.1.Regularum.

DEnique quicumque quaſi debita via vſus fuerit.

23. *Paulus* lib.5.Sententiarum.

SIue ad fundum noſtrum facit,vel ex fundo:

24. *Scæuola* lib.1.Regularum.

LIcèt malæ fidei poſſeſſor ſit [o]: retinebitur ſeruitus.

Quid ſit ſeruitute vti.

25. *Paulus* lib.5.Sententiarum.

SEruitute vſus non videtur,niſi is [p], qui ſuo iure vti ſe credidit.ideóque ſi quis pro via publica, vel pro alterius ſeruitute vſus ſit: nec interdictum,nec actio vtiliter competit.

a Qui perdit principale, perdit acceſſorium. *Bart.l.139.ĩ.de regulis.*
b *l.10.§.1.ſ.eod.*
c tempus negligentię authoris, ſucceſſori imputatur. *Bart.*
d Græcis, id eſt, διακόπτειν δουλείαν, 58.*Eclog.6.c.18.*
e *l.6.ſ.de ſeruit. vrban.*
f 2. *Harmenop.4.§.123. Eclog.eo.c.19.*
g *l.20 ĩ.de regul. iur.*
h ſed tantùm actio perſonalis ad ſeruitutem. hinc collige actionem perſonalem, pro ſeruitute, non tolli tempore quo amittitur ſeruitus conſtituta.
i hinc collige, conſtituta ſeruitute, inter viuos non conſtitui ius in re, niſi ſecuta quaſi traditione. *Bart.*
k conſtituta ſeruitute in vltima voluntate, ius reale ſeruitutis conſtituitur, etiam ignoranti.*l.46.in fi.ĩ.de furt.* itaque non vtẽdo ius illud amittitur: certis tamen de cauſis reſtitui poteſt,*l.1.ſ.ex quib.cauſ.maior.*
l Qui ius legatæ ſeruitutis alteri cedit, legatũ agnoſcit: qui legatum ſemel agnouit, in alterius detrimentum repudiare non poteſt. *v.l.81.§.ſi Titius.ĩ.de legat.1.*
m i.qui poſſidet. *Eclog.eod.c.20.v.l.111.in fi.ĩ.de v.rbor.oblig.*
n aut amicus. *vt l.41.ĩ.de itinere actúque.*
o *v.l.12.ſ.eod.*
p *l.vlt.ĩ.de itinere actúque priuato.*

LIBER NONVS.

SI QVADRVPES [a] PAVPERIEM [b] FECISSE [c] DICATVR [d].

Summa legis xij. tabular. 1. Quid ſit noxia. 2. Ad quas quadrupedes hæc actio pertinet. 3. Quid ſit pauperies. 4. Si quadrupes commota feritate, vel ob aliam cauſam nocuerit. 5. De cane qui euaſit. 6. De fera inſtigatu alterius. 7. Vel contra naturam mota. 8. Si quadrupes quadrupedem concitauit. 9. Si quadrupes corpore ſuo, vel per aliam rem damnum dederit. 10. De beſtiis. 11. Si arietes vel boues commiſerint. 12. In quem datur hæc actio. 13. De morte quadrupedis antè litem conteſtatam. 14. Quid ſit noxæ dedere. De quadrupede cõmuni. 15. ſi dominus quadrupedem ſuam eſſe negauerit. 16. Si quadrupes poſt litem conteſtatã,ab alio occidatur. 17. De ſucceſſoribus.

Vlpianus lib.18.ad Edictum.

SI quadrupes pauperiem [e] feciſſe dicetur, actio ex lege duodecim tabularũ deſcẽdit: quę lex voluit, aut [f] dari "id," quod nocuit, id eſt, id animal, quod noxiam commiſit: aut ęſtimationem noxiæ offerre. 1 ¶ Noxia [g] autem eſt ipſum delictum. 2 ¶ Quæ actio ad omnes [h] quadrupedes pertinet. 3 ¶ Ait prætor *pauperiem feciſſe*. Pauperies eſt damnum ſine iniuria facientis datum. nec [i] enim poteſt animal iniuriam [k] feciſſe, quod ſenſu caret. 4 ¶ Itaque, vt Seruius ſcribit, tunc hęc actio locum habet, cùm commota feritate [l] nocuit quadrupes: puta ſi equus calcitroſus calce percuſſerit: aut bos cornu [m] petere ſolitus, petierit [n]: aut mulæ propter nimiam ferociam. Quod ſi propter loci iniquitatem [o], aut propter culpã [p] mulionis, aut ſi plus iuſto onerata quadrupes, in aliquem onus euerterit, hæc actio ceſſabit, damníque iniuriæ [q] agetur. 5 ¶ Sed & ſi canis, cum duceretur ab aliquo, aſperitate ſua, euaſerit, & alicui damnum dederit: ſi contineri firmius ab alio poterit, vel "ſi" per eum locum induci non debuit: hæc actio ceſſabit: & tenebitur, qui canẽ tenebat. 6 ¶ Sed & ſi inſtigatu [r] alterius fera damnũ dederit: ceſſabit hæc actio. 7 ¶ Et generaliter hæc actio locum habet, quotiens contra naturam [s] fera mota pauperiem dedit. ideóque ſi equus dolore [t] concitatus, calce petierit: ceſſare iſtã actionem. ſed eum, qui equum percuſſerit, aut vulnerauerit, in factum magis, quàm lege Aquilia teneri: vtique ideo, quia non ipſe ſuo corpore damnum dedit. at ſi, cùm equum permulſiſſet quis, vel palpatus eſt, [&] calce eum percuſſerit: erit actioni locus. 8 ¶ Et, ſi alia quadrupes aliam concitauit, vt damnum daret: eius, quæ concitauit, nomine agendum erit. 9 ¶ Siue autem corpore ſuo pauperiem quadrupes dedit, ſiue per aliam rem, quam tetigit quadrupes: hæc actio locum habebit. vtputa ſi plauſtro bos obtriuit aliquem, vel alia re deiecta. 10 ¶ In [u] beſtiis autem propter naturalem [x] feritatem, hæc actio locum non habet. & ideo, ſi vrſus fugit, & ſic nocuit, non poteſt quondam dominus conueniri: quia deſinit [y] dominus eſſe, vbi fera euaſit. & ideo, & ſi eum occidi, meum corpus eſt. 11 ¶ Cum arietes, vel boues commiſiſſent, & alter alterum occidit: Quintus Mucius diſtinxit: vt, ſi quidem is periſſet, qui adgreſſus erat [z], ceſſaret actio: ſi is, qui non prouocauerat, competeret actio: quamobrem eum ſibi aut noxam ſarcire, aut in noxam dedere oportere. 12 ¶ Et, cum etiam in quadrupedibus [a] noxa caput ſequitur: aduerſus dominum hæc actio datur, nõ cuius fuerit quadrupes, cum noceret, ſed cuius nunc eſt. 13 ¶ Plane, ſi ante litem conteſtatam deceſſerit animal, extincta erit actio. 14 ¶ Noxæ autem dedere [b] eſt, animal tradere viuum [c]. Demum, ſi commune plurium ſit animal, aduerſus ſingulos erit in ſolidum noxalis actio,

a quæ non ſit beſtia. *l.1.§.10.ĩ.eod.* Quid ſi non quadrupes nocuit? vtilis actio ex hac lege dabitur.*l.4.ĩ.eod.*
b id diuerſum à damno & iniuria. *l.1.§.2.ĩ.eodem.*
c commota cõtra naturam. *l.1.§.7.ĩ.eod.*
d 4.*Inſtit.9.Paulus 1 ſenten.15.19. Synopſ. Baſilic.ex libr.60. titul. 2. 6.Harmenop.1.*
e vel depactionem: ídque ex l.12.tabul. *arg.l.14.in fin.ĩ.de præſcriptis. §.1.apud Paul.1.ſent.15.* Talem legem tulerat Solon, *teſte Plutarcho in eius vita*, & Plato 11. *de Legibus.*
f formula libelli in actione legis Aquiliæ innuitur.*ſynopſ.Baſilic.c.e.d.1.*
g Noxia, delictum,*vt hîc.& l.238.in fi.ĩ.de verb. ſignif.Sueton.Tib. Nonius.*
h beſtias excipe.§ 10.
i *Ariſtotel.5. Ethic.9.*
k vide quæ notaui ſ. *ad l.2.de legibus.*
l ἀγριότητι, *ſynopſis Baſili.ibid. 6.Harmenopul.1.§.3.* cauſa efficiẽs hui⁹ actionis eſt genitalis, ac non extrinſecus excitata ipſorum animaliũ feritas: non ſi loci iniquitate, aut imperitia mulionis damnũ dederint.
m *l.43.ĩ.eod.*
n κερατίσας, cornu petierit:*Synopſis Baſil. & Harmenop.ibid.*
o *l 52.§.2.ĩ.tit.prox.* Græcis θέσιν appellant ſitum loci.
p ἀπειρίαν,*ſynopſ.Baſilic.* i.imperitiam.
q i.lege Aquilia. Græci illo loco intelligunt dupli, ex inficiatione: ſimpli ex confeſſione.
r *l.11.§.5.ĩ.titul.prox.*
ſ immò, ſi quadrupes genitali feritate nocuit, ceſſat hæc actio. *Inſt.eod.in pr.* ad hæc ſi datur hęc actio, quoties contra naturam fera nocet: dabitur etiam quoties dolore concitata nocuerit. (morb⁹ enim & dolor ſunt contra naturam.) quod tamen hîc negatur. Reſpõdeo dari hanc actionem quoties fera, genitali, i. ſpontanea feritate nocuerit: & tamen contra naturam, id eſt, naturalem conſuetudinem omniũ eius generis animaliũ.
t dolóne.*l.52.§.1.ſ.ad l.Aquil.*
u Beſtiæ, quæ natura feræ.*ſynopſis illo loco.*
x Qualitas naturalis in beſtiis, feritas: *vt hîc.* in homine diſſentire. *l.1.§.6.ſ.de arbitris.* in fœmina, imbecillitas. *l.2.§.2.ĩ.ad Velleianum.* Accidens qualitas feritas in equo & cane, *vt hîc.* ſeparabilis, vt mãſuetudo in beſtiis. *l.5.§.5.ĩ.de adquir. rerum domin.* inſeparabilis, vt morbus ſonticus. *l.vltima,§.1.ĩ.de ad.litio.*
y *l.3.§.finali.ĩ.de adquir.rer.§.12.* *verſ.planè. Inſt.de rer.diuiſ.*
z *v.l.52.§.1.ĩ.tit.prox.& l.10.in fin.ĩ.de ſeruo corrupto.*
a & inanimatis.*l.7.§.1.ĩ.de damno.*
b παραδοῦναι. *ſynopſis Baſilic.eod.*
c idem eſt in hominis debitore.*l.33.ĩ.de ſolut. Bart.*

ſicuti in

sicuti in homine. 15 ¶ Interdum autē dominus in hoc non conuenietur, vt noxę dedat, sed etiam insolidū. vtputa, si in iure interrogatus [a], an sua quadrupes esset, respōderit, non esse suam. nam si constiterit esse eius, insolidum condemnabitur [b]. 16 ¶ Si [c] post litem contestatam, ab alio sit animal occisum: quia domino legis Aquiliæ actio competit: ratio in iudicio habebitur "legis Aquiliæ:" quia dominus noxæ dedendæ facultatem amiserit. ergo ex iudicio proposito, litis æstimationem [d] offeret, nisi paratus fuerit actionem mandare aduersus eum, qui occidit. 17 ¶ Hanc actionem nemo dubitauerit, heredi dari, ceterisque successoribus: item aduersus herēdes, ceterósque, non iure successionis [i], sed eo iure, quo domini sint, "competit."

De eo cuius interest. 1. De cane.

2. *Paulus* libro 22. ad Edictum.

HÆc actio [e] non solùm domino, sed etiam ei, cuius interest, competit: veluti ei, cui res commodata est: item fulloni: quia, eo quod tenentur, damnum videntur pati. 1 ¶ Si quis aliquem euitans, magistratum fortè, in taberna proxima se immisisset, ibíque à cane feroce læsus esset: non posse agi canis nomine, quidam putant. at, si solutus [f] fuisset, contra.

De libero homine cæso.

3. *Gaius* libro septimo ad Edictum Prouinciale.

EX hac lege, iam non dubitatur, etiam liberarum personarum nomine agi posse: fortè si patremfamiliàs, aut filiumfamiliàs vulnerauerit quadrupes. scilicet vt nō deformitatis [g] ratio habeatur, cum * liberum corpus æstimationem non recipiat [h]: sed impensarum † in curationem factarum: & operarum amissarum, quásque amissurus quis esset, inutilis factus.

De actione vtili.

4. *Paulus* lib. 22. ad Edictum.

HÆc actio vtilis competit, & si non quadrupes, sed aliud animal pauperiem fecit.

Si mula, quam equus olfecit, calce percusserit.

5. *Alfenus* libro secundo Digestorum.

AGaso cum in tabernam equum deduceret, mulam equus olfecit [l]. mula calcem reiecit, & crus Agasoni fregit, cōsulebatur, posſétne cum domino mulæ agi, quod ea pauperiem fecisset, respondi posse.

AD LEGEM AQVILIAM.

Tit. II [k].

De effectu. 1. Et auctore huius legis.

Vlpianus lib. 18. ad Edictum.

LEx [l] Aquilia omnibus [m] legibus, quæ ante se de damno iniuria locutæ sunt, derogauit: siue duodecim tabulis, siue alia quæ fuit. quas "leges" nunc referre non est necesse.

a *l. 7. ĵ. de interrogationibus in iure.*
b *vide l. 43. ĵ. de regulis iuris.*
c *l. 37. §. 1. ĵ. titul. prox.*
d id quod interest. *vide l. 21. in fin. ĵ. tit. prox.*
e secus in actione legis Aquiliæ, *l. 11. §. cum. ĵ. titul. prox.*
f solutus canis si noceat, nō tenetur eius dominus directa de pauperie, *vt hîc.* sed vtili. *Accurs.*
g Deformitatis ratio non habetur in libero corpore, *vt hîc, & l. vlt. ĵ. de his qui deiecerunt: Synopsis Basilic. 10. c. 2. 6. Harmenop. 1. §. 5.* quod in mare, interpretes admittunt, at nō in fœmina. *Rauenna & Alber hîc.*
h *l. 1. § sed cùm liber. l. final. ĵ. de his qui deiecerunt. l. 2. §. 3. vers. corporum. ĵ. de l. Rhodia.*
† Impēsas medicorum repetit, qui vulneratur à cane.
i ὀστρανθῇ. *Synopsis Basilic. ibidem c. 4. 6. Harmenop. 1. §. 4.* honestè eo vocabulo vsus est, vt significaret, equā coitum appetiisse.
k 4. *Inst. 3. 3. Cod. 35. 36. Synopsis Basilic.* περὶ φόνου, *ex lib. 60. tit. 3.*
l *Cicero in Bruto.*
m plures enim fuerunt. *vide l. 56. ĵ. de obligat. & act.*
n *Nouell. 18. c. 8.*
o i. de homine occiso.
p *l. 23. §. penult. ĵ. eod. l. 4. 5. Cod. eod. Nouell. 18. c. 8. §. 1. Instit. de pœna temerè litigantium.*
q vide quę notaui de seruis ad *l. 3. ĵ. de capite minutis.*
r Quadrupedū aliæ pecudes, aliæ bestiæ, aliæ mixtæ, *vt hîc.*
s *vide l. 65. §. 4. ĵ. de legat. 3.*
t *Vlpianus 19. §. 1.*
u Mixtæ quadrupedes dicuntur, quæ iumentorum operā præstant, & tamen natura sua feræ sunt.
x Plinius *8. c. 18.* camelos inter armenta pascit oriens. omnes autem iumentorū in iis terris, dorso funguntur: atque etiam equitantur in præliis.
y *vide l. 38. §. 4. ĵ. de ædilitio.*
z *lege 4. ĵ. eodem.*
a *l. 45. §. 4. ĵ. eodē. l. 3. ŝ. de iustitia. l. 1. §. vim vi. ĵ. de vi & vi.* Nemo igitur punietur, quod maluerit resistere quàm fugere: Nec enim ea lex fugam imperat, quæ vim vi repellere permittit, nec tātùm protegere, sed & propulsare, etiam ministris dum sacris vacant. *vide Panor. in c. clerici, de honestate & vita.* An etiam bannitis & iis qui lege permittente offendi possunt? Bartolus negat permitti, quòd iniusta sit defensio, vbi iusta est offensio: quòd in hac specie quiuis ex populo legis sit minister: quòd banniti sint hostes. Verùm, Salomonius contrariam sententiam defendit, nō continuò sequi vt exceptio ei denegetur, in quem actio constituatur. Accursij sententia (*in l. 10. Cod. de his quæ vi*) euinci, non priuatos homines, sed ipsos tantùm iudices legis ministros esse. Ridiculè hostes dici, qui ad euitandas legum ignominias, id est, pœnas legibus constitutas, peregrinantes nihil in patriam moliuntur. Hæc illi, in defēsione licita. Hoc amplius quæritur, an aggressorē interficere liceat? id cōcedi constat, si modò id metu mortis fecerimus. *l. 5.* vel tuendi nostri causa, non vlciscendi, *l. 4. 5. §. pen. hoc. tit. l. 2. 3. 4. Cod. de sicarijs.* si aliter ei sine periculo nostro parcere non potuimus. *l. 9. ĵ. de sicarijs.* si clamore prius testati fuerimus nobis vim inferri *hac l.* Non ergo fugientem aggressorem, vel furem res nostras exportantem interficere impunè licebit? nō licet: cùm pœna legis Corneliæ in facientem sit constituta. *l. 5. hoc. titul. vide Cuiac. 5. obseru 15.* Sed tamen Salomonius, *in d. l. 3. ŝ. de iustitia*, scribit, ei ignoscendum esse qui prouocatus se etiam vlcisci voluerit: non hîc idem esse, quod in præceptore qui modum in castigatione excessit: emēdationem enim tranquillo animo oportere: defensionem sine perturbatione non posse fieri. Quid si noctu in loco deserto, vel nemine præsente Titius Sempronium interfecerit? an continuò excusandus est, quòd ad sui defensionem interfecisse Sempronium dixerit? an potius eius confessio diuidetur, vt ex delicto damnetur? Bartolus ejus confessionem diuidi posse ait: quia contra interficientem stat ipsius homicidium (quod regulariter sonat delictum) eiúsque, ac facti ipsius atrocitas, quæ præsumptione delicti interfectorem onerat. Ius enim malè præsumit contra eum qui interfecit. Onus ergo probationis in eum, qui dicit, transferendum est. Quid si testibus careat, non continuò vel torqueri, voluntatis eliciendæ causa, aut damnari debet? Iudex, eo casu, facti qualitatem æstimabit: quæ si probatu facilis & nō probetur, magna aduersus interfectorem suspicio est: sin secus, putà quod in deserto loco homicidium factum sit, circunstantiam personæ interfectoris cum ipso facto cumulabit. quid enim si vitæ sequioris homo, rixosus, manus impotentis & odia exercuit in interfectū? quid si antea homicidij accusatus? his cessantibus exceptionem interfectoris admitti. Salomonius (post alios interpretes) putat, vt in huiusmodi dubio homicidium præsumatur factum ad defensionē: & hæc de suiipsius defensione dicta sint. *adde quæ scripsi ad l. 9. infrà de except.* Quid si Titius magistratum, parentem, filium, vxorem, maritum, patronum, dominum fratrem, vicinum, infantem, conciuem, quemuis denique defendens, aggressorem earum personarum interfecerit? Solon dictitabat beatā illam rempublicam fore, in qua quisque alterius iniuriam suam existimaret: & apud Ægyptios rei mortis fiebant, qui iniuriam patienti opem non ferrēt: Alij putant deberi eo casu defensionem, si petatur: Alij eodem casu neminem interfici posse. *vide Salomonium in d. l. 3.* de homicidio per imprudentiam, alibi dixi & alibi dicam. *vide Cuiac. 5. obs. 18.* In Gallia, qui cum potest, homicidium non prohibet, literas innocentiæ petere debet. Iulius Clar. *lib. 5. quæst. 87.*

1 ¶ Quæ lex Aquilia plebiscitum est [n]: cùm eam Aquilius tribunus plebis à plebe rogauerit.

Caput primum. 1. De pœna inficiantis. 2. de quadrupedibus & seruis exæquatis. Quæ contineantur appellatione pecudum: an pecudes bestiæ, & quæ mixtæ naturæ sunt.

2. *Gaius* libro septimo ad Edictum Prouinciale.

LEge Aquilia, capite primo cauetur [o], [vt] *qui seruū, seruamve, alienum, alienamve, quadrupedem vel pecudem, iniuria occiderit: quantì id in eo anno plurimi fuit, tantum æs dare domino damnas esto.* 1 ¶ Et infra deinde cauetur, vt aduersus inficiantem in duplum [p] actio esset. 2 ¶ Vt igitur apparet, seruis "nostris" exæquat quadrupedes [q] quę [r] pecudum [s] numero sunt, & gregatim habētur: veluti oues, capræ, boues, equi, muli, asini. sed, an sues pecudum appellatione continentur, quæritur. & rectè Labeoni placet, contineri. sed canis inter pecudes non est. longè magis bestiæ [t] in eo numero non sunt: veluti vrsi, leones, pantheræ, elefanti autem, & cameli, quasi mixti [u] sunt: nam [x] & iumentorum [y] operam præstant, & natura eorum fera est: & ideo primo capite cōtineri eas oportet.

Ratio verbi iniuria.

3. *Vlpianus* lib. 18. ad Edictum.

SI seruus, seruáve, iniuria occisus, occisáve fuerit: lex Aquilia locum habet. Iniuria "occisum esse," meritò adijcitur: non enim sufficit occisum: sed [z] oportet, iniuria id esse factum.

De latrone, fure aggressore.

4. *Gaius* libro septimo ad Edictum Prouinciale.

ITaque, si seruum tum latronem, insidiantem mihi occidero, securus ero. nam aduersus periculum naturalis ratio permittit se defendere [a]. 1 ¶ Lex [b] duodecim tabularum furem noctu deprehensum occidere permittit [c]: vt tamen id ipsum cum clamore testificetur [d]. interdiu [e] autem deprehensum ita permittit occidere, si is se telo defendat: vt tamen æquè cum clamore testificetur.

Iniuria quid significat. 2. De furioso, quadrupede, tegula, infante impubere. 3. Magistro.

5. *Vlpianus* lib. 18. ad Edictum.

SEd & si quemcumque [f] alium ferro se petentem quis occiderit, non videbitur iniuria occidisse: &, si metu quis mortis furem occiderit: non dubitabitur, quin lege Aquilia non teneatur. sin autem, cùm posset adprehendere, maluit occidere: magis est, vt iniuria fecisse videatur: ergo & Cornelia tenebitur. 1 ¶ Iniuriam autem hîc accipere nos oportet: non quemadmodum circa iniuriarum actionem, contumeliam [g] quandam: sed quod non iure factum est, hoc est contra ius, id est, si culpa quis occiderit, & ideo interdum "vtraque" actio concurrit, & legis Aquiliæ, & iniuriarum. sed duæ erunt æstimationes, alia damni, alia contumeliæ. Igitur iniuriam [h] hîc damnū

b Dixi ad leges 12. Tabularum plenius.
c verba legis 12. Tabularum, ea sunt: *Si nox furtum faxit, si im aliquis occisit iure cæsus esto. 1. Macrob. 6. 11. Gell. 18. Cicero pro Muren. Plato 9. de legibus August. 2. quæst. super Exod.*
d vel testatione vti debet, etiam noctu: vt alicui saltem constet de iniuria illi illata, & furi parcere sine periculo suo non potuisse. *l. 9. ĵ. de sicarijs.* vel noctu etiam inclamare debet auxilium publicum vel magistratus. *vide Cuiac. 11. obseruationū 19. in fine, & cap. 27. eodem libro.* in vrbe præsertim, quo referenda est *d. l. 9.* in agris autem non adstringitur, quo referenda est, *lex 54. infrà de furtis. vide Cuiacium 14. obseruat. 15.*
e de interdiario fure. *vide l. 54. §. 2. ĵ. de furtis.*
f Occidere licet eum à quo ferro petimur: sed & furē, quoties ab eo motū mortis patimur, *vt hîc. adde l. furem. ĵ. ad legem Corneliam de sicarijs, c. 2. extra de homicidio: Clement. vnic. de homicidio. si pignore. § furem. ĵ. de furtis.* Ita marito adulterum vxoris deprehensum licet occidere, si adulter sit vilis persona. *l. marito. l. si adulterium. §. penultimo, ĵ. de adulteris. l. Gracchus, Cod. de adulter.* Idem patri permissum, dum filiam occidat. *l. patri. l. nec in ea, l. quod ait lex. §. penult. & vlt. ĵ. de adulter.* Eodem modo maritus suspectū cum vxore quiq; sua, adulterij ter monitus, vxorem cōtestato admonentis mariti, conuenire nō cesset, potest iure interficere. *Authent. si quis ei quē, Cod. de adult. Nouell. vt liceat matri & auiæ. §. hic quoque.* Ita licet occidere transfugam & hostem ciuitatis. *l. 3. in fi. ĵ. de sicarijs. c. cū homo, 23. quæst. 5. l. proditores ĵ. de re milit.* ri. nocturnum agrorū depopulatorem & desertorem militiæ. *l. 1. 2. C. quando liceat se sine iudice vindicare.* aduersarium in duello licito. *Bald. & alij in c. 1. de pace tenenda, Canonistas in rubr. de Clerico pugnante.* g *adde l. 1. ĵ. de iniurijs.*
h *lege 1. ĵ. de iniurijs.*

a *l.49.§.1.ꝭ.eodem. & d.l.1.§.2. Inst. eodem.*
b Culpam non admittit qui suæ mentis non est.
c *vide l.13.ſ. de off. Præsidis.*
d Furiosus nocens quadrupedi damnum danti, & tegulæ cadenti comparatur.
e de tegularum casu, cui is noceat. *vide l.43.ꝭ. de damno.*

accipiemus culpa datum, etiam ab eo, qui nocere noluit. 2 ¶ Et ideo quærimus [a], si furiosus damnum dederit, an legis Aquiliæ actio sit. & Pegasus negauit. quæ [b] enim in eo culpa sit, cùm suæ mentis non sit [c]? & hoc est verissimum. cessabit igitur Aquilia actio. quemadmodum [d], si quadrupes damnum dederit, "Aquilia cessat:" aut "si" tegula occiderit [e]. Sed & si infans damnum dederit, idem erit dicendum. Quòd si impubes [f] id fecerit, Labeo ait, quia furti [g] tenetur, teneri & Aquilia eum. & hoc puto verum, si sit iam iniuriæ capax. 3 ¶ Si magister in disciplina [h] vulnerauerit seruum, vel occiderit: an Aquilia teneatur, quasi damnum iniuria dederit? & Iulianus scribit, Aquilia teneri eum, qui eluscauerat [i] discipulum in disciplina. multo magis igitur in occiso idem erit dicendum. proponitur autem apud eum species talis: Sutor (inquit) puero discenti, ingenuo [k], filiofamilias, parum bene facienti, quod demõstrauerit [l], forma [m] calcei ceruicem percussit, vt oculus puero perfunderetur [n]. dicit igitur Iulianus, iniuriarum quidem actionem non competere: quia non faciendæ iniuriæ causa percusserit, sed monendi, & docendi causa. an ex locato, dubitat: quia * leuis [o] dumtaxat castigatio concessa est docenti. sed lege Aquilia posse agi, non dubito.

6. *Paulus* lib.22. ad Edictum.

PRæceptoris [p] enim nimia sæuitia culpæ adsignatur.

1. *Si quis telo vel sine telo occiderit.* 2. *De onere deiecto de lapsu.* 3. *De impulsu.* 4. *De colluctatione, pancratio, pugilatu.* 5. *De seruo ægroto percusso.* 6. *De eo qui causam mortis præstitit.* 7. *Si quis aliquem de ponte præcipitauit, aut puerum saxo illisit.* 8. *De medico.*

7. *Vlpianus* lib.18. ad Edictum.

QVa actione patrem consecuturum ait, quod minus [q] ex operis filij sui propter vitiatum oculum sit habiturus: & impendia, quæ pro eius curatione fecerit.

1 ¶ Occisum autem accipere debemus, siue gladio, siue etiam fuste, vel alio telo [r], vel manibus, si forte strangulauit eũ, vel calce petijt, vel capite, vel qualiter [s] qualiter. 2 ¶ Sed si quis plus oneratus, deiecerit onus, & seruum occiderit: Aquilia locũ habet: fuit enim "in" ipsius arbitrio, ita se non onerare. Nam & si lapsus aliquis, seruũ alienum onere presserit. Pegasus ait, lege Aquilia eum teneri: ita demum, si vel plus iusto se onerauerit, vel negligentius per lubricum [t] transierit.

3 ¶ Proinde si quis, alterius impulsu [u] damnum dederit: Proculus scribit: neque eum, qui impulit, teneri, quia non occidit: neque eum, qui impulsus est, quia damnum iniuria non dedit. secundùm quod in factum actio erit danda in eum, qui impulit. 4 ¶ Si "quis" in colluctatione [x], vel [y] in pancratio [z], vel pugiles dum inter se exercentur, alius alium occiderit: si quidem in publico certamine "alius alium occiderit," cessat Aquilia: quia gloriæ causa, & virtutis, non iniuriæ gratia videtur damnum datum. hoc autem in seruo non procedit: quoniam ingenui solent certare: [a] in filiofamilias vulnerato procedit. Planè si cedentem vulnerauerit, erit Aquiliæ locus: aut si non in certamine seruum occidit: nisi "si" domino committente hoc factum sit. tunc enim Aquilia cessat.

5 ¶ Sed si quis seruum ægrotum leuiter percusserit, & is obierit: rectè Labeo dicit, lege Aquilia eum teneri: quia aliud alij mortiferum esse solet [b].

6 ¶ Celsus autem multum [c] interesse "dicit," occiderit, an mortis causam præstiterit: vt, * qui mortis causam præstitit [d], non Aquilia, sed in factum actione teneatur. vnde adfert eum qui venenum pro medicamento dedit:

f Impubes iniuriæ capax, furti teneri potest. *adde l.22.§.1.ꝭ. de furtis.*
g *l.9.§.2.ſ. de minorib. v.l.23.ꝭ. de furtis.*
h *v.l.6.ꝭ. eod.*
i de eluscato. *v.l.13. inf. ꝭ. de triticar. l.13.§.4.ꝭ. locati.*
k Ingenui Romę etiam discebant seruiles artes, vt hîc, sutrinam.
l *al.* demonstrauerat. *
m Forma calcei hîc & *l.13.§.4.ꝭ. locati.* mustricola dicitur Festo, seu machinula ex regulis, in qua nouus calceus suitur. Afranius, Mustricolã in dentes impingam tibi. Alio sensu glossis mustricola, μυάγρα καὶ παγὶς ἐπὶ μυῶν. Muscipulum & muscipula ad stringẽdos mures machinula.
n *al.* effoderetur. *v.l.13.§.4.ꝭ. locati.* *
o Docenti leuis castigatio permissa. *adde l.25.§.38.ꝭ. de iniur.*
p *l.5.§ vlt.ſ. eod. in pr. & fin. l.17.§.1.ſ. de vsufruct. l.13.§.4.ꝭ. locati. l.16.§.2.ꝭ. de pœnis.*
q *v.l. vlt.ꝭ. de his qui effuderunt.*
r ὁιῳδήποτε ὀργάνῳ. i. quocunque instrumẽto. 36. *Synopsis Basil. ex lib.60. titul.3. c.7.*
s vt qui alimẽta denegat. *l.4.ꝭ. de liberis agnosc.*
t Promittẽs per viam atque iter Titium securũ deducere, si per viam insolitam duxerit, & spoliatus sit, damnũ illatũ sarcire ei tenetur. vide tamen Socinũ *regula* 325.
u *l.52.§.2.ꝭ. eod.*
x Plato 7. *de legib. &* Demost. *in oratione contra Aristocratem,* legem Atticam his verbis refert: ἐν ἄθλοις ἄκων, ἢ ἐν ὁδῷ καθελών, ἢ ἐν πολέμῳ ἀγνοήσας τοῦ του ἕνεκα μὴ φεύγειν κτείνοντα. y ἐν τῷ παλαίειν ἢ παγκρατιάζειν. *Synopsis Basilic. illo loco.* Illud luctari, hoc pugillari. z certamine mixto ex pugilatu & lucta. *Aristo. 1. Rhet. Plutar. 2. Sympos. 4. v. Gell. 13. c. 13.* Alij, vt Barbarus, in Plinium putant παγκράτιον fuisse illos ludos, quorum meminit Iurisconsultus *in l.2.ꝭ. de aleatoribus.* nempe hastæ, vel pilæ iactum, cursum, saltum, luctum, pugnam. Verùm Lucianus παγκράτιον pro diuersa ludicri specie sumit, dum palęstram ludum esse ait, qui lutea aspergine fiebat: qui autẽ in puluere fit recto stadio se percutientum, παγκράτιον. cuius ludi meminit Synesius libro *de somnijs.* Thucydides 5. Propertius in illo carmine, Dum patitur duro vulnera Pãcratio. quòd optimè huic loco conuenit. Pancratij quoque fit mentio apud Senecam *in declamat. Plinius* 35. *Gell. 3. l. vnic. Cod. de athletis.* in Nouella, 105. *c.1.* πάγκαρπον leges, non παγκράτιον. A Pancratio, παγκρατιαστής. Pugil & Pugillator. Pancratiastis mos erat se puluere inspergere, vt testis est Statius in pugna Tidei & Achillis. & Virgilius illo versu, Fulua luctantur arena. Et Pollux inter gymnica instrumenta numerat, κονίου σπύριν, pulueris sportulam. a *arg. l.2.§. vlt. l.3.4.ſ. de his qui notantur inf.* cuius tituli edictum ad seruos non pertinet.
b aliud tamen esse, quo ad Aquiliam pertinet, dicitur sanum quis hominem occidat, aut imbecillem, *l.24.§.5. in fin. ꝭ. de damno.*
c Immò nihil, *l.15.ꝭ. de sicarijs.*
d Exemplum? *l.9. l.49.ꝭ. eodem. l.4.§.14.ꝭ. de bonorũ: l.6. Cod. de vi publica. vide Hippolytum consil.7. numero 51.*

e vel reddidit: habuit enim is qui reddidit, iustam causam non reddendi: quia tacitè hæc conuentio stipulationi inesse creditur, *si is cui promissum est, in eodem statu manserit:* & Cicero 1. *officiorum,* tradit, promissa non esse seruanda, si ei cui promiseris plus noceant quàm prosint.
f *§. vlt. vers. Sed si quis de ponte. Instit. eod.*

"& ait", causam mortis præstitisse: quemadmodum eum, qui furenti gladium [e] porrexit: nam nec hunc lege Aquilia teneri, sed in factũ. 7 ¶ Sed si quis de [f] ponte aliquem præcipitauit: Celsus ait, siue ipso actu perierit, aut continuò submersus est, aut lassatus vi fluminis victus perierit, lege Aquilia teneri: quemadmodum, si quis puerũ saxo inlisisset. 8 ¶ Proculus ait, si medicus seruum imperitè secuerit [g], vel ex locato [h], vel ex lege Aquilia [i] cõpetere actionem.

De mulione, & eo qui equo vehitur.

8. *Gaius* libro septimo ad Edictum Prouinciale.

IDem iuris est, si medicamento perperam [k] vsus fuerit. Sed & qui bene secuerit [l], & dereliquit curationem, securus non erit. sed culpæ reus intelligitur. 1 ¶ Mulionem quoque, si per imperitiam impetum mularum retinere non potuerit: si eæ alienum hominem obtriuerint, vulgo [m] dicitur culpæ nomine teneri. Idem dicitur, & si propter infirmitatem, sustinere mularum impetum non potuerit. Nec videtur iniquũ, si * infirmitas [n] culpæ adnumeretur: cum [o] affectare [p] quisque non debeat, in quo vel intelligit, vel intelligere debet, infirmitatem suam alij periculosam futuram. Idem iuris est in persona eius, qui impetum equi, quo vehebatur, propter imperitiam, vel infirmitatem, retinere non poterit.

De obstetrice. 1. De medicamento & veneno. 2. De fame. 3. De equo concitato. 4. De lusu.

9. *Vlpianus* lib.18. ad Edictum.

ITem si obstetrix [q] medicamentum [r] dederit, & inde mulier perierit: Labeo distinguit: vt, si quidem suis manibus supposuit, videatur occidisse: sin verò dedit, vt sibi mulier offerret, in factum actionem dandam, quæ sententia vera est. magis [s] enim causam mortis præstitit, quam occidit [t]. 1 ¶ Si quis per vim, vel suasum, medicamẽtum alicui infundit, vel ore, vel clystere [u], vel si eum vnxit malo [x] veneno: lege Aquilia "eum teneri:" quemadmodum obstetrix supponens tenetur. 2 ¶ Si quis hominem fame [y] necauerit: in factum teneri, Neratius ait. 3 ¶ Si seruum meum equitantem, concitato equo, effeceris in flumen præcipitari: atque ideo "homo" perierit: in [z] factum esse dandam actionem, Ofilius scribit: quemadmodum si seruus meus ab alio in insidias deductus, ab alio esset occisus. 4 ¶ Sed si per lusum [a] iaculantibus seruus fuerit occisus: Aquiliæ locus est. sed si, cum alij in campo iacularentur, seruus per eum locum transierit: Aquilia cessat: quia non debuit per campum iaculatoriũ [b] iter intempestiue facere. qui tamen data opera in eum iaculatus est, vtique Aquilia tenebitur.

10. *Paulus* lib.22. ad Edictum.

NAm lusus quoque noxius in culpa est [c].

1. *Si alius tenuit, alius interemit.* 2. *Si plures percusserint* 4 *aut trabem deiecerint.* 5. *De cane irritato.* 6. *De domino.* 7. *De homine redhibendo.* 8. *De bo. fi. possessore.* 9. *De commodatario.* 10. *De fructuario, & vsuario.*

11. *Vlpianus* lib.18. ad Edictum.

ITem Mela scribit: si [d], cum pila [e] quidam luderet, vehementius quis pila [f] percussa in tonsoris manus, eam deiecerit: & sic serui, quem tonsor radebat, gula sit præcisa adiecto cultello: in quocumque eorum culpa sit, eum lege Aquilia teneri. Proculus, in tõsore esse culpã. Et sanè: si ibi tondebat, vbi ex consuetudine ludebatur, vel vbi transitus frequẽs erat: est, quod ei imputetur. quãuis nec illud malè dicatur, si in loco periculoso sellam habenti tonsori se quis commiserit, ipsum de se queri debere [g].

g Medicorum munus, inter cætera alia, fuisse secare, hic locus est argumento, quod & aliàs à me notatum est *l.4. in fin.ꝭ. ad l. g. Corn. l. de sicarijs.*
h idem dicendũ, si aurifex imperitia sua gemmam includendam sibi datam fregerit. *l.13.§.5.ꝭ. locati.*
i *adde l.5. in fine. ſ. eodem.*
k non ex artis præceptis. *l.6.§.7.ſ. de off. præsidis. v.l.9.§. pen.ꝭ. locati* ídque locum etiam habet, quoties gratis curationem suscipit. *Faber in §.6. Inst. eod. vide Paul. 5. sent. 23.§. vlt.* Tria sunt autem in curatione medicorum spectanda, euentus, imperitia, vel culpa, & delictum.
l Medicos chirurgiam simul exercuisse ostẽdi *ad l.4. in fin.ꝭ. ad l. Cornel. de sicarijs. §.6. Inst. de l. Aquil.*
m Imperitia culpæ adnumeratur.
n Infirmitas culpæ adnumeratur.
o Affectare nemo debet id, in quo intelligit vel intelligere debet infirmitatem suam alij periculosam. Punitur igitur adfectatũ munus, *vt hîc.* vt & adfectata tutela. *§. item tria. Inst. de excusat. tutor. Theoph. ibidem: dixi ad Festum in Adfectare.*
p *vide l.36.ꝭ. de regulis iuris. §.6. Inst. eod.* Eo casu à medico tanquã iniquo possessore hereditas auferri debet. *l.3. de his quæ vt indignis.*
q *adde l.15.ꝭ. de sicarijs. adde casum l. vlt. Cod. de assessoribus.*
r putà, πέσσους, quæ & πρόσθετα, & ἐγκολπισμοὶ dicuntur & ἐπομφάλια, quæ firmandis fœtibus apponuntur, quorum meminit Fulgentius 3. *Myth.* Huiusmodi obstetricibus medicinæ vsus, necessitatis atque pudoris gratia, tandem ab Atheniensibus, teste Hyginio, concessus fuit. ἰατρεῖναι vocantur in Basilicis. *l. pen. Cod. de posth. hered.* quibus vt maribus medicis, culpa imputatur, *vt hîc, & §.1.ꝭ. eod.* harum arbitrio æstimabatur, si mulier prægnãs esset, nécne. *l.1.ꝭ. de ventre inspiciendo:* De earum mercedibus extra ordinem dicitur. *l.1.§.1.ꝭ. de extraordin. cognition. vide Cuiac. 17. obseruat. 27.*
s Causam mortis præstans, non tenetur de occiso, & differt ab eo qui occidit.
t vt interim sciamus alibi dici, nihil interesse quis occidat, an causam mortis prębeat. *l.15.ꝭ. de sicarijs.*
u Clysterem homines docuit Ibis auis rostri aduncitate, per eam partem se perluens, qua reddi ciborum onera maximè salubre est. *Cic. 2. de Nat. Plin. 8. c. 27.*
x est enim aliquod bonum. *v. de l.3.ꝭ. de sicarijs.*
y *vide l.5. Cod. eod.* z Imò vtilis Aquilia danda est. *§.16. Inst. eod.*
a *§.4. Inst. eodem.*
b *vide l.7.§.4.ſ. eodem.*
c *§.9.ſ. de constitut. ad Antecessores. l.50. in fine ꝭ. de furtis: §.11.ꝭ. de oblig. ex delicto.*
d *l.36. Synopsis Basilic. ex lib.60. tit.3. c.11. vbi penè hæc lex tota continetur.*
e *adde l.52. in fine ꝭ. eodem.*
f Pilæ lusus in vsu apud veteres Romanos.
g *adde legem final. ꝭ. commodati.*

1 ¶ Si alius tenuit, alius interemit: is, qui tenuit, quasi causam mortis præbuit, in factum actione tenetur.

2 ¶ Sed si plures seruum percusserint: vtrùm omnes, quasi occiderint, teneantur, videamus. & si quidem apparet, cuius ictu [a] perierit ille, quasi occiderit, tenetur. quod si [b] non apparet: omnes, quasi occiderint, teneri, Iulianus ait, &, si cum vno agatur, ceteri non liberantur. nam, * ex lege Aquilia quod alius præstitit, alium non releuat, cum [c] sit pœna.

3 ¶ Celsus scribit, si alius mortifero vulnere percusserit, alius postea exanimauerit [d]: prioré [e] quidem non teneri, quasi occiderit [f], sed quasi vulnerauerit: quia ex alio vulnere periit: posteriorem teneri, quia occidit. quod & Marcello videtur, & est probabilius.

4 ¶ Si plures trabem deiecerint, & hominem oppresserint: æque veteribus placet, omnes lege Aquilia teneri.

5 ¶ Item cum eo, qui canem irritauerat [g], & effecerat, vt aliquem [h] morderet, quamuis eum non tenuit, Proculus respondit Aquiliæ actionem esse. sed Iulianus eum demum Aquilia teneri "ait," qui tenuit, & effecit, vt aliquem morderet. ceterum, si non tenuit, in factum agẽdũ.

6 ¶ Legis autem Aquiliæ actio hero competit, hoc est domino [i].

7 ¶ Si in eo homine, quem tibi redhibiturus essem, damnum iniuria datum esset: Iulianus ait, legis Aquiliæ actionem mihi competere: meque, cum cœpero redhibere, tibi [k] restiturum.

8 ¶ Sed, si seruus bona fide alicui seruiat, an ei competit Aquiliæ actio? & magis in factum "actio" erit danda.

9 ¶ Eum, cui vestimenta commodata sunt, non posse si scissa fuerint, lege Aquilia agere [l], Iulianus ait: sed domino eam competere.

10 ¶ An fructuarius, vel vsuarius legis Aquiliæ actionem haberet, Iulianus tractat, & ego puto melius, vtile [m] iudicium ex hac causa dandum.

12. *Paulus* lib. 10. ad Sabinum.

SEd & si proprietatis dominus vulnerauerit seruum, vel occiderit [n], in quo vsusfructus meus est: danda est mihi, ad exemplum legis Aquiliæ, actio in eum pro portione vsusfructus: vt etiam ea pars anni in æstimationem veniat, qua nondum vsusfructus meus fuit.

De libero homine. De seruo fugitiuo. 1. De bonæ fidei possessore. 2. De seruo hereditario. 3. De seruo legato.

13. *Vlpianus* lib. 18. ad Edictum.

LIber homo, suo nomine vtilem Aquiliæ habet actionem. directam enim non habet: quoniam * dominus [o] membrorum suorum nemo videtur. Fugitiui autem nomine dominus [p] habet.

1 ¶ Iulianus scribit, si homo liber bona fide mihi seruiat, ipsum lege Aquilia mihi teneri [q].

2 ¶ Si seruus hereditarius occidatur: quæritur, quis Aquilia agat, cum dominus nullus sit huius serui. & ait Celsus legem domino damna salua esse voluisse. dominus ergo hereditas [r] habebitur. quare, adita hereditate, heres poterit experiri.

3 ¶ Si seruus legatus post aditam hereditatem sit occisus: competere legis Aquiliæ actionem legatario, si non post mortem serui adgnouit legatum. quod si repudiauit: consequens esse ait Iulianus dicere, heredi competere.

14. *Paulus* lib. 22. ad Edictum.

SEd si ipse heres [s] eum occiderit: dictum est, dandam in eum legatario actionem.

1. Si seruus mortifere vulneratus, postea ex alia causa moriatur, vel manumittatur, vel alienetur, vel heres à domino instituatur.

15. *Vlpianus* lib. 18. ad Edictum.

HVic scripturæ consequens est dicere: vt, si ante [t] aditam hereditatem occidatur legatus seruus, apud heredem [u] remaneat Aquiliæ actio, per hereditatem adquisita. Quòd si vulneratus sit ante aditam hereditatem, in hereditate quidem actiorem an sit: sed cedere ea legatario heredem oportet.

1 ¶ Si [x] seruus vulneratus mortiferè, postea ruina, vel naufragio, vel alio ictu maturius perierit: de occiso agi non posse, sed quasi de vulnerato [y]. Sed si manumissus, vel alienatus, ex vulnere periit: "quasi" de occiso agi posse, Iulianus ait. hæc ita tam varie: quia verum est, eum à te occisum tunc, cùm vulnerabas: quod, mortuo eo, demum apparuit: in superiore non est passa ruina apparere an sit occisus. Sed si vulneratum mortiferè, liberum & heredem esse iusseris: deinde decesserit: heredem eius agere Aquilia non posse [z].

16. *Marcianus* lib. 4. Regularum.

QVia [a] in eum casum res peruenit, à quo incipere non potest [b].

De seruo bona fide possesso, vel pignerato. 1. De seruo duobus coniunctim legato.

17. *Vlpianus* libro 18. ad Edictum.

SI dominus seruum suum occiderit: bonæ fidei possessori [c], vel ei, qui pignori accepit [d], in factum actione tenebitur.

1 (¶ Si [e] cõiunctim [f] duobus legetur Stichus, & alter eorum occisum repudiauerit: puto, coniunctim solum posse Aquilia agere: quia retro accreuisse dominiũ ei videtur.)

De seruo pignerato.

18. *Paulus* lib. 10. ad Sabinum.

SEd & si is, qui pignori seruum accepit, occidit eum, vel vulnerauit lege Aquilia, & [g] pignoratitia conueniri potest. sed alterutra contentus esse debebit actor.

De seruo communi.

19. *Vlpianus* lib. 18. ad Edictum.

SEd si communem seruum occiderit quis: Aquilia teneri eum, Celsus ait. idem est. & si vulnerauerit [h].

20. *Idem* lib. 42. ad Sabinum.

SCilicet pro ea parte, pro qua dominus est, qui agat.

De damni æstimatione. 1. De anni computatione. 2. De æstimatione corporis, & eius quod interest.

21. *Idem* lib. 18. ad Edictum.

AIt lex, *quanti "is homo" in eo* [i] *anno plurimi fuisset.* quæ clausula æstimationẽ [k] habet damni, quod datũ est.

1 ¶ Annus autem retrorsus [l] computatur, ex quo quis occisus est. Quod si mortiferè fuerit vulneratus, & postea post longum interuallum mortuus sit: inde annum numerabimus, secundum Iulianum, ex quo vulneratus est [m]: licèt Celsus contra scribit.

2 ¶ Sed vtrum corpus eius solùm æstimamus, quanti fuerit, cũ occideretur. an [n] potius, quanti interfuit nostra, non esse occisum? & hoc iure vtimur, vt eius, quod interest [o], fiat æstimatio.

22. *Paulus* lib. 22. ad Edictum.

PRoinde: si seruum occidisti, quem sub pœna tradendum promisi: vtilitas [p] venit in hoc iudicium.

1 ¶ Item * causæ [q] corpori [r] cohærentes æstimantur si quis ex comœdis, [s] aut symphoniacis, aut gemellis, aut quadriga, [t] aut ex pari mularum vnum, vel vnam occiderit. non solùm "enim" perempti corporis æstimatio facienda est: sed & eius ratio haberi debet, quo cetera corpora depretiata sunt.

8. De successoribus. 9. Si seruus dolo occisus sit. 10. De confitente, aut negante. 11. De falsa confessione.

23. *Vlpianus* libro octauodecimo ad Edictum.

INde Neratius scribit, si seruus heres institutus occisus [u] sit, etiam hereditatis æstimationem [x] venire [y].

1 ¶ Iulianus ait: si seruus liber, & heres esse iussus, occisus fuerit: neque substitutum, neque legitimum, actione legis Aquiliæ, hereditatis æstimationem consecuturum, quæ seruo competere non potuit: quæ sententia vera est. pretii igitur solummodo fieri æstimationem: quia hoc interesse solum substituti videretur. ego autem puto, nec pretij fieri æstimationem: quia, si heres esset [z], & liber esset.

2 ¶ Idem Iulianus scribit: si institutus fuero sub cõditione, *Si Stichum manumisero.* & Stichus sit occisus post mortem testatoris: in æstimationem etiam hereditatis pretium me consecuturum: propter occisionem enim defecit conditio. quod si viuo testatore occisus sit, hereditatis æstimationem cessare: quia retrorsum, quanti plurimi fuit, inspicitur.

a ictus enim cuiusque contemplari oportet. colliguntur autem ex teli genere. *v. l. vlt. ff. de sicarijs.*

b *vide Clarum. 5. sent. §. vlt. quæst. 60. numero 23.*

c Sic habeto: Titium, si pluribus vulneribus vno impetu Sépronium occiderit, teneri de occiso: Si prius vulnerauerit, postea occidit, de vulnerato & occiso. *l. 32. §. 1. ff. eodem.* at si idem Sẽpronius post acceptũ vulnus ruina, aut naufragio periit, Titius de vulnerato tantùm tenebitur. *l. 15. §. 1. ff. eodem.* Quemadmodum si Tertius eundẽ Sempronium vno ictu exanimauerit, *vt hoc §.* Quod si Tertius nõ vno ictu, sed simpliciter, Sempronium à Titio vulneratum vulnerauit, ísq; postea moriatur, vterque de occiso tenebitur. *l. 51. ff. eodem.* Scio nonnullis videri hîc agi de liberis occisis: *in dicta l. 51. de seruis.* Aliam conciliandi rationẽ affert Zazius 2. *intellect.* 6. sed meo iudicio operosiorẽ.

d Exanimare est animam tollere, occidere. hinc exanimus, occisus Virgil. corpus vbi exanimum positũ. Pallantis. Exanimatus verò perturbatus, cõterritus. Terẽt. Andr. exanimatũ vi deo. *Donatus & Arruntius Celsus.*

*

e *vide Tiraquellum tractatu de pœnis tempcrãdis causa. 61.*

f *l. 1. §. 6. ff. titul. proxim.*

g *l. 13. l. 43. ff. eod.*

h Quid si quis irritatu suo ferã bestiam vel aliã quamcũq; quadrupedem in se proritauit, eóq; damnum acceperit (ita legẽdum, non *dederit*, nisi legas, *sibi dederit.*) neque in eius dominũ, neque in custodẽ datur actio. *Paul. 1. sentent. 15. §. 3.*

i An in dominum? *v. l. 17. l. 19. ff. eod.*

k tibi quidquid fuero consecutus. *Haloand. v. l. 24. ff. de ædilitio edict.*

l de pauperie tamen potest. *l. 2. ff. tit. prox.*

m *l. 12. ff. eo. l. 17. in fi. ff. de vsufructu.*

n *l. 7. §. 4. l. 18. §. 2. ff. de dolo.*

o Membrorum suorum dominus nemo videtur. *vide quæ scripsi ad Nouellam Leonis 5. & l. 4. ff. de custodia.*

p *v. l. 11. §. 6. ff. eod.*

q Cur ita? *v. l. 54. §. 1. ff. de adquir. rerum.*

r *l. 43. ff. eod. l. 36. §. 2. ff. de petitione. v. l. 31. in fin. ff. de heredibus instit.*

s *l. 7. §. 5. ff. de dolo.*

t legati dominiũ à die mortis transit in legatarium, fictè: ab adita hereditate verè. *l. si. t. bi § seruus ff. de legat. 1.* Fictio requirit duo extrema. *Bald.*

u *l. 66. §. 2. ff. ad Trebell.*

x *Synopsis Basilic. d. loco c. 16.*

y aduersus eũ qui prior vulnerauit. *v. l. 11. §. 3. ff. e. d.*

z *l. 16. l. 36. §. 1. ff. eod.*

a Theophil. §. 6. *Insti. de noxal.*

b *l. 11. ff. de seruit. l. 85. §. 1. ff. de reg. iur.*

c *l. 11. §. 7. ff. eod.*

d *l. 27. ff. de pig.*

e hunc paragraphum Augúst. 3. *Emend. 1. authoritate Basil.* tollit.

f *l. 34. ff. eod.*

g id est, alterutra. *vt in l. 27. §. 11. ff. eod.*

h quid si seruus communis mihi nocuerit? *l. 27. §. 1. ff. eod.*

i *l. 23. §. 2. ff. eo.*

k Quanti plurimi clausula, æstimationẽ rei continet.

l hoc est ante. vnde *retrorsior* apud Tertullianum *c. 19. apologeticæ.* Ceteri, inquit, quoquẽ prophetæ, etsi Moysi postumant, extremissimi tamen eorum nõ retrorsiores (ita legẽdum, nõ *retrosiores*) deprehẽduntur primoribus vestris sapientibus & legiferis & historicis? ita legendũ est cum interrogatione. quæ duo errata doctissimus sanè interpres *Pamelius* non seruauit. vult enim Tertullianus. vltimos prophetarum, sapientibus & Philosophis gentilium tempore antiquiores.

m tunc enim fingitur occisus. *l. 15. §. 1. ff. eod.*

n Id quod interest non metimur ex solo serui occisi corpore, sed vlterius etiam.

o *l. 22. l. 23. §. 1. 4. 6. l. 37. §. 1. l. 51. vers. æstimatio. l. 55. vers. quanti igitur. ff. eod. l. 1. §. penult. ff. tit. prox.*

p seu id quod interest. *l. 21. ff. eod.* Vtilitatis enim verbo, hîc id quod interest intelligitur.

q Causæ corpori coherentes, vtilitates, accessiones. *l. 37. §. 1. ff. eod.*

r Corpus hîc non id quod corpus in homine est, vocat simpliciter, sed id quod ex distantibus & pluribus corporibus perficitur. Est enim corpus comœdorũ, Symphoniacorũ, gemellorũ, quadrigæ, paris mularũ.

s *l. 34. in f. l. 38. in f. ff. de ædilitio.*

t *d. l. 38.*

u *sub.* antequam etiam adiret hereditatem iussu domini. *§. 10. Inst. eod.*

x *l. 11. ff. ad exhib. l. 52. §. pen. ff. de furtis.*

y Immò non venit *l. 63. ff. ad l. Falcidiam.*

z *§. 1. Instit. de hered. instit. l. pen. C. de necessarijs.*

a v.l.21.ʒ.eodem.
b vide l.15.§.41 ʒ.de iniuriis.
c sic de cautione subrepta aut corrupta & instrumentis competit condictio & damni iniuriæ actio.l.10. in fi.ʒ.de damno.
d de infante vide l.70.ʒ.de verb.obligat.
e id est, cum nondum annū compleuisset.
f non fit æstimatio toti⁹ anni, qui nōdum anniculus occisus: sed eius tēporis quo inter annum vixit.
g v.l.36.§.1.ʒ.eo. l.1.§.1.ʒ.de priuatis delictis.
h l.111. in fin. de regulis iuris. pœnales actiones non dantur in heredes nisi locupletiores factos.
i v.l.3.Cod eod.
k l.2. §.1.ʒ.vi bonorum raptorū.
l imò potest.l.7.§.1.in f.ʒ.de iniuriis.
m v.l.2.§.1.ʒ.eo.
n subaudi imposita sibi necessitate respōdēdi à iudice: secus si volūtate: & sic intellige.l.6.§.3.ʒ.de cōfessis.
o adde.l.24.ʒ.eo.l.4.ʒ.de cōfess.
p Confessionē falsam retractare quilibet potest, probare tamen falsam esse cogitur.
q l.9.§.4.ʒ.de interrogation.

3 ¶ Idem Iulianus scribit, æstimationem hominis occisi ad id [a] tempus referri, quo plurimi in eo anno fuit. & ideo, & si pretioso pictori pollex fuerit præcisus: & intra annum, quo præcideretur, fuerit occisus: posse "eum" Aquilia agere: pretióque eo æstimandum, quanti fuit prius quàm artem cum pollice amisisset.

4 ¶ Sed & si seruus, qui magnas fraudes in meis rationibus commiserat, fuerit occisus, de quo quæstionem habere destinaueram, vt [b] fraudium participes eruerentur: rectissime Labeo scribit, tanti æstimandum quanti mea intererat, fraudes serui per eum commissas, detegi [c], non quanti noxa eius serui valeat.

5 ¶ Sed & si bonæ frugi seruus, intra annum mutatis moribus occisus sit: pretium id æstimabitur, quanto valeret prius, quàm mores mutaret.

6 ¶ In summa omnia commoda, quæ intra annum, quo interfectus est, pretiosiorem seruum facerent, hæc accedere ad æstimationem eius, dicendum est.

7 ¶ Si infans [d] sit occisus nondum anniculus [e]: verius est sufficere hanc actionem: vt æstimatio referatur ad id tempus, quo [f] intra annum vixit. 8 ¶ Hanc actionem & heredi [g], ceterísque successoribus dari constat. sed in heredem, vel ceteros hæc actio non dabitur, cum sit pœnalis [h]: nisi fortè ex damno locupletior heres factus sit.

9 ¶ Si dolo seruus occisus sit: & lege Cornelia [i] agere dominum posse constat: &, si lege Aquilia egerit, præiudicium fieri Corneliæ [k] non debet [l].

10 ¶ Hæc actio aduersus confitentem competit in simplum: aduersus negantem in duplum [m]. 11 ¶ Si quis hominem viuum falsò cōfiteatur occidisse: & postea [n] paratus sit ostendere, hominem viuum esse: Iulianus scribit cessare Aquiliam: quamuis confessus sit, se occidisse. hoc enim solùm remittere actori confessoriam actionem, ne necesse habeat docere, eum occidisse. ceterum occisum esse hominem à quocunque oportet [o].

24. *Paulus* libro vicesimo secundo ad edictum.

HOc apertius est circa vulneratum hominem. nam si confessus sit vulnerasse, nec sit vulneratus: æstimationem cuius vulneris faciemus? vel ad quod tempus recurremus?

1. De confeßione procuratoris, tutoris, curatoris. 2. De officio Iudicis in confitentem.

25. *Vlpianus* lib. 18. ad Edictum.

PRoinde si occisus quidem non sit, mortuus autem sit: magis est, vt non teneatur in mortuo, licèt fassus sit.
1 ¶ Si procurator, aut tutor, aut curator, aut quiuis alius confitetur [p], "aut" absentem vulnerasse: confessoria in eos [q] vtilis actio danda est.

2 ¶ Notandum, quod in hac actione, quæ aduersus cōfitentem datur, iudex non rei iudicandæ, sed æstimandæ datur: nam * nullæ partes sunt iudicandæ in confitētes [r].

26. *Paulus* lib. 22. ad Edictum.

PVta enim, quod qui conuenitur, fateatur se occidisse, & paratus sit æstimationem soluere, & aduersarius magni litem æstimat.

r nisi in condemnando, ídque in ciuilibus, non in criminalibus. *Bart.*
s i. duas actiones l.2. in fi. ʒ. de priuatis delictis.
t l.1.§.quod ergo additur.ʒ.de vi & vi.
u Ratio infirma, vide Cuiaciū 17. obseruat. 15. adde quæ scripsi ad l. 21. C. de furtis.
x similis est ratio in l.16.§ seru. ʒ. de publica.l.13. ʒ. de adq. possess.
y l.19.20.ʒ.eod.
z Imò non tenetur l 11. ʒ. de noxalibus. Solus vt mox dicetur.

De seruo seruum surripiente & occidente. 1. De seruo communi. 3. Qui tenentur nomine serui. 4. Caput secundū. 5. Caput tertiū. 6. De homine, vel pecude, ruptis, fractis, vstis. 7. De arbusto, ædificio, & rebus inquilini exustis. 10. De furno secundum parietem communem. 11. De ædificio exusto, 12. De apibus exustis. 13. quid sit rumpere. 14. De lolio, aut auena in segetem iniectis. 15. De vino corrupto. 16. De fracto vel vsto. 17. De seruo vulnerato, vel cæso. 18. De vestimentis scissis, vel inquinatis. 19. De millio, vel frumento effuso 20. Si quid frumento immixtū sit. 21. De nummis excußis. 22. De partu eiecto 23. De mulo nimium onerata. 24. De naue perforata. 25. De fructibus perceptis. 26. De sylua cæsa. 27. De salicto. 28. De puero castrato. 29. De artifice qui calicem fregit. 30. De margaritis ab vxore perforatis. 31. De foribus fractis: aut edificio diruto. 32. De aquæductu diruto. 33. Si lapis ex plaustro ceciderit. 34. De mulo qui pollicem serui, ad quem erat alligatus, auulsit. 35. De lacu perfusa & vino effuso.

a Imò tenetur noxali bonę fidei possessori. l.13. & l.28. de noxalib. l.8. ʒ. de interrogat. Ne dicas cum Græcis hîc non agi de noxali, sed de alia actione Nā de noxali actione hæc lex prorsus loquitur, cùm dicat, *serui nomine*. Ne dicas bonæ fidei possessorē hîc, bonæ fidei desiisse quo tempore cum eo ageretur noxali iudicio: hæc enim commenta sunt. Dic potius, bonæ fidei possessorem non teneri noxali actione, vt vel æstimationem litis sufferat, vt seruū actoris faciat (quia & illud iniquum est, & hoc præstare non potest, cùm ipse dominus non sit) sed teneri, vt seruum dimittat, & toto suo iure cedat. Dominum autem propriè teneri, vt seruum actoris faciat, quia vindicandi serui, à bonæ fidei possessore facultatem habet arg. l.22. ʒ. de noxalibus. Atqui negatur dominum serui nomine ab alio bona fide posse, furtis teneri. l.11. ʒ. de noxalibus. Dic dominum ita non teneri, vt electo bonæ fidei possessore non teneatur, cùm ab initio liberum sit actoris, vel non domino experiri, vt litis æstimationem præstet: vel cum bonæ fidei possessore vt eum à se dimittat, si nolit pro eo subire litis æstimationē: quod fortè obseruatur in hypothesi versiculi sequentis.
b Imò non tenetur dominus noxali actione de furto à suo seruo fugitiuo commisso l.17.§.3.ʒ.de furtis l.21.§.3.ʒ.de noxalibus. Paul. 2. sent. 31.§.23. c videtur autē fuisse de intercepta nobis vtilitate: cuius exemplū ex 9. Plin. 59. citat Cuiacius
d al. Cæterarum rerum si quis alteri damnum faxit, quod aliquod animal præter hominem & pecudem occiderit, quod vsserit, fregerit. *Hot.* 4. obs. 2. Verùm hæc incrustata lectio, minimè necessaria est, & præterea inepta: restringitur enim ad animalia contra mentem iurisconsulti, qui ad res etiam inanimatas extendit hanc legem. *vbi cæterarum rerum*. vnde de arbusto, villa, insula, furno dicitur, Aquiliæ quoque actionē cōpetere. §.7.8.9.10.ʒ.eod. Hæc ita proxima nō vidisse miserè dispicientis est ac cœci, aut memoria destituti.

27. *Vlpianus* lib. 18. ad Edictum.

SI seruus seruum alienū subripuerit, & occiderit: "&" Iulianus, & Celsus scribunt: & furti, & damni [f] iniuriæ competere actionem. 1 ¶ Si seruus communis, id est meus & tuus, seruum meum occiderit: legi Aquiliæ locus est aduersus te, si tua voluntate [r] fecit. & ita Proculum existimasse, Vrseius refert. quod si non volūtate tua fecit, cessare noxalem actionem: ne [u] sit in potestate serui [x] vt tibi soli seruiat. quod puto verum esse.

2 ¶ Item si seruus communis, meus & tuus [y], sit occisus à seruo Titij: Celsus scribit, alterum ex dominis agentem, aut litis æstimationem consecuturum pro parte, aut noxæ dedi ei insolidum oportere: quia hæc res diuisionē non recipit. 3 ¶ Serui autem occidentis nomine dominus tenetur [z]: is verò, cui bona fide seruit, non [a] tenetur. Sed an is, qui seruum in fuga habet, teneatur nomine eius Aquiliæ actione, quæritur. & ait Iulianus, teneri. [b] est verissimum: cum & Marcellus consentit. 4 ¶ Huius legis secūdum quidem capitulum in desuetudinem abiit [c].

5 ¶ Tertio autem capite ait eadem lex Aquilia. *Ceterarum [d] rerum, præter hominem, & pecudem occisos, si quis alteri damnū faxit quod vsserit, fregerit, ruperit iniuria: quāti ea res erit in dieb triginta proximis, tantū æs domino dare damnas esto.*

6 ¶ Si quis igitur non occiderit hominem, vel pecudem: sed vsserit, fregerit, ruperit: sine dubio ex his verbis legis agendum erit [e]. Proinde, si facem seruo meo obieceris, & eum adusseris, teneberis mihi.

7 ¶ Item si arbustum meum, vel villam meam incenderis [f]: Aquiliæ actionem habebo.

8 ¶ Si quis insulam voluerit meam exurere: & ignis etiam ad vicini insulam peruenerit: Aquilia tenebitur etiam vicino, non minùs etiam inquilinis tenebitur, ob res eorum exustas. 9 ¶ Si fornacarius [g] seruus coloni ad fornacem obdormisset, & villa fuerit exusta: Neratius scribit, ex locato conuentum [h] præstare debere: si negligens in eligendis ministeriis [i] fuit. ceterum si alius ignē subiecerit fornaci, alius negligenter custodierit: an tenebitur, qui subiecerit? nam, qui custodiit, nihil fecit. qui rectè ignem subiecit, non peccauit [k]. quid ergo "est"? puto vtilē competere actionem tam in eum, qui ad fornacem obdormiuit, quàm in eum, qui negligenter custodiit [l]. nec quisquam dixerit in eo, qui obdormiuit. rem eum humanam, & naturalem passum: cum deberet vel ignem extinguere, vel ita munire, ne euagetur [m].

10 ¶ Si furnum secundùm parietem communem haberes, an damni iniuria tenearis? & ait Proculus, agi nō posse, quia nec cum eo, qui focum haberet [n]. & ideo æquius puto, in factum actionem dandam. scilicet si paries exustus sit. si autem nondum mihi damnum dederis, sed ita ignem habeas, vt [o] metuam, ne mihi damnum des: damni infecti puto sufficere cautionem.

11 ¶ Proculus ait: cum coloni serui villam exussissent: colonum vel ex locato, vel ex lege Aquilia teneri: ita vt colonus possit seruum noxæ dedere [p]: &, si vno [p] iudicio res esset iudicata, altero amplius non agendum. sed hæc ita, si culpa [r] colonus careret. ceterum, si noxios seruos habuit [s], damni eum iniuria teneri, cur tales habuit. Idē seruandum & circa inquilinorum [t] insulæ personas scribit. quæ sententia habet rationem.

12 ¶ Si cum apes meæ ad tuas aduolassent, tu eas exusseris [u] legis Aquiliæ actionem competere. Celsus ait. 13 ¶ Inquit lex, *ruperit.* "Rupisse" verbum fere omnes veteres sic intellexerunt, corruperit. 14 ¶ Et ideo Celsus quærit: si Lolium, aut auenam [x] in segetem alienam inieceris, quo eam "tu" inquinares: non solùm *quod vi aut clam* dominum posse agere, vel, si locatus fundus sit, colonum: sed & in factum agendum: &, si colonus eam exercuit, cauere eum debere, amplius [y] non agi: scilicet ne dominus amplius inquietet. nam alia quædam species damni est, ipsum quid corrumpere, & mutare, vt lex Aquilia locum

e primo capite legis agitur de occiso: secūdo, de intercepta nobis aliqua vtilitate, vt antea exposui: tertio de vsto, fracto, rupto. vt hîc.
f v.l.30.§.3.ʒ.eo.l.1.2. Cod eod.
g exemplū vide apud Festū, in Sabinū autor legebatur, Fornicari⁹ synopsis Basil. φουρνάριος.
h an & sequentium annorum? an verò etiā totius villæ æstimationem?
i an hoc ita accipi oportet vt colonus etiā negligentiæ teneatur?
k incendium ergo non imputatur colono, quoties vel à se, vel ab eius seruo ignis camino vel fornaci rectè subiectus fuit. eóque casu, si incendium oriatur, non ex culpa, sed fortuitò venit: ideo nec colonus tenebitur, l.11.ʒ. de incend.
l Qui negligenter custodit tenetur. Negligere videtur qui circa ignem cōmissum obdormit.
m Somnus etsi res humana & naturalis est, imputatur tamen ei qui vigiliam in se recipit.
n Quisque in suo foco & igne impunè vti potest l.15.ʒ.de seruitutibus.l.8.in fi.ʒ.si seru.vind. exceptis tabulis? id enim quoddam extraordinariū videtur. l.13.ʒ. de seruit. vrb.
o furni vel ignis nomine cautio exigi potest. vide tamen l.24.§. præterea. infrà, de damno.
p q.d iuris sit hodie, si minister, qui nobis seruit, cuiusque deditio noxæ nobis nō cōpetit, ignē subiecerit.
q l.43.ʒ.locati.

r Colonus tenetur de incendio sua culpa dato. vide quæ notaui ad l.11.ʒ. de incendio.
s Colonus in culpa quodammodo esse videtur: qui noxiis seruis vtitur. adde casum.l.25.§.4.ʒ.locati.
t Quod ius est in colono incendij ratione, idem in inquilino esse debet.
u hoc enim tertium caput legis Aquiliæ de exustis agit §.5.6.ʒ.eodem.
x ἄγρωστιν Græci vertunt.i.verbenam. Idem est si arenam in frumentum. ʒ.20.ʒ.eod. tametsi eo loco lege, *auenam* vt hîc: & apud Ciceronem 5. de finibus. Tertullianus lib. de præscript. c.30. Parabola, bonum semen frumenti à domino seminatum primo constituit, auenarum autem sterilis fœni adulteriū ab inimico postea superducit. Huc tamen pertinere versus Virgilianus potest. Infelix lolium & steriles dominantur auenæ. Infelix lolium, vel eo dici putat Isidorus quòd sit inutile & infœcundum lib.17.cap.9.
y de hac formula dixi ad l.15.ʒ. ratam rem.

habeat

a *Theophil.*§.13.*inst.eod.*vel aquas.*v.l.*1.ff.*de extraord. crimin.*
b Spurcat vinum, qui aquam infundit. *adde Festum in spurcum vinum*, vide prouerbium, ἀπώλεσας τὸν οἶνον, ἐπιχέας ὕδωρ. perdidisti vinum aqua infusa.
c idem est si frumentum.§.16.ff.*eod.*
d *l.7.in fine.ff.de iniurijs.*

habeat:alia, nulla ipsius mutatione applicare aliud, cuius molesta separatio sit.

15 ¶ Cum eo planè: qui vinum [a] spurcauit [b], vel effudit [c], vel acetum fecit, vel alio modo vitiauit: agi posse Aquilia, Celsus ait: quia etiam effusum, & acetum factũ, corrupti appellatione continetur. 16 ¶ Et non negat fractum, & vstum contineri corrupti appellatione. sed non esse nouum, vt lex, specialiter quibusdam enumeratis, generale subiiciat verbum, quo specialia complectatur. quæ sententia vera est. 17 ¶ Rupisse eum vtique accipiemus, qui vulnerauerit: vel virgis, vel loris, vel pugnis cecidit, vel telo, vel quo alio, vt scinderet alicui corpus: vel tumorem fecerit: sed ita demum, si damnum iniuria datum est. ceterum, si nullo seruum pretio, viliorem deterioremve fecerit: Aquilia cessat: iniuriarúmque [d] erit agendum dumtaxat. Aquilia enim eas ruptiones, quę dãna dant, persequitur. Ergo etsi pretio quidem non sit deterior seruus factus, verùm sumptus in salutem eius, & sanitatem facti sunt: in hæc mihi videri damnum datum [e], atque ideo lege Aquilia agi posse.

18. ¶ Si quis vestimenta sciderit, vel inquinauerit [f], Aquilia, quasi ruperit tenetur. 19 ¶ Sed & si quis milium [g], vel frumentum meum [h] effuderit in flumen: sufficit Aquiliæ actio. 20 ¶ Item si quis frumento harenã [i] vel aliud "quid" immiscuit, vt difficilis [k] separatio sit: quasi de corrupto agi poterit. 21 ¶ Si quis de [l] manu mihi nũmos excusserit [m]: Sabinus existimat, damni iniuriæ esse actionem, si ita perierint, ne ad aliquem peruenirent. puta si in flumen [n], vel in mare, vel in cloacam ceciderũt. quod si ad aliquem peruenerunt: ope [o], consilio furtum factum agendum. quod & antiquis placuit. idem, etiam infactum dari posse actionem ait. 22 ¶ Si mulier pugno, vel equa ictu à te percussa eiecerit [p]: Brunus ait, Aquilia teneri, quasi rupto. 23 ¶ Et si mulum plus iusto onerauerit [q]: & aliquid membri ruperit: Aquiliæ locum fore.

24 ¶ Si nauem venaliciarum mercium perforasset: Aquiliæ actionem esse, quasi ruperit, Viuianus scribit.

25 ¶ Si oliuam immaturam [r] decerpserit, vel segetẽ [s] desecuerit immaturam, vel vineas crudas: Aquilia tenebitur: quod si iam maturas, cessat Aquilia. nulla enim iniuria est, cùm tibi etiam impensas donauerit [t], quæ in collectionem huiusmodi fructuum impenduntur. Sed si collecta hæc interceperit, furti [u] tenetur. Octauenus in vuis adiicit: nisi (inquit) in terram vuas proiecit, vt effunderentur. 26 ¶ Idem & in silua cædua scribit: vt, si immatura [x], Aquilia [y] teneatur: quod si matura [z] interceperit, furti teneri [a] eum, & arborum [b] furtim cæsarum.

27 ¶ Si salictum maturum ita, ne stirpes læderes, tuleris: cessare Aquiliam. 28 ¶ Et, si [c] puerum quis castrauerit, & pretiosiorem [d] fecerit: Viuianus scribit, cessare Aquiliam. sed iniuriarum erit agendum, aut ex edicto ædiliũ, "aut" in quadruplum [e]. 29 ¶ Si calicẽ diatretum [f] faciendum dedisti: siquidem imperitia [g] fregit, damni iniuria tenebitur: si "verò" non imperitia fregit, sed rimas habebat vitiosas, potest esse excusatus. & ideo plerumque [h] artifices conuenire solent, cum eiusmodi materiæ dantur, non periculo suo se facere. quæ res, ex locato tollit actionem, & Aquiliæ. 30 ¶ Si cum maritus vxori margaritas extricatas [i] dedisset in vsu: eaque inuito, vel inscio viro perforasset, vt pertusis in linea vteretur: teneri eam lege Aquilia [k], siue diuertit, siue nupta est adhuc. 31 ¶ Si quis ædificij mei fores cõfregerit, vel refregerit, aut si ipsum ædificium [l] diruit, lege Aquilia tenetur.

32 ¶ Siquis aquæductũ meũ diruerit: licet cementa mea sunt, quæ diruta sunt, tamẽ quia terra mea nõ sit [m], qua aquã duco: melius est dicere, actionẽ vtilẽ dandã. 33 ¶ Si ex plaustro lapis ceciderit, & quid ruperit, vel fregerit: Aquiliæ actione plaustrariũ teneri, placet, si malè cõposuit lapides, & ideo lapsi sunt. 34 ¶ Si quis seruũ cõductũ [n] ad mulũ regendũ, cõmendauerit ei mulũ: ille ad pollicem "suũ," eũ alligauerit de loro: & mulus eruperit sic, vt

e sensus est, lege Aquilia agi posse & sanato vulnerato seruo *l. 45. §. 1. ff. eod.* aliàs qui seruũ curauit alienũ, sumptus in eo factos recuperare potest. *v. l. 10. C. de negotiis.*
f vel si fimo corrupto aliquẽ perfuderit. *l. 1. §. 1. de extrao. crim.*
g à milio, miliarium: vas ad coquẽdum milium *l.19. §. 12. ff. de auro.*
h vel vinum. § 15. ff. *eod.*
i *legendum videtur*, auenam *vt* §. 14. ff. *eod.*
k *v.* §.14. *inf. ff. e.*
l manu nummos qui alteri excutit, ita vt ad nullum perueniãt, sed pereãt, damni iniuriæ: si vt ad aliquem, peruenirent, excussit furti vel in factum tenetur.
m *l. 52. §. 13. ff. de furtis.*
n *adde l.14. §.2. ff. de præscriptu verbis.*
o *vide l.50. §.1. ff. de furtis.*
p i. abortum fecerit. *vt l.39. ff. eod.*
q v. quæ notaui ad *l.48. ff. de vsufructu.*
r *l.30. §.2. ff. locati.* Adde de eo qui immaturam virginẽ stuprauit *l.25. ff. de iniuriis. l.38. §. 3. ff. de pœnis.*
s *vide l.21. ff. de furtis.*
t an id semper pręsumatur, collige ex iis quæ adnotaui ad *d. l.* 48.
u *l.25. inf. ff. de furtis.*
x *al.* immaturam *l.1. Cod. eo. l.* 18. ff. *quod vi aut clam.*
y Imò quod vi aut clam. *l.* 18. ff. quod vi.
z *al.* maturam. maturam autẽ & immaturam syluam cæduam interpretor, quæ ante consuetũ cædẽdi tempus cęsa sit.
a *v. l.1. ff. arborũ furtim cæsarum.*
b Imò nihil præstabit *d. l.* 18.
c 19. *Synopsis Basilic.* περὶ εὐνούχων *c.74. §.2.*
d nam castratis & Eunuchis cubiculariis vtebãtur principes *v. l.4. C. de præpositis sacri cubiculi, & ibidem Cuiac.* Quintilianus 5. c. 12. Mancipiorũ negotiatores, formæ puerorum virilitate excisa lenocinantur, *& post.* sed mihi naturam intuenti, nemo non vir spadone *formosior* erit, nec tam auersa vnquam videbitur ab opere suo prouidentia, vt debilitas inter optima inuẽta sit. Nec id ferro *speciosum* fieri putabo, quod si nasceretur mõstrum erat. libidinẽ iuuet, ipsum effœminati sexum mendacium, nunquam tamen hoc continget malis moribus regnũ, vt si qua *pretiosa* fecit, fecerit & bona. *&c.*
e *v. quæ notaui ad Nouell.* 142. *c.1. de pœna eorum qui alios castrant.* f i. calicem ex lapillo vel gemma perforandum. vnde Diatretarij, qui perforant margaritas, οἱ τρυπῶντες τοὺς μαργαρίτας. *in l.1. Codi. de excusat. artificum. vide etiam Turneb.27. aduers.31.* g *l.13. ff. locati.* h Conuentione fieri potest, vt ne Aquiliæ actionis nomine teneatur. i ἀτρύτους *Basil.* exaluminatas Plinio, à detracto alumine, nondũ tamen pertusas & coniectas in lineam *v. Cuiac.18. obs. 37.* k *l.2. C. rerum amot. l.37. ff. de donat. inter virum.* l *l.50. ff. eod* m *adde l.30. ff. de seruitut. rustic.* n *adde l.60. §. 7. ff. locati.* o vietori, *Bud.* sed Basilica habent, κονιατῇ. i. tectori. qualis is est, qui tectorium cisternæ inducit. aliàs legitur, victori. *Cuiac.* 10. *obs.* 9. Porrò tectoris fit mentio. *l.5. §.7. ff. commodati.* p i. non excipulum musti defluentis è torculari, sed cisternam vini. de qua *v. l.21. §.5. ff. de furtis.*
q i. incrustandum. ἐπὶ τῷ ἐκφροντίσαι, vel οἰκοκαλλῆσαι, vel, ἀναχρίσαι τὰς πλευρὰς αὐτοῦ. *vide Cuiacium.10. obseruat.9.*
r *l.7. §. antepen. ff. quod vi.* s vt si quis rete, quo tẽpore fruges colligũtur, tetẽderit, & in illud collapsum animal interierit, indemnis est retis dominus. 6. Harmenop. in Georgicis 6. §. 5. *adde l. 29. ff. eod.*

& pollicẽ auelleret seruo, & se præcipitaret: Mela scribit si pro perito imperitus locatus sit, ex cõducto agendũ cũ domino ob mulũ ruptũ, vel debilitatũ: sed, si ictu, aut terrore mul[9] turbatus sit, tũ dominũ eius, (id est, muli, & serui) cũ eo, qui turbauit, habiturũ legis Aquiliæ actionem: mihi autẽ videtur, & eo casu, quo ex locato actio est, cõpetere "etiã" Aquiliæ. 35 ¶ Item si tectori locaueris [o] lacum [p] vino plenum curandum [q]: & ille eum pertudit, vt vinum sit effusum. Labeo scribit in factum agendum.

De foueis. 1. *De causæ cognitione.*

28. *Paulus* lib. 10. ad Sabinum.

QVi foueas vrsorum, ceruorumque capiendorũ causa faciunt, si in itineribus [r] fecerunt, eoque aliquid decidit factũque deterius est: lege Aquilia obligati sunt. at si in aliis locis, vbi [s] fieri solent, fecerunt, nihil tenẽtur.

1 ¶ Hæc tamen actio ex causa danda est: id est, si neque denuntiatum est [t], neque scierit, aut prouidere potuerit. (& multa huiusmodi deprehẽduntur, quibus summouetur petitor, si euitare periculum poterit.)

De laqueis. 1, *De protecto, vel aquæductu reciso.* 2. *De nauibus.* 6. *De animalibus læsis, quæ pecudes non sunt.* 7. *De magistratibus & pignoribus.* 8. *De verbo plurimi supplendo in tertio capite.*

29. *Vlpianus* lib. 18. ad Edictum.

QVemadmodum si laqueos [u] eo loci posuisses, quo [x] ius ponendi nõ haberes, & pecus vicini in eos "laqueos" incidisset. 1 ¶ Si protectum meum, quod supra domum tuam nullo iure habebam, recidisses: posse me te cum damni iniuria agere, Proculus scribit. debuisti enim mecum, ius mihi non esse protectum [y] habere, agere. nec esse æquum, damnum me pati, recisis a te meis tignis. Aliud est dicendum ex rescripto Imperatoris Seueri: qui per cuius domum traiectus erat aquæductus citra seruitutem, rescripsit, iure suo posse eum intercidere. & meritò: interest enim, quod hic in suo protexit, ille in alieno fecit. 2 ¶ Si nauis tua impacta in meam scapham, damnum mihi dedit: quæsitum est, quæ actio mihi competeret. & ait Proculus, si in potestate nautarum fuit, ne id accideret, & culpa eorum factum sit, lege Aquilia cum nautis agendum: quia parui refert, nauem immittendo, aut seruaculum [z] ad nauem ducendo, an tua manu damnum dederis. quia omnibus his modis per te damno adficior. sed si, fune rupto, aut, cum à nullo regeretur nauis, incurrisset: cum domino agendum non esse. 3 ¶ Item Labeo scribit: si cum vi [a] ventorum nauis impulsa esset in funes anchorarum alterius, "&" nautæ funes præcidissent: si [b] nullo alio modo, nisi pręcisis funibus, explicare se potuit, nullam actionem dandam [c]. idemque Labeo, & Proculus, & circa retia piscatorum, in quæ nauis "piscatorũ" inciderat, æstimauerunt. Plane, si culpa nautarum id factũ esset, lege Aquilia agendum. Sed vbi damni [d] iniuria agitur, ob retia: non piscium, qui ideo capti non sunt, fieri æstimationem [e]: cum incertum fuerit, an caperẽtur. Idemque [f] & in venatoribus, & in aucupibus probandum.

4 ¶ Si nauis alteram contra se venientem obruisset: aut in gubernatorem, aut in ducatorem [g] actionem competere damni iniuriæ, Alfenus ait. sed si tanta vis naui facta sit, quæ temperari non potuit: nullam in dominũ dandam actionem. sin autem culpa nautarum id factum sit: puto Aquiliæ sufficere.

5 ¶ Si funem quis, quo religata nauis [h] erat, præciderit: de naue quæ periit, in factum agendum. 6 ¶ "Hac actione" ex hoc legis capite de omnibus animalibus læsis, quæ pecudes non sunt, agendum est: puta, vt de cane. sed & de apro, & leone, ceterisque feris, & auibus idem erit dicendum [i].

7 ¶ Magistratus municipales [k], si damnum iniurja dederint posse Aquilia [l] teneri. Nam & cum pecudes aliquis pignori cepisset, & fame eas [m] necauisset, dũ nõ patitur "te" eis cibaria adferre: in factũ actio dãda est. Itẽ si, dũ putat se ex lege capere pign[9], nõ ex lege ceperit: & res tritas [n] corruptasque [o] reddat [p]: dicitur legẽ Aquiliã locũ ha-

t *l.3. ff. eod.*
u *l.55. ff. de acquir. domin.*
x puta in alieno, non in tuo. vt hinc constet laqueos & retia cuiq; iure permitti in suo ponere, suorũ fructuum ab animalibus cõseruandorũ causa.
y vel murum *l.* 17. ff. *si seruitu.* vel arborem. *l.* 2. ff. *de arboribus.*
z scaphã, cui vel interdũ nautæ tẽpestatis tẽpore se cõmittunt vel ipsos pisces seruãdos, *Turn.27. aduers. 51.* Græci κοντοπαρόδαλιον: ferraculũ, *vulg.* gubernaculum. *Hugo à Porta.* ferriculum *Haloan. Alij* verriculũ: *Alij*, feraculũ: Antonius Augustin[9] quod *Festum, in Scruců, legissi videtur*, sorraculũ *vel* serraculum: à serraco *vel* sarraco. Cicero in Pisonẽ apud 8 Quintil. 3. Tibi tota cognatio in serraco aduehitur, Vitruui[9] 10. *c.1.* Portationes eorum nõ essent, nisi plaustrorũ aut sarracorum per terrã: nauicularum per aquam iuuentæ essent machinationes. Quibus ex locis sanè colligas, non legendum esse *ferraculũ*, vel *sarraculũ*: cùm hac lege non agatur de vehiculo aut machinatione terrestri, sed aquatili, & nauigio: & alioquin ex Festo cõstat soracũ esse, quo ornamẽta portẽtur scenicorũ. Plaut. *in Persa.* Librorũ ecce illum plenum soracum habeo. & Glossis sarraca, ἅμαξα. *Proinde legunt alij* Lenunculũ ex Nonio. *Alij* remunculũ *ex Gell.* Cuia. 9. *obs.* 10. serraculũ *legit. &* 14. *obs.*13. a *adde l.15. l.16. §.8. ff. de public.* b *v. l.3. §. pen. ff. de incend.* c an eo casu debetur naulũ. *v. l.15. l. vl. § si propter ff. de public.* d de hac formula scripsi ad Ciceronẽ in oratione pro Roscio Comœdo. e in emptione autẽ iactus retis, agitur ad incertũ, si piscator rete iacere noluit: si extraxit, nec velit reddere, quod extraxit æstimabitur. *l.12. ff. de act. empt.* f Argumentũ à piscatione ad venationẽ & aucupiũ. g ductorẽ. h idem in Põtone Calli *Bas.* appellãt, dicendum est, quod sæpissimè occurrit. i & in omnib. reb. quæ anima carent. §.13 *Inst. eod.* k i. minores, sine imperio *l.32. inf. ff. de iniuriis.* l *l.12. ff. de iurisdict.* m *adde l.9. §.2. ff. eo. l.4. ff. de agnosc. liber. l.2. §.20. ff. vi bono. rapt.* n Pignus detritũ reddẽs tẽetur ad id quod interest domini: quod notari potest aduersus fœneratores, pignus detrita reddẽtes debitori. o In pignoribus custodiẽdis, operæ aliquid est & laboris. Fieri. n. nõ potest vt pignus tẽpore ipso non alteretur, vt hinc colligas, fideiussoris dãdi promissorẽ seu debitorem, nõ posse inuito creditori, fideiussoris loco, pignus dare: quamuis meliorẽ cõditionẽ creditoris videatur efficere. (Est. n. labor, vt superius dictum est, in pignore custodiẽdo) §. *præterea Inst de act. l. vlt. ff. de vsu: v. Negusantiũ tract. de pignorib. membro.1. parte 5. numero 2.* p *l.25. ff. de pignoratitia.*

a *l.si seruus.Cod.de his qui ad Eccles.* b *§.14.in fine.Inst.eod.* c *v.l.24.ff.de adulter.* d quia pignoris dominus est *l.11.§.6.ff.eod.* e quod creditor ex pignore consequitur, debitori prodest ad debiti quantitatem, vt de superfluo tantùm postea teneatur. f *v.l.24.§.2.ff.de pignorat. action l.2.ff.de pignoribus.* g *Deuteronomij 22.6.Harmenop 12.§.5.* h *v. Exod. 22. Harmenop.6. tit.12.* & apud eundem in legibus *Georgicis cap.8.*

bere quod dicendum est, & si ex lege pignus cepit. Si quid tamen magistratus aduersus [a] resistentem violentius fecerit, non tenebitur Aquilia. Nam & cum pignori seruum cepisset, & ille se suspenderit, nulla datur actio.

8 ¶ Hæc verba, *quanti* [b] *in triginta diebus proximis fuit* etsi non habent *plurimi*, sic tamen esse accipienda cōstat.

De adultero. 1. aut pignerato seruo occiso. 2. De vino vel frumento consumpto. 3. De dolo & culpa. De segete, aut vinea læsa progressu ignis. 4. Si seruus non mortifere vulneratus, negligenter perierit.

30. *Paulus* lib. 22. ad Edictum.

QVi occidit adulterum deprehensum seruum alienum [c], hac lege non tenebitur.

1 ¶ Pignori datus seruus, si occisus sit, debitori actio [d] competit. sed an & creditori danda sit vtilis: quia potest interesse eius, quod debitor soluendo non sit, aut quod litem tempore amisit: quæritur, sed "hic" iniquum est, & domino, & creditori eum teneri. nisi si quis putauerit, nullā in ea re debitorem iniuriam passurum, cùm prosit ei ad debiti quantitatem [e]: &, quod sit amplius, consecuturus sit ab eo: vel ab initio in id, quod amplius sit, quam in debito, debitori dandam actionem. & ideo in his casibus, in quib. creditori danda est actio propter inopiam debitoris, vel quod litem amisit, creditor quidem vsque ad modum debiti habebit Aquiliæ actionem, vt prosit hoc debitori: ipsi autem debitori in id [f], quod debitum excedit, competit Aquiliæ actio.

2 ¶ Si quis alienum vinum, vel frumentum consumpserit, non videtur damnum iniuria dare. ideóque vtilis danda est actio.

3 ¶ In hac "quoque" actione, quæ ex hoc capitulo oritur, dolus, & culpa punitur. Ideóque si quis in stipulam [g] suam, vel spinam [h] comburendæ eius causa, ignem immiserit. & vlterius euagatus, & progressus ignis alienam segetem, vel vineam læserit [i] requiramus, num imperitia eius, aut negligentia id accidit. nam, si die ventoso id fecit, culpæ reus est. nam & * qui occasionem [k] præstat, damnum fecisse videtur [l] in eodem crimine est, & qui non obseruauit, ne ignis longiùs procederet. at si omnia quæ oportuit, obseruauit: vel subita vis [m] venti longiùs ignem produxit. caret culpa.

4 ¶ Si vulneratus fuerit seruus non mortiferè, negligētia autē [n] perierit: de vulnerato actio erit nō de occiso.

Si quid putator, vel machinarius deiecerit.

31. *Idem* lib. 10. ad Sabinum.

SI [o] putator ex arbore ramum cùm deiiceret, vel machinarius [p] hominem prætereuntem occidit: ita teneatur, si is in publicum decidat, nec ille proclamauit [q], vt casus eius euitari possit. sed Mucius etiam dixit, si in priuato idem accidisset, posse de culpa agi. * culpam [r] autē esse, quòd, cùm à diligente prouideri poterit, non esset prouisum [s]. aut tum denunciatum esset, cùm periculum euitari non possit. secundum quam rationem non multū refert per publicum, an per priuatum iter fieret: cum plerumque [t] per priuata loca vulgò iter fiat. Quòd si nullū iter erit: dolum dumtaxat præstare debet, ne immittat in eum, quem viderit transeuntem. nam * culpa ab eo exigenda non est: cùm diuinare [u] non potuerit [x], an per eum locum aliquis transiturus sit.

Si familia damnum dederit. 1. quis seruum vulnerauerit vel occiderit.

32. *Gaius* lib. 7. ad Edictum prouinciale.

ILlud quæsitum est, an quod proconsul in furto obseruat, quod à familia factum sit, (id est, vt non in singulos detur pœnæ persecutio, sed sufficeret [y] id præstari, quod præstandum foret, si id furtum vnus liber fecisset) debeat & in actione damni iniuriæ obseruari. sed magis visum est, idem esse obseruandum [z] & meritò. cum enim circa furti actionem hæc ratio sit, ne ex vno delicto tota familia dominus careat: eáque ratio similiter & in actione damni iniuriæ interueniat: sequitur, vt idem debeat ęstimari. præsertim cùm interdum leuior sit hæc causa delicti: veluti si culpa, & non dolo, damnum daretur.

1 ¶ Si idem eundem seruum vulnerauerit, postea de

i *Deuteronomij 22.* i si in stipulam (igne cōiecto, dum quis aliud legit) ignis fugit & præcessit, non Aquilia, sed in factum actione tenebitur. *v. collationē legum Mosaicarum, tit.12. de incendio.* igitur tres actiones cōpetere videtur, Criminalis, ex dolo, *l.9.ff.de incendio,* ciuilis in factum, vt hac specie *d.l.12. & dupli. l.1. C. eod. Paul.5.sent.3.§.vlt.*

k occasio inter causas efficientes numeratur. *l.51.ff.eod.* vt & origo. *l.1.§.sexus ff.de postulando.*

l *l.15.ff.de siccarijs.*

m vis sub ita excusat incendium. *vt hic adde l.29.§.3.ff.eod.*

n sua: vt si nō patiatur se à medicis curari. *Bal. ö 36. Synopsis Basilic.ex lib.60. titul.3.c.29. adde 6. Harmenop. in Georgicis 6. §. 1.*

p Machinarius, qui in machina, aut de machina operatur.

q Proclamatio excusat factum machinarij occidentis: eiusve qui insidiatorē interficit. Cæterùm proclamationis hæc formula concessa fuisse videtur, *Cano.* vt ex Ciceronis 2. de Oratore colligimus *l.7.ff.de sicarijs.§.5.Inst.eod.*

*

r Culpa est nō præuidere quod à diligente præuideri potest. est igitur culpa diligentiæ opposita.

s *l.26.§.7.ff.ex quib.cau. maiores l.9.§.1.ff.locati.*

t Iter vulgo fit plerunque per priuata loca.

u Diuinare nemo cogitur: ideóq; qui nō diuinat, culpam nō admittit. Est verò diuinatio diuersa à prouidentia quæ in diligentem hominē cadit. Huius enim non illius priuatio, culpa est. Prouidentia ratiocinatione per causas perficitur: Diuinatio est citra causam futuri prænotio.

x *l.29.§.2.ff.mandati.vide l.4.§.23.ff.de except.doli mali.*

y *v.l.1.in fi.ff.si familia furtum.*

z quod in furto. vt sc. dominus liberetur, si vnius nomine damnū pręstiterit: sed aliud definitur, quoties familia albū corrupit, quoties iniuriā intulit, *l.9.ff.de iurisd.* Ibi igitur plura facta nō vnum, hîc vnū nō plura (interpretatione prudentū scilicet, nō à Prætore: sic. n. intelligi potest quod extat *in l.9.ff.de iurisd.*) fingimus. Cur tā variè? nō ideo placet, quòd furti & damni iniuria dati nominatæ sint actiones: albi corrupti, nō item *Bar.* aut quòd in furto animus solus, in reliquis factū ipsum consideretur *Alciat.* quod in furto res non corrumpatur, vtcumque rem eandem plures contrectent, *Baro.* Placet potius, id ideo constitutum, quòd iniuria damno pecuniario grauius toleratur, *Goueanus.* quòd in furto & Aquilia, licèt plures rem cōtrectent, vnica res tamen furtiua intelligitur, cuius restitutione domino fit satis. In albo corrupto & iniuria aliud fit, quæ, grauior est, à pluribus quàm si ab vno illata sit, vt meritò vnius luitione cæteros hîc liberari non oporteat. *Zas. v. etiam Cuiac. 8. obser. 20.*

a *v.l.11. §.3.ff.eod.*

b Imò affectiones ęstimandæ. *l.54.ff.mandati.* Dic, affectionem, non considerari in æstimatione, sed in actione: hoc est, vt quis agere possit.

inde etiam occiderit: tenebitur & de vulnerato [a], & de occiso: duo enim sunt delicta. aliter atque si quis, vno impetu, pluribus vulneribus aliquem occiderit: tunc enim vna erit actio de occiso.

De rei æstimatione. 1. De actione in factum.

33. *Paulus* libro 2. ad Plautium.

SI seruum meum occidisti. * non [b] affectiones ęstimandas esse puto, (veluti si filium tuum naturalem quis occiderit, quem tu magno emptum velles) sed quanti omnibus valeret. Sextus quoque Pedius ait, pretia [c] rerū, non ex affectione, nec vtilitate singulorum, sed cōmuniter [d] fungi [e]. Itaque eum, qui filium naturalem possidet, non eo locupletiorem esse, quòd eum plurimo, si alius possideret, redempturus fuit. nec illum, qui filium alienū possideat, tantum habere, quanti eum patri vendere posset. in lege enim Aquilia "damnum" consequimur: & amisisse [f] dicemur, quod [g] aut consequi potuimus, aut erogare cogimur.

1 ¶ In damnis, quæ lege Aquilia non tenētur, in factum datur actio [h].

Si seruus legatus occisus sit.

34. *Marcellus* lib. 21. Digestorum.

TItio, & Seio Stichum legauit. liberante Seio, cùm Titius vindicasset legatum, Stichus occisus est. deinde Seius repudiauit legatum. perinde [i] Titius agere possit, ac si soli legatus esset.

35. *Vlpianus* lib. 18. ad Edictum.

QVia retro adcreuisse dominium ei videretur.

Si dominus seruum vulneratum heredem instituerit.

36. *Marcellus* lib. 21. Digestorum.

NAm sicut, repudiante [k] legatario legatum, heredis est actio, perinde [l] ac si legatus non esset: ita huius actio [m] est, ac si soli legatus esset.

1 ¶ Si dominus seruum, quem Titius mortiferè vulnerauerat, liberum & heredem esse iusserit: eíque postea Mæuius exstiterit heres: non habebit Mæuius cum Titio legis Aquiliæ actionem. scilicet secundum Sabini opinionem, qui putabat, ad heredem actionem [n] non transmitti, quæ defuncto competere non potuit. nam sanè absurdum accidet, vt heres pretium quasi occisi consequatur eius cuius heres exstitit. Quod si ex parte eum dominus heredem cum libertate esse iusserit: coheres eius mortuo eo, aget lege Aquilia.

Si quis iussu alterius damnum dederit. 1. De quadrupede, cuius nomine actio est, occisa.

37. *Iauolenus* lib. 14. ex Cassio.

LIber homo si iussu [o] alterius, manu iniuriam dedit: actio legis Aquiliæ cum eo est, qui iussit, si modo [p] ius imperandi adfuit. quòd si non habuit: cum eo agendum est, qui fecit.

1 ¶ Si quadrupes, cuius nomine actio esset cum domino, quòd pauperiem fecisset [q], ab alio occisa est, & cum eo lege Aquilia agitur, æstimatio nō ad corpus quadrupedis, sed [r] ad causam eius, in quo de pauperie actio est, referri debet: & tanti damnandus est is, qui occidit. iudicio legis Aquiliæ, quanti actoris interest, noxæ [s] potiùs [t] deditione defungi [u]. quàm litis æstimatione.

Si seruum meum bona fide tibi seruientem seruus tuus vulnerauerit.

38. *Idem* lib. 9. Epistolarum.

SI eo tempore, quo tibi meus seruus, quem bona fide emisti, seruiebat, ipse à seruo tuo vulneratus est: placuit, omnimodo me tecum rectè lege Aquilia experiri [x].

De eiectione. 1. De pecore, quod quis in agro suo deprehēdit.

39. *Pomponius* lib. 17. ad Quintum Mucium.

QVintus Mucius scribit: Equa, cùm in alieno pasceretur, in cogendo [y], quòd prægnās erat, eiecit [z]. quærebatur, dominus eius possetne cum eo, qui coegisset, lege Aquilia agere: quia equam in iciendo [a] ruperat [b]. si percusisset, aut consulto vehementius egisset: visum est agere posse.

1 ¶ Pomponius:

QVamuis alienum pecus in agro suo quis deprehendisset, sic illud expellere debet quomodo si suum deprehendisset: quoniam, si quid ex ea re damnum cœpit, habet proprias actiones [c]. Itaque qui pecus

c *l.62.in fin. l.63.ff.ad l.Falcidiam.*

d *vide l.10.§.1.ff.de diuersis & temporalibus præscription.* Porrò hoc ex loco colligitur, ei⁹ quod interest cōmuniter, seu cōmunis interesse definitio.

*

e Communiter fungi pretia dicuntur, quæ ex affectione & vtilitate totius populi, non singulorū petūtur.

f Damni species est, amisisse.

g Id quod interest, ita definiri potest, quod aut cōsequi potuimus, aut erogare cogimur. Prius, lucrum amissum: posterius damnū. *l.vlt.ff.de prætorijs stipulat. si cōmissa 13.ff.ratam rē.*

h *l.11.in fi.ff.de præscript.*

i adde *l.35.36.ff.eod.l.17.in fi.ff.eod.* Ius adcrescendi etiam retro trahitur. *Bal. v.l.44.§.1.ff.de legat.1.*

k legatario repudiante, heredis est actio.

l Paria sunt legatum non esse, & legatū repudiari.

m *v.l.26.C.de fideicommissis.*

n legis Aquiliæ *v.l.15.in fin.ff.eod.*

o Iubens iniuriam fieri, iniuriæ tenetur. adde *quæ scripsi ad l.1.§.13.infrà, de vi & vi armata.*

p *l.10.in fine.ff.de his quæ vt indignis l.13.ff.ad l.Falcid. l.167.in fi. l.169.ff.de reg.iur.*

q *l.1.§.pen.ff.tit.prox.*

r Corp⁹ & causa rei hîc opponuntur, *vt l.22.§.1.ff.eod.*

s Noxæ deditio vtilior est actori, quàm litis æstimatio.

t noxæ deditio & litis æstimatio hîc opponūtur.

u Defungitur noxæ deditione is, cui noxæ deditur animal.

x quod si hereditatem petis mihi nō imputabis si quid detrimenti seruo tuo illatum fuerit, quia re mea me abuti puto, *l.25.§.cōsuluit.ff.de petitione,* nec etiam tenebor, si tuus seruus eo tēpore aliū corruperit, *l.1.§.1.ff.de seru.corrupt.*

y Cogit equum, qui icit *infrà, eodem, ibidem iciendo* agit aut abigit, *infrà eodem, ibidem vehementius egisset.* ἀπήλασας abegisti. *Synopsis Basil.19. tit.10.ex lib.60. titul.3.c.35.*

z *l.27.§.22.ff.eod.l.53.ff.eod.*

a id est, percutiēdo ἐὰν ἐπλήξας, ἢ σφοδρῶς ἤλασας sic. percusisti, & vehemētius egisti. vide Festum in Icit, percussit: Plaut. *Truculento* Frendit, icit femur. Idem Aularia, fuscina ici vidulum. Paccuuius *Armorum iudicio.* Canis quando percussa est lapide, non tam appetit illum qui se icit: quàm illum lapidem quo icta est, *Nonius, in Icit.* Alij legunt *hîc* eiiciendo, male.

b *§.vlt.Inst.eod.adde l.51.ff.de furtis.*

c de pastu. sc. de quibus *l.14.in fin.ff.de præscriptis.*

alienum

alienum in agro suo deprehenderit, non iure id includit [a]: nec agere illud aliter debet, quàm (vt supra diximus) quasi suum: sed vel abigere debet sine damno, vel admonere dominum, vt suum recipiat.

De chirographo, vel testamento, vel instrumento deleto.

40. *Paulus* lib. 3. ad Edictum.

IN lege Aquilia: si deletum chirographum mihi esse dicam, in quo sub cōditione mihi pecunia debita fuerit, & interim testibus quoque id probare possim: qui [b] "testes" possunt non esse eo tempore, quo conditio existit [c]: & si, summatim re exposita, ad suspicionem iudicem adducam: debeam vincere. sed tunc condemnationis exactio [d] competit, cùm debiti conditio extiterit. quod si defecerit, condemnatio nullas vires habebit.

Pro testamento deleto non competit actio L. Aquil. testatori, sed heredi vel legatario. Bald.

41. *Vlpianus* lib. 41. ad Sabinum.

SI quis testamentum deleuerit [e], an damni iniuriæ actio competat, videamus. & Marcellus libr. 5. Digestorum dubitans negat competere. quemadmodū "enim" (inquit) æstimatio inibitur [f]? ego apud eum notaui, in testatore quidem hoc esse verum: quia quod interest eius, æstimari non potest: verumtamen in herede, vel legatariis diuersum: quibus [g] testamēta pene chirographa sunt. Ibidem Marcellus scribit, chirographo deleto [h], competere legis Aquiliæ actionem. Sed & si quis tabulas testamēti apud se depositas deleuerit, vel pluribus præsentibus legerit: vtilius est, in factum, & iniuriarum [i] agi, si, iniuriæ faciendæ causa, secreta iudiciorum publicauit.

1 ¶ Interdum euenire Pomponius eleganter ait, vt quis tabulas delendo, furti non teneatur, sed tantùm damni [k] iniuriæ: vt putà [l] si non animo furti faciēdi, sed tantùm damni dandi deleuit. nam furti non tenebitur.* cum [m] facto enim etiam animum furis furtum exigit [n].

42. *Iulianus* lib. 48. Digestorum.

QVi tabulas testamenti depositas [o], aut alicuius rei instrumentum ita deleuit, vt legi non possit: deposita actione, & ad exhibendum tenetur: quia corruptam rē restituerit, aut exhibuerit. legis quoque Aquiliæ actio ex eadem causa competit. corrupisse [p] enim tabulas rectè dicitur, & qui eas interleuerit [q].

De eo in rebus hereditariis.

43. *Pomponius* libro 19. ad Sabinum.

OB id, quod antequam hereditatem adires, damnum admissum in res hereditarias est [r], legis Aquiliæ actionem habes: quod post mortem eius, cui heres sis, acciderit. dominum [s] enim lex Aquilia appellat, non vtique eum, qui tunc fuerit, cùm damnum daretur. nam isto modo ne ab eo quidem, cui heres quis erit, transire ad eum ea actio poterit: neque ob id, quod tum commissum fuerit: cum in hostium potestate esses, agere postliminio reuersus poteris. & hoc aliter constitui sine magna captione posthumorum liberorum, qui parentibus heredes erunt, non poterit. Eadem dicemus & de arboribus eodem tempore furtim cæsis. Puto eadem dici posse etiam de "hac" actione: *Quod vi aut clàm*: si modo quis aut prohibitus fecerit: aut apparuerit eum intelligere debuisse, ab eis, ad quos ea hereditas pertineret, si resciisset prohibitum iri [t].

De culpa leuissima. 1. Si seruus, domino sciente, damnum dederit.

44. *Vlpianus* libro 42. ad Sabinum.

IN lege Aquilia & leuissima culpa [u] venit. 1 ¶ Quotiens sciente domino seruus vulnerat, vel occidit: Aquilia dominum teneri dubium non est.

Scientia domini quomodo accipitur. 1. Si seruus vulneratus conualuerit. 2. Si quis seruum quem liberum putabat occiderit. 3. De duobus concurrentibus. 4. De damno sui deffendendi causa, dato. 5. De pariete sublato.

45. *Paulus* libro 10. ad Sabinum.

SCientiam [x] hîc pro patientia [y] accipimus: vt qui prohibere potuit, teneatur, si non fecerit.

1 ¶ Lege Aquilia agi potest, & sanato vulnerato seruo [z].

2 ¶ Si meum seruum, cum liberum putares [a], occideris: lege Aquilia teneberis.

3 ¶ Cum stramenta ardentia transilirent: duo concurrerunt, ambóque ceciderunt [b]: & alter flamma consumptus est. nihil eo nomine potest agi, si non intelligitur, vter ab vtro euersus sit.

4 ¶ Qui, cum [c] aliter tueri se non possunt, damni culpam dederint, innoxij sunt. vim enim [d] vi defendere omnes leges, omniáque iura permittunt. sed si, defendendi mei causa, lapidem in aduersarium misero, sed non eum, sed prætereūtem percussero: tenebor lege Aquilia. illum enim solùm, qui vim infert, ferire conceditur: & hoc, si tuendi duntaxat, num etiam vlciscendi [e] causa factū sit.

5 ¶ Qui idoneum parietem sustulit, damni iniuria domino eius tenetur.

Si vulnerato seruo actum sit, & eo mortuo, iterum agatur.

46. *Vlpianus* lib. 50. ad Sabinum.

SI, vulnerato seruo, lege Aquilia [f] actū sit: postea mortuo ex eo vulnere, agi lege Aquilia [g] nihilominus potest [h].

47. *Iulianus* lib. 86. Digestorum.

SEd si priore iudicio æstimatione facta, postea mortuo seruo, de occiso agere dominus instituerit: exceptione doli mali opposita compelletur: vt ex vtroque iudicio nihil amplius consequatur, quàm consequi deberet, si initio de occiso homine egisset [i].

De damno dato in re hereditaria.

48. *Paulus* lib. 39. ad Edictum.

SI seruus, ante aditam hereditatem, damnum in re hereditaria dederit: & liber factus, in ea re dānum det, vtraque [k] actione tenebitur: quia alterius, & alterius facti hæ res sunt.

De apibus fumo fugatis, vel necatis. 1. quid sit damnum iniuria datum. De ædibus intercisis incendij arcendi gratia.

49. *Vlpianus* lib. 4. Disputationum.

SI quis, fumo facto, apes alienas fugauerit [l], vel etiam necauerit: magis causam mortis præstitisse videtur,

a quidam tamen volunt, in hac specie locorum consuetudines spectādas, non ius scriptum: quas iuri scripto contrarias esse in eo casū scribit Petrus Ratus *in cōsuetud. Pict.* & Pyrrhus *ad consuetud. Aurel.* Speculator *in titul. de actore. versic. sed pone inuenio.* tradit, pecus in hac hypothesi includi & detineri posse, sed tantisper dum eius dominus appareat, vt in eum possit actio institui restituto pecore. sed si propius spectem, leges reperientur, quæ detentionē pecoris tantisper videtur permittere, dum cautio præstita sit. *l. 9. §. 1. ff. de damno: l. 8. ff. de incendio.* eámque opinionē tuētur, Bartol. & Zasius *in dict. l. 9.* Bessian *ad consuetud. Arner. Franc.* Mignon. *ad cōsuetud. Andeg.* quod Oldradus authoritate huius legis non admittit.

b Lex est vtilissima. Vsus autē ita obtinuit testes ante litis cō testationem (ne alioquin lis nulla sit) non esse recipiendos, *argument. capit. 1. cap. accedens, 2. c. quoniam frequenter. 5. extr. vt lite non contestata nō pro cedatur ad testium receptionē.* Sed qa actoris vel rei interest, ne sibi, suisque successoribus rerū gestarum memoria pereat, vel probationis facultas, in vtroque admissum est, vt ij ante litis contestationem petere possint testes à se productos interrogari & examinari. De actore prius videamus, quib9 ex causis, seu quādo, à quo & qua forma id impetrare debeat Actor, quoties timet de suorum testium morte, aut diuturna ac lōginqua absentia, (addamus & de eorum obliuione & leuitate) Iudicem suum vel testiū (apud Gallos regiæ literæ impetrandæ sunt ad iudices regios eo fine *Papon. 2. notarior. libr. 10.*) summatim re exposita, interpellabit, vt testes à se productos ob eas causas examinet, ad rei, in futurum, memoriam. Cui petitioni iudicem subscribere æquum est, *vt hîc.* Reus autem (etsi officio iudicis impetrare possit, vt aduersarius intra certum tempus agat, & ni id fecerit, perpetuum illi indicatur silentium *argum. l. 5. Cod. de ingen. manumiss.*) eodem modo, & iis penè de causis testes suos ante litis contestationem producere, ac petere vt interrogentur, potest: idque tuendæ in futurum exceptionis suæ causa. Demus .n. præsentibus testibus liberationem illi legatam *c. significauit. 41. x. de testibus.* demus damnum in re deposita commendata, locata, vel communi, illi datum esse, vel naufragium accidisse *l. 2. Cod. de naufragijs lib. 11. titul. 5.* At si damnatus contumaciæ, innocentiam suam testibus probare cupit, num id postulare potest? Io. Papo *ibidem* negat posse, idque (hoc nostris Gallis dico) ex Francisci 1. constitutione. fore alioquin in potestate rei vt criminalem causam in ciuilem cōuertat. Singulare est, quod notat Imbertus *in Enchiridio, in verbo simplex signatura,* Vi simplici signaturæ beneficiarium petere posse, vt argentarij Romani, super signatura concessi beneficij interrogentur: vt ita demum beneficij recreantia impetretur, cum alioquin molestiæ & magni dispendij sit, ad eam impetrandam, Bullas Pontificias authenticas proferre. Silentio non est prætereunda differentia harum duarum interrogationum, ab interpretibus notata, ex cap. quoniam frequenter. 5. & cap. significauit. 41. *testibus.* Nam in hoc, quiuis: in illo valetudinarij, & mox absfuturi tantùm interrogantur. Qui ex hoc deponunt, perpetuò: qui ex illo, intra annum tantùm probant. Depositio vi huius facta, continuo publicatur: vi illius, obsignata penes iudices manet, nec ante litis contestationem publicatur. *vide Mynsingerum 4. obseruat. 71. 72. Ferrariens. in forma 8. ad perpetuam rei memoriam.* Adde & illud Testes parte præsente & non incerta regulariter non recipi lite non cōtestata citata, *c. quoniam in pr. vt lite non contestata.* cuius sententiæ vide plures exceptiones apud Socinum *regula* 404

c *al.* exstabit.

d seu actio. *l. 36. inf. ff. de rebus creditis.*

e *l. 42. ff. eodem l. 31. de furt. v.* quæ notaui *ad l. 5. in fin. ff. de præscriptis.*

f Iniri æstimatio dicitur, cùm inuenitur modus rei æstimandæ. Ita iniri ratio dicitur Terentio *Heauton tim. act. 4. Seneca* 1. Antea malè legebatur hîc inhibetur.

g *l. 10. inf. ff. de edendo.*

h *l. 27. 28. 29. 30. 31. 32. ff. de furtis.*

i doli, *l. 35. ff. de dolo*: depositi, *l. 1. §. 38. ff. depositi:* & falsi, *l. 1. §. 6. ff. de falsis* criminaliter, ad metallum vel deportationem *l. 38. §. 9. ff. de pœnis.*

k Cur ita? Quod actū malè, semper iniuriā continet.

l Animus faciētis distinguit iniuriam à damno.

m furtum nō fit ipso ac nudo facto: sed facto simul & animo.

n *v. l. 53. ff. de furtis*

o *v. l. 41. ff. eod.*

p Corrumpiē tabulas, qui eas interleuit. Est igitur interletio in tabulis corruptionis species.

q *vide l. 12. C. de testam. eodem.*

r *vide l. 13. §. 2. ff. eodem.*

s cui datur Aquilia *l. 11. §. 6. ff. eodem.*

t ne melioris conditionis sint stulti, quàm periti, *l. 4. in fi. ff. quod vi.*

u *l. 13. ff. de liberali causa.*

x id est, voluntatem. eo sensu. Velle hîc videtur, qui patitur: qui scit & prohibere potest, nec tamen prohibet.

y Qui non prohibet, sed volens patitur quid fieri, pro ignorante non habetur, *l. 2. ff. de noxalibus. ad de l. 4. Cod. de noxalib.*

z *l. 27. §. 17. in fine. ff. eod.*

a *l. 15. §. 45. ff. de iniuriis.*

b si cum stramenta ardentia transilirēt, duo concurrerint, amböq; ceciderint. *Hug. à Porta.*

c Necessitas excusat eum qui necessitate damnum dedit.

d *vide l. 4. ff. eod.*

e *vide quæ notaui ad l. 3. §. 9. ff. de vi & vi.*

f id est, ex 3. cap. legis Aquiliæ. *l. 27. §. 5. ff. eod.*

g idque ex 1. cap. *l. 2. ff. eod.* An & accusatio in eum institui de occiso? potest: ita vt fideiussores priore iudicio dati non teneantur. *Bald, & Albericus hîc.*

h *l. 32. in fine ff. eod. l. 47. ff. eod.*

i id est deducto eo quod ex 3. cap. præstitum erit, *l. 11. §. 10. infrà de act. empt. l. 32. in fine ff. de euict.*

k puta in factum, ex dolo ante libertatem commisso, *l. 1. ff. si is qui testamento,* & lege Aquilia, ex eo quod commisit post libertatem; atque ita diuersitas factorum exigit diuersitatem pœnarum.

l id fieri notant interpretes διὰ τὸ στενόπορον εἶναι αὐτῶν τὴν ὄσφρησιν. *vide in hunc locum Cuiac. 15. obs. 26.* Liuius 4. Dictator flammis occurrit: claráque voce, Fumóne victi, inquit, velut examen apum loco vestro exacti, inermi cedetis hosti?

quàm occidisse:& ideo in factum actione tenebitur.

1 ¶ Quod dicitur[a] damnum iniuria datum Aquilia persequi,sic erit accipiendum,vt videatur damnum iniuria datum,quod cum damno iniuriam attulerit : nisi magna vi cogente,fuerit factum, vt Celsus scribit circa eũ, qui,incendij[b] arcendi gratia, vicinas[c] ædes intercidit. nam hîc scribit cessare legis Aquiliæ actionem. iusto enim metu ductus,ne ad se ignis perueniret,vicinas ædes intercidit.&,siue peruenit ignis , siue ante extinctus est: existimat,legis Aquiliæ actionem cessare.

De domo demolita & balneis extructis.

50. *Idem* lib. 6. Opinionum.

QVi domum alienam,inuito domino,demolit[d]:& eo loco balneas extruxit:præter naturale ius,quod superficies ad dominum soli pertinet,etiam damni dati nomine actione subijcitur.

Si institutum seruum, mortiferè vulneratum, deinde heredem, alius ita percusserit, vt maturius moreretur. Si plures trabem furandi causa sustulerint, quam singuli ferre non possent.

51. *Iulianus* lib. 86. Digestorum.

ITa vulneratus"est"seruus,vt eo ictu certum esset moriturum : medio deinde tempore heres institutus est: & postea ab alio ictus decessit. Quæro,an cum vtroque de occiso,lege Aquilia agi possit?Respondit:* Occidisse dicitur vulgo quidem,qui mortis causam[e] quolibet modo præbuit:sed lege Aquilia is demum teneri visus est, qui adhibita vi,& quasi manu causam mortis præbuisset: tracta[f] videlicet interpretatione[g] vocis à cedendo,& à cæde.Rursus Aquilia lege teneri existimati sunt,non solùm qui ita vulnerassent,vt cõfestim vita priuarent, sed etiam hi,quorum"ex"vulnere certum esset aliquem vita excessurum.Igitur si quis seruo mortiferum vulnus inflixerit:eundémque alius ex interuallo ita percusserit,vt maturius interficeretur:quàm ex priore vulnere moriturus fuerat:statuendum est,vtrumque[h] eorum lege Aquilia teneri.

1 ¶ Idque est consequens auctoritati veterum : qui cum à[i] pluribus"idem"seruus ita vulneratus esset, vt nõ appareret,cuius ictu periisset,omnes lege Aquilia teneri iudicauerunt. 2 ¶ Æstimatio autem perempti non eadem in vtriusque persona fiet.nam qui prior vulnerauerit,tantum præstabit,quantũ in anno proximo homo plurimi fuerit, repetitis[k] ex die vulneris trecentum[l] sexaginta quinque[m] diebus.posterior in id tenebitur,quanti homo plurimi venire poterit in anno proximo, quo vita excessit.in quo pretium quoque hereditatis erit. Eiusdẽ ergo serui occisi nomine alius maiorem , alius minorem æstimationem præstabit,nec mirum:cùm vterque eorum ex diuersa causa,& diuersis temporibus , occidisse hominem intelligitur[n]. Quod si quis absurdè à nobis hæc constitui putauerit:cogitet,longe absurdius constitui , neutrum lege Aquilia teneri.aut alterum potius : cum * neque impunita maleficia esse oporteat[o]:nec facilè constitui possit,vter potius lege teneatur.Multa autem iure ciuili,contra rationem disputandi , pro vtilitate[p] communi recepta esse,innumerabilibus reb. probari potest. vnum interim posuisse contentus ero. Cùm plures[q] trabem alienam furandi causa,sustulerint,quam singuli ferre non possent: furti actione omnes teneri existimantur: quamuis[r] subtili ratione dici possit,neminem eorum teneri:quia neminem verum sit eam sustulisse.

De seruo ex plagis mortuo. 1. De rixa, & mutua percussione. 2. De duobus plaustris, quæ in cliuo ducebantur. 3. Si bos in experiundo seruum percusserit. 4. De ludo pilæ.

52. *Alfenus* lib. 2. Digestorum.

SI ex plagis seruus mortuus esset : neque id medici inscientia,[s] aut domini negligentia[t] accidisset: rectè de iniuria,occiso eo,agitur. 1 ¶ Tabernarius in semita noctu,supra lapidem,lucernam posuerat.quidam prætериens eam sustulerat,tabernarius eum consecutus, lucernam reposcebat,& fugiẽtem retinebat.ille flagello,quod in manu habebat,in quo dolon[u] inerat,verberare tabernarium cœperat,vt se mitteret.ex eo maiore rixa[x] facta, tabernarius ei,qui lucernã sustulerat. oculum effoderat, consulebat, num damnum iniuria"non"videtur dedisse, quoniam prior flagello percussus esset.respondi, nisi data opera effodisset oculum,non videri damnum iniuria fecisse: culpam enim penes eum , qui prior[y] flagello percussit,recidere.sed,si ab eo non prior vapulasset,sed cùm ei lucernam eripere vellet,rixatus esset, tabernarij culpa factum videri. 2 ¶ In cliuo capitolino duo plostra onusta mulæ ducebant.prioris[z] plostri muliones conuersum plostrum subleuabant,quo facilè mulæ ducerent. interim superius plostrum cessim[a] ire cœpit. & cùm muliones , qui inter duo plostra fuerunt , è medio exissent, posterius plostrum à priore percussum,retrò redierat , & puerum cuiusdam obtriuerat , dominus pueri consulebat:cum quo"se"agere oporteret.respondi , in causa[b] ius esse positum. Nam si[c] muliones, qui superius plostrum sustinuissent,sua sponte se subduxissent : & ideo factum esset,vt mulæ plostrum retinere non possint,atque onere ipso retraherentur:cum domino mularum nullam esse actionem.cum hominibus,qui conuersum plostrum substinuissent,lege Aquilia agi posse.nam nihilo minùs eum[d] damnum dare, qui,quod sustineret,mitteret sua voluntate,vt"id"aliquem feriret.veluti si quis asellum, cùm agitasset,non retinuisset.æquè si quis ex manu telum[e], aut aliud quid immisisset,damnum iniuria daret.Sed si mulę, quia aliquid reformidassent,& muliones timore permoti ne opprimerentur, plostrum reliquissent : cum hominibus actionem nullam esse : cum domino mularum esse. Quod si neque mulæ,neque homines in causa essent: sed mulæ retinere onus nequissent:aut,cùm coniterentur, lapsæ concidissent , & ideo plostrum cessim redisset : atque hi,quo conuersum fuisset,onus sustinere nequissent: neque cum domino mularum,neque cum hominibus esse actionem.Illud quidem certè,quoquomodo res se haberet,cum domino posteriorum mularum agi non posse: quoniam non sua sponte, sed percussæ retrò redissent.

3 ¶ Quidam boues vendidit ea lege,vti[f] daret experiundos:postea dedit experiundos. emptoris seruus in experiundo percussus ab altero boue cornu est.quærebatur num venditor emptori damnum præstare deberet. respódi,si emptor boues emptos haberet,nõ debere præstare. sed si non haberet emptos:tum,si culpa hominis factum esset,vt à boue feriretur,non debere [præstari,] si vitio bouis,debere. 4 ¶ Cùm[g] pila[h] cõplures luderent,quidam ex his seruulum,cùm pilam percipere conaretur,impulit.seruus cecidit,& crus fregit.quærebatur, an dominus seruuli lege Aquilia cum eo,cuius impulsu ceciderat,agere potest,respondi,non posse: cùm[i] casu[k] magis, quàm culpa,videretur factum.

De bobus in angustum locum coactis.

53. *Neratius* lib. 1. Membranarum.

BOues alienos in angustum locum coegisti[l] eóque effectum est vt deijcerentur[m].datur in te , ad exemplum legis Aquiliæ,in factum actio.

Si creditor animal sibi debitum vulnerauerit, aut occiderit.

54. *Papinianus* lib. 37. Quæstionum.

LEgis Aquiliæ debitori[n] competit actio,cùm reus stipulandi ante moram promissum animal vulnerauerit.idem est,& si occiderit animal. quòd si post morã promissoris,qui stipulatus fuerat,occidit:debitor quidem liberatur:lege autem Aquilia hoc casu non rectè experietur:nam creditor ipse sibi potiùs,quàm alij,iniuriam fecisse videtur[o].

Si creditor alterum ex duobus seruis sibi alternatim debitis. ante moram occiderit.

55. *Paulus* lib. 22. Quæstionum.

STichum aut Pamphilum promisi Titio : cùm Stichus esset decẽ[milium]Pamphilus viginti.stipulator Stichum ante moram occidit.Quæsitum est de actione legis Aquiliæ.Respondit.Cùm viliorem occidisse proponitur,in hunc tractatum,nihilum differt ab extraneo creditor[p].quanti igitur fiet ęstimatio?vtrum decem[milium] quanti fuit occisus:an[q] quanti est , quem necesse habeo dare,id est,quanti mea interest ? & quid dicemus, si[&] Pamphilus decesserit sine mora?iam pretium Stichi minuetur , quoniam liberatus est promissor?& sufficiet fuis-

a *l.1.l.5.ŝ.eod.*
b Incendij arcẽdi causa à suis ædibus , vicinus potest domum vicini diruere, *vt hîc l. 3. §. penult.ĵ.de incẽdio: 6. Harmenop.1. §.7.Synopsis Basilicon 19. titul.10. ex lib.60. titl. 3. c.46.in fine.*
c *v.l.3.§.pen. ĵ.de incendio.*
d demolitur.*l. 27.§.31.l. 45.in fine ŝ eod. l. 2. C. eod.*
e Causam prębẽs mortis vulgò occidisse dicitur. *l.7.§.6.l. 13.§.3.ŝ. eod.* sed lege Aquilia is tãtum qui Adhibita vi & quasi manu, apud Nicetam,in *Isaacio Angelo*,hãc sententiam rex Siciliæ ita vsurpat μὴ διαδίρειν τὸ φονεύσαι, καὶ φόνου παράσχειν πρόφασιν. *Cuiac. 15.obs.26.*
f argumentum ab Etymologia.
g Argumẽtum ab interpretatione vocis.
h *v.quæ notaui ad l.11.§.3.ŝ. eod.*
i *l.21. §. penult. ĵ.de furtis.*
k i. retrorsum computatis. *v.l. 3. ĵ. de fid instr.*
l trecentis, *vt in l. 4. §. 5. ĵ. de statu liber.*
m Annus tot diebus constat, vt ostendi *ad l. 4.§. 5. ĵ. de statu liber.* Cicero 2. de natura. Circuitus Solis orbium quinque & sexaginta & 300. quarta ferè diei parte addita conuersionẽ faciũt annuam. Cõstat, inquam, 365. diebus continuis , annus continuus: vt vtilis, vtilibus totidem.
n non eadem æstimatio præstatur, cum diuersi ex diuersa causa & diuersis temporibus occiderunt.
o *v. l.14. C. de pœnis.*
p igitur vtilitas publica ac communis , subtili disputandi rationi,*vt hîc.* stricto iuri,*l. 8. Cod. de iudiciis.* præsertim in ambiguis quæstionibus religionum, *l.43. ĵ. de religiosis,* duriori interpretationi,*l. 25. ŝ.de legibus* præfertur. de apicibus iuris non disputat. *l.29. §. 4. ĵ. mandati.* & ἁπλατεῖ,id est,solutius.*v.l.13.ĵ.de solutionibus* & pinguius res cõsiderat.*l. 14. ĵ.de exceptionibus rei iudic.*omissis solennibus iuris,subuenit.*l.pen.§.ex quib.cau.mai.*eadem laxat iuris habenas in restitutionib.& in cõfirmandis serui prętura functi decretis. *l.3.ŝ.de off.præt.*filiifamiliàs mutuũ,interdum.*l.3.ĵ.de Senatus.Maced.*& minoris *l 24. §.1.ŝ.de minorib.*& inumbratę quietis furiosi actiones sustinet *l.5.§.2. ŝ. de Publiciana,*vtiles actiones parit.*l.11.ĵ.de præscrip.verb.*rebus præsentibus se accõmodat *l.14. ĵ.de diuersis,*ignorantes & absentes obligat,*l.5.in pr. ĵ. de obligat.* inter socios attenditur.*v.l.21.ĵ.com.diuid.*pupillum per institorem obligat.*l.17.§.2 ĵ.de institoria.* Et,vt paucis dicam,vtilitas ipsa habetur iusti propè mater & æqui.*Horat.1.Ser.3.*

q *l.21. §.9.ĵ.de furtis.*
r subtilis hæc ratio non attenditur: singulos ideo furti non teneri quod singuli trabem non sustulerint, sed coniuncti.
s ἀμαθείας τοῦ ἰατροῦ ἢ ἀμελείας τοῦ δεσπότου. 36. *Synopsis Basilic. ex libro 60.tit.3.c.48.*
t secus negligentia *l.30.in fi. ŝ.eod.*
u Dolon.i.flagellũ , intra cuius virgam latet pugio,Hesychi⁹ Δόλωνες ξιφίδια ἐν ξύλοις ἀποκεκρυμμένα , & Dolon dicitur ἀπὸ τοῦ δόλου,à fallendo,quòd decipiat ferro , cũ habeat speciem ligni. huius vocis fit mentio in lege 1.§. 7. ŝ. *tit. prox.* in qua pro dolore , dolone legendum est. huius etiã meminit. *Suetonius in Claudio cap.13.*
x quando fiat, *vide l.4.§.3.ĵ. vi bonorum raptorũ.*
y *l.1.§. 11. ŝ. tit. prox.*
z *al.*prioris.
a Cessim quid, *l.43.ĵ.de ædilitio.*
b alibi ex re cõstituendum. *l. 1. §. diuus. ĵ. de sic.* i. ex circunstantia negotij controuersi apparere quid pro iure statuẽdum sit *Olden.* vt breuiter ius in causa positũ , est in facto & facti cognitione.
c Distinctionis huius tres partes. Prima hîc incipit: secunda *in versiculo,* sed si malæ:Tertius in *ver* Quod si neq.
d Damnũ dat, qui voluntate sua mittit, quod sustinet.
e i. ac si cui telùm ex manu casu fugerit. Paulus 5.*sent.23. §.2.*Onkelos seu Paraphr. Chald. Deut. 19. & Cicero. *in Topicis & 3. de Oratore* si telum manu fugit, magis q̃ iecit : & Augustin.*de libero arbitrio.* Cui inuito atq; imprudẽti telum manu fugit, non mihi videtur peccare, cùm hominem occidit:*adde l.45.§.penult. ŝ.eod. adde Senecam 4. de beneficijs 34.*
f vendebantur interdũ boues, hac lege, vt emptori ius esset eos experiendi.
g Pila ludere,σφαιρίζειν. *Synopsis Basil. d. c.48.*
h *adde l.11.ŝ.eod.*
i ludo seu in ludo quod fit,non presumitur fieri animo nocendi.
k Casus Aquilia lege non punitur, sed culpa.
l *l.39.ŝ.eod.l.51.ĵ.de furtis.*
m fortè eijcerent.*vt l.39.ŝ.eod.*
n *l.55.ĵ.eod.*
o *v.quæ notaui ad l.48. ŝ. de vsufructu.*
p qui debitori in eo tenetur, *vt l.54.i. pr.ŝ.eod*
q *v.l.21.in fine ŝ.eod.*

se plu-

se pluris, cùm occideretur, vel intra annum. Hac quidem ratione, etiam si [a] post mortem Pamphili intra annum occidatur, pluris videbitur fuisse.

De vxore damnum dante.

56. *Idem* lib. 2. Sententiarum.

MVlier, si in rem [b] viri damnum dederit, pro tenore legis Aquiliæ conuenitur.

Si equus commodatus ab alio equo percussus fuerit.

57. *Iauolenus* lib. 6. ex Posterioribus Labeonis.

EQuum tibi commodaui. in eo tu cùm equitares, & vna cùm plures equitarent, vnus ex his irruit in equũ, téque deiecit: & eo casu crura equi fracta sunt. Labeo negat, tecum vllam actionem esse [c]. sed si equitis culpa factum esset, cum equite sanè, non cum equi domino, agi posse verum puto.

DE HIS, QVI EFFVDERINT, vel deiecerint.

Tit. III.

Edictum de deiectis, vel effusis. 1. vtilitas suprascripti edicti. 2. De loco publico, vel priuato per quem commeari solet, vel non. 3. De eo quod sponte decidit, vel effusum est. 4. Qualis sit hæc actio: in quem detur, ob quam causam detur, & quid persequatur. 5. De libero homine occiso. 6. Si libero homini nocitum sit. 7. Si ex cænaculo conducto à filiofam. 8. vel in quo seruus habitat, deiectum vel effusum sit. 9. quid sit habitare. de hospite. 10. De pluribus habitantibus.

Vlpianus lib. 23. ad Edictum.

PRAETOR ait de his, qui deiecerint, vel effuderint: *vnde in eum locum, quo vulgò* [d] *iter fiet, vel in* [e] *quo consistetur, deiectum, vel* [f] *effusum quid erit, quantum ex ea re damnum datur, factum ve erit in eum, qui ibi habitauerit, in duplum, iudicium dabo. Si eo ictu homo liber periße dicetur, quinquaginta* [h] *aureorum iudicium dabo. Si viuet, nocitumque ei esse dicetur: quantum ob eam rem æquum iudici videbitur, eum, cum quo agetur, condemnari, tanti iudicium dabo. Si seruus, insciente domino, fecisse dicetur, in iudicio adyciam, aut noxam dedere.*

1 ¶ Summa cum vtilitate id prætorem edixisse, nemo est, qui neget.* publice enim vtilè est, sine metu, & periculo per itinera [i] commeari [k]. 2 ¶ Parui autem interesse debet, vtrum publicus locus sit, an verò priuatus: dũmodo per eum vulgò iter fiat: quia [l] iter facientibus prospicitur, non publicis viis studetur. semper enim ea loca per quæ vulgò iter solet fieri, eandem securitatem debent habere. Ceterùm si aliquando [m] vulgus in illa via nõ commeabat: & tunc deiectum quid, vel effusum, cùm adhuc secreta [n] loca essent: modò cœpit commeari: non debet hoc edicto teneri.

3 ¶ Quod, cùm [o] suspẽderetur, decidit [magis] deiectũ videri. sed & quod suspensum decidit [p], pro deiecto haberi magis est. Proinde & si quid pẽdens effusum sit, quamuis nemo hoc effuderit: edictum tamen locum habere, dicendum est. 4 ¶ Hæc in factum actio in eum [q] datur, qui inhabitat, cùm quid deiiceretur, vel effunderetur non in dominum ædium: culpa enim penes eum est [r], nec adiicitur culpæ mentio, vel inficiationis, vel in duplum datur actio. quamuis damni iniuriæ vtrunque exiget [s].

5 ¶ Sed cùm homo liber periit: damni æstimatio non fit in duplum: quia * in homine [t] libero nulla corporis æstimatio fieri potest [u]. sed quinquaginta aureorum [x] cõdemnatio fit. 6 ¶ Hæc autem verba, *si viuet, nocitumque ei esse dicetur*, non [y] pertinent ad damna, quæ in rem hominis liberi facta sunt, si fortè vestimẽta eius, vel quid aliud scissum, corruptúmve est: sed ea, quæ in corpus eius admittuntur. 7 ¶ Si filiusfamiliàs cenaculum conductum habuit: & inde deiectum, vel effusum quid sit: de peculio in patrem non datur: quia [z] non [a] ex contractu venit [b]. in ipsum itaque filium hæc actio competit.

8 ¶ Cùm seruus habitator est: vtrùm noxalis actio danda sit, quia non est ex negotio gesto: an de peculio, quia non ex delicto serui venit? neque enim rectè serui dicitur noxa, cùm seruus nihil nocuerit. sed ego puto, impunitum seruum esse non oportere: sed extra ordinem, officio iudicis, corrigendum.

9 ¶ Habitare autem dicimus, vel in [c] suos [d], vel in cõducto [e], vel gratuito [f]. Hospes [g] planè non tenebitur: quia non ibi habitat, sed tantisper hospitatur. sed is tenetur, qui hospitium dederit. multùm autem interest inter habitatorem [h], & hospitem: quantum [i] interest inter domicilium habentem, & peregrinantem.

10 ¶ Si plures in eodem cenaculo habitent, vnde deiectum est, in quemuis hæc actio dabitur [k]. (

2. *Gaius* lib. 6. ad Edictum prouinciale.

CVm sanè impossibile est scire, quis deiecisset, vel effudisset.)

3. *Vlpianus* lib. 23. ad Edictum.

ET quidem in solidum. Sed, si cum vno fuerit actum, ceteri liberabuntur.

4. *Paulus* libro 19. ad Edictum.

PErceptione, non litis contestatione [l] præstaturi partem damni, societatis iudicio, vel vtili actione, ei, qui soluit.

De horreario: conductore apothecæ: & eo qui locum conduxit, vt ibi opus faciat, vel doceat. 4. Qua actione conueniatur deiector ab eo qui hoc iudicio damnatus est. 5. intra quod tempus hæc actio datur. de successoribus. 6. Edictum de periculose positis. 7. & eius ratio. 8. Interpretatio verbi, Ne quis. 9. De loco in quo positum est. 10. De eo qui positum patitur. 11. Si positum nocere non potuit, aut nocere potuit, aut nocuit. 12. Si positum decidit, & nocuit. 13. Qualis sit hæc actio De successoribus.

5. *Vlpianus* lib. 23. ad Edictum.

SI verò plures, diuiso inter se cenaculo, habitent: actio in eum [m] solùm datur, qui inhabitabat eam partem, vnde effusum est.

1 ¶ Si quis gratuitas [n] habitationes dederit libertis, & clientibus [o], vel suis, vel vxoris: ipsum eorum nomine teneri, Trebatius ait. quod verum est. idem erit dicendũ, & siquis amicis suis modica [p] hospitiola distribuerit. Nã & si quis cenaculariam exercens [q], ipse maximam partẽ cenaculi habebat. solus tenebitur. Sed & si hospitaculi habeat: solus tenebitur. [sed si quis cenaculi, ipse solus æquè tenebitur.] Sed si quis cenaculariam exercens, modicum sibi hospitium retinuerit, residuum locauerit pluribus: omnes tenebuntur, quasi in hoc cenaculo habitantes, vnde deiectum, effusumve est.

2 ¶ Interdum tamen (quod sine captione actoris fiat) oportebit prætorem, æquitate motum, in eum [r] potius dare actionem, ex cuius cubiculo, vel exedra [s] deiectum est, licèt plures in eodem cenaculo habitẽt. quòd si ex mediano cenaculi quid deiectum sit: verius est, omnes teneri [t].

3 ¶ Si horrearius aliquid deiecerit, vel effuderit: aut conductor apothecæ: vel qui in hoc dumtaxat conductũ locum habebat. vt ibi opus faciat, vel doceat: in factum actioni locus est: etiam si quis operantium deiecerit, vel effuderit: vel "si quis" discentium.

4 ¶ Cùm autem legis Aquiliæ actione propter hoc quis condemnatus [u] est: meritò ei, qui ob hoc, quòd hospes, vel quis alius de cenaculo deiecit [x]: in factum dandam esse Labeo dicit aduersus deiectorem, quod verum est. Planè, si locauerat deiectori, etiam ex locato habebit actionem.

5 ¶ Hæc autem actio, quæ competit effusis, & deiectis, perpetua est [y]: & hæredi competit. "in heredem verò non datur [z]. Quæ autem de eo competit, quòd liber perisse dicitur, intra annum dumtaxat competit: neque (in heredem, sed nec heredi, similibusque) personis: "nam est pœnalis, & popularis: [a] dummodo sciamus, ex pluribus desiderantibus hanc actionem ei potissimùm dari debere [b], cuius interest: vel qui adfinitate, cognationeve defunctum contingit. sed, si libero nocitum sit, ipsi perpetua erit actio, sed, si alius velit experiri, annua erit hæc actio. nec enim heredibus iure hereditario competit, quippe * quod in corpore libero damni datur, iure hereditario transire ad successores non debet, quasi [c] non sit damnum pecuniarium. nam ex bono & æquo oritur. 6 ¶ Prætor ait: *Ne quis in suggrunda* [d] *pro-*

a Ratio? *vide l. 5. in fin. ff. de seruo corrupto.*
b *l. 27. §. 30. ff. eodem.*
c *l. final. ff. commodati.*
d *vide §. 1. ff. eod.*
e ἢ ὅπου τὶς κατὰ συνήθειαν ἵσταται: vbi ex more quidam consistunt *Synopsis Basilic. in 19. titul. 10. ex libro 60. titul. 4. §. 1.*
f *§. 3. ff. eodem.*
g *§. 4. ff. eodem.*
h *§. 5. ff. eodem.*
i Itineri ac vię securitas à metu & periculo publica debetur.
k *in prin. ff. eod. §. 2. ff. eod. l. 6. ff. eod. l. 31. ff. ad l. Aqu.*
l Edictum de effusis nõ ad itinera sed ad iter facientes pertinet.
m id est, antea
n secreta loca quibus hîc opponũtur loca quibus vulgus commeat.
o *adde l. 7. §. 2. ff. de iurisdict.*
p *l. 5. §. 12. ff. eod.*
q *in prin. ff. eod.*
r debet enim suorum culpam pręstare, *l. 6. §. penult. ff. eodem.*
s *l. 2. §. 1. ff. ad l. Aquil.*
t Liberi hominis nulla æstimatio est.
u *vide l. vlt. in fin. ff. eodem. l. 2. §. 2. vers. corporum. ff. de l. Rhodia.*
x *in prin. ff. eod.* tanti ergo æstimatur liber si periit. alibi in ducentos solidos fit ęstimatio ex non valde absimili causa *l. 42. ff. de ædilitio.* quid si non periit? *v. l. vlt. ff. e.*
*
y Personalis iniuria ad realem non extenditur.
z id est, quia ex pœnalibus causis actio in patrem non datur *l. 58. ff. de regulis iuris.*
a οὐ γὰρ ἔστι συνάλλαγμα, ἀλλὰ ὡσανεὶ ἁμάρτημα. *Synopsis dict. §. 1.* id est, non contractus est, sed quasi delictum, vnde colligitur. Filiumfamiliàs in maleficijs, posse in iudicio consistere sine consensu patris, *facit l. 2. & l. quoties. ff. titul. prox. l. filium, ff. de adulter: lege rei furtiuæ ff. de condict. furtiua.*
b secus si ex negotio *l. vlt. §. 1. ff. de aleatoribus* notandum est tamen, mortuo filio post litis cõtestationem, transferri iudicium in patrem etiam de peculio *l. 57. ff. de iudiciis.*
c Habitatio multiplex est. aut enim propria, aut conducta, aut gratuita est.
d *leg. 18. ff. de in ius.*
e *l. 1 §. 2. ff. de liberis agnoscendis l. 4. §. 6. ff. de damno.*
f *leg. 5. §. 1. ff. eodem.*

g Habitationem in hospitio, hospes habere non dicitur.
h Habitatoris & hospitis: habitationis & hospitij differentia est. Igitur lege aut vectigali habitatoribus, impositis, immunes erunt ab iis peregrini.
i Domicilium habẽtis & peregrini differentia: vndè colligas, hospitem in hospitio rectè non citari.
k *vide l. 1. in fine. ff. de exercitoria.*
l *l. 18. in fin. ff. de constituta l. 32. ff. de peculio.*
m *§. 2. ff. eodem.*
n *l. 1 §. 9. ff. eodem.*
o Clientes hîc iunguntur libertis, vt & aliàs: ideo, quia domestici. *l. 3. ff. de vsu.*
p modica hospitiola, infra vocare videtur hospitacula.
q Cænacularius ex eo dicitur, qui totas domos conducit, vt singula cænacula inquilinis locet quæstus faciendi causa.
r *in prin. ff. eod.*
s id est, cella, quales sunt cellæ monachorum.
t qui cænaculariam exercẽt, cęnaculum habent variis constans cubiculis, cellis, exedris; medianum est commune & promiscuũ cellarum iter euntibus in suas exedras, *vide l. 17. §. 15. ff. de æd. lit.*
u Repręsaliarũ iure, pro alio captum & condemnatum, solutum repetere ab eo cuius nomine soluit, Baldus hîc colligit.
x damnatus est *Hugo à Porta:* condẽnatus est. *Haloand.*
y an quod rei persecutionem contineat, vt Accursius sentit? an, si ex priori parte huius dicti agitur, idque iter facientium causa? vt Zasius scribit?
z est enim pœnalis, *vt ff. eod. l. 16. ff. de iud. ciu.*
a *§. vltimo ff. eodem.*
b *leg. 3. in fin. ff. de popularibus.*
*
c Pecuniaria causa non est, cum libero homini nocetur.
d ἐν ἐξώστῃ ἢ μαινιάνῳ τι in protecto suspensum quid. *Synopsis Basilic. dict. titul. 4. capit. 4. Glossa* ἐξώστης Meuianum, proiectus, proiectio. Subgrunda dicimus, tabulas circum ædificia à summo extensas, quæ ædes tuentur ab iniuria imbrium: atque etiam, si larignæ sint, ab incendio *Palladio & Vitru. auctoribus*: sic dicta, quòd ędes extra gradiantur. & Varro *3. de re rust. 3.* apes subter subgrundas, ab initio, villatico vsq; tecto.

tectó ve [a] *ſupra eum locum, qua vulgo iter fiet, in ve quo conſiſtetur, id poſitum habeat, cuius caſus nocere cui poßit. Qui aduerſus ea fecerit in eum ſolidorum decem in factum, iudicium dabo, ſi ſeruus, inſciente domino, feciſſe dicetur, aut noxæ dedi iubebo.*

7 ¶ Hoc edictum ſuperioris portio eſt, conſequens etenim fuit, prætorem etiam in hunc caſum proſpicere: vt ſi quid in his partibus ædiũ periculoſè poſitum eſſet, nõ noceret. 8 ¶ Ait prætor, *ne quis in ſuggruenda protectove:* hæc verba *ne quis* ad omnes [b] pertinent, vel inquilinos, vel dominos ædium: ſiue inhabitent, ſiue non, habent tamen aliquid expoſitum his locis.

9 ¶ *Supra eum locum, qua vulgo iter fieret, in ve quo conſiſtetur, id poſitum "habeat"*. Accipere debemus *poſitum*: ſiue inhabitationis, vel cenaculi, ſiue etiã in horrei [c], vel cui' alterius ædificij. 10 ¶ * Poſitũ habere etiã is rectè videtur, qui ipſe quidẽ non poſuit, verùm ab alio poſitũ patitur [d]. quare ſi ſeruus poſuerit, dominus autem poſitum patiatur: non noxali iudicio dominus, ſed ſuo nomine tenebitur. 11 ¶ Prætor ait, *cuius caſus nocere poſſet.* ex his verbis manifeſtatur: non omne, quidquid poſitum eſt: ſed quidquid ſic poſitum eſt, vt nocere poſſit: hoc ſolùm proſpicere prætorem, ne poſſit nocere. nec ſpectamus, vt noceat: ſed omnino, ſi nocere poſſit, edicto locus ſit. Coercetur autem, qui poſitum habuit: ſiue nocuit id, quod poſitum erat, "ſiue non nocuit. 12 ¶ Si id quod poſitum erat deciderit:" & nocuerit: in eum competit actio, qui poſuit, non in eum, qui habitauerit: quaſi hæc actio non ſufficiat: quia poſitum habuiſſe non vtique videtur, qui poſuit: niſi vel dominus fuit ædium, vel inhabitator. Nam & cùm pictor in pergula [e] clypeum [f], vel tabulam expoſitam habuiſſet: eaque excidiſſet, & tranſeunti damni quid dediſſet: Seruius reſpondit, ad [g] exemplum huius actionis, dari oportere actionem: hanc enim non competere palam eſſe: quia neque in ſuggruenda [h], neque in protecto [i] tabula fuerat poſita. Idem ſeruandum reſpondit, & ſi amphora ex reticulo [k] ſuſpenſa decidiſſet, & damni [l] dediſſet: quia & legitima & honoraria actio deficit.

13 ¶ Iſta autem actio popularis [m] eſt [n]: & heredi, ſimilibúſque competit: in heredes autem non competit, quia pœnalis eſt.

Ad quæ loca hoc edictum pertinet. 1. Si interdiu vel nocte deiectum ſit. 2. quorum culpam habitator præſtat. 3. Si de naue deiectum ſit.

6. *Paulus* lib. 19. ad Edictum.

HOc edictum non tantùm ad ciuitates, & vicos, ſed & ad vias [o], per quas vulgò iter fuit, pertinet.

1 ¶ Labeo ait locum habere hoc edictum, ſi interdiu deiectum ſit, non nocte. ſed quibuſdam locis & nocte iter fit. 2 ¶ Habitator [p] ſuam, ſuorúmque [q] culpam præſtare debet.

3 ¶ Si de naue [r] deiectum ſit. dabitur actio vtilis in eũ, qui naui præpoſitus ſit.

De libero homine cæſo.

7. *Gaius* lib. 6. ad Edictum prouinciale.

CVm liberi hominis corpus ex eo, quod deiectum, effuſumve quid erit, læſum [s] fuerit [t]: iudex computat mercedes medicis præſtitas, ceteráque impendia, quæ in curatione facta ſunt: præterea operarum, [u] quibus caruit aut cariturus eſt ob id, quod inutilis factus eſt. Cicatricium autem, aut deformitatis [x] nulla fit æſtimatio: quia * liberum [y] corpus nullam recipit æſtimationem.

DE NOXALIBVS [z] ACTIONIBVS.

Tit. IIII.

Definitio.

Gaius lib. 2. ad Edictum prouinciale.

NOXALES [a] actiones appellantur, quæ non ex contractu, ſed & noxa, atque [b] maleficio [c] ſeruorum [d] aduerſus nos inſtituuntur. quarum actionum vis, & poteſtas hæc eſt: vt, ſi damnati fuerimus, liceat nobis deditione ipſius corporis quod deliquerit, euitare litis [e] æſtimationem [f].

a Protecta ſunt proiecta tecta, quæ Græci ἐκθέτα. Proiectionum nomen latius patet, nam & mœniana cõplectitur, & ſtillicidia, & portic', & quæcunque extra ædes proiiciuntur, *Cuiac.* ℑ. *de damno.*

b *adde leg.* 1. ℑ. *de verb. ſignificat.*

*

c habitionibus, vel cænaculis ſiue etiam in horreis *Haloander.*

d Poſitum habet, qui poſitum patitur, *adde l.* 18. ℑ. *mandati.*

e ἐξ ὑπερῴου ex protecto *Synopſ. Baſil. c. d. cap.* 4. Gloſſis ὑπερῷον ſuperficiũ, ſuperficies, cœnaculum locus aptus exponẽdis & vendendis mercibus. Plinius de Apelle ſic loquitur. Idẽ, inquit, perfecta opera proponebat in pergula tranſeuntibus: atq; poſt ipſam tabulam latens, vitia quæ notarentur, auſcultabat *lib.* 35. *cap.* 10. Vlpianus iſta omnia coniungit, tabernulam, pergulam, horreũ, armarium ſeu officinam *l.* 19. §. 2. ſ. *de Iudiciis.*

*

f Clypeus, grãmaticis inter cætera etiã imaginem ſignificat, fortaſſis inde quòd Clypei imaginibus pingi & inaurari ſolerent: *vide Soſip.* 1. *Gramm.* vt hîc mirum eſſe nõ debeat, quòd Clypeus pictori tribuatur: Et Varro 6. *de lingua Latina* notat Elephantos lucas appellari, quòd longè relucerent propter inauratos regios Clypeos, quibus eorum erant ornatæ turres. Ceterũ Synop. leg. *Baſilic. l. dicto cap.* 4. ἐὰν σκεῦος ζωγράφου ſi Vas. pectoris.

g Ad exẽplum edicti de ſuſpenſis ex ſuggruenda, & protecto, datur actio de ſuſpenſis & pergula.

h §. 6 ſ.

i ſed in pergula.

k fortè reſticulo.

l *aliàs* damni quid. m κατὰ δοκικὴν *Synopſis Baſilic. dict. cap.* 4.

n *adde* §. 5. ℑ. *eodem* & pauperi ei *l.* 1. *in fin.* ſ. *ſi quadrupes.*

o *l.* 1. §. 2. ſ. *eod.* ℑ. *quod vi* p ἔνοικος *Synopſis Baſilic. dict. titul. cap.* 4. *in fin.*

q *vide leg.* 1. §. 4 ſ. *eod.*

r Nauem in mobilibus rebus cenſeri hoc ex loco notatur: adde quæ ſcripſi ad *l.* 10 §. 4. ſ quid ſi interfectum, *vide l.* 1 §. 5. ſ. *eod.*

t vulnerato igitur per incuriam homini libero, hæc quæ ſequuntur ſunt præſtanda. *adde l.* 3. ſ. *ſi quadrupes l.* 7. *in prin. &* §. 4. *l.* 13. ſ. *ad l. Aquil.*

u Ingenui & liberi ſuas etiam operas locabant Rõmæ. *Varro. de lingua.*

x Deformitatis nulla fit æſtimatio. *vt hîc.* In maſculo hoc interpretes admittunt: in fœmina verò negant. Rauennas & Albericus *ad l.* 36. ſ. *ſi quadrupes.*

De ſcientia domini. 1. Si dominus maneat, aut in totum vel in partem eſſe deſinat.

2. *Vlpianus* lib. 18. ad Edictum.

SI ſeruus, ſciente [g] domino occidit: inſolidum dominũ obligat: ipſe [h] enim videtur dominus occidiſſe. ſi autẽ inſciente, noxalis eſt: nec enim debuit ex maleficio ſerui in plus teneri, quàm vt noxæ eum dedat.

1 ¶ Is, qui non [i] prohibuit, ſiue dominus manet, ſiue deſiit eſſe dominus, hac actione tenetur: ſufficit enim, ſi eo tempore dominus, quo non prohibeat, fuit. in tantùm vt Celſus putet, ſi fuerit alienatus ſeruus in totum, vel in partẽ, vel manumiſſus, noxã caput non ſequi. nam ſeruum nihil deliquiſſe: qui domino [k] iubenti obtẽperauit. Et ſanè, ſi iuſſit, poteſt hoc dici. ſi autem non prohibuit, quemadmodum factum ſerui excuſabimus? Celſus tamẽ differentiam facit inter legem Aquiliam, & legem duodecim tabularum. nam in lege antiqua [l]: ſi ſeruus ſciente domino furtum fecit, vel aliam noxam cõmiſit: ſerui nomine actio eſt noxalis, nec dominus ſuo nomine tenetur. At in lege Aquilia (inquit) dominus ſuo nomine tenetur, non ſerui. vtriuſque legis reddit rationem: duodecim tabularum, quaſi voluerit ſeruos dominis in hac re non obtẽperare: Aquiliæ, quaſi ignouerit ſeruo, qui domino paruit, periturus [m] ſi non feciſſet. Sed ſi placeat, quod Iulianus libro octuageſimoſexto ſcribit, ſi ſeruus furtũ faxit, noxiámve nocuit, etiam ad poſteriores [n] leges pertinere: poterit dici, etiam ſerui nomine cum domino agi poſſe noxali iudicio: vt quod detur Aquilia aduerſus dominum non ſeruum excuſet, ſed dominum oneret: nos autẽ ſecundum Iulianum probauimus. quæ "ſententia" habet rationem: & à Marcello apud Iulianum probatur.

De ſcientia domini.

3. *Idem* lib. 3. ad Edictum.

IN omnibus noxalibus actionibus, vbicumque ſcientia exigitur domini, ſic accipienda eſt, ſi [o], cùm prohibere poſſet, non prohibuit. aliud [p] eſt enim, auctorem eſſe ſeruo delinquenti: aliud, pati delinquere.

1. Si extraneus ſeruus, ſciente me, fecit: eúmque redemero. 2. De concurſu actionis in ſolidum & noxalis.

4. *Paulus* lib. 3. ad Edictum.

IN delictis ſeruorum, ſcientia [q] domini quemadmodũ accipienda eſt? vtrùm cum conſilio, an & ſi viderit tantùm, quamuis prohibere nõn potuerit? quid enim, ſi ad libertatem proclamans, domino ſciente faciat? aut qui condemnat dominum? vel, cùm trãs flumen ſit ſeruus, vidente quidem, ſed inuito domino, noxiam noceat? rectiùs [r] itaque dicitur, ſcientiam eius accipiendam, qui prohibere poteſt [s], & hoc in toto edicto intelligendum eſt circa ſcientiæ verbum. 1 ¶ Si extraneus ſeruus ſciente me fecerit: eúmque redemero: noxalis actio in me dabitur: quia non videtur, domino ſciente, feciſſe: cùm eo tempore dominus non fuerim. 2 ¶ Cùm [t] dominus ob ſcientiam teneatur, an ſerui quoque nomine danda ſit actio, videndum eſt, niſi fortè prætor vnam pœnam à domino exigi voluit. ergo dolus ſerui impunitus erit [u]. quod eſt iniquum, imò vtroque modo dominus tenebitur. vna autem pœna exacta, quam actor elegerit, altera tollitur.

3 ¶ Si [x] detracta noxæ deditione, quaſi cum conſcio domino actum ſit, qui non erat conſcius abſolutione facta, & finito iudicio, ampliùs agendo cum noxæ deditione, exceptione rei iudicatæ ſummouebitur: quia res in ſuperius iudicium deducta, & finita eſt. Donec autem prius iudicium agitatur, licentia agenti eſt, ſi eum de ſcientia domini arguenda pœniteat, tunc ad noxalem cauſam tranſire [y]. Contra quoque, ſi cũ eo, qui ſcit, cum noxæ deditione actum ſit: amplius in dominum, detracta noxę deditione, danda actio non eſt. In ipſo autem iudicio ſi voluerit & ſciẽtiam domini arguere, non eſt prohibendus.

De ſeruo plurium. 1. Differentia actionis noxalis, & non noxalis. de herede. De ſeruo manumiſſo.

5. *Vlpianus* lib. 3. ad Edictum.

SI plurium ſeruus deliquerit, omnibus ignorantibus: noxale iudicium in quemuis [z] dabitur. ſed ſi omnib.

y *vide l.* 1. §. 5. ſ. *eod: l.* 106. ℑ. *de regulis.*

z 3. *Cod.* 41. 4. *Inſt.* 8. 18. *Synopſ. Baſilic. ex lib.* 60. *titul* 5.

a *Synopſis Baſil. dict. titul.* 5. *cap.* 1.

b fortè noxia. eſt enim noxia, ipſũ delictũ *l.* 1. §. 1. ſ. *ſi quadrup.* Adde Theophilũ §. 1. *Inſt. de noxalibus.*

c *Inſtitut. eod. in princ.*

d nec enim dãtur liberi hominis cauſa, *vide l.* 21. *in fin. Cod. de furtis.*

e eſt igitur noxæ deditio, litis æſtimationis ſubſidiaria: vnde talis actoris petitio erit, vt ob ſerui maleficiũ, aut litis æſtimatio ei pręſtetur, aut ipſe ſeruus noxę ei dedatur. Hinc illa formula ſẽtentię in hac actione: *P. Mæuiũ Lucio Titio in decem aureos condemno: aut noxæ dedere* §. 1. *Inſt. de offic. iudic.* hinc in *l.* 6. §. 1. ℑ. *de re ind.* poſt pecuniariã condemnationem noxæ deditio ſeqtur.

f ante latam ſententiam ſcilicet *l.* 20. §. 5. ſ. *de petit. hered.*

g *v. l.* 3. ℑ. *eodem.*

h occidiſſe dominus videtur, qui ſeruum ſciuit occiſurum, *Synopſ. Baſilic. d. titul.* 5. *cap.* 2.

i *ſub.* cùm poſſet *l.* 6. ℑ. *de iure patronatus: l.* 50. ℑ. *de regulis iuris.*

k qui domino.

l lex antiqua, pro lege XII. tabularum.

m *vide l.* 157. ℑ. *de regulis iuris.*

n ἐκ τῶν προγενεστέρων νόμων οἱ μεταγενέστεροι κανονίζονται, ex legibus prioribus poſteriores regũtur, *Synopſis dict. cap.* 2.

o ſi ſeruus ſciẽte domino occidit, in ſolidum dominum obligat *l.* 2. ſ. *eod.* Scit dominus, qui cùm prohibere poteſt, non prohibet, *l.* 4. ℑ. *eod.* hinc illud Senecę *in Troade.* Qui non vetat peccare, cùm poſſit, iubet: *adde l.* 13. ſ. *de his qui notant.*

p Pati & autorem eſſe delicti differunt.

q ſcire in delictis vtrùm is dicatur, qui cõſilium dat: an verò qui vidit tantùm nec prohibere potuit, an potius is qui vidit: & potuit prohibere. r In omnibus noxalibus ſcientiam dominis dicimus, ſi quum poſſet non prohibuit *Synopſis Baſilic. eod. c.* 3. ſ *l.* 50 *l.* 109. ℑ. *de reg. iuris. vide l.* 3. §. 2. ℑ. *de Silaniano.* t Dominus cùm ſcit, tam ſuo nomine quàm noxali iudicio conuenitur. Vna verò pœna exacta: quam actor elegerit, altera tollitur *Synopſis eodem. cap.* 4. *in prin.* u *vide l.* 6. ℑ. *de except. rei iudicatæ.*

x ſiue quis noxali actione dominum conuenit, ſiue altera, qua ſuo nomine dominus tenetur, antè ſententiam quidem alterutram relinquere poteſt, & experiri alterã: verùm poſt ſententiam, toti negotio res iudicata obeſt, quę actorẽ excludit, *Synop. Baſil. d. c.* 4. y Ante ſententiã licet errorẽ corrigere *v. l. vlt. C. de errore aduoc.*

z *l.* 8. *l.* 10. *l.* 26. §. 1. *l.* 39. ℑ. *eod. l.* 4. ſ. *ſi ex noxali l.* 11. §. 3. ℑ. *de aqua pluuia.*

ſcientibus

scientib us:quiuis eorum tenebitur, detracta noxæ deditione: quemadmodum si plures deliquissent. nec, altero cõuẽto, alter liberabitur. sed, si alter scit, alter ignorauit: qui scit, detracta noxę deditione, cõuenitur: qui nescit, cũ noxæ deditione. 1 ¶ Differentia autẽ harum actionum non solùm illa est, quòd qui [a] scit, insolidum tenetur: verùm illa quoque quòd siue alienauerit[b] seruum, qui scit, siue manumiserit, siue decesserit seruus: dominus tenetur, sed, si ipse dominus decesserit, heres eius non tenetur.

6. *Idem* lib. 18. ad Edictum.

SEd"&"ipse seruus manumissus tenetur.

De eo apud quem est seruus. 1. De emptore venditore.

7. *Idem* lib. 3. ad Edictum.

NOxalis "autem" non aliàs datur, nisi [c] apud me sit seruus. & si apud me sit, licèt eo tempore non fuit, quo delinquebat, teneor. & heres meus tenetur, si noxius viuat. 1 ¶ Pomponius ait, si emptor serui noxali conuentus sit, venditorem, quo sciente factum est, conueniri iam non posse.

De seruo communi vel familia communi.

8. *Idem* lib. 37. ad Edictum.

SI seruus communis furtum fecerit, quiuis [d] ex dominis insolidum noxali iudicio tenetur: eóque iure vtimur. Sed non aliàs poterit [e] "is," qui conuentus est, euadere litis æstimationem, nisi insolidum noxæ dederit seruum, nec ferendus, etsi partem dedere fuerit paratus. Planè si propter hoc quòd socij dedere parati non fuerint, insolidum fuerit condemnatus: communi diuidundo [f], vel familiæ erciscundæ iudicio aduersus eos experietur. ante noxale sanè iudicium acceptum poterit, sua parte cedendo, securitatem consequi [g]: ne necesse habeat suscipere iudicium. quamquam quis possit dicere euenire, vt, dũ pars ei cedatur, amittat actionem. dominus enim pro parte factus, non potest cum socio noxali experiri [h]. fortassis nec communi diuidundo agere possit eius maleficij nomine, quod ante communionem admissum est. quod si non potest, euidenti iniuria adficietur. sed melius est dicere, competere ei communi diuidundo iudicium [i].

Sui facti nomine soluens, non repetit à socio.

9. *Paulus* lib. 39. ad Edictum.

SI communis familia, vel communis seruus furtum fecerit, altero ex dominis sciente: is, qui scit, omniũ nomine tenebitur: & conuentus, alterũ quoque liberat: nec à socio quicquam debebit consequi: sui enim facti [k] nomine pœnam meruit. Quòd si is, qui ignorauit duplum præstiterit: à socio simplum consequetur.

10. *Idem* lib. 22. ad Edictum.

SEd & eo nomine agere cum socio poterit, quòd seruum communem deteriorem fecit: quemadmodum cum quolibet alio, qui rem communem deteriorem fecisset. Ceterùm, si nihil præterea post noxæ deditionem commune habebit: pro socio: vel si socij non fuerunt, in factum agi poterit.

De seruo bona fide possesso.

11. *Vlpianus* lib. 7. ad Edictum.

BOna fide serui possessor [l], eius nomine, furti actione tenebitur: dominus non [m] tenetur, sed noxæ [n] dedendo non facit quidem actoris. cùm autem cœperit istum seruũ domin[us] vindicare [o]: doli [p] exceptione summouebitur: vel officio [q] iudicis cõsequetur, vt indemnis maneat.

Si bonæ fidei possessor seruum dimiserit.

12. *Paulus* lib. 6. ad Edictum.

SI bona fide possessor eum seruũ, quẽ bona fide possidebat, dimiserit, ne agi cũ eo ex noxali causa possit: obligari eum actione, quæ datur aduersus eos, qui seruũ in potestate habeant, aut dolo fecerint [r], quo minus haberent: quia per hoc adhuc possidere videntur.

De seruo mala fide possesso.

13. *Caius* lib. 13. ad Edictum prouinciale.

NOn solùm aduersus bona fide possessorem [s]: sed etiam aduersus eos, qui mala fide possident, noxalis actio datur. * nam"&"absurdum videtur, eos quidẽ, qui bona fide possiderent, excipere actionem: prędones verò securos esse [t].

De pluribus delictis eiusdem serui. 1. De statulibero. De seruo legato sub conditione. De cautione actori præstanda.

14. *Vlpianus* lib. 18. ad Edictum.

SI [u] quis à multis conueniatur ex noxa eiusdem serui: vel"si"ab vno, ex pluribus tamen delictis: non necesse habet, quia omnibus dedere non potest, litis æstimationẽ offerre his, quibus dedere non potest. Quid ergo"est," si à pluribus conueniatur? si quidem vnus occupauit, an melior sit conditio, vt ipsi soli dedatur? an verò vel omnibus dedi debeat, vel cauere debeat defensũ iri aduersus ceteros? & * verius est, occupantis [x] meliorem esse conditionem. Ei itaque dedetur, non qui prior egit, sed qui [y] prior ad sententiam peruenit. & ideo ei qui postea vicerit, actionem denegari iudicati. 1 ¶ Sed & [z] si statuliber sit, & ante deditionem exstiterit conditio: per fideicommissum libertas fuerit ante præstita, vel existente conditione legati dominium fuerit translatum: arbitrio iudicis absolui eum oportet. Et officij iudicis [a] hoc quoque erit, vt [b] caueatur ei, cui deditur, ob euictionem ob suum factum contingentem.

15. *Gaius* lib. 6. ad Edictum prouinciale.

PRætor decernere debet translationem iudicij in statuliberum [c] fieri. Si verò rei iudicandæ tempore adhuc in suspenso sit statuta libertas: Sabinus, & Cassius liberari heredem putant, tradendo seruum: quia [d] toto suo iure cederet. quod & verum est.

Dolus casu non purgatur. Bald.

16. *Iulianus* lib. 22. Digestorum.

SI [e] heres dolo malo fecerit, ne statuliberum in potestate haberet, & propter hoc iudicium sine noxæ deditione acceperit: "&" impleta conditione statutæ libertatis, condemnari debebit: sicuti [f] mortuo seruo [g], condemnaretur.

De seruo communi. 1. vel fructuario.

17. *Paulus* lib. 22. ad Edictum.

SI ex duobus dominis vno sciente [h], altero ignorante, seruus deliquit: si ante cum altero, qui nesciebat, actum sit: & noxæ dederit seruum: * iniquum [i] est, vilissimi [k] hominis deditione alterum quoque liberari. Igitur agetur & cum altero: &, si quid amplius est in damni persecutione, consequetur, computato precio hominis noxæ dediti. ipsi tamen inter se"sic"debent pensare communi diuidundo iudicium: vt (si) ille, quo sciente fecit, præstiterit: non totius partem ferat, sed partem eius, quanti seruus est. sic, & si alter aliquid præstiterit, eius partẽ fieri.* Illud iniquum est, eum, qui iussit seruum facere, consequi aliquid à socio [l]: cùm ex suo delicto damnum patiatur.

1 ¶ Si plures, eiusdem serui nomine, noxali mecum agere velint: vel"si" vnus pluribus iudiciis eiusdem serui nomine agat, in quo vsusfructus tuus, proprietas mea sit: officio iudicis continebitur, cùm eum noxæ dedero, vt etiam vsumfructum actoris faciam. sed per prætorem id cõsequar ego dominus proprietatis, vt aut cogat prætor te pro æstimatione vsusfructus conferre ad litis æstimationem, aut vsumfructũ cedere, si hoc expediat. &, si ego dominus proprietatis eum seruum nolui defendere [m], defensio tibi permittenda est. &, si damnatus hominem tradas, "&" aduersus me tueris [n].

18. *Pomponius* lib. 18. ad Sabinum.

IS, qui vsumfructum in seruo habet, perinde [o] cum domino habet actionem furti, atque si quilibet alius esset. sed cum non est: quamuis seruiat ei. & ideo dominus damnatus fructuario noxæ dedens liberabitur.

De re communi. 1. De seruo in quo vsusfructus alienus est. 2. De seruo vicario nauta.

19. *Paulus* lib. 22. ad Edictum.

SI in re communi mea & tua, damnum nobis dederit Titij seruus: si cum eo agemus: erit noxali Aquiliæ actioni locus: ne damnatus insolidum singulis noxæ dedere cogatur. Sed potest dici, * quasi vnius damnum sit, & vna obligatio, aut [p] vtrisque [q] pecuniam offerendam, aut officio iudicis simul vtrisque noxæ dedendum. Sed & si alterutri nostrum insolidum noxæ deditus fuerit, & ob id ab vtroque dominus sit absolutus [r] rectè dicitur, eum, qui noxæ deditus sit, alteri teneri communi diuidundo iudicio [s], vt communicet seruum noxæ sibi deditum, cum ob rem communem"aliquid"ad socium peruenerit. 1 ¶ Si serui, in quo vsusfructus alienus est, dominus proprietatis operas conduxerit: verba efficiunt, vt cum noxæ deditione damnetur. 2 ¶ Si seruus tuus nauem exercuerit: eiusque vicarius & idem nauta in eadem naue damnum dederit: perinde in te actio danda est [t], ac si is exercitor liber, & hic vicarius seruus eius esset, vt de peculio

a sciens dominus seruum delinquere, in solidum tenetur, etiam post serui ipsius alienationem, manumissioné, & morté.
b Alienationis & mortis differentia.
c *l.* 14. §. *vlt. l.* 42. §. *vlt.* ǁ. *eod.* §. 5. *Instit. eod.*
d *vide l.* 5. ǁ. *eod.*
e scilicet non aliàs *Cuiac.* 17. *obseruat.* 15.
f *vide l.* 61. ǁ. *de furtis.*
g Imò: non videtur audiendus si pro parte tantùm velit defendere, *l.* 4. ǁ. *si ex noxali.*
h pro sua parte, *l.* 43. *in fin.* ǁ. *de furtis.*
i *l.* 61. *in princ.* ǁ. *de furtis.*
k *vide l.* 17. §. 1. ǁ. *eodem.*
l *vide l.* 21. *Cod. de furtis & seruo corrupto.*
m Imò tenetur *l.* 27. §. 1. ǁ. *ad l. Aq.* solue vt ibidé notatum est.
n Atqui bonæ fidei possessorem noxæ dedere non posse videtur: cum dominium serui, quòd non habet, transferre non possit. Nulla sit autem noxæ deditio quæ dominium in actorem non transfert. Dic quali quali noxæ deditione liberari, vide quæ scripsi ad *l.* 28. ǁ. *de noxalibus.*
o ab eo cui noxæ deditus fuit à bonæ fidei possessore.
p *vide quæ scripsi ad l.* 28. ǁ. *eod.*
q Cur officio iudicis? quia vindicatio rei, arbitraria actio est: & doli exceptio quæ inest bonæ fidei iudiciis, in arbitrariis omissa, officio iudicis suppleri potest. *l.* 48. ǁ. *de rei vindic. l.* 38. *l. vlt.* ǁ. *de petit. heredit.*
r *l.* 21. *in prin.* ǁ. *eod. vide l.* 22. ǁ. *de rei vindic.*
s Imò, serui occidentis nomine, non tenetur is cui bona fide seruit *l.* 27. §. 3. ǁ. *ad l. Aquil.*
t *l.* 36. §. *antep.* ǁ. *de petit. hered.* sic absurdũ est, melioris esse iuris, stultos, quàm peritos, *l.* 4. *infrà quod vi aut clam.* qui vi rapuerũt, quam qui clam *Inst. vi bonorum. in prin.* sic mali bonis, pauperes ditioribus non præferendi, ǁ. *argum. leg.* 3. *de donat. inter virum.*
u Si à pluribus actione noxali ex eiusdé serui delicto cõueniar, qui prior vicerit, accipit eũ: nec illis obligatus sum, qui postea vicerint, quamuis priores egerint *Synopsis Basilic. eod. cap.* 13.
x eius qui prior meruit sententiam, *vt hic* procuratoris *l.* 32. ǁ. *de procuratoribus.* agentis de peculio, *l.* 10. *l.* 52. ǁ. *de peculio.* de legato & fideicommisso *l.* 33. *in fin.* ǁ. *de legat.* 1. at non in tributoria *l.* 6. ǁ. *de tributoria*: si quis priuilegiarius veniat. *l.* 3. ǁ. *quod cum eo.*
y Occupantis in sentétia obtinenda melior est cõditio *l.* 10. ǁ. *de peculio*: *vide l.* 9. ǁ. *de verborum obligat.*
z si statuliber nocuit, & ante sententiam, existente conditione manumisero eum, vel legatario dedero, libero r: quémadmodum si & ante sentétiam ei fideicommissariam libertatem præstitero. *Synopsis Basilic. d. cap.* 13.
a *vide l.* 5. ǁ. *de verbor. obligat.*
b Qui seruum noxæ dedit, de euictione ob suum factũ contingente alteri cauere debet, *d. cap.* 13. *in fin.*
c id est in quõdam statuliberum, nunc liberum *vide Petr. Fabr.* 1. *semest.* 13 *in fin.*
d ex sententia rem, qualiscunque ea sit, præstari sufficit.
e *Synopsis Basilic. eod. cap.* 20.
f Dolus casu non purgatur.
g post iudiciũ acceptum, post moram *vide l.* 26. §. 4. ǁ. *eodem.*
h *vt l.* 5. ǁ. *si familia furtum fecisse.*
i Beneficium vnius nõ eleuat alterius delictũ.
k *sub.* qui nocuit.
l *l.* 9. ǁ. *eod. l.* 45. §. *antepenult.* ǁ. *de procurat.*
m vel è cõtra.
n eodem modo, vsufructuario non defendéte seruum vsumfructuariũ, vsusfructus persecutioné amittit *l.* 3. ǁ. *si ex nox.*
o *l.* 17. §. 9. ǁ. *de iniuriis.*
p *adde l.* 26. *in fin.* ǁ. *de condict. indebit.*
q Communia, in communionem referenda.
r vni socio si noxæ seruũ dominus dederit ab alio socio liberatur.
s *l.* 7. ǁ. *commun. diuidund.*
t vicarij serui nomine tenetur ipse dominus.

serui tui ad noxam dedere vicarium damneris [a]: vt tamẽ si serui tui iussu: vel sciente, & patiente eo, damnum vicarius dederit: noxalis actio serui tui nomine esse debeat. idémque fit, etiam si nautam facere iusserit.

De seruo qui sæpius deliquit.

20. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

QVi ex pluribus noxis, diuersis temporibus, experitur: ex vna noxia serui dominium nactus, nullã amplius actionem habet aduersus eum, qui dominus fuerat: cum actio noxalis caput sequatur. at si maluit dominus priori iudicio litis æstimationem sufferre: vel eidem, vel alij ex alio maleficio agenti nihilominus tenetur [b].

Si dominus Iudicium recuset. 1. De seruo absente. 2. edictum de eo, qui negat se habere in potestate. 3. verbum in potestate quomodo accipitur. 4. Si reus iurare nolit. 5. De tutore, curatore, & procuratore. 6. vtrum post iusiurandum detur actio noxalis.

21. *Vlpianus* lib. 23. ad Edictum.

QVotiens dominus ex noxali causa conuenitur, si nolit suscipere iudiciũ: in ea causa res est, vt [c] debeat noxæ dedere eum, cuius nomine iudicium nõ suscipitur, aut, si id non faciat, iudicium suscipietur [d] omnimodo [e]. sed [f] non aliàs condemnabitur, quàm si in potestate habeat [g], dolóve malo fecerit [h], quominus haberet.

1 ¶ Eos, quorum nomine noxali iudicio agitur, etiam absentes defendi posse placuit [i]. sed hoc ita demũ, si proprij sint serui, nam, si alieni, præsentes esse oportet: aut si dubitetur, vtrùm proprij sint, an alieni, quod ita puto accipiendum, vt, si constet vel bona fide seruire, etiã absentes possint defendi.

2 ¶ Prætor ait: *si is in cuius potestate esse dicetur, negauit se in "sua" potestate seruum habere: vtrum actor volet* [k]. *vel deierare iubebo* [l], *in potestate sua nõ esse, neque se dolo malo fecisse quo minus esset: vel iudicium dabo sine noxæ deditione.*

3 ¶ *In potestate* [m] sic accipere debemus, vt facultatem & potestatem exhibendi eius habeat. ceterùm, * si in fuga sit, vel peregrè, non [n] videbitur esse in [o] potestate [p].

4 ¶ Quod si reus iurare nolit, similis est ei [q], qui neque defendit absentem, neque exhibet. qui condemnantur quasi contumaces. 5 ¶ Si tutor, vel curator extent: ipsi iurare debent, in potestate domini non esse. si autem procurator sit: dominus ipse iuret, necesse est. 6 ¶ Si iusiurandum exegit actor, reusque iurauit: deinde postea noxali velit actor experiri: videndum est, an exceptio iurisiurandi debeat aduersus actorem dari. & Sabinus putat, non esse dandam, quasi de alia re sit iuratum: hoc est, tunc non fuisse in potestate. modo verò [r], cùm in potestate deprehendatur, de facto eius posse agi. Neratius quoque dicebat, post exactum iusiurandum posse actorem, detracta noxæ deditione, experiri: si modo hoc contendat, posteaquam iuratũ est, cœpisse in potestate habere.

De seruo deposito, commodato. 1. pignori dato, precario concesso. 2. quid sit habere facultatem repetendi pignus. 3. Si dominus fateatur. 4. aut neget se habere in potestate.

22. *Paulus* lib. 18. ad Edictum.

SI seruus depositus, vel commodatus sit: cum domino agi potest noxali actione: ei enim seruire intelligitur [s]: &, quod ad hoc edictũ attinet, in potestate eius est: maximè si copiam habeat recuperandi hominis [t].

1 ¶ Is, qui pignori accepit, vel qui precario [u] rogauit, non tenetur noxali actione, licèt enim iustè possideant [x], non [y] tamen opinione [z] domini possident [a]: sed hos quoque in potestate domini intelligi, si facultatem repetendi eos dominus habeat. 2 ¶ Quid est habere facultatem repetendi? habeat pecuniam, ex qua liberari potest. nam non debet cogi vendere res suas, vt soluat pecuniam, & repetat seruum [b]. 3 ¶ Dominus, qui seruum in sua potestate esse confitetur, aut exhibere eum debet, aut absentem defendere: quod nisi faciat, punitur [c], atque si præsentem non noxæ dederit. 4 ¶ Si negauit dominus in sua potestate esse seruum: permittit prætor actori arbitrium vtrum iureiurando id decidere [d], an iudicium dictare sine noxæ deditione velit per quod vincet, si probauerit eũ in potestate esse, vel dolo eius factum, quo minus esset. qui autem non probauerit, in potestate aduersarij esse seruum, rem amittit.

De eo qui postea cœpit habere in potestate.

a vicarius est in peculio ordinarij, ideoq; ex eiusdem vicarij delicto cum teneatur dominus, vicarium ipsum dedere tenetur.
b *l.1.in fin. l.2. ꝯ.si ex noxali.*
c *l. 29. ꝯ. eodem.*
d *l.31. l.32. ꝯ. eod.*
e *Omnimodo*: hæc inquã particula, præcisa est. Vnde colligit Baldus, Reum cogi præcisè litem contestari.
f Defensiones saluas habet, qui litem contestari cogitur. Nemo igitur litem contestari cogitur, nisi saluis defensionibus.
g *l. 42. in fin. ꝯ. eod.*
h *l.12. in fin. ꝯ. eod.*
i excipe casum legis primæ & 2. ꝯ. *de publicanis.*
k *l. 34. §. ait Prætor. ꝯ. de iureiurando.*
l *§. 4. ꝯ. eodem l. 22. in fin. ꝯ. eod.*
m In potestate habet, qui potest exhibere.
n Imò videbitur, nam eius nomine tenetur *l.27. §. 3. ꝯ. ad l. Aquil.*
o Qui in fuga sunt, vel peregre, in potestate non esse intelliguntur *l.5. in fin. ꝯ. ad exhibẽdum: Pau. 2. sen. 31. §. 23.* vt non tam dominium seruorum, quàm facultas eos habẽdi spectetur, *l.1. §. vlt. ꝯ. de peculio.* ideóque & si per eos inhibeatur vsucapio, non tamen eorum dominus furti tenebitur *l. 17. in fin. ꝯ. de furt.* Quare potestatis verbum in noxali actione, præsentis corporis copiam facultatémque significat. *l. 215. in fin. ꝯ. de verb. signific.*
p ad hoc solùm tenebitur, vt caueat se exhibiturum, si in potestatem eius peruenerit *l. 5. in fin. ꝯ. ad exhibendum.*
q sic alibi legimus, manifestæ turpitudinis esse & confessionis, nec iurare, nec iusiurandum referre *l. 38. ꝯ. de iureiurãdo.*
r *vide l. 23. ꝯ. eod.*
s Deponendo & commodando, dominium rerũ nostrarum non amittimus.
t eoque casu cauere tenetur *l.2. §. vlt. ꝯ. si ex noxali. l. 5. in fin. ꝯ. ad exhibend.*
u Precaria possessio iusta est, donec reuocetur *infrà de precario.*
x *l.1. §. 15. ꝯ. de adquirend. possess.*
y excipe casum legis 101. *in fin. princ. ꝯ. de legat. 3.*
z ψιλῇ τῇ δεσπόζοντος. *Synopsi. Basilic. 50. titul. 2. cap. 60. in fin. adde l. 21. Cod. de furtis.*
a Qui pignori accepit, vel qui precario rogat, possidere quidẽ intelligitur: sed citra opinionem dominij *vt hîc. l. 27. in fin. ꝯ. eod.*

23. *Gaius* libro 6. ad Edictum. Prouinciale.

SEd etsi postea [e] aduersarius eius in potestate habere cœperit seruum: tenetur ex noua possessione, denegata ei exceptione.

De eo qui dolo desiit habere in potestate.

24. *Paulus* lib. 18. ad Edictum.

DE illo videndum: vtrùm aduersus eum tantùm, qui dolo fecit, quominus in potestate haberet, actio locum habeat noxalis [f]: si ex dolo eius acciderit, vt cesset noxalis actio: fortè si seruo fugam mandauit: an & "si" possit nihilominus cum alio agi [g]. quod accidit, cum alienatus, manumissusve est. quod est verius. in quo casu electio est actoris, cum quo velit agere. Iulianus autem ait de eo, qui manumisit, si paratus sit defendere se manumissus, exceptionem dandam ei, qui manumisit. hoc & Labeo.

25. *Gaius* lib. 6. ad Edictum Prouinciale.

IDem est, & si nouus dominus serui iudicium patiatur.

1. Si plures dolo desierint habere in potestate. 2. Si ex pluribus dominis quidam dolo desierit possidere. 3. Si quis seruum alienum suum esse responderit. 4. De morte serui delinquentis. 5. Si quis falso negauerit se habere in potestate 6. De seruo ducto iussu prætoris.

26. *Paulus* lib. 18. ad Edictum.

ELectio verò alterum liberabit [h]. id enim prætor introduxit, ne eluderetur actor, non vt etiam lucrum faceret. ideóque exceptione à sequenti summouebitur.

1 ¶ His consequens est: vt, si plures [i] dolo fecerint, quo minus in potestate haberent: eligere debeat actor, quem velit conuenire. 2 ¶ Item si ex pluribus dominis quidem dolo malo partes suas desierint possidere: electio erit actoris, vtrùm directò agere velit cum eo, qui possidet, an prætoria cum eo, qui desiit possidere.

3 ¶ Si seruum alienum alius in iure suum esse responderit: altero soluente, alter liberatur. 4 ¶ Si is, quem desieris dolo possidere, decesserit [k] prius quàm hac actione conuenireris [l], liberaris [m], quia hæc actio in locum directæ actionis succedit. diuersum dicemus, si moram feceris in iudicio accipiendo. 5 ¶ Neque heredi, neque in heredem, quod defunctus mẽtitus est, actio danda est, nec in ipsum quolibet tempore. nam liberum esse debet defendenti absentem seruum, huius edicti pœnam euitare: id est, vt sine noxæ deditione conueniatur. Et ideo si negaueris seruum in tua potestate esse, postea fateri poteris: nisi si iam lis aduersus te contestata est: nam tunc audiri non debebis [n], vt Labeo ait. Octauenus, ex causa, etiam lite contestata: tibi succurrendum: vtique si ętas tua ea sit, vt ignosci tibi debeat.

6 ¶ Si, absente domino, ductus sit seruus, vel etiam pręsente: & in eadẽ [o] causa sit, vt in integrum restitui possit: defensio permittitur eius nomine, qui ductus est: postulantib. enim exhiberi eum ad defendendum, indulgere prætor debet. Idem concedendum est fructuario, vel cui pignoris nomine obligatus est, si præsens dominus defendere noluerit: ne alterius dolus, aut desidia aliis noceat. Idem præstandum est in seruo communi, quem alter ex dominis "præsens" noluit defendere. Sed & actori his casibus succurrendum est [p]: quia placet, dominij [q] adquisitione extingui actionem. iussu enim prætoris ductus [r], in bonis fit eius qui duxit.

De seruo pignerato, vel cuius vsusfructus alienus est. 1. De eo qui seruum alienum, suum esse respondit.

27. *Gaius* lib. 6. ad Edictum Prouinciale.

SI noxale iudicium agitur de seruo, qui pignoris iure tenetur: aut de eo, cuius vsusfructus alterius est: admonendi sumus: si creditor, vel vsufructuarius præsens defensionem suscipere noluerit [s]: proconsulem interuenturum, & pignoris persecutionem, vel vsusfructus actionẽ negaturũ. quo casu dici potest, ipso iure pignus liberari: nullum [t] enim pignus est, cuius persecutio negatur. Vsus fructus autem, etiam si persecutio "eius" denegetur, ipso iure durat eousque, donec non vtendo constituto tempore pereat [u].

1 ¶ Ex his, quæ diximus de seruo, qui alicui pignoris iure obligatus est [x], déque statu libero [y], & "de eo", cuius vsusfructus [z] alienus est: apparet, eum, qui alienum seruũ in [a] iure suũ esse responderit, quamuis noxali iudicio teneatur, nõ [b] tamẽ posse noxæ deditione ipso iure

b Is facultatem rei repetendæ habere intelligitur qui pecuniã habet, non qui pecuniam ex rerum suarum distractione reparare potest: nec enim fieri posse videtur, quod incommodè tãtùm fieri potest *l. 125. in fin. ꝯ. de verb. signif.*
c εἰς τὸ διαφέρον καταδικάζεται damnatur in id quod interest. *Eclog. eo. c. 21.*
d *vide l. 21. in fin. ꝯ. eod. forte* iusiurãdum deferre, vt in *Synopsi Basilic. dicto cap. 21.* ἢ ὅρκον ἐπιφέρειν, ἢ ἐνάγειν εἰς τὸ διαφέρον, aut iusiurandum deferre, aut ad id quod interest agere.
e *l.21. in fin. ꝯ. eo.*
f nam qui dolo desiit, in potestate habere intelligitur: dolus enim possessionẽ repræsentat.
g qui dolo desiit possidere, tenetur, etiam si in alium sit regressus *l.32. §. 2. ꝯ. eodem.*
h *l.9 ꝯ. eod.*
i *l.5. ꝯ. eod.*
k *vide l. 45. ꝯ. de obligat.*
l *vide l. 14. in f. ꝯ. de publicanis.*
m imo condemnari debes *l.16. ꝯ. eod.*
n *l. 25. in fin. ꝯ. de rei vindicat.* ratio? vide *l.11. in fin. de interrogat.*
o i. necessitatis. *l.2. in fin. ꝯ. si ex noxali.*
p vt pristina actio restituatur. *dict. l.2.*
q missus in possessionẽ ex secundo decreto, statim fit dominus. *vide quæ scripsi ad l. 5. ꝯ. de damno infecto.*
r Ductio facit eum dominum qui ducit, si dominus non defendat, *vt hîc & l.2. in fin. ꝯ. si ex noxali* (quia pro traditione, dominij cedit, *l.32. eod.*) Contra ductio non facit dominũ, si bonę fidei possessor non defendat, sed tuetur tamẽ eũ prætor quasi dominum: data aduersus dominum & alium quemlibet actione Publiciana *l. 6. ꝯ. de Publiciana* & exceptione vel replicatione doli mali:
s vsusfructuarius seruum non defendens, priuatur vsufructu *l.3. ꝯ. si ex noxali.*
t Pignus inutile est, cuius persecutio negatur.
u *vide l.69. ꝯ. de solutionibus.*
x *l.22. §.1. ꝯ. eod.*
y *l.14. §.1. ꝯ. eod.*
z *l.19. §.1. ꝯ. eod.*
a *l.8. ꝯ. de interrogat.*
b Noxæ deditio nulla est, quæ dominium in actorem non transfert.

a Dominium rei transferre non potest, qui dominium rei non habet.
b *vide l.22.§ 1.ͻ.eodem.*
c Iusta seruitute vtitur, qui bona fide seruo vtitur, adde de Iusta seruitute quæ scripsi ad *l.34.ͻ.de stipulat.seruorum.*
d hinc colligit Cuiac. 18.*obseruat.* 25. scientiam rei alienæ non esse malam fidem: nec malæ fidei possessorem esse qui seruum quem scit alienum noxæ accepit: adde & in causa damni infecti *l.15.§. 26.ͻ. de damno.*

liberari: quia nullum ad actorem dominium transferre possunt, cum [a] ipsi domini non sint [b]. Certe tamen, si ex ea causa traditum postea dominus vindicet, nec litis æstimationem offerat, poterit per exceptionem doli mali repelli.

De seruo bona fide possesso.

28. *Africanus* lib. 6. Quæstionum.

ET generaliter si alieni serui nomine, qui tibi iustam [c] seruitutem seruiret [d], noxali [e] tecum egerim: tuque eum mihi noxæ dederis: siue, me possidente, dominus eũ vindicet: exceptione [f] doli mali, nisi litis æstimationem offerat, eum summouere possum: siue [g] ipse possideat: Publiciana mihi datur: & aduersus excipientem, si [h] dominus eius sit, vtilem mihi replicationem doli mali profuturam, & secundùm hæc, vsu quoque me capturum: quãuis sciens alienum possideam [i]. alioquin, si aliter constituatur, futurum, vt summa iniquitate bonæ fidei possessor adficiatur: si, cùm ipso iure noxalis actio aduersus eũ competit, necessitas ei imponatur, vt litis æstimationem sufferat. Eadémque dicenda sunt, & si, cùm ab eo non defenderetur, iussu prætoris eum [k] duxerim [l]: quoniam isto quoque casu iustam causam possidendi habeo.

De Iudicio noxali recusando.

29. *Gaius* lib. 6. ad Edictum prouinciale.

NOn [m] solùm autem, qui in potestate non habet, recusare potest noxale iudicium, verumetiam habenti in potestate liberum est [n] euitare iudicium, si indefensam eam personam relinquat. sed huic necesse est, ius suum ad actorem trãsferre, perinde ac si damnatus esset.

An sententia noceat absentibus.

30. *Idem* lib. ad Edictum prætoris vrbani, titulo de damno infecto.

IN noxalibus actionib. eorum, qui bona fide absunt, ius non corrumpitur, sed reuersis [o] defendendi ex bono & æquo potestas datur; si domini sint, siue aliquid in ea re ius habeant: qualis est creditor, & fructuarius [p].

Si familia furtum fecerit.

31. *Paulus* lib. 7. ad Plautium.

QVod aut prætor, cum [q] familia furtum faciat, ad eum modum se actionem daturum: vt tãtùm actor consequatur, quantum, si liber fecisset [r], consequeretur: quæritur, vtrùm ad pecuniæ præstationem respiciat, an etiam ad noxæ deditionem. vtputa "si" ex pretijs noxæ deditorum duplum colligatur, sequentes actiones inhibeãtur. Sabinus, & Cassius putant, pretium quoque noxæ deditorum imputari debere. quod Pomponius probat. & est verum. nam, & si seruus indefensus ductus sit. æstimatio eius imputanda est. Certè non tantùm duplationis, sed & conditionis [f] rationem habendam, Iulianus putat. furti faciendi tempus spectandum esse, an eiusdem familiæ sint serui. nam si hi, qui plurium dominorum erũt, vnius esse postea cœperint: locus edicto non erit.

Si seruus non deffendatur.

32 *Callistratus* libro 2. Edicti monitorij.

IS, qui in aliena potestate est, si noxam commisisse dicatur, si non defendatur, ducitur [t]. &, si præsens est dominus, tradere eum, & de dolo malo promittere debet.

De eo qui non vult offendere. De liberis qui sunt in potestate.

33. *Pomponius* libro 14. ad Sabinum.

NOxali iudicio inuitus nemo cogitur alium defendere [u]: sed carere debet eo, quem non defendit [x], si seruus est. quòd si liber est, qui in potestate sit: indistinctè ipsi sui defensio danda est [y].

34. *Iulianus* libro quarto ad Vrseium "Ferocem"

QVotiens enim nemo filiumfamilias ex causa delicti defendit, in eum iudicium datur.

e Noxali actione aduersus bonæ fidei serui possessorem agi non posse & eo videbatur, quòd noxæ dedere non posse videatur. Nulla enim noxæ deditio est quæ dominium in actorem nõ trãsferat. Verùm placet magis vt teneatur: & qualicũque noxæ deditione fungi possit: quæ etsi bonæ fidei possessorem nõ liberat ipso iure, tamen eundem vsum actori præbet, atque si dominus factus esset. Nã domino seruũ vindicante, nec offerente æstimationem litis, opponit exceptionem doli mali *l. 27. in fin. ͻ.eod.* vel (vt *l. 11. ͻ. eod.* dicatur) officio iudicis consequitur, vt indemnis maneat: vt ibidem dixi. Atqui videtur, noxali etiam agi non posse aduersus bonæ fidei possessorem, cum serui corrupti bonæ fidei possessor non conueniatur. vide quæ scripsi ad *l. 1. §. 1. ͻ. de seruo corrupto.* Quin ne noxali quidẽ omnino agi posse videtur ex *l. 27. §. 3. ͻ. eod. l. Aquil. vide quæ ibidem scripsi.*
f *l.11.ͻ.eodem.*
g Noxali serui amissa possessione, & eodem ad dominum reuersa, nõ minus Publiciana cõtra dominum competit quàm cõtra alium, *vt hîc & l. 5. ͻ. de Publiciana.*
h Formula exceptionis iusti dominij (Cuiac. tamẽ 6. ad Africanũ putat, hîc legẽdum esse, si nõ dominus eius sit *vt l.vlt.ͻ. de Publiciana, l. 24.ͻ.de except. rei iudicatæ,*) quæ vulgo dicitur obstare actori Publicianæ *l.penult. l.vlt. ͻ. de Publiciana,* vt & eã elidi replicatione doli mali, si non litis æstimationem soluat. vide quæ scripsi ad *l.16.ͻ.de Publiciana.*
i est igitur hic casus specialis, nec enim ordinariè vsucapit, qui sciens rem esse alienam possidet *l.7.§.4.ͻ. pro emptore.* diuersitatis rationem eam affert Bartolus, quod in hac specie à non domino nihil sit, quod non esset ab ipso vero domino, si adesset, præstandum.
k nam is iustè possidet, qui authore prætore possidet *l.11.ͻ.de adquir.possess.*
l id enim iusta de causa imperare potest *l.32.ͻ.eod, l.2.in fin ͻ.si ex noxali.*
m Noxali iudicio experiri non cogitur qui seruum non habet in potestate: Quid si habet, sed ius suũ actori cessit? idẽ *Synopsis Basilicon eod. c. 25.*

35. *Vlpianus* lib. 41. ad Sabinum.

ET, si condemnatus fuerit filius, iudicatum facere debet [z]: tenet enim condemnatio. quinimo etiam illud dicendum est, patrem quoque post condemnationem filij, dumtaxat de peculio [a], posse conueniri.

De eo cui potest seruus auocari.

36. *Idem* lib. 37. ad Edictum.

SI quis seruum pignoratum, deinde à debitore subreptum, emerit à debitore: nomine eius furti tenebitur, dominio serui adquisito. nec oberit, quòd Seruiana [b] potest ei homo auocari. Idémque, & si à minore quis vigintiquinque annis emerit, vel in fraudem creditorum sciẽs. hi enim, quamuis auferri eis dominium possit, interim tamen conueniendi sunt.

Si seruum, qui furtum fecit, actor vel extraneus emerit.

37. *Triphoninus* lib. 15. Disputationum.

SI alienus seruus [c] furtum mihi fecerit, qui postea in meum dominium peruenerit: extinguitur furti actio, quæ mihi competierat, nondum in iudicium deducta. nec, si postea alienauero [d] eum quem ante litem contestatam emeram, furti actio restaurabitur. quòd si post litem contestatam eum redemero, condemnandus erit venditor.

De seruo habito pro derelicto. 2. Si quis nummos ex re sibi à seruo substracta redactos ei excusserit. 3. Si seruus creditoris nummos sibi solutos interceperit.

38. *Vlpianus* lib. 37. ad Edictum.

QVemadmodum, si alij vendidisset. parui enim refert cui vendiderit: aduersario, an alij.* suáque culpa litis æstimationem sublaturum: qui, vendendo, noxæ deditionem sibi ademit.

1 ¶ Iulianus autem libro vicesimo secundo digestorũ scribit, si seruum pro derelicto [e]. habeam, qui tibi furtum fecerat, liberari me. quia statim [f] meus esse desinit, ne eius nomine, qui sine domino sit, furti sit actio.

2 ¶ Si seruus meus rem tuam subtraxerit, & vendiderit: tuque nũmos, quos ex pretio habebat, ei excusseris [g]: locus erit furti actioni vltro citroque: nam & tu aduersus me furti ages noxali serui nomine, & ego aduersus te nummorum nomine. 3 ¶ Sed & si seruo creditoris mei soluerim nummos, vt is eos domino suo det: æquè locus erit furti actioni, si is nummos acceptos interceperit [h].

Si omnes domini dolo desierint habere in potestate. 1. an reus satisdare debeat. 2. Si dominus dolo desiit habere in potestate. 3. Si post iudicium acceptum cum domino seruus ductus sit. 4. De morte serui.

39. *Iulianus* lib. 9. Digestorum.

SI plurium seruus furtum fecerit: & omnes dolo fecerint, quo minus eum in potestate haberent: subsequi debet prætor iuris ciuilis actionẽ, & iudicium honorariũ quod ex hac causa pollicetur, in eum "dare," quem actor elegerit [i]. neque enim amplius præstare actori debet, quã vt detracta noxæ deditione agere possit cum eo: cùm noxali iudicio experiri potuisset, si seruus exhiberetur.

1 ¶ Qui alienum seruum, suum esse fatetur: quamuis noxali actione obligetur: nihilo minùs, causa cognita, satisdare [k] debet. qui autem pro seruo conuenitur, satisdatione onerandus non est: non enim offert se defensioni alieni serui.

2 ¶ Si quis dicet dominum dolo fecisse, quo minùs in potestate eius seruus esset: ille autem contendat [l], eum seruum ab alio defendi cum satisdatione: doli mali exceptioni locus erit.

3 ¶ Sed & si post iudicium acceptum cum domino, seruus apparuerit: &, quia non defendebatur [m], ductus sit exceptione doli mali opposita, dominus absoluetur.

4 ¶ Sed "&" mortuo seruo [n]. antequam iudicium accipiatur, omnino hac actione non tenebitur dominus.

Si seruus legatus ante aditam hereditatem furatus sit.

40. *Idem* lib. 22. Digestorum

n quia nemo inuitus noxali iudicio alium defendere cogitur *l.33.ͻ.eod.*
o *leg.26.§.vltimo ͻ.eodem.*
p creditor & fructuarius ius in re habent.
q si familia nec furtum fecit, neque eam noxæ dedere voluero, tantum præsto, quãtum si vnus homo liber furtum fecisset, hoc est duplum & rei pretium *Synopsis Basilic. eod. c.27.*
r *vide l.1.in fin. ͻ.si familia furtum fecisse. dic.*
s *l. 2. ͻ.si familia.*
t *l. 21. l. 27. in fin.ͻ.eod.*
u *l.29. ͻ. eod. l. 156.ͻ. de regul.iuris,* & arbitrari *v.tamen l 32.§.1. & si quis. ͻ. de arbitris.* & esse procurator, *vide tamen l. 8. §. vlt. & l.9. & seq. ͻ. de procuratoribus,* & socius *vide l.vlt. Cod. comm. diuid.*
x *l. 17. in fin.ͻ. eod.l.3.§.si ex noxali.*
y *l. 24.ͻ. eod. §. vlt. Inst. eod.* neque noxæ deditur: atque ita, actio furti directè datur in filiumfamiliâs à patre non defensum.
z de causali vel quasi peculio, fortè consentiẽte patre *Accursius hîc, adde Socinum regula 358.*
a profectitio *l. 3.§. 12. ͻ. de peculio.*
b hypothecaria *§.7. Inst. de act.*
c *§.6. vers. vnde si alienus Inst. eodem.*
d *dict.§.6. vers. ideoque l. 18. in fine ͻ.de furtis.*
e *leg.1.leg.2.leg. vltim.ͻ.pro derelicto. leg.36.ͻ.de stipulat.seruorum.*
f Pro derelicto rem habẽns, rei dominium statim amittit, vnde notat Baldus, Paria esse, tradere possessionem, & rem vacuam dimittere.
g *l.27.§.21.ͻ.ad l. Aquil. 52.§.si quis de manu ͻ.de furtis §.11. Inst. de obliga. quæ ex delicto.*
h *v.l 7. Cod. de furtis.*
k *l.5.ͻ.eodem.*
i satisdare iudicatum solui debet, qui seruum alienum defendit.
l *vide l.24. in fine ͻ.eod.*
m est enim liberum domino, non defendere *l.29.ͻ.eod.*
n *l.15.in fin.ͻ.de interroga.*

SI ſeruus legatus, ante aditam hereditatem, rem heredis futuri ſubtraxerit: poterit is cum legatario, qui legatum agnouerit, furti agere: ſed, ſi idem ſeruus hereditariam rem ſubtraxerit, furti actio ceſſabit: quia [a] huiuſmodi rerum furtum non fit: ad exhibendum autem actio competit.

De ſeruo communi.

41. *Idem* lib. 2. ad Vrſeium Ferocem.

CVm ſeruus communis alteri dominorum damnum iniuria dedit: idcirco legis Aquiliæ actio non eſt: [b] quia, ſi extraneo damnũ dediſſet, cum altero inſolidum lege Aquilia agi poſſet, ſicuti cùm ſeruus communis furtum fecerit, cum altero [c] domino furti agi non poteſt, ſed communi diuidundo "agi poteſt."

Si ad libertatem proclamauerit is, cuius nomine noxaliter agebatur. 1. De iudicio accepto pro ſeruo mortuo. 2. Quando, Quibus, & aduerſus quos actio noxalis competit.

42. *Vlpianus* lib. 37. ad Edictum.

SI ad libertatem proclamauerit is, cuius nomine noxale iudicium ſuſceptum eſt: ſuſtineri [d] debet id iudiciũ quoad de ſtatu eius iudicetur [e] & "ſic:" ſi quidem ſeruus fuerit pronunciatus, noxale iudicium exercebitur: ſi liber [f], inutile videbitur.

1 ¶ Si quis pro ſeruo mortuo, ignorans eum deceſſiſſe, noxale iudicium acceperit: abſolui debet: quia deſit verum eſſe, propter eum dare oportere.

2 ¶ Hæ actiones perpetuæ ſunt, locúmque habebunt tamdiu, quamdiu [g] ſerui dedendi facultatem habemus. Nec tantùm nobis, verumetiam ſucceſſoribus noſtris, competent. Item aduerſus ſucceſſores. ſed [h] non quaſi in ſucceſſores, ſed iure dominij. Proinde & ſi ſeruus ad aliũ perueniſſe proponatur: iure dominij, noxali iudicio, nouus dominus conuenietur.

Vbi ſeruus deffendi, aut exhiberi debet. Si dominus defendere nolit.

43. *Pomponius* lib. 8. Epiſtolarum.

SErui, quorum noxa caput ſequitur, ibi [i] defendendi ſunt, vbi [k] deliquiſſe arguentur. itaque ſeruos dominus eodem loco exhibere debet, vbi vim intuliſſe dicentur, & carere [l] omnium dominio poteſt [m], ſi eos non defendat.

a quia hereditatę rei furtum non fit, niſi pignori data ſit, aut commodata: aut cuius vſusfructus eſt alienus *l. 68. 69. 70. ℑ. de furtis.*
b *vide l. 27. §. 1. ſ. ad l. Aquil. l. 16. in fin. ℑ. familiæ erciſcund.*
c *l. 61. ℑ. de furtis.*
d Iudiciũ liberale, preiudiciale eſt aliis iudiciis & futuris & incœptis.
e fieri enim poteſt, vt liber pronuncietur, *l. 14. ℑ. de interrogatoriis.*
f *l. 23. 24. ſ. eod. l. 13. in fin. ℑ. de interrogatoriis l. 21. in fin. ℑ. Cod. de furtis.*
g *l. 7. ſ. eodem.*
h Noxales actiones heredibus & in heredes cõpetunt: nõ vt in heredes, ſed vt in dominos, vnde poſt alienationem, nouus quoque dominus conuenitur. *Synopſ. Baſilic. eod. cap. 38.*
i vbi ſerui deliquerunt, ibi exhiberi & defendi debent.
k *l. 12. Cod. vbi de criminibus.*
l πάντων ϛερεῖσϑαι omnes amittit *Synopſis Baſil. d. c. 38.* Fuerit igitur hac lege, τὸ poteſt idem quod debere.
m Poteſt pro debet.

LIBER DECIMVS.

FINIVM [a] REGVNDORVM.

Qualis ſit hæc actio.

Paulus lib. 23. ad Edictum.

FINIVM regundorum actio in perſonam eſt, licèt [b] pro vindicatione rei [c] eſt [d].

ad quæ prædia pertinet. 1. De adiudicatione.

2. *Vlpianus* lib. 19. ad Edictum.

HÆc [e] actio pertinet ad prædia ruſtica [f], quamuis ædificia interueniant. neque enim multùm intereſt, arbores quis in confinio, an ædificium ponat. 1 ¶ Iudici finium regundorum permittitur, vt, vbi non poſſit dirimere fines, adiudicatione [g] controuerſiam dirimat. & ſi fortè, amouendæ veteris obſcuritatis gratia, per aliam regionem fines dirigere iudex velit, poteſt hoc facere per adiudicationem, & [h] condemnationem.

3. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

QVo caſu opus eſt, vt ex alterutrius prædio alij adiudicandum ſit. quo nomine is, cui adiudicatur, "inuicem pro eo, quod ei adiudicatur, "certa pecunia condemnandus eſt.

4. *Paulus* lib. 23. ad Edictum.

De eo quod intereſt. ſecundo. De fructibus. tertio. De eo, qui iudici non paret. 4. De terminis deiectis, vel exaratis. 5. Si alter fundus duorum, alter trium ſit. 6. De his qui communẽ fundum habent. 7. Si ex duob. ſocius alter vicinũ fundũ habeat. 8. inter quot fundos hæc actio locũ habet. 9. De agris vectigalibus, fructuariis pigneratis. 10. De prædiis vrbanis & ruſticis. 11. Si via publica, vel flumen, vi, vel riuus interueniat.

SEd & loci [i] vnius controuerſia in partes ſcindi adiudicationibus poteſt, prout cuiuſque dominium in eo loco iudex compererit. 1 ¶ In iudicio finium regundorum etiã eius ratio fit, quod intereſt [k]. quid enim, ſi quis aliquã vtilitatẽ ex eo loco percepit, quẽ vicini eſſe appareat? iniquè damnatio eo nomine fiet? Sed & ſi menſor ab altero ſolo conductus [l] ſit: condẽnatio erit facienda eius, qui non conduxit, in partem mercedis. 2 ¶ Poſt litem autẽ conteſtatã [m] etiam fructus venient [n] in hoc iudicio: nam & culpa, & dolus exinde præſtantur. ſed ante iudiciũ percepti non omnimodo hoc in iudicium veniẽt. aut enim bona fide percepit: & lucrari eum oportet, ſi eos conſumpſit: aut mala fide: & condici oportet. 3 ¶ Sed & ſi quis iudici non pareat in ſuccidenda arbore. vel ædificio in fine poſito deponendo, partéve eius condemnabitur [o]. 4 ¶ Si dicantur termini deiecti, vel exarati [p]: iudex qui de crimine cognoſcit, etiã de [q] finibus cognoſcere poteſt. 5 ¶ Si alter fundus duorum, alter trium ſit: poteſt iudex vni parti adiudicare locum, de quo quæritur, licet plures dominos habeat: quoniam magis fundo, quàm perſonis [r], adiudicari fines intelliguntur. hîc autem, cùm fit adiudicatio pluribus, vnuſquiſque portionem habebit, quam in fundo habet: & pro indiuiſo. 6 ¶ Qui communem fundum habent, inter ſe non condemnantur. neque enim inter ipſos accipi videtur iudicium [ſ]. 7 ¶ Si communem fundum ego, & tu habemus: & vicinum fundum ego ſolus: an finium regũdorum iudicium accipere poſſumus? & ſcribit Pomponius, non poſſe "nos accipere:" quia ego, & ſocius meus in hac actione aduerſarij eſſe non poſſumus: ſed vnius loco habemur. idem Pomponius ne vtile quidem iudicium dandum, dicit, cùm poſſit, qui proprium habeat, vel cõmunem vel propriũ fundũ alienare, & ſic experiri. 8 ¶ Non ſolùm autem inter duos fundos, verumetiam inter tres, pluréſve fundos accipi iudiciũ finiũ regundorũ poteſt. vtputa, ſinguli plurium fundorum confines ſunt, trium fortè, vel quatuor. 9 ¶ Finium regundorũ actio & [t] in agris vectigalibus [u]: & inter eos, qui vſumfructum habent [x], vel fructuarium, & dominum proprietatis vicini fundi, & inter eos, qui iure pignoris poſſident, competere poteſt. 10. ¶ Hoc iudiciũ locum habet in confinio prædiorum ruſticorum [y]: vrbanorum diſplicuit. neque enim confines [z] hi, ſed magis vicini dicuntur: & ea communibus parietibus plerumque diſterminantur. & ideo etſi [a] in agris ædificia iuncta ſint, locus huic actioni non erit. & in vrbe hortorum latitudo contingere poteſt, vt etiã finium regundorum agi poſſit. 11 ¶ Siue [b] via [c] publica interuenit, confinium non intelligitur [d]: & ideo finium regundorum agi non poteſt [e].

5. *Idem* lib. 15. ad Sabinum.

QVia magis in confinio meo via publica, vel flumen ſit, quàm ager vicini.

6. *Idem* lib. 23. ad Edictum.

SEd, ſi riuus priuatus interuenit, finium regundorum agi poteſt.

De ſuo loco cuique tribuendo.

7. *Modeſtinus* lib. 10. Pandectarum.

DE modo agrorũ [f] arbitri [g] dantur. & is, qui maiorẽ locum in territorio habere dicitur [h], ceteris, qui minorẽ locũ poſſidẽt, integrũ locum adſignare compellitur [i]. idque ita reſcriptũ eſt.

1. De menſoribus, de officio Iudicis.

8. *Vlpianus* lib. 6. Opinionum.

SI [k] irruptione fluminis fines agri cõfudit [l] inũdatio: ideóq. vſurpãdi quibuſdã loca, in quib9 ius nõ habent occaſionẽ prę̃ſtat: prę̃ſes prouincię alieno eos abſtinere [m] & domino ſuũ reſtitui, terminóſque per menſorẽ declarari iubet. 1 ¶ Ad officiũ de finib9 cognoſcẽtis pertinet, mẽſores mittere, & per eos dirimere [n] ipsã finiũ quę̃ſtionẽ vt æquũ eſt, ſi ita res exigit, oculíſq. [o] ſuis ſubiectis locis.

a *3. Cod. 39. § 6. Inſtit. de officio iudicis: ſinopſis Baſilic. 58. περὶ ὁροθεσιῶν titul. 9. vide Frontinum & Agenium Vrbicum: 1. Paulus ſentent. 16.*
b hoc eſt iudicium finiũ regũdorum προσωπικὸν ἐστι perſonale eſt, licèt rei vindicationem contineat *Synopſis Baſil. eo. cap. 1.*
c id eſt, hæc actio mixtã cauſam obtinet *l. 10. ℑ. eod. §. 20. Inſt. de actionib.*
d & fructuum *adde d. ct. l. 10.*
e *dict. cap. 1.*
f & cur? *vide l. 4. §. 10. ℑ. eod.*
g Adiudicatio in mixtis iudiciis fit officio iudicis *§. 6. Inſt. de officio iudicis.*
h Adiudicatio & condemnatio vti fieri debeat mox l. 3. ℑ. exponit.
i *vide l. 5. Cod. eodem.*
k id eſt, vtilitatis perceptæ *vt ℑ. eod.* quæ intereſſe dici poteſt *Baldus arg. l. 4. §. 1. ſ. ſi ſeruitus vindicetur.*
l impropriè tamẽ dicitur conduci. *l. 1. ℑ. ſi mẽſo.*
m *adde l. 8. §. 6. ℑ. de precario.*
n *l. pen. ℑ. titul. proxim.*
o hinc colligit Bartolus quòd vbicũque quis non paret iudici, ei iuramentum in litem deferatur.
p turbantur fines, ſi terminus exaretur vel deiiciatur *vt hî.* ſucci datur, aut in iis ædificium ponatur *§. 3. ſ. eod.* confunduntur, fluminis irruptione *l. 8. ℑ. eod.* varietate ſucceſſionum, & arbitrio poſſeſſorum *l. 11. ℑ. eod.* In eum etiam qui terminum mouet extraordinem animaduertitur *l. 1. Cod. de accuſat. vide l. 3. ℑ. de termino moto.*
q Iudex maleficiorum poteſt cognoſcere etiam ciuiliter. *Bartolus* ſi ita res incidat *Zaſius.*
r hinc Quintius Fabr. Labeo, arbiter Nolanis & Neapolitanis datus, malitioſè intermedium locum Romanis adiudicauit. *Cicer. 1. officior.*
ſ imò, accipi poteſt. *l. 27. ſ. de ſeruitut. vrban.*
t Agrorum alij vectigales, alij fructuarij, alij proprij, alij pignori poſſidentur.
u *leg. 5. in fine ℑ. arborum furtim.*
x Imò, illi non habent *dict. l. 5. §. penult.*
y *l. 2. ſ. eodem.*
z Confines & vicini diſtinguuntur. Vicini in Vrbanis: confines in ruſticis prædiis dicuntur.
a fortè legendum eſt, *vt ſi:* & poſt *ita* pro &: hoc ſenſu, finium regundorum actio in aquis & prædiis ruſticis propriè locũ habet non in vrbe. Imò in vrbe? Nam vt hæc actio interdum locũ non habet in prędiis ruſticis, puta in ædificiis vrbanis in agro poſitis: ita in vrbe, ſi de hortis vrbanis quæratur, hęc actio locum habebit.
b Continuum impeditur ſi flumẽ riuus vel via publica intercedit: *vt hîc & l. 5. ℑ. eod.* ſecus ſi riuus priuatus.
c ſi verò flumẽ vel via. *Haloand.* rectè. Nã mox in *l. 6. ℑ. eod.* ſequitur, ſed ſi riuus.
d regiones tamen & prouinciæ ita diuidi plerũque ſolẽt.
e directa, ſed vtili fortè, quia periculum talis viæ ad nos pertinet *l. 14. in fin. ſ. quemadmodum ſeruitutes.*
f adſignatorum ſcilicet, quorum certus modus formis & ære continetur.
g tres ſcilicet agri menſores *l. 3. Cod. eod. vide Cuiac. 5. obſeruat. 21. in fin.*
h quàm ære continetur.
i controuerſia ſcilicet modi reuocata ad æs, ſiue publicam formam, quæ vicinos obligat inter ſe. *vide Cuiac. 10. obſeruat. 2.*
k ſi fines inundatio confuderit, per præſidem prouinciæ menſore dato demonſtrantur. Nam iudicis eſt menſorem dare, ita Synopſis Baſilic. *eod. c. 8.* vbi confundit ἄρχοντα καὶ δικαστὴν. Præſidem & iudicem. Verùm iudicem ſumit pro eo, cuius officium eſt de finibus cognoſcere. *§. 1. ℑ. eod.*
l *vide l. 4. § 4. ſ. eod.*
m & ſuo contentos eſſe *l. 4. Cod. eod.*
n *vide l. 44. ſ. de arbitris.*
o *leg. 3. Cod. eod*

ſi ſociũ

a vnde mixtam habere naturam dicuntur §. 1. ſ. eod. §. 20. *Inſt. de actionibus l. 37. in fine ȷ. de obligationibus.*
b In finalibus quæſtionibus cenſum ſequimur, niſi probetur à poſſeſſoribus, immutationem in agris, per adiectionem vel detractionem factam eſſe *Synopſis Baſilic. eodem cap. 11.*

Si ſocij communi diuidundo egerint, aut alienauerint fundũ.

9. *Iulianus* lib. 8. Digeſtorum.

IVdicium finium regundorum manet: quamuis ſocij communi diuidundo egerint, vel alienauerint fundum.

De Iudiciis duplicibus.

10. *Idem* lib. 51. Digeſtorum.

IVdicium communi diuidundo, familiæ erciſcundæ, finium regundorum, tale eſt, vt in eo ſingulæ perſonæ duplex [a] ius habeant; agentis, & eius, quo cum agitur.

De veteribus monumentis, & cenſus authoritate.

11. *Papinianus* lib. 2. Reſponſorum.

IN [b] finalibus quæſtionibus vetera [c] monumenta, cenſus [d] auctoritas antè litem inchoatam ordinati ſequenda eſt: modò ſi non varietate [e] ſucceſſionum, & [f] arbitrio poſſeſſorum fines, additis vel detractis agris, poſtea permutatos probetur [g].

Qui termini ſunt obſeruandi.

12. *Paulus* lib. 3. Reſponſorum.

EOs terminos, quantum ad dominij quæſtionem pertinet, obſeruari oportere [h] fundorum, quos demonſtrauit [i] is, qui vtriuſque prædij dominus fuit, cùm alterum eorum venderet, non [k] enim termini qui ſingulos fundos ſeparabant [l], obſeruari debẽt: ſed demonſtratio adfiniũ [m] nouos [n] fines inter fundos conſtituere [o].

De lege Solonis.

13. *Gaius* libro 4. ad Legem duodecim Tabularum.

SCiendum eſt, in actione finium regundorum illud obſeruandum eſſe, quod ad exemplum quodammodo eius legis ſcriptum eſt, quam Athenis Solon dicitur tuliſſe: nã illic ita eſt: Ἐάν τις αἱμασιὰν [p] παρ' ἀλλοτρίῳ χωρίῳ ὀρύγῃ τὸν ὅρον μὴ παραβαίνειν. ἐὰν τειχίον [q], πόδα ἀπολείπειν. ἐὰν δὲ οἴκημα, δύο [r] πόδας. ἐὰν δὲ τάφον ἢ βόθρον ὀρύττῃ ὅσον τὸ βάθος ᾖ, τοσοῦτον ἀπολείπειν. ἐὰν δὲ φρέαρ, ὀργυιάν [ſ]. ἐλαίαν δὲ, καὶ συκῆν, ἐννέα [t] πόδας ἀπὸ τοῦ ἀλλοτρίου φυτεύειν. τὰ δὲ ἄλλα [u] δένδρα, πέντε [x] πόδας. id eſt, *Si quis ſepem ad alienum prædium fixerit, infoderitque: terminum ne excedito. Si maceriã: pedem relinquito. Si verò domum, pedes duos. Si ſepulchrum, † aut ſcrobem foderit: quantum profunditatis habuerint, tantum ſpatij relinquito. Si puteum, paſſus latitudinem. At verò oleam, aut ficum, ab alieno ad nouem pedes plantato: ceteras arbores ad pedes quinque.*

c *l. 6. Cod. de religioſis.*
d *vide l. 4. ȷ. de cenſibus.*
e *l. 2. Cod. eod.*
f *vide l. 4. §. 4. ſ. eod. l. 2. Cod. eod.*
g ex terminis finium teſtimonia ſumuntur: *Cuiac. apud Paulum. hoc. tit.*
h inter venditorem & emptorem ac eius ſucceſſores.
i *ſub.* venditor.
k id eſt hoc caſu non veteres termini, ſed noui & qui nouè demonſtrati ſunt à venditore, ſunt ſequẽdi.
l olim ſcilicet.
m vide Feſtũ in Adfines,
n quæ nouos fines inter fundos conſtituit *Halo.* Senſus eſt autem, In contractu emptionis & venditionis ſimplex demonſtratio finium vim pacti habet, & conſtituit nouos fines, etiam contra antiquum modũ. cõſtat. n. in traditionibus quodcũque pactum valere *l. 48. ſ. de pact.* & noſtra deſtinatione fundos augeri & minui *l. 24. § penult. ȷ. de leg. 1. vide Zaſ. 2. intell. 14.*
o *vide l. 5. Cod. eod. l. 12. Cod. de ædific. priu. Alciat. 1. Parerg. 18. 2. diſp. 6. Cuiac. 10. obſeruat. 2. Cicer. 1. de legibus.*
p *aliàs* δημόσιον τόπον ἢ ὁδὸν ἢ πηγὴν locum publicũ, aut viã, aut fontem 2. 2. *Harmenopul. 4. § 101.*
q τεῖχον murum *Harmenop.*
r ἕξ *ſex Harmenopul.*
ſ addit Harmenopul. εἰ μήπω φρέαρ προϋπάρχει τοῦ γείτονος. καὶ διὰ τοῦ καινοῦ ἔργου βλάπτεται. id eſt, ſi necdum antea vicini eo loco puteus erat, vique nouo læditur opere.
t Cur nouem, cùm in aliis quinque pedes tantùm requirantur? quòd radices hæ agant longius: neque ſit omnibus earum innocens vicinia, ſed & alimentum eripiant, & halitum pręſtẽt aliquibus infeſtum. *Plutarchus in ſolone.*
u Quid apum aluearia? Idem Solon conſtituit vt ab alieno pedibus 300. ponerentur. *Plutarchus illo loco.* quod ſpatium ſane maximum eſt.
x Ita Plutarchus: ita Harmenopulus. Quidam legunt δύο. *vide Alciatum tractatu de quinque pedum præſcriptione: Hotom. 5. obſeruat. 3.*
† *vide Nouellam Leonis 71.*

FAMILIÆ [y] ERCISCVNDÆ, Tit. II.

Origo & ratio huius actionis. 1. De eo qui partem ſuam poſſidet, vel non, & de eo qui negatur eſſe coheres.

Gaius libro 7. ad Edictum Prouinciale.

HÆc actio proficiſcitur à lege duodecim [z] tabularum [a]. namque coheredibus volentibus [b] à communione diſcedere, neceſſariũ videbatur [c] aliquam actionem conſtitui, qua inter eos res hereditariæ diſtribuerentur.

1 ¶ Quæ quidẽ actio nihilominùs ei quoque ipſo iure cõpetit, qui ſuam partẽ non poſſidet [d]. ſed ſi is, qui poſſidet, neget eũ ſibi coheredẽ eſſe: poteſt eũ excludere per hanc exceptionem [e], *ſi in ea re, qua de agitur, præiudicium hereditati non fiat.* quòd ſi poſſideat eam partem, licèt negetur eſſe coheres, non nocet talis exceptio. quo fit, vt eo caſu ipſe iudex, apud quem hoc iudicium agitur, cognoſcat, an coheres ſit. niſi enim coheres ſit, neque adiudicari quicquam ei oportet, neque aduerſarius ei condemnandus eſt [f].

y *3. Cod 36. Paul. 1. ſent. 18. & §. 4. de obligat. ex quaſi contr. §. 4. Inſt. de offic. iud.*
z Dixi ad legem XII Tabularum.
a vt & hereditates ex iiſdem deferuntur *l. 1. ſ. de petit. hered.*
b vt antea non naſcatur hæc actio, quàm cum velint diuidere. an etiã poſt 30. annos audietur ſocius volens diuidere? Mart. Placent. & Zaſ. aiunt: alij negant. *arg. l. 1. § 1. C. de annal. excep.* priorum ſentẽtia videtur verior, quia nemo inuitus in communione & ſocietate detinetur, *vide l. vltim. Cod. communi diuid.* Nec ſocietatis in æternum coitio eſt *l. 70. ȷ. pro ſocio.* deinde cùm pactum id non poſſit efficere, ergo nec tempus.
c quia communio diſcordiam parit. *l. 26. ſ. de ſeruit. vrban. l. 77. §. 20. ȷ. de leg. 2. l. fin. Cod. commun. diuidund.*
d *l. 25. § 2. ȷ. eodem.*
e nota exceptionem, qua quis negatur eſſe heres, *vt hîc.* & ſocius *adde l. 16. 18. ȷ. de except.*
f quamuis autem non ſit hoc iudicium, niſi inter coheredes, ad impediendam tamen repetitionem ſufficiet quòd quis ſe putet condemnatum *l. 36. ȷ. eod.*

Quæ hereditas hoc iudicio diuiditur. 1. De quarta ex conſtitutione diui Pij. 2. De peculio caſtrenſi. 3. De actore & reo. 5. De creditis & debitis.

2. *Vlpianus* lib. 19. ad Edictum.

PEr [g] familiæ erciſcundæ actionem diuiditur hereditas: ſiue ex teſtamento, ſiue ab inteſtato: ſiue ex lege duodecim tabularum, ſiue ex aliqua lege deferatur hereditas, vel ex ſenatuſconſulto, vel etiam [h] conſtitutione *. & generaliter eorum dumtaxat diuidi hereditas poteſt, quorum peti poteſt "hereditas." 1 ¶ Si [i] quarta ad aliquẽ ex conſtitutione Diui Pij adrogatum deferatur [k]: quia hic [l] neque heres, neque bonorum poſſeſſor ſit: vtile erit familiæ erciſcundæ iudicium neceſſarium.

2 ¶ Item ſi filiifamilias militis peculium ſit: fortius defendi poteſt, hereditatem effectam [m] per conſtitutiones: & ideo hoc iudicio locus erit. 3 ¶ In familiæ erciſcundæ iudicio vnuſquiſque heredum & rei, & actoris partes ſuſtinet [n]. 4 ¶ Dubitandum autem non eſt, quin familiæ erciſcundæ iudicium & inter [o] pauciores heredes ex pluribus accipi poſſit. 5 ¶ In hoc iudicium etſi nomina non veniunt [p]: tamen ſi ſtipulationes interpoſitæ fuerint de diuiſione eorum vt ſtetur ei, & "vt" alter alteri mandet actiones, procuratoremque eum in ſuam rem faciat: ſtabitur diuiſioni.

3. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

PLanè ad officium iudicis nonnumquam pertinet, vt debita, & credita ſingulis pro ſolido [q], aliis alia attribuat: quia * ſæpe & ſolutio, & exactio partium non minima incommoda habet [r]. Nec tamen ſcilicet hæc adtributio illud efficit, vt quis ſolus totum debeat, vel totum alicui ſoli debeatur: ſed vt ſiue agendum ſit: partim [ſ] ſuo, partim procuratorio nomine agat [t]: ſiue cum eo agatur: partim ſuo, partim procuratorio nomine conueniatur. Nam licèt libera poteſtas [eſſe] maneat creditoribus cum ſingulis experiundi: tamen & his libera poteſtas eſt, ſuo loco ſubſtituendi eos, in quos onera actionis officio iudicis tranſlata ſunt.

De venenis, & libris improbatæ lectionis. De iniuſtis lucris. 3. De tabulis teſtamenti.

4. *Vlpianus* lib. 19. ad Edictum.

CEteræ itaque res præter nomina [u] veniunt in hoc iudicium. Sin autem nomẽ vni ex heredibus legatum ſit, iudicio familiæ erciſcundæ hoc heres conſequitur.

1 ¶ Mala medicamenta, & venena [x] veniunt quidem in iudicium: ſed iudex omnino interponere ſe in his non debet. * boni [y] enim, & innocentis viri officio eum fungi oportet. Tantumdem habebit facere "&" in libris [z] improbatæ lectionis, magicis fortè, vel "his" ſimilibus. hæc enim omnia protinus corrumpenda ſunt. 2 ¶ Sed & ſi quid ex peculatu, vel ex ſacrilegio adquiſitum erit, vel vi, aut latrocinio, aut adgreſſura: [a] hoc non diuidetur. 3 ¶ Sed & tabulas teſtamenti debebit aut apud eum, qui ex maiore [b] parte heres eſt, iubere manere, aut in æde deponi. Nã & Labeo ſcribit, vendita hereditate tabulas teſtamenti deſcriptas deponi oportere. heredem enim exemplum debere dare: tabulas verò authenticas ipſum retinere [c], aut in æde [d] deponere.

De cautionibus hereditariis.

5. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

SI quæ ſunt cautiones [e] hereditariæ: eas iudex [f] curare debet, vt apud eũ maneant, qui [g] maiore [h] ex parte

g Omnis hereditas, quæ peti poteſt per familiæ erciſcundæ iudicium diuiditur *Synopſis Baſilic. 35. ex lib. 42 titul. 3. cap. 2.*
h *v. l. 1. ſ. eod. 2. 3. ſ. de petit. hered.*
i *dict. cap. 2.*
k *vt l. 22. ſ. de adopt. l. 9. §. antepenult. ſ. de inoff.*
l Adrogatus ab adrogatore quartam ex cõſtitutione D. Pij conſequutus, neq; heres eſt, neque bonorum poſſeſſor.
m peculium caſtrenſe (mortuo milite filiofamilias) poſt aditionem ſcripti heredis, locum hereditatis obtinet *l. 18. ȷ. de ſtipulat. ſeruit.*
n *vide l. 44. §. 4. ȷ. eod.*
o *vide l. 43. ȷ. eodem.*
p *vide l. 25. §. 1. ȷ. eodem.*
q *l. 11. in fin. ſ. de iuriſdict.*
r *l. 22. §. 1. ȷ. eod. l. 8. §. 9. ſ. de trãſact. l. 7. ȷ. commun. diuid. l. 17. §. pen. ȷ. commodat. l. 3. ȷ. de aliment.*
ſ In eodem libello poteſt quis agere partim ſuo nomine, partim alieno, *vide l. 9. Cod. ſi certum petatur.*
t vno libello agi poteſt, partim nomine proprio, partim iure ceſſo. *Bald.*
u *vide l. 25. §. 1. ȷ. eod.*
x Venena mala dixit: quędam enim bona dicuntur.
y Iudex, bonus & innocens vir.
z vide quę notaui *ad l. 6. Cod. de hereticis. d. Apoſtolorum cap. 19. Paul. 5. ſentẽt. 21. §. 4. ibidem tit. 23. §. 12. Liuium* 29. dixi quędam ad Ciceronem 3. de officiis: adde eundem libro de vniuerſitate: qua parte colligitur veteribus fuiſſe periculoſũ de natura deorũ dicere aduerſus vulgi opinionem.

a aut falſo: hoc non diuiditur: quia eius heredibus eripitur *l. 26. ȷ. de falſ.*
b *vide l. 5. ȷ. eodem.*
c Heres maiori ex parte, cautiones hereditarias (δικαιώματα τῆς κληρονομίας appellant Græci, hoc eſt inſtrumenta hereditatis, *Synopſis eodem. cap. 5.*) retinet, & cæteris dat exempla (Græci ἴσα, Galli dicerent, *autant*) vt cum res exegerit, etiam principales (Græcè αὐθεντικά) exhibeat. Quid ſi æquis partibus heredes ſint, neque inter eos conueniat apud quem ſint tabulæ? ſortiri eos oportet, aut ex cõſenſu vel ſuffragio apud amicum, aut in æde ſacra deponuntur hac *l.* adde quæ ſcripſi *ad l. vlt. ȷ. de fide inſtrumentorum, & Cod. de edendo.*
d vendita hereditate tabulæ teſtamenti authenticæ apud heredem manere debent. *Bald.* quid ſi nomen ſit venditum? idem eſſe poteſt. *Bald. argum. l. 43. in princ. ȷ. de pignorat. act. vide tamen l. 2. in fine ſ. eod.* Sed Lucius 9. *Placitor.* 1. ſenatuſconſultum Pariſienſe omninò contrarium refert, moderatum tamen ea parte leg quinta ȷ. *eod.* in qua de cautione agitur exhibendi authentici, ſi res exegerit.
e idem in teſtamenti ſcriptum. *l. 4. in fin. ſ. eod. vide l. 6. ȷ. de fide inſtr.* f poteſt etiam id fieri heredum conſenſu *in fine ȷ. eo.* & iure legati. *l. 8. ȷ. eo.* g *v. l. 5. in f. ȷ. eo.*
h cæteris deſcriptum & recognitum faciat *Halo.* id eſt, det coheredibus exẽplum teſtamenti & cautionum hereditariarũ, authentica apud ſe retineat *dict. l. 4. ſ. eod.*

a id est, authenticæ *l.8.j.eod.l.43.j.de pignorat act.l.48.in fine l.52.j.de act.empti.l.1.15.j.de rebus auctorit.iudic.vide l.24.Cod.de fideicomm:ss.*
b de his quæ sorte dirimi possunt. *vide quæ notaui ad l.vlt.in princ. Cod. commun.de legat.*
e De depositione in æde, vide *l.4.in fin.s.eod.vide l.1.§.36.vers.sed etsi,in fin.j.depositi.l.19. Cod. de vsuris: Ciceronem 5. ad Atticū vltimo.*

heres sit: ceteri descriptum, & recognitum faciant, cautione interposita: vt, cum res exegerit, ipsæ [a] exhibeantur. Si omnes iisdem ex partibus heredes sint, nec inter eos conueniat, apud quem potiùs esse debeant, sortiri [b] eos oportet: aut ex consensu, vel suffragio eligendus est amicus, apud quem deponantur: vel in æde sacra[c] deponi debent.

6. *Vlpianus* lib. 19. ad Edictum.

NAm ad licitationem [d] rem deducere: vt, qui licitatione vicit, hic habeat instrumenta hereditaria: non placet [e], neque mihi, neque Pomponio:

An victoria heredis prosit coheredi.

7. *Venuleius* lib. 7. Stipulationum.

SI heres vnus, cùm sub conditione adiectum coheredem, aut apud hostes adiectum[eo] haberet, dixerit se heredem esse: & actione expertus vicerit: deinde conditio heredis extiterit, vel postliminio redierit, an victoriæ commodum debeat cum eo communicari [f]: nam indubitatè iudicati actio ei insolidum competit. & electionem coheredi dandam, id est [g] aut communicandam eam, aut experiundi faciēdam potestatē huic, qui post victoriā coheredis effectus sit heres, aut reuersus sit in ciuitatem. Idémque obseruandum, si postea natus sit posthumus.* non enim his personis silentium [g] imputari potest, cùm ad hereditatem post victoriam coheredis peruenerint [h].

De rationibus heredi, vel seruo actori prelegatis.

1. *De columbis. De apibus.* 2. *De pecore à bestia erepto.*

8. *Vlpianus* lib. 19. ad Edictum.

POmponius scribit, si vni ex heredibus prælegatæ [i] fuerint rationes, non prius ei tradendas, quàm coheredes descripserint. Nam & si seruus actor (inquit) fuerit legatus: non aliàs eum tradendum, quàm rationes reddiderit. Nos videbimus, nunquid & cautio sit interponenda: vt, quotiens desideratæ fuerint rationes, vel actor prælegatus, copia eorum fiat. * plerumque enim authenticæ[k] rationes sunt necessariæ actori [l] ad instruenda [m] ea, quæ postea emergunt, ad notitiam eius spectantia, & necessarium est, cautionem ab eo super hoc coheredibus præstari. idem [n] Pomponius.

1 ¶ Pomponius ait, columbas, [n] quæ emitti solent de columbario, venire in familiæ erciscundæ iudicium: cùm nostræ sint tamdiu, quamdiu [o] consuetudinem [p] habeant ad nos reuertendi. quare si quis eas adprehendisset, furti nobis competit actio. Idem & in apibus dicitur [q]: quia in patrimonio nostro computantur.

2 ¶ Sed & si quid è pecoribus nostris à bestia ereptū sit, venire in familiæ erciscundæ iudicium putat, si feram euaserit: nam * magis esse, vt non desinat nostrum esse, inquit, quod [r] à lupo eripitur. vel alia bestia, tamdiu quamdiu ab eo fuerit consumptum.

De rebus vsucaptis ab heredibus.

9. *Paulus* lib. 23. ad Edictum.

VEniunt in hoc iudicium res, quas heredes vsuceperunt [f], cùm defuncto traditæ essent. hæ quoque res, quæ heredibus traditæ sunt, cùm defunctus emisset.

De prædiis nostris, vel vectigalibus, vel superficiariis
De rebus bona fide possessis.

10. *Vlpianus* lib. 19. ad Edictum.

ITem prædia, quæ nostri patrimonij sunt. sed & vectigalia, vel [t] superficiaria [u]. nec minùs hæ quoque res, quas alienas defunctus bona fide possidet:

De partu.

11. *Paulus* lib. 23. ad Edictum.

d ὑπερθεμάτισμόν *Synopsis Basilic. dict. cap. 5.in fin.*
e sunt enim licitationes odiosæ *Zas. hic.num. 29.*
f sic est, *arg.l.19.s.de noxal.*
g & solutio facta ab herede scripto. *l.3.j. de condict.indeb.*
h heredi, qui sub conditione scriptus erit, aut apud hostes fuerit, itē posthumo silētium imputari nō debet, si ad hereditatem post victoriam coheredis peruenerit, vel agnascēdo heres apparuerit, prodest.
i Rationes, cautiones, tabulæ hereditariæ authenticæ, apud vnū heredum, nō tātum sortitione aut consēsu coheredū, aut quia ex maiori parte heres est *l.4.§.s.eod.* sed si prælegatæ ei sint, remanēt *vt hic.*
k *vide l.5.in vers. ipsæ exhibeantur.s.eod.* de authenticis instrumentis *vide l.fin.j.quemadmodum testam. aper. l.3.Cod de diuers. rescript.*
l & actor seruus scilicet de quo *l.82.j. de cōdit. & demonstr. vide Cuiac. 3.obseruat.33.*
m *v.l.1.j. de fide instrumentorum.*
n Columbas ex alieno columbario euolantes etiam in nostro fundo capere non possumus: furtum enim ea ratione committitur, & furti actio nascitur, *vt hic adde Cepolam tract.de seruit.vrbanorum prædiorum cap.de columbaria 77.*
o *l.5.§.5.versic.ceruos j.de adquirend. rerum dom.*
p Consuetudo hæc, alibi animus dicitur & λογισμὸς & διάνοια *§.4.Inst. & ibid.Theophil. de rerum diuis.*
q Imò, non idem dicitur, nec enim apes nostræ amplius cēsentur, cùm in conspectu non sunt, & earum difficilis est persecutio: item ab alio alueo includi possunt. *l.5.§.2.3.4 .j.de adquirend.*
r *l.44.de adquirend.rerum.*
ſ quod coheres ante iudicium familiæ ex re hereditaria vsucapit, non sibi tantùm, sed etiam coheredibus vsucapit, *vt hic.*at heres scriptus, quod pro emptore, ex re hereditaria vsucepit, heredi ab intestato nō vsucapit, sed sibi: *l.19.§.1.s.de petit. hereditatis.*
t hinc colligi potest, vectigalia & superficiem non esse in nostro patrimonio.
u in rem enim actio de superficie datur *l.1.§.6.j.de superficiebus.*

x *l.66.s.de rei vindicat.l.1.§.4.j.de Syllaniano.vide l.4.s.si vsusfructus petatur l.11.in fine s.quemadmodum seruitut.*
y res transit cum suo oneret, suáque conditione, licèt adiudicetur, & publicetur. *vide l.23.§.2.s.de seruitut.rusticorum.*
z quis sit *vide l.1.j.de statu liber.*

PArtum quoque editum & post aditam hereditatem.

1. *De rebus datis seruo hereditario.* 2. *De re sub conditione legata. De statu libero.*

12. *Vlpianus* lib. 19. ad Edictum.

ET post litem contestatam, Sabinus scribit in familiæ erciscundæ iudicium venire, & adiudicari posse.

1 ¶ Idem erit, & si seruis hereditariis ab extraneo aliquid datum sit.

2 ¶ * Res, quæ sub conditione legata est, interim heredum est: [x] & ideo venit in familiæ erciscundæ iudicium, & adiudicari potest, cum sua scilicet causa: [y] vt, existente conditione, eximatur ab eo cui adiudicata est: aut, deficiente conditione ad eos reuertatur, à quibus relicta est. Idem & in statulibero [z] dicitur: qui interim [a] est heredum: existente autem conditione ad libertatem perueniat.

De alienationibus post iudicium acceptum.

13. *Papinianus* lib. 7. Quæstionum.

ALienationes enim post [b] iudicium acceptum interdictæ sunt, dumtaxat voluntariæ [c]: non quæ vetustiorem causam, & originem iuris habent necessariam.

De re vsucapta. 1. *De vsufructu.*

14. *Vlpianus* lib. 19. ad Edictum.

SEd & si vsucapio fuerit cœpta ab eo, qui heres non erat [d] ante litem contestatam: & postea impleta fuerit: rem de iudicio subducit.

1 ¶ Vsusfructus [e] an in iudicium deducatur, quæritur: vtputa si, deducto vsufructu, fundus fuit ab heredibus legatus:

15. *Paulus* lib. 23. ad Edictum.

VEl si seruo hereditario vsusfructus legatus sit, nec enim à personis discedere sine interitu sui potest.

1. *Si aliis fundus, alii vsusfructus adiudicetur.* 2. *De tempore adiudicationi vsusfructus adiecto.* 3. *De eo quod amnis fundo illuit.* 4. *De dolo & culpa coheredis.* 5. *De rationibus deletis à coherede.* 6. *Si seruus hereditarius rem propriam heredum vnius surripuerit.*

16. *Vlpianus* lib. 19. ad Edictum.

ET puto officio iudicis contineri: vt, si volent heredes à communione vsusfructus discedere, morem ei gerāt cautionibus interpositis [f]. 1. ¶ Iulianus ait si alii fundum [g], alii vsumfructum fundi iudex adiudicauerit: non [h] communicari vsumfructū. 2 ¶ Vsusfructus & ex certo tempore vsque ad certum tempus, & alternis [i] annis adiudicari potest. 3 ¶ Id quod amnis fundo [k] post litem contestatam illuit [m], æquè venit in hoc iudicium 4 ¶ Sed & si dolo, vel culpa quid in vsumfructum ab vno ex heredibus factum sit: hoc quoque in iudicium venire, Pomponius ait. Nam [n] & [o] omnia, quæ quis in hereditate dolo aut culpa fecerit, in iudicium familiæ erciscundæ veniūt. sic tamen, si quasi heres fecerit. Et ideo si, viuo testatore, vnus ex heredibus pecuniam sustulerit: in familiæ erciscundæ iudicium ea non venit [n]: quia tunc nondum heres erat [o]. vbi autem [p] quasi heres fecit: etsi aliam præterea quis actionem habeat: tamen teneri eum familiæ erciscundæ iudicio, Iulianus scribit. 5 ¶ Denique ait, si vnus ex heredibus rationes hereditarias deleuerit, [q] vel interleuerit, [r] teneri quidem lege Aquilia [q], quasi corruperit: non minùs autem etiam familiæ erciscundæ iudicio. 6 ¶ Itē si seruus hereditarius propriam rē heredū vnius subripuerit: O filius ait, esse familiæ erciscundæ actionē, & communi diuidundo: furtique actionem [r] cessare. quare agentem familiæ erciscundæ iudicio consecuturum, vt aut ei seruus adiudicetur, aut litis æstimatio in [ſ] simplum offeratur.

De damno dato à coherede.

17. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

DAmno commisso ab vno herede, conueniens est dicere, simpli [t] habendam æstimationem in familiæ erciscundæ iudicio.

a *l 45.j.de fideic. libert.* Inde dicitur statuliberum, quidquid pepererit, seruū parere, & partū heredis fieri *l.16.j.de statulibert. l 26 §.5.j. de fideic. libertat. l.3. Cod. de fideicommiss. libertat. adde l.13.s.1.j.de pignoribus.*
b *vide l.1. Cod. commun. diuidund.*
c Alienatio, quæ aliàs prohibetur, si ex necessitate fiat, recipitur. nam & necessitatis causa etiā venditiones excusat, *vide l. 49.j. eod.* Quare etsi lite pendentis res voluntariè alienari non possunt, necessariò tamē possunt Vnde vitiū litigiosi nō pertinet ad alienationem necessariam, *Baldus Zas. hic numero. 30.adde l.5.s. de petit. heredit.* & sic intellige *l.1. in fin. Cod. commun.diuidund.*
d puta à genere defuncti, idque dotis causa *lege vltim.j. pro dot.*
e *adde l. 15. l. 16. j. eod.* id est, vsusfructus inter coheredes aut adiudicatur vni, aut alterna fruitione communicatur *Zas. hic numero 16. adde l. 7. §. 10.j. titul prox.* idem in vsu *argument. l. 10. §. 1.j. titul. proxim.*
f qualiter fruantur *l. 13. §. 3.s. de vsufructu.*
g *lege 6. §. antepenultim.j.titul. proxim.*
h Atqui amittente vsumfructum legatario, iure adcrescendi vsusfructus proprietario adcrescit *l.3.§.2.s. de vsufructu adcrescendo.* est igitur inter fructuariū & proprietariū quædam communicatio.
i *l.4.in fin.s. de vsufructu, l. vnica.§.pen.s.quando dies vsusfructus.l.17.j. de vsufructu legato.* vel diuisis regionibus *l. 7. §. 10.j. titul.proxim.*
k potest enim eo modo constitui *l.6.§.1.s.*

de vsufructuctu & quemadmodum.
l idem est in pignore *vide l.16.j.de pignoribus.*
m Alluuio auget hereditatis partes.
n Imò venit *l.15.§.29.j.eod.*
o nec enim hereditas est viuentis.
p oportet enim eum gessisse tanquam heredem *l.44.§.3.l.49.in fine.j.eod.*
q *l.42.s.ad l.Aquil.*
r & Aquiliæ *l.41.s.de noxalibus.*
ſ *vide quæ notaui ad l.61.j.de furtis*
t *l.20.§.4.in fin.s.de petit.heredit.*

Si optem

a legatarius seruum dolo malo vindicat, cui, ante quàm eum seruum optaret, heredes denunciarunt tabulas hereditarias ab eo deletas vel corruptas esse: hinc sequitur frustrà seruum optari à legatario, si iustam causam contrà denunciandi heredes habuerint.

b Puto id innui, ius vindicandæ necis defuncti, vni heredum non attribui & assignari, sed omnibus heredibus ex æquo id onus incumbere *l. 1. Cod. de his quibus vt indignis.*

c *adde l. 5. Cod. eodem.*

d nisi iram mutauerit *l. 5. Cod. eod.*

e Inuicem: ab extraneo non possunt cogi nisi à Pontificibus vel Prætore. *vide quæ notaui ad legem 42. in fine infrà de legatis. 2.*

f censetur enim esse inter testatoré & heredé grauatum, cõtractus innominatus, do vt facias. *Zas hîc numero* 33.

g *vide l. 18. in fine Cod. eod.*

h *l. 20. §. 3. l. 44. §. 7. j. eod.*

i eadem doli exceptione vti potest aduersus coheredes hoc iudicio agentes partem sumptuum soluere detrectantes *l. 39. j. eod.*

k *v. l. 95. §. antepenult. j. de sol.*

l *vide l. 38. in princ. vers. idque maximè. j. de condict. indebit.*

m licèt Prætoriæ stipulationes omnes sint diuiduæ, ita vt heredes, ex eis tãtummodo in partem teneantur *vide l. 2. in fin. j. de prætoriis stipulat.* In prætorio tamen pignore tuendo & redimendo, totum exsolui debebit, aliàs hæres non liberabitur *vt hîc.*

*

n Missus in possessioné ex secundo decreto non potest cogi pignus omittere donec ei soluatur *l. 11. ibid. Bartolus §. 1. j. de pignorat.*

o *§. 4. vers. eo quoque, Instit. de officio iudicis.*

p Aliud sentire videtur Cicero in *oratione pro Roscio Comœdo in fine.*

q *l. 47. j. eodem.*

*

r Si filia velit succedere patri ab intestato, vel ex Testamento, dotem conferre debet: nisi pater expressim designauerit se nolle collationem fieri *Nouel. 18. cap. 6.*

s *dixi ad l. 5. Cod. de collat.*

t aliàs cõstante matrimonio dos vel ab ipsa vxore peti non potest *l. 5. Cod. de collationibus.*

Si optetur seruus qui tabulas hereditarias corrupisse dicitur. 1 *De quæstione. De morte testatoris, vel vxoris, vel liberorum eius.* 2. *De his quæ testator iussit.* 3. *De vsuris sumptuum à coherede factorum.* 4. *De eo quod creditoribus.* 6. *aut legatariis soluendum est.* 7. *De debito soluto, ne pignus veneat.*

18. *Vlpianus* lib. 19. ad Edictum.

HIs consequenter Iulianus ait: Si ex pluribus heredibus vni seruus sit generaliter per optionem legatus & heredes Stichum tabulas hereditarias interleuisse dicant, vel corrupisse: & propter hoc renuntiauerint, ne optaretur seruus, deinde optatus vindicetur, doli mali exceptione vti [a]: & de seruo quæstionem habere.

1 ¶ Sed, an in familiæ erciscundæ iudicium de morte testatoris, vel de morte vxoris, liberorúmque suorum habebunt quæstionem heredes, quæritur. & rectissimè Pómponius ait, hæc ad diuisionem rerum hereditariarũ non pertinere [b]. 2 ¶ Idem quærit, si quis testamento cauerit, *vt* [c] *seruus exportandus veneat*, officio familiæ erciscundæ iudicis contineri, vt voluntas defuncti nõ intercidat [d]. Sed & cùm monumentum iussit testator fieri: familiæ erciscundæ agent [e], vt fiat. Idem tamen tentat: quia heredum interest, quos ius monumenti sequitur: præscriptis [f] verbis posse eos experiri, vt monumentum fiat.

3 ¶ Sumptuum [g], quos vnus ex heredibus bona fide fecerit vsuras quoque consequi potest à coherede ex die moræ secundum rescriptum Imperatorum Seueri, & Antonini. 4 ¶ Celsus etiam illud eleganter adiicit, coheredem, etsi non soluit, habere familiæ erciscundæ iudiciũ, vt [h] cogatur coheres soluere, cùm aliàs non sit liberaturus rem creditor, nisi insolidum ei satisfiat. 5 ¶ Si filius familiàs patri heres pro parte extitisset, & à creditoribus peculiaribus conueniretur: "cùm" paratus sit soluere id omne, quod debetur: per doli exceptionem [i] consequetur à creditoribus mandari sibi actiones [k]: sed etiam familiæ erciscundæ iudicium cum coheredibus habet [l].

6 ¶ Cùm vnus ex heredibus legatum exsoluit ei, qui missus fuerat in possessionem legatorum seruandorũ causa: putat Papinianus, & verum est, familiæ erciscundæ iudicium ei competere aduersus coheredes: quia non aliàs discederet legatarius "à" possessione, quã vice pignoris erat consecutus, quàm si [m] totum "ei" legatum fuisset exsolutum. 7 ¶ Sed & si quis Titio debitum soluerit [n], ne pignus veniret: Neratius scribit, familiæ erciscundæ iudicio eum posse experiri.

De eo quod coheres percepit aut stipulatus est.

19. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

ITem ex diuerso similiter prospicere iudex debet, vt quod vnus ex heredibus ex re hereditaria percepit, [o] stipulatúsve est, non [p] ad eius solius lucrum pertineat. Quæ ita scilicet consequetur iudex: si aut reputationes inter eos fecerit: aut "si" curauerit cautiones interponi, quibus inter eos communicẽtur commoda, & incommoda [q].

De dotis collatione. 1. *De filiofam. obligato* 2. *De dote præcipienda.* 3. *De diuisione facta à patre,* 4. *Si semel hoc iudicio actum fuerit.* 5. *De onere vni ex heredib. iniuncto.* 6. *De reliquatione filijfam.* 7. *De impensis à filio factis in honorem suscipiendum.* 8. *De onere dotis soluendæ vni ex heredibus iniuncto.* 9. *De eo quod statuliber vni ex heredibus dedit.*

20. *Vlpianus* lib. 19. ad Edictum.

SI filia nupta, quæ dotem conferre debuit [r], per errorẽ coheredum ita cauit: [s] vt, quod à marito recuperasset, pro partibus hereditariis solueret: nihilominùs arbitrum familiæ erciscundæ sic arbitraturum Papinianus scribit, vt etiam si constante matrimonio ipsa diem suum obierit [t], conferatur dos. nam * imperitia (inquit) coheredum, iurisdictionis [u] formam mutare non potuit.

1 ¶ Si [x] filiusfamilias iussu patris obligatus sit, debebit hoc [y] debitum præcipere. sed & si [z] in rem patris vertit, idem placet. &, si [a] de peculio, peculium præcipiet, & ita Imperator noster rescripsit.

2 ¶ Hoc ampliùs, filius familias heres institutus dotem [b] vxoris suæ præcipiet [c], nec immeritò: quia ipse [d] onera matrimonij sustinet. integram igitur dotem præcipiet: & cauebit [e] defensum iri coheredes, qui ex stipulatu possunt conueni ri. [f] idem, "&" si alius dotem dedit, & stipulatus est. nec solùm vxoris suæ dotem, sed [g] etiam filij sui vxoris: quasi hoc quoque matrimonij onus ad ipsum spectet: quia filij onera, & nurus ipse adgnoscere necesse habet. Præcipere autem non solùm patri datam dotem filium oportere, verumetiam ipsi filio Marcellus scribit: sed filio datam tamdiu, quamdiu peculium patitur, vel in rem patris versum sit.

u de dote scilicet quæ talis est vt dotem conferat filia, vel minu accipiat, *dicta l. 5. Accursius.*

x Hereditatis iudicio, filiusfamiliàs præcipit, id in quò iussus patris obligatus est: id quod in rem patris vertit, *vt hîc*, sed & dotem vxoris *§. 2. j. eod.*

y Cur ita? *Vide l. 18. in fin. Cod. eod.*

z καὶ ἐὰν δανεισάμενος εἰς πρᾶγμα τοῦ πατρὸς δαπανήσῃ id est, sed & si fœneratus in rem patris verterit. *Synopsis Basilicon eod. cap. 17.*

a *vide l. 13. Cod. eod.*

b *l. 2. Cod. eod.*

3. ¶ * Si pater in filios, sine scriptura, bona diuisit [h]: & onera æris alieni pro modo possessionum distribuit: non videri simplicem donationem, sed potiùs supremi iudicij diuisionem, Papinianus ait. Planè inquit, si creditores eos pro portionibus hereditariis conueniant, & vnus placita detrectet [i], posse cum eo [k] præscriptis verbis agi, quasi certa lege permutationem fecerint: scilicet si omnes res diuisæ sint.

4 ¶ Familiæ erciscundæ iudicium ampliùs, quàm semel [l], agi non potest, nisi causa cognita [m]. quòd si quædã res indiuisæ [n] relictæ sunt, communi diuidundo de his agi potest. 5 ¶ Papinianus ait,

SI vni ex heredibus onus æris alieni iniungitur citra speciem legati, officio iudicis familiæ erciscundæ cognoscentis suscipere eum id oportere: sed non vltra dodrantem portionis suæ, vt quadrantem [o] illibatum habeat. indemnis igitur coheredes suos præstare cauebit.

6 ¶ Idem scribit, "&" si filius in muneribus publicis, in quibus pater ei consentit, reliquatus [p] est, & pro parte heres scriptus est, hoc quoq. debere præcipere [q], quia & hoc patris æs alienũ fuit [r]. sed si qua munera post mortem patris suscepit, ab his heredes patris soluti sunt [s].

7 ¶ Neratius autem respondit, eum, qui plures filios haberet, vnum ex filiis ἀγωνοθεσίαν *i. constituendi designandique certaminis munus*, suscepturum professum esse: & priùs, quàm honore fungeretur, mortuum esse, omnibus filiis heredibus institutis: & quæsitum esse, an is filius, quod in eam rem impendisset, familiæ erciscundæ consequatur. "eíque" respondisse, nulla actione idem [t] consequi posse. quod meritò displicet. debet itaque hoc in familiæ erciscundæ iudicium venire [u]. 8 ¶ Item, Papinianus scribit, si maritus alterum ex heredibus onus dotis soluendæ quæ in stipulationem venit, suscipere iussit. & mulier aduersus vtrumque dirigat dotis petitionem: coheredem esse defendendum [x] ab eo, qui suscipere onus iussus est. Sed legata, quæ ab vtroque pro dote data electa dote retinentur, in compendio coheredis "esse", qui debito leuatur, non oportet [y]. videlicet vt coheres, qui onus æris alieni suscepit, officio iudicis legatum consequatur. & verum est hoc, nisi aliud testator edixit.

9 ¶ Idem scribit, quod vni ex coheredibus statuliber condicionis implendæ nomine dedit de peculio [z], in hoc iudicium non venire, nec communicari debere.

De thesauro effoso. 1. *De adiudicatione,* 3. *& seruitutibus imponendis.* 4. *De rebus & præstationibus.* 5. *De re quæ est apud hostes.*

21. *Paulus* lib. 23. ad Edictum.

IDem & in communi diuidundo.

22. *Vlpianus* lib. 19. ad Edictum.

ITem Labeo scribit, si vnus heredum thesaurum relictũ à testatore effodit, familiæ erciscundæ iudicio eum teneri [a], & si cum extraneo conscio partitus sit. 1 ¶ Familiæ erciscundæ iudex "ita" potest pluribus eandem rẽ adiudicare, si aut [b] pluribus fuerit vnius rei præceptio relicta, (vbi etiam necessitatem facere Pomponius scribit, vt pluribus adiudicetur) vel si certam partem vnicuique coheredum adsignet: sed potest [c] etiam, licitatione [d] admissa, vni rem adiudicare. 2 ¶ Sed & regionibus diuisum fundum posse adiudicare secundum diuisionem, nemo dubitauerit. 3 ¶ Sed etiam, cùm adiudicat, poterit imponere aliquam seruitutem [e], vt alium alij seruum faciat ex iis, quos adiudicat. sed si purè alij adiudicauerit fundũ alium adiudicando, ampliùs seruitutem imponere nõ poterit. 4 ¶ Familiæ erciscundæ iudicium ex duobus cõstat: id est, rebus, atque præstationibus: quæ sunt personales actiones [f]. 5 ¶ Papinianus de re, quæ apud hostes est, Marcellum reprehendit, quod non putat præstationes eius rei venire in familiæ erciscundæ iudicium, quæ apud hostes est. quid enim impedimentum est, rei præstationem venire, cùm & ipsa veniat?

23. *Paulus* lib. 23. ad Edictum.

PRopter spem postliminij [g]: scilicet cum cautione: quia possunt, non reuerti [h]. nisi si tantùm

c hoc est antè capiet

d *vide l. 65. in fine j. pro socio.*

e *l. 25. §. 13. j. eodém.*

f *subaudi* de dote reddenda vt *in Synopsi Basilic.*

*

g *vide l. 85. j. ad l. Falcidiam.*

h *adde l. 33. l. 39. in fine j. eod. l. vlt. Cod. eod.*

i *l. 18. §. 4. s. eodem.*

k *videl. 69. §. 2. j. de legat. 1.*

l & ideo arbiter familiæ erciscundæ plus quàm semel dari non poterit. *Paul. 1. senten. 18.* sed petitio hereditatis pluries intẽtari potest. Ferra.. *in forma libelli. 15.*

m *vt in l. 35. s. de pactis.*

n *videl. 1. Cod. eodem.*

o lege Falcidia, quadrans illibatus apud heredem remanere debet *Cuiac. j. de legat. 1.*

p hîc reliquatio λοιπογραφία.

q id est, præcipuum habiturus est, *vide distinct. in l. 1. §. 16.*

r munus cœptũ perfici debet de communi *Ferrar.* cur ita? vide *l. 2. j. ad municip.* sed eo casu partẽ impẽsarum faciendarum sustinebit. *dicta l. 1.*

s Nec enim fratres morte patris effecti sui iuris, dignitates & honores mutuò sibi debent: nec debita sigillatim contracta dissoluere tenẽtur *l. 39. §. 3. j. eod.*

t idem, id est, eum. *vide Cuiacium. 3. obser. 38.*

u idque vi professionis paternæ, aliàs non tenerentur, *dict. l. 39.*

x *l. 53. j. de leg. 2. l. 7. §. 3. j. de liberat. legata.*

y cur enim cõmodum sentiat sine onere?

z id enim statulibero licet *l. 3. §. vlt. j. de cõdict. causa dati l. 3. § 1. j. de statu liberis.*

a secus est, si solenniter à depositario partẽ suam accepit *v. l. vlt. Cod. depositi l. 1. §. 36. j. depositi.*

b *videl. 3. s. eo.*

c rarius tamen *arg. l. 6. s. eod.*

d dixi ad Festum in Licitate.

e *l. 7. §. 1. l. 18. j. titul. proxim.*

f id est, rerum sit diuisio, quæ si commode ferri non possit, attributio earum seu adiudicatio necessaria est in personam: vbi *adde l. 4. §. 3. j. commun. diuidund.*

g Per quam, alio casu, parens hostium potitus, obstat liberis suis in petenda bonorum possessione liberti *l. 4. §. 2. j. de bonis liber.*

h reuersi verò omnem dubietatem in eo tollunt *l. 16. j. de interrogationibus.*

æstimatus sit dubius euentus [a].

De re extincta. 1. *De successoribus.*

24. *Vlpianus* lib. 19. ad Edictum.

SEd & eius rei, quæ in rebus humanis [b] esse desiit, veniunt præstationes, & ego Papiniano consentio.

1 ¶ Familiæ erciscundæ iudicium, & inter bonorum possessores [c], & inter eum, cui [d] restituta est hereditas ex Trebelliano senatusconsulto, & ceteros honorarios [e] successores, locum habet.

De eo qui apud hostes decessit. 1. *De diuisione facta à milite. De nominibus.* 2. *De possessione.* 3. *De pluribus hereditatibus.* 6. *Si pars rei veniat in hoc iudicium.* 7. *De eo quod coheres possidet titulo singulari.* 8. *De fundo cuius partem pro emptore, partem pro herede coheres possidet.* 9. *De stipulatione indiuidua.* 11. *De via legata,* 12. *De stipulatione. Neque per se, neque per heredem suum fieri.* 13. *De pecunia promissa à testatore sub pœna.* 14. *De pignore luendo.* 15. *De his quæ pro parte expediri non possunt.* 16. *De dolo, culpa, & negligentia.* 17. *De electione impedita.* 18. *De seruitutibus amissis culpa coheredis.* 19. *De filio condemnato patris nomine.* 20. *ne quid indiuisum relinquatur.* 21. *De cautione his, quibus adiudicatur, præstanda.* 22. *De pecunia prælegata, quæ in hereditate non est inuenta.*

25. *Paulus* lib. 23. ad Edictum.

HEredes eius, qui apud hostes decessit, hoc iudicium experiri possunt [f].

1 ¶ Si miles alium castrensium, alium ceterorum bonorum heredem fecerit: non est locus familiæ erciscundæ iudicio. diuisum est [g] enim per constitutiones inter eos patrimonium. quemadmodum * cessat familiæ erciscundæ iudicium, cùm nihil in corporibus, sed omnia in [h] nominibus sunt. 2 ¶ Quantum verò ad accipiendum familiæ erciscundæ iudicium: nihil interest [i], possideat quis hereditatem, nec ne. 3 ¶ De pluribus hereditatibus, quæ inter eosdem ex diuersis causis communes sint, vnum [k] familiæ erciscundæ iudicium sumi potest.

4 ¶ Si inter me, & te Titiana hereditas communis sit: inter me autem, & te & Titium Seiana: posse [l] vnum iudicium accipi inter tres, Pomponius scribit.

5 ¶ Item, si plures hereditates inter nos cómunes sunt, possumus de vna familiæ erciscundæ iudicium experiri.

6 ¶ Si testator rem communem cum extraneo habebat, siue rei suæ partem alicui legauit, aut heres, ante iudicium familię erciscundæ acceptum, partem suam alienauit: ad officium iudicis pertinet, vt eam partem, quæ testatoris fuit, alicui iubeat tradi.

7 ¶ Quod pro emptore, vel pro donato (puta) coheres possidet [m], in familiæ erciscundæ iudicium venire [n] negat Pomponius. 8. ¶ Idem scribit: Cùm ego, & tu heredes Titio extitissemus: si tu partem fundi, quem totum hereditarium dicebas, à Sempronio petieris: & victus fueris: mox eãdem partẽ à Sempronio emero, & traditus mihi fuerit: agẽre te familiæ erciscundæ iudicio, non veniet, non solùm [o] hoc, quod pro herede possidetur, sed nec id, quod pro emptore [p]. cùm enim per iudicem priorem apparuit, totam nõ esse hereditatis: quemadmodum in familiæ erciscundæ iudicium veniat. 9 ¶ An ea stipulatio, qua singuli [q] heredes insolidum habent actionẽ, veniat in hoc iudicium, dubitatur? veluti si is, qui viam, iter, actus stipulatus erat, decesserit [r]: quia talis stipulatio per legem duodecim tabularũ non diuiditur [s]: quia nec potest. sed verius est, non venire eam in iudicium, sed omnibus insolidum competere actionem. &, si nõ præstetur via, prò [t] parte hereditaria condemnationem fieri oportet. 10 ¶ Contra, si promissor viæ decesserit pluribus [u] heredibus institutis, nec diuiditur obligatio, nec dubium "est," quin duret: quoniam viam promittere & is potest qui fundum non habet [x]. igitur, quia singuli insolidum [y] tenentur, officio iudicis cautiones interponi debere, vt si quis ex his conuentus litis æstimationẽ præstiterit, id pro parte à ceteris cõsequatur [z]. 11 ¶ Idem dicendum est, & si testator viam legauerit. 12 ¶ In illa quoque stipulatione prospiciendum est coheredibus, si testator promiserat, *neque per se, neque per heredem suum fieri, quo minus ire agere possit*: quoniam, vno prohibente, insolidum committitur stipulatio [a]: ne vnius factum ceteris damnosum sit [b]. 13 ¶ Idem iuris est in pecunia "promissa" à testatore, si sub pœna promissa sit. nam licèt hæc obligatio diuidatur [c] per legem duodecim tabularum: tamen: quia * nihilum prodest ad pœnam euitandam, partem suam soluere [d]: siue nondum soluta est pecunia, nec dies venit: prospiciendum est per cautionem, vt de indemnitate caueat, per quem factum fuerit. ne omnis pecunia solueretur: aut vt caueat, se ei, qui solidum soluerit, partem præstaturum: siue etiam soluit vnus vniuersam pecuniam, quam defunctus promitit. ne pœna committeretur familiæ erciscũdæ iudicio à coheredibus partes recipere poterit [e].

14 ¶ Idem obseruatur in pignoribus soluendis [f]. nam nisi [g] vniuersum, quod debetur offerretur, iure pignus creditor vendere potest.

15 ¶ Si vnus ex coheredibus noxali iudicio seruum hereditarium defenderit: & litis æstimationem obtulerit cùm hoc expediret: id pro parte hoc iudicio consequatur [h]. Idem est, & si vnus legatorum nomine cauerit, ne in possessionem mitterentur. & omnino [i] quæ pro parte expediri non possunt, si vnus cogente necessitate fecerit: familiæ erciscundæ iudicio locus est. 16 ¶ Non tantùm dolum [k], sed & culpam in re hereditaria præstare debet coheres: quoniam * cum coherede non contrahimus, sed incidimus in eum [l]. non tamen diligentiam præstare debet, qualem diligens paterfamilias: quoniam hic propter suam partem, causam habuit gerendi: & ideo negotiorũ gestorum ei actio non cõpetit [m]. talem igitur diligentiã præstare debet, qualem in suis rebus. Eadem sunt, si duobus res legata sit: nam & hos coniunxit ad societatẽ [n] nõ consensus, sed res. 17 ¶ Si incerto homine legato, & postea defuncto legatario, aliquis ex heredibus legatarij non consentiendo impedierit legatum: [o] is, qui impedit, hoc iudicio ceteris, quanti intersit eorum, damnabitur. Idem est, si è contrario vnus ex heredibus, à quibus generaliter homo legatus est, quem ipsi elegerint [p], noluerit cõsentire, vt præstetur, quem solui omnibus expediebat: & ideo conuenti à legatario iudicio, pluris damnati fuerint. 18 ¶ Item culpæ nomine tenetur, qui, cùm ante alios ipse adisset hereditatem, seruitutes prædiis hereditariis debitas passus est non vtendo amitti [q]. 19 ¶ Si filius, cùm patrem defenderet, condemnatus soluerit [r]. vel viuo eo, vel post mortem: potest æquiùs dici, habere petitionẽ à coherede in familię erciscundæ iudicio. 20 ¶ Iudex familiæ erciscũdæ nihil debet indiuisum relinquere. 21 ¶ Itẽ curare debet [s], vt de euictione caueatur his, quibus adiudicat. 22 ¶ Si pecunia, quæ domi relicta non est, per præceptionem [t] relicta sit: vtrum vniuersa à coheredibus præstanda sit, an pro parte hereditaria, quemadmodum si pecunia in hereditate relicta esset, dubitatur. & magis dicendum est, vt id præstandum sit, quod præstaretur, si pecunia esset inuenta [u].

26. *Gaius* libro septimo ad Edictum Prouinciale.

OFficio [x] "autem" iudicis conuenit, iubere rem hereditariam venire vnam, pluresve: pecuniámque ex pretio [y] redactam ei numerari, cui legata sit.

De condemnationibus, absolutionibus, in omnium persona faciendis.

27. *Paulus* libro 23. ad Edictum.

IN hoc iudicio cõdẽnationes, & absolutiones in omniũ persona faciendæ sunt: & ideo si in alicuius persona omissa sit damnatio, in ceterorum quoque persona quod fecit iudex, non valebit: quia * non potest [z] "ex" vno iudicio res iudicata in partem valere, in partem non valere.

Si res pignerata per præceptionem legetur.

28. *Gaius* libro septimo ad Edictum Prouinciale.

REm pignori creditori datam si per præceptionem legauerit testator: officio iudicis continetur, vt ex communi pecunia luatur [a]: eámque ferat is, cui eo modo fuerat legata.

De re quam defunctus pignori acceperat.

29. *Paulus* lib. 23. ad Edictum.

SI pignori res data defuncto sit: dicendum est, in familiæ erciscundę iudicium venire: sed is, cui adiudicabitur [b], in familiæ erciscundæ iudicio pro parte [c] coheredis erit damnandus: nec cauere debet coheredi, indemnem eum fore aduersus eum qui pignori dederit: quia pro eo erit, ac si hypothecaria, vel Seruiana actione petita litis ęstimatio oblata sit [d]: vt & is, qui obtulerit, aduersus dominum vindicantem exceptione tuendus sit [e]. Contrà quoque, si is heres, cui pignus àdiudicatum est, velit totũ reddere, licèt debitor nolit, audiendus est [f]. Non idem dici

a Quando dubius euentus emptus est, qui postea non contigit, emptori nihil redditur *vide l.11.j. de her. vendit. l. 12.j. de act. empti.*

b *l.31.j. eod. l. 11. j. commun. diuid.*

c Hi enim in omnibus vice heredum sunt *l. 2.j. de bonorum possess.*

d Id est, fideicommissario, *l. 2.§.1.j. eod. l. 40. j. eod.*

e Honorarij successores *hîc & in l. 9. §. 6. j. de interrogat. act. l.10.j. ad Velleianum l.1. §. 8.j. vt legatorum nomine caueatur*, successores iuris prætorii sunt.

f sunt enim per fictionem heredes *l.28.j. de vulgari.*

g licet enim militibus patrimonia separare *l. 16. §. 6. j. ad Trebellian.*

h *l. 51. in fin. j. eod.* Nomina per se in hoc iudicium non veniunt: quia ipso iure diuisa sunt per legem XII Tabularum *lege 6. Cod. eodem.* quia singulis heredibus, pro portione hereditaria competit actio in singulos debitores: Quandoque tamen vni heredum assignátur, si vel præcessit stipulatio *l. 2. in fin. s. eod.* vel si vni sit legatum nomen *l.4. s. eod.*

i *l.1.s. eo. l. pen. j. commun. diuidun.*

k plures actiones vno libello possunt proponi

l *l.52. §.14. j. pro socio.*

m potest enim res ex pluribus causis à nobis possideri. *l.9.s. eod. l. 3. §. 4.j. de adquirend. possess.*

n hinc colligit Accursius familiæ erciscundæ iudicium non dari contra titulo possidentẽ.

o non solùm non veniet.

p ordo hîc inuersus Petro Fabro videtur, 1. *semest.*23. sic itaque legendum existimat non veniet. n. s. h. q. pro emptore possidetur s. n. id est, qui pro herede.

q *l.2.§.2.j. de verbor. obligat.*

r *l. 17. s. de seruitutibus.*

s *l. 2. §. 1. j. de verbor. obligat.*

t *l.2. Cod. de heredit. act.*

u *l.17. s. de seruitutibus: l.2. §.2. j. de verborum obligat.*

x *l.46. §.1 j. de euict.*

y *vide tamen l.2. in fine j. de verbor. obligat.* nam vbi vnus ex heredibus prohibetur, non potest coheres ex stipulatu agere, cuius inhil interest, nisi pœna sit subiecta.

z *l.2, §.2. vers. sed quo casu. j. de verbor. obligat.*

a vbi vnus ex heredibus prohibet, omnes heredes tenentur: Interest enim prohibiti à nemine prohiberi *l.3. in fin. j. de verb. obligat. l.11. §. antepen. j. de legat. 3.* quoniam licèt ab vno prohibeor, non tamen in parte prohibeor. *l. 85. §. 3. j. de verb. oblig.*

b quibus ideo cõpetit aduersus coheredem refractarium actio *l. 44. §. 5. j. eod. l. 5. in fine l. 85. §. 3. j. de verb. obligat.*

c ratione sortis & pœnæ *l. 44. §. 6. j. eod.*

d *l. 5. in fine. j. de verbor. obligat.*

e *leg. 20. §. 3. s. eodem.*

f in quibus omnis pecunia exsoluta esse debet, aut eo nomine satisfactum *l. 9. §. 3. j. de pignorat.*

g *l. 6. Cod. de distract. pignorum.*

h sumptus enim repeti possunt, *vide l.18 in fin. Cod. eod.*

i omnino in iis quæ.

k *l.16. §.4. s. eo.*

l *adde §.4. Inst. de obligat. ex quasi contract.*

m Imò competit, *vide l. 40. s. de negot.*

n impropriè sumptam. nam inter eos res communis est sine societate. *§. 3. Inst. de obligat. ex quasi contract.* quinimo alibi nullam inter se habere societatem dicuntur *l. 15. j. de pecul.* igitur collegatarij non consensu, sed re inter se obligantur.

o quî hoc accidere potest: cùm eo casu iudicẽ fortunam & sortem esse sit receptum? *l. 3. Cod. commun. de legat.*

p alioquin si testator id non dixerit, electio legatarij erit. *§. 22. Inst. de legat.*

q hoc tamen ei non imputabitur si paucissimi supererant dies ad perficiendam vsucapionem, *v. l. 16. in fine j. de fundo dotali.*

r *vide l. 18. in fine Cod. eod.*

s *l.14. Cod. eod. adde l.5. j. de verb. obligat.*

t *Paul. 3. senten. 6. §. 1.*

u Quod iuris est pecunia inuenta, idem erit ea non inuenta. *l. 23. in fine j. de adimendis.*

x Paulus 3. *sententia 6. §. 1. in fine.*

y id est, ex vẽditione, *vt l. 12. j. de legat. 2.*

z imò, potest, *l.41. in fin. j. eod. l. 25. s. de arbit*

a soluatur *l.33. j. eod. l. 57. j. de legat. 1.*

b res pignori defuncto data venit in iudicium familiæ erciscundæ, non diuidenda, sed adiudicanda *Bartolus.*

c An rei ipsius, an eius æstimationis? *vide hîc Bartolum numero 2.*

d is cui pignus defuncto datum, adiudicatum est, similis est possessori conuento hypothecaria, qui noluit rem restituere, sed litis æstimationem.

e Nisi restituat id omne quod soluit etiam vltrà debitum *Bartol.*

f debitor, pignus integrum ab eo herede cui illud adiudicatum est, tenetur recuperare: nec audiendus est heredi offerens eam tantùm partem quæ iure successionis illi competit.

potest

poteſt,ſi alteram partem creditor emerit : adiudicatio enim neceſſaria eſt,emptio volũtaria:niſi ſi obiiciatur creditori,quod animoſe licitus eſt.ſed huius rei ratio habebitur:quia quod creditor egit,pro eo habendum eſt, ac ſi debitor per procuratorem egiſſet [a]:& eius,quod propter neceſſitatem impendit, etiam vltro eſt actio creditori [b].

De loco religioſo.

30. *Modeſtinus* lib. 6. Reſponſorum.

FVndus mihi communis eſt pupillæ coheredi, in eo fundo reliquiæ ſunt conditæ,quibus religio ab vtriuſque patribus debebatur : nam parentes quoque eiuſdem pupillæ ibi ſepulti ſunt.ſed tutores diſtrahere fundum volunt.ego non conſentio : ſed portionem meam poſſidere malo,cùm vniuerſitatem emere non poſſim,& velim pro meo arbitrio exſequi ius religionis Quæro,an rectè arbitrum communi diuidundo ad hunc fundum partiendũ petam:an etiam is arbiter,qui familiæ erciſcundæ datur, iiſdem partibus fungi poſſit:vt hanc poſſeſſionem :exemptis ceteris corporibus hereditariis, pro iure cuique nobis partiatur.Herennius Modeſtinus reſpondit, nihil proponi,cur familiæ erciſcundæ iudicio addictus arbiter officium ſuum etiam in eius fundi, de quo agitur, diuiſione interponere non poſſit : ſed [c] religioſa loca in iudicium non deduci,eorúmque ius ſingulis heredibus inſolidum competere [d].

De luitione & morte ſerui.

31. *Papinianus* lib. 7. Quæſtionum.

SI ſeruus pignori obligatus luatur ab vno ex heredibus,quamuis poſtea decedat [e],officium tamen arbitri durat:ſufficit enim communionis cauſa, quæ præceſſit, quæque hodie duraret.ſi res non intercidiſſet [f].

De diuiſione facta à defuncto.

32. *Idem* libro 2. Reſponſorum.

QVę pater inter filios non diuiſit:poſt datas actiones vice diuiſionis,ad ſingulos pro hereditaria [g] portione pertinent: modo ſi cetera, quæ non diuiſit, in vnum generaliter non contulit,vel res datas non [h] ſequuntur.

Quod vni ex heredibus obuenit ex diuiſione, ſi eſt obligatum pro omnib.eſt luendum.Bart.

33. *Idem* libro 7. Reſponſorum.

SI paterfamilias, ſingulis heredibus fundos legando, diuiſionis [i] arbitrio fungi voluit : non aliter partem ſuam coheres præſtare cogetur, quàm ſi vice mutua [k] partem nexu pignoris liberam conſequatur.

De ſeruis æſtimatis & mortuis.

34. *Idem* lib. 8. Reſponſorum.

SEruos inter coheredes tempore diuiſionis æſtimatos non emendi,ſed [l] diuidendi animo pretiis adſcriptos videri placuit: quare ſuſpenſa conditione mortuos, tam heredi, quàm fidei commiſſario deperiiſſe [m].

De prædiis,dotis cauſa filiæ traditis.

35. *Idem* lib. 12. Reſponſorum.

POmponius Philadelphus, dotis cauſa, prædia filiæ, quam habebat in poteſtate,tradidit : & reditus eorũ genero ſolui mandauit.an ea præcipua filia retinere poſſit,cùm omnes filios heredes [n] inſtituiſſet,quærebatur.iuſtam cauſam retinendæ poſſeſſionis habere † filiam,quoniam pater prædia,de quibus quærebatur, dotis eſſe voluit,& matrimonium poſt mortem quoque patris ſteterat,reſpondi:filiam etenim,quæ naturaliter agros tenuit, ſpecie dotis,cuius capax fuiſſet,defendi.

De diuiſione facta cum opinato herede.

36. *Paulus* lib. 2. Quæſtionum.

CVm putarem te coheredem meum eſſe :.ídque verum non eſſet, egi tecum familiæ erciſcundæ iudicio:& à iudice inuicẽ adiudicationes,& cõdẽnationes factæ ſunt.Quæro,rei veritate cognita, vtrùm cõdictio inuicẽ cõpetat,an vindicatio:& an aliud in eo,qui heres eſt, aliud in eo qui heres nõ ſit, dicẽdũ eſt?Reſpõdi:* Qui ex aſſe heres erat,ſi,cùm putaret ſe Titiũ coheredẽ habere, acceperit cum eo familię erciſcundæ iudicium,& cõdemnationibus factis ſoluerit pecuniam,quoniam ex cauſa iudicati ſoluit,repetere non poteſt [o].Sed tu videris eo moueri,quod non eſt iudicium familiæ erciſcundæ niſi inter coheredes [p] acceptum.ſed,quamuis non ſit iudicium,tamen * ſufficit ad impediendam repetitionem, quòd quis ſe putat condemnatum [q]. Quòd ſi neuter eorum heres fuit:ſed,quaſi heredes eſſent,acceperint familiæ erciſcun

a procurator autem iuſta de cauſa litis retentione vti poteſt *l.25.in fine l. 26.ſ.de procurat.*
b id eſt,is cui pignus adiudicatũ eſt, aduerſus debitorem ius retẽtionis & actionis habet pro omnibus impẽſis in rem factis neceſſariò vel vtiliter.
c Fundus in quo locus eſt religioſus, venit in hoc iudiciũ, loco religioſo excepto.*Bartol.*
d Hanc legem explica ex *l. 53. §.1.ĵ.de act. empt.*
e *l. 9. in prin.ĵ. commun.diuidun.*
f Fuit enim vtiliter cœptum negotium,quod hîc ſufficit,licèt euentus nõ reſpondeat *l.10. in princip. & fine l. 12.in fine l. 22. ſ. de negot. adde l. 11. §. 3.ſ.de minoribus.*
g *v.l.11.21.Cod. eod.*
h *dixi ad l. 21. Cod.eod.*
i *de qua v.l. 20. §.5.ſ.eod.*
k *v.l.28.ſ.eod.*
l Diuiſionis & emptionis differentia hæc eſt. In emptione periculum eſt emptoris. In diuiſione ante trãditionem periculum non eſt eius cui res diuiſione tradi debuit, ſed omniũ coheredum.
m Si pendente conditione res extinguãtur,perimitur emptio, ſtipulatio, & legatũ condicionale *vt hîc & l. 8.ĵ.de peculio.*
n æqualiter *vt l.14.ĵ.de dot.prœl.*
† olim dos præcipua filiæ manebat,ſi eius nulla facta fuerat mentio in teſtamento patris *l. 14. in fine ĵ. de dote prælegata.* hodie dotem filia conferre tenetur *l. 8.Cod.de collationibus* niſi expreſſim teſtamento ei legata ſit, *vide Nouell. 18.cap.6.*
*
o Quod opinato heredi ſolutum eſt, authoritate ſententiæ iudicis nõ repetitur vt indebitũ.*Bartol. vide tamen l. 37. in fine ĵ. de excep. rei iudicatæ l.35. ĵ.de re iudicat. l. 4. Cod.de re iudi.* Quod autẽ ſolutum eſt coheredi in diuiſione apud arbitrum celebrata, hoc repetitur *l. 8. in fin. Cod. de collationibus.*
p *l.1.in fin.ſ.eo.*
q hæc exce-

dæ iudicium: de repetitione idem in vtriſque dicendum eſt,quod diximus in altero. Planè ſi ſine iudice [r] diuiſerint res:etiam condictionem earum rerum: quæ ei ceſſerunt,quem coheredem eſſe putauit,qui fuit heres, cõpetere dici poteſt.non enim tranſactum inter eos intelligitur,cùm ille coheredem eſſe putauerit [s].

De effectu huius actionis.

37. *Scæuola* lib. 12. Quæſtionum.

QVi familiæ erciſcundæ iudicio agit,"non [t]" confitetur aduerſarium ſibi eſſe coheredem [u].

Si quis diuiſione quæratur.

38. *Paulus* lib. 3. Reſponſorum.

LVcius, & Titia fratres [x] emancipati à patre, adulti curatores acceperunt.hi communes pecunias ex reditibus redactas,ſingulis ſubminiſtrauerunt:poſtea "omne patrimonium diuiſerunt. & poſt diuiſionem Titia ſoror Lucio fratri ſuo cœpit quæſtionem mouere,quaſi amplius accepiſſet,quàm ipſa acceperat:cùm [y] Lucius frater eius non amplius ſua [z] portione:immò minus, quàm dimidiam,conſecutus ſit.Quæro,an Titiæ competat aduerſus fratrem actio.Paulus reſpondit,ſecundùm ea,quę proponuntur,ſi Lucius [a] non amplius ex reditu prædiorum communium accepit,quam pro hereditaria portione ei competeret,nullam ſorori eius aduerſus eum competere actionem [b].Idem reſpondit: cùm ex decretis alimentis à prætore amplius fratrem accepiſſe diceretur, quàm ſororem:non tamen vltra partem dimidiam.

De ſumptibus à coherede in litem communem factis. 1. De diuiſione facta à patre, & de dotis collatione. 2. De alimentis relictis ſtatu libero. 3. De debitis à fratre coherede poſt mortem patris contractis. 4. Si ſeruus prælegatus cum peculio,viuo teſtatore manumiſſus deceſſerit. 5. De diuiſione facta à patre:& de eo quòd frater coheres debet.

39. *Scæuola* libro 1. Reſponſorum.

EX parte heres inſtitutus,cauſam de totis bonis,quam omnes heredes patiebantur "ob inultam mortem [c]," ſuſcepit, & obtinuit.coheres ab eo partẽ ſuam petebat, nec partem ſumptuum factorum in litem præſtare volebat.Quæſitum eſt,an doli exceptio noceret. Reſpondi,ſi idcirco amplius erogatum eſſet,quòd ipſius quoque cauſa defenſa eſſet habendam rationem ſumptuum [d].Sed,& ſi omiſerit doli exceptionem,agere poteſt de recipienda portione ſumptuum.

1 ¶ Inteſtatò [e] moriens,codicillis prædia ſua omnia & patrimonium inter liberos diuiſit: ita vt lõgè amplius filio,quàm filiæ relinqueret.Quæſitum eſt,an ſoror fratri dotem conferre deberet. Reſpondi, ſecundùm ea,quæ præponerentur,ſi nihil indiuiſum reliquiſſet,rectiùs dici ex voluntate defuncti collationem dotis ceſſare [f].

2 ¶ Seruo libertatem dedit, qui erat annorum quindecim.*Cum erit annorum triginta.*eidem ex die mortis ſuæ quoad viueret,cibariorum nomine denarios denos : veſtiarij,denarios vigintiquinque præſtari ſe velle ſignificauit.Quæſitum eſt,an vtile eſſet cibariorum, & veſtiariorum legatum,cùm Stichus ante libertatis tempus deceſſerit,& an,ſi non eſt vtile heres,qui præſtiterat,à coherede repetere poſſit,apud quem morabatur.Reſpondi,non quidem debita fuiſſe [h]:ſed ſi id,quod datum eſt in alimenta,conſumptum ſit,repeti non poſſe.

3 ¶ Filius reipublicæ debita, quæ poſt mortem patris contraxit, fratri ſuo pro parte hereditaria reputare non poteſt [i],ſi non in omnibus ſocij eſſent: licèt hereditatem paternam communem haberent, & pater pro altero filio in patria magiſtratu functus deceſſit.

4 ¶ Duos filios ſcripſit heredes, & certos homines [k] vnicuique eorum prælegauit, in quibus vni Stephanum cum peculio.is viuo teſtatore manumiſſus deceſſit [l]:deinde pater : Quæſitum eſt, an id,quod in peculio habuit Stephanus prius,quàm manumitteretur, ad vtroſque filios pertineat: an verò ad eum ſolùm, cui cum peculio prælegatus fuerat.Reſpondi,ſecundùm ea,quæ proponerentur,ad vtroſque [m].

5 ¶ Pater in filios diuiſit [n] bona:& eam diuiſionem teſtamento confirmauit: & cauit, vt æs alienum, quod vnuſquiſque eorum habet, ſiue habebit, ſolus ſuſtineret. poſtea,vnus ex filiis cùm pecunia mutuaretur, interuenit pater:eiúſque conſenſu prædia,quæ filio adſignauerat,pignori data ſunt.poſt mortem patris eadem prædia idem filius poſſedit,vſuras ſoluit.Quæro, an familiæ erciſcundæ iudicio,ſi prædia pignori data diſtrahat creditor, aliquid ei à coherede præſtandum ſit?Reſpondi, ſecundùm ea,quæ proponerentur,non eſſe præſtandum.

ptio,*Tibi nõ competit ius agendi* nonpoteſt opponi poſt ſententiã, nec reddit iudicium retro nullum *Bartolus.*
r vel arbitri ſententia,*a.l.8.*
ſ *adde l.51.52. ſ.de pactis.*
t In Baſilicis deeſt negatio, *vide Cuiac. 9.obſeruat.35.* vtrunque verum eſt. *v.Hotom.4.obſer. 21.*
u Non fatetur qui errat,niſi ius ignorauit *l.2.ĵ.de cõfeſ. adde l. 52. ſ.de pact. l. 13. Cod.de probat.* vide *l.9.ĵ.de except. ib. dixi.*
x His ex verbis collige, appellatione fratrum ſorores contineri *vt l. 35. in princ. ſ.de pact. l. 93. ĵ. de leg.3.*
y Si nõ amplius mea portionẽ accepero à meis & fratris mei curatoribus, ex cõmunibus reditibus aut alimẽtis, nobis decretis:non rectè frater me⁹ mecum experitur: quaſi me minus acceperit;Synopſis Baſilicon *eod.cap.14.*
z *vide quæ ſcripſi ad l. vlt. Cod. depoſiti.*
a Adultus ſcilicet. Hîc collige, minores inter ſe diuidere poſſe prædia, quoad culturã & reditus: non quoad proprietatem.
b cur ita? *collige ex l.vlt.circ.finẽ Cod.depoſiti.*
c *v.l.1.ĵ.de Sylani.*
d *vide l. 18.in fin.Cod.eod.*
e *dixi ad l.1. C. de collat.*
f vide quæ notaui *ad l. 35. ſ. eod.* hinc colligit Bartol.bona diuiſa à teſtatore per prælegata, vim portionis hereditariæ aſſumere.
g *vide l. 46.ĵ.de manum.teſt. vide Vlpianũ.1.§.12.*
h ciuiliter, ſed tamẽ naturaliter:qua ex cauſa,per officium, Iudicis rectè petuntur.*vide l.17. in fine.ĵ. de alimentis.*
i *vide l.20.§.6. 7.ſ.eod.*
k Homines pro ſeruis hîc accipe.
l *l.1.l. 2.ĵ.de peculio legato.*
m cur ita? *vide l.1. 2.ĵ. de peculio legato.*
n de hac diuiſione *vide l. 20. §.3.ſ.eod.*

De herede & fideicommissario.

40. *Gaius* lib. 2. Fideicommissorum.

SI ex asse heres institutus, rogatus [a] sit mihi partem aliquam restituere, veluti dimidiam: vtile familiæ erciscundæ iudicium rectè inter nos agetur.

De libertorum & alimentorum eisdebitorum diuisione.

41. *Paulus* libro I. Decretorum.

QVædam mulier ab iudice appellauerat[b], quòd diceret eum, de diuidenda hereditate inter se, & coheredem, non tantùm res, sed"&"libertos diuisisse: & alimenta quæ dari testator certis libertis iussisset: nullo enim iure id eum fecisse. Ex diuerso respondebatur, consensisse eos diuisioni: & multis annis alimenta secundùm diuisionem præstitisse. Placuit, standum esse alimentorum præstationi [c]. sed & illud adiecit, nullam esse libertorum diuisionem.

De eo quod defuncto debetur, prælegato.

42. *Pomponius* lib. 6. ad Sabinum.

SI ita legatũ fuerit vni ex heredibus [d], *quod mihi debet præcipito*: officio iudicis familiæ erciscundę cõtinetur, ne ab eo coheredes exigant. nam, & si, quod alius deberet præcipere vnus iussus fuerit: officio iudicis actiones ei præstari debebunt pro portione coheredis.

De arbitro petendo.

43. *Vlpianus* lib. 30. ad Sabinum.

ARbitrum [e] familiæ erciscundæ vel vnus [f] petere potest: nam prouocare apud [g] iudicem, vel vnum heredem posse, palam est. igitur & præsentibus [h] ceteris & inuitis [i], poterit vel vnus arbitrum poscere [k].

Communi diuidundo. 1. De effectu adiudicationis. 2. De dolo coheredis. 3. De fructibus ante aditam hereditatem à coherede perceptis. 4. De actore & reo: & de iureiurando calumniæ. 5. Si ob factum vnius heredis commissa sit stipulatio. 6. De stipulatione, Titiũ heredẽque eius ratum habiturum. 7. De vsufructu vxori legato donec ei dos soluatur. 8. De sumptibus à coherede factis.

44. *Paulus* lib. 6. ad Sabinum.

INter coheredes etiam communi diuidundo agi potest [l]: vt res duntaxat, [m] quæ eorum communes sint. & causæ ex his rebus pendentes in iudicium veniant: de ceteris verò in integro sit familiæ erciscundæ iudicium.

1 ¶ Si familiæ erciscundæ, vel communi diuidundo actum sit: adiudicationes prætor tuetur, exceptiones aut actiones dando [n].

2 ¶ Si coheredes, absente vno coherede, rem vendiderunt: & in ea re dolo malo fecerũt, quo plus ad eos perueniret: vel familiæ erciscundę iudicio præstabunt ei, qui abfuit, vel hereditatis petitione [o].

3 ¶ Fructus, quos ante aditam hereditatem ex fundo hereditario heres capit, non aliter familiæ erciscundæ iudicio præstare eum Iulianus ait, quàm [p] si, cùm sciret hereditarium fundum esse, cœperit. 4 ¶ Qui familiæ erciscundæ, & communi diuidundo, & finium regundorum agunt & actores sunt, & rei [q]."&"ideo iurare debent non calumniæ causa litem intendere,"&"non [r] calumniæ causa ad inficias ire. 5 ¶ Quod ex facto suo vnus ex coheredibus ex stipulatione hereditaria præstat, à coherede non repetet: veluti si à se, heredéque suo dolum malum absuturum defunctus spopondit: vel, neque per se, neque per heredem suum fore, quo minùs quis eat agat. immò & si reliqui [s] propter factum vnius teneri cœperint, quasi conditio stipulationis hereditariæ exstiterit, habebunt familiæ erciscundæ iudicium cum eo, propter quem commissa sit stipulatio. 6 ¶ Si quis stipulatus fuerit, Titium, heredemque eius ratum habiturum [t], & Titius pluribus heredibus relictis decesserit: eum solùm teneri [u], qui non habuit ratum: & solùm ex heredibus stipulatoris acturum, à quo fuerit petitum.

7 ¶ Vsufructu vxori legato, *donec ei dos soluatur*: per arbitrum familiæ erciscundæ tam id, quod coheredis nomine ex dote solutum sit, recuperare [x]"potest:"quàm [y], vt [z] coheres soluat, effici posse, Cassius ait, & verum est.

8 ¶ Si duo coheredes damnati sint statuam [a] ponere: &, altero cessante, alter eam fecerit: non esse iniquum Iulianus ait, familiæ erciscundæ iudicium dare, vt pars [b] impendiorum boni viri arbitratu præstetur.

Si possessor neget rem esse hereditariam. 1. De dolo admisso à seruo heredis.

45. *Pomponius* lib. 13. ad Sabinum.

SI quid [c] contendis ex hereditate mihi tecum commune esse, quod [d] ego ex alia causa meum propriũ esse dico: id in familiæ erciscundæ iudicium non venit [e].

a *vide l.2.§.1.l.24.in fine* ʒ*.eod.*
b *vide l.vlt.*ʒ*.de iure patronatus.*
c hinc colligit Bartolus, causam nullitatis pertinere ad iudicem, qui possit sententiam pro parte confirmare, pro parte nullã pronunciare.
d *l.4* ʒ*.eodem.*
e *l.52.§.2.l.57.*ʒ*.eodem.*
f *l.2.§.penult.*ʒ*.eo.l.8.*ʒ*.titul prox.*
g Apud pro ad *vt hîc*: vt ad pro *apud dixi ad l.41.§.10.*ʒ*.de leg.3.*
h *adde l.13.*ʒ*.de minoribus.*
i *vide l.vlt.Cod. commun.diuidun.*
k *vide in hanc l. Cuiac.9.obser.14.*
l Communi diuidũdo iudicio requiri maiores probationes dominij, vel quasi, quàm in iudicio familiæ erciscundæ hoc ex loco notat Baldus.
m *l.34.in fine.*ʒ*.pro socio.*
n Tuetur, qui vel exceptionẽ aut actionẽ dat.
o *vide l.20.in fine Cod.eod.*
p *v.l.16.§.4.*ʒ*.e.*
q *l.2.§.3.*ʒ*.eod. l.11.in fine* ʒ*.de iurisdict.l.13.*ʒ*.de iudiciis l.10.*ʒ*.tit. prox.l.37.in fin.*ʒ*.de obligat.& act.*
r *vide quæ scripsi ad Nouellam.49.cap.vlt.*
s *v.l.25.§.12.*ʒ*.e.*
t Stipulatio facti diuidui contra heredem, facientem tantùm cõmittitur. *Bartol.adde l.4.§.1.*ʒ*.de verb obl.*
u *v.d.l.25.§.10.12.*ʒ*.eo.adde l.4.§.1.*ʒ*.de ver.obli.*
x *v.l.18.Cod.eo.*
y vsusfructus relict° vxori, donec ei dos soluatur, dote soluta amittitur.
z *v.l.18.§.4.*ʒ*.eo.*
a statuam ponere interdum heredes dãnabãtur à testatore, de quo *l.7.*ʒ*.de annuis legatis.*
b *vt d.l.18.C.eo.*
c *aliàs* quòd.
d Familiæ erciscundæ iudicium excludit titul° singularis.
e hoc enim iudicium non datur nisi inter eos qui coheredes sunt *l.1.in fine* ʒ*.eod.*
f immò, venit. *l.16.in fine* ʒ*.eod.*
g & negligentem *l.25.§.vlt.*ʒ*.pro socio.*
h *v.l.2.Cod.eod.*
i Quamuis filij institutio pendeat, tamen mortuo patre interim dotem à suis coheredibus præcipiet. *Cuiac. quem vide 14.obseruat.31.*
l *l.56.§.2.*ʒ*.de iure dot.*

1 ¶ Dolus, quem seruus heredis admisit, in iudicium familiæ erciscundæ non venit [f]: nisi si domini culpa in hoc erat, quòd nõ idoneum [g] seruum rei cõmuni applicuerit.

De præceptione dotis.

46. *Paulus* lib. 7. ad Sabinum.

SI maritus sub conditione à patre"heres"institutus sit, interim vxoris de [h] dote actionem pendere. Planè si post mortem soceri diuortium factum sit: quamuis pendente conditione institutionis [i]: dicendum est præceptioni"dotis"locum esse: quia mortuo patre, quędam [k] filios sequuntur, etiam antequam fiant heredes: vt matrimonium, vt liberi [l], vt tutela [m]. igitur & dotem præcipere debet, [n] qui onus matrimonij post mortem patris sustinuit. & ita Scæuolæ quoque nostro visum est.

De actionibus intentandis pendente iudicio diuisorio.

47. *Pomponius* lib. 21. ad Sabinum.

IN iudicio familiæ erciscundæ, vel communi diuidundo: si, dum res in arbitrio sit, de iure prædij controuersia sit, placet omnes eos, inter quos arbiter sumptus sit, & agere, & opus nouum nuntiare pro sua quaque parte posse: &, cùm adiudicationes ab arbitro fiant, si vni adiudicetur totus fundus, caueri oportet [o]: vt, quæ ex his actionibus recepta fuerint, reddantur: aut, quæ in eas impensæ factæ fuerint, præstentur. & si, cùm res in iudicio esset, eo nomine actum non fuerit, eum sequi integram actionem, cui totus fundus adiudicatus [p]"fuerit:"aut pro quacunque parte adiudicatus erit.

1 ¶ Item quæ res moueri possint, & in ea iudicia veniant, si interea subreptæ sint: furti agere eos quorum istæ res periculo fuerunt posse.

De pluribus heredibus vnius litigatoris.

48. *Paulus* lib. 12. ad Sabinum.

SI familiæ erciscundæ, vel communi diuidundo, vel finium regundorum actum sit: & vnus [q] ex litigatoribus decesserit, pluribus heredibus relictis: non potest in partes iudicium scindi: sed aut omnes heredes accipere debent, aut dare vnum procuratorem [r], in quem omnium nomine iudicium agatur.

An repetitio detur aduersus coheredem.

49. *Vlpianus* lib. 2. Disputationum.

QVi erat heres ex parte institutus, & testatorem iussus à prætore sepellire seruum, cui erat testamento data libertas, ideo distraxit: duplãque promisit: & ex ea cautione conuentus præstitit. Quæsitum est an familięerciscundę iudicio cõsequatur, quod ex duplæ stipulatione ab est. Primò videamus, an hic debuerit duplam cauere. & mihi videtur non debuisse. [s] * hi enim demum ad duplæ cautionem compelluntur qui sponte sua distrahũt [t]. cæterùm, si officio distrahentis fungitur, non debet adstringi, non magis quàm si quis ad exsequendam sententiam à prætore datus, distrahat [u]. nam & hic in ea conditione est, ne cogatur implere, quod coguntur hi qui suo arbitrio distrahunt. nam inter officium suscipientis, & voluntatẽ [x] distrahentis multũ interest. qua propter re quidem integra stipulationem duplæ interponere non debuit. sed decernere prætor debet, esse actori, aduersus heredem existentem, actionem ex empto, si res distracta fuisset euicta. si autem heres errauit, & cauit, & seruus perueniat ad libertatem: stipulatio committetur [y]. quæ si fuerit commissa: æquum erit, vtilem actionem ei aduersus coheredem dari, defecto iudicio familiæ erciscundæ, ne in damno moretur. nam vt familiæ erciscundæ iudicio agere quis possit, non tantùm heredem esse oportet, verùm ex ea causa agere, 'vel conueniri,' quam gessit, quódque admisit. posteaquàm heres effectus sit, ceterùm cessat familiæ erciscundę actio. & ideo si [z], antequam quis sciret se heredem esse, in hereditate aliquid gesserit, familiæ erciscundæ iudicio non erit locus: quia non animo heredis gessisse videtur. Quare qui ante aditam hereditatẽ quid gessit, veluti si testatorem sepeliuit [a], familiæ erciscundæ iudicium non habet [b]. sed si post aditam hereditatem id fecit: consequenter dicemus, familiæ erciscundæ iudicio consequi eum posse sumptũ quem fecit in funus.

De eo quod pater filio studiorum causa subministrauit.

50. *Idem* lib. 6. Opinionum.

QVæ [c] pater filio emancipato studiorum causa peregrè agenti subministrauit, si non credendi [d] animo pater misisse fuerit comprobatus, sed pietate debita ductus, in rationem portionis, quæ ex defuncti bonis ad eũdem filium pertinuit, computari æquitas non patitur.

De dotis præceptione. 1. De concursu huius iudicij, & petitionis hereditatis.

51. *Iulianus* lib. 8. Digestorum.

m legitima *l.16.inf.*ʒ*.de tutel.*
n *l.20.§.2.*ʒ*.eod. l.65.in fin.*ʒ*.pro socio. l.2.Cod. hoc tit.*
o *l.19.inf.*ʒ*.eo.*
p In successoré singularem ex necessitate, trãsit initãtia iudicij.
q Plures heredes vnius coheredis decedẽtis pendẽte iudiciũ familię erciscũdę vice vni° personæ habentur.
r Imò pluribus in iudicio familię erciscũdæ non est permittendũ vnum procuratorẽ dare *l.42.§.6.*ʒ*.de procurator.*
s Qui vẽdit ex necessitate, non tenetur de dupla promittere *Bartol.* quod in licitationibus valdè notãdum est, *v.l.13.*ʒ*.eod.*
t *adde l.13.l.19.*ʒ*.eod. l.14.*ʒ*.de condict.furtiua.*
u vel cesset à tutela *l.32.in fine* ʒ*.de minorib.* vel soluat minori *l.7.§.2.*ʒ*.de mino.*
x volũtate *Haloander* rectè: vt sit sensus: multùm interest voluntate quis distrahat, an officij suscepti necessitate ac munere
y atqui, ei, qui per errorem cauet, datur aduersus agentem exceptio *v.l.4. in fine* ʒ*. si quis cautionibus.*
z sepeliens mortuum simplũ donare non videtur. *vt hîc adde l. pro herede §.1.*ʒ*.de adquir. heredit.*
*
a *l.16.§.4.*ʒ*.eo.*
b sed aliud *l.1.§.12.*ʒ*.de religi.*
c Filius emancipatus in portionem suam non computat quod ei à patre subministratũ est peregre literis operã danti, nisi probatum fuerit, quod animo credendi subministrauerit, non pietate ductus *Synopsis Basilic.eod.c.50. adde l.79.*ʒ*.de verbor.significat.*
d vt quia filio aliunde facultates suppetebant, tunc enim præsumitur parẽs de filij bonis has impensas potius fecisse quàm de suis *arg.l.34.*ʒ*.de negotiis*, non vt pater, sed vt administrator, *adde l.final.*ʒ*.de petit.* Interdum ergo expensæ filij causa in studiis factæ, conferendæ sunt, interdum non conferendæ, *vide l.17.Cod. de collat. vbi dixi.*

Fundus

FVndus, qui dotis [a] nomine socero traditus fuerit, cùm socer filium ex aliqua parte heredem instituerit, per arbitrum familiæ erciscundæ præcipi ita debet, vt ea causa filij sit, in qua futura esset, si dos per præceptionē legata fuisset. quare [b] fructus post litem contestatam per cepti, ad eum redigendi sunt, habita ratione impensarū. qui verò ante litem contestatam percepti fuerint, æqualiter [c] ad omnes heredes pertinebunt. & impensarum ratio haberi debet: quia nullus casus interuenire potest, qui hoc genus deductionis impediat [d].

1 ¶ Si ego à te hereditatem petere vellem, tu mecum familiæ erciscundæ agere: ex causa vtrique nostrûm mos gerendus est [e]. nam si ego totam hereditatem possideo, & te ex parte dimidia heredem esse confiteor, sed à communione discedere volo: impetrare debeo familiæ erciscundæ iudicium [f]: quia aliter diuidi inter nos hereditas non potest. Item si tu iustam causam habes, propter quā per hereditatis petitionem potiùs, quàm familiæ erciscundæ iudicium, negotium distrahere velis: tibi quoque permittendum erit hereditatem petere. nam * quædam veniunt in hereditatis petitionem, quæ in familiæ erciscundæ iudicio non deducuntur, veluti si ego debitor hereditarius sim: iudicio familiæ erciscundæ non [g] consequeris id, quod defuncto debui: per hereditatis petitionem consequeris.

De re quam defunctus cum alio communem habuit. 1. De eo quod ex rationibus penes se retinet is quem testator liberum & heredem esse iusserit. 2. De compensatione condemnationum. 3. De rerum æstimatione.

52. *Idem* lib. 2. ad Vrseium Ferocem.

MÆuius qui nos heredes fecit, rem communem habuit cum Attio. si cum Attio communi diuidundo egissemus, & [h] nobis ea res adiudicata esset: venturā eam in familiæ erciscundæ iudicio, Proculus ait.

1 ¶ Seruus liber & heres esse iussus, id, quod ex rationibus, quas patrifamiliàs gessisset, "&" penes se retineret, iudicio familiæ erciscundæ coheredibus suis præstabit [i].

2 ¶ Arbiter familiæ erciscundæ inter me, & te sumptus, quędam mihi, quędam tibi adiudicare volebat: pro his rebus alterum alteri cōdemnandos esse intelligebat, quæsitum est, an possit, pensatione [k] vltro citróque condemnationis facta, eum solùm, cuius summa excederet, eius dumtaxat summæ, quæ ita excederet, damnare. & placuit posse id arbitrum facere.

3 ¶ Cum familiæ erciscundæ, vel communi diuidundo agitur: vniuersæ res æstimari debent: non singularum rerum partes [l].

De pecunia à filio credita.

53. *Vlpianus* lib. 2. Responsorum.

PEcuniam, quam filius emācipatus ita credidit, vt patri solueretur, ita demum in hereditatem patris numerari, si patri aduersus filium eiusdem quantitatis nomine actio competebat [m].

De re cuius partem suam coheres alienauit.

54. *Neratius* lib. 3. Membranarum.

EX hereditate Lucij Titij quæ mihi, & tibi communis erat, fundi partem meam alienaui. deinde familiæ erciscundę iudicium inter nos acceptum est. neque ea pars quæ mea fuit, in iudicio veniet, cùm alienata de hereditate exierit [n]: neque tua: quia, etiam si remanet in pristino iure, hereditariáque est, tamen alienatione meæ partis exit de communione. vtrùm autem vnus heres partem suam non alienauerit, an plures, nihil interest: si modò aliqua portio alienata ab aliquot ex heredibus, hereditaria esse desiit.

De difficili diuisione.

55. *Vlpianus* lib. 2. ad Edictum.

SI familiæ erciscundæ, vel communi diuidundo iudicium agatur, & diuisio tam [o] difficilis sit, vt pænè impossibilis esse videatur: potest [p] iudex in [q] vnius personam totam condemnationem conferre, & adiudicare omnes res.

De fructibus.

56. *Paulus* lib. 23. ad Edictum.

NOn solùm in finium regūdorum, sed & familiæ erciscundæ [r] iudicio præteriti quoque temporis fructus veniunt.

Si fratres hoc iudicio pendente hereditatem diuiserint.

57. *Papinianus* libro 2. Responsorum.

ARbitro [s] quoque accepto, fratres cōmunē hereditatem consensu diuidentes, pietatis officio funguntur. quā reuocari non oportet [t], licèt arbiter sententiā iurgio perempto nō dixerit, si non intercedat ætatis [u] auxilium.

a v. l. 2. Cod. eo.
b l. 38. §. 14. ff. de vsuris.
c l. 11. Cod. eod.
d l. 7. ff. soluto matrimonio.
e vt vtrumque simul admitti possit si præiudicium alteri non fiat. *Bart.*
f l. 1. ff. eod.
g Cur ita? v. l. 25. ff. eod.
h quod fuit defuncti, vel eius occasione obuenit, in hoc iudiciū venit. *Bart.*
i v. l. 41. ff. de rebus creditis.
k potest arbiter portiones heredum compensare, & eum qui plus habeat cæteris condemnare.
l res est æstimāda prout valet tota, non prout valet diuisa. *Bart.*
m adde l. 9. §. penult. ff. de rebus creditis.
n Imò, etsi alienata sit, ad officium tamen iudicis pertinebit, vt eam partem quæ testatoris fuit, tradi iubeat. l. 25. §. 4. ff. eod.
o §. 5. versi. quid si cōmode. Inst. de officio iudicis.
p l. 22. §. 1. ff. eod.
q ἑνὶ προσκυροῦται. vni res adiicitur. Synopsis Basilic. eod. c. 51.
r l. 44. §. 3. l. 9. l. 17. C. eo.
s Post litē contestatā apud arbitrum familiæ, fratres inter se possunt hereditatem diuidere: eáq; diuisio non rescinditur nisi quis eorum minor sit. Ita Græci hanc legem reddunt. *Synop. Basilic. eod. c. 53.* nō rescinditur, inquam, huiusmodi diuisio, etiamsi arbiter sumptus sentētiam non dixerit.
t atqui ab ea sententia appellari posse videtur. l. 9. l. 10. ff. qui satisdare.
u l. 34. in fi. ff. de minoribus.
x 3. Cod. 39. §. 3. Inst. de oblig. ex quasi contr. Synopsis Basilicon 12. titul. 2. περὶ κοινῶν πραγμάτων, &c.
y præter iudiciū familiæ erciscūdæ. sc. quo diuiduntur res vniuersæ. l. 4. ff. eod. & præter actionem pro socio, &c.

COMMVNI [x] DIVIDVNDO,

Tit. III.

Ratio huius actionis, de rebus non communibus.

Paulus libro 23. ad Edictum.

COMMVNI diuidundo iudicium ideo necessarium fuit [y], quòd pro socio actio magis [z] ad personales inuicem præstationes pertinet, quàm ad communium rerum diuisionem [a]. Denique cessat communi diuidundo iudicium, si res communis non sit [b].

De societate, de actore & reo.

2. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

NIhil autem interest, cum societate, an sine [c] societate res inter aliquos communis sit: nam vtroque casu locus est communi diuidundo iudicio. cum societate res communis est, "veluti" inter eos, qui pariter eandem rem emerunt [d]. sine societate communis est, "veluti" inter eos quibus eadem res testamento legata est [e].

1 ¶ In tribus duplicibus iudiciis, familiæ erciscundæ, communi diuidundo, finium regundorum, quęritur, quis actor intelligatur: quia par causa omnium videtur [f]. sed magis placuit, eum videri actorem, qui ad iudicium prouocasset [g].

De re & præstationibus. 1. De pactis.

3. *Vlpianus* lib. 30. ad Sabinum.

IN communi diuidundo iudicio nihil peruenit vltra [h] diuisionem rerum ipsarum, quæ communes sint: & si quid in his damni datum, factúmve est: siue quid eo nomine aut abest alicui sociorum [i], aut ad eum peruenit ex re communi [k].

1 ¶ Si quid ipse sine dolo malo [l] inter se pepigerunt: id in primis & familiæ erciscundæ, & communi diuidundo iudex seruare debet.

De rebus corporalibus nostris. de hereditate. 1. De puteo. 2. Quale sit hoc iudicium. De re omissa, & hoc Iudicio iterando. 3. De re & præstationibus. 4. De damno infecto.

4. *Idem* lib. 19. ad Edictum.

PEr hoc iudicium [m] corporalium rerum fit diuisio, quarum rerum dominium habemus: non etiam hereditatis.

1 ¶ De puteo, quæritur, an communi diuidundo iudicio agi possit & ait Mela, ita demum posse, si [n] solum eius commune sit.

2 ¶ Hoc iudicium bonæ fidei est [o]. quare, si vna res indiuisa relicta sit, valebit vtique "&" ceterarum diuisio. & poterit iterum [p] communi diuidundo agi de ea quæ indiuisa mansit.

3 ¶ Sicut autem ipsius rei diuisio venit in communi diuidundo iudicio, ita etiam præstationes [q] veniunt. & ideo si quis impensas [r] fecerit, consequatur. sed si nō cum ipso socio agat, sed cum herede socij: Labeo rectè existimat, impensas, & fructus à defuncto perceptos venire. Planè fructus antè [s] percepti, quàm res communis esset, vel sumptus ante facti, in communi diuidundo iudicium non veniunt.

4 ¶ Ea propter scribit Iulianus: si missi in possessionē damni infecti simus: &, antequàm possidere iuberemur, ego insulam fulsero: sumptum istum communi diuidundo iudicio consequi me non posse [t].

5. *Iulianus* lib. 2. ad Vrseium Ferocem.

SEd si res non defenderetur, & ideo iussi sumus à prætore eas ædes possidere, & ex [u] hoc dominium earum nancisceremur [x]: respondit Proculus, communi diuidūdo iudicio partem eius impensæ me seruaturum esse.

De errore in persona socij. 1. Si quis partem suam alienauerit. 2. De locatione & cultura fundi communis. Quid intersit inter hanc & negotiorum gestorum actionem. 3. De impensis. 4. De partu. 5. De accessione, & decessione post iudicium acceptum. 6. De illatione mortuo. 7. De cautione damni infecti. 8. De oppigneratione rei communis. 9. Si socius socio partem suam pigneri dederit. 10. De adiudicatione. 11. Collatio familiæ erciscundæ, & huius Iudicij. 12. De noui operis nunciatione.

6. *Vlpianus* lib. 19. ad Edictum.

SI quis putans [y] sibi cum Titio fundum communem esse, fructus perceperit, vel sumptum fecerit, cùm esset cum alio communis: agi poterit "vtili" communi diuidundo iudicio.

z Personales pręstationes, hîc dicuntur, quę in l. 22. §. 4. ff. familiæ, præstationes & personales actiones.
a i. nominum rationē habet, & adiudicationē non amittit. l. 43. ff. pro socio.
b l. 19. C. communia vtriusq. iud. & è contra, si res cōmunis sit inter aliquos, sine societate tamē hoc iudicium orietur. §. 3. Inst. de oblig. ex quasi contr.
c §. 3. Inst de oblig. quæ ex consensu.
d l. 31. ff. pro socio.
e d. §. 3.
f cum dominio, tùm possessione.
g v. l. 13. l. 29. ff. de iudic, quod si ambo prouocāt, sorte res discerni solet.
h l. 3. l. 4. C. eod.
i vt sumptus impensæ & impendia. l. 4. §. 3. l. 14. §. 1. ff. eod. l. 4. in fi. C eod.
k vt fructus: ídque maximè si dolo & culpa. d. l. 4. in fine.
l puta vt æqualiter lucrentur argum. l. 6. §. 2. ff. eod. Pacta autem nuda in hoc iudicio valebunt ad exceptionē. l. 45. ff. de pact.
m Directum: nam vtili iudicio res incorporales veniunt l. 19. in f. ff. eo. v. l. 13. ff. eod.
n Quorum cōmune solū est, eorum & res solo coherentes. sunt communes.
o l. 14. §. 1. ff. eod. §. 28. Inst. de act.
p id non est in iudicio familiæ erciscūdę, quod semel cōpetit. l. 20. §. 4. ff. tit. prox.
q l. 22. §. 4. ff. tit. prox.
r v. l. 14. §. 1. ff. eo.
s adde §. 4. ff. eo. facit. l. 49. in fi. ff. familiæ.
t quia stricto iure, qui ex primo decreto mittuntur in possessionem, vmbram potius cōmunionis quàm communionem habēt; de æquitate aliud est, eóque pertinet. l. 15. §. 20. ff. de damno.
u Dominium transfertur ex secundo decreto, vide l. 5. ff. de damno.
x hinc collige sententiam ex secundo decreto transferre dominium l. 5. ff. de damno.
y l. 14. §. 1. vers. diuersum l. 29. ff. eodem.

1 ¶ Quare & si fundum Titius alienauerit, licèt hic communi diuidundo iudicio locus non sit, quia à communione discessum est, vtili tamen locum futurũ [a], quod datur de præstationibus, quoties communis esse desiit.

2 ¶ Siue autem locando fundum communem, siue colendo, de fundo communi quid socius consecutus sit: cõmuni diuidundo iudicio tenebitur [b]. & si quidem cõmuni nomine id fecit: neque lucrum, neque damnum sentire eum oportet. si verò non communi nomine: sed vt [c] lucretur [d] solus: magis esse oportet, vt & damnum ad ipsum respiciat. Hoc autem ideo præstat communi diuidundo iudicio: quia videtur partem suam non potuisse expeditè locare. Ceterùm non aliàs communi diuidundo iudicio locus erit, (vt & Papinianus scribit) nisi demum gessit, sine quo partem suam rectè administrare non potuit. alioquin, si potuit, habet negotiorum gestorum actionem [e]: eáque tenetur. 3 ¶ Si quid, post acceptum communi diuidundo iudicium, fuerit impensum: Nerua rectè existimat, etiam hoc venire.

4 ¶ Sed & partum venire, Sabinus, & Atilicinus responderunt.

5 ¶ Sed & accessionem, & decessionẽ hoc iudicium accipere, idem existimauerunt.

6 ¶ Si quis in cõmunem locum mortuum intulerit: an religiosum fecerit, videndum "est." sanè ius quidem inferendi in sepulchrum vnicuique insolidum competit [f]. locum autem purum alter nòn potest facere religiosum. Trebatius autem, & Labeo, quamquam putant non esse locum religiosum factum, tamen putant in factum agendum [g].

7 ¶ Si damni infecti insolidũ prædibus [h] caueris: Labeo ait, communi diuidundo iudiciũ tibi non esse: cùm necesse tibi non fuerit insolidum cauere [i]: sed sufficere pro parte tua. quæ sententia vera est. 8 ¶ Si fundus cõmunis nobis sit. sed pignori datus à me: venit quidem in communi diuidũdo: sed ius pignoris creditori manebit [k], etiam si adiudicatus fuerit. nam & si pars socio tradita fuisset, integrum maneret. Arbitrum autem communi diuidundo hoc minoris [l] partem æstimare debere, quòd ex pacto vendere eam rem creditor potest, Iulianus ait.

9 ¶ Idem "Iulianus" scribit, si is, cum quo seruum communem habebam, partem suam mihi pignori [m] dederit, & communi diuidundo agere cœperit, pignoraticia exceptione eum summoueri debere: sed, si exceptione vsus non fuero, officium iudicis erit, vt, cùm debitori totum hominum adiudicauerit, partis æstimatione eum condẽnet. manere enim integrum ius pignoris. quòd si adiudicauerit iudex mihi: tanti dumtaxat me condemnet, quanto pluris pignus sit, quàm pecunia credita: & debitorem à me iubeat liberari.

10 ¶ Officio iudicis etiam talis adiudicatio fieri potest, vt alteri fundum, alteri vsumfructum adiudicet [n].

11 ¶ Cetera eadem [o] sunt quæ in familiæ erciscundæ iudicio tractauimus [p]. 12 ¶ Vrseius ait, cùm in communi ædificio vicinus nuntiauit, ne quid operis fieret, si vnus ex sociis ex hac causa dãnatus fuisset [q], posse eam pœnam a socio pro parte seruare. Iulianus autem rectè notat, ita demum hoc verum esse, si interfuit ædium hoc fieri.

De agro vectigali. 1. De adiudicatione & seruitute imponenda. 2. De eo cui competit publiciana. 3. De eo cui non datur vindicatio. 4. De prædone, de precaria, vel clandestina possessione. 5. Si is qui prouocat, dicatur vi aut precario, aut clam possidere. 6. De pignore. 7. De vsufructu. 8. De his qui missi sunt in possessionem legatorum seruãdorum causa. de duobus ventribus. 9. Damni infecti. 10. De vsufructu. 11. De colonis & depositariis. 12. De pignore. 13. De parte prædij communis pignerata aut vendita: & de cæteris iudiciis.

7. *Idem* lib. 20. ad Edictum.

COmmuni diuidundo iudicium locum habet & in vectigali agro. Vectigalis [r] ager an regionibus diuidi possit, videndũm. magis autem debet iudex abstinere huiusmodi diuisione. alioquin [s] præstatio vectigalis confundetur [t].

1 ¶ Neratius scribit, arbitrum, si regionibus fundum non vectigalẽ diuisum duobus adiudicauerit, posse, quasi in duobus fundis, seruitutem imponere [u].

a vtile familiæ erciscundæ iudicium datur, quoties communis esse res desiit, pertinétque ad præstationes. Datur itaq; hoc iudicium principaliter ad petendam diuisionem, sed tamen in illud incidũt præstationes: sic contrà actio pro socio principaliter ad præstationes personales refertur, sed interim diuisionis effectum adfert.
b fructus in hoc iudiciũ veniunt siue immediatè percipiantur à socio, siue locentur colono nomine communi. *Bart.*
c *v.l.5. C. de ædificiis priuatis.*
d si fructus rei communis locentur nomine proprio, damnũ ad locãtem spectat, lucrum verò erit commune. *Bart.*
e Cõmuni diuidundo iudicium exerceri non potest, nisi demum gesserit socius aliquid, sine quo partem suam rectè administrare potuit: si potuit, tunc negotiorũ gestorum aget, *l.40. in f. ff. de negot.*
f quoniam sepulchro ad hoc vtimur. *l.2. §. 2. l.6. ff. de religiosis.*
g alibi pro socio. *l.39. ff. pro socio.* alibi familiæ & communi diuidundo *l.2. §.1. ff. de religio.*
h pro ædibus, *Haloand.*
i Imò in solidũ caueri oportuit. *v.l. 23. ff. de damno.*
k *v.l.7. in fi. ff. quib. mod. pignus.*
l res minoris eo ipso æstimatur, quod ab extraneo puta creditore vendi potest, *vt hîc.* per contrarium res maioris eò æstimabuntur, quod nulli extraneo ius sit earum distrahendarum.
m Creditor habens pignus debitoris, non potest à debitore ad iudiciũ cõmuni diuidundo prouocare.
n *l.16. §.1. ff. tit. prox. l.6. §.1. ff. de vsufructu.*
o excipe. *l.4. §.2. ff. eod.*
p *l.19. in fin. ff. eod.*
q vt quia citra voluntatem socij: aliàs vni facta denũciatio, omnibus facta intelligitur. *l.5. §. si plurium ff. de noui operis.*
r de quo ff. titul. si ager vectigalis vel emphyteuticarius.
s *v.l.3. ff. familiæ.*
t i. agi potest non solùm vt diuidatur res priuata, verumetiam publica, veluti vectigalis ager: solùm hoc interest, quòd fundus non vectigalis regionibus possit diuidi, vectigalis minime: ne confundatur census præstatio propter varietatem par-
u m quæ plerumque est incommoda. *l.3. ff. titul. prox. l.3. ff. de aliment.*

2 ¶ Qui in rem Publicianam habent, etiam communi diuidundo iudicium possunt exercere.

3 ¶ Ex quibusdam autem causis vindicatio cessat: si tamen iusta causa est possidendi, vtile communi diuidundo competit, vtputa si ex causa indebiti soluti res possideatur [x].

4 ¶ Inter prædones autem hoc iudicium locum non habet [y]. nec, si precariò possideant, locum habebit: nec, si clam: quia iniusta est possessio ista [z]: precaria verò iusta quidem, sed quæ non pergat ad iudicij vigorem [a].

5 ¶ Iulianus scribit, si alter possessor prouocet, alter dicat eum vi possidere, non debere hoc iudicium dari, nec post annum quidem: quia placuit etiam [b] post annũ in eum, qui vi deiecit, interdictum reddi. &, si precariò (inquit) dicat eum possidere, adhuc cessabit hoc iudiciũ: quia & de precario interdictum datur [c]. Sed & si clam dicatur possidere, qui prouocat: dicendum esse ait, cessare hoc iudicium: nam de clandestina possessione competere interdictum inquit.

6 ¶ Si duo sint, qui rem pignori acceperunt: æquissimum esse, vtile communi diuidundo iudicium dari [d].

7 ¶ Sed & si de vsufructu sit inter duos controuersia, dari debet [e].

8 ¶ Item si duo à prætore missi sint in possessionem legatorum: est enim iusta causa possidendi, custodiæ gratia [f]. Ergo, & si duo ventres [g], idem erit dicendum. quod habet rationem.

9 ¶ Planè si iam damni infecti missus, iussus sit possidere: non erit huic vtili iudicio locus, cùm vindicationem habere possit.

10 ¶ Cùm de vsufructu [h], communi diuidundo iudicium agitur: iudex officium suum ita diriget, vt vel regionibus [i] eis vti frui permittat, vel locet vsumfructum vni "ex illis," vel tertiæ personæ, vt hi pensiones sine vlla controuersia percipiant [k]: vel si res mobiles sint, etiam sic poterit, vt inter eos conueniat, caueántque, per tempora [l] se vsuros & fruituros: hoc est, vt apud singulos mutua vice certo tempore sit vsusfructus [m].

11 ¶ Neque colonis [n], neque eis, qui depositum susceperunt, hoc iudicium competit, quamuis naturaliter possideant [o].

12 ¶ Inter eos, qui pignori acceperunt, talis diuisio fieri debet, vt non [p] vero pretio æstimetur pars, sed in tantùm dumtaxat, quantum pro ea parte debetur. & adsignetur quidem pignus vni ex creditoribus: licentia tamen non denegetur debitori, debitum offerre, & pignus suum luere. Idémque dicitur, & "si" possessor pignoris, litis æstimationem pigneraticiam in rem agenti offerat [q]. 13 ¶ Si debitor communis prædij partem pignori dedit: & à domino alterius partis prouocatus creditor eius, aut ab alio creditore alterius debitoris, licendo superauit: & debitor eius, cui res fuit adiudicata, velit partem suam prædij recuperare soluto eo, quod ipse debuit: eleganter dicitur. non esse audiendum, nisi & eam partem paratus sit recuperare, quam creditor per adiudicationẽ emit. Nam & [r] si partem vendideris rei & prius, quàm traderes emptori, communi diuidundo iudicio prouocatus fueris: aliáque pars tibi adiudicata sit: consequenter dicitur, ex empto agi non posse: nisi totam rem suscipere fuerit paratus: quia hæc pars beneficio alterius venditori accessit. quinimmo etiam ex vendito posse conueniri emptorem vt recipiat totum. solùm illud spectandum erit, num forte fraus aliqua venditoris interuenit. Sed & si, distracta parte, cesserit victus licitatione venditor: æquè, pretium vt restituat, ex empto tenebitur. Hæc eadem & in mandato, ceterísque huius generis iudiciis seruantur.

Si non omnes diuidere desiderant. 1. De parte incerta. 2. De re communi deteriorata. 3. De causa noxali. 4. De peculio.

8. *Paulus* lib. 23. ad Edictum.

ET si non omnes [s], qui rem communem habent, sed certi ex his diuidere desiderant: hoc iudicium inter eos accipi potest.

1 ¶ Si incertum sit, an lex Falcidia locum habeat: inter legatarium, & heredem communi diuidundo agi potest: aut incertæ [t] partis vindicatio datur. Similiter fit, & si peculium legatum sit: quia, in quantum res peculiares deminuit id, quod domino debetur, incertum est.

2 ¶ Venit in communi diuidundo iudicium etiam, si quis rem communem deteriorem fecerit [u]: forte seruum

u *l.22. §.3. ff. familiæ.*
x bona fide tũc enim res vsucapi potest. *v.l.3. ff. pro suo.*
y res in hoc iudicio communes esse oportet ex honesta causa. facit. *l.3. in fi. ff. eo.*
z Clam possessio iniusta est. *arg. l.3. ff. vti possidetis.*
a nã qui precario possidet, non est dominus. *l.13. §.1. ff. de publiciana*, agere tamen potest interdicto vti possidetis, quia ex iusta causa possidet. *d. l.3.*
b *l.1. l.3. §.12. ff. de vi & vi.*
c non datur prouocanti hæc actio nisi causa possessionis prius cognita.
d duo creditores cõmuni diuidũdo iudicio agere possunt. *vt hîc, v. §.12. ff. eod.* & familiæ erciscundæ. *l.29. ff. familiæ*
e inter duos fructuarios hoc iudicium redditur *l.13. §.3. ff. de vsufruct. l.4. in f. ff. de aqua quotidiana.*
f Possident enim prætore authore. Talis possessio iusta est. *l.11. ff. de adquir. poss.*
g si vni & eidem Titio duæ sint grauidæ vxores, ambę mittũtur in possessionem.
h *vide l.13. ff. eod.*
i *l.5. C. eod.*
k potest enim pensio annua inter eos cõmodè diuidi, vel etiã diuisim solui.
l *l.4. l.5. ff. de aqua quotidiana.*
m per hãc autem diuisionem vsuifructui nihil adimitur, sed commoditas eius vnicuiq; distribuitur prout fieri potest.
n de colono adde *l.2. §.1. ff. pro emptore.*
o Coloni, inquilini, & depositarij naturaliter possident. i. rem detinent & habẽt, *vt hîc & l.3.4. ff. ad exhib.* aliàs non sibi s. sed alteri possident. & licèt sint in prædio, non possidẽt tamẽ. *l.9. in f. ff. de rei vind. l.52. ff. de adq. possess. l.6. §.2. ff. de precario. adde l.8. §.10. ff. de vsuris. l.2. C. de præscr. triginta.* & coguntur dominum nominare *l.2. C. vbi in rem.*
p *de qua v.l.50. ff. de furtis.*
q hoc iudicio pignus vni creditorũ adsignari potest, vt ab eo debitor pignus luat, vtque eo soluto, correo credendi pars crediti sua restituatur.
r *v.l.13. §.17. ff. de act. empt.*
s arbitrium communi diuidundo vel vnus petere potest. *v.l.43. ff. tit. prox.*
t *l.76. §.1. ff. de rei vind.*
u agi potest hoc iudicio vt sarciat damnum, qui rem communem fecit deteriorem.

vulne-

a actori sc. quàm pro suâ parte, superfluum illud socius à socio repetet. *vide l. 15. infrà eodem.*
b potest enim in solidum conueniri *l. 4. ff. si ex noxali.*
c si vnus sociorum condemnatus plus parte sua soluit, id iudicio communi diuidundo à socio potest repetere. *l. 28. in fi. ff. de pecul.*

vulnerando, aut animum eius corrumpendo, aut arbores ex fundo excidendo.

3 ¶ Si communis serui gratia, noxæ nomine plus præstiterit [a]: æstimabitur seruus, & eius partem consequetur.

4 ¶ Item si vnus in solidum de peculio conuentus [b], & damnatus sit: est cum socio communi diuidundo actio vt partem peculij consequatur [c].

9. *Africanus* lib. 7. Quæstionum.

SEd postquam socius, serui communis nomine, de peculio insolidum damnatus esset: si apud socium res peculiares intercidant [d], nihilominus vtile erit iudicium communi diuidũdo ad recuperandam partem pecuniæ, alioquin iniquum fore, si tota ea res ad damnum eius, qui iudiciũ acceperit, pertineat: cùm * vtriusque [e] domini periculum in rebus peculiaribus esse debeat. Nam & eum, qui mandatu domini defensionem serui suscepit, omne, quod bona fide præstiterit, seruaturum: quamuis peculium postea intercideritf [f]. Hæc ita, si neutrius culpa interuenerit. Etenim dominum cum quo de peculio agitur, si paratus sit rebus peculiaribus petitori cedere [g], ex causa audiendum putauit: scilicet si sine dolo malo, & frustratione id faciat.

De eo quod defunctus in re communi admisit. 1. De vsu. 2. De æstimatione. de euictione.

10. *Paulus* lib. 23. ad Edictum.

ITem [h], quamuis legis Aquiliæ actio in heredem [i] non competat, tamen hoc iudicio heres socij præstet, si quid defunctus in re communi admisit, quo nomine legis Aquiliæ actio nascitur.

1 ¶ Si vsus tantùm noster sit, qui neque venire [k], neque locari potest: quemadmodum diuisio potest fieri in communi diuidundo iudicio, videamus. sed prætor interueniet: & rem emendabit: vt, si iudex alteri vsum adiudicauerit, non videatur alter, qui mercedem accepit, non vti: quasi plus faciat qui videtur frui: quia hoc propter necessitatem fit.

2 ¶ In communi diuidundo iudicio, iusto [l] pretio rem æstimare debebit iudex. & de euictione [m] quoque cauendum erit.

De præstationibus personalibus re communi extincta.

11. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

IN summa admonendi sumus: quod, si post interitum rei communis is, cui aliquid ex communione præstari oportet, eo nomine agere velit, communi diuidundo iudicium vtile datur [n]. veluti si actor impensas aliquas in rem communem fecit. siue socius eius solus aliquid ex ea re lucratus est, velut operas serui mercedésve: hoc iudicio eorum omnium ratio habetur.

De ædibus aut pariete.

12. *Vlpianus* lib. 71. ad Edictum.

SI ædes communes sint, aut paries communis: & eum reficere, vel demolire [o], vel in eum immittere quid opus sit: communi diuidundo iudicio erit agendum [p], aut interdicto [q] vti possidetis experimur.

De rebus exceptis vel non.

13. *Idem* lib. 75. ad Edictum.

IN * iudicium communi diuidũdo omnes res [r] veniũt: nisi si quid fuerit ex communi consensu exceptum nominatim ne veniat.

De eo qui scit aut ignorat se habere socium. 2. De pacto.

14. *Paulus* lib. 3. ad Plautium.

IN hoc iudicium "hoc" venit, quod communi nomine actum est, aut agi debuit ab eo, qui scit se socium habere.

1 ¶ Impendia [s] autem, quæ, dum proprium meum fundum existimo, feci: quæ scilicet, si vindicaretur fundi pars per exceptionem doli retinere possem: an etiam, si communi diuidundo iudicio mecum agetur, æquitate ipsius iudicij retinere possim considerandum est. quod quidem

d *l. 25. ff. eod. v. l. 31. ff. famil.*
e Peculij communis periculum, commune.
f *arg. l. 37. l. 50. ff. mandati.*
g potest autem cedere ante iudicium noxale acceptum. *l. 8. ff. de noxalibus.*
h *Synopsis Basilicon eod. c. 10. 3. Harmenop. 10. §. 13.*
i *l. 23. §. 8. ff. ad l. Aquil.*
*
k *v. l. 8. ff. de vsu.*
l De iusto pretio dixi ad *l. 50. ff. de furtis.*
m In hac actione Iudex ex officio suo, iusto pretio rem æstimari, & alterum alteri de euictione cauere iubet.
n Post interitum rei cõmunis, agitur vtiliter ad expensas: vel ad id quod socius ex ea antequam periret, lucratus est.
o & sic in re communi inuito socio ea agere licet, quæ pertinent ad eum vsum, ad quem res cõmunis destinata est. *vt hîc.* secus si ad abusum *vt l. 28. ff. eod.*
p ex necessaria causa, vt quia nõ erat idoneus *l. 35. ff. de damno.* eámq. ob causam socius expensas repetet *l. 4. C. de ædifi. priuatis.* quas minuit veteris parietis pretium. *l. 38. in fine. l. 39. in fine infrà de damno.*
q *l. 3. §. 9. ff. vti possidetis. adde Synopsin Basilic. 58. titul. 17. cap. 3: 2. Harmenopul. 4. §. 81.*
r corporales *l. 8. ff. eo.* ídque directò. seruitus verò personalis *l. 7. §. 10. ff. eo.* & realis *l. 19. §. 4. ff. eod.* iudicio vtili: nam incorporalia per se diuidi non possunt.
*
s *l. 3. l. 4. §. 2. ff. eo. l. 4. in fin. C. eo. l. 12. inf. C. de reb. credit.*
t *v. l. 4. §. 2. ff. eod.*
u singularis successor habet retẽtionem propter expensas factas, à suo authore *Zas.* & à seipso. *l. 45. §. 1. ff. de act. empt.*

x id est, *vide l. 29. ff. eodem.*
y Imò, quoties proprium negotium gerimus, retentione non vtimur. *l. 58. §. 2. in f. ff. ad Trebellian.*
z si merum ius spectamus sc. aliàs ex æquitate competet actio. *Molin. in consuet. Paris. tit. 1. §. 1. glos. 5. numer. 110.*
a Quid? valétne pactum vt non fiat diuisio ad 30. 40. vel 100. annos? Albericus Valere putat, quem vide hac lege.

b vel societas dissoluatur. *l. 70. ff. pro socio.*
c *fortaßis commodius legitur* seu autem, vt ne intra certum tempus.
d secus si quis paciscatur, ne socius partem suam petat. *v. §. vlt. ff. eodem.*
e *l. 14. ff. pro socio.*
f *v. l. 16. in fi. ff. pro socio.*

magis puto: quia bonæ fidei iudicium est communi diuidundo [t]. sed hoc ita, si mecum agatur. Ceterùm, si alienauero partem meam, non erit vnde retinere possim. sed is qui à me emerit, an retinere possit, videndum est. nã "&" si vindicaretur ab eo pars: impendiorum nomine, quæ ego fecissem, ita, vt ego, poterat retẽtionem facere. & verius est, vt & in hac specie expensæ retineantur [u]. Quæ cùm ita sint: rectissime dicitur, etiam impendiorum nomine vtile iudicium dari debere mihi in socium, etiã manente rei communione. Diuersum est enim, cùm quasi in rem meam impendo, quæ sit aliena, aut communis. hoc enim casu, vbi quasi [x] in rem meam impendo, tantùm retentionem [y] habeo [z]. quia neminem mihi obligare volui: at cùm puto rem Titij esse, quæ sit Mæuij: aut esse mihi communem cum alio, quàm est: id ago, vt alium mihi obligem. & sicut negotiorum gestorum actio datur aduersus eum, cuius negotia curaui, cùm putarem alterius ea esse: ita & in proposito. igitur & si ab alienauero prædiũ: quia in ea causa fuit, vt mihi actio dari deberet: danda mihi erit (vt Iulianus quoque scribit) negotiorum gestorum actio.

2 ¶ Si conueniat, *ne omnino* [a] *diuisio fiat* [b]: huiusmodi pactum nullas vires habere, manifestissimum est [c]. Sin [d] autem intra [e] certum tempus, quod etiam ipsius rei qualitati prodest: valet.

3 ¶ Si inter socios conuenisset *ne intra certum tempus societas diuideretur*: quin vendere [f] liceat ei, qui tali conuentione tenetur, non est dubium. quare emptor quoque cõmuni diuidundo agendo, eadem exceptione summouebitur, qua auctor eius summoueretur.

4 ¶ Si pasciscatur socius, *ne partem suam petat*: effectu tollitur societas [g].

De solutione ob seruum communem.

15. *Idem* lib. 5. ad Plautium.

SI socius serui communis nomine conuentus, & condemnatus sit: aget communi diuidũdo, & antequam [h] præstet. nam, & si noxali iudicio cum vno actum sit, statim aget cum socio, vt ei pars traderetur: cautionibus interpositis, vt, si non dederit, reddet.

De eo quod sub conditione debetur.

16. *Idem* lib. 6. ad Plautium.

CVm socij diuidunt societatem: de eo, quod sub condicione deberetur [i] cautiones interuenire solent.

Si coheres fundum comparauerit à creditore.

17. *Modestinus* lib. 9. Regularum.

QVi coheredes habet, si fundum pignori datum à testatore suo comparauerit à creditore [k], non debet à coheredibus iudicio communi diuidundo conueniri.

De seruitute imponenda, & de potestate iudicis.

18. *Iauolenus* lib. 2. Epistolarum.

VT fundus hereditarius fũdo nõ hereditario seruiat, arbiter disponere non potest [l]: quia vltra id, quod in iudicium deductum est, excedere potestas iudicis non potest [m].

De his quæ sunt in confinio. De vestibulo. 2. De via, & impensis in eã factis. 3. De seruo qui in fuga est. 4. De aquæductu.

19. *Paulus* lib. 6. ad Sabinum.

ARbor, quæ in confinio nata est [n]: item lapis, qui per vtrumque fundum extenditur: quamdiu cohæret fũdo è regione cuiusque finium, vtriusque sunt: nec in cõmuni diuidundo iudicium veniunt: sed cum lapis exemptus, aut arbor eruta, vel succisa est: communis pro indiuiso fiet: & veniet in communi diuidundo iudicium. nam quod erat finitis partibus, rursus confunditur. Quare duabus massis duorum dominorum conflatis, tota massa cõmunis est [o], etiam si aliquid ex prima specie separatum maneat. ita arbor, & lapis separatus à fundo, cõfundit ius dominij. 1 ¶ De [p] vestibulo [q] communi binarum ædiũ arbiter communi diuidundo inuito vtrolibet dari nõ debet: quia * qui de vestibulo [r] liceri cogitur, necesse habet interdum totarum ædiũ pretium facere, si aliàs aditum non habet [s]. 2 ¶ Si per eundem locum via nobis debeatur, & in eam impensa facta sit: duriùs ait Pomponius communi diuidundo, vel pro socio agi posse. quæ enim communio iuris [t] separatim intelligi potest? sed negotiorum gestorum agendum [u].

g his verbis inducitur remissio totius iuris quod socius habet in parte sua.
h Nam post condemnationem & solutionem eo nomine factam, potest *l. 8. §. 3. 4. suprà eodem.*
i *l. 27. leg. 28. infrà pro socio.*
k cui testator vendendi potestatem fecerat. potest autem quilibet cum tota re etiã partem suam emere, *vide l. 13. in fine infrà de in diem.*
l *l. 22. §. 3. ff. famil.*
m id est, sententia naturæ petitionis & libelli adaptanda est. aliàs nõ hoc innuitur, iudicem iuxta petitionem iudicare cogi. Si igitur eo modo libellus & sentẽtia discrepent, sententia nulla est. *l. vlt. Cod. fideicommiss. libert.* discrepant, si iudex actori plus tribuit quàm petiit. *§. 34. Institut. de action. vide Olden. in tractat. de sent. c. 7.* An id locum habet in criminalibus? non habet. vide Mynsingerum 4. *obser.* 81. In plus enim vel minus potest iudex condemnare in iis causis. Alij præterea sunt casus in quibus fallit superior regula. adde huic loco Socinum regula 357.
n *v. l. 83. ff. pro socio.*
o *l. 5. ff. de rei vindica. §. 27. 28. Institut. de rer. diuis.*
*
p Commune vestibulum binarum ædium, vtrolibet dominorum inuito non diuiditur, si aliàs aditus nullus sit. *Synopsis Basilic. eod. c. 19.* Harmenopulus diuerso paulò sensu hũc locum profert *3. tit. 10. §. 31.* Commune vestibulum binarum ędium, vel inuito altero ex dominis diuiditur, vbi aliàs nõ pateat aditus. quæ lectio mihi videtur apertior.

q Vestibulum *πυλεών. Synops. Harmenopul. illo loco: πρόθυρον Nouell. Leonis* 56. 105.
r Liceri, est in mercando pugnare atque contendere *Festus in Licitati.*
s id est, aditus, qui est communis pluribus ad diuersas domos, diuidi non potest: nec in licitationem venire. *Zas.*
t id est, rei incorporalis.
u Quantum quis vicino præstat, tantum ab eo consequitur. *l. 39. ff. de damno.*

Circa seruitutes hoc obseruandum est medium, vt secundùm mensuram præ- ratione temporis earum vsus diuidatur. *l.5.§.fin.ff.de seru. l. 5. ff. de*

3 ¶ Iudex communi diuidundo, item familiæ erciscundæ, de seruo, qui in fuga est [a], iubere debet liceri eos inter quos iudex est: & tunc eum adiudicare penes quem licitatio remansit. nec erit periculum, ne ex senatusconsulto pœna legis Fauiæ committatur.

4 ¶ Aquarum iter [b] in iudicium communi diuidundo non venire, Labeo ait. nam aut ipsius fundi est, & ideo in iudicium non venit: aut separatum à fundo, diuisum tamen aut mensura, aut temporibus [c]. Sed possunt iura interdum & separata à fundo esse: "&" nec mensura, [d] nec temporibus diuisa. veluti cùm is, cuius fuerunt, plures heredes reliquit. quod cùm accidit: consentaneum est, & ea in arbitrio familiæ erciscundæ venire, nec videre inquit Pomponius, quare [e] minùs in communi diuidundo, quã familiæ erciscundæ iudicium veniat. Igitur in huiusmodi speciebus "etiam" in communi diuidundo iudicio venit: vt præfata iura aut mensura, aut temporibus diuidantur [f].

De damno quod culpa socii contigit.

20. *Pomponius* lib. 13. ad Sabinum.

SI is, cum quo fundum communem habes, ad delictũ [g] non respondit: & ob id motu [h] iudicis villa diruta est aut arbusta succisa sunt: præstabitur tibi [i] detrimẽtum [k] iudicio communi diuidundo. quidquid enim culpa socij amissum est, eo iudicio continetur.

De officio iudicis.

21. *Vlpianus* lib. 39. ad Sabinum.

IVdicem in prædiis diuidundis, quod omnibus vtilissimum [l] est, vel quod malint litigatores, sequi conuenit.

Si quis suo, & vicini nomine edificet.

22. *Pomponius* lib. 30. ad Sabinum.

SI [m] meo, & vicini nomine parietem ædificem, vel repetiturus ab eo pro parte impensam, vel donationis gratia [n]: communis fiet paries.

Si conuenerit inter socios vt fructus alternis annis perciperent.

23. *Vlpianus* lib. 32. ad Edictum.

SI conuenerit inter te, & socium tuum, vt alternis annis fructum perciperetis: & nõ patiatur te socius tui anni fructum percipere, videndum, vtrùm ex conducto sit actio, an verò communi diuidũdo. Eadem quæstio est, & si socius, qui conuenerat, vt alternis frueretur, pecus immisit [o]: & effecit, vt futuri anni fructus, quos socium percipere oportuit, corrumperentur, & puto magis communi diuidundo iudicium, quàm ex conducto, locum habere. quæ enim locatio est, cùm merces non intercesserit [p]? aut certè actionem incerti ciuilem reddendam.

De acquisitis à seruo communi. 1. De alienatione iudicij mutandi causa.

24. *Iulianus* lib. 8. Digestorum.

COmmunis seruus si ex re alterius dominorũ adquisierit, nihilominùs [q] commune id erit. sed is, ex cuius re adquisitum fuerit, communi diuidũdo iudicio eam summam percipere potest: quia fidei bonæ conuenit, vt vnusquisque præcipuum [r] habeat, quod ex re eius seruus adquisierit.

1 ¶ Cùm agere tecum communi diuidundo vellem: partem tuam Titio tradidisti, mutandi [f] iudicij causa, teneris mihi prætoria actione, quod fecisses, ne tecum communi diuidundo ageretur.

De solutione, serui communis nomine.

25. *Idem* lib. 12. Digestorum.

SI Stichus communis meus & tuus seruus habuerit Pãphilum vicarium aureorum decem, & mecum actum de peculio fuerit, condemnatúsque decem præstitero: quamuis [t] postea Pamphilus decesserit, nihilominùs actione communi diuidundo, vel pro socio, quinque [milia] præstare debebis, quia te hoc ære alieno liberaui. longè magis consequar, si Scichus post mortem Pamphili alium vicarium adquisierat.

Si seruus apud actorum ex dominis crus fregerit.

26. *Alfenus Varus* lib. 2. Digestorum.

COmmunis seruus, cùm apud alterum esset, crus fregit [u] in opere. quærebatur, alter dominus quid cum eo, penes quem fuisset, ageret. respondi, si quidem culpa illius magis, quàm casu, res communis damni cepisset, per arbitrum communi diuidundo posse recuperare.

De quæstione de communi seruo.

27. *Paulus* lib. 3. Epitomarum Alfeni digestorum.

DE communi seruo vnus ex sociis quæstionem habere [x], nisi communis negotij causa, iure non potest.

De eo quod vnus ex dominis facere vult aut fecit in re communi.

28. *Papinianus* lib. 7. Quæstionum.

SAbinus [y], in re communi neminem dominorum iure facere quicquam [z], inuito altero, posse. vnde manifestum est, prohibendi [a] ius esse. * in re enim pari potiorẽ causam esse prohibentis constat [b]. Sed etsi in communi prohiberi socius à socio, ne quid faciat, potest: vt tamen factum opus tollat, cogi non potest [c], si, cùm prohibere poterat, hoc prætermisit. & ideo per communi diuidundo actionem damnum sarciri poterit. Sin autem facienti consensit, nec pro damno habet actionem [d]. Quòd si quid absente socio, ad læsionem eius fecit: tunc etiam tollere cogitur.

De eo qui scit aut ignorat se habere socium. 1. De iudice poscendo. De socio muto.

29. *Paulus* lib. 2. Quæstionum.

SI quis [e], cùm existimauerit fundum communem sibi cum Mæuio esse, quem cum Titio communem habebat. impendisset: rectè dicitur etiam communi diuidundo iudicium ei sufficere. hoc enim est, si sciam rem communem esse: ignorem autem, cuius socij, neque enim negotia socij gero, sed propriam rem tueor. & magis ex re, in quam impenditur, quàm ex persona socij, actio nascitur. Denique ea actione pupillum teneri dicimus [f], vt impendia restituat officio iudicis. Diuersa causa est eius, qui putat se in rem propriam impendere, cùm sit communis. huic enim nec communi diuidundo iudicium competit, nec vtile dandum est. ille enim, qui scit rem esse communem, vel aliena negotia eo animo gerit, vt aliquẽ sibi obliget. & in persona labitur.

1 ¶ Pomponius scripsit, posci [g] iudicem posse à quolibet sociorum. sed, etiam si vnus ex sociis mutus erit, rectè cum eo communi diuidundo agi.

Si neuter, vel alter sociorum possideat.

30. *Scæuola* lib. 1. Responsorum.

COmmuni diuidundo iudicio rectè agi, siue neuter possideat, siue alter sociorum fundum non possideat [h].

De mancipiis, quæ ministerij causa pupilli reseruata sunt.

31. *Paulus* lib. 15. Responsorum.

BIna mancipia: quæ ex hereditate paterna iussu prætoris, pupillis, ministerij causa, reseruata essent: diuisa non videri: sed omnium communia [i] permansisse.

AD EXHIBENDVM [k].

Tit. IIII.

Vtilitas huius vsus & actionis.

Vlpianus lib. 24. ad Edictum.

HÆc actio perquàm necessaria [l] est. & vis eius in vsu quotidiano est. & maximè propter [m] vindicationes [n] inducta est.

Quid sit exhibere.

2. *Paulus* lib. 21. ad Edictum.

EXhibere * [o] est facere in publico [p] potestatem vt ei, qui agat, experiundi sit copia.

a v.l.6.C.ad l.Fau.de plagiariis.
b vide l.13.ff.eodem.
c [...]ictum, aut pro
d aqua quotidian.
a vide l.5.ff. de aqua quotidiana.
e v.l.6.§.pen.ff.e.
f dic vt ff.eo §.
g edictum, delectum. l.4. §. 1. ff. de re militari. Duar.1.disput.4. al. dilectum.
h i. indignatione vt l.12. C. de offi. rect. pr. l. 14. Cod. de testibus qua impulsus iudex, nõ respondentis ad delectum domum euertit, vt aliàs accidisse legimus apud Halicarnass. li. 8. τῶν στρατιωτικῶν ἐπὶ τὸν κατάλογον, καὶ τοὺς μὴ ὑπακούοντας τοῖς νόμοις εἰς χρήματα ἐζημίου ὅσοις μὲν χωρία ὑπῆρχον ἐκκόπτοντες ταῦτα, καὶ τὰς αὐλὰς καθαιροῦντες. vide Cuiac. 13. obs. 29. Possunt itaque propter contumaciam, villæ, domus, vineæ, arces destrui 2. Feudorum. 53. §. 2: adde quæ scripsi ad l. 41. §. 5. 6. 7. ff. de leg. 1. & ad l. 24. ff. de pœnis.
i Si culpa socij mei, res cõmunis iudicis manu diruitur, actio in socium mihi competit: non contra diruentem, si modò res diuisionem non recipiebat. Zas. hic numero vlt.
k id est, detrimenti æstimatio.
l si meo & vicini nomine parietem ædificem, cõmunis fit, siue repetiturus impẽsæ partem, siue gratuito feci. Synopsis Basilic. c. 22.
m v.l. 65. §. 5. ff. pro socio.
n arg. l.2. in fi. C. de rei vind.
o v.l. 35. §. 1. ff. locati: adde quæ notaui ad l. 48. ff. de vsufruct.
p locatio non est, vbi nulla merces constituta est. l. 52. ff. de donat. inter virum: Inst. de locat. in pr.
q l.45. ff. de adquir. rer.
r v.l. 19. ff. de stipul. seru.
f Prohibitio alienationis mutãdi iudicij causa factæ locum etiam habet in iudiciis diuisoriis, hoc est, in iis alienationibus quæ fiunt in iudiciis diuisoriis. v.l.1.ff. de alienatio. iudicij.
t vide l. 9. suprà eod.
u adde l. pen. ff. de act. empt.
x ex causis variis, vide l.1. ff. de Silaniano.
y vide Zas. 1. intell. 1. numero 12.
z alienum, f. ab vsu rei communis: vide l.12. ff. eod. ideóque mortuum in commune sepulchrum, inuito socio, quis inferre potest l.6.§.3.ff. de rer. diuis.

a Obseruandæ sunt hac lege, socij quatuor actiones. prohibitio, vt hic, patientia ibi, hoc prætermisit. consensus, ibi consensit. ignorantia, ibi absente socio. Priore casu factum opus destruitur: Secũdo, agitur ad interesse: Tertio nullo modo agitur: Quarto opus destruitur vt priore casu.

b Prohibentis conditio in re communi potior est, vt hic & l. 11. ff. de seruitutibus rusticorum prædiorum: c. 56. de regulis in sexto. adde quæ scripsi ad leges XII. Tabularum, vbi de iustis imperijs agitur. nisi prohibentis non intersit: nisi res eo fine à sociis comparata fuit, vt opus fieret: nisi ædificiũ reficiatur: nisi de sepeliendo mortuo agatur: nisi inter donatorem & donatarium res prohibeat. vide hic Accur. & Albe. *
c Imò, potest, præsertim si agentis intersit l. 26. in fine ff. de seruitut. vrban.
d qui opus facienti consensit, de damno postea conqueri non potest.
e v.l.6. l. 14. §. 1. vers diuersum. ff. eod. l.5. l. 45. §. vlt. ff. de negotijs.
f nam pupillus, vbi ex re actio venit, obligatur. l. 46. ff. de oblig. & act.
g l. final. C. eod.
h Quantum ad accipiendũ hoc iudiciũ nihil interest possideat quis nec ne. v.l. 25. §. 2 ff. familiæ.
i sociorum adhuc communia sunt, quæ diuisa non reperiũtur.
k 3. Cod. 42. §. 3. Inst. de officio Iudicis. Synopsis Basilicon 15. tit. 4. περὶ παραστάσεως ἤτοι ἐπιδείξεως πραγμάτων καὶ ἀποκαταστάσεως αὐτῶν καὶ ἀγωγῆς. i. De exhibitione seu demõstratione rerum, earumque restitutione ac persecutione. hoc etiam facit l. 4. ff. de tabulis exhibendis 28. de libero homine exhibendo: 29. de liberis exhibẽdis.
l l.3. §. 7. ff. eod.
m vide l.3. §. 1. ff. de liberis exhibendis: l. 1. ff. de priuatis delictis. *
n l.3. §. 3. ff. eodem, l. 1. Cod. eod. quarum est preparatoria, argument. l. 56. l. 63. ff. de procurat. atque ita, hic titulus differt à titulo de edendo, quo, non dominium instrumenti, sed ex eo tantùm probationes petũtur. propter alios etiam contractus datur, puta depositi, locati, cõmodati, l. 4. ff. eo. propter res mobiles etiam datur non propter immobiles, quæ seipsas sua natura ostendũt & exhibent.
o Synops. Basilic. eo. c. 2. l. 3. § 8. 9. ff. de tabulis exhibendis: l. 22. l. 246. ff. de verb. signif.
p dic vt in l. 1. § 6. ff. de fugitiuis.

De for-

a si ea non ignoret. §. 7. ℨ. *eod.*
b ex hac lege & superiore collige formulam libelli huius actionis, *adde l. 6. ℨ. de rei vindic.*
c sufficiet vt eius intersit. §. 9. ℨ. *eod.*
d *Synopsis Basilicon 22. titul. 6. ex libro 15. titul. 4. c. 3.*

De forma libelli, 2. De iureiurando in litem. 3. Qualis sit hæc actio de vindicatione. 4. De vsufructu. 5. De interdictis. 6. De optione legata. 7. De noxali actione. 8. De tabulis exhibendis. 9. De eo cuius interest exhiberi 10 quãuis vindicationem non habeat. 11. De causa exhibitionis. 12. Si plures agant. 13. De exceptionibus. 14. De actione in factum. 15. De ciuili vel naturali possessione De pignore.

3. *Vlpianus* libro. 24. ad Edictum.

IN hac actione actor omnia nosse debet, & dicere[a] argumenta rei, de qua agitur[b].

1 ¶ Qui ad exhibendum agit, non vtique dominum se dicit, nec debet ostendere, cùm multæ sint causæ ad exhibendum agendi[c].

2 ¶ Præterea in hac actione notandum est. quod reus[d] contumax per in litem iusiurandum[e] petitoris damnari possit ei, iudice[f] quãtitatem taxante. 3 ¶ Est autem personalis hæc actio: & ei competit, qui[g] in rem acturus est qualicunque in rem[h] actione: etiam pignoratitia[i], Seruiana siue hypothecaria, quæ creditoribus competunt. 4 ¶ Sed & vsumfructum[k] petituro competere ad exhibendum Pomponius ait.

5 ¶ Sed & si quis interdicturus[l], rem exhiberi desideret, audietur.

6 ¶ Item si optare velim seruum, vel quam aliam rem, cuius optio mihi relicta est[m]: ad exhibendum me agere posse constat, vt exhibitis possim vindicare. 7 ¶ Si quis noxali iudicio experiri velit: ad exhibendum ei actio est necessaria. quid[n] enim, si dominus quidem paratus sit defendere, actor verò designare non possit, nisi[o] ex præsentibus? quia aut seruum non recognoscit, aut nomen non tenet? nonne æquum est ei familiam exhibere, vt noxium seruum adgnoscat? quod ex causa debet fieri, ad designandum eum, cuius nomine[p], noxali quis agit, recensitione seruorum facta. 8 ¶ Si[q] quis extra heredem[r] tabulas testamenti, vel codicillos, vel quid aliud ad testamentum pertinens exhiberi velit: dicendum est, per hanc actionem agendum non esse: cùm sufficiunt "sibi" interdicta[s] in hanc rem competentia. & ita Pomponius.

9 ¶ Sciendum est autem, non solùm eis, quos diximus, competere ad exhibendum actionem, verùm ei[t] quoque, cuius interest exhiberi, iudex igitur summatim debebit cognoscere[u], an eius intersit: non, an eius res sit, & sic iubere vel exhiberi: vel non, quia nihil interest.

10 ¶ Plus dicit Iulianus etsi[x] vindicationem non habeam, interim[y] posse me agere ad exhibẽdum, quia mea interest[z] exhiberi. vt puta si mihi seruus legatus sit, quẽ Titius optasset: agam enim ad exhibendum: "quia mea interest exhiberi", vt Titius optet, & sic vindicem: quamuis exhibitum ego optare non possim. 11 ¶ Si mecum fuerit actum ad exhibendum: ego ob hoc, quod conuentus sum ad exhibendum actione, agere ad exhibendum non possum: quamuis videatur interesse mea ob hoc, quòd teneor ad restituendum. sed hoc non sufficit. alioquin & qui dolo[a] fecit, quo minùs possideret, poterit ad exhibẽdum agere: cùm neque vindicaturus, neque interdicturus sit[b]: & fur, vel raptor poterit[c]: quod nequaquam verum est. Eleganter igitur definit Neratius, iudicem ad exhibendum hactenus cognoscere, an[d] iustam, & probabilem causam habeat "actionis", propter quam exhiberi sibi desideret.

12 ¶ Pomponius scribit, eiusdem hominis nomine rectè plures ad exhibendum agere posse: fortè si homo primi sit, secundi in eo vsusfructus, tertius possessionem suam contendat, quartus pigneratum sibi eum adfirmet[e]. omnibus igitur ad exhibendum actio competit: quia omnium interest, exhiberi hominem.

13 ¶ Ibidem subiungit, iudicem per arbitrium sibi ex hac actione commissum etiam exceptiones æstimare, quas possessor obiicit: & si qua tam euidens sit, vt facilè repellat agentem, debere possessorem absolui: si obscurior, vel quæ habeat altiorem quæstionem[f], differenda in directum iudicium, re exhiberi iussa: de quibusdam tamen exceptionibus omnimodo ipsum debere disceptare: qui ad exhibendum actione iudicat: veluti pacti conuenti, doli mali, iurisiurandi, rei "quæ" iudicata est.

14 ¶ Interdum æquitas[g] exhibitionis efficit, vt, quamuis ad exhibendum agi non possit in factum, tamen actio detur, vt Iulianus tractat. Seruus (inquit) vxoris meę rationes meas conscripsit. hæ rationes à te possidentur. desidero eas[h] exhiberi. ait Iulianus, si quidem mea charta scriptæ sint, locum esse huic actioni: quia & vindicare eas possum[i]. nam cùm charta mea sit, & quod scriptum est, meum est[k]. sed si charta mea non fuit, quia vindicare non possum, nec ad exhibendum experiri. in factum igitur mihi actionem competere.

15 ¶ Sciendum est, aduersus possessorem hac actione agendum: non solùm eum, qui ciuiliter[l], sed & eum, qui naturaliter incumbat possessioni. Denique[m] creditorem qui pignori rem accepit ad exhibendum teneri placet[n]:

De re deposita, commodata, locata.

4. *Pomponius* libro sexto ad Sabinum.

NAm & cum eo, apud quem deposita, vel cui commodata, vel locata res sit, agi potest.

De mercibus quas in horreo posuit qui eas vehendas conduxit. 1. De eo qui est in possessione rerum, vel legatorum seruandorum causa. De vsufructuario. 2. De rutis cæsis. 3. De stercore in alia area congesto. 4. De rate in agrum alterius vi fluminis delata. 5. De iis quæ ruina in alterius aream, vel ædes deciderunt. 6. De eo qui possidet, sed restituendi facultatem non habet.

5. *Vlpianus* libro. vigesimoquarto ad Edictum.

CElsus scribit: Si quis merces, quas exuehendas conduxit, in horreo posuit: cum conductore ad exhibendum agi potest. item si mortuo conductore heres existat cum herede agendum[o]. sed, si nemo heres sit, cum horreario agendum. nam si à nullo (inquit) possidentur: verum est, aut horrearium possidere, aut certe ille est, qui possit exhibere. Idem ait: Quomodo autem possidet, qui vehendas conduxit? an quia pignus tenet? quæ species ostendit, etiam eos, qui facultatem exhibendi habent, ad exhibendum teneri[p].

1 ¶ Iulianus autem ita scribit ad exhibendum actione teneri eum, qui rerum, vel legatorum seruandorum causa in possessione sit. sed & eum, qui vsusfructus nomine rem teneat: quamuis nec hic[q] vtique possideat: Inde Iulianus quærit quatenus hos oporteat exhibere: & ait: priorem quidem sic: vt actor possessionem habeat: is autem, cum quo agetur, rei seruandæ causa sit in possessione: eum verò, qui vsumfructum habeat, sic: vt actor rem possideat: is, cum quo agetur, vtatur fruatur.

2 ¶ Idem Iulianus scribit, emptorem, qui ruta cæsa[r] non restituit, ad exhibendum teneri, in quantum in litem iurauero. sed ibi adiicit, si emptor possideat, aut dolo fecit, quominùs possideat.

3 ¶ Item Celsus scribit, stercus, quod in aream meam congessisti, per ad exhibendum actionem posse te consequi, vt tollas[s]: sic tamen, vt totum tollas: ceterùm alias non posse,

4 ¶ Sed & si ratis[t] delata sit vi fluminis in agrum alterius: posse eum conueniri ad exhibendum, Neratius scribit. Vnde quærit Neratius, vtrùm de futuro dumtaxat damno, an de præterito domino agi cauendum sit? & ait etiam de præterito[u] caueri oportere.

5 ¶ Sed & si de ruina aliquid in tuam aream, vel in tuas ædes deciderit: teneberis ad exhibendum, licèt non possideas.

---

r cõpetit. enim heredi. *l. 1. 2. ℨ. quem. testam. aper.* *v. l. 30. §. 10. ℨ. de tabulis exhibẽd.*
s *adde l. 1. §. 10. ℨ. de tabulis exhib.* u summaria cognitio locũ habet in actione ad exhibendum *vt hic*: vbi de alimentis, de possessione, filio vel ventri dãda. & similibus agitur. *v. hic. Accur.* x Ad exhibendũ actio cõpetit iis quorum interest, etsi res ipsorũ non sit, nec vindicationem habeat: vt puta si mihi seruus legatus sit, quem Titius optaturus, agam ad exhibendum vt optet *Synopsis Basil. d. c. 3.*
y qui vindicare, idem & ad exhibendum agere potest: at non è contra. *vt hîc,*

e *l. 10. ℨ. de dolo.*
f Est enim actio ad exhibẽdum arbitraria. §. 31. *inf. Inst. de actionibus.*
g Ad exhibendum actio competit ei qui habet in rẽ actionem & pigneratitiam, *vt hîc* & qui vsufructũ. §. 4. interdictum aliquod. §. 5. optionem. §. 6. vel noxalem ad exhibendũ familiam. §. 7. Ita Synopsis Basilicon in vnũ coegit has omnes sententias. c. 3.
h *l. 1. ℨ. eod.*
i Pignoratitia directa agit debitor, soluto pignore pignus repetens: Contraria, creditor impensas circa pignus factas: Seruiana verò, creditor tacitas hypothecas: quasi Seruiana seu hypothecaria expressas persequitur.
k ex hoc & §. 6. 7. §. collige actionem ad exhibẽdum competere vindicaturo, interdicturo vtrubi, optaturo & noxali iudicio acturo. *Cuiac. 9. obs. 7. in print.*
l non precario, sed vtrubi *v. Cuiac. 5. obs. 23.*
m datur enim in rem actio legatario, igitur & ad exhibẽdum. *vide quæ notaui ad l. 65. de optione. l. 80. §. 2. ℨ. de furtis*
n Actio ad exhibẽdum competit ei qui noxalem ad exhibendum familiã habet. nam fortè seruũ qui deliquit, nõ nouit: aut nomen eius nõ tenet. *Synopsis Basilicon d. c. 3.*
o *vide quæ notaui ad Nouellã. 90. c. 1.*
p siue ciuiliter, siue criminaliter. nam vtroque modo agatur, *Cuiac.* notat ad exhibendum agi posse. 20. *obs.* 10.
q Extra hæredem, testamentum vel codicillos, vel quam aliam supremã voluntatem nemo exigit per actionem ad exhibendum, sed per interdicta. *Synopsis Basilic. d. c. 3.*

z ad exhibendum agit, cui probabilis aliqua agendi causa competit: probabilis videtur, si eius intersit.
a *vide l. 131. ℨ. de regulis iuris.*
b Qui possessionem petit, non vindicatione, sed interdicto agit.
c furti actio malæ fidei possessori non datur, quamuis intersit eius rem non subripi *l. 12. §. 1. ℨ. de furtis.*

de *l. pen. ℨ. de adquir. possess.*
r Ruta sunt quæ eruta, vt arena, creta, & similia: cæsa, vt arbores cæsæ, carbones, & similia. In iis ea regula prodita est, Ruta, cæsa, si non specialiter venierunt: ad exhibendum de his agi potest. *l. 17. §. 6. ℨ. de act. empt.*
s *vide l. 9. §. 3. ℨ. de damno.*
t *v. quæ notaui ad l. 15. inf. ℨ. eod.*
u *vide l. 8. ℨ. de incendio.*

d Ad exhibendum non quiuis cuius interest agit, sed is cuius ex iusta causa interest. *Synopsis Basil. c. d. c. 3.*
e id est, ratione dominij, fructus, possessionis, pignoris: & ita pluribus cõpetit hæc actio ob eãdem rem exhibendam. hinc colligunt vnum à pluribus in carcere detineri posse.
f Exceptiones quæ requirunt altiorem quæstioné, in causis summariis non admittuntur: sed in causam principalem reseruantur. *Bartolus.*
g *l. 7. Cod. eodem.*
h Instrumenta sua sibi exhiberi quisque rectè postulat *l. 4. l. 6. Cod. eod. l. 3. §. 5. ℨ. de tabulis.*
i *vide §. 10. ℨ. eod.*
k Scriptura chartæ cedit, *l. 9. §. 2. ℨ. de adquir. rer.*
l Ciuiliter possidet, qui animo: naturaliter, qui corpore possidet: hinc colligit Bartolus rem posse vindicari ab eo, qui ciuiliter tantùm possidet.
m ὅθεν, id est, proinde, Synopsis Basilicon *eod. cap.* 4. vt sit sensus. Actionem ad exhibendum dari, etiam aduersus eos qui naturaliter tantùm possidẽt: proinde & aduersus creditorem pignus tenentem, depositarium, commodatariũ, conductorem.
n *l. 16. ℨ. de vsucap.*
o Heres possessoris, suo nomine hac actione tenetur *l. 12. in fine ℨ. eod.*
p Ab omnibus qui tenent & habent, exhibendi & restituendi facultas peti potest *l. 9. in fine. ℨ. de rei vind.*
q Vt non computatur fructus si alter possidet: ita non impeditur si alter fruatur. *vi*

6 ¶ Item, si quis facultatem restituendi non habeat [a] licèt possideat, tamen ad exhibendum non tenebitur. vt [b] puta si in fuga seruus sit, ad hoc planè solùm tenebitur, vt caueat se exhibiturum [c], si in potestatem eius peruenerit. sed & [d] si non sit in fuga: permiseris autem ei, vbi velit, morari: idem erit dicendum. aut peregrè à te missus sit, vel in prædiis tuis agat: ad hoc solùm teneberis, vt caueas.

De rebus inclusis. de tigno iuncto.

6. *Paulus* lib. 14. ad Sabinum.

GEmma inclusa auro alieno, vel sigillum candelabro, vindicari non potest, sed [e], vt excludatur, ad exhibendum agi potest. Aliter atque in tigno iuncto ædibus: de quo nec ad exhibendum agi potest, quia lex duodecim [f] tabularum solui vetaret: sed actione de tigno iuncto ex eadem lege in duplum agitur.

1. *De rota vehiculo aptata.* 2. *& aliis rebus iunctis.* 3. *De municipibus & ceteris corporib.* 4. *Quo tempore possessio.* 7. *vel interesse spectatur.*

7. *Vlpianus* lib. 24. ad Edictum.

TIgni [g] appellatione omnem materiam in lege [h] duodecim tabularum accipimus, vt quibusdam rectè videtur. 1 ¶ Sed, si rotam meam, vehiculo aptaueris, teneberis ad exhibendum. & ita Pomponius scribit: quamuis tunc ciuiliter non possideas.

2 ¶ Idem, & si armario, vel naui tabulam meam, vel ansam [i] scypho iunxeris, vel emblemata [k] phialæ, vel purpuram vestiméto intexeris [l], aut brachiũ statuæ [m] coadunaueris. 3 ¶ Item municipes [n] ad exhibendum conueniri possunt: quia facultas est restituendi. nam & possidere [o], & vsucapere eos posse constat: Idem "&" in collegiis, ceterisque corporibus dicendum erit.

4 ¶ Si [p] quis non possideat litis contestatæ tempore, "sed" postea ante sententiam possidere cœperit: oportere dici putamus, debere condemnari, nisi restituat. 5 ¶ Si quis, cùm iudicij accepti tempore possideret, postea sine dolo malo possidere desierit: absolui eum oportet, quamuis sit (inquit Pomponius) quod ei imputetur: cur non statim restituit: sed passus est secum litem contestari.

6 ¶ Idem scribit: si quis litis contestatæ tempore possederit, deinde desierit possidere, mox cœperit siue ex eadem causa, siue ex alia: condemnari eum oportere, nisi restituat. 7 ¶ Ibidem non male Pomponius iungit, eius, qui ad exhibendum egit, vtroque tempore interfuisse oportere, rem ei restitui: hoc est & quo lis contestatur, & [q] quo fit condemnatio. & ita Labeoni placet.

De herede.

8. *Iulianus* lib. 9. Digestorum.

SI ad exhibendum actum est cum eo, qui neque possidebat, neque dolo malo fecerat, quo minùs possideret: deinde [r] eo defuncto heres eiùs possidet rem: exhibere eam cogendus erit [f]. Nam si fundum, vel hominem petero, & heres ex eadem causa possidere cœperit: restituere cogitur.

De eo qui dolo desiit possidere. 1. *De glande, vel materia quæ decidit in agrum alienum.* 2. *De eo qui fecit rem ad alium peruenire.* 3. *De rei mutatione.* 4. *Si vni decem sub conditione, alteri eorumdem decem vsusfructus purè legetur.* 5. *Quid sit exhibere.* 7. *De omni causa.*

9. *Vlpianus* lib. 24. ad Edictum.

IVlianus scribit: Si quis hominem, quem possidebat, occiderit: siue ad alium transtulerit possessionem: siue ita rem corruperit, ne haberi possit: ad exhibendum tenebitur: quia dolo [t] fecit, quo minùs possideret. Proinde & si vinum, vel oleum, vel quid aliud effuderit [u], vel confregerit: ad exhibendum tenebitur. 1 ¶ Glans ex arbore tua in fundum meum incidit, eam ego immisso pecore depasco. qua actione possum teneri? Pomponius scribit, competere actionem ad exhibendum, si dolo pecus immisi, vt glandem comederet. Nam & si glãs extaret, nec [x] patieris me tollere: ad exhibendum teneberis. quemadmodum si materiam meam delatam in agrum suum quis auferre non pateretur. Et placet nobis Pomponij sententia, siue glans extet, siue consumpta sit. sed si extet, etiam interdicto de glande legenda, vt mihi tertio [y] quoque die legendæ glandis facultas esset, vti potero, si damni infecti cauero.

2 ¶ Si quis rem fecit [z] ad alium peruenire, videtur dolo fecisse, quò minùs possideat: si modò hoc dolosè fecerit.

a l. 11. inf. ꝟ. eod. v. l. 21. §. 3. ꝟ. de noxalib.
b ὡς ἐπὶ τῷ δραπετεύοντος, vt est in seruo fugitiuo. Synops. Basil. e. c. 5.
c adde l. 12. §. pen. ꝟ. eod.
d κἂν μὴ ἐστὶ φυγάς, etiamsi nõ sit fugitiuus. Synopsis Basilic. d. c. 5.
e Gemma non vindicatur auro inclusa, nisi separata exhibeatur. Inde Baldus: quando, inquit, obstaculũ est in medio, debet prius agi ad remotioné obstaculi. Hîc interea notanda est actio qua petimus separari rem nostrã alteri coniunctam. l. 8. §. 5. ꝟ. de rei vindic.
f v. l. 1. ꝟ. de tigno.
g v. d. l. 1. §. 3. & l. 62. ꝟ. de verb. signific.
h Dixi ad leges XII. Tabularum.
i quæ & nasus. vide Festum in nasiterna.
k v. l. 3. §. 1. ꝟ. de tritic.
l al intexueris.
m v. l. 23. §. 2. ꝟ. de rei vind.
n Vniuersitas ad exhibendum teneri potest.
o l. 2. ꝟ. de adquir. poss.
p i. exceptio tua non interest actori etiã post litem contestatã opponi non potest si iuri opponatur, secus si personæ Z. f.
q Actoris, in hoc iudicio, interesse debet & litis contestatæ, & condemnationis tempore.
r hinc colligũt, Possessioné heredi superuenientem parere condemnationem ex instantia cœpta cum defuncto.
f Heres possessoris, suo nomine tenetur l. 12. inf. ꝟ. eod.
t l. 5. C. eod.
u v. l. 25. §. 15. ꝟ. ad l. Aquil.
x v. quæ notaui ad l. 15. inf. ꝟ. eod.
y l. 1. ꝟ. de glande. adde quæ scripsi ad l. vlt. C. de errore aduocat.
z vide l. 5. Cod. eod.
a putà à se vulneratum hominem v. l. 33. infi. ꝟ. de verb. oblig. l. 7. C. d. eod.
b vide l. 76. ꝟ. de iudiciis.
c substãtia hîc species est composita ex materia & forma: quæ interit abeunte forma. significatur & materia. vt in l. 9. §. 2. ꝟ. de contrah. empt. more Stoicorum qui materiam dicebant dupliciter appellari, materiam & substantiam, vt Laertius scribit in Zenone. & hęc abeunte forma, non interit simpliciter, sed secundum quid, vt quę subeat aliam formam. Ideóque hîc & in d. l. 9. §. 2. adiicitur vox, prope.
d Si est identitas materię diuersitas formę, res diuersa esse dicitur l. 18. §. penult. ꝟ. de pignoratitia. hinc legatũ non durat, quod in sua specie non permanet. l. 6. infi. ꝟ.

3 ¶ Sed si quis rem [a] deteriorem exhibuerit: æquè ad exhibendum eum teneri, Sabinus ait. sed "hoc" ibi vtique verum est, si dolo malo in aliud corpus res sit trãslata: veluti si ex scypho massa facta sit. quamquam enim massam exhibeat, ad exhibendum tenebitur. nam * mutata [b] forma prope interemit substantiam [c] rei [d].

4 ¶ Marcellus scribit, si tibi decem nomismata sint sub conditione legata, & mihi decem vsusfructus [e] purè deinde heres pendente condicione, non exacta cautione decem fructuario soluerit: ad exhibendum eum actione teneri [f]: quasi dolo fecerit, quò minùs possideret. dolus autem in eo est, quòd cautionem exigere supersedit à fructuario [g]: effectúmque, vt legatum tuum euanesceret [h], cum iam numos vindicare non possis. Ita demum autem locum habebit ad exhibendum actio, si conditio extiterit legati. Potuisti tamen tibi prospicere stipulatione [i] legatorum. [&], si prospexisti, non erit tibi necessaria ad exhibendum actio [k]. Si tamen ignarus legati tui, à fructuario satis non exegit: dicit Marcellus, cessare ad exhibendum: scilicet quia nullus dolus est. succurrendum [l] tamen legatario, in factum aduersus fructuarium actione, ait.

5 ¶ Quantum [autem] ad hanc actionem attinet, exhibere est [m], in eadem causa præstare, in qua fuit, cùm iudicium acciperetur: vt quis copiam rei habens possit exsequi actione, quam destinauit, in nullo casu [n] quam intendit, læsa: quamuis non de restituendo, sed de exhibendo agatur.

6 ¶ Proinde si post litem contestatam vsucaptum exhibeat, non videtur exhibuisse [o]. cùm petitor intentionem suam perdiderit. & ideo absolui eum non oportere: nisi paratus sit, repetita die, intentionem suscipere: ita vt fructus secundùm legem æstimentur.

7 ¶ Quia tamen causa petitori in hac actione restituitur: Sabinus putauit, partum quoque restituendum: siue prægnans fuerit mulier, siue postea conceperit. quam sententiam & Pomponius probat. 8 ¶ Præterea vtilitates [p], si quæ amissæ sunt ob hoc, quod non exhibetur, vel tardius "quid" exhibetur, æstimandæ à iudice sunt. & ideo Neratius ait, vtilitatem actoris venire in æstimationem, non [q] quanti res sit. quæ vtilitas, inquit, interdum minoris [r] erit, quam res "erit".

De optione intra certum tempus data.

10. *Paulus* lib. 26. ad Edictum.

SI optione intra certum tempus data iudicium in id tempus extractum est, quo frustra exhibetur: vtilitas petitoris conseruetur. quod si per heredem non stetit: quo minùs exhiberet tempore iudicij accipiendi: absoluendus est heres.

De hereditate amissa ob seruum non exhibitum. 1. *Quo loco & cuius sumptibus exhiberi debet.* 2. *De pluribus rebus.*

11. *Vlpianus* lib. 24. ad Edictum.

SEd & si hereditas amissa sit ob [f] hoc, quòd seruus non exhibeatur. æquissimum eum æstimari officio iudicis damnum hereditatis [t]. 1 ¶ Quo autem loco exhiberi rem oporteat, vel cuius sumptibus, videamus. & Labeo ait, ibi [u] exhibendum, vbi fuerit, cùm lis contestaretur [x] periculo, & impendiis actoris perferendam perducendámve eo loci, vbi actum sit. Pascere planè seruum, vestire, curare, possessorem [y] oportere ait. ego autem arbitror interdum etiam hæc actorem agnoscere oportere: si forte ipse seruus ex operis, vel artificio suo solebat se exhibere: nunc verò cogitur vacare. Proinde & si apud officiũ fuerit depositus exhibendus: cibaria debebit adgnoscere, qui exhiberi desiderauit, si non solebat possessor seruum pascere. nam si solebat, sicuti pascit, ita & cibaria potest non recusare. Interdum [z] tamen eo loci exhiberi debet suis sumptibus: si fortè proponas data opera eum in locũ abditum [a] res contulisse, vt actori incommodior esset exhibitio. nam in hunc casum, suis sumptibus, & periculo, debebit exhiberi in eum locum, vbi agatur: ne ei calliditas sua prosit.

2 ¶ Si [b] de pluribus rebus quis conueniatur, & litis cõtestatæ tempore omnes possedit. licet postea quasdam desierit, quamuis sine dolo "malo," possidere: damnãdum nisi exhibeat eas [c], quas potest.

De eo quem quis in libertatem vindicare vult. 1. *De filiofamilias.* 2. *Si sæpius agatur.* 3. *De specie facta ex aliena materia.* 4. *De homine mortuo post iudiciũ acceptum.* 5. *Cautio de re exhibenda.* 6. *De herede.*

12. *Paulus* lib. 26. ad Edictum.

de auro: è contrario, quando species eadé consistit, res eadem esse existimatur. l. 76. in f. ꝟ. de iudiciis
e inimpropriè sumptus l. 28. ꝟ. de vsufruct.
f Cautio apud eum cui interposita est, pro re ipsa (cuius restituédæ nomine cautio interponitur) aut vice rei est.
g Heres, qui vnius eiusdéq; rei nomine, vni legatario sub cõditione, alteri purè tenetur, hic rem legatam soluere nõ debet, nisi exacta cautione. l. 5. §. 1. ꝟ. vsufruct. quem. cau. arg. l. 9. in f. de tributor. l. 14. ꝟ. l. ad Falci.
h Vsusfructus pecuniæ, pprietatem eius forma ipsa secum trahit: adeo vt fructuarius pecuniæ eius proprietaté adipiscatur quoque. neque tamé ex eo sequitur, proprietatis esse legatarium, cùm cautio quæ ab eo interponitur, seu præstatur, ipsi proprietario, proprietatis loco sit apud ipsum proprietarium.
i v. l. 9. C. de lega.
k cùm agere possis ex stipulatu arg. l. 75. §. 7. ꝟ. de verb. oblig.
l l. 63. ꝟ. de leg. 2.
m l. 48. ꝟ. de leg. 1.
n Hal. causas. sanè hic locus parum sincerus mihi videtur.
o §. 3. Inst. de offic. iud. v. l. 2. ꝟ. eo.
p l. 10. l. 11. ꝟ. eo.
q Quanti res & vtilitas actoris hîc separantur. nam vtilitas interdũ minoris est, q̃ res est.
r interdũ maioris l. 1. in f. ꝟ. de act. empti. l. 11. ꝟ. de re iudicata.
f id est, ob hoc quod seru⁹ me⁹ hęres institut⁹, hereditatem sibi relictã, meo iussu adire non potuit, hoc ipso quòd ab aduersario non fuit exhibitus
t l. 9. l. 10. ꝟ. eo. l. 23. ꝟ. ad leg. Aquil.
u v. l. 12. §. 1. ꝟ. depositi. l. 10. ꝟ. de rei vind.
x siue res ibi extet, siue non extet. sed hoc casu, actor sumptus itineris, nauigationis, & alimenta debet, vt hîc: quéadmodũ & is q. deposuit. d. l. 12. & qui cõmodatũ accepit. l. 5. §. 12. inf. ꝟ. cõmodati. qui testes aduocauit ad actionem vel accusationem l. 11. C. de test. sumptus debet.
y ἐνεχόμενον. i. reum. Synopsis Basilic. eo. c. 11. vnde mox sequitur actoré.
z Possessor, si dolo malo rei possessioné trãstulit, debet suis sumptibus ré ibi exhibere vbi petitur vt hîc l. 12. ꝟ. de rei vind. l. 47. ꝟ. de leg. 1.
a i. translatũ.
b Si quis, etiã sine dolo malo post contestationem possidere desinat, condemnatur ad restituendum ea, quæ apud ipsum exstant. Synopsis Basilic. d. c. 11. in fin.
c l. 5. inf. ꝟ. eod.

De

DE [a] eo exhibendo, quem quis in libertatem vindicare velit, huic actioni locus esse potest [b].

1 ¶ Et filiusfamiliàs ea actione tenetur, si facultatem rei exhibendæ habet.

2 ¶ Sæpiùs ad exhibendum agenti, si ex eadem causa [c] agat, ob statutam exceptionem, Iulianus ait. Nouam autem causam interuenire, si is, qui vindicandi gratia egisset, post [d] acceptum iudicium eam ab aliquo accepit: & ideo exceptionem ei non officere. Item, si ei, qui furti acturus, ad exhibendum egisset, iterum furtum factum sit. Denique si quis optandi [e] gratia ad exhibendum egisset: &, post litem contestatam, alterius testamento [f] optio data sit: ad exhibendum agere potest.

3 ¶ Si quis ex vuis meis mustum fecerit, vel ex oliuis oleum, vel ex lana vestimenta, cùm sciret hæc aliena esse: vtriusque nomine ad exibendũ actione tenebitur: quia * quod ex re nostra fit, nostrum esse, verius est [g].

4 ¶ Si [h] post iudicium acceptum homo mortuus sit, quamuis sine dolo malo, & culpa possessoris, tamen interdum tanti damnandus est, quanti actoris interfuerit per eum non effectum, quò minùs tunc, cùm iudicium acciperetur, homo exhiberetur. tanto magis, si apparebit, eo casu mortuum esse, qui non incidisset, si tum exhibitus fuisset. 5 ¶ Si iusta [i] ex causa statim exhiberi res non possit: iussu iudicis cauere debebit, se illo die exhibiturum. 6 ¶ Heres, non quasi heres, sed suo nomine hac actione vti potest. Item heres possessoris suo [k] nomine tenetur [l]. Igitur non procedit quærere, an heredi, & in heredem danda sit. Planè ex dolo defuncti danda est in heredem hæc actio, si locupletior hereditas eo nomine facta sit: veluti quòd pretium rei consecutus sit.

De libero homine exhibendo.

13. *Gaius* lib. ad Edictum prætoris vrbani titulo de liberali causa.

SI liber homo detineri ab aliquo dicatur: interdictum aduersus eum, qui detinere dicitur, de exhibendo eo potest quis [m] habere. nam ad exhibendum actio in eam rem inutilis videtur [n]: quia hæc actio ei creditur competere, cuius peculiariter interest.

De nummis mala fide impensis.

14. *Pomponius* libro decimoquarto ad Sabinum.

SI vir nummos ab vxore [o] sibi donatos sciens suos factos non esse [p], pro re empta dederit: dolo malo fecit, quo minùs possideat: & ideo ad exhibendum actione tenetur.

De thesauro qui est in fundo alterius.

15. *Idem* libro decimooctauo ad Sabinum.

THesaurus [q] meus in tuo fundo est, nec eum pateris me effodere, cùm eum loco non moueris: furti quidem, aut ad exhibendum eo nomine agere rectè nõ posse me, Labeo ait: quia neque possederis eum, neque dolo feceris, quò minùs possideres. vtpote cum fieri possit, vt nescias "eum" thesaurum in tuo fundo esse. Non esse autem iniquum, iuranti mihi non calumniæ causa id postulare, vel interdictum, vel iudicium ita dari: vt, si per me nõ stetit, quo minùs damni infecti tibi operis nomine caueatur, ne vim facias mihi [r], quò minùs eum thesaurum effodiã, tollam, exportem. Quòd si etiam furtiuus iste thesaurus est, etiam furti agi potest.

Si quid seruus tenet: aut dolo fecit, quo minus habeat.

16. *Paulus* lib. 10. ad Sabinum.

CVm seruus tenet aliquid: dominus ad exhibendum suo nomine tenetur, si autem seruus, citra scientiam domini, dolo fecit, quò minùs habeat: vel furti actio, vel dolo malo noxalis, serui nomine danda est: ad exhibendũ autem vtilis nulla constituenda est.

De re deteriorata.

17. *Vlpianus* libro nono de omnibus tribunalibus.

SI quis hominem debilitatum exhibeat, vel eluscatum, ad exhibendum quidẽ absolui debet: (exhibuit enim, & nihil impedit directam actionem talis exhibitio) poterit tamen agere actor ex lege Aquilia de hoc damno.

De instrumentis.

18. *Idem* lib. 6. Opinionum.

SOlutione chirographo inani [s] facto, & pignoribus liberatis [t], nihilominus creditor [u], vt [x] instrumenta ad eum conrractum pertinentia ab alio, quàm debitore [y], exhibeantur agere potest.

De eo quod interest.

19. *Paulus* libro 4. Epitomarum Alfeni.

AD exhibẽdum possunt agere omnes, quorum interest. Sed quidã consuluit, an possit efficere hæc actio, vt rationes aduersàrij [z] sibi exhiberentur, quas exhiberi magni eius interesset. respondit, * non oportere ius ciuile calumniari [a], neque verba captari, sed, qua mente quid diceretur, animaduertere conuenire. nam illa ratione etiam studiosum alicuius doctrinæ posse dicere, sua interesse, illos, aut illos libros sibi exhiberi: quia, si essent exhibiti, cùm eos legisset, doctior & melior futurus esset [b].

De seruo quæstionis causa exhibendo.

20. *Vlpianus* libro secundo Regularum.

QVæstionis habendæ causa [c] ad exhibendum agitur ex delictis seruorum ad [d] vindicandos cõscios suos.

a Qui vindicare quem in libertatem, suámve potestatem velit, actionem ad exhibendum habet. *Synopsis Basilic. eod. c.* 12.

b si pecuniariter interest: aliàs, interdicto agitur, *l.* 13. *j. eod.*

c secus si ex noua. *lege* 3. *Cod. eodem.*

d *l.* 3. *Cod. eod.*

e *l.* 3. §. 10. *in fin. ff. eod.*

*

f notarum vitio huius vocis loco *testimonio*, apud aliquos legi notat Petrus Faber. 1. *semestr.* 14. *fol.* 125.

g *l.* 49. *in fine. ff. de rei vindic. vide l.* 25. *j. de verb. signif.*

h si post litis cõtestationem. *Synopsis Basilic. eod. c.* 12.

i *l.* 5. §. *finali, ff. eodem.* §. 3. *Inst. de offic Iudicis.*

k in solidũ: quoniam realis possessio sequitur possessorem.

l *l.* 5. *l.* 8. *ff. eod.*

m *lege* 3. §. 9. *infrà de homine libero.*

n nisi peculiariter intersit, *vt l.* 12. *ff. eod.*

o vel è contrà, *l.* 3. §. 20. *j. de dona. inter virum.*

p nam quæ inter virum & vxorem donationis causa geruntur, ipso iure nullius sunt momẽti. *l.* 3. §. 9. 10. *j. de donatio. inter virum.*

q Impropriè hæc vox vsurpatur, vt in *l.* 22. *ff. familiæ.* propriè, *vt in l.* 31. *in fine, j. de adquirend. rerum.*

r Actio ad præstandam patientiam competit, si, vt id quod factum non est, fiat, agatur: eáque petitur, vt possessor loci patiatur me rem tollere & auferre, putà thesaurum effodere, *vt hîc.* stercus quod in aream eius congessi. *l.* 5. §. 3. *ff. eodem.* glandem meam quæ in eius fundum decidit. *l.* 9. §. 1. *ff. eodem. l. vnica. j. de glande legend.* res meas quæ vi fluminis in eius agrum importatæ sunt. *l.* 9. §. 1. *j. de damno:* fructus in eius fundo satos: cretam, lapidẽ exemptum eius voluntate tollere, *l.* 34. *ff. de dolo. l.* 16. §. *fi. j. de præscriptis.* ire, agere per eius fundũ, aut alia seruitute vti. *l.* 15. *in fin. ff. de seru.*

s Inane fit chirographum, solutione debiti facta creditori, *vide l. vltim. Cod. eod.*

t & si debiti solutione chirographum inane redditur, & pignora liberantur: potest tamẽ creditor agere cum extraneo, vt chirographũ exhibeatur: cùm de eo restituendo debitori teneatur. *vide leg. vltim. Cod. eodem:* eóque iudici possit probare pecuniam non fuisse indebitã, *l.* 27. *j. de furtis.*

u debitor, *Cuiac.* 9. *obseruat.* 7. & meritò, ita legendum est. Debitor enim eo soluto quod debet, ad exhibendum actionem habet aduersus creditorẽ: nempe vt exhibeat & chirographũ, & instrumenta cætera quæ ad contractum & obligationẽ debitoris pertinẽt: ac non modò vt ea exhibeat, sed vt exhibita restituat. *Synopsis Basilic. eod. c.* 18.

x *l.* 27. *infrà de furtis.*

y Creditore, *Cuiac. ibid.*

z *vide l.* 11. *Cod. de petit. hered.*

a id est, falsò & scienter impugnare.

b hîc ergo id quod cuiusque interest non attenditur, nisi honesta & probabilis causa videatur. *lege* 3. §. 11. *in fine. ff. eodem.*

c *l.* 2. *Cod. eodem.*

d adde *l.* 6. *j. de custodia reorum: l.* 6. *Cod. de seruis: l.* 5. *Cod. ad leg. Iul. maiest. l.* 12. *Cod. de Mathematicis: l.* 1. *Cod. de falsa moneta: l. vlt: Cod. de accusat. l.* 10. *Cod. de testib. adde Oldendorp. c.* 4. *de testibus.*

LIBER VNDECIMVS.

DE[a] INTERROGATIONIBVS IN IVRE[b] FACIENDIS, ET interrogatoriis[c] actionibus[d].

De herede interrogando. 1. De vſu interrogationis.

Calliſtratus lib.2.Edicti monitorij.

TOTIENS heres "in iure" interrogandus eſt, *qua*[e] *ex parte heres ſit*: quotiens aduerſus eum actio inſtituitur: & dubitat[f] actor qua ex parte is, cum quo agere velit, heres ſit. Eſt autem interrogatio tunc neceſſaria, cùm in perſonam ſit actio[g]: & ita, ſi certum petetur: ne, dum ignoret actor, qua ex parte aduerſarius defuncto heres exſtiterit: interdum plus[h] petendo aliquid damni ſentiat.

1 ¶ Interrogatoriis autem actionibus hodie[i] non vtimur: quia * nemo cogitur ante iudicium[k] de ſuo iure aliquid reſpondere[l]: ideóque minus frequentantur, & in deſuetudinem abierunt, ſed tantummodo[m] ad probationes litigatoribus ſufficiunt ea, quæ ab aduerſa parte expreſſa[n] fuerint apud iudices, vel in hereditatibus, vel in alijs rebus quæ in cauſis vertuntur.

Ratio huius edicti.

2. *Vlpianus* lib.22.ad Edictum.

EDictum de interrogationibus ideo prætor propoſuit, quia ſciebat difficile[o] eſſe ei, qui heredem, bonorúmve poſſeſſorem conuenit, probare aliquem eſſe heredem, bonorúmve poſſeſſorem[p].

3. *Paulus* lib.17.ad Edictum.

QVia plerumque difficilis probatio "aditæ" hereditatis eſt.

1. *Interpretatio verbi in iure.*

4. *Vlpianus* lib.22.ad Edictum.

VOluit prætor adſtringere eum, qui conuenitur, ex ſua in iudicio reſponſione: vt vel confitendo, vel mētiēdo ſeſe oneret. ſimul etiam portionis, pro qua quiſque heres extitit, ex interrogatione certioretur.

1 ¶ Quod ait prætor, *qui in iure interrogatus reſponderit*: ſic accipiendum eſt, apud magiſtratus populi Romani, vel præſides prouinciarū, vel alios iudices. Ius enim[q] eū ſolùm locum eſſe, vbi iuris dicendi, vel iudicandi gratia conſiſtat: vel ſi domi[r], vel itinere hoc agat.

De tempore petendo ad interrogandum.

5. *Gaius* libro tertio ad Edictum Prouinciale.

QVi interrogatur, *an*[ſ] *heres*, vel *quota ex parte* ſit, vel an in poteſtate habeat eum, cuius nomine noxali iudicio agitur: ad deliberandum tempus[t] impetrare debet. quia ſi perperam cōfeſſus fuerit, incommodo adficitur[u].

1. *Quo caſu interrogatus non cogitur reſpondere.*

6. *Vlpianus* lib.22.ad Edictum.

ET quia hoc * defunctorum intereſt, vt[x] habeant ſucceſſores: intereſt & viuentium, ne præcipitentur, quādiu iuſte deliberant.

1 ¶ Interdum interrogatus quis, *an heres ſit*, non cogitur reſpondere: vtputa ſi controuerſiam hereditatis ab alio patiatur: (& ita Diuus Hadrianus conſtituit) ne aut, negando "ſe" heredem, præiudicet ſibi, aut dicendo heredem, illigetur[y] etiam ablata ſibi hereditate.

Interrogatio de quadrupede.

7. *Idem* lib.18.ad Edictum.

SI quis in iure interrogatus, *an quadrupes*[z], *quæ pauperiē fecit, eius ſit*, reſponderit: tenetur.

Interrogatio de ſeruo.

8. *Paulus* lib.22.ad Edictum.

SI quis interrogatus de ſeruo, qui damnum dedit, reſpondit *ſuum*[a] *eſſe ſeruum*: tenebitur lege Aquilia, quaſi dominus[b]. & ſi cum eo actum ſit, qui reſpondit, dominus ea actione liberatur[c].

Reſponſio ſine interrogatione. 1. Si prætor vel aduerſarius interroget. 2. De ſeruo. 3. Si quis pro alio interrogetur. 4. De defenſore. 5. Interpretatio reſponſionis. 6. Quid reſpondendum. 7. De fideicommiſſario vniuerſali. 8. Si de peculio agatur.

9. *Vlpianus* lib.22.ad Edictum.

SI ſine interrogatione quis reſponderit *ſe heredem*, pro[d] interrogato habetur[e].

1 ¶ Interrogatum non ſolùm à prætore accipere debemus, ſed & ab aduerſario.

2 ¶ Sed ſi ſeruus interrogetur, nulla erit interrogatio, non magis, quàm ſi ſeruus interroget.

3 ¶ Alius pro alio non debet reſpondere cogi, an heres ſit. de ſe[f] enim debet quis in iudicio interrogari, hoc eſt, cùm ipſe conuenitur. 4 ¶ Celſus libro quinto digeſtorum ſcribit.

SI defenſor in iudicio interrogatur, *an is, quem defendit heres, vel quota ex parte ſit* falsò reſponderit: ipſe quidē defenſor aduerſario tenebitur[g]: ipſi autē, quem defendit, nullum facit præiudicium. veram itaque eſſe Celſi ſentētiam dubium non eſt. An ergo non videatur defendere, ſi non reſponderit, videndum. quod vtique & conſequens erit dicere: quia non plenè defendit.

5 ¶ Qui interrogatus, *heredem ſe reſponderit*: nec adiecerit, ex qua parte: ex aſſe[h] reſpondiſſe, dicendum eſt[i]. niſi fortè ita interrogatur, *an ex dimidia parte heres ſit*: & reſpōderit, *heres ſum*. hîc enim magis "eum" puto ad interrogatum reſpondiſſe. 6 ¶ Illud quæritur, an quis cogatur reſpondere, *vtrum ex teſtamento heres ſit: & vtrum ſuo nomine ei quæſita ſit hereditas, an per eos, quos ſuo iuri ſubiectos habet, vel per eum, qui heres extitit.* Summatim igitur prætor cognoſcere debebit, cum quæratur, an quis reſpondere debeat, quo iure heres ſit: vt, ſi valdè intereſſe compererit, pleniùs reſponderi iubeat[k]. Quæ obtinere debent nō ſolùm in heredibus, ſed etiam in honorariis[l] ſucceſſoribus.

7 ¶ Denique Iulianus ſcribit, eum quoque, cui eſt hereditas reſtituta, debere in iure interrogatum reſpondere, *an ei hereditas ſit reſtituta.* 8 ¶ Si de peculio agatur: nō oportere reſponderi à patre, vel domino[m], an in poteſtate habeat filium, vel ſeruum: quia hoc ſolùm quæritur, an peculium apud eum, cum quo agitur, eſt.

Interrogatio de ædibus.

10. *Paulus* lib.48.ad Edictum.

NOn alienum eſt, eum[n], à quo damni infecti ſtipulari velimus, interrogare in iure: *an ædes eius, vel locus ſit ex quo damnum timeatur: & pro*[o] *qua parte*: vt, ſi neget ſuū prædium eſſe, nec caueat damni infecti[p]: aut cedere, aut reſiſtendum putauerit, quaſi dolo verſatus, tradere compellatur.

Interrogatio de ætate. 1. De falſa reſponſione. 4. De ſilentio. 5. De inepta reſponſione. 6. De eo qui reſpondit ſe heredē eſſe ex parte. 7. De negatione, ſilentio, & obſcura reſponſione. 8. Quibus caſibus ſuccurritur ei qui reſpondit. 9. Effectus interrogationis. 10. De errore. 11. Et culpa. 12. De pœnitentia.

11. *Vlpianus* lib.22.ad Edictum.

DE ætate quoque interdictum interrogatus reſpondere debebit. 1 ¶ Si quis[p], cùm heres non eſſet, interrogatus reſponderit, *ex parte heredem eſſe*: ſic conuenietur[r], atque ſi ex ea parte heres eſſet, fides enim ei contra ſe habebitur[ſ].

2 ¶ Qui

---

a περὶ τῶν ἐν δικαστηρίῳ ἐρωτωμένων καὶ ἀποκρινομένων. 42. *Synopſis Baſilic.* 4.
b *vide l.4.§.1.j. eodem.* ἐν δικαστηρίῳ. Synopſis *Baſilic. eodem.* alias, ἐν βήματι.
c Interrogatoria actio, quæ aduerſus interrogatum ex reſponſo datur actio: vt confeſſoria quæ datur aduerſus ſponte confitentem.
d non quibus cogitur reſpondere aduerſari⁹, ſed quæ ex interrogati reſpōſione dátur, perinde aci obligatus eſſet, *l.11.§.9. l.vlt.j.eodem.* con feſſoriæ ob hác cauſam vocantur. *l.25.§.1.ſ.eodem.l.Aquil. vide Duar. 1.diſput. 43.*
e *l.10.j.eodem.*
f propter periculum plus petitionis, *vt infrà eodem.* Viciſſim ſpatium reo dabatur, antequā interrogatus reſponderet. Seneca *9. de beneficijs 26.* Permitte me interloqui, ne interrogatione inſidioſa capiar.
g quo procurator etiam tenetur *l.39.ſ.de procuratorib.*
h De plus petitionibus & earum periculo, dixi *ad rubricam tituli. Cod. de plus petitionibus: l.36.j. de ſolutionib.*
i frequenter ſc. *vide Roberiū 4. ſent.18.* Zaſius ſic interpretatur, interrogationes hodie non vi actionis, vt olim, ſed ſummatim proponuntur. veriſimile eſt hanc particulā, *hodie*, non eſſe Calliſtrati, ſed Triboniani vetera iura ad tempus ſuum adcōmodantis.
k niſi interrogetur, an ſit heres, & pro qua parte. *l.5.*& qualiter. *l.8.§. 6.* an fundum, & pro qua parte. *l. 20. §.penult.* an ædes poſſideat, quarum nomine caueri ſibi poſtulet, & pro qua parte, *l.10.* an ſua ſit quadrupes. *l. 7.* an peculium penes ſe habeat. *l.9. in fine.* an eū in poteſtate habeat de quo noxaliter agitur. *l. 5.* cuius ætatis ſit. *l.11.* niſi denique æquitas iudicem mouerit, vt interroget. *l.penult.j.eodem.*
l *vide l.11.Cod.de petitione heredit.*
m Ad ſolam probationem. ſufficit aduerſæ partis interrogatio, tam in hæreditatibus, quàm in aliis rebus. *Synopſis Baſilic.42.tit.4.c.2. Harmenop. 1.titul.2.§.31.*
n & confeſſa. *lege 6.§.2.j.de confeſſis.*
o Probatio hereditatis aditæ, & bonorum poſſeſſionis difficilis eſt, *vt hîc.* ſic alibi dicitur eſſe difficilis probatio eius quod intereſt. *l. vltima. j. de prætorijs ſtipulat.*
p cùm extrane⁹ heres nuda voluntate fiat, & contraria voluntate repellatur. *§. vltim. in fine. Inſtitu. de heredū qualitate.*
q *adde l. vltim. in fine, ſ.de Iuſtit. & Iure.*
r non ſi domi. *Hotom. 1. obſeru. 40. reprehenſus à Cuiac.14.obſ.11.in fine. & à Robert. 1.recept.13.*
ſ *l.1.§.12.j.de ſucceſſorio edicto.*
t *l.1.§.12. in fin.j. de ſucceſſor.*
u *vt l.11.§.3.j.eodem.*
x *l.1.in princ.j.de ſucceſſor. §.2.verſ. adhuc.Inſt.de bonorum poſſeſſ.*
y Qui laqueum timet captionis, non cogitur reſpondere. *Zaſ.*
z *l. 1.§. antepen. ſ.ſi quadrupes.*
a *l.2.§.1.ſ.de noxalibus.* hoc eſt, bona fide à ſe poſſeſſum. vt hinc, conſtet noxali leg. Aquilia facto ſerui, bonæ fidei poſſeſſorem conueniri. de quo vide plura quę ſcripſi *ad l.27.§. 3. ſ.ad l.Aquil.*
b *adde l. 6.§.2. vide l. ſi alia.j.de confeſſis.*
c *l.20.j.eod.*
d Interrogatio nonnunquam fingitur.
e Qui vltrò reſpondet non interrogatus, ſe obligat. idem eſt in tutore. *l.3.j.de author.tutor.*
f ideóque filius de patre interrogari non debet. *l.19.j.eod.*
g vt in eum detur ex hoc titulo confeſſoria actio *l.25.§.1.ſ.ad l.Aquil.*
h Qui ſimpliciter reſpōdet, ſuper toto reſpondiſſe cēſetur, niſi priùs de parte interrogatus, poſtea ſimpliciter reſpondeat. *Zaſ.*
i licèt appellatio rei, nōgenus, ſed ſpeciem ſignificet. *l.6.ſ.de rei vindicat.* licèt meum aliquid ꝑ parte eſſe poſſit. *l.2.j.de condi.inſt.*
k vbi maius vertitur intereſſe, ibi pleniùs & diſtinctiùs eſt reſpondendū. *Zaſ.*
l Honorarij ſucceſſores, prætorij. *dixi ad l.29. in f.ſ.familiæ.*
m hinc colligit Zaſ. impertinenti interrogationi non eſſe reſpondendum: eum tamen qui reſpōderit, obligari. addit hinc emergere practicā peritorū procuratorū, qui, cū reſpōdent, proteſtātur de ſaluo iure impertinētiū poſitionū. hæc ille. *nu.10.11.*
n *l.20.in fi.j.eod.* o *l.1.ſ.eod.* p *adde l.32.ſ.de minorib.* ideóque ex ſua confeſſione tenebitur niſi reſtituatur. *l.6.§.pen.j.de confeſſis.* q *Synopſ.Baſil.eod.c.11.*
r *l.12.j.eod.* ſ non contra ſe. *vide l.7.Cod.de probationib.Nouell.48.c.1.§.1.*

2 ¶ Qui ex quadrante heres : vel omnino non cùm heres non esset responderit *se heredem ex asse* : in assem instituta actione conuenietur. 3 ¶ Si cum esset quis ex semisse heres, dixerit se *ex quadrante* : mendacij hanc pœnam feret,quòd in solidum [a] conuenitur [b].non enim debuit mẽtiri,dum se minoris portionis heredem adseuerat.Interdum tamen iusta ratione potest opinari esse heredem ex minore parte.Quid enim, si nescit sibi partẽ adcreuisse, vel ex incerta parte fuit institut[c]?cur ei responsũ noceat?

4 ¶ Qui tacuit [d]quoque[d] apud prætorem,in ea causa est,vt insolidum actione insolidum conueniatur, quasi negauit se heredem esse. nam qui omnino non respondit, contumax est [e]:contumaciæ autem pœnam hanc ferre debet, vt insolidum conueniatur quemadmodum si negasset:quia prætorem contemnere videtur.

5 ¶ Quod autem ait prætor,*Omnino non respondisse*,posteriores sic exceperunt, vt * omnino non respondisse videatur, qui ad interrogatum non respondit, id est, πρὸς [e] ἔπος. 6 ¶ Si interrogatus quis,*an ex asse heres esset*,respõderit ex parte : si ex dimidia esset,nihil ei nocere responsum,quæ sententia humana est.

7 ¶ Nihil [f] interest,neget quis,an taceat interrogatus, an obscurè respondeat, vt incertum dimittat interrogatorem [g]. 8 ¶ Ex causa succurri ei,qui interrogatus respondit non dubitamus. nam & si quis interrogatus , *an patri heres esset*,responderit: mox,probato testamento, inuentus sit exheredatus:æquissimum est,succurri ei [h].& ita Celsus scribit. hic quidẽ & alia ratione,quòd ea * quæ postea emergunt,auxilio indigent [i].quid enim,si occultæ tabulæ, & remotæ,postea prolatæ sunt?cur noceat ei,qui id responderit,quod in præsentiarum videbatur?idem dico,& si qui *heredem se* responderit : mox falsum,vel inofficiosum [j], vel irritum testamentum fuerit pronunciatum. non enim improbe respondit,sed scriptura ductus.

9 ¶ Qui interrogatus responderit sic [k] tenetur,quasi ex contractu obligatus,pro quo pulsabitur [l], dum ab aduersario interrogatur.sed & si à prætore fuerit interrogatus : nihil fac t prætoris auctoritas: sed ipsius responsum, siue mendacium [m].

10 ¶ Qui iusto errore ductus negauerit *se heredem*, venia dignus est [n]. 11 ¶ Sed & si quis sine dolo malo,culpa tamen responderit: dicendum erit,absolui eum debere:nisi [o] culpa dolo proxima sit.

12 ¶ Celsus scribit,licere [p] responsi pœnitere,si nulla captio ex eius pœnitentia sit actoris [q]. quod verissimum mihi videtur. maximè si quis postea plenius instructus quid faciat,instrumentis,vel epistolis amicorum iuris sui edoctus.

De filio qui se abstinuit paterna hereditate. 1. De exceptionibus.

12. Paulus lib.17.ad Edictum.

SI filius, qui abstinuit se paterna hereditate, in iure interrogatus responderit *se heredem* [s]esse[s] tenebitur.nã [r], ita respondendo, pro herede gessisse videtur. Sin autem filius qui se abstinuit,interrogatus tacuerit:succurrẽdum est ei.quia hunc,qui abstinuit, prætor non habet heredis loco. 1 ¶ Exceptionibus,quę institutis in iudicio contra reos actionibus opponuntur,etiam is [t] vti potest, qui ex sua responsione conuenitur: veluti pacti conuenti, rei iudicatæ,& cæteris.

De falsis confessionibus.

13. Idem lib.2.ad Plautium.

COnfessionibus [r] falsis respondentes,ita obligantur,si eius nomine, de quo quis interrogatus sit, cũ aliquo sit actio:quia quæ cum alio actio esset,si dominus esset,in nos inet confessione nostra conferemus. Etsi eum, qui in potestate patris esset,respondissem *filium meum esse*.ita me obligari,si ætas [u] eius pateretur,vt filius meus esse possit: quia * falsæ [x] confessiones naturalibus conuenire debent:propter quæ fiat vt patrisfamilias nomine respondendo,non obliget. 1 ¶ Eum qui patremfamilias, *suum esse* responderit *seruum*, non teneri noxali actione. ac ne si bona fide liber [y] homo mihi seruiat, mecum noxali iudicio agi potest. & si actũ fuerit,manebit integra actio cum ipso,qui admisit [z].

14. Iauolenus lib.9.ex Cassio.

SI is, cuius nomine noxæ iudicium acceptũ est,manẽte iudicio liber iudicat [9] est:reus absolui debet: necquidquã interrogatio in iure proderit. * quia eius personæ, cuius nomine quis cum alio actionem habet, obligatione transferre non potest in eum,qui in iure suum esse confitetur : velut alienum seruum,*suum esse* confitendo. liberi autem hominis nomine , quia cum alio actio non est, ne per interrogationem quidem,aut cõfessionem transferri poterit.quo casu eueniet,vt non rectè hominis liberi nomine actum sit cum eo,qui confessus est.

1 ¶ In totum autem confessiones ita ratæ sunt, si id, quod in confessionem venit, & ius & naturam recipere potest [a].

De seruo hereditario. 1. De morte serui.

15. Pomponius lib.18.ad Sabinum.

SI ante aditam hereditatem , seruum hereditarium *meum esse* respondeam: teneor:quia domini loco habetur hereditas [b]. 1 ¶ Mortuo seruo , quem in iure interrogatus suum esse confessus sit, non tenetur is,qui respõdit. quemadmodum,si proprius eius fuisset,post mortem eius non teneretur [c].

De seruo capto ab hostibus. 1. Si seruum responderis esse non potuit.

16. Vlpianus lib.37.ad Edictum.

SI seruus ab hostibus captus sit, de quo quis in iure interrogatus responderit *in sua potestate esse*:quamuis iura postliminium possint efficere dubitare nos [d]:attamẽ non puto locum esse noxali actioni: quia non est in nostra potestate [e]. 1 ¶ Quamquam autem placet,etiam eum teneri,qui *alienum seruum suum* falsus esset : attamen rectissime placuit,eum demum teneri,qui suum potuit [f],habere:cæterum,si dominium quærere non potuit, nõ teneri.

De pluribus dominis.

17. Idem lib.38.ad Edictum.

SI seruus non sit vnius, sed plurium: & omnes mentiti sunt,*eum in sua potestate non esse*:vel quidam ex illis: aut dolo fecerunt,quo minùs sit in potestate: vnusquisque illorum tenebitur in solidum [g].quemadmodum teneretur, si haberet in potestate. Is vero,qui nihil dolo fecerit,quo minùs in potestate haberet,vel non negauit,nõ tenebitur.

An confessio vnius liberet alium.

18. Iulianus libro quarto ad Vrseium Ferocem.

QVi ex parte [h] dimidia heres erat,cùm absentem coheredem suum defendere vellet, vt satisdationis onus euitare possit,respondit *se solum heredem esse*, & condemnatus est,quærebat actor,cùm ipse soluẽdo non esset, an,rescisso superiore iudicio,in eum, qui re vera heres erat,actio dari deberet. Proculus respondit, rescisso iudicio posse agi [k]. idque est verum.

Si filius pro patre agens non responderit.

19. Papinianus lib.8. Quæstionum.

SI filius,cùm pro patre suo ageret, taceat interrogatus: omnia perinde obseruanda erunt, ac si non esset interrogatus [l].

An confessio vnius liberet alium. 1. Interrogatio de fundo. 2. vel de ædibus.

20. Paulus lib.2.Quæstionum.

QVi seruum alienum responderit *suum esse*, si noxali iudicio conuentus sit,dominum liberat [l]. aliter atque si quis confessus *se occidisse seruum* , quem alius occidit: vel per quem alius *se heredem*. nam his casibus nõ liberatur,qui fecit [m], vel qui heres est. Nec hæc inter se contraria sunt. nam superiore casu ex persona serui duo tenentur,sicut in seruo communi dicimus, vbi altero cõuento alter quoque liberatur [n]. at is, * qui confitetur [o] se occidisse,vel vulnerasse,suo nomine tenetur,nec debet impunitum esse delictum eius qui fecit , propter eum, qui respondit: nisi quasi defensor eius qui admisit, vel heredis litem subiit hoc genere [p]. tunc enim in factum exceptione data, summouendus est actor : quia ille negotiorũ gestorum,vel mandati actione recepturus est , quod præstitit.Idem est in eo, qui mandatu heredis *heredem se esse*, respondit,vel cùm eum alias defendere vellet. 1 ¶ In iure interrogatus,*an fundum possideat* : quæro, an respondere cogendus sit,&quota ex parte fundum possideat.respõdit Iauolenus scribit [*], possessorem fundi [q] cogi debere respondere,quota ex parte fundum possideat: vt,si minore ex parte possidere se dicat. In aliam partem,quæ non defenderetur [r],in possessionem actor mittatur.

a *l.1.§.3.de ventre inspiciendo.*
b mentiẽtis hæc est pœna, vt si primò teneba-tur pro parte, postea insolidũ teneatur. *Bart.*
c *v.de l.19.§.cod. l.18.§.2.§.de prob.*
d Baldus addit eum qui post iudicis interrogationem iniustè taceat, aliquãdo pro contumace, aliquando pro confesso,sæpè p negante haberi.
e πρὸς ἔπος,i.ad verbum non respondet, qui factæ sibi interrogationi congruenter nõ respondet. Est verò species paria,*dixi ad§.21. constitut. de confirmatione Digestorum.* Cicero *pro Flacco* dixit, respondere ad rogatum.
f Negare, tacere, obscurè respondere paria.
g obscurè, & nihil respondere, paria sunt. *Bart.*
h Ex causa iusti erroris potest quis suam confessionem reuocare.*§.10.§.eod.v. 57.§.de obl. & act.*
i *lege 10. in fine.*
j *quis ſat ſcilare. l. 7.in ſi. §.de ferijs. l.12.in ſi.§.de tr.ſact. l.8. in ſin. l.9. & sequent. §. de procurat. l.19 circa fin. §.de inoſſicioſo. l.12.§.de cod. indebiti. l.1. in fine §. quando actio de peculio. l. 4. in fine §.de teſtamẽt. tutel. l. finali in ſi. §.de hered. inſtit. l.3. in ſin. de ad. mendis. l.13.§. ad Trebell.a. l.11.§.de except. rei iudic. l. 1.§. vlt.§.de quæſtionib. l.27.in pr. §.de pœnis.l.fina. Cod.de rebus creditis.l.1.2.3. Cod.ſi ex falſis instrumentis. §.5.finali. Inſtit. de heredum qualitate.*
k Respondens interroganti, cõtraherevidetur.
l *l.4.§.eodem.*
m Confessio iudicialis,obligat: extraiudicialis, habens causam probat, non obligat : causam non habens,nec probat , nec obligat. *Bo ogn.* *
n *vide §.8.eodem.*
o *adde l. 11. in ſi. §.de incendio.*
p *Synopſ. Baſ.§. 32.v.Non.18.c 15.*
q licet interrogato pœnitere, re integra: id est si actori ius non fiat deterius. *v. tamen Accurſium hic.*
r Pro herede gerit,qui interrogatus in iure respõdet se heredem. s & ita quisque sua confessione vti potest ex quad m consequentia.
t *Synopſis Baſilic.eodem c.13.* u *vide §.14.in fine §.eodem.*
x Falsæ confessiones naturalibus conuenire debent, *vt hic*. Ita confessiones ratæ, si

ius & naturã recipiant. *lege 14 in fine §. eodem.*
y *lege 21. in fine Cod.de furtis.*
z *adde l.42.§.de noxal.b.*
a *l.13.§.cod.*confessio quæ actu & potentia falsa est, non præiudicat. *Zaſ.*
b *vide l.31.in fin. §. de heredib. inſtituend.*
c *l.39.in fin.§.de noxalib.*
d & quia spem postliminij habebamus. *l. 22. 23.§.familiæ.*iusque absentis pẽdet. *l.15.§.de vſucap.*
e est enim hostium.
f simplex confessio minimè constituit nos dominos , sed præterea requiritur, vt res ipsa in nostro dominio esse possit. g *vide l. 5. §.de noxalib.*
h *l. 25.§.de fideiuſſorib.*
i Qi confessioni tuæ, adhæret in vno iudicio,potest ab ea recedere in alio iudicio,quod fuerit cum aliquo tertio intentatum. Imò fortius cõfessio tuá in vno iudicio facta, tibi ipsi nõ nocebit in alio iudicio respectu eorũ quos prius iudicium non tangebat.non enim prodest cõfessio tua tertio absenti à iudicio. *l.fin.§. eodem.* si tamen aliud iudicium inter easdem personas noceret.hęc *Zaſ. hic numerò vlt.*
k *vide l.9.§.4.§. cod.*
l *v.l.23.§.de ſolutionibus.*
m Homicidium in vno punitum, verum homicidam non excusat à pœna. *Baldus.*
n *l.4.§.2.§.de ſeruo corrupto.*
o Ex duobus Seiis vnus Seiũ interfecit. Qui reipsa non interfecit , quasi verus homicida capite plex* est. At verus homicida non liberatur, vt argumento huius legis colligit. Bald. c. 1. §. *iniuria. de pace in ramento firmanda in feudis: & in l.duobus. §.1.§.de in reiur.* Angelus & Imola *in l. quoties.§.ſoluto.* Cors. singulari,*Homicidium.*
p potest enim procurator no-

stro nomine interrogari & respondere , *lege 39.§.de procuratoribus.*
q *l.36.§.de rei vindic. vide l.11.Cod.de petit.heredit.*
r *l.7.§.17.§.quibus ex cauſis in poſſeſſ.*

2 ¶ Idem, & si damni infecti [a] caueamus. nam & hic respondere debet, quota ex parte eius sit prædium: vt ad eam partem stipulationem accommodemus. Pœna autem non repromittentis hæc est, vt in possessionem eamus, & ideo "eò" pertinet scire, an possideas.

Quibus casibus interrogari oportet.

21. *Vlpianus* lib.22. ad Edictum.

VBicumque [b] iudicem æquitas [c] mouerit: æquè oportere fieri interrogationem [d], dubium non est.

De effectu responsionis.

22. *Scæuola* lib.4. Digestorum.

PRocuratore Cæsaris ob debitum [e] fiscale interrogāte vnus ex filijs, qui nec bonorum possessionem acceperat, nec heres erat, respondit se heredem esse. an quasi interrogatoria creditoribus ceteris teneatur? respondit *, ab his, qui in iure non interrogassent, ex responso, suo cōueniri non posse [f].

DE [g] QVIBVS REBVS AD eundem iudicem eatur.

Tit. II.

De iudiciis quibus res diuiduntur, aut distinguuntur.

Pomponius lib.13. ad Sabinum.

SI inter [h] plures familiæ erciscundæ agetur, & inter eosdem communi diuidundo, aut finium regundorum: eundem iudicem sumendum. præterea, quo facilius coire coheredes, vel socij possunt, in eundem locum omnium præsentiam fieri oportet.

De tutoribus.

2. *Papinianus* lib.2. Quæstionum.

CVm ex pluribus [i] tutoribus vnus, quòd cæteri non sint idonei, conuenitur: postulante eo, omnes ad eūdem iudicem mittuntur [k]. & hoc rescriptis principum continetur.

DE SERVO CORrupto [l].

Tit. III.

Edictum. 1. De bonæ fidei possess. 2. Quid sit recipere. 3. Quid sit persuadere. De dolo persuadentis. 4. De seruo bono, vel malo. 5. Quibus modis seruus corrumpitur.

Vlpianus lib.25. ad Edictum.

AIt prætor: *Qui [m] seruum, seruam, alienū, alienā recepisse [n], persuasisséve quid ei dicitur dolo malo, quo eum eam deteriorem faceret, in eum, quanti [o] ea res erit, in duplum iudicium dabo.*

1 ¶ Qui bona fide seruuum emit hoc edicto non [p] tenebitur [q]: quia nec ipse poterit serui corrupti agere: quia nihil eius interest, seruum non corrumpi. & sane, si quis hoc admiserit, eueniet, vt duobus actio serui corrupti cōpetat. quod est absurdum. Sed nec eum, cui bona fide homo liber seruit, hanc actionem posse exercere opinamur.

2 ¶ Quod autem prætor ait, *recepisse* [r] ita accipimus, si

a *l.10.§.eodem.*

b Iudex in quacunque parte iudicij, etiam post conclusionem in causa, ex officio suo nobili & principali, merè in persona eius residente, potest facere positiones & interrogationes. *Bart. in repetitione huius legis num.7.*

c vtilitas publica, causæ cognitio, æquum & bonum, quod iudici semper ob oculos esse debet. *l.4.§.de eo quod cert. loco.* non cerebrinum tamen, sed iure informatum, & stricto iuri præferendum. l.8. *Co. de iudicijs.*

d *l.9. Cod. de iudicijs.* Satisdari & caueri, vel ante diem & conditionis euentū. *l.12. in fine. §. qui satisd. a. l.41.§. de iudicijs. l.31.§. de reb. auth. iud.* facta, per restitutionem reuocari. *l.3. l.7. in pr. §. de restit. in integr.* restitutiones cōcedi etiam maioribus. *l.1. in fi. l.26. §. vlti. l.27. l.28. §. ex quib. cau. maior.* edi instrumenta, rationes, tabulas, ἀντιγραφὴν aduersario. *vide l.1. Cod. de edend.* vel ex iis describi. *l.15. §. de reb. auth. iud.* vel eorum editionē differri etiā pluries. *l.7. l. vlt. §. de ferijs.* excusari iudicio sistēdi causa. *l.2.3.4.§. si quis cautio iudicio. l.7. §. de restit.* transactiones alimētorum probari vel improbari. *l.8.§. de transact.* & pacta, *l.7.§.7. §. de pactis.* Absētiū nomine gestores admitti, eóque nomine absentes obligari, *v. l.5. §. de oblig. & act.* restitui si læsi sint: in possessionem mitti legatorum seruandorum causa, ventris nomine, damni infecti, si non caueatur. *l.1.2. §. qui bus ex caus. in poss. ess.* bona pupillorum vendi. *l.22. Cod. de admin. tut.* & contumacium bona distrahi & euerti. *l.7.§.1. d. tit. l.20. ff. com. diuid.* impartiri officium suum non petitum. *vide quæ notaui ad l.4.§. antep. §. de damno.* adiudicationes fieri bonorum coheredi, socio, vicino. *vide §.4.5.6. Inst. de off. iud.* bonorum possessionem, possessionem bonorum, tutores pupillis, iudices litigantibus. *l.1. §. de iurisdict.* & aduocatos dari. *v. l.1.§.4.§. de postul.* & quæ huiusmodi aduocatis desunt suppleri. *Cod. vt quæ desunt aduocat. part.* pati aggerem in agro alieno restitui, qui factus mihi prodesse poterit, domino verò fundi nihil nociturus. *l.2.§.5. §. de aqu. pluu.* condemnati nomine pecuniam reclusam in arca capere, vt iudicato satisfiat. *l.15. in fin. §. de re iudicata.* testes & subsignatores testari volentibus dare, *l.22. §. de testib. l.37. §. de verb. sign. f.* adde de officio iudicis. *l.25.§.28. l.31.§.11. §. de ædilitio edicto.*

e Frustrà hoc non adiectum: Procuratoris enim Cæsaris erat debita fiscalia exigere. *lege 47. in fine, infrà de iure fisci: adde quæ scripsi ad titulum de officio procuratoris Cæsaris.*

f Confessio præiudicat quoad personam interrogantis, non quoad alios: vel, Responsio facta in iudicio non præiudicat respondenti, nisi respectu interrogantis. *Bart.* Confessio per errorem facta, probato errore reuocari potest. vide tamen Socinum *regula 69.*

g De reconuentione & mutuis actionibus adde *leg. 11. suprà de Iurisdict. & l.21.§. de Iudicijs.*

h vbi sunt causæ natura connexæ, vt in iudicio familiæ, communi diuidundo, finium, huiusmodi negotia coram vnò explicari debent, etiamsi personæ sint diuersæ iurisdictionis, seu fori: vel ideo quòd continentia causæ diuidi non debet. *l.10. Cod. de iud.* quòd reconuentio eiusdem causæ eundem iudicem efflagitet, vtpote iam antea de causa instructum, vt denique euitetur absurditas, ne in quo vnus iudex condemnat, alter absoluat, & contrariæ sententiæ ferantur in vna & eadem causa. *l.14. Cod. de sent.* tum etiam quòd omnibus præsentibus sententiam ferri magis expedit. quinetiam causa conuentionis & reconuentionis eadem sententia terminanda est. vide Socinum *regula 41.*

i *l.5. Cod. arbitr. tutelæ.*

k facit *l.6.§.1. inf. §. de edend.*

susceperit seruum alienum ad se. & est [s] propriè recipere, refugium [t] abscondendi causa seruo prestare, vel in suo agro, vel in alieno loco, ædificióve.

3 ¶ Persuadere autem est plùs [u], quàm [x] compelli, atque cogi sibi parere. Sed [y] persuadere τῶν μέσων [z] ἐστιν, *id est, ex medijs (scilicet verbis) est.* nam & bonum consilium quis dando potest suadere, & malum. & ideo [a] prætor adiecit, *dolo malo, quo eum deteriorem faceret.* neque enim delinquit, nisi qui tale aliquid seruo persuadet, ex quo eum faciat deteriorem. qui igitur seruum sollicitat [b] ad aliquid vel faciendum, vel cogitandum improbè: hic videtur hoc edicto notari. 4 ¶ Sed vtrum ita demum tenetur, si bonæ [c] frugi seruum perpulit ad delinquendum, an verò si malum hortatus est, vel malo monstrauit, quemadmodum faceret? & est verius, etiam si malo monstrauit, in quem modum delinqueret, teneri eum. imò & si erat seruus omnimodo fugiturus, vel furtum facturus, hic verò laudator huius propositi extitit, tenetur. * Non enim oportet laudando augeri malitiam. Siue [d] ergo bonum seruum fecerit malum, siue malum fecerit deteriorem corrupisse videbitur. 5 ¶ Is quoque deteriorem facit, qui seruo persuadet, vt iniuriam faceret, vel furtum [e], vel fugeret, vel alienum seruum vt sollicitaret, vel vt peculium intricaret, aut amator existeret, vel erro [f], vel malis [g] artibus esset deditus, vel in spectaculis nimius [h], vel seditiosus, vel si actori [i] suasit verbis, siue [k] pretio, vt rationes dominicas intercideret [l], adulteraret [m], vel etiam vt rationem sibi commissam turbaret.

2. *Paulus* lib.19. ad Edictum.

VEl luxuriosum [n], vel contumacem [o] fecit: quíve vt stuprum [p] pateretur [q], persuadet.

De dolo persuadentis & lusu. 1. Si quis persuaserit in tectum ascendere, vel in puteum descendere.

3. *Vlpianus* lib.23. ad Edictum.

DOlo malo adiecto calliditatem [r] notat prætor eius, qui persuadet. cæterùm, si quis sine dolo deteriorem fecerit, "nō notatur." & si lusus [s] gratia fecit, non tenetur [t].

1 ¶ Vnde quæritur: si quis seruo alieno suaserit in tectum ascendere, vel in puteum [u] descendere: & ille parēs ascenderit, vel descenderit, & ceciderit, crúsque [f] vel quid aliud fregerit, vel perierit, an teneatur. & si quidem sine dolo malo fecerit, non tenetur: si dolo malo, tenebitur.

4. *Paulus* lib.19. ad Edictum.

SEd commodius est, vtili lege Aquilia eum teneri [y].

De dolo recipientis. 1. Si quis persuaserit seruo, quem liberum putabat. 2. De confitente. 3. Si seruus fecisse dicetur. 4. Ad quod tempus refertur hæc actio.

5. *Vlpianus* lib.23. ad Edictum.

DOli verbum etiam ad eum, qui recepit [z], referēdum est: vt non alius teneatur, nisi qui dolo malo fecerit. cæterùm si quis, vt [a] domino custodiret, recepit: vel humanitate, vel misericordia [b] ductus, vel adprobata atque iusta ratione: non tenebitur.

1 ¶ * Si quis dolo malo persuaserit quid seruo, quem [c] liberum putabat: mihi videtur, teneri eum oportere. maius enim delinquit, qui liberum putans corrumpit. & ideo, si seruus fuerit, tenebitur.

l *l.6. Cod. 2. §.8. Inst. de obligat. ex delicto. Synopsis Basil. 60. tit. 6.*

m *Synopsi. eodem c.1.*

n *vide §.2. §. eodem.*

o *l.9.§.2 eodem.*

p Bonæ fidei possessor, non tenetur actione serui corrupti, *vt hîc.* Immò tenetur noxali. *l.28.§. de noxalibus.* Dic bonæ fidei possessorem serui corrupti actione non conueniri, quia sua re abuti se existimauit: neque dolo malo seruum corrupit in fraudem domini. Noxali verò conueniri ex facto ipsius serui.

q atqui tenetur lege Aquilia. *l.38.§. ad l. Aquil.*

r *§.1.§. eodem. l.2. l.9. Cod. ad leg. Fau. de plagia.*

s *l.13.§.7.§. de vsufruct.* *

t Recepti serui tenetur, qui abscondendi causa seruum recepit in suo vel alieno. *Synopsis eodem c.1.*

u *sub.* quam recipere.

x fortasse legēdum est, *quia est*, hoc sensu, Persuadere plus est quàm recipere. qui recipit seruum, refugium tantùm prestat: qui persuadet, impellit atque cogit sibi placere.

y *al.* sed persuadet *. Græcè etiam bonū consilium quis dando, potest suadere & malum. Budæus ita conatur emendare: sed persuadet, Græcè καταπείθει etiam bonum consilium. quam lectionem ieiunis vt ieiunam & inanem relinquo.

z Vocabula hęc Gellius 12. *cap. 9.* appellat media communia, quę significare & capere possint duas intra se res contrarias: ancipitia, ex vtroque versu Huius generis sūt, tempestas, valetudo, facinus, dolus, gratia, industria, periculum, venenum, contagium, honor. *Gellius illo loco.* Ita iure nostro, dolus. *l.1. §. de dolo. Festus in Doli vocabulo:* Venenum. *l.35.§.2. §. de contr. empt. l.3.§.2. §. de sicarijs. l.236. §. de verbor. signific. vbi ad eam rem citatur Homeri versus.* & apud *authorem Synopseos Basilic. 2. titul. cap. 236.* τῶν μέσων ἐστὶ τὸ ὄνομα τοῦ φαρμάκου καὶ δεῖ προστίθεσθαι καλὸν ἢ κακόν.

a *adde l.52.§.19. infr. §. de furt.* b *l.4. Cod. de furt.*

c καλὸν, bonum. *Synopsis Basil. eodem cap.1.* Porrò frugi dicebantur, consummatè probi. Ita L. Calpurnius Piso, Fungi, appellatus ob mores. *Pedianus in Pisonianam: Cicero in Verrem.* Porrò à fruendo, frux, frugis est.

d Corrumpit, qui facit deteriorem, vt si quis fugituro, modum monstret, aut fugam eius laudet. *Synops. eodem c.1.*

e *d.§.19.* f *v. l.225. §. de verb. signif.* g κακότεχνος. *Synops. Bas. ibid. c.1.*

h mimus. i *sub.* seruo. Actoris enim serui munus, rationes dominicas cōficere. *vt hîc.* k suasio fit pretio vel vrbis. l ἀπαλείψῃ, ἢ πλαστογραφήσῃ, ἢ φυράσῃ, hoc est, deleat, adulteret, turbet, *d. c.1.*

m Adulterare dixit μεταφορικῶς, pro corrumpere (ad metaphoras autem vel necessitatis aut penuriæ, vel elegantiæ causa descendimus) sic adultera moneta, nummi adulteri, pro falsis: Ambulatoria voluntas, pro libera: cunabula pro initiis, & sexcenta alia in iure, de quibus vide Alciatum *tract. de verb. sign. & Oldend. in f. oper.*

n ἄσωτον. i. prodigum. *Synops. Basil. ibid.* o erga dominum *arg. l.5. §. de extraordi. crim.* p ἢ ἀσχημονηθῆναι. *Synops. ib.* vbi scholiō exponit τὰ τῶν γυναικῶν ὑπομεῖναι.

q *l.6. §. de adult.* r *l.1.§.2. §. de dolo.* s lusus gratia quod fit, delicti non obligat eum qui facit. *vt hîc.* aliàs nemo ex lusu & ioco obligatur. dixi ad *l.3. in fi. §. de obli. & act.* t si modò lusus non fuit perniciosus. *l.10. §. ad l. Aquil.* u *§. vlt. Inst. de l. Aquilia.* x *adde l.54. §. de act. empt.* y *d.§. vlt.* z *l.1. §. de receptatorib.* a *Synopsis eod. c.3. adde l.43.§.3. §. de furtis.* b qui misericordia alienum seruum retinet, non tenetur, *vt hîc.* at is qui misericordia ductus soluit compeditum, in factum actione tenetur. *l.7.§.7. §. de dolo. §. vlt. infi. Inst. de l. Aquil.* & qui eadem miseratione custodiam mittit, militiam mutat. *l. vlt. §.2. §. de cust. reor.* c *Synop. Bas. eod. c.4.*

2 ¶ Hæc

2 ¶ Hæc actio etiam aduersus fatentem in duplum est [a] quamuis [b] Aquilia infitiantem dumtaxat coerceat [c].
3 ¶ Si seruus, seruáve fecisse [d] dicetur: iudicium cum noxæ deditione redditur. 4 ¶ Hæc actio refertur ad tẽpus serui corrupti, vel recepti: non ad præsens. & ideo "&" si decesserit, vel alienatus [e] sit, vel manumissus: nihilo minùs locũ habebit actio *, nec extinguitur manumissione semel nata actio [f].

6. *Paulus* lib. 19. ad Edictum.

PRæteritæ enim vtilitatis æstimatio in hoc iudicium versatur.

7. *Vlpianus* lib. 23. ad Edictum.

NAm & mali serui forsitan cõsequuntur libertatem [g]: & posterior causa interdum tribuit manumissionis iustam rationem.

An heres agat.

8. *Paulus* libro 19. ad Edictum.

SEd & heres eius, cuius seruus corruptus est, habet hãc actionem [h]: non solùm si manserit in hereditate seruus: sed & si exierit, fortè legatus [i].

De seruo communi. 1. Aut cuius vsusfructus alienus est, recepto, vel corrupto. 2. De duplo. 3. De seruo depretiato.

9. *Vlpianus* lib. 23. ad Edictum.

SI quis seruum communem, meum & suum, corruperit, apud Iulianum libro nono Digestorum quæritur, an hac actione teneri possit. & ait teneri eum socio [k]: preterea poterit & communi diuidundo, "& pro socio, si socij sint," teneri, vt Iulianus ait. Sed cur deteriorem facit Iulianus conditionem socij, si cum socio agat, quàm si cũ extraneo agit? nam qui cum extraneo egit, siue recepit, siue corruperit, agere potest: qui cum socio, sine [l] alternatione, id est, si corrupit. nisi fortè non putauit Iulianus, hoc cadere in socium [m]: nemo enim suum recipit. Sed si celandi animo recepit: potest defendi, teneri eum.
1 ¶ Si in seruo ego habeam vsumfructum, tu proprietatem: si quidem à me sit deterior factus, poteris mecũ experiri, si tu id feceris, ego agere vtili actione possum. ad omnes [n] enim corruptelas hæc actio pertinet: & interesse fructuarij [o] videtur, bonę frugi seruum esse, in quo vsumfructum habet. Et si fortè alius eum receperit, vel corruperit, vtilis actio fructuario competit.
2 ¶ Datur autem actio, quanti [p] ea res erit, eius dupli [q].
3 ¶ Sed quæstionis est, æstimatio vtrùm eius dumtaxat fieri debeat, quod seruus in corpore, vel in animo dãni senserit: hoc est, quanto vilior seruus factus sit: an verò & cæterorum. & Neratius ait, tanti [r] condemnandum corruptorem, quanti [s] seruus ob id, quòd subreptus sit, minoris sit.

De rebus quas secum seruus abstulit.

10. *Paulus* lib. 19. ad Edictum.

IN hoc iudicium etiam rerum æstimatio [t] venit, quas secum seruus abstulit: quia omne damnum duplatur [u]. neque intererit, ad eũ perlatæ fuerint res, an ad alium: siue etiam consumptæ sunt. etenim iustius est, eum teneri, qui princeps [x] fuerit delicti, quàm eum quæri, ad quẽ res perlatæ sunt.

De furtis postea factis. 1. De instrumentis corruptis. 2. De concursu huius & aliarum actionum.

11. *Vlpianus* lib. 23. ad Edictum.

NEratius ait, postea furta facta in æstimationem non venire quam sententiam veram puto. nam & verba edicti, *quanti* [y] *ea res erit*, omne detrimentum recipiunt.
1 ¶ Seruo persuasi, vt chirographa debitorum corrumpat: videlicet tenebor. sed si cõsuetudine peccandi postea & rationes [z] cęteráque similia instrumenta subtraxerit, vel interleuerit [a], deleuerit: dicendum erit, corruptorẽ, horum nomine non teneri.
2 ¶ Quamuis autem, rerum subtractarum nomine, serui corrupti competat actio: tamen & [b] furti agere possumus. ope enim consilio sollicitatoris videntur res abesse [c]. nec sufficiet, alterutra actione egisse: quia altera alteram nõ minuit. Idem & in eo, qui seruum recepit [d], & celauit, & deteriorẽ fecit, Iulianus scribit, sunt enim diuersa [e] maleficia, furis, & eius, qui deteriorem seruum facit. Hoc ampliùs, & condictionis nomine tenebitur. quamuis enim condictione hominem, pœnam autem furti actione consecutus sit: tamen &, quod interest, debebit consequi actione serui corrupti.

12. *Paulus* libro decimonono ad Edictum.

QVia manet reus obligatus etiam rebus redditis.

De tempore huius actionis. de successoribus. 1. De seruo hereditario corrupto.

13. *Vlpianus* lib. 23. ad Edictum.

HÆc actio perpetua [f] est, non temporaria. & heredi [g], cæterísque successoribus competit. in hæredem nõ dabitur, quia pœnalis est.
1 ¶ Sed & si quis seruum hereditarium corruperit, hac actione tenebitur. sed & petitione [h] hereditatis [i], quasi prædo, tenebitur.

De filiofam. corrupto. 2. Si communis. 3. Vel fructuarius seruus corruperit. 4. De seruo pignerato corrupto. 5. De duplo. 6. De furto. 7. De damno, de seruo locato. 8. De seruo depretiato. 9. Vel facto inutili.

14. *Paulus* lib. 19. ad Edictum.

VT tantum veniat in hereditatis petitionem, quãtum in hanc actionẽ. 1 ¶ De filio filiáve familias corruptis huic edicto locus non est [k]: quia serui corrupti cõstituta actio est, qui [l] in patrimonio nostro esset: & pauperiorem se factum esse dominus probare potest, dignitate & fama domus integra manente: sed vtilis [m] competit, officio iudicis æstimanda: quoniam * interest nostra [n], animum liberorum nostrorum non corrumpi.
2 ¶ Si seruus communis, meus & tuus, propriũ meum seruum corruperit [o]: Sabinus, non posse agi cum socio. perinde atque si proprius meus seruus corrupisset conseruum. Item si seruus communis extraneum corruperit: videndum est, vtrùm cum duobus agi debeat, an & cum singulis, exemplo ceterarum noxarum. & magis est: vt vnusquisque insolidum teneatur: altero autem soluente, alterum liberari [p]. 3 ¶ Si is, in quo vsumfructum habeo, seruum meum corruperit: erit mihi actio cum domino proprietatis. 4 ¶ Pignoris dati nomine debitor habet hanc actionem [q].
5 ¶ In hac actione non [r] extra rem duplũ est. id enim, quod damni datum est, duplatur [s].
6 ¶ His consequenter & illud probatur: "vt": si seruo meo persuaseris, vt Titio furtum faciat: non [t] solùm in id teneris, quo deterior seruus effectus est, sed & in id, quod Titio præstaturus sim.
7 ¶ Item non solùm, si mihi damnum dederit consilio tuo, sed etiam [u] si extraneo: eo quoque nomine mihi teneris, quòd ego lege Aquilia obnoxius sim. aut si ex conducto [x] teneor alicui [y], quod ei seruum locaui, & propter te deterior factus sit: teneberis & hoc nomine. & si qua talia sint. 8 ¶ Æstimatio autem habetur in hac actione, quãti [z] seruus vilior factus sit. quod officio iudicis expedietur. 9 ¶ Interdum tamen & inutilis sit, vt nõ expediat talem seruum habere. vtrùm ergo & pretium cogitur dare sollicitator, & seruum dominus lucrifaciat? an verò cogi debet dominus restituere seruum, & pretium serui accipere? & verius est, electionem domino dari: siue seruum detinere cupit, & damnum, quãti deterior seruus factus est, in duplum accipere: vel, seruo restituto, si copiã huius rei habeat, pretium consequi. quòd si non habeat: pretium quidem simili modo accipere debet: cedere autẽ sollicitatori, periculo eius, de dominio serui actionibus. Quod tamen de restitutione hominis dicitur, tunc locum habet, cùm homine viuo agitur. quod autem si manumisso eo agatur: non facilè apud iudicem audietur, dicendo, ideo se manumisisse, quoniam habere noluerat domi: vt & pretium habeat, & libertum.

De contemptione domini.

15. *Gaius* libro sexto ad Edictum Prouinciale.

COrrumpitur [a] animus serui, & si persuadeatur ei, vt dominum contemneret [b].

De seruo manumisso.

16. *Alphenus* "Varus" libro secundo Digestorum.

DOminus seruum dispensatorem [c] manumisit: postea rationes ab eo accepit: &, cùm eis non constaret, cõperit apud quandam mulierculam pecuniam eum consumpsisse. quærebatur, possétne agere serui corrupti cum ea muliere, cùm is seruus iam liber esset. respondi, posse. sed etiam [d] furti de pecuniis, quas seruus ad eã detulisset.

---

a *vide l. 9. §. 2. ȷ. eod.*
b serui corrupti actio in duplum coercet confitentem: Aquilia, inficiantem. *d. c. 4.* *
c simplo, *l. 23. §. 10. s. ad legem Aquil.*
d hoc est, sollicitasse alium, ὑποβολεῖν, *Græcis d. c. 4.*
e *vide l. vlt. ȷ. arborum furtim cæsar.*
f *l. 56 ȷ. de oblig. & act. adde l. 55. in fine, s. ad legem Aquil.*
g vt & nequam liberi à patre interdũ cùm conuicio instituuntur heredes, & ex eius testamẽto aliquid percipiunt. *l. 48. §. 1. ȷ. de heredib. inst. l. 13. Cod. quibus ex caus. infamia.*
h *l. 13. in prin. & §. 1. ȷ. eod.*
i idem in actione furti. *l. 47 ȷ. de furt.*
k socius si quid in re communi commisit, tenetur socio. *l. 16. §. 4. s. famil. l. 10. s. comm. diuid. l. 47 ȷ. pro socio.*
l i. hoc vno tantùm casu.
m *vide l. 51 ȷ. pro socio.*
n Ergo & ad adulteria. *vide l. 6 ȷ. de adulteriis. adde l. 1. in fin. l. 2. s. eod.* adde & exempla *ex lege 52. §. 23. ȷ. de furtis.* tametsi apertiùs hic legeretur, *omnium*, quàm *omnes*, omnium, inquam, vt referas ad proprietarium & fructuariũ, de quibus in hac facti specie agitur.
o *l. 11. in fin. s. ad l. Aquil.*
p *l. 1. in pr. s. eod.*
q *d. l. 1. l. 5. §. 2. s. eod. l. 13. l. 14. in pr. § 5. ȷ. eod.*
r *Synopsis Basil. eod. c. 8.*
s *l. 1. s. eod. l. 14. § 8. ȷ. eod.*
t *vide l. 8. ȷ. arborum furtim cæsarum.*
u *vide l. vnic. Codice de sentẽ. quæ pro eo quod interest.*
x facit *l. 1. § 11. s. si quadrupes. l. 52. § 1. s. ad l. Aquil.*
y Quanti res est formula, omne detrimentũ cõtinetur.
z *l. 1. § 5. s. eod.*
a *vide l. 12. Cod. de testament. ordin.*
b *l. 16. in fi. ȷ. eod.*
c *vide l. 36 ȷ. de furtis.*
d *vide l. 14. Cod. de furtis.*
e i. duo: facit *l. 2. § pen. ȷ. de priuatis delict. l. 4. C. hoc tit.*
f *Synopsis Basilic. eodem cap. 11.*
g *lege 8. s. eodem.*
h *l. 11. l. 14. s. de petit. heredit.*
i in quam tantum venit quantum in hanc actionẽ serui corrupti s. & ita in duplum actio hereditaria serui corrupti datur, cùm tamẽ actio legis Aquiliæ in petitionem hereditatis ad simplum veniat, *l. 20. § 4 ȷ. de petit. hered.* non ad duplum, quod ex inficiatione crescit. cur tam variè? vel ideo quod hæc, serui corrupti s. ab initio pœnalis est, illa non item. Hæc igitur in hereditate inuenta est; illa, non æquè: Reus enim à defuncto nondum conuentus, negare nihil potuit, & ita hereditati dupli nomine teneri nõ debuit, cùm Aquilia in duplũ aduersus solum inficiantem sit concepta. Est autem receptum, vt, quæ in corpore hereditatis non includuntur, ea heredem non respiciant. *vide Zas. 1. Resp. 14.* *
k cur potius quam serui? vel ideò quod seruo corrupto minuitur solum domini patrimoniũ, dignitate salua familiæ: in filio omnino sec⁹. Prętor autem neminem sanum existimauit prouulgaturum suã infamiam. poterit tamen parens in corruptorem filij vtili actione experiri verbis obscuris, temperatis, mollioribus, vt non faciat mentionem probri, quod suæ contigit domui, in qua officio iudicis æstimabitur, quidquid ex filio cõmodi perciperet pater, si esset bonus & frugi *adde l. 14. § 13. ȷ. de furtis. v. Cuiac. 17. obs. 11.*
l serui corrupti actio constituta est de seruo qui sit ĩ nostro patrimonio. vnde cõstat ob filium & filiam corruptã, directã saltẽ nõ cõpetere serui corrupti actionem: vt qui non sint in nostro patrimonio, sed vtilẽ. *adde Synops. Basil. eod. c. 11.*
m *v. l. 11. ȷ. de præscriptis.*
n Ex eo tentat Zas. hîc probare, hanc actionem hodie locũ habere in iis qui nobis seruiunt.
o *v. l. 27. § 1. s. ad l. Aquil.*
p *l. 20. s. de interrog.*
q *l. 30. § 1. s. ad l. Aquil.*
r i. duplum, seu dupli pœna non præstatur vltra rem ipsam: sed res ipsa tantùm duplatur.
s *v. l. 9. § pe. s. eo.*
t *Synops. Basil. d. c. 11.*
u *d. c. 11.*
x *v. l. 52. § 3. ȷ. de furtis.*
y *adde l. 45. in fi. ȷ. locati.*
z *v. l. 9. inf. s. eo.*
a *Synops. Bas. eo. c. 13.*
b putà, peculium intricaret, rationes dominicas intercideret, adulteraret, turbaret, cõtumax esset. *l. 1. in f. l. 2. s. eod.* ad infamandum dominum cõfugeret ad statuam, *l. 5. ȷ. de extr. crimin.*
c Dispensator is dicebatur, cuius munus διοικεῖν ἢ δανείζειν τοῦ δεσπότου χρήματα, administrare vel fœnore occupare pecuniam domini, *Synopsis Basil. eod. c. 14.*
d *l. 11. § 2. s. eod.* nec enim manumissione extinguitur semel nata actio *l. 5. in fi. s. ea.*

Si vxor conueniatur.

17. *Marcianus* lib.4.Regularum.

SErui corrupti nomine & constãte matrimonio, marito in mulierem datur actio: sed, fauore [a] nuptiarum, in simplum [b].

DE FVGITIVIS [c].

Tit. IIII.

De eo qui fugitiuum celat. 1. De his qui fugitiuum admittunt aut protegunt, & de his qui reddunt, vel exhibent. 2. De fugitiuo inquirendo. 3. Et in publicum deducendo. 4. Et custodiendo. 5. Qui dicuntur fugitiui. 6. Quid sit in publicum deducere. 7. De fugitiuo custodiendo. 8. Et ad magistratum deducendo: eius nomine, notis & domino edendis.

Vlpianus lib.1.ad Edictum.

IS qui fugitiuum celauit, fur est [d]. 1 ¶ Senatus censuit: ne fugitiui [e] admittãtur in saltus [f]: neque protegantur à vilicis [g], vel procuratoribus possessorum: "&" multam statuit. his autẽ, qui intra viginti [h] dies fugitiuos vel dominis reddidissent, vel apud magistratus exhibuissent, veniam in anteactum dedit. Sed & deinceps eodem senatusconsulto impunitas [i] datur ei, qui intra præstituta tempora, quàm reperit fugitiuos in agro suo, domino, vel magistratib⁹ tradiderit. 2 ¶ Hoc autem senatusconsultum aditum [k] etiam dedit militi, vel pagano, ad inuestigandum fugitiuum in prædia senatorum, vel paganorum [l]. Cui rei etiam lex Fauia prospexerat, & senatusconsultum Modesto consule factum, vt fugitiuos inquirere volẽtibus literæ [m] ad magistratus dentur. multa etiam centum solidorum in magistratus statuta, si, literis acceptis, inquirentes non adiuuent. Sed & in eum, qui quæri apud se prohibuit, eadem pœna statuta. Est etiam generalis epistola Diuorũ Marci & Commodi, qua declaratur, & præsides, & magistratus, & milites stationarios [n] dominum adiuuare debere in inquirẽdis fugitiuis: & vt inuentos redderẽt: & vt hi, apud quos delitescant, puniantur, si crimine contingãtur. 3 ¶ Vnusquisque [o] eorum, qui fugitiuum adprehendit, in publicum deducere debet.

4 ¶ Et meritò monentur magistratus, eos diligenter custodire, ne euadant. 5 ¶ Fugitiuum accipe, & si quis erro sit. Fugitiui autem appellatione, ex fugitiua natũ non contineri, Labeo libro primo ad edictum scribit. 6 ¶ In publicum deduci intelliguntur, qui [p] magistratibus municipalibus traditi sunt, vel publicis ministeriis. 7 ¶ Diligens custodia etiam vincire permittit. 8 ¶ Tamdiu autem custodiuntur, quandiu ad præfectum vigilum [q], vel ad præsidem deducantur. eorúmque nomina, & notæ, & cuius se quis esse dicat, ad magistratus deferantur: vt faciliùs adgnosci, & percipi fugitiui possint. Notæ [r] autem verbo etiam cicatrices continentur. Idem iuris est, si hæc [s] in scriptis publicè, vel in ædes proponas.

Pœna fugitiui.

2. *Callistratus* lib.6.Cognitionum.

FVgitiui simplices [t] dominis reddendi sunt. sed, si pro libero se gesserint grauius [u] coerceri solent.

De fugitiuo inquirendo.

3. *Vlpianus* lib.7.de Officio Proconsulis.

DIuus Pius rescripsit, eum, qui fugitiuum vult requirere in prædijs alienis, posse adire præsidem literas [x] ei daturum, &, si ita res exegerit, apparitorem quoque, vt ei permittatur ingredi [y], & inquirere: & pœnam eundem præsidem in eum constituere, qui inquiri non permiserit. Sed & Diuus Marcus oratione, quam in senatu recitauit, facultatem dedit ingrediendi tam Cæsaris, quàm senatorum [z], & paganorum prædia volentibus fugitiuos inquirere: scrutaríque cubilia, atque vestigia occultantium.

De fugitiuo custodiendo, & ad præsidem transmittendo.

4. *Paulus* lib.1.Sententiarum.

LImenarchæ [a], & stationarij [b] fugitiuos deprehensos rectè in custodia retinent. Magistratus municipales ad officium præsidis prouinciæ, vel proconsulis comprehensos fugitiuos rectè transmittunt.

a Fauor is est nuptiarum aut potius matrimonij, vt actio coniugi in alterum coniugem detur in simplum, quæ in alium daretur ad duplum. b i. de damno in factum. *l.2.C. rerum amotarum.* c *6.Cod.1.60.Synopsis Basilic. ex lib.54 titul.7.* d *l.6.ʒ.de plagiariis.* e *l.12. Cod.de agricolis.* f vnde saltuarius, qui Glossis ἀγροφύλαξ & ὀροφύλαξ. g Mulctantur, οἰκονόμοι καὶ προκουράτορες τῶν κτητόρων, i. œconomi & procuratores possessorum, qui fugitiuũ recipiunt & cælant. *Synopsis Basilic.eod.c.1.* Fuerint igitur Vilici, de quibus hic οἰκονόμοι. vnde Glossis Vilicus, οἰκονόμος, ἐνοικολόγος, καὶ ὁ κατ᾽ ἀγρὸν οἰκονόμων. h *Synopsis Basilic.d.c.14.* i *vide l.65. ʒ. de furtis.* k *l.3.in fine, ʒ.eodem.* l & hoc speciale est. nam hodie requisitio rei furtiuæ non admittitur, vt olim §.4.*circa fi. Inst.de oblig. quæ ex delicto. v. tamen l.3.ʒ.eod.* m *l.3.ʒ.eod.* n *lege 4. infrà eod.* o ἀσφαλῶς, tutò. *Synopsis Basilic.d.c.1.* p *l.3.§.9.ʒ.de tab. exhib.* q *l.vlt. in fi.ʒ.de off.præf.vi.* r solebant fugitiui notis vel literis compungi: tales stigmatiæ seu subuerbustæ dicebantur: subuerbustæ, inquã, quasi verubus vstæ, seu subueruustæ. *Festus Plautus.* Tertul. de pallio: libertinos, in equestribus: subuerbustos, in liberalibus: dedititios, in ingenuis: rupices, in vrbanis: scurras, in forensibus: paganos in militaribus. Hinc illud τὸν δραπέτην (inquit Clemens Alexand. 3.παιδείας) στίγματα δείκνυσι: & Petronius arbiter, *Notum fugitiuorum epigrãma:* & Quintilianus: *si quis fugitiuo stigmata scripserit.* Solebant interdum pedum amputatione multari, si ad barbaricum confugissent, *l.3.Cod. hoc titul.* vt & desertoribus crura & poplites incidi iussit Cassius: autor *Volcatius Gallicanus in eius vita.* Plerique reorum in cruribus suris & frontibus notabantur, veluti lege Remmia, quorum postremum sublatum fuit. *vide l.17.Cod.de pœnis.* Porrò vt ad στίγματα reuertar, stigmata etiam fabricensibus & aquariis inurebantur. *vide quæ notaui ad l.3. Cod.de fabricensib. vide Aus.Ep.5. adde Vlpianum in fragmentis 1.titulo de libertis.* §.11.& tironibus. qua de re aliàs dixi ex Vegetio. s Fugitiuis conquirẽdis domini publicè vel in ædes fugitiuũ sibi esse proponebãt. t hi opponũtur fugitiuis qui pro liberis se gerũt hac lege. u *l.5.infi.ʒ.de manumiss.* x *l.1.§.2.ʒ. eodem.* y Fugitiuos nostros, vel in alienis ędibus inuito domino conquirere possumus, *vt hîc.* quod ius Tholozæ & Biturigibus non seruatur, vbi serui ipso ingressũ ciuitatis, speciali priuilegio, fiunt liberi: ita vt non possint vindicari à suis dominis. Boerius §.1. *consf. Bituricensiũ.* z *d.§.2.* a portuum maritimorum (ex quibus freqũes erat traiectus ad exteras nationes) custodes. *l.18.§.10.ʒ.de munerib. l.38.Cod.de liberali.* Aristoteles eos vocat *6.Politi.* λιμενοφύλακας: horũ munus videtur adumbrari in *l.2.§.1.Cod.de offic. Præf.Præt.Af.* b & hoc speciale est: nam vtcunque crimina deferrent iudicibus, vetiti sunt tamen aliquem (licèt pro manifesto crimine) apud se habere in custodia, *l.1.in fi. Cod. de curiosis. l.1. Cod. cohortalib. lib.12* fortè quòd eorum officium abiectum esset, *l.6. Cod.de dignitatibus.* hoc interea constat, limenarchis adfuisse suos stationarios, ita dictos à portuum statione. *argu. l.59.ʒ.de verb signif.*

Si fugitiuus in arenam se dederit.

5. *Tryphoninus* lib.1.Disputationum.

SI in arenam fugitiuus seruus se dederit, de isto quidem periculo discriminis vitæ tãtùm sibi irrigato potestatem domini euitare poterit. Nam Diuus Pius rescripsit, omnimodo eos dominis suis reddere: siue ante pugnam ad bestias, siue post "pugnam", quoniam interdum, aut pecunia interuersa, aut commisso aliquo maiore maleficio, adfugiendã inquisitionem, vel iustitiam animaduersionis, in arenam se dare mallent. reddi ergo eos oportet.

DE ALEATORIBVS [c].

Tit. V.

Edictum. 1. De mutuis rapinis collusorum. 2. De loco & tempore. 3. Quæ actiones furto facto negantur. 4. De eo qui compulit ludere.

Vlpianus lib.23.ad Edictum.

PRætor ait: *si [d] quis eum, apud quem alea lusum esse dicetur, verberauerit, damnúmve ei dederit, siue quid eo tempore dolo eius subtractum est: iudicium non dabo [e]. in eum, qui aleæ ludendæ causa vim intulerit, vti quæque res erit, animaduertam.*

1 ¶ Si rapinas fecerint inter se collusores, vi bonorum raptorum non denegabitur actio. susceptorem enim dũtaxat prohibuit vindicari, non & collusores, quamuis & hi indigni videantur. 2 ¶ Item notandum, quòd susceptorem verberatum quidem, & damnum passum vbicumque, & quandocumque non vindicat. verùm furtum factum domi, & eo tempore, quo alea ludebatur, licèt lusor nõ fuerit, qui quid eorum fecerit, impunè fit. Domum autem pro habitatione & domicilio [f] nos accipere debere, certum est. 3 ¶ Quod autem prætor negat, se furti actionem daturum, videamus, vtrùm ad pœnalem actionem solam pertineat, an & si ad exhibendum velit agere, vel vindicare, vel condicere. & est relatum apud Pomponium, solummodo pœnalem actionem denegatam. quod non puto verum. prætor enim [g] simpliciter ait, *si quid subtractum erit, iudicium non dabo.* 4 ¶ *In eum,* inquit, *qui aleæ ludendæ causa vim intulerit, vti quæque res erit, animaduertam.* hæc clausula pertinet ad animaduersionem eius qui cõpulit ludere: vt aut multa multetur, aut in lautumias [h], vel in vincula publica ducatur.

De ludis tam concessis quàm vetitis.

2. *Paulus* lib.19.ad Edictum.

SOlent enim quidam & cogere ad lusum, vel ab initio, vel victi, dum retinent. 1 ¶ Senatusconsultum vetuit in pecuniã ludere: præterquam [i] si quis certet hasta [k], vel pilo iacendo, vel currendo, saliendo [l], luctando [m], pugnando: quod virtutis causa fiat.

3. *Marcianus* lib.5.Regularum.

"IN" quibus rebus ex lege Titia, "& Publicia," & Cornelia etiam sponsionem facere licet. sed ex alijs [n], vbi pro virtute certamen non fit [o], non licet.

1. Si seruus aut filiusfamiliàs luserit. 2. De parente & patrono.

4. *Paulus* lib.19.ad Edictum.

QVod in conuiuio [p] vescendi causa ponitur, in eam rem familiæ ludere permittitur.

1 ¶ Si seruus, vel filiusfamiliàs victus fuerit: patri, vel domino competit repetitio [q]. Item si seruus acceperit pecuniam, dabitur in dominum de peculio actio, nõ noxalis: quia ex negotio gesto agitur. Sed non amplius cogendus est præstare, quàm id, quod ex ea re in peculio sit.

2 ¶ Aduersus parentes, & patronos repetitio eius, quod in alea lusum est, vtilis ex hoc edicto danda est.

SI [r] MENSOR [s] FALSVM modum dixerit.

Tit. VI.

1. De dolo, culpa, imperitia mensoris. 2. De renunciatione.

Vlpianus lib.24.ad Edictum.

c *l.3.Cod.43.* vbi de aleatoribus quædam notaui: *adde Nouell. Leonis 87. & Synopsis Basilic.* περὶ κοττιστῶν ἤτοι κυβιστῶν. *3.titul. 2.ex lib. 60.tit.8.* d *v. quæ scripsi ad l.1. Cod.de furtis. l.12. Cod.de plagiarijs:* adde Synops. Basil.*e.c.1.* e susceptori aleatorum impunè furtum & iniuria fieri põt. f *l.5.2.ʒ. de iniurijs. l.8. in fine, l.22.§.2.ʒ.de adulteriis. §.8. vers. damnũ. Inst.de iniur.* g generaliter & sine distinctione prolata, generaliter & sine distinctione accipiuntur. *Accurs. Synops. Bas.d.c.1.* εἰς λιποθυμίας. h alij latumias, & ita legitur. *& 5.in Verr.* duob⁹ locis, quos vide: sed aliter apud Senecã, *ne nunc quenquã vestrum,* inquit, *decipiat nomen lautumiæ. illa animo meo lauta res est. Seneca 9.decl.v.Cuia. 6.obs 7. adde quæ scripsi ad l.9.ʒ.ex quib. caus. maior.* i *v.l.2.C.eod.& quæ ibid.notaui.* k *al.* disco. & ita Forcatulus legit *c.20. Cupidinis Iurisperit.* Et verò Festus *in voce Pẽtathlũ & Quinquertiũ,* πένταθλον seu Quinquertiũ, his quinq; artibus cõstare scribit, iactu disci, iaculatione, cursu, saltu, luctã. Isidorus *18.c.18.& seq.* iactũ, virtutẽ, cursũ, saltũ, luctationẽ numerat. *lex.1.& vl.C.eo.* totidẽ recẽset, hęc nimirũ μονόβολον, κοντομονόβολον, κώντανον, κόντακα χωρὶς τῆς πόρπης, πεχύτλω, ἱππικήν. Hîc totidẽ numerãtur, hasta vel pili iactus, cursus, saltus, lucta, & si voce *pugnãdo,* quæ in hac lege est, pugillatũ intelligim⁹, aut sextus ludus erit: aut idẽ erit hastã & pilũ iacere. Quod si ita fuerit, parũ cõcordiæ erit inter superiora. l *al.* saltãdo. m luctabãtur toto corpore, pugnabãt ipsis tantũ pugnis. n *adde l.108. ʒ.de verb.obl.* o *adde l.18.in fin.ʒ.de præscript.* p alea ludere conuiuij causa licet. q *l.20.ʒ.de iniur.l.225.ʒ.de verb.sig.* r περὶ μετρητῶν ψευσαμένων περὶ τὸ μέτρον. *Synops. Bas.60.tit.9.* s de mẽsore machinario agitur *l.7.§.1.ʒ.cod.* de architecto, *ibid.§.3.*

a Interest nostra non falli in renuntiatione modi.
b Mensor assumitur in finalibus quæstionibus, aut si quæstio sit, cuiusmodi ager veneat.
c hinc constat, maximo honore inter veteres habitam fuisse agriculturam: hîc enim, mensoris opera, beneficij loco accipitur. Idem esse ait Bartolus in aduocato, doctore, & medico, vt illis non locati, sed in factum competat actio.

ADVERSVS mensorem agrorum prætor in factum, actionem proposuit, à quo falli nos nō oportet. nam interest [a] nostra, ne fallamur in modi renuntiatione: si fortè vel [b] de finibus contentio sit, vel emptor scire velit, vel venditor, cuiusmodi ager veneat. Ideo autem hanc actionem proposuit: quia non crediderunt veteres, inter talem personam [c] locationem "& [d] conductionem" esse: sed magis operam beneficij loco præberi: & id, quod datur, ei ad remunerandū dari: & inde honorariū appellari. si autem ex locato" cōducto" fuerit actum: dicendum erit, nec tenere intentionem. 1 ¶ Hæc actio dolum [e] malum dumtaxat exigit. visum est enim, satis abundéque coerceri mensorem, si dolus malus solus conueniatur eius hominis, qui ciuiliter obligatus non [f] est. proinde, si imperitè versatus est, sibi [g] imputare debet, qui eum adhibuit. sed & si negligenter, æquè mensor securus erit. * lata culpa planè dolo comparabitur [h]. Sed etsi mercedem accepit: non omnem culpam eum præstare, propter verba edicti. vtique enim scit prætor, & mercede eos interuenire.
2 ¶ Is autem tenetur hac actione, qui renuntiauit. sed renunciasse & eum accipere debemus, qui per [i] alium renuntiauit.

1. *De dolo eius, cui mensor mandauit.*

2. *Paulus* lib. 25. ad Edictum.

VEl [k] per literas [l]. 1 ¶ Sed si ego tibi, cùm esses mēsor mandauerim, vt mensuram agri ageres: & tu id Titio delegaueris [m], & ille dolo" malo" quid in ea re fecerit: tu teneberis: quia dolo malo versatus es, qui tali homini credidisti [n].

De dolo plurium mensorum. 1. De eo cuius interest. 2. Si emptor. 3. Aut venditor plus dederit. 4. De mensore propter iudicium adhibito. 5. De successoribus. 6. De seruo mensore.

3. *Vlpianus* lib. 24. ad Edictum.

SI duobus mandauero, & ambo dolosè fecerint: aduersus singulos insolidum agi poterit: sed altero conuento, si satisfecerit, in alterum actionē denegari oportebit. 1 ¶ Competit autem hæc actio ei, cuius interfuit, falsum modum renuntiatum non esse: hoc est, vel emptori, vel venditori [o], cui renuntiatio offuit.
2 ¶ Pōponius tamen scribit, si emptor plus dederit venditori propter renuntiationē, quia condicere potest, quod plus dedit, agi cum mensore nō posse: nihil enim emptoris interesse, cùm possit condicere: nisi soluendo venditor non fuit: tunc enim mensor tenebitur [p].
3 ¶ Sed si venditor maiorem modum tradiderit fraudatus à mensore: consequenter dicit Pomponius, non esse actionem aduersus mensorē: quia est ex vendito actio aduersus emptorem: nisi & hic emptor soluendo non sit.
4 ¶ Idem Pomponius scribit, si propter iudicium adhibitus mensor fraudauerit me in renuntiatione, teneri eum, si ob hoc de iudicio minus tuli. Planè si à iudice adhibitus, contra me renuntiauerit dolo malo: dubitat, an teneri mihi debeat. quod magis admittit [q].
5 ¶ Hanc actionem heredi, similibúsque personis dandam, Pomponius scribit, sed in heredem, similésque personas denegādam ait [r]. 6 ¶ Serui autem nomine magis noxale, quàm de peculio, competere ait: quamuis ciuilis actio de peculio competat.

De tempore huius actionis.

4. *Paulus* lib. 25. ad Edictum.

HÆc actio perpetua est: quia initium rei non à circūscriptione, sed à suscepto negotio originē accepit [s].

De renuntiatione dilata. 1. Si cùm venditore actum sit. 2. Quibus rebus hæc actio locum habet.

5. *Vlpianus* lib. 24. ad Edictum.

d Mensor qui falsum modum dixerit, agri litigiosi aut venditi, in duplum tenetur. Nec enim est locatio, sed & in eum inutiliter locati conducti agitur. Nā quod mensori datur, non est merces, sed remuneratio, seu ἀντίδωρον. *Ita Synopsis Basilic. cap.* 1.
e Mensor ex dolo tantùm tenetur, & magna negligentia, etiamsi mercedē acceperit. *Synopsis Basilic. eod. m.*
f sed ex delicto ob dolum & latam culpam.
g qui negligenti quid cōmittit, si damnum accidat, de se queri debet. §. 3. *Instit. quib. mod. re.* §. *vlt. in fine. Inst. de societa.*
h *l.* 29. *ff. mandati. adde l.* 8. §. 5. *ff. de precario.*
i Per alium qui modum agri renunciat mēsor, ipse renunciasse videtur.
k Renunciat igitur modum mensor per se, per alium, per literas: hoc est, præsens vel absens.
l Literis quod agimus, ipsimet reapse fecisse intelligimur.
m id est, mandaueris. *Synopsis d. c.* 1.
n mala electio culpæ species est. *l.* 21. *in fin. ff. de negotijs.*
o *vide l.* 40. *ff. de contr. empt.*
p in residuum. *adde l.* 5. §. 1. *ff. eod.*
q *adde l.* 18. §. 3. *ff. de dolo.*
r quatenus est pœnalis.
s id est, hæc actio rem persequitur, & ex negotio originem habet.
t Trahit renunciationem qui eam differt.
u *adde l.* 40. *ff. de contr. empt.*
x est igitur huic affinis de dolo actio: eodem modo tradunt interpretes, officij iudicis implorationem huic actioni affinem, per quam imploratur emendari renuntiatio modi, & postulatur exactius iudicium peritiorum in ea arte, quod ad relationem medicorum extendit Iason *in l.* 9. *num.* 10. *ff. qui satisd.*
y Non tantùm in agro locus est huic in duplum actioni, sed & in aliis rebus: veluti domo, vino, frumento, seruitutibus, & lapide. *Synops. eod. c.* 5.
z *l.* 7. §. 2. *ff. eodem.* non malè hoc referri potest ad mensores frumentarios, quorum meminit *lex* 26. *ff. de excusat. tutorum.*
a Hæc actio competit, κατὰ μηχανικοῦ, aduersus mechanicum fallentem dolo malo: & aduersus non mensorem, qui tamen in modo fefellit, & aduersus architectum, & redemptorem & tabularium, qui in computatione fefellit, *Synopsis Basilic. d. c.* 5. qui machinula, norma seu quadra vtitur, ad designandum agrum quadratū aut trigonum: sicut mensor decempedator nuncupatur, quod decempeda seu pertica ad hoc vti soleat. De controuersiis agrorum, quæ per mensores dirimuntur, vide *Cuiac.* 10. *obseru.* 2. *adde titulum de mensorib.* 12. *Cod.* 27.
b hîc enim diuisiones partium omnium incisionésque seruat, & mensuris, & institutis operam fabricationibus stringit. *v. l.* 2. *Cod. de excusat. artif.*
c κατὰ ἐργολάβου. *Synopsis Basilic. d. c.* 8. qui sint ἐργολάβοι. *v. l.* 39. *de rei vindic.*
d qui & calculator. *l.* 1. §. 6. *ff. de varijs & extraord.* Græci διαψηφιστὴν vocant, qui pueros computandi artem docet.
e *subaudi locis.* 3. *Cod.* 44. 13. *quæst.* 2. 3. *Extr.* 20. 3. *sex.* 17. *Synops. Basilic.* 69. *tit.* 1. περὶ μνημείων καὶ δαπάνης ταφῆς. de monumētis & sumptu funeris, apud Paul. 1. *sent.* 21. de sepulchris & lugendis. Sanè sepulchra, loca religiosa: Imò & sacra lege 12. Tab. vnde mortui sacri. *Plutarcho in Numa. & Plin.* 2. vnde factum esse suspicio est, vt thesauri in sepulchro, vt in sacro cōderentur. *Apuleius* 4. *Metamorphos. Plautus in Pseudolo.* Inde natum prouerbium ἀκίνητα κινεῖς, i. non mouenda moues, Zenodotus opinatus est. Cæterùm de ratione sepulturæ, quando mortuus diceretur esse super terram, de vstrina, funere, denicali sacro, humatione, sepultura, & sito cadauere, dixi *ad l.* 28. *in fine ff. de stipulat. seruorum, & Varronem* 5. *de lingua Lat.*

SI mensor non falsum modum renuntiauerit, sed [t] traxerit renuntiationem: & ob hoc euenerit, vt venditor liberetur, qui adsignaturum se modum intra certū diem [u] promisit: hæc actio locum non habet. sed nec dari vtilem debere, Pomponius ait. erit ergo ad actionem de dolo decurrendum [x]. 1 ¶ Si, cùm falsus modus renuntiatus esset, emptor cum venditore ex empto egisset: agere poterit etiam cum mensore. sed, si nihil eius interest, condemnari mensorem non oportet. quòd si non de toto modo qui deerat cum venditore egerit, sed dē minore: consequenter scribit Pomponius, de residuo cum mensore agi posse. 2 ¶ Hoc iudicium latiùs [y] prætor porrexit. nā, & si cuius alterius rei [z] mensuram falsam renuntiauisse dicetur, hęc actio competit. proinde si in ædificij mensura fefellit, vel "in" frumenti, vel "in" vini.

6. *Paulus* lib. 24. ad Edictum.

SIue de itineris latitudine, siue de seruitute immittendi projciendíque quæratur: siue aream, vel tignum, vel lapidem metiendo mentitus fuerit.

1. De mensore machinario. 2. De non mensore. 3. De architecto redemptore. 4. Tabulario.

7. *Vlpianus* lib. 24. ad Edictum.

VEl cuius alterius rei tenebitur. 1 ¶ Et si mensor machinarius [a] fefellerit, hæc actio dabitur.
2 ¶ Nec non illud quoque Pomponius dicit, etiam in eum, qui mensor non fuit, fefellit tamen in modo, competere hanc actionē. 3 ¶ Hoc exemplo etiam aduersus architectum "actio" dari debet, qui fefellit. nam & Diuus Seuerus aduersus architectum [b], & redemptorem [c] actiones dandas decreuit. 4 ¶ Ego etiam aduersus tabularium [d] puto actiones dandas, qui in cōputatione fefellit.

DE RELIGIOSIS [e], ET sumptibus funerum [f], & vt funus ducere liceat.

Tit. VII.

De eo qui in funus impendit.

Vlpianus lib. 10. ad Edictum.

QVi propter funus [g] aliquid impendit, cum defuncto contrahere creditur, non cū herede [h].

De seruo sepulto. 1. De illatione in locum alienum. De fructuario, de socio. 2. Edictum de eo qui mortuum, ossaue intulit quò non debuit. 3. Definitio illationis. 4. Loci puri. 5. Sepulchri. 6. Monumenti. 7. De loco in quo vsusfructus alienus est. 8. De loco seruiente. 9. De agro pignerato.

2. *Idem* lib. 25 ad Edictum.

LOcū, in quo seruus [i] sepultus est, religiosum esse Aristo ait [k]. 1 ¶ Qui mortuum in locum alienum intulit, vel inferre curauit, tenebitur in factum actione. In locum alterius accipere debemus, siue in agro, siue in ædificio [l]. sed hic sermo domino dat actionem, non bonæ fidei possessori [m]. nam cùm dicat, *in locum alterius*, apparet de domino eum sentire, id est eo, cuius locus est. sed & fructuarius in ferendo tenebitur domino proprietatis. An & socius teneatur, si ignorante socio intulerit, tractari potest. est tamen verius, familiæ erciscundæ, vel communi diuidundo conueniri eum posse. 2 ¶ Prætor ait: *siue homo mortuus, ossáve hominis mortui in locum purū alterius, aut in "id" sepulchrum, in quo ius non fuerit, illata esse dicentur: qui hoc fecit, in factum actione tenetur. & pœna pecuniaria subiicietur.* 3 ¶ De ea autem illatione prætor sensit, quæ sepulturæ causa fit. 4 ¶ Purus autem locus [n] dicitur, qui neque sacer, neque sanctus "est," neque religiosus: sed ab omnibus huiusmodi nominibus vacare videtur. 5 ¶ Sepulchrū est [o], vbi corpus, ossáve [p] hominis condita sunt. Celsus autē ait: Nō totus qui sepulturę destinatus est. locus religiosus fit: sed quatenus [q] corpus humatū est.

f i. de actione funeraria. *Paul.* 1. *sent.* 21. *de sepulchris & lugendis l.* 14. §. 6. *ff. eod.*
g εἰς ταφήν. *Synopsis eod. c.* 1. & morbum. *l.* 3. *C. eod.*
h ab eo tamen recipit, vt & à patre vel domino, *Paul. d. loco.* §. *vlt. l.* 12. §. 2. *l.* 14. *in fi. l.* 31. §. 1. *ff. eod.* ídq; primo loco deducitur. *l. penult. ff. eod.*
i seruus tametsi iure ciuili nullus sit, sepultura tamen eius, locus fit religiosus.
k dubitandi rationem præbebat abiecta seruorum cōditio, de qua *v. l.* 3. *in fine, ff. de capite minutis.*
l *adde l.* 7. §. 1. *l.* 8. §. 3. *ff. eod.*
m hinc constat aliud esse bona fide rem possidere, & eius dominium habere.
n *l.* 1. §. 2. *ff. titul. proxim. l.* 6. §. 5. *ff. commu. diuid.* i. in quem nemo illatus. *l.* 6. ager purus. *l.* 9. pura possessio. *l.* 2. *Cod. eod.* purum monumentum *l.* 6. *in fi. ff. eod.* aliàs interdum purus locus ædificato opponitur, hinc puræ areæ Varroni 4. *de lingua.*
o *l.* 3. §. 2. *ff. de sepulchro.*
p sepulchrū religiosum fit corpore aut ossibus hominis conditis.
q *v. l.* 4. *Cod. eod.* Non fit locus religiosus, nisi in eum mortuus sit reipsa illatus. *l.* 4. §. 6. *ff. ad l. Iul. peculat.* ideóque κενοτάφιον, non est locus religiosus, dixi ad *l.* 6. *in fin. ff. eod.* quinimo, locus vbi mortuus erat, non erat religiosus, sed is tantū cui iniecta gleba. *Cic.* 2. *de legib.* sic purus ager monumēti, profani iuris est. *l.* 4. *l.* 9. *Cod. eod.* & lapides, quibus monumentū ædificatum, etiā exēpti, religiosi. *l.* 43. *ff. de rei vind.* c. at non spatium circa sepulchrū. *l.* 73. *ff. de contr. empt. Siculus Flaccus.* nisi speciatim designabat monumentū, quantū terrę spatiū religioni cederet. *v. Cic. Phil.* 9. Hinc illæ notæ IN. FR. P. X. IN. AGR. P. XX. Id est, in frōte pedes decē: in agrū, pedes 20. patere. Hinc Horatius 1. *satyr.* 8. Mille pedes in frōte, trecētos cippus in agrū, His dabit: heredes monumentū ne sequerētur. Quib. locis *in frōte*, est in latitudine: *in agrū* est in lōgitudine. Atq; ita certo ambitu sepulchri locus, titulo id testāte, cōcludebatur. sic Aggenus Vrbicus *in lib. de limitib. agr. c. de loc. sacris.* Mœsilea verò habēt iuris sui hortorū modū circumiacentē, vel præscriptū agri finē. *adde* 2. *Briss. select.* 15.

a *μνημεῖον. Synopsis cod. c. 2.*
b *vide l. 42. ʃ. eodem.*
c vt sunt fana, porticus, scripta carmina: quæ quamuis mortui causa facta sint, non tamen significant ibi sepultum. *Festus in Monumentum.*
d Proprietarius inuito vsufructuario: & è contra, purum locum non facit religiosum. *vt hîc, & l. 3. & l. vlt. ʃ. eodem.* dominus fundi seruientis facit, si ius seruitutis non impedit. §. 8. & is cui pignori dedit, si vel ipse, vel eius familia inferatur. §. 4. ʃ. *eodem.*

6 ¶ Monumentum [a] est [b], quod memoriæ [c] seruandæ gratia existat. 7 ¶ Si vsumfructū quis habeat, religiosum locum non facit. Sed & si alius proprietatem, alius vsumfructum habuit: nō faciet locum religiosum: nec proprietarius: nisi fortè ipsum, qui vsumfructum legauerit, intulerit: cùm in alium locum inferri tam oportunè non posset. & ita Iulianus scibit. alias autem, inuito fructuario, locus religiosus non fiet. sed, si consentiat fructuarius, magis est vt locus religiosus fiat [d].

8 ¶ Locum, qui seruit, nemo religiosum facit: nisi cōsentiat is, cui seruitus deberetur. Sed si [e] non minùs commodè per alium locum seruitute vti potest: non videtur seruitutis impediendæ causa id fieri: & ideo religiosus fit, & sanè habet hoc rationem.

9 ¶ Is, qui pignori dedit agrum, si in eum suorū mortuum intulerit, religiosum eum facit. sed, & si ipse inferatur, idem est. cæterùm alij concedere non potest.

3. *Paulus* lib. 27. ad Edictum.

EX consensu tamen omnium, vtilius est dicere, religiosum posse fieri. idque Pomponius scribit.

De loco defuncti hereditario vel legato.

4. *Vlpianus* lib. 25. ad Edictum.

SCriptus heres priùs, quàm hereditatem adeat, patrēfamiliàs mortuum inferendo, locum facit religiosum. nec quis putet, hoc ipso pro herede [f] eum gerere. finge enim, adhuc eum deliberare de adeunda hereditate. ego: etiam si non heres eum intulerit, sed quiuis alius, herede vel cessante, vel absente, vel verente, ne pro herede gerere videatur: tamen locum religiosum facere puto. plerūque enim defuncti antè sepeliuntur, quàm quis heres eis existet. sed tunc locus fit religiosus, cùm defuncti fuit: * (naturaliter enim videtur ad mortuum pertinere locus, in quem infertur) prǽsertim si in eum locū inferatur, "in" quem ipse destinauit. vsque adeo, vt, etiam si in legatum locum sit illatus ab herede, inlatione tamen testatoris fit religiosus: si modo [g] in alium locū tam opportunè inferri non potuit.

De sepulchris familiaribus & hereditariis.

5. *Gaius* libro decimonono ad Edictum Prouinciale.

FAmiliaria [h] sepulchra dicuntur, quæ quis sibi, familiǽque suæ constituit. hereditaria [i] autem, quæ quis sibi, heredibúsque suis constituit.

De monumento & cenotaphio.

6. *Vlpianus* lib. 25. ad Edictum.

VEl quod paterfamiliàs iure hereditario adquisiit [k]. Sed in vtroque [l] heredibus quidem, ceterísque successoribus, qualescumque [m] fuerint, licet sepeliri, & mortuum inferre: etiam si ex minima parte heredes ex testamento, vel ab intestato sint: licèt non consentiant alij. Liberis autem cuiuscumque sexus, vel gradus, etiam filiisfamiliàs, & emācipatis, idem ius [n] concessum est: siue extiterint heredes, siue sese abstineāt [o]. exheredatis autem, nisi [p] specialiter testator iusto odio commotus eos vetuerit, humanitatis gratia tantùm sepeliri, non etiam alios præter suam posteritatem inferre licet. Liberti [q] autem nec sepeliri, nec alios inferre poterunt [r], nisi heredes extiterint patrono: quamuis quidā inscripserint [s], monumentum sibi, libertísque [t] suis fecisse. & ita Papinianus respōdit. & sepissimè idem constitutum est.

1 ¶ Si adhuc monumentum purum [u] est: poterit quis hoc & vendere & donare. Si κενοτάφιον [x] fit: posse hoc venire, dicendum est. nec enim esse hoc religiosum, Diui fratres rescripserunt.

De eo qui mortuum intulit in locum. 1. Aut monumentum alienum.

7. *Gaius* libro decimonono ad Edictum Prouinciale.

e *vide quæ scripsi ad l. 45. §. 2. ʃ. mandati.*
f qui mortuum sepelit, non se gerit pro herede. *Bartol. vide l. 14. §. 8. ʃ. eodem. adde l. 49. in fine, ʃ. familiæ erciscundæ.*
g *l. 53. §. 7. ʃ. de legat. 1.*
h *l. 4. l. 8. l. 13. Cod. eodem.* Magnum est habere sepulchra cōmunia. *Cicero 1. officior.*
i *l. 3. §. 3. ʃ. de sepulchro.*
k ergo per aliū aperiri non debent sepulchra, nec alius in iis sepeliendus est domino inuito.
l An id significatur? tam in eo quod sibi, suísque heredibus constituit, quàm in eo quòd hereditario iure adquisiit? vide Brissonium 2. *selectar.* 14.
m vt si eis bona addicta sint, aut bonorum sint possessores. *l. 4. §. 21. ʃ. de fideicommiss. libert.*
n *l. 8. Cod. eod.*
o Qui renuntiat hereditati paternæ, ius sepulchri paterni non amittit. *vt hîc.* sed nec is, cui indigno aufertur hereditas ius sepulchri amittit. *l. 33. ʃ. eodem.*
p Cauere interdum solebant, Ne monumentum heredes sequeretur, ídque his notis scribebatur, H. M. H. N. S. quæ à Valerio Probo in antiquis inscriptionibus exponuntur. Heredes monumentum hoc ne sequantur. Horatius 1. *satyr.* 8. heredes monumētum ne sequeretur. Idem probatur ex veteri inscriptioneque in Italia visitur, quæque relata à Brissonio 2. *selectarum.* 16.
q *lege 6. Codice eodem.*
r Imò poterunt, quia familiæ appellatione continentur liberti. *l. vlt. Cod. de verb. signif.* deinde gentilitium nomen patronorum ferunt, & eorum originem sequuntur. *l. 108. ʃ. de condit. & demonstrat.*
s Probant publicè in æs inscripta seu inscriptiones publicæ. *vide quæ notaui ad l. 10. ʃ. de probat.*
t hinc illa inscriptio, Telannius Genettius nummularius. de Basilica Iulia natione Boss. sibi & coniugi, liberis, libertis, libertabúsque: deinceps de domo sua descendentibus posuit. *vide Brissonium 2. selectar. 14.*
u *l. 5. §. 10. ʃ. de donat. inter virum.*
x *l. 42. in fine ʃ. eodem, l. 7. l. 8. ʃ. de rerum diuis.*

y Synopsis Basilicôn 59. *titul. 1. c. 4.*
z *adde l. 39. ʃ. eodem.* plebeium sepulchri genus. *Lucanus* 8. Da vilem magno plebis funeris arcam. *& Horatius:* Conseruus vili portanda locabat in arca. *vide Cuiacium 11. obseruat. 21.* Attamen Scipionis corpus arca conditum, legimus apud Senecam *lib. 13. epistolarum.* De hoc sepeliendi genere in arca, vide Cassiodorum Variarum 3. Frontinum de mensuris agrorum. Cæterùm hunc locū Græci *dicto c. 4.* interpretantur de eo qui sepultus sit, ἐν ἀλλοτρίᾳ σορῷ, in alterius ossuaria.

IS [y], qui intulit mortuum in alienum locum, aut tollere id, quod intulit, aut loci pretium præstare cogitur per in factum actionem, quæ tam heredi, quàm in heredem competit: & perpetua est.

1 ¶ Aduersus eum, qui in alterius arcam [z] lapideam [a], in qua adhuc mortuus non erit conditus, mortuum intulerit, vtilem [b] actionem in factum proconsul dat: quia non propriè vel in sepulchrum, vel in locum alterius intulisse dici potest.

Si loci dominus ossa aut corpus illatum effodiat. 1. De eo qui locum religiosum pro puro vendidit. 2. De illatione in locum publicis vsibus destinatum. 3. Quid sit locus purus. 4. Quibus datur hæc actio. 5. De eo qui prohibitus est inferre quo ius inferendi habuit.

8. *Vlpianus* lib. 25. ad Edictum.

OSsa [c], quǽ ab alio illata sunt, vel corpus, an liceat domino loci effodere, vel eruere sine decreto Pontificum [d], seu iussu principis: quæstionis est, & ait Labeo, expectandum [e] vel permissum pontificale [f], seu iussionem principis [g]: alioquin iniuriarum [h] fore actionem aduersus eum qui eiecit. 1 ¶ Si locus religiosus pro [i] puro venisse dicetur: prætor in factum actionem in eum dat ei, ad quem ea res pertinet, quæ actio & in heredem competit, cùm quasi ex empto actionem contineat.

2 ¶ Si in locum publicis [k] vsibus destinatum intulerit quis mortuum: prætor in eum iudicium dat, si dolo fecerit: "&" erit extra ordinē plectendus, modica tamen coercitione. sed, si sine dolo, absoluendus est.

3 ¶ In hac autem actione, loci puri appellatio & [l] ad ædificium producenda est.

4 ¶ Nec solùm domino hæc actio competit, verùm ei quoque, qui eiusdem loci habet vsumfructū, vel aliquam seruitutem [m]: quia ius prohibendi etiam hi habent.

5 ¶ Ei, qui prohibitus [n] est inferre in eum locum, quò ei ius inferendi esset, in factum actio competit, & interdictum: etiam si non ipse prohibitus sit, sed procurator eius [o]: quia intellectu [p] aliquo ipse prohibitus videtur.

9. *Gaius* libro septimo ad Edictum Prouinciale.

LIberum est ei, qui prohibetur, mortuū "ossáve mortui" inferre: aut statim interdicto [q] vti, quo prohibetur ei vis fieri: aut aliò inferre, & postea in factum agere. per quam consequitur actor, quanti eius interfuerit, prohibitum non esse. in [r] quam cōputationem cadit loci empti pretium: aut conducti merces: item sui loci pretium, quem quis, nisi coactus "est," religiosum facturus non esset. vnde miror [s], quare constare videatur, neque heredi, neque in heredem dandam hanc actionem [t]. nam [u], vt apparet, pecuniariæ quātitatis ratio in eam deducitur. certè perpetuò [x] ea inter ipsos competit.

De via ad sepulchrum.

10. *Vlpianus* lib. 25. ad Edictum.

SI venditor fundi exceperit [y] locum sepulchri ad hoc, *vt ipse, posterique eius illò inferrentur:* si via vti prohibeatur, vt mortuum suum inferret: agere potest. * videtur enim etiam hoc exceptum inter ementem, & vendentem, vt ei [z] per fundum, sepulturæ causa ire liceret.

De lege venditionis ne mortui inferantur.

11. *Paulus* lib. 27. ad Edictum.

QVòd si locus monumēti hac lege venierit, *ne in eum inferrentur, quos ius est inferri:* pactum quidem ad hoc non sufficit [a]: sed [b] stipulatione id caueri oportet [c].

Si via ad sepulchrum. 1. De vsu sepulchri. 2. Edictum de actione funeraria. 3. Et eius ratio. 4. Qui funus facere debent. 5. De quantitate sumptus funeris. 6. De magistratu sumptus decernente. Qua pecunia funus fit.

a *v. l. 2. §. 1. in pr. ʃ. eod.*
b scholion *d. c. 4.* notat hanc actionem esse συναφὲς, ἐντὸς ἐνιαυτοῦ κινουμένην, continuam & intra annum institui.
c *adde l. 38. ʃ. eodem. adde Ciceronem 2. de legib.*
d Pontifices de sepulturis cognouere. Fuerit igitur lis & causa Pontificalis, sepultura.
e ídque fauore religionis: secus in aliis causis. *vide l. 29. §. 1. suprà ad legem Aquiliam.*
f *vide leg. vltim. in fine, infra titul. prox.*
g *l. 14. Cod. eodē. adde leg. vltim. ʃ. vt in possess. legat. adde l. 44. in fin. ʃ. hoc tit.*
h *adde l. 1. §. 6. ʃ. de iniur.*
i Purus enim locus est qui neque sacer, neque sanctus, neque religiosus. *l. 1. §. 4. suprà eodem.*
k His affine, in vrbem apud veteres, corpus inferri non licuisse, ne (ea fuit persuasio gentilibus) funestarentur sacra ciuitatis, *de quo dixi l. 12. Codice eodem.*
l *adde l. 2. §. 1. in princip. §. 4. ʃ. eodem.*
m *l. 1. §. 7. §. 8. ʃ. eodem.*
n *l. 1. §. 1. infrà de mortuo inferendo.*
o vel emptor, vel colonus, vel inquilinus. *lege 12. lege 18. lege vltim. infrà de vi & vi.*
p intellectu aliquo prohiberi, est vi ipsa, effectu ipso, per consequentias.
q de mortuo inferendo. *l. 1. §. 4. ʃ. de mortuo inferendo.*
r Id quod interest in hac actione aut specie, quemadmodū computetur.
s hinc constat, non omnium quæ à maioribus constituta essent, rationem à prudentibus redditam fuisse. *vide l. 20. ʃ. de legibus.*
t *subaudi,* funerariam.
u Heredibus, & in heredes dantur pecuniariæ actiones.
x *l. 31. in fine ʃ. eodem.*
y *vide l. 5. ʃ. de sepulchro.*
z *l. 12. ʃ. eodem. vide l. 53. §. 1. ʃ. de act. empt.*
a an non quodcumque pactum traditioni appositum valet?
b *adde l. 7. ʃ. de seruis exportandis. l. 48. ʃ. de pactis.*
c sit ita, cur alibi dicitur illa seruitus consistere non posse, vt certus hominum numerus in vno loco humetur? *l. 4. ʃ. comm. præd.*

Si quis

a *vide l.10.§.eod.& l.53.§.1.ff.de act.empt.*
b id est, vero rei pretio, non eius dimidio. idem in communi diuidundo. *l.10.in fi ff.commun.diuid.* an idem est vt rescindatur venditio? *vide quæ notaui ad leg.2.& 8. Cod.de rescind.vend.*
c & venditionibus, obligationibus, *l.2.in fine, Cod.eodem.* sic legari non possunt monuméta, sed ius inferendi mortui. *l.14.Cod.de legat.* Græci *in Synopsi Basilic. eodem cap 9.* hunc locum ita paucis explicant: sepulchra in aliũ vsum non commutantur.
d successorem, patrem, dominum. *vide l.1.§.eod.*
e Funeraria ad sumptus funeris datur.
f *l.1.2.§.eod.adde l.12.in fin ff.mandati.*
g Funus non faciens ex præscripto testatoris, relictum amittit. *adde l.14.§.2.ff.eodem.*
h *vide leg.penul. in fine, Cod. de legatis.*
i Funus facere is debet, qui à testatore elect⁹ est: si nullus sit electus, heres scriptus: si nullus sit scriptus, heres legitimus.
k *lege 14.§.6.in medio & fine, ff.eodem.*
l *dicta l.14.§.6. in princip. l.21.ff.eodem. vide legem 12.ff.de administr.tut.*
m in aliis causis, præter hæc attenditur consuetudo defuncti in sumptibus faciendis. *l.54.in fine.§.de petit heredit.*
n ordinem elegantem distrahendorum bonorum alienorum, vide in *l.15.§.2.ff.de re iudicata.*
o retentio eorum quæ tempore peritura sunt, onerat hereditatem.
p atque ita funeris impensa pignori tacito præfertur, *vt hîc.* quinetiam doti: & generaliter omni credito. *lege 45.infrà eodem.*
q *§.13.infrà eodem.*
r & qui eo authore possidet. *lege 11.infrà de adquirend.possess.*

12. *Vlpianus* libro vigesimoquinto ad Edictum.

SI quis sepulchrum habeat, viam autem ad sepulchrũ nõ habeat, & à vicino ire prohibeatur: Imperator Antoninus cum patre rescripsit, iter ad sepulchrum peti precario [a], & concedi solere: vt, quotiens non debetur, impetretur ab eo, qui fundum adiunctum habeat. non tamen hoc rescriptum, quod impetrandi dat facultatem, etiam actionem ciuilem inducit: sed extra ordinẽ interpelletur. Præses etiam compellere debet, iusto pretio [b] iter ei præstari. ita tamẽ, vt iudex etiam de opportunitate loci prospiciat, ne vicinus magnum patiatur detrimentum.

1 ¶ Senatusconsulto cauetur, ne vsus sepulchrorum permutationibus [c] polluatur: id est, ne sepulchrum aliæ conuersationis vsum accipiat.

2 ¶ Prætor ait: *quod funeris causa sumptus factus erit eius recuperandi nomine, in eum, ad quem [d] ea res pertinet, iudicium dabo.* 3 ¶ Hoc edictum iusta ex causa propositum est: vt [e] qui funerauit, persequitur id [f], quod impendit. sic enim fieri, ne insepulta corpora iacerent, néve quis de alieno funeretur. 4 ¶ Funus autem eum facere oportet, quem decedens elegit. sed, si non ille fecit, nullam esse huius rei pœnam, nisi [g] aliquid pro hoc emolumentum ei relictum est: tunc enim, si non [h] paruerit voluntati defuncti, ab hoc repellitur. sin [i] autem de hac re defunctus non cauit, nec vlli delegatum id munus est: scriptos heredes ea res contingit si nemo scriptus est, legitimos, vel cognatos quósque suo ordine, quo succedunt.

5 ¶ Sumptus funeris arbitrantur pro facultatibus [k], vel dignitate [l] defuncti [m].

6 ¶ Prętor vel magistratus municipalis ad funus sumptus decernere debet: si [n] quidem est pecunia in hereditate, ex pecunia: si non est, distrahere debet ea, quæ tempore peritura sunt, quorum retentio onerat hereditatem [o]: si minùs: si quid auri, argentíque fuerit: distrahi, aut pignerari iubebit, vt pecunia expediatur.

13. *Gaius* libro decimonono ad Edictum Prouinciale.

VEl à debitoribus, si facilè exigi possit.

2. *Si is, cui testator mandauit funus non duxerit.* 3. *Qui sunt sumptus funeris.* 5. *Quæ non debent cum corporibus condi.* 6. *Qualis sit actio funeraria: quid in eam veniat.* 7. *Et quibus competit.* 8. *De his qui testantur se pietatis causa facere.* 9. *De parte sumptus recuperanda.* 10. *De modico sumptu.* 11. *De eo qui se heredem putat, funerante.* 12. *An actio funeraria cum aliis concurrat.* 13. *Si quis herede prohibente.* 15. *Vel mandato alicuius.* 16. *Vel quasi negotium heredis gerens funerauerit.* 17. ¶ *Aduersus quos datur funeraria, & primùm de successoribus.*

14. *Vlpianus* lib.25.ad Edictum.

ET si quis impediat eũ, qui emit, quo minùs ei res tradantur: prætorem interuenire oportere, tuerique huiusmodi factum, si quid impediat, quo minùs ei res venditæ tradantur.

1 ¶ Si colonus, vel inquilinus sit is, qui mortuus est: nec sit vnde funeretur: ex inuectis illatis eum funerandum, Pomponius scribit: &, si [p] quid superfluum remãserit, hoc pro debita pensione teneri. Sed & si res legatæ sint à testatore, de cuius funere agitur: nec sit vnde funeretur: ad eas quoque manum mittere oportet. * satius [q] est enim, de suo testatorem funerari, quàm aliquos legata cõsequi. Sed, si adita fuerit hereditas, res emptori auferenda non est: quia bonæ fidei possessor est, & dominium habet, qui auctore iudice comparauit [r]. legatarium tamen legato carere non oportet, si potest indemnis ab herede præstari, quòd si non potest: * melius [f] est legatarium nõn lucrari, quàm emptorem damno adfici.

2 ¶ Si [t] cui funeris sui curam testator mandauerit: & ille, accepta pecunia, funus non duxerit: de dolo actionem in eum dandam, Mela scripsit. credo tamen, & extra ordinem eum à prætore compellendum funus ducere.

3 ¶ Funeris causa sumptus factus videtur is demum, qui ideo [u] fuit, vt funus ducatur, sine quo funus duci non possit. vtputa si [x] quid impẽsum est in delationem [y] mortui. sed & si quid in locũ fuerit erogatum, in quem mortuus inferetur: funeris causa videri impẽsum, Labeo scribit: quia necessariò locus paratur, in quo corpus conditur.

4 ¶ Impẽsa peregrè [z] mortui, quæ facta est, vt corpus perferretur, funeris est, licèt nondum homo funeretur. Idemque & si quid ad corpus custodiendum, vel etiam cõmendandum [a], factum sit: vel si quid in marmor, vel vestem [b] collocandam [c].

5 ¶ Non [d] * autem oportet ornamenta cum corporibus condi [e]: nec quid aliud huiusmodi, quod homines [f] simpliciores [g] faciunt.

6 ¶ Hæc actio, quæ funeraria dicitur, ex bono & æquo oritur: continet [h] autem funeris causa tantùm impensam, non etiam cæterorum sumptuum. Æquum [i] autem accipitur ex dignitate [k] eius, qui funeratus est, ex causa, ex tempore, & ex bona fide: vt neque plus imputetur sumptus nomine, quàm factum est: neque tantum, quantum factum est, si immodicè factum est: deberet enim haberi ratio facultatum eius, in quem factũ est: & ipsius rei, quæ vltra modum sine causa consumitur. quid ergo, si ex voluntate testatoris impensum est? sciendum est, nec voluntatem sequendam [l], si res egrediatur iustam sumptus rationem: pro modo autem facultatum sumptum fieri.

7 ¶ Sed interdum is, qui sumptum in funus fecit, sumptum non recipit: si pietatis [m] gratia fecit: non hoc animo, quasi recepturus sumptum, quem fecit. & "ita" Imperator noster rescripsit. igitur æstimandum erit arbitro, & perpendendum, quo [n] animo sumptus factus sit: vtrùm negotiũ quis vel defuncti, vel heredis gerit, vel ipsius humanitatis: an verò misericordiæ, vel pietati tribuens, vel affectioni. potest tamen distingui & misericordiæ modus: vt in hoc fuerit misericors, vel pius, qui funerauit, vt eum sepeliret, ne insepultus iaceret: nõ etiam, vt suo sumptu [o] fecerit. quod si iudici liqueat: non debet eũ, qui conuenitur absoluere. * quis [p] enim sine pietatis intentione alienum cadauer funerat? oportebit igitur testari [q], quem quo animo funerat: ne postea patiatur quæstionem.

8 ¶ Plerique filij cùm parentes suos funerant: vel alij, qui heredes fieri possunt: licèt ex hoc ipso neque pro herede geritio [r], neque aditio præsumitur: tamen ne vel miscuisse necessarij, vel cæteri pro herede gessisse videãtur, solent testari, pietatis gratia facere se sepulturam. quid, si superuacuò fuerit factum? ad illud se munire vidẽtur, ne miscuisse se credantur: ad illud non, vt sumptum consequantur. quippe protestantur, pietatis gratia id se facere. plenius igitur eos testari oportet, vt & sumptum possint seruare. 9 ¶ Fortassis quis possit dicere, interdum partem sumptus facti posse recuperari: vt quis pro parte quasi negotium gerens, pro parte pietatis gratia id faciat quod est verius. partem igitur sumptus consequetur, quẽ non donandi animo fecit.

10 ¶ Iudicem, qui de ea æquitate cognoscit, interdum

f *vide l.41.ff.de regulis iuris.*
t *adde l.12.§.4.§.eodem.*
u *adde l.37.ff.eodem.*
x Funeris hæ sunt impensæ, elatio mortui, loci sepulturæ pretium, delatio mortui ex peregrino loco, cadaueris custodia, vestitus, arca, depositio. *hîc & §.4.ff.eodem. Synopsis eodem c.*10.
y ἐκκομιδὴν, *Synopsis Basilic.* Porrò delatio mortuorum fiebat lectica, vt ex Asconio, Martiali 2.& 6. & Gellio probat Lipsius, 1.*Electo* ӡ 19. honestiorum lectica hexaphoros: tenuiorum sandapila, cui subiuncti saltem homines quatuor.
z *l.112.§.penult.ff.de condit.& demonstr.*
a commendandum. 12.*Columell.*18. hinc pollinctorum munus. *vide Cuiacium 2.obseruat.17.* καὶ τὸ παραθέσθαι αὐτό. *Basil.Cuiac.11.obseru.11.* potest tamen aptè dici commendare nihil aliud esse, quàm deponere, quoad iustæ sepulturæ tradatur. *Cuiac.2.obseruat.17.*
b καὶ τὴν ἔνδυσιν, *Synop.* Cadauera honestissima veste efferri mos erat quæ in vulgo ciuium & eorum funere, vulgata: in magistratibus, toga prætexta: in censoribus purpurea tota. Polyb.6. Adde Suetonium in Augusto c.100. cum purpura crematos fuisse mortuos testatur Liuius 34. Adde de vestibus funerariis, & mortuorum. *§.5.ff.eod.l.13.in fin.ff.de legatis 1.l.vlt.in fin.ff.de auro.*
c elocandam.
d Rebuffus tamen hoc permittit Episcopis.
e Vestes vnà cum mortuo cremari superiùs ostendi ex Liuij 34. De vestium mortuis iniectione adde *leg.113.in fine ff.de legat.1.lege vltima, in fine ff.de auro: Plutarchus de doctrina Epicuri.* Solon apud Plutarchũ, οὐκ εἴασεν συντιθέναι πλέον ἱματίων τριῶν. Cicero 2.*de legib.* extenuatum sumptum tribus riciniis, dicit.
f ineptæ voluntates defunctorum circa sepulturam non valent, *vt hîc, & l.113.in fine ff.de legatis 1.* (talis iussus testatoris extat *in leg.vltim.in fine ff.de auro: adde Lactantium 2.Institut.4.* Idem dicendum si testator iusserit ne mancipiũ, ne domus, ne vestis, ne res aliæ periculo subiectę venderentur. *lege 5.§.penultimo, ff.de administr.tut.* vt reliquiæ eius in mare abiicerentur ab herede, *l.27.ff.de condit.instit.* vt sumptus fiat in fraudem creditorum. *§.6.in fine, ff.eodem. arg.l.1.in fin.ff.ad leg.Falcid.* vt spectaculum edatur in ciuitate quod ibi non liceat, putà inhonestũ. *l.16.ff.de vsufruct.leg.* Quod diligenter heredibus, legatariis, executoribus, curatoribus notandum est. Vt obiter dicam, lectori diligenter spectandum esse, quod in casu *d.l.16.* refertur huiusmodi legatum heredũ lucro non cedere, sed consensu & iudicio primorum ciuitatis in rem aliam conuerti debere, vt memoria testatoris alio & licito genere celebretur. adde, nõ semper pupillũ morari teneri, vbi mater iusserit.) *vide l.7.in fine, infrà de annuis.*
g est autem superstitio vitanda in omni religione. *arg.l.30.ff.de pœnis.*
h Synopsis.
i Æquũ (quod Græcis hîc δίκαιον) circũstantias admittit, causæ, temporis, bonæ fidei, facultatum, modi: addunt Græci, καὶ τῆς ἀξίας, dignitatis.
k *vide l.12.§.5.§.eodem.*
l *adde l.1.in fin.ff.ad leg.Falcid.*
m vel humanitatis & misericordiæ gratia. *vt ff.eodem.*
n Donare sumptus etiam funeris, nemo præsumitur.
o sed defuncti. *l.14.§.1.§.eodem.*
p Pius esse præsumitur, qui cadauer funerat. Ita Christus *Marci 14.initio,* defendẽs mulierem à qua nardo pistica delibutus, καλὸν ἔργον, inquit, εἰργάσατο εἰς ἐμέ. *& post,* προέλαβε μυρίσαι μου τὸ σῶμα εἰς τὸν ἐνταφιασμόν, bonum opus operata est erga me; præuenit enim vngere corpus meum in sepulturam.
q Protestatio, nostræ voluntatis sententiam arguit: vt & contestatio seu inuentarij confectio, non modò impedit, vt in maiorem summam non obligemur: sed vt etiam nobis obligetur alius: *facit l.1.§ 3.§.de vsufr.& quemad.* sic, testatione referre debet qui nouum opus nunciat, quid iam operis factum sit, cùm nuntiat: vt appareat, quid postea factum erit. *l.8.§.1.* testatum facit, qui modulis sumptis opus factum dimensus est. *§.5.infrà de noui operis nunt.* tales protestationes efficiunt, vt auia à nepotibus, mater à liberis, *lege 34.suprà de negotijs. l.11.* gener à socero. *lege 13.* vitricus à priuignis. *lege 15.* frater à sorore, factos sumptus repetere possit. *lege 16.Codice de negotiis gestis.* & impensas ab alio factas lucretur. *lege vltima, Cod.de negotijs gestis.*
r *vide l.4.§.eodem.*

ſumptum omnino non debere admittere modicum factum, ſi [a] forte in contumeliam defuncti hominis locupletis modicus factus ſit [b]: nam nō debet huius rationem habere, cùm contumeliam defuncto feciſſe videatur, ita eum funerando [c].

11 ¶ Si quis, dum ſe heredē putat, patremfamiliàs funerauerit: funeraria actione vti nō poterit: quia non hoc animo fecit, quaſi alienum negotium gerens. & ita Trebatius, & Proculus putat. puto tamen, & ei ex cauſa dandā actionem funerariam [d].

12 ¶ Labeo ait, quotiens quis aliam [e] actionem habet de funeris impenſa conſequenda, funeraria eum agere non poſſe. & ideo, ſi familiæ erciſcundæ agere poſſit [f], funeraria non acturum planè, ſi iam familiæ erciſcundæ iudicio actum ſit, poſſe agi.

13 ¶ Idem Labeo ait, ſi prohibente [g] herede funerauerit teſtatorem, ex cauſa competere tibi funerariam. quid enim, ſi filium teſtatoris heres eius prohibuit? huic contradici poteſt, *ergo pietatis gratia funeraſti*: ſed pone me teſtatum: habiturum me funerariam actionem: de ſuo [h] enim expedit mortuos funerari. & quid, ſi teſtator quidem funus mihi mandauit, heres prohibet, ego tamen nihilominus funeraui? nónne æquum eſt mihi funerariam competere? & generaliter puto, * iudicem "iuſtum" non meram [i] negotiorum geſtorum actionē imitari, ſed ſolutiùs æquitatem ſequi, cum hoc ei & actionis natura indulget.

14 ¶ Diuus autem Marcus reſcripſit, eum heredem, qui prohibet funerari ab eo, quem teſtator elegit, nō rectè facere: pœnam tamen in eum ſtatutam non eſſe [k].

15 ¶ Qui mandatu alterius funerauit, non habet funerariam actionem: ſed is ſcilicet, qui mandauit funerandum: "ſiue" ſoluit ei, cui mandauit: ſiue debet. quòd ſi pupillus mandauit ſine tutore auctore: vtilem funerariam dandam aduerſus heredem ei, qui impendit. lucrari enim heredem iniquum eſt. ſi autem pupillus funus ad ſe pertinens ſine tutoris auctoritate mandauit: dandam in eum actionem arbitror, ſi & heres extitit ei, qui funeratus eſt, ſoluendóque hereditas eſt. Contrà ſi quis mandatu heredis funerauit: non poſſe eum funeraria agere, Labeo ſcribit: quia habet mandati actionem.

16 ¶ Si tamen quaſi negotium heredis gerens funerauit: licèt ratum non habeat: tamen funeraria eum agere poſſe, Labeo ſcribit.

17 ¶ Datur autem hæc actio aduerſus eos, ad quos funus pertinet: vtputa aduerſus heredē, bonorúmve poſſeſſorem, ceteróſque ſucceſſores [l].

De patrono qui petiit bon. poſſeſ. contra tab.

15. *Pomponius* libro quinto ad Sabinum.

FVneris impenſam & patronus [m], qui bonorum poſſeſſionem petit contra tabulas, præſtat.

Si mulier funeretur.

16. *Vlpianus* lib. 25. ad Edictum.

IN eum, ad quem [n] dotis nomine quid peruenerit, dat prætor funerariam actionem. * æquiſſimum enim viſum eſt veteribus: mulieres, quaſi de [o] patrimoniis ſuis, ita de dotibus funerari, & eum, qui morte mulieris dotē lucratur, in funus cōferre debere: ſiue pater mulieris eſt, ſiue maritus.

17. *Papinianus* libro tertio Reſponſorum.

SEd ſi nondum pater dotem recuperauerit: vir ſolus conuenietur, reputaturus patri, quid eo nomine præſtiterit.

18. *Iulianus* libro decimo Digeſtorum.

IMpenſa enim funeris æs alienum [p] dotis eſt.

19. *Vlpianus* libro decimoquinto ad Sabinum.

IDeóque etiam dos ſentire hoc æs alienum debet.

20. *Idem* libro vigeſimoquinto ad Edictum.

NEratius quærit: ſi is, qui dotem dederat pro muliere, ſtipulatus eſt duas partes dotis reddi, tertiam apud maritum remanere: pactus ſit, ne quid maritus in funus conferret: an funeraria maritus teneatur, & ait, ſi quidem ipſe ſtipulator mulierem funerauit, locum eſſe pacto, & inutilem ei funerariam fore: ſi verò alius funerauit: poſſe eum maritum conuenire: quia * pacto hoc publicum ius infringi non poſſit [q]. quid tamē ſi quis dotem hac lege dederit pro muliere, vt ad ipſum rediret, ſi in matrimonio mortua eſſet, aut quoquo modo ſoluto matrimonio? numquid hîc in funus non cōferat? ſed cùm dos morte mulieris ad eum peruenerit: poteſt dici conferre eum.

1 ¶ Si maritus [r] lucratur dotem, conuenietur funeraria: pater autem non. Sed in hunc caſum puto, ſi dos, quia permodica fuit, in funus non ſufficit, in ſuperfluum in patrem debere actionem dari [ſ].

2 ¶ Cùm materfamilias decedit, nec eſt "eius" ſoluēdo hereditas: funerari eam ex dote tantùm [t] oportet, & ita Celſus ſcribit.

De patre funerati.

21. *Paulus* lib. 27. ad Edictum.

IN patrem [u], cuius in poteſtate fuerit is, cuius funus factum erit, competit funeraria actio pro dignitate & facultatibus [x].

Si mulier funeretur.

22. *Vlpianus* lib. 23. ad Edictum.

CElſus ſcribit: Quotiens mulier decedit ex dote quæ penes [y] virū remanet, & cæteris mulieris bonis, pro portione [z] funeranda eſt.

23. *Paulus* lib. 27. ad Edictum.

VEluti ſi in dotem centum ſint, in hereditate ducenta: duas partes heres, vnam vir conferet.

24. *Vlpianus* libro vigeſimoquinto ad Edictum.

IVlianus ſcribit, non deductis legatis,

25. *Paulus* libro vigeſimoſeptimo ad Edictum.

NEc pretiis manumiſſorum.

26. *Pomponius* libro decimoquinto ad Sabinum.

NEc ære alieno deducto.

27. *Vlpianus* libro vigeſimoquinto ad Edictum.

SIc pro rata & maritum, & heredem conferre in funus oportet.

1 ¶ Maritus funeraria non conuenietur, ſi [a] mulieri in matrimonio dotē ſoluerit, vt Marcellus ſcribit. quæ ſententia vera eſt, in his tamen caſibus, in quibus hoc ei facere legibus permiſſum [b] eſt.

2 ¶ Præterea maritum puto funeraria in id demum teneri, quod facere poteſt. id enim lucrari videtur, quod præſtaret mulieri, ſi conueniretur.

28. *Pomponius* libro decimoquinto ad Sabinum.

QVod ſi nulla dos eſſet: tunc omnem impenſam patrem [c] præſtare debere. Atilicinus ait: aut heredes eius mulieris, puta emancipatæ. quod ſi neque heredes habeant, neque pater ſoluendo ſit: maritum in quantum facere poteſt, pro hoc [d] conueniri: ne iniuria eius videretur, quondam vxorem eius inſepultam [e] relinqui.

29. *Gaius* libro decimonono ad Edictum Prouinciale.

SI mulier poſt diuortiū alij nupta deceſſerit: non putat Fulcinius priorem maritum, licèt lucri dotem faciat, funeris impenſam præſtare.

1 ¶ Is, qui filiam familiàs funerauit: antequam [f] dos patri reddatur, cum marito rectè agit: reddita dote, patrem obligatū habet. vtique autem, ſi cum marito actum fuerit, is eo minùs patri mulieris reſtituturus eſt.

30. *Pomponius* libro decimoquinto ad Sabinum.

COntra quoque, quod pater in funus filiæ impendit: aut, alio agente ſecum funeraticia præſtitit: ipſe actionem de dote à marito recipit [g].

1 ¶ Sed ſi emancipata in matrimonio decedat: collaturos heredes, bonorúmve poſſeſſores: & patrem, "pro portione dotis, quam recipit: & virum" pro portione dotis, quam lucratus eſt.

Si funeretur filiusfamiliàs miles 1. De domino funerati funeratæve. 2. ¶ De tempore huius actionis. De ſucceſſoribus.

31. *Vlpianus* libro vigeſimoquarto ad Edictum.

Si filiusfam.

---

a *Synopſis eod. c. 10. inf.*

b Diuiti fit iniuria, ſi modico ſumptu ſepeliatur, *vt hîc.* etſi de ea re ſuperiùs quædam notaui ad *l. 4. ſ. com mun. prædior.* hoc tamen addo, rectè ſcripſiſſe Senecam: Non defunctorum cauſa ſed viuorum, inuentā eſſe ſepulturam: vt corpora & viſu & odore fœda amouerentur: in eo nō defunctis, ſed noſtris oculis parci. *lib. de remed. fortuit.* *

c An vt eo caſu heredi & exceptio, *vt hic.* & actio competat? *argument. l. 1. §. 6. j. de iniuriis.* hoc extremum improbatur: ſatis eſt enim ſi in amici rebus ac defuncti in paucis conſulamus. *l. 20. Cod. de neg. geſt.* nec cuiquā homini vtcumque locupleti, ſi prout potuit, amicum hominē ſepeliit, imputatur.

d *l. 32. j. eod. v. l. 50. ſ. de pet. here.*

e putà mandati. *§. 25. infi. j. eod.*

f *vt l. 49. infi. ſ. familiæ.*

g aliud eſt in aliis cauſis non piis. *arg. l. vlt. C. de negotiis.*

h *§. 1. §. 7. in fine. ſ. eod.*

i Mera negotiorum geſtorum actio eſt, ſtrictè & exactè conſiderata, cui opponitur id quod ſolutius, ex æquitate, & actionis natura, indulgere poſſumus.

k leges quę quid prohibent, & factum non coercent, imperfectas vocat Vlpi. *in fragm. tit. 1.* *

l patrem etiam & dominū, *Paul. 1. ſenten. vlt. §. vlt.* & patronum. *l. 15. j. eod.*

m *l. 6. in fin. ſ. ſi pars hereditatis.*

n *l. 17. 18. 19. 20. § 1. j. eod. l. 13. Cod. de negotiis.*

o dos ipſius filię proprium patrimonium eſt. *v. l. 3. § 5. ſ. de minorib. l. 4. j. de collationib.*

p Funeris impenſa, doti, æris alieni loco habetur.

q * *l. 38. ſ. de pact. l. 1. § 9. j. de mag. ſt. conueniendis. l. 15. in pr. j. ad l. Falcid.*

r *l. 16. ſ. eod. arg. l. 29. inf. j. eod.*

ſ aut eo nō ſoluendo in maritum. *l. 28. j. eod.*

t vt ita funeris impenſa omne creditum excludat. *l. 45. j. eod.* & ex ſuperfluo ſatisfiat creditoribus defunctæ.

u *l. 16. 17. 18. ſ. eod. l. 28. l. 31. j. eod.*

x *v. l. 13. § 5. ſ. eo.*

y Vxor cuius ſumptibus funeranda ſit, dixi *ad l. 4. Cod. ſoluto matrimonio.*

z *l. 23. 24. 25. 26. 27. l. 30. in fi. j. eod.*

a *adde l. 29. in fi. j. eod.*

b vt ſi maritus dote abutatur: tunc enim dotis adminiſtrationē ei auferri, eámque ſequeſtrari oportet, éxque ea vxorem cum familia ali. *l. 22. § 8. in f. j. ſoluto.*

c *l. 20. § 1. l. 21. ſ. eod.*

d hæc lex regulæ exceptio eſt, quæ continetur *in l. 13. ff. de neg.*

e Inſepultū relinqui iniuria eſt, *l. 43. j. eod.* Hac iniuria adfecti patriæ proditores. *Xenophon. 1. ἑλλην. Thucydid. 1.* ſanè ſepulturæ actionem, pium opus eſſe omnibus confeſſum. ídque teſtatur Pauſanias in Atticis: Ammianus Marcellinus 31. Author dialogi, qui Palinurus inſcribitur, tradit Charontē inſepultos vltra Acherontem fluuiū minimè traiicere. Hinc laudi datum Herculi, quod hoſtiū cadauera ſepeliri primus permiſerit. *Aelian. 12. de varia hiſt.* Proinde meritò deteſtandi, qui ſepulturam contemnunt: quales apud veteres Diogenes & Demoſthenes, *teſte Stobæo & Luciano.*

f *adde l. 17. l. 20. § 1. l. 27. § 1. ſ. eod.*

g ſtatim, pro ea parte quā funerauit: ſuperfluū dotis, ſtatuta die. *v. l. 60. j. de ſolut.*

a Qui alienum mortuum sepelierit, si in funus eius aliquid impenderit, recipere id ab herede vel à patre, vel à domino potest. *Paul.1.sent.vlt.§.vlt.*
b *Paulus 1.sent.vlt.§.vlt.*
c *l.9.in fine, ſ.eodem.*
d quia ignorans sepelit. *v.l.14.§.11.ſ.eodem.*

SI filiusfamilias miles sit: & habeat castrense peculium: puto successores eius antè teneri: sic deinde ad [a] patrẽ venire. 1 ¶ Qui seruum alienum, vel ancillam sepeliuit: habet aduersus dominum [b] funerariam actionem.

2 ¶ Hæc actio non est annua: sed perpetua [c]. & heredi, ceterísque successoribus, & in successores datur.

Si possessor hereditatis funus fecerit. 1. De viro & vxore eodem momento mortuis.

32. *Paulus* lib.27.ad Edictum.

SI possessor hereditatis funus fecerit: deinde victus in restitutione non deduxerit, quod impenderit: vtilem esse ei funerariam [d].

1 ¶ Si eodem monumento [e] temporis vir, & vxor decesserit: Labeo ait, in heredem viri proportione [f] dotis dandam hanc actionem: quoniam id ipsum dotis nomine ad eum peruenit.

Cui dantur iura sepulchrorum.

33. *Vlpianus* lib.68.ad Edictum.

SI quis fuit heres: deinde hereditas ablata sit ei, quasi indigno: magis est, vt penes eum iura sepulchrorum remaneant [g].

Si heres in locum sub conditione legatum intulerit.

34. *Paulus* lib.64.ad Edictum.

SI locus sub condicione legatus sit [h] interim heres, inferendo mortuum, non facit locum religiosum.

Qui lugeri non debent.

35. *Marcellus* lib.5.Digestorum.

MInimè maiores lugendum [i] putauerunt eum [k], qui ad patriam delendam, & parentes, & liberos interficiendos venerit. quem si filius patrem, aut pater filium occidisset [l]: sine scelere, etiam præmio adficiendum, omnes constituerunt.

De locis captis ab hostibus & postlimino.

36. *Pomponius* libro 26.ad Quintum Mucium.

CVm loca capta sunt ab hostibus: omnia desinunt religiosa, vel sacra [m] esse: sicut homines liberi in seruitutem perueniunt. quòd si ab hac calamitate fuerint liberata: quasi "quodam" postliminio reuersa, pristino statui restituuntur [n].

Qui sunt sumptus funeris. 1. De monumento.

37. *Macer* lib.1.ad legem vicesimam hæreditatum.

FVneris sumptus accipitur, quidquid [o] corporis causa, veluti vnguentorum [p], erogatum est: & pretium loci, in quo defunctus humatus est: & si qua vectigalia [q] sunt, vel sarcophagi [r], & vectura [ſ]: & quidquid corporis causa, antequam sepeliatur, consumptum est, funeris impensam esse existimo.

1 ¶ Monumentum autem sepulchri id esse, Diuus Hadrianus rescripsit, quod [t] monumenti, id est causa muniẽdi eius loci factum sit, in quo corpus impositũ sit. itaque si amplum [u] quid ædificari testator iusserit, veluti in circum porticationes [x]: eos sumptus funeris causa non esse.

De officio præsidis circa corpora aut ossa mortuorum.

e *vide leg. 9.§.2. infrà de rebus dubijs.*
f *vide l. 22.ſ.eodem.*
g quemadmodum & penes eum, qui hereditate se abstinuit. *vide l. 6.ſ. eod.*
h id est, quamuis pendente cõditione heres dominus habeatur. *lege 12. ſ.famil.*
i *l.11.§.1. ſ.de his qui notantur*: huc pertinere potest quod legimus vnum Horatiorum, sororem, sponsum suum Curiatiũ ab hoste interfectum lugentem, interemisse. *Liuius 1.*
k Proditor suæ patriæ non lugetur: sed & absque vituperatione filius patrem, qui talis sit, interficit: ac vice versa, quinetiam præmiis dignus censetur. *Synopsis Basilic. eod.c.37.*
l quòd olim duos nobiles de Falckenstein fecisse ait Zas. *hic num.12.*
m ideóque lapides, inde sublatos in quemcumque vsum conuertere possumus: nec sepulchri violati competit actio. *l. 4.ſ.de sepulchr. viol.*
n v.apud Quintilianum 5.*c.10.* Hot. 5. *illustr.* elegantissimam & doctissimam questionem: An scilicet ciuitas bello capta, si in libertatem vindicetur, iura quoque sua pristina omnia recuperet.
o *vide l.14.§.3.4.5.ſ.eod.*
p *vt l.7. §.3. infrà de in rem verso.*
q vestiaria, sed *Cuiac.5. obseruat. vlt.* ex Basilicis legi ait, καὶ τὸ τέλος, καὶ ἡ σορὸς, καὶ ἡ στόλη, intelligit autem vectigalia, quæ in itinere præstantur, dum corpus ex vno loco in alium defertur: quæ sublata esse testatur *lex vltim. Cod.eod.vide Cuiacium* 11.*obseru.*21.
r *vide l.18.in fine.ſ.de alimentis.* Sarcophagus lapis in quo condita corpora quadragesimo die absumuntur, exceptis dentibus, cui contrarius est Chernites, qui cadauera à putredine vindicat. *Plinius 2.c.96. & 37.c.17. 16. Isidor.4.* Nonio, sarcophagus, est sepulchrum, *cap.1.in capulum.*
ſ ἡ στόλη: Græci legunt: id est, vestiaria. circumpotationum non meminit. An quod legibus duodecim Tabularum sublatæ? de huiusmodi compotationibus Varro, funus exæquiati lautè ad sepulchrum antiquo more silicernium confecimus, id est, περίδειπνον, quo pransi discedentes dicimus alij aliis: vale. & Tertullianus, quò differt ab epulo Iouis silicernium? *vide Cuiacium 11. obseruatione* 21.
t *l.2.§.6.ſ.eodem.l.42.ſ.eodem.*
u *l.27.ſ.de condict.& demonstrat.*
x Porticus *.l.5. Cod.de sepulchro.*
y *l.3.§.4.ſ.de sepulchro. vide Nouell.60 c.1.115.c.5.*
z putà eruantur, extruantur. *lege vltima.ſ.de sepulchro.* contrectentur. *l.4.in fine, Codice de sepulchro.*
a *l.8.ſ.de sepulchro. vide l.6.Cod.de sepulchro.*
b *vide l.12.ſ.de edendo.*
c Iustæ sepulturæ traditus dicebatur, qui terra conditus erat.

d Terra conditi, aut sepulti, aut humati sepulti dicebãtur, qui quoquo modo contecti: humati, qui humo. *Plin.7.c.54.*
e *vide quæ scripsi ad l.7.§.1.ſ.eodem.*
f Plerunque enim ob incursum fluminis, vel metum, corpus iam perpetuæ sepulturæ traditum transferri in alium locum poterat. Poterat, inquam, per noctem & solennibus redditis sacrificiis. *Paulus 1.sentent. 21. §.1.* Huc referri potest hoc Epitaphiũ vetus Crestinæ. Ne quis nos inquietet ex arca nostra, neque ante alium ponat, aut commutet.

38. *Vlpianus* libro nono de Omnibus tribunalibus.

NE corpora, aut ossa mortuorum detinerentur [y], aut vexarentur [z]: néve prohiberetur, quo minùs via publica transferentur: aut quo minùs [a] sepelirentur: præsidis prouinciæ officium est.

De corpore condito non inquietando.

39. *Marcianus* lib.3.Institutionum.

DIui fratres edicto [b] admonuerũt, ne iustæ [c] sepulturę traditum, id est [d] terra conditum, corpus inquietetur. videtur autem terra conditum, & si in arcula [e] conditum hoc animo sit, vt non alibi transferatur. sed arculam ipsam, si [f] res exigat, in locum cõmodiorem licere transferre, non est denegandum.

40. *Paulus* lib.3.Quæstionum.

SI quis "enim" eo animo corpus intulerit, quòd cogitaret inde aliò postea transferre, magísque temporis gratia deponere, quàm quòd ibi sepeliret mortuum, & quasi æterna sede [g] dare destinauerit: manebit locus profanus.

De illatione in locum plurium.

41. *Callistratus* lib.2.Institutionum.

SI plures sint domini eius loci, vbi mortuus infertur: omnes consentire debent, cùm extranei inferãtur. nam ex ipsis dominis quemlibet rectè ibi sepeliri cõstat, etiam sine cæterorum consensu [h]: maximè cum alius non sit locus in quo sepeliretur.

Definitio monumenti, sepulchri, cenotaphij.

42. *Florentinus* lib.7.Institutionum.

MOnumentum [i] generaliter [k] res est memoriæ causa in posterũ prodita: in qua si corpus, vel reliquæ [l] inferantur, fiet sepulchrum: si vero nihil eorum inferatur, erit monumentum memoriæ causa factum, quod Græci κενοτάφιον [m], *i. inane sepulchrum* appellant.

De his qui religiosum locum facere non possunt, interdicto tamen de mortuo inferendo vtiliter agunt.

43. *Papinianus* lib.8.Quæstionum.

SVnt personæ, quæ quamquam religiosum locum facere non possunt, interdicto tamen de mortuo inferẽdo vtiliter agũt. vtputa dominus proprietatis [n], si in fundum, cuius fructus alienus est, mortuũ inferat, aut inferre velit. nam, si intulerit, non faciet iustum sepulchrum. sed, si prohibeatur, vtiliter interdicto, qui de iure dominij quæritur, aget. eadémque sunt in socio, qui in fundũ communem inuito socio mortuũ inferre vult. nam propter [o] publicam vtilitatem [p], ne insepulta [q] cadauera iacerent, strictam rationẽ insuper habemus [r]: quæ nonnumquam [ſ] in ambiguis religionum quæstionibus omitti solet. nam summam [t] esse rationem, quæ pro religione facit.

De sepulchro in diuersis locis. 1. Si reliquiæ transferantur.

44. *Paulus* lib.3.Quæstionum.

CVm in diuersis locis sepultum est: vterque quidem locus religiosus non fit: quia * vna [u] sepultura plura sepulchra efficere non potest: mihi autem videtur, illum religiosum esse. vbi, quòd est principale, conditum est: id est, caput [x], cuius [y] imago fit, inde cognoscimur.

1 ¶ Cùm autem impetratur [z], vt reliquæ [a] transferantur, definit [b] locus religiosus esse.

Priuilegia funeraria.

45. *Marcianus* lib.8.Fideicommissorum.

g & quasi æternam sedem daret. *Hal.* æternam sedem hîc appellat, quę perpetua alibi dicitur. *l.10.Cod.eod. l.3.§. 4.ſ.de sepulchro.*
h fauore religionis in communi fundo, inuito socio sepelire socium licet: vt & ex causa necessitatis. *adde l.2.Codice de commu. rerum. l. 1.Codice de comm. seruo.*
i *lege 2.§.6. ſ.eodem.*
k Monumentũ vox generis est & speciei. est enim aliud sepulchrũ, aliud monumentum seu κενοτάφιον.
l reliquiæ. *vide l.1.Cod.eod.*
m *l. 6.in fine, ſ. eodem.* Ex huiusmodi cenotaphiis tẽpla initium sumpsisse suspicio est. Nam ex sepulchris templa initium sumpsisse tradit Eusebius. & Lactantius, & Clemens Alexandrinus, ἐν τῷ προτρεπτικῷ. ex 9. historiarum Antiochi.
n *lege 2. §.8.ſ.eodem. l.1. §.2.ſ.tit. prox.*
o præter. *Haloand.*
p de qua *vide l. 51. in fine, ſ. ad l. Aquil.*
q De insepultis *dixi leg. 28. ſ.eodem.*
r insuper habemus. *Haloã.* Sed Balduinus *ad l. falc.* vnicam esse vocẽ ait, quæ idẽ reddat quod *negligimus*. Eum reprehendit Robertus 2. *recept.* 5. sed tamen eo sensu. *Cuiacius 3. obseruat. 22.* ait dici insuper haberi fructus. *lege 17.ſ. de his quæ vt indign.* & lachrymas. Apuleius 4. *de Asino.* iudicium defuncti. *lege 2. Cod. si vt omissa causa.* Quo nomine ab eodem Roberto 3. *Animad 15.* notatur: defenditur tamen ab Ant.Mercatore.3.*not.*15. Omiseram eundem Cuiacium, 11.*obseruat.*11. ex Basilicis id confirmare, quæ sic habent παρορᾶται τὸ ἀκριβές. vt insuper habere, sit παρορᾶν vel πλημμελεῖν. addit Hieron. 19. *Eccles.* Agelium 1. Symmachum hoc verbo vti.
ſ quæ nunquam. *Haloand. Hugo à Porta.* eámque sectionem defendit Robertus 2.*recept.*5.
t Religionem quæ conseruat ratio, summa ratio est.
u vnius. *Haloander.*
x Caput, id est vnde qualis cuiusque imago sit, cognoscitur. *ita legit Haloand.* Hinc capiunt initium sensus & nerui. vnde caput dictum, *vt Varro ad Ciceronem scribit apud Lactantium* 1.*de opificio* 5. & vt Plinius 11.*c.*37. scribit, hanc habent sensus arcem: huc venarum omnis à corde vis tendit: hîc desinit. hîc culmen altissimum, hîc mentis est regimen. Omnium animalium, in priora pronum, quia & sensus ante nos tendunt. Ab eo proficiscitur somnus, hinc capitis mutatio.
y His quæ de capite diximus, adde quæ de facie & eius commendatione extant, *l.17.Cod.de pœnis.*
z Reliquiarum seu cadaueris translatio impetratur. a *al.* reliquiæ.
b Religiosus locus esse desinit cadaueris in alium locum translatione.

IMpensa funeris semper ex hereditate deducitur: quæ etiam omne creditum [a] solet præcedere, cùm bona soluendo non sint.

Si defunctus omnium prædiorum vsumfructum separatim legauerit. 1. De herede & marito defunctæ. 2. Si vestimenta legata in funus erogentur.

46. *Scæuola* lib. 2. Quæstionum.

SI plura prædia quis habuit, & omnium vsumfructum separatim legauerit: poterit in vnum inferri: & electio erit heredis, & gratificationi locus: sed fructuario vtilẽ actionem,[b] in heredem dandam ad id recipiendum, quod propter eam electionem minutus est vsusfructus.

1 ¶ Si heres mulieris inferat mortuam in hereditariũ fundum: à marito, qui debet in funus conferre, pro æstimatione loci consequatur.

2 ¶ Ei, cui vestimenta legantur, si in funus erogata sint, vtilem actionem in heredem dandam placuit, & priuilegium funerarium.

DE MORTVO[c] INFERENDO[d], & sepulchro ædificando.

Tit. VIII.

Interdictum de mortuo inferendo. 1. Quid sit prohibere inferre. 2. De domino proprietatis. 3. Si quis via prohibeatur & de aliis seruitutibus. 4. Quale sit hoc interdictum. 5. Interdictum de sepulchro ædificando. 6. Et eius ratio. 7. De sepulchro, vel monumento faciendo. 8. Quid sit prohibere ædificare. 9. Quid sit ædificare. 10. De eo qui agit, vt labatur sepulchrum.

Vlpianus libro sexagesimo octauo ad Edictum.

PRAETOR ait: *quo quáve illi mortuum inferre, inuito te, ius est: quo minus illi, eo eáve mortuum inferre, & ibi sepelire liceat, vim fieri veto.*

1 ¶ Qui inferendi mortuum ius habet, non prohibetur inferre[e]. prohiberi autem inferre videtur, siue in locum inferre prohibeatur, siue itinere arceatur.

2 ¶ Hoc interdicto[f] de mortuo inferendo dominus proprietatis[g] vti potest. quod etiam de loco puro cõpetit.

3 ¶ Item si mihi in fundum via debeatur, in quẽ fundum inferre volo, & via prohibeat: hoc interdicto posse me experiri placuit: quia inferre prohibeor, quia via vti prohibeor, idque erit probãdũ, & si alia seruitus debeatur.

4 ¶ Hoc interdictum prohibitorium[h] esse palam est.

5 ¶ Prætor ait: *quo illi ius est, inuito te, mortuum inferre, quo minus illi in eo loco sepulchrum sine dolo malo ædificare liceat, vim fieri veto.*

a pignoris taciti. *l.* 14. §. 1. ꝟ. *eod.* & dotis. est enim actio funeraria priuilegiata. *lege vltima, in fine* ꝟ. *eodem.* & breuiter quidquid in funus erogatur, inter es alienum primo loco deducitur. *Paulus* 1. *sent. vlt.* §. 4.
b *lege* 17. ꝟ. *de vsufruct. l.* 66. §. 4. ꝟ. *de legat.* 2.
c 1. *Extr.* 12. 59. *Synopsis Basil.* 2.
d *subaudi,* in sepulchrum.
e *l.* 8. *in fine,* ꝟ. *tit. prox.*
f *l.* 8. *in fine,* ꝟ. *de religiosis.*
g *vide l.* 43. ꝟ. *tit. prox.*
h *l.* 9. ꝟ. *de religiosis.* §. 1. *Inst. de interdict.*
i Interest religionis monumẽta extrui & exornari, *vt hîc.* Causæ igitur sepulchrorũ, Pontificiæ, & ad ius Ecclesiasticum.
k Sepulchrum aliud fuit à monumento. *vide l.* 43. ꝟ. *titulo proximo: l.* 4. *Cod. de religiosis.*
l Ædificia fieri vetare is videtur, & qui cõuectam iam materiã ædificio imponi vetat, sed & qui nondum conuectam, cõuehi non patitur.
m eò. *Hal. adde l.* 4. *l.* 5. ꝟ. *de itinere actúque priuato.*
n sed iure. *Haloan.* si ire. *Hugo à porta.*
o Ædificare is etiam videtur qui reficit tantùm, licèt nouum ædificium non posuerit.
p hoc quid comprehendatur. *vide in l.* 3. §. *penult.* ꝟ. *de itinere.*
q & sepulchri violati. *l.* 2. *l.* 3. ꝟ. *de sepulchro.*
r Lex Regia de regis imperio & potestate est. *lege* 1. ꝟ. *de constitut. principum. Inst. de iure naturali.* § *sed & quid principi. l.* 1. §. *cùm enim. Cod. de veteri iure enucleando: l.* 2. §. *nouissimè.* ꝟ. *de origine iuris.* hîc autem videtur lex Regia esse, quæ ab aliquo regum lata fuerit. & fortassis hęc lex regia Numæ fuerit, nimirum religiosi. quò refero Numæ regis Posthumiam legem (fortassis eò dicta fuit, quòd ad postumos, hoc est mortuos & humatos pertineret.) quæ est apud Plinium 14. *c.* 12. Vino rogũ ne respargito. Quam legem funerariam fuisse colligimus ex Festo *in Respersum.* Respersum, inquit, vinum dicebant, quia vino, sepulchrum spargebatur. vnde sepulchralis illa lex apud Ciceronem 2. *de legibus.* Ne sumptuosa respersio fieret.

6 ¶ Interdictum hoc propterea propositum est: quia * religionis interest[i], monumenta extrui, & exornari.

7 ¶ Facere sepulchrum, siue[k] monumentum in loco, in quo ei ius est, nemo prohibetur.

8 ¶ Ædificare[l] videtur prohibere, & qui prohibet eam[m] materiam cõuehi, quæ ædificio necessaria sit. proinde, & si operi necessariò prohibuit quis venire, interdictum locum habet. & si machinam alligare quis prohibeat: si tamen eò loci prohibeat, qui seruitutem debeat, cæterùm si in meo solo velis machinam ponere, non tenebor interdicto, si iure[n] te non patiar.

9 ¶ Ædificare[o] autem, non solùm qui nouum opus molitur, intelligendus est, verum is quoque qui vult reficere. 10 ¶ Is qui id agit, vt labatur sepulchrum, hoc interdicto[p] tenetur.

De prægnate defuncta.

2. *Marcellus* lib. 28. Digestorum.

NEgat lex Regia[q], mulierem quæ prægnans[r] mortua sit, humari, antequam partus ei excidatur, qui[s] contra fecerit, spem animantis[t] cum grauida peremisse videtur.

Si propius ædificium alienum aut ædificetur sepulchrum. 1. Aut mortuus inferatur.

3. *Pomponius* libro nono ad Sabinum.

SI propriùs[x] ædes tuas quis ædificet [&] sepulchrum, opus nouum[u] tu nũtiare poteris. sed facto opere, nullam habebis actionem, nisi quod vi aut clam. 1 ¶ Si propiùs ædificium alienum intra legitimum[y] modum, mortuus illatus sit: postea eum prohibere non poterit ædificij dominus, quo minùs alium mortuum eò inferat, vel monumentum ædificet, si ab initio domino sciente hoc fecerit.

De iure sepulchri acquirendo.

4. *Vlpianus* libro secundo Responsorum.

LOnga[z] possessione ius sepulchri non tribui ei, cui iure non competit[a].

De monumento perficiendo. 1. De loco religioso reficiendo.

5. *Idem* lib. 1. Opinionum.

SI in eo monumento, quod imperfectum esse dicitur, reliquiæ hominis cõditæ sunt: nihil impedit, quo minùs id perficiatur[b].

1 ¶ Sed si religiosus locus iam factus sit, pontifices[c] explorare debent, quatenus, salua religione, desiderio reficiendi operis medendum sit.

s *lege* 18. ꝟ. *de statu homin. l.* 3. ꝟ. *de pœnis. vide quæ notaui infrà titul. de ventre in possess.*
t Qui prægnantem humat priusquàm ei partus excidatur, perimere videtur Synopsis Basilicôn 59. *tit.* 2. *c.* 3.
u refert enim Valerius 1. *c. vlt.* Gorgiam quendam Epirotam in funere matris suæ vtero elapsum, & inopinato vagitu suo lectum ferentes consistere coegisse: & ita matrẽ fato fũctam peperisse: Gorgiam ante elatum, quàm natum fuisse.
x *l.* 9. *l.* 11. *Cod. de ædificijs priuatis.*
y *v. l. vltim.* ꝟ. *finium regundorũ.*
z In sepulchris longa possessio non prodest ei qui nullum ius habet. *Synopsis eodem cap.* 4.
a Imò, præscriptio libertos in eo iure tuetur. *l.* 6. *Cod. de religiosis.*
b sepulchra reficere sine notione Pontificum non licuit.
c ad quos cura sepulchrorum pertinebat. *l.* 8. ꝟ. *tit. prox. l.* 50. *in fine,* ꝟ. *de petit. hered.* & huc refer. *l.* 3. §. 4. *vers. diuus* ꝟ. *de sepulchr.*

DIGESTO-

a quam Græci A'ντιπαπινιανοῦ appellant, quòd ea tradatur iuris discipulis, vice librorum Papiniani, ex constitutione Iustiniani. *vide Cuiac.7.obs.3².*
b 4. *Cod.2.instit.quib.mod.re contrah.in pr.2.Paul.1.3.Harmenop.5.*
c Condictionem Græci definiunt, τὸν ἀπαιτητικὸν λόγον τοῦ οἰκείου δανείου.
d mutui.*l.2.* certi.*l.6.ꝫ.eodem.*
e Titulorũ iuris significationes, Iuris interpretibus nõ negligendæ.
f An iuris tituli vim legis obtinent? Sic videtur: modò perfectam orationẽ habeant, nec à textu restringantur, amplientur, suppleantur.
g Hinc nonnulli colligunt, cuique in arte sua credi oportere, de quo videque notaui *ad l.36.ꝫ.de solut.*
h an id innuit, hunc titulũ esse generalem? negat Cuiac. 7. *obs.* 32. vt & passim in Pandectis vllum titulum generalem reperiri. Idem sentit 2. *ad Afric.* sed Robertus 2. *animaduers. 6.* eum reprehendit. Idque etiam sentit Hugo Donellus *hîc numer.* 11. *& sequentibus.* Cuiacium defẽdit Antonius Mercator 2. *notat.26.* Certè si propiùs spectemus, qui de in integrum restitutionibus tutelis, legatis, bonorum possessionibus, manumissionibus, exceptionibus, prætoriis stipulationibus, priuatis delictis, & publicis iudiciis inscripti sunt, specierum suarum tractationem antecedunt. hic autem titulus, & de pignoribus, mixti sunt: in quibus vox crediti, mutui: pignoris, expressi tractationem anteuertit, vt meritò mixti videantur.

suo genere.
u Functionem recipere, est alterius loco & vice fungi *l.2.ꝫ.de Sc̃to Macedoniano.*
x i.solutio non idem quod acceptum est (nisi euentu, occasione, accidenti, præter primum propositum debitor, reparatis aliunde pecuniis, eosdem nummos quos accepit, creditori restituat) reddit, sed tantundem: *Seneca 6.de benefic.* 5. tantundem, inquã, quia id quod ex causa mutui redditur, substantia, quantitate, genere, seu qualitate. *lege prima, §.2. infrà de obligat.* vi, bonitate, vsu & valore subit, sustinet, & repræsentat rẽ ipsam quæ mutuo data fuit.
y *al.* magis quã per speciem. quã ex lectione Zasius colligit, mutuum etiam in specie consistere, sed minus frequẽter quàm in genere. In specie, inquã, mutuum consistere existimat, dummodo solutio vniformis sequatur: hoc est, vt id quod datum est nũmero ad numerum, mensura ad mẽsuram reddatur. Atqui, non hîc quæstio est an species mutuò dari, sed an eadem species solui possit. Species sanè, in mutuo esse, seu mutuo dari potest, at non eadem solui potest. Speciem damus, idem genus soluimus. Igitur aliud? non aliud: quia genus solutum fungitur planè loco speciei mutuo datæ. Ita res in mutuo comparatæ sunt, vt si loco speciei mutuo datæ, genus soluas, idem soluas: imò magis idem soluas, quàm si speciẽ eandem solueres. Vix enim fit, aut raro, vt eadem species mutuo accepta, dum mutuo debitor ipse vtitur aut abutitur, ad eundem debitorem reuertatur, & eandem omnimodo creditori reddat. Est igitur τοῦ, *Magis* particulæ hoc loco vis ea ac potestas, vt non comparet, sed eligat. *vt in l.1.ꝫ.commun.diuid.* æquè ac in illo magis volo esse diues quàm pauper. Plautus in Persa. Adolescens vis vendere istam? S. magis lubet quàm perdere. *dixi ad l.31.§.23.ꝫ.de ædilitio.*

DIGESTORVM SEV PANDECTARVM,

PARS TERTIA[a].

Liber XII.

DE REBVS CREDITIS, SI CERTVM[b] PETETVR, ET DE CONDICTIONE[c].

Expositio tituli de rebus creditis.

Vlpianus lib 26. ad Edictum.

ERE est, priùs, quàm ad verborũ[d] interpretationem perueniamus, pauca de significatione ipsius tituli[e] referre. Quoniã igitur multa ad contractus varios pertinẽtia iura sub hoc titulo[f] prætor inseruit, ideo rerum creditarum titulũ pręmisit. omnes enim contractus, quos alienam fidẽ secuti instituimus, cõplectitur. nam, vt libro primo quæstionem Celsus[g] ait, credendi generalis appellatio est. ideo[h] sub hoc titulo prætor, & de commodato, & de pignore edixit. nam cuicumque rei adsentiamur alienam fidem secuti, mox recepturi quid ex hoc contractu credere dicimur: Rei[i] quoque verbum vt generale[k] prætor eligit.

Mutuum quomodo. 1. *Et quibus in rebus contrahitur.* 2. *De Etymologia & effectu mutui.* 3. *Quid intersit inter creditum, & mutuum.* 4. *Qui mutuum dare possunt.* 5. *Si verbis credatur.*

2. *Paulus* libro vigesimooctauo ad Edictum.

MVtuum[l] damus recepturi non eandem speciem[m], quam dedimus, (alioquin commodatũ erit. aut depositum) sed idem genus[n]. nam[o] si aliud genus veluti, vt pro tritico vinum recipiamus: non erit mutuum.

1 ¶ Mutui datio consistit in his rebus, quæ[p] pondere, numero, mensura consistunt. quoniam eorum[q] datione possumus in[r] creditum ire: quia[s] in genere[t] suo functionem[u] recipiunt[x] per solutionem, quam[y] specie[z]. nam[a] in cæteris rebus ideo in creditum[b] ire nõ possumus, quia aliud pro alio[c] inuito[d] creditori solui non potest.

2 ¶ Appellata est autem mutui datio ab eo, quòd de meo tuum fit[e]: & ideo si non fiat tuum, non nascitur obligatio.

3 ¶ Creditum ergo à[f] mutuo differt, quà[g] genus à specie. nam creditũ consistit extra eas res[h], quę pondere, numero, mensura continentur. sicut, si eandem rem recepturi sumus, creditum est. Item mutuum non potest esse,

i & debiti τὸ χρέος καθολικώτερόν ἐστι τοῦ δανείου. 3. *Harmenop.5.*
k Quid enim in hac vniuersa natura reperiri potest, quod res non sit? Quare vt vocabulum transcendens pecuniam. *l.5.ꝫ.de verborum significat.* delicta. *l.4.ꝫ.de verb. obligat.* contractus, obligationes. *l.6.ꝫ.de verborum signific.* mancipia & homines. *l.32.§.2.in fin.ꝫ.de legat.2.* & negotia. *arg.l.36.ꝫ.de regulis iuris.* complectitur & quæ sunt extra patrimonium. *inst.de rerum diuis.* sed in rei vindicatione, res corporales. *l.1.§.1.ꝫ.de rei vind.* in legato & donatione rerum, immobilia. *l.79.§.1.ꝫ.de legat.3.* & è contrà, legato eorum quæ sunt in domo. *l.86.ꝫ.de legat.2.* & rerum mearum actiones. *l.27.§.2.ꝫ.de auro.* & seruitutes. *l.73.ꝫ.de leg.3.* non continentur. secus est in vniuersali rerum mearum fideicommisso. *l.30.§.1.ꝫ ad Treb.* tunc enim fideicommissarius personam defuncti repræsentat. Porrò de latissima rei significatione vide Franciscum de las Caldas in repetitione legis si minorem, in verbo *Res. Codice de in integrum restitut. minorum.*
l vide *Theophilum §.2.Inst.quib.alienare & in pr.Inst.quib.modis re contr.*
m Species hîc aliter ac apud Philosophos sumitur. Philosophis species, est id quod de pluribus specie differentibus prædicatur. hîc species, est ipsum indiuiduũ. Contrà, genus, de quo mox, species est, non genus Philosophis. Docẽdi causa speciẽ & genus sumamus vt à Iuriscõsulto hîc vsurpatur. Species eadem, id ipsum triticũ quod mutuum datum est. Idem genus, triticum Africãnum pro Africano. Aliud genus, triticum pro vino. His positis, tritico mutuo dato, non id agitur, vt idem ipsum quod mutuo datum est, reddatur, sed vt idem genus, non aliud. Idem, Africanum pro Africano. Non idem vinum pro tritico.
n id est, non eadem res in indiuiduo, sed eadem in specie.
o sic habendum est. Rerum traditiones fieri, vel vt nihil (hinc donatio) vel vt idem (hinc commodatum, precarium, depositum, pignus, mandatum, locatio) vel vt aliud in diuerso genere (hinc permutatio, emptio) vel vt aliud in eodem genere nobis reddatur, vt mutuum.
p Consistet igitur in omnibus rebus mutuum, in veste, supellectile, lapidibus & lignis. Nihil enim dici, fingíve potest in hoc vniuerso quod non vel pondere vel numero, vel mensura cõstet? sic censeo: Res pondere, numero & mensura consistentes hîc appellari, non res omnes passim, sed quæ vsu hominũ exigente & commerciis dari nominatim ad pondus, ad numerum & mensuram solent, hoc est, pondere, numero & mensura expressis vt si quis mutuo det certum olei pondus, mille solidos, tot frumenti modios. sunt enim quædam quæ aliis damus nullo neque pondere, neque numero, nulla denique mensura expressis.
q *lego,* earum. iam loquitur de rebus.
r In creditum ire, hîc est in mutuum ire: mutuum contrahere. sic alibi: in creditum ire pro mutuum dare. *l.19.§.5. circa finem ꝫ.ad Velleianum.* & creditum, pro mutuo. *l.3.§.2.ꝫ.de Sc̃to Macedoniano.* sic credita pecunia, pro mutuo data, *l.6.§.6.ꝫ. mandati.*
s In genere suo magis quàm specie functionem ea per solutionem, seu cùm soluuntur, recipere dicuntur, quorum genus si soluerit debitor, speciem non soluerit, statim liberatur: vel, quorum ea natura est, vt si idem eorum genus præstetur, liberatio contingat debitori. Hunc locum ita interpretor verè, & vt opinor, facillimè, qui à multis aliis miserè tractatus est. Nec enim placet quod Forcatulus *c.13.penus* ita dispungit: eorum datione possumus in creditum ire (quia in genere suo functionem recipiunt per solutionem) quàm specie.
t id est, in rebus eiusdem naturæ, nominis, & vsus. Cicero 1. *de oratore.* Roscius in

z per solutionem in genere suo quam in specie res functionem recipiunt. quarum species magis quàm indiuiduũ: forma quàm materia: quantitas, vis, & valor, quàm corpus, respicitur: quæque vel natura, vel hominum artificio ad hoc formatæ reperiuntur, vt in iis altera (sine cuiusquam iniuria, apertè & euidenter & citra fictionẽ aut imposturam) alterius loco vice fungatur, ac tantundem præstet homini, in eodem vsu, quantum altera: quia in iis pondus ponderi, quantitas quantitati, qualitas, qualitati, vsus vsui exæquatur.
a Cur in cæteris rebus quæ non ad pondus, numerum & mẽsuram dantur in creditum ire seu mutuum dare non possumus? hoc est, cur si speciem in illis acceperis, genus reddere non possis vt in mutuo? quia aliud pro alio inuito creditori solui non potest, *vt hîc.* hoc est, Hæ res ita comparatæ sunt naturâ, vt eadem species accepta restitui debeat. In his rebus genus non fungitur loco speciei. si genus redderetur pro specie, aliud pro alio solueretur creditori. Vel ita, in cæteris rebus, hoc est in negotiis, & contractibus cæteris, damus quidem res, quæ pondere, numero vel mensura consistant: quia tamen eas non ad pondus, non ad numerum aut mensuram damus, vt fiant accipientis, sed vt vsum & vtilitatem aliam ei præbeat, non in creditum imus, seu mutuum contrahitur, sed aliud negotij genus: cuius ea lex est & natura, vt eadem omnimodo species reddi debeat: cuius loco etiam si genus idem redderes, aliud tamen redderes. vt ecce, libros non ad pondus, numerum aut mensuram tibi dedi vt tui essent, sed vt essent tibi pignori, deposito, commodato, precario, locato. In hac hypothesi, eosdem libros reddere teneris, neque liberari possis eiusdẽ generis præstatione. Cur tam variè? in his negotiis, quia res semper mea mansit, nunquam tua fuit, si non eandem, sed idem genus reddas, aliud reddas. In mutuo res mea esse desiit, tua facta est, non ea lege, vt eandem speciem redderes (id enim fieri non potest, cùm ius rei à me tibi mutuo datæ, alienandæ habeas: & eo fine rem à me accipias vt eam in alium transferas) non vt pro tritico pecuniam redderes (id enim venditio est) sed vt idem genus. id enim superest in rerum natura quo liberari possis, cùm rem tibi donare noluerim.
b id est in mutuum.
c vt pro pecunia, nomen. *lege 16. Codice de solutionibus. vide legem secundam, infrà eodem.*
d secus si consentiat. tunc enim pro pecunia numerata res. *vide leg.17.* operæ. *leg.20. Codice de solutionibus:* pecora in solutum dari possunt. *l.9. Cod. de rescindenda venditione.*
e ita tamen vt idem à te sim recepturus (aliàs hæc definitio donationi competeret) eiusdem bonitatis & qualitatis. *lege prima, §.2. infrà de obligationibus & actionibus.*
f τὸ χρέος καθολικώτερόν ἐστι δανείου. Crediti appellatio latiùs patet quàm mutui. Mutuum in his quæ ad pondus, numerum & mensuram dantur consistit: Creditũ quidquid ex alia causa debetur. Harmenopul.3.*titul.5.§.1.*
g ita populus à plebe differt. §.4. *Inst.de iure naturali.*
h *l.10.ꝫ.de verb.signif.*

nisi proficiscatur [a] pecunia [b]. creditum autem interdum, etiam si nihil proficiscatur: veluti si post nuptias dos promittatur [c]. 4 ¶ In mutui datione oportet dominũ esse dantem [d], nec obest, quòd filiusfamiliàs, & seruus dantes peculiares nummos obligant. id enim tale est, quale si voluntate mea tu des pecuniam: nam mihi actio adquiritur, licèt [e] mei nummi non fuerint.

5 ¶ Verbis quoque credimus [f], quodam actu [g] ad obligationem comparandam interposito: veluti stipulatione.

Qualis res in mutuo reddi debet.

3. *Pomponius* libro vigesimoseptimo ad Sabinum.

CVm quid mutuum dederimus: & si non cauimus, vt æquè bonum nobis redderetur: non [h] licet debitori deteriorem rem [i], quæ ex eodẽ genere sit, reddere: veluti vinum nouum [k] pro vetere. nam * in [l] contrahẽdo quod agitur [m], pro cauto [n] habendum est [o]. id autem agi intelligitur, vt eiusdem generis, & eadem bonitate soluatur, qua datum sit.

De deposito futuri mutui causa contracto. De eo qui rem vendendam accepit, vt pretio vteretur. 1. De pignore & fructibus. 2. De his quæ flumen abstulit.

4. *Vlpianus* libro trigesimoquarto ad Sabinum.

SI quis nec causam, nec propositum fœnerandi habuerit: & tu empturus prædia, desideraueris mutuam pecuniam: nec volueris [p] creditæ nomine, antequã emisses, suscipere: atque ita creditor, quia necessitatem fortè proficiscendi habebat, deposuerit apud te hanc eadem pecuniam, vt, si emisses, crediti nomine obligatus esses: hoc depositum periculo eius, qui suscepit. Nam & qui rem vendendam acceperit, vt pretio vteretur, periculo [q] suo rem habebit. 1 ¶ Res pignori data, pecunia soluta, condici potest [r]. & fructus ex iniusta [s] causa percepti, condicendi sunt. Nam & si colonus post lustrum [t] completum, fructus perceperit: condici eos constat [u]: ita demum, si non ex voluntate domini percepti sunt. nam, si ex voluntate, procul dubio cessat condictio.

2 ¶ Ea, quæ vi [x] fluminum importata sunt [y], condici [z] possunt [a].

De re perempta: & de mora.

5. *Pomponius* lib. 26. ad Sabinum.

QVod te mihi dare oporteat [b], si id postea perierit, quàm per te factum erit, quo minus id mihi dares: tuum fore id detrimentum constat [c]. Sed cùm quæratur, an per te factum sit: animaduerti debebit: non solùm in potestate tua fuerit id, necne: aut dolo [d] malo feceris, quo minus esset, vel fuerit, necne: sed etiam, si aliqua iusta causa sit, propter quam intelligere deberes te dare oportere.

Certi definitio.

6. *Paulus* libro vigesimooctauo ad Edictum.

CErtum est [e] cuius species, vel quantitas, quæ in obligatione versatur, aut nomine suo, aut ea demonstratione, quæ nominis vice [f] fungitur, qualis, quantáque sit [g] ostenditur. Nam & Pedius libro primo de stipulationibus * nihil [h] referre ait, proprio nomine res appelletur, an digito [i] ostendatur, an vocabulis quibusdam demonstretur: quatenus [k] mutua vice fungantur, quæ tantundem præstent [l].

Quæ inseri mutuo possunt. De mutuo conditionali.

7. *Vlpianus* libro vigesimosexto ad Edictum.

OMnia, quæ inseri stipulationibus possunt, eadem possunt etiam numerationi pecuniæ. "&" ideo & [m] cõdiciones [n].

8. *Pomponius* lib. 6. ex Plautio.

PRoinde mutui datio interdum pẽdet, vt ex post facto confirmetur: veluti si dem tibi mutuos nummos: vt si condicio [o] aliqua extiterit, tui fiant, isque mihi obligatus. Item si legatam pecuniam heres crediderit, deinde legatarius eam noluit ad se pertinere: quia heredis [p] ex die aditæ hereditatis videntur nummi fuisse, vt credita pecunia peti possit. Nam Iulianus ait, & traditiones ab herede factas ad id tẽpus redigi, quo hereditas adita fuerit, cum repudiatum sit legatum, aut adpositum [q].

Quibus ex causis certi condictio competit. 2. De obligatione suo vel alieno nomine. 3. Quibus ex causis certi condictio competit. 4. Si numerationem sequatur stipulatio inutilis. 8 De

a id est, nisi re ipsa fiat numeratio, mutuum naturale non contrahitur: *vide quæ notaui ad pr. inst. quib. mod. re.*

b id est, res pondere, numero & mensura consistens, §.1.s̄.*eodem. l.30.j̄. de leg.1.* (de hac dictione. *v.l.2.in fin. Cod. de const. pecu.*) vel loco pecuniæ res æstimata. *l.4.j̄.eod. & l.8. Cod. eodem.*

c id enim licet. *vide l.1.j̄.de pactis dotalibus.* eóque casu maritus creditor iure ciuili cẽsetur, licèt ab eo nihil sit profectum. *l.19.j̄.de verb. oblig.*

d aliàs, quomodo de non meo tuum fieret: sed tamen vtilitatis causa receptum est, vt certis casibus mutuum, & si ab initio nõ constitit, conualescat. putà, condicionis euentu (quandó mutuum sub condicione datũ est) *l.7.l.8. in princi. j̄. eodem.* si dominium rei mutuatæ adipiscamur. *d.l.8. in fin.* si dominus pecuniæ mutuatæ ratum habeat. *argu. l.6.j̄.de condict. indeb.* si mãdet mihi suas actiones. *l.2. Cod. hoc tit.* si is, cui credidi, pecuniã consumpsit. *l.13. j̄.eodem. l.56.§.2. j̄. de fideiussorib.* vel vsucepit. *l.15. §.2.j̄.de condictio. indebit.*

e *vide l.2. Codice per quas personas.* Tale mutuũ ciuile dicitur. Quę vox, ne quẽ turbet, sciendũ est: Mutuum naturale dici, quoties res intercedit: Ciuile, quoties numeratio non interuenit, sed spes eius. Illud, vel merum ac nudum est, vel adiutum à iure ciuili. merè naturali mutuo mihi obligaris, cùm meos nummos à me accipis. adiuto à iure ciuili, cùm paternos vel dominicos à me accipis. Ciuiliter verò tantùm mihi obligaris, quoties spe futuræ numerationis mihi chirographum tradis (húcque pertinent Tituli Cod. de non numerata, de dote cauta, si pignoris conuentionem) vel verbis fateris debitum. §. *vlt.j̄.eod.* Ciuiliter verò & postea naturaliter, quoties traditionem chirographi pecuniæ numeratio sequitur.

f & mutuum damus, ciuiliter sc. *vt s̄.eod.*

g i. præcedente interrogatione, & subsequente congrua responsione. *vide l.52.§.1. j̄.de oblig. & act.*

h *apertiùs legerimus*, non licet tamen debitori, vt sit sensus. In mutuo, ex eodem genere, seu idem genus debitor potest soluere, at non ex eodem genere rem deteriorem. Vinum nouum & vetus, genere ipso eadem, sed vsu Romano, genus deterius reddit, qui pro veteri vino, nouum reddit. Itaque idem genus quidem reddiderit, sed quia deterius, sit, non idem genus videbitur: non idem, inquam, id est, nõ eadem bonitate genus.

i deteriorem in mutuo reddit, qui aliud pro alio. *l.2.§.1.s̄.eodem.* partem, pro toto. *l.13.§.8.j̄.de act. empt. vide Hot. quæst. illust.20.* nomen pro pecunia. *l.16. Cod. de solut.* acetum pro vino, æs pro auro, plumbum pro argento. *l.9. in fin. j̄.de contrah. empt.* vinum pro tritico, & è contrà. *l.2.s̄.eod. m.* nouum vinum pro vetere, vt hîc (nõ idem è contrario esse putat Accurs.) vetus acidum, pro veteri vino. quod optimum datũ est. *l.15. in prin. j̄.de periculo.* non idem in nouo frumento, quod veteris loco solui potest, at non è contrà: nouum enim melius est. *l.1. Cod. de conditis. in publ. hor.* inuito creditori obtrudit? Aureos debes? ærosam pecuniam & edicto publico sublatam creditori offerens, nihil agis. *l.102.j̄.de solutionib.* æstimatos debes? æstimatione liberaris. *arg. l.7. in fin. s̄.de vsufr. earum rerum. l.1. in fine j̄.de æstimatoria. vide l.22.j̄.rerum amot. v. Arrestum Parisiense apud Lucium 10. Placit.6. num. vlt.* nominatim in specie aureos debes? speciem redde, non æstimationem: lex enim contractus seruanda est. *l.1.§.6.j̄.depos.* atqui à tempore contracti mutui, aureorum potestas excreuit? poterat & eadem lege vel communi omnium rerum vtilitate, vel edicto Principis decrescere creditoris detrimento. quod commodum cùm aduersarij damno subire potueris, æquissimum est, vt talionis æquitate vtatur. s̄. *quod quisque iuris.* Húcque refero legem 99.j̄.*de solutionibus*, negantem creditorem in alia forma cogendum nummos accipere. at neque æstimatos, neque nominatim in specie debes, sed decem aureos simpliciter? puto, te æstimationem offerentem creditori, audiendum. sibi enim creditor imputet, qui legem contractui non dixit apertius. *l.97.j̄.de solutionibus* aduersus debitorem, cui nominatim leges fauere in ambiguis sciebat. *v. l.47.j̄. de obligationibus.* eâque interpretatio, non vnius contrahentis desiderio, sed communi omnium hominum vsui consentanea est: inter quos, quacunque in prouincia, aureos certa lege æstimatos passim cum sua ac publica æstimatione permutari constat. tales autem interpretationes, præsertim in rerum pretiis recipiendæ sunt, quæ communiter intelliguntur, *vide l.63.j̄.ad l. Falcid.* At hic quæritur, à quo tempore æstimatio sit ducenda, an contractus quo minimi: an solutionis, quo maioris pretij aurei sunt? an & sententiæ? si dictum sit, quo tempore reddantur, quâti tunc fuissent: si non, quanti tunc, cùm petitum esset. *l.22.j̄.eodem.* Tentari potest, vt in aliis rebus, quàm pecunia, id verum sit. & in pecunia (cuius valor & æstimatio non à priuatis, sed à magistratu pendet,) contractus initium spectandum esse æquius sit. in hoc enim, quod præsens fuit, magis consensisse cõtrahentes verisimilius est, quàm in id quod sub incerto esse potuit. *arg. l.7.j̄.de auro.* idque in legatis locum habet. vt in iis, legati mancipij æstimatio, à tempore facti testamenti, non mortis testatoris, ducatur. *l.41.94.j̄.de leg.3. & d.l.7.* excipe tamen casum. *l.penult.j̄.de instructo. & vide Hot. quæst. illust.*

k Vetus vinum est anni prioris: nisi aliud ex vsu testatoris colligatur. *dixi ad l.9. in fi. l.10. l.11. l.12 j̄.de tritico & vino legato.* Decipitur itaque hac lege Bartolus, qui putat vinum vetus dici, cùm primùm clarum esse incipit, si modò vltra annum seruari nõ possit. *

l In contrahendo, quod agitur pro cauto habẽdum est: hoc est, Cùm contrahimus, quædam etsi nõ sint verbis nominatim expressa, subintelliguntur tamen ex natura ipsa actus quem agimus seu gerimus. Ea pro cautis & expressis habenda sũt. Perinde præstatur ea ac si cauta & expressa.

m *subandi* tacitè. vt Titulo Codicis, Plus valere quod agitur, quàm quod simulatè concipitur. Verbis interdum quędam extrinsecus exprimimus, aliud tamẽ agimus re ipsa. Id quod ita agitur seu sub intelligitur, plus valet quã quod simulatè conceptum. Dubitari igitur potest, vtrùm commodiùs hîc legas, *intelligitur* quàm agitur.

n hoc est, pro expresso.

o de tacito. *v. quæ notaui ad tit. ex quib. caus. pign. j̄.*

p nec voluerit crediti nomine accipere. *v.l.11.j̄.eod.*

q an, vt præstet etiam casum fortuitum? sic puto. casus enim fortuiti ad dominũ rei pertinent. *l.6.C. de pign.* qualis est in hac hypothesi, is qui accipit, ideóque non obstabit lex 1.§.36.j̄.*depositi.* quæ negat, eum qui deposito se obtulit, de casu fortuito teneri: nec enim depositarius in ea lege dominus est. Sed demus in hac specie, accipientem dominum non fuisse, quòd hic venditio non antea contracta fuisse videatur, quàm res vendita fuerit, quod minimè successit: id tamẽ constabit, hoc negotium, de quo nunc quæritur, innominatum esse. *l.20.j̄.de præscript.* in contractib9 innominatis deperditæ rei, ante venditionẽ, periculum ad eum pertinere qui deposito se obtulit. *l.17. in fin j̄ de præscr.* depositum autem (*de quo in d.l.1. agitur*) nominatus est contractus. & ita cum Lorioto aduersus Zasium sentio,

r quia creditor si soluto debito pignus nõ restituit, fur est. *v.l.54.j̄.de furtis.* atqui furi res etiam nostras condicimus. *v.l.1. in fine de condict. triticiaria.*

s Iusta. *Haloand.* & malè.

t i. quinquennium. *vt l.13. in fi. j̄.locati. l.67. in fi. j̄.de furtis. l.30. §.1.j̄.de leg.3.* dixi ad Varronem & Festum.

u tunc enim, qui inuito domino percipit, furtum facit. *l.67. in fi. j̄.de furtis.*

x aliud si non vi, sed per latens incrementum seu alluuionem. *l.7.§.1.j̄.de adqu. rer. domin.* Cur ita? An quia vis videtur, non alluuio? an potius quod vim fluminis repellere non ita quis possit, vt latens incrementum facto fluminis impedire?

y *sub.* in alienum fundum.

z & interdicto peti: quale datum fuit à prætore cùm Tiberis abundasset, & res multas multorum in aliena prædia importasset. *l.9.§.1.j̄.de damno.*

a licèt nostra remaneant, quod speciale est.

b actione personali, sc. §.15. *Instit. de actionib.*

c debitor morosus ad rei interemptæ æstimationem tenetur, *vt hic.* & ad omnes accessiones, quales sunt fructus, vsuræ & id quod interest. *v.l.23. l.82. in fine j̄.de verb. oblig.* nisi præstationis difficultas aut alia iusta causa eum excuset. *v. hic interpretes de mora tractantes.*

d *l.17.§.1. vers. quod si dolo. s̄. de rei vindicat.*

e *l.74.§.1.j̄.de verborum oblig.* Certum est, quod ex se vel ex circunstantiis suis apparet, quid, quale, quantúmque sit.

f *vide l.34.j̄.de cond. & demonstr.*

g etiam dicendum est, certum censeri quod ad aliud refertur, putà ad testamentum. *l.5.§.1.j̄.de re indicata.* ad locum certum. *l.75.§.5.j̄.de verb. oblig.*

h Certa res fit proprio nomine, digiti demonstratione, aut vocabulo quod mutua vice, hoc est, proprij nominis vice fungatur.

i ad rei certitudinem, sufficit digito demonstrari *vt hic:* & ad certam possessionem adprehendendam, oculo percipi. *l.18.§. antepen. j̄.de adquir. possess.*

k Quatenus i. quia. vt *in l. Antæus j̄.de aqua plu.*

l Nihil refert quid ex æquipolentibus fiat. *adde l.11.j̄.de legat.3.*

m Mutuũ non tantùm purè, sed & sub conditione potest contrahi.

n nam purè vel in diem stipulamur. §.2. *Inst. de verb. oblig.*

o in conditionali mutuo, res ex futuro euentu fieri potest mea. *v. quæ notaui ad l.2.§.4.s̄.eod. l.19.j̄.eod.*

p *l.44.§.1. v.l.86.§.2.j̄.de legat.1.*

q agnitum. *Baro.* adquisitam. *Duarenus.* adquisitum. *Cuiac. 2. obseruat. 7. vide l.15.j̄. de rebus dubijs.*

pecunia

a & contractu.§.3.ꝭ.eodem.
b contractu,maleficio vel quasi. *Accurs.Bartol. Zas.§ 3.ꝭ.eodem.*facto. *Alciat.* æquo & bono.*Loriot.*
c *vide l.74.ꝭ.de verborum oblig.*
d *vide l.46.ꝭ.de verborum oblig.*

pecunia credita nomine alieno. 9. Si depositario permittatur vti re deposita.

9. *Vlpianus* lib.26.ad Edictum.

CErti condictio competit ex omni causa [a],ex omni obligatione [b], ex qua certum petitur : siue ex certo [c] contractu petatur,siue ex incerto. licet enim nobis ex omni contractu certum condicere, dummodo præsens sit obligatio.cæterùm si in diem sit, vel sub condicionem obligatio:ante diem [d], vel cõdicionem[e],non potero agere. 1 ¶ Competit hæc actio etiam ex legati causa: & ex lege Aquilia. sed & ex causa furtiua [f] per hanc actionem condicitur. sed & si ex senatusconsulto agetur, competit hæc actio : veluti si is, cui fiduciaria [g] hereditas restituta est,agere volet. 2 ¶ Siue autem suo nomine quis obligatus sit, siue alieno : per hanc actionem rectè conuenitur. 3 ¶ Quoniam igitur ex omnibus cõtractibus hæc certi condictio competit:siue re fuerit contractus factus, siue verbis,siue coniunctim [h]: referendæ sunt nobis quædam species,quæ dignum habent tractatum,an hæc actio ad petitionem eorum sufficiat.

4 ¶Numeraui tibi decẽ:& hæc alij [i] stipulatus sum [k]. nulla est stipulatio [l].an cõdicere decem per hanc actionẽ possim [m], quasi [n] duobus contractibus interuenientibus: vno,qui re factus est,id[o] est numeratione:alio qui verbis, id est inutiliter:quonjam alij [p] stipulari non potui? & puto posse [q]. 5 ¶ Idem erit,si à pupillo fuero sine tutoris auctoritate stipulatus, cui tutore (auctore) credidi. nam & tunc manebit mihi condictio ex numeratione [r].

6 ¶ Item quæri potest, & si, quod tibi numeraui, sub impossibili condicione stipuler. cùm enim nulla sit stipulatio,manebit condictio [s].

7 ¶ Sed & si ei numerauero,cui postea bonis interdictum est: mox ab eo stipuler:puto,pupillo eum comparãdum:quoniam & stipulando sibi adquirit [t].

8 ¶ Si nummos meos tuo nomine dedero,velut tuo absente te,& ignorante: Aristo scribit,adquiri tibi condictionem [u].Iulianus quoque de hoc interrogatus libro decimo scribit,veram esse Aristonis sentẽtiam: nec dubitari:quin:si meam pecuniam tuo nomine,voluntate tua,dedero: tibi adquiratur obligatio: cùm quotidie [x] credituri pecuniam mutuam, ab alio poscamus, vt nostro nomine creditor[y] [meus &] futuro debitori nostro.

9 ¶ Deposui apud te decem:postea permisi tibi vti[z], Nerua,Proculus,etiam antequam moueantur, cõdicere, quasi [a] mutua,tibi hæc posse aiũt.& est verùm:vt & Marcello videtur.animo enim cœpit possidere [b]. ergo trãsit [c] periculum ad eum, qui mutuam rogauit. & poterit ei condici.

10. *Idem* lib.2.ad Edictum.

QVòd si ab initio [d], cum deponerem, vti tibi si voles permisero : creditam non esse, antequam mota sit. quoniam debitum iri non est certum.

Si res vendenda detur futuri mutui causa. 1. De credito vt minus vel plus debeatur. 2. Si seruus crediderit.

11. *Idem* lib.26.ad Edictum.

ROgasti me,vt tibi pecuniam crederem. ego,cùm nõ haberem [e],lancem tibi dedi vel massam auri: vt eam venderes,& nummis vtereris.si vendideris,puto [f] mutuã pecuniam factam [g], quod si lancem , vel massam sine tua culpa perdideris prius, quàm venderes : vtrùm mihi, an tibi perierit,quęstionis est.mihi videtur Neruę distinctio verissima,existimantis,multum interesse,venalem habui hanc lancem,vel massam,necne:vt,si venalem habui,mi-

e l. 36. l.54. in fin.ꝭ.eodem.l.213.ꝭ. de verbor. signif. l.169. in fine.ꝭ. de reg.iuris.
f *vide l.1. in fin.ꝭ. de condict. triticiaria.*
g Fiduciaria hereditas est, quæ ex fideicõmisso restituitur.
h re & verbis.
i *sub.*reddi.
k hîc præcedit numeratio, sequitur stipulatio.
l *l.3. Cod. de contra.stipul.*
m possum,vt vna obligatio videatur. *vide leg. 126. §.2.ꝭ.de verb. oblig.*
n vno vtili, altero inutili.Quo loco apparet vtile per inutilem vitiari.
o Re.fit contractus per numerationem.
p *vide l.38.§.17. ꝭ.de verborum obligat.*
q rei condictione agere. vbi scilicet numeratio præcessit. *vide d. l.26.* Obligatio nascitur ex numeratione,quoties inutilis est stipulatio. *l.126. §.2.ꝭ.de verborum obligat.*
r non ex stipulatione. atque ita pupillus solus promittendo, id quod etiam tutore autore debet, non obligatus est. vel ideo, ne pluriũ actionum damno afficiatur. Alij, hinc notant pupillum non obligari *hîc.* etiam si res eius facta non sit deterior.
s aliud est in testamẽtis, in quibus conditio impossibilis non vitiat legatum, sed reiicitur.
t is cui bonis est interdictum non potest se obligare, quia redigitur ad instar furiosi. *vide l.6. ꝭ. de verborum obligat.*
u qui suam pecuniam, absentis nomine, mutuo dat, absenti adquirit condictionem. *l. 2.§. pen.ꝭ.eodem. vide l.1. Cod. per quas personas. l.126.§.2. vers. planè ꝭ.de verb.oblig.*
x Argumentum à solitis & consuetis valet. *adde l.6.in fine.ꝭ.de precario : l.2.in fin.ꝭ. de eo quod certo loco : l.60.§.2.ꝭ.de legat.3 l.4.§.2.ꝭ.de penu legata.* licèt interdum ab eo quod vitatum est, discedi possit ex æquo & bono. *l.21. in fine.ꝭ.de appellat.*
y *Hal.*creditor numeret futuro debitori nostro. *quæ lectio mihi non ita placet: quid enim hic conferat vox, creditor? Rescribo potius,* credamus futuro debitori nostro, *vel,* credat futuro debitori nostro.
z *vide l.24.ꝭ.depositi: Hotom.4.obs.1.*
a si deposita pecunia vel commodata posteà tibi vti permisero, etiam antequam mota sit,dicitur mutua.
b ídque facilè est,cùm pecuniæ corporalis adprehensio priùs fuerit penes depositarium: aliàs,solo animo nemo possidere incipit. *lege 8. infrà de adquirenda possessione.* qua in specie non apprehensio pecuniæ mutatur, sed eius causa. *§.44. Instit.de rerum diuis.*
c *vide l.4.ꝭ.eodem.*
d qui initio depositæ rei,eius vsum accipientis arbitrio permittit, depositum non mutat aut vertit in mutuum,antequam accipiens deposito vtatur, *vt hîc.* At si post contractum depositum, accipiens vsum petit, solo illo consensu,depositum naturam mutui recipit, etiam antequam depositarius re deposita vtatur. *lege 10. suprà eodem.*
e ex alia re,quàm pecunia, mutuum consistere potest, *vt hîc. & l.4.ꝭ.eod.v.de l.8. Cod.eod.l.12.23.25. Cod.de vsur.l.1.ꝭ.de æstimatoria.l.20.ꝭ.de præscript.*
f Lex enim celeritate coniungendarum inter se actionum vnam actionem occultat. *l.3.§.11.ꝭ.de don. inter vir. & vxor.* & me,breui manu, pretiũ ab emptore accepisse, tibique illud credidisse fingit. *l.15.ꝭ.eod.l. 43. §. 1.ꝭ. de iure dot.*

hi perierit : quemadmodum si alij dedissem vendendam: quod si non fui proposito hoc,vt venderem,sed hæc causa fuit vẽdendi,vt tu vtereris,tibi eam perisse: & maximè si sine vsuris credidi.

1 ¶ Si tibi dedero decem "sic," vt nouem debeas:Proculus ait,& rectè,non ampliùs re ipso iure debere, quam nouem [h]. Sed si dedero, vt [i] vndecim debeas: putat Proculus,ampliùs,quam decem condici non posse.

2 ¶ Si fugitiuus seruus nummos tibi crediderit : an condicere tibi dominus possit,quæritur.& quidem si seruus meus,cui concessa est peculij administratio,crediderit tibi : erit mutua †. fugitiuus autem, vel alius seruus, contra voluntatem domini credendo,non facit accipientis [k].quid ergo? vindicari nummi possunt,si extant? aut,si dolo malo desinant possideri,ad exhibendum agi. quod si sine dolo malo consumpsisti,condici tibi poterunt [l].

An furioso detur hæc actio.

12. *Pomponius* lib.6.ex Plautio.

SI à [m] furioso, cùm eum compotem mentis esse putares,pecuniam quasi mutuam acceperis : eáque in rem tuam versa fuerit : condictionem furioso adquiri [n],Iulianus ait.nam ex quibus causis ignorantibus nobis actiones adquiruntur, ex iisdem etiam furioso adquiri. Item si is, qui seruo crediderat, furere cœperit : deinde [o] seruus in ré domini id verterit:condici furiosi nomine posse.Et si alienam pecuniã [p] credendi causa quis dederit, deinde furere cœperit, & consumpta sit ea pecunia, condictionem furioso adquiri.

Si fur crediderit. 1. De nummis alienis. 2. Si seruus communis crediderit.de pecunia communi.

13. *Vlpianus* lib.26.ad Edictum.

NAm & si fur nummos tibi credendi [q] animo dedit, accipientis non facit: sed,consumptis [r] eis, nascitur condictio [s]. 1 ¶ Vnde Papinianus libro octauo Quæstionum ait.Si alienos nummos tibi mutuos dedi,nõ antè mihi teneris, quam eos consumpseris. quod si per partes eos consumpseris: an per partes condicam, quærit. & ait condicturum, si admonitus alienos nummos fuisse, ideo per partem condicio,quia nondum totos consumptos cõpereram. 2 ¶ Si seruus communis decem crediderit: puto,siue administratio seruo concessa est,siue non,& cõsumantur nummi quinum [t] competere actionem.Nam & si communes [u] tibi nummos credidero centum: posse me quinquaginta [x] condicere,libro octauo Quæstionum Papinianus scribit:etiam si singula corpora cõmunia fuerint.

Si filiusfam.pecuniam mutuatus,soluerit.

14. *Idem* lib.29.ad Edictum.

SI filiusfamiliàs contra senatuscõsultum mutuatus pecuniam soluerit:patri nummos vindicanti nulla exceptio obijcietur [y].sed si fuerint consumpti à creditore nũmi: Marcellus ait, cessare condictionem : quoniam * totiens condictio datur,quotiens ex ea causa numerati sunt, ex qua actio esse potuisset, si dominium ad accipientem transisset:in proposito autem non esset.Denique per errorem soluti [z] contra senatusconsultum crediti magis est cessare repetitionem.

Quibus modis contrahitur mutuum.

15. *Idem* lib.31.ad Edictum.

SIngularia [a] quædam recepta [b] sunt circa pecuniã creditam. nam si tibi debitorem meum iussero dare pecuniam : obligaris mihi , quamuis [c] meos nummos non acceperis. quod [d] igitur in duabus personis recipitur,hoc

g Imò, qui cùm mutuam pecuniam dare vellet,argentũ vendendum dedit, nihilo magis pecuniam creditã petet. *l.34.ꝭ.mandat.vide quæ notaui ad l.15.ꝭ.* similem hîc esse dissidij rationẽ, Cuiacius *tractatu 8. ad Afri.fol. 176.*scribit, quæ fuit *in d.l.15.*
h *vide l.9.C.de non numerata.*
i *d.xi ad l.9. C. de non numerata pecunia.*
† seruus peculiatus mutuum dare potest. *l. 28. in fine, ꝭ.de pactis.*
k quia fugitiuus amittit liberam peculij administrationẽ. *l. 45.ꝭ. de pecul.*
l Tui nummi apud Titium extant?vindica: dolo malo desiit possidere? age ad exhibendũ: consumpti sũt? condicere potes.
m *vide l.24.ꝭ.de obligationib.*
n i. licèt furiosus pecuniã credendo non faciat accipientis, si tamen ea cõsumpta est, mutuum conualescit. *vide quæ notaui ad l.2.§.4.ꝭ. eodem. vide l.24. in princi.ꝭ.de obl. & act.*
o *d.l.24.§.1.*
p *vide d.l.24.§. pen.*
*
q idem si pignorandi animo. *l. 22.§.2.ꝭ.de pignor.* vel commodãdi. *l. 16.ꝭ.commodati.*deponendi. *l.1.§.39.ꝭ.depositi.* vel si iuratũ est in litem. *l. 64.ꝭ. de Iudic.*
r *vide l.94.§.2. ꝭ.de solutionib.*
s tenetur enim furti. *vide l.1.in fi.ꝭ.de condict. triticiaria.*
t *al.*in quinum.
u *l.94.§.1.ꝭ.de solutionibus.*
x *adde l.62.in fine.ꝭ.pro socio.*
y Cur ita ? *v.l.19.ꝭ.de cond.indebiti.* z *vide l.10.ꝭ.de SCto Macedoniano.*
a ὅτι τῷ δανείῳ τινὰ παρὰ τὴν ἀκρίβειαν καὶ παρὰ κανόνας ἐδέχθησαν. In mutuo quædam contra ius strictum & regulas generales recepta sunt. *ita Basilica apud Cuiacium 8.ad Africanum.* singularia porrò recepta,idem quod benigna. *vt l.23.§.3.ꝭ.de fideicommiss.libert.* b *al.*præcepta.*malè.* nam mox sequitur, recipiendum est.
c ratio hæc dubitandi sumitur ex *l.2.§.2.ꝭ.eodem.* Nam mutuũ hoc casu fit,etiamsi tuum fiat non ex meo,sed ex alieno.
d Singularia duo hac lege proponuntur in mutuo. Mutuum propriè est quod ex meo tuum fit. *l.2.§.2.ꝭ.eodem.* Atqui si iussero tibi debitorem meum dare pecuniam,mutuum mihi debebis:licèt quod meo iussu tibi datum fuit, meum non fuerit sed alienum. *vt ꝭ.eod.m.* Hoc in duabus personis cernitur : Idem in vna ita esse potest. Pecuniã ex aliqua causa mihi debes , conuenit inter te & me vt eam crediti nomine retineres , mutuum debes , licèt id quod crediti nomine accepisti , neque meum neque alienum fuerit, sed tuum. Sunt hæc singularia : & tamen recepta. Videtur enim,aut potius fingitur,vtroque casu mihi data pecunia à meo debitore vel à teipso,& à me eodem momento ad te profecta.

a *vide Robert.2.ſent.5.* acſi diceret Vlp. Africanus perperam negat: ſi debitorem meum iuſſero,ſibi ipſi retinere pecuniam quaſi creditam, creditam non fieri.*l.34.* ʒ.*mand.*nam ſi per alium poſſum pecuniam,non meam,tibi credere: & per te ipsũ igitur etiam tuam,nulla etiam interpoſita perſona: Quinimò, facilior fictiò, breuiórque manus ibi eſt,vbi vna tantùm eſt manus, vt tu ſc. videaris mihi ſoluiſſe, & breui manu protinus à me accepiſſe. *arg.l.43.§.1.ʒ.de iure dot.* At Africanus accipit benignè receptum illud eſſe, vt per alium poſſim pecuniã tibi credere: ideóque non eſſe ſimile in hac hypotheſi, vel trahendum in exemplum. *d.l.34.*Vlpianus,qui poſt eum ſcripſit, fatetur non eſſe producendum ad ea quæ minus ſunt probabilia,ſed adea quæ ſunt veriſimilia & probabilia:magis probabilius eſſe, fictionem induci in vna perſona quàm in duab⁹. Et breuiter, audentior eſt Vlpianus,qui quòd vno caſu receptum eſt, vult etiam recipi in altero: Africanus religioſior iuris: ſed tamẽ Vlpiani opinio præualuit. Vnde poſſis generaliter conſtituere, hodie ex quolibet contractu, nuda pactione,creditam pecuniam fieri poſſe,admiſſa in omnibus fictione breuis man⁹. Et rectè Fulgoſius & Molineus cenſent, nullam eſſe quærẽdam inter interpretes rationẽ componendi diſſidij inter Vlpianum & Africanum. quam dant interpretes quis probauerit.Hoc ideo ex Cuiacij doctiſſimis in Afric.commentariis *tract. 8.fol. 175. 176.* ſcripſi, quòd ille diſertiſſimè, veriſſimè ac breuiter, ex omnibus viſus eſt mihi hãc legem explicaſſe.

& [a] in eadem perſona recipiendum eſt: vt, cùm ex cauſa mandati pecuniam mihi debeas:& conuenerit [b],vt crediti nomine eam retineas: videatur mihi data pecunia, & à me ad te profecta.

Si ſocius crediderit.

16. *Paulus* lib.32.ad Edictum.

SI ſocius propriam pecuniam mutuã dedit,omnimodo creditam "pecuniam" facit, licèt cæteri diſſenſerint. quòd ſi communem numerauit, non aliàs creditam efficit,niſi cæteri quoque conſentiant: quia ſuæ [c] partis tantùm alienationem habuit [d].

Si filiusfamiliàs viaticum ſuum crediderit.

17. *Vlpianus* lib.1.Diſputationum.

CVm filiusfamiliàs viaticum [e] ſuum mutuum dederit, cùm ſtudiorum cauſa Romæ ageret: reſponſum eſt a Scæuola, extraordinario [f] iudicio eſſe illi ſubueniendum.

De diſſenſu in ſpecie contractus.

18. *Idem* lib.7.Diſputationum.

SI ego pecuniam tibi quaſi donaturus dedero, tu quaſi mutuam accipias: Iulianus ſcribit, donationem non eſſe [g].ſed an mutua ſit,videndum.& puto.nec mutuã eſſe: magíſque nummos accipientis non fieri, cùm [h] alia opinione acceperit. Quare, ſi eos conſumpſerit: licèt condictione teneatur, tamen doli exceptione vti poterit: quia ſecundùm voluntatem dantis nummi ſunt conſumpti.

1 ¶ Si ego quaſi deponens tibi dedero,tu quaſi mutuã accipias:nec depoſitum,nec mutuum eſt.Idem eſt,& ſi tu quaſi mutuam pecuniam dederis, ego quaſi commodatã oſtendendi [i] gratia accepi.ſed in vtroque caſu,cõſumptis nummis,condictioni ſine doli exceptione locus erit.

An numeratio obliget accipientem. 1. Si pupillus crediderit aut ſoluerit.

19. *Vlpianus* lib.10.Digeſtorum.

NOn omnis numeratio eum,qui accepit,obligat: ſed quotiens idipſum agitur, vt confeſtim obligaretur. Nam & is, qui mortis cauſa pecuniam donat, numerat pecuniam:ſed non aliter obligauit accipientem,quàm [k] ſi extitiſſet caſus,in quem obligatio collata fuiſſet: veluti ſi donator conualuiſſet [l]:aut is,qui accipiebat, prior deceſſiſſet.Et cùm pecunia daretur,vt aliquid fieret: quamdiu in pendenti eſſet, an id futurum eſſet: ceſſabit obligatio: cùm verò certum eſſe cœpiſſet,futurum id non eſſe obligabitur, qui accepiſſet. veluti ſi Titio decem dedero, vt Stichum intra Kalendas manumitteret:ante Kalẽdas nullam actionem habebo:poſt Kalẽdas ita demum agere potero,ſi manumiſſus non fuerit.

1 ¶ Si pupillus [m] ſine tutoris auctoritate crediderit [n], aut ſoluendi cauſa dederit: conſumpta [o] pecunia, condictionem habet,vel liberatur:non alia ratione,quàm quòd facto eius intelligitur ad eum, qui acceperit, perueniſſe. quapropter ſi eandem pecuniam is, qui in creditum, vel in ſolutum acceperat, alij porrò in creditum,vel in ſolutum dederit:conſumpta ea: & ipſe pupillo obligatur, vel eum à ſe liberabit: & eum,cui dederit, obligatũ habebit, vel ſe ab eo liberabit.nam omnino qui alienam pecuniam credendi cauſa dat, conſumpta ea, habet obligatum eum qui acceperit.item qui in ſolutum dederit,liberabitur ab eo,qui acceperit.

De pecunia donata vt donatori credatur.

20. *Idem* lib.18.Digeſtorum.

SI tibi pecuniam donaſſem,vt [p] tu mihi eandem crederes: an credita fieret?dixi,in huiuſmodi propoſitionibus non propriis verbis nos vti. nam talem contractum

b *vide l.11.ʒ.de donationibus.*
c non plus.*l.68.ʒ pro ſocio.*
d *vide l.1.§.1.ʒ.de ſucc.edict. vide elegans exemplum apud Ciceronem, oratione pro Roſcio Comœdo.*
e pecuniam ei relictam ad alimenta. *vide legem 36. infrà ad municip.*
f an vtili? in factum?iudicis officio? principis beneplacito?vide Loriotum hîc.vbi notat, filium ſine patre agere poſſe,ratione facti,depoſiti,& commodati, bonorum poſſeſſionis,caſtrenſis peculij,patris abſentiæ.
g Imò fiunt,& proprietas tranſit in accipientem. *l.36.ʒ.de adquir.*
h *vide l.57.ʒ.de oblig.& act.*
i Oſtentandi.*l.3.in fin.ʒ.commodati.* k *l.8 ſ.eodem.*
l *l.30.ʒ.de mort.cauſa donat.*
m *§.2.& ibi Theophil.Inſt.quib.alienare non licet.* n *vide l.9.ʒ.de auth.tut.*
o *l.94.§.1.ʒ.de ſolut.* p *l.3.§.1.ʒ.de donationibus.*
q Donatori ea mens eſt, vt res donata omnimodo penes accipientem maneat.
r Creditor ea mente credere intelligitur vt ſibi alium obliget, non vt ſe liberet: hoc eſt,obligare alium ſibi,non ſe ab alio liberare intelligitur: & breuiter mutuũ quidem numeratio pecuniæ eſt,at non ſolutio.
ſ Creditor partem debiti accipere non cogitur, *vt hîc.* vide tamen exceptiones apud Socinum *regula, Creditor 75.* Neguſantium *3.de pignoribus: membro 5. numero 17.*
t quid enim ſi vnam partem debiti fateatur, alteram neget? Seneca *2.de beneficijs 17.* Malè audire ſolet fœnerator, ſi acerbè exigit: neque ſi in recipiendo tardus ac difficilis,moras quærit.

neque donationem eſſe,neque pecuniam creditam.donationem [q] non eſſe:quia non ea mente pecunia daretur, vt omni modo penes accipientem maneret. creditam [r] non eſſe: quia exſoluendi cauſa magis daretur, quàm alterius obligandi.Igitur ſi is,qui pecuniam hac condicione accepit,vt mihi in creditum daret,acceptam dederit: nõ fore creditam:magis enim meum accepiſſe intelligi debeo.Sed hæc intelligenda ſunt propter ſubtilitatem verborum. benignius tamen eſt, vtrumque valere.

De partis ſolutione.

21. *Idem* lib.48.Digeſtorum.

QVidam [ſ] exiſtimauerunt:neque eum,qui decem peteret,cogendum quinque accipere,& reliqua perſequi:neque eum,qui fundum ſuum diceret,partem dumtaxat iudicio perſequi. ſed in vtraque cauſa humaniùs [t] facturus videtur prætor,ſi actorem [u] compulerit ad accipiendum id quod offeratur:cùm ad officium eius pertineat, lites deminuere [x].

Cuius temporis & loci æſtimatio fit.

22. *Idem* lib.4.ex Minicio.

VInum quod mutuum datum erat,per iudicem petitum eſt. quæſitum eſt,cuius temporis æſtimatio fieret: vtrùm cùm datum eſſet, an cùm litem conteſtatus fuiſſet,an cùm res iudicaretur.Sabinus reſpõdit:ſi dictum eſſet, quo tempore redderetur,quanti tunc [y] fuiſſet: (ſi [z] non,quanti tunc,) quum petitum eſſet [a].Interrogaui,cuius loci pretium ſequi oporteat. reſpondit: ſi conueniſſet, vt certo [b] loco redderetur,quanti eo loco eſſet: ſi dictum non eſſet [c],quanti vbi [d] eſſet petitum.

De ſeruo alieno vendito & mortuo.

23. *Africanus* lib.2.Quæſtionum [e].

SI eum ſeruum,qui tibi legatus ſit, quaſi mihi legatum poſſederim, & vendiderim: mortuo eo,poſſe te mihi pretium condicere, Iulianus ait: quaſi ex re tua locupletior factus ſim [f].

De ſtipulatione certi.

24. *Vlpianus* libro ſingulari Pandectarum.

SI quis certum [g] ſtipulatus fuerit:ex [h] ſtipulatu actionem non habet [i]: ſed illa condicticia actione id perſequi debet,per quam certum petitur.

De pecunia credita ob ſtipulationem ædificij.

25. *Idem* libro ſingulari "de Officio" conſularium.

CReditor, qui ob reſtitutionem [k] ædificiorum crediderit in pecuniam, quam crediderit, priuilegium exigendi habebit [l].

Si procurator militis crediderit.

26. *Idem* lib.5. Opinionum.

SI pecuniam militis,procurator eius mutuam dedit:fideiuſſorémque accepit: exemplo eo [m], quo ſi tutor pupilli, aut curator iuuenis pecuniam alterutrius eorum creditam ſtipulatus fuerit, actionem dari militi [n], cuius pecunia fuerit placuit.

An ciuitas mutui datione obligetur.

27. *Idem* lib.10.ad Edictum.

CIuitas mutui [o] datione [p] obligari poteſt,ſi ad vtilitatem eius pecuniæ verſæ ſunt [q].alioquin ipſi ſoli, qui contraxerunt,non ciuitas,tenebuntur.

De pignore non idoneo.

28. *Gaius* libro vigeſimoprimo ad Edictum Prouinciale.

u i.partem. *l.8.in fin.ſ.ſi pars hereditatis. l.vlti.ʒ.quib.modis pign.*
x dirimere.*vide l.9.§.9.infrà de noui operis nuntiat.*
y In re dubia, vini debitor æſtimationem vini à ſe debiti præſtare tenetur, non ex die contractus, aut ſentẽtiæ, ſed petitionis & litis conteſtationis. an in pecunia id verum ſit. vide *quæ notaui ad l.4.ſ.eod.*
z Vini pretium ſi nullũ ſit conuentum, quanti cùm petitur eo loco vbi dari vinũ cõuenit.præſtatur.Quid ſi locus nullus adiect⁹ fuit? quãti eo loco eſt, vbi petitur, *vt hic.*
a *v.l.3.ʒ.de cõdit. triticiaria.*
b *vide l.1.ʒ.de vſuris.*
c *vide l.vlt.in fi.ʒ.de condict.triticiaria.*
d Imò, non ibi. *l.3.in fin.ʒ.de act.empt.*
e *vide in hanc l. Cuiac. 2. ad Africanum.*
f ergo condictione, ex obligatione naturali? an indebiti? ob rem dati? ſine cauſa? de benè depenſis?ſine cauſa? *Cuiac. ibidem.*
g *vide l.74.ʒ.de verb.oblig.*
h *vide Inſtit. de verb.oblig.*
i actione ex ſtipulatu incertũ: ex ſtipulatione certum petitur. *Zaſ.*
k *l.1.ʒ.ex quibus cauſis pign.l.1.ʒ.de ceſſ.bon. l.24. §.1.ʒ.de rebus auth.ind.*ad rem conſeruandam, putà,ad nauem armandam, reficiendam, & nautas eius alendos *l.5. 6.ʒ.qui potiores*, nauem extruendam, inſtruendam, emendam. *l.26.* fabricãdam, vel ob venditã, vel quoquo modo credidit.*l.34.ʒ.de reb. aut. ind.* vel ſi domino mandãte redemptori nummos adminiſtrauit.*dict. lege 1.ʒ.in quibus cauſ.*
l temporis: vt quamuis ſit poſterior tempore,priores excludat.*d l.5.&6.*& poſt fiſcum*d.l.34.* ſuccedat.
m tutor & pupillo,curator iuueni:procurator militi, mutui condictionem & fideiuſſorem adquirere poſſunt.
n in cuius perſonam obligatio collata fuit,ídque ſine ceſſione quę omnia in pagano ſunt. *v.Zaſ hic.*
o & pignoris. *l.11.ʒ.de pignorib.l.3.§.4.ʒ.quod vi.*
p & delicto. *l.9.§.1.ſ.quod met.cauſ.*
q *lege 4.in fine, infrà quod vi.* nemo igitur ciuitatis creditor prius exiſtimabitur, quàm probauerit creditum in vtilitatem ciuitatis verſum. *Nouella 120.cap.6.§.2. circa finem, & cap.1. Authent.hoc ius. in fine, Codice de ſacroſanctis Eccleſ.* quod tamen ſecus eſſe arbitratur Zaſius, ſi per eos qui ciuitatem repræſentant, pecunia fuerit accepta.

Creditor

a Creditor pignus minoris vendens, residui petitionem habet, *vt hic.* Quid si pluris? superflui petitio competit debitori. *l.24.§.2.j.de pignorat.*
b vt debitor eo casu non audiatur, pignori cedens creditoribus. *l.1. Cod.de pign.v. l.26.j.de solut.*
c *l.17.in fine.j.de institoria.§.fi.Inst.quod cum eo.*

CReditor [a], qui non idoneum pignus accepit, non amittit exactionem eius debiti quantitatis, in quam pignus non sufficit [b].

De contractu cum seruo institore.

29. *Paulus* lib.4.ad Plautium.

SI institorem seruum dominus habuerit: posse dici Iulianus ait, etiam condici ei [c] posse: quasi iussu eius cõtrahatur, à quo præpositus sit.

De promissione ob pecuniam accipiendam.

30. *Idem* lib.5.ad Plautium.

QVi pecuniam creditam accepturus, spopondit creditori futuro [d]. in potestate [e] habet [f], ne accipiẽdo se ei obstringat [g].

Quid restituendum sit hoc iudicio. 1. Si seruus furtiuus bona fide emptus, ex peculio quod ad dominum pertinebat, hominem emerit.

31. *Idem* lib.17.ad Plautium.

CVm fundus, vel homo per condictionẽ petitus [h] esset: puto, hoc nos iure vti, vt post [i] iudicium acceptum [k] causa omnis restituenda sit: id est omne, quod habiturus esset actor, si litis contestandæ [l] tempore solutus fuisset.

1 ¶ Seruum tuum imprudens [m] à fure bona fide emi. is ex peculio, quod ad te pertinebat, hominem parauit, qui mihi traditus est. Sabinus, Cassius, posse te mihi hominem [n] condicere. sed, si quid mihi abesset ex negotio, quod is gessisset, inuicem me tecum acturum. & hoc verum est, nam & Iulianus ait, videndum, ne [o] dominus integram ex empto actionem habeat, venditor autem condicere possit bonæ fidei emptori. quod ad peculiares nũmos attinet: si extant, vindicare eos dominus potest: sed actione de peculio tenetur venditori, vt pretium soluat: si cõsumpti sint, actio de peculio euanescit. sed adijcere debuit Iulianus, nõ aliter domino serui venditorem ex empto teneri, quàm si [p] ei pretium solidum, & quæcumque, si cum libero contraxisset, deberẽtur, dominus serui præstaret: idem dici debet, si bonæ fidei possessori soluissem. si tamen actiones, quas aduersus eum habeam, præstare domino paratus sim.

Si quis à debitore vnius, quasi à debitore alterius mutuum acceperit.

32. *Celsus* lib.5.Digestorum.

SI "&" me, & Titium mutuam pecuniam rogaueris: & ego meum debitorem tibi promittere iusserim: tu stipulatus sis, cùm putares eum Titij debitorem esse: an mihi obligaris? subsisto: si quidem nullum negotium mecum contraxisti, sed propius est, vt obligari te existimem: non [q] quia pecuniam tibi credidi: (hoc enim nisi inter consentientes fieri non potest) sed quia pecunia mea, "quæ" ad te peruenit [r], eam mihi à te reddi bonum & æquum est.

De præsidibus, qui circa eum sunt, & officialibus.

33. *Modestinus* lib.10.Pandectarum.

PRincipalibus constitutionibus cauetur, ne [s] hi, qui [t] prouinciam regunt, quíve circa [u] eos sunt, negotientur [x], mutuámve pecuniam dent, fœnúsve exerceant.

34. *Paulus* lib.2.Sententiarum.

d Futuro creditori spondere seu fideiubere apud eum possumus. atque ita fideiussor cõstitui potest ante reum principalem.
e *l.11.j.qui potiores.*
f *vide l.4.in fin.j.quæ res pign.* Idem, ex doctrina correlatiuorum, seruandum esse in creditore post Iasonem tradit Zazius.
g at, inquit, creditor, nisi tua causa pecuniam bona fide tibi seruassem, aliis credendo lucrũ fecissem? Iason & Zasius tradũt, interesse agenti soluendum esse.
i *vide l.8.§.6.j.de precario.*
i in bonæ fidei iudiciis à tempore moræ, veniunt accessiones & fructus & commoda. *l.32.§.2.j.de vsuris.* secus est in stricti iuris, paucis exceptis: sed Iason & Zasius, hodie omnes contractus esse bonæ fidei scribunt, idque ex æquitate præsertim cum principe.
k *lege 2.j.de vsuris.*
l iudicium acceptum dicitur cùm lis est contestata.
m *l.24.§.1.j.de act.empt.*
n i.seruum.
o ἀποσιώπησις. de qua dixi *in l.48.j.de legat.2.*
p *l.13.§.8.j.de actio.empt.l.8.in f. Cod.de act.empt.*
q i.non ex mutuo.
r qui rem meam sine causa habet, tenetur mihi condictione. *adde l.4. in fi. Cod.si certum.*
s vide quæ scripsi ad Nouellam 95.c.1.§.2.v.l.3. *Cod.eod.*
t οἱ ἄρχοντες τῶν ἐπαρχιῶν. prouinciarum præsides. 3.*Harmenopul.5.§.2. Synopsis Basilic.6.titul.1.& lib.23.Titul.1.c.33.*
u *vide Cod.de contract.iudicum.*
x Præsidibus prouinciarum in suis prouinciis tria hæc interdicta, negotiatio, mutuum, fœnus, quod Græcis πραγματεύεσθαι, δανείζειν, τοκίζειν. huic loco adde legẽ Thebanorum, cuius meminit Aristoteles 3.*Politic.3.*
y ταξεῶται. *Synopsis ibid.* vnde constat, hæc verba apud Harmenopulum loco superiore, οἱ δὲ εἰς τὰς ὑπ' αὐτοὺς τάξεις, perperam ab interprete reddita: nimirum cùm vertit, magistratus: cùm sint nihil aliud illi, quàm ταξεῶται, seu officiales præsidum.
z Officiales perpetui possunt mutuo dare vt & capere, etiam sub vsuris: temporales, non possunt, nisi casus, vel necessitas aliud suadeat, *vt hic.* Ideóque hæc lex Gallis parum vtilis est, apud quos perpetui sunt magistratus, vtpote pretio comparati.
a Immò eo casu creditor, quasi emptor legum atque prouinciæ, intelligitur. *l.16. Cod.eodem.*
b non casus fortuitus.
c Putà ad negotiorum gestorem, si quædam nomina contraxit. *l.37.§.1.s.de negot.* ad tutorem, si chirographis pupillaribus exustis debitores non conuenit, aut ad solutionem aut ad nouationem faciendam. *l.57.j.de administ.tut.v.l.2. C.arbitr.tutelæ.*
d *vt in l.30.in fine, s.de pactis.*
e tanquam sub contraria conditione: *Haloand.l.13.in fi.j.de statuliberis.*
f *vide leg.9.s.eodem.* Puta obligatio, sub conditione in personam tertij ex interuallo collata, interea suspenditur, nec peti ex ea poterit: at verò existente conditione, nouatur.

g fiscus tamen ob necessitatem publicã. *l.1.Cod.de condict.ex lege:* priuatus, ob fugam debitoris, *arg.l.14.j.de pignoribus.* ante diem agere & cautionem exigere potest. *vide quæ notaui ad l.21.s.de interrog.in iure.* Non tantùm autem agi, sed etiam quis sisti corporaliter potest ante diem & conditionem iusta de causa. *argum.legis 54. Cod.de decurionibus.*

PRæsidis prouinciæ officiales [y], quia perpetui [z] sunt, mutuam pecuniam dare, & fœnebrem exercere possunt. 1 ¶ Præses prouinciæ mutuam pecuniam fœnebrem sumere non prohibetur [z].

De periculo nominum.

35. *Modestinus* lib.3.Responsorum.

PEriculum [b] nominum ad eum [c], cuius culpa deterius factum probari potest, pertinet.

Si pecunia debita promittatur alteri sub conditione voluntate creditoris.

36. *Iauolenus* lib.1.Epistolarum.

PEcuniam, quam mihi sine condicione debebas, iussu meo promisisti Attio sub conditione [d]. cùm, pendente conditione, in eo statu sit obligatio tua aduersus me, tanquam sub contrariam condicionem [e] eam mihi spopondisti: si pendente condicione petam, an nihil acturus sum? Respondit: Non dubito, quin mea pecunia, quam ipse sine condicione stipulatus sum: etiam si cõdicio in persona Attij, qui ex mea voluntate eandem pecuniam sub condicione stipulatus est, nõ extiterit: credita esse permaneat: perinde est enim ac si nulla stipulatio interuenisset. pendente autem causa condicionis [f], idẽ petere non possum [g]: quoniam cùm incertum sit, an ex ea stipulatione deberi possit, ante tempus petere videor.

An conditio stipulationem suspendat.

37. *Papinianus* lib.1.Definitionum.

CVm ad præsens [k] tempus condicio confertur: stipulatio non suspenditur [l]: &, si condicio vera sit, stipulatio tenet: quamuis [k] tenere contrahentes condicionem ignorent. veluti: *si [l] rex Parthorum viuit*, centum "milia" dare spondes? eadem sunt, & cum in præteritum condicio confertur.

38. *Scæuola* lib.1.Quæstionum.

REspiciendum enim esse, an, quantum in naturâ [m] hominum sit, possit scire eam debitum iri.

39. *Papinianus* lib.1.Definitionum.

ITaque tunc [n] potestatem conditionis obtinet. cùm in futurum confertur [o].

De pacto ex continenti stipulationi adiecto.

40. *Paulus* lib.3.Quæstionum.

LEcta est in auditorio Æmilij Papiniani, præfecti prętorio, iurisconsulti, cautio [p] huiusmodi: *Lucius Titius scripsi [q] me accepisse à Publio Mæuio quindecim mutua numerata mihi de [r] domo. & hæc quindecim [s] proba [t] rectè [u] dari [x] Calendis futuris, stipulatus est Mæuius Publius, spopondi ego Lucius Titius. Si [y] ea die [z] supra scripta summa Publio Mæuio, eive, ad quem ea res pertinebit, data, soluta, satisve eo nomine factum non erit: tunc [a] eo amplius, quò post soluam, pœnæ nomine, in dies [b] triginta, inque [c] denarios centenos, denarios singulos dari stipulatus est Publius Mæuius, spopondi ego Lucius Titius. Conuenitque [d] inter nos, vti pro Mæuio [e] ex summa suprascripta mẽstruos [f] refundere debeã denarios trecenos ex omni summa, ei heredive [g] eius.* Quæsitum [h] est de obligatione vsurarum: quoniam numerus mensium, qui solutioni competebat, transierat. Dicebam, quia pacta incontinenti facta stipulationi inesse

h Præsens conditio actum non suspendit: & hęc impropriè conditio est. *l.39.j.eod.*
i est enim iam vera vel falsa: ideóque statim agi potest. Hinc constat, conditionem de præterito & præsenti, mutuum non suspendere: de futuro non itẽ: *add. l.38.39.j.e.l.16.j.de iniusto: l.80.j.de condit. & demonstr. l.100.l.120.j.de verborum obligat.§.6.Instit. de verborum obligat.*
k dubitandi ratio ab errore cõtrahentium ducitur. *vide l.57.j.de oblig.*
l Conditiones huiusmodi de vita regis Parthorum in vsu Romanis fuisse suspicio est, cum Romanis bellũ esset aduersus Parthos.
m Ratio decidendi ea est, in affirmatione de præsenti aut pręterito ad naturam, id est, ad facti veritatem recurrendũ est, *vt hic.* in ea quæ de futuro est, naturæ occulta & secreta non sunt intuenda, sed id quod fieri aliquãdo solet. atque ita hanc legem concilio cũ *l.28.in fi.s.de iudiciis.*
n Conditiones propriè dicuntur, quæ in futurum non in pręsens tẽpus conceptæ, *vt hic, & l.37.s.eodem.* eęque aut statim perimunt obligationem, aut non differunt. Perimunt, si ita non sit: Nõ differunt, si ita sit.
o Conditio propriè dicitur quæ futurum temp⁹ respicit.
p debitoris: cauebat enim creditori suo qui pecuniam accipiebat. *vide l.Titius.j.quæ res pignor.*
q sortis mutuo datæ in hoc casu, quantitas. Porrò hoc verbum *scripsi*, vsitatissimum in cautionum verbis. *l.Eum qui.§.Iulianus.j.de pecunia constituta.*
r De domo, *vt hic.* & ex arca *l.quidam.j.de pecunia constituta.* pecuniam se numerasse creditores profitebantur, ad differentiam eius pecuniæ, quam debitoribus plerique numerabant ex mensæ scriptura. *Donat.in Adelph.Terent.act.2.scena 4.in Phormionem Act.5.scena 8.Seneca 1. Epistolar.26.* Exspecta pusillum, & de domo fiet numeratio.
s sub audi millia, *vt in l.40.§.3.j.de statu liberis.* εἴκοσι χιλιάδας, Græci exponunt.
t Probos nummos reddi promittebant debitores, *vt l.24.j.eodem.*
u Rectè dari quid: & de hac voce scripsi *ad l.11.in fin.j.de duobus reis.*
x stipulatio sortis reddendæ.
y stipulatio vsurarum ob moram sortis non solutæ.
z si ea die. *Cuiac. in quadam prælectione.*
a *l.1.§.3.j.de pignorib.l.13.§.26.j.de act.empt.l.9.§.1.j.de vsuris.*
b stipulari vsuras in dies 30. veteribus mos interdum fuit, *vt hic & l.si ita quis promiserit 135.j.de verb.oblig.* c Vsura hæc centesima est & legitima, cuique promissa. *l.si pro mutua. Cod.de vsuris: & Cod.Theodos.de vsuris.*
d Pactum de sorte per menses soluenda.
e vt P.Mæuio *vulgat.* quam lectionem probat Cuiac. f Solutionem plerunque per menses promittebant, *vt in l.122.j.de verb.obl.* per tres menses: *& in l.Seia.s.de vsuris.* g Heredib.suis quoque solui stipulátur plerũque creditores: ne fortè videretur personalis stipulatio.
h Quæritur an, & à quo tempore vsuræ debeantur.

credũtur [a], perinde eſſe, ac ſi per ſingulos menſes certam pecuniam ſtipulatus, quoad tardiùs [b] ſoluta eſſet, vſuras adieciſſet: igitur, finito primo menſe, primæ penſionis vſuras currere: & ſimiliter poſt ſecundum, & tertium tractum vſuras non ſolutæ "pecuniæ" penſionis creſcere: nec antè ſortis non ſolutæ vſuras peti poſſe, quàm ipſa ſors peti potuerat. Pactum autẽ, quod ſubiectum eſt, quidam dicebant ad ſortis ſolutionem tantùm pertinere, non etiã ad vſurarum, quæ priore parte ſimpliciter in ſtipulationẽ veniſſet: pactúmque id tantùm ad exceptionem prodeſſe: & ideo, non ſoluta pecunia ſtatutis penſionibus, ex die ſtipulationis vſuras deberi, atque ſi id nominatim eſſet expreſſum. Sed cùm ſortis petitio dilata ſit, conſequens eſt, vt etiam vſuræ ex eo tempore, quo moram fecit, accedant. &, ſi (vt ille putabat) ad exceptionẽ tantùm prodeſſet pactum, (quamuis ſententia diuerſa obtinuerit) tamen vſurarum obligatio ipſo iure non committetur. non [c] enim in mora eſt is, à quo pecunia propter exceptionem peti non poteſt. Sed (ſi) quantitatem, quæ medio tempore colligitur, ſtipulamur, cùm condicio extiterit, ſicut eſt in fructibus, idem & in vſuris poteſt exprimi: vt ad diem non ſoluta pecunia, quo competit [d] vſurarum nomine, ex [e] die interpoſitæ ſtipulationis præſtetur.

Si diſpenſator ignorans ſe à domino liberum, & ex parte heredem ſcriptum, pecunias exigat, vel credat.

41. *Africanus* lib. 8. Quæſtionum [f].

EIus qui in prouincia Stichum ſeruum [g] Kalendario [h] præpoſuerat, Romæ teſtamentum [i] recitatum erat quo idem Stichus liber, ex parte heres erat ſcriptus, qui ſtatus ſui ignarus [k], pecunias defuncti aut exegit, aut credidit: vt interdum ſtipularetur, & pignora acciperet. conſulebatur, quid de his iuris eſſet. placebat, debitores quidem ei qui ſolbiſſent, liberatos [l] eſſe: ſi modò ipſi quoque ignoraſſent [m] dominum diſceſſiſſe: earum autem ſummarum nomine, quæ ad Stichum perueniſſent, familiæ herciſcundæ quidem actionem non [n] competere coheredibus [o], ſed negotiorum geſtorum dari debere [p]: quas verò pecunias ipſe credidiſſet, eas non ex maiore parte, quàm ex qua ipſe heres ſit, alienatas eſſe. nam & ſi tibi in hoc dederim nummos, vt eos Sticho credas. deinde, mortuo me ignorans dederis accipientis non facies [q]. neque enim ſicut illud receptum eſt: vt debitores ſoluentes ei, liberẽtur: ita hoc quoque receptum, vt credendo nummos alienaret. quare ſi [r] nulla ſtipulatio interueniſſet: neque, "vt" creditam pecuniam, pro parte coheredis peti poſſe: neque pignora teneri. quòd ſi ſtipulatus quoque eſſet: referret, quemadmodum ſtipulatus eſſet. nam ſi nominatim, fortè Titio domino ſuo mortuo iam, dari ſtipulatus ſit [ſ]: proculdubio inutiliter eſſet ſtipulatus. quòd ſi ſibi [t] dari ſtipulatus eſſet: dicendum, hereditati eum adquiſiſſe. ſicut enim nobiſmet ipſis ex re noſtra per eos, qui liberi, vel alieni ſerui bona fide ſeruiunt, adquiratur: ita hereditati quoque ex re hereditaria adquiri. poſt aditã verò à coheredibus hereditatem, non æquè idem dici "poteſt:" vtique ſi ſcierint, eum ſibi coheredem datum. quoniam tunc [u] non poſſunt videri bonæ fidei poſſeſſores eſſe, qui nec poſſidendi animum haberent. Quòd ſi proponatur, coheredes eius id ignoraſſe, quòd forte ipſi quoque ex neceſſariis fuerint: poteſt adhuc idem reſponderi quo quidem caſu illud euenturum, vt, ſi ſuæ cõditionis coheredes iſte ſeruus habeat, inuicem bona fide ſeruire videantur.

De promiſſione quanto minus à debitore exigi poterit.
1. De ſtipulatione decem curari.

42. *Celſus* lib. 6. Digeſtorum.

SI ego decem ſtipulatus à Titio [x], deinceps ſtipuler à Seio, quanto minùs [y] à Titio conſequi poſſim: ſi decẽ petiero a Titio, nõ liberatur Seius. alioquin ne quicquam mihi cauetur. at, ſi iudicatũ fecerit Titi [*], nihil vltra Seius tenebitur. Sed ſi cum Seio egero: quãtumcunque eſt, quo minùs a Titio exigere potuero eo tempore, quo iudicium inter me, & Seium acceptum eſt: tanto minùs à Titio poſtea petere poſſum. 1 ¶ Labeo ait, cùm decem curari [z] ſtipulatus ſis, ideo non poſſe te decem dari oportere intendere, quia etiam reũ locupletiorem [a] dando promiſſor liberari poſſit: quo ſcilicet ſignificet, non eſſe cogendum eum accipere iudicium, ſi reum locupletem offerat.

DE IVREIVRANDO [b] SIVE voluntario, ſiue neceſſario, ſiue iudiciali.

Tit. II.

Vſus. II. Et effectus iuriſiurandi.

7. *Gaius* libro quinto ad Edictum Prouinciale.

MAXIMVM remedium expediendarum litiũ [c] in vſum venit iuriſiurãdi religio [d]: qua vel ex [e] pactione ipſorum litigatorum, vel ex auctoritate [f] iudicis deciduntur controuerſiæ.

2. *Paulus* lib. 18. ad Edictum.

IVſiurandum [g] ſpeciem tranſactionis [h] continet: maiorémque [i] habet auctoritatem, quàm res iudicata [k].

Prima verba edicti de reo qui iurauit. De eo cum quo agitur. de delatione. 1. Quæ actiones iureiurando tolluntur. 2. De conditione perſonæ. 3. De ventre. 4. Quibus modis iuratur.

3. *Vlpianus* lib. 22. ad Edictum.

AIt Prætor, *ſi is, cum quo agetur, condicione delata iurauerit.* Eum, cum quo agetur, accipere debemus ipſum reum. Nec fruſtra adiicitur *condicione delata* [l]. nam ſi reus iurauit, nemine [m] ei iuſiurandũ deferente, prætor id iuſiurandum non tuebitur. ſibi enim iurauit. alioquin [n] facillimus quiſque ad iuſiurandum decurrens, nemine ſibi deferente iuſiurandum, oneribus actionum ſe liberabit.

1 ¶ Quacumque [o] actione quis conueniatur, ſi iurauerit. proficiet ei iuſiurandum: ſiue [p] in perſonam, ſiue in rem, ſiue in factum, ſiue pœnali actione, vel quauis alia agatur: ſiue de [q] interdicto. 2 ¶ Sed & ſi de condicione perſonæ fuerit iuratum, prætor iuſiurandum tuebitur. vtputa, detuli iuſiurandum, & iuraſti *in poteſtate mea te non eſſe*: tuendum erit iuſiurandum. 3 ¶ Vnde Marcellus ſcribit, etiam de eo iurari poſſe, an [r] prægnans ſit mulier,

a Paulus Papiniani, præfecti Prætorio, adſeſſor, prior fortè interrogatus, ſententiã ſuam ita profert, reo eidémque debitori vtilem: Pacta, inquit, in continenti ſtipulationi adiecta, ſtipulationis antecedẽtis vim obtinent: adeò vt ſtipulatione in cautionem ſcriptam redacta, ſcriptæ cautionis partem, non diuerſam aut aliam cautionem efficiant. Poſteriorum ſtipulationum eam eſſe vim atque naturam vt prioribus detrahant, eáſque immutent: hinc conſequi, vt tali pacto ſortis ſolutione per vices, ínque ſingulos menſes diſtributa, ante primum menſem nullæ vſuræ: finito verò menſe, eius tantùm ſummæ debeantur, quæ ex lege cautionis creditori pręſtanda fuit, non ſortis ipſius integræ ac vniuerſæ. Nam ſi integra ſors priori menſe nec debita fuit, nec peti potuit, ſortis integræ vſuras non rectè peti, cùm in ſorte ſoluenda nulla mora à debitore fuerit commiſſa. Nec enim mora fit, vbi eſt quidẽ actio, ſed inanis. *l. 127. ſ. de verborum obligat.* Præpoſterè igitur vſuras peti ante ſortem, cũ vſuras, hac in litę, mutua partium conuẽtione, non ex mora, venire conſtet, *verſiculo, igitur. infrà eodem.* Quidam autem (fortè Vlpianus) contrà dicebat, creditoris partes eiuſdémque actoris ſuſtinens. Superioris pacti longè aliã vim eſſe, quàm Paulus ipſe diceret, Pactum illud, ſortis integræ ſolutionem in ſingulos menſes diſtribuiſſe vſuras, earúmque legẽ ſecunda ſtipulatione comprehenſam minimè ſuſtuliſſe: ideóque tale pactũ debitori ad exceptionẽ tantùm profuturũ, ſi creditor finito primo mẽſe integram ſortem petiiſſet, & ſtatutæ penſionis illationem anteuertere voluiſſet. Quod cùm non euenerit, ſequi, rebus ita conſtitutis, à debitore ex lege ac die prioris ſtipulationis deberi integrę ſortis vſuras, non autem pro rata portionis atque penſionis ab eo inferendæ: *verſic. Pactum autem:* Atqui (inquit Paulus) hoc ſemper conſtat, tali pacto, ſortis ſolutionem dilatam eſſe, igitur & vſurarum, quæ ſortis ſolutionem ſequerẽtur. Sortem integram primo menſe indebitam non rectè peti potuiſſe: nec ideo vſuras. Quinetiam, ſi tale pactum reo ad exceptionem prodeſſet, vt ipſe Vlpianus diceret, non rectè vſuras peti ab eo qui exceptione tutus ſit. Porrò, reum creditori agenti ad integram ſortem poſt primum menſem, pacti legem obiicere poſſe. Moram ſortis ſoluendæ ab eo non committi, à quo peti non poſſit. Se interea largiri, in cautionem hoc deduci poſſe, vt ſi conditio extiterit, vſuræ & fructus creditori præſtentur, non à die conditionis, ſed contractæ ſtipulationis. *l. 64. de verborum oblig.* Quid iuris ſit? Pauli ſententiam vt veriorem hîc referri conſtat. Hinc conſequitur, Pactum incontinenti appoſitum, (quo differtur dies ſolutionis, in ſtipulatione mutui antecedente adiectus) & in ſorte & in vſuris moram committi impedire, niſi natura conuentionis aliud exigat.

b quo tardius. *vulgat.*

c Moram in ſoluendo non admittit, is à quo pecunia propter exceptionem peti non poteſt. *vide l. 88. ſ. de regulis iuris.*

d alij, quod competit.

e *vide l. 64. ſ. de verborum obligat.*

f vide doctiſſimam & elegantem huius legis interpretationem apud Cuiac. 8. *tractatu ad Africanum fol. 150. & ſeq.*

g diſpenſatorem ſcilicet, cuius officium erat credere & exigere: vnde hic naſcitur quæſtio de creditis & exactis ab eo poſt mortem domini pecuniis. *adde l. 62. ſ. de ſolutionibus.*

h id eſt, fœneratitiis cautionibus & pecuniis deſtinatis fœnori: ſolebant enim creditores ſtipulari vſuras in Kalendas ſingulas, vt hac ſcilicet ratione vſuræ duplum excederent: nam per partes ſolutæ ſupra duplum deberi poterant. *l. 2. Codice de vſuris:* Quod tamen eſt ſublatum à Iuſtiniano in Nouellis: & eam ob rem menſes à Baſilio dicuntur τόκων πατέρες: & fœneratores, menſtrui exactores: & Lactantius, ſimiles eſſe fœneratores dæmonibus, qui, recurrente luna, morbo comitiali homines quoſdam affligant: & in Comœdiis Ariſtophanis, quidam debitor optat lunæ carcerem & vincula, quòd, ſi nunquam redierit in orbem, nunquam ſit debiturus: ſolebant tamen veteres differre vſurarum actionem in Idus. *arg. l. 89. in fine. ſ. de ſolutio. Cicero in Catil. 4. & 14. ad Attic. 2. in Ant.* Hinc Horat. *Epod. 2.* Omnem relegit Idibus pecuniã, quęrit Calendis ponere inde etiã eſt quòd Calendarium Iduariũ dicitur. Calendarium ex conuẽtione: Iduarium exactione, *Cuiac. ibidem.* De Idibus adde quæ ſcripſi *ad l. 24. ſ. de pecunia conſtituta.*

i Teſtari fœneratores & vſurarios Romæ potuiſſe hinc colligit Couarruuias 3. *Reſolutionum 3. numero 8.* Graſſus §. *Teſtamentũ. quæſt. 33.*

k & ita poſt manumiſſionem, *l. 18. ſ. de ſolutionib.*

l *lege 32. ſ. de ſolution.*

m *vide l. 12. §. 12. ſ. de ſolutionib.*

† *al.* deceſſiſſe.

n imò, competit. *l. 52. §. 1. fam. vide hic Zaſ. num. 20. Cuiaciũ 8. ad Afr.*

o quia nõ geſſerunt. *l. 16. §. 3. l. 49. in fine. ſ. fam.*

p *l. 31. ſ. de procurat.*

q *l. 2. §. 6. ſ. de donat.*

r Qualitas ſine ſubiecto eſſe nõ poteſt. *vide l. 83. ſ. de regulis iur.*

ſ *lege 2. Codice ſi certum.*

t *vide l. 16. ſ. de ſtip. ſeru.*

u Argumentũ à toto accidentis, Non poſſidet, ne igitur quidem bona fide.

x *lege 21. ſ. de ſolut.*

y *l. 116. ſ. de verborum obligat.*

z *l. 67. §. 1. ſ. de verb. oblig.*

a *l. 21. ſ. de conſtituta pecunia.*

b 2. *Codic. 59. 4. Codic. 1. Synopſis Baſilic. 22. titul. 5. 1. Harmenopul. 7.*

c vide *l. Rem non nouam. Cod. de Iudiciis. & Titul. de iureiurando propter calumniam dando.* Suetonius *in Iulio 85.* Apud eam longo tempore ſacrificare, vota ſuſcipere, controuerſias quaſdam interpoſito per Cæſarem iureiurando diſtrahere perſeuerauit. Mimo ſanè dicitur Iuſiurandum, emplaſtrum æris alieni.

d Religio ſua iureiurando ineſt.

e Iuſiurandum etiam priuatus deferre poteſt.

f Compendium litium. *l. 3. §. 8. Cod. de iureiurando propter calumn. Paulus 2. ſentent. 1. §. 1.* εἰς βεβαίωσιν πάσης ἀντιλογίας πέρας ὁ ὅρκος. *Hebr. 6.* τὴν μεγίστην τὴν παρ' ἀνθρώποις πίστιν vocarunt Ægyptij. *Diodor.* finis dicitur, *l. 4. verſ. curatores. ſ. titul. proxim.* Definitur autem ab Ariſtotele, μετὰ θείας παραλήψεως φάσις ἀναπόδεικτος. à Clemẽte Alexandrino ὁμολογία κατηγορικὴ μετὰ προσπαραλήψεως θείας. à Cicerone, adfirmatio ſancta. *adde Nouell. 74. c. 3. adde l. 3. Cod. hoc tit.*

g Iuſiurandum vel ab aduerſario vel à iudice delatum controuerſiam decidit. Nã ſimilitudinem tranſactionis habet, & maiusquiddam eſt quàm res iudicata. *Synopſis Baſilic. 22. Tit. 2. c. 1. 1. Harmenopul. 7. §. 3.*

h Iuſiurandum, tranſactionis ſpecies: qui iurat, tranſigit: vt tranſactione, ita iureiurando exceptionem adquirit. hîc qui iurat, ſoluiſſe intelligitur. *l. 27. ſ. eod.* quaſi ſententiam obtinet, *vt hîc.*

i Iuſiurandum maiorem vim obtinet quàm res iudicata.

k *l. 13. in fi. ſ. quib. mod. pignus ſoluitur. l. 1. ſ. quarum rerum actio.*

l *l. 25. §. 1. ſ. de conſtituta.*

m i. vltrò. *l. 23. ſ. de dolo.* Iuſiurandum nemine deferente præſtitum, nihil proficit, *vt hîc. Synopſis eod. c. 1. in fine.*

n Suſpectus eſt qui ad iurandum ſe offert. ſic alibi, Suſpectus, qui operas ingerit.

o *lege 34. in princip. ſ. eodem.* Iurans, in quacunque actione iurauerit, liberatur. *Synopſis ibidem c. 3.*

p Iuramentum in omni actione præſtatur, ſiue in perſonã, in rem vel in factũ ſit.

q Iuratur in interdictis, *vt hîc.* vt & de poſſeſſione. *§. 5. ſ. eodem.*

r *l. 10. ſ. de Carboniano.*

vel

a *l.9.in fine.vide l.10. l.11.l.12. in fin.ff.eod.l.7. Cod.eod.l.7.§.7.ff.de publiciana.*
b *vide l.1.ff.si mulier ventris nomine.*
c Iurare ita oportet, vbi iusiurandum delatum est, *vt hîc. Synopsis Basilic.eodem c.3. l.33.ff.eodem.*
d Iurare per Deum veteres quoque soliti, licèt multitudinem Deorum faterentur. *vt & l.33.ff. eod. Tertul.de Testimonio animæ. Lactantius 2.c.1.*

vel non sit: & iuriiurando standum. denique ait, si de possessione erat quæstio, seruari oportere: si fortè quasi prægnans ire in possessionem volebat: &, cùm ei contradiceretur. vel ipsa iurauit se prægnantem, vel contra eam iuratum est. nam si ipsa, ibit in possessioně sine metu: si contra eam, non ibit: quamuis vere prægnãs fuerit, proderítque (inquit Marcellus) mulieri iuranti iusiurandum, ne conueniatur, quasi calumniæ causa ventris nomine fuerit in possessionem, néve vim patiatur in possessione. sed an iusiurandum eo vsque prosit, vt post editum partum non quæratur, ex eo editus an non sit, cuius esse dicitur. Marcellus tractat. & ait, veritatem esse quærẽdam: quia * iusiurandum alteri [a] neque prodest, neque nocet. matris igitur iusiurandum partui non [b] proficiet, nec nocebit, si mater detulerit, & iuretur ex eo prægnans non esse.

4 ¶ Iurare autem oportet. vt [c] delatum est iusiurandũ. cæterùm si ego detuli, *vt per* [d] *Deum iurares:* tu *per* [e] *caput tuum* iurasti.

4. *Paulus* lib.18.ad Edictum.

VEl filiorum tuorum.

2. *De effectu iurisiurandi.* 3. *De iureiurando illicito.* 4. *Si neque iuratum sit, neque remissum iusiurandum.*

5. *Vlpianus* lib.22.ad Edictum.

NOn erit iuratum habendum iusiurandum. quod si exegi, vt *per* [f] *salutem tuam* iurares: & iurasti: stabitur: omne [g] enim omnino licitum iusiurandum, per quod voluit quis sibi iurari, idoneum est. &, si ex eo fuerit iuratũ, prætor id tuebitur. 1 ¶ Diuus Pius iureiurando, quod propria [h] superstitione [i] iuratum est, standum rescripsit.

2 ¶ Dato iureiurando, non aliud quæritur, quàm an [k] iuratum sit: remissa [l] quæstione, an debeatur: quasi satis probatum sit iureiurando. 3 ¶ Sed si quis illicitũ iusiurandum detulerit, scilicet improbatæ [m] publicę religionis: videamus, an pro eo habeatur, atque si iuratum non esset: quod magis existimo dicendum.

4 ¶ Si neque iuratum est, neque remissum iusiurandũ pro eo [n] debet haberi, atque si res in iusiurandum admissa non esset. proinde si postea iurare paratus sit, nihil ei hoc iusiurandum proficiet: quia ex eo, quod delatum est, iuratum non est.

Quid sit remittere iusiurandum.

6. *Paulus* lib.19.ad Edictum.

REmittit [o] iusiurandum, qui, deferẽte se, cùm paratus esset aduersarius iurare, gratiam [p] ei facit, contẽtus voluntate suscepti iurisiurãdi. Quòd si non suscepit iusiurandum, licèt postea [q] parato iurare actor nollit deferre, non videbitur remissum: nam, quod [r] susceptum est, remitti debet.

Reliqua verba edicti de reo qui iurauit.

7. *Vlpianus* lib.22.ad Edictum.

AIt Prætor: *eius rei, de qua iusiurandum delatum fuerit, neque in ipsum, neque in eum, ad quem ea res pertinet. actionem* [ſ] *dabo. ius rei* sic [t] erit accipiendum, siue de tota re, siue de parte sit iuratum. Nam de [u] eo, quod iuratum est, pollicetur se actionem non daturum: neque in eum, qui iurauit: neque in eos, qui in locum eius, cui iusiurandum delatum est, succedunt [x].

8. *Paulus* lib.18.ad Edictum.

ETiam si in rem successerint:

1. *De actione, vel exceptione ex iureiurando.* 2. *De condemnatione post iusiurandum.* 3. *De actione perpetuanda.* 4. *De iureiurando delato à minore.* 5. *Vel in fraudem creditorum.* 6. *De iureiurando deffensoris, vel procuratoris.* 7. *De iureiurando petitoris. Quibus nocet iusiurandum.*

9. *Vlpianus* lib.22.ad Edictum.

e Iurare *per caput suum.* vt & *per caput alterius*, veteres soliti. *Ouid. 5.Tristium 8.* & *in epistola Briseidis. & 3.de Ponto 3. Martial. 9.epigr. 49. Silius Italicus 10. Iuuenalis satyr.6. Apuleius 3.de Asino.*
f Iurabãt interdum veteres *per salutem suam. vt hîc. & l.33.ff.eod. vbi dixi.*
g Iusiurandum non omne licitum, sed id demũ licitũ quod delatum, ab aduersario probatum est.
h Iurant enim aliter Iudæi, aliter Ethnici: Cuique denique gẽti, sua in iurando religio & formula est.
† *al.* ratum.
i Superstitio pro religione, & secta religionis cuiusque hîc sumitur. vt sit sensus, Iuramẽtum cuiuscunque sectæ & religionis sit, inter eos qui ita iurauerint, ratũ haberi oportere & breuiter: Propria superstitio iurantem eo casu, vel obligat vel excusat.
k *l.29.in fi.ff.eod. §.11.Inst.de act.*
l *l.9.l.28.inf.ff.e.*
m Religionis publicæ improbatę iusiurandũ, pro iuramento non habetur, vt hinc quoque cõstet, Religionũ quasdam publicè probatas, quasdam improbatas, facit *l.4.ff. famil.ercisc.* Imò non alij dij admissi, quàm qui à senatu probati. *Tertull. c.5.apologetici.* vnde nouos Deos & aduenas nõ admittit. Cicero *libro 2.de legib.*
n non admittitur iuramẽtum, quod delatũ in continenti non acceptatur. *Zas.* Inest ergo iuramento voluntario & iudiciali tacitè ea conditio, si in continenti iuretur. *idem Zas.* ideóque si reus, cui defertur, accipit deliberationem, actor potest interea, si vult, reuocare delationem iuramenti: cautius itaque erit reo, si iuramentum protinus acceptet, petiturus deliberationẽ de modo & circa qualitates negotij, & qualiter possit iurare. *Bart. Zas.*
o Remittit iusiurandum, qui eius à se delati iurare parato gratiam facit.
p Gratiam iurisiurandi facere quid. *adde l.32.l.41.ff.eod.*
q *l.5.in fine, ff.eodem. Paulus 2.sent.1.§.3.*
r & è contrario, si non fuit susceptum, non potest dici remissum. *Zas.*
ſ dat etiam exceptionem. *l.40.ff.eodem.*
t Rei appellatione, res tota: imò & pars eius intelligitur.
u Iurans, liberat se ab actione aduersarij, Postquam iuratum est, denegatur in eũ qui iurauit, actio, *vt hîc. l.8.l.9.ff.eodem.*
x ex iureiurando auctoris. *l.1.§.2.ff.quarum rerum actio.*
y *l.40.ff.eodem.*
z reus enim potuit quodam errore omittere exceptionem iurisiurãdi à se quondam præstiti.
a sententia contra iuramentum lata, valet: & in causa famosa, famosum reddit. *Zas.*
b *vide Inst.de perpetuis & temporalibus actionibus.*

c *vide l.8.ff.de fideiussorib.tutor.l.29.ff.de nouationibus.*
d Iusiurandum quod non debebat, si minor per circumscriptionem detulerit, intra statutum tempus restituitur. *Synopsis eod c.7.*
e Restitutio in integrum datur minori causa cognita: neque statim restituitur quòd minor fuerit, sed quòd captus & deceptus. *vide l.1. Cod.si aduersus venditionem. l.3.circa finem. C. si minor se maiorem.*

NAm, posteaquàm iuratum est, denegatur actio. aut si controuersia erit, id est, si ambigitur, an iusiurandum datum sit: exceptioni locus est. 1 ¶ Iureiurando dato, vel remisso, reus quidem adquirit exceptionem [y] sibi, alijsque: actor verò actionem adquirit. in qua hoc solùm quæritur, an iurauerit dari sibi oportere: vel. cùm iurare paratus esset, iusiurandum ei remissum sit.

2 ¶ Si damnetur quis post iusiurandum [z] ex famoso iudicio, famosum esse magis est [a]. 3 ¶ Si is, qui temporaria [b] actione mihi obligatus erat, detulerit iusiurãdum, vt iurem *eum dare oportere*, egóque iurauero: tempore non liberatur: quia post [c] litem cõtestatam cum eo perpetuatur aduersus eũ obligatio. 4 ¶ Si [d] minor vigintiquinque annis detulerit, & hoc ipso captum se dicat: aduersus exceptionem iurisiurãdi replicari debebit, vt Pomponius ait ego autem puto, hanc replicationem non [e] semper esse dandam: sed plerumque ipsum prætorem debere cognoscere, an captus sit: & sic in integrum restituere. nec [f] enim vtique, qui minor est. statim & circũscriptum [g] se docuit. Præterea exceptio ista, siue cognitio statutum tempus [h] post [i] annum vicesimum quintum non debet egredi.

5 ¶ Sed & si quis in [k] fraudem creditorum iusiurandum detulerit debitori. aduersus exceptionem iurisiurandi, replicatio fraudis creditoribus debet dari. Præterea si fraudator detulerit iusiurandum creditori [l], vt iuret *sibi decem dari oportere:* mox, bonis eius venditis, experiri volet: aut denegari debet actio, aut exceptio opponitur fraudatorum creditorum. 6 ¶ Iusiurandum defensoris [m], vel procuratoris ei ab aduersario delatum prodesse, exceptio némque domino parere [n] Iulianus scribit. Idem ergo dicendum erit, & si datus ad petendum procurator, reo deferente, iurauerit dari mihi oportere: nam actionem mihi parit. quæ sententia habet rationem.

7 ¶ Si petitor [o] iurauit, possessore deferente, *rem suam esse*, actori dabitur actio. sed hoc duntaxat aduersus eum, qui iusiurandum detulit: eósque qui in eius locũ successerunt, cæterùm aduersus alium [p] si velit prærogatiua iurisiurandi [q] vti, nihil ei proderit.

10. *Paulus* lib.18.ad Edictum.

QVia [r] non deberet alij nocere, quod inter alios actum esset.

De iureiurando possessoris, rem petitoris non esse. 1. *Aut suam esse.* 2. *De vsufructu.* 3. *De hereditate. quibus noceat iusiurandum.*

11. *Vlpianus* lib.22.ad Edictum.

SEd si possessori [ſ] fuerit iusiurandum delatum, iurauerítque *rem petitoris non esse:* quamdiu quidem possidet, aduersus eum, qui detulit iusiurandũ, si petat, exceptione iurisiurãdi vtetur: si verò amiserit possessionem, actionem non habebit: ne quidem si is possideat, qui ei iusiurandum detulit. non enim rem suam esse iurauit, sed eius nõ esse [t].

1 ¶ Proinde si, cùm possideret. [&] deferente petitore *rem suam* iurauit: consequenter dicemus, amissa quoque possessione, si is, qui detulit iusiurandum, nactus sit possessionem, actionem in factum ei dandam. & fructus perceptos ex re, quam meã esse iuraui, restitui mihi placuit. sed & partum editum, fœtúsque pecorum restituendos constat post iusiurandum delatum. 2 ¶ Item si iurauero, *vsumfructum alicuius rei vel meum esse, vel dari mihi oportere:* eatenus mihi competit actio, quatenus [u], si verè [x] vsumfructũ haberem, duraret [y]. quibus verò casibus amitteretur, non competit mihi actio. Sed si [z] rerum, in [a] quibus vsusfructus propter abusum constitui non potest, iurauerit *vsumfructum se habere*, vel *sibi deberi:* effectum [b] iurisiurandi sequendum arbitror [c]. ideóque tunc quoque videri eum rectè iurasse, puto. & ex eo iureiurãdo posse petere vsumfructum, cautione oblata [d].

f Minor non ideo restituitur quòd minor, sed quod captus & deceptus.
g Probare circumscriptionem debet, qui se deceptum conqueritur.
h quadriennij. *l.7.Cod.de temporibus in integrum. l.4. C. de in integrum restitut. minor. Nouel 155.c.1.*
i Aduersus iusiurandum minor potest restitui.
k Iusiurandum in fraudem creditorum deferre debitori suo non licet: quod si iuratum sit, habent creditores replicationẽ deferentis aduersus eum qui iurauit. *Synopsis eod.c.8.*
l Iusiurandum ei qui non est creditor, debitor deferre non potest, in fraudẽ veri creditoris, *vt hîc, & Synopsis ibid.c.8.*
m *vide l.vlt.§. pen.ff.eod.*
n Imò exceptionem domino non parit. *l.39.§.1.ff.de procuratoribus.*
o Iurans rem suam esse petitor, actionẽ tantùm habet aduersus possessorem qui detulit iuramentum, eiúsque successores, at nõ aduersus alium. Nam quæ inter aliquos acta sunt, aliis non nocẽt, *vt hîc. l.10.ff.eodem. Synopsis eodem c.8.*
p *l.3.§.penult.ff. eod.*
q id est, iuratũ. *vt d.l.3.* pactum. *l.37.§.4. in fine.l.19.Cod.de iure dotium*, stipulatum *l.38.§.17.ff.de verborum obligat.* actum. *l.1.Cod.res inter alios gestas.*
r Iuramentum vno deferente præstitum aliis, qui non id detulere, non nocet.
ſ *l.7.§.7.vers.sed etsi possessoris.ff.de publiciana.*
t Cùm possessor iurat rem nõ esse petitoris, per hoc non infertur quòd res ad eum pertineat. hinc contendit Zasius, quod ab oratione negatiua argumentum à contrario sensu non sumatur.
u iuramentum occasione vsusfructus, vel quasi delatum, viuit & moritur ad veri vsusfructus similitudinem. *Zas.*
x Iuramentum habetur pro veritate ficta vel præsumpta.
y sicut vsusfructus verus finitur morte & capitis diminutione & aliis modis, ita etiam iuratus tanquã fictus & præsumptus nõ latius durat quàm si esset verus. *Zas.*
z iuramentum intelligitur secundum actus cui interponitur, naturam. *Zas.*
a vsusfructus non constituitur in rebus quæ abusu consumuntur.
b Sententia super inepto libello lata ipso quidem iure nulla est. *Gloss.inst.de act.in pr.* verùm hoc fallit, nisi libellus seruata improprietate verborum defendi possit, *vt hîc.* Tres alias exceptiones vide apud Socinum *regula 368.*
c atque ita, appellatione vsusfructus, venit quasi vsusfructus cõmentitius & improprius: hinc etiam cõcludit Zasius, quod si in libello, i. in actione, verba nõ possunt propriè intelligi, intelligi tamen debeant impropriè. Præterea, nõ solùm verba impropriè sumi, vt sustineatur iuramentum, sed etiam vt probet. duo enim operatur iuramentum: venit impropriè, & nihilominus habet vim probationis.
d *vide l.1.2.ff.de vsufr.earum rerum.*

a iuramentum habet vim sententiæ. *lege 2. suprà eodem.* eo igitur tantum consequemur, quantum ex sententia definitiua, ideóque fructus hîc venient. *§. primo, s. eodem.*

b Ex iuramento oritur vtilis vindicatio vel petitio hereditatis: sum enim dominus præsumptus postquam iuraui.

3 ¶ Si: cùm de hereditate inter me, & te controuersia esset: iurauero *hereditatem meam esse*: id consequi debeo, quod haberem, si secundùm me de hereditate pronuntiatũ esset [a]: & non solùm eas res restituere debes, quas tunc possidebas, sed & si quas postea cœpisses possidere: perindéque haberi, quod iuratum est, atque si probatum esset, idcirco vtilis [b] actio mihi competit. Quod si ego ex eadẽ hereditate possiderem, túque cœpisses petere eam à me, cùm aduersus te iurassem. exceptione me vti debere iurisiurandi. Planè si alius à me hereditatem petere cœperit: dubium non erit, (vt & Iulianus scribit) nihil mihi iusiurandum prodesse [c].

12. *Iulianus* lib. 9. Digestorum.

IDem est, & si ego "à" quolibet alio possidẽte res hereditarias petere velim. quia & si petiissem à te hereditatẽ, & probassem meam: nihilo minus ab altero petendo, idipsum probare necesse haberem.

De duobus patronis. 1. De longi temporis præscriptione. 2. De furto. 3. De venditione. 4. De societate. 5. De pignore. de dote. 6. De periurij pœna.

13. *Vlpianus* lib. 22. ad Edictum.

SI duo patroni essent: & libertus, altero deferente [d], iurasset, *se* [e] *libertum eius non esse*: vtrùm alteri "totius" debitæ patronis portionis, an verò dimidiæ debitæ eis partis bonorum possessio competeret? & ait: si is, cui iuratum est, patronus fuisset, alteri suæ partis bonorum possessionem competere: nec ei prodesse, quòd aduersus alterum libertus iurasset [f]: multum tamen fidei, & auctoritatis apud iudicem patronum habiturum, quo magis solum se patronum probaret, quòd libertus iurasset, alterum patronum non esse. 1 ¶ Iulianus ait, eum, qui iurauit *fundum suum esse*, post longi temporis præscriptionem [g] etiam vtilem actionem habere debere.

2 ¶ Idem Iulianus scribit, eum, qui iurauit *furtum se non fecisse*, víderi de toto iurasse [h]. atque ideo neque furti [i], neque [k] condicticia tenetur: quia condicticia (inquit) solus fur tenetur. Numquid ergo, qui iurauit *se furtum nõ* [l] *fecisse*, hoc solo nomine, condictione si conueniatur, exceptione vtatur? cæterũ si contendat, qui condicit, quasi cũ herede se furis agere, nõ debet repelli? & quasi [m] μονομερὴς i. *vnimembris* [n] condictio dari debet aduersus furis heredem [o]: nec pati eũ iudex debet, si cœperit [p] tentare [q] probare furem. 3 ¶ Si quis iurauerit *vendidisse me ei rem centum*: ex empto agere poterit, vt ei cætera [r] præstentur: id est [s], res tradatur, & de euictione caueatur. an [t] tamen, ad pretium consequendum, ex vendito conueniri possit, videndum, & si quidem "&" de hoc ipso iuratum est, quòd pretium solutum est: nulla pro pretio actio superest. si verò hoc non fuerit iuratum: tunc consequens est, de pretio eum teneri. 4 ¶ Idem dicemus, & si quis *societatem fecisse* iurauerit. nam & is pro socio poterit conueniri.

5 ¶ Marcellus etiam scribit, si quis iurauerit *ob decem pignori dedisse fundum*, non aliàs eum pignoraticia agere posse, quàm si decem soluerit [u]. sed & illud adiici, fortassis eum etiam in decem ex iureiurando suo posse conueniri. quod magis probat, cui Quintus Saturninus consentit. argumentóque vtitur eius, qui iurauit, eam, quæ vxor sua fuerit, rem sibi in dotem dedisse. nam & hic vxori ait vtilem de dote actionem dandam. quæ non esse extra æquitatem posita, non negauerim.

6 ¶ Si quis iurauerit in re pecuniaria *per* [x] *genium principis*, dare se non oportere, & peierauerit: vel dari sibi oportere: vel intra certum tempus iurauerit se soluturum, nec soluit. Imperator noster cum patre rescripsit [y], fustibus [z] eum castigandum [a] dimittere: & ita ei super dici [b], προπετῶς μὴ ὄμνυε. i. *petulanter ne iurato.*

c An probationes vnius causæ in altera valeãt, alibi dicam.

d *adde l. 30. §. penult. j. eod.*

e Iurabat libertus deferente patrono, se libertũ *eius nõ esse, vt hîc. & l. 30. §. 4. j. eodem.*

f si plures eiusdem liberti se patronos adserũt in solidum, vnius ex iis per iuramentum facta exclusio, nõ prodest alteri, quoad ius adcrescendi, nisi quoad præsumptionem. *Zas.*

g Præscriptionis effectus potest concurrere cum effectu iuramẽti. Alterum igitur ab altero nõ tollitur. Potest ergo post iuramentũ præscriptio, & è contra, currere.

h qui iurat negatiuè super facto, non potest cõueniri aliqua actione quæ ex illo facto fluat. Nam cùm facti remouetur, intelligitur remota omnis actio inde descendẽs. *Zas.*

i bifariã enim pro furto agitur.

k Imò condictitia tenetur. *l. 52. §. 7. j. de furtis.*

l *al.* non fuisse.

m μονομερὴς causa dicitur, quæ ex hac tantùm parte cõdicitur, qua furis est heres, non ex illa qua & fur est ipse, rémque dolo malo contrectauit. vide Cuiac. *4. obseru. 32. l. vlt. j. ad Trebell.*

n i. qui absolutus est vt principalis, adhuc teneri potest, vt heres defuncti.

o apud quẽ res furtiua resedit. aliàs ex delictis in heredes non agitur. *l. vnic. C. ne ex delict.*

p iudex nõ debet admittere controuersiam super re iuramẽto decisa. *Zas.*

q hinc colligit Zasius, Iudicem non debere admittere positiones impertinentes: item testes non esse examinandos vltra articulos productos.

r Verbum, *Et cætera*, in iure & apud Notarios, includit ea, quæ sunt de natura contractus & dispositionis: *adde l. 5. & 7. j. de rebus eorum.*

s ex iuramento secundùm formam contractus venditionis præstito, venit in consequentiam rei traditio & euictio.

t ex iuramento præstito secundum formam contractus (nam informiter præstatur cùm nulla causa contractus exprimitur) datur actio vtilis ex eo contractu, ex quo, si esset verè probatus contractus, daretur actio directa. *Alexand.*

u qui iurat se rem pignori ob certam summam dedisse vel dotem accepisse, pignus fatetur: nec solutionem factam esse iurat: & de dote restituenda ex eo iuramento tenetur.

x Iurabant nonnunquam veteres per Genium principis. de quo dixi *ad l. 2. Cod. de reb. creditis. adde Senecam 1. epistol. 11. Tertull. 28. apologetici, in fine. Minutium Fœlicem in Octauio: Suetonium in Iulio c. 85.*

y *l. 16. Cod. ex quib. causis infamia.*

z ex quadam Nouella Leonis & Constantini, periuro lingua abscinditur. *vide Cuiacium 7. obseru. 14.*

a Imò, periurij nulla pœna est. *l. 2. Cod. de reb. cred.*

b Superindici: éstne scripto, vt putat Duarenus, vtque crucis Christi inscriptio innuit? an verò per præconem, vt Contius existimat? *arg. d. l. 16.* vtrumque factum videtur. *vide quæ notaui ad d. l. 16.* Posterius tamen verius est, & huic loco aptius, similis vox Præconis ἐσυκοφάντησας *in l. Fustibus. Cod. ex quibus causis infamia.* Legatum P. Romani, homo plebeius temerè amplecti noli, *apud Spartianum.* Quod tibi non vis, alteri non feceris. *Lamprid. in Alexandro.* Fumo punitur, qui fumum (aulicum scilicet) vendidit. *ibidem.* Imposturam fecit & passus est. *Trebell. Pollio in Gallieno.* Polycarpus tertiò confessus se Christianum esse. *Euseb. 4. c. 5.* Agnes sacrilega virgo, Diis blasphemiã inferens, scortũ lupanaribus data. *Ambros. sermone 90.* adde Zonaram 3. Annalium in Valẽtiniano, vbi de Rhodano præposito & mos ille superdicẽdi præconianus adumbratur. Præter id genus superindictionis Titulus nonnunquã appensus vel affixus erat, qui causam pœnæ iudicaret: qui inde αἰτία *Matthæo 27.* ἐπιγραφὴ *Marco 15. & Lucæ 23.* τίτλος. *Ioanni c. 19. Suetonio in Caligula 33.* πίναξ, *Eusebio 5. histor. 1.* Formulæ verò huiusmodi, Hic est rex Iudæorum: Rex Iudæorum: Iesus Nazarenus rex Iudæorum. *Matth. Luc. Mar. Ioan. ibidem.* Impiè locutus parmularius. *Suetonius ibid.* Hic est Attalus Christianus. *Euseb. d. loco.*

De iureiurando propter rem non remittendo.

14. *Paulus* lib. 3. ad Edictum.

QVotiens [c] propter rem iuratur: nec parenti, nec patrono remittitur iusiurandum. propter [d] rem autẽ iusiurandum exigitur: veluti de pecunia credita: cùm iurat actor, *sibi dari oportere*: vel reus, *se dare nõ oportere.* Idem est, cùm de pecunia constituta iusiurandum exigitur.

Ad quos domum mittitur iurandi causa.

15. *Idem* lib. 6. ad Edictum.

AD personas [e] egregias [f], eósque, qui valetudine [g] impediuntur, domum mitti oportet [h] ad iurandum.

An patronus iurare cogatur.

16. *Vlpianus* lib. 10. ad Edictum.

SI patronus libertam suam vxorem duxerit, non compelletur [i] iurare de rerum amotarum iudicio. sed & si ipse deferat iusiurandum libertæ suæ, de calumnia nõ debet iurare.

De iureiurando extra iudicium delato. 1. Si iusiurandum detulerit pupillus. 2. Vel tutor, vel curator, vel procurator.

17. *Paulus* lib. 18. ad Edictum.

IVsiurandum [k], quod ex conuentione extra iudicium defertur, referri non potest [l].

1 ¶ Pupillus tutore auctore iusiurandum deferre debet. quòd si sine [m] tutore auctore detulerit: exceptio quidem obstabit, sed replicabitur [n]: quia rerum administrandarum ius ei non competit.

2 ¶ Si tutor [o], qui tutelam gerit: aut curator furiosi, prodigíve, iusiurandum detulerit: ratum id haberi debet. nam & alienare res, & solui eis potest: &, agendo, rem in iudicium deducunt. 3 ¶ Procurator quoque quod detulit, ratum habendum est: scilicet [p], si aut [q] vniuersorum bonorum administrationem sustinet, aut si idipsum nominatim mandatũ sit, aut si in [r] rem suam procurator sit.

18. *Vlpianus* lib. 26. ad Edictum.

ALiàs autem procuratorem deferentem iusiurandum non esse audiendum, Iulianus libro decimo digestorum scribit. nec postea reus, qui semel iurauit, à domino conueniatur. nec multum ei proficere, si fuerit ei de rato cautum. siue enim dominus petat: cogetur docere reus liquidò [s] se iurasse, posita scilicet exceptione. siue ex stipulatione de rato agat: necesse habebit ipse de periurio suo docere.

19. *Idem* lib. 26. ad Edictum.

SI itaque mandatũ fuit procuratori, vt petat: ille iusiurandum detulit: aliud [t] fecit, quàm quod mandatũ est.

De seruo & filiofam.

20. *Paulus* lib. 18. ad Edictum.

SEruus quod detulit, vel iurauit, seruetur [u], si peculij administrationem habuit.

21. *Gaius* libro quinto ad Edictum Prouinciale.

HVic enim solui [x] quoque rectè potest. & [y] nouandæ [z] obligationis ius habuit.

22. *Paulus* lib. 18. ad Edictum.

QVidam [a] & de peculio actionem dandam in dominum, si actori detulerit seruus iusiurandum. Eadẽ de filiofamiliàs dicenda sunt.

c Iusiurandum de re non remittitur.

d Iusiurandum de re, est de mutuo.

e Egregias personas Græci appellant ἐνδόξους: hoc sensu: Iurare domi illustres & valetudinarios. *Synopsis Basilic. 22. Titul. 5. c. 11. in pr.*

f putà Episcopos. *Nouell. 123. c. 7.* adde & mulieres honestas. *Nouell. 124. cap. 1. vers. si verò mulier.* Publicanos. *l. 19. j. de testibus. adde l. 2. §. 1. Cod. de iureiur. propter calumniam* vide plura apud Menochium *2. de arbitrar. & indic. 2. casu 70.*

g adde & senes. *arg. Nouell. 1. c. 1. §. 1.*

h Imò non oportet. *l. 37. in fine, Cod. de episcopis.*

i *lege 34. §. 4. j. eodem.*

k Iusiurandum quod extra iudicium defertur, non refertur. *Synopsis eodem cap. 11. in fine.*

l quídni? *arg. l. 38. j. eodem.*

m *l. 1. §. 1. j. quarum rerum actio.*

n idem dicendum est, si tutori detulerit. *l. 4. Cod. eodem.*

o *l. 35. j. eodem.*

p Procuratoris vniuersorum bonorum, speciale mandatum habentis, & in rem suam cognatio.

q *l. 58. l. 63. s. de procurat.*

r *adde l. 13. in fine. s. de procurat.*

s apertè. *Accurs.* quod non debeat: σαφῶς. *Cuiac. 5. obs. 33. ex Demosthenis 2. in Aphobum. & notis Petr. Diac.* Q. D. R. P. L. IV. id est, qua de re peto liquido iures: *& libro Magnonis ad Carolum:* Duarenus verò, liquido iurare idem esse ait quod verè. *1. disputat. 2. ex 6. in Verrem. 37. Plin. 2. Ouidio 3. de ponto 3: 4. Eleg. 6: Seneca 7. de benef. 9.* hinc liquida fides, apud Valer. 6. c. 5. liquido dicere. *Cicero 3. Verr.* sed Robertus Accursium defendit, quem. *vide 3. sent. 2.*

t *vide l. 13. s. de pactis.*

u *vide l. 23. l. 24. j. eodem.*

x *l. 35. j. de solut.*

y *l. vlt. j. de nouationibus.*

z Imò, nouandæ obligationis ius non habet. *l. 27. s. de pactis. l. 10. j. de nouat.*

a Ex Proculianis scilicet. *vide Cuiac. 8. obs. 11.*

23. *Vlpianus*

a *vide l.20.ſ.eodem.*
b *l.vlt.ʃ.de exceptionibus.*
c Religio pro iureiurando hîc ſumitur.
d *vide l.20.ſ.eodem.*
e Idem author Synopſeos *Baſilic.eodem c.*20. *Harmenopulus* 1.*Titul.*7.*c.*5.

23. *Vlpianus* lib.26.ad Edictum.

SI ſeruus iurauerit, *dominum dare non oportere*: exceptio domino [a] indulgenda eſt: ſibique aduerſarius imputabit, qui ſeruo detulit iuſiurandum.

24. *Vlpianus* lib.28.ad Edictum.

MVlto magis proderit patri [b] religio [c] filij, cum quo etiam iudicium conſiſtere poteſt. ¶ Ipſi autem referentes, condicionem eorum, quibus ſubiecti ſunt, non faciunt deteriorem.

25. *Vlpianus* lib.26.ad Edictum.

SEd & ſi ſeruus [d] meus, delato, vel relato "ei" iureiurando, iurauit *rem domini eſſe, vel ei dari oportere*: puto dandam mihi actionem, vel pacti exceptionem, propter religionem & conuentionem.

De ſexu & ætate iurantis. 1. De effectu iuriſiurandi.

26. *Paulus* lib.18.ad Edictum.

QVi [e] iuraſſe dicitur: nihil refert, cuius ſexus [f], ætatíſve ſit [g]. omni enim modo cuſtodiri debet iuſiurandum aduerſus eum, qui contētus [h] eo, cùm deferret, fuit. quamuis pupillus non videatur peierare: quia [i] ſciens [k] fallere non videatur [l].

1 ¶ Si pater, *filium dare non oportere* iurauerit: Caſſius reſpondit, & patri, & filio dandam exceptionem iuriſiurandi, Si pater iurauerit, *in peculio nihil eſſe*: filius conueniri poterit: ſed & pater ita conuenietur, vt pòſt adquiſiti peculij ratio habeatur.

2 ¶ Iuriſiurandi condicio ex numero eſſe poteſt videri nouandi [m], delegandíve: quia proficiſcitur ex conuentione: quamuis habeat & inſtar iudicij [n].

27. *Gaius* libro quinto ad Edictum Prouinciale.

IVſiurandum etiam loco [o] ſolutionis cedit.

De duobus reis ſtipulandi. 1. De reo & fideiuſſore. 2. De eo qui debitorem exhibere promiſit. 3. De duobus reis promittendi. 4. Quæ actiones iureiurando tolluntur. 9. De furto & conditione furtiua. 10. De actione & exceptione iurſiurandi ſi & actor & reus iurauerit.

28. *Vlpianus* lib.18.ad Edictum.

IN duobus reis ſtipulandi, ab altero delatum iuſiurandum etiam alteri nocebit [p]. 1 ¶ Quod reus iurauit [q], etiam fideiuſſori proficit. à fideiuſſore exactum iuſiurandum, prodeſſe etiam [r] reo, Caſſius, & Iulianus aiunt. nam quia in locum [ſ] ſolutionis ſuccedit [t], hîc quoque eodem loco habendum eſt: ſi modò ideo interpoſitum eſt iuſiurandum, vt de ipſo contractu, & de re non de perſona iurantis ageretur. 2 ¶ Si ei [u], qui debitorem meum in iudicium exhibere promiſit, iuſiurãdum detulerim: íſque iurauerit: *ſe omnino exhibitionem eius non promiſiſſe*: prodeſſe debitori [x] meo id non debet. ſi verò iurauerit, ſe nihil mihi prȩſtare oportere: diſtinguendum ſit, & replicatione emendandum, vtrum ideo iurauerit, "an" quia poſt promiſſionem exhibuerit, an verò quia ſoluerit. quod & in fideiuſſorem debiti diſtinguendum eſt.

3 ¶ Ex duobus reis promittendi eiuſdem pecuniæ alter iurauit: alteri quoque prodeſſe [y] debebit.

4 ¶ Exceptio iuriſiurandi, non tantùm ſi ea actione quis vtatur, cuius nomine exegit iuſiurandum, opponi debet: ſed [z] etiam, ſi alia: ſi modò [a] eadem quæſtio in "hoc" iudicium deducatur: fortè ſi ob actionem mandati, negotiorum geſtorum, ſocietatis, ceteráque ſimilia iuſiurandum exactum ſit: deinde ex iiſdem cauſis certum cõdicatur: quia per alteram actionem altera quoque cõſumitur.

5 ¶ Si quis iurauerit, *ſe non rapuiſſe*: non [b] debet adiuuari hoc iureiurando in actione furti, aut cõdictione: quia aliud eſt furtum feciſſe, quod vel clam fieri poteſt.

6 ¶ Colonus, cum quo propter ſucciſſas [c] fortè arbores agèbatur ex locato, ſi iurauerit *ſe non ſuccidiſſe*: ſiue [d] è lege duodecim tabularum de arboribus ſucciſis, ſiue è le-

f Iurare mulier poteſt.
g Iurare pupillus poteſt.
h volenti non fit iniuria: & ꝙ ſemel placuit, amplius diſplicere non poteſt.
i Peierare non videtur qui ſciens non fallit. Peierare igitur is videtur qui ſciens fallit.
k Iuriſiurandi, hæc interdũ ſolennis formula, Si ſciẽs fallo, ita me dieſpiter ſalua vrbéq, arcéque, bonis eiiciat vt ego hunc lapidẽ. *Cic.*7.*famil.*1. *& Acad. Liuius* 2. *&* 21. *Plaut.*3.*Amphit.* 2. *Seneca de conſolatione ad Albinam. Ouidius* 5. *Faſtor. Tacitus* 1. *Annal. Propert.* 2.*Eleg.*15 *&* 4.*eleg.*7. *& vlt. Apul.* 10. *de aſino: Plinius in Panegyrico: Eumenius Rhetor in oratione pro ſcholis inſtaurandis. Feſtus in Feretrius. Polyb.*3.*hiſtor.* & in execrationibus addebatur, vt dij irati eſſent fallentibus. *Halicarnaſſ.* 6. *Plutarch. ἐν αἰτίοις.* adde Cuiac.1.*obſeruat.* 21. *adde l.* 2.§.2.*Cod. de iureiurando propter calumniam: l.vlt. ʃ.de iuris & facti ignorantia. v.Cuiac.obſ.*21.
l nam is demũ periurij reus eſt, qui ſciens fefellit.
m Iuramentum vim habet nouationis, *vt hic facit l.* 21. ſ. *eod.* & delegationis. *vt hîc.* tranſactionis.*l.*2.ſ.*eod.* iudicij.*vt hic.* ſolutionis acceptilationis. *l.*40.ʃ.*eod. l.*27.*l.*28.§.1.ʃ.*eodem.* actionem& exceptionẽ inducit.*l.*28.§.10.ʃ.*eod.*
n an quòd deferatur inuito, vt iudicium reddītur? *lege* 83. §. 1.ʃ.*de verborum obligat.*
o *lege* 28.§.1.ʃ.*eodem.*
p Subſtitutum vel ſubrogatum eius naturæ eſt, cuius eſt id cui ſubſtituitur. vide Socinum *regula* 83.
q *l.*42.*in fin.*ʃ.*eodem.*
r *v.l.*23.*in pr.*ſ. *de pactis.*
ſ *lege* 27.ſ.*eodem.* t id eſt fideiuſſori, vt *in l.*1.§.3.ʃ.*quarum rerum actio.*
u Iuramentum ab vno reorum ſtipulandi delatum, alteri correo nocet, *vt hic.* quemadmodum per contrarium, iuramentum præſtitum ab vno reorum promittendi, alteri prodeſt. §.3.ʃ.*eodem.*
x *l.vlt.*§.*antepen.*ʃ.*eod.l.*1.§.3.ʃ.*quarum rerum actio.*
y *adde quæ ſcripſi initio huius legis.* z §.7.ʃ.*eodem.*
a *adde l.*22.ʃ.*de except. rei iudicatæ.*
b quia ad remotionem ſpeciei, non ſequitur remotio generis. *Bart.*
c *vide Cuiac.*9. *obſeru.*12. *in fine.*

d *vide l.*1.ʃ.*arborum furtim cæſar.*
e §.4.ſ.*eodem.*
f qui iurauit furtum factum ſibi fuiſſe, non ſemper habet condictionem furtiuam. *Iaſon.*
g Iuſiurandum actionem & exceptionem inducit.

ge Aquilia damni iniuria, ſiue interdicto, *quod vi aut clam* poſtea conuenietur: per exceptionem iuriſiurandi defendi poterit. 7 ¶ Quæ iurauit, *diuortij cauſa rem ſe non amouiſſe* non debet defendi per exceptionem, ſi cum ea in rem agatur. &, ſi contendat ſuam eſſe, alio iureiurando opus eſt. contra, ſi iurauerit ſuam eſſe, debet in actione rerum amotarum defendi. & omnino hoc obſeruandum eſt, licèt [e] per aliam actionem eadem quȩſtio moueatur, vt exceptio iuriſiurandi locum habeat.

8 ¶ Igitur ſi quis iurauit, *ſe non eſſe condemnatum*: etiam ſi ex ſtipulatu iudicatum ſolui, ob rem iudicatam, conueniatur, defendetur per exceptionem. Contrà, ſi cùm ex ſtipulatu iudicatũ ſolui conueniretur, iurauit *ſe dare non oportere*: agenti iudicati non vtique obſtabit exceptio: poteſt enim fieri, vt non ſit commiſſa ſtipulatio, licèt res iudicata ſit. niſi ideo iuraſſet, quòd nec damnatum ſe eſſe diceret. 9 ¶ Item Pomponius ait, eum, qui *furtum ſibi factum alicuius rei* iurauit, non ſtatim [f] etiam condictionis cauſam nanciſci. 10 ¶ Item cùm ex hac parte iuſiurãdum & [g] actionem, & exceptionem inducat: ſi fortè reus extra iudicium, actore inferente, iurauerit, *ſe dare non oportere*: & actor, reo deferente, *dari ſibi oportere*: vel contra: poſterior [h] cauſa iuriſiurandi potior habebitur. nec tamẽ præiudicium periurio alterius fiet: quia non quæretur, an dare eum oportet [i], ſed an actor iurauerit.

29. *Tryphoninus* lib.6.Diſputationum.

QVòd ſi iuraui, te deferente, *non iuraſſe te, dare tibi oportere*: "&" aduerſus vtilem actionem: qua hoc quȩritur, an iuraueris, *tibi dari oportere*: opponenda eſt exceptio iuriſiurandi perimentia quæſtionem actione comprehenſam.

De actione quæ inficiando creſcit. 1. De ſeruo mortuo. 2. De dote. 3. De popularibus actionibus. 4. De liberto. 5. De vſufructu.

30. *Paulus* lib.18.ad Edictum.

EVm: qui iurauit, ex ea actione, quæ inficiãdo creſcit [k], aliquid ſibi deberi: ſimpli, non dupli perſecutionem ſibi adquirere [l] Pedius ait. abũde enim ſufficere, exonerare petitorem probandi neceſſitate: cùm, omiſſa hac parte edicti, dupli actio integra maneat. & poteſt dici, hoc iudicio non principalem cauſam exerceri, ſed iuſiurandum actoris conſeruari. 1 ¶ Si iurauero te, *Stichum mihi dare oportere*, qui non ſit in rerum natura: nec æſtimationem mihi prȩſtare reus debet, niſi ex cauſa furtiua, vel propter moras. tũc enim etiam poſt mortem ſerui æſtimatio præſtatur. 2 ¶ Si mulier iurauerit, *decem dotis ſibi deberi*: tota ea ſumma præſtanda eſt. ſed ſi iurauit, decem ſe dediſſe in dotem: hoc ſolùm non erit quærendum, an data ſint: ſed, quaſi data ſint, quòd ex eo reddi oportet, præſtãdum erit. 3 ¶ In popularibus actionibus iuſiurandum exactum ita [m] demum ſi aduerſus alios proderit, ſi bona fide exactum fuerit nam & ſi quis egerit: ita demum conſumit publicam [n] actionem, ſi non per colluſionem actum ſit.

4 ¶ Si libertus [o], deferente patrono, iurauit *ſe* [p] *libertum non eſſe*: ratum habendum eſt iuſiurandum: vt nec operarum petitio, nec bonorum poſſeſſio contra tabulas dari debeat. 5 ¶ Si iurauero vſumfructum *mihi dari oportere*: non aliter dari debet, quàm ſi caueam boni viri arbitratu me vſurum, & finito vſufructu reſtituturum.

An cauſa poſt iuſiurandum retractetur.

31. *Gaius* libro decimotertio ad Edictum Prouinciale.

ADmonendi [q] ſumus, interdum [r] etiam poſt iuſiurandum exactum permitti conſtitutionibus principum, ex integro [ſ] cauſam agere, ſi [t] quis noua inſtrumenta [u] ſe inueniſſe dicat, quibus nunc ſolis vſurus ſit. ſed hæ conſtitutiones tunc videntur locum habere, cùm à iudice aliquis abſolutus fuerit: ſolent [x] enim ſæpe [y] iudices in dubiis [z] cauſis, exacto [a] iureiurando, ſecũdùm eum iudicare, qui iurauerit. quòd ſi aliàs [b] inter ipſos iureiurando tranſactum ſit negotium, non conceditur eandem cauſam retractare.

De remiſſione iuriſiurandi.

32. *Modeſtinus* lib.(3.)Differentiarum.

h vltimo iuramento ſtari oportet. vltimum enim primo derogat. *Iaſ.*
i *lege* 5.§.2.ſ.*eodem. l.*29.ſ.*eodẽ. l.*1. *Cod. eod. l.*21. ſ.*de dolo.*
k id eſt, quȩ inficiando duplatur. hæc ſententia: ſi iurauero mihi deberi ex actione quæ inficiando duplatur, ſimplũ duntaxat ex iureiurando peto. Poſſum autẽ & poſt iuſiurandũ præſtitum cauſam principalem exercere, probatóque aliunde debito, duplum perſequor. *Synopſis Baſilic. eodem c.*26.1.*Harmenopul.*7.§.16.
l in actionibus, quæ in duplum inficiando creſcunt, licèt reus primò negauerit, ſi tamẽ poſtea detulit actori iuramentum, nõ fit condemnatio ad duplum: vel ideo, quòd actor nõ eſt grauatus onere probandi, ſed retinetur potiùs per iuramentum. *Iaſon.*
m vide Socinũ *regula* 366.
n *adde l.*27.§.4. ſ.*de pact.*
o *vide l.*13.*in pr.* ſ.*eod.*
p *idem in l.*13. ſ. *eodem.*
q hanc legem diffuſè tractat Iaſon, Ripenſis, & alij. *vide Cuiac.*18. *obſeru.*25. *vide Accurſ. in l.* 3. *Codice de rebus creditis: Lanfracum in repetit. huius legis.*
r non regulariter, vt ſciamus hanc litis deciſionem, eſſe cõtra iuris regulas. *l.interdum.* ʃ. *de condict. indeb. l. ſub ſpecie. Cod. de re iudicata.*
ſ Imò, ex integro agi non debet. *l.*1. *Cod. de rebus cred.*
t 1. *Harmenopul.* 7. §. 2. *Synopſis Baſili. eodem cap.* 28.
u Imò, eo prætextu non debet. *l.*29. *Cod. de tranſact.*
x Iuſiurandum inopia probationum à iudicibus defertur, ídque in actionibus iis, quæ aliunde veritatem certam non habent. 1. *Harmenopulus* 7.§.1.
y Igitur non ſemper.
z id eſt, cùm iis non liquet: & eò redacti ſunt propter paritatem probationum, vt hæſitent in vtramque partem, propendeant, & inclinent. *Duar.* 2.*diſputat.*33. alij volunt his verbis innui ob ſemiplenam probationem, putà ei qui vnum teſtem habeat, iuſiurandum à iudice deferri, ídque vel actori, vel reo ſupplendæ probationis cauſà. quod, vt iniquum reprehendit, ibid. Duar.
a Iuſiurandum hoc, inde ſuppletorium dicitur interpretibus.
b Iuſiurandum hoc voluntarium & extraiudiciale.

IVrisiurandi gratiam [a] facere pupillus non potest.

33. *Vlpianus* lib.28.ad Edictum.

QVi per salutem [b] suam iurat:licet per [c] Deum iurare videtur:(respectu enim diuini numinis ita iurat)attamen, si non ita specialiter iusiurandum ei delatum est, iurasse non videtur [d].& ideo ex integro solemniter iurandum est.

Quibus de rebus iuratur si promissor Stichi putet eũ decessisse. 1. De deffensore vniuersitatis. 2. De pupillo. 3. De procuratore & defensore. 4. De iure iurando calumniæ. 5. De forma iuramenti. 6. Edictum vt reus soluat,aut iuret. 7. De relatione iurisiurandi. 8. Et eius forma. 9. De absolutione vel condemnatione.

34. *Idem* lib.26.ad Edictum.

IVsiurandum [e] & ad pecunias, & ad omnes res [f] locum habet. Etiam de operis iusiurandum deferri potest.nec de iniuria queri aduersarius potest,cùm possit iusiurandũ referre. Quid tamen,si ideo dicat reus se liberatum,quoniam Stichum,quem promiserat,putat decessisse? non erit tutus per relationem. & ideo ex hac causa putat Marcellus,& rectè,aut remittendum ei iusiurandum, aut spatium [g] dandum,vt certioretur,& sic iuret.

1 ¶ Defensor municipum,vel cuiusuis corporis,iusiurandum deferre potest,si super hoc mandatum [h] habeat.

2 ¶ Pupillo [i] non defertur iusiurandum.

3 ¶ Procurator [k] non [l] compellitur iurare:nec defensor,& ita Iulianus scribit lib.10.Digestorum, defensorem iurare non compelli [m]: sufficeréque ad planam defensionem,si paratus sit iudicium accipere.

4 ¶ Qui [n] iusiurandum defert, prior [o] de calumnia debet iurare,si hoc exigatur:deinde sic ei iurabitur. Hoc iusiurandum de calumnia neque [p] patrono, neque parentibus remittitur [q].

5 ¶ Si de qualitate iuraměti fuerit inter partes dubitatum:conceptio [r] eius arbitri iudicantis est.

6 ¶ Ait Prætor *eum,à quo iusiurandum petetur,soluere,aut iurare* [s] *cogam*.alterum [t] itaque eligat [u] reus:aut soluat. aut iuret.si non iurat,soluere cogendus erit à prætore.

7 ¶ Datur autem & alia facultas reo:vt,si malit,referat iusiurandum.& si [x] is,qui petet.condicione iurisiurandi non vtetur:iudicium ei prætor non dabit, æquissimè enim hoc facit,cum non deberet displicere condicio iurisiurandi ei,qui detulerit: sed [y] nec iusiurandum de calumnia referenti defertur: quia non est ferendus actor, si cõditionis,quam ipse detulit,de calumnia velit sibi iurari.

8 ¶ Non [z] semper autem consonans est,per omnia referri iusiurandum,quale [a] defertur:forsitan ex diuersitate rerum [b],vel personarum, quibusdam emergentibus, quæ varietatem inducunt: ideóque,si quid tale inciderit, officio [c] iudicis conceptio [d] huiuscemodi iurisiurandi terminetur.

9 ¶ Cum res in iusiurandum demissa sit:iudex iurantem absoluit [e]: referentem audiet : &, si actor iuret. condemnet reum:nolentem iurare reum,si soluat,absoluit:nõ soluentem condemnat: ex relatione , non iurante actore, absoluit reum.

a Gratiam iurisiurandi pupillus facere non potest. *Synopsis eod.c.29.adde l.6.ſ.eod. l.41.ſ.eod.* princeps potest.*l.vlt.ſ.ad municipalem.*
b Iurabant *per salutem suam* quoque veteres. *l.5.ſ.eodem. Synopsis eod.c.30.1.Harmenop.7.§.11.* Plinius *2.epistol.vlt.* Per salutem filij qui peierauit. *& post*, Irã deorum in caput infœlicis pueri detestatur. Religiosissimum verò erat parentum iusiurandum, vt superstites filios relinquerent. *Terent. Heautontimorum act.5.scena 4.Seneca 9.controuers. 4.& lib.5.*
c De iuramento per Deum, dixi *ad l.3. in fin. ſ. eod.*
d forma delati iuramenti adeò præcisè obseruanda est, vt nõ sufficiat iurare per æquipolens, ideóque de nouo iurandũ est. *Iason. vide l.3. in fin.ſ.eod.*
e Iusiurandum deferre ac referre licet de pecuniis, de rebus, de operis. *Synopsis eod.c.31.*
f de omni re potest iuramentũ deferri. *Iason.*
g in iuramento veritatis deferẽdo potest quis petere tempus seu dilationem ad deliberandũ. *Iason.*
h *l.17.§.3.ſ.eod.*
i *Synopsis eodem c.31: 1.Harmenop. 7.§.12.*
k Procurator hîc συνήγορος, id est,aduocatus dicitur, authori Synopseos *eod.c. 31* & Harmenopulo 1. *Titul.7.§. 12.* Defensor verò ἐκδικητὴς & διοικητὴς.
l Compellitur tamen, si mandatum non habeat, intra certũ tempus efficere vt principales personæ iurent. *l.2.§.5. Cod.de iureiur. propter calumn.*
m *l.11.§.2.ſ.rerũ amot.*
n *Synopsis eodem c.32.*
o Iurare prior de calumnia cogitur, qui iusiurandum defert. *l.37.in fine.ſ.eod.l.9.Cod.eodem.Nouella Leonis 90.* De quo iureiurando hoc notandum est, veteres olim decima parte litis multasse eum qui temerè egisset. *§.1. Inst.de pœna temerè litigantium.* Posteaid visum conducibilius, vt calumnia iurisiurandi religione deterrerentur à temerè litigando. *d.§.1.l.9. Cod.hoc titul.l.37.ſ.eodem. l.11.§.1.ſ.rerum amotar.l.de pupillo,§.qui opus.ſ.de operis noui nuntiat.l.qui bona quæ damn. ſ.de damno infecto. l.Thesaurus. ſ. ad exhiben.l.44.§.4.ſ. familiæ ercisc. l.cùm plures.§. vlt.ſ.de rebus auctor.iud.possidend.Paulus 2.sent.1.§.2.* Cuius iurisiurandi formula conditióque à Iustiniano postea perpolita. *l.1 l.2. Cod.de iureiurando propter calumniam dando. & Nouella 49.c.3.124.c.1.* qac nimirum sententia, vt qui scripturas aut probationes ab alio exigit, id iusiurandum præstet: vt & is qui seruũ alienum ad quæstionem postulat, vt eius confessione res hereditariæ detegantur. Idque quotiescunque exigebat actor,præstare cogebatur. *d.l.1.* Hodie sufficit actorem initio litis iurasse,nihil se calumniosè,in toto negotio exacturum. *d.c.1. Authentica hoc sacramentum.Cod.de iniur.propter calum.* Ita restricta laxitas superioris iurisiurandi : strictius coercita est iure Feudistico, vt quo vasallus à domino : vt per contrarium dominus à vasallo id iusiurandum non exigat. *2 Feudor. 33.§.1.* quemadmodum etiam iure ciuili non id exigit à patrono libertus,non à parente filius,*hac lege & l.16.ſ.eo. l.licet.ſ.de obsequijs.* quemadmodum & vsu Galliæ id genus iurisiurandi non exigitur. *Rebuff.in procemio Gallic.constitut.Glossa 5. numero 50.* Hoc deinde distinctius adiecit Iustinianus,vt scripturis ante iudicem propositis,id iusiurandum prius præstaretur ab actore:deinde à reo,postremò ab aduocatis actoris & rei,*d.l.2.§.1.Inst.de pœna temerè litig.*Cuius formula elegans extat apud Iulianum patricium *constitut.44. c.183.* Quin eo iureiurando vult Iustinianus litigatores hoc complecti, Nullam in tota lite se exacturos probationem nisi necessariam. *Authent.in isto Cod. de iureiur.propter calum. Nouella 49.c.3.* vt hinc constet. In notoriis de calumnia non iurari, quod & à Castrensi notatum est. *d.l.1.* Quin & hoc litigatores iurare debent, Nihil iudici aut alij,patrocinij nomine dedisse promisisse,aut post daturos per se vel per alium, his exceptis, quæ iure licet iudici vel patrono dare. *Authentic. Principales personæ. Cod.de iureiur.propter calum. Nouella 124.c.1.* Quin:id iusiurandum non apud iudices tantùm, sed etiam in consistorio principis præstari ab eo qui in consistorio principis litiget vel consulat.*d.Authent.Principales.§.1.*
p *al.*æquè.
q An quia de re est,& tale non remittitur. *l.14. ſ.eodem?* sed Cuiacio id displicet. ait enim iuramentũ de calumnia esse de persona,nõ de re, Et tamen Leunclaius & Cuiacius *9.obseru.37.* notant in Basilicis contrarium legi his verbis, ἐν ἐκ ἀμνυοι πατὴρ ἢ πάτρων. & ita verò legitur apud authorem Synopseos Basilic. *eodem c.32.* quòd non iurat pater & patronus: & Noricus codex ita legit, hoc iusiurandũ de calumnia æquè patrono & parentibus remittitur. & ita legit Baldus *in l. 2. Cod. de iureiur. propter calumn.* ídque cõfirmat. *l.16. in fine, ſ.eodem.l.7.§.3.ſ.de obs.*
r Iuraměti deferendi forma à iudice petenda, si de eius qualitate dubitetur, *vt hîc.* Eadem ratione, relati iurisiurandi disceptatio in arbitrio iudicis fuit. *§.8.ſ.eod.*
s *l.38.ſ.eod.l.9.C. eodem.l.21.§.2.ſ. de nox.*
t Iurare, aut soluere, aut referre iusiurandum reus cogitur, *vt hîc. Synopsis eod. c.32.*
u *vide l.10.in fi. ſ.de iure dot.*
x Iusiurandum relatũ recusans condemnatur. *Synops.ibid. c.32.*
y Iusiurandum relatũ præstans, iusiurandum de calumnia non exigit.*Synopsis ibid.c.32.*
z Iusiurandum vti defertur,non per omnia ita refertur. Itaque iudex huiusmodi quæstionem definit. *Synopsis Basilic.d.c.32.*
a ex causa potest iuramentũ referri, aliter q̃ delatum sit. *Ias.*
b *adde l.4.§.1.in fi.ſ.de incend.*
c Officio iudicis relati iurisiurandi forma cõcipitur, *vt hîc.* vt & eius delatio. *§.5.ſ.eod.*
d *§.5.ſ.eod.l.12. circa fin.Cod eod.*
e *adde l 40.ſ.eod.*
f *l.17.§.1.ſ.eod.*

De tutore .1.de prodigo,& simil. 2. Qui iurare non coguntur.

35. *Paulus* lib.28.ad Edictum.

TVtor pupilli, omnibus probationibus aliis deficiẽtibus,iusiurandum deferens [f] audiendus est : quandoque enim pupillo denegabitur actio.

1 ¶ Prodigus [g], si deferat iusiurandum,audiendus non est [h]. Idémque in cæteris similibus ei dicendum est. nam siue pro pacto conuento, siue pro solutione, siue iudicio hoc iusiurandum cedit : non ab aliis delatum probari debet,quàm qui ad hæc habiles sunt [i].

2 ¶ Qui non compelluntur Romæ [k] iudicium accipere,nec [l] iurare cõpellendi sunt:vt legati prouinciales [m].

De constituta pecunia, & priore obligatione.

36. *Vlpianus* lib.27.ad Edictum.

SI actor deferat iusiurãdum de sola cõstituta pecunia, & reus iurauerit : exceptione vtetur, si de constituta conueniatur : sed,si de sorte, id est de priore obligatione, conueniatur,exceptio cessabit [n]:nisi de hac quoque iurauerit,aduersario deferente.

De iureiurando calumniæ.

37. *Vlpianus* lib.33.ad Edictum.

SI non fuerit remissum iusiurandum ab eo, qui detulerit,sed [o] de calumnia non iuratur [p]:consequens est,vt debeat denegari ei actio [q].sibi enim imputet, qui processit ad delationem iurisiurandi, nec priùs de calumnia iurauit:vt sit iste remittenti similis [r].

Si quis nec iuret,nec referat.

38. *Paulus* lib.37.ad Edictum.

MAnifestæ turpitudinis, & confessionis [s] est, nolle [t] nec iurare,nec iusiurandum referre.

De causa in iusiurandum deducta.

39. *Iulianus* lib.10.Digestorum.

SI quis cum debitore suo pepigerit, ne ab eo [u] pecunia peteretur,si iurasset *se Capitolium non ascendisse*,vel aliud quodlibet fecisse,vel non fecisse:isque iurauerit: & exceptio iurisiurandi dari debebit, & solutum repeti poterit, est enim [x] iusta [y] conuentio. si quælibet causa in condicione iurisiurandi deducta fuerit.

De iureiurando debitoris.

40. *Idem* lib.13.Digestorum.

IVsiurandum à debitore exactum efficit, vt pignus liberetur [z]:est enim hoc acceptilationi [a] simile:perpetuã certè exceptionem [b] parit, idcirco pœnam quoque petẽtem creditorẽ exceptione summoueri oportet : & solutũ repeti potest. vtpote cum interposito eo,ab omni cõtrouersia discedatur.

De remissione iurisiurandi.

41. *Pomponius* libro singulari Regularum.

g Iusiurandum non deferunt prodigi & eis similes. Cur ita? Illi duntaxat deferunt, qui pacisci vel soluere vel experiri possunt. *Synopsis Basilic.eod.c.32.in f.* h quia rerum suarum administrationem non habet. *arg.l.17.§.1.§.2.ſ eod.* i licèt iuramentum habeat executionem paratam,adeò vt omnis exceptio intelligatur exclusa: potest tamen, his nõ obstantibus,semper opponi de in habilitate personæ quæ detulit iuramentũ. *Iason.* k *l.28 §.2.ſ.de iud.* l Exceptionem fori habens, non cogitur iurare, nec respondere interrogationi iudicis,nec positionibus aduersarij. *Iason.* m *l.21.§.4.ff.de Tutorib.datis.* n Iuramentũ restringitur ad eam causam,super qua iuratũ est. *Ias.* o *al.*nec de.sed præstat legi,*& de:* hac sententia. Qui defert iuramentum, vel id remittere delatum debet,vel prior de calumnia iurare:si neutrum præstet,denegatur ei actio,&remittenti similis est:hoc est,perinde ac si iusiurandum delatum remisisset.*adde l.delata 9.ff.eod.*vel ita, Iusiurandum remittere videtur, & actione cadit qui iusiurandum detulit,neque de calumnia iurauit. *Synops.Basil.eod.c.34. 1.Harmenop.7.§.10.* p nec de calumnia iuretur, consequens est,&c. *Halo.* q Deferre iusiurandum prior actor potest:cõtrarium autẽ de calumnia reo cõpetit. *Paul.2. sent.1.§.2.* r deferẽs iuramentũ & de calumnia nõ iurans remittẽti similis est. ſ Pro cõfesso est qui nec iurat,nec iusiurandũ refert. *Synops Basil 22.Tit.5.c.35.* non tamẽ habetur pro cõfesso,nisi secuta super hoc sentẽtia,*l.29. vers.sed enim.in fine.ſ.de iure fisci.* t interdũ tamẽ iuramentũ recusari potest,putà ratione deferẽtis. *l.17.§. 1.& vlt.l.26.ſ.eod.*eius cui defertur.*l.34.§.2.3.ſ.eod.* loci vbi defertur. *l.35.in fin.ſ.eod.* actionis super qua defertur.*l.16.ſ.eo.*exceptionis propositæ.*l.14.§.3.C.de non numerata,*ignorãtiæ & erroris.*l.34.§.1.ſ.eod.*metus periurij.*l.18.ſ.eo.*dãni actoris. *l.30.ſ.eod.* qualitatis ac modi delati iuraměti.*l.34.§.5.§.pen.ſ.e. Bart.*adde Socinum *regula.205.* Bessianus in cõsuet. Aluerniæ *c.3.art.1.* u hęc lex restringitur per *l.12. §.2.* nõ autẽ tollitur.*d.l.12.*ait cuique liberũ esse recusare iuramentũ si causas habeat nõ iurãdi: hunc autẽ manifestæ turpitudinis esse, qui cùm nullã recusandi iuraměti causam habeat iurare nolit. x *vt in l.6.C.comm.vtriusque.* y imò,iniusta videtur.*l.8.ſ.de cond.inst.* z *l.13.ſ.quib.mod.pign.solu.* a *l.7.9.l.34.in fi.ſ.e.§.4.ſ.de exception.*

Labeo

Labeo, etiam absenti †, & ignoranti iurisiurandi gratiam [a] fieri posse, respōdit. sed & per epistolam [b] gratia iurisiurandi fieri potest.

De iureiurando pupilli. 1. Fideiussoris. 2. Defensoris. 3. Rei.

42. *Idem* lib.28.Epistolarum.

Creditore, qui de mutua pecunia contra pupillū contendebat, iusiurandum deferente, pupillus iurauit se [c] *dare non oportere:* eandem pecuniam à fideiussore eius petit. an excludendus sit exceptione iurisiurandi? quid tibi placet, rescribe mihi. Eam rem apertiùs explicat Iulianus. nam si controuersia inter creditorem, & pupillū fuerit, an omnino pecuniam mutuam accepisset: & cōuenit, vt ab omni condicione discederetur, si pupillus iurasset: ísque iurauerit *se dare nō oportere:* naturalis [d] obligatio hac pactione tolletur: & soluta pecunia repeti poterit: sin verò creditor quidem se mutuam dedisse contendebat: pupillus autem hoc solo defendebatur, quòd tutor eius non interuenisset [e]: & hoc tale iusiurandum interpositum est: hoc casu fideiussorem prætor non tuebitur. Si autem liquidò probari non potest, quid actum sit: & in obscuro erit, (vt plerunque "fit") de facto [f], an de iure, inter creditorem, & pupillum controuersia fuerit, deferente creditore, pupillum iurasse: intelligere debemus, id actum inter eos, vt, si iurasset se dare non oportere ab omni condicione discederetur [g]. atque ita & solutam pecuniam repeti posse, & fideiussoribus exceptionem dari debere existimauimus. 1 ¶ Si fideiussor iurauerit *se dare non oportere* [h], exceptione iurisiurandi reus promittendi tutus est. atquin si [i], quasi omnino idem non fideiussisset, iurauit: nō debet hoc iusiurandum reo promittendi prodesse.

2 ¶ Sed & si actore deferente, defensor [k] absentis, vel præsentis iurauit, eum quem defendit, *dare non oportere:* exceptio iurisiurandi, ei cuius nomine iurandum fuerit, dari debebit. Eadem ratio est, & si fideiussoris defensor iurauerit: reo enim detur exceptio.

3 ¶ Item, si reus iurauit [l], fideiussor tutus sit. quia & res iudicata secundùm alterutrum eorum, vtrique proficeret.

DE [m] IN LITEM [n] IVRANDO.

Tit. III.

De effectu iurisiurandi.

Vlpianus lib.41.ad Sabinum.

Rem in iudicio deductam non [o] idcirco pluris esse opinamur, quia crescere "condemnatio" potest, "ex" contumacia non restituentis, per iusiurandum in litem [p]. non enim res pluris fit per hoc, sed ex contumacia æstimatur vltra rei pretium.

1. De culpa & dolo, aut contumacia.

2. *Paulus* lib.13.ad Edictum.

Siue nostrum quid petamus, siue ad exhibendum agatur. 1 ¶ Interdum [q], quod intersit agētis, solùm æstimatur: veluti cùm culpa non restituentis, vel non exhibentis punitur [r]. cùm verò dolus, aut contumacia non restituentis, vel non exhibentis: quanti in litem iurauerit actor.

De nummis depositis.

3. *Vlpianus* lib.30.ad Edictum.

Nummis depositis, iudicem non [f] oportet in litem iusiurandum deferre, vt iuret quisque, quod sua interfuit: cùm [t] certa [u] sit nummorum ęstimatio. nisi [x] fortè de eo quis iuret, quòd sua interfuit [y], nūmos sibi sua die redditos esse. quid enim, si sub pœna pecuniā debuit, aut sub pignore, quod, quia deposita ei pecunia adnegata [z] est, distractum est.

De pupillo & eius tutore, vel matre. De adolescente & eius curatore. 1. De delatione iurisiurandi. 2. De modo. 3. De effectu iurisiurandi. 4. De culpa.

4. *Idem* lib.36 ad Edictum.

Videamus in tutelari causa quis iurare, & aduersus quem possit. & quidem ipse pupillus, si impubes est, non potest [a]: hoc enim sæpissimè rescriptū est. sed nec tutorem cogendū, vel matrem pupilli admittendā [b], etsi parata esset iurare, Diui fratres rescripserunt. graue enim videbatur, & ignorantes [c], & inuitos tutores, sub alieni cōpendij emolumento, etiam periurium anceps subire.

¶ Curatores quoque pupilli, vel adolescentis nō esse cogendos in litem iurare, rescriptis imperatoris nostri, & Diui patris eius continetur. Si tamen tantam affectionem pupillo suo, vel adolescenti, tutores, vel curatores præstare volunt: auctoritas iuris non refragabitur, quin iudicio, quod inter ipsos acceptum est, finis eiusmodi possit adhiberi [d]. non [e] enim ad suam vtilitatē iurisiurandi referenda æstimatio est, sed ad domini: cuius nomine tutelæ ratio postuletur [f]. ¶ Adolescens verò, si velit iurare, potest. 1 ¶ Deferre [g] autem iusiurandum iudicem oportet [h]. cæterùm si alius detulerit iusiurandum: vel, non delato, iuratum sit: nulla erit religio, nec vllum iusiurandū, & ita constitutionibus expressum est Imperatoris nostri, & Diui patris eius. 2 ¶ Iurare autem in [i] infinitum [k] licet. Sed: an iudex modum iuriiurādo statuere possit, vt intra certam quantitatem iuretur, ne, arrepta occasione, in immensum iuretur: quæro. & quidem in [l] arbitrio esse iudicis, deferre iusiurandum necne, constat. An igitur, qui possit iusiurandum nō deferre, idem possit & taxationem iuriiurando adiicere quæritur. arbitrio tamen bonæ fidei iudicis etiam hoc congruit.

3 ¶ Item [m] videndū, an possit iudex, qui detulit iusiurandum, non sequi id: sed vel prorsus absoluere, vel etiam minoris condemnare, quàm iuratum est. & magis est, vt ex magna causa, & postea repertis probationibus possit.

4 ¶ Ex [n] culpa autem non esse iusiurandum deferendum, constat: sed æstimationem a iudice faciendam [o].

De actionibus in rem & ad exhibendum, & bonæ fidei. De modo. 2. Et effectu iurisiurandi. 3. De dolo, & culpa. 4. De iudiciis strictis.

5. *Marcianus* lib.4.Regularum.

In actionibus in rem [p], & in ad exhibendum [q] & in bonæ fidei iudiciis [r] in litem iuratur.

1 ¶ Sed iudex potest præfinire certam summā, vsque ad quam iuretur: licuit [f] enim & à primo nec deferre.

2 ¶ Item, & si iuratum fuerit, licet iudici vel absoluere, vel minoris condemnare. 3 ¶ Sed in his omnibus ob [t] dolum solùm in litem iuratur: non [u] etiam ob culpam. hęc enim iudex æstimat. 4 ¶ Planè interdū in actione stricti iudicij [x] in litem iurandum est. veluti si promissor Stichi moram fecerit, & Stichus decesserit. quia iudex æstimare, sine relatione iurisiurandi, non potest rem, quæ non extat.

6. *Paulus* lib.26.ad Edictum.

Aliàs, si ex stipulatu, vel ex testamento [y] agatur, non solet in litem iurari.

Qui iurant.

7. *Vlpianus* lib.8.ad Edictum.

† *l.12.§.4.Cod.eodem.*
a *vide l.6.l.32.s̄.eodem.*
b Epistola, seu, absens per epistolam iurisiurādi gratiam facere quis potest, *vt hîc.* vt hinc constet, non requiri præcisè præsentiam remittentis, in eius generis actu: sic per contrarium, absenti gratia iurisiurandi fieri potest *s̄.eod.* vt nec eius quoque pręsentia exigatur.
c ex his verbis nascitur causa dubitandi. talis enim formula iuramenti, nunc in solam personam pupilli iurantis: (ideóque eius fideiussori non vtilis. *arg.l.7.§.8.s̄. de pact.*) nunc in rē concepta, & ita vtilis videri potest. *l.40.s̄.de pact.*
d *l.95.§.4.j.de solut. v.l.59.j.de obligat.*
e distinguendæ sunt in hac lege, duæ illę responsiones pupilli: Vna non deberi: Altera nō deberi, quia tutor nō interuenit. Prior liberat fideiussorem iurando: Altera nō ęquè: illa facti, hæc iuris est: ideóque pupillus liberatur, non eius fideiussor. *v.l.25.j. de fideiussoib. inst. de author. tutor. in pr.*
f Controuersiæ & causæ aliæ facti, aliæ iuris.
g nam in dubio fauendū est reo. *l.47.j.de oblig. & act.* & iuramentum, in rem pręsumitur potius, quàm in personam.
h se dare oportere. *Hal. v. August.4. emend.17.*
i *adde l.28.§.2.j.eod.*
k *l.9.§.pen.s̄.eo. l.12.§.4.Cod.eod.*
l *l.28.§.1.s̄.eod.*
m ὅρκον ἐνδικάσιμον καὶ ἔνδικον appellant. *Synopsis Basilic.22.Titul.6.*
n 5. *Cod.*53. i. de iureiurando actori à iudice delato, eius rei, quę in iudicium deducta est, æstimandæ causa. *Cu.hic* Porrò, per in litem iusiurādum, interdum res ipsa controuersa æstimatur ex affectione agentis, *vt hîc.* Interdum verò secundùm iustam æstimationem rei: interdum etiam præter veram rei æstimationem, quoddam interesse petitur: primum, affectionis: secundum, veritatis quod persequitur extra rem interesse: tertium commune ac veritatis dicitur. *Zas.*
o Non quia res pluris æstimari potest per iusiurandum in litem, & rei contumacia, idcircò & pluris fit. *Synops.eod.c.1.*
p ideóque fideiussores rei contumacis in amplius non tenentur, quàm fideiusserunt. *l. vlt.j.de fideiuss.*
q si culpa non restituit aut exhibet reus, rei vindicatione vel ad exhibendum actione condemnatur actori ad id quod interest: sin autem dolo, quanti iurauerit in litem actor. *Synopsis Basilic.eodem c.2.* Priore igitur casu ita punitur culpa: posteriore, dolus, non restituentis vel non exhibentis.
r si culpa quis non restituit, ad interesse: si dolo aut contumacia, in litem iuratur.
f si nummi depositi non restituuntur, iuratur in litem à deponente, non ex affectione: est enim certa nummorum æstimatio. Ei tamen permittitur præter veram nummorum æstimationem, quanti sua verè intersit petere.
t Iurari in litem, in re certa non solet.
u Certa nummorum ęstimatio est. *l.42.in fin.j.de fideiuss. vide Theophilum §.2.Instit. de vsufructu.*
x Pecunia, licèt certa sit, incertam tamen ex accidenti ęstimationem complecti potest: veluti si sua die non sit reddita, ei qui pecuniam alteri debuit sub pœna vel pignore.
y In damno & etiam in lucro, si deponens mercator fuit, & negotiari solitus: tunc enim etiam venit interesse lucri.
z *al.*abnegata.*al.*negata.
a *adde l.9.j.de adquirenda hered it.*
b An quia nimia est affectio matris in filiū, vt Glossa ait? An quia nemo iuramentum in litē præstat nisi litis domin⁹ vel quasi? *l.7.j.eod.* vt Zas. scribit.
c hinc fit, vt heredi eius cum quo contractum est, iusiurādum deferri nō possit, quoniam, vt inquit Paulus, contractū ignorare potest. *l.2. sent.1.§.4. l.11.§.pen.j.rerum amot.* Iurare autem oportet scientem animo suo.
d sunt enī quasi domini litis. *vide quæ not.ad l.1.j.eod.*
e vide quæ scripsi ad *l.vltim.s̄.si quis cautionib.*
f sed qua forma iurabunt? An pupillum tali summa nolle carere? *vt Accurs.* An si essent loco pupilli se tanti æstimaturos. *vt Bart.* An id tantùm pupillo prodesse potuisse, ídque se certò æstimare cùm pupilli facultates notas habeant? *vt Zas.*
g Iusiurandum in litem solus iudex defert, in cuius arbitrio est deferre vel differre. *Synopsis Basilic. eodē c.4. adde l.5.§.1.j.eodem.*
h Iusiurandum in litem à iudice defertur non ab aduersario.
i Infinitū in iureiurando in litem nōnunquā admittitur.
k Iurare in infinitum licet, modo tamen priùs à iudice adiecto, intra quem iuretur. *j.eod.* aliàs vt in naturalib⁹, sic in moralibus infinitas vitanda. *l.11.§.18.j.de leg.3.* ideóque vsusfructus municipibus relictus centum annis finitur: ne admisso infinito vsufructu proprietas sit inutilis. *l.8.j.de vsufru.* præstatio tamen rei perpetua legari potest. *l.20.in fi.j.de annuis.*
l *l.5.§.1.j.eodem*
m Iureiurando in litē exacto, potest iudex ex magna causa, & postea repertis probationibus reum vel ex parte, vel prorsus absoluere. *Synopsis eod. c.4.*
n Iusiurandum in litem ex culpa non defertur: sed iudex æstimationem facit. *Synopsis d.c.4.l.5.§.3.j.eod.*
o quæ per testes probabitur non per iuramentum. *Zas.*
p in rei vindicatione *l.68.s̄.de rei vind.l.16.§.3.in f.j.de pig.* ergo & in publiciana. *l.7.§.8.s̄.de Publiciana* & hypothecaria. *l.16.§.3.j.de pignoribus.*
q *l.3.§.2.s̄.ad exhib.*
r *l.3.cod.de iureiur.* quæ enumerantur in §.28.*Inst.de act.* vt in deposito *l.1.§.26.l.5.j.depositi.* petitione hereditatis *l.25.§.10.s̄.de pet.hered.* & in venditione, si venditor potestatem, restituendi habet, nec restituit: sic enim potest intelligi. *l.1.de act.emp.* in obligatione facti post sententiam. *Zas.hic.*
f *l.4.§.2.s̄.eod.*
t *l.41.§.1.j.de re indicat.*
u *l.4.in f.s̄.eod.*
x vt in obligatione facti post sententiam, in Fauiana *l.5.in f.j.si quid in frau.patr.* contra eum qui vocatum in ius exemit *l.pe.§.1.&j.ne quis eum qui in ius.*
y *l.60.§.1.j.ad l.Falcidiam.*

a aut quasi vt tutor.*arg.l.21.§.2.§.de nox.l.7.§.4.in fi.j.pro empt.*
b Pupillus pubes factus, contra tutorem suum iura non restituentem, iurat in litem.
c *l.70.§.de rei vindicat.*
d Iurare in actione facti oportet, tanti rem fuisse, quum furtum fieret, non pluris fuisse. *Synops. Basilic. eod.c.9.*

VVlgò præsumitur, alium in litem non debere iurare, quam dominum litis [a]. denique Papinianus ait, aliũ non posse iurare, quam eum, qui litem suo nomine contestatus est.

Si tutor rem adulto restituere nolit.

8. [l] *Marcellus* lib.8.Digestorum.

TVtor rem adulti, quã possidet, restituere ei non vult. quæro, vtrùm, quanti res est, an quanti in litem iuratum fuerit condemnari debet, respondi, non est æquum, pretio (id est, quanti res est) litem æstimari, cùm [b] & contumacia [c] punienda sit: & arbitrio potiùs domini rei pretium statuendum sit, potestate petitori in litem iuranti concessa.

De actione furti & forma iurisiurandi.

9. *Iauolenus* lib.15.ex Cassio.

CVm [d] furti agitur: iurare ita oportet, tanti rem fuisse, cùm furtum factum sit, non adiici, *eo pluris've.* quia [e] quod res pluris est, vtique tanti est.

De instrumentis exhibendis.

10. *Callistratus* lib.1.Quæstionum.

IN instrumentis [f], quæ quis nõ exhibet, actori permittitur in litem iurare, quanti sua interest, ea proferri: vt tanti condemnetur reus, idque etiam Diuus Commodus rescripsit.

De periurio.

11. *Paulus* lib.3.Responsorum.

DE [g] periurio eius, qui ex necessitate [h] iuris in litem iurauit quæri facile non solere.

DE CONDICTIONE [i] CAVSA [k] data causa non secuta.

TIT. IIII.

De emancipatione, manumißione, discessione à lite. 1. De condicione hereditatis, vel legati.

Vlpianus lib.26.ad Edictum.

SI ob rem non inhonestam data sit pecunia, vt filius emanciparetur, vel seruus manumitteretur, vel a lite discedatur: causa secuta, repetitio cessat.

1 ¶ Si, parendi condicioni causa. tibi dedero decem [l]: mox repudiauero hereditatem, vel legatum: possum condicere.

2. *Hermogenianus* libro secundo iuris Epitomarum.

SEd & si falsum testamentum sine scelere eius, qui dedit, vel inofficiosum pronuncietur: veluti causa non secuta decem repetentur.

De pecunia data ne ad iudicem eatur. 1. De manumißione. 5. De eo qui bona fide seruit. 6. De statulibero opinato, aut verè statulibero. De spe remunerationis, vel amicitiæ.

3. *Vlpianus* lib.26.ad Edictum.

DEdi tibi pecuniam, *ne ad iudicem iretur*: quasi decidi. an possim condicere, si mihi non caueatur, ad iudicẽ non iri? & est verum, multùm interesse, vtrùm ob hoc solùm dedi, ne eatur, an vt & mihi repromittatur non iri, si ob hoc, vt "&" repromittatur: condici poterit: si non repromittatur. si, vt ne eatur: condictio cessat [m], quamdiu non itur.

1 ¶ Idem [n] erit, & si tibi dedero, *ne Stichum manumittas.* nam secundùm distinctionem supra scriptam, aut admittenda erit repetitio, aut inhibenda.

2 ¶ Sed si tibi dedero, *vt Stichum manumittas.* si non facis, possum condicere: aut si me [o] pœniteat, "condicere possum".

3 ¶ Quid, si ita dedi, *vt intra certum tempus manumittas?* si nondum tempus prætæriit, inhibenda erit repetitio, nisi pœniteat [p]. quod si præteriit [q], condici poterit. Sed si Stichus decesserit: an repeti, quod datum est, possit? Proculus ait, si post id temporis decesserit, quo manumitti potuit, repetitionem esse: si minùs, cessare.

4 ¶ Quinimmo & si nihil tibi dedi, vt manumitteres: placuerat tamen, vt darem: vltrò tibi competere actionẽ, quæ ex hoc contractu nascitur, id est condictionem, defuncto [r] quoque eo.

5 ¶ Si liber homo, qui bona fide seruiebat, mihi pecuniam dederit, *vt eũ manumittam*, & fecero: postea liber probatus, an mihi condicere possit, quęritur. & Iulianus libro 11. digestorum scribit, competere manumisso repetitionem. Neratius etiam libro Membranarum refert, Paridẽ pantominum à Domitia Neronis filia [s] decem, quę ei pro libertate dederat, repetiisse [t] per iudicẽ: nec fuisse quæsitum, an Domitia sciens liberum accepisset:

6 ¶ Si quis, quasi statu liber, mihi decem dederit. cùm iussus non esset: condicere eum decem, Celsus scribit.

7 ¶ Sed si seruus, qui testamento heredi iussus erat *decem dare, & liber esse*, codicillis purè libertatem accepit, &, id ignorãs, dederit heredi decem: an repetere possit? & refert, patrẽ suum Celsum existimasse, repetere eum nõ posse. sed ipse Celsus naturali æquitate motus, putat repeti posse. quæ sententia verior est. quamquam [u] constet, (vt ipse ait) eum, qui dedit ea spe, quòd se ab eo, qui acceperit, remunerari existimaret, vel amiciorem sibi esse eum futurum, repetere non posse, opinione falsa deceptũ.

8 ¶ Subtilius quoque illud tractat, an ille, qui se statuliberum putauerit, nec [x] fecerit nummos accipientis: quoniam heredi dedit, quasi ipsius heredis nummos daturus, non quasi suos, qui vtique ipsius fuerunt, adquisiti scilicet post libertatem ei ex testamento competentem. & puto, si [y] hoc animo dedit, non fieri ipsius. nam & cùm tibi nummos meos, quasi tuos, do: non facio tuos. Quid ergo, si hic non heredi, sed alij dedit, cui putabat se iussum? si quidem peculiares dedit, nec fecit accipientis. si autem alius pro eo dedit, aut ipse dedit iam liber factus: fient accipientis.

9 ¶ Quamquàm permissum [z] sit statulibero, etiam de peculio dare implendæ conditionis causa, si tamen vult heres nummos saluos facere, potest eum vetare dare. sic enim fiet, vt "&" statuliber perueniat ad libertatem, quasi impleta condicione, cui parere prohibitus est: & nummi non peribunt. sed is, quem testator accipere voluit, aduersus heredem in factum actione agere potest, vt testatori pareatur.

De acceptilatione.

4. *Idem* lib.39.ad Edictum.

SI quis acceptò tulerit [a] debitori suo, cùm conueniret, vt [b] expromissorem [c] daret: nec ille det, potest dici, cõdici posse ei, qui acceptò sit liberatus.

Si per accipientem non stetit, quo minus iret. 1. De manumißione.

5. *Idem* lib.2.Disputationum.

SI pecuniam ideo acceperis, vt [d] Capuam eas: deinde parato tibi ad proficiscendum condicio temporis, vel valetudinis, impedimento fuerit, quo minùs proficiscereris: an condici possit, videndum [e]. & cùm per te non steterit, potest dici repetitionem cessare. sed cùm liceat pœnitere [f] ei, qui dedit: proculdubio repetetur id, quod datum est. nisi fortè tua intersit, non accepisse te ob hãc causam pecuniam. nam si ita res se habeat, vt licèt nondum profectus sis, ita tamen rem composueris [g], vt necesse habeas proficisci: vel sumptus, qui necessarij fuerũt ad profectionem, iam fecisti: vt manifestũ sit, te plus fortè, quam accepisti, erogasse: condictio cessabit. sed, si minus erogatum sit, condictio locum habebit: ita tamen, vt indemnitas tibi præstetur eius quod expendisti.

1 ¶ Si seruum quis tradiderit alicui ita, *vt ab eo intra certum tempus manumitteretur.* si pœnituerit [h] eum, qui tradiderit, & super hoc eum certiorauerit [i], & fuerit manumissus post pœnitentiam: attamen actio propter pœnitẽtiam cõpetit ei, qui dedit. planè, si non manumiserit, constitutio succedit: facítque eum liberum, si nondum pœnituerat eum, qui in hoc dedit.

e Sensus est, cũ furti agitur, non iuratur rem pluris valuisse, sed tanti: vel ideo, quòd qui iurat rem minus valere quã valeat, periurus nõ sit.
f Contra non exhibentem instrumenta iuratur in litem *v.l.4.C.eod.* vel ita: Iusiurandum in litem etiam is prestat, qui de instrumentis agit, interesse sua scilicet ea proferri: & tãti reus condemnatur. *Synopsis eod.c.*10.
g De periurio eius qui iurauit in litem, non facilè queritur. *Synopsis Basilic. eod. c.*11.
h atqui vnicuique fauori suo, & sic vt non iuret in litem, renunciare licet? *l.29.Cod. de pactis.*
i 4.*Cod.*6.
k Causa hîc quibusdam idẽ videtur esse quod res. *argu.l.1.j.eod.* Atqui contra potius videtur res ibi esse idẽ quod causa vel factũ: causa nihil aliud est hîc quàm factum.
l si dedi tibi pecuniam ob aliquam causam euenturam, & per me stat quominus eueniat (putà quia repudio hereditatẽ) possum repetere. *Zas.*
m Imò, cautio Mutiana videtur admittenda. *l.7.j.de condit.& demonst.*
n datum ne ires ad iudicem *in princip.§ eod.* vel ne Stichum manumitteres, *vt hic*, repeti nõ potest, licèt mihi non caueris de non eundo aut de non manumittendo.
o si dedi, vt manumitteres *vt hic*, vel, vt intra certum tempus manumitteres, licèt mihi pœnitere re integra, & datum condicere. res non est integra si post tempus conditionis mortuus est. §.3.j.*eodem.* An idem erit si dedero Ecclesiæ piarum causarũ gratia? sic putat Ludouicus Romanus, exemplo libertatis, *vt hîc* quampiam causam esse constat. contrà Zas.
p Pœnitentiæ re integra locus est in contractibus innominatis. Imò locus pœnitentiæ esse non videtur. *arg.l.4.si mancip.ita fuer.*
q nec sit manumissus sc.
r quando causa non potest impleri per casum fortuitum, tantùm abest vt dati competat condictio. *l.10.Cod.eodem.* vt si non datum sit, promissum tamen condici possit, *vt hic.*
s amita. *Tacit.13.Dion in Nerone. vide Cuiac.18.obs.23.*
t qui bona fide mihi seruiens vel quasi, non verè tamen statuliber pretium manumittendi sui causa dedit, liber detectus pretium repetit.
u quod soluitur spe mei fauoris consequendi, non repetitur. Hinc Zas. propositũ animo retentum propter captandam beneuolentiam, non inducit repetitionem. ita, verba honorifica non inducunt obligationem.
x qui errat, non transfert dominium.
y Dominium traditione non transfertur quoties error interuenit, *vt hîc.* Quid si traditio facta est authoritate iudicis? *l. Pomponius, si ius. §.j.de adquirenda possess.* vel arbitri? *l. cùm specialis. Cod de iudic.* aliud. Quid si à lege? idem *l. is cui. j. de legat. 2.* Quid si ea traditione aliqua liberatio contigerit? Idem quoque *l. si ergo. §. de reb.cred.* Quid si error in recipiente non in tradente? æquè idem *l. regula. §. qui ignorauit. j. de iuris & facti ignorantia. l. eius qui. §. si certum petatur.* Cætera vide apud Socinũ *regula 98.*
z *l.20. in fine. §. fam.ercisc.*
a liberatio facta ob causam, causa non secuta, cõdicitur. *l.10.j.eodem.*
b acceptilatio fieri potest sub modo. An in diem? an sub cõditione? *vide quæ notaui ad l.5.j.de acceptil.*
c qui pro non obligato: vt fideiussor, q. pro obligato datur. Interdum tamẽ illa duo confunduntur. coniunge huic legi *l 9. j. de præscript.*
d id est, si dedi vt faceres. An hic contractus est innominat⁹, an potiùs nominatus? locatio s. & conductio? *vide l 5 §.2.j.de præscript.*
e In contractibus innominatis, ei, qui impleuit, licet pœnitere altero inuito, antequam is suã partẽ impleat: de iure ciuili, *vt hîc.* & de iure Canonico. *Iason, Zas.* nisi agatur de pia causa, de dote, libertate, de lite renouãda: nisi post dationem aliquid fieri, ex interuallo conuenit: nisi pœnitendi facultati renunciatũ sit: nisi de permutando, nisi sub conditione, nisi de contractu aliquo innominato, non respectiuo, actum sit: nisi talis contractus sit vestitus publica scriptura, aut iuramento partiũ. *Ias. Zas.*
f in cõtractibus innominatis datũ condicimus, vel ex pœnitẽtia, vel si causa nõ sit secuta.
g Itineris causa in cõtractu innominato ab vno contrahentium parata & erogata, ea non faciunt vt res non sit integra: ideóque, datum eo nomine cõdici potest, nisi huiusmodi res emptæ, pecuniã acceptam faciendi causa cõsumant, *vt hic*: & nisi de causa nuptiarum, reipublicæ ac necessitatis agatur.
h Pœnitere etiã licet in causa libertatis, & sic negotio fauore digno. *vt l.3. §.1.§.eod.*
i Quoties mandatum reuocatur, certiores faciendi sunt ij, quorum interest scire mandatum reuocatum.

a Denuntianda animi seu voluntatis mutatio est ei cuius interest: qui nisi admonitus esset, damnum pateretur, *vt hic: l. si pater. ff. de manumissis vindicta.*
b Pœnitentiam seu condictionem dati ob causam non impediunt sumptus cum ipsa re iam facti & instituti, ab eo qui ob causam accepit.
c Id est, non ipsa decem, quæ accepit restiturus est: sed seruum ipsum quem emit, atque ita condictio ob causam in id non competit quod datum non fuit, sed in aliud. Cur ita? seruus, quasi datus videtur.

2 ¶ Item si quis dederit Titio decẽ, *vt seruum emat, & manumittat*: deinde pœniteat: si quidem nondum emptus est, pœnitentia dabit condictionem, si hoc ei manifestum fecerit ne [a], si postea emat, damno adficietur: si verò iam sit emptus [b], pœnitentia non facit iniuriam ei, qui redemit: sed pro [c] decem, quæ accepit, ipsum seruum, quem emit, restituet: aut si antè decessisse proponatur, nihil præstabit, si modò per eum factum non est. quod si fugit, nec culpa eius contigit, qui redemit: nihil præstabit. planè repromittere eum oportet, si in potestatẽ suam peruenerit, restitutũ iri. 3 ¶ Sed si accepit pecuniam, *vt seruum manumitat*: isque fugerit priùs, quàm manumittatur: videndum, an condici possit, quod acceperit. & si quidẽ distracturus erat [d] hunc seruũ: & propter hoc non distraxit, quod acceperat, vt manumittat: non oportet ei condici. planè cauebit, vt, si in potestatem suam peruenerit seruus, restituat id quod accepit, eo minus, quo vilior [e] seruus factus est propter fugam. Planè si adhuc eum manummitti velit is, qui dedit: ille verò manumittere nolit propter fugam offensus [f]: totum, quod accepit, restituere eum oportet. Sed si eligat is, qui decem dedit, ipsum seruum consequi necesse est: aut ipsum ei dari: aut, quod dedit, restitui. Quòd si distracturus non [g] erat eum: oportet id, quod accepit, restitui. nisi fortè diligentius [h] eum habiturus esset, si non accepisset, vt manumitteret: tunc enim non est æquum, eum & seruo, & [i] toto pretio carere. 4 ¶ Sed vbi accepit, *vt manumitteret*: deinde seruus decessit: si quidem moram fecit manumissioni, consequens est, vt dicamus refundere eum, quod accepit. quòd si moram nõ fecit: sed, cùm profectus esset ad præsidem, vel apud quem manumittere posset, seruus in itinere decesserit: verius est, si quidem distracturus erat, vel quo ipse vsurus. oportere dici nihil eum refundere debere: enimuero si nihil eorum facturus, ipsi adhuc seruum obisse. decederet enim, & si non accepisset, vt manummitteret. nisi [k] fortè profectio [l] manumissionis gratia, mori causam præbuit: vt vel à latronibus sit interfectus, vel ruina in stabulo oppressus, vel vehiculo obtritus, vel alio quo modo, quo non periret, nisi manumissionis causa proficisceretur.

De eo quod datum est nomine dotis.

6. *Idem* libro tertio Disputationum.

SI extraneus pro muliere dotem dedisset: & pactus esset, *vt quoquo modo finitum esset matrimonium, dos ei redderetur* [m]: nec fuerint nuptiæ [n] secutæ: quia de his casibus solummodo fuit conuentum, qui matrimonium sequuntur, nuptiæ autem secutæ non sint: quærendum erit, vtrùm melieri condictio, an ei, qui dotem dedit, competat. & verisimile [o] est [p], in hunc [q] quoque casum, eum, qui dat, sibi prospicere: nam [r] *, quasi causa non secuta, habere potest condictionem, qui ob matrimonium dedit, matrimonio non copulato [s]. nisi fortè euidentissimis probationibus [t] mulier ostenderit, hoc eum ideo fecisse, vt ipsi magis [u] mulieri, quàm sibi prospiceret.
1 ¶ Sed & si pater pro filia det, & ita conuenit: nisi euidenter aliud [x] actum sit: condictionem patri competere [y] Marcellus ait.

Error dantis facit vt ei competat condictio, non mulieri. Duarenus.

7. *Iulianus* libro decimo sexto Digestorum.

QVi se debere pecuniam mulieri putabat: iussu eius, dotis nomine promisit sponso, & soluit. nuptiæ

d Accepta pecunia, vt venalis seruus manumittatur, non potest repeti ser uo fugiente. *Zasius*
e Fugitiuus alio seruo vilior est, *Zas.*
f Offensa, non est iusta causa recedẽdi à contractu. *Zasius.*
g Si rem distractur? eram, nisi tibi commodassem, eáque perit, casus fortuitus te respicit: Zasius id tẽtat ex his verbis colligere.
h Excusatur à negligẽtia is, qui custodire debet hominem, si erat præsumptio, quòd iste homo non fugeret. *Zasius.* nec enim tanta custodia necessaria est in persona serui expectantis manumissionem, sicut alterius, *Iason.* & carcerati qui est in casu absolutionis: aut qui potentior est, nobilis ac miles: ideóque iudex satisfacit statuto disponenti, vt accusatus pro delicto in carcerem coniiciatur, si ei vt nobili, totum palatium, vel totam ciuitatem pro carcere assignarit. *Hæc Iason.*
*
i *vide l. vltim. in fine. ff. quarum rerum actio.*
k Non igitur qui moritur in itinere semper præsumitur ex itinere mortu?, nisi sit aliud adminiculum.
l Damnum in profectione aut itinere alterius causa institutis, acceptum, condici ab eo potest, cuius causa instituta profectio est. Vnde notant iacturam in altero defendendo, acceptam, ab eodem resarciri oportere *Bartol. in l. quoniam multa, Cod. ad l. Iul. de vi. Bald in l. fideiussor. Cod. mandati: Bitugar. in cap. olim de restit. spoliat.*
m Qui tenetur dotem restituere soluto matrimonio, eandem, matrimonio nunquam secuto, restituere tenetur. Nam casus finiti matrimonij, casum initi matrimonij præsupponit.
n Dotis promissioni tanta hæc inest conditio si nuptiæ sequantur.
o Verisimilia in causis deficiendis sequimur: vt per contrarium, non verisimilia, non sequimur: vt falsa, vel falsi imaginẽ. Vnde colligũt: Verisimilia ea iure censeri, in quibus par aut maior sit ratio. Quid enim verisimilius, quàm vt extraneus qui dotem dedit, ea mente fuerit, vt dotem non secuto matrimonio reciperet, qui ea mente fuit, vt eam reciperet secuto etiam matrimonio? *facit l. Titius, §. Lucius. ff. de liberis & posthumis. l. vlt. Cod. de posthumis.*
p Qui in casum expressum sibi prospicit, idem & in omissum sibi prospexisse intelligitur, si par sit ratio vel maior. *Zasius.* quem si in specie cogitasset sine dubio non omisisset: tunc enim talis casus omissus habetur pro expresso: vel ita. Omissus casus, omissus quidem intelligitur, verùm dispositioni iuris communi committitur ad eius decisionem, ius commune quærimus, facit, *l. commodissimè ff. de liberis & posthumis: Bartol. in l. Gallus. §. & quod si tantum, dicto titul. de liberis & post.* vnde rursus notant, Cautionem hominis, cautionem legis ordinariam non impedire. *adde l. vltim. Cod. de pactis conuentis.*
q Id est, in eum, quo nunquam matrimonium secutum fuerit, atque ita, matrimonium finitum fingitur, quod nunquam fuit contractum: qua fictione dicitur id desinere, quod nunquam cœpit *l. 3. §. 1. ff. vsufructu. quẽmadmodum caueat.*

r Argumentum à contrario sensu constare hinc colligunt, *adde l. Inter socerum, §. cùm inter. ff. de pactis dotalibus.*
s Qui ob matrimonium dedit, matrimonio non secuto datum condicere potest, quasi causa non secuta.
t Quia oneratur præsumptionibus iuris, Probationibus igitur euidentissimis vtendum est aduersus eum qui pro se iuris præsumptionẽ habeat. *facit l. vlt. ff. quod metus causa.*

deinde non intercesserunt. quæsitum est, vtrùm ipse potest repetere "eam" pecuniam, qui dedisset, an mulier? Nerua, Atilicinus respõderunt: quoniam putasset [z] quidem debere pecuniam, sed exceptione doli mali tueri se potuisset: ipsum repetiturum. sed si [a] cùm sciret se nihil mulieri debere, promisisset, mulieris esse actionem: quoniam pecunia ad eam pertineret. si autem verè debitor fuisset, & ante nuptias soluisset, & nuptiæ secutæ non fuissent: ipse possit condicere, causa debiti integra mulieri ad hoc solùm manente vt ad nihil aliud debitor compellatur, nisi vt cedat ei condicticia actione.
1 ¶Fundus dotis nomine traditus, si nuptiæ in secutæ non fuerint, condictione repeti potest: fructus [b] quoque "condici" poterunt. idem iuris est de ancilla, & partu eius.

Datum causa dotis non repetitur, donec matrimonium putatur subesse, vel spes est quod contrahitur. Bartolus.

8. *Neratius* libro secundo Membranarum.

QVod Seruius in libro de dotibus scribit: * si inter eas personas, quarum altera nondum iustam ætatem [c] habeat, nuptiæ factæ sint: quod dotis nomine interim datum sit, repeti posse sic intelligendum est: vt, si diuortium [d] intercesserit priùs, quàm vtraque persona iustam ætatem habeat, sit eius pecuniæ repetitio: donec autem in eodẽ [e] habitu matrimonij permanent, non magis id repeti possit, quàm quòd sponsa sponso dotis nomine dederit, donec maneat inter eos [f] adfinitas [g]. quod enim ex ea causa, nondum coito matrimonio, datur: cùm sic detur, tamquàm in dotem peruenturum: quamdiu [h] peruenire potest, repetitio eius non est.

De eo quod promissum est per errorem nomine dotis.

9. *Paulus* libro decimoseptimo ad Plautium.

SI donaturus mulieri, iussu eius, sponso numeraui [i]: nec nuptiæ secutæ sunt: mulier [k] condicet. Sed si ego contraxi cum sponso: & pecuniam in hoc dedi: *vt, si nuptiæ secutæ essent, mulieri dos adquireretur: si non essent secutæ, mihi redderetur*: quasi ob rem datur: &, re non secuta, ego à sponso condicam.
1 ¶Si quis indebitam [l] pecuniam, per errorem, iussu mulieris, sponso eius promisisset: & nuptiæ secutæ fuissent: exceptione doli mali vti non potest. [m] maritus enim suum [n] negotium gerit: & nihil dolo facit, nec decipiendus est, quod fit. si cogatur indotatam [o] vxorem habere. itaque aduersus [p] mulierem condictio ei competit: vt aut repetat ab ea, quod marito dedit: aut vt liberetur, si nondum soluerit. Sed si, soluto matrimonio, maritus peteret: in eo dumtaxat exceptionem obstare debere, quod mulier receptura esset.

De acceptilatione.

10. *Iauolenus* libro primo ex Plautio.

SI mulier ei, cui nuptura erat, cum dotem dare vellet: pecuniam, quæ sibi debebatur, acceptam [q] fecit: neque nuptiæ insecutæ sunt: rectè ab eo pecunia condicetur: quia * nihil interest [r], vtrùm ex numeratione pecunia ad eum sine causa, an per [s] acceptilationem [t] peruenerit.

De monumento faciendo.

11. *Iulianus* libro decimo Digestorum.

SI heres arbitratu [u] liberti certa summa monumentum iussus facere, dederit liberto pecuniam: & is

u vide quæ scripsi *ad l. 31. §. 23. ff. de ædilitio edicto.*
x potest enim filiæ dotem donare, vtcunque matrimonium non sequatur. Eáque dos verè dotis priuilegiũ habitura est. *v. l. 17. 18. 19. ff. de ritibus authorit.*
*
y Cur competit? nempe quia Donare filiæ in potestate pater non potest. *Glos. & doctor. in l. si donatione. Cod. de collat.* nisi donet filiæ pro dote, *l. Pomponius ff. familiæ.*
z qui se putans debitorem iussu mulieris eius marito dotis nomine soluit, nuptiis non secutis, repetit, non mulier.
a Donare videtur qui scienter indebitum soluit.
b Condictione causa dati, repetitur non modò res ipsa, sed omnis etiam fructus & naturalis accessio. Cur ita? Condictiones hæ licèt re contrahãtur & stricti iuris. *§. Idem. Instit. quibus modis re contrah.* æquitate tamen constant. vt id condicamus quo aduersarius factus locupletior est. *l. 26, § 6. ff. de condict. indebiti. l. 12. in fin. ff. eod. 38. ff. de vsuris.*
c *v. l. 4. ff. de ritu*
d i. repudium, sponsa dotem numeratam nõ repetit, nisi misso repudio: nec vxor nisi facto diuortio.
*
e Idem habitus matrimonij idem matrimonium.

f impropriè sumpta, *vide l. 4. §. 3. infrà de gradibus,* huc refer *l. 5. Cod. de heredum institutionibus.*
g Adfinitatem inter sponsum & sponsam: virum & vxorem esse hinc colligitur.
h dos data non repetitur donec matrimonium seu sponsalia sperantur effectum suum consecutura. *Zas.*
i Condictio ob causam mulieri adquiritur per liberam personam, dotem ei constituentem animo donandi. An id receptum fauore dotis, vt Baldus putat? An potiùs vi ipsa numerationis, vt Iason? *arg. l. 1. C. de adquir. poss. ſ. l. 1. C. per quas personas: l. Traditio, in fine. ff. de adquiri. rerum dom.*
k *l. 7. vers. sed si eum. ff. eodem.*
l *vide l. 78. in fine. ff. de iure dotium.*
m exceptio quæ obstat delegãti, non obstat ei, cui facta est delegatio ex causa onerosa *Angel.*
n *vide l. 55. ff. de regulis iuris.*
o quod esse non oportet. *l. 4. §. 21. ff. de doli mali except.*
p *l. 57. in fin. ff. de cond. indeb. l. 2. C. de condict. indebit.*
q Donat, qui debitum remittit. *l. 4. ff. eodem.*
r Numerationis & acceptilationis similitudo.
s Purum debitum acceptilatum statim exigi potest, si causa non fuerit secuta.
t Qui fert accepto, dare intelligitur, *vide l. 115. infrà de regulis iuris.*
u Arbitratu heredis aut liberti testatores plerũque sibi funus, epulum aut monumentum fieri iubebant. *l. 6. l. 40. §. 5. ff. de conditionibus & demonstrationibus.* vnde arbitrium seu arbitraria pro funeris impensa. dixi ad Ciceronem in oratione post reditum, & Pisoniana.

a Hinc colligit Zasius, executores testamentarios cogi reddere rationem administrationis suæ: & ab ea regula ne quidem excipi fratres, qui viuo parente res paternas administrarunt: super expensis tamen credi eorum iuramento, vbi probatio sibi difficilis. *argument. l. final. §. in computationem C. de iure delib.*

b Et etiam vindicat, *l. 29. ℈. de mortis causa donat.*

accepta pecunia monumentum non faciat: condictione tenetur[a].

De mortis causa donatione.

12. *Paulus* lib. 6. ad Legem Iuliam & Papiam.

CVm quis mortis causa donationem, cùm conualuisset donator, condicit[b], fructus[c] quoque[d] donatarum rerum, & partus, & quod adcreuit rei donatæ, repetere potest.

De collatione.

13. *Marcianus* lib. 3. Regularum.

SI filius contulerit[e] fratri, quasi adgniturus bonorum possessionem: & non adgnouit[f]: repetere eum posse, Marcellus libro quinto digestorum scribit.

De indebito soluto falso procuratori.

14. *Paulus* lib. 3. ad Sabinum.

SI procuratori falsò indebitum solutum sit, ita demum à procuratore repeti non potest, si dominus ratum habuerit[g]. sed ipse dominus tenetur, vt Iulianus scribit. quòd si[h] dominus ratum[i] non habuisset, etiam si debita pecunia soluta fuisset, ab ipso procuratore repetetur. non enim quasi indebitum datũ "repetetur:" sed quasi ob rem datum: nec res secuta sit, ratihabitione non intercedente: vel quòd furtum faceret pecuniæ falsus procurator. cum quo non tantùm furti agi, sed etiam condici[k] ei posse.

Si res data perierit.

15. *Pomponius* lib. 26. ad Sabinum.

CVm seruus tuus in suspicionem furti Attio venisset, dedisti[l] eum in quæstionem sub ea causa, vt, si id repertum in eo non esset, redderetur tibi. is eum tradidit præfecto vigilum, quasi in facinore deprehensum. præfectus vigilum eum summo[m] supplicio adfecit, ages cum Attio, dare eum tibi oportere: quia & ante mortem dare tibi eum oportuerit. Labeo ait, posse etiam ad exhibendum agi: quoniam fecerit, quominùs exhiberet. sed Proculus dari oportere ita ait, si fecisses eius hominem. quo casu ad exhibendum agere te non posse. sed si tuus mansisset, etiam furti te acturum cum eo: quia re aliena ita sit vsus, vt sciret se inuito domino vti, aut dominum, si sciret, prohibiturum esse.

De pecunia data vt Stichus detur.

16. *Celsus* libro. 3. Digestorum.

DEdi tibi pecuniam, *vt*[n] *mihi Stichum dares.* vtrùm id contractus genus pro[o] portione emptionis & venditionis est? an nulla[p] hîc alia obligatio est, quamobrem dati re non secuta? in quod[q] procliuior sum. & ideo, si mortuus est Stichus, repetere possum[r]: quòd ideo tibi dedi, vt mihi Stichum dares[s]. finge alienũ esse Stichum, sed te tamen eum tradidisse: repetere à te pecuniam potero: quia[t] hominem accipientis non feceris. & rursus si tuus est Stichus, & pro euictione eius promittere non vis, non liberaberis, quo minùs à te pecuniam repetere possim[u].

DE CONDICTIONE[x] OB turpem, vel iniustam causam.

Tit. v.

De causis datis nunc. 1. *De dato ob rem honestam* 2. *De turpitudine accipientis.*

c Aliud est in eo, cui inter viuos donatũ est, & à quo postea donatio propter ingratitudinem reuocatur. Nam Titulus huiusce legis, à suo fonte reuocabilis est: inter viuos, à principio simplex & sine cõditione donatio est.

d Donatio mortis causa conualescens, nõ modo rem ipsam, sed & fructus rei ita donatæ condicit: *vt hîc.* In donatione inter viuos aliud est: Nec enim iis casibus in quibus permissa est rerum donatarum reuocatio, fructus ipsi reuocantur. *l. vlt. Cod. de reuocat. donat.*

e Cõferre bona sua fratribus, non est bonorũ possessionẽ adgnoscere. non hoc facit, qui illud facit. Causa hæc est. Bonorũ possessio iudicis presẽtiã exigit, *l. vlt. Cod. quæ admitti.* Quid, censetúrne adire? non censetur: cùm adire nemo possit, nisi qui ius & nomẽ heredis habeat. *Bal. Angel. Salice. Alex. Ias. hîc.* Quid si non contulit, sed vel condicionẽ impleuit, *vt l. 1. ℥. eod.* vel querelã inofficiosi proposuit, *vt l. qui de inofficioso. ℥. de inoffic?* testamẽtum falsum vel nullum dixit? Idẽ *Bartolus in l. eum quidem. ff. de bonorum possess. l. cùm falsum. ℈. de adquir heredit.*

f *vide l. 3. §. penult. ℈. de collat. bonorum.*

g *l. 6. §. 9. 10. ℥. de negotiis: l. 57. in fin. ℈. de condit. indebit. l. 80. §. 4. ℈. de furtis.*

h Ea lege scilicet. *vide l. 14. ℈. de solutionibus.*

i *l. 6. §. 1. ℈. de condict. indebit. vide l. 58. ℈. de solutionibus.*

k *adde l. 22. §. 2. ℈. de pignoratitia.*

l *l. 15. in princ. ℈. de præscriptis.*

m Id est, morte. hinc constat falli eos qui negant iure ciuili pœna mortis interdum fures affectos fuisse. huc facit. *l. 56. §. 2. ℈. de furtis. vide Cuiac. 9. obseruat. 37.* Vetat certè Iustinianus, *Nouella 134. cap. 34.* Furi mortem infligi, aut membrum aliquod abscindi: sed aliter puniri: ibi furis nomine raptor non intelligitur.

n Datur hîc pecunia non vt pretium, sed ex mutuo quodam officio. Nam si vt pretium daretur, emptio & venditio esset omnimodo, *l. vlt. Cod. de prædiis decurionum.*

o Pro portione quid hîc est? an symmetria seu analogia seruata, vt quidam obscure volunt? an pro parte vt alii? *l. 2. §. ab eo. ℈. locati.* An quia species pro quantitate promittitur, non genus? *vt Bartol. l. 2. ℥. si certum. Corasius. 2. Miscell. 6.* An idem quod emptio aut emptionis species? quod magis censeo. Nam proportione (sic lego coniunctim) contractus emptionis & venditionis est, qui alterutrius species est.

p Cur in hac specie nulla alia obligatio quàm ob rem dati? An non pecunia data est, vt Stichus daretur: & sic emptio contracta? Putant nonnulli promitti hîc speciem pro quantitate, & ita contractum esse innominatum: secus fore si genus pro quantitate promittatur. Atqui verisimilius est, vt ante dixi, pecuniam hîc non numerari vt pretium, sed ex mutuo quodam officio. Vnde rursus obseruatur. Permutationem interdum nummis fieri, *l. 8. §. 24. ℥. de transactionibus, l. 26. ℈. de iure dotium: l. 21. ℈. de pactis dotalibus. §. constituitur. Institut. de vsufructu. 31. Plinius 8:* Vt per contrarium, emptionem sine nummis, *vide Forcatulum 49. Necyomant.*

q Imò, id genus contractus emptio est & venditio *l. 5. §. 1. ℈. de præscriptis: vide Zas. 2. Antinom. 3. vide Forcatulum. 49. Necyomantia 5.*

r Imò tuo periit periculo, *l. 5. §. 1. ℈. de præscriptis verbis.*

s Id est, meum faceres quod in emptione non requiritur, *l. 11. §. 2. ℈. de act. empti.*

t *vide l. 167. ℈. de regulis iuris.*

u Atque ita tria consequuntur contractum dandi, quòd scilicet casus fortuitus non liberat ab interitu speciei: quòd alienam rem dando nihil agitur, quòd propriè res non censetur data, nisi caueatur super euictione. *Zas.*

Paulus lib. 10. ad Sabinum.

OMne[y], quod datur, aut ob rem datur, aut ob causam. & ob rem, aut turpem, aut honestam: turpem autem: aut vt dantis sit turpitudo, nõ accipientis: aut "vt" accipientis dumtaxat, non etiam dantis: aut vtriusque.

1 ¶ Ob rem[z] igitur honestam datum ita repeti potest, si res propter quam datum est, secuta[a] non est.

2 ¶ Quòd si turpis[b] causa accipientis fuerit, etiam si res secuta sit, repeti potest.

2. *De eo quod datur Iudici.*

2. *Vlpianus* lib. 26. ad Edictum.

VTputa, dedi tibi, *ne sacrilegium facias*, ne furtũ: ne hominem occidas. in qua specie Iulianus scribit, si tibi dedero, *ne hominem occidas*, condici posse. 1 ¶ Item si tibi dedero[c], vt rem mihi reddas depositam apud te, vel vt instrumentum "mihi redderes". 2 ¶ Sed si dedi, *vt secundùm me in bona causa iudex*[d] *pronuntiaret:* est quidem relatum, condictioni locũ esse. sed hîc quoque crimen contrahit: iudicem enim corrumpere videtur. & non ita pridem Imperator noster constituit, litem eum perdere.

De turpitudine dantis, & accipientis.

3. *Paulus* lib. 10. ad Sabinum.

VBi autem & dantis[e], & accipientis turpitudo versatur: non posse repeti, dicimus. veluti si pecunia detur, *vt*[f] *malè iudicetur.*

2. *De turpitudine accipientis.* 3. *De meretrice.*

4. *De indicio.*

4. *Vlpianus* lib. 26. ad Edictum.

IDem, si *ob stuprum*, datum sit. vel si quis in adulterio deprehensus, redemerit se, cessat[g] enim repetitio. ídque Sabinus, & Pegasus responderunt.

1 ¶ Itẽ si dederit fur, *ne proderetur*, quoniam vtriusque turpitudo versatur, cessat repetitio.

2 ¶ Quotiens autem solius accipientis turpitudo versatur: Celsus ait, repeti posse. veluti si tibi dedero, *ne mihi iniuriam facias.*

3 ¶ Sed quod meretrici datur, repeti non potest, vt Labeo, & Marcellus scribunt: sed noua ratione[h]: non ea, quod vtriusque turpitudo versatur: sed solius dantis. illã enim turpiter facere, quòd sit meretrix: non turpiter accipere, cùm sit meretrix.

4 ¶ Si tibi indicium[i] dedero[k], *vt fugitiuum meum indices*, vel furem rerum mearum: non poterit repeti[l] quod datum est. nec enim turpiter accepisti. quòd si[m] à fugitiuo meo acceperis, ne eum indicares: condicere tibi hoc, quasi furi, possim. sed si ipse fur indicium à me accepit, vel furis, vel fugitiui socius: puto condictionem locum habere.

5. *Iulianus* lib. 3. ad Vrseium Ferocem.

SI à seruo meo pecuniam quis accepisset, *ne furtum ab eo factum indicaret:* siue indicasset, siue non: repetitionem fore eius pecuniæ[n], Proculus respondit.

De eo quod ex iniusta causa apud aliquem est.

6. *Vlpianus* lib. 18. ad Sabinum.

PErpetuò Sabinus probauit veterum opinionem existimantium,* id, quod ex iniusta causa apud aliquem sit, posse condici in qua sententia etiam Celsus est.

De stipulatione per vim extorta.

7. *Pomponius* lib. 22. ad Sabinum.

EX ea stipulatione, quæ per vim extorta esset, si exacta esset pecunia: repetitionem esse constat.

De promisso ob turpem causam.

8. *Paulus* lib. 3. Quæstionum.

x 4. C. 7.

y Condictio in causam honestam collata, locũ habet causa non secuta. *vt hîc.* in turpem causam collata, non repetitur pecunia, nisi accipientis dumtaxat versaretur turpitudo, §. 2. ℈. eo. *Zas.*

z *l. 23. l. 52. l. 65. §. 4. ℈. de condic. indeb.*

a *l. 4. C. eod.*

b *l. final. ℈. depositi. l. 5. ℈. de tutela & rationibus distrahendis.*

c dic idem in teste, *Zas.*

d *l. 4. §. 3. l. 8. in fin. ℈. eod. l. 2. Cod. eodem. l. 5. §. 1. ℥. de calumniator. l. 9. ℈. de doli exceptione.*

e vide Socinum *regula 3.*

f Imò, nõ cessat, *l. 7. l. 8. ℥. quod metus causa.*

g i. Quãuis ignominiosa conditio turpiter suscipiatur, merces tamen eius cõditionis non turpiter accipitur, ideóq; nec condici poterit, *vt hîc:* & de huiusmodi quæstu testari potest, vt Flora. Ad hæc, eiusmodi conditio non eam repellit à successionibus testamentariis, & ab intestato. Zas. *hîc.* Idem tamen negat, ex promissione meretricij causa facta, eam agere posse, quinimò eo nomine datum pignus ait nõ retineri, cùm id non possit adiici obligationi, quæ per se nulla sit.

*

h Ob indiciũ, comprehendi. furis præmium promissum iure debetur *Paul. 2. sentent. 31. §. 20.*

i Indicium præmiũ est, quod iudici præstatur *l. 43. §. 8. §. 9. ℈. de furtis. vbi dixi l. 15. in fine. ℈. de præscriptis.* Adde quæ de mercedulis scripsi ad Edictum Iustiniani de Alexandrinis.

k Iudicium accipere licet *dict. l. 15.*

l Hinc colligi posse videtur, iure ciuili neminem teneri furem indicare, *vt hîc* non igitur furti conscius erit, si non indicet: *l. 48. §. 1. ℈. de furtis.* atque illud est quod Iulius Clarus *lib. 5. sentent. §. final. quæst. 87.* tradit, hanc quæstionem examinans, Regulariter solam scientiam non esse punibilem. Zasius addit, ne quidem de iure Canonico & conscientiæ, Episcopo furtum alterius denunciandum. An iudici vel domino ex officio inquirentibus? sic est. An etiam non inquirentibus? quid si in eos coniuretur, aut crimen sit publicum? Bartolus detegendum putat maleficium, quòd multis non placet. Dicam quod sentio: in primis spectandum esse quibus legibus viuas: vt si lege municipali, denunciatio delicti cuiuscunque à quouis exigatur, id præstetur: sin minus, non passim iudicis inquisitionem anteuertas. *argument. legis 31. in princip. ℈. depositi.* nec in omnibus alterum deferas, sed in grauioribus, *lege 2. l. 7. ℈. ad l. Pompeij de parricid.* & futuris præsertim delictis, *argument. l. 6. ℈. de pœnis.* Itẽ, ne solus, occultus cum alio teste. quid enim si solus denuncies, an non reus (verè alioquin, sed tacitus) actione legis *5. Cod. de ingen.* te obruere potest? an non etiam indignum, te inuidiam ac pœnam pati legis præscripto seruientem? Per contrarium, si denunciasse, aut alium detulisse sufficit, quis innocens tandem futurus?

m *l. 4. in fine ℥. eod. l. 1. 2. ℈. de receptatoribus.*

n Quinimò, re à se euulgata, suspendi posse. *Bartol. hîc.*

Si ob

SI ob turpem causam promiseris Titio: quāuis, si petat exceptione doli mali, vel in factum summouere eum possis: tamen, si [a] solueris, nō posse te repetere: quoniam sublata proxima causa stipulationis, quæ propter exceptionem inanis [b] esset, pristina causa, id est turpitudo, superesset. porrò autē si & dantis, & accipientis turpis causa sit, possessorem [c] potiorem esse. & ideo repetitionem cessare, tametsi ex stipulatione solutum est.

De dato, vt reddatur quod gratis reddi debuit.

9. *Idem* lib. 5. ad Plautium.

SI vestimenta vtenda tibi commendauero: deinde pretium, *vt reciperem* dedissem: cōdictione me rectè acturum [d], responsum est. quamuis enim propter rem datum sit, & causa secuta sit: tamen turpiter datum est.

1 ¶ Si rem locatam tibi, vel venditam à te, vel mandatam vt redderes, pecuniam acceperis: habebo tecum ex locato, vel vendito, vel mandati actionem. quod si, vt id, quod ex testamento, [e] vel ex stipulatu debebas, redderes mihi, pecuniam tibi dederim: condictio dumtaxat [f] pecuniæ datæ eo nomine erit. idque & Pomponius scribit.

DE [g] CONDICTIONE indebiti [h].

TIT. VI.

Continuatio. 1. *De ignorantia, & scientia soluentis.*

Vlpianus lib. 26. ad Edictum.

NVNC videndum de indebito soluto.

1 ¶ Et quidem si [i] quis indebitum ignorās soluit, per hanc actionem condicere potest. sed si sciens [k] se non debere, soluit: cessat repetitio.

De soluto, vt, si appareat indebitum, reddatur. 1. *De soluto ex testamento.*

2. *Idem* lib. 16. ad Sabinum.

SI quis sic soluerit, vt [l], *si apparuisset esse indebitum, vel Falcidia emerserit, reddatur:* repetitio locum habebit. negotium enim contractum est inter eos.

1 ¶ Si quid ex testamento solutum sit, quod postea falsum [m], vel inofficiosum, vel irritum, vel ruptum apparuerit: repetetur [n]: vel si post multum temporis emerserit æs alienum: vel codicilli [o] diu celati, prolati: qui ademptionem continent legatorum solutorum: vel deminutionem per hoc, quia aliis quoque legata relicta sunt. nam Diuus Hadrianus circa inofficiosum, & falsum testamentum rescripsit, actionem [p] dandam ei [q], secundùm quem de hereditate iudicatum est.

3. *Papinianus* libro 28. Quæstionum.

IDem est, & si solutis legatis, noua & inopinata causa hereditatem abstulit: veluti nato [r] posthumo, quem heres in vtero fuisse ignorabat: vel etiam ab hostibus reuerso filio, quem pater obijsse falsò præsumpserat. nam vtiles actiones posthumo, vel filio, qui hereditatem euicerat, dari oportere in eos, qui legatum perceperunt, Imperator Titius Antoninus rescripsit. scilicet quòd bonæ [s] fidei possessor, in quantum locupletior factus est, tenetur. nec periculum huiusmodi nominum ad eum, qui sine culpa soluit, pertinebit.

4. *Paulus* libro 3. ad Sabinum.

IDem Diuus Hadrianus rescripsit, & si [t] aliud testamentum proferatur.

5. *Vlpianus* lib. 16. ad Sabinum.

NEc nouum, vt, [u] quod alius soluerit, alius repetat. Nam & cùm minor viginti quinque annis, inconsultè [x] adita hereditate, solutis legatis [y], in integrum restituitur: non ipsi repetitionem competere, sed ei [z]: ad quem bona pertinent, Arrio Titiano rescriptum est [a].

De procuratore & tutore.

6. *Paulus* libro tertio ad Sabinum.

SI procurator tuus indebitum soluerit, & tu ratum non habeas: posse repeti, Labeo libris posteriorū scripsit, quòd si debitum fuisset, non [b] posse repeti. Celsus: ideo,* quoniam [c] cùm quis procuratorem rerum suarum constituit, id quoque mandare videtur, vt soluat [d] creditori: neque [e] postea exspectandum sit, vt ratum habeat.

1 ¶ Idem Labeo ait, si procuratori, indebitum solutum sit, & dominus [f] ratum non habeat, posse repeti.

2 ¶ Celsus ait, eum, qui procuratori debitum soluit, continuò liberari: neque rati habitionem considerari. quòd si indebitum acceperit, ideo exigi ratihabitionem, quoniam [g] nihil de hoc nomine exigendo mandasse videretur, & ideo, si ratum non habeatur, a procuratore repetendum.

3 ¶ Iulianus ait, neque [h] tutorem, neque procuratorem soluentes, repetere posse. neque interesse, suam pecuniam, an pupilli, vel domini soluant.

Quid repetitur.

7. *Pomponius* libro nono ad Sabinum.

QVod indebitum per errorem soluitur, aut ipsum, [i] aut tantundem [k] repetitur.

De eo quod mulieri debetur à marito qui non est soluendo.

8. *Paulus* libro sexto ad Sabinum.

QVod nomine mariti, qui soluendo non sit, alius mulieri soluisset: repetere non potest: adeo debitum esset mulieri.

9. *Vlpianus* libro 66. ad Edictum.

NAm & maritus, si [l], cùm facere nihil possit, dotem soluerit [m], in ea causa est, vt repetere non possit [n].

De debito in diem.

10. *Paulus* lib. 7. ad Sabinum.

a Solutio spontanea (etiam vsurarum) *Iason*, post metum adhibitum, metum purgat & turpitudinem commissam in contractu. *l.2. Cod. de his quæ vi metúsve cau.* etiam residui ratione, vt in illud competat actio. An & principis voluntaria coronatio eiusdem meticulosam electionem purgat? sic putat Iason.

b De inani dixi *ad l.6. ff. de dolo.*

c In pari causa turpitudinis potior est causa possidentis.

d qui gratuitam restitutionem debet, turpiter pecuniam restituendi causa accipit.

e Actio ex testamento stricti iuris est. *Iason ex l.6. ff. de in litem iurando.* in ea tamē veniunt fructus & vsuræ à tempore moræ, eáque angustiis temporis non vitiatur ad instar actionum bonæ fidei. *Iason. ad l. 5. de eo quod certo.*

f Non ex duplici causa, vt in bonæ fidei iudiciis *in princ. ff. eodem.*

g 4. *Cod.* 5.

h quod est quadruplex. Naturaliter & ciuiliter, naturaliter non ciuiliter, ciuiliter non naturaliter, ope exceptionis nō naturaliter & ciuiliter.

i Indebitū qui per ignorātiam non sciens & prudens soluit, condicit, *Synopsis Basil. 52. Titul. 3. ex lib. 24. Titul. 6. cap. 1.*

k Qui sciens indebitum soluit, non repetit, *vide l. 9. Cod. eod.*

l Id est, si quis dubitans soluerit, *vide l. 11. Cod. eod.* aut potius animo conferēdi alterius iuris. *l. 15. ff. de bono. possess. cōtra tabul.*

m Testamenti hæc vitia falsum, inofficiosum, irritū, ruptum.

n Hoc in legato ad pias causas nō admittit Baldus *l. 2. Cod. de fideicommissar. libert.* quod Iasoni displicet hîc: cùm non sit eadem semper ratio libertatis & piæ causæ.

o Probatis codicillis, vel alio testamento, quibus ademptum est legatum, vel certè rescissum, perperam soluta repetuntur, *Paul. 3. sent. 6 §. vltim.*

p Condictionem indebiti. Vnde colligas, Testamento ob falsum vitiato, seu falso pronunciato, legatorum futuram solutionem non tantùm impediri, sed etiam præstitam iam reuocari: *vt hîc.* Quid si libertas bona fide ex testamento præstita, & id testamētum, pòst falsum pronunciatum est? hic casus excipitur: libertas non retractatur. *l. 2. Cod. de fideicommiss. libertat*

q *l. 5. in fine ff. eod.* r *l. 7. in fine ff. familiæ.*

s Locupletior factus bonæ fidei etiam possessor, tenetur. Dicamus apertius: Bonæ fidei possessor & legatarii, quibus bona fide soluta legata sunt, non tenentur nisi quatenus facti locupletiores sunt. Ideóque legatis consumptis non tenentur: *vt hîc.* Cur ita? Indebiti condictio eatenus datur, quatenus accipiens factus locupletior est, *l. 26. §. 12. l. 65. §. 6. hoc Titulo.*

t Legata ex primo testamento soluto, possunt per heredem in secundo testamento institutum repeti.

u *l. 2. in fine l. 3. 4. ff. eod. l. 46. ff. eod.*

x Minor in integrum restituitur aduersus hereditatem inconsultè aditam: vt eam nimirum omittat.

y *subaudi* indebitis: nam debita soluta non repeterentur, *l. in integr. ff. de minoribus.*

z *dicta l. 2.* hîc minor heres soluit, cognati repetunt.

a Hoc notandum, datas ab eo interim libertates, ex fideicommisso, non reuocari *l. 31. ff. de minoribus l. 30. §. 10. §. 11. ff. de fideicommiss. libert.* nec pretium seruorum manumissorum à minore acceptum restitui *l. 22. ff. de minoribus.* Sed nec ea pecunia quæ quibusdam creditoribus hereditariis soluta erit, communicabitur cæteris creditoribus *dict. l. 31.* b *l. 87. ff. de solutionibus.*

c *l. 87. ff. de solutionibus, adde l. 46. ff. de pecul.*

d Procurator generale mandatum habens, mandatum quoque soluendi habere intelligitur: *vt hîc,* soluendi inquam, ei quod ciuiliter debetur, non quod naturâ tantùm. *l. si is cui. §. Flauius, ff. de solutionibus.* e Procurator secutus mandatum, quod facit, ratum per se est, neque indiget alia ratihabitione: vnde notant clausulam rati mādato adiectā, superuacuā esse, cùm tacitè intelligatur. At Angelus putat superiore clausula concedi generalē, & liberā administrationē eo effectu vt possit transigere & compromittere in *l. si.* procuratorē *l. quæ Tuberonis. §. sunt quidā ff. de peculio.* Verū communiter explosa est, hæc sentētia: est, hæc sentētia Liberā nunquā cōcedi nisi expresse cōcessa sit *dic. l. quæ Tuberonis §. alio:* vt post Glossas iuris Canonici, Cuiacium Bartolū, Baldū, Salicetum, Gemnuianū, Ludouicū tenet Iasō.

f *l. 14. ff. de condictione caus. dat.*

g In mandato quantumcūque generali, & cum libera, & irreuocabili, nunquam intelligitur mandatum procuratori, vt indebitum recipiat, *vt hîc, & l. 57. §. 1. ff. eod.* aut illicitum faciat, aut id per quod dominus incidat in pœnam vt opponat exceptiones calumniosas, & articulos criminosos: vt possit compromittere, appellare ab executione sententiæ, recusare iudicem, in carcerem coniicere debitorem mandantis, indignum eligere suo loco, negare aut facere aliquid in præiudicium mādantis & eius famæ, & breuiter, Procurator generaliter datus non cēsetur datus ad illicita, *Iason hîc. apud quē vide limitat. huius regul. vide etiam. l. 46. ff. de pecul. l. 6. ff. de pignor.* & Canonistæ dicunt, in generali mādato & concessione, non intelligi ea cōcedi quæ ei sunt reseruata iure priuilegij. Quæ omnia obtinent etiāsi procurator mādatum habeat cum libera: *l. si pater, infrà de his quæ in fraudem:* etiamsi dominus iurauerit ratum habiturum gestum à procuratore: nam cùm iuramentum iuris sit diuini, meritò extendi non debet ad res iuri diuino contrarias, hoc est iniquas & iniustas. Quid si procurator quòd temerè litigaret, quòd contumax esset, quòd peteret eam rem, quam non peti ipse dominus sub pœna præstare debuit in pœnam incidit? Quid si gestum à procuratore dominus ratum habuit, tacitè vel expresse. Quid si procuratorem iniusta postulantem dominus ipso sciens vel præsens, non prohibuit? Quid si consuetam pœnam promisit? Quid si iusto errore ductus indebitum sine vlla culpa sua, diligentissimus aliàs recepit? Procuratoris facto domini in pœnam incidere: ipsum denique procuratorem rectè indebitum recipere notat Iason *hîc.* h *Item Synopsis Basilicon 37. Titulo 11. ex libro 24. Titul. 6. cap. 4. 5. Harmenopul. 11. §. 46. adde l. 13. §. 2. ff. de administrat. tutorum.* i si species est.

k si quantitas *l. 26. in fin. ff. de præscript.* l Dotis nomine non conuenitur maritus in solidum, sed quatenus possit facere, ne egeat: *l. maritum & seq. ff. soluto: non tantùm ff. de re iudicata: l. in condemnatione ff. de regulis.* Quid si pauper maritus totam dotem soluit? non repetit, superius enim beneficium maritus habet, retinendo, non repetendo: *vt hîc.* Quid si in re immobili consistat, eáque exstet? vt extraneus conueniri potest, *l. 1. §. cum ante l. Cod. de rei vxor. act.* Quid si mulier ipsa æquè inops? Quid si maritus ideo inops, quòd decoxerit? Quid si cùm dotem reciperet, se idoneum & soluendo professus est? in solidū conueniri posse notat hîc Iason. Quid si, dote fisco vindicata, à fisco conueniatur? Bartolus putat in solidum rectè conueniri: à quo Alexander & Iason dissentiunt. Rectè: nihil enim speciale fingendū est in fisco, nisi id lex nominatim adiiciat. *Gloss in l. 1. Cod. de petit. hered.* Deinde fiscus succedēs priuato, priuati iure vtitur, *l. fiscus ff. de iure fisci.* Postremò ius apertum est, *in l. si maritus ff. soluto.* m *l. 5. §. 2. in fin. ff. de liberatione legata.*

n Eo neglecto quòd egere possit: An quòd deducendi priuilegium marito tantùm competat retinendo, non autem petendo, vt post Baldum ait Iason?

a Exceptione temporali, & ſic dilatoria,tutus per errorem ſoluens,repetit: quod non modo verum in exceptione quauis aperta,ſed etiam in tacita & à lege præſumpta:ſeu quam lex dilatoriam præſumit *Iaſon hîc*.

b Quid, num ante diem ſoluere cogi quis poteſt?in genere non eſt cogendus,niſi debitor ſit fiſci,& magnæ fiſco neceſſitates immineant. *l. prim Cod.de condict.ex lege.*

IN [a] diem debitor,adeò debitor eſt,vt ante [b] diem ſolutum [c] repetere non poſſit [d].

Si de peculio condemnatus plus, quàm in eo ſit,ſoluerit.

11. *Vlpianus* lib. 35. ad Sabinum.

SI is,cum quo de peculio actum eſt,per imprudentiam plus, quàm in peculio eſt, ſoluerit:repetere non poteſt [e].

De herede.

12. *Paulus* lib. 7. ad Sabinum.

SI fundi mei vſumfructum tibi dedero,falsò exiſtimãs me eum tibi debere:&, antequàm repetam, deceſſerim: condictio eius [f] ad heredem quoque meũ trãſibit.

De Naturali obligatione serui. 1. vel pupilli.

13. *Idem* lib. 10. ad Sabinum.

NAturaliter [g] etiam ſeruus obligatur. & ideo ſi quis nomine eius ſoluat,vel ipſe manumiſſus [h] (vt Pomponius ſcribit)ex peculio,cuius liberam adminiſtrationẽ habeat:repeti non [i] poterit.& ob id & fideiuſſor pro ſeruo acceptus "tenetur [k]:"& pignus pro eo datum tenebitur.& ſi ſeruus,qui peculij adminiſtrationem habet,rem pignori in id,quod debeat,dederit:vtilis pigneraticia reddenda eſt.

1 ¶ Idem quod pupillus ſine tutoris auctoritate mutuum accepit,& locupletior [l] factus eſt, ſi pubes factus ſoluat,non repetit.

14. *Pomponius* libro 21. ad Sabinum.

NAm * hoc natura [m] æquum eſt,neminem cum alterius detrimento fieri locupletiorem [n].

Quid repetitur. 1. De nummis alienis.De poßeßione. 2. De re cuius vſusfructus alienus eſt.

15. *Paulus* lib. 10. ad Sabinum.

INdebiti ſoluti condictio naturalis [o] eſt. & ideo etiam quod rei ſolutæ acceſſit,venit in condictionem:vtpute partus [p],qui ex ancilla natus ſit: vel quod alluuione acceſſit.immò & fructus,quos is,cui ſolutum eſt, bona fide percepit,in condictionem venient.

1 ¶ Sed & ſi nummi alieni dati ſint, condictio competet, vt vel poſſeſſio eorum reddatur. quemadmodum ſi falsò exiſtimans poſſeſſionem me tibi debere alicuius rei tradidiſſem [q],condicerem. Sed & ſi poſſeſſionem tuam feciſſem, ita vt tibi per longi temporis præſcriptionem auocari non poſſit:etiam ſic [r] rectè tecum per indebitam condictionem agerem.

2 ¶ Sed & ſi vſusfructus in re ſoluta alienus ſit:deducto vſufructu,à te condicam.

De debito ſub conditione,vel ſub die incerto.

16. *Pomponius* libro 15. ad Sabinum.

SVb condicione debitum,per errorem ſolutum [s] pendente [t] quidem condicione,repetitur: condicione autem exiſtente,repeti non poteſt.

1 ¶ Quod autem ſub incerto die debetur, die exiſtente [u] non repetitur.

17. *Vlpianus* lib. 3. ad Edictum.

NAm ſi, *cum moriar*, dare promiſero, & antea ſoluam:repetere me non poſſe,Celſus ait.quæ ſententia vera eſt [x].

18. *Idem* lib. 47. ad Sabinum:

QVod ſi ea condicione debetur, quæ omnimodo extatura eſt:ſolutum repeti non poteſt: licèt ſub alia condicione,quæ an impleatur,incertum eſt:ſi ante ſoluatur,repeti poſſit.

De debitore ob pœnã creditoris liberato. 1. Si non debitor creditori ſoluat. 2. De cõmuni pecunia ſoluta. 3. De ſoluto quaſi ex alternata obligatione. 4. De duobus reis.De reo & fideiuſſore.

19. *Pomponius* libro. 22. ad Sabinum.

c Pone ante diẽ ſoluiſſe eum qui 40.poſt annos ſummã quãtitatem ſoluere debuit: non interuſuriũ quoq; tẽporis repetet? Negat Bartolus *in l.1.ſ.eod.& in l.cum quis Cod.de iuris & facti ignoran. argum.l. nam & cum moriar.ſ. eod.* vt & Baldus hoc argumento, quòd cùm fortè ipſam repetere non poſſit ,non poſſit & vſuras, *l. eod. Cod. de vſuris*.In eadẽ ſententia eſt Angelus & Salicetus *hîc* & Alexander *in l.1.ſ. eod.* Iacobus Butrigarius & Albericus cõmunem eſſe putãt. Contra Iaſon putat poſſe repeti: poſt Gloſſã *in dict. l. cũ quis*. Butrigariũ quoque Baldũ. Raphaelẽ Fulgoſ. Martinum Silliũ, Albericum Imolam: imò & Bartolum in ea ſentẽtia ſibi varium in *l. ſi ſolet, §.Lucius.ff.ſoluto.* Mouetur autem quòd plus tempore ſolutum æque repeti debeat,vt plus quãtitate ſeu re, cùm dies pars ſit obligationis, *l. 1.§. in diem.ff. de edendo l.19.in fin. l. 23. in fine l. 25. l.40.ſ. eod.* cùm argumentum a re ad tẽpus valeat, *l.miles.ſ. de teſtam. milit.* eo magis quòd indebiti cõdictio æquitate & natura conſiſtat *l. 14.ſ.eod.l. non debet.§.in re.ſ.de regulis iuris.*Et aliàs interuſurium temporis deduci,quoties quis coactus aut per errorem ſoluat, iure conſtare *l. ſi conſtãte. §.quoties.ſ. ſoluto l. aut, §.ſi cum,l. omnes in fin.ſ. quæ in frau. credit.Gloſſ. & Bartol. in l. 1. Cod.de condict. ex lege,l 39.ſ. eod.l.ſi mãdau.tibi fideiu. ff. mãdati. l.mulier §.rerum.ſ.rerũ amot.* Poſtremò indebiti cõdictione id omne repeti quo qs factus eſt locupletior, *l. 26. §. 12.ſ.eod.*

d Non idem eſt in debito cõditionali : quia pendente conditione ſolutum repeti poteſt, *l.16.ſ.eod.*

e Dominus vltra peculium ſoluens non repetit.

f Condictio indebiti, puta vſusfructus, tranſit ad heredem ſoluentis. *Iaſon*.per quam fructus præteriti percepti repetuntur, *l.6.ſ.de vſufruct.legat.*

g Naturalis obligatio (quæ in ſeruum cadit) impedit repetitionem ſoluti, quin etiam ei accedere poteſt fideiuſſor,& pignus, *vt hic l.14.ſ.de obligat.*

h *l.21.§.2.ſ.de fideiuſſ.l.83.ſ.de ſolut.*

i *vide l.21.§.2.ſ. de fideiuſſoribus.*

k *l.16.ſ.de fideiuſſoribus.*

l Id autem accidit quoties illud ſoluit,quòd de ſuo fuiſſet ſoluturus, *vt l. 4. §.4.ſ. de doli except.*

m *l.66.ſ.eod.l.206.ſ.de regulis iuris.vide l. 2.§.10.ſ.ne quid in loco public.l.12.§.1.ſ. de diſtract.pignorat.l.3.in fine l.6.in fine ſ.de iure dotium:l.7.l. 25.ſ.rerum amotarum l.17.§.4. ſ.de inſtitoria:l.6.§.3.ſ.de negotiis.*

n Quo igitur iure vſucapiones?an vt negligentia dominorum puniatur?an, ne in incerto dominia ſint?an quòd rigor in ſpecie, æquitati(ſi ea in genere tantùm eſt) præferendus ſit? *Iaſon.*

SI pœnæ [y] cauſa eius, cui debetur, debitor liberatus eſt:naturalis obligatio [z] manet.& ideo ſolutum repeti non poteſt.

1 ¶ Quamuis debitum ſibi quis recipiat : tamen ſi is, qui dat,non debitum dat:repetitio competit.veluti ſi [a] is, qui heredem ſe, vel bonorum poſſeſſorem falsò exiſtimans,creditori hereditario ſoluerit.hic enim neque [b] verus heres liberatus erit:& is,quod dedit, repetere poterit."quamuis enim debitum ſibi quis recipiat:tamen ſi is, qui dat,non debitum dat:repetitio competit" [c].

2 ¶ Si falsò [d] exiſtimans debere, nummos ſoluero, qui pro parte alieni,pro parte mei fuerunt: eius ſummæ partem dimidiam,non [e] corporum,condicam.

3 ¶ Si putem me Stichum aut Pamphilum debere, cùm Stichum debeam:& Pamphilum ſoluam:repetam [f], quaſi indebitum ſolutum.nec enim pro eo, quod debeo, videor id ſoluiſſe.

4 ¶ Si duo rei,qui decem debebant, viginti pariter ſoluerint:Celſus ait,ſingulos quina repetituros : "quia, cùm decem deberent,viginti ſoluiſſent: & quod amplius ambo ſoluerint,ambo repetere poſſunt.

20. *Iulianus* lib. 10. Digeſtorum.

SI reus,& fideiuſſor ſoluerint pariter:in hac cauſa non differunt à duobus reis promittẽdi.quare omnia,quæ de his dicta ſunt,& ad hos [g] transferre licebit.

21. *Paulus* lib. 3. Quæſtionum.

PLanè ſi duos reos non eiuſdem pecuniæ, ſed alterius obligationis conſtitueris.vtputa Stichi aut Pamphili: & pariter duos datos:aut togam vel denaria mille: non idem dici poterit in repetitione, vt partes repetant : quia nec ſoluere ab initio ſic [h] poterunt. igitur hoc caſu electio eſt creditoris, cui velit ſoluere : vt alterius repetitio impediatur.

Si quis quaſi adiecto ſoluerit. 1. De itinere.

22. *Pomponius* lib. 22. ad Sabinum.

SEd & ſi me putem tibi aut Titio promiſiſſe, cùm aut neutrum factum ſit,aut Titij perſona in ſtipulatione cõprehenſa non ſit: & Titio [i] ſoluero: repetere à Titio potero. 1 ¶ Cùm iter excipere deberem, fundum liberum per errorem tradidi,incerti condicam [k], vt iter mihi concedatur.

De tranſactione 4. De actione dupli vel quadrupli.

23. *Vlpianus* lib. 43. ad Sabinum.

ELeganter Pomponius quærit:ſi [l] quis ſuſpicetur trãſactionem [m] factã "vel"ab eo, cui heres eſt, vel ab eo, qui procurator eſt:& quaſi ex tranſactione dederit, quæ facta non eſt:an locus ſit repetitioni.& ait, repeti poſſe. ex falſa enim cauſa datum eſt.Idem puto dicendum,& ſi trãſactio ſecuta non fuerit,propter quam datum eſt. Sed & ſi reſoluta ſit tranſactio.idem erit dicendum.

1 ¶ Si poſt [o] rem iudicatam quis tranſegit,& ſoluerit:repetere poterit idcirco:quia placuit, tranſactionem nullius eſſe momenti.hoc enim Imperator Antoninus cum Diuo patre ſuo reſcripſit.retineri tamen [o],atque compẽſari in cauſam iudicati,quod ob talem tranſactionem ſolutum eſt,poteſt.quid ergo,ſi appellatum ſit?vel hoc ipsũ incertum ſit.an iudicatum ſit,vel an ſententia valeat?magis eſt,vt tranſactio vires habeat.tunc enim reſcriptis locum eſſe credendum eſt,cùm de ſentẽtia indubitata,quæ nullo remedio adtemptari poteſt,tranſigitur. 2 ¶ Item ſi ob tranſactionem alimentorum teſtamento relictorum datum ſit:apparet,poſſe repeti,quod datum eſt:quia trãſactio ſenatuſconſulto [p] infirmatur. 3 ¶ Si quis poſt tranſactionem nihilominùs condemnatus fuerit:dolo quidem id fit, ſed tamen ſententia valet. potuit autem quis, ſi quidem ante litem conteſtatam tranſegerit, volenti litem conteſtari opponere doli exceptionem. ſed ſi poſt litem conteſtatam tranſactum eſt,nihilo minùs poterit exceptione doli vti poſt ſecuti [q].dolo enim facit,qui contra tranſactionem expertus,ampliùs petit.& ideo condemnatus repetere poteſt quod ex cauſa tranſactionis dedit. ſanè quidem ob cauſam dedit : neque repeti ſolet, quod ob cauſam datum eſt, cauſa ſecuta. ſed, hîc non

o *l.66.ſ.eod.*

p *l. 26. §. 12. l. 65. §. 5. ſ eod. l. 38.§.2.ſ.de vſuris, l. 27. in fine.ſ. de vſufructu legato.*

q *l.16. in fin,ſ. de petit.hered.*

r *l.2. §. 4. ſ. de rebus credit.*

s *l.48. ſ. eod.l. 38.§. 4. ſ. de ſolutionibus.*

t Debitum ſolutum pendente conditione, poteſt repeti tãquam obligatione nondum nata.

u die non exiſtente, vel die pendente. *Cuiac. 13.obſeruat. 20.vt §.1.Inſt. de Attiliano.* alioquin nulla eſſet differentia inter debitum ſub conditione, & debitum ex die incerto. idem Cuiac. *in quadã prælectione ad me tranſmiſſa.*

x quia licèt dies mortis in indiuiduo ſit incerta, tamen in genere certa eſt, *adde l. 1. §.1. 2.ſ. de condit. & demonſtrat.*

y *l. 40. ſ. eodem.*

z *l. 10. ſ. de SCto Macedon.*

a *l.65. in fine ſ. eodem.*

b *l. 31. ſ. de petit. heredit.*

c Imo competit. *l.44.ſ.eod.*

d Putatiuus heres vel bonorum poſſeſſor quod hereditario creditori ſoluit, repetere poteſt.

e Vide quæ ſcripſi ad *l. 94. §.1.ſ.de ſolutionibus.*

f Imò non repetet. *l. 19.ſ.de legat.2.*

g hodie tamen reus principalis ante fideiuſſorem conueniri debet, *Nouella 4.cap.1.*

h *adde l. 34. §. 1 ſ. de ſolutionibus.*

i Puta falsò procuratori creditori *l. 8. Cod. eodem.*

k *l.35.ſ. de ſeruitut. vrbanorum l.6.§.fin. ſ. commun.prædior.*

l Tranſactio poſt rem iudicatam & ratam habitam nullius eſt momenti. Itaque ſi quis ex tali tranſactione ſoluerit, repetit : vel potius quod ſolutum eſt in ſatisfactionem compenſatur : ſi verò poſt ſententiam ſequuta ſit appellatio,vel incertum ſit, an omnino iudicatum ſit, vel an ſententia valeat,vires habet tranſactio, *Synopſis Baſilicon* 11. *Titul. 2. ex lib.24. Titul.6.cap.18.adde 1.Harmenopul.10.§.4.*

m Aut compromiſſum, *l.26.§.10.ſ.eod.*

n *vide l.32.Cod.de tranſactionibus.*

o *l.7.§.1.2.ſ.de tranſactionibus.*

p Imò,oratione Diui Marci, *l.8.ſ.de tranſact.*Dic vtrumque verum. vel ideò quòd orationes principum in ſenatu recitatas ſenatuſconſulta ſequebantur, *Cuiac.* dixi plenius *ad l.16.ſ.de ritu nuptiar.l.7.Cod.de prædiis minor.*

q Cur ita?vide *l.2.Cod.ſententiam reſcindi.*

videtur

a Duæ lucratiuæ cauſæ non concurrunt.
b *vide l.26.§.3.ʒ.eodem.*
c *l.67.§.2.ʒ.eodem.*
d Indebitas vſuras qui ſoluit,cum ſortem deberet,non repetit. Quod ſi ſupra legitimum modum vſuras ſoluit,non repetit quidem,ſed ſorti imputat.Quod ſi ſortem quoq; ſoluerit, repetet ſoluta, vt qui ſortem non debeat: ſiue adeo ante ſortem vſuras ſoluerit, ſiue poſt,ſiue ſimul *Synopſis Baſilicon 52.Titul.3. ex lib.24.titul.6. cap.20.*
e *l.3.in fin.Cod. de vſuris.*
f *l.102. in fin.ʒ. de ſolutionibus.*
g *l.18.Cod.de vſuris.*
h vſuras quæ cẽteſimã excedunt, per errorẽ ſoluti repeti poſſunt. *Paul.2. ſentent.14.§.4.*
i *l.4.in fin.ʒ.de nautico fœnore,v. Paul. 2. ſentent. 14.§.2:& ibidem Cuiacium.*
k Vſuris ſortẽ adæquãtibus, vſurarũ ratio finitur. Ea ratione,in cẽteſimas Kalendas rectè ſtipulati vſuras licuit: hoc.n. tẽporis ſpatio ſortẽ adęquabãt vſuræ cẽteſimę legitimæ *l. centeſimus.ʒ.de ver.oblig.*
l *l.28.Cod.de vſuris.*
m *l.40.ʒ.eodem.*
n *l.24.ʒ.eodem. l.21.§.1.ʒ. de inofficioſo.*
o *vide l.17.Cod. de ſolutionibus.*
p *l.84.ʒ.de regulis iuris.*
q hæc verba. *cum pecunia*, Hotomanus expũgit. *3. obſeruat.5.*
r *vide l.vlt.Cod. commun.diuidun. 2.Feu.55.§.2.* excipe caſum Nouellæ Leonis 102.
*
ſ qui perpetuã exceptionẽ habet ſolutum per errorem repetere poteſt *l.40. ʒ.eod.*
t ignorantia ac iuſtus error,ſolutionẽ factam filiofamiliâs,excuſat. *l. 27. in princip.ʒ. de pactis:adde l.14.§. penulti.ʒ. quando dies legati.*
u *l.21.§.1.ʒ. de inofficioſo.*
x Ideóque videtur donare: proinde nõ repetit.
y de operis libertorum *vide hîc Bartol. Iaſon. & Zaſium.1.Reſponſor.3.*
z Si per errorem operæ indebitæ datæ ſunt,ipſæ repeti non poſſunt *l.26.ʒ.de præſcriptis.*

videtur cauſa ſecuta,cùm tranſactioni non ſtetur. Cùm igitur repetitio oritur, tranſactionis exceptio locum nõ habet.neque[a] enim vtrumque debet locum habere, & repetitio,& exceptio.

4 ¶ Si qua lex,ab initio,dupli, vel quadrupli ſtatuit actionem:dicendum eſt, ſolutum ex falſa eius cauſa repeti poſſe.

De exceptione perpetua.

24. *Idem* lib. 46. ad Sabinum.

SI is,qui perpetua exceptione tueri ſe poterat, cùm ſciret[b] ſibi exceptionem profuturam,promiſerit aliquid vt liberaretur:condicere non poteſt.

De reo & fideiuſſoribus.

25. *Idem* lib. 47. ad Sabinum.

CVm duo pro reo fideiuſſiſſent decem, deinde reus tria ſoluiſſet, & poſtea fideiuſſores quina: placuit eum,qui[c] poſterior ſoluerit,repetere tria poſſe hoc merito.quia,tribus à reo ſolutis, ſeptem ſola debita ſupererant:quibus perſolutis, tria indebita ſoluta ſunt.

De vſuris. 3. *de exceptione perpetua.* 4. *Si plus ſolutum ſit.* 7. *De exceptione perpetua.* 8. *De peculiati debitore & peculio adempto.* 9. *Si filiusfamilias mutuatus ſoluerit.* 10. *De opinata condemnatione ex compromiſſo.* 11. *De ſucceſſoribus.* 12. *De operis libertorum.* 13. *De obligatione alternata.*

26. *Idem* lib. 26. ad Edictum.

SI[d] non ſortem quis,ſed vſuras indebitas ſoluit,repetere[e] non poterit, ſi ſortis debitæ ſoluit. ſed ſi ſupra legitimum modum ſoluit:Diuus Seuerus reſcripſit,(quo iure vtimur)repeti quidem non poſſe:ſed ſorti imputandum[f]:&,ſi poſtea ſortem ſoluit,ſortem quaſi indebitam repeti poſſe. Proinde & ſi ante[g] ſors fuerit ſoluta:vſuræ[h] ſupra legitimum modum ſolutæ,quaſi ſors indebita,repetuntur.quid,ſi ſimul ſoluerit?poterit dici,& tunc repetitionem locum habere. 1 ¶ Supra[i] duplum[k] autem vſuræ,& vſurarum[l] vſuræ,nec in ſtipulatum deduci, nec exigi poſſunt:& ſolutæ repetuntur:quemadmodum futurarum vſurarum vſuræ.

2 ¶ Si quis falsò ſe ſortem debere credens,vſuras ſoluerit:poteſt condicere.nec videtur ſciens indebitũ ſoluiſſe.

3 ¶ Indebitum autem ſolutum accipimus, non ſolùm ſi omnino non debeatur, ſed & ſi per aliquam exceptionem perpetuam[m] peti non poterat. quare hoc quoque repeti poterit:niſi ſciens[n] ſe tutum exceptione,ſoluit.

4 ¶ Si centum debens,quaſi ducenta deberem, fundũ ducentorum ſolui:competere repetitionem, Marcellus libro viceſimo digeſtorum ſcribit:& centum manere ſtipulationem.licèt enim placuit,rem[o] pro pecunia ſolutam, parere liberationem: tamen ſi ex falſa debiti quantitate maioris[p] pretij res ſoluta eſt: non fit confuſio partis rei cum[q] pecunia * nemo enim inuitus[r] compellitur ad cõmunionem.ſed & condictio integræ rei manet,& obligatio incorrupta.ager autem retinebitur,donec debita pecunia ſoluatur. 5 ¶ Idem Marcellus ait, ſi pecuniam debens,oleum dederit pluris pretij,quaſi plus debẽs: vel cùm oleum deberet,oleum dederit,quaſi maiorem modũ debens:ſuperfluum olei eſſe repetendum, non totum: & ob hoc peremptam eſſe obligationem.

6 ¶ Idem Marcellus adiicit: ſi, cùm fundi pars mihi deberetur,quaſi totus deberetur æſtimatione facta, ſolutio pecuniæ ſolidi pretij fundi facta ſit: repeti poſſe non totum pretium, ſed partis indebitæ "pretium".

7 ¶ Adeo autem perpetua[ſ] exceptio parit condictionem.vt Iulianus libro decimo ſcripſit:ſi emptor fundi dãnauerit heredem ſuum,vt venditorem nexu venditi liberaret, mox venditor ignorans,rem tradiderit: poſſe eum fundum condicere.idémque,& ſi debitorem ſuum damnauerit liberare, & "ille" ignorans ſoluerit. 8. ¶ Qui filiofamilias ſoluerit, cùm eſſet eius peculiaris debitor:ſi quidem ignorauit[t] ademptum ei peculium, liberatur: ſi ſcit[u],& ſoluit,condictionem non habet; quia ſciens[x] indebitum ſoluit. 9 ¶ Filiusfamilias contra Macedonianum mutuatus ſi ſoluerit:& patri ſuo heres effectus, velit vindicare nummos: exceptione ſummouebitur à vindicatione nummorum. 10 ¶ Si quis quaſi ex compromiſſo condemnatus,falsò ſoluerit,repetere poteſt.

11 ¶ Hereditatis,vel bonorum poſſeſſori, ſi quidem defendat hereditatem,indebitum ſolutum condici poterit:ſi verò is non defendat,etiam debitum ſolutum repeti poteſt. 12 ¶ Libertus cùm ſe putaret operas[y] patrono debere,ſoluit.condicere[z] eum non[a] poſſe, quamuis putans ſe obligatum ſoluit,Iulianus libro decimo digeſtorum ſcripſit.natura[b] enim operas[c] patrono libertus debet.Sed & ſi[d] non operæ patrono ſunt ſolutæ: ſed, cùm officium ab eo deſideraretur,cum patrono decidit[e] pecunia,& ſoluit:repetere non poteſt. Sed ſi operas patrono exhibuit,non officiales[f],ſed fabriles:veluti[h] pictorias[i], vel alias:dum putat ſe debere: videndum, an poſſit condicere[k]. & Celſus libro ſexto digeſtorum putat, eam eſſe cauſam operarum,vt non ſint eædem, neque eiuſdem hominis:neque eidem exhibentur. nam plerumque[l] robur hominis,ætas tẽporis[m], oportunitáſque naturalis[n] mutat cauſam operarum. & ideo nec volens quis reddere poteſt.ſed hæ (inquit) operæ recipiunt æſtimationem[o]. & interdum licèt aliud[p] præſtemus,(inquit) aliud condicimus.vtputa fundum indebitum dedi,& fructus[q] condico:vel hominem indebitum, & hunc ſine fraude modico diſtraxiſti:nempe hoc ſolùm refundere debes, quod ex pretio habes,vel meis ſumptibus pretioſiorem hominem feci:nónne[r] æſtimari hæc debent?ſic & in propoſito ait,poſſe[ſ] condici quanti operas eſſem conducturus.Sed ſi delegatus[t] ſit à patrono officiales[u] operas, apud Marcellum libro viceſimo digeſtorum quæritur,& dicit Marcellus,non[x] teneri eum:niſi[y] fortè in artificio[z] ſint. hæ enim,iubente patrono, & alij edendæ ſunt,ſed ſi ſoluerit officiales delegatus,non poteſt condicere: neque ei, cui ſoluit, creditori[a](cui alterius contemplatione ſolutum eſt,quíque ſuum recipit) neque patrono, quia natura ei debentur.

13 ¶ Si,decem aut Stichum ſtipulatus, ſoluam quinque:quæritur,an poſſim condicere, quæſtio ex hoc deſcendit,an liberer in quinque.nam,ſi liberor[b], ceſſat condictio:ſi non liberor, erit condictio, placuit autem, (vt Celſus libro ſexto,& Marcellus libro viceſimo digeſtorũ ſcripſit)non perimi partem dimidiam obligationis:ideóque eum,qui quinque ſoluit,in[c] pendenti habendum,an liberaretur:petique ab eo poſſe reliqua quinque,aut Stichum:&,ſi præſtiterit reſidua quinque, videri eum & in priora[d] debita ſoluiſſe:ſi autem Stichũ præſtitiſſet,quinque eum poſſe condicere,quaſi indebita. ſic poſterior ſolutio cõprobabit,priora quinque vtrùm debita, an indebita ſoluerentur.Sed & ſi,poſt ſoluta quinque,& Stichus ſoluatur:& malim ego habere quinque, & Stichum reddere:an ſim audiendus,quærit Celſus. & putat natam eſſe quinque condictionem.quamuis vtroque ſimul ſoluto, mihi † retinendi,quod vellem,arbitrium daretur.

14 ¶ Idem ait,& ſi duo heredes ſint ſtipulatoris, non ſic poſſe,alteri quinque ſolutis, alteri partem Stichi ſolui. Idem,& ſi duo ſint promiſſoris heredes. Secundum quæ liberatio non contingit,niſi aut vtrique quina, aut vtrique partes Stichi fuerunt ſolutæ.

Verbis condicitur.

27. *Paulus* lib. 28 ad Edictum.

QVi loco certo debere exiſtimans indebitum ſoluit, quolibet[e] loco repetet. non enim exiſtimationem ſoluentis,eadem ſpecies repetitionis ſequitur.

Si debitor abſolutus ſoluerit.

28. *Idem* lib. 32. ad Edictum.

IVdex ſi malè abſoluit,& abſolutus ſua[f] ſponte ſoluerit,repetere non poteſt.

De pupillo furioſo,prodigo.

29. *Vlpianus* libro ſecundo. Diſputationum.

a Facta repeti ſpeculariter non poſſunt *argument. l. penultim.ʒ. de præſcriptis.* Sed & illud notant: Obligationem antidoralem in liberto ita potentem eſſe, vt ſi operas officiales patrono præſtiterit,quas ſola natura ei debet,non repetat. Vide interea hîc Iaſonem: ſedecim effectus enumerãtem naturalis ſeu antidoralis obligationis.
b Cur natura?quia lex eſt naturæ beneficio beneficium pẽſare.*l.ſed etſi.§.conſuluit ʒ.de petit.heredit.*
c Operas patrono libertus natura debet vt hîc operas officiales *in fin.§.*
d operarum & officij diſcrimen.
e Tranſigere & compromittere de operis cum patrono ſuo libertus poteſt.
f Operarum aliæ officiales,aliæ fabriles.
g Operæ fabriles an eæ ſunt quæ ſine vlla diſciplina præſtantur? *Bartolus* ita putat:Iaſon contra ſentit argumento huius loci.
h vel pictorias.*Cuiac.ad tit.de adquiſit.per adrogationem,vt in l.23.24.ʒ.de operis libert.*

i Dic poſſe condicere,quando eſſet conducturus.*verſ.ſic in propoſito ʒ.*
k Varietate circumſtantiarũ,variantur eiuſdem hominis operę,vt nec eędem,neque eiuſdem ſint,neque eidem præſtentur.*adde l.Nemo.ʒ. de duobus reis l.31.ʒ.de ſolutionibus.vide tamen l.15.in fin.Cod.de contr.ſtipulat.*
l *aliâs* tempus operæ vnius & eiuſdem hominis vno die præſtitæ, ab operibus eiuſdẽ alterius diei diſtinguũtur. ſed & hoc notant, Quæ tẽpore diſtinguũtur,eadem ſemper non eſſe.
m *al.* naturalẽs
n Æſtimatio rei condicitur, quoties res ipſa condici nõ poteſt,*l. penultim.ʒ. de præſcript.verb. l.vltim.ʒ.de offic. iudic.l. non amplius §.cũ bonorũ ʒ.de legat.1.*
o Indebitum ipſum nõ ſemper cõdicimus; ſed nonnunquã eius loco aliud.
p *l. 15. ʒ.eod.l. 65.§.5.ʒ.eod.*
q Indebitũ omni iure ſolutũ, condici poteſt.
r *aliâs* non æſtimari hæc debẽt, *& ita eſt in vulgata æditione.* Vnde colligunt, eũ qui indebitũ ſeruum acceperit, & eũ pretioſiorẽ fecerit,ſumpt⁹ nõ poſſe repetere; aut retinere æſtimationem eius,quo prætioſior eſt:hac nimirum ratione, quòd huiuſmodi conditio intrinſeca ſit.
ſ Delegati operæ officiales non poſſunt, *vt hîc & l.4.ʒ.de nouat.*Quid ita?cohærent perſonæ patroni *l.operæ.ʒ. de operis libert.*
t *aliâs* inofficiales.
u Cur non tenetur: cùm liberto conſentiente fiat delegatio?*l.1.ʒ.de nouationibus.* Operæ officiales à perſona patroni ſeparari nõ poſſunt. *adde l.libert.ff. de operis libert.*
x Operæ artificiales, ſicut reales operæ, tranſeunt ad filios: imò & ad extraneos.*Iaſon.* id eſt, delegari poſſunt.
y Operæ artificiales relegari poſſunt, *vt hîc* Cur poſſunt?nẽpe quia perſonæ patroni non coherẽt: ſed ab eo poſſunt ſeparari.
z Delegatio, creditori fieri ſolet.
a Eadem ſolatio non poteſt operari liberationem,& inducere repetitionem, *l.32.§.4.in fin.ʒ. eod.l.34.in fin.ʒ.de ſolut.*
† creditori ſcilicet: verùm id abrogatur *l.10.in fine Cod.eod.* data ei electione recipiendi qui & dandi habuit *vide l.32.ʒ.eod.*
b *l.2.§.2.ʒ.de verb.obligat.* c *vide l.5.ʒ.de fideiuſſoribus.*
d & etiam in eo in quo ſoluit indebitum: & ſic non tantùm ratione contractus, ſed quaſi forum ſortimur:Gloſſ. Iaſon & ij quos, ille vocat Citramõtanos,à quibus diſſentiunt Vltramontani.hi mouentur,quòd errãtes non tribuant iuriſdictionem: quòd qui repetit,antè geſta improbet,& ita quodlibet forum attributum reo:quòd in loco domicilij rei,res ſit petenda,*l.65.ʒ.de iud. ciuis l.2.Cod.de furtis.* Illi verò, & ex quaſi contractu(puta negotiorum geſtorum)ſortiri quemque forum probant, *l.33.ʒ. eod.l.1.2.Cod de ratiocinijs oper.* vt vbicunque quis obligetur,ibi contrahere videatur,*l.20.ʒ.de iudicijs.* e Id eſt,non coactus in iudicio.
f abſolutus per ſententiam debitor, ſi ſoluit non repetit.*Iaſon.*

INterdum persona locum facit repetitioni. vt puta si pupillus [a] sine tutoris auctoritate, vel furiosus, vel is, cui bonis interdictum est, soluerit. nam in his personis generaliter repetitioni [b] locum esse non ambigitur. Et si quidem exstant nummi, vindicabuntur [c] consumptis verò, condictio locum habebit.

De eo qui creditor, & debitor est.

30. *Idem* lib. 10. Disputationum.

QVi inuicem creditor, idémque debitor est: in "his" casibus, in [d] quibus [e] compensatio locum non habet si soluit, non habet condictionem, veluti indebiti soluti: sed sui crediti petitionem.

De indebito promisso.

31. *Idem* lib. 1. Opinionum.

IS, qui plus quàm hereditaria portio efficit, per errorem creditori cauerit [f], indebiti promissi habet condictionem.

De obligatione alternata. 1. De fideiussore. 2. De eo quod mulier dedit nomine dotis. 3. De obligatione generis.

32. *Iulianus* libro decimo. Digestorum.

CVm is qui Pamphilum aut [g] Stichum debet, simul vtrumque soluerit: si posteaquam vtrumque soluerit, aut vterque, aut alter ex his desiit in rerum natura esse: nihil repetet [h]. id enim remanebit in soluto, quod superest.

1 ¶ Fideiussor cùm paciscitur, *ne ab eo pecunia petatur:* & per imprudentiam soluerit: condicere stipulatori poterit. & ideo [i] reus quidem manet obligatus: ipse autem sua exceptione tutus est: nihil autem interest, fideiussor, an heres eius soluat. quòd si huic fideiussori reus heres extiterit, & soluerit: nec repetet [k], & liberabitur.

2 ¶ Mulier [l], si in ea opinione sit, vt credat se pro dote obligatam, quicquid dotis nomine dederit, non repetit. sublata enim falsa opinione, relinquitur pietatis [m] causa [n], ex qua solutum repeti non potest.

3 ¶ Qui hominem generaliter [o] promisit [p], similis [q] est ei, qui hominem aut decem debet [r]. & ideo, si cùm existimaret se Stichum promisisse, eum dederit: condicet: [s] alium autem quemlibet [t] dando, liberari poterit.

Si quis in alieno solo ædificauerit, aut insulam alienam fulserit.

33. *Idem* lib. 39. Digestorum.

SI in area tua ædificassem, & [u] tu ædes possideres: condictio locum non habebit [x]: quia nullum negotium inter nos contraheretur. nam is, qui [y] non debitam pecuniam soluerit, hoc ipso aliquid negotij gerit. cum autem ædificium in area sua ab alio positum dominus occupat, nullum negotium contrahit. Sed "&" si is, qui in aliena area ædificasset, ipse possessionem tradidisset: condictionem non habebit [a], quia nihil accipientis faceret, sed suam rem dominus habere incipiat. Et ideo constat, si quis cùm existimaret se heredem esse, insulam hereditariam fulsisset: nullo [b] alio modo, quàm per retentionem [c] impensas seruare posse.

De conditione fideicommissi.

34. *Idem* lib. 40. Digestorum.

IS, cui hereditas tota per fideicommissum relicta est: & præterea fundus [d], si [e] *decem dedisset heredi*, & heres suspectam [f] hereditatem dixerit, & eam ex Trebelliano restituerit: causam dandæ pecuniæ nō [g] habet. & ideo quod eo nomine, quasi implendæ conditionis gratia dederit, condictione repetet.

De soluto ob rem non defensam.

35. *Idem* lib. quadragesimoquinto. Digestorum.

QVi ob rem non defensam [h] soluit [i], quamuis [k] postea defendere paratus est, non repetet quod soluerit.

Si seruus qui rem commodauit creditori, cui commodatarius eam rem pignerauit, pecuniam dederit.

36. *Paulus* lib. 5. Epitomarum Alfeni Digestorum.

SEruus cuiusdam, insciente domino, magidem [l] commodauit. is, cui commodauerat, pignori eam posuit, & fugit qui accepit, non aliter se redditurū aiebat, quàm si pecuniam accepisset [m]: accepit à seruulo: & reddidit magidem. Quæsitum est, an [n] pecunia ab eo repeti possit. Respondit, si is, qui pignori accepisset magidem alienam, scit [o] apud se pignori deponi, furti eum se obligasse. ideóque, si pecuniam à seruulo accepisset redimendi furti causa, posse repeti [p]. sed si nescisset alienum apud se deponi, non esse furem. Item si pecunia eius nomine, à quo pignus acceperat, à seruo ei soluta esset: non posse ab eo repeti.

De eo qui suum seruum emit.

37. *Iulianus* libro 3. ad Vrseium Ferocem.

SEruum meum [q] insciens à te emi [r], pecuniámque tibi solui. eam me à te repetiturum, & eo nomine condictionem mihi esse omnimodo puto: siue scisses meum esse, siue ignorasses.

De eo quod frater fratri, 1. vel filius patri, 2. vel pater filio naturaliter debet. 3. De fideiussore.

38. *Africanus* libro nono. Quæstionum.

---

a *l.14.in fine ī.de solut. §.final. Inst. quibus alienare.*

b Quid: repetitio hæc datúrne per in integrum restitutionem vt vltramontanis videtur? an sine restitutione, vt Placentino & Citramontanis? Et si per in integrum restitutionem datur, an ad ipsam condictionem indebiti datur, vt quidam putant? an ad ipsam rem omnimodo, vt Butrigarius? an ad obligationem naturalem, vt Iacobus Aretinus? An ad id quod ciuiliter tātùm debitum solutum est? vt Iacobus, Arena & Vltramontani? an ad ipsam solutionē, quam cōsecuta est cōsūptio, vt Ray. & Sal. Placentini & Citramontanorū opinionē seqtur Bartolus & Iasō: hoc sensu: Personas hîc enumeratas indebite solutum cōdictiōe indebiti repetere, vbi aliæ personę non repeterent.

c *l.46. in fine l. 53. in fine ī. eod.*

d Qui tutus exceptione cōpēsationis soluit, condicere solutum, vt indebitum non potest: vt creditum, potest.

e Vt puta debebas decem ex mutuo, ego decem ex causa depositi *l. vltim. in fin. Cod. de compensationibus.*

f Cautiones factæ per errorem, cōdici possunt *l.3. Cod. eod. l.5. in fin. ī. de act. empt. l.2. §.3. 4. ī. de donat.*

g Alternationis debitor, si rem vtramque soluerit, & vna res apud accipientē perierit: eam quæ superest, vt indebitam condicere nō poterit. Quæ perierit, illi soluenti perierit: quæ superérit, in soluto apud eum qui accepit, manebit. *vt hîc.* Vt ea ratione præsumatur periisse res indebitè soluta. Quid si sub alternatione non species, sed speciem & quantitaté debuit? speciē eū repetere posse notāt: cùm quantitas perire non possit *arg. l. incendium, C. si certa.* Quid si creditor in mora recipiendi fuerit *vt l. Sticum aut Pamphilū ī. de solut.* Quid si vtraque species, non eodem momento, soluta? *vt l. cum duo s. eod.* Quid si creditor mala fide vtramque accepit? aliud: hoc est vbi superiora occurrunt. Re vna perempta, quæ superérit poterit condici.

h Quid si neuter desiit in rerum natura, cuinam ius eligendi erit? Hæc lex Iulianum habet authorem quem lex 10. *Cod. eod.* testatur dedisse electionem debitori. *vide Cuiac. 8. obseruat. 35. vide etiam quæ notaui ad l.26. § penult. in fine s. eod.*

i Eadem solutio non inducit repetitionem fideiussori & liberationem reo principali: pareret enim effectus cōtrarios, quod nulli actui tribuitur *l.26. §.4. §.13. s. eod.*

k *vide quæ notaui ad l.26. §.13. in princip. s. eod.*

l Mater *arg. l.34. ī. de negot.* sic emendat Cuiac. *in quadam prælectione ad me trāsmissa.*

m Pietatis ratio efficit vt indebiti soluti cesset repetitio. Ex hoc quoque loco notant, Dotis causam piam esse, non ex se, sed si à matre vel sorore promittatur.

n *vide l.5. s. de seruo corrupto. l.14. § 7. s. de religiosis.*

o *l.2. §.1. ī. de verborum obligationibus.*

p quilibet dandi facultatem habet. Nam electio, in obligatione generis, est debitoris: æquè ac in stipulatione alternatiua *l.2. §.1. de verbor. obligat.*

q Generalis obligationis & alternatiuæ similitudo *vt hîc, & l.2. §.1. ī. de verborum obligat.* Interdum tamen differunt, de quo vide Zasium. 2. *Responsor. vlt.*

r is, enim (vtpote debitor sub disiunctione) electionem habet soluendi quē velit.

s Imò, nihil repetet. *l.19. in fine. ī. de legat. 2. v. Cuiac. 8. obs. 35.*

t *l.52. ī. mandati. adde l.35. Cod. de donat.*

u Impensas in alieno faciens, eas seruat non condicēdo, sed retinendo, *vt hîc.* Atqui indebitum qui accipit, tenetur condictione: cur non eodèm iure qui fundum suum occupauit, in quo alias expensas fecit, expensorum ratione, condictione indebiti non tenebitur? is cui non debitam pecuniam solui (ita hîc legendum videtur) hoc ipso quod indebitum accipit, aliquid negotij gerit: Cùm autem ædificiū in sua area ab alio positum, occupat, nullum negotium contrahit. *vers. nam is.* Cur tam varie? Qui indebitam pecuniam soluit, hoc ipso quod omnimodo indebitum accipit, negotium gerit, contrahere videtur, & contractu obligari. Posteriore casu haud omnino nō suū, nec omnino indebitum accipit. Nam etsi ędificiū quidem ab alio positum accipit, quia tamen in area sua positū occupat, nō tam indebitū quàm suū occupasse intelligitur. Quidquid enim areæ alienū ædificatur solo cedit. Ponámus areę dominū, eius possessionē nō occupasse: sed ab eo qui ædificiū posuit accepisse? Ne hoc quidem casu qui ędificiū posuit cōdictionem habiturus sit. Quo iure? condicere ea quisque solet, quæ accipientis fecit. In hac specie qui possessionē tradidit, nihil accipiētis fecit, cùm rem suam dominus habere cœperit *versu sed etsi.* Ex his constat eum qui cùm se heredē existimaret, insulam hereditariam fulserit, impensas nullo alio modo quā per retentionem seruare posse. *vers. & ideo.* Quod vti verū sit: stricto an ęquo iure mox explanabo.

x Qui in alieno ædificat, si possidet, repetit: si nō possidet, non condicit stricto iure, *vt hîc.*

y Vt competat condictio indebiti requiritur, vt aliquod negotium gestum sit inter partes: & meritò, quia condictiones sunt actiones personales, quæ præsupponūt obligationem inter partes *Iason.*

z *fortè legēdum* cui nō debitam pecuniam solui, *vt s. notatum est.*

a Imò habebit, *v. l.40. §.1. ī. eod.*

b Ad expensas factas bona fide in re aliena nullum habeo remedium ad eas consequendas, q̄ retentionis. *Iason.* nisi de æquitate *arg. l.32. s. de reb. cred. Castrens.* sed Molineus *ad Consuet. Par. tit.1. §.1. glos. 5. numero 101. & seq.* ait etiam malæ fidei ędificatorem ad eos sumptus repetēdos (quibus scilicèt domini fundi cōditio facta est melior) actionē habere: ídque probat *l.6. §.3. s. de negot. l.38. s. de petit. heredit. l.2. in f. Cod. de rei vindicat. l.14. ī. de donationibus.* & leges omnes contrarias ad ius strictum & iuris rigorem refert.

c Retentione tantū quædam seruantur.

d *subaudi* ipsius heredis proprius.

e Hereditate relicta ex causa futura, ob causam: ex causa præterita, indebiti condictione agitur.

f Heres qui inuitus hereditatem fideicommisso obnoxiam adit, neque incommodum, neque lucrum ex ea hereditate consequitur *l. quia poterat. ī. ad Trebell.*

g Cur non habet? nempe quia decem dare iussus est, non hereditatis nomine, sed fundi. ac præterea hereditatem fideicommisso obnoxiam ab herede inuito & adire coacto accepit: vt ea de causa decem quoque præstare non debeat. Nō fundi quoque nomine decem dederit, quem hîc subintelligere debemus ab herede non præstitum.

h Adde *l.14. §. vlt. ī. iudic. solui.*

i Facta executione à lege *l.19. ī. de legat. 2.* vel ab homine, non admittitur purgatio moræ *vt hîc Iason.*

k Moræ purgatio nō admittitur post executionem factam à lege vel ab homine *l. si is cui. ī. de legat. 2: l. traiectitiæ ī. de illo ī. de obligat. Bartol. in l. insulam. ī. de verbor. obligat.*

l Id est, vas quo farina subigitur *Pollux. 6. c. 12.* aliàs μαγις vel lancem. *Plinius. 13. c. 11.* (dictā magidem à magnitudine. Varro testatur 4. *de Lingua.*) vel mēsam significat *Pollux 6. c. 12.*

m Qui rem alienā pignori sciens accipit, is furtū cōmittit, *vt hîc & arg. l.12. in f. Cod. de furtis.* an aliud erit si nesciēs accipit? sic putat Castrēsis (vt meritò Iason statum Iudęorū reprehendat, apud quos nemo cogitur pignus furtiuū restituere.) atq; ita videtur retineri pign⁹ posse, quousq; credita pecunia restituatur: si ita est, hoc casu restringitur. *l.2. C. de furt.*

n *v. quæ dixi ad l.2. C. de furt.*

o Furti tenetur, qui scit rē alienā apud se pignori deponi: qui sciēs rē alienā, pignori accipit. Quod quidā extendūt ad eos qui in alea pecuniā alienā scientes reportāt: puta dominicā, à seruo vel institore: patriā seu paternā à filio.

p Si tamen consumpta est: vel ratū habuit dominus, vel solui noluit: aliàs si extaret vindicaretur, *Albericus.*

q suæ rei emptio nō valet: eóque nomine solutum pretium repetitur.

r *l.16. l.3. 4. §.4. ī. de contrah. empt.*

Frater

FRater [a] à fratre [b], cùm [c] in eiusdem potestate essent, pecuniam mutuatus [d], post mortem patris ei soluit, quæsitum est an repetere possit. respondit, vtique quidem pro [e] ea parte, qua ipse patri heres extitisset, repetiturum [f]: pro ea verò, qua frater heres extiterit, ita [g] repetiturum, si [h] non minus ex peculio suo ad fratrem peruenisset. naturalem [i] enim obligationem, quæ [k] fuisset, hoc ipso sublatam videri, quòd [l] peculij partem frater sit consecutus. adeo vt, si prælegatum [m] filio eidémque debitori "id" fuisset, deductio huius debiti à fratre ex eo fieret. ídque maximè consequens esse ei sententiæ, quam Iulianus probaret: si extraneo quid debuisset, & ab eo post mortem patris exactum esset: tantum iudicio eum familiæ [n] erciscundæ recuperaturum à coheredibus fuisse, quantum ab his creditor actione [o] de peculio consequi potuisset. Igitur " & " si [p] re integra familiæ erciscundæ agatur: ita peculium diuidi [q] æquum esse, vt ad quantitatem eius indemnis [r] à coherede præstetur. porrò eum [s], quem aduersus extraneum defendi oportet, longe magis in eo, quod fratri debuisset, indemnem "esse" præstandum. 1 ¶ Quæsitum est, si [t] pater filio crediderit, ísque emancipatus [u] soluat, an repetere possit. respondit, si nihil ex peculio apud patrem remanserit, non repetiturum. nam manere naturalem [x] obligationem argumēto esse, quòd extraneo agente intra annū de peculio, deduceret pater, quod sibi filius debuisset.

a Non pigebit, post tot interpretes, in hanc legem, satis inuolutam, aliquid etiam afferre. Statum eius ad vsum fori accōmodasse, nunc sufficiet: & verò paucis. Nam sentio me voluminis huius breuitate circumscriptum. Et extant alioquin doctissimorum antecessorum selectissimi in hanc legem commentarij. Secundus filius, mortuo Tertio patre (cui duodecim solidos facto Primi fratris debebat) peculium profectitium (aliud est enim in castrensi vel quasi *l. 12. Cod. de collatio.*) totidē solidis constans, hæreditati intulit, Primò fratri cohæredi, communicandū *l.13. Cod. familiæ erciscundæ.* Diuiditur hæreditas. Primus, vnum semissem: Secundus, alterum capit. Eidem Primo Secundus, ignoratione summa, illa duodecim quæ patri quondam ita debuerat) integra soluit: quæ, postea, iuris sui admonitus, Primo vt indebitè accepta condicit. Hæc est huius actionis prima intentio. Primus, semissem vnum rectè repeti à Secundo pro qua parte is patri hæres extitisset, non negat: sed alterum iniustè: cùm eum habeat à Secundo, dissoluendæ obligationis naturalis causa. Naturalis enim obligationis eam esse vim, vt à patre semel adquisita, non tantùm in eius persona consistat, sed vt eius hæreditati relicta, vel in eam reflexa, ipsis liberis, ideóque & ipsi Primo, pro sua parte communicata censeatur. Iuris dispositione receptum esse, vt quæ dissoluendæ naturalis obligationis causâ soluta sint, minimè repetantur. Huius exceptionis substantia, ex replicatione Secundi, nunc sequente, colligitur. Hîc obiter monebo, magnas controuersias, huiusce naturalis obligationis ratione, inter doctissimos interpretes motas fuisse. Alij, filium patri naturaliter obligari posse aiunt: alij negant, quòd sit vna persona cum patre: Alij peculiatum filium patri obligari posse naturaliter per alterum filium peculiatum negant, quòd inde sequatur, vnum & eundem patrem sibi pecuniam credere & accipere: alij fieri posse aiunt, puta Accursius, veteres & inter Neotericos Zas. Nec enim esse ἀδύνατον, vt vnus & idem pater, distinctis filiorum peculiis, vni per alterum obligetur, & vnum per alterum sibi obliget: sibi, inquam, ídque maximè, si filiorum peculia separarit. Nihil impedire quominus in vna & eadem persona, vnius eiusdémque rei ratione, actio & passio reperiatur: vtque vnus & idem pater vnius filij ministerio alterum sibi obliget naturaliter. Vnum & eundem auum neptis suæ ministerio, progenerum: pronepotis verò sui, pronurum accipere: vnum & eundem, vxorem pronepti accipere, pronepotem autem eidem nepti matrimonio coniugere: *vide l.67. §.2, Instit. de ritu*: Nullam conuentionem esse in qua quis seipsum voluntariè non obliget, ac alteri volens etiam non obligetur: Nihil obstare, quominus destinatione patris distincta filiorum peculia, conuentiones & obligationes iuris naturæ mutuas admittant: perinde acsi à diuersis & extraneis hominibus contractæ fuissent: vtque ipse pater in sua persona, inque peculiis filiorum distinctis huiusmodi conuentiones seruet, quas in aliorum personis admitteret: Pacta iuris naturæ talia esse, vt etiam inter parentes & liberos sint seruanda: Æquitatis eam esse vim & potestatem, vt solutius & ἐν πλάτει res ipsas consideret, sed & destinatione patris, distinctis filiorum peculiis, in iis eundem naturaliter obligari permittat: Fictione iuri non inimica, duos, si fas est dicere, homines in vno homine, ob diuersa filiorum eius peculia considerari posse, licèt ad eundem eúmque vnum, dati & accepti ius integrum, breui manu, redeat: Medij ciuilis interuentu, naturalem obligationem contrahi posse: Tribus locis, hac in lege, naturalis obligationis, inter parentem & filios, mentionem fieri, eámque à fratre fratri obiici: frustrà & malè sublatam & remanere dici, nisi quædam extiterit: cùm, nec manere, nec tolli quidquam possit, nisi antea fuerit: Ad hæc, vel ipso iure nascendi, ac re ipsa, filium non eundem esse qui sit pater: patrem non eum esse qui sit filius: inde constare, identitatem personæ parentis ac filij, non tam naturalem esse quàm ciuilem, ac fictitiam. Et cùm pater ac filius duo ita sint, huiusmodi nascendi legem nihil obstare quominus inter ipsos naturalis obligatio rectè contrahatur. Sunt enim reipsa duæ personæ, quarum vna alteram obligare: altera obligari possit. Id etiam magis perspici, quòd alter alteri pietatem & alimenta debeat. Neminem debitorem esse, nisi vel iure naturæ, gentium vel ciuili. Quòd si receptum sit, vt vnus liberorum patri obligari possit, admittendum esse, vt reliqui liberi eidem obligari possint. Fratrem fratri mutuum dando, facto ipso eum sibi obligare, vtcumque patri res credita acquiratur. Hinc sequi, vt frater, qui mutuum accepit, patri obligetur, cùm eum nemo patri obligare possit, quin pariter obligetur. Sed hæc plus satis, &, si licet dicere, plus vtilitatis esse puto: si, neglectis huiusmodi controuersiis, quæsiuerimus potius, ecquid hodie filij parentibus adquirant, vsu reducto. *legis 6. Cod. de bon. quæ lib.* Sed ad rem redeo. Secundus, duo illa priora enunciata fratri Primo, vltro concedit, saltem in his non disputat: sed interea, cuique hoc constare ait, frustrà naturalem obligationem à Primo fratre sibi obiici, quæ sit extincta, quæque ideò nullas vires habeat. Extinctam ex eo animaduerti, quod ipse Primus, non minus isto semisse (contentioso sc. ac controuerso) ex peculio Secundi consequutus sit (his verbis innuens se vna solutione satis liberatum esse.) Hæc sit replicatio Secundi, quam expressit Iason his versibus, Ad reliquam partem Meuio (id est, Primo) manet actio (id est obligatio) salua: Sed perit obuentu sect. cum fratre, peculi. Quid hîc Primus faciat, nisi fortè respondeat, debiti præstatione naturalem obligationem generaliter extingui, sed in causa peculij ac iudicio familiæ erciscundæ, præsertim inter fratres, ius quoddam esse singulare? Hæc sit Primi duplicatio. Si pater (inquit Secundus) mihi duodecim vel assem credidisset, peculiúmque asse constans mihi prælegasset, ex eo prælegato atque asse, semissem, vt heres patris creditoris mei diuidi tibi postulasses, (hinc constat, legato peculio à patre non censeri liberationem filio legatam) Quod si tui semissis conseruandi causa, tibi de meo peculio satisfieri postulasses, æquum quoque nunc eadem ratione fuerit, vt idem semis peculij mei à te perceptus, extinguat in hac specie naturalem obligationem, quam tu mihi paulò antè opponebas. Quorsum enim ex peculio meo semissem postulasses, nisi vt aliquam obligationem extingueres? Præterea, si extraneo quid debuissem (Res ita habet, filium familias peculiatum, patre mortuo, à creditoribus peculij nomine conueniri, *l. 18. §. 5. ff. familiæ erciscundæ*, & iisdem condemnari posse *l.13. Cod. famil.* condemnatum actiones sibi credi à creditoribus rectè postulare *d. l. 18.* vt à coheredibus tantùm iudicio familiæ erciscundæ recuperet, quantum creditores ab iis, actione de peculio, fuissent consecuti. *vt hac lege* 1. tantam quantitatem in quantam creditoribus condemnatus fuerit *d.l. 13.*) & à me post mortem patris exactum esset tantum iudicio familiæ erciscundæ à te coherede meo, recuperaturus fuissem, quantum à me creditor actione de peculio consequi potuisset. Vnde constat, mutuum à filiofamilias peculiato contractum, ex eius peculio soluendam esse. Atque ita eius perceptione obligationem filii familiàs extingui. Igitur cum semissem ex eo perceperis, sequitur naturalem illam ac meam obligationem extinctam esse. Quòd si iterum contendis, nihil ex superioribus sequi, quòd nullus in hac specie extraneus debitor reperiatur: hoc tamen honestatis & æquitatis ratione euincetur, me non deterioris conditionis aduersus fratrem esse oportere, quàm aduersus extraneum. Extraneus si ageret, de peculio satisfieret: eo igitur, si experiri cœperis, tibi satisfieri necesse fuerit. Si extraneo ex peculio fuisset semel satisfactum, extincta eius obligatio diceretur. Quin etiam & aduersus patrem, extraneus: imò, ipse emancipatus, peculio tale mutuum imputassem. §.1. & 2. ff. *eod.* Quod cùm hîc sit, constat semissem alterum, de quo mota quæstio est, apud te esse ex nulla obligatione, ne quidem naturali, cùm ea sit extincta, eúmque tibi, tanquā indebitum, à me iustè condici. Id Iason his versibus sic expressit: *Namque profectitio sic sunt affixa peculo.* (.i. peculio) *Iura* (.i. onera) *quòd id semper velut ægrum lepra sequatur.*

b Quid? num hæc lex locum tantùm habet in duobus fratribus: an etiam locum habitura est in pluribus? Bartolus & Angelus hîc negant in pluribus locum habere. Quid? locúmne habet in duobus seruis vnius & eiusdem domini? Baldus in *l. vlt. Cod. quod cum eo*, ita putat. contrarium putat Iason. ex *l. 1. in fine Cod. an seruus ex suo facto.*

c Mutuum frater in potestate, à fratre in potestate quoque posito? mutuum, inquam, accipere potest. Atqui in potestate filius, nihil suum habere posse videtur: Imò potest: ídque variè. Primùm enim peculium castrense vel quasi castrense habere potest: quod si habeat, & vsufructū & dominiū quoque habeat. *l. vlt. Cod. de inofficioso: l. aduocati. Cod. de aduocatis diuers. iud. & titul. de castrensi peculio, infra.* Deinde peculium aduentitium habere potest, hoc est, quod neque castrense, neque quasi castrense, neque à patre profectum, sed aliunde. *l. cùm oportet. Cod. de bonis quæ liberis.* cuius proprietas veteri iure patris erat: hodie, nudus vsusfructus. *d.l. cum oportet: l. placet, ff. de adquir. hæreditate.* Præterea profectitium peculium, hoc est à patre acceptum, habere potest: Imò & pecuniam paternam. *Hæc* à rationibus patris separata non est: peculium profectitium, separatum est. *l. peculium ff. de peculio.* In pecunia paterna, patrem non obligat: in peculio obligare potest. *ff. de peculio.* vnde publicatis bonis patris, separatur peculium profectitiū, tanquam filij fuerit *l. denique, in fi. ff. ex quibus causis maiores.*

d Frater mutuam pecuniam ex suo peculio profectitio (cuius dominium est patris) mutuans fratri, dominium transfert (id enim mutui naturæ est. *l. 2. §. appellata, ff. de reb. creditis.*) Imò non transfert dominium in fratrem: aut certè momentariè tantùm transfert. Nam qui eam pecuniam accipit frater, statim adquirit patri. Quid? num dicemus hîc pecuniam non peculij, sed ex peculio partam mutuo dari? An momentaneam illam dominij amissionem & recuperationem vi legis non hominis fieri dicemus? An potius momentaria illa omnia lege non negligi, quòd secum trahant vtilitatem suam, hoc est, ius pecuniæ ita acceptæ commodius administrandæ per vnum filium quàm per alium? An verò momentariam illam translationem pecuniæ à seipso in seipsum, tolerari, cùm expressè ita contrahatur, non tacitè? An eius dominium adquiri per accipientem, non per eum qui mutuum dedit, si modo pater id habeat? An potius adquiri, si pecunia ipsa ab accipiente consumpta?

e Creditore debitori succedente, vel è contra, obligatio simul & actio permiscetur. *l. Vranius. ff. de fideiussoribus, l. debitoris, Cod. de pactis.* Nam cùm obligatio sit vinculum quo quis adstringitur. *Instit. de obligat.* constat, neminem seipsum sibi rectè obligare posse, siue initium, siue consequentia omnia, seu post facta spectemus. *l. penult. ff. de arbitris.* ne idem inueniatur creditor & debitor.

f non repetiturum. Hotom. reprehensus à Roberto 1. recept. 30. & Cuiac. 9. *ad Afr.*

g obligatio naturalis non parit actioné, sed restitutioné. *l. si pœnæ, l. si non sortem, ff. eo.*

h Peculium enim filij, patre mortuo, inter omnes liberos defuncti diuiditur: & sic: pro ea quantitate qua peculium ad aliquem venit, pro eadem transit onus debitorū & creditorum: Transit autem non pro quota hæreditatis, sed quatenus est peculium, & in eo differt vtilitas ex peculio percepta, ab vtilitate hereditatis.

i obligationem naturalem tantùm inter patré & filium esse hinc colligunt: ciuilem verò nullam rectè contrahi putant. *l. interpositas, Cod. de transact.* cùm iure ciuili pater & filius sint vna & eadem persona. *l. nam ciuium, ff. de his qui sunt sui: l. vlt. Cod. de institut.* sed & hoc colligitur, Naturalem obligationem nasci inter fratres in eadem potestate existentes si contrahant.

k Quid? quæ naturalis obligatio esse potest inter patrem & filium? Peculij ratione, patrem naturaliter obligat. Obligatio ita contracta, peculij onus est, peculium asserit: æs contractum à filio peculiato, ex eo soluendum est.

l Peculium à patre acceptum, eo mortuo, fratribus conferendum seu communicandum: quo nomine iudicio familiæ erciscundæ qui peculium habet, conueniri potest: *l. cum actor. Cod. familiæ ercisc.*

m *l. 12. Cod. de collat.* Prælegato peculio vni liberorum omne peculiū eius est, non aliorum heredum.

n *l. 13. Cod. familiæ.* Heres quidquid soluit necessitate, id iudicio familiæ repetit à reliquis coheredibus. Hoc amplius notatur, Heredibus pluribus vnius defuncti, quemque heredé pro sua parte posse soluere, licèt defunctus pro parte soluere non potuisset *l. 2. §. 1. ff. de verbor. obligat.*

o Qui extraneus cum filio contrahit, filium ipsum insolidum obligatum habet: ac præterea patrem ipsū, non insolidum, sed de peculio. *l. si quis cum filio. ff. de peculio.* Ea ratione fit vt filius ita peculiatus indénis sit seruādus per heredes, coheredis.

p Retentio facilius re integra conceditur, quàm actio post rem non integram.

q Peculium diuidi inter heredes potest, vt & quæuis alia res hereditaria *l. licet, C. de collat: l. certum. C. familiæ.*

r Heres solus obligatus non ex ipsa hereditate deducere potest quod creditori soluat, sed à coheredibus indemnitatem tantùm exigere.

s Quiquem aduersus extraneum defendere & indemnem præstare debet, eum multò magis à se indemnem præstare debet. *l. venditrici. C. de reb. alienis non alien.* Nam qui defendere debet, impugnare non debet.

t mutuū filio peculiato pater dare potest: atq; ita sibi filiū obligare naturaliter.

u mutuū quod quis à patre filiusfamilias accipit, si id emācipatus soluerit, repetet, si peculium apud patrem remansit: si nihil peculij apud patrem remansit, non repetet, *vt hîc.* Cur non repetet? quia semel naturali iure patri debuit, id debitum nulla peculij redditione sustulit. si peculium pater occupasset, naturale & id debitū sustulisset. Igitur, cùm in hac specie filius patris soluit quod ex naturali obligatione debuit, non repetet. *vt hîc ibi, si nihil ex peculio.* Possis quærere, quo iure constet obligationem illam naturalem manere inter patrem & filium, post ipsius filij emancipationé? manere hinc constat, quòd filio emancipato, occupans eius peculium pater, creditoribus filii agentibus teneatur intra annum *ff. quando actio de peculio est annalis.* quod ea actione pater sibi deducere posset quod sibi filius debuisset, *vt hîc in fine.*

x si pater filio peculiato, *vt hîc*, & econtra, mutuum crediderit, contrahitur inter eos naturalis obligatio, quæ etiam post emancipationem filij durat, si nihil apud patrem ex peculio remanserit *§. prox. ff. eod.*

a mutuum quod pater à filiofamiliàs suo accepit, si id emancipato soluerit, non repetit.
b Pater filio naturaliter obligatur ex mutuo.
c id est, mihi satis datum fuit ab herede legati nomine. *l.8.§ 4.ꝣ.qui satisdare.*
d Fideiussori indebitum suo nomine soluenti competit repetitio. *l. indebitum, infrà eodem.*

2 ¶ Contrà [a] si pater, quòd filio debuisset, eidem emancipato soluerit, non repetet. nam hic quoque, manere naturalem [b] obligationem, eodem argumento probatur: quòd, si extraneus intra annū de peculio agat, etiam quod pater ei debuisset, computetur. Eadémque erunt. & si extraneus heres exheredato filio soluerit id, quod ei pater debuisset.

3 ¶ Legati [c] satis accepi [d]: & cùm fideiussor mihi soluisset, apparuit indebitum fuisse legatum. posse eum repetere existimauit.

De cautione omissa.

39. *Martianus* lib. 8. Institutionum.

SI quis [e], cùm à fideicommissario sibi cauere poterat, non cauerit [f]: quasi indebitum [g] plus debito eum solutum repetere posse, Diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt.

De exceptione perpetua. 1. De impensis deducendis.

2. De operis liberti.

40. *Idem* lib. 3. Regularum.

QVi * exceptionem [h] perpetuam habet, solutum per errorem repetere potest [i]. sed hoc non est perpetuum. nam si quidem eius [k] causa exceptio datur, cum quo agitur, solutum repetere potest: vt accidit in senatusconsulto de intercessionibus [l]. vbi [m] verò in odium eius, cui debetur, exceptio datur, perperam solutum non repetitur. veluti si filiusfamilias contra Macedonianum mutuam pecuniam acceperit, & paterfamiliàs factus soluerit, non repetit.

1 ¶ Si pars domus, quæ in diem per fideicommissum relicta est, arserit ante diem fideicommissi cedentem, & eam heres sua impensa refecerit: deducendam esse impensam ex fideicommisso constat. & si [n] sine deductione domum tradiderit, posse incerti [o] condici, [p] quasi plus debito dederit. 2 ¶ Si pactus fuerit patronus cum liberto, ne operæ ab eo petantur: quidquid postea solutum fuerit a liberto, repeti potest [q].

De pupillo.

41. *Neratius* lib. 6. Membranarum.

QVod pupillus [r] sine tutoris auctoritate, stipulanti promiserit, soluerit: repetitio est: quia [s] nec natura [t] debet.

De pœnis.

42. *Vlpianus* lib. 68. ad Edictum.

POenæ [u] non solent repeti, cùm depensæ sunt [x].

De exceptione iurisiurandi.

43. *Paulus* lib. 3. ad Plautium.

SI [y] quis iurasset *se dare non oportere*, ab omni contentione discedetur [z]. atque ita solutam pecuniam repeti posse, dicendum est.

De eo, qui suum recepit.

44. *Idem* lib. 14. ad Plautium.

REpetitio nulla est ab eo, qui suum [a] recepit: tametsi ab alio [b], quàm vero debitore, solutum est.

De eo quod debetur venditori hereditatis.

45. *Iauolenus* libro secundo ex Plautio.

SI is, qui hereditatem vendidit, & emptori tradidit, id quod sibi mortuus debuerat [c], non retinuit: repetere poterit: [d] quia * plus debito solutum per condictionem rectè recipietur.

De eo qui legata soluit nomine heredis.

46. *Idem* libro quarto ex Plautio.

QVi, heredis nomine legata non debita ex nummis ipsius hæredis soluit, ipse quidem repetere nō po-

e *sub.* hæres.
f id est, non consecutus est cautionem. vnde notant, soluentem non recepta cautione, solutum repetere.
g Cautio omissa, seu non petita per errorem, condici potest. *l.3.§.5.§. vlt. ꝣ. si cui plus quam.*
h vide hîc Albericum.
i *l.26.§.3.ꝣ.eod. l. 54. ꝣ. eod.l.34. in fine. ꝣ. de solutionibus.*
*
k Velleiani exceptio inducta est eius causa cū quo agitur, hoc est mulieris seu mulierum: Macedoniani, eius causa qui agit, hoc est fœneratoris.
l mulierum. s. seu Velleiano: hinc collige, senatusconsultum Velleianū cōstitutū esse in fauorē eius personæ cum qua agitur, vt *hîc*, Macedonianū verò, in odium eius qui agit. ꝣ. *eod.* Priori casu solutum repetitur: Altero, non repetitur. *vt hîc, & l.19. in prin.ꝣ.eod.l.9.§. pen. & vlt. ꝣ. de senatuscons. Macedon.*
m Præsumim⁹ quid odio singulariter inductum esse, quoties dolo alicui lex occurrit: Cōtra fauorem inductum præsumimus, quod lex constituit, mota imbecillitate eius cui fit concessio.
n Omissa deductio impensarum condici potest.
*
o .i. possessio condicitur, adde *l. 21. ꝣ. ad Trebell.* condictione incerti repetit hæres quod retinere potuit.
p Imò non cōdicetur. *l. 33. ꝣ. eod.*
q *l.32. §.1.ꝣ.eod.*
r infantiæ proximus.
s *l. 1. §. 2. ꝣ. de constit.l. 59. ꝣ. de obligationibus.*
t Imò, natura debet. *l. 21. ꝣ. ad l. Falcidiam.*
u Pœna depensá nōn repetitur. *Synopsis Basilicon.52.titul.3.ex lib. 24.Titul.6.c.37 l. 35.ꝣ.eodem.*
x *l.46.ꝣ.de regul.iur.vide Cuiac.8.obs.39.l.22.ꝣ.de pignorat.*
y Qui iurauit se non debere, si iam soluit, repetit. *Synopsis ibid.* Quid ita? Iuramenti vis ea est, vt quā in re iuratum sit, ea parte naturalem obligationem tollat. Igitur si quid inde, hoc est à præstito iureiurando solutum erit, indebitum fuerit, vt indebitum meritò condicetur,
z *l. 3.§.1.ꝣ.de iureiurand.*
a An rem propriam, vt Stella sentit? An suum debitum, vt Albericus & Zasius? *tractatu aduersus Stellam, & 1. Antinomiar.14.l.5.§.5.ꝣ.de doli except.l 12.ꝣ.de nouat.*
b Imò si ab eo recepit, condicet *l. 19. §. 1.ꝣ. eod. vide Zasium in tractatu aduersus Stellam.*
c Venditor hæreditatis si sibi debitum (etiam naturaliter, *vt notat Bartolus, argum. l. Stichum.§.aliqui. ꝣ.de solutionib.*) non retinuit, id ab emptore potest petere.
d *l.2.§ penult. & vlt. ꝣ.de here.vel act. vend.*
e .i. Quod quis meo nomine, sciente me, indebitum soluit condico. quod ignorante vindico. priori casu dominium, altero non transfertur.

f hîc videtur res corporales à nummis (quorum superius mentionem fecit) distinguere. Nummos autem esse rem incorporalem ex eo constat, quòd is qui nummos debeat, quantitatem debeat, non corpora *adde l.94.ꝣ.de solut.*
g Non desideratur ratihabitio in his quæ gesta sunt vi expressi vel taciti mandati *Iason.*

test [e]. sed, si ignorante herede nummos eius tradidit, dominus, "ait," eos rectè vindicabit. eadem causa rerum corporalium est [f].

Si fideiussorem tibi satisfieri necesse fuerit.

47. *Celsus* libro sexto Digestorum.

INdebitam pecuniam per errorem promisisti. eam, qui pro te fideiusserat, soluit. ego existimo si nomine tuo soluerit fideiussor, te fideiussori, stipulatorem tibi obligatum fore. nec exspectandum est [g], vt ratum habeas: quoniam [h] potes videri idipsum mandasse, vt tuo nomine solueretur. sin autem fideiussor suo nomine soluerit quod non debebat, ipsū à stipulatore repetere posse: quoniā indebitam iure gentium pecuniam soluit. quo minus autem consequi poterit ab eo, cui soluit, à te mandati iudicio consecuturum: si modo, per ignorantiam, petentem exceptione non summouerit.

De eo quod sub conditione, vel sub die incerto debetur.

48. *Idem* libro sexto [i] Digestorum.

QVi promisit, si aliquid à se factum sit, vel [k], cùm aliquid factum sit, dare se decem: si priùs [l], quàm id factum fuerit, quod promisit, dederit: non videbitur fecisse quod promisit. atque ideo repetere potest [m].

Quib. condicitur.

49. *Modestinus* lib. 3. Regularum.

HIs solis pecunia condicitur, quibus quoquo [n] modo soluta est [o]: non quibus proficit [p].

De eo qui sciens soluit.

50. *Pomponius* lib. 5. ad Quintum Mucium.

QVod quis sciens [q] indebitum dedit hac mente [r], vt postea repeteret, repetere non potest.

De his quæ retineri, non peti possunt.

51. *Idem* libro sexto ad Quintum Mucium.

EX * quibus causis retentionem [s] quidem habemus, petitionem autem non habemus: ea, si soluerimus repetere non possumus.

Quid intersit inter datum ob causam, & datum ob rem.

52. *Idem* lib. 27. ad Quintum Mucium.

DAmus aut [t] ob causam, aut ob rem. ob causam, præteritam: veluti cùm ideo do, quòd [u] aliquid à te consecutus sum, vel quia aliquid à te factum est: vt etiam si falsa causa sit, repetitio eius pecuniæ non sit. Ob rem verò datur, vt aliquid sequatur. quo non sequente [x], repetitio competit.

De conditione libertatis legatæ.

53. *Proculus* lib. 7. Epistolarum.

DOminus testamento seruo suo libertatem dedit, *si decem det.* seruo ignorante id testamentum non valere, data sunt mihi decem [y]. quæritur, quis repetere potest Proculus respondit: Si ipse seruus peculiares [z] nummos dedit, cum ei à domino id permissum non [a] esset: manēt nummi domini. eósque non per condictionem, sed in rem actione petere debet. Si autem alius, rogatu serui, suos nummos dedit: facti sunt mei: eósque dominus serui, cuius nomine dati sunt, per condictionem petere potest. sed tam benignius, quàm vtilius est, recta [b] via [c] ipsum, qui nummos dedit, suum recipere.

Quibus ex causis condictio competit.

54. *Papinianus* lib. 2. Quæstionum.

EX his omnibus causis, quæ iure non valuerunt [d], vel [e] non habuerunt effectum, secuta per errorem solutione. condictioni locus erit.

Si prædoni solutum sit.

h Qui habet mandatum vt se obliget, is etiam, habere mandatū vt soluat intelligitur. *Bald.*
i lib. 26. *Petr. Fab. apud Cuiac. l. 38. ꝣ. de verb. oblig.*
k Dictiones *Si* & *Cum* faciunt condicionem. *Iason.* Obstat *l. centesima in fi. ꝣ. de verb. oblig.*
l *vide l.38.§.16. ꝣ.de verb.obligat.*
m id quod die incerta promissum est, ante diē non soluitur rectè, & ideo condicitur, quia debitum iri non est certum *l. 56. ꝣ. eodem.*
n *vide l. 75. in f. ꝣ. de verborum obligat.*
o Condictio indebiti est personalis, non in rem scripta. Oritur enim ex quasi contractu.
p *vide l. 13. C. de obligatio. & actionib.*
q *l. 9. Cod. eod.*
*
r *l. 7. Cod. de condict. ob caus.* Soluens sciēter indebitum non repetit, etiamsi animum repetendi habuerit. Vnde notāt. Propositum seu intentionem animi intrinsecam, repetitionē non inducere, *facit. l. si repetenti. Cod. de condictio. ob caus.*
s facti non iuris: Nam ex quibus causis retētionem ipso iure habemus, petitionē non habemus: ea si soluerimus, certi condictio est *l. 30. ꝣ. de act. emp. l. 5. §. pen. ꝣ. de impens. Cuia. inst. de rer. diu.*
t Causa, præteritum & præsens: Res, futurū respicit. *vide Bartolum in l. Demōstratio falsa, ꝣ. de conditionibus & demōstrat.* Ex hac differentia causæ & rei, nascitur condictionis indebiti & ob rem quoq; dissimilitudo. Indebiti cōdictio datur ob causā præteritam: ob rē verò datur, ex causa futurā.
u *l.65.§.2.ꝣ.eodem.*
x *l.1.§. pen.ꝣ.de condict.ob turp.*
y ea repeti possunt *l.54.ꝣ. eodem.*
z Peculiares nummos, si conditionis libertatis testamento sibi relictæ adimplēdæ causa seruus dederit, eosce hæres vindicabit: si extranei, serui ipsius dominus iure quidem stricto, extraneus ipse, ex æquo & bono eos nummos repetet.
a Cur hîc dicimus seruo non fuisse permissum cōditionis implendæ causa nummos peculiares soluere? An quia testamentum in hac facti specie non valuit? *ibi testamentum non valere. ꝣ. eod.* vt putat Baldus? An potius, quòd nulla eiusce rei facta mentio est, vt Iason refert?
b Circuitus vitandi sunt, æquo & bono id nobis ita præscribente. *adde l. si ita fuerit, ꝣ. de statuliber.*
c vt vitentur circuitus: *Ias. arg. Nouell.39.in prin.*
d *l.40.in pr.l.53.ꝣ.eod.*
e Paria sunt iure nullum & inefficax *vt hic,* vnde dicitur obligationi pignus accedere non posse. *Gloss. l.2.§.de condict.ob turpem vide Ias. in l. vlt. ꝣ. de offic. eius cui mandata est iurisdict.*

Si vr-

55. *Idem* lib. 6. Quæstionum.

SI vrbana prædia locauerit prædo : quod mercedis [a] nomine ceperit, ab eo qui soluit, non repetetur [b]: sed domino erit obligatus. Idemque iuris erit in vecturis nauium, quas ipse locauerit, aut exercuerit. Item mercedibus seruorum, quorum operæ per [c] ipsum fuerint locatæ. Nam si seruus non locatus mercedem, vt domino, prædoni retulit: non fiet accipientis pecunia. Quod si vecturas nauium, quas dominus locauerat, item pensiones insularum acceperit: ob indebitum ei tenebitur, quia nō est liberatus soluendo. Quod ergo dici solet, prædoni fructus posse condici: tunc locum habet, cum domini fructus fuerunt.

Si incertum sit, temporaria sit, an perpetua exceptio.

56. *Idem* lib. 8. Quæstionum.

SVfficit ad causam indebiti, incertum [d] esse [e], temporaria sit, an perpetua exceptionis defensio [f]. Nam si quis, *ne conueniatur, donec* [g] *Titius consul fiat*, paciscatur [h]: quia potest Titio decedente [i], perpetua [k] fieri exceptio, quæ ad tempus est, Titio consulatum ineunte: summa ratione dicetur [l], quod interim soluitur, repeti. vt [m] enim pactum [n], quod in tempus certum collatum est, non magis inducit condictionem, quàm si ex die debitor soluit: ita [o] prorsum defensio [p] iuris, quæ causam incertam habet, condictionis instar obtinet.

De tutore, de procuratore.

57. *Idem* lib. 3. Responsorum.

CVm indebitum [q], impuberis nomine, tutor numerauit: impuberis [r] condictio est.

1 ¶ Creditor, vt procuratori suo debitum redderetur, mandauit. maiore [s] pecunia soluta, procurator indebiti [t] causa conuenietur. quod si nominatim, vt maior pecunia solueretur, delegauit: indebiti cum eo, (qui) delegauit, erit actio. quæ non [u] videtur perempta, si frustrà cum procuratore lis fuerit instituta.

De conditione impoßibili.

58. *Idem* libro nono Responsorum.

SEruo manumisso fideicommissum ita reliquit, *si* [x] *ad libertatem ex testamento* [y] *peruenerit*. post acceptam [z] sine iudice pecuniam, ingenuus [a] pronuntiatus est. indebiti fideicommissi repetitio erit [b].

De fideiussore & reo.

59. *Idem* lib. 2. Definitionum.

SI fideiussor iure [c] liberatus, soluerit errore pecuniam: repetenti non oberit. si verò reus promittendi per errorem, & ipse postea pecuniam soluerit, non repetet: cum prior [d] solutio [e], quæ fuit irrita, naturale [f] vinculum non dissoluit, nec ciuile, si reus promittendi tenebatur.

a Furtum facit prædo, hoc etiā ipso quod fructus & mercedes rei alienæ percipit.
b solutum prædoni ex eius contractu, liberat soluentem bona fide, nec repetitur vt indebitum. v. *l.* 88. ꝫ. *de solutio.* nec soluens conuenietur à domino, quia cum eo nullum contractum gessit. *v. quæ notaui ad l.* 3. ꝫ. *de Sc͡to Macedonia.*
c Solutæ mercedes & vecturæ prædoni, eidémque locatori rei alienæ, an conditorem soluentem liberant? si conductor contraxit cū ipso prædone, eáque ex causa prædoni soluit, liberatur conductor: nisi sciens prædonē ei soluerit. si cū contraxisset seu conduxisset ab ipso domino eiúsue seruo, prędoni soluit, non liberatur. *facit l. filiæ* ꝫ. *de solutionib.* Cur tā varie? priore casu cō contraxit cum ipso prædone, licèt in re aliena: suo ex contractu prædoni obligatus fuit, non ipsi domino. *adde l. seruus* ꝫ. *depositi: l. commodare cum lege sequenti.* ꝫ. *commodati: l. si pignore,* §. *si prædo.* ꝫ. *de pignoratitia. l.* 1. §. *si rem* ꝫ. *depositi.*
d dubia & incerta exceptio soluti cōdictionem parit.
e *v. quæ notaui ad l.* 48. ꝫ. *eodem.*
f *sub.* cuius euentus dissoluit vinculum naturale.
g Donec particula an & quomodo inducat conditionem & suspendat, *vide hîc apud Iasonem.*
h hæc dictio conditionē facit. *vide Ias. hîc*
i *sub.* ante consulatum.
k Dubia & incerta (puta dispositiones, dignitates, honores & similia) præsumūtur esse peremptoria & perpetua.
l In re dubia magis fauendū repetitioni, quā aduētitio lucro. *Ias.* & causę magis impedienti. *Bar. l. non debet.* §. *in pari,* ꝫ. *de regulis iuris.*
m similitudo à contrariis, vt quemadmodum dies certus in obligatione contrahenda & dissoluenda repetitionem non parit, ita & incertus.
n *sub.* de non petendo, vt hinc colligatur diem incertum in contractibus, vt in vltimis voluntatibus, pro conditione haberi. *l. dies incertus* 75. ꝫ. *de condit. & demonstrat.*
o Hinc Iason colligit, Ea quæ fine , ac effectu & forma conueniunt & differunt, simpliciter conuenire vel differre.
p id est, exceptio.
q *vide l.* 13. §. 2. ꝫ. *de administ. tutor.*
r In hac igitur specie tutor soluit, impubes condicit.
s Indebitum solutum procuratori non habenti mandatum, repetitur ab ipso procuratore non à domino.
t *vide l.* 6. §. 1. ꝫ. *eodem.*
u In electione personarum conueniendarum non nocet mala actio, secus in electione remediorum vel actionum. *Ias. l. quod in hæredem.* §. *eligere,* ꝫ. *de tributor.* vel ita, malè instituta aduersus vnum actio, non efficit, vt ne aduersus verum debitorem agi possit.
x Conditio quæ possibilis visa est testatori, impossibilis tamen erat, pro possibili habetur, & vitiat dispositionem, *vt hîc.* Quid si τῷ ἴσῳ seu per id quod tantumdem sit, impleri possit ea conditio? vt *l. huiusmodi* §. *si ita.* ꝫ. *de legat.* 1. Quid si finem honestum & licitum conditioni adiecit testator? *vt l. legatum ciuilitati.* ꝫ. *de vsufructu legato.* Quid si pòst, impossibilem sciuit, & tamen eam factis codicillis cōfirmauit: vt post Angel. & Aretinum tenet Iason? Quid si incertus fuit, impossibilem esse eam conditionem, vt Bartolus notat *in l. ab omnibus.* §. *in testamento,* ꝫ. *de legat.* 1. (à quo Raphael dissentit.) Quid si de libertate. *vt l. cum tale.* §. *falsum,* ꝫ. *de condit. & demonstr. l. cum Stichus.* ꝫ. *de statulib.* Quid si de pia causa agatur? *arg. l. in fi. Cod. de commu. seruo.* Aliud esse dicitur.
y *sub.* in quo relictum erat fideicommissum.
z *sub.* ab hęrede.
a Ingenuus legatum non capit, quod ei vt liberto relictum est: & si cœperit, tenetur condictione indebiti.
b Cur erit? Nempe quòd testatoris verba interpretari nos oporteat, ex eiusdem testatoris sentētia & opinione *l. quo loco* §. 1. ꝫ. *de hæredib. instit.* Vnde notant testimonia inter se contraria vna parte sustineri posse, quà nimirum id quod verum sit, spectabimus: altera, qua id quod in opinione.
c non acceptilatione, non in rem pacto, sed in personam. *Accurs.*
d Quod fideiussor soluit iure liberatus, id ipse condicere potest: Quod reus promittendi principalis post eidem creditori soluit, non potest. At solutio facta iam erat creditori per fideiussorē? facta quidem, sed contrà ius: vnde irrita. Solutio autem irrita fideiussoris, nullam dissoluit rei principalis obligationem. Nullā, hoc est neque naturalem neque ciuilē. Natura debuit, qa accepit: ciuili iure debuit, quia stipulanti promisit.
e Pacto liberati fideiussoris per errorem solutio, rei principalis debito non est imputāda.
f Stipulationi inesse vinculum etiam naturale, hinc colligitur, seu ex stipulatione etiam oriri naturalem obligationem, licèt stipulatio sit iuris ciuilis. §. *de constituta Inst. de actionib:* hoc ideo, quod stipulatio sine consensu fieri non possit: quæ consensu perficiantur, ea iuris sunt gētium & naturæ. *l.* 1. §. 1. ꝫ. *de pactis.*
g diffusè hanc legem interpretātur Bar. Albericus & Ias.
h Quod lite cōtestata & adhuc manente iudicio, verus debitor soluit, repetere non potest: quia siue absolutus, siue condemnatus soluerit, repetere non possit. At iniquū dixeris eum qui sentētia iudicis absolutus, soluerit, solutum repetere non posse? Iniquum non est: cùm id quod natura (hîc enim agitur de vero debitore *ibi, verum debitorem.* ꝫ. *eod.*) debuit, soluerit. At sententia iudicis absolutus fuit? sentētia qua verus debitor absoluitur, naturalē obligationem non tollit. *arg. l.* 1 *Cod. de legib. l. placuit, Cod. de iudiciis. l.* 1. ꝫ *si quis testamēto.* Solutum non repetitur, quod vel sola natura debitum fuit, licèt iure ciuili indebitum.

Si debitor post litem contestatam soluerit. 1. *De debito pure & sub conditione.*

60. *Paulus* lib. 3. Quæstionum.

IVlianus [g] verum debitorem post litem contestatam, manente adhuc iudicio, negabat soluentem repetere posse: quia [h] nec absolutus, nec condemnatus repetere posset. licèt enim absolutus sit, natura [i] tamen debitor permanet. Similémque esse ei dicit, qui ita promisit [k], *siue nauis ex Asia venerit, siue non venerit*: quia ex [l] vna causa alterius solutionis origo proficiscitur.

1 ¶ Vbi autem quis quod pure debet, sub conditione nouandi animo promisit: plerique putant, pendente nouatione solutum repetere posse: quia, ex qua obligatione soluat adhuc incertum sit. idémque esse, etiàm si diuersas personas ponas eandem pecuniam pure & sub conditione nouandi animo promisisse. sed hoc dissimile est. in stipulatione enim pura, & conditionali, eundem debiturum certum est.

De tutore qui plus soluit, deinde pupillum abstinuit.

61. *Scæuola* lib. 5. Responsorum.

TVtores pupilli quibusdam creditoribus patris ex patrimonio paterno soluerunt: sed postea, nō sufficientibus bonis, pupillum abstinuerunt [m]. quæritur, an quod amplius creditoribus per tutores pupilli solutum est, vel totum, quod acceperunt, restituere debeant. respondi, si nihil dolo factum esset. tutori quidem vel pupillo non deberi: creditoribus autem [n] aliis in id, quod amplius sui debiti solutum est, teneri.

De fideicommisso in stipulationem deducto.

62. *Macianus* libro quarto Fideicommissorum.

FIdeicommissum in stipulatione [o] deductum [p], tametsi non debitum fuisset [q] quia [r] tamen à sciente [s] fidei [t] explendæ [u] causa promissum esset, debetur.

Si hominem debens, statuliberum dederit.

63. *Gaius* libro singulari de casibus.

NEratius casum refert: vt quis id, quod soluerit, repetere non possit: quasi debitū dederit: nec tamē liberetur. velut si is, qui cùm certum hominem deberet, statuliberum [x] dederit. nam ideo [y] eum non [z] liberari, quod non in [a] plenum stipulatoris hominem fecerit. nec tamen repetere eum posse, quod debitum dederit.

De naturali obligatione.

64. *Tryphoninus* lib. 7. Disputationum.

id vt melius intelligamus, iungendus est superiori is qui ita promisit: Centum dabo, siue nauis ex Asia venerit, siue non venerit. *vers. similémque,* promissio hæc duabus conditionibus contrariis constat. Quod ita promittitur, purè debetur: vt si soluatur, repeti non possit. *l. necessario.* 8. §. 1. ꝫ. *de periculo & commodo rei venditæ,* ex vna causa alterius solutionis origo proficiscitur. *vt hîc,* hoc est, quod ex vna earum solutum ante diem dicetur, ex altera rectè solutū intelligetur. si ex priore perperam solutum dixeris: ex posteriore non inutiliter solutum dixeris, quod ex vna deficit, ex altera suppletur. Vtrauis causa solutum fuerit, si non ex hac subsistet solutio, ex illa rectè substiterit.
i Ciuilis tolli per se sola potest, manente naturali, *vt hîc.* & naturalis manente sola ciuili, veluti pacto de non petendo. Duplex itaque ciuilis obligatio, vt & naturalis. Naturalis ciuilis quæ actionē parit: & naturalis, quæ inhibet repetitionē. *Cuia. ad l.* 127. ꝫ. *de ver. oblig.* k An idē in testamētis? non idē. *Glos. d.* §. 1. *Ias. hoc num.* 4. *&* 27.
l hæc verba paulò ante interpretatus sum. m *vide Cod. si minor ab hered.*
n Non solùm ipsi soluenti, (puta tutori eiúsque pupillo) datur indebiti condictio, sed iis ad quos ex post facto (vt sunt etiā creditores patris pupilli) negotium cœpit pertinere *Ias.* facit *l.* 5. ꝫ. *eodem.*
o stipulationi inesse etiam naturalem obligationem, hinc colligitur.
p potest enim deduci in stipulationem *arg. l.* 23 *Cod. de fideicommiss.*
q *sub.* cum effectu.
r Debitum natura à sciente promissum vel solutum, debetur & non repetitur.
s *l.* 21. §. 1. ꝫ. *de inofficioso.* t *l.* 5. §. 14. ꝫ. *de donat. inter virum.*
u Fidem bonam qui agnoscit, licèt non sit obligatus, non repetit. sed & hoc additur: Æquum, bonam esse fidem etiam præstare in iis, ad quæ præstanda iure stricto non sis obligatus. Inde fieri, vt ex æquo bono, ex nudo pacto obligatio & actio oriatur, licèt aliud sit stricto iure. *l. iurisgentium.* §. *sed cùm nulla.* ꝫ. *de pactis.*
x *l.* 72. §. *vlt. l.* 73. ꝫ. *de solut.*
y Speciei non integræ solutio, liberationem non inducit.
z Imò liberatur *l.* 92. *in fin.* ꝫ. *de solutionibus.*
a In plenum alicuius hominem facere, est totum facere alterius.

a Dominus obligatur ſeruo naturaliter, eáque obligatio ſequitur ſeruum etiam manumiſſum. *Iaſ.*
b Seruus natura obligatur domino: iure gentium,neque obligari, neque debere poteſt.
c libertas à natura cuique eſt: vnde Natura omnes liberi ſumus.

SI quod dominus ſeruo debuit,manumiſſo ſoluit,quãuis exiſtimans ei ſe aliqua teneri actione, tamen repetere non poterit:quia naturale [a] adgnouit debitum. vt [b] enim libertas [c] naturali iure continetur, & dominatio [d] ex gentium iure introducta eſt [e]:ita debiti,vel non debiti ratio in condictione naturaliter intelligenda eſt.

In quibus cauſis de repetitione quæritur. 1. *De dato ob tranſactionem.* 2. *ob cauſam.* 3. *propter conditionem.* 4. *ob rem.* 5. *De acceßionibus.* 6. *De frumento.* 7. *De habitatione.* 8. *De ſeruo manumiſſo ab eo cui indebite ſolutum eſt.* 9. *quid ſit indebitum.*

65. *Paulus* lib. 17. ad Plautium.

IN* ſumma [f] vt generaliter de repetitione tractemus, ſciẽdum eſt dari,aut [g] ob transactionem [h],aut ob cauſam [i], aut propter conditionem [k],aut ob rem [l], aut indebitum [m],in quibus omnibus quæritur de repetitione.

1 ¶ Et quidem quod tranſactionis nomine datur,licet res [n] nulla media fuerit,non repetitur [o].nam ſi [p] lis fuit: hoc ipſum,quod à lite diſceditur,cauſa videtur eſſe. ſin [q] autem euidens calumnia [r] detegitur, & tranſactio [ſ] imperfecta eſt,repetitio [t] dabitur.

2 ¶ Id quoque,quod ob cauſam datur,puta quod negotia mea adiuta ab eo putaui,licèt non ſit factum: quia donari volui, quamuis falsò [u] mihi perſuaſerim: repeti non poſſe.

3 ¶ Sed agere per condictionem propter conditionem legati,vel hereditatis [x],ſiue non ſit mihi legatum, ſiue ademptum legatum,poſſum,vt repetam,quod dedi: quoniam [y] non contrahendi animo dederim.quia cauſa,propter quam dedi,non eſt ſecuta. Idem, & ſi hereditatem adire nolui [z],vel non potui.non idem poteſt dici,ſi ſeruus meus ſub conditione heres inſtitutus ſit, & ego dedero: deinde manumiſſus adierit.nam hoc caſu ſecuta res eſt.

4 ¶ Quod ob rem [a] datur,ex bono & æquo habet repetitionem.veluti ſi dem tibi,vt aliquid facias [b] nec feceris. 5 ¶ Ei,qui indebitum repetit,& fructus [c] & partus reſtitui debent, deducta impenſa.

6 ¶ In frumento indebito ſoluto & bonitas [d] eſt: &, ſi conſumpſit frumentum,pretium repetet.

7 ¶ Sic habitatione data [e],pecuniam condicam: non quidem quanti locare potui, ſed quanti tu conducturus fuiſſes [f].

8 ¶ Si ſeruum indebitum tibi dedi, eúmque manumiſiſti:ſi ſciens hoc feciſti,teneberis ad pretium eius: ſi neſciens,non [g] teneberis:ſed propter operas eius liberti, & vt hereditatem eius reſtituas.

9 ¶ Indebitum [h] eſt non tantùm, quod omnino non debetur:ſed & quod alij debetur, ſi alij ſoluatur: aut ſi id, quod alius debebat,alius [i], quaſi ipſe debeat,ſoluat.

Ratio & effectus huius condictionis.

66. *Papinianus* lib. 8. Quæſtionum.

HÆc condictio [k] ex bono [l] & æquo [m] introducta, quod alterius apud alterum ſine cauſa deprehenditur,reuocare conſueuit.

d Dominatio κυριότης dominica poteſtas, vel domino ſubiici,quod eſt δουλεία ſeruitus,ius ſeruitutis.
e huius legis ſententia hæc eſt, vt libertas iure naturali cõtinetur, & ſeruitus iure gentium (quod & ipſum naturale eſt) ita & in cõdictionum quęſtione, debitum & indebitũ naturaliter accipitur, id eſt, iure gentium, nõ ciuiliter: & indebitum quidem natura condicitur: debitum natura non cõdicitur. *Cuiac. ad tit. de iure perſonarum.*
*
f In ſumma ſeu qui ſũmariè dicit aut dicere iuſſus, omnia mẽbra, omnes denique præcipuas partes cõplecti,nullas denique id genus omittere debet.
g Tranſactionis, cauſæ cõdictionis,rei & indebiti differẽtia.
h §.1.ꝫ.*eod.*
i §.2.ꝫ.*eod.*
k §.3.ꝫ.*eod.*
l §.4.ꝫ.*eod.*
m §.8.ꝫ.*eod.*
n i.lis. hinc apparet verbum trãſactionis hîc impropriè ſumi. eſt enim tranſactio rei litigioſæ *l.1.ꝫ. de tranſactionib.* Alij,vt Accurſi⁹,rei vocabulo debitũ hîc intelligunt. Quin hoc ex loco,notãt beneficium legis ſecundæ. *Cod. de reſcindenda venditione, nõ dari in contractu tranſactionis. de quo vide Socinum regula* 220.*&* 436.
o vt & in proximo caſu.*vide l.2.C.eodem.*
p Tranſactionis cauſa datum,ideo non repetitur, quòd dari intelligatur ob cauſam veram:nempe vt à lite diſcedatur.
q Trãſactio ipſo iure nulla eſt, quæ euidenti aduerſarij calumnia interpoſita eſt. *vt hîc* ſecus ſi tacita calumnia interceſſit:aut non ita euidens. *l. ſub. prætextu. Cod. de tranſactionibus.*
r ambitio.*l.12.Cod.de tranſact.*
ſ Tranſactio,ſtricti quidem iuris eſt: ſi tamen dolus tranſigentis euidẽs in ea fuerit,ipſo iure nulla fuerit.
t & repetitio,*Hal.* aliàs quæri poteſt,quando tranſactio imperfecta dicatur.
u etiamſi dandi falſa cauſa ſit,condictio impeditur *l.52.ꝫ.eod.*
x vel teſtamenti.*l.2.ꝫ.de condict cauſa dat*
y *quamquam non contrahendi*, vt ſit ſenſus: Ea quæ dantur condictionis implendæ cauſa, ab hærede ſcripto omiſſa hereditate, quaſi ob rem data re,non ſecuta condici. *Cuiac. ad l.19.ꝫ.de vſucap.*
z *adde l.61.ꝫ.eodem.*
a futuram:quæ non ſecuta,quæque vel mihi vel alteri vtilis.
b *l.1. §.penult. ꝫ.de cond.ob turp.*
c *l.15.l.26.§.13.ꝫ.eod.*
d Bonitas in frumento indebitè dato ſpectatur non ſola menſura,vel quantitas. *l.3.ꝫ.de reb.credit.*
e indebitè ſc. ídque vel à me,vel nullo concedente: ſi ab alio habuéris,eíque ſolueris,ſatis tutus es *l. 55.ꝫ.eod.* ſi à me, ſub ſpe tamen recipiendæ penſionis,recurretur ad arbitrium boni viri,*arg l.1.ꝫ.de varijs*: quid ſi ab eo qui inhabitauit, pignori domum habeat? an tanti mihi teneberis quanti conducturus fuiſſes? vt vult Speculator. an quanti locari communiter potuiſſet? vt alij volunt.*v.Iaſ. hîc.* In ſumma qui indebitè domum inhabitat,ex bona fide penſionẽ reſtituere debet:non quanti locaturus fuiſſem, ſed quanti ipſe fuiſſet ab alio conducturus *vt hîc.*
f quod ex perſona & qualitate habitantis iudex æſtimabit.
g *vide quæ ſcripſi ad l.91.§.2.ꝫ.de verb.obligat.*
h Indebitum variis modis tibi ſoluo,vel quod omnimodo tibi non debetur, vel quod alij debetur,non tibi, vel quod alius tibi debet,non ego. Eſt igitur indebitum ſimplex & ſecundùm quid.

i puta heres *l.5.Cod.eodem.*
k An indebiti?an ſine cauſa? Indebiti vt hæc lex titulo reſpondeat.
l Condictio ex æquo & bono introducta reuocat quod alterius ſine cauſa apud alterum deprehenditur.
m *l.65.§. 4.ꝫ.eod.v.l.25.in fine ꝫ.rerum amot.*

De conditione libertatis legatæ. 1. *Si tutor plus ſoluerit.* 2. *cui ex duobus idem debitum ſoluentibus repetitio datur.* 3. *De pacto pari alieni adſcripto.* 4. *an reſtitutio minoris, ne ſoluat,proſit,vt ſolutum repetatur.*

67. *Scæuola* lib. 5. Digeſtorum.

STichus teſtamento eius, quem dominum ſuum arbitrabatur,libertate accepta,ſi decem annis ex die mortis annos decem heredibus præſtitiſſet, per octo [n] annos præfinitam quantitatem,vt iuſſus erat, dedit:poſtmodum ſe ingenuum comperit: nec reliquorum annorũ dedit:& pronuntiatus eſt ingenuus. quæſitum eſt, an pecuniam,quam heredibus dedit,vt indebitam datam repetere,& qua actione poſſit.reſpondit,ſi eam pecuniam dedit quæ neque ex operis ſuis,neque ex re eius, cui bona fide ſeruiebat,quæſita ſit,poſſe [o] repeti [p].

1 ¶ Tutor creditori pupilli ſui plus, [q] quàm debebatur,exſoluit [r]: & tutelæ iudicio [ſ] pupillo non imputauit [t]. quęro,an repetitionem aduerſus creditorem haberet.reſpondit,habere

2 ¶ Titius,cùm multos creditores haberet, in quibus & Seium,bona ſua, priuatim facta venditione, Mæuio conceſſit,vt ſatis creditoribus faceret [u]. ſed Mæuius ſoluit pecuniam Seio tanquam debitam, quæ iam à Titio fuerat ſoluta. quæſitum eſt, cùm poſtea reperiantur apochæ [x] apud Titium debitorem, partim ſolutæ pecuniæ, cui magis repetitio, pecuniæ indebitæ ſolutæ competit,Titio debitori, an Mæuio, qui in [y] rem ſuam procurator factus eſt?reſpondit, ſecundùm ea quæ proponerentur,ei [z],qui poſtea ſoluiſſet.

3 ¶ Idem quæſiit,an pactum, quod in pariationibus [a] adſcribi ſolet [b] in hunc modum,*ex* [c] *hoc contractu nullam* [d] *inter ſe controuerſiam amplius eſſe*, impediat repetitionem. reſpondit,nihil proponi,cur impediret [e].

4 ¶ Lucius Titius Gaio Seio minori annis viginti quinque pecuniam certam credidit, & ab eo aliquantum vſurarum nomine accepit [f]. "&" Gaij Seij minoris heres aduerſus Publium [g] Mæuium à præſide prouinciæ in integrum reſtitutus eſt, ne debitum hereditarium [h] ſolueret. "&" nec [i] quicquam de vſuris eiuſdem ſortis, quas Seius minor annis vigintiquinque exſolueret,repetẽdis tractatum apud præſidem [k],aut ab eo eſt pronuntiatum.quęro an vſuras,quas Gaius Seius minor annis vigintiquinque quoad viueret,creditori exſolueret, heres [l] eius repetere poſſit. reſpondit, ſecundùm ea, quæ proponerentur, condici id, [m] quod vſurarum nomine defunctus ſoluiſſet, non poſſe. Item quæro, ſi exiſtimes repeti non poſſe,an ex [n] alio debito heres retinere eas poſſit. reſpondit, ne hoc quidem.

n etiã ille qui octo annis indebitum ſoluit, repetere poteſt. *Iaſon.*
o datum pro libertate, ſeu pro conditione implenda relictæ ſibi libertatis,ab eo qui reperitur ingenuus, repetitur. *Bart.*
p an cõdictione ob cauſam futurã, vt Accurſius & Caſtrenſis putant? An indebiti,vt Bartolus, Albericus Fulgoſius,Iaſon? hæc verius & ad titulum magis.
q *vide l. 13. §.2. ꝫ. de adminiſtrat. tutor.*
r pecunia ſua vel pupilli & eius nomine.
ſ contrario vel directo.
t quod per tutorem non eſt poſitum ad rationem pupilli, remanet ad rationem tutoris. ſeu quod indebitum pupilli nomine ſoluit tutor, neque imputauit pupilli rationibus, id ipſe tutor exigere poteſt. *Iaſon.*
u & ſuperfluũ accipienti eſſet.
x Apocha ſoluenti: antapocha recipienti datur *vide l. plures apochas. Cod. de fide inſtrumentorum.*
y Procurator in rem ſuã etiã à reo poteſt cõſtitui. adde Accurſium *in l. ſi a ſtor. ꝫ.de procuratoribus.*
z ex duobus idem debitum ſoluentibus, vltimo ſoluenti competit condictio. *adde l.25. 1.eodem.*
a id eſt, computationib. hinc & inde ita factis, vt nihil debeatur. *adde l.81.ꝫ.de condit. & demonſtrat.l.40.in fi.ꝫ.de ſtatulib.*
b ab eo qui ſoluit indebitum per errorem *d.l.40.§.3.* c *l.13.Cod.de ſolutionibus.*
d Generalis remiſſio non extenditur ad ea de quibus non eſt cogitatum.
e quia in omni promiſſione & renuntiatione, puta exceptionis non numeratæ pecuniæ, intelligitur illa clauſula *ſaluo iure erroris.* Nec enim actus agentium operari debent vltra eorum intentionem, quin etiam errãtis nullus cõſenſus. Atenim dices,renunciantem, condictionem indebiti in genere non ignoraſſe,cùm renuntiaret? reſpondeo, eandem cauſam erroris quę irritat principales promiſſiones & ſolutiones, eandem quoque irritare renuntiationes erroris proponendi in ipſis principalibus. Verùm ætas peior auis mox datura progeniem vitioſiorem, remedium iſtis attulit:dum plus æquo vigilantes notarij,inſtrumentis inſerunt vnam & alteram clauſulam. *Talis ſciens (vide l.76.ꝫ.de regulis) ſe ad infrà ſcripta non teneri, promiſit.* Item *ſi poſthac apparuerit prædicta indebitè vel ſine cauſa ſoluta : ex nunc prout tunc dedit & donauit, l.6. C. de ſolutionib. quicquid per condictionẽ indebiti, vel ſine cauſa, vel prætextu cuiuſcunque erroris poſſet repetere Iaſ.*
f hinc duæ naſcuntur quæſtiones. Vna, an minori ac eius heredibus detur reſtitutio aduerſus creditores? reſpondetur dari. *v. Cod. ſi aduerſus credit. l.6.ꝫ.de in integr.* Altera,an reſtitutio aduerſus ſortem heredibus cõceſſa, ad vſuras ſortis iam illatas condicendas,aut compenſandas extendatur? reſpondetur non extendi.
g L.Titium. *Hot.5.obſer.13.* h ſeu principale,vel ſortem.
i Iudex nihil ex ſuo officio ſupplere poſſe in iudicio reſtitutionis in integrum hinc colligitur. k cognoſcentem de cauſa reſtitutionis in integrum.
l Reſtitutionis beneficium competens minori,tranſit ad eius heredem, *l. non ſolùm ꝫ.de in integrum.*
m Reſtitutio legitima rei principalis extenditur ad eius acceptiones: *Authentica. Idem Cod.de heredibus.* An idem in reſtitutione hominis? non idem Romanus *ſingulari 545.vel 543.*
n Reſtitutio in integrum ad vſuras cõſequendas impetrari poteſt: antequam tamen impetrata ſit reſtitutio,earum nomine compenſatio obiici non poteſt: cùm nullo dum iure debeantur, licèt deberi ſperentur. Vnde notant reſtitutionem in integrum incidenter opponi non poſſe iure compenſationis. Sed & id colligunt, Quæ ſpeciali iure impetrari ſolent, ea negligi antequam impetrata ſint *arg. l.4. in f. ꝫ. de fideicommiſſ. libert. l. exceptiones quæ perſonæ. ꝫ. de exceptionibus.* o *l.4 Cod.9.*

DE CONDICTIONE ſine cauſa *.

TIT. VII.

De promißione ſine cauſa ſolutione indebiti. 1. *De cauſa non ſecuta.* 2. *De promißione ſine cauſa. De cauſa finita, vel non ſecuta.* 3. *De non iuſta cauſa.*

Vlpianus

a Condictio sine causa, generalissima est: cùm contineat in se condictionem indebiti.
b Condicimus sine causa quantitates & obligationes, quantitates, numeratas: obligationes, quantitatis non numeratæ.
c ex hac aduersatiua quidam colligunt: Condictionem indebiti non dati ad promissa non soluta: hoc est, non ad incerta, cùm hîc locum habeat condictio sine causa.
d *vide l.3.ff. eodem.*
e *l.54.ff.de cōd. indeb. l. 6. ff. de donat. inter virū.*
f Causa redacta ad non causam, ius retinēdi non parit. *adde §.2. ff. eodem.*
g *l.13.§.6.ff. locati* κναφεύς. *l.1. §. sen. ff. de via publ. l.12. l. 82. ff. de fur. adde l. 13. §.f. ff.de vsufr. l. 3. ff. de aqua pluuia.*
h lauantur autem creta, quo ordine, quóque modo præscripsit lex Metella, de fullonibus dicta: nā & hęc res curæ fuit maioribus, auctore Plin. *lib. 35. vide Cuiac. 11. obser.*8. cogere & conciliare verba fullonibus vsitata τὸ σωματιλᾶν, πιέζειν, ἰπᾶν καὶ συμπατῆσαι. Titinius, terra hæc noua est, quasi vbi tu solitus pedib⁹ argutarier dum cōpescis cretam & vestimenta eluis. hinc saltus fullonius Senecæ *epist. 15. Hæc Iosephus Scalig. ad Varron. 5. de ling.*

Vlpianus lib. 43. ad Sabinum.

EST & hæc species cōdictionis, si quis sine causa promiserit, vel, "si" soluerit quis indebitum [a]. qui [b] autem [c] promisit sine causa, condicere quantitatem non potest, quam non dedit: sed ipsam [d] obligationem.

1 ¶ Sed etsi ob causam promisit, causa tamen secuta non est. dicendum est, condictionem locum habere.

2 ¶ Siue ab initio sine causa promissum est, siue fuit causa promittendi, quæ finita est, vel secuta non est: dicendum est, condictioni locum fore.

3 ¶ Constat id demum posse condici alicui, quod vel non ex iusta causa ad eum peruenit, vel [e] redit [f] ad non iustam causam.

De fullone.

2. *Idem* lib. 32. ad Edictum.

SI fullo [g] vestimenta lauanda [h] conduxerit [i], deinde, amissis eis, domino pretium, ex locato cōuentus [k], præstiterit: posteáque dominus inuenerit [l] vestimēta: qua [m] actione debeat consequi pretium [n], quod dedit? & ait Cassius, eum non solùm ex conducto agere, verùm condicere domino posse. ego puto, ex conducto [o] omnimodo eum habere actionem. an autem & condicere possit. quæsitum est: quia non indebitum dedit. nisi forte, quasi sine causa datum, "sic" putamus condici posse. etenim vestimētis inuentis. quasi sine causa datum videtur [p].

De obligato sine causa.

3 *Iulianus* lib. 8. Digestorum.

QVi sine causa obligantur: incerti condictione consequi possunt, vt [q] liberentur, nec [r] refert, omnē quis obligationem sine causa suscipiat, an maiorem [s], quam suscipere eum oportuerit: nisi [t] quod aliàs condictione id agitur, vt omni obligatione liberetur [u]: aliàs, vt exoneretur [x]. veluti qui decem promisit. nam si quidem nullam causam promittendi habuit: in certi condictione cōsequitur, vt tota stipulatio accepto fiat. atsi, cùm quinque promittere deberet, decem promisit, in certi *condictione* consequetur, vt *in* quinque liberetur.

i Conduxerit, id est, in se receperit: vt mercedem acciperet. & ita in operis conductor mercedem accipit: in rerū & fundorum cōductionibus, mercedē numerat.
k Solutum per sententiam, cuius causa reducta est ad non causam repeti potest: qua in specie in ipsa sententia iniquitas non notatur, sed causæ cessatio.
l Pretio vestimentorum amissorum recepto à fullone, potest etiam ipse dominus vestimenta reperta furi condicere.
m an ex conducto? an condictione sine causa? An vtraque seu alterutra?
n In contractibus bonæ fidei venit ex æquo & bono etiam id de quo cogitatum non est. Hoc enim contractu cogitatio mercedis tantùm inita fuerat à locatore consequendæ: & tamen hîc conductor pretium quoque condicit. *adde l.in commodato. in fi. l.si is qui, in fine, ff. commodati.*
o Ad resoluendum contractum, agi potest actione ex eo contractu promanante.
p vel potius datio redit ad non iustam causam. *l. 1. in fine. ff. eodem.*
q *l.1.ff. eodem.*
r Totius ad totum eadem, quæ partis ad partem ratio est; *l. quæ de tota. ff. de rei vindi. l.an pars. ff. de relicto: l.si seruus. ff. de adquir. possess. & amiss. l. t. et. ff. de admin. tutor.* Cuius sententiæ sex exceptiones *vide hîc apud* Iasonem.
ſ *l.4. Cod. de cōdic. ob caus. dat.*
t libelli alia ratio est in totius & partis petitione.
u quoties totum sine causa promisit.
x quoties partē sine causa promisit.
y *vide Cuiac. in hanc legem 8. ad Africanum.*
z *sub.* quantum ad speciem cōdictionis: quia hæc semper datur. ad hæc paria sunt ab initio tale esse, vel ex postfacto tale fieri.
a ex causa quæ non sit secuta, & sine causa aliquid habere paria sunt.
b contra iuris regulas. *v. l.38. ff. de ritu nuptiarum.*
c *l. 3. de condictione ob turpem.*
d *vide l. 2. Codice de condictio. ob turpem.*

De dato sine causa, & de causa non secuta.

4. *Africanus* lib. 8. Quæstionum [y].

NIhil [z] refert [a], vtrúmne ab initio sine causa quid datum sit, an causa, propter quam datum sit, secuta non sit.

De pecunia in dotem ob nuptias illicitas, quæ secutæ non sunt, data.

5. *Papinianus* lib. 11. Quæstionum.

AVunculo nuptura [b], pecuniam in dotem dedit, neque nupsit. an eandem repetere possit. quęsitum est. dixi cùm ob turpem causam dantis & [c] accipientis pecunia numeretur, cessare condictionem: & in delicto [d] pari potiorem esse possessorem. quam rationem fortassis aliquem secutum, respondere, non habituram mulierē condictionem. sed recte defendi, non *tam* turpem causam in proposito [e], quam [f] nullam fuisse: cum pecunia, quæ daretur, in dotem conuerti nequiret [g]. non [h] enim stupri, sed matrimonij [i] gratia datam esse.

1 ¶ Nouerca priuigno, nurus socero pecuniam dotis nomine dedit. neque nupsit. cessare condictio prima facie videtur: quoniam iure [k] gentium incestum [l] committitur. atquin "vel" magis ea in specie, nulla [m] causa dotis dandæ fuit. condictio igitur competit.

e id est, quæ destinauit auunculo nubere, eíque pecuniam eo nomine in dotem dedit, non tam ex turpi, quàm ex nulla causa, id facere videtur. Ideóque hæc dandi species non est comparanda cum ea causa, ex qua datur aliquid turpiter.
f Causæ turpis & nullius differentia. Turpe, & nullum separantur.
g quia nuptiæ prohibitæ dotem non habent. §. 12. *Inst. de nupt.*
h Titulus coloratus excusat maleficium.
i id est, alia ob turpem causam, alia ob matrimonium dandi & repetendi causa est.
k *l.vlt. ff. de ritu.*
l inter huiusmodi personas. *l.17. C. de nupt.*
m id est, hîc idem dicendum quod in casu superiore huius legis.

LIBER TERTIUSDECIMUS,

DE CONDICTIONE FVRTIVA[a].

Cui datur hæc actio.

Vlpianus libro decimooctauo ad Sabinum.

IN furtiua re, soli domino[b] condictio competit.

De furiosis, & infantibus.

2. *Pomponius* libro 17. ad Sabinum.

COndictioni ex causa furtiua & furiosi, & infantes obligantur[c], cum[d] heredes necessarij exstiterunt: quamuis cum eis agi non possit[e].

De seruo condicendo.

3. *Paulus* libro 9. ad Sabinum.

SI cōdicatur seruus ex causa furtiua: id venire ei in cōdictionem certum est, quod intersit agentis, veluti si heres sit institutus[f], & periculū subeat[g] dominus hereditatis perdendæ. quod & Iulianus scribit. Itē si mortuum hominem condicat, cōsecuturum ait pretiū hereditatis.

De seruo & filiofamiliàs.

4. *Vlpianus* libro 41. ad Sabinum.

SI seruus, vel filiusfamiliàs furtum commiserit: condicendum est domino[h] id, quod ad eum peruenit. in residuum, noxæ seruum dominus dedere potest.

5. *Paulus* libro 9. ad Sabinum.

EX furtiua[i] causa filiofamiliàs[k] condici potest[l]. nunquam[m] enim ea condictione alius, quàm qui fecit[n], tenetur, aut heres eius.

6. *Vlpianus* libro 38. ad Edictum.

PRoinde & si ope, cōsilióue alicuius furtū factum sit, condictione non tenebitur: &[o] si furti[p] tenetur.

De furti decisione. 1. De concursu huius actionis, & aliarum. 2. De herede furis. De interitu rei furtiuæ.

7. *Idem* libro 42. ad Sabinum

SI pro fure damnum decisum[q] sit: condictionem non impediri, verissimum est. decisione[r] enim furti quidem actio, non autem condictio tollitur. 1 ¶ Furti[s] actio pœnam[t] petit legitimam, condictio rem ipsam. ea res facit, vt[u] neque furti actio per condictionem, neque condictio per furti actionem consumatur. is itaque, cui furtum factum est, habet[x] actionem furti, & condictionem, & vindicationem: habet & ad exhibendum actionem. 2. ¶ Condictio rei furtiuæ quia[y] rei habet persecutionem, heredem[z] quoque furis obligat: nec tantùm, si viuat seruus furtiuus; sed etiam si decesserit. sed & si apud furis heredem diem suum obiit seruus furtiuus, vel non apud ipsum, post mortem tamen furis: dicendum est, condictionem aduersus heredem durare. Quæ in herede diximus, eadem erunt & in ceteris successoribus[a].

De interitu. 1. Et æstimatione rei furtiuæ. 2. De fructibus.

8. *Idem* libro 27. ad Edictum.

IN re furtiua condictio ipsorum corporum competit. sed vtrum tamdiu, quamdiu exstent: an verò, & si desierint esse in rebus[b] humanis? & si quidem obtulit fur, sine dubio nulla erit condictio. si non obtulit, durat condictio æstimationis[c] eius: corpus enim ipsum præstari non potest.

1 ¶ Si, ex causa furtiua, res condicatur: cuius temporis æstimatio fiat, quæritur. placet tamen, id tempus spectandum, quo[d] res vmquam plurimi fuit: maxime cùm deteriorem rem factam fur dando, non liberatur. * semper[e] enim moram fur facere videtur[f].

2 ¶ Nouissime dicendum est, etiam fructus in hac actione venire.

Quatenus heres tenetur.

9. *Idem* libro 30. ad Edictum.

IN condictione ex causa furtiua non pro parte, quæ peruenit, sed in solidum[g] tenemur, dum soli heredes sumus. pro parte autem heres, pro ea parte, pro qua heres est, tenetur.

De fure. 1. De bonorum raptore. 2 De re alienata 3 vel legata.

10. *Idem* libro 38. ad Edictum.

SIue manifestus fur, siue nec manifestus sit: poterit ei condici. Ita demum autem manifestus[h] fur condictione tenebitur, si deprehensa non fuerit à domino possessio eius. cæterum* nemo furum condictione tenetur, posteaquam[i] dominus "possessionem" adprehendit, & ideo Iulianus, vt procedat in fure manifesto tractare de conditione, ita proponit: furem deprehensum, aut occidisse, aut fregisse, aut effudisse id, quod interceperat.

1 ¶ Ei quoque, qui vi bonorum raptorum[k] tenetur, condici posse, Iulianus libro vicesimo secundo digestorum significat. 2 ¶ Tamdiu[l] autem condictioni locus erit, donec domini facto dominium eius rei ab eo recedat. & ideo, si eam rem alienauerit[m], condicere non poterit. 3 ¶ Vnde Celsus libro duodecimo digestorum scribit, si rem furtiuam dominus purè[n] legauerit furi, heredem ei condicere non posse. Sed & si non ipsi furi, sed alij: idem dicendum est, cessare condictionem, quia dominum facto testatoris, id est domini, dicessit.

11. *Paulus* libro 39. ad Edictum.

SEd nec legatarius condicere potest. *ei enim competit condictio, cui[o] res subrepta est, vel heredi eius. sed vindicare rem legatam ab eo potest.

Si res mihi subrepta, tua maneat vel non. De rei subreptæ æstimatione.

12. *Vlpianus* libro 38. ad Edictum.

ET ideo eleganter Marcellus definit libro septimo. ait enim: Si res mihi subrepta, tua remaneat, condices[p]. Sed & si dominium nō tuo facto amiseris, ęque condices.

1 ¶ In communi igitur re eleganter ait interesse, vtrum tu prouocasti communi diuidundo iudicio, an prouocatus es: vt si prouocasti communi diuidundo iudicio, amiseris condictionem: si prouocatus es, retineas.

2 ¶ Neratius libris mēbranarum[q] Aristonem existimasse refert, eum, cui pignori res data sit, incerti condictione acturum, si ea subrepta est[r].

Etiā species facta ex materia mea venit in hac condictione, & in ea habetur ratio meliorationis factæ etiā sumptibus furis. Bar.

13. *Paulus* libro 39. ad Edictum.

EX[s] argento subrepto pocula[t] facta cōdici posse, Fulcinius ait. ergo in condictione poculorum[u], etiā cælaturæ[x] æstimatio fiet, quæ impēsa furis facta est. quemadmodū, si infans[y] subreptus adoleuerit, æstimatio fit adulescentis, quamuis cura, & sumptibus furis creuerit.

De seruo furtiuo sub conditione legato. 1. An reo cauendum sit. 2. De boue & eius corio, carne, cornibus. 3. De vuis, mustóque & vinaciis.

14. *Iulianus* libro 22. Digestorum.

SI seruus furtiuus sub conditione legatus fuerit: pendente ea, heres[z] condictionem habebit, & si lite contestata,

a *l.4. Cod 8. condictio hæc* dominis datur in odiū furum: aliàs dominus rem suam non condicit. Datur heredi *l cùm heredem. ϳ. de adquir. possess. §, aliæ. Inst. de actio.* datur & tutorib. nomine pupilli: datur & quasi dominis seu vtile dominiū habētib[9] *l.1. § si ager vectigal.* interim nota hanc actionem differre ab actione furti. *v. l. 7. §. 1. ϳ. eodem.*
b *v. l. 11. ϳ. eod.*
c Imò nō, obligatur. *l. quod infans, ʒ. de rei vindic.* Dic in delictis quæ ex re descendūt obligari *l. furiosus. ϳ. de obligat.* vel obligātur vt hæredes, non ex proprio facto. *l. impuberem. ϳ. de furtis.*
d licèt aliàs furtum non cōmittere intelligatur.
e sed cum eorum tutoribus & curatoribus, *l. 48. in fine. ϳ. de legat. 2.*
f Id quod interest nostrâ lucri ratione, seu extra rem consideratur. Imò nō cōsideratur. *l. 2. §. portio, ϳ. ad l. Rhodiam. l. ratio. §. non per venditorem. ϳ. de act. empt.* An hic casus specialis: ille generalis? An potiùs hîc id quod interest certum est: ibi incertum? An id quod hîc interest, circa rem est? An quia agitur aduersùs furem non ex non facto, sed ex re furto subtracta? An quia in re mea aliquid facit me inuito?
g *l. 52. §. 28. ϳ. de furtis. adde. l. 23. §. 2. 3. ʒ. ad l. Aquil.*
h vel patri. *l. 19. ϳ. eod.*
i obligatur etiā filiusfamiliàs nō tantùm ex delicto *vt hîc*, sed etiam ex contractu, vel quasi, præterquam ex mutuo & voto. *l. filiusfamil. ϳ. de obligationibus.*
k filiusfamiliàs obligari ex delicto potest. *l. 3. §. pen. ϳ. de peculio.*
l *sub.* in solidum: non à patre, ad quem nihil peruenit.
m *sub.* etiam noxaliter: licèt in domino secus.
n *sub.* furtum.
o Condictio furtiua strictior est furti actione. Furti actio datur aduersùs eum cuius ope, consilióue furtū factū est: condictio verò furtiua non datur. Contrariū videbatur dicendum: hoc est, furti actionem, vt pote pœnalē, & magis odiosam. non dari aduersùs eum cuius ope vel consilio furtum factum esset: contrà, hanc dari, cùm rei persecutoria sit. Causæ differentiā vide apud Accursium *in l. sed nec legatarius. ϳ. eodem.*
p Is cuius ope & consilio furtū cōmittitur, furti tenetur. *adde l. 59. §. 19. ϳ. de furt.*
q hinc illud legis 12. tab. *Duplione damnum decidito.* licebat enim de furto pacisci. *l. 7. §. 4. in f. l. 17. §. 1. ʒ. de pact.* hinc *l. 13. C. de furt.* Post decisionē furti leges agi prohibēt. Porrò quòd lex 12. tabul. furem domino addixerit. 11. *Gell. vlt.* intellige, nisi quis pro fure damnum deciderit. *v. Cuiac. 10. obs. 11.*
r Pacto tollitur ipso iure furti actio, at non condictio. Qui de furto paciscitur, vt ne furti teneatur, hoc tantùm sibi adquirit, vt ne fur habeatur: at non hoc conquirit, vt ne rem furtiuam restituat. A pœna furti liberat se: at non à rei furtiuæ restitutione: hæc enim distant. *§. 1. ϳ. eod.* vt hinc constet, Pactum in actione furti interpositum, non extendi ad furtiuam condictionem: Cæterùm decisionis verbo, quidam pactum, quidam transactionem: alij sententiam interpretantur.
s furti actionis & condictionis furtiuæ differentia. Prior pœnam: posterior rem ipsam tantùm persequitur.
t *l. vlt. in fine. C. de noxalibus l. 12. C. de furt. l. 1. ϳ. de priuat. delictis.*
u Persecutoria actio, pœnali: & è contra, nō tollitur, quoties ex delicto descendūt: (cùm vtrūque peti possit, & res & pœna.) secus si ex contractu: tunc enim alterutrum petendum, *l. rescripto. §. si pacto. C. de pactis. l. apud Celsum. §. Idem Labeo. ϳ. de doli mali & met. except.* nisi dictum fuerit rato manente pacto. *l. qui fidem, ʒ. de transact.*
x Furto facto, ei cui furtū factum variæ cōpetunt actiones, actio furti, condictio, vindicatio, ad exhibendum actio.
y Ad heredes transeunt actiones rei persecutoriæ.
z Heres furis, furti actione tenetur, adde *l. 1. ϳ. de priuatis delictis.*
a Furis successores, furti tenētur *vt hîc l. 6. §. 1. infrà de furtis.*
b *l. vlt. ϳ. eod.*
c Restitui clausula factū, primò continetur: deinde id quod interest. *Zas. 2. Responsor. 20.*
d *l. pen. in fine. ϳ. rerū ammotar. l. 2. §. 3. ϳ. de priuatis delictis.*
e excipe legem 29. *inf. ϳ. de ver. obligat.*
f *d. l. vltim. in fin.*
g tentat Cuiacius probare 7. *obs.* 37. condictionem furtiuā in heredem in solidum nō dari.
h Fur manifestus dicitur qui in furto deprehensus, licèt ei res prærepta nō fuerit à domino.
i *l. 54. §. 3. ϳ. de furtis.*
k *l. 1. in. f. ϳ. de condict. tritic.*
l Tamdiu particula quam vim habeat, *vide Castrensem in l. sufficit, 56. ʒ. de condict. indebiti.*
m *l. 56. in fine, ϳ. de oblig. & actionib.*
n secus si sub condictione. *l. 14. ϳ. eod.*
o *l. 1. ʒ. eod. l. 14. §. 16. in fine. ϳ. de furtis.*
p datur enim condictio furtiua dominis contra naturam condictionis. *vide l. 1. ʒ. eod. l. in fi. ϳ. de condictio. tritica. l. 2. § 26. ϳ. vi bonorum raptorum.*
q Membranarum libros septem hîc Neratius scripsit.
r quia eius interest rem saluam esse. *l. 22. ϳ. de pignorat.* depositario verò, commodatario, & similibus detentatoribus in factum actione, vel officio iudicis consulitur: bonæ fidei possessoribus, triticaria *l. 2. ϳ. de tritic. Accurs.*
s Furtiua actione condicitur res facta ex materia furtiua: quòd si res non restituitur, petitur æstimatio Sed & habetur ratio rei melioris factæ furis opera.
t *sub.* contrectata *l. 52. §. 24. ϳ. de furtis.*
u *sub.* peremptorum ante moram purgatam.
x *l. 19. § 11. ϳ. de auro.*
y *vide l. 67. §. 2. ϳ. de furtis.*
z quia pendente conditione heres rei legatæ dominium habet. *l. 12 §. 2 ʒ. famil. l 21. ʒ. de interrog. l. 34. ʒ. de relig. l. 36. ʒ. d reeb. cred.*

a id est, quanti vendi potest *l.1.§.16.ff. ad Trebell.* Valere res quæque dicitur, quantum vendi potest
b *Vide l.53.§.5.ff. de legat.1.*
c aliud est in vsufructu, neque enim caro & corium mortui pecoris in fructu est. *l.30.§. quibus modis vsusfruct. l.49. in pr. ff. de legatis.2.*
d *l.52.§.14.ff. de furtis.*
e Vinacia, granula vuarum, interdum & reliquiæ vuæ tortæ. *Colum. & Varr.*
f furtum si seruus alij fecit, actione furti in duplum post libertatem tenetur: non condictione furtiua, nisi liber côtrectauerit. *Synopsis Basilicon.* 15. *Titul.* 2. *ex libro* 60. *tit.* 10. *c.* 12.
g quia interest maleficia puniri: & ne locupletetur cum aliena iactura. *Bart.*
h quia condictio furtiua similitudinê habet cum contractibus. seru⁹ autem ex contractibus post manumissionê non tenetur. *Bart.*
i Furtum facit, qui cômodato, in alium vsum: vt & vel deposito vtitur.
k *vide l.5.§.8 ff. commodati.*
l *§.6. Inst. de oblig. quæ ex delict.*
m Furtum cômittit, qui re cômodata abutitur. Quid: qua actione in hac specie tenebitur? furtiua côdictione? *vt hîc.* An eadem illa fuerit, quæ cômodati? non eadem. Nam côdati actione, non facilè vltra culpam agitur: furtiua verò condictione, etiam si sine culpâ commodatarij qui ea abusus est, res perierit, peti potest.
n si prius quàm fur rem offerat rem perire contigerit, furis periculum est, *Synopsis d. titul. c.17.*
o *v l. vlt. ff. eod.*
p id autem pasciscendo fieri potest. *l.7.§.15. l.27 §.3 ff. de pact.*

contestata, conditio exstiterit: absolutio sequi debebit: perinde ac si idem seruus sub conditione liber esse iussus fuisset: & lite contestata, conditio extitisset. nam nec petitoris iam interest, hominem recipere: & res sine dolo malo fueris eius esse desiit. Quod si pendente conditione iudicaretur: iudex æstimare debebit, quanti emptorem[a] inuenerit.

1 ¶ Cauere autem ex hac actione petitor ei, cum quo agitur, non debebit.

2 ¶ Boue subrepto, & occiso: condictio[b] & bouis, & corij, & carnis, domino competit. scilicet si & corium, & caro contrectata fuerunt, cornua quoque condicentur[c]. sed si dominus condictione bouis pretium consecutus fuerit, & postea aliquid eorum, de quibus supradictum est, condicet: omnimodo exceptione summouetur. Contra si corium condixerit: & pretium eius consecutus, bouem condicet: offerente fure pretium bouis, detracto pretio corij: doli mali exceptione summouebitur.

3 ¶ Idem iuris est, vuis subreptis[d]. nam & mustum, & vinacia[e] iure condici possunt.

De fure manumisso.

15. *Celsus* libro decimosecundo Digestorum.

QVod[f] ab alio seruus subripuit, eius nomine liber furti tenetur[g]. condici autem ei non potest[h], nisi liber contrectauit.

De commodatario & depositario.

16. *Pomponius* libro 38. ad Quintum Mucium.

QVi furtum[i] admittit, vel re commodate[k], vel deposita[l] vtendo: condictione quoque ex furtiua causa obstringitur. quæ differt[m] ab actione commodata hoc, quod etiam[n] si sine dolo malo, & culpa eius interierit[o] res, condictione tamen tenetur: cum * in commodati actione non facilè[p] vltra culpam, & in depositi non[q] vltra dolum[r] malum teneatur is, cum quo depositi agetur.

De oblatione & nouatione.

17. *Papinianus* libro 10. Quæstionum.

PArui refert ad tollendam[s] condictionem offeratur[t] seruus furtiuus, an in[u] aliud nomen, aliúmque statum obligationis[x] transferatur. nec me mouet, præsens[y] homo fuerit, nec ne. cum mora, quæ eueniebat ex furto, veluti quadam delegatione finiatur.

De procuratore soluente indebitum scienti.

18. *Scæuola* libro quarto Quæstionum.

QVoniam furtum fit, cum[z] quis indebitos nummos sciens acceperit: videndum, si procurator suos nummos soluat, an ipsi furtum fiat. & Pomponius epistolarum libro octauo ipsum condicere ait ex causa furtiua. sed & me condicere, si ratum habeam, quod indebitum datum sit. sed altera condictione altera tollitur.

De filiafamilias quæ res amouit.

19. *Paulus* libro tertio ad Neratium.

IVlianus ex persona filiæ, quæ res amouit, dandam in patrem[a] condictionem in peculium respondit.

De rei interitu.

20. *Tryphoninus* libro 15. Disputationum.

LIcèt fur paratus fuerit excipere condictionem, & per me steterit, dum in rebus humanis res fuerat, condicere eam: postea autem perempta est[b]: tamen durare condictionem veteres voluerunt: quia videtur, qui primò inuito domino rem contrectauerit, semper in restituenda ea, quam nec debuit auferre, moram[c] facere.

q *l.13.§.1. ff. depositi.* r imò depositarius tenetur, etiamsi sine dolo malo res perierit. *l.1. § 25. ff. si deposit.*
s fur non liberatur condictione furtiua, nisi rem præsentem domino offerat. *vide l.72.§.3. ff. de solutionib.* Atqui absentis serui potest fieri nouatio? *vt hac l. vide quæ scripsi ad l.1. ff. de contr. empt.* t *l.9 Cod. de furtis.*
u Nouare dicitur, qui in aliud & nouum nomen, veterem obligationem mutat.
x puta stipulationis. *l.29.§ final ff. de verbor. obligat.*
y *v. Cuiac. ad l.29. in fin. ff. de verbor. obligat.*
z *l.38.§.1. ff. de solutio. adde l.21.§ 1. ff. de furtis.* a *vide l.4. ff. eodem.*
b *l.7.§.2. l.8. l.16. ff. eodem. l. vltim. Cod. eod. l.30. ff. de act. empt, l.1. §. 34. ff. de vi & vi armata. l.46. l.67. in fine ff. de furtis. l.7. Cod. de condict. ob turpem.*
c *l.8. §.1. in fine. ff. eodem.*
d Condictiones ex legibus tales nasci solent. *Theophilus §. 24. Institut de act.*
e *4. Cod. 9.* Actiones in personam, aut ciuiles sunt, aut Prætoriæ, aut ex legibus vel constitutionibus. *l.2. Cod. de quadr. præscript. circa finem principij,* adde, & ex moribus & statutis, quales sunt actiones feudales, retractus municipales, statutum quo feminæ exstantibus masculis à successione excluduntur. adde nonnunquam ex mente legis dari actionem vtilem, vel in factum. Item ex principis rescripto, quinetiam ex iniquo iure, quale est, *vt quod quisque iuris in alium.* f Lex noua dicitur quæ de nouo introducta. Aliis lex Noua, quæ post legem XII. Tabularum.
g Talis est condictio ex lege Iulia, & Cincia. & legibus Talariis. *Cuiacius hic. & Cod. eodem. adde l.35.§.5 Cod de donat. adde l.46.§ 6. Cod. de Episcop.* Tales quoque actiones quæ ex nouo statuto vel consuetudine noua côpetunt. h Noua scilicet, sed tamen vetere actione etiam vti possumus, nisi noua nominatim id vetuerit *l.41. ff. de obligat.* i Triticaria sic dicta, quòd qui hanc actionem primus dari sibi postulauit, fortè ei res erat de æstimando tritico, *Cuiac. hîc ex Stephan Græc. interpr.*
k Condictio si certum petatur datur ex pecunia numerata: triticaria, ex aliis rebus numeratis. l Per hanc actioné, res immobiles, incertæ & in corporales petuntur actione si certum petatur, non æquè. In illa, Iudex inseruit contractui, arbitrij inops: in hac triticaria, rê petitã æstimat habita ratione loci & têporis, *Cuiac hîc:* vt meritò huius condictionis superuacaneus vsus non sit. m quia qui vsumfructum stipulatur, incertum stipulatur. *l. 57. §.3. ff. de obligat.* n odio furum receptum est, vt furibus etiã res nostras côdicamus, *l.9.§.1. ff. de rebus credit.* & creditori qui pignus non reddit, *l.4.§.1. ff. de rebus cred.* tûc enim fur habetur. *l.54. ff. de furt.* & prædoni, *vt hîc. & l.10. §.1. ff. de condict. furtis.* & malæ fidei possessori. *d. ct. l.4* & colono, qui post tempus conductionis finitum fructus percipit, item, si quid vi fluminis nobis ablatum. *d l.4.*
o *vide l.2.§ 26. ff. vi bonorum raptorum l.25.§.1. ff. de furtis.*
p id est ab eo.
q Id est, possessionem: nec enim fundi dominiũ amissum condici potest.
r quã non habet, *vt l.56.§.6. 7. ff. de verbor. obligat.* seu rei possessionem.
s *subaudi* triticaria. adde huic legi quæ dicturus sum *ad l.4. ff. eodem.*
t Id est, species: & vero hîc agitur de mancipio, vt ex sequentibus constat.
u *subaudi* dari ex côtractu bonæ fidei vel stricti iuris.
x Id est, verum *vlt. Cod. de furtis. l.1. ff. de dolo.*
y *vide l.4. ff. eod.*
z *subaudi* si tûc res plus valuerat: nec culpa nec mora præcessit.
a *subaudi* culpâ possessoris.
b Si tunc plus valuerat à mora: idque, si culpa præcessit nec dolus.
c ¶ Nec enim rei æstimatio vnquã crescit post eius interitum, *Bald. adde l. penultim. ff. de rei vindic.*
d *l. 28. ff. de probat. l.13. ff. de solut. l.12. §. 2. ff. ratam rem.*
e Têpus mortis ἐν πλάτει nõ

DE CONDICTIONE EX[d] lege[e].

TIT. II.

Paulus libro secundo ad Plautium.

SI obligatio lege noua[f] introducta sit, nec cautum eadem lege, quo genere actionis experiamur: ex lege[g] agendum est[h].

DE CONDICTIONE TRIticaria[i].

TIT. III.

De pecunia numerata, & aliis rebus. 1. *De re sua. De re furtiua, vel vi rapta.*

Vlpianus libro vigesimoseptimo ad Edictum.

QVI[k] certam pecuniam numeratam petit: illa actione vtitur, *si certum petetur.* qui autem alias res, per triticariam condictionem petet. & generaliter dicendum est, eas res per hanc actionem peti, si quæ sint præter pecuniam numeratam[l]: siue in pondere, siue in mensura constent: siue mobiles sint, siue soli. quare fundum quoque per hanc actionem petimus, & si vectigalis sit. siue ius stipulatus quis sit, veluti vsumfructum[m], vel seruitutem vtrorumque prædiorum.

1 ¶ Rem autem suam per hanc actionem nemo petet nisi ex causis, ex quibus potest: veluti ex causa furtiua[n], vel vi mobili abrepta[o].

De fundo vi possesso.

2. *Idem* libro decimooctauo ad Sabinum.

SEd & ei[p], qui vi aliquem de fundo deiecit, posse fundum[q] condici Sabinus scribit. & ita & Celsus. sed ita, si dominus sit, qui deiectus condicat. cæterum, si non sit, possessionem[r] eum condicere Celsus ait.

De rei petitæ æstimatione.

3. *Idem* libro vigesimoseptimo ad ad Edictum.

IN hac actione[s] si quæratur res[t], quæ petita[u] est, cuius temporis æstimationem recipiat: verius[x] est, quod Seruius ait, condemnationis[y] tempus spectandum[z]. si verò desierit esse in rebus humanis[a]: mortis[b] tempus[c], sed ἐν πλάτει[d], *quod latiùs,* secundũ Celsum, erit spectandum. non[e] enim debet nouissimum vitæ tempus æstimari: ne ad exiguum pretium æstimatio redigatur in seruo fortè mortiferè vulnerato[f]. In[g] vtroque autem, si post moram deterior res facta sit. Marcellus scribit libro vicesimo, habendam æstimationem, quanto deterior res facta sit. & deo, si quis post moram seruum eluscatum[h] dederit, nec liberari[i] eum. quare ad tempus moræ[k] in his erit reducenda æstimatio.

De tempore ad locum idem est iudicium. Bartolus.

4. *Gaius* libro nono ad Edictum Prouinciale.

SI merx[l] aliqua[m], quæ certo die dari debebat, petita[n] sit: veluti vinum, oleum, frumentum: tanti[o] litem æstimandam Cassius ait, quanti fuisset eo die, quo

post moram

ipsum momentũ mortis, sed quod circa mortẽ paulo ante. f Vel lôgo tempore infirmo vt postea perierit. g *subaudi* nisi mora præcessit. h De eluscato. *adde l.5.§. vltim. in princ. ff. ad l. Aquil.* i Ab actione de dolo. k Inducendæ per litis contestationem. l *aliàs* res. m Vt vinum, oleum, frumentũ. *ff. eod.* & breuiter res aliqua quãntitate consistens. n Post moram debitoris: & quidẽ hac actione.
o Solutio fit rei ipsius, vel æstimationis: hæc illius subsidiaria est: de cuius forma tota hîc quæstio est: in qua finienda hæc duo maximè nobis spectanda, tempus & locus. Quod ad tempus attinet, priore loco æstimationem rei metimur ex eo die, quo dari res debuit, hoc est quo rem dari conuenit: *vt hîc.* Quid si de die nihil conuenit? tanti res æstimãda, quanti tunc fuit, cùm iudicium acciperetur, hoc est quanti tunc fuit, cùm res peteretur. *ver. si de die: l. itẽ ff. de cõstit.* Imò verius est tempus condẽnationis spectari, & ad id têpus referri rei æstimationẽ *l.3. ff. eod.* Sic sentio têpus litis côtestatæ spectari, si tûc plurimi res fuit: *vt hîc.* sin minus, têpus côdemnationis & sentẽtiæ. *d. l.3.* Quid si nõ quãtitas, sed species debebatur, & culpa possessoris res esse desiit? æstimationẽ à rei peremptæ têpore, seu à morte rei vel speciei ducem⁹: vt quãtũ fuerit species, cùm moreretur, tãti præstetur eius æstimatio *l.3. ver. si verò desierit. ff. eod.* Quid: mortis tempus ipsúmne moriendi momentum accipimus, an potius quoddam tempus non ita strictum: sed latius quod ante mortem fuerit? non ipsum momentum mortis inspicimus, sed id quod etiam paulò antè: ne ad exiguum pretium æstimatio redigatur. Periniquum est enim æstimari seruum mortifere vulneratum, tunc cùm mortuus fuerit, ac non potius qualis fuit antequam vel vulneraretur, vel moreretur ex vulnere. *dict. l.3. vers. mortis tempus.* Et breuiter, in vtroque id est, siue condẽnationis, siue mortis têpus spectemus, habẽda semper æstimatio est quãto res deteriores factæ sint. Quid enim si post morã, debitor seruum eluscatum det? vtique eum liberari non dicemus. Vt hîc constet, ad têpus moræ reducendam semper esse æstimationẽ. Et hæc de die ac têpore. De loco videamus: nã pro locorum varietate varia pretia sunt. Si de loco conuenit, æstimatio sumetur eius loci. si nihil de loco conuenit, ex eo loco initium æstimatio quo res petita fuerit *vt hac lege.*

a *l.3.§.eod.l.22.§.de rebus cred.* b *vide l.1 in princ.§. de vsuris.*
c *l.22.in fine §.de rebus creditis.*
d Actio hæc arbitraria est *l.2.§.eod.*
e 3.*Cod.*18.id est, Num id, quod certo loco debetur, alio loco peti potest?
f Qui certo loco dare filio stipulatus est, alio quoque loco actione vtili experiri potest: *vt hic.*

dari debuit. si de die nihil conuenit: quanti tunc[a], cùm iudicium acciperetur. Idémque iuris in loco esse: vt primùm æstimatio sumatur eius loci[b], quo dari debuit: si de loco nihil conuenit, is locus spectetur[c], quo peteretur. Quod de cæteris rebus iuris est.

DE[d] EO QVOD CERTO loco dari oportet[e].

TIT. IIII.

Ratio huius actionis.

Gaius lib. 9. ad Edictum Prouinciale.

ALIO[f] loco[g], quàm in quem sibi dari quisque stipulatus esset, non videbatur agendi facultas competere. sed quia[h] iniquum erat, si promissor ad eum locum, in quem daturũ se promisisset, nunquam accederet; quod vel data opera faceret, vel quia aliis[i] locis necessariò distringeretur[k], non posse stipulatorem ad suum peruenire: ideo[l] visum est, vtilem actionem[m] in eam rem comparare[n].

De vtilitate actoris & rei. 1. *De causa huius actionis.* 2. *De forma libelli in obligatione alternata.* 3. *De effectu promißionis alternatæ.* 4. *De stipulatione, Ephesi, & Capuæ.* 5. *De insula facienda.* 6. *De die expresso, vel subaudito.* 7. *De adiecto.* 8. *De vtilitate rei, & actoris, & de officio Iudicis.*

2. *Vlpianus* lib. 27. ad Edictum.

ARbitraria[o] actio vtriusque[p] vtilitatem continet: tam actoris, quàm rei. quod si[q] rei interest, minoris fit pecuniæ condemnatio, quàm intentatum est. aut, si actoris[r], maioris pecuniæ fiat.

1 ¶ Hæc[s] autẽ actio ex illa stipulatione venit, vbi stipulatus sum à te, *Ephesi decem dari.*

2. ¶ Si quis Ephesi decem, aut Capuæ hominem dari stipulatus, experiatur: non debet, detracto altero loco, experiri: ne auferat loci vtilitatem reo.

3 ¶ Scæuola libro quintodecimo quæstionum ait:

NOn[t] vtique ea, quæ tacite[u] insunt stipulationibus, semper in rei esse potestate. sed quid debeat esse in eius arbitrio: an debeat, non esse. Et ideo eum[x] qui[y] Stichum[z] aut[a] Pamphilum promittit, eligere[b] posse, quod soluat, quamdiu ambo viuunt. ceterũ vbi[c] alter decessit, extingui eius electionẽ[d]: ne sit in arbitrio eius, an debeat, dum non vult viuum præstare, quem solùm debet. Quare & in proposito eum, qui promisit Ephesi aut[e] Capuæ: si fuerit in ipsius arbitrio, vbi ab eo petatur: conueniri non potuisse. Semper enim alium locum electurum. sic euenire, vt sit in ipsius arbitrio, an debeat. quare putat posse ab eo peti altero loco, & sine loci adiectione. damus igitur actori electionem petitionis. * Et generaliter definit Scæuola, petitorem electionem habere[f], vbi petat: reum, vbi soluat: scilicet ante petitionem. Proinde mixta[g] (inquit) rerum alternatio[h], locorum alternationi, ex necessitate facit actoris electionem, & in rem propter locum. alioquin tollis ei actionem, dum vis reseruare reo optionem.

4 ¶ Si quis ita stipulatur, *Ephesi & Capuæ*: hoc ait[i], vt Ephesi partem, & Capuæ partem petat.

5 ¶ Si quis insulam fieri stipuletur, & locum[k] non adiiciat: non valet stipulatio.

6 ¶ Qui ita stipulatur, *Ephesi decem dari*: si ante diem, quàm Ephesum peruenire possit, agat: perperam ante diem agi. quia & Iulianus putat, diem tacitè[l] huic stipulationi inesse. Quare verum puto, quod Iulianus ait, eum, qui Romæ stipulatur, *hodie Carthagine dari*, inutiliter[m] stipulari.

7 ¶ Idem Iulianus tractat, an is, qui Ephesi sibi aut Titio dari stipulatus est, si alibi Titio soluatur, nihilominus possit intendere, sibi dari oportere. & Iulianus scribit, liberationem non contigisse[n]: atque ideo posse peti, quod interest. Marcellus autem & alias tractat, & apud Iulianum notat, posse dici, & si mihi alibi soluatur, liberationem contigisse: quamuis inuitus accipere non cogar, plane, si non contigit liberatio, dicendum ait, superesse petitionem integræ summæ, quemadmodum si quis insulam alibi fecisset, quàm vbi promiserat, in nihilum liberaretur. Sed mihi videtur summæ solutio[o] distare à fabrica insulæ: & ideo, quod interest, solùm petendum.

8 ¶ Nunc de officio iudicis huius actionis loquendum est: vtrùm quantitati contractus debeat seruire[p], an vel excedere, vel minuere quantitatem debeat. vt si, interfuisset rei, Ephesi potius soluere, quàm eo loci, quo conueniebatur: ratio eius haberetur. Iulianus Labeonis opinionem secutus, etiam actoris habuit rationem: cuius interdum potuit interesse, Ephesi recipere. itaque vtilitas quoque actoris veniet. quid enim, si traiectitiam[q] pecuniam dederit, Ephesi recepturus, vbi sub pœna debebat pecuniam, vel sub pignoribus? & distracta pignora sunt, vel pœna commissa mora tua? vel fisco aliquid debebatur, & res stipulatoris vilissimo distracta est? in hac arbitrariam, quod interfuit veniet. & quidem vltra legitimum[r] modum vsurarum. quid[s], si merces solebat cõparare? & an & lucri ratio habeatur, non solius damni? puto & lucri[t] habendam rationem.

3. *Gaius* libro nono ad Edictum Prouinciale.

IDeo in[u] arbitrium[x] iudicis refertur hæc: quia scimus, quàm varia[y] sint pretia rerum per singulas ciuitates, regionésque: maximè vini, olei, frumenti: pecuniarum quoque licèt videatur vna & eadem potestas vbique esse, tamen aliis locis faciliùs, & leuibus vsuris inuenitur, aliis difficiliùs, & grauibus vsuris.

De reo absoluendo.

4. *Vlpianus* libro vicesimo septimo ad Edictum.

QVòd si Ephesi petetur: ipsa sola summa petetur: nec ampliùs quid: nisi si quid esset stipulatus, vel si temporis[z] vtilitas interuenit.

1 ¶ Interdum iudex, qui ex hac actione cognoscit, cùm sit arbitraria, absoluere reum debet, cautione ab eo exacta de pecunia ibi soluenda, vbi promissa est. quid enim, si ibi vel oblata pecunia actori dicatur. vel deposita, vel ex facili soluenda? nonne debebit interdum absoluere? in summa, æquitatem[a] quoque ante oculos habere debet iudex, qui huic actioni addictus[b] est.

De iussu testatoris.

5. *Paulus* lib. 28. ad Edictum.

SI heres à testatore iussus sit, certo loco quid dare: arbitraria[c] actio competit[d].

De mutuo.

6. *Pomponius* lib. 22. ad Sabinum.

AVt mutua pecunia sic data fuerit, vt certo loco reddatur.

spectante, tam ad rei, quàm ad actoris vtilitatem eáque de causa quantitas augetur vel minuitur. *l.2.§. eod. Synopsis Basilicon* 24.*Titul.*9.*cap.*1.
g *l.8.Cod. de solut.* hinc constat, ratione solutionis destinatę forum sortiri nos in alio, quàm domicilij loco.
h Stipulationem quamque ita interpretari nos oportet, vt non inutilis sit. *l. quoties.§. de verb.obliga.* Præsumptiones in dubio non ducimus ad ea quę acta gesta dicuntur impugnanda, *adde l. diuus §.de vsu.*
i debitor alio quàm destinato loco potest conueniri ex mora, neque eum excusat quod aliis locis distringatur: moram denique committit, etiamsi aliis locis distringatur.
k Vt debitor possit alibi conueniri, non est necesse, vt fuerit in mora accedẽdi ad locum destinatæ solutionis: nec enim carceratus moram committit. *l.* 23.§. *de vsuris. Iason. l.*80 §.*de verb.oblig.*
l Ne alioquin stipulatio reddatur inutilis, id enim in dubio est.
m Arbitrariã, *l.3.in princ.§. eod.* §.33.*versic. loco. Instit.de act.*
n Vt vbicunque repertus fuerit, in eum agi possit. Num verò petere potest reus, vt ex suo domicilio ad locum destinatæ solutionis remittatur? non potest, nisi reus iuramento interposito certo loco solutionem promisit nisi lis loco destinato inchoata, nisi fori priuilegio renũciauit, nisi promisit se iudicio sistere, petente quandocunque aduersario seu creditore, nisi iunctim certo loco, die certa adiecta solutionem promiserit. Iason.
o Arbitraria actio est hæc de eo quod certo loco.
p id est, ἑκατέρα. in hanc actionem venit æstimatio eius quod alterutrius interfuit, *l.8.§.eod.l.vnica, Cod.e.d.* In arbitrariis actionibus ratio habetur eius quod interest actoris & rei.
q *§.vlt.in princ.§.eod.* id est, in hac actione habetur ratio vtilitatis, quæ promissori competitura fuisset, si illo loco soluisset, quo se soluturum spopondit. §.33. *versi. propter quam causam. Institut.de act.*
r *l.vnica, Cod. vbi conueniatur qui certo loco.*
s Actio, loci ratione, arbitraria est, si est stricti iuris (vt si, ex stipulatione, mutuo, testamento,) secus est si est bonæ fidei, *Iason.*
t Tacitè quæ insunt stipulationi, non semper sunt in rei potestate.
u Inesse dicuntur, quæ verbis non expressa, vt electio, tempus, locus.
x In alternatione rerum (puta cum quis Petrum aut Paulum promittit) quamdiu superstites ambo sunt, reus electionem habet, vtrùm præstare velit. Cæterum vbi decessit alter, alterum præstare cogitur. In alternatione verò locorum, electionem reus habet, vt vbi velit soluat: cùm autem non soluit, actor vbi vult petit. Quod si mixta fuerit altera actio rerum & locorum, actor electionem habet, quid & quo loco petere velit *Synopsis Basilicon*.24.*Titul.*9.*cap.*2.
y cum qui. *August.1.Emend.9.*
z Alternatio hæc rerum est. Cæterùm hîc notandum, alternatiuas non vnius esse generis. sunt enim rerum, personarum, temporis, locorum: mixta ex loco & tempore, vel ex rebus, locis & personis (vt promittis mihi dare Stichum hîc Lutetiæ:) postremo mixta ex rebus, personis, loco, & tempore simul.
a In alternatiua rerũ, quamdiu vtraque res superest, debitoris electio est. *l.10. in fine.§. rerum amotarum.* in locorum verò, (*vers. Quare.§.eod.*) & in mixta (*versi. proinde.§. eod.*) rerum & locorum alternatiua, creditori electio competit.
b In alternatiua rerum electio debitoris quamdiu vtraque superest, vna perẽpta desinit eius electio, *l. plerũque, in fine.§. de iure dotium.*
c *l.95. in princ. & §.1.§.de solutionibus.*
d Postquam vna res alternatiuæ promissionis superest, tollitur debitori electio: altera præcisè remanet in obligatione.
e Alternatio hæc locorũ est. In hac alternatiua electio est semper creditori: quia potest semper variare. Qua ratione in pluribus iudicibus defensoris seu rei, creditoris electio est, nisi reus vel iuris studiosus. *Authent. Solita, Codic. ne filius pro patre*, aut iudicium anteuerit ex *l. diffamari Cod.de ingenuis.*
f interdũ reo fit potestas agẽdi, vbi velit, putà si sit priuilegiatus, vt scholaris: item si preuenerit alium, *vt in specie l.5. Cod. de ingen.manumiss.*
g Alternatio mixta est, quę ex rebus & locis est. In hac alternatione electio est creditoris: vt cũ loci electionem habeat, idem & rei quoque electionem consequatur.
h nota de alternatiua mixta rerũ & locorũ.
i copula, &, posita inter plura loca, diuidit solutionem pro rata, *l.reos §.cum in tabul.§. de duobus reis: Iason.*
k *v.l.84.115.§.de verbor.oblig.* sic incertitudo loci vitiat stipulationem insulæ faciẽdæ: vt & aliàs relictum *arg. l.71. §.de leg.1.* nisi in piis causis.
l ¶ Tempus tacitè inest promissioni certo loco dandi *l.2.§. penult. §. si quis caut. l.1.in fi.§. de cond.& demonstr.l.24.§.de oper.libert.l.41.§.pen.l.73.l.137.§.2.§. de verbor. oblig.§.5.Instit.de verbor.obligat.*
m Angustiæ temporis vitiant stipulationẽ. *Iason.*
n debitor soluens adiecto, alibi quàm in loco destinato, non liberatur.
o quia factum certo loco promissum, substantialiter variatur ex locorũ diuersitate: præstatio autẽ summæ, non æquè: quia quocũque loco præstatur, recipiendi adfert vtilitatem. *Bart.*
p vsurarum centesimarũ ratio in traiectitiis pecuniis non seruatur: quinetiam duplũ in iis excedi potest, secus ac in eo quod interest.
q Officium iudicis interdũ actioni deseruit, interdũ eam excedit, interdũ minuit.
r de quo dixi *ad l.1.§.3.§.de pignoribus.*
s hinc collige, interesse lucri cessantis probari per locũ à solitis. *Iason. v. quæ scripsi ad l.9. §.8.§.si certum.*
t *v.l.13.§.rat. rem hab.v.l.8.§.1.§.de negotijs l.36.§.mãdati.*
u *l.2.§.eod.*
x ex hac lege modũ articulandi circa valorem rerũ colligunt. *Bald.*
y *v.l.63.§.ad l.Falcid.§.33.Inst.de act.*
z *v.l 24.§.de regul.iur.*
a iure informatam, & quæ ex iure colligi possit, non cerebrinam. *Abbas apud Iason.* de æquitate. *v.l.21.§.de interrog.*
b interdum iudicium, interdum actio inseruit, interdum causam excedit, interdum minuit.
c actiones arbitrariæ propter locum, sunt quatuor: ex stipulatione, ex testamẽto, ex mutuo, ex constituto. *Ias.*
d *sub.* si agatur alio loco.

a In bonæ fidei iudiciis actio quod certo loco, locum non habet.
b Loci adiectione bonæ fidei actio non fit arbitraria: non restringitur iudicis potestas. c in sua id quod interest consequimur ex natura earum actionum.
d nulla actio bonæ fidei, propter adiectionem loci potest fieri arbitraria. *Iason in principio*: nisi contractus bonæ fidei deducatur in stipulationem. tunc enim assumit naturã contract⁹ stricti iuris. *vt hîc*. §. 1. ℥. *e*. Ies. *num* 4. vbi notat Bar. ea in re fuisse sibi cõtrarium, addítq; eam ob causam esse vtile vt notarij instrumẽtis inserant stipulationem.
e *vide l. 3.* ℥. *de fideiussorib. tutorũ.*
f Loco certo qui debet, inuitus alibi conueniri potest: sic vt arbitraria actione tanto minus soluat, quãti interest eius condicto loco, q̃ quo cõuenitur soluere.
g Is sit causę nostræ status. Secundus centum Capuæ se mihi Primo, Kalendis Martiis daturũ promisit: neq; eã ob causam mihi fideiussorẽ Tertium dedit. Neuter Kalend. Martiis Capuæ satisfacit. Hic Ephesi. Tertium offendo, cui fortẽ supradictam condico: eóque amplius, quanti mea interfuit eã summã, Capuæ poti⁹, quàm hîc Ephesi solutam esse. Non disputabo (inquit Tertius) tibi ius sit nécne principali debitore neglecto, in me vnũ agere. Item, recte nec ne postules sortem, quódq; tua intersit. Hoc vnũ postulo, vt eò minoris tibi tenear, quò mea intersit, eã summam potius Capuæ quàm alibi solui: cùm mihi libertas Capuæ soluendi sit prępta: vbi leuioribus vsuris pecuniæ, quàm hîc Ephesi. Idque eò magis, quòd in hac actione, non tui, sed & mei meæque vtilitatis habenda sit ratio. *v. l. vnic. Cod. eo.* Ac si præterea nimium vrges, tanti me vlla obligatione tibi teneri negari potest, cùm per me non steterit (impeditum scilicet reipubl. causa, & aduersa valetudine grauiter afflictum) sed per ipsum reum principalem quominus tibi Capuæ satisfactum fuerit. Notum quippe, nõ omnem dilationem moræ adnumerari. *l. 21.* ℥. *de vsuris*, sed iustis dę caussis morã excusari. *l. 5.* ℥. *de reb. credit.* Vt res ita sit (inquit Primus) hoc tamen constat, moram principalis, eius fideiussori nocere, vt vsuris teneatur ipse quoque. *l. 54.* ℥. *locati. l. 49.* ℥. *de verb. signif.* Hæc ita (inquit Tertius) sed nihil ad me pertinẽt: cùm hæc causa valde dissimilis ab eo sit casu quẽ nunc profers. Porro, quæ dissimilia sunt, eundem effectum non obtinent, sed eorum diuersa decisio est. Non recte comparari hanc præsentem causam, in qua agis ad interesse, cum obligatione vsurarum, id est, ei negotio in quo vsuræ petuntur à fideiussore, eò constat: quòd illo casu duæ obligationes reperiuntur: vna sc. sortis, altera vsurarum. *l. 4. Cod. depositi* Hîc autem vna tantùm stipulatio & obligatio sortis s. & vsurarum nulla. Quod si dixeris hîc interesse peti: non repugnabo. Sed addo, id genus interesse, à solo iudicis arbitrio *l. 49. inf.* ℥. *de act. empt.* non ab vlla obligatione descendere. Sint igitur ista arbitrio iudicis diiudicãda ex æquo & bono: vt ne putes iudicem vlli tuæ obligationi adstrictum. Petatur id quanti tua interest iudicis arbitrio, nõ ex obligatione: non hoc, sed illo tibi teneor. Hęc eò quoque manifestiora his erunt si partem sortis acceptasses, ad residuum egisses, & officio iudicis postulasses æstimari, quanti tua interfuisset residuum illud Capuæ tibi solutum esse. ℥. *eo. in f.* Quod si id ius in residui petitione seruatum fuisset, idẽ nunc quoque fuerit nulla parte debiti soluta, toto ac integro manente debito: vt quod ius in parte recipi potuisset, idem totius ratione & in toto recipi debeat.
h Mora rei obligatio fideiussoris non augetur *vt hîc* licet perpetua reddatur vide *l. 91. §. 4.* ℥. *de verbor. obligat.*
i Instantia seu obiectio hæc est: Mora rei, crescit quidem vsurarum aduersus fideiussorem obligatio: & tamen mora, de qua hîc agitur, non augetur fideiussoris obligatio. Cur tam varie? vsuræ stipulanti promissæ, à reo debentur: igitur & à fideiussore. Id verò quod interest, in arbitrariis actionibus, non stipulatione, non promissione rei, sed officio tantùm iudicis debetur: vt hinc colligas, id ipsum quod intersit à fideiussore promissum non esse.
k *vide l. 4. Cod. depositi.*

7. *Paulus* lib. 28. ad Edictum.

IN [a] bonæ fidei iudiciis: etiam [b] si in contrahendo conuenit, vt certo loco quid præstetur: ex empto, vel vendito, vel depositi actio competit: [c] non [d] arbitraria actio. 1 ¶ Si tamen certo loco traditurum se quis stipulatus sit, hac actione vtendum erit.

De bonæ fidei Iudiciis. 1. *De stipulatione.*

8. *Africanus* lib. 3. Quæstionum.

CEntum Capuæ dari stipulatus, fideiussorem accepisti, ea pecunia ab eo [e] similiter, vt ab ipso promissore, peti debebit. id est: vt si alibi, [f] quàm Capuæ, petantur: arbitraria agi debeat: iísque tanti æstimetur, quanti [g] eius, vel actoris interfuerit eam summam Capuæ potius, quàm alibi solui. Nec oportebit, quod forte per reũ steterit, quo minus tota centum Capuæ soluerentur, obligationem fideiussoris augeri. [h] neque [i] enim hæc causa recte comparabitur obligationi vsurarum. ibi enim duæ [k] stipulationes sunt: hîc autẽ vna pecuniæ creditæ est. circa cuius exsecutionem, æstimationis ratio arbitrio iudicis committitur, eiusque differentiæ manifestissimũ argumentum esse puto. quod si post moram factam pars pecuniæ soluta sit, & reliquum petatur: officium iudicis tale esse debeat, vt æstimet quanti actoris intersit, eã dumtaxat summam, quæ petetur, Capuæ solutam esse.

Vbi solui debet.

9. *Vlpianus* lib. 47. ad Sabinum.

IS, qui certo loco dare promittit, nullo [l] alio loco, quàm in quo promisit, soluere inuito stipulatore potest.

De fideiussore post moram accepto.

10. *Paulus* lib. 4. Quæstionum.

SI post moram factam, quo minus Capuæ solueretur, cum arbitraria vellet agere, fideiussor acceptus sit eius actionis nomine: videamus, ne ea pecunia, quę ex sententia iudicis accedere potest, non debeatur, nec sit in obligatione, adeo vt, nunc quoque sorte soluta, vel si Capuæ petatur, arbitrium iudicis cesset. nisi si quis dicat, si iudex centum & viginti condemnare debuerit, cẽtum solutis ex vniuersitate [m], tam ex sorte, quàm ex pœna solutum videri: vt supersit petitio eius, quod excedit sortẽ: & accedat pœna pro eadem quantitate, quod non puto admittendum: tanto magis quod * creditor, accipiendo pecuniam [n], etiam remisisse pœnam videtur.

DE [o] PECVNIA CONstituta [p].

Tit. V.

Ratio. 1. *& verba edicti. De muliere.* 2. *De pupillo.* 3. *De filiofam.* 4. *De stipulatione inutili.* 5. *Si aliud pro debito constituatur.* 6. *De debito ex contractu.* 7. *vel naturaliter.* 8. *vel Iure prætorio. De his qui de peculio tenentur.*

1. *Vlpianus* lib. 27. ad Edictum.

l *l. 2. §. 2.* ℥. *eo. l. 5. §. 7.* ℥. *depositi. l. 122.* ℥. *de verb. oblig. l. 16. §. 1.* ℥. *de fideiuss. l. 9. C. de solut.*
m Centum solutis ex vniuersitate &c. sic emendauit Cuia. *in quadam prælectione ad me transmissa.* n vel hominem *l. 4. §. 7. in f.* ℥. *de doli except.* sicqui vsuras accipit, sortis petitionem differt *v. l. 2. §. 6. d. tit.* ẽ cõtrario, qui pœnam acceptat, venditioni sub pœna contractæ renuntiat. ℥. *de act. emp.* o 4. *Cod. 18. §. 9. Inst. de actionibus. Paul. 2. sent. 2.*

HOc edicto prætor fauet naturali [q] æquitati: qui constituta ex consensu facta custodit: quoniam * graue est fidem [r] fallere. 1 ¶ Ait prætor, *qui pecuniam debitam* [s] *constituit.* Qui [t] sic accipiẽdum est, *quæ ve.* nam & mulieres [u] de constituta tenentur, si non intercesserint. 2 ¶ De pupillo [x] & si nihil sit expressum edicto: attamen, sine tutoris auctoritate constituendo, non obligatur [y].

3 ¶ Sed si filiusfamilias constituerit, an teneatur, quæritur. sed puto verum, & ipsum constituentem teneri, & patrem de peculio.

4 ¶ Eum, qui inutiliter [z] stipulatus est, cùm stipulari voluerit, non constitui sibi, dicendum est de constituta experiri non posse: quoniam non [a] animo constituentis, sed promittentis factum sit.

5 ¶ An potest aliud [b] constitui, quàm quod debetur, quæsitum est. sed cùm [c] iam placet, rem [d] pro re solui posse [e]: nihil prohibet, & aliud pro debito constitui. denique si quis centum debens, frumentum eiusdẽ pretii cõstituat: puto valere constitutum [f].

6 ¶ Debitum autem ex quacunque causa [g] potest constitui. id est, ex quocumque cõtractu [h]: siue certi [i] siue incerti [k]: & si ex causa emptionis quis pretium debeat, vel ex causa dotis, vel ex causa tutelę, vel ex quocumque alio contractu.

7 ¶ Debitum autem vel [l] natura sufficit [m].

8 ¶ Sed & is, qui honoraria [n] actione, non [o] iure ciuili [p] obligatus est [q], constituendo tenetur *. videtur enim debitum, & quod iure honorario debetur. & ideo & pater & dominus de peculio obstricti, si constituerint, tenebuntur vsque ad eam quantitatem, quæ tũc fuit in peculio, cùm constituebatur, ceterùm, si plus suo nomine constituit, non tenebitur in id, quod plus est.

2. *Iulianus* lib. 11. Digestorum.

QVod si filii nomine constituerit se decẽ soluturum, quamuis in peculio quinque fuerint, de cõstituta in decem tenebitur.

De marito. 1. *De obligatione ciuili tãtùm.* 2. *De obligatione in diẽ.*

3. *Vlpianus* lib. 27. ad Edictum.

QVod si maritus plus [r] constituit ex dote, quàm facere poterat: quia debitum constituerit: insolidũ quidem tenetur: sed mulieri, in quantum facere potest condemnatur. 1 ¶ Si quis autem constituerit, quod iure ciuili debebat, iure prætorio non debebat, id est per [s] exceptionem: an constituendo teneatur, quæritur. & est verum, vt & Pomponius scribit, eum non teneri. quia debita iuribus [t] non est pecunia, quæ constituta est.

2 ¶ Si is, qui & iure ciuili, & prætorio debebat, in diem [u] sit obligatus, an constituendo teneatur? & Labeo ait teneri constitutum. quam sententiam & Pedius probat. & adiicit Labeo, vel propter [x] has potissimum pecunias. quæ nondum peti possunt, constituta inducta. quã sententiam non inuitus probarem. habet enim vtilitatem: vt ex die obligatus, constituendo se eadem die soluturum, teneatur.

p Constitutum, est conuentio qua quis respõdet citra stipulationem se soluturũ quod ipse vel alius debet. *Cuia. hîc.* Porro, constitutum à fideiussione differt, quòd pro se, nudo pacto ab absente, & aliud pro alio constitui possit, fideiussio verò ista non admittat *v. Oldend. clas. 4. act. 8. in pr.*
q ¶ A naturali ratione edicta sua Prætores commendat plerũque. *vt hîc*
r Fidem fallere, graue est. *l. 25.* ℥. *eod. l. 1.* ℥. *de pact. l. 1. §. 4.* ℥. *depositi.*
s *Subaudi* ab alio. Paul. 2. *sent.* 2. §. *vn.* si id quod mihi Lucius debet, soluturũ te cõstituas teneris actione pecuniæ cõstit.
t *vide l. 1.* ℥. *de verbo signif. l. 3. §. 1.* ℥. *de homine libero.*
u Constituere pro alio mulier potest, si tamen non intercesserit. *vt hîc*: Synopsis Basilicon 26. *Titul. 7. c. 1.*
x Constituere tutore auctore pupillus potest: eo non auctore, non potest.
y ne quidẽ natura *v. l. 41.* ℥. *de condictio. indebiti. l. 1.* ℥. *de nouat.*
z Inutilis stipulatio vim non habet cõstituti *l. 1. §. 2.* ℥. *de ver. ob.*
a intercessit quidem stipulatio & promissio, at non constituẽdi animus. Vnde notant: Cõstitutum fieri posse ex interrogatione & responsione. *adde l. 7. § 12.* ℥. *de pactis.*
b Cõstitui aliud potest quàm quod debetur Nihil interest an id quod cõstituitur, sit debitũ, dummodo cõstituatur nomine debiti. c Argumẽtũ à solutione ad constitutum. d Solui res pro re potest. e creditori volenti non inuito. f at non fideiussio *l. 42.* ℥. *de fideiussoribus.* g Constitui potest debitum ex quocũque contractu, h etiam delicto. *l. 29.* ℥. *eod. vide quæ notaui ad legem 26.* ℥. *eo.* i Contractuum alij certũ, alij incertum continent, adde *l. vnicam. Cod. de sentent. quæ pro eo quod interest.* k Incertum etiam potest constitui. *vide quæ scripsi ad l. 14.* ℥. *eod.* l idest saltem. Constitui potest etiam id quod natura tantùm debetur. m eodem modo legata debentur naturaliter propter voluntatem testatoris, etiam si testamentum non sit solenne; ideóque debitum ex testamento constitui potest. *Zasius ad d. §. 9. numero 8.* n Constitui potest id quod iure tantùm honorario debetur. o Ius honorarium aliud à ciuili. Porro honorarium ius, prætorium.
p nam quod iure ciuili tacite debetur, constitui non potest: quia recte dicitur indebitum, quod est iure tantùm ciuili debitum.
q Qui hoc? cùm ciuili debito fideiussor possit accedere? cur non eadem ratione ciuile debitum constitui poterit? omnes pene tradunt nullam rationem afferri posse. Sed Zasius *ibidem* ait, constituti eam esse naturam, vt confirmet: nihil confirmari posse, nisi id quod firmabile est: confirmat, inquam, id est, adiicit alias qualitates, monetã, tempus, locum, & his similia. fideiussionis nõ eã esse vim vt ita firmet, cũ in ea plus esse non possit, quàm in debito *Zas. Mynsing. adde d. §. 9.* r Constituere vxori solidam dotem maritus quidẽ potest: vt ex constituto in solidum teneatur: nõ tamen in solidum condemnatur. Solida quidem obligatio est, condemnatio nõ est. Vt his constet, paria non esse promittere & soluere, contra *l. vlt. Cod. ad l. Falcid.*
s *l. 14.* ℥. *de compensationibus.* Constitui debitum nõ potest, cuius petitio exceptione elidi potest. t *Vulg.* vitibus quid si legas: quia debita iure prætorio non est pecunia, quæ cõstituta est. u non solũ debitũ purum, sed etiam in diem constitui potest.
x Constitutum tenet, licèt in eo plus sit tempore vel loco *vt hîc.* At fideiussor in duriorem causam obligari, quàm reus ipse obligatus sit: teneri nõ potest *l. Græcè. §. Illud.* ℥. *de fideiuss.* An ideo fit, quòd fideiussor accessionis locum magis subeat quàm qui constituit, (nec enim potest esse sine principali *l. si heres pecuniã,* ℥. *ad Trebell.*) vt ea ratione naturam sui principalis eo magis consequatur: quàm qui constituit?

a Citerior dies, qui nobis vicinior. b Constitui alio loco potest, quod alio loco debeatur. c imo, non est conueniendus *l.8.§.de iudiciis.v.Cui.c.13.obs.17.* d *l.2.Cod.eod.* e non solùm debitum proprium, sed etiam alienum constitui potest. f Num vero hoc casu constituenti beneficium discussionis postulare permittitur? post Fabrum ita tenet Zasius *d.§.9 Instit de act.* argu. Nouell.4.c.1. & Authenticæ Præsente. C. *de fideiussorib.* qua beneficium discussionis cuiuis pro alio intercedenti permittitur, & nominatim constituentibus id beneficii datur. *l. vlt. Cod hoc titul.* hinc Faber: omne quod in iure de fideiussore disponitur, habet etiā locum in constituente. Quid si constituta sit pecunia incerti debiti, ac debitor moriatur antè quàm putatis rationibus debitū certum appareat, num cōstituens tenebitur? non teneri videtur. *vide l 122.§. antepenult. ff. de verborum obligat.*

4. *Paulus* lib. 29. ad Edictum.

SEd, & si citeriore [a] die constituat se soluturum, similiter tenetur.

De loco. 1. De legato. 2. Debitum quomodo accipitur. 3. De epistola. 4. De persona solutura. 5. & cui soluēdum est. 6. De procuratore. Tutore, actore municipum curatore. 10. De seruo.

5. *Vlpianus* lib. 27. ad Edictum.

EVm, qui Ephesi promisit se soluturum, si constituat alio [b] loco se soluturum, teneri constat. 1 ¶Iulianus, legatum Romæ constituentem, quod in prouincia acceperat, putat conueniri debere [c]. quod & verū est. sed "&" si non cum Romæ esset, sed in prouincia adhuc, cōstituit se Romæ soluturum: denegatur in eum actio de constituta. 2 ¶ Quod exigimus, [d] vt sit debitū, quod constituitur: in rem exactum est. non vtique vt is, cui constituitur, creditor sit. nam & quod ego debeo [e], tu cōstituendo teneberis [f]: & quod tibi debetur, si mihi constituatur, debetur. 3 ¶Iulianus quoque libro vndecimo scribit. Titius epistolam ad me talem emisit: *Scripsi* [g] " *me* " *secundùm* [h] *mandatum Seij, si* [i] *quid tibi debitum adprobatum erit, me tibi cauturum, & soluturum sine controuersia.* tenetur Titius de constituta pecunia. 4 ¶ Sed si quis constituerit alium soluturum, non se pro alio, non [k] tenetur. & ita Pomponius libro octauo scribit. 5 ¶Item, si mihi constituas te soluturum, teneberis. Quod si mihi constitueris Sempronio te soluturum, non teneberis.

6 ¶ Iulianus libro vndecimo digestorū scribit, procuratori [l] constitui posse. quod Pomponius ita interpretatur, vt ipsi procuratori [l] constituas te soluturum, non domino. 7 ¶Item tutori [m] pupilli constitui potest, & actori municipium, & curatori furiosi. 8 ¶ Sed & ipsi constituentes tenebuntur [n]. 9. ¶ Si actori [o] municipium, vel tutori [p] pupilli, vel curatori furiosi, vel adulescentis ita constituatur, *municipib. solui*, vel *pupillo*, vel *furioso*, vel *adulescenti*: vtilitatis gratia puto dandam municipibus, vel pupillo, vel furioso, vel adulescenti vtilem [q] actionem. 10. ¶Seruo quoque constitui posse constat. [r] &, si seruo cōstituatur, *domino solui*, vel *ipsi seruo*, qualemqualem [s] seruum domino adquirere obligationem.

De eo qui bona fide seruit.

6. *Paulus* lib. 2. Sententiarum.

IDem est, & si ei [t] qui bona fide mihi seruit, constitutum fuerit.

De filiofam. 1. De adiecto.

7. *Vlpianus* lib. 27. ad Edictum.

SEd & si filiofamilias [u] constituatur, valet cōstitutum. 1 ¶Si mihi aut [x] Titio stipuler: Titio constitui suo nomine non posse Iulianus ait: quia [y] non habet petitionem [z]: tametsi [a] solui [b] ei possit.

8. *Paulus* lib. 29. ad Edictum.

SI verò mihi aut Titio constitueris te soluturum: mihi competit actio. quod si posteaquam soli [c] mihi te soluturum constituisti, solueris Titio: nihilominus mihi teneberis [d].

9. *Papinianus* lib. 18. Quæstionum.

TItius tamē indebiti condictione tenebitur: vt, quod ei perperam solutum est, ei, qui soluit, reddatur.

De duobus reis stipulandi.

g *Scripsi* particula, seu vox hæc *scripsi* visitata in cantionibus debitorum *vt l.40. ff. de reb. creditis* Possis & hoc loco colligere, quibusuis verbis constitutum fieri posse, de quo dixi *ad l. 14. in f. ff. eo.*

h idem: siue mandato *l. 27. ff. eo.*

i Constitutum verbis futuri tēporis concipi hinc colligunt: hac tamen parte mentē potius quàm verba spectari.

k vide *l. 38. ff. de verb. obligat.*

l Procuratori creditoris constitui potest.

m Cōstituatur, tutori an pupillo vtrùm intersit vide Albericum *in l. quoties ff. de administ. tutor.*

n Vtili actione *§.9 ff. eod.*

o Constitui actori municipū potest, quod municipib⁹ debetur.

p Constitui tutori & curatori pōt quod pupillo, furioso, vel adulescenti debetur.

q vide *l.2. ff. quando ex facto tutoris,* r Constitui seruo potest, quod domino debetur. s qualis qualis seruus hîc dicitur qualiscumque, siue ordinarius, (qui & actor dicitur, & dispensator) siue vicarius: nec enim idem de constituta, quod de soluta pecunia dicimus. actori solui potest, non vicario. *arg. l 19. Cod. de solut.* constitui autem potest tam actori, quàm vicario *vide Cuiac. 11. obs. 35.*

t Constitui bonæ fidei possessori potest, quod ei debetur qui bona fide possidetur. u Constitui filiofamiliàs potest, quod eius patri debetur.

x Constitui adiecto non potest, quod quis præsens sibi & eidem adiectis stipulatur. y Constitui non potest iis qui neque petitionem habent, neque obligationem.

z *facit l.56.§.2. ff. de verb obligat. subaudi*: nec aliquam obligationem. *l.1. in fi. ff. eod. l. is qui promisit. ff. de pignorib.*

a Constituti & solutionis non est eadem ratio.

b Solui adiecto potest, non tamen constitui.

c aliud erit, si mihi tantùm fuerit constitutum, tunc enim poterit adhuc adiecto solui. l.59. ff. *de solutionibus.*

d *vide l.69. ff. de solut.*

e ¶*sub* vt liberatio non contingat: & vt soluens repetere possit.

f hinc constat, quod scienter constituens indebitum nunquam actione de constituta pecunia teneatur: quia constitutum non valet, nisi præcedat debitum.

g Constitutum valet, etiamsi nulla persona appareat quæ debeat.

h *sub.* defuncti.

i videtur aliquid hîc desiderari: Et verò in codice suo Albericus ita legisse, vel capto eo ab hostibus, vel dignitate pendente. nam hæc verba interpretatur, vacante per mortem.

k An verò constituens scienter indebitum, donare intelligitur? sic videtur *argumento l.35. ff. de regulis iuris l.9. Cod. de condictione indeb.* Et Dynus ait, constitutum super delicto, si à sciente fiat, donum præsumi. Id tamen negant Faber, Iason, & Zasius.

10. *Paulus* lib. 29. ad Edictum.

IDem [e] est, & si ex duobus reis stipulandi post alteri cōstitutum, alteri postea solutum est: quia loco eius, cui iam solutum est, habere debetis, cui constituitur.

Si non apparet debitor. 1. Si xiij. vel minus constituatur, quàm debitum sit.

11. *Vlpianus* lib. 27. ad Edictum.

HActenus igitur constitutum valebit, [f] quod constituitur debitum sit: etiam [g] si nullus apparet, qui interim debeat. vtputa si ante aditam hereditatem debitoris [h], vel capto eo ab hostibus [i], constituat quis se soluturum. nam & Pomponius scribit, valere constitutum: quoniam debita pecunia constituta est [k].

1 ¶Si quis centum aureos debens, ducentos cōstituat: in centum tantummodo [l] tenetur quia [m] ea pecunia debita est. ergo & is, qui sortem, & vsuras, quæ [n] non debebantur, constituit: tenebitur in sortem duntaxat.

12. *Paulus* lib. 13. ad Edictum.

SEd & si decem debeantur, & decem & Stichū constituat: potest dici, decē tantummodo [o] nomine teneri.

13. *Idem* lib. 29. ad Edictum.

SEd si quis viginti debens, decem constituit se soluturum: tenebitur [p].

De certa vel incerta quantitate. 1. De pignore. 2. vel fideiussore dando. 3. Quib. modis per quas personas constituitur.

14. *Vlpianus* lib. 27. ad Edictum.

QVi autem constituit se soluturum, tenetur, siue adiecit certam quantitatem, siue non [q]. 1 ¶ Si quis constituerit se pignus [r] daturum, cùm vtilitas pignorum irrepserit, debet etiam hoc constitutū admitti. 2 ¶ Sed & si quis certam personam fideiussuram pro se constituerit [s] nihilominus tenetur, vt Pomponius scribit. Quid tamen, si ea persona nolit fideiubere? puto teneri eum, qui constituit: nisi aliud actum est. Quid, si antè decessit? si mora interueniente: æquum est, teneri eum, qui constituit, vel in id, quod interest, [t] vel vt aliam [u] personam non [x] minus idoneam fideiubentem præstet. si nulla mora interueniente: magis puto non teneri.

3 ¶ Constituere autem & præsentes, & absentes [y] possumus: sicut [z] pacisci [a], & per nuntium [b], & per nosmetipsos, & quibuscumque [c] verbis [d].

15. *Paulus* lib. 19. ad Edictum.

ET licèt libera [e] persona sit, per quam tibi constitui non erit impedimentum, quòd per liberā personam adquirimus [f]: quia [g] ministerium [h] tantummodo hóc casu præstare videtur.

De duobus constituentibus. 1. De loco, & tempore. 2. verba edicti. 3. Si per rerum naturam stetit quo minus fieret. 4. quo tempore consideratur an reus fecerit.

16. *Vlpianus* lib. 27. ad Edictum.

SI duo, quasi [i] duo rei, constituerimus: vel cum altero agi poterit in solidum [k].

1 ¶ Sed & certo [l] loco, & tempore constituere quis potest. nec solùm eò loci " posse eum " petere, vbi ei constitutum est: sed, exemplo arbitrariæ actionis, vbique potest. 2 ¶Ait prætor: *si appareat eum, qui constituit, neque soluere, neque* [m] *fecisse: neque per actorem* [n] *stetit. quo minus fieret, quod constitutum est.*

l vtile constitutum per inutile nō vitiatur.

m Constitui ea quantitas tantū potest, quæ debetur.

n Constitui nō possunt, quæ nō debentur.

o & sic vtile per inutile non vitiatur. *l.1.§. penult. ff. de verborū obligatio.*

p vide *l. cum furti, ff. de in litē iurandā.* Cur ita? In eo quod plus est, minus inest.

q Constitui etiam in morte potest *vt hic.* Si tamen relatio fiat ad certum. *l. Quintus. ff. deposi. l. cum post. §. gener. ff. de iure dotium.* Nec obstat *l.1.§. debitum. ff. eod.* quia debitū ibi erat certum.

r hoc est, cōstitutia ctione qui pign⁹ cōstituit. *vt hic.* Pignus enim si non sorti accedit, sortis firmandæ gratia adiicitur. Dicamus apertius: In constituto plus esse potest, quàm in debito principali, si modo, plus illud ad cautionem obligationis refertur, non ad eam augendam cōstitui possunt debiti accessoria *Bartol.*

s idest, se curaturum certā personam pro se fideiussuram.

t *sub.* creditoris.

u *l.25. in fi. ff. de arbitris*: vide *quæ scripsi ad. l.45. §. 2. ff. mandati.*

x Idoneum æquè, qui præstāt, conuentioni satisfacere videntur.

y Absens constituere potest *l. 27. ff. eod.*

z Argumentū à pacto ad constitutum.

a *l 2. ff. de pactis.*

b Nuntio vti possumus in cōstituto faciendo, seu cōstituēda alteri pecunia *adde l. primam. ff.*

c *sub.* idoneis. Generale enim, ad id quod idoneum sit, tacite restringere debemus.

d Verborum solennitas non exigitur in constituto. *vt hic,* potest & alio verbo quàm *constituendi,* fieri: etsi vox ea omissa sit, constitutum tenet. arg. *l.5.§.3. ff. eod. l. 24. l.26. ff. eod. l. si sub vna. ff.* de verbor. obligat.

e *l.24.§.2. ff. de vsuris. l.3. ff. quod vi aut clam.*

f non adquirimus, *Hot.4. obseruat.12. l. iudicium ff. de Iudiciis.*

g Nuncij & procuratoris differentia hæc est. Nuncius in persona domini conuentionem concipit: procurator, in suam & propriam. Ille nudum ministerium præstat: alter præter ministerium ipse interuenit: de hac differentia procuratoris & nuncij adde *c. bonæ memoriæ ad ipsum, de elect. c. cum dilecti extra de dolo: multum. Cod. si quis alteri vel sibi.*

h *l.18. ff. de adquir. possess.*

i Constitui duo rei promittendi possunt.

k stricto iure si pro alio constituerint: aliàs habent beneficium Epistolæ D. Adriani *l. vlt. Co. eodem.* sin autem pro se constituerint, opponere possunt beneficium Nouellæ 99.c.1. vt sc. pro rata parte conueniantur.

l Constituente se aliquo, certo loco soluturum, nascitur actio arbitraria.

m Soluere & facere differunt. Hinc tamen colligit Ioannes, constitui factum pro dato posse.

n *sub.* neque per reum, vt mora admittenti noceat.

3 ¶Ergo,

a vide quæ notaui *ad l.23.j.de verb obligat.*
b Natura præstat iustas excusationes.
c re perempta:nisi fuerit in mora. d de quibus.§.2.s.*eod.*
e Cur ita? ne reus de interitu teneatur,nisi lite aduersus eum contestata.
f *sub.*vt si tunc creditori non offerat,Inde constituatur in mora.

3 ¶Ergo,si non stetit,per actorem,tenet actio: etiã [a] si per rerum naturam [b] stetit.sed magis dicẽdum est,subueniri reo debere [c]. 4 ¶Hæc [d] autem verba prætoris, *neque fecisse* "*reum quod constituit,*" vtrùm ad tempus constituti pertinent,an verò vsque ad litis contestationẽ trahimus [e],dubitari potest.& puto,ad tempus cõstituti [f].

17. *Paulus* lib.29.ad Edictum.

SEd & si alia die offerat,nec [g] actor accipere voluit,nec vlla causa iusta fuit non accipiendi:æquum est, succurri reo aut exceptione,aut iusta [h] interpretatione. vt factum actoris vsque ad tempus iudicij [i] ipsi noceat: vt illa verba,*neque fecisset*,hoc significent:vt neque in diem, in quem constituit,fecerit,neque postea [k].

Quo tempore consideratur an per actorem steterit. 1. vel an debitum sit. 2. quid persequitur hæc actio. 3. an qui hac actione egit,sortis obligationem consumat.

18. *Vlpianus* lib.27.ad Edictum.

ITem illa verba prætoris,*neque per actorem stetisse*,eandẽ recipiunt dubitationem.& Pomponius dubitat, si fortè ad diem constituti per actorem non steterit, antè stetit,vel postea.& puto,& hæc ad diem constituti referẽda:proinde si [l] valetudine impeditus, aut vi,aut tempestate,petitor [m] non venit:ipsi nocere, Pomponius scribit. 1 ¶Quod adiicitur,*eámque pecuniam,cum constituebatur,debitam* [n] *fuisse*:interpretationem pleniorem exigit. nam primùm illud efficit:vt si [o] quid tunc debitum fuit. cùm constitueretur,nunc non sit:nihilo minùs teneat cõstitutum:quia retrorsum se actio refert.Proinde temporali actione obligatum,constituendo, Celsus & Iulianus scribunt teneri debere:licèt post constitutum dies temporalis actionis exierit. Quare & si post [p] tempus obligationis se soluturum constituerit, adhuc idem Iulianus putat: quoniam eo tempore constituit, quo erat obligatio:licèt in id tempus,quo non tenebatur.

2 ¶E re autem est, hîc subiungere,vtrùm pœnã contineat hæc actio,an rei persecutionem. & magis est, vt etiam Marcellus putat,vt rei sit persecutio [q].

3 ¶Verum fuit dubitatio,an,qui hac actione egit, sortis [r] obligationem consumat.& tutius est dicere,solutione potiùs ex hac actione facta liberationem contingere, non [s] litis contestatione: quoniam solutio ad vtramque obligationem proficit.

De conditione. 2. De peculio.

19. *Paulus* lib.vigesimo nono ad Edictum.

ID,quod sub condicione [t] debetur,siue purè [u],siue certo die constituatur.eadem conditione suspenditur: vt existente conditione,teneatur [x]:deficiente, vtraque actio depereat. 1 ¶Sed is,qui purè debet, si sub conditione constituat:inquit Pomponius,in hunc vtilem [y] actionem esse. 2 ¶Si pater, vel dominus constituerit se soluturum,quod fuit in peculio : non minuetur peculium, eo [z] quod ex ea causa obstrictus esse cœperit. & licèt interierit peculium,non tamen liberatur.

20. *Idem* libro quarto ad Plautium.

NEc enim,quod crescit peculium,aut decrescit,pertinet ad constitutoriam [a] actionem.

g Mora re constituta quemadmodum purgetur.
h idest ipso iure: quando species erat in obligatione, quæ oblata periit.
i i.vsque ad litem contestatã, *l.iudiciis s.de Iudiciis*, vt in l.17. *§.vlt.j.de damno. v.Cuiac.ad l.34. j.de verb.obliga.* quasi diceret, mora constituti ad litem vsque contestatã purgari potest: post contestationẽ, secus: nisi intra paucos dies.
k ídque cum quodam tẽperamento. *l.105. j. de solutionibus.*
l Difficultas nõ excusat creditorem à mora *vt hic.* Debitorẽ excusat *l.quod te s.si certum.* Cur tam variè? hic de damno: ille de lucro sollicitus est.
m Solutionem offerre creditori debitor debet, si eiusdẽ sit fori: sin diuersi fori, creditori in foro debitoris, solutionem exigere debet. *Interpretes hîc, arg.l.iuris ord.nẽ. Cod.de iurisdict.*
n hactenus. n. constituta valet, si id quod cõstituitur debitum sit.*l.11.s.eod.l.2. in pr. circa me. Cod eo.*
o Constituti tẽpore sufficit esse debitum, licèt postea desinat esse debitũ. Actio de constituta pecunia, adiicit,nõ nouat.
p *vide l.37.j.de fideiussorib.*
q si prima erat rei persecutoria: Secus si pœnalis *vt l. 29.j. eod.*
r idest principalẽ actionem.
s Petitione ex hac actione nõ tollitur vetus actio: sed solutione. *l.4.s. de his qui deiecerunt.*
t Constitui nõ solùm re, sed etiam spe debitum potest: vt conditionale: sed tunc constitutum naturam primi debiti imitatur & recipit omnes conditiones,& qualitates, quæ principali contractui insunt *Alc.ad l.18.j.de adq.poss.num.20.*vt antea non competat huius actionis exercitium,quàm principalis actio possit exerceri.*Oldendorp.class.4.act.8.num.8.*
u Constitui puro potest quod sub conditione debetur.*vt hic.*& è cõtra sub conditione,quod purè debetur.§.1.j.*eod.*
x hac actione & principali. y idest efficacem.
z Constitui tempus consideratur
a Constituta actio datur ex constituto siue antiphona, quoties quis alieno nomine se soluturum cõstituit: tametsi interdum locus esse possit huic actioni, si suo nomine constituit.Græcis constitutoria actio ἐπὶ τῇ ἀντιφωνήτῃ ἀγωγῇ Synopsis Basilicon.26.*Titul.3 c.1.Harmenopul.3.§.47.Theophil.§.8.Inst.de actionib.*
b ¶Constitui pretium hominis mortui potest,ab eo cui is homo post morã mortuus est,*vt hîc.*Quid homo mortuus?*vide l.23.j.eod.*
c Constitutum factum sine die,in decimum diem collatum videtur. Cõstituẽs sine die seu pure,decendium ad soluendum habet. Omne enim constitutum est ad diem:ídque constituendi verbũ significat.Contra est in stipulatione *l.14.j.de regulis iuris.*
d vt petatur sc.nam quatuor mensium spacium datur iudicato satisfaciendo.*l.2.inf.Co.de vsuris rei iudicatæ.Bart.l.*
e nec enim creditor cum sacco debitorem adire debet.*v.l.105.j.de solutionib.* Soluere non videtur,qui offert satisfactionem : aliud igitur est satisfacere, aliud soluere. g Constituens se satisdaturum, pignus aut fideiussorem dare debet *vt hic:Synopsis Basilicon 26.titul.3.ex Titul.7.c.22.*
h à debitore hæreditatis.
i vide quæ scripsi *ad l.73.j.ad Trebell.* Hereditatis restitutione facta, actiones hæredi ex proprio contractu quæsitæ, ex æquo & bono transeunt in fideicommissarium. Idem est in eo qui hæreditatem euicit possessori.

De pretio rei peremptæ post moram. 1. De constituto sine die. 2. Quomodo satisfaciendum est constituto.

21. *Idem* lib.29.ad Edictum.

PRomissor Stichi,post moram ab eo factam, mortuo Sticho,si constituerit se pretium [b] eius soluturum,tenetur. 1 ¶Si sine die constituas:potest quidem dici, te non teneri,licèt verba edicti latè pateant.alioquin & cõfestim agi tecum poterit,si statim,vt constituisti,non soluas.sed modicum tempus statuendum est, nõ minus decem [c] dierum [d] vt exactio celebretur [e]. 2 ¶Constituto satis non facit qui [f] soluturum se constituit, si offerat satisfactionem. ¶Si quis autem cõstituat se satisdaturum: fideiussorem [g],vel pignora det : non tenetur : quia nihil intersit,quemadmodum satisfaciat.

De hæreditate restituta vel euicta.

22 *Idem* lib.6.Breuium.

SI,post constituram [h] tibi pecuniam, hereditatem [i] ex senatuscõsulto Trebelliano restitueris : quoniam sortis petitionem transtulisti ad alium : deneganda est tibi pecuniæ constitutæ actio. Idem est in hereditatis possessore post euictam [k] hereditatem. Sed magis est, vt fideicommissario,vel ei,qui vicit,decernendo esset [l] actio [m].

De re post moram perempta.

23. *Iulianus* lib.11.Digestorum.

PRomissor hominis,homine mortuo [n], cùm per eum staret,quo minùs traderetur,& si hominem daturum se constituerit,de constituta pecunia tenebitur [o],vt pretium eius soluat.

Epistola.

24. *Marcellus* libro singulari Responsorum.

TItius [p] Seio [q] epistolam emisit in hæc verba. *Remanserunt* [r] *apud me quinquaginta ex credito tuo* [s], *ex cõtractu pupillorum meorum,quos tibi reddere* [t] *debebo Idibus* [u] *Maiis probos* [x]*.quòd si ad diem suprascriptum non dedero, tunc dare debebo vsuras* [y] *tot.*quæro, an Lucius Titius in locum pupillorum hac cautione [z] reus successerit. Marcellus respondit,si intercesserit stipulatio [a],successisse [b]. Item quæro, an,si non successisset [c],de constituta teneatur.Marcellus respondit, in sortem teneri [d].est enim humanior, & vtilior ista interpretatio.

De obligatione alternata. 1. De Iureiurando.

25 *Papinianus* lib.8. Quæstionum.

ILlud aut [e] illud debuit,& constituit alterum.an vel alterum,quod non constituit, soluere possit, quæsitum est.dixi non esse audiendum,si velit hodie fidem [f] constitutæ rei frangere.

1 ¶Si, iureiurando [g] delato,*deberi tibi iuraueris* : cùm habeas eo nomine actionem:rectè de constituta agis. sed & si non vltro detulero iureiurandum, sed referendum necessitate [h] cõpulsus id fecero:quia nemo [i] dubitat modestiùs facere,qui referat,quàm vt ipse iuret:nulla distinctio adhibetur:tametsi,ob suam facilitatem, ad meã verecondiam subsecuta sit referendi necessitas.

Epistola.

26. *Scæuola* lib. 1. Responsorum.

QVidam ad creditorem literas eiusmodi [k] fecit:*decem quæ Lucius Titius*,ex [l] *arca tua, mutua acceperat : salua ratione vsurarum*, [m] *habes* [n] *penes me domine.*respondit,secundùm [o] ea,quæ proponerentur,actione de constituta pecunia eum teneri [p].

k à substituto directo vel hærede legitimo testatoris.
l *aliâs..*sit.
m vtilis ex facto possessionis: atqui eius conuictio neque nocet, neque prodest euincenti. *l.17.in f.s. de pactis.* Solue : constitutum est accessio principalis obligationis: sequitur ergo heredem,penes quem est sortis obligatio. Pactũ autem accessio dici nullo modo potest. *v.Cuiac.in d.l.17.*
n vide quæ scripsi *ad l.14. in fi. s.eod.& l.Lucius, 24.j.depositi.*
o licèt autem in stipulationẽ deduci non possit homo mortuus, quia tamen post morã remanet in obligatione, ideo potest in constitutum deduci.*Bartol.*
p Constitui etiã mortuus homo potest ab eo,cui is post moram mortuus sit, *vt hîc*: homo, inquam, certus. Quid pretium eius? *vide l.21.s.eod.*
q Idus veteribus solutionis dies fuit vsitatus:vt in quẽ solutionis diẽ cõferrent.*l.ex pluribus in fi.j.de solut:Cicero 10. ad Attic.5.& ibid.14.epistol.20.*Sed & pueri qui in ludũ ibant, singulis Idibus octonos asses æris referebant pro mercede disciplinæ *Horat.1.Satyr.6.*
r Tutor.
s Creditori pupillorum.
t mihi tutore facto.
u Epistola inducit obligationẽ, si verbis dispositiuis cõcepta,*vt hîc.*Secus si enunciatiuis *l.Publica in fi.j.depositi.*
x Probos nummos creditori dari & solui,debitores plerique in cautionibus promittebãt.*vt l.40.C.de rebus creditis.*Plautus Persa *act.3.scæn 3.* Nũmi sexcẽti hic erũt:Probe numerati: *& ibid. Act.4.scæn.3.*Probũ & numeratũ argentũ vt accipiat face.Idẽ Bacchidibus *act.4.scæna 8.*Ducentos nummos aureos Philippos probos,Dabin? Probi autem nummi reddũtur, qui sunt eiusdẽ bonitatis.
y *sub.*certas,ne obstet.*l.Tutor in fi l.quòd in stipulatione.j.de vsuris.*
z Epistolam prius vocauit.*v l.vlt.j.eod.*sed tamen Bar. hinc colligit,Epistolam inducere obligationẽ in his quæ geri possunt per Epistolam(vt inter mercatores)nõ in aliis.*l.26.in f.j.depositi.*
a atqui per Epistolã nõ contrahitur stipulatio.*l.1.j.de verb.obl.*? vt id sit,probatur tamen inducta.*Bartol.*
b in sorte & vsuris. c per stipulationem.
d vide tamen.*l.vlt.j.de institor.* e constitui pars vna potest, obligationis sub alternatione cõceptæ:quia in alternatiuis,vtrũque est in obligatione. f *v.l.1.in princ.s.eod.* g constitui potest,quod ex iureiurando delato vel relato debetur.
h *l.3.l.38.s.de iureiur.l.12.Cod.de rebus credit.* i Iusiurandum relatum,Modestino est delato. k nota formulam constituendæ pecuniæ.sic Paulus Epistola ad Philemonem v.18.19.*quare læsit te Philemo,aut quod is tibi debet, mihi imputato. ego Paulus manu mea scripsi,ego reddam.adde l.5.§.3.s.eod.*
l Ex arca sua numerasse ij dicebantur,qui de domo sua numerauerant *vt l.40.s.de rebus creditis,*ad eorũ differentiam,quæ quis numerauerat ex mensa, seu ex mẽsæ scriptura. m quæ debebantur ex primo contractu. n vide quæ scripsi ad *l.14.in fi.s.eod.* o Constitutum,per epistolam potest contrahi.
p etiam ad vsuras.

a Constitui debitum potest absente ipso debitore *vt hîc*. Imò & inuito, *vers. hoc amplius j. eod.* vt constitutio obligationem impedire non possit.
b *l. 91. j. de solutionib.* atqui beneficium in inuitum non confertur *l. 19. §. 2. j. de donat.* nõ, sed confertur quoties eius solum commodũ spectatur, vt ibi, non quoties al terius. *vt hîc, & l. 39. s. de negotiis.* c nisi solutum sit debitum *l. 18. in f. s. eod.*

De debitore præsente, vel absente, vel inuito.

27. *Vlpianus* lib. 14. ad Edictum.

VTrum præsente debitore, an absente [a], constituat quis, parui refert, hoc ampliùs etiam inuito [b] constituere eum posse, Pomponius libro trigesimo quarto scribit. vnde falsam putat opinionem Labeonis existimãtis, postquàm qui constituit pro alio, dominus ei denunciet, & soluat, in factum exceptionem dandam. nec immeritò Pomponius: nam cum semel sit obligatus, qui constituit: factum debitoris non debet eum excusare.

De effectu constituti.

28. *Gaius* lib. 4. ad Edictum prouinciale.

VBi quis pro alio constituit se soluturum [c]: adhuc [d] is, pro quo constituit, obligatus manet.

1. *De obligatione ex delicto.*

29. *Paulus* lib. 24. ad Edictum.

QVi iniuriarum [e], vel furti, vel vi bonorum raptorum tenetur actione, constituendo tenetur [f].

De adiecto.

30. *Idem* lib. 2. Sententiarum.

SI quis [g] duobus pecuniam constituerit, tibi aut Titio, & si stricto iure propriæ [h] actioni [i] pecuniæ constitutæ manet obligatus, etiam si Titio soluerit, tamẽ per exceptionem adiuuatur.

De errore constituentis.

31. *Scæuola* lib. 5. Digestorum.

LVcius Titius [k] Seiorum debitor decessit, hi persuaserunt Publio Mæuio, quod hereditas [l] ad eum pertineret [m]: & fecerunt, vt epistolam [n] in eos exponeret [o] debitorem sese esse, quasi heredem patrui sui [p], confitẽtem. qui & addidit epistolæ suæ, *quòd in* [q] *rationes* [r] *suas eadẽ pecunia peruenit*. quæsitum est, cùm ad Publium Mæuium ex hereditate Lucij Titij nihil [s] peruenerit. an ex scriptura proposita de constituta pecunia conueniri possit, & an doli exceptione vti possit. respondit, nec ciuilem eo nomine actionem cõpetere, sed nec de cõstituta, secundùm ea, quæ præponerentur. Idem quæsiit, vsurarum nomine quod ex causa supra scripta datũ sit, an repeti possit. respondit. secundùm ea, quæ proponerentur posse [t].

d Constitutum non tollit primá actionem, sed etiam adiicit.
e Constitui debitum ex delicto potest.
f quia debitum ex quacumque causa constitui potest. *l. 1. §. antepen. s. eod.*
g *sub.* Obligatus tibi principali creditori simpliciter non sub alternatione: hac enim postrema parte Accursius peccat.
h priori actioni. *Cuiac. 13. obseruat. 20. in fine.*
i Actio pecuniæ constitutæ, ea est in quam venit pecunia in constitutum deducta.
k patru[9] P. Mæuij, de quo infra.
l *sub.* L. Titij.
m *sub.* quæ non pertinebat.
n i. cautionem. *vt l. 24. s. eo.* quæ inter præsentes etiam perficitur *l. 1. Codic. de contrah. stipul.* Talib. epist. nomen suum veteres præponere soliti videntur. *v. l. 26. §. vl. in pr. j. depositi.* sed & diem & consulem. *vi. & nota l. 35. j. de pign. vide Duar. 1. dispu. 45.*
o hoc est, vt constitueret se debitorem esse.
p L. Titij.
q vide quæ scripsi *ad l. Lucius. 24. j. depositi.*
r hoc est vtilitatem suam
s Constituens alienum debitũ, tanquam debitum propriũ, nõ tenetur.
t qua cõdictione? indebiti, *l. si non sortem. s. de condict. indebiti.*
u *4. Co. 23. §. 2. Insti. quibus modis res. Pau. 2. sent 4.*
x Quid: actio commodati éstne Prætoria? nõ est, sed ciuilis. *Accurs. & Dynus. Inst. de act. §. sed istæ.*

COMMODATI [u] VEL CONTRA.

TIT. VI.

Edictum. 1. De commodato, & vtendo dato. De reb. mobilib. & Immobilib. De habitatione. 2. De pupillo & furioso.

Vlpianus lib. 28. ad Edictum.

AIt Prætor [x]: *quod quis cõmodasse dicetur, de eo iudiciũ* [y] *dabo* [z]. 1 ¶ Huius edicti interpretatio nõ est difficilis. vnũ solummodò notandũ: quod, qui edictũ concepit, cõmodati fecit mentionem, cum Pacuuius [a] vtendi fecit mẽtionem. Inter commodatum [b] autem & vtendum datum, Labeo [c] quidem ait tantũ interesse, quantum inter genus [d]. & speciem. commodari enim rem mobilem, non etiam soli: vtendam dari etiam [e] soli. sed, vt apparet, propriè commodata res dicitur, & [f] quæ soli est [g]. ídque" & "Cassius [h] existimat. Viuianus" ampliùs" etiam [i] habitationem [k] commodari posse ait [l].

y Directum & contrarium. Nam ex commodato datur directa, & contraria actio *vt in rubrica Commodati vel contra.*
z hoc ad approbationem non ad originem referendum est, quia actio commodati ex contractu iuris gentium descendit. a Pacuuius. b Commodati, & vtendum dati differentia. hoc generis: illud speciei vicem sustinet.
c Inter tres Iurisconsultos hęc pugna est. Labeo putabat non commodari res soli: Cassius contra: Viuianus hoc amplius, seruitutes etiam commodari posse.
d Generis & speciei differentia. e *Etiam* particula inclusiua: quasi diceret, Dari vtenda, non modo quæ mobilia sint, sed etiam immobilia.
f Commodantur etiam res soli, fundi, immobilia, habitationes.
g mobilia, immobilia, & incorporalia commodari possunt.
h notans Labeonem.
i Commodari etiam seruitutes possunt *vt hîc*, vt & precario concedi *l. 3. l. & habet. §. precario. j. de precario.*
k ¶ non vt domus transeat in commodatarium, sed commodum habitãdi Quid: quæ actio eo nomine competit? Commodati *vt hîc*. non præscriptis verbis, vt male sentit Accursius, *arg l. si gratuitam. j. de præscriptis*: datur enim præscriptis verbis actio cum alia deficit *l. 1. 2. j. de præscript.* Datur autem hîc commodati. Quid: qui habitationem gratis habet: qui vsum habet: qui seruitutem vrbanam vel rusticam habet: potéstne eã commodare? Prior non potest: Secundus potest: Tertius rusticã seruitutem commodare potest. *l. Si habitatio s. de vs: l. arboribus. §. vsufructuarius s. de vsufructu. vide Albericum hic.* Quid: cui habitatio commodatur, habétne seruitutem vel ius seruitutis? hoc velle videtur Accursius: contra Guilelm. & Andreas apud Albericum *hic*. l ergo & commodati agi poterit. Idem tamen Viuianus ait tutius esse eo casu præscriptis verbis agere. *l. 17. j. de præscriptis.*

m nisi facti locupletiores sint. *l. 3. j. eod.* n Commodati impubes non tenetur, sine tutoris authoritate. o Atqui paria sunt dolum admittere, & locupletiorem factum. *l. 1. §. an in pupillum j. depositi.* posterore casu tenetur pupillus *l. 3. j. eodem.* ergo & priore, maximè in delictis, *l. 1. l 2. Codic. si aduers. delictum.* An hic locus corrigitur per dictam legem tertiã *j. eodem*? An potius hic de infante: ibi de maioris infante agitur?

2 ¶ Impuberes commodati actione non tenentur [m]: quoniam nec [n] constitit commodatum in pupilli persona sine tutoris auctoritate. vsque adeo, vt, etiam [o] si pubes factus, dolum [p] aut culpam admiserit, hac actione non tenetur: quia ab [q] initio non constitit [r].

2. *Paulus* lib. 29. ad Edictum.

NEc in furiosum commodati actio danda est [f]. sed ad exhibendum aduersus eos dabitur, vt res exhibita vindicetur.

De rei deterioratione. 2. De in litem Iurando. De tempore æstimationis ineundæ. 3. De herede. 4. De his qui sunt in aliena potestate. 6. De eo quod vsu consumitur.

3. *Vlpianus* lib. 28. ad Edictum.

SEd mihi videtur, si locupletior [t] pupillus factus sit [u], dandam vtilem commodati actionem, secundùm Diui Pij rescriptum. 1 ¶ Si reddita quidem sit res commodata, sed deterior reddita: nõ videbitur reddita," quæ deterior facta [x] redditur: " nisi, quod interest, præstetur. * propriè enim dicitur res [y] non reddita, quæ deterior [z] redditur. 2 ¶ In hac actione, sicut in ceteris bonæ fidei iudiciis, similiter in litem [a] iurabitur: & rei iudicandæ [b] tempus, quanti res sit, obseruatur. quamuis in stricti, litis contestatæ tempus spectetur. 3 ¶ Heres [c] eius, qui commodatum accepit, pro ea parte, qua heres est, conuenitur: nisi [d] fortè habuit [e] facultatem totius rei restituendæ, nec faciat. tunc enim condemnatur in solidum: quasi hoc boni iudicis arbitrio conueniat.

4 ¶ Si filiofamilias, seruóve commodatum sit: dùmtaxat de peculio agendum erit. cum filio autem familiàs ipso directò quis poterit [f]. Sed & si ancillę, vel filiæ familiàs commodauerit: duntaxat [g] de peculio " erit " agendum [h]. 5 ¶ Sed non tantùm ex causa doli earum personarum, pater, vel dominus condẽnetur: sed & ipsius quoque domini, vel patris fraus duntaxat venit: vt Iulianus lib. 11. circa pignoratitiam actionem distinguit.

6 ¶ Non [i] potest commodari id, quod vsu consumitur [k]: nisi fortè ad pompam [l], vel ostentationem quis accipiat.

De pecunia numerata.

4. *Gaius* lib. 1. de verborum obligationibus.

SÆpe etiam ad hoc commodantur pecuniæ, vt dicis [m] gratia numerationis loco intercedant.

De loco, & tempore. 1. De litis æstimatione soluta. 2. De dolo, culpa, diligentia. 3. De re æstimata. 4. De senectute, morbo, vi latronum, incendio, ruina, damno fatali. 5. De custodia. 6. hominis commodati. 7. De morte. De seruo, qui de machina cecidit. 8. De vsu rei commodatæ. 9. De re quæ sequitur rem commadatam. 10. Quib. casib. dolus tantùm præstatur. 11. in quib. speciebus agitur commodati. 12. De re data vt pignori detur, vel pro alio pignorata. 13. De seruo commodato cum lance. 14. De triclinio strato, & argento ibi relicto. 15. De re duob. commodata.

5. *Vlpianus* lib. 28. ad Edictum.

SI, vt certo loco, vel tempore reddatur commodatum, conuenit: officio [n] iudicis inest, vt rationem loci, vel temporis habeat.

1 ¶ Si quis hac actione egerit, & oblatam [o] litis æstimationem [p] susceperit: rem offerentis facit [q].

p Immò doli tenetur *l. 1. Cod. si aduersus delictum*, etiam in commodato. *l. 2. j. de fideiussor.*
q Nullum ab initio, ex post facto non fit validum.
r quando contractus ab initio nõ tenet, ratione inhabilitatis personæ, nunquam consummatur, aut reconualescit. *Bal.*
f etiãsi sit locupletior *l. in negotiis j. de regulis.*
t *l. 13. s. de condict. indeb. l. 10. j. de institoria. l. 5. in princ. & §. 1. j. de authoritate tutor.*
u verè, non fictione.
x *sub.* culpa cõmodatarij *l. 10. j. eod.*
y Deterior redditur res, cui ius aliquod deest: quæ euictioni obnoxia, cuius forma mutata.
z *l. 18. § 1. j. eod. l. 1. §. 16. j. depositi.*
a *v. l. 5. s. de in litem iurando.*
b res reddita, quæ non deterior redditur, *Hotom. 5. obseruat. 13.* Atqui res eodem redit: vt necessaria non sit mutatio. Non soluit, qui deterius reddit: Soluit, qui deterius non reddit.
c *vide Nouell. 115.* Imò obligationis. *l. hominẽ. j. mandati*: Imò moræ vel litis contestatæ. *l. in hac. j. de trib.*
d ob eandem causam vnus heres interdũ cogitur rationes solus reddere. *l. 6. §. 1. s. de edẽdo,*
e Commodati actio in hæredẽ datur *l. 17. §. 2. j. eod. l. 3. Cod. eod.*
f ante litẽ contestatam. *sub.* in solidum: at non cum seruo.

g *l. 28. j. de peculio.*
h *sub.* aduersus patrem vel dominum ratione doli vel culpæ.
i Commodari non dicitur, quod vsu consumitur: nisi accipiatur non cõsumendi animo, sed ostentandi potius.
k quia in commodato res eadem restituenda est. *l. 26. de reb. credit.* sed quæ vsu consumuntur, eadem reddi non possunt.
l ad pompam & ostentationem accipere, est idem quod dicis gratia. *l. 4. j. eod.* vt quasi fucum facias & imponas spectatori.
m *l. 1. §. 34. j. de Syllan. Varro 5. de ling. lati.* ex Græcis, & in Lexico B. Germani νόμου χάριν, id est, vt satisfiat legis solennitatibus: alij λόγου χάριν i. verbi gratia. i. vt se dicere possint numerasse. *Cuiac. 10. obs 37. adde eundem 5. obseruat. 33.* Modestinus ἀφοσιώσεως χάριν. *l. 13. §. 6. 4 de excus tut.* & ὁσίας χάριν *v. l. 2. j. qui pet. tut. 5. v. Aug. 2. Emẽd. 2. Varro. 5. de ling.* dicis imò. dicis causa. *Arnob. 3. & 4. contra gentes.* hanc vocem casu genitiuo reperiri docet Charis. *1. Gramm. apud Duar. 1. disp. 47. v. etiam Turneb. 11. Aduers. 12. Cic. ad Att 1. epistol. 15. & Corn. Nep. in Attici vita*: Ditis gratia. *Haloand.* & male: quæ res efficit vt Accurs. pro diuite eam vocem vsurpet. Dantis gratia. *Alc. 4. disp. 15. adde Petr. Pithœum 2. aduersar. 8.* Certè hîc, dicis gratia, nihil aliud quàm vel ad pompam & ostentationem *l. 3. infi. s. eod.* publicè ac palam. Sic dicis causa epulari apud *Plin. 28. c. 2.* est publice pro populo. Hoc ipso dicendi genere vsus Apuleius libro de Philosophia. adde quæ scripsi ad Varronem. *5. de lingua.*
n Officium iudicis deseruit actionibus bonæ fidei.
o Aestimationem rei commodatæ recipiens, dominium rei ipsius transfert in commodatarium.
p litis æstimatio similis est emptioni. *v. l. 5. j. pro empt.*
q Cur ita? *vide. l. 3. j. pro emptor.*

2 ¶ Nunc

a Commodati actione commodatarius præstat regulariter dolum, culpam latã & leuissimam. Quid si cõmodatum est factum, vtriusq; gratia? leuem tantùm præstat. Quid si commodantis tantùm? latã. Quid, casum nunquã præstabit? imò præstabit, si eius mora, culpa vel cõuentio in id cõcepta, casum præcessit. b Etiã casus fortuiti. c In contractibus qui celebrãtur gratia dantis tãtùm, venit dolus & lata culpa: accipientis tãtùm, leuis & leuissima: vtriusq; lata & leuis: de casu fortuito quis nõ tenetur, nisi cõuentio, æstimatio, vel culpa precedens aliud inducat. *Bart.*

2 ¶ Nunc videndum est, quid [a] veniat in commodati actione: vtrùm dolus, an & culpa, an verò & omne [b] periculum. Et quidem in contractibus [c] interdũ dolum solũ, interdum & culpam præstamus. dolum [d], in deposito. nã, quia [e] nulla vtilitas eius versatur apud quem deponitur, meritò dolus præstatur solus [f], nisi fortè & merces [g] accessit: tunc enim (vt est & constitutum) etiam culpa [h] exhibetur. aut si hoc ab initio conuenit [i], vt & culpam, & periculum præstet is, penes quem deponitur [k]. Sed vbi vtriusq; vtilitas vertitur, vt, in empto [l], "vt" in locato, "vt" in dote. "vt" in pignore, "vt" in societate: & dolus, & culpa [m] præstatur. ¶ Commodatum autem plerumque [n] solam vtilitatem continet eius, cui commodatur. & ideo verior est Quinti" Muci" sententia existimantis, & culpã [o] præstandam, & diligentiam [p]. 3 ¶ Et si fortè res æstimata [q] data sit, omne periculum [r] præstandum ab eo, qui æstimationem se præstaturum recepit.

4 ¶ Quod verò senectute contigit, vel morbo, vel vi latronum ereptum est, aut quid simile accidit: dicendum est, nihil [f] eorum esse imputãdum ei, qui commodatum accepit: nisi aliqua culpa interueniat. proinde & si incendio, [t] vel ruina aliquid contigit, vel aliquod damnum fatale [u]: non tenebitur. nisi [x] fortè, cùm possit res commodatas saluas facere, suas [y] prætulit. 5 ¶ Custodiam planè commodatæ rei etiam diligentem [z] debet præstare.

6 ¶ Sed, an etiam hominis cõmodati custodia præstetur, apud veteres dubitatũ est, [a] & hominis custodia præstanda est: si [b] vinctus [c] commodatus est: vel eius ætatis, [d] vt custodia indigeret. certè si [e] hoc actum est, vt custodiã is, qui rogauit, præstet: dicendum erit, præstare.

7 ¶ Sed interdum & mortis [f] damnum ad eum, qui commodatum rogauit, pertinet, nam si tibi equum commodauero, vt ad villam adduceres, tu [g] ad bellum duxeris: cõmodati teneberis. idem erit & in homine. Planè si sic commodaui, vt [h] ad bellum duceres: meum erit periculum. Nam & si seruum tibi tectorem [i] commodauero, & de machina ceciderit, periculum meum esse Namusa ait. sed ego ita hoc verũ puto, si tibi commodaui, vt" &" in machina operaretur. ceterùm si, vt de plano [k] opus faceret, tu eum imposuisti in machina: aut si machinæ culpa factum minùs diligenter non [l] ab ipso ligatæ: vel funium, perticarumq; vetustate: dico periculum, quod culpa contigit rogantis commodatum, ipsum præstare debere. nam & Mela scripsit, si seruus lapidario commodatus sub machina perierit, teneri fabrum commodati, qui negligentiùs machinam colligauit. 8 ¶ Quinimo & qui aliàs re commodata vtitur, nõ solùm commodati, verùm furti [m] quoque tenetur, vt Iulianus libro vndecimo digestorum scripsit. ¶ Denique ait: si tibi codicem [n] commodauero, & in eo chirographum debitorem tuum cauere feceris, egóque" hoc" interleuero: si quidem ad hoc [o] tibi commodauero, vt caueretur tibi in eo: teneri me tibi cõtrario iudicio [p]. si minùs, neq; me certiorasti [q] ibi [r] chirographũ esse scriptum, etiã teneris mihi (inquit) cõmodati. Imò. (ait) etiam furti [f]: quoniam aliter re commodata vsus est. quemadmodum qui equo, (inquit) vel vestimento aliter, quàm commodatum est, vtitur, furti tenetur.

9 ¶ Vsque adeo autem diligentia in re commodata præstanda est, vt etiam in ea [t], quæ sequitur [u] rem commodatam [x], præstari debeat. vtputa equam tibi commodaui, quam pullus [y] comitabatur. etiam [z] pulli" te" custodiam præstare debere, veteres responderunt.

10 ¶ Interdum planè dolum solum [a] in re commodata [b], qui rogauit, præstabit. vtputa si quis ita cõuenit: vel si sua duntaxat causa commodauit, sponsæ [c] fortè suæ, vel vxori, quo honestiùs [d] culta ad se deduceretur [e]: vel si quis ludos edens prætor scenicis commodauit [f], vel" ipsi" prætori quis vltro commodauit.

d *l.1.§.8.inf.ĩ.de posit: l.23.ĩ.de reg.iur.* e Depositũ, non fit gratia depositarij. f *sub.* & lata culpa. *l.quod Nerua.s.de pre.* g Non propriè, sed impropriè: tunc enim esset locatio *d.l.1.§.9.* h *sub.* leuis i *d.l.1.§.6.l.7.§.15.s.de pactis.* k Idem in commodatario *te.1.inf.Co.eod.* l *l.23.ĩ.de regulis.* m *sub.* leuis. n Id est regulariter. *l.tutela plerũque.ĩ.de tutelis.* o *sub.* leuissimã. p *vide l.si cum, in fi.ĩ.de pignora.l.8.§.3.ĩ.de precario.* q *v.l.1 inf.ĩ.de æstimatoria.* r ex culpa proueniens. f Sunt enim casus fortuiti quos nullum humanum consilium præuidere potest *l.2.§.7.ĩ.de admini.tut.* quos nullus regulariter præstat. *l.23.inf.ĩ.de regul.iuris: l.6.Cod.de pignoratitia: Paul.2.sent.4.§.2.* t *l.1.§.4.de oblig.* u Fatale damnũ non imputatur commodatario. x Culpa, est si quis res suas saluas fecit, & cõmodatas amisit. *adde l.13.§.1.ĩ.de administ.tut.* y Commodatarius res suas non minus custodire debet quàm cõmodatas: hoc est rerum commodatarũ custodiã suis preferre debet: *adde C.bona fides, extr.deposit.* Verũ id præualuisse vsu videtur, vt suas præferre possit, *l.qui seruandarum.ĩ.de præscriptis: l.præses, C.de seruis.* z Sed quæ diligens custodia? *v.l.1.§.diligenti, s.de seruis fugitiuis* a i. minus quis tenetur de custodia in homine, quàm in alia re: põt.n. seipsum custodire *Bart.* b Custodia maiore digni, qui vincti commodãtur. c *d.l.23.l.21.in pr.s.de rei vind.* adde quæ de vinctis scripsi ad *l.7.§.7.s.de.dolo.* d Custodiendi sunt diligentius iuuenes quàm senes *adde l.si hominem, ĩ.depositi: l.qui petitorio, §.1.s.de rei vindi.* e Pacto custodię legẽ dicere possumus. f Mortis damnum quemadmodum prẹstet cõmodatarius. g Commodatarius tenetur de casu, quoties culpa prẹcessit casum. *Bart.* h *quæ not.§.10.inf.ĩ.e.* i *vi.l.27.inf.s.ad l.Aquil.* k Id est æquo loco, non edito, vt *l.9.§.3.s.de officio proconsul.* χαμόθεν *l.13.§.10.ĩ.de excus.tut.v.l.11.§.3.ĩ de institoria.* l Fabri malè reficientes machinam vel pontes tenẽtur. m *l.16.s.de condict.furtiua l.34.§.1.ĩ.de oblig. & act. l.76.ĩ.de furtis.* n Furti etiam tenetur qui codice vtitur ad alium vsum quàm concessum, *vt hîc iuncto versiculo Imò.ĩ.eod.* o Id est ad cautionem. p Non furti q Certiorandus est qui ignorat. r Chirographum in libro rationum scribi põt. f Furti tenetur qui commodato abutitur. t Vel quæ ei adgnata: vt seruo vestis. *l.14.§.15.ĩ.de furtis.* u In accessionibus quoque commodati custodiam præstare cõmodatarius tenetur. x Vel precario datam, *v.l.10.ĩ.de precario* An idem in deposito? *v.l.1.§.quæ depositis.ĩ.depositi.* y *v.d.l.14* z Pullus an censeatur venditus, equa vendita, vide hîc Albericum. a Cõmodatarius dolum tantùm & latã culpã prẹstat, quoties vel sua causa cõmodans rẽ cõmodauit: vel ita cõuenit. b Aliud est in re dotali. *l.16.ĩ.de pact.dotalib.* c Iocalia & vestes heredibus mariti vxorem restituere cogi hinc colligitur. d *v.l.9.Cod.de donat. ante nuptias.* e More vetusto nouæ nuptæ deducebãtur in domum mariti: de quo more dixi *ad l.penult.ĩ.de donat. inter virum.l.15.ĩ.de condit.& demonst.* f Quid si quis alicui equos & arma ad bellum commodauerit, & ibi ea amiserit: an commodati competet in eum actio? non competit. *§.7.s.eo.* neque .n. commodatarius eo casu fines commodati excessit, cum eo vsu arma & equos acceperit. Idem dicendum, si eodem fine arma & equos conduxero, & in acie perierint. *13.§.3.inf.ĩ.locati.*

11 ¶ Nunc videndum, in quibus [g] speciebus commodati actiõ locũ habeat. & est apud veteres de huiusmodi speciebus dubitatum.

12 ¶ Rem tibi dedi, vt creditori tuo pignori dares, dedisti. non repignoratas [h], vt mihi reddas. Labeo ait, commodati actionem locum habere [i] quod ego puto verum esse, nisi [k] merces [l] interuenit: tunc enim vel in factum [m], vel ex locato [n] conducto agendum erit. Planè, si ego pro te rem pignori dedero tua voluntate, mandati erit actio. ¶ Idem Labeo dicit, si à me culpa absit repignorãdi, creditor autem nolit reddere pignus, competere tibi adhoc duntaxat commodati, vt tibi actiones [o] aduersus eum [p] præstem. Abesse autem culpa à me videtur, siue iam solui pecuniam, siue soluere sum [q] paratus. Sumptum planè litis [r] ceteráque, æquum est, eum [f] agnoscere, qui commodatum accepit [t].

13 ¶ Si me rogaueris, vt seruum tibi cum [u] lance commodarem, & seruus lancem perdiderit: Cartilius ait, periculum ad te respicere: nam & lancem videri commodatam. quare culpam in eam quoque præstandam. planè si seruus cum ea fugerit, eum, qui commodatum accepit, non teneri: nisi fugæ præstitit culpam.

14 ¶ Si de [x] me petiisses, vt triclinium [y] tibi sternerem, & argentum ad ministerium præberem, & fecero: deinde petiisse: vt idem sequenti die facerem: &, cùm commodè argentum domi referre non possem, ibi hoc reliquero, & perierit: qua actione agi possit, & cuius esset periculum? Labeo de periculo scripsit [z] multum [a] interesse, custodẽ posui, an nõ. si posui, ad me periculum spectare. si minùs, ad eum, penes quem [b] relictum est. ego puto commodati quidem agendum: verùm [c] custodiam eum præstare debere, penes quem res relictæ sunt: nisi aliud nominatim conuenit. 15 ¶ Si [d] duobus vehiculum commodatum sit, vel locatum simul: Celsus filius scripsit libro sexto digestorum, quæri posse, vtrùm vnusquisque eorum in solidum, an pro parte teneatur. & ait, * duorum quidem in solidum [e] dominium [f], vel possessionem [g] esse non posse. nec quemquam partis corporis dominum esse: sed totius corporis pro indiuiso [h] pro parte dominiũ habere. Vsum autem balnei quidem, vel porticus, vel cãpi vniuscuiusque in solidum esse. neque enim minùs me vti, quòd & alius vteretur. verùm in [i] vehiculo commodato, vel locato, pro parte quidem effectu [k] me vsum habere, quia non omnia loca vehiculi teneam: sed esse verius ait, & dolum & culpam [l], & diligentiam [m], & custodiam, in totum me præstare debere. quare duo quodammodo [n] rei habebuntur [o]. &, si alter conuentus præstiterit, liberabit [p] alterũ: & ambobus competit furti actio [q].

6. *Pomponius* lib. 5. ad Sabinum.

VT alterutro agente, alterius actio contra furem tollatur [r].

7. *Vlpianus* lib. 28. ad Edictum.

VNde quæritur, si alter furti egerit, an ipse solus debeat commodati conueniri. & ait Celsus: si alter conueniatur, qui furti non egit: & paratus sit periculo suo conueniri alterum, qui furti agendo lucrum sensit ex re commodata: debere eum audiri [f], & absolui.

1 ¶ Sed si legis Aquiliæ [t] aduersus socium eius habuit commodator actionem [u]: videndum erit, ne cedere debeat [x], si fortè damnum dedit [y] alter, quod hic qui conuenitur, commodati actione sarcire compellitur. nam & si aduersus ipsum habuit Aquiliæ actionem commodator: æquissimum est, vt commodati agendo, remittat actionem. nisi fortè quis dixerit [z], agendo eum è lege Aquilia, hoc minùs consecuturum, quàm ex causa commodati consecutus est. quod videtur habere rationem.

g ¶ Cõmodati an alia actio detur certis casibus dubitatur. h *l.penult.Cod.eop.* i Ad id quod re vera interest. k *l.19.inf.ĩ.de præscriptis verbis.* l Atqui debet esse gratuitum commodatum. m Id est prẹscriptis verbis, quoties merces est vel incerta, vel non in pecunia numerata. n Quando merces certa & in pecunia numerata. o directas. p creditorem. q *l.6.§.1.ĩ.quibus modis pignus.* r monendæ cõtra ipsum creditorem. f nempe commodatarium: aliud est in deponente. *vide l.12.§.1.ĩ.depositi: l.11.§.1.s.ad exhib.* * t at non commodantem qui agit iure cesso. u Commodatarij periculo est seruus cum lance cõmodatus. x Id est à me. *vi l.huiusmodi.§.Stichum.ĩ.de legat.1.* y Est locus tribus lectis cõstructus, seu in quo tres lecti cõstructi, *l.28.s.de seruit.vrba.* Nemo (inquit Varro 8. *de lingua*) facit triclinij lectos, nisi pares & materia & altitudine & figura. κλίνη Græcè, lectus est. *Isido.15.Orig.3.* potest & accipi pro trib. ipsis lectis. *vide Forcatulum. cap.26.penus.* z malè secundũ Azonem: bene secundùm Ioannem. a *l.51.ĩ.de adquir possess.* b Non penes custodẽ. An quia nullus fuit vt Martinus putat? An quia aliquis, vt Accursius? c Appositio custodis facta, expostfacto nõ remittit onus custodiæ commodatario. *Bart.* d Duo in solidũ non habent eiusdem rei dominiũ vel possessionẽ: vsum habere possunt e Domini in solidum plures eiusdẽ rei vel iuris esse non possunt, *vt hic & l.3.§.ex contrar.ĩ.de adquir.possess.* Imò possunt, si res communis sit *l.ea quæ, Cod.familiæ l.in reliq.C.de iure dot.* sed & vnus verè, alter ficte *l.in suis ĩ.de liberis & possess.* vnus natura, alter iure ciuili seu diuerso respectu *l.1.s.si ager.* vnus actu, alter habitu: *l.a.Co.comm.de legat.l.cũ filius.§.variis, ĩ.de legat.2.* quatuor alios casus vide apud Socinum *regula.99. adde hic Albericum.* f Atqui duobus in solidũ pecunia dari potest. *l.5.C.de reb.cred.* g Ciuilem seu naturalem eandem *l.3.§.5.ĩ.de adquir possess.* h Pars pro indiuiso quid, aliàs dixi. i Sic duo rei locationis esse possunt. *l.13.§.8.ĩ.locati.* k *al.* euectus: *id est* euectionis *Hot.* l Leuem. m Et culpam leuissimam. n Quodámodo improprietatis nota, nec enim verè sunt duo rei o vehiculo amisso. p Bona enim fides non patitur idem bis exigi. q In solidum: quia cùm vterque teneatur in solidum, vtriusque interest in solidum. r Quia cùm vtrique in solidum ex vna eadémque causa defertur furti actio, vni per alterum præiudicatur. *Accurs.* f ex æquo. t *v.quæ not.ad.l.18.§.1.ĩ.eod.* u Ob damnum ab eo datum in re commodata. x *sub.* actionem Aquiliæ. y Culpa vel negligentia z Et male *Iacob de arena*: vt verba hęc, in fine huius legis *quod videtur habere rationem*, huc non referantur, sed ad superiora.

Seneca epistol. 63. Rebus non me trado, sed commodo. commodans rei proprietatem & possessionem non amittit, contra commodatarius neutrum habet, sed detentionem tantùm. b In eo commodatum differt à mutuo *l.2.š.de reb.credit.* c *l.8.š.eo.§.2.Inst.quib.modis re: adde l.2.§.1.j.pro herede: l.2.in fi.j.de precario.* d Commodato qui ad sui & verum vsum vtitur, interitum rei non præstat. e *l.18.§.1.j.eo.* f *v.l.18.in pr.j.de præscriptis.*

De possessione & proprietate rei commodatæ.

8. *Pomponius* lib. 5. ad Sabinum.

REi [a] commodatæ & possessionem, & proprietatem retinemus [b].

9. *Vlpianus* lib. 2. ad Edictum.

NEmo enim commodando, rem facit eius [c], cui commodat.

De vsu rei. De culpa. De deterioratione. 1. De re inspectori data.

10. *Idem* lib. 29. ad Sabinum.

EVm, qui rem commodatam accepit, si in [d] eam rem vsus est, in quam accepit, nihil præstare: si eam in nulla parte, culpa sua, deteriorem [e] fecit, verum est. nam, si culpa "eius" fecit deteriorem, tenebitur.

1 ¶ Si rem inspectori dedi [f]: an similis [g] sit ei, cui commodata res est, quæritur. & si quidem mea [h] causa dedi, dum volo pretium exquirere, dolum mihi tantùm præstabit: si sui, & custodiam. & ideo [i] furti habebit actioné. Sed & si, dum refertur [k], periit: si quidem ego mandaueram, per [l] quem remitteret, periculum meum erit: si verò ipse, cui voluit, commisit: æquè culpam mihi præstabit, si sui causa accepi.

11. *Paulus* lib. 5. ad Sabinum.

QVi non tam idoneum [m] hominem elegerit, vt rectè id perferri possit.

1. *De eo qui missus est, vt rem commodatam repeteret.*

12. *Vlpianus* libro 29. ad Sabinum.

SI mei causa, dolum tãtùm. * 1 ¶ Commodatã rẽ missus qui repeteret, cùm [n] recepisset, aufugit. si [o] dominus ei dari iusserat, domino perit. si cõmonendi causa miserat. vt referretur res cõmodata: ei, qui cõmodatus est.

De re non apparente. 1. De quæstu. 2. De eo qui bona fide seruit commodanti.

13. *Pomponius* lib. 11. ad Sabinum.

IS, qui commodatum accepit, si non [p] apparentis [q] rei nomine: commodati condemnetur: cauendum ei est, vt repertam dominus ei præstet.

1 ¶ Si quem quæstum fecit is, qui experiendũ [r] quid accepit: veluti si iumenta fuerint, eaq; locata sint: id ipsum præstabit, qui experiundũ dedit. neq; [f] enim ante eam rẽ quęstui cuiq;, esse oportet, "prius" quàm periculo eius sit.

2 ¶ Si libero homini, qui mihi bona fide seruiebat, quasi seruo, rem commodauero, videamus, an habeam commodati actionem. nam & Celsus filius aiebat, si iussissem [t] eum aliquid facere [u], vel mandati cum eo, vel prescriptis verbis experiri me posse. Idem ergo & in commodato erit dicendum. Nec obstat, quod non hac mente cum eo, qui liber bona fide nobis seruiret, contraheremus, quasi eum obligatum habituri: plerumq; [x] enim id accidit, vt [y] extra id, quod ageretur, tacita obligatio nascatur: veluti cùm per errorem indebitum soluendi causa datur.

De seruo commodante.

14. *Vlpianus* lib. 48. ad Sabinum.

SI seruus meus rem meam tibi, scienti [z] nolle me tibi commodari, commodauerit. & commodati [a], & furti nascitur actio, & [b] præterea condictio ex causa furtiua.

De re aliena.

15. *Paulus* lib. 29. ad Edictum.

COmmodare possumus [c] etiam alienam rem, quam possidemus: tametsi scientes alienam, possidemus.

16. *Marcellus* lib. 5. Digestorum.

ITa vt, & si fur [d], vel prædo [e] commodauerit [f], habeat commodati actionem.

De pacto, ne dolus præstetur. 1. Si contraria actio moueatur sine principali. 2. De herede cõmodatarij. 3. De effectu commodati. 4. De duab. reb. cõmodatis. 5. De pretio soluto.

17. *Paulus* lib. 29. ad Edictum.

IN commodato "hæc" pactio [g] *ne dolus præstetur*, rata non est [h]. 1 ¶ Contraria cõmodati actio etiam [i] sine principali moueri potest [k]: sicut & cæteræ, quæ dicuntur cõtrariæ [l]. 2 ¶ Si ex facto heredis [m] agatur commodati, in [n] solidum condemnatur, licèt ex parte heres [o] est.

3 ¶ * Sicut [p] autem voluntatis, & officij magis, quàm necessitatis est cõmodare: ita modum commodati, finéque prescribere, eius est, qui beneficium tribuit. cum autem id fecit (id est, postquam commodauit) tunc finem præscribere, & retrò agere, atque intempestiuè [q] vsum commodatæ rei auferre: non officium tantùm impedit: sed & suscepta obligatio inter dandum accipiendumque. geritur enim negotium inuicem. & ideo inuicem propositæ sunt actiones: vt appareat, quod principio beneficij, ac nudæ voluntatis fuerat, conuerti in mutuas præstationes, actionesq; ciuiles [r], vt accidit in eo, qui absentis negotia gerere inchoauit. neque [f] "enim" impunè petitura deseret. suscepisset enim fortassis alius, si is nò cœpisset. * voluntatis est enim suscipere mandatum: necessitatis [t] consummare. Igitur si pupillares [u] mihi cõmodasti, vt debitor mihi caueret, non rectè facies importunè repetendo. nam, si negasses, vel emissem, vel testes adhibuissem. Idemque est, si ad fulciendam insulam tigna commodasti, deinde protraxisti: aut etiam sciens vitiosa [x], commodaueris. * adiuuari quippe nos non decipi, beneficio oportet. Ex quibus causis etiam contrarium iudiciũ vtile esse dicendum est.

4 ¶ Duabus rebus commodatis, rectè de [y] altera cõmodati agi posse Viuianus scripsit. quod ita videri verũ, si separatæ sint, Pomponius scripsit. nam eum qui carrucham, puta, vel lecticam commodauit, non rectè [z] acturũ de singulis partib. 5 ¶ Rem commodatam perdidi [a], & pro ea pretium dedi. deinde [b] res in potestate tua venit. Labeo ait, contrario iudicio aut [c] rem mihi præstare te debere, aut, quòd à me accepisti, reddere.

De dolo, culpa, diligentia, casibus, quibus resisti nõ potest. 1. De re deteriorata. 2. De impensis à commodatario factis. 3. De vasib. vitiosis. 4. De contrario iudicio, & iure pensationis.

18. *Gaius* lib. 9. ad Edictum prouinciale.

IN [d] rebus commodatis talis [e] diligentia præstanda est qualem [f] quisq; diligentissimus [g] paterfamilias suis rebus adhibet. ita vt tantùm eos casus non præstet, quibus resisti non possit. veluti mortis seruorum, quæ sine dolo, & culpa eius accidunt: latronum, hostiúmue incursus: piratarum insidias: naufragium: incendium: fugas seruorũ [h] qui custodiri non solent. Quod autẽ de latronibus, & piratis, & naufragio diximus: ita scilicet accipiemus, si in hoc commodata sit alicui res, vt eam rem peregrè secum ferat: alioquin si cui ideo argẽtũ cõmodauerim, ꝙ [i] is amicos ad cenã inuitaturũ se diceret, & id peregrè secũ portauerit. sine vlla dubitatione, etiã piratarum [k], & latronũ, & naufragij casum præstare debet. Hęc ita, si, dumtaxat accipiẽtis gratia, commodata sit res. At si vtriusq;, veluti si communẽ amicum ad cenam inuitauerimus, tuq; eius rei curã suscepisses, & ego tibi argentum cõmodauerim: scriptũ quidẽ apud quosdã inuenio, quasi dolũ tãtùm pręstare debeas. sed videndũ est: ne & culpa præstãda sit: vt ita culpæ sit æstimatio, sicut in reb. pignori datis, & dotalib. æstimari solet. 1 ¶ Siue autẽ pignus, siue cõmodata res, siue deposita, deterior [l] ab eo, qui acceperit, facta sit, nõ solùm istæ sunt actiones, de quib. loquimur: verumetiã legis Aquilię [m]. sed, si qua earũ actũ fuerit, aliæ tollũtur [n]:

2 ¶ Possunt iustę causæ interuenire, ex quib. cũ [o] eo, qui. cõmodasset, agi deberet [p], veluti de impẽsis in valetudinẽ serui factis, quęve post fugã requirẽdi, reducendíq; eius causa factæ essent. nã * cibariorũ [q] impensæ, naturali scilicet ratione, ad eũ pertinent, qui [r] vtendũ accepisset. Sed & id, ꝙ de impẽsis valetudinis, aut fugæ diximus, ad maiores impẽsas pertinere debet. modica [f] enim impẽdia verius est, vt, sicuti cibariorũ [t] ad eundẽ pertineãt. 3 ¶ Itẽ ꝗ sciẽs vasa vitiosa [u] cõmodauit [x]: si ibi infusũ vinũ, vel oleũ corruptum, effusumve est: condemnandus eo nomine est.

g Cõmodatarij & inspectoris an & quæ similitudo sit: seu, an idẽ sit rem cõmodare, & inspiciendã dare. Eò enim hæc vtilis quæstio est, vt sciatur an & quatenus inspector teneatur. h Inspiciendas res nostras alteri dam⁹ vel nostra causa vel accipiẽtis. Nostra causa, quoties per accipientẽ exquirimus nostræ rei pretium. i Qui rem inspiciendam accepit suo periculo furti agere potest. *l.78.j.de furtis.* k Remittens rẽ domino an & quomodo teneatur de interitu rei, si res, dũ remitteretur periit? Dic remitti periculo mandãtis: si nihil sit mãdatum, periculo remittẽtis, si modo sui causa accepit. l *l.12.j.eod.* m Electio mala culpæ tribuitur. n Vide quæ scripsi *ad l.7. Cod.de furtis.* o Commodatũ nuncio impune redditur, si recipiendi, nõ commonendi tãtùm mandatum habuit. commonẽdi tantùm mandatũ habet, qui iussus est monere cõmodatariũ, vt remitteret *vt hic.* Quid si ad recipiendũ cõmodatũ se missum dixerit? non statim ei credere commodatarius debet. p Cõmodata re non apparente, commodatarius rectè conueniri potest. q *sub.*culpa eius. r *le. 21.in pr.j.de præscriptis.* f Lucrũ & quæstum ex re commodata commodatarius facere non potest, nisi cùm periculum commodatũ ad eum spectat. t *vide l.54.§.3.j.de adquir. rerum dominio.* u Puta, vt gereret mea negotia *l.19.§.2.š.de negot.* x Plerunq vox regulæ, inde y Tacita, plerunq; obligatio nascitur extra id quod agimus. z *vi.l.14.Co.de furtis.* a Vt hæc verba accipienda sint. *v.Cuiac.17.obs.12.* b Actiones exercitio non origine contrariæ, ex eodẽ facto nasci possint. *vide Dynum c.nullus pluribus, de regulis.* c Commodare rem etiam alienam qui non dominus est, potest *l.16.j.eo.* d Fur commodare rem furtiuam potest. e Prædo commodati actionem adquirit, cùm rem à se raptã commodat. f *l.64.š.de iudiciis: l.13.š.de rebus creditis.l.31. circa finẽ j.depositi.* † Ad æstimationẽ rei, vel id quod sua intersit. *l.non à iudice š.de iudic.* g Pactũ ne dolus futurus præstetur nõ valet: occasio enim delicti pacto adquiri nõ põt. h *l.27.§.3.š.de pac.l.1.§.7.j.depositi.v.l.23.j.de reg.* i Cõmodati cõtraria agi põt, siue directa. Porro directæ & vtiles actiones propria nõ sunt nomina actionum, sed qualitates tantũ. k Pro expensis magnis factis in re commodata *l.18.§.3.§.4.j.eo.* l ¶ *l.18.inf.j.eo.l.10.š.de negotiis.v.l.1.inf.j.de contr.tutel.* m Commodatarij: idq; quòd rem deteriorẽ fecerit. n Heres ex suo facto cõuenitur in solidum. o alias datur in heredẽ *l.3.§.3.š.eo.* p Cõmodatum ab initio officij est & volũtatis, ex postfacto necessitatis. q Commodatũ (quia in eo cert⁹ vsus p̃finitus est) nõ põt ante tẽpus expletũ reuocari: in quo differt à precario: *l.1.inf.j.de precario.* hoc est, cõmodatũ à precario differt in reuocatione seu reuocandi facultate. r Commodati actio an ciuilis? dixi *ad l.1.š.eo.* f *l.6.in f.š.de nego.* t *v.l.5.§.1.& seq.l.22.j.man.* u Instrumentũ tabulis cereis scribi posse hinc colligũt: & ita perscriptũ instrumẽtũ à tabellione, successor eius in exemplum referre tenetur. x *adde l.18.§.pen.j.eod.* y Separatæ res cõmodatæ, separatim peti possunt. z *adde l.3.š.familiæ.l.5.§.7.j.iudicatum solui.* a *sub.*culpa mea. b *facit l.21.j.eo.* c Cõmodatarius pretio rei cõmodatæ soluto cõmodanti, ad rem commodatã varias actiones habet. in rẽ vtilem *l.si culpa, š.de rei vindici.* ad ęstimationem, condictionẽ sine causa *l.2.š.de cõdict.sine causa* ad rẽ vel ęstimationẽ alternatiue, cõmodati cõtrariã, de qua hîc. vt ea parte sit electio cõmodatarij. Nam cũ habeat electionẽ actionũ, rerum quoq; ipsarũ electionem habere debet. *le.scriptũ, §.si pacto.š.de pactis, le.3.§.1.š.de eo quod certo.* d *Synopsis Basili. 13.Titul 1.c.17.*

e In cõmodato, commodatarius præstat dolũ, & culpam omnẽ, hoc est latã, leuẽ leuissimam (nisi vtriusque gratia commodatũ factum sit: tunc enim leuis tãtùm culpa præstatur) casũ verò, si culpa eius præcessit casum. Porro lata culpa est omittere, qđ omnis: leuis, quod diligens: leuissima, quod diligentissimus faceret *l.si merces §.penult.j.locati.* f Imò: maiorẽ. *l.1.§.4.j.de obligat. & act.* g *v.quæ scripsi ad leg.35.j.de contr. empt.* & sic leuissimã culpã præstat. h Qui custodiri non solent. *adde l.5.§.13.š.eo.l.1.§.4.j.de obligat.* i *d.§.4.inf.* k *l.3.§.1.š.nautæ Nouel.134.c.13.* πειραταὶ ἐν ὕδασι λῃσταί, Seneca *4.de benef.25.* si deos imitaris, da & ingratis beneficia. Nã & sceleratis sol oritur, & piratis patent maria. vel à πεῖρα, qđ deceptionẽ significat: vel à περᾶν, i. pererrãdo deducitur. De piratarũ crudelitate, *Seneca 2. de elemẽ.c.4.* nec contenti interficere sæuiunt, vt Busiris ille, & Procrustes, & piratæ qui captos verberant, & in ignẽ viuos imponunt: *& alibi.1.decla.2.* ita raptæ pepercere Piratæ, vt lenoni venderent: *& Cice.3.off.* Pirata, inquit, non est ex perduelliũ numero definitus, sed communis hostis omnium, cũ hoc nec fides esse debet, nec iusiurandũ cõmune. l *l.3.§.1.l.10.š.eod.* m *l.7.š.eo.* n Nisi fortè aliquid supersit, quod per alterã actionẽ non fuerit cõsecutus commodator, *d.l.7.š.eo.l.71.j.de furt* o Commodati contraria datur aduersus eũ qui commodauit. p Alimentorũ expensas naturali ratione præstare is debet, ad quem vsus vel hominis vel equi pertinet *adde l.eos. Co.de appellat.* Quid libertus & vasallus: num suo sumptu operas præstãt? aliàs dixi. q Retinẽdo *v.l.vlt.C.e.* r Imò modica curãtur. *l.si proprietarius j.de dãno: §.gallinarũ, Inst.de rerũ diuis.l.idẽ, š.de dolo, l.scio š.de in integrũ.* f *adde l.30.inf.j.de ædilitio.* t Et curationem, *adde l.22.j.eo.* u *l.17.§.3.inf.š.eodem.* x Vitiosa res commodata à commodatore ignorante, si noceat cõmodatario, commodator non tenetur. fit enim cõmodatum accipientis causa. *vt hic: & l.penul.j.* Quid si deposita res vitiosa ab ignorante? tenetur deponens. fit enim depositũ eius causa: & officiũ depositario noxiũ esse inciuile est *l.si seruus.§.qđ verò, j.de furtis.* Quid si res vẽdita vitiosa nocuit emptori? Vẽditor indistinctè tenetur quia vitiosã vẽdere nõ debuit, etiã ignorãs, cũ pretiũ recipiat, si tamẽ ignorãs vẽdidit, quanto minoris emptor empturus fuisset: si sciẽs, id omne qđ emptoris interest, pręstat. *l.Tenetur, §.vasa l.Iulia.in pr.& §.1.j.de act.empt.* Quid si locata? si vitiosum mancipiũ sciẽs locauit, in id omne quod interest: si ignorãs, noxaliter tãtũ tenetur. *l.si tibi domũ.§.1.l.cùm in plures §.seruũ.j.locati.* si res alia à mancipio, id omne qđ interest, præstabit. *l.sed addes §.1.j.locati.* Cur tã varie? fugitiui vitiũ facilius ignoramus quàm dolii.

4 ¶ Quod

a Commodatarius conuentus actione commodati, quod sibi debetur compensare potest. sin illud amplius sit, aut iudex compensationem non admittat, aut commodatum casu interciderit, aut extra iudicium restitutum sit, actioni contrariæ locus est *Synopsis Basilicon. 13. Titul. 1. c. 17.* b Contraria commodati actio quibus ex causis introducta *vide Oldendorp. Classe. 4. actione. 15. c. adfinit. remedia numero. 6.*

4 ¶ Quod [a] autem contrario [b] iudicio consequi quisque potest [c], id etiam recto [d] iudicio, quo cum eo agitur, potest saluum habere iure [e] pensationis [f]: sed fieri [g] potest vt amplius [h] esset, quod inuicem aliquem [i] consequi oportet [k]: aut iudex pensationis [l] rationem non habeat: aut ideo de restituenda re cum eo non agatur, quia ea res casu intercidit: aut sine iudice restituta est. dicemus necessariam esse [m] contrariam [n] actionem.

De damno iniuria.

19. *Iulianus* lib. 1. Digestorum.

AD eos, qui seruandum aliquid conducunt [o], aut vtendum accipiunt [p], damnum iniuria ab alio datũ non pertinere, proculdubio est. qua [q] enim cura, aut diligentia consequi possumus, ne aliquis damnum nobis iniuria det?

De re ei qui perferebat, intercepta.

20. *Idem* lib. 3. ad Vrseium Ferocem.

ARgentum commodatum si tam idoneo seruo [r] meo [s] tradidissem ad te perferendum, vt [t] non debuerit quis æstimare futurum, vt a quibusdam malis hominibus deciperetur: tuum, non meum, detrimentum erit, si id mali homines intercepissent.

De domino. 1. Aut eius seruo rem commodatam surripiente.

21. *Africanus* libro 8. Quæstionum.

REm mihi commodasti, eandem subripuisti. deinde, cum cõmodati ageres, nec a te scirem esse subreptã, iudex me condemnauit: & solui. postea comperi à te esse subreptam. quæsitum est, quę mihi tecum actio sit. respõdit, furti quidem non esse, sed [u] commodati [x] contrarium iudicium vtile mihi fore.

1 ¶ In exercitu contubernalibus [y] vasa vtenda communi periculo dedi. ac deinde meus seruus, subreptis his, ad hostes profugit: & postea sine vasis receptus est, habiturum me commodati actionem cum contubernalibus constat pro cuiusque parte. sed [z] & illi mecum furti, serui nomine, agere possunt: quando & noxa caput sequitur. & si tibi rem periculo tuo vtendam commendauero, eáque à seruo meo subripiatur: agere mecum furti possis serui nomine.

Si seruus commodatus commodatario furtum fecerit.

22. *Paulus* lib. 22. ad Edictum.

SI seruus, quem tibi commodauerim, furtum fecerit: vtrùm sufficiat [a] cõtraria commodati actio: quemadmodum competit, si quid in curationem [b] serui impendisti: an furti agendum sit, quæritur. & furti quidem noxalem habere, qui commodatum rogauit, proculdubio est: contraria autem commodati tunc eum teneri, cùm sciens [c] talem esse seruum, ignoranti commodauit.

De equo deteriorato.

23. *Pomponius* lib. 21. ad Quintum Mucium.

SI [d] commodauero tibi equum, quo vtereris vsque ad certum locum: si [e] nulla [f] culpa tua interueniente, in ipso itinere deterior equus factus sit: non teneris commodati. nam ego in culpa ero, qui in tam longum iter commodaui, qui eum laborem sustinere non potuit.

c vt expẽsas magnas.
d Rectum iudicium directum.
e *l. vlt. Cod. eo. v. l. 20. inf. ═. de adq. possess.*
f opponẽdæ ab homine.
g Id est, fieri potest vt commodator commodatario plus debeat, quàm ei debeatur à commodatario.
h Atque ita cõmodatarius sibi compensare nõ potest: vt ea de causa necessaria sit illi contraria commodati actio.
i *sub.* commodatarium.
k *sub.* ratione ex pensarum.
l *l. 7. §. 1. ═. de cõpensat.*
m *v. l. 17. § 1. ═. eod.*
n Contraria agi potest, etiã si nõ agatur directa *l. 17. §. 1. ═. eod.*
o Damnũ quod præuideri non potest, cõductor & cõmodatarius non præstat.
p *sub.* gratis.
q *l. 41. ═. locati.*
r Eligi communi opinione idoneum sufficit ad cõmodatũ perferendum commodatori.
s Vel tuo, *l. 21. in f. ═. de præscriptis.*
t Communis opinio excusat.
u *v. l. 17. inf. ═. eo.*
x Cur nõ furti: an quia eius non interfit, cùm sit liberatus actione commodati: vt aliud futurũ sit, si eius interesset? An quia nemo furtũ facit rei suæ? Prima verior videtur.
y Contuberniũ, teste Vegetio 1. *de re militari*, significat decem milites sub vno papilione degẽtes: contubernales autem dicuntur à tabernis, quæ fiebãt ex tabulis: vnde & tabernacula dicta sunt, licèt extentis pellibus fiãt: sic enim legitapud Festum Ioseph. Scaliger. Quin Isidorus 9. *orig. vlt.* Cõtubernium ad tempus coeundi conuẽtionẽ appellat: & tabernacula quę modo huc & illuc præfigantur.

DE PIGNERATITIA [g] ACTIONE, vel contra [h].

TIT. VII.

De traditione, & nudo consensu. 1. Si æs pro auro obligetur.

Vlpianus libro 40. ad Sabinum.

PIGNVS contrahitur non [i] sola traditione [k] sed etiã [l] nuda [m] conuentione [n], & si non traditum est.

1 ¶ Si igitur contractum sit pignus nuda conuentione: videamus, an si [o] quis aurũ ostenderit quasi pignori daturus, & æs [p] dederit, obligauerit aurum pignori. & consequens est, vt aurum obligetur, non autem æs: quia in hoc non consenserint.

2 ¶ Si quis tamẽ, cùm æs [q] pignori daret, adfirmauit [r] hoc aurum esse: & ita pignori dederit: videndum erit, an æs pignori obligauerit: & numquid, quia in corpus consensum est, pignori esse videatur. quod magis est. tenebitur tamen pignoratitia contraria actione, qui dedit: præter [s] stellionatum [t] quem fecit.

Si pignus venditum oppignoretur secundo creditori.

2. *Pomponius* lib. 6. ad Sabinum.

SI "debitor" rem pignori datam vendidit, & tradidit: túq; ei nummos credidisti, quos ille soluit ei creditori, cui pignus dederat: tibíque cum eo cõuenit, vt ea res, quam iam vendiderat, pignori tibi esset: * nihil te egisse constat: quia [u] rem alienam pignori acceperis [x]. ea enim ratione emptorem pignus liberatũ habere cœpisse. neque ad rẽ pertinuisse, ꝙ tua pecunia pignus sit liberatũ.

De dolo debitoris in solutione.

3. *Idem* libro 18. ad Sabinum.

SI quasi recepturus à debitore tuo comminus pecuniam, reddidisti ei pignus: isque per fenestram id misit [y], excepturo eo, quem de industria ad id posuerit: Labeo ait, furti te agere cum debitore posse [z]. & ad exhibẽdum, & si agente "te" contraria pignoratitia, excipiat debitor de pignore sibi reddito: replicabitur de dolo & fraude, per quam nec redditum, sed per fallaciam ablatum id intelligitur.

De venditione pignoris.

4. *Vlpianus* lib. 41. ad Sabinum.

SI [a] conuenit de distrahendo pignore, siue ab initio, siue postea: non [b] tantùm venditio valet, verùm incipit emptor dominium rei habere. sed etsi non conuenerit de distrahendo pignore: hoc tamen iure vtimur, vt [c] liceat distrahere: si modò nõ conuenit, ne liceat. vbi [d] verò cõuenit ne distraheretur, creditor, si distraxerit, furti [e] obligatur: nisi ei ter fuerit denunciatum, vt soluat, & cessauerit.

5. *Pomponius* lib. 19. ad Sabinum.

IDque iuris est: siue omnino fuerint pacti *ne veneat*: siue in summa, aut conditione, aut loco contra pactionem factum sit.

Creditor non cogitur vendere pignus: sed cogitur ostendere, cautione accepta.

6. *Idem* lib. 35. ad Sabinum.

QVamuis conuenerit, *vt fundum pignoratitium tibi vendere liceret*: nihilo [b] magis cogendus es vendere. licèt soluendo non sit is, qui pignus dederit: quia tua causa id cauetur. sed Atilicinus, ex causa cogendum [h] creditorem esse ad vendendum, dicit. quid enim, si multo minus sit, quod debeatur: & hodie pluris venire possit pignus, quam postea? melius autem est dici, eum [i], qui dederit pignus, posse vendere: &, accepta pecunia, soluere id, quod debeatur. ita tamen, vt creditor necessitatem habeat ostendere rem pignoratam, si mobilis sit: prius idonea cautela [k] à debitore pro indemnitate [l] ei præstanda. inuitum [m] enim creditorem cogi vendere, satis inhumanum est.

1 ¶ Si creditor pluris [n] fundũ pignoratũ vendiderit, si id fœneret [o], vsuram eius pecuniæ pręstare debet ei, qui

lege quę stelliones (ἀδολεσφῶς) punit. *Synopsis Basilic. 25. tit. 1. c. 1.*
r Et ita sciẽs dedit, *v. l. 22. ═. de verb. obligat.*
s *Præter* dictio an includat vel excludat. *v. l. nullũ. ═. de repudiis.*
t Stellionatus crimine tenetur æris pro auro subiectores *vt hîc l. 16. §. 1. ═. eod.* Imo falsi, vt paulò antè dixi ex Paulo. idque eò magis, quòd stellionatus crimen subsidiarium sit, & ei locus sit, vbi nulla alia pœna lege constituta sit. An hoc scripsit Vlpianus nondũ ea edita superiore constitutione? an potius ignorata? *
u *l. 2. l. 6. in f. l. 7. l. 8. Cod si res aliena pignori, l. 6. C. quæ res pignori: l. 13. in f. C. de donat. inter vir. v. l. vl. C. de pactis.*
x Potest tamen res aliena obligari sub conditione, *l. 16. §. antep. adde. l. 18. ═. de pignorib.* voluntate domini, *l. 20. ═. eodem.* Num verò rem alienam, mihi inscienti pigneratam, retinere possum aduersus dominum quousque mutuam pecuniam recepero? *vide l. 36. suprà, de cond. indebit.*
y Id est, demisit pecuniam.
z Hinc collige, eum fidem de pretio non habere, qui putat statim sibi solui, *Bart.*
a Pignus creditor vendere potest, si ita conuenit, vt liceret vẽdere. *vt hîc.* Quid si nihil conuenit de venditione? Rectè creditor distrahit, & emptorem dominũ facit *vt hîc.* Quid si nominatim conuenit, ne distraheretur, & tamen creditor distraxerit? furti tenebitur, nisi quum ter debitori denuntiatum esset, vt soluerct, is cessauerit: siue omnino conuenerit, ne distractio fiat, siue in cõditione, siue in summa, siue in loco contra pactionem fecerit *Synopsis Basilic. 25. tit. 1. c. 4.*

z Atque ita dolus serui non pręiudicat commodatori, licèt pro eo noxaliter teneatur, *Bart.* a Id est, competat: hoc enim sensu verbum sufficere sumitur *in leg. 29. ═. comm diuid. l. Titius. ═. de act. empt. l. si tibi domum. ═. locat.* Cui contrarium est, deficit. b Quicquid in rem commodatã ob morbum vel aliam rationẽ impensum est, à domino recipi potest, *Paul. 2. sent. 4. ═. adde l. 18. §. 2. ═. eod.* c *adde l. 31. ═. tit. prox.* d *Synopsis Basilic. 13. Titul. 1. c. 20. §. 4. 1. Harmeno. 10. §. 4.* e Commodatarius nõ est in culpa qui vtitur re commodata: ad vsum sibi concessum. f *vt in casu l. vlt. ═. ad l. Aquil. adde l. 27. §. pen. d. t.* g 4 C. 24. *§. vlt. Inst. quib. mod. re. Paul. 2. sent. 5.* huic actioni æmulam esse hypothecariã (de qua *═. de pignor.*) testatur Iustinian. *l. 2. §. 5. Co. de veter. iure.* sunt tamen diuersæ. hac debitor aduersus creditorẽ soluto debito directè agit, in eum verò creditor ob sumptus, cõtraria: hypothecaria autem creditor in quemlibet possessorem directo experitur. h De qua *l. 16. §. 1. ═. e.* ¶ i Id est non solũ: sic Græci οὐ μόνον παραδόσει. *Synopsis Basilic. 25. Titul. 1. c. 1.* k Rei sc. *l. 1. §. 6. ═. de obligationib.* l *l. 4. ═. de pignori. l. 17. §. 2. ═. de pact.* m Imò non solo consensu perficitur pignus *l. 26. ═. eod.* n Quid: pignore nudo cõsensu contracto, nunc ius in re vel actio realis adquiritur? Guilelmus Ita putat *arg. l. 1. l. grege §. in superficiariis. ═. de pignorib. l. eum qui, ═. de furtis & ═. Titu. de Saluiano interdicto.* o Aeris pro auro subiecto, stellionatus crimine tenetur *vt hîc:* apud *Paul. 5. sent. 25. §. 4.* qui æs inaurauit, argentauit, quíue cùm argentũ vel aurum poneret, æs stanúmue subiecerit, falsi pœna coercetur. p *l. 36. ═. eo.* q Qui ostẽso auro quasi hoc pignoris daturus, æs dederit, non æs, sed aurum obligatum est. si verò quis æs, quod aurum adfirmauit esse, pignori dederit: & actione pigneratitia tenetur, & ea

b *vide l. 3. Cod. de iure dominij impetr. l. 1. C. de pactis pignorum.*
c *l. 9. l. 14. Cod de distract. pign.* d Si inter creditorem & debitorem conuenerit vt fiduciam sibi vendere non liceat, nõ soluente debitore, creditor denuntiare ei solenniter potest & distrahere. Nec enim ex tali conuentione fiduciæ actio nasci potest. *Paul. 2. sent. 13. §. 4. vide quæ scripsi ad l. 1. l. 3. Co. de iure dominij impetrando.*
e *l. 63. ═. de furtis.* f Etsi conuentum est de non vendendo pignore, pignus tamen vendi poterit trina denunciatione præmissa, *Bartol. v. Paul. 2. sent. 5. §. 1. & tit. 13. §. 5.* g *l. 51. §. antep. ═. de fideiussorib.* id est, non cogitur pignus vendere, cum possit, si velit vti actione personali, *vide l. 4. §. 4. in fi. ═. de re iudicata.*
h *l. 15. §. 4. ═. de re iudicata.* i *Nouell. 112. c. 1.*
k *l. 8. §. 10. ═. quibus modis pignus.*
l Et superfluo debiti: de quo. *l. 36. ═. mandati.*
m Inuitus creditor, hoc est, sine causa cogi non potest, pignus quod habet diuendere. n *l. 7. §. 17. l. 24. ═. eod. l. 4. C. eod. l. 21. in f. ═. de pignorib.*
o Quid si rem emit? *v. l. vlt. Cod. de distract. pignorum.*

a Vſuras præſtat pecuniæ ex pignoris vẽditione redactę creditor, ſi ea vſus ſit. vſus igitur ratio, vſuram præſtat. b Vti re non videtur, qui eam tantùm apud aliquem depoſuit. c Nomine debitoris. d Imò vt depoſitam habuerit, vſuras debet, *l.2. Cod. de vſuris.* e Niſi ex mora. f *vide l.25. ÿ. eod.* aliud in non neceſſariis *l.7. in f. Cod. eod. l.6. Cod. de pignorib.* Idem tamen in vtilibus.

dederit pignus. ſed & ſi ipſe vſus [a] ſit ea pecunia, vſuram præſtari oportet. quòd ſi [b] eam depoſitam [c] habuerit [d], vſuras non debet [e].

7. *Paulus* lib. 2. Sententiarum.

SI autem tardius ſuperfluũ reſtituat creditor "id" quod apud eum depoſitum eſt: ex mora "etiam" vſuras debitori hoc nomine præſtare cogendus eſt.

De impenſis à creditore factis. 1. *De venditione pignoris.*

8. *Pomponius* lib. 35. ad Sabinum.

SI neceſſarias [f] impenſas fecerim in ſeruũ, aut in fundum, quem pignoris cauſa acceperim: non tantùm retentionem [g], ſed etiam contrariam [h] pigneraticiam actionem habebo. finge enim medicis [i], cùm ægrotaret ſeruus, dediſſe me pecuniam, & eum deceſſiſſe. itẽ inſulam fulſiſſe: vel refeciſſe: & poſtea deuſtã eſſe: nec [k] habere quod poſſem retinere. 1 § Si pignori † plura mãcipia data ſint: & quædã certis pretiis ita vendiderit creditor, *vt euictionem eorum præſtaret:* & creditũ ſuum habeat: reliqua mancipia poteſt [l] retinere, donec ei caueatur, quod euictionis nomine promiſerit, indemnem eum futurum.

2 ¶ Si vnus ex heredibus portionem ſuam ſoluerit, tamen tota [m] res pignori data venire poterit: quemadmodum: ſi ipſe debitor portionem ſoluiſſet [n].

3 ¶ Si annua, bima, trima die, "triginta" ſtipulatus, acceperim pignus: pactúſque ſim, *vt, niſi ſua [o] quaque die pecunia ſoluta eſſet, vendere eam mihi liceret*: placet, antequam omnium penſionum dies veniret, non poſſe me pignus vendere: quia eis verbis omnes [p] penſiones demonſtrarentur. nec verum eſt, ſua quaque die non ſolutam pecuniam, antequam omnes dies venirent. ſed omnibus penſionibus præteritis, etiam [q] ſi vna portio ſoluta non ſit, pignus poteſt venire. Sed ita ſcriptum ſit, *ſi qua pecunia ſua die ſoluta non erit,* ſtatim [r] competit ei pacti conuentio.

4 ¶ De vendendo pignore in [s] rem pactio concipienda eſt [t], vt omnes contineantur. ſed, & ſi creditoris duntaxat perſona fuerit comprehenſa, etiam heres eius iure vendet, ſi nihil in contrarium [u] actum eſt.

5 ¶ Cùm [x] pignus ex pactione venire poteſt: non ſolũ ob ſortem non ſolutam venire poterit: ſed ob cetera quoque, veluti vſuras [y], & quæ in id impenſa ſunt [z].

De re aliena. 1. *Ob quam cauſam pignus dari poteſt.* 2. *Quid interſit inter pignus, & hypothecam.* 3. *De ſolutione & ſatisfactione.* 4. *De re aliena.* 5. *Si ante ſolutionem agatur.*

9. *Vlpianus* lib. 28. ad Edictum.

SI rem alienã mihi debitor pignori dedit: aut malitioſè [a] in pignore verſatus ſit: dicendum eſt, locum [b] habere contrarium iudicium. 1 ¶ Non tantùm autem ob pecuniam, ſed [c] & ob aliã cauſam pignus dari poteſt: veluti ſi [d] quis pignus alicui dederit, *vt pro ſe fid. iubeat.*

2 ¶ Proprie [e] pignus [f] dicimus, quod ad creditorem tranſit: hypothecam, cùm non tranſit nec poſſeſſio ad creditorem.

3 ¶ Omnis [g] pecunia exſoluta eſſe debet, aut eo nomine ſatisfactum [h] "eſſe", vt naſcatur pigneraticia actio.* ſatisfactum [i] autem accipimus, quemadmodum voluit creditor, licèt non ſit ſolutum: ſiue aliis [k] pignoribus ſibi caueri voluit, vt ab hoc recedat [l], ſiue fideiuſſoribus, ſiue reo dato, ſiue pretio aliquo, vel nuda conuentione, naſcitur pigneraticia actio. & generaliter dicendum erit, quotiens [m] recedere voluit creditor à pignore, videri ei ſatisfactum, ſi, vt ipſe voluit, ſibi cauit: licèt in hoc deceptus ſit.

4 ¶ Is quoque, qui rem alienam pignori dedit, ſoluta pecunia poteſt pigneraticia experiri.

5 ¶ Qui ante ſolutionem egit pigneraticia, licèt non rectè egit, tamen, ſi offerat in iudicio pecuniam, debet rẽ pigneratam, & quod ſua intereſt, conſequi.

10. *Gaius* lib. 9. ad Edictum prouinciale.

QVòd ſi non ſoluere [n], ſed alia ratione ſatisfacere paratus eſt, fortè ſi expromiſſorem dare vult: nihil ei prodeſt.

g Retentio pignoris datur creditori *l.25. ÿ. de pignorib. l. vnica. Cod. etiam ob chirographariam pecuniam pignus retineri poſſe.*
h Sententia pignoraticia cur introducta.
† *l.7. in f. Cod. eo. l.6. Cod. de pigno.*
i Impenſa neceſſaria eſt, quod quis pro ægroto medicis præſtat: vel pro inſula fulcienda vel reficienda.
k *l.3. C. de diſtra. pignor.*
l Pignus retinere creditor pôt non modo propter impẽſas in ipſo pignore factas, ſed ob futurum imminens periculum euictionis rei pignoratæ.
m Indiuidua eſt pignoris liberatio *l.11. §.4. in f. ÿ. eodem.*
n Qui pro parte heres exſtitit, niſi totum debitũ exſoluat, ſuã portionem pignori recipere non poteſt, *l. 1. Cod. de luitione pignor.* vel ita, vnus ex heredib. debitoris id ſoluẽdo quod ab eo actione perſonali peti potuit, facultatem diſtrahendi res obligatas creditori non admit, *l. 16. Cod. de diſtra. pignorum.*
o *v. l.12. ÿ. de vſuris.*
p Oratio vniuerſalis, vnius falſitate, tota falſa redditur: particularis, nõ item *v. l.29. ÿ. de heredib. inſtit. adde l. ſi is qui ducenta. §. vtrum. ÿ. de reb. dub.*
q Quandiu non eſt integra pecunia creditori numerata, diſtrahendi facultatem creditor non amittit, *l.6. Cod. de diſtra. pignor.*
r vt initio primi diei poſſit vẽdere *vide le.122. inf. pr. ÿ. de vxor. obligat.*
ſ Pactũ in rẽ trãſit ad heredes.
t Pacti in rem efficacia ad heredes trãſit, *l.7. §.8. l.40. ſ. de pactis.*
u Dic vt *l.4. inf. l.5. ſ. eod.*
x *Synopſis Baſilicon. 25. tit.1. c.8.*
y Facit *l. 11. § 3. ÿ. eo. l.13. in f. ÿ. de pign.* z *vide 3. Harmenopul. 5. § 14.* a *v. l.54. ÿ. de fideiuſſorib.*
b Id eſt, actione pignoraticia tenetur *Synopſis Baſili. ibi. c.8.* c Res hypothecæ dari poteſt, pro quacunque obligatione, *l.5. ÿ. de pignorib.* d Pignus pro facto obligari poteſt. *facit l.5. ÿ. de pignorib. ibi, vel mandatũm: l.19. in fi. ÿ. de præſcriptis verbis.*
e Pignus eſt, quod creditori traditur: hypotheca, quod non eſt traditum, ſed à quo conuenit. *Synopſis Baſil. eod. c.9. 3. Harmenop. 5. § 7.*
f *vid. l.5. inf.* g Pignoraticia naſcitur ſoluto debito vel ſatisfacto *v. l.2. C. debitorem venditionem pignoris.*
h *v. l.13. § 4. ÿ. de pignorib.* i *adde l.5. §.17. ÿ. vt in poſſeſſ. legat.* k Repudiata Attilicini ſententia, *l 6. in f. ÿ. quib. mod. pignus ſoluit. l. 50. in fi. ÿ. de iure dotium.*
l Vide Romanum *ſingulari 552. incipiente, ego legi.*
m *v. l 5. ÿ. quib. mod. pignus ſoluitur.* n *v. l.6. §.1. ÿ. quib. mod. pignus ſoluit.* o ¶ Soluiſſe non videtur, qui ſuper debito litem cõteſtatus eſt. p Dic amplius, etſi iudicatus ſit debitor, *l.13. §.4. ÿ. de pignorib. l.8. C. de pignorib. l. vnica Cod. etiam ob chirographar.*
q Pignus tollitur nouatione, niſi dictum fuerit, vt nihil in cauſa pignoris nouatũ eſſet: hoc eſt, vt pignus maneret *l.18. ÿ. de nouationib.* r Nouatione pignus antiquum retineri poteſt. ſ Pignus citrà vllam ſolutionem repetereà creditore poteſt debitor, cui nihil creditũ fuerit ab aduerſario.

De litis conteſtatione. 1. *De nouatione.* 2. *De pecunia non credita. De acceptilatione. De conditione deficiente. De pacto.* 3. *De ſorte, & vſuris.* 4. *De pluribus heredibus creditoris.* 5. *Cui ſoluendum.* 6. *De procuratore & tutore.*

11. *Vlpianus* lib. 28. ad Edictum.

SOlutum non videtur, ſi lis [o] conteſtata [p] cum debitore ſit de ipſo debito: vel ſi fideiuſſor conuentus fuerit.

1 ¶ Nouata [q] autem debiti obligatio, pignus peremit: niſi [r] conuenit, vt pignus repetatur.

2 ¶ Si quaſi daturus tibi pecuniam, pignus accepero, nec dedero: pigneraticia actione tenebor. & nulla [ſ] ſolutione facta. Idémque, & ſi accepto [t] lata ſit pecunia: vel conditio defecit, ob quam pignus contractum eſt: vel ſi pactum [u], cui ſtandum eſt, de pecunia non petenda factum eſt. 3 ¶ Si in ſortem dumtaxat [x], vel [y] in vſuras obſtrictum eſt pignus: eo ſoluto, propter quod obligatũ eſt, locum habet pignoratitia. Siue autem vſuræ in ſtipulatum ſint deductæ, ſiue non [z]: ſi tamen pignus & in eas obligatum fuit: quamdiu quid ex his debetur, pignoratitia [a] ceſſabit. Alia cauſa eſt earum, quas [b] quis ſupra licitum [c] modum promiſit. nam hæ penitus illicitæ ſunt.

4 ¶ Si creditori plures heredes exiſterint, & vni [d] ex his pars eius ſoluatur: non debent cęteri heredes creditoris iniuria adfici: ſed poſſunt totum [e] fundum vendere, oblato debitori eo, quod coheredi eorum ſoluit. quæ ſententia non eſt ſine ratione.

5 ¶ Solutam "autem" pecuniam accipiendum: non ſolùm ſi ipſi, cui obligata res eſt: ſed & ſi alij [f] ſit ſoluta voluntate eius: vel ei, cui heres exſtitit, vel procuratori eius, vel ſeruo pecuniis exigendis præpoſito. Vnde ſi domum conduxeris, & [g] eius partem mihi locaueris, egóq; locatori tuo penſionem ſoluero [h]: pignoratitia aduerſus te potero experiri. nam Iulianus ſcribit, ſolui ei poſſe. & ſi partem tibi, partem ei ſoluero: tantundem erit dicendum. planę in eam [i] duntaxat ſummam inuecta mea & illata tenebuntur, in quam cenaculum [k] conduxi: non enim credibile eſt, hoc conueniſſe, vt ad vniuerſam penſionem inſulę friuola [l] mea tenerentur. videtur autem tacitè & cum domino ædium hoc conueniſſe: vt non pactio cenacularij proficiat domino, ſed ſua propria.

6 ¶ Per liberam autem perſonam pignoris obligatio nobis non [m] adquiritur. adeo vt ne per procuratorem plerumque [n], vel tutorem [o] adquiratur. & ideo ipſa actione pignoratitia conuenientur. Sed nec mutat, quod conſtitutum eſt ab imperatore [p] noſtro, poſſe [q] per liberã perſonam poſſeſſionem adquiri. nam hoc eo [r] pertinebit, vt poſſimus pignoris nobis obligati poſſeſſionem per procuratorem, vel tutorem adprehendere: ipſam autẽ obligationem libera perſona nobis non ſemper adquiret.

7 ¶ Si procurator meus, vel tutor rẽ pignori dederit, ipſe agere pignoratitio poterit. quod in procuratore ita procedit, ſi "ei" mandatum fuerit pignori dare.

12. *Gaius* lib. 9. ad Edictum prouinciale.

VEl [ſ] vniuerſorum bonorum adminiſtratio ei permiſſa eſt ab eo [t], qui ſub pignoribus ſolebat [u] mutuas pecunias accipere.

De pacto creditoris cum emptore. 1. *De dolo, culpa, cuſtodia, vi maiore.*

13. *Vlpianus* lib. 38. ad Edictum.

SI, cùm venderet creditor pignus, conuenerit inter ipſum, & emptorem, *vt [x], ſi ſoluerit debitor pecuniam pretij emptori, liceret ei recipere rem ſuam*: ſcripſit Iulianus, & eſt reſcriptum, ob hanc conuentionem pignoratitiis actionibus teneri creditorem, vt debitori mandet ex vendito actionem aduerſus emptorẽ. ſed & ipſe debitor aut vindicare rem poterit, aut in factum actione aduerſus emptorem agere.

1 ¶ Venit autem in hac actione [y] & dolus [z], & culpa [a], vt [b] in commodato. venit & [c] cuſtodia. vis maior [d] non venit.

t Acceptilatio quippe vim naturalis ſolutionis ſuſtinet.
u *l.5. ÿ. quib. modis pignus ſoluit.*
x Pignus limitatũ, fines ſuos nõ excedit: vt diſſoluta ea ſpeciali cauſa pignoris, pignus ipſum ob aliam cauſam retineri nõ poſſit.
y Nec in vſuras. *Cuiac. 5. obſ. 18. reprehenſus à Roberto. 1. Receptæ lectionis. 27. vide eiuſdem Cuiacij replicationem in 19. obſer. 27. & eiuſdẽ Roberti duplicationem. 1. animal. 26. triplicationem verò pro Cuiac. apud Anto. Mercat. 1. Notator. 26.*
z Pignus etiam pro debito tantũ naturali obligari poteſt.
a Directa.
b *l.1. §.3. ÿ. de pignoribus.*
c Vſurarum licitus modus, centeſima vſura, *dixi ad d. §.3.*
d Indiuidua eſt, vt debitori, ita creditori, pignoris liberatio.
e *l 8. §.2. ſ. eo.*
f Pignus liberatur ſolutione debiti, ſiue ipſi creditori, ſiue alij, eius voluntate expreſſa vel tacita, ſoluatur.
g Cõductor relocare poteſt.
h Cõductor ſecundus, ſoluẽdo ſuam pẽſionem primo locatori, liberatur.
i Imò, in nullã. *l.5. ÿ. ex quib. cauſ. pignus.*
k Cęnacula Feſto dicuntur ad quæ ſcalis aſcenditur.
l Vaſa fictilia *Feſtus*: Fribola *Iſid. 9. orig. in f.* Gloſſis σκεύαρια friuola. σκευάριον vaſcelliũ fortè hinc fribuſculũ in *l. 32 §.12. ÿ. de donat. int. vir.* Seneca 3. *controuerſiar.* Ego illos in friuola inuitaui noſtra. ea videntur vocari lumen vnicũ, & breuis ſupellex. *in l.6. §.5. ſ. de off. pref.*
m *v. l.1. Cod. per quas perſ. nob. adquir.* Imò adquiritur. Pôt enim pignorib. obligatis inter abſentes contrahi *l. 23. in fi. ÿ. de pignorib.* n Plerunque dixi, quoniam certis caſibus obligatio nobis adquiritur per procuratorem. o *l. vl. C. quan. ex fact. tut.* p Alexandro Seuero *l.1. Co. de adq. poſſ.* q *v. l.20. inf. ÿ. de adq. rer.* r Poſſeſſionem pignoris nobis iam obligati per alium (putà procuratorem vel tutorem) adquirimus. Pignoris nouam obligationem non adquirimus. ſ Procuratoris mandatum habentis & vniuerſorum bonorum ſimilitudo. t i. Ex conſuetudine mandantis *l.13. in fi. ÿ. de vſuris.* u Conſuetudinẽ domini in pignore dando procurator ſequi ſeu imitari poteſt. *vt hîc. adde l.3. Cod. de epiſc. aud.* x Pignus vendens creditor, poteſt ſtipulari debitori pignoris ita vẽditi redhibitionem, quoties debitũ petierit *l.7. §.1. ÿ. de diſtr. pigno.* y *Sub.* directa. z *v. l.19 C. de pig.* a *v. in hãc l. Cui. 19. obſ. 24.* b *al.* ſicut, & ita Alberic⁹ legit, notans hanc particulã *ſicut* non innuere omnẽ omnimodo ſimilitudinẽ. c Quatuor hîc cõſiderãtur, Cuſtodia, dol⁹, culpa, vis maior. d Cui reſiſti nõ pôt *l.2. ſ. q. metu.*

De di-

a Diligens paterfamilias quis *adde l.35.§.4.ſ. de contr.empt.*
b Vt & emptor qui redhibet *l.21.§.1.ſ. de ædilitio.*
c Et maritus cum dotem. *l.25.§.1.ſ. ſoluto matrim.*
d Pignus debitori reddens creditor, cauere debet pignus ſuo facto, ſuáue negligentia deterius factum non eſſe. e debitæ ipſi prædio.

De diligentia.

14. *Paulus* lib. 29. ad Edictum.

EA igitur, quæ diligens [a] paterfamilias in ſuis rebus præſtare ſolet à creditore exiguntur.

De repromiſſione creditoris reſtituentis pignus.

15. *Vlpianus* lib. 28. ad Edictum.

CReditor [b], cùm pignus reddit [c], de dolo debet debitori repromittere [d]. & ſi prædiũ fuit pigneratum, & de iure eius repromittendum "eſt:" ne forte ſeruitutes [e], ceſſante vti creditore, amiſſæ ſint.

De tutore & curatore. 1. Si res aliena vel obligata, vel morboſa pignori detur. 2. De vectigali, vel ſuperficiario prædio.

16. *Paulus* 29. ad Edictum.

TVtor, lege non refragante [f], ſi dederit rem pupilli pignori. tuendum [g] erit: ſcilicet [h] ſi in [i] rem pupilli pecuniam accipiat. Idem "eſt" & in curatore adoleſcentis, vel furioſi.

1 ¶ Contrariam [k] pignoraticiam creditori [l] actionem competere [m] certum eſt. proinde ſi rem alienam, vel alij pignoratam, vel in publicum obligatam dedit: tenebitur: quamuis & ſtellionatus [n] crimen committat. Sed vtrùm ita demum ſi ſcit, an & ſi ignorauit? & quantum ad crimen pertinet, excuſat [o] ignorantia. quantum ad contrarium iudicium, ignorantia "eum" non excuſat, vt Marcellus lib. ſexto digeſtorum ſcribit. ſed ſi [p] ſciens creditor accipiat vel alienum, vel obligatum, vel morboſum: contrarium ei non competit.

2 ¶ Etiam [q] vectigale [r] prædium pignori dari poteſt. ſed & ſi ſuperficiarium [ſ]: quia hodie vtiles actiones [t] ſuperficiariis dantur.

17. *Marcianus* lib. ſingulari ad Formulam [u] hypothecariam.

SAnè Diui Seuerus, & Antoninus reſcripſerunt, vt ſine [x] deminutione mercedis ſoli obligabitur.

De nomine debitoris. 1. De eo quod accedit rei pigneratæ. 2. De venditione pignoris. 3. De naui facta ex ſylua pignorata. 4. De ſeruo & filiofam.

18. *Paulus* lib. 28. ad Edictum.

SI conuenerit, vt nomẽ [y] *debitoris mei pignori tibi ſit:* tuenda eſt à prætore hæc conuentio. vt & te in exigenda pecunia, & debitorem aduerſus me, ſi cum eo experiar, tueatur. ergo, ſi [z] id nomen pecuniarium fuerit, exactam pecuniam tecum penſabis. ſi verò corporis alicuius: id, quod acceperis, erit tibi pignoris loco.

1 ¶ Si nuda [a] proprietas pignori data ſit: vſusfructus, qui poſtea adcreuerit, pignori erit. Eadem cauſa eſt alluuionis [b]. 2 ¶ Si fundus pignoratus venierit [c]: manere [d] cauſam pignoris: quia cum ſua cauſa [e] fundus tranſeat. ſicut in partu [f] ancillæ, qui poſt [g] venditionem natus ſit.

3 ¶ Si quis cauerit, *vt ſilua* [h] *ſibi pignori eſſet*: nauem ex ea materia factã non eſſe pignoris, Caſſius ait: quia aliud [i] ſit materia [k]: aliud nauis, & ideo nominatim in dando pignore adiiciendum eſſe ait, *quæque ex ſilua, facta nata "ve" ſint.* 4 ¶ Seruus rem peculiarem [l] ſi pignori dederit: tuendum [m] eſt, ſi liberam [n] peculij adminiſtrationem habuit. nam [o] & alienare eas res poteſt [p].

19. *Marcianus* lib. ſingulari ad Formulam hypothecariam.

EAdem & de filiofamilias dicta intelligemus.

De re aliena pignori data. 1. Si pluribus ſimul pignori detur. 2. Quibus ex cauſis pigneraticia competit, vel non.

20. *Paulus* lib. 29. ad Edictum.

f *adde l.7.§.5.ſ. de reb. eorum qui ſub tutela.*
g *l.7.§.1.ſ. de rebus eorum qui ſub tutela.*
h *l.3. Cod. ſi aliena res pignori.*
i Pignus pupillo accipere tutor poteſt: dare pupilli nomine nõ poteſt.
† Hodie neceſſaria eſt inquiſitio tam in rebus mobilibus pretioſis præſertim quàm ſoli. *l.22. C. de adminiſtrat. tut.*
k De qua *l.9.ſ. eo. l.32.ſ. eod.*
l Contraria pignoratitia creditori competit, ſi à debitore in pignore deceptus ſit.
m Ad id quod intereſt.
n Stellionatus tenetur qui pignorat rẽ alienã, vel alij obligatam, vel in publicum obligatam *l.1. in f.ſ. eo. l.36.ſ. eod. l. vlt. ſ. de crimine ſtellionat. l.2. Co. de crimine ſtellionat.*
o Ignorãtia excuſat à crimine ſtellionatus eũ qui rem alienã vel obligatam pignorat.
p Scienti dolus non infertur.
q Quaſi diceret, non ſolùm directum: ſed vtile dominium.
r Pignorare poteſt etiam is qui vtile tãtùm dominium habet, ſaluo tamen iure directi dominij *l.31.ſ. de pignorib. l.1. Cod. de fundis patrimonial.* vide quæ notaui ad *l.1. C. de pactis inter emptor. l.1. & paſſim. ſ. de agro vectigali.*
ſ Superficiariũ prædium, vide *l.13.§.3.ſ. de pignorib. & titul. de ſuperficiebus ſ.*
t *l.74. & l.75.ſ. de rei vindicat.*
u Ea talis eſt, ſi patet cõueniſſe, vt ea res mihi pignori eſſet, nec ſolutã mihi eſſe pecuniam, neq; res reſtituatur aut pecunia ſoluatur, condemna eum iudex. *Cuiac.ſ. de pignoribus.* x *l.42.ſ. de pactis.* id eſt: id pignus non nocet directum dominium habenti.
y *l.12.§.2. infi.ſ. de pignorib. l.4. Cod. quæ res pignori,* eodem modo rem mihi pignoratam, alteri pignorare poſſum. *l.13.§.2.ſ. de pignorib.*
z Pignoris nomen obligari poteſt: cuius obligationis is effectus eſt, vt quod ex eo creditor exegerit, in ſuum debitum imputare teneatur: vel loco pignoris retinere. In debitum imputare, ſi pecunia ſit: loco pignoris retinere, ſi ſpecies ſit, vel corpus aliud.
a Pignorata proprietate, vſusfructus ei adcreſcens: imò quidquid proprietati alluuione adcreuit, pignoratũ quoq; intelligitur. vt proprietas augetur, ita & pignus.
b Vt ſ. alluuione ager maior factus, totus obligetur. Alluuio pignus auget *l.16.ſ. de pignoribus.* c à debitore.
d Cum ſuo pignore aut pignoris onere vendita res tranſit *l.35.§. pen. inf.ſ. de donationib. l.14. l.15. C. de pignor. l.3. l.10. C. de remiſſ. pignor. l.12. C. de diſtract. pign. noue. 112. c.1.*
e Cauſa pignoris, eius acceſſio: vt partus ancillæ cauſa eſt, *vt hic.*
f *Vide l.1. Cod. de partu pignoris.*
g Partus pignoratæ ancillę apud debitorem conceptus eſt in cauſa pignoris *vt hîc, & l.1. Cod. de partu pignoris,* apud extraneum non eſt *l.29.§.1.ſ. de pignoribus.*
h Pignorata ſilua, nauis ex ea ſilua facta non eſt pignori: niſi ſilua ita pignorata ſit, queque ex ſilua facta natáue ſit.
Imò non eſt aliud *l.7. inf. pr.ſ. de except. rei iudicatæ.*

k Si eſt identitas materiæ, diuerſitas formæ, res diuerſa eſſe dicetur: de materia dixi ad *l.12.ſ. de vſufructu.*
l Imò non eſt tuendum: cùm nõ poſſit pignori dare *l.1.§.1.ſ. quæ res pignori.*
m Pignus creditori peculiari, rẽ peculiarem obligare ſeruus peculiatus poteſt, ſi liberam peculij adminiſtrationẽ habuerit. n *l.11. C. quod cum eo.*

ALia res pignori dari voluntate [q] domini poteſt. ſed & ſi, ignorante eo, data ſit: & ratum [r] habuerit [ſ], pignus valebit [t]. 1 ¶ Si pluribus res ſimul pignori detur æqualis [u] omnium [x] cauſa eſt.

2 ¶ Si per creditorem ſtetit [y], quominus ei ſoluatur, rectè agitur pignoraticia. 3 ¶ Interdum, & [z] ſi ſoluta ſit pecunia, tamẽ pignoraticia actio inhibẽda eſt, veluti ſi creditor pignus ſuum emerit [a] à debitore.

De domo & area.

21. *Idem* lib. 6. Breuium.

DOmo pignori data, & area [b] eius tenebitur. eſt enim [c] pars eius. & contra [d], ius ſoli ſequetur ædificium.

De eo, quod creditor ob pignus ſubreptum. 1. Aut metus cauſa traditum, percepit. 2. De prædone, & fructibus. 3. Si debitor poſſeſſionem diſtracti pignoris non reſtituat. 4. De creditore qui duplam, vel ſimplam, præſtitit.

22. *Vlpianus* lib. 30. ad Edictum.

SI pignore ſubrepto, furti [e] egerit creditor: totum [f], quidquid [g] percepit, debito "eum" imputare Papinianus [h] confitetur [i]. & eſt verum, etiam ſi culpa creditoris furtum factum ſit. multo magis hoc erit dicendum in eo, quod ex conditione [k] conſecutus eſt. Sed quod ipſe debitor furti actione præſtitit creditori, vel conditione [l]: an debito ſit imputandum, videamus. & quidem non [m] oportere id ei reſtitui [n], quod ipſe ex furti actione præſtitit, peræquè relatum eſt, & traditum. & ita Papinianus libro nono quæſtionum ait.

1 ¶ Idem "Papinianus ait," & ſi metus cauſa ſeruum pignoratum debitori tradiderit, quem bona fide pignori acceperat. nam ſi egerit [o] quod metus cauſa factum eſt, & quadruplum ſit conſecutus: "nihil" neque reſtituet ex eo, quod conſecutus eſt, nec debito imputabit.

2 ¶ Si prædo [p] rem pignori dederit: competit ei & de fructib. pignoraticia actio: quamuis ipſe fructus ſuos non faciet: a prædone enim fructus & vindicari extantes poſſunt, & conſumpti condici [q]. proderit [r] igitur ei, quòd creditor bona fide poſſeſſor fuit.

3 ¶ Si poſt diſtractum [ſ] pignus debitor, qui precario [t] rogauit, vel conduxit pignus, poſſeſſionem non reſtituat: contrario iudicio tenetur [u].

4 ¶ Si creditor, cùm venderet pignus, duplum promiſit: nam vſu [x] hoc euenerat: "&" conuentus ob euictionẽ "erat" & condemnatus: an haberet regreſſum pignoraticiæ cõtrariæ actionis? & poteſt dici, eſſe regreſſum, ſi modò ſine dolo, & culpa ſic vendidit: &, vt paterfamilias diligens [y], id geſſit: ſi verò nullum emolumentum talis venditio [z] attulit, ſed tanti venderet quanto vẽdere potuit, etiam ſi hæc non promiſit: regreſſum non habere.

Creditor vſuras à debitore ſtipulatus ſi duplum præſtet, eas conſequetur, ſi ſimplum tantùm, nequaquam. Hot.

23. *Tryphoninus* lib. 8. Diſputationum.

NEc enim amplius à debitore, quàm debiti ſummã, cõſequi poterit [a]. Sed ſi ſtipulatio vſurarum fuerat: & poſt quinquennium fortè, quam pretiũ ex re obligata (conſecutus eſt) victus eam emptori reſtituit: etiam medij temporis vſuras à debitore petere poteſt: quia nihil ei ſolutum eſſe, vt auferri non poſſit, palã factum eſt. ſed ſi ſimplum præſtitit, doli exceptione repellendus erit ab vſurarũ petitione: quia habuit vſum pecunię pretij, quod ab emptore acceperat.

De iure dominij impetrato, & de euictione. 1. De reprobis nummis ſolutis. 2. De pignore pluris vendito, quàm debitũ erat. 3. De pignore deteriorato à creditore.

24. *Vlpianus* lib. 30. ad Edictum.

o *Vide l.9.§.1.ſ. de pignor. l.us.* Pignorare poteſt, q poteſt alienare: plus enim eſt in alienatione q̃ in pignore.
p Non tamen donare. *l.28.§. vlt.ſ. de pactis.*
q ¶ *l.27 inf.ſ. eo.*
r Pignorare rẽ alienam poſſumus voluntate ipſius domini præcedente vel ſequente.
ſ *leg.16.§.1.ſ. de pignorib.*
t Ab eo tempore quo cõuenit. *v. l.25. in f. Cod. de don. inter virum.*
u Pares tempore, pares in iure: Imò pares non ſunt *vide l.16.§.8 ſ. de pignorib.*
x Poteſt ergo res pluribus eſſe obligata: non tamen plurib. eſſe in dominio. *Bar.*
y Pignus tollitur oblatione debiti iudiciaria facta à debitore creditori: ſic vt ab ea oblatione, pignus pignoratitia actione poſſit perſequi. Atqui conſignatio & depoſitio pręterea requiritur! *l. acceptã. Cod. de vſuris.* Quid: nũ dicemus legem contrariam, ad oblationẽ extra iudicium factã pertinere? *vt in l.34.ſ. eod.*
z Pignoratitia etiam ſoluto debito debitor experiri non põt, ſi pignus ipſum creditori ipſe vẽdidit.
a *v. l.11. inf.ſ. de pignorib.*
b Area pignorata, domo pignorata *l.29.§. pen.ſ. de pignorib.*
c Toto pignorato, pars pignorata intelligitur.
d Aedificio pignorato, area: area pignorata, ædificium pignoratũ intelligitur. Prioris ratio eſt, q pars, totius ſui rationem ſequatur: poſterioris, quod ędificium, ſoli conditionẽ ſequatur.
e Creditori furti actio pignori nomine cõpetit *vt hîc.* Aquilia non cõpetit *l. qui occidit, §.1.ſ. ad l. Aquil.* hoc ideo, quia Aquilia ſoli domino datur f Pignoris cauſa quidquid (ſiue id ſit rei æſtimatio vel pœna) ab extraneo creditor conſequitur, id ipſum debito imputat: ſed & ſuperfluum debitori reddit. Quid ſi quid tale ab ipſo debitore conſequutus ſit? neque debito imputat, neque reddit. g *l.24.§. pen.ſ. eo.* h *adde l. vlt. §.2. C. commodat.* i Imò id videtur non imputare. Nam commodatarius non imputat *l. vlt §. ſed tamẽ, Co de furtis. §. Item Inſt. de oblig. quæ ex delicto:* differunt: commodatarij, vſus rei & periculum eſt: non creditoris. k Furtiua. l Incerti hęc enim etiam datur non domino: furtiũa, ſoli domino *l.1.ſ. de condict. furt.* m Pœnæ depenſæ repeti non poſſunt. n Nec enim pœnæ repeti ſolent, cum depenſæ ſunt. *l.42.ſ. de condict. indebiti:* depenſæ à debitore, lucro creditoris cedunt. *l.74.ſ. de ſolut.* nullo modo recipiuntur *l.79.ſ. de furtis.* non reſtituuntur debitori *l.46.ſ. de reg. iur.* o Atqui agere poſſe non videtur *l. ſed & partus, §.1.ſ. quod metus cauſa.* p *adde l.9.§ penult.ſ. eod.* q *l.13.ſ. de reb. creditis: l.14. in f.ſ. de condict. ex cauſa: l.3. C. de condict. ex lege.* r Imò prodeſſe non videtur *l. ſi nauis, ſ. de rei vindicat.* ſ contractum, *Hot.5. obſer.12.* t Precario habere & conducere rei noſtræ poſſeſſionem poſſumus, ab eo cuius ea poſſeſſio eſt. u Ad id quod intereſt ex iuramento eius quod verè: & ita Accurſij ſententiam quidam hîc exponũt: qui etiam putãt interdictũ vnde vi competere: vt & Albericus cẽſet, agi ad reſtitutionem poſſe. x Non eſt in culpa qui facit illud quod conſuetum eſt fieri.
y *l.9. inf. Co. eo.* z conditio, *Hot.5. obſe 12.* a Quare ſi quid à creditore plus debito receptum fuerit, non ei proficiet, ſed debitoris lucro. *l.12.§.1.ſ. de diſtract. pignor.*

a *vide l.2.C.de iure dominij impetr.*
b Princeps dominium rei priuatis auferre potest legem condendo, vel rescribendo *l. omnes. Cod. de quadr. præscript.* iudicando: *vt hîc*, contrahendo, *l. bene à Zenone. Cod. de quadr. præscript.*
c *vt in l.59. ad Trebell.*
d atqui res vendita à principe euinci non potest? *d. l. bene à Zenone.*
e Imò non videtur finita: sed prima cōpetere. *l. libera. C. de sent. l. si plures. ff. de euict.*
f propter confusionē, quia res pignorata effecta fuit creditori. *Bart.*
g Imò non videtur à contractu recessum. *l. debitor. ff. ad Trebell. l. ex sextāte. §. Latinus, ff. de except. rei iudic.*
h Qui pignus iudicati causa habet, emptoris loco est: ideóq; eo euicto in debitorem, nō pignoratitia, sed vtili ex empto experietur.
i soluere non videtur, qui reprobos nūmos soluit.
k & res *l.3. §.1. ff. commodati. l.1. §.16. ff. depositi. l.33. inf. ff. de solut.*
l vt eos donasse nō videatur. *l.50. ff. de solutionibus.*
m Debitor distractis fiduciis à creditore, de superfluo aduersus eum habet actionem. *Paul. 2. sentent. 13. §. 1.* Quid si minoris vēdidit? residui petitio creditori superest. *l. 28. ff. de rebus credit.*
n debitor distractis fiduciis à creditore, de superfluo aduersus eum habet actionem, *Paul. 2. sent. 13. §. 1. l. 22. ff. eo. l. 30. §. 1. ff. ad l. Aquil. l. 21. inf. ff. de pignoribus. l. 15. ff. de furtis. l. 20. C. de distract. pignorū.*
o *dixi ad l. vlt. C. de distract. pignor.*
p *v. l. 23. §. 1. ff. de vsufruct. vide l. 96. ff. de verbor. obligat.*
q In castro pignori accepto, ius esse creditori iurisdictionē exercere hinc colligit Romanus singulari c. 554. *incipiente quæritur à me.*

ELeganter apud me quæsitum est: si impetrasset creditor [a] a Cæsare, vt [b] pignus possideret [c] idque euictum [d] esset: an habeat contrariam pignoraticiam, & videtur finita [e] esse pignoris obligatio [f], & à contractu [g] recessum. imo vtilis [h] ex empto accommodata est: quemadmodum si pro soluto ei res data fuerit, vt in quantitatem debiti ei satisfiat, vel in quantum eius inter, & compensationem habere potest creditor, si fortè pignoraticia, vel ex alia causa cum eo agetur.

1 ¶ Qui reprobos [i] nummos soluit creditori, an habet pignoraticiam actionem, quasi soluta pecunia, quæritur, & constat, neque pignoraticia eum agere, neque liberari posse: quia *reproba pecunia [k] non liberat soluentem, reprobis videlicet nummis reddendis [l].

2 ¶ Si [m] vendiderit quidem creditor pignus pluris, quam debitum erat: nondum autem pretium ab emptore exegerit: an pignoraticio iudicio conueniri possit [n] ad superfluum reddendum: an verò vel exspectare debeat, quoad emptor soluat, vel suscipere actiones aduersus emptorem? & arbitror non esse vrgendum ad solutionem creditorem: sed aut exspectare debere debitorem, aut si non exspectat, mandandas ei actiones aduersus emptorem, periculo tamen venditoris. Quod si accepit iam pecuniam, superfluum [o] reddit.

3 ¶ In pignoraticio iudicio venit, & si res pignori datas malè tractauit creditor, vel seruos debilitauit. Planè si [p] pro maleficiis suis coercuit, vel [q] vinxit, vel obtulit præfecturæ [r], vel præsidi: dicendum est, pignoraticia creditorem non teneri. quare si [s] prostituit ancillam, vel aliud improbatum facere coegit, ilico pignus ancillæ soluitur.

De pignore meliorato à creditore.

25. *Idem* libro 31. ad Edictum.

SI seruos pigneratos, artificiis [t] instruxit [u] creditor: si quidem iam [x] imbutos, vel [y] voluntate debitoris: erit actio contraria: si verò nihil horum intercessit, si quidem artificiis necessariis [z], erit actio contraria. non tamen sic, vt [a] cogatur seruis carere pro quantitate sumptuum debitor, sicut enim negligere creditorem [b] dolus & culpa, quam præstat, non patitur: ita nec talem efficere rem pignoratam, vt grauis sit debitori ad recuperandum. puta saltum grandem pignori datum ab homine, qui vix luere potest, nedum excolere: tu acceptum pignori excoluisti sic, vt magni pretij faceres. alioquin non est æquum, aut quærere me alios creditores, aut cogi distrahere, quod velim receptum, aut tibi penuria coactum [c] derelinquere. "mediè" [d] igitur hæc à iudice erunt dispicienda: vt neque delicatus debitor, neque onerosus [e] creditor audiatur.

De prætorio pignore.

26. *Idem* libro 3. Disputationum.

NOn est mirum, si ex quacumque causa magistratus [f] in possessionem aliquem miserit, pignus [g] constitui: cùm [h] testamento [i] quoque pignus constitui posse, Imperator noster cum patre sæpissimè rescripsit.

1 ¶ Sciendum est, vbi iussu [k] magistratus pignus constituitur, non aliàs constitui, nisi [l] ventum fuerit in possessionem.

De re data vt pignori detur.

27. *Idem* libro 6. Opinionum

PEtenti mutuam pecuniam creditori, cùm præ manu debitor non haberet, species [m] auri dedit, vt pignori apud alium creditorem poneret. si iam solutione liberatas receptásque eas, is, qui susceperat, tenet: exhibere iubendus est. quòd si etiam nunc apud creditorem creditoris sunt: voluntate [n] domini nexæ videntur: sed, vt liberatæ tradantur, domino earum propria actio aduersus suum creditorem competit.

De possessore qui litis æstimationem soluit creditori. 1. *De seruo pignus accipiente.*

28. *Iulianus* libro 11. Digestorum.

r Vrbanæ. *l. 1. §. 5. ff. de officio præfect. vrbi*
s *adde l.12. C de episcopali audientia l.6. Cod. de spectaculis.*
t *l.8. ff. eod.* vel disciplinis, *vide l.13. §.22. ff. de act. empti.*
u Si creditor rem fiduciariam fecerit meliorem, ob ea recuperanda quæ impendit, iudicio fiduciæ debitorem habebit obnoxium. 1. *Paul. 2. sentent. 13. § 7.*
x Consuetudo superstitis domini in impensis, in eius rebus faciendis seruatur *adde l.1. § si defunctus ff. de rebus eorum*
y Impensas in pignore factas creditor reperit, si cœptas à debitore ipse percepit: si eius voluntate expressa vel tacita, si necessarias fecit, non tamen immoderatas.
z *vide l.7 in fin. Cod. eodem.* a *vide l.38. ff. de rei vindicat.*
b Creditor pignus negligere non debet. *l.29. §. penultim. ff. ad l. Aquil.*
c Vide quæ notaui ad l.15. §.34. *ff. de damno.*
d Hoc est temperamento seruato, *facit l.137. §.3. ff. de verbor. obligat.*
e *l. si bene. ff. de vsuris. l.1. Cod. de commerciis.* Cuius extat exemplum in *l.105. ff. de solut.*
f Ob causam iudicati pignus teneri potest, *l. 3. §. 1. ff. de rebus. eorum. l. 1. Cod si in causa iudicati.* g *vide l.5. ff. vt in possessionem.*
h Argumentum à testamento ad contractum *vt l.46. ff. de legat. 1.*
i *l. 12. ff. de alimentis.* Quin, qui legat tacitè, pignori ea obligat legatariis. *l. 1. Cod. commun. de legatis, l. creditoribus. ff. de separat. l. heres seruum. ff. de euict.*
k Pignus iussu etiam magistratus constituitur. l Imò etsi ventum non sit in possessionem, sed solus iussus intercesserit, *cap contingit, extr. de dolo.*
m Aurū accepisti, aurū redde: nolo mihi alia pro aliis subiicias, nolo impudēter plūbum, aut fraudulenter æramēta supponas: nolo auri speciē, sed naturā planè. *Vincen. Lirin. aduers. profanas nouat.*

SI creditor, qui rem pignori acceperat, amissa eius possessione, Seruiana actione petierit: & litis æstimationem consecutus sit: postea debitor eandem rem petens, exceptione summouetur, nisi offerat ei debitor quod pro eo solutum est.

1 ¶ Si seruus "pro" peculiari nomine pignus acceperit, actio pignoraticia aduersus dominū debitorit cōpetit.

Si is cui competit publiciana, pignori dederit: & creditor domino successerit.

29. *Idem* libro 44. Digestorum.

SI rem alienam bona fide emeris, & mihi pignori dederis, ac precario [p] rogaueris, deinde me dominus heredem instituerit: desinit [q] pignus esse: & sola precarij rogatio supererit. idcirco vsucapio tua interpellabitur

De rate à creditore in flumine retenta.

30. *Paulus* lib. 5. Epitomatum Alfeni Vari Digestorum.

QVi ratiario crediderat, cùm ad diem pecunia non solueretur, ratem in flumine sua auctoritate [r] detinuit. postea flumen increuit, & ratem abstulit. si, inuito ratiario, retinuisset: eius periculo ratem fuisse, respondit. sed si [s] debitor sua voluntate concessisset, vt retineret: culpam dumtaxat ei præstandam, non vim maiorem.

De furto admisso, seruo pignerato.

31. *Africanus* libro 8. Quæstionum.

SI seruus pignori datus, creditori furtum faciat: liberum est debitori, seruum pro noxæ [u] deditione relinquere. quod si sciens [x] furem, pignori mihi dederit: etsi paratus fuerit pro noxæ dedito apud me relinquere: nihilominùs habiturum me pignoraticiam [y] actionē, vt indemnem me præstet. Eadem [z] seruanda esse Iulianus ait, etiam cùm depositus [a], vel commodatus [b] seruus furtum faciat.

De re aliena.

32. *Marcianus* libro 4. Regularum.

CVm debitore, qui alienam rem pignori dedit, potest creditor contraria pignoraticia agere, etsi [c] soluendo debitor sit [d].

De antichresi.

33. *Idem* libro singulari ad Formulam Hypothecariam.

SI pecuniam debitor soluerit [e], potest pignoraticia actione vti ad recuperandam ἀντίχρησιν [f]. nam, cum pignus sit [g], hoc verbo [h] poterit vti.

Si creditor pignus emerit.

34. *Marcellus* libro singulari Responsorum.

TItius [i] cùm credidisset pecuniam Sempronio: & ob eam pignus accepisset: futurúmque esset, vt distraheret [eam] creditor, quia pecunia non solueretur: petiit à creditore, vt [k] fundum certo pretio emptum haberet: &, cùm impetrasset, epistolam [l], qua se vendidisse fundum creditori significaret, emisit. quæro, an hanc venditionem debitor reuocare possit, offerendo sortem, & vsuras, quæ debentur. Marcellus respondit, secundùm ea, quæ proposita essent, reuocare [m] non posse

Pecunia redacta ex venditione pignoris. 1. *De proprietate & possessione pignoris.*

35. *Florentinus* libro 8. Institutionum.

CVm & sortis nomine, & vsurarum, aliquid debetur ab eo, qui sub pignoribus pecuniam debet: quidquid ex venditione pignorum recipiatur: primùm [n] vsuris, quas iam tunc deberi cōstat: deinde, si quid superest, sorti accepto ferendum est. nec audiendus est debitor, si, cùm parum idoneū se esse sciat, eligit, quo nomine exonerari pignus suum malit. 1 ¶ Pignus [o], manēte [p] proprietate debitoris solā [q] possessionē transfert [r] ad creditorē. potest tamen & precario [s], & pro conducto [t] debitor re sua [u] vti.

De ære subiecto pro auro. 1. *De re aliena, vel alij obligata.*

36. *Vlpianus* libro 11. ad Edictum.

SI quis in pignore pro auro æs [x] subiecisset creditori: qualiter teneatur, quæsitum est: in qua specie rectissimè Sabinus scribit: si quidem, dato auro, æs subiecisset:

n *l.20. ff. eod*
o ¶ *l. 9. in fin. ff. de act. empti. l.1. in fin. Cod. si vendito pignore.*
p Potest enim precario rogare *l.35. in fin. ff. eod.*
q *vide l. 45. ff. de regulis iuris.* Imò desinere posse nō videtur, cùm ab initio non tenuerit. *l. 1. in f. ff. quibus modis vsusfructus, l. Titia. ff. de cōditione & demonstrat.* Dicendum hîc tenuisse pignus, cùm debitor bona fide rem misse hic dicitur & eo nomine Publicianam habuisse. *l. penultim. ff. de Publiciana: l. si ab eo ff. de pignoribus.*
r Quod esse non debet, nisi conuentio vel iussus magistratus præcedat *l. 11. Cod. eod.* Quod si ex pacto, propria authoritate pignus detinuit creditor: vtrum culpæ tenebitur? Accursius negat; quod Albericus nō probat.
s Pactum valet vt creditori liceat propria authoritate pignus capere.
t Vis enim maior à nemine præstatur.
u Pignoratus seruus furtum faciens dominū obligat: liberatur tamen ipse dominus noxæ deditione: nisi sciens furem pignorauit: hoc enim casu debitor pignoratitia actione creditorem indēnem præstare cogitur.
x *l.22. in fine. ff. titul. proxim.*
y *subaudi* contrariam.
z Pignoris depositi, & commodati similitudo.
a *vide l 61. §.5. ff. de furtis.*
b *dict. l.22.*
c *adde l. si quis stipulat? ff. de verbor. obligat.*
d Potest enim postea soluendo non esse, eámque ob causam actio illi permittitur. *argum. l.35. ff. de negotiis:* est autē plus cautionis in rem quàm in personā *l.25. ff. de regulis iuris.*
e Pignoratitia competit, soluto debito. f Ἀντίχρησις pignus species. Pignus enim aliud simplex, cuius vsum creditor non habet, aliud ἀντίχρησις, cuius vsum habet. *vide l.11. §.1. ff. de pignorat. l.39. ff. eod.*
g Imò ἀντίχρησις non est pignus, sed quiddam diuersum *l.11. § 1. ff. de pignoribus.* Dic, non idem esse propriè: vel ἀντίχρησις conditio est pignori adiecta.
h Id est, hac pignoratitia actione. i Si debitor pignus creditori vendiderit, non potest post soluendo sortem & vsuras, venditionem rescindere. *Synopsis Basilicon. 25. Titul. 1. cap. 27.* k *vide l.20. in fin. ff. eod.* l *vide l. vlt. ff. de constitut. pecunia.*
m Aliud erit si debitor pignus creditor per suppositā imaginarij emptoris personam emit, & ita semper possessionem tenuit. *l.10. Cod. de distract. pignorū. adde l. vlt. ff. de contrah. empt.* n Pecunia ex pignore redacta, primò in vsuras: secundò in sortē imputatur. *l.5. §. penult. in fin. l.101. in fin. ff. de solut.* o conuentionale. p *l.9. Cod. eod* q *l.16. ff. de vsucap.* r Imò non transfert: cùm ipse possideat, *l.36. ff. de adquir. possess.* s Precario re sua pignorata, vti debitor ipse potest consentiente ita creditore, vide *l.6. in fin. ff. de precario.* t Conducere rem suam pignoratam debitor potest. *vide l.16. ff. de periculo.* u alij pignori obligata.
x *l.1. §. vltim. l.9. ff. eod. l.54. ff. de fideiussor l.20. ff. de furtis, vide quæ notaui ad l. 27. ff. eod.*

furti.

cignoratitia

a vt & pignoratitia contraria.
b *vide l.16.§.1.ff.eodem.*
c *v.l.3.ff.de crimine stellion.* Imò falsi, non stellionatus. *l.qui duobus ff.de falsis.*
d & per debitorem possidere videor. *l.37.ff.de adqu.possess.* vt condictio idem præstet, quasi apud creditorem res esset. *l.33.in fi.ff.de vsucap.*

furti[a] teneri: quòd si in dando æs subiecisset: turpiter fecisse, non furem esse. sed "&" hic puto pignoraticium iudicium locum habere. & ita Pomponius scribit. sed & extra ordinem stellionatus[b] nomine plectetur: vt est sæpissimè rescriptum.

1 ¶ Sed & si quis rem alienam mihi pignori dederit sciens prudénsque: vel si quis alij obligatam[c], mihi obligauit, nec me de hoc certiorauerit. eodem crimine plectetur. Planè si ea res ampla est, & ad modicum æris fuerit pignorata: dici debebit, cessare nõ solùm stellionatus crimen, sed etiam pignoraticiam, & de dolo actionem: quasi in nullo captus sit, qui pignori secundo loco accepit.

Si debitor pignus conduxerit.

37. *Paulus* lib.5.ad Plautium.

SI pignus mihi traditum locassem domino, per[d] locationem retineo possessionem[e], quia, antequam côduceret debitor, nõ fuerit eius possessio: cùm & animus mihi retinendi sit, & conducenti non[f] sit animus possessionem adipiscendi.

De pupillo pignus accipiente.

38. *Modestinus* lib.1. Differentiarum.

PVpillo capienti pignus, propter metum pignoraticiæ actionis, necessaria est tutoris auctoritas[g].

Si debitor signauerit testamentum creditoris in quo se emisse pignus creditor expreßit.

39. *Idem* lib.4. Responsorum.

GAius Seius ob pecuniam mutuam fundũ suum Lucio Titio pignori dedit. postea pactum inter eos factum est, *vt creditor pignus suum*[h] *in compensationem pecuniæ suæ certo tempore poßideret.* Verùm ante expletum tempus creditor, cum suprema[i] sua ordinaret[k], testamento cauit, *vt alter ex filijs suis haberet, eum fundum:* & addidit, *quem de Lucio*[l] *Titio emi:* cùm non[m] emisset. hoc testamentum inter cęteros signauit & Gaius Seius, qui fuit debitor. Quęro, an ex hoc, quòd signauit[n], præiudicium[o] aliquod sibi fecerit: cùm nullum instrumentum venditionis proferatur, sed solum pactum, vt creditor certi temporis fructus caperet? Herennius Modestinus respondit, * contractui pignoris non obesse, quòd[p] debitor[q] testamentum creditoris, in quo se emisse pignus expressit, signasse proponitur[r].

Si debitor. 1. Aut eius filius, pignus emerit à creditore. 2. De effectu solutionis.

40. *Papinianus* lib.3. Responsorum.

DEbitor à creditore pignus, quod dedit, frustrà[s] emit: cùm * rei suæ nulla[t] emptio sit. nec si minoris emerit, & pignus petat, aut dominium vindicet: ei non totum debitum offerenti creditor possessionem restituere cogetur. 1 ¶ Debitoris filius, qui manet in patris potestate, frustrà pignus à creditore patris peculiaribus nummis comparat. & ideo si patronus debitoris contra tabulas eius possessionem acceperit, dominij partem obtinebit. nã pecunia, quã filius ex re patris in pretiũ dedit, pignus liberatur. 2 ¶ Soluta[u] pecunia, creditor possessionẽ pignoris quæ corporalis[x] apud eũ fuit, restituere debet: nec quicquam amplius præstare cogitur. Itaque si medio tempore pignus[y] creditor pignori dederit: domino soluente pecuniam, quam[z] debuit: secundi pignoris neque persecutio dabitur, neque retentio relinquetur.

De re aliena.

41. *Paulus* lib.3. Quæstionum.

REm alienam pignori dedisti[a], deinde dominus[b] rei eius esse cœpisti. datur vtilis[c] actio pigneraticia creditori. ¶ Non[d] est[e] idem dicendum, si ego Titij, qui rẽ meam obligauerat sine mea volũtate, heres extitero. hoc enim modo pignoris persecutio concedenda non est creditori[f]. neque vtique sufficit ad[g] competendam vtilem pignoraticiam actionem, eundem esse dominum, qui etiã pecuniam debet. sed si conuenisset de pignore, vt ex suo mendacio arguatur, improbè resistit, quo minùs vtilis actio moueatur.

De pignore pluris vendito quàm debitum erat.

42. *Papinianus* lib.3. Responsorum.

CReditor iudicio, quod de pignore dato[h] proponitur, vt superfluum[i] pretij cum vsuris[k] restituat iure cogitur. nec audiẽdus erit, si velit emptorem delegare: cùm in venditione, quæ fit ex facto, suum creditor negotium gerat.

Si debitor ob instrumenta sibi à creditore non tradita damnum passus sit. 1. De intertritura rei pigneratæ.

43. *Sæuola* lib.5. Digestorum.

LOcum purum[l] pignori creditori obligauit, eíque instrumentum[m] emptionis tradidit: &, cùm eum locum inædificare vellet, mota sibi controuersia à vicino de[n] latitudine, quòd aliàs probare[o] non poterat, petit à creditore, vt instrumentũ[p] à se traditum auctoritatis[q] exhiberet. quo non exhibente, minorem[r] locum ędificauit: atque "ita" damnum passus est. quæsitum est, an: si creditor pecuniam petat, vel pignus vindicet: doli exceptione posita, iudex huius damni rationem habere debeat. respondit: si operam non dedisset, vt, instrumẽti facultate subducta, debitor caperetur: posse debitorem, pecunia soluta, pigneraticia agere: opera autem in eo data, tunc & ante pecuniam solutam, in id, quod interest, cum creditore agi.

1 ¶ Titius "cùm" pecuniam mutuam accepit à Gaio Seio sub pignore culleorum[s]: istos culleos cùm Seius in horreo haberet, missus ex officio[t] annonæ centurio culleos ad annonam sustulit: "ac" postea instantia[u] Gaij Seij creditoris recuperati sunt. quęro, intertrituram[x], quæ ex operis[y] facta est, vtrum Titius debitor, an Seius creditor, adgnoscere debeat. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, ob id, quod eo nomine intertrimenti[z] accidisset, non teneri.

e Possessionem rei retinet qui rem locat.
f Deficiente animo possidendi (qui causa possessionis est) deficit possessio.
g si factus sit locupletior. *arg.l.vlt.Cod.de vsuca.pro emptore.*
h i. pignoris fructus, quod tacitè intelligitur. *l.2.l.3.Cod.eod. l.1.C. de distract.pign.* nisi fortè hîc de ἀντιχρήσει agatur.
i suprema vocat, vltimam voluntatem, testamentum.
k ordinat testamentum qui id vel scribit, vel nuncupat.
l *legendum videtur* C.Seio *Hot.5.obs.13.*
m sed vt fructibus debitum cõpensaret.
n subscribens seu signans actũ non voluntate, sed quasi necessitate, vel vt testis, sibi non præiudicat: non id signat quasi contrahens, aut vt se contrahendo obliget. vnde notant, Quæ nobis inuitis possunt fieri, ea consensum, nobis etiã præsentibus, nõ inducere. & breuiter: Qui vt testis subscribit, probare ea non intelligitur quibus subscripsit.
*
o potest enim minus esse in pignore quàm in debito. *adde leg.26.§.1.ff.de pignor.*
p *l.8.in fine ff.de rescind.* *
q putant quidã sic esse ἀντίνοιαν: & hîc vocari debitoré, qui prius vocatus sit creditor: malè. *adde l.65.ff.de verborum obligat.*
r filio tamen obest, cùm patris iussu, pignori, manu sua subscribendo, domũ suam subiicit. *l.26.§.1.ff.de pignorib.*
s Nullum ipso iure, nullum effectum habet: ideóque actus nullus, alium actũ tollere non potest.
t *l.22.§.2.ff.mandati.l.16.ff.de contr.empt.*
u ¶ *l.13.§.2.ff.de pignorib.l.6.ff.quib.mod.pignus.*
x Pignus corporaliter possidet creditor.
y Pignus pignori dare creditor potest. *l.1. Cod.si pignus pignori datum sit. l.13.§.2.ff.de pignoribus.*
z Pignus acceptum creditor alteri in maiorem quantitatem pignorare nõ potest, quàm ipse debitori crediderit. eam igitur soluente debitore, pignus liberatur: neque ius est creditori creditoris pignus vel retinere vel actione persequi.
a *sub.* ignoranti.
b contractu inter viuos: vt differat à specie §. sequentis.
c *l.1.ff.de pignoribus.*
d si heres extitero ei qui rem meã me ignorante obligauit, ex post facto pignus non conualescet directò, sed vtilis tantùm actio in me dabitur. *Modestinus in l.si Titio.22.ff.de pignorib.* Imò hoc modo seu in hac specie pignoris persecutio côcedenda non est creditori *hac lege.* Varias ad hanc antinomiam soluendam rationes adferunt varij, *Accursius, Bartolus hîc. Conanus 4.Comment.13. Alciat.7.parerg.14. Duarenus 2.disputat.4. Valerius 2.receptæ.1.Cuiac.19.obseru.26.Hot.5.obseruat.7.* Sic sentio huic legi à Triboniano, eiúsue comitibus manum admotã esse. Ac quod ad interpretes attinet, perperam huius legis speciem constituunt in rei pignoratæ domino, ei qui eam pignorauit, succedente. Hoc quidem vel initio huius paragraphi innuit praua huius loci lectio, quam vitiosam esse, sequentia satis contestantur. Itaque vt nobis genuina huius loci constet ratio, species ponenda mihi videtur in pignorante ipso, rei ipsius domino succedente: atque ita rescribendum. Num est idem dicendum si mihi Titius, qui rem meam obligauerat sine mea voluntate, heres extiterit? hoc enim modo pignoris persecutio concedenda non est creditori. neque vtique sufficit ad competendam vtilem pignoratitiam eundem (id est me) esse dominum, qui etiam pecuniam debet. Hæc est instantia seu obiectio, aut si mauis quæstio Pauli Iurisconsulti. videamus quid responsi ad hanc quæstionẽ (est enim hic locus ex 3. Questionum Pauli) Paulus ipse adferat. sanè si conuenit de pignore, & ex suo mendacio arguitur, improbè resistit, quominus vtilis actio ei moueatur. Vides, quisquis hęc lecturus es, manifestò ponendã esse huius loci speciem in persona eius qui rem alienam pignorauit, & rei ipsius domino successit. De quo si quæsiueris vtrùm in eum detur actio vtilis creditori? Dubitationem hanc primũ adferes: aut si mauis, negabis, vtilem actionem in eum dari. Quo argumento? nẽpe quia non sufficit, vt in eum cõpetat vtilis pignoratitia actio, successione factum fuisse rei dominum. *vers.neque vtiq.* Quid igitur: num in eũ vtilis pignoratia cõpetet? Immò competet. Causã si quęras, hãc Paulus ipse tibi adferet. Conuenit inter debitorem & creditoré de pignore, & fortassis eò productus est debitor, vt rem alienam pro sua palàm & apertè obligaret. Mendacium eiusnũc arguitur. Igitur improbè resistit quominus vtilis actio moueatur. *vers.sed si cõueni.* Vides post remã huius loci pertinere ad pigneratorem rei alienæ. est igitur quæstio initio huius loci in eius persona cõstituenda. Est, inquam, ita legendum, *Si mihi Titius qui rẽ meã obligauerat, sine mea voluntate heres extiterit.* ac non contra legendum est, *Si ego Titio,* &c. His ita distinctis, ac restituta huiusce loci lectione, dicemus, pignoratorem rei alienæ, ipsi rei domino succedentem, vtili pignoratitia rectè cõueniri *hac lege.* Per contrarium, me ei qui rem meam me ignorante pignorauit, succedenté, non directa actione pignoratitia conueniri, sed vtili tantùm. *l.si Titio 22.ff.de pignorib.* non ordinaria, sed quæ ex æquo, quæ vtilis, quę ad exẽplum pignoratitiæ sit cõstituta. *l.5. Cod. si aliena res pignori data sit.* Vtroque casu dabitur vtilis, hoc est, siue succedam ei qui rem meam me ignorante pignorauit, siue ille mihi succedat. Quod si vtroque casu dari vtilem actionem dixerimus, cessabit superior antinomiæ obscuræ species: & ante hunc diem intepretibus nostris ignotæ.
e num est idé dicendũ? *Alciatus 7.Pareg.14. reprehensus à Roberto 2.receptæ 1.*
f datur tamen vtilis. *l.22.ff.de pignorib. v.Cuiac.19.obs.26. Hot.5.obs.7.Conan.4.Com.13.*
g vel hic stilus prodit satis, Tribonianũ huic legi manum admouisse & scripturam Pauli interpolasse.
h *videtur legendum* vendito. Nam hic species ponenda est in pignore vendito: ex cuius pretio creditor, primo quidem loco pecuniam sibi debitam deducere. Postremò, quod plus erit debitori cum vsuris restituere cogitur.
i *l.3.§.4.vers.sin autem minus.Cod.de iure dominij.*
k *l.40.ff.de vsuris.*
l Purus locus hic opponitur ædificato. Fuerit igitur purus locus non ædificatus.
m *vt l.20.ff.de pignorib.*
n sine ædificio probantur fines & spatia prædiorum per instrumenta. *adde l.Titius.ff.de act.empt.*
o *vide l.5.Cod.finium regundorum.*
p originale, interdum exhiberi necesse est. *l.10.in pr.ff.de eden. l.5.in pr.ff.fam.*
q hoc est, minus spatium ædificio occupauit.
r Auctoritatis instrumentum, est venditionis instrumentum.
s frumentariorum sc. *vt l.12.ff.§.1.in fin.ff.de instructo.* est autem culleus vter ex corio factus. *Isiodor.5.cap.27.* erant alij vinarij: *de quibus l.17.ff.de annuis.* Varro 4. *de lingua.* cùm in dolium aut culeum vinum addunt rustici, prima vrna addita, dicunt etiam nunc, multa: *&* Columella 3.*cap.*3. in prædiis Senecæ vinearum iugera singula culleos octenos reddidisse compertum est, aliàs significat vasculum parricidialé: *vt l.9.ff.de parricid.*
t Ex officio annonæ, officiales præfecti annonæ, in cuius cura annona. *v.l.102.ff.de solut.*
u Instantia hic, opera, cura sollicitudo.
x Intertritura, idem quod intertrimentum. *ff.eod.* vtrunque est rei deminutio: sed cum loquatur de culleorum intertrimento, cur mentionem facit intertrituræ ex operis factæ? aut operas referemus ad culleos, vt operarum intertrimentũ sit vsus deminutio, ac depretiatio culleorum: aut legendum erit, intertritura quæ culleis facta est.
y hic vsu vel vtendo.
z Intertrimentum, est euanida argenti pars quæ in excoctione deperit. *Liuius* 42. 44. Terẽtius *Heaut.3.scen.1. Galli empiranse, Tare.* Hic verò est depretiatio, seu deminutio rei ob vsum.

LIBER QVARTVSDECIMVS,

DE[a] EXERCITORIA ACTIONE.

Tit. I.

Vtilitas huius edicti. 1. *Magistri nauis definitio.* 2. *De contractibus, & delictis nautarum.* 3. *Quibus rebus magister imponitur.* 4. *De conditione & ætate magistri.* 5. *Qui magistrum præponunt.* 6. *De naui.* 7. *Quibus ex causis datur exercitoria.* 13. *De pluribus magistris.* 15. *Exercitoris definitio.* 16. *Sexus, condicio, ætas.* 17. *De concursu actionis exercitoriæ, & directæ.* 18. *An detur actio exercitori.* 19. *Si exercitor sit in alterius potestate.* 24. *De concursu actionis exercitoriæ, & directæ.* 25. *De pluribus exercitoribus.*

Vlpianus lib.28.ad Edictum.

VTILITATEM[b] huius edicti patere, nemo est, qui ignoret. nam cùm interdum ignari[c], cuius sint condicionis, vel quales, cũ magistris propter nauigandi necessitatem cõtrahamus: æquum fuit, eum[c], qui magistrum naui imposuit, teneri: vt tenetur, qui institorem tabernæ, vel negotio præposuit, cum sit maior necessitas cõtrahendi cum magistro, quàm institore. quippe res patitur, vt de condicione quis institoris dispiciat, & sic contrahat: in nauis magistro non ita. nam interdum[d] locus, tempus non patitur pleniùs deliberandi consilium.

1 ¶ Magistrum[f] nauis accipere debemus, cui totius nauis cura mandata est[g].

2 ¶ "Sed" si cum[h] quolibet nautarum sit contractũ, nõ datur actio in exercitorem: quamquam ex delicto cuiusuis eorum, qui nauis nauigandæ causa in naue sint, detur actio in exercitorem. * alia enim est contrahẽdi causa, alia delinquendi. si quidem qui magistrum præponit, contrahi cum eo permittit: qui nautas adhibet, non contrahi cum eis permittit: sed[i] culpa, & dolo carere eos, curare debet.

3 ¶ Magistri autem imponuntur locandis nauibus, vel ad merces, vel vectoribus conducendis, armamentísve[k] emendis. sed etiam si mercibus emendis, vel vendendis fuerit prępositus etiam hoc nomine obligat exercitorem.

4 ¶ Cuius autem condicionis[l] sit magister iste, nihil interest, vtrùm liber an seruus: & vtrùm exercitoris, an alienus. sed nec, cuius ætatis sit, intererit: sibi imputaturo qui præposuit.

5 ¶ Magistrum autem accipimus, non solùm quem[m] exercitor præposuit: sed[n] & eum, quem magister. & hoc consultus Iulianus in ignorante exercitore respondit. cæterùm* si scit[o], & passus est, eũ in naue magisterio fungi, ipse eum imposuisse videtur[p], quæ sententia mihi videtur probabilis. * omnia enim facta magistri debet pręstare, qui[q] eum præposuit: alioquin contrahentes decipientur, & faciliùs[r] hoc in magistro, quàm institore, admittẽdum propter vtilitatem. quid tamen, si sic magistrũ præposuit, ne alium ei liceret præponere? an adhuc Iuliani sententiam admittimus, videndum est. finge enim & nominatim eum prohibuisse, ne Titio magistro vtaris. dicẽdum tamen erit, eo vsque producendam vtilitatem nauigantium. 6 ¶ Nauem accipere debemus: siue[s] marinam[t], "siue fluuiatilem[u]," siue in aliquo stagno nauiget, siue schedia[x] sit.

7 ¶ Non[y] autem ex omni causa prætor dat in exercitorem actionem: sed[z] eius rei nomine, cuius ibi præpositus fuerit. id est, "si" in eam rem præpositus sit. vtputa si "ad" onus vehendum locatum sit: aut aliquas res emerit vtiles nauiganti: vel si quid, reficiendæ nauis causa, contractum, vel impensum est: vel si quid nautæ, operarum nomine, petent.

8 ¶ Quid[a], si mutuam pecuniam sumpserit? an eius rei nomine videatur gestum? & Pegasus existimat: si ad vsum eius rei, in quam præpositus est, fuerit mutuatus: dãdam actionem, quam sententiam puto veram. quid enim, si ad armandam, instruendámve nauem vel nautas exhibendos mutuatus est?

9 ¶ Vnde quærit Ofilius, si ad reficiendam[b] nauem mutuatus, nummos in suos vsus conuerterit, an in exercitorem detur actio. & ait: si hac[c] lege accepit, quasi in nauẽ impensurus, mox mutauit volũtatem: teneri exercitorem imputaturum sibi, cur talem præposuerit. quod si ab initio consilium cœpit fraudandi creditoris, & hoc specialiter non expresserit, quòd ad nauis causam accipit: contrà esse. quam distinctionem Pedius probat.

10 ¶ Sed & si in pretiis rerum emptarum fefellit magister: exercitoris erit damnum, non creditoris.

11 ¶ Sed si ab alio mutuatus, liberauit eum, qui in nauis refectionem crediderat: puto etiã huic dandam actionem: quasi in nauem crediderit.

12 ¶ Igitur præpositio † certam[d] legem dat contrahentibus. quare si eum præposuit naui ad hoc solùm, vt[e] vecturas exigat, non vt locet, quod fortè ipse locauerat, nõ tenebitur exercitor, si magister locauerit[f]. vel si[g] ad locandum tantùm, non ad exigendum: idem erit dicendum, aut si ad[h] hoc, vt vectoribus locet, non vt mercibus nauẽ præstet, vel contra: modum[i] egressus, non obligabit exercitorem. Sed & si, vt certis mercibus eam locet, præpositus est, puta legumini, cannabæ[k]: ille marmoribus, vel alia materia locauit: dicendum erit non teneri. quædam[l] enim naues onerariæ, quędã (vt ipsi dicunt) ἐπιβατηγοὶ[m], *id est, vectorum ductrices*, sunt. & plerosque mandare scio, ne vectores recipiant. & sic, vt certa regione, & certo mari negotietur. vt ecce, sunt naues, quæ Brundusium à Cassiopa[n], vel à Dyrrachio vectores traijciunt, ad onera inhabiles. item quædam fluuij capaces, ad mare non sufficientes. 13 ¶ Si plures sint magistri, non[o] diuisis officiis: quodcumque cum vno gestum erit, obligauit exercitorem. si diuisis: vt alter locando, alter exigendo: pro cuiusque officio obligabitur exercitor.

14 ¶ Sed & si sic præposuit, vt plerumque faciunt, *ne[p] alter sine altero quid gerat*: qui contraxit cum vno, sibi imputabit. 15 ¶ Exercitorem[q] autem eum dicimus, ad quem obuentiones[r] & reditus omnes perueniunt: siue is dominus nauis sit: siue à domino nauem per auersionem[s] conduxit, vel ad tempus, vel in perpetuum.

16 ¶ Parui autem refert, qui exercet, masculus sit, an mulier[t]: paterfamiliàs, an filiusfamiliàs[u], vel seruus. pupillus autem si nauem exerceat, exigemus tutoris auctoritatem. 17 ¶ Est autem nobis electio, vtrùm exercitorem, an magistrum conuenire velimus.

18 ¶ Sed ex contrario, exercenti nauem aduersus eos, qui cũ magistro contraxerunt, actio non pollicetur[x]: quia non eodem auxilio indigebat. Sed aut ex locato[y] cum magistro, si mercede operam ei exhibet: aut, si gratuitam, mandati agere potest. Solent planè præfecti propter ministerium annonæ, item in prouinciis præsides prouinciarũ, extra ordinem[z] eos iuuare ex contractu magistrorum.

19 ¶ Si is,

---

a 4. *Cod.*25. *Paulus* 2. *sent.* 6. §. 2. *Inst. quod cum eo qui in aliena.* hæc actio nomen habet ab eo qui præposuit: institoria, ab eo qui præpositus est. ratio diuersitatis esse potest, quia magisteriana actionis nomen inelegans est. *Cuiac. Cod. eod.*

b pertinet enim ad summam reipublicæ. §. 20. ĵ. *eod.*

c *adde l.* 1. ĵ. *quod falso tutore.*

d i. exercitorẽ, dominum, vel possessorem nauis, ad quẽ nauis quotidiani quæstus, reditus & obuentiones pertinent: quíq; nauem per magistrum ei præpositũ exercet.

e vt in specie. *l.* 1. §. 2. ĵ. *depositi.*

f Magister nauis, Græcis ναυκλήρος τοῦ πλοίου. *Synopsis Basilicon* 53. *Titul.* 1. *c.* 16. 2. *Harmenopul.* 11. §. 7. & *lib.* 6. *titul.* 3. §. 15.

g éstque exercitoris institor, ναυτικός. *Harmenop.* 2. *tit.* 11.

h Ex contractibus nautarũ exercitor non tenetur: ex delictis autẽ ipsorum tenetur. Nã facere debet, vt dolo & culpa, hoc est, vt malitia careãt. *Synops. Bas.* 53. *Titul.* 1. *c.* 15. 2. *Harmenopul.* 11 §. 5. 6.

i *l.* 7 §. 4. s̃. *nautæ. caupones: v. l.* 45. *in fin.* s̃. *famil. ercisc.* §. *vlt. Inst. de oblig. ex quasi delicto.*

k nonnulli strenuè fabricãt nauigia, nec consummata perinde instruunt armamentis, ministrísque. *Columella* 4. *c.* 3. *in pr.* porrò armamẽta sunt nauium instrumenta. *l.* 3. §. 1. s̃. *de rei vind. l.* 6. ĵ. *de l. Rhodia.* hîc obiter notãdum, patres ciuitatum, armamentariorũ curã habuisse. quæ *Nouell.* 85. *c.* 2. ἐν ... ὁπλοθήκας vocat: & *Isidor.* 5. *orig.* 5. armamentarium vocari locum vbi tenẽt tela armorum. cæterùm, armamentum Græcis ἐξαρτίαν appellant *Harmenop.* 2. *titul.* 11. exarmatur nauis, cum armamentis spoliatur. *l.* 2. §. 1. ĵ. *de l. Rhodia.*

l In conditione cuiusque hæc spectantur vt sæpius, Vtrùm liber an seruus sit: an huius vel illius: cuius ætatis. *

m Magistri nauium ab exercitoribus præficiebantur.

n Magister nauis à magistro eiusdem nauis primo secundarius constitui poterat.

o Sciens & patiens exercitor submagistrum à magistro imponi, ipse sub magistrũ imposuisse intelligitur.

p *l* 18. ĵ. *mandati.*

q *l* 1. *Cod. eodem.*

r Qui magistrum naui præposuit, tenetur, velut is qui institorem tabernæ vel negotiationi præposuit. *Synopsis Basil.* 53. *Titul.* 1. *c.* 16.

s Nauium aliæ marinæ, fluuiatiles, stagnorum, schediæ.

t de qua *l.* 5. §. 5. ĵ. *de iure immunitatis.*

u quales piscatoriæ, actuariæ, voluptatis causa paratæ, & similes. *l.* 2. ĵ. *de captiuis.* rates. *l.* 1. §. 14. ĵ. *de fluminib.*

x genus nauigij inconditum, trabibus inter se tãtùm nexis, factum.

y Ex iis magistri contractibus exercitor tãtùm tenetur, qui ad eam rem pertinent, cui præpositus fuit.

z *l.* 7. *vers. itaque & illud* ĵ. *eod.*

a ¶ Magister si mutuam pecuniam sumpserit reficiẽdæ nauis causa, vel ad alendos nautas, & pecuniã in suos vsus conuerterit, exercitor tenetur, *vt hîc.* non itidem, si ab initio fraudulentũ animum habuit, nec expressit se ad nauis causam accipere. §. 9. sed & si in rerũ emptarum pretiis fefellerit exercitorem, damno adfecit. §. 10. ĵ. *eo. Synopsis Basilicon* 53. *Titul.* 1. *c.* 16.

b *vide quæ notaui ad l.* 25. s̃. *de reb. cred.*

c *d. l.* 7. *in pr.*

† Præpositio exercitoris certã legem dat contrahẽtibus cum magistro, & ita lex præpositionis spectanda.

d Certa, indefinitè accipi non debent, ne incerta efficiãtur.

e Præpositus ad nauis vecturas tantũ exigẽdas, nauẽ locare non potest.

f Cur ita? collige ex *l.* 5. §. 18. ĵ. *de instit.*

g Præpositus ad locandum, mercedem ipsam locationis exigere non potest.

h Præpositus ad nauem locandã vectoribus, eandem mercibus præstare nõ potest: vel contrà.

i Mandatarius modum mãdati egredi nõ debet.

k Canaba, *vt hîc* vel cannabum. 3. *Pall.* 5. κάνναβις: canabum. *Isidoro* 16. *orig.* 27. vide Canabetum in vetere inscriptione sepulchri, *Retro vsque ad Canabetum, huic areæ cedent. vide Brissonium* 2. *select.* 16.

l Nauium aliæ ad onera ferenda, aliæ ad vecturas, aliæ maritimę quibus certo tantùm mari negotiantur homines, aliæ fluuiatiles.

m ἐπιβάδες *Halo. Bud.* ἐπιβάται, quasi scansiles & vectoribus traiiciendis aptæ: hinc dici ναυτεπιβάται. *l. vlt.* §. 2. s̃. *nautæ,* videntur. Florentina lectio probatur ab Ant. Aug. 4 *Emend.* 16. Budæus legit emphractæ. Sunt igitur naues onerariæ, & ἐπιβατηγοὶ, *vt hîc:* aliæ sunt etiam ξυληγοὶ, *de quibus l.* 33. §. 5. ĵ. *de leg.* 3.

n alij Cassopa vel Capua. & malè, cùm apud Strab. constet *lib.* 7. Κασσιόπην portum Epyri à Brundusio distarę stadiis 1300. & totidem à Tarento. idẽ Ptolomeus testatur.

o In indiuiduis officiis, quod vnus gerit, alterum obligat: in diuiduis nõ secus, *vt hîc.* & §. 14. ĵ. *eod.*

p Consiliũ adiuncti sui quẽque sequi cogi, hinc colligunt. *de quo v. Alber. hîc.*

q Exercitor quis dicatur.

r Obuentiones hîc separantur à reditibus.

s ἐν ὁμάδι. i. in vniuerso. *v. quæ notaui ad l.* 4. §. 1. ĵ. *de peric. l.* 62. *in fi.* ĵ. *de contr. emp.*

t *l.* 4. *C. eo.*

u §. 19. §. 21. ĵ. *eodem.*

x passiuè: hoc est, non promittitur: nisi hîc legas, actionem non pollicetur.

y *l.* 5. ĵ. *eod.*

z Imò officio iudicis id fit. *l. cùm filius.* s̃. *concept. l. salarium.* ĵ. *mandati.*

19 ¶ Si is, qui nauem exercuerit, in aliena [a] potestate erit: eiúsque voluntate nauem exercuerit: quod cum magistro eius gestum erit, in eum, in cuius potestate is erit, qui nauem exercuerit, iudicium datur.

20 ¶ Licèt autem detur actio in eum, cuius in potestate est, qui nauem exercet: tamen ita demum datur, si voluntate eius exerceat. Ideo autem ex voluntate in solidum tenētur, qui habent in potestate exercitorem: quia ad summum [b] rempublicam [c] nauium exercitio pertinet. At institorum non idem vsus est: ea propter in tributum dumtaxat vocantur, qui contraxerunt cum eo, qui in merce peculiari, sciente domino, negotiatur. Sed si, sciente dumaxat, non etiam volente, cum magistro contractum sit: vtrùm quasi in volentem damus actionem insolidum, an verò exemplo tributoriæ dabimus? * in re igitur dubia melius est, verbis [d] edicti seruire: & neque sciētiam solam & nudam patris dominíve in nauibus onerare: neque in peculiaribus mercibus voluntatem extendere ad solidi obligationem. & ita videtur & Pomponius significare: si sit in aliena potestate, si quidem voluntate gerat, in solidum eum obligari: si minùs, in peculium.

21 ¶ In potestate autem [e] accipiemus vtriusque sexus vel filios, vel filias: vel seruos, vel seruas.

22 ¶ Si tamen seruus peculiaris, volente filiofamiliàs, in cuius peculio erat: vel seruo, vicarius eius nauem exercuit: pater, dominúsve, qui voluntatem non accommodauit, dumtaxat de peculio tenebitur: sed filius ipse in solidum. planè, si voluntate domini, vel patris exerceant, in solidum tenebuntur. & præterea & filius, si & ipse voluntatem accommodauit, in solidum erit obligatus.

23 ¶ Quamquàm autem, si cum magistro eius gestū sit dumtaxat, polliceatur prætor actionem: tamen (vt Iulianus quoque scripsit) etiam si cū ipso exercitore sit contractum, pater [f], dominúsve in solidum tenebitur.

24 ¶ Hæc actio ex [g] persona magistri in exercitorem dabitur. & ideo, si cum vtro eorum actum est, cum altero agi non potest. sed si quid sit solutum [h], si quidem a magistro, ipso [i] iure minuitur obligatio. sed & si ab exercitore: siue suo nomine, id est, propter honorariam obligationem, siue magistri nomine soluerit: minuetur obligatio: quoniam & alius [k], pro me soluendo, me liberat.

25 ¶ Si [l] plures nauem exerceant, cum quolibet [m] eorum in solidum agi potest.

2. *Gaius* libro nono ad Edictum Prouinciale.

NE in [n] plures [o] aduersarios destringatur, qui cum vno contraxerit.

3. *Paulus* libro vigesimonono ad Edictum.

NEc quicquam facere, quotam quisque portionem in naue habeat eúmque qui [p] præstiterit, societatis iudicio à cæteris consecuturum.

2. De seruo plurium exercitore. 3. De alienatione, aut morte serui exercitoris. De morte magistri. 4. De tempore harum actionum. De heredibus.

4. *Vlpianus* lib. 29. ad Edictum.

SI tamen plures per se nauem exerceant, pro portionibus exercitionis conueniuntur. neque enim inuicem sui magistri videntur.

1 ¶ Sed si plures exerceant, vnum autem de numero suo magistrum fecerint: huius nomine in solidum poterunt conueniri.

2 ¶ Sed si seruus plurium [q], nauem exerceat voluntate eorum: idem placuit, quod in pluribus exercitoribus. planè si vnius ex omnibus voluntate exercuit, in solidum ille tenebitur. & ideo puto, & in superiore casu in solidum omnes teneri.

3 ¶ Si seruus sit, qui nauem exercuit voluntate domini, & alienatus [r] fuerit: nihilominùs is, qui eum alienauit, tenebitur: proinde, & si decesserit seruus, tenebitur. nam, & magistro defuncto, tenebitur.

4 ¶ Hæ actiones [s] perpetuò, & heredibus, & in heredes dabuntur. proinde & si seruus, qui voluntatē domini exercuit, decessit: etiam post annum dabitur hæc actio: quamuis de peculio vltra annum non detur.

Si quis cum seruo suo exercitore alterius vel cum seruo communi. 1. Vel cum serui sui magistro contraxerit. 2. Si vnus ex multis exercitoribus cum magistro contraxerit.

5. *Paulus* libro vigesimonono ad Edictum.

SI eum, qui in mea potestate sit, magistrum nauis habeas: mihi quoque in te competit actio, si quid cum eo contraxero. idem "est", si communis seruus nobis erit, ex locato [t] tamen mecum ages, quòd operas serui mei conduxeris. quia, & si cum alio contraxisset, ageres mecum, vt actiones, quas eo nomine habui, tibi præstarem. quemadmodum cum libero, si quidem conduxisses, experieris: quòd si gratuitæ operæ fuerint, mandati ages.

1 ¶ Item si seruus meus nauem exercebit, & cum magistro eius contraxero: nihil obstabit [u], quominùs aduersus magistrum experiar actione [x], quæ mihi vel iure ciuili [y], vel honoraria competit. nam & cuiuis alij nō obstat hoc edictum, quo minùs cum magistro agere possit. hoc enim edicto non transfertur actio, sed adijcitur [z].

2 ¶ Si vnus ex his exercitoribus cum magistro [a] nauis contraxerit, agere cum alijs exercitoribus poterit [b].

Si seruus non voluntate domini exerceat. 1. De seruo communi.

6. *Paulus* lib. 6. Breuium.

SI seruus non [c] voluntate [d] domini nauem exercuerit: si sciente [e] eo, quasi [f] tributoria: si ignorante, de peculio actio dabitur.

1 ¶ Si communis [g] seruus voluntate dominorum exerceat nauem, in singulos dari debebit in solidum actio.

Si quæratur an creditum sit in id cui magister. 2. Vel institor præpositus erat.

7. *Africanus* libro octauo Quæstionum.

LVcius Titius Stichum magistrum nauis [h] præposuit, is pecuniam mutuatus, cauit, *se [i] in refectionem nauis eam accepisse.* quæsitum est, an non aliter Titius exercitoria teneretur, quam si creditor probaret [k], pecuniam in refectionem nauis esse consumptam? respondit, creditorem vtiliter acturum [l], si [m], cùm pecunia crederetur, nauis in ea causa fuisset, vt refici deberet. etenim vt non oportet creditorem ad hoc adstringi, vt ipse reficiendæ nauis curam suscipiat & negotium domini gerat: (quod certè futurum sit, si necesse [n] habeat probare, pecuniam in refectionem erogatam esse) ita illud exigendum, vt sciat in hoc se credere, cui rei magister quis sit præpositus. Quod certè aliter fieri non potest, quam si illud quoque scierit, necessariam refectioni pecuniam esse. quare etsi in ea causa fuerit nauis, vt refici deberet: multo tamen maior pecunia credita fuerit, quam ad eam rem esset necessaria: non debere in solidum aduersus dominum nauis actionem dari.

1 ¶ Interdum etiam illud æstimandum, an in eo loco pecunia credita sit, in quo id, propter quod credebatur, comparari potuerit. quid enim, (inquit) si ad velū emendum in eiusmodi insula pecuniam quis crediderit, in qua omnino velum comparari non potest? & in summa aliquam [o] diligentiam in ea creditorem debere præstare.

2 ¶ Eadem ferè [p] dicenda ait, & si de institoria actione quæratur. nam tunc quoque creditorem scire debere, necessariam esse mercis comparationem, cui emēdæ seruus sit præpositus: & sufficere, si in hoc crediderit: non etiam illud exigendum, vt ipse curam suscipiat, an in hanc rem pecunia eroganda est.

DE LEGE RODIA [q] de iactu.

TIT. II.

Summa huius legis.

Paulus libro secundo [r] Sententiarum.

---

a vt filius. v. §. 23. ⁊. eod.
b De hoc genere loquendi, ad summam Rempublicam pertinere, aliàs scripsi.
c reipublicæ: ideo huius tituli vtilitas summa est. l. 1. in princ. ⁊. eod. hanc tamen lectionē defendit ingeniosissimè & doctissimè Cuiac. 12. obseru. 32.
d l. 69. ⁊. de lega. 3. l. 12. §. 1. ⁊. qui & à quibus manumiss. non tamen id semper verum est.
e §. 16. ⁊. eod.
f §. 19. ⁊. eodem. filiusfamiliàs si voluntate patris nauem exercet, patrem in solidum, ob ea, quæ salua receperit, obligat. §. 19. ⁊. eodem. Paulus 2. sent. 6.
g Exercitoriæ origo est ex persona magistri: obiectum, exercitor ipse.
h l. 23. ⁊. de solut.
i Ipso iure obligatio tollitur p solutionem.
k l. 38. l. 39. ⁊. de negotijs. l. 91. ⁊. de solut. Instit. quibus modis tollitur obligatio. l. 8. in fin. ⁊. de nouationibus.
l vbi plures ex contractu vnius conueniuntur, quilibet conuenitur in solidū: secus si plures ex suo contractu proprio.
m l. 2. l. 4. ⁊. eod. l. 1. in fin. de his qui deiecerunt.
n l. 38. ⁊. de procuratorib.
o Domino moriēte relictis pluribus heredibus, vasallos nō cogi hominium, nisi vni præstare, hîc colligitur. vide tamē Accursium in l. si cuius. §. 1. ⁊. de vsufructu.
p l. 13. in fine. ⁊. de institoria.
q l. 6. ⁊. eod.
r Exercitoria actio durat, seruo exercitoris etiā alienato vel mortuo.
s exercitoria vt hîc: institoria. l. 15. ⁊. de institoria. tributoria. l. 8. ⁊. de tributoria. de in rem verso. l. 1. in fine. ⁊. quando actio de peculio.
t l. 1. §. 18. ⁊. eod.
u l. 1. ⁊. de institoria.
x sub. competēte ex contractu cum eo celebrato.
y non tamen in ipsum seruum meum. l. 11. in fin. ⁊. de institoria.
z Augmenta quæ inducunt, deminutionem inducere non debent, l. cùm tale. in fine. ⁊. de condit. & demonstr.
a sub. communi.
b sub. pro iis partibus quas habeat in merce nauis.
c l. 42. ⁊. de furtis.
d sub. expressa.

e l. 1. §. 20. vers. sed si sciente. ⁊. eodem.
f Quasi tributoria tenetur qui scit seruum suū nauē exercere.
g l. 4. §. 2. ⁊. eod.
h al. naui.
i vt l. 1. § 9. ⁊. eod.
k Probare an & quādo teneatur creditor, pecuniam à se mutuo datam, in vtilitatem accipientis, vel eius domini versam fuisse.
l quatuor ei qui credidit ad refectionē nauis, consideranda sunt: vt nominatim mutuet ad refectionem: vt res in ea causa sit, vt necessariò debeat refici: vt ei qui sit ad eam rem præpositus credat: ne plus necessario credat. vt autē curā suscipiat, vt in eam rem pecunia credita erogetur, nō est necessarium. vt hîc. v. tamen l. 5. ⁊. qui potiores.
m Credens pecuniam ad refectionem nauis, hæc obseruare diligēter debet. Primò, vt cùm pecuniam credit nauis in ea causa sit, vt refici debeat. Non autem cogitur ipse nauis reficiendæ curam suscipere, vt hîc. Deinde vt sciat se credere magistro nauis ad eam rem præposito. vers. ita illud exigendum. Tertiò vt sciat necessariam refectioni pecuniam esse. vers. quod certè. Quartò, vt nō maiorem pecuniam credat, quā quæ ad eam rē necessaria sit. vers. quare etsi. Postremò, vt sciat se credere ad eas res, quæ in ea prouincia vbi credit, comparari possint. §. interdum. ⁊. eod.
n aliud est in minorum causa. l. 2. Cod. si aduers. credit. & ciuitates, interdū. v. l. 27. ⁊. de rebus credit.
o Curiosū creditorem esse oportet, quoties pecuniam credit ad nauis refectionem.
p Ferè, hæc particula, inquam, non est παρέλκον: temperat enim comparationem quæ sit institoris & magistri, qua non licet semper vti, lege 1 §. 5. §. 19. ⁊. eodem. vnde hæc particula ab Accursio temperamentum vocatur. Macrobius 1. in somnium. Vocem, inquit, quæ hanc definitionem temperarat, adiecit, Ferè.
q alij ad legem Rhodiam, Halo. adde Paul. 2. sentent. 7. Synopsis Basilic. 53. Titul. 3. 2. Harmenop. 11. 13. Cod. Theod. 9. Tertullianus 3. aduersus Marcionem, scilicet Nauclero il-li non quidem Rhodia lex, sed Pontica cauerat, Errare Iudęos.
r Tit. 7. §. 1.

LEGE Rhodia cauetur, vt [a], si leuandæ [b] nauis gratia iactus mercium factus est, omnium contributione sarciatur, quod [c] pro omnibus datum est.

Quæ actiones dantur pro contributione. 1. De naue deteriorata, aut armamentis spoliata. 2. Qui & quantum & pro quibus rebus conferunt. 3. De naui à piratis redempta, de rebus ablatis à prædonibus. 4. Quantum conferri debet. 5. De seruis qui in mari perierunt. 6. Si quis ex vectoribus soluendo non sit, & res iactæ apparuerint. 8. De dominio rei iactæ.

2. *Idem* lib. 34. ad Edictum.

SI laborante naue, iactus factus est: amissarum mercium domini, si merces vehendas locauerant, ex locato cum magistro nauis agere debent: is deinde cum reliquis, quorum merces saluæ sunt, ex conducto, vt detrimentum pro portione communicetur, agere potest. Seruius quidem respôdit, ex locato agere cum magistro nauis debere, vt ceterorum vectorum merces retineat, donec portionem damni præstent. Immò, etsi retineat merces magister, vltro [d] ex locato habiturus est actionem cum vectoribus. quid enim, si vectores sint, qui nullas sarcinas habeant? planè commodius est, si sint, retinere eas. At, si non totam nauem conduxerit, ex conducto aget [e]: sicut vectores, qui loca [f] in nauem conduxerunt. æquissimum enim est, commune detrimentum fieri eorum, qui propter amissas res aliorum consecuti sunt, vt merces suas saluas haberent.

1 ¶ Si conseruatis mercibus deterior facta sit nauis, aut si quid exarmauerit [g]: nulla facienda est collatio: quia dissimilis earum rerum causa sit, quæ nauis gratia parentur, & earum, pro quibus mercedem aliquis acceperit. nam & si faber incudem, aut malleum fregerit: non imputaretur ei qui locauerit opus. sed si voluntate vectorum, vel propter aliquem metum id detrimentum factum sit: hoc ipsum sarciri oportet.

2 ¶ Cum in eadem naue varia mercium genera complures mercatores coegissent: prætereaque [h] multi vectores serui, liberique in ea nauigarent: tempestate graui orta, necessariò iactura facta erat. Quæsita deinde sunt hæc: an omnes [i] iacturam præstare oporteat, & si qui tales merces imposuissent, quibus nauis non oneraretur, velut gemmas, margaritas: & quæ portio præstanda est: & an etiam pro liberis capitibus dari oporteat: & qua actione ea res expediri possit. Placuit*, omnes quorû interfuisset iacturâ fieri, côferre oportere: quia id tributû obseruatæ res deberent. itaque dominum etiam nauis pro portione obligatum esse. Iacturæ summam pro rerum pretio distribui oportet. Corporum liberorum æstimationem [k] nullâ fieri posse. Ex [l] conducto dominos rerum amissarum cum nauta, id est cum magistro, acturos. Itidem agitatum est, an etiam vestimentorum cuiusque, & annulorum æstimationem fieri oporteat. & omnium visum est: nisi si qua consumendi causa imposita forent. quo in numero essent cibaria: eo magis, quod, si [m] quando ea defecerint in nauigationem, quod quisque haberet, in commune conferret.

3 ¶ Si nauis a piratis redempta sit: Seruius, Ofilius, Labeo côferre debere, aiunt. quod verò prædones abstulerint [n]: eum perdere, cuius fuerint, nec conferendum ei, qui suas merces redemerit.

4 ¶ Portio autem pro æstimatione rerum, quæ saluæ sunt, & earum, quæ amissæ sunt, præstari solet. nec [o] ad rem pertinet, si hæ, quæ amissæ sunt, pluris veniri potuerunt: quoniam detrimenti [p], non lucri, fit præstatio. Sed in his rebus, quarum nomine conferendum est, æstimatio debeat haberi, non quanti emptæ sint, sed quanti venire possunt.

5 ¶ Seruorum quoque, qui in mare perierunt, non magis æstimatio facienda est, quam si "qui" ægri in naue decesserint, aut aliqui se præcipitauerint.

6 ¶ Si quis ex vectoribus soluendo non sit: hoc detrimentum magistri nauis non erit. nec enim fortunas cuiusque nauta excutere debet.

7 ¶ Si res, quæ iactæ sunt apparuerint [q]: exoneratur collatio. quòd si iam contributio facta sit: tunc hi, qui soluerint, agent ex locato cum magistro, vt is ex conducto experiatur, &, quod exegerit, reddat.

8 ¶ Res autem iacta domini manet, nec fit adprehendentis: quia pro derelicto non habetur.

De instrumento nauis deiecto.

3. *Papinianus* lib. 19. Responsorum.

CVm arbor [r], aut aliud nauis instrumêtum, remouendi communis periculi causa, deiectum est, contributio debetur.

De mercibus in scapham traiectis. 1. De mercibus per vrinatores extractis. 2. De mercibus quæ in naui remanserunt, deterioratis.

4. *Callistratus* libro secundo Quæstionum.

NAuis [s] onustæ leuandæ causa, (quia intrare flumen, vel portum non potuerat cum onere) si quędã merces in scapham [t] traiectæ sunt, ne aut extra flumen periclitetur, aut in ipso ostio, vel portu, eáque scapha summersa est: ratio haberi debet inter eos, qui in naue merces saluas habent, cum his, qui in scapha perdiderunt, proinde tanquam si iactura facta esset. idque Sabinus "quoque" libro secundo responsorum probat. Contra si scapha cum parte mercium salua est, nauis perijt: ratio haberi nô debet eorum, qui in naui perdiderunt: quia iactus in tributum naue salua, venit.

1 ¶ Sed si nauis, quæ in tempestate, iactu mercium vnius mercatoris, leuata est, in alio loco submersa est, & aliquorum mercatorum merces per vrinatores extractæ sunt data mercede: rationem haberi debere eius, cuius merces in nauigatione, leuandæ nauis causa, iactæ sunt ab his, qui postea sua per vrinatores seruauerunt, Sabinus æque respondit [u]. Eorum verò, qui ita seruauerunt, inuicem rationem haberi non debere ab eo, qui in nauigatione iactum fecit, si quædam ex his mercibus per vrinatores extractæ sunt. eorum enim merces non possunt videri seruandæ nauis causa iactæ esse, quæ perijt.

2 ¶ Cùm autem iactus de naue factus est, & alicuius res, quæ in naui remanserunt, deteriores factæ sunt: videndum, an conferre cogendus sit: quia non debet duplici [x] damno onerari, & collationis, & quòd res deteriores factæ sunt. sed defendendum est, hunc conferre debere pretio præsente rerum. itaque (verbi gratia) si vicenûm merces duorum fuerunt, & alterius aspergine [y] decem esse cœperunt: ille, cuius res integræ sunt, pro viginti côferat: hic pro decem. Potest tamen dici etiam illa sententia, distinguentibus nobis, deteriores ex qua causa factę sunt. id est: vtrum, propter iacta nudatis rebus, damnum secutum est: an verò alia ex causa: veluti quòd alicubi iacebat merces in angulo aliquo, & vnda penetrauit. tunc enim conferre debebit. An ex priore causa, collationis onus pati nô debet, quia iactus etiam hunc læsit: adhuc numquid, & si aspergine propter iactum "res" deteriores factæ sunt? sed distinctio subtilior abhibenda est. quid plus sit, in damno, an in collatione. "si" (verbi gratia) hæ res viginti fuerunt, & collatio quidem facit decem, damnum autem duo: deducto hoc, quod damnum passus est, reliquum conferre debeat. Quid ergò, si plus in damno erit, quam in collatione? vtputa decem aureis res deteriores factæ sunt, duo autê collationis sunt. indubitatè vtrumque onus pati non debet. sed hic videamus, num & ipsi conferre oporteat. quid enim [z] interest, iactatas res meas amiserim, an nudatas deteriores habere cœperim? nã sicut ei, qui perdiderit, subuenitur: ita & ei subueniri oportet, qui deteriores propter iactum res habere cœperit. hæc ita Papirius Fronto [a] respondit.

De mercibus ex naufragio liberatis. 1. De arbore cæsa.

5. *Hermogenianus* libro secundo iuris Epitomarum.

AMissæ [b] nauis damnû, collationis consortio non sarcitur per eos [c], qui merces suas naufragio liberauerunt. nam huius æquitatem tunc admitti placuit: cùm iactus remedio cæteris in communi periculo, salua naui, consultum est. 1 ¶ Arbore cæsa [d], vt nauis cum mercibus liberari possit, æquitas contributionis habebit locû.

De sumptu instruendæ nauis causa facto.

6. *Iulianus* lib. 86. Digestorum.

a Extat hæc sententia apud Paulum *d. §. 1.*
b vexatam fluctibus nauem iactura leuis defendit. *lege 4. Codice Theodos. eodem.*
c τὸ ἀπὲρ ... id quod abiectum est. *Synopsis Basilic. eod. c. 1.*
d id est prior, vt *in l. 1. §. 6. in fine, infrà vti possidetis.* sic vltro accusare. *Liuius* 1. vltrò arridere, *Donat.* *Cuiac. 3. obseruat. 2. & in l. 10. in princip. §. de negotiis.* sed an vltrò? &c. id est, num gestor negotiorum prior agere potest.
e conduxerint, ex conducto agent. *Cuiacius ibidem, & 11. obseru. 11.* id confirmat ex Basilicis εἰ δὲ μὴ τὸ πλοῖον ὅλον.
f hinc locarij. *Varro 4. de lingua.* & locare Martiali. vide quæ notaui *ad l. 15. in fine. §. qui potiores.*
g armamentis spoliauerit. de armamentis dixi *ad l. 1. §. 3. §. tit. prox.*
h omnibus contribuentibus sarciuntur res iactæ: quin & nauis & ipsa pro rerum iactarum æstimatione contributioni subiacet: exceptis liberis capitibus & cibariis.
i Omnes res, etiam eæ quibus nauis non oneratur, & ipsa quoque nauis pro æstimatione sua, nomine contributionis obligatæ sunt, exceptis liberis capitibus & annona. Nam ea confertur in commune pro iis qui sunt in naui, & victu destituuntur. *synopsis Basilicon eodem c. 11. adde 2. Harmenopul. 11. §. 16.*
k *lege 3. suprà si quadrupes pauperiem.*
l Datur aduersus magistrum nauis actio, dominis amissarum mercium. *Synopsis ibidem c. 1.*
m hinc colligit Bartolus in caritate annonæ omnia esse communia: Baldus paulò lepidius negat furtû cômitti, si quis eo casu panem veseendi causa subripiat.
n Pretium redemptionis non rerum perditarum ab omnibus conferendum.
o In contributione, Res amissæ, quanti emptæ sunt æstimantur, non quanti venire potuerunt: non enim loci, sed detrimenti habetur ratio. Res saluæ, quanti venire possunt æstimantur. *Synopsis ibidem c. 3.* Cur tam variè? Damnum, vt fieri potest, minuendum, lucrum propagandum. Ita denique vtrisque consulitur & iis qui iacturam fecerunt, & iis qui res suas saluas habent. *2. Harmenopul. 11. §. vndecimo, & 17.*

p Contrà quam in *l. 2. in fine. §. de eo quod certo loco.*
q hæ dominorum permanent. *l. 9. in fin. §. de adquir. rerum. l. 43. §. penult. §. de furtis.*
r *lege 5. in fine, §. eod.* sic exprestit Paulus. naue vel arbore vi tempestatis amissa, vectores ad côtributionem nô tenentur, nisi, ipsis arborem saluis causa ementibus, nauis salua sit. *2. sent. 7. §. 3.*
s Leuandæ nauis gratia merces in scapham traiectas: atque ideo amissas, in tributione earum, quæ in naui saluæ sunt, refici côuenit. nauem autem perditam, conseruatæ cum mercibus scaphæ ratio nô habetur. *Paulus 2. sentent. 7. §. 4.* vt sit sesus, Mercibus traiectis in scapham (nauis leuandæ causa) scapha submersa, naue salua, contributioni locum esse. Naue amissa, scapha salua, contributioni non esse locum, quia naufragium factum est.
t quæ vulgò σάνδαλα & κοντάται dicitur, *Harmeno. 2. tit. 11. §. 9.* Barcæ meminit Isidorus 19. c. 1. â quo cuncta nauis commercia ad litus portari ait.
u Paulus autem sic exprimit. 2. *sentent. 7. §. 2.* Iactu nauis leuata si perierit, extractis aliorum per vrinatores mercibus, eius quoque rationê haberi placuit, qui merces salua naue iactauit.
x sic punitus satis, nô debet ex ea causa iterum puniri. *l. 43. in fine §. de vulgarib.* huc referri possunt. *lex 14. §. de officio præsidis. l. 23. Cod. de pœnis.*
y adspergine, *Haloand.* est autem vitium ex pluuia vel vnda contractum. quibusdam ... & aspergines parietum, guttæ sunt illæ quæ ex humiditate contractæ sunt. Hinc Virg. 3. *Aeneid.* salsa spumant aspergine cautes. hæc vox vti pingi solita sit, vide apud Cuiac. *12. obseruat. vlt.*
z nihil refert quid ex æquipollentibus fiat. *vide l. 6. §. de rebus creditis.*
a cuius meminit *l. 220. §. 1. §. de verb. sign.*
b Amissa naue qui res suas naufragio liberauerunt non conferunt. Tunc enim fit contributio, quum salua naue fit iactus, vt cætera seruentur. *Synops. eod. c. 12.*
c *l. 7. §. eod.* d *vide l. 3. §. eod.* Contributio fit malo cæso seruandæ nauis & mercium causa. *Synopsis ibid. c. 12.*

Nauis

a Quum instrumentum nauis tempestate periit, & aliud exercitor comparauit, atque ita nauigans merces integras pertulit, domini cum eo conferre debent. *Synopsis ibid.c.17.* Si noua nauis armamenta ab exercitore comparata sunt, collationi locus non est 2.*Harmenop.*11.§.13.
b *l.2.§.1.š.eod.v.quæ de armamentis notaui ad l.1.§.3.š.de exercitoria.*

NAuis [a] aduersa tẽpestate depressa, ictu fluminis deustis armamentis [b], & arbore, & antemna, Hipponẽ [c] delata est: ibique tumultuariis armamentis ad præsens comparatis, Hostiam [d] nauigauit: & onus integrum pertulit. quæsitum est, an hi, quorum onus fuit, nautæ pro damno conferre debeant. respondit, non debere. hic enim sumptus instruendæ magis nauis, quam conseruandarum mercium gratia factus est.

De seruatis ex naue depressa, vel deiecta.

7. *Paulus* libro tertio Epitomarum Alfeni Digestorum.

CVm [e] depressa nauis, aut deiecta esset: quod quisque ex ea suum seruasset, sibi seruare respondit, tanquam ex incendio.

De rei iactæ dominio.

8. *Iulianus* lib.2.ex Minicio.

QVi leuandæ nauis gratia res aliquas proijciunt, nõ [f] hanc mentem habent, vt eas pro [g] derelicto habeant, quippe, si inuenerint eas, ablaturos: &, si suspicati fuerint, in quem locũ eiectæ sunt, requisituros: vt perinde sint, ac si quis onere pressus, in viam rem abiecerit, mox cum aliis reuersurus, vt eandem auferret.

De his qui naufragium fecerunt, direptis à publicanis. De authoritate legis Rhodiæ.

9. *Volusius Mæcianus* ex lege Rhodia [h].

AΞίωσις Εὐδαίμονος Νικομηδέως πρὸς Ἀντωνῖνον βασιλέα. κύριε βασιλεῦ Ἀντωνῖνε, ναυφράγιον ποιήσαντες ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, διηρπάγημεν ὑπὸ τῶν δημοσίων τῶν τὰς Κυκλάδας νήσους οἰκούντων. Ἀντωνῖνος εἶπεν Εὐδαίμονι· ἐγὼ μὲν τοῦ [i] κόσμου κύριος, ὁ δὲ νόμος τῆς θαλάσσης [k]. τῷ νόμῳ τῶν Ῥοδίων κρινέσθω τῷ ναυτικῷ, ἐν οἷς μή τις τῶν ἡμετέρων αὐτῷ νόμος ἐναντιοῦται. τοῦτο δὲ αὐτὸ καὶ ὁ θειότατος Αὔγουστος ἔκρινεν. *id est,*

DEprecatio Eudæmonis Nicomediensis ad Antoninum Imperatorem: Domine imperator Antonine, naufragium in Italia facientes, direpti sumus à Publicanis, Cyclades insulas habitantibus. Respondit Antoninus Eudæmoni: Ego quidem mũdi dominus [l]: lex autem maris. lege id Rhodia, quæ de rebus nauticis præscripta est, iudicetur: quatenus [m] nulla ei nostrarum legũ aduersatur. Hoc idem Diuus quoque Augustus iudicauit.

De morte mancipij in nauem impositi. 1. De rebus quæ cum naue perierunt, aut die statuto non sunt eo loci quo vehi debuerunt, exposita.

10. *Labeo* libro primo Pithanωn à Paulo Epitomarum.

SI vehẽda [n] mancipia conduxisti: pro eo mãcipio, quod in naue mortuum est [o], vectura tibi non debetur. Paulus: Imò [p] quæritur, quid actũ est: vtrum "vt" pro his, qui impositi, an pro his, qui deportati essent, merces daretur. quòd si hoc apparere non potuerit: satis erit pro nauta, si probauerit, impositum esse mancipium.

1 ¶ Si ea condicione nauem couduxisti, vt ea merces tuæ portarentur, eásque merces nulla nauta necessitate coactus, in [q] nauem deteriorem, cùm id sciret te fieri nolle, transtulit, & merces tuę cum ea naue perierunt, in qua nouissimè vectæ sunt: habes ex conducto "locato [r]" cum priore nauta actionem. Paulus: Imò cõtrà: si modò ea nauigatione, vtraque nauis periit, cùm id sine dolo, & culpa nautarum factum esset. Idem iuris erit, si prior nauta publicè retentus, nauigare cũ tuis mercibus prohibitus fuerit. Idem iuris erit, cùm ea condicione à te conduxisset, vt certam pænam tibi præstaret, nisi ante constitutum diem merces tuas eo loci exposuisset, in quem deuehendas eas merces locasset [s], nec per eum staret, quo minùs remissa [t] sibi "ea" pœna spectaret. Idem iuris in eodem genere cogitationis [u] obseruabimus: si probatum fuerit [x], nautam morbo impeditum, nauigare nõ potuisse. Idem dicemus, si nauis eius vitium fecerit sine dolo malo, & culpa eius.

2 ¶ Si conduxisti nauem amphorarum duo milium, & ibi amphoras portasti: pro duobus milibus amphorarũ pretium [y] debes. Paulus: Immò si auersione [z] nauis conducta est, pro duobus milibus debetur merces: [a] si pro numero impositarum amphorarum merces constituta est, contra se habet: nam pro tot amphoris pretium debes, quot portasti.

c quidam volunt esse Locrorum coloniam, cuius meminit 3. Plin. 5. quam Strabo 6. vocat ἱππώνιον, à qua Hipponiates sinus. non malè tamen potest intelligi altera duarum Hipponum Africæ, cuius meminit Polyb. 1. quarũ vni, quæ Diarrhitos, Melæ 1 Tritos Straboni 7. dicitur, præfuit episcopatui D. Augustinus. Eáque fuit memorabilis Delphini mãsuetudine ex hominis manu cibum capientis, 9. *Plin.* 8. refert August.16.*de ciuit.*8.in ea fuisse natum hominẽ quasi lunatas habentem plantas, & in eis binos tantummodò digitos, similes & manus.
d Ὤστια Straboni 3. ab Anco ædificata, Romæ nauale fuit.
e Naue depressa quod ex ea quisque de suis rebus seruauerit, sibi seruat tãquam ex incendio. *Synopsis Basilic.ibid.c.*14.
f *l.2.in fin.š.eod. l.9.in fin.j. de adquir.rer l.21.§.1.j. de adq.possess.l.7. j.pro derelicto.l.43.§.pen.j.de furtis §.vlt.Instit.de rerum diuis* Imò aliquando habent, *l.43.§.pen. j.de furtis.*
g *vide Authenticam Naufrag. Cod. de furtis.* 2. *Harmenopul* 11. §.19.
h sumpsere Romani leges nauticas complures à Rhodiis, quorũ disciplina naualis & gloria tunc maximè excellebat. Et Harmenop. 2. *tit.*15. testatur nauticarum omniũ legũ Rhodias esse vetustissimas. *Strabo* 1. maris imperiũ eos habuisse testatur. Idẽ *lib.*14. Rhodum omnibus maritimis vrbibus anteponit, & eorum in maritimis legibus εὐνομίαν καὶ ἐπιμέλειαν, putà de architectis instrumentis, armamentariis: Massiliensibus & Cyzicenis cõparat. Rhodi appellatione Cyclades intelliguntur. *Nou.* 41. earum enim caput erat: claram fuisse testatur Horatius in *Odis.*
i ὑπερβολή. Nec enim Scythis, Persis & Sarmatis imperauit. de hyperbole dixi *ad l.vlt.Cod.de probat.*
k legendum est ita θαλάσσης, vt sit sententia, Mũdi siue terræ lex, princeps ipse quidem est: lex maris, ex lege Rhodia petenda, in his in quibus nulla ipsius principis lex contraria est. Hunc locum ita nobis exprimit Harmenopulus 2.*Tit.*11.§.1. Nautica omnia, & quæcunque in mari controuersiæ incidunt, lege Rhodia deciduntur, & ex præscripto legum Rhodiarum disceptantur atque iudicantur, vbicũque lex alia non extiterit, quæ Rhodiis aduersetur. Sunt enim legum nauticarum omniũ legum Rhodiæ vetustissimæ.
l *vide quæ notaui de principis iure ad Nouell.*85. Num quicunque reges sunt, Imperatori subsint quæstionis est? vide Bartolum *ad l.1.§.ex hac, š.de rei vindicat.*
m quod & nos Galli de Romanorum iure prorsus censemus: eo s. vti nos quatenus ei lex Gallica non aduersatur. *Cuiac.apud Paul.2.sent.7.*
n huius legis interpretationem *vide apud Cuiac.4.obs.2.*
o & è contrario, natum: idem pro infante *l.19.§.7.j.locati.*
p Conduxisti vehenda mancipia: mancipium vnum in naui mortuum est: quæritur num vectura debeatur? si de mancipiis vehendis inita conuentio est, non debetur: si de mãcipiis tantùm naui imponendis. debetur: quemadmodum & si dubitetur de verbis conuentionis, *vt hic. Romanus singulari* 555. *incipiente Cõduxi mulionem.*
q *l.13.§.1.j.locati.*
r sic enim appellatur actio ex conducto. *Cuiacius 3.obseru.2.ex Var.2.de re rust.*
s locasses. *Cuiac.*
t remissam sibi eam pœnã. *Cuia.*
u cognitionis, *Cuiac.*
x *vide l.2.§.3.š. si quis cautionibus.*
y i mercedem. *v.l.2.j.locati.*
z Auersione cõducere & vendere quid, dixi *ad l.62.§.2.j.de contr.empt.*
a i.merces, de qua cõuenerit, integra debebitur, etiamsi parum aut nihil in nauẽ conductor immiserit. *Cuia.*

DE [b] INSTITORIA [c] actione.

TIT. III.

De actionibus ei qui institorem præposuit, aut in eum competentibus.

Vlpianus lib.28.ad Edictum.

AEQVVM [d] prætori visum est, sicut [e] commoda sentimus ex actu institorum, ita [f] etiam obligari nos ex contractibus ipsorum, & cõueniri. ¶ Sed non idem facit circa eum, qui institorem præposuit, vt experiri possit. sed si quidem seruũ proprium institorem habuit: potest esse securus, adquisitis sibi actionibus. si autẽ vel alienũ seruum, vel etiam hominem liberum: actione deficietur. ipsum tamen institorem, vel dominum eius conuenire poterit, vel mandati, vel negotiorum gestorum. Marcellus autem ait, debere dari [g] actionem ei, qui institorem præposuit, in eos, qui cum eo contraxerint.

2. *Gaius* libro nono ad Edictum Prouinciale.

EO nomine, quo institor contraxit: si modò aliter rem suam seruare non potest.

Institoris etymologia. Qui dicuntur institores.

3. *Vlpianus* lib.28.ad Edictum.

INstitor appellatus [h] est ex eo, quod negotio gerendo instet. nec multum facit, tabernæ sit præpositus, an cuilibet [i] alij negotiationi.

4. *Paulus* lib.30 ad Edictum.

CVm interdum etiam ad homines honestos adferant merces, & ibi vendant [k] *. nec mutat causam actionis [l] locus [m] vendendi emendíve: cùm vtroque modo verum sit, institorem emisse aut vendidisse.

8. *De libitinario & pollinctore.* 9. *De seruo pistoris vendente panem.* 10. *De discipulo fullonis.* 11. *Quibus ex causis hæc actio competit.* 16. *De fideiussore institoris.* 17. *Si decesserit is qui præposuit.* 18. *Si procurator, tutor, curator præposuerit.*

5. *Vlpianus* lib.28.ad Edictum.

CVicunque [n] igitur negotio præpositus sit, institor rectè appellabitur. 1 ¶ Nam & Seruius libro primo ad Brutum ait, si quid cum insulario [o] gestum sit, vel eo, quem quis ædificio præposuit, vel frumento coemendo in solidum eum teneri.

2 ¶ Labeo quoque scripsit, si quis [p] pecuniis fœnerãdis, agris colendis, mercaturis, redempturísque [q] faciendis præposuerit, in solidum eum teneri.

3 ¶ Sed & si in mensa habuit quis seruum præpositũ, nomine eius tenebitur.

4 ¶ Sed etiam eos institores dicendos placuit, quibus vestiarij, vel lintearij [r] dant vestem circumferendã, & distrahendam: quos vulgò circitores [s] appellamus.

5 ¶ Sed & muliones quis propriè institores appellet.

6 ¶ Item fullonum & sarcinatorum præpositus: stabularij quoque loco institorum habendi sunt.

7 ¶ Sed & si tabernarius seruum suum peregrè mitteret ad merces comparandas, & sibi mittendas: loco institoris habendum, Labeo scripsit.

b 4.C.25.*Paul.2.sent.*8.
c *Synops.Bas.*18.*tit.*1. ab institore negotio proposito sic dicta: vt exercitatoria à præponẽte, quia magisteriæ actionis nomen inelegans videtur. *
d Qui prepos̃uit institorem tabernæ, conueniri quidem potest ab iis qui cũ eo contraxerunt, *vt hîc.* non autem experiri potest aduersus eos, nisi proprium seruũ tabernæ prępos̃uerit *vers.sed non idem. Synops. & Titul.*1.*c.*1.1. *Harmenopul.*2.§.57. si verò seruus alienus aut homo liber est, habet aduersus ipsum ante dominum actionẽ mandati vel negotiorum gestorum, *vers.si autẽ.* Habet & actionem in eos, qui cũ tabernæ prępos̃ito contraxerunt, *vers. Marcellus.* si aliter rẽ suã seruare non potest. *l.2.j.eod. Synops.Basilic.*18. *Tit*1.*c.*1.
e sicut commoda sentimus ex actu præpositi institoris, ita & incõmoda sentire debemus. Et ideo qui seruum, siue filium, filiámve familiàs, siue ancillam præposuit negotiis vel mercibus exercendis, eorum nomine in solidum conuenitur. *Paul.2.sent.*8.§.1.
f *l.149.j.de reg.iur.*
g cur ita? *v.l.79.j.de verb.obl.l.5.j.de præt.stipul.*
h Institor, qui negotio instat. *l.18.j.eodem.*
i Institor, qui præest tabernæ vel cuilibet alij negotiationi, *vt hîc & l.5.j.eod.* Cuilibet, putà insulæ, ædificio, frumento coemendo, pecuniis fœnerandis, agris colendis, mercaturis, redempturis mensæ, vestibus & linteis circũferendis, mulis, fulloniæ, sarciendis vestibus, stabulo, mercibus emẽdis, libitinæ, pani *l.5.§.1.* & *sequentibus j.*
k *adde l.27.in fin.š.de petit.hered.*
l locus non mutat causã actionis.
m locus vendendi & emendi non mutat causam actionis. adde l.18.j.eod.
n facit *l.16.j.eod.*
o Insularius, insulæ custos. *v.quæ scripsi ad l.16.§.1.š.de vsu & habit.*
p *vide Paul.2.sent.*8.§.2.
q fortè captiuorum.
r ita iunguntur vestiarij & lintearij *in l.7.Cod.de excusat.muner.*
s Circuitores.

a Libitina, (quæ alia est à Libétina cuius meminit Varro 5.*de ling.* Aug.4.*de ciuit.* 8.) de dea Venere dicitur: in cuius templo vendebantur ea quæ ad sepulturam pertinebant. *vide Plutarchum in Problemat. Romanis num.* 23. an tu Aruntium & Ateiiũ & cæteros, qui captandorum testamentorum artem professi sunt, non putas eandé habere quæ designatores & libitinarios,vota? *Seneca 6.de benef.*38. Hinc Romæ Libitinensis porta. *Lampridius in Cõmodo*: per quã efferebantur cadauera: quoniã lege cautum erat ne quis in vrbe sepeliretur. Libitina sumitur etiam pro sepulturæ impensis. vix libitina suffecit. *Liu.*40. pro arte sepeliendi,hinc libitinã exercere. 5. *Val.* 2. libitinæ quæstus. *Horat. 2.serm.6.* pro lectomortuorum. *Horat.3. Carm.3.*

b κηπρισῶ legit. *Halo.* quem Græci ταφέα. *Alciatus ad l.Maximarum. Codice de excusat.muner.*

c *vulg.* pollicitator,malè. Pollinctor Nonio est,qui pollincit, lauat & abluit corpora mortuorum: de quo *v.l.*14.§.4. ff.*de relig.*& Tertul.*in Apologetico*,mortuis parati silicernium, obbã, pollinctoré scripsit: vnde pollinctorum negotiatio. hic Alciatus *in l.Maximarum. Codice de excusat. munerum*, pollinctores eos esse putat, qui in funerib⁹ cœnas opiparas & panes expollice cõparant, quíque Polluci & Græcis ταμιωπώλαι

d huc refero Pauli sententiã. 2.*sentent.* 8.§.*vlt.* Quod cùm disci pulis, inquit,eorum qui officinis vel tabernis præsunt,contractum est,in magistros vel institores tabernæ, in solidum actio datur.

e *vide l.*12.§.13.ff.*man.*

f Qui exposuit non eorum omnium nomine tenetur quæ ab institore contracta, sed quæ abeo ita contracta, vt ad id pertinerent, ad quod ipse institor præpositus. *Synopsis Basilic.eodem c.*3.

8 ¶ Idẽ ait,si libitinarius[a], quos Græcè νεκροθάπτας[b]. i. *mortuorum sepultores* vocant, seruum pollinctorem[c] habuerit,ísque mortuum spoliauerit, dandam in eum quasi institoriam actionem: quamuis & furti & iniuriarum actio competeret.

9 ¶ Idem Labeo ait:Si quis pistor seruum suum solitus fuit in certum locum mittere ad panem vendendum, deinde is, pecunia accepta præsenti, vt per dies singulos eis panem præstaret, conturbauerit: dubitari nó oportet, quin,si permisit ei ita dari summas,teneri debeat.

10 ¶ Sed & cùm fullo peregrè proficiscens, rogasset, vt discipulis suis[d], quibus tabernam instructam tradiderat,imperaret,post cuius profectionem vestimenta discipulus accepisset, & fugisset: fullonem non teneri, si quasi procurator fuit relictus:sin verò quasi institor,teneri eũ. planè si[e] adfirmauerit mihi, rectè me credere operariis suis:non institoria,sed ex locato tenebitur.

11 ¶ Non tamen omne, quod cum institore geritur, obligat eum,qui[f] præposuit.sed[g] ita,si eius rei gratia,cui præpositus fuerit, contractum est: "id est dumtaxat ad id, quod eum præposuit."

12 ¶ Proinde si præposui ad mercium distractionem, tenebor nomine eius ex empto actione. ¶ Item si fortè ad emendum "eum" præposuero, tenebor dumtaxat ex vendito.Sed neque,si ad emendum,& ille vendiderit: neque, si ad vendendum, & ille emerit, debebit teneri. ídque Cassius probat.

13 ¶ Sed si pecuniam quis crediderit institori ad emẽdas merces præposito,locus est institoriæ. Idémque[h], & si ad pensionem[i] pro taberna exsoluenda. Quod ita verũ puto,nisi prohibitus fuit mutuari.

14 ¶ Si ei,quem ad[k] vendendum,emendúmve oleum præposui, mutuum oleum datum sit:dicendum erit institoriam locum habere.

15 ¶ Item si[l] institor, cùm oleum vendidisset, annulum[m] arræ nomine acceperit,neque eum reddat:dominũ institoria teneri.nam eius rei,in quam præpositus est,cõtractum est. nisi[n] fortè mandatum ei fuit,præsenti pecunia vendere. Quare si fortè pignus[o] institor ob pretium acceperit:institoriæ locus erit.

16 ¶ Idem fideiussori[p],qui pro institore interuenerit, institoria competit.eius enim rei sequella est.

17 ¶ Si "ab alio" institor sit præpositus, is tamẽ decesserit, qui præposuit, & heres[q] ei extiterit.qui eodem institore vtatur:sine dubio teneri eum oportebit.nec non si ante aditam hereditatem cum eo contractum est:æquum est ignoranti dari institoriam actionem.

18 ¶ Sed & si procurator meus[r],tutor,curator, institorem præposuerit:dicendum erit,veluti à me præposito, dandam institoriam actionem.

6. *Paulus* lib.30.ad Edictum.

SEd & in ipsum procurarorem,si[f] omnium rerum procurator est,dari debebit institoria.

Si negotiorum gestor præposuit. 1. *De institoris & præponentis sexu,conditione.* 2. *Et ætate.*

7. *Vlpianus* lib.28.ad Edictum.

SEd & quis meam rem gerens præposuerit, & ratum habuero:idem erit dicendum.

g *l.*11.§.5.ff.*eodem.*

h Præposito ad emendum, pecunia credi potest ad pẽsionem tabernæ soluendã. Qui ita credidit,institoriam actionem habet etiam aduersus eum qui pręposuit,nisi prohibitus fuit mutuari.*Synopsis ibid.c.*3.

i ἐνοίκιον Græcis *illo loco.*

k Præposito ad vendendum & emendum oleum, mutuo oleum dari potest: eóque nomine institoria actione tenebitur qui eum præposuerit oleo vendendo & emendo. Cur ita? qui permittit emere, idem mutuum accipere quoque permisisse dicendus est.

l Præpositus ad vendendum arram accipere, seu fidem de pretio habere potest, nisi mandatum sit vt præsenti pecunia venderet, vt statim pretium acciperet. *Synopsis ibidem.*

m *vt in l.*11.§.6.*vers.ego illud.*ff.*de act.empt.*

n Fidem de pretio habere non potest,qui iussus est præsenti pecunia vendere.

o Præpositus ad vendendum,pignus ob pretium accipere potest.

p Præpositus ad vendendum vel emendum, fideiussorem rei venditæ vel pretij nomine dare potest. qui ita fideiussit,actionem institoriam habet aduersus eũ qui præposuit. *Synopsis ibidem.*

q *l.*15.ff.*eodem.*

r *l.*1.*in fine.*ff.*quod iussu.*

f *vt l.*58.59.ff.*de procurat.*

t *l.*1.§.16.ff.*de exercitoria.* Institoria actione tenetur mulier si præposuerit vel pręposita fuerit,& pupillus si modò id fecerit cum authoritate tutoris. 1. *Harmenopulus* 2.§.58.

u §.2.*in fine. Inst.quod cum eo.*

x Quilibet etiam præponit. *Synopsis Basilic.*18.*Tit.*2.*c.*4.

y Institoriæ & exercitoriæ actionis similitudo.

z *l.*1.§.16.ff.*de exercitoria.* quia tenetur is qui seruum suum magistrum naui præposuit. *Synopsis d.cap.*4.

a *d.cto* §.16.

b Institoria tenetur qui quem præposuit tabernæ etiam filiumfamiliàs, ancillam, pupillum.§.2.*l.*8.ff.*eodem. Synopsis d.c.*4.

c is autem non obligatur,*d.*§.16.*in fine.*

1 ¶ Parui[t] autem refert,quis sit institor: masculus,an fœmina:liber[u],an seruus:proprius,vel alienus:item quisquis[x] præposuit. Nam & si mulier præposuit,competet institoria,exemplo[y] exercitoriæ[z] actionis. &, si mulier[a] sit præposita, tenebitur etiam ipsa.Sed & si[b] filiafamiliàs sit,vel ancilla præposita:competit institoria actio.

2 ¶ Pupillus autem institor obligat eum qui eũ præposuit[c],institoria actione:quoniam sibi[d] imputare debet, qui eum præposuit.

8. *Gaius* libro nono ad Edictum Prouinciale.

NAm "&" plerique pueros, puellásque tabernis præponunt.

9. *Vlpianus* lib.28. ad Edictum.

VErùm si ipse pupillus præposuerit, si quidem tutoris auctoritate,obligabitur:si minus †, non.

10. *Gaius* libro nono ad Edictum Prouinciale.

EAtenus tamen dabitur in eum actio, quatenus[e] ex ea re locupletior est.

2. *De proscriptione ne contrahatur.* 7. *An concurrant institoria,& tributoria.* 8. *Si vicarium serui tui institorem fecero,túque cum eo contraxeris.*

11. *Vlpianus* lib.28.ad Edictum.

SEd si pupillus heres[f] extiterit ei,qui præposuerat,æquissimum erit,pupillum teneri,quamdiu præpositus manet. remouendus[g] enim fuit à tutoribus, si nollent opera eius vti. 1 ¶ Sed & si minor vigintiquinque annis erit,qui præposuit:auxilio[h] ætatis vtetur non sine causæ[i] cognitione. 2 ¶ De quo palàm[k] proscriptum fuerit, ne cum eo contrahatur: is præpositi loco non habetur.nõ enim permittendum erit cum institore contrahere: sed,si quis nolit contrahi, prohibeat: cæterùm, qui præposuit, tenebitur ipsa præpositione. 3 ¶ Proscribere palàm[l] sic accipimus: claris[m] literis, vnde de plano[n] rectè legi possit:ante[o] tabernam scilicet, vel ante eum locũ,in quo negotiatio exercetur:non in loco remoto,sed in euidenti. Literis, vtrùm Græcis, an Latinis? puto secundùm[p] loci condicionem: ne[q] quis causari possit ignorantiam literarum.Certè si quis dicat,ignorasse[r] se literas, vel non obseruasse,quod propositum erat.cùm multi[f] legerẽt,cúmque palam esset propositum,non audietur.

4 ¶ Proscriptum[t] autem[u] perpetuò[x] esse oportet. cęterùm si "per" id temporis. quo propositum non erat, vel obscurata proscriptione, contractum sit:institoria locum habebit. Proinde si dominus quidé mercis proscripsisset, alius autem sustulit: aut vetustate, vel pluuia,vel quo simili contingit,ne proscriptum esset, vel non pareret: dicendum,eũ,qui proposuit, teneri.Sed si ipse institor decipiendi mei causa detraxit, dolus ipsius proponẽti nocere debet,nisi particeps doli fuerit,qui cõtraxit. 5 ¶ Condicio[y] autẽ prępositionis seruãda est.Quid enim,si[z] certa lege,vel interuẽtu cuiusdã personę,vel sub pignore voluit cum eo cõtrahi,vel ad certã rem?æquissimum erit, id seruari, in quo præpositus est.Itẽ si plures habuit institores, vel cũ omnibus simul contrahi voluit,vel cũ vno solo: sed & si denũtiauit[a] cui,ne cum eo contraheret: nõ debet institoria teneri. nã & certam personã possumus prohibere

d *vt in l.*27.§.2. ff.*de arbitris.*

† *d.*§.16.

e Notanda est hæc regula, vt hîc in institoria, in venditione. *l. vlt. Cod.de vsucap. pro empt.* in indebito accepto.*l.*13.*in fin.*ff.*de condit. indebit.* commodato. *l.* 3.*in pr.*ff.*commodat.* in solutione.*l.*4.§.4.ff.*de doli except.l.*47.ff.*de solut.* & generaliter in quocunque contractu facto à pupillo. §.*vlt.circa finem. Inst.quib. alienare non licet.* Idem in heredibus dicendum.*v.l.*7.*in fi.*ff.*de tributor.*

f *l.*17.§.2.ff.*eod.*

g Institoria tenetur pupillus si heres extiterit ei qui pręposuit, donec eum tutores remoueãt. *Synopsis ibid. c.*4.

h i. restituetur in integrũ, non sine iusta causa. *Synopsis ibid.*

i nec enim passim minoribus subuenitur, sed causa cognita.*l.* 11.§.3. ff.*de minorib.*

k Institoria tenetur qui præposuit, nisi proscriptione prohibuit, ne cum præposito contraheretur. *Synopsis ibid. c.*5.§.3. ff.*eod.*§.5.*vers.sed & si denuntiauit.* ff.*eod. l.* 17. §.1.*in fi* §.*pen.*ff.*eodem.*

l Palàm proscribit q. has sequẽtes conditiones in proscribendo seruat,qui claris literis,qui quod de plano rectè legi possit, qui ante tabernam vel locũ in quo negotiatio exercetur, qui ibidẽ non in loco remoto, sed euidenti, qui literis eo loco frequẽtius vsitatis,seu idiomate eo loco vsitato proscribit, *vt hic.* quippe si hæc obseruentur,dicere non potest is qui contraxit, non propositas fuisse litteras,aut eas se non vidisse. *Synopsis Basilic.*17.*Titul.*2.*c.*5. *& ibi Scholiastes.*

m Claræ litteræ,hîc opinor,quæ non per notas scriptæ.

n ἐξ ἐπιπέδου. *Synopsis ibid.v.l.*5.§.7.ff.*commodati.* Ex antiquo ære regiæ Francorum & incomparabilis Bibliothecæ hæc verba citat Cuiacius, *apud forum palam, vnde de plano rectè legi possitur proscriptam habuerint.* & ex Iosepho 19. ὅθεν ἐξ ἐπιπέδου καλῶς ἀναγνωσθήσεται δυνατόν. Hæc est proponendarum legum conditio vulgaris: Vnde C. Cæsar culpatur quòd minutissimis literis & angustissimo loco legem de vectigalibus proposuit,vtíne cui describere liceret.*Cuiac.*7.*obs.*29. vide quæ notaui *ad l.*13.§.10.ff.*de excusat.tut.* o *l.*47.ff.*de peculio.*

p Ignorantia supina non toleratur. Supina est, id ignorare quod propositum eo loco sit vbi contrahas,quódque ibidem multi legunt.

q Loci consuetudo in proscriptionibus publicis spectanda.

r Ignorantia an præsumatur & toleretur,dixi *ad l.*6.*Cod.qui militare.* Sanè hîc sciẽtia (quæ animi inuisibilis qualitas est) signi aut coniecturis colligitur.

f Præsumitur nemo ignorare,quod multi legunt,quódque palàm propositum. At id mihi generaliùs quàm par sit, videtur. Tutius ita loquamur. Præsumitur nemo proscriptum id ignorasse, quod eo loco propositum est vbi contrahas: quódque ibidem multi legerunt.*v.l.*9.§.2.ff.*de iuris & facti ignor.*

t Proscriptio semper proposita esse debet, ac lectu facilis. Proinde si quum vetustate,vel pluuia,vel qua re alia (fumo scilicet vel puluere) fuerit obscurata,vel ab ipso præposito sublata,contraxerit cum eo quispiam,doli minime particeps: actionem aduersus eos qui præposuerunt habet. *Synopsis Basil.c.*5.

u hinc & ex §. superiori collige,quinque necessaria in hac proscriptione: vt proscriptio claris literis,quæque intelligi possit,ante locum negotiationis,de plano posita,perpetuò maneat. x vide Accursium *in l.*2.*in fi.*ff.*quib.ex caus.in possess.*

y ὅρος,modus,finis,potestas,lex.*Synopsis ibid.* Conditio in qua quis præponitur seruanda. z *l.*5.§.11.ff.*eodem.*

a de eo dixi §.2.ff.*eodem.*

contrahere

a Institoria actione qui præposuit institorem, tenetur, si interdum cum institore contrahi permittit, interdum prohibet: idque propter continuam variationem. *Synopsis ibidem.*

b Variationis continuæ exemplum hoc profertur à Græcis. Hodie proscribendo vetuit quis de vino cū institore cōtrahi: cras de oleo. hoc modo variè proscriptio mutatur. *Scholiastes apud authorem Synops. ibidem.*

c Variatio continua in homine seu præponente institore non ferenda.

d Deceptio cōtrahentibus no cere non debet.

e Qui cum institore in totum contrahi prohibet, non præpositus, sed custos est: nec alienare quidquam potest. *Synopsis ibidem.*

f Custodis & institoris differētia. Custos tabernæ vēdere mercem non potest. Institor, potest.

g Institoria qui agit, ex contractu in merces dominicas experitur. Tributoria verò in peculio datur, non in merce dominica. Priore qui rectè agit, ad aliam redire non potest, vnde nontant contrarias actiones simul non oriri: sed & eum qui priore loco, iusta actio ne experiatur, ad ineptam recurrere nō posse: qui inepta vtatur, apta, vt subsidiaria, vti posse. *arg. l.1. Codice de furtis*

h quia contraxerunt in merce dominica.

i *vide l.5.§.1.ꝭ.de exercitoria.*

k *facit l.4.3.de iudicijs.*

l Vsucapionem perfici ex contractu qui iure ciuili non valeat, hinc colligunt.

m seruos etiam præficiebāt veteres mercibus & mutuis pecuniis dandis.

n Arelati. *Halo.* vrbs ea A'ρελάτη Straboni dicitur *lib.3.* in quam pater Tiberij Cæsaris colonias deduxit. teste Suetonio in Tyberio: in eadem Cōstantinus magnus Synodum conuocauit. *Eusebius 10. Hist. Eccles.5.* Iunior Constantinus Theatrales ludos sumptuosissimè edidit anno imperij sui 30. *teste Ammiano* 14 Iustinianus Germanis eā attribuit, vt iis aduersus Gotthos vteretur: *Procop.3.de bello Got.* Plinius Coloniam Sextanorum eam vocat: quoniam ex sexta legione coloni eò deducti sunt. Reipublicæ Arelatensium meminit lex 34.ꝭ.*de vsufructu legato.*

contrahere, vel certum genus hominum, vel negotiatorum: vel certis hominibus permittere. Sed si [a] aliàs cum alio contrahi vetuit, continua [b] variatione [c]: danda est omnibus aduersus eum actio. neque enim decipi [d] debent contrahentes.

6 ¶ Sed si [e] in totum prohibuit, cum eo contrahi, præpositi loco non habetur, cùm magis [f] hic custodis sit loco, quàm institoris. ergo nec vēdere mercem hic poterit, nec modicum quid ex taberna.

7 ¶ Si [g] institoria rectè [h] actū est, tributoria ipso iure locum nō habet. neque enim potest habere locum tributoria in merce dominica. quòd si non fuit institor dominicæ mercis, tributoria superest actio.

8 ¶ Si à seruo tuo operas vicarij eius conduxero, & eum merci meæ institorem fecero, isque tibi mercē vendiderit: emptio est. nam, cùm [i] dominus à seruo emit, est emptio: licèt [k] non sit dominus obligatus. vsque adeo, vt etiam pro emptore & possidere, & vsucapere [l] dominus possit.

12. *Iulianus* lib.11. Digestorum.

ET ideo vtilis institoria actio aduersus me tibi competet, mihi verò aduersus te, vel de peculio dispensatoris, si ex cōducto agere velim: vel de peculio vicarij, quòd ei mercem vendendam mandauerim: pretiūmque, quo emisti, in rem tuam versum videri poterit, eo quòd debitor serui tui factus esses.

Si sæpius agatur institoria. 1. De nouatione. 2. De pluribus præponentibus.

13. *Vlpianus* lib.28. ad Edictum.

HAbebat quis seruum merci [m] oleariæ præpositum Arelatæ [n]: eundem & mutuis pecuniis accipiendis. acceperat mutuam pecuniam. putans creditor ad merces eum accepisse, egit proposita [o] actione: probare non potuit, mercis gratia eum accepisse. licèt consumpta est actio, nec amplius agere poterit, quasi pecuniis quoque mutuis accipiendis esset præpositus: tamen Iulianus vtilē ei actionem competere ait.

1 ¶ Meminisse autem oportebit, institoria dominum ita demum teneri, si non, nouauerit [p] quis eam obligationem, vel ab institore, vel ab alio nouandi animo, stipulando. 2 ¶ Si duo plurésve tabernam exerceant, & seruum, quem ex disparibus partibus habebant, institorē [q] præposuerint: vtrùm pro dominicis partibus teneantur, an pro æqualibus: an pro portione mercis, an verò insolidum, Iulianus quærit. & verius esse ait, exemplo exercitorum, & de peculio actionis, in solidum vnúmquemque conueniri posse. & quidquid is præstiterit, qui conuentus est, societatis iudicio [r], vel communi diuidundo cōsequetur. quam sententiam & suprà probauimus.

14. *Paulus* lib.4. ad Plautium.

IDem erit, & si alienus seruus communi merci præpositus sit. nam aduersus vtrumque [s] in solidum actio dari debet. & quod quisque præstiterit: eius partem, societatis, vel communi diuidundo iudicio consequetur, certè vbicúque actio societatis, vel communi diuidundo cessat: quemque pro parte sua condemnari oportere, constat. veluti, si is, cuius seruo creditum est, duobus heredibus instituitis, ei seruo libertatem dederit. nam heredū quisque pro sua parte conueniendi sunt: quia cessat inter eos cōmuni diuidundo iudicium.

De tempore harum actionum. de herede.

15. *Vlpianus* lib.28. ad Edictum.

NOuissimè sciendum est, has actiones perpetuò dari, & in heredem [t], & heredibus.

De villico.

o Institoriæ.

p vide Bartolum *in l. ciuitas 27.ꝭ.de reb.creditis.*

q Institoria contra dominum non competit, vbi prima actio nouatur.

r *l.3.ꝭ.de exercitoria.*

s *l.4.§.1.ꝭ.de exercitoria.*

t *l.5.§.pen.ꝭ.eodem.*

u Ex vilici contractibus, non datur in præponentē actio. est enim fructuum tantum susceptor: nisi fortè permissum ei sit aliquid distrahere. *Synopsis Basilicon 18. Titul.c.9.*

x villicus, qui Græcis διοικητὴς χωρίου, actor fundi. *Synopsis Basilicon eodem c.9.* est præpositus rationibus rusticis, fructibus percipiendis, vineis óque operi rustico. *l.8.ꝭ.de instructo l.3.ꝭ.de adim.leg.* Sed Poetæ transferunt eam appellationem ad Præfectos quoslibet: vt Iuuenal. ad Præfectum vrbi *Satyr.4.* & Patauina inscriptio, ad Præfectum ærarij. *v. Cuiac.10.obs.37.*

y *sub.*institoria. Est enim vilicus alius ab institore.

z Vilicus propter fructus percipiendos præponitur, non propter quæstum.

a Custodes castrorum fundos in emphyteusim dare non posse, hoc loco colligit vetus interpres Gulielmus Cuneus.

16. *Paulus* lib.29. ad Edictum.

SI [u] cum vilico [x] alicuius contractum sit, non datur in dominum actio [y]: quia vilicus propter [z] fructus percipiendos, non [a] propter quæstum præponitur. Si tamen vilicum distrahendis quoque mercibus præpositum habuero: nō erit iniquum, exemplo [b] institoriæ, actionem in me competere.

Si quis mancipiis, vel iumentis pecoribúsve emendis vendendísve præpositus sit. 1. De seruo alieno præposito. 2. De morte eius qui præposuit. 4. De denunciatione, ne institori credatur. 5. De actione directa.

17. *Idem* lib.30. ad Edictum.

SI quis mancipiis, vel iumentis, pecoribúsue emendis, vendendísque præpositus sit: non solùm institoria cōpetit aduersus eum, qui præposuit: sed etiam redhibitoria, vel ex stipulatu duplæ simplæve in solidū actio danda est. 1 ¶ Si seruum Titij institorem habueris: vel tecū ex hoc edicto, vel cum Titio ex inferioribus edictis agere potero. Sed si tu cum eo contrahi vetuisti [c], cum Titio dumtaxat agi poterit.

2 ¶ Si impubes patri habendi institores, heres extiterit, deinde cum his contractum fuerit: dicendum est, in pupillum dari actionem, propter vtilitatem promiscui vsus [d], quemadmodum vbi post mortem tutoris, cuius authoritate institor præpositus est, cum eo contrahitur [e].

3 ¶ Eius contractus certè nomine, qui ante aditā hereditatem intercessit, etiam si furiosus heres existat, dandam "esse" actionem, etiam Pomponius scripsit. non enim imputandum est ei, qui sciens dominum decessisse, cum institore exercente mercem contrahat.

4 ¶ Proculus ait, si denuntiauero tibi ne seruo à me præposito crederes, exceptionē dādam [f], *si ille illi non denuntiauerit, ne illi seruo crederet.* sed si ex eo contractu peculium habeat [g], aut in rem meā versum sit, nec velim, quo locupletior sim, soluere: replicari de dolo "malo" oportet. nam videri [h] me dolum "malum" facere, qui ex aliena iactura lucrum quæram.

5 ¶ Ex hac causa [i] etiam condici posse, verum est.

Definitio institoris.

18. *Idem* libro singulari de variis lectionibus.

INstitor [k] est, qui tabernæ, locóve, ad emendum, vendendúmve præponitur [l]: quique sine loco [m] ad eūdem actum præponitur.

De procuratore accipiendis pecuniis præposito. 1. De manumissione institoris. 2. Si pater pro filio institore fideiusserit. 3. Quibus ex causis institoria competit.

19. *Papinianus* lib.3. Responsorum.

IN eum, qui mutuis accipiendis pecuniis procuratorem præposuit, vtilis ad [n] exemplū institoriæ dabitur actio. quod æquè faciendum erit, & si procurator soluendo sit, qui stipulanti pecuniam promisit.

1 ¶ Si [o] dominus, qui seruum institorem apud mensam pecuniis accipiendis habuit, post libertatem quoque datam, idem per libertum negotium exercuit, varietate status [p] non mutabitur periculi causa.

2 ¶ Tabernæ præpositus à patre filius, mercium causa mutuam pecuniā accepit. pro eo pater fideiussit. etiam [q] institoria ab eo petetur. cùm [r] acceptæ pecuniæ speciem, fideiubendo, negotio tabernæ miscuerit.

3 ¶ Seruus [s] pecuniis tantùm [t] fœnerādis præpositus, per intercessionem æs alienum suscipiens, vt institorem [u], dominum insolidum iure prætorio non adstringit. quod

b Cur ita? *collige ex l.5.ꝭ.eodem. v. del.19.ꝭ.eod.*

c *v. l.11.§.2.3.ꝭ. eod.*

d commerciorum. *Liuius 34. 38. adde l. 14.§.1. ꝭ.de minor. l.12.§.1. in fi.ꝭ.de author. tut.*

e hinc collige, morte eius qui institorem præposuit mercaturis faciendis, nō finiri præpositionem & institoris officium: sed institorem remouendum esse. *l.11.ꝭ. eodem.* interim notandum, quòd si tibi in hoc dederim nummos, vt Sticho crederes, & me mortuo ignorans dederis, non facias accipiētis. *l. pen. ꝭ.de reb.cred.* Cur tam variè? an quia institor à dispēsatore separandus sit? Qua in re tādem? quòd illius negotium ad rempub. spectet. *l.1.§.20.ꝭ.de exercit.* huius autem mandatum priuatæ potius accedit, quàm præpositioni publicæ. *v. Cuiac. 8.ad Af.*

f *sub.* si velis me in solidum conuenire institoria.

g i. in peculium vertat.

h Dolo facit qui aliena iactura lucrum quærit. *vide l.14.ꝭ.de condict.indebiti.*

i *l.29.ꝭ.de rebus cred.*

k Institor est, qui ad emendū, vendendúmve præpositus est loco alicui, vel sine loco. *Synopsis Basilic. eodem c.11.*

l quique insistit *l.3.l.5.ꝭ.eodem.§. 2. vers. institoria. Institut. quod cum eo.*

m facit. *l. 4.ꝭ. eod.*

n *l.16.in fi.ꝭ.eod. l.5. Cod.eod. l.10. §.5.ꝭ.mandati.*

o si præpositus à me seru[9], post libertatem quoque datam permanserit in negotiatione, institoria obligatus maneo. *Synopsis ibid.c.12.*

p *l.58.§.2.ꝭ.pro socio.*

q Etiam dictio implicatiua.

r Institoriam actionem fideiussoria obligatio non tollit, i. etiamsi pro filio in causa mercium paternarum contrahente, ipse fideiusserit pater, datur institoria etiam actio in patrem, non tantùm ex fideiussione. Qui ita fideiubet, non tollit naturam seu actionem institoriam.

s Atqui pro seipso fidejussisse pater videtur. *l.heres. § seruo.ꝭ.de fideiuss.* Imò pro filio. *l.sed Iulianus.§.interdum.ꝭ.ad Macedon.*

t *l.vlt.ꝭ.quod cum eo.*

u vt institor. *Hal.i.* institor non obligat dominum nisi ad id quod est præpositus. *Bart.* Contrahens apposito nomine officij, in dubio contemplatione officij, non suo nomine contrahere videtur. *Bart.* ideóque, si curator, citra fraudem, dotem nomine pupillæ vt curator pollicetur, post æs alienū pupillæ emergens, supra vires patrimonij eius nō tenebitur. *l.43. §.1.ꝭ.de adm.tut.* idē dicendū est, si eo quē diximus modo curator vel tutor pecuniā se soluturum cauit. *v.l.5.in pr. & fi.ꝭ.quando ex facto tut.* secus si vt procurator & proprio nomine se obligauit. *l.seruum.ꝭ.mandati.*

de Tribut: actioni

Fœnerandis tantùm pecuniis præpoſitus, fideiubendi pro alio mandatum habere non intelligitur: neque ſi fideiuſſerit, dominũ inſtitoria obligabit. Quid ſi cum fœnori pecuniam dare vellet Titio, ab eodem delegatus fuerit Seio: rectè Seius pecuniam petierit ab inſtitoris domino: cui viciſſim actio datur aduerſus Titiũ, quo delegante, inſtitor Seio pecuniam promiſit.

autem pro eo, qui pecuniã fœnerauit [x], per delegationem alij promiſit: à domino rectè petetur, cui pecuniæ creditæ contra eum, qui delegauit, actio quæſita eſt.

De morte præponentis.

20. *Scæuola* lib. 5. Digeſtorum.

LVcius Titius menſæ numulariæ, quam exercebat, habuit libertum præpoſitum. is Gaio Seio cauit in hæc verba: *Octauius* [a] *Terminalis, rem agens Octauij* [b] *Felicis, Domitio Felici ſalutem. habes* [c] *penes menſam patroni mei denarios mille, quos denarios vobis numerare debebo pridie Kalẽdas Maias*, quæſitum eſt, Lucio Titio defuncto, ſine herede, bonis eius venditis, an ex epiſtola iure conueniri Terminalis poſſit. reſpondit, nec iure his verbis obligatum, nec æquitatem conueniendi eum ſupereſſe: cùm id, inſtitoris officio [e], ad fidem menſæ proteſtandam, ſcripſiſſet.

DE TRIBVTORIA [f] actione.

TIT. IIII.

Vtilitas edicti. 1. Mercis apellatione quid contineatur. 2. Differentia mercis peculiaris, & peculij. 3. De ſciẽtia, & patientia domini. 4. Poteſtatis verbum quomodo accipitur. 5. De his qui bona fide ſeruiunt, vel in quibus vſumfructum habemus.

Vlpianus lib. 29. ad Edictum.

HVIVS quoque [g] edicti nõ minima vtilitas eſt: vt dominus, qui [h] alioquin in ſerui cõtractibus priuilegium [i] habet, (quippe cùm de peculio dumtaxat teneatur: cuius peculij [k] æſtimatio, deducto, quod domino debetur, fit) tamen, ſi ſcierit ſeruũ peculiari merce negotiari, velut extraneus creditor, ex hoc edicto in [l] tributum vocatur [m].

1 ¶ Licèt mercis [n] appellatio anguſtior ſit, vt neque ad ſeruos [o] fullones, vel ſarcinatores, vel textores, vel venaliciarios pertineat: tamen Pedius libro quintodecimo ſcribit, ad omnes negotiationes porrigendum edictum.

2 ¶ Peculiarem [p] autem mercem, non ſicuti peculium accipimus. quippe peculium [q] deducto quod domino debetur, accipitur: merx peculiaris, etiam ſi [r] nihil ſit in peculio, dominum tributoria obligat: ita demum, ſi ſciente eo negotiabitur.

3 ¶ Scientiam [ſ] hîc eam accipimus, quæ habet & voluntatem. ſed (vt ego puto) non volũtatem, ſed patientiã: non enim velle debet dominus, ſed non nolle [t]. ſi igitur ſcit, & non proteſtatur, & contradicit: tenebitur actione tributoria.

4 ¶ Poteſtatis [u] verbum ad omnem ſexum, item [x] ad omnes, qui ſunt alieno iuri ſubiecti, porrigendum erit.

5 ¶ Non ſolùm ad ſeruos pertinebit tributoria actio, verùm ad eos quoque, qui [y] nobis bona fide ſeruiunt: ſiue liberi, ſiue ſerui alieni ſunt: vel in quibus vſumfructum habemus.

2. *Paulus* lib. 30. ad Edictum.

VT tamen merx, qua peculiariter negotietur, ad nos pertineat.

De ſeruo communi. 1. De ſeruo pupilli vel furioſi.

3. *Vlpianus* lib. 29. ad Edictum.

SEd ſi [z] ſeruus communis ſit, & ambo ſciant domini: in vtrumlibet ex illis dabitur actio. at ſi alter ſcit, alter ignorauit: in eum, qui ſcit, dabitur actio: deducetur tamen ſolidum: quod ei qui ignorauit debetur. Quòd ſi ipſum quis ignorantem conuenerit: quoniam de peculio conuenitur: deducetur etiam id, quod ſcienti debetur: & quidem in ſolidum, nam & ſi ipſe de peculio conuentus eſſet, ſolidum, quod ei deberetur, deduceretur. & ita Iulianus libro duodecimo Digeſtorum ſcripſit.

1 ¶ Si ſeruus pupilli, vel furioſi, ſciente tutore, vel curatore, "in" merce peculiari negotietur *: dolum quidem

b An fœnori recepit? an potius fœnori dedit? Illud verius.
c Prænomen patroni liberti adſumebãt, *vt hic*: Octauius Terminalis libertus rẽ agens Octauij Fœlicis.
d qui ſuperius dictus eſt Lucius Titius: vt hinc colligant, veteres interdũ quadrinomios fuiſſe.
e *vide quæ ſcripſi ad Lucium 24. ꝟ. depoſiti.*
f ſic enim legẽdum eſt, nõ Tributaria. §. 2. ꝟ. *eod.* §. 3. *Inſt. quod cum eo.* Cur ita appellatur? *vide l. 1. ꝟ. eod.*
g hic ſermo ad ſuperiores titulos refertur. *l. 1. in pr. ſ. de exercit. l. 1. ſ. de inſtit.*
h Actione de peculio mota, deducit dominus quod ſibi debetur, ſi quidem ignorabat: ſi verò ſciebat ſeruum negotiari in merce peculiari, velut extraneus creditor, venit in actioné (quæ tributoria, διαιρετικὴ dicitur) quæ inter dominum & eos qui cum ſeruo contraxerũt, pro rata lucrum diuidit, qualiſcunque tandem ſit negotiatio, ſiue terra, ſiue mari. Verbi gratia, ſi contigerit ſeruum, diuerſis, atque etiam domino ſuo debere, cogitur in mediũ proferre merces ſuas, quarum pro rata eius alieni fit diuiſio: nec in vllo dominus potior eſt, ſed debitum æqualiter diuiditur. *Synopſis Baſilic. 18. Titul. 2. c. 1. & ibid. Scholiaſtes.*
i vt ſit prior. *l. 52. in pr. ꝟ. de peculio.*
k Peculium æſtimatur deducto eo quod domino debetur, *vt hic & §. 2.* *
l ἀναλόγως διαιρεῖται τὰ φορτία. Tributoria actio ab inſtitoria differt. Inſtitoria agitur in ſolidũ aduerſus eũ qui præpoſuit: Tributoria ad peculium. Et inſtitoria quidem ſemper agitur aduerſus eum qui præpoſuit: Tributoria verò ad merces peculiares ſerui qui magnum æs alienum contraxit, quæ quidem inter creditores atque dominum merces pro rata diuidit. *Scholiaſtes apud authorem Synopſeos Baſilic. 18. Tit. 1. c. 1.*
m id eſt, ad æquam tributionem primùm vocetur: ſi iniquè partitus fuerit, hac etiam actione tenebitur, quæ correctoria eſt iniquæ tributionis mercium peculiarium à patre vel domino factæ dolo malo inter eum & alios mercium creditores, in quibus eo ſciente filiusfam. vel ſeruus negotiabatur. *Cuiac. hic.*
n Mercis appellatione propriè non continentur mancipia, ſed lata ſignificatione. *adde l. Mercis & l. Mercem ꝟ. de verb. ſignif.*
o *l. 5. § 14. ſ. eod. l. 207. ꝟ. de verb. ſignif.*
p Peculij & peculiaris mercis differentia.
q Peculiũ dicitur quod ſupereſt eo deducto quod domino debetur.

r Tributoria actio locum habet, etiamſi nihil ſit in peculio. *Synopſ. ibid. c. 1.*
ſ Scientiam in tributoria actione accipimus, non pro voluntate, ſed pro patientia, quippe ſi dominus ſciat, nec proteſtetur, aut contradicat, actione tributoria tenetur. *Synopſis ibidem.*
t nolle eſt ſcienter & palam refragari. Velle, ei contrarium: non Nolle, medium eſt, & patiẽtiam denotat & factũ tacendo comprobare. *v. quæ notaui ad l. 4. ꝟ. de regulis iuris.*

tutoris, vel curatoris nocere pupillo [a], vel furioſo non debere puto: nec tamen lucroſum eſſe debere. & ideo hactenus eum ex dolo tutoris tributoria teneri, ſi quid ad eum peruenerit. idem & in furioſo puto: quamuis Pomponius libro octauo epiſtolarum, ſi ſoluendo tutor, ſi ex dolo eius pupillum teneri ſcripſit. & ſanè hactenus tenebitur, vt actionem, quam contra tutorem habeat, præſtet.

2 ¶ Sed & ſi ipſius pupilli dolo factum ſit, ſi eius ætatis [b] ſit, vt doli capax ſit: efficere vt teneatur. quãuis ſcientia eius non [c] ſufficiat ad negotiationem. quid ergo eſt? ſcientia quidem tutoris, & curatoris debet facere locum huic actioni. dolus autem quatenus noceat, oſtendi [d].

4. *Paulus* lib. 30. ad Edictum.

SI pupillus, cuius tutor ſcierit, pubes factus, vel furioſus, ſanæ mentis, dolo admittant: tenentur ex hoc edicto.

De ſcientia & dolo procuratoris. 1. De ſeruo vicario. 2. De ancilla. 3. De inſtitore ſerui. 4. De merce: & eo quod eſt extra mercem. 6. Qui vocantur in tributum. 7. De cauſa ex qua domino debetur. 8. De merce pignerata. 9. Si domino vel eis debeatur, qui ſunt in eius poteſtate. 10. De pluribus dominis. 11. De peculio & merce, & pretio mercis. 13. De inſtrumento tabernæ, & cæteris quæ ſeruus habet extra peculium. 14. De mancipiis. 15. De pluribus creditoribus ſeparatis. 16. De duabus tabernis eiuſdem negotiationis. 17. Qui ſunt potiores vel non. 19. De tribuendo pro rata ſi vnus agat tributoria.

5. *Vlpianus* libro 29. ad Edictum.

PRocuratoris [e] autem ſcientiam, & dolum nocere debere domino, neque Pomponius dubitat, nec nos dubitamus.

1 ¶ Si vicarius ſerui mei negotietur: ſi quidem me ſciente, tributoria tenebor: ſi me ignorante, ordinario ſciente, de peculio eius actionem dandam Pomponius libro ſexageſimo ſcripſit: nec deducẽdum [f] ex vicarij peculio, quod ordinario debetur: cùm id quod mihi debetur, deducatur: ſed ſi vterque ſcierimus: & tributoriam, & de peculio actionem competere ait. tributoriam, vicarij nomine. de peculio verò, ordinarij. eligere tamen debere agentem, qua potius actione experiatur. ſic tamẽ, vt vtrumque tribuatur. & quod mihi & quod ſeruo debetur. cùm, ſi ſeruus ordinarius ignoraſſet, deduceretur integrum, quod ei à vicario debetur. 2 ¶ Sed, & ſi ancilla [g] negotiabitur, admittendam tributoriam dicimus. 3 ¶ Item parui refert, cum ipſo ſeruo contrahatur, an cum inſtitore eius.

4 ¶ *Mercis* [h] *nomine* meritò adiicitur [i], ne omnis negotiatio cum eo facta tributoriam inducat. 5 ¶ Per hanc actionem tribui iubetur, quod [k] ex ea merce, & quod eo nomine receptum eſt. 6 ¶ In [l] tributum autem vocantur, qui in poteſtate habent, cum creditoribus mercis.

7 ¶ Sed eſt quæſitum: dominus vtrùm ita demum partietur ex merce ſi quid ei mercis nomine debeatur, an verò & ſi ex alia cauſa. & Labeo ait, ex quacunque cauſa [m] ei debeatur. paruíque referre, ante mercẽ, an poſtea ei debere quid ſeruus cœperit. ſufficere enim, quòd priuilegiũ deductionis perdidit. 8 ¶ Quid tamen ſi qui contrahebant, ipſam mercem pignori acceperint? puto debere dici præferendos [n] domino iure pignoris. 9 ¶ Siue autem domino, ſiue his, qui in poteſtate eius ſunt, debeatur: vtique erit tribuendum. 10 ¶ Sed ſi duo, pluréſve domini ſint: vtique omnibus tribuetur pro rata debiti ſui.

11 ¶ Non [o] autem totum peculium venit in tributum: ſed [p] id dumtaxat, quod ex ea merce eſt: ſiue merces manent, ſiue pretium earum receptum, conuerſumve eſt in peculium. 12 ¶ Sed & ſi adhuc debeatur mercis nomine à quibuſdã, quibus ſolebat ſeruus diſtrahere: hoc quoque tribuetur: prout fuerit receptum. 13 ¶ Si præter mercem ſeruus iſte in taberna [q] habeat inſtrumentum, an hoc quoque tribuatur? & Labeo ait, & hoc tribui. & eſt æquiſſimum. plerumque enim hic apparatus [r] ex merce eſt, immo ſemper. Cętera tamen, quæ extra hæc in peculium habuit

u *l. 215. ꝟ. de verb. ſignif.*
x Tributoria actio cõpetit de quouis, qui iuris alieni eſt, bonáque fide ſeruit, *vt hic.* tam libero quàm ſeruo alieno, & in quo vſumfructũ habemus. §. 5. ꝟ. *eo.* ſi tamen peculiaris merx, qua negotiatur ad reũ pertineat. *lege 2. ꝟ. eodem. Synopſis Baſil. ibid.*
y *l. 1. in fi. ꝟ. de peculio.*
z *vide l. 11. §. vlt. ꝟ. de peculio.*
a *v. l. 3. ꝟ. quando ex facto tut.*
b *v. l. 2. § 19. ꝟ. vi bonorum raptor.*
c *v. l. 110. § 2. ꝟ. de reg. iur.*
d debet ſ. ab eo qui dolo dicit factum eſſe. *l. 18. §. 1. ꝟ. de probat.*
e generalis. *l. 58. ſ. de procur.* cui omnium rerum adminiſtratio data eſt. *l. 5. in fi. l. 6. ſ. de inſtitoria*: aliàs ſi talis non ſit procurator dolus eius minimè nocebit, *l. 4. § 18. in fin. de doli except.*
f Imò, deducendum eſt. *l. 17. in fi. ꝟ. de peculio.*
g *vide l. 7. §. 1. l. 8. ſ. de inſtitor. l. 27. ꝟ. de pecul.*
h Tributoriam actionem inducit non omnis contractus, ſed is qui mercis nomine initur. *Synopſis eodem c. 9.*
i *l. 1. §. 1. ſ. eod.*
k Tributoria actione tribuitur quod ex mercibus, & quod eo nomine ſeruus habet. *Synopſis ibidem.*
l μερίζεται. Partitur ex merce is, qui habet in poteſtate contrahentem, cum creditoribus, *vt hîc*, ſiue mercis nomine debeatur, ſiue quacũque alia ex cauſa, ſiue tam ipſi domino, quàm aliis qui in eius poteſtate ſunt, deberi cœperit antè quàm negotiaretur is qui eſt in poteſtate, ſiue poſtea. §. 7. § 9 §. 10. ꝟ. *eodem.* quod ſi merces domino oppignoratæ ſunt, domino præferuntur. §. 8. ꝟ. *eodem. Synopſis ibid.*
m ſiue ex contractu, ſiue ex rationum libris, ſiue ex delicto. *l. 9. §. 5. ꝟ. de peculio.*
n Creditorem qui ſemen ad ſeminandum dedit, aliis etiam anterioribus creditoribus præferri hinc colligunt, cùm ſit cauſa fructuum percipiendorum. *Petr. de Ferrariis in forma libelli. §. ſub ea. verſ. quid autem.*
o Non totum peculium, ſed quidquid ex merce eſt, tribuitur: tum, quod ex ea receptum eſt, quódque comparatum eſt ex ea peculium: quæque ſunt in taberna inſtrumenta. Hæc enim ſemper dominij eſſe creduntur, *vt hic. §. 11. 12. 13. 14. Synopſis ibidem.*
p *§. 5. ſ. eodem. § 13. ꝟ. eodem. l. 11. ꝟ. eodem.*
q *al.* in taberna.
r *vide l. 12. ꝟ. de inſtructo.*

lium habuit, non tribuentur: vt putà argentum habuit, vel aurum, nisi si hæc ex merce comparauit.

14 ¶ Item si [a] mãcipia in negotiatione habuit ex merce parata, etiam hæc tribuentur.

15 ¶ Si plures habuit seruus creditores, sed quosdam in mercibus certis: an omnes in iisdem confundendi erũt, & omnes in tributum vocandi? vtputà duas negotiationes exercebat, (puta sagariam [b] & lintheariam) & separatos habuit creditores. putà separatim eos in tributum vocari. vnusquisque enim eorum merci magis, quàm ipsi, credidit. 16 ¶ Sed si [c] duas tabernas eiusdem negotiationis exercuit, & ego fui tabernę (verbi gratia) quam ad Bucinum [d] habuit, ratiocinator, alius eius, quam trãs Tiberim: æquissimum puto, separatim [e] tributionem faciendam: ne ex alterius re, mercéve, alij indemnes fiant, alij damnum sentiant.

17 ¶ Planè si in eadem [f] taberna merces deferebãtur: licèt hæ, quæ existent, ex [g] vnius creditoris, pecunia sint comparatæ: dicendum erit, omnes in tributũ venire, nisi fuerint creditori pigneratæ.

18 ¶ Sed si dedi mercem meam vendẽdam, & exstat: videamus, ne iniquum sit, in tributum me vocari. & si quidem in creditum ei abiit, tributio locũ habebit. enimuero si non abiit: quia res venditæ non alias desinunt esse meæ, quamuis vendidero, nisi [h] ære soluto, vel fideiussore dato, vel aliàs satisfacto: dicendũ erit, vindicare [i] me posse.

19 ¶ Tributio autem fit pro [k] rata eius, quod cuique debeatur. & ideo, si vnus creditor veniat desiderans tribui integram portionem, consequitur. sed quoniã fieri potest, vt alius quoque vel alij exsistere possint mercis peculiaris creditores: cauere [l] debet creditor iste, pro rata se refusurum, si fortè alij emerserint creditores.

6. *Paulus* lib. 30. ad Edictum.

NOn [m] enim hæc actio, sicut de peculio occupantis [n] meliorem causam facit: sed æqualem [o] condicionem quandoque agentium.

1. Si dominus tribuere nolit. 2. Si minus tributum sit. 3. Si dominus mercem perire passus est, aut au ttit, aut vilius distraxit, aut pretium non exegit. 4. Si negauerit cuiquam deberi. 5. De tempore huius actionis. de successoribus.

7. *Vlpianus* lib. 29. ad Edictum.

ILlud quoque cauere debet, si quid aliud domini debitũ emerserit, refusurum se ei pro rata. finge enim condicionale debitum imminere, vel in occulto esse. hoc quoque admittendum est. nam iniuriam dominus pati nõ debet, licèt in tributum vocatur.

1 ¶ Quid tamen si [p] dominus tribuere nolit, nec hanc molestiam suscipere: sed peculio, vel mercibus cedere paratus sit? Pedius refert, audiendum eum. quæ sententia habet æquitatem. & plerumque arbitrum in hanc rem prætor debebit dare, cuius interuentu tribuantur merces peculiares.

2 ¶ Si cuius dolo malo factum est, quo minus ita tribueretur: in eum tributoria [q] datur, vt quanto minùs tributum sit, quàm deberet, præstet. quæ actio dolum malum coercet domini. Minus [r] autem tribuere videtur, etiã si nihil tributum sit. Si tamen ignorans in merce seruum habere, minùs tribuit: non videtur dolo minus tribuisse: sed [s] re comperta, si non tribuat dolo "nunc" non caret. Proinde si bis ex ea merce solui fecit, vtique dolo videtur minùs tribuisse.

3 ¶ Sed & si mercem perire passus est, aut eam auertit, aut viliorís data opera distraxit, vel si ab emptoribus pretium non exegerit: dicendum erit, teneri eum tributoria, si dolus interuenit.

4 ¶ Sed etsi negauerit domino cuiquam deberi: videndum erit, an tributoriæ locus sit. & est verior Labeonis sententia, tributoriam locum habere. alioquin expediet domino negare [t].

5 ¶ Hæc actio & perpetuò [u]: & in heredem datur, de [x] eo dumtaxat quod ad eum peruenit.

8. *Iulianus* lib. 11. Digestorum.

QVia [y] non de [z] dolo est, sed rei persecutionem cótinet. quare etiam mortuo seruo dominus, itẽ heres eius perpetuò teneri debebit, propter factum defuncti: quamuis non aliter, quàm dolo interueniente competat.

De concursu actionis. de peculio, & tributoria. 1. De herede.

9. *Vlpianus* libro vigesimonono ad Edictum.

QVod in herede dicimus, idem erit & in cæteris successoribus.

1 ¶ Eligere [a] quis debet, qua actione experiatur: vtrùm de peculio, an tributoria. cùm scit [b] sibi regressum ad aliam non futurum [c]. planè si quis velit ex alia causa tributoria agere, ex alia causa de peculio audiendus erit.

2 ¶ Si [d] seruo testamento manumisso peculium legatum sit, non debere heredem tributoria teneri, quasi neque ad eum peruenerit, neque dolo fecerit, Labeo ait. sed Pomponius libro sexagesimo scripsit heredem: nisi curauerit caueri sibi à seruo, vel deduxit à peculio, quod tribuendum erat: teneri tributo ia. quæ sententia non est sine oratione. ipse enim auctor doli est, qui "id" egit, ne in tribueret. toties [e] enim in heredem damus de eo, quod ad eum peruenit, quotiens ex dolo defuncti conuenitur, non quotiens ex suo.]

De emptore serui.

10. *Paulus* libro 30. ad Edictum.

DE peculij actione etiam [f] cum emptore serui agi potest: tributoria non potest.

Collatio actionis. de peculio, & tributoria.

11. *Gaius* libro nono ad Edictum prouinciale.

ALiquando [g] etiam agentibus expedit potiùs [h] de peculio agere, quàm tributoria. nam in "hac" actione de qua loquimur, hoc [i] solùm in diuisionem venit, quod in mercibus est, quibus negotiatur: quodque eo nomine receptum est. at in actione de peculio totius peculij quantitas spectatur: in quo & merces continentur. & fieri potest, vt dimidia fortè parte peculij, aut tertia, vel etiam minore negotietur. fieri præterea potest vt patri, dominóve nihil debeat.

Si quis ab vno de peculio ab alio tributoria conueniatur.

12. *Iulianus* libro duodecimo Digestorum.

ALius dumtaxat de peculio, alius tributoria serui nomine cum domino agit. quæsitum est, an deducere dominus de peculio debeat, quod tributoria agenti præstaturus sit: respondit: * Tributoria actione tunc demum agi potest: cum [k] dominus, in distribuendo pretio mercis, edicto prætoris non satisfecit: id est, cùm maiorem partem debiti sui deduxit, quam creditoribus tribuit: veluti si, cùm in merce triginta fuissent, in quam ipse quidem quindecim crediderat, duo autem extranei triginta: tota quindecim deduxerit, & creditoribus reliqua quindecim dederit: cùm deberet sola decem deducere, extraneis dena tribuere: cùm igitur hoc fecit, nec intelligendus est seruum à se liberasse: eo quòd quinque adhuc, nomine eius, tributoria actione præstaturus sit. quare si agi de peculio cœperit, cùm forte extra mercem peculium esset: quinque tanquam adhuc creditor serui, deducere debebit.

QVOD [l] CVM EO, QVI IN ALIENA [m] POTESTATE EST, "NEGOTIUM" GESTUM [n] ESSE DICETUR.

TIT V.

Actiones competentes ex contractibus eorum qui in aliena potestate sunt.

Gaius libro nono ad Edictum Prouinciale.

---

a *l.1.§.1.5.eod.*
b hinc sagaria cõmunio. *l.52.§.4.j.pro socio.* sagarius, sagorũ venditor.
c si quis duas negotiationes exercet, vel in diuersis locis tabernas habet, quarum diuersi sunt ratiocinatores, ac separatim earum nomine mutuum sumit: alterius negotiatiõis aut tabernæ creditores in tributionem merciũ alterius non vocantur, *vt hîc.* si in eandem tabernam omnia deferantur, vocantur omnes: etiamsi videantur ex vnius pecunia omnia cõparata, nisi fortè pignorata illi fuerunt. *§.17.j.eo.* Quod si merciũ vendendarum nomine dedi, siquidem dominium transtuli, vocantur in tributum omnes: sin minus, non tribuuntur, sed ego eas vindico, quippe res venditoris esse non desinũt, nisi vel pretium, vel satisdationem, vel fideiussorem acceperit, *vt hîc. Synopsis ibid.*
d Buccinum. *Hal.* quòd magis placet. nam Publius Victor in quarta vrbis Romæ regione, Buccinam aureã vel Buccinũ aureum collocat.
e separata coniungi non oportet. *Accurs.*
f *al.* eandem tabernam.
g nõ statim meũ est, quod ex mea pecunia comparatur, nisi sim pupillus. *l.52. versu. planè j. de peculio.* miles. *l.8. Cod. de rei vindicat.* nisi deposuerim sub fide publica apud mensam mensularij. *l.24.§.2.j. de rebus author iudicis. v. etiam quæ notaui ad l.48. in fin. j. de furtis.*
h *§.41. Instit. de rerum diuis.*
i vide quæ notaui *ad l.24.§.2. in fi. j. de rebus auctorit. iud.*
k *l.7.§.2.j.eod.§.3.§.5. vers. is quoque. Institut. quod cum eo.*
l *adde l.57. in fine, 5. de petit. heredit.*
m Occupantis non semper melior est conditio. *lege 10. l.52. j. de peculio.*
n Tributoriæ & de peculio actionis differentia.
o Cur æqualem? An quia merci videntur credidisse non personæ?
p Cedere bonis posse, eum etiam qui soluendo sit, hinc colligunt: hac nimirum ratione, ne in bonis suis diuendendis laborem insumere cogatur: quod vt falsum meritò repudiandum est. Est enim cessionis beneficium inductum in subsidium, & inopis tantùm bono. *l. cùm & filij. Cod. qui bonis cedere.*
q *§. penult. j. eod. l.1. in fi. 5. eod. l.10. l.12. j. eod. l.1. j. tit. prox. §.3. Instit. quod cum eo:* non tributoria, vt in Epigraphe Florentina huius tituli.

r Minus etiam facit qui nihil facit: atque ita comparatiuus non semper facit comparationẽ. vnde notant pœnam committendam ei qui ex duob[us] minus cucurrerit, præstari etiã ab eo, qui omnimodo non occurrerit.
s *l.13. j. depositi.*
t Negatione, melioris conditionis quem fieri hinc notant. sanè interdũ qui negat, deterioris est conditionis, & à lege punitur. *l.10. j. de fideius. l. cũ de indebito. j. de proba. Authent. contra qui propriam. Cod. de non numerata.*
u Tributoria actione perpetuò dominus tenetur, *vt hîc.* actione verò de peculio intra annum. *Scholiastes apud authorem. Synopsis Basil. 18. Tit.2.c.3.*
x *l.26. 5. de dolo.*
y Doli actio perpetuò non datur.
z Est tamẽ propter dolum *Castrens.*
a ¶ Electionẽ creditor habet, vtrùm actione de peculio, an tributoria velit experiri. Regredi quidem ad alteram non potest. diuersis autem ex causis vtraque potest agere. *Synopsis Basilic. 18. Titul. 2. c. 3.* vel ita, Quoties actiones plures eidem, eadẽ de causa, ad idem & in eundẽ cõpetunt, cogitur actor alteram eligere: qua electa ad alteram redire non potest: secus si ex diuersis competant.
b *v. l. 6. j. de except. rei iudic.*
c nisi contrariũ antea fuerit protestatus. *l.1.§.4. j. quod legatorum:* nisi errore fuerit deceptus. *l.4. in fi. j. tit. prox.*
d Heres ex dolo proprio, vero vel præsumpto tenetur, etiamsi nihil ad eũ peruenit, vel apud eum reperiatur: ex dolo defuncti non conuenitur nisi quatenus ad eum peruenit.
e *v. l.44. j. de reg. iur.*
f *l.32. §. pen. j. de peculio.*
g Tributoria actione interdum expedit agere potius quàm actione de peculio: & è contrà. Nam in tributoriam merces negotiationis veniunt, & quod ex iis receptum est. At in actionem de peculio, totum peculium pariter & merx: atque etiã vsuuenire potest, vt patri dominóve nihil debeatur. *Synopsis Basil. ibid. c.4.§.5. vers. Is quoque. Inst. quod cum eo.* h *§.5. vers. rursus. Instit. quod cum eo qui in aliena.* i *l.5.§.11. 5. eod.*
k *l.7.§.2. 5. eodem.* nec enim scientia sola huic actioni dominum subiicit, sed dolus, id est iniqua diuisio. *l.3.§. pen. & vlt. l.4. l.5. l.8. 5. eod. l.3. j. quando ex facto tutoris.*
l 4. *Cod. 26. 4. Inst. 6.* m patris vel domini. est enim hic Titulus generalis ad vtrosque. *l. vlt. j. eodem.* n id est, contractum.

a Filius negotiatione sua in rem tuã aliquid vertit? de in rem verso. Iussisti quacunque in re filium negotiari? quod iussu:in rebus maritimis? exercitoria: in taberna? institoria: in peculio suo negotiari passus es? de peculio creditoribus & cõtrahentibus in te dabitur actio. Quid si ipsemet ei peculiato credideris? Tributoria vti potes. Nec peculium habuit, nec in rem tuam vertit, nec iussu tuo mutuum accepit? non teneris ℸ. *de senatusc. Macedon.*

OMNIA proconsul agit, vt, qui contraxit cum eo, qui in aliena potestate sit, etiam si deficiẽt superiores actiones, (id est, excercitoria, institoria, tributoriáve) nihilominus tamen, in quantum ex bono & æquo res patitur, suum consequatur, siue [a] enim iussu eius, cuius in potestate sit, negotium gestum fuerit: in solidum eo nomine iudicium pollicetur: siue non iussu, sed tamen in rẽ eius versum fuerit: eatenus introducit actionem, quatenus in rem eius versum fuerit: siue neutrum eorum sit: de peculio actionem constituit.

Edictum. 1. De filio citra emancipationem sui iuris effecto, vel in adoptionem dato, vel ex minima parte instituto.

2. *Vlpianus* lib. 29. ad Edictum.

AIt Prætor: *in eum, qui emancipatus [b], aut exheredatus [c] erit, quive abstinuit se hereditate eius, cuius in potestate, cũ moritur, fuerit: eius [d] rei nomine, quæ cum eo contracta erit, cum "is" in potestate esset: siue sua voluntate, siue iussu eius, in cuius potestate erit, contraxerit: siue in peculium ipsius, siue in patrimonium eius, cuius in potestate fuerit, ea res redacta fuerit: actionem, causa cognita, dabo [e] in quod facere potest.*

1 ¶ Sed & si citra [f] emancipationem sui iuris factus sit, vel in adoptionem datus: deinde pater naturalis [g] decesserit: itẽ si quis ex minima [h] parte sit institutus: æquissimum est, causa cognita etiam in hunc dari actionem in id, quod facere potest.

An in hac actione detrahi debeat, quod debetur alijs, vel postea contrahentibus non alijs. Bart.

3. *Idem* lib. 3. Disputationum.

SEd an hîc detrahi debeat, quod aliis debetur, tractari potest. & si quidem sint creditores, qui, cùm essent alienæ potestatis, cum eo contraxerunt: rectè dicetur occupantis [i] meliorem esse condicionem: nisi si quis priuilegiarius veniat. huius enim non sine ratione prioris ratio habebitur. quòd si qui sint, qui, posteaquã sui iuris factus est, cum eo contraxerunt: puto horum rationem habendam.

De filio ex parte non modica instituto. 1. De eo qui patrem famil. se mentitus est. 2. De delicto. 3. De herede filij. 4. Si ex continenti, vel post multos annos agatur. 5. Si is qui de peculio egit, quod iussu agere velit.

4. *Idem* lib. 29. ad Edictum.

SEd si ex parte [k] non modica sit heres scriptus filius: in arbitrio est creditoris, vtrùm pro portione hereditaria, an in solidum eum conueniat. Sed & hîc iudex æstimare debeat, ne fortè in id, quod facere potest, debeat conueniri. 1 ¶ Interdũ autem, & si exheredatus filius, vel emancipatus sit, in solidum actio aduersus eum dabitur. vtputa si [l] patremfamiliàs se mentitus est, cùm contraheretur cum eo. nam libro secundo Digestorum Marcellus scripsit, etiam si facere non possit, conueniendum propter mendacium [m].

2 ¶ Quamquàm autem ex contractu in id, quod facere potest, actio in eum datur: tamen ex delictis [n] in solidum conuenietur.

3 ¶ Soli autem filio succurritur, non [o] etiam heredi [p] eius. nam "&" Papinianus libro nono Quæstionum scribit, in heredem filij in solidum [q] dandam actionem.

4 ¶ Sed an etiam temporis haberi debeat ratio: vt si [r] quidem ex continenti cum filio agatur, detur actio in id, quod facere potest: sin verò post multos annos, nõ debeat indulgeri? & mihi videtur rationem habẽdam esse. in hoc enim causæ cognitio vertitur.

5 ¶ Is, qui de peculio egit, cum posset quod iussu, in ea causa est, ne [s] possit quod iussu postea agere. & ita Proculus existimat. Sed si deceptus, de peculio egit [t]: putat Celsus: succurrendum ei. quæ sententia habet rationem.

b Emancipatus, non tenetur ex contractu ante emancipationẽ inito, *vthîc*. Quid si in fraudẽ creditorum emancipatus sit? *v. l. 1. ℸ. si quis testamẽto liber esse iuss. l. cùm ita ℸ. de legat.* 2. quid si non ex cõtractu, sed delicto obligatus? Aliud *l. 4. §. 2. ℸ. eod. sed si ex parte. §. quanquam, s. quod met. causa.* vide Socinũ *regula* 157. Quid si cùm contraheret, se patremfamiliàs mentitus est? non iuuatur hoc edicto. *l 4. §. 1. ℸ. eod.*

c *vide l. 49. ℸ. de re iudicata.*

d Renunciáre huic beneficio, vt sæpius solent filiifamil. quoties se vnà cum parente obligãt, & eodem momento renunciant huic legi. hanc formulam refert Albericus, renunciauit ipse filius beneficio quod factus sui iuris nõ teneatur in solidum, sed quatenus facere possit.

e *adde l. 2. Cod. eod.*

f *vt l. 1. §. 4. ℸ. quãdo actio de peculio.* idque vel sacerdotio Vestali, vel sacerdotio Diali. 1. *Gell.* 13.

g pater adoptiuus. *Cuiac. hic.*

h Heres in minima parte institutus, heres non videtur. minima autẽ pars videtur quæ minor legitima.

i *vide l. 10. ℸ. de peculio.*

k *l. 2. in fine. l. 7. ℸ. eod.*

l *l. 6. ℸ. eod.*

m Mẽdacij nomine quis interdum in solidum conuenitur, qui non in solidum poterat aliàs cõueniri. quod vt puniatur. *v. Nouell.* 28. *c.* 10.

n Emancipatus post emancipationem tenetur ex delictis, cùm sui iuris esset, à se admissis.

o vt in casu. *lege* 63. §. 3. ℸ. *pro socio.*

p Heredi filij non datur beneficium huius edicti.

q & ita quædam accuratius obseruantur in herede quàm in defuncto.

r Emancipatus, ob contractus à se initos (cùm esset in potestate) factus sui iuris nõ conuenitur, nisi quatenus facere potest. Imò etiam quatenus facere potest, non cõuenitur, nisi in continenti: post multos annos ab emancipatione non potest in id quod facere possit, nisi causa cognita.

s cur ita? *collige ex l. 22. ℸ. de except. rei iudicat.*

t existimans eam actionem tantùm sibi competere.

u Vtrùm exceptio huius edicti possit in executione sententiæ obiici.

x Hereditatem paternam non obtinere, aut nudo tantùm nomine, seu sine effectu obtinere paria sunt. Ideóque alteri restituta hereditate patris, filius effectu heres non est: vnde non conuenitur factus sui iuris, eorum nomine quæ in potestate patris positus contraxit iussu patris.

y *Nouella* 1. *c.* 1. §. 1. id est, qui per successionem quamuis longissimam defuncto heredes exstiterunt, non minus heredes intelliguntur, quàm qui principaliter heredes exstiterint. *l. 194. ℸ. de reg. iur.*

z *l. 4. §. 1. s. eodem. adde tit. Cod si minor se maior. dix. v. l. 10. ℸ. de re iu.*

a *l. 9. Cod. eodem.*

Si filiusfam. viuo patre condemnatus fuerit. 1. Si fideicommissum acceperit. 2. Aut restituerit.

5. *Paulus* lib. 30. ad Edictum.

SI filiusfamiliàs, viuo patre, conuentus, & condemnatus sit: in emancipatum, vel exheredatum postea iudicati [u] actio in id, quod facere potest, danda est.

1 ¶ Si filio exheredato, ex senatusconsulto Trebelliano hereditas patris restituta [x] sit, non debebit, in quãtum facere potest, sed in solidum condemnari, quia effectu [y] quodammodo heres est.

2 ¶ Sed si coactus immiscuerit se, vt restituat hereditatem: perinde obseruandum, ac si se abstinuisset.

De eo qui se patremfam. simulauit.

6. *Vlpianus* libro secundo Disputationum.

EVm, qui se patremfamiliàs simulauit [z], & mandante aliquo stipulatus est, mãdati teneri Marcellus scripsit, quamuis rem præstare non possit. & sanè verum est, teneri eum debere: quia dolo fecit. hoc & in omnibus bonę fidei iudiciis dicendum erit.

Si pater filio permiserit vt mutuam pecuniam acciperet: & creditori mandauit vt ei crederet.

7. *Scæuola* libro primo Responsorum.

PAter filio permisit mutuam pecuniã accipere: & per epistolam creditori mandauit [a], vt ei crederet. filius ex minima [b] parte patri heres exstitit. respondi, esse in potestate creditoris: vtrùm filium, cui credidisset, in solidum [c], an heredes, pro qua parte quisque successisset, mallet conuenire. sed filius condemnatur, in quantum facere potest.

Si dispensator pro emptore debitum susceperit.

8. *Paulus* libro 1. Decretorum.

TItianus primus præposuerat [d] seruum mutuis pecuniis dandis, & pignoribus accipiendis. is seruus etiam negotiatoribus hordei solebat pro emptore suscipere debitum, & soluere. cùm fugisset seruus: & is, cui delegatus fuerat dare pretium hordei, conueniret dominum nomine institoris: negabat, eo nomine se conueniri posse: quia [e] non in eam rem præpositus fuisset. cùm autẽ & alia quædam gessisse, & horrea conduxisse, & multis soluisse idem seruus probaretur: præfectus annonæ cõtra dominum dederat sententiam. dicebamus, quasi [f] fideiussionem esse videri, cùm pro alio solueret debitum, "non pro aliis suscipit debitum:" non solere autem ex ea causa in dominum dari actionem: nec videtur [g] hoc dominum mandasse. sed quia [h] videbatur in omnibus eum suo nomine substituisse, sententiam conseruauit [i] Imperator.

DE[k] SENATVSCONSVLTO[l] Macedoniano[m].

Tit. VI.

Senatusconsultum. 1. Si pendeat ius potestatis. 2. De emãcipatione arrogati. 3. De dignitate filijfam. de castrensi peculio.

Vlpianus lib. 29. ad Edictum.

VERBA senatuscõsulti Macedoniani hęc sunt: *cum [n] inter cæteras sceleris causas Macedo, quas illi natura [o] administrabat, etiam æs alienum adhibuisset, & sæpè materiam peccandi malis moribus præstaret, qui pecuniam (ne quid ampliùs diceretur) incertis [p] nominibus crederet: placere [q], ne cui, qui filiofamilias [r] mutuam pecuniam dedisset, etiam [s] post mortem parentis eius, cuius in potestate fuisset, actio petitióque daretur: vt [t] scirent, qui pessimo exemplo [u] fænerarent, nullius posse filijfamiliàs bonum [x] nomen [y] exspectata patris morte fieri.*

1 ¶ Si pen-

b *adde l. 4. s. eodem.*

c *l. 1. ℸ. quod iussu.*

d Cuiacius putat hanc legem aberrare, à Titulo de Institoria: vt & legem penultimam, quæ res pignori à Titulo sequente qui potiores in pignore.

e *l. 19. §. vlt. s. de institoria.*

f paria sunt, fideiubere, expromittere, & iudicium pro alio suscipere. *Cuiac.* 13. *obs.* 35. *in fin.*

g nec videri.

h qui seruũ aut alium in omnibus suo nomine substituit, tenetur de eius contractibus.

i confirmauit *Haloand.* sed Florẽtinam lectionem defendit, Cuiac. 17. *obs.* 20. *in fin.*

k *l. 8. Synops. 4. Theophil. §. 7. Instit. quod cum eo: Duenazius regula* 369.

l 4. *Cod.* 28. §. 7. *Instit. quod cum eo. Paul.* 20. *sent.* 10.

m à Macedone quodam. *l. 1. ℸ. eodem.* vnde constat non omnia senatusconsulta denominari ab eo consule qui ea referebat. Porrò, hoc senatusconsultũ latũ fuisse sub Claudio 4. & Vitellio 3. Coss. anno vrbis. 799. tradit Petrus Faber. 1. *Semestrium vltimo.*

n Ex præfatione legis vel senatusconsulti colligitur ratio & mens legislatoris vel statuentis. *adde l. si quod. ℸ. de heredib. instit.*

o Natura hîc, p impetu naturæ.

p Nomen incertum, num est cautio in qua causæ ac tituli credendi particulares non exprimuntur: ne si expressi essent, eorum turpitudo constaret, cui contrarium sit nominibus certis pecuniam debere? *Cic. 3. Verr.* An verò cautio in mortẽ parentis concepta cuius dies incerta est? ℸ. *eod. in fin.*

q qui filiofam. contra interdictum amplissimi ordinis pecuniam mutuam crediderit, post mortem patris ex eo quod viuo patre credidit, cum eo agere non potest. *Paulus* 2. *sent.* 10.

r vel nepoti, vel pronepoti *l. 6. Cod. eodem.*

s Mutuam pecuniam dans filiofamiliàs, ne quidem post mortem parentis eius, pecuniæ petitionem habet. *Synopsis eodem c.* 1.

t Macedonianum inductum nõ fauore filiorumfamiliàs, sed odio fœneratorum.

u Exempli pessimi contractus non ferendi.

x Nomen bonum, debitor idoneus *vt* (*l. 26. §. 2. ℸ. mandati. l. 19. ℸ. ad Velle(i.)*) *l. 13. §. 1. l. 35. l. 44. ℸ. de administ. tut. l. 31. §. Lucius ff. de ann. leg. l. 89. ℸ. ad l. Falcid. l. 101. ℸ. de solut. l. 2. ℸ. de custodia.* Columella, Alphius fœnerator optima nomina non appellando fieri mala dixit. Nomini bono, deterius opponitur. *l. 37. s. si certum. l. 30. ℸ. ad leg. Falcid. l. vlt. in ℸ. ℸ. de administ. rerum.*

y i. filiusfam. non est idoneus debitor.

a §.5.*Inſt.quib.modis ius patr.poteſt.*
b Hic agitur de reſtitutione in integrum,quæ retrò non ducit, ſed nouum ius inducit:ſuperiore paragrapho agitur de poſtliminio, quod fingit retrò fuiſſe ius. Et hęc differentia fictionis & reſtitutionis in integrum eſt.
c nec enim dignitate quauis ius patrię poteſtatis ſoluitur.

1 ¶ Si pendeat, an ſit in poteſtate filius, vtputa quoniam patrem apud hoſtes habet: in pędenti [a] eſt, an in ſenatuſconſultum ſit commiſſum.nam ſi reciderit in poteſtatem,ſenatuſconſulto locus eſt:ſi minùs,ceſſat. interim igitur deneganda eſt actio. 2 ¶ Certè [b] ſi adrogatus mutuam pecuniam acceperit: deinde ſit reſtitutus, vt emanciparetur: ſenatuſconſultum locum habebit. fuit enim filiusfamiliàs.

3 ¶ In filiofamiliàs nihil [c] dignitas [d] facit,quo minùs ſenatuſconſultum Macedonianum locum habeat. nam etiam ſi conſul ſit, † vel cuiuſuis dignitatis: ſenatuſconſulto locus eſt. niſi fortè caſtrenſe [e] peculium habeat. tunc enim ſenatuſconſultum ceſſabit.

2. *Idem* libro 64. ad Edictum.

VSque ad quantitatem caſtrenſis peculij: cùm* filijfamiliàs in [f] caſtrenſi peculio vice patrumfamiliarum fungantur [g].

De filofamiliàs qui paterfamiliàs exiſtimabatur. 1. Puta quia vectigalia conducta habebat. 2. Si minor vel pupillus, vel filiusfamiliàs crediderit. 3. De mutuo & aliis contractibus. 4. Si quis à filiofamiliàs ſtipuletur, & patrifamiliàs facto numeret.

3. *Idem* libro 29. ad Edictum.

SI quis patremfamiliàs eſſe credidit [h], non vana ſimplicitate deceptus,nec iuris ignorantia, ſed quia publicè [i] paterfamiliàs pleriſque videbatur, ſic agebat, ſic contrahebat,ſic muneribus fungebatur: ceſſabit ſenatuſconſultum.

1 ¶ Vnde Iulianus libro duodecimo in eo, qui vectigalia conducta habebat, ſcribit, & eſt ſæpè conſtitutum, ceſſare ſenatuſconſultum.

2 ¶ Proinde & in eo,qui ſcire non potuit,an filiusfamiliàs ſit,Iulianus libro duodecimo ceſſare ſenatuſconſultum ait:vtputa [k] in pupillo, vel minore [l] vigintiquinque annis.Sed [m] in minore, cauſa [n] cognita,& a prætore ſuccurrendum. In pupillo autem etiam alia ratione debuit dicere ceſſare ſenatuſconſultum: quòd * mutua pecunia non ſit, quam ſine tutoris auctoritate pupillus dat. quemadmodum ipſe dicit Iulianus libr.12.

SI filiusfamiliàs crediderit [o] ceſſare ſenatuſconſultum: quod mutua pecunia non fit,quamuis liberam peculij adminiſtrationem habuit.non [p] enim perdere [q] ei peculium pater concedit, cùm peculij adminiſtrationem permittit. & ideo vindicationem nummorum patri ſupereſſe ait.

3 ¶ Is autem ſolus ſenatuſconſultum offendit, qui mutuam pecuniam filiofamilias dedit: non [r] qui aliàs contraxit: puta vendidit, locauit, vel alio modo contraxit [ſ].nam pecuniæ datio pernicioſa parentibus eorum viſa eſt.& ideo etſi in creditum abiit filiofamiliàs, vel ex cauſa emptionis, vel ex alio cõtractu, in quo pecuniam non numeraui:& "ſi" ſtipulatus ſim,licèt cœperit eſſe mutua pecunia: tamen, quia pecuniæ numeratio non concurrit,ceſſat ſenatuſconſultum, quod ita demum erit dicendum, ſi non fraus [t] ſenatuſconſulto ſit cogitata: vt [u], qui credere non potuit, magis ei venderet,vt ille rei pretium haberet in mutui vicem.

4 ¶Si a filiofamiliàs ſtipulatus ſim, & patrifamiliàs facto crediderim: ſiue capite deminutus ſit, ſiue morte patris,vel aliàs ſui iuris ſine [x] capitis deminutione fuerit effectus:debet dici ceſſare ſenatuſconſultum:quia mutua iam [y] patrifamiliàs data eſt.

4. *Scæuola* libro 2. Quæſtionum.

QVia quod vulgò dicitur, filiofamiliàs credi non licere,non [z] ad verba [a] referendum eſt, ſed ad numerationem [b].

5. *Paulus* lib. 3. Quæſtionum.

ERgo hic & inſolidum damnabitur [c], non in id, quòd facere poteſt.

Si quis à patrefamiliàs ſtipuletur,& filiofamiliàs facto numeret.

6. *Scæuola* libro ſecundo Quæſtionum.

† hodie id abrogatum eſt.*Nouella* 81.Nam his & aliis quibuſdã dignitatibus poteſtas hodie tollitur.
d Mutuum accipere prohibetur filiusfamil. cuiuſcumque dignitatis ſit.*vt hic Synop.eodem.*
e Mutuam pecuniã ad caſtrẽſis vſque peculij quantitatem filiusfamiliàs ſumere poteſt, *vt hic & l.2.ʒ.eodem. Synopſ.eod. l. vlt. Cod.eod.m.* *
f Filiusfamil. in caſtrẽſi peculio vice patrisfam. fungitur.*d.l.vlt.*
g fungi vice alterius, eſt vicem alterius obtinere τάξιν ἔχειν. *Synopſis eodem l.6.ʒ.de reb.credit.*
h *adde l.52.§.15.ʒ.de furtis.*
i Iuſtè creditur, quod communiter creditur. Communis atque publica opinio excuſat in mutuo dando.*l.7.§.8.l.19.ʒ.eod.l.1.Cod.eodem.* ſententias latas à ſeruo ſuſtinet. *l.3.ʒ.de offic.præt.* confugium ad aſylum. l. 17.§.12.*ʒ.de ædili.*ſolutionem factam inſtitori. *l.17.§.2.ʒ.de Inſtit.*ſeruo. *l.19.ʒ.de ſolut.* matrimonium initum cõtra leges. *l.4.C.de inceſtis.* contractũ cũ furioſo. *l.7.§.2.ʒ.de public.* vel putatiuo poſſeſſore initum. *lex 55.ʒ.de condi.indeb.* aditionem hereditatis, *l.30.§.34.ʒ.de adquir.hered.*ſuſtinet.
k Mutuum dãs pupillus, dominium pecuniæ non transfert: *vt ʒ.eod. & verſ.in pupillo ʒ.eod.* minor trãsfert: vnde non aliàs iuuatur, quàm ſi reſtitutus ſit in integrum, *vt hic.*
l *l.11.in fine.ʒ.de minoribus. l.9.ʒ.de iuris & facti ign.*
m Præſumitur ignorantia facti in pupillo & minore.
n *l.44.ʒ.de minorib.*
o id eſt, mutuũ dederit. *l.2.ʒ.de rebus credit.*
p Adminiſtrationem rei habens, ius perdẽdi non habet.
q filiusfamiliàs qui credit, mutuum perdere dicitur.
r *l.3.Cod.eodem.*
ſ putà fideiuſſit.*l.7.in princ.ʒ.eodem.*nouauit. *l.13.ʒ.eodem.*
t *l.7.§.3.*vel color. *d.l.7.ʒ.eodem.*
u Fraus fit de contractu ad contractum. Prohibetur autem hîc venditio in fraudẽ mutui:vt ſi quis vendat filiofamiliàs rem aliquam, vt ea rurſus alteri vendita pretium conſequatur.

x putà flaminio diali, aut veſtali ſacerdotio.1.*Gell.*12.*l.2.in fin.ʒ.eodem.*
y Tempus munerationis, non ſtipulationis aut mutui in Macedoniano inſtituitur.
z Credendi verbum ad verba & munerationem refertur.
a Cur ita? *vide l.5.Cod.de legib.*

COntrà etiam rectè dicitur, ſi à patrefamiliàs ſtipulatus "ſis," credas poſtea filiofamiliàs facto, ſenatus poteſtatem exercendam: quia expleta eſt [d] numeratione ſubſtantia obligationis.

De filiofamiliàs fideiuſſore. 1. Vel correo. 2. Si patre abſente, dotem pro filia promiſerit, rem patris pignori dederit. 3. De re mutuata. 4. Si filiusfamiliàs poſt mutuum acceptum in alterius poteſtate eſſe cæperit. 5. Si pater in ciuitate eſſe deſierit. 6. De ſucceſſoribus mutuantis. 7. Si alius mutuum dedit, alius ſtipulatus eſt. 8. De duobus filiisfamiliàs reis. 9. De mutuo & fœnore. 10. De herede & patre mutuati. 11. De filiofamiliàs inſtitore. 12. De in rem verſo. 13. De eo qui mutuatus eſt ſtudiorum cauſa. 14. Vel vt creditori ſuo ſolueret. 15. Si quid ſolutum ſit mutuanti.

7. *Vlpianus* lib. 29. ad Edictum.

ITem ſi filiusfamiliàs fideiuſſerit [e], Neratius libro primo,& ſecundo reſponſorum ceſſare ſenatuſconſultum ait idem Celſus libro quarto.

SEd Iulianus adiicit: ſi color [f] quæſitus,vt filiusfamiliàs,qui mutuam accepturus erat,fideiuberet alio reo dato: fraudem ſenatuſconſulto factam nocere: & dandam exceptionem tam filiofamilias,quam reo, quoniam & fideiuſſori filij ſubuenitur.

1 ¶ Idem ait:ſi duos reos accepero, filiumfamiliàs,& Titium:cùm ad filiumfamilias eſſet peruentura pecunia: ideo autem reum Titium acceperim: ne quaſi fideiuſſor auxilio ſenatuſconſulti vteretur: vtilem eſſe exceptionem aduerſus fraudem dandam.

2 ¶ Sed "&" ſi filiusfamiliàs patre ſuo relegato, vel longo tempore abſente,dotem pro filia [g] promiſerit [h], & rem [i] patris pignori dederit: ſenatuſconſultum ceſſabit: patris tamen res non tenebitur, planè, ſi patri heres extiterit filius, & pignus perſequatur, exceptione doli ſummouebitur.

3 ¶ Mutui dationem non ſolùm numeratæ pecuniæ, verùm omnium,quę mutuo dari poſſunt,an accipere debeamus,videndum. ſed verba videntur mihi ad [k] numeratam pecuniam referri, ait enim ſenatus, *mutuam pecuniam dediſſet.*ſed [l] ſi fraus ſit ſenatuſconſulto adhibita. puta frumento,vel vino,vel oleo mutuo dato:vt, his diſtractis fructibus, vteretur pecunia: ſubueniendum eſt filiofamiliàs. 4 ¶Si filius in alterius erat poteſtate,cùm mutua daretur, nunc in alterius mens ſenatuſconſulti non ceſſat.dabitur itaque exceptio.

5 ¶ Sed & ſi patri eius non mors, ſed alia [m] cauſa inciderit,quo minùs ſit in ciuitate: dicendum,ſenatuſconſulto locum eſſe.

6 ¶ Non ſolùm ei, qui mutuam dediſſet, ſed & ſucceſſoribus [n] eius deneganda eſt actio.

7 ¶ Proinde & ſi alius mutuam dedit,alius ſtipulatus eſt: dabitur aduerſus eum exceptio,licèt hic non dederit. Sed & ſi alteruter eorum ignorauit in patris eſſe poteſtate: ſeueriùs dicendum eſt, vtrique nocere. "idem eſt & in duobus reis ſtipulandi".

8 ¶ Item ſi duos filiosfamilias accepero reos, ſed alterum putaui [o] patremfamilias intererit, ad quem pecunia peruenit: vt ſi eum ſciui filiumfamiliàs ad quem peruenit pecunia,exceptione ſummoueat: ſi ad eum, quem ignorem, non ſummoueat [p].

9 ¶ Siue autem ſub [q] vſuris mutua data ſunt,ſiue ſine vſuris:ad ſenatuſconſultum ſpectat.

10 ¶ Quamquam [r] autem non declaret ſenatus, cui exceptionem det: tamen ſciendum eſt, & heredem [ſ] filij,ſi paterfamiliàs deceſſerit,& patrem eius,ſi filiusfamiliàs deceſſerit,exceptione vti poſſe.

11 ¶ Interdum tamen etſi ſenatuſconſulto locus ſit, tamen in alium datur actio. vtputa [t] filiusfamiliàs inſtitor [u] mutuam pecuniam accepit.ſcribit enim Iulianus libro duodecimo, ipſum quidem inſtitorem exceptione ſenatuſconſulti vſurum, ſi conueniatur: ſed inſtitoriam actionẽ aduerſus eum, qui præpoſuit,competere. quamquam(inquit) ſi ipſe pater eum præpoſuiſſet merci ſuæ, vel peculiarem exercere paſſus eſſet:ceſſaret ſenatuſconſultum:quoniam patris voluntate contractum videretur. nam ſi ſcit eum negotiari, etiam hoc permiſiſſe videtur, ſi non nominatim prohibuit mercès accipere.

12 ¶ Proinde [x] ſi acceperit pecuniam, & [y] in rem

b *d.l.7.§.3.ʒ.eodem.*
b quia cum patrefamiliàsfacto contraxit. *l.3.in fine.ʒ.tit.prox.*
d *v.l.7.ʒ.de nouationibus.*
e Fideiubendo filiusfamiliàs obligatur, niſi in fraudem Macedoniani fideiuſſerit.
f i. fraus quæſita.*l.3.§.pen.in fi.ʒ.eodem.* Porrò, color hoc loco prætextum ſignificat. *l.2.ʒ.de inoff.l.49.ʒ.de donat.inter virum.* ſic apud Senecã 10. *Controuerſ.*5. colorem facere. Colorem quærere, eſt facta diſſimulare, ac tegere.
g vt & pro ſorore.*l.17.ʒ.eod.*
h *adde l.5.§.8.ʒ.de iur.dotium.*
i Filiusfamiliàs mutuum in rem patris accipere poteſt: licèt nõ poſſit res patris obligare.
k Pecuniæ verbum in Macedoniano ſtrictè ſumitur, pro pecunia.
l *vt l.3.§.3.in fin.ʒ.eod.*
m id eſt deportatio. §.1.*Inſt.quib. mod. ius patr.poteſt.*
n Macedoniani exceptio eſt in rem: ex parte eius cui opponitur, hoc eſt, opponi ſucceſſoribus &creditoribus poteſt.
o die.*vt ʒ.e.in pr.*
p & ita ignorãtia hîc prodeſt, nec nocet. *v.l 3.ʒ.eod. adde l.7.§.pen.ʒ.de Sylaniano.l.18.§.pen.ʒ.de iniurijs.*
q *v.l.3.Cod.eod.*
r Exceptio in dubio præſumitur realis: hoc eſt heredibus etiam cõpetere.
ſ *§.6.ʒ.eod.*
t *l.9.§.3.in fine.ʒ.eod. adde l.7.§.1.2.l.19.§.1.ʒ.de inſtitoria. & l.1.§.16.ʒ.de exercitoria.*
u Macedoniano non iuuatur filiusfamiliàs eiúſue pater,quoties ipſi filiifamiliàs vt inſtitori patri mutua pecunia data eſt, *vt hîc.* Vel ita: ſi filiusfamiliàs inſtitor mutuam pecuniam acceperit, ille quidem, qui eum præpoſuit, actione inſtitoria conuenitur: ipſe verò ſenatuſconſulti exceptionẽ habet, niſi pater eũ matri ſuæ præpoſuit,vel in peculio negotiari paſſus eſt. Nam ſi ſcit eũ negotiari,etiã hoc permittere videtur,niſi nominatim prohibuerit. *Synopſ.Baſ.18.tit.4.c.3.§.7.*
x Filiusfa.mutuũ in rem patris vertit,quãuis hoc animo mutuũ nõ acceperit, ſenatuſconſultũ ceſſat. Sin pecuniã,ignorãti patri mutuatã in propriũ debitũ ſoluit,in rẽ patris vertiſſe nõ videtur,niſi nominatim prohibuerit.
y *l.17.ʒ.eod.*

† Præsumitur animus cõtrahendi ab initio fuisse, ex postfacto seu ex iis quæ quis post facit: vel ita, Præsumitur pecuniam quisque in eam causam sumpsisse, in quam ea pecunia versa reperitur.

a Studiorum is est fauor: vt Macedoniani senatusconsulti authoritas petitionem eius pecuniæ non impediat, quæ filiofam. studiorũ causa credita est. *l.2.l.5.Cod.eod.* Vnde colligitur, mutuũ filio studioso factũ, posse ab eius patre repeti: Macedoniani exceptionẽ cessare, quoties filiofa. credita pecunia est studiorũ causa, *vt hic. & l. Macedon. Cod. eod.* nisi inuito patre studeat (hoc tamẽ casu credi in eius alimẽta posse putant: pro ea parte quam domi apud patrem expensurus erat, *l. 3. §. proinde. ϳ. de in rem verso. l. Stichum ϳ. de leg. 3.* nisi quantitatẽ à patris consuetudine destinatam creditor excessit, *vt hic*: nisi vltra vires patrimonij patris credidit, *vt hic*: nisi sumptus iã præstiti à patre filio fuerint. qua tamen in specie mutuum ab ignorante creditore factum, peti à patre quidã existimant. *l. sed etsi pupillus. §. pro scribere. ƺ. de institoria. l. vlt. ϳ. pro socio.* Duenazius *regula* 370. notat lege Regia apud Hispanos mutuum studioso factum ab ipso filio condici, nõ à patre.

patris vertit: cessat senatusconsultum. patri enim, non sibi accipit. Sed & si ab initio non sic accepit, verùm postea in rem patris vertit: cessare senatusconsultum, libro duodecimo Digestorum Iulianus ait: intelligendúmque † ab initio sic accepisse. vt in rẽ verteret. Non tam vertisse videbitur, si mutuam pecuniam acceptam, patri in propriũ debitum soluit. & ideo, si pater ignorauit, adhuc senatusconsulto locus erit.

13 ¶ Quod dicitur in eo, qui studiorum[a] causa absens mutuum acceperat, cessare senatusconsultum: ita locum habet, si probabilem[b] modum in mutua[c] non excessit: certè eam quantitatem, quã pater solebat subministrare.

14 ¶ Si filius accepit mutuam pecuniam, vt[d] eum liberaret: qui, si peteret, exceptione non summoueretur: senatusconsulti cessabit exceptio.

15 ¶ Hoc amplius cessabit senatusconsultum, si pater soluere[e] cœpit, quod filiusfamilias mutuum sumpserit: quasi[f] ratum habuerit.

16 ¶ Si paterfamiliàs factus, soluerit[g] partem debiti: cessabit senatusconsultum: nec solutum repetere potest.

8. *Paulus* lib. 30. ad Edictum.

CVm tamen à curatore per ignorantiam solutum sit repeti debet.

Si paterfamiliàs factus rem pignori dederit. 1. Si filius pecuniam sibi donatam soluerit. 2. De filiafam. 3. Quibus succurritur. 4. An solutum repetatur, de exceptione post sententiam opponenda.

9. *Vlpianus* libro vigesimonono ad Edictum.

SEd si paterfamiliàs factus, rẽ pignori dederit[h]: dicendum erit, senatusconsulti exceptionem ei denegãdam vsque ad pignoris quantitatem.

1 ¶ Si[i] ab alio donatam sibi pecuniam, filius creditori soluerit: an pater vindicare, vel repetere possit? & ait[k] Iulianus, si quidem hac condicione ei donata sit pecunia, *vt creditori soluat*, videri à donatore profectam protinus ad creditorem, & fieri[l] nummos accipientis: si verò simpliciter ei donauit alienationem eorum, filium non habuisse: & ideo, si soluerit, condictionem patri ex omni euentu[m] competere.

2 ¶ Hoc senatusconsultum "&" ad[n] filias quoque familiarũ pertinet. nec[o] ad rem pertinet, si adfirmetur, ornamenta ex ea pecunia comparasse. nam & ei quoque, qui filiofamiliàs credidit, decreto amplissimi ordinis actio denegatur: nec interest, consumpti sint nummi, an exstent in peculio. multo igitur magis, seueritate senatusconsulti, eius contractus improbabitur, qui filiæfamiliàs mutuum dedit.

3 ¶ Non solùm filiofamiliàs, & patri[p] eius succurritur: verùm fideiussori[q] quoque, & mandatori eius: qui & ipsi mandati[r] habent regressum: nisi[s] forte donandi animo intercesserunt. tunc[t] enim, cùm nullum regressum habeant. senatusconsultum locum non habebit[u]. Sed "&" si non donãdi animo, patris tamen voluntate[x] intercesserunt: totus[y] contractus à patre videbitur comprobatus.

4 ¶ Et hi tamen qui pro filiofamiliàs sine voluntate patris eius intercesserunt, soluendo[z] non repetẽt. hoc enim & Diuus Hadrianus constituit, & potest dici, non repetituros. atquin perpetua[a] exceptione tuti sunt. sed & ipse filius: & tamen non repetit. quia * hi demum solutum non repetunt, qui[b] ob[c] pœnam[d] creditorum actione liberantur: non quoniam exonerare eos lex voluit,

b i. si necessarios sumptus, quos pater filio non recusauit, crediderit, *d. l. 5.*

c *al.* in mutua pecunia nõ excessit maximè eam, *&c.*

d Macedoniani exceptio cessat, quoties filiusfa. pecuniã mutuã accipit in causã necessariam.

e Macedoniani exceptio nõ cõpetit ei qui partẽ mutui accepti, soluere iam cœpit. partis solutio Macedonianũ impedit. *adde l. 4. Cod. ne vxor pro marito. adde l. 9. §. 4. ϳ. eo.*

f Quasi ratũ mutuum habet qui mutui partẽ soluit: partis adprobatione, totum adprobamus. *v. l. 7. Cod. eod.*

g vel rẽ pignori dederit. *l. 9. ϳ. eodem.*

h vel soluerit. *l. 7. in fin. ƺ. eodem.* vel se obligauerit. *l. 2. Cod. eodem.*

i Si filiusfamiliàs donatã sibi pecuniam creditori soluerit, omnimodo pater eam repetit. Non enim filius eius alienationem habebat, nisi donator ea cõditione donauerit, vt creditori solueret. *Synopsis ibid.*

k multi iuris authores cum quid verissimum esse significare volunt, & Iulianum id dicunt scribere, & verissimum esse, cùm & Marcellus dissentiat. *l. 27. § 3. ϳ. eod. l. 2. in fi. ƺ. de noxali.* dissentit autem Marcellus *in l. 14. ƺ. de reb. cred.* ab hoc responso Iuliani. *vide Cuiac. 14. obs. 35.*

l *l. 22. §. 8. ϳ. mandati.*

m i. ad extremum, omnimodo, condictionem competere. *Cuiac. 14. obs. 35.*

n Filiorumfamiliàs appellatione in Macedoniano filiæfamil. quoque continẽtur.

o Macedonianum locum habet etiam in filiafamiliàs, quãuis ex pecuniis creditis ornamenta comparauerit. Nam & in filio siue mutuum consumptum sit, siue in peculio exstet, senatusconsulto locus est. *Synopsis & Scholiastes ibidem.*

p Exceptio Macedoniani etiam patri competit.

q Macedoniani exceptio, etiam fideiussoribus & mandatoribus filiorumfamiliàs competit, & ea parte realis est: nisi fideiusserint animo donandi. *l. 7. §. 1. ϳ. de except.*

r Mandati regressum habent aduersus reum principalem fideiussor & mandator.

s Macedoniani exceptio competit fideiussoribus & mandatoribus filiifamiliàs, εἰ μὴ ὁλοψύχῳ προθέσει παρενέβαλον ὅλον τὸ συνάλλαγμα βεβαιῶσαι. i. nisi toto animi proposito intercesserunt, vt totum contractum ratum facerent. *Scholiastes apud authorem Synopseos* 18. *Titul. 9. c. 3. §. 7.*

t Donator nullum regressum mandati aduersus donatarium habet.

u *al.* sed si non donandi.

5 ¶ Quamquàm autem soluendo[e] non repetant.

10. *Paulus* lib. 30. ad Edictum.

QVia naturalis[f] obligatio manet.

11. *Vlpianus* libro vigesimonono ad Edictum.

TAmen[g], si non opposita exceptione condemnati[h] sunt, vtentur senatuscõsulti exceptione. & ita Iulianus scribit in ipso filiofamiliàs, exemplo[i] mulieris intercedentis[k].

De scientia, iussu, & pœnitentia patris.

12. *Paulus* libro trigesimo ad Edictum.

SI, tantùm sciente[l] patre, creditum sit filio: dicendum est, cessare senatusconsultum. Sed si iusserit[m] pater filio credi: deinde, ignorante[n] creditore, mutauerit[o] volũtatem, locus senatusconsulto non erit: quoniam * initiũ[p] contractus spectandum est.

Si filiusfam. nouandi causa promiserit.

13. *Gaius* libro nono ad Edictum Prouinciale.

SI, quod alij mutuum dedimus, à filiofamiliàs nouandi causa stipulemur: non[q] esse impedimẽto senatusconsultum, Iulianus scribit.

Si nepos iussu patris mutuum acceperit.

14. *Iulianus* libro duodecimo Digestorum.

FIlium habeo, & ex eo nepotem. nepoti meo creditum est iussu patris eius. quæsitum est, an contra senatusconsultum fieret. dixi, etiam si verbis senatusconsulti filij[r] continerentur, tamen & in persona nepotis[s] idem seruari debere. iussum autem huius patris nõ efficere, quo minùs contra senatusconsultũ creditum existimaretur: cùm ipse in ea causa esset, vt pecuniam mutuam, inuito patre suo, accipere non possit.

Si ciuitas crediderit.

15. *Marcianus* libro decimoquarto Institutionum.

NIhil interest, quis filiofamiliàs crediderit: vtrùm priuatus, an ciuitas[t]. nam in ciuitate quoque senatusconsultum locum habere, Diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt.

De scientia patris.

16. *Paulus* lib. 4. Responsorum.

SI filiusfamiliàs, absente patre, quasi ex mandato[u] eius, pecuniam acceperit: cauisset: & ad patrem literas[x] emisit, vt eam pecuniam in prouinciam solueret: debet[y] pater, si actum "filij sui" improbat, cõtinuò[z] testationem interponere contrariæ voluntatis.

Si filiusfam. pecuniam mutuatus sit, vt eam pro sorore sua in dotem daret.

17. *Idem* libro secundo Sententiarum.

FIliusfamiliàs si in id acceperit mutuam pecuniam, vt

x vt si fuit institor patris. *l. 7. §. 11. ƺ. eod.*

y Contraxisse ipse pater videtur quod filiusfamiliàs eius hoc est eius voluntate contraxit.

z Macedoniano soluendo renũciat filiifamiliàs fideiussor. *adde l. 7. §. 15. ƺ. eod.* *

a Macedoniani exceptionẽ quidem perpetuam habet ipse filiusfamiliàs mutuũ accipiens, & qui pro eo intercedit, si tamen soluerint, non repetent. Nam talis exceptio, nõ eorum fauore, sed actoris odio introducta est, & naturaliter tenentur. *Synopsis Basi. 28. Tit. 4. c. 3.*

b *l. 40. ƺ. de condit. indeb.*

c Macedonianũ inductum in odium creditorũ.

d Exceptio Macedoniani pœnalis est.

e ¶ i. si soluta pecunia sit. *l. 9. ϳ. eo. l. 14. in fi. ƺ. de condict. indeb. l. 9. ϳ. de oblig. & act.*

f *l. 16. §. 4. ϳ. de fideiussorib.*

g i. ipso quidem iure est actio, sed opponenda est exceptio sc. ne sequatur cõdemnatio. *Cuiac. apud Pau. 2. sen. 10.*

h Macedoniani vt & Velleiani exceptio etiam post sententiam obiici potest, licèt vtraque exceptio peremptoria sit.

i Macedoniani & Velleiani similitudo: seu argumentum à muliere, seu ab eo quod in muliere constitutũ ad filiosfamiliàs.

k sed mulier potest renunciare Velleiano, ergo & filiusfam. Macedoniano. ídq. maximè, cùm renunciatio nõ sit donatio. *argu. l. 28. in fi. ƺ. de pact. v. Zas. 2. Resp. 28.*

l Macedoniano non iuuatur pater, quo sciente vel iuuãte filiusf. contrahit.

m *l. 5. l. vlt. C. eo.*

n *v. l. 12. §. 2. ϳ. de solut.*

o mutare voluntatem nemo potest, eo ignorante qui lædi possit.

p *l. 1. §. 13. § 30. ϳ. depositi. l. 8. ϳ. mandati. l. 58. §. 2. ϳ. pro socio.*

q Cur ita? colllige *ex l. 3. §. 3. ƺ. eodem.*

r Filij appellatio in Macedoniano extenditur ad nepotes, vt vtrisque competat Macedoniani exceptio.

s *l. 6. in fin. Cod. eod.*

t Macedoniani exceptio potest obiici, vt creditori priuato, ita & ciuitati. quod aduersus eos facit qui putant cõtractus ciuitatis, vim legis habere.

u in minore aliud est. minor enim aduersus filiumfa. restituitur. *vt in l. 11. in fin. ƺ. de minor.* vnde colligitur, ciuitatem ipsis minorib. minus esse priuilegiatam.

x Literas qui recipit, coniunctionis ratione, præsumitur probare ea omnia quæ in literis comprehensa, nisi continuò seu illico contradicat. *adde l. 34. ϳ. mandati.*

y probare enim actum is videtur qui non reiicit, qui contrà non protestatur. *v. l. vnic. ϳ. furti aduersus nautas.*

z Continuò hic, arbitrio iudicis finitur, vt recipienti literas non denegetur legẽdi, cogitãdi & cõsulẽdi peritiores tempus: verisimilis enim consensus esse debet, qui præsumptioni legis innititur. Pone eum ad quem literæ scriptæ sunt, literas ipsas recepisse, mortuo iam scribente, (potest enim id casu euenire) Ancharanus 1. *quæst.* 48. negat, recipientẽ teneri, cũ mortuo scribẽte, defendi possit scripturã eius nõ loqui. Quid si literæ de quib. agitur, neque scriptæ manu propria mittẽtis, aut eius signo signatæ? Qui literas id genus recipit, nõ obligatur. *Anchar. ib* Quid si testibus præsentib. literæ traditæ, receptæ, lectæ? Recipientẽ & legentem obligari, nisi contra protestetur, putat Cepola *cautela* 24.

eam

eam pro sorore [a] sua in dotem [b] daret. pater eius de in rem verso actione tenebitur. ipsi enim, mortua [c] in matrimonio puella, repetitio dotis [d] datur.

De fideiussore post mortem filijfam. accepto.

18. *Venuleius* lib. 2. Stipulationum.

CReditorē filijfamiliàs, mortuo eo, fideiussorem [e] accipere non † posse, Iulianus scribit: quia [f] nulla obligatio aut ciuilis, aut naturalis supersit, cui fideiussor accedat. planè à patre, eius actionis nomine, quę de peculio aduersus eum competat, fideiussorem rectè accipi.

De scientia vel ignorantia creditoris.

a vt & pro filia. *l.* 7. §. 2. *s. eod.*
b *sub.* sine liberis. vnde à contrario notāt Dotem profectitiā mortua muliere ad eius liberos pertinere, nō ad eum qui dedit reuerti. *dixi ad Vlpianum* 6. §. 4.
c Dotem sorori si filius accepta pecunia mutuò dederit, tenetur pater, quasi creditum in rem eius versum esset. Nam filia in matrimonio moriente, patri dotis repetitio datur. *Synops. Basil.* 18. *Tit.* 4. *c.* 10. *& ibi Cyrillus Scholiastes.*
d *sub.* profectitiæ. e *l.* 11. *l.* 12. *j. de fideiuss.*
† Cur non potest? quia hoc iure filiusfamiliàs non habebat heredem: hodie habet: & ita fideiussor potest accipi: *Bald. hic.*

19. *Pomponius* libro septimo ex variis Lectionibus.

IVlianus scribit, exceptionem senatusconsulti Macedoniani nulli obstare, nisi [g] qui sciret [h], aut [i] scire potuisset, filiumfamiliàs esse eum, cui credebat.

De nouatione.

20. *Idem* lib. 5. Senatusconsultorum.

SI is, cui, cùm in potestate patris esset, mutua pecunia data fuerat, paterfamilias [k] factus, per ignorantiam facti, nouatione facta, eam pecuniam expromisit: si petatur ex ea stipulatione: in factum excipiendum erit [l].

f Fideiussor esse non potest, nisi ciuilis aut naturalis aliqua supersit obligatio.
g *l.* 3. *s. eod.*
h Macedoniani exceptio rectè obiicitur creditori, qui sciēs filiofamiliàs credidit.
i Paria sunt scire, aut scire potuisse.
k Macedoniani exceptio competit ei qui filiusfamiliàs mutuum accepit, paterfamiliàs factus per errorem mutuum confirmauit: per errorem, hoc est, cùm nesciret Macedoniani exceptionem sibi competere.
l quia imprudenter, non vt heres & sciens: quemadmodum in l. 2. *Cod. eod.* vt ita hæc lex cum *d. l. conciliatur.*

LIBER QVINTVSDECIMVS.

DE [a] PECVLIO.

TIT. I.

Continuatio. 1. Diuisio. 2. Et verba edicti. 3. De sexu. 4. Et ætate personæ peculiatæ. 5. Potestatis verbum quomodo accipitur. 6. De seruis proprijs, vel alienis. de his qui bona fide seruiunt.

Vlpianus lib 29. ad Edictum.

ORDINARIVM [b] prætor arbitratus est, priùs eos contractus exponere eorum, qui alienæ potestati subiecti sunt, qui [c] insolidū tribuunt actionem: sic deinde adhuc peruenire, vbi de peculio datur actio.

1 ¶ Est autem triplex [d] hoc edictum. aut enim de peculio, aut de in rem verso, aut quod iussu, hinc oritur actio.

2 ¶ Verba autem edicti talia sunt: *quod* [e] *cum eo, qui in alterius potestate esset, negotium gestum erit.*

3 ¶ De eo loquitur, non de ea. sed [f] tamen & ob [g] eam, quæ est feminini sexus, dabitur ex hoc edicto actio.

4 ¶ Si cum impubere filiofamiliàs, vel seruo contractum sit: ita dabitur in dominum, vel patrem de peculio, si [h] locupletius eorum peculium factum est.

5 ¶ Potestatis [i] verbum communiter accipiēdum est, tàm in filio [k], quàm in seruo.

6 ¶ Nec magis dominium seruorum "esse" spectandum, quàm facultatem [l] habendi eos. non [m] enim solùm seruorum propriorum nomine conueniemur, item communium: verùm [n] eorum quoque qui bona fide nobis seruiunt, siue liberi "sint," siue serui alieni.

De seruo cuius vsusfructus, vel vsus alienus est.

2. *Pomponius* lib. 5. ad Sabinum.

EX ea causa: ex qua soleret seruus fructuarius, vel vsuarius adquirere: in eum, cuius vsusfructus, vel vsus sit: actio dumtaxat de peculio, ceteræque honorariæ dantur. ex reliquis [o] in dominum proprietatis.

De seruo nullius, veluti hereditario. 1. De seruo substituto. 2. De sexu. 3. Et ætate. 4. Et furore domini. 5. De interuentione serui pro alio. 7. De eo qui pro filio vel seruo alterius fideiussit, vel soluit. 8. De compromisso, vel condemnatione serui. 9. De interuentione. 10. Compromisso. 11. Condemnatione filij. 12. De condictione furtiua. de actione rerum amotarum. 13. De filiofam. duumuiro qui rem pupilli saluam fore caueri non curauit.

3. *Vlpianus* lib. 29. ad Edictum.

LIcèt tamen prætor, *si cum eo, qui in potestate sit, gestam sit*, polliceatur [p] actionem: tamen sciendum est: & si in nullius sit potestate [q], dari de peculio actionem: vtputà si cum seruo hereditario [r] contractum sit ante aditam hereditatem. 1 ¶ Vnde Labeo scribit: & si secundo, tertióve gradu substitutus sit seruus: &, deliberātibus primis heredibus, cum eo contractum sit: mox, repudiantibus eis, ipse [s] liber, herésque exstiterit, posse dici, de peculio eum conueniri, & de in rem verso.

2 ¶ Parui autem refert [t], seruus qui masculi [u], an mulieris fuerit. nam de peculio & mulier conuenietur.

3 ¶ Pedius etiam impuberes dominos de peculio obligari ait. non enim cum ipsis impuberibus contrahitur, vt tutoris auctoritatem spectes. Idem adiicit, pupillum [x] non posse seruo peculium constituere, nec tutoris auctoritate. 4 ¶ In furiosi [y] quoque curatorem dicimus dādam de peculio actionem. nam & huius seruus peculium habere potest. non si fuerit concessum, vt habeat: sed [z] si nō fuerit prohibitum, ne habeat.

5 ¶ Si filiusfamiliàs [a], vel seruus pro aliquo fideiusserint [b], vel aliàs interuenerint [c], vel mandauerint: tractatū est, an sit de peculio actio. & est verius, in seruo causam [d] fideiubendi, vel mandandi spectandam. quam sententiam & Celsus libro sexto probat in seruo fideiussore. si igitur quasi [e] intercessor seruus interuenerit, non rem peculiarē agens: non obligabitur dominus de peculio.

6 Iulianus quoque libro duodecimo Digestorū scribit: si seruus mādauerit, *vt creditori "meo" solueretur:* referre ait, quam causam mandandi habuerit. si pro creditore suo solui [f] mandauit, esse obligatum dominum de peculio. quòd si [g] intercessoris officio functus sit, non obligari dominum de peculio. 7 ¶ Cui congruit, quòd idem Iulianus scribit: si à filio meo fideiussorē accepero: quidquid à fideiussore accepero, id me, non de in rem verso, sed de peculio actione mandati præstaturum. Idem accipias & & in serui fideiussore. Idémque, si alius mihi pro filio meo debitore soluisset. Quod si filius meus debitor nō fuisset, exceptione doli fideiussorem vsurum: &, si soluisset, condicturum scribit. 8 ¶ Si seruus cùm se pro libero gereret, cōpromiserit [h]: quæritur: an de peculio actio ex pœna [i] compromissi quasi ex negotio gesto, danda sit: sicuti traiecticiæ [k] pecunię datur. sed hoc & Neruę filio, & mihi videtur verius [l], ex compromisso serui non [m] dandam de peculio actionem: quia [n] nec, si [o] iudicio condemnetur seruus, datur in eum actio. 9 ¶ Sed si filius fideiussor, vel quasi interuentor acceptus sit: an de peculio patrem obligat, quæritur. & est vera Sabini, & Cassij sententia existimantium, semper [p] obligari [q] patrem de peculio: & distare [r] in hoc à [s] seruo.

a 4. *Cod.* 26. §. 4. *Inst. quod cum eo qui in aliena: adde l.* 33. *lib. j. titul.* 8.
b id est, ordine fieri.
c *vide l.* 1. *s. quod cum eo.*
d Edictū de peculio triplex.
e De peculio actionem habet, qui cum seruo vel ancilla contrahit. *Synopsis Basilic* 18. *titul.* 5. *c.* 1.
f Masculi appellatione, fœmina hic continetur.
g *l.* 27. *j. eod. in d. l.* 5. §. 2. *s. de tributoria. l.* 11. *Cod. quod cum eo.*
h si qui contraxit filiusfamiliàs aut seruus, impubes est, tunc cōpetit hæc actio, cùm peculium locupletiùs factum est. *Synopsis ibid. v. l.* 11. *C. eod. l.* 10. *s. de institoria. adde l.* 6. §. 7. *s. de negotijs.*
i Potestatis verbo continentur serui proprij, cōmunes, alieni bona fide possessi, fructuarij: sed & domini vtriusq; sexus maiores, minores, furiosi.
k Peculij actio datur ex contractu filij & serui.
l *vide quæ notaui ad l.* 25. §. 3. *s. de noxalib.*
m *Synopsis Basil. ibid.*
n *l.* 1. *in fi. s. de tributoria.*
o Imò, ex omnibus in fructuarium. *l.* 19. §. 1. *j. eod.*
p ¶ Actio de peculio datiua est. *Bart.*
q extraneus. *v. l.* 28. *in fin. j. de stipul. seruorum.* nā res hereditariæ, antequam aliquis heres existat, nullius in bonis sunt. *v l.* 1. *s. de rer. diuis.*
r Hereditarius seruus ante aditam hereditatem est in potestate heredis iure, non facto. Nam hereditas factum non habet. *l. si prædio j. de in diem. l.* 1. §. *Scæuola j. si quis testamento liber. adde l.* 31. *j. de heredib. instit.* Atque ita verbum *potestatis* in edicto positi in *l.* 1. §. 2. *c. eod.* locum habet in eo qui in nullius est potestate, si facti spectes. Nam hereditas iure representat heredem.
s *l.* 30. §. 1. *j. eod.*
t *facit l.* 3. §. 1. *j. quibus ex cau. in possess.*
u Verbum *alterius* locum habet in sexu vtroque.
x *l.* 7. §. 1. *j. eodem.*
y Libellus in personam curatoris concipitur, quoties agitur in furiosum.
z Peculium concedit non tantùm is qui nominatim concedit, sed & qui nō prohibet ne peculium habeatur. igitur non prohibere ne quid habueris, concedere est.

a *l.* 5. *Cod. quod cum eo.*
b Fideiubentis, interuenientis, & mandantis similitudo.
c Negotium geri dicitur cùm quis fideiubet, interuenit, mādat.
d Causa fideiubendi & mandandi spectanda.
e §. 6. *j. eodem. l.* 20. *j. de fideiussoribus.*
f *l.* 47. §. 1. *j. eod. l.* 30. §. 1. *s. de pactis.*
g §. 5. *s. eod.*
h Compromisso obligari non potest, qui iudicio obligari non potest. Seruus compromittere in arbitrum nō potest.
i Nullum quod est compromissum pœnā committi non facit. Pœnam itaque non præstat, qui compromisso, quod nullum sit, non stat.
k id est, sicuti teneretur dominus, si seruo traiectitia pecunia credita fuisset. *l.* 1. §. 16. *s. de exercitoria.* ratio diuersitatis est, quia negotiis priuatis domini seruus interesse potest, iudiciis nō potest, *vt hic. l.* 13. *s. si quis cautionib.*
l De peculio actio non datur in dominum ex cōpromisso serui cum pœna, *vt hic.*
m *l.* 32 §. 8. *s. de arbitris.*
n ergo & ex intercessionis causa fideiussor à seruo datus non tenetur. *vide in hanc legem Cuiacium* 8. *obseruat.* 11. Interim hic argumentum sumitur à iudiciorum ratione ad arbitria & compromissa.
o Actio de peculio non datur in dominum, ex eo ipso quod seruus eius suscepit iudicium.
p Eadem numero est obligatio, qua tenentur pater & filius.
q nisi filius donauerit. *l.* 28. *in fi. s. de pactis. l.* 2. *j. de donat.*
r De peculio actio non datur in dominū ex fideiussione serui, & in eo distat seruus à filio, qui patrem actione de peculio obligat, siue contrahat, siue fideiubeat, siue compromittat, etiam sine consensu patris.
s qui dominum de peculio tenus non semper obligat fideiubēdo. *l.* 19. *j. de fideiuss.*

a Compromittere filius potest etiam sine consensu patris, *vt hîc.* licèt in iudicio esse non possit sine consensu patris. *l.vlt.§.necessitatem.Cod.de bonis quæ liberis.*
b Iudicij & stipulationis similitudo.
c In iudicio, quasi contrahitur.
d In iudicio duplex contractus est, instantiæ, quæ fit per litis contestationem: debiti, per sententiam. Contestatio litis, origo iudicij: finis, iudicatum seu sententia. *l.11.in fi.j.de nouat.l.5.Cod.de nouat.*

10 ¶ Quare "&" ex compromisso[a] pater tenebitur. & ita Papinianus quoque libro nono Quæstionum scribit. nec interesse ait, ex qua causa compromiserit: vtrùm ex ea causa, ex qua potuit pro patre de peculio agere: an verò ex ea, qua nō potuit: cùm ex stipulatu pater conueniatur. 11 ¶ Idem scribit, iudicati quoque patrē de peculio actione teneri. quod "&" Marcellus putat etiā eius actionis nomine, ex qua non potuit pater de peculio actionem pati. nam sicut[b] "in" stipulatione contrahitur cū filio, ita[c] iudicio contrahi. proinde[d] non[e] originem[f] iudicij spectandam, sed ipsam iudicati velut obligationem[x]. quare, & si quasi defensor condemnatus sit, idem putat.

12 ¶ Ex furtiua causa[h] filio quidem familias condici posse constat: an verò in[i] patrem, vel in dominum de peculio danda est, quæritur. & est verius, in quantum[k] locupletior dominus factus esset ex furto facto actionem de peculio dādam. idem Labeo probat: quia * iniquissimum est, ex furto[l] serui dominum locupletari[m] impunè. Nam & circa[n] rerum amotarum actionem, filiæfamilias nomine, in id, quod ad patrem peruenit, competit actio de peculio. 13 ¶ Si filiusfamilias duumuir[o] pupillo rem saluam fore caueri non curauit: Papinianus libro nono Questionum, de peculio actionem cōpetere, ait. nec quicquam mutare arbitror, an[p] voluntate patris decurio factus sit. quoniā rempub. saluam fore pater obstrictus est[q].

Quid sit peculium. 1. *De nuda voluntate domini.* 2. *De ignorantia & voluntate domini* 4. *Si opem ferente seruo, extraneus furtum fecerit.* 5. *Si ære alieno dominico exhauriatur peculium.* 6. *De peculio vicarij.*

4. *Pomponius* lib.7.ad Sabinum.

PEculij "" est, non id, cuius seruus seorsum à domino rationem habuerit: sed[r] quod dominus ipse separauerit, summa serui rationem discernens. nam cùm serui peculium totum adimere, vel augere vel minuere dominus possit: animaduertendum est, nō quid seruus, sed quid dominus, constituendi seruilis peculij gratia fecerit.

1 ¶ Sed hoc ita verum puto, si debito seruum liberare[s] voluit dominus: vt, etiam si nuda volūtate remiserit[t] dominus, quod debuerit, desinat seruus debitor esse. si verò nomina ita fecerit dominus, vt quasi debitorem se seruo faceret, cùm "re vera" debitor non esset: contrà puto. re[u] enim, non verbis, peculium augendum est.

2 ¶ Ex his apparet, non[x] quid seruus ignorante domino habuerit, peculij esse: sed quid volente. alioquin & quod subripuit seru[y] domino, fiet peculij. quod nō est verū. 3 ¶ Sed sæpè fit, vt[y] ignorante domino, incipiat minui serui peculium, veluti cùm damnum domino dat seruus, aut furtum[z] facit.

4 ¶ Si, opem[a] ferente seruo meo, furtum mihi feceris: id ex peculio deducendum[b] est, quo minus ob rē subreptam consequi possim.

5 ¶ Si ære alieno dominico exhauriatur peculium serui: res tamen in causa peculiaria[c] manent[d]. nam si aut seruo donasset debitum dominus, aut nomine serui alius domino intulisset: peculium suppletur, nec est noua concessione domini opus.

6 ¶ Non[e] solùm id in peculio vicariorum[f] ponēdum est, cuius rei à domino: sed etiam id, cuius ab eo, cuius in peculio sint, seorsum rationem habeant.

De deposito. 1. *De precario.* 2. *De iureiurando.* 3. *Etymologia.* 4. *Et definitio peculij.*

5. *Vlpianus* lib.29.ad Edictum.

DEpositi[g] nomine, pater[h], vel dominus[i] dumtaxat de peculio conueniuntur, & si quid dolo malo eorum captus sum. 1 ¶ Sed etsi precariò res filiofamilias, vel seruo[k] data sit: dumtaxat de peculio pater, dominúsve obligantur. 2 ¶ Si filiusfamilias iusiurandum detulerit, & iuratum sit, de peculio danda est actio, quasi[l] contractum sit. Sed in seruo diuersum[m] est.

3 ¶ Peculium dictum est, quasi pusilla[n] pecunia, siue

e imò, non origo iudicij seu titulus actionis, sed ipsa iudicati obligatio seu debiti causa respicitur. *l.69.j.de fideiuss.*
f Substituta & subrogata actio non semper eiusdem est naturæ, cuius ea actio est cui fit subrogatio.
*
g Sententia obligationem parit.
h *l.5.§.de condit. furtiua.*
i *l.58.j.de regulis iuris.*
k *l.4.§.de condict. furtiua. l.16.j.de vi & vi.*
l Actio de peculio non datur ex maleficio, nisi quà peculium locupletius est.
m Locupletari ex furto serui dominos, iniquissimum.
n citra, *vulgata. adde l.3.§.4.j.rerum amotar. l.19.§.de condict.furt.*
o *v.l.1.in fin.j.de magistratibus conueniendis.*
p *adde l.3.Cod.ne uxor.l.1.Cod. quod cum eo qui in aliena.*
q non rem pupilli. *vide in hanc l.Cuiacium 7.obser.31.*
r *vide l.5.§.vlt.j.eod.* Peculij natura tota atque conditio à voluntate & destinatione vnius domini dependet. vnde non continuò peculium erit, quod seruus ipse habet seorsim à ratione domini, sed quod ipse dominus peculium esse voluit. Peculium sola voluntate domini constituitur, interueniente vera traditione vel ficta.
ſ Liberationis & obligationis differentia est. Hęc facti executionē requirit, non illa.
t remittere, est dare. *Bald.arg.l.10.in fine.§.de condict.causa dati.*
u Peculium re non verbis augendum. Verbis auget peculium dominus, quoties se peculij debitorem facit, cùm non sit ipse debitor: re auget, cùm debitum remittit seruo peculium habenti. Remittere, dare est: Qui remittit, donat: Cui debitum remittitur, peculium auget. *l.8.j.eod.v l.26.j.de donationib.*
x Peculium domino ignorante constitui non potest, licèt deminui possit.
y Peculium minuit seruus delinquendo: cùm ex delicto obligatur.
z *v.l.9.§.1.j.de peculio legato.*
a Peculium delicto minuit seruus, non tantùm cùm furtum facit, sed & cùm opē fert furtum facienti.
b *adde l.11.§.6.j.eodem.* c *al.* peculiari.
d Ius vniuersale minui potest, etsi corpora ipsa vniuersitatis non minuantur.
e In peculio voluntas domini & serui ordinarij inspicitur.
f *l.6.j.eodem.*
g Peculio tenus obligantur patres & domini ex filiorum vel seruorum deposito, precario, iuramento.

h *l.1.§.42.j.depositi.l.3.§.4.§.commodati.*
i *l.26.j.eod.* k *l.13.j.de precario.*
l per iusiurandum quasi contrahitur, sicut per sententiam. *Bald.*
m Imò, idem est in seruo. *l.23.j.de iureiurando.*
n *facit l.79.j.de legat.3.* Peculium, pecuniæ præsidij causa repositæ. *d.l.79.* interdum ὑποκοριστικῶς vniuersæ facultates, *l.16.j.ad Treb.* ꝙ olim Romæ maximi reditus & census in pecore. *Varro.* Est & peculium, patrimoniū parsimonia quæsitum. *l.39.j.eod.*

patrimonium[o] pusillum.

4 ¶ Peculium autem Tubero quidem sic definit[p], (vt Celsus libro sexto Digestorum refert) quod seruus domini permissu, separatum[q] à rationibus dominicis habet[r], deducto[s] inde, si quid domino debetur.

6. *Celsus* lib.9. Digestorum.

DEfinitio peculij, quam Tubero exposuit, "vt" Labeo ait, ad vicariorum[t] peculia nō pertinet. quod falsum est. nam eo[u] ipso, quòd dominus seruo peculium constituit, etiam vicario constituisse existimandus est.

1. *De domino pupillo vel furioso. de libera administratione peculij.* 2. *De scientia domini.* 3. *De ætate, & furore peculiati.* 4. *Quæ in peculio computantur.*

7. *Vlpianus* lib.29.ad Edictum.

QVam Tuberonis[x] sententiam ipse Celsus probat.

1 ¶ Et adiicit pupillū[y], vel furiosum constituere quidem peculium seruo non posse. verùm[z] ante constitutum (id est ante furorem, vel à patre pupilli) non adimetur ex his causis: quę sententia vera est. Et congruit cū eo, quod Marcellus apud Iulianum notans adiecit, posse fieri, vt ex dominis seruus peculium habeat apud alterū, apud alterū nō. vt putà si alter ex dominis furiosus sit, vel pupillus: si, vt quidā (inquit) putāt, peculiū seruus habere nō potest, nisi concedente domino. ego autē puto, non esse opus concedi peculium a domino seruum habere: sed[a] nō adimi, vt habeat, causa alia est peculij liberæ administrationis: nam[b] "hæc" specialiter[c] concedenda est.

2 ¶ Scire[d] autem non vtique singulas res debet[e], sed παχυμερέστερον. i. pinguius[f]. & in hanc sententiā Pomponius inclinat. 3 ¶ Pupillum autem, tam filium, quam seruum, peculium habere posse, Pedius libro quintodecimo scribit: cum "in" hoc (inquit) totum ex domini constitutiōne pendeat. Ergò & si furere cœperit seruus, vel filius: retinebunt[g] peculium. 4 ¶ In peculio autem res esse possunt omnes: & mobiles, & soli. vicarios quoque in peculium potest habere: & vicariorum peculium. hoc amplius[h] & nomina[i] debitorum.

5 ¶ Sed & si quid furti actione seruo deberetur, vel alia actione: in peculium computabitur. hereditas quoque, & legatum, vt Labeo ait. 6 ¶ Sed & id, quod dominus sibi debet, in peculium habebit: si forte in domini rationē impēdit[k], & dominus ei debitor manere voluit: aut si debitorē eius dominus conuenit. quare si fortè ex serui emptione euictionis nomine, duplum dominus exegit: in peculium serui erit conuersum: nisi forte dominus eo proposito fuit, vt nollet hoc esse in peculium serui.

7 ¶ Sed & si quid ei conseruus[l] debet, erit peculij: si modò ille habeat peculium, vel "prout" habebit.

De nuda voluntate domini, & de traditione.

8. *Paulus* lib.4.ad Sabinum.

NOn[m] statim, quod dominus voluit ex re sua peculij esse, peculiū fecit: sed si[n] tradidit: aut, cū apud eū esset, pro[o] tradito habuit. desiderat enim res naturalem dationem. Contra[p] autem, simul atque noluit, peculium serui desinit peculium esse:

Si dominus. 1. *vel conseruus damnum, vel furtum fecerit.* 2. *De eo quod debetur domino.* 3. *aut his qui sunt in eius potestate.* 4. *aut tutela, aut cura, vel quorum negotia administrant.* 5. *Si creditor succedat ei, qui tenetur de peculio.* 6. *De causis ex quibus seruus domino debet.* 7. *De damno dato à seruo in suâ persona.* 8. *De eo quod dominus debet, aut præstitit pro seruo.*

9. *Vlpianus* lib.29.ad Edictum.

SEd si damnum seruo dominus dederit, in peculium hoc non imputabitur: nō magis, quàm si subripuerit[q].

1 ¶ Planè si conseruus dedit[r] damnū, vel subripuit, in peculium videtur haberi. & ita Pōponius libro vndecimo scribit. nam & si quid dominus ab eo, qui rem peculiarem subripuit, vel cōsecutus est, vel cōsequi potest[s]: in peculiū esse ei imputandum, Neratius lib.2. Responsorum scribit.

2 ¶ Peculium[t] autē deducto[u], quod[x] domino debetur,

o ¶ *l.39.j.eod.*
p *v. Theophil.§.10.Inst.de act.*
q *l.4.§.eod.*
r traditum, non nuda voluntate. *v.l.4.j.eod.*
ſ *l.53.j.soluto.*
t *l.4.in fi.§.eod. l.6.§.2.j.de pecul. legato.*
u Peculium qui ordinario seruo constituit, idem & ordinarij serui vicario peculium constituisse intelligēdus est.
x *l.5.in fi.l.6.§.e.*
y *l.3.§.3.§.4.§.e.*
z Furore domini superueniente, peculium seruo adimi nō intelligitur.
a Peculiū constituitur nō tantùm si concedatur, sed & si non adimitur.
b procurator vt habeat liberam, oportet dominum ei liberā concedere. *Bald.*
c Specialiter libera rei administratio concedenda est seruo peculiato, *vt hîc* vt & procuratori.
d Scientia duplex. Vna specialis & exacta rerum etiam singularum. Altera generalis, qua παχυμερέστερον, id est, pinguius & solutius res scimus.
e *vide l.49.in pr.j.eod.*
f hoc Latino verbo vtitur Iurisconsultus. *l.49.in fine.j.de re iudicata. l.14.j.de except.rei iudic.*
g Furore patris peculiatus filiusfamiliàs peculium non amittit, *vt hîc.* vt per contrarium, furore domini, seruus non amittit. *§.1.§.eod.*
h Mobilium & immobilium appellatione, nomina non continentur. hîc enim tertiam rerum speciem constituunt. *adde leg.mouentium.j.de verbor.signif.*
i *vide l.25.j.soluto.*
k venit autem in hanc actionem quod in rem domini versum est. *l.19.in fin.j.de in rem verso.* l *l.9.§.2.l.17.in fi.j.eod.l.8.§.2.j.de peculio legato.*
m separata à rationibus domini quæ dicantur.
n Peculium constituitur traditione naturali: vel quasi adimitur verò etiam nudis verbis. *l.4.§.1.in fi.§.eod.l.26.j.de donationib.*
o Pro tradito habetur quod quasi traditur, vt si rem meam esse apud te patior.
p Facilior est peculij ademptio quam datio. hæc naturalem rationem requirit, *vt §.* illa simul atque noluit dominus.
q *vide l.9.§.1.j.de peculio legato.*
r *l.9.§.1.j.de peculio legato.* ſ *l.11.§.2.j.eodem.*
t Deducere seu deduxisse ex peculio quando dominus dicatur: & quibus ex personis deducat.
u dominus enim priuilegium habet in peculio serui. *l.1.in pr.§.de tributoria.*
x Peculium intelligitur eo deducto quod domino debetur.

com-

computandum esse: quia præuenisse [a] dominus, & cum seruo suo egisse [b] creditur.

3 ¶ Huic definitioni Seruius adiecit, & si quid his debeatur, qui sunt in eius potestate: quoniam hoc quoque domino deberi, nemo ambigit.

4 ¶ Præterea id etiã deducetur, quod his personis debetur, quæ sunt in tutela, vel cura domini, vel patris: vel quorum negotia administrant. dummodo dolo careant. quoniam & si [c] per dolum peculium vel ademerint, vel imminuerint: tenentur. nam si semper præuenire dominus, & agere videtur, cur non dicatur, etiam hoc nomine eum secum [d] egisse, quo "nomine" vel tutelæ, vel negotiorum gestorum, vel vtili actione tenebitur: nam, vt elegãter Pedius ait, ideo hoc minus in peculio est, quod [e] domino, vel patri debetur: quoniam [f] non est verisimile [g], dominum id concedere seruo in peculium habere, quod sibi debetur. sanè cùm ex cæteris causis [h] ipsum à [i] semetipso exegisse dicimus, qui negotia vel tutelam geret: cur non etiam in specie peculiari exegerit, quod exigi debuit? defendendũ igitur erit, quasi [k] sibi eum soluere, cùm quis agere de peculio conabitur.

5 ¶ Sed & creditor serui, qui heres exstitit domino eius, deducit de peculio, quod sibi debetur, "si conueniatur:" siue libertatem seruus acceperit, siue non. idémque, & si legatus sit purè seruus. nam quasi præuenerit, & ipse secum egerit: sic deducet, quod sibi debetur: licèt nullo [l] momento dominium in manumisso, vel legato purè habuerit, & ita Iulianus libro duodecimo scribit. certè si sub condicione seruus libertatem acceperit, minùs dubitanter Iulianus eodem loco scribit, heredem deducere. dominus enim factus est. ad defensionem sententiæ suæ. Iulianus etiam illud adfert: quòd: si ei, qui post mortem [m] serui, vel filij: intra annum potuit conueniri de peculio, heres exstitero: proculdubio deducam [n], quod mihi debetur. 6 ¶ Siue autem ex cõtractu [o] quid domino debeat, siue ex rationum reliquiis: deducet dominus. Sed si ex delicto ei debeat, vtputa ob furtum, quod fecit: æquè deducetur. Sed est quęstionis: vtrùm ipsa furti æstimatio, id est "id" solum, quod domino abest: an verò tantũ, quantum, si alienus seruus commisisset, id est cum furti pœnis. sed prior sententia verior est, vt ipsa furti æstimatio sola deducatur. 7 ¶ Si ipse seruus sese [p] vulnerauit, nõ debet hoc damnum deducere: non magis, quàm si se occiderit, vel præcipitauerit. licet [q] enim "etiam" seruis naturaliter [r] in suum corpus sæuire. sed si [s] à se vulneratum seruũ dominus curauerit, sumptuum nomine debitorem eum domino puto effectum. quamquam si ægrum eum curasset, rem suam potiùs egisset.

8 ¶ Item deducetur de peculio, si [t] quid dominus serui nomine obligatus est, aut præstitit obligatus. ita si quid ei creditum est iussu domini: nam hoc deducendum, Iulianus libro duodecimo Digestorum scribit. sed hoc ita demum verum puto, si nõ in rem domini, vel patris, quod acceptum est, peruenit. alioquin secum debebit compensare. Sed & si pro seruo fideiusserit: deducendum. Iulianus libro duodecimo Digestorum scribit. Marcellus autem in vtroque, si nondum quicquam domino absit, * melius [u] esse ait, præstare creditori: vt [x] caueat "ille," refusurum se, si quid pręstiterit dominus hoc nomine conuentus: quã ab initio deduci: vt medij temporis interusurium magis creditor consequatur. ¶ Sed si de peculio conuentus dominus, condemnatus est: debebit de sequenti actione de peculio deduci. cœpit enim dominus, vel pater iudicati teneri. nam & si quid serui nomine nõ condemnatus præstitisset creditori, etiam hoc deduceret.

De occupatione.

10. *Gaius* libro nono ad Edictum Prouinciale.

SI verò adhuc in suspenso est prius iudicium de peculio, & ex posteriore iudicio res iudicaretur: nullo modo debet prioris iudicij ratio haberi in posteriore condẽnatione: quia * in actione de peculio occupantis [y] melior est condicio. occupare autem videtur, non qui prior litem contestatus est, sed qui prior [z] ad sententiam iudicis peruenit.

De iudicio noxali. 1. Si dominus pro seruo, aut seruus domino promiserit. 2. Si seruus à debitore dominico exegerit. 3. An idem debitum sæpius deducatur. 6. An dominus de peculio deducat, quod aliunde consequi potest. 7. De seruo vendito cum peculio. 8. Si quis seruum emerit, cum quo contraxerat. 9. An dominus deducat quod alij debetur.

11. *Vlpianus* lib. 29. ad Edictum.

a Qui deducit, cœpisse intelligitur.
b *l.* 11. §. 2. j. *eod.* Cur ita? *v.* §. 4. j. *eod.*
c *l.* 21. *in pr.* j. *eo.* *l.* 19. j. *de in rẽ verso.*
d secum agere quis interdũ dicitur.
e *l.* 6. §. 4. j. *de peculio legato.*
f In peculio serui esse nõ videtur, quod ipsi domino debetur.
g verisimilia quoque in causis decidendis sequimur.
h putà negotiorum gestorum. *l.* 6. *in fin.* *l.* 8. *l.* 38. s. *de neg. gest.*
i A semetipso quis etiam exigere potest.
k Quasi sibi soluit, qui debitori succedit.
l legatæ rei dominiũ nullo momento est penes heredem. Nam legata rectà via ab eo qui legauit, transeunt ad eum cui legata sunt. *l.* 64. *in fin.* j. *de furtis.*
m vel manumissionem. *l.* 6. j. *qui & à quib. manumit.*
n §. *vlt.* j. *eod.*
o *l.* 30. j. *de actio. empt.* *l.* 5. §. 7. s. *de tributoria.*
p *vt l.* 23. §. 3. j. *de ædilitio edicto.*
q Atqui nemo dominus est mẽbrorum suorũ. *l. liber homo.* s. *ad l. Aquil.*
r Naturaliter in seipsum sæuit, q. se vulnerat.
s Ex peculio serui dominus deducit id omne quod impendit in seruo, qui seipsum vulnerauit, curando: at non quod impẽdit in eo ęgro.
t Ex peculio serui vel filij deducit pater vel dominus, id quod serui vel filij nomine præstitit, aut pręstare cogitur, nisi superiores personæ id in rem patris vel domini verterint. §. 6. s. *eod.*
*
u Hæc duo verba *melius esse*, Hot. putat superesse. 5. *obs.* 16.
x *l.* 52. *in fi.* j. *eod.* *l.* 57. *in fi.* s. *de petit. heredit.* *l.* 2. §. 1. j. *de collat. bonor.*
y Occupãtis melior est cõditio, vbi ęqua omniũ conditio est. *l.* 52. j. *eod.* *l.* 6. s. *de tributoria.* *l.* 3. s. *quod cum eo qui in aliena.*
z *l.* 14. s. *de noxa. lib. act.* *l.* 9. j. *de verbor. oblig.*
a ¶ De peculio serui deducit dominus litis æstimationem noxa li iudicio pręstitam, seu id quod noxali iudicio serui nomine cõuentus præstitit, *vt hic.* An idem si seruum ipsum pro noxa dederit, non idẽ. *vers. quod si noxæ.*
b in hoc casu: sed in vicario distingue. ex *l.* 16. j. *de peculio legato.*

SI noxali iudicio conuentus dominus, litis [a] æstimationem obtulerit: de peculio deducendũ est. quòd si noxę dederit, nihil est deducendum [b].

1 ¶ Sed & si quid dominus soluturum se serui nomine repromisit [b], deduci oportebit. quemadmodum si [d] quid domino seruus pro debitore expromiserat. Idem est & si pro libertate quid domino expromisit: quasi debitor domino sit effectus. sed ita demum, si, manumisso [e] eo agatur.

2 ¶ Sed si à debitore dominico seruus exegerit: an domini debitorem se fecerit, quęritur. & Iulianus libro duodecimo Digestorum, non [f] aliter dominum deducturum, ait, quam si ratum habuisset, quod exactum est. eadem & in filiofamiliàs dicenda erunt. & puto veram Iuliani sententiam. * naturalia [g] enim debita spectamus in peculij deductionem. est autem naturæ æquum, liberari filium, vel seruum obligatione, eo [h] quod indebitum videtur exegisse.

3 ¶ Est autem quæstionis: an id, quod dominus semel [i] deduxit, cùm conueniretur: rursus si conueniatur de peculio, eximere debeat: an verò veluti solutum ei videatur, semel facta deductione. & Neratius, & Nerua putant. item Iulianus libro duodecimo scribit, si [k] quidem abstulit hoc de peculio, non debere deduci: si verò eandem positionem [l] peculij reliquit, debere eum deducere [m].

4 ¶ Denique scribit: si seruus vicarium [n] quinque valentem in peculium habuit, & domino quinque deberet, pro quibus vicarium dominus deduxisset, & mortuo postea vicario alium eiusdem pretij seruus comparauerit: non desinere domini esse debitorem, quasi vicarius ille domino decesserit. nisi fortè, cùm eum seruo ademisset, & sibi soluisset, tunc decesserit.

5 ¶ Idem rectè ait: si, cùm vicarius valeret decem, dominus conuentus de peculio, quinque pro seruo præstitisset, quoniam quinque ipsi debebantur: mox vicarius decessisset: aduersus alium agentem de peculio, decèm dominum deducturum, quia "&" in eo, quod iam pro eo soluit, debitorem seruum sibi fecerit. quæ sententia vera est: nisi seruo ademit vicarium, vt sibi solueret.

6 ¶ Quod autem deduci debere diximus [o] id, quod debetur ei, qui de peculio conuenitur: ita accipiendum est, si non [p] hoc aliunde consequi potuit.

7 ¶ Denique Iulianus scribit, venditorem, qui seruum cum peculio vendidit, si de peculio conueniatur, non debere deducere, quod sibi debetur: potuit enim hoc ex ratione peculij detrahere, & nunc condicere quasi indebitum. quoniam non [q] est in peculio, quod domino debetur. potest (inquit) etiam ex vendito agere. quod ita erit probandum, si [r] tantùm fuit in peculio, cùm venderet, vt satisfacere debito dominus possit. cæterùm si postea quid accessit, conditionibus debiti existentibus, quod dominus non distraxerat [s]: contrà erit dicendum

8 ¶ Idem scribit: si quis seruum, cuius nomine de peculio habebat actionem, comparasset: an possit deducere, quod sibi debetur: quoniam [t] aduersus venditorem habeat actionem de peculio? & rectè ait posse. nam & quiuis alius potest eligere, vtrùm cum emptore [u], an cum venditore ageret. hunc igitur eligere pro actione deductionem, nec video quid habeant creditores, quod querantur: cùm possint ipsi venditorem conuenire, si quid fortè putant esse in peculio.

9 ¶ Non solùm autem, quod ei debetur, qui conuenitur, deducendum est: verumetiam si [x] quid socio eius debetur. & ita Iulianus libro duodecimo Digestorum scribit. nam * qua ratione insolidum alteruter conuenitur, pari ratione deducere eum oportet quod alteri debetur. quæ sententia recepta est.

12. *Iulianus* lib. 12. Digestorum.

QVia hoc casu etiam cum eo agi potest, penes quem peculium non est.

13. *Vlpianus* libro 29. ad Edictum.

SEd in emptore, & venditore vera non est. item in fructuario, & proprietario: & cæteris, qui [y] non sunt socij: & in domino, & bonæ fidei emptore. nam & Iulianus libro duodecimo scribit, neutrum horum deducere id, quod alteri debetur.

14. *Iulianus* lib. 12. Digestorum.

ITem cùm testamento, pręsenti die seruus liber esse iussus est [y]: cùm omnibus heredibus [a] de peculio agendũ [b] est. nec quisquam eorum amplius deducet, quàm quod ipsi debeatur.

c De peculio serui deducit dominus quod serui nomine expromisit Nouanio.
c De peculio deducit dominus quod seruus ipse pro alio debitore apud ipsum dominum expromisit: sed & si quid domino pro libertate obtinenda expromisit.
e *sub.* inter viuos: ne obstet lex denique. §. *ii consequenter* j. *de peculio legato.*
f *v* *l.* 9. §. 1. s. *eod.*
g non ciuilia. *l.* 41. *l.* 49. *in fi.* j. *eod.*
h *l.* 9. §. 2. s. *eod.*
i semel re & verbo deductũ ex peculio, amplius deduci nõ potest: verbis tantũ deductũ, potest.
k Re ex peculio deducit, qui aufert ex peculio debitum: verbis tantùm, qui eandem positionem peculij reliquit.
l Positio eadem peculij, est idem status peculij. apud Albericum à quibusdam legitur, *possessionẽ.*
m quia videtur eam partem in compensationẽ destinasse. *l.* 13. j. *de compensationibus.*
n Vicarius, serui ordinarij seru[9]. *Scholiast. Synops. Basil.* 18. *Titul.* 5. *c.* 16. *Theophil.* §. 4. *Inst. quod cum eo.*
o *l.* 9. §. 2. s. *eod.*
p De peculio deduci non potest, quod aliunde aliáve actione dominus potest consequi *lege* 4. §. *antepen.* s. *eod.*
q In peculio nõ est, quod domino debetur.
r facit. *l.* 35. §. 1. §. 2. s. *de negot.*
s *al.* detraxerat. & ita notat quoque legi Albericus. *
t Excipere de iure tertij, nisi ab eo causam habeat, neminem posse hinc Baldus colligit.
u *l.* 32. §. *penult.* j. *eod.*
x Ex peculio socius deducit, nõ tantùm quod sibi debetur, sed & quod socio: vbi nimirum cõmunio ei cũ socio est serui ipsius & eius peculij, secus si vel serui, vel peculij, vel neutrius est communio. *l.* 51. *circa finem* j. *eodẽ.* *l.* 4. s. *de tributor.*
y veluti quod pariter eis donata sit vel legata: §. 3. *Instit. de obli. quæ ex quasi con*tractu.
z *subaudi* à domino peculij nomine obligato.
a *sub.* domini.
b *sub.* pro parte hereditaria.

a *adde l.30.§.1.j.eodem.*
b quia ſeruus deſiit eſſe communis. *l.29.j.eodem.*
c *d.§.3.vide l.25.§.16.s.famil.*
d *l.38.§.2.j.eod.vide Bartolum in l.ſolutum* 11.§. *per liberam.s.de pignoratitia.*
e debet enim ſpecialiter concedi.nam quoties ſeruus venit,cū peculio nō diſtrahitur. *vide l.29.j. de contr.empt.*

1 ¶ Item cùm ſeruus viuo domino mortuus eſt,deinde dominus intra annum plures [a] heredes reliquit: & de peculio actio,& deductionis ius ſcinditur [b].

15. *Vlpianus* lib.29.ad Edictum.

SEd ſi duo ſint bonæ fidei poſſeſſores:adhuc dicendum erit, neutrum plus deducturum, quam quod ſibi debetur.idémque & ſi duo ſunt fructuarij.quia nullam [c] inter ſe habent ſocietatem.idem dicetur interdum & in ſociis:ſi fortè ſeparata apud ſe peculia habeant : vt alter alterius peculij nomine non cōueniatur, cæterùm ſi commune ſit peculium : & inſolidum conuenientur: & deducetur quod vtrique debetur.

Quibus caſibus peculium ſerui communis non eſt commune.

16. *Iulianus* lib.12. Digeſtorum.

QVis [d] ergo caſus eſt, quo peculium ſerui communis ad alterū ex dominis ſolū pertineat? in primis, ſi quis ſerui partem dimidiam vendiderit, nec peculium ei conceſſerit [e]. deinde ſi quis ſeruo communi pecuniam, vel res aliquas ea mente dederit [f], vt proprietatem eorum retineret:adminiſtrationem autē ſeruo concederet.Marcellus notat:Eſt etiam ille caſus,ſi alter ademerit,vel ſi omni quidem modo conceſſerit dominus: ſed in [g] nominibus erit conceſſio [h].

De peculio vicarij:& ordinarij.

17. *Vlpianus* lib.29.ad Edictum.

SI ſeruus meus ordinarius [i] vicarios habeat : id, quod vicarij mihi debent, an deducam ex peculio ſerui ordinarij? & prima illa quæſtio eſt, an hæc peculia in peculio ſerui ordinarij computētur.& Proculus,& Atilicinus exiſtimant, * ſicut ipſi vicarij [k] ſunt in peculio, ita etiam peculia eorum.& id quidem,quod mihi dominus [l] eorū, id eſt ordinarius ſeruus, debet, etiam ex peculio eorum detrahetur.id verò,quod ipſi vicarij debēt, dumtaxat ex ipſorū peculio.ſed & ſi quid non mihi,ſed ordinario ſeruo debeat: deducetur de peculio eorum, quaſi conſeruo debitū.id verò,quod ipſis debet ordinarius ſeruus, nō [m] deducetur de peculio ordinarij ſerui: quia peculium eorum in peculio ipſius eſt.& ita Seruius reſpondit.ſed peculium eorum augebitur [n], vt opinor, quemadmodum ſi dominus [o] ſeruo ſuo debeat.

18. *Paulus* lib.4.Quæſtionum.

CVi conſequens eſt: vt : ſi Sticho [p] peculium ſuum legatum ſit,íſque ex teſtamento agit: non aliter cogetur id, quod vicarius eius teſtatori debet,relinquere: niſi is,id "eſt" vicarius,peculium habeat.

1. De ſeruo dotali aut fructuario, aut bona fide à duobus poſſeſſo. 2. De fructuario & domino.de duobus dominis.

19. *Vlpianus* lib.29.ad Edictum.

HInc quæritur, ſi ordinarij ſerui nomine actum ſit de peculio, an agi poſſit & vicariorum. & puto non poſſe. Sed ſi actum ſit de peculio vicarij, agi poterit & de peculio ordinarij [q].

1 ¶ Poteſt eſſe apud me duplicis [r] iuris peculium,vtputà ſeruus eſt dotalis [s]:poteſt habere peculium,quod ad me reſpiciat: poteſt, & quod ad mulierem. nam * quod [t] ex re mariti quæſiit,vel ex operis ſuis [u],id ad maritū pertinet.& ideo ſi reſpectu * mariti heres ſit inſtitutus,vel ei legatum datum:id eum nō debere reſtituere,Pomponius ſcribit.ſi igitur mecum agatur ex eo contractu,qui ad me reſpicit:vtrùm omne deducam,quodquod debetur mihi, ſiue ex mea cauſa, ſiue ex ea, quæ ad vxorem reſpicit: an verò ſeparamus [y] cauſas : quaſi in duobus peculiis , vt & cauſa debiti, quod petitur, ſpectetur ? vt ſi quidem ex eo peculio agatur , quod ad mulierem ſpectat : id deducam, quod ex eo contractu debeatur: ſi ex eo contractu,qui ad me reſpicit:meum deducam? Quæ quæſtio dilucidiùs eſt in fructuario [z] tractata: vtrùm ex eo demū contractu poteſt de peculio conueniri.quod ad ſe pertinet,an eo omni. & Marcellus, etiam fructuariū teneri, ſcribit, & ex omni

f *v.l.37.§.1.j.de adqu.rerum dom.*
g Obligationes & nomina non ita transferūtur vt iura realia. *l.1.in fin.l.2.l.3.j.pro ſocio.* Cur ita? obligationes & actiones magis inhærent perſonę.
h i.ceſſio nominū facienda eſt. vide quæ ſcripſi *ad d.l.3.*
i Seruꝰ ſerui & peculium eius ſunt primi ſerui. (Primus ſeruus hic ordinarius: ſeruus ſerui,vicarius dicitur.) Quod igitur domino debetur à primo ſeruo, ex eius quoque peculio deducitur,qui ſerui ſeruus eſt : quod antè à ſeruo ſerui debetur, non ex primi ſerui, ſed ex ipſius tātùm peculio deducitur,ſiue domino , ſiue primo ſeruo debeat. Quod autem primus ſeruus ſeruo ſuo debet non deducitur illud quidē , ſed eius tamen qui ſerui ſeruus eſt peculium auget : quemadmodū ſi dominus ſeruo ſuo debeat. *Synopſis Baſil. & ibid. Scholiaſtes* 18.*tit.*5.*c.*16. *
k Vicarius vnà cū ſuo peculio, in peculio ſunt ſerui ordinarij. *l.4.in fi.l.6.s.eo.l.6* §.2.j.*de peculio legato.* §.4.*in f.Inſt.quod cum eo qui in aliena. adde l.5.j.de euictionibus.* adde quæ ſcripſi *ad l.2.C. qui manumittere.*
l Eſt igitur ordinarius dominus vicarij. i. veluti dominus , ſicuti peculiū eſt quaſi patrimonium ſerui *l.39.j.eo.* Alia ſunt in iure naturalia nomina , alia ciuilia. Peculium eſt naturale nomē,patrimoniū ciuile. Contubernium, naturale: matrimonium ciuile. Cognatio naturale, adgnatio ciuile. Veluti dominus, inquam, quia conſeruus eſt alter alteri. Horat.2.*ſerm.*7. Siue vicarius eſt· qui ſeruo paret, vti mos veſter ait,ſeu cōſeruus. Et alio loco,Conſeruus vili portanda locabat in arca. *Cuiac.8.ad Afr.ad l.38.§.2.j.eo.*
m Imò,non deducendum ex vicarij peculio , quod conſeruo debetur. *l.5.§.1.s.de Tributoria.*
n huiuſmodi debito. *l.7.in fi.s.eod.*
o Seruus ordinarius,ſerui ſui vicarij quaſi dominus. vnde notant, Dominum dici nuda ratione præeminentiæ ſeu prærogatiuæ. Vnde rurſus notant, vxore domina & magiſtra relicta, dominium rei non intelligi ei relictum.
p *l.38.§.2.j.eodem.*
q quia maiori ſummæ ineſt minor. *vide l.9.§.3.in fi.j.eod.*
r Peculium duplici iure apud aliquem eſſe poteſt.
ſ De peculio ſerui dotalis maritus tenetur indiſtinctè : ſiue eius, ſiue vxoris ſit peculium in ſeruo.
t Mariti eſt quidquid dotalis ſeruus ex re ipſius vel operis ſuis adquiſiuit.
u & ſic fructus ſerui dotalis mariti eſt. *l.vlt.j.ſoluto matrimonio.*
x Contemplatione cuius quidque fiat conſiderandum, vt ecce dotalis ſeruus, non ipſius dominæ , ſed eius mariti contēplatione heres inſtitutus eſt,aut quidem legatus eſt,id nō dominę,ſed eiꝰ marito adquiriur.

contractu [a].eum enim,qui cōtrahit, totum ſerui peculiū, velut patrimonium,intuitum. Certè illud admittendum omnimodo dicit: vt,priore conuento, ad quem res reſpicit: in ſuperfluum is , cui quæſitum non eſt,conueniatur. quæ ſententia probabilior eſt , & à Papiniano probatur. Quod & in duobus bonæ fidei emptoribus erit dicēdum. Sed in marito melius eſt dicere, ſimpliciter eum de peculio teneri. Sin autem maritus,huiuſmodi ſerui nomine,aliquid præſtiterit [b]:an,aduerſus mulierem agentem dotis nomine , deducere id poſſit ? & ait: ſi id, quod creditori præſtitum eſt, ad vtriuſque generis peculium pertinebit: pro rata vtrique peculio decedere debere: ex quo intelligi poteſt, ſi ad alterum peculium contractus pertinebit, modò ſoli vxori detrahi,modò non detrahi,ſi ad id peculium pertinuit contractus,quod apud maritum reſedit.

2 ¶ Interdum [c] & ipſi [d] fructuario [e] aduerſus dominū datur actio de peculio : vtputà ſi apud eum habeat peculium:apud ipſum verò aut nihil,aut minùs,quàm fructuario debetur.idem etiam contrà [f] eueniet:quamuis in duobus dominis ſufficiat pro ſocio [g],vel commmuni diuidundo actio.

20. *Paulus* lib.30.ad Edictum.

NAm inter ſe agere ſocij de peculio non poſſunt.

De dolo domini. 1. Vel tutoris,vel curatoris, vel procuratoris. 2. Vel venditoris,vel defuncti. 3. Ante vel poſt iudicium acceptum. 4. Si recuſetur actio de peculio.

21. *Vlpianus* lib.29.ad Edictum.

SVmmà cum ratione etiam hoc peculio prætor imputabit,quod dolo [h] malo domini factum eſt,quò minus in peculio eſſet. Sed dolum malum accipere debemus, ſi ei ademit peculium. ſed & ſi eum intricare [i] peculium in necem creditorum paſſus eſt : Mela ſcribit , dolo malo eius factū. Sed & ſi quis, cùm ſuſpicaretur aliū ſecū acturū,aliò peculiū auertat:dolo nō caret.Sed ſi alij ſoluit: nō dubito de hoc,quin nō teneatur : quoniā creditori ſoluitur: &* licet creditori vigilare [k] ad ſuū [l] conſequendū.

1 ¶ Si dolo [m] tutoris,vel curatoris furioſi, vel procuratoris factum ſit: an pupillus, vel furioſus, vel dominus de peculio conueniatur,videndum.& puto,ſi ſoluēdo tutor ſit,præſtare pupillum ex dolo eius: maximè ſi quid ad eum peruenit. & ita Pomponius libro octauo epiſtolarū ſcribit. idem "&" in curatore , & procuratore erit dicendum. 2 ¶ Emptor autem ex dolo venditoris non tenebitur, nec heres, vel alius ſucceſſor : niſi in id, quod ad ſe peruenit. 3 ¶ Siue autem poſt iudicium acceptum [n], ſiue antè dolo factum ſit:continetur officio iudicis.

4 ¶ Si dominus, vel pater recuſet de peculio actionē: non eſt audiēdus:ſed cogendus [o] eſt,quaſi aliam quamuis perſonalem actionem,ſuſcipere.

De cautione damni infecti ædium peculiarum nomine. De iudicio noxali,vicarij nomine.

22. *Pomponius* lib.7.ad Sabinum.

SI damni infecti,ædium peculiarium nomine,promiſerit dominus : ratio eius haberi debet. & ideo [p] ab eo, qui de peculio agit,domino cauendum eſt.

23. *Idem* lib.9.ad Sabinum.

AEdium autem peculiarium nomine in ſolidū damni infecti promitti debet [q]: ſicut vicarij nomine noxale iudicium in ſolidum pati.quia [r] pro pignore eas ſi non defendatur,actor "abducit,vel" poſſidet.

De curatore furioſi.

24. *Vlpianus* lib.26. ad Sabinum.

CVrator furioſi adminiſtrationem [ſ] peculij & dare, & denegare poteſt tàm ſeruo furioſi,quàm filio.

De veſtimentis ſeruo conceſſis.

25. *Pomponius* lib.23.ad Sabinum.

ID veſtimentum [t] peculij eſſe incipit : quod ita dederit dominus,vt eo veſtitu ſeruū perpetuò [u] vti vellet : eóque nomine ei traderet, ne quis alius eo vteretur: idq.ab eo eius vſus gratia cuſtodiretur.ſed quod veſtimentū ſeruo dominus ita dedit vtendū,vt nō ſemper,ſed ad certum vſum,certis tēporibus eo vteretur:veluti cùm ſequeretur eū,ſiue cenāti miniſtrabit:id veſtimentū non eſſe peculij.

y ſeparamus. Nam quæ ſerui dotales ex quacunq; cauſa (niſi ex re mariti vel operis ſuis) acquiſierūt, ad mulierem pertinēt. *l.vnic.§.9.Cod.de rei vxor.act.*
z De peculio ſerui fructuarij, quemadmodū quis teneatur.
a ¶ Imò, nō ex omni. *l.2.in fine, s.eod.*
b & ita credideris. *v.l.27.§.6.j.e.*
c *vt l.37.in fi.j.e.*
d De peculio actio datur fructuario contrahenti cum ipſo ſeruo fructuario peculium à proprietatis domino habente.
e *ſub.* qui contraxit cum ſeruo peculium habente à proprietario.
f De peculio ſerui fructuarij aduerſus fructuarium dominum experiri poteſt, qui proprietatē in ſeruo habet: quoties proprietarius ipſe contraxit cum ipſo ſeruo fructuario , peculiū habēte ab ipſo fructuario domino. *
g *l.27.in fi.j.eod.*
h Actio de peculio datur ad id quod dolo cōuenti deſiit eſſe in peculio. *l.8.§.4.s.eo.* Dolo facit qui rem in alium transfert cùm ſuſpicatur alium acturum.
i Dolo facere videtur dominus, qui ſeruum intricare peculium patitur. *vt l.17.§.1.j.quæ in fraudem creditorum.l.vlt.inf.j.de ſtipulat.ſeruorum.*
k Vigilare creditoribus licet ad ſuum conſequendum. *vide l.24.in fine.j.quæ in fraudem creditorum.*
l ſuum,id eſt,ſibi debitum.
m Ex dolo tutoris & curatoris, procuratoris, & breuiter geſtoris quis tenetur, quatenus locupletior factus eſt.
n *l.7.§.11.s.de pactis.*
o Inuitū libello reſpondere, & litem conteſtari quemquē cogi hoc ex loco notant.
p *l.5.l.6.s de tributoria.*
q quia ædes eùm decidunt quaſi deliquiſſe videntur. *l.7.§.1.j de damno.*
r Decretū primum & ſecundū in cauſa noxali interponi in re mobili,hinc Iacobus Aretinus & Baldus colligūt aduerſus Gloſſam *l.item ſi ſeruum.s.de Publiciana.& in l.iubere.s.de iuriſd.aug.l.quæ legati.j.vt in poſſeſſ.*
ſ non poteſt autem ipſum peculium dare. *l.3.§.3.in f.§.4.& arg.l.7.§.1.s.eo.*
t Peculij ea veſtis eſt,quā dominus ſeruo dederit, vt ea ſolus ipſe perpetuò vteretur, & apud ipſum eius vſus gratia cuſtodiretur. Si verò ad certū vſum,certúmve tēpus dedit,vt ea ſcilicet vteretur, quū eū ſequeretur,vel miniſtraret,nō eſt peculij. *Synopſ.Baſil.*18.*tit.*5.*c.*22.
u i.quādiu durabit. Nā alioquin veſtimēta vſu deterūtur. *§.2.Inſt.de vſufr.v.quæ ſcripſi ad l.66.j.ſoluto.*

De dolo

De dolo domini.

26. *Paulus* lib.30.ad Edictum.

SI semel ex causa, "id est" quòd dolo [a] fecerit, dominus præstiterit de peculio conuentus: cæteris ex eadem causa nihil [b] præstabit [c]. Si tantundem seruus ei debeat, quantum dolo minuit, non erit condemnandus. his consequens erit, vt, manumisso quoque, vel alienato seruo, ex causa "etiam" doli intra annum teneatur.

De ancilla, & filiafamil. 1. *Quid deducit heres.* 2. *De seruo alienato.* 8. *De seruo communi.*

27. *Gaius* libro nono ad Edictum prouinciale.

ET ancillarum [d] nomine [e], & filiarum familias in peculio actio datur. maximè si qua sarcinatrix, aut textrix erit, aut aliquod artificium vulgare exerceat: datur propter eã actio. depositi quoque, & commodati [f] actionem dandam earum nomine Iulianus ait, sed & tributoriam [g] actionem: si peculiari merce, sciente patre, dominóve, negotientur: dandam esse. longè magis non dubitatur, & si in rem versum est, quod iussu [h] patris, dominíve contractum sit. 1 ¶ Cõstat, heredem domini id [i] quoque deducere debere, quod seruus, cuius nomine cum eo de peculio ageretur, ante [k] aditam hereditatem ex bonis hereditariis amouisset, consumpsisset [l], corrupisset.

2 ¶ Si seruus alienatus sit: quamuis in eum, qui alienauerit, intra annum prætor de peculio actionem polliceatur: tamen nihilominus & in nouum dominum actio datur. & nihil interest, aliud apud eum adquisierit peculium, an quod pariter, cùm eum emerit, vel ex donatione acceperit, eidem concesserit.

3 ¶ Illud quoque placuit, (quod & Iulianus probat) omnimodo permittendum creditoribus [m], vel in [n] partes cum singulis agere, vel cum vno in solidum.

4 ¶ Sed ipsi [o], qui vendiderit seruum, non putat Iulianus de eo, quòd ante venditionem crediderit, cũ emptore de peculio agere permittendum.

5 ¶ Sed & si alieno credidero, eúmque redemero: deinde alienauero. æquè non putat mihi in emptorem dari debere "iudicium."

6 ¶ In [p] venditorem autẽ dumtaxat intra annum post redemptionem numerandum, de eo, quod adhuc alieno crediderim, dandam esse mihi actionẽ existimat: deducto [q] eo, quod apud me peculij seruus habebit.

7 ¶ Sicut autem de eo, quod ipse crediderim seruo meo, non putat Iulianus in emptorem, alienato eo, actionem mihi dari debere: ita & de eo, quod seruus meus seruo meo crediderit: si is, cui creditum fuerit, alienatus sit: negat permitti mihi debere cum emptore experiri.

8 ¶ Si [r] quis tum seruo duorum [s], pluriúmve contraxerit: permittendum est ei, cum quo velit dominorum, in solidum experiri. * est enim iniquum, in plures [t] aduersarios distringi [u] eum, qui cum vno contraxerit. nec huius dumtaxat peculij ratio haberi debet, quod apud eum, cũ quo agitur, is seruus haberet: sed & eius, quod apud alterum. Nec tamẽ res damnosa futura est ei, qui condemnatur: cùm possit rursus ipse iudicio societatis [x], vel cõmuni [y] diuidũdo, quòd amplius sua portione soluerit, à socio sociisve suis cõsequi. quod Iulianus ita locum habere ait, si apud alterum quoque fuit peculium. quia eo casu, soluendo [z], quisque etiam socium ære alieno liberare videtur. at si nullum sit apud alterum peculium, contra esse. quia nec liberare vllo modo ære alieno eum intelligitur.

28. *Iulianus* lib.11.Digestorum.

QVare & si socio neque heres, neque bonorum possessor extitisset: eatenus damnari debet is, cum quo actum fuerit, quatenus [a] peculium apud eum erit, & quatum ex bonis consequi potest.

Si plures creditores domino succedant. 1. *De prohibitione domini.*

29. *Gaius* libro nono ad Edictum Prouinciale.

SI quis seruum testamento liberum esse iusserit, relictis heredibus his, qui cum seruo cõtraxerunt: possunt inter se coheredes vel de peculio agere: quia de eo quisque peculio quod apud eũ esset, quolibet alio agẽte teneatur.

1 ¶ Etiam si prohibuerit [b] contrahi cum seruo dominus, erit in eum de peculio actio.

Quo tempore spectatur an sit in peculio. de actione ad exhibendum vel in rem. 1. *Quatenus tenetur heres.* 4. *Si sæpius agatur.* 5. *De seruo vendito.* 6. *Si dolus obijciatur domino.* 7. *Vel heredi.*

a putà minuendo peculium.
b Compensationem hic ipso iure fieri notat Albericus.
c quia ipso iure plusquam semel deberi non potest. *l.18.ff.de verbor.oblig. l.57.ff.de reg.iur.*
d De peculio actio aduersus patrem vel dominum datur etiã ancillarum & filiarum nomine. *l.1.§.3.ff.e.l.5.§.2. ff.de tributoria.*
e *l.14.ff.de negotijs.*
f *l.5.§.antepen.in fi.ff.commodati.*
g *d.l.5.§.2.ff.de tributoria.*
h *l.1.§.quod iussu.*
i i.æstimationẽ.
k *l.1.ff.si is qui testam.lib.*
l *l.1.ff.si is qui testamento.*
m *l.13.in fi.ff.eo.*
n De peculio actio creditori datur cõtra serui peculiati venditorem & emptorem: in partes, si cum singulis: in solidum, si cum vno egerit.
o Actio de peculio datur vẽditori serui aduersus eius emptorem, non de eo quod ante venditionẽ cum seruo contraxit, sed quod post.
p Actio de peculio quatenus emptori serui detur aduersus eiusdẽ serui venditorem.
q *l.15.in fi.ff.eod. l.37.in f. l.47.§. antep.ff.eod.*
r vbi est communio serui & peculij quilibet potest conueniri in solidum. *Bar.*
s Actione de peculio in solidum quis tenetur, vbi serui & peculij eius cõmunionem cum alio habet.
t In plures aduersarios distringi iniquum est.
u Distringendi verbum reperitur in *l.2.ff.de excercit. l.vlt.ff.rem pupilli.l.5.§.7.ff.iudicatum solui.*
x *l.19.in f.ff.eod.*
y quod vnus sociorũ plus parte sua soluit, potest id à socio communi diuidũdo repetere. *l.8.inf.ff.comm.diuidundo.*
z Soluendo pro socio, socius socium liberat.
a *l.1.§.8.ff.quando actio de peculio. l.1.§.10.ff.de dote prælegata.*
b Inuitum etiã dominum seruus actione de peculio obligat. *l.47.ff.eod.*

30. *Vlpianus* lib.29.ad Edictum.

QVæsitum est, an teneat actio de peculio: etiam [c] si nihil sit in peculio, cùm [d] ageretur: si [e] modo sit rei [f] iudicatæ tẽpore. Proculus, & Pegasus, nihilo minùs teneri, aiunt. intẽditur enim rectè, etiam si nihil sit in peculio. Idem & circa ad exhibendum, & in rẽ actionem placuit. quæ sententia & à nobis probanda est.

1 ¶ Si cũ ex parte [g] herede domini, vel patris agatur: dumtaxat de peculio condemnandum, quòd apud eum heredem sit, qui conuenitur. idem & in [h] rem verso pro parte. nisi si quid in ipsius heredis rem vertit. nec quasi vnum ex sociis esse hunc heredem conueniendum: sed pro parte dumtaxat.

2 ¶ Sed si ipse seruus sit [i] heres ex parte institutus, æquè cum eo agendum erit.

3 ¶ Sin verò filius sit, quamuis ex parte institutus, nihilo minùs insolidum actionem patietur. sed, si velit pro parte nomen coheredis redimere, audiendus est. quid enim, si in rem patris versum sit? cur non consequatur filius à coherede, quòd in patris re est? idem, & si peculium locuples sit.

4 ¶ Is: qui semel [k] de peculio egit: rursus, aucto peculio, de residuo debiti agere potest.

5 ¶ Si annua exceptione [l] sit repulsus à vẽditore creditor, subueniri ei aduersus emptorem debet. sed si alia exceptione. hactenus "subueniri," vt deducta ea quantitate, quam à venditore consequi potuisset, ab emptore residuum consequatur.

6 ¶ In dolo obiiciendo temporis ratio habetur. fortassis enim post [m] tempus de dolo actionis, non patietur dolum malum obiici prætor: quoniam [n] nec de dolo actio post statutum tempus datur.

7 ¶ In heredem [o] autem doli clausula in id, quod ad eum peruenit, fieri debet: vltrà non.

31. *Paulus* lib.30.ad Edictum.

SEd si ipse heres dolo fecit, solidum præstat.

Electione vnius ex pluribus non habentibus communionẽ serui, & peculij, alij liberantur: sed de æquitate in residuo cæteri tenebuntur. & quantũ sit in peculio, sentẽtiæ tempore inspicitur. Bart.

An, vno conuento, cæteri liberentur. 1. *Quo tempore spectatur quantitas peculij.* 2. *De seruo vendito.*

32. *Vlpianus* lib.2.Disputationum.

SI ex duobus, vel pluribus heredibus eius: qui, manumisso seruo, vel libero esse iusso, vel alienato, vel mortuo intra annum conueniri poterat: vnus fuerit conuẽtus: omnes heredes liberabuntur: quamuis non in maiorem quantitatem eius peculij, quod penes se habet, qui conuenitur, condemnetur. ídque ita Iulianus scripsit. Idémque est, & si in [p] alterius rẽ fuerit versum. Sed & si plures sint fructuarij, vel bonæ fidei possessores: vnus conuentus cæteros liberat: quamuis non maioris peculij, quàm penes se est, condemnari debeat. Sed [si] licet hoc iure [q] contingat: tamen æquitas [r] dictat, iudicium in eos dari, qui occasione iuris liberantur. vt [s] magis eos perceptio, quàm intentio liberet nam * qui cum seruo contrahit, vniuersum peculium eius, quod vbicumque est [t], veluti [u] patrimonium, intuetur.

1 ¶ In hoc autem iudicio: licèt restauretur præcedẽs: tamen & augmenti, & decessionis rationem haberi oportet. & ideo: siue hodie nihil sit in peculio, siue accesserit aliquid: præsens status peculij spectandus est. Quare circa venditorem quoque, & emptorem, hoc nobis videtur verius, quod accessit peculio, posse nos ab emptore [x] consequi: nec retrorsus, velut in vno iudicio, ad id tempus cõuentionẽ reducere emptoris, quo venditor conuentus sit.

2 ¶ Venditor serui: si cum peculio seruum vendidit, & tradiderit peculium: ne intra annum quidem de peculio conuenietur. neque enim hoc pretium serui, peculium est, vt Neratius scripsit.

31. *Iauolenus* lib.12.ex Cassio.

SEd si quis seruum ita vendidit, vt pretium pro peculio acciperet: * penes [y] eum videtur esse peculium, ad quem pretium peculij peruenit [z].

34. *Pomponius* libro 12.ex variis lectionibus.

NOn penes quem res peculiaris sit.

35. *Iauolenus* lib.12.ex Cassio.

AT cùm heres iussus est peculium dare, accepta certa summa: non videtur [a] penes heredem esse peculium.

De contractibus bo.fid. & dolo.

36. *Vlpianus* libro secundo Disputationum.

c *l.14.ff.de negotijs.*
d *v...1.ff.de in litem iur. l.61.ff.de iudicijs.*
e *l.16.ff.de petit.heredit. l.27.§.1.ff.de rei vind.cat.*
f Peculij quantitas, seu quantũ in peculio sit, inspicitur tempore rei iudicatæ.
g *l.14.infi.ff.eo.*
h *l.32.ff.eod.*
i *l.3.§.1.2.ff.eod.*
k De peculio eò aucto, iterum ex peti potest, qui prima actione vel nõ solidum exegit, vel nihil exegit cùm nihil esset in ipso peculio.
l Exceptio authori competẽs in successorẽ nõ transit, si in persona ipsius authoris deficiat causa exceptionis.
m imò, sine tẽporis præfinitione de dolo replicari potest. *l.6.Cod.de exceptionibus.* & actio de dolo in heredẽ datur. *l.17.ff.de dolo.* Cuiacius *in d.l.17.* negat legem 17. de replicatione doli intelligendam.
n Replicationi ita præscribitur, vt actioni: & ita æquè tempore finiuntur replicationes vt actiones.
o Actio de peculio datur in heredem, quatenus locupletior factus est.
p *l.30.§.1.ff.eod.*
q i.ipso iure. vide quæ notaui *ad l.122.§.5.ff.de verb.oblig.*
r Æquitas stricto iuri præfertur. *l.8.Cod.de iudicijs.*
s *l.4.ff.de his qui deiecerunt.*
t Æs alienũ non loci est, sed vniuersarum facultatum. *l.50.§.1.ff.de iudicijs. l.19.§.1.ff.hoc titul.*
u Peculium serui, eius quasi patrimoniũ. *l.47.in fi.ff.eod.*
x *l.11.§.penul.l.27.§.2.ff.eodem.l.10.ff.de tributoria.*
y Peculium penes quẽ esse intelligatur.
z nam qui pretio fruitur, non minus habere intelligitur, quã qui principali re fruitur. *l.39.ff.de vsufructu.*
a Imò, peculiũ penes eum est, qui in tradendo, à legatario se liberauit. *l.1.§.7.ff.quando de peculio.*

IN bonæ fidei contractibus [a] quæstionis est, an [b] de peculio, an in solidum pater, vel dominus tenerentur. vt est in actione de dote agitatum, si filio dos data sit, an pater dumtaxat de peculio conueniretur. ego autẽ arbitror, non solùm de peculio, sed & si quid præterea dolo malo patris [c] capta fraudatáque est mulier, competere actionẽ. nam si habeat res, nec restituere sit paratus: æquum est, eum, quanti ea res est, condemnari. nam quod in seruo, cui res pignori [d] data est, expressum est: hoc & in cæteris bonæ fidei iudiciis accipiendum esse, Pomponius scripsit. námque si seruo res pignori data sit: nõ solùm de peculio, & in rem verso competit actio: verùm hãc quoque habet adiectionem, *& si quid dolo malo domini captus fraudatúsque actor est.* * videtur autẽ dolo facere dominus, qui [e], cùm haberet restituendi facultatem, non vult restituere.

Si pater creditori filij succedat & hereditatem vendat. 1. De seruo vicarium emente pecunia domini. 2. De venditione serui communis. 3. De seruo cuius vsusfructus alienus est.

37. *Iulianus* lib.12. Digestorum.

SI creditor filij tui heredem te instituerit, & tu hereditatem eius vendideris: illa parte stipulationis *quãta* [f] *pecunia ex hereditate ad te peruenerit*, teneberis de peculio.

1 ¶ Si seruo tuo permiseris vicariũ emere aureis octo, ille decem emerit, & tibi scripserit se octo emisse, túque ei permiseris eos octo ex tua pecunia soluere, & is decẽ soluerit: hoc nomine duos aureos tantùm vindicabis: sed hi venditori præstabuntur dumtaxat de peculio serui.

2 ¶ Seruum, communem quem cum Titio, aut cum Sempronio habebam [g], Titio vendidi, antequàm eius nomine ageretur mecum de peculio. quæsitum est: si de peculio cum Titio, aut cũ Sempronio ageretur, an eius peculij, quod apud me esset, ratio haberi deberet, dixi, si cũ Sempronio ageretur, numquam rationem eius peculij, quod apud me esset, haberi debere: quia is nullam aduersus me actionem haberet, per quam id, quod præstitisset, consequi posset. Sed & si cum Titio post annũ, quàm vendidissem, ageretur: similiter non esse [h] computandum peculium, quod apud me est: quia iam mecum agi de peculio non posset. Sin autem intra annum ageretur, tũc quoque habẽdam huius peculij rationem: postquàm placuit, alienato homine, permittendum creditori, & cum venditore, & cum emptore agere.

3 ¶ Si actum sit de peculio cum eo, qui vsumfructum [i] in seruo habet: & minus consecutus sit creditor, non est iniquum, vt ex vniuerso eius peculio, siue apud fructuarium, siue apud proprietarium erit, rem consequatur. Nihil interest, operas suas conduxerit [k] seruus à fructuario, an pecuniã mutuam ab eo acceperit. dari itaque debebit actio ei [l] aduersus dominum proprietatis, deducto [m] eo, quod seruus, peculij nomine, apud fructuarium habet.

De pecunia deposita apud filiumfam. 1. Si, soluto matrimonio, petatur liberatio à promissione dotis. 2. De eo quod vicarius non peculiatus, domino debet. 3. De seruo vendito.

38. *Africanus* lib.8 [n]. Quæstionum.

DEposui apud filiumfamiliàs decem, & ago depositi de peculio. quamuis nihil patri filius debet, & hæc decem [o] teneat [p]: nihilo magis tamen patrem damnãdum existimauit, si nullum præterea peculium sit. hanc enim pecuniam, cùm [q] mea maneat, non esse peculij. denique quolibet alio agente de peculio, minimè dubitandum, ait, computari non oportere, itaque [r] ad exhibendum [s] agere me, & exhibitam vindicare debere.

1 ¶ Si [t] nuptura filiofamiliàs, dotis nomine certã pecuniam promiserit: & diuortio facto agat de dote cum patre: vtrúmne tota promissione, an deducto eo, quod patri filius debeat, liberari eam oporteret? respondit, tota promissione [u] eam liberandam esse. cùm certè &, si [x] ex promissione cum ea ageretur, exceptione doli mali tueri se posset. 2 ¶ Stichus [y] habet in peculio Pamphilum, qui est decem. idem Pamphilus debet domino quinque. si agatur de peculio, Stichi nomine: placebat, æstimari debere pretium Pamphili [z]: & quidem totum, nõ deducto eo, quod domino Pamphilus debet * neminem [a] enim posse intelligi ipsum in suo peculio esse. hoc ergo casu damnum dominum passurũ: vt pateretur, si cuilibet alij seruorum suorum peculium nõ habenti credidisset. ídque ita se habere euidentiùs appariturum ait, si [b] Sticho peculium legatum esse proponatur. qui certè, "si" ex testamento agat, cogendus non est, eius quod vicarius suus debet, aliter, quàm ex peculio ipsius, deductionem pati. alioquin futurum, vt, si tantundem vicarius domino debeat, ipse nihil in peculio habere intelligatur, quòd certè est absurdum.

3 ¶ Seruo [c] quem tibi vendideram, pecuniam credidi. quæsitum est, an ita mihi in te actio de peculio dari debeat, vt deducatur id, quod apud me ex eo remanserit. quod quidem minimè verum est. nec intererit, intra annum, quàm vendiderim, an postea experiar. nam nec cæteris quidem, qui tunc cum eo contraxerint, in me actio datur. in contrarium quoque agentibus mecum his, qui antea cum eo seruo cõtraxissent, non deducam id [d], quòd postea mihi debere cœperit. ex quo apparet, onus eius peculij, quod apud me remanserit, ad posterioris temporis contractus pertinere non debere.

a *sub.* à filio vel seruo initis.
b De peculio actio datur in bonæ fidei contractibus aduersus patrem & dominum, quatenus in ipso tantùm peculio est: nisi alteruter eorum dolum admiserit, tũc enim in solidum tenentur.
c *l.1.§.42.ĵ.depositi.*
d & commodatã. *l.3.§.4.š.commodati.*
e *l.1. in fin.ĵ.depositi.*
f *adde l.2.§.5.ĵ. de herediate vendita.*
g Communem, quem cum Sempronio habebam. *Cuiac.14. obs.8.*
h Cur ita? vide *l.32. in fine*, š. *eod.*
i Si de peculio agitur cum fructuario, eatenus proprietarius liberatur, quatenus à fructuario percipitur, seu soluitur.
k *l.25.§. antepenult. suprà de vsufruct.*
l fructuario. *l.19. in fine. š. eodem.*
m *l.27.§.6.š.eodem.*
n *vide Cuiacium 8. ad Africanum.*
o *vide leg.36. suprà de petitione hered t.*
p naturalis possessionis est verbum: vt possidere ciuilis, habere & incubare, vtriusq; sit. hoc tamẽ in malam partem. *vide l. vlt. in fine. Cod. ne rei dominicæ vel templorum. lib.6. tit.38.*
q *vide quæ notaui ad l.24.§.2. in fin.ĵ. de reb. auctor. iudic.*
r De peculio nõ agitur vbi nihil est in peculio, sed alia actione.
s *l. penult.ĵ. depositi.*
t *vide Cuiac. d. loco in hunc §.*
u *l.30. in fine, infrà soluto matrimonio.*
x Debitor non est qui exceptione se tueri potest. *l. vel obligatione ĵ. de liberali causa.*
y seruus scilicet, qui & ordinarius ac dispensator. vix est autẽ ordinarius sine peculio, cuius est quasi dominus. *l.17.š.eodem. Cuiac. ibid.* *
z nam omnis vicarius seruus peculiaris est: non è contrà: si quidem, filiifamiliàs peculiaris seruus non est vicarius. Huius rei is effectus erit, vt si Titius Sempronio suos seruos, Pamphilo peculiũ cum libertate legauerit, vicarius sequatur Pamphilum non Sempronium *l.73. in fin.ĵ. de peculio.*
a *l.16. in fi.ĵ. de peculio legato.*
b *l.18.š.eodem.*

Quæ sunt in peculio.

39. *Florentinus* libro vndecimo Institutionum.

PEculium & ex eo consistit, quod parsimonia sua quis [g] parauit [e], vel officio meruerit à quolibet sibi donari. ídque velut [f] si proprium patrimoniũ seruum suum habere quis voluerit.

De ortu, augmento, decremento & interitu periculi.

40. *Marcianus* lib.5. Regularum.

PEculium nascitur, crescit, decrescit [g], moritur [h]. & ideo eleganter Papirius Fronto dicebat, peculium simile esse homini.

1 ¶ Quomodo autem peculium nascitur, quæsitum est. & ita veteres distinguunt: si id adquisiit seruus, quod dominus necesse non habet præstare, id esse peculium: si verò tunicas, aut aliquid simile, quod ei dominus necesse habet præstare, non esse peculium. ita igitur nascitur peculium. ¶ Crescit, cùm auctum fuerit. ¶ Decrescit, cùm serui vicarij moriuntur, res intercidunt. ¶ Moritur, cùm ademptum sit.

41. *Vlpianus* lib.4. ad Sabinum.

NEc seruus quicquam debere potest, nec seruo potest deberi. sed, cùm eo verbo abutimur, factum [i] magis demonstramus, quàm [k] ad ius ciuile [l] referimus obligationem. itaque quod seruo debetur, ab extraneis [m] dominus rectè petet. quod seruus ipse debet, eo nomine in [n] peculium, & si quid inde in rem domini versum est: in dominum actio datur.

De arrogatore.

42. *Idem* lib.12. ad Edictum.

IN adrogatorem [o] de peculio actionem dandam, quidam rectè putant. quamuis Sabinus, & Cassius, ex ante gesto de peculio actionem non esse dandam, existimãt.

De seruo vendito post litem contestatam.

43. *Paulus* lib.30. ad Edictum.

SI [p], posteaquàm tecum de peculio egi, ante rem iudicatam seruum vendideris: Labeo ait, etiam eius peculij nomine, quod apud emptorem [q] quæsierit, damnari te debere: nec succurrendum tibi. culpa enim tua "id" accidisse, qui seruum vendidisses.

De contractu filijfamil.

44. *Vlpianus* lib.63. ad Edictum.

SI quis [r] cum filiofamiliàs contraxerit, duos [s] habet debitores: filium in solidum, & patrem dumtaxat de peculio.

45. *Paulus* lib.61. ad Edictum.

IDeóque, si pater filio peculium ademisset, nihilo minùs creditores cum filio agere possunt.

De administratione peculij.

46. *Idem* lib.60. ad Edictum.

QVi [t] peculij administrationem concedit, videtur permittere generaliter [u], quod & specialiter permissurus est.

De prohibitione domini. 1. De seruo fideiubente. 2. De futuro incremento peculij. 3. De seruo alienato.

47. *Idem* lib.4. ad Plautium.

c ¶ *vide Cuiacium in hunc §. ibidem.*
d *l.47.§.pen.ĵ. eod.*
e vel, vt ait Terentius *in Phormione act.1 scena 1.* Quod ille vnciatim, vix de demenso suo, suum defraudãs genium cõparsit miser.
f de eo dixi ad *l.17.š.eodem. adde l.47. in fine ĵ. eod.*
g id est, non tãtùm habet suas accessiones & decessiones in partu, fœtu, fructu, sed etiã decedit cùm adimitur. *§.1.ĵ.eod. l. vlt.ĵ. quando act. de peculio.*
h Nam prætermittit ἀκμὴν, cuius Aristoteles meminit *3. de anima, illo loco*, ἀνάγκη τὸ γινόμενον αὔξησιν ἔχειν καὶ ἀκμὴν, καὶ φθίσιν. *Cuiac. 9. ad Africanum*, mihi non videtur. quam satis expressisse verbo *crescendi* intelligitur iurisconsultus.
i Factum & ius opponuntur.
k *vide l.49.§. vltimo.ĵ. eod.*
l Seruus ratione iuris non debet, nec ei debetur. Nam quæ ipsi debentur, dominus petit: De iis verò quæ seruus debet, actione de peculio, vel de in rẽ verso conuenitur. *Synopsis Basilicon 18. Titul.5. c.32.*
m *§.1. Instit. de stipulat. seruorum. §.1. Inst. per quas personas.*
n *l.7. Cod. quod cum eo.*
o De peculio actio datur in patrem adrogatorem, vt in patrem legitimũ. *l.45.š. de adoptionib. l.7.ĵ. de peculio legato.*
p si post litem in actione de peculio contestatam, seruus venditus fuerit, eius quoque peculij nomine venditor tenetur, qđ apud emptorem quæsitum erit, seu quod deinde quæsitum erit. *Synopsis ibidem, & Scholiastes c.33.*
q *vide l.23. in fine ĵ. de actionibus empti.*
r Idem *Synopsis ibid. c.35.*
s *l.57. suprà de iudiciis. l.39.ĵ. de obligat. & actionibus.*
t Idem *Synopsis Basilicon ibidem cap.36.*
u Hinc concludi potest, in generali concessione administrationis, specialem concessionem contineri: ciuiliter tamen hoc intelligendum est, vt notaui *ad l.6. §. pen.ĵ. de condict. indebiti.* hoc est, non censetur ea generaliter promisisse, quæ non promitteret specialiter.

Quotiens

QVotiens in taberna [a] ita scriptum fuisset, *cum Ianuario seruo meo geri negotium veto:* hoc solùm consecutum esse dominum constat, ne institoria teneatur, non etiam de peculio.

1 ¶ Sabinus respondit non [b] aliàs dandam de peculio actionem in dominum, cùm seruus fideiussisset, nisi in rem domini, aut ob rem peculiarem fideiussisset.

2 ¶ Si semel actum sit de peculio: quanuis minùs inueniatur rei iudicandæ tempore in peculio, quàm debet: tamen cautionibus locum esse non placuit de futuro incremento peculij. hoc enim in pro socio actione locũ habet [c]: quia socius vniuersum debet.

3 ¶ Si creditor serui ab emptore esset partem consecutus: competere in reliquum vẽditorem vtile iudicium, Proculus ait. sed, re integra [d], non esse permittendũ actori, diuidere [e] actionem. vt simul cum emptore, & cum venditore experiatur. satis enim esse, hoc solùm ei tribui, vt rescisso superiore iudicio, in alterum detur ei actio, cùm, electo reo, minùs esset consecutus. & hoc iure vtimur.

4 ¶ Non tantùm autem quiuis creditor cum venditore ex antè gesto agere potest, sed & ipse emptor. ídque & Iuliano videtur. quamuis & deducere ipse potest aduersus alium agentem. dum tamen id, quod apud se habet, computet.

5 ¶ Si seruus, deducto peculio, venditus sit: procedit, vt venditor & deductione vti possit. & si post [f] venditionẽ cœperit aliquid venditori seruus debere, non minuit peculia: quia non domino debet.

6 ¶ Quæ diximus in emptore, & venditore eadem sunt, &, si alio quouis genere dominium mutatum sit: vt legato [g], dotis datione: quia, quasi [h] patrimoniũ liberi hominis, peculium serui intelligitur, vbicumque esset.

De administratione peculij.

48. *Idem* lib. 17. ad Plautium.

LIbera peculij administratio non permanet, neque in fugitiuo [i], neque in subrepto: neque in eo, de quo nesciat quis, viuat, an mortuus sit [k].

1 ¶ Cui peculij administratio data est, delegare [l] debitorem suum potest.

Quæ sunt in peculio. 1. De seruo negotia domini ignorantis gerente. 2. Quibus ex causis seruus domino tenet, vel contra.

49. *Pomponius* libro quarto ad Quintum Mucium.

NOn solùm id peculium est, quod dominus seruo cõcessit: verùm [m] id quoque, quod ignorante quidem eo adquisitum sit, tamen, si resciisset, passurus erat esse in peculio.

1 ¶ Si, ignorante me, seruus meus negotia mea administrauerit: tantidem debitor mihi intelligetur, quanti tenebatur, si liber negotia mea administrasset.

2 ¶ Vt debitor vel seruus domino, vel dominus seruo intelligatur: ex causa ciuili [n] computandũ est. ideóque si dominus in rationes suas referat, se debere seruo suo, cùm omnino neque mutuum acceperit, neque vlla causa præcesserat debendi: nuda [o] ratio non facit eum debitorẽ.

Si nihil sit in peculio. 1. Si pater creditori filij succedat. 2. De obligatione serui. 3. De eo quod bo. fid. posses. accepit vt manumitteret.

50. *Papinianus* lib. 9. Quæstionum.

EO tempore, quo in peculio nihil est, pater latitat. in bonorum possessionem, eius rei seruandæ causa, mitti non possum [p]: qui de peculio cum eo acturus sum: quia * non [q] fraudationis causa latitat, qui, si iudicium acciperet, absolui deberet. nec ad rem pertinet, quòd fieri potest, vt damnatio sequatur. nam & si in diem, vel sub conditione debeatur: fraudationis causa non videtur latitare: tametsi potest iudicis iniuria [r] condemnari. Sed fideiussorem datum eo tempore, quo nihil in peculio est, teneri putat Iulianus, quoniam fideiussor futuræ [s] quoque actionis accipi possit: si tamen sic acceptus est.

1 ¶ Si creditor patrem, qui de peculio tenebatur, heredem instituerit: quia mortis tempus in Falcidiæ ratione spectatur: illius temporis peculium considerabitur.

2 ¶ Etiam postquàm [t] dominus de peculio conuentus est, fideiussor pro seruo accipi potest. & ideo qua ratione, si post actionem dictatam seruus pecuniam exsoluerit nõ magis repetere potest, quàm si iudicium dictatũ non fuisset: eadem ratione fideiussor quoque vtiliter acceptus videbitur. quia naturalis obligatio [u], quam etiam seruus suscipere videtur, in litem translata non est.

3 ¶ Seruus alienus: cùm bona fide seruiret mihi: nummos à Titio mutuatos mihi dedit, vt eam [x] manumitterem; & manumisi. creditor quærebat, quẽ de peculio conueniret. dixi, quamquàm creditor electionem aliàs haberet, tamen in proposito dominum esse conueniendum: & eum [y] ad exhibendum mecum acturum pecunię nomine, quæ ipsi esset adquisita [z], nec in eam causam alienata, quæ pro capite serui facta proponeretur. neque enim admittendum esse distinctionem existimantium, si non manumittam, domini pecuniam esse: manumissione verò secuta, videri pecuniam ex re mea quæsitam mihi. quoniam magis propter [a] rem meam [b], quàm ex re mea, pecunia mihi daretur.

a de huiusmodi proscriptionib⁹ antè tabernã, ad impediendã facultatem negotiandi quædam notaui ad *l. 11. §. 1. 2. ſ. de institoria:* adde etiam huiusmodi proscriptiones ad ædes fieri solitas recuperandi serui fugitiui *l. 1. in fi. ſ. de fugitiuis*, indicandæ rei amissæ & repertæ. *l. 43. §. 8. 9. ȷ. de furtis*, & denunciationis faciendæ causa. *l. 4. §. 5. in fi. ȷ. de damno.*

b *Idem Synops. ibid. c. 37.*

c in qua socius promittere debet de eo quod in futurum socius facere non poterit. *l. 63. §. 4 ȷ. pro socio.* eodẽ modo maritus cauere debet, se si ad meliorem fortunam peruenerit, quod minus persoluit hoc restiturũ *vnica. §. 7. Cod. de re vxoria.*

d i. nondũ parte consecuta.

e atqui licet alibi aduersus mãdatorem & debitorem agere. *l. 60. ȷ. mandati.*

f *l. 38. ſ. eod.*

g *l. 20. ȷ. de verb. signif. Vlp. in fragmentis 19. §. 17.*

h *v. l. 49. ſ. eo.*

i *l. 11. in fine. ſ. de reb. creditis.*

k Cur ita? hæc omnia collige ex *l. 38. ȷ. de solutionib.*

l *l. 15. ȷ. de solutionib. l. vlt. in prin. ȷ. de nouationib.*

m *l. 7. §. 2. ſ. eod.*

n i. quoties quæritur num seru⁹ domino obligetur, & è contrà, toties nos loqui de obligatione ciuili intelligẽdum est. nam ciuili iure, inter dominũ & seruum nulla est obligatio. *l. 41. ſ. eod.*

o *l. 26. ȷ. de donation.*

p imò, tametsi nihil sit in peculio, possunt tamen eo casu latitãtis bona possidere, & venire. *l. 7. §. 15. ȷ. quib. ex causis in possessionem.*

* q Latitare animo fraudãdi nõ videtur, qui si iudicium acciperet, absoluendus esset.

r *de quo v. l. 65. §. 2. ȷ. ad Trebell.*

s *l. 35. in fin. ſ. de iudicijs. l. 4. ȷ. de fideiussorib. §. 3. Instit. de fideiussorib.*

t i. post litẽ contestatam. *l. 8. §. 3. ȷ. de fideiussorib.*

u naturaliter enim seruus obligatur, non ciuiliter. *l. 41. ſ. eodem.*

x vt eum: *Hal.*

De eo quod extranei seruo debent.

51. *Scæuola* libro 2. Quæstionum.

QVod debetur seruo ab extraneis, agenti de peculio, non [c] omnimodo dominus ad quantitatem debiti condemnandus est: cùm & sumptus in petendo, & euẽtus exsecutionis possit esse incertus: & cogitanda sit mora tẽporis [d], quod datur iudicatis: aut venditionis bonorum, si id magis faciendum erit. ergo, si paratus sit actiones mandare absoluetur. quod enim dicitur, si [e] cum vno ex sociis agatur, vniuersum peculium computandum, quia sit cum socio actio: in eodem redibit, si actiones paratus sit præstare. & in omnibus, quos idcirco teneri dicimus, quia habent actionem, delegatio pro [f] iusta præstatione sit.

De priuilegiis creditorum.

52. *Paulus* lib. 4. Quæstionum.

EX facto quæritur: qui tutelam, quasi liber, administrabat: seruus pronuntiatus est: an, si cõueniatur eius dominus à pupillo, (cuius quidẽ potiorem [g] causam, quàm creditorum cæterorum serui habendam rescriptum est) "an" vel id deducatur ex peculio, quod domino debetur. &, si putaueris posse deduci, an intersit, vtrùm, cùm adhuc in libertate ageret, domini debitor factus est, an postea. & an de peculio impuberi competat. Respondi: * Nullum priuilegiũ præponi patri, vel domino potest: cùm ex persona filij, vel serui de peculio conueniuntur. planè in cæteris creditoribus habenda est ratio priuilegiorum. quid enim, si filius dotem accepit, tutelam administrauit? meritò igitur & in seruo, qui pro tutore egit, id rescriptum est. & quia occupantis [h] melior solet esse condicio, quàm cæterorum: inhibebitur actio. Planè si ex re pupilli nomina fecit, vel pecuniam in arca deposuit: datur ei vindicatio nummorum, & aduersus debitores vtilis actio: scilicet si nummos consumpserunt. hic enim alienare eos nõ potuit. quod & in quouis [i] tutore dicendum est. Nec tamen interesse puto, quando domino debere cœpit: vtrùm cùm in libertatis possessione esset, an postea. Nam & si Titij seruo credidero, eiúsque dominus esse cœpero: deducam, quod priùs credidi, si conueniri de peculio cœpero. Quid ergo est? quia de peculio actio deficit, vtilis actio in dominum quasi tutelæ erit? vt, quod ille pro patrimonio habuit, peculiúm esse intelligatur?

1 ¶ Si dos filiofamiliàs sit data, vel tutelã administrauerit: habenda erit ratio priuilegiorum in actione de peculio: dilata interim cæterorum creditorum actione: vel interposita cautione [k], si priores agant, qui priuilegiũ non habent, restitutum iri, quod acceperũt, si inferatur postea cum patre actio priuilegij.

Si peculium manumisso non adimatur.

53. *Idem* lib. 11. Quæstionum.

SI Sticho peculium, cùm manumitteretur, ademptum non est: videtur [l] concessum. debitores autem conuenire, nisi mandatis [m] sibi actionibus, non potest.

De seruis qui domino debebant, prælegatis.

54. *Scæuola* lib. 1. Responsorum.

FIliofamiliàs vni ex heredibus [n] prædia prælegauit, vt instructa erant, cum seruis. hi serui domini debitores fuerunt. quæsitum est, an cęteris heredibus aduersus eum actio de peculio competat. respondit, non competere.

Si conuentus de peculio vi eximatur.

55. *Neratius* lib. 1. Responsorum.

IS, cum quo de peculio agebam, à te vi exemptus est. quod [o] tũc, cùm vi eximeres, in peculio fuerit, spectari.

Si seruus domino expromiserit.

56. *Paulus* lib. 2. ad Neratium.

QVòd seruus meus pro [p] debitore meo mihi expromisit, ex peculio deduci debet, & à debitore nihil [q] minùs debetur. Sed videamus, ne credendum sit, peculiare fieri nomen eius, pro quo expromissum est. Paulus: Vtique: si, de peculio agente aliquo, deducere velit: illud nomen peculiare facit.

y i. eo casu verus domini seruus à creditore conueniendus est: qui mox ad exhibẽdum seruum, ac pecunię à me acceptæ mecum sit acturus.

z dominio tenus. *arg. l. 43. ȷ. de adquir. rer. l. 1. §. 3. ȷ. de adqu. poss. ff.*

a *Propter* & *ex* dictionum differẽtia. Propter, causam remotã: Ex, proximam subinnuit. *adde l. si heres. Codice si seruo extero.* Quod diximus de voce *propter*, idẽest de dictione *ob.* l. non dubium, *Cod. de legibus.* Dictioni verò *Ex*, respõdet particula *De. l. 1. §. nunc videamus ȷ. de coniungendo cum emancipato liberis.*

b similis penè locutio est. *in l. 1. §. 14 ȷ. de cõiungendis cum emancipato.*

* Actionis non ea ęstimatio est, quæ quantitatis in ipsa actione comprehensæ. Minus enim æstimatur actio ob sumptus in eam faciendos, & dubium actionis euentum.

d *l. 15. in pr. ȷ. vt in possess. legat.*

e *l. 11. in fi. ſ. eod.*

f *l. 16. §. vlt. l. 20. §. 17. ſ. de pet. heredit l. 2. §. 3. ȷ. de hereditate vendita.*

g *l. 1. ſ. de tributoria.*

h *vide l. 10. ſ. eod.*

i *l. 14. ȷ. de administ. tut.*

k *l. 9. in fin. ſ. eadem.*

l Peculium sequitur seruum manumissũ inter viuos. *l. 3. ȷ. de manumissionibus quæ seruis: l vnic. Cod. de peculio eorum qui libertatem.*

m Inuitus quis interdum cogitur actionem cedere.

n *l. vlt. ȷ. eod.*

o *l. 12. §. 1. ſ. si quis cautionibus.*

p De peculio serui, dominus deducit, qđ seruus mihi ꝓ debitore meo expromisit.

q *l. 56. §. 1. ȷ. de fideiussorib.*

Quo tempore quantitas peculij ſpectatur.

57. *Tryphoninus* lib.8. Diſputationum.

SI filius, vel ſeruus, cuius nomine dumtaxat de peculio actum eſt, ante [a] finitum iudicium deceſſerit: id peculium reſpicietur, quod aliquis eorum, cùm moriebatur, habuit. 1 ¶ Sed eum: qui ſeruum teſtamento liberum eſſe iubet, & ei peculium legat: eius temporis peculium legare intelligi Iulianus ſcribit, quo libertas competit: ideóque [*] omnia incrementa [b] peculij quoquo modo ante aditam hereditatem adquiſita ad manumiſſum pertinere. 2 ¶ At ſi quis extraneo peculium ſerui legauerit, in coniectura voluntatis teſtatoris quæſtionem eſſe, & veriſimilius eſſe, id legatum, quod mortis tempore in peculio fuerit: ita vt, quæ ex rebus peculiaribus ante aditã hereditatem acceſſerint, debeantur. veluti partus ancillarum, & fetus pecudum. quæ autem ſeruo donata fuerint, ſiue ʻquidʼ ex operis ſuis adquiſierit: ad legatarium non pertinere.

De ſeruis qui domino debebant prelegatis.

58. *Scæuola* lib. 5. Digeſtorum.

VNi [c] ex heredibus prædia legauit [d], vt inſtructa erãt, cum ſeruis, & cæteris rebus. & quidquid ibi eſſet. hi ſerui domino debitores fuerunt tam ex aliis cauſis, quàm ex ratione Kalendarij [e]. quæſitum eſt, an cæteris heredibus aduerſus eũ pecuniæ ʻabʼ his debitæ actio de peculio competit. reſpondit, non competere.

QVANDO DE PECVLIO [f] actio annalis [g] eſt.

Tit. II.

Edictum. 1. Quibus caſibus actio de peculio eſt perpetua, vel annalis. 2. Quomodo annus computatur. 3. Ratio edicti. 4. Quibus ex cauſis incipit actio eſſe annalis. 5. De ſpeciebus alienationum. 7. De ſeruo legato. 8. Si hereditas præcepto ſeruo, & peculio reſtituatur. 9. De vſufructu extincto. 10. Si poſt actionem annalem agatur perpetua.

Vlpianus lib.29. ad Edictum.

PRAETOR ait: *poſt mortem* [h] *eius, qui in alterius poteſtate fuerit: poſt eáve, quàm is emãcipatus* [i], *manumiſſus* [k], *alienatúſve fuerit dumtaxat de peculio, & ſi quid dolo malo eius, in cuius poteſtate eſt, factũ erit, quo minus peculij eſſet: in* [l] *anno, quo primum de ea re experiundi poteſtas erit: iudicium dabo.*

1 ¶ Quamdiu ſeruus, vel filius in poteſtate eſt: de peculio actio perpetua [m] eſt. poſt [n] mortem autem eius: vel poſtquàm emancipatus, manumiſſus, alienatúſve fuerit: temporaria eſſe incipit, id eſt annalis.

2 ¶ Annus [o] autem vtilis computabitur. & ideo ʺ&ʹ ſi condicionalis ſit obligatio: Iulianus ſcripſit ex eo computandum annum, nõ ex quo emancipatus eſt, ſed ex quo peti potuit condicione exſiſtente.

3 ¶ Meritò autem temporariã in hoc caſu fecit prætor actionem. nam cùm morte [p], vel alienatione exſtinguitur peculium: ſufficiebat, vſque ad annum produci obligationem.

4 ¶ Alienatio autem, & manumiſſio, ad ſeruos pertinet, nõ [q] ad filios. mors autem tam ad ſeruos, quàm ad filios refertur. emancipatio [r] verò ad ſolum filium. Sed & ſi alio modo [ſ] ſine emancipatione deſierit eſſe in poteſtate, annalis erit actio. Sed & ſi morte patris, vel deportatione, ſui iuris fuerit effectus filius: de peculio intra annum heres patris, vel fiſcus tenebuntur.

5 ¶ In alienatione [t] accipitur vtique venditor, qui actione de peculio intra annum tenetur.

6 Sed & ſi donauit ſeruum, vel permutauit, vel in dotem dedit: in eadem cauſa eſt.

7 ¶ Item heres [u] eius, qui ſeruũ legauit non cum peculio. nam ſi cum peculio vel legauit, vel liberũ eſſe iuſſit: quæſtionis fuit. & mihi verius videtur, nõ dandam neque in manumiſſum, neque in eum, cui legatum ſit peculium, de peculio actionem. an ergo teneatur heres? & ait Cæcilius teneri: quia peculium penes [x] eum ſit: qui, tradendo id legatario, ſe liberauit. Pegaſus autem, caueri heredi debere, ait, abeo, cui peculium legatum ſit: quia ad eum veniunt creditores. ergo, ſi tradiderit ſine cautione, erit cõueniendus.

a ſi is de cuius peculio agitur lite pẽdẽte deceſſerit, peculij quantitatem ad ipſum mortiſtẽpus referemus. *vt hîc.* Quid ſi legatum ei ſit peculium? tempus quo cedit legati dies inſpiciem?: vnà cum omni ſuo incremento. §.1.J.*eod.* Quid ſi extraneo legatum ſit? *vide* §.2. J.*eod.*

*

b *l.3.§.vlt.J.de peculio legato.*

c Actione de peculio heredibus teſtatoris nõ tenetur is cui à teſtatore ſeruus legatus eſt, nõ tenetur, inquam, ob id quod ſeruus ita legatus domino ſuo debuit.

d prædia prælegauit. *Hal.l.54.* S.*eod.*

e *vide quæ not. ad l.41.S.de rebus creditis.*

f *ſub.* liberorum & ſeruorum.

g aduerſus parentes & dominos? Dic, poſt mortem, emancipationem, manumiſſionem, & alienationẽ eorum. Eſt enim, aliàs perpetua de peculio actio.

h Peculium his modis extinguitur, morte, emãcipatione, manumiſſione, alienatione. *vt* §.3.J.*eo.*

i ad filios hoc referendum.

k ad ſeruos hoc refertur, §.4.J.*eod.*

l §.1.J.*eod.l.7.C. quod cum eo. l.5. Cod. ad Sct. Maced.*

m i. perpetuum competit, *Synopſis Baſilic.* 18.*tit.* 6. *c.*1.

n *v.l.* 6.J.*qui & à quibus.*

o Actionis de peculio annalis, annus cõtinuus eſt, incipiens ex quo facultatem agendi quis habuit. Ideóque annus in conditionali debito, non ab ipſa filij emancipatione cõputabitur, ſed ex quo conditio exſtitit. *Synopſis ibid.c.1.in medio.*

p Peculium ſerui morte vel alienatione extinguitur.

q Manumitti & alienari non dicũtur liberi ſed ſerui.

r Emancipari liberi dicuntur non ſerui.

ſ *vt l.2.S.quod cum eo.* i. ſacerdotio Veſtali, aut Flaminio diali.1. *Gell.*13.

t *l.47.§.vlt.S.de peculio.*

u *l.3.in princ.S.de peculio.* Alienat qui vendit, *vt hîc.* qui donat permutat, in dotem dat. §.6.J.*eod.* qui legat §.7.J.*eod.*

x cùm heres iuſſus eſt dare peculium accepta certa ſumma, non videtur penes eũ eſſe peculium *l.35.S.titul.prox.*

y ¶ *l.28.S.de peculio.*

z In actione de peculio etiam id agitur, in quantum minus factum eſt peculium dolo eius qui hominem in poteſtate habet. *Synopſis Baſil. ibid.c.1.in fine.*

8 ¶ Si, præcepto ſeruo, & peculio, rogatus ſit heres reſtituere hereditatem: ſi de peculio conueniatur, Trebelliani exceptione non vtetur, vt Marcellus tractans admittit: is autem, cui reſtituta eſt hereditas, non tenetur, vt Scæuola ait: cùm [y] peculium non habeat, nec [z] dolo fecerit, quo minus haberet.

9 ¶ Vſufructu quoque exſtincto: intra annum actionẽ dandam in vſu fructuarium, Pomponius libro ſexageſimo primo ſcripſit.

10 ¶ Quæſitum eſt apud Labeonem.

SI, cùm filius viueret, tu credens eum mortuum, annali actione egeris: &, quia annus præterierat, exceptione ſis repulſus: an rurſus experiri tibi, comperto errore, permittendum eſt. & ait, permitti debere dumtaxat de peculio, non etiam [a] de in rem verſo. nam priore iudicio de in rem verſo rectè actum eſt: quia annua exceptio ad peculium, non [b] ad in rem verſum pertinet.

Quæ actiones ſunt annales poſt mortem filij. 1. De ſeruo qui eſt apud hoſtes.

2. *Paulus* libro 30. ad Edictum.

CVm [c] poſt mortem filiifamiliàs annua aduerſus patrem actio eſt: quemadmodum aduerſus eum eſſet perpetua, viuo filio: ideo, ſi ex cauſa redhibitionis erat de peculio actio, ſex menſium [d] erit poſt mortem filij: idém ʺqueʹ dicendum in omnibus temporalibus actionibus.

1 ¶ Si ſeruus, cui creditum eſt, apud hoſtes ſit: de peculio actio in dominum non anno finienda eſt, quamdiu poſtliminio reuerti poteſt.

De augmento, & decremento peculij poſt ſerui mortem.

3. *Pomponius* libro quarto ad Quintum Mucium.

DEfinitione peculij interdum vtendum eſt, etiam [e] ſi ſeruus in rerum natura eſſe deſiit, & actionem prętor de peculio intra annum dat. nam & tunc [f] & acceſſionem, & deceſſionem, quaſi peculij, recipiendam: quanquàm iam deſiit, morte [g] ſerui, vel manumiſſione, eſſe peculium: vt poſſit ei accedere vt peculio, fructibus, ʻvelʼ pecorum fœtu, ancillarúmque partubus: & decedere, veluti ſi mortuum ſit animal, vel alio quolibet modo perierit.

DE IN REM [h] VERSO.

Tit. III.

Quibus caſibus locum habet hæc actio, & quid differt ab actione de peculio.

Vlpianus lib.29. ad Edictum.

SI hi, qui in poteſtate aliena ſunt, nihil in peculio habent: vel habeant: non in ſolidum tamẽ: teneantur, qui eos habent in poteſtate, ſi in rẽ eorum, quod acceptum eſt, cõuerſum ſit: quaſi [i] cum ipſis potiùs contractum videatur.

1 ¶ Nec [k] videtur fruſtrà de in rem verſo actio promiſſa, quaſi ſufficeret de peculio. rectiſſimè enim Labeo dicit, fieri poſſe, vt & in rem verſum ſit, & ceſſet de peculio actio. quid enim, ſi dominus peculiũ ademit ſine dolo malo? quid ſi morte ſerui exſtinctum eſt peculium, & annus vtilis præteriit? de in rem verſo namque actio perpetua eſt: & locum habet, ſiue ademit ſine dolo malo, ſiue [l] actio de peculio anno finita eſt.

2 ¶ Itẽ ſi plures agant de peculio: proficere hoc ei [m], cuius de pecunia in rem verſa eſt, debet: vt ipſe vberiorẽ [n] actionem habeat. Certè ſi [o] præuentum ſit ab aliquo, & actum de peculio: de in rem verſo actio an ceſſet, vidẽdum. & refert Pomponius, Iulianum exiſtimare, de peculio actione perimi de in rem verſo actionem: quia in peculiũ conuerſum eſt, quod in domini rem erat verſum: & pro ſeruo ſolutum eſt, quemadmodum ſi ipſi ſeruo à domino fuiſſet ſolutum. ſed ita demum, ſi pręſtiterit ex actione de peculio dominus, quod ſeruus in rem eius verterat. cæterùm ſi non pręſtiterit, manet [p] actio de in rem verſo.

2. *Iauolenus* libro duodecimo ex Caſſio.

a *v.l.4.J.de in rẽ verſo.*

b *vide quæ not. ad l.4.in fin.S.de exercitoria.*

c Cùm de debitis poſt filiifamiliàs mortem pater conuenitur, ſi quidẽ de peculio eſt actio, annalis eſt: ſin redhibitoria rei vitioſæ, ſex menſium datur actio poſt mortem filij. Idem & in omnibus temporalibus actionibus dicẽdum. *Synopſis Baſil. ibidem c.2. in princ.*

d *v.l.19.in fin.l.55.J.de ædilitio.*

e Mortuus interdum fingitur habere peculiũ.

f *vide quæ notaui ad l.40.S.de peculio.*

g Peculium etſi morte & manumiſſione ſerui deſinat, tamen ſi poſt mortem eius annalis actio moueatur, tam incrementum q̃ deceſſio peculij conſideratur. *Synopſis Baſilic. ibid.c.2.in fi.*

h 4.*Cod.*26.§.4. *verſ. In rem autẽ. Inſt. quod cum eo. Paul.2.ſent.9. Synopſ.Baſ.18.tit.7.* Illud memoria repetendum eſt quod ſcribit Cuiac.8. *ad Africanum ad l.17.§.vlt. J. eodem.* vnam eſſe actionẽ de peculio, & de in rem verſo. de peculio principalẽ intentionẽ eſſe: de in rem verſo, adiectionem: quæ tamen neceſſaria eſt, & tranſit in proprium nomẽ actionis cùm poſt mortem ſerui actio de peculio finitur anno.

i §.*vlt.Inſt.quod cum eo.*

k Actio de in rem verſo creditori neceſſaria eſt, quum ſeru[y] id quod accepit, in rem domini vertit. Quid enim ſi nullum ſit peculium? vel minus ſit debito? vel ſine dolo malo ademptũ? vel is qui erat in poteſtate mortuus ſit, & annus præterierit, vt actio de peculio locum non habeat? Quippe de in rem verſo & perpetua eſt actio, & competit exſtincto quoque peculio. *Synopſis eodem c.1.*

l *l.10.§.3.J.eodem.*

m *l.51.verſ planè S de peculio.*

n Actionum aliæ aliis vberiores ſunt.

o *l.10 in fine.J.de peculio.*

p Cur finito peculio & actione peculij, non finitur actio de in rem verſo. Poteſt enim dici in peculio ſerui eſſe quod ſeruus in rem domini vertit? vt differentia eſt inter peculium & mercedẽ peculiarem. *l.1.§.peculiarem.S.de Tributoria.* peculium & ſeruum peculiarem *l.1.l.4.J.de peculio legato.* ita inter peculium & in rem verſum, quamuis & hoc ipſum in peculio ſit. Quòd ſi finita non ſit actio de peculio, ineſt ei actio de in rem verſo: id eſt qui agit de peculio, agit etiam de in rem verſo.

a In rem versum non videtur, quod pro libertate datum est, nisi quod seruus ipse dederit, pretium excedat ipsius serui. *Synopsis Basilicon 7. Titul. 6. ex libro* 18. *Titulo 7 cap.*2.

b nummis acceptis *vulgat.* qui muuus accepit, *alij.* & quidem ab alio non à seruo. *l.*5 4.ʒ.*mandati.*

QVi [a] nummis acceptum [b] seruum manumisit, agi cũ eo de in rem verso non potest: quia, dando libertatem, locupletior ex nummis [c] non fit.

1. Quid sit in rem versum. 3. De sumptu in alimenta, & vestimenta, serui, vel filijfam. 4. De domo dominica exornata. 5. De pecunia credita. 6. Si bono domini non cesserit quod consumptum est. 7. Si in rem versum periit. 9. De creditore decepto à seruo. 10. Si nummi ad comparandam vestem accepti, perierint. Si vestis quoque perit.

3. *Vlpianus* libro 29. ad Edictum.

QVòd si seruus domino quantitatem dederit, vt manumittatur, quam à me mutuã accepit: in peculiũ quidem hanc quantitatẽ non computari: in rem autem videri versum, si quis plus sit in eo, quod seruus dedit, quã est in serui pretio.

1 ¶ In rem [d] autẽ versum videtur: siue idipsum, quod seruus accepit, in rem domini cõuertit: (veluti si triticum acceperit: & idipsum in familiam domini, cibariorum nomine, consumpserit. aut si pecuniam à creditore acceptã, dominico creditori soluerit: sed & si errauit in soluendo: & putauit creditorem eum, qui nõ erat: æquè in rem versum esse, Pomponius libro sexagesimo primo ait, quatenus indebiti repetitionem [e] dominus haberet) siue cùm seruus domini negotij gerẽdi administrandíve causa quid gessit: (veluti si mutuatus sit pecuniam, vt frumentum compararet [f] ad familiam alendam, vel si ad vestiendam) siue peculiariter mutuatus, postea in rem domini vertit. hoc enim iure vtimur: vt: etiam si priùs [g] in peculium vertit pecuniam, mox in rem domini: esse de in rem verso actio possit.

2 ¶ Et regulariter [h] dicimus, totiens [i] de in rem verso esse actionem: quibus casibus procurator mandati, vel qui negotia gessit, negotiorum gestorum haberet actionem: quotiénsque aliquid consumpsit seruus, vt aut meliorem rem dominus habuerit, aut non deteriorem.

3 ¶ Proinde si seruus sumpsit pecuniam, vt [k] se aleret [l], & vestiret [m] secundùm consuetudinem [n] domini: (id est vsque ad eum modum, quem dominus ei præstare cõsueuerat) in rem videri domini vertisse, Labeo scribit. ¶ Ergo idem [o] erit & in filio [p].

4 ¶ Sed si, mutua pecunia accepta, domum dominicã exornauit [q] tectoriis, & quibusdã aliis, quæ magis ad voluptatem pertinent, quàm ad vtilitatem: non videtur versum. quia nec [r] procurator hæc imputaret. nisi fortè mandatum domini, aut voluntatem habuit. nec debere ex eo onerari [s] dominum, quod ipse facturus nõ esset. quid ergo est? pati debet dominus, creditorem hæc auferre [t], sine domus suę videlicet iniuria [u]: ne [x] cogendus sit dominus vẽdere domum: vt, quanti pretiosior facta est, id præstet.

5 ¶ Idem Labeo ait: si seruus mutuatus nũmos à me, alij eos crediderit: de in rem verso dominũ teneri, quòd [y] nomen ei adquisitum est. quam sententiam Pomponius ita probat, si non peculiare nomen fecit, sed quasi dominicæ rationis. ex qua causa hactenus erit dominus obligatus: vt, si non putat sibi expedire nomen debitoris habere, cedat creditori actionibus, procuratorémque eum faciat.

6 ¶ Nec non illud quoque in rem domini versum Labeo ait, quod mutuatus seruus, domino emit volenti [z] ad luxurię materiam: vnguenta fortè: vel si quid ad delicias, vel siquid ad turpes sumptus sumministrauit. neque enim spectamus: an bono domini cesserit, quod consumptũ est: sed an in negotium domini.

7 ¶ Vnde rectè dicitur: & si frumentum comparauit seruus ad alendam domini familiam, & in horreo dominico reposuit, & hoc periit, vel corruptum est, vel arsit: videri [a] versum. 8 ¶ Sed & si seruum domino necessariũ emisset [b], ísque decessisset: vel insulam [c] fulsisset, eáque ruisset: dicerem, esse actionem de in rem verso.

9 ¶ Sed si "sic" accepit, quasi in rem domini verteret: nec vertit, & decepit creditorem: non videtur versum: nec tenetur dominus: * ne credulitas [d] creditoris domino obesset, vel calliditas serui noceret. quid tamen, si is fuit seruus, qui solitus erat accipiens vertere? adhuc non [e] puto nocere domino, si alia mente seruus accepit: aut si, cùm hac mente accepisset, postea aliò vertit. curiosus [f] igitur debet esse creditor, quò vertatur.

10 Si mutuatus sit pecuniam seruus ad vestem [g] comparandam, & nummi perierint: quis de in rem verso agere possit? vtrùm creditor, an venditor? puto autem, si quidem pretium numeratum sit, creditorem de in rem verso acturum, etsi vestis perierit. si autem non fuit pretium solutum, ad hoc tamen data pecunia, vt vestis emeretur, & pecunia perierit, vestis tamen familiæ diuisa est: vtique creditorem de in rem verso habere actionem. an & vẽditor habeat, quia res eius peruenerunt in rem domini? ratio hoc facit, vt teneatur. vnde incipit † dominus teneri ex vna [h] causa duobus [i]. Proinde etsi tam pecunia, quàm vestis periit: dicẽdum erit, vtrique dominum teneri: quoniam ambo in rem domini vertere voluerunt.

De occupatione.

4. *Gaius* libro nono ad Edictum Prouinciale.

SEd dicendum est, * occupantis [k] meliorem condicionem esse debere. nam, vtrisque [l] condemnari dominũ de in rem verso, iniquum est.

De re empta domino. 1. De ratihabitione domini. 2. De re empta domino. 3. Si seruus ab initio negotium peculiare gesserit.

5. *Vlpianus* libro vigesimonono ad Edictum.

SI [m] res domino non necessarias emerit seruus quasi domino necessarias, veluti seruos: hactenus videri in rem eius versum, Pomponius scribit, quatenus seruorũ [n] verum pretium facit: cùm, si necessarias emisset, in solidum, quanto venissent, teneretur.

1 ¶ Idem ait siue ratum habeat serui contractum dominus, siue non: de in rem verso esse actionem.

2 ¶ Quod seruus domino emit: si quidem voluntate eius emit, potest quod iussu agi: sin verò non ex volũtate: si quidem dominus ratum [o] habuerit, vel alioquin rem necessariam, vel vtilem domino emit, de in rem verso actio erit: si verò nihil eorum est, de peculio erit actio.

3 ¶ Placet, nõ solùm eam pecuniam in rem verti, quę statim à creditore ad dominum peruenerit: sed & quæ [p] priùs fuerit in peculio. hoc autem totiens verum est, quotiens seruus rem domini gerens, locupletiorem [q] eum facit nummis peculiaribus. alioquin si seruo peculium dominus adimat, vel "si" vendat eum cum peculio, vel rem eius peculiarem, & pretium exigat: non videtur in rem versum.

6. *Tryphoninus* libro primo Disputationum.

NAm si hoc verum esset, etiam antequam venderet rem peculiarem, de in rem verso teneretur: quia hoc ipso, quòd seruus rem in peculio haberet, locupletior fieret [r]. quod apertè falsum est.

3. De erogatis in funus ad dominum pertinentibus. 4. Si dominus euincat hereditatem, quam seruus vendiderat. 5. De pecunia in dotem data.

7. *Vlpianus* libro vigesimonono ad Edictum.

ET ideo, & si donauerit seruus domino rem peculiarem, actio de in rem verso cessabit. & sunt ista vera.

1 ¶ Planè si mutuum seruus acceperit, & donandi animo soluit, dum non vult eum debitorem facere peculiarem: de in rem verso actio est.

2 ¶ Illud verum non est, quod Mela scribit: si seruo meo argentum dederis, vt pocula tibi faceret ex quolibet argento: mox, factis poculis, seruus decesserit: esse tibi aduersus me de in rem verso actionem: quo-

c datum pro libertate, non videtur in rẽ versum, nisi quatenus excedit serui pretium. *Bartolus.*

d *l.*10. §.4.ʒ.*eodem.*

e indebiti à seruo soluti repetitio domino cõpetit. at si negotiorũ gestor indebitum soluit, ei, cuius negotiũ gestum est, nõn competit. *l.*23.ʒ. *de negotijs.*

f hic enim sumptus necessarius est. *l.*22. ʒ. *de negotijs.*

g *l.*5. *in fine*.ʒ.*eo-*

h hãc regulam sic expressit Paulus 2 *sent.*9. *Seruus vel filiusfamilias, si acceptam pecuniam in rem patris, vel domini verterit hoc modo: agrum putà colendo, domum fulciendo, mancipia vestiendo, mercando, vel creditori soluendo, vel quid tale faciendo, de in rem verso in solidum dominũ, vel patrem obligat. si tamẽ ob hanc causam pecunia data sit.*

i Actioni de in rem verso tunc regulariter loc⁹ est, quum homo liber, qui in rem vertit negotiorum gestorum actionem habiturus est: & quoties seruus qui consumpsit, meliorem aut non deteriorem rem domini fecerit. *vt hic. Synops. ibidem c.*2.

k *l.*19. *l.*20. *l. vlt.* ʒ.*eod.*

l In rem domini verti intelligitur, qui mutuam pecuniam accepit, vt se aleret & vestiret.

m Aliméta & vestitus seruis dominus præstare debet.

n Consuetudo patrisfamil. spectanda: vt eatenus mutuũ seruo patrifa. factũ subsistat. quatenus consuetudinem domini secutus est creditor in mutuo dando.

o Actio de in rem verso datur ex contractu filij vel serui, *vt hic. Synopsis d.c.*2.

p cui si quis mutuum dederit, vt se aleret, vestiméta haberet & necessaria, pater obligatur de in rem verso. *arg. l.*19 ʒ.*e. adde l.*5. *Cod. de senatusc. Maced.*

q In rem domini mutuum acceptum vertisse non videtur seruus, qui ex mutuo accepto opera ad voluptatem fecit, quæ dominus facturus non erat. Quid igitur? licentiam habet dominus promittendi, vt ea opera, sine domus iniuria creditores auferant, ne cogatur propter restitutionem domum vendere: quippe nec procurator citra voluntatem, mandatúmve domini sumptus huiusmodi faciens repetitionem habet. *Synopsis ibid.*

r Procurator contra mandatum non imputat impensas voluptuarias: *l.*27. *suprà de negotijs.*

s *l.*10. *l.*11. ʒ. *de negotijs.*

t potest tamen ea quæ impendit auferre. *l.*38. *de rei vind. l.*10. §.10.ʒ.*mandati.*

u i. si ea recipiunt separationem. *v. l.*28. *in fi.* ʒ. *de rei vind. l.*9.ʒ. *de impensis.*

x i. finge pauperem, cui (si id reddere cogatur) laboribus sepulchrísque auitis sit carendum. *l.*38. ʒ. *de rei vindic.*

y i. quia actio domino adquiritur, videtur in rẽ versum.

z fallit in minore mandante, *l.*12. §.11.ʒ. *mandati*: & muliere. *l.*11.ʒ. *de impensis.*

a sufficit enim vtiliter cœptum fuisse. *l.*10. *l.*12. *l.*22. ʒ. *de negotiis.*

b *vide l.*11. §.4. ʒ. *de minoribus. v. l.*31. ʒ. *famil.* vel curasset. *l.*10. ʒ. *de negotijs. l.*10. *Cod. de negotiis.*

c *l.*10. ʒ. *de negotiis.*

d Imò vtiliter cœptũ fuisse videtur. *l.*12. *in fin.* ʒ. *de negotiis.* sed & credulitas creditori prodesse posse videtur. *v. l.*3. ʒ. *de Senatusc. Macedon.*

e ¶ Imò, eã ob causam videtur creditor esse iuuandus. §.3. ʒ. *eodem.*

f contra quam in exercitoria receptum est. *l. vltim. in fine*, ʒ. *de exercitoria.*

g In vestes seruorum mutuũ, dominum obligat. *adde* §.3. ʒ. *eodem.*

† dic *vt l.*4.ʒ. *eo.*

h i. quia in vni⁹ vtilitatem versa est. aliàs hic ex duobus causis tenetur mutuo, scilicet & venditione.

i Imò, videtur vnus tantùm de in rem verso agere posse. *l.*18. ʒ. *eod.*

k Occupantis melior est conditio, vbi pluribus competit actio de in rem verso.

l *v. l.*26. ʒ. *de peculio. l.*18.ʒ. *de verbor. oblig. l.*57.ʒ. *de regul. iur.*

m In iis quæ necessariò emuntur, in solidum quidquid expéditur, in rẽ versum est: quamuis dominus ratum non habuerit: sin res non necessariæ, sed quasi necessariæ tamẽ; emantur: eatenus in rem versum est, quatenus est verum pretium: quippe si non seruũ, sed fundum seruus emebat, & præsumptione putabat, se illũ quasi necessariũ emisse: quãti dignus est emptus ille fundus, in tantam quantitatem dominus tenetur. *Synopsis Basilicon, & ibi Scholiastes* 18. *Titul.*7. *c.*2. vel ita. In rebus necessariis, iustum: in non necessariis, conuentum pretium inspicitur.

n *vide l.*12.ʒ. *eodem.*

o *l.*1. §.6.ʒ. *quod iussu.*

p *l.*3. §.1. *in fine.* ʒ. *eodem.*

q hæc enim exceptio. *locupletior factus es,* iustissimè obiicitur. *vide quæ notaui ad l.*10. ʒ. *de institor. a. l.*1. §.4. ʒ *de peculio.*

r esse in peculio serui, & in rem domini versum esse, diuersa sunt.

niam [a] poſſum pocula vindicare.

3 ¶ Illud plane verum eſt, quod Labeo ſcribit: ſi odores [b] & vnguenta ſeruus emerit, & [c] ad funus erogauerit, quod ad dominum ſuum pertinebat: videri in rem domini verſum. 4 ¶ Idem ait: & ſi hereditatem à ſeruo tuo emero, quæ ad te pertinebat, & creditoribus pecuniam ſoluero: deinde "hanc" hereditatē abſtuleris mihi: ex empto actione me id ipſum conſecuturum. videri enim in rē tuam verſum. nam & ſi hereditatem à ſeruo emero: vt, quod mihi ab ipſo ſeruo debebatur, compenſarem: licèt nihil ſolui: tamen conſequi me ex empto, quod ad dominum peruenit. ego autem non puto, de in rem verſo eſſe actionem emptori: niſi hoc animo geſſerit ſeruus, vt in rem domini verteret.

5 ¶ Si filiusfamiliàs pecuniam mutuatus, pro [d] filia ſua dotem [e] dederit: in rem verſum patris [f] videtur, quatenus [g] auus pro nepte daturus fuit. quæ ſententia ita demum mihi vera videtur, ſi hoc animo dedit, vt patris negotium gerens.

8. *Paulus* lib. 30. ad Edictum.

ET nihil intereſſe Pomponius ait, filiæ ſuæ nomine, an ſororis [h], vel neptis ex altero filio natæ dederit. ¶ Idem ergo dicemus, & ſi [i] ſeruus mutuatus fuerit, & domini ſui filiæ nomine in dotem dederit.

9. *Iauolenus* libro 12. ex Caſſio.

SI verò pater dotem daturus non fuit [k], in rem patris verſum eſſe non videtur.

Si filius pro patre obligatur, vel iudicium ſuſcipiat. 4. De parte. 5. De ſorte, & vſuris. 6. Si duret verſum vel non. Si dominus vel extraneus ſoluerit ſeruo, vel filio. 7. De eo quod ſeruus debet domino, & de eo quod creditori dominico ſoluit. 8. Si ſeruus poſtquam in rem domini vertit, deinde eius debitor, mox creditor factus ſit. 10. Si filius ſoluat, quod & ipſe, & pater debet.

10. *Vlpianus* lib. 29. ad Edictum.

SI [l] pro patre filius fideiuſſerit, & creditori ſoluerit: in rem patris videtur verſum: quia patrem liberauit.

1 ¶ Cui ſimile eſt, quod Papinianus libro nono quæſtionum ſcribit, ſi [m] filius quaſi defenſor patris iudicium ſuſceperit, & ſit condemnatus, de in rem verſo teneri patrem. namque filius eum iudicio [n] ſuſcepto liberauit.

2 ¶ Idem tractat Papinianus: & ſi, quod patrem dare oportet, à filio ſim ſtipulatus: & ita conuenerim filium. nam & hîc de in rem verſo fore actionem. niſi ſi donare patri filius voluit, dum ſe obligat.

3 ¶ Quare poteſt dici, etſi de peculio actionem quaſi defenſor patris ſuſceperit, teneri patrem de in rem verſo vſque ad peculij quantitatem. cuius ſentētiæ id erit emolumentum: vt, ſi finita ſit actio de peculio [o], de in rem verſo conueniatur. ego, & ante condemnationem, poſt iudicium patris nomine acceptum, de in rem verſo patrem teneri puto.

4 ¶ In rem autē verſum videtur, prout [p] aliquid verſum eſt. proinde, ſi pars verſa eſt, de parte [q] erit actio.

5 ¶ Sed vtrùm in ſortem dūtaxat tenebitur dominus, an & in vſuras? & ſi quidem promiſit vſuras: Marcellus libro quinto digeſtorum ſcribit, dominum præſtaturum. ſed ſi non ſint promiſſæ, vtique non debebūtur: quia in ſtipulatum deductæ non ſunt. Planè ſi contemplatione domini pecuniam dedi non gerenti ſeruo negotia domini, ſed ipſe gerens: negotiorum geſtorum actione potero etiam de vſuris experiri.

6 ¶ Verſum autem ſic accipimus, vt [r] duret verſum [ſ]. Et ita demum de in rem verſo competit actio, ſi non ſit à domino ſeruo ſolutum, vel filio. Si tamen in necem creditoris, id eſt, perdituro ſeruo, vel filio ſolutum ſit: "quamuis ſolutum ſit:" definit quidem verſum: æquiſſimum autem eſt, de dolo malo aduerſus patrem, vel dominum cōpetere actionem. Nam & peculiaris debitor, ſi fraudulenter ſeruo ſoluerit, quod ei debebat, non liberatur.

7 ¶ Si domini debitor ſit ſeruus: & ab alio mutuatus, ei ſoluerit: hactenus non vertit, quatenus [t] domino debet: quod excedit, vertit. proinde ſi, cùm domino deberet triginta, mutuatus quadraginta, creditori eius ſoluerit, vel familiam exhibuerit [u]: dicendum erit, de in rem verſo in decem competere actionem: aut, ſi tantumdem debeat, nil videtur verſum. nam (vt Pomponius ſcribit) aduerſus

a In rem verſo actione non vtitur, cui rei vindicatio competit.
b *vide l. 37. ſ. de religioſis.*
c *vide l. 30. ſ. de religioſis.*
d ſi vt gerēs negotium pro patre meo, pecuniam mutuatus, pro filia mea dotem dedero, in rem verſum eſt, *vt hîc*. Idem eſt ſi pro ſorore vel nepte patris mei ex alio fratre dotem dedero. *l. 8. j. eod. Synopſis 18. Titul. 7. c. 3. §. 2.*
e Dos, ſeu dotandi onus, res ſeu onus patris eſt.
f id eſt, aui, vt videatur dos ab auo profecta. *l. 5. §. 8. j. de iure dotium.*
g *l. 5. §. 8. j. de iure dotium.*
h non vterinæ, ſed conſanguineæ. *argu. l. 12. §. penult. j. de adminiſt. tut.*
i In rem domini vertiſſe intelligitur, qui ex pecunia quam mutuo accepit, filiā domini dotauit, *vt hîc. Synopſis ibidem.*
k ecquando pater dare non tenetur, cùm ſemper dare teneatur? *l. final. verſ. neque enim leges incognitæ. Cod. de dotis promiſſione. l. 19. j. de ritu nuptiarum. vide tamen caſum in l. 19. §. 1. Cod. de hereticis.* Reſpondeo: auus maternus nō cogitur, quia nec mater cogitur. *l. 14. Cod. de iure dotium.* nec naturalis pater. *arg. l. 41. §. 11. j. de legat. 3.*
l ſi filius pro patre fideiuſſerit & ſoluerit, in rē verſum eſt: quippe liberat eum. *l. 15. j. eod. Synopſis ibid. c. 5.*
m In rem patris vertiſſe videtur, qui ſuſcepta patris defenſione condemnatus fuit. Namque filius eum iudicio ſuſcepto liberat. *Synopſ. Baſil. d. c. 5.*
n *v. l. 23. j. de ſolutionib.*
o *l. 1. ſ. eod.*
p *l. 3. §. 1. ſ. eod. §. 4. Inſt. quod cū eo.*
q Parte in rem alicuius verſa, datur de in rem verſo pro parte actio.
r verſum & factum cenſetur, quod durat. *l. 6. §. pen. ſ. quod cuiuſque vniuerſ. l. 15. §. 1. ſ. de inofficioſo. l. 2. §. 6. j. de heredit. vendit. l. 4. §. 12. j. de vſucap.* vide tamen *l. 17. j. eod.*
ſ *vide diſſolutionem antinomiarum in hunc locum apud Zaſ. 2. Antinom. 9.*
t In rem accipientis vertiſſe non videtur, qui quod ipſe debuit, accipienti ſoluit, *vt hîc.* Quid ſi quid accepit id reddidit? definit verſum. *§. 8. j. eod. l. 16. j. eodem. l. 20. ſ. de dolo.*
u id eſt, aluerit.
x ¶ actione de in rem verſo creditori ſerui ſubuenitur aduerſus lucrum domini.

lucrum [x] domini videtur ſubuentum. Et ideo, ſiue debitor fuit domino, cùm in rem verteret, nihil videri verſum: ſiue poſtea debitor eſſe domino cœperit, deſinere verſum. idémque & ſi ſoluerit ei. Plus dicit, etſi tātumdem ei donauit dominus, quātum creditori ſoluit pro ſe, ſi quidem remunerandi animo, non videri verſum: ſi verò aliàs donauit [y], durare verſum.

8 ¶ Idem quærit, ſi decem in rem domini vertit, & poſtea tantandem ſummam à domino mutuatus ſit, habeat præterea & peculium decem: "videndum ait," vtrùm deſiit eſſe verſum: an verò, quoniam eſt peculium, vnde trahatur debitum, de in rem verſo non tollimus actionem: an potiùs ex vtroque pro rata detrahimus. ego autem puto, ſublatam de in rem verſo actionem: cùm debitor domini ſit conſtitutus.

9 ¶ Idem quærit, ſi in rem tuam verterit: & debitor tuus factus ſit: mox creditor eiuſdem ſummæ, quam tibi debuit: an renaſcatur de in rē verſo actio, an verò ex poſtfacto non conualeſcat. quod verum eſt [z].

10 ¶ Idem tractat, an ex [a] euentu poſſit in rem patris filius vertere. veluti ſi duo rei, pater, & filius fuerint: & filius mutuatus: ſuo nomine ſoluat: vel ſi filio iuſſu patris crediditi, & filius creditum tibi ſoluiſſet. mihi videtur [b], ſi quidem pecunia ad patrem peruenerat, videri in rem verſum, quòd ſi non fuit, & ſuum negotium gerens filius ſoluit, non eſſe de in rem verſo actionem.

Si ſeruus creditori ſuo ſoluit.

11. *Paulus* lib. 30. ad Edictum.

QVod ſeruus in hoc mutuatus fuerit, vt creditori ſuo ſolueret: non erit in rem verſum: quamuis actione de peculio liberatus ſit dominus.

De re empta patri vel domino.

12. *Gaius* libro nono ad Edictum prouinciale.

SI [c] fundum patri, dominóve emit ſeruus, vel filiusfamiliàs: verſum quidem eſſe videtur. ita tamen: vt, ſiue minoris [d] ſit, quàm eſt emptus, tantùm videatur in rem verſum, quāti dignus ſit, ſiue pluris ſit, non plus videatur in rem verſum, quàm emptus eſt.

De ſeruo communi.

13. *Vlpianus* lib. 29. ad Edictum.

SI in rē alterius ex dominis verſum ſit: vtrùm is ſolus [e], in cuius rem verſum eſt, an & ſocius poſſit conueniri, quæritur. & Iulianus ſcribit, eum ſolùm conueniri, in cuius rem verſum eſt: ſicuti cùm [f] ſolus iuſſit, quam ſententiam puto veram.

14. *Iuliani* libro vndecimo Digeſtorum Marcellus notat.

INterdum & propter hoc, quod in rem alterius ſocij verſum eſt: de in rem verſo cum altero agi poteſt. qui conuentus, à ſocio petere poteſt id, in quo damnatus fuerit. quid enim dicemus, ſi peculium ſeruo ab altero ademptum fuerit [g]? Paulus: Ergo hæc quæſtio ita procedit, ſi de peculio agi non poteſt.

De conſtituto.

15. *Vlpianus* libro ſecundo Diſputationum.

SI filiusfamiliàs conſtituerit [h], quòd pater debuit, videndum eſt, an de in rem verſo actio dari debeat. atquin non liberauit patrem. nam qui conſtituit [i], ſe quidem obligat, patrem verò non liberat. planè ſi ſoluat poſt conſtitutum, licèt pro ſe videatur ſoluiſſe (hoc eſt ob id, quod conſtituit) in rem tamen [k] vertiſſe patris meritò dicetur.

De re vendita, aliáque eiuſdem generis empta.

16. *Alfenus* lib. 2. Digeſtorum.

QVidam fundum colēdum ſeruo ſuo locauit, & boues ei dederat. cùm hi boues non eſſent idonei, iuſſerat eos venire: & his nummis, qui recepti eſſent, alios reparari [l]. ſeruus boues vendiderat: alios redemerat: nūmos venditori non ſoluerat: poſtea conturbauerat. qui boues vendiderat, nummos à domino petebat actione de peculio, aut quod in rem domini verſum eſſet: cùm boues, pro quibus pecunia peteretur, penes [m] dominū eſſent. reſpondit, nō videri peculij quicquā eſſe: niſi ſi quid, deducto [n] eo,

y principaliter, non animo remunerandi. *vt l. 12. j. mandati.*
z nō reuiuiſcit ſemel extincta obligatio. *l. 98. §. vlt. j. de ſolutionibus.*
a Ex euentu in rem verſum & lucrum non æſtimamus, ſed ex cōſilio ſerui. Nec enim tam exigimus vt lucrum fecerit ex negotio ſerui dominus, quàm vt negotium illud domino gerere ſeruus voluerit, & cauerit ſe accipere in rem domini. *vt hîc.* ita demum obligatur dominus, ſi in eam rē pecunia credita ſit. *Paulus 2. ſent.* Exigimus vt ſciat creditor in rem domini pecuniam ſumi, imò & conſumi. *l. 3. §. ſed ſi accepit ſ. eod.*
b id eſt, lucrum vel in rē verſum non æſtimamus ex euentu & lucro domini, ſed ex conſilio ſerui: id eſt, an domino negotium gerere voluerit.
c In rem verſum eſt, ſi fundum patri dominóue ſeruus aut filiusfamiliàs emit. Quid ſi fundus pretij minoris eſt? verum pretium cōputatur in rem verſum. Quid ſi pluris quàm pretium? tantùm id quod ſolutum eſt, *Synopſis Baſilic. 18. Titulo 7. c. 6.*
d *lege 5. ſuprà eod.*
e Solus is tenetur ex domini actione de in rē verſo & iuſſu, in cuius ſolius rem verſum eſt, aut qui ſolus iuſſit.
f *l. vltim. j. quod iuſſu.*
g non fuerit. *ita emendat Cuiac. 8. ad Africanum in explicatione legis 17. huius Tituli.*
h ſi filius pro patre cōſtituerit, tunc in rem patris vertit quum ſoluerit. Etenim pecunia videtur in rem eius verti, eúmque ſolùm ſpectat. Nā quod à patre cū effectu debebatur, filiusfamiliàs conſtituit. *Synopſis Baſilicon 18. Titul. 7. cap. 8, & ibidem Scholiaſt. s. lege 10. ſ. eodem.*
i Conſtituens non nouat. obligat quidem ſe, non tamen liberat eum cuius nomine conſtituit.
k vide *quæ notaui ad l. 36. j. de fideiuſſoribus.*
l id eſt, emi in locum priorum. *vt l. 122. §. 1. j. de verborum obligat. & Horat. 1. odar. 31. vina Syra reparata merce.*
m *l. 36. ſ. de petit. hereditatis.*
n *l. 10. §. 7. ſ. eodem.*

quod

quod seruus domino debuisset, reliquum fieret: illud sibi videri, boues quidem in rem domini versos esse: sed pro ea re soluisse tantùm, quãti priores boues venissent: si quo amplioris pecuniæ posteriores boues essent, eius oportere dominum condemnari[a].

Si in rem domini pecuniam mutuatus sine culpa eam perdidit. 1. *De vicario.*

17. *Africanus* lib. 8[b]. Quæstionum.

SEruus in rem domini pecuniam mutuatus, sine culpa eam perdidit. nihilo minùs posse cum domino de in rẽ verso agi, existimauit[c]. nam etsi procurator[d] meus[e] in negotia mea impensurus, pecuniã mutuatus, sine culpa eam perdiderat: rectè[f] eum, hoc nomine, mandati, vel[g] negotiorum[h] gestorum acturum.

1 ¶ Cùm Sticho vicario serui tui Pamphili contraxi, actio de peculio, & in rem verso, "ita" dari debet: vt quod[i] vel in tuam ipsius rem, vel in peculium Pamphili versum sit, comprehendatur. scilicet etiam si mortuo, vel alienato Sticho, agatur. quòd si, Pamphilo mortuo, agam: magis est, vt: quamuis Stichus viuat: tamen de eo, quod in peculio Pamphili versum est, non, nisi intra annum[k], quàm is decessit, actio dari debeat. etenim quodammodo de peculio Pamphili tum experiri videbor. sicuti si quod iussu eius credidissem, experirer. Nec nos mouere debet, quòd Stichus de cuius peculio agitur, viuat: quando non aliter ea res in peculio eius[l] esse potest, quam si Pamphili peculium maneat. Eadem ratio efficiet, vt id, quod in peculio Pamphili versum sit, ita[m] præstari debere dicamus, vt priùs eius, quod tibi Pamphilus debuerit, deducto fiat. quod verò in tuam rem versum fuerit, præstetur etiã non deducto eo, quod Pamphilus tibit debet.

De fideiubente pro seruo.

18. *Neratius* lib. 2. Membranarum.

QVamuis in eam rem pro seruo meo fideiusseris, quæ ita contracta est, vt[n] in rem meam versaretur: veluti si cùm seruus frumentum emisset, quo familia aleretur, venditori frumenti fideiusseris: proprius est tamen, vt de peculio eo nomine, non de in rem verso agere possis. vt vnius[o] dumtaxat in quoquo contractu de in rem verso sit actio, qui id ipsum credidit, quod in rem domini versum est.

De toga quam filius emit, & pater dedicauit in funus eius.

19. *Paulus* lib. 4. Quæstionum.

FIliusfamiliàs togam emit. mortuo deinde eo, pater ignorans, & putans suam esse, dedicauit eam in funus eius. Neratius libro respõsorum ait, in rem patris versum videri. in actione autem de peculio, quòd in rerum natura non esset, vno modo æstimari debere, si dolo[p] malo eius, quo cum agatur, factum esset. atquin si filio pater togam emere debuit[q], in rem patris "res" versa est: non nũc, quo funerabitur: sed quo tempore emit. funus enim filij, æs alienũ patris est. & "hoc" Neratius quoque: qui de in rem verso patrem teneri putauit, ostendit, negotium hoc (id est sepulturam[r], & funus filij) patris esse æs alienum, non filij. factus est ergo debitor peculij, quamuis res non extet, vt etiam de peculio possit conueniri. in quam actionem venit, &[s] quod in rem versum est. quæ tamen adiectio[t] tunc necessaria esset, cùm annus post mortem filij excessit.

De filiafam. quæ pecuniam à viro creditam consumpsit in alimenta. 1. *De verso in rem pupilli. De promissione tutoris.*

20. *Scæuola* lib. 1. Responsorum.

PAter pro filia dotem promisit: & conuenit, vt[u] ipse filiam aleret[x]: non præstante patre, filia à viro mutuam pecuniam accepit, & mortua est in matrimonio. respõdi: si ad ea id, quod creditum est, erogatum esset, sine quibus aut se tueri, aut seruos paternos exhibere non posset: dãdam de in rem verso vtilem[y] actionem.

1 ¶ Seruus absentis reipublicæ causa pupilli[z] seruis pecuniam credidit, subscribente tutore, stipulatione in personam tutoris translata. quæsitum est, an aduersus pupillum competat actio. respõdi: si, cùm in rem pupilli daretur, id in rem eius versum est: & quo magis actus seruorum confirmaretur, tutor spopondit: posse nihilominùs dici, de in rem verso cum[a] pupillo actionem fore.

De filiafam. quæ pecuniam à viro creditam, aliámque eius pecuniam consumpsit in alimenta.

21. *Idem* lib. 5. Digestorum.

FIliamfamiliàs duxit vxorem, patre dotem promittente. & conuenit inter omnes personas, vti eam[b] pater, aut ipsa[c] se tueretur. maritus ei mutuos nummos dedit[d]: cùm iustè putaret, patrem eius ministraturum tantùm salarium, quantum dare filiæ suæ instituerat. eos nummos illa in vsus necessarios sibi, & in seruos, quos secum habebat, consumpsit: aliquantum &, cùm ei res familiares creditæ essent, ex pecunia mariti in easdem causas cõuertit: deinde priùs, quàm pater salarium expleret, moritur filia pater impensam recusat. maritus res mulieris retinet. Quæro, an de in rem verso aduersus patrem actio competat. Respondit: si ad ea id, quod creditum est, erogatum esset, sine quibus aut se tueri, aut seruos paternos exhibere non posset: dandam de in rem verso vtilem actionem.

QVOD[e] IVSSV,

Tit. IIII.

Ratio edicti. 1. *Quibus modis iubetur.* 2. *De iussu vel mandato reuocando.* 3. *De mandato.* 4. *Vel subscriptione.* 5. *Vel fideiußione.* 6. *Vel ratihabitione domini, vel patris.* 7. *De iussu pupilli.* 8. *Vel fructuarij, vel bo. fid. possessoris.* 9. *Vel curatoris vel procuratoris.*

Vlpianus lib. 29. ad Edictum.

MERITO ex iussu domini in solidum[f] aduersus eum iudicium datur. nam * quodammodo cum eo contrahitur, qui iubet[g].

1 ¶ Iussum autem accipiendum est: siue[h] testato quis, siue per epistolam[i], siue verbis, aut per nuntium: siue specialiter in vno contractu iusserit, siue generaliter. & ideo, & si sic contestatus sit, *quod voles cum Sticho seruo meo negotium gerere periculo meo*: videtur ad omnia iussisse, nisi certa lex[k] aliquid prohibet.

2 ¶ Sed ego quæro, an reuocare[l] hoc iussum antequã creditur, possit. & puto, posse, quemadmodum[m] si mandasset, & postea ante contractũ contraria voluntate mandatum reuocasset, & me certiorasset.

3 ¶ Sed & si mandauerit[n] pater, dominúsve: videtur iussisse. 4 ¶ Sed & si serui chirographo subscripserit[o] dominus tenetur[p] quod iussu.

5 ¶ Quid ergo, si fideiusserit[q] pro seruo? ait Marcellus, non teneri quod iussu: quasi extraneus enim interuenit. neque hoc dicit ideo, quòd tenetur ex causa fideiussionis: sed quia aliud est iubere. Denique idem scribit, etsi inutiliter[r] fideiusserit, tamen eum non obligari, quasi iusserit, quæ sententia verior est.

6 ¶ Si ratum[s] habuerit quis, quod seruus eius gesserit, vel filius: quod iussu actio in eos datur.

7 ¶ Si pupillus dominus iusserit: vtique non[t] tenetur, nisi tutore auctore iussit.

8 ¶ Si iussu fructuarij erit cum seruo contractum: item eius, cui bona fide seruit: Marcellus putat, quod iussu dandam in eos actionem: quam sententiam & ego probo.

9 ¶ Si curatore adolescentis, vel furiosi, vel prodigi iubente, cum seruo contractum sit. putat Labeo dandam quod iussu actionem in eos, quorum seruus fuerit. Idem &[u] in vero procuratore. Sed, si procurator verus non sit, in ipsum potiùs dandam actionem, idem Labeo ait.

De iussu tutoris. 1. *De ancilla & filia.* 2. *Si is qui iussit postea dominus fiat.*

a *vide in hunc locum Bartol. ad l. 22. in fin. ĵ. solut.*
b *vide Cuiac. in hanc legem 8. ad Africanum.*
c Cur ita? *collige ex ijs quæ notaui ad l. 10. in fin. ŝ. eodem.*
d sæpè fit in hoc titulo procuratoris comparatio cum seruo. *lege 3. §. 2. §. 4. suprà eodem.*
e i. priuati, non Ecclesiæ: nec enim sufficit creditori probare creditum: cùm vlterius probare versum teneatur. *Nou. ll. 120. l. 27. ŝ. de rebus creditis.*
f *l. 51. ĵ. de ædilitio.*
g Imò nõ rectè. Nam vel hoc Titulo versum intelligitur, quod durat versum, *l. 40. §. versum. ŝ. eod.* Dic, durare versum satis quod durat in extremam vsq; fortunam & casum, *vt hîc.*
h Procuratorem hoc casu accipe pro voluntario procuratore, qui mandatum non habeat. *l. 6. §. 1. l. 31. suprà de negotijs.*
i *vide l. 7. §. 1. ĵ. de iuris & facti ignor.*
k sciendum est, actionem de peculio, viuo seruo, esse perpetuam: mortuo, annalem: actionem de in rem verso esse perpetuam: tam mortuo quàm viuo seruo. *Cuiacius ibid.*
l id est, vicarij: vt ex Ioanne hîc notat Cuiac.
m quod versũ est in peculium Pamphili, debet Pamphilus Sticho, vt alius dominus seruo. *Ioannes ibid.*
n Actio de in rem verso competit ei qui principaliter contrahit, vt in rẽ domini vertatur.
o *vide l. 3. l. 4. ŝ. eod.*
p *l. 9. §. 4. ŝ. de peculio.*
q *vide quæ notaui ad l. 3. §. 3. ŝ. eod.*
r *lege 7. §. 3. ŝ. eodem.*
s Actio de peculio licèt vna sit, duas tamen habet condemnationes. *§. 4. Insti. quod cum eo.*
t De in rẽ verso, de peculio tributoria, institoria formulæ: actionum propria nõ sunt nomina, sed adiectiones tantùm.
u *adde l. 3. §. 3. ŝ. eodem. l. 21. in pr. ĵ. eodem. l. 17. ĵ. de dol. except.*
x Actione de in rem verso pater tenetur, quoties mutuum filiafamiliàs in alimenta vertit.
y ¶ Vtilis actio hîc nihil aliud quàm efficax.
z Actionem de in rem verso contra pupillum promissio tutoris non tollit.
a *l. 2. ĵ. quod iussu.*
b *vide l. 20. in princ. ŝ. eod.*
c *vt in l. 4. in fine. l. 12. §. 1. ĵ. de pactis dotalib.*
d eorum nomine aduersus patrem agere potest. *vt hîc.*
e 4. *Cod. 26. §. 1. Instit. quod cum eo. Synopsis Basilic. 18. Tit. 8.* Hac voce incipiebant nonnullæ apud veteres formulæ.
f *l. penult. ŝ. quod cum eo. §. 1. Inst. quod cum eo.*
g & mandat. *l. 152. §. 1. l. 169. ĵ. de regulis iuris.*
h siue quis testato (διὰ μαρτύρων) iusserit, vt cum ipsius seruo contraham, siue per epistolam, siue nudis verbis, siue per mutuum, siue in vno negotio, siue generaliter; siue his verbis, Quod voles cum hoc seruo meo contrahe: in solidum, sicut & is qui contraxit tenetur, nisi quid lex specialis prohibeat. *Synopsis Basil. 18. Titul. 8. c. 1.*
i Epistola, hoc est absens iubere quis potest. *l. 1. §. 1. ĵ. mandati.*
k id est, vel specialiter expressa, vel tacitè intellecta. nam vtcunque libera peculij administratio concedatur seruo, non potest tamẽ donare. *l. 28. §. 2. ŝ. de pactis.*
l Iussum reuocare licet, priusquam contrahatur cum seruo iubentis, & contractum ea de re certiorem facere: sic enim in mandato est.
m mandati & iussus in reuocando similitudo, *vt hîc.* Non tamen eadem vis, idémque effectus mandati & iussus. Nam quum iussit dominus, potest is qui facere iussus est, iussum exsequi. Verùm vbi mandans iniunxerit, recusare factum vel mandatum non potest, quòd semel recepit, propter generalem mandatorum naturam. Nam iubere quidẽ domini vel patris est, iuberi verò serui & filij. *Scholiastes apud autorem Eclogæ 18. Tit. 8. c. 1.*
n Iubet, qui mãdat. Actioni quod iussu locus est, ex mandato patris vel domini. *Synops. ibidem. l. 9. Cod. quod cum eo. l. 7. ŝ. quod cũ eo.*
o Qui subscribit, iubere videtur. *facit l. 3. Codice quod cum eo.*
p iubere etiam videtur qui subscribit, qui mandat. *l. 3. Cod. quod cum eo. l. 8. §. 15. ĵ. quibus modis pignus soluitur.* qui ratum habet. *l. 60. ĵ. de regulis iuris:* ergo & qui sigillo suo contractum confirmauit, vnde recognosci debet non modò subscriptiones, sed etiam sigilla. *l. 4. ĵ. quem. testamen. aperi. l. 20. Cod. de fide instrum.*
q Iussu actione non obligatur qui pro suo seruo fideiussit. *Synopsis ibid.*
r Inutilis fideiussio pro iussu non habetur.
s Iussu actione tenetur, qui ratum habuit, quod à filio vel seruo gestum est. *Synopsis ibidem. l. 5. §. 2. ŝ. de in rem verso. l. 7. in fi. Cod. quod cum eo.* Qui ratum habet, iubere intelligitur, vt hac actione teneatur.
t Imò, teneri videtur. *l. 3. §. 1. in fi. ĵ. ex quib. causis in possess.*
u *l. 5. in fine. ŝ. de institoria.*

2. *Paulus* libro 30. ad Edictum.

SI, tutoris iussu, seruo pupilli creditum sit: puto, si ex vtilitate[a] pupilli fuerit creditum, in pupillum esse dandam actionem, quod iussit tutor.

1 ¶ Si iussu domini ancillę, vel iussu patris filiæ creditum sit. danda est in eos quod iussu actio.

2 ¶ Si iussu meo cum alieno seruo contractum fuerit, eúmque postea redemero: quod iussu non tenebor: ne actio, quæ ab initio inutilis fuerit, euentu confirmetur.

a *l.20.in fin.s.tit. prox.*

De mutuo & pignore.

3. *Vlpianus* libro 2. Responsorum.

DOminum, qui iussit semissibus[b] vsuris seruo suo pecuniam mutuam credi, hactenus teneri, quatenus iussit; nec pignoris obligationem locũ habere in his prædiis, quæ seruus non ex voluntate domini obligauit.

b semisses vsuræ, sunt cùm semis aurei in cẽtenos, quotannis penditur.

De iussu administratoris rerum ciuitatis.

4. *Idem* lib. 10. ad Edictum.

SI iussu eius, qui administrationi rerum ciuitatis præpositus est, cum seruo ciuitatis negotium contractum sit: Pomponius scribit, quod iussu[c] cum eo agi posse.

Si pecuniam accepturus iusserit seruo filióve numerati. 1. De seruo communi.

5. *Paulus* lib. 4. ad Plautium.

SI dominus, vel pater pecuniam mutuam accepturus, iusserit seruo, filióve numerari: nulla quæstio est, quin ipsi condici possit. immò hoc casu de[d] iussu actio non[e] cõpetit. 1 ¶ Si vnus ex serui dominis iussit contrahi cum eo, is solus tenebitur. sed si duo iusserunt, cum quouis in solidum agi potest: quia similes sunt duobus mãdantibus.

c administrator rerum ciuitatis ex suo iussu tenetur. *adde l.3.§.2.ȷ. de administr. rerum.*

d. hæc actio & de iussu, *vt hic.* & quod: iussu appellatur. *vt s. eo toto titul.*

e Si pater vel dominus pecuniam mutuam accepturus, iusserit seruo filióve numerari, nõ actione quod iussu, sed ex credito cõuenitur. *Synops. Basi. ibid. cap.5.*

LIBER SEXTVSDECIMVS.

AD SENATVSCONSVLTVM[a] VELLEIANVM.

Summa. 1. Et ratio s C. 2. Quomodo mulieri succurritur.

Paulus lib 30. ad Edictum.

VELLEIANO senatusconsulto plenissimè comprehensum est, ne pro vllo feminæ intercederent[b]. 1 ¶ Nã sicut moribus[c] ciuilia[d] officia adempta sunt feminis. & pleraque ipso iure non valent: ita multo magis adimendum eis fuit id officium, in quo non sola opera, nudúmque ministerium earum versaretur, sed etiam periculum rei familiaris[e]. 2 ¶ Æquum autem visum est, ita mulieri succurri[f], vt in veterem debitorem, aut in eum, qui pro se constituisset mulierem ream, actio daretur. magis enim ille, quam creditor, mulierem decepit.

De edictis Augusti, & Claudij. 1. Senatusconsultum. 2. Et eius commendatio. 3. De mulieribus deceptis, vel decipientibus. 4. De contractibus. 5. De deffensione alterius.

2. *Vlpianus* libro vigesimonono ad Edictum.

ET primò quidem temporibus Diui Augusti, mox deinde Claudij, edictis eorum erat interdictum, ne feminæ pro viris suis intercederent.

1 ¶ Postea factum est senatusconsultum[g], quo plenissime feminis omnibus subuentum est. cuius Senatusconsulti verba hæc sunt: *quod Marcus Silanus & Velleius tutor consules verba fecerũt de obligationibus feminarum, quæ pro aliis reæ fierent, quid de ea re fieri oportet, de ea re ita consuluerunt[h]. quod ad fideiußiones[i], & mutui dationes[k] pro aliis, quibus intercesserint feminæ, pertinet: tametsi ante videtur ita ius dictum esse, ne[l] eo nomine ab[m] his petitio[n], néve in eas actio detur: cùm eas virilibus[o] officiis fungi, & eius generis obligationibus obstringi non sit æquum: arbitrari[p] senatum, rectè atque ordine facturos, ad quos de ea re in iure aditum erit, si dederint operam, vt in ea re senatus voluntas seruetur.*

a 4. *Cod.29. Paulus.2. sent.11.1. Harmenop.13.* Huius tituli Epitome ea est. In omni genere negotiorum & obligationum, tam pro viris quàm fœminis, intercedere mulier prohibetur. *Paul.2. sent.11.§.1.* nisi pro libertate. *l.pen. Cod.eod.* dote. *l.fi.* nisi post bienniũ secundò caueat. *l.22. Cod.eodem.* nisi preciũ, fideiubendi nomine, capiat. *l.23. Cod.eodem.* nisi in rem suam accepit. *l.3.l.13.* si ei successit cuius nomine intercessit. *l.8.§.13.* nisi decipiat, *l.30 ȷ. eod.* nisi renunciauit. *l.fin. §.pen.ȷ.eod.* tunc enim senatuscõsulto potest renunciare, quod non est in Macedoniano. Præterea Velleiano non iuuatur, si renunciat in iure, aut iuris auctoritate, si iuramento interposito fideiussit. vide Socinum *regula 274.* Porrò vt se obligent vtiliter requiritur, vt in instrumento publicè confecto tribus præsentibus testibus fideiubeat. *l.23. circa finem. Cod eod.*

b i. alterius obligationem in se transferrent. *l.4.l.14. Cod.eod.* c de iure moribus recepto, *vide quæ not. ad l.1.ȷ. de donat. int. vir.* d vide casus in quibus mulier viro inferior est, à me obseruatos *ad lib.10. Cod. tit.62.* e. eadem penè ratio extat *in d.l.1.*

f succurritur mulieribus, exceptione (si nondum soluerint,) replicatione *vt in specie l.17.§.1.l.vlt.§.2.ȷ.eod.* condictione, si soluerint. *l.8.§.interdum. l.24 §.1.l.31.ȷ.eod.*

g nota quatuor tempora in hac fideiussione, Augusti, Claudij, huius Senatusconsulti, & Authenticæ, *si qua mulier. Cod.eod. Nou.l.134 c.8.* quæ requirit vt pecunia, ob quam fideiussit, vertatur in eius vtilitatem. h censuerunt. *Hot.1.obs.14.in f.*

i Intercessionis duo genera hic insinuantur: nimirum veteris & nouæ obligationis susceptio. Quæ fide iubet, veterem: Cui mutuum datur, nouam pro alio obligationem in se suscipit. dixi *ad l.8.§.1.ȷ.eod.* k mutationes. *Hot.* nec enim senatusconsultum prohibet ne mulieres dent mutuam pecuniam, sed ne pro aliis accipiant. *Hot.1.obs.14.in fi* sed Cuiac.4. *ad Afric. ad l.17. ad Velleian.* sic accipit, mutui dationes. i. cùm mulier alij datura, vel ab eo qui alij daturus erat mutuum accepit: & eodem tract. *ad l.19.ȷ.eod.* ostendit fideiussione pro alio recipi veterem alienam obligationem: mutui datione pro alio, nouam recipi. l His verbis *Eis*, vt & mox, *In eos* significantur actiones actiuæ & passiuæ: i. quas dictamus, quásque patimur. His verbis autem, *Ab his*, & *In eos*, actiones in rem & in personam. Vindico à te: Ago in te. m Hæc verba, *Ne ab his petitio, neue actio*, nõn impediunt obligationẽ aut actionem oriri, sed exceptionem parant. vt & *l.1.s. Scto Macedoniano.*

2 ¶ Verba itaque senatusconsulti excutiamus, prius prouidentia amplissimi ordinis laudata: quia opem tulit mulieribus, propter sexus imbecillitatem,[q] multis huiuscemodi casibus suppositis atque obiectis.

3 ¶ Sed ita demum eis subuenit, si nõ callidè[r] sint versatæ. hoc enim Diuus Pius, & Seuerus rescripserunt. nam deceptis[s] non decipientibus opitulatur. & est & Græcum Seueri tale rescriptum: Ταῖς ἀπατώσαις γυναιξὶν τὸ δόγμα τῆς συγκλήτου βουλῆς οὐ βοηθεῖ. i. *Decipientibus mulieribus senatusconsultum auxilio non est.* infirmitas enim feminarum, non calliditas[t] auxilium demit.

4 ¶ Omnis[u] omnino obligatio senatusconsulto Velleiano comprehenditur: siue verbis, siue re, siue quocumque alio contractu intercesserint.

5 ¶ Sed etsi mulier defensor[x] alicuius exstiterit, proculdubio intercedit[y]. suscipit[z] enim in se alienam obligationem. quippe cùm ex hac re subeat condemnationem, proinde neque[a] maritum[b], neque filium, neque patrem[c] permittitur mulieri defendere.

3. *Paulus* lib. 30. ad Edictum.

SEd si[d] eum defendat, qui damnatus regressum ad eam habeat: (veluti cum venditorem hereditatis sibi venditæ[e], vel fideiussorem suum defendat) intercedere non videtur.

De ignorantia creditoris. 1. Si mulier donatura mutuetur, aut rem suam vendat.

4. *Vlpianus* libro vigesimonono ad Edictum.

SEd si ego cum muliere ab initio contraxerim, cùm ignorarem[f], cui hæc factum vellet: non dubito, senatusconsultum cessare. & ita Diuus Pius, & Imperator noster rescripserunt. 1 ¶ Proinde si, dum vult Titio donatum[g], accepit à me mutuam pecuniam, & eam Titio donauit: cessat senatusconsultum. Sed etsi tibi donatura, creditori tuos nummos numerauerit[h]: non intercedit. senatus enim obligatæ[i] muneri succurrere voluit, non donanti. hoc ideo, quia* faciliùs[k] se mulier obligat, quàm alicui donat.

n Petitionis nomine, vindicatio: actionis, condictio hic intelligitur. & ita ex intercessionis causa, aliàs datur condictio: aliàs vindicatio, sed vtriq; obstat exceptio intercessionis. Vindicatio autem hic datur si res suas pignori dedit.

o *l.2.ȷ.de reg.iur.*

p Hac formula, *Arbitrari*, senatus vtebatur in senatusconsulti conceptione. *Plin.11.epist.2. Cicero 3. Philip.*

q ¶ Qualitas ea naturalis est. de qua dixi *ad l.1.§.10.s. si quadrupes.*

r Mulierib⁹ nõ decipientibus in omni obligatione subuenitur. *Synops. Basil.26. Tit.7.c.33.*

s Prouisio facta fauore alicuius, propter eius dolum amittitur. *Bart.l.30.ȷ.eod.l.43.§.1. vers præterea ȷ. de administ. tut. l.37.§.1 s. de minorib. l.1.2. C. si minor se maiorem.* Deceptis non decipientibus subuenitur.

t Dolo, seu ob dolum suũ, mulier amittit priuilegium.

u i. aliena, vet⁹, noua. *l.18.C.eod.* Et breuiter, Intercessionis verbo, omnis obligatio intelligitur. Intercedit mulier, quæ quoquo modo pro alio se obligat.

x Mulieri subuenitur etiam cùm alium defendit. *Synopsis d.c.33.*

y Intercedit pro alio, qui eum defendit: qui defensione sua subit condemnationem.

z Intercedit, qui alienam obligationem in se suscipit.

a Mulieri maritum, filium, vel patrem defendere non est permissum. *Synopsis ibidem.*

b in causa libertatis. *l.3.§.2.ȷ. de liber. caus.*

c Imò mulier pro parente & liberis postulare potest. *l.1. in fi.s. de postul.* & eorum negotia gerere. *l.41.s. de procuratorib.*

d Mulier intercedere seu constituere (id Græcis ἀντιφωνεῖν) dicitur quoties eum defendit qui aduersus eam experiri potest. *Synops. Basil. ibid.*

e quidam monet hoc loco legendum esse, *veluti cùm emptorem hereditatis à se venditam, vel fideiussorem*, &c. nec enim is qui vendit hereditatem mulieri, damnatus regressum habet in mulierem, sed emptor. *arg. l.17 § 5. l.32.s. de pactis.*

f aliud est si sciam. *l.11.ȷ.eodem.* Ita Mulier intercedendo Velleiano iuuatur, si creditor sciuit eam intercedere, secus si ignorauit: hoc est, Velleiano non iuuatur, quæ apud ignorantem creditorem intercessit.

g *l.5.l.8.§.5.ȷ.eod.l.1.l.4. Cod.eodem.* h *l.21.in fine ȷ.eodem.*

i Velleiano nõ iuuatur quæ donat. k Faciliùs quę fiũt, eò diligẽtiùs sunt tollẽda.

5. *Gaius*

a Velleiano non iuuatur, quæ rem ſuam agit.
b Velleiano iuuatur mulier ſiue fideiubeat, ſiue alteri fideiubere mandat. *l.15. Cod. eodem. l.30. in fin. j. hoc tit. vide tamen l.8. in pr. j. eod.*
c Ignorantia in facto proprio non eſt tolerabilis, *vt hic:* niſi agatur de vitando damno, *vt l.22. in fin. de cond. & indeb.* Parcitur denique iuſtæ ignorãtiæ, non ſcienti aut qui ſcire debuit.

5. *Gaius* libro nono ad Edictum prouinciale.

NEc intereſt, pecuniam ſoluendi cauſa numeret, an quamlibet ſuam [a] rem in ſolutum det: nam etſi vendiderit rem ſuam, ſiue pretium acceptum pro alio ſoluit, ſiue emptorem delegauit creditori alieno: non puto ſenatuſconſulto locum eſſe.

De his qui mandato mulieris fideiuſſerunt.

6. *Vlpianus* lib.29. ad Edictum.

SI fideiuſſores pro defenſore abſentis filij, "ex" mandato matris eius, interceſſerint. quæritur, an etiam his ſenatuſconſulto ſubueniatur. & ait Papinianus libro nono quæſtionum, exceptione eos vſuros. nec multum facere, quòd pro defenſore fideiuſſerunt: cùm contemplatione mandati matris interuenerunt. planè (inquit) ſi, qui accepit eos fideiuſſores, matrem eis mandaſſe ignorauit: exceptionem ſenatuſconſulti, replicatione doli repellendum.

7. *Papinianus* lib.9. Quæſtionum.

QVamquam igitur fideiuſſor, doli replicatione poſita, defenſionem exceptionis amittat: nullam tamẽ replicationem aduerſus mulierem habebit: quia [c] facti nõ poteſt ignorationem prætendere. Sed [d] non erit iniquum, dari negotiorum [e] geſtorum actionem in defenſorem: quia mandati cauſa per ſenatuſconſultum conſtituitur irrita, & pecunia fideiuſſoris liberatur.

De pignore dato vel reddito. 1. *De promiſsione indemnitatis.* 2. *De duabus interceſsionibus ſubordinatis.* 3. *De repetitione ſoluti. de legatione.* 7. *De acceptilatione. de ſolutione.* 11. *Quibus & in quos actio reſtituitur.* 12. *Si creditor mulieri.* 13. *Vel mulier debitori ſucceſſerit.* 14. *Si mulier pro alio contraxerit.* 15. *De interceſsione pro pupillo, vel minore 25. annis vel filiofam. ix. Vel ſeruo alieno.*

8. *Vlpianus* libro 29. ad Edictum.

QVamuis * pignoris [f] datio interceſſionem faciat: tamen Iulianus libro duodecimo digeſtorum ſcribit, redditionem [g] pignoris, ſi creditrix mulier rem, quam pignori acceperat, debitori liberauerit, non eſſe interceſſionem. 1 ¶ Si mulier interuenerit apud [h] tutores filij ſui, ne "hi" prædia eius diſtraherent, & indemnitatem eis repromiſerit: Papinianus libro nono quæſtionũ non putat eam interceſſiſſe: nullam enim obligationem alienam recepiſſe, neque [i] veterem neque nouam: ſed ipſam feciſſe hanc obligationem [k].

2 ¶ Si mulier [l] apud Primum pro Secundo interuenerit, mox pro Primo apud creditorẽ eius: duas interceſſiones factas, Iulianus libro duodecimo digeſtorum ſcribit: vnam pro Secundo apud Primum, aliam pro Primo apud creditorem eius: & ideo "&" Primo reſtitui [m] obligationẽ, & aduerſus eum. Marcellus autẽ notat, eſſe aliquam differentiam: vtrùm hoc agatur, vt ab initio mulier in alterius locum ſubdatur, & onus debitoris, à quo obligationem trãsferre creditor voluit, ſuſcipiat: an verò quaſi debitrix delegetur, ſcilicet vt ſi quaſi debitrix delegata eſt, vna ſit interceſſio. proinde ſecundùm hanc ſuam diſtinctionem, in prima viſione [n], vbi quaſi debitrix delegata eſt, exceptionem ei ſenatuſconſulti Marcellus non daret. ſed condemnata, vel ante condemnationem, condicere vtique ei, à quo delegata eſt, poterit, vel quod ei abeſt, vel, ſi [o] nõdum abeſt, liberationem.

3 ¶ Interdum intercedenti mulieri & condictio competit. puta ſi contra [p] ſenatuſconſultum obligata, debitorem [q] ſuum delegauerit. nam hîc ipſi competit condictio. quemadmodum, ſi pecuniam ſoluiſſet condiceret *. ſoluit [r] enim, & qui reum delegat [ſ].

4 ¶ Sed ſi is, qui à muliere delegatus eſt, debitor eius non fuit: exceptione ſenatuſconſulti poterit vti, quemadmodum mulieris fideiuſſor.

Præſumitur quiſque memor eorum eſſe quæ fecit. *adde l. ſi filio. j. de adimendis. l. magnam. Cod. de contrah. ſtipul. l. ſi quis. j. de nouat.* an in factis antiquis. *vide l. 44. j. de adquir. poſſeſſ.*
d Inutile mandatum non impedit actionem negotiorum geſtorum oriri.
e Negotiorũ geſtorum actionẽ habet, qui alienum negotium gerit.
f Intercedere videtur qui pign[us] dat, at non qui reddit. Plus eſt dare pignus, quã reddere: pignus obligare, quàm liberare. Vnde in hac ſpecie mulier interceſſiſſe non videbitur, cùm pignus reddiderit: proinde nec Velleiano iuuabitur *adde l.5. l.7. Cod. eod.*
g Ideóque conſtante etiã matrimonio, ius hypothecæ ac pignoris marito remitti poteſt. *l. 11. C. eo. adde l.17. §.1. j. hoc tit.*
h Intercedere mulier non dicitur, quæ indemnitatem promittit. *l.6. Cod. eod.*
i Intercedere, eſt recipere alienam obligationem veterẽ aut nouam. *l 2. §.1. ſ. eod. vbi dixi, l.6. C. eod.* Veterẽ recipiunt participando, aut eã in ſe transferendo. *l.4. Cod. eod.* Participando, vt ſi fideiubeant, cõſtituãt, mandẽt, pignori dent. Transferẽdo verò, per expromiſſionẽ nouando, vel in iudicio alium defendendo. *l.2 in fi. ſ. eod. l.2. Cod. de pactis.* Nouam autem obligationẽ recipit, quam alius erat ſubiturus, niſi ipſa interueniſſet. *
k alibi, ſuũ quodammodo negotium. *d. l.6.* Paul. *2. ſent. 11. §.2.* ſic expreſſit, mulier quæ pro tutoribus filiorũ ſuorum indemnitatem promiſit, ad beneficium ſenatuſconſulti non pertinet.
l Velleiano iuuatur mulier aduerſus primum debitorem, vt & aduerſus eum cui delegata eſt. m *vide l.16. Cod. eodem.*
n id eſt, quæſtione. *vide quæ notaui ad l.25. §.15. ſ. de petit. hered.* Haloander legit *in Primi fideiuſsione.*
o Exceptio, actioni adfinis. Prior tamen faciliùs datur. *l.156. j. de regulis. adde l.8. j. de doli mali except.*
p Velleiani exceptione vtitur mulier, quoties ſoluit iuris ignorantia: quod in aliis non eſt. *v. l.10. Cod. de iuris & facti ignorantia.*
q Velleiano iuuatur mulier ſi pro alio obligata, pro eodem vel ſoluat, vel deleget debitorem ſuum, vel non ſuum, *vt hîc.* Quid ſi quid horũ fecerit non obligata? cùm donaſſe videatur, Velleiano non iuuabitur.
r ſoluit, qui reum delegat.
ſ ideóque bonum nomen facit creditor qui admittit debitorem delegatum. *v. l. 18. j. de fideiuſſor. l.26. §.2. j. mandati. l.168. j. de verb. ſignif.*
t ¶ *vide l.4. in fine, ſ. eodem.*
u non in his, quæ, &c. *Halo.*
x In fraudem Velleiani facta reſcinduntur, perinde ac ſi facta non eſſent.
y Paria ſunt nullum dare expromiſſorem, vel mulierẽ dare, *vt hîc.* Ita paria ſunt nõ cauere & vitioſè cauere. *l.6. ſ. qui ſatiſd.* Nam qui promittit, id facere tenetur quod iure valere poſſit: *adde l. ſi nomen j. de hered. vendita.* & vitioſa cautio, cautio non eſt. Eodẽ modo paria ſunt nõ extare actionẽ, ſed inutilem. *l.6. ſ. de dol.* non eſſe tranſactionẽ, ſed imperfectam, *l.1. in fi. j. ad Trt.* & vt paucis dicatur, inutile & nullũ paria ſunt. An idem eſt ad adquirendã, vel excludendã cauſam retractus, ſi quis imperfectè pretium offerat? *vide Imbertum in Enchiridio, in verbo, Retraict.*

5 ¶ Planè ſi mulier interceſſura, debitorem ſuum delegauerit: ſenatuſconſultum ceſſat: quia, etſi pecuniam numeraſſet [t], ceſſaret ſenatuſconſultũ mulier enim per ſenatuſconſultũ releuatur: non quæ [u] deminuit, reſtituitur.

6 ¶ Sed ſi eum delegauerit, qui debitor eius non fuit: fraus [x] ſenatuſconſulto facta videbitur: & ideo exceptio datur. 7 ¶ Quoties pro debitore interceſſerit mulier, datur in eum priſtina actio, etſi ille priùs acceptilatione liberatus ſit, quàm mulier interceſſerit.

8 ¶ Si conuenerit cum debitore, vt expromiſſorem daret, & acceptum ei latum ſit, deinde is dederit mulierẽ quæ auxilio ſenatuſconſulti munita eſt, poteſt ei condici, quaſi non dediſſet. quid enim intereſt, nõ det, an talem [y] det? non erit igitur actio vtilis neceſſaria, cùm condictio competat.

9 ¶ Marcellus quoque ſcribit, ſi mulieri poſt interceſſionem accepto tulerit creditor, nihilominùs reſtitutoriam actionem ei dari debere. inanem [z] enim obligationem dimiſit [a].

10 ¶ Si mulier poſt interceſſionem ſic ſoluerit, ne repetere poſſit: iuſtè prior debitor actionem recuſat. Sed cũ releuatur reus, ſi mulier ſic ſoluit, vt repetere non poſſit: & cùm ei mulieri, quæ repetere non poterat, ſi ſoluiſſet, acceptò tulit creditor, ſimiliter releuatur reus.

11 ¶ Quamquàm in omnes [b], qui liberati ſunt, reſtituitur actio, nõ tamen omnibus † reſtituitur. vtputa duo rei ſtipulandi fuerunt: apud alterum mulier interceſſit: ei ſoli reſtituitur obligatio, (apud) quem interceſſit.

12 ¶ Si mulieri [c] heres extiterit creditor: videndum, an reſtitutoria vti non poſſit. & ait Iulianus libro duodecimo, reſtitutoria eum nihilominùs vſurum: non immeritò: cùm non obligatæ cum effectu ſucceſſerit. Denique in Falcidia hoc æs alienum non imputabitur.

13 ¶ Planè ſi mihi proponas, mulierem veteri debitori ſucceſſiſſe: dicendum erit, reſtitutoria eam conueniri poſſe: ſed & directa actione. nihil enim eius intereſt, qua actione [d] conueniatur.

14 ¶ Si, cùm eſſem tibi [e] contracturus, mulier interuenerit, vt cum ipſa potiùs cõtraham: videtur interceſſiſſe. quo caſu datur in te actio, quæ inſtituit [f] magis, quàm reſtituit obligationem: vt perinde [g] obligeris eodem genere obligationis, quo mulier eſt obligata. Verbi gratia, ſi per ſtipulationem mulier, & tu quaſi ex ſtipulatu cõuenieris.

15 ¶ Illud videndum eſt, ſi mulier pro eo interuenit, qui ſi cum ipſo contractum eſſet, non obligaretur, an hac actione ille debeat teneri, vtputà ſi [h] pro pupillo interceſſit, qui ſine tutoris auctoritate non obligatur. & puto non obligari pupillũ, niſi locupletior fact[us] eſt ex hoc cõtractu. Item ſi minor vigintiquinque annis ſit, pro quo mulier interceſſit, in integrum reſtitutionem poterit implorare. vel filius contra ſenatuſconſultum contracturus eſt.

9. *Paulus* lib.6. Regularum.

SEd ſi pro alieno [i] ſeruo intercedat, quemadmodum in patremfamiliàs priorem reum reſtituitur actio, ita in dominum quoque reſtituenda erit.

De ſucceſſoribus. de rei perſecutione. de tempore harum actionum.

10. *Vlpianus* lib.29. ad Edictum.

HÆ [k] actiones [l], quæ in eos, pro quibus mulier interceſſit, dãtur, & hæredibus [m], & in hæredes, & perpetuò competunt: habent enim [n] rei perſecutionem. cæteris quoque honorariis ſucceſſoribus [o] dabuntur, & aduerſus eos.

De ſcientia vel ignorantia creditoris.

11. *Paulus* lib.30. ad Edictum.

SI mulier tamquàm [p] in vſus [q] ſuos pecuniam acceperit, alij creditura: non eſt locus ſenatuſconſulto. alioquin nemo cum fœminis [r] contrahet: quia ignorari poteſt, quid acturæ ſint.

12. *Idem* lib.6. Breuium.

z De inani dixi *ad l.6. ſ. de dolo.*
a obligationem ei dimiſſã. *Hal.* Mulier eſt inanis fideiuſſor, ideóque acceptilatio ei facta nõ prodeſt reo principali.
b reos debẽdi.
† reis ſtipulãdi.
c *ſub.* quæ debet.
d i. an directa, ex ſua promiſſione: vel vtili. i. reſtitutoria, qua defunctus tenebatur: atque ita, hodie fideiuſſoria obligatio nõ tollitur, ſi fideiuſſor debitori heres extiterit. *Cuiac.15. obſ.11.*
e tecum.
f muliere à veteri, quam ſuſceperat, obligatione, vi Velleiani liberata, priſtina actio in veterẽ debitorem reſtituitur, quæ reſtitutoria & [Greek] dicitur: Eadem à noua quam ſuſceperat obligatione liberata, in reum principalem magis inſtituitur actio quàm reſtituitur, eóque actio, inſtitoria Accurſio dicitur. vtraque muliere ex obligatione ſubducta, creditori datur à prætore. *v. Cuiac.16. obſ.27.*
g proinde. *Hot. 5. obſ.12.*
h ſi pro eo qui obligari non poteſt, (putà pro pupillo qui ſine tutoris auctoritate non obligatur) mulier interuenerit, ceſſat actio reſtitutionis in integrum, niſi pupillus ex hoc contractu locupletior factus. *Synopſis 26. Titul.7. c.39. §.9.* i *l. vlt. in fine j. eodem.*
k Inſtitutoria & reſtitutoria. *l.8. §.14. ſ. eodem.*
l id eſt electiones, nec enim propria ſunt actionum nomina, ſed cognomina, vt exercitoria, inſtitoria de peculio & ſimiles.
m *l.20. Cod. eodem.* Cur ita? habet enim mulier rei vindicationẽ. *Oldend. in tract. de iure ſing.*
n Heredibus & in heredes dantur actiones rei perſecutoriæ.
o i. bonorum poſſeſſoribus. *dixi ad l.24. in fi ſ. familiæ.*
p i. cùm ignorarem cui hoc factum vellet. *l. 4. ſ. eod. l.19. §.5. in pr.* perſonam mulieris ſecutus. *l.27. j. eod.* cùm illa negotium geſturus. *l.10. Cod. eod.*
q tunc enim non iuuatur cùm eſt principalis debitor, *l.20. l.13. Cod. eod.*
r eadem eſt ratio in minore. *l. 24. §.1. ſ. de minorib.*

u j

a Velleianum non obiicitur creditori, nisi sciens mulieri intercedenti credidit. Nec enim continuò, qui credit mulieri, eidem vt intercedenti credit: cùm possit eidem vt res suas ac proprias gerenti credere.
b Velleiano non iuuatur quæ in rem suam intercedit.
c Quoties vi & effectu obligatio spectat ad mulierem, Velleiano non iuuatur. *v.l. 3.§.eodem.*

IMmo tùc locus est senatusconsulto, cùm[a] scit creditor eam intercedere.

Quibus casibus mulier obligatur. 1. *De pignore prioris debitoris.* 2. *De intercessione conditionali, vel in diem.*

13. *Gaius* libro nono ad Edictum Prouinciale.

ALiquãdo[b] licèt alienam obligationem suscipiat mulier, non adiuuatur hoc senatusconsulto. quod tum accidit, cùm prima facie quidem alienam, re[c] vera autem suam obligationem suscipiat. vt ecce: si ancilla ob pactionem libertatis expromissore[d] dato, post manumissionem id ipsum suscipiat, quod expromissor debeat: aut si hereditatem emerit[e], & æs alienum hereditarium in se transcribat[f]: aut si pro fideiussore suo intercedat.

1 ¶ De pignoribus prioris debitoris non est creditori noua[g] actione opus: cùm quasi[h] Seruiana, quæ '&' hypothecaria vocatur, in his vtilis sit, quia verum est, conuenisse de pignoribus, nec solutam esse pecuniam.

2 ¶ Si sub condicione, vel in diem mulier pro alio intercesserit: etiam[i] pendente condicione, volenti creditori, cum priore actio danda est restitutoria. quo[k] enim bonum est, expectare condicionem, vel diem: cùm ea causa sit prior iste debitor, vt omnimodo ipse debeat suscipere actionem?

In quos actio restituitur.

14. *Iulianus* lib. 12. Digestorum.

SI mulier contra senatusconsultum intercesserit: æquũ est, non solùm in[l] veterem debitorem, sed & in fideiussores[m] eius actioné restitui. nam *, cùm mulieris persona subtrahatur creditori propter senatusconsultum, integra[n] causa pristina restituenda est.

Si mulier alij debitum exegerit, & de rato cauerit.

15. *Idem* lib. 51. Digestorum.

SI mulieri soluero id, quod tibi debebam, & ab ea ratã rem re habiturum, stipulatus fuero, & fortè, te ratum non habente, agere ex stipulatu instituero: exceptio senatusconsulti, quod de intercessionibus feminarum factum est, non proderit mulieri. non enim videri potest alienam [o] obligationem recusare, cùm maneam debito obligatus, & ipsa[p] de lucro[q] agat: ac potiùs reddere cogatur, quod nõ debitum acceperat, quàm pro alio soluere.

Si debitor mulieri intercedenti soluerit. 1. *De fideiussore.*

16. *Idem* libro quarto ad Vrseium Ferocem.

SI mulier contra senatusconsultum "Velleianum" pro me intercessisset Titio, egóque mulieri id soluissem[r], & ab ea Titius eam pecuniam peteret: exceptio 'huius' senatusconsulti non est profutura mulieri. neque enim eam periclitari, ne eam pecuniam perdat, cùm[f] iam eam habeat. 1 ¶ Si ab ea muliere, quæ contra senatusconsultũ intercessisset fideiussorem[t] accepissem: Gaius Cassius respondit, ita[u] demum fideiussori exceptionem dandam, si à muliere rogatus fuisset. Iulianus autè rectè putat, fideiussori exceptionem[x] dandam, etiam si mandati actionem aduersus mulierem non habet. quia totam obligationé senatus improbat. & à prætore restituitur[y] prior debitor creditori.

De ignorantia creditoris. 1. *Si mulier consentiat obligationi rei obligatione rei sibi pigneratæ.* 2. *Si mulier vna cum alio mutuata sit xviij, vel intercesserit.*

17. *Africanus* lib. 4.[z] Quæstionum.

VIr vxori, donationis causa[a], rem viliori[b] pretio addixerat, & in id pretium creditori suo delegauerat. respondit venditionem nullius momenti esse: & si creditor pecuniam à muliere peteret, exceptionem vtilem fore[c], quamuis creditor existimauerit, mulierem debitricem mariti fuisse. nec id cõtrarium videri debere ei, quod placeat, si quando in hoc mulier mutuata est, vt marito crederet, non obstaturam exceptionem, si creditor ignorauerit, in[d] quam causam mulier mutuaretur, quoniam quidè plurimum interest, vtrùm cum muliere quis ab initio cõtrahat, an alienam obligationem in eam transferat: tunc enim diligentiorem[e] esse debere.

1 ¶ Si mulier dixisset †, sibi rem dotis nomine obligatam, & creditor curasset ur ei pecunia dotis solui, qui idem pignus[f] acciperet, mulieri[g] etiam pecunia credita deberetur: "si" possessor creditor aduersus eam Seruiana agentem exciperet, *si non voluntate eius pignus datum esset:* replicationem[h] mulieri senatusconsulti non[i] profuturam: nisi creditor scisset, etiam aliam pecuniam ei deberi.

2 ¶ Mulier, & Titius, cùm in rem communem mutuarentur, eiusdé pecuniæ rei facti sunt. non omnimodo mulierem pro[k] parte socij videri intercessisse dicebat. nam si [l] ob eam[m] causam mutuati fuerint, ex[n] qua si creditor pecuniam non dedisset, maius damnum mulier passura fuerat: (veluti quòd cõmunis insula fulta non esset, vel quòd fundus cõmunis in publicum committeretur) potius esse, vt senatusconsulto locus nõ sit[o]: at si in[p] aliquam emptionem mutua pecunia sit accepta: tunc pro parte intercessionem factam videri: & ideo creditorem partem duntaxat pecuniæ à muliere petere posse. quòd si totum petierit, exceptione pro parte summouetur.

18. *Paulus* lib. 8. ad Plautium.

IDem[q], & si pro debitore meo Titius & mulier duo rei intercesserint.

De promissione indemnitatis. de hereditate adita mãdato mulieris. 3. *De emptione hereditatis.* 4. *De promissione, Quanto minus à debitoribus hereditarijs seruari poterit.* 5. *De creditore delegato à muliere.*

19. *Africanus* lib. 4.[r] Quæstionum.

TVtor pupilli decesserat, herede instituto Titio. cùm de adeunda hereditate dubitaret, quoniã malè gesta tutela existimaretur: persuadéte[f] matre pupilli, vt suo periculo adiret, adiit: stipulatúsque de ea est, *indemnem[t] se eo nomine præstari.* si ex ea causa Titius pupillo aliquid præstitisset, ísque matrem cõueniret: negauit[u] exceptioni senatusconsulti locũ esse. quando vix sit, vt aliqua apud[x] eundem pro eo ipso intercessisse intelligi possit.

1 ¶ Nec dissimilem huic propositioni[y] ex facto agitatam[z]: cùm quidam vir prætorius decessisset duobus filiis superstitibus, quorum alter impubes 'esset,' & alter legitimus[a] tutor fratri esset, & eum paterna hereditate abstinere vellet: mandatu vxoris defuncti, quæ mater pupillo esset, abstento pupillo se hereditati miscuisse. vbi similiter se respondisse "Iulianus" ait, si, ex 'ea' causa agéte pupillo, damnum eo nomine passus esset, non impediri eũ senatusconsulto, quominùs à muliere rem seruaret.

2 ¶ In proposita specie & illud tractandum est, an is, qui mandato mulieris adierit, si damnum ob id patiatur, quod debitores hereditarij soluendo non fuerint, senatuscõsulto locus sit: quasi quodammodo eorum obligationes mulier susceperit. magis autem est, vt ne ob hanc quidem causam senatusconsultum locum habeat: quando non ea mente fuerit, vt pro his intercederet: sed tutoris aduersus pupillum, & cæteros fortè creditores indemnem heredi tantum præstaret.

3 ¶ Denique si ponamus mulieré in emptionem[b] hereditatis eo nomine damnum pati[c], quòd debitores hereditarij soluendo non fint: nulla (puto) dubitatio erit, quin senatusconsulto locus non sit: etiam si maximè creditoribus aliquantum præstiterit. 4 ¶ Quid ergo, si, cũ propterea de adeunda hereditate dubitaret Titius, quod parum idonea nomina debitorum viderentur: mulier hoc ipsum repromisit. vt quãto minùs à quoque eorum seruari posset, ipsa præstaret? propè est, vt sit intercessio.

Marginal notes (left):

d Is est qui pro non obligato datur, *vt in l. 7. §. 8. ff. de dolo.* vt differat expromissor à fideiussore. *v. quæ notaui ad l. 37. in fin. ff. de operis libertor.*
e *vt l. 32. ff. eod.*
f i. hereditariũ æs suscipiat: de hoc vocabulo dicam *l. 41. §. 9. ff. de leg. 3.*
g Imò, eædé res à posteriore debitore non possunt obligari sine cõsensu prioris. *vt l. 30. ff. de nouationib.*
h Pignora & hypothecas quasi Seruiana actione persequimur.
i Conditio non exspectatur, cuius euétus nihil operatur, *vt hi. & l. 24. §. 2. ff. eo. l. 24. ff. de liberis & posthum. v. l. 5. ff. de minist.* *
k Quo bonum, i. cui bono, *vt in l. 13. §. 2. ff. de vsufructu & quemadm. quis vtatur.* vbi dixi.
l *v. l. 9. ff. eod.*
m Etiam fideiussori mulieris quæ intercessit, subuenitur: licèt aduersus eã mandati actionem nõ habeat. Nam obligatio tota fit irrita, & creditor restituitur in primũ debitorem. *Synopsis Basilic. 6. Tit. 36. ex lib. 26. Titul. 7. c. 47.*
n Restitutionis ea natura est, vt integra pristinam causam restituat.
o Velleiano nõ iuuatur mulier, cùm propriam obligationé defendit. Propriã defendit, cùm alienum accipiés promittit domi nus rem ratam habiturum. In hac enim specie pro alio nõ soluit, sed magis in debitum quod accepit, mihi restituit, *vt hic.*
p & ego de damno. *
q Mulier de prę da sollicita Velleiano non iuuatur, *l. 16. l. 22. in fi. ff. eodem. l. 25. in fine ff. de administrat. tut.*

Marginal notes (right):

h Mulier intercedens inter cæ tera iuuatur replicatione, *vt hic & l. vlt. §. 2. ff. eod.*
i quia, redhibitio pignoris, nõ est intercessio. *l. 8. in pr. ff. eod.*
k quia, duo rei debendi non videntur vice mutua fideiubere, nisi id actum sit nominatim. *l. 11. ff. de duob. reis.*
l *al.* Nisi ob eam causam, &c.
m Velleiano nõ iuuatur mulier mutuum cũ alio accipiés in rem communé necessariam, *vt hic.* Quid si in causã voluntariam? nõ tenetur, nisi pro parte.
n Causa hæc necessaria est.
o vtcumque id etiam ignoraue rit creditor. tùc enim doli mali replicatio mulie ri opponi potest *l. 18. Cod. eod.*
p Causa hæc voluntaria est.
q Imò, nõ idem est. nam in casu huius legis, nullam partè à muliere petere creditor debet. *l. 48. ff. de fideiussor.* in casu, *l. 17. in ff. ff. eo.* partè petit.
r *v. Cuiac. in hac legem 4. ad Afr.*
f Ex hac persuasione non nascitur obligatio (vt nec aliàs, nisi do lus malus interuenit.) *l. vlt. ff. de dolo.* sic aliàs ex dicto non nascitur. *l. Nam quod. §. vlt. l. cogi. §. idé quærit ff. ad Trebell.* licèt ex mandato nascatur. *l. si heredi ff. mãdati)* sed ex cautione indénitatis: Cautio igitur hic necessaria.
t Vtrùm cautio indénitatis præstita à muliere, intercessione faciat? nõ facit. Cur nõ facit? mulier in hac specie obligationem facit, non alienam recipit. Est verò intercedere, alienam in se suscipere, *l. 8. §. 1. ff. e.* At hic pro herede tutoris se obligauit. Imò heredi potiùs, quã pro herede se obligauit. Quod si heredi, nõ pro herede, quia nemo se eidé pro eodé obligat. *l. Granius ff. de fideiuss.* Intercessor, medius quidã & sequester inter duos est.

---

r Idem dicendum, si mulieri pecuniam dedi, vt eam creditori meo soluat. *lege 22. ff. eodem.*
f nemo perdidisse censetur, quod ipse habet.
t Fideiussor pro fideiussore potest accipi. *l. Græcæ. in fi. ff. de fideiussorib.*
u Exceptio reo competens, & eius fideiussori voluntario competit. *Bart.*
x *l. 7. in fi. ff. de except.*
y Restituitur actio, *vt hic.* vel instituitur. *l. 29. ff. eodem.*
z *vide in hanc legem Cuiac. 4. ad Africanum.*
a *vt l. 38. ff. de contrah. empt.*
b Vendere pretio viliori rem aliquam extraneus extraneo potest. *l. si quis donationis. ff. de contr. empt.* vir vxori nõ potest: inter maritos non valet hæc donatio. Fit enim in fraudem iuris ciuilis quo inter maritos prohibitæ sunt donationes. *lege 1 ff. de donat. inter virum.*
c oportet enim creditorem in hac specie curiosum esse: aliàs non cogitur. *vide l. 19 in fin. ff. de nouationibus.*
d *l. 28. in fin. ff. eodem.*
e id est curiosiorem. Curiosus enim creditor esse debet, quò vertatur huiusmodi pecunia. *l. 3. § sed si accepit. ff. de in rem verso. l. vlt. ff. de exercitor.* aliàs in creditore curiositatem non exigimus: *l. doli. §. vlt. ff. de nouat.*
† hodie nihil est necesse pignus dari mulieri propter dotem, quia mulier habet tacitam hypothecam. *vide Cuiac. 4. ad Africanum in hanc legem.* f Pignus propter dotem maritus hic vxori dat, de quo pleniùs dixi. g & cùm mulieri. *Haloand.*

u mulier quæ pro tutori bus filiorum suorum indemnitatem promisit, ad beneficium senatusconsulti non pertinet. *Paul. 2. sent. 11. §. 2.* si videlicet pro tutoribus, non pro filiis, sed tutoribus ipsis indemnitatem repromisit.
x nemo potest se eidem pro eodem obligare.
y Præpositio hic, quid sit dixi. *in l. 20. §. 1. ff. de hereditat. vend.*
z Agitari est tractare, respondere, verbum Africano familiare *l. 45. ff. de act. empt.*
a i. fiduciarius. *Accurs.* & malè. nam cùm vterque manet in eadem potestate, vt in hac specie, pubes impuberi tutor est legitimus. *l. 1. ff. de legitim. tut. l. 9. §. 1. ff. de tut. & rationi. l. 3. Cod. de except.* quemadmodum ex constitutione Anastasij, emancipatus suo legitimus est. *l. 4. C. de legit. tut. l. 5. Cod. de curator. furios. Cuiac. d. loco.* Emancipato impuberi pubes frater suus aut emancipatus tutor est fiduciarius.
b emptio hereditatis, & quæ eã consequitur indemnitatis cautio, intercessio non est: licèt penuria debitorum mulier oneretur. nec enim id agitur principaliter, vt pro eis intercedat. Et ad summam, *quæ per consequentias venit intercessio, non principaliter fit, non pertinet ad Velleianum: excipe tamen casum sequenté. *Cuiac. ibid.* c vt in specie legis 18 ff. de hered. vendit.

5 ¶Cùm

5 ¶ Cùm haberes Titium debitorem, & pro eo mulier intercedere vellet, nec tu mulieris nomẽ propter senatusconsultum sequereris: petiit à me mulier mutuam pecuniam solutura tibi: & stipulanti mihi promisit ignoranti †, in quam rem mutuaretur: atque ita numerare me tibi iussit. deinde ego, quia ad manum nummos non habebam, stipulanti tibi promisi. quæsitum est, si eam pecuniam à muliere petam, an exceptio senatusconsulti ei prósit. respondit [a], videndum, ne nõ sine ratione dicatur, eius loco, qui pro muliere fideiusserit, haberi me debere: vt, quemadmodum illi, quamuis ignorauerit mulierem intercedere, exceptio aduersus creditorem detur, ne in mulierem mandati actio competat, ita mihi quoque aduersus te vtilis exceptio detur, mihíque in mulierem actio denegetur: quando hæc actio periculo mulieris futura sit. & hæc paulo expeditius dicenda, si prius, quàm ego tibi pecuniam soluerim, compererim eam intercessisse. cæterùm si antè soluerim: videndum, vtrúmne nihilominùs mulieri quidem exceptio aduersus me dari debeat, & ego tibi condicere pecuniam possim, an verò perinde habendum sit, ac si initio ego pecuniam mulieri credidissem, ac rursus tu mihi in [b] creditum isses [c]. quod quidem magis dicẽdum existimauit [d]: vt sic senatusconsulto locus non sit. sicuti & cùm debitorem suum mulier deleget, intercessioni locus non sit. quæ [e] postea nõ rectè comparari ait: quando delegatione debitoris facta, mulier non obligetur: at in proposito alienam obligationem in se transtulerit: quod certè senatus fieri noluerit.

De intercessione pro vno ex duobus reis.

20. *Idem* lib. 8. Quæstionum.

SI pro vno reo [f] intercessit [g] mulier, aduersus vtrũque [h] restituitur [i] actio creditori.

Si rem mulieris intercedentis vertatur. 1. De donatione pro patre.

21. *Callistratus* lib. 3. Institutionum.

SI pro aliquo mulier intercesserit: sed in rẽ eius, quod acceptum est versaretur: exceptio senatusconsulti locum non habet: quia [k] non fit pauperior.

1 ¶ Item si quid liberaliter fecerit, veluti ne iudicatus pater eius, propter solutionem vexetur: non erit tuta senatusconsulto. oneribus [l] enim earum senatus succurrit.

Si mulier pecuniam accepit vt solueret, vel expromitteret.

22. *Paulus* lib. 6. Regularum.

SI mulieri dederim pecuniã, vt eam creditori meo soluat [m], vel expromittat, si ea expromiserit: locum non esse senatusconsulto, Pomponius scribit: quia mandati [n] actione obligata, in rem suam videtur obligari.

De interrogatione in iure.

23. *Idem* libro singulari ad Senatusconsultum Velleianum.

SI mulier in iure interrogata, responderit *se heredem esse*, si sciens se heredem nõ esse, responderit: minimè † intercessisse videri: quia [o] decepit. quod si existimauit se heredem, & [p] eo nomine decepta responderit: in eam, actionem quidem dari, plerique existimauerunt: sed exceptione senatusconsulti adiuuari.

De muliere delegata. 1. Vel pecuniam promittente, ne delegetur. 2. De restituenda actione. 3. Temporali.

24. *Idem* libro singulari de intercessionibus fœminarum.

DEbitrix [q] mulier à creditore delegata, pro eo, cui delegata est, promisit. non vtetur exceptione.

1 ¶ Sed si pecuniam promisit [r], ne [s] delegetur: intercessisse videtur.

2 ¶ Si senatuscõsulti beneficium interuenerit: vtrùm statim, cùm mulier intercesserit, actio in priorem debitorem competit: an, si mulier solutũ condicat? puto, statim [t], & non exspectandam solutionem.

3 ¶ Si pro eo, qui temporali actione teneretur, mulier intercesserit: temporalis actio restituetur. sic tamen, vt ex precedenti causa, continua [u] tempora numerarentur post restitutionem: quamuis [x] statim, atque intercessit mulier, competierat [y].

Si domina seruo suo credi iusserit. 1. Vel pro eo fideiusserit.

25. *Modestinus* libro singulari de Eurematicis [z].

† hinc nascitur quæstio? an ignorãti creditori noceat exceptio intercessionis.

a Iulianus scilicet, cuius autoritas etiam sine ratione Africano valet. *Cuiac.*

b i. in mutuum. *l. 2. ff. de reb. cred.*

c in creditũ ire, est mutuum aut promutuum cõtrahere: & promutuum contrahit, qui vice debitoris se reum creditori delegat. *Cuiac.*

d Iulianus *sc.*

e sed & postea, &c. hinc colhge Iuriscõsultos interdum in suis opinionibus variasse. *Cuiac. 4. ad Afric. & 20. obseruat. 37. l. 75. ff. de reg. iur.*

f *sub.* debendi.

g putà expromisit, vel iudiciũ suscepit quasi defenstrix.

h Cur in vtrũque? quia intercedendo mulier vtrumque liberauerat: proinde rescissà pòst intercessione mulieris, in vtrumque est actio vtilis restitutoria creditori.

i intercesserat igitur mulier nouandi animo, alioquin non restitueretur actio. *v. Cuiac. in hanc legem 8. ad Afric. adde l. 8. §. 11. ff. eod.*

k *vt in casu, l. 3. l. 13. ff. eod. l. 22. ff. e.*

l *l. 4. in fi. ff. eod.*

m *adde l. 16. ff. e.*

n Mandati obligatur, qui ab aliquo pecuniã accipit, vt eã alteri soluat. Quæ pecuniã mulier ita accipit, intercedere non videtur, sed rem suam agere & in rem suam obligari.

† Imò, videtur intercessisse. *l. 26. ff. eod.*

o *v. l. 30. ff. eod.*

p *vt in casu. l. 20. ff. eod.*

q Velleiano nõ iuuatur, quæ verè debitrix delegatur, *vt hic*. secus si quid promittat vt ne delegetur, §. 2. *ff. eod.* Priore casu à priore creditore liberatur. posteriore nõ liberatur, sed nouo etiam se adstringit. *vt in l. 2. C. e.*

r qui promittit pecuniã, ne delegetur intercedit.

s i. Intercessisse videtur mulier si maluit promittere quàm delegari.

t §. 3. *ff. eod. l. 13. in fi. ff. eod* Actio directa & vtilis, (quæ & restitutoria & rescissoria) ipso iure mulieri cõpetit, statim atque ipsa mulier intercessit. legitimæ restitutiones sine vllo temporis interuallo fiunt: factũ hominis non exspectant.

u Competit actio, quæ nascitur. Competere enim est nasci.

x quoniam statim. *Cuiac. ad l. vlt. ff. de minorib.*

y i. continuata.

SI domina seruo suo credi iusserit, actione honoraria [a] tenebitur.

1 ¶ Quod si pro eo fideiusserit, exceptione senatusconsulti Velleiani, iudicio conuenta, aduersus creditorem, tueri se poterit: nisi pro suo negotio [b] hoc fecerit.

De interrogatione in iure.

26. *Vlpianus* lib. 37. ad Edictum.

SI mulier, intercedendi animo [c], seruum alienum, suum esse responderit: quasi intercesserit: auxilio senatuscõsulti vtetur [d]. plane si pro bona fide seruiente sibi responderit, non videtur intercessisse.

De bona fide creditoris. 1. De intercessione apud seruum. 2. Si mulier pro debitrice sua, quam delegauit promiserit.

27. *Papinianus* lib. 3. Responsorum.

BOna [e] fide personam mulieris in cõtrahendo secutus, ob ea, quæ inter virum, & vxorem, accepta pecunia, gesta sunt, exceptione senatusconsulti non summouetur [f].

1 ¶ Cùm serui ad negotiationem præpositi, cum alio contrahentes, personam mulieris, vt idoneæ, sequuntur: exceptione senatusconsulti [g] dominum summouet [h], nec videtur deterior causa domini per seruum fieri [i], sed nihil esse domino quæsitum. nõ magis quàm si litigiosum prædium seruus, aut liberum hominem emerit.

2 ¶ Vxor debitricem suam viro delegauit, vt vir creditori eius pecuniam solueret. si fidem suam pro ea, quam delegauit, apud virum obligauerit: locum exceptio senatusconsulti nõ habebit: quia [k] mulier suum negotiũ gessit.

De confessione testatoris. 1. De muliere mutuata, vt pro marito soluat.

28. *Scæuola* lib. 1. Responsorum.

SEia mancipia emit, & mutuam pecuniam accepit sub fideiussore [l] marito, eámque soluit venditori, postea maritus decedens non soluendo, in fraudem creditoris cauit [m] testamento, *se eam pecuniam vniuersam debere*, quæritur, an intercessisse mulier videretur. respondi secũdùm ea, quæ proponerentur [n], non intercessisse.

1 ¶ Fundum vxoris suæ maritus obligauit Sempronio ob conductionẽ, mox mulier à Numerio sua fide mutuam pecuniam acceptam sub obligatione eiusdem fundi, soluit "statim" Sempronio pro marito suo. quæsitũ est, an aduersus senatusconsultum obligata sit. respõdi, si Numerius scisset [o] eam intercedere, fore senatusconsulto, de quo quæreretur, locum.

De muliere mutuata pro aliis pignúsque creditori dante & à debitoribus accipiente. 1. Si fraus senatusconsulto fiat.

29. *Paulus* lib. 16. Responsorum.

QVidam voluit heredibus Lucij Titij mutuam pecuniam dare, & cum eis contrahere: sed quoniam facultates eorum suspectas habuit, magis [p] voluit vxori testatoris dare pecuniam, & ab ea pignus accipere. mulier eandem pecuniam dedit heredibus, & ab his pignus accepit. quæro, an intercessisse videatur, & an pignora, quæ ipsa accepit, teneantur creditori. Paulus respondit: si creditor, cùm contrahere vellet cum heredibus Lucij Titij, euitatis his, magis mulierem ream elegit: & in ipsius persona senatusconsulto, quod de [q] intercessionibus factum est, locum esse [r]: & pignora "ab ea" data non teneri: eas autem res, quas mulier ab his, pro quibus intercedebat, pignori accepit, creditori mulieris obligatas non esse: sed nõ sine ratione prætorem facturum, si non tantùm "in" persona, subducta muliere, in principales debitores dederit [s] actionem, sed etiam in res, quæ mulieri obligatæ sunt.

1 ¶ Paulus respondit, ea, quæ in fraudem senatusconsulti, quod de intercessione fœminarum factum est, excogitata probari possunt, rata haberi non oportere.

De dolo mulieris. 1. De procuratore qui mandato mulieris intercessit.

30. *Idem* lib. 2. Sententiarum.

SI decipiendi [t] animo, vel cùm sciret se non teneri, mulier pro aliquo intercesserit: exceptio ei senatusconsulti non datur. actionem [u] enim, quæ in dolum mulieris competit, amplissimus ordo non excludit.

1 ¶ Procurator, si mãdatu mulieris pro alio intercesserit, exceptione [x] senatusconsulti Velleiani adiuuatur: ne aliàs actio intercidat.

Si mulier nolit solutum repetere sed mandati agere.

31. *Idem* lib. 1. ad Neratium.

z περὶ εὑρηματικῶν. *Halo.*

a si. quod iussu. *Accurs.*

b *vt l. 3. ff. eod.*

c An mus facta distinguit, *vt hic*. Mulier sciẽter respondens Erotem seruum suũ esse, cùm nõ esset eius seruus, intercessisse videtur, ideóque iuuatur Velleiano, *vt hic*. Imò, nõ iuuatur, quia decepit? *l. 23. ff. e.* Dici potest actorẽ sciuisse, mulierẽ falsum respõdere, proinde scientem nõ videri deceptũ. *l. 1. ff. de act. empt.*

d est enim decepta. *l. 23. in fi. ff. eod.*

e Color quæsitus inter mulierem & debitorẽ creditori nõ nocet. *adde l. si fœneb. ff. eod.*

f aliàs nemo cũ fœminis contraheret. *l. 11. ff. eod.*

g exceptio Senatusconsulti. *Halo.*

h Serui institoris culpa nocet domino.

i nec etiam potest. *l. pen. ff. de posit.* adde & distingue. *vt in l. vlt. in fine. Cod. de adquir. possess.*

k *vt in l. 3. l. 22. ff. eod. l. 1. in fi. ff. de pignorib.*

l Fideiubere pro vxore maritus potest, *vt hic*. pro marito vxor nõ potest. *l. 2. ff. eod.*

m Testatoris verba enunciatiua creditoribus non præiudicãt.

n & ita falsa testatoris confessio veritati non præiudicat. *l. 39. in fi. ff. de pignora. l. 3. §. 1. ff. de Silaniano.*

o *l. 8. §. 14. ff. eod.* Velleiani exceptio nocet creditori scienti, nõ ignoranti: scienti, inquam, id est qui sciuit in quã rem mulier mutuaretur.

p i. fideiussionẽ mulieris colorare voluit. quoties autem coloratur mulieris intercessio, toties mulier senatusconsulto iuuatur.

q *l. 2. Cod. eod.*

r Cur ita? *v. l. 8. §. 14. ff. eod.*

s Actio duplex mulieri directa vel restitutoria. Instituitur seu datur, & restituitur per prætorẽ, *vt hic, & l. 8. §. 14. l. 16. in fi. ff. eo.*

t *l. 2. §. 3. l. 23. ff. eod. l. 110. in fi. ff. de reg. iur.*

u Velleiano nõ vtitur mulier quę decepit, Velleianum senatusconsultum doli actionem, qua teneri potest mulier, non excludit.

x hic obiter nota, senatusconsulto Velleiano multifariam mulieribus subueniri, putà exceptione, si nondum soluerint: replicatione, *l. 17. §. 1. in fin. ff. eod. l. vlt. §. 2. ff. eod.* & condictione si soluerint. *l. 8. §. 3. l. 24. §. 2. ff. eod. l. 40. ff. de condict. indebiti.*

a *l.13.in princi.ſ.eodem.*
b Reſtitutio in integrum quæ ætatis ratione datur, circunſcriptis non datur, ſolius ſexus ratione. *vide l.12.ſ.de minorib.*
c Velleiano vtens mulier non tantùm pignus ſuum reuocat, ſed & pignoris fructũ.
d Velleiano vtitur mulier non modò aduerſus eum cum quo ἀμέσως, ſeu immediatè contraxit, (putà cũ fundũ proprium, pro tertio quodam intercedens, vẽdidit) ſed & cum eo qui mediatè cauſam ab ipſa muliere habet: hoceſt, aduerſus emptorẽ & ſucceſſorem emptoris.
e adde *l.7. Cod. eod. l.39. in fine. ſ. de rei vind.*
f quod eſſe non debet. *l.175.ĵ.de reg iur.*
g Intercedit ꝑ alio mulier, quæ pro eodem fundum proprium vendit.
h Imò non opponitur. *l.4. Cod. eod.*
i *v.l.17. §.1. ſ.e.* quia ſollicitata fuit ab emptoribus, ſecus ſi eos ſollicitauit. *vt in l.4. Cod. eod.* vt eo pacto vtræque leges concilientur.
k ac ſi ea. *Halo.*
l Intercedere videtur mulier nõ tantùm cum ipſa palàm & apertè intercedit, ſed & cum alicui mãdat vt intercedat. Proinde & in hac quoque ſpecie Velleiano iuuabitur.
m poteſt igitur mulier renũtiare beneficio huius Senatuſconſulti. *vt hîc, & l. 21. Cod. eod. l. vlt. & auth. matri & auiæ. in princ. C. quando mul. tut. off. Nouell. 118. c. 5.* quod Bartolus reprehendit. Nã qua facilitate ꝑ alio obligari, eadem renuntiare Velleiano poteſt. Priore caſu mulieribus Senatuſconſultum ſubuenit, ergo & altero illis ſubueniri æquum eſt. Ad hæc. Renuntiatio alieno nomine ex facto emergens (nam tacitè renuntiare Velleiano videtur mulier quæ obligatione pro alio ſuſcepta creditori ſoluit) ei, quæ verbis contrahitur, comparatur. ſed illo caſu mulier iuuatur, ſolutum enim eo nomine cõdicit, *l.8. §.3. ſ. eodem.* Cur non æquè in huius legis ſpecie? ſed hæc ratio dictare videtur, cui conſuetudo & leges ſuperiores repugnant. Eſt tamen mulier ſui beneficij monenda à notariis cùm renuntiat. *Accurſ.* quod in qualibet renunciatione admittendum videtur. *arg. l. 5. ſ. de tranſact.* Sunt enim renunciationes ſtricti iuris, in quibus ea tantùm veniunt, quæ ſunt nominatim expreſſa. *arg. l.35. l.47. §.1. ſ. de pactis. l.9. in fine. ſ. de tranſact. l. quidquid adſtringendæ. ĵ. de verborum oblig.* ídque eò magis, quòd renunciationes eiuſmodi leuiter plerunque fiant, & ſine cauſæ cognitione, & ex quadam potiùs notariorum cõſuetudine, quàm certa eorum, qui contrahunt, ſcientia. Quid ſi eam renunciaſſe Velleiano, ſcripto cõſtiterit? præſumitur admonita. *arg. §.16. Inſt. de inutil. ſtip. §. vlt. Inſt. de fideiuſſ. l.30. l.134. §. pen. ĵ. de verb oblig. 1. C. de contrah. ſtip.* Aliud eſſe puto ſi non cõſtiterit in inſtrumento eã Velleiano renuntiaſſe: vt in dubio renũtiaſſe nõ præſumatur. *v. hîc Bart.* eóque in dubio interrogari poteſt notarius à iudice, de priuilegio Velleiani. Quod ſi ignorauerit, haud dubiè, mulier neque renuntiaſſe neque monita fuiſſe intelligitur. Addunt interpretes, mulierem in iurata renuntiatione præſumi admonitam, eóque caſu Velleiano non iuuandam. *arg. Authent. Sacramenta puberum. Cod. ſi aduerſ. vend.* niſi immodicè læſa ſit. tunc enim circumſcriptam præſumi: & iuramentum vinculum iniquitatis eſſe non oportere.

"Paulus: 'Si mulier, quod ex interceſſione ſoluit, nolit repetere, ſed mandati agere, & cauere velit de indemnitate reo: audienda eſt.

De aditione hereditatis. 1. *De pignore.* 2. *De venditione in fraudem ſenatuſconſulti.* 3. *Si quis intercedat mãdato mulieris.* 4. *De muliere iudicium ſuſcipiente. De renunciatione exceptionis.* 5. *De interceſſione pro ſeruo alieno.*

32. *Pomponius* libro primo Senatuſconſultorum.

SI mulier hæreditatem [a] alicuius adeat, vt æs alienum eius ſuſcipiat: vix eſt, vt ſuccurri ei debeat: niſi ſi fraude creditorum id conceptum ſit. * nec[b] enim loco minoris vigintiquinque annis circumſcripti, per omnia habenda eſt mulier.

1 ¶ Si mulier rem à ſe pignori datam per interceſſionem recipere velit: fructus[c] etiam liberos recepit. & ſi res deterior facta fuerit, eo nomine magis æſtimetur. Sed ſi creditor, qui pignus per interceſſionem acceperit, hoc alij[d] vendidit[e]: vera eſt eorum opinio, qui petitionem dãdam ei putãt & aduerſus bonæ fidei emptorem *: ne melioris condicionis emptor ſit, quàm fuerit venditor[f].

2 ¶ Item ſi[g] mulier creditori viri fundum vendidit, "& tradidit" ea cõdicione, *vt emptor acceptam pecuniam viro referret*, & hunc fundum vindicat: exceptio quidem opponitur[h] ei de re empta, & tradita: ſed replicabitur[i] à muliere, aut[k] *ſi ea venditio contra ſenatuſconſultum facta ſit.* & hoc procedit: ſiue ipſe creditor emerit, ſiue interpoſuerit aliũ, quo mulier ea ratione careat re ſua. Idem eſt, & ſi non pro viro, ſed pro alio debitore rem ſuam tradidit.

3 Si mulier, ne ipſa intercederet, alij[l] mandaret, vt id faceret: an in huius perſona locus huic ſenatusconſulto ſit, qui rogatu mulieris id faceret? totus enim ſermo ſenatuſconſulti ad petitionem non dandã aduerſus ipſam mulierem ſpectat, & puto rem ita eſſe diſtinguendam: vt ſi quidem creditor, cui me obligaui, mandante muliere hoc in fraudem ſenatuſconſulti egiſſet, ne ipſa interueniret contra ſenatuſconſultum, daret autem alium, excludendũ eum exceptione fraudis ſenatuſconſulti factæ: ſi verò is ignoraſſet, ego autem ſciſſem, tunc mandati me agentem cum muliere, excludendum eſſe, me autẽ creditori teneri. 4 ¶ Si mulier eo, pro eo pro quo interceſſerit, iudiciũ parata ſit accipere, vt non in veterem debitorem actio detur: quoniam ſenatuſconſulti exceptionem opponere poteſt: cauere debebit[m], *exceptione ſe non vſuram:* & ſic ad iudicem ire.

5 ¶ Intercedere mulierem intelligendum eſt etiam pro eo, qui obligari non poſſit: veluti ſi pro ſeruo alieno intercedit. ſed reſciſſa interceſſione, in dominum reſtituenda eſt actio.

DE COMPENSATIONIBUS [n].

TIT. II.

Definitio.

Modeſtinus lib. 6. Pandectarum.

n 4. *Cod. 31. 3. Harmenop. 9. §. 30. 39. Inſt. de act.* quæ hodie ipſo iure, tam in bonæ fidei quàm ſtricti iuris iudiciis fiunt, excepta depoſiti actione. *vide leg. vltimam, Cod. eodem, dicto §.30.*
o liquidi, &c. *dic. vt notaui ad l.22. ĵ. eodem.*
p ¶ ἀντίλογος. *Theophil. d. §.30. Inſtit. de act.* eſt etiam vice ſolutionis, *l.4. infrà qui potiores.*
q *ſub.* creditor & debitor in genere & quantitate.
r *ſub.* oppoſita compenſationis exceptione.
ſ & debitum ipſum, qua de re agitur compenſari debeat vel poſſit, ídque ad concurrentem vſque quantitatem.

t in vicem debiti: ita tamen, vt ſiquid amplius debeatur, iudicialiter offeratur & deponatur. *l.12. Cod. eodem.*
u Compenſatio neceſſaria, id eſt, vtilis, eſt quoties debitum iure ciuili exigi potuit: quòd ſi iure tantùm naturæ exigi potuit, ciuili non potuit, tunc propriè ac verè neceſſaria eſt compenſatio. *l. ſi anulo. §. ſi quis igitur. ĵ. eodem. l. fideiuſſor. §. fideiuſſor. ĵ. de fideiuſſoribus.*

COMPENSATIO, eſt debiti[o] & crediti inter ſe contributio[p].

Effectus.

2. *Iulianus* lib. 90. Digeſtorum.

VNnusquiſque[q] creditorem ſuum, eundémque debitorem, petentem, ſummouet[r], ſi paratus eſt[ſ] compenſare[t].

Vtilitas.

3. *Pomponius* lib. 25. ad Sabinum.

IDeo compenſatio neceſſaria[u] eſt: quia intereſt[x] noſtra potiùs non ſoluere[y], quàm ſolutum repetere.

De fideiuſſore.

4. *Paulus* lib. 3. ad Sabinum.

VErum eſt, quod & Neratio placebat, & Pomponius ait: ipſo iure[z] eo minus fideiuſſorem[a] ex omni[b] contractu debere, quod ex compenſatione reus retinere poteſt. ſicut enim cùm totum peto à reo, malè peto: ita & fideiuſſor[c] nõ tenetur ipſo[d] iure in maiorem[e] quantitatem, quàm[f] reus condemnari poteſt.

5. *Gaius* libro nono ad Edictum prouinciale.

SI quid à fideiuſſore petetur: æquiſſimum eſt, eligere fideiuſſorem: quod ipſi, an quod[g] reo debetur, compenſare malit. ſed, & ſi vtrumque velit compenſare, audiendus eſt[h].

De debito naturali.

6. *Vlpianus* lib. 30. ad Sabinum.

ETiam quod natura[i] debetur, venit in compenſationem[k].

De debito in diem. 1. *Vtrùm non admiſſa compenſatione ſalua maneat petitio.*

7. *Idem* lib. 28. ad Edictum.

QVod in[l] diem debetur[m], non compenſabitur, antequàm dies venit, quamquàm dari oporteat.

1 ¶ Si rationem compenſationis iudex non habuerit[n]: ſalua manet petitio. nec enim rei[o] iudicatę exceptio obiici poteſt. aliud dicam, ſi reprobauit[p] penſationem, quaſi non exiſtente debito. tunc enim rei iudicatæ mihi nocebit exceptio.

De litis conteſtatione.

8. *Gaius* libro nono ad Edictum Prouinciale.

IN compenſationem etiam id deducitur, quo nomine cũ actore lis[q] conteſtata eſt[r]: ne[ſ] diligentior[t] quiſq. deterioris condicionis habeatur, ſi cõpenſatio ei denegetur.

De debito peculiari. 1. *De eo quod patri rei debetur.*

9. *Paulus* lib. 32. ad Edictum.

SI cum filiofamiliàs[u], aut ſeruo contracta ſit ſocietas: & agat dominus, vel pater: ſolidum per compenſationem ſeruamus. quamuis, ſi ageremus, dumtaxat de peculio præſtaretur.

x i. cùm lis poſſit vno iudicio definiri ſcilicet per actionem & exceptionem: non debet admitti pluralitas iudiciorum quæ incommoda, & ſumptus affert: quinetiam æquitas poſcere videtur compenſationem. Nam dolo facit qui petit quod reſtituturus eſt. *l.8. ĵ. de except. doli.* Interim ſciendum eſt, ibi recõuentionem locũ habere, vbi nõ poteſt fieri cõpenſatio. De reconuentione extat tit. extra *de mutuis petitionib.*
y *§.39. Inſtit. de act. l.15. ĵ. de fideiuſſor.* Cicero 3. *in Verrem.* Vtrũ ęquiùs eſt decumanum petere, an curatorẽ repetere: iudiciũ integra re an perdita fieri?
z vt non requiratur miniſterium iudicis, ſed extraiudicialis contentio ſufficiat. *Bart.* quod valere debet ad impediendam cauſam vſurarũ. *l.11. ĵ. eod. l.5. C. eo.* & pœnæ ob moram ſoluendæ. Qui effectus cõpenſationis diligenter notãdus eſt, emphyteutæ Canonem non ſoluenti, ſi dominus ei quid debeat: tunc enim expelli ab emphyteuſi nõ poterit ob huius compenſationis effectum. *Faber. ad d. §.30.* An idem eſt in eo qui iurauit intra certum tempus ſe ſoluturum, vt euitet periuriũ, exceptione compenſationis oppoſita? ait Faber *ibidem*, negat Zaſius ex cap. ad noſtram, *extra de iureiurando.* ad euitandam condemnationẽ iudicis, opponenda eſt tamen iudicialiter. An & poſt condemnationem opponi poteſt? videtur. Ideóque impedietur executio ſententiæ. Quia omnis exceptio peremptoria non impugnans ſententiam, ſed eam moderãs, etiam poſt ſententiam opponi poteſt. *l.6. ĵ. eod.* Compenſatio autem non impugnat ſententiam, cùm is ſatisfacere videatur: ſoluit enim qui compenſat.
a Compenſare fideiuſſor poteſt id quod etiam reo principali debetur, perinde ac ſi ei deberetur, *vt hîc. & l.5. ĵ. eod.* b *v. quæ ſcripſi ad l.36. ĵ. de adminiſt. tut.*
c Fideiuſſoris intereſt compenſare potius quàm ſoluere, & poſt ſolutum repetere. qua ratione colligitur, Fideiuſſorem in negotio, ſeu in cauſa principalis debitoris teſtimonium dicere non poſſe: cùm eius cauſa, ſiſque propriè videatur. *adde l. omnibus. C. de teſtibus.* d Ipſo iure non obligari in maiorem quantitatem, id eſt, nõ teneri in maiorem quantitatem, non modò ſi in iudicio verſeris, ſed ſi extra iudicium: quãuis extra iudicium facta denunciatione compenſationẽ poſſe obiici: vt ea extra iudicium etiam facta, obligationem tolli ipſo iure videatur.
e Fideiuſſor in maiorem quantitatem obligari, quàm reus ipſe debeat nõ poteſt.
f *vide §.5. Inſtit. de fideiuſſorib.* g *l.4. ſ. eod.* h eodem modo pater filij, & è cõtrà, dominus ſerui. *l.9. ĵ. eod.* & procurator in rem ſuam, tribus caſibus *l.18. ĵ. eod.* ſocius. *l.10. ĵ. de duob. reis*, compenſare poteſt. aliàs, aliena debita nõ cõpenſantur. *l.9. C. e.*
i Compenſatur etiam id quod natura debetur. k niſi exceptione peremptoria perimi poſſit. *l.14. ĵ. eod.* veluti ſi debitum præſcriptione vel ſententia abſolutoria inane redditum eſt. *Caſtrenſ.* l Compenſari id quod in diem debetur poteſt, ſed non ante quàm dies venerit: ſtatim quidem debetur. *l. Cedere diem. l.213. ĵ. de verb. ſig.* ſed non ante diem compenſatur m *l.16. §.1. ĵ. eod.* n Compenſatio à iudice repudiata, poſt obiici non poteſt: omiſſa, poteſt. *l.8. §.2. ſ. de negot. l.1. §.4. ĵ. de contrar. tutelæ. l.18. in fi. ſ. commodati.* o Sententia dicta in principali, præiudicat incidenti, niſi in ſententiam incidenti quoque præiudicium facere voluerit iudex.
p *adde l.9. ĵ. de except. rei iudic.* q litem conteſtantis deterior eſſe conditio non debet, quàm non conteſtantis. r olim ſc. vel in alio iudicio. ſ In compenſationibus deterioris conditionis eſſe non debet diligens quàm negligens.
t Diligentioris cauſa melior. u *v. l.5. ſ. eodem.*

1 ¶Sed

† Compensationem filius potest suo nomine obiicere eius quod patri debeatur, dummodò caueat de rato.

a Compensatio in societate ipso iure locum habet.

b Compensatio in delictis ipso iure fit. Negligentiæ ad negligentiam fit cōpensatio, *vt hîc.* sic dolus dolo compensatur. *l.36.s̄.de dolo : arg.l* 4.§.13.j.*de except.doli.*& delictū. *v.* §. 2.j.*e.*

1 ¶ Sed si cum † filiofamiliàs agatur: an, quę patri debeantur, filius compensare possit, quęritur. & magis est admittendum, quia vnus contractus est: sed cum condicione, vt caueat, patrem suum ratum habiturum: id est, non exacturum, quod is compensauerit.

De sociis. 1. *De condictione indebiti.* 2. *De maleficiis.* 3. *De stipulationibus prætoriis.*

10. *Vlpianus* lib.63.ad Edictum.

SI ambo socij[a] parem negligentiam societati adhibuimus: dicendum est, desinere nos inuicem esse obligatos, ipso iure compensatione negligentiæ[b] facta. Simili modo probatur: si alter ex re communi aliquid percepit, alter tantam negligentiam exhibuerit, quæ eadem quantitate æstimatur, compensationem factam videri, & ipso[c] iure inuicem liberationem.

1 ¶ Si quis igitur compensare potens[d], soluerit: condicere[e] poterit, quasi indebito soluto.

2 ¶ Quotiens ex maleficio oritur actio, vtputa ex[f] causa furtiua, cæterorúmque maleficiorum: si de ea pecuniariè[g] agitur: compensatio locum habet. Idem est[h], & si condicatur ex causa furtiua. Sed & qui noxali iudicio cōuenitur, compensationem opponere potest.

3 ¶ In stipulationibus quoque, quæ instar[i] actionum habent, "id est prætoriis," compensatio locum habet. &, secundùm Iulianum, tam in ipsa stipulatione[k], quàm in ex stipulatu[l] actione poterit obiici compensatio.

De vsuris. de fisco.

11. *Idem* lib. 32. ad Edictum.

CVm alter alteri pecuniam sine vsuris[m], alter vsurariā debet: constitutū est à Diuo[n] Seuero, concurrentis[o] apud vtrumque quantitatis vsuras non esse præstandas[p].

12. *Idem* libro 64. ad Edictum.

IDem[q] iuris est non solùm in priuatis, verumetiam in causa[r] fisci constitutū. Sed & si inuicem sit vsuraria pecunia, diuersæ tamen "sint" vsuræ: compensatio nihilominùs locum habet eius, quòd inuicem debetur.

Si sæpius obiiciatur compensatio.

13. *Idem* lib.66. ad Edictum.

QVod Labeo ait, nō est sine ratione: vt, si[s] cui petitioni: specialiter destinata est compensatio, in cæteris[t] non obiiciatur.

De obligatione cui obstat exceptio.

14. *Iauolenus* lib.15.ex Cassio.

QVæcumque[u] per exceptionem[x] perimi possunt, in compensationem non veniunt.

De eo quod certo loco.

15. *Idem* lib.2. Epistolarum.

PEcuniam certo[y] loco à Titio dari stipulatus sum. is petit à me, quam ei debeo, pecuniam: quæro, an hoc quoque pensandum sit, quanti mea interfuit, certo loco dari respondit: Si Titius petit: eam quoque pecuniam, quā certo loco promisit, in compensationem deduci oportet: sed cum sua causa: id est, vt ratio habetur, quanti Titij[z] interfuerit[a], eo loco, quo conuenerit, pecuniam dari[b].

De eo quod alius quàm actor debet. 1. *De re iudicata.*

16. *Papinianus* lib.3. Quæstionum.

CVm[c] militi castrensium bonorum alius, cæterorum alius heres exstitit: & debitor alteri heredum obligatus, vult compensare, quod ab[d] alio debetur: nō audietur.

1 ¶ Cùm intra diem adiudicati[e] exsecutionem datū, iudicatus Titio, agit cum eodem Titio: qui & ipse pridem[f] illi iudicatus est: compensatio admittetur, aliud est enim, diem obligationis non venisse: aliud[g], humanitatis[h] gratia tempus indulgeri solutionis.

c Ipso iure fit compensatio, etiamsi ab homine non obiiciatur.

d si qui cōpensare potuit, nec tamen compensauit, sed soluit, solutum potest condicere. Nam vbi lege cōpensat solutum, repetitur tāquam indebitum.

e *l.5.§.penul.j.de impensis.* si modò res talis sit, vt cōpensari possit. *v. l.30.s̄.de cond.indeb.*

f Condictio furtiua oritur ex maleficio: *vt hîc.* licèt alij putent esse ex variis causarum figuris. *l.* 1.j.*de obligat.*

g id significat. pecuniarię actioni ex maleficio, compensationē opponi, nō pœnali. i. criminali. Hîc vtiliter quęri potest, An iniuriæ, vt si fur appellatus à Titio, eum latronē appellauerit, compensari debeāt? id textus affirmare videtur, & Bart. & lex 25. s̄. *de procur.* purgare conuiciū cuique permitti. ídque eò magis, quòd vita & fama æquiparantur. *l.9.j.de manumiss. vind.* & retorquere crimē in alium sit permissum. & lex 14.§.6.j.*de bon.liber & l.*39.j.*soluto.* tradit paria delicta mutuò inter virū & vxorem compensari. Sed superioribus obstat lex 19.*Cod. qui accus.* quæ negat facultatem accusatis recriminandi in pari vel maiore crimine: ídque sentit Speculator, eo casu quēlibet de iniuria sibi illata agere posse.

h i. *Cuiac.*13.*obs.* 37. ídque cōfirmari Basilicis ait, quæ ita habent, ὁ ἐναγόμενος χρηματικῶς ἀπὸ κλοπῆς, τῇ τοῦ κλοπιμαίου ἀπαιτήσει, ἢ noxalia ἀντιλογίζεσθαι.

i quia extorquentur ab inuitis. *l.1.§.cautiones j.de prætor.stipul.*

k *sub.* interponenda.

l hoc est, interposita iam stipulatione.

m Compensare qui potest, vsuras non præstat, siue eas ex mora, siue ex stipulatione debuit, vt notat hîc Albericus. Quid, qui compensandi ius habet, num etiā pœnam quam debere potest, compensare potest? Richardus Malumbra ita censuit: ídque exemplo superiore vsurarum. *l.lecta.s̄.de reb.cred. l.Gaius j de vsuris. l.penult.s̄.de condict.indeb.c.constitutus.extr.de pœnis.* vnde dicitur, Emphyteutam, mora in soluendo canone admissa, Emphyteusi non decidere, si quid ei vicissim à domino debeatur, moram suam, cùm mora sibi debiti compensare possit.

n id est, Alexandro. *Cuiac.*8.*obs.*16.

o *v.l.4.l.5.Cod.eod.l.*1.j.*quæ sent.sine app.l.7.Cod.de solut.*

p hîc etiam in mutuo (stricto iuris iudicio) fit compensatio ipso iure. *vide l.*21.j.*eodem.*

q Compensantur vsuraria debita hinc inde, vt in priuatis negotiis ita in fisco.

r *vide l.*1.*Cod.eodem.*

s Compensationes plures fieri non possunt eiusdem debiti: seu compensatio quę vnicum debitum perimit, alij debito obiici non potest: cùm semel effectum suum sit sortita. Non potest autem vna causa diuersos effectus sortiri.

t vna causa non potest operari circa diuersos effectus. *Bart.*

u Compensationē nemo rectè petit eorum quę petere quidem potest stricto iure, non posse tamen cum effectu petere, cùm exceptione possit repeti.

x *vide l.6.s̄.eodem.*

y Compensari vbique potest quod certo loco debetur, si modò præstetur aduersario id quod eius interest debitum suo loco solui. vnde notant, Compensationes non modò sortis, sed & eorum quæ sorti accedunt, putà eius quòd interest, posse peti: & breuiter necdum liquida debita, interdū compensari.

z Quanti tua. *vulgata*, quæ lectio, defensa à Molineo *tractatu de eo quod interest, numero* 10. Quanti tua autē hîc, est quanti tua, qui agis, interest.

a *l.2.§.vlt.s̄.de eo quod cer. loco.*

b *al.* restituiri.

c si cum militi. *vulg.Halo.*

d ¶ *v.l.*18.§.*vl.* j.*eod.*

e quod fuit primum vnius mēsis, tum duorū, ad extremū quatuor. *v.l.2. Cod. de vsu rei iud.*

f Pridē, pro quatuor mēsib⁹ hîc accipi notat post Richardum Baldus.

g Compēsatione non indiget, tēpus quod humanitatis gratia indulgetur.

h vt & Græci dicunt πρὸς φιλάνθρωπον. *Cuiac.ad l.*118.j.*de verb.obl.*

De ædili condemnato ob arctiorem annonam præbitam.

17. *Idem* libro 1. Responsorum.

IDeo[i] condemnatus, quòd arctiorem[k] annonam ædilitatis[l] tempore præbuit, frumentariæ pecuniæ debitor non videbitur. & ideo compensationem habebit.

De procuratore in rem suam. 1. *De eo quod alij quàm reo, debetur.*

18. *Idem* lib. 3. Responsorum.

IN[m] rem suam[n] procurator datus, post litis contestationem si vice mutua conueniatur, æquitate compensationis vtetur. 1 ¶ Creditor[o] compensare non cogitur, quod[p] alij, quàm debitori suo, debet: quamuis creditor eius pro eo, qui conuenitur ob debitum proprium, velit compensare.

De pecunia soluta seruo publico.

19. *Idem* lib.11. Responsorum.

DEbitor pecuniam publicam seruo publico citra[q] voluntatem eorum soluit, quibus debitum rectè solui potuit: obligatio pristina manebit: sed dabitur ei compēsatio peculij finiti[r], quod[s] seruus publicus habebit.

De curatore rei frumentariæ condemnato.

20. *Idem* lib.13. Responsorum.

OB negotium copiarum, expeditionis tempore mandatum, curatorem[t] condemnatum, pecuniam iure compensationis retinere non placuit: quoniam ea non compensatur.

De procuratore conuento.

21. *Paulus* lib.1. Quæstionum.

POsteaquàm placuit inter omnes, id, quod inuicē debetur, ipso iure[u] compensari: si procurator absentis conueniatur, non debebit de rato cauere, quia nihil cōpensat, sed ab initio minus ab eo petitur.

De debito alternate.

22. *Scæuola* libro 2. Quæstionum.

SI debeas decem "milia" aut hominem, vtrum aduersarius volet: ita compēsatio huius debiti admittitur, si[x] aduersarius palàm dixisset, vtrum voluisset.

De eo quod tutor debet, qui pro pupillo agit.

23. *Paulus* lib.9. Responsorum.

ID, * quod[y] pupillorum nomine debetur, si tutor petat: non posse compensationem obiici eius[z] pecunię, quam ipse tutor suo nomine aduersario debet.

De fisco.

24. *Idem* libro 3. Decretorum.

IVssit imperator audiri adprobantē, sibi à fisco[a] deberi, quod ipse[b] conuenitur.

DEPOSITI[c], VEL CONTRA.

TIT. III.

Definitio & Etymologia depositi. 1. *Edictum.* 2. *Ratio edicti.* 3. *Quid sit deponere tumultus, vel cæterarum causarum gratia.* 4. *Ratio edicti.* 5. *De his quæ accedunt rei depositæ.* 6. *Pactum de culpa.* 7. *Vel dolo.* 8. *De vestimentis seruandis balneatori datis.* 9. *De seruo in pistrinum coniecto.* 11. *De re perferenda.* 13. *De re recipienda, & custodienda.* 14. *De re iussu vnius deposita apud alium.* 15. *De pupillo depositario.* 16. *De re deteriorata.* 17. *De seruo deponente.* 18. *Vel recipiente.* 19. *De successoribus.*

i Compensatio criminali condemnationi obiicitur ex debito ciuili. *Bald.*

k arctiorē præbet, qui de ea frumenti quantitate subducit, quā viritim populo præberi oportet. *Robert.*3. *sent. vlt.* de quo *v.l.*53.s̄.*de iud.* Liuius 16. Adsidendo diutiùs arctiorem annonā sociis, quàm hosti faciebat. interim nota ædilē à curatore rei frumētariæ differre. hîc si ex curationis causâ condemnetur, compensatione vti non potest. *l.* 20.j.*eod.* Ædilis verò quam curator annonam redegerit, in ea præbenda ipse operam nauat: & si annonam fraudauit, compensatione aduersus fiscum vti potest. *d.l.*53. Præterea curatori pecunia datur: ædili annona, non pecunia. *v.Cu.*2.*obs.*23 *in fin.*

l Budæus, Alciatus & Haloander legunt *ædulitatis*: quo vocabulo intelligunt, rerum ædulium largitionē & præbitionem fieri solitam à principe tempore caritatis annonæ. *Lamp.in Alexand. v.* Duar. *disp.*25.& malè *ædilitatis tempore.* i. cùm in ædilitate esset. Cuiac.2.*obs.*23. ἐν τῷ ἀγορανομεῖν *Cuiac.obs.*13.*ex Basilic.* vbi reprehendit Duarenum, monétque apud Lampridium legendū esse *vtilitatem.* veteres *ædulitatem & ædilitatem* promiscuè scripsisse. Hinc illud Tertulliani in *Apologetico*, Philosophi Tyrannidem affectāt, Christianus verò nec ædilitatem.

m Compensare procurator in rem suam potest, quod ei debetur ex actione ei cessa.

n *v.Cuiac.*24.*obs.*37.

o *v.Rom singul.*554. incipiētē Debitor meus

p *v.l.9.C.eod.l.*16.s̄.*e.*

q 12.*C.de solut.*

r Imò in solidū. *l.9.s̄.eod.*

s qua. *Duar.*1.*disput.*12.

t *l.3.Cod.eod l.*46.§.5.j.*de iure fisci. v. quæ notaui ad l.*17.s̄.*e.*

u vt exceptionem doli opponi non sit necesse: quinetiam, vtcunque per errorem soluta sit pecunia condici potest. *l.*10.§.1.s̄.*eod.*

x non fit compensatio, nisi debiti liquidi, confessi, præsentis: nam controuersi vel incerti compensatio non fit, *vt hîc, & l.3.j.de tutelæ & rat.* vt nec in deposito, etiam ante Iustinianum 2. *Paul.*12. §.*vlt.l.3.j.de tutelæ & rationib.distrah. adde l.vlt.Cod.eod.hoc Titulo.*

y Non compensatur tutoris proprium debitum; tutore petente quod pupillus debetur. *Synopsis Basil.lib.7. Titul.6.& Titulo* 10.*c.*23.

z οὐ συμψηφίζεται χρέος ἰδικὸν τοῦ ἐπιτρόπου. *Eclog.lib.7.tit.6.ex Basil.*10.*c.*23.

a Cōpensationem fiscus subit, si petit & debeat. *Synops.ibid.c.*24.

b quod & ipse. *Halo.l.*13. *C.eod.l.*46.§.5.j.*de iure fisci. legendum videtur* id in quod, *vel* in quo ipse.

c 4.*Cod.*34.§.3.*Inst.quib.mod.re.* *Nouell.*88.2. *Paul.*4.& 12.13. *Eclog.*2; 3. *Harmenop.*9.3.*extra.*16.

a *Synopsis Basilicon 13. Titul. 2. c. 1.*
b De, præpositio auget significationem verbi, vt sit idem quod valde. Festus in Decultarunt, valde occultarunt. Idem in Dedita, Defrui, Depereo. Nonius in Deamare, & Demagis.
c ita tamen, vt & proprietas & possessio maneat penes deponentem *l. 17. in fine ʃ. eodem.*

d De iis quæ tumultus, vel incẽdij vel ruinæ, vel naufragij causa deposita sunt, in eũ quidẽ qui accepit, in duplũ actio cõpetit, in heredẽ quod dolo testatoris factum est, in simplũ: quod ipsius, in duplũ. De cæteris verò depositis, in simplũ actio datur. *Synops. ibid. c. 1.*
e aliàs, si tumultus causa depositum est, dupli agetur. §. 17. *in fi. Inst. de act.*
f §. 17 *Inst. de act.*
g *l. 18. ʃ. eod.*
h actionem depositi.
i tumultus, incẽdij, ruinæ, naufragij.
k est ergo duplex deponendi causa, voluntas & necessitas: necessitas, vt in hoc casu: adde & sequestrum: adde & illud depositũ quod fit impediendarum vsurarum causa: de quo *l. 19. Cod. de vsuris. l. 9. Cod. de solutionib.*
l Deponere tumultus, incẽdij, ruinę vel naufragij causa videtur, qui dumtaxat propter imminens ex hisce causis periculũ, non vllam aliã ob causam deponit. *Synopsis Bas. ibid.*
m i. instans, *vt l. 1. ʃ. quod metus causa.*
n publica vtilitate coercẽdum est, &c. *vulg.* vtilitas coercendo vindicanda. *Halo.* publica inutilitas coercendo. *Cuiac. ad l. 2. Cod. de fide & iure hastæ. reprehensus à Roberto 1. receptæ* 31. adde quæ notaui *ad l. vlt. C. de seruitutib.* & Robertum 22. *Animaduers.* 26. Antonium Mercatorẽ 2. *Notar.* 26.
o *al.* inciuile. sed Duarenus 1. *disput.* 11. putat, *Inutile* hîc esse, idẽ quod repugnãs vtilitati. Præstat tamen Inutile hîc sumi pro molesto & incommodo: imò pro inhonesto, pernicioso & graui. Quo sensu Græci ἄχρηστον & ἀχρηστίαν vsurpant. 5. *Pollux* 30. *Suidas Hesych.* Et certè grauius est depositum negare, quàm mutuum. *Aristotel. in Problemat. Herodot. in Bruto. adde Stobæũ in sermone περὶ ἐπιορκίας.* item *sermone περὶ φρονήσεως.*
p *l. 1. ʃ. de const. tuta.*
q Quæ depositum comitantur, non sunt depositum: putà serui, vestis: & capistrum equi. *Synopsis ibid.*
r Imò sunt deposita, quæ rebus depositis accedunt. *v. l. 10. ʃ. de precario.*
s pro iis tamen quæ ita accedunt, competet actio. *v. §. 41. ʃ. eod.*
t *l. 1. Cod. eodem.* u *v. l. 52. ʃ. de verb. oblig. Nouella* 136. *c. 1. & c. 85. de reg. in 6.*
x Pactum vt ne quis doli actione teneatur non valet. *v. l. 17. ʃ. commodati.*
y optima ratio est. *vide l. 6. Cod. de pactis.*
z Si vestimenta seruanda balneatori data perierunt, si quidẽ sine mercede seruanda accepit, locus est actioni depositi, duntaxat ex dolo: sin cum mercede, locati in duplum actio competit. *Synopsis ibid.* a *l. 5. §. 12. ʃ. commodati.* b Seruum custodiendum dedi, si mercedem dedi, ex conducto: si accipiebam, ex locato: si operæ eius cum custodia pensabãtur, quasi genus locati & cõductions est: non tamen datur locati aut conducti actio, sed præscriptis verbis, hoc ideo quia nulla pecunia hîc interuenit, quod in locatione necessarium est. Quid si nihil de operis serui conuenit, & seruo cibaria præstita sint à custode? depositi actio erit. Ex hac actionũ varietate notant, contractum innominatum diiudicari ex natura contractus nominati, cui magis conuenit.
c nec enim sine mercede locatio esse potest. *l. 3. §. 1. ʃ. nautæ, caupones. l. 5. §. 2. ʃ. de præscriptis. l. 52. ʃ. de donat. inter virum.* d notandum est contractum ferè ad locationem pertinẽtem, præscriptis verbis actionem parere. *l. 1. ʃ. de præscriptis verb.*
e *d. l. 3. §. 1. ʃ. nautæ.*
f *v. l. 23. ʃ. de regu. iur.*
g si te rogauero vt rem meã perferas ad Petrũ, vt is eam seruet, aduersus te quidem mandati actionẽ habeo, sed aduersus Petrum, qui eã recepit, actionem depositi, quã mihi per actionem mandati præstas. *Synopsis ibid.* Et breuiter is, cui res datur perferenda, mandati: cui custodiẽda, depositi tenetur.
h cui res perferẽda, mãdatis: cui custodienda datur, depositi tenetur.
i *vt in l. 16. ʃ. eod.*
k si tibi dixi, si Petrus rem meã nõ receperit, tu eam mihi custodito, ille verò non accepit, tantùm aduersus te mãdati actionẽ habeo: velut, si tibi commisero, vt rẽ ab aliquo meo nomine recipias & custodias. Prior est enim mandati cõtractus, *vt hîc. & §. 13. ʃ. eod. Synopsis ibid.* *
l quando præcedit contractus perfectus, & adiicitur conuẽtio quæ potest cadere in nomen contractus, potius inducitur informatio primi, quàm nouus cõtractus. *Bart. hîc. Bald. in Rubrica. Cod. eod. num. 7.*
m *vide l. 12. ʃ. de SCto Maced.*
n si me volentẽ apud te rem deponere, iusseris apud libertum tuum deponere, si quasi te custodituro deposui, tecum mihi depositi actio est: si verò suaseris mihi vt apud libertum deponã, cum illo quidem mihi depositi actio est: tecũ verò nec depositi, nec mandati actionem habeo: nisi mihi mandaueris, vt periculo tuo apud eũ deponam. *Synopsis ibid.* o Tres quæstiones hîc oriuntur ex his verbis, Iusseris, suaseris, mandasti tuo periculo deponi. p & sic nemo ex consilio obligatur. *l. 4. in fi. ʃ. mandati.* q Depositi actio contra pupillum doli capacem datur, si dolum committit, vel est locupletior. 3. *Harmenop.* 9. §. 19. r *l. 95. §. 1. in fi. ʃ. de solutionibus.* Imò, fideiussor non tenetur quoties persona obliganda est. *l. 5. in pr. ʃ. vt legatorum.* s *adde l. 3. in fi. ʃ. quando ex facto tutoris.* t *v. l. 10. ʃ. de institoria. l. 1. §. 4. ʃ. de peculio. l. 5. in fi. ʃ. de in rem verso.* u *l. 42. ʃ. ad l. Aqu. l. l. 17. §. 3. ʃ. cõmodati.* x Paria sunt depositum non reddi, & deterius reddi: hoc est, nullum & deterius. y *v. l. 24. §. 1. ʃ. de pignoratitia:* nec enim reddi videtur quod deterius, quàm sit datum, redditur.
z Seruus qui depositum accepit, post manumissionem, actione depositi non conuenitur: quamuis & de dolo déque commissis in seruitute teneatur. quippe delicta caput sequuntur: ideóque actionibus aliis vtendum erit. *Synopsis ibidem.*
a nisi rem teneat. *l. 21. ʃ. eod.* b *l. 31. in fi. ʃ. commodati.* c vt in petitione hereditatis. *l. 25. §. 7. in fi. ʃ. de petit. hereditatis.* d Depositi actione veniunt, quæ post litẽ contestatam accidunt. e *l. 3. ʃ. eodem.* f Idem est in eo qui agit ad exhibendum. *l. 7. in fi. ʃ. ad exhib.* g *§. vlt. ʃ. eod. l. 36. in fi. ʃ. de peculio.* h si depositum est sub conditione, ante conditionis euentum agi non potest depositi. *l. 5. Cod. eod.*

20. *De dolo præterito vel futuro.* 21. *Quo tempore spectatur facultas restituendi.* 22. *De eo qui non reddit depositum.* 23. *De bona fide.* 24. *De fructibus & omni causa.* 25. *De venditione & redemptione.* De *interitu rei depositæ.* 26. *De iureiurando in litem.* 27. *Si seruus noster vel is qui bona fide seruit.* 28. *Vel seruus fructuarius.* 29. *Vel hereditarius deposuit.* 30. *De morte, manumissione, alienatione serui qui deposuit.* 31. *Si seruus communis deposuit.* 32. *De re domino opinato reddita.* 33. *De pecunia deposita à seruo, vt pro eius libertate detur domino. quid sit reddere depositum.* 34. *De vsu.* 35. *Et periculo rei depositæ.* 36. *De heredibus depositum repetentibus.* 38. *De testamento recitato à depositario.* 39. De *prædone, vel fure deponente.* 40. De *forma libelli.* 42. De *filiofam. & seruo.* 43. De *duobus depositariis.* 44. *Vel depositoribus.* 45. De *tempore præstituto.* 47. De *dolo.* de *venditione rei depositæ.*

Vlpianus lib. 30. ad Edictum.

DEPOSITVM [a] est, quod custodiendum alicui datum est. dictum ex eo, quòd ponitur. præpositio enim de [b] auget depositum: vt ostendat, tutum [c] fidei eius commissum, quod ad custodiam rei pertinet.

1 ¶ Prætor ait: *Quod* [d] *neque tumultus, neque incendij, neque ruinæ, neque naufragij causa depositum sit: in simplum* [e]*: [ex] earum autem rerum, quæ supra comprehensæ sunt, in ipsum in duplum* [f]*: in heredem eius, quod dolo malo eius factum esse dicetur, qui mortuus sit, in simplum* [g]*: quod ipsius, in duplum, iudicium* [h] *dabo.* 2 ¶ Meritò has [i] causas deponendi separauit prætor, quæ continent fortuitam causam depositionis ex necessitate descendentem, non [k] ex voluntate proficiscentẽ.

3 ¶ Eum [l] tamen deponere tumultus, vel incendij, vel cæterarum causarum gratia intelligẽdum est, qui nullam aliã causam deponendi habet, quàm imminens [m] ex causis suprascriptis periculum.

4 ¶ Hæc autem separatio causarum, iustam rationem habet. quippe cùm quis fidem elegit, nec depositum redditur, contentus esse debet simplo: cum verò, extante deponat: crescit perfidiæ crimen: & publica vtilitas coercẽda est [n], vindicandæ reipublicæ causa. est enim inutile [o] in causis huiusmodi fidem [p] frangere.

5 ¶ Quæ [q] depositis rebus accedunt, non [r] sunt deposita, vtputa si homo vestitus deponatur: vestis enim non est deposita, nec si equus cum capistro: nam solus equus depositus est [s]. 6 ¶ Si conuenit, vt in deposito & culpa [t] præstetur: rata est conuentio. contractus enim legem [u] ex conuentione accipiunt. 7 ¶ Illud non probabis, dolum [x] non esse præstandum, si conuenerit. nam hæc conuentio contra bonam fidem, contráque bonos [y] mores est: & ideo nec sequenda est. 8 ¶ Si [z] vestimenta seruanda balneatori data perierunt: si quidem nullam [a] mercedem seruandorum vestimentorum accepit, depositi eum teneri, & dolum dumtaxat præstare debere puto: quòd si accepit, ex conducto.

9 ¶ Si quis seruum custodiendum coniecerit fortè in pistrinum, si [b] quidem merces interuenit custodiæ: puto esse actionem aduersus pistrinarium ex conducto. si verò mercedem accipiebam [c] ego pro hoc seruo, quem in pistrinũ accipiebat: ex locato me agere posse. quòd si operæ eius serui cum custodia pensabantur: quasi genus locati & conducti interuenit: sed [d], quia pecunia non datur, præscriptis verbis datur actio. si verò nihil aliud, quàm cibaria præstabat, nec de operis quicquam conuenit: depositi actio est. 10 ¶ In conducto & locato: & in negotio, ex quo diximus præscriptis verbis dandam actionem: & dolum [e], & culpam præstabunt, qui seruum receperunt. ac si cibaria tantum dabat, dolum dumtaxat. sequemur tamen, (vt Pomponius ait) & quid habuerunt proscriptum, aut quid cõuenerit. dummodo sciamus, & si quid fuit proscriptum, dolum tamen eos pręstaturos, qui receperunt, qui solus [f] in depositum venit.

11 ¶ Si [g] te rogauero, *vt rem meam perferas* [h] *ad Titium, vt is eam seruet:* qua actione tecum experiri possum, apud Pomponium quæritur. & putat, tecum mandati: cum eo verò, qui eas res receperit, depositi. si verò tuo nomine receperit: tu quidem mihi mandati teneris, ille tibi depositi, quam actionem mihi præstabis [i], mandati iudicio conuentus. 12 ¶ Quòd si [k] rem tibi dedi, *vt, si Titius "rem" non recepisset, tu custodires:* nec eam recepit: videndum est, vtrùm depositi tantùm, an & mandati actio sit. & Pomponius dubitat. puto [l] tamen, mãdati esse actionem: quia plenius fuit mandatum, habens & custodiæ legem.

13 ¶ Idem Pomponius quærit: si tibi mandauero, *vt rẽ ab aliquo, meo nomine receptam custodias:* idque feceris: mandati, an depositi tenearis. & magis probat, mandati esse actionem. quia hic est [m] primus contractus. 14 ¶ Idem "Pomponius" quærit: si [n] apud te volentem me deponere, *iusseris* [o] *apud libertum tuum deponere*, an possim tecum depositi experiri. & ait: si tuo nomine, hoc est, quasi te custodituro, deposuissem: mihi tecum depositi esse actionem. si verò *suaseris mihi, vt magis apud eum deponam:* tecum nullã [p] esse actionem: cùm illo depositi "actio est:" nec mandati teneris: quia rem meam gessi. Sed si *mãdasti mihi, vt periculo tuo apud eum deponam:* cur non sit mandati actio, non video. ¶ Planè si fideiusisti [q] pro eo: Labeo, omnimodo fideiussorem teneri, ait: non tantùm si dolo fecit is, qui depositum suscepit: sed & si non fecit, est tamen res apud eum. quid enim, si fureret is, apud quem depositum sit? vel pupillus sit? vel neque heres [r], neque bonorum possessor, neque successor eius exstaret? tenebitur ergo, vt id præstet, quod depositi actione præstari solet. 15 ¶ An in pupillum [s], apud quem sine tutoris auctoritate depositũ est, depositi actio detur: quęritur. sed probari oportet, si apud doli mali iam capacem deposueris, agi posse, si dolum commisit. nam "&" in quantum [t] locupletior factus est, datur actio in eũ, & si dolus nõ interuenit. 16 ¶ Si res deposita deterior [u] reddatur: quasi [x] nõ reddita, agi depositi potest, cùm enim deterior redditur: potest dici [y], dolo malo redditam non esse. 17 ¶ Si seruus meus deposuerit, nihilo minùs depositi habebo actionem. 18 ¶ Si [z] apud seruũ deposuero, & cum manumisso agam: Marcellus ait, nec tenere actionem [a]. quamuis solemus dicere, doli etiam in seruitute commissi teneri quem debere: quia & * delicta, & noxæ caput [b] sequuntur. erit igitur ad alias actiones competentes decurrendum. 19 ¶ Hæc actio bonorũ possessoribus, ceterísque successoribus, & ei, cui ex Trebelliano senatuscõsulto restituta est hereditas, competit.

20 ¶ Nõ tantùm præteritus dolus in depositi [c] actione veniet, sed etiam futurus: id est post litem contestatam.

21 ¶ Inde scribit Neratius: si res deposita sine dolo malo amissa sit, & post [d] iudicium acceptum recuperaretur [e]: nihilominùs rectè ad restitutionem reum compelli: nec debere absolui, nisi restituat. Idem Neratius ait: quamuis tunc tecum depositi actum sit, cùm restituendi facultatẽ non habeas, horreis fortè clausis: tamẽ [f], si ante condemnationem restituendi facultatem habeas, condemnandũ te, nisi restituas: quia res apud te est. Tunc enim quærendum, an dolo malo feceris, cùm rem non habes.

22 ¶ Est autem & apud Iulianum libro tertiodecimo Digestorum scriptum, eum, qui rem deposuit, statim posse depositi actione agere. hoc enim ipse dolo [g] facere eum, qui suscepit, quòd reposcenti rem non reddat. Marcellus autem ait, * non semper videri posse dolo facere eum, qui reposcenti non reddat. quid enim, si in prouincia res sit: vel in horreis, quorum aperiendorum condemnationis tempore nõ sit facultas? vel condicio [h] depositionis

non

a Depoſiti actio bonæ fidei eſt. *Synopſis d. loco.§.28.Inſt. de act.*
b Bonæ fidei iudicio venit fructus,omnis cauſa,partus. *Synopſis ib.3.Harmen.9.§.3.*
c *l.65.in fi.ff.de furtis.l.38.§.10.ff.de vſuris.*
d Dolus commiſſus in vendendo non purgatur rem redimendo.
e atqui redempta in poteſtatem deponentis rediit. *l.4.§. 10.ff.de vſucap.* res autem domino perit. præterea depoſitarius dolũ ſuũ purgauit redimendo: nec tenetur vltra dolũ.*l.16. ſ.de condict.furt.*

non exſtitit? 23 ¶ Hanc actionem bonæ fidei eſſe [a], dubitari non oportet. 24 ¶ Et ideo[b] "&" fructus [c] in hãc actionem venire,& omnem cauſam,& partum, dicẽdum eſt: ne nuda res veniat. 25 ¶ Si rem depoſitam vendidiſti,eámque poſtea redemiſti [d] in cauſam depoſiti:etiam ſi ſine dolo malo poſtea perierit: teneri te[e] depoſiti: quia ſemel dolo feciſti,cùm vẽderes. 26 ¶ In depoſiti quoque actione[f] in litem[g] iuratur[h].

27 ¶ Non ſolùm ſi ſeruus meus. ſed & ſi is, qui bona fide mihi ſeruiat, rem depoſuerit : æquiſſimum erit, dari mihi actionem,ſi rem ad me pertinentem depoſuit.

28 ¶ Simili modo,& ſi vſumfructũ in ſeruo habeam:ſi id,quòd depoſuit,ex eo peculio fuit,quod ad me pertinebat:vel res mea fuit:eadem actione agere potero.

29 ¶ Item ſi ſeruus hereditarius [i] depoſuerit : heredi poſtea adeunti competit actio.

30 ¶ Si ſeruus depoſuit:ſiue viuat,ſiue deceſſerit:vtiliter dominus hac actione experietur. ipſe autem ſeruus manumiſſus non[k] poterit agere. ſed & ſi fuerit alienatus: adhuc ei competit actio, cuius fuit ſeruus, cùm deponeret.initium [l] enim contractus ſpectandum eſt.

31 ¶ Si duorum ſeruus ſit,qui depoſuit : vnicuique [m] dominorum,in partem competit depoſiti.

32 ¶ Si rem à ſeruo depoſitam Titio,quem dominum eius putaſti [n],cùm non eſſet,reſtituiſſes : depoſiti actione te nõ teneri,Celſus ait: quia nullus dolus interceſſit.cum Titio autem,cui res reſtituta eſt,dominus ſerui aget[o].ſed, ſi exhibuerit,vindicabitur. ſi verò, cùm ſciret eſſe alienũ, conſumpſerit : condemnabitur : quia dolo fecit, quo minùs poſſideret. 33 ¶ Eleganter apud Iulianum quæritur:ſi pecuniam ſeruus apud me depoſuit , ita vt domino pro libertate eiuſdem: egóque dedero:an tenear depoſiti. & libro tertiodecimo digeſtorum ſcribit:ſi quidem ſic dedero, quaſi[p] ad hoc penes me depoſitam, téque certiorauero:non competere tibi depoſiti actionem: quia [q] ſciens recepiſti:careo igitur dolo.ſi verò,quaſi meam,pro libertate eius numerauero : tenebor. quæ ſententia vera mihi videtur. hîc enim non tantùm ſine dolo malo non reddidit,ſed nec reddidit. aliud [r] eſt[ſ] enim reddere,aliud quaſi de ſuo dare. 34 ¶ Si pecunia apud te, ab initio hac lege,depoſita ſit: *vt,ſi voluiſſes,vtereris*: priùs, quàm vtaris, depoſiti teneberis.

35 ¶ Sæpe euenit, vt res depoſita,vel nũmi periculo [t] ſint eius , apud quem deponuntur. vtputà ſi [u] hoc nominatim[x] conuenit. ſed & ſi ſe quis depoſito obtulit [y]. idem Iulianus ſcribit,periculo ſe depoſiti illigaſſe:ita tamen,vt non ſolùm dolum,ſed etiam culpam, & cuſtodiam [z] præſtet:non tamen caſus fortuitos [a].

36 ¶ Si pecunia in ſacculo [b] ſignato depoſita ſit : & vnus ex heredibus eius,qui depoſuit,veniat repetens:quẽadmodum [c] ei ſatisfiat, videndum eſt.promenda pecunia eſt vel coram prætore [d], vel interuenientibus[e] honeſtis [f] perſonis: & exſoluenda pro parte hereditaria. Sed etſi reſignetur,non contra legem depoſiti fiet: cùm vel prætore auctore, vel honeſtis perſonis interuenientibus hoc eueniet: reſiduo [g] vel apud eum remanente, ſi hoc voluerit: ſigillis videlicet priùs ei impreſſis vel à prætore , vel ab his,quibus coram ſignacula remota ſunt: vel,ſi hoc recuſauerit,in æde [h] deponendo. Sed ſi res ſunt, quæ diuidi [i] non poſſunt:omnes debebit tradere,ſatiſdatione idonea à petitore ei præſtanda in hoc, quod ſupra eius partem eſt. ſatiſdatione autem non interueniente,rem in [k] ædem deponi,& omni[l] actione depoſitarium liberari.

37 ¶ Apud Iulianum libro tertiodecimo digeſtorum talis ſpecies relata eſt. ait enim : ſi depoſitor deceſſerit: & duo [m] exiſtant, qui inter ſe contendebant, vnuſquiſque ſolum ſe heredem dicens:ei[n] tradendam rem, qui paratus eſt, aduerſus alterum, reum defendere: "hoc eſt,eum,qui depoſitum ſuſcepit." quod ſi neuter hoc onus ſuſcipiat:commodiſſimè dici ait,nõ eſſe cogendum à prætore iudiciũ ſuſcipere: oportere igitur rem deponi in æde aliqua,donec de hereditate iudicetur.

38 ¶ Si quis tabulas teſtamẽti apud ſe depoſitas, pluribus præſentibus[o],legit [p]: ait Labeo depoſiti actione rectè de tabulis agi poſſe. ego arbitror, & iniuriarũ agi poſſe , ſi hoc animo recitatum teſtamentum eſt quibuſdam præſentibus, vt iudicia ſecreta [q] eius, qui teſtatus eſt, diuulgarentur.

39 ¶ Si prædo[r],vel fur depoſuerint: & hos Marcellus libro ſexto digeſtorum putat rectè depoſiti[ſ] acturos.nam intereſt eorum,eo quòd teneantur.

40 ¶ Si quis argentum, vel aurum depoſitum petat: vtrùm ſpeciem[t],an & pondus complecti debeat?& magis eſt,vt vtrumque complectatur:ſcyphum fortè, "vel" lancem,vel pateram dicendo:& materiam,& pondus addendo. Sed & ſi purpura ſit infecta, vel lana:pondus ſimiliter adiiciendum [u]. Saluo eo,vt, ſi de quantitate ponderis incertum eſt,iuranti ſuccurratur.

41 ¶Si ciſta [x] ſignata depoſita ſit:vtrùm ciſta tantũ petatur,an & ſpecies cõprehendẽdæ ſint?& ait Trebatius †, ciſtam repetendam,non ſingularum rerum depoſiti agẽdum.quod "&" ſi res oſtenſæ ſunt, & ſic depoſitę:adiiciẽdæ ſunt & ſpecies veſtis. Labeo † autem ait,eum,qui ciſtam deponit,ſingulas[y] quoque res videri deponere. ergo & de rebus agere eum oportet. Quid ergo,ſi ignorauerit is,qui depoſitum ſuſcipiebat,res ibi eſſe? non multum facere,cùm ſuſcepit depoſitum.ego [z], & rerum depoſiti agi poſſe exiſtimo:quamuis[a] ſignata ciſta depoſita ſit.

42 ¶ Filiumfamiliàs [b] teneri depoſiti conſtat : quia & cæteris actionibus tenetur. ſed & cùm patre eius agi poteſt,dumtaxat de peculio.Idem & in ſeruo.nam cum domino agetur. Planè & Iulianus ſcripſit,& nobis videtur: Si eorum nomine, qui ſunt in poteſtate,agatur : veniat in iudiciũ,& ſi quid per eum,in cuius iure ſunt,captus fraudatúſve eſt: vt & dolus eorum veniat,non tantùm ipſorũ, cum quibus contractum eſt.

43 ¶ Si[c] apud [d] duos ſit depoſita res: aduerſus vnumquemque eorum agi poterit: nec liberabitur alter, ſi cum altero agatur[e]. non enim electione, ſed ſolutione liberantur.Proinde ſi ambo dolo fecerunt: & alter,quod intereſt præſtiterit:alter non conuenietur,exemplo duorum [f] tutorum. Quòd ſi alter vel nihil,vel minus facere poſſit:ad alium peruenietur. Idémque,& ſi alter dolo non fecerit, & idcirco ſit abſolutus:nam ad alium peruenietur.

44 ¶ Sed ſi duo[g] depoſuerint,& ambo agant:ſi quidẽ ſic depoſuerunt,vt vel vnus tollat totum : poterit in ſolidum agere. ſin verò pro [h] parte, pro qua eorum intereſt: tunc dicendum eſt, in partem condemnationem faciendam. 45 ¶ Si depoſuero apud te , *vt poſt mortem tuam reddas:*& tecũ[i],& cũ herede tuo poſſum depoſiti agere: poſſum[k] enim mutare voluntatem, & ante mortem tuam depoſitum repetere.

46 ¶ Proinde & ſi ſic depoſuero , *vt poſt mortem meam reddatur:* potero & ego, & heres meus agere depoſiti. "ego," mutata voluntate.

47 ¶ Quia autem dolus [l] dumtaxat in hanc actionẽ venit:quæſitũ eſt:ſi heres [m] rem apud teſtatorem depoſitam,vel commodatam, diſtraxit : ignarus,depoſitam: vel commodatam:an teneatur.& quia dolo non fecit,non tenebitur de re. an tamen vel de pretio [n] teneatur, quod ad eum peruenit? & verius eſt, teneri eũ. hoc enim ipſo dolo[o] facit,quod id,quod ad ſe peruenit,non reddit.

2. *Paulus* lib. 31. ad Edictum.

QVid ergo, ſi pretium nondum exegit ? aut minoris, quàm debuit,vendidit? actiones[p] ſuas tantummodò[q] præſtabit.

f directa ſc.non contraria. *v.l.5.ff. eod.*
g Iureiurãdo in litem locus eſt in actione depoſiti. *Synopſ.Baſil. 22.Titul.6.ex lib. 13.Titul.2.c.2.*
h eſt enim bonæ fidei. *§.23.ſ. eod.* in his actionibus in litẽ iuratur. *l.3. ſ.de in litem iurando.l.fi. Cod.vnde vi.*
i *l.9.Cod.eodem. l.16.ff.de obligatio. & act.*
k datur tamen ei doli exceptio. *l.7.§.penult. ſ.de pactis.*
l *vide l. 12.ſ.de Sc̃to Macedonia.*
m *l.4.ff.de ſtipulat.ſeruorum.*
n Depoſitũ putatiuo domino ignoranter reſtituens liberatur.
o ad exhibendum.*l.1.Cod.eod.*
p Depoſitũ reddere non videtur, qui quaſi de ſuo rem reddit.
q *vide l. 1.in fi.ff. de act.empt.*
r Reddere & dare differunt.
ſ Imò , qui reddit, dare intelligitur , *l. 94.ff. de verb.ſignif.*
t *l.5. §.2.ſ.commodati.l.39.ff.mãdati. l.5.§.15.ſ de pactis.*
u Depoſitarius culpam etiam leuiſſimam præſtat, ſi ita conuenit.
x idem dicendum, ſi vel mora, vel culpa, vel dolus præceſſit caſum, aut depoſitum fuit cauſa accipientis. *Accurſ.*
y Depoſitarius culpam quoque leuiſſimam præſtat,ſi ſe depoſito obtulit.
z vt leuiſſimam culpam præſtet.
a qui à nemine præſtantur regulariter.*v.l.5.Cod. de pignoratitia.*
b *l.29.ff.eod.l.82. ff.de condit. & demonſtrat.*
c Sigillum deponentis reſignare licet vel coram prætore, vel honeſtis perſonis, *vt hic.* aduerſus eum qui hac forma neglecta id faciat, dolus præſumitur. *adde edictum Iuſtiniani 9.cap.4.*
d vt ita dolo caruiſſe videatur. *l.81.ff.de ſol. l.2.C.quomodo teſtam.aperiant.*
e Præſentia honeſtarum perſonarũ idem præſtat quod præſentia iudicis.
f Interueniſſe dicuntur hic rogati: vt interuenire & rogari idẽ ſit. *Nouella 90.c.1.*
g Diuiduum depoſitum vni reddi poteſt? Atque ita diuidua eandem vtilitatem præſtant in parte, reſpectu partis : quæ tota in toto, reſpectu totius.
h *l.5.in fine.ff.eodem. l.7.§.2. circa medium. ſ. de minoribus. adde l. 6. in fine, ſ. familiæ.l.77.§.26.ff.de legat.2.*
i *§.5.Inſtit. de officio iudicis.* Diuiduum depoſitum, vni ex heredibus repetenti ſolui poteſt: Indiuiduum, ſolui ſolidum poteſt, ſi modò ipſe heres caueat. ſin minus depoſitarius apud alium rectè deponi poſtulabit.
k De in ædem ſeu templum depoſitione aliàs dixi.
l *al.*omnino. quam vocem pro eo quod ipſo iure valeat, accipit Accurſius & Baldus *hic* Romanus *ſingular.1.*vt in *l.obligatione Cod.de ſolutionib.*
m Depoſitum duobus heredibus repetentibus,& ſe heredes, mutuò contendentibus,depoſitarius vni depoſitũ reddere poteſt , exacta ab eo defenſionis cautione.

n id eſt, ſi duo ſe heredes contendant , licet debitori ſoluere cui vult exacta cautione quò ſe ab alio defendat. *Bart.*
o ¶*vt l.41.verſ.ſed & ſi quis.ſ.ad l.Aquil.*
p Depoſiti & iniuriarum tenetur,qui tabulas teſtamenti apud ſe depoſitas (ne ſecreta teſtatoris reuelarentur) legit.
q *vide quæ ſcripſi ad l.2. Cod.de alimentis pupillo præſt.*
r Depoſiti agere poteſt fur & prædo. *l.3.§.1.ff. eod.l.64.ſ.de iudicijs.*
ſ *vide l. 13.ff. de rebus creditis.*
t Depoſitã ſpeciem argẽteam petens , libello ſpeciem & pondus cõplecti debet, niſi ſe ignorare iurauerit. *vide l. 6. ſ. de rei vindicat.*
u Imò, non eſt adiiciendum. *l. 19.§.1.ff.de furtis.*
x vas eſt veſtis ponendæ cauſa. dicitur , ἀπὸ τοῦ ἐγκεῖσθαι, *Pollux 6. & Heſychius.*
† dic vt.ff.
† dic vt ff.
y Deponens ciſtam plenam & ſignatam, rerum ſingularum nomine experiri poteſt , ſi modò cùm ciſtam deponeret,depoſitario res ſingulas oſtendit : ſin minus , ciſtã in genere repetet.
z Hæc verba Trebatij & Labeonis ſententiã emendant , vt depoſita ciſta non ſit neceſſe ciſtã præcisè petere,id eſt,ſufficere ſi res ipſæ petantur.
a ſed quomodò probabitur numerus rerum in ciſta depoſitarũ? ſi ciſta depoſita à depoſitario,dolo adhibito , aperta fuit, ſtabitur iuramento deponentis. *§. 26.ſ.eod.* vt deponens nõ adſtringatur plenè probare de omnibus rebus ibi poſitis: ſi culpa aut caſu fortuito, onus probandi in depoſitariũ trãsfertur , *Bartolus hîc.* & ita intellige *§.5.ſ.eod.*
b *l.5.ff. de peculio.*
c ſi apud duos depoſita res fuerit, & vnus conueniatur , alter electione non liberatur , ſed ſolutione. Quare ſi ambo dolo fecerunt , & alter quod intereſt præſtiterit, alter exemplo tutorum liberatur. *Synopſ. Baſilicon eod.c.3.*
d Depoſitarij plures, & depoſiti in ſolidum tenentur: ſed & doli, ſi modò illi omnes dolũ admiſerint,ſecus ſi vnus tantùm. Quarum obligationum prior illa depoſiti , primaria eſt: ſecunda doli , ſecundaria.
e Imò , in duobus reis hoc receptum eſt , vt ſi ab vno petatur ipſo iure alter liberetur. *l. 2.ff.de duobus reis.*
f *l.15.ff. de tutela & rationibus.*
g Deponentes plures in ſolidum experiri poſſunt,niſi actum ſit vt vni ſolui poſſit.
h *l.17.in princ.ff.eodem.*
i Depoſitum etiam ante tempus ſtatutum & conuentum repeti poteſt, *vt hîc, & §.proximo infrà.* k vt ſequeſter. ſi cauſa iuſta ſit.*l.5. in fi.ff.eodem.*
l Depoſitarius non tenetur niſi de dolo & lata culpa.*l.23.ff.de regulis iuris.*
m Heres rem depoſitam apud defunctum vendens,iuſtam ignorantiæ cauſam habet: proinde hac ſpecie non tenebitur, niſi de eo quod ad eum peruenit.
n Pretium ſuccedit loco rei: etſi exactum non ſit , ceſſio actionis ſuccedet , *vt hîc. & l.2.ff.eodem.* o *§.22.ſ.eodem.l.36.in fi.ſ.de peculio.*
p Ceſſio actionum ſuccedit loco pretij non exacti,& rei.
q niſi dolum admiſerit,*l.7.§.penult.ſ.de tributoria.*

† *l.1.§.21.ff.eodem.*
a *l.12.§.3.in princ.ff.mandati.l.28.ff.de petit.hereditat.*
b Depositi contraria actio depositario datur: directa deponenti.
c *v.quæ notaui ad l.1.§.26.ff.eod.adde l.6.in fi.ff.de his qui notantur.*
d Iurare in litem depositarius non potest: non iuratur, in litem in contraria depositi actione.

3. *Vlpianus* libro 31. ad Edictum.

PLanè si possit rem redimere † præstare nec velit: non caret culpa. quemadmodum si redemptam, vel alia ratione suam factam noluit præstare, causatus. quòd semel ignarus vendiderit.

4. *Paulus* lib.5.ad Plautium.

SEd etsi non sit heres, sed putauit se heredem, & vendidit: simili modo lucrum[a] ei extorquebitur.

De actione contraria & iureiurando in litem. 1. *De sequestre.*

5. *Vlpianus* lib.30.ad Edictum.

EI, apud quem depositum esse dicetur, contrarium[b] iudicium depositi datur[c]. in quo iudicio meritò in[d] litē non iuratur. non[e] enim[f] de fide rupta agitur, sed de indēnitate eius, qui depositum suscepit.

1 ¶ In[g] sequestrem[h] depositi actio competit. si tamen cum sequestre conuenit, vt certo loco rem depositam exhiberet, nec ibi[i] exhibeat: teneri eum palam est. quòd si de pluribus locis conuenit: in arbitrio[k] eius est, quo loci exhibeat. sed si nihil conuenit: denunciandum est ei, vt apud prætorem exhibeat.

2 ¶ Si velit sequester officium deponere[l], quid ei faciendum sit? & ait Pomponius: adire[m] eum[n] prætorem oportere: & ex eius auctoritate denūtiatione facta his, qui eum elegerant, ei rem restituendam, qui præsens fuerit. sed hoc non semper verum puto. nam plerumque non est permittendum, officium, quod semel suscepit, contra legē depositionis deponere: nisi iustissima[o] causa interueniente. & cùm permittitur: rarò[p] ei res restituenda est qui venit. sed oportet eam, arbitratu iudicis, apud ædem[q] aliquam deponi.

6. *Paulus* libro 2. ad Edictum.

PRopriè "autem" in sequestre est depositum, quod à pluribus[r] in solidum certa condicione[s] custodiendum reddendúmque traditur.

1. *De heredibus depositarum.* 2. *De nummulariis.*

7. *Vlpianus* lib.30.ad Edictum.

SI hominem apud se depositū, vt quęstio[t] de eo haberetur, ac propterea vinctū, vel ad malam mansionem extēsum. sequester soluerit misericordia[u] ductus: dolo proximum esse, quod factum est. arbitror: quia, cùm sciret cui rei pararetur, intempestiuè misericordiam exercuit: cùm posset non suscipere talem causam, quàm[x] decipere.

1 ¶ Datur actio depositi in heredem ex dolo[y] defuncti in solidum. quamquam enim alias ex dolo defuncti nō solemus teneri, nisi pro ea parte, quæ ad nos peruenit: tamen hic dolus ex contractu, reíque persecutione descendit. ideóque in solidum vnus heres tenetur. plures verò pro[z] ea parte, qua quisque heres est.

2 ¶ Quoties foro[a] cedunt nummularij, solet primo loco ratio haberi depositariorum: hoc est eorum, qui depositas pecunias habuerunt, non quas fœnore apud nummularios, vel cum nummulariis, vel per ipsos exercebāt. & ante[b] priuilegia igitur, si bona venierint depositariorū ratio habetur. dummodo eorum, qui vel postea vsuras[c] acceperunt, ratio non habeatur: quasi renuntiauerint deposito. 3 ¶ Item quæritur, vtrùm ordo spectetur eorum, qui deposuerunt[d]: an verò simul omnium depositariorum ratio habeatur. & constat, simul admittendos[e]. hoc enim rescripto principali significatur.

8. *Papinianus* lib.9. Quæstionum.

QVod priuilegium exercetur non in ea tantùm quantitate, quæ in bonis argentarij, ex pecunia deposita reperta est: sed in omnibus fraudatoris facultatibus. idque propter necessarium[f] vsum argentariorum ex vtilitate publica[g] receptum est. planè sumptus causa, qui ne-

e Depositi contraria actione non agitur de fide rupta, sed de indemnitate depositarij.
Iuratur in litē vbi de fide rupta agitur. seu aduersum eum qui fidem rupit.
g Depositi, etiā in sequestrem actio datur, qua actione cogitur rē exhibere in loco conuento, vel alij ex locis conuentis.
h *lege 12.§.2.ff.eodem.*
i *l.9.ff.de eo quod certo loco.*
k *vide l.10. in fine.ff.de iure dot.*
l *vt l.1.§.45. ff. eod.*
m sequester suū officiū sua spōte deponere nō potest, nisi ex causa, & iudice interueniente.
n *vel 81. §.1.ff.de solutionib.*
o Causa iustissima sequestrarij muneris deponendi est, si abfuturus sit, aut similis causa. *l.si filiusfamilias, in fi.cum l.sequentib. ff.de procurat.*
p Cito ita videtur legisse Bartolus quærēs quādo citò dicatur. *adde l.si oleum. ff. de dolo.*
q *vide l.1.§.37. ff.eod.*
r *l.17.§.eodem.l. 110.ff. de verborum signif.*
s & certo ordine seruato. *l.vnic.Cod.de prohib. sequest.pecuniæ.*
t de qua in *l.15. §. 41.ff.de iniurijs.* Græcis malam mansionem, τὸ οἴκημα appellari scribit Fornier. *2.select.1.* & *Mali* vocabulo significari quæstionē *Terent in Eunuch. act. 4.scena 4. & in Hecyra act.3. scen.1. in fine. & Nonius in dictione Patibulum ex Sallust lib.4.* malæ māsionis descriptionem cōtineri in Toxari Luciani: nō dissimile esse supplicium apud Socratem 2. *histor.* 42. sed Cuiacius *9.obseru* 37. malam mansionem notat in Basilicis vocari ξυντρεῖον καὶ ξύλον εἰς ὃ ἐμβάλλουσι τοὺς πόδας. eandem, Cedreno κακουχίαν: Plauto, ligneam custodiam appellari: apud acta Apostolorum ξύλον: lignum dici apud Prudentium, *ligno plantas inseri diuaricatis cruribus:* ξύλον, inquam. hinc apud Eusebium, τὰς ἐν τῷ ξύλῳ διατάσεις τῶν ποδῶν, & Lucianus, τὰ σκέλη ἐν τῷ ξύλῳ, κατακεκλεισμένα ποδοκάκκῃ.
u Misericordiam intempestiuè exercens, dolum committere præsumitur: id facere dolus præsumptus. *vide l.5.ff.de seruo corrupto.*
x id est, potius quàm.
y *l.49.ff.de oblig.& act.*
z *l.18.ff.eodem.*
a de hac locutione, *vide quæ notaui ad leg.vltimam, infrà de cur.bon.dando. l.15.§.7.ff. de iniurijs.*

b *l.5.ff.eodem.l.24.§.2.ff. de rebus auth. iudic.* Imò post. *l.24.§.2.ff. de rebus auctor. iudic.possid.*
c *dixi ad l.2.Cod.de iure dominij impetrando.*
d Deponentium eadem inter se conditio est. Ipsi tamen præferuntur fœneratoribus. *l.24.§.2.ff.de reb.auctor.iudic.poss.d.*

cessariè[h] factus est, semper præcedit. nā, deducto eo, bonorum calculus subduci solet.

De heredibus.

9. *Paulus* lib.17. ad Edictum.

IN depositi actione, si[i] ex facto defuncti agatur aduersus vnum ex pluribus heredibus, pro[k] parte hereditaria agere debeo. si vero ex suo delicto, pro parte non ago. meritò: quia æstimatio refertur ad dolum, quem in solidum ipse heres admisit.

10. *Iulianus* lib.2.ex Minicio.

NEc aduersus coheredes eius, qui dolo carent, depositi actio competit.

De seruo deponente.

11. *Vlpianus* lib.41. ad Sabinum.

QVod[l] seruus deposuit, is, apud quem depositum est, seruo † rectissimè reddet ex bona fide. nec enim cōuenit bonę fidei, abnegare id, quod quis accepit. sed debebit reddere ei à quo accepit: sic tamen, si sine dolo omni reddat. hoc est, vt nec culpæ quidem suspicio sit. denique Sabinus hoc explicuit addendo, *nec[m] vlla causa interuenit, quare putare poßit, dominum reddi nolle.* hoc ita est, si potuit suspicari, iusta scilicet ratione motus. cęterùm sufficit bonam fidem adesse. sed & si antè eius rei furtum fecerat seruus: si tamen ignorauit is, apud quem deposuit, vel credidit dominum non inuitum fore huius solutionis, liberari potest. bona enim fides exigitur. Non tantùm autem si remanenti in seruitute fuerit solutum, sed etiam si manumisso, vel alienato: ex iustis causis liberatio contingit: scilicet si quis ignorans[n] manumissum, vel alienatum, soluit. idémque & in omnibus debitoribus seruandum, Pomponius scribit.

Res ibi debet restitui, vbi deposita est: nisi alibi expensis petentis petatur. Bart.

De loco. 1. *De actione sequestraria.* 3. *De periculo rei depositæ.*

12. *Pomponius* lib.22.ad Sabinum.

SI in Asia depositū fuerit, *vt Romæ reddatur:* videtur[o] id actum, vt non impensa eius id fiat, apud quem depositum sit, sed eius, qui deposuit[p].

1 ¶ Depositū eo[q] loco restitui debet, in quo sine dolo malo eius est, apud quem depositum est. vbi vero depositum est, nihil interest. Eadem dicenda sunt communiter & in omnibus bonæ fidei iudiciis. Sed dicendum est, si velit actor suis impensis, suóque periculo perferri rem Romam, vt audiendus sit: quoniam & in ad exhibendum actione id seruatur.

2 ¶ Cum sequestre[r] rectè agetur depositi sequestraria[s] actione. quam & in heredem[t] eius reddi oportet.

3 ¶ Quemadmodum quod ex stipulatu, vel ex testamento dari oporteat post[u] iudicium acceptum cum detrimento rei periret: sic depositum quoque eo die, quo depositi actum sit, periculo eius, apud quem depositum fuerit, est, si iudicij accipiendi tempore potuit id reddere reus, nec reddidit.

De infitiatione depositarij. 1. *De condictione.*

13. *Paulus* lib.31.ad Edictum.

SI quis infitiatus sit non aduersus dominum: sed quod[x] eum, qui rem depositam petebat, verum procuratorē non putaret: aut eius, qui deposuisset, heredem: nihil dolo malo fecit. postea[y] autem[z] si cognouerit, cum eo agi poterit: quoniam nunc[a] incipit dolo malo facere, si reddere eam non vult.

1 ¶ Competit etiam condictio[b], depositæ rei nomine: sed[c] non antequam id dolo admissum sit. non enim quemquam hoc ipso, quòd depositū accipiat, condictione obligari, verùm quòd dolum malum admiserit.

De heredibus depositoris. 1. *De naturali interitu rei depositæ.*

14. *Gaius* libro nono ad Edictum Prouinciale.

SI plures heredes extiterint ei, q deposuerit: dicitur, si[d] maior[e] pars adierit, restituēdā rē præsentib. maiorem[f]

e occupātis tamen melior erit cōditio, *l.19. ff.de re iudi.*
f Argentariorū vsus necessarius. *Nouella 136.*
g de qua, *vide quæ notaui ad l. 51.§.vlt.ff.ad legem Aquiliam.*
h ¶ putà, ad cōseruationem bonorum foro cedentis: & eorum venditionem. *Bart.*
i Heres ex dolo defuncti tenetur pro portione hereditaria: ex proprio, in solidum.
k *l.18.ff.eod.*
l Depositū reddi ei qui deposuit, iustissimè potest, etiamsi seruus sit, nisi iusta causa fuerit credendi dominum id permissurum non fuisse.
† *v.l.35.ff.de solutionib.*
m *l.5.in fine, ff.de reb.cred.*
n *lege 18.ff.de solutionibus. adde §.10. Instit. de mandato.*
o Depositi pactitia exportatio seu in aliū trāslatio, expensis deponentis fieri debet: meritò, res enim eius est.
p quo nomine competit depositario actio, *l. 23.ff eod.*
q Depositum eo loco restitui debet, quo depositum fuit, nisi alio loco, ídque actoris expensis, petatur. *l. 38.ff.de iudicijs. l. 10. l.11.l. 12. ff.de rei vindicat. l. 11. in princ. ff.ad exhib.l.3. in fine ff.de act. empt. l.47.§. 1.vers sed si alibi, ff.de legat.1.*
r *lege 5.§.1. ff. eod.*
s sequestraria actio in sequestrem datur.
t sequestraria actio etiam in heredem sequestri datur. *l.25.ff. eodem. l.8. Codice eodem. vide Robertum 1.sent.23.*
u Depositarius, periculum rei depositæ præstat post litem contestatam.
x *vide l.2.infrà, quod falso tutore.*
y Dolo malo facere quis videtur ab ea die, qua iniustam litigandi causam habuit.
z *l.7.§.2.in fi.ff.de tributoria.l.2.§.5.ff.de doli exceptione.*
a Ab initio quis delegetur, an ex postfacto nihil interesse hinc colligunt. *l.17.§. 4.ff.de ædilitio.l.25.§.5.ff. de heredit.pet t.*
b Depositarius furtiua & sine causa condictione teneri potest.
c *l.16.ff.de condict.furtiua.*
d Depositum diuiduum maiori parte heredum reddi debet, *vt hîc.* Diuiduum enim vni reddi potest. *l.1.§.Idem Pomponius.ff.eodem.*
e vt in casu alienationis rerum Ecclesiæ. *Nouell.120.c.6.vers.si verò noluerit.*
f Maior pars heredum non ex numero personarum æstimatur, sed ex magnitudine portionum hereditariarum.

autem

a vide l.8.ff.de pactis.
b Deposita res si eo modo periit apud depositarium quo peritura erat apud deponentem, depositarius liberatur.
c i.ad dominum, cui res perire solet. *l.6.Cod.de pignoratitia.*
d *l.14.ff quod metus causa. vide l.44.ff.ex quibus causis maiores.*
e Depositũ suæ rei non cõsistit: neque eo casu depositi agitur.
f ignorans s. *vt l.31.§.1. vers. si tamen ignorans.ff.eo. vide l.82.ff.de verbor.obl.* aliàs, rei suæ nemo depositarius est. *l.45.ff.de reg.iur.* ordinariè sc.
g Suum ex deposito commodato, conducto, aut precario nemo habere potest.
h Depositarius si apud aliũ deposuerit, tenetur depositori præstare quanti eius interest, vel cedere actione sua aduersus secundum depositarium.
i *l.1.§.11.ff.eod.*
k sequestri & depositi differẽtia. Deponere etiã vnus potest: apud sequestrẽ nõ deponũt nisi plures, *vt hîc. Synopsis Basilic. 13. c.περὶ μεσεγγυητῶν.*
l *v.l.6.ff.eod.*
m sequestro locus est, cùm aliqua res in controuersiam deducitur.
n vel expectatur cautio. *l.7.in fi.ff. qui satisdare.*
o Apud sequestrem qui deponunt, singuli in solidum deponunt, non pro parte.
p & tenetur depositi sequestraria, *l.5.§.1.ff.eod.*
q sequestri parte à deposito secunda differentia. Qui rẽ communem deponunt, pro parte: qui apud sequestrem litigiosum deponunt, singuli in solidũ deponunt.
r tũc enim quilibet sua parte deposuisse videtur. *l.1.§.44.ff.eod.*
s *vide l.2.§.1.ff. pro herede.*
t sequestri & depositi tertia differentia. Qui deponit simpliciter, proprietatem & possessionem retinet: qui apud sequestrẽ consensu deponunt, possessionem amittunt, *vt hîc. l.interesse.ff. de adquir. possess.* nisi authoritate

autem partem non ex numero vtique personarum [a], sed ex magnitudine portionum hereditariarum intelligendam, cautela idonea reddenda.

1 ¶ Siue autem cum ipso, apud quem deposita est, actum fuerit: siue cum herede eius: & sua [b] natura res ante rem iudicatam interciderit: veluti si homo mortuus fuerit: Sabinus, & Cassius, absolui debere eũ, cum quo actum est, dixerunt: quia æquum esset, naturalem interitum ad actorem [c] pertinere. vtique cùm [d] interitura esset ea res, etsi restituta esset actori.

De eo qui rem suam ex deposito, vel alia causa accepit.

15. *Iulianus* lib.12. Digestorum.

QVi rem suam [e] deponi apud se patitur [f], vel vtendam rogat: nec depositi [g], nec commodati actione tenetur. sicuti qui rem suam conducit, aut precario rogat: nec precario tenetur, nec ex locato.

De depositario deponente.

16. *Africanus* lib.7. Quæstionum.

SI is [h], apud quem rem deposueris, apud alium eam deponat: & ille dolo quid admiserit: ob dolum eius, apud quem postea sit depositum, eatenus eum teneri, apud quẽ tu deposueris, vt actiones [i] suas tibi præstet.

Apud sequestrum plures tantùm deponunt: & tunc possessio amittitur. Delegatio pro iusta præstatione hic fuerit. B.

De sequestre, proprietate, & possessione rei depositæ.

17. *Florentinus* lib.7. Institutionum.

LIcet deponere tam plures, quàm vnus possint: attamen [k] apud sequestrem nõnisi plures [l] deponere possunt. nam tum [m] id fit, cùm aliqua res in controuersiam deducitur [n]. itaque hoc casu in [o] solidum vnusquisque videtur deposuisse [p]. quod [q] aliter [r] est, cùm rem communem plures deponunt.

1 ¶ Rei depositæ proprietas apud deponentem manet. sed & [s] possessio: nisi [t] apud sequestrem deposita est: nã tum demum sequester possidet [u]. id enim agitur ea depositione, vt neutrius possessioni id tempus procedat.

De re deposita ex quatuor causis edicti.

18. *Neratius* lib.2. Membranarum.

DE [x] eo, quod tumultus, incendij, ruinæ, naufragij causa depositum est, in heredem [y] de dolo mortui actio est pro hereditaria [z] portione, & in simplum [a], & intra annum quoque: in ipsum & in solidum, & in duplum, & in perpetuum datur.

De filiofamiliàs.

19. *Vlpianus* lib.17. ad Edictum.

IVlianus, & Marcellus putant, filiumfamiliàs, depositi [b] rectè agere posse.

De re amissa à depositario.

20. *Paulus* lib.18. ad Edictum.

SI sine [c] dolo malo rem depositam "tibi," amiseris, nec depositi teneris. nec [d] cauere debes, si deprehenderis, eam reddi. si tamen ad te iterum peruenerit, depositi teneris.

De emancipatione. 1. Vel manumissione depositarij.

21. *Idem* libro 60. ad Edictum.

SI apud filiumfamiliàs res deposita sit: & emãcipatus [e] rem teneat: pater nec intra annum de peculio debet conueniri: sed ipse filius.

1 ¶ Plus Trebatius existimat, etiam si apud seruum depositum sit, & manumissus rem teneat: in ipsum [f] dan-

iudicis res sequestratur, inuito possessore. *arg.l.3.de adqu.possess.* Butrigari. Aret. Cynus. *l.1.2.Cod.de prohibita seqnestr.*
u neuter ergo possidet: vt quoties inter eos conflictus est de possessione, fiat sequestratio, *vt hîc.* secus si consensum est ab iis, tunc enim sequester possidet in vtilitatem victoris. *l.39.ff.de adquir.possess.*
x *vide l.1.§.1.ff.eodem.*
y *l.7.§.1.ff.eodem.*
z *lege 9.ff.eodem.*
a *l.1.§.1.in fine, ff.eodem.*
b nec tantùm depositi, sed de omnibus aduentitiis. *l.vlt.Cod.de bonis quæ liberis.*
c *vide l.1.Cod.eodem.*
d Imò, cauendum videtur. *l.5.§.2.in fin.ff.de cond.causa data.*
e Depositi post emancipationem filius: post manumissionẽ seruus etiam tenetur.
f *vide l.1.§.18.ff.eodem.*

g ¶ Imò, non datur, *l.1.§.si apud.ff.eod.l.Pomponius.ff.de negotijs.*
h Heredes, depositarij defuncti, si pecuniam depositã diuiserint inter se, pro parte: si non diuiserint, sed ex pecunia deposita lancem vel tale quid conflauerint, in solidum tenentur.
i eodem modo tenentur tutores, si inter se diuiserunt pecuniam *l.55.§.1.vers. planè.ff.de administr. tut.*
k *adde l.3.§.3.ff. commoda.1.*
l hæc verba *seruo constituto* desunt in fragmẽtis collationis legum Mosaicarum tit.10. Pet. Pitheus, vir doctissimus mihíque amicus, *ib.* notat, superiora verba non rectè legi. reponi itaque *seruo restituto.*
m Depositi actione impensæ in depositum factæ repetuntur. nec enim depositarius ad impensas, circa depositum faciendas, tenetur. *l.12.ff.eod.*
n Apud se res alienas esse qui scribit, depositũ fateri seu agnoscere videtur.
o Nummularij ad fidem mensę contestandam plerunque notũ creditoribus faciebant, quantũ penes se esset pecuniæ adnumeratæ vel ab ipso creditore, vel eius actore, *vt hîc. & l.28.ff.eod. l.emptor.§.1.ff.de pactis. l.24. l.vlt.ff.de pecunia constituta. l.vlt.ff.de institoria actione. l.vlt.ff.de obligationib. l.34.ff.mandati.*
p *l.186.ff.de verb. signif.* Commendatum est depositum. ideóque Cuiac. *ad 2.Paul. 12.§.vlt.* notat iuris compositores *in l.vlt.C.eo.* perperam legisse *commodati* pro *commendati.* Ambros. in *lib.de Tobia c.20.* Pignus dicunt, quod pro mutuo ære susceptum est. Cõmendatum autem & depositũ, quod custodiatur causa alicuius cõmissi. Hæc ille. & Paulus 2. *sent.apud collectorum collationis legum Mosaicarum, tit.10.* deponere videtur qui rem custodiendam commendat.
q Corpora nũmorum hîc distinguuntur à quantitate. *v.l.94.ff.de solutionib.* Corpus, idem: quantitas, tantũ-

dam [g] actionem, non in dominum: licèt ex cæteris causis in manumissum actio non datur.

De heredibus depositarij.

22. *Marcellus* lib.5. Digestorum.

SI duo heredes rem apud defunctum depositam dolo interuerterint, quodam vtique casu in partes tenebũtur. nam si [h] diuiserint [i] decem "milia," quæ apud defunctum deposita fuerant, & quina "milia" abstulerint, & vterque soluendo est: in partes obstricti erũt. nec enim amplius actoris interest. Quòd si lancem conflauerint, aut conflari ab aliquo passi fuerint, aliáve quæ species dolo eorum interuersa fuerit: in solidum [k] conueniri poterunt, ac si ipsi seruandam suscepissent. nam certè verum est, in solidum quemque dolo fecisse: &, nisi pro solido, res non potest restitui. nec tamen absurdè sentiet, qui hoc putauerit. planè, nisi integræ rei restitutione, eum, cum quo actum fuerit, liberari non posse: condemnandum tamen, si res non restituetur, pro qua parte heres exstitit.

De impensis factis à depositario.

23. *Modestinus* lib.2. Differentiarum.

ACtione depositi conuentus, seruo constituto [l] cibariorum [m] nomine, apud eundem iudicem vtiliter experitur.

De commendato. de restitutione corporis, vel tantidem. De vsuris.

24. *Papinianus* lib.9. Quæstionum.

L*Vcius Titius Sempronio salutem. Centum nummos quos hac die commodasti mihi, adnumerante seruo Sticho actore, esse apud* [n] *me, vt* [o] *notum haberes: hac epistola, manu mea scripta, tibi notum facio. quæ, quando voles, & vbi voles, confestim tibi numerabo.* queritur propter vsurarum incrementum. respondi, depositi actionem locum habere. quid est enim aliud commendare [p], quàm deponere? quod ita verum est, si id actum est, vt corpora [q] nummorum eadem redderentur. nam si, vt tantundem solueretur, conuenit: egreditur ea res depositi notissimos terminos. in qua quæstione: si depositi actio non teneat, cùm conuenit, tantumdem, non idem reddi: rationem [r] vsurarum haberi non facilè dicendum est. & est quidem constitutũ, in [s] bonæ fidei iudiciis, quod ad vsuras attinet, vt tantumdem possit officium arbitri [t], quantum stipulatio. sed contra bonam fidem, & depositi naturam est, vsuras ab eo desiderare temporis [u] ante moram, qui beneficium in suscipienda pecunia dedit. si tamen ab initio de vsuris præstandis conuenit [x], lex contractus seruabitur.

De patre res puellæ oblatas accipiente. 1. De restitutione, tantidem de vsuris.

25. *Idem* lib.3. Responsorum.

DIe sponsaliorum, aut postea, res oblatas puellæ, quæ sui iuris fuit, pater [y] suscepit. heres [z] eius, vt exhibeat, rectè conuenietur etiam actione depositi [a].

1 ¶ Qui pecuniam apud se non obsignatam, vt tãtumdem redderet, depositam, ad vsus proprios [b] conuertit: post moram in [c] vsuras quoque, iudicio depositi, condemnandus est.

Reddendum esse depositum. 1. Pactum de vsuris. 2. De epistola qua quis fatetur se res accepisse, & creditorem esse.

26. *Paulus* lib.4. Responsorum.

PVblia Mæuia, cùm proficisceretur ad maritum suum, arcam clausam [d] cum veste, & instrumẽtis commendauit [e] Gaię Seię: & dixit ei: *cùm salua saná ve venero, restitues mihi. certè, si aliquid mihi humanum* [f] *contigerit, filio meo, quem ex alio marito suscepi.* Defuncta ea intestata, desidero, res cõmendatæ cui restitui debeant: filio, an marito? Paulus respondit, filio [g].

dem efficit. r *vide Hot.4.obseru.1. & l.9.§.vlt.ff.de rebus creditis.*
s Vsuræ à tempore mortis in depositi actione debentur officio iudicis: quod in bonæ fidei iudiciis tantundẽ præstat, quod in stricti iuris stipulatio expressa. *vt hîc.*
t *vide l.54.ff.locati. v. quæ notaui de officio iudicis ad l.21.ff.de interrog.* De iudice id proditum, *l.7.ff.de negotiis.* u *l.40.in fine.ff.de rebus creditis.*
x *vt l.26.§.1.ff.eod.* Vsuræ in deposito nuda etiam conuentione debentur.
y Depositi tenetur qui me præsente rem meam recipit. vide tamen *l.fideiussor.§.ignorante.ff.de negotiis.* z *l.12.§.2.ff.eodem.*
a imò, non depositi, sed actione negotiorum *l.32.in fi.ff.de negot.* b *v.l.28.ff.eod.*
c *v.l.32.§.2.ff.de vsuris. Paul.2.sent.12.§.2.*
d Clusa. id est clausa.
e Commendare, idem quod deponere.
f his verbis mors innuitur. *l.162.ff.de verb.signif.§.1.Instit.de donationib.*
g heredi. *l.8.Cod.ad exhibendum.*

a valet talis conuentio. *l.24.in fi. s. eodem.*
b Vsuræ pacto etiam nudo in bonæ fidei contractibus debentur. *l.5. Cod. de pactis inter emptorem & vendit.*
c Epistolæ, salutatione dignoscuntur. *Duar. 1. disput. 45.* non necessario tamen. extant enim multæ antiquorum epistolæ sine inscriptione. Deinde mādatorum scripturæ inscriptiones habent. *l. si procurator. s. de procurat. l. si mandato. §. penult. l. si verò non remunerandi. §. cùm quidam. j. mandati.* vt & Imperatorum rescripta, & Iurisconsultorum responsa. *l. interdum. in prin. & §. penult. j. de public. l. Domitius. j. de testam. l. procurator. j. de iure dotium.* & tamen epistolæ non sunt. vide Robertum 4. *sent. 20.*
d i. nutriciis. *August. 4. Emend. 16.* legit, κουρατροφεῖον. *Halo.* κουροτροφεῖον.
e i. quod ordinem, numerū, mensuram egreditur. hinc August. 12. *de ciuitate. quod nos modo quærimus post quinquemillia, & quod excurrit annorum: & lib. 15. numquid credibile est, per mille quadringētos & quod excurrit annos,* &c. Hinc Cicero *in Oratore* excurrentia verba appellat, quæ vltra rhythmum legitimū adduntur: & Quintilianus 4. quadrans, dicitur summa & solida, in qua nihil excurrit. *Budæus hic.* Volusi⁹ Mætianus *in libro de asse, Ingeniosissimè,* inquit *cùm ad denarium ratio conficietur, excurrētis æris nota inuenta est.* Optatus 1. *ad Parmenianum, fermè ante annos 60. & quod excurrit per totam Africā persecutionis est denegata potestas: & lib. 3. ante annos 60. & quod excurrit, fuerat Annulinus.* Vegetius 1. *ad finē. Post primum Punicū bellum, viginti & quod excurrit annorum, pax ita Romanos otio enervauit, vt secundo bello Punico Hannibali pares esse non possent. Cuiacius 1. obseruat. vltim.*

1 ¶ Lucius Titius ita cauit: Ἔλαβον, καὶ ἔχω εἰς λόγον παρακαταθήκης τὰ προγεγραμμένα τοῦ ἀργυρίου δηνάρια μυρία· καὶ πάντα ποιήσω, καὶ συμφωνῶ, καὶ ὁμολογήσω, ὡς προγέγραπται, καὶ συνεθέμην χορηγῆσαί σοι τόκον ἑκάστης μνᾶς ἑκάστου μηνὸς ὀβολοὺς τέσσαρας, μέχρι τῆς ἀποδόσεως παντὸς ἀργυρίου. i. *Suscepi, habeóque apud me titulo depositi supra scripta denariūm argenti decem milia: méque ad præscriptum omnia præstaturum & promitto, & profiteor*[a]*: conuentione scilicet inita: vt, quò ad omne argentum reddatur, in singulos menses, singulásque libras, vsurarum nomine, quaternos tibi obolos subministrem.* Quæro, an vsuræ peti possunt. Paulus respondit, eum contractum, de quo quęritur depositæ pecuniæ modum excedere. "&" ideo secundū[b] conuentionē vsurę quoque actione depositi peti possunt.

2 ¶ *Titius Sempronius salutem*[c] *habere me à vobis auri pōdo plus minus decem, & discos duos, saccum signatumq́; ex quibus debetis mihi decem, quos apud Titium deposuistis: item quos Trophimati*[d] *decem: item ex ratione patris vestri decem, & quod excurrit*[e]. quæro[f], an ex huiusmodi scriptura aliqua obligatio nata sit: scilicet quod ad solam pecuniæ causam attinet. respondit, ex[g] epistola, de qua quæritur, obligationem quidem nullam natam videri: sed probationem depositarum rerum impleri posse. an[h] autem is quoque, qui deberi sibi cauit in eadem epistola decem, probare possit hoc, quod scripsit, iudicem æstimaturum.

Si detur in dotem seruo, & sub titulo depositi in cautionem conferatur.

27. *Idem* lib. 7. Responsorum.

LVcius Titius cùm haberet filiam in potestate Seiam, Pamphilo seruo[i] alieno in matrimonium collocauit: cui etiam dotem dedit, quam sub[k] titulo depositi in cautionem contulit: & postea, nulla denūtiatione a[l] domino facta, pater decessit: mox & Pāphilus seruus[m]. quęro, qua actione Seia pecuniam petere possit, cùm ipsa patri heres exstiterit. Paulus respondit, quoniam dos constitui non[n] potuit, ex causa depositi actione de peculio pecuniam repetendam.

De vsuris.

28. *Scæuola* lib. 1. Responsorum.

QVintus Cæcilius Candidus ad Pacciū Rogatianum epistolam scripsit in verba infrà scripta: *Cæcilius Cādidus Paccio Rogatiano suo salutem. viginti quinque nummorum, quos apud*[o] *me esse voluisti, notum tibi "ita" hac epistola facio, ad ratiunculam meam ea peruenisse. quibus vt primùm prospiciam, ne vacua*[p] *tibi sint, "id est, vt vsuras eorum accipias," curæ*[q] *habebo.* quæsitum est, an ex ea in epistola[r] etiam vsuræ peti possunt. respondi[s], deberi ex bonæ fidei iudicio "vsuras:" siue percepit, siue pecunia in re[t] sua vsus est.

De contrectatione. 1. Et vsu rei depositæ. de vsuris.

29. *Paulus* lib. 2. Sententiarum[u].

SI sacculum[x] vel argentum signatum deposuero: & is, penes quem depositum fuit, me inuito cōtrectauerit: & depositi[y], & furti actio mihi in eum competit.

1 ¶ Si "ex" permissu meo deposita pecunia is, penes quem deposita est, vtatur: vt in cæteris bonæ fidei iudiciis, vsuras[z] eius nomine præstare mihi cogitur.

De litis æstimatione.

30. *Neratius* lib. 1. Responsorum.

SI fideiussor pro te, apud quem depositum est, litis æstimatione damnatus sit: rem[a] tuam fieri.

Bona fides quomodo accipitur. 1. De re deposita apud dominum.

31. *Tryphoninus* libro nono Disputationum.

BOna[b] fides, quę in contractibus[c] exigitur, ęquitatem summam desiderat. sed eā vtrùm æstimamus ad merum[d] ius gentium[e], an[f] verò cum præceptis ciuilibus & prætoriis? veluti reus[g] capitalis iudicij deposuit apud te centū: is deportatus est. bona eius publicata sunt. vtrúmne ipsi hæc reddenda, an in publicum deferēda sint[h]? si[i] tantùm naturale, & gentium ius intuemur: ei, qui dedit, restituenda sunt. si ciuile ius, & legum ordinem: magis[k] in publicum deferenda sunt. nam malè meritus publicè, vt[l] exemplo[m] aliis ad deterrenda maléficia sit, etiam egestate laborare debet.

1 ¶ Incurrit hîc & alia inspectio: bonam fidem inter[n] eos tantùm, quos contractum est, nullo extrinsecus[o] adsumpto[p], æstimare debemus: an respectu etiam aliarum personarum ad quas id, quod geritur, pertinet: exempli loco, latro[q] spolia, "quę" mihi abstulit, posuit apud Seium inscium de malitia deponentis: vtrum[r] latroni, an mihi restituere Seius debeat? si per se dantem, accipientémque intuemur: hęc est[s] bona fides, vt commissam rem recipiat is[t], qui dedit. si totius rei ęquitatem, quę ex omnibus personis, quæ negotio isto continguntur, impletur: mihi[u] reddenda sunt: quo facto scelestissimo, adempta sunt. & probo *hanc esse iustitiam, quæ suum*[x] *cuique ita tribuit, vt non distrahatur ab vllius personæ iustiore repetitione.* Quod si ego ad petenda ea non veniam: nihilominùs ei restituenda sunt, qui deposuit, quāuis malè quæsita deposuit. quod & Marcellus in prædone, & fure scribit. Si tamen ignorans latro, cuius filio, vel seruo rem abstulisset, apud patrem, dominúmve eius deposuit ignorantem: nec[y] ex iure gentium consistet depositum. cuius hęc est potestas: vt alij, non domino sua ipsius res quasi aliena seruanda detur. Et si rem meam fur, quam me ignorante subripuit, apud me etiam nunc delictum eius ignorantem deposuerit: rectè dicetur non contrahi depositum: quia * non est ex fide bona rem suam dominum prædoni restituere compelli. sed & si etiā nunc ab ignorante domino tradita sit, quasi ex causa depositi: tamen indebiti dati condictio competet.

De lata culpa.

32. *Celsus* lib. 11. Digestorum.

QVod Nerua diceret, latiorem[z] culpam dolum esse: Proculo displicebat: mihi verissimum videtur. nā & si quis non[a] ad eum modum, quem hominum natura desiderat, diligens est: nisi tamen ad suum modum curam

d merum ius, ipsum ius.
e quod naturale etiam paulo pòst appellat.
f Bona fides in deposito an æstimanda sit ex iure gentium, ciuili vel prætorio?
g Depositum an sit restituendum reo capitalis iudicij, deportato, & bonis eius publicatis?
h ante inquisitionem bonorū rei. *vide quæ notaui ad l. 4. §. vlt. s. de condict. ob turpem.*
i Iuris naturalis seu gentium cū ciuili hæc pugna est. Naturali iure depositum ei qui deposuit reddendum: Ciuili iure non est reddendum, si reus capitis damnatus sit, & bona eius publicata. Depositū eo casu in publicum deferendū est. Ius ciuile, publicū, præfertur priuato. Ita debitores hominis damnati, cuius bona publicata sūt, fisco, non priuato soluere debent.
k Æquitas non ex mero iure naturali & gentiū cuique consideranda, sed ex iure ciuili potius & prætorio.
l *v. l. 6. in fin. j. de custodia. lege 1. in princip. Cod. ad legem Iuliā. repetund.*
*
m Pœnarū exēplo à debitis homines deterrētur.
n Officium iudicis bonæ fidei actione deseruiens, vltra personas actoris & rei porrigitur.
o Extraneæ personæ in iudiciis admittuntur ex æquo & bono, quia nimirum eorum interest.

f Epistola an & quemadmodum fidem faciat pro scribente, & aduersus eundem vel tertium. *dixi ad l. 34. §. 1. j. de pignorib. l. 24. j. de fideiussorib.*
g Verba enunciatiua non inducunt dispositionem in contractibus, sed probationem. vide quæ notaui *ad l. 29. j. de probat.*
h Epistola interdum pro scribente probat: nimirum quoties capita debiti & crediti connexa habet, vt vnum pro scribente, alterum aduersus scribentem faciat. huiusmodi epistolam, is ad quem missa est quoties recepit, nec improbauit, non contradixit, cùm aduersus id caput nō protestatus est. intelligitur eam epistolę partē cōprobasse. *arg. l. filiusfamiliàs. s. ad Macedonianum.* sic tamen vt eo casu plurimum posse iudicis arbitrium dicamus. *j. eodem iudicem æstimaturum.* hic adde quæ tradit Socinus *regula* 1⁰6.
i *vide l. vnic. Cod. de SCto Claudiano. 11. Vlp. 11.*
k vide Titulum Cod. plus valere quod agitur, quàm quod simulatè concipitur.
l Mala denunciatione domino facta. *Hot. 5. obseru. 12. ex l. 3. Cod. de murilegulis. & Tertull. 2. ad vxorem.*
m an liber fuerit. *vide Nouell. 22. c. 10.*
n Nupsit enim libera seruo. quo casu donum est. *§. vlt. Inst. de nupt.*
o *vide quæ scripsi ad l. 24. s. eodem.*
p Vacua pecunia, otiosa. *vt l. 13. j. de vsuris. l. 25. j. de adulter.*
q Curam depositæ pecuniæ intra certum tempus fœnerandæ promittens, vsuras eius pecuniæ præstat.
r Epistolâ vsuræ constitui possunt.
s Depositarius vsuras debet, si vsuras ex deposito percepit, aut rebus depositis vsus fuit. Idem & in aliis bonæ fidei iudiciis, *Synopsis Basil. 13. Tit. 2. c. 28. in pr.*
t *l. 25. in fi. s. eod. l. 3. 4. Cod. eod.* u *Tit. 12. §. 1.*
x σάκκον *Ecloga ibidem,* sacellum. *Tit. 10. collationis legum Mosaicarum.* vt sit sensus, eū qui deposito à me argento vel sacco signato vtatur præter voluntatem meam, tam depositi, quàm furti in duplum teneri. *Synopsis ibid c. 28 in fi. §. 23. Inst. de act.*
y *l. 3. Cod. eodem.*

z *dic vt in l. 28. in fine, s. eodem.*
a *vide l. 46. s. de rei vind.*
b Bona fides in contractibus æquitatem summam desiderat: hoc est, id exigit, vt res deposita deponenti restituatur, nisi extrinseca & specialis ratio id impediat.
c *l. 4. Cod. de obligat.*
p *vt in Nouell. 88. c. 1.*
q *l. 1. §. 39. s. eodem.*
r Deponenti latroni, dominus præferendus est: hoc est, depositum vero domino potius restituendum, quàm latroni qui deposuit:
s *notanda est hic æqui & boni pugna.*
t *l. 11. s. eodem.*
u domino scilicet, non prædoni.
x Imò, deponenti potius quàm domino, restituenda res videtur. *arg. l. 1. §. penult. s. nautæ, caupones.*
y *vide l. 15. s. eodem.*
z Comparatiuus pro positiuo hic sumitur. *Zas. gloss. in hanc legem: & Corras. 4. Miscell.* Est tamen qui legat, leuiorem. *Hot 3. obseru. 2.* ineptissimè. Hic enim agitur de latiore culpa. *vers. Nam & si quis.* nam ad eum modum, quē hominum natura desiderat diligens est. *j. eod.* quod latioris culpæ definitio est. Quemadmodum & latæ culpæ speciem possis dicere, hanc vocem tantùm, sine consequentibus legisse: quod is facit, qui pro latiore culpa leuiorem hic substituit. Veteres interpretes quinque Culparum species constituunt, latissimam, latiorem, latam, leuem, leuissimam. quod Zasius reprehendit. si quidem maius & minus non constituunt diuersas species. Oldendorpius leuem & leuiorem. Corrasius leuem, leuiorem, leuissimam *ibidem* admittit.
a Hanc negatiuam, siue relinquas, siue expungas, sensus est. Latam culpam duobus iudiciis deprehendi. Primò, si quis non ad eum modum, quem omnes homines: altero, si quis non eodem modo in re aliena, ac in suis rebus, versetur. *vt infrà eodem,* ea dolo proxima est. Leuis est, quoties eandem in alienis, quam in suis rebus diligentiam & fidem præstat, non tamen eam, quam circumspectiores homines & diligentissimi adhibent. & vt paucis dicam, leuis est consueta in rebus suis & alienis negligentia. *lege 22. §. tertio, infrà ad Trebellianum.* Lata, est in suis diligentia, in alienis negligentia. Leuissima, si quæ est, ex imperitia, non affectata. Similis est quæ ratione ætatis, sexus, rusticitatis facilè excusatur.

in de-

in deposito præstat, fraude non[a] caret. nec[b] enim salua fide minorem iis, quàm suis rebus, diligentiam præstabit.

De seruo deponente apud sequestrem.

33. *Labeo* libro sexto Posteriorum à Iauoleno Epitomatorum.

SEruus[c] tuus pecuniam cum Artio in[d] sequestre deposuit apud Mæuium ea condicione, *vt ea tibi redderetur, si tuam esse probasses: si minus, vt Attio* "*redderetur.*" posse dixi cum eo, apud quem deposita esset, incerti agere, id est ad[e] exhibêdum: & exhibitam vindicare. quia seruus in deponendo, tuum ius deterius[f] facere non potuisset.

De deposito non gratis reddito.

34. *Idem* libro 2. Pithanon.

POtes agere depositi cum eo, qui[g] tibi non[h] aliter, quã nummis à te acceptis, depositum reddere voluerit: quamuis sine mora, & incorruptum reddiderit.

a Fraude caret. *Hot.* 3. *obseru.* . & hic alterũ quoque erratum est, adfirmatione substituta hunc locum legere. cùm disertim hoc velit Iurisconsultus, Eum qui non ad eum modum, quem hominum natura desiderat, diligens sit, fraude non carere. Generalis hæc sententia est, à qua hunc casum illicò Iurisconsultus excipit, nisi tamen ad suum modum curam in deposito præstat. Vides, quisquis hæc lecturus es lector, apertã Iurisconsulti sententiam esse, fraude non carere, qui non ad eum modũ diligens sit quem hominum natura desiderat: & tamen fraudem in aliena re & deposito excusari, si quis ad suum modum curam in deposito custodiendo præstet, hoc est, si non minorem in deposito quàm in suis rebus diligentiam præstitit, *vt hic.* sed hæc satis.

b Qui in deposito non præstat eam diligentiã, quàm in suis rebus dolum cõmittit. *Synopsis Basilic.* 13. *Tit.* 2. *c.* 32. 3. *Harmenop.* 9. §. 14.

c Deposita apud sequestrum per seruum potest ipse serui dominus petere.

d In sequestre, est apud sequestrum.

e *l.* 38. ꝟ. *de peculio.*

f *v. l.* 27. ꝟ. *ad Velleianum. l.* 122. §. 1. ꝟ. *de verb. oblig. l.* 175. ꝟ. *de reg. iur.*

g Depositi tenetur, qui pecuniam accepit vt depositum redderet.

h *l.* 2. §. 1. ꝟ. *de condict. ob turpem.*

LIBER SEPTIMVSDECIMVS.

MANDATI[a], VEL CONTRA.

De consensu. 1. *De nuntio, & epistola.* 2. *De verbis mandati.* 3. *De die & conditione.* 4. *De gratuito & mercede.*

Paulus lib. 32. ad Edictum.

OBLIGATIO mandanti cõsensu[b] contrahentium consistit.

1 ¶ Ideò[c] per nuntium quoque, vel per epistolam mandatum suscipi potest.

2 ¶ Item siue *rogo*[d], siue *volo*, siue *mando*, siue alio[e] quocumque verbo[f] scripserit: mandati[g] actio est.

3 ¶ Item mandatum & in[h] diem differri, & sub conditione contrahi potest.

4 ¶ Mandatum[i], nisi gratuitum †, nullum est. nam[k] originem[l] ex officio, atque amicitia[m] trahit. contrarium ergo est officio[n] merces. interueniente[o] enim[p] pecunia, res ad locationem[q] & conductionem potiùs respicit.

Cuius causa mandatum contrahitur.

2. *Gaius* libro 2. Rerum quotidianarum siue aureorum.

MAndatum inter nos contrahitur: siue mea tantùm gratia tibi mandem: siue alia tantùm: siue mea, & aliena: siue mea, & tua: siue tua, & aliena. quòd si tua tãtùm gratia tibi mandem: superuacuum est mandatum: & ob id nulla[r] ex eo obligatio nascitur.

1 ¶ Mea tantùm gratia interuenit mandatum: veluti, si tibi mandem, vt negotia mea geras, vel vt fundum mihi emeres, vel vt pro me fideiubeas.

2 ¶ Aliena tantùm: veluti, si tibi mandem, vt Titij negotia gereres, vel vt fundum ei emeres, vel vt pro eo fideiubeas. 3 ¶ Mea, & aliena: veluti, si tibi mandem, vt mea, & Titij negotia gereres: vel vt mihi, & Titio[f] fundum emeres: vel vt pro me, & Titio fideiubeas.

4 ¶ Tua, & mea: veluti, si mandem tibi, vt sub vsuris crederes ei, qui in rem mutuaretur.

5 ¶ Tua & aliena: veluti, si[t] tibi[u] mãdem, vt Titio sub vsuris crederes. quòd si, vt sine vsuris crederes. aliena tantùm gratia interuenit mandatum.

6 ¶ Tua autem gratia interuenit mandatum: veluti, si mandem tibi, vt pecunias tuas potiùs in emptiones prædiorum colloces, quàm fœneres: vel ex diuerso, vt fœneres potiùs, quam in emptiones prædiorum colloces. cuius generis mandatum, magis consilium est, quàm mandatũ: & ob id non est[t] obligatorium: quia nemo ex consilio[u] obligatur, etiam si non expediat ei, cui dabatur. quia liberũ est cuique, apud se explorare, an expediat sibi consilium.

Si melior, vel deterior fiat causa mandantis. 1. *De re empta pluris.*

3. *Paulus* libro 32. ad Edictum.

PRæterea in[x] causa mandati etiam illud vertitur: vt interim nec[y] melior causa mandãtis fieri possit, interdũ melior[z], deterior verò numquam.

1 ¶ Et quidem si mandaui tibi, vt aliquam rem mihi emeres, nec[a] de pretio quidquam statui, túque emisti: vtrimque actio nascitur.

2 ¶ Quòd si pretium statui, túque pluris emisti: quidam[b] negauerunt †, te mandati habere actionem: etiamsi paratus esses, id, quod excedit, remittere. námque iniquũ[c] est[d], non esse mihi cum illo actionem, si nolit: illi[e] verò, si velit, mecum esse.

4. *Gaius* libro 2. Rerum quotidianarum, vel aureorum.

SEd Proculus rectè eum, vsque ad pretium statutum[f], acturum existimat. quæ sententia sanè benignior est.

De finibus mandati custodiendis. 1. *De mandato non impleto.* 2. *De emptore alius rei.* 3. *De re minoris vendita.* 5. *De re minoris empta: vel tantidem, vel aliud accederet.*

5. *Paulus* lib. 32. ad Edictum.

DIligenter[g] igitur fines[h] mandati custodiendi[i] sunt. nã qui excessit, aliud[k] quid facere videtur.

1 ¶ Et si susceptum non[l] impleuerit, tenetur.

2 ¶ Itaque si mandauero tibi, vt domum Seianã[m] centum emeres, túque Titianam emeris longè maioris pre-

a 4. *Cod.* 35. 3. *Instit.* 27. *Paulus* 2. *sent.* 15. Vide elegantem locũ de mandato apud Ciceronem *pro Roscio Amerino.*

b *Inst. de obliga. ex contractu:* vel patiẽtia. *l.* 6. §. 2. ꝟ. ε. τῆς περὶ συμφωνίας δίδωσιν ἀγωγὴν ἔστι. est ex earum actionum numero quæ consensu contrahũtur. *Synopsis Basil.* 14. *Tit.* 1. *c.* 1.

c Per mutuum & epistolam suscipere & contrahere possumus, quæcunq; solo consensu possunt cõtrahi. *adde l.* 2. §. 2. ꝟ. *de oblig.*

d Mandatum vno rogante, altero recipiẽte perficitur. Hæc duo verba, *Rogo & Recipio.* citra stipulationẽ perficiunt mandatũ. *adde l. quidam.* ꝟ. *de heredib. inst. l.* 1. §. *exceptio.* ꝟ. *quarum rerum actio non detur in l. si negotium. l. si serui mei.* ꝟ. *de negotijs.* Virgilius. Idem orans mandata dabat. Nam & *mando*, verbũ est precarium. Mãdam⁹ libero homini: imperam⁹ villico aut seruo. *Cic.* 1. *de Oratore. Cuiac. C. eod.*

e Mãdat qui rogat, imperat qui velle se ait.

f modò non sit rei inhonestæ. *l.* 6. §. 3. ꝟ. *eod.* Notãdum est interea per verba commendatoria, exhortatoria, consilij, non contrahi mandatum. *l.* 12. §. 12. ꝟ. *eod. l. fi. C. quod cum eo qui.* Idem tradunt esse interpretes, in literis credentiæ generalibus, quæ propter earum generalitatem & obscuritatem, non obligant. *Bart. ad l.* 24. ꝟ. *de fideiussorib.* nisi periculo suo, literas deferenti, scribens credi voluerit: nisi generalitas literarum quibusdam circumstantiis ad speciem aliquam restringatur: veluti, si institor literas credentiæ deferat, qui scripsit, præsumitur mandasse facultatem in ea merce negotiandi.

g Mandandi verba, libera.

h Mandare in diem & sub conditione possumus: mandatum, diem & conditionem recipit. *adde* §. 12. *Inst. eod. Synopsis eod. c.* 1.

i Commodatum eadem ratione gratuitum. *Theophil.* §. 2. *Institut. quibus modis res contrah.*

† nam si datur pecunia, locatio: si res alia, contractus erit nominatus, *do vt facias.* excipe tamen quòd remunerandi gratia datur. *l.* 6. ꝟ. *eod.*

k Gratuita dicimus, quæ originem ex officio & amicitia contrahunt. Proinde quod quis ex officio & amicitia fecerit, eius nomine mercedem iure non postulabit.

l Ex origine cuiusque rei, naturas rerum metimur.

m Amicitia factum non videtur quod fit mercede interposita.

n Officio contraria est merces.

o Gratuitum non est, cùm pecunia interuenit.

p Mandatum gratuitum esse oportet. Nam interueniente pecunia locatio est. *Synopsis eodem c.* 1.

q Locatio & cõductio propriè fit intercedente pecunia & mercede.

r ex contractu obligatio: ex obligatione: actio nascitur. *l.* 42. §. 2. ꝟ. *de procurat.*

f hoc casu mandati, in mandatarium negotiorum gestorũ, in Titium erit actio. *l.* 14. *C. de negot.*

t nisi aliàs non contracturo cõsilium dederis. *l.* 6. §. 5. ꝟ. *eod.* Quid si contracturus eram? adhuc teneberis, si fraudulẽter in eo cõsilio sis versatus. Fraus adhibetur, si lucri captandi causa consilium dedisti. *l.* 8. ꝟ. *de dolo.* Citra fraudem. *l.* 47. ꝟ. *de regul. iuris.* aut cautionẽ de damno præstitam, non teneris, quò refer *l.* 6. §. 5. *l.* 32. ꝟ. *eod.* Quid in delictis? vtroque modo, qui consuluit, tenetur damnum passo. Nam siue cõsultor, non aliàs cõmissurus erat delictum, teneris, quod ex bono malum: si facturus erat, ex malo deteriorẽ facias. *l.* 1. §. 3. ꝟ. *de seruo.* consultori tamen non tenetur, quia liberum habuit non parere.

u ¶ Consilio nudo ac non fraudulento nemo obligatur. *adde l.* 47. ꝟ. *de reg. iuris. c.* 62. *de reg. in* 6.

x Mandatarius interdũ meliorem facit conditionem mandãtis: deteriorẽ verò nunquã. *Synopsis eod. c.* 3. parem & meliorẽ facere potest, at non deteriorẽ.

y Mandatum emendi habens, nullo pretio sibi cõstituto à mãdatore, etiamsi pluris emerit, mandantem obligat, *vt hic.* Certo pretio adiecto, emendi mandatum habens, quâ pluris emerit, eà mandantẽ non obligat, sed ad pretium vsque constitutum tantùm: nam eatenus obligat. §. *proximo & l. sequenti.*

z Mandati meliorem causam non facit, qui id præcisè præstat quod rogatus sit, qui fines mandati non egreditur. *l.* 5. ꝟ. *eod.*

a *l.* 5. §. 5. ꝟ. *eodem.*

b Sabinus & Cassius. §. 8. *Instit. eod.*

† hoc emendatur. *l.* 4. ꝟ. *eod.*

c Est enim mandati actio ex æquo & bona fide. *v. l.* 5. ꝟ. *de obligat.*

d claudicaret enim contractus. *l.* 21. §. *pen.* ꝟ. *de arbit.* Certo tamen casu claudicat mandati actio. *l. eo tempore, in fin.* ꝟ. *de peculio.*

e *vide* ꝟ. *quod quisque iuris.*

f id est, si remittat mandatori superfluum statuti pretij. *l.* 5. *in fi.* ꝟ. *eodem.* Eadem ratione dabimus vtilem actionem mandatori ad rem recipiendam, qui ratum habet quod excedit. i. qui integrum pretium reddere paratus est inuito altero. *Cuiac.* 12. *obseruat.* 34.

g Mandati fines custodiri oportet, *vt hic* nisi actus sint inter se coherẽtes, & alij ab aliis quasi dependentes: tunc enim si vnum mandatum, alterum quoque mandatum intelligitur. *l. qui procuratorem.* ꝟ. *de procuratorib.* Idem est si procurator præsente domino & tacente mandatum excedit. vide Socinum *regula* 252.

h Finis, hîc forma est. *l.* 41. ꝟ. *eod.* hinc illa lex mãdatario datur in Tragœdia Sophoclis, ἔρπε καὶ φύλασσε πρῶτα μὲν μόνον, τὸ μὴ πθυμεῖν πομπὸς ὢν πέρισσα δρᾶν.

i *l.* 10. §. 9. ꝟ. *eodem.*

k Mandati fines non implet, qui aliud facit. Formæ omissio vitiat.

l *l.* 6. §. 1. *l.* 8. §. 4. *l.* 22. *in fi. l.* 27. §. 2. ꝟ. *eod. l.* 5. *l.* 11. *C. eod.* §. 11. *Inst. eod. l.* 17. §. 3. ꝟ. *cõmodati.*

m Aliud emitur re vel quantitate. Mandatum denique non seruat, qui vel aliud vel non eadem quantitate emit, qua rogatus est emere.

a Mandatum vendendi habens, constituto pretio minoris vendere non potest, *vt hîc, & §. sequente.*
b certo pretio iussus rem distrahere, si minoris vendiderit, mandati iudicio, pretij summam poterit integrare: venditionem dissolui non placuit. *Paulus 2. sentent. 15. §. vltimo.*

tij, centum tamen, aut etiam minoris: non videris implesse mandatum.

3 ¶ Item si mandauero tibi, vt fundum meum cẽtum venderes [a], túque eum nonaginta vendideris, & petam fundum: nõ obstabit mihi exceptio[b]: nisi & reliquum mihi, quod deest mandatu meo, præstes: & indemnem [c] me per omnia conserues.

4 ¶ Seruo quoque dominus si præceperit, certa summa rem vendere: ille minoris vendiderit: similiter vindicare eam dominus potest: nec vlla exceptione summoueri, nisi indemnitas ei præstetur.

5 ¶ Melior[d] autem causa mãdantis fieri potest: si, cum tibi mandassem, vt Stichum decem emeres: tu eum minoris emeris: vel tantidem, vt aliud quicquam seruo accederet. vtroque enim casu aut non[e] vltra pretium, aut intra pretium fecisti.

De honorario. 1. *De negotiis gerendis.* 2. *De tacito consensu.* 3. *De re turpi.* 4. *De eo quod interest.* 6. *De mandato generali, vel speciali.* 7. *De eo qui mercede pacta, vel accepta fideiubet. De redemptore litis.*

6. *Vlpianus* libro 31. ad Edictum.

SI remunerandi gratia honor [f] interuenit, erit mandati actio.

1 ¶ Si cui fuerit mandatum, vt[g] negotia administraret: hac actione erit conueniendus, nec rectè negotiorum gestorum cum eo agetur, nec enim ideo est obligatus, quod negotia gessit: verùm idcirco, quod mãdatum susceperit. denique tenetur, etsi non gessisset.

2 ¶ Si passus sim [h], aliquem pro me fideiubere, vel aliàs interuenire: mandati teneor. & nisi pro inuito [i] quis intercesserit, aut donandi animo, aut negotium gerens: erit mandati actio.

3 ¶ Rei turpis[k] nullum mandatum est: & ideo hac actione non agetur.

4 ¶ Si tibi mandauero, quod mea[l] non intererat[m]: veluti, vt pro Seio interuenias, vel vt Titio credas, erit[n] mihi tecum mandati[o] actio, vt Celsus libro septimo digestorum scribit: & ego tibi sum obligatus.

5 ¶ Planè si tibi mandauero, quod tua intererat. nulla erit mandati actio: nisi [p] mea quoque interfuit: aut si non esses facturus, nisi ego mandassem [q], & si mea non interfuit, tamen erit mandati actio.

6 ¶ Apud Iulianum libro tertio decimo digestorum quæritur: Si dominus iusserit, procuratorẽ suum certam pecuniam sumere[r], & fœnerare periculo suo: ita vt certas vsuras domino penderet "dumtaxat:" si pluris fœnerare potuisset, ipse lucraretur: in creditam[s] pecuniam videtur (inquit) accepisse. planè [t], si omnium negotiorum erat ei administratio mandata, mandati quoque eum teneri: quẽadmodum solet mandati teneri "debitor," qui[u] creditoris sui negotia gessit.

7 ¶ Marius Paulus quidam fideiusserat pro Daphnide, mercedem pactus ob suam fideiussionem: & sub nomine alterius ex[x] euentu litis cauerat, sibi certam quantitatem dari. hic à Claudio Saturnino prætore maiores fructus inferre iussus erat: "&" aduocationibus [y] ei idem Saturninus interdixerat. videbatur autem mihi[z] iudicatũ solui fideiussisse: &, quasi redemptor litis extitisset, velle à Daphnide mandati iudicio consequi, quod erat condemnatus. sed rectissimè Diui fratres rescripserũt, * nullam [a] actionem eum propter suam calliditatem habere: quia mercede pacta accesserat ad talem redemptionem. Marcellus autem sic loquitur de eo, qui pecunia accepta spopondit: vt, si quidem "hoc" actum est, vt suo periculo spõderet: nulla actione agat: sin verò non hoc actum est, vtilis[b] ei potiùs actio competat: quæ sententia vtilitati rerum consentanea est.

De salario procuratoris.

7. *Papinianus* libro tertio Responsorum.

SAlarium [c] procuratori constitutum si extra ordinem

e Indemnitatis præstatione satisfit aduersario *vt hîc, & §. proximo.*
d Meliorẽ causam mandantis facit qui vel nõ vltra pretiũ, vel intra pretium facit.
e *vide l. 4. ff. eodem.*
f i. salariũ. Honor seu remuneratio distinguitur à mercede.
g Ex mandato gerendi, nõ negotiorum, sed mandati actio oritur.
h Qui patitur pro se alium fideiubere vel interuenire, mandare videtur: mandati denique tenetur. Mandati actio fideiussori in reum principalem competit. *vid. l. 18. l. 40. l. 53. ff. eod. §. 6. Instit. de fideiussoribus.*
i *l. 40. ff. eod.*
k Turpis rei nullum mandatum est. *Synopsis Basilicon 14. Titul. 1. c. 6. §. 3. l. 22. §. 6. §. 7. Inst. eodem, l. 25. §. 2. ff. de contr. empt.*
l *al.* quod mea intererat. Græci hunc locum ita reddunt, si tibi mandauero, vt pro alio aliquid agas, mandati actio inter te & me nascitur, *vt hîc.* sin pro te solùm, non tamen extra quàm si facturus nõ fuisses nisi ego mandassem, vel si mea quoque interfuit. *Synopsis eod. d. §. 3.* Albericus ita, quod mea non intererat, nec tua, sed tertij.
m principaliter scilicet. *Hot. 4. obs. 32.*
n atqui mandati actio tunc cõpetit, cùm cœpit interesse mandantis. *l. 8. §. 6. ff. eodem. vide Cuiacium 17. obseruat. 29.*
*
o quàm credam ei cuius interest.
p Mandatũ cõualescit, cùm primùm interesse incipit.
q & cauissem damnum tibi præstari. *vide l. 32. ff. eodem.* aliàs non teneor. *vide quæ notaui ad l. 2. in fi. ff. eodem.*
r *adde l. 10. §. 13. ff. eodem.*
s id est, mutuam. *l. 2. ff. de rebus creditis.*
t i. hoc casu, mandati: superiore, ex mutuo tenebitur.
u *vide l. 38. in pr. ff. de negot.*
x Pactum de quota litis non est obligatorium, *vt hîc, & l. 7. ff. eod.* vt fideiubeas, obligatorium est, & actionem mandati parat.
y potest enim *l. 6. in fine, ff. de postulando: l. 9. ff. de pœnis.*
z mihi quasi iudicatum solui fideiussisset, non quasi redemptor litis extitisset. *Hot. 5 obseruat. 9.*
a *vide l. 134. in fine ff. de regulis iuris.*
b non mandati, quia merces interuenit. *l. 1. in fine, ff. eodem.* sed præscriptis in factũ, *do vt fideiubeas. adde l. 19. §. 1. 2. ff. de donationib. Bart.*
c ὀψώνιον, Salarium procuratori litis constitutum extra ordinem petitur, & considerat iudex an pro labore de eo conuenerit, tunc enim solui debet: non quia litis euentum multa pecuniaria procurator nefariè redemit. *Synopsis Basilic. eodem cap. 7.*
d ¶ considerandum est etiam, certúmne fuerit, an incertum. *v. l. 17. Cod. eod. l. 1. l. 2. ff. de proxeneticis: adde l. 56. §. 3. ff. eodem. adde Cuiac. 16. obs. 16.*
e Pacto etiam nudo salarium promissum debetur.

peti cœperit: considerandũ erit: an laborem dominus remunerare voluerit [d], atque ideo fidem adhiberi placitis[e] oporteat: an euentum[f] litium, maioris pecuniæ præmio, contra[g] bonos mores procurator redemerit.

De procuratore non reddente instrumenta. 1. *De collusione procuratoris.* 2. *De executione litis.* 3. *Si procurator procuratorem faciat.* 4. *Si tutor contutori mandauerit.* 5. *De mandato bona fide seruientis, vt redimatur, & manumittatur.* 6. *De eo quod interest.* 7. *Si fideiussores ex substantia debitoris soluerunt.* 8. *Vel condemnati non appellarunt.* 9. *Quid est restituendum.* 10. *De emptione serui.*

8. *Vlpianus* lib. 31. ad Edictum.

SI procuratorem dedero, nec[h] instrumenta[i] mihi causę reddat: qua actione mihi teneatur? & Labeo putat, mãdati eum teneri: nec esse probabilem sententiam existimantium, ex hac causa agi posse depositi. vniuscuiusque enim contractus initium[k] spectandum, & causam.

1 ¶ Sed [l] & si per collusium [m] procuratoris absolutus sit aduersarius: mandati eum teneri. sed si soluendo nõ sit: tunc de dolo [n] actionem aduersus eum, qui per collusionem[o] absolutus sit, dandam ait.

2 ¶ Sed & de lite[p], quam suscepit[q] exsequendam, mãdati eum teneri constat. 3 ¶ Si quis mandauerit alicui gerenda negotia eius [r], qui ipse sibi mandauerat: habebit mandati actionem, quia & ipse tenetur [s]. tenetur autem, quia agere potest. quanquam enim vulgò dicatur, procuratorem ante[t] litem contestatam facere procuratorẽ non posse: tamen mandati actio est. ad[u] agendum enim dumtaxat hoc facere non potest. 4 ¶ Si tutores mandauerint contutori[x] suo mancipium emendum pupillo, & ille non emerit: an sit mandati actio? & vtrùm tãtùm mãdati: an verò & tutelæ? & Iulianus distinguit: referre enim "ait" cuius generis seruum, tutores vni tutorum mandauerint, vt emeret. nam si superuacuum seruum, vel etiam onerosum: mandati actione tantum eum teneri: tutelæ non teneri. si verò necessarium seruum: tunc & tutelæ eum teneri, "non" solùm, sed & cæteros. nam & si (non) mandassent, tenerentur tutelæ, cur seruum pupillo necessarium non comparauerunt. non sunt igitur excusati[y], quod contutori mandauerunt: quia emere debuerunt. planè habebunt nihilominus mandati actionem: quia mandato nõ est obtemperatum. Cõtra[z] quoque Iulianus ait, tutorem, qui emit, mãdati actionem habere aduersus contutores suos.

5 ¶ Si liber homo, cùm bona fide seruiret, mandauerit Titio, vt redimeretur: & nummos [a] ex eo peculio dederit, quod ipsum sequi, non apud bonæ fidei emptorem relinqui debuit. Titiúsque, pretio soluto, liberum illum manumiserit: mox ingenuus pronũciatus est: habere eum mandati actionem: Iulianus ait, aduersus eum, qui se redimendum mandauit: sed hoc tantùm inesse mandanti iudicio, vt sibi[b] actiones mandet, quas habet aduersus eum, à quo comparauit. Planè si[c] eam pecuniam dederit, quæ erat ex peculio ad bonæ fidei emptorem pertinẽte: nullæ ei (inquit Iulianus) mandari actiones possunt: quia[d] nullas habet, cùm [e] ei suos nummos emptor dederit, quinimo (inquit) ex vendito manebit obligatus. sed & hæc actio inutilis est: quia quantum[f] fuerit consecutus, tantum empti iudicio necesse habebit præstare. 6 ¶ Mandati actio tunc competit cùm[g] cœpit interesse[h] eius, qui mandauit. cæterùm, si nihil interest, cessat mandati actio. & eatenus[i] competit, quatenus interest, Vtputa mandaui tibi, vt fundum emeres, si intererat mea emi, teneberis. cæterùm si eundem hũc fundum ego ipse emi, vel alius mihi, neque interest aliquid: cessat mandati actio. Mandaui, vt negotia gereres. si nihil deperierit, quamuis nemo gesserit, "nulla actio est." aut si alius idoneè gesserit, cessat mandati actio. & in similibus hoc idem erit probandum.

7 ¶ Si ignorantes[k] fideiussores debitorem soluisse, vel etiam acceptilatione, siue pacto liberatum, ex[l] substantia debitoris soluerunt: non tenebuntur mandati.

f *l. 6. in fine, ff. eodem.*
g *l. 53. ff. de pact.*
h Procurator instrumenta litis non reddens, mandati tenetur non depositi. Cur ita? Huius contractus origo est à mandato, non à deposito.
i *vide l. 10. ff. de edendo.*
k Initium contractus spectandum. facit *l. 10. §. 4. ff. eod. v. l. 12. ff. de Scto Macedoniano.*
l Procurator colludens cum aduersario, mãdati conueniri potest: in subsidium eius, is qui collusione procuratoris absolutus est.
m collusionem.
n *v. l. 7. §. 9. ff. de dolo.*
o Collusio duorum, tertio non nocet.
p Procurator qui litem susceptam non exequitur, tenetur mandati. Ita tria hîc vitia procuratorum, instrumenta non reddere, colludere, *vt ff. eodem.* litem susceptam non exequi.
q *adde l. 6. in fine, ff. de negotijs. l. 17. §. 2. ff. commodati.*
r Procurator ad negotia, substituere suo loco alium procuratorem potest: ad iudicia procurator, non potest, nisi post litem contestatam. *l. 28. ff. de negotijs.*
s *l. 14. ff. eodem.* si res non magni sit præiudicij: aliàs primi mandatoris permissio requiritur. *l. 15. §. 2. ff. de diuersis.*
t *l. 4. in fine ff. de appellat. l. 8. l. 11. circa finem, Cod. de procuratorib.*
u id est, procurator ad iudicia constitutus.
x Procuratorẽ suum tutor contutorem suum facere potest.
y Cur ita? *vide titulum Codicis, si tutor non gesserit.*
z Mandante aliquid tutore cõtutori, hinc inde inter mandantem mandatariũ nascitur actio mandati, non tutelæ.
a *l. 7. Cod. de act. empt.*
b Procurator actionem sibi quæsitam occasione mandati, mandanti cedere tenetur *lege 45. ff. eodem.*
c Quoties pecunia soluta pretij nomine non fit accipientis, & res tradita euincitur, cessant hinc inde actiones.
d Nullum quod est cedi non potest.
e *l. 22. §. 8. in fin. ff. eodem.*
f *§. vlt. ff. eodem.*
g Imò etiam si non intersit. *v. l. 6. §. 4. ff. eodem.*
h Mandati actio ei cuius interest datur: vbi nihil interest, cessat.
i Mandati actio quatenus interest datur.
k Fideiussori qui ignoranter soluit indebitum consulitur, agendo & excipiendo, *vt hîc & §. 8. ff. eod. l. 29. §. 2. ff. eod.*
l Fideiussores bona debitoris principalis distrahere possunt, ne in custodiam publicam coniiciantur. *Bart. & Castrensis in Authent. si captiui 37. Cod. de Episcopis.*

8 ¶ Quod

a Idque contra bonam fidem *l.10.j.in f.C.eod.* b *l.31.§.2.in f.s.de negotiis l.17. Co.de procuratoribus.* c paupertas & inopia excusat à prouocatione,*vt hic*:à multa.*l.6.in f.s.de officio præsid.* d *l.55.j.eod.* e *l.5.§.2.s.eo.*
f Dolum,pecunia accepta:*vt hîc*:latentem culpam gratia arguit *j.eod.*
g Procuratorem gratiam facere non posse hinc colligit Baldus.
h improuisus enim casus à mandatario nõ præstatur. *l.13. Cod.eod.*
i Cedens iura tenetur cessionarium procuratorem facere in rem suã. *adde l.quod si minor,s. de minorib.l.plam s.familiæ.*
k puta, quòd ante traditionẽ non obligaueris, non manumiseris,seruitutem non imposueris. *l.2.in pr. j.de here.vend.facit l.6.j.de ædq.rer.dom. l.si quis à multis s.de noxalib.*
l *l.59.§.1.j.eo.*
m Procurator bonam fidẽ præstare debet.
n *§.9.j.eod.l.13.§.1.j.de vsuris.*
o Vsuræ actione mandati veniunt. Procurator vsuras præstat ex mora, *vt hîc.* si pecuniam domini fœnori dedit.*ver.Sed etsi j.eod.* si in vsus suos pecuniam vertit, *ver.quod si,j.eod.*
p quæ sc.legitimo modo in regionibus frequẽtantur, *vt j.eod.* eámque verborum hîc traiectionem notat Cuiaci⁹ 13.*obs.*15.
q vsuras legitimas præstat procurator, quibus casibus eas præstare mandanti cogitur.
r de vsurarum legitimo modo dixi *ad l.1. §.3.j. de pignorib.*
s Centesimas, exemplo tutorum & curatorum & Duumuirorũ qui reip. negotia gesserunt:nam ab his procuratores vel gestores differre non sinit lex 38 *s. de negotiis. Cuia.d.loco.* Porro quod de anatocismo hîc adfertur,nimis cõtrarium est. Dixi interim de anatocismo *ad l. 28.Cod. de vsuris.*
t *vt l.6. §.6.s. eodem.*
u Mandati non agit, cui ex mutuo competit actio. Cur ita? Agendum ex eo contractu est qui præcipuè geritur,non ex alio,*facit l.8.in pr.s.eod.* x *l.31.s.de negot.l.19.s.de Institor.* y Cedenda nobis actione, hoc est quę nobis cedenda est à procuratore,etiam abuti possumus.Proinde ipsi,aduersus eum qui actione quæsitam cedere debeat experiri licet, vel vt debitorem ipsum liberet,vel vt eum mihi vel alii deleget. z *l.45.j.eod.*
a Dos mandati actione restituenda non matri, etsi numerauit, sed filiæ, quæ matri mandauit dotem stipulari. b Mandatum est conuentio,qua is qui quid rogatur,procuratoris animó,in se recipit gratuito daturum facturúmue *vt hic.& l. 2.j.de proxenetis.* c *adde l.42.s.de negotiis.* d Mandati non tenetur qui rogatus est consilium alteri impertiri.Si tamen dolo quid fecerit,doli tenebitur.
e Quid si maiores, quàm testator rogauerit,vsuras tutores stipulati sunt, an eis lucro,an verò eorum pupillis cedet? *v.l.47.§.1.j.de administ.tut.*
f vsuras,sortis creditæ voluntate domini,procurator nõn restituit,si sortem suo periculo credidit:hoc est,nisi consensu domini suo ac proprio periculo credidit: cur enim dominus vsuras ex ea pecunia exspectaret, quam suo periculo credi noluit? g Mandati iudicio continẽtur mutuæ præstationes, vt fructuum, ita sumptuum & impensarum.
h *§.2.s.eod.l.59.§.1.j.eod.*
l.12.§.9.s.eodem.

8 ¶Quod & ad actionem fideiussoris pertinet.& hoc ex rescripto Diuorum fratrũ intelligere licet. huius verba hæc sunt Catullo Iuliano.Si hi, qui pro te fideiusserãt, in maiorem quantitatem damnati,quam debiti ratio exigebat,scientes [a] & prudentes auxilium appellationis omiserunt:poteris,mandati agentibus his, æquitate iudicis tueri te.Igitur, si ignorauerunt, excusata ignorantia est.si scierunt,incumbebat eis necessitas [b] prouocandi.ceterùm dolo versati sunt, si non prouocauerunt. quid tamen,si paupertas eis non permisit? excusata est [c] eorum inopia.sed & si testato conuenerunt debitorem, vt,si ipse putaret,appellaret:puto rationem eis constare.

9 ¶Dolo autem facere videtur,qui id, quod potest restituere,non [d] restituit.

10 ¶Proinde si tibi mandaui,vt hominem emeres,túque emisti:teneberis mihi,vt restituas. sed & si dolo emere [e] neglexisti,(fortè enim,pecunia [f] accepta, alii cessisti, vt emeret)aut si lata culpa(fortè si gratia [g] ductus,passus es aliã emere)teneberis:Sed & si seruus,quem emisti,fugit:si quidem dolo tuo,teneberis:si dolus non interuenit, nec culpa,non [h] teneberis,nisi ad hoc,vt caueas:si in potestatem tuam peruenerit,te restituturum.Sed & si restituas,"&"tradere debes,& si cautum est de euictione: vel potes desiderare,vt tibi caueatur: puto sufficere, si mihi hac actione cedas,vt [i] procuratorem me in rem meã facias:nec amplius præstes,quàm consecuturus sis.

9. *Paulus* libro trigesimosecundo ad Edictum.

DE tuo etiam facto [k] cauere debes.

De emptione fundi. 1. *vel serui.* 2. *De fructibus.* 3. *De vsuris.* 4. *De mutuo.* 5. *De fideiussione.* 6. *De stipulatione. De dote.* 7. *De monitione & consilio.* 8. *De vsuris.* 9. *De fructibus & impensis.* 11. *De solutione.* 12. *De exceptione omissa à fideiussore.* 13. *Si creditor fideiussori acceptum ferat, aut donet, aut liberationem leget, aut eum heredem instituat.*

10. *Vlpianus* libro trigesimoprimo ad Edictum.

IDémque & in fundo,si fundum emit procurator. nihil enim [a] mpliùs, quàm bonam [l] fidem, [m] præstare eum oportet,qui procurat.

1 ¶Sed & si de sanitate serui procuratori cautum est, aut caueri potest,aut de ceteris vitiis: idem erit dicendũ: aut si culpa caueri non curauerit,condemnabitur.

2 ¶Si ex fundo,quem mihi emit, procurator fructus [n] consecutus est: hos quoque officio iudicis præstare eum oportet. 3 ¶Si procurator meus pecuniam meam habeat,ex mora vtique vsuras [o] mihi pendet [p]. Sed & si pecuniam meam fœnori dedit, vsurásque consecutus est: consequenter dicemus,debere eum præstare, quantumcũque emolumentũ sensit:siue ei mãdaui, siue non. quia bonæ fidei hoc congruit, ne de alieno lucrum sentiat. Quòd si non exercuit pecuniam,sed ad vsus suos conuertit,in vsuras conuenietur,quæ [q] legitimo [r] modo in regionibus frequentantur.Denique Papinianus ait,etiamsi vsuras exegerit procurator,& in vsus suos cõuertit,vsuras [s] eum præstare debere.

4 ¶Si quis Titio mandauerit,vt ab actoribus suis mutuam [t] pecuniam acciperet: mandati eum non acturum, Papinianus libro tertio responsorum scribit:quia [u] de mutua pecunia eum habet obligatum: & id eo vsuras eum petere non posse,quasi ex causa mandati,si in stipulationem deductæ non sunt.

5 ¶Idem Papinianus libro eodem refert fideiussori condemnato:qui ideo fideiussit, quia dominus procuratori mandauerat,vt pecuniam mutuam acciperet:vtilem actionem dandam, quasi [x] institoriam,quia & hic quasi præposuisse eum mutuæ pecuniæ accipiendæ videatur.

6 ¶Si cui mandauero, vt à Titio stipuletur: potero [y] cum eo,cui mandaui,agere mandati,vt eum accepto liberet,si hoc velim:vel,si malim,in hoc agam,vt eum [z] deleget mihi,vel"si"cui alij voluero. ¶Et Papinianus libro eodem scribit:si mater pro filia dotẽ dederit:eámque mãdante filia vel ilico stipulata sit,vel etiam postea: mandati [a] eam teneri:quamuis ipsa sit,quæ dotem dederit.

7 ¶Si quis ea,quæ procurator suus, & serui gerebant, ita demum rata esse mandauit, si interuentu Sempronij gesta essent,& malè pecunia credita sit:Sempronium,qui nihil dolo fecit,non teneri,& est verum eum,qui non animo [b] procuratoris interuenit, sed affectionẽ amicalem [c] promisit in monendis procuratoribus,& actoribus, & in regendis consilio:mandati [d] non teneri: sed si quid dolo fecerit,non mandati,sed magis de dolo teneri.

8 ¶Si mandauero procuratori meo, vt Titio pecuniã meam credat,sine vsuris,ísque nõ sine vsuris crediderit [e]: an etiam vsuras mihi restituere debeat,videamus.& Labeo scribit,restituere eum oportere, etiam si hoc mãdauerim,vt gratuitam pecuniam daret. quamuis, si [f] periculo suo credidisset,cessaret(inquit Labeo) in vsuris actio mandati.

9 ¶Idem Labeo ait,& verum est,reputationes [g] quoque hoc iudicium admittere. & sicuti fructus [h] cogitur restituere is,qui procurat:ita sumptum [i],quem in fructus percipiendos fecit,deducere eũ oportet, sed & si ad vecturas suas,dum excurrit in prędia, sumptum fecit:puto hos quoque sumptus reputare eum oportere. nisi" si "salariarius [k] fuit:& hoc conuenit,vt sumptus de suo faceret ad hæc itinera,"hoc est de salario."

10 ¶Idem ait,si quid procurator citra mandatum in voluptatem [l] fecit,permittendum ei [m] auferre,quod sine damno domini fiat:nisi rationem sumptus istius dominus admittit.

11 ¶Fideiussores,& mandatores,etsi sine iudicio soluerint,habent actionem mandati.

12 ¶Generaliter Iulianus ait,si fideiussor [n] ex sua persona omiserit exceptionem,qua reus vti non potuit: si [o] quidem minùs [p] honestam [q], habere eum mandati actionem:quod si eam,qua reus vti potuit, si sciens [r] id fecit, non habiturum mandati actionem:si modo habuit facultatem rei conueniendi,desiderandíque,vt ipse susciperet potiùs iudicium [s] vel suo,vel procuratorio nomine.

13 Si fideiussori donationis [t] causa [u] acceptum factum sit à creditore: puto si fideiussorem remunerari voluit creditor,habere eum mandati actionem. Multo [x] magis, si mortis causa accepto tulisset creditor:vel si eam [y] liberationem legauit.

11. *Pomponius* libro tertio ex Plautio.

SI ei, cui damnatus ex causa fideiussoria fueram,heres postea extitero:habebo mandati [z] actionem.

1. *Si fideiussori & filiofam.vel seruo donaturus,pro eo soluit.* 3. *De seruo.* 4. *vel filiofamil.fideiussore.* 5. *Si filiofam. mandetur vt soluat.* 7. *Cui datur actio contraria.* 8. *Si patronus,prædium emens,& partem pretij soluens, iusserit liberto reliquum soluturo,tradi:ísque reliquum soluerit, deinde patrono prædium vendenti consenserit:* 9. *De sumptibus à mandatario factis,& de vsuris.* 10. *De pecunia data,vt creditori soluatur.* 11. *De mandato adolescentis luxuriosi.* 12. *De epistola commendatoria.* 13. *De eo qui pro filiofamil.mutuante fideiußit.* 14 *De mandato post pecuniam creditam.* 15. *De mandato tutoris.* 16. *De reuocatione mandati.* 17. *De monumento faciendo.*

12. *Vlpianus* libro trigesimoprimo ad Edictum.

SI verò [a] non [b] remunerandi causa, sed principaliter donando [c],fideiussori remisit actionem:mãdati [d] eum non acturum [e].

k ea forma dicitur,qua fideicommissarius,legatarius,depositarius: alii legunt,*salarium fuit.* l ad voluptatem fecit *Holoand.*
m *v.l.3.§.4.s.de in rem vers.* n Fideiussor mandati actionem habet,etiamsi sciens omiserit exceptionem minus honestam, qua ipse vti potuit ex persona sua, reus non potuit.Mandati actionem non amittit, qui exceptionem inhonestam rei iudicio omisit: potest enim fideiussor inhonestã exceptionem omittere.
o Quæ sit minus honesta exceptio, hîc quæritur. Potest sumi exemplũ de exceptione ex edicto, quod quisque iuris, quam Græci vocãt exceptionem stellionatus, videlicet cùm is qui decoxit creditoribus,impetratis nouis tabulis, agit cũ debitoribus suis.Repellitur enim exceptione stellionatus:quia vt stellionatus est in creditore,qui nõ numeratam pecuniam, vel numeratã iterũ accipit, etiamsi ex sententia iudicis ei soluatur,*l.29. in fi. j.eod.* ita & in debitore qui decoquit creditoribus, licèt legis beneficio,id est nouarum tabularum,ei debitum remittatur.*l.bona fides,j.de act.empt.* Decoctor autẽ aduersus decoctorem hac exceptione nõ vtitur, quia absurdum est, vitiũ in quo ipse sit, obiicere ipsum alteri, cętera vide apud Cujacium.11.*obseruat.*40.
p Quid si honestã omisit? mandati quoque exceptionẽ habebit vt ἐξ ἀντιδίου στελῆς hîc colligitur: (vt si omisit exceptionẽ pacti in suam personam concepti vel intercessionis, vel tẽporis, qua reus vti non potuit) quod ita procedit, nisi reo caueré velit de indẽnitate.*l.29.in fi. j.eod.l.penult. s. ad Vellei:* quæ cautio non desideratur ab eo qui exceptionẽ inhonestẽ omisit. *Cuiac.ibid.*
q Cur licet ei minus honestã mittere? Excusatus est pudor eius qui minus honesta exceptionẽ vti noluit *l.48.j.eod.*
r *l.29.j.eodem.*
s vide *l.1.in fi.j.de eo qui pro tutore.*
t Mandati actione aduersus reum principalem fideiussor experiri potest,cui creditor remunerandi animo, debitum rei principalis inter viuos, vel mortis causa donationi accepto tulit, vel liberationem legauit. *vt hic.* Secus si simpliciter ei donauit.*l.12.j.eod.*
u *l.9.l.10.l.11.j.pro socio facit l.19.§.1.j.de donat.*
x Remunerandi causa præsumitur fieri mortis causa donatio & legatum.
y *al.*ei. z imò, ex stipulatu,non mandati.*l.21.in fin.j.de fideiuss.*
a verò,particula aduersatiua.
b Remunerationis & donationis simplicis differẽtia.Qui principaliter donat, citra obligationem vllam nouum beneficium refert: qui remuneratur, donat,sed prouocatus.
c *sub.*inter viuos.
d imò:si creditori fideiussoris acceptum tulero,fideiussor ex mandato agere poterit.*l.26.§.3.j.eod.*
e Cur ita? ei nihil abest: creditori nihil adest. Remissæ actionis ea conditio est.

a *ſub.*inter viuos. b Soluit creditori fideiuſſor,qui per alium ſoluit.i.ſolutione vtroque modo facta, mandati actio eſt fideiuſſori in reum principalem. c Cur non acturi? patri vel domino donatū noluit,qui ſoluit. Qui fingitur filio vel ſeruo donare,patri vel domino donare non intelligitur,fictionis fictió non eſt. *l.cum poſt,§.gener.ff.de iure dotium.* d mandati agit dominus ex ſolutione ſerui fideiuſſoris.

1 ¶Marcellus autem fatetur,ſi quis donaturus [a] fideiuſſori, pro [b] eo ſoluerit creditori, habere fideiuſſorem mandati actionem.

2 ¶Planè inquit:ſi filiusfamilias, vel ſeruus fuit fideiuſſor:& pro his ſoluero donaturus eis, mandati patrem, vel dominum non [c] acturos,hoc ideo:quia non patri donatum voluit,qui ſoluit.

3 ¶Planè ſi [d] ſeruus fideiuſſor ſoluerit, dominū mandati acturum.

4 ¶Idem Marcellus ibidem ait:ſi filiusfamilias non iuſſu patris fideiuſſerit [e], ceſſat mandati actio,ſi nihil ſit in peculio:quòd ſi iuſſu, vel ex peculio ſolutum eſt,: multo magis habet pater mandati.

5 ¶Si filiofamilias mādaui,vt pro me ſolueret:patrem, ſiue ipſe ſoluerit,ſiue filius ex peculio, mandati acturum Neratius ait,quod habet rationem. nihil [f] enim mea intereſt,quis ſoluat.

6 ¶Si filiofamilias mandauero,vt pro me ſolueret:& emancipatus ſoluat:verū eſt in [g] factum actionē filio [h] dādam:patrem [i] autem, poſt emancipationem ſoluentem, negotiorum geſtorum actionem habere.

7 ¶Contrario [k] iudicio experiuntur,qui mandatū ſuſceperunt. vtputa qui rerum, vel [l] rei vnius procurationē ſuſceperunt. 8 ¶ Inde Papinianus quærit: ſi patronus prædium,quod emerat,pro quo pretij beſſem [m] exſoluerat,iuſſerit liberto ſuo tradi [n], vt ille reſiduum [o] pretij redderet:deinde,reddito pretio, vēdenti fundum patrono libertus conſenſerit: trientis pretium an libertus poſſit repetere.& ait:ſi mandatum ſuſcepit initio libertus.nō donatum accepit:contrario iudicio poſſe eum pretiū repetere,quod,deductis mercedibus,quas medio tempore percepit,ſupereſt.quòd ſi donationem patronus in libertum contulit,videri [p] & poſtea libertū patrono donaſſe.

9 ¶ Si mihi mandaueris, vt rem tibi aliquam emam: egóque emero meo pretio [q]: habebo mandati actionem de pretio recuperando.ſed & ſi tuo pretio, impendero [r] tamen aliquid bona fide ad emptionem rei:erit contraria mandati actio:aut ſi rem emptam nolis recipere. Simili modo,& ſi quid aliud mandaueris,& in id ſumptum fecero. Nec tantùm id [ſ] quod impendi,verùm [t] vſuras [u] quoque conſequar.vſuras [x] autem non tantùm ex mora eſſe admittendas:verùm iudicem æſtimare debere,ſi exegit à debitore ſuo quis & ſoluit,cùm vberrimas vſuras conſequeretur:(æquiſſimum enim erit, rationem eius rei haberi)aut ſi ipſe mutuatus grauibus vſuris,ſoluit. Sed & ſi reum vſuris non releuauit, ipſi autem & vſuræ abſunt: vel ſi minoribus releuauit, ipſe autem maioribus fœnus accepit,vt fidem [y] ſuam liberaret:non dubito, debere eū mandati iudicio & vſuras conſequi.&(vt eſt cōſtitutum) totum hoc ex æquo & bono iudex arbitrabitur.

10 ¶Dedi [z] tibi pecuniam,vt creditori meo exſoluas: non feciſti.præſtabis mihi [a] vſuras [b]:quo caſu & à me creditor pecuniam debitam cum vſuris recepturus ſit,& ita Imperator Seuerus Hadriano Demonſtrati reſcripſit.

11 ¶ Si adoleſcens [c] luxurioſus mandet tibi,*vt* [d] *pro meretrice fideiubeas*:idque tu, ſciens mandatum, ſuſceperis: non habebis mādati actionem,quia ſimile eſt.quaſi [e] perdituro pecuniam ſciens credideris.Sed & ſi vlterius directo mandauerit tibi, *vt meretrici pecuniam credas*: non [f] obligabitur mandati:quaſi aduerſus bonam fidem mandatum ſit. 12 ¶ Cùm quidam talem epiſtolam [g] ſcripſiſſet amico ſuo,*rogo te,commendatum* [h] *habeas Sextilium Creſcentem amicum meum*:non obligabitur [i] mandati. quia [k] commendandi magis [l] hominis,quàm mandandi [m] cauſa,ſcripta eſt. 13 ¶ Si quis mandauerit filiofamilias credendam pecuniam,non [n] contra ſenatuſconſultum accipiēti, ſed ex ea cauſa,ex qua de peculio, vel de in rem verſo, vel quod iuſſu pater teneretur: erit licitum mandatum.

e & cōdemnatus ſit pater.
f Mandati pater agit, ſiue ipſe, ſiue eius filius fideiuſſoria ex cauſa ſoluerit.
g quæ vtilis dicitur *l.46.ff.de heredib.inſtit.*
h *vide quæ ſcripſi ad l.78.ff. de verbor.obligat.*
i Mandatum filiofamiliàs factum,pater exequi poteſt, filio ipſo emancipato:qua inſpecie patri negotiorū, non mandati,actio competit.
k Mandati contrario iudicio experiūtur procuratores,ſiue omnium rerum, ſiue vnius rei procuratores ſint.
l rerum conſideratione duæ ſunt mādati ſpecies, generalis, & ſpecialis, vt hîc: conſenſu inſpecto,tres,*l.1. in pr.& §.1.ſ.eo* puta, ſi quis vel mandet,vel non prohibeat, vel ratum habeat.*l.60.ff.de reg.iur.* Perſonarum verò cōtemplatione,quinque.*vt l.2.ſ.eod.Inſt.eo. in princ.*
m Bes octo vnciæ.*§ heredi tas.Inſt. de heredib inſtit.*
n & ita donari: *vt l.8.Cod.de reuoc.donat.*
o ideſt tertiam partem.
p vnus actus donationis facit aliam donationem præſumi. *Bartol.*
q mea pecunia. *Paul.2.ſent. 15.§ 2.adde l.10. §.9 ſ.eod.*
r Mandati actione pretium, *vt ſ.eod.* impenſas, *vt hîc*, ſumptus *verſ.ſimilique* vſuras conſequimur *verſ,Nec tātum.*
ſ *l.10.l.27.§.4. l.56.inf.ff.e.l.11.in fi.l.14.l.20. Cod. eod.*
t *Paulus ibid.*
u *l.1.Cod.eod.*
x vſuras mandati iudicio procurator conſequitur, etiamſi in ſoluendo moram dominus ipſe non admiſerit,verbi gratia, procurator exegit ſortem à debitore ſuo,ex qua ſorte vberrimas vſuras conſequebatur. eas pecunia accepta,mandantis creditori ſoluit,eáque ſolutione mandantem liberauit:*vt hîc*.Item procurator mutuum accepit grauibus vſuris,& ex ea pecunia mādantem qui vſuras alteri debuit liberauit:*verſ.aut ſi ipſe*.his caſibus vſuras procurator conſequetur.Quid ſi ſolutione,à multis vſuris mandantem liberauit?etiam vſuras,ſi quæ ipſi abfuerint, conſequetur,*verſ.ſed etſi*.Quid ſi procurator maioribus vſuris pecuniā accepit,& minoribus vſuris mandantem liberauit?& hoc quoque caſu vſuras procurator conſequetur,cum vt fidem ſuā liberaret,ſeu vt munus mandati ſuſceptum exequeretur,eas ſolutiones fecerit.*verſ.vel ſi minoribus.*
y Fidem ſuam liberare procurator periculo mandantis debet.
z *adde l.ſi tibi ff.de donat.* a vſuras mandanti præſtat etiam procurator:vt ſi pecuniam acceptam à mandante vt vſuras creditori mandantis ſolueret,non ſoluit.
b actio mandati, *l.17.de ſolut.* c An in alio,quàm adoleſcente, aliud eſt? ſic videtur.nam etſi meretrix turpiter viuit, non eſt tamen excluſa donationib.*l.5.ff.de donat.*commerciis & contractib.*v.l.4.§.3.ſ.de cond.ob turp.* præſertim cum patrefamilias.*arg.l.3.§.6.ſ.de in rem verſ.*excipe caſum legis 11.*ff.de impenſis.*
d Mandati non agit,quæ fideiubet ex inhoneſta cauſa.
e Luxurioſo quod creditur,perdituro creditur.

f *l.24.§.4.ſ.de minorib.* g Mandati non obligatur,qui mandatū inhoneſtum.
h Epiſtola commendatoria ſcribentem non obligat.
i *l.vlt.Cod.quod cum eo.* k Commendatoria verba non obligant.
l verbum *commendandi*,cum ad perſonam refertur, obligationem non inducit. *vt hic*.ſecus ſi ad rem.tunc enim deponere ſignificat. *l.24.in princ.ſ.depoſiti. adde l. vlt. verſ. neque. Cod.quod cum eo.*

Hoc amplius dico:ſi,cùm dubitarem,vtrùm contra ſenatuſconſultum acciperet,an non:nec eſſem daturus contra ſenatuſconſultum accipienti, interceſſerit, qui diceret, non accipere [o] contra ſenatuſconſultum, *& periculo meo crede*.dicat,*bene* [p] *credis*:arbitror, locum eſſe mandato. & mandati eum teneri.

14 ¶ Si poſt creditam pecuniam mandauero creditori credendam:nullum [r] eſſe mandatum, rectiſſimè Papinianus ait:planè ſi:*vt expectares,nec* [ſ] *vrgeres debitorem ad ſolutionem*:mandauero tibi,vt ei des interuallum, periculóque meo pecuniam fore dicam:verum puto, omne nominis periculum debere ad mandatorem pertinere.

15 ¶ Idem ait,ſi tutor mandet,ſuſcipi,vel probari nomen [t],quod fecerat:teneri eum mandati, ſcilicet quondam pupillo ſuo,vel curatori eius.

16 ¶Si mandauero exigendam pecuniam, deinde voluntatem mutauero [u]:an ſit mandati actio vel mihi, vel heredi meo?& ait Marcellus, ceſſare mandati actionem: quia extinctum [x] eſt mandatum,finita voluntate. quòd ſi mandaueris exigendam,deinde prohibuiſti,exactámque [y] recepiſti:debitor liberabitur.

17 ¶ Idem Marcellus ſcribit:Si,vt [z] poſt mortem ſibi monumentum fieret, quis mandauit: heres eius poterit mandati agere [a].Illum verò,qui mādatum ſuſcepit,ſi tua pecunia fecit,puto agere mandati, ſi non ita ei mandatū eſt,vt ſua pecunia faceret monumentum.potuit enim agere etiam cum eo,qui mandauit,vt [b] ſibi pecuniam daret ad faciendum.maximè [c] ſi iam quædam ad faciēdum parauit.

De fundo heredib.emendo.

13. *Gaius* libro decimo ad Edictum Prouinciale.

IDem eſt,& ſi mandaui tibi,vt poſt mortem [d] meam heredibus meis emeres fundum.

Si heres fideiuſſoris,aut emptor hereditatis ſoluerit 1. *Si heres fideiuſſoris à coherede emens hereditatem,totum ſoluerit.*

14. *Vlpianus* libro trigeſimoprimo ad Edictum.

HEredem [e] fideiuſſoris [f],ſi ſoluerit, habere mandati actionem,dubium non eſt. Sed ſi vendiderit hereditatem,& emptor [g] ſoluerit:an habeat mandati actionē, quæritur. & Iulianus libro tertiodecimo ſcribit, idcirco heredem habere mandati actionem [h],quia [i] tenetur iudicio ex empto [k], vt præſtet actiones [l] ſuas:idcircóque cōpetere ex empto actionem,quia [m] poteſt præſtare.

1 ¶ Si fideiuſſori duo heredes extiterint:& alter eorū à coherede emerit hereditatem:deinde omne,quod defunctus fideiuſſerat,ſtipulatori ſoluerit: habebit aut ex ſtipulatu,aut ex empto obligatum coheredem ſuum.idcirco is mandati actionem habebit.

De reuocatione mandati.

15. *Paulus* libro ſecundo ad Sabinum.

SI mandatum tibi,*vt fundum emeres*: poſtea ſcripſiſſem, ne emeres:tu antequam [n] ſcias me vetuiſſe, emiſſes: mandati tibi obligatus ero: ne damno adficiatur is, qui ſuſcipit mandatum.

De mandato,vt quid fiat in loco mandatarij.

16. *Vlpianus* libro trigeſimoprimo ad Edictum.

SI quis″ mihi″ mandauerit,in meo [o] aliquid facere,& fecero:quęſitum eſt,an ſit mādati actio [p].& ait Celſus

m Commendare aliud eſt q̃ mandare.
n aliud ſi mandaſſet.*l.7.Cod.e.*
o ¶Mandati agit, qui mandat filiofamilias credi in caſu permiſſo, neq; prohibito per ſenatuſconſultū Macedonianum.
p *puto ita legendum* non accipit contra ſenatuſconſultum:periculo meo crede: bene credis, vt ſint tres fideiubendi formulæ.
q Qui adfirmat creditori, eum rectè & idonee crediturum, tenetur mandati. *l.9.ſuprà de dolo:l.5.§.10. ſuprà de inſtitoria: l.4. in fin.infrà, de fideiuſſoribus tutorum:l.24.ff.de fideiuſſoribus.* ſed tamen cauſa cognita. *l.7. in fin. ſ.de dolo.*
r Mādatum,futuri eſt,non facti. Mandatum, pręcedere obligationem debet non ſequi. vt ſit mandati actio, requiritur vt res ſit futura. nā facti præteriti rati habitio quidē, ſed non mandatum eſſe poteſt, *vt hîc*.adde & illa duo requiri, vt mādatum ſc. ſit gratuitum, & res honeſta: ade quę ſcripſi *ad §.3. Theoph. Inſt. de fideiuſſorib.*
ſ *l.58.§.1.ff.eod.*
t *vt in l.16.ff. de adm.tut.*
u non ſufficit tamen mādatorē mutaſſe volūtatē. requiritur amplius, vt mādatario declaretur volūtatis mutatio:aliàs is qui cœpit gerere negotium poſt reuocatum mandatum rectè aget.
x Mandatū extinguitur voluntate finita.
y *v.l.31.in fin.ſ. de petit here.*
z Mādatū. quod poſt mortē confertur,morte nō finitur.
a *l.12.§.3.ſ. de religioſ.* b Procurator agit mandati,vt pecuniam conſequatur, ad negotij mādati executionem. c Mandati agit fideiuſſor ſi ſoluit:imo non tantùm fideiuſſor, ſed & eius hæres. d contraria mandati actione mandatarius non ſolùm excipiendo reputat ſumptus & vſuras,ſed etiam eas perſequitur per actionem:quinimò agere poteſt,vt ſibi pecuniam det mandator ad explendum mandatum.
e atqui mandatum morte finitur.*l.16.ff.eo.* f & tutoris.*l.penult.ff.de contr.tutela.*
g Reuocati mandati iuſta ignorantia procuratori mandatū exequēti non nocet. *adde l.12.§.2.ff.de ſolutionib.* h conuentus hypothecaria. i aduerſus reū principalem,debendi ſc. k eadem eſt ratio in *l.8.§.3.ſ.eo.* l emptori ſc.*l.11.in pr.ff.de act.emp.* m quæ ſc.poſt huiuſmodi ſolutionem factam,non prius,fideiuſſori in mandatorē competere cœperunt.hinc collige,in emptorē hereditatis transferri eas tantùm actiones,quæ tunc temporis cōpetebant, cùm res ei venderetur. *Bart. hîc*.Et licèt ceſſiones non ſint ſtricti iuris, ſed extendantur ad ſuas conſequentias, hoc tamen intelligi oportet de iis conſequentiis, quæ tempore venditionis exiſtebant,non de aliis quæ poſtea cœperunt competere.*Bald.ad l.6.C.de ſol.*notat tamen Bart.d.loco:hodie,in contractib emptionis & venditionis venditorē cedere ius omne quod habet & habere ſperat. n *l.11.§.2.ff.de act.emp.* o Mandatum vt in meo ædificem ad tuum commodum,mādati actionem parit: atque ita,vel in re mandantis mandatum conſiſtit. p eſt:ſed quomodo?*v.l.22.§.2.ff.eod.*

libro

a vtrumque rectè balneis iungitur, 5. Plin. *epist 6.* Ibidem cubiculum, hyeme lepidissimum, quia plurimo sole perfunditur, coheret hypocaustum: & si dies nubilus, immissus vapor solis vicem supplet. Inde, apodyterium balinei laxum excipit cella frigidiaria, & post, Apodyterio suppositum est sphæristerium, quod plura genera exercitationis, pluresque circulos capit, nec procul à balineo scalę. &c. erat ergo locus balinei rotūdus, in quo veteres frictiones suas & varia exercitationum genera facere solebant. Suetoni⁹ *in Vespasiano ca. 20.* valetudine prosperrima vsus est, quamuis ad tuēdam eam nihil amplius quàm fauces, ceteráque mēbra sibimet ad numerum in sphęristerio defricaret. Erat etiam Sphæristeriū locus ad pilæ exercitium aptissimus. Lampridi⁹ *in Alexādro* post lectionem, operam palæstræ, aut sphęristerio, aut cursui, aut luctaminibus dabat.

libro septimo digestorum, hoc respondisse se, cùm Aurelius Quietus hospiti suo medico mandasse diceretur, vt in hortis eius, quos Rauennæ habebat, in quos omnibus annis secedere solebat, sphæristeriū [a], & hypocausta [b], & quædam ipsius valetudini apta, sua impensa faceret. deducto igitur, quāto sua ædificia pretiosiora fecisset, quod amplius impendisset, posse eū mandati iudicio persequi.

Quo tempore spectatur an mandatarius exegerit.

17. *Paulus* libro septimo ad Sabinum.

SI mandauero tibi, vt à Titio decem exigeres: &, ante exacta ea, mandati tecum egero: si ante [c] rem iudicatā exegeris: condemnandum te esse constat.

De tacito consensu.

18. *Vlpianus* lib. 40. ad Sabinum.

QVi [d] patitur [e] ab alio mandari, vt sibi credatur: mandare intelligitur.

Si seruus se emi mandauerit.

19. *Idem* lib. 43. ad Sabinum.

SEruus meus si de semet [f] emendo mandaret, vt redimatur: Pōponius eleganter tractat, an is, qui seruum redemerit, vltrò conuenire possit venditorē [g], vt seruum recipiat: quoniam mandati actio vltrò [h] citróque est. sed esse iniquissimum Pomponius ait, ex [i] facto serui mei cogi me seruum recipere, quem in perpetuum alienari volueram. nec magis in hunc casum debeo mandati teneri, quàm vt eum tibi venderem.

De lucro vel damno mandatarij. 1. De fideiussore absentis.

20. *Paulus* lib. 11. ad Sabinum.

EX mandato, apud eum, qui mandatum suscepit, nihil [k] remanere oportet. sicuti nec damnum pati debet, si exigere fœneratam pecuniam non potuit.

1 ¶ Fideiussori negotiorum gestorum [l] est actio, si pro [m] absente fideiusserit [n]. nam mandati actio non potest cōpetere, cùm non antecesserit mandatum [o].

Si quis pro aliquo, mandato alieno, fideiusserit, vel spoponderit.

21. *Vlpianus* libro quadragesimo septimo ad Sabinum.

CVm, mandatu alieno [p], pro te [q] fideiusserim: non possum aduersus te habere actionem mandati. quemadmodum qui alienum mandatum intuitus, spopondit. sed si non vtique vnius, sed vtriusque mandatum intuitus, id fecerim: habebo mandati actionem etiam aduersus te. quemadmodum si duo mihi mādassent, vt tibi crederem: vtrumque haberem obligatum.

De fideiussore soluente ante diem. 2. Si mandetur de re mādatarij. 5. De mandato eius, cuius bona publicata sunt. 6. De re turpi. 7. De pecunia data vt alteri detur. 8. Si debitor seruo creditoris mandet, vt soluat. 9. De re empta à seruo fugitiuo, & tradita extraneo. 10. De venditione bonor. & de creditoribus tam præsentibus, quàm absentibus. 11. De mandato suscipiendo, & implendo, vel renunciando.

22. *Paulus* lib. 3. ad Edictum.

SI mandauero tibi vt pro me in diem fideiubeas: túque [r] purè [s] fideiusseris, & solueris: vtiliùs respōdebitur, interim non esse tibi mandati actionem: sed cùm [t] dies venerit. 1 ¶ Item tractatum est: si, cùm in diem deberem, mandatu meo in diē fideiusseris, & ante diem solueris: an statim habeas mandati actionem. & quidā putant [u]: præsentem quidem esse mandati actionem: sed tanti minorem, quanti mea intersit, superueniente die solutū fuisse. sed [x] melius est, dici, interim [y] nec huius summæ mandati agi posse. quando nonnullum adhuc commodum meum sit, vt [z] nec hoc ante diem soluam.

b *vide l. 55. §. 3. ⁊. de legatis. 3.*
c Actio superueniens pēdente iudicio ex causa præterita, prodest actori ad condemnationem rei.
d Mandat, qui patitur ab alio mandari vt sibi credatur.
e Patientia habetur pro consensu in his quæ vtilia sūt ei qui patitur, ideo mādati tenetur. *l. 6. §. 2. s. eod. l. 6 Co. eod. l. 35. ⁊. eo. l. 60. ⁊. de reg. iuris. l. 5. §. 10. s. de his qui deiecerunt. l. 1. §. 5. s. de exercitoria. l. 2. §. finali. ⁊. de flu minib.*
f *l. 54. ⁊. eod.*
g *sub.* mandati contraria.
h *l. Labeo ⁊. de verb. signif.*
i Facto serui mādantis domini cōditio deterior fieri non potest. *vide l. 133 ⁊. de regulis iuris.*
k Mandatū gratuitum esse debet: Procurator neque lucrū neque damnū sentire debet. *l. 10. §. 2. s. eod.*
l *l. 3. 4. s. de negotiis.*
m *vide l. 3. in fi. s. de negotiis: l. 30. ⁊. de fideiussorib.*
n & soluerit. §. 6. *Inst. de fideiussorib.*
o secus si antecesserit. *l. 23. l. 56. §. 1. ⁊. eod.*
p Mandati actio consistit inter mandantem & mandatarium, at non cum eo qui mandatum exsequitur ab alio suspectum. q *l. 53. ⁊. eo* r Mandatum excedit qui vel purè fideiubet: vel soluit, cùm in diem fideiubendi mandatum acceperit, his casibus procurator mandati actionem non habet, mandatum enim excessit.
s *l. 51. ⁊. eod.* t *vide l. 1. Cod. de condiction. ex lege.* u & malè vt. ⁊.
x Mandati agitur ex forma fideiubēdi præscripta, nō ex forma solutionis hoc est procurator mandato fideiubendi in diem accepto, ante diem soluens, mandati nō agit. Nam soluendo, commodum diei præscripsit mandatori. y id enim tēpus intermedium liberum est promissori *l. 38. §. 6. ⁊. de verb. oblig. l. 31. ⁊. de fideiuss. adde l. 43. §. penult. ⁊. de ædil.* z In obligatione ante diem non nascitur obligatio, nisi post diem. a *vt in l. 16. s. eo.* b ¶ Mandati vtilem actionem habet interdum qui negotium gerit. c *l. 45. §. fina. ⁊. e. §. 2. Inst. e.* d Mandatū de re mea à tertio (qui eam iure potest vendere) emenda valet. Vnde colligitur, in publica sub hastatione, quemque dominum, pignus suum emere posse, posse, inquā, vt quemuis, non vt dominum.
e de æquitate. *Accurs.* f *v. l. 40. s. de pignorat.*
g Mandatum etiam in rem mandatarii consistit.

h *vt l. 85. ⁊. eo.*
i mandare tibi possum vt id emas quod pro parte tuum est.
k *sub.* directa.
l *sub.* contraria. m sine capitis diminutione maxima & media sc. puta relegati non deportati, vt ⁊. dicetur.

2 ¶ Interdum euenit, vt meum negotiū geram [a], & tamen [b] vtilem habeam mandati actionem. veluti cùm debitor meus periculo suo debitorem suum mihi delegat: aut cùm [c] rogatu fideiussoris cum reo experior. nam quamuis debitum meum persequar, nihilominùs & illius negotium gero. igitur, quòd minus seruauero, consequar mandati actione. 3 ¶ Si hi [d], quorum res veneūt, quas pignori dederunt, supposuerunt emptores, & eis emendas res mandent: mandatum intelligitur [e]: licèt, quātum ad meram rationem, mandatum non constitit. nam cùm rem tuam emas, nulla [f] emptio est in tua persona rei tuæ. 4 ¶ Iulianus scripsit, mandati obligationē consistere etiam [g] in rem eius, qui mandatum suscipit, ex eo maximè probari: quod si, pluribus heredibus vendentibus, vni mādauero [h], vt rem hereditariam emeret: etiam [i] pro ea parte, qua heres fit. obligatur mandati [k] actione, & obligat [l]. & sanè si ille propter hoc extraneo rem non addixerit, quòd mandatum susceperat, ex bona fide esse, præstare ei pretium, quanti vendere poterat. & contrà: si emptor ad emptionem rei sibi necessariæ idcirco non accesserat, quòd heredi pręcepisset, se ei empturū: ęquissimum esse, mandati iudicio præstari, quanti eius interfuit, emptam rem habere, 5 ¶ Is, cuius bona publicata sunt [m], mādare alicui potest, vt ea emat. & si emerit, vtilis erit mandati actio, si non præstet fidem. quod ideò receptum est: quia publicatis [n] bonis, quidquid postea adquiritur, non sequitur fiscum [o]. 6 ¶ Qui ædem [p] sacrā spoliandam: hominem vulnerandum, occidendum, mandatum suscipiat: nihil mandati iudicio consequi potest, propter turpitudinem mandati.

7 ¶ Si tibi centum dedero, vt [q] ea Titio dares: túque [r] non dederis, sed consumpseris: & mandati [s], & furti teneri te, Proculus ait. aut si ita dederim, vt quæ velles, dares [t]: mandati tantummodò [u].

8 ¶ Si mandauerim seruo tuo [x], vt quod tibi debeam, solueret meo nomine: Neratius scribit: quāuis mutuatus seruus pecuniam, rationibus tuis quasi à me receptā intulerit: tamen si nummos à creditore non ita acceperit, vt meo nomine daret [y], nec liberari me [z], nec te mādati [a] mecum acturum: quod si sic mutuatus sit, vt pecuniam meo nomine daret, vtrumque contra esse [b]. nec referre [c] alius "quis," an idem ipse seruus nō in tuo: quod pro me soluebabatur, acceperit. & hoc verius est. quoniam, [d]* quotiens suos [e] nummos accipit creditor, nō cōtingit liberatio debitori. 9 ¶ Fugitiuus meus, cùm apud furem esset, pecuniam adquisiit: & ex ea seruos parauit: eósque Titius per traditionem à venditore accepit. Mela ait, mandati actione me consecuturum, vt restituat mihi Titius: quia seruus meus mandasse Titio videbatur, vt per traditionē acciperet: si modo [f] rogatu serui hoc fecerit. quod si sine voluntate eius venditor Titio tradiderit; tunc posse me ex empto agere, vt mihi eos venditor traderet. venditorémque per condictionem [g] à Titio repetiturum, si seruos tradiderit Titio, quos non debuerit, cùm debere se existimaret.

10 ¶ Si [h] curator bonorum venditionem quidem fecerit, pecuniam autem creditoribus non soluerit: Trebatius, Ofilius, Labeo responderunt: his, qui præsentes fuerunt, competere aduersus eum mandati actionem: his autem, qui absentes fuerunt, negotiorum gestorum actionem esse, atquin si præsentium mandatum exsecutus, id egit: negotiorum gestorum actio absentibus non est: nisi [i] fortè aduersus eos, qui mandauerunt curatori, tamquam si negotia absentium gesserint. quòd si, cùm soli [k] creditores se esse existimarent, id mandauerint: in factum actio absentibus danda est in eos, qui mandauerint.

11 ¶ Sicut [l] autem liberum [m] est, mandatum non suscipere: ita susceptum consummari oportet, nisi renuntiatum sit. renuntiari autem ita [n] potest, vt integrum [o] ius

n Publicatis bonis, futura seu post quæsita bona non publicantur. Publicatio bonorum ad præsentia tantū bona restringitur. *l. forma, Cod. de iure fisci,* & ita deportatus adquirit ex cōtracta, iure gētium.
o secus est in deportato, (deportatio autem successit in locum aquæ & ignis interdictionis) hunc enim sequitur omniū bonorum publicatio. & quæ adquirit post sententiam, fisco adquirit. *l. 2. C. de bonis proscriptorum:* quā legem cum hac ita cōciliat Cuiac. *in l. 8. ⁊. quem testamen.* hoc etiam probatur ex iis quæ notaui *ad l. 7. in f. ⁊. de bonis damnator.* huc pertinet propriè lex. 11. §. 4. ⁊. *de publicanis.*
p Mandatum rei turpis nōparit mandati actionem *v. l. 6. §. 3. s. eod.*
q *l. 7. Cod. de furtis.*
r Mandati non agit, qui mādatū non impleuit
s vide quæ scripsi *ad l. 3. Cod. depositi: l. 1. Cod. de furtis.*
t ac postea cōsumpseris.
u nō furti. nam cū arbitrio tuo mādator vsum eius pecuniæ reliquerit, non videris eam consumendo cōtra eius voluntatem contrectasse.
x idest, creditoris mei.
y sed vt in peculio haberet.
z quia dominiū mihi non fuit quæsitum.
a *sub* contraria.
b quia eo casu, mihi per eum quæsitum inane est dominiū pecuniæ mutuo acceptæ. *l. 1. §. 19. §. 20. ⁊. de adq. poss.*
c Soluere creditori, vt per quemcunque alium, ita per seruum eiusdē creditoris ipse debitor potest.

d quò hæc referenda sint, planè non liquet. Si hanc vocem dispungas, à sequente nouæ sententiæ initium rectè facias.
e Soluendo non liberatur debitor, qui nummos ipsos creditoris, ipsi creditori soluit. *l. 8. §. 5. s. eo: vide l. 7. in fi. Cod. de act. empti.* f *l. 19. vers. sed si alij. ⁊. de sol.*
g Solutio indebitè facta inducit repetitionem.
h i. vt curator bonis datus distrahēs mandato quorundam creditorum, eis tenetur mādati, sic illi, aliis absentib. creditoribus eo nomine tenētur actione in factum. si se solos creditores existimarunt: negotiorū, si esse alios creditores non ignorarūt.
i Negotium proprium facimus, ratihabitione.
k *l. vlt. ⁊ de curatore bonis dando.* l Mandatum suscipere, voluntatis: susceptum perficere, necessitatis: nisi iusta causa sit renunciandi.
m *l. 27. §. 2. ⁊. eo. §. 11. Inst. eod* vide *Ciceronem pro Roscio Amerino: leg. 17. § 3. ⁊. commodati.*
n Renuntiare mandatum intempestiue mandatarius non potest.
o Renuntiat intempestiuæ, qui re non integra renunciat: qui renunciat mandatori, eo tempore, quo vel ipse per se, vel per aliam rem æquè commodè explicare non potest.

a *l.5.§.2.ʒ.eod.* b Renuntiandi mandati quæ iustæ causæ sint. c *adde l.24.25.ʒ.eo.l.20. l.21.ʒ.de procurat.* ob subitam valetudinem, ob necessariam peregrinationem, ob inimicitiam & inanes rei actiones integra adhuc causa mandati negotio renuntiari potest. *Paul.2.sent.15.§.1.* d *titul.15.* e Inanes sunt quæ vel inopia vel exceptione debitoris excluduntur. De Inani dixi *ad l.6.ʒ. de dolo.* f *l.16.17. 18.ʒ. de procurat.* g *vid.l.27.§.3.ʒ. eod.* h vtilitatis causa quæ hic dicitur, est, ne officium seu benignitas mea mihi noceat: néue mandati vsus, vtilitatis gratia inter homines inuentus, retardetur. i *l.58.ʒ.eod.* k Quis ille est casus quo morte mandatoris soluitur mandatum, obligatio tamen mandati durat? Non est certè ille quem posuit Paul. antè, si per ignorãtiam impletum sit mandatũ: sed qui proponitur in *l.34.§.1.ʒ.eod.* l Mandati actio finito etiã mandato morte vel capitis deminutione mandatoris re nondum secuta duobus casibus cõpetit. Vno casu quoties minorum procurator, ignorans mortẽ domini mãdatum expleuit *vt hic.* Altero, de quo *in l.34.§.1.ʒ.eod.* m *l.19.§.3.ʒ. de dona.* n Mandati fideiussor agit, vti quoties ei aliquid abest. Abest autem aliquid fideiussori, qui suum debitorẽ rei principalis delegauit. o *l.18.ʒ de fideiussorib.* p Solutionis virtus est delegatio. Soluit, qui delegat. Solutũ accipit, qui delegatum accipit. q sibi imputaturus quòd nõ magis idoneũ ad miserit. *l.1.§.11.ʒ. de separationib.* r Imò, non aget mandati. *l.12.§.1.ʒ.eo.l.14. C.de fideiuss.* s Mandati iudicio fideiussor plus non consequitur, quàm quod verè vel quasi soluerit: nisi accessione nominis qd amplius debeatur. t *adde l.8.§.8. l.22.in pr.& §.1. ʒ.eo.*

mandatori reseruetur, vel per se, vel per alium eandem rem commodè explicandi, aut si redundet in eum captio qui suscepit mandatum. Et quidem si is, cui mandatum est, vt aliquid mercaretur [a], mercatus non sit: neque renuntiauerit, se non empturum: idque sua, nõ alterius culpa fecerit: mandati actione teneri eum cõuenit. hoc ampliùs tenebitur, (sicuti Mela quoque scripsit) si eo tempore per fraudem renuntiauerit, cùm iam rectè emere non posset.

23. *Hermogenianus* libro 2. Iuris Epitomarum.

SAnè [b] si valetudinis [c] aduersariæ, vel capitalium inimicitiarum.

24. *Paulus* lib.2. Sententiarum [d].

SEu ob inanes [e] rei actiones.

25. *Hermogenianus* lib.2. Iuris Epitomarum.

SEu "ob" aliam [f] iustam causam excusationes alleget: audiendus est.

De morte mandantis. 2. *De fideiussore delegante.* 3. *vel per donationem liberato.* 4. *vel soluente.* 5. *procuratori creditoris.* 6. *De damno fortuito.* 7. *Si seruus ex mandato emptus mandatario furtum fecerit.* 8. *De seruo empto, edocto, & vendito à mandatario.*

26. *Paulus* lib.32. ad Edictum.

INter causas omittendi mandati etiam mors [g] mandatoris est. nam mandatum soluitur morte. si tamen per ignorantiam impletum est, competere actionem vtilitatis [h] causa dicitur. Iulianus quoque scripsit, mandatoris morte solui mãdatũ: sed [i] obligationẽ aliquando [k] durare.

1 ¶ Siquis debitori suo mandauerit, *vt Titio solueret:* & debitor, mortuo [l] eo, cùm [m] id ignoraret, soluerit: liberari eum oportet.

2 ¶ Abesse intelligitur pecunia fideiussori, etiam [n] si debitor ab eo delegatus [o] sit creditori: licèt is soluendo non fuerit. quia * bonum [p] nomen facit creditor, qui admittit debitorem delegatum [q].

3 ¶ Si is, qui fideiussori donare vult, creditorem eius habeat debitorem suum, eúmque liberauerit: continuò aget [r] fideiussor mandati: quatenus nihil interfit, vtrùm nummos soluerit creditori, an eum liberauerit.

4 ¶ Præterea sciendum est, non [s] plus fideiussorem consequi debere mandati iudicio [t], quàm "quod" soluerit.

5 ¶ Mandatu tuo fideiussi in decem, & procuratori creditoris solui. si procurator fuit, statim mandati agam. quòd si [u] procurator non est, repetam ab eo.

6 ¶ Non [y] omnia [z] quæ impensurus non fuit creditor mandatori imputabit: veluti quòd spoliatus [a] sit à latronibus: aut naufragio res amiserit: vel lãguore suo, suorúmque adpræhensus, quædã erogauerit. nam hæc magis casibus, quàm mandato, imputari oportet.

7 ¶ Sed cùm seruus quem mandatu meo emeras, furtum tibi fecisset: Neratius ait, mandati actione te [c] consecuturum. vt seruus tibi noxæ dedatur: si tamen sine culpa tua id acciderit. quòd si ego scissem talem esse seruum, nec prædixissem, vt possis præcauere: tunc, [d] quanti tua intersit [e], tantum tibi præstari oportet.

8 ¶ Faber mandatu amici sui emit seruum decem, & fabricam docuit: deinde vendidit eũ viginti [f], quos mandati iudicio coactus est soluere: mox, quasi homo non erat sanus, emptori damnatus est [g]. Mela ait, non præstaturum [h] id ei mandatorem. nisi posteaquam emisset, sine dolo malo eius hoc vitium habere cœperit seruus. sed si [i] iussu mandatoris eum docuerit, contra fore [k]: tunc enim & mercedem, & cibaria consecuturum, nisi "si", vt gratis doceret, rogatus sit.

De liberatione. 1. *De manumissione. De pœnitentia mãdantis.* 2. *De mandato implendo vel renunciando.* 3. *De morte mandatarij.* 4. *De impensis à mandatario factis.* 5. *De mutuo.*

u Fideiussor mandati tum demum agit, cum soluẽdo reum liberauit. Reum non liberat qui soluit falsò creditoris procuratori.
x condictione ob causam. *l.14.inf.ʒ.de condict. ob causam.* y Mandatarius non repetit ea, quibus spoliatus est à latronibus, vel quæ naufragio amisit, vel quæ in suorum morbum erogauit. Nam hæc casu non ex mandato acciderunt. Synopsis Basilicon 14. *Titul.1. & lib 53 Titul.1.c.25.§.3.* z quædam tamen. *§.7.ʒ.eo.* a mandatarius, mandatum exsequendo, si quid damni (captiuitate puta, vel similibus,) senserit, mandatori non imputat, licèt aliàs (si mandatum illi non fuisset) id damni percepturus non erat. *vt hic.* non idem est in causa societatis. *l.52.§.4.ʒ.pro socio.* Placet tamen quod Accursius hîc notat, hunc paragraphum de curialitate non obseruari id est, à bono & honesto mandatore negligi. b Mandati actione procurator non consequitur damna quæ magis casu, quàm mandati causa accepit.
c Iustissimè enim procurator allegat, se id damni non fuisse passurum si id non fuisset mandatum. *l.61.§.5.ʒ.de furtis.* d Mandatu meo à te emptus seruus si tibi furtum fecerit (me furem eum esse ignorante) noxæ eum tibi dedẽdo, liberos: si furem esse sciui, nec prædixi, quanti tua intersit, teneor. e præter seruum noxæ tibi deditum sc. f vulgari scil. seruorum pretio. *l.1.C de conseruo manumiss.*

g per actionem redhibitoriam. h i. mandatario mandator pretium serui restituet eo casu: si modò sine dolo mandatarii is seruus tale vitium contraxerit. *facit l.8.inf.ʒ.eo.* i Mandatum docendi suscipiens, intelligitur mandatum ex lege suscepisse, vt ne gratis doceret, sed mercede accepta. k i. tenebitur mandatario, etiãsi ante emptionẽ fuerit vitiosus. Quî sic? quia factũ mãdatarii videtur adprobasse mandator cũ de seruo empto s. docendo, mãdatariũ rogauerit. *Io. Accurs.* l ¶ Mandatario, quod ei mandati nomine absit mandator præstare cogitur. m Qui tradit, dominum facit. n talia mãdari possunt. *l.12.in f. l.13.ʒ.eod.* o finitur enim mandatum mutata voluntate. *l.12.§.pen. l.22.§.vlt.ʒ.eo. huc refer. l.2.§.2.ʒ. de cõdict. causa data.* p *l.5.§.1.ʒ.eo.* q Officiũ præstat mandatori procurator. r Mandatũ deserens, quanti mandatoris intersit, tenetur. s Impotentia non denunciantem excusat. t Morte mandatum reuocatur *vt hîc l.26.ʒ. e.l.37.ʒ.eod.l.15. Co.e.§.10. Inst.eo l.vl.ʒ.de solut.l.8. C. de obligat. & act.* Quid si res desiit esse integra? aut mandatum interposito iureiurando factum? aut eius rei quam tradi necesse est? Quid si mãdatum factum est à iudice? aut ad pias causas? Quid si mandator procuratori seu mãdatario satisdedit, cum eo casu res integra desiisse videatur? aut mandatũ in post mortẽ tempus collatũ? Quid si institori mandatũ *vt l. si quis emancipatus §.si impubes.ʒ.de institoria?* Mandatũ morte nõ reuocari notat Socinus *regula* 254. u hoc est non tãtũ mandatoris *vt l.26.ʒ.eo.* Mãdatum finitur morte mãdatarij vt mãdatoris. * x *v.tamen l.58.ʒ.eo.* * y *l.12.§.9.ʒ.eo.* * z Mandatarius impensas bona fide factas repetit, licèt mandator minores fecisset. *

27. *Gaius* lib.9. ad Edictum Prouinciale.

SIquis alicui scripserit: vt [l] debitorem suum liberet: séque eam pecuniam, quam is debuerit, soluturum: mãdati actione tenetur.

1 ¶ Si seruum ea lege tibi tradidero [m], vt eum post [n] mortem meam manumitteres: constitit obligatio. potest autem & in mea quoque persona agendi causa interuenire: veluti si, pœnitẽtia acta [o], seruum recuperare velim.

2 ¶ Qui mandatum suscepit, si potest id explere [p], deserere promissum officium [q] non debet. alioquin, quanti [r] mandatoris intersit, damnabitur. si verò intelligit, explere se id officium non posse: idipsum, cùm primùm poterit, debet mandatori nuntiare: vt is, si velit: alterius opera vtatur. quòd si, cùm possit nuntiare, cessauerit: quanti mandatoris intersit, tenebitur. si aliqua [s] ex causa non poterit nuntiare, securus erit.

3 ¶ Morte [t] quoque [u] eius, cui mandatum est, si is integro adhuc mandato decesserit, soluitur mandatum [x]. & ob id heres eius, licèt exsecutus fuerit mandatum, nõ habet mandati actionem.

4 ¶ Impendia [y], mandati exsequendi gratia, facta, si bona fide facta sunt, restitui omnimodo debent. ne [z] ad rẽ pertinet [a], quod is, qui mandasset, potuisset, si ipse negotium gereret, minus impendere.

5 ¶ Si, mandatu [b] meo, Titio credideris: & mecum mandati egeris: non aliter condemnari debeo, quàm [c] si actiones [d] tuas, quas aduersus Titium habes, mihi præstiteris. sed si cum Titio egeris: ego [e] quidem non liberabor: sed in [f] id dumtaxat tibi obligatus ero, quod à Titio seruare non potueris.

De mandatore soluente.

28. *Vlpianus* lib.14. ad Edictum.

PApinianus libro tertio quæstionum ait, mandatorem debitoris soluentem, ipso iure [g] reum non liberare. propter [h] mandatum enim suum [i] soluit, & suo nomine. ideóque mandatori actiones putat aduersus reum cedi debere.

De exceptione omissa à fideiussore. 1. *De solutione.* 4. *De exceptione procuratoria.* 5. *De repetitione indebiti.* 6. *De fideiussore soluente.*

29. *Idem* lib.7. Disputationum.

SI fideiussor conuentus, cùm [k] ignoraret, non fuisse debitori numeratam pecuniam, soluerit ex causa fideiussionis: an mandati iudicio persequi possit id, quod soluerit, quæritur. & si quidem sciens [l] prætermiserit exceptionem vel doli, vel non numeratæ pecuniæ: videtur dolo versari.* dissoluta [m] enim negligentia propè [n] dolum est. vbi verò ignorauit: nihil, quod ei imputetur [o]. pari ratione: & si aliqua exceptio [p] debitori competebat, pacti fortè conuenti, vel cuius alterius rei: & ignarus hanc exceptionem non exercebit: dici oportet, ei mandati actionem cõpetere.* potuit enim, atque debuit reus promittendi certiorare [q] fideiussorem suum, ne fortè ignarus soluat indebitum. 1 ¶ Nõ malè tractabitur: si, cùm ignoraret, fideiussor, inutiliter se obligatum, soluerit, an mandati actionem habeat: & * si quidem factum [r] ignorauit, recipi ignorantia eius potest. si verò ius [s], aliud dici debet.

2 ¶ Si, cùm debitor soluisset, ignarus fideiussor soluerit: puto eum mandati habere actionem. * ignoscendum est enim ei, si non diuinauit [t], debitorem soluisse. debitor enim debuit [u] notum facere fideiussori, iam se soluisse: ne fortè creditor obrepat [x], & ignorantiam eius circumueniat, & excutiat ei summam, in quam fideiussit.

3 ¶ Hoc idẽ tractari & in fideiussore potest: si [y] cũ soluisset, non certiorauit reum: sic deinde reus soluit, quod soluere cum non oportebat. & credo: si, cùm posset "eum" certiorare, non fecit: oportere, mandati agentẽ fideiussorem repelli. dolo enim proximum est, si post solutionẽ non nunciauerit debitori. credere autem reus indebiti actione fideiussori debet, ne [z] duplũ creditor consequatur.

a Imò inspiciẽdũ est quòd dominus facere solitus est *l 54 ʒ.de petit.her l.38.ʒ.de rei vindi l.12.ʒ.de pignorat.* b *vide l.7.Cod.e.d.* c *l.35.in fin.ʒ. de fideiuss.*
d Cedendæ sunt mandatori actiones aduersus reũ principalẽ. e *l 71.§.2.ʒ.de fideiuss.* f *v.l.13.ʒ.de fideiuss.* g sed per exceptionem *adde l.36.ʒ.de fideiussorib.*
h eadem est ratio *in l 31.ʒ.de petit hered.* i Præsumitur quisque suo nomine facere, quod facit, etiãsi id potuit alieno quoque nomine facere. *arg l. pro herede ʒ.de adquir.her.* k *vide l.42.ʒ.de reg.iur.* l *l.8.§.8.ʒ.e.l.48.in pr.ʒ.eo.l.10.in f.C.eo.* m nimia, cùm nõ intelligitur, quod oẽs intelligũt. *l.12. 13.in f.* lata culpa. *l.223.ʒ.de verb.sign.* latior culpa. *l.32.ʒ.depositi,* quæ cõtrahitur etiam in nõ faciẽdo. *l.91.ʒ. de verb obli.l.1.§.1.ʒ.si mẽso.* lata culpa dolo proxima. *l.11.ʒ.de inc.* n i. dolo proxima. *l.1.§.2.ʒ.si is qui testam.lib.* dolo cõparatur. *l.1.§.1.ʒ.si mẽs.* o quia hæc ignorãtia supina nõ est. *Bart.* p *adde l.8.§.7.8.ʒ.e.* q *v.§.2.ʒ.eo.* r Ignorantia facti excusat. s *l.23.ʒ.de negotiis.* t diuinare nemo cõgitur *l.31.in f.ʒ.ad l Aquil.* u *in pr.ʒ.eo.l 8.§.3.in f l.23.§.vlt.ʒ.e.l.2.§.2.ʒ.de cond.causa data.l.11.§.2.ʒ.de institoria.adde l.42.ʒ.de reg.iur.* x Obrepit fideiussori creditor, cũ celat sibi satisfactũ esse, *vide l.29.ʒ.de falsis.* y Fideiussor soluens, reũ prĩcipalẽ certiorẽ facere solutionis debet: alioquin, soluẽte post reo principali, fideiussor mãdati actionẽ nõ habet in ipsum reũ principalẽ, nisi vt cessione accipiat cõdictionẽ indebiti aduersus creditorẽ. z id. n. bona fides nõ patitur. *l.56.ʒ.de reg.iur.*

4 ¶ Quæ-

a Procuratoris exceptio ad iuris apices pertinet. b *adde l.51.in f.ꝫ.ad l.Aqu.* c Apices iuris fideiussor rectè omittit: hoc est: Fideiussori nō imputatur, si omisit exceptiones quæ ad iuris apices pertineant. Apices autem iuris dicūtur, qui sola in iuris subtilitate positi sunt. d & verborum, *l.2.in f.Cod.de constituta pecunia.* e de hac dictione dixi *ad l.25.§ 15.ꝫ.de petit.heredit.*

4 ¶Quædam tamen etsi sciens omittat fideiussor, caret fraude. vtputa si exceptionem procuratoriam [a] omisit, siue sciens, siue ignarus. * de bona fide enim agitur, cui [b] non cōgruit de apicibus [c] iuris [d] disputare: sed de hoc tantùm, debitor fuerit, necne.

5 ¶In omnibus autē visionibus [e], quæ propositæ sint, vbi creditor vel non numeratam pecuniam ″accipit, ′vel numeratam iterum accepit, repetitio contra eum competit: nisi ea condemnatione fuerit ei pecunia soluta. tunc [f] enim, propter auctoritatē rei iudicatæ, repetitio quidem cessat [g]: ipse autem [h] stellionatus [i] crimine propter suam calliditatem [k] plectetur.

6 ¶Fideiussor, si solus tempore liberatus, tamen soluerit creditori, rectè mandati [l] habebit actionem aduersus reum: quamquam enim iam liberatus soluit: tamen fidem [m] impleuit, & debitorem liberauit. si igitur paratus sit defendere reum aduersus creditorem: æquissimum est, mandati iudicio eum, quod soluit, recuperare. & ita Iuliano videtur.

De procuratore prohibente, quod à domino mandatum est.

30. Iulianus Libro decimotertio Digestorum.

SI hominem tibi dedero, vt eum manumitteres: & postea procurator me [o] ″prohibuerit [n], ne manumitteres: an mandati agere possim, si tu eum manumiseris? respōdi: Si procurator iustam causam habuit interpellandi manumissionem serui, quem in hoc solùm acceperā, vt manumitterem: veluti [o] si cōpererit eum postea falsas rationes confecisse, insidias vitæ prioris domini struxisse: tenebor [p], nisi denunciationi procuratoris paruero. si verò nulla iusta causa procuratori fuit denunciandi, ne seruus manumitteretur: non poterit mecum agi, quamuis ad libertatem eum perduxerim.

Si procurator à se non exegerit.

31. *Idem* libro decimoquarto Digestorum.

SI negotia mea mandauero gerenda ei, qui mihi actione in quadruplum tenebatur [q], post annum verò in simplum: etsi post annum cum eo mandati agam: præstare mihi quadruplum debebit. nam * qui alterius negotia administranda suscipit, id [r] præstare debet in [s] sua persona, quod in aliorum.

De aditione hereditatis. De legato.

32. *Idem* libro tertio ad Vrseium Ferocem.

SI hereditatem [t] aliter aditurus non essem [u], quàm cautum mihi fuisset, damnum præstari: & hoc mādatum intercessisset: fore mādati actionem existimo. Si quæ autem mandauerit alicui, ne legatum à se repellat, longè ei dissimile esse. nam * legatum acquisitum numquam [x] illi damno esse potuit: hereditas [y] interdum damnosa est [z]. In summa quicumque cōtractus tales sunt, vt ″quicumque″ eorum nomine fideiussor obligari posset: & mandat[i]

f *l.60.in prin.ꝫ.de cond.indeb l.1.Co.de condict. indeb.*
g Imo, nō cessat. *l.5.§.7.ꝫ. de donat.inter virū.*
h Stellionatus tenetur creditor, qui non numeratam pecuniā, vel numeratam iterū accepit, etiamsi ex sentētia iudicis ei soluatur *vt hic.* adde quæ scripsi *ad l.10.§.12.ꝫ.eod.*
i Cur potius stellionatus quàm alio? collige *ex l.3.§.1.ꝫ.stellionatus.*
k caluitatē. *Hal. facit. 233.ꝫ. de verb.signif.*
l *vide l.37.ꝫ.eod.*
m Post præscriptionē, hoc est etsi tutus sit præscriptione, licet bonam fidē implere. *facit l.48.ꝫ.eod.*
n Procurator generalis reuocare non potest ea quæ per ipsum dominum gesta sunt, seu factū domini: nisi causa aliqua superueniat, ex qua si dominus ipse præsēs fuisset, reuocasset.
o procurator generaliter datus, potest ea immutare quæ à domino specialiter cauta sunt ex ea causa, quā sisciset domin⁹, reuocasset.
p hoc verbum & sequentia puta (paruero perduxerim mecū) cōmodius meo iudicio in secunda persona legentur, quàm in prima.
q puta ob vim raptorū, calumniam, metum. *Acc.*
r *v.l.38.in pr.ꝫ.de negot.*
s Procurator à seipso exigere debet vt ab extraneo.
t Mādans adiri hereditatē, mādati obligatur: legatū agnoscit seu non repellēdi mādati, consiliū dat potius, quàm mandat. Legatū vtile semper est legatario seu eius agnoscēdi mandatario: & nō semper hereditas lucrosa est.
u *l.6.§.5.ꝫ.eo.§.6.in f.Inst.eo.l.4.in pr.ꝫ.de doli except.*
x Imò, interdum legatum onus habet. *l.70.ꝫ.de leg.2.* & in eo quis fallitur. *l.7.§.7.ꝫ.de minorib.*
y Hereditatis & legati differentia. Legatum semper lucrosum: hereditas interdum damnosa.
z *l.7.§.5.ꝫ.de minorib.* Interdum etiam lucrosa, vt meritò dici possit titulus lucratiuus, si est soluendo hereditas. *arg l.108.§.4.ꝫ.de leg.1.l.83.§.6.ꝫ. de verb.obl.§.6. in f. Inst.de legat.*
a Fideiussor verbis tantùm & per stipulationem obligatur.
b *l.vl.ꝫ.de dolo.l.4.ꝫ.de doli except.l.7.§.17.ꝫ.de pactis.*
c Fideiubens in minorem mandati quantitatem, mandati rectè agit: in maiorē, hactenus tantum, quatenus rogatus sit.
d quippè maiori summæ minor inest. *§.8.Inst.eo.*
e *l.4.ꝫ.eod*
f *v.Cuiac.in hanc leg.8.ad African.fol.173.& 8.obs.8. Alciatum ad l.31.ꝫ.de reb.cred.Corras 6.Miscel.16.Molineum in tractatu de Vsuris:6 Robert.2.sentent.4.*
g vide quæ scripsi *ad l.24.ꝫ.depositi.*
h Imo credita esse potest *l.57.in fi.ꝫ.de donat.inter virum.*
i Argumentum ab absurdo. Creditum nuda pactione contrahi non potest: quia pactione nuda non transfertur dominium: nō est autem creditum nisi trāsferatur dominium. Creditum fit re, idest actione, numeratione, alienatione, translatione dominij, non pactione nuda.
k quidni dicatur? *l.7.in fine C.si cert.*
l Epistola, cui consentit is ad quem mittitur, pro pacto est. vt in *l.15.ꝫ. de fundo dotali.l.16.ꝫ.de senatusc.Macedon.*
m Cur non simile est? Quod tibi ex causa depositi debeo, tuum est. Et quia tuū, meum fieri ex mutuo potest: ea enim natura mutui est vt ex tuo meum fiat. At quod ex causa mādati tibi debeo, tuum nō est: minus itaque in mutuum verti potest. Qua enim ratione mutuum fiat, hoc est, meum, quod neque tuum fuit: *vt hic. ibi, quia tui nummi.* Atqui si iussero te à debitore meo pecuniam accipere, credita fit pecunia, Mutuum rectè ita contrahetur? Contrahetur quidem: sed benigna ratione, hoc est contra rationem iuris, iure singulari. quod vt singulare ius sit receptum, non continuò dixeris, in hac specie esse recipiendum. Nam quæ benignè sunt recepta, singularia sunt, nec producuntur ad alios casus *vers.* item *quod ibi benignè, ꝫ.eod.* Cur benignè inquies hoc receptum esse? fictione breuis manus *l.licet §.1.ꝫ.de iure dotium.* Fingitur ea pecunia mihi à debitore soluta, & mox à me tibi credita. *l.3.§.sed si debitorem, ꝫ.de donat.inter virum & vxorē.* Atenim dices, si hæc ita sint in tribus personis, vt quod debitor mihi debeat, id fingatur breui manu ad me: inde mox ad te peruenisse: cur nō in duobus tantùm id quoque recipiendum esse dixeris, vt quod ipse mihi ex mādato debeas, id in mutuum possis quoq; vertere? Ita sanè Vlpianus sensit *l.15.ꝫ.de reb. creditis: & l.rogasti: ꝫ. de præscriptis verbis.* Africano posterior: nō malè. Cur enim negemus benignè recepta esse producenda ad ea quæ verisimilia & probabilia magis? Africanus, iuris stricti. Vlpian⁹, qui religiosior est. African⁹ opinionē suam nondum receptam, recipi cupit. Vlpianus sententiā iuris proponit. Patet verò sententia iuris latius, quàm opinio. Et hæc inter vtrunque Iurisconsultum discidii componendi ratio est. vt non cum interpretibus putes, in specie huius legis, pecuniam cōsumptam esse in d.l.15. non consumptam. Nam si in eo cardo rei verteretur, Iurisconsulti ipsi nō prætermisissent. Deinde vt hîc esset consumpta pecunia, obligatio tamē consumptæ pecuniæ superesset. Postremo ne quidem in d.l.15. pecunia in mutuū verteretur. Nam si consumpta pecunia ex specie huius legis non fit credita: multo minus non consumpta, in specie d. legis 15. Ex his minimè Vlpiani sentētia cōstabit. Hodie ex quo libet contractu, nuda pactione creditā pecuniā fieri posse, admissa in omnib⁹ fictione breuis manus. *vide Cui.8.ad Afric.in hac lege.*
n imò: similē esse debet. *v.quæ notaui ad l.15.ꝫ.de reb.cred.*
o Depositum in mutuum verti potest. Potest conueniri vt pecunia apud te deposita tibi sit credita:
p Itē, vt pecunia quām à debitore acceperis, tibi sit credita.
q eo casu scil. *l.9.in fine ꝫ.de reb.cred.*
r contra rationem iuris, ideóque produci non potest ad consequentia. Etenim communia, non singularia ad similia producuntur, hæc strictius accipiuntur.
s vel massam auri. *l.11.ꝫ.de reb.cred.*
t In deposito, nummi mei sunt: & quia mei, à me tibi mutuo esse possunt: nam quod meum nō est, à me tibi mutuum esse non potest.
u Probaturus Africanus, Pecuniam quæ apud me sit ex causa mādati in mutuum verti non posse ita argumētatur. pacto non potest effici vt pecunia ex mei argenti venditione à te redacta, tibi sit credita: nec igitur potest pacto pecunia ex causa mādati debita in creditū verti. Et tamē quia pacto potest effici vt pecunia ex argenti mei venditione redacta, tuo sit periculo, potest quoque pacto effici vt pecunia mihi à te ex causa mandati debita, tuo periculo sit: Pactum hoc licèt inutile sit ad debitum ex causa mandati in mutuū vertendū, non est tamē inutile, vt pecunia ex ea causa debita, periculo sit eius qui eā debet.
x quidā exponunt nihilominus, malè: vide quæ scripsi *ad l.2.§.1.ꝫ.vi bonor.raptorum.*
y non debeat. *Hotom.1.obs.34.reprehensus à Roberto.1.recept.12.*
z si tibi heredi ex parte mādauero, vt mihi fundum hereditarium emeres, etiam pro tua parte teneris mandati: in qua idem veniet quod in actione empti, etiamsi decessero antequā emeres & scieris me decessisse. Summā huius tituli à Græcis sua lingua redactā, sic transtulit & suppleuit *Cuiac.8.ad African.*
a Cōclusio superiorū est. Quid autem cōcludat videamus: Pecuniam ex causa mutui debiti, in mutuū verti non posse, & tamen pacto effici posse, vt ea pecunia debitoris sit periculo: imò, vt & vsuras præstet eius pecuniæ.
b Si tibi hæredi ex parte mandauero, vt mihi fundū hereditariū emeres, etiā pro tua parte teneris mihi mandati, in qua idē veniet quod in actione empti, etiamsi decessero antequam emeres & scires me decessisse. hoc casu durat actio mandati, quia habetur pro actione empti. & hic est casus quo mandatū quidem soluitur, obligatio tamen durat. de quo in *l.26.ꝫ.eod.*
c idest. Potest in hac specie defendi, agi ex empto, quia videtur emptio partis tuæ cōtracta sub conditione, vt mox dicetur.
d Quæ hæc conditio fuit? si cæterorū partes emeretur. Condicio hæc tacita fuit, quia scilicet non potes partem tuam emere, quin emas & cæterorum.
e Emptio sub conditione contrahi potest *l.sicut.ꝫ.locati.§.penult.Inst.de empt.* quod notandū ad differentiam mancipationis.
f potest enim ita contrahi *l.20.ꝫ.l.[illegible]*

obligationem consistere puto. neque enim multū referre præsens, [a] quis interrogatus fideiubeat, an absens mādet. præterea vulgò animaduertere licet, mandatu creditorum [b] hereditates suspectas adiri: quòd mādati iudicio teneri, proculdubio est.

De summa, in quam obligatur fideiussor.

33. *Idem* libro quartò ad Minicium.

ROgatus, vt fideiuberet: si [c] in minorem summam se obligauit, rectè tenetur [d]: si in maiorem: ″Iulianus′ verius putat, quod à plerisque responsum est, eum, qui maiorem summam, quàm rogatus erat, fideiussisset, hactenus mandati actionem habere, quatenus [e] rogatus esset: quia id fecisset, quod mandatum ei est. nam vsque ad eam summam, in quam rogatus erat, fidem eius spectasse videtur, qui rogauit.

De procuratore. qui pecuniam quam exegit, se debiturum scripsit. 1. *De emptione rei communis mandatario cum aliis.*

34. *Africanus* [f] libro octauo Quæstionum.

QVi negotia Lucij Titii procurabat, is cùm à debitoribus eius pecuniam exegisset: epistolam ad eum emisit: qua significaret: *certam summam ex administratione apud* [g] *se esse: eámque creditam sibi, se debiturum cum vsuris semissibus.* quæsitum est: an ex ea causa, credita pecunia possit: & an vsuræ peti possint. respondit, non [h] esse creditam: alioquin [i] dicendum [k], ex omni contractu, nuda pactione [l], pecuniā creditā fieri posse. Nec [m] huic [n] simile esse: quòd si pecuniā apud te depositā [o], cōuenerit, vt creditā habeas, credita fiat: quia [p] tunc nummi, qui mei erant, tui fiunt [q]. Item quòd, si à debitore meo iussero te accipere pecuniam, credita fiat: id enim benignè [r] receptum est. His [s] argumētum esse: eum qui, cùm mutuam pecuniam dare vellet, argentum [t] vendendum dedisset: nihilomagis [u] pecuniam creditam rectè petiturum: & tamen pecuniam ex argento redactam, periculo eius fore: qui accepisset argentum.″ &″ in proposito igitur dicendum [x], actione mandati obligatum fore procuratorem: vt, quamuis ipsius periculo nummi fuerint, tamen vsuras, de quibus conuenerit, præstare debeat [y].

1 ¶Cùm heres ex parte esses, mandaui tibi, *vt prædiū hereditarium mihi emeres certo pretio*: emisti [z]. pro coheredumquidem partibus, non dubiè mandati actio est inter nos: pro tua autem parte posse dubitari ait, vtrúmne [a] ex empto, an mandati agi oporteat. neque [b] enim sine ratione quem existimaturum, pro hac parte sub [c] conditione contractam emptionem. quod quidem maximè quæri pertinere ait: vt si fortè priùs, quàm emptio fieret, decesserim: & tu, cùm scires me decessisse, propter mandatum meum alii vendere nolueris: an heres meus eo nomine tibi sit obligatus: & retrò, si alii vendideris, an heredi meo tenearis. nam si quidem sub [d] condicione [e] emptio facta videtur: potest agi, quemadmodum si quæuis alia cōdicio post mortē extitisset: sin verò

a Neque enim in hac specie mandaui vt alienum simpliciter emeres, sed vt mihi tecum [illegible] emeres. b Mandati actio licito interdum mandato morte vel [illegible] mandatoris finitur, duobus casibus: Vno si hæredi ex parte mandatoris, vt fundam hereditarium emeret, & emerit sciens, post mortem [illegible] Altero, de quo in l.26.§.1.ꝫ.eod. vt non abs re olim dubitatū fuerit, an actio mandati in heredē, quæ nō cœpisset in defunctum. Constat enim ex Cicerone ad Herennium M. Drusum prætorem reddidisse iudicium: Quod cū herede mandati ageretur, Sextū Iuliū non reddidisse.

perinde mandati, agendum sit, ac [a] si alienum fundum emi mendassem: morte insecuta, cum id scierris, resoluto mandato, nullam [b] tibi actionem cum herede meo fore. Sed & si mandari agendum esset [c]: eadem præstanda, quæ præstarentur, si ex empto ageretur.

Si mandauero vt emas rem, quam habes communem cum alio, certo pretio: aliorum partibus emptis, tuam pro residuo pretio dare teneris. sed si pretium determinatum non fuerit, tua pars boni viri arbitrio æstimabitur. h.d. cum princ. l. seq. Bart.

35. *Neratius* lib.5. Membranarum.

SI fundum, qui ex parte tuus est, mandaui tibi, *vt emeres mihi*: verum est, mandatum posse ita consistere: vt mihi, ceteris partibus redemptis, etiam tuam partē præstare debeas. sed si quidem certo pretio emendas eas mandauerim: quantecumque aliorum partes redemeris, sic & tua pars coartabitur: vt non abundet mandati quantitatem [d], in quam tibi emendum totum mādaui. sin autem, nullo certo pretio constituto, emere tibi mandauerim: tuque ex diuersis pretiis partes ceterorum redemeris: & tuam partem, viri [e] boni arbitratu, æstimato [f] pretio dari oportet.

De emptione partium.

36. *Iauolenus* lib.7. ex Cassio.

ITa [g] vt omnes summas, maiores & minores, coaceruet: & ita portionem ei, qui mandatum suscepit, præstet. quod & plerique probant.

1 ¶ Simili modo & in illa specie, vbi *certo* [h] *pretio tibi emere mandaui* [i], & aliarum partium nomine commodè [k] negotium gessisti, & viliùs emeris [l]: pro tua parte tantum tibi præstatur, quanti [m] interest tua [n]: dummodò intra id pretium, quod mandato cōtinetur. quid enim fiet, si exiguo pretio hi, cum quibus tibi communis fundus erat, rem abiicere [o] vel necessitate rei familiaris, vel alia causa [p] cogerentur? non etiam tu ad idem dispendium deduceris. sed nec lucrum [q] tibi ex hac causa adquirere debes: cùm mandatum [r] gratuitum esse debet. neque enim tibi concedendum est, propter [s] hoc venditionem impedire, quòd animosiorem eius rei emptorem esse, quàm tibi mandatum est cognoueris.

2 ¶ Quod si fundum, qui per partes venit, emendum "tibi" mandassem: sed ita, *vt non aliter mandato tenear, quā si totum fundum emeres*: si totum emere nō potueris: in partibus emendis tibi negotium gesseris: siue habueris in eo fundo partem, siue non. & eueniet, vt is, cui tale mandatum datum est, periculo suo interim partes emat: & nisi totum emerit, ingratus [t] eas retineat. Propius est, vt cum huiusmodi incommodis mandatum suscipi possit. præstaríque officium & in partibus emendis, perinde atque in toto, debet ab eo, qui tale mandatum sua sponte suscepit. 3 ¶ Quod si mandassent tibi, *vt fundum mihi emeres*, non addito eo, vt non aliter mandato tenear, quàm si totum emeres: & tu partem, vel quasdam partes eius emeris: tum [u] habebimus sine dubio inuicem mandati actionem, quamuis reliquas partes emere non potuisses.

De tempore æstimationis ineundæ.

37. *Africanus* [x] lib.8. Quæstionum.

HOminem certum [y] pro te dari fideiussi, & solui, cùm mandati agatur: æstimatio eius ad id [z] potiùs tempus: [a] quo solutus sit, non quo agatur [b] referri debet. & ideo, etiam si [c] mortuus fuerit, nihilominùs vtilis ea actio est. Aliter [d] in stipulatione seruatur. nam tunc id tempus [e] spectatur, quo agitur. nisi fortè aut per promissorem steterit, quo minùs sua die solueret: aut per creditorem, quo minùs acciperet. etenim neutri eorum frustratio [f] sua prodesse debet.

An reus teneatur liberare pignus. 1. vel fideiussorem.

c Sicuti agendum est inspecto initio contractus quam morte mandatoris resolutū mandatori [e] sciret esse mandatum: tamen iustius esse cū actionē indici ēx empto, vēdito nec esse necesse potius agi ex empto vendito, cùm non minus illa, quàm ista contineantur.
d id est, summam ac pecuniam mandato comprehēsam. v. Rebarg. sententia.6.
e Viros bonos præcepta accipere à Iurisconsultis hic locus iudicio est. Et verò qui, bonus vir, nisi Iurisconsultus? æquitatis magister & sacerdos?
f Pretium vti æstimare vir bonus debeat, explicat mox sequēti lege. Quin rectè Ioānes notat, media pretia ea esse, quæ inter maiora & minora sint.
g vide Cuiaciū ad Africanum & *ad l.34.§. Cum hæres in fi.ꝫ.mādati.*
h puta cētum.
i fundum tibi cum aliis communem.
k ἐπιτηδείως. *Basil. Cuiac. ad l.34. ꝫ.eod. tractat. 8. ad African.*
l puta viginti.
m Vendere suā hereditatis partem nemo cogitur eo pretio, quo aliorū partes redemit.
n id est, iustum precium, non integra 80. ne lucrū facias ex mandato.
o addicere *Budæus*, bene reprehensus à Cuiacio *ibidem*. Nam abiicere & proiicere proprium est verbum vendentium vilissimó pretio *l.50.ꝫ.de euict.* & prodigentium, non donantium. Seneca *in epistol.* multi sunt qui non proiiciunt, sed donant.
p id est, æris alieni.
q lucrum, est emere exiguo pretio. Martialis, lucrifecit, adeo benè emit. & alio loco. lucrifieri bombycina possunt, id est, exiguo precio emi: M.Tullius *pro Flacco*. Emit aliquid qui multo pluris esset, dat de lucro.
r Gratuitum mandatum esse debet.
s Sensus est, non ideo licere mandatario augere precium partis suæ, quòd cognouerit mandatorem ea duci cupiditate habendæ eius rei, vt sit multò pluris empturus, quàm mandauerit, si quis difficiliorem se præbeat.
t i. inuitus *Terent. in Eunucho.* ingratus vt dormiā: alius *ingratis*, eodem sensu legit & apud Terēt. *in Heautont. act.3 scen.* legi ait *ingratis*. pòst illa cepit victū vulgò quærere. sed Cuiacius dicto loco legit *ingratiis*: & ita Latinos omnes locutos fuisse non Comicos tantùm, sed & Ciceronem *pro Quintio* extorquendum est inuito atque ingratiis. *&* *6. in Verrem.* dicēt quæ necesse erit ingratiis: & simili forma gratiis, *Plautus Captiuis.* cuius vultum nunquam tranquillaui gratiis.
u Inuitus vendere, quis interdū cogitur, *vt hic.* adde quæ scripsi *ad l.2.ꝫ.de distract. pignor.* x *Cuiac.8.ad Africanum.fol.178.*

y An idem si incertum? Accursius ita putat: quo nomine à Cuiacio notatur, *ibidem arg. l.23.ꝫ.de verb. oblig. l. penult. Cod. de vsuris rei*
z *vide quæ notaui ad l.59. & l.60.ꝫ.de verbor. obliga.*
a Pretium rei cuiusque pro tempore est. *Seneca 3. de benefic* litis contestatæ: rectè. Possit enim minoris esse seruus tempore

38. *Marcellus* libro singulari Responsorum.

LVcius Titius Publio Mæuio filio naturali domum communem permisit, non donationis causa, creditori filij obligare. Postea Mæuio defuncto, relicta pupilla, tutoris eius iudicem aduersus Titium acceperunt: & Titius de mutuis [g] petitionibus. (quæro. an domus pars quam Titius) obligandam filio suo accommodauit, arbitratu [h] iudicis liberari debeat. "Marcellus" respondit: an & quando debeat liberari: ex persona debitoris: itéque ex eo, quod inter contrahentes actum esset: ac tempore, quo res, de qua quæreretur, obligata fuisset: iudicem æstimaturum. est enim earū specierum iudicialis quęstio per qua res expediatur. 1. ¶ Non absimilis [k] illa, quæ frequētissimè agitari solet: fideiussor [l] an & prius, quàm soluat, agere possit, vt liberetur, nec tamen semper expectandum est. vt soluat, aut iudicio accepto condemnetur, si diu in solutione reus cessabit, aut certè bona [m] sua dissipabit [n] præsertim si domi pecuniam fideiussor non habebit: qua numerata creditori, mandati actione conueniat.

Pactum de rei periculo.

39. *Neratius* lib.7. Membranarum.

ET Aristoni & Celso patri placuit, posse rem hac conditione deponi [o] mandatúmque [p] suscipi, vt res periculo eius sit, qui depositum, vel mandatū suscepit, quod & mihi verum esse videtur.

De fideiubente pro inuito.

40. *Paulus* lib.9. ad Edictum.

SI pro te præsente, & vetante [q] fideiusserim: nec mandati actio, nec negotiorum gestorum est. sed quidam vtilem putant dari "oportere:" quibus non consentio. secundum quod & Pomponio videtur.

De finibus mandati non custoditis.

41. *Gaius* lib.3. ad Edictum prouinciale.

POtest & ab vna [r] duntaxat parte mandati iudicium dari. nam si is, qui mandatum suscepit, egressus [s] fuerit mandatum: ipsi quidem mandati iudicium non competit. at ei, qui mandauerit, aduersus eum competit.

De dolo mandatarij.

42. *Vlpianus* lib.11. ad Edictum.

SI mandauero tibi, *vt excuteres vires hereditatis* [t]: & tu, quasi [u] minor sis, eam à me emeris: mandati mihi teneberis. Tantumdem & si tibi mādaui, vt vires excuteres eius, cui eram crediturus: & renunciaueris, eum [x] idoneum esse.

De pecunia in diem credenda. De actionibus à mandatario cedendis.

43. *Idem* lib.23. ad Edictum.

QVi mandatum [y] suscepit, *vt pecunias in diem* [z] *collocaret*, isque hoc fecerit, mandari conueniendus est, vt cum dilatione [a] temporis actionibus [b] cedat.

De dolo.

44. *Idem* lib.62. ad Edictum.

DOlus [c] est, si quis nolit persequi, quod persequi potest: aut si quis nō exegerit [d], quod exigere, soluet [e].

De emptione fundi: & pretio nundum soluto. 1. De Iudicio. 2. De promissione mandatarij. 5. De obligatione. 6. De sumptibus factis à fideiussore. 7. De nouatione. 8. Si mandato fideiussoris, cum reo agatur.

45. *Paulus* lib.5. ad Plautium.

SI mandatu meo fundum emeris: vtrùm, cùm dederis pretium, ageres mecum mādati: an & antequam [f] des, ne necesse habeas res tuas vendere? & rectè dicitur, in

b *sub.* mandati, seu stitutæ mādati actionis aduersus reum, qui pluris fuerit, cum creditori soluere tur à fideiussore. Proinde vt pretium serui ita soluti, fideiussor consequatur, pretii initur æstimatio à die soluti serui. Sicut per cōtrarium, non augetur fideiussoris actio, si serui pretiū, à die solutionis creuerit.
c *l.50. in fine ꝫ. eo. l.9. cō. diuid.*
d In stipulationib. pretiūserui promissi reducitur ad tēpus litis contestatæ, hoc est tanti homo ęstimabitur, quāti fuerit, quanti est litis cōtestatæ tempore: nisi post morā promissoris deterior factus fuerit, hoc enim casu ad tempus moræ referetur ęstimatio. Atqui in actione mandati, non spectatur litis contestatæ tēpus, sed solutionis? Causæ differētiam aliàs attuli, de qua vide Cuiacium 8. ad Africanum *ad hāc legem.*
e pretium cuiusque rei pro tempore est. *Seneca 3. de beneficiis. Cui. ib.*
f Frustratio mora est: qui frustratur, moratur *l. vide l.3. in fi.ꝫ. de vsuris.*
g ¶ vide *l.1. in fi. ꝫ. de variis & extra cognat. l.1. Cod. rerum amot.*
h Fideiussor diu nécne pignora sua obligata habuerit, seu, an diu steterit obligatus, arbitrio iudicis finitur. Illud autem *Diu* colligitur ex persona debitoris, ex cōuentione, ex tēpore rei obligatæ, *vt hic.* si diu in solutione ei[9] cessauit: Si bona sua dissipauit, aut dissipare cœpit, præsertim si pecuniam præsentē domi fideiussor ipsè non habeat §.1 ꝫ *eod.*

i i. si diu cessatum est in solutione. *vt l.25.§.2.ꝫ soluto.* k Fideiussorē & pignus dare penè paria. l fideiussor & mandatarius agere possunt aduersus mādatorē prius quā soluat. si reus in solutione diu cessauit, si bona sua dissipat, *vt hic.* si id inter reū & fideiussorē seu mandatariū conuenit, si creditor sit condēnatus. *vt ꝫ.eo. adde l.10. Co. eo l.44.ꝫ. de fideiuss.* m *l.10. Cod eod.* n vel dissipare cœpit: qua in specie vulgi opinio spectanda *l. vlt. Cod. de iure dot.* o *l.7.§.15. l.27.§.2.ꝫ. de pactis.* vide *l.1.§.35.ꝫ. depositi: l.5.§.2.ꝫ. commodati: l.1. Cod. de commodato l.6. in fi. Cod. de pigneratitia.* p mandatum, mandatarij: vt depositū, depositarij periculo ex conuentione esse potest. *l.22. Cod. de negotiis* q *l.6.§.2.ꝫ eod. l.53.ꝫ. eo. l. vlt Cod. de negotiis.* Prohibitio tollit actionem mandati. r Claudicare mandati contractus ex iusta de causa pōt, f *l.5.ꝫ.eod. l.20.ꝫ. locati* t *Sub.* mihi delatæ. u Mandatarius decipiens mandatorem, mandati tenetur. x *l.9.ꝫ de dolo.* y *l.8.ꝫ. de dolo.* z *adde l.22.ꝫ.eod.* a i. vt actiones cedas in illā diē in quā contraxisti: & ita hic prius agitur vt fiat, quā vt detur. *l.45.§.5.ꝫ.eo.* b Cedere actiones etiā ante diem procurator debet, *vt hic.* vnde notant, in negotio in diē, ante diē nasci obligationē. c Dolus est nō persequi, nō exigere, nō soluere, quod possis. Qui hæc facit procurator, dolū admittit. d *l.11. Cod. eod.* e aut si quis nolit soluere quod exegerit. *Robert. Steph. quò facit l.8.§.9.ꝫ. eod.* si quis nō exegerit, quod exigere potest, aut soluere. *Haloand.* f Mādatarius mandati non agit ante impletum mandatum. *v. l. vlt. ꝫ. de contr. tutelæ.*

hoc esse

a v.§.5.ȷ.eod. b multæ sunt autem huiusmodi causæ.l.8 in fine.ȷ.de procuratorib. c in pr.ȷ.eod.v.§ 5.ȷ.eod. d Inuitus nemo personam fideiussoris mutare cogitur: etiamsi æquè idoneus offeretur. Quidam putant creditorem accepti iam fideiussoris personam mutare cogi non posse: nondum accepti cogi. l.14.§.2.ȷ.de pecunia constit. Decius eandem in accipiendo, quæ in accepto sit, rationẽ esse existimat perperam: cùm esset d.§.2: & differentia sit inter facta & nec dum facta. Nec illum iuuat lex 10. ȷ. quod metus causa: quia fideiussores per vim liberati coguntur se reponere in obligationem. Non obstat lex 25. ȷ. de arbitris: quia semel iustè liberati fideiussores, non coguntur se in obligationem fideiussionis reponere. Non obstat lex 9. in fine ȷ. locati. Vbi locator qui non potest domum alienã, insciente à te conductore locatam, cõductori ob euictionẽ domus secutam, præstare aliã domũ præstãdo liberatur. Non obstat lex. 2.§.8.ȷ de religiosis. est enim speciale fauore religionis. Nõ obstat regula, qua dicitur, Nobis id facere permitti, quod nobis prosit, alteri nõ noceat. l. 1.§. denique ȷ. de aqua pluuia. quoniam superior illa regula locum non habet in iure alteri iã quæsito. l.2.§.si quis à principe.ȷ.nunquid in loco publico, vide Pyrrhũ disputat. penult. ad consuet. Aurelian.

*

hoc esse mandati actionem, vt[a] suscipiam obligationem, quæ aduersus te venditori competit. nam & ego tecum agere possum, vt præstes mihi aduersus venditorem empti actiones.

1 ¶Sed si mandatu meo iudicium suscepisti: manente iudicio, sine [b] iusta causa non debes mecum agere, vt transferatur iudicium in me. nondum enim perfecisti mandatum.

2 ¶Item si, dum negotia mea geris, alicui de creditoribus meis promiseris: & antequam[c] soluas, dicendum est, te agere posse, vt obligatienẽ suscipiam: aut, si [d] nolit creditor obligationẽ mutare, cauere tibi debeo, defensurũ te.

3 ¶Si iudicio sisti te promisero, nec exhibuero: & antequam præstem, mandati agere possum, vt [e] me liberes: vel re, si pro te reus promittendi factus sim.

4 ¶Sed si mandauero tibi, vt creditori meo soluas, túque expromiseris, & ex ea causa damnatus sis: humanius est, & in hoc casu mandati actionem tibi competere.

5 ¶Quotiens "autem" ante[f] solutam pecuniam mandati agi posse diximus: faciendi [g] causa, non dandi, tenebitur reus. & est æquum: sicut mandãte aliquo actionem nacti, cogimur[h] eam præstare iudicio mandati: ita ex eadem causa obligatos habere mandati actionem, vt liberemur. 6 ¶Si fideiussor multiplicauerit [i] summam, in quam fideiussit, sumptibus[k] ex iusta ratione factis: totam eam præstabit is, pro quo fideiussit.

7 ¶Quod mihi debebas, à debitore stipulatus sum periculo[l] tuo. posse me agere tecum mandati in id, quod minùs ab illo seruare potero: Nerua, Atilicinus aiunt. quamuis[m] id mandatum ad tuam rem pertineat. & meritò: tunc enim liberatur is, qui debitorem delegat [n] si nomen eius creditor secutus "est:" non cùm periculo debitoris ab eo stipulatur.

8 ¶Idem iuris est, si mandatu [o] fideiussoris cum reo egissem: qui sequenti mãdato liberaretur ex priore causa.

Quomodo implendum sit mandatum.

46. *Idem* lib.74. ad Edictum.

SIquis pro eo spoponderit, qui ita promisit, *si Stichum non dederis, centum milia dabis?* & [p] Stichum redemerit viliùs [q]: & soluerit, ne centum milium stipulatio cõmittatur: constat, posse eum mandati agere. Igitur commodissimè illa forma in mandatis seruanda est: vt,* quotiẽs certum [r] mandatum sit, recedi[s] à forma non debeat. at quotiens incertum[t] vel plurium causarum: tunc licet alijs præstationib. ex soluta sit causa mandati, quam quæ ipso mandato inerant: si tamen hoc mandatori expedierit: mandati erit actio.

Si creditor fideiussori ex titulo oneroso promittat, quod is debet ex causa fideiussoria. 1. Si fideiussor alienũ hominẽ dederit.

47. *Pomponius* lib.3. ex Plautio.

IVlianus ait: si fideiussori vxor doti[u] promiserit, quod ei ex causa fideiussoria debeat: nuptiis secutis confestim mandati aduersus debitorẽ agere eum posse. quia intelligitur abesse[x] ei pecunia, eo quod[y] onera matrimonij sustineret. 1 ¶Si is, qui pro te hominẽ dare fideiussit, alienũ [z] hominem stipulatori dederit: nec ipse liberatur, nec te liberat. & ideo mandati actionem tecum non habet: Sed si stipulator eum hominem vsuceperit: dicẽdum esse Iulianus ait, liberationem [a] contingere. eo ergo casu mãdati actio post vsucapionem demum tecum erit.

De fideiussore qui vsuras soluit. 1. De mandato quod fit gratia mandantis. 2. vel mandatarij.

48. *Celsus* lib.7. Digestorum.

QVintus Mucius Scęuola ait: si quis sub vsuris creditam pecuniam fideiussisset: & reus in iudicio cõuẽtus cùm recusare vellet, sub vsuris creditã esse pecuniã, "&" fideiussor soluendo vsuras potestatem recusandi eas reo sustulisset [b] & eã pecuniã a reo non petiturum. Sed si reus fideiussori denũciasset, vt recusaret, sub vsuris debitã esse: nec is, propter[d] suã existimationẽ, recusare voluisset: quod ita soluerit, à reo petiturũ. Hoc benè cẽsuit Scæuola.*parum.n. fideliter facit fideiussor in superiore casu, quòd potestatẽ eximere reó videtur, suo [d] iure vti. ceterùm in posteriore casu nõ oportet esse noxiæ fideiussori, si ipse pepercisset pudori suo [e]. 1 ¶Cùm mãdo tibi, vt, credendo pecuniã, negotium mihi geras, mihi id nomen præstes[f], "meũ in eo" periculum, meũ emolumẽtum sit: puto, mandatũ posse consistere. 2 ¶Ceterùm vt[g] tibi negotium geras, tui arbitrij sit nomẽ, id est, vt cuius credas, tu recipias vsuras, periculum dumtaxat ad me pertineat: iam extra mandati formã est[h], quemadmodum si mandẽ. vt mihi quemuis fundum emas.

e Fideiussor si nondum soluit, ad factum nõ ad solutionẽ agit. f v.§.2.ȷ.eo. g Factum petit, qui se liberari postulat. Qui in id agit, ad factũ non ad dandum experitur. h in pr. ȷ.eod. l. 8.§.5.l.10.l.43.ȷ eod.l.59.ȷ.eod. i Fideiussori reus præstat id omne quo creuit obligatio seu condẽmnatio l. 50. in fine.ȷ.eod. k Fideiussor à reo sumptus litis repetit. l Nouatio quæ fit periculo debitoris, debitorem ipsum nõ liberat. m Cur ita? collige ex l.22.§. 2.ȷ.eo.

*

n soluit enim & qui reum delegat. l.8.§.3.ȷ.ad Velleian. o aut rogatu. d. l.22.§.2.ȷ.eod. p Fideiussor interdum soluere potest quod in obligatione non sit: eo effectu, vt si id soluerit, & reum ipsum principalem liberet, & id mãdati quoque actione à reo principali consequatur. q Fideiussor soluens vile quiddam, vt maiore obligatione reum liberet, mãdati actione à reo repetit quod ita solutum sit. r Certa mandati forma excedi non potest: incertam, vtiliter expediri sit est. s Forma mandati interdum potest negligi. v.l.5.ȷ eo. t v.l.3.ȷ.eod. u al. dotem. x Abesse dos ei videtur qui onera matrimonij sustinet. y Lucratiua causa non videtur, dotis expromissio l.19.ȷ.de oblig. & act. z l.17.l.78.ȷ.de solution. a vt eo casu minimè teneatur de euictione. l.54.ȷ.de euictionib. b quod non potest inuito reo. l.29.ȷ.eod. c Excusatus est pudor eius qui minus honesta exceptione vti noluit, adde quæ scripsi ad l.10.§ penult.ȷ.eo. d Suo iure vti nemo rectè prohibetur. Ius id alteri non aufertur rectè l.26.ȷ de damno l.3 §.7.ȷ.de incẽdio: l.55 ȷ.de regulis: l.13 ȷ.de iniuriis e Qui [illegible] est enim pudori fideiussori promissas vsuras præstare nolle. f ¶ pręstes ei vt periculum, &c. Haloand. g Si vt t.n.g. tuique arbitrij, &c. Hal. h Est enim potius consilium quàm mandatum. Accurs. i Qui vendit vt procurator de euictione tenetur & ideo si euincit, tenetur Bart. k Atqui vt obstringatur procurator, videtur requiri, vt nominatim fidem suam pro euictione adstrinxerit. l 67.ȷ. de procuratorib. adhæc, dominus (procurator rei suæ per errorẽ) rem suam per ignorantiam vendit: sed nemo errãs rem suam amittit. l.7. in fi.ȷ. de rescindenda l. 35.ȷ.de acqu. rer. l. 18.C.de rei vindi. l Soluẽs pro fideiussore, non ipsum tãtũ fideiussorem, sed & ipsum reũ principalem obligatum habet. m Ratihabitio non est necessaria, vbi præcessit mandatum. n Qui pro fideiussore soluit procurator, potest is à fide iussore repetere: fideiussor verò ab ipso reo, etiam antequam soluat, ipse procuratori o al. sed fideiussor. p Ratihabitio desideratur in iis quæ alicui sine cessione adquiruntur. q Frumentum Africum pro meliore hîc poni videtur: licèt Plinius Italico principatũ det. r Ex iusta ratione. l.45.§.6.ȷ. eo. s Fideiussor à reo plus petere nõ potest, quàm possit ipse creditor à reo. t l.22.ȷ. eod. l.31. ȷ.de fideiussorib. u Soluens ante diem procurator, neque ante diem mandati agere, neque solutum repetere potest. x Soluendo etiam id quod minimum sit, liberatur generis debitor: seu qui in genere triticum, frumentũ debet, vel quid simile.

Si quis rẽ suam nomine procuratorio vendiderit: aut rem suã ex aliqua causa, quasi suam ex alia causa vendi mandauerit.

49. *Marcellus* lib. 6. Digestorum.

SEruum Titij emi ab alio bona fide, & possideo. mãdatu meo eum Titius vendidit, cùm ignoraret suum esse. vel contrà, ego vendidi illius mandatu, cùm fortè is, cui heres extiterit, eum emisset. de iure euictionis, & "mãdato" quæsitum est. & puto, Titium, quamuis [i] quasi procurator vendidisset, obstrictum[b] emptori, neque si rẽ tradidisset, vindicationem ei concedendam. & idcirco mandati agere posse, si quid eius interfuisset: quia fortè venditurus non fuerit. Contra mandator, si rem ab eo vindicare velit, exceptione doli summouetur: & aduersus venditionem testatoris sui habet ex empto, iure hereditario, actionem.

Si quis pro fideiussore soluerit. 1. Quid repetit fideiussor.

50. *Celsus* lib. 38. Digestorum.

SI is, qui negotia fideiussoris [l] gerebat, ita soluit stipulatori, vt reum fideiussorémq; liberaret: idq; vtiliter fecit, negotiorum gestorum actione fideiussorem habet obligatum[m]. neç refert, ratũ habuit, necne [n] fideiussor[o], etiam antequam solueret procuratori pecuniã simul [p] ac ratum habuisset, haberet tamen mandati actionem.

1 ¶Siue, cùm frumẽtum deberetur, fideiussor Africũ [q] dedit: siue quid ex necessitate [r] soluẽdi plus impendit, quàm est pretium solutæ rei: siue Stichum soluit, isque decessit, aut debilitate, flagitióve ad nullum pretium sui redactus est: id mandati iudicio consequeretur.

De fideiussore soluente ante diem.

51. *Iauolenus* lib. 9. ex Cassio.

FIdeiussor [s], quamuis per errorem ante [t] diem[u] pecuniam soluerit, petere tamen ab eo non potest. ac ne mandati quidem actionem, antequam dies soluendi veniat, cum reo habebit.

De bonitate rei solutæ à fideiussore.

52. *Idem* lib. 1. Epistolarum.

FIdeiussorem: si, sine [x] adiectione bonitatis tritici, pro altero triticum spopondit [y]: quodlibet triticum dando, "reum" liberare posse existimo. à reo autem non aliud triticum repetere poterit, quàm quo pessimo tritico liberare se à stipulatore licuit. itaq; si paratus fuerit reus, quod dando ipse creditori liberari potuit, fideiussori dare: & fideiussor id, quod dederit, (id est, melius triticum) condicet: exceptione eũ doli mali summoueri existimo.

De eo qui mandato alterius pro alio fideiussit vel soluit.

53. *Papinianus* lib 9. Quæstionum.

QVi fide alterius pro alio fideiussit præsente [z], & nõ recusante: vtrosque [a] obligatos habet iure mandati. quòd si pro inuito, vel ignorante, alterutrius mandatum secutus fideiussit: eum solùm conuenire potest, qui mandauit: non etiam reum promittendi nec me mouet, quòd pecunia fideiussoris reus liberetur. id enim contingit, etsi meo mandato pro alio soluas.

Si seruus. 1. aut bona fide seruiens se emi mandauerit.

54. *Idem* lib. 27. Quæstionum.

CVm seruus [b] extero se [c] mandat emendum, nullum mandatum est. Sed si in hoc mandatum intercessit, *vt seruus manumitteretur*, nec manumiserit: & pretiũ consequetur dominus vt venditor: & affectus ratione mandati agetur. finge filium naturalem, vel fratrem esse. *placuit enim prudentioribus, affectus[d] rationem in bonæ fidei iudiciis habendam [e]. Quòd si de suis [f] nummis emptor pretium dederit. (neque enim aliter iudicio venditi liberari potest) quæri solet, an vtiliter de peculio agere possit. & verius, & vtilius videtur, prætorem huiusmodi contractibus seruorum non cogitasse: quo se ipsi mala [g] ratione dominis auferunt.

y l.4.ȷ.de tritico. vide leg.75.ȷ.de verbor. obligat. v. l.32.ȷ. de condict. indebiti. z lege. 6.§.2.ȷ.eo. adde l. 40.ȷ.eod. a Fideiussor soluens pro aliquo mandato alteri⁹ vtrũque; hoc est & mandatorẽ & reũ ipsum principalẽ obligatũ habet. b Serui mandãtis se emi, mandatũ nullũ est. c v.l.vnic.C.si seruus extero se emi mandauerit: & Cynũ ibi. d Affectus ratio in bonæ fidei iudiciis habetur vt hîc & l.7.ȷ.de seruis export. l.35.ȷ.de minorib. l 36.ȷ. de bonis libertor. Imò non est habenda l.33.ȷ.ad l. Aquil. e Ideóque vel in delictis, qui affinem aut cognatum receptat, mitius punitur. l.2.ȷ.de receptatorib. De interesse affectionis. v. Bart. in l.vn.C.de sent. quæ pro quod inter. f v.l.7.C.de act. empti. g Malo more, maláq; ratione serui se dominis suis ignorantib. auferunt, dũ extraneo se emi mandãt & manumitti. de quo vide Titulũ Codi. si seruus extero se emi mãdauerit. sic malo more pecuniam sibi promissam prohibetur petere, qui de lite pactũ se esse cõfitetur l.1. §.12.ȷ.de variis & extr. cognit. h Et ita de peculio serui, nõ tenetur, vt hîc & l 1.2.ȷ.de in rem verso. Item, si seruus intercedat, nõ in causa peculiari. l.19.ȷ.de fideiussor. si donet. l 28.§.fi.ȷ.de pactis: si voueat argu. l.2.§ 2.ȷ.de pollicitationibus. si iudicium vel arbitrium suscipiat. l.3.§ 8.de pecul. & v Cuiac.13.obs.32.

a Furtum non committit procurator, cùm id non restituit quod domino debet. Qua igitur actione? mandati. Cur ita? Ab initio consensum domini habuit b Quia furtum sine contrectatione non committitur *adde l.8.§.9.l.59.ʒ.eod.* c *l.50.§.3.ʒ.de fideiuss.* † Hodie non potest. *Nouel.4.c.1.* d Superuacua cautio contractũ non restringit. e *l.25.C.de fideiussor.* f *l.46.in fi.ʒ.de condict.& demonstr.*

1 ¶ Si liber homo bona fide seruiens, redimi se mandauerit, idq; nummis emptoris factum sit: contraria mandati actione agi posse, constat. vt tamen actiones præstētur, quas habet emptor aduersus venditorem. finge, non manumisisse liberam personam emptorem.

De rebus reddendis à procuratore.

55. *Idem* lib. 1. Responsorum.

PRocurator: qui[a] nõ res inclusas subtraxit, sed traditas non reddidit: iudicio mandati non furti [b] tenetur.

De mandatore conueniendo. 1. De fideiussore qui pecuniam debitam publice deposuit. 2. De bona fide. De instauratione mandati. 3. De promißione salarij incerti 4. De sumptibus à procuratore factis.

66. *Idem* lib. 3. Responsorum.

QVi mutuam pecuniã dari mandauit: omisso rēo promittendi, & pignorib. non distractis, eligi [c] potest † quod vti liceat, si [d] literis exprimatur: distractis quoque pignoribus, ad eum creditor redire poterit[e], etenim quę dubitationis [f] tollendæ causa contractib. inseruntur, ius commune [g] non lædunt. 1 ¶ Fideiussor, qui pecuniam in iure obtulit [h], & propter ætatem eius qui petebat, obsignauit [i], ac publicè deposuit, confestim agere mandati [k] potest.. 2 ¶ Non ideo minùs omnis temporis bonam fidem explorari oportet, quòd dominus post annos quinque prouincia reuersus [l], mox reipublicæ causa profecturus, non acceptis rationibus mandatũ instaurauerit [m]. cùm igitur ad officium procuratoris pertinuerit, quidquid [o] ex prima negotiorum gestorum administratione debuit, ad secundam rationem transferre, secundi temporis causa priorem litem suscipiet. 3 ¶ Salarium incertę[o] pollicitationis neque [p] extra ordinem rectè petitur, neque iudicio mandati, vt salarium tibi constituat.

4 ¶ Sumptus [q] bona fide necessariò factos, etsi [r] negotio finem[f] adhibere procurator non potuit, iudicio mandati restitui necesse est.

De morte mandatarÿ.

57. *Idem* lib. 10. Responsorum.

MAndatum distrahendorum [t] seruorum, defuncto, qui mandatũ suscepit, intercidisse constitit[u]. Quoniam tamen heredes eius errore lapsi, nõ animo furandi. sed exsequendi, quod defunctus suæ curæ fecerat, seruos vendiderãt: eos ab emptoribus vsucaptos videri placuit. sed venaliciarium [x] ex prouincia reuersum, Publiciana[y] actione non vtiliter [z] acturum: cùm exceptio [a] iusti dominij, causa cognita detur*: neque oporteat eum, qui certi hominis fidem elegit, ob errorem, aut imperitiam heredum, adfici damno.

De morte mãdantis. de negotiis hereditariis. 1. An decretum prætoris noceat creditori absenti.

58. *Paulus* lib. 4. Quæstionum.

SI præcedente mandato, Titium defenderas, quamuis mortuo eo, cùm hoc ignorares: "ego" puto mandati actionem aduersus heredem Titij competere: quia * mãdatum morte mandatoris, non [b] etiam mandati actio soluitur. Quòd si sine mandatu defensionem suscepisti, negotium quodammodo defuncti gerere institueras. "&" quemadmodũ, si illum liberasses, cõpeteret tibi negotiorum gestorum actio: ita potest dici, & heredem eius eadem actione teneri. 1 ¶ Lucius Titius creditori suo mendatorem [c] dedit. deinde defuncto debitore, maiore[d] parte creditorum consentiente[e], à prętore decretum est, vt portionem creditores ab heredibus ferant, absente eo creditore, apud quem mandator extiterat. quæro, si mandator conueniatur, an eandem habeat exceptionem, quã heres debitoris. respondi. Si præsens apud prætorem ipse quoque consensit: pactus [f] videtur iusta ex causa: eáque exceptio & fideiussori danda esset, & mandatori. sed cùm proponas, eum abfuisse: iniquum est, auferri ei electionẽ, sicut pignus, aut priuilegiũ[g], qui potuit præsens idipsum proclamare. nec desiderare decretum prętoris. nec enim si quis dixerit, summouendum creditorem, heredi consulitur: sed mandatori, vel fideiussori, quibus mandati iudicio eandem partem præstaturus est. Planè si ab herede

l 81.ʒ.de reg. iur. l.17.C. de testam. l.1.§.7.ʒ.de ædilit.
g Ius autem cõmune est vt creditor vel reum, vel eius fideiussorem, vel eorũ pignus eligere possit, & quod vno electo possit ad alium redire. *v.l.3.l.5.l. 24. Co. de fideiuss.* vt superfluum ac resi duum sui debiti ab alio obtineat. *l.25 Co.de fideiuss.*
h Soluere videtur, q pecuniã in iure offert & obsignat. vnde mãdati actio perinde fideiussori pecuniam offerenti & obsignanti competit, ac si soluisset Paria enim hęc sunt soluisse, & ita obsignasse.
i *v l 9.C.de fideiussoribus.*
k *l. 64.ʒ.de fideiussoribus.*
l Mãdatum reuocatum intelligitur domino reuertente ac præsente *cap. Si quidem extra de procurat. in sexto.* si modò dominus reuersus iudiciis ac negotiis seipsum immiscuerit. Ideóq; notarij in actis, aduocati in causa inserunt *Talem comparere in iudicio non animo reuocandi suos procuratores. vide Bart.*
*
m Mandatũ instauratur, quod antea reuocatũ erat interuentu atque præsentia, ipsius domini re uocati:, absentia rursus instaurari videtur: absẽtia inquã; maximè si nondũ rationes à procuratore accepit.
n Mandato reuocato, póst iterato seu redintegrato, debitũ ex priore mãdato, in iteratũm seu redintegratum deuoluitur.
o Incerta pollicitatio non obligat. *l.17. C.eo.*
p Imò extra ordinem petitur *l. diuus ʒ.de ver.& extraord.cognit.*
q *l.12.§.9.ʒ.eo.*
r *v.l.4. C.e.l.10. §.1.ʒ.de negot.* officiũ fecisse sufficit, tametsi finẽ non sit adsecutus. Ita finis ab officio secernitur. Finis, scopus ipse, officiũ, iusta ac legitima ad finẽ via. f Procurator sumptus necessarios repetit, etiamsi litis euentus non successerit, vel nõdum lis finita sit.
t Mandans distrahi, industriam personæ eligit. Id itaque genus mandati ad heredem non transit. u Quia videtur electa personæ industria.
x Mangonem, qui & venalitius *l.44.§.1.l.vlt.ʒ.de ædilitio*, vbi pro *ex venalitio* Basilica παρὰ σωματεμπόρου. Cic. pro Cornel. multi venalitij, mercatoresque. Sueton. de claris Rhetor. venalitij cùm gregem venalitium naui educerent. *v.Cuiac 10.obs.6.*
y Quia Publiciana non competit contra dominum.
z Non inutiliter. *August.1.Emend.2.Zoanettus c.18.restit.Russar.Rancenet. Char.reprehensi.a Roberto 2. recep.lect.16.*
a Putatiuus procurator vsucapiendi reditionem & Publicianam præstat, non tamen excludit dominum exulem: vide quæ scripsi *ad l.16.ʒ.de Publiciana.*

b Mandatum morte finetur at non mandati actio vel negotiorũ gestorũ *l.26.ʒ.eo.* c Mandatores huiusmodi plerumque creditori mandabant, non tantùm debitori credi, verum etiam debitorẽ non vrgeri ad solutionẽ: sed expectari *l.12.§.14.ʒ.eo.* d *v.l.7.ʒ.de pactis.* e *sub.* ante aditam hereditatem. *l.Iurisgentium in f.ʒ.de pactis.* f Pacisci videtur se staturum decreto, qui ei consentit

partem accepisset, an in reliquum permittendum esset creditori fideiussorem conuenire, dubitatum est. sed videbitur consentire decreto, conueniendo heredem.

De eo qui stipulatur mandato alterius. 1. de fideiussore emẽte rem pignoratã. 2. De die adiecto in mandato. 3. De pluribus mandatoribus. 4. De pignore euicto. 5. De die adiecto in mandato. De morte rei. 6. De cautione idonea.

59. *Idem* lib. 4. Responsorum.

SI mãdatu Titij Calpurnius pecuniam, quã Titius credebat, stipulatus esset, non [h] donandi animo: mandati iudicio eum ab herede Titij posse conueniri, vt actiones[i] suas præstet. Idem est, & si exacta est à Calpurnio pecunia [k]. 1 ¶ Paulus respondit, fideiussorem, qui rẽ pignoris iure obligatã à creditore emit [l], mandati iudicio conuentum ab herede debitoris, ablato [m] omni debito, restituere cum fructib. [n] cogendum, neq; [o] habendum similẽ extraneo emptori: cum* in omni contractu bonam [p] fidem præstare debeat. 2 ¶ Paulus respondit, die [q] adiecto in mãdato, intra quẽ præstaturum se Lucius Titius scripsit, non esse impedimento quo minùs [r] etiam post eum diem conueniri maddati iudicio possit. 2 ¶ Paulus respondit, vnum ex mandatorib. [f] in solidum eligi posse, etiã si non sit concessum in mandato. post [t] condemnationem autem in duorum personam collatam, necessariò ex causa iudicati singulos pro parte [u] dimidia conueniri posse, & debere. 4 ¶ Creditor[x] pignus vendidit. quæro, an si euicta sit possessio emptori, regressum creditor ad mandatorem habere possit: & an intersit, creditoris iure [y] vẽdiderit, an communi iure [z] promiserit? Paulus respondit, si creditor ex pretio pignorum debitum consecutus non sit, mandatorem liberum non videri. Ex hoc responso apparet, si euictionis[a] nomine non teneatur, proficere eam rem ad liberationem. 5 ¶ *Ille illi salutem, mando tibi, vt Blæsio Seuero adfini meo octoginta credas, sub pignore illo, "& illo." in quam pecuniam, & quidquid vsurarum nomine accesserit, indẽnem rationem tuam me esse, ex causa mandati* [b], *in eum diem, quoad vixerit Blæsius Seuerus, præstaturum.* postea sæpe conuentus mandator, non respondit. Quæro, an morte debitoris liberatus sit. Paulus respondit, mandati obligationẽ perpetuam [c] esse: licèt in mandato adiectũ videatur, indemnem rationem tuam esse ex causa mandati, in eum diem, quoad vixerit Blęsius Seuerus, pręstaturũ. 6 ¶ Paulus respondit, non videri mandati conditione paritũ, cùm in mandato adiectũ sit, vt idonea [d] cautio debitori exigeretur, si [e] neq; fideiussor [f], neque pignora accepta sint.

Si mandator appellauerit. 1. De mandatore qui pro alio non tamen eius causa promisit. 2. De duobus mandatariis. 3. De exhibitione vxoris. 4. De libera administratione concessa.

60. *Scæuola* lib. 1. Responsorum.

CReditor [g] mandatorem conuenit. is condemnatus, prouocauit. quærendum est, an manẽte appellatione debitor à creditore conueniri potest. respondi [h] posse. 1 ¶ Ad eum qui vxorem ducturus erat, litteras facit tales: *Titius Seio salutem. Semproniam pertinere ad animum meum cognouisti. ideoq; eum ex voto meo nuptura tibi sit: velim certus sis, secundùm dignitatem tuam contrahere te matrimoniũ. & quamuis idoneæ repromissuram tibi Titiam matrem puellæ dotem sciam: tamen & ipse, quo magis conciliem animum tuum domum* [i] *meæ. fidem* [k] *meam interponere non dubito. quare scias, quodcumque ab ea ex hac causa stipulatus fueris, id me mea fide esse iußisse, saluum te habiturum.* atque ita Titia, quæ neque Titio mandauerat, neque ratũ habuerat, quod scripserat, dotem Seio promisit. Quæro si hæ res Titij ex causa mãdati præstiterit. an actione mandati heredẽ Titiæ conuenire potest, respondi, secundùm ea quę proponuntur, nõ [l] posse. Item quæsitum est, an nec negotiorum gestorum. respõdi. nec hoc nomine iure agere posse. palam.n. facere Titium. non [m] tam Titiæ nomine, quàm quod consultũ vellet[n], mandasse. Item, si maritus aduersus mandatorem ageret, an aliqua exceptione summoueatur? respondi, nihil proponi, cur summouendus sit. 2 ¶ Duobus quis mandauit negotiorum administrationem: quæsitũ est, an vnusquisque mandati iudicio in solidum teneatur. respondi, vnumquemq; [o] pro solido conueniri debere: dummodò ab vtroq; nõ amplius debito exigatur. 3 ¶ Si inter [p] maritũ

g Imò priuilegium absentibus auferri potest. *l. 10. in pr. ʒ.de pac.* HìcPaulus respõdet ex ratione iuris: ibi Vlpianus ex Pij rescripto, quod Paulus ignorauit. *Cuiac. ibid.*
h ¶ Donare mãdatario rem nõ præsumitur qui eum ad stipulandum adhibuit.
i *l.45.in pr. ʒ.eo.*
k Hãc enim restituere cogitur *l.55 ʒ.eo.*
l Pignus à creditore emere fideiussor rei principalis potest, *vt l.1.C.de dolo: vide l.26.ʒ. de pignorib.*
m *al.* oblato.
n *v.l.10.§.9.ʒ.e.*
o Quod quis vt ipse non potest, vt alius non potest. *vt hic.*
p *v.l.10. in pr. ʒ. eo l.26.in pr.§. de pignorib.*
q Dilatio seu id quo quid differtur, non tollit obligationẽ. Dies differendæ obligationis causa adiectus, obligationẽ non tollit.
r Qui potest vt procurator intra diem solutionis aduersus debitorem agere, idẽ & post eundem diem agẽs citra mãdatũ nõ agit.
f *v. Cuia.1 obs.14. in fin.*
t Plures mandatores in solidum ab initio conueniri possunt: sententia pro parte tantùm.
u Vide quæ notaui *ad l.43.ʒ. de re iudicata.*
x *l.16.C. de fideiussorib.§.4. Insti. de fideiussoribus.*
y Quo creditor vendens pignus, euictionem non præstat *v.l.2. Co. vẽditorem pignoris euictionem non præstare.*
z Quo venditor euictionis tenetur.
a euictionis nomine nõ tenetur q iure creditoris vendit *v.l.10.ʒ.de distr pignor.*
b Mandatũ temporarium post mortẽ perpetuũ efficitur: vel ita, incerta non cõditio sed demonstratio non reddit obligationẽ temporariam
c Mandatũ tempore finitũ, post moram fit perpetuum,

d Idonea cautio fit dato fideiussore vel pignore. Idoneè vox cautioni adiecta, promissorẽ obligat vel ad pignus vel ad fideiussorem præstandum. e Atqui cautionis nomine tacitè nõ venit fideiussor. *l.3.C.de verb.sign.* f *adde l.4.§.8.ʒ.de fideic.liberta.* g Lis appellationis aduersus mẽdatorẽ instituta, nõ impedit quo minus reus principalis conueniri possit. h *l.116.ʒ.de verb.oblig.* i *al.* domini k Qui hoc fit: cùm fideiussores, vel mandatores dotiũ non interponãtur *l.2.C.ne fideiussores vel mãdatores dotium.* l Cur non possit? mandatũ quod fit mandatoris gratia, aduersus tertium mandati actionẽ non parit. m Id est, nõ tã Titiæ, quàm suum egit negotium. n Consultũ sibi vellet. *Halo adde l.6.§.3.ʒ.de neg.* o Mandatarii vniuersales vt in solidum mandatum habẽt, ita in solidũ cõueniri possunt. p Dotis vsuras maritus suas facit, quas iure mariti percipit: suas, inquã, facit, tametsi vniuersas in vxorẽ non eroget, impendaue. Quid si nudum ministeriũ vsuris percipiendis præstitit? aliud.

& so-

a Id est, ad recipiendum id quod minus erogatum fuerit. multum autẽ interest an cõuenerit inter socerum & generum, *vt ex vsuris dotis maritus alat vxorem*. an cum pater ipse alere deberet mandauit alendam marito. Priore casu residuum si quod est, maritus non reddit: posteriore reddit, quia est vt minister electus. *Accurs. v.l.*88. §.1.*j. de legat.*2. b Exceptio *v.l.*2.*j. de curat. furiosi & aliis.* c Vel concedo plenam potestatem *l.*10. *Co. de procur.* volo eum facere quidquid ego coram possem. *l.e.* 122.§.1.*j. de verb. oblig.*

& socerũ id actum esset vel tacito intellectu, vt onus exhibendæ vxoris ad maritum rediret, prestãte patre dotis vsuras: nullam actionem superfore ad recipiendum, quod negetur consumptum [a]. quod si pater puellæ exhibitionem mandasse se doceat, actionem mandati competere.

4 ¶ Lucius Titius fratris filio commisit rerum suarum administrationem ita:

Σείῳ τέκνῳ χαίρειν. ἐγὼ μὲν κατὰ φύσιν εἶναι νομίζω, τὸ ὑπὲρ πατρὸς, καὶ τὸν τοῦ πατρὸς υἱὸν πραγματεύεσθαι, δίχα τοῦ τινὰ ἐπιζητεῖν αἰτίαν. εἰ δὲ δεῖ καὶ τοιούτου τινός, ἐπιτρέπω σοι, περὶ πάντων ἐμῶν, ὡς θέλεις, πραγματεύεσθαι· εἴτε πωλεῖν θέλεις, εἴτε ὑποτίθεσθαι, εἴτε ἀγοράζειν, εἴτε ὁπωσοῦν πράττειν, ὡς κυρίῳ ὄντι τῶν ἐμῶν. ἐμοῦ πάντα κύρια εἶναι τὰ ὑπὸ σοῦ γινόμενα ἡγουμένου, καὶ μηδὲν ἀντιλέγοντός σοι πρὸς μηδεμίαν πρᾶξιν. i. *Seio filio suo S. Ego quidem secundùm [b] naturã esse existimo pro patre & patris filius negotiari sine aliqua concessionis inquisitione: si autem necessitas alicuius talis erit: concedõ tibi de omnib. meis [c], vt [d] vis [e] negotiari: siue vendere vis, siue pacisci, siue emere, siue quodcumque operari, vt domino omnium meorum: me omnia firma esse à te facta existimante, & nõ contrarium dicente tibi ad vllam operationem.* Quæsitum est, si quid non administrandi animo, sed [f] fraudulenter alienasset, vel mandasset, an valeret. respondi. eum, de quo quęreretur, plenè quidem, sed quatenus res ex fide [g] agenda esset, mandasse. Item quæro: an, cùm Seius magistratu fructus, debitor extitisset, Lucius Titius eo nomine conueniri possit, vel res eius obligatæ essent, propter verba epistolæ supra scripta. respondi, neque conueniri posse, neque res obligatas esse.

Si filiofamilias mandetur.

61. *Paulus* lib. 2. ad Neratium.

QVod filiofamilias, vt peteret, mandaui: emancipatus exegit. de peculio [h] intra annum vtiliter agam. Paulus: Sed & cum filio agendum est.

De literis quibus declaratur commune futurum, quod ex euentu litis peruenerit. 1. *Si is cui mandatum est vt fideiubeat, mandauerit.*

62. *Scæuola* lib. 6. Digestorum.

CVm controuersia esset de hereditate defunctæ, inter scriptum heredem, & patruum Mæuium & amitas: Mæuius, litteris ad sorores suas factis, declarauit, *cõmune futurũ, quidquid ad eum ex [i] euentu litis hereditariæ peruenisset.* neque stipulatio [k] litteras secuta est. quæsitũ est, cum transegerit idem Mæuius cum scripto herede ita vt prædia, & alię quædam res ex ea transactione ad eũ peruenirent, an [l] ex litteris suis possit à sororibus conueniri. respondit, posse.

1 ¶ Mãdaui in hæc verba: *Lucius Titius Gaio salutem. Peto, & mando tibi, vt fidem dicas [m] pro Publio Mæuio apud Sẽpronium. quæque à Publio soluta tibi non fuerint, me representaturum, hac epistola, manu mea scripta, notum tibi facio.* quæro: si non fideiussisset [n] sed [o] mandasset creditori, & aliàs egisset, quàm "quod" ei mandatum esset: an actione mandati teneretur. respondit, (teneri.)

d *Volo* verbum liberam administrationẽ, seu liberum arbitriũ confert.

e Et si his verbis innuitur cõcedi libera administratio, non ideo dolus permittitur, *vt hic.* Potest tamẽ indignus à procuratore eligi citra dolũ *l.*24.*j. de leg.* 2. Mandato igitur generali tacitè inest, vt mandatarius dolum non committat, vt boni patrisfamiliàs vicem sustineat, ne profusè dilapidet donãdo vel perdendo.

f Hic colligit Accurs. In generali mãdato bonam fidem intelligi, quæ dolo sit contraria, *arg. l.* 71.§.2.*j. de cond. & dem.* Generalis administrationis concessione dolum nõ remitti: sed potius id mãdatum videri, vt res bona fide geratur.

g *l.*5.§.7.*j. de administr. tutor.*

h Mãdatum filij eo emancipato non expirat *l.* 46.§.1. *in fi. s. de neg.*

i Euentum litis qui communicare cogitur, idẽ transactionis insecutę emolumẽtum communicare cogitur. hoc ideo, quòd ex euentu litis percipi intelligatur, quod ex trãsactione percipiatur.

k *adde l.*1. *Cod. de contr. stipulat.*

l *v.l.*38.*j. de obli. & act.*

m Vt mea fide dicas. *Halo.* fidẽ autem dicere est fideiubere.

n Hinc colligit Accursius nihil interesse quid fiat ex æquipolentib. *adde l.*28.§.2.*s. de iudiciis.* hinc Alexander *cõsil.* 40. *volum.*5. ex hac lege infert, eum qui mandatum habeat compromittendi, transigere posse, quod compromissum & transactio sint æquipolentia.

o Fideiubere mandatarius videtur, etiam cum mandat creditori. Idem enim effectu, fideiubere & mandare. mandato satisfit re persimili. Cum ita satisfit, mandati potest agi.

PRO SOCIO.

TIT. II.

Quibus modis societas contrahitur. 1. *De societate omnium bonorum.*

Paulus lib. 32. ad Edictum.

SOcietas cõiri potest vel in perpetuum †, id est, dum viuunt [q]: vel ad [r] tempus, vel ex tempore, vel sub [s] conditione. 1 ¶ In [t] societate omniũ bonorum omnes [u] res, quæ coeuntium sunt, continuo communicantur [x].

2. *Gaius* lib. 10. ad Edictum Prouinciale.

QVia, licet [y] specialiter traditio non interueniat, tacita [z] tamen creditur interuenire.

2. *De iusta hereditate.* 3. *De dolo.*

3. *Paulus* libro trigesimosecundo ad Edictum.

EA verò, quæ in nominibus [a] erunt, manent in suo statu [b]: sed actiones inuicem præstare debent.

1 ¶ Cum specialiter omnium [c] bonorum societas coita est: tunc & hereditas [d] & legatum, & quod donatum est, aut quaqua ratione adquisitum, communioni adquiretur.

2 ¶ De illo quæritur. si ita societas, *et si [e] qua iusta hereditas alterutri obuenerit, communis sit*: quæ iusta hereditas: vtrum quæ iure legitimo [f] obuenit, an etiam ea, quæ testamento. & probabilius est, ad legitimam hereditatem tantùm hoc pertinere. 3 ¶ Societas, si dolo [g] malo, aut fraudandi causa coita sit, ipso iure nullius momenti est. quia * fides bona contraria [h] est fraudi, & dolo.

Quibus modis contrahitur, 1. *vel dissoluitur societas.*

4. *Modestinus* lib. 3. Regularum.

SOcietatem [i] coire & re [k] & verbis [l] per nuntium [m] posse nos dubium nõ est. 1 ¶ Dissociamur renunciatione [n], morte [o], capitis minutione [p], & egestate [q].

Quar. rer. contrahitur. 1. *De his qui non sunt æquis facultatibus.* 2. *De donatione.*

5. *Vlpianus* lib. 31. ad Edictum.

SOcietates [r] contrahuntur siue vniuersorum [s] bonorum, siue [t] negotiationis alicuius, siue vectigalis, siue etiam rei [u] vnius [x].

1 ¶ Societas autem coiri potest, & valet etiam inter eos, qui [y] non sunt æquis facultatibus, cùm plerumque pauperior [z] opera [a] supleat, quantum ei per comparationem patrimonij deest.

2 ¶ Donationis causa societas rectè non [b] contrahitur [c].

De partibus lucri, & damni.

6. *Pomponius* lib. 6. ad Sabinum.

SI societatem "mecum" coieris ea conditione [d], *vt partes societatis constitueres*: ad boni viri arbitrium ea res redigenda est: & conueniens [e] est viri boni arbitrio, vt non vtique ex æquis partibus socij simus: veluti si [f] alter plus operę, industriæ, pecuniæ in societatem collaturus sit.

De societate simpliciter contracta.

7. *Vlpianus* lib. 30. ad Sabinum.

COiri societatem & [g] simpliciter [h] licet. &, si non fuerit distinctum, videtur coita esse vniuersorum, quę ex quæstu [i] veniunt. hoc est, si [k] quod lucrum ex emptione, venditione, locatione, conductione descendit.

De quæstu.

8. *Paulus* lib. 6. ad Sabinum.

QVæstus enim intelligitur, qui ex opera [l] cuiusque descendit.

9. *Vlpianus* libro 30. ad Sabinum.

p 4. C.37.3. *Inst.*26. *Paul.*2. *sent.*16. *Synopsis Basilic.*12. *tit.*1. *Harmenop* 3. *tit.*10.

† Perpetuum pro vitæ spatio. adde quæ notaui *ad l.*46.§.9. *C. de episcop.*

q Dum viuunt qui eam contraxerè *Harmenopul.* aliàs nulla in æternum societatis coitio est. *l.*70.*j. eo.* nulla vltra mortem porrigitur. *l.*52.§.9.*j. eo.* nec ad heredes extenditur.

r Societatem diem & conditionem recipit. *Synopsis eo.c.*1.

s *l.*6. *Cod. eod.*

t Societate omnium bonorum res continuo omnes fiunt communes, tãquam tacitè traditæ, exceptis nominibus. *vt hîc l.*2. *l.*3.*j. eo. Synopsis eo.c.*2.

u *l.*52.§.16.*j. eo.* x Vt dominium & possessio transeat de vno in alium æqualibus portionibus *Accurs.* y Societas consensu nudo ita contrahitur, vt necessaria non sit traditio, non mancipatio: sed quasi ea interuenerit, dominia rerum inter socios statim communicantur. *vt hîc.* z Id est, ficta: aliud est in vera: ad quam refer *l.*20. *C. de pact.* a Incorporalia (vt nomina, iura & actiones) sine cessione non transferuntur, *vt hîc.* Cur ita? Veram traditionem non recipiunt: igitur nec fictam. Nec enim nisi veri, fictio esse potest. *l.*3. *in fi. j. de hereditate vel act. vend.*

b Hinc nota, difficiliùs iura, & actiones separari, quàm res corporales.

c Societate omnium bonorum inita, communicatur, hereditas, legatum, donatio, omne lucrum. *Synopsis eod.*

d *l.*37.*j. eo.* e Pacisci de hereditate generaliter licet, & non specialiter.

f *v.l.*1.*s. de petit. hered.* g Societas malo dolo vel fraude inita nullius est momenti. Nam his fides contraria est. *Synopsis eo.c.*3.

h Contraria fides est fraudi & dolo. i *Synopsis. eod.c.*4.

k Id est, tacito consensu. *Cuiac. hîc.* rebus in commune relatis. Idque colligitur ex actibus conuenientibus societati: vt quia simul habitant, quæstus & lucra, simul participant, damna communiter tolerant, & sunt habiles ad societatem contrahendam: tunc enim actiuè & passiuè sunt socij. *v. Roland. à Valle* 1. *cons.*91. *nu.*27.

l Expresso consensu. *Cuiac. hîc.* Nã vt re & verbis duo sunt genera contrahendi inter presentes, ita inter absentes dupliciter contrahitur: per Nũtium, id est, epistola viua, & per Epistolam, id est nuncio tacito. Quid enim est epistola? tacitus nuntius, inquit Epictetus. *Hæc Cuiac.* Porro verba cum hîc dicimus, solemnis formula nõ requiritur *l.*2.*j. de obligat.*

m Per nunciũ societas potest contrahi, *vt hîc*, igitur & inter absentes, nam quæ per nuntiũ possimus, absentes gerimus, *v. l.*1.§.1.*s. mandati l.*2. *C. de pact.*

n Contrario cõsensu, *v.l.*5. *C. eo.*

o *l.*65.§.9.*j. eod.*

p *v.l.*63.§. *vlt. j. e.*

q *v. l.*65.§.12. *j. eo.*

r *Synopsis. d.c.*4.

s Nomine & signo vniuersali. Prudentius tamẽ faciunt notarij, qui addunt, societatẽ generalẽ contrahi super omnibus bonis presentib. & futuris, quocũque modo, licito tamen & honesto, adquisitis & adquirendis, tam ex industra, quàm fortuna, tam ex cõtractibus inter viuos, quàm vltimis voluntatibus. *l.*3.§.1.*s. eod Inst. eo. in prin. Ferrariens.*

t Puta vini frumenti, lanæ. in tali societate cõmunicantur ea omnia, quæ ex ea proueniũt nõ aliunde: puta industria personæ, vel fortuna quęsita *l.*52.§.5.*j. e.*

u Puta equi vẽdendi. x Etiã minimæ Seneca 10 *epist.*74. sociũ efficit, etiã quod ex minima parte cõmune est. adde quartã speciẽ, de qua *l.*7.*j. e.* y Societas ius quidem quodãmodo fraternitatis *l.*63.*j. eo.* constare tamen potest vel inter eos qui nõ sunt æquis facultatib. *vt hîc.* z *v.l.*29.§.1.*j. c. quod si legas* pauperioris opera a Opera pauperis plerũque supplet patrimonij defectũ. b *v.l.*35.§. *antep. j. de mort. caus. donat.*

c Quid: valebitne vt donatio, si non valet vt societas? ita cẽset Accursius: quod Iacobo Aretio nõ probatur. Cur enim valeat vt donatio, quod vt societas principaliter initũ est? *l.*1.§. *tũ. s. de constit.* Quid quod cõmunio hic nasceretur, si donationis nomine hic contractus subsistisset, ac proinde societas esset: quod tamen hic negatur. Alioqui id mirũ, cum transactio nullo dato, ne quidẽ iure pacti, valeat *l.*2. *C. de repud. hered. l. si ego, s. de reb. cred.* d Sub conditione fit societas. *vt hîc.* qua de re tamen dubitabatur, propterea quod societati mancipatio inest, vt in emptione, quæ etiã imaginario conditionẽ nõ recipiebat. Verũ hodie imaginariæ emptiones sublatæ. *l. contract. j. de obligat.* & cõsequenter placet hodie vẽditionẽ contrahi sub conditione *l. sicut. j. locati* §. *empt. Inst. de empt. & vendit.* e Potestas alicui concessa, in dubio significat arbitriũ boni viri. *vt hîc:* & in emptione *l.*7.*j. de cõtrah. empt.* & in locatione. *l.*24.*j. loca.*

f *l.*81. *inf. l.*83.*j. e. Nou. Leonis* 103. g Societate simpliciter coita, re non expressa, inita videtur, societas lucri descedentis ex emptione, venditione, locatione, cõductione. *Synops. e.c.*7. hoc est quæsita ex industria, & lucra personalia, at non ea quæ extra personę industriã posita, vt sunt donationes & legata. h Non adiecto signo vniuersali, nõ expresso certo genere negotiationis, siue ea sit expresse contracta vel tacite: quod vltimũ notat Roll. à Valle 1. *cõs.*91. *nu.*28.29.30.31. i i. ex operis, nõ ex fortuna & vltimis voluntatib. ideóq; hereditates, legata &, donationes non communicãtur in tali societate *l.*8. *& seq. j. e.* k Quæstus lucrum continet. l Ergo & ex militia factus. Quid si thesaurus inuentus sit? alibi dicam. Quid si nulla opera intercessit, sed amicitia impellẽte, vel spõte aliquis nobis donauerit? non communicabitur. *l.*9.*j. eo. adde l.*45.§.2.*j. de acquir. hered.*

a *l.71.in fi.ꝭ.eo.* b Beneficium præsuponit merita *Bart.* c Imò interdum sine merito venit hereditas *l.48.§.1.ꝭ.de heredib.instit.* Dic:extranei non sine merito obuenire:suis,quodam semper merito *d.§.1.l.10.ꝭ.eo.*
d Præsumitur liberalitas ocupari in meritum:*vt hîc.*vt pœna in demeritum.*adde l. Centurio,ꝭ.de manum.test.* e Hereditas parentum liberis : libertorum, patronis quasi debita. *adde l.6.ꝭ. de bonis damnatorum.*

NEc adiecit Sabinus,hereditatem [a], vel legatum, vel donationes mortis causa, siue nô mortis causa, fortassis hæc ideo, quia [b] non sine causa obueniunt, sed ob [c] meritum [d] aliquod accedunt.

10. *Paulus* lib. 6. ad Sabinum.

ET quia plerumque vel à parente,vel à liberto,quasi [e] debitum nobis hereditas obuenit.

11. *Vlpianus* lib. 30. ad Sabinum.

ET ita de hereditate,legato, donatione Quintus Mucius scribit.

12. *Paulus* lib. 6. ad Sabinum.

SEd nec æs [f] alienum nisi quod ex quæstu pendebit,veniet in rationem societatis.

De lucro.

13. *Idem* lib. 32. ad Edictum.

SEd & si adiiciatur, vt & quæstus [g], & lucri socij sint: verum est,non ad aliud lucrum, quam quod ex quęstu venit, hanc quoque adiectionem pertinere.

De pacto ne res diuidatur,aut ne abeatur à societate.

14. *Vlpianus* lib. 30. ad Sabinum.

SI conuenerit inter socios, *ne* [h] *intra certum tempus communis res diuidatur:*non videtur conuenisse, ne societate abeatur.quid tamen, si hoc conuenit,*ne* [i] *abeatur*?an valeat? eleganter Pomponius scripsit, frustra hoc côuenire. nam &,si non conuenit,si tamen intempestiue [k] renuntietur societati, esse pro socio actionẽ.sed etsi conuenit, *ne* [l] *intra certum tempus societate abeatur*, & ante tempus renuntietur:potest rationẽ habere renuntiatio.nec [m] tenebitur pro socio,qui ideo renuntiauit,quia côditio [n] quędã,qua societas erat coita, ei non pręstatur. aut quid, si ita ″ iniuriosus [o],&″ damnosus socius sit,vt nô expediat eũ pati?

15. *Pomponius* lib. 13. ad Sabinum.

VEl quod [p] ea re frui non liceat,cuius gratia negotiatio suscepta sit?

1.*Ius excipiendi transit contra singularem successorem. h.d. cum principio l.seq.Bartol.*

16. *Vlpianus* lib. 39. ad Sabinum.

IDémque erit dicendum,si [q] socius renuntiauerit societati,qui reipublicę [r] causa diu & inuitus sit absfuturus, quamuis nônumquam ei obiici possit, quia potuit & per alium societatem administrare,vel socio committere.sed hoc nô aliàs,nisi valdè sit idoneus socius, aut facilis [f] absfuturo etiam per alium societatis administratio.

1 ¶ Qui igitur paciscitur *ne diuidat*, nisi aliqua iusta [t] ratio intercedat:nec [u] vendere poterit, nec alia [x] ratione efficiet,vt diuidatur.sed sanè potest dici,vẽditionẽ quidẽ non impediri, sed exceptionẽ [y] aduersus emptorẽ locum habere,si ante diuidat,quàm diuiderit is qui vendidit.

Si renuncietur absenti. 1. *Pactum de renunciatione.*

17. *Paulus* lib. 6. ad Sabinum.

SEd & socius,qui alienauerit,contra pactionẽ accepit, committit,& tenetur societatis,aut [z] communi diuidundo iudicio. 1 ¶ Si [a] absenti renunciata societas sit: quoad [b] is scierit,quod is adquisiuit, qui renunciauit, in commune redigi : detrimentũ autem solius eius esse qui renuntiauerit: sed quod absens adquisiit, ad [c] solum eum pertinere, detrimentum ab eo factum commune esse.

2 ¶ In societate autẽ coeunda,nihil attinet de renuntiatione cauere ″eundem:″ quia ipso [d] iure societatis intempestiua [e] renuntiatio in æstimationem venit.

De renunciatione societatis à seruo contracta.

18. *Pomponius* libro tertiodecimo ad Sabinum.

SI seruus societatem coierit: non [f] sufficiet, si iubeatur à domino seruus abire à societate: sed socio renuntiandum est.

De socio socij. De seruo præposito societati. de compensatione lucri & damni.

f *v.l.27.ꝭ.eod.*
g Lucrum (aliàs generale vocabulum) hîc restringitur ratione adiuncti sui, puta quæstus.
h Pactum ne intra certum tempus res communis diuidatur, hoc præstat, vt ne sine iusta causa ante id tẽpus renunciari possit societati.
i Pactum ne à societate receda tur hoc præstat vt ne à societate discedatur sine iusta & legitima causa.
k *l.17.in fi.l.62.§.5.ꝭ.eod.*
l *l.14.§.2.§.3.ꝭ.com.diui.*
m Fidem frangenti, fidem seruati non est necesse. *vide l.21. C.de pactis.*
n Conditio tacita inest societati,vt hinc inde fides seruetur. Quid si non seruetur? poterit abiri à societate, quasi conditione non seruata: etiamsi ita contracta fuerit societas, ne abiiciatur.
o Societati iniuriosi hominis & damnosi socij renunciare licet. *adde l.7.ꝭ.de reb. eorum.*
p Hæc & superior causa, fratribus diligenter notanda grauatis à patre ne diuidant. *Bart.*
q Absentia diuturna iusta causa est dissoluendæ ante tempus societatis, si qui absfuturus est, societatis negotia per alium æque commodè explicare non possit.
r Spôsalibus ob hanc causam vt renuntietur *v.l.2.Co.de repudiis.*
f Excusatur qui procuratorem non misit, si facile nãcisci procuratorem non potuit, hinc Baldus colligit.
t Generalis promissio, iustas semper exceptiones admittit.
u Cum quid ꝓhibetur, prohibentur etiam media ad illud tendentia.*l.16.ꝭ.de sponsal.*
x Prohibita societatis dissolutione,prohibentur & omnia quæ ad eam diuidendam pertinent.
y Excipiendi ius transit in singularem successorem *v.d.l.14.*
z Quoties scilicet res desinit esse sociorum communis.*l.1.comm.diuid.*
a Absenti socio renunciata societate , quæcũque renuncians adquirit, quoad absens scierit, in commune redigitur : licèt detrimentum non sit commune sed eius tantùm qui renunciauit. Per contrarium, quod absens ille socius lucrum facit, sibi tantùm non socio facit: detrimentum, commune *Synopsis eo. c.17.*
b Renuntiatio socio renuncianti præiudicat, statim: absenti, non ante quàm renuntiationis fuerit admonitus. c *l.67.§.1.ꝭ.e.* d *κατὰ ἐπ᾽ στιν τῆς κοινωνίας &c.* natura societatis tenetur,qui intempestiuè societati renuntiauit *Synopsis ibid.*
e *v.l.14.ꝭ.eo.*

f Societatem serui,iussus domini non dissoluit, cùm ea res etiam factũ ipsius serui exigat.
g ¶ Socij socius,non est mihi socius.*l.19.e.l.105.ꝭ.de verb.sig.l.47.§.fi.ꝭ.de reg.iur.*
h Socius socij,non est socius *vt hîc*:sic libertus liberti,non est meus libertus: vasallus vasalli,nô est meus vasallus. *doctores in l. Pater.§.duob.ꝭ. de leg.3.* Contrà, amicus inimici, aut inimicus amici inimicus esse videri potest,*facit l.1.§. cum patronus ꝭ.de offic.pref.vrbi l.liberi,ꝭ.de inof ficioso.*

19. *Vlpianus* lib. 30. ad Sabinum.

QVi admittitur socius:ei [g] tantùm socius est, qui admisit.& rectè.cùm enim societas consensu contrahatur:socius mihi esse nô potest,quem ego sociũ esse nolui: quid ergo,si socius meus eum admisit?ei soli socius est?

20. *Idem* lib. 31. ad Edictum.

NAm socij [h] mei socius, meus socius non est [i].

21. *Idem* lib. 30. ad Sabinum.

ET quidquid fuerit de societate nostra côsecutus. cum illo,qui eum adsumpsit,communicabit : nos [ei] cum eo non communicabimus.sed factum eius pręstabitur societati: id est,aget socius,& societati præstabit,quod fuerit consecutus.

22. *Gaius* lib. 10. ad Edictum Prouinciale.

EX contrario factum quoque sociorum debet ei præstare,sicuti suum,quia ipse aduersus eos habet actionem.Item certum est,nihil vetare, priùs[quàm] inter eũ qui admiserit,& eũ qui admissus fuerit, societatis iudicio agi,quàm agi incipiat inter ceteros , & eũ qui admiserit.

1. *Qui tenetur ratione culpæ,non liberatur cedendo actionem. & lucrum contingens ex industria, non compensatur cum damno contingente ex culpa. Bald.*

23. *Vlpianus* lib. 30. ad Sabinum.

DE illo Pomponius dubitat : vtrùm actionem eum mandare sociis sufficit,vt, si facere illi nô possit, nihil vltrà sociis præstet : an verò indemnes eos præstare debeat.& puto,omnimodo [k] eũ teneri eius nomine, quẽ ipse solus admisit. quia difficile est negare , culpa ipsius admissum. 1 ¶Idem quærit,an [l] commodum,quod propter admissum socium accessit, compensari cum damno, quod culpa præbuit,debeat.& ait,compensandum. quod non est verum [m]. nam & Marcellus libro sexto digestorũ scribit: si seruus vnius ex sociis, societati à domino præpositus , negligenter [n] versatus sit : dominum societati, qui præposuerit,præstaturum:nec compensandum commodum, quod per seruum [o] societati accessit, cum damno.& ita Diuum Marcum pronuntiasse.nec † posse dici [p] socio, *abstine commodo,quod per seruum accessit (si) damnum* [q] *petis* [r].

24. *Idem* lib. 31. ad Edictum.

PLanè si ambo socij seruum alterius præposuerint:non tenebitur dominus eius nômine, nisi duntaxat de peculio [f] *. commune [t] enim periculum esse oportet, cùm ambo eum præponamus [u].

25. *Paulus* lib. 6. ad Sabinum.

NOn ob eam rem minùs ad periculũ socij pertinet, quod negligentia eius periisset, quòd in plerisque aliis industria eius societas fuisset. & hoc ex appellatione Imperator pronunciauit.

26. *Vlpianus* lib. 31. ad Edictum.

ET ideo , si socius quædam negligenter in societate egisset,in plerisque autem societatem auxisset, non côpensatur compendium cum negligentia,vt Marcellus libro sexto digestorum scripsit.

De ære alieno.

27. *Paulus* lib. 6. ad Sabinum.

OMne æs alienum [y], quod manente societate contractum [z] est,de communi soluendum est [a]: licèt [b], postea quam societas distracta est,solutum sit.igitur etsi sub conditione promiserat [c], &,distracta societate, condicio extitit.ex communi soluendum est: ideóq;,si interim societas dirimatur,cautiones [d] interponendæ sunt.

28. *Idem* lib. 60. ad Edictum.

SI socij sumus , & vnus ex die pecuniam debeat [e], & diuidatur [f] societas: non debet hoc deducere socius, quemadmodum præsens debet : sed omnes diuidere , & cauere [g], cùm dies venerit,defensu iri socium.

facit l.1.§. cum patronus ꝭ.de offic.pref.vrbi l.liberi,ꝭ.de inofficioso.
i Nec enim potest socius, mihi inuito , socium obtrudere , *vt hîc* : non potest seruitutem fundo cômuni imponere *l.2.ꝭ.de seruitutib.*(contrà est in vsufructu *l.5.ꝭ.de vsufructu*) rem communem celare, amouere *l.45.l.46.*alienare plus parte sua *l.68.* damnum in ea dare *l.47.l.48.49.* in eam , nisi sit sepulchrum, mortuum inferre *l.39.*nec sociũ obligare æris. recepti , nisi æs in communẽ arcã intulerit *l.82.* an & filiam dotare ex communi pecunia? *vide l.81. hoc tit.* pôt tamẽ partem rei communis pro indiuiso alteri donare *l.12 C.de donationibus*. at nô parietem demoliri,& reficere *l.8.ꝭ.seruitut.vrban.* Item prohibere potius quàm facere potest *l.11.ꝭ.si seruit.vind.*
k Cedendo actiones,nô liberatur qui culpa sua obligatꝰ est.
l Lucrum industria contingens non compensatur cum damno contingente ex culpa.
m Imò verũ est *l.11.in f.ꝭ.de negotiis.*
n Ita vt eius negligentia atfuerit societati.
o Id est, per industriam serui.
† Socio in hoc casu dici nô pôt i. Si vis me vniuersum damnũ serui per me præpositi negligentia contractũ subire, cômodo per eum adquisito abstine , *vt hîc*,nec enim cũ lucro negligentia compensatur 12.*Eclog.1.c.25.*
p *sub.* per eum qui seruum pręposuit.
q Id est quod interest.
r *al.*non petis.
f si damnũ culpa intulit societati.
t Cômune esse debet quod cômuniter fit à pluribus. u cum præposuerint. *Halo.*
x Negligentia socij in vno non excusatur quod in aliis rebus diligens fuerit. Ex hac lege,& sequenti restitui potest caput 25.12.*Eclog.tit.*quod mutilum esse constat,
y *l.12.ꝭ.eod.l.113.§.1.ꝭ.de verbor.signif.*
z Ab vno sociorum in vtilitatem societatis. a *v.tamen l.82.ꝭ.eod.*
b *sub.*pretium rei in societatem emptę.
c Societate constante contractũ debitum, ea dissoluta,creditori soluendum est in præsenti,si purum est debitum:sic sub conditione vel in diem interponitur cautio.
d De socio defendendo eueniente conditione sub qua obligatus est nomine societatis *l.28.l.38.l.67.ꝭ.eo.* e *sub.* societatis causa.
f pendente die. g *sub.* socio in diem obligato.

De par-

a lucri & damni. b Præsumitur æquis partibus coita societas. *vt hîc Synopsis eo.c.29.* Ita lex partes tacite colligit, quæ expresse à contrahentibus non sint.
c Si æquale fuit capitale, id est, si vterque eandem quantitatem pecuniæ vel easdé operas contulit. Si inæquale fuit, partes lucri & damni æquales erunt iuxta quantitatem capitalis: id enim tacitè actũ intelligitur. *l.16.inf.s.eo.l.81.in f.l.87.in fi.j.eod.*

De partibus lucri & damni.

29. *Vlpianus* lib. 30. ad Edictum.

SI non fuerint partes [a] societati adiectæ: æquas [b] eas esse, constat [c]. Si verò placuerit, vt quis duas partes, vel tres habeat, alius vnã: an valeat? placet valere: si modò aliquis plus contulit societati vel pecuniæ, vel operæ, vel cuiuscunque alterius rei "causa". 1 ¶ Ita coiri societatem posse, vt nullius partem [d] damni [e] alter sentiat, lucrum verò commune sit, Cassius putat. quod ita [f] demum valebit, (vt & Sabinus scribit) [g] si tanti sit opera, quanti damnum est *, plerunque enim tanta est industria socij, vt [h] plus societati conferat, quàm pecunia. item si solus nauiget, si solus peregrinetur, periculo [i] subeat solus. 2 ¶ Aristo refert, Cassium respondisse, societatem [k] talem coiri non posse, vt alter lucrum tantùm, alter damnum sentiret: & hanc societatem leoninam [l] solitum appellare, & nos consentimus, talem societatem nullam esse: vt alter lucrum sentiret, alter verò nullũ lucrum, sed damnum sentiret *. iniquissimum enim genus societatis est, ex qua quis damnum, non [m] etiam lucrum spectet [n].

Lucrum dicitur deducto damno, & damnum dicitur deducto lucro. Bald.

30. *Paulus* libro 6. ad Sabinum.

MVcius libro quartodecimo scribit non posse societatem coiri, vt aliam damni, aliam lucri partem socius ferat. Seruius in notatis Mucij ait, nec posse societatem ita contrahi. * neque [o] enim lucrum intelligitur, nisi omni damno [p] reducto [q], neque damnum nisi omni lucro deducto. sed potest coiri societas ita, vt eius lucri, quod reliquum in societate sit, omni damno deducto, pars alia feratur: & eius damni, quod similiter relinquatur, pars alia capiatur.

De actione pro socio & iudiciis diuisoriis.

31. *Vlpianus* libro 30. ad Sabinum.

VT sit pro socio actio, societatem intercedere oportet. nec enim sufficit, rem esse communem, nisi societas intercedit. cõmuniter autem res agi potest etiam citra [r] societatem: "vt" puta cùm non affectione societatis, incidimus in communionem vt euenit in re duobus legata: item [s] si à duobus simul empta res sit: aut si hereditas, vel donatio communiter nobis obuenit: aut si à duobus separatim emimus partes eorum, nõ socij futuri.

32. *Idem* libro 2. ad Edictum.

NAm cùm [t] tractatu [u] habito societas coita est, pro socio actio est. cùm sine tractatu, in re ipsa & negotio communiter gestum videtur.

33. *Idem* libro 31. ad Edictum.

VT in conductionibus publicorum [x], item in emptionibus. nam qui nolunt inter se contẽdere, solent per nuntium rem emere in commune. quod à societate longè remotum est: & ideo, societate sine tutoris auctoritate coita, pupillus non [y] tenetur: attamen [z] communiter gesto tenetur.

34. *Gaius* libro 10. ad Edictum prouinciale.

QVibus casibus, si quid fortè vnus in eam rem impenderit, siue fructus, mercedésve vnus perceperit, vel deteriorem fecit rem: non societatis iudicio locus est: sed inter coheredes quidem familiæ herciscundæ iudicio agitur, inter ceteros communi diuidũdo. Inter eos [a] quoque, quibus hereditario iure communis res est, posse & communi diuidundo agi.

De heredibus.

35. *Vlpianus* lib. 30. ad Sabinum.

NEmo potest societatem heredi [b] suo sic parere [c], vt ipse heres socius sit. In heredem [d] autem socii proponitur actio, vt [e] bonam fidem præstet.

d vt nullã partem *Haloand.*
e pecuniæ ab alieno socio collatæ, vt si ea pereat, socio nõ teneatur: cùm operas suas inuicem rei perdiderit. Quemadmodum si ea dumtaxat salua sit, tota reuertetur ad eum qui eam intulit: At inquies te operas perdidisse: res ita habet. sed alter vicissim pecuniã otiosam in societate habuit.
*
f *vide Theophilum. §.2. Inst. eod.*
g societas põt ita iniri, vt nullã partẽ damni sentias, & tamen lucri partẽ sentias, si tanti opera tua est, quãti damnum, veluti si solus nauiges, peregrineris, vel pericula subeas. *Synopsis ibid. cap. 29. in fin.*
h *l.1. Cod. eod. l. 5. §. 1. s. eodem l. 80. j. eod. §. 2. Inst. eod.*
i *aliàs* pericula.
k societas ea pactione iniri non potest, vt tu damnum tantùm capias, alter lucrum. *Synopsis dict. c.29.*
l Nam Leo (vt est in Apologo) communem ex venatione prædam sic diuidebat cum vulpe, vt sibi fermè totam retineret, vulpi vix minimam concedẽs partem: Seneca *2. Epistol. vltim.* sine amico visceratio leonis ac lupi vita est.
m *vide l. 53. in fine s. eod.*
n *aliàs* speret.
o Lucri norma, damnum: damni, lucrum: Lucrũ est quod damno deducto superest: damnum, quidquid lucro deducto reliqui est.
p *subaudi* casuali.
q Imò lucrum percipitur damno non deducto *l.25. in fin. s. eod.*
r Actio pro socio oritur ex cõtractu, non ex nuda communione: & antecedẽti conuentione fit, non ex incidenti. *l. 2. s. commun. diuid. l. 4. C. comm. diuid. §. 3. Instit. de oblig. ex quasi contr.*
s *l.2. Cod. eod.*
t societas seu κοινωνία fit tractatu habito, seu conuentione: κοινοπραξία seu communiter gestum, sine tractatu & conuentione *Synopsis eod. cap. 32. 3. Harmenopul. 10. §. 3.* u id est, quoties conuentio contractum precedit ἀπὸ συναινέσεως *Synopsis. c. 32.*
x puta vectigalium, *vt l.5. s. eod. l.63. §. 8. j. eodem*
y Cur ita? *vide l 110. §. 2. j. de regulis iuris.*
z Cur ita? *collige ex l.29. vers. denique s. commun diuid. l.46. j. de obligat. & act.*
a *l.20. §. 4. l. 44. s. famil.*
b societas ad heredem non transit, nisi dictum sit. *l.59. j. eod.*
c *aliàs* parare. d. *l.63. §. 8. j. eodem.*
e societas non transit ad heredem, licèt eo quod ipse gesserit teneatur: & cœpta à defuncto perficere teneatur: hæc enim bonæ fidei propria sunt, *l.49. j. eod.*
f ¶ *l.40. j. eodem.* g *dicta l.63. §. 8. j. eod.* h *adde l.44. j. eodem.* i datus à prætore. *vide l.10. in fin. s. qui satisdat.* k Futuri cautio ad Iudicem pertinet in iudiciis siue generalia sint, siue specialia: idque quoties æquitas suadet. l *l. 27. in fin. s. eodem.* m *vide l. 41. s. de iudiciis.* n Iudiciorum alia generalia, alia specialia.

36. *Paulus* lib. 6. ad Sabinum.

ET acti etiam culpam [f], quam is præstaret, in cuius locum successit: licèt [g] socius (non) sit.

37. *Pomponius* lib. 13. ad Sabinum.

PLanè si hi, qui sociis heredes extiterint, animum inierint [h] societatis in ea hereditate nouo cõsensu, quod postea gesserit, efficitur, vt in pro socio actionem deducatur.

Cautionis de futuro damno vel lucro. 1. De impensis & fructibus.

38. *Paulus* lib. 6. ad Sabinum.

PRo socio arbiter [i] prospicere [k] debet ca[illegible]onibus [l] in futuro damno, vel lucro, pendente ex ea societate. quod Sabinus in [m] omnibus bonæ fidei iudiciis existimauit: siue generalia [n] sunt, veluti pro socio, negotiorum gestorum tutelæ: siue specialia, veluti mandati, commodati, depositi.

1 ¶ Si tecum societas [o] mihi sit, & res ex societate cõmunes: quam impensam [p] in eas fecero, quósve fructus ex his rebus ceperis, vel pro socio, vel communi diuidundo [q], me consecuturum: & altera actione alteram tolli [r], Proculus ait.

39. *Pomponius* libro 13. ad Sabinum.

SI fundus mihi tecum communis sit, & in eum mortuum intuleris: agam [s] tecum pro socio [t].

De hærede.

40. *Idem* libro 17. ad Sabinum.

HEres socii quamuis [u] socius non est: tamen ea, quæ per defunctum inchoata sunt, per heredem explicari debent [x]. in quibus [y] dolus [z] eius admitti potest [a].

De stipulatione pœnali.

41. *Vlpianus* libro 20. ad Edictum.

SI quis à socio pœnam [b] stipulatus sit: pro socio non aget, si [c] tantundem in pœnam sit, quãtũ eius interfuit.

42. *Idem* lib. 45. ad Sabinum.

QVòd si ex stipulatu [d] eam consecutus sit: postea pro socio agendo, hoc minùs accipiet, pœna ei [e] in sortẽ imputata.

De concursu actionis pro socio, & communi diuidundo.

43. *Idem* libro 28. ad Edictum.

SI actum sit communi diuidundo [f]. non tollitur pro socio actio. quoniam [g] pro socio & nominum [h] rationem habet [i] & ad iudicationem non admittit [k] sed si postea pro socio agatur: hoc minus ex ea actione consequitur, quàm ex prima actione consecutus est.

De re vtenda data.

44. *Idem* libro 31. ad Edictum.

SI margarita tibi vẽdenda dedero, vt, *si ea decem vendidisses, redderes mihi decem, si pluris, quod excedit, tu haberes:* mihi videtur, si [l] animo [m] contrahendæ [n] societatis id actum sit, pro socio esse actionem: si minùs, præscriptis verbis [o].

45. *Idem* libro 30. ad Sabinum.

REi communis nomine cum socio furti [p] agi potest, si per fallaciam, dolóve malo amouit, vel rem communem celandi animo contrectet: sed [q] & pro socio actione obstrictus est. nec [r] altera actio alteram tollet [s]. Idémque in omnibus bonæ fidei iudiciis dicendum est.

46. *Paulus* libro 6. ad Sabinum.

IDem est & [t] in colono [u], & in eo, qui negotia gerit [x], & qui mandatum nostrum exequitur, & in tutore [y].

De damno dato in re communi.

47. *Vlpianus* libro 30. ad Sabinum.

SEd si ex causa furtiua condixero, cessabit pro socio actio, nisi pluris mea intersit.

1 ¶ Si damnum [z] in re communi socius dedit: Aquilia [a] teneri eum, & Celsus, & Iulianus, & Pomponius scribunt:

o *subaudi* conuentionalis.
p *l.52. §. 4. j. eod.* Pro socio actione expensas pro socio factas socius cõsequitur.
q *l. 43. vide l. 47. in fin. j. eod.*
r *l. 41. l. 50. in fin. j. eod.*
s An vt tollas mortuum? An vt partis fundi æstimatio præstetur? An potius vt omne damnum quodq; mea plane interest?
t alibi in factum. *l.6. §. 6. s. commun. diuid.*
u Heres socius nõ est *l.36. inf. s. eod. l.63. §. 8. j. eod.*
x Imò non cogitur *l.19. j. de accusationibus*
y *subaudi* explicandis.
z *dict. l.36.*
a ideo tenetur.
b Pœna conuentionalis succedit loco rei: ideoque pœna exacta, res, vt per contrarium, re exacta, pœna peti nõ potest, nisi plus in re quàm in pœna sit. *adde l. vlt s. de rebus cred.*
c Cur ita? *vide l.38. in fin. s. eod.*
d hoc est certi cõdictione ex stipulatione, si certa: ex stipulatu si incerta.
e Imò, quod pœnæ nomine à debitore exactum est, lucro debet cedere creditoris *l. 74. j. de solut.*
f *l.38. in fine s. eod. vide l. 47. in fin. j. eod.*
g Pro socio actionis & communi diuidundo hæc differentia est. pro socio actio, quã nomi nũrationẽ habet à socio contractorum, eo superat actionẽ communi diuidũdo: quã adiudicationem non admittit, in eo superatur à communi diuidundo actione.
h ab vno sociorũ contractorũ.
i possunt enim cõmunicari nomina, non diuidi. Interim nota differẽtias actionis pro socio, & communi diuidundo: est enim mutua inter eas relatio, vt excedentis & excessi.
k quia pro socio actio efficit, vt conferatur in communionem, quod antea commune non fuit: ad quam communionẽ nihil facit adiudicatio. Communi diuidundo iudiciũ versatur circa res (quæ cõmunes sunt) æqualiter diuidendas. l Socius & furti & pro socio actione teneri potest, nec alterã altera tollit, *Synopsis eod cap.43.* m *vt l 37. s. eod.*
n i. societas tum demum contrahitur, cum societatis contrahendæ animus adest quæ ex qualitate personæ colligitur o vt quia ego rem, tu operam contulisti.
p *l.51. j. eod.* q Hoc est do vt facias. r Actio rei persecutoria, alia re persecutoria tollitur: pœnali nõ tollitur & è cõtra. s si pluris mea intersit *l.47. j. eod.*
t id est, & in colono *Cuiac 9. obs. 15. inf.* u si locatũ. j. locati x *sub.* sine mãdato.
y *vide tamẽ l Tres tutores. j. de administr. tut.* z *l.59 inf. j. eod. l.9. s. de seruo corrup.*
a adfinia remedia actionis pro socio sunt legis Aquiliæ *vt hic*, communi diuidundo *l.38. in fin. l.43. s. eod.* & furti actiones *l.45. s. eod. l.51. j. eod.*

a *v.l.19.ſ.ad l. Aquil.* b *v.l.38.ſ.eod.* c *l.45.ſ.eod.* d *ſub.* contra ſocium. e *ſub.* rem communem. f *adde l.9.§.1.ſ.de ſer corrup.l.15.§.36.j.de iniurii.* g prima quidem facie ſ. *Accurſius.adde tamen l.14.Cod.ad l. Fabiam.* dic potius, rationis voce, hîc intelligi præſumptionem illam de qua paulòantè dictum eſt. h Præſumitur in dubio caſu quiſque ſuo iure potius vti, quàm alteri nocere, aut obeſſe velle. *adde l.4. Cod. ſi ſeruus exportādus. vide Alciatum. 3. præſumpt* Interpretationem in dubio accipim⁹ quæ delicto careat, *c. eſtote, de regulis.* Actus à prouidis & honeſtis perſonis interpoſitus, præſumitur iuſtè ac legitimè factus. *cap niſi eſſent viri prouidi. De præbendis. d.c. eſtote.* Et cum actus referri ad delictū & nō delictum, poteſt, ad eā partē potius referre oportet, quę delicto careat, q̄ quæ delictū habeat. *Gloſſ. in c. abſit. 11. quæſt. 3.* Magna. n. præſumptio, ex qualitate perſonarū ducitur &, breuiter, dolus, regulariter nō præſumitur, niſi probetur. *l dolus. Co. de dolo.*

48. *Paulus* lib. 6. ad Sabinum.

SEd nihilominùs & pro ſocio tenetur.

49. *Vlpianus* lib.31. ad Edictum.

SI hoc facto ſocietatem læſit: ſi verbi gratia negotiatorem ſeruum vulnerauerit, vel occidit[a].

50. *Paulus* lib.6. ad Sabinum.

SEd actione pro ſocio conſequitur, vt altera [h] actione contentus eſſe debeat, quia vtraque actio ad rei perſecutionem reſpicit: non, vt furti, ad pœnam dumtaxat.

De *furto.* 1. *de plagio.*

51. *Vlpianus* lib.30. ad Sabinum.

MEritò autem adiectum eſt [c], ita demum furti actionem[d] eſſe, ſi per fallaciam, & dolo malo amouit [e]: quia, cùm ſine dolo malo fecit, furti non tenetur. & ſanè * plerunque credendum eſt, eum [f], qui partis dominus eſt, iure potius ſuo″re″ vti, quàm furti conſilium inire.

1 ¶ Et ideo videbimus, an Fauia teneatur, & ratio [g] quidem facit, ne teneatur: verùm, ſi plagium fecit [h], vel ſuppreſſit, Fauia teneri [i].

Si is qui mandauit alteri vt emeret, & ſibi partem cederet, ipſe emit. 1. *De bona fide.* 2. *De dolo, culpa & caſu fortuito.* 5. *De argentariis ſociis.* 6. *De fratribus parentum hereditates indiuiſas habentibus.* 7. *De ſociis quorum vnus pecuniam, alter operā contulit.* 8. *De fratribus ſociis.* 9. *De morte ſocij.* 10. *De refectione communis inſulæ.* 11. *De ſocietate ad emendum.* 12. *De refectione rei communis.* 13. *De vſu rei communis.* 14. *De pluribus ſocietatibus inter eoſdem.* 15. *De ſumptibus.* 16. *De ſocietate omnium bonorum.* *De delictis.*

52. *Idem* lib.31. ad Edictum.

CVm duobus vicinis fundus′coniunctus″, venalis eſſet: alter ex his petit ab altero, *vt eum fundum emeret, ita vt ea pars, quæ ſuo fundo iuncta eſſet, ſibi cederetur.* mox ipſe eum fundum, ignorante vicino, emit. quæritur, an aliquam actionem cum eo vicinus habeat. Iulianus ſcripſit, implicitam[l] eſſe facti quæſtionem. nam[m] ſi hoc ſolùm actum eſt, vt fundum Lucij Titij vicinus emeret, & mecum communicaret: aduerſus me, qui emi, nullam actionem vicino competere. ſi verò id actum eſt, vt quaſi cōmune negotium gereretur: [n] ſocietatis iudicio tenebor, vt tibi, deducta parte [o], quam mandauerāt, reliquas partes præſtem.

1 ¶ Venit autem in hoc iudicium pro ſocio bona fides [p].

2 ¶ Vtrùm ergo tantùm dolum, an etiam culpam [q] præſtare ſocium oporteat, quæritur. & Celſus libro ſeptimo digeſtorum ita ſcripſit *: Socios inter ſe dolum [r], & culpam præſtare oportet. Si [ſ] in coeunda ſocietate (inquit) artem [t], operámve pollicitus eſt alter, veluti cùm

i vendēdo ſeruum dolo malo.
k *ſub.* criminaliter: & ſunt ciuiliter.
l Implicita facti quæſtio: in qua facti cōtrouerſia accuratè ſpectanda eſt & breuiter: Mādati agitur, vbi mādatum: pro ſocio, vbi animus ſocietatis cōtrahendum fuit.
m i. Si mandaui vicino meo, vt fundū venalem Titij vicinū, mihíque vtilem emeret, eúmque emi, conueniri nō poſſū. Quod ſi ei mandaui, vt eum fundum emeret, futurum nobis communem, eúmq; poſtea emi: aduerſus contractā ſocietatem venio: ideóque actione pro ſocio teneor. Cur tam variè? vel ideo quod in mandato pœnitere liceat: in ſocietate nō permititur. n. animo ſocietatis contrahendæ o proxima fundo meo. p ideóque ſocius ſocio de dolo & culpa tenebitur *§.2.j.eod.l.3.C.eod.* vtrumque enim bonæ fidei contrarium eſt. q latam & leuem.
r Socius doli tenetur. *Synopſis.Baſil eod.c.49.* ſ *Ecloga c.49.*
t Ars hîc pro induſtria pro opera denique u ¶ pollicitori. *Halcand.Budæus* licitatori. i. colono partiario plurimo omniū licitāti. *reprehenſi ab Antonio Auguſtino 4.Emend.9.* Politores ſunt, qui agros excolere atque polire conſueuerunt. Hinc Nonnius, *politiones agrorum*: Ennius 3. Satyr. *Africa campos politos gerit*: & annal. nono. *raſtros dente fabros carpſit cauſa poliendi agri*: Varro, *ex agri di politionibus eiciuntur*: & apud Catonem de re ruſtica, *Politor, ordeum quinto modio diuidat: adde Feſtum, in Polimenta.* Huc refer poliendi verbum *ex l.9.§.5.j.locati.* Politio verò eſt, cùm ager colendus alicui locatur pactione certæ partis frugum: vt ſextæ, aut ſeptimæ, aut nonæ. *Turnebus 30.aduerſ.6. ex Catonis 163.*
x Colonus partiarius non deducit impenſas factas ratione fructuū, cum teneatur præſtare operam ac partem.
y Socius etiam culpam præſtat: ſi in coeunda ſocietate artem vel operam pollicitus eſt. *Synopſis ibid.* Artifex culpam præſtat.
z operæ & artis, *Hal.* & meo iudicio rectè. hoc ſenſu qui boues paſtori pollicetur animo ſocietatis in bobus contrahendæ, rem ipſam præſtat: paſtor autem operam: valet hæc ſocietas. Nam velamētum operæ & artis, pretium eſt. Perinde eſt ac ſi pretium paſtor cōferret: quippe induſtria eius, ac opera, vicem pretij ſuſtinet: Ac vt ſocietas valet vno rem, altero pretiū ſeu pecuniam conferente, ita hoc caſu valebit, vno boues altero, operas & artem conferente. Velamētum, ideſt præſtatio operæ & artis, pretium eſt: pretij loco eſt.
a quidam *hoſtimentum. Velamentum* Budæus poſſe legi monet, & ſi barbarè, vt ſit τιμὴ αἰτάξιος τῆς τε ἐργασίας καὶ τῆς τέχνης. ſed Arnoldus Ferronius *apud Cuiacium Inſtit. eodem* legit *leuamentum.* i. examen ſine ſacoma, eadémque voce vſum Vlpianum in *l.3.§.2.j.ſi familia.* Interim peſſimè hunc locum is interpretatur, qui eum ita reddit: Pecunia ſupplet & velat quod & in arte & opere deeſt, cùm ſit omnino ita reddendum. ars & opera velat & ſupplet quod in pecunia deeſt. Hotom. *de vſur.7. & 4.obſeru.7.* Æquamētū legi à nōnullis notat. & ita quidē Auellanus. *c. 24. Reſtitutionum legit.*

b Socius caſus fortuitos non agnoſcit. Ideóque ſi pecus æſtimatum datum ſit, id que à latronibus raptum ſit, commune damnum eſt: ſi à furibus ſubreptum ſit, tātum eius detrimentum qui pecus habuit: quippe cuſtodiam præſtare debet, qui æſtimata accepit. Datur itaque in eum pro ſocio actio, ſi modo ſocietatis cauſa paſcenda data ſunt, quamuis æſtimata. *Synop.Baſilic.eo.c.49.3. Harmenopul.10.§.24.*

pecus in commune paſcendum, aut agrum politori [u] damus in commune quærendis [x] fructibus: nimirum ibi etiam [y] culpa præſtanda eſt. pretium enim operæ artis[z] eſt velamentum [a]. Quòd ſi rei communi ſocius nocuit, magis admittit, culpam quoque venire.

3 ¶ Damna [b] quæ imprudentibus [c] accidunt, hoc eſt damna fatalia, ſocij nō cogentur præſtare. ideóque ſi pecus æſtimatum datum ſit, & in latrocinio, aut incendio perierit, commune damnum eſt, ſi nihil dolo, aut culpa acciderit″ eius, qui æſtimatum pecus acceperit.″ quòd ſi à furibus[d] ſubreptum ſit, proprium eius detrimentū eſt: quia cuſtodiam præſtare debuit, qui æſtimatum accepit. Hæc vera ſunt. & pro ſocio erit actio: ſi modò, ſocietatis contrahendæ cauſa, paſcenda data ſunt, quamuis æſtimata.

4 ¶ Quidam[e] ſagariam[f] negotiationem [g] coierunt. alter ex his ad merces comparandas profectus in latrones incidit″ ſuámque″ pecuniam perdidit: ſerui eius vulnerati ſunt: réſque proprias perdidit, Iulianus dicit damnū eſſe[h] cōmune, ideóque actione pro ſocio damni partē dimidiā agnoſcere debere, tam pecuniæ, quàm rerum ceterarum quas ſecum non tuliſſet ſocius, niſi ad merces cōmuni[i] nomine comparandas proficiſceretur. ſed & ſi quid in medicos impenſum eſt: pro parte ſocium agnoſcere debere, rectiſſimè Iulianus probat, deinde & ſi naufragio quid periit, cùm non aliàs merces, quàm naui ſolerent[k] aduehi: damnum ambo ſenciēt: nam * ſicuti [l] lucrum, ita damnū quoque commune eſſe oportet, quod non culpa ſocij contingit.

5 ¶″ Cùm″ duo erant argentarij ſocij: alter eorum aliquid ſeparatim [m] quæſierat, & lucri ſenſerat: quærebatur, an commune eſſe lucrum oporteret. & Imperator Seuerus Flauio Felici in hæc verba reſcripſit *: Etiam ſi maximè argentariæ ſocietas inita′ eſt: quod quiſque tamen [n] ſocius non ex argentaria cauſa quæſiit, id ad communionem non pertinere, explorati iuris eſt.

6 ¶ Papinianus′ quoque″ libro tertio reſponſorum ait: SI fratres [o], parentum indiuiſas[p] hereditates ideo retinuerunt [q]: *vt emolumentum, ac damnum in [r] his commune ſentirent*: quod aliunde [ſ] quæſierint, in commune non redigetur:

7 ¶ Item ex facto conſultum reſpondiſſe ſe ait libro tertio reſponſorum: Inter Flauium Victorem, & Vellicū Aſianū placuerat[t] vt, *locis emptis pecunia Victoris, monumenta fierent opera & peritia Aſiani: quibus diſtractis, pecuniam Victor cum certa quantitate reciperet, ſuperfluum Aſianus acciperet, qui operam in ſocietatem contulit.* erit pro ſocio [u] actio.

8 ¶ Idem Papinianus eodem libro ait: [x] ſi inter fratres voluntarium conſortium [y] initum fuerit: & ſtipendia [z], certáque ſalaria in commune redigi iudicio ſocietatis. quamuis filius emancipatus hęc non cogatur cōferre fratri (inquit) in poteſtate manenti. quia, etſi in poteſtate maneret, præcipua [a] ea haberet.

9 ¶ Idem reſpondit, ſocietatem [b] non [c] poſſe vltra [d]

c prudentibus. *Gilbertus Regius 2. Enantioph. 20. reprehenſus à Roberto 2. recepta. 31.*
d Socius ſocio non præſtat dānum fatale à latronibus acceptum: licèt à furibus præſtet. hoc ideo, quòd aduerſus latrones parum prodeſt cuſtodia: aduerſus furē prodeſt. Latrociniū, fatale dānū ſeu caſus fortuitus, at non furtum.
e Socius communis negotiationis cauſa peregre profectus in latrones incidit, & pecuniam réſue ſuas perdidit, quas niſi negotiationis cauſa ſecum nō tuliſſet? reſpondetur, ſocium partem damni adgniturum, ac præterea impēſarū in medicos factarum. *vt hîc.* Idem eſt, & ſi nauigans cùm mercibus naufragium fecerit, & damno adfectus ſit: quū non niſi mari merces aduehi conſueuerunt *Synopſis eod.c.49.*
f hoc quid ſit *v.l.5.§.15 ſ.de tributoria.*
g Sic, negotiatio lignaria *Capitolino in Pertinace*: negotiatio Aſiatica *Ciceroni 16.epiſtol.famil.* caſu *l.25.§.6.ſ.*
h aliud eſt in *mandati.*
i *al.* non communi noīe *malè.*
k culpa facere non videtur, qui facit vt ſolet fieri
l Paulus *2.ſenti 16.* ait, lucrū ita & damnum inter ſocios communicari, niſi quid culpa ſocij vel fraude euerſum eſt. m Actione pro ſocio non præſtātur, quæ alter ex ſociis extra ſocietatē quæſiit. n vnius negotiationis ſocietas ad alium non porrigitur *Barto.* o *3.Harmenopul.10.§.27.* non minores ſcilicet. nec enim id fieri debet ſine aut horitate tutoris *l.33.ſ.eod.* p Societas tacitè omnium omnino bonorum non cenſetur cōtracta inter fratres, hoc ipſo quod hæreditatem paternam inter ſe nō diuiſerint, ha mente, vt emolumentum & damnum in his commune ſentirēt. Cuius rei is effectus eſt, vt non teneautur eo nomine inter ſe iudicio ſoietatis conferre quidquid lucri extrinſecus fecerint. q expreſſè. quid ſi tacitè? & ſi tacitè, quibus ſignis atque argumentis deprehendentur ſocietatem inijſſe? non ſatis eſt, quòd is qui negotiatur, maior ſit. requiritur conſenſus tutoris, ſi aliqui minores ſint, *d.l.33.* & inter maiores nō ſufficit ad præſumēdā tacitā ſocietatē, quod vnius & eiuſdem parentis hereditatem poſſideant. *Bart.hic num 3.* Item nō ſufficit, vt ſimul viuāt, vtque eorū vnus negotietur alterius nomine. Requiritur ergò, vt res ſolitæ poſſint ſemper in cōmune redigi. *v.l.4.ſ.eo.* vt interea moneamus non cenſeri inter eos contractā ſocietatē omniū bonorū, ſed illius tantū actus quē exercuerunt. adde ſuperiorib. præſumi tacitā ſocietatem inter duos, ſi inter ſe communiter negotiati ſint: ſi confecta negotiatione vnus eorū res ſocietatis diſtraxerit: ſi ambo interfuerint rationib. quas calculatas oportebat ſubducere cum creditorib. ſi reus ſocietatis iudicio, habitationis & alimentorū nomine, pro actore eiuſdē iudicij ſouerit: ſi pluries idem, diuerſis locis & coram diuerſis perſonis cōmunionē agnouerit: ſi ambo promiſcuè ſocietate vſi fuerint, ſi conſtet actorem negotiationi præfuiſſe: adde coniunctim ſuperiorib. ſi ambo ſimul habitauerint, de quo *v. Mynſin.2. Reſp.18.num.33. & ſeq.* r Lucri ſocietas in rebus certis non extenditur ad lucra aliunde quæſita. ſ *adde l.4.j.de caſtrenſi.* t vt obſeruetur pactum ſocetatis, cōpetit actio pro ſocio *vt hîc & l.17.ſ.eo.* u Pro ſocio actione petimus pacta ſocietatis nomine inita conſeruari. x Quāuis frater emancipatus nō conferat in poteſtate manenti ea quæ adquirit in militia, nec etiā ſtipendia (quādo, tametſi maneret in poteſtate, patri tamen ea nō adquireret) tamen ſi ſocietatem fratres inierint, etiam hæc in commune rediguntur *Synopſis eod.c.49.*
y i. omniū quæſtuū *Accur.* z de quibus. *l.9.C.de procur.* a *v.l.1.§.15.j.de collat.bon.*
b Societas vltra mortem ſociorum porrigi non poteſt *vt hîc.* Imò nec mandari à teſtatore poteſt. vide Clarum *3.ſentent.§.1.quæſt.69.*
c Imò poteſt. *l.65.§.9.j.eod.* d *vide l.59.j.eod.*

mortem

mortem porrigi. & ideo nec libertatem[a] de supremis iudiciis constringere quis poterit, vel cognatum vlteriorem proximioribus præferre.

10 ¶ Idem respondit: Socius[b] qui cessantis[c], cessantiúmve portiones insulæ restituerit: quamuis aut sortem cum certis vsuris[d] intra quatuor menses, postquàm opus refectum erit, recipere potest: exigendóque priuilegio vtetur, aut[e] deinceps propriam rem habebit: potest tamen pro socio agere ad hoc, vt consequatur quod sua intererat. finge[f] enim, malle eum magis suum consequi[g], quàm dominium insulæ. oratio[h] enim Diui Marci idcirco quatuor mensibus finit certas vsuras, quia post[i] quatuor dominium dedit.

11 ¶ Si qui societatem ad emendum coierint: deinde res, alterius dolo, vel culpa, empta non sit: pro socio esse actionem, constat. Planè si condicio sit adiecta, *si intra illum diem veniret*, & dies sine culpa socij præterierit: cessabit actio pro socio.

12 ¶ Item si in communem riuum reficiendum impẽsa facta sit: pro socio esse actionem ad recuperãdum sumptum, Cassius scripsit.

13 ¶ Item Mela scribit: si vicini semipedes[k] inter se contulerunt, vt ibi catricium[l] parietẽ inter se ædificarent ad onera vtriusque sustinenda: deinde ædificato pariete, alter in eum immitti non patiatur: pro socio agendum. Idémque: & si aream in commune emerint, ne luminibus suis officeretur: & alteri tradita sit: nec prestet alteri quod conuenit, pro socio actionem esse.

14 ¶ Si plures sint inter eosdem societates coitæ: ad omnes societates sufficere[m] hoc vnum[n] iudicium, constat.

15 ¶ Si quis ex sociis propter societatem profectus sit, veluti ad merces emendas: eos dumtaxat sumptus[o] societati imputabit, qui in eam[p] pensi sunt. viatica igitur, & meritoriorum, & stabulorum[q] iumentorum, carrulorum vecturas, vel sui, vel sarcinarum suarum gratia, vel mercium, rectè imputabit.

16 ¶ Socium[r] vniuersa[s] in societatem conferre debere, Neratius ait, si omnium bonorum socius sit. & ideo: siue ob iniuriam sibi factam, vel ex lege Aquilia, siue ipsius, siue filij corpori nocitum sit: conferre debere, respondit.

17 ¶ Ibidem ait, socium omnium bonorum non cogi conferre, quæ ex prohibitis[t] causis adquisierit.

18 ¶ Per[u] contrarium quoque apud veteres tractatur, an socius omnium bonorum, si quid ob iniuriarum actionem damnatus præstiterit, ex communi consequatur, vt præstet. & Atilicinus, Sabinus, Cassius responderunt: si iniuria iudicis damnatus sit, consecuturum[x]: si ob maleficium suum[y], ipsum tantùm damnum sentire debere. cui congruit quod Seruium respondisse, Aufidius refert: si socij bonorum fuerint: deinde vnus, cùm ad iudicium nõ adesset, damnatus sit: nõ debere eum de communi id consequi: si verò præsens iniuriam iudicis passus sit, de communi sarciendum.

53. *Idem* lib. 30. ad Sabinum.

QVod autem ex[z] furto, vel ex alio maleficio quæsitũ est, in societatem[a] non oportere[b] conferri, palàm est, quia * delictorum turpis atque fœda communio est.

a Nemo etiam per indirectum libertatem testandi sibi auferre potest conuentione perpetuæ societatis, *vt hic. vide Cuiac. obs.* 10.21. responsione ad stipulationem facta. *l. 61. ff. de verb. oblig.* donando. *l. vlt. circa fi. Cod. de pactis:* sed nec iurando: quia contra bonos mores eripitur alicui libertas testandi. *d. l. 61. d. l. vlt.* sed iuramentũ contra bonos mores præstitum, non est obligatorium: etiam in testamentis, cùm nemo possit efficere, vt leges locum non habeant in sua dispositione. *v. l. 55. ff. de legat.* 1. idcóque tale iuramentũ non impediet, quominus secundũ testamentum fiat. *v. l. 1. Cod. qui testamẽta. vide hic. Bart. vide tamen l. 59. ff. eod.*

b Societatis plurium nomine, vno iudicio ac libello agi potest.

c quid in non faciente? *v. l. 5. Cod. de ædif. priu.*

d μετὰ τόκων, Græci: centesimis vsuris. quidam legunt apud Accursium. *arg. l. 4. Cod. de ædif. priuatis.*

e i. qui ædificiũ socij absẽtis restituit, ius sumptuum & vsurarum repetendarũ habet, & priuilegium hypothecæ, de quo. *v. l. 5. ff. qui potiores.* & post quatuor mẽses, dominij ius. *v. d. l. 4. Cod. de ædif. priua. adde l. 46. in fin. ff. de damno infecto.*

f hinc collige habentem plures vias posse eligere leuiorẽ. *Bart.*

g suum non cõsequi. *Hal.*

h Senatusconsultum *in l. 1. ff. in quib. caus. pignus: Cuiac. 19. obs.* 20.

i statim dederat Hadrianus *d. l. 5.*

k atque ita murus, semipede à quoquo sociorũ collato, pede cõstabat. Huc referendũ quod Vitruuius *libro* 2. legibus publicis vetitũ fuisse cõmemorat, maiores crassitudines, quàm sesquipedales loco communi constitui: lateritio verò, nisi displinthij aut trisplinthij fuissent, sesquipedali crassitudine non potuisse plus quàm vnam contignationem sustinere. *Plin. 35. c. 13.* & hæc de crassitudine parietum. Dixi de altitudine *ad l. 1. in fin Cod. de ædific. priuatis.*

l Craticius paries, Festo Concraticius. *adde 2. Vitr. 8. & lib. 7. c. 3.* is intergerinus. 35. *Plin. 15. Festus in Intergerinus.*

m Si socius, cessantibus aliis, communem domum restituerit, optionem habet vel vt impẽsas recipiat, cum vsuris intra quatuor menses post refectionem (& tum priuilegium in exigendo nomine refectionis habet) vel vt post quadrimestre tempus dominium domus consequatur: aut potius actione pro socio domum retinet. Propterea verò quatuor mensibus vsuræ definitæ sunt, quoniam post quadrimestre lex dominium refectori dat. *Synopsis Basil. eod. c. 50. 3. Harmenop. 10. §. 28.*

n *l. 25. §. 5. ff. famil. l. 10. circa fin. ff. de actionib. empt.*

o Impensas iudicio societatis consequitur à socio socius.

p hoc in socio omnium bonorum fallit. Is enim impensas in dotandis filiabus factas societati imputabit *v. quæ notaui ad l. 81. ff. eodem. vide Rolandum à Valle 1. Consil. 91. numero* 49.

q *al.* stabulariorum.

r vniuersorum bonorum scilicet, idque expressim. *l. 3. §. 1. ff. eod.* non simpliciter. *l. 7. ff. eod. adde l. 73. ff. eod. l. 3. Cod. eod.*

s Socius omnium bonorum societati confert vniuersa, etiam ea quæ ex iniuriarum actione veniunt, & quæ ex lege Aquilia: siue ipsius, siue filij corpori nocitum sit, *vt hic,* non tamen confert ea quæ ex prohibitis causis adquisiuit. § 17. *ff. eodem, Synopsis d. c.* 50. t *l. 53. l. 54. ff. eodem.*

u Socio vel, iniuriarum, vel quòd ad iudicium non adfuisset, iniuria iudicis damnato, ex communi societatis condemnatio præstatur: iustè damnato, non præstatur. *Synopsis eod. c.* 50

x hinc constat, socio illatam iniuriam sociũ cõtingere, *vt hic. & ff. eod. in fine.* quod non est inter emptorem & venditorem. *l. 51. ff. de euictionib.*

y *l. 59. in fi. ff. eod. v. l. 46. l. 203. ff. de reg. iur. l. 20. ff. communi diuid.*

Planè, si in medium collata sit, commune erit lucrum.

54. *Pomponius* lib. 13. ad Sabinum.

QVod enim ex maleficio contulerit socius, non aliter recipere debet, quam[c] si damnatus sit.

55. *Vlpianus* lib. 30. ad Sabinum.

SI igitur ex hoc conuentus fuerit, qui maleficium admisit: id, quod contulit, aut solum, aut cum pœna auferret, "solum auferret:" si mihi proponas, insciẽte socio, eum in societatis rationem hoc contulisse quòd si sciente: etiam pœnam ocium agnoscere, oportet. * æquum est enim: vt, cuius participauit lucrũ[d], participet & damnum.

56. *Paulus* lib. 6. ad Sabinum.

NEc quicquã interest, vtrùm manente[e] societate præstiterit ob furtum, an dissoluta ea. Idémque est in omnibus turpibus[f] actionibus: veluti iniuriarum, vi bonorum raptorum, serui[g] corrupti, & similibus: & in omnibus pœnis pecuniariis[h], quæ ex publicis iudiciis accidunt.

De re honesta, vel inhonesta.

57. *Vlpianus* lib. 30. ad Sabinum.

NEc prætermittendum esse, Pomponius ait, ita demũ hoc esse verum, si honestæ & licitæ rei societas coita sit. cæterùm si maleficij societas coita sit, constat, nullã esse societatem. * generaliter enim traditur, rerum inhonestarum[i] nullam esse societatem[k].

De interitu rei in societatem collatæ. 2. De emancipatione filijfam. 3. Vel alienatione serui, qui societatem contraxerat.

58. *Idem* lib. 31. ad Edictum.

SI id, quod quis in societatem contulit, exstinctum[l] sit: videndum, an pro socio agere possit. tractatum ita est apud Celsum libro 7. digestorum ad epistolam Cornelij Felicis: Cùm tres equos haberes, & ego vnũ: societatem coimus: *vt, accepto equo meo, quadrigam venderes: & ex pretio quartam mihi redderes.* si igitur ante[m] venditionem[n] equus meus mortuus sit: non putare se, Celsus ait, societatẽ manere: nec ex pretio equorum tuorum partem deberi. non enim habendæ quadrigæ[o], sed[p] vendendæ coitam societatem. cæterùm si id actũ dicatur, vt quadriga fieret, eáque communicaretur: túque in ea tres partes haberes, ego quartam, non dubiè adhuc socij sumus.

1 ¶ Item Celsus tractat, si pecuniam[q] contulissemus *ad mercem emendam*, & mea pecunia perisset, cui perierit ea? & ait: si post collationem euenit, vt pecunia periret, quod non fieret, nisi societas coita esset: vtrique perire. vtputa si pecunia, cùm peregre portaretur ad mercem emendam, periit. si verò ante collationem, posteaquã eam destinasses[r], tũc perierit, nihil eo nomine consequeris, inquit: quia non societati periit.

2 ¶ Si filiusfamilias societatem coierit, deinde emancipatus[s] à patre fuerit, apud Iulianum quæritur, an eadem societas duret, an verò alia sit, si fortè post emancipationem in societatem duratum est. Iulianus scripsit libro quarto decimo digestorum, eandem societatem durare[t]: initium enim his contractibus inspi-

z Socius adquisita ex furto vel maleficio sociis nõ communicat, turpis enim delictorum communio est, *vt hic:* Quòd si contulerit? commune fiet: nec aliter iudicio societatis recipiet, quàm si damnatus sit. *vers. planè ff. eod. l. 54. ff. eodem.* Tunc enim res ita collatas solum aufert, si insciis sociis intulit: sin scientibus, pœnam quoque participat. *l. 55. ff. eod. Synopsis eod. c.* 50.

a & bonæ fidei iudicia. *l. 5. ff. de vsuris.*

b atqui inhonestos quæstus possessor hereditatis heredi restituere cogitur? *l. 52. ff. de pet. hered.*

c ¶ *Ecloga c. 50. in fine: adde l. 2. §. 10. ff. de hereditate vendita.*

d Lucrum qui sentit, idem & damnum participare debet. *l. 29. in fin. ff. eodem. l. 2. §. 9. ff. de hereditate vendita. l. 10. ff. de reg. iur.*

e *v. l. 27. in pr. ff. eod.*

f Famosæ & turpes actiões quę.

g Corrupti serui actio famosa. *l. 6. ff. de obsequijs.*

h Possumus enim vel ciuiliter vel criminaliter agere ex publico iudicio. *l. 16. l. pen. l. vlt. Cod. de falsis.*

i Inhonestarum rerum nulla societas est.

k *l. 52. §. pen. l. 53. l. 54. ff. eod. l. 35. §. 2. ff. de contrahend. empt.* emptionẽ, mandatum. *l. 1. l. 14. ff. de tutel. & rationib.* fideiussionem. *l. 70 in fi. ff. de fid. iussorib.*

l *l. 63. §. vlt. ff. eo.*

m si res perit antequam coita societas sit, res ipsa ei cuius est, perierit: sic post perfectam iam societatem, communiter.

n sic quadrigæ legatum, mortuo equo perit. *l. 65. §. 1. ff. de legatis* 2.

o Re societas, rerum ipsarum collatione perficitur: quæ contractu initur, eo perfecto celebrata intelligitur.

p alendæ & vẽdendæ quadrigæ discrimen. Haberi quadriga ante venditionem potest. Interest inter illa duo: quòd societate tantùm habendæ quadrigæ inita, vt primùm ea habita est, quicquid ex ea perit, societati pereat: vendendæ inita, quidquid pereat, non aute pereat societati, quàm ipsa quadriga sit vendita. vnde Baldus interesse notat, societas concepta sit pretij futuri, an corporum ipsorum.

q Pecuniæ iam communicatæ periculum est commune: communicandæ, solius proprietarij, hoc est eius, cuius pecunia est.

r Sic sola destinatio non reponendæ, sed nunc primùm faciendæ alicuius rei, non facit rem esse in actu: vt destinata ad affigendum non habeantur pro affixis. *l. 17. §. penultimo & vltimo, l. 18. ff. de actionibus empt.* sic, carbonibus legatis, lignum destinatum ad carbones faciendos. *lege 55 §. septimo, infrà de legatis* 3. argento facto, cœptum: libris legatis, cœpti. *lege 52. in fine, infrà de legatis tertio.* cinctorum appellatione, cingendi: mobilium nostrorum, pecunia destinata vt mutua daretur non comprehenditur. *lege 79. §. primo, infrà de legatis* 3. Hinc Baldus decidit, determinationem non sumi, ab eo quod erit, sed ab eo quod est. quod verum esse ait Zasius: nisi destinatio ad rem reponendam in vsitatum morem referatur. *dicta lege* 17. nisi res destinata parum absit, & modicum distet à sua perfectione. Vt liber nondum clauiculatus, seu malleatus pro compacto: cingendus proximè, pro cincto. *lege penultima, infrà de militari testamento:* contractis sponsalibus fundus in dotem datus, habeatur pro dotali. eadem ex causa, citra mendacium & crimen falsi, (*de quo lege penultima. Codic. de falsis*) destinatus ad officium scribæ vel Doctoris, potest Doctor, & scriba appellari. *vide Zasium ad legem 41. in fine, infrà de legatis* 1. E contrario, pecunia destinata in emptionem prædiorum, prædij naturæ, i. rei immobili comparatur. *vide tamen legem 3. §. 6. infrà de contraria tutela.*

s Emancipatione societatis iudicium non euitat filius. Ideóque societatis, cùm in potestate esset, nomine contractæ tenetur, etiamsi emancipatus sit, hoc est, etiam post emancipationem.

t *vide leg. 63. §. 11. infrà eodem. adde leg. 8. suprà de capit. diminut. lege penultima, §. 2. ff. de institoria.*

a l.52.§.9.3.eod. l.60.l.63.§.8.l.65.§.9.3.eod.
b Imò possumus. l.65.§.9.3.eod.
c Pacto societas in post mortem tempus protogari etiam non potest vt l.12.3. de Macedon.
d v. quæ notaui ad l.52.§.9.3.eod. & Cuiac.10.obs.25.
e id est, societas vt ad heredem transeat, requiritur vt sit vectigalium conductio. vt ea lege facta sit conductio, quòd heredes succedant in eadé conductione, vt hic. addit Accursius, vt persona succedens sit idonea: vt ipsi socij non tantùm cum locatore vectigalium, sed id inter se pacisc atur.
f Morte soluitur societas: nec pacisci permittitur, vt ad heredes transeat, nisi publicis in vectigalibus, quòd ipsum cum ratione æstimandum est: quid enim si propter operá mortui societas coita sit, & fine ipso administrari non possit? Synops. Basil. eo.c.53.
g Alea res turpis. Lucrum aleæ socius socio non communicat.
h Cur ita? collige ex l.52. in fi. 3.eo.
i Vsuram lucri socius non præstat, nisi ex mora, vel si lucro vsus sit. De herede nihil eiusmo di dicimus, quippe soluta societas est: quin & socius superstes nó quasi vsuras, sed vt id quod interest, præstat. Ita Græci hunc locum explicát. Synopsis Basil.12. Titul.1.c.54. adde 3. Harmenop.10.§. 11. vel ita, vsuræ post moram veram vel fictam actione socio præstátur à socio, at nó ab herede socij.
k al. fecit.
l aut cum ea. Cuiac.13.obs.15.
m Vsuræ & eius quod interest, discrimen est.
n nam si quasi fœnus, etiam citra moram aut abusionem eius pecuniæ procul dubio deberentur. l.17. §.3.in fi. 3. de vsuris. Cuiac. ibid.
o i. non paruisse interpellationi, aut nó fecisse moram in re ipsa, pecunia versa in suos vsus. nã hîc moræ nomine, comprehendi volumus vtramque, eam quæ fit ex persona, quæ propriè est mora, & eam quæ fit ex re ipsa. Cuiac. ibid.

ciendum. duabus autem actionibus agendum esse: vna aduersus patrem, altera aduersus filium. cum patre de eo, cuius dies ante emancipationem cessit: nam eius temporis, quo post emancipationem societas durauit, nihil præstare patrem oportet. cum filio autem de vtroque tépore: id est, de tota societate. nam & si quid (inquit) socius filij, post emancipationem filij, dolo fecerit: eius, nó patri, sed filio actio danda est.

3 ¶ Si seruus meus societatem cum Titio coierit, & alienatus in eadem permanserit: potest dici, alienatione serui & priorem societaté finitam, & ex integro alteram inchoatam. atque ideo & mihi, & emptori actionem pro socio competere. item tam aduersus me: "quàm aduersus emptorem," ex his causis, quæ ante alienationem inciderunt, dandam actionem: ex reliquis aduersus emptorem solum.

De morte socij. 1. De eo quod socius male perdidit. de dolo.

59. *Pomponius* lib.12. ad Sabinum.

ADeò morte[a] socij soluitur societas, vt nec[b] ab initio pacisci[c] possimus, vt heres "etiam" succedat societati. hæc "ita" in priuatis societatibus ait. in societate vectigalium nihilominus manet societas[d], & post mortem alicuius. sed[e] ita demum, si pars defuncti ad personam heredis eius adscripta sit, vt heredi quoque conferri oporteat. quod[f] ipsum ex causa æstimandum est. quid enim, si is mortuus sit, propter cuius operá maximè societas coita sit? aut sine quo societas administrari non possit?

1 ¶ Quod in alea[g], aut adulterio perdiderit socius: ex medio non est laturus[h]. si quid verò dolo nostro socius damni cœperit, à nobis repetat.

De vsuris & eo quod interest. 1. Quæ communicantur vel non.

60. *Idem* lib.13. ad Sabinum.

SOcium[i], qui in eo, quod ex societate lucri faceret[k], reddendo moram adhibuit, cùm ea[l] pecunia ipse vsus sit: vsuras quoque "cum" præstare debere, Labeo ait: sed[m] non quasi vsuras[n]: sed quod socij intersit, moram eum nó adhibuisse[o], sed si aut vsus ea pecunia non sit, aut moram non fecerit: contrà esse. Item post mortem socij nullam talem æstimationem ex facto heredis faciendam, quia morte[p] socij dirimatur societas.

1 ¶ Socius cùm resisteret communibus "seruis" venalibus ad fugam erumpentibus, vulneratus[q] est. impensam, quam in curando se fecerit, non † consecuturum † pro socio actione, Labeo ait: quia id non[r] in[s] societatem, quã uis propter societatem impensum sit: sicuti si[t] propter societatem eum heredem quis instituere desisset, aut legatũ prætermisisset, aut patrimonium suum negligentius administrasset. nam nec compendium, quod propter[u] societatem ei contigisset, veniret in medium: veluti si propter[x] societatem heres fuisset institutus, aut quid ei donatum esset.

61. *Vlpianus* lib.31. ad Edictum.

SEcundum Iulianum[y] tamen, & quod medicis pro se datum est, recipere potest. quod verum est.

De pretio rei communis diuiso inter verum socium & opinatum.

62. *Pomponius* lib.13. ad Sabinum.

SI Titius, cum quo mihi societas erat, decesserit: egóque, cùm putarem[z] Titij hereditatem ad Seium pertinere, communiter cum eo res vendiderim: & parté pecuniæ ex venditione redactæ ego, partem Seius abstulerit: te, qui re vera Titio heres es, partem ad me redactæ pecuniæ societatis iudicio non consecuturum, Neratio, & Aristoni placebat: quia meæ[a] dumtaxat partis pretia percepissem. neque interesse, vtrum per se[b] partes meas vendidissem, an communiter cum eo, qui reliquas partes ad se pertinere diceret. alioquin euenturum: vt etiam si

p l.59.3.eod.
q Impensas vulneris occasione societatis accepti, socius à socio consequitur. vt l. 61.3.eod. quæ hanc emendat. † hoc emen datur. l.prox.3.eod. r in societatem venit. quidam ita legunt.
† hoc corrigitur. l.61.3.eod.
s In societatem quod impenditur, actione pro socio peti potest: at non continuò, quod propter societatem fit impensum. Hæc enim distinguuntur, vt Græcis περὶ τὴν κοινωνίαν, & διὰ τὴν κοινωνίαν. Synopsis ibid.c.54. t sicuti nec si. Haloand.
u atqui maritus præstare cogitur quidquid ad eum quasi patronum ex bonis liberti peruenerit. l.64.§.5.3. soluto. adde casum. l.59. in fin.3. ad Trebell.
x i. ex occasione quadam remota societatis, ex sua persona tamen, veluti si occasione quadam socio, vel legato apud Principem, res societatis agenti, castrum sit donatum: secus si propter societatem, id est, contemplatione societatis, bifariam enim possunt intelligi hæc verba. Bart. hic.
y Cuius sententia præualuit Labeonis sententiæ, de qua l.60. in f.3.eod.
z Si pretium rei communis cum socio putatiuo diuisero: à vero socio putatiuo ille conuenietur, non ego: cùm partem meam recéperim, Bart.
a vide l.vlt. Cod. depositi. b id est separatim.

duo socij rem vendiderint: vnusquisque, quod ad se peruenerit, partem alteri, societatis iudicio, præstare debeat. sed nec te ex parte, quam hereditatis petitione forté à Seio consecuturus sis, quicquam mihi præstare debere: quia quod ad Seium peruenerit, tuarum partium pretium sit. nec ad me habentem meum, quicquam ex eo redire debeat.

Quatenus condemnatur socius. 1. Vel eius fideiussor, vel defensor. 2. Vel pater, vel dominus, vel successor. 3. De æstimatione eius quod socius facere potest. 4. De cautione eius quod facere non potest. 5. De occupatione. 6. Quo tempore spectatur, an socius facere posit. 7. De æstimatione eius quod facere potest. 8. De herede. 9. Si socius seruo communi legauerit. 10. Quibus modis societas soluitur.

63. *Vlpianus* lib.31. ad Edictum.

VErum est, quod Sabino videtur: etiam[c] si nó vniuersorum bonorum socij sunt, sed vnius rei: attamen in id, quod facere possunt[d], quódve dolo malo fecerint, quò minus possint, condemnari oportere. hoc enim summam rationem habet: cùm * societas ius quodammodo[e] fraternitatis † in se habeat.

1 ¶ Videndum est, an & fideiussori socij id præstari debeat: an verò personale beneficium sit. quod magis verum est. Sed si hic fideiussor, quasi defensor † socij, iudicium susceperit: proderit sibi. námque Iulianus libro quartodecimo digestorum scripsit: defensoré socij in id, quod socius facere potest, condemnari oportere. Idémque & in patroni defensore accipere debere ait. Et vtique idé erit in vniuersis, qui in id, quod facere possunt, conueniuntur.

2 ¶ Patri[f] autem, vel domino socij, si iussu eorum societas contracta sit, non esse hanc exceptionem dandam, quia nec heredi socij, ceterísque successoribus hoc præstabitur. quia[g] nec cæterorum[h] heredibus, successoribúsve, quos in id, quod facere possunt, conuenimus, idem præstatur.

3 ¶ Id, quod facere socius potest, quemadmodum[i] æstimandum sit? & placuit, non debere deduci æs alienum, quod debetur à socio. ita & Marcellus libro septimo digestorum scripsit. nisi[k] forte (inquit) ex ipsa societate debeatur.

4 ¶ Item videndum, an cautio[l] veniat in iudicium eius, quod facere socius non possit: scilicet[m] nuda promissio. quod magis dicendum arbitror.

5 ¶ Si, cùm tres socij essent, egerit cum vno ex sociis socius, & partem suam integram sit consecutus: deinde alius socius cum eodem agat, & partem consequi integram non poterit, quia facere solidum non potest: an hic, qui minus cósecutus est, cum eo agere possit qui solidum accepit, ad[n] communicandas partes inter eos, "id est" exæquandas: quasi iniquũ sit, ex eadem societate, aliũ plus, alium minus consequi? sed magis est, vt pro socio actione consequi possit, vt vtriusque portio exæquetur, quæ sententia habet æquitatem.

6 ¶ Tempus autem spectamus, quantum facere socius possit, rei[o] iudicandæ.

7 ¶ Hoc[p] quoque facere quis posse videtur, quod dolo fecit, quo minus possit. nec[q] enim æquum est, dolum suum quemquam releuare. Quod &[r] in cæteris, qui in id, quod facere possunt, conueniuntur, accipiendum est. Si tamen non dolo, sed culpa sua facere posse desiit: dicendũ est, condemnari eum non debere.

8 ¶ In heredem[s] quoque socij pro socio actio competit: quamuis heres[u] socius non sit. * licet enim socius non sit, attamen emolumenti successor est. & circa societates vectigalium[x], cæterorúmque idem obseruamus: vt heres socius non sit, nisi fuerit adscitus: verumtamen omne emolumentum societatis ad eum pertineat: similimodo & damnum adgnoscat, quod contingit, siue adhuc viuo socio vectigalis siue postea. quod non similiter in voluntaria[y] societate obseruatur.

c Imò vniuersorum bonorũ socio tantùm id priuilegij dari videtur. l.16.3. de re iud.
d condemnatur socius socio, nó in solidum, sed in quantum facere potest, nisi erogauerit bona sua, in fraudem futuræ huius actionis. l.68. nisi negauerit se socium esse. l.67. in fin nisi agatur aduersus eius fideiussorem, §.1.3. eod.
e Societas non est fraternitas seu communio sed per societaté inducitur cómunio iusta lucri & damni l.1. §. planè.3. de tutela & rationibus distrah.
† vide Cicer. pro Roscio Amerino. Fraternitatis nomine etiam cómunitas significatur in Panegyrico Flauiésium. Fratrum quoque nomine & communitas apparet, & æqualitas dignitatis. Quintilian. declamat. 320. sacra res est vnitas, & quadam fraternitas animorũ.
† v.l.3.3. de re iudicata.
f Priuilegiũ socio (vt ne conueniatur nisi in quantum facere possit) non transit ad eius patré, dominum, heredem.
g similium idé est iudicium. l.7. 3.eod.
h puta filij. l.4. §.3.3. quod cum eo. mariti. l.24. in fi. l.25. l.41.3. de re iudicata.
i adde l. 49.3. de re iudicata.
k socius cum in quantum facere potest conuenitur, æs alienum eius non deducitur, nisi ob ipsam societaté sit contractum.
l socius cum in quantum facere potest conuenitur, cauere debet de solida quantitate præstanda, cum ad meliorem fortunã peruenerit. adde l.47.§.2.3. de pecu. l.vnica §. 7. Cod. de rei vxoriæ actione: l.8. l.67.3.eod.

C. soluto. m Cautionis verbo nuda promissio intelligitur. n l.51.3. de re iud.
o Socius vtrũ solidũ facere possit nécne, spectamus tépus rei iudicatæ.
p Facere posse videtur, qui dolo fecit, ne posset facere: secus si culpa.
q Dolo proprio nemo releuatur. r similium enim eadem ratio est. §.2.3.eod.
s Culpa mitius punitur quàm dolus.
t l.35. in fi. l.36. l.40.3.eod. l.65.§.9.3.eod. l.3. Cod. eodem.
u Heres socij, non est socius: licét sit emolumenti successor. adde l.69.§.5.3.eod.
x l.3. Cod. eodem. y Quid? an non vectigalium cæterorúmque societates voluntariæ sunt? respondeo, voluntarias fuisse cum defuncto; nego esse voluntarias cum herede: & ita cùm esset inter Sextum Næuium, & G. Quintium coita societas rerum, quæ in Gallia comparabantur, mortuo Gaio, cũ herede eius P. Quintio non fuit societas voluntaria, sed, vt Cic. loquitur, hereditaria. communio enim necessaria est cum herede, non societas voluntaria. Hæc Cuiac.10.obs.25.

9 ¶ Si seruo

a Communi ſeruo cũ libertate & ſine libertate relinqui poteſt, totúmque legatum ſocio teſtatoris adquiritur. *Paul.3.ſentent.6.§.4.l.49.J.ad l.Falcid Vlp.2.Titul.7.*
b Societas ſoluitur intereuntibus perſonis, rebus, voluntate, vel actione. 3. *Harmenopul.*11.§.1.
c peremptis ſcilicet vel publicatis.

9 ¶ Si ſeruo[a] communi legatum ſine libertate vnus ex dominis reliquit: hoc ad ſolum ſocium pertinet. an tamen pro ſocio iudicio communicari debeat cum herede ſocij, quæritur. & ait Iulianus Sextũ Pomponium referre Sabinum reſpondentem, non communicari. & poſſe hanc ſententiam defendi, Iulianus ait. non enim propter communionem hoc adquiſitum eſt, ſed ob ſuam partem. nec oportet id communicari, quod quis non propter ſocietatem, ſed propter ſuam partem adquiſierit.

10 ¶ Societas ſoluitur ex perſonis[b], ex rebus[c], ex voluntate[d], ex actione[e]. Ideóque ſiue homines, ſiue res, ſiue voluntas, ſiue actio interierit: diſtrahi videtur ſocietas. * ¶ Intereunt[f] autem homines quidem maxima, aut media capitis deminutione[g], aut morte. ¶ Res[h] verò, cùm aut nullæ relinquantur, aut condicionem mutauerint. neque "enim" eius rei, quę iam nulla ſit, quiſquam ſocius eſt: neque eius quæ conſecrata[i] publicatáve[k] ſit. ¶ Voluntate[l] diſtrahitur ſocietas renuntiatione[m].

64. *Calliſtratus* libro primo Quæſtionum.

ITaque cùm ſeparatim ſocij agere cœperint, & vnuſquiſque eorum ſibi negotietur: ſine dubio ius ſocietati[s] diſſoluitur.

2. *De morte.* 3. *De renunciatione.* 7. *Si procurator renunciet.* 8. *Aut ei renuncietur.* 9. *De morte.* 10. *De negotio finito.* 11. *De arrogatione & emancipatione.* 12. *De publicatione.* 13. *De impenſis.* 14. *Si cui ſociorum quid abſit.* 15. *Quibus caſibus manente ſocietate, agitur pro ſocio.* 16. *De dote.*

65. *Paulus* lib.32. ad Edictum.

ACtione[n] diſtrahitur: cùm aut ſtipulatione[o], aut iudicio[p] mutata ſit cauſa ſocietatis. Proculus enim ait, hoc ipſo, quòd iudicium ideo dictatum eſt, vt ſocietas diſtrahatur, renunciatam ſocietatem: ſiue totorum bonorũ, ſiue vnius[q] rei ſocietas coita ſit.

1 ¶ Item bonis à creditoribus venditis[r] vnius ſocij, diſtrahi ſocietatem Labeo ait.

2 ¶ Si in rem certam emendam, cõducendámve coita ſit ſocietas: tunc etiam poſt alicuius mortem quidquid lucri detrimentíve factum ſit, commune eſſe Labeo ait.

3 ¶ Diximus[ſ], diſſenſu ſolui ſocietatem. hoc ita eſt, ſi[t] omnes diſſentiunt[u]. quid ergo, ſi vnus renuntiet? Caſſius ſcripſit, eum, qui renuntiauerit ſocietati, à ſe quidem liberare ſocios ſuos, ſe autem ab illis nõ liberare. quod vtique obſeruandum eſt, ſi dolo[x] malo renuntiatio facta ſit. veluti ſi: cùm omnium bonorum ſocietatem iniſſemus, deinde cùm obueniſſet vni hereditas: propter hoc renunciauit, ideóque ſi quidem damnũ attulerit hereditas: hoc ad eũ, qui renuntiauit, pertinebit: commodum autem communicare cogetur actione pro ſocio. quòd ſi quid poſt renũtiationem adquiſierit, non erit communicandum: quia nec dolus[y] admiſſus eſt in eo.

4 ¶ Item ſi ſocietatem ineamus ad aliquam rẽ emendam: deinde ſolus volueris eam emere: ideóque renuntiaueris ſocietati, vt ſolus emeres: teneberis, quanti intereſt mea. ſed ſi ideo renuntiaueris, quia emptio tibi diſplicebat: non teneberis, quãuis ego emero: quia hîc nulla fraus eſt. eáque & Iuliano placent.

5 ¶ Labeo autem poſteriorũ libris ſcripſit: ſi renuntiauerit ſocietati vnus ex ſociis eo[z] tempore[a], quo interfuit ſocij non dirimi ſocietatem: committere eum in pro ſocio actione. nam ſi emimus mancipia, inita ſocietate: deinde renunties mihi eo tempore, quo vendere mancipia non expedit: hoc caſu, quia deteriorem cauſam meam facis, teneri te pro ſocio iudicio. Proculus hoc ita verum eſſe, (ſi) ſocietatis non interſit, dirimi ſocietatem. * ſemper enim non[b] id, quod priuatim intereſt vnius ex ſociis, ſeruari ſolet: ſed quod ſocietati expedit hæc ita accipienda ſunt, ſi nihil de hoc in coeunda ſocietate conuenit.

6 ¶ Item qui ſocietatem in tempus coit: eam ante tempus renuntiando, ſocium à ſe, non ſe à ſocio liberat. Itaque, ſi quid compendij poſtea factum erit, eius partem non fert. at ſi diſpendium, æquè præſtabit portionem, niſi renuntiatio ex neceſſitate[c] quadam facta ſit. quòd ſi tempus finitum eſt, liberum eſt recedere: quia ſine dolo "malo" id fiat. 7 ¶ * Renuntiare ſocietati etiam per alios poſſumus. & ideo dictũ eſt, procuratorem[d] quoque poſſe renuntiare ſocietati. Sed vtrùm de eo dictum ſit, cui omnium bonorum adminiſtratio conceſſa eſt: an de eo, cui hoc[e] ipſum nominatim mandatum eſt, videamus: an verò per vtrumque rectè renuntietur. quod eſt verius: niſi "ſi" prohibuerit eum dominus ſpecialiter renuntiare. 8 ¶ Item ſcriptum eſt, poſſe procuratori[f] quoque meo ſocium meum renũtiare. quod Seruius apud Alfenum ita notat, eſſe in poteſtate domini, cùm procuratori eius renuntiatum eſt, an[g] velit ratam habere renũtiationem. igitur is, cuius procuratori renuntiatum eſt, liberatus eſſe videbitur. an autem ipſe quoque, (qui) renuntiauit procuratori, liberetur, in poteſtate eius erit: quemadmodum diximus in eo, qui ſocio renuntiat.

9 ¶ Morte[h] vnius ſocietas diſſoluitur, etſi conſenſu omnium coita ſit, plures[i] verò ſuperſint: niſi[k] in coeunda ſocietate aliter conuenerit. nec heres[l] ſocij ſuccedit. ſed quod ex re communi poſtea quæſitum eſt: item dolus, & culpa in eo, quod ex ante geſto pendet: tam ab herede, quàm heredi præſtandum eſt.

10 ¶ Item ſi alicuius rei ſocietas ſit, & finis negotio impoſitus: finitur ſocietas. quòd ſi, integris omnibus manentibus, alter deceſſerit: deinde tũc ſequatur res, de qua ſocietatem coierunt: tũc eadem diſtinctione vtemur, qua in mandato: vt ſi quidem ignota fuerit mors alterius, valeat ſocietas: ſi nota, non valeat.

11 ¶ Societas quemadmodum ad heredes[m] ſocij non tranſit, ita nec ad adrogatorem. ne alioquin inuitus[n] quis ſocius efficiatur, cui nõ vult. Ipſe autem adrogatus ſocius permanet. nam, etſi filiusfamiliàs emancipatus[o] fuerit, permanebit ſocius. 12 ¶ Publicatione[p] quoque[q] diſtrahi ſocietatem diximus. quod videtur ſpectare ad vniuerſorum bonorum publicationem, ſi ſocij bona publicẽtur. * nam, cùm[r] in eius locum alius ſuccedat, pro mortuo habetur. 13 ¶ Si poſt diſtractam ſocietatem[ſ] aliquis in rem communem impenderit ſocius, actione pro ſocio id non conſequitur: quia non eſt verum, pro ſocio, communitérve id geſtum eſſe. ſed communi diuidundo iudicio huius quoque rei ratio habebitur. nam, etſi diſtracta eſſet ſocietas, nihilominùs diuiſio rerum[t] ſupereſt.

14 ¶ Si communis pecunia penes aliquem[u] ſociorum ſit, & alicuius ſociorum quid abſit: cum eo[x] ſolo agendum penes quem ea pecunia ſit. quaſi deducta, de reliquo, quod cuique debeatur, omnes[y] agere poſſunt[z].

15 ¶ Nonnunquam[a] neceſſarium eſt, & manente ſocietate, agi pro ſocio. veluti cùm ſocietas, vectigaliũ cauſa, coita eſt: proptérque varios contractus neutri expediat[b] recedere à ſocietate, nec refertur in medium, quod ad alterum peruenerit.

d renuntiatione. *in fin.J.eo.l.4.§.1.ſ.eod.l.5.Cod.eod.*
e *lege 65.J.eodem.*
f Moritur homo ſeu perſona cum damnatus aut mortis, aut relegationis, aut publicationis, aut etiam communi morte deceſſerit. *Harmenopulus ibidem.* & breuiter, mors eſt à natura vel lege.
g id eſt, non tãtùm naturaliter, putà morte, ſed etiam ciuiliter, putà maxima & media capitis diminutione, cùm libertatem & ius ciuitatis amittunt. ſic deportati mortuorum loco habentur. *vide l.1.§.penultimo, infrà de contra tab.*
h Moritur res, cùm prorſus nulla relicta eſt, aut conditionẽ mutat. Mutat autem ſi conſecrata vel publicata. *Harmenopul. ibidem.*
i *adde l.3.ſ.de religioſis.*
k *vide l.65.§.9.J.eod.*
l Societas voluntate diſtrahitur expreſsè vel tacitè. Expreſsè, ſi renuntiauerint ſocietati, *vt hîc.* Tacitè, cùm ſeparatim vnuſquiſque ſibi negotiari cœperit. *l.64.J.eodem. Harmenopulus ibid.*
m expreſſa, *lege 65.§.3.J.eodem.* vel tacita, *l.64.J.eodem.* malè fit abſenti. *l.17.§.1.ſ.eodem.* abſens non eſt qui procuratorem reliquit, ideóque procuratori abſentis renũtiari poteſt ſocietas *l.65.§.8.J.eod.* malè fit etiam ante tẽpus conuẽtum, niſi ſocius contra pacta ſocietatis quid faciat, vel ſit rixoſus & damnoſus ſocietati. *l.14.in fine ſ.eod.* malè fit etiã dolo: qui vt adhibeatur. *vide l.65 §.3.J.eodem.*
n Societas actione diſſoluitur, cùm aut ſtipulatione, aut iudicio mutatur ſocietatis cauſa. Qui enim ideo iudicium dictat, vt ſocietas diſtrahatur, haud dubiè ſocietati renuntiat. *Harmenop.ibid.*
o per ſtipulationem, interrogando & reſpondendo, contractus ſocietatis transfunditur in nouam obligationem, & conuentionis formulam, priore perempta. *lege prima, infrà de nouationibus,* vel ſi alius ſocius delegetur, *lege 11.in fine, infrà de nouationibus.*
p ídque ſi actio pro ſocio ideo dictetur, vt ſocietas diſtrahatur *Oldendorp.4.Claſſ. act.21.numero* 8.
q Societas vnius etiam rei eſſe poteſt: cuiuſmodi frequens eſt per venaliciarios, *l.44.§.1.J.de ædilitio.Inſt.de ſocietate in pr.*
r vel ceſſione bonorum. §.1.*Inſt.eodem.*
ſ *l.63.in fine, ſ.eodem.*
t Societas ſoluitur ſi omnes ſocij renuntient, *vt hîc. Synopſis Baſilic.eodem cap.59. §.tertio.*
u hoc eſt conſentiunt, vt à ſocietate recedatur.
x *vt in hoc exemplo, &* §.4.*J.eod. & l.17.§.1.ſ.eod.§.4.Inſt.eod.*
y Dolum ad futura, de quibus cogitatum non erat, extendi hinc colligit Baldus.
z Societatatis renunciatio, etiam intempeſtiua, punitur: non liberat denique renunciantem
a *vide hîc Accurſium.*
b ¶ Societati, quid expedtat non quod vni ſigillatim ex ſociis expedit, ſpectamus: *Synopſis dicto* §.3. Societatem ipſam ſpectamus non ſingulos ſocios. Sic vtilitas communis priuatæ præfertur. *adde leg.21.ſ.commun.diuid.*

c *vt l.14.in fine, ſ.eodem.* vel ſi contraxit matrimonium, vel pater ei mortuus fuerit. *Bartolus.* *
d Procurator ſiue ſpecialis, ſiue generalis ſit, ſocietati renuntiare poteſt, niſi prohibitus ſit renũtiare. *l vlt. Cod.eod.* *
e proteſtatio poteſt fieri ex cauſa per procuratorem, etiamſi non habeat ſpeciale mandatũ. *Bartol. adde leg. 20.§.11.ſ.de petit. hered.l.2.in fin.J.de diuortijs.*
f Procuratori ſocietas renuntiare poteſt.
g Ratihabitio domini interdum neceſſaria eſt, vbi procurator interuenit.
h Morte vnius ſocii, ſocietas extinguitur, etiam quod ad alios & ſuperſtites ſocios: niſi actum fuerit vt duraret. Durat tamen communio & agitur cõmuni diuidundo. *l.1.in princi. l.4.§.1.l.52.§.9.l.59.ſ.eod.*
i *lege 59.ſ.eodem.* morte vnius ſocij ſocietas omnium diſſoluitur, & ſi plurium conſenſu coita ſit, plures verò, &c. *Cuiacius 10. obſeruation.26.* *
k Atqui conuẽtione id effici poteſt. *lege 52.§.9.l.59.ſuprà eodem.*
l *l.63.§.8.ſ.eodem.* atqui reliqui contractus legem ex conuentione accipiunt, & actiuè ac paſſiuè ad heredes tranſeunt: quin, vnuſquiſque ſibi & ſucceſſoribus proſpicere rectè poteſt. Cur tam variè? Faber exiſtimat, ſocietatem ad heredes non tranſire, vel ideo, quòd ſocietas diſcordiam parit, (eſt autem diſcordia legibus inimica) néve libertas teſtandi tollatur. *l.52 §.9.ſ.eod.* Fallit tamen ſuperior regula in ſocietate vectigalium. *l.59.J.eod.* niſi quis ſocietatem pro ſe & ſuis heredibus iuramento inierit. ídque de iure canonico. *Faber per c.contingat, extra de iureiurando:* adde & reſtrictionem legis 63.§.8.J.eod.
m Societas, mutata perſona, ad alium non tranſit.
n Inuitus nemo fit ſocius.
o poſt ſocietatem ab eo contractam.
p *l.63.in fine, ſ.eod.§.7.Inſt.eod.* & ſic egeſtate. *l.4.in fin.ſ.eod.v.§.7.Inſt.eod.adde l.1.J.de bonis damnatorum.*
q Mors ciuilis & naturalis comparantur, ſi eundem effectum habent.
r Pro mortuo is habetur, cui viuo etiam ſucceditur, *vt hîc.* Deportato, cui omnia bona confiſcata ſunt, fiſcus ſuccedit.
ſ *adde l.11.ſ.comm.diuid.*
t Quæ remanſerunt in communi diuidundo.
u hoc Albericus refert ad maſſarium & caneuarium ſocietatis. *arg.l.verum.§.ſi cùm tres.ſ.eod.* x *adde l.6.§.1.ſ.de eden.*
y is etiam qui egit pro expenſis factis.
z *ſub.*contra eundem
a aliud ergo regulariter.
b vel vt olim non liceat. *vide l.11.in fi.J.de publicanis.*

a societate distracta manente matrimonio, socius dotem vxoris præcipuam aufert dissoluto matrimonio, distracta societate, dotem ea die percipiet maritus, qua doté ipsam vxori restituere debet, *vt hîc*, quod si dos vxori reddi non debeat, diuidetur inter socios. *l. prox.* ℨ. *eod.*

b *l.81.* ℨ. *eod. l.2. Cod. familiæ ercisc.* c *sub.* ex ipsa societate, de communi dos apud eum esse debet qui onera matrimonij sustinet. d *l.20. §.2. l.46. in f. l.51.* ℨ *familiæ l.7. in pr. l.56. §.1.* ℨ. *de iure dotium. l.2. C. famil. adde l.10.* ℨ. *de regulis. Inst. de legit. patr.* e ergo à contrario, vt socius dotem socio adquisitam lucratur, eius quoque filiam dotare ex communi pecunia cogitur. f socius vendés rem communé, pretium ex venditione redactũ sociis communicare cogitur. g vnus ex sociis tenetur pro alio, quando non est soluẽdo. *Bal.* h tunc duo rei dicuntur socij. *Aretin. Bart.* i vsuras ex fœnore perceptas sociis non communicat socius particularis: nisi cõmuni nomine sociorum fœnerauerit. k quod socius, non vniuersorũ bonorum emit vel mercat est, vel mutuum dedit nomine cõmuni, ex pecunia communi, alteri socio adquiritur pro sua parte: si proprio nomine adquisiuit, non communicabit. *vt hîc* ℨ. *eod.* nisi pupillo. *Bartol. ad l.52. §.6.* ℨ. *e. adde l.17. §.1.* ℨ. *eo. l.48.* ℨ. *de furtis.* l vsuras is solus sibi percipit, qui suo periculo sortem fœnori datam habet. m vsuras nomine societatis à se depensas socius à sociis repetit. *l.52. §.10.* ℨ. *eodem.* n *sub.* vsuris mutuum accipere, societatis explicandæ causa socius potest. o vsuras proprie pecuniæ nomine societatis numeratæ socius à sociis cõsequitur: quas nimirum habere potuisset, si alij mutuum dedisset.

16 ¶ Si vnus ex sociis maritus sit: & distrahatur societas manente[a] matrimonio: dotem[b] maritus præcipere debet[c]: quia apud[d] eum esse debet, qui onera sustinet. quòd si, iam dissoluto matrimonio, societas distrahatur: eadem die recipienda est dos, qua & solui debet.

66. *Gaius* libro decimo ad Edictum prouinciale.

QVod si eo tẽpore, quo diuiditur societas, in ea causa dos sit, vt certum sit, eam, vel partem eius reddi non oportere: diuidere[e] eam inter socios iudex debet:

De venditione rei communis. 1. *De vsuris.* 2. *De impensis.* 3. *Quatenus socius condemnatur.*

67. *Paulus* lib.32. ad Edictum.

SI vnus ex sociis rem communem vendiderit[f] consensu sociorum: pretium diuidi debet ita, vt ei caueatur, indemnem eum futurum. quòd si iam damnum passus est, hoc ei præstabitur. sed si pretium communicatum sit sine cautione: & aliquid præstiterit is qui vendidit: an, si non omnes socij soluendo sint: quod à quibusdam seruari non potest, à cæteris debeat ferre? sed Proculus putat *, hoc ad cæterorum[g] onus pertinere, quod ab aliquibus seruari non potest. rationéque defendi posse: quoniam societas cùm contrahitur, tam lucri, quàm[h] damni communio initur. 1 ¶ Si vnus ex sociis, qui non[i] totorum bonorum socij erant, communem pecuniam fœnerauerit: vsurásque perceperit: ita demum vsuras partiri debet, si societatis[k] nomine fœnerauerit. nam si suo nomine, quoniam[l] sortis periculum ad eum pertinuerit, vsuras ipsum retinere oportet. 2 ¶ Si quid vnus ex sociis necessariò de suo impendit in communi negotio, iudicio societatis seruabit: & vsuras[m]: si fortè mutuatus[n] sub vsuris, dedit. sed & si suam pecuniam dedit: non sine causa dicetur, quòd vsuras quoque percipere debeat, quas[o] possit habere, si alij mutuum dedisset. 3 ¶ Nõ alias socius in id[p], quod facere potest, condemnatur, quàm[q] si confitetur se socium fuisse.†

De alienatione. 1. *Quid sit facere quo minus facere poßit.*

68. *Gaius* libro decimo ad Edictum Prouinciale.

NEmo ex sociis plus[r] parte[s] sua[t] potest alienare, etsi totorum bonorum socij sint.

1 ¶ Illud quæritur: vtrùm is demum faceere videtur, quo minùs facere possit, qui erogat bona sua in fraudem futuræ actionis: an & qui occasione[u] adquirendi[x] non vtitur. sed verius est, de eo sentire proconsulem, qui erogat bona sua. ídque ex interdictis colligere possumus: in quibus ita est, *quod dolo fecisti, vt desineres possidere.*

De societate ad emendum, & epulis præstandis.

69. *Vlpianus* lib.23. ad Edictum.

CVm societas ad emendum coiretur: & conueniret, *vt vnus reliquis nundinas, id[y] est epulas, præstaret[z]: eósque à negotio dimitteret[a]*: si eas eis non soluerit[b]: & pro socio[c], & ex vendito cum eo agendum est.

De tempore societatis.

70. *Paulus* lib.33. ad Edictum.

NVlla societatis[d] in æternum[e] coitio[f] est[g].

De stipulatione pænali. 1. *De lucro, quæstu, compendio.*

p *de eo dixi l.63. §.1.* ℨ. *eodem.*

q Igitur si se socium negauerit, vltra id quàm facere possit condemnabitur, *vt hîc.* ita mendacij ratione fideiussor beneficium diuisionis amittit. *l.10. §.1.* ℨ. *de fideiussor.*

† vel adscitum in societatem fuisse. *l.63. §.8.* ℨ. *eodem.*

r illud locum habet, quando vnus est in dolo. *l.63.* ℨ. *eodem.* & cæteri contradicunt. *Bart.* ideóque hæc lex locum non habet in socio, filiam suam ex communi pecunia dotante: nec enim dolum committit, qui filiam dotat. *v. quæ not. ad l.81.* ℨ. *eod. v. l.12.* ℨ. *comm. diuid. l.16. in fi.* ℨ. *de reb. cred.*

s Socius partem suam alienare & de ea transigere cum extraneo potest, *vt hîc. & l.16.* ℨ. *de reb. credit.* Cuius rei vide elegantem disputationem apud Ciceronem *pro Roscio Comœdo.*

t mercium sc. atque venalium rerum: ídque dolo, & contradicentibus reliquis sociis. In aliis rebus non venalibus nullo modo potest, nisi ad instar procuratoris generalis, cui tantùm permittitur, res, quæ seruando seruari non possunt, diminuere. Ideóque, licèt socij inter se, à lege tacitum mandatum gerendi habere videantur, huiusmodi tamen mandatum porrigitur ad ea tantùm facienda, quæ societati expediunt, súntque vtilia. *Bart.*

u *vide l.30. §.4.* ℨ. *de legat. 3.* socius non affectare præsumitur quominus facere possit, occasione adquirendi non vtendo, sed bona sua tantùm erogando. *l.6.* ℨ. *quæ in fraud.* excipe *l.25. §.8.* ℨ. *de petit. hær.*

x Adquirere socius non cogitur: non tenetur denique socius socio ex eo quòd non adquisiuit: hoc tantùm præstat, quod erogauit, alienauit, & dissipauit.

y Nundinæ pro epulis.

z *sub.* cæteris ad negotiandum euntibus.

a vt vnus reliquis nundinarias epulas præstaret, eósque ad negotium admitteret. *Hal.* dimitteret. *Cuiac. quem diligenter vide 4. obseru.17.* b *sub.* pretio sibi non soluto, vel satisfacto. c *sub.* actione in formata tali pretio. d vel communionis. *l.14. §.2.* ℨ. *comm. diuid.* e Æterna nulla societas esse potest. in perpetuum tamen, id est, dum viuent socij, esse potest. *l.1.* ℨ. *eod.* f *al.* cõuentio. *vt l.14. §. si conuenerit.* ℨ. *comm. diuid.* Græcis est συνίστασθαι. *Synopsis eod. c.63.* Verùm coitio societatis dici rectè potest *l.1.* ℨ. *eod.* g est enim ex cõsensu: nec re, vt communio, perficitur. h ¶ Societas professionis & artificij esse potest. Simile quiddam est *apud Ciceronẽ orat. pro Roscio Comœdo.* i Grammaticæ professio, artificium dicitur, *vt hîc.* vnde colligunt, Quasi castrensia non esse, quæ ex grammatices professione quæsita sint. k hîc pacto stipulatio subiicitur. l Pacto stipulatio incontinenti adiecta, nouũ contractum parit, seu nouationem inducit, si hoc actum fuerit: si nouandi animus nõ fuit, tantùm est pœnalis. Priori casu, & res principalis & pœna, quæ in pacto & subsequente stipulatione comprehensa fuerit, petitur. Altero pœna tantùm. m nota diuersitatem harũ formularum. Prior, pura nouatio est, & in ea res pacto comprehensa continetur. Altera, vt merè pœnalis, non nouat; nec rem pacti continet, sed pœnã tantùm. Vnde colligunt nonnulli, Pœnalem stipulationem non semper censeri nouationem. *v. l.28.* ℨ. *de act. empt.*

71. *Idem* libro tertio Epitomarum Alfeni Digestorum.

DVo societatem coierunt: vt grammaticam[h] docerẽt: &, quod ex eo artificio[i] quæstus fecissent, commune eorum esse: de ea re, quã voluerunt fieri, in pacto conuẽto societatis proscripserunt[k]: deinde inter se his verbis stipulati sunt: *Hæc quæ supra scripta sunt: ea ita dari, fieri, neque aduersus ea fieri. si ea ita data, facta non erunt: tum viginti milia dari?* Quęsitum est, an, si quid contrà factum esset, societatis actione agi posset? Respondit: si quidẽ, pacto conuento inter eos "de" societate facto, ita stipulanti essent, *hæc ita dari, fieri spondes?* futurum fuisse: vt[l], si nouationis causa id fecissent, pro socio agi non possit, sed tota res in stipulationem translata videretur. sed quoniam non ita essent stipulati, *ea ita dari, fieri spondes*[m]? sed *si ea ita facta nõ essent, decem dari?* nõ videri sibi, rem in stipulationem peruenisse: sed dumtaxat pœnam. nõ enim vtriusque rei promissorem obligari: vt ea daret, faceret: &, si non fecisset, pœnam sufferret. & ideo societatis iudicio agi posse.

1 ¶ Duo colliberti societatem coierũt *lucri*[n], *quæstus*[o], *compendij.* postea vnus ex his à patrono heres institutus est. alteri legatum datum est. neutrum[p] horum in medium referre debere, respondit.

De culpa.

72. *Gaius* libro 2. Quotidianarum rerum siue Aureorum.

SOcius socio etiam[q] culpæ nomine tenetur: id[r] est desidiæ, atque negligentiæ. culpa[s] autẽ non[t] ad exactissimam[u] diligentiam dirigenda est. sufficit etenim, talem diligentiam communibus rebus adhibere, qualem suis rebus adhibere solet. quia qui parum diligẽtem sibi socium adquirit, de se queri debet.

De societate vniuersarum fortunarum.

73. *Vlpianus* libro 1. Responsorum Maximino respondit.

SI[x] societatem vniuersarum[y] fortunarum coierint: id est, earum quoque rerũ, quæ postea cuique adquirentur: hereditatem cuiuis eorum delatam, in commune redigendam[z]. 1 ¶ Idem Maximinæ respondit: si societatem vniuersarum fortunarum ita coierint: *vt quicquid erogetur, vel quæreretur*[a]: *communis lucri, atque impendij esset*: ea quoque, quę in honorem alterius liberorum erogata sunt, vtrinque imputanda.

De re empta à socio.

74. *Paulus* lib.62. ad Edictum.

SI quis societatem contraxerit: quod emit[b], ipsius fit, non commune: sed societatis iudicio cogitur rem communicare[c].

De partibus societatis collatis in arbitrium alterius.

75. *Celsus* lib.15. Digestorum.

SI coita sit societas *ex his partibus, quas Titius arbitratus fuerit*: si Titius, antequàm arbitraretur, decesserit: nihil agitur[d]. nam idipsum[e] actum est, ne aliter societas sit, quàm vt Titius arbitratus sit.

Sententiæ arbitri omnino est parendum. Sententia verò arbitratoris reducitur ad arbitrium boni viri. Bar.

76. *Proculus* lib.5. Epistolarum.

SOcietatem mecum coisti ea condicione, vt[f] Nerua

n *v. l.13.* ℨ. *eod. l.45 §.2.* ℨ. *de adqu. her.* o Societas lucri, quæstus & compendij non extenditur ad ea quæ extrinsecus quæsita, sed ad ea quæ ex operis tantùm quæsita. Lucri quidẽ generalis vox est: restringitur tamen vocibus his *quæstus compendij* subsequentibus. vnde volunt generale verbum restringi per speciale: Genus denique per speciem subsequentem restringi. Quid si genus antecedat, indiuidua sequantur? Genus restringitur ad indiuidua expressa. *v. Dynum c. generi, de reg. in 6.*

p *l.9.* ℨ. *eod.* q i. non tantùm doli, sed & culpæ. *l.52. §.2.* ℨ. *eod. §. vlt. Inst. eodem.*

r Culpa est desidia atque negligentia, hoc est leuis: id enim culpæ verbum in dubio innuit. s Culpam leuem non leuissimam socio præstat socius. t Socius socio magnam diligentiã non præstat, sed qualem suis rebus adhibet. *Synops. eo. c.65.*

u μεγάλην. *Ecloga c.65.* x Societate inita omnium rerum etiam futurarum, hereditas, *vt hîc*: lucri & damni, etiam quod in honorem liberorum vnius erogatum est omnibus imputabitur. *§.1.* ℨ. *eod. Synops. eod. c.66.* y non simplex. *vt l.7.* ℨ. *eodem.*

z Cur ita? *v. l.3. §.1. l.52. §.16.* ℨ. *eod.* a *Eclog.16. c.66.* b *v. l.67. §.1.* ℨ. *eod.* c Imò, non tenetur communicare. *l.4. Cod. communia vtriusque iudicij.* d idem est in emptione. *l.vlt. in fi. Cod. de contr. empt.* in locatione. *l.25.* ℨ. *locat.* & stipulatione. *l.43. l.144.* ℨ. *de verb. oblig.* e Ita arbitrium hoc, licèt in contractu bonæ fidei, strictè interpretabimur: nempe quia ita conuenit. vide quæ scripsi ad *l.76.* ℨ. *eod.*

f In arbitrium tertij, tanquã boni viri, modus & forma contractus conferri potest.

amicus

amicus communis partem ſocietatis conſtitueret. *Nerua conſtituit: vt tu ex triente ſocius eſſes, ego ex beſſe.* quæris, vtrũ[a] ratum id iure ſocietatis ſit, an nihilo minùs ex æquis partibus ſocij ſimus. exiſtimo autem meliùs te quæſiturum fuiſſe: vtrum ex his partibus ſocij eſſemus, quas is conſtituiſſet: an ex his, quas virum[b] bonum conſtituere oportuiſſet. * arbitrorum[c] enim genera ſunt duo. vnum[d] eiuſmodi: vt: ſiue[e] æquum ſit, ſiue iniquum: parere debeamus. quod obſeruatur, cùm ex compromiſſo ad arbitrum itum eſt. alterum eiuſmodi, vt ad boni[f] viri arbitrium redigi debeat: etſi nominatim[g] perſona ſit comprehenſa, cuius arbitratu fiat.

77. *Paulus* lib. 4. Quæſtionum.

VEluti cùm lege locationis[h] comprehenſum eſt, vt opus arbitrio locatoris fiat.

78. *Proculus* lib. 5. Epiſtolarum.

IN propoſita autem quæſtione arbitrium viri boni exiſtimo ſequendum eſſe. eo[i] magis, quòd iudicium pro ſocio bonæ[k] fidei eſt.

79. *Paulus* lib. 4. Quæſtionum.

VNde ſi Neruæ arbitrium ita prauum eſt, vt manifeſta iniquitas eius appareat: corrigi poteſt per[l] iudicium bonæ fidei.

80. *Proculus* lib. 5. Epiſtolarum.

QVid enim, ſi Nerua conſtituiſſet: vt alter ex milleſima parte, alter ex duobus[m] milleſimis "partibus" ſocius eſſet? Illud poteſt cõueniens eſſe viri boni arbitrio, vt nõ vtique ex æquis partibus ſocij ſimus: veluti ſi alter[n] plus operæ, induſtriæ, gratiæ, pecuniæ in ſocietatem collaturus erat.

Pactum de filia dotanda ex pecunia communi.

81. *Papinianus* lib. 9. Quæſtionum.

"SI" ſocius pro filia dotem promiſit: & priùs, quàm ſolueret, herede ea relicta deceſſit: quæ poſtea cum marito de exigenda dote egit, acceptò liberata eſt: quæſitum eſt, an, ſi pro ſocio ageret, dotis quantitatem præcipere deberet, ſi fortè[o] conueniſſet inter ſocios, *vt*[p] *de communi dos conſtitueretur.* dixi, pactum non eſſe iniquum. vtique ſi[q] non de alterius tantùm filia conuenit. nam ſi cõmune hoc pactum fuit: non intereſſe, quòd alter ſolus filiam habuit. cæterùm ſi numeratam doté pater, defuncta in matrimonio filia, recuperaſſet: reddi pecuniam ſocietati debuiſſe: pactum ex æquitate ſic nobis interpretantibus. quòd ſi, ſalua ſocietate, diuortio matrimoniũ ſolutum foret: cum[r] ſua cauſa dotem recuperari. ſcilicet vt ea vel alij[ſ] marito dari poſſit. nec, ſi prior maritus facere non poſſet, denuo de ſocietate conſtituendam dotem: niſi "ſi" nominatim ita conueniſſet. verùm in propoſito largiter eſſe[t] videbatur, dos numerata[u] eſſet, an verò promiſſa. nam ſi filia datam dotem, poſteaquã patri heres extitit, iure ſuo recepiſſet, non eſſe referendam pecuniam ſocietati, quam[x] mulier habitura fuit, etſi alius heres exſtitiſſet. quod ſi acceptò à marito liberata eſſet: nequaquàm imputari poſſe ſocietati, non ſolutam pecuniam.

De ære alieno.

82. *Idem* lib. 3. Reſponſorum.

IVre ſocietatis per ſocium ære alieno ſocius non obligatur: niſi[y] in communẽ arcam[z] pecuniæ verſæ ſunt[a].

De his quæ erant in confinio, exemptis.

83. *Paulus* lib. 1. Manualium.

ILlud quærendum eſt: arbor[b], quę in confinio[b] nata eſt: item lapis, qui per vtrumque fundum extenditur: an cùm ſucciſſa arbor eſt, vel lapis exemptus, "eius ſit" cuius fundus pro ea quoque parte ſingulorum eſſe debeat, pro qua parte in fundo fuerat: an: qua[d] ratione duabus maſſis[e] duorum dominorum flatis, tota maſſa communis eſt: ita arbor hoc ipſo, quo ſeparatur à ſolo, propriámque ſubſtãtiam in vnum corpus redactam accipit, multo magis pro indiuiſo[f] communis ſit, quàm maſſa. ſed naturali conuenit ratione, & poſtea tantam[g] partẽ vtrumque habere tã in lapide, quàm in arbore, quantam & in terra habebat.

De ſocietate iuſſu alicuius contracta.

84. *Labeo* libro 6. Poſteriorum à Iauoleno epitomatorum.

QVotiens iuſſu alicuius vel cum filio eius, vel cũ extraneo ſocietas coitur: directò[h] cũ illius perſona agi poſſe, cuius perſona in contrahenda ſocietate ſpectata ſit.

---

a Arbitri ſententiæ ſtandum: arbitratoris ſtari non eſt neceſſe, cùm poſſit reduci ad arbitrium boni viri.

b *l. 24. ʃ. locati.*

c Arbitrium (qui & arbitratus Græcis, *δοκιμασία* & *δοκιμαζόμενον*) duplex. Merum quod ſtrictè accipitur, & arbitrium boni viri merum in perſonam certam confertur: Boni viri, modò in certã modò in incertã. Mero adſtringuntur etiã iniquo, qui ſe illi ſubiecerunt: Boni viri, non adſtringũtur, *vt hîc.* Illius iniquitas non corripitur, niſi dol⁹ aduerſarij interuenerit, *l. 3. Cod. de arbitr. l. ita demum. ʃ. de verbor. oblig.* Huius iniquitas quælibet corrigitur. Illud perſonam non egreditur, *l. in compromiſſis. ʃ. de arbitris.* Hoc egredi perſonam poteſt, quia etſi certæ perſonæ nomen inferatur, non tam perſonæ, quàm ipſum æquitatis arbitrium inſeri videtur. Æquitas autem certis perſonis nõ circumſcribitur. Igitur ſi hic cuius nomen inſertũ eſt, æquũ non ſtatuerit, alium adire licet. *l. vlt. Cod. de contrah. ſtipul. l. vltima, §. ſed & ſi quis. Cod. comm. de legatis.* In ſtipulationibus, ſtrictè: in bonę fidei cõtractibus (niſi aliud conuenit. *l. ſi certa. 75. ʃ. eo.* aut natura rei ſit incerta. *l. vlt. C. de contra. empt.*) & teſtamentis, (niſi pœna ſit adſcripta: pœnas enim ſtrictè accipimus. *l. 6. ʃ. de verb. obligat. l. 27. ʃ. de condict. & demonſtr.* arbitrium latiùs accipimus, *vt hîc. adde Cuiac. ad l. 43. ʃ. de verborum obligationibus.*

d *vide l. 13. §. 2. ʃ. de arbitris.*

e *vide l. 22. §. 2. ʃ. de arbitr.*

f *vide l. 18. ʃ. iudicatum ſolui.*

g *vt in l. 43. ʃ. de verb. oblig.* Priores, vt iudices, ordinem iudiciarium ſeruant in procedendo & definiendo: Secundi, non vt iudices eliguntur, nec ſeruant ordinẽ iudiciarium, ſed ex æquo & bono iudicant. Coram eis non eſt iudicium, ideóque vel ipſe principalis aduerſarius arbitrator eſſe poteſt, non arbiter aut iudex, *Cod. ne quis in ſua cauſa. l. pen. ʃ. de arbit.* ab eis ideo non appellatur (niſi ex iuſta cauſa, *vt vult Bart.*) ſed eorum ſententia reducitur ad arbitrium boni viri: in qua reductione, nõ tenetur grauatus obſeruare tempora appellationis. *Ferrar. formula* 19. *ſummario* 14. *num. 4. v. de arbitris & arbitratoribus hîc Bart. & Corraſii nouam opinionem* 4 *Miſcell.* 18.

h *vide d. l. 25. ʃ. locati.*

i Præſumimus viri boni arbitrium intercedere debere, in bonæ fidei iudiciis.

k *l. 52. §. 1. ʃ. eodem. l. 3. Cod. eod. §. 28. Inſt. de act.*

l Arbitratus iniquus, ad boni viri arbitrium reduci poteſt ex eo contractu quo priùs agi poterat.

m læſus enormiter dicitur, quando fit exceſſus vltra dimidiam partem. *vide l. 27. §. 2. ʃ. de arbitris.*

n *l. 6. ʃ. eod. vt l. 29. §. 1. ʃ. eod.*

o ergo à contrario ſenſu colligitur, filiam vnius ſocij non eſſe dotandam de communi, niſi ex pacto ita actum ſit inter ſocios, vt de communi dos conſtitueretur, *vt hîc.* vt dotandi facultas, non ex vi ſocietatis, ſed pacti profluat. *l. fi. Cod. de dotis promiſſ.* cùm onus dotandæ filiæ perſonæ patris cohæreat eámque afficiat. *l fin. Cod. de dotis promiſſ.* (talia ad aliũ non trãſeunt) quinetiã, cùm in communẽ arcã ea pecunia non vertatur, nec pertineat directè vel indirectè ad cõmodum ſocietatis. *l. 52. §. 15. ʃ. eod. l. 82. ʃ. eod.* cùm ei præſtetur, quæ operas ſocietati non tribuit. *l. 8. ʃ. eod.* cùm nemo alterius partem, aut plus ſua parte donare poſſit. *l. 68. ʃ. eod.* cùm ſocius quinque filiarum parens, inæqualitatem contra legem ſocietatis ſeruet: quinque filias dotando in præiudicium alterius ſocij, trium tantùm filiarum, aut nullius parentis. Ea inæqualitas magis perſpicitur, quòd illæ quinque filiæ dotem præcipuam habituræ ſint: & præterea, mortuo ſuo parente, æqualiter res ſocietatis cum ſocio diuiſuræ. Adhæc, expenſas profuſas pro ſtudio fratris ab altero fratre ſocio factas non imputari ſocietati: eámque penè communem eſſe opinionem refert Rollandus à Valle, 1. *Conſil. 91. numero* 1. *ad* 31. à qua tamẽ idem reſilit. Mouetur: quòd omnis impenſa ſocietati imputetur. *arg. l. 52. in fin. ʃ. eodem.* ergo & dotis: ſed & ea quæ in honorem alterius liberorum erogatur. *l. 73. ʃ. eod.* nõ eſſe nouum, vt ſocius onus ſentiat non proueniens ex ſocietate, ſed ex facto fratris. *l. 39. §. 3. ʃ. fam.* &, quod magis eſt, quod actione iniuriarum ſocius præſtiterit. *d. l. 52. in fi. ʃ. eod.* ſocio omnium bonorum, ſpe ſaltem & iure, adquiri hereditatem ſocio delatam. *l. 3. §. 1. ʃ eod.* ergo & onus hereditatis, putà dotandæ filiæ ſocij, ad eũ delatæ, trãſferendum: & ex huius legis fine, ibi, *non eſſe referendam pecuniam ſocietati* perſpici, filiam (etiam citra pactum initum à parente cum eius ſocio) dotem præcipuã habere, ſi modò ei ſoluta fuerit. Amplius in ſocietate bonorũ omniũ, non attẽdi: vtrùm vnus plus lucretur q̃ alius, vel vnus plus impendat, quàm alter, ſed omnia generaliter partienda: dotem ab vno ſociorum adquiſitam, ſocio communicari. *l. 66.* eadem lege, dotata ab vno ſociorum filia, huiuſmodi onus ſocietati imputandum: familias ſociorum ex communi alendas, ergo & dotandas. nam qui tenetur alere, tenetur dotare, quia de vno ad aliud valet argumẽtum. *l. fin. ʃ. de his quibus vt indign.* Idem Rollandus *numero* 45. fuſiſſimè oſtendit, hanc eſſe communem opinionem, vt in ſocietate omnium bonorum hæc lex habeat locum, citra pactum. Qui hanc opinionem negent vel admittant, vide Maſuerum *apud Ferrarienſem hoc titulo.*

p Pactum initum inter ſocios, vt filiæ dotentur de communi, validum eſt.

q tunc enim æquitas inter ſocios ſeruatur, *vt l. 21. §. penult. ʃ. de arbitr. l. vlt. Cod. de fructibus & lit. expenſ.*

r *l. 65. in fi. ʃ. eodem.*

ſ Dotem priorem ſeu eandem viduæ filiæ pater reddere tenetur, ſi ſecundas nuptias contrahat. *vide l. 68. ʃ. de iure dotium.* t *al.* intereſſe.

u Dotis numeratæ & promiſſæ differentia. Dos de ſocietate ſoluta, matrimonio per mortem ſoluto, ad ſocietatem redit: ſecus ſi promiſſa tantùm.

x nam filia exheredata dotem ſemper præcipuam habet. *l. vn. §. 11. C. de rei vxo. act.*

y *εἰ μὴ εἰς τὸ κοινόν.* niſi in commune pecuniæ venerint. *Synopſis eodem. c. 75.* Extra ſocietatẽ geſta, ſocios vel conſortes non obligant, ſed ipſos tantùm contrahentes.

z Arcam communem ſocij habere poſſunt, licèt non ſint collegiati, licèt non faciant collegium *adde l. verum. §. ſi cum. ʃ. eod. l. 1. §. quib. ʃ. quod cuiuſque vniuerſ.*

a & ſic intellige *l. 27. ʃ. eodem.*

b Quantam partem quis in ſolo ac terra habet, tantam in arboribus & lapidibus ſeparatis habet. *adde l. arbor. ʃ. comm. diuid.*

c duorum fundorum.

d Separatio aliud à ſpecificatione.

e diſtingue, *vt in §. 25. Inſt. de rer. diuiſ.*

f ſicut dum terræ cohærebat, communis erat pro indiuiſo.

g *l. 19. ʃ. comm. diuid. l. 7. in fi. l. 8. ʃ. de adqu. rer.* h directò agi poteſt cum eo qui iuſſit, *§. vlt. Inſt. quod cum eo.* Inde notant, Iubentem, in contractibus non teneri ex interpretatione, ſed directò: In delictis ſecus, *l. feciſſe. ʃ. de vi & vi armata.*

LIBER OCTAVVSDECIMVS.

DE CONTRAHENDA[a] EMPTIONE: ET DE PACTIS[b] INTER EMPTOREM, & venditorem compositis: & quæ[c] res venire non possunt.

De origine emptionis, & venditionis, eiúsque permutationis differentia. de nummis. Quibus modis emptio contrahitur.

Paulus lib. 33. ad Edictum.

ORIGO[d] emendi vendendíque à permutationib. cœpit[e]. olim.n. non ita[f] erat nummus[g], neque aliud merx[h], aliud pretium vocabatur. sed vnusquisque secundùm necessitatem temporum, ac rerum, vtilibus inutilia[i] permutabat. quando plerumque euenit: vt, quod alteri superest, alteri desijt. sed[k] quia non semper: nec facilè concurrebat: vt, cùm tu haberes, quod ego desiderarem, inuicem haberẽ, quod tu accipere velles: electa materia[l] est, cuius publica, ac perpetua[m] æstimatio difficultatibus[n] permutationum, æqualitate[o] quantitatis subueniret. ea "que" materia[p] forma publica[q] percussa, vsum dominiúmque non[r] tam ex substantia[s] prębet, quàm ex quantitate[t]. nec[u] vltrà merx vtrumque: sed alterum pretium vocatur.

1 ¶ Sed, an sine nummis vẽditio dici hodie[x] quæ possit, dubitatur[y]. veluti si ego togam dedi, vt tunicam acciperem. Sabinus, & Cassius, esse emptionem & venditionẽ putant[z]. Nerua, & proculus, permutationem, nõ emptionem hoc esse. Sabinus Homero teste vtitur, qui exercitum Grecorum ære, ferro, hominibúsque vinum emere refert, illis versibus[a]:

> Ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο[b] καρηκομόωντες Ἀχαιοί,
> Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
> Ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βόεσσι[c],
> Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσιν. *id est:*
> *Hinc quidem vinum emebant comati Achiui:*
> *Alij quidem ære, alij autem splendido ferro,*
> *Alij verò pellibus, alij autem ipsi vaccis,*
> *Alij autem mancipijs.*—

Sed hi versus permutationem[d] significare videntur, non emptionem, sicut illi[e]:

> Ἔνθ' αὖτε Γλαύκῳ Κρονίδης φρένας ἐξέλετο Ζεύς.
> Ὃς πρὸς Τυδεΐδην Διομήδεα τεύχε' ἄμειβεν: *id est:*
> *Hîc rursus Glauco Saturnius mentes exemit Iupiter.*
> *Qui cum Tydide Diomede arma mutauit.*

Magis autem pro hac[f] sententia illud diceretur, quod aliàs poëta idem dicit[g]:

> -πρίατο κτεάτεσσιν ἑοῖσιν. *id est:*
> *-emit possessionibus suis.*

Sed verior est Neruæ & Proculi sententia. nam vt aliud est vendere[h], aliud emere: alius emptor, alius venditor: sic aliud est pretium, aliud merx, quod in permutatione discerni non potest[i], vter emptor, vter venditor sit.

2 ¶ Est autem emptio iuris gentium[k]. & ideo[l] cõsensu[m] peragitur: & inter[n] absentes contrahi potest, & per nuntium[o], & per literas.

De patre & filio. 1. *De patre.*

2. *Paulus* libro primo ad Sabinum.

INter[p] patrem, & filium[q] cõtrahi emptio non[r] potest[s]: sed[t] de rebus castrensibus[u] potest.

a 4. *Cod.* 38. 3. *Instit.* 24. *Ecloga.* 19. *tit.* 1. 3. *Harmenopul.* 3. *Extra.* 17.

b 4. *Cod.* 54.

c 4. *Cod.* 40.

d Ab origine res quasque repetere, vt contractus. *l. ex hoc iure.* ꝟ. *de iustitia.* Magistratus & similia, Iurisconsulti & legislatores etiam solẽt *l.* 2. ꝟ. *de origine iuris.*

e hinc permutatio & emptio dicuntur vicinę. *l.* 2. ꝟ. *de rer. permu.* non sunt tamen idem. §. 1. *in fine* ꝟ. *eod. l.* 1. ꝟ. *de rerum permut. l.* 5. §. 1. ꝟ. *de præscriptis.* vt altera ab altera discerni possit, *vide quæ notaui ad l.* 6. §. 2. ꝟ. *de actio. empt.*

f Nummus initio nõ ita fuit, vti nũc est. Quid: hócne innuitur, nummos initio non fuisse ex argento vel metallo? Iason ex corio primũ fuisse censet: atque ita iure gentiũ nũmum fuisse. Verùm coriaceus nihilo plus quã metallicus à iure gentium est. sed nec in nummo hic substantia inspicitur. (Coriaceorum autem meminit Seneca 5. *de beneficijs* 14. queis & vsos Lacedæmonios scribit. Ita coriacea moneta cusa sub Friderico 2. *Pandulphus Collenucius: Antoninus Chronicor. anno* 1240. *addit ad Chronica Vrsperg. Naucler. general.* 42 Helmodus Chronic. *c.* 395. refert apud Ranos, pano lineo cõmercia iniri. Quid: & num dicemus potius id significari: Nummos ab initio non ita fuisse, hoc est nullo modo? nam & hæc verba *non ita*, alibi sumuntur pro nullo modo. *l. ædiles.* §. *sed enim* ꝟ. *de ædilitic.* Græcorum interpretatio mihi multo simplicior videtur. Olim permutationẽ rebus hinc inde traditis: Postea sequutam fuisse venditionem nummis subministratis. *Synopsis Basilic.* 19. *Titul.* 1. *c.* 1.

g De nummi vsu & inuentione vide Aristotelem 1. *Politic.* 6. & 5. *Ethic.* 5. A Græca voce νόμος dicitur, nempe quòd lege sit non à natura. Lydis inuentionem nummi tribuit Herodotus *lib.* 1. Indubiè constat, apud alias atque alias gentes citius ac tardius nummorum vsum receptum esse. Vix sanè nummi vsus apud Germanos, seculo Taciti: *vt ipse Tacitus refert libello de morib. Germanor.*

h Notanda est differentia vtriusque. In permutatione species certa pro specie: in venditione, pretium in genere, pro specie datur.

i Inutilia nobis vtilibus nobis contrahẽdo & permutando adquirere solemus. Est verò inutile, quod nobis superest: quod aut penitus inutile aut minus vtile. Vicissim quod permutatione ab alio accipio, vt mihi vtile, ita aduersario minus vtile est. Ita necessitate atque penuria effectum est, vt quod nobis desit, vtiliter apud alios quæreremus: per cõtrarium vt à nobis alius quærat, quod sibi desit: quærat, inquã, inutilis, cum vtili permutatione.

k Nummus cur inuentus.

l In nummo hæc spectamus, materiam seu substãtiam, æstimationem eius, & quidem publicam & perpetuam, *vt hîc.* Formam publicam, vsum.

m Perpetua æstimatio hîc non est generalis, vt putat Accursius, sed nullo tempore mutabilis: ne si mutetur in horas, ipsis possessoribus, nummorum vsus noceat.

n Permutatio fit difficilius quàm emptio. Fuit tamẽ & initio in nummis & venditione sua difficultas. mensurabatur enim, expendebatur, appendebatur, metiebatur per trutinam. cuius rei vestigium hoc refert Varro, trutinam id genus in æde Saturni mansisse. Hinc Ennius, Poeni stipendia pendunt. & apud Liuium extat locus elegans de aëre Gallis appenso. Ex ambigua illa consuetudine libripens in venditionibus & testamentis adhibitus. §. 1. *Inst. de testamentis.*

o Nummi vsus in eo versatur, vt cum re permutatus, æquitate quantitatis tantum præstet venditori emptor: quantum ipse venditor emptori tradidit. æqualitate quantitatis id perficitur, *vt hîc.* non tam ex substantia quàm ex quantitate. ꝟ. *eodem.* Quantitas nummi, ipsa æstimatio est publica & perpetua ꝟ. *eodem.* Igitur æqualitate quantitatis, non sua substantia, nummus venditori id quasi repræstat, quod ipse emptori tradit, æqualitate, inquam, quàm fieri potest maximè: interdũ enim vsus exigit vt ab ea recedi possit *l.* 2. *Cod. de rescind. vendit.*

p Materia nummi, metallum: forma publica, non tantùm figura nummi, aut effigies insculpta, sed æstimatio publica.

q Monetã seu nummos cudere non cuiusuis est, non priuati, non cuiusuis ciuitatis, sed eius tantùm qui magistratum gerat. Id enim ius inter regalia iura censetur. *l.* 1. *l.* 2. *Cod. de falsa moneta. Titulo, Quæ sint regaliæ in feudis: & Titulo Codicum de veteris numismatis potestate.*

r Permutatione hac distinguitur emptio & venditio. Permutatio ex ipsa substantia vsum præbet: nummus, ex quantitate.

s Substantia cui opponitur hîc quantitas, paulo antè materia dicta est, *vt l.* 4. §. 20. ꝟ. *de vsurpat.*

t *vide l.* 94. §. 1. ꝟ. *de solut.* qualitate, *Budæus.* Florentinam defendit Duarenus 1. *disput.* 6. aítque *quantitatem* hîc significare æstimationem publicam, & pecuniæ valorem: cuius signũ & nota sit character nũmo impressus: alij hac voce põdus nummi intelligunt. Ferrãdus 1. *Explicat.* 19. putat nummum nõ ex sua substantia, sed ex sua qualitate æstimari: vt quò maior sit eius qualitas, eò maiorem vsum prębeat. Sed Robertus 3. *Sent.* 6. quãtitatis nomine, illam metiendi siue æstimandi vim, quæ nummo tributa sit, intelligit. Huius disputationis progressum Aristoteles 1. *Polit.* 6. sic definit, τὸ μὲν πρῶτον ἁπλῶς ὁρισθὲν μεγέθει καὶ σταθμῷ. τὸ δὲ τελευταῖον καὶ χαρακτῆρα ἐπιβαλλόντων, ἵνα ἀπολύσῃ τῆς μετρήσεως αὐτούς. ὁ γὰρ χαρακτὴρ ἐτέθη τοῦ ποσοῦ σημεῖον.

u Venditio quoque differt à permutatione in qua vtrunque merx est: in vẽditione vnum merx est, alterum pretium est.

x Venditio olim sine nummis fuit. An hodie esse possit? Sabinus & Cassius aiũt: Nerua & Proculus negant. Illi, & olim & hodie sine nummis putabant: Hi olim, at non hodie sine nummis posse perfici existimabant.

y non potest, *vt l. penult. Cod. de rer. permut.*

z de hæresibus Cassianorum, Sabinianorum, & Proculianorum. *adde l.* 2. *in fine, suprà de origine iuris: l.* 40. ꝟ. *de petitione heredit. l.* 7. §. 7. ꝟ. *de adquirend. rer. l.* 3. §. 3. ꝟ. *de adquir. possess.*

a Ἰλιάδ. η. *versu.* 482.

b Venditionẽ sine nummis dici posse hoc verbo, οἰνίζοντο, & alio sequente πρίατο probabat Sabinus, aut potius Permutationem esse emptionem. Potest Sabini sentẽtia ex eoquoque probari, quòd emptio sit iuris gentiũ. *l. ex hoc.* ꝟ. *de Iustitia.* Nummus autem à iure ciuili. ꝟ. *eodem, ibi. forma publica.* & Plinius 7. *c.* 56. emptionis antiquam esse originem refert. Idem probatur ex versibus Vlyssis in Cyclope, vbi narrat Vlysses Silenum sibi vendidisse agrum pro scypho vno. & Iustinus 2. refert Lycurgum statuisse vt omnia emerentur compensatione mercium. sic Virgilius, Mutandi verbum pro Emendi voce vsurpat, teste Seruio 3, Gergicon. ibi vellera mutẽtur. & eo sensu mutandi verbum apud Plinium est 7. *c.* 56. Vice versa, Permutatio cum pecunia signata esse potest. *l. vlt.* ꝟ. *de condict. causa data.*

c ¶ Caue de nummo boue id intelligas cum Budæo & Alciato 9. *Parerg.* 17. Nam manifesta hîc esset planè venditio: de quo tamen dubitatur. *vide Pollucem lib.* 6.

d hoc est, comprobare sententiam Neruæ & Proculi.

e Ἰλιάδ. ζ. *versu.* 234.

f hoc est, Sabini & Cassij.

g Ὀδυσσ. α. *versu* 430.

h in quibus conueniant, *v. l.* 2. *Cod. de rer. permut.*

i hæc sit Prima differentia: Secunda, emptionem consensu, permutationem re perfici. *l.* 1. §. 2. ꝟ. *de rer. permut.* Item, emptio, nominatus: permutatio, innominatus (hoc tamen non fatetur Corrasius) contractus est. *l.* 17. ꝟ. *de pactis* (in hoc, re integra, admittitur pœnitentia: in illo, non æquè, *l.* 5. ꝟ. *de condict. cau. data.*) Præterea, venditor, re tradita, emptore pretium non soluente, ad pretium tantùm agit, non ad rem ipsam. *l.* 12. *Cod. de rei vindic.* in permutatione secus. *dict. leg.* 5. & *l.* 1. *in fine* ꝟ. *de rerum permutat.*

k *l.* 5. *de instit. & iure.*

l *Synopsis Basilicon* 19. *Titul.* 1. *c.* 1: 1. *Harmenopul.* 3. §. ἀγορασία. *facit l.* 7. *in princip. suprà de pactis.* Quæ iuris sunt gentium, & consensu, & inter absentes & per nuntium, & per literas possunt contrahi.

m *vide l.* 2. & *l.* 48. ꝟ. *de oblig. & actionib.*

n *l. vlt. Cod. si quis alteri vel sibi.*

o διὰ μέσου, per intermediam personam. *Synopsis ibidem.*

p Synopsis. *Cod. c.* 2: 3. *Harmenop.* 3.

q *sub.* in potestate positum.

r Immò potest: Nam & mutuum potest etiam contrahi. *lege* 40. *suprà de rebus creditis.*

s nec lis. *l.* 4. ꝟ. *de iudicijs.*

t *d. l.* 4. *Instit. eodem in fine principij.*

u Venditio inter patrem & filium non contrahitur, nisi de re castrensi vel quasi, *vt hîc.* Cur in castrensi vel quasi? Filiusfamiliàs in id genus peculij vicem patrisfamiliàs obtinet. *l.* 2. ꝟ. *de SCtum Macedoniano.*

1 ¶ Sine[a] pretio[b] nulla venditio est. Non[c] autem precij numeratio, sed conuentio perficit sine scriptis[d] habitam emptionem.

De pacto, vt, si res displicuisset, esset inempta.

3. *Idem* lib. 28. ad Sabinum.

SI res ita distracta sit, *vt[e] si displicuisset, inempta esset*: constat, non esse sub condicione[f] distractam, sed resolui[g] emptionem sub condicione[h].

De his quæ non sunt in commercio.

4. *Pomponius* lib. 9. ad Sabinum.

ET liberi hominis, & loci sacri, & religiosi, qui haberi non potest, emptio intelligitur, si[i] ab ignorāte emitur.

5. *Paulus* lib. 5. ad Sabinum.

QVia difficile[k] dignosci potest liber homo à seruo.

De lege commissoria. 2. *De pactis contrariis.*

6. *Pomponius* lib. 9. ad Sabinum.

SEd Celsus filius ait, hominem liberum[l] scientem[m] te emere non posse: nec cuiuscumque[n] rei, "si" scias alienationem esse[o]: vt[p] sacra[q], & religiosa loca: aut quorum commercium non sit: vt publica, quę nō in[r] pecunia populi, sed in publico vsu habeātur: vt est campus Martius. 1 ¶ Si fundus annua[s], bima, trima die, ea[t] lege venisset:[u] *vt si in diem statutum pecunia soluta non esset, fundus inemptus foret:* & vt, *si interim emptor fundum coluerit, fructusq. ex eo perceperit, in empto eo facto restituerentur*, & "vt" *quanti minoris postea alij venisset, vt id emptor venditori præstaret:* ad diem pecunia non soluta, placet venditori[x] ex vendito eo nomine actionem esse. Nec conturbari debemus, quòd in empto fundo facto, dicatur, actionem ex vendito futuram esse. * in emptis & vēditis potiùs id, quod actum[y], quàm id, quod dictum sit, sequendum est[z]. & cùm lege id dictum sit: apparet hoc dumtaxat actum esse, ne venditor emptori, pecunia ad diem non soluta, obligatus esset: non[a] vt omnis obligatio empti & venditi vtrique solueretur. 2 ¶ Condicio quæ initio contractus dicta est, postea alia[b] pactione immutari[c] potest. sicuti etiam abiri tota[d] emptione potest, si[e] nondum impleta sunt, quæ vtrimque præstari debuerunt.

De conditione in arbitrium collata. 1. *De emptione quanti emisti. Vel, quantum pretij in arca habeo.* 2. *Vel centum, & quanto pluris ab emptore vendetur.*

7. *Vlpianus* lib. 28. ad Sabinum.

HÆc venditio serui, *Si rationes domini computasset arbitrio*, condicionalis est. * condicionales autem vēditiones tunc perficiuntur, cùm[f] impleta fuerit condicio. Sed[g] vtrùm hæc est venditionis condicio, si ipse dominus putasset suo arbitrio: an verò, si arbitrio viri boni? nam si arbitrium domini[h] accipiamus, venditio nulla est: quēadmodum si quis ita vendiderit, *Si voluerit*: vel stipulanti[k] sic spondeat, *Si voluero*[l], *decem dabo*. neque enim debet in arbitrium rei[m] conferri, an sit obstrictus. placuit itaque veteribus, magis in[n] viri boni arbitrium id collatum videri, quàm domini. si igitur rationes potuit accipere, nec accepit, vel accepit: fingit autem se non accepisse: impleta condicio emptionis est: & ex empto venditor conueniri potest.

1 ¶ Huiusmodi emptio, *quanti*[o] *tu eum emisti: quantum pretij in arca habeo*, valet. nec enim incertum[p] est pretium tam euidenti[q] venditione. magis enim ignoratur, quanti emptus sit, quàm in rei veritate incertum est.

2 ¶ Si quis ita emerit, *est mihi fundus emptus centum, & quanto*[r] *pluris eum vendidero:* valet venditio, & statim[s] impletur. habet enim[t] certum pretium[u] centum: augebitur autem pretium, si[x] pluris emptor fundum vendiderit.

De re vendita, de re futura. 1. *De spe.*

8. *Pomponius* lib. 9. ad Sabinum.

NEc emptio, nec venditio sine re[y], quæ veneat potest intelligi. & tamen[z] fructus, & partus futuri[a] rectè emuntur[b]: vt, cùm editus esset partus iam tunc, "cùm cōtractum esset negotium," venditio facta intelligitur, sed si id egerit venditor, ne nascātur, aut ne fiant: ex empto agi posse. 1 ¶ Aliquando[c] tamen & sine re venditio intelligitur: veluti cùm quasi[d] alea emitur. quod[e] fit, cùm captus piscium[f], vel auium, vel missilium[g] emitur: emptio enim contrahitur, etiā si nihil inciderit: quia spei[h] emptio est. & quod missilium[i] nomine eo casu captum est, si euictum[k] fuerit: nulla eo nomine ex empto obligatio contrahitur[l]: quia id actum intelligitur.

De consensu & dissensu & errore contrahentium.

9. *Vlpianus* lib. 28. ad Sabinum.

IN venditionibus & emptionibus consensum[m] debere intercedere. palàm est. cæterùm siue[n] in ipsa emptione dissentient, siue in pretio, siue in quo alio, emptio imperfecta est. Si igitur ego me fundum emere putarem Cornelianum, tu mihi te vēdere Sempronianum putasti: quia in corpore[o] dissensimus[p]: emptio[q] nulla[r] est. Idem est, si ego me Stichum, tu Pamphilum absentem vendere putasti. nam cùm in corpore dissentiatur: apparet, nullam esse emptionem[s]. 1 ¶ Si in nomine dissentiamus, verùm de corpore constet: nulla dubitatio est, quin valeat emptio & vēditio. * nihil enim facit error nominis[t], cùm de corpore constat. 2 ¶ Inde quęritur: si in ipso corpore non erratur, sed[u] in substantia error sit: vt puta si acetum pro vino veneat, æs pro auro, vel plumbum pro argento, vel quid aliud argento simile: an emptio & venditio sit? Marcellus scripsit libro sexto Digestorum, emptionem esse & venditionem: quia in corpus consensum est, etsi in materia sit erratum. ego in vino quidem consentio: quia eadem

a *vide l.9. Cod. eodem. Synopsis ibidem & Harmenop.* Ideóque si instrumentum narrat factam venditionem, nec loquitur de pretio tale instrumentū non probat. Hinc etiam innuitur, quòd vbicumque in aliqua dispositione sit mentio pretij, intelligitur propriè de emptione & venditione.

b Venditio sine pretio nulla est. Pretium, nota emptionis, *vt hîc.* vel, Conductionis: aut potius nummus in cōductione nō est pretiū sed merces.

c Venditio sine scripto contracta, nuda etiam cōuentione pretij perficitur, neque requirit traditionē pretij, *vt hîc.* Quæ scripto contrahitur alias & maiores solennitates requirit. *l.17. Cod. de fide instrumēt. Synopsis Basilicon 19. Titul. 1. c. 2. & ibi Scholiastes: 3. Harmenop. 3.*

d potest enim sine scripto fieri. *vide l.10. Cod. de fide instrumentorum.*

e *l.4. Cod. de æditiliis actionib.*

f Conditio quæ emptionis dissolutionē spectat non ipsam emptionem, cōtractum ipsum cōditionalem non reddit, sed purū esse sinit.

g *l.2. j. de in diem addict.*

h Quid: quod discrimen est emptionis puræ & sub conditione contractæ? In pura, emptor fructus lucratur & præscribit. *l.2. l.3. j. de in diem addict.*

*

i Vēdi ignoranti potest liber homo, locus sacer, religiosus, res denique cuius non est commercium. Vendi, inquam, non vt transferatur res in emptorē, (nec enim possunt res id gen⁹ in alium transferri) sed vt venditor teneatur emptori ad id quod interest. *§. vlt. Inst. eod. vide l.7. j. eodem.*

k Difficultas cognoscendi excusat. quo iure excusari censent eum, qui bannitos receperit: cùm difficile sit bannitos & seruos ab aliis distinguere.

l *l.34. §.2. j. eodem.*

m Emere rem cuius non sit commercium, sciens emptor non potest.

n *l.34. §.1. j. eodem.*

o non esse, vel prohibitam esse. *Hal.*

p In commercio non sunt sacra religiosa, publica.

q *adde l.21. l.23. j. eodem.*

r In pecunia populi non esse dicuntur, quæ non sunt singulorum, sed in publico vsu.

s Annua, bima, trima die. *adde l. si necessarias. §. annua. s. de pignorat.*

t Tria hîc pacta adiiciuntur.

u i. lege commissoria. *l.28. s. de minorib. l.2. j. de diuersis.*

x vbi contractus ex conuentione resoluitur, agitur actione ex eo contractu, ad id quod actum est. *v. l.4. j. de lege commissoria.*

y Id quod actum in contractibus, nihil aliud quàm veritas: id quod dictum, simulatum esse potest, aut calumniosæ interpretationi obnoxium.

z id est, Iudex à Prætore datus, non eatenus hîc iudicat, quatenus lingua nuncupatum est, sed ex æquo, *l.11. §.1. j. de act. empt.* secus quàm in stipulatione. *l.99. j. de verborum obligationib.*

a Claudicare contractus emptionis potest: hoc est, vna tantùm parte rescindi.

b Pacto contrario mutari possunt quæ pacto sunt contracta.

c *vide l.72. j. eodem.*

d A parte potest recedere, qui potest à toto: & à qualitate, si potest ab ipsa substātia recedere.

e i. antequam res fuerit secuta. *l.3. j. de rescindenda.*

f Conditionalis venditio, perficitur impleta conditione. *l.37. in fi. j. eod. l.8. j. de periculo & commodo rei vend.*

g Venditione collata in arbitrium vnius contrahentium, putà venditoris vel emptoris, intelligitur collata in arbitrium boni viri: ita, Arbitrij appellatione, boni viri arbitrium intelligitur. quod si contractui sit adiectum conditionis modo, contractus non perficitur, nisi arbitrio consecuto.

h ¶ *vide l.13. Cod. eodem.* Venditio nulla est quæ collata est in merum arbitrium emptoris vel venditoris.

i *vide l.8. j. de oblig. & actionib.*

k *vide l.17. l.46. in fine j. de verborum oblig.*

l An idem est si dicatur, *Si volam? vide l.8. j. de oblig.*

m *dicta lege 17.*

n *l.1. j. de leg. 2. adde l.68. j. de verborum signif.*

o Certum est pretium cùm ita emitur, *quanti tu eum emisti emo*: huius enim pretij quantitas re ipsa certa est. Certum est, certa denique pretij quantitas est, per relationem ad aliud quod certum sit.

p non videtur incertum quod ex alio potest certificari. *Bart. l.75. §.5. j. de verb. oblig.*

q Euidentia dicuntur, quæ ad aliud relatione facta certa & explorata sunt.

r *vt in leg.13. §.24. infrà de act. empt.*

s Statim quod impletur, purū est.

t Venditio pura esse potest, & tamen pars pretij conditionalis.

u Pretium autē in emptione certum esse debet. *§.1. Inst. eod.*

x Pluris adiectio incerta, nisi alterius relatione certa fiat.

y Venditio sine pretio non est, *l.2. §.1. s. eodem.*

z Res propriè non est, quę nōdum est, vt fructus futuri.

a Futura rectè emuntur, *vt hîc, l.34. §.2. j. eodem.* Ita, vendita re, non valet venditio, nisi res existat: Si dubius euentus venditus sit, tenet quidem vēditio etsi nihil euenerit. denique emptio consistit rectè, siue res, siue spes vendatur. *

b & pignorantur. *vide l.15. j. de pignoribus.* legantur. *l.24. j. de legat. 1. §.7. Instit. de legatis.* promittuntur. *l.37. j. de verborum obligationibus.* sed tamen semper inest tacita conditio, si nascantur. *lege 1. in fine. j. de conditionibus & demonstrationibus.*

c *l.11. §. vlt. j. de act. empt.*

d Quasi alea emi potest: quæ fit ita venditio, rem præsentem non habet, sed futuram.

e Aleæ species captus piscium, auium, missilium.

f *l.12. j. de act. empt.*

g Missilia, nummi qui à magistratu liberalitatis seu largitionis titulo apud populum sparguntur.

h Spei emptio est: spes pretio emi potest. *l.11. in fin. j. ex quib. caus. in possess.*

i *vide l.5. in fin. j. pro derelicto.*

k Euictio non debetur, vbi spes vendita est.

l *vide l.10. in fi. j. de hered. vend.*

m venditio sine consensu non est. *l.5. j. de act. empt. l.116. j. de regulis iuris.* substantialia emptionis ac venditionis sunt, consensus, *vt hîc, & l.2. Cod. eodem.* res & merx. *l.8. Cod. eodem.* pretium certum. *l.2. s. eodem.*

n Venditio non est, vbi dissensus est, vel in ipsa emptione, vel pretio, vel quo alio, putà corpore.

o *l.4. j. de legat. 1.*

p dissensus venditionis probatur, si ostenditur error (vel in corpore, substantia, materia, sexu. *l.11. §.1. j. eod.* pretio, contractu ipso, *vt hîc:*) infantia. *§.9. Instit. de inutilib. stipulat.* furor. *l.2. Cod. eod.* cœcitas. *l.11. j. eod.* somnus aut morbus vehemens. *l.1. in fin. j. de auth. tut. l.1. §.3. j. de adq. possess.* ebrietas. *l.11. §.2. j. de pœnis.* Ironica aut per iocum facta responsio. *v. l.3. j. de act. & oblig. adde l.55. j. eod. l.21. Cod. de transact.* Protestatio. *v. l.16. j. de Senatusc. Macedon.* Impossibilis conditio. *l.31. j. de oblig. & actionib.* iustus metus. *l.1. l.3. s. quod met. causa.* dolus *l.7. in pr. j. de dolo.* q *v. l.34. j. de adquir. possess.*

r Imò, talis stipulatio valet. *v. l.22. j. de verb. obligationib.*

s & vsucapionem. *l.2. §.6. j. pro emptore.*

t Error nominis reo non obest, si de re ipsa eiúsque corpore constiterit. *vide l.4. C. de testamentis.* u substantia quæ & materia, & οὐσία. *j. eodem.* materia *in l.3. §.20. j. de vsurpat.* quid esset, *dixi ad leg.9. §.3. s. ad exhibendum.* sanè hîc distinguitur à corpore ipso.

a Rectè, *propè* adiecit. Per se enim incorrupta, vini οὐσία manet, sed per accidens corrumpitur. dixi *ad d.* §.3.
b Acetum fit, vel ab initio tale est. Fit ex vino acido: Ab initio est ex omphacio seu vuis immaturis. Prioris generis acetum, οὐσία propè idem est quod vinum, si id vendas pro vino, venditio est, neque in corpore, neque in substãtia erratum est.

propè[a] *οὐσία. i. substantia*, est: si [b] modò vinum acuit. cæterùm si vinum non acuit, sed ab initio acetum fuit, vt embamma[c] *i. intinctus*: aliud pro alio venisse videtur: in ceteris[d] autem nullam esse venditionem puto, quotiens in materia[e] erratur.

10. *Paulus* lib.5. ad Sabinum.

ALiter atque si aurum[f] quidem fuerit: deterius autẽ, quàm emptor existimaret: tunc enim emptio valet.

11. *Vlpianus* lib.28. ad Sabinum.

ALioquin quid dicemus, si cœcus emptor[g] fuit, vel si in materia erratur? vel[h] in minus perito[i] discernendarum materiarum? in corpus eos consensisse dicemus? & quemadmodum consensum[k] qui non vidit[l].
1 ¶ Quòd si ego me virginẽ emere putarem, cùm esset iam mulier[m]: emptio valebit: in sexu[n] enim non est erratum. cæterùm si ego mulierem venderem, tu puerum emere existimasti: quia in sexu error est. nulla emptio, nulla venditio est.

Inspicitur dissensus vel consensus contrahentis: non autem illorum, quibus acquiritur. Bald.

12. *Pomponius* libro 31. ad Quintum Mucium.

IN huiusmodi autem quęstionibus[o] personę ementium & vendentium spectari debent: non[p] eorum quibus adquiritur ex eo contractu actio. nam si seruus meus, vel filius, qui in mea potestate est, me præsente, suo nomine emat: non est quærendum, quid ego existimem: sed[q] quid ille, qui contrahit.

13. *Idem* lib.9. ad Sabinum.

SEd[r] si seruo meo, vel ei cui mandauero, vendas sciẽs fugitiuum, illo ignorante, me sciente: non teneri te ex empto verum est.

14. *Vlpianus* lib.28. ad Sabinum.

QVid tamẽ, dicemus, si in materia[r], &[s] qualitate ambo errarent? vtputa si & ego me vendere aurũ putarem, & tu emere, cùm æs esset? vtputa coheredes viriolam[t], quę aurea dicebatur, pretio exquisito vni heredi vẽdidissent, eáque inuenta esset, magna ex parte, ænea? venditionem esse constat ideo, quia[u] auri aliquid habuit. nam si inauratum aliquid sit, licèt ego aureum putem, valet[x] venditio. si[y] autem æs[z] pro auro veneat, non valet.

De interitu rei. 1. *De ignorantia emptoris.* 2. *De emptione rei suæ.*

15. *Paulus* lib.5. ad Sabinum.

ET si consensum fuerit in corpus, id tamẽ in rerum natura ante venditionem esse desierit[a] nulla emptio est.
1 ¶ Ignorantia[b] emptori prodest, quæ non in supinũ[c] hominem cadit. 2 ¶ Si rem meam mihi ignoranti[d] vendideris: & iussu meo alij tradideris: non putat Pom-

Vinum denique propè vẽditum intelligitur. In alterius generis aceto, secus est, cùm ab initio acetũ fuerit nunquam vinũ. Primum illud ὄξος ἀπὸ οἴνου: Alterum, σκευαστόν, ἐξ ἀρχῆς ὄξος, τυχὸν ὀμφακίνων σταφύλων. *Synops. Basilic. 19. Titul. 1. c. 7. & ibi Scholiastes. 3. Harmenopul. 3.* §.8.
c de ea dictione. *v. l.9.* ⁊. *de tritico.*
d putà si æs pro auro veneat. *l. 14. infi.* ⁊. *e.* mẽsa cooperta auro, pro solido auro. *l.41. in fine* ⁊. *eod.* mensa quasi citrea, pro verè citrea. *l.21.* §.2 ⁊. *de act. empt.*
e Error in materia rei, vitiat emptionem.
f In materia auri non errat, qui aurum quidem præstat, sed deterius.
g emptori igitur consulitur. *v. l.1.* §. 12. ⁊. *si quid in frau. patron.*
h Videre verè non potest cœcus; præsumptiuè nõ videt, minus peritus discernendi. vt paria sint hîc cœcus & minus peritus discernẽdi.
i erretur, à minus perito, &c. *Halo.*
k quemadmodum consensit. *Haloand.*
l Consentire nõ videtur qui non vidit.
m vel virginem ducere, cùm sit meretrix. Idem putat dicendum *29. quæst. 1. in fin.* matrimoniũ sc. valere: sed tamẽ Moses *Deut. 22.* iubet huiusmodi mulierẽ supplicio affici: adhæc. *l. 11.* §. 5. ⁊. *de actionibus empt.* ait quidem, esse eo casu emptionem, sed actione ex empto resolui. *adde Nouellam Leonis 93.*
n In sexu errat, qui puerum se emere putat, venditore fœminam vendente: huiusmodi error, emptionem vitiat. At in sexu non errat, qui virginem emit, quæ tamen mulier sit, idémque huiusmodi error emptionem non vitiat.
o erroris sc. seu opinionis in emptione.
p Ementium & vendentium scientia & consensus inspicitur, non eorum quibus ex contractu adquiritur.
q *l.7.* §. 3. ⁊. *de publiciana. l. 51.* ⁊. *de ædilitio.*
r ne quis decipiatur his vocibus, in hac *l. & l. 1.* ⸓. *eod.* Vini & aceti, æris & auri idẽ corpus. Illa enim liquida, hæc metalla. Alia verò substantia, materia, & οὐσία intrinseca dicitur. Corpus, i. eædem qualitates inter se specie tenus & extrinsecus quodãmodo respondentes, *l.14.* ⁊. *eodem, l. 21.* §. 2. ⁊. *de act. empt.* intrinsecus specie differentes.
s Materia & qualitas hîc pro eodem.
t *l.8.* §. 1. ⁊. *de optione. l.25.* §. 10. *l.40. in fin.* ⁊. *de auro.* ornamenti genus. *Cuiac. 2. obs. 4.* manum sc. non colli ex gemmis viridibus, vt putat Bayfius. Hinc enim constat viriolas ex auro factitari. Græci ψέλλια, κλαύια, περιχείρια. Viriæ etiam dicuntur, vt probat ex Tertulliano *libro de pallio:* & Ambrosio 1. *de Abraham. Cuiacius 10. obs. 17. in fine. vide Alciatum 4. Parerg. 8. ex Isidoro.*
u Auri aliquid habere in se, & incuruatum esse differunt. Auro vendito, valet vẽditio, si id quod tibi venditũ est ita præstetur vt auri aliquid habeas: secus si inauratũ præstatur. Priore casu non erratur in materia & qualitate, posteriore, erratur planè. Sufficit in aliqua parte rei venditæ, verum fuisse consensum contrahentium.
x Imò, non valet. *l.41. in fin.* ⁊. *eod.* vide conciliationem apud Cuiacium 2. *obseru. 4. & ad l. 22.* ⁊. *de verb. oblig.*
y Errat in materia qui res pro auro comparat.
z *l.9.* §. 2. ⸓. *eodem.* aurichalcum. *Anton. Mercat. 1. c. 4. infi.*
a *v. l.8.* ⸓. *eodem.*
b Ignorantia supina emptori non prodest.

c Supinus homo, summè negligens & nimio plus ignorans quàm par sit. *vt in l.43.* §. 1. ⁊. *eo. l.55.* ⁊. *de ædilitio edict. l.9.* §. 2. ⁊. *de iur. & facti.*
d *l.16.* ⁊. *eo. l.10. C eo. l.84.* §. 3. ⁊. *de leg. 1. l.45.* ⁊. *de reg. iur. l.54.* ⁊. *de rei vind. l.18. C. de rei vind.*
e ¶ Error dominij translationem impedit, si ignorans rem meam emi, iussúque meo alij tradideris, non abscedit à me rei dominium.

ponius, dominium[e] meum transire: quoniã non "hoc" mihi propositum[f] fuit: sed, quasi tuum dominium ad eũ transire. & ideo etiam si[g] donaturus[h] mihi rem meã, iussu meo, alij tradas: idem dicendum erit.

1. *De re cuius vsusfructus est emptoris.*

16. *Pomponius* lib.9. ad Sabinum.

SVæ[i] rei emptio non valet: siue sciens, siue ignorans emi. sed si ignorans emi: quod soluero, repetere potero: quia[k] nulla obligatio fuit.
1 ¶ Nec tamen emptioni[l] obstat, si in ea re vsusfructus[m] dumtaxat ementis sit.

17. *Paulus* lib.33. ad Edictum.

OFficio[n] tamen[o] iudicis[p] pretium minuetur.

De emptione rei communis. 1. *De finium demonstratione. De vacua possessione.*

18. *Pomponius* lib.9. ad Sabinum.

SEd si communis ea res emptori cũ alio sit: dici debet, scisso pretio pro[q] portione, pro parte emptionem valere, pro parte non valere[r].
1 ¶ Si seruus[s] domini iussu, in demonstrandis finibus[t] agri venditi, vel errore, vel dolo plus demonstrauerit: id tamen demonstratum accipi oportet, quod[u] dominus senserit. & idem Alfenus scripsit de vacua[x] possessione per seruum tradita.

De translatione dominij in emptorem.

19. *Idem* libro 31. ad Quintum Mucium.

QVod vendidi, non aliter fit accipientis: quàm[y] si aut pretium nobis solutum sit, aut satis eo nomine factum[z], vel etiam fidem[a] habuerimus emptori sine vlla satisfactione.

Differentia emptionis & locationis.

20. *Idem* lib.9. ad Sabinum.

SAbinus respondit: si[b] quam rem nobis fieri velimus "etiam:" veluti statuam, vel vas aliquod, seu vestem: vt nihil aliud quàm pecuniam daremus: emptionem videri. nec posse vllam locationem esse, vbi[c] corpus ipsum non detur ab eo, cui id fieret. aliter atque si aream darem, vbi insulam ædificares, quoniam tunc à me substantia proficiscitur.

De pacto obscuro.

21. *Paulus* lib.5. ad Sabinum.

LAbeo scripsit[d], obscuritatem[e] pacti nocere potiùs debere venditori, qui id dixerit, quàm emptori: quia potuit re integra apertiùs dicere.

De pacto: Si quid sacri, vel religiosi est, eius venit nihil.

22. *Vlpianus* lib.28. ad Sabinum.

HAnc legem venditionis: *Si quid sacri, vel religiosi est, eius venit nihil*: superuacuam[f] non esse, sed

f Propositũ seu animus in contrahente.
g *vide l.9.* ⁊. *de donationib.*
h Donare mihi mea res non potest.
i *l.45.* ⁊. *de regulis iuris. l.15. in fin.* ⸓. *eod. excipe l.34.* §. 4. ⁊. *eod.*
k Cõdicere possumus, quod ex nulla obligatione soluimus.
l totius fundi, qui vsufructuarij respectu alienus est. *l.* 1. §. 1. ⁊. *de Syllan.*
m Emere id quod meum sit non possum: rem tamen in qua nudum vsumfructũ habeo possum.
n διακρίσει, cognitione. *Synopsis eod. c. 17.*
o §. 9. *Inst. de lega. l. 82.* §. 2. ⁊. *de legatis 1.*
p Officio iudicis pretium venditionis quę nulla est, minui potest ex pacto, si pactum contractui adiectum. *l.* 1. §. 1. ⸓. *eod.*
q Pro parte cõtractus valere potest.
r Cur ita? *collige ex l.13. in fine.* ⁊. *de in diem addict.*
s *Ecloga c.14.*
t Confinium error emptionem non vitiat: Finiũ falsa demonstratio nihil adiicit contractui.
u Procurator specialis quid sẽserit contrahendo non inspicimus, sed quid dominus vel mãdator.
x *l.68. infrà eodem.*
y Venditor tribus casibus rei venditæ dominium amittit, si pretiũ rei ei solutum sit, vel satisfactum eo nomine, vel fidem de pretio habuerit: quod tamen vltimum cessat in iis negotiis in quibus fidem de pretio habere non potest. *l. de pretio.* ⸓. *de pub. l. si procurator.* ⁊. *de iure fisci. l. qui Romæ.* §. *Callimachus.* ⁊. *de verb. oblig.* & hunc quidem in modum sine scriptis venditio peragitur: scripta, cùm instrumentum vẽditionis absolutum. *Synopsis eod. c. 15. & ibi Scholiastes.*
z *l.53.* ⁊. *e. l.38.* §. 2. ⁊. *de liberali.* §. 41. *Inst. de re diuis.*
a *d.* §. 41. *facit l. 12. Cod. de rei vind.*
b Emptio est, vbi nullum corpus, do sed nudam pecuniam, vt mihi quid fiat: vbi pecuniam simul & corpus aliquod do vt mihi quid fiat in eo corpore, locatio est. His signis dignoscitur à conductione emptio. In emptione facti, nudum pretiũ do, nullum corpus: in locatione operarum seu facti, substantia quædã à me proficiscitur, corpus aliquod à me datur, ac præterea pecunia, *vt hic. l.65.* ⁊. *eod.*
c *adde l.65.* ⁊. *eod. v. l.2. infi.* ⁊. *locati.* §. 4. *Inst. de locat.*
d Obscuritas pacti, nocet venditori non emptori. Cur venditori? quia pactum eius causa adiectum est. Eadem ratione oberit emptori, si pactum ab emptore, eiúsve gratia adiectum.
e obscurum est, quod nullo modo: ambiguum, quod duobus vel tribus modis intelligi potest. In illo quid dictum sit. In hoc, vtrùm dictum sit, quærimus. Porrò obscuritatis in hac specie hoc exemplũ Græci adferũt, vendidi alicui agrũ duodecim libris, & dixi, me tribus annis huiusmodi quantitatem recipere velle. Completo igitur anno petebat 4. libras. Ille respõdit, se quatuor annis totũ soluturũ. Quoniam ergo nõ perspicuè dixi in venditione, quomodo accipere debuerim, mihimet nocui.
f Sacra res penitus vendi non potest. Quid si quid in quo sacrũ aliquid sit, venditũ sit? si eã partẽ quæ sacra sit vẽdas nominatim, venditio non valebit. Quod si pars sacra excepta sit, vẽdita non erit, siue proprietatẽ ipsam, siue ius sepulchri spectes. & specie vel ad mensuram vẽdas. Quòd si ita vendidero, *si quid sacri vel religiosi erit, venit, nihil id præstare nolo.* Sacræ & religiosæ partes, vnà cũ aliis partibus non sacris, vna denique cũ ipsa vniuersitate transferẽtur: cõsequentia alterius, pars sacra trãsit: per se nõ est in cõmercio, cũ alio est. Vnde hæc notãt, spiritualia iura, cũ vniuersitate tẽporali trãsferri, donato vel vẽdito castro: siue in specie, siue ad mensuram rem constituas venditam. Sed & illud, sacram non esse quidem in commercio, & tamen à commercio posse excipi.

ad modica

a *Quid* particula, ad modica refertur. Ita qui fundum vendit, hac lege, *vt ne, ſi quid ſacri vel religioſi fuerit, teneatur*, non tenebitur ſi quæ partes ſacræ modicę fuerint: hac, inquam, exceptione venditor innuit, modicas quaſdam partes ſacras eſſe poſſe, at non maiori parte. Fortè, ne nihil vendidiſſe intelligatur. *adde l.24.͠j.eod.*
b *lege 6.ſ. eodem.* c *vide l.41 in fi.͠j.eod.* d *d.l.6.l.22.ſ.eod.* e *facit l.53.§.1.͠j.e.*

ad [a] modica loca pertinere. cęterùm ſi omne [b] religioſum, vel ſacrũ, vel publicum venierit: nullam eſſe emptionem.

23. *Paulus* lib.5. ad Sabinum.

ET quod ſoluerit eo nomine, emptor condicere [c] poteſt.

24. *Vlpianus* lib.28. ad Sabinum.

IN modicis autẽ ex empto eſſe actionem: quia non ſpecialiter locus [d] ſacer, vel religioſus venit, ſed emptioni maioris partis acceſſit [e].

De venditione alternata. 1. De tranſlatione domini in emptorem vel ſtipulatorem.

25. *Idem* lib.34. ad Sabinum.

SI ita diſtrahatur *illa aut illa res:* vtram [f] eliget [g] venditor, hæc erit empta.

1 ¶ Qui [h] vendidit, neceſſe nõ habet fundum emptoris facere: vt cogitur [i], qui fundum ſtipulanti ſpopondit [k].

De eo qui vendendi ius non habet. de venditione in fraudem creditorum.

26. *Pomponius* libro 17. ad Sabinum.

SI ſciens emam ab eo, cui [l] bonis interdictum ſit, vel cui tempus ad deliberandum de hereditate ita datum ſit, vt ei deminuendi [m] poteſtas non ſit: dominus non ero. diſſimiliter atque ſi à debitore, ſciens creditorem fraudari, emero [n].

De bona fide.

27. *Paulus* lib.8. ad Sabinum.

QVi à quolibet rẽ emit, quam [o] putat [p] ipſius eſſe: bona fide emit. at qui ſine [q] tutoris auctoritate [r] à pupillo emit [ſ] falſo tutore auctore, quem ſcit tutorem non eſſe: non videtur bona fide emere, vt "&" Sabinus ſcripſit.

De re aliena.

28. *Vlpianus* lib.41. ad Sabinum.

REm alienam [t] diſtrahere quem poſſe, nulla dubitatio eſt. nam emptio eſt & venditio: ſed res emptori auferri [u] poteſt [x].

De ſeruo vendito & de peculio.

29. *Idem* lib.43. ad Sabinum.

QVotiens ſeruus venit, non [y] cum peculio diſtrahitur. & ideo: ſiue non ſit exceptum: ſiue exceptum ſit, "ne cum peculio veneat:" nõ cum peculio diſtractus videtur. vnde [z] ſi qua res fuerit peculiaris à ſeruo ſubrepta condici poteſt, videlicet quaſi furtiua, hoc ita, ſi res ad emptorem peruenerit.

30. *Idem* lib.32. ad Edictum.

SEd ad exhibendum agi poſſe nihilominùs, & ex vendito, puto.

f In alternatiua venditione electio eſt venditoris, *vt hic*. Cur venditoris? quia debitor. *adde l.plerunque ͠j. de iure dotium: c.in alternatiuis, de regulis in 6.*
g *l.34.§.6.͠j.eod.*
h Vẽditor, rem emptoris facere nõ tenetur: promiſſor tenetur, *vt hic*. Cur tam variè? Speciale eſt in venditione: nec enim neceſſariò venditor cogitur rem facere accipientis, niſi ipſe rei ſit dominus. Dare in executione eſſe poteſt, licetnõ ſit in obligatione. In cæteris contractibus, Promiſſor rei dandæ debitor eſt, & ius nõ merum factum promittit. *adde l.cùm ſtipulatus.͠j. de vſuris: l. cùm mora.C.de trãſac.*
i neceſſe habet, &c. vel ſic, neceſſe nõ habet fundũ emptoris facere, vel nõ cogitur. *Reuard.4. Varr.19. reprehenſus à Robert.1.receptæ 23.*
k vt etiam cogitur pretium vẽditoris facere is qui emit. *l.11.͠j.de act.empt. l.75. in fine.͠j.de verb.obl.*
l Vendendo is cui vel bonis à iudice vel lege, interdictum vel deminuendi poteſtas ſit negata, dominium non transfert. Vtrauis prohibitio, dominij tranſlationẽ impedit, *vt hic*. Quid ſi prodigus cui interdicta bonorum adminiſtratio eſt? m *l.10.͠j.de curatore furioſi.*
n tunc enim fio dominus, ſed res reuocatur per Paulianam. Dominij reuocandi tranſlatio faciliùs permittitur, quàm perpetuo manſuri.
o Emiſſe bona fide tum dicimur, cùm opinione noſtra à domino accipimus: nec tantùm à domino, ſed & ab eo qui bonorum ſuorum adminiſtrationem habeat. *Synopſis eod.c.22.*
p *l.2.Cod.de præſcr.longi.*
q Emere bona fide is non videtur, qui vel à pupillo ſine tutoris auctoritate quid comparat: vel alio auctore quem ſcit falſum eſſe tutorem.
r *l.9.Cod.de vſucap.pro emptore.*
ſ Paria ſunt nullo tutore auctore emere, & eo auctore, quem falſum tutorem eſſe ſcias.
t Alienum emi vendi poteſt, *vt hic*. An legari? *l.10. Cod.de legatis.* donari? *l.13.l.33.͠j.de mortis cauſa donat.* pignorari? *l.20.ſ.de pignorat.* mandari? *l 6.§.4. ſ.mandati.* permutari? *vide l.1.§.3.͠j.de rerum permutat.* ad feudum dari: ídque in præiudicium concedentis. *Laudenſis 1. feud.27. in fine.* precario rogari? *l.21. in fine ͠j.de adquirenda poſſeſſione.*
u An ſemper id verum ſit. *vide quæ notaui ad l.36.ſ.de condict.indeb.l.2. Cod.de furtis. & Cod.de rebus alienis.*
x eáque euicta emptor in venditorem aget, vt defendatur. *l.74.§ 2.͠j.de euict.* ſed & de euictione. *l.16.͠j.de euict.* ante euictionem etiam venditorem conuenire poteſt, ab eóque petere quanti ſua interſit dominium rei in eum fuiſſe tranſlatum: ídque maximè ſi ſtipulatio interceſſit, dolum malum abfuturum. *l.30.§.1.͠j.de act.empt.* eáque remedia emptor habet in venditorem rei alienæ.
y Vendens ſeruum, ſerui peculium vnà vendidiſſe non intelligitur, niſi nominatim cum peculio diſtrahat: & breuiter venditum ſeruum, peculium ipſius non ſequitur. *Synopſis eod.c.23.l.16.ſ.de peculio.l.3.͠j.de euict.l.1.§.1.͠j.de pignorib. l.24.͠j. de peculio legato.* Cur acceſſorium hic non ſequitur ſuum principale? An quia pecúlium non eiuſdem naturæ cuius eſt ſeruus? An quòd ſeruo non cohæret? an potius quòd peculium ipſo ſeruo plerumque pretioſius ſit? An quod venditæ rei conditionem non extendamus aduerſus venditorem?
z Venditus ſeruus non cum peculio, ſi rem aliquam peculiarem ſubripuerit, eáque ad emptorem peruenerit, venditori aduerſum emptorem competit eo nomine condictio furtiua, *vt hic.* ad exhibendum, & ex vendito. *l.30.͠j.eod.* Ex vendito, inquam, ad pretium. *Synopſis d.c.23.* Imò vltrà pretium: tametſi id officio iudicis petatur, vt poſt Petrum & Cynum tenet Albericus.
a ¶ & antè. *arg.l.2.Cod.de act.empt.*
b Vendens tabernam in publico ſolo poſitam, non ſolùm ipſum, ſed ius vendit, *vt hic, lege 23.͠j.de inſtructo.* ſic qui legat fundum vectigalem, non ipſum fundum, ſed ius quod in fundo habet. *l.71. in fi.͠j.de legat.1.* Superioribus caſibus ſoli proprietas vel publici, vel alterius eſt: ius in ſolo, venditoris. In dubio autem id tantùm quiſque vendere intelligitur, quod ſuum ſit non alienum. *adde c.quod autem ͠j.de iure patron.* Adde quæ de tabernis ſcripſi ad *leg.15.§.7.͠j.de iniurijs.* c quod in dubio pręſumitur. *Bar. l.71. in fin ͠j.de legat.1.l.13.§.6.͠j.de damno.*

31. *Pomponius* lib.22. ad Sabinum.

SEd & ſi quid poſtea [a] acceſſit peculio: reddendum eſt venditori: veluti partus, & quod ex operis vicarij perceptum eſt.

De his quæ ſunt in ſolo publico.

32. *Vlpianus* libro 44. ad Edictum.

QVi tabernas [b] argentarias, vel cæteras, quæ in ſolo publico ſunt, vendit: nõ ſolum, ſed [c] ius vendit. cùm [d] iſtæ tabernæ publicæ ſunt, quarum vſus ad priuatos pertinet.

De pacto. ſeruitutes, vti nunc ſunt, vt ita ſint.

33. *Pomponius* lib.33. ad Sabinum.

CVm in lege [e] venditionis ita ſit ſcripum, *flumina, ſtillicidia: vti nunc ſunt, vt* [f] *ita ſint:* nec additur, quæ flumina [g], vel ſtillicidia: primùm [h] ſpectari oportet, quid acti ſit: ſi non id appareat, tunc id accipitur, quod venditori [i] nocet. ambigua [k] enim oratio eſt.

De diſſenſu contrahentium in acceſſorio. 1 ¶ Quæ res vendi poſſunt vel non. 2. De libero homine. 3. De re furtiua. 4. De emptione rei ſuæ, ſeu poſſeſſionis. 5. ¶ De geſtu & menſura. 6. De alternatione. de rei interitu. 7. De tutore, curatore, procuratore. negotiorum geſtore.

34. *Paulus* lib 33. ad Edictum.

SI in emptione fundi dictum ſit, *accedere* [l] *Stichum ſeruũ:* neque intelligatur, quis ex pluribus acceſſerit, cùm de alio emptor, de alio venditor ſenſerit: nihilominus fundi venditionem valere conſtat. ſed Labeo ait, eum Stichum deberi, quem venditor [m] intellexerit. nec refert, quanti ſit acceſſio [n]: ſiue plus in ea ſit, quàm in ipſa re cui accedat: an minus. pleraſque [o] enim res aliquãdo propter acceſſiones emimus: ſicut cum domus propter marmora, & ſtatuas, & tabulas pictas ematur.

1 ¶ Omnium [p] rerum: quas quis habere [q], vel poſſidere [r], vel perſequi [ſ] poteſt: venditio rectè fit. quas verò natura, vel gentium [t] ius, vel mores [u] ciuitatis commercio exuerunt: earum nulla venditio eſt [x].

2 ¶ Liberum [y] hominẽ ſcientes emere non poſſumus. ſed nec talis [z] emptio aut ſtipulatio admittenda eſt, *cum ſeruus erit:* quamuis dixerimus, futuras [a] res emi poſſe. nec enim fas eſt, eiuſmodi caſus exſpectare.

3 ¶ Itẽ ſi & [b] emptor, & venditor ſcit furtiuum [c] eſſe, quod venit, à neutra parte obligatio contrahitur. Si emptor ſolus ſcit, non obligabitur venditor. nec tamen ex vẽdito quidquam conſequitur: niſi vltrò, quod conuenerit, præſtet. Quod ſi vẽditor ſcit, emptor ignorauit: vtrimque obligatio contrahitur [d]. & ita Pomponius quoque ſcribit.

4 ¶ Rei ſuæ [e] emptio tunc valet, cum ab initio agatur, vt poſſeſſionem emat, quam fortè venditor habuit: & in

d eadem ratione Bartolus tradit, præſcribi poſſe in foſſis vrbis, ius horti: in templo, ius inferendi mortui, quinetiã ius ſedendi. *adde l.18. C. de operib. publ.*
e Lex pro parte hic vſurpatur.
f Formula hæc vetus ſeruitutũ recipiendarum, quæ exſtat apud Varronem 4. *de lingua.* de eadẽ dixi ad Ciceronem 1. *de oratore, l.17.§.3.ſ. de ſeruit.vrbanor.*
g Stillicidia & flumina in dubio dominantia intelligimus potius, quàm ſeruientia.
h In contractibus priore loco ſpectamus quid actũ ſit: hoc eſt, id quod nominatim lingua nuncupatum atque expreſſum: deinde quod veriſimile.
i *l.21.ſ.eod.l.17. in fin. ſ. de ſeruitutib. vrban.*
k Ambiguã orationem interpretamur contra venditorem, *vt hic.* cur aduerſus venditorem? nempe quia ipſe eam protulit, imputare ſibi meritò debet, quòd non locutus ſit apertius.
l In fundi venditionibus plerũque hoc addebatur fundo vẽdito, ſeruos quoſdam acceſſere.
m quẽ emptor. *Cuiac.1.obſ.10.* quam emendationem reprehendit *Fornier.2.ſelect.18.* Veteres interpretes hunc locum ita accipiunt, vt in incerto de certis electio ſit debitoris. Atqui ſi quis hunc locum quoque inſpiciat diligentiùs, comperiet hauddubiè emptoris eſſe electionem, quam hæc verba ſatis innuunt, *nec refert quanti ſit acceſſio.* & poſt, *pleraſque res aliquando propter acceſſiones emimus.* vnde rectè Albericus notat, non quærendum eſſe à quo pactum venditioni adiectum proferatur, ſed in cuius fauorem. hic autem conſtare pactum adiectum eſſe, emptoris intuitu.
n *l.44.͠j.de ædilitio.* licèt acceſſorium ſit maioris valoris.
o Acceſſionum intuitu plerunque res ipſas principales emimus: veluti domum propter marmora, ſtatuas, tabulas pictas: fundum, propter ſeruos.
p Vendi res quęlibet poteſt, cuius ſit nobis proprietas, vel poſſeſſio, vel perſecutio.
q Habere ea dicimur, quorum proprietas: poſſidere, quorum poſſeſſio: perſequi, quorum actio nobis competat. Alij habere, ciuilis: poſſidere, naturalis poſſeſſionis verbum eſſe notant.
r Vendi poſſeſſio poteſt.
ſ Vendere actiones poſſumus
t *l.6.ſ.eod.* u Venditio ſtatuto prohiberi poteſt. *l.in quorum ͠j.de pignorib.*
x & breuiter, omnes res vẽdi poſſunt & emi, niſi expreſſim à lege ſint prohibitæ. hæ res vendi & emi non poſſunt, res ſua, *vt hic:* aliena *vide l.28.͠j.eod.* litigioſa, *l.vlt. Cod.de litigioſis:* quæ non eſt vnquam futura *l 44.l.57.͠j.eod.* ad vſum ſacrum vel publicum perpetuò deſtinata. *§.vlt.Inſt.eod.* fundus dotalis. *Inſtitut.qui.alienare.* res minorum: pretioſæ, ſine decreto, *l.3.Cod.de præd.min.* & beneficiũ militare ſine permiſſu domini, *Tit.de probib. feud.alien.per Lothar.& Friderich.* liber homo. *l.4.ſ.eod.* arma hoſtib.imperij *l.2.Cod quæ res exportari:* frumentum exercitui miſſum. *l.fi.C.quæ res vendi.* res furtiua, à ſciente *l.34.§.3.͠j.eod.* venena. *l.35.§.2.͠j.eod.* y *d.l.6.*
z Emi liber homo non poteſt. Quid ſi ita emero: *Cùm ſeruus erit: vt hic.* Atqui liberum qui ſe vendiderit, emere licet? Fit ea venditio à volente: abſente eo, de cuius venditione agitur, non ita vendi poteſt. Vt liberum eum: ita nec cùm ſeruus erit, poſſis vendere: Inhoneſta vtrobique actio & cogitatio eſt ſiue liberum vendas, ſiue cùm ſeruus erit.
a Futuras res emere poſſumus. *l.8.ſ.eodem.* adde quæ ſcripſi *ad legem 22.§.9. infrà de falſis.*
b Furtiuę rei venditio vtroque, id eſt emptore & venditore, ſciente facta, neutram partem obligat: ſciente tantùm emptore facta, emptorem obligat, venditorem non obligat: ſciente tantùm venditore facta, vtrumque, hoc eſt emptorem & venditorẽ obligat. c *§.2. Inſt.de vſucap.*
d Imò, nulla eſt obligatio. *l.57.§.1.͠j.eod.*
e de eo dixi *l.16.ſ.eodem.*

iudicio possessionis potior[a] esset.

5 ¶ Alia causa est degustandi[b], alia metiendi. gustus enim ad hoc proficit, vt improbare liceat. mensura[c] verò non eo proficit, vt aut plus, aut minus veneat, sed vt appareat, quantum ematur.

6 ¶ Si emptio ita[d] facta fuerit, *est mihi emptus Stichus*[e], *aut Pamphilus*: in potestate est venditoris, quem velit dare: sicut[f] in stipulationibus. sed vno[g] mortuo: qui superest, dandus est. & ideo prioris periculum ad venditorem, posterioris ad emptorem respicit. sed & si pariter decesserunt, pretium debebitur: vnus enim vtique periculo emptoris vixit. idem dicendum est, etiam[h] si emptoris fuit arbitriũ quem vellet habere: si modò hoc solùm arbitrio eius commissum sit, vt, quem voluisset, emptum haberet: non & illud, an emptum haberet.

7 ¶ Tutor rem pupilli emere non potest[i], idémque porrigendum est ad[k] similia[l]: id est, ad curatores, procuratores, & qui negotia aliena gerunt[m].

De arrhis. 1. *De pretio collato in arbitrium emptoris.* 2. *De venenis.* 3. *De seruo fugitiuo.* 4. *De periculo rei venditæ.* 5. *De specie & quantitate.* 6. *De grege.* 7. *De periculo vini venditi.* 8. *Si venditor confinem celauerit.*

35. *Gaius* libro decimo ad Edictum Prouinciale.

QVod sæpè[n] arrhæ[o] nomine pro emptione datur, nõ eò[p] pertinet, quasi sine arrha cõuentio nihil proficiat: sed vt euidentiùs[q] probari possit, cõuenisse de pretio.

1 ¶ Illud constat, imperfectum[r] esse negotium, cùm emere volenti sic venditor dicit, *quanti velis*[s], *quanti æquũ putaueris, "quanti æstimaueris," habebis emptum.*

2 ¶ Veneni mali[t] quidem putat nõ contrahi emptionem: quia[u] * nec societas[x], aut mandatum flagitiosæ rei vllas vires habet. quæ sententia potest sanè vera videri de his, quę nullo modo, adiectione alterius materiæ, vsu nobis esse possunt. de his verò: quæ mixta aliis materiis adeo nocendi naturam deponunt, vt ex his antidoti[y], & alia quædam salubria medicamenta conficiantur, aliud dici potest.

3 ¶ Si quis amico peregrè eunti mandauerit[z], *vt fugitiuum suum quærat: &, si inuenerit, vendat:* nec ipse contra senatusconsultum committit, quia non[a] vendidit: neque amicus eius, quia præsentem vendit, emptor quoque, qui præsentem emit, rectè negotium gerere intelligitur.

4 ¶ Si res vendito, per furtũ perierit[b]: priùs animaduertendum[c] erit, quid[d] inter eos de custodia rei conuenerat, si nihil appareat conuenisse: talis[e] custodia desideranda est, à venditore, qualem bonus[f] paterfamilias suis rebus adhibet. quam si præstiterit, & tamen rem perdidit: securus esse debet: vt[g] tamen "scilicet" vindicationem rei, & condictionem exhibeat[h] emptori. vnde videbimus in personam eius, qui alienam rem vendiderit: cùm is nullã vindicationem, aut condictionẽ habere possit. ob id ipsum damnandus est: quia si suam rem vendidisset, potuisset eas actiones ad emptorem transferre[i].

5 ¶ In his quæ pondere, numero, mensuráve cõstant, (veluti frumento, vino, oleo, argento) modò[k] ea seruantur, quæ in cæteris: vt, simul atque de pretio conuenerit, videatur perfecta venditio, modò vt, etiã si de pretio conuenerit, non tamen aliter videatur perfecta venditio, quàm[l] si admensa, adpensa, adnumeratáve sint. Nam si omne vinum, vel oleum, vel frumentum, vel argentũ, quantumcunque esset, vno[m] pretio[n] venierit: idẽ iuris est, quod in cæteris rebus. Quòd si vinum ita venierit, vt in singulas amphoras: item oleum, vt in singulos metretas: item frumentum, vt in singulos modios: item argentum, vt in singulas libras certum pretium diceretur: quæritur, quando videatur emptio perfici. quod similiter scilicet quæritur & de his, quæ numero constant, si pro numero corporum pretium fuerit statutum. Sabinus & Cassius tunc perfici emptionem existimant, cùm[o] adnumerata, admẽsa adpensáve sint: quia venditio quasi sub hac condicione videtur fieri: vt in singulos metretas, aut in singulos modios, quásve admensus eris: aut in singulas libras, quas adpenderis: aut in singula corpora, quæ adnumeraueris.

6 ¶ Ergo & si grex[p] venierit: si quidem vniuersaliter vno pretio: perfecta videtur, postquam de pretio conuenerit: si verò "in" singula corpora certo pretio: eadem erunt, quæ proximè tractauimus.

7 ¶ Sed & si ex doleario[q] pars vini venierit, veluti metretæ centum: verissimum est, (quod & constare videtur) antequam admetiatur, omne periculum ad venditorem pertinere. nec interest, vnum pretium omnium centũ metretarum an semel dictum sit, an in singulos eos.

8 ¶ Si quis in vendendo prædio confinem[r] celauerit[s]: quem[t] emptor si audisset, empturus non esset, teneri vẽditorem[u].

De donationis causa.

36. *Vlpianus* lib. 43. ad Edictum.

CVm in venditione quis pretium rei ponit, donationis[x] causa non *exacturus: non videtur vendere*[y].

De *pretio incerto.*

37. *Idem* lib. 3. Disputationum.

SI quis fundum iure hereditario sibi delatum ita vendidisset, *erit tibi emptus "tanti," quanti à testatore emptus est:* mox inueniatur non emptus, sed donatus testatori: videtur quasi

a Suæ rei possessionem ab alio emere quis potest, quoties à venditore possessionem ipsam auocare nullo interdicto potest: quòd si possit auocare, non possit eam quoque emere. Tum demum autem possessionẽ interdicto auocare non posse intelligitur, cùm aduersarius in iudicio possessionis est potior, *vt hic*. Græci verò ita hanc legem reddunt. Venditoris mei possessionem vtiliter emo ab eo qui eam habet, & in iudicio possessionis potior esse possit *Synopsis eo. c. 27.* minus, vt opinor, rectè & apertè.

b Gustandi & metiẽdi vini in venditione differentia. Gustu, quale sit vinum: mensura, quantum vini venditum sit probamus. Gustus allicit emptorem non mẽsura, nisi fortè iniqua sit. Ideò gustatur vinũ, vt gustu cõstet emptio contracta sit an non sit: mensuratur, vt appareat quãtũ vini emptum sit: gustatur denique, vt iudicemus emptum futurum sit, nécne: mensuratur, nõ vt emptum sit, sed quia iã emptum. Græci *eod. c. 27.* ita hunc locum reddũt: qui emit, improbare potest: Qui sub mensura emit, nec addere nec demere potest.

l. 4. §. 1. ℑ. de periculo.

c *l. 1. in fin. ℑ. de periculo.*

d *v. l. 25. ℑ. eod.*

e In alternatiua venditione, electio est venditoris, vtra res vendita sit, vtpote debitoris: vna tamen perempta, altera vendita intelligitur. Prioris periculũ ad venditorem, alterius ad emptorem pertinet. Quid si ambę perierint? pretium debebitur, *vt hic: Synopsis Basil. eodem c. 27. in fine.*

f *l. 95. in prin. ℑ. de solutionib.*

g *vide l. 10. in fin. ℑ. de iure dotium.*

h *dicta l. 95.*

i *5. Harmenop. 5. c. 40.* nisi in auctione publica, & palàm: cùm ipse, tum eius vxor. *l. 3. Cod. eodem. l. 18. ℑ. de autho. tutorum.* Tutor res pupilli ita emere potest.

k Similium eadem est ratio.

l Sit hoc primum exemplum eorum qui emere vetantur: putà tutor vel curator à pupillo, *vt hic:* parens à filio, & è contrà. *vide tamen l. 2. ℑ. eodem.* furiosus, *l. 2. Cod. eodem.* prodigus *l. 6. ℑ. de verb. oblig.* administrator publicus, vel priuatus eas res, quas in sua administratione habet, emere prohibetur. *l. 47. l. 72. ℑ. eo.* An inuitus quis emere vel vendere cogi potest? *v. quæ notaui ad l. 11. Cod. eod.*

m *l. 8. §. 1. ℑ. de reb. eor. qui sub tutela.*

n *Inst. eodem in pr.*

o Arrha venditio nõ cõtrahitur, sed probatur: Ea emptionis probatio est, non substantia. non desinit res esse integra arrha data. *l. 2. C. quando liceat ab empt.* Quid: arrhę contractus cuius naturæ est? alij nominatum: alij pignoris contractum esse putant: impropriè tamen *l. 1. Cod. si rector: l. Iulianus §. officium ℑ. de act. empt.*

p arrhæ solent duob. modis dari vno modo, vt sint argumentum & probatio emptionis *vt hic*: altero, pro parte pretij. priore casu, venditore inuito emptor pœnitere potest, sed arrham datam amittet: altero, non licet ei pœnitere.

q etiam si neget aduersarius, probatur tamen conuentum esse de pretio per arrhã *vt hic* per scripturam & testes *l. 17. Co. de fide instrum.* si aliquid pecuniarum, pretij nomine sit acceptum *l. 12. ℑ. de euict.*

r Incertum est pretium ita conceptum, quanti volueris, quanti æquum putaueris, quanti æstimaueris, *vt hic.* Aliis certũ videtur, verba illa accipientibus pro boni viri arbitrio quod semper certum est. vide quæ scripsi *ad l. 25. ℑ. locati.*

s Pretium conferri non potest in arbitrium contrahentis.

t *l. 3. in princ. ℑ. de sicariis.*

u Argumentum à mandato ad venditionem.

x *l. 57. ℑ. pro socio. l. 1. §. 14. in fin. ℑ. de tutelis & rationib. l. 70. in fi. ℑ. de fideiussorib.*

y & rectè: malè quidam, & parum prudenter legunt Antidora. Antidoti fit mentio *in l. 5. ℑ. de penu.* hac voce vtitur Quintilianus. 1. *Inst.* 10. Antidotus Gellio 17.

z *l. 2. § 1. ℑ. de plagiariis.*

a Cur non vendidit, qui vendi mandauit? An quia procurator quod facit, contractu in suam personam concepto facit, vt ne dominus fecisse seu cõtraxisse videatur? An quòd directè venditio fit à procuratore: obliquè à mandatore? *l. quæcunque ℑ. de obligat.* Inde tamen notant, personaliter non comparere, qui per procuratorem iudicio se sistat. *l. vlt. Cod. de procur.* non vt sicarium teneri, qui interfici mãdauerit, sed vt mandantem.

b Periisse dicitur, quòd furto subreptum. vnde emphyteutica res periisse dicitur, quæ à prædonibus occupata est: vt in ea specie pensionẽ emphyteuta præstare non teneatur, quasi re perempta.

c *§. 3. vers. quod si fugerit. Inst. eod.*

d Pacto custodiæ lex definiri potest.

e *l. 3. l. 11. in fine ℑ. de periculo. adde l. 11. ℑ. de incendio.*

f Custodia & diligentia boni patrisfamiliàs hîc desideratur, vt alibi diligentis, *l. 14. ℑ. de pignoratitia.* alibi diligẽtissimi. *l. 18. ℑ. commodati.* hanc qui non præstat, leuissimam, qui priorem, leuem culpam admittit. Supina est, non intelligere quod omnes intelligant. *l. 212. ℑ. de verb. signif.* vsitatam in suis rebus diligẽtiam, in aliorum reb. non seruare. *l. 32. ℑ. depositi.*

g ¶ *l. 31. ℑ. de actionib. empt.*

h Cedi rei vindicatio & condictio furtiua potest.

i *l. 80. ℑ. de furtis.*

k Venditio eorum quæ pondere, numero & mensura constant, dupliciter perficitur. Priore modo, si res superiores simpliciter vendantur. Posteriore, si ad pondus, numerum & mensuram. Cùm simpliciter vendũtur, vel ab initio quamprimũ de pretio cõuenit, contractus perfectus existimatur, siue actionẽ, siue periculum emptoris spectes. Cùm ad põdus, numerum & mensurã, sub conditione cõtractum videtur ponderandi, numerandi, mensurãdi. Fit enim conditio, cùm quid ex futuro speratur nasci.

l *l. 1. §. 1. ℑ. de periculo. ℑ. 6. ℑ. eodem.*

m Vendũtur res plures vel vno pretio in omnes, vel singulis pretiis in singulas res constitutis. In res singulas, hoc est in singulas amphoras, singulos metretas, singulos modios, singulas libras, aut si pro numero corporum pretium sit statutum. ℑ. *eod.* si in singula corpora certum pretium sit. cui opponitur vniuersaliter vnum pretiũ, §. 6. ℑ. eo.

n non ad mensuram, pondus, ac numerum, sed in vniuersum *l. 2. C. de periculo.*

o *adde l. 5. ℑ. de periculo.*

p Gregis, vniuersitas est, grex corpus efficit quoddam ex capitibus distantibus.

q doliario. *Hal.* doliari. *Bud.*

r Vicinum confinem, & vt Columella loquitur, conterminum malum qui celat in vendendo, emptori actione ex empto tenetur, *vt hic: dixi ad l. 1. §. 6. ℑ. si quid in fraudem patroni: Nouellam 63 c. 1. in fine.* Minoris enim res valet propter vicinum malum. Themistoclem ferunt cùm ædes distraheret, per præconem iussisse id edici, Ædibus, quas auctioni subiiceret, bonum esse vicinum. *Plutarchus.* Hinc Columella 1. c. 3. Malam, inquit, sibi fortunam facit, qui nequã vicinum suis nummis parat: cùm à primis cunabulis, si modò liberis parentibus est oriundus, audisse potuerit, μηδ᾽ ἂν βοῦς ἀπόλοιτ᾽ εἰ μὴ γείτων κακὸν εἴη, quòd non solùm de boue dicitur, sed de omnibus partibus rei nostræ familiaris, adeo quidẽ vt multi prætulerint carere penatibus, & propter iniurias vicinorum ædibus profugere relicto patrio solo, vt Achei, Hiberi, Albani, Siculi, Pelasgi, Aborigenes, Arcades. *& pòst,* Ne vicinum meum nominem, qui nec arborem prolixiorem stare nostræ regioni, nec inuiolatum seminarium, nec pedamenti quidquam adnexum vineæ, nec etiam pecudes negligẽtiùs pasci sinit. Iure igitur quantum mea fert opinio, M. Porcius talem pestẽ vitare censuit. Virgilius, Et mala vicini pecoris contagia lædent. Hesiodus, πῆμα κακὸς γείτων ὅστε ἀγαθὸς μέγα ὄνειαρ. vide Erasmum in prouerbio. Aliquid mali propter vicinum malum. vide Gayllum 2. *obseruat. 69. numero* 20.

s Celare malum, fraus est. Falsum committitur vt falsum dicendo: ita & tacendo verum. *facit Authent. presbyteri, Cod. de Episcopis.*

t *vide l. 39. ℑ. de act. empt.*

u *al.* teneri venditorẽ dicimus *vulgat.* vbi Accursius subintelligit ad interesse. quæ verba interpretes textum esse existimantes putarunt, *Interesse* vocem esse Latinam. de quo dixi *ad l. 82. ℑ. de legat. 2.*

x *l. 3. l. 9. Cod. eodem.* Venditio donandi animo facta, simulata est, venditio non est, *vt hic. & l. 3. l. 9. in fin. Cod. eod.* Venditio quidem expressa est, sed re ipsa & effectu tacita donatio est. Pretij quidem mentio fit, non tamen vt fugatur. adde Synopsin Basil. *eod. c. 30.* An idem est, si in instrumento venditionis vel transactionis illa verba apposita reperiuntur? *quod plus valet, Sempronius dedit & donauit Titio emptori, meritorum suorum ratione*, vt in eo contractu locum non habeat lex 8. *Cod. de rescindenda*: idem esse ait Bartolus *in l. 36. ℑ. de verb. oblig num. 4. 5.*

y Quid: videtúrne donare, vt actus valeat, vt donatio? sic sanè: quia donandi animus fuit. *adde quæ scripsi ad l. 5. in f. ℑ. pro socio.* valet vt donatio, quod non valet vt emptio, quia donandi animus fuit: si non fuit, secus.

† Conditione venditionis deficiente, deficit venditio.
† *d.l.7.s.eod.m.*
a Venditio minori seu viliori pretio facta, venditionem non infirmat: donationis causa, penitus infirmat. Donationis causa venditio est, in qua nullum pretium, quippe mera largitio, merum denique beneficium est donatio. Et hæc inter cæteros valent: non inter virum & vxorem. Porrò minore pretio possis rem vendere, hypothecã seu plus pretij donare. quod quia vsitatũ: sũmè notandũ est.

detur quasi sine pretio facta venditio: ideóque similis erit sub condicione factæ venditioni: quæ † nulla est, si conditio † defecerit.

De donationis causa emptione.

38. *Idem* lib.7.Disputationum:

SI quis, donationis causa, minoris[a] vendat: venditio valet: totiens enim dicimus, in totum venditionem non valere, quotiens[b] vniuersa venditio donationis causa facta est. quotiens verò viliore[c] pretio res, donationis causa, distrahitur: dubium non est, venditionem valere. hoc inter cæteros. inter[d] virum verò, & vxorem donationis causa venditio facta pretio villiore, nullius momenti est.

De emptione rei suæ pignoratæ. 1. De venditione fructuum futurorum, & stipulatione pro certa quantitate.

39. *Iulianus* lib.15.Digestorum.

SI debitor rem pigneratã à creditore[e] redemerit, quasi suæ[f] rei emptor, actione ex vendito non tenetur: & omnia in integro sunt creditori.

1 ¶ Verisimile est, eum: qui fructum oliuæ pendentis vendidisset, & stipulatus est *decem pondo olei, quod[g] natum esset*: pretium constituisse ex eo, quod natum esset, vsque ad decem pondo olei. idcirco solis quinque collectis, non amplius emptor petere potest, quàm quinque pondo olei, quæ collecta essent: à plerisque responsum est.

De pacto vt emptor intra certum tempus metiatur & de modo agri renunciet. 1. De pacto vt aqua accedat. 2. De stipulatione pretij in singula agri iugera venditi. 3. De exceptione manu satorũ. 4. De exceptione fructuum. 5. Pactum de doliis. 6. De rota per quam aqua trahitur, & situla.

40. *Paulus* libro 4.Epitomarum Alfeni Digestorum.

QVi fundum vendebat, in lege ita dixerat: *vt emptor in diebus[h] triginta proximis fundum metiretur, & de modo renuntiaret: &, si ante eam diem non renuntiasset, vt venditoris fides soluta esset.* emptor intra diem mẽsuræ, quo minorem modum esse credidit, renuntiauit, & pecuniam pro eo accepit: postea eum fundum vendidit: &, cùm ipse emptori suo admitteretur, multo minorem modum agri, quàm putauerat, inuenit. quærebat, an id, quod minoris esset, consequi à suo venditore posset. respondit, interesse, quemadmodum lex diceretur. nam si ita dictum esset, *vt[i] emptor diebus 30. proximis fundũ metiatur, & domino renuntiet, quanto modus agri minor sit*: quod post diem trigesimũ renũtiasset, nihil ei profuturum. sed si ita pactum esset, *vt emptor in diebus proximis fundum metiatur, & de modo agri renuntiet*: &[k] si in diebus triginta renuntiasset, minorem modũ agri esse: quamuis multis post annis, posse eum, quo minor is modus agri fuisset, repetere.

1 ¶ In lege fundi aquam[l] accessuram dixit. quærebatur, an etiam iter[m] aquæ accessisset. respondit, sibi videri id actum esse: & ideo iter quoque venditorem tradere oportere.

b *v.l.36.s.eodẽ.* vel vno numo. *l.46.j.locat. l.10.in fin.j.de adqu. poss.* quibus cõtraria quodammodo videtur lex 66 *de iure dotium.*
c *l.17.s.ad Velleian.l.12.j.de iure dot.*
d Venditio viliore pretio inter virum & vxorem facta, nõ cõsistit: licèt inter cæteros valeat, *vt hic.* Diuersitatis hæc est ratio, quod viliore pretio donãdi animo facta venditio, donationis species est. Inter virum autem & vxoré donationes prohibitæ, *l.5.§.5.j.* titulo de donat. inter virum.
e *l.40.j.de pigneraticia.*
f Emens rẽ suã pignoratã à creditore suo, actione ex vendito ab eo commoueri non potest. Cur non potest? suæ rei emptio non est, si nõ est emptio: neque venditio est. ita fit vt ex vendito creditor experiri non possit, quasi nulla venditione.
h hæc verba quod natum erit, *adde l.5.j.de triti.* quòd ad mẽsum *l.40.§.2.j.e.* quidquid ad te peruenit *l.41.§.1.j.de leg.2.* sunt loco taxationis. Taxationes dicuntur in testamentis & cõtractibus, præscriptiones quędam verborum, quibus oratio aut coercetur aut dilatatur: quę plerumque efficiunt, vt minùs, quàm dictum sit debeatur: interdum vt plus *l.40.§.2.j.eod.* sic, quòd veteres in vino diis offerendo soliti erant dicere: Mactè vino inferior esto, *Cato de re rustica: Arnob.7.aduersus gentes:* taxationis vim habebat. *vide Cuiac.2.obs.2.* Taxationis, inquam, i. conditionis. Hinc colligit Bartol. relatiuum *Qui, Quæ, Quod,* iunctum verbo futuri temporis, facere conditionem, vt perinde sit dici, *quod natum erit*, atque illud, *si natum erit.* Item, in talibus formulis relatiua inducere conditionem distributiuè. i. quatenus natum erit, siue in totum, siue in partem. Item, verbum præteriti imperfecti, vel plusquam imperfecti, optatiui vel subiunctiui modi, vt hic *quod natum esset*, trahitur ad futurum tempus.
h Quid si conuenit consummari & terminus non sit adiectus? intra 60. dies fiet dimensio, *l.31.§.22.s.de ædilitio.* Quid si nihil de consummatione dictum est? vsque ad triginta annos, de modo agri querela perferri poterit. *arg.l.3 Cod.de præscrip.30. Costalius. adde l.5.s.si mensor.* Sed quæ mensura, aut qui modus seruabitur? *vide l.18.s.eodem.*
i Venditioni duplex hæc formula adiici potest, vt in diebus 30. proximis fundũ metiatur emptor, & modum renuntiet: vel ita, vt in diebus proximis metiatur, & renuntiet. Priore casu emptor post tricesimum diem de modo agri renuntians, non admittitur: posteriore, etiam si post 30. diem admẽsus fuerit & renuntiauerit, posse, quò minor modus agri fuisset, repetere: etsi non in diebus (ita negatione adiecta hunc locum legendum puto) renuntiasset minorem modum agri esse, quamuis etiam pòst multis annis. Diuersitatis hæc ratio est: quòd quæ certo ac finito temporis spatio conceduntur, ea finitum spatium excedere non possint: quippe certa ac finita egredi non oportet. Indefinitè dicta, quocunque tempore possunt rectè perfici. Et aliàs inane est quod Baldus hic existimat, tempus priore casu adiectum mẽsurationi & relationi: posteriore, mensurationi tantùm.
k Hæ particula & deest vulgatæ editioni.
l Vendita aqua, venditum iter ad aquam intelligitur. *Synopsis eod.c.34.*
m *l.3.§.fin.s.de seruitutib.rusticorum.adde l.5.j.de sepulchro.*
n *vide quæ notaui ad l.39.§.1.s.eod.*
o Cùm fundus venditur ad mensuram, si plus fuerit inuentum, quàm dictum, pro toto debetur pretium. *Bald.*
p In venditionibus, pro maiore modo mẽsuræ, fundi pretium augetur: pro minore, minuitur.
q Manu sata seu sata non videntur, quæ ex stipula enata: vt nec satum videtur quod vel ex sacco saccarij: vel auibus ex aere in agrum cecidit. Proinde qui manu sata (seu pẽdentes fructus) exierit quæ ita in agro enascũtur excipere nõ videtur.

2 ¶ Qui agrum vendebat, dixit *fundi iugera decem & octo esse: & quod[n] eius admensum erit, ad singula[o] iugera certum pretium stipulatus erat.* viginti inuenta sunt. pro[p] viginti debere pecuniam, respondit.

3 ¶ Fundi venditor frumenta *manu[q] sata receperat[r]*. in eo fundo ex stipula seges erat enata. quęsitum est[s], an pacto contineretur. respondit, maximè referre, quid est actũ. cæterùm, secundùm verba, esse[t] actum, quod ex stipula[u] nasceretur, non magis quàm si quid ex sacco saccarij "cecidisset:" aut ex eo, quod auibus ex aëre cecidisset, natum esset. 4 ¶ Cùm fundũ quis vendiderat, & *omnem[x] fructum receperat*: & arundinem[y] cæduam, & siluam in[z] fructum esse, respondit.

5 ¶ Dolia, quæ in fundo domini[a] essent, accessura[b] dixit. etiam ea, quæ seruus, qui fundum coluerat, emisset, peculiaria[c] emptori cessura respondit.

6 ¶ Rota[d] quoque, per quam aqua traheretur, nihilo[e] minùs ædificij est, quàm[f] situla.

De pignore vendito luendo. 1. De errore contrahentium.

41. *Iulianus* libro tertio ad Vrseium Ferocem.

CVm ab eo, qui fundum alij obligatum habebat, quidam sic emptum rogasset, *vt[g] esset is sibi emptus, si eum liberasset, dummodo ante[h] Kalendas Iulias[i] liberaret*: quæsitum est, an vtiliter agere possit ex empto in hoc, vt venditor eum liberaret. respondit: Videamus, quid inter ementem & vendentem actum sit. nam si id actum est, *vt omni modo intra Kalendas Iulias venditor fundum liberaret*: ex empto erit actio, vt liberet: nec sub condicione emptio facta intelligetur: veluti si hoc modo emptor interrogauerit, *erit mihi fundus emptus, ita vt eum intra Kalendas Iulias liberes*: vel, *ita vt eum intra Kalendas à Titio redimas.* si verò sub cõdicione facta emptio est: non poterit agi vt condicio impleatur. 1 ¶ Mensam argẽteam coopertam mihi ignoranti pro solida[k] vendidisti imprudens. nulla est emptio[l]. pecuniáque eo nomine data condicetur[m].

De venditione serui, vt cum bestijs pugnet.

42. *Marcianus* libro 1. Institutionum.

DOmini neque per se, neque per procuratores suos possunt saltem[n] criminosos seruos vendere, *vt[o] cum bestiis pugnarent.* & ita Diui fratres rescripserunt.

De commendatione rei venditæ. 1. De promissione. 2. Et dolo venditoris.

43. *Florentinus* libro octauo Institutionum.

EA, quæ commendandi[p] causa in venditionibus dicũtur, si[q] palam appareant, venditorem non obligant. veluti si dicat *seruum speciosum, domum benè ædificatam.* at[r] si dixerit *hominem litteratum vel artificem*[s]: præstare debet[t], nam hoc ipso pluris vendit.

r i. exceperat; aliàs, si non recepisset, fructus sati ad emptorem pertinerent. *l.13.§.10.j.de act. emptio. l.13. Cod. de act. empt.* & legatarium. *l.27.s.de vsufr.* An idem dicendũ de pẽsionibus & censibus? *v. quæ notaui ad l. vlt.j.de iure fisci.*
s *v. ad decisionem huius casus l.8.j.eod.*
t non esse actũ, &c. *Hal.*
u quid sit? *v.l.30.§.1.j.de verbo. signif.*
x Fructu omni excepto, arundineti & siluæ fructus intelligitur exceptus.
y *v.l.10.s.de vsufruct.*
z *al.* in fructu.
a Domini fuisse dolia in fundo videntur, vel ea quæ Seruus fũdi colonus emerit.
b ergo, nisi dictum fuerit, fundo vendito dolia emptoris nõ erunt. Cur ita? collige ex *l.17.j. de actionibus empti.*
c Doliorũ fundi venditione, dolia à seruo, eiusdé fundi colono empta, emptori cedunt.
d *v.l.2.s.comm. prædiorum.*
e Ædificio cædit rota aquaria & situla.
f *v.l.47.j.eod.*
g *Vt,* particula, natura sua modum: interdum conditioné facit, *l.has causas.j. de condit. & demonstr.*
h ante Kalẽdas idem quod intra Kalendas, & è contrà. *l.si ita quis. §. Seia.j. de verb.oblig.*
i Ex his verbis Ant. Augusti. 4. *Emend.4.* notat, à Ciceronis ætate consuetum fuisse apud Romanos Kalendis Quintilibus, seu Iuliis è domo conducta migrare, eũque diẽ conductionum primum fuisse. *Cicero 2.Epist.ad Q.frat.Martialis 2.Epig.Suetonius in Tiberio.l.60.j.locati.l.9.j.qui potiores.l.12.j.de precario.*
k Solida ex argento non sunt, quæ cooperta tantùm.
l Est enim erratum in materia. *vt in lege 45.in fine, infrà eodem.* Separanda sunt autem inaurata & inargentata ab iis quæ auro vel argento cooperta sunt. Illis aurum vel argentum immixtum & infusum est. ideo, qui rem inauratam emit pro aurea, non omnino errat in materia: nam in ea inest auri aliquid. His autem quæ argento cooperta sunt, argentum infusum vel immixtum non est. talia cùm emuntur ab aliquo pro auro, erratur in materia. Nulla enim parte aurea sunt, sed operimento duntaxat laminæ vestita (vt de quadam Tiberij mensa lignea loquutus est Plinius 13.*cap.15.*) vel inclusa argento. *lege 9.§.1.in fine, infrà de supellectile.* Et ita conciliat Cuiacius 2.*obseruat.*4. hanc legem cum lege 14.*in fine, s.eodem.* quæ ait, valere venditionem cùm rem auream puto me emere, & inaurata reperitur.
m *l.16.l.23.s.eod.l.52.in medio.l.57 in pr.s.eod l.7.j.de heredit.l.8.j.de periculo.l.11.§.5.j.de act.empt.*
n Saltem, pro etiam: hoc sensu, Vendere seruum filium etiam criminosum dominus non potest, vt cum bestiis pugnet: inhumana enim feráque est huiusmodi adiectio, turpis conditio vel modus venditioni non adiicitur
o *l.11.§.1.j.de sicarijs. adde §.vlt.Inst.de his qui sui.l.seruus.j.de seruis export.*
p *l.37.s.de dolo.l.19.j.de ædilitio.*
q Commendatio generalis rei venditæ, non refertur ad ea vilia quæ emptor non ignorat.
r Palàm videri vel in momẽto potest seruus si speciosus sit, vel domus bene ædificata: literatus, vel artifex seruus sit an non sit, non ita videri potest. Ita fiet, vt Commendatio persuasoria, venditorem non obliget priore casu. posteriore, obliget.
s *vt l.13.§.4.j.de act.empt.*
t Ista enim non videntur.

a Sanus quidem non est, qui luminibus est effossis: qui tamen cœcum palam ita emit, & de sanitate stipulatur, de alio sanitatis genere sibi ignorato intellexisse potius videtur, quàm de eo quod non ignorauit.

b Cur ergo qui sciens fugitiuum emit, & eum fugitiuum non esse stipulatur, agere ex stipulatu potest? *l.4.§.5.ȷ.de doli mali.*

c *l.1.§.2.ȷ.de act. empt.*

d Fallit & qui obscurè loquitur vel dissimulat insidiosè & obscurè.

e falsum committit, qui tacet quod dicere debuit, vel loquitur insidiosè, vt testis. *facit l.8.in fin.Cod.de Episcopis.* vt notarius: *adde Ciceronem 3. offic.l.39.ȷ.de act. empt.*

f quia, vt familiæ, ita & seruorum in hoc casu vna fuit stipulatio & emptio. *v.l.29.ȷ.de verborũ oblig.*

g poliendo propè renouata, *frippez: facit l.37.ȷ.de ædilitio.*

h *l. 21. §. 2.ȷ.de act.empt.*

i vt æs pro auro. *l.9.§.2. l.14.v.l.41.in fi.s̄.eod.* Aurichalcũ hic adiectiuè sumitur. de aurichalco adde quæ scripsi *ad l.4.ȷ.de legat.1.*

k Officialis nihil quidquã horum quæ administrat iure emere per se vel per aliũ potest, nisi specialiter ei sit cõcessum. vide varias exceptiones apud Socinum regula 278. *l.62.ȷ.eod. l.8.ȷ. repetundarũ. l.46.§.2.ȷ.de iure fisci.v.l.vnic.C.de contractibus iudicum.*

l *διὰ μέσου. Synopsis c.39.3. Harmenop.3.* Per suppositas etiã personas emere is vetatur, qui per se emere prohibetur.

m Procurator Cæsaris nihil quidquam emere potest, quæ Cæsaris sunt, nisi specialiter id ei sit cõcessum.

n *Harmenop.3. tit.3.quem vide.*

o Specialiter cõcedi interdum emptio debet, aliàs in genere emptio iúsque emendi omnibus permissum.

1 ¶ Quædam etiam pollicitationes venditorem non obligant, si ita in prõptu res sit, vt eam emptor non ignorauerit. veluti si quis hominem luminibus effosis emat, & de sanitate[a] stipuletur[b]. nam de cætera parte corporis potiùs stipulatus videtur, quàm de eo, in quo se ipse decipiebat.

2 ¶ Dolum malum[c] à se abesse præstare venditor debet, qui non tantùm in eo est qui fallendi[d] causa obscurè loquitur: sed etiam, qui[e] insidiosè, obscurè dissimulat.

De interitu vnius ex rebus venditis.

44. *Marcianus* lib.3.Regularum.

SI duos quis seruos emerit pariter vno pretio, quorum alter ante venditionẽ mortuus est: neque in viuo constat emptio[f].

De ignorantia, vel scientia contrahentium.

45. *Paulus* lib.4.Regularum.

LAbeo libro posteriorum scribit, si vestimenta interpola[g] quis pro nouis emerit, Trebatio placere, ita emptori præstandum, quod interest, si ignorans interpola emerit. quam sententiam & Pomponius probat. in qua & Iulianus est, qui ait: si quidem[h] ignorabat venditor, ipsius rei nomine teneri: si sciebat, etiam damni, quod ex eo contingit. quemadmodum si vas aurichalchum[i] pro auro vendidisset ignorans: tenetur, vt aurum, quod vendidit, prętet.

De administrantibus officia.

46. *Idem* lib.singulari de Delatoribus.

NOn licet ex officio[k], quod administrat quis, emere quid vel per se, vel[l] per aliam personã. alioquin non tantùm rem amittit, sed & in quadruplum conuenitur secundum constitutionem Seueri & Antonini, & hoc ad procuratorem[m] quoque Cæsaris pertinet. sed hoc ita se habet, nisi[n] specialiter[o] quibusdam hoc † consensum est.

Quæ sequuntur prædium venditum.

47. *Vlpianus* lib.29.ad Sabinum.

SI aquæ ductus debeatur prædio: "&" ius aquæ[p] transit ad emptorem: etiamsi nihil dictum sit. sicut[q] & ipsæ fistulæ[r], per quas aqua ducitur.

48. *Paulus* lib.5.ad Sabinum.

LIcèt extra[s] ædes sint.

49. *Vlpianus* lib.29.ad Sabinum.

ET quamquam ius aquæ non sequatur, quod amissum est: attamen fistulæ, & canales, dum "sibi" sequuntur, quasi[t] pars[u] ædium ad emptorem perueniunt. & ita Pomponius libro decimo putat.

Si per emptorem stet quominus condicio compleatur.

50. *Idem* lib.11.ad Edictum.

LAbeo scribit: si mihi bibliothecam[x] ita vendideris, *si decuriones Campani locum mihi vendidissent, in quo eam ponerem:* & per[y] me stet, quo minùs id à Campanis impetrẽ: non esse dubitandum, quin præscriptis[z] verbis agi possit. ego, etiam[a] ex vendito agi posse, puto: quasi impleta condicione: cum per[b] emptorem stet, quo minùs impleatur.

De his, quæ non sunt in commercio, cohærentibus fundo vendito.

51. *Paulus* lib.21.ad Edictum.

† Nouella Leonis 84 id abrogat. *vide Cuiac.16.obs.13.*

p Aquæ seruitus transit vnà cũ prædio in emptorem (nisi fortè sit amissum. *l.49.ȷ.eod.*) etiamsi nihil dictum sit, est enim ius reale.

q *l.39.in fin.s̄.eod.l.48.l.49.l.78.ȷ.eod.l.38.in fin.ȷ.de act.empt.*

r Aquæduct⁹ fistulis ducitur, *vt hic.* aquæ haustus, sine fistulis, in ipso fõte vel lacu.

s Extra ædes positæ fistulæ aquæductus, emptorem ædium sequuntur. Quid si aquæductus non vtendo sit amissus? etiam fistulæ emptorem sequentur. Quid ita? Fistulæ pars ædium sunt.

t & sic, iure accessionis aliquid debetur. *l.78.ȷ.eod.l.38. in fine.ȷ.de act.empt. l.41.§.6. l.84.l.91.§.pen.& vlt.ȷ.de legat.3.*

u Pars suum totum consequitur.

x Bibliothecæ venditæ. Est verò bibliotheca, numerus librorũ. *v.l.52.§.7.ȷ.de leg.3.*

y Conditio ei impleta intelligitur, per quẽ stat quominus impleatur. *vide l.24.ȷ.de condit.& demonstrat.*

z Præscriptis verbis agere potest, cui conditio non seruatur.

a Præscriptis verbis actio potest concurrere cum actione ex vendito.

b *vide l.7.s̄.eodem.*

c ¶Littora & viæ publicæ, in modum & mensuram venditi agri non computantur, *vt hîc.* aggeres & fossæ computantur. *l.prædia.§.ita legatum.ȷ.de instructo.*

d Littora nullius sunt & omnibus vacantia.

e Nullius quæ sunt, omnibus vacant.

f *l.7.§.1.ȷ.de periculo.*

g *Synopsis Basilic.19.Titul.1.ex lib.61. Titulo 48.c.42. vide l.41.§.1. §.3.§.5.ȷ.de legat.1. l.vlt.ȷ.de damno.*

h Pœna est, contractus irritatio.

i *vide l.43.in fine, s̄.eodem.*

k Paria sunt emptorem soluisse pretium venditori, & fideiussorem dedisse.

l *l.19.s̄.eod.m.*

m Satisfit venditori inuito, solutione dbiti, fideiussore, expromissore vel pignore.

n Expromissor à fideiussore distinguitur. *adde §.41.Instit.de rerum diuis.*

o *v.l.4.s̄.de in integr.restit.l.3.l.8.Cod.de rescind.*

p Minima causa irritam venditionẽ non facit bona fide cõtractam, *vt hic:* vt nec minor pensio locationem. *l.23.ȷ.locati: l.21. Cod.locato.*

q *l.12.ȷ.de aqua pluuia.l.54.ȷ.de obligationib.l.16.ȷ.de reg.iur.l.21.C.de transactionib.*

r *εἰκονική. Synopsis Basil.19.Tit.1.& lib.58.Titul.1.c.45.3.Harmenop.3.* quæri potest, Quibus indiciis probetur simulata & imaginaria? respondeo, si donandi animo fiat. *l.36.s̄.eod.* si vno nũmo. *arg.l.46.ȷ.locati,* fiat: si læsio vltra dimidium pretij: si pactum sit de retrouendendo. tũc enim præsumitur cõtractus non venditionis, sed fœneratitius, etiam si emptor nõ sit solitus fœnerari. *v.Mynſ.3.obseru.62.*

s nec translatio dominij vel possessionis *Bart.ad l.12.ȷ.de aqua pluuia.* Atqui, ex inutili contractu possessio trãsfertur: & meritò, quia in contractu inutili nõ deficit consensus: in simulato deficit, & sic substantia deficit. nam in adquirẽda possessione animus requiritur. *l.3.§.3.ȷ.de adquir. poss.* Quid? huiusmodi act⁹ tametsi non valeat vt emptio, num valebit vt donatio? textus hoc videtur negare. si quidem, qui donat, alienat. hic autem negatur, imaginaria venditione alienationẽ rei intelligi. nũ locatio, aut alius contractus? alibi dicam. valet donatio vtrimque. *lege 3.l.9.in fine, Cod.eodem. l.vlt.ȷ.pro donato.*

LIttora[c], quę fundo vẽdito coniuncta sunt, in modum non computantur: quia nullius[d] sunt, sed iure gentiũ[e] omnibus vacant. nec viæ[f] publicæ, aut loca religiosa, vel sacra. itaque, vt proficiant venditori, caueri solet, *vt viæ, itẽ littora, & loca publica in modum cedant.*

Ne ædificium diruatur venditionis causa.

52. *Idem* libro 54. ad Edictum.

SEnatus censuit, *Ne quis[g] domum, villámve dirueret, quò plus sibi adquireretur: nécve quis, negotiandi causa, eorũ quid emeret, venderétve,* pœna[h] in eum, qui aduersus senatusconsultum fecisset, constituta "est:" vt duplum eius, quãti emisset, in ęrarium inferre cogeretur: in eũ verò, qui vendidisset, vt irrita fieret venditio. Planè si mihi pretiũ solueris: cùm tu duplum ærario debeas: repetes[i] à me, quod à mea parte irrita facta est venditio. Nec solùm huic senatusconsulto locus erit, si quis suam villam, vel domum, sed & si alienam vendiderit.

De translatione dominij in emptore.

53. *Gaius* libro vigesimooctauo ad Edictum Prouinciale.

VT res emptoris fiat: nihil[k] interest, vtrùm solutum sit pretium, an[l] eo nomine fideiussor datus sit. quod autem de fideiussore diximus, pleniùs[m] acceptum est, qualibet ratione "si" venditori de pretio satisfactum est. veluti, expromissore[n], aut pignore dato, proinde sit, ac pretiũ solutum esset.

De rescindenda venditione.

54. *Paulus* libro 1. ad Edictum ædilium curulium.

REs bona fide vendita, propter[o] minimam[p] causam inempta fieri non debet.

De nuda & imaginaria venditione.

55. *Idem* libro 2. ad Edictum ædilium curulium.

NVda[q], & imaginaria[r] venditio pro non facta est. & ideo nec alienatio[s] eius rei intelligitur[t].

De pacto primi venditoris.

56. *Idem* lib.50. ad Edictum.

SI quis sub hoc pacto vendiderit ancillam, *ne[u] prostituatur, &, si contra factum esset, vti[x] liceret[y] ei abducere:* & si per plures emptores mãcipium cucurrerit[z] ei, qui primo vendit, abducendi potestas sit.

De domo exusta.

57. *Paulus* lib.5.ad Plautium.

DOmum emi: cùm eam & ego, & venditor combustam ignoraremus[a]. Nerua, Sabinus, Cassius, nihil venisse: quamuis area[b] maneat: pecuniámque solutam condici[c] posse, aiunt. Sed si pars domus maneret: Neratius ait, hanc quæstionem multum interesse, quanta pars domus incendio consumpta permaneat. vt, si quidem amplior[d] domus pars exusta est, non compellatur[e] emptor perficere emptionem: sed etiam, quod fortè solutum ab eo est, repetet. Sin verò vel dimidia pars, vel minor, quàm dimidia, exusta fuerit: tunc coartandus est emptor venditionem adimplere, æstimatione viri boni arbitratu habita: vt quod ex pretio propter incendium decrescere fuerit inuentum, ab huius præstatione liberetur.

t Quid: qui imaginarium contractum iniit, potéstne de eo simulato conqueri? potest. *Goffredus 11.quæst.*

u *vide l.1.Cod.si mancipiata venierit ne prostituatur.*

x *adde casum l.3.Cod.de pign.*

y Pactum manus iniectionis rem ipsam persequitur, penes quem ea sit. *adde l.creditorib.Cod.de pignorib.*

z ambulauerit. *vt in l.25.§.8.s̄.de pet.hered.*

a Venditio domus combustæ, inter ignorantes facta ita nullius momenti: vt ne in area quidem domus ipsius combustæ subsistat, *vt hic.* Quid si pars aliqua ipsius domus combustæ superest? si pars amplior combusta fuerit, emptor non cogetur perficere emptionem: Imò si quid pretij nomine prorogauit, repetere potest. *vers.sed si pars.ȷ.eodem.* Quid si vel dimidia: vel minor dimidia? emptor venditionem implere cogitur, æstimatione viri boni arbitratu habita. Quid: ea æstimatione quid continetur? hoc scilicet, vt quod ex pretio propter incẽdium decrescere fuerit inuentum, ab huius præstatione liberatur. Quid si venditor sciebat domum esse exustam? vide §.1.*infrà eodem.* Quid si emptor? vide §.2.ȷ.*eod.* Quid si vterque? vide §.3.ȷ.*eod.*

b Cur non in area (quæ maior pars domus est) non consistit. *vt l.qui res.§.aream, ȷ de solutionibus?* Empta hic domus fuit, non sole fini seu contemplatione fundi ac soli, sed ædificij.

c *v.l.41.in fi.s̄.eod.* d Pars amplior ea dicitur quæ dimidiam exsuperat, *vt hic.*

e Non tantùm compellatur. *Hal.* non tantùm non compellatur. *Hot.1.obser.34.* reprehensus *à Robert.1.receptæ 16.* Florentinam defendit Cuiac. aduersus eundem 14. *obser.11.*& aduersus quendam Iurisconsultum, quem Christiano Iudæum vocat, 9. *obs.17.* puto Emanuelem Zoarem intelligi. 1.*obs.17.& 34.*

1 ¶Sin autem

a Imò, vtrimque obligatio oritur. *l.34.§.3.ſ.eod.*
b *l.9.j.de periculo.*
c Compenſatur vtrinque dolus *v.l.vlt.in f.ſ.de eo per quem.*
d vide *l.9.j.de periculo & commodo rei vendita.*
e contractus nominati (vt emptio & venditio) interdum reſoluuntur, quando ſub modo coatractũ eſt, ſine quo pars alia nõ fuit contractura, *Coſtalius.*

1 ¶ Sin autem venditor quidem ſciebat, domũ eſſe exuſtam: emptor autem ignorabat: nullam [a] venditionem ſtare [b], ſi tota domus ante venditionem exuſta ſit: ſi verò quantacumque pars ædificij remaneat: & ſtare venditionem: & venditorem emptori, quod intereſt, reſtituere.

2 ¶ Simili quoque modo ex diuerſo tractari oportet, vbi emptor quidem ſciebat, venditor autem ignorabat. & hîc enim oportet, & venditionem ſtare: & omne pretium ab emptore venditori, ſi non depenſum eſt, ſolui: vel, ſi ſolutum ſit, non repeti.

3 ¶ Quòd ſi vterque ſciebat, & emptor & venditor, domum eſſe exuſtam totam, vel ex parte: nihil actum fuiſſe: dolo [c] inter vtramque partem compenſando: & iudicio: quod ex bona fide deſcendit, dolo ex vtraque parte veniente, ſtare non concedente.

De arborib. delectis vel abſumptis.

58. *Papinianus* lib.10. Quæſtionum.

ARboribus [d] quoque vento deiectis, vel abſumptis igne, dictum eſt, emptionem fundi non videri eſſe contractam, ſi [e] contemplatione illarum arborum (veluti oliueti) fundus comparabatur. ſiue ſciente, ſiue ignorante venditore. ſiue autem emptor ſciebat, vel ignorabat, vel vterque eorum: hæc obtinent, quæ in ſuperioribus caſibus pro ædibus dicta [f] ſunt.

Qualis præſtatur fundus à venditore.

59. *Celſus* lib.8. Digeſtorum.

CVm venderes fundum, non [g] dixiſti *ita vt optimus maximúſque*, verum eſt, quod Quinto Mucio placebat, non [h] liberũ, ſed qualis eſſet, fundum præſtari oportere, idem & in vrbanis prædiis dicendum eſt.

De electione.

60. *Marcellus* lib.6. Digeſtorum.

COmprehenſum erat lege venditionis, *dolia ſexaginta emptori acceſſura*: cùm eſſent centum. in venditoris [i] fore poteſtate, reſponſum eſt, quæ [k] vellet. dare.

De emptione conditionali rei ſuæ.

61. *Idem* lib.20. Digeſtorum.

EXiſtimo, poſſe me id, quod meum eſt, ſub [l] condicione emere [m]: quia fortè ſperatur [n] meum eſſe deſinere.

De his, qui officii cauſa in prouinciis ſunt. 1. *De his quæ non ſunt in commercio.* 2. *De auerſione.*

62. *Modeſtinus* lib.5. Regularum.

QVi officij [o] cauſa in prouincia agit, vel militat, prædia comparare in eadem prouincia non poteſt: præterquam ſi paterna [p] eius [q] à fiſco [r] diſtrahantur.

1 ¶ Qui neſciens [ſ], loca ſacra, vel religioſa, vel publica, pro priuatis comparauit: licèt emptio non teneat: ex [t] empto tamẽ aduerſus venditorem experietur: vt cõſequatur, quod interfuit eius, ne deciperetur.

2 ¶ Res in [u] auerſione [x] empta, ſi non dolo venditoris factum ſit, ad periculum emptoris pertinebit: etiam ſi res adſignata [y] non ſit.

Si alij vendatur quã cui dominus iuſſerit. 1. *De demonſtratione fundi & nominatione finium.*

63. *Iauolenus* libro 7. ex Caſſio.

CVm ſeruo dominus rem vendere certæ perſonæ iuſſerit: ſi alij vendidiſſet, quàm cui iuſſus erat: vẽditio non valet [z]. idem [a] iuris in libera perſona eſt. cùm perfici venditio non potuit in eius perſona, cui dominus venire eam noluit. 1 ¶ Demonſtratione fundi facta [b], fines nominari ſuperuacuum eſt [c], ſi nominentur: etiam ipſum

f *l.57.ſ.eod.*
g Quid ſi fundum optimum maximum vendidiſti? Fundum non ſeruire, præſtare debes: at non ei ſeruiri: quod tamẽ Siculus Flaccus libro de conſtitutionib. limitum nõ admittit. *adde l.20.§.1.j.de adquir. rerum dominio.*
h Qui fundum vel vrbanũ prædium vendit, nõ cogitur eum liberũ præſtare, liberatur, ſi enim vti ſit præſtiterit. *l.35.ſ.de ſeruitut.vrb.l.6.§.4.ſ.com.prædior. l.22.ſ.de cond.indeb.l.8.in pr.j.de act.empt.l.75.j.de euict.l.90.j.de verb.ſign.*
i Cur venditoris? quia debitor. Electio eſt in re dubia debitoris.
k integra tamẽ. *l.pen.in f.j.de act.empti.*
l Sub condiciõne res etiam noſtras emere poſſumus.
m vt & ſtipulari *l.31.j.de verb.obli.*
n Spei habetur ratio.
o Synopſis *Baſil.1.Titul.1.c.61. v.l.46.ſ.eod. & Ciceronem act.6. in Verrem.*
p Cur paterna bona militi vel officiali in ſua prouincia iꝰ eſt emere? Affectio ſingularis in his rebus eſt. *l.ſi emptione ſ.de minorib.*
q *Harmenop.3. tit.3.* ea verba, *ſi paterna, eius* omiſit.
r vel ab alio diſtrahente propter tributa, vel alia debita nõ ſoluta.
ſ *adde l.70.j.eo.*
t Quid ſi iunctim legas, *in auerſione.l.vlt.in fi.ſ.ad l.Rhodiam.*
u Ex empto agitur ad id quod intereſt, aduerſus venditorem, qui ſciens rẽ ſacram ignoranti vendidit.

x *l.1.§.15.ſ.de exercitoria.v l.4.§.1.2.j.de periculo.l.36.j.locat.* ἐν ὁμάδι. i. in vniuerſo, ἐν χοτίῳ. *Edict.13.53. Synopſ.17.c.10.* alea, in aggere ἀθρόα τὰ φόρτια πωλεῖσθαι. cui opponitur κοτυλίζειν & τεμαχίζειν. *Cuiac.8 obſer.15.* διὰ τὴν ἐπικλάσειαν, vno pretio. quod ſc. quaſi auerſi quodammodo negotium contrahamus, re omni neque perſpecta, neque explorata bene, non vno precio venire res dicuntur, puta ſi in ſingula fundi iugera pretium ſtatuatur. *Cuiac.Inſt.de emptione.* In huiuſmodi venditione res empta non confuſè perſpicitur, ſed exploratur diligentiſſimè.
y tradita: atqui re emptori non tradita, venditoris res manet. *l.14.j.de furtis.l.vlt. Cod.de commodo & pericul.* ergo & eius periculum eſſe debet, non autem emptoris. *l.14.j.de furtis.*
z aliàs enim venditurus non erat.
a Mandati in emendo fines excedere nemo debet, ſiue liber ſit, ſiue ſeruus.
b ſufficienter ſc.
c aliàs confines non ſunt celandi. *l.35.in f.ſ.eod.* & ad eos oſtendendos actione tenetur venditor. *l.48.j.de act.empt.*. Error eorum in legato, legatum non vitiat. *l.35.§.1.j.de leg.3.*
d ¶ abſenti. *l.penult.Cod.de verbor.ſignif.*
e Neque eſt in totum. *j.eod.*

f Copulam cuique partem tribuere hinc notandum ne aliquod abſurdum conſequatur. *adde l.5.§.5.ſ de conſtituta.l.5.ſ.comm.præd.*
g Iuri adcreſcendi in contractibus locus eſt, quoties promiſſoris intereſt. *vt hîc*, aliàs non eſt. *l.Mihi & Titio, j.de verbor.oblig.at.l.Iulianus.§.idem Celſus, j.de act.empti.* Alij ita, in contractibus ex cauſa oneroſa diuidua vel indiuidua, ius adcreſcendi locum habet.

venditorem nominare oportet, ſi fortè alium agrũ confinem poſſidet.

Si quis ſibi & alij emerit.

64. *Idem* lib.2. Epiſtolarum.

FVndus ille eſt mihi & Titio [d] *emptus*. quæro, vtrum in partem, an in totum [e] venditio cõſiſtat, an nihil actum ſit. reſpondi: Perſonam Titij ſuperuacuo [f] accipiendam, "puto:" ideóque [g] totius [h] fundi emptionẽ ad me pertinere.

Differentia emptionis, & locationis.

65. *Idem* lib.11. Epiſtolarum.

COnuenit mihi tecum, *vt certum numerum tegularum mihi dares certo pretio*: quod vt [i] faceres, vtrùm emptio ſit, an locatio? reſpondit: Si [k] ex meo fundo tegulas tibi factas vt darem, conuenit: emptionem puto eſſe, nõ conductionem. *totiens [l] enim cõductio alicuius rei eſt, quotiens materia in quo aliquid præſtatur, in eodem ſtatu eiuſdem manet. quotiens verò & immutatur, & alienatur: emptio magis, quàm locatio, intelligi debet.

Quid præſtat venditor fundi. 1. *De venditore qui ſciens ſeruitutem deberi reticuit. De rutis cæſis.*

66. *Pomponius* lib.31. ad Quintum Mucium.

IN vendendo fundo quædam, [m] etiam ſi [n] non condicãtur, præſtanda ſunt: veluti [o] *ne fundus euincatur, aut vſusfructus eius*: quædam ita demum, ſi dicta ſint [p]: veluti viam, iter, actum, aquæ ductum præſtatum iri. idem & in ſeruitutibus vrbanorum prædiorum.

1 ¶ Si cùm ſeruitus venditis prædiis deberetur [q], nec [r] commemorauerit venditor, ſed ſciens eſſe reticuerit, & ob id per ignorantiam rei emptor non vtendo per ſtatutum tempus eam ſeruitutem amiſerit: quidam rectè putant venditorem teneri ex empto ob dolum.

2 ¶ Quintus Mucius "ſcribit: qui" ſcripſit *ruta [ſ] cæſa*," *quæque ædium, fundive non ſunt*: bis [t] idem ſcriptum: nam ruta [u] cæſa ea ſunt, quæ neque ædium, neque fundi ſunt.

De cauſa rei.

67. *Idem* lib.39. ad Quintum Mucium.

ALienatio [x] cùm fit, cum ſua cauſa [y] dominium ad alium transferimus, quæ eſſet futura, ſi apud nos ea res manſiſſet. ídque toto iure ciuili ita ſe habet, præterquam ſi aliquid nominatim ſit conſtitutum.

De dolo & culpa venditoris.

68. *Proculus* lib.6. Epiſtolarum.

SI, cùm fundum vendere, in lege dixiſſes, *quod mercedis nomine à conductore exegiſſes, id emptori acceſſurum eſſe*: exiſtimo te in exigendo non [z] ſolùm bonam fidem, ſed etiam diligentiam [a] præſtare debere: id [b] eſt, non ſolùm vt à te dolus malus abſit, ſed etiam vt culpa.

1 ¶ Ferè aliqui ſolent hæc verba adiicere, *dolus malus à venditore abierit*. qui etiã [c] ſi adiectum non eſt. abeſſe debet.

2 ¶ Nec videtur abeſſe, ſi per eum factum eſt, aut [d] fiet [e], quo minùs fundum emptor poſſideat. erit ergo ex empto actio: non, vt venditor vacuam [f] poſſeſſionem tradat: cùm multis modis accidere poterit, ne tradere poſſit: ſed vt ſi quid dolo malo fecit, aut facit: dolus malus eius æſtimaretur.

Si lacus venditus creuerit.

69. *Idem* lib.11. Epiſtolarum.

RVtilia. Polla emit lacum Sabatenem angularium [g], & circa [h] eum lacum pedes decem quæro:

h Imò pactis *l.41.§.9.j.de legat.2.*
i quas tu faceres.
k Venditio tegularũ eſt, cum quis ex ſuo fundo alteri tegulas præſtat: cũ ex tuo, conductio. Cur ita? In venditione materiã præſtat qui vendit: In conductione operarum: operas præſtat conductor, non materiam. Hac nota venditio ab operarum conductione diſtinguitur. *adde l.20.ſ.eod.* vbi alienatur materia, venditio eſt: vbi eiuſdẽ manet, cuius fuit, alio in ea operas tantùm præſtante, cõductio. *
l i. in hoc caſu, ſi tua materia eſt ex qua fiunt tegulæ, venditio eſt: ſin mea, conductio eſt. Nam in vẽditione dominium materiæ immutatur, in conductione eiuſdem manet. *Synopſ.eod.c.54.*
m Vendẽs ſimpliciter fũdum, & ſi neque dixit liberum eſſe vel optimum maximum, præſtare tamen hoc debet, vt ne pars fundi vel vſusfructus euincatur: cõtinet enim fundi emolumẽtum vſusfructus, etſi pars fundi non ſit. *vt hîc*. An & id præſtare cogitur ne ſeruitus euincatur? non tenetur, *verſ.quædam.j.e.* Cur tã variè? quã lis fundus fuit, talem vendidit. Seruitus hæret prędio, qualitáſque prædij eſt, Vt hæc tamẽ ita ſint, neq. teneatur venditor ex empto actionẽ, in id quod intereſt: æſtimatoria tamen tenetur, ideſt quãdo minoris. *l.61.j.de ædilitio edicto.*
n Naturaliter quæ inſunt pro expreſſis habentur.
o *Excipe l.1.2. C.de euict.*

p ſi cõdicta ſint. *Hal.* ſi nominatim dicta, *l.57.j.de euict.l.6.§.5.j.de act.empti.*
q fundo vendito. *l.1.§.1.* vel tributum celauit. *l.21.§.1.j.de act.empti.* & libertatem rei emptæ. *l.69.§.5.j.de euict.* r Seruitutes prædij, venditor indicare emptori tenetur. Ideóque ſi emptor eas ſeruitutes non vtendo amiſerit, tenebitur emptori venditor, ex empto ob dolum. ſ De rutis & cæſis *l.17.§.6.l.38.in fi.j.de act.empt* t Cur bis idem ſcripſiſſe intelligitur? quia ruta cæſa, neque ædium ſunt, neque fundi. u *v.l.17.§.6.j.de act.empt.*
x traditio. *l.20.j.de adq.rer.* y i non tantùm dominium *l.10.* ſed & fructus *l.13.Cod.de act.empti*: & è contra, onera *l.23.ſ.de ſeruit.ruſtic.l.12.§.2.ſ.famil.erc.l.54.j.de reg.iuris.* Porro cauſa, hîc onus eſt, & quidquid rei coheret. z *l.13.§.16.j.de act.empti.* a Diligentia in mercede exigenda, vt ex pacto præſtetur emptori, venditor præſtare cogitur. b Diligentiam qui præſtat, dolo & culpa carere debet.
c *facit l.66.§.pen.in f.ſ.eo.* d Dolum ante contractum, in contractu & poſt contractum præſtat venditor emptori. e in futurum. *v.l.7.§.3.ſ de dolo.*
f Vacua poſſeſſio eſt quæ à nemine tenetur. *l.18.in fi.ſ.eod.l.3.§.6.ſ.de cõdict.ex lege.l.52.j.de adquir.poſſeſſ.l.4.§.22.j.de vſucap.l.18.j.de vi & vi.l.52.l.75.§.7.j.de verbor.oblig.l.3.Cod.de adquir.poſſeſſione.Cicero.3 de oratore.Quintil.declamat.12.*
g Sabatianẽſem anguillarium *Hal.* h Circa, eſt circum circa, vtrinque. *Bald.*

nunquid[a] "&" decem pedes, qui tunc accesserunt, sub aqua sint, quia lacus creuit: an proximi pedes decem ab[b] Rutiliæ Pollæ iuris sint. Proculus respondit: Ego existimo: eatenus lacum, quem emit Rutilia Polla, venisse, quatenus[c] tunc[d] fuit: & circa eum decem pedes, qui tunc fuerunt. nec ob eam rem, quòd lacus postea creuit, latius eum possidere debet, quàm emit.

De emptione hominis liberi.

70. *Licinius Rufinus* libro 8. Regularum.

Liberi hominis emptionem contrahi posse, plerique existimauerunt: si modò inter[e] ignorantes[f] id fiat. quod idem placet, etiam[g] si venditor sciat, emptor autem ignoret. quòd si emptor sciens liberum esse, emerit: nulla[h] emptio contrahitur.

De mensura & pretio vini.

71. *Papirius Iustus* libro 1. Constitutionum.

Imperatores Antoninus, & Verus Augusti Sexto Vero in hæc verba rescripserunt: Quibus mensuris[i] aut pretiis negotiatores vina compararent, in[k] contrahentium potestate esse. neque enim quisquam cogitur vendere, si aut precium aut mensura displiceat. præsertim si nihil[l] contra consuetudinem † regionis fiat.

De pacto ex interuallo. 1. De pacto si quid sacri, aut religiosi, aut publici est, eius venit nihil.

72. *Papinianus*[m] libro 10. Quæstionum.

Pacta conuenta[n], quæ postea[o] facta detrahunt[p] aliquid emptioni, contineri contractu[q] videntur. quæ verò adiiciunt[r], credimus "hoc" non inesse[s]. quod locum habet in his, quæ adminicula[t] sunt emptionis: veluti *ne*[u] *cautio duplæ præstetur*: aut *vt cum*[x] *fideiussore cautio duplæ præstetur*. sed[y] quo casu, agente[z] emptore, non valet pactum, idem vires habebit iure exceptionis, agente[a] venditore. ¶ An[b] idem dici possit, aucto postea, vel deminuto[c] pretio: non immeritò quæsitum est: quoniam emptionis substantia[d] constitit ex pretio[e]. Paulus notat: Si omnibus integris[f] manentibus, de augendo, vel deminuendo pretio rursum conuenit, recessum à priore contractu, & noua[g] emptio intercessisse videtur[h].

1 ¶ Papinianus: Lege venditionis illa facta *Si*[i] *quid sacri, aut religiosi, aut publici est, eius nihil venit*. si res non in vsu publico, sed in patrimonio fisci erit, venditio eius valebit[k]: nec venditori proderit exceptio, quæ non habuit locum.

De æde diruta. 1. De locis puris intra maceriam Sepulchror.

73. *Idem* libro 3. Responsorum.

Aede sacra[l] terræ motu diruta, locus ædificij non est profanus[m]: & ideo venire non potest.

1 ¶ Intra[n] maceriam sepulchrorum hortis vel cæteris culturis loca pura seruata, si nihil venditor nominatim excepit, ad emptorem pertinent.

De traditione clauium.

74. *Idem* libro 1. Definitionum.

Clauibus[o] traditis, ita mercium in horreis[p] conditarum possessio tradita videtur[q], si claues[r] apud[s] horrea traditæ sint, quo facto, confestim emptor dominium, & possessionem adipiscitur: & si non aperuerit horrea. quòd si venditoris merces non fuerunt, vsucapio[t] confestim inchoabitur.

De pactis implendis

75. *Hermogenianus* libro 2. iuris Epitomarum.

Qui fundum vendidit: *vt*[u] *eum*[x] *certa mercede conductum ipse habeat*. vel, si vendat, *non alij, sed sibi*[y] *distrahat*: vel simile aliquid paciscatur: ad[z] complendum "id", quod pepigerunt, ex vendito agere poterit.

De doliis defossis. 1. De successore emptoris.

76. *Paulus* libro 6. Responsorum.

Dolia[a] in horreis defossa[b], si non sint nominatim in venditione excepta, horreorum venditioni[c] cessisse videri.

1 ¶ Eum, qui in locum emptoris successit, iisdem defensionibus[d], vti posse, quibus venditor "eius" vti potuisset: sed & longæ[e] possessionis præscriptione[f], si vtriusque possessio impleat tempora constitutionibus statuta.

De lapidicinis exceptis.

77. *Iauolenus* libro 4. ex posterioribus Labeonis.

In lege fundi vendundi lapidicinæ *in eo fundo, vbique*[g] *essent exceptæ erant*: "&" post[h] multum temporis in eo fundo repertæ erant lapidicinæ. eas quoque venditoris esse, Tubero respondit. Labeo: referre, quid actum sit. si non[i] appareat, non videri eas lapidicinas esse exceptas: * neminem enim nec vendere, nec excipere, quod non sit: & lapidicinas nullas[k] esse, nisi quæ[l] apparent[m], & cædantur. aliter[n] interpretantibus, totum fundũ lapidicinarum fore, si fortè toto eo sub terra esset lapis. hoc probo.

a *vide l.24. in fine ff. de aqua pluuia.* b Ab separationis nota.
c verba contractus referuntur ad tempus contractus. *Bartol. adde l. 2. §. 1. ff. de heredit. vend.*
d Tempus contractus in venditionis causa dubia inspicimus potius quàm consequens vllum aliud Vnde notant, monetam quæ tempore contractus initi vsitata fuerit, soluẽdam creditori. Vide id genus plura apud Albericũ, vbi probat, præsentem rerum statum in dubiis inspiciendum esse.
e Imò, vtcumque ignoranter homo liber ematur, naturali ratione inutilis est venditio, *argum. l.1. §. 9. ff. de obligationibus.*
f *l.4. 5. 62. ff. eod. § final. Instit. eod. l.4. vers. respondit. ff. quibus ad libertatem.*
g Liberum hominem quis sciens vendere potest, *vt hîc*: emere non potest, *vers. quòd si emptor.* Priore tamen casu liber non ita venditus censetur vt præstetur, sed vt obligetur.
h Imò aliqua. *Cod. de Patribus quis filios distra.*
i Quibus mensuris res venditæ mensurãtur, in arbitrio est contrahentium.
k *l.18. §.3. ff. de dolo.*
l hinc constat, re ad mẽsuram vendita, mensuram loci contractus sequendam. Item ex his verbis constat: quòd licèt admittatur & toleretur deceptio in pretio: nulla tamen toleretur in pondere vel mensura, est enim semper certa regionis mensura.
† Consuetudini renunciari vel derogari potest per pactum, *vt hîc*: nisi consuetudo sit prohibitoria, *l.1. Cod. de fideiussor. dot.*
m *vide Cont. 1. disput. 27. Hotom. quæst. 35.*
n quæ & nuda, quasi sola, sine nomine & causa, qua in re differunt à contractu. Contractus enim nomen habet, aut si nomine vacat, certè causam habet. Causam, vt si datione vel facto sumpsit effectum. *Cuiac. 2. obseruat. 15.*
o postea facta, hoc est ex interuallo: est enim *vers. postea*, interualli nota.
p ea detrahunt emptioni, quæ non tantùm pretium minuunt, sed augent. Mutato enim pretio natura emptionis mutatur. Detrahere enim hîc, est recedere ab emptione. Cuiac. 14. *obseruat.* 28. Idem quoque 2. *obseruat* 15: Pactis detrahentibus leuiorem fieri conditionem emptoris: adiicientibus, grauiorem. sic sentio ea pacta detrahere emptioni, quæ emptioni detrahunt, quæ emptoris conditionem minuunt, quæ emptori nocent, prosunt venditori: cuius generis hîc adfertur pactum, ne cautio duplæ præstetur, seu vt ne teneatur venditor ob euictionem. Id genus sanè pacti nocet quàm maximè emptori. prodest vẽditori: detrahit emptionis adminiculis: detrahit emptori. Pacta verò ea adiiciunt emptioni, quæ emptori prosunt, nocent venditori, vt est hoc pactum, vt cum fideiussore cautionem duplæ præstet venditor. Hoc enim pactum adiicit emptioni, meliorem facit conditionem emptoris, prodest emptori, nocet venditori. neutrum pactum est de substantia emptionis, sed de adminiculis tantùm. Non est ex substantia, quæ non est de consensu vel pretio: Est de adminiculis, quoniam ad euictiones pertinet.
q sunt ex eodem contractu, ex natura emptionis, quæ his potissimum constat, re, pretio, consensu, id est, insunt ex parte actoris, formant actionem: insunt etiam ex parte rei: quia reum ipso iure tutum reddunt, etiam non opposita exceptione pacti, *vide l.3. ff. de rescindend.*
r adiicere est pacisci de adminiculis & accessionibus, &, vt Iustinianus loquitur, pedissequis emptionis, salua & integra emptionis substantia. *Cuiac. 14. obseruat. 28.*
s & ex parte actoris (vt pariant & forment actionem) & rei: quia tametsi ad exceptionem proficiant, tamen ad exceptionem, opponi necesse est. Nec enim ipso iure tutus est reus. & inesse ea tantùm dicuntur ex parte rei, quorum exceptionem opponi necesse non est, id est, quæ reo etiam tacenti, nec ea alleganti proficiunt. *l.3. ff. de rescindend.* valent ergo tantùm ad exceptionem. ne dicas autem detrahere emptioni pacta negatiua: adiicere adfirmatiua, nam adiiciunt etiam negatiua. *Cuiac. ibid.*
t & pedissequa, non ex ipsumo contractu. Adminicula emptionis dicuntur quæ non perficiunt ipsam emptionem: sed quæ iam perfectæ emptionis subsidio & auxilio sunt Huius generis, euictio est seu euictionis pactum: quod emptionem nec perficit, sed ei tantùm adiumento est.
u id est, ne venditor teneretur ob euictionem, *l.37. ff. de euict.*
x id est, vt venditor satisdaret de euictione, cùm non cogatur nisi repromittere.
y Pactum quod inutile est emptori ad actionem, vtile est venditori ad exceptionem.
z πλοκὴ, id est, litem faciente.
a id est, defendente venditore causam suam aduersus emptorem, qui agit de euictione, vel de euictionis cautione præstanda, & est similis πλοκὴ, *in l.1. ff. de edendo.*
b Quæ sequuntur pacta referenda sunt ad substãtialia emptionis, non ad adminicula: peruenit enim ad pretium auctum vel minutum.
c id est, an idem est in pactis detrahentibus, quod in eis quæ adiiciunt?
d substantia emptionis pretium, *vt hîc*: res, consensus, quibus nimirum emptio ipsa perficitur. Pactum circa substantiam emptionis interpositum ex interuallo, si res non sit integra, nullam parit actionem: si sit integra, emptio tollitur mutuo dissensu, vel etiã reformatur, renouatur, repetitur: & hoc quidem casu datur actio, non quidem ex pacto, sed noua emptione.
e & re & consensu.
f id est, nondum impletis quæ vtrinque præstari debent, vel in integrum restitutis, *l.55. ff. de pactis.*
g *l.27. §.2. ff. de pactis.* sed & repeti, *l.7. §.6. ff. de pactis, l.2. ff. de rescindenda.*
h hæc opinio vulgaris est: subtilis est, reformari tãtùm, renouari, repeti, *dict. l.7. § 6.*
i *vide l. 5. ff. de sepulchro.*
k ¶ Imò, nõ valebit, *argument. l. 39. in fine ff. de legat. 1.*
l Sacrum manet solum, etiam æde diruta nisi sit hostium l. 36. *ff. de religiosis.*
n sepulchro excepto, non intelligitur locus circa sepulchrũ, purus exceptus sed ad sepulchrum tantùm destinatus.
o *vide l. 53. §.1. ff. de act. empt.* Huiusmodi loca religiosa non erant. vide quæ scripsi ad *l.2. §.5. ff. de religiosis.* Interim ex hoc loco possis obseruare, Maceriis sepulchra includi olim consueuisse: quod ex duabus inscriptionibus probat *Brissonius, 2. sentent. 16.*
p *vide l.1. §. 21. in fine ff. de adquirend. possess.*
q adde quæ scripsi ad *l.7. ff. de instructo.*
r tradita censetur, id est, quasi traditio (quæ fictione iuris ciuilis perficitur) in translatione dominij idem operatur quod vera, *l. 77. ff. de rei vindic.* de vera fit mentio *in l.2. Cod de pactis.* Quasi traditio fit, si claues tradantur. *vt hic*: per precarij constitutionem *l.21. ff. de adquirend. possess. l.15 ff. de rebus creditis*: confessionem, *argum. l.57. ff. de pactis.* instrumenti consignationem, *l.1. Cod. de donationibus*, vsusfructus formalis retentionem, *l.28. Cod. de donationibus.* per patientiam præcedente contractu. *l.2. Cod. de adquirend. possess.* celeritatem alicuius actus qui alium occultet. *argument. l.3. §.10. ff. de donat. int. vir.* appositionem custodis, *l.51. ff. de adquirend. possess.* per inuestituram. *vide Bald. in l.20. Cod. de pactis.*
s Clauibus apud horrea traditis, videtur tradita possessio eorum quæ sunt sub clauibus. symboli denique traditione, res symbolo significata tradita intelligitur.
t *adde l.46. ff. de adquirend. rerum dominio.*
u *l.21. §.4. ff. de act. empti.*
x Venditor ea etiam lege fundum vendere potest, vt conductum ipse ab emptore habeat (qua in specie agere potest, vt conductum habeat) vel vt nulli alij quàm ipsemet venditori, reuendat.
y id est, venditori ipsi, *l.122. §.3. ff. de verbor. significat.*
z *argument. l.2. Cod. de pactis inter empt.*
a an & granaria, pali, torcularia?
b *l.18. ff. de actionibus, empti.* defixa. *l. 93. §. 4. ff. de legat. 3.* eis contraria sunt infossa. *l. penultim. in fine ff. de actionibus empti.*
c Imò, quæ sunt defossa, fundo vendito, aut villa distracta, vel legata; emptorem non sequuntur *l.17. ff. de actioni. empt.* & legatarium, *l. 93. §.4. ff. de legatis 3.* Tiraquellus *de retractu §.1. gloss. 7. num. 8.* tradit mendum esse *in d. lege* 93. Albericus de doliis in mobilibus agi hîc existimat.
d Emptori, venditoris iura prosunt. *l. 3. §. 2. ff. pro empt. l. 156. §. 2. ff. de regulis iuris, l. 26. Cod. de euictionibus.* Iura, vt tempus ad vsucapiendum. *l. 2. §. 2. ff. pro empt.* inter eos enim coniunguntur tempora. *§.12. in fine. Instit. de vsu.*
e Emptori venditoris iura prosunt: vt & possessio ad longi temporis præscriptionem, *Synopsis eodem cap. 65. adde l.177. ff. de regulis iuris.*
f Ius excipiendi transit ad emptorem. In iure excipiendi par conditio est successoris singularis & vniuersalis.
g vbicumque *Haloander*, quod probatur ab A. August. 4. *Emend.* 17. & Cuiacio. *Instit. de seruor.* addente *l.20. in fin. ff. de operis libert.*
h Exceptio generalis lapidicinarum, referenda est ad eas lapidicinas quæ patent, non quæ occultæ.
i paria sunt, non esse & non apparere. *Bartol.*
k Paria, nullum & non apparens.
l Tempus contractus in omni exceptione inspicimus.
m hîc non censetur exceptus lapis qui nondum erat: atqui vsufructu legato transfertur lapis & metallum quæ nondum erant, *leg. 8. paragrapho 2. ff. suprà de vsufructu.*
n Absurda intrepretatio, vt & omnia quæ nimia, vitanda.

a ἀπὸ τῦ ςέλλειν, à mittenda aqua 19. *Isidorus* 10. alij à fundendo: hinc, *Varro.4.de lingua*, fistula aquæ, fusus aquæ.
b imò: vt non dicatur, id intelligi videtur, vt accedant emptori, *l.47.48.49.* *ſ. eodem.*
c Excepto aliquo, ea quoque excepta intelliguntur quibus ad id peruenitur.

De fistulis, & castello. 1. *De emptore, qui tutelam filij venditoris gerere cœpit.* 2. *De pacto, vt, soluta pecunia, tradatur emptori possessio.* 3. *De eo, quod vi, aut tempestate factum est.*

78. *Labeo* libro 4. Posteriorum à Iauoleno Epitomatorum.

FIstulas [a] emptori accessuras in lege dictum [b] erat. quærebatur, an castellum, ex [c] quo fistulis aqua duceretur, accederet. respondi, apparere id actum esse, vt id quoque accederet, licet scriptura non continetur [d].

1 ¶ Fundum ab eo emisti: cuius [e] filij postea tutelam administrans †, nequaquam accepisti possessionem. dixi tradere te tibi [f] possessionem [g] hoc modo posse: vt pupillus, & familia eius decedat de fundo: tunc demum tu ingrediaris possessionem.

2 ¶ Qui fundum ea lege emerat: *vt soluta pecunia, traderetur ei possessio*: duobus heredibus relictis, decessit. si vnus omnem pecuniam soluerit, partem familiæ herciscundæ iudicio seruabit. nec [h], si partem soluat, ex empto cum venditore aget. quoniam ita contractum æs alienum, diuidi [i] non potuit.

3 ¶ Frumenta, quæ in [k] herbis erant, cùm vendidisses: dixisti [l], *si quid vi, aut tempestate factum esset, præstaturum* ea frumēta niues corruperūt. si immoderatæ fuerunt, & contra [m] consuetudinem tempestatis: agi tecum ex empto poterit.

De pacto, vt is qui emit, alteram partem conductam habeat.

79. *Iauolenus* libro 5. ex posterioribus Labeonis.

FVndi partem dimidiam ea lege vendidisti, *vt emptor alteram partem, quam [n] retinebas, annis decem certa pecunia in annos singulos conductam habeat.* Labeo, & Trebatius negant, posse ex vendito agi: vt id, quod conuenerit, fiat. ego contrà puto: si modò ideo viliùs fundum vendidisti, vt hæc tibi conductio præstaretur. nam hoc ipsum, pretium fundi videretur, quòd eo pacto venditus fuerat. eóque iure vtimur.

De exceptione manu sator. 1. *De seruitutibus.* 2. *De silua cædua.* 3. *Si actum sit, ne dominium ad emptorem transeat.*

80. *Labeo* libro 5. Posteriorum à Iauoleno Epitomatorum.

CVm manu [o] sata [p] in venditione fundi excipiuntur: non quæ in perpetuum sata sunt, excipi viderentur: (sed) quæ singulis annis seri solent, ita vt fructus eorum tollantur. nam aliter [q] interpretantibus, vites, & [r] arbores omnes exceptæ videbuntur.

1 ¶ Huius rei emptionem posse fieri dixi, *quæ ex meis ædibus in tuas ædes projecta sunt, vt ea mihi ita habere liceat*: déque ea re ex empto agi.

2 ¶ Silua cædua [s] *in quinquennium* [t] *venierat*, quærebatur, cùm glans decidisset, vtrius esset. scio Seruium respondisse, primum sequendum esse, quod appareret actum esse. quòd si in obscuro esset: quæcumque glans ex his arboribus, quæ cæsæ non essent, cecidisset: venditoris esset: eam autem, quæ in arboribus fuisset eo tempore, cùm hæ cæderentur emptoris.

3 ¶ Nemo [u] potest videri eam rem vendidisse, de cuius dominio id agitur, ne ad emptorem transeat. sed hoc aut locatio est, aut aliud genus contractus.

d explicare implicite tamē continetur *Bal.*
e vide quę scripsi *ad l.8.Cod. qui dare tutores.*
† hodie creditor pupilli tutelam eius gerere non potest. *Authentic. minoris debit. Cod. qui dare tutores.*
f imò: tutori se auctore non potest à pupillo restitui hereditas, *l.1.§.13.ſ. ad Trebellianum.* Corrasius. *6. Miscell. 15. num. 4.* nouo intellectu tradit, hîc non requiri solennitatem iudicis, vel cōtutoris: quòd tutor hîc exsequatur contractum cum patre pupilli defuncto gestum, *l.1. Cod. quando decreto opus non est* Sed tamen passim hoc videtur recipi, vt sibi soluat *l.9.§.5.ſ. de administrat. tutor. l.8. Cod. qui dare tutores*: alia obiectio afferri potest, quòd inter dantem & accipientem debet esse diuersitas, *vide Bartol. ad l.2.ſ. de stipul. seruo.*
g Possessionē sibi debitam tutor potest sibi propria authoritate sine decreto iudicis tradere, si tamē pupillus ipse vna cum sua familia extra possessionem fundi prius decesserit: nam quandiu quis in fundo est, vacua non est possessio. Ita tradere possessionem videtur, is qui è fundo decidit ea mente, vt alius in eum ingrediatur.
h *l.57.ſ. de ædilit.*
i Indiuidua vēditio, inuito venditore facto plurium heredis emptoris diuidi non potest.
k Frumentum in herbis vendi potest.
l id est, te venditorem periculo subiecisti, *l.1. in princip. vers. sed si vendit. ſ. de periculo.*
m casus fortuitus, intelligitur inopinatus, non ex consuetudine eueniens. *Bartol.* hinc nonnulli etiam colligunt, sermonem quantumuis generalem, nunquam intelligi de insolitis. Generalem renunciationem casuum fortuitorum non complecti casum insolitum & contra consuetudinem siccitatis, *adde l. Seio, §. medico ſ. de ann. legat. Schenkius 1. Viridarij. 38. adde Gayllum. 2. obseruat. 21. & 18. vide quæ notaui ad l.8. Cod. de locato.* Sanè, casu in emptorem frumenti in herbis pactione reiecto, casum insolitum non patitur emptor sed venditor.
n reseruatio, seu exceptio (quæ Gallis *grace & retenue*) partem facit contractus *vt hîc.* vnde colligit Imbertus, *in Enchiridio in verbo Retraict.* Venditorem (qui sibi facultatem retrahendi reseruauit) tali conuentione excludere propinquiorem, vel dominum, iure gentilitio vel dominico fundum venditum retrahere volentes, licèt realiter & antè eum pretium emptori obtulerint.
o *l.40.ſ. eodem.*
p sata manu intelliguntur, non quæ perpetuò sata: sed quæ singulis annis seri solent. Perpetuo sata arbores & vites: singulis annis, frumenta.
q Interpretationes absurdæ vitandæ.
r notanda differentiā, inter ea quæ singulis annis, & quæ in perpetuum seruntur.
s silua cædua vendita, glans seu omnes fructus (*ſ. de glande legenda.*) emptoris sunt, *l. Iulianus. § si fructibus ſ. de act. empti.* Iure cedendæ siluæ de quinquennio in quinquennium vendito, glans quæ decidit antè tempus cedendi, est venditoris, *vt hîc*: nec enim hîc propriè silua venditur, sed ius siuæ.
t & sic in diem.
u venditio non est, cum id agitur vt ne dominium rei venditæ transeat in emptorem. Quid igitur? vel locatio, vel alius contractus. Cur non est venditio, cum pretij facta hîc sit mentio? quia hoc agitur, ne hac venditione dominium transferatur, quod venditionis proprium est.
x ¶ *l.16. in fine ſ. de pignoribus.*
y Fideiussor, ex pacto cum ipso debitore principali inito, potest pignus rei principal semere, *vt hîc*: An citra pactum emere potest? *vide l.1. l.2. Cod. de distractione pignorum.*

De pacto vt si fideiussor pro reo soluerit, emptum habeat prædium pigneratum. 1. *De fundo ex quo venditor frumentum annuum alij promiserat.*

81. *Scæuola* libro 7. Digestorum.

TItius, cum mutuos acciperet tot aureos sub vsuris, dedit pignori siue hypothecæ prædia, & fideiussorem Lucium: cui promisit, *intra triennium proximum se eum liberaturū: quòd* [x] *si id non fecit die suprascripta, & soluerit debitum fideiussor creditori: iussit* [y] *prædia empta esse, quæ creditoribus obligauerat.* quæro, cùm (non) sit liberatus Lucius fideiussor a Titio, an, si soluerit creditori, empta haberet suprascripta prædia, respondit: si non, vt in causam obligationis: sed, vt empta habeat, sub condicione emptio facta est: & contractam [z] esse obligationem.

1 ¶ Lucius Titius promisit de fundo suo centum milia modiorum frumenti annua præstare prædiis Gaij Seij. postea Lucius Titius vendidit fundum, additis verbis his: *quo iure, quáque conditione ea prædia Lucij Titij hodie sunt: ita veneunt, itaque habebuntur.* quæro, an emptor Gaio Seio ad præstationem frumenti sit obnoxius. respondit, emptorem Gaio Seio, secundùm ea, quæ præponerentur, obligatum [a] non esse.

DE IN [b] DIEM ADDICTIONE [c], TIT. II.

Quomodo in diem addictio fit.

Paulus libro 5. ad Sabinum.

IN diem addictio ita [d] fit: *ille fundus centum esto tibi emptus, nisi si quis intra Kalendas Ianuarias proximas meliorem condicionem fecerit, quo res à domino abeat.*

Vtrum sit emptio pura, an conditionalis. 1. *De vsucapione & accessionibus, & periculo rei puræ addictæ.*

2. *Vlpianus* libro 28. ad Sabinum.

QVotiens fundus in diem addicitur: vtrùm pura [e] emptio est, sed sub condicione resoluitur: an verò condicionalis sit magis emptio, quæstionis est. & mihi videtur verius, interesse [f] quid actum sit. nam siquidem hoc actum est, *vt meliore allata condicione, discedatur*: erit pura emptio, quæ [g] sub condicione resoluitur: Sin autem hoc actum est, *vt perficiatur emptio, nisi melior condicio offeratur*: erit emptio condicionalis.

1 ¶ Vbi igitur, secundùm quod distinximus, pura venditio est: Iulianus scribit, hunc, cui res in diem addicta est, & vsucapere posse: & fructus [h] & [i] accessiones lucrari: & periculum ad eum pertinere, si res interierit.

3. *Paulus* libro 5. ad Sabinum.

QVoniam [k] post interitum rei iam nec adferri possit melior condicio.

De vsucapione, & fructibus rei sub cōditione addictæ. 1. *De interitu rei.* 3. *De dominio & oppigneratione rei addictæ* 4. *Quod vi aut clam.* 5. *Quæ requiruntur vt à priore emptione abeatur.* 6. *Quid sit meliorem conditionem afferre.*

4. *Vlpianus* libro 28. ad Sabinum.

VBi [l] autem condicionalis venditio est: negat Pomponius, vsucapere eum posse: nec fructus ad eum pertinere.

1 ¶ Idem Iulianus libro quintodecimo quærit:

SI res in diem addicta, interciderit: vel ancilla decesserit: an partus, vel fructus eius nomine, adiectio

z Valet ergo pactū legis commissoriæ in pignore, sed in vtilitatem tertij, *vt hîc*. adde si conuenit, vt pignus ematur iusto pretio. *l.16. in fine ſ. de pignoribus.* si ex interuallo id conuenit *l.34.ſ. de pignorat.*
a Personalis obligatio nō sequitur fundum, nec eius possessorem *l.1.§.16.ſ. ad Velleian. l.1.§. si heres ſ. ad Trebellian. l. vlt. Cod. de heredit. act. l.15. Cod. de donat.*
b *Eclog. 19. titul. 2. cap. 3.*
c in hoc titulo frequentia sunt hæc tria verba, Primum *addicere*, quod est proiicere, *l.50.ſ. de euictionibus* Gallis *estrousser*. Secundum *adiicere*, id est meliorem conditionē adferre: auctarium adiicere, supra adiicere, liceri. Tertiū, *abiicere.* id est, adiectionē non recipere. *l.9.ſ. eo. l.1. Cod. de vēden. reb. ciuit. l. pen. Cod. de omni agro deserto l.2. Cod. de locatione præd. ciuili.* Adiicere, est auctione cōstituta rem penes eum collocare qui pluris licitus fuerit. in diem addicere, est rem penes emptorem collocare, hac lege, *nisi quis intra certum diē meliorem conditionem attulerit. Cuiac. ad l.18.ſ. eod.* addictiones προσκυρώσεις, adiectiones ὑπερθεματισμοὺς Græci vocant. Tertull. *in Apologo*, sub eadem annotatione quæstoris diuinitas addicta conducitur. *Cuiac. ad tit. de fide, & iure hastæ.* hæ ad pretium, illæ ad rem referuntur. In diem addictio hoc sensu à Græcis definitur; Emptio & venditio ea lege contracta vt subsequuta licitatione siue auctione pretij (γνωμῶν ὑπερθεματισμοῦ ἤτοι ἐπαυξήσεως) intra diem, de quo in contrahenda venditione conuenit, venditio rescindatur, *Synopsis Basilicon 19. Titul 2. cap. 3.*
d formula in diem addictionis, *adde l.2.§.4.ſ. pro empt.* Plaut. Captiuis *Act.1. scena 2.* Age sis roga emptum nisi quis meliorem adferet, quæ tibi atque amicis placeat condicio magis. Quasi fundum vendam, me meis addicam legibus. Adde *l. si quis hac lege ſ. de rei vindicat. l. si res ſ. quibus modis pignus.*
e Pura emptio sub condicione interdum resolui potest: quod etsi accidat, non tamen condicionalis est emptio: si hoc conuenit, *vt meliore allata condicione discedatur ab emptione*, pura emptio est, quæ sub cōdicione resoluitur: sin ita, *vt perficiatur emptio, nisi melior condicio offeratur*, condicionalis est emptio. *ver. nisi*, facit conditionē.
f *dicta l.2. l.3. ſ. de contrahend. empt.* g nota differantiam inter contractū conditionalem & purum resoluendum sub conditione *vt l.1.2.ſ. de lege commissor.* Priori capite, licèt res sit tradita, pactum tamen in diem addictionis (quod & formula eiusdem satis ostendit) ipso iure operatur resolutionē contractus, etsi non interueniat retrotraditio. *Iason ad. l.58. ſ. de pact. num. 7.* alias differentias. *v. in §.1.ſ. eod. l.3.4.ſ. eod.*
h *v. l.6.ſ. eod.* i Statim ac res in diē addicta, & pura venditio est (quod vt accidat. ſ. diximus) is cui res addicta est, vt vsucapit, fructus & accessiones lucratur, ita periculū rei, eius est (is effectus est in diem addictionis quæ puram venditionem continet.) *vt hîc.* Cur eius est periculum? Quia post interitū rei, nulla amplius melior cōdicio adferri potest, *l.3.ſ. eod.* Quid si in diē addictio condicionalis est? is cui res adicta, neque vsucapit, neq; fructus suos facit *l.4.ſ. eod.* His cōstat, puræ & conditionalis venditionis magnum discrimen esse. k *adde l.4.§.1.ſ. eod.* l *l.2.§.4.ſ. pro empt.*

admitti poſſit,& negat admittendam adiectionem : quia [a] alterius rei,quam eius,quæ diſtracta eſt,non ſolet adiectio admitti. 2 ¶ Idem Iulianus eodem libro ſcribit:

SI ex duobus ſeruis viginti venditis, & in diem addictis,alter deceſſerit:deinde vnius nomine,qui ſupereſt,emptor extiterit,qui ſupra viginti promitteret:an diſcedatur à priore contractu? & ait, diſſimilem eſſe hanc ſpeciem partus [b] ſpecie : & ideò hîc diſcedi à priore emptione,& ad ſecundam [c] perueniri.

3 ¶Sed & Marcellus libro quinto Digeſtorum ſcribit, purè vendito & in diem addicto fundo,ſi melior cōdicio allata ſit,rem pignori [d] eſſe deſinere, ſi emptor eum fundum pignori dediſſet. ex quo colligitur , quòd emptor medio [e] tempore dominus eſſet,alioquin nec pignus teneret. 4 ¶Idem Iulianus libro octageſimo octauo digeſtorum ſcripſit, eum, qui emit fundum in diem, interdicto *quod vi aut clam* vti poſſe. nam hoc interdictum ei competit,cuius intereſt,opus non eſſe factum. Fūdo autem(inquit)in diem addicto:& [f] commodum, & incommodum omne ad emptorem pertinet,ante quàm venditio transferatur.& ideo , ſi quid tunc vi aut clam factum eſt,quamuis melior condicio allata fuerit , ipſe vtile interdictum habebit:ſed eam actionem,ſicut fructus [g] , inquit quos percepit,venditi iudicio præſtaturum.

5 ¶ Cùm igitur tunc recedatur ab emptione,vbi purè contrahitur:vel tunc non impleatur , vbi ſub conditione ſit,cùm melior condicio ſit allata: ſi falſus [h] emptor ſubiectus ſit,eleganter ſcribit Sabinus , priori rem eſſe emptam:quia non videatur melior condicio allata eſſe,non exiſtente vero emptore.ſed & ſi exiſtat alius emptor,meliorem tamen condicionem non adferat:æquè dicendum erit,perinde haberi,ac ſi non exiſteret.

6 ¶ Melior [i] autem condicio adferri videtur, ſi pretio ſit additum.ſed & ſi nihil pretio addatur , ſolutio tamen afferatur facilior pretij , vel maturior : melior condicio adferri videtur.præterea,ſi [k] locus opportunior ſoluendo pretio dicatur,æquè melior condicio allata videtur. & ita Pomponius libro nono ex Sabino ſcribit. idem ait, & ſi perſona [l] idoneior accedat ad emptionem,æquè videri meliorem condicionem allatam.proinde ſi quis accedat eiuſdē pretij emptor,ſed qui leuioribus emat condicionibus,vel qui ſatiſdationem nullam exigat : melior condicio allata videbitur.ergo idem erit probandum : & ſi viliori pretio emere ſit paratus:ea tamen remittat,quę venditori grauia erant in priore emptione.

5. *Pomponius* lib.9.ad Sabinum.

QVidquid [m] enim ad vtilitatem venditoris pertinet, Pro meliore condicione haberi debet.

De fructibus.

6. *Vlpianus* lib.28.ad Sabinum.

ITem quod dictum eſt [n],fructus [o] interea captos emptorem priorē [p] ſequi,totiens verum eſt : quotiens nullus emptor exiſtit,qui [q] meliorem condicionem adferat: vel falſus exſiſtit.ſin verò exſtitit emptor poſterior : fructus refundere priorem debere,conſtat: "ſed" venditori. & ita Iulianus libro quadrageſimo octauo digeſtorum ſcripſit.

1 ¶ Si quis extiterit, qui meliorem condicionem adferat,deinde [r] prior emptor aduerſus eum licitatus ſit, & penes eum emptorem mãſerit,dubitari poterit: vtrùm fructus [ſ] ipſe habeat , quaſi nulla meliore condicione allata : an verò [t] venditoris ſint , licèt eadem ſit perſona, quæ meliorem condicionem attulit.quod ratio facere videtur. intererit tamen quid acti ſit. & ita Pomponius ſcribit.

De effectu adiectionis.

7. *Paulus* lib.5 ad Sabinum.

LIcet autem venditori,meliore allata condicione, addicere [u] poſteriori : niſi [x] prior paratus ſit plus adiicere [y].

De emptore admonendo melioris conditionis allato.

8. *Idem* lib.33.ad Edictum.

NEceſſe autem habebit venditor, meliore condicione allata,priorem emptorem certiorem facere: vt, ſi quid alius adiicit,ipſe [z] quoque adiicere poſſit.

De effectu adiectionis.

9. *Vlpianus* lib.28.ad Sabinum.

SAbinus ſcribit,licere venditori [a] meliorem condicionem oblatam abiicere [b],ſequique primam quaſi meliorem,& ita vtimur. quid tamen , ſi hoc erat nominatim actum, *vt liceret reſilire emptori meliore condicione allata?* dicendum erit, diſſolutam priorem emptionem , etiam ſi venditor ſequentem non admittat.

a *adde l.2. in fi. l.3.* ſ. *eo.*
b *de quo* §.1.ſ.*eo.*
c Principali vno ſublato, aliud æquè principale conſtare poteſt.
d *l.3.*ȷ.*quib mod. pign.adde.l.31.*ȷ.*de pign.*
e *l.41. in pr.* ſ. *de rei vind.*
f *l.11.§ 10.*ȷ.*quod vi aut clam.*
g *v.l.6.*ȷ. *o.*
h *l.55.*ſ.*de contrah.empt.*& falſus tutor. *l.221.* ȷ.*de verb.ſignif.*
i Melior condicio venditionis intelligitur ſi pretii additio, ſi ſolutio pretij facilior vel maturior , ſi locus opportunior ſoluendi pretij : ſi idoneior perſona ſit noui emptoris:ſi emptor nouus remittat ſatiſdationē vēditori , aut non eas conditiones exigat,quas prior emptor: & breuiter melior condicio, quę vtilior venditori *vt hic & l.5.*ȷ.*eo* conſiderata pretij, temporis, loci, perſonæ & conditionū qualitate. *vt hic. Synopſis Baſilic. eo c.3.*
k *v.quæ notaui ad l.8.* ſ.*quod certo loco.*
l perſona quò magis idonea, eò facit plus eſſe in obligatione. [illegible] *l 112. in fine.*ȷ.*de vèrb. obl. v.Eclog.c.3*
m Melior cōdicio cenſetur venditoris , quæ vtilior, ac magis conducit venditori : *Synopſis eo. c.3.in fi.3. Harmenopul.3.*
n *l.2. in fine* ſ. *eo l.16.*ȷ. *eod.l.2. §.4.* ȷ. *pro emptore.*
o *adde l.5.*ȷ. *de lege commiſſoria. l.fructus.* ȷ.*ſoluto matr. vide Berou quæſt.59.*
p Prior emptor hic eſt, cui priori res vendita, ſub pacto in diē addictionis,poſt quem admitti ſolet alius meliorem conditionem offerens
q *l.4.§.4. verſ. fundo.*ſ. *eod.l.14. §.1.l.vlt.*ȷ.*eod.*
r *l.vlt.*ȷ.*de iure fiſci.*
ſ *προσχυρουῦ* Synopſis eod. c. *περὶ ὑπερθεμαπομῆς,& ibidem Scholiaſtes.3. Harmen.pul.3.§. 108.*
t *l.16.*ȷ.*eo.*
u *ὑπερθεματίζειν. Synopſis ibid.*
x imò , vt plus adiiciat, nō cogitur.*l.9.*ȷ.*eod.*
y Emptor poſterior rem ſolùm non fructus accipit. Cur non accipit? Non propterea quod pretium priori refundat, venditoris condicio melior fieri videtur,ſi fructus ipſe lucratiuus ſit: *Synopſis Baſilicon. eod.c.*10.
z adde caſum *l.35.*ſ.*de minorib.*
a Pactum addictionis nonnunquā fauore venditoris:nonnunquā emptoris adiicitur. Venditoris,in dubio & generaliter:Emptoris,ſi ita conuenerit,vt liceret emptori reſilire ab emptione meliore cōditione allata.multùm igitur intereſt, cuius cauſa pactū abſolutoriū ſit adiectum.

De diſtractione pignoris.

10. *Iulianus* lib.13.Digeſtorum.

SEd ſi proponatur,à creditore pignus in diē addictum: nō poteſt videri bona fide negotium agi,niſi adiectio recipiatur.quid ergo eſt,ſi inops [c] emptor,& impediendæ tantummodò venditionis cauſa interuenit? poteſt creditor,ſine periculo,priori emptori addicere.

An res addicta poſſit iterum addici. 1. De pluribus venditoribus.

11. *Vlpianus* lib.28.ad Sabinum.

QVod autem Sabinus ſcribit,fundum in diem addici non poſſe rurſus,qui ſemel fuerit in diē addictus: ratione eiuſmodi defendit:quia prioris, inquit, emptoris ſtatim fit:ſcilicet quaſi non videatur melior condicio allata,ſi non ſecurè ſecundo emptori fundus àddicitur,ſed alia licitatio proſpicitur.ſed Iulianus [d] libro quintodecimo digeſtorum ſcripſit,intereſſe multum,quid inter cōtrahentes actum ſit:nec impedire quidquam, vel hoc agi,vt [e] ſæpiùs "fundus " collocetur †.dum vel prima , vel ſecunda,vel tertia adiectione res à venditore diſcedat.

1 ¶ Item quod Sabinus ait:ſi,quibus vendētibus,duo poſteriori addixerim , vnus non admiſerit adiectionem: huius partem priori, duorum poſteriori emptam : ita demum verum eſt, ſi variis pretiis partes ſuas diſtraxerunt.

12. *Pomponius* lib.9.ad Sabinum.

ET ſi diſpares partes vendentium fuerint.

13. *Vlpianus* lib.28.ad Sabinum.

QVòd ſi vno pretio vendiderint:dicendum eſt , totam priori emptam manere : quemadmodū ſi quis mihi totum fundum ad diem addixiſſet:poſtea verò pretio adiecto,dimidiam alij addixerit. Celſus quoque libro octauo digeſtorum refert,Mucium,Brutum,Labeonem,quod Sabinū exiſtimare. ipſe quoque Celſus idem probat.& adiicit,mirari ſe,à nemine animaduerſum,ꝙ ſi prior emptor ita contraxit,*vt* [f] *niſi* [g] *totum fundum emptum nollet habere* non habere eum eam partem emptam,quam vnus ex ſociis poſteriori emptori addicere noluit.

1 ¶ Verùm eſt autem,vel vnum [h] ex vēditoribus poſſe meliorem adferre condicionem.emere enim cum [i] tota re etiam noſtram partem poſſumus.

De adiectione ſimulata. 1. De emptore non idoneo. 3. De pupillo vel filiofam. vel ſeruo plus offerentibus. 5. De fructibus.

14. *Paulus* lib.5.ad Sabinum.

SI venditor ſimulauerit [k] meliorem allatam condicionem:cùm minoris [l],vel etiam tantidem alij vēderet: vtrique emptori in ſolidum erit obligatus [m].

1 ¶ Sed ſi emptor alium non idoneum ſubiecerit, eíque fundus addictus eſt: non video , (inquit) quemadmodum priori ſit emptus, cùm alia venditio & vera poſtea ſubſecuta ſit.ſed verum eſt , venditorem deceptum ex vendito actionem habere cùm priore emptore, quanti ſua interſit , id non eſſe factum. per quam actionem & fructus,quos prior emptor percepit , & quo deterior res culpa vel dolo malo eius facta ſit,recipiet venditor,& ita Labeoni,& Neruæ placet.

2 ¶Sed ſi neuter ſubiecit emptorem : maiore autem pretio addictum eſt prædium ei,qui ſoluēdo non eſt:abitum eſt à priore emptione : quia ea [n] melior intelligitur, quam venditor comprobauit , cui licuit non addicere.

3 ¶Sed & ſi pupillus poſtea ſine tutoris auctoritate pluris emerit:conſentiente venditore, abibitur [o] à priore emptione.Idem & de ſeruo alieno. Aliter [p] atque ſi ſeruo ſuo : [q] vel filio , quem in poteſtate habet, vel domino rei per errorem id addixerit:quia non eſt emptio his caſibus. Quòd ſi alieno ſeruo , quem putauerit liberum eſſe , addixerit: contra ſe habebit : & erit hic ſimilis egenti.

m nec.n.à prima eſt diſceſſum.*l.4.§.5.*ſ.*eo.*
n comprobat, qui malū ſciēter eligit.
o quomodo id fiat.*v.l.1.*ȷ.*de nouat.*
p Verus contractus non reſoluitur per contractum qui iure non tenet : ſecus ſi teneret quoquo iure.
q Emptio non eſt inter ſeruum & dominum:filium & patrem.

b i. adiectionē nō recipere. (v. quæ notaui ad Epigraphen huius tituli). i. ſuo beneficio renūciare. *l.2.*ȷ.*de l. comm.l.pen. C. de pactis.*
c Adiicere pretio aut plus offerre nemo intelligitur , niſi qui magis idoneus ſit ad ſoluendum. *adde l. 4.circa finem.*ſ.*e.*
d *Eclog.c.8.*
e Poteſt & illi qui plus adiicit, rurſus in diem quis adiicere: vt adimatur ſcilicet ei res vēdita, ſi alius adijciat: ídque ad tertiū vſque emptorē. *Synopſis eod. c.8.* Pactū addictionis in diem ſemel , iterum , ac ſæpius poteſt adiici.
† Collocare eſt addicere ei qui licitatione vicerit. ſic enim legendum eſt in *l.35.*ſ.*de minorib.* Varro 4. *de lingua.*ab eo præco dicitur locare quoad vſque res emitur , quoad in aliquo conſiſtit pretium. *Cuiac ad l.35.* Hoc verbum reperitur in *l.4. C.de vectigali.l. 1.l.5. C. de locat. præd. ciuil. l.10.*ȷ. *de ſponſalib. Cuia. ad d.l.5.*
f Vnitas pretij id efficit, vt integer contractus maneat : Quæ tota atque integra tantū emere volumus,ea pro parte nobis offerri non poſſunt.Nam vt indiuidua fuit ſtipulatio, ita præſtatio eſt.
g *adde l.47. in fine.*ſ.*de minorib.*
h Ex duobus ſociis rem cōmunem vendētibus & addicentibus in diem,vnus ex eis poteſt adijcere : atque ita cum tota re,etiā partem ſuam emere.*vt hic.* An idem in duobus ſocis emētibus? *v.de l.18.*ȷ.*eo.*
i ſecus ſi ſeparatim. *l.17.* ſ.*cō. diuid.l.41.de pig. l.17.*ſ.*de cōtr.em. l.89. §. 4.*ȷ.*de lega.2*
K Simulato cōtractu, à vero recedi non poteſt: vero iuſtoque cōtractu, à vero recedi poteſt.
l Simulatio ſubſtantiæ in hoc cōtractu, nō admittitur , ſed quantitatis.

4 ¶Empto-

4 ¶ Emptorem, qui meliorem condicionem attulerit, præter [a] corpus nihil sequitur, quod venierit.

5 ¶ Non tamen ideo, si tantundem pretium alius det, hoc ipso, quòd fructus [b] eum non sequantur, qui secuturi essent priorem emptorem, melior conditio videtur allata: quia non id agitur inter emptorem, & venditorem.

De morte venditoris ante adiectionem. 1. *Quid sit meliorem conditionem afferre.*

15. *Pomponius* libro 9. ad Sabinum

SI, prædio in diem addicto, antè diem venditor mortuus sit: siue post diem heres ei exsistat, siue omnino non exsistat, priori prædium emptum est: quia *melior condicio allata quæ domino placeat, intelligi non potest: cùm [c] is, qui vendat, non existat. quòd si intra diem adiectionis heres exsistat, melior condicio ei adferri potest.

1 ¶ Si [d] fundus in diem addictus fuerit, pluris, vt quædam ei [e] accedant, quæ non accesserint priori emptori: si non minoris sint hæres, quàm quo pluris postea fundus venierit: prior venditio valet: quasi melior condicio allata non sit, si minoris sint. Idémque æstimandum est, si dies longior pretij soluendi data fuerit: vt quæratur, quantum ex vsura eius temporis capi potuerit.

De fructibus & sumptibus.

16. *Vlpianus* libro 32. ad Edictum.

IMperator Seuerus rescripsit: Sicut fructus [f] in diem addictæ domus, cùm melior condicio fuerit allata, venditori restitui necesse est: ita rursus, quæ [g] prior, emptor medio tempore necessariò probauerit [h] erogata, de reditu retineri: vel, si non sufficiat, solui æquum est. & credo [i] sensisse principem de empti venditi [k] actione.

De duabus rebus, duabus separatim addictis

17. *Iulianus* libro 15. Digestorum.

CVm duo serui duobus separatim denis in diem addicti sint: & exstiterit, qui pro vtroque triginta det: refert [l], vnius precio decem, an singulorum quina adiiciat. secundùm superiorem adiectionem, is seruus inemptus erit, cuius pretio adiectio facta fuerit. secundum posteriorem adiectionem, vterque ad posteriorem emptorem pertinebit. quod si incertum [m] sit, ad vtrius pretium addiderit, à priore emptione nõ videbitur esse discessum.

De re addicta duobus sociis

18. *Africanus* libro 3. [n] Quæstionum.

CVm in diem duobus [o] sociis fundus sit addictus: vno ex his pretium adiiciente: etiam pro ipsius parte à priore venditione discedi, rectiùs existimatur.

Si præter rem in diem addictum alia quoque veneat.

19. *Iauolenus* libro 2. ex Plautio.

FVndo in diem addicto: si [p] postea pretium adiectum est, & venditor, alio [q] fundo applicito, eum ipsum

a Emptori cui plus adiiciẽti res addicitur, solum rei corpus addicitur: præter corpus rei nihil consequitur, *adde* .§.1.ʒ.*eodem*. *l*.6.ʒ.*eodem*.
b *vide l*.6.ʒ.*eodem*.
c *adde l*.3.ʒ.*eodem*. & morte finitur voluntas. nolle autem non dicitur qui velle non potest. *l*.4.ʒ. *de adquirend. hereditat*.
d Si de nouo res accesserit ei, qui plus adiicit, quæ res nõ minoris sit, quàm id quod ab ipso adiectum est, prior venditio non rescinditur. quemadmodũ & die longiore pretij soluendi concesso, non tanta capi vsura poterit, quanti est facta accessio, *Synop. Basil. eod.c*.11. 3. *Harmenopul*.3.§.111.
e *l*.19.ʒ.*eodem*.
f *vide l*.6.ʒ.*eo*.
g Fructus percepti per emptorem, meliore conditione oblata restituuntur venditori, ita primo eidem emptori restitui oportet, quod bona fide impenderit.
h necessarij sumptus restitui debent emptori cui res aufertur.
i Argumẽtum à Tituli dispositione. Ita lex quæque ad eam actioné erit referenda, de qua titulus ipse loquetur.
k sic dicitur empti venditi.
l cui duæ res venduntur, duplici precio hoc pacto *vt aliquid addatur ad pretium*, illius venditio resoluitur ad cuius pretium fuit additum: quòd si nõ apparet neutra. *vide l*.34.ʒ.*de ædilitio*. *l*. 29.ʒ.*de verborum obligatione*.
m Incertitudinis ratione, actus irritus efficitur.
n *vide Cuiac*. 3. *ad Afric. fol*.30.
o Duobus sociis ementibus, quibus res in diem communiter addicitur, vnus ex eis addicere potest, ac similiter cum tota re sua partem suam emere *vt hîc*: *adde l*.13.§.1.ʒ.*eod*.
p *Commodius hunc locum ita legemus*, si venditor alio fundo applicito, eum ipsum fundum posteriorj emptori addixit, & postea pretium adiectum est, & id si finè dolo malo fecit, priori emptori obligatus non erit: hac sententia, licèt venditor priori emptori fundum in diem addixerit, potest tamẽ venditor fundo ita vendito alium applicare, eóque ita applicato, nouum emptorem qui plus pretio adiiciat, quærere. Id inquam, potest venditor facere bona fide. In hac specie, id solùm intuendum est, an posteriori à venditore bona fide facta sit adiectio: sic enim videtur legendum in fine huius legis.
q *vt in l*.15.§ 1.ʒ.*eodem*.
r *subaudi* venditor.
s id est, à prima venditione videtur recessum esse.
t *ita videtur legendum*. an posteriori (*subaudi* emptori) à venditore bona fide facta sit adiectio: id est, id solum inspicimus, in hac hypothesi, an vẽditor bona fide fundo priori emptori vendito, fundum alium adiecerit, vt priorem melius venderet: si bona fide id fecerit, nullum dubium est, à priori venditione recessum esse.
u Prior emptor, cui in diem res addicta est à venditore, licèt ipsi venditori pretium rei soluerit, contra secundum emptorem (cui plus adiicienti res a venditore addicta est) agere non potest: nisi ei stipulanti venditor secundum ipsum emptor delegauerit. Cur prior emptorẽ in secundum experiri non potest? quia personalis actio fundum non sequitur
x nisi in subsidium, venditore non soluendo, *l*.2.3.4. *Cod. quandò fisc. vel priuat*.
y 19. *Ecloga* 3. *facit*. 2. *Paulus sentent*.13. & 4. *Cod*.54. *l* 1.
z id est, conuentione commissoria: ideo minus Latinè dicitur *pactum legis commissoriæ*. Duarenus. Lex enim est conuentio quæ contractui adiicitur. *Cuiac. hic*.
a Lex committitur, vt stipulatio committitur, cùm aduersus stipulationem aliquid factum est. Hæc pactio, olim & veteribus dicebatur fiducia. Est autem fiducia pignus, quod creditori mancipatur, aut in iure ceditur, ea lege, vt soluta ad diem pecunia remancipetur: non soluta, creditori pleno iure committatur, *vide Cuiacium apud Paul*. 2. *sentent*.13. Commissoriam dici idem author hîc notat, quòd qui in eam committit, in vniuersam venditionem committat. Ideóque statim atque hæc commissa lex est, hoc est, cùm per culpam emptoris, qui eam commisit, locum habere cœpit pactum, puta, elapso die in ea comprèhenso, statuere debet venditor. atque eligere, vtrum commissoriam exercere malit aduersus emptorem: an potius verũ preciũ petere: nec potest post electioné variare.
b in pignoribus id reprobatur, *l. fin. Cod. de pact. pig*.
c Quid: pignus potéstne lege cõmissoria contrahi, vt venditio? non potest: Pactũ legis commissoriæ in pignoribus reprobatur: ne fœneratorib⁹ grassandi via pateat. *l. vltim. Cod. de pactis pignorum*.

fundum posteriori emptori addixit, & id sine dolo malo fecit: priori emptori obligatus [r] non erit. nam quamuis non id tantùm, quod in diem addictum erat, sed aliud quoque cum eo venierit: tamen, si venditor dolo caret, prioris emptoris causa absoluta est [s]. id enim solùm intuendum est, an [t] priori venditori bona fide facta sit adiectio:

An detur actio priori emptori contra secundum.

20. *Papinianus* libro 3. Responsorum.

PRior [u] emptor post meliorem condicionem oblatam, ob pecuniam in exordio venditori dè pretio solutam, contra secundum emptorem, citra delegationem iure stipulationis interpositam, agere non potest [x].

DE [y] LEGE [z] COMMISSORIA [a], TIT. III.

Effectus.

Vlpianus libro 28. ad Sabinum.

SI fundus [b] commissoria lege venierit [c]: magis [d] est, vt sub condicione resolui [e] emptio, quàm sub condicione contrahi videatur [f].

De electione venditoris.

2. *Pomponius* libro 35. ad Sabinum.

CVm venditor fundi in lege ita [g] cauerit, *si ad diem pecunia soluta non sit*, "*vt*" *fundus inemptus* [h] *sit*: ita accipitur inemptus esse fundus, si venditor inemptum eum esse velit: quia [i] id venditoris causa caueretur. nam si [k] aliter acciperetur: exusta villa in potestate emptoris futurum, vt, non dando pecuniam inemptum faceret fundum, qui eius periculo fuisset.

3. *Vlpianus* libro 30. ad Edictum.

NAm legem commissoriam, quæ in venditionibus adiicitur, si volet, venditor exercebit. non [l] etiam inuitus [m].

Quæ actio datur venditori, resoluta venditione. 1. *De fructibus.* 2. *De electione venditoris.* 3. *De pacto, vt quanto minoris res vendetur, exigatur à priore emptore.* 4. *Quo casu locus est commissoriæ.*

4. *Idem* libro 32. ad Edictum.

SI fundus lege commissoria venierit, hoc est, *vt nisi intra certum diem pretium sit exsolutum, inemptus* [n] *fieret*: videamus, quemadmodum venditor agat tam de fundo, quam de his, quæ ex fundo percepta sint: itémque si deterior fundus effectus sit facto [o] emptoris, & quidem finita [p] est emptio. sed iam decisa quæstio est, ex [q] vendito actionem competere: vt rescriptis Im-

d sub condicione resolui & contrahi differunt, sub condicione contrahitur, quæ ab initio est condicionalis: sub cõdicione resoluitur, quæ initio pura est, exitu condicionalis.
e Illud omniũ longè vtilissimũ est, quæri: An ita resoluta venditione, venditor sit immunis à laudimiis domino ac patrono præstandis? Molineus, 1. *consuetud*.§. 23. *num*. 10. & *sequẽtibus*, tradit, vẽditione facta sub clausula resolutiua cadente in legẽ commissoriam, pecunia ad diẽ nõ soluta, resolui contractum. Ideóque omnia eius accessoria, & ab illo depẽdentia resoluta esse. Cõsequens esse, vt, eo casu, iura feudalia ex eodem contractu orta, exceptionis huius vel actionis opẽ resoluãtur. Hîc enim, per non solutioné, venditio ipso iure retro annulata est, & ad non causam redacta: quod idẽ Molineus confirmat, 2. *consuetud*.§ 55. *gloss* 1. *num*. 162. vbi *numero*. 165. 166.167. tradit, superiora intelligi, quando lex commissoria ad modicum tempus relata est: tunc enim non dicitur alienatum, quod breui reuertitur. Secus si in septennium vel amplius hæc lex sit concepta, tunc enim ex conditione tam insolenti fraus præsumitur, & aliud agi videtur, vt dominus directus toto decennio, nec tutè retrahere possit, nec vllo modo laudimia petere. tunc statim & semel iura dominicalia deberi de venditione, non de resolutione. Quid si laudimia per errorẽ soluta? an repetentur? *v. quæ notaui ad l*.4. *Cod. de pactis inter empt*.
f *l*.2.§.3.ʒ. *pro emptore* interim tamẽ est pura. *Loriot. hic*.
g De formula legis commissoriæ, *adde l*.1. *l*.2. *Cod. de pact. pignor*. 1. *Feudor*.27. & 2. *Tit*.51.§.6
h ἀναγοραστὸς *Synop*.19. *Tit* 3.*c*.1. Inempti verbum solemne in lege commissoria, *l*.4. *l*.5. *l. vlt*.ʒ.*eod*. *Æmil*.ʒ.*de minor. sed Celsus* § *si fundus* ʒ.*de cõtr empt*. *l*.2. *si duob*.§.1.ʒ. *de diuers. & temp. præscript*. *l. traiectitiæ*.ʒ. *de obligat*. vt & Inuenditi vox. *l. vltim*.§.1. *C*. *de rescindenda vendit*. Sed & illud vsitatum, vt res redderetur, si displicuisset, *l*. 6. ʒ. *de rescindenda*. si contractus rescindatur. *Synopsis Basilic*.19. *Titul*.3. Idem dicendum est, si aliis verbis directis (lex enim nudis verbis non est imponenda, *l*.2. *Cod commun de legat*.) ita conuentum fuit, *res habeatur pro infecta*, vel res *sit inempta*. Vtrũque enim verbum est directum. consequenter idem est si sint verba importantia executionem facti. Talia enim præsupponunt resolutionem ipso facto: vt si ita conuentum sit, *venditorem posse sine ministerio iustitiæ se reinsinuare*, id est, reassumere, possidere & frui propria authoritate. Idem dicendum, si ita venditio sit concepta, *si ad diem pecunia non soluta sit, alteri vendere mihi licebit*: quia expresso effectu, pariter ipsum efficiens censetur expressum. vt hinc cõstet hæc verba, *si inemptus*, nõ esse formalia, cùm sufficiat, quæcumque importantia resolutionem contractus ipso iure *Molineus* 1. *consuetud*.§. 23. *numero* 10. & *sequentibus*.
i *vide l*.6. *Cod. de legibus*.
k Interpretationes absurdæ vitandæ.
l Si venditor legẽ cõmissoriã non exercet inuitus: ea vti liberum est venditori. Pactũ legis cõmissoriæ adiicitur gratia creditoris.
m aliàs quod in fauorem eius introductum fuisset, in eius iniuriam retorqueri iniquum fuerit, *l*. 6. *Cod. de legibus*. volens tamen ei renunciare potest. *l. penult. Cod. de pactis*
n *vide l*. 2.ʒ.*eod*.
o *v. l*.6.§.1.ʒ. *de seruis exportandis*.
p lex enim commissoria non facit conditionalem emptionem, sed eam resoluit. *Baldus*.
q Lege commissoria venditioni adiecta, & emptore intra statutum tempus pretiũ non soluente, finita intelligitur emptio *vt* ʒ. Rem autẽ ipsam, rei fructus, damna rei illata ab emptore venditor repetit actione ex vendito, *vt hic*: Quid si partem pretij emptor venditori numerauit? fructus lucratur eo casu. §.1.ʒ.*eod*. & ita obtinuisse refert Romanus, *singulari*.538.540.

a *l.6.§.1.ff.de contrahend empt.l.3.Cod de pactis.inter empt.*
b Nota humanum esse, emptorem fructus lucrari, si pretij partem perdiderit. Quid si partem pretij intulit & nullos fructus percepit? partem amittit. Est igitur lex commissoria odiosa.
c Lege commissoria statim vti debet venditor:statim,inquam, seu cùm primum lex ipsa commissa est.
d Commissoriam elegit, qui pretij vsuras petiit aut percepit. ideóque huiusmodi petitione cõmissoriæ renuntiare videtur, *vl.4. Cod.de pactis inter empt.*
e Variatio regulariter prohibita *l.7.ff.eodem* quia electione ius est quæsitum emptori, quòd variatione venditoris interuerti illi nequit, *vide l. 20.ff. de optim.legat.*
f Cõsueta adiici contractibus, nõ præsumi adiecta si aliquid adiiciãt obligationi, hic notat Baldus. *add. l. vltim. Cod. de fideiussor. l. sciendum ff. de verbor. obligat.*
g *l.6.§.1.ff. de contrahend.empt.*
h Lege cõmissoria qui vult se liberare emptor intra statutum solutioni tempus, solutionem offerre debet: neque exigitur vt à venditore, solutionis nomine interpelletur cum primũ ad diem statutum solutum pretiũ non est, statim venditio committitur, & fit irrita, neque cõualescit oblato postea pretio, nisi oblatũ accipiat vẽditor, vel nõ oblatum petat. *l.6.l.7.ff.eod.*
i dies enim interpellat *vt hic*, & in eo qui debet sub pœna *l. 12.Cod de contrahend. & commit. stipul.* vel vsuris *l. 9. §. vltim.ff.de vsuris*, vel ex causa emphyteuseos *l. 2. circa finem Cod. de iure emphyteutico*: eodem modo iudex non petenti appellanti apostolos dare debet, *l.6.in fin. Cod de appellationibus.*

peratoris Antonini, & Diui Seueri declaratur.

1 ¶ Sed, quod ait Neratius, habet rationem: vt interdum fructus emptor lucretur, cùm [a] pretium, quod numerauit, perdidit. igitur sententia Neratij tunc habet locum, quæ est humana, quando empto aliquam partem pretij dedit [b].

2 ¶ Eleganter Papinianus libro tertio responsorum scribit: statim [c] atque commissa lex est, statuere venditorem debere, vtrùm commissoriam velit exercere, an potiùs pretium petere. nec posse, si commissoriam elegit [d], postea variare [e].

3 ¶ In commissoriam etiam hoc solet [f] conuenire: *vt si venditor eundem fundum venderet, quanto [g] minoris vendiderit, id à priore emptore exigat.* erit itaque aduersus eum ex vendito actio.

4 ¶ Marcellus libro vicesimo dubitat, commissoria vtrùm [h] tunc locum habet, si interpellatus non soluat, an verò si non obtulerit. & magis arbitror, offerre [i] eum debere, si vult se legis commissoriæ potestate soluere, quòd si [k] non habet, cui offerat: posse esse securum.

De fructibus.

5. *Neratius* libro 5. Membranarum.

Lege fundo vendito dicta, *vt* [l], *si intra certum tempus pretium solutum non sit, res inempta sit*: de fructibus [m], quos interim emptor percepisset hoc agi intelligendum est, vt emptor interim eos sibi suo quoque iure perciperet, sed si fundus reuenisset [n]: Aristo existimabat, venditori de his iudicium in emptorem dandum esse: quia nihil [o] penes eum residere oporteret ex re in quá fidem [p] fefellisset.

De resolutione emptionis: & eo, quod datum est à venditore. 1. De accessionibus. 2 De tacita renunciatione.

6. *Scæuola* libro 2. Responsorum.

De lege commissoria interrogatus ita respondit, si per emptorem factum sit, quominus legi pareretur, & ea lege venditor velit fundos inemptos fore, & id, quod arrhæ [q] vel alio nomine datum esset, apud venditorem remansurum.

1 ¶ Idem respondit, si ex lege inempti sint fundi, nec [r] id, quod accessurum dictum est, emptori deberi.

2 ¶ Post [s] diem lege commissoria comprehensum, venditor partem reliquæ pecuniæ accepit. respondit, si [t] post statutum diem reliquæ pecuniæ, venditor legem dictam non exercuisset, & partem reliqui debiti accepisset, videri recessum à commissoria.

7. *Hermogenianus* libro 2. iuris Epitomarum.

Post diem commissoriæ legi præstitutum, si [u] venditor precium petat, legi commissoriæ renunciatum videtur. nec variare [x], & ad hanc redire potest.

De emptore qui ex iusta causa non soluit.

8. *Scæuola* libro 7. Responsorum.

Mulier fundos Gaio Seio vendidit, &, acceptis arrhæ [y] nomine certis [z] pecuniis, statuta sunt tempora solutioni reliquæ pecuniæ. quibus si non paruisset, emptor pactus est [a], *vt arrham perderet, & inemptæ [b] villæ essent*. die statuto emptor testatus est, se pecuniam omnem reliquam paratum fuisse exsoluere, & saculum cum pecunia signatorum [c] signis obsignauit, defuisse [d] autem venditricem, posteriore autem die nomine fisci testatò [e] conuentum emptorem, ne [f] antè mulieri pecuniã exsolueret, quàm fisco satisfaceret. Quæsitum est, an fundi non sint in ea causa, vt à venditrice vindicari debeant ex conuentione venditoris. Respondit, secundùm ea, quæ proponerẽtur, nõ † cõmisisse in legẽ venditionis emptorem.

k ei non imputabitur, neque dicetur lex esse commissa. *vide l.vltim in fin.ff.eod. l.cum quidam, § si pupillo.ff.de vsuris: l.si reus.ff.de procurat.*
l ea lex est commissoria *l. 2.ff.eodem.*
m Fructus, dum legis commissoriæ tempus exspectatur, sunt emptoris: lege commissa, restituendi sunt venditori. Resoluto contractu, fructus restituendi sunt venditori, *vide l.6.ff.de in diem* addi vbi dixi.
n Reuenire dicitur res, quæ reuertitur.
o *excipe l.4.§.1.ff.eodem.*
p Fidem qui fefellit, omni comendo indignus est.
q Commissoria electa à venditore, emptor, quod arrhæ aut pretij nomine dedit, amittit. *l. 4.ff.eodem. vt hic: facit l.25.in princip.ff.de petit.heredit.*
r Ratio? nempe ius esse, vt cum rescissa sit in principali emptio, non teneat in accessorio.
s Præsumitur venditor remittere legem commissoriam emptori, cum ab eo post diem statutum solutionis, solutionem seu rei pretium recipit *vt hic*: Eadem ratione remitti legem commissoriam vasallo, si post statutum tempus hominium à vasallo recipiat dominus.
t *vide l.4.Cod.eodem.*
u *vide l.4.Cod.de pactis intre empt.*
x *vide l.4.§.2 in fin.ff.eodem.*
y Arrhæ nomine interdum certa summa, *vt hic*: interdum etiam annulus dabatur, *l.11.§.6.ff. de actione empti.*
z *l.vltim.Cod.quando liceat ab emptione.*
a *l.1.Cod.de pactis interempti.*
b vide quæ scripsi ad *l.2.ff.eod.*
c vide quæ notaui ad *l.39.ff.de solutionibus.*
d *l.4.in fin.ff.eodem.*
e Protestatio facta per iudicem vel officialem, debitori, *ne soluat* creditori, excusat eum, ne in moram incidat. Quid si à priuato? idem videtur, si iusta causa inhibendi fuerit, *l.4.in fin.Cod. quæ res pignori l.3. Cod. de nouationibus.* aliàs, nõ ita valet facta protestatio, vel inhibitio *l.4.ff.de Publiciana.l.27.ff.de constituta.*
f dixi *ad Authenticam sed iam l.11.Cod.depositi.*
† quia per eam non stetit quominus antea soluerit, *l. 23. circa finem ff.de obligat & actionibus.*
g ¶4. *Cod 39. Ecloga 19. titul.4.*

DE HEREDITATE [g], VEL actione vendita.

TIT. IIII.

De hereditate quæ non est.

Pomponius libro 9. ad Sabinum.

Si hereditas venierit eius, qui viuit [h], aut nullus [i] sit: nihil esse acti: quia in [k] rerum natura non sit, quod venierit.

De satisdatione à venditore hereditatis præstanda. 1. Quo tempore spectatur quantitas hereditatis. 2. De hereditate testatoris, & impuberis. 3. De eo quod ad venditorem hereditatis, vel ad eius heredem peruenit. 5. Vel ob eorum dolum, aut latam culpam non peruenit. De re deperdita aut diminuta. 6. De eo quod seruus filiúsve venditoris defuncto debuit. 7. De indebito quod heres exegit, vel soluit. 8. De obligationibus, & actionib9 hereditariis, vel ab herede cõstitutis. 9. De lucro & dãno. 10. De re hereditaria ab herede vendita. 11. Si quid absit venditori hereditatis, vel non. 12. De seruo excepto sine peculio. 13. Vel cum peculio. 14. De ædibus quarum nomine damni infecti promissum fuerat, exceptis. 15. De venditore hereditatis, qui emptori successit, & eius hereditatem vendidit. 16. De vectigalibus & tributis. 17. De impẽsa funeris. 18. De eo qui vendit hereditatem debitoris sui. 19. De seruitutibus. 20. De venditore obligato propter hereditatem.

2. *Vlpianus* libro 49. ad Sabinum.

Venditor hereditatis satisdare [l] de euictione [m] non debet: cùm id inter ementem, & vendentem agatur, vt neque [n] amplius, neque minus iuris emptor habeat, quàm apud heredem futurum esset. planè de [o] facto [p] suo venditor satisdare [q] cogendus est.

1 ¶ In hereditate vendita vtrùm ea quantitas spectatur, quæ fuit mortis tempore: an ea, quæ fuit, cùm aditur hereditas: an ea, quæ fuit, cùm hereditas venumdatur, videndum erit. & verius est, hoc esse seruandum, quod actum est. plerumque autem hoc agi videtur, vt quod ex hereditate peruenit in [r] id tempus, quo venditio fit, id videatur venisse.

2 ¶ Illud potest quæri, si etiam impuberi sit substitutus is, qui vendidit hereditatem testatoris, an etiam id, quod ex impuberis hereditate ad eum, qui vendidit hereditatem, peruenit, ex empto actioni locum faciat. & magis est, ne [s] veniat: quia alia [t] hereditas est. licèt enim vnum testamentum sit: alia tamen, atque alia hereditas est. planè si hoc actum sit: dicendum erit, etiam impuberis hereditatem in venditionem venire: maximè si iam delata impuberis hereditas est.

4 ¶ *Peruenisse* [u] ad venditorem hereditatis quomodo videatur, quæritur. & ego puto, antequàm quidem corpora rerum hereditariarum nactus venditor fuerit, hactenus videri ad eum peruenisse, quatenus [x] mandare potest earum rerum persecutionem, actionésque tribuere. enim verò vbi corpora nactus est, vel debita exegit: pleniùs [y] ad eum videri peruenisse. Sed & si rerum venditarum ante hereditatem venditam pretia fuerit consecutus: palam est ad eum pretia rerum peruenisse. Illud tenendum est, cum [z] effectu videri peruenisse, non prima ratione. idcirco, quod [a] legatorum nomine

h viuentis hereditas non est, *vt hic & leg.1.ff.pro herede.*
i aut nullius sit, *Halo.* puto legendũ esse, aut quę nulla sit, *ex l.7.& l.8.ff.eod.* quod etiam extrema huiusce legis verba innuunt.
k Quod in rerũ natura est, aut esse non potest, vendi non potest.
l id est, cauere fideiussores dare: nam neque aliàs venditor de euictione dat fideiussorem.
m Euictionem emptori nõ præstat hereditatis venditor: de facto tamen suo satisdat, *vt hic*: Cur non præstat euictionẽ? quia quoties hereditas venditur, id tacite agitur inter emptorem & venditorem, vt ius omne venditoris penes emptorem sit, *vt hic.*
n *l.23.ff eodem.l. 5.Cod ead. l. 95.ff. de legat.3.*
o De facto suo satisdare, *de ses faits & promesses. adde l. de tuo ff.mandati.*
p *vide l. 9.ff. mandati.*
q repromittere. Repromissionis verba illa sunt, Quanta pecunia ex hereditate &c. *vide l. 50.ff.de verb obligat. v. Cuiac.2.obseruat.30.* venditor enim etsi præstare debeat hereditatem esse, & se heredẽ esse: si quid tamen ex corporibus hereditariis euincatur, vt eo nomine cauere nõ debet, ita nec eo nomine tenetur, quoniã hoc agitur, vt id ex ea tantùm venditione emptor habeat, quãtum habiturus foret venditor. *Cuiac. ibid.*
r Tempus contractæ venditionis hic inspicitur: at non mortis defuncti, aut aditæ hereditatis. *vt.l.69.l.77.ff de contrah.empt.* In hereditatis venditionem veniunt, non ea tantùm quæ fuerunt mortis vel aditionis tempore, sed etiam ea quæ post mortem aut aditionem accesserunt. Quid si heredis facto quid decesserit, ante factam vẽditionem: puta venditum sit, donatũ? pretiũ eius præstare debet. Ex his apparet, in inquirenda quantitate hereditatis ita vẽditionis tempus spectari, vt accessiones hereditatẽ augeant, decessiones heredis facto contingentes non diminuant: quod in ponẽda ratione legis Falcidiæ non obseruatur, in qua mortis tempus inspicitur: nec vel accessionibus augetur, vel decessionibus minuitur hereditas. Tempus quidẽ mortis, hoc etiam casu vel saltem aditionis spectari conueniebat, vt in lege Falcidia: sed ideo venditionis tempus inspicitur, quia plerumque id inter venditorẽ & ementem agi videtur. *Cuiac. ibid.*
s venditor hereditatis, ius substitutionis quod habet in ea hereditate, in dubio non intelligitur vendere. Cur non intelligitur vendere? quia alia est hereditas. Quid si hoc actum sit vt veniret? vẽdita censebitur, maximè si cum debita impuberis hereditate venierit, *vt hic.*
t Hereditas substitutione delata, nõ est hereditas testatoris, sed instituti: alia est à testatoris hereditate, licèt vno testamento sit delata.
u l.17.ff.*quod metus, l.23.§.1.ff.de pet.hered. l.171.ff de verb.signif.*
x *l.51.in fin.ff.de pecul.* Peruenisse res ad aliquem videtur, si eius persecutionem & actionẽ mandare potest.
y Peruenisse pleniùs seu cum effectu ad aliquem res videtur, cuius corpus ipsum possessor nactus est, *vt hic*, aut si pretium rei nactus sit, *vers. sed etsi.ff.eod.* Minus plene, qui rei persecutionẽ & actionẽ tantũ mandare potest, *ff.eodem.*
z Peruenisse cum effectu res dicitur, cuius corpus aut pretiũ ad aliquem peruenit: citra effectum, si persecutio aut actio *l.164.in fin.ff.de verb.signific.*
a Peruenisse id ad heredem non videtur, quod alij restituere coactus est, titulo vel legati vel mutui, vel alterius oneris hereditarij, *l.165.ff.de verbor.signific.*

quis

a Hereditatis venditor, si quid ante venditionem ipsius hereditatis ex eadem donauerit, rei ita donatæ pretium emptori præstare cogitur.
b Hereditatis venditoris heres etiam tenetur emptori in omne quod ad eum peruenit, aut quandocunque peruenerit restituere, *vt hîc:* Imo & id quod dolo malo ad eos non peruenerit.

quis præstitit, non videtur ad eum peruenisse: sed & si quid æris alieni est, vel cuius alterius oneris hereditarij: peruenisse meritò negabitur. Sed & rerum ante venditionem donatarum [a] pretia pæstari, æquitatis ratio exegit.

4 ¶ Non tantùm autem, quod ad venditionem hereditatis "peruenit," sed & quod [b] ad heredem eius ex hereditate peruenit, emptori restituendum est, & non solùm quod iam peruenit, sed & quod quandoque peruenerit, restituendum est.

5 ¶ Sed & si quid dolo malo eorum factum est, quo [c] minùs ad eos perueniat, & hoc emptori præstandum est. fecisse [d] autem dolo malo, quo minùs perueniat, videtur: "siue "alienauit aliquid, vel etiam acceptò quem liberauit: vel id egit dolo malo, ne [e] de hereditate adquireretur, vel ne possessionem adipisceretur, quam [f] posset adipisci. ¶ Sed & si non dolo malo, sed lata [g] culpa admiserit aliquid: vtique tenebitur. ¶ Deperdita [h] autem, & diminuta sine dolo malo venditoris, non præstabuntur.

6 ¶ Illud quæsitum est, an venditor hereditatis [i] ob debitum à filio suo, qui in potestate eius esset, seruóve, ei, cuius hereditatem vendidisset, præstare [k] debeat emptori. & visum est, quidquid dumtaxat de peculio filij, seruíve, aut in suam rem versum inueniatur [l], præstare eum debere.

7 ¶ Solet quæri, an, & si quid lucri occasione hereditatis venditor senserit, emptori restituere id debeat. & est apud Iulianum [m] hæc quæstio tractata libro sexto digestorum. & ait, quod non debitum exegerit [n], retinere heredem: & quod non debitum soluerit [o], non reputare. nam hoc seruari, vt heres emptori non præstet, quod non debitum exegerit: neque ab eo consequatur, quod non debitum præstiterit. Si autem condemnatus præstiterit: hoc solum heredi sufficit, esse eum condemnatum [p] sine [q] dolo malo suo: etiam si maximè creditor non fuerit is, cui condemnatus est heres. quæ sententia mihi placet.

8 ¶ Non solùm autem hereditarias actiones, sed [r] etiã eas obligationes, quas ipse heres constituit, dicendum erit præstari emptori debere. itaque & si fideiussorem acceperit ab hereditario debitore: ipsam hãc actionẽ, quam habet heres, præstare "emptori" debebit. sed & si nouauerit, vel in iudicium deduxerit actionem, præstare debebit hanc ipsam actionem, quam nactus est.

9 ¶ Sicuti lucrum omne ad emptorem hereditatis respicit, ita [s] damnum quoque debet ad eundem respicere.

10 ¶ Denique si rem hereditariam heres vendiderit, ac per hoc fuerit condemnatus: non habet contra emptorem actionem: quia nõ [t] ideo condemnatur, quòd heres esset, sed quod vendiderit. Sed si pretium rei distractæ emptori hereditatis dedit: videamus, an locus sit ex vendito [u] actioni. & puto esse.

11 ¶ Siue ipse venditor dederit aliquid pro hereditate, siue procurator eius, siue alius quis pro eo, dum negotium eius gerit: locus erit ex vendito actioni: dummodo aliquid absit [x] venditori hereditatis. cæterùm si nihil absit venditori: consequens erit dicere, non competere ei actionem.

12 ¶ Apud Iulianum scriptum est, si venditor hereditatis *exceperit seruum sine* [y] *peculio*, & eius nomine cum eo fuerit actum de peculio, & in rem verso, id dumtaxat eum consequi, quod [z] præstiterit eius peculij nomine, quod emptorem sequi debeat: aut quod in rem defuncti versum est. his enim casibus æs alienum emptoris soluit. ex cæteris causis suo nomine condemnatur.

13 ¶ Quid ergo, si *si seruum cum* [a] *peculio exceperit* venditor hereditatis, conuentúsque de peculio præstitit? Marcellus libro sexto digestorum, non petere eum, scripsit: si modo hoc actum est, vt, quod superfuisset ex peculio, hoc haberet. at si contra actum est: rectè repetere [b] eum posse, ait: si verò nihil expressim inter eos conuenit, sed tantummodò peculij mentio facta est: cessare ex vendito actionem constat.

14 ¶ Si venditor hereditatis *ædes sibi exceperit*, quarum nomine damni infecti promissum fuerat: interest, quid acti sit. nam si ita excepit, vt damni quoque infecti stipulationis onus sustineret: nihil ab emptore consequeretur. si verò id actum erit, vt emptor hoc æs alienum exsolueret: ad illum onus stipulationis pertinebit si non apparebit, quid acti sit: verisimile [c] erit, id actum, vt eius quidem damni nomine, quod [d] ante [e] venditionem datum fuerit, onus ad emptorem, alterius temporis ad heredem pertineat.

15 ¶ Si Titius Mæuij hereditatem Seio vendiderit, & à Seio heres institutus, eam hereditatem Attio vendiderit: an ex priore venditione hereditatis cum Attio agi possit? & ait Iulianus *, quod venditor hereditatis petere à [f] quolibet extraneo [g] herede potuisset, id [h] ab hereditatis emptore consequatur. & certè si Seio alius heres extitisset: quidquid venditor Mæuianæ hereditatis nomine, præstitisset, id ex vendito actione consequi ab eo potuisset. nam & si duplam hominis à Seio stipulatus fuissem, & ei [i] heres exstitissem, eámque hereditatem Titio vendidissem: euicto homine, rem à Titio seruarem.

16 ¶ Si quid, publici [k] vectigalis nomine, præstiterit venditor hereditatis: consequens erit dicere, agnoscere emptorem "ei" hoc debere. namque hereditaria [l] onera "etiam "hæc sunt. & si fortè tributorum nomine aliquid dependat: idem erit dicendum.

17 ¶ Quòd si, funere facto, heres vendidisset hereditatem: an impensam funeris ab emptore consequatur? & ait Labeo, emptorẽ impensam funeris præstare debere: quia & ea inquit impensa hereditaria [m] est. cuius sententiam & Iauolenus putat veram, & ego arbitror.

18 ¶ Cùm quis debitori suo heres exstitit, confusione [n] creditor esse desinit. sed si vendidit hereditatem: æquissimum videtur, emptorem [o] hereditatis [p] vicem [q] heredis obtinere, & idcirco teneri venditori hereditatis, siue, cùm moritur, testator debuit, quamuis post mortem debere desiit, adita à venditore hereditate: siue quid in diem debeatur: siue sub condicione, & postea condicio exstitisset. ita tamen, si eius debiti aduersus heredem actio esse poterat: ne fortè etiam ex his causis, ex [r] quibus cum herede actio non est, cum emptore agatur.

19 ¶ Et si seruitutes [s] amisit heres institutus, adita hereditate ex vendito poterit experiri aduersus emptorem, vt seruitutes ei restituantur.

20 ¶ Sed & si quid venditor nondum præstiterit, sed quoque [t] nomine obligatus sit propter hereditatem: nihilominùs agere potest cum emptore.

De pecunia à venditore hereditatis exacta & perdita

3. *Pomponius* libro vigesimoseptimo ad Sabinum.

SI venditor hereditatis exactam pecuniam, sine [u] dolo malo, & culpa, perdidisset: non placet eum emptori teneri.

Quid præstat venditor nominis.

4. *Vlpianus* libro trigesimosecundo ad Edictum.

SI [x] nomen [y] sit distractum, Celsus libro nono digestorum scribit, locupletem [z] esse debitorem, non debere præstare: debitorem [a] autem esse præstare nisi aliud conuenit.

5. *Paulus* libro 33. ad Edictum.

c *vide l.4.ÿ. rerum amotar.*
d Dolo malo efficit ne res ad se peruenerit. qui alienas acceptò liberat, nõ adquirit hereditatẽ quam potest, aut non adipiscitur possessionẽ quam potest adipisci.
e Adquirendi occasionem omittere, dotis species; vide tamen *l.134.ÿ. de regulis iuris.*
f *l.7.§.3.s. de tributoria, l.44.s. mandati.*
g Hereditatũ venditor latam culpam præstat in non adquisitis. Est verò lata culpa, dolo proxima.
h Hereditatũ venditor, non præstat emptori res deperditas, aut deminutas sine dolo suo.
i Si creditor filij patrem heredem scripsit, & is porro hereditatem vendiderit, emptori de peculio tenebitur, quod fuit venditionis tempore. *l.37.s. de peculio.*
k Præstandi verbum solemne est stipulationis emptæ & venditæ hereditatis & actionis ex empto, *dixi in l. penultim.ÿ. eod.*
l id est, versum durat. *vide l.10.§.6.s. de in rem verso.*
m *l.20.§.18. in fin. s. de petit. hereditat.*
n vẽditor hereditatis id quod indebitum exegit emptori non præstat: & breuiter iniusta lucra emptori non restituit.
o venditor hereditatis id qđ indebitum soluit, emptori nõ imputat, *vt hîc:* nisi sine dolo suo condemnatus, & sententiæ iudicij coactus indebitum soluerit, *vers. sin autem cõdemnatus.* ita Iniusta sententia in causa hereditatis venditæ lata, nocet emptori, at non venditori. hoc ideo, quòd omne periculum hereditatis ad emptorem pertineat.
p Fideiussorem condemnatum indebitum soluere, id à reo principali posse repetere, hoc ex loco notant.
q aliud si dolo. *§.10.ÿ. eod.*
r venditor hereditatis emptori non solùm actiones in hereditate repertas cedere debet, sed etiam actiones proprias ex suo ac proprio facto competentes. *Baldus:* vt si quid constituit, nouauit, in iudicium deduxit.
s Lucri & damni par ratio. *vide l.55. in fin. s. pro socio, l. fin. Cod. de furtis.*
t *§.7. in fin. s. eodem.*
u Hereditatis emptor quemadmodum seu quibus casibus teneatur eiusdem hereditatis venditori.
x putà, quòd sit obligatus. *§. vltim.ÿ. eod.*
y Hereditatis venditor qui seruum excipit sine peculio, quidquid actione de peculio, serui nomine alij præstiterit, ab emptore hereditatis recuperat.
z aut venditor soluit pro onere quod sequi debet emptorem, & repetit: aut pro onere quod sequi ipsum venditorem debet, & non repetit.
a Hereditatis venditor qui seruum excipit cum peculio, quatenus onera peculij agnoscit, eatenus non repetit ab emptore quidquid ei venditor hereditatis soluit pro onere: quod emptorem sequitur, id ab emptore potest repetere: quod pro re ad suum & proprium onus pertinet, id non repetit, *vt hîc:*
b ¶ nam quæ dubitationis tollendæ causa contractibus inseruntur, ius commune non lædunt *l.56. in princ p.s. mandati.*
c Verisimilitudo in interpretationibus maximè spectanda.

d *vide l.1. in fin. Cod. de periculo.*
e Damnum ante & post vẽditionem contingens an & quando periculo sit emptoris vel venditoris?
f Hereditatis emptor id venditori præstat, quod extraneus heres præstaret.
g cui hæreditatem non vendidisset.
h Hinc collige, defunctum, si vẽditori quid debuit, hoc ab emptore posse repetere, & vẽditorem hæreditatis ea dumtaxat bona alienare, quæ in hereditate fuerũt, non ea autem transferre, quæ sibi debita fuerunt à defuncto. Ea igitur ab emptore hereditatis petere potest, non minus quàm à quouis herede.
i *leg. 48.ÿ. ad l. Falcidiam.*
k Hereditatis venditor, quæ vectigalia ac tributa soluit, ab emptore repetit.
l vectigalia & tributa, inter onera hereditaria numerantur, *facit l.42.s. de pactis. adde l.45.ÿ. de condict. indebit.*
m vel ideo, quòd qui in funus impendit, contrahere videtur cum defuncto, nõ cum herede, *l.1.s. de religiosis.*
n *l.95.ÿ. de solut. l.7. Codice de pactis.*
o Item fideicommissarius cui restituta est hereditas vicem heredis obtinet, *l. filius.§.1.s. quod cum eo. vide l.1.§.1. l. quia perinde, §.1.ÿ. ad Trebell.*
p qui alius est ab emptore bonorum, de quo Caius & Imperator *in institutionibus.* bonorum enim emptor est eorum quæ distrahunt creditores.

q Hereditatis emptor vicem heredis obtinet, *vt hîc: & l.9. in fin. s. commun. prædior.* Imò non obtinet, *l.2. Codic. eodem l. aeris, Cod. de donat.*
r putà delictis. *§.1. Institut. de perpet. & temporalibus*
s quæ debebatur à prædio hereditario, prædio venditionis hereditatis, *l.9.s. commun prædiorum.*
t emptor hereditatis (vtpote quasi heres) quemcunque eiusdem hereditatis fideiussorem tenetur liberare. Ergo & ipsum venditorem eiusdem hereditatis, si hereditatis nomine fideiusserit, *§.15.s. eodem.*
u *l.2.§.7. in fin. s. eodem.*
x incipit tractare de huius tituli altera parte.
y An quodcunque? an iniuriarum? sic videtur. quia (licèt non transmittatur ad heredes ante litis contestationem quòd ea non sit in bonis, *leg.28. ÿ. de iniuriis:* & post ipsam contestationem sit res litigiosa: ideóque nullo actu in alium transmissibilis, *leg. 2. Cod. de litigiosis*) eam proponimus per nos & per alios, talem actionem cedere possumus, *argument. leg.17.§.20.ÿ. de iniuriis Accurs.*
z emptori nominis, de periculo in substantia non in qualitate venditor tenetur, *l.5.ÿ. eod. l.7.§. vltim.ÿ. de euict. l.4.§.6.ÿ. de doli mali except.*
a Nomen qui vendit, debitorem præstare cogitur: at non idoneum debitorem nisi aliud conuenit.

a Creditor impropriè dicitur cui exceptio potest obiici. *leg. vel obligatus ȷ. de liberali.* b Nomine certę summæ venditum, ad eam summam quæ dicta est, præstari debet.
c Nomen incertæ summæ vendito, nomen aliquod est præstandum: quod si nullum sit nomen, venditor quantũ emptoris interest, præstat.

ET quidem sine[a] exceptione quoque, nisi in contrariũ actum sit. seu, si certæ [b] summæ debitor dictus sit, in eam summam tenetur venditor si incertæ [c], & nihil debeat: quanti[d] intersit emptoris.

6. *Idem* lib.5. Quæstionum.

EMptori nominis etiam [e] pignoris persecutio præstari debet: eius quoque, quod postea [f] venditor accepit. * nam beneficium[g] venditoris prodest emptori [h].

De hereditate quæ non est, vel non ad venditorem pertinet.

7. *Idem* lib.14. ad Plautium.

CVm hereditatem aliquis vendidit: esse [i] debet hereditas. vt sit emptio. nec[k] enim alea emitur, vt in venatione, & similibus[l]: sed res, quæ si non est: (non) contrahitur emptio: & ideo pretium, condicetur.

8. *Iauolenus* lib.2. ex Plautio.

QVòd si nulla hereditas ad venditorem pertinuit, quantum emptori præstare debuit, ita distingui oportebit: vt si est quidem aliqua hereditas, sed ad venditorem non pertinet, ipsa æstimetur, si nulla est, de qua actum videatur, pretium[m] dumtaxat, & siquid [n] in eã rem impensum est, emptor à venditore consequatur.

9. *Paulus* lib.33. ad Edictum.

ET si[o] quid emptoris interest.

10. *Iauolenus* lib.2. ex Plautio.

QVòd [p] si in vẽditione hereditatis id actum est, *si quid* [q] *iuris esset venditoris, venire, nec postea quidquam præstitum iri*: quamuis ad venditorem hereditas nõ pertinuerit: nihil tamen "eo" præstabitur: quia id actum esse manifestum est, vt, quemadmodum emolumentum negotiationis, ita periculum ad emptorem pertineret.

11. *Vlpianus* lib.32. ad Edictum.

NAm hoc[r] modo admittitur esse venditione m. *si qua sit hereditas, est tibi empta*: & quasi[f] spes [t] hereditatis. ipsum enim incertum[u] rei veneat, vt in retibus [x].

12. *Gaius* libro decimo ad Edictum Prouinciale.

HOc autem sic intelligendum est: nisi sciens [y] ad se non pertinere, ita vendiderit. nam tunc ex dolo tenebitur.

13. *Paulus* lib.14. ad Plautium.

QVòd si [z] sit hereditas?" etsi non ita conuenit, *vt, quicquid* † *iuris haberet venditor, emptor haberet*: tunc heredem se esse, præstare debet. illo verò adiecto: liberatur venditor, si ad eum hereditas non pertineat.

De nomine filijfam. 1. *De reb. hereditariis, & quantitate hereditatis.*

14. *Idem* lib.33. ad Edictum.

QVi filiifamilias nomina vendidit: actiones [a] quoque [b], quas cum patre [c] habet, præstare debet.

1 ¶ Si hereditas venierit, venditor res hereditarias tradere [d] debet. quanta [e] autem hereditas est, nihil interest.

15. *Gaius* libro decimo ad Edictum Prouinciale.

NIsi de substantia eius adfirmauerit [f].

d *adde l.9. in f. ȷ. eo.*
e Pignus persequi potest, qui nomen emit. *l.6. l.7. Cod. de obligat.* Emptori nominis cedi actio aduersus fideiussoré debet. Cui personalis ceditur, eidem cedi debet & hypothecaria. *
f sine cessione hypothecaria non transit in emptorem, quæ à venditore quæsita est post vẽditionem factam.
g Beneficium venditoris prodest emptori *vt hic*, dum ne sit personale. *l. licitatio in fi. ȷ. de public.*
h *l.5. C eo.*
i *v. l.1. s. eo. l.8. s. de contr. emp. excipe l.10 ȷ. cod.*
k Hereditatis venditio ab aleę venditione differt, *vt hic*. Imò non differt. *l.11. in fi. ȷ. eo.*
l i. non ita est accipienda hereditatis vẽditio quasi alea aut spes vendatur, nisi aliud actum sit *l.10. l.11. ȷ. eo.*
m puta piscatione *l.12. ȷ. de act. empt.* & sic alea emi potest *vt hic*: venatio *vt hic*: piscatio *d. l.12.* spes missilium, spei enim emptio est, *l. 8. in f. s. de contrah emp.* vt ita sine re interdum vẽditio cõsistat, *vt hic*: sed & donari spes potest. *l.3. C. de donationib.*
n *vide l.18. ȷ. de liberat. legata.*
† *vt in l.10. s. eod.*
o *l.5. in f. s. eo.* si venditor alienã hereditatẽ vendidit, ad se non pertinentẽ, eius æstimationẽ debet: & in id quod emptoris interest tenetur.
p Vendere hereditatẽ, & quidquid iuris habeas in hereditate differũt. posterior vẽditio titulum nõ cõfert, nisi de iure auctoris sit prolatum. Incerto enim auctoris iure, ius successoris incertum est. Emptor iure emptionis vti nõ potest, nisi de iure venditoris probauerit.
q *adde l.12. l.13. ȷ. eo.*
r Hereditas vendi potest, vt iactus retis. Quum ita venditur hereditas, vẽditor hereditatem aliquam esse emptori non præstat.
s Quasi spes hereditatis iam delatæ vendi potest: etsi incerta sit.
t *l.8. s. de contr. empt.*
u Incertum hereditatis vendi potest *l.1. Cod. de pactis.*
x *l.11. ȷ. de act. empt.*
y *l.6. in f. ȷ. de act. empt.*
z Si prius ita non conuenit, vt quidquid iuris haberet vẽditor, id venditum esset: emptor se hæredem probare cogitur. *Synopsis Basilicon 19. Titul. 4. c.1.*
a *l.23. ȷ. eodem.*
b Nomine debitori vendito, venditum nomen aduersus eius fideiussorem intelligi hinc colligitur. facit. *l.23. ȷ. eo.*
c Fideiussor filij est pater *l. cum filius ȷ de verborum obligat. adde l.3. §. Sed vtrum s. de minorib.*
d si hereditas vendita sit, emptori ad eam tradendam empti actio competit, nisi viuentis. *l.1.* nisi hereditas nulla sit, aut ad venditorem non pertineat. *l.7. s. e.* nisi nõdum solutum pretium, *l.22. ȷ. eo.* nisi venditor persuasus ab emptore fuerit exiguam esse hereditatem, quæ alioquin erat ampla. *v. l.4. C. eod.*
e quanta hereditas est, tanta præstanda. f *l.18. ȷ. de ædilitio.*
g ¶ Quasi heres est fideicommissarius vniuersalis, cui restituta est ex senatusconsulto dicto Trebelliano hereditas.
h Hereditatem, vt heres directus, fideicommissarius vendere nõ potest: quàm si vendiderit, eo nomine emptori tenebitur in id quod interest. Vnde notãt, Heredis nomen in quocunque actu adiectum, directum heredem innuere.

Si fideicommissarius quasi heres vendiderit.

16. *Paulus* lib.33. ad Edictum.

SI quasi[g] heres[h] vendideris hereditatem, cùm tibi ex senatusconsulto Trebelliano [i] restituta esset hereditas: quanti emptoris intersit, teneberis.

De nominibus, eius conditione, vel in diem.

17. *Vlpianus* libro 43. ad Edictum.

NOmina eorum, qui sub[k] condicione [l], vel in diẽ debent, & emere, & vendere [m] solemus. ea enim res est, quæ emi, & venire potest.

Si venditor hereditatis pro parte quoque coheredum soluerit.

18. *Iulianus* lib.15. Digestorum.

SI ex pluribus heredibus vnus, ante quàm cæteri adirẽt hereditatem, pecuniam, quæ sub[n] pœna debebatur à testatore, omnem soluerit, & hereditatem vendiderit, nec à coheredibus suis propter egestatem eorum quidquam seruare poterit: cum[o] emptore hereditatis, vel ex stipulatu, vel ex vendito rectè experietur. omnem enim pecuniam hereditario nomine datam eo manifestius est, quòd in iudicio familiæ herciscundæ ducitur:[p] per quod [q] nihil amplius vnusquisque à coheredibus suis cõsequi potest, quàm quod tanquàm heres impenderit.

De conditione.

19. *Idem* libro 25. Digestorum.

MVltum[r] interest [f], sub condicione aliqua obligatio veneat, an, cùm ipsa obligatio sub [t] condicione sit, purè veneat. Priore [u] casu, deficiente condicione nullam "esse" venditionem. Posteriore [x], statim venditionem cõsistere. nam si Titius tibi decem sub condicione debeat, & ego abs te nomen eius emam: confestim ex[y] empto vẽdito agere potero, vt vel acceptum ei facias.

Si venditor hereditatis debitori defuncti successerit. 1. *De eo qui vendit hereditatem creditoris sui.*

20. *Africanus* lib.7. Quæstionum.

SI hereditatem mihi Lucij Titij vendideris, ac pòst debitori [z] eiusdem heres existas: actione ex empto teneberis.

1 ¶ Quod simpliciùs[a] etiam in illa propositione[b] procedit, cùm[c] quis ipse creditori suo heres exstitit, & hereditatem vendidit.

Quid præstat venditor emptori.

21. *Paulus* lib.16. Quæstionum.

VEnditor ex hereditate, interposita stipulatione, rem [d] hereditariam persecutus, alij vendidit, quæritur. quid ex stipulatione præstare debeat. nam bis[e] vtique nõ committitur stipulatio, vt & rem, & pretium debeat. & quidem si posteaquàm rem vendidit heres, intercessit stipulatio: credimus, pretium in stipulationem venisse, quòd si antecessit stipulatio, deinde rem nactus est: tunc rem debebit: si ergo hominem vendiderit, & is decesserit: an pretium eiusdem debeat? non enim deberet Stichi promissor [f], si eum vendidisset, mortuo eo, si nulla mora processisset. sed vbi hereditatem " vendidi, " & postea rem ex ea vendidi: potest videri, vt negotium eius agam, quàm [g] hereditatis, sed [h] hoc in re singulari non potest credi. nam si eundem hominem tibi

i i. vendẽs tanquàm heres, cùm sit fideicommissarius, tenetur ad interesse emptori *Bal.*
k *l.19. ȷ. eod.*
l Nomen cõdicionalis vel in diem debitoris vendi emíque potest.
m & donare, *l.3. C. de donationib.*
n qui pecuniã à defuncto debitam sub pœna, soluit, vendita hereditate eam pecuniam repetit à suis coheredibus: aut si ij soluendo non sint, ab ipso emptore repetet.
o venditor hereditatis quod à coheredib⁹ suis seruare non potest, id omne ab eiusdem hereditatis emptore recuperat: puta expẽsas, & si quæ similia.
p *al.* deducitur, *& ita vulgat.*
q iudicio familiæ erciscundæ nihil amplius vnusquisq; à coheredibus consequitur, quàm quod vt heres, impenderit *l.16. §.4. in f. l.40. circa mediũ, s. fam.*
r *al.* sub condicione contracta, *& ita vulg.*
s Purè debitũ, sub conditione: debitũ sub conditione, purè vẽdi potest. Priore casu, si conditio defecerit, nulla: Posteriore, statim vẽditio cõsistit.
t Obligatio, sub cõditione vendi potest: Potest & obligatio sub conditione vẽdi. Inter hæc duo discrimen est. Priore casu, pura obligatio vẽditur, vẽditio tamen ipsa cõdicionalis. Posteriore, obligatio cõditionalis: pura verò venditio. Priore casu ante euentum cõditionis emptor agere nõ potest: posteriore statim potest. u Obligatione sub condicione vendita, statim venditio non consistit: sed deficiente condicione, nulla est venditio. x Obligatio condicionalis seu nomen condicionale purè vendi potest. Vendito ita nomine emptor statim agere potest. y Actio ex empto, ex empto venditio dicitur nonnunquã *vt l.33. ȷ. de act. empti. vbi dixi.* z quid si è contra, eius creditori succedas? *vide l 23. ȷ. eod.* a vt in *l 35. ȷ. locati.* i. rudius, detracta scrupulositate, controuersia, distinctione omni. nã scrupulosius in priori parte ex Iuliano (quãtum existimo) ponitur, tempore venditionis debitum non fuisse confusum *Cuia. 7. ad Afr. in hanc legem*
b Propositio hypothesis facti species. *l.20. s. de reb. cred.* Sic Rhetoricam non dialecticam quæstioné Africanus & Iulianus vocãt, *hic & d. l.21. l.19. §.1. s. ad sen. Velleianum l. si pecuniæ, s vt in poss. leg.* c aut creditor debitori, aut debitor creditori heres existens, hereditatẽ tibi vendidi. Priore casu, licèt cõfusione desierim esse creditor, mihi tamẽ teneris: ex empto altero. eodẽ modo cõfusione desino esse debitor, tibi tamẽ teneor, non pristina actione, quę cõfusione sublata est, sed ex empto, *Cuia. ibid.*
d Hereditaria res singularis, vel ipsa hereditas vendatur interest.
e Bis stipulatio nõ cõmittitur. Bis autem committitur, quoties quis & rem & pretium debet. f *l.91. ȷ. de verbor. obligat.* g potius quàm 4. *August. 7.*
h Notanda est differentia inter venditionem hereditatis, & rei singularis.

a Imò, pretium rei dicitur esse ex re *l.68.ff. de procuratorio. vide quæ scripsi ad l.48. in fi.ff.de furtis.*
b Res ab actione distinguitur *vt hîc & ff.eo.*
c Tacitè id agi videtur hereditate vendita, vt venditor id præstet emptori quod vt heres fecerit.
d Negligere alienum quis potest. Vnde notat, eum qui rem a-ctione personali debeat, fructus tollere non cogi: neque de fructibus percipiendis teneri.
e qui debet rē actione personali, non tenetur eam tradere, & sic non tenetur de fructib⁹ percipiendis. *Bart.*
f Venditor hereditatis quidquid pœnæ nomine occasione hereditatis consequitur, id emptori eiusdē nō præstat.
g Hinc colligit Molineus, post Odofredū: Vendentem rē duobus, non incidere in crimē falsi, si primus emptor non soluit pecuniā 1. *Cons.* §.23. *num.*18.
h Pignoris loco vēditor rē vēditā retinere potest donec emptor satisfaciat, *l.31.§.8.ff.de ædilit. l.13.§.8.ff.de act.em l.14.§.1.ff.de furtis dixi ad Nouellam 136.c.3.*
i Cur ita? *collige ex l 13.§.8.ff. de act.empt.*
k Actione vendita; ius omne aduersus reum eiúsq; intercessores venditum intelligitur. *Synopsis Basilicō 19. Titul.4.c.20.*
l *vt l.14.ff eod.*
m *facit l.3.inf. C.de nouat.*
n Hereditatem Cornelii vendidi Titio. Attius (cui legatum reliquerat idē Cornelius) antequā legatum peteret à Titio hereditatis Cornelij emptore, heredē me instituit: queritur: vtrum à Titio (cui hereditatem Cornelij vēdidi) legatum quod Attio in ea hereditate debebatur, possim petere? vtique possum. At eidem hereditatem, (quæ id legatum debet) vendidi. Sanè vendidi: sed eò minus: vt ea ratione ipse Titius legatum Attio præstaret. Itaque mihi Titius emptor in hac specie tenebitur legati nomine, vt teneretur, si Attio non legatum esset. Sed pecunia ex mutuo vel alio contractu deberetur. *nec quidquam intersit ff.eo.*

vendidero, &, nec dum tradito eo, alij quoque vendidero, pretiúmque accepero: mortuo eo, videamus, ne nihil tibi debeam ex empto. (quoniam moram in tradendo nō feci. precium enim hominis venditi non [a] ex re, sed propter negotiationem percipitur) & sic fit, quasi alij non vendidissem. tibi enim rem debebam, non [b] actionem. at cùm hereditas venit, tacitè[c] hoc agi videtur, vt, si quid tanquam heres feci, id præstem emptori: quasi illius negotium agam. quemadmodum fundi venditor fructus præstet bonæ fidei ratione. Quamuis, si neglexisset[d] vt alienum, nihil[e] ei imputare possit: nisi culpa eius argueretur. Quid, si rem, quam vendidi, alio possidente pretij, & litis æstimationem accepi? vtrùm pretium illi debeo, an rem? vtique rem. non enim actione ei, sed rem præstare debeo. Et si [f] vi deiectus, vel propter furti actionem duplum abstulero: nihil hoc ad emptorem pertinebit: nam si sine[g] culpa desiit detinere venditor: actiones suas præstare debebit, non rem: & sic æstimationem quoque. nam & aream tradere debet, exusto ædificio.

Si pars pretij soluta sit.

22. *Scæuola* lib.2. Responsorum.

HEreditatis venditæ pretium pro parte accepit reliquum emptore non soluente, quæsitum est, an corpora hereditaria pignoris [h] nomine teneantur, respondi, nihil proponi, cur non teneantur [i].

Quid præstat venditor actioni.

23. *Hermogenianus* lib.2. iuris Epitomarum.

VEnditor actionis [k], quam aduersus principalem reū habet, omne ius, quod ex ea causa ei competit. tam aduersus ipsum reum [l], quàm aduersus intercessores huius debiti cedere debet: nisi aliud actum est.

1 ¶ Nominis venditor, quidquid vel compensatione, vel exactione[m] fuerit consecutus, integrum emptori restituere compellatur.

Si hereditatis venditor legatario successerit.

24. *Labeo* lib.4. Posteriorum à Iauoleno Epitomatorum.

HEreditatem[n] Cornelij vendidisti. deinde Attius, cui à te herede Cornelius legauerat, priùs, quàm legatum ab emptore perciperet, te fecit heredem. rectè puro ex vendito te acturum, vt tibi præstetur [o]: quia ideo eo [p] minùs hereditas venierit, vt id legatum præstaret emptor: nec quicquam intersit, vtrùm Attio, qui te heredem fecerit, pecunia debita sit, an legatario.

De eo quod venditor hereditatis acquisierit nomine fundi excepti.

25. *Idem* lib.2. Πιθανῶν.

SI, excepto [q] fundo hereditario, veniit hereditas, deinde eius fundi nomine vēditor aliquid adquisiit: debet id præstare emptori hereditatis. Paulus: Immò, semper quæritur in ea re quid actum fuerit. si autem id non apparebit? præstare eam rem debebit emptori venditor. nam id ipsum ex ea hereditate ad eum peruenisse videbitur: non secus ac si eum fundum in hereditate vendenda non excepisset.

DE RESCINDENDA [r] VENDITIONE, & quando licet [s] ab emptione discedere.

TIT. V.

De re peculiari.

Pomponius lib.15. ad Sabinum.

CElsus filius putabat [t]: si vendidisset mihi filiusfamilias rem peculiarem: etiam, si conueniat, *vt abeatur ab ea venditione*, inter patrem, & filium, & me conuenire debere: ne, si cū patre solo pact⁹ sim, filius nō possit liberari: & queratur vtrúmne nihil agatur ex ea pactione, an vero ego quidem liberet, filius maneat obligatus. sicuti[u] si pupillus sine [x] tutoris auctoritate paciscatur: ipse quidem liberatur, non etiā qui cum eo pactus est. nam quod Aristo dixit, posse ita pacisci, vt vnus maneat obligatus. non [y] est verum: quia pro [z] vna parte contrahentium abiri pacto ab emptione nō possit, & ideo si ab vna parte renouatus sit cōtractus: dicitur non[a] valere eiusmodi pactionem. sed dicendum est:* patre[b] paciscente, & liberato aduersario, filiū quoque obiter liberari.

De iterata emptione.

2. *Idem* lib.24. ad Edictum.

SI quam rem à te emi, eandem rursus à te pluris minorisve emero: discessimus a priorē emptione.* potest enim, dum [c] res integra est, conuentione nostra, infecta fieri emptio: atque ita consistit posterior emptio, quasi nulla præcesserit. sed non poterimus eadem ratione vti post [d] pretium, solutū emptione repetita: cùm post pretium solutum † infectam emptionē facere non possumus.

De contrario consensu.

3. *Paulus* lib.33. ad Edictum.

EMptio & venditio, sicut [e] consensu cōtrahitur, ita cōtrario [f] consensu resoluitur, antequam fuerit res secuta. Ideóque quæsitum est, si emptor fideiussorem [g] acceperit vel venditor stipulatus fuerit, an nuda voluntate resoluatur obligatio. Iulianus scripsit, ex empto quidem agi non posse: quia* bonæ fidei iudicio exceptiones [h] pacti insunt.[i] an autem fideiussori vtilis sit exceptio, videndum. & puto, liberato[k] reo & fideiussorem liberari Item venditorem ex stipulatu agentem, exceptione summoueri oportet. Idémque iuris esse, si emptor quoque rem in stipulationem deduxerit.

De venditione alternata.

4. Lib.8. Digestorum Iuliani Paulus notat.

SI emptio contracta sit, togæ, (puta) aut lancis, & pactus sit venditor, ne alterutrius [l] emptio maneat: puto resolui obligationem huius rei nomine dumtaxat [m].

De acceptilatione. 1. De nudo consensu. 2. De rei interitu.

5. *Iulianus* lib.15. Digestorum.

CVm emptor venditori, vel emptori venditor acceptum faciat[n]: voluntas vtriusque[o] ostenditur id agētis, vt à negotio discedatur: & perinde habeatur, ac si cōuenisset inter eos, vt neuter [p] ab altero quicquam peteret. sed vt euidentius appareat: acceptilatio[q] in hac causa non sua natura, sed potestate[r] conuentionis valet.

1 ¶ Emptio nuda[s] cōuentione dissoluitur, si res secuta nō fuerit. 2 ¶ Mortuo autem homine, perinde habēda est venditio, ac si traditus fuisset. vtpote cùm venditor liberetur, & emptori homo pereat. quare. nisi iusta conuētio interuenerit, actiones ex empto vendito manebūt.

De re, si displiceat, restituenda.

6. *Paulus* lib.2. ad Edictum.

SI conuenit, *vt [t] res, quæ venit, si intra certum tempus displicuisset [u], redderetur*: ex empto actio est, vt Sabinus putat: aut proxima [x] empti in factum datur.

De posteriore emptione conditionali. 1. De pupillo emente.

7. *Idem* lib.5. Quæstionum.

SI id, quod purè emi, sub[y] conditione rursus emā: nihil agitur posteriore emptione[z]. 1 ¶ Si pupilli persona interuenit, quia antè sine[a] tutoris auctoritate, deinde tutore auctore emit: quamuis venditori iā ei obligatus fuit: tamen, quia pupillus non tenebatur, renouata venditio efficit, vt inuicem obligati sint. Quòd si antè tutoris auctoritas interuenerit, deinde sine tutore auctore emit, nihil actum est posteriore emptione. ¶ Idem potest quæri, si sine tutoris auctoritate pactus fuerit, vt discedatur ab emptione: an proinde sit, atque si ab initio sine tutoris auctoritate emisset: vt scilicet ipse non teneatur, sed, agente eo, retentiones competant. sed nec illud sine ratione dicetur, quoniam initio rectè emptio sit contracta, vix bonæ fidei conuenire, eo pacto stari, quod alteri captiosum sit: & maximè si iusto errore[b] sit deceptus.

o Præstare, verbum solemne stipulationis emptæ & venditæ hereditatis & actionis exempto *vt hic: facit l.2.§.6.ff. o: l.as à quo, ff. de rei vindicat.* Cicero *3. de legib.* Tu si tabellariam tuleris, ipse præstabis: *& 3. Officiorum.* Qui scire debuit de fuga & furtis, præstat edicto Aedilium.
p *l.79.inf.ff.de contra.emp.l.6.in f.ff.de seruis exportandis.*
q *sub.* à venditore hereditatis.
r *4.Cod.44. Inst de emp.in fin.pr.19 Eclo.5.2.Harm.3.*
s *4.C.45.* t & malè *vt inf.ff.eo.*
u ¶ Contractus interdum non sunt reciproci, neque vtrinque obligatorij.
x *l.7.§.1.in pr.ff.eo.*
y Imo verum est *l.si conuenerit ff. de pactis.*
z multo minus altero inuito, ne quidem rescripto Principis *l.3 C. eo.* quamuis duplum offeras precij *l.6.* quamuis tu emptor emptioni satis non feceris *l.14.* quòd inæquali precio res distracta *l.4.C eo.*

a Imò, valere videtur huiusmodi pactio *l.56.ff de pact.*
b Ab emptione inita cum solo filio in re peculiari, potest recedi pacto inito cum solo patre.
c Venditio re integra, sola conuentione infecta fieri potest: re non integra, non potest: adde. *l.pacta, ff. de cōtr.empt.l.7.§.6.l.58. circa finem ff.de pact §.vlt.Inst.quib.mo. toll. l.1.2.C.quando lic.ab empt.*
d In venditione res non integra post pretiū solutum.
*
† vel rem traditam *l.1.C.quādo lic.ab empt.*
*
e Cōtrariis suis quæque dissoluuntur. Cōsensu emptio contrahitur, cōsensu dissoluitur si res nō sit secuta. Nam re secuta res quasi contra hi dicitur.
f *d.l.7.d.l.58 l.6.§ vlt.ff. de contrah.empt.l 12.C. de pactis.l.8. Co. de pact int. empt. §.fin. Inst quib. mod.tollitur.*
g Integra res esse nōn desinit vel fideiussore emptori dato, vel stipulatione à venditore interposita.
*
h i. habetur à iudice ratio pacti, etiamsi eius pacti exceptionem reus omiserit. *Cuiac*
i Inesse contractui id dicitur, cuius nomine agi non est necesse. Hic exceptiones pacti bonæ fidei iudicio insunt
k Fideiussor liberatur, reo liberato.
l Venditionis sub alternatione cōceptæ, pars etiam vna tantū conuētione resolui potest.
m Imò, exceptio pacti cōuenti in totum obstabit. *l.27.§.6.ff.de pact.*
n *l.vlt.ff.de acceptilat.*
o In contractibus qui hinc inde obligant, cōtractu vna parte resolutus, & altera quoque parte resolutus intelligitur,
p Imò, vnus petere posse ab altero videtur *l.56.ff.de pactis.*
q hinc nōnulli colligunt, stipulationem inutilem habere vim pacti. mouentur etiam lege *27.§.pen.ff.de pactis.l 8.l.19.ff. de acceptilat* Sed illæ leges loquūtur de acceptilatione, non de stipulatione. stipulatio obligationem parit, acceptilatio liberationem: propensiores sumus ad liberandum quàm ad obligandum. Inutilis acceptilatio habet pactum. Inutilis stipulatio, non habet pactum. *Cuiac.ad l.1.ff. de verb.obl.*
r i. quatenus est acceptilatio, non tollit nisi obligationē verbis contractam: quatenus consensum habet, valet vt pactum ad exceptionem.
s Nuda conuentione, si res non sit secuta, emptio dissolui potest *l.2 ff.eo.*
t *adde l.31.§.22.ff.de ædilit.* u Vendebatur res plerūque hunc in modum, vt si displicuisset, redderetur *vt hic*, redhiberetur, *l.quod si nolit.§. si quid ita, ff. de ædilitio* inempta esset *l.3.ff.de contr.empt.*
x In factum actio proxima empti actioni.
y Contractus purus, contractu condicionali non resoluitur. Emptum pure, sub cōdicione emere amplius non possumus.
z non idem è contrà, quia per plenam à semiplena, non per semiplenam à plena emptione receditur *arg.l.11.in f.pr.ff.de in diem addict.l.108.§.9.ff.de leg.1.v.hic Acc.*
a *leg.1.ff eod.*
b Nemo errans rem suam amittit *l.35.ff.de acq.rer.l.18.C.de rei vind.*

a qui errat in subscribendo, sibi non præiudicat *l.39.ꝯ.de pign.*
b Serui contractu dominus tenetur prætoria actione non ciuili, *adde §. in persoam Inst.de act.*
n hinc colligit Baldus, semper requiri subhastationem, vbi res absentis venditur *l.3.C.de execut.rei iudic.* d Rescisso per sententiam contractu petēte id venditore, potest emptor excipere atque etiā postulare, vt pretium & expensas recipiat.

De subscriptione per errorem facta.

8. *Scæuola* lib.3.Responsorum.

TItius Seij procurator, defuncto Seio, ab eo scriptus heres, cùm ignoraret, fundum vendente seruo hereditario, quasi procurator subscripsit. quæsitum est, an cognito eo, priùs quàm emptio perficeretur, a venditione discedere possit. respondit: Titium, si nō ipse vēdidit, non idcirco actionibus ciuilibus teneri, quòd seruo vēdente subscripserat[a]: sed serui nomine prætoria[b] actione teneri.

De sententia præsidis.

9. *Idem* lib.4.Digestorum.

FVndus, qui Lucij Titij erat, ob vectigale[c] reipublicæ veniit. sed cùm Lucius Titius debitor professus esset, [d] paratum se esse vectigal exsoluere solidum, cùm minore[e] venisset fundus, quàm debita summa esset: præses[f] prouinciæ rescidit[g] venditionem, eúmque restitui iussit Lucio Titio. quæsitum est, an post sententiam præsidis, antequàm[h] restitueretur, in bonis Lucij Titij fundus emptus esset. respondit. non priùs[i], quàm emptori pretium esset illatum: vel si pretium nōdum esset ab emptore solutum, in vectigal satisfactum esset.

De lege commissoria.

10. *Idem* lib.7.Digestorum.

SEius à Lucio Titio emit fundum lege dicta, *vt, si ad diem pecuniam non soluisset, res inempta fieret.* Seius, parte precij præsenti die soluta, defuncto venditore, filiis eius pupillaris ætatis & ipse tutor cum alijs datus, neque[k] contutoribus pretium secundùm legem numerauit, nec rationibus tutelæ retulit. quæsitum est, an irrita emptio facta esset. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, inemptam videri.

1 ¶ Emptor prædiorum, cùm suspicaretur, Numeriā, & Semproniam, controuersiam moturas, pactus[l] est cum venditore, *vt ex pretio aliqua summa apud se maneret, donec* [m] *emptori fideiussor daretur à venditore.* postea vēditor eam legem inseruit: *vt, si ex die pecunia omnis soluta non esset, & venditor ea prædia venisse nollet, inuendita*[n] *essent.* interea de aduersariis alteram mulierem venditor superauit: cum altera transegit: ita vt sine vlla quæstione emptor prædia possideret, quæsitum est, cùm[o] neque fideiussor datus "est" nec omnis pecunia secundùm legem suis diebus soluta sit: an prædia inuendita sint. respondit: si conuenisset, vt non priùs pecunia solueretur, quàm fideiussor venditi causa daretur, nec id factum esset, cum per emptorem non staret, quo minùs fieret: non posse posteriorem legis partem exerceri.

e *l.3.Cod.si aduersus fisc.l.3.Cod.si vendito pignore agatur.v.l.3.Cod.iure fisci.*
f Imò procurator. *l.3.Cod.de iure fisci.* Prouinciarum aliæ Proconsulares, aliæ Præsidiales. *Sueton.in Augusto*: 1. *Harmenopul.*2. In quibus Procurator Cæsaris non erat, in eis Præses erat, quoties de fiscali causa agebatur. Vt esset Alciatus *in d.l.3.* dū in Proconsulares maximè procuratores missos esse scribit. Nam indifferenter, *εἰς τὰ ἑαυτοῦ καὶ τὰ τοῦ δήμου teste Dione*, 53.
g Rescissum satis supérque intelligi contractum, si iudex dixerit, se iubere rescissum esse, hinc colligit Baldus, de quo vide Albericū.
h antequam ei *Hal.*
i *v.leg.28.ꝯ.de pign.* Hinc colligit *Bart.* non impediri alienationem & subhastationē, si quis tantum dicat se paratum offerre pretium: sed requiri, vt pecunia offeratur.
k tenetur autē in sua persona & in se præstare, quod aduersus alios *l.69.ꝟ.de fideiussorib.* Et breuiter, soluendi pupillo potestatem tutor habuisse intelligitur, qui contutoribus suis soluere potuit. Ita fiet vt tutor in legem commissoriam incidere possit, qui intra condictum solutionis, ex caussa emptionis tempus, partem pretij contutoribus suis soluerit. Alioquin in legem commissoriam non incidit, qui non habuit, cui pretium solueret.
l Fideiussor ob euictionis suspicionem rectè petitur.
m Interdum tamen conueniebatur, vti ne venditor vadem, fideiussoremúe daret. dixi ad Varronem.5.de lingua.
n Inuenditi vox, nota legis commissoriæ. dixi ad *l.2.ꝯ.de lege commissoria.*
o *l.18.§.vlt.ꝟ.de periculo & commodo.*
p ¶4.Co.48.19.*Ecloga 6.*
q interitu s. & incommodo accidente, vel dolo, vel culpa, vel negligentia, vel casu fortuito.
r perfectè aut minùs. Baro huius edicti formulam sic restituit: futuram huic titulo vice summæ: *Ante perfectam emptionem venditoris: post emptionem emptoris (nisi aliud conuenit) periculum commodúmque erit.*
s perfectè, *l.8.ꝟ.eod.in specie.l.5.§.5.ꝯ.de contr.empt.*
t Vino vendito, periculum est emptoris. Periculum puta acoris; vitia eiusmodi, effusio, vasorum contusio, similis denique causa *vt hic.*
u puta mucoris, vt superius acoris *l.4.ꝟ.eod.*
x Vini venditi periculum in se venditor potest suscipere. Quod si susceperit ad certum vsque tempus, intra tempus constitutum tantum periculum præstat, non post tempus. Si non designato tempore, vini venditi periculum in se suscepit, eatenus periculum præstabit, quatenus vinum degustetur. Cur ad vini degustationem vsque? quia tunc plenissime vinum venisse intelligitur, *vt hic.* Ante degustationem igitur plenè venditum non videtur. Quid si non degustatum vinum, sed signata vasa vel dolia vini fuerint ab emptore? periculum vini est emptoris, nisi aliud conuenit *vt hîc.* Magnum igitur discrimen est degustati vini, & vasorum signatorum Atqui signatione doliorum facta ab emptore, traditum ei vinum censetur. *§.2.ꝟ.eod.* proinde ei vt domino vinum perierit? Ita Trebatius sensit: à Labeone tamen notatus est *ibid.*
y *v.l.78.inf ꝯ.de contrab.empt.*
z sola degustatio, non facit vinum esse vēditum: degustationem sequi debet voluntas & consensus emendi. Et hoc ita est, si singulatim emptæ sint vini amphoræ. At si quis ad certam mensuram vinum emerit, ita vt in singulas amphoras pretium sit statutum: talis emptio generis, non speciei esse videtur, habens eā conditionem *vt quantum admensum fuerit, tantum sit emptum.* ita fiet: vt, ad mensurationem vsque periculum sit venditoris non emptoris. Periculum (inquam) non qualitatis (puta acoris aut mucoris *l.4.ꝟ.eod.*) sed substantiæ: vt si vinum pereat, non emptori, cui nihil est admensum, sed venditori pereat. & ita concilianda sunt iura quæ hac de re variè loquuntur. *s. hæc lex l.4.§.1.inf.l.15.ꝟ.eod.l.34.§.5 l.33.§.penult.ꝯ.de contrab. empti.Vvesemb.hic.*
a quia non videntur tradita: materia contra tradita videtur, quoties signata *l.14.inf.ꝟ.eod.v.Hotom.quæst.illust.12.*
b *v.l.2.§.1.ꝟ.e.d.*

DE [p] PERICVLO [q], ET COMMODO rei venditæ [r].

TIT. VI.

De vino. 2. de dolio signato. 3. De die ad metiendum præstituto. 4. De vino doliari.

Vlpianus lib.28.ad Sabinum.

SI vinum venditum[s] acuerit[t], vel quid aliud vitij [u] sustinuerit: emptoris erit damnum: quemadmodum si vinum esset effusum, vel vasis cōtusis. vel qua alia ex causa. Sed si [x] venditor se periculo [y] subiecit: in id tempus periculum sustinebit, quoad si non designauit tempus: eatenus periculum sustinere debet, quoad degustetur vinum. videlicet quasi tūc plenissimè veneat, cùm fuerit degustatum [z]. Aut igitur conuenit, quoad periculum vini sustineat, & eatenus sustinebit: aut non conuenit, & vsque ad degustationem sustinebit. sed si nondum sunt degustata, signata [a] tamen ab emptore vasa. vel dolia: consequenter dicetur, adhuc periculum esse venditoris: nisi "si" aliud conuenit.

1 ¶ Sed & custodiam ad diem mensuræ vēditor præstare debet. priùs quàm enim admetiatur vinum, "prope" quasi nondum venit. post mensuram factam, venditoris desinit esse periculum. & ante mensuram periculo liberatur, si[b] non [c] ad mensuram vendidit, "sed" fortè amphoras, vel etiam singula dolia.

2 ¶ Si dolium signatum[d] sit [e] ab emptore: Trebatius ait, traditum id videri. Labeo contrà. quod & verum est. magis enim, ne summutetur[f], signari solere, quàm vt tradere tum videatur.

3 ¶ Licet [g] autem venditori vel effundere vinum, si diem ad metiendum præstitit, nec intra diem admēsum est. effundere autem non statim poterit, priùs quàm testando[h] denuntiet[i] emptori: vt aut tollat vinum, aut sciat futurum, vt vinum effunderetur. [k] si [l] tamen, cùm posset effundere, non effundit, laudandus [m] est potiùs. ea propter mercedem quoque doliorum potest exigere. sed ita demum, si interfuit eius inania [n] esse vasa, in quibus vinū fuit. veluti si locaturus ea fuisset, vel si necesse habuit alia conducere dolia. commodius [o] est autem: conduci vasa: nec reddi vinum, nisi, quanti conduxerit, ab emptore reddatur: aut vendere vinum bona fide, id est, quantum sine ipsius incommodo fieri potest, operā dare, vt quàm minimè detrimento sit ea res emptori.

4 ¶ Si doliare [p] vinum emeris, nec de tradendo "eo" quicquam conuenerit: id videri actum, vt ante euacuarētur, quàm ad vindemiam opera eorum futura sit necessaria. quòd si non sint euacuata: faciēdum [q], quod veteres

c Vino ad amphoras vel dolia vendito, vini periculum venditor nō præstat: neq. vinum ad mēsurationem vsque custodire cogitur: quia non ad mensuram, sed ad amphoras & dolia venditum est. *vt hîc.* Sin autem ad mēsurā sit venditum, ad diem mensuræ, custodiam præstare debet. Hoc enim casu priusquam vinum sit admēsum, propè quasi nōdum venit *vt ꝯ.eo.* Imò ne quidem venit, quia ad mensuram venditam.
d *l.2. Cod.eo. l.35.§.5. ꝯ. de contrab.*
e Signatione doliorum facta ab emptore, vinum emptori nō intelligitur traditum. Quid ita? Signare vinū emptor non intelligitur, vt vinum ei traditum videatur, sed vt ne summutetur, *vt hic.*
f submittere-tur. *Hal.* id est, supponeretur alia pro alia amphora.
g prædurū quidem, sed ita scriptum est. M. Cato inter leges vēditi vini similē refert licētiam: domin[9], inquit, vino quod volet, faciet.
h *adde easum l.9.ꝟ. de actionib. empti.*
i Atque ita cogere emptorem nō potest vt tollat: quia res etiā tum venditoris est, vide Zasium *ad l.9.§ 1.ꝟ.de damno.*
k *al.* effundatur.
l Laude dignus est, qui cùm, etiam iure, alteri nocere possit, non noceat tamen.
m Vinum igitur non effundet venditor, sed vel mercedem suorum doliorum ab emptore vini exiget, (si modo eius interfuit vasa esse inania, puta quòd vel ea locaturus erat: aut necesse habuit, alia, nouis fortè vindemiis, conducere, ita venditor non præcisè mercedes doliorum suorum non exigit ab emptore, sed illis duobus casibus) vel alia vasa conducet, (qua in specie, vinum emptori reddere non cogetur, quàm ab eo conductore mercedem receperit) vel vinum ipsum bona fide vendet, quàm minimo emptoris aduersarij incommodo, *vt hic.* quo ex loco satis constat, falli & errare eos tota via qui putent hac specie, venditorem, vinum emptoris effundere posse. Maior sanè religio hîc Iurisconsulto fuit, quàm vt vinum effundere patiatur. His enim gradibus, ad æquitatem quasi ascendit, vt venditor dolia sua emptori gratis concedat, vel locet: aut si neutrum faciat, aliena locet dolia: si id etiam non procedat, vt vinum vendat bona fide, minimo aduersarii detrimento: neque huic sententiæ repugnabit, qui mox sequetur paragraphus. Quod consilium Iurisconsulti, quoties apud me diligentius retracto, audenter iam dicam, inter Iurisconsultum & virum bonum nihil interesse: certissimam denique ad coelum viam esse nostrā, iuris professionem, si ad æquum & bonum reuocetur.
n Inania vasa, vacua, euacuata §.4.
o humanius consilium, ne malitiis indulgeatur *l.38.circa f.ꝯ.de rei vindic.* Cæterùm Accursius ait, hoc vocabulo necessitatem venditori non imponi: quod improbo. Laudator enim facti & propositi à monitore & suasore minimè differt *l.1.ꝯ.de seruo corrupto: v.Rob.3.sent.12.*
p vinum doliare seu de dolio & cupa: nouum, nondum diffusum ex dolio in amphoras & cados. De hac vendendi lege *v.Catonem cap.148 de re rustica.* Budæus verò ait, doliare vinum emi, cùm in doliis emitur sine mensuratione, ad differentiam vini pendentis, quod adhuc in vuis est: vt doliare vinum sit vinum, quod dolio continetur.
q Vinum igitur effundere venditori licebit: Facetias hic & iocos, mea sententia molestissimo lectori reponit Vlpianus. Nam superiore paragrapho dixit venditorem laudandum esse, si non effundat cum possit effundere: hortatur eum denique vt dolia gratis concedat, aut si id nolit, locet: si neutrum placeat, aliena locet: si ne ista quidem venditori) sedeant, vt vinum vendat minimo aduersarii detrimento. Vt ad rem redeam, mera hic εἰρωνεία est: qualis illa Virgiliana, I, sequere Italiam. Ventis.9. *Quintil.*2.

putaue-

a facetè dictum, ac si diceret, per cribrum. corbis enim fit ex viminibus, colligendis liquidis inepta. *Varro 1. de re rustica 22.* & vt maximè fiat ex viminibus (quẽadmodum naues fieri Cæsar, Plinius, Lucanus auctores sunt) corbis tamen mensuræ genus non est *Cuiac. 2 obs. 36.* quæ tamen sententia, cuidam anonymo (cuius extãt notæ ad hanc legem impressæ cum reliquis Duareni) displicet.

b Præsumitur tempus adiectũ, ex qualitate personarum: *adde l. nec semel. §. si in habitatione. l. Firmio. j. quando dies legati. l. Eum qui certarũ. j. de verb. obligat.*
c *l.1 §.1. s. eod.* qualem? *v. l.3. s. eod.*
d Plena custodia non tantùm dolum abfuturum, sed & diligentiam continet.
e *al.* vt fatali dãno vel vi magna sit excusatus.
f Fatale damnum excusat *v. leg. 31. j. de act. empt*
g vide quę scripsi ad *l.2. Cod. eo.*
h Venditor custodiam vini debens, eam diligentiam præstare debet, quam commodatarius in rebus cõmodatis: quã quisque in suis reb⁹.
i *l.11. in f. j. eo. l. 35. §.4. s. de contrah. empt.*
k *l.5 §.2. s. commodati.*
l Venditor vini, moram degustando vino adferens emptori, periculum vini præstat, nõ modo quod ante diem degustãdo vino præfinitũ, sed & post eum diem: quia per ipsum factũ est.
m *§.1. in f. j. eo. l. 1. in pr. s. eod.*
n *v. quæ notaui ad l.62. in f. s. de contr. empt.*
o Vinum qui ita vendit vt degustetur, hoc est, vt emptũ sit cũ degustatũ fuerit, acorẽ & mucorem pręstat: si non ea lege vẽdiderit, neutrũ præstat *vt hîc.*
p Vina, vt sæpius ea cõdicione emebantur, vt degustarẽtur: raro, vt ne degustarentur.

putauerunt, per corbem[a] venditorem mensuram facere, & effundere. veteres enim hoc propter mensuram suaserunt, si, quanta mensura esset, non appareat: videlicet vt appareret, quantum emptori perierit.

De custodia.

2. *Gaius* lib. 2. Quotidianarum rerum.

HOc ita verum est, si is[b] est venditor, cui sine noua vindemia non sint iste vasa necessaria. si verò mercator est, qui emere vina, & vendere solet: is dies spectandus est, quo ex commodo venditoris tolli possint.

1 ¶ Custodiam[c] autem, ante admetiendi diem, qualem præstare venditorem oporteat, vtrùm plenam[d], vt & diligẽtiam præstet, an verò dolum dumtaxat: videamus. & puto, eam diligentiam vẽditorem exhibere debere: vt[e] fatale[f] damnum, vel vis magna, sit excusatum[g].

3. *Paulus* lib. 5. ad Sabinum.

CVstodiam autem venditor talem præstare debet[h], quam præstant hi[i], quibus res commodata[k] est, vt diligentiam præstet exactiorem quàm in suis rebus adhiberet.

De vino intra diem degustando. 1. De *auersione.*

4. *Vlpianus* libro vicesimo octauo ad Sabinum.

SI quis vina vendiderit, *& intra diem certum degustanda dixerit*, deinde per venditorem steterit. quo minus degustarentur: vtrùm præteritum[l] dumtaxat periculum acoris[m], & mucoris venditor præstare debet? an verò etiam die præterito, vt, si forte corrupta sint, postea quàm dies degustandi præteriit, periculum ad venditorẽ pertineat? an verò magis emptio sit soluta, quasi sub condicione venierint, hoc est, si ante diem illum fuissent degustata, & intererit, quid actum sit. ego autem arbitror, si hoc in occulto sit, debere dici, emptionem manere. periculum autem ad venditorem respicere, etiam vltra diem degustando præfinitum: quia per ipsum factum est.

1 ¶ *Si auersione*[n] vinum venit, custodia tantùm præstanda est. ex hoc apparet, si[o] non ita vinum venit, vt degustaretur, neque acorem, neque mucorem venditorem præstare debere, sed omne periculum ad emptorem pertinere. difficile[p] autem est, vt quisquam sic emat, vt ne degustet. quare si[q] dies degustationi adiectus non erit, quandoque degustare emptor poterit: &, quoad degustauerit, periculum acoris, & mucoris ad venditorẽ pertinebit. dies enim degustationi præstitutus[r], meliorem condicionem emptoris facit.

2 ¶ Vino autem *per auersionem*[s] vendito, finis[t] custodiæ est auehendi tempus. quod ita erit accipiendum, si adiectum tempus est. ceterùm, si nõ sit adiectum, videndum, ne infinitam[u] custodiam non debeat venditor. & est verius, (secundùm ea quæ supra[x] ostendimus) aut interesse, quid de tempore actum sit, aut denuntiare[y] ei, vt tollat vinum, certè, antequàm[z] ad vindemiam fuerint dolia necessaria, debet auehi vinum.

q Vino degustando die non adiecta, potest emptor quandoque seu quandoque degustare: ita accidit vt dies degustationi non præstitutus (ita paulò post videtur legendum) meliorem condicionem emptoris faciat.
r *Fortè legendum*, non præstitutus *vt paulo antè dixi.*
s Auersione vini vendere quid, dictum. *l.62. in fi. s. de contra. empt.*
t vt in cæteris finis negotij spectatur, dum approbetur, tollatur euehatur, restituatur. *Baro.*
u Infinitam custodiam vini auersione venditi venditum non præstat.
x *l.1. s. eod.*
y Protestatio efficit, vt ne qui protestatus est, infinitam custodiam præstet. *d. l. 1. §.3. s. eod.*
z vinum auehere emptor debet, antequã dolia ad vindemiã fuerint necessaria.
a ¶ in eadem causa est is per quem stetit, & cui tradita res: & è contrario, qui tradidit. & qui obtulit *l.17. j. eod. l.2. l.4 Cod. eod.*
b *l.16 j. eod.* igitur, venditor post moram emptoris, culpam non præstat. *adde l. 16. in f. s. eod.*
c *l.1. §.1. s. eodem.*
d Acetum vino interdum vtilius esse potest. Martialis. Amphora Niliaci non sit tibi vilis aceti, esset cùm vinum, vilior illa fuit.
e Exceptum emptoris causa, non potest emptor inuito venditore petere. Ita, quod eius fauore inductum est, in eius damnum recidit.
f oportet autem æquitatem esse in contractibus bonæ fidei.
g *v. l.1. C. eod.*
h Alluuio perfecta emptione, siue quid adiicit: siue quid aufert, emptori prodest vel nocet *l. vlt. j. de legat. 3.* Nam post venditionem fundi, tam lucrum quàm damnũ emptorem respicit. Quid enim si per alluuionem accessio facta sit, vel pars eius. aut totus adeo fluminum sit occupatus. 2? *Synopsis 19. Titul. 6. c.1.3. Harmenop. l 3. §.14. Theophil. §.3. Inst. de empt.*
i *§.3. Inst. de empt.*
k *§.3. Instit. de emptione: l.10. j. de regul. iur.*

l Modus in fundorum venditione plerunque dicebatur. *l.2. j. de act. empt.* Aggenus Vrbicus. soliti erant antiqui in conductionibus & emptionibus modum atque ita cauere, fundum illum iugera tot, in singulis iugeribus tantum. Itaque si in ea regione agitur, vbi hęc erit consuetudo, aut cautiones scilicet, aut emptiones intuendæ erunt. m In modum agri non cedebant viæ publicæ, limites, luci qui fundum tangebant. nisi id actum esset, vt cederent: cùm vero neutrum dictum erat, cedere non debebant *vt hîc & littora. s. de contr. empt.*
n fundo ad mẽsuram vendito; num aggeres & fossę mensurandæ sunt? Bartolus ait *in l. 51. s. de contr. empt* in via aliud esse *ad l.27. §.4. j. de instructo*: quod & Baldus sentit. *Co. de contrah. empt. in pr. quæst. 4.* nec enim venire in commerciũ vel contractum, licèt aliqua vtilitas ex eis percipiatur: dominos prædiorũ in illis non habente titulum, sed solam vtẽdi commoditatem: accessionẽ magis venire ex agrorum cohærẽtia, quàm virtute contractus: id liquere magis quod per se vendi nõ possint. Baldus distinguit: negat ripas commensurandas, si exceptæ sint: sin comprehẽsæ in termino, vendi posse; eam conuentionem admitti venditoris gratia, qui cernens in ripa cõmoditatem (puta saliceti, arboreti) pluris fundum vẽdere voluerit, vt alter emere. res enim vt interdum eminus propter accessiones *l.34. in pr. s. de cõtrah. empt.* ita, & easdem pluris ea de causa vendidim⁹. Huic quęstioni subnotabo, quod *ibidem* Baldus notat, colonum ad fundi fossas (quæ ad perpetuam rei memoriam cõstructæ sint) reficiendas non teneri: teneri verò, si faciant ad vtilitatem eius anni quo conduxerit.

Si per emptorem stet quo minùs ad diem vinum tollat.

5. *Paulus* libro 5. ad Sabinum.

SI per emptorem steterit[a], quo minùs ad diem vinum tolleret. postea, nisi quod dolo[b] malo venditoris interceptum esset, non debet ab eo præstari. si, verbi gratia, amphoræ centum ex eo vino, quod in cella esset, venierint, si admensum est donec admetiatur[c], omne periculum venditoris est: nisi id per emptorem fiat.

De exceptione facta gratia emptoris.

6. *Pomponius* lib. 9. ad Sabinum.

SI vina emerim, *exceptis acidis, & mucidis*, & mihi expediat[d] acida quoque accipere: Proculus ait quamuis id emptoris[e] causa exceptum sit, tamen acida, & mucida non venisse. nam quæ inuitus emptor accipere non cogeretur, iniquum[f] esse, non permitti venditori vel alij ea vendere.

De *alluuione & fluminis occupatione.* 1. *Quæ cedunt in modum agri.*

7. *Paulus* libro 5. ad Sabinum.

ID, quod post emptionem fundo accessit[g] per alluuionem[h], vel periit, ad emptoris commodum, incommodúmque pertinet. nam & si[i] totus ager post emptionem flumine occupatus esset, periculum esset emptoris. sic[k] igitur & commodum eius esse debet.

1 ¶ Quod venditur, in modum[l] agri cedere debet: nisi "si" id actum est, ne cederet. at quod non venit, in modum cedendum si id ipsum actum est, vt cederet: veluti[m] viæ publicæ[n], limites, luci, qui fundum tangunt. cùm verò neutrum dictum est, cedere non debet. & ideo nominatim caueri solet, *vt luci, viæ publicæ, quæ in fundo sint, totæ in modum cedant.*

De perfecta vel imperfecta. emptione & quæ requirantur vt perfecta dicatur: & quæ sint effecta perfectæ venditionis.

8. *Idem* lib. 33. ad Edictum.

NEcessariò sciendum "est," quãdo perfecta sit emptio. tunc enim scimus, cuius periculum sit. nam *[o], perfecta[p] emptione, periculum ad emptorem respiciet. ¶ Et, si[q] id, quod venierit, appareat[r], quid[s], quale quantùm sit[t], "sit" & pretium, & pure venit: perfecta est emptio. ¶ Quod si[u] sub condicione res venierit, si quidem defecerit[x] condicio, nulla est emptio: sicuti nec stipulatio. Quod si exstiterit: Proculus, & Octauenus, emptoris esse periculum aiunt. idem Pomponius libro nono probat. Quòd si, pendente[y] condicione, emptor, vel venditor decesserit: constat, si exstiterit condicio, hæredes quoque obligatos esse, quasi[z] iam contracta emptione in præteritum. Quòd si, pendente condicione, res tradita sit: emptor non[a] poterit eam vsucapere pro emptore: & quod pretii solutum est, repetetur[b]: & fructus[c] medij tẽporis venditoris sunt. sicuti stipulationes[d], & legata condicionalia perimuntur, si, pendente condicione[e], res exstincta fuerit, Sanè[f] si exstet res, licèt deterior effecta: potest dici, esse damnum emptoris.

o Perfectæ venditionis is est effectus, vt ab ea periculum rei spectet ad emptorẽ.
p *vide l.1. Cod. eod.*
q Perfectam venditionem facit rei certitudo, eius pretium, & si pure venit: aut si sub condicione veniit, condicio extitit.
r *leg.9. Cod. de contrah. empt.*
s Certum censetur de quo apparet, quid, quale, quantum.
t *l.9. Cod de contr. empt.*
u Venditio sub condicione contracta, deficiente condicione nulla est: existente perfecta est, & periculum ad emptorem pertinet. Si ea pendente venditor vel emptor mortuus sit, obligatio transit ad heredes. quod si res tradita sit pendente conditione, emptor, eo spatio, rem ipsam vsucapere non poterit, quia pendente conditione non est emptio: Si interierit, venditoris: Si deterior tantum facta, emptoris erit periculum.
x *leg.7. in pr. s. de contrah empt.*
y *l.5. Cod. eod.*
z Condicione venditionis existente, venditio in præteritum seu retro trahitur: secus igitur ante condicionem contracta.
a *leg.2. §.2. j. pro emptore.*
b *leg.41. in fine s. de contrah. empt.*
c *leg.6. circa finem Cod. de pactis inter emptorem.*
d *leg.23. j. de verb. obligat.*
e *vide leg.33. j. de verborum obligat.*
f Conditione venditionis pendente si res intereat, periculum est venditoris: si sit deterior, emptoris *vt hîc.* Quid ita? Vbi res non extat, fictio non habet, vel hereat, secus vbi extat, licèt deterior sit *l. huic. s. ad l. Aquil.* Atqui venditore, vbi emptore mortuis, pendente condicione,) non interiit venditio vel emptio? rectè: nam ipsi heredes ipsam defunctorum personam repræsentant. vna eademq; persona censentur cum defuncto, *s. eod. d. l. si prædio s. de in dum addi. Et. & a-*

a Dixi *ad l.60.ꝟ de condict.indebiti.*
b legatum tamen ex simili conditione non transit *leg.13.ꝟ.quando dies.*
c Ius vtendi fruendi: si mihi ab vsufructuario venditum sit, fructuario ipso mortuo, heres venditoris nihil amplius mihi debebit: & tamen heredi meo debebit: in proprietarius vsumfructum mihi vendiderit, & pòst mortuus sit, hæres véditoris mihi debebit: heredi meo, nihil.

1 ¶ Si ita venierit, *est ille seruus emptus, siue* [a] *nauis ex Asia venerit, siue non venerit*: Iulianus putat, statim [b] perfectã esse venditionem: quoniam certum sit, eam contractam.

2 ¶ Cùm vsumfructum mihi vendis: interest, vtrùm [c] ius [d] vtendi fruendi. quod solùm tuum sit, vendas, an verò in ipsum corpus, quod tuum sit, vsumfructum mihi vendas. nam priore casu, etiam si statim morieris, nihil mihi heres tuus debebit, heredi autem meo debebitur, si tu viuis, posteriore casu heredi meo nihil debebitur [e], heres tuus debebit.

De arboribus, ante fundi, emptionem, deiectis.

9. *Gaius* lib.10.ad Edictum Prouinciale.

SI post [f] inspectum [g] prædium, antequàm emptio contraheretur, arbores vento [h] vi deiectæ sunt: an hæ quoque emptori tradi debeant, quæritur: & responsum, non deberi: quia [i] eas non emerit, cùm, antequàm fundũ emerit, desierint fundi esse. sed si ignorauit emptor deiectas esse arbores, venditor autem sciuit [k], nec admonuit: quanti emptoris interfuerit, rem æstimãdam esse, si modò venit.

De emptione conditionali & pacto. 1. *De loci interitu ante mensionem.*

10. *Vlpianus* lib.8.Disputationum.

SI in venditione condicionali hoc ipsum conuenisset, [l] *vt res periculo emptoris seruaretur*: puto pactum valere [m].

1 ¶ In libro septimo digestorum Iuliani Scæuola notat: Fundi [n] nomine emptor agere non potest: cùm priùs, quàm mensura [o] fieret, inundatione [p] aquarum, aut chasmate [q], alióue quo casu pars fundi interierit.

De insula combusta.

11. *Alfenus* Varus lib.2.Digestorum.

SI vendita insula combusta [r] esset, cùm incẽdium sine culpa [s] fieri non [t] possit, quid iuris sit? respondit: Quia sine patrisfamilias [u] culpa fieri potest: neque si seruorum negligentia factum esset, continuò dominus in culpa erit. quamobrem si [x] venditor eam diligentiam adhibuisset: in insula custodienda, quam debent homines frugi [y] & diligentes præstare, si quid accidisset, nihil [z] ad eum pertinebit.

De lectis, in via publica positis, & ab ædili concisis.

12. *Paulus* lib.3.Epitomarum Alfeni Digestorum.

LEctos [a] emptos ædilis, cùm in via [b] publica positi essent, concidit [c]. si traditi essent emptori, aut per [d] eum stetisset [e], quominùs traderentur: emptoris periculum esse, placet:

13. *Iulianus* lib.3.ad Vrseum Ferocem.

EVmque cum ædili [f] si id [g] non iure fecisset, habiturum actionem legis Aquiliæ: aut certè cum venditore ex empto agendum esse, vt is actiones suas, quas cum ædile habuisset, ei præstaret.

d id enim vendi potest §.1. *in fine.Inst.de vsu.*
e sed mihi *leg.3.Cod.de vsufruct.*
f Fundo inspecto tantùm, nec dum empto, arbores interim, dũ emptio perficeretur, deiectæ, emptori nõ debentur. Quid ita? quia non emit: Cur non emit? quia antequam emit, fundi esse desierũt. Quid si emptor nesciuit deiectas, véditor sciuit, nec admonuit? quanti emptoris interfuerit, res æstimabitur. *vt hic.* Quid si quis emit fundum, & emptione iã perfecta, arbores vi deiectæ, vel igne consumptę? emptio fundi non videbitur contracta, si cõtemplatione arborũ fundus comparatus est. *l.58.ꝟ. de contrah.empt.*
g Inspecti ab emptore fundi tempus non inspicimus sed cõtractus.
h *vide leg.58.ꝟ. de contrah. empt.*
i Venditor fundi emptori id præstare nõ cogitur, quod ante venditionem perfectam fundi esse desierit.
k *leg.39.ꝟ.de contrah.empt.*
l aliud si nõ cõuenit *l.5.Cod.eo.* Interim colligunt, conuẽtionem nudam vestiri contractus vnitione etiam condicionalis.
m & ita, pactũ nudũ vestitum cohærentia cõtractus valet.
n vt in rebus mobilibus, ita in immobilibus non dicitur perfecta véditio, antequam mensurentur. *Bartol.*
o Ante mensuram, de qua facienda conuenit, non est fundi venditio.
p Aquæ inundatione, aut chasmate fundi & immobilia interire dicuntur *vide l.23.ꝟ.de regulis iuris.*
q terræ motu *leg.47.in fine.ꝟ.de leg.1.vide Plin.2.c.62.*
r *l.5.Cod.eod.*
s leuissima scilicet & quidem inhabitantium, ídque plerumque *leg.3.§.1.ꝟ. de off. præf.vigil.* ergo non semper eorum culpa id accidit.
t fieri possit. *Hotom.4.obseruat.32.*
u non tamen sine alicuius culpa *Cuiac.17.obs.29.in fine.*
x Frugi homo, cui opponitur nequam.
y Incendium rei alienæ frugi homo & diligens custos non præstat.
z Si venditoris dolo & lata culpa incendium acciderit, tenetur de incendio *l.11.ꝟ.de incendio*: si diligens fuit, ad instar eorum qui sunt frugi & diligentes, in custodienda re vendita, non tenetur de incendio: vtcunque serui eius negligẽtia incendium acciderit *vt hic*: id enim fortuitò accidit, id est, extra eius dolum & latam culpam, ideóque venia indiget *l.11.ꝟ.de incendio.* & hæc quidem de venditore. Quid de conductore dicendum est? eum scilicet eodem exemplo non teneri, si contra præsumptionem (negligentiæ s. latæ, & doli) probauerit se diligentem fuisse. quo probato securus est, *vt hic.* quanquã nonnulli distinguũt, vt cõductor teneatur incendij, seruis cõuictis si in officio sibi cõmisso deliquerint, puta lucernã in stabulo custodiendo. Si in alio loco, extra munus suum, non tenetur. Quis enim hæc præstare possit? *v.Andr.Gayl.2.obs.21.* Quid? an eo probato serui conductoris illico tenebuntur tanquam planè conuicti? vt continuò necesse sit ab eis incendium ortũ fuisse, si non ab eorum domino fuerit admissum? vtique conductore absoluto locator probationes suas afferre debet: ergo & certum ex iis aliquem omnino nominare tenetur, ne alioquin incerta feratur sententia. Num verò eo casu conductor vicinis tenebitur incendij nomine, si incendij ratione eis nocitum fuerit? distingue vt supra. Quid, si quis ædes incendio proximas interciderit ne ignis ad suam domũ perueniret? non tenetur: *vide leg 3.§.7.ꝟ.de incendio.* Is verò cuius ædes ita destructæ fuerint, viciniæ seruandæ causa, num exemplo contributionis quæ iactus causa sit, in vicinos aget? *v.d.l.3.*
a vt & alibi mensuras. *vide leg.13.§.8.ꝟ.locati.vide Suetonium in Claudio.c.16.in fi.*
b viarum enim cura ædilibus commissa erat *leg.1.ꝟ.de via publica.* De viarum curatoribus tractat Paulus 5.*sent.* 6.§.2. qui & viocuri dicuntur.

1. *De furto. de traditione.*

14. *Paulus* lib.3.Epitomarum Alfeni Digestorum.

QVòd si neque traditi essent, neque [h] emptor, in mora fuisset, quo minùs traderentur: venditoris periculum erit.

1 ¶ Materia [i] empta si furto perisset, postquàm tradita esset: emptoris esse periculo respondit: si minùs, vénditoris. videri [k] autẽ trabes traditas, quas emptor signasset [l].

De vino corrupto.

15. *Gaius* lib.2.Quotidianarum rerum.

SI vina, quæ [m] in doliis erunt, venierint, eáque, antequàm ab emptore tollerentur, sua natura corrupta fuerint: si quidem de bonitate eorum adfirmauit [n] venditor, tenebitur emptori: quòd si nihil adfirmauit, emptoris erit periculum. quia, siue [o] non degustauit, siue [p] degustando malè probauit, de se queri debet. planè si, cùm intelligeret venditor non duraturam bonitatẽ eorum vsque ad in eum diem, quo tolli deberẽt, non [q] admonuit emptorem: tenebitur ei, quanti [r] eius interesset, admonitum fuisse.

De re ab emptore conducta, donec pretium soluat.

16. *Iauolenus* libro 7.ex Cassio.

SErui emptor, si eum conductum [s] rogauit, donec pretium solueret, nihil per eum seruum adquirere poterit. quoniam* non videtur traditus is [t], cuius possessio per locationem retinetur a venditore. Periculum eius serui ad emptorem pertinet: quod tamen sine [u] dolo venditoris interuenerit.

De mora.

17. *Pomponius* libro trigesimo primo ad Quintum Mucium.

ILlud sciendum est, cùm [x] morã emptor adhibere cœpit, iam non culpam, sed dolum malum tantùm præstandum à véditore. Quòd si per venditorem, & emptorem mora fuerit: Labeo quidem scribit [y], emptori potiùs nocere, quàm venditori, moram adhibitam. Sed videndũ est, ne posterior [z] mora damnosa ei sit. quid enim, si interpellauero venditorem, & non dederit id, quod emeram: deinde, posteriore offerente illo, ego non acceperim? sanè hoc casu nocere mihi deberet. Sed si per emptorem mora fuisset, deinde, cùm omnia in integro essent, venditor moram adhibuerit, cùm posset se ex soluere: æquum est, posteriorem moram venditori nocere.

De oneribus habitationum finitis. 1. *De euictione.*

18. *Papinianus* lib.3.Responsorum.

HAbitationum oneribus morte libertorum finitis, emptor domus ob eam causam venditori non tenetur, si nihil aliud conuenit, quàm vt habitationes secundùm defuncti volũtatem super pretium libertis præstarentur.

1 ¶ Ante [m] pretium solutum dominij quæstione mota, pretium emptor soluere non cogetur: nisi [n] fideiussores idonei, à venditore eius euictionis offerantur.

c *vide l.102 ꝟ. de solutionib.* Iniuria rei emptæ illata à iudice, emptori nocet, si vel ei tradita fuit, aut per eũ stetit, quominus traderetur *vt hic & l.14.ꝟ.eod.*
d Mora emptoris, ipsi nocet authori.
e *leg.13.leg.14.ꝟ.eo.leg.4.& vlt.Cod.eod.*
f poterat enim in ius vocari, q. a non erat summus magistratus & cum imperio *Cic.2. in Verrem.13. Gell.13.ex Varrone.*
g Litem suam facit iudex, cum potestate abutitur. *adde l.ædiles, ꝟ.de via publ.*
h ¶ *l.2.ꝟ.eod.*
i Si védita materia furto perierit, ante traditionem venditoris damno sit: sic post, emptoris. videntur autẽ trabes traditę, quas emptor signauit. *Synopsis Basilic.19. Titul.6.c.7.* De materia dixi ꝟ. *ad l.12. ꝟ. de vsufructu.* Materia autem hic, ligna ad ædificandum parata §.29.*Inst. de rerum diuis. adde l.167.l.168.ꝟ. de regul.l.7. ꝟ. ad. exhib.*
k Imo signatione res non videtur tradita *l.1.§.2.ꝟ.eod.* An hic aliud in trabib. quàm in doliis vini signatis? Si aliud, cur aliud? An quia vini dolia signari in alium finem possint, quàm vt tradita habeantur: trabes non possint signari ob alium finem?
l signatio interdum habetur p traditione, *vide quæ notaui ad leg.1.in pr.ꝟ.e.*
m Id genus vini doliare *l.1.§.vlt.ꝟ.eod.*
n *vide* quæ notaui de adfirmatoribus ad *leg.12 § 13.ꝟ.mandati.*
o Vini doliaris venditi periculum emptoris est etiam ante degustationem.
p Paria sunt male degustare & non degustare.
q Decipit emptorẽ venditor, qui eũ non admonet vitiorum rei emptæ. *adde l.14.in fi.ꝟ.de liberali.* qui denique eum certiorem non facit rem duraturã nõ esse.
r *vide l.3.Cod.eod.*
s Emptor serui, eũ conductũ à véditore rogare potest donec pretiũ soluat: *adde l.37.ꝟ.de adquir.possess.* Idẽ precario rogare potest. *l.20.ꝟ.de precario.* Id genus possessionis, neq; vnũ est, neque plenũ. Itaque qui seruum ita conductũ aut precario habet, nihil per eum adquirit. Quid, eius serui, cuius periculũ est: an véditoris, aut emptoris potius? emptoris, *vt hic.*
t per colonũ. n. possidemus *l.25.§.1.l.37.ꝟ.de adq.possess.* & per ipsum rei emptorẽ donec pretium soluatur *vt hic*, & è contrà. Nã, & si venditor nõ teneatur præcisè transferre dominiũ rei venditæ, si tamẽ véditor in instrumẽto fateatur se cõstituere, nomine emptoris rei véditæ possessorẽ, tali verbo denotatur possessionis traditio. Nihil. n. interest, an quis ingrediatur per se ipsum rẽ venditã, an per aliũ. Quid si véditor cõstituat se nomine emptoris precario possidere? in emptorẽ sola ciuilis possessio nõ naturalis transfertur. *Ferrariensis formula 37.summar.12.* Bartolus, post Accursiũ, notat requiri vt aliquis possideat ciuiliter & naturaliter, ad hoc, vt faciat fructus suos.
u *vide l.5.ꝟ.e. l.37.ꝟ.de actionibus empti.*
x Mora vbi solius est emptoris, ipsi tãtũ auctori nocet. *vt hic*, vbi emptoris & véditoris, qui postremus eorũ morã admiserit, moræ is tenebitur *vers.quod si.adde Synops. Basilicon 19.Titul.6.c.93. Harmen.3.§.21.*
y *l.51.ꝟ.de actionibus empti.*
z Mora posterior nocet. vide tamen Socinũ *regula* 27.
a *v.l.17.§.2.inf.ꝟ.de doli except.l.24.ꝟ.de euict.*
b Euictione initio véditionis imminẽte, emptor pretiũ aliàs soluere nõ cogitur, nisi fideiussores idoneos à venditore accipiat *vt hic.* Quid in hac specie, nũ rectè postulabit fideiussorẽ aduersus quoscũque qui postea litẽ mouere possunt? An aduersus eũ tãtũ qui tũ agat? etiã in quoscũque, *l.vlt.§.1.ꝟ.tit.prox.vide Interpretes in l.fi.post perfecta.Cod.de euict.* & ita Iacobus de Arena, Richardus Malubra & Cynus *putãt.* Vnde quidã hoc εὕρημα emptori suggerũt, vti, ne pretiũ ita venditori soluat, certos homines summittat qui litem rei venditæ nomine venditori moueant.

De mora.

De mora in pretio soluendo.

19. *Hermogenianus* libro secundo Iuris Epitomarum.

VEnditori, si emptor in pretio soluendo moram fecerit, vsuras[a] dumtaxat præstabit: non omne omnino quod venditor, mora non facta, consequi potuit: veluti si negotiator fuit[b]: & pretio soluto, ex mercibus plus[c], quã ex vsuris, quærere potuit.

DE SERVIS EXPORTANDIS[d]: vel si ita mancipium venierit, vt[e] manumittatur, vel contra[f]:

TIT. VII.

De seruo exportando, & legis remissione.

Vlpianus lib.32.ad Edictum.

SI fuerit distractus seruus, *ne aliquo loci moretur:* qui vendidit, in ea condicione est, vt possit[g] legem remittere, ipse Romæ[h] retinere. quod & Papinianus libro tertio respõdit. propter[i] domini enim (inquit) securitatem custoditur lex, ne[k] periculum subeat.

De interdictione Italiæ.

2. *Marcianus* libro secundo Publicorum.

EXportandus si venierit ab Italia, in prouincia[l] morari potest: nisi specialiter prohibitum fuerit.

3. *Paulus* libro quinquagesimo ad Edictum.

SI quis hac lege veniit: *vt intra certum tempus manumittatur, si non sit manumissus, liber sit,* si tamen is, qui vendidit, in[m] eadem volũtate[n] perseueret: heredis voluntatem non esse exquirendam.

De minore vendente seruum, vt manumittatur.

4. *Marcellus* libro vigesimoquarto Digestorum.

SI[o] minor viginti annis seruum tibi in hoc vendiderit, "& tradiderit," *vt eum manumitteres:* nullius[p] momenti est traditio: quamquàm ea mente tradiderit, vt[q], cùm viginti annos ipse expleßet, manumitteres. non enim multum facit, quod distulit libertatis præstationem. lex quippe consilio eius, quasi[r] parum firmo, restitit.

De interdictione pomerij.

5. *Papinianus* libro decimo Quæstionum.

CVi, pacto venditoris, *pomerio[s] cuiuslibet ciuitatis interdictum est:* vrbe[t] etiam interdictum esse videtur. quod quidem aliàs cùm principum mandatis prçciperetur, etiã naturalem[u] habet intellectũ: ne scilicet, qui careret[x] minoribus, fruatur maioribus.

a Vsuras pretij, moram in eo venditori numerando, præstat emptor. An & lucrum omne quod venditor ex pretio etiam supra legitimum vsurarum modum facere potuit? non præstabit, *vt hic. adde Synops. Basilic.19.Tit.6.c.11.3. Harmenop.3.§.63.*

b Imò, eo casu lucri cessantis, aut spei lucri habenda ratio est, *l.2. in fi. ſ. quod certo.* Respondeo: certi lucri initur ratio in eo qui negotiari solitus est: quíque si pretium habuisset, lucrũ præsens habere potuit. aliud est in eo qui negotiari non est solitus: tunc enim incerti lucri habenda est ratio. Multa enim accidere possunt quæ lucrum impediant. & in lege Aquilia non consideratur futurum lucrum, quod erat in spe tantùm propter eius incertitudinem. *l. 29.§.3.ſ. ad l. Aquil.* & ita Corrasius has leges conciliat. 3. *Miscell.* 14. sed præstat, dictam legem secũdam referri ad traiectitiam pecuniã.

c Lucrum ex mercibus suis negotiator facere etiam supra legitimum vsurarum modum potest: neque id cùm facit, iniuria facit, aut vt improbus fœnerator. Id enim lucri gen⁹, iure licitum.

d 4. *Cod.55.* τοῦ μὴ διάγειν ἐν τινι τόπῳ. 19. *Ecloga17. ver.7.*

e 4. *Cod.57.*

f additur in Ecloga *ibidem* καὶ περὶ χειρὸς ἐπιβολῆς. quò pertinet *l.9.ʃ.eod.*

g vt in omnib⁹ quæratur, an domini voluntate Romam venerit. *l.2. Cod. si seru. export.*

h & Romæ. *Haloand.*

i Renuntiari pacto prohibitorio potest ab eo cui⁹ fauore fuit introductum. *Bald.*

k solent enim ita plerumque vendi, *ne quo loco morentur, vbi venditori nocere poßint.*

l Limitata dispositio, limitatũ producit effectum *Bald. adde l.63.ſ. de contrahenda emptione.*

m *adde l.27.§.2. l.30. in fin. ſ. mandati: l.15.ʃ. de manumißionib. l.6. in fin. Cod. si mancipium ita venierit.*

n Imò, voluntatem mutare non potest. *l.1. in fi.ʃ. qui sine manumiss.*

o *Synopsis Basil.* 19. *Titul.*17.*c.*1.

p *l.31.ʃ. de leg.2. lege 7. in fin.ʃ. qui & à quibus. l.66.ʃ. de verborum obligationib. l.4. Cod. qui manumittere.*

q Tempore prohibito facta non valet, licèt effectus sit dilatus in tempus concessum, quoties nimirum lex negotio, vel ab ipso eius initio resistit, *vt hic*, secus si prohibitio ad effectum non ad initium refertur. *l. tempus ʃ. de hered. instit.*

r Consilium minoris viginti annis, parum firmum lege præsumitur.

s κωλύθη τοῦ προαστείου. *Eclog.c.5.* Est igitur προαστεῖον, pomerium, suburbanum, anteurbanum.

t patria sua. *l.7.§.13.ʃ. de interdictis & releg.* Roma sc. *Duar. adde l. vlt. Cod. si seruus export.* vrbe qua venit. quod Demostheni & Æliano est vendere ἐπ' ἐξαγωγῇ.

u Naturalis intellectus est, qui à natura. A natura, hoc est, omnibus quæ omnibus hominibus, & in omnes homines ex æquo fusa est. *adde l.13.§.7.ʃ. de excus. tutor.*

x sc. maioribus remouetur, qui à minoribus est remotus. *lege 4. ſ. de senatoribus: d.l.7. in fine.*

y Iure non tenent, quæ ipso iure non tenent. *vide l.122.§.5. in fi.ʃ. de verb. oblig.*

z Actus & effectus differentia. Actus, facti: Effectus, iuris est.

a Affectionis sinceræ & honestæ in actionibus ratio habetur. *adde l.7.ʃ. eodem.*

b *l.7.ʃ. eodem.* quæ est desumpta ex libro decimo quæstionum eiusdem Papiniani: hæc autem lex ex vigesimoseptimo, & ita lex sequẽs ab hac corrigitur. Ita sanè quidam putant esse. At mihi primùm non tanti librorum Papiniani dispositio est, quãti hæc Pandectarum. Dicemus itaque hanc, vt priorem, proxima & posteriore lege mutari. eò magis, quòd sequentis legis ratio tota ab equitate & bono est. & alioquin, hæc etiam lex, à viro bono. Hæc cùm exstent, tanti nobis non fuerit contraria Sabini authoritas, quanti æquum & bonum. Et verò denegata hoc casu actionis hãc rationem adferunt Græci, *Synopsis eod. c.5. in fin.* ὀργῆς ἀποπλήρωσιν οὐκ ἔχει διαφέρον. Iræ satisfactio non habet quod intersit. Addunt tamen illo loco Græci actionem dari venditori eo casu, si propterea minoris seruum vẽdidit, vt indignationi, dolori, duritiei, & inhumanitati satisficeret. Hoc, illo casu venditorem vtiliter agere posse existimant. Ego contrà, ob superiores quas attuli rationes. Et verò cùm iuris & iniuriæ summum sit discrimen, non hanc potestatem, iniurioso homini ius faciat, vt vindictam suam exerceat, vt iuris nomine abutatur ad sæuitiã suam in seruos exercendã. Ideò magis nobis amplectendum est, quòd inmanis sæuitia dominorum nouis legibus sit restricta: vt sæuitiæ nomine, seruos etiam abalienare cogantur domini, & quidem bonis conditionibus, non sibi tantùm, sed & seruo. *l.2. ſ. de his qui sunt sui.* Contrà qui sentiant, Læstrigonum & Cyclopum gentẽ conscientia victi, auxerint: nisi citra vindictam aut sæuitiam, intersit venditoris, seruum venditum in Italia esse, vt à quo fortè insidias aut quid tale metuat.

De pacto ne ancilla manumittatur, nève prostituatur, & de stipulatione pœnali. 1. De eo quod interest.

6. *Idem* libro vigesimoseptimo Quæstionum.

SI venditor ab emptore cauerit, *ne serua manumitteretur, nève prostituatur.* & aliquo facto cõtra, quàm fuerat exceptũ, euincatur, aut libera iudicetur, & ex stipulatu pœna petatur: doli exceptionem quidam obstaturam putãt. Sabinus, non obstaturam. sed ratio faciet, vt iure[y] non teneat stipulatio, si, *ne manumitteretur*, exceptum est. nam incredibile est, de actu manumittentis, ac[z] non potiùs de effectu beneficij cogitatum. cæterùm si, *ne prostituatur*, exceptum est: nulla ratio occurrit, cur pœna peti, & exigi non debeat: cùm & ancillam contumelia adfecerit, & venditoris affectionem[a] fortè simul & verecundiam læserit. etenim alias, remota quoque stipulatione, placuit ex vendito esse actionem.

1 ¶ Si quid emptor contrà, quàm lege vẽditionis cautum est, fecisset, "aut non fecisset:" nobis aliquando[b] placebat, non aliàs ex vendito propter pœnam homini irrogatam agi posse, quàm si pecuniæ ratione vẽditoris interesset, veluti quia pœnam promisisset: cæterùm viro bono non conuenire credere venditoris interesse, quòd animo sæuientis satisfactum non fuisset. Sed[c] in contrarium me vocat Sabini sententia: qui vtiliter agi ideo arbitratus est, quoniam hoc[d] minoris homo veniisse videatur.

Si pœna promittitur pacto nudo, non potest exigi, nisi intersit. Bart.

7. *Idem* libro decimo Quæstionum.

SEruus ea lege veniit, *ne in Italia esset. quòd si aliter factũ esset: conuenit citra[e] stipulationem, vt pœnam præstaret emptor.* vix † est, vt eo nomine vindictæ ratione venditor agere possit: acturus vtiliter: si non seruata lege, in pœnam, quam alij promisit, inciderit. Huic consequens erit, vt hactenus agere possit, quatenus alij præstare cogitur. quidquid enim excedit: pœna, non[f] rei persecutio est. Quòd, si, *ne pœnæ causa exportaretur*, conuenit: etiam affectione[g] ratione rectè agetur. Nec[h] videntur hæc inter se contraria[i] esse. cùm * beneficio[k] adfici hominem, intersit[l] hominis: enimuero[m] pœnæ non irrogatæ indignatio solam duritiem[n] continet.

Si venditor voluntatem mutauerit.

8. *Idem* lib.27. Quæstionum.

QVæsitum est: si quis proprium seruum vendidisset: *& , vt manumitteretur, intra certum tempus præcepisset:* ac postea mutasset voluntatem: & emptor nihilo minùs manumisisset: an aliquam eo nomine actionem haberet. dixi, ex vendito actionem, manumisso seruo, vel mutata venditoris voluntate, euanuisse[o].

c hic locus ostendit Papinianum variasse. *l.22. Cod. de furt. v. Cuiac. in hunc locum 2. obs.37. præsertim in fi. & 4. ad Africanũ fol. 39.* Porrò variare an & quatenus liceat. *vide l.75.ʃ. de reg. iur.*

d Res vendita cum pacto aliquo, minus valet, quàm cum libera vẽdita est. *adde l.3.ʃ. de verbor. oblig.*

e *vt in casu l.11. in fi.ſ. de religiosis.* & vsuris. *l.3. Cod. de vsuris.*

† hoc non corrigitur per legẽ superiorem. *vide quæ ibidem notaui.*

f Aliud pœna, aliud rei persecutio.

g Affectionis ratione interdũ actio promittitur. *vt l.54.ʃ. mandati. adde l. 6. in fine princip.ſ. eodem.*

h Stipulati pœnam si seruus in Italia fugerit, & si pœnæ causa fuerit exportatus, ita non contraria sint, vt suo tamen modo contraria sint. Priore casu, pœnam possis petere, quatenus alij prçstare cogeris, *vt hic.* hoc est, si tua intersit pecuniæ ratione. *l.6.ʃ.eo.* nõ aliàs. Durus enim homo videare, si ob id agas, quòd sæuitiæ tuæ non sit satisfactum. Posteriore casu pœnam possis rectè petere, etiamsi nihil pecuniæ ratione tua intersit. Nam cùm stipulatus ab emptore pœnam, si seruum exportauerit pœnæ causa, viri boni officio atque munere fungeris. *l.6.ſ. eodem.* Tua interest id nõ fieri, quà vir bonus es, quà cuiusque hominis interest, hominem beneficio adfici. affectionis iustę non iniustę habetur hæc ratio. Iusta affectio est, seruum non excitari: Iniusta, animo tuo sæuienti satisfieri, *d.l.6.* Vindictæ & duritiæ tuæ rationem haberi *hac lege.*

i Contraria postulãns non audiendus.

k Beneficio adfici hominem, hominis interest. *vt in l.1.§. penult. & vlt. ſ. de periculo: vide Ciceronem 2. officiorum.*

l in terest hominis hominem beneficio adfici?

m Durus homo est, qui hoc ipso indignatur, quòd ex animi sui sententia ac sæuitia alteri pœna non sit irrogata, *vt hic.* Ita Caius Fimbria notatur meritò, quòd cùm in funere C. Marij curasset Scæuolam vulnerari, sanctissimum atque ornatissimum ciuitatis Romanæ, diem Scæuolæ dixit, postquam comperit eum posse viuere. Cùm ab eo quæreretur, quid tandem accusaturus esset eum, quem pro dignitate ne laudare quidem quisquam satis posset: dicunt hominem, vt erat furiosus, respondisse, quòd non totum telum corpore recepisset. *vide Ciceronem pro Sexto Roscio Amerino 9. Valer.11.*

n κακοθελοῦς. *Synopsis eodem capite septimo,* σκληρότητα καὶ ἀπανθρωπίαν. vocauit *capite quinto.*

o Qui sic? Quia quando pactum de non manumittendo seruo apponitur gratia tertij, putà emptoris, non potest per venditorem reuocari in eius præiudicium. *Baldus.*

Si emptor seruum vendiderit eodem, vel diuerso pacto.

9. *Paulus* lib.5. Quæstionum.

TItius seruum vẽdidit ea lege, *vt, si Romæ moratus esset, manus*[a] *iniicere*[b] *liceret.* emptor alij eadem lege vendidit. seruus fugit à secundo emptore & Romæ moratur. quæro, an sit manus iniectio[c], & cui. respõdi: In fugitiuo non est dubitandum, nihil contra legem factum videri: quia[d] nec domino auferre se potest: nec[e] qui in fuga est, ibi moratur. quòd si, ex voluntate secundi emptoris, contra legem moratus sit: potior[f] habendus est, qui auctor fuit legis. &[g] posterior, magis admonendi emptoris, & liberandi se, eandem legem repetierit. nec poterit aliquo modo auferre legem sui venditoris, cuius condicio exstitit. nam & si pœnam promisisset, tenetur: licet ipse quoque stipulatus esset. sed in pœna promissa duæ[h] actiones sunt. manus autem iniectio in seruum competit. Quòd si prior ita vendidit, *vt prostituta libera esset*: posterior, *vt manus iniicere liceret*: potior est libertas, quàm manus iniectio. Planè si prior lex manus habeat iniectionem, posterior libertatẽ: fauorabiliùs dicetur, liberam fore: quoniam vtraque cõdicio pro mancipio additur. & sicut manus iniectio, ita libertas eximit eam iniuriam[i].

De libertate collata in tempus mortis emptoris.

10. *Scæuola* lib. 7. Digestorum.

CVm venderet Pamphilam, & Stichum: venditioni inseruit pactum cõuentum: *vti ne eadem mancipia, Pamphila & Stichus, quos minorato*[k] *pretio vendidit, alterius seruitutem, quàm Seij, pateretur: post*[l] *mortémque eius in libertate morarentur*[m]. quæsitum est, an hæc mancipia, de quibus inter emptorem & venditorem conuenit, post mortẽ emptoris iure ipso liberata sint. respondit, secundùm cõstitutionem Diui Adriani super hoc prolatam, Pamphilam & Stichũ, de quibus quæreretur, si manumissi non sint, liberos non esse. Claudius: Diuus Marcus ex lege dicta libertatis in vendendo, quamuis[n] non manumissos, fore liberos in semenstribus[o] constituit: licèt in mortis tempus emptoris distulit venditor libertatem.

a Manus iniectio, quæ Græcis χεῖρος ἐπιβολή. *Synops. eod. in inscript. tituli* in legibus 12. Tabularum promittebatur aduersarij in ius vocandi & rapiendi causa: vt in illo loco manus iniectio esto & alio: si caluitur pedémue struit, manum eundo iacito. de qua re scripsi ad leges 12. Tabul. Interdũ manus iniectio permittitur domino, serui sui vindicandi causa, *vt l. 1. Cod. si seruus export.* interdũ auxilij ferendi causa: *vt in fine huius legum. adde l. 20. ĵ. de manumiss. l. 54. Cod. de decurionib.* Tertull. 1 *aduersus Marcionem.* quodammodo iniecta manu detines aduersarij sensum.

b *Ecloga ibidem in Epigraphe l. 1. l. 2. Cod. si seruus exportandus.*

c Vel seruus commissus *l. 16. §. 4. ĵ. de publicanis.*

d ἐνστάσει vtitur Paulus. Seruus domino se auferre fuga seu fugiendo non potest. seruus dominum possessione sua priuare per fugam non potest, seu domino subuertere possessionem non potest *l. Pomponius. l. rem. ĵ. de adquir. possess. l. vlt. §. seruum. ĵ. de public. l. non solùm. §. si rem. ĵ. de vsucap.*

e ἀντιπαραστάσει hac vtitur Paulus. Etiamsi seruus per fugam se domino auferre posset, quia tamen in fuga est, ibi vbi in fuga sit, morari dici non potest. Ibi non moratur, vbi agit ad fugam. *l. si seruus. ĵ. de legat. 3.* Hæc sunt contraria demorari & esse in fuga: stare & fugere. Fugitiui & erronei nullæ sunt sedes certæ.

f Pactum manus iniectionis appositũ in contractu, rem venditam ita afficit, vt possit auferri à quolibet possessore & successore.

g nec posterior, qui magis admonendi emptoris & liberãdi gratia, eandem legem repetierit: poterit aliquo modo, &c. *Hal.*

h non vna ex vendito, alia ex stipulatu: sed vna qua ipse, altera qua alius ei tenetur. *Accurs.*

i *al.* iniuria. Ita manus iniectio plerumque fiebat, causa auxilij ferendi aduersus iniuriam seruorũ pudicitię, vel simili in re illatam.

k id est, minore.

l Pactum valet, vt ne seruus venditus fiat liber, nisi post mortem emptoris.

m ad hanc clausulam, *Vt in libertate morarentur,* referenda est cõstitutio D. Hadriani, non D. Marci, de quibus *ĵ. eod. vide Cuiac. 10. obs. 21.*

n Constitutio diui Marci, & Commodi (ad quorum ætatem peruenit Cerbidius Scæuola, huiusce legis author) seruum ea lege venditum, *vt manumitteretur,* cessante emptore, ipso iure liberum facit: atque ideo repræsentat, quod facere emptor debuit. *lege vltim. Cod si mancip. Cuiac. 10. obs 21. adde l. 11. §. 1. ff. de minoribus.* vide Hotomanum 4. *obseru. 4.*

o Semenstria vel semestria D. Marci. §. 1. *Inst. de excusat.* vbi Theophilo dicuntur ἑξαμηνιαῖαι διατάξεις, *ibidem scripsi.*

LIBER NONVSDECIMVS.

DE ACTIONIBVS[a] EMPTI[b], ET VENDITI[c].

Si non tradatur. 1. *De seruitute celata. de bona fide.*

Vlpianus lib. 28. ad Sabinum.

SI res vendita non tradatur[d]: in id[e], quod interest[f], agitur: hoc est, quod rem habere interest emptoris: hoc[g] autem interdum[h] pretium egreditur: si pluris interest, quã res valet, vel empta est.

1 ¶ Venditor, si, cùm[i] sciret deberi seruitutem, celauit[k]: non euadet ex empto actionẽ: si modò eam emptor ignorauit. omnia enim, quæ cõtra bonam fidem[l] fiunt, veniunt in empti actionem. sed scire venditorem, & celare[m], sic accipimus: non solùm si non admonuit[n], sed & si negauit seruitutem istam deberi, cùm esset ab eo quæsitum. sed & si proponas, eum ita dixisse: *Nulla quidem seruitus debetur: verum, ne*[o] *emergat inopinata seruitus, non teneor*: puto eum ex empto teneri: quia seruitus debebatur, & scisset[p]. sed & si id egit, ne cognosceret emptor aliquam seruitutem deberi. opinor, eum ex empto teneri. & generaliter dixerim, si improbato more versatus sit in celanda seruitute, debere eum teneri: non si securitati suæ prospectum voluit. hæc ita vera sunt, si emptor ignorauit seruitutes: quia * non videtur esse celatus, qui scit: neque certiorari[q] debuit qui non ignorauit[r].

De modo fundi. 1. *De possessione.*

2. *Paulus* lib. 5. ad Sabinum.

SI in emptione modus[f] dictus est, & non præstatur[t]: ex empto[u] est actio.

1 ¶ Vacua possessio emptori tradita non intelligitur, si alius in ea legatorum fideíve commissorum seruandorũ causa in possessione est, aut creditores bona possideant. idem dicendum est, si venter in possessione sit. nam & ad hoc pertinet vacui[x] appellatio.

De fructibus. 2. *De seruitutibus.* 3. *De mora. de rei æstimatione.*

3. *Pomponius* libro nono ad Sabinum.

RAtio[y] possessionis, quæ à venditore fieri debeat, talis est: vt, si quis eam possessionem iure[z] auocauerit[a], tradita possessio non intelligatur.

1 ¶ Si emptor *vacuam possessionem tradi* stipulatus sit, & ex stipulatu[b] agat: fructus non venient in eam actionem.

a 4. *Cod. 49. Paulus 2. sent. 17. 19. Synopsis Basilicon eod. c. 1.*

b Ex empto actione vtitur is qui emit. *l. 11. ĵ. eod.*

c Ex vendito actio cõpetit venditori ad ea cõsequenda, quæ ei ab emptore præstari oportet. *l. 13. §. 19. ĵ. eo.*

d Tradi rem & restitui stipulationes, merũ factum continere, hinc colligit Zasius 2. *Responsor.* 20. cùm id quod interest hic succedat loco rei.

e *l. 11. §. 9. ĵ. eod. l. 4. 10. 22. Cod. eod. l. 68. in fine. ff. de contrah. empt.*

f id quod interest, nihil aliud est quàm vtilitas, quæ mihi abest, quamque adipisci potui, quæ vel iureiurãdo actoris, vel officio iudicis æstimatur. *l. 15. §. 7. ĵ. quod vi.* & modo tanti, quãti res est. *l. 11. ĵ. de re iudicata* (vt ita planè tũc idem sit rei pretium, & id quod interest.) modò minoris est quàm res. *l. 9. in fi. ff. ad exhib.* modò pluris, *vt hac lege.* & hoc postremo genere pluris æstimata vtilitate quàm sit res, sanè quod excedit verum pretium, pœna est: cui tamẽ modus iniectus est à Iustiniano. *Cuiac. 9. obseru. 31. l. vn. Cod. de sententiis quæ pro eo. vide l. 5. ff. de in lit. iuran.*

g Id quod interest, pretium rei egredi potest, si pluris intersit, quàm res valeat, vel empta est. *Synopsis Basil. eod. c. 1.*

h Imò nunquam. *l. 21. §. 3. ĵ. eod.*

i tunc enim dolum committit, ideóque tenetur. *v. l. 6. §. 8. ĵ. eod.*

k Celans seruitutem venditor ignoranti emptori, empti actione tenetur: scienti, non tenetur.

l Mala fides est celare emptorem.

m Celat seruitutem, & qui non admonet & qui interrogatus negat seruitutẽ deberi, sed & qui id egit, ne cognosceret emptor aliquam seruitutem deberi: & breuiter, qui improbato more versatur in celanda seruitute.

n ὑστερολογία. Is enim celat emptorem qui interrogatus non tantùm negat mendaciter seruitutem deberi, sed & qui vltrò non admonet. *vide Cic. 3. off. adde l. 39. in princ. ĵ. eodem.*

o *fortè legendum* vt emergat.

p *al.* sciuit.

q ¶ *c. 31. de reg. in 6. l. 43. §. 1. ff. de contrah. empt. l. 12. in fi. Cod. de contr. stipul.*

r tunc enim nõ ab alio, sed à seipso decipitur. *l. 26. ff. de rei vind.* & volenti dolus non infertur. *l. 9. Cod. eod. l. 135. ĵ. de reg. iur.* etiam in transactione & donatione. *l. 34. Cod. de transactionib.*

f Modus agri in fundorum venditionibus plerumque dicebatur, *vt hic. l. 13. §. 4. l. 42. ĵ. eodem. dixi ad l. 7. in fin. ff. de periculo & cõmodo rei venditæ. l. qui fundum. §. qui agrum. ff. de contrahend. empt.* Modum ita dictum venditor præstare actione ex empto cogitur emptori, *vt hîc: Synopsis eod. c. 2.*

t non præstatur quoties minor inuenitur. *l. 4. §. 1. l. 6. §. 4. ĵ. eod. l. 45. adde & leg. 69. in fin. ĵ. de euictionib.*

u olim in duplum. hinc *Paulus 2. sent. 17.* distracto fundo, si quis de modo mentiatur, in duplo eius quod mentitus est, officio iudicis æstimatione facta conuenitur, & *lib. 1. tit. 19. §. 1.* quædam actiones si à reo inficientur, duplantur: velúti iudicati depensi (restitue *depositi*) item de modo agri cùm à venditore emptor deceptus est, & 5. *Titul. 5. §. 7.* dixi ad Ciceronem 3. *Officior.*

x Vacua possessio non traditur emptori, si in ea sit tertius aliquis ventris, legati, fideicommissi, vel debiti nomine. de vacua possessione agit *l. 12. Cod. de probationib.*

y alij datio, alij traditio. *Cuiac. 13. obs. 35. & Hotom. quæst. illustr. 11.* Hinc Cuiac. 11. *obs.* 19. definit traditionem esse dationem possessionis.

z Non traditur possessio quæ iure auocari potest. nec enim videtur datum, quod ita datur, vt habere non possis *l. 29. §. 3. ĵ. de leg. 3. facit l. 22. ĵ. de adquir. possess. l. 14. §. 12. ĵ. de vsurp. & vsucap.*

a Traditum non videtur, quod iure auocari potest. *adde l. 1. Cod finium regundor.*

b Qui simpliciter fundum (non coniunctim rem vacuámque possessionem. *l. 4. ĵ. de vsuris*) tradi stipulatur, vacuam possessionem: quin vacuam possessionem sine fructibus stipulatur, licèt mora in tradendo sit commissa, *vt hîc.* Imò, qui eo casu agit ex stipulatu, non sine fructibus, si moram committi contigerit, possessionem stipulatur, cum quanti sua intersit obtineat. *l. 114. ĵ. de verb. oblig.* Respondeo, tunc interesse venire, non fructus: hi cùm petuntur omnes: illud quoties petitur, quatenus mea interest, dumtaxat consequor. Atqui fructus consequor ob moram eo casu si ex empto egero? *vt hîc in fine.* Cur tam variè? actio ex empto, bonæ fidei: ex stipulatu stricti iuris est.

quia

quia[a] & qui fundum dari stipularetur, vacuam[b] quoque possessionem tradi oportere stipulari intelligitur:nec[c] tamen fructuum præstatio ea stipulatione continetur[d]. neque rursus plus debet esse in stipulatione: sed ex empto superesse ad fructuum præstationem.

2 ¶ Si iter, actum, viam, aquæductum per tuum fundum emero: vacuæ possessionis traditio nulla est, itaque cauere debes,per[e] te non fieri,quo minùs vtar.

3 ¶ Si[f] per venditorem vini mora fuerit, quo minùs traderet: condemnari[g] eum oportet: vtro tempore pluris vinum fuit[h], vel quo venit, vel quo lis in cõdemnationem deducitur:item quo loco pluris fuit,vel quo venit,vel vbi agatur.

¶ Quòd si per emptorem[i] mora fuisset: æstimari oportet pretium, quod sit,cùm agatur: & quo loco minoris sit.mora autem videtur esse, si nulla difficultas venditorem impediat, quo minùs traderet: præsertim si[k] omni tempore paratus fuit tradere. Item non oportet eius loci pretia spectari, in quo agatur: sed[l] eius,vbi vina tradi oportet.nam[m] quod à[n] Brundusio vinum venit,etsi venditio alibi facta sit,Brundusij tradi oportet.

De dolo promissoris. de dupla. 1. *De modo agri.*

4. *Paulus* lib.5.ad Sabinum.

SI seruum mihi ignoranti, sciens[o] furem, vel noxium esse,vendideris: quamuis duplam promiseris, teneris mihi ex empto,quanti mea intererit scisse: quia ex stipulatu eo nomine agere tecum non[p] possum, antequam[q] mihi quid abesset.

1 ¶ Si[r] modus[s] agri minor inueniatur,pro numero iugerum auctor[t] obligatus est:quia vbi modus minor inuenitur, non potest æstimari bonitas loci, qui[u] non exstat. sed non solùm si modus agri totius minor est, agi cũ venditore potest.sed etiam de partibus eius.vtputa si dictum est,vineæ iugera tot esse, vel oliueti:& minus inueniatur. ideó "que" his casibus pro bonitate loci fiet æstimatio.

De venditione ex voluntate. 1. *Vel quasi ex voluntate testatoris.*

5. *Idem* lib.3.ad Sabinum.

SI heres testamento quid *vendere damnatus* sit[x],& vendiderit[y]:de reliquis[z],quæ per consequentias[a] emptionis propria sunt,vel ex empto,vel ex testamento agi cum eo poterit.

1 ¶ Sed si falsò[p] existimans se damnatum vendere,vẽdiderit:dicendum est,agi cum eo ex empto nõ posse:quoniam doli mali exceptione actor summoueri potest[c].quẽadmodum si falsò existimans se damnatum dare, promisisset:agẽtem doli mali exceptione summoueret.Pomponius etiam incerti[d] condicere eum posse ait, vt liberetur.

De modo fundi. 1. *De pacto vt quid fiat.* 3. *De ædificatione prope locum venditum.* 4. *De vase.* 5. *De itinere.* 7. *De filiofamil.vendente.* 8. *De dolo venditoris.*

6. *Pomponius* libro nono ad Sabinum.

TEnetur ex empto venditor,etiam si [agnouerit[e]] minorem fundi modum esse.

1 ¶ Si vendidi tibi insulam certa pecunia, & *vt aliam insulam meam reficeres*:agam ex[f] vendito,vt reficias.si autẽ hoc solum,vt reficeres eam,conuenisset:non[g] intelligitur emptio & venditio facta,vt "& "Neratius scripsit.

a Dandi promissor vacuam quoque possessionem debet tradere.
b A nemine occupatam. sic qui castrum restituere alteri promittit, arcem in eo à se ædificatam retinere non potest. *Bart.*
c Stipulatione, vacuam possessionem tradi, fructus non veniunt. *lege* 78.*in fine,infrà de verborum obligationib.*
d Imò continetur.*l.si stipulatus.* §.1.*J.de vsuris.* Ibi rem dari & vacuam possessionem tradi conuenit, hîc vacuã possessionẽ tantùm.
e nam in incorporalibus patiẽtia habetur pro traditione.
f *vide l.vnicam,* *S.si certum petatur:l. vlt.S.de cõdict.triticaria.*
g *Fortè legendũ,* condẽnari,quomodo eum oportet: Vtrùm eo tẽpore quo pluris.
h Venditor à tempore moræ tenetur quanti plurimi res fuit, loci & temporis ratione. Temporis, inquam, rei venditæ, vel litis contestatæ: loci, quo venit, vel in quo res vendita petitur.
i Emptor,si moram committit, tenetur ratione pretij quanti plurimi.
k Moram committit, qui nulla difficultate impeditus, cùm potuit non tradidit.
l *l.12.* §.1.*S.depositi: l.3.J. de rebus auth.iudic.*
m Vt si à Brundusio v.v.e.v a. f.s.B. tradi oporteat.
n à Brũdusio vinum venisse nũ id dicitur, quòd Brundusiũ tradi oportet: non quòd Brundusij venit? An potius quod Brundusii est: vt in Comœdia, ab Andria hæc ancilla est?
o etiam si ignorans.*l.11.*§.7.*v.l.* 13.§.*primo,J.eodem.*
p Cur non possum?Duplex stipulatio iuris vel facti euictioné exigit.*l.3.J.de except.doli.*
q sed ex empto. *v.l* 30. §.1.*J. eod.*
r Modus agri si minor inueniatur, pro numero iugerum venditor obligatur: & pro modo pretium minuitur. sin verònon totius agri,sed partis eius minor est modus (putà vineæ)tũc & bonitatis habetur ratio. *Synopsis eod.c.*4.
s *vide quæ notaui ad l.2.S.eodem.*
t Auctor,est venditor qui auctoritatem debet *l.vlt.J.de euict.*
u quod non est,non habet bonitatem nec malitiam.*Bart.* i.qualitas non potest esse sine subiecto *Bald.*Æstimari non potest,quod non est.
x Potest enim ad id damnari:quod vt intelligatur. *v.l.*49.§.8.*J.de leg.*1.
y ex ea causa sc.quæ necessaria est.
z *vt l.*27.*J.de solutionib.* a de quibus *l* 13.*in fi.& seq.J.eod.*
b atqueita minimè consentiens.*l.9.S.de contrah.empt.*
c qui petit quod redditurus est,*l.8.J.de doli except.*
d sine causa *l.3. S.de condict.sine causa.*
e ignorauerit. *Hal.vt l.*11.§.7.*J.eod.*
f ¶Cur ex vendito? Actione quæ ex ipso contractu est vtimur ad ea quæ ex pacto contractui incontinenti adiecto sunt promissa. *l.pacta.S.de contr.empt.*
g Cur non emptio facta intelligitur? quia hoc tantùm exactum est, vt insulam meam reficeres.
h si rem tibi à me venditam trado, vt in ea quid facias, eáque facta, eius rei pretij partem dimidiam retradas,non est locatio aut permutatio,sed venditio:quia in hac conuentione nominatim, *vt* §.1.*S. eod.*facta est mentio venditionis. Quod si nominatim venditionis non est facta mentio,& pecunia rem superet,emptio: si res pecuniam,permutatio:si vtrinque res & pecunia sit æqualis, in dubio intelligitur contractus innominatus. *Bart.ad l.1.J.de rer.permut.*
i Retradere,est retrò dare.
k atqui eo casu venditio non fuit.*l.13.*§.1.*J.de præscriptis.*
l quàm lege sit statutum.*v.l.vlt.S.finium.*

2 ¶ Sed si aream tibi vendidi certo pretio, & tradidi; ita *vt,insula ædificata, partem*[h] *dimidiam mihi retradas*[i]: verũ est,& vt ædifices,agere me posse ex vendito[k],& vt ædificatam mihi retradas. quamdiu enim aliquid ex re vendita apud te superesset, ex vendito me habere actionem constat.

3 ¶ Si locum sepulchri emeris: & propiùs[x] eũ locum, antequàm mortuus ibi inferatur,ædificatum à venditore fuerit:poteris ad eum reuerti.

4 ¶ Si vas aliquod mihi vẽdideris,& dixeris certam[m] mensuram capere, vel certum pondus habere: ex empto tecum agam,si minus præstes. sed si vas mihi vendideris, ita vt adfirmares integrum: si id integrum non sit: etiam id, quod eo nomine perdiderim, præstabis mihi: si verò non id actum sit,vt integrum præstes: dolum malũ dumtaxat præstare te debere. Labeo contrà "putat:" & illud solùm obseruandum, vt[s], nisi in contrarium id actum sit, omnimodo integrum præstari debeat, & est verũ. Quod & in locatis[o] doliis præstandum, Sabinum respondisse, Minicius refert.

5 ¶ Si tibi iter vendidero: ita demum auctorem me laudare[p] poteris,si tuus[q] fuerit fundus,cui adquirere seruitutem volueris. iniquum est enim me teneri, si propter hoc adquirere seruitutem nõ potueris, quia dominus vicini fundi non fueris.

6 ¶ Sed[r] si fundum tibi vendidero, & *ei fundo iter accessurum*[r] *dixero*:omnimodo tenebor itineris nomine. quia vtriusque rei quasi vnus venditor obligatus sum.

7 ¶ Si filiusfamiliàs[s] rem vendiderit mihi,& tradiderit:sicut pater familiàs,tenebitur[t].

8 ¶ Si dolo malo aliquid fecit venditor in re vendita: ex empto, eo nomine, actio emptori competit. nam & dolum[u] malum eo iudicio æstimari oportet: vt id, quod præstaturum se esse pollicitus sit venditor, emptori præstari oporteat.

9 ¶ Si venditor sciens obligatum[x], aut alienum vendidisset: "&" adiectum sit, *néve*[y] *eo nomine quid præstaret*:æstimari[z] oportet[a] dolum malum eius,quem semper abesse oportet[b] in iudicio empti, quòd bonæ fidei sit.

De mendacio venditoris.

7. *Idem* lib.10.ad Sabinum.

FVndum mihi cùm venderes, *deducto vsufructu:* dixisti, "*eum*" *vsumfructum Titij esse*, cùm[c] is apud te remansurus esset,si cœperis eum vsumfructum vindicare, reuerti aduersus te non potero[d],donec[e] Titius viuat: nec in "ea" causa esse cœperit,vt,etiam si eius vsusfructus esset,amissurus eum fuerit. nam tunc (id est, si capite deminutus, vel mortuus fuerit Titius) reuerti potero ad te venditorem. Idémque iuris est, si dicas eum vsumfructum Titij esse,cùm sit Seij.

Si prædium liberum pro seruo traditur. 1. *Vel contra.*

8. *Paulus* lib.5.ad Sabinum.

SI tibi liberum prædium tradidero, cùm seruiens tradere deberem: etiam condictio incerti[f] competit mihi:vt patiaris eam seruitutem,quam debui, imponi.

m Certa & integra promissa, emptori sunt præstanda. Certa, putà certa mẽsura, certum pondus, integrum. *v.l.2.S. eod.*
n In venditione,locatione, & cõmodato vasis. *l.18.*§.3.*S.commodati.*in dubio intelligitur, vt incorruptum præstetur. *Bartolus,* Quid si quis nesciens vitiosum vendiderit, vel locauerit? tenebitur in id quod interest accipientis. *vide l.19.* §.1.*J.locati.*
o *lege* 19.§.1.*J.locati.*
p nominatim citare, & ad tui defensioné accersere, appellaréque, quod vulgò *summare* dicitur. *Budæus ex Gell.*2. *Macrob.* 16. Nam, laudare, apud veteres nihil aliud quàm nominare. Festus in Laudare. Nonius, Laudare est verbis efferre.
q est enim hæc iusta causa impedimenti. *lege* 1.*suprà commun. præd.*
r *lege* 27 *J. eodem.*
s Filiusfamiliàs vendens, sicut paterfamiliàs tenetur. *Synopsis Basilic.*19.*tit.*8.*c.*6.
t Venditi nomine, *vt hîc.* vt & alibi, depositi *lege prima,* §. 42. *suprà depositi.* & generaliter ex omnibus causis, vt paterfamiliàs obligatur. *lege* 39 *infrà de obligationibus & actionib.*
u *lege prima, in princip.suprà eodem, lege* 11.§.15. *in fine, lege* 9. *in fine,infrà eodem, lege* 43.*l.*68.*S.de contrahenda emptione.*
x Qui alienum vel obligatum sciens vendit,tenetur:quanuis pactus fuerit,ne quid eo nomine præstaret. *Synops.eod.c.*6.
y id est ne de euictione teneretur.
z & ita pactum, *Ne quis teneatur de euictione*, non prodest venditori, qui sciuit causam,ex qua res euinceretur & tacuit, *vt hîc.* neque emptori nocebit si modò ignorauit euictionem. *l.1.in fi.S.eod Bart.*
a non vt agat de euictione aduersus venditorem (pactum factum est enim in contrarium) sed ex empto,ex clausula doli,quia sciebat seruum alienum & tacuit. *lege* 30.*in fine.J.eodem.* Baldus *ad l.4.Cod.eodem quæst.*5. paulò aliter distinguit, sed malè, meo iudicio.
b *lege* 11.*in fin.J.eodem.l.12.S.de heredit.vendit.l.*14.§.9.*J.de ædilitio.l.fin. Cod.credit.euict.pignor.*
c & ita venditor in dolo fuisse videtur, cùm partim contrahat nomine proprio, partim vt nuntius,cùm non esset.
d eóque modo, superuacua adiectio personæ inutilis, aut falsa demonstratio personæ non vitiat contractum, sed in totum valet. *lege* 64. *suprà de contrahenda emptione.*
e vt eo pacto vsusfructus mihi adquiratur sub iisdem omnibus qualitatibus & cõditionibus quibus personæ nominatæ quæsitum esset. *Bart.hîc. Bald.ad leg.*6.*Cod.si quis alteri.*
f *lege* 35. *suprà de seruitutibus vrbanorum. lege duodecima, in fine, suprà de condictione indebit.*

a *l.7.§.3.ff.de dolo.l.6.§.4.ff.commun.præd.*
b sic est in vino vendito.*l.1.§.3.ff.de periculo.*
c Eadem ratione agi potest aduersus creditorem, vt debitum recipiat.
d *l.21.§.1.ff.de fideiussoribus* hinc colligit Bartol. duas actiones esse posse in vno & eodem libello.

1 ¶ Quòd si[a] seruum prædium in traditione fecero, quod liberum tibi tradere debui: "tu" ex empto habebis actionem, remittendæ eius seruitutis gratia, quam pati non debeas.

De emptore qui non vult rem tollere.

9. *Pomponius* lib.20.ad Sabinum.

SI is, qui lapides ex fundo emerit, tollere eos nollit: ex vendito agi cum eo potest, vt eos[b] tollat[c].

De concursu actionum.

10. *Vlpianus* lib.46.ad Sabinum.

NOn est nouum[d], vt duæ obligationes in eiusdẽ persona de eadem re concurrant[e]. cùm enim is, qui vẽditorem obligatum habebat, ei, qui eundem venditorem obligatum habebat, heres exstiterit: constat, duas[f] esse actiones in eiusdem persona cõcurrentes: propriam, & hereditariam[g], & debere heredem institutum, si velit separatim duarum actionum commodo vti, ante aditam hereditatem proprium venditorem conuenire: deinde, adita hereditate, hereditarium. quòd si priùs adierit hereditatem: vnam[h] quidem actionem mouere potest: sed[i] ita, vt per eam vtriusque contractus sentiat cõmodum. Ex contrario quoque si venditor venditori heres exstiterit: palã est, duas euictiones eum præstare debere.

Cui datur actio ex empto. 1. *Quid in eam venit.* 2. *De traditione rei, & solutione pretij.* 3. *De redhibitione.* 4. *De sanitate animalis.* 5. *De muliere empta pro virgine.* 6. *De repetitione arrharum. de emptione distrahenda.* 7. *Qualis præstatur seruus à venditore. de cautione, habere licere. de traditione.* 12. *Si emptor noxali iudicio damnetur.* 13. *Si quæstio de possessione moueatur emptori.* 14. *De dupla. de euictione. de dolo venditoris.* 17. *De eo quod accedit rei venditæ.* 18. *De promissione, habere licere, de euictione, de alea.*

11. *Idem* lib.32. ad Edictum.

EX[k] empto[l] actione is, qui emit, vtitur.

1 ¶ Et in primis sciẽdum est, in hoc iudicio id demum deduci, quod præstari conuenit[m]. cùm enim sit bonæ fidei iudicium: nihil magis bonę fidei[n] congruit, quàm id[o] præstari, quod inter contrahentes[p] actum est. quòd si nihil conuenit: tunc ea[q] præstabuntur, quæ naturaliter[r] insunt huius iudicij potestate.[s]

2 ¶ Et in primis[t] ipsam rem[t] præstare venditorem oportet: id est, tradere[u]. quæ res, si quidem dominus fuit venditor, facit & emptorem dominũ: si non fuit, tantùm[x] euictionis nomine venditorem obligat[y]: si modo pretium est numeratum, aut eo nomine satisfactum. Emptor autẽ nummos venditoris[z] facere cogitur.

3 ¶ Redhibitionem[a] quoque contineri empti iudicio, "&" Labeo, & Sabinus putant, & nos probamus.

4 ¶ Animalium quoque venditor cauere debet, *ea sana[b] præstari.* & qui iumenta vendidit, solet ita promittere, *esse, bibere, vt oportet.*

5 ¶ Si quis virginem se emere[c] putasset, cum mulier venisset: & sciens errare eum venditor passus sit: redhibitionem quidẽ ex hac causa non esse: verumtamen ex empto competere actionem ad[d] resoluendam emptionem: & pretio restituto mulier reddatur.

6 ¶ Is, qui vina emit, arrhæ nomine certã summam dedit. postea conuenerat, vt emptio irrita fieret. Iulianus, ex empto agi posse, ait, *vt arrha restituatur**. vtilémque esse actionem ex empto etiam[e] ad distrahendam, inquit, emptionẽ. Ego illud quæro: si anulus[f] datus sit arrhæ nomine: & secuta emptione, pretióque numerato, & tradita re, anulus non reddatur: qua actione agendũ est? vtrùm condicatur, quasi ob causam datus "sit," & causa finita sit: an verò ex empto agẽdum sit. & Iulianus diceret, ex empto agi posse. certè etiam condici[g] poterit: quia iam sine causa apud venditorem est anulus.

7 ¶ "Venditorem," etiam si ignorans[h] vendiderit, *fugitiuum[i] non esse,* præstare emptori oportere, Neratius ait.

8 ¶ Idem Neratius, etiam si alienum seruum vendideris, *furtis[k] noxísque[l] solutum* præstare "te" debere, ab omnibus receptum, ait. & ex empto actionem esse, *vt habere[m] licere* emptori caueatur[n]: sed & vt tradatur[o] ei possessio. 9 ¶ Idem ait: non tradentem, quanti intersit[p], condemnari: satis autem non dantem[q], quanti plurimum auctorem[r] periclitari oportet.

10 ¶ Idem Neratius ait, propter omnia hæc satis esse, quod plurimum est, præstari: id est, vt sequentibus actionibus, deducto eo, quod præstitum est, lis æstimetur.

11 ¶ Idem rectè ait, si quid horum nõ præstetur, cùm cætera facta sint: nullo deducto condemnationem faciendam. 12 ¶ Idem libro secundo responsorum ait.

EMptorem noxali[s] iudicio condemnatum, ex empto actione id tantùm consequi, quanti[t] minimo[u] defungi potuit. Idémque putat, & si ex stipulatu aget: & siue defendat noxali iudicio, siue nõ, quia manifestum fuit noxiũ seruum fuisse: nihilominùs vel ex stipulatu, vel ex empto agere posse.

13 ¶ Idem Neratius ait, venditorem in re tradenda debere præstare emptori, vt in lite de possessione potior[x] sit. sed Iulianus libro quintodecimo digestorum probat, nec videri traditum, si superior in possessione emptor futurus nõ sit. erit igitur ex empto actio, nisi hoc præstetur.

14 ¶ Cassius ait, eum[y]: qui, ex duplæ[z] stipulatione, litis æstimationem consecutus est: aliarum rerum nomine, de quibus in venditionibus caueri solet, nihil consequi posse. Iulianus, deficiente dupla[a], ex empto agendum putauit. 15 ¶ Denique libro decimo[b] apud Minicium ait: si quis seruum ea condicione vendiderit, *vt intra triginta dies duplam promitteret, postea ne quid præstaretur:* & emptor hoc fieri intra diem non desiderauerit: ita demum non teneri venditorem, si ignorans alienum vendidit. tunc enim in hoc fieri: vt per ipsum, & per heredem eius emptorem habere liceret. qui[c] autem alienum sciens vendidit, dolo (inquit) non caret, & ideo empti iudicio tenebitur.

16 ¶ Sententiam Iuliani verissimam esse arbitror in pignoribus quoque. nam si iure[d] creditoris vendiderit: deinde hęc fuerint euicta: non tenetur, nec ad pretium restituendum ex empto actione creditor. hoc enim multis constitutionibus effectum est. dolum planè venditor præstabit. denique etiam repromittit de dolo. sed etsi non repromiserit, sciens[e] tamen sibi non obligatã, vel non esse eius, qui sibi obligauit, vẽdiderit, tenebitur ex empto: quia dolum eum præstare debere ostendimus.

17 ¶ Si quis rem vendiderit, *& ei accessurum[f] quid dixerit:* omnia quidẽ, quæ diximus in re distracta, in hoc quoque sequenda sint. vt tamen euictionis nomine non in duplum teneatur: sed in hoc tantùm obligetur, vt emptori habere liceat: & non solùm per se, sed per omnes.

18 ¶ Qui autem *habere[g] licere* vẽdidit, videamus, quid debeat præstare. & multum[h] interesse arbitror: vtrùm "hoc" polliceatur, *per se[i], veniéntésque à se personas non fieri, quo minùs habere liceat: an verò per[k] omnes:* nam si per se: non videtur id præstare, ne alius euincat. proinde si euicta res erit: siue stipulatio interposita est, ex stipulatu non tenebitur: siue non est interposita, ex empto non tenebitur. sed

e Concurrere dicuntur actiones, quæ vno & eodẽ libello cõtineri possunt. Vnum autem libellum dici Baldus notat, cuius vnica sit conclusio.
f Imò vna est, *l.5.ff.de fideiussoribus.*
g *adde l.14.in pr. & §.2.ff.de excep. rei iudic.*
h *facit l.52.§.14.ff.pro socio.*
i quãdo quis diuidit petitionẽ vnius actionis, potest opponi & peti vt totum reducat in vnum iudiciũ. *Bart.hic.*
k *2. Feudor. 55. vers.nos autem.in fine.*
l cui opponitur ex vendito, de qua in *l.13.§.19.ff.eod.*
m cõtractus enim ex conuentione partium, legem accipiũt. *l.1.§.6.ff.depos.v.l.13.ff.comm.prædio.*
n *l.1.ff.de pact.* éstque graue fidem fallere. *l.1.ff.de constituta.*
o si modò res, personæ, & similes circunstantiæ vẽditionem non impediant.
p quo vocabulo intellige successores ipsorũ contrahentium. Nã qui emptori succedit, cũ emptoris creditoribus quasi contrahere videtur. *arg.l.5.§.2.ff.de oblig.*
q Id igitur quod in re ipsa interest, debebitur tãtùm, nõ quod extra rem.
r Naturaliter insũt iudicij seu actionis empti potestate, quæ naturalia sunt emptionis.
s Baldus *ad l.3. Cod.de peric.* notat emptorẽ ex emptionis contractu sex principaliter consequi oportere à venditore: vt ex cõtractu habeat actionem. *l.7.ff.de dolo:* vt à venditore habeat rei, etiam furtiuæ, traditionem. *idem ad l.34.§.3.ff.de contrah.empt.* vt non patiatur decessionem, tunc enim consequitur quanto pluris seruum emisset. *l.13.§.4.ff.eod.* vt habeat dominium rei, vel vsucapiendi conditionem: vti res vendita vitio careat: tunc enim tenetur ad interesse & in rem. *l.13.ff.eod.* vt propter euictionem rei, emptor damnum non sustineat, siue vt dolus venditoris non ei noceat ante rem emptam. *Bald.*
t & vacuam possessionem. *l.2.§.1.ff.eod.* Rem, inquam, cum fructibus & reliquis accessionibus, à tempore venditionis, vt quidam indistinctè volunt: sed tamẽ æquiùs est id intelligi, si modò venditor pretij partem saltem acceperit. *l.13.§.10.§.20.ff.eod.l.pen.Cod.eod.2.Paul.sent.27.§.7.*
u principaliter & facto ipso: non dare, i. dominium & iura dominij transferre. quĩ enim venditor dare posset (i. proprietatem vtiliter transferre. Dare enim id significat. *l.75.ff.de verb.obl.*) rem alienam quam vendidit. at iniquè dices rem alienã emptori tradi? Huiusmodi traditione in emptorem non transfertur aliud quàm vsucapiendi conditio, venditore interim de euictione obligato. Quid si euicta sit? emptor vtetur actione, vt id quod sua interest consequatur. Dixi principaliter venditorem teneri tradere. Nam per consequentiam dominium ipsum venit tacitè, veluti si venditor est dominus, *vt ff.eodem.*
x vt tunc loco rei succedat obligatio in id quod interest.
y Venditor non tenetur dominium transferre, *vt hîc.* nisi genus vendat. vide Socinum *regula* 438. *Bartol.ad l.2.ff.si certum petatur.*
z i. dare. Cur tam variè & dispariter vt emptor nummos dare teneatur, i. accipientis facere: venditor rem dare non cogatur? Ille generis, hic speciei, debitor est: quæ cùm eum oneret grauiùs quàm si genus deberet, releuatur in eo, vt tradere, non dare, teneatur. *Accurs. Bart.*
a *vt in §.4.5.ff.eod.* b Venditor animalium cauebat, *ea sana* præstari. *l.14.Cod.eod.*
c Vel virginẽ, ducere cùm scortum esset? *v. quæ de eo not. ad l.11.in fi. & l.41.in fin.ff.de contrah. empt.*
d nota hoc verbum ad decisionem quæstionis nunc proximè à me propositæ.
e & arrham repetendam. *l.3.C.eod.l.7.C.quan.lic.ab empt.reced.*
f *vt in l.5.§.15.ff.de institoria.* Anulus interdũ dabatur arrhæ nomine. *vt hic, & d.l.15.* Plinius 33.c.1. Argumento est consuetudo vulgi, ad sponsiones etiam anulo exiliente, ab eo tempore, quo nondum erat arrha velocior.
g ¶ Arrhæ repetuntur cõdictione sine causa, *l.vlt. C. quando liceat ab empt. discedere.*
h *l.4.ff.eod.v.l.13.§.1.ff.eod.*
i Fugitiuum nõ esse, pręstare emptori cogitur, q. seruum vendit, *l.225.ff.de verb.signif. l.14. Cod.hoc titul.*
k μὴν ὑποκεῖσθαι αὐτὸν κλοπῇ ἢ ἐνοχῇ. *Synops. Basil.19.Tit.1.c.8.*
l *l.17.§.17.ff.de ædilit.*
m Habere licere venditor emptori præstare debet. *l.8.ff.de oblig.& act.v.l.38.ff.de verb.oblig.* vel ita: Agitur ad traditionem rei venditæ, & vt caueatur emptori habere licere. *Synopsis eodem c.11.*
n *l.37.§.1.in fi.ff.de euict.*
o eóque tradito, teneatur emptori vẽditor ad interesse. *l.44.in fi.ff.de ædil.*
p *l.1.ff.eod.*
q i. non repromittentem: ídq; sine fideiussore. *d.l.37.in prin.& §.1.*
r i. emptorẽ agentem de euictione.
s *v.l.7.C. de accusat.*
t Venditi serui noxali iudicio conuẽtus ac cõdemnatus emptor non plus consequitur, quàm quantum præstitit. nam siue defendat noxali iudicio, siue non (hoc est, siue condemnetur siue non) & æstimationẽ litis soluat, habet actionem quæ rem petit (i. ex empto) & actionem de damno infecto (hoc est ex stipulatu) si manifestum sit seruum esse noxium. *Ita Græci: Author Synopsos Basilic.19.Tit.1.c.11.* u minimo defungi potuit emptor seruum noxæ dedendo, quàm centum solidos. x *l.1.in fi.Cod.creditorem euic.pign.* y In iudicio de possessione, venditor duplum soluens aliarum rerum nomine, de quibus in venditionibus caueri solet, non obligatur. *Synopsis Basil.eod.c.11.* Pretium vt id quod reapse interest, consecutus. z putà, si fundus, domus, vel homo, vel alia res pretiosa vendita sit, de qua promitti soleat dupla.
a *l.19.ff.de euictionibus: l.6.l.25.Cod.de euict.*
b quinto. sex enim tantùm libros ad Minicium scripsit.
c Dolo non caret, qui sciens alienum vendit.
d *l.10.ff.de distract.pign.l.50.ff.de euict.l.1.Cod.credi..euict.*
e *l.2.Cod.credit.euict.pign.*
f *l.27.ff.eodem.*
g *vide integram legem 38.ff.de verb.oblig.*
h non interest autem, *simpliciter habere* promiserit, an *habere licere per omnes* promiserit. *Accurs.*
i Habere licere per se & venientes suos promittens, non tenetur de euictione extraneorum.
k Habere licere per omnes stipulari & promittere possumus.

Iulianus

a Si tibi vendidero hac lege, Neque per me, neque per heredem meum vel venientes à me personas futurum quominus habere tibi liceat,& alius rem venditam euicerit: non teneor actione damni infecti, nec actione in rem in id quod interest,sed ad restitutionem pretij, nisi pactus fuerit, nihil præstitum iri, si res euincatur,dum ignorans rem alienam vendo: quippe qui scit, quamuis ita sit conuentũ, in rem actione tenetur, non is qui ignorauit. Nam fieri potest vt venditor pretium lucretur & emptor mercẽ noncõsequatur, velut in piscatione &venatione. Nam tametsi nihil captum fuerit,tamẽ emptor pretium prẹstat. *Synops.eod.c.11.in fine.*

Iulianus quintodecimo digestorum scribit: * etiam[a] si apertè venditor pronuntiet: *per se,heredemque suum non fieri, quo minùs habere liceat:* posse defendi: ex empto eum in hoc quidem non teneri,quod emptoris interest: verũtamen[b], vt pretium reddat,teneri.Ibidem ait,idem esse dicẽdum, * & si apertè in venditione comprehendatur *nihil[c] euictionis nomine præstatum iri:* pretium quidem deberi re euicta: vtilitatem non deberi. neque enim bonæ fidei contractus hac patitur cõuentione,vt emptor rem amitteret[d],& pretium vẽditor retineret. nisi fortè (inquit) sic quis omnes istas suprascriptas conuentiones recipiet: quemadmodum recipitur,vt venditor nummos accipiat,quamuis merx ad emptorem non pertineat: veluti[e] cùm futurum[f] iactum retis à piscatore emimus, aut indaginem plagis positis à venatore, vel pantheram[g] ab aucupe. nam etiam si nihil capit, nihilo minùs emptor pretium præstare necesse habebit. sed in suprascriptis conuentionibus contrà erit dicendum: nisi fortè sciens alienum vendit. tunc enim,secũdùm suprà à nobis relatam Iuliani sententiam, dicendum est,ex empto eum teneri: quia dolo facit.

De iactu retis.

12. *Celsus* libro 27. Digestorum.

SI iactum[h] retis[i] emero, & iactare retem piscator noluit[k]: incertum[l] eius rei æstimãdum est. si quod extraxit piscium,reddere mihi noluit: id æstimari debet,quod extraxit[m].

De vitio rei vẽditæ. De sciẽtia vel ignorantia vẽditoris. 4. De mendacio venditoris. 5. De dolo emptoris. 6. Vel vendentis. 7. Tutoris. 8. De obligatione pretij. 9. De parte pretij soluta, & re euicta. 10. De fructibus. 11. De pensionibus. 12. De actionibus emptore cedendis. 13. De operis seruorum, de vecturis. De peculio aucto. 14. De alluuione. 15. De acquisitione rei emptæ ex causa lucratiua. 16. De dolo & culpa venditoris. 17. De parte fundi pro indiuiso vendita. 18. De acquisitis per seruum venditum. 19. Quid veniat in actionem ex vendito. 20. De pretio & vsuris. 21. De possessione. 22. De sumptibus in re distracta factis. 23. De pacto, vt emptor reum locupletem det. 24. De pacto, vt si prædium emptor heresve eius pluris vendiderit, eius pars venditori præstetur. 25. De procuratore. 26. De pœna in fraudem legitima vsurar. 27. De collusione procuratoris vendentis. 28. De minore circumuento. 29. De pupillo vendente. 30. De habitatione, vel fruitione excepta. 31. Quæ sunt prædij venditi vel non.

13. *Vlpianus* lib.32.ad Edictum.

IVlianus libro quintodecimo, inter eum,qui sciẽs quid, aut ignorans vendidit, differentiam[n] facit in condemnatione ex empto. ait enim: qui[o] pecus morbosum,aut tignum vitio sum vendidit: siquidem ignorans fecit,id tantùm ex empto actione præstaturũ, quanto minoris essem empturus,si id ita esse scissem: si verò sciens reticuit[p], & emptorẽ decepit: omnia[q] detrimenta,quæ ex ea emptione emptor traxerit, præstaturum ei. siue igitur ædes vitio tigni corruerint,ædium æstimationem: siue pecora contagione[r] morbosi pecoris perierunt, quod interfuit idoneè[s] venisse,erit præstandum.

1 ¶ Item qui[t] furem vendidit,aut fugitiuum: si quidẽ sciens[u]: præstare debebit, quanti emptoris interfuit non decipi: si verò ignorans[x] "vendiderit:" circa fugitiuũ quidem tenetur,quanti minoris empturus esset, si eum "esse" fugitiuum scisset: circa furem non tenetur. differentiæ[y] ratio est: quòd fugitiuum quidem habere non licet, & quasi euictionis[z] nomine tenetur venditor: furem autem habere possumus.

2 ¶ Quod autem diximus, *quanti emptoris interfuit, non decipi:* multa[a] continet: vt si alios secum sollicitauit, vt fugerent: vel res quasdam abstulit.

3 ¶ Quid tamen, si ignorauit quidem furem esse: adseuerauit autem bonæ[b] frugi & fidum? &[c] carò vendidit? videamus,an ex empto teneatur. & putem,teneri. atqui ignorauit. sed[d] non debuit facilè,quę ignorabat,adseuerare. inter hunc igitur, & (qui scit,interest.) qui scit, præmonere debuit furem esse: hic non debuit facilis esse ad temerariam indicationem[e].

4 Si venditor dolo fecerit, vt "rem" pluris venderet: puta de artificio mentitus est, aut de peculio: empti eum iudicio teneri, vt præstaret emptori[f], quanto[g] pluris seruum emisset, si ita peculiatus esset,vel eo artificio instructus. 5 ¶ Per contrarium[h] quoque idem Iulianus scribit: Cùm Terentius Victor decessisset, relicto herede fratre suo: & res quasdam ex hereditate, & instrumenta, & mancipia Vellicus "quidam" subtraxisset: quibus subtractis,facilè,quasi[i] minimo valeret hereditas,vt sibi ea venderetur,persuasit: an venditi iudicio teneri possit? & ait "Iulianus" cõpetere actionem ex vẽdito in tantum, quãto pluris hereditas valeret, si hæ "res" subtractæ non fuissent. 6 ¶ Idẽ Iulianus,dolum[k] dolere à vẽditore pręstari,etiã huiusmodi specie ostendit. si[l] cùm venditor sciret fundum pluribus municipiis legata[m] debere: in tabula[n] quidem conscripserit, *vni[o] municipio deberi:* verùm postea legem consignauerit, *si qua tributorum[p], aut vectigalis, indictionisve quid nomine aut ad viæ[q] collationem præstare oportet, id emptorem dare, facere, præstaréque oportere:* ex empo eum teneri, quasi decepisset emptorem. quæ sententia vera est.

7 ¶ Sed cùm in facto proponeretur, tutores hoc idẽ[r] fecisse,qui rem pupillarem vendebant: quæstionis esse ait, an tutorum[s] dolum pupillus pręstare debeat. & si quidem ipsi tutores vendiderũt: ex[t] empto eos teneri,nequaquàm dubium est. Sed si pupillus,auctoribus eis,vendidit: in tãtum tenetur,in[u] quantum locupletior ex eo factus est: tutoribus in residuum perpetuò condemnandis. quia nec transfertur in pupillum post pubertatem hoc, quod dolo tutorum factum est. 8 ¶ Offerri[x] pretium ab emptore debet,cùm ex empto agitur. & ideo "&" si pretij partẽ[y] offerat, nondum est ex empto actio. Venditor enim,quasi[z] pignus, retinere potest eam rem,quam vendidit.

9 ¶ Vnde quęritur: si pars sit pretij soluta: "&" res tradita,postea euicta sit: vtrùm eius rei consequetur pretium integrum ex empto agens: an verò,quod numerauit? & puto magis id,quod numerauit,propter doli exceptionẽ[a].

10 ¶ Si fructibus iam maturis,ager distractus sit: etiã fructus[b] emptori cedere,nisi aliud conuenit, exploratum est. 11 ¶ Si in locatis ager fuit[c]: pensiones[d] vtique ei cedent, qui locauerat. idem & in prædiis vrbanis. nisi si quid nominatim conuenisse proponatur.

12 ¶ Sed & si quid præterea rei venditæ nocitum[e] est: actio emptori præstãda est: damni fortè infecti, vel aquæ pluuiæ arcẽdæ,vel Aquiliæ, vel[f] interdicti *quod vi aut clã.*

b qui promisit de euictione p se & herede tãtùm, tertio euincente non tenetur, nisi ad pretiũ, *vt hic.* si modò aliud conuẽtum non sit. *arg. l.22.ff.de pactis.*

c hoc pactũ non est efficax, si vẽditor in dolo fuerit: si eius heres agat: & quãdo pretium repeti potest, nisi sit expressè dictum, quòd ad pretij restitutionem non tenebitur. *Bart.hic.*

d Imò,hoc videtur fieri posse. *l.25.§.17.ff.de petit. hered.*

e Iactus retis à piscatore: indago à venatore: panthera ab aucupe emi potest.

f *l.12.j.eod.*

g i. vniuersam venationẽ. *Alciat.1 Parerg.42.*

h *l.11.in fi.ff.eod. l.8.in fi.ff.de contrah.empt. v.l.7.ff.de heredi.vend.*

i Retis iactus vendi potest.

k Quid si vi ventorum impacti nautæ in aliam nauim piscatoriam, éxque ea, nisi præcisis funibus,se explicare nõ potuerint, ob eámque causam nulli pisces capti sint, an pisciũ non captorum habebitur ratio? non habebitur. *l.29.§.3.ff.ad l.Aquil.* est igitur hic aliud q̃ in lege Aquilia.

l i. quantum verisimiliter capi potuisset: quod colligitur ex consuetudine piscatoris. *Accurs.* Incertũ ita æstimatur, Ita, id quod interest seu lucrũ cessans piscaturæ certæ & indubitatæ, *vt hîc:* venationis & aucupij peti potest. *l.non vtique.in fi.ff.quod certo loco.* secus si captura erat incerta. *arg.l.quemadmodum.§.planè.ff.ad l.Aquil. Meduens tract.de Venatione 1.quæst.18.*

m Vt reddiderit non tenebitur de euictione, quia in hoc genere venditionis non habetur respectus ad aliud quàm ad ipsam spem simpliciter. *Bald.ad l.3.C.de donat.*

n qui rem vitiosam ignorans vendit, quanto minoris emptor fuisset empturus: qui sciens, quod interfuit emptoris rem idoneè venisse, præstabit, i. tenebitur ad interesse extra rem. *Bart.*

o Si pecus morbosum,vitiosúmve tignum vendidero,si quidem ignorans fecero, id tantùm ex pretio restituo,quanto minoris emptor, si vitium scisset, empturus erat: si verò sciens,ad id quod interest,teneor. Quid enim si ædes vitio tigni corruerint,vel contagione morbosi pecoris perierint? *Synops.eod.c.13.*

p Reticere vitium rei venditæ,ídque scienter,decipere est. *l.45.§.1.j.eod.*

q Venditoris emptorẽ decipientis in vitiis rei reticendis,hæc pœna est, vt omnia detrimenta præstet,quæ ex emptione emptor traxit.

r *διὰ τῆς ἀ..ῆς. Synopsis ibidem.*

s Idoneè non vendit,qui emptorem decipit: qui celat vitia rei venditæ.

t Qui fugitiuum vendidit aut furem,si quidem sciens, circa fugitiuum præstat id quod interest: circa furem,duplum pretij,& si quod emptori damnum dedit: si verò ignorans,circa fugitiuum tenetur ad pretium: circa furem non tenetur. *Synopsis eodem cap.13.*

u *l.4.ff.eodem.*

x *l.11.§.7.ff.eodem.*

y Fugitiui & furis venditi differentia, grauiùs tenetur qui fugitiuum habet,quàm qui furem. Furem habere possumus, fugitiuum non item.

z *l.1.Co.de ædilitiis act.*

a Id quod nostra interest,non decipi in serui emptione,multa cõtinet. Nõ tantùm pretium serui continet,sed & si quos alios sollicitauit, vel vt fugerent, vel vt res quasdam auferrent. *Synopsis ibid.*

b *πιστὸν καὶ χρήσιμον.* Si venditor furem ignorabat,& tamen adseuerabat,se fidum & frugi vendere,tenetur. Nam qui scit, quia non præmonuit emptorem, tenetur: qui ignorat,quia temere quę nõ essent adseuerauit. *Synops.eod.*

c vt carò venderet? *Hal.*

d hinc collige quem teneri ad interesse ratione culpæ in vendendo, *vt hic.*

e i. scurrilem,ac verbosam rerũ venalium commendationem, qua venditores emptorẽ hiantẽ inducere volũt: hinc illud, Laudat venales qui vult obtrudere merces.

f *vide l.1.§.13.j.si quid in fraud. patron.*

g vel, vt apud Paulum est. *2.sent.17.§.6.* quãto minoris valuisset, emptori præstare cõpellitur, nisi paratus sit eum redhibere. *adde leg.43.ff.de contrah.*

h Relatiua contrariorum species. *§.25.j.eod. dixi ad l.41.j.de regulis.*

i *l.9.ff.de dolo.*

k Dolum venditor præstare cogitur, tenetur de dolo, *vt hic.* Idem in locatore vt in specie proposita & agitata à Beroo. *quæst.61.* quem vide.

l *v.l.39.j.eod.* si venditor sciens diuersis tributis obnoxiũ esse fundum, in venditione, vnũ duntaxat dixerit, & adiecerit, si quid huius fundi nomine tributum aut vectigal, aut indictionẽ, aut ad viæ refectionem prẹstare oporteat, id emptorem dare facere oportere, actione scilicet exempto tenetur doli mali causa, *vt hic:* si verò tutor erat qui hoc fecit in venditione rei pupillaris, si quidem ipse vendidit,tenetur: si verò pupillo vendenti author fuit, pupillus quidem in quantum locupletior factus est,tenetur: tutor autem in residuum perpetuò. Nam quòd ipsius dolo factum est, post pubertatem in pupillum, non transfertur. *§.7.j.eod.*

m Vectigalia. *Cuiac.5.obs.vlt.* quod Græca metaphrasis indicat, quæ sic habet, *ἐὰν ὁ πράτης εἰδὼς διαφόροις ὑποκεῖσθαι τέλεσι τὸν ἀγρόν* *Synopsis 19.tit.8.c.13.*

n Tabulam hanc suspendi in auctionibus ædium faciendis, mos erat. *dixi ad l.15.§.32.j.de iniuriis.*

o *μόνον τὸ ἕν.* dumtaxat vnum deberi. *Synopsis ibidem.*

p *δημόσιον ἢ ἐμφύτευμα ἢ τέλεσμα, ἢ ὑπὲρ ὁδοστρωσίας.* *Synopsis Basilic.*

q Vide quæ scripsi *ad l.27.§.3.j.de vsufruct.*

r celasse tributa & vectigalia fundi pupillaris venditi.

s Tutoris vendentis dolo an & quatenus pupillus teneatur.

t Actione exempto tenetur is qui vendidit: ex vendito,is qui emit: datur ex empto emptori: ex vendito,venditori.

u *vt l.15.ff.de dolo.*

x *l.8.in fin. Cod eod. l.31.circa finem ff.de rebus creditis.*

y *l.57.j.de ædilitio:* vide *Hotom.quæst.illust.20.*

z Quasi pignus retinere potest venditor rem quam vendidit. *adde l.1.§.14.j.de furtis: l.22.ff.de hereditate vendita.*

a Id quod interest,pretium potest egredi. *l.1.ff.eodem.*

b & operæ seruorum,& fœtus pecorum,& ancillarum partus. *Paul.2.senten.17.§.7.* quinetiam id quod ipsemet venditor donauit seruo,ante traditionem: sed & hereditatem & legata per eundem seruum adquisita. *§.18.j.eod.l.penult. C.eod.vide l.vlt.in fine.j.de iure fisci.*

c si is ager locatus fuit. *Hal.*

d vide quæ scripsi *ad l.vlt.in fi.j.de iure fisci.*

e *l.16.j.de aqua: & aquæ pluuiæ.*

f *l.11.§.8.j.quod vi aut clam.*

a Modum agri in venditionibus veteres plerumque definiebant. *dixi ad legem 2. ſ. eodem.*

b Alluuio ſuperueniens ante traditionem prodeſt venditori ad menſuram, ſi fuit ignorans, ſecus ſi ſciens. *Bart.*

c *vide leg. 9. j. de euictionibus.*

13 ¶ Item ſi quid ex operis ſeruorum, vel vecturis iumentorum, vel nauium quæſitum eſt: emptori præſtabitur: & ſi quid peculio eorum acceſſit: non tamen, ſi quid ex re venditoris.

14 ¶ Si Titius fundum, in quo nonaginta iugera erãt, vendiderit: & in lege emptionis dictum eſt, *in*[a] *fundo centũ eſſe iugera,* &, antequam modus manifeſtetur, decẽ iugera alluuione[b] adcreuerint: placet mihi Neratij ſententia exiſtimantis: vt, ſi quidem ſciens vendidit, ex empto actio competat aduerſus eum, quamuis decem iugera adcreuerint: quia dolo fecit, nec dolus purgatur: ſi vero ignorans vendidit, ex empto actionem non competere.

15 ¶ Si fundum mihi alienum[c] vendideris, & hic ex cauſa[d] lucratiua meus factus ſit: nihilominùs ex empto mihi aduerſus te actio competit.

16 ¶ In his autem[e], quæ re empta præſtari ſolẽt, non ſolùm dolum, ſed & culpam præſtandam, arbitror. nam & Celſus libro octauo digeſtorum ſcripſit: cùm conuenit, vt venditor præteritam[f] mercedem exigat, & emptori pręſtet: non ſolùm dolum, ſed & culpam eum præſtare debere. 17 ¶ Idem Celſus libro eodem ſcribit: Fundi, quem cum Titio communem[g] habebas, partem tuã vendidiſti: &, antequam traderes, coactus[h] es communi diuidundo iudicium accipere. ſi ſocio fundus ſit adiudicatus: quantũ ob eam rem à Titio conſecutus es, id tantùm emptori præſtabis. quòd ſi tibi fundus totus adiudicatus eſt: totum[i] (inquit) eum emptori trades[k]. ſed ita, vt ille ſoluat, quod ob eam rem *Titio* condemnatus es. ſed ob eam quidem partem, quam vendidiſti, pro euictione cauere debes: ob alteram autem, tantùm de dolo malo repromittere. æquum eſt enim, eandem eſſe condicionem emptoris, quæ futura eſſet, ſi cum ipſo actum eſſet communi diuidundo. ſed ſi certis regionibus fundum inter te, & Titium iudex diuiſit: ſine dubio partem, quæ adiudicata eſt emptori, tradere debes.

18 ¶ Si quid[l] ſeruo diſtracto vẽditor donauit ante traditionem: hoc quoque reſtitui debet. hereditates quoque per ſeruum adquiſitæ, & legata omnia. nec diſtinguendum[m], cuius reſpectu iſta ſint relicta. item quod ex operis ſeruus præſtitit vẽditori, emptori reſtituẽdum eſt: niſi ideo dies traditionis è pacto prorogatus eſt, vt ad venditorem operæ pertinerent.

19 ¶ Ex vendito[n] actio venditori competit ad ea cõſequenda, quæ ei ab emptore præſtari oportet.

20 ¶ Veniunt[o] autem in hoc iudicium infra ſcripta: in primis pretium, quanti res venit: item vſuræ[p] pretij poſt diẽ traditionis, nam[q] cum re emptor fruatur, æquiſſimum eſt, eum vſuras pretij pendere.

21 ¶ Poſſeſſionem autem traditã accipere debemus, etſi[r] precaria ſit poſſeſſio: hoc enim ſolum ſpectare debemus, an habeat facultatem fructus percipiendi.

22 ¶ Preterea, ex vendito agendo, conſequetur etiam ſumptus[ſ], qui facti ſunt in re diſtracta. vtputa ſi quid in ędificia[t] diſtracta erogatum eſt. ſcribit enim Labeo, & Trebatius, eſſe ex vendito hoc nomine actionem. idem, & ſi in ægri[u] ſerui curationem impenſum eſt ante traditionẽ: aut "ſi quid" in diſciplinas[x], quas veriſimile[y] erat etiam emptorem velle impẽdi. hoc ampliùs Labeo ait, & ſi quid in funus[z] mortui ſui impenſum ſit, ex vendito conſequi oportere: ſi modò ſine culpa venditoris mortem obierit.

23 ¶ Item ſi[a] conuenerit, cùm res veniret, *vt locuples ab emptore reus*[b] *detur:* ex vendito agi poſſe, vt id fiat.

24 ¶ Si inter emptorem prædiorum, & venditorem conueniſſet[c], *vt*[d], *ſi ea prædia emptor heréſve eius pluris vendidiſſet, eius partem dimidiam venditori præſtaret:* & heres emptoris pluris ea prædia vendidiſſet: venditorem, ex vendito agendo, partem eius, quo pluris vendidiſſet, conſecuturum.

25 ¶ Si procurator vendiderit, & cauerit emptori: quæritur, an domino, vel aduerſus dominum actio dari debeat: & Papinianus libro tertio reſpõſorum putat, cum domino[e] ex empto agi poſſe vtili actione, ad[f] exemplum[g] inſtitoriæ actionis: ſi modò rem vendendam mandauit. ergo & per contrarium[h] dicendum eſt, vtilem[i] ex empto actionem domino competere.

26 ¶ Ibidem Papinianus reſpondiſſe ſe refert: ſi conuenerit, *vt*[k], *ad diem pretio non ſoluto, venditori duplum præſtaretur:* * in fraudem[l] conſtitutionum videri adiectum, quod[m] vſuram legitimam excedit, diuerſámque[n] cauſam commiſſoriæ[o] eſſe ait: cùm[p] ea ſpecie (inquit) non fœnus illicitum contrahatur, ſed lex contractui non improbata dicatur.

27 ¶ Si quis, colludente procuratore meo, ab eo emerit: an poſſit agere ex empto? & puto, hactenus, vt[q] aut ſtetur emptioni, aut diſcedatur.

28 ¶ Sed & ſi quis minorem vigintiquinque annis circumuenerit: & huic hactenus dabimus actionem ex empto[r], vt diximus, in ſuperiore caſu.

29 ¶ Si quis à pupillo ſine tutoris auctoritate emerit, ex vno latere[ſ] conſtat contractus. nam qui emit, obligatus eſt pupillo, pupillum ſibi non[t] obligat[u].

30 ¶ Si venditor habitationem exceperit[x], *vt*[y] *inquilino liceat habitare:* vel *colono, vt perfrui liceat ad certum tempus:* magis eſſe Seruius putabat, ex vendito "eſſe" actionem: denique Tubero ait: ſi iſte colonus damnum dederit: emptorem ex empto agentem[z] cogere poſſe venditorem, vt[a] ex locato cum colono experiatur: vt quicquid fuerit conſecutus, emptori reddat.

31 ¶ Ædibus diſtractis, vel legatis: ea eſſe ædium ſolemus dicere, quæ quaſi pars ædium, vel propter ædes habentur, vt puta puteal.

14. *Pomponius* libro 31. ad Quintum Mucium.

ID eſt, quo puteum[b] operitur,

15. *Vlpianus* libro trigeſimoſecundo ad Edictum.

LInes[c] "&" labra[d]: ſalientes[e]: fiſtulæ quoque, quæ

ſalietibus

d cauſæ lucratiuæ non cõcurrunt.

e nõ ſolùm hìc præſtatur dolus & culpa in re vẽdita, ſed & in eius acceſſoriis.

f *l. 68. ſ. de contrah. empt*

g *l. 7. §. 13. ſ. commun. diuid.*

h *l. 7. j. de rebus eorum: vide quæ ſcripſi ad l. 156. j. de regulis.*

i Iuri adcreſcẽdi in contractibus etiam locus eſt, ſi emptoris intereſt: non aliàs. *ſcripſi ad l. 64. ſ. de contrah. empt.*

k atque ita quis cogitur rem ſuã vendere.

l *vide §. 10. ſ. eod. l. 23. j. eodem. l. 51. in fin. j. de euictionib.*

m *l. 23. in fin. j. de ædilitio.*

n *l. 1. l. 2. C. eod.* cui opponitur ex empto actio, de qua in *l. 11. in prin. ſ. eod.*

o Venditi actione venditor ab emptore hæc cõſequitur, pretiũ, vſuras pretij poſt diem traditionis, *vt hic:* ſumptus factos in rẽ diſtractam ante traditionem (putà in ædificia, curationem ægroti ſerui, diſciplinas, funus) §. 22. j. eod. *Synopſis eod. c. 13.*

p poſt rem traditam, niſi emptor pretium ſtatim exoluit, vſuras eius præſtare cogendus eſt. *Paul. 2. ſent. 17. §. 9. l. 5. Cod. eod. l. 2. Cod. de vſuris.*

q Fructuum & vſurarum æqua viciſſitudo. qui fructus rei venditæ percipit, vſuras pretij nõdum ſoluti præſtat venditori. *l. 5. Cod. eodem.*

r Poſſeſſionem rei emptæ emptor accepiſſe videtur à venditore, etiamſi precariò rem emptã ab eo poſſideat: habet enim precaria illa poſſeſſione fructus percipiendi facultatem.

ſ Sumptuum varia exempla in ædificia, medicos, diſciplinas, funus. *l. 10. in fine, ſ. de negotiis. l. 10. Cod. de negotiis.*

t εἰς ἀνόρθωσιν οἴκου. in ædibus inſtaurandis. *Synopſis ibidem. Fortè hìc legendum,* deſtructa.

u *l. 38. §. 1. j. eodem. l. 16. Cod. eod.* Sumptus facti in re vendita per actionem ex vendito repetuntur. *Bart.*

x Sumptus factos in diſciplinas venditi ſerui ab emptore actione ex vendito, venditor ipſe conſequitur. *l. 27. §. 2. ſ. de vſufructu. l. 25. ſ. de pignoratitia.*

y Veriſimiles ſumptus facilè repetuntur.

z Sic venditor hereditatis funeris impenſas emptori imputat. *lege ſecunda, §. 17. ſ. de hereditate.*

a In venditionibus ſæpè hoc conueniebat, vt locupletior reus ab emptore daretur. *Synopſis eod*

b expromiſſor. *Accurſ.*

c Inter venditorem & emptorem plerumque hoc conueniebat, vt ſi pluris rem emptor eiúſve heres venderet, eius quod amplius numeratum eſſet, partem venditori præſtaret. *Synopſis ibid.*

d vt augeatur pretium ſi pluris emptor vendiderit. *lege 7. in fine, ſ. de contrahenda empt.* vel vt quanto pluris fundus dotalis venierit, id in dote ſit. *lege 12. §. 2. j. de pactis dotalib.*

e Ex procuratoris venditione, *vt hic:* & diuiſione inter coheredes ſuos facta, dominus obligatur. *l. 66. in fi. j. de euict.*

f *l. 31. ſ. de negotiis.*

g Vtilis ex vendito, in dominum, exemplo inſtitoriæ actionis datur actio, *vt hic. l. 2. ſ. de Inſtitoria. l. 5. j. de ſtipulat. prætor.*

h Ea relatiuorum eſt natura. *vt §. 5. ſ. eod. dixi ad l. 41. j. de reg. iuris.*

i *l. 5. j. de ſtipulat. præt. l. 79. j. de verb. oblig.*

k In venditionibus & hoc plerumque conueniebat, vt duplum præſtaret emptor, niſi ad certum diem pretium ſoluiſſet: quòd cùm vſuram legitimã excedebat, emptorem non obligabat. *Synopſis ibid. c. 14.*

l id autem vetitum eſt. *l. 5. Cod. de legib. l. 7. §. 3. ſ. de Macedoniano.*

m *l. 9. l. 29. l. 44. j. de vſuris. l. 15. in fin. Cod. de vſuris.*

n *ſub.* à pœna, in fraudem legum adiecta. hìc aliud pœna, aliud fœnus. *lege 9. §. 1. j. de vſuris.*

o quæ in venditionibus quidem recipitur. *l. 3. ſ. de lege commiſſ.* atque ita dupli ſtipulatio, ſi ad diẽ pretiũ non ſoluatur, non coloratur prætextu legis commiſſoriæ.

p i. legis commiſſoriæ nõ improba eſt conuentio: dupli in hac hypotheſi ſtipulatio, fœnus illicitum cenſetur.

q Agere poſſis, vt procuratoris factum ratũ habeas vel reprobes. ſimilis eſt agendi forma in *l. 16. j. rem ratam hab. facit l. 8. 9. ſ. de negotiis.* vt domini voluntas dignoſcatur, ratum nécne habeat. hinc conſtat contractum interdum non tenere, & tamen ex eo agi. *

r Minor enim reſtituitur aduerſus emptionem, ſi prædium plus quàm oporteat emerit. *l. 27. §. 1. verſ. præterea. ſ. de minorib.* ſi rem non neceſſariam. *l. 11. §. 4. ſ. de minorib.* Adde, minorem nõ tantùm reſtitui aduerſus emptionem, ſi eius eum pœniteat: ſed ſi eam aduerſus alium affectet. Quid enim ſi de re (quę maiorum eius fuerit) emenda agatur? *l. 35. ſ. de minorib.* Quid ſi ab eius tutoribus pactũ legis cõmiſſoriæ ſit neglectum? *l. 38. ſ. de minoribus:* non reſtituetur tamẽ ſi rem neceſſariam, licèt mortalem, emerit, aut locupletior factus ſit.

ſ ſic interdum locator nõ obligatur, conductor obligatur. *l. 20. in f. j. locati.* ſic fieri poteſt vt venditor pretium accipiat, merx ad emptorem non pertineat. *l. 11. §. vlt. ſ. eod.* & ſic claudicat contractus ſi fiat cum pupillo. *Bart. v Cuiac. 16. obſ. 21.*

t Cur nõ obligat ſibi pupillum? Quia ſcire debebat pupillum contrahere non poſſe ſine tutoris authoritate. *l. qui à quolibet. 27. ſ. de contr. empt. l. 8. j. de adqu. hered. vide l. vnic. Cod. de reput. quæ fiunt in iudicio: l. 1. l. 2. Cod. ſi aduerſ. præſcrip.*

u emendo: vt non ſit ſecurus qui à pupillo tutore abſente, rem emerit. *l. 11. C de reſc.* Quid ſi ancillas ab eo emptas ſtatim manumiſerit? tunc quid em non reuocatur libertas, verùm emptor minori, quanti eius intererit, tenetur *l. 48. §. 1. ſ. de minoribus.* Securus erit, ſi minor patris defuncti voluntate & damnatione rem vendidit *l. 3. Cod. quan. decreto:* aut ſi locupletior factus ſit *v. l. 10. ſ. de inſtitoria. l. 1. §. 4. j. de pecul. l. 1. §. 15. j. depoſiti.* vtcunque ſit, ſciendum decretum iudicis requiri, & ſolennitatem in huiuſmodi venditionibus.

x In venditionibus, venditores quædam nonnunquam ſolebant excipere, *vt hic,* habitatio excipitur: alibi, frumẽta manu ſata *l. qui fundum, §. fundi. ſ. de contr. empt.* omnes fructus *d. l. qui fundum, §. cùm fundum:* Lapidicinæ, *l. 18. ſ. de contrah. empt.*

y Venditor fundi plerũque excipiebat colono ſuo ius fruendi: nempe vt eum perfrui & habitare emptor permitteret, *vt hic. l. Iulianus, § ſi venditor. ſ. de act. empt.*

z nota nouum modũ agendi, cum ago cõtra te vt agas *Bart. facit l. 2. §. pen. ſ. de lege Rhodia. l. 60. §. 5. j. locati. l. 75. in fi. j. de leg. 1. l. 2. § 28. j. ne quid in loco publ. adde l. 5. Cod. de ingenuis.* ſed tamẽ in hoc caſu reus liberatur cedendo actionẽ. *Bart. hic.* a Agi interdum poteſt vt agatur, *vt hic.* dixi *ad l. 60. §. 6. j. locati.* b περιστόμιον. Puteal veteres ſigillis ſolebãt exornare. Hinc Cicero, Tibi mãdo putealia ſigillata duo. Author Synopſeos *eod. c. 15.* c quidã legunt, *tines* vel *tenes, vt l. 17. §. 1. ſ. ſi ſeruitus:* Haloãder, *funes.* quod vocabulum Budæus ad funes hauſtorios refert. lines, Græci δεξαμενὰς. i. lacus aquam continentes. Quo ſenſu & λινὰς & λινοὺς Græci dicunt, vt in Eparchico περὶ φυτῶν φυτεύσεως, quod Harmenop. refert. 2. *Epitomat.* Afranius & Laberius apud Nonnium, *Labella, Leneis. Cuiac. 6. obſ. 6. Martial. 1. Cuiac. 10. obſer. 15.* Author Synopſeos ibidem ita hunc locum exprimit, καὶ αἱ δεξαμεναί, καὶ οἱ λουτῆρες, καὶ οἱ ἐμβαλλόμενοι τοῖς ἀναβρύτοις σωλῆνες.

d non aquæ, vt Accurſius ait, ſunt crateres lapidei, quibus aqua ſaliens ſiphunculis excipitur. Bud. lapides vel perſonæ ex quibus aquæ ſaliunt. Baſilicis ἀνάβρυτοι, veteribus ſiluani *v. l. 17. §. 9. j. eod,* Feſtus in *Tullios.*

e *l. 12. § 24. j. de inſtructo.* ſunt lapides ex quibus aquæ ſaliunt.

a Græci hunc locum exprimunt hunc in modum, εἰ καὶ πόῤῥω τῆς οἰκίας ἐκτείνονται, quamuis longè ab ædificio porrigantur.
b Paulus certè differentiam facit: vt pisces in piscinam coniecti à nobis possideantur: qui in stagno sint, non possideantur. *l.3.§.14.ʒ.de adquir.possess.* & Molineus, grauis author, pro Consuetudine Parisiensi aduersus ius Romanum pro Guidone Papæ & aliis. 1. *Cōsuetud.* §.1.*gloss.*8.*num.*18.19.20.ait aliud esse, si pisces, nō in piscinam, sed in stagnum aut viuarium coniecti, nō custodię causa, ad multiplicandum & reddēdum fructum fundi sint destinati, tūc esse partem fundi, & cēseri inter immobilia.

salietibus iunguntur, quamuis longè[a] excurrant, extra ædificium ædium sunt. Idem canales. Pisces autem, qui sunt in piscina[b], non sunt ædium, nec fundi.

16. *Pomponius* libro 31. ad Quintum Mucium.

NOn magis, quàm pulli, aut cætera animalia, quæ in fundo sunt.

17. *Vlpianus* lib.32. ad Edictum.

FVndi nihil est, nisi[c] quod terra se tenet. ¶ Ædiū[d] autem multa esse, quæ ædibus adfixa[e] non sunt, ignorari non oportet. vtputa seras[f], claues, claustra. Multa etiam defossa[g] esse[h], neque tamen fundi, aut villæ[i] haberi: vtputa vasa vinaria, torcularia[k]: quoniam hæc instrumenti[l] magis sunt, etiam si ædificio cohærent.

1 ¶ Sed & vinum, & fructus perceptos[m], villæ non esse constat.

2 ¶ Fundo vendito, vel legato: sterculinum[n], & stramenta, emptoris, & legatarij sunt. ligna autem venditoris, vel heredis: quia non sunt fundi, tametsi ad eam rem comparata sunt. In sterculino autem distinctio Trebatij probanda est: vt, si quidem stercorandi agri causa comparatum sit, emptorem sequatur: si vendendi, venditorem: nisi si aliud actum est. Nec interest, in stabulo iaceat: an aceruus sit.

3 ¶ Quæ tabulæ pictæ protectorio includūtur[o], item "que" crustæ marmoreæ, ædium sunt.

4 ¶ Reticuli circa colūnas, plutei circa parietes, item Cilicia[p] vela, ædium non sunt.

5 ¶ Item quod insulæ causa[q] paratum est, si nondum perfectum est, quamuis positum in ędificio sit, non tamen videtur ædium esse.

6 ¶ Si *ruta*[r] *& cæsa* excipiantur in venditione: ea placuit esse ruta[s], quæ eruta sunt, vt harena, creta, & similia: cæsa ea esse, vt arbores cæsas, & carbones, & his similia. Gallus autem Aquilius, cuius Mela refert opinionem, rectè ait, frustra[t] in lege venditionis de rutis & cæsis contineri: quia, si non specialiter venierunt, ad[u] exhibendum de his agi potest. neque enim magis de materia cæsa, aut de cęmentis, aut de harena cauendum est vēditori, quàm de cæteris, quæ sunt pretiosiora.

7 ¶ Labeo generaliter scribit, ea, quæ perpetui[x] vsus causa in ædificiis sunt, ædificij esse, quæ verò ad præsens, non esse ædificij. vtputa (fistulæ) temporis quidem causa positæ, non sunt in ædium: verumtamen, si perpetuò fuerint positæ, ædium sunt.

8 ¶ Castella[y] plumbea, putea, opercula[z] puteorum, epitonia[a] fistulis adplumbata, aut quæ terra continentur: quamuis non sint adfixa: ædium esse constat.

9 ¶ Item constat, sigilla, columnas quoque, & personas[b] ex[c] quorum rostris[d] aqua salire solet, villæ esse.

10 ¶ Ea, quæ ex ædificio detracta[e] sunt, vt reponantur, ædificij sunt. at quæ parata sunt, vt imponantur, non sunt ædificij.

11 ¶ Pali, qui vineæ causa[f] parati sunt, antequam collocentur, fundi non sunt. sed qui exempti sunt hac mente, vt collocentur, fundi sunt.

18. *Iauolenus* lib.7. ex Cassio.

GRanaria: quæ ex tabulis[g] fieri solent, ita ædium sunt, si[h] stipites eorum in terra defossi sunt. quòd si supra terram sunt, rutis[i] & cæsis cedunt.

1 ¶ Tegulæ, quæ[k] nondum ædificiis impositæ sunt, quamuis tegendi gratia allatæ sunt, in rutis & cęsis habētur[l]. aliud iuris est in his[m], quæ detractæ sunt, vt reponerentur: ædibus enim accedunt.

De significatione emptionis, & venditionis & locationis, & conductionis.

19. *Gaius* ad Edictum prætoris titulo de publicanis.

VEteres, in emptione venditionéque, appellationibus promiscuè[n] vtebantur.

20. *Idem* libro vigesimoprimo ad Edictum prouinciale.

IDem est[o] "&" in locatione & conductione.

De partu vendito eius quæ parere nequit. 1. De reticentia venditoris. 2. De errore in qualitate rei. 3. De mora venditoris. 4. De pacto vt fundus venditus venditori locetur. 5. Aut ne alij vendatur, quàm venditori. 6. De exceptione alternata.

21. *Paulus* lib.33. ad Edictum.

SI sterilis[p] ancilla sit, cuius partus[q] venit, vel maior annis quinquaginta[r], cùm id emptor ignorauerit, ex empto tenetur venditor.

1 ¶ Si prædij venditor non dicat[t] de tributo[u] sciens, tenetur ex empto. quod si ignorans non prædixerit, quod fortè hereditarium[x] prædium erat, non tenetur. 2 ¶ Quamuis suprà[y] diximus[z], cùm in cor-

c οὐδέν ἐστι τοῦ ἀγροῦ ὃ μὴ σώζεται τῇ γῇ. Fundi nihil est nisi quod terræ adfixum. *Synopsis eod.c.* 15.
d serræ, claues, saliētes canales, crateres, domus magis portio, quàm domus instrumētum sunt. *l.*12.§.24.ʒ.*de instructo.*
e *vide l.*12.§.23.ʒ.*de instructo.*
f μοχλοὶ, κλεῖς, κλεῖθρα. *Synopsis ibid.*
g κατωρυγμένα. *Synopsis.*
h sic fundo, vti optimus maximúsque esset, legato, machinæ, vasa vinaria. i. cupæ & dolia in cella defixa, legato non continentur. *l.*93.§.*pen.*ʒ.*de leg.*3. & vino legato, dolia depressa in cella vinaria nō debentur, vt nec vasa immobilia. *l.*3.§.ʒ.*de tritico:* Imò, fundo locato, dolia cum reliquo instrumento colono sunt pręstanda *l.*19.§.2.ʒ.*locati.* Itē dolia fictilia, item plumbea, quibus terra congesta est, & in his viridaria posita ædiū sunt: si ita alligata sint ædibus, vt ibi perpetuò sint. *l.*21.*l.*26.ʒ.*de instructo.* Ad hæc, Dolia in horreis defossa horreorum venditioni cedunt, nisi nominatim excepta sint. *l.*76.ʒ.*de contrahenda:* ea igitur quæ defossa sunt, fundi habentur. Tiraquellus de retractu.§.1.*gloss.*7.*num.*98. hic esse mendum ait.
i E'ποικίου. Est verò ἐποίκιον ἡ ἐν τῷ ἀγρῷ οἰκία, domus in agro.
k Est verò torcular, lignum quo premuntur & torquentur vuæ. Lignum maximum, quod olearum fructibus imponitur, vt oleum & vinum exprimatur. *Scholiastes synopseos illo loco.*
l qui sic: cùm sigilla & statuæ adfixæ, instrumento domus non contineantur, sed domus portio sint? *l.*12.§.23.ʒ.*de instructo.*
m aliud si penderent. *l.*44.ʒ.*de rei vindic.*
n Seruitus non sequitur emptorem fundi, siue in stabulo iaceat, siue aceruus sit.
o Ea quæ tectorio non continentur, in rutis sunt, non sunt ædium *l.*241.ʒ.*de verborum signif.*
p *l.*12.§.17.ʒ.*de instructo.*
q nunc primùm, *vt hic, &* §.*vltim.*ʒ.*eodem.* aliud si vt reponatur. *dicto* §.*vlt. & l.*18. *infi.*ʒ.*eodem.*
r De rutis & cæsis adde *l.*18.*l.*38.*in fin.*ʒ.*eod.l.*2.*in fi.Cod.eod. l.*241.ʒ.*de verb.signif. l.*66.ʒ.*de contr.empt.l.*5.§.7.ʒ.*ad exhib. Festus & Nonius in Ruta: Cicero 2. de Orator. partitionibus & Topicis.*
s *l.*18.*in fin.l.*38.*in fi.*ʒ.*eod.* ea non sunt ædium. *l.* 66.*in fine.*ʒ.*de contrah.empt.* terra nō continentur, *l* 241.ʒ.*de verb.signif.*
t Ruta cæsa etsi non sint expressa nominatim, sunt tamen tacitè venditoris.
u *l.*5.§.2.ʒ.*ad exhibendum.*
x Perpetua vim maiorem habent quàm temporaria. Ex perpetua destinatione rei qualitatem finimus. Quæ sint alicubi ad tempus, non videntur ibi esse, sed quæ perpetuò. *l.quæsitum.in fi.l.si ita.*ʒ.*de legat.*3.*vt l.*32.*in fin.*ʒ.*de pignor.* perpetui, i. vt existimo, ea mente posita, vt illic essent, viuente eo qui intulit. *arg.l.*1.ʒ.*pro socio.* vt & durante conductione. *d.l.*32.
y *l.*38.*in fi.*ʒ.*eodem.*
z Varro 3.*de re rustica.* epitoniis versis: Vitruuius 20. Frequens compressus epitomiorum. Sunt autem Epitonia, instrumenta quibus chordæ funésque tenduntur.
a ¶ Quid si putealia, id est, opercula puteorum, seu ἐπιστόμια legamus? *vt l.*13. *in fine, l.*14.ʒ.*eodem.*
b i. salientes, qui & ἀνάβρυτοι *Basil.* & siluani, veteribus, vt, non malè, qui glossemata interpretati, dixerint siluanum κρουνόν. hinc Cornel. *lib.*3. cōfert etiam aliquid ad somnum siluanus iuxtà cadens: & Lucretius 6. Corpora siluanos ad aquarum strata iacebant: & in fabulis Hygini *c.*69.70 Tres silani sunt secati, qui Amymonius fons appellatus est: & Festus, Tullios alij dixerunt silanos, vbi *siluanos* legendum esse monet. *Cuiac.*11.*obseru.*2. & veteres glossæ interpretatæ sunt siluanum fontem, vel κρήνην. *Cuiac.*14.*obs.*13.

c Pentameter est versus, ex quorum rostris aqua salire solet. Nam in aqua prior producitur. Cicero Prognosticis, Vos quoque signa videt aquai dulcis & auræ. Lucretius 6. Quæ calidum faciunt aquæ tactum atque saporem.
d Detracti vt reponatur: & parati vt imponatur, differētia. Illud non hoc ædificij est. Fortè quod quæ reponuntur, ædificij antè fuerunt: quæ imponuntur, nunquā fuerunt ædificij adde *l.*18. §.1.ʒ.*eod.*
e Rostra personarum etiā sunt, seu de personis dicuntur. *Nonius* 6.*numero* 41.
f *v.*§.5.ʒ.*eod.*
g *adde l.*1.§.8.ʒ. *de vi & vi armata.*
h vt stipites nō sint defossi, si tamen ita positi vt tolli possint æstate vel hyeme ædium erunt. *l.* 242.*in fin.*ʒ.*de verbor.signif.*
i mobilibus. *l.* 60.ʒ.*de adquirend.rer.*
k *dixi ad l.*17.§. 10.ʒ.*eod.* vbi de differentia recēs impositorum, & detractorum vt reponerentur.
l *facit l.*241.§.2. ʒ.*de verb.signif.*
m vt & in plūbo quod pro tegulis ponitur. *l.* 242.§.2.ʒ.*de verb.signif.*
n aliud est, si vt nunc primùm imponerentur. *vide l.*17.§.5.ʒ.*eod.* Idem verò est in casu pignoris, si res inducta est vt perpetuò esset. *l.*32.*in prin.* ʒ.*de pignorib.*
o i. respectu quarundam alienationum, & aliorum contractuum, quos emptio & venditio in se complectitur. *l.*29.*in fi.*ʒ.*de statuliberis.* Hinc Varro *de re rustica,* in emptionibus dominium legitimum sex ferè perficiunt, hereditatis aditio, mancipium, in iure cessio, vsucapio, aut si quid ex præda sub corona emit, aut si ex bonis sectionéque publicè venit. Alciat.3.*parerg.*22. An etiam in se relatione habita eiúsque vi? ait Alciatus: nam vbi emptor, ibi venditor: ídque cùm sit contractus, non autem personæ (alia est enim emptoris, alia venditoris persona) aut res vtrinque acceptæ (est enim aliud res, aliud rei pretium) considerantur. *Alciat.*5.*parerg.*15. vbi etiam probat apud authores principium sumi pro fine, Cuiacius verò negat, vt notabo *l.prox.*ʒ.*eod.*
p *Id est.* Cuiacius ita restituit 9.*obs.*15. vt sit sensus. Veteres promiscuè vsi sunt emptionis venditionísque verbo: Promiscuè, id est, & vt conductionem intelligerent (hinc emptores fructus pro conductoribus accipiuntur *l.*21.ʒ.*de annuis*) & in locatione, & in conductione veteres locationem sæpe venditionem appellarunt, & conductorem emptorem: quinetiam mercedem siue pensionem, pretium: ídque propter vicinitatem emptionis & locationis. ideóque Higen.2. *de limitibus.* mancipibus ementibus, i. conducentibus in annos singulos. *Festus*, Venditiones olim dicebantur bonorum locationes. Huic fortè legi occasionem dedit, quòd cum Publicani (ad quos refertur inscriptio, *l.prox.*ʒ.*eod.*) emptores, siue redemptores dicerentur: monuerunt iuris interpretes, veteres emendi & vendendi verbo, promiscuè vsos, etiam in locatione & conductione. Non enim vt emptionem pro venditione, & emptorem pro venditore, & è contrario, acciperent, ita locuti sunt. Quòd si hic cum Florentino exemplari legas, *Idem est*, sensus erit. Veteres, vt emptionis, sic locationis verbo promiscuè vsos, vt alios contractus significarent. eóque pertinet quod *ibid.* Cuiacius obseruat, fœnus videri esse locationem & conductionem. Hinc Horatius, *Conductis nummis.* i. sumptis fœnori, *quinas mercedes exigit.* i. vsuras: & tamen fœnus propriè locatio non est. *vide in hunc locū Robert.*1.*animad.*7.8.9.10. *aduersus Cuiac. & Anton. Mercatorem pro eodem Cuiac.*1.*not.*7.8.9.10.
q Qui vendidit partum nasciturum, qui nasci non poterat, tenetur in id quod interest emptoris si sciebat, *vt hic:* sin ignorabat, restituere pretium tenetur. *l.cùm hereditatem.*ʒ.*de heredit.vendita.*
r rarò tamen ob id emitur. *l.*27.ʒ.*de petit.hæredit.*
s Mulier maior annis 50. sterilis dicitur: post 50. annum non gignit *vt hic.* ideóque si ea ætate pariat, partus dicitur mirabilis: recipitur tamen, estque legitimus *l.*12.*C. de legit.hæredibus,* ideóque lege Iulia & Papia matribus sexagenariis, fœminis quinquagenariis, nuptiæ interdictę erāt *Vlp.in fragm.tit.*16.*in f, vbi dixi.* quod postea substulit Iustinianus *l.pen.C.de nuptiis.* Differentiæ ratio fuit, quòd sexagenarij apti sint ad generandum, quinquagenariæ mulieres non item. *Arist.*5.περὶ ζώων.
t *v.l.*39.ʒ.*eodem.*
u de tributo non dicit, qui minorem capitationem dicit, cùm maior esset, *l.*9 *Cod. eodem.*
x ídque meritò. nam qui in alterius locum succedit, iustam habet causam ignorandi. *l.*42.ʒ.*de reg.iuris.*
y i. lex 9. lex 14.ʒ.*de contrah.empt.* non autem hoc refertur ad Pauli libros *Cuiac.*2.*obseruat.*5.
z hæc verba sunt Triboniani non Pauli. *Cuiac.*9.*obs.*5.

a Error in corpore consensum venditionis impedit, in qualitate non impedit. Et tamen vt qualitatis error non impediat venditionem, potest tamen emptor agere aduersus venditorem, & ab eo consequi quanti sua intersit non esse deceptum: Et verò decipitur emptor, qui mensas quasi citreas emit, quæ non sunt citreæ. si corpora spectes, mensa est, etiam quæ non citrea: si qualitatem, non videtur vendita, nisi quæ citrea esset.

pore[a] consentiamus, de qualitate[b] autem dissentiamus, emptionem esse[c]. tamen venditor teneri debet, quanti[d] interest non esse deceptum: & si venditor quoque nesciet: veluti si mensas quasi citreas[e] emat, quæ non sunt.

3 ¶ Cùm per venditorem steterit quo minùs rem tradat: omnis vtilitas emptoris in æstimationem venit, quæ[f] modò circa[g] ipsam rem consistit. neque enim, si potuit ex vino[h] (puta) negotiari, & lucrum facere, id æstimandum est[i]: non magis, quam si triticum[k] emerit, & ob eam rem, quòd non sit traditum, familia eius fame laborauerit. nam pretium[l] tritici, non[m] seruorum fame necatorum, consequitur. nec maior fit obligatio, quod tardiùs agitur[n]: quãuis crescat, si vinum hodie pluris sit. meritò: quia siue[o] datum esset, haberem emptor: siue non: quoniam saltem hodie dandum est, quod iam olim dari oportuit.

4 ¶ Si tibi fundum vendidero, *vt*[p] *eum conductum certa summa haberem*: ex vendito, eo nomine, mihi actio est: quasi in[q] partem pretij ea res sit.

5 ¶ Sed etsi ita fundum tibi vendidero, *vt nulli*[r] *alij eũ, quàm mihi venderes*: actio eo nomine ex vendito est, alij vendideris.

6 ¶ Qui domum vendebat: *excepit sibi habitationem, donec viueret: aut*[s] *in singulos annos, decem.* emptor primo anno maluit[t] decem præstare: secundo anno habitationẽ "præstare." Trebatius ait: mutandæ[u] voluntatis potestatẽ eum habere[x], singulisque annis alterutrum præstare posse: & quamdiu paratus sit alterutrum præstare, petitionem non esse.

De mendacio venditoris.

22. *Iulianus* lib. 7. Digestorum.

SI in qualitate[y] fundi venditor mẽtitus sit, non[z] in modo eius: tamen tenetur emptori[a]. pone enim dixisse eũ *quinquaginta iugera esse vineæ, & quinquaginta prati*: & in prato plus inueniri: esse tamen omnia centum iugera.

De manumissione serui venditi cum peculio.

23. *Idem* lib. 13. Digestorum.

SI[b] quis seruum, quem cum peculio vendiderat, manumiserit: nõ solùm peculij nomine, quod seruus habuit tempore quo manumittebatur: sed & eorum, quæ postea adquirit, tenetur: & præterea cauere[c] debet, *quidquid*[d] *ex hereditate liberti ad eum peruenerit, restitutum iri.* Marcellus notat: Illa præstare venditor ex empto debet, quæ haberet emptor si homo manumissus non esset. non continebuntur igitur, quæ[e], si manumissus non fuit, adquisiturus non esset.

De seruo fructuario emente. 1. *Si seruus furtiuus, bona fide emptus, hominem emerit ex peculio, quod ad dominum pertinebat.* 2. *De seruo vendente.*

24. *Iulianus* lib. 15. Digestorum.

b non accidente, sed materia vel genere. *Vigelius.*

c emptionẽ nõ esse. *Halo. 4. August. 17. Cuiac. 2. obser. 5. Hotom. ad tit. de act. empti. Conn. 7. comm. 6. Molineus de eo quod interest numero 36. Robert. 1. animad.*

d *l. 62. §. 1. ff. de contr. empt.*

e fuerũt autem mensæ citreæ in magno pretio, vt Plinius indicat 13. c. 15. cuius capitis hic est titulus. *de Atlantis arboribus, & cedrinis mensis.* sed cùm in lib. 1. legatur *citreis*: & Petronius dicat, Afris eruta terris Citrea mẽsa: & Tertullia. lib. de *Pallio*, mẽsam à M. Tullio emptam (cuius meminit Plini⁹, eo capite) orbẽ citri appellet, assentiẽdũ Philãdro, qui *lib. 8. Vitruuij*. emendat in Plinio (*d. c. 15. & lib. 16. c. 15. & 16.*) citreis, citri, & citrum. Repositoria è citro. 13. *Plin.* 11. Citri arbores sunt frugiferæ, Cedri sũt (vt Suidas scribit) δένδρα ὑψίκομα ἀνάρπαγῆς ἀπεικάζει Δαβὶδ τῶν εἰδωλολατρειῶν. Cuiac. 2. *obs.* 5. has emẽdationes, etsi ei non largitur Robertus 1. *animad.* 4. (reprehensus eo nomine ab Anto. Mercat. 1. *Not.*) tamẽ & hoc addit de citreis mensis, à Cicerone *Verrina de signis*. Verri obiici, quòd citream mensam à Q. Luctadio, omnibus scientibus Lylibei abstulisset, citreas mensas, à Martiali inter pretiosam supellectilem numerari *lib. 9. in Mamurram, & lib. 10 de Erote.*

f i. hîc non attenduntur lucra sed damna, vt & *l. vlt. ff. de peric. l. 26. in fin. j. de damno. l. 1. §. 21. in fi. j. de aqua pluu. l. 71. in fin. j. de furt. facit l. 13. §. 4. in fin. j. de iniurijs.* imò, omnia detrimenta veniunt. *l. 13. ff. eod.* sed & quantum mihi abest, & quantum lucrari, *l. 13. j. rem rat. hab.* quantum consequi ipse potui, *l. 33 in fin. princ.* vel meo nomine potuisti, *l. 7. Cod arbitr. tutelæ.* (putà hereditatem, *l. 23. in prin. ff. ad l. Aquil.* putà quantũ depretiatum fuit par occisi. *§. 10. Inst. de lege Aquil.* non vnius anni, sed quinquennij fructus, *vt in l. 24. §. 4. j. locati:*) lucri denique habenda est ratio, *l. 2. in fi. ff. quod certo loco* damnum enim incurrere videtur qui lucrum amittit, *l. 2. §. 11. j. ne quid in loco publ.* vt paucis dicam, & veteres & noui iuris authores, id quod interest & ex damno & ex lucro statuerunt, *l. vn. in fin. Cod. de sententijs, quæ pro eo quod interest.* Quid iuris sit? in pecunia numerata id locum habere quidam aiunt, *arg. l. 118. in fin. j. de verb. oblgat.* Accursius certè ait, casus illos omnes speciales esse, standum esse hodie dictæ legi vnicæ.

f Vtilitatem circa rem, Interpretes nostri, Interesse intrinsecum appellant. Molinæus tamen id non admittit: cùm aliud sit circa rem & intra rem. Vult igitur interesse circa rem esse æstimationem quanti plurimi à tempore moræ. Et indubiè quæ hîc circa rem vini dicitur vtilitas, paulo pòst, dicitur crescens obligatio, vinum, quod hodie pluris est.

h *l. 12. Cod. eodem.*

i Imò est, & habetur hodie lucri ratio. *l. vnica. in fine, Cod. de sentent. quæ pro eo quod interest.*

k *vide l. 10. Cod. eodem.*

l Pretium tritici hîc non interpretor, pretium ab emptore venditori numeratũ, sed æstimationem tritici, ad id tempus relatam, quo hodie pluris sit. Emptor non consequitur à venditore id quod potuit negotiari ex vino, non consequitur quoque pretium seruorum fame necatorum: pretium consequitur, *vt hîc.* quod hodie vinum pluris est: vini forensem atque adeo summam æstimationem, quæ à negotiatione vini hîc ita separatur.

m Emptor tritici solum pretium à venditore, moram in tradendo committente, accipit, non seruorum fame necatorum, *vt hîc.* Atenim dices, emptorem à venditore consequi pretium ædium quæ corruerunt, si fortè hæ vitiosæ traditæ sint? *lege 13. ff. eodem.* Peius est, inquit Accursius, malè (*vt in dicta l. 13.*) quàm nullo modo, (*vt hîc.*) tradere.

n vel soluatur à reo. *l. 8 ff. quod certo loco.*

o quia si datum esset, hoc haberet emptor. quoniam verò non dedit, saltem hodie, &c. *Haloand.*

p *l. 6. §. 1. ff. de seruis exportandis: l. 16. ff. de periculo.*

SI seruus, in quo vsusfructus tuus erat, fundum emerit: & antequàm pecunia numeraretur, capite minutus fueris: quamuis pretium solueris: actionem ex empto non habebis, propter talem capitis deminutionem: sed indebiti actionem[f] aduersus venditorem habebis. ante capitis autem minutionem nihil interest, tu soluas, an seruus ex eo peculio, quod ad te pertinet: nam vtroque casu actionem ex empto habebis.

1 ¶ Seruum tuum[g] imprudens à fure bona fide emi. is ex peculio, quod ad te pertinebat, hominem parauit, qui mihi traditus est posse te eum hominem mihi condicere, Sabinus dixit. sed si quid mihi abesset ex negotio, quid is gessisset, inuicem me tecum acturum de peculio, Cassius veram opinionem Sabini retulit, in qua ego sum.

2 ¶ Seruo vendente hominem: fideiussor venditionis, omnia[h] præstare debet, in quæ obligaretur, si[i] pro libero fideiussisset. nam & in dominum actio sic datur: vt emptor eadem consequatur, quæ, libero vendente, consequi debuisset, sed vltra peculij taxationem dominus non condemnatur.

De vindemia pendente.

25. *Idem* lib. 54. Digestorum.

QVi pendentem[k] vindemiã emit: si vuam legere prohibeatur à venditore: aduersus eum petentem pretium, exceptione[l] vti poterit. *Si ea pecunia, qua de agitur, non pro eà re petitur, quæ venit, neque tradita est.* cæterùm post traditionem siue lectam vuam calcare, siue mustum euehere prohibeatur[m]: ad exhibendum, vel[n] iniuriarum[o] agere poterit: quemadmodũ si aliam quamlibet rem suam tollere prohibeatur.

De mendacio venditoris.

26. *Alfenus Varus* libro secundo Digestorum.

SI quis, cùm fundum venderet, dolia † centum, quæ in fundo esse adfirmabat, accessura[p] dixisset: quamuis ibi nullum dolium fuisset: tamen dolia emptori debebit.

De qualitate rei accessoriæ.

27. *Paulus* libro tertio Epitomarum Alfeni.

QVidquid vẽditor accessurum[q] dixerit: id integrum, ac sanum tradi oportet, veluti si fundo dolia[r] accessura dixisset: non quassa sed integra dare debet.

De pacto vt emptor faciat: & stipulatione pœnali adiecta.

28. *Iulianus* libro tertio ad Vrseium Ferocem.

PRædia mihi vendidisti[s]: & conuenit, *vt aliquid facerem: quòd si non fecissem, pœnam promisi.* respondit: Venditor,

q id est, quia vilius ideo fundũ vendidisti. *l. 75. l. 79. ff. de contrahend. empt.*

r *d. l. 75. ff. de cõtrah. empt.*

s Pactum hoc alternatiuum.

t eius enim vt & rei electio est *l. 10. in fi. j. de iur. dot.*

u in obligationibus annuis alternatiuè conceptis, licitum est emptori singulis annis variare. de variandi facultate *vide quæ notaui ad leg. 29. j. de optione.*

x *vide l. 75 j. de regulis iuris.*

y Qualitas alia est prati, alia vineæ: modus, est ipsa fundi quantitas.

z Modi & qualitatis differentia. Modus agri, eiusdem quantitas: Qualitas, vinea, pratum. His cognitis dicimus: si non in modo sed qualitate venditor mentitus sit, tenetur. Nam fortè quum centũ essent iugera, vineam 50. iugerũ dixit, quum non sit. *Synopsis eodem c. 20.*

a an vt quoquo modo centum præstare iugera sufficiat? pro bonitate loci fiet æstimatio. *vide l. 42. in fine. j. eod.*

b si seruum quẽ cum peculio vẽdidi, manumisero, teneor & eorũ nomine, quæ postea manumissus adquisiuit: si quidẽ adquisitur⁹ ea fuisset emptor, si manumissus nõ esset: simul etiã caueo, si quid ex hereditate liberti ad me prouenerit, emptori restitutum iri. *Synops. Basil. eod. c. 21.*

c Ita cauet maritus vxori dotis nomine. *l. 24. §. 4. j. soluto.*

d atqui pactum de futura successione non valet. *l. 4. Cod. de Inutil. stipulat. l. vlt. Cod. de pactis.*

e *v. l. 11. ff. de minorib. l. 43. j. soluto.*

¶ f condictionem. *l. 41. in fi. ff. de contrah. empt.*

g *l. 31. §. 1. ff. de reb. creditis.*

h *adde l. 84. j. de solut.*

i *§. 1. Instit. de fideiuss.*

k Pendentes fructus qui emit, potest eos propria authoritate colligere, suis tamen impensis.

l doli. *l. 5. in fin. Cod. de euictionib.*

m Iniuriarum agi ob vim turbatiuã hinc colligit Castrensis: sed & vim illam, si mala fide admittatur, maleficium esse notat. Ita iniuriarum aget, qui iure suo vti prohibetur.

n Cur non ex empto? Castrensis putat venditorem post rem traditam ex empto non conueniri, sed aliis actionibus.

o qui alium re sua vti impedit, iniuriarum tenetur, *vide Bald. in Rubr. Cod. de vsufructu: vide l. 13. §. 17. j. de iniurijs.*

† *vide l. 27. j. eodem.*

p *vide l. 27. j. eodem.*

q *l. 6. §. 6. l. 11. §. 17. l. 26. ff. eodem.*

r Dolia fundo accedere plerumque vẽditores fundi nominatim dicebant, *vt hîc. & l. 26. ff. eod. l. 54. in fi. j. eod. l. 60. l. 76. ff. de contr. empt. l. 33. j. de ædilitio.*

s Notandus est huius propositionis progressus. Contractus venditionis initur, pactum adiicitur vt aliquid fiat, stipulatio pœnæ, si id factum non erit, subsequitur. Pactum non impletur ab emptore. Quid iuris? venditor agere potest ex pacto (vestito sc. cohærentia contractus) vt emptor faciat. Demus venditorem id neglexisse? venditori duæ restant actiones. vna ex vendito, altera ex stipulatu. Quid? num vtraque simul vti poterit? Iulianus respondet venditorem priore prius vti posse: altera electa pœnáque percepta: pœnam (sine dolo) petere non posse. At minus in pœna cõsecutus est quàm eius interfuit? Iulianus hîc ait, ex priore (puta ex vendito) agi posse, si pluris eius interfuit. *adde l. 47. in fin. j. e.* si ita est, hoc consequi videtur: Per stipulationem pœnæ præcedentem contractum nõ nouari. Nam si hîc facta esset nouatio, seu noua debendi causa, ex ea tantùm noua obligatione non ex ea partim, partim ex anterioribus ageretur, & pœnæ stipulatio sufficere videretur. *vide apud Hotom. quæst. illust. 10.* Interim sic habendum est, principalem obligationem pœnali stipulatione non nouari: nisi id actum sit. *l. 8. §. 1. j. de nouationibus §. 3. versic. sed cum hoc. Instit. quibus mod. toll. oblig.*

ante quàm

anteq̀uam pœnā ex ſtipulatu petat, ex vendito agere poteſt. ſi conſecutus fuerit, quantum pœnæ nomine ſtipulatus eſſet: agentem ex ſtipulatu[a], doli mali exceptio ſummouebit. ſi ex ſtipulatu pœnā conſecutus fueris, ipſo iure ex vendito agere non poteris: niſi in id, quod pluris eius interfuerit, id fieri.

De emptione rei ſub conditione legatæ.

29. *Idem* lib. 4. ex Minicio.

CVi res ſub condicione legata erat, is eam[b] imprudens ab herede emit. actione ex empto poterit conſequi emptor pretium: quia non ex cauſa legati rem habet.

Si ſeruus venditus, venditori furtum fecit. 1. *De eo qui ſciens rem alienam vendit.*

30. *Africanus* lib. 8.[c] Quæſtionum.

SEruus[d], quem de me cum peculio emiſti, prìus quàm tibi traderetur, furtum mihi fecit. quamuis ea res, quā ſubripuit[e], interierit: nihilo[f] minùs retentionem, eo nomine, ex peculio me habiturum ait: id eſt, ipſo[g] iure ob id factum minutum[h] eſſe peculium: eo ſcilicet, quòd debitor meus ex cauſa[i] condictionis ſit factus. Nam licèt: ſi iam traditus furtum mihi feciſſet: aut omnino condictionem, eo nomine, de peculio non haberem: aut eatenus haberem, quatenus ex re furtiua auctum peculium fuiſſet: tamen in propoſito & retentionem[k] me habiturum: &, ſi omne peculium penes te ſit, vel, quaſi plus debito ſoluerim, poſſe me condicere. Secundum quæ dicendum: ſi nūmos, quos ſeruus iſte mihi ſubripuerat, tu ignorans furtiuos eſſe, quaſi peculiares ademeris, & conſumpſeris. condictio eo nomine mihi aduerſus te competat, quaſi[l] res mea ad te ſine[m] cauſa peruenerit.

1 ¶ Si[n] ſciens alienam rem ignoranti mihi vendideris: etiam[o], prìus quàm euincatur, vtiliter me ex empto acturum putauit in id, quanti mea interſit, meam eſſe factam * quamuis enim alioquin verum ſit, venditorem[p] hactenus teneri, vt rem emptori habere liceat: non etiam, vt eius faciat: quia tamen dolum malum abeſſe præſtare debeat: teneri eum, qui ſciens "alienam" non ſuam ignoranti vendidit. Idem "eſt" maximè, ſi manumiſſuro, vel pignori daturo vendiderit.

De re vi adempta venditori. 1. *Quid præſtat venditor ſerui.* 2. *De duobus emptoribus.*

31. *Neratius* lib. 3. Membranarum.

SI ea res, quam empto præſtare debebam, vi mihi adēpta fuerit: quamuis eam cuſtodire[q] debuerim: tamen propius eſt, vt nihil ampliùs, quàm[r] actiones perſequendæ eius præſtari à me emptori oporteat: quia * cuſtodia aduerſus vim[ſ] parum proficit. actiones autem eas non ſolùm arbitrio, ſed etiam periculo tuo "tibi" præſtare debebo: vt omne lucrum, ac diſpendium te ſequatur.

1 ¶ Et non ſolùm, quòd ipſe per eum adquiſij, præſtare debeo: ſed & id, quod emptor, iam tunc ſibi tradito ſeruo, adquiſiturus fuiſſet.

2 ¶ Vterque noſtrûm eandem rem emit à non domino, cùm emptio venditióque ſine dolo malo fieret: traditáque eſt. ſiue ab eodem emimus: ſiue ab alio, atque alio: is ex nobis tuendus eſt, qui prior[t] ius eius adprehendit: hoc eſt, cui primùm tradita eſt. ſi alter ex nobis à domino emiſſet: is omnimodo tuendus eſt.

De falſis ponderibus.

32. *Vlpianus* lib. 11. ad Edictum.

SI quis à me oleum, quod emiſſet, adhibitis iniquis[u] pōderibus accepiſſet, vt in modo me falleret: vel emptor circumſcriptus ſit à venditore ponderibus minoribus: Pomponius ait, poſſe dici vēditorem, ſibi dare oportere, quod plus eſt, petere quod habet rationem. ergo & emptor ex empto habebit actionem, qua contentus eſſe poſſit.

De pluribus rebus emptis vno pretio.

33. *Idem* lib. 23. ad Edictum.

ET ſi vno pretio plures res emptæ ſint: de ſingulis ex empto &[x] vendito[y] agi poteſt.

De qualitate rei.

34. *Idem* lib. 18. ad Edictum.

SI, fundo vendito, in qualitate[z] iugerum captio eſt: ex empto erit actio.

De ſeruitute euicta.

35. *Idem* lib. 70. ad Edictum.

SI quis fundum emerit. quaſi per eum fundum eundi agendi ius non eſſet, & interdicto[a] de itinere actúque victus ſit: ex empto habebit actionem, licèt enim ſtipulatio de euictione non committatur, quia[b] non eſt de iure ſeruitutis in rem actione pronūciatum: tamen dicendum eſt, ex empto actionem competere.

De cuſtodia rei: & ſtipulatione damni infecti.

36. *Paulus* lib. 7. ad Plautium.

VEnditor domus[c], antequàm eam tradat, damni infecti[d] ſtipulationē interponere debet. quia, antequàm[e] vacuam poſſeſſionem tradat, cuſtodiam & diligentiam[f] præſtare debet: & * pars[g] eſt cuſtodiæ diligentiæque, hāc interponere ſtipulationem. & ideo, ſi id neglexerit, tenebitur emptori.

De dolo venditoris.

37. *Idem* lib. 14. ad Plautium.

SIcut æquum eſt, bonæ[h] fidei emptori alterius dolum non nocere: ita non eſt æquum, eidem perſonæ venditoris † ſui dolum prodeſſe.

38. *Celſus* lib. 8. Digeſtorum.

SI[i] venditor hominis dixit, *peculium eum habere decem*, nec quemquam adempturum: etſi plus habet, totum præſtet: niſi hoc actum eſt, vt dumtaxat decem præſtaret: ſi minus eſt, præſtet eſſe decem, & talem ſeruum eſſe, vt tantùm peculij habeat.

1 ¶ Si per emptorem ſteterit, quo minùs ei mancipium traderetur, pro[k] cibariis[l] per arbitrium indemnitatem poſſe ſeruari, Sextus Ælius, Druſus dixerunt. quorum & mihi iuſtiſſima videtur eſſe ſententia.

2 ¶ Firmus à Proculo quæſiit: ſi de plumbeo[m] caſtello fiſtulæ[n] ſub terram miſſæ, aquam ducerent in aënum[o] lateribus circumſtructum: an hę ædiū eſſent: an, vt ruta[p] cæſa vincta[q] fixáque[r], quę ædium nō eſſent. ille reſcripſit, referre, quid acti eſſet. quid ergo, ſi nihil de ea re neque emptor, neque venditor cogitauerunt, vt plerumque in eiuſmodi rebus eueniſſe ſolet? nónne propius eſt, vt inſerta, & incluſa ædificio, partem eius eſſe exiſtimemus?

De reticentia venditoris.

39. *Modeſtinus* lib. 5. Regularum.

QVæro: ſi quis ita fundum vendiderit *vti venumdatum eſſe videatur, quod intra terminos ipſe poſſedit:* ſciens tamen aliquam partem certam ſe non poſſidere, non certiorauerit emptorem: an ex empto iudicio teneatur: cùm hæc generalis adiectio ad ea, quæ ſpecialiter nouit, qui vendidit, nec excepit, pertinere non debeat: ne alioquin emptor capiatur[ſ], qui fortaſſe, ſi[t] hoc cognouiſſet, vel

---

a *vide l. 4. §. 7. ℑ. de except. doli mali.*

b Si ab herede imprudens emero rem mihi ſub conditione legatam, actionę ex empto pretium conſequor. *Synopſis Baſilic. eod. c. 26. vide l. 16. ſ. de contrah. empt.*

c *vide Cuiac. 8. ad Africanum.*

d Si ſeruum cum peculio tibi vendā íſque furtum ante traditionem mihi fecerit: ipſo iure peculium minuitur. Quod ſi fortè iā peculiū tibi tradiderim, id ipſum recipio, *vt hic.* ſin poſt traditionem ſerui furtum acciderit, actionem eo nomine tecum non habeo, niſi eatenus quatenus ex re furtiua peculium auctum eſt. *verſic. Nam licet. ℑ. eod.* Quod ſi tu ignorans nummos iſtos furtiuos eſſe, ſeruo quaſi peculiares ademeris & cōſumpſeris? de iis mihi teneris. *verſ. ſciendum. ℑ. eodem. Synopſ. eod. c. 27. in pr.*

e *v. l. vltim. ſ. de condict. furt.*

f Obligatio naturalis oritur ex maleficio inter dominum & ſeruum: eáque diminuit peculiū ipſo iure.

g ἰδίῳ δικαίῳ. Synopſis *eodem c. 27.* Peculiū ipſo iure minuit id quod domino vel patri debetur.

h Minui, eſt detrahi, retineri, deduci, recidi. Igitur ipſo iure minui legata, hic nihil aliud eſt, quàm ex lege Falcidia quartæ retentionem eſſe, qua heres vtitur ſuo iure, quaſi heres & dominus. & ideo retineri dicitur Falcidia iure hereditario. *l. 14. ℑ. ad l. Falcid.* iure teſtamenti. *l. 42. ℑ. de vulgar.*

i *adde l. 9. §. 6. ſ. de pecul.*

*

k *v. quæ not. ad l. 51. ſ. de cond. ind.*

l *vt l. 32. in fin. ſ. de reb. cred.*

m Condictione ſine cauſa repetimus res noſtras quæ apud alium ſunt ſine cauſa. *l. ſi me & Titium, ſ. ſi cert.*

n Qui ſciens ignoranti rem alienam vendit, etiā prìus quàm euincatur, ex empto conuenitur in id quantū emptoris intereſt, rem eius eſſe factā, maximè ſi velit emptor manumittere vel pignorare quod emit. Qui verò imprudens rem alienam vendit, nō tenetur vt emptorem dominum faciat, ſed vt ei habere liceat. *Synopſis eod. c. 27. in fin.*

o *v. l. 4. ſ. eod.* Ante euictionem poteſt interdum agi *adde l. 19. § 3. ſ. de negotijs.*

p *vide l. 25. ſ. de contrah. empt.*

q *vide l. 36. ℑ. eodem.*

r *l. 35. §. 4. ſ. de contrah. empt. l. 14. in pr. ℑ. de furtis.*

ſ Re per vim ablata, venditor liberatur, niſi vis ſit illata ob eius inimicitias, tunc enim videtur res amiſſa aut interiiſſe culpa venditoris. *l. 25. § 4. ℑ. locati. l. 66. in princ. ℑ. ſoluto matrimonio*

t *l. 9. §. 4. ſ. de publiciana: l. 15. Cod. de rei vindicat.*

u *l. 32. §. 1. ℑ. de falſis: adde l. 18. §. 3. ℑ. de dolo.*

x ¶ *al.* ex empto vendito. *vt l. 19. ſ. de hereditate vel act.* ſic Varro 2. *de re Ruſtica* 2. ex conducto locato.

y idem ſi plures commodatæ ſint. *l. 17. §. 4. ſ. commodati.*

z *vide l. 42. in fi. ℑ. eodem.* a *adde l. 3. §. 2. ℑ. de itinere actúque.*

b Euicta ſeruitute agitur ex empto, non ex euictione. *l. 75. ℑ. de euict.*

c Venditor etiam in immobilibus cuſtodiam debet antequam ipſa immobilia tradat. d *l. 18. §. 7. ℑ. de damno.*

e *l. 35. § 4. ſ. de contrah. empt. l. 14. ℑ. de furtis.* f *l. 31. ſ. eodem.*

g Cuſtodiam venditæ domus qui debet, damni infecti ſtipulatione, eiúſue domus nomine negligere non debet: pars enim cuſtodiæ eſt ac diligētiæ, ſtipulari de damno infecto: qui id omiſit, negligens fuit.

h Bonæ fidei emptori, dolus venditoris neque nocet, neq; prodeſt.

† *v. l. 3. C. de periculo.*

i Quum venderem ſeruum, dixi eum habere peculium decem aureorum. ſi minus eſt, decem aureos impleo: ſi plus habet, totum emptor accipit: niſi conuenit, vt decem ei duntaxat præſtarentur. *Synopſis Baſilicon eodem cap. 33.*

k Expenſas agnoſcit ſeu pręſtat qui moram admittit.

*

l *lege 13. §. 22. ſuprà eodem. vt in commodato, l. 18. §. 2. ſuprà commodati.*

m *vt l. 17. §. 8. ſ. eod.*

n *vt l. 47. ſuprà de contrahenda empt.*

o *vt l. 19. §. 2. infrà locat.* aenum *Accurſ.* ſpecum, *Budæus*: Florentina videtur eſſe melior vt aenum ſit, miliarium, *l. 19. §. 12. infrà de auro.* Miliarium autem malè Beroaldus, Nebriſſenſis & Accurſius vas eſſe tradunt ad milium coquendum, ſine vllo auctore. probarim id potius quòd Athenæus *lib. 3.* δειπνοσοφιστῶν ſcribit, τὸ μιλιάριον καλούμενον ὑπὸ Ῥωμαίων τὸ εἰς θέρμου ὕδατος κατεργασίαν κατασκευαζόμενον. & breuiter, miliarium cocinatorium nihil aliud eſt quàm aeneum, in quo aqua ad potandum calefit. *lege 18. §. 3. ℑ. de inſtructo.* In balneatorio inſtrumento miliarium Paulus etiam numerat, in quo aqua ad lauandum calefit. *Paulus 3. ſentent. 6. §. 65. & ibi Cuiac. 2. obſeruat. 6.* Aenum etiam, id eſt, in quo aqua calida lauatur olea. *l. 19. §. 2. ℑ. locati.* Miliarij meminit Seneca 3. *Naturalium* 24. & 4. *c.* 9. vas ſanè fuit ad calefaciendam aquam potui vſitatam. Gloſſis θερμιτρων. Nam veteres aqua vſi aliàs calida in potu. Seneca 1. *de ira* 12. & 2. *de ira* 25. *adde l. 18. § 3. ℑ. de inſtructo.*

p *vide l. 17. §. 6. ſ. eodem.*

q Iuncta, *& ita vulgata.* Fixa & iuncta hîc opponit rutis & cæſis. Fixis & iunctis Liuius 39. adiicit immolita, quo nomine, quæque citra ædificij formam molita ſunt ſignificantur, vt in legibus limitum. Ne quis eos limites decumanos ne obſepto, néue quid in eis immolitum, néue quid ibi poſitum habeto.

r Infixa, inficta. dixi ad *l. 7. ℑ. de incendio.*

ſ Captioſa exceptio nocet excipienti.

t *l. 13. § 6. l. 21. §. 1. ſ. eodem l. 35. in fin. l. 43. in fid. ſ. de contrahend. emption. l. 9. ſ. de periculo.*

a Seruitutum recipiendarum hac generalis fuit formula. His etiam modis recipiebantur, Quibus eſt ſeruitus, vtique eſt. *l.10.ſ.commu.præd.* De ſpeciali ſeruitutum receptione, dixi ad *l.17.§.3.ſ.de ſeruit.vrban.*

b Generalis exceptio permiſſa eſt ignoranti: ſpecialis, à ſocietate exigitur.

c Arbores quæ in fundo ſunt, non efficiunt corpus à fundo ſeparatum. Vnde notãt, Dominium arborum ſolo cohærẽtium, ſine ſolo transferri non poſſe.

d qui nondum rẽ emptori tradidit, adhuc ipſius dominus eſt. *l.8.Cod.eod.l.50.ſ.de rei vindic.l 20.Cod.de pactis.l.27.Cod.de rei vindic.l.3.Cod.de his qui à non domino: l.14.ĵ.de furtis.§.3.in fin.Inſti.de empt.*

e Emptor aduerſus creditorem non tradẽtem, non vtitur rei vindicatione, ſed ex empto actione perſonali. Cur ita? Ex contractu generaliter non transfertur dominiũ ante traditionem. *l.ſi ager.ſ.de rei vindic.l.penultima, ſuprà de rei vindic.* licèt ius pignoris ſola conuentione transferatur. *l.1.ſ.de pignoratit.act.*

f ad patientiam ſc. quæ habetur loco traditionis. *Bald.ad tit.Cod.de contrah.empt.quæſt.vlt.adde l.25.ſ.eod.*

g Pro aquæductu Romæ annuæ penſitationes præſtabantur.

h de annua præſtatione ſcripſit Iacobus Venantius Bononiẽſis.

i Venditor vt cõmoda, ita fundi vitia emptori indicare cogitur.

k Ex vendito actio datur ob pretium.

l i. celatæ penſitationis domino fundi ſeruientis præſtandæ, quæ actio nõ tendit ad euictionem, ſed ad pretij exonerationem, ſiue ex empto quanto minoris: quod verba antecedentia, *ſi conueniatur ob pretiũ,* oſtendũt. *v.Cuiac.ad l.38.ĵ.de verb.oblig.* Hinc poſſe colligi videtur, vẽditorem teneri tradere rem liberam à ſeruitute. Item, emptori decepto competere actionem & exceptionẽ.

empturus non eſſet, vel minoris empturus eſſet, ſi certioratus de loco certo fuiſſet: cùm hoc & apud veteres ſit relatũ in eius perſona, qui ſic exceperat, *Seruitutes* [a], *ſi quæ debentur, debebuntur.* etenim iuris auctores reſponderunt, ſi certus venditor quibuſdam perſonis certas ſeruitutes debere non admonuiſſet emptorem, ex empto eum teneri debere: quando hæc generalis[b] exceptio non ad ea pertinere debeat, quæ vẽditor nouit, quæ "que" ſpecialiter excipere & potuit, & debuit: ſed ad ea, quæ ignorauit, & de quibus emptorem certiorare nequiuit. Herennius Modeſtinus reſpondit. ſi quid circumueniendi emptoris cauſa venditor in ſpecie, de qua quæritur, fecit: ex empto actione conueniri poſſe.

De arboribus ſtantibus.

40. *Pomponius* libro 31. ad Quintum Mucium.

QVintus Mucius ſcribit: Dominus fundi de prædio arbores ſtantes vendiderat: "&" pro his rebus pecunia accepit: & tradere nolebat. emptor quærebat, quid ſe facere oporteret. & verebatur, ne hæ arbores eius nõ viderẽtur factæ. *Pomponius:* *Arborum[c] quæ in fundo continẽtur, nõ eſt ſeparatũ corpus à fundo & ideo, vt[d] dominus, ſuas ſpecialiter arbores vindicare emptor non[e] poterit. ſed ex empto[f] habet actionem.

De reticentia venditoris.

41. *Papinianus* lib.3. Reſponſorum.

IN venditione, ſuper annua[g] penſitatione[h] pro aquæductu infra domum Romę cõſtitutam, nihil[i] commemoratum eſt. deceptus ob eam rem ex empto actionem habebit. itaque, ſi conueniatur ob[k] pretium ex vendito, ratio improuiſi oneris[l] habetur.

De compenſatione lucri & damni.

42. *Paulus* lib.2. Quæſtionum.

SI duorum fundorum venditor ſeparatim de modo[m] cuiuſque pronuntiauerit: & ita vtrumque[n] vno pretio tradiderit: & alteri aliquid deſiit: quamuis in altero exſuperet: fortè ſi dixit, vnum centũ iugera, alterum ducenta habere: non proderit ei, quòd in altero ducenta decem inueniuntur, ſi in altero decem deſint. & de his ita apud Labeonem relatum eſt. ſed an exceptio doli mali venditori profutura ſit, poteſt dubitari. vtique ſi exiguus modus ſiluæ deſiit: & plus in vineis habeat, quàm repromiſſum eſt. an nõ facit dolo, qui iure[o] perpetuo vtitur? nec enim hîc, quod amplius in modo inuenitur, quàm alioquin dictum eſt, ad compendium venditoris, ſed ad emptoris pertinet. & tunc tenetur venditor cùm minor modus inuenitur. Videamus tamẽ, ne nulla[p] querella ſit emptoris in eodem fundo, ſi plus inueniat in vinea, quàm in prato[q], cùm vniuerſus modus cõſtat. ¶ Similis quæſtio eſſe poteſt ei, quæ in duobus fundis agitata eſt, & ſi quis duos ſtatuliberos vno pretio vendat: & dicat, vnum decem dare iuſſum, qui[r] quindecim dare debebat. nam & hic tenebitur ex empto actione, quamuis emptor à duobus viginti acceptu rus ſit. Sed rectius eſt[ſ]. in omnibus ſupraſcriptis caſibus lucrum[t] cum damno compenſari[u]: &, ſi quid deeſt emptori, ſiue pro modo, ſiue pro qualitate[x] loci, hoc ei reſarciri.

m Modum agri in venditionibus fundorum plerumque veteres dicebant. dixi *ad l.2.ſ.eod.* n *l.47.ĵ.de euictionibus.*

o Actione ex edicto perpetuo.

p Si per ignorantiam venditor in vna re decipitur. & in alia decipit (in vno ſc. cõtractu non in pluribus) debet horum fieri compenſatio, *Bart.* hanc legem Bald. *ad l.32.Cod.eod.* dicit alibi non eſſe.

q Nam vineæ reditus longè amplior eſt quàm prati: ita iudicant Iuriſconſulti: ita Columella 3.c.3. Vulgus aliter, quòd pratum ſine opere paratum ſit, & quòd ei quaſi minimè noceri poſſit, ſed, vt ille docet, quòd vinea infamis eſt, hoc non ſuo, ſed hominum vitio, contingit, qui vineta per auaritiam, vel inſcitiam, vel negligentiã perdunt: qui, ſi cum ſcientia ſociauerint diligentiam, omnes illos qui fœnum ſuum & olera amplexantur, incremento patrimonij facilè ſuperarent. *Cuiac.8.ad Afric.*

r Hæc fraus dimidium non exſuperat, & ita tolerabilis eſt. *l.10.ĵ.de ſtatulib.*

ſ Verba ſunt Triboniani non Pauli. *Cuiac.8.ad Afr.fol.*202.

t *l.11.in fine, ſ.de neg.*

u Compenſatio qualitatum admittitur.

x *l.4.in fin.l.22.l.34.ſ.eod.*

y ¶i. in diem, talis non eſt ſtatuliber, ſed quaſi. *l.51.§.3.ĵ.de fideicom.libert.* Statuliber, ſi ei libertas obtigerit, nullum habet patronum: is cui obtigerit fideicommiſſaria nullum habet duriorem vel ingratum. *Cuiac.8.ad Afric.*

z & ſuo damno. *l.10.§.1.l.15.l.24.in fi.ĵ.de fideicommiſſ.libertatib.*

a *vide d.l.24.§ vltimo.*

b Nolle legatum, non idem eſſe quod repudiare: cùm poſſit deliberare, hîc notat Baldus. c habet enim electionem. *l.45.in fin.ĵ.eod.*

d ſed venditorem, i. heredem. *l.45.§.vlt.ĵ.eod. & d.l.24.*

e Paulus ab opinione Vlpiani in ſententiam Iuliani declinat. *ĵ.eodem.*

f quæ eam non liberauit, &c. *Haloand.*

† *al.* dicentis, manumiſſione non amitti eo modo ex empto actionẽ. *& ita Vulgata.*

g Manumiſſione, ex empto actionem eo modo non amitti. *Haloand.*

De venditione ſeruorum, quibus fideicommiſſaria libertas debetur. De ſumptibus ab emptore factis, cui res euincitur.

43. *Idem* lib.4. Quæſtionum.

TItius, cùm decederet, Seiæ Stichum, Pamphilum, Areſcuſam, per fideicommiſſum relinquit: eiúſque fidei commiſit, vt *omnes ad libertatem poſt annum*[y] *perduceret,* cùm legataria fideicommiſſum ad ſe pertinere noluiſſet, nec tamen heredem à ſua petitione liberaſſet: heres eadem mancipia Sempronio vendidit, nulla[z] commemoratione fideicommiſſæ libertatis facta. emptor, cùm pluribus annis mancipia ſupraſcripta ſibi ſeruiſſent, Areſcuſam manumiſit. "&" cùm cæteri quoque ſerui, cognita voluntate defuncti, fideicommiſſam libertatẽ petiiſſent, & heredẽ ad prætorem perduxiſſent: iuſſu[a] prætoris, ab herede ſunt manumiſſi. Areſcuſa quoque, nolle[b] ſe emptorem patronum habere, reſponderat. cùm emptor pretium à venditore, empti iudicio, Areſcuſæ quoque nomine repeteret: lectum eſt reſponſum Domitij Vlpiani: quo cõtinebatur, Areſcuſam pertinere ad reſcriptum ſacrarum conſtitutionum, ſi nollet[c] emptorem[d] patronum habere, emptorem tamen nihil[e] poſſe poſt manumiſſionem à venditore cõſequi. Ego cùm meminiſſem, & Iulianum in ea ſententia eſſe, vt exiſtimaret, poſt manumiſſionem quoque empti actionem durare: quæro, quæ ſententia vera eſt. Illud etiã in eadem cognitione nomine emptoris deſiderabatur, vt ſumptus, quos in vnum ex his, quem erudierat, fecerat, ei reſtitueretur. Item quæro: Areſcuſa, quæ recuſauit emptorem patronum "habere", cuius ſit libera conſtituta: an poſſit vel legatariam, quę non[f] liberauit: vel heredem patronũ habere. nam cæteri duo ab herede manumiſſi ſunt. Reſpondi. ſemper probaui Iuliani ſententiam putantis †, [manumiſſione[g] non amittitur[h] eo modo.] De ſumptibus verò, quos in erudiendum hominem emptor fecit, videndum eſt. nam empti iudicium ad eam quoque ſpeciem ſufficere exiſtimo: non enim pretium continet tantùm: ſed[i] omne[k], quod intereſt emptoris, ſeruũ non euinci. planè ſi in tantùm pretium excediſſe[l] proponas, vt nõ ſit cogitatum à venditore[m] de tanta ſumma: veluti[n] ſi ponas[o] agitatorem[p] poſtea factum, vel pantomimum[q], euictum eſſe eum, qui minimo venit pretio: iniquum videtur, in magnam quantitatem obligari venditorem.

44. *Africanus* lib.8. Quæſtionum.

CVm "&" fortè idem mediocrium[r] facultatum ſit: "&" non[ſ] vltra duplum[t], periculum ſubire eum oportet.

45. *Paulus* lib.5. Quæſtionum.

IDque "&" Iulianum agitaſſe[u], Africanus refert. quod iuſtum eſt. ſicut minuitur[x] præſtatio, ſi ſeruus deterior apud emptorem effectus ſit, cùm euincitur[y].

1 ¶ Illud expeditius videbatur: ſi mihi alienam aream vendideris, & in ea ego ædificauero, atque ita eam dominus euincit. nam: quia[z] poſſim petentem "dominum", niſi[a] impenſam ædificiorum ſoluat, doli mali exceptione ſummouere: magis eſt, vt ea res ad periculum venditoris non[b] pertineat. quod & in ſeruo dicendum eſt[c], ſi in[d] ſeruitutem, non in libertatem euinceretur: vt dominus mercedes, & impenſas[e] præſtare debeat. quòd ſi emptor non poſſideat ædificium, vel ſeruum: ex empto habebit actionem. In omnibus tamẽ his caſibus, ſi ſciens[f] quis alienum vendiderit, omnimodo[g] teneri debet.

h Qui ius patronatus amittit cùm peculiariter eius interſit, actionem habet ex empto. *Bart.* aliàs, qui libertum habet non dicitur locupletior, cùm libertus nõn poſſit ęſtimari. *l.5.in fi.ĵ.de præſcript.*

i Empti iudiciũ non tantùm pretium, ſed & id quod intereſt, emptoris continet. *l.70.ĵ.de euictionib.*

k Non tamen vltra duplum. *l.44.ĵ.eod.* niſi dixeris huius legis & l.44. & 45. caſum eſſe ſpecialem, quia retẽtione emptor vti non potuit in ſeruo manumiſſo.

l *al.* exceſſiſſe.

m *ſub.* mediocrium facultatum. *vt l.44.ĵ.eodem:* qui nõ poſſit emptori refundere tantos ſumptus ac meliorationes. *l.27.l.28.ſ.de rei vindicat.*

n Dic idem ſi librarius aut pictor. *l.18.ſ.de rei vindicat.*

o Agitatores, inter ſeruos pretioſos numerati & habiti. vide tamen *l.4.Cod.de ſpectaculis.*

p *l.25.§.1.ĵ.de oper.libert.* de agitatoribus & pantomimis. *vide quæ notaui ad l.4.Cod.de ſpectaculis.lib.11.t.t.40.*

q vel pictorẽ, librarium. *l.28.ſ.de rei vindic.*

r extremus primorum. Horatius mediocris patrimonij. *l.25.ĵ.de oper.libert.*

ſ euicta re, intereſſe impenſarũ ab emptore factarum, extra iudicium ſcilicet. nam iudiciales, victus victori vniuerſas præſtare debet. *l.79.ſ.de iudicijs.*) non debet excedere duplum pretij conuenti vel communis. *l.vnica.Cod.de ſent.quæ pro eo quod intereſt, in princ.* niſi agatur contra ſcientem. *l.45.§.1.in fin.ĵ.eodem. Bartolus.*

t *lege 2.ĵ.de euict.l quod ſi nolit.§.quia aſſidua.ĵ.de ædilitio.* id eſt, quanti res empta eſt, tantum ſoluit venditor emptori. vt duplum hîc non ſumatur extra pretium rei. *Cuiacius in hanc legem 8.ad Africanum.* id eſt, cùm pretio tantundem ſoluit. Hanc enim ſignificationem, duplum habet in euictionibus. *lege 45.ĵ.de euict.* niſi aliud conuenerit, poteſt enim conueniri tripli & quadrupli. *l.ſi dictum.ĵ.de euict.l.ſi procurator.ſ.de inofficioſo.l.4.in fi.ſ.ſi quis.cautionib.idem ibidem.*

u Agitaſſe eſt reſpondiſſe. verbum Africano vſitatum. *lege 19.§.primo, ſuprà ad Velleianum.*

x *l.65.l.70.ĵ.de euict.* Imò non minuitur. *l.64.ĵ.de euict.*

y Vt è contrario non augetur quãtitas euictionis, ſi res melior fuerit effecta. *l.64.ĵ.de euictionib.* Hinc collige, quòd quando agitur ex empto de euictione, inſpicitur valor rei quo tempore res euincitur, *vt hîc,* ſecus ſi ageretur re euicta ex ſtipulatione, *Bart.hîc.*

z *l.14.Cod.comm.diuid.l.ſumptum.ſ.de rei vindic.l.Paulus.ĵ.de doli except.arg.l.fideiuſſor.§.1.ſ.mandati.*

a *vide l.16.Cod.de euictionib.* atque ita vtitur retentione, *l.14.§.1.ſ.comm.diuid.*

b Imò pertinet. *l.43.l.44 l 45.ſ.eodem.*

c Imò, non idem dicendum in ſeruo quod in area. *l.27.infi.ſ.de rei vind.* Solue: idẽ dicendum, ſi dominus habet quod ſoluat: ſecus ſi non habet.

d Euinci in ſeruitutem & libertatem differunt. Cùm ſerui euincuntur in libertatem, emptor relatione vti non poteſt: cùm in ſeruitutem, vti poteſt relatione.

e *v.l.1.Cod.de infantib.expoſ.* f *l.13.ſ.eod.*

g i. etiam vltra duplum, quod notatu debet.

2 ¶ Supereſt

2 ¶ Superest tertia deliberatio, cuius debet esse liberta Arescusa, quæ recusat emptorem. & non sine ratione dicetur, eius debere effici libertam, à quo vendita est: "id est heredis:" quia & ipse ex empto actione tenetur. sed hoc ita, si non Arescusa elegerit[a] emptoris patronatum. tunc etenim & illius remanet liberta: & ille ex empto actionem non habet, quia nihil eius interest, cùm eam libertam habet.

Si alienæ rei venditor domino successerit.

46. *Idem* lib. 24. Quæstionum.

SI quis alienā rem vendiderit, & medio[b] tempore heres domino rei exstiterit: cogetur implere[c] venditionem.

De pœna & vsuris.

47. *Idem* lib. 6. Responsorum.

LVcius Titius[d], accepta[e] pecunia ad materias[f] vendendas[g] sub pœna certa, *ita vt, si non integras repræstauerit*[h] *intra statuta tempora, pœna conueniatur*, partim datis materiis, decessit. cùm igitur testator[i] in[k] pœnam commiserit, neque[l] heres eius reliquam materiam exhibuerit: an &[m] in pœnam, & in vsuras conueniri possit? præsertim cùm emptor mutuatus pecuniam[n], vsuras grauissimas expendit? Paulus respondit.

EX contractu, de quo quæritur, etiam heredem[o] venditoris in pœnam conueniri posse[p]: in actione quoque ex empto[q], officio iudicis. post[r] moram intercedentem, vsurarum[s] pretij rationem haberi oportere.

De instrumentis fundi & finibus.

48. *Scæuola* lib. 2. Responsorum.

TItius heres Sempronij fundū Septicio vendidit ita: *fundus Sempronianus, quidquid Sempronij iuris fuit, erit tibi emptus tot nummis:* vacuámque possessionē tradidit, neque fines eius demonstrauit. quæritur, an empti iudicio cogendus sit ostendere ex instrumentis hereditariis, quid iuris defunctus habuerit, & fines ostendere. respondi, id ex ea scriptura præstandum quod sensisse intelliguntur. quod si non appareat: debere venditorem & instrumenta[t] fundi & fines ostendere[u]. hoc etenim coutractui bonæ fidei consonat.

De venditore, qui colonum per collusionem supposuit. 1. *De vsuris.*

49. *Hermogenianus* libro secundo iuris Epitomarum.

QVi per collusionem imaginarium colonum, circumueniēdi emptoris causa, supposuit[x]: ex empto tenetur. nec defenditur: si: quò faciliùs excogitata fraus occultetur, colonum, & quinquennij pensiones in fidem suam recipiat.

1 ¶ Pretij sorte[y], licèt post moram, soluta[z], vsuræ peti

non possunt: cùm hæ non sint in obligatione, sed officio[a] iudicis præstentur.

De emptore liberato beneficio legis.

50. *Labeo* lib. 4. Posteriorum à Iauoleno Epitomatorum.

BOna[b] fides non patitur: "vt," cùm[c] emptor, alicuius legis[d] beneficio pecuniam rei venditę debere desisset, antequam res ei tradatur, venditor tradere compellatur, & re sua carere. possessione autem tradita futurum est, vt rem venditor[e] æquè amitteret: vtpote cùm petenti eam rem (emptor exceptionem rei venditæ & traditæ obiiciat: vt perinde[f] habeatur, acsi) petitor ei neque vendidisset, neque tradidisset.

De mora.

51. *Idem* lib. 5. Posteriorum à Iauoleno Epitomatorum.

SI & per emptorem, & venditorem mora[g] fuisset, quo minùs vinum præberetur, & traderetur: perinde esse ait, quasi[h] si per emptorem solùm stetisset *. non enim potest videri mora per venditorem emptori facta esse, ipso[i] moram faciente emptore.

1 ¶ Quòd si fundum emisti ea lege, *vti des pecuniam Kalendis Iuliis:* etsi ipsis Kalendis per venditorem esset factum, quo minùs pecunia ei solueretur, deinde per te staret, quo minùs solueres: vti posse aduersus te lege sua vēditorem, dixi[k]: quia in vendendo hoc ageretur, vt, quandoque[l] per emptorem factum sit, quo minùs pecuniam soluat, legis pœnam patiatur. hoc ita verum puto, nisi si quid in ea re venditor dolo fecit.

De instrumentis exhibendis. 1. *De prædio æstimato in dotem dato.* 2. *De militia.* 3. *De ripa domui venditæ iuncta.*

52. *Scæuola* lib. 7. Digestorum.

CReditor fundum sibi obligatū, cuius chirographa[m], tributorum à debitore retro solutorum, apud se deposita habebat, vendidit Mæuio ea lege, *vt, si quid tributorū nomine debitum esset, emptor solueret* idem fundus ob causam[n] eorum tributorum, quæ iam soluta erant, à conductore[o] saltus[p], in quo idem fundus est, venit. eúmque idem Mæuius emit. & pretium soluit. quæsitum est, an empti iudicio, vel aliqua actione emptor à venditore consequi possit, vt solutionum suprascriptarum chirographa "ei" dentur. respondit, posse emptorem empti iudicio consequi, vt instrumenta, de quibus quæreretur, exhibeantur[q].

1 ¶ Prædium æstimatum[r], in dotem à patre filiæ suæ nomine datum, obligatum creditori deprehenditur. quæsitum est, an filius[s], qui hereditatem patris retinet, cùm ab ea se filia abstinuisset, dote contenta: actione ex empto teneatur, vt à creditore[t] lueret, & marito liberum[u] præstaret. respondit, teneri.

2 ¶ Inter venditorem, & emptorem militiæ[x] ita conuenit, vt salariū, quod debeatur ab illa persona[y], emptori

a Potest enim eligere. *l. 35. j. de fideicommissariis.* ideo posse nolle dicitur. *l. 43. s. eod.* nam vt nolle possit, debet posse velle. *vide l. 3. j. de regulis iuris.*
b Dominium accedens venditori, prodest emptori.
c id est, rem tradere, & ea facere quæ in venditione desiderantur. *Accurs.*
d venditor scilicet.
e ab emptore scilicet.
f Materia quid esset. dixi *ad l. 12. s. de vsufr.*
g i. tradēdas: vt emptori materias, putà lignū vel lapides venderet.
h præstiterit. *vulgat.* repræsentauerit. *Cuiac. 3. obs. 25. vt in l. 22. j. ad Trebell.* repręsentare, est exhibere, vel præmaturè dare, ideóque paulo pòst *j. eod.* neq; heres eius reliquam materiam exhibuerit: verum idē. Cuia. *c. 13. obs. 35.* ab ea emendatione discedit, & verbum repræstandi amplectitur. nam vt Plauto, & Catoni, & nostris auctoribus resoluere, est rē soluere: ita repræstare, est rē præstare, *vt l. 6. s. quod cum eo.*
i Testator hìc accipitur pro defūcto: nec enim vlla hìc causa testamentaria est.
k Committit in pœnam, qui in stipulationē pœnalem cui pœna sit adiecta.
l Quid si heres, reliquam partē mulieris exhibuerit seu tradiderit, post tempus, cùm purgaret morā, vt ne pœnam conuētam præstaret? non purgaret? *l. magnum. Cod. de contr. stipul. l. Traiectitiæ. §. de illo. j. de verb. oblig. l. 2. Cod. de iure Emphyteut.* hoc est, tametsi heres post morā offerret, pœnam tamen eius præstaret, *vt hic*: at non id quod interest. oblatio hæc pœnam conuentam non sistit: sed id quod interest tantùm, non pœnam, quia in contractibus vbi dies est & pœna, lapso die, mora purgari non potest. Stipulationē inter contrahentes ita placitam lex non potest immutare, nisi cum magna fraude stipulatoris. *v. Alciatum 8 Resp. 4.*
m Vendita res si non tradatur, agi potest & in pœnam pactitiam, seu promissam, & ad pretium recipiendum cum vsuris, si id pretium accipit emptor ab alio cum vsuris, *vt hic.* Atqui pœnam & vsuram simul præstare, id in fraudem legitimarum vsurarum esse videtur: quamuis maiores nemo rectè stipulari possit? *l. cùm alleg. Cod. de vsuris.* Vtrumque hìc simul petitur, cùm ad res diuersas referantur. Petit itaque pœnam ex stipulatione: pretium, actione ex empto: pretij vsuras, officio iudicis.
n sub vsuris scilicet vt venditori pretium lignorum solueret.
o *l. 52. §. 1. j. eodem.*
p actione ex stipulatu.
q quæ emptori competit præter superiorem ex stipulatu. Hinc colligit Bartolus, stipulationem pœnalem non pertinere (cùm ex empto agi possit) actionem descendentem ex contractu venditionis, & ita non nouare.
r id est, ob moram commissam à venditore.
s hinc constat emptorem & rem ipsam à venditore petere posse, & vsuras pretij illati, si pretium à tertio, soluendi causa, sub vsuris accepit. *vide Bald. ad l. 4. Cod. eod. quæst. 4. & ad l. 2. Cod. de vsuris.*
t his enim iura fundi declarantur.
u sed & instrumenti descriptionem ei permittere *l. 15. j. de rebus author. iud. vide quæ notaui ad l. 4. 5. s. familiæ, adde l. 52. j. eodem.*
x facit exemplum Canij & Pythij *apud Cicer. 3. off.*
y Officium iudicij mercenarium extinguitur sorte soluta *Bald.*
z soluta sorte, vsuræ debitæ ob moram (puta, sententiam antecedentem *l. 4. Cod. depositi: l. vlt. in fine princip. Cod de vsur. rei iud*) non petuntur *vt hic. Synopsis eod. c. 42.*
a *l. 8. s. quod certo loco:* hinc collige, officium iudicis non præsupponere obligationem vel actionem. *adde l. 3. in fin. j. de annuis.* ídque in restitutionibus concedendis apparere. *l. 17. in fin. l. 24. in fin. s. de minorib. adde l. deducta. §. nummis. j. ad Trebell. l. quæro. in fi. j. locati.*
b Emptio & venditio contractus est bonæ fidei. vnde notant, Fide emptoris soluta, venditorem fide sua liberari, vt si vnus alteri fidem seruare non cogatur, alter alteri quoque eandem seruare non teneatur.
c Emptor si quo beneficio pretiū soluere non cogitur, nec cogitur venditor ad rem emptori tradendam.
d An restitutionis, aut quòd ius iniquum impetrauit, vt Accursius sentit? an acceptilationis, vt Bartolus? *l. vlt. j. de acceptilationibus.* An potiùs nouarum tabularum quibus debitum ei remittitur? vt hunc locum accipit Cuiacius *11. obseru. 40.*
e Venditor eam amittat, vtpote, &c. *Hal.*
f sensus est, Restituto minore aduersus venditorem, venditor, non modò ei rem præstare non cogitur sine pretio. *l. 35. s. de minorib.* sed & traditam repetere potest. *l. 27. §. 1. s. de minorib.* perinde ac si neque vendidisset, neque tradidisset, *vt hic.* At inquies, restituto minore, non iuuari eius fideiussores, perinde ac si nunquam fideiussissēt, sed eos creditori minoris adhuc adstringi *l. 1. 2. C. de fideiuss. min. l. 13. s. de minorib.* Ista non pugnant: siquidē hæc lex restituto minore restituit & eius aduersarium. Leges autem superiores restituūt minorem non eius fideiussorē, quia de necessiue detrimento tertij, putà creditoris, agitur. In quem etiam, si dolo cum minore contraxit. *l. 7. §. 1. j. de exceptionib. l. 2. in fin. C. de fideiussorib. min.* & si nihil illi deperit restituto minore, fideiussor restituitur, *vt in casu l. 89. j. de adq. hered.*
g vt qui cum certo die ac certo loco tradi vinum oporteret, nullus interfuerit.
h Emptoris mora, tollit effectū moræ venditoris. Vel ita, in pari, hoc est eiusdem temporis mora emptoris & venditoris, deterior est agentis conditio: in successiua, vltima mora nocet.
i Mora emptoris seu debitoris non inspicitur, cùm debitor & creditor est in mora. *Bart. l. 17. s. de periculo.*
k Nisi ipse venditor dolo fecerit. atque ita mora posterior (putà ab emptore adhibita, post moram venditoris) nocet, *vt hic.* nisi dolus aduersarij intercesserit *j. eo. in f.*
l pro quandocunque.
m Antapocha hic videtur definiri. Est enim chirographum tributi à debitore retro soluti. *adde l. 2. Cod. de condict. ex lege.*
n Propter tributa non soluta potest fieri venditio fundi, *Cod. si propt. publ. pensitat. venditio fuer. celebrat. & Cod. de capiend. & distrah. pignorib tribut. causa. lib. 10. tit. 22.*
o Conductor tributorum alicuius prouinciæ, vel syndicus villæ, vel castri, qui tenetur soluere collectam pro omnibus de castro suo, potest vendere possessionē non soluentium *Bart.* vt qui emat vectigal, vel fructus, redditus & prouentus vectigalium à communi, videatur emisse pœnas transgressorum. *Cynus*, seu nomina transeuntiū, qui tenentur soluere vectigal. *l. 60. §. 8. j. locati.* eóque casu siue cessæ sint actiones, siue non: tacitè tamen videntur cessæ in actu emptionis & venditionis. *Bald. ad l. 17. Cod. de vsuris.*
p Saltus, pascua, loca, & pastionibus addicta. *l. pecun. s. si seruitus. l. 25. s. de pignorat. l. 8. j. de instructo.* Varro *4. de lingua.* Quos agros non colebant propter syluas, aut id genus vbi pecus pasci posset & possidebant ab vsu suo saltus nominarunt. Aetius Gallus apud Festum *in Saltum.* Saltum definit vbi syluæ & pastiones sint quarū causa, casæ quoque ibi sunt. si qua particula in eo saltu pastorum aut custodum causa aratur, ea res perimit nomen saltus, non magis quàm fundi qui est in agro culto: & cuius causa habet ædificium, si qua particula in eo habet syluam. Cætera vide *in l. 19. §. 1. j. locati.*
q Venditor cogitur emptori exhibere instrumenta quæ ad defensionem rei venditæ pertinent. *adde l. 48. in fine supra eodem. vide leg. 6. infra de fide instrument. & l. 5. s. famil.*
r Æstimatam dotem accipiens maritus, ad eam agit actione ex empto, *vt hic*, quasi videatur emisse. *adde l. 1. Cod. de iure dotium. l. ex conuentione. Cod. de pactis: l. quoties. j. de iure dotium.*
s Heres scilicet 47. *s. eodem.*
t *vide l. 41. j. de contrah. empt. l. 5. Cod. de euictionib.* si filia ab hereditate patris se abstineat, debet dotale prædium ab herede defendi. *Bart.*
u Liber fundus præstatur, cùm nemini obligatus est.
x de militiæ venditione *vide l. 27. Cod. de pignor. Nouell. 58. c. 5.* Cæterùm militia est officium eorum qui in aliqua schola inter statutos relati sunt, & ab ea salarium accipiunt.
y i. à collegio aut corpore aliquo, putà aduocatorum. & sic militiarū salarium non à sola principis liberalitate promanat, vt ait *Nouell. 53.*

† iniunctam molibus iactis pilam constituit. *Haloand.*
a qui domum vendit, vel legat vti ab emptore & testatore possessa est *l.1.ſ.de seruit.leg.* pilas & columnas extra domum ei coniunctas vel adiacentes vendere. *vide l.38.in fin.ś.eod.* legare intelligitur *l.41.§.6.ſ.de leg.3.* omnia denique quæ ibi fuerũt, quibúsque domus fuerit instructior *l.91.§.1.ſ.de leg.3.*

cederet. quæsitum est emptor militiæ quam quantitatem à quo exigere "debet," & quid ex eiusmodi pacto venditor emptori præstare debeat. respondit, vẽditorem actiones extraordinarias eo nomine, quas haberet, præstare debere.

3 ¶ Ante domũ mari iunctam, molibus iactis, ripam † constituit: & vti[a] ab eo possessa domus fuit, Gaio Seio vẽdidit. quæro, an ripa, quæ ab auctore domui coniuncta erat, ad emptorẽ quoque iure emptionis pertineat: respondit, eodem iure fore venditam domum, quo[b] fuisset priùs, quàm veniret.

De mercede insulæ venditæ. de sepulchro non excepto.
2. De habitatione excepta.

53. *Labeo* lib. I. Pithanon.

SI *mercedem[c] insulæ accessuram "esse" emptori* dictum est[d]. quanti insula locata[e] est, tantum emptori præstetur. *Paulus[f]:* Immo si insulam totam vno[g] nomine locaueris, & amplioris conductor locauerit, & in vendenda insula mercedem emptori cessurã esse dixeris: id[h] accedet, quod tibi totius insulæ conductor debebit.

1 ¶ Si eum fundum vendidisti, in quo sepulchrum[i] habuisti, nec nominatim tibi sepulchrum excepisti: parum[k] habes eo nomine cautum. *Paulus:* Minimè, si[l] modo in sepulchrum[m] iter publicum transit.

2 ¶ *Si[n] habitatoribus habitatio lege venditionis recepta[o] est:* omnibus in ea habitantibus, præter[p] dominum, rectè recepta habitatio est. *Paulus:* Immo si cui in ea insula, quam vendideris, gratis[q] habitationẽ dederis, & sic receperis, *habitatoribus, aut[r] quam quisque diem conductum habet:* parum caueris. nominatim enim de his recipi oportuit. itaque eos[s] habitatatores emptor insulæ habitatione impunè prohibebit.

De eo quod seruus venditus fecit iussu venditoris. 1. De doliis fundo accedentibus.

54. *Idem* libro secundo Pithanon.

SI seruus, quem vendideras, iussu tuo aliquid fecit, & ex eo crus[t] fregit: ita demum ea res tuo periculo non est, si id imperasti, quod solebat ante venditionem facere, & si id imperasti, quod etiam non vendito seruo imperaturus eras. *Paulus:* Minimè. nam, si[u] periculosam rem ante venditionem facere solitus est, culpa tua id factum esse videbitur. puta enim eum fuisse seruum, qui per catadromum[x] descendere[y], aut in cloacam demitti solitus esset. Idem iuris erit, si eam rem imperare solitus fueris[z], quam prudens & diligens paterfamiliàs imperaturus ei seruo non fuerit. Quid, si hoc exceptum fuerit? tamen potest ei seruo nouam rem imperare, quam imperaturus non fuisset, si (nõ) venisset. veluti si ei imperasti, vt ad emptorem iret, qui peregrè esset. nam certè ea res tuo periculo esse non debet. itaque ea tota res ad dolum malum dumtaxat, & culpam venditoris dirigenda est.

1 ¶ *Si dolia[a] octoginta accedere fundo, quæ infossa[b] essent,* dictum erit, & plura erunt, quàm ad eum numerum: dabit emptori ex omnibus, quę vult, dum[c] integra det. si sola octoginta sunt: qualiacumque emptorem sequẽtur: nec pro non integris quicquam ei venditor præstabit.

De seruo qui est apud hostes.

55. *Pomponius* libro decimo Epistolarum.

SI seruus, qui emeretur, vel promitteretur, in[d] hostium potestate sit: Octauenus magis putabat, valere emptionem, & stipulationem: quia inter ementem, & vendentem esset cõmercium. potiùs enim difficultatem[e] in præstando eo inesse, quam[f] "in" natura etiam si officio[g] iudicis sustinenda esset eius præstatio, donec præstari possit.

b *facit l.3o.ſ.de adquirenda rer. dom.*
c *vt l.58.in princip.ſ.locati.*
d Immò, vt dictum non sit, videtur accedere. *vide quæ notaui ad leg. vlt.ſ.de iure fisci.*
e *sub.* à quocunque: & in eo errauit Labeo.
f Paulum in tribus notare Labeonem ex hac lege obseruamus.
g Vno nomine insulam locat, qui totam locat. *vt ſ. eodem*, ne cum veteribus quibusdam hic legas, *tuo nomine.*
h Venditæ insulæ qui mercedem accessura dicit, de mercede sibi debita à primo conductore intelligitur, non de mercede quam prim⁹ cõductor ab aliis secundis conductoribus relocando insulam stipulatus est. Potest enim conductor relocare insulam, & quidẽ ampliori mercede.
i Bartolus id extendit ad sacellum, vt si fundo vendito sacellum inhæreat, venditũ videatur, nisi aditum habeat ex publico.
k Parum habet cautum, qui sibi parum cauit vel prospexit.
l *lege 10. ś. de religiosis:* aliàs emptori cedere videtur. *l.24. l.73. in fi. ś. de contrah. empt. adde l.30. in fine, ś. familiæ.*
m Hic agitur de via publica diuidente sepulchrum à fundo. *l. maritus, infrà de adquirend. rerum dominio.* Quippe via publica, finis est intra rem, nõ extra. *l. id quod. §.1. ś. de periculo.*
n Vide *Romanum singulari* 27.
o Recipi dicuntur quæ excipiuntur.
p Domum tibi vendidi ea lege, vt qui in ea habitant, habitationem habeant. In ea Titius mercede, Caius gratis, quinetiam & ego simul habitamus. Titio rectè excepta est habitatio: quia licèt regulariter nemo alteri stipulari possit. *l.38. §.17. ſ. de verborum obligationibus.* fallit tamen in traditione rei suæ *l. penult. Cod. ad exhibend.* An & Titio & mihi? nullo modo. vt hinc constet, in generali exceptione non comprehendi personam loquentis. *Accurs. Bartolus hic.* Quid si nullus in ea domo præter me habitabat? id videtur intelligi, vt ipse venditor habeat ius inhabitandi. *Bartolus ad l.72. (quæ illi est 75.) ſ. de legat.1.* Nisi malis in tres casus totam hanc legem diuidere, quorum primus hic fuerit, Venditor excipiẽs, habitationẽ habitatoribus, aliis non sibi excepisse intelligitur. quippe in generali sermone non continetur persona loquens. *l. inquisitio. Cod. de solut. l. peculium. §. sicut. ſ. de peculio.*
q Gratuitam habitationem habitatoribus venditor habitationis excepisse non intelligitur cùm generaliter excipit habitatoribus habitationem. *adde l. Aquil. ſ. de donat.* Ita fiet vt qui gratuitò habitent, specialiter excipi oporteat. si tamen propiùs consideremus hanc legem, satius est dici, etiam generali exceptione habitatorum, eos excipi quoque qui gratis habitent: at nõ hac exceptione speciali intelligi exceptos habitatores, aut quam quisque diem conductum habeat. Nec enim qui gratis habitat, conductum habet.
r Aut pro &.
s Emptor habitationis, post traditam sibi possessionem, potest impunè expellere habitatores. *facit l. colonus. §. cùm fundus. ſ. de vi.*
t *vt in l.26. suprà commun. diuid. lege 3. §.1. ś. de seruo corrupto: & lege vltima, ś. ad legem Aquiliam.*
u Vendito seruo, venditor imperare non potest, vt quæ periculosa ante venditionem facere consuetus erat, faciat, *vt hic:* sed nec id quod prudens paterfamiliàs imperaturus non esset. *vers. idem iuris. ſ.* Quid si hoc expressum fuit, vt eo vti eius imperare posset venditor? Nouam rem etiam potest venditor imperare, quam imperaturus aliàs non erat, si non venditus esset seruus.
x καταδρόμον γεράνου. *Haloand.* Quod quid est? si credamus bono Accursio, cursus fluentium erit. Budæus, decursorium ad verbum interpretatur. Hinc Tranquillus in *Nerone c.11.* Nobilissimus eques Romanus elephanto supersedens per catadromum (quod etiam Græci hippodromon, Galli liceas & torneamenta, vocant) decucurrit. Sed quia hippodromus nihil habebat commune cum cloaca, seruus cum decursione equestri, ideo mendum hic esse putat Alciatus 1. *Parerg.* 20. & ex quarto Pollucis 19. decursionem gruis sic dictam scribit, cùm ex sublimi theatri parte, per machinam quis delapsus, aliquem rapit, & sursum secum asportat, vt cùm Aurora Memnonem rapiebat, Iupiter Ganymedem: metaphora sumpta à gruibus, quæ in terram descendunt, subripiendi alicuius lapidis causa. Hinc grus machina, Vitruuio, qua architecti saxa ingentia subleuant. Verùm Turnebus 27. *aduers.18. in fine.* catadromum funem intelligit, qui summo theatro alligatus, decliuis ad imũ theatri pertinebat solum, defigebatúrque: per quem descendere maximi periculi & artis, atque adeò miraculi erat. hinc Dio, ὅ τι δὴ καὶ ἐλέφας ἀνήχθη εἰς τὴν ἀνωτάτω τοῦ θεάτρου ἁψῖδα, καὶ ἐκεῖθεν ἐπὶ σχοινίων κατέδραμεν ἀναβάτην φέρων. *hæc ille.*
y *facit l.3. §.1. C. de seruo.*
z Culpa est, si quis imperet seruo, quod prudens & diligens paterfamiliàs non sit imperaturus.
a *¶ dixi ad l.27. ś. eod.*
b *vide l.18. ś. eodem. lege 76. ś. de contrahenda emptione.*
c Venditor dolia octoginta infossa vendidit, si plura fuerint, quæ octoginta dabit, ea integra dabit: si tantùm octoginta sint, qualiacumque ea fuerint præstando, liberabitur.
d *lege 9. l.98. l.104. §. secundo, ſ. de legat. 1. l.103. ſ. de verborum obligat.*
e Difficile & impossibile differunt, *vt hic. & l. cùm heres. §. primo, infrà de statu liber.* Impossibile in re ipsa: Difficile in persona: vnde Aristoteli definitur Difficile λύπῃ ἢ πλήθει χρόνου, hoc est, id esse quod summo labore, vel prolixo tempore fit. Impossibile id efficit, vt ne stipulatio committatur: at, non difficile. Difficultas non facit inutilem stipulationem, *vt hic. l.2. §. ex his. ſ. de verbor. obligat.* Impossibilitas, inutilem facit.
f *facit l.137. §.4. ſ. de verb. obligat.*
g Officio iudicis dantur dilationes. Dantur autem iusta ex causa, donec rectè negotium possit expediri.

LOCATI[h] CONDVCTI[i],
TIT. II.

Cuius iuris est locatio, & quomodo contrahitur.

Paulus lib. 34. ad Edictum.

LOCATIO & conductio, cùm naturalis[k] sit, & omnium[l] gentium, non verbis[m], sed consensu[n] contrahitur: sicut[o] emptio & vendito.

Collatio locationis & emptionis.

2. *Gaius* libro secundo Rerum quotidianarum.

LOcatio & conductio proxima[p] est emptioni & venditioni. hisdémque[q] iuris regulis constitit. nam vt emptio & venditio "ita" contrahitur, si de pretio[r] conuenerit: sic[s] & locatio & conductio contrahi intelligitur, si de mercede[t] conuenerit.

h *4. Cod. 65. 20. Ecloga. 1. adde 11. Codice 70. 71. 3 Instit. 25. 2. Extra 18. 3. Harmenopul. 8. Paulus 2. sentent. 18.* Huc referre visum est perpetuam locatoris & conductoris differentiam non sumi ab eo, qui dat aut accipit. Magis perpetua erit, si dicamus locatorem esse eum, qui rem (putà domum) vel se vtendum (putà erudiendum aut magistrum) præbet: conductorem, qui rem ab alio accipit vtendam. *v. Cuiac. 2. obs. 28.*
i de conducti actione *vide l.15. ſ. eodem.*
k Naturalis locatio est, hoc est contractus locationis, iure naturali, quod & gentiũ est, inductus est.
l *l.5. ś. de iustitia.*
m tantùm, vt stipulatio. *l.11. §.7. ſ. de oblig. & act.*
n *l.2. ſ. de obligationib. & actionib.*
o Locationis cum vẽditione: conductionis cum emptione, similitudo quædã est. *adde l.2. ſ. eodem.*
p Nam in vtraque interuenit pretium *l. vlt. in fi. ś. de leg. Rhodia. l.10. in fi. ſ. de adq. possess.* Pretium locationis interdũ merces (vt in operis, Græci μισθὸν) interdum pensio, redactus, vt in prædiis. Græci pretium habitationis ἐνοίκιον καὶ στεγονόμιον. *Nouel 43. 88. 120. Harmenop. 3. Epitom. 8. Clem. Alexandri 1. Stromaton.* τῷ μὲν ναυκλήρῳ δοθὲν λέγεσθαι ναῦλον, τῷ δὲ τελώνῃ, τέλος, καὶ ἐνοίκιον μὲν τῷ σταθμούχῳ, μισθὸν δὲ τῷ διδασκάλῳ, καὶ τῷ πωλοῦντι, ἀῤῥαβῶνα. *Cuiac. 4. obs. 26.*
q differunt tamen, nam in venditione traditio, in locatione factum venit *Bart.*
r Pretium in emptione & venditione requiritur: neque emptio est aut venditio sine pretio. Ita pretium, nota est emptionis.
s Pretium in venditione præstatur pro ipsa re: in locatione & conductione, merces præstatur pro vsu rei. Ita fit, vt ex quantitate pretij contractum donationis à vẽditione distinguatur. Pretium enim maius datur pro ipsa re & in emptione, quàm pro vsu rei in conductione.
t tria sunt substantialia huius contractus: consensus *l.1. ś. eodem:* merces seu pensio, *vt hic,* res quę locatur *l.20. ś. de contrah. emptione.* Quid: merces qua in re esse debet? in pecunia numerata. *l. naturalis. §. at cùm de. ſ. de præscriptis.* Quid si in frumento? si conuenit vt quotam fructuũ dares, puta tertiam, quartam, societas est. *l. merces. §. vis maior. ſ. eod. l. cùm duobus. §. in coeunda. ś. pro socio.* si vt certam mensurationem seu modiationem, contractus est innominatus, & agitur præscriptis verbis. *l. si non. ſ. de præscriptis verbis. l. si olei ſ. eod.*

1 ¶ Adeo

a Familiarium, eadem penè iura sunt: alia ab aliis vix distinguntur.
b *vt l. 65. s. de contrah.*
c id est. cùm pecuniæ loco rem aliquam tradis & dominium in me transfers, emptio: si nudas operas, locatio erit.
d Vnum negotium, an hic proprium est negotium, aut proprius contractus ex se, qui ab aliis sit seiunctus? An potius hic legédum est: Sed placet primum negotiũ magis emptionem & véditionem esse? Nam duæ species hic proponuntur, quarũ prior venditio: altera locatio est.
e siquidem æstimatio emptio est, *vide l. vnic. infrà de æstimatoria.*
f Aestimata quæ quis accipit, empta ea habere intelligitur.
g Locatio valet ita cócepta, quoad voluero, res locata erit.
h Quid si ita fuerit concepta: locatio erit, quoad eam reuocauero? Baldus *post Cynum & R. y.* notat, morienté in hac specie nõ reuocare. *l. cum precaria, j. de precario.*
i tunc. n. velle desiit, *adde l. 9. j. qui sine manumiss.* Morte finitur voluntas, eiusue continuatio. *vide tamen c. Si gratiose, de rescriptis in 6.*
k *vt l. 16. j. de liberatione.*
l *sub* ex iusta causa.
m vel commodauerit, *l. vlt §. 3. Cod. de furtis.* secus est in creditore *l. 22. s. de pignorat.* in hunc locum vide Cuiac. 8. *obs. 39.*
n Cur ita? Quas vtilitates ex re conducta percipit conductor, eas nõ restituit locatori, ex natura ipsius contractus, omnis vtilitas rei conductoris est.
o Conductor impeditus vti frui, non modo à locatore mercedem conuentã, numeratam fortè, repetit, sed & eo amplius mercedem ab eodem exigit, quam relocando ab aliis sibi stipulatus est. Imò & id quanti interest conductoris, perfrui conductione *vt hîc & l. 8. j. eod.*

1 ¶Adeo autem familiaritatem [a] aliquam habere videntur emptio & venditio, item locatio & conductio, vt in quibusdã quæri soleat [b], vtrùm emptio & venditio sit, an locatio & cõductio. vt ecce si cùm aurifice mihi cóuenerit, vt is ex auro suo annulos mihi faceret certi põderis, certæque formæ, & acceperit (verbi gratia) trecenta: vtrùm emptio & venditio sit. an locatio & conductio? sed placet [c], vnum [d] esse negotium, & magis emptionem & venditionem esse, quod si ego aurũ dedero, mercede pro opera constituta: dubium non est, quin locatio & conductio sit.

De æstimatione.

3. *Pomponius* lib. 9. ad Sabinum.

CVm fundus locetur. & æstimatum instrumentum colonus accipiat, Proculus ait, id agi, vt [e] instrumẽtum emptum habeat colonus: sicuti [f] fieret, cùm quid æstimatum in dotem daretur.

De voluntate & morte locatoris eiúsve qui precario concessit.

4. *Idem* lib. 16. ad Sabinum.

LOcatio, precariíve rogatio ita facta, *quoad* [g] *is, qui eam locasset, dedisséts, vellet* [h] morte [i] eius, qui locauit, tollitur.

De pensione remissa.

5. *Vlpianus* lib. 28. ad Edictum.

SI tibi habitationem locauero, mox pensionem [k] remittam: [l] ex locato & conducto agendum erit.

De eo quod conductor furti actione consecutus est.

6. *Gaius* lib. 10. ad Edictum Prouinciale.

IS, qui rem conduxerit [m], non [n] cogitur restituere id, quod rei nomine, furti actione consecutus est.

De locatione alienæ insulæ per plures personas ambulante.

7. *Paulus* lib. 32. ad Edictum.

SI tibi alienam insulam locauero quinquaginta, túque eandem sexaginta Titio locaueris, & Titius a Domino prohibitus fuerit habitare: agentem te ex cõducto, sexaginta consequi debere placet: quia [o] ipse Titio tenearis in sexaginta.

8. *Tryphoninus* lib. 9. Disputationum.

NOs videamus: ne non sexaginta præstãda, nec quinquaginta sint, sed quanti interest, perfrui condictione tantumdémque consequatur medius, quantum præstare debeat ei qui à se conduxit: quoniam emolumentum conductionis, ad comparationem vberioris mercedis computatum, maiorem efficit condemnationem. & tamen primus [p] locator reputationem [q] habebit quinquaginta, quæ ab illo perciperet, si dominus insulæ habitare nouissimum [r] conductorem non vetuisset. quo iure vtimur.

De euictione prædij locati. 1. De morte fructuarij, qui locauit. De ædificio exusto. 2. De vi maiore. 3. De igni innocente habendo. 4. De grege abacto. 5. De imperitia. 6. De acquisitione rei conductæ.

9. *Vlpianus* lib. 32. ad Edictum.

p & sic locator conductori tenetur ad interesse *vt l. sequenti.*
q exonerationem *l. 15. § 7 adde l. 30. §. 1. s. eodem.*
r id est vltimum. s ¶hac formula vtitur conductor aduersus locatorem. Conductor ita agit ad factum aduersus locatorem, vt ei præstetur vti frui licere domo conducta. t Locator præstans conductori domum, æquè idoneam vti est quæ locata conductori fuit, & euicta, liberatur. *vide l. 60. j. eod.*
u an ea ratio locum habitura est in emptore & venditore? non ita. *vide l. 42. s. de act. empt.* & fideiussoribus? *vide l. 25. in fin. s. de arbitris.* dixi plenius *in l. 45. §. 2. j. mandati.* x vsufructuarius ædes fructuario locare potest: quo mortuo heres fructuarii non tenetur conductori, vt ei præstet vti frui: quippe vsusfructus ea natura est, vt morte fructuarii extinguatur. *vt hîc* nisi fortè fructuarius, locauerit vt proprietarius, *vers. quid tamen.* y potest. n. locare *l. 13. §. 8. l. 27. §. 1. s. de vsufructu. 6. 1. insti. Instit. de vsufr.* z Locator non tenetur conductori insula exusta.
a Locati actione tenetur conductor locatori.
b Conductor vsusfructus in quinquenniũ, præmortuo ante quinquéniũ, fructuario locatore, non præstat pésionem, nisi pro rata temporis quo fructus est. *vt hic.* Idem in præbendæ possessore *c. querelam, extra ne præter vires suas.*
c Sumptus eiusce rei gratia factos repetere colonum hic nõtant: at non sumptus factos fructuum cogendorum causa *c. tuam extr. de decimis.*
d Vsufructuarius potest locare ædes fructuarias in quinquenniũ, *vt hic.* Quid si in quinquennium locauit, & conductor impésas aliquas fecit, & antè id quinquenniũ fructuarius sit mortuus? Conductor expensas neque ab herede fructuarii, neque à proprietatis domino, ad quẽ vsusfructus rediit, recipiet. prospicere enim debuit cõductor euenire posse, vt ante quinquennium moreretur fructuarius.
e Euictio conductori non præstatur, si eam præuidere debuit.
f Inspicere debemus, quod euenire potest & quòd res est ordinata ad casum *Bartol. l. 27. §. 2. s. ex quibus causis maior.*
g non tamen omnes ad id adstringũtur, *vt in l. 11. §. 5. s. de minorib. l. 31. s. ad l. Aquil.*
h vti quisque contrahat inspiciendum: an vt fructuarius vel dominus, vel emphyteuta, vel proprietarius.
i hinc collige regulariter. Non omnem sterilitatem, & cœli iniuriam accidentem, coloni, sed domini periculo esse, nisi aliud conuenerit *l. 8. Cod. eodẽ 3. Harmenop. 8.*
k πῦρ ἀσύλαβες *Synopsis eod. c. 8. §. 5.* qui & innoxius *l. 11. §. 1. j. eod.* Ita plerũque locator stipulabatur ne cõductor in villa fœnum haberet. *d. l. 11. §. vlt. j. eodem.*
l Si conuenerit vt domus cõductores, innocentem ignem haberét, & incendium fortuitò acciderit, cõductor an tenetur? Si eius culpa contigit, tenetur. *Synopsis eod. c. 8. §. 5.* Ita denuntiatio & admonitio, aut conuentio potius, effecit vt cõductor teneatur de casu fortuito.
m Qui gregem conduxit nõ tenetur, si probatũ fuerit, citra fraudem eius latrones abegisse. Quin & mercedes pro insequuto tempore solutas recuperat. *Synopsis ibid. & Harmenopul. 8. §. 15.* Ita caprarius, non tenetur ad capras restituendas locatori, quas latrones furto subripuerunt.
n Præsumitur culpa in omni custode, qui gregis sui omnia capita non restituit, quod placet magis quàm quòd à Ricardo & Guilelmo veteribus interpretibus dicitur, Caprarium ea parte innocentem

SI quis domum bona fide emptam, vel fundum locauerit mihi, ísque sit euictus sine dolo malo: culpáque eius: Pomponius ait, nihilominus eum teneri ex conducto ei, qui conduxit: *vt* [f] *ei præstetur, frui, quod conduxit, licere.* planè si dominus non patitur, & locator paratus sit [t] aliam habitationem non [u] minus commodam præstare: æquissimum esse ait, absolui locatorem.

1 ¶ Hîc subiungi potest, quod Marcellus libro sexto digestorum scripsit: si fructuarius [x] locauerit [y] fundum in quinquennium, & decesserit, heredem eius non teneri, vt frui præstet: non magis quàm, insula [z] exusta, teneretur locator conductori. ¶Sed an ex [a] locato tenetur conductor, vt [b] pro rata temporis, quo fruitus est pensionẽ præstet, Marcellus quærit quemadmodum præstaret, si fructuarij serui operas cõduxisset, vel habitationem, & magis admittit, teneri eum, & est æquissimum. ¶ Idem quærit, si sumptus [c] fecit in fundum, quasi quinquennio [d] fruiturus, an recipiat & ait, non recepturum: quia [e], hoc euenire posse, prospicere [f] debuit [g]. ¶ Quid tamen, si non quasi fructuarius ei locauit. sed si quasi [h] fundi dominus? videlicet tenebitur. decepit enim cõductorem. & ita Imperator Antoninus cum Diuo Seuero rescripsit. ¶ In exustis quoque ædibus eius temporis, quo ædificium stetit, mercedem præstandam rescripserunt.

2 ¶ Iulianus libro quintodecimo Digestorum dicit:

SI quis fundum locauerit, *vt, etiam si quid vi* [i] *maiore accidisset, hoc ei præstaretur:* pacto standum esse.

3 ¶ Si colonus prædiorum, lege locationis, *vt innocentem* [k] *ignem habeant,* denuntiatum [l] sit: si quidem fortuitus casus incendij causam intulerit, non præstabit periculum locator: si verò culpa locatoris, quã præstare necesse est, damnum fecerit, tenebitur.

4 ¶ Imperator Antoninus cum patre, cùm [m] grex esset abactus, quem quis cõduxerat, ita rescripsit: Si capras latrones citra tuam fraudem abegisse, probari [n] potest: iudicio locati casum præstare non cogeris: atque temporis [o], quod insecutum est, mercedes, vt indebitas recuperabis [p].

5 ¶ Celsus etiam imperitiam [q] culpæ adnumerãdam, libro octauo Digestorum scripsit. si quis vitulos pascendos, vel sarciendum quid poliendúmve [r] conduxit: culpam eum præstare debere: & quod imperitia peccauit, culpã esse. quippe vt [s] artifex (inquit) conduxit.

6 ¶Si alienam domum mihi locaueris eáque [t] mihi [u] legata, vel donata sit: non teneri me tibi ex locato ob pensionem. sed de tempore præterito videamus, si quid ante legati diem, pensionis debetur. & puto soluendum.

10. *Iulianus* libro ad Ferocem.

ET ego ex conducto rectè agam vel in hoc, *vt* [x] *me* [y] *liberes.*

De culpa eorum, quos conductor in fundum induxit. 1. De igne 2. De deterioratione. 3. de depositione rei conductæ ob controuersiã proprietatis. 4. De fœno in villa vrbana nõ cõponendo.

11. *Vlpianus* lib. 32. ad Edictum.

VIdeamus, an & seruorum culpam, & quoscunque induxerit, præstare conductor debeat: & quatenus præstat. vtrùm vt seruos noxæ dedat, an verò suo nomine teneatur: & aduersus eos, quos induxerit, vtrùm præstabit tãtùm actiones, an quasi ob propriã culpã tenebitur. mihi ita placet, vt culpam etiã eorũ, quos [z] induxit, præstet suo nomine, etsi nihil conuenit: si tamen culpã in inducendis admittit, quòd tales habuerit, vel suos [a], vel hospites, & ita Põponius libro sexagesimo tertio ad edictũ probat.

præsumi, nisi probetur nocens. o Cõductor solutam iã mercedẽ repetere potest, vbi remissio mercedis ei facienda est. p pro tempore quo conductor non potest vti re, fit remissio mercedis non solutę, & soluta repetitur. Nã eo casu, quo pro futuro tẽpore mercedes non debentur, solutæ vt indebitæ repetũtur. q *l. 172. j. de reg. iur.* medici, *l. 6. §. vlt. s. de off. præsc.* mulionis, § 8. *Instit. de l. Aquil.* iudicis & assessoris *vt Cod. de pœna iudicis. l. 2. s. quod quisque.* r quid esset politio dixi *ad l. 52. §. 2. s. pro socio.* ad eã significationẽ Anton. August. 4. *Emend.* 9. hoc verbũ refert. Pace tanti viri, arbitror non futurũ ingratũ lectoribus, qui Græca cum Latinis coniũgũt, si aliter sentiant: & hanc vocẽ ad fullonem referant *vt l. 13. §. 6. l. 25. in fin. j. eod.* siquidem reperio 20. *Synopsis 1. c. 9. in fine.* hanc sententiam ὁ ποιμὴν, καὶ ὁ ῥάπτης, καὶ ὁ κναφεὺς ἀπὸ ἀμελείας καὶ ἀπειρίας ἀνέχονται. id est, pastor, sarcinator, & fullo ex culpa & imperitia tenentur. Idem quoque sentit *Harmenop. 3. tit. 8. c. 161.* s Imperitus autem nemo præsumitur in eo, in quo semel probatus est industriæ plenus, vt aduocatus in iudicialibus: negotiator mercatorũ, matriculæ adscriptus, *vide Bart. ad l. 1. Cod. qui & aduers. quos.* t Conductor, conductionis contractu liberatur, superueniente ei rei conductæ dominio quoquo titulo, putà legati vel donati.
u *l. 31. j. de vsucapionib. l. 45. j. de reg. iuris.* x Conductor tametsi in futurum ex conductione nõ tenetur (nimirũ adquisito rei cõductæ dominio) potest tamẽ agere aduersus locatorem vt ab eo liberetur contractu conductionis.
y id est, vt instrumentum liberationis facias: nam conductio sublata est mero iure, cùm res facta est conductoris. *dicta l. 21. j. de vsurp. & vsucapionibus. Bartolus.*
z *l. 3. j. de publicanis* mala electio in culpa est, *vide hîc Accursium.*
a id est, proprios & domesticos, siue seruos *vt l. 4. §. 1. s. de off. procons.* & ita Basilica habent ὁ μισθωτὸς τὴν ἀμέλειαν τῶν ἰδίων καὶ τῶν ξένων ἐπιγινώσκει *Cuiac. 11. obseru. 1.*

a *l.9.§.3.ſ.eod.*
b Fortuitum caſum præſtat conductor quoties quid facit in re conducta aduerſus pacta & conuenta.
c Prohibere aliquid ſimpliciter & cum modo differunt:vt hìc,aliud eſt prohibere ne ignem habeas,& ne habeas nocentem.

1 ¶Si hoc in locatione conuenit. *ignem* [a] *ne habeto*, & habuit:tenebitur, etiam ſi fortuitus[b] cauſa admiſit incendium,quia non debuit ignem habere.aliud[c] eſt enim,*ignē innocentem* [d] *habere*: permittit enim habere,ſed innoxium ignem.

2. ¶Item,proſpicere debet conductor, ne aliquo vel ius rei,vel corpus deterius faciat,vel fieri patiatur[e].

3. ¶Qui *vinum de Campania tranſportandum* conduxiſſet,deinde,mota à quodam controuerſia,ſignatum[f] ſuo & alterius ſigillo in apothecam depoſuiſſet[g]: ex locato tenetur,vt locatori poſſeſſionem vini ſine controuerſia [reddet[h] !]niſi culpa conductor careret.

4. ¶Inter conductorem,& locatorem cōuenerat, *ne* [i] *in villa vrbana fœnum componeretur*.compoſuit. deinde ſeruus igne illato[ſe occidit[k].]ait Labeo,teneri conductorē ex locato: quia ipſe cauſam præbuit, inferendo contra conductionem.

12. *Hermogenianus* libro ſecundo Iuris Epitomarum.

SEd etſi quilibet extraneus ignem iniecerit,damni locati habebitur ratio.

Deciſio euerſo. 1. *De naue ſubmerſa.* 3. *De ſeruo peregrè ducto.* 4. *De magiſtro qui diſcipulum percuſſit.* 5. *De gemma fracta.* 6. *De veſtimentis roſis, vel permutatis.* 7. *De conductore qui migrauit.* 8. *De menſuris. Iuſſu magiſtratus fractis.* 9. *De duob.reis.* 10. *De relocatione.* 11. *De tacita renouatione conductionis.*

13. *Vlpianus* lib.32.ad Edictum.

ITem quæritur,ſi ciſiarius [l],"id eſt charucharius [m],"dū ceteros [n] tranſire contendit,ciſium euertit, & ſeruum quaſſauit,vel occidit, puto ex locato eſſe in eum actionem:temperare enim debuit. ſed & vtilis Aquilia [o]" ei" dabitur.

1 ¶Si nauicularius onus Minturnas vehendum conduxerit[p],&,cùm flumen [q] Minturnenſe nauis ea ſubire non poſſet,in aliam nauem merces tranſtulerit [r], eáque nauis in oſtio fluminis perierit:tenetur primus nauicularius.Labeo,ſi culpa caret,nō teneri ait.ceterùm ſi,vel inuito domino fecit: vel,quo non debuit,tempore[ſ], aut ſi minùs idoneo naui [t]:tunc ex locato agendum.

2 ¶Si magiſter [u] nauis ſine[x] gubernatore [y] in flumen nauem immiſerit,& tempeſtate orta,temperare non potuerit,& nauem perdiderit:vectores habebunt aduerſus eum ex locato actionem.

3 ¶Si quis ſeruum docendum conduxerit [z], eúmque duxerit [a] peregrè,& aut ab hoſtibus captus ſit, aut perierit:ex locato eſſe actionem placuit. ſi [b] modò non ſic conduxit,vt & peregre duceret.

4 ¶Item Iulianus libro octageſimo ſexto digeſtorum ſcripſit,ſi furor [c] puero parum benè facienti forma [d] calcei tam vehementer ceruicem percuſſerit vt ei oculus effunderetur [e],ex locato eſſe actionem patri eius, quamuis enim magiſtris leuis caſtigatio conceſſa ſit: tamen hunc modum non tenuiſſe. ſed & de Aquilia[f] ſuprà diximus,iniuriarum autem actionem competere, Iulianus negat[g]:quia non iniuriæ faciendæ cauſa hoc fecerit, ſed præcipiendi.

5 ¶Si gemma[h] includenda,aut inſculpēda, data ſit,eáque fracta[i] ſit: ſi quidem vitio materiæ factū ſit, non erit ex locato actio:ſi imperitia[k] faciētis,erit,huic,ſententiæ addendum eſt,niſi periculum[l] quoque in ſe artifex receperat:tunc enim,etſi vitio materiæ id euenit, erit ex locato actio.

6 ¶Si fullo veſtimēta polienda acceperit,eáque mures roſerint [m] ex locato tenetur:quia debuit ab hac re cauere[n],& ſi[o] pallium fullo permutauerit,& alij alterius dederit:ex locato actione tenebitur, etiā ſi ignarus fecerit.

7 ¶Exercitu veniene[p], migrauit conductor: deinde hoſpitio milites feneſtras,& cetera ſuſtulerunt. ſi domino non denunciauit [q],& migrauit: ex locato tenebitur. Labeo*autem. ſi reſiſtere [r]potuit,& nō reſiſtit,teneri ait. quæ ſententia vera eſt.ſed " &" ſi denuntiare non potuit, non puto eum teneri.

8 ¶Si quis menſuras conduxerit, eáque magiſtratus [ſ] frangi[t] iuſſerit:ſi quidem iniquæ[u]fuerunt. Sabinus diſtinguit,verùm ſcit conductor,an non: ſi ſcit,eſſe ex locato actionem:ſi minùs, non. quod ſi æquæ ſunt: ita demum eum teneri,ſi culpa eius id fecit ædilis[x]: & ita Labeo, & Mela ſcribunt.

9 ¶Duo [y]rei locationis in ſolidum eſſe poſſunt.

10 ¶Si lege operis locandi comprehenſum eſſet, *vt,ſi ad diem effectum non eſſet,relocare* [z] *id liceret*:non aliàs prior conductor ex locato tenebitur,quàm ſi eadem lege relocatum eſſet:nec[a]antè[b]relocari id poteſt, quàm dies efficiendi præteriiſſe.

11 ¶Qui impleto tempore conductionis [c],remanſit [d] in conductione,non ſolum reconduxiſſe [e] videbitur, ſed etiam pignora [f] videntur durare [g] obligata. ſed hoc ita verum eſt,ſi non alius pro eo in priore conductione [h] res obligauerat.huius enim nouus[i] cōſenſus erit neceſſarius. Eadē [k] cauſa erit,& ſi reipublicæ prædia locata fuerint [l] Quod autem diximus,taciturnitate vtriuſque partis colonum [m] reconduxiſſe videri,ita accipiendū eſt:vt in ipſo anno [n],quo tacuerunt, videantur eandem locationem renouaſſe,non etiam in ſequentibus annis, & ſi luſtrum [o] forte ab initio fuerat conductioni præſtitutum. ſed

d *l.9.§.3.ſ.eod.* Quid innocentē ignem haberi quid eſt? an non omnis nocet, aūt nocere poteſt? Ignem nocentem habet, qui ea parte fundi, aut ædiū habet, vbi maximè ac facilè nocere poſſit propter ſtipula vicinā vel ſimilia.
e quid ſi eius inimicitia deterius factum eſt? *vide l.25.§.8.ʒ.eo.*
f Sequeſtratæ res nōnunquam ſigillo ſequeſtrantis & aduerſarij obſignatæ in apothecam cuiuſdam tertij deponebantur.
g Carrucharius vini tranſportādi conductor, ſi culpa ſua vinum ipſum ſequeſtrarit,tenetur locatori,hoc eſt vini domino actione ex locato: qua cogitur ſequeſtro vinū ipſum liberare.
h facit *l.25 C.e.*
i Si conductor promiſerit, ſe fœnum in domo nō habiturum & habuerit:deinde ſeruus eius aut extraneus ignem intulerit, & ſuccéderit, ex pacto actioni locus eſt. *Synopſis eod.c.12. in pr.*
k illato ſuccēdit *Haloand.* καὶ καύσῃ. *Ecloga c.12.*
l Ciſium, erat vehiculum binarum rotarū quo vtebantur Romani, cùm iter celeriter erant confecturi *Cicero pro Roſcio*: decem horis nocturnis 5060000 paſſuum ciſiis peruolauit. *& 2.Philipp.* in deciſio celeriter vrbē aduectus. De ciſio & aliis generibus vehiculorum *vide Feſtum, in,Ploximum vide Corraſ.3.Miſcel.20.*
m ἀμαξάριος *Ecloga 20.tit.1.c.12.*
n φιλονεικῶν προλαβεῖν. Si carrucharius dū cæteros anteuertere contendit, carrucham euerterit,& ſeruum attriuerit,quem in curru pro mercede vehebat,actione locati tenetur *Synopſis e d.c.12.in fin.*
o vtilis Aquiliæ *Haloand.* Cur vtilis? vel ideò,quòd qui ciſium euertens aliū occidit,cùm non corpore ſuo damnum dederit,non directa: cùm non in corpus damnum dederit, non in factum actione teneatur:corpori tamen eius,qui occiſus eſt damnum dedit,ideóque vtilis Aquiliæ in eum dari debet:& ita intellige *§.vlt. Inſtit. de l. Aquil.vtcunque obſcurum:adde quæ notaui ad l.penul.Cod de l.Aquil.*
p Culpam admittit magiſter nauis,nauē in flumen mittendo ſine gubernatore.
q id eſt,Lyrim.*Horat.3.Car.17 & ibidem Acron.* Minturnas paluſtres vocat idem Horat.1.*Epiſt.5*.fuit enim Minturnis palus vbi Marius latuit,*Acron.ibidem.* de Minturnenſibus *vide l 6.§.8.ſ.ſi ſeruitus.*
r Conducit vehendum nauicularius ac mercedem accipit:In ædificiis qui conduxit,mercedem præſtat,non accipit.
ſ etiam cum idonea naui *l.36.in fi.ſ.de rei vindic.arg.l.vlt.ſ.de vſufr.*
t id eſt,deteriori,*vt in l.10.§.1.in princ.ſ.de lege Rhodia.*
u quid ſit,*vide l.1.§.1.ſ.de exercitoria.*
x Conducens ſeruum docendum,eum peregrè ducere non poteſt.
y & ita culpam admiſit.
z *ſub.*& vehendum locauit;Nam hìc duo nauicularii proponūtur,primus & ſecūdus.*infra,ibi* tenetur primus nauicularius.
a *vide l.40.ʒ.de furtis.*
b *l.5.§.10.ſ.commodati.*
c *vide l.5.in fi.ſ.ad l.Aquil.*
d quæ Muſtricola Feſto
e *al.*effoderetur, *al.*perfunderetur:*vt l.5.in fi.ſ ad l.Aquil.*
f *l.5.6.ſ.ad l.Aquil.*
g Cedi diſcentes(quanquam & acceptum ſit, & Chryſippus non improbet)minimè velim:quia deforme atque ſeruile eſt,*& poſt.*hoc dixiſſe ſatis eſt,in ætatem infirmam & iniuriæ obnoxiam nemini debet nimiū licere. *Quintilian.1.Inſtit.3.in fin.*
h λιθέαν legit *Ecloga c.13.*vel calicem *vt l.27.§.29.ſ.ad l.Aquil.*
i Si quis gemmam acceperit includēdam vel inſculpendam:eáque fracta ſit: ſiquidem artificis imperitia,locus erit actioni ex locato:ſin vitio materiæ, non tenetur, niſi periculum in ſe receperat.*Synopſis eod.c.43.ad l.59.& l.vlt.ʒ.eod.*
k *l.9.§.5.ſ.eod.l.7.in fin.ſ.ad l.Aquil.*
l Periculum in ſe recipere conductor artifex poteſt.
m Si mures roſerint,quod fulloni datum erat,ex locato actioni locus erit:*Synopſis eod.adde l.59.l.60.§.2.ʒ.eod.* Placet quod hoc loco notat,Baldus,fœneratores, quibus plerunque veſtes pignoris cauſa mācipari à debitorib.ſolent,cogi veſtes ita pignoratas purgare, & à tineis defendere:ne ſi eam diligentiam ac cuſtodiam omittant, periculi teneantur.
n id eſt,in locum tutiorem transferre,*vt l.34.in fi.ʒ.de damno.*

o Si fullo quòd alterius erat alteri dederit, vel aliud quid vetus, quāuis ignarus fecerit,ex locato actioni locus erit. *Synopſis eod.*
p *vide l.1. in fi. ʒ.de eo qui pro tutore.*
q notanda eſt hæc diſtinctio,ſi domino nō denuntiauit & migrauit: ſi reſiſtere potuit & non reſtitit: ſi denūtiare nō potuit. Ego magis probauerim diſtinctionē eiuſdem Labeonis *in l.9.ſ.quod met.cauſa, vide quæ ibidem notaui:facit l.15.§.2.in fi.ʒ.eod.*
r *vide l.50.ʒ.* de regulis iuris.
ſ putà ędilis,*vt ʒ.eodem l.12.ſ. de periculo: leg.12.ʒ. de decurionibus: Plautus in Rudēte,* Neptunus ita ſolet, quāuis faſtidioſus ædilis eſt: *& in Sticho* ſi quæ improbæ ſunt merces, iactat omnes,ædilitatem gerit: & Perſius *Satyr.1.* Seſe aliquē credens,Italo quod honore ſupinus Fregerit heminas Arreti ędilis iniquas: & Iuuenalis *Satyr.10.* Huius qui trahi tur prætextā ſumere mauis? An Fidenarum Gabiorúmque eſſe poteſtas? Et de menſura ius dicere, vaſa minora Frangere, pānoſus vacuis ædilis Vlubris? *vide Duar.1. diſputationum 26.in fine*
t Menſuræ iniquæ frangendæ ſunt à magiſtratu.
u Menſuræ iniquæ μέτρα χάλαζα.6.*Harmenopul.5.in Georgicis. §.vlt.* πλαστά falſa. *Synopſis 19 Titul.2.ex lib 60.Titul.22.c.6.*
x Aedilis qui hìc dicitur,paulò antè magiſtratus dictus eſt,vt in magiſtratu municipali exemplum hìc poni colligamus.*de quo dixi l.30.ʒ.eod.*
y *l.47.ʒ.eod.l.9.ʒ.de duob.reis.*
z Relocandi pactum,eadem lege & conductione vti prius eſt,fieri debet.
a Relocandi ius pacto quæſitum,ante pacti diem exerceri non poteſt.
b neque enim ante ſuam diem conditio committitur.
c ruſtici prædij *argum.verſic.vltimi ʒ.eodem(vbi agitur de vrbano)*vel reipublicæ *verſic.eadem ʒ.eodem.*
d ſciente domino ſcilicet:aliàs ſi vel ignorauit non videtur cōſenſiſſe,multò minus ſi inuitò.tunc enim furti tenetur colonus fructus percipiens *l.67.in fine ʒ.de furtis*:& ſic fructus condicuntur *l.4.§.1.ſ.de reb.cred.* Hinc legimus cōductorem legantem fructus conducti prædij ad luſtrum vſque *l.30.ʒ de leg.3.*
e an idem in precario? omnino,*l.4.in fine ʒ.de precario.*an idem in Emphyteuſi? *vide Iul.Clar.lib.recept.ſentent.*
f eius ſcilicet,non eius fideiuſſoris,*vt ʒ.eodem.*
g *l.16.Cod.eodem.*in annum ſcilicet,*dic vt ʒ.verſic.quod autem.*
h Idem in precario *l.4.in fi.ʒ.de precario.*
i id eſt expreſſus.atqui nouus conductoris vel locatoris conſenſus expreſſim non requiritur,& meritò:cùm is circa rem ſuam patiatur id agi ad quod ex natura contractus tenebatur. Ille verò tacitè reconduxiſſe præſumitur,potius quàm deliquiſſe.*Bartolus hìc.*
k Argumentum ſeu extenſio à priuata ad Reipublicæ locationem.
l vt ſcilicet, ſcientibus & patientibus iis, qui poteſtatem eiuſmodi prædiorum locandorum habent, inducatur tacita reconductio. Idem dicendum in prælatis & tutoribus, vt eorum ſcientia & patientia inducat tacitam relocationem. *Bartolus.*
m Conductor in ruſtico prædio habitans poſt tempus conductionis in annum videtur prædium ruſticum reconduxiſſe:non in amplius: etiamſi fortè in luſtrum ſeu quinquennium fuit prima conductio. Idem erit dicendum ſi ſecundo anno in conductione manſerit, vt in eadem ſpecie videatur tantùm in annum reconduxiſſe,*vt hìc.*His caſibus, pignora in prædium ruſticū inuecta à colono,& eiuſdē coloni propria,tacito quoque pignori locatori tenebuntur: at non ea quæ à tertio, conductoris coloni nomine data fuerint.Ita fiet,vt aliena pignora in tacita reconductione non obligentur,niſi accedat domini conſenſus.
n ſi prædium erat eius naturæ,vt annuatim fructus redderet. Quid ſi bis in anno, aut luſtratim? eadem reconductio cenſebitur.
o quinquennij ſpatium,*vide l.24.§.2.ʒ.eodem.*

etſi ſe-

& si secundo quoque anno, post finitum lustrũ, nihil fuerit contrarium actum: eandem videri locationem in illo anno permansisse. hoc enim ipso, quo tacuerunt, consensisse videntur. & hoc deinceps in vno quoque anno obseruandum est. In[a] vrbanis[b] autem prædiis alio iure vtimur: vt, prout[c] quisque habitauerit, ita " & " obligetur: nisi[d] in scriptis certum tempus conductioni comprehensum est.

14. *Idem* libro 72. ad Edictum.

QVi ad certum[e] tempus conducit, finito quoque tempore, colonus est. intelligitur[f] enim dominus, cùm patitur[g] colonum in fundo esse, ex integro locare[h], & huiusmodi contractus neque[i] verba, neque scripturam[k] vtique desiderant: sed nudo consensu conualescunt. & ideo si interim dominus[l] furere[m] cœperit[n], vel decesserit[o]: fieri non[p] posse Marcellus ait, vt locatio redintegretur. & est hoc verum.

Actio ex conducto cui datur. 1. *& quibus ex causis cõpetit.* 2. *De vi tempestatis, fluminum, auium, incursu hostium, corruptione fructuum, terræ motu.* 3. *De incendio fundi.* 4. *De mercede remissa ob sterilitatem.* 5. *De fructuum exiguitate. & vinear. vetustate.* 6. *De naui amissa.* 7. *De remissione mercedis.* 8. *Si dominus frui non patiatur.* 9. *Si pupillus obstentus hereditate locatoris, restituatur.*

15. *Idem* libro 32. ad Edictum.

EX conducto[q] actio conductori datur.

1 ¶ Competit autem ex his causis ferè: vtputa si re, quam conduxit, frui ei non liceat: fortè quia possessio ei aut totius agri, aut partis non præstatur: aut[r] villa non[s] reficitur, vel stabulum[t], vel vbi greges eius stare oporteat. vel, si quid in lege conductionis conuenit, si hoc non præstatur, ex conducto agetur.

2 ¶ Si vis tempestatis calamitosæ[u] colligerit: an locator conductori aliquid præstare debeat, videamus. Seruius, omnem vim, cui resisti non potest, dominum colono præstare debere ait: vt puta fluminum, graculorum[x], sturnorum[y], & si quid simile acciderit: aut[z] si incursus hostium fiat. si qua tamen vitia[a] ex[b] ipsa re oriãtur, hæc damno coloni esse: veluti si vinum coacuerit: si[c] raucis[d], aut herbis[e] segetes corruptæ sint. sed & si labes[f] facta sit, omnémque[g] fructum tulerit: damnum coloni non esse: ne supra damnum[h] seminis " amissi " mercedes agri præstare cogatur. sed & si vredo[i] fructum oleæ corruperit, aut solis feruore[k] non adsueto id acciderit: damnum domini futurum. si verò nihil extra[l] consuetudinem acciderit, damnum coloni esse. idémque dicendum, si exercitus[m] præteriens per lasciuiam[n] aliquid abstulit. sed " & " si ager terræmotu[o] ita corruerit, vt nusquam sit, damno domini esse: oportere. n. agrũ prestari conductori, vt frui possit.

3 ¶ Cùm quidam incendium[p] fundi[q] allegaret, & remissionem desideraret: ita ei rescriptum est: Si prædiũ coluisti, propter casum incendij repentini, non immeritò subueniendum[r] tibi est.

4 ¶ Papinianus libro quarto responsorum ait,

SI vno anno remissionem quis colono dederit ob sterilitatem, deinde sequentibus annis contigit[s] vbertas: nihil obesse domino remissionẽ, sed integrã pensionem, etiam eius anni, quo remisit, exigendam.[t] hoc idem & in vectigalis[u] damno respondit. Sed " & " si verbo donationis[x] dominus ob sterilitatem anni remiserit: idem[y] erit dicẽdum: quasi non[z] sit donatio[a], sed[b] transactio. Quid tamẽ, si nouissimus erat annus sterilis[c], in quo ei remiserit? verius dicetur, etsi superiores vberes fuerunt, & scit locator, non debere eum ad computationem vocari.

5 ¶ Cùm quidam de fructuum exiguitate[d] quereretur: non esse rationem eius habẽdam, rescripto Diui Antonini continetur. Item alio rescripto ita cõtinetur: Nouam rem desideras, vt propter vetustatem[e] vinearũ remissio tibi detur.

6 ¶ Item[f] cùm quidam naue amissa, vecturam, quam pro mutua[g] acceperat, repeteretur: rescriptum est ab Antonino Augusto, non immeritò procuratorem Cæsaris ab eo vecturam repetere[h], cùm munere vehẽdi functus[i] non sit. quod in omnibus personis similiter obseruandum est.

7 ¶ Vbicunque tamen remissionis ratio habetur ex causis suprà[k] relatis: non[l] id, quod sua interest, cõductor consequitur, sed mercedis exonerationem[m] pro[n] rata. suprà denique damnum seminis ad colonum [pertinere][o] declaratur.

8 ¶ Planè si fortè dominus frui non patiatur, vel cùm ipse locasset, vel cùm alius alienũ, vel quasi procurator, vel quasi suum: quod interest, præstabitur. & ita Proculus in procuratore respondit[p].

a Reconductio tacita in vrbanis prædiis, prout vel vti quisque habitauit post cõuentam conductionem, ita contracta intelligitur, si conductio seu locatio ipsa nõ scripta fuit. Nam si locationis contractus, non ad probationem tantùm conscriptus est, sed vt esset locatio planè scriptis inita, qui post tempus conuentum habitat vrbanum prædium conductor, reconduxisse non intelligitur. Cur tam variè? Priore casu, facilè est solo consensu contractam cõductionem solo ac tacito cõsensu reconciliari, seu continuari. Posteriore, solo consensu nõ fit tacita reconductio, quæ nominatim scriptura interposita, ab initio contracta est, atq; ita Ioannis opinio defendi potest. Ita constituendum erit, tacitum recõductoré prędij vrbani, non in amplius locatori obligari, quàm habitauerit: liberum ei, integrũque esse, quoties voluerit, habitationẽ relinquere, etsi fortè Anni biẽnij, vel maioris temporis fuerit prima ipsa conductio. Quid tamen si neglecta Ioannis sententia, de qua paulo ante, dicamus Conductorem (vbi non scripta fuerit cõductio) non amplius obligari, quàm ipse habitauerit: vbi scripta fuerit locatio vel cõductio, tacitè recõduxisse intelligi in id omne temp⁹ quod scriptum cõductioni fuerit adiectum, atque ita scriptum tẽpus conductionis, non scripto. hîc opponamus: Vt vbi nullum fuerit adscriptum tempus, libera sit reconductio: vbi adscriptum, coacta.

b Cur ita variè? cur non idem in vrbanis ac in rusticis? in his solùm vno tempore: in illis qualibet anni parte fructus percipiuntur. *Bartolus.*

c An hoc significat, vt in nullum tempus, aut in id omne videatur reconduxisse, quo primo cõduxerit? an potius in id in quo habitauit? Postremũ placet. *Barto.*

d ne ita accipias, nisi primus contractus fuit celébratus in scriptis. nec enim locatio scripturam requirit *l.17. Cod. de pactis*: aut ita, nisi in scriptis iterum expressè conducat. quis enim dubitet eo casu conductionem rectè consistere? sed ita, nisi ab initio conuenerit vt scriptura esset de substantia locationis secundùm formam legis 17. *Cod. de fide instrum.* Idem dicendum si ab initio conuenerit, vt locatio stipulatione iniretur. *vide hîc Bartolum num* 13.

e Certa plerunque tempus præstitutum egrediuntur: vt hic, qui ad certum tempus conduxit, finito quoque tempore colonus est, tacita domini voluntate.

f tacitè, *vt l.13. s. eodem.* Patientia inducit tacitum consensum.

g eo scilicet tempore, quo ad culturam agri erat aliquid operandum, ídque non modico tempore, quod arbitrio boni viri inspici oportet *Bartolus.* quid si (citra Emphyteusim) quadraginta aut amplius annis, passus fuerit colonum pẽsiones annuatim soluere? ius proprietatis domino integrum manet *l.2. Cod. de præscript. 30. annor.* Angelus tamen ait locationem præscribi, & fieri perpetuam, vt vlterius non possit colonus expelli, vel ex locato actione, vel vllo interdicto: cùm habeat talis colonus causam detinendi, ex quo est perpetuus colonus *Baldus ibidem.* & hoc idem sentit Harmenop.

h renouare locationem: renouare, inquam, pro eodem pretio, salario, cum omnibus pactis, modis, & clausulis quæ erant in prima.

i Tacita pacta neque verba, neque scripturam, neque præsentiam contrahẽtium requirunt. k *vide l.24. Cod. eod. l.17. Cod. de pactis.*

l Reconductio tacita in rusticis (idem in vrbanis) prędiis fieri non intelligitur, locatore in furorem verso. Quid ita? Conductio, tametsi tacita, consensum efflagitat, furiosus verò nullum habet consensum.

m ad quod se porrigit lex naturæ, ad id se porrigit legis fictio. *Bartol. hîc. vide l. 8. §. 2. j. de opt. legata.* n Imò, furiosus consentire posse intelligitur *l.2. in fine j. soluto.*

o Mors inducit tacitam voluntatis, vt ita loquamur, mortem, hoc est voluntatis priuationem. Quid si heredes defuncti: vel curator furiosi, finitũ cõductoris tempus esse sciuerint, conductorem tamen passi sint etiã in conductione morari? Conductio tacitè renouata intelligitur *arg. l. planè, s. pro socio.*

p *vide l.6. j. de precario.* Ita legis actio ac præsumptio, in iis nihil præstat, in quibus veritati locus esse non potest.

q sic enim appellatur *l.24. in fi. j. eod.* vel conducti. *Instit. eod. in prin.* cui opponitur ex locato. *Inst. eod.*

r Locator ædes cõductori præstare idoneè debet, hoc est ad eum vsum, ad quem locatæ & conductæ sunt.

s Idem in conductore ad longum tempus *Aretinus cons.* 111. non idem est in Emphyteuta: *idem consil.* 55. *Bald. in l.1 in secunda differentia. Cod. de iure Emphyteutico*: & vsufructuario *l.7. §. 2. s. de vsufruct.* t Locarium, quod datur in stabulo & taberna vbi consistunt *Varro 4. de lingua.* u Calamitas propriè culmorum.

x Graculi, quòd gregatim pascuntur. Varro 4. *de lingua*: à voce tamen sibi familiari graculos dictos notat Fabius. 1. c. 6. y volitãt enim gregatim graculi, *Varro de re rustica.* 12. *Isid.* 7. & Aratus ait, φῦλα, κολοιῶν φαινόμενοι ἀγεληδὰ: nec igitur esse μαλακοκρανέας qui non sunt συναγελαστικοί. adde inter cæteras segetum calamitates passerum & gruum agmina: murium & locustarum similiter *vide l.18. Cod. eod. Cuiac. 15. obs. 28. Cotta in memor. in dictione* Graculorum. z Pensionis remissio cõductori fit, non ob casum vi diuina contingentẽ, sed etsi vi humana aliquid accidat. vi humana, puta incursu hostiũ, *vt hîc*, qui casus summè notãdus est, nisi fortè, damnum ab hostibus illatum, leue sit. vitia alia naturalia, accidentia, solita, insolita magna, parua. b Colono non remittitur pensio ob vitia ex ipsa re nascẽtia.

c Ita videtur distinguendum, coacuerit. Si raucis, aut herbis segetes corruptę sint, sed etsi labes facta sit, c. vt prius illud vitiũ corruptarũ raucis vel herbis segetum, ad damnum coloni nõ pertineat. Tametsi tamen defendi posse videatur, id genus vitii, quasi negligẽtiæ coloni adscribi posse, qui raucis vel herbis, agrum suum non purgauerit: vt meritò id vitium eius dãno esse debeat. Ita fiet remissio pẽsionis ob sterilitatẽ, nõ ob fructuũ vitia.

d i. vermiculis quibus segetes obnoxię sunt. 17 *Plin.* 18. Alciatus reposuit *erucis.* A raucis diuersæ sũt volucræ, salictis pampinis & vuis infestæ *vide Cuiac. 15. obs. 28. Cottã in memor. in voce* Rauca.

e hîc à Græcis inter herbas noxias numeratur ἄγρωστις, & ὁ σπαρτιολέαν. *Cuia. 8. ad Afric.* de auena. *vide Cottã in memor. in vocẽ* auena. de tribulis *vide eundem in voce* tubi. f *vide quæ notaui ad l. vltimam j. e.* g nõ partẽ tantùm *vide §. 4. §. 5. j. e.* h Colonus semen præstare: hoc est suo ac proprio frumento fundũ serere cogi in dubio intelligitur. i ¶ vide Hotom. 4. *obseru.* 7.

k i. rubigine siue rubellione: fitque ex rore cõcreto ad solis auroram silẽte cœlo. Græci ἐρυσίβην. de qua Orpheus καὶ αἰθερίην ἐρυσίβην, ἥ τε κατ' οὐρανόθεν πτεμήνη ποτὶ καρπὸν ἐρυθρὴν, ἀμαλὴ πέλει σταχύεσσι πέλουσιν ἔχουσα κάθηται. Vredo verò, *de qua vide Cottam in memoralibus, in voce* vredo, ex rore putrefacto, fit in segetibus: si in vineis, carbũculus dicitur, siue nebula aeris 18. *Plin.* 29. Galli *nyelã*, quasi nebulã vocant, de rubigine sic Horatius 1. *Carmin.* Nec pestilẽtẽ sentiet Africũ, fœcũda vitis, nec sterilẽ seges rubiginẽ. Hinc robigalia dicta & Robig⁹, cui publicæ feriæ fiebãt ad 7. Kalẽdas Maij, & cui, vt Deo (Deam facit Augustinus 4 *de ciuitat.* 21.) sacrificabatur canis, *Ouidius 4. Fast.* ne rubigo occuparet segetes. *Varro 5. de lingua Latina. idem 1. de rustic. 1.*

l *vide l.17. Cod. eod.* m *l.13. §. 7. s. eod.* n Lasciuia militaris frequẽs. o Chasmate. *vide l.11. §. 5. s. de minoribus.* p Quid si pestẽ regioni accidisse quis conqueratur? Quid si vitiosi fructus redditi? Hippolytum de Marsiliis *singulari* 85. q i. fructuũ pẽdentiũ. An & eorũ qui à solo separati, in area sunt nondũ triturati? sic putat Fulgosius. *vide Catel. Cottã in verbo*, cõductor. r nisi cõductor ita renũciarit cõductioni sine causa etiã iusta, & omnibus exceptionibus, per quas releuaretur à pẽsionis solutione, & omni legũ auxilio iurans &c. quod memoria notandũ est aduersus publicanos & vectigaliũ cõductores *vide Cottam in memoralibus in dictione*, cõductor. s *vide l.8. Cod. eod.* t *vide l.4. j. de cessionib. l.6. §. remissa, s. de offic. præsid.* u Pẽsio ob sterilitatẽ remittitur vectigali seu Emphyteuticario Reipublicæ *vt hîc*, at nõ emphyteuticario, l. 1. de quo *in l.1. Cod. de iure Emphyteut.* x vide quæ scripsi *ad l.14. Cod. de donat. inter virũ.* y Argumentũ à priuato conductore, ad publicũ vectigalium conductorẽ. z Donãdi verbo interdũ non donatio, sed transactio intelligitur. Qui dicit dono, non semper donat *vt hîc.* Sic qui indebitũ naturaliter, vt ciuiliter sciens soluit, donat, etiãsi dixerit soluo, nõ dono. Cur hîc impropriè accipitur, verbũ donãdi? nẽpe quia additũ fuit à locatore, id donari causa sterilitatis. a vt verba contractuũ pro rei qualitate, contra proprietatẽ verborũ intelligãtur. *l.29. j. eod.* b verba cõtractus ex eius natura, vti & subiecta materia, intelligere debemus. c Quid: sterilitas quæ est? quoties si mercedẽ prestaret conductor, deceptus esset vltra dimidiũ iusti pretii arg. *l.2. Cod. de rescind. vendit.* d id est, de modico dãno *l.25. §. 6. j. eodem.* e id. n. colono imputandũ magis, q̃ in eo subleuandus est. *argumento l.22. in fine j. de negotiis.* f v. Caium 3. *obseruat.* 1. g *vt l.34. in fine infrà de legat. 3. & apud Cæsarem tertio de bello ciuili.* pro inuecto nauta acceperat &c. *Haloand.* præ manu ἐν προχρείᾳ, vel προχρεία. & ita Græci, Harmenopul⁹ 2. Titul. 14. §. 1. Author *Synopseos Basilicõ 20. Titul. 1. c. 15. in l.2. Cod. de frumento vrbis Constantinopolitanæ, & in l.40. §. seruus, j. de statulib* Theodorus Hermopolites *ad l.1. Cod. de sententiis quæ pro eo quod interest.* Mutuum dicitur *in d. l.2.* in antecessum Latini dicerent. adde *Cuiac. 3. obser. 1.*

h Imò non repetit. *vide l.59. j. eod.*

i casus contingens ex parte operas præstantis, condictionem inducit ei, qui mercedem prorogauit.

k Pensionis remissionẽ colonus impetrat, ob fructuum sterilitatem, non ob fructuum immodicitatem *vt hîc*, impetrat quoque remissionem, si fundus chasmate periit *l.15. §. 3. s. eod.* l Id quod interest, excedit mercedis exonerationem.

m vt ita reputetur *adde l.8. s. eod* & sic conductor propter casum non agit ad interesse, sed ad exonerationem mercedis.

n pro rata, *sub.* temporis & conductionis. Est verò pro parata, hic, pro ea parte temporis, qua conductor fuisti.

o non pertinere §. 2. s. *eod.* p Quid respondit? Eum scilicet qui tanquam procurator aliquid efficiat, cùm non sit, teneri ad interesse, *Bart.*

a Conductio descendit in heredem etiam pupillum.
b Abstinendi beneficium.de quo vide Cod.si minor vt se abstineret.
c Locatam rem vni,possum alteri iusta ex causa locare. Iusta causa hæc est: Titio fundum locaui. Titius filium eundémque pupillum heredem instituit:pupillus hereditate patris abstinuit tutore authore. Cum id ita esset, fundū alteri locaui.Ab ea locatione, beneficio in integrum restitutionis minor restitutus est in bona paterna.quęritur an factam à me alteri locationem reuocare possit,aut certè,eo nomine in me agere, ac si agere possit, qd cōsequatur? Nihil amplius cōsequetur, quàm vt locatione liberetur.vt eo iure, quod pluris secundo locaui ne quidem consequatur, cū eo abstinente,iusta locādi alteri causa fuerit. Hūc in modum,restitutus minor, non rescindit ea quæ à tertio legitimè facta sunt.
d *v.l.1.2.C si vt omissam hæredit.*
e hinc dubitādi ratio oritur. Quippe minore restituto,omnia iura defuncti videntur ei restitui, eáque lege. ius locationis defuncto adquisitum.
f. ex hac & sequenti lege collige, locatorem iustè rem alteri locare posse, quoties in primum cōductorem nullam habuit actionem.
g *l.24.§.4.l.30.l.33.j.eod.* eóque casu re non integra, minor restitutionem inutiliter postulat *l.24.§.2.s.de minoribus.*
h *l.7.Cod. arbitrium tutel.*
i *facit l.vltima. infrà de administratione.tut.*
k *vide l.6. §. 4. suprà de actor. empti.*

9 ¶Interdum ad hoc locato agetur,vt quis locatione liberetur,Iulianus libro quintodecimo digestorum scripsit, vtputa Titio fundum locaui: isque pupillo herede instituto[a],decessit:& cùm tutor cōstituisset abstinere[b] pupillum hereditate,ego [c] fundum pluris locaui: deinde pupillus restitutus [d] est in bona paterna[e], ex conducto nihil [f] amplius enim consecuturum,quàm vt locatione liberetur.mihi enim iusta causa fuit locandi[g].

16. *Iulianus* libro decimoquinto Digestorum.

CVm eo tempore in pupillum actiones nullæ darentur.

17. *Vlpianus* libro trigesimo secundo ad Edictum.

TVtelæ tamen cum [h] tutore iudicio(inquit) aget, si abstinere non debuit.

18. *Iulianus* libro decimoquinto Digestorum.

IN quo inerit etiam hoc, quod ex conductione fundi lucrum [i] facere potuit.

1. *De vitio rei*, 2. *de instrumentis fundi locati.* 3. *De pacto vt locator certum modum frumenti certo pretio acciperet.* 4. *De adiectis.* 5. *vel illatis ab inquillino, tollendis.* 6. *De eo qui pensionem prorogauit:aut plus quam debuit, soluit.* 7. *De muliere quæ in naui peperit.* 8. *De herede.* 9. *De morte conductoris.* 10. *De morte legati Cæsaris & salario comitum.*

19. *Vlpianus* libro trigesimosecundo ad Edictum.

SEd addes hoc Iuliani sententiæ,vt,si collusi ego cum tutore, ex conducto tenear in id, quod pupilli interfuit.

1 ¶Si quis dolia [k] vitiosa ignarus,locauerit,deinde vinum effluxerit:tenebitur in id,quod interest nec ignorantia eius erit excusata.& ita Cassius scripsit.aliter atque si saltum [l] pascuum locasti, in quo herba mala [m] nascebatur.hic enim si pecora vel demortua sunt, vel etiam deteriora facta:quod interest,præstabitur, scisti: si ignorasti,pensionem non petes.& ita Seruio, Labeoni, Sabino placuit.

2 ¶Illud [n] nobis videndum est, si quis fundum locauerit.quæ soleat instrumenti [o] nomine cōductori præstare,quæque si non præstet,ex locato tenetur.& est epistola Neratij ad Aristonem, dolia vtique colono esse præstanda,& prælum & trapetum [p] instructa funibus.si minùs, dominum instruere ea debere. sed & prælum vitiatum,dominum reficere debere: quòd si culpa coloni quid eorum corruptum sit,ex locato eum teneri. fiscos [q] autem quibus ad premendam oleam vtimur, colonū sibi parare debere" Neratius scripsit." quòd si regulis [r] olea prematur:& prælum,& sutulam [s],& regulas, & tympanum [t],& trocleas, quibus releuatur prælum, dominum parare oportere.item aenum,in quo olea calida aqua lauatur,vt cetera vasa olearia,dominum præstare oportere,sicuti dolia vinaria:"quæ"ad præsentem vsum colonū picare oportebit.hæc omnia sic sunt"accipienda,"nisi"si" quid aliud specialiter actum sit.

l Saltus locus pascuus,&pastionibus accommodatus, vt dixi ad *l.creditor s. de actionib.empti.*vnde hic,Saltus pascuus & alibi saltus pastionésq;.*l.8.j.de instructo.*ex his per greges & pastiones fructus percipiebantur.*l.9.j.de instructo:l.32.s.de vsufructu.* Imò & ex venatione *l.62.s. de vsufructu* hinc saltuenses fundi principis,nemora pastioni deputata & locari solita. *Cod.de fundis patrimonialib.& saltuens.*Saltuarius,saltus custos *l.12.§.Saltuarium j.de instructo.* Horum saltuum alij æstiui,alij hiberni *l.63.j. de legat.3.l.3.§. Saltus :l.44.s.de adquir.possess.l.1.§.æstiua,j.de aqua quotidiana.*
m pestibilis vel lethifera,*l.penul.Cod.de ædilitiis actionibus.*
n vide *Forcatulum c.11 Penus.*
o Locans vineam vel oliuetum, vel aliud prædium,conductori præstare omnia instrumenta debet necessaria colono ad fructus percipiendos & vindemiam faciendam,vt si ea non præstet,teneatur ex conducto actione *vt hic.*Secus in venditore.*l.fundum mihi s.de act.empt.*
p mola est olearia. *Virgil.in Georg.* venit hyems, teritur Syconia bacca trapetis. Varroni 4 *de lingua:* Trapetes mole oleariæ.*vide Budæum, Cottam in memoralibus in dictione,*trapetum.
q intrita oliua nouo fisco includitur,& pręlo subiicitur.*vide Columellam,Budæum, Cottam in dictione,*fiscus.
r malè *tegulis* quidam legunt,nam mox additur *regulas* Regula est insttumentum, ad oleum conficiendum paratum,*Columella* 1.aut regulis(inquit)si consuetudo regionis,aut certè nouis fiscis exprimi debent. *Idem*, oleam frangito eámque vel in regulas, vel in nouos fiscos adiicito. *vide Budæum,Cottam in memoralibus in dictione* regula.
s ¶Machinam tractorii generis artemoni similem.Cato *de re rustica,* in instrumēto torcularis,tradit esse debere suculas quinque, funes ductorios quinque, trochleas decem.*vide Budæum,Cottam in memoralibus in voce sucula.*
t eo vtimur hodie ad calcem,lapidem,& cæmenta in magnificis ædificiis subministranda ad formam rotæ,quæ à calcantibus versatur.*vide Cottam ibidem in dictione tympanum:*Budæus,machinam haustoriam interpretatur,quæ dū versatur, aquam, adnexis permultis modiolis,haurit,& iterum circum actu defundit.
u Pactū vt colonus det locatori certam quantitatem fructuum certo pretio, non adstringit ipsum locatorem,vt eam quātitatem inuitus recipiat: cogit tamē,vt tantum è pensione remittat,quantum interfuerit conductoris fructus potius soluisse, quàm pecuniam numeratam.

3 ¶Si dominus exceperit in locatione, *vt* [u] *frumenti certum modum certo pretio acciperet*, & dominus nolit frumentum accipere,neque pecuniam ex mercede deducere:potest quidem totam summam ex locato petere: sed vtique consequens est existimare,officio iudicis hoc cōuenire habere rationem, quanto conductoris intererat, in frumento potiùs, quàm in pecunia soluere pensionis exceptam portionem.simili modo,& si ex conducto agatur,idem erit dicendum.

4 ¶Si inquilinus, ostium, vel quædam alia ædificio adiecerit:quę actio locum habeat:& est verius,quod Labeo scripsit.competere ex conducto actionem,vt [x] ei tollere liceat:sic tamen,vt damni infecti caueat, ne in aliquo dum aufert,deteriorem causam ædium faciat:sed vt pristinam faciem ædibus reddat.

5 ¶Si inquilinus arcam æratam [y] in ædes contulerit, & ædium aditum [z] conguslauerit dominus: veriùs est,ex conducto eum teneri, & ad exhibendum actione: siue scit,siue ignorauerit.officio enim iudicis continetur, vt cogat eum,aditum [a] & facultatem inquilino præstare ad arcam tollendam,sumptibus scilicet locatoris.

6 ¶Si quis,cùm in annum habitationem [b] conduxisset,pensionem totius [c] anni dederit, deinde insulà post sex menses ruerit,vel incendio consumpta sit:pensionem residui temporis,rectissimè Mela scripsit,ex conducto actione repeti tutum:[d] non quasi indebitum cōducturum. non [e] enim per errorem dedit plus,sed vt sibi in causam conductionis proficeret.aliter atque si quis, cùm decem cōduxisset, quindecim soluerit.hìc enim,si per errorem soluit,dum putat se quindecim conduxisse, actionem ex conducto non habebit.sed solam condictionem,nam inter eum,qui per errorem soluit, & eum, qui pensionem integram prorogauit [f],multum interest.

7 ¶Si quis mulierem vehendam naui conduxisset, deinde in naui infans natus [g] fuisset: probandum est,pro infante nihil deberi: cùm neque vectura eius magna sit, neque [h] his omnibus vtatur, quæ ad nauigantium vsum parantur.

8 ¶Ex conducto actionem etiam ad [i] heredem transire palam est.

9 ¶Cùm quidam exceptor [k] operas suas locasset [l], deinde is,qui eas conduxerat,decessisset:Imperator Antoninus cum Diuo Seuero rescripsit ad libellum exceptoris,in hæc verba:Cùm per te nō stetisse proponas,quo minùs locatas operas Antonio Aquilæ solueres: si [m] eodem anno mercedes ab alio non accepisti: fidem contractus impleri,æquum est.

10 ¶Papinianus quoque libro quarto responsorum scripsit.

DIem functo legato Cæsaris, salarium comitibus [n] residui [o] temporis præstandum [p]:modò si [q] non postea comites cum aliis eodem tempore fuerunt.

x Conductor fenestras, ostia. & similia domus conductæ à se adplicitas, si velit,tollere potest.*l.in fundo.s. de rei vindic.* Sin nolit exportare, expensas recipiet à locatore. l. *dominus §.1.j. eod.* aut tāto minus ex pensione soluere:*l.ædiles, §. qualicunque j. de via publ.* Inuito tamen locatore, superiora ita adplicata ædificio, alteri vēdere non potest. *l.si habitat s.de rei vindic.l.si quis ædific. s.de vsufr.*
y ita *Haloāder.* cameratam arcuatam *vulgat.* confornicatam. *Budæus*: concameratam,*al.*Camerum Festo, est curuum.
z Locator conductori ædium seu inquilino aditum præstare debet,ad res suas inductas exportādas: aliàs tenetur cauere de damno infecto.
a *l.27.j.eod.* aliàs videretur dominus inquilinum migrare prohibere *l. 33. 34.j.de damno.*
b vel balneum *Ecloga c.33.*
c Conductor pensionem initio soluere non tenetur: si tamē initio soluerit, & pòst re conducta frui non possit, solutum repetit actione conducti:Si plus pensione soluerit, indebiti cōdictione.Cur nō initio soluitur pensio? quia ante vsum solueretur.Ita notanda ac detestāda quorundam fœneratorum ratio est, qui vsuras in ipso momento & limine mutui fœneratitij à debitore recipiunt.
d *l.30.§.1.j.eod.*
e optima ratio *l.21.§.1.s. de inofficioso.*
f ante diem erogauit *vt l.53.s.de pactis:l.4.§.1.j. de manumissionibus.*
g idem è contrariò si mortuus sit in naui aliquis *l.vlt.s.de l. Rho.* vt sit nati infantis & mortui eadem ratio.
h Castrensis has addit rationes, quòd vectura soluatur pro impositis tantùm rebus:Infantem in hac specie nunquam fuisse impositum, licet mater imposita fuerit. Deinde infantem,per id tempus quo à matre lactatus, vnum & idem corpus cū matre æstimari.
i *l.10.l.29.l.34.Cod.eod.*
k *νοτάριος Ecloga c.15.in fin.*
l Locat artifex operam suam.*l. 22. §. 2.j.eod.*& mercedem accipit:cōductor mercedem præstat.His cognitis, sensus hic elicitur, Locatorem operarum mercedem pactam atque conuentam à conductore accipere,si per ipsum conductorem steterit,ne opus præficeretur.
m Locans alteri fundum à colono suo desertum, non potest experiri aduersus primum colonum,qui eum fundum deseruit. Cur ita?quia qui locat secundo,damnum non patitur,& ita Bartolus Fulgosius & Iason censent: licèt aliud Castrensis notet *in l.28 §.2.j.eod.*
n *adde legem decimam sextam suprà de offic. præsid. adde Ciceronem* 11. *ad Atticum* 1: *& 2.Verrina.*
o *l.4.s.de offi.assess.*
p finguntur enim seruiuisse, cùm per eos non steterit quominus seruiuerint.
q duobus cùm eodem tempore seruire non possint, à duobus salarium non accipient.lex enim non potest fingere super casu impossibili *Bar.*nam vbi non potest cadere veritas, ibi non cadit fictio *v.l.8.§.2.j.de optione.* quinetiam cessat eorum interesse cùm alij seruierint *v.Ias.in d.l.4.s.de offic.assess.*

De condi-

De conditione. 1. *De donatione.* 2. *De emptore conducente, donec pretium soluat.*

20. *Paulus* lib.34.ad Edictum.

SIcut emptio [a], ita & locatio [b] sub condicione [c] fieri potest.

1 ¶ Sed donationis [d] causa contrahi non potest.

2 ¶ Interdum locator nõ obligatur [e], conductor obligatur. veluti cùm emptor fundum conducit, donec [f] pretium ei soluat [g].

21. *Iauolenus* lib.11.Epistolarum.

CVm venderem fundum, conuenit, *vt, donec* [h] *pecunia omnis persolueretur, certa mercede emptor fundum conductum haberet.* an soluta pecunia, merces accepta fieri debeat? respondit. Bona fides exigit, vt, quod conuenit [i], fiat, sed non amplius præstat is vẽditori, quàm pro portione [k] eius temporis, quo pecunia numerata non esset.

De eo quod datur faciendum. 2. *De eo qui insulã suam impensa faciendam conduxit.* 3. *De quantitate pensionis.*

22. *Paulus* lib.34.ad Edictum.

ITem [l] *si pretio non soluto, inempta res facta sit*, tunc ex locato erit actio.

1 ¶ Quotiens [m] autem faciendum aliquid datur, locatio est.

2 ¶ Cùm insulam ædificandam loco, vt sua impensa conductor omnia faciat: proprietatem [n] quidem eorum ad me transfert, & tamen locatio est. locat enim artifex operam suam [o], id est faciendi necessitatem [p].

3 ¶ Quemadmodum in emendo & vendendo, naturaliter cõcessum est, quod pluris sit, minoris emere, quod minoris sit, pluris vendere, & ita inuicem se circumscribere [q]: ita in locationibus quoque & conductionibus iuris est.

23. *Hermogenianus* lib.2.iuris Epitomarum.

ET ideo, prætextu [r] minoris [s] pensionis, locatione facta, si nullus dolus aduersarij probari possit, rescindi locatio non potest.

De opere probando. 1. *Si colonus locauerit.* 2. *De eo conductore deferente prædium.* 3. *De his quæ præsenti die colonus præstare debet.* 4. *Si colono frui non liceat.* 5. *De herede dãnato, vt liberet conductorem.*

24. *Paulus* lib.34.ad Edictum.

SI in lege locationis comprehensum sit, *vt arbitratu* [t] *domini, opus adprobetur*: perinde habetur, ac si viri [u] boni arbitrium comprehensum fuisset. idémque seruatur si alterius cuiuslibet arbitrium comprehensum sit. nam fides bona exigit, vt arbitrium tale præstetur, quale viro bono conuenit. idque arbitrium ad qualitatem operis, non [z] ad prorogandum tempus, quod lege finitum sit, pertinet: nisi idipsum [a] lege comprehensum sit quibus cõsequens est, vt irrita sit adprobatio dolo [b] conductoris facta, vt ex locato agi possit.

1 ¶ Si colonus locauerit [c] fundum: res [d] posterioris conductoris domino non obligantur: sed fructus [e] in causa pignoris manent, quemadmodum essent, si primus colonus eos percepisset.

2 ¶ Si domus, vel fundus, *in quinquennium* [f] *pensionibus locatus sit*: potest dominus, si deseruerit [g] habitationem, vel fundi culturam colonus vel inquilinus, cum eis statim [h] agere.

3 ¶ Sed & de his, quæ præsenti die præstare debuerunt, (velut opus [i] aliquid efficerent, propagationes facerent) agere similiter potest.

4 ¶ Colonus, si ei frui non liceat, totius quinquennij nomine statim [k] rectè aget: etsi reliquis annis dominus fundi frui patiatur [l]. nec enim semper liberabitur dominus, eo quod secũdo, vel tertio anno patietur, fundo frui, nam & qui expulsus à conductione, in aliam se coloniam [m] contulit, non sufficcturus duabus, neque ipse pẽsionum nomine obligatus erit, & quantum per [n] singulos annos compendij [o] facturus erat, consequetur *. sera [p] est enim patientia fruendi, quæ offertur eo tempore, quo frui colonus, aliis rebus illigatus non potest. Quod si paucis [q] diebus prohibuit, deinde pœnitentiam agit, omniáque colono in integro sunt: nihil ex obligatione, paucorum [r] dierum mora minuet. Item vtiliter ex conducto agit is [s], cui secundùm conuentionem non præstantur, quæ conuenerant: siue prohibeatur frui à domino, vel ab extraneo, quem dominus prohibere [t] potest.

5 ¶ Qui in plures [u] annos fundum locauerat, testamento suo damnauit heredem, vt conductorem liberaret [x], si [y] non patiatur heres, eum reliquo tempore frui: est ex conducto actio. quòd si patiatur, nec mercedes remittat: ex testamento tenetur.

De mercede collata in arbitrium alterius. 1. *De venditione prædij locati.* 2. *De luminibus obscuratis. De ostiis vel fenestris corruptis.* 3. *De officio conductoris.* 4. *De arborib. excisis ab inimico conductoris.* 5. *vel à conductore.* 6. *De vi maiore. De damno & lucro.* 7. *De fractione rei transportandæ* 8. *De re amissa.*

25. *Gaius* lib.10.ad Edictum Prouinciale.

SI merces promissa sit generaliter alieno arbitrio, locatio & conductio contrahi non videtur. sin autem, *quãti* [z] *Titius* [a] *æstimauerit*, sub hac condicione stare locationẽ, vt si quidem ipse, qui nominatus est, mercedem definierit, omnimodo, secundùm eius æstimationem, & mercedem persolui oporteat, & conductionem [b] ad effectum peruenire: sin autem ille vel noluerit [c], vel non potuerit mercedem definire, tunc pro nihilo esse conductionem, quasi nulla mercede statuta.

1 ¶ Qui fundum fruendum, vel habitationem alicui locauit, si aliqua ex causa fundum, vel ædes vendat, curare [d] debet, apud emptorem vt quoque eadem pactione & colono frui, & inquilino habitare liceat [e]. alioquin prohibitus is aget cum eo ex conducto [f].

2 ¶ Si, vicino ædificante, obscurentur [g] lumina cœnaculi: teneri locatorem inquilino. certè quin liceat [h] colono, vel inquilino relinquere conductionẽ, nulla dubitatio est: de mercedibus quoque, si cum eo agatur, reputationis ratio habenda est. Eadẽ intelligemus, si hostia [i] fenestrásve nimium corruptas locator non [k] restituat.

3 ¶ Conductor omnia secundum [l] legem conductionis facere debet, & ante omnia colonus curare debet, vt opera [m] rustica suo [n] quoque tempore faciat, ne intempestiua [o] cultura deteriorem fundum faceret. præterea villarum curam agere debet, vt eas incorruptas [p] habeat.

4 ¶ Culpæ autem ipsius & illud adnumeratur, si [q] propter inimicitias [r] eius [s] vicinus arbores exciderit.

5 ¶ Ipse quoque si exciderit, non solùm ex locato tenetur, sed etiam lege Aquilia, & ex lege duodecim tabularum arborum furtim cæsarum [t], & interdicto,

a societas. *l.5. Cod. pro socio.*
b §.4. *Inst. eod.*
c *Ecloga c.16.*
d *l.46. j. eod.*
e Claudicat interdum contractus *vt in l.5. l.41. s. mandati. l.13. §.19. s. de act. empt.*
f *v. l.21. j. eod.* id est, lege commissoria *l.22. j. eod.* quæ huic iungẽda est, *vide Cuiac.16 obs.21.*
g pretiũ exsoluat. *Haloand.* & meritò, quia illa pẽsio magis debetur pro pretio, quod nõ soluitur, quàm pro re: eóque casu non soluto pretio, réque inempta, ex locato erit actio.
h Donec particula discretiua & distributiua temporis.
i *l.20. in fin. s. eod. vide l.3. l.75. l.79. s. de contrah. empt l.16. s. de periculo. l.21. s. de act. empt.*
k *leg.1. s. de pactis.*
l non erit autẽ tibi in me ex cõducto actio, vt frui liceat, quia finita simul conductio & emptio, est commissa per te, *Cuiac. ibidem.*
m id est, si pretio &c. *Cuiac. ibid.* & huius legis initium iungendum immediatè cum fine legis 20. *s. eodem.* quod Roberto displicet *II. animad. 2.* sed Cuiacius defenditur ab Antonio Mercatore. *1. notator. 11.*
n *l.5. §.2. j. de pr. esc.*
o Locator operis mercedẽ accipit. *l.19. §.9. s. eod.*
p quæ magis inspicitur, quàm dominij translatio.
q Locator operarum necessitate adstringitur ad faciendũ.
r Naturaliter, hoc est, iure gẽtium. *l.16. in fi. de minorib. l. 8. Cod. de rescind.*
s in quantitate scilicet *Ecloga c.16.* nam sublata spe quæstus, languet mercatus. *Seneca. vide Robert.3. sent. 12. in fin.* aliás datur restitutio idque

h ¶ Locator etiã statim agere potest aduersus cõductorem vel inquilinum habitationem deserentem.
i *vt in l.24. l.22 C. eod.*
k Cõductor etiam statim agere põt vbi frui vti non potest
l Locator conductori nõ tantùm habere, sed & pati eum perfrui cogitur.
m Colonia qd: vide, in *l.* [illegible] *Ne quid in loco publico.*
n Id quod nostra interest, ob non factum id quod fieri conuenit, & ad rem totam referetur & statim committitur. Ita cõductor impeditus vti frui per locatorem, eũ ue, quẽ locator prohibere potuit, statim aget ad remissionem pẽsionis, imò & ad id quod sua interest, hoc est ad lucrum, quod ex conductis ædibus facere potuerit.
o seu lucri [a], q; facturus erat recuocando *l. 18. s. eod. l.30. l.33. j. eod. l.33. in fi. j. eod.*
p Sero offert, qui offert re nõ integra.
q mora potest purgari intra paucos dies. *Bar.*
r Paucorũ dierum mora non consideratur.
s *v. l.15. s. eod.*
t aliud si non potest *d. l.33. in f. l.32. j. eod.*
x *vt l.16. j. de liberatione.*
y Ex conducto actione agimus ad conductionis pacta seruanda: ex testamento actione, ad remissionem mercedis testamẽto nobis relictæ.
z Certum pretium locationis vt vẽditionis esse debet. Quid: pretium ita cõstitutum, *quanti Titius æstimauerit*, estne certũ? Quibusdam

temperatæ. *l.16. §.4. s. de minorib. l.2.4.8.10.11. Cod. de rescind. l.3. Cod. comm. Vtriusq. iudicij.* eáque deceptio locum habet de iure Canonico *cap. penult. de emptione.* Hinc emptor vilione comparandi, venditor carione distrahendi votum gerentes, ad emptionem accedere dicuntur *l.8. Cod. de rescind.*
t *l.20. Cod. eod.*
u Minor autem pensio non intelligitur, in qua deceptio est vltra dimidiam iusti pretij. *arg. l.2. Cod. de rescind.*
x Arbitrium variè sumitur, vel vt iniquum æquo præferas. *l. fideicommissa, §. quãquã j. de legat. 3.* vel vt solennitatibus iuris sit solutus *l. Si militibus. in fi. j. de test. milit.* vt voluntati morem geras. *l. si quis maior, Cod. de trans.*
y Arbitrij nomine continetur arbitrium boni viri *l.76. s. pro socio: l.7. s. de contrah. empt. l.75. j. de leg. 1. l.44. s. de fideicommiss.* non aliter arbiter iudicare debet quàm in se vellet iudicari, *arg. l.1. j. de solutionib.*
z Arbitrium approbandæ obligationis qui habet, non potest prorogare terminũ vel arctare *Bart.*
a quod cùm accidit quid iuris sit vide *Catt. Cot. in naturalib. indictione, arbiter cui data est.*
b arbitrium dolosè latum nullius est momenti.
c id enim potest, nisi aliud conuenerit *l.6. Cod. eod.*
d Locatori res inuectæ secundi conductoris non sunt obligatæ pro pensione.
e Locator fructus coloni, pro pensione pignoris nomine retinere potest etiam secundi.
f in id tempus veteres solebant locare prædia: idque vocabatur lustrum *l.4. §.1. s. de reb. cred. l.13. §. 11.12. s. locati. l.30. j. de leg.3. l.67 in fin. j. de furt.* Imitatione lustri publici, quo vectigalia luebantur, id est, soluebantur *Varro 5. de lingua.* Porro lustrum illud non de quinquennio integro intelligitur, sed de quarto exacto, & quinto ineunte.
g sine iusta causa scilicet *v. l.27. in fi. l.55. in fi. j. eod.* Iusta causa est, si vitiũ sit in ipsa re conducta. Vt migrare necessitas sit conductori: secus, si voluntaria migratio, vt si emigrare velit quia duxit vxorem, vel alia priuata vtilitate ductus.

videtur certum esse, accipientibus hæc verba pro boni viri arbitrio, quod semper est certũ, & emptione locationémque valere, etiã pretio non definiente Titio. *l.7. j. de legat. 2.* Sane boni viri arbitriũ certũ est: quia & ipsa æquitas. At taxatio pretij certè nõ apparet, antequã eã definierit aliquis. Itaq; taxari quantitatẽ in vẽditione & locatione exigimus omni modo, & ob id videtur irrita esse venditio pretium nõ definiẽte Titio. quod Iustinianus probat magis *l. vlt. Cod. de contr. emp. l.35. §.1. s. de contr. empt.*
a *adde l. vlt. C. de contrah. empt.*
b Eadem verba Iustiniani extant in *Cod. de contr. empt.* Vt ea collatione liqueat Tribonianũ hic Gaio tribuere verba Triboniani. & aliqui loquendi modus suis authore prodit.
c *v. l.44. j. de verb. oblig.*
d Locatoris successor singularis, non tenetur statim de bonis. de quo plura vide hic apud Baldum.
e *l.9. C. eo. Ecloga c.24. adde l. vlt. j. de iure fisci.*
f *adde l.12. in fi. j. de vi & vi.*
g Obscuritatis nimio plus ædibus conductis à locatore, potest inquilinus migrare.
h eo casu scilicet.
i Locator ostia ac fenestras domus locatæ reficere suis impensis cogitur.
k *l.19. §.2. s. eo.*
l *l.19. C. eo. §.5. Inst. eod.*
m fundi deterioris facti & cultura non exercitati; & ædificiorum non refectorum culpa, arbitrio iudicis domino à cõductore sarciri potest. *Paul. 2. sent. 18. §. vlt.*
n Colonus opera rustica suo quo quo tempore facere debet. at præterea villæ ita curam gerere, vt incorruptam habeat.
o Intempestiua dicuntur, quæ suo tempore non fiunt.
p *l.11. §.2. s. eod.*
q. Culpa coloni ipius fieri videtur, quod eius inimicus fecit in fundo conducto.
r *l.11. §.3. s. eo Ecloga c.25. l.66. j. soluto. l.20. s. com. diu. d.* culpa autem debetur *l.52. §.4. in fi. s. pro socio.*
s non patriæ, non latronum. *Bart. hic.*
t in duplum *l.7. in fin. j. arbor furtim cæs.*

quod vi aut clam, sed vtique iudicis, qui ex locato iudicat, officio continetur, vt ceteras[a] actiones locator omittat.

6 ¶Vis maior[b] quam Græci Θεοῦ βίαν[c], *id est, vim diuinam*, appellant: non debet[d] conductori damnosa esse, si plus, quàm tolerabile[e] est, læsi fuerint fructus[f]. alioquin[g] modicũ[h] damnum æquo animo ferre debet colonus, cui immodicum lucrum non aufertur. apparet autem, de[i] eo nos colono dicere, qui ad pecuniam numeratam cõduxit. alioquin partiarius[k] colonus, quasi societatis[l] iure, & damnum & lucrum cum domino fundi partitur.

7 ¶Qui[m] colomnam transportandam conduxit, si ea dum tollitur, aut portatur, aut reponitur, fracta sit, ita id periculum præstat, si qua ipsius, eorúmque, quorum opera vteretur, culpa acciderit. * culpa autem abest[n], si omnia facta sunt, quæ diligentissimus quisque obseruaturus fuisset. Idem scilicet intelligemus, & si dolia, vel tignum[o] transportandum aliquis conduxerit. Idémque ad ceteras res transferri potest.

8 ¶Si fullo, aut sarcinator vestimenta[p] perdiderit, eóque nomine domino satisfecerit: necesse est domino, vindicationem eorum, & condictionem cedere.

De operis duob. simul locatis.

26. *Vlpianus* lib. 2. Disputationum.

IN operis, duobus simul[q] locatis, conuenit priori[r] conductori antè satisfieri.

De demolitione partis[s] ædium. 1. De Conductore qui migrauit xxviii. vel non.

27. *Alfenus* lib. 2: Digestorum.

HAbitatores non, si paulò[t] minus commodè aliqua parte cœnaculi vterentur, "statim" deductionem ex mercede facere oportet. ea enim cõditione habitatorem esse, vt, si quid trãsuersarium[t] incidisset, quamobrem dominum aliquid demoliri oporteret, aliquam partem paruulum incommodi sustineret. non ita tamen, vt eam partem cœnaculi dominus apperuisset, in qua magnam[z] partem vsus habitator haberet.

1 ¶Iterum interrogatus" est," si quis timoris[u] causa emigrasset[x]. deberet mercedem, nécne, respõdit: si causa[y] fuisset, cur periculum timeret, quamuis[z] periculum verè non fuisset, tamen non debere mercedem: sed si[a] causa timoris iusta non[b] fuisset, nihilominus debere.

De domo quæ vitium fecit. Si inquilinus potestatem conducendi habuit.

28. *Labeo*. lib. 4. Posteriorum Epitomatorum Iauoleno.

QVòd si[c] domi[d] habitatione[e] conductor æquè vsus fuisset, præstaturum.

1 ¶Etiam[f] eius domus mercedem, quæ vitium fecisset, "deberi[g] putat".

2 ¶Idem[h] iuris esse, si potestatem conducendi habebat, vti pretium conductionis præstaret.[i] Sed si[k] locator conductori potestatem conducendæ domus non fecisset, & is, in qua habitaret, conduxisset: tantùm ei[l] præstandum putat, quantum sine dolo malo præstitisset[m]. ceterùm, si[n] gratuitam habitationem habuisset[o], pro portione[p] temporis ea locatione domus deducendum esse.

Sinere quid sit:

29. *Alfenus* lib. 7. Digestorum.

IN lege[q] locationis scriptũ erat: *redemptor siluam[r] ne cædito, néve cingito[s], néve deurito, néve quem cingere,*

---

a *vide l. 130. ꝟ. de regulis iuris.*

b sic appellatur. l. 7. §. 2. s. *eo* à Cicerone. 2. *de inuentione*: Plinio 18. c. 28. *inf*. Columella 1. c. 71. Seneca 1. *de beneficiis penul*. fatum l. 11. §. 5 s. *de minorib*. fatale damnum, vis magna *l*. 2. *in fin*. s. *de periculo*: ratio, seu casus qui vim habeat diuinam *l*. 24. §. 4. ꝟ. *de damno*. vis tempestatis calamitosæ. vis cui resisti non potest *l*. 15. §. 2. *suprà eodem*.

c ἐκ τῆς λεγομένης θεομηνίας: *Ecloga. c. 26. vt & Harmenop. 3. tit*. 8. vtroque loco sic exprimitur hęc sentẽtia. Qui pecunia conduxit damnum immodicum, quod frugibus accidit vi maiore & ea quæ θεομηνία dicitur, nequaquã agnoscit, sed modicum duntaxat. At partiarius colonus quasi iure societatis, lucrum & damnum cum domino fundi partitur.

d Cur non debeat? an non statim vt res vendita est periculum ad emptorem pertinẽt? an nõ locatio similis emptioni? *l*. 1. §. 2. s. *eod*. Respõdeo: Si fructus futuri vendãtur, nec nascantur, pretium nõ debetur. *l*. 8. s. *de contrah. empt*. qui fundum conducit, fructus eius emere videtur. ideóque si non nascantur, non debebitur pensio. *Bart*.

e i. an vltra dimidium iusti pretij, vt vult Iacobus de Aretio: an verò cùm colonus supra damnum seminis amissi, mercedes præstare cogitur. *l*. 15. §. 2. s. *eo*. an potiùs cùm nihil superest colono deducta impensa. *l*. 7. ꝟ. *soluto* vt vult Bartol? Postrema hæc opinio æquior videtur, puta, si ager chasmate periit.

f quorum æstimatio inibitur, non à die sterilitatis, sed cõtractus celebrati. *arg*. *l*. 8. *C de resc vendit*.

g Pensionis remissio non fit ob modicum damnum.

h Iusta hæc est exceptio locatoris aduersus conductorem, quemadmodũ si vim maioré colonus in se suscepit. *l*. 9. §. 2 si fundum deseruit, *l*. 15. *in f*. *l*. 16 si altero anno vbertatem colonus sensit *l*. 15. §. 4. s. *eod*.

i Colonorum alii ad pecuniam numeratam conducunt, alii partiarii sunt, & partem fructuum præstant, *vt hîc*.

k Partiarius colonus est, qui haud pecuniam præstat locatori, sed fructuum partem. Pinius. 9. Epistol. Nõ nummo, sed partibus locaui. Hic γεωργὸς μορτίτης ἀμόρτη quæ fructuum est partitio. 6. *Harmenopul. in Georgicis*. 1. §. 20. Idem ὁ μιστωτὴς *ibid*. §. 24. fortè, quòd medias fructuum præstaret domino, qui ibidem χορηγὸς dicitur (?) fundũ colendum præstans. Hic verò partiarius μεριζόμενος μισθωτός authori *Synopseos dicitur. eod. c. 26*.

l vt eo casu hîc idem seruetur quod in sociis: & ita hic contractus non transeat in heredem coloni *l*. 4. *in f*. *l*. 5. s. *pro socio*. Igitur, si conuentio talis sit, vt dominus partiarium admittat colonum, quasi societas: si mercedem in pecunia constituat, vera locatio: si mercedem in frumento, vino, aut oleo, erit contractus, do, vt des, vel facias. *Bart*.

m Architectus. culpam factorum operariorum suorum præstat.

n Culpa caret, qui ea facit, quæ diligens faceret *l*. 31. s. *ad l. Aquil*.

o Græci videntur legisse, *lignum*, τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ λίθων καὶ ξύλων καὶ ἄλλων πραγμάτων. 3. *Harmenopul*. 8. §. 28. Et tamen Hotomanus legit signum. 4. *obseruationo* 13.

p *l*. 60. §. 2. ꝟ. *eod*. *l*. 4. *in. f*. s. *nautæ, caup*.

q Prior in obligatione facti, potior est iure.

r ne dicas eodem tempore (aliàs hæc lex sibi cõtraria esset, neuter prior esset) sed ab vno & eodem homine, diuersis tamen temporibus. i. si eædem operæ & plurib. &c. *Accur*.

s modica incõmoditas cõductoris, non inducit remissionem mercedis. *Bart*. Sed nec causa idonea est conductori migrandi.

t ¶Transuersarium quidam hîc exponunt, aduersarium.

u Instantis præsertim, ídque saltem specie tenus Est enim receptum, vt propter iustum metum impunè inquilinus emigrare possit *l*. 28. ꝟ. *de damno*. Talis est metus damni infecti *l*. 13. §. 6. ꝟ. *de damno*: ignis *l*. 49. *inf*. ꝟ. *ad l. Aquil*. exercitus *l*. 13. §. 7. s. *eo*. pestis *v. Bart. ad l. 8. C. eo*. Memini, me adolescente, Ludouicum Sanctonium, disertissimum in foro Parisiensi aduocatum, vni ex clientib. remissionem pensionis impetrasse, conquerenti, se propter spectra, idola, seu φαντάσματα, domui conductæ infesta, frui non posse. Mouebar, quòd cùm conductio emptioni similis esset, conductio statim in conductorem periculum rei locatæ transferre videretur. Ille hanc hypothesim emptioni fructuum futurorum comparabat, qui si nulli existitissent, constabat nullam venditionem esse. igitur, nullam hîc cõductionem esse, cum huiusmodi spectra habitationem impedirent. Dicebam, conductorem eo casu nõ ferendum, qui sibi metum accerseret, cum constaret ex Pliu. *epist. 7. c. 27*. Athenodorum philosophum Athenis minimè eas res expauisse. metum eum non esse qui in constantẽ vitum non posset cadere. Ille verò, non exemplis, sed legibus iudicandum esse: quinetiam illum vnicum Athenodorum proferri, non vnum aut alterum: vtque ita esset, raró reperiri qui non expauescant. hinc liquere, metum in hac hypothesi non minus verum esse, quòd vnicus Athenodorus in hoc casu talia spectra non reformidasset: nec enim ea quæ semel & iterum eueniunt à legislatore considerantur. ad hæc, ostendebat, argumentum fecisse iudicibus huiusmodi spectris, non modo domos, sed & regiones inhabitatas reddi. vtebatur autem testibus omni exceptione maioribus, scriptura diuina s. & Matt. 1. Mar. 5. Luc. 8. locum ex Plinio Iuniore 27. *Epist*. 7. pariter proferebat historiam vmbræ Samuelis, iussu Saulis euocatæ, & Augustini locum insignem, *ex lib. de cura pro mortuis agenda*. quod eo lubentius adscripsi, vt vel hoc loco, bene merenti cognato, quõdam curatori gratiã nõ immemoris animi qualem qualem referrem: quem summa & exacta iuris nostri cognitio, vt & mores placidi & integerrimi, ad maiores pòst honores, non patriç modo Lutetiæ, sed & ipsi patriæ patri, hoc est Regi commendatissimum, proue xerunt. His adde quæ ad hanc quæstionẽ: An remissio pẽsionis vel emigratio etiam peti possit ob pestem & laruas & strigas quę scribit Arnoldus Ferronus ad §. 3. consuetudin. Burdigalens. Titul. de locato. Christophorus Proc. *ad* §. *vltim. Inst. de locato*. Guido *Papæ Dec*. 630. v. Diuũ Gregoriũ. 3. *Dialog. c. 4*. Lucianũ *in dialogo Philopseude*. Alex. ab Alex. 5. *genial*. 23. Pausaniam 2. *Eliacõn vbi de Temessensibus*. Aelianũ. 8. *de varia hist*. Leonicũ 1. *de var. hist* c. 42. Ita occulto Dei iudicio, dæmonibus etiã prouinciæ totæ infestãtur. vide August. 18. *de ciuit*. 18: Diuum Gregoriũ 3. *Dial*. 21. Thomã 1. *parte quæst*. 114. *articulo* 1. & 4. 3. Regum vltim. Epistolam ad Ephesios *capit*. 6. caput Episcopi 26. *quæstione* 5. Authorem Mallei maleficarum. Et hanc quæstionem quoque sæpius agitatam in Prætorio Granatensi refert Didacus Couarruuias. 4. *Variar*. 6.

x Conductor domus potest propter iustũ metum emigrare: ita vt ea emigratione, possit pro rata temporis pensionis remissionem petere.

y *adde l. 1. §. 4. ꝟ. de migrando*

z In iusto metu non consideratur euentus, sed iusta opinio.

a Conductor domus citra iustam metus causam emigrans, pensionis remissionem non impetrat.

b *v. l. 24. §. 2. s. eod. adde l 9. s. quod met. caus*.

c Conductor domus si, iustam emigrandi causam habens, non emigrauit, non consequitur mercedis remissionem. sibi enim imputare debet, quod non emigrauit, quòd denique vsus sit ædibus à quibus emigrare potuit propter iustum metum.

d domus habitatione &c. *Hal*.

e mendum esse puto in his verbis. sic itaque lego: Et æquè, ac si domus habitatione conductor vsus fuisset præstaturum.

f Conductor remissionem pensionis impetrat eius domus quæ vitium fecit.

g à quo? non à conductore, cui eo nomine ex conducto actio competit, *leg*. 13. §. 61. ꝟ. *de damno*: non à locatore, is enim mercedem conductori non præstat, sed ab eo accipit. Accursius, post Azonem monet hæc verba, *deberi putat*, esse cancellata in libro Iohannis, & bene. Adhæc, particulam, *etiam*, non esse paragraphi initium in vulgata editione, animaduerto, sed principio huius legis omnino cohærere. si ita est, sensus erit, eum qui sine iusta causa emigrauerit, non minus debere pensionem, quàm si ipsa re verè vsus sit, vtcunque vel antea, vel postea contigerit eam domum vitium facere. anteà, inquam, hoc enim sibi imputare debet, qui sciens vitiosam conduxit. *d. l*. 13. §. 6. postea verò, cùm id post moram suam acciderit.

h Conductor remissionem pensionis non modo obtinet, quoties coactus emigrare etiam conduxit, permittente locatore, sed & id omne quod plus impendit in alia domo conducenda.

i præstaret dominus *Hal*. mendum hîc esse suspicor. sic restitui posse puto. Idem iuris e. s. p. c. h. vt è contrario pretium conductionis præstaret locator, si conductori potestatem. &c.

k Conductor coactus emigrare ex domo conducta, potest inuito locatore aliã conducere: qua in specie locator tenetur conductori tantùm præstare, quantum conductor sine dolo malo, alterius domus conducendæ causa præstiterit, *vt hîc*, Quod si conductor aliam domum non conduxerit, sed gratuitam habuerit etiam ab alio, locator conductori nihil damni nomine præstabit, sed pro portione temporis, quo conductor perfrui non potuerit, deducta ei ex pensione.

l id est, conductori.

m id est, quanti conducturus fuisset: *argument. leg. 65. §. 7. suprà de condictione indebit*.

n facta emigratione scilicet, puta mense Martio tum à primo Ianuarij ad finem Decembris domum conduxisses.

o conductor scilicet, ídque ab aliquo ad finem Decembris.

p id est, pro decem mensibus, vt in hypothesi quam attuli, non pro integro anno. *facit l. 30. §. 1. ꝟ. eodem*.

q Leges ita certæ seu conuentiones dicebantur redemptoribus, vt hic *& l. 30. §. 3. ꝟ. e d. l. 15. ꝟ. de public*.

r Redemptor: qui quid pecunia sua redimit *vt hic* redemptor siluæ *& l. 30. §. 3. ꝟ. eod*. redemptor ædis. in *l. 15. ꝟ. de public*. redemptor cotoriarum in *l. 60. §. 8. ꝟ. eod*. redemptor pontis, redemptor ædificij, qui suis commentis ædificat *l. 39. s. d rei vindic*. cui si quid mandante domino ædificij restituendi creditor mandes, priuilegium exigendi habeas *l. 1. ꝟ. in quib. causis tacitè pignus*.

s hoc quid sit *vide leg. 5. ꝟ. arbor. furt. cæsar. adde l. 15. §. de publican. l. 203. ꝟ. de verbor. signific*.

cædere

a vide l. 15. § 4. ff. eodem. b Non sinendi debitor nō modo præsens prohibere facientem debet, sed & absens curare debet, ne quid faciat. c locare per singula cœnacula, & locare domum auersione, contraria sunt. nam auersione, est totam locare vno pretio.
d ita locauit *Haloander.*

cædere, vrere sinito: quærebatur, vtrùm redemptor si quem quid earum rerum facere vididisset, prohibere deberet, an etiam ita siluam custodire, ne quis id facere possit. respondi, verbum *sinere* [a] vtramque [b] habere significationem: sed locatorem potiùs id videri voluisse, vt redemptor non solùm, si quem casu vidisset siluam cædere, prohiberet, sed vti curaret, & daret operam, ne quis cæderet.

De demolitione insulæ. 1. De balneo exusto. 2. De mulis ruptis. 3. De pretio promisso in singulos pedes. 4. De vi excepta

30. *Idem* libro 3. Digestorum à Paulo Epitomatorum.

QVi insulam triginta conduxerat, singula [c] cœnacula ita [conduxit [d].] Vt quadraginta ex omnibus colligerentur. dominus insulæ, quia ædificia vitium facere diceret, demolierat eam, quæsitum est, quanti lis æstimari deberet, si is qui totam conduxerat, ex conducto ageret, respondit: si [e] vitiatum ædificium necessariò [f] demolitus esset, pro portione, quanti dominus prædiorum locasset, quod eius temporis habitatores habitare non potuissent, rationem duci, & tanti litem æstimari: sin [g] autem nō fuisset necesse demoliri, sed, quia melius ædificare vellet, id fecisset, quanti [h] conductoris interesset, habitatores ne migrarent, tanti condemnari oportere.

1 ¶ Ædilis [i] municipio balneas conduxerat *vt* [k] *eo anno municipes gratis* [l] *lauarentur.* post tres menses incendio facto [m], respondit posse agi cum balneatore ex conducto, vt pro portione [n] temporis, quo lauationem non præstitisset, pecuniæ contributio fieret.

2 ¶ Qui [o] mulas *ad certum pondus oneris locaret*, cum maiore onere conductor eas rupisset [p], consulebat de actione. respondit, vel lege Aquilia, vel ex locato rectè eum agere: sed lege Aquilia tantùm [q] cum eo agi posse, qui tum mulas agitasset: ex locato, etiam si alius eas rupisset, cum conductore rectè agi.

3 ¶ Qui ædem faciendam locauerat, in lege [r] dixerat: *quoad in opus lapidis* " *opus* " *erit. pro lapide, & manu pretio* [s] *dominus redemptori in pedes singulos septem dabit.* quæsitum est, vtrùm factum opus: an etiam imperfectum metiri oporteret. respondit, etiam [t] imperfectum.

4 ¶ Colonus villam hac lege acceperat, *vt incorruptam redderet, præter vini* [u] *& vetustatem.* coloni seruus villam incendit ne fortuito casu non videri eam vim exceptam respondit: nec id pactum esse, vt si aliquis domesticus [x] eam incendisset, ne præstaret. sed extrariam [y] vim vtrosque excipere voluisse.

e Locator necessaria ex causa domū locatam reficiēs deducit ex pensione cōductoris pro rata temporis quo conductor non potuit ædibus perfui.
f *l. 3. Cod. eodem.* & sic dominus potest ex necessitate inquilinū expellere. ergo eadem lege, si iusta causa sit, inquilinus ante conductionis tempus emigrare poterit, *vide l. 24. § 2. l. 27. in fin. ff. eod. l. 25. in fine, eodem.*
g Locator citra necessariam causam domū locatā reficiens, tenetur conductori in id quod interest, præter remissionē pēsionis pro portione temporis, quo frui conductor non potuit.
h *vide quæ notaui ad l. 28. ff. de damno.* Lucrum & in eo continetur *l. 24. § si colonus, ff. eodem. l. 33. ff. eodem.*
i Ædiles erant in municipiis. His, inter cætera fori & mensurarum cura. *l. 13. § 8. ff. eodem.* vt & balnearum conductio publicarum, *vt hic:* Porro in municipiis etiam Ædiles fuisse, Festus & Cicero 13. *epistolarum ad Brutū.* Spartianus testatur *in Adri.* sic Areti Ædiles apud Persiū Satyr. 1. Fidenæ Gabiis Vlubris, *Iuuenal. Satyr.* 10. Nouariæ, Suetonio *libro de Claris Grammaticis*, vbi de Gaio Albula, vnde de muneralibus ædilibus intelligi potest, *l. 13. § 8. ff. eodem. l. 17. § 4. ff. de excusat. Tutorum. l. 12. ff. de decurionibus.* In inscriptionibus occurrit *sæpe* huiusmodi appellatio, separata à Duumuiris: fortè quia diuersi Ædiles & Duumuiri: vide Brissonium, 3. *select. c.* 11.
k Si balneum conducam, vt anno toto lauer, idque tertio mense comburatur, residui temporis mercedem repeto. *Synopsis eodem. cap.* 33.
l Conductori fit remissio pensionis pro rata temporis quo fruitus non est, etiam si vsum domus conductæ aliis gratis concedebat.
m facto combusta sint. *vulgat.* καὶ καυθῇ τῷ τρίτῳ μηνὶ *Eclog. cap.* 33.
n *vt l. 28. in fin. ff. eodem.*
o Si quis iumentū conduxerit, (ἄλογον ζῶον, *Synopsis eod. c.* 33. ἄλογον 3. *Harmenopul.* 8. § 29.) ad certum onus gestādum, idque imposito grauiori pondere læsum fuerit, ex locato cum eo quidem agitur qui damnum dedit: Aquiliæ verò locus est in eum dumtaxat qui iumentum egit.
p *vt l. 27. § 19. ff. ad l. Aquil.*
q Imò & cum ipso domino, si grauius onus iumento imponi mandauit. *argum. l. certe, § 1. ff. de precariis.*
r Leges huiusmodi redemptoribus dicebantur, vt in *l. 29. ff. eodem dixi.*
s *manus pretio* Haloand. *manu pretio.* Brisson. 4. *select.* 23. In manus pretio plerumque plus est quàm in re *l. 13. § 1. ff. de verborum significatione*, pretium operæ artis. *l. 52. § 2. in fine ff. pro socio dicitur.* 33. Plin. 11. Nec copia tantum argenti quæritur vitæ, sed validius penè manu pretium. Idem dixit manui pretium. 35. *cap.* 11.
t quo nomine id tacitè venit, vt pro modo mensuræ fiat solutio, *Costal.* Ita quoties merces præstatur in singulas mensuras, potest agi etiam ante opus perfectum. *vt hic:* Idem est si prius in vniuersum opus merces constituit, & redemptor operis sit eius conditionis, vt non possit opus perficere, nisi pecunia accepta. *l. 2. Cod. eod. l. si verò non remunerandi, in fine. l. si mandatu meo. ff. mandati.*
u *subaudi* illatum ab extraneo non à domestico. Ita fit vt generali exceptione, non contineatur persona loquentis, ne fraus & dolus consequatur, *adde l. 29. in fine ff. de pignoribus. l. 18. Cod. de solut.*
x quisque factum familiæ suæ præstat, vbi eius culpa arguitur, non vbi casus accidit, *Costal.* Conductori vis fieri non intelligitur, quod ei fit à domesticis: Imo id potius culpæ suæ adscribere debet quàm casui. quòd huiusmodi personarum opera vtatur.
y Extraria vis hic, quæ ab extraneo & domestico illata. Sic extranei heredes *l. 36. ff. de locis libertorum.*
z ¶ *aliàs* confuderant.
a *vide l. vltim. Cod. depositi.*
b onus auertere, est distrahere & permutare. Oneris auersi actio in duplum fuisse videtur imitatione furti: nihil proprium habuisse constat vt in factum de publicanis, nisi fortè id actum est, vt innotesceret, curæ legibus esse improbitatis hoc genus hominum coercere. *Cuiac. 7. obseruat.* 39.
c Locatarum rerum duo genera sunt. Vnum vt idem: alterum, vt eiusdem generis, reddatur. Idem, puta idem vestimentum. Eiusdem generis, puta vas ex meo argento, anulum ex auro meo. Priore casu, res domini manet: posteriore, in creditum itur.
d quidam *pusillatum* legunt apud Accursium: *postulatum*, legit Alciatus 6 *Parerg.* 4. inde dictum arbitratur, quòd vt victoribus in circo daretur, à quouis postularetur.

De onere auerso.

32. *Idem* libro quinto Digestorum à Paulo Epitomatorum.

IN nauem Saufeij cùm complures frumentum confuderant [z], Saufeius vni [a] ex his frumentum reddiderat de communi, & nauis perierat. quæsitum est an cæteri pro sua parte frumenta cum nauta agere possunt oneris auersi [b] actione. respondit, * rerum [c] locatarum duo genera esse: vt aut idem redderetur, sicuti cùm vestimenta fulloni curanda locarentur: aut eiusdem generis "redderetur", veluti cùm argentum pusullatum [d] fabro [e] daretur, vt vasa fierent, aut aurum, vt anuli, ex superiore causa rem domini manere. ex posteriore in [f] creditum iri. Idem [g] iuris esse in deposito. nam si quis pecuniam numeratam ita deposuisset vt neque clusam, neque obsignatam traderet, sed adnumeraret: nihil aliud eum debere, apud quem deposita esset, nisi [h] tantundem pecuniæ solueret, secundùm quæ videri triticum factum Saufeij, & rectè datum. Quod si separatim tabulis, aut heronibus [i] aut in alia cupa clusum vniuscuiusque triticum fuisset, ita vt internosci posset, quid cuiusque esset: non potuisse nos permutationem facere: sed tum posse eum, cuius fuisset triticum, quod nauta soluisset, vindicare. & ideo se [k] improbare actiones oneris auersi: quia siue eius generis essent merces, quæ nautæ traderentur, vt continuò eius fierent, & mercator in creditum iret, non videretur onus esse auersum, quippe [l] quòd nautæ fuisset: siue eadem res, quæ tradita eesst, reddi deberet, furti esse actionem locatori, & ideo [m] superuacuum esse iudicium oneris auersi. Sed si ita datum esset, in simili re solui possit, conductorem culpam duntaxat debere. nam in re, quæ [n] vtriusque causa contraheretur, culpam deberi, neque omnimodo culpam esse, quòd vni reddidisset ex frumento: quoniam alicui primùm reddere eum necesse fuisset, tametsi meliorem eius condicionem faceret, quàm cæterorum.

Si fundus locatus, vel venditus, legetur.

32. *Iulianus* libro quarto ex Minicio.

QVi fundum colendum *in plures* [o] *annos* locauerat, decessit: & eum fundum legauit, Cassius negauit [p] posse cogi [q] colonum, vt eum fundum coleret: quia [r] nihil heredis interesset quòd si colonus vellet colere, & ab eo, cui legatus esset fundus prohiberetur [s] cum herede [t] actionem colonum habere: & hoc detrimentum

hinc Iuuenalis, *Accipe, victori populus quod postulat aurum.* & Martialis 6. *Nulla venit à me argēti tibi libra postulati:* Budeus hic *pastillatum*, id est, in pastillos formatum, id est, infectum. sunt enim pastilli, massæ cuiusque materiæ. Huiusmodi argentum Germanos afferre, Galli *cendreas* vocant. *Pustulatum* tamen (quod & Haloander habet) idem rectius legi monet. Hinc Suetonius in *in Nerone*, aurum pustulatum exegit, id est, purgatissimum, excoctissimum τὸ πολλάκις ἑφθὸν, quod & purū dicitur, quale Cartaginenses Romanis dare cogebantur, ex 6. *Gell.* Citat autem Gellius Alfenum huius legis authorem: quæ res facit, vt Cotta, *in memoralibus suis in dictione Argentum*, existimet hic legendum *argentum putum*, vt apud Gelliū. Cuiacius 7. *obser.* 39. monet idem esse, pustulatum, postulatum, pusulatum. Pustulam, pusulam, & postulam dici. *Tibullus*, Læderet vt teneras postula rupta manus. Pustulatum dici non sensu Alciati, sed quòd soleat argentum merum in coquendo in pusulas adsurgere, Gallicè dicitur, *argent de copelle. vide ibid. Cuiacium.* Idem certè video ab Adriano Turnebo notari 24. *animadf.* 2. citátque Plinium 26. *cap.* 8. e vasculario *l. 39. ff. de auro.*
f Imò in locatione & conductione iri in creditum non potest: nec enim locatio transfert dominium, *l. g. non solet. ff. eodem.* An hic casus specialis est? an verò hoc negotium contractus innominatus fuerit non locatio? An potius dicendum est, mixtum esse negotium: vt qua parte consideres operas sit locatio: qua dominij translationem, non sit locatio, sed alius contractus?
g Depositarum rerum duo genera, vnum, vt idem planè reddas: Alterum vt tantūdem. Idem puta eādem pecuniam clusam & obsignatam: Tantumdem. puta pecuniam neque clusam & obsignatam depositām adnumeratam.
h Atqui in deposito non transit dominium. *l. Lucius ff. depositi.* Dic hoc genus depositi, egredi proprios depositi terminos.
i Centonibus, *Haloander.* beronibus, vel peronibus, *Budæus hic.* id est, saccis, quo verbo vsus fuit Plinius 36. *cap.* 14. & Vitruuius 5. *in fine.* Cotta in dictione, *argentum*, eam opinionem mutuatur suppresso Budæi nomine. *Cuiacius 7. obseruatione* 39. Florentinam tuetur, addítque, Græcos in hanc legem interpretari cophinis. Turnebus 24. *aduers.* 2. legit, *Eronibus.* Erones accipit, texta quædam storiarum & tegetum more, in quibus interdum pauperes dormiebant, & fruges reponebantur. huiusmodi vasa φορμοὶ à Græcis dicuntur apud interpretem Terentij, id est, Donatum. in Phormione legi, Phormionem non à formula, sed Phormione dici sparteo, quē nos Eronem dicimus triuialiter & pro consuetudine.
k Oneris auersi actiones improbatæ & cur.
l Onus auertisse non dicitur, qui rem suam auertit. Ita oneris auersi actione nemo tenetur, nisi qui alienum onus auertit. In hac autem specie nauta ea lege merces mercatorum accepit, vt ipsius nautæ fierent.
m Oneris auersi actione in auertentes non vtitur, qui suum consequi ab eo potest furti actione. n Culpam in re communi quisque præstare cogitur.
o *l. 24. in fine ff. eodem. l. 60. ff. eodem.* pluris quàm quinque, Siculus Flaccus: Alij per singula lustra locare soliti: alij in plures annos. Pauciores quàm decem. nam qui in plures, vtile dominium habet, *l. prima, ff. si ager,* & habet ius in re, nec potest repelli ab emptore, legatario, vel successore singulari. *Bartolus.* p Colonus non cogitur stare successori singulari locatoris, *vt hic:* nam & eadē ratione singularis successor locatoris, non cogitur stare colono: potest tamen eo casu colonus prohiberi colere à successore singulari. q *sub.* per heredem locatoris (quia eius non interest coli fundum: postquam legatus est fundus?) Imò nec per legatarium: seu singularem successorem locatoris: quoniam actiones personales locatoris, in eius singularem successorem non transeunt, nisi legasset fundū cū omni suo iure, & actione sibi cōpetente: tunc. n. videtur actionē ipsam legasse: & actionē vtilem in legatariū trāstulisse. *l. ex legato nomine. C. de legat.* vel nisi heres actionē cederet. *l. si res quam. ff. de euict.* quod minùs probo. Qui enim cedet heres quod ipse non habeat?
r Is cuius nō interest, nō admittitur ad agendum. Nemo admittitur ad agendum nisi intersit. s Colonus à successore singulari locatoris expelli potest, *vt hic:* nisi fortè colon⁹ ius habeat pignoris in re ipsa. *l. 54. § ff. eod.* t *l. 120. inf. ff. de legat.* 1.

a vt &alibi militibus adsignatus, *l.15.§.2.ff.de rei vindic.*
b Locato fundo publicato locatori, locator conductori tenetur ad solam pensionis remissionem. Sed & hic notare possis, fiscum non cogi stare colono.
c Locati fundi publicati, & chasmate perempti collatio. alterutro casu, solam pensionis remissionem conductori præstat locator.

ad heredem pertinere, sicuti si quis rem quam vendidisset, nec dum tradidisset, alij legasset: heres eius emptori & legatario esset obligatus.

Si colono frui non liceat.

33. *Africanus* libro 8. Quæstionum

SI fundus quem mihi locaueris, publicatus [a] sit [b]: teneri te actione ex cōducto, vt mihi frui liceat: quamuis per te non stet quo minus id præstes. Quemadmodum [c] (inquit) si insulam [d] ædificandam locasses, & solum corruisset: nihilominus teneberis. Nam [e] & si vendideris mihi fundum, isque prius [f], quàm vacuus traderetur, publicatus fuerit, tenearis ex empto [g]. quod hactenus verum erit, vt pretium restituas: non vt etiam id præstes, si quid pluris mea intersit, eum vacuum mihi tradi. Similiter [h] igitur & circa conductionem seruandum puto: vt mercedem, quam præstiterim, restituas, eius scilicet temporis, quo fruitus non fuerim. nec vltra actione ex conducto præstare cogeris. Nam & si colonus tuus fūdo frui à te, aut ab eo prohibetur, quem tu prohibere [i], ne id faciat possis: tantum ei præstabis, quanti [k] eius interfuerit frui. in [l] quo etiam lucrum [m] eius continebitur [n]. sin [o] verò ab eo interpellabitur, quem tu prohibere propter vim maiorem, aut [p] potentiam eius non [q] poteris: nihil ampliùs ei, quàm mercedem, remittere, aut reddere debebis.

34. *Gaius* libro 10. ad Edictum prouinciale.

PErinde ac latronum incursu id acciderit.

De duobus quorum vterque fundum. 1. *Communem aut fundum alterius conductum habet.*

35. *Africanus* libro 8. Quæstionum.

ET hæc distinctio conuenit illi, quæ à Seruio introducta, & ab omnibus ferè probata est: vt, si auersione [r] insulam locatam dominus reficiendo, ne ea conductor frui possit, effecerit animaduertatur, necessario [s], nec ne, id opus demolitus est. * quid enim interest [t]. vtrùm locator insulæ propter vetustatem cogatur eam reficere, an locator fundi cogatur ferre iniuriam eius, quem prohibere non possit? Intelligendum [u] est autem, nos hac distinctione vti de eo, qui & suum prædium fruendum locauerit, & bona fide negotium contraxerit: non de eo, qui alienum prædium per fraudem locauerit, nec resistere domino possit, quominùs is colonum frui prohibeat.

1 ¶ "Cùm' fundum communem habuimus, & inter nos conuenit, *vt alternis certo pretio* [x] *eum conductum* [y] *haberemus:* tu, cùm tuus annus exiturus esset, consultò fructum insequentis anni corrupisti [z]. agam tecum duabus actionibus: vna ex conducto, altera ex locato. locati enim iudicio mea pars propria [a], conducti autem actione tua dumtaxat propria in iudicium veniet. Deinde ita notat. Nónne, quod ad meam partem attinebit, communi diuidundo præstabitur à te mihi damnum? rectè quidem "notat.' sed tamen etiam Seruij sententiam ve-

d *l.59.ff.eodem.*
e Locati & vēditi fundi publicati collatio. illo casu locator, vel pensionē acceptā reddere, vel remissionem acceptæ facere conductor tenetur: Hoc autem venditor emptori, vel pretiū acceptum reddit, vel nondum recepto liberationem facit emptori. Neutro casu agit, ad id quod sua intersit cōductor vel emptor.
f hinc collige, post traditionē, publicato fundo, nullam esse emptori actionem.
g atqui res perit domino. fūdus autem emptoris fuit ante traditionem *l.8.ff.de pericul.* & statim periculum ad eum dicitur pertinere, §.3. *Institut. de empt.* Cur tam variè? non ideò quòd Institutionibus regulæ iuris, & sic ius summum, tradatur: in Pandectis, æquitas. Nā idem in *l.8.ff.de peric.* deciditur: sed quòd vtrobique ex stricto iure, hìc ex æquitate. Sensus itaque erit: ante traditionem, publicato fundo, vel perempto, etiā impedito emptore, vi maiore, aut potentia, in hoc tantùm esse actionem emptori, vt pretiū venditor remittat vel restituat: aliud si post traditionē rē euicerit iure domini hypothecæ, possessionis, vsus, vsusfructus, superficiei *Cuiacius 8.ad Africanum.*
h est enim frequens emptionis & conductionis inter se collatio, *l.7.8.ff.de pericul.*
i Prohibere qui potest neque prohibet, cum prohibere debeat, tenetur aduersario in id quod eius interest.
k Cōductor si frui à locatore impediatur, agit etiam ad id quod sua interest, *vt hic: Iason.1.consil.*109: *Paulus 1.consil.*18. vt & si à tertio, si modo locator obsistere tertio potuit, *Roman.consil* 178. *Socinus 1.consil.*88. *&* 125. *&* 2. *Consil.*9. Imò si quid dolo fecit aduersùs locationem, locatoris doli tenetur. *l.promisisti, §.promisisti.ff.de præscriptis verbis.* Quid si locator in re aliqua conductorem impediat, & rem æquè idoneam conductor offerat? purgatur eius factum. *l.9.in fine* 12. *ff.eod.l.*60.*ff.eodem.*
l Id quod interest, lucrum etiam continet, putà fructus, quos ex fundo percepturus erat conductor, id quod pluris locare fundum alteri potuit. *l.30.ff.eodem.*
m *l.13.l.30.l.24.§.51.ff. eodem. vide Cuiac.in hanc legem 8.ad African.* quod scilicet potuit ex ipso fundo, ex ipsa re facere: at non quod aliunde lucrari potuit: id est lucrum intrinsecus colono præstat, non extrinsecus. Nam & ita in emptione, *l.21.§.3.ff.de actione empti.*
n *l.24.§.4.ff.eod.* Imò non continetur: nec enim continetur in emptione quæ locationi similis est, *l.21.§.3.ff.de act.empti.*
o Cur locato fundo pretiato, cōductori tenetur locator, vel ad pensionē reipsa restituendam: vel ad remissionem pensionis faciendam: non in id quod conductoris interest? Quia si ipse fūdus corruisset, nō in amplius teneretur. *v quemadmodū, ff.eod.* quia vendito fundo & publicato, venditor non in amplius tenetur emptori, *vers Nam etsi venditoris*, quia si prohiberetur conductor, frui ab eo quem ipse prohibere propter vim maiorē, aut potentiam, aut latrocinium non possis, non in amplius tenereris, *vt hic. l.34.ff.eodem.* quia si locator necessaria ex causa domum suam reficere cogeretur, non in amplius teneretur conductori, *l.35.in princip.ff.eod.* Ita fundi locati publicatio, comparatur fundo qui chasmate periit: comparatur fundo vendito publicato, comparatur vi maiori, comparatur denique necessariæ ædium refectioni. Ita locator non publicationem, non vim maiorem, non vitia rei præstabit conductori. Quid si locator cum hæc sciret omnia, nempe publicationem, vim ac potentiam maiorem & insulæ mox reficiendæ vitia? tenebitur in id quod interest conductori, *l.34.vers. Intelligendum.ff.eodem.*
p *vide Paponem 10. Arrestorum 7.in fine.*
q *vide l.50.de regulis iuris.*
r id est, totam vno pretio, non in singula cænacula. de auersione dicam *l.36. ff.eod.*
s hæc necessitas vi proxima est. Imò vis nihil aliud est quàm necessitas contraria volūtati, & retro necessitas, vis cōtraria voluntati: vis cui inuiti succūbimus: vt est in *l.penult. §. vltim.ff. de excusationibus.*

ram esse puto: cum [b] eo scilicet, vt, cùm alterutra actione rem seruauerim, altera perimatur. Quod ipsum simpliciùs [c] ita quæremus, si proponatur inter duos, qui singulos proprios fundos haberent, conuenisse, *vt alter alterius ita conductum haberet, vt fructus mercedis nomine pensarentur.*

De auersione.

36. *Florentinus* libro septimo Institutionum.

OPus [d], quod auersione [e] locatum est, donec adprobetur, cōductoris periculum est. quod verò ita conductum sit, *vt in pedes, mensurásve præstetur:* eatenus conductoris periculo est, quatenus [f] admensum non sit. & in vtraque causa nociturum locatori, si [g] per eum steterit, quominùs opus adprobetur, vel admetiatur. si tamē vi [h] maiore opus priùs interciderit, quàm adprobaretur, locatoris [i] periculo est: nisi si aliud actum sit. non enim amplius præstari locatori oporteat, quàm quod sua cura, atque opera consecutus esset.

De opere, antequam probetur, consumpto.

37. *Iauolenus* libro octauo ex Cassio.

SI priùs, quàm locatori opus probaretur, vt aliqua consumptum est: detrimentum ad locatorem ita pertinet, si [k] tale opus fuit, vt probari deberet.

De operis non præstitis:

38. *Paulus* libro singulari Regularum.

QVi operas suas locauit, totius temporis mercedem [l] accipere debet, si per [m] eum non stetit, quominùs operas præstet.

1 ¶ Aduocari [n] quoque, si per eos non steterit, quominùs causam agant, honoraria [o] reddere non debent.

De domino rei locatæ.

39. *Vlpianus* libro 2. ad Edictum.

NOn [p] solet [q] locatio [r] dominium [s] mutare [t].

De custodia & periculo.

40. *Gaius* libro 5. ad Edictum Prouinciale.

QVi [u] mercedem accipit pro custodia alicuius rei, is huius periculum [x] custodiæ [y] præstat.

41. *Vlpianus* libro quinto ad Edictum.

SEd de damno ab alio dato agi cum eo non posse Iulianus ait. * qua [z] enim custodia consequi potuit, ne damnum iniuria ab alio dari possit? sed Marcellus, interdum esse posse, ait: siue custodiri [a] potuit, ne damnum daretur, siue ipse custos damnum dedit. quæ sententia Marcelli probanda est.

Si conductor rem conductam subripiat.

42. *Paulus* libro 30. ad Edictum.

t ἀνάγκη τῆς διαλύσεως ἰσόῤῥοπός ἐστιν βίᾳ ὑπερτέρᾳ. *Cuiac. c.8. ad Afric. ex Græcis.*
u Hinc versiculus expositus est *l.33.in fine ff. eodem.*
x sine certa mercede locatio nulla est.
y Locare socius socio, partē pro indiuiso communem potest. Ita fiet, vt si inter socios, facta fuerit ea lex, Horatio vt alternis annis frueretur, illo casu competat ex locato & conducto actio.
z immisso fortè pecore, *l. 23. ff.commun. diuid. vide quæ notaui. ad l.48.ff.de vsufructu.* vel contra legem vulgarem locationis, ne colonus capra natum in fundo pascat, finge enim eum fundum fuisse vineam, vel agrum surcularium, *Cuiac.ibid.*
a sum enim meæ partis locator, tuæ conductor: & tu vtriusque partis fructus malignè corrupisti.
b ¶ ea cōditione, *vt. l.39.ff.de solutionib.* Haloander legit *in eo.* & malè.
*
c id est, detracta communione fundi, detracta actione cōmuni diuidundo. Græci δίχα τινὸς ποικιλίας καὶ διαστίξεως. *Cuiacius. ibidem.* simplicius est rudius detracta scrupulositate, controuersia, distinctione omni, *vt l.20. ff.de hereditate vel actione vendita.*
d Locati operis auersione periculum est eius qui opus facere tenetur, non in infinitum, sed donec opus adprobetur: in pedes verò, mensurásve operis periculum est, & eiusdem, non donec adprobetur: sed donec mensuretur.
e ὑφ' ὁμάδα, Latinè quasi auerso vultu, vt Græci τῷ προσώπῳ διατρέποντι, totum vno pretio nō in pedes mēsurásve. vide quæ *scripsi ad l 62.in fine ff.de contr.empt.*
f si merces est præstanda ad mensuram, periculū est conductoris donec mensuretur, *vide quæ notaui ad l.59.ff.eodem.*
g si dominus est in mora mensurandi, vel approbandi opus, tenebitur.
h periculum qui in se suscipit, casus fortuitos non præstat i *vide l.59.ff.eodem.*
k *l.36.ff.eod.l.59.l.vlt.ff.eod.l.5.ff.nautæ, caup.* l Locator operarum mercedem accipit. m *vide l.24.ff.de condit. & demonstr.* n *Ecloga* 38. o τὸ μίσθωμα, mercedem, *Synopsis eod c.*38. p Imò interdum mutare solet. *l.31. ff.eod.* q mihi scilicet, qui rem meam alteri loco, vel ab alio ignarus conduco *l.28.ff.de adquir.possess. adde l.8. 9.ff. commod. l.45.ff.de reg. iur.* r Locatio non est modus amittendi dominij, *vt hic.* Ita commodando nemo rem facit eius cui commodati: retinet enim rei commodatæ possessionem & proprietatem, *l.rei, 8.l.Nemo, 9.ff.commodati.* Porro locationis verbum hìc Albericus refert ad locationē modici temporis. Modica autem Paulo Castrensi est intra decenniū. Nam quę vltra est, vtile dominiū transfert *l.1.qui in perpetuum ff.si ager vectigal.* Imo & possessionem naturalem? quod in vsufructuario apparet *Naturaliter.ff.de adquir.possess.* s ex locatione tamen in longum tempus, vel in perpetuum transfertur possessio naturalis. *vide Bartol ad l.1.ff.si ager.* Quid: locatio mutátne possessionem ciuilem vel naturalem? non sed mutat, detentionem tantùm, *l.non solum, §.quod vulgo.ff.de vsucap.* Nam locator retinet ciuilē per se aut animo suo naturalē per corpus coloni, *l.1.C.de vsuc.* t *excipe l.22.§.2.l.31.ff.eo.*
u Qui pro alicuius rei custodia mercedē accipit, is huius periculū custodiæ præstat, excepto damno ab alio dato, nisi custodiri potuit: quod si & custos ipse damnum dedit, tenetur. *Synopsis eo c.40.3. Harmen.8.§.30.* x id est, culpam leuissimam, non autem casum fortuitum. y periculū pro custodia, *Haloand l.5.in fin. ff.nautæ* z *l.19.ff.commod.vide l.6.Cod.de pignor.* a & præuideri, *l.29.in fine*

Si locatum

a *l.34.§.1.ff. de obligationibus.*
b Ex delicto in re conducta à se admisso, conductor hac actione potest conueniri: neque tamen hac actione locati, sed & actione ex ipso delicto admisso: sic tamen vt vna per alteram tollatur, quia rei ambæ persecutoriæ sunt: nec pœnalis tolleretur per rei persecutoriam, vel ècontra, *vt hîc: & l.43. ff. eodem. l. si pro fure. s. de condict. furtiua.*
c *l.25.§.4. s. eod. l.27.§.11.s. ad l. Aquil.*
d & pignori dare *l.11 §.2. & vltim. ff. de pignoribus.*
e realem scilicet vel prædiorum cohærentem solo ad eius vtilitatem: nam personalem potest. *l.12. §.2. s. de vsufruct. §.1. Institut. de vsu.* sed & ea iura quæ solo quidé coherent, non tamen sunt ad vtilitatem soli, vt iura vectigalium, *l. final. Cod. de vectigal.*
f id est, neque Domin⁹, neque is cui debetur. Cur nō potest? omnis locatio fit ad tempus: seruitus ad tempus constitui nō potest, *l.4. s. de seruitutibus.* & tamē vendi potest *l. cū manumis. §.1. s. de contr. empt. l.3. §. si iter. l. tenetur. §. si tibi s. de actione emptione.* Quin & pignori dari potest, tam à domino, quàm ab eo cui seruitus debetur. *l.12. ff. de pignoribus.* vide quæ *scripsi ad l.11. l.12. ff. de pignoribus.*
g *adde l.14.§.7. s. de seruo corrupto.*
h furti noxalem, *Accurs.*
i *l.10. in fin. ff. de adquirend. possessione*
k *2. Feudor. 9. §. 1.* & emptio *l.38. s. de cōtrah. empt.* quæ non de vno nummo, sed de vili pretio interpretanda est. Nec obstat *l.66. ff. de iure dotium:* quæ ait, venditioné vno nummo fieri posse, quia ea venditio, cuius fit mētio in *dict. l.66.* fit necessitate, vt quia res non erat digna maiori mercede. *Accurs. Bartol.*

SI locatum tibi [a] seruum subripias: vtrumque [b] iudicium aduersus te est exercendum locati, "actionis," & furti.

Si seruum conductum vulneret.

43. *Idem* libro 21. ad Edictum.

SI vulneraueris [c] seruum tibi locatum: eiusdem vulneris nomine, legis Aquiliæ, & ex locato actio est: sed alterutra contentus actor esse debet. ídque officio iudicis continetur, apud quem ex locato agetur.

De seruitute.

44. *Vlpianus* libro 7. ad Edictum.

LOcare [d] seruitutem [e] nemo [f] potest.

De serui locatoris damnum aut furtum facientibus. 1. De seruo corrupto conducto qui furtum fecit.

45. *Paulus* libro 22. ad Edictum.

SI domum tibi locauero, & serui mei tibi damnum dederint, vel furtum fecerint: non teneor tibi ex conducto, sed noxali actione.

1 ¶ Si hominem tibi locauero, *vt habeas in taberna*, & is furtum fecerit: dubitari potest, an ex conducto [g] actio sufficiat, quasi longè sit à bona fide "actum" vt quid patiaris detrimenti per eam rem, quam cōduxisti, an adhuc dicendum sit, extra causam conductionis esse furti crimen, & in propriam [h] persecutionem cadere hoc delictum. quod magis est.

De quantitate mercedis.

46. *Vlpianus* lib. sexagesimonono ad Edictum.

SI quis conduxerit [i] nummo vno, conductio [k] nulla est: quia & hoc donationis [l] instar inducit.

De duobus reis.

47. *Marcellus* libro sexto Digestorum.

CVm apparebit, emptorem conductorémve pluribus [m] vendentem. vel locantem [n], singulorum in solidum intuitum personam: ita demum ad præstationem partis singuli sunt compellendi, si constabit esse omnes soluendo. quamquam fortasse iustius sit, etiam si soluendo omnes erunt, electionem † conueniendi, quem velit, non auferendam actori, si actiones suas aduersus cæteros præstare non recuset.

De conductore locante. 1. Vel non restituente.

48. *Idem* libro 8. Digestorum.

SI cui locauerim faciendum, quod [o] ego conduxeram: constabit, habere me ex locato actionem.

1 ¶ Qui seruum conductum, vel aliam rem "non [p] immobilem" non restituit: quanti [q] in litem [r] iuratum fuerit damnabitur.

De tutoribus & curatoribus.

49. *Modestinus* libro 6. Excusationum

OI ἐπίτροποι γινόμενοι ἢ κουράτορες, πρὶν ἐκτίσαι τὰ τῆς κηδεμονίας, μισθοῦσθαι Καίσαρος χωρία κωλύονται. κἄν τις ἀποκρυψάμενος τοῦτο, προσέλθῃ τῇ μισθώσει τῶν τοῦ Καίσαρος χωρίων, ὡς παραποιήσας, κολάζεται. τοῦτο ἐκέλευσεν ὁ αὐτοκράτωρ Σεβῆρος.

l *l.20.§.1. s. eod.* cuius verò donationis? vsus. scilicet, *Ferrar. titul.52 art.5. in fine.* Ita locatio facta vno nummo, quæ nugatoria est, valet, vt vsus donatio. Qui rem locat vno nummo, vsum donat rei.
m *l.13.§.9. s. eodem.*
† hodie in partem debiti conueniendi sunt, *Nouell. 99. cap.1.*
n *vide l.11.§.9. s. eod.*
o *l.38.§.21. ff. de verbor. obligat.* id enim possumus, *l.6. Cod. eodem. Ecloga cap.66.*
p κινητὸν ἢ αὐτοκίνητον. *Synopsis eodem, cap.95.*
q Iuratur in litem aduersus conductorem, rem conductam non restituentem, *adde l.55. in fine ff. eodem.*
r ἔκδικον ὅρκον, appellant Græci, iusiurandum in litem. *Synopsis illo loco.*
s *l.1.§.9. ff. de falsis. vide l. vnicam, Cod ne tutor vel curator vectigal. cond.*
t vide quæ notaui ad Accursium in *l.3. Cod. de Fabricensibus.*
u *vide l.31. Cod. eodem.*
x Locans militi rem ignoranter, exigere ab eo pensionem potest: neque punnitur ac valet contractus, *vt hîc*: secus qui scienter, ignorans tamen, hoc est prohibitos esse milites conducere res alienas. *l. milites, Cod. eod.* Ius enim ab omnibus sciri necesse est, atque ita Castrensis putat
y Delictum cessat vbi delinquendi animus non est
z vel clericum, *l.52.§.1. Cod. de episcop. Aristot. 3. Eth. cor. 1.*
a *vt l.13. in fin. s. eodem*
b non ex lege fundum colit, qui nēminem ei colendo adhibet.
c Silentio conuentio, tacitum pactum.
d Locaui fundū, vt si ex lege peteretur, alteri relocarem, & quò minoris locassem, id mihi præstaretur. Pluris elocaui: quæritur an id tuo, an meo potius cedat commodo? Cedit meo. at conuenit vt si minoris locassem, id mihi præstares: igitur & si pluris locaui, id tibi præstabitur? Contrariorum non est eadem semper ratio: & fallitur Accursius in *l. si merces, §. vis maior* cùm putat pensionem emptori locatori propter vbertates, cùm minuere ac remittere etiam cogatur propter sterilitates.
e Pactum appositum pro locatore non extendendum est vt ei noceat. *Bartol.* quod & in dispositione quauis legitima obtinet fauore alterius inducta *l. non eo animum, Cod. depositi.* Quid si quis ius iniquū impetrauit sibi vtile? ipse quoque vti eo vti aduersarium pati debet, *s. quod quisque iuris, l. in ratione, §. tametsi in fine ff. ad l. Falcid.*
f Redemptores operū, magistri operis, architecti, *in l.29. s. eodem*
g ex aliis causis quàm in *l.69. ff. eodem*
h arbitrio boni viri. *l.24. s. eodem.*
*
i si vniuersitas consummandi operis ad te pertinet, de vitio operis teneris: at si in operas singulas mercedem tibi constitui, vt arbitrio meo opus efficeretur, quatenus singulæ operæ præstitæ sunt, neque à me reprobatæ, eas tacitè videor adprobasse: idéoque opere perfecto, si vitiū in opere appareat, amplius reprobare non possum quod semel probaui, *l.9. s. de negotiis.*
*
k Quoties locator maiorem pensionem sibi præstandam putat: conductor, minorem: neque locatio, neque conductio est: sin minorem locator existimat sibi præstandam: conductor maiorem, valet locatio, *vt hîc* Priore enim casu fieret iniuria conductori: posteriore neque cōductori, neque locatori fit iniuria.
l quia illis quinque locator nō fuit contentus. idque locum obtinet quoties locator aliud, aliud conductor intellexit. At si quis viginti stipulatus, promissionem in decem acceptet, consistet stipulatio, *l.1.§.4. in fine ff. de verborum obligatione.* quæ huic ita conciliari potest.

1 ¶ καὶ ταῦτα δὲ καὶ οἱ χειρίζοντες ἐπιτροπὰς, ἢ κουρατορείας, εἰσὶν κεκωλυμένοι μισθοῦσθαι, καὶ παρὰ τοῦ ταμιείου χωρία.

Id est:

TVtores, curatorésve constituti, prius [s] quàm officij sui rationes reddant, probibentur, ne quid de patrimonio Cæsaris conductum habeant. ac si quis, id dissimulans, nihilominus ad conducenda Cæsaris prædia accesserit: perinde vt falsarius pœna afficitur. hócque sanxit Imperator Seuerus.

1 ¶ *Secundùm quæ sanè prohibiti erunt & à fisco conducere, qui tutelam curam vegerunt.*

De milite.

50. *Idem* libro 10. Pandectarum

SI ignorans [t] quis militi [u] quasi pagano locauerit: exigere [x] illum posse, probandum est [*] non [y] enim contemnit disciplinam, qui ignorauit militem [z].

De relocatione. 1. De vitio operis facti.

51. *Iauolenus* libro 11. Epistolarum.

EA lege fundum locaui: *vt, si non ex lege coleretur, relocare* [a] *eum mihi liceret: & quo minoris locassem, hoc mihi præstaretur.* "nec conuenit, vt, si pluris locassem, hoc tibi præstaretur." & cum nemo [b] fundum colebat, pluris tamen locaui. quæro, an hoc ipsum præstare debeam. respondit. In huiusmodi obligationibus id maxime spectare debemus, quod inter vtramque partem conuenit. videtur autem in hac specie id silentio [c] conuenisse, ne [d] quid præstaretur, si ampliore pecunia fundus esset locatus: id est, vt hæc ex conuentione pro locatore [e] tantummodò interponeretur.

1 ¶ Locaui opus faciendum, *ita vt pro opere redemptori* [f] *certam mercedem in dies singulos darem.* opus vitiosum factum est [g] an ex locato agere possim? respondit: Si ita opus locasti, *vt bonitas eius tibi à conductore adprobaretur* [h]: tametsi conuenit, *vt in singulas operas certa pecunia daretur:* præstari tamen tibi à conductore debet, si id opus vitiosum factum est, [*]. non enim quidquam interest, vtrùm vno pretio opus, an in singulas operas collocatur: si modo vniuersitas [i] consummationis ad conductorem pertinuit. poterit itaque ex locato cum eo agi, qui vitiosum opus fecerit. nisi "si" ideò in operas singulas merces constituta erit, vt arbitrio domini opus efficeretur. tum enim nihil conductor præstare domino de bonitate operis videtur

De errore in mercede.

52. *Pomponius* libro 31. ad Quintum Mucium.

SI decem tibi locem fundum, tu [k] autem existimes quinque te conducere: nihil agitur [l]. Sed & si ego minoris me locare sensero, tu pluris te conducere: vtique non pluris erit conductio, quàm "quanti" ego putaui.

De fideiussore coloni apud mancipem.

53. *Papinianus* libro 11. Responsorum.

QVi fideiussor extitit apud mancipem [m] pro colono publicorum prædiorum, quæ manceps ei colono locauit: reipublicæ [n] non [o] tenetur, sed fructus [p] in eadem causa pignoris manent.

An fideiussor conductionis teneatur in vsuras. 1. De pensione non soluta. 2. De periculo serui æstimat.

54. *Paulus* libro 5. Responsorum.

QVæro: an fideiussor conductionis, etiam [q] in vsuras, non illatarum pensionum nomine, teneatur: nec prosint ei constitutiones: quibus cauetur, eos qui

m manceps est, qui publica prædia colono locat, *vt hîc.* manceps etiam dicitur, qui quid à populo emit conducítve; qui manu sublata significat se auctorem emptionis esse. idem præs dicebatur, *Festus in dictione manceps.* hinc mancipes, id est, publicani. Symmachus 2. *epistolarum*, vasorum transuectionem cupiditati mancipum (non mancipii) subtrahas. hinc mancipes, *leg. 18. Codice de cursu publico*: cursus publici scilicet qui & mancipes mutationum à Cassiodoro dicuntur, vbi Cuiacius: & mancipes comitis horreorum. *lege 1. Codice de pistoribus libro 11. titul. 16.* qui *in Nouella* 80. dicuntur προεστῶτες τῶν ἀρτοποιητικῶν ἐργαστηρίων, *Cuiacius cap. 13. de diuersis temporibus, & ab Harmenopul. titul. de dignitatibus*, quod sumpsit ex libris Basilicῶn *6 cap.1. & in leg. 1. suprà quod cuiusque*: libri Basilicῶn habent *mancipium.* Eodem modo dicuntur mancipes carceris, *apud Prudentium.* sutrinæ, *apud Plinium*: Diuinitatis, *apud Tertullianum.*
n seu vico, *Accurs.*
o Fideiubens pro conductore conductoris, primo locatori non tenetur. ita fiet vt res secundi conductoris primo locator nō sint obligatæ, sed secundo tantùm: vel ita: fideiubere apud fiscum non intelligitur, qui fideiubet apud debitorem fisci. *l.24.§.1. s. eodem.*
p Conductoris secundi fructus, tacitè, obligantur primo locatori *l.7. ff. in quibus causis tacitè pignus.* In vrbanis verò, inuecta secundi cōductoris, obligata sunt, etiam primo locatori, non in pensionem integram, sed pro qua parte secundus cōductor habitauit, *l.11.§.5. s. de pignoratitia.*
q *vide Paponem. 10 Arrestorum. 10. in fi.*

a Fideiussor non tantùm in sortem, sed & in vsuras tenetur his tribus casibus, si in omnem causam fideiussit, *vt hîc*: si promisit iudicatum soluere: vel promisit indemnitatem, *vers. in quantum ff. eodem.*
b Obserua Intercedendi modum non simplicem, sed in omnem causam qui diuersus est à *l.8. ff. quod certo loco*, quæ huic legi ita concilianda est. Placentinus apud Corras. 2. *Miscell.* 12. *num.* 9. Qui in omnem causam se obligat, & ad sortem, & ad vsuras tenetur.

pro aliis pecuniam exsoluunt sortis solummodò damnum agnoscere oportere. Paulus respondit, si [a] in [b] omnem causam conductionis etiam fideiussor se obligauit, eum quoque, exemplo coloni, tardiùs illatarum per moram coloni [c] pensionum præstare debere vsuras. * vsuræ [d] enim [e] in bonæ fidei iudiciis, & si non [f] tam ex obligatione proficiscantur, quàm [g] ex officio iudicis applicentur: tamen cùm fideiussor in [h] omnem causam se applicuit: æquum videtur ipsum quoque agnoscere onus [i] vsurarum, ac si ita fideiussisset, *In quantum illum condemnari* [k] *ex bona fide oportebit, tantum fide tua esse iubes?* vel ita, *indemnem* [l] *me præstabis?*

1 ¶ Inter locatorem fundi, & conductorem conuenit, *ne* [m] *intra tempora locationis Seius conductor de fundo inuitus repelleretur: &, si pulsatus esset, pœnam decem præstet Titius locator Seio conductori*: vel *Seius conductor Titio, si intra tempora locationis discedere vellet, æquè decem Titio locatori præstare vellet*: quod inuicem de se stipulati sunt. quæro, cùm Seius conductor biennij [n] continui pensionem non solueret, an sine metu pœnæ expelli possit. Paulus respondit: quamuis nihil expressum sit in stipulatione pœnali de solutione pensionum: tamen verisimile esse, ita conuenisse de non expellendo colono intra tempora præfinita, si pensionibus paruerit, &, vt oportet, coleret. & ideo [o] si pœnam petere cœperit is, qui pensionibus satis non fecit, profuturam locatori doli exceptionem [p].

2 Paulus respondit: seruum, qui æstimatus [q] colonæ [r] adscriptus est, ad periculum colonæ pertinebit. & ideò æstimationem huius defuncti ab herede colonæ præstari oportere.

De horreis effractis & compilatis. 1. De impensis à conductore factis. 2. De colono deserente fundum.

55. *Idem* libro 2. Sententiarum.

DOminus horreorum, effractis [s] & compilatis [t] horreis non tenetur, nisi [u] custodiam eorum recepit. serui tamen eius, cum quo contractum est, propter ædificiorum notitiã [x] in quæstionem [y] peti possunt.

1 ¶ In conducto fundo si conductor sua opera aliquid necessariò, vel vtiliter [z] auxerit [a], vel ædificauerit, vel instituerit [b], cùm id non conuenisset, ad recipienda ea quæ impendit [c], ex conducto cum domino fundi experiri potest.

2 ¶ Qui contra legem conductionis fundum ante tempus sine [d] iusta ac probabili causa deseruerit, ad soluendas totius [e] temporis pensiones ex conducto conueniri potest, quatenus locatori in id, quod eius interest [f], indemnitas seruetur [g].

De absentia conductoris non soluentis.

*
c *l.58. ff. de solutionibus.*
d *l.7. ff. de negot. dict. l.8. l.24. in fin. ff. depositi. l.32. ff. de vsuris. l.2. Cod. depositi.*
e Vsuræ in bonæ fidei iudiciis officio iudicis magis applicantur, quàm ex obligatione proficiscuntur. Ita vsuræ vel obligatione, vel officio iudicis debentur. duæ illæ causæ vsurarum.
f Imò ex obligatione ipsa debentur. *l. vsura ff. de regulis iuris.*
g hinc collige, officium iudicis obligationem non præsuponere, *l.49. in fine. ff. de act. empti.*
h Fideiussor qui in omnem causam fideiussit, fideiussisse quoque in vsuras videtur. Causæ vocabulo etiam vsuræ continentur.
i qui promisit vniuersam iudicati causam solui, sortis & vsurarum nomine se obstringit.
k Fideiubens iudicatum solui, in sortem & vsuras obligatur.
l qui indemnitatem tibi promittit, & in sortem & vsuras obligatur, *vide l.1. 2. Cod. si mater indemn.*
m hæc clausula, conducere volentibus, scitu vtilis est: quemadmodum & ea cuius meminit Bartol. *in l.35. ff. eodem. num.* 1.2. quoties conductori locator, in instrumento locationis obligat non tantùm omnia bona sua pro obseruatione contractus, sed ipsam rẽ, eámq; actualiter hypothecæ tradit, vel quasi: tunc his verbis colonus põt dicere, Ego insisto in fundo ipso iure pignoris & hypothecæ pro interesse meo. Hypotheca vel pignus, ius est reale, quod transit ad quemcumque successorem. Idem, quod in superioribus casibus dicendum est, si fundus locatus fuit in plures, quàm decem annos. tunc enim colono vtile dominium adquisitum est, *l.1. ff. si ager, l.1. ff. de superficiebus.* Idem dicendum, si colonus expensas in fundo fecit. tunc enim ius detinendi quousque sibi soluatur, habet, *l.12. ff. de vi & vi.* In partiario idem dicendum est, vt expelli non possit eo anno quo seuit: aliàs eo finito nemo societatem inire cum aliquo tenetur, *l.16. ff. pro socio.*
n *vide l.56. in fin. ff. eodem.* Et ita, Promissio de non expellendo conductore intelligitur, si colonus in solutione pensionis non cessarit. Quædam enim tacitè intelliguntur. Promisi te non offensurum, intellige, nisi causam offensionis mihi dederis, *l.69. ff. de verbor. obligat.* non exheredaturum, nisi causam exheredandi dederis, *l.123. ff. de verbor. obligat.* non reuocare arbitrium, nisi iniustè arbitratus sis. *l.30. ff. de oper. libert.* Et generaliter, ad omnes contractus hoc pertinet, vt quis non teneatur ad pœnam cum effectu, si per aduersam partem omnia non fuerint seruata. *adde l.13. §.8. ff. de actione empti. vide, & adde l.76. §.27. ff. de legat.2.*
o Fidem frangenti, fidem non seruandam esse hinc colligunt: quod Hippolytus Marsilius *singulari.* 42. verum esse putat, etiamsi promissio iterata vel iurata sit. Hoc enim casu notat, promissionem simplicem, & nudam non seruanti promissionem iteratam vel iuratam impunè non seruari, *argument. l. cum proponas, Cod. de pactis. l. siue, Cod. de transact. adde l.154. ff. de regulis iuris. cap.75. de regulis iuris in 6. l. penultim. & vltim. ff. de rescindenda.* Eadem conditio in iuramento subintelligitur *cap. querelam, de iureiurando:* Ita omnis promissio alteri facta hanc tacitam in se conditionem continet, si is cui facta promissio est, pacta seruauerit vt in hac specie, Promissio de non expellendo colono, tacitam hanc conditionem complectitur, dum colonus pensionem præstet.
p Cur exceptio locatori competit? quia non est verisimile locatorem pœnam promisisse conductori in eum casum quo à conductore pensionem non acciperet.
q & ita venditus intelligitur, *l.3. ff. eodem. l. vnic. ff. de æstimatoria.*
r *aliàs* colonæ:
s Horrea effracturis obnoxia, *l.1. l.3. Cod. eodem. l.1. §.3. ff. de offic. præf. vigil. adde quæ scripsi ad l.7. ff. de instructo.*
t expilatis horreis. *Haloander*, de quibus cognoscit præfectus vigilum, *l.3. §.2. ff. de offic. præfect. vigil.*
u *l.60. in fine. ff. eodem.*

x Præsumi non solet ignorantia facti domestici, in domesticis personis & vicinis. *adde l.9. Cod. de Nuptiis. l.9. Cod. qui militare*
y Baldus hinc colligit, furto aut delicto alicubi admisso, præsumi eius notitiam habere vicinos & domesticos: atque ideo præ aliis torquendos esse delicti indicandi causa.

56. *Idem* libro singulari de officio præfecti vigilum.

CVm domini horreorum, insularúmque desiderant: diu [h] non apparentibus, nec eius temporis pensiones † exsoluentibus conductoribus, aperire [i], & ea, quæ ibi sunt, describere à publicis [k] personis, quorum interest, audiendi sunt. tempus autem in huiusmodi re biennij [l] debet obseruari.

Quid intersit inter hanc actionem, & legem Aquiliam.

57. *Iauolenus* libro 9. ex Posterioribus Labeonis.

QVi domum habebat, aream iniunctam [m] ei domui vicino proximo locauerat. Is vicinus, cùm ædificaret in suo, terram [n] in eam aream ampliùs, quàm fundamenta cæmentitia [o] locatoris erant, congessit. & ea terra adsiduis pluuiis inundata, "ita" parieti eius, qui locauerat, humore [p] præstituto, "madefactu," ædificia corruerũt. Labeo, ex [q] locato tantummodo actionem esse, ait quia non ipsa congestio, sed [r] humo ex ea congestione postea damno fuerit: damni [s] autem iniuriæ actio ob ea ipsa sit, per quæ non extrinsecus alia causa oblata damno quis adfectus est. hoc probo.

De mercede insulæ venditæ. 1. De pœna promissa, nisi quid intra diem fiat. 2. De pecunia conductori ad rei refectionem danda.

58. *Labeo* libro quarto Posteriorum à Iauoleno Epitomatorum.

INsulam [t] vno [u] pretio totam locasti, & eam vendidisti, *ita vt* [x] *emptori mercedes inquilinorum accederẽt.* quamuis eam conductor maiore pretio locaret, tamen id emptori accedit [y], quod tibi conductor debeat.

1 ¶ In operis locatione erat dictum, *antequam* [z] *diem effici deberet.* deinde, *si ita factum non esset, quanti locatoris interfuisset, tantam pecuniam conductor promiserat.* eatenus eam obligationem contrahi puto, quatenus vir [a] bonus de spatio temporis æstimasset. quia id actum apparet esse, vt eo [b] spatio eo absolueretur, sine quo fieri non possit.

2 ¶ Quidam in municipio *balineum præstandum annuis viginti nummis conduxerat:* & ad [c] refectionem fornacis, fistularum, similiúmque rerum, centum nummi vt præstarentur ei, conuenerat. conductor centum nummos petebat. ita ei deberi dico, si in earum rerum refectionem eam pecuniam impendi satisdaret [d].

De parte operis concussa.

59. *Iauolenus* libro quinto Labeonis Posteriorum.

z *vide Nouellam* 46. *cap.*1.
a puta, ostium adiecerit, *l.19. §.4. ff. eodem.* vineas posuerit, *l.61. ff. eod.* nec enim conductor tenetur reficere villæ stabula, ostia, & fenestras: sed agit contra locatorẽ, vt reficiat, *l.15. §.1. ff. eod.* nisi conductor ipse ea destruxit, *l.29. Cod. eodem.* viam quidem ante domum reficere cogitur, sed expensis locatoris, *l.1. §.3. in fine. ff. de via publica*: sed & tributa soluta locatori imputabit, sicut creditor pignori, *l.6. Cod. de pignoribus.* adde, locatorem, reficiendo, lumina conductoris obscurare nõ posse, nec multum ei incommodare, *l.25. §.1. l.27. ff. eodem.*
b *vide l.61. ff. eo.*
c Conducti actione conductor expẽsas necessarias vel vtiliter factas in fundo conducto potest petere, aut in pensionẽ imputare, si non sint solutæ: *l. ædiles. §. quinque. ff. de via. public.* vel etiam exportare, si possint commodè exportari, & hoc velit, *l. sed adde §. si inquilinus, ff. eodem.*
d *vide l.24. §.2. ff. eodem.* 20. *Synopsis Basilicon.* 1. *cap.*52.
e Conductor deserens fundũ conductũ, ad pensionẽ totius temporis conueniri potest. Imò & in id quod interest vt ea parte deceptus sit Azo, cum æstimauit non posse agi ad pensionem totius temporis.
f *vide l.48. in fine. ff. de vsur. l.17. Cod. eodem.*
g hîc videtur deesse lex antiqua de creditore pignoratitio, qui debitori rem obligatam locauit donec pretium solueret, vt distracto fortè, aut soluto pignore, sit creditori actio mercedis, non debitori actio ex conducto, vt frui liceat, quasi finita conductione. Et verba Basilicῶν hæc sunt: ἐὰν ὁ δανειστὴς μισθώσει τῷ χρεώστει αὐτὸς μὴ ἔχει κατὰ τοῦ μισθωτοῦ ἀγωγὴν, ὁ δὲ χρεώστης οὐκ ἔχει κατὰ τοῦ μισθώσαντος ἀγωγὴν. *Cuiac.* 16. *obseruatione* 21. *in fine.*
h ¶ id est, biennio. *ff. eodem.* aliàs decenniũ significat, *l.6. §.3. ff. qui & à quibus manum.*
† in singulari στεγανόμιον habet *Harmenopul.* 3. *titul.*8. §.35. quod est, teste Suida, μισθὸς ὁ ὑπὲρ τῆς μονῆς τοῦ πανδοχεῖ διδόμενος.
i *Synopsis cap.*54. & *Harmenopul.* 3. *titul.*8. ex quibus hanc legem ita restitue, licet iis, quorum interest, aperire, publicísque personis præsentibus, ea, quæ ibi sunt describere: aliàs non licet locatori in ædibus inquilini rimari.
k Conductorem non apparentem & cessantem in solutione pensionis per biennium, potest locator domum vel horrea aperire, & quæ ibi posita sunt corã publicis personis describere. descriptio enim fieri debet manu publici notarij.
l *l.1. §.1. ff. eodem. adde Nouell.7. cap.3. Nouell.* 120. *cap.*8. *Authentic. qui rem, Cod. de sacros. Eccles. ante l.15.*
m Areæ iniunctæ domui & ædificiis.
n vel sterquilinium, *v. l.17. §.2. ff. si seruit.*
o i. non ex quadrato lapide.
p *l.18. 19. ff. de seruitutibus.*
q Damnum dans conductor non immediatè ex eo quod facit, sed occasionem damni mediatè præstans, non tenetur *l.* Aquilia, sed ex locato actione.
r Damnum hoc, mediatum est, non immediatum.
s Damnum immediatum lege Aquilia vindicatur, non mediatum. Mediatum est quod fit extrinsecus alia causa oblata.
t insula, est ædificium, quod proprio ambitu constat. *vide Festum in Insula.* erant iniunctæ plerunque domui insulæ *l.91. in fine. ff. de legatis* 3. res pretiosissimæ non iis reponebantur. *l.3. §.2. ff. de offic. præfect. vigil.* inde insularius, insulæ custos. *l.16. §.1. ff. de vsu. l.5. §.1. ff. de institoria: l. vltim. ff. de offic. præf. vigil.*
u id est, auersione, *vide l.30. ff. eodem.*
x *l.53. ff. de actione empt.*
y ante quem diem *Haloander.*
z *subandi* tantum.
a *l.137. §.5. ff. de verbor. obligat.*
b *l.14. l.137. §.3. ff. de verbor. obligat.*
c hæc dictio, *ad*, facit modum, *l.40. in fin. ff. de condit. & demonstr.*
d Cautionem de modo implendo in contractibus debitor cogitur præstare. *facit l. huiusmodi. ff. de legat.1. l.40. §.5. ff. de condit. & demonstrat.* Est verò cautio cum fideiussore. *dict. l.40. vide hic Bartol.*

Marcius

a puta, faber architectus.
b fundi domino.
c sed qua lege? est enim distinguendum, an auersione, an in singulos pedes facta sit conductio. Item an tale fuerit opus iam factum vt probādum esset. *vt l. 36. 37. ff. eod.*

MArcius [a] domum faciendam à Flacco [b] conduxerat [c]. deinde operis parte effecta, terræ [d] motu cōcussum erat ædificium. Massurius Sabinus, si vi [e] naturali, veluti terræ motu, hoc acciderit, Flacci [f] esse periculum [g].

Si conductor nec habitare nec locare possit. 1. De herede coloni. 2. De vestimentis quæ fullo perdidit. 3. De mutatione operis facta ex voluntate locatoris. 4. De pœnitentia eius qui opus faciendum locauit. 5. De messe sublata. De conditione furtiua. 6. De locatore qui contra suum propositum inferre passus est. 7. Si culpa serui conducti mulus periit. 8. De portorio. De custodia.

60. *Labeo* Posteriorum libro 5. à Iauoleno Epitomatorum.

CVm in [h] plures annos domus locata est: præstare locator debet, vt non [i] solùm habitare [k] conductor ex Kalendis illis [l] cuiusque anni, sed etiam locare [m] habitatori si velit, suo tempore possit. Itaque si ea domus ex Kalendis Ianuariis fulta [n] in Kalendis Iuniis [o] permansisset, ita vt [p] nec habitare quisquam, nec [q] ostendere alicui posset: nihil locatori conductorem præstaturum. adeò [r] vt nec cogi quidem posset, ex Kalendis Iuliis [f] refecta domus, habitare. nisi [t] si paratus fuisset locator commodam domum ei ad habitandum dare.

1 ¶ Heredem coloni, quamuis colonus non [u] est, nihilominus domino [x] possidere existimo.

2 ¶ Vestimenta tua fullo perdidit: [y] & habes, vnde petas, nec repetere vis. agis nihilominus ex locato cum fullone. sed [z] iudicem æstimaturum, an possis aduersus furem magis agere, & ab eo tuas res consequi, fullonis videlicet sumptibus [a]. sed si hoc tibi impossibile esse perspexerit: tunc fullonem [b] quidem tibi condemnabit. tuas autem actiones te ei præstare compellet.

3 ¶ Lege dicta, domus facienda locata erat, *ita vt probatio aut improbatio locatoris aut heredis eius esset.* redemptor ex [c] voluntate locatoris quædam in opere permutauerat. respondi, opus quidem ex lege dicta non videri factum. sed, quoniam ex voluntate locatoris permutatum esset [e], redemptorem absolui debere.

4 ¶ Mādaui tibi [f] *vt excuteres, quanti* [g] *villam ædificare velles.* renunciasti [h] mihi, ducentorum impensam excutere. certa mercede opus tibi locaui. postea [i] comperi, non posse minoris trecentorum eam villam constare. data autem tibi erant centum. ex quibus, cùm partem impendisses, vetui te opus facere. dixi, si opus facere perseueraueris, ex locato tecum agere, vt pecuniæ mihi reliquum [k] restituas.

5 ¶ Messem, inspiciente colono [l], cum alienā esse non ignorares, sustulisti, condicere tibi frumentum dominum posse [m], "Labeo" ait: &, vt [n] id faciat, colonum ex conducto cum domino acturum.

d Terræ motu quæ vitia accidunt operi, ea non pertinēt ad redēptorem seu architectum operis.
e Terræmotus vis naturalis est.
f id est, domini fundi. id enim locatoris periculo est. *l. 36. in fine. ff. eodem.*
g non tamen architectus plenè liberatur. debet enim opus de nouo reficere. Facti enim stipulatio indiuidua est, cuius partis præstatione debitor non liberatur. *vide l. 15. l. 72. ff. de verb. obligat. l. 12. §. 5. l. 15. §. 6. l. 33. l. 36. l. 37. ff. eodem. l. vltim. ff. eodem l. 14. §. ff. de aqua pluuia.*
h *vide l. 32. ff. eodem.*
i Locator tenetur pati conductorem vtentem fruentem; imò & ablocantem.
k *l. 15. §. 1. ff. eod.*
l Kalendis Iuliis. *Haloander, vide quæ notaui ad l. 41. ff. de contrah. empti.*
m Conductor ablocare potest, non tamen in maius tempus quàm ipse conduxit. *l. 6. Cod. eodem.*
n *aliàs* fracta, *aliàs* rupta. *Haloand.* fracta.
o ex Kalendis Iuliis fracta, vsque in Kalendas Iunias permansisset. *Haloander.*
p *vide quæ notaui ad l. 41. suprà de contrahend. empti.*
q *Haloander*, ne obstendi alicui posset.
r *l. 9. ff. eodem.*
f Kalendis Iuniis. *Haloander.*
t Conductor oblatam, post tempus conuentum, habitationem recipere non cogitur.
u Imò, heres conductoris in ius defuncti succedit *Inst. eodem. in fine.*
x Locator retinet possessionem etiam per eum qui colonus non est: puta per heredem coloni. Id ideo fieri putat Baldus, quòd in hoc herede reliquiæ ipsius coloni quædam sint, *l. 30. § penultim. ff. de adquirend. possess.*
y *l. 13. §. 6. ff. eodem.*
z id est, Qui contra duos agere potest, cogitur ex causa vnum magis eligere. *Accursius.*
a Locator, (cuius vestimenta culpa & facto fullonis amissa sunt) potest agere condictione furtiua aduersum furem qui ea vestimenta subripuit: idque expensis & periculo fullonis: aduersus ipsum verò fullonem, actione locati.
b *l. 25. in fine ff. eodem, vide l. 12. ff. de furtis, l. 5. ff. nautæ.*
c Formam contractus non immutat, qui ab eo discedit voluntate aduersarij. Ita potest forma operis constituendi, mutari partium voluntate.
e locatoris quædam permutata essent. *Haloander.*
f architecto, redemptori.
g mihi scilicet.
h Locator propter mendacium conductoris potest à contractu recedere atque ita pœnitere: quod aduersus redemptores ædificiorum, vt sæpius mendaces, summè notandum est.
i placet valdè lex quæ fuit Ephesi (vt Vitruuius scribit initio libri vltimi) vt bona architecti (qui publicum opus curandum recepisset & indicauisset quanto sumptu id reipublicæ esset futurum) reipublicæ obligentur, donec opus sit perfectum, & eo perfecto, si ad indicationem impensa respondeat, vt publicè decretis honoribus exornetur: si non amplius quàm quarta parte superat impensa, vt non teneatur. si suprà quartam partem, vt de suo quod superat, quartam impleat. & hoc iure æquius esse nos vti in locandis priuatis operibus ait Cuiacius, *19. obseruatione 22.*
k id est, quinquaginta. sensus est: si me architectus vel redemptor in indicatione fefellerit, mihi licet à locatione recedere, & repetere quod ei (indicatione secuta) prærogaui. An & interesse? sic est. si temerè ac dolosè mihi indicationem fecit, *Cuiacius ibidem.*

l Colonus partiarius actionem furti non habet, sed agit contra dominum vt agat.
m *l. 52. §. 8. ff. de furtis.*
n Agi potest interdum aduersus aliquem, vt in alium agat: denique vt agatur, *vt hic & l. 13. §. 30. ff. de act. empti. l. 2. in fin. ff. ad l. Rhodiam: l. fisco, in fin. ff. de legat 1.* Quid si hac parte reus cedat actionem? liberatur, *l. 2. §. idem Labeo. ff. ne quid in loco publico.* Quid: non & exceptione id obtinere possū vt agas? interdum. *vt §. 2 ff. eodem. l. vnde queritur. Cod. commodati.*

6 ¶ Locator horrei propositū [o] habuit *se aurū* [p], *argentum, margaritam non recipere suo periculo.* deinde, cùm sciret has res inferri, passus est [q]. proinde eum futurū tibi obligatum dixi. ac si propositum fuit, remissum "videtur."

7 ¶ Seruum meum mulionem conduxisti. negligentia eius, mulus tuus periit. si ipse se locasset, ex peculio duntaxat, & in versum damnum tibi præstaturum "dico." sin autem ipse eum locassem, non vltra me tibi præstaturum, quam [r] dolum malum & culpam meam abesse. quòd si sine definitione personæ mulionem à me conduxisti, & ego eū tibi dedissem, cuius negligentia iumentū perierit, illam quoque culpam me tibi præstaturum aio, quòd eū elegissem [f], qui eiusmodi damno te adficeret.

8 ¶ Vehiculum conduxisti, *vt onus tuum portaret, & secum iter faceret.* id cùm pontem transiret, [t] redemptor [u] eius pontis portorium [x] ab eo exigebat. quærebatur, an etiam [y] pro ipsa "sola" reda portorium daturus fuerit. puto, si mulio non ignorauit eà se transiturum, cùm vehiculum locaret, mulionem præstare debere.

9 ¶ Rerum custodiam, quam horrearius [z] conductoribus præstare deberet locatorem, totorum horreorum horreario præstare non debere puto: nisi [a] "si" in locando aliter conuenerit.

De impensis à colono factis. 1. De naue conducta & nauigatione impedita.

61. *Scæuola* lib. 7. Digestorum

COlonus cùm lege locationis non esset comprehensum, vt vineas poneret: nihilominus "in fundum" vineas instituit [b]: & propter earum fructum [c] denis amplius aureis annuis ager locari cœperat. quæsitum est: si dominus istum colonum fundi eiectum [d] pensionum debitarum nomine conueniat: an sumptus vtiliter factos in vineis instituendis reputare possit, opposita doli mali exceptione? respondit, vel expensas [e] consecuturum [f], vel nihil ampliùs præstaturum.

1 ¶ Nauem [g] conduxit *vt de prouincia Cyrenensi Aquileiam nauigaret, olei metretis tribus millibus impositis, & frumenti modiis octo millibus, certa mercede.* sed euenit vt onerata nauis in ipsa prouincia nouem mensibus retineretur, & onus impositum commisso [h] tolleretur, quæsitum est, an vecturas, quas conuenit, à conductore secundùm locationem exigere nauis [i] possit. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, posse.

De riuo corrupto, antequam probetur.

62. *Labeo* libro 1. Pithanorum.

SI riuum, quem faciendum conduxeras, & feceras antequàm comprobares, labes [k] corrumpit: tuum periculum est, *Paulus*: Imò, si [l] soli [m] vitio id accidit, locatoris erit periculum. si operis vitio accidit, tuum erit detrimentum.

o ¶ ne dixeris gas, propositū in mente retētum (vt post Cynum putat Bartolus) Quis enim est tam stupidus, qui putet tacitas hominum voluntates in contractibus spectādas esse? Propositum hic significat, proscriptum pro horrei foribus, *vide l. 11. §. 2. ff. de inst. l. 47. ff. de pecul. vide Gouean. 2. var. lect. 23.* vt dicam quod sentio, puto negationem huic loco deesse, vt ita sit legendum, propositum non habuit, quam sententiam hic paragraph. tuetur, in illa aduersatiua, *ac si propositum fuit:* vt sit sensus, locator horrei non habuit propositū se aurum, &c. ea inferri passus est tenetur de periculo: at si propositum fuit, remissum videtur.
p nam in horris res pretiosissimas reponi solitas testatur Iurisconsultus, *in l. 1. ff. de offic. præfecti vigil.*
q Patiētia contrarij actus id efficit, vt qui patitur obligetur, & à contrario actu recessum videatur. Id hoc ex loco notant interpretes. At ego id potius colligo, eum qui sciens in horreum aurum inferri patiatur custodiam præstare, etiamsi propositum non habuit se aurum non recipere suo periculo: quod si propositum habuit & inferri passus est, proscriptum seu propositum remisisse intelligitur.
r quia imperitum pro perito locaui, *l. 27. §. 34. ff. ad l. Aquil.*
f Eorū, quos eligimus, culpa facta præstanda esse, docet Cicer. *1. epist. ad Q. Frat.*
t iter faceres, & cum pontem *Haloander.*
u Redemptor pontis non est architectus ipsius pontis, sed publicanus, qui portoria in ipsis pontibus exigebat.
x Portoria in ipsis quoque pontibus exigi solita hic locus indicio est. Seneca. 2. *de Tranquillitate* cogitans & in pontibus quædam pro transitu dari.
z Mulio, carrucarius, & similes, portorium muli, vel currus nomine soluere tenentur. Quid iuris de rebus in curru positis? earum dominus. *Bartolus.*
z Horrea locari solita erant, mercium reponendorum causa, quarum custodiam conductoribus horrearij præstabant.
a *l. 55. ff. eodem. vide l. 12. in fine ff. de vi & vi arm.*
b Instituere vineas, est eo loco nouas ponere, vbi ante non fuerunt, *adde l. 55. ff. eod. Ciceronem, 2. in Rullum.*
c Si colonus contra legem locationis conserendo, maiorem fundo reditum adquisierit, expensas consequitur, vel eæ cum pensione compensantur, *Synopsis Basilicon. eodem. cap. 59.*
d hinc collige, colonum eiectum pensionum non solutarum nomine repetere expensas vtiliter factas. Quin & hoc notant. Dominum fundi propria authoritate posse fundo expellere Emphyteutam ob non solutum canonem.
e *dict. l. 55. §. 1. ff. eodem*
f Aliud in emphyteusi, *l. 2. Cod. de iure emphyteut.*
g aliquis scilicet.
h puta quia merces vetitæ erant.
i nauta, *Cuiac. 3. obseruat.*
k *l. 15. §. 2. ff. eod.* id est, soli fragor non *Tabes*, vt vult Budeus & Cotta in memor. in voce *Tabes*. Labes plerumque accidit vi ventorum & flatu, aut pluuiarum incursu, aut alio casu superiore. Basilica ita habent ἐὰν ἀπὸ ὀλίσθου πάντες ἀφανῶσιν οἱ καρποί. Cyrillus autem εἰ δὲ γέγονε ὀλίσθῳ [illegible] πολλῶν ὑδάτων. *Cuiac. 15. obseruat. 28.* Idem autor 8. ad African. notat huiusmodi labem non ex imo venire, vt fundum absorbeat: sed ex summo, vt decidat, eámque in Basilicis ὄλισθον appellari, *vt ff.* Labem afferre, est agri superficiem seu crustam auferre. *Hotom. 4. obseruat. 7.* Aliud significat labes apud Festum.
l Redemptori operis opus perit, si ipsum opus proprio vitio perierit: sin soli vitio, soli domino.
m *leg. 14. §. 1. ff. de aqua & aquæ pluuiæ, leg. 36. in fine, l. 59. ff. eodem adde l. 15. ff. de verborum obligat.*

a 19.*Eclog*.9.
b Dubitationibus tollendis leges constituuntur maximè: nec enim eorum quæ cuique nota sunt lex ferri debet,sed eorum quæ dubitationem habent.
c & ne periclitaretur actor proponendo ineptam actionem.
d *Synopsis Basilicon*.19.*Titul*.9.

DE ÆSTIMATORIA[a].

TIT. III.

Cur hæc actio introducta sit. Quibus casibus competit. Quid in eam venit.

Vlpianus libro trigesimosecundo ad Edictum.

ACTIO de æstimato proponitur tollendæ dubitationis [b] gratia [c]. fuit enim magis dubitatũ: cùm [d] res æstimata vendẽda datur, vtrùm [e] ex vendito sit actio [f] propter æstimationem: an ex locato,quasi rem vendendam locasse videor: an ex conducto,quasi operas conduxissem:an mandati.melius [g] itaque visum est,hanc actionem proponi.quoties [h] enim de nomine contractus alicuius ambigeretur, conueniret tamen aliquam actionem dari, dandam [i] æstimatoriam præscriptis verbis actionem, est enim negotium ciuile gestum. & quidem bona fide. quare omnia & hîc locum habent,quæ in bonæ fidei iudiciis diximus.

1 ¶Æstimatio [k] autem periculum [l] facit [m] eius, qui suscepit. aut igitur ipsam rem debebit incorruptam reddere, aut æstimationem [n],de qua conuenit.

De mercede.

2. *Paulus* lib.30.ad Edictum.

HÆc actio vtilis est,& [o] si merces interuenit.

DE RERVM[p] PERMVTATIONE.

TIT. IIII.

Differentiæ emptionis, & permutationis, ac primùm, De more, & pretio. 1. De euictione. 2. De nudo consensu. 3. Si res aliena detur. 4. De traditione facta ex altera parte.

Paulus lib.32. ad Edictum.

SICVT [q] aliud est vendere,aliud emere:alius emptor,alius vẽditor: ita pretium aliud,aliud merx.at in permutatione discerni nõ potest [r], vter emptor,vel vter vẽditor sit:multúmque [s] differunt præstationes. emptor enim,nisi [t] nummos accipientis fecerit, tenetur ex vendito. venditori sufficit ob euictionem se obligare, possessionem tradere,& purgari dolo [u] malo. itaque,si euicta res non sit,nihil debet, [x] In permutatione verò [y], si vtrumque pretium est,vtriusque rem fieri oportet: si merx, neutrius. sed cùm debeat & res,& pretium esse: non potest [z] inueniri, quid eorum merx, & quid pretium sit. nec ratio patitur, vt vna eadémque res & veneat,& pretium sit emptionis.

1 ¶Vnde si ea res, quam acceperim, vel dederim, postea euincatur [a]. in factum dandam actionem [b], respondetur.

2 ¶Item emptio ac venditio nuda [c] consentientium voluntate contrahitur. permutatio autem ex re tradita initium obligationi præbet. alioquin, si res nondum tradita sit,nudo consensu constitui obligationem dicemus. quod in his dumtaxat receptum est, quæ [d] nomen suum habent: vt in emptione, venditione, conductione, mandato.

3 ¶Ideóque Pedius ait, alienam [e] rem dantem, nullam [f] contrahere permutationem.

4 ¶Igitur,ex altera parte traditione facta [g], si alter rem nolit [h] tradere: non [i] in hoc agemus, vt intereſt nostra,illam rem accepisse, de qua conuenit:sed vt res contra nobis reddatur, condictioni locus est, quasi re non secuta.

Similia venditionis, emptionis & permutationis, & qualis res sit præstanda.

2. *Idem* libro quinto ad Plautium.

ARisto ait, quoniam permutatio vicina [k] esset emptioni, *sanum* [l] *quoque, furtis noxísque solutum*, & *non esse fugitiuum seruum*,præstandum,qui ex causa daretur.

DE[m] PRÆSCRIPTIS[n] VERBIS, ET

e Rem æstimatam vẽdendam tibi dedi, si non vendas aut restituas pretium queri possit,quę actio mihi cõpetat? Non ex vendito competit:quia res ea mente non est data, vt perpetuo iure esset apud accipientem: sed vt eam restitueret, vel pretium. Non ex locato: quia non data est vẽnenda. Non ex conducto,maximè si non consueuit operas locare:Non mãdati, quia hîc potest interuenire merces, *l*.2.ʒ.*eo*.quod mãdato repugnat, *l*.1.ʒ. *mandati*. Quid igitur? recurretur ad generalé hanc de æstimato. Cur adde æstimato? quia res æstimata data est.
f *vide l*. 24. *in fine*.ʒ.*locati*.
g Quoties dubitatur de nomine cõtractus descenditur ad actionem præscriptis verbis.
h vt quoties, *Haloander*.
i daretur æstimatoria præscriptis verbis actio: esse enim negotium, &c.*Haloander*.dandam præscriptis verbis actioné, *Hotom*.5.*obseruat*.16. putat enim hanc vocem æstimatoriam ex Glossis irrepsisse.
k *l*.5.§.3.ʒ.*commun. diuidund*. perinde atque res vendita,*l*.51.ʒ.*soluto*.
l Æstimatio possessorem dominum facit *vt hic.adde l*.10.ʒ.*de iure dotium*.
m Imò,præcisè non facit,sed distinguendum videtur, *vt l*. 17.§.1.ʒ.*de præscriptis*. vtcumque sit,hinc constat hanc speciem actionis valdè differre à locatione.
n nota modum formandi libellum in actione æstimatoria.
o vt non tam habeatur ratio mercedis, quæ locationem solet inducere. *l*.1.ʒ. *mandati*:quàm æstimationis, quæ venditionem facit. *l*. 10. 11. 12.ʒ.*de iure dot.l*.2.*in fine*.ʒ.*pro empt*.
p 4.*Cod*.64.20.*Eclog*.3.3.*Extr*.19. Cur rerum vocabulum hîc addidit? Nempe quia permutationis nomen ad omnes contractus extenditur, in quibus res,merces operæ,imò & pecunia cum re permutatur. At hic de rerum inter se permutatione agitur:vt si species cum alia specie permutetur, putà vestis cum alia veste: Nam si genus cum genere, vestis cum panno permutabitur,cõtractus fuerit innominatus.
q ¶Permutatio hic inter cætera differt à venditione:*Contractu*,nam vna parte dicitur venditio,altera emptio.*Personis*,ille venditor,hîc emptor. *Rebus*, vna enim parte merx est,altera pretium:In permutatione nihil horum est. Idem nomen contractus vtrinque est:Vtræque personæ dicuntur permutare:Vtrinque merx est.
r nam vterque permutat,id est,rem dat,*l* 5.§.1.ʒ.*de præscript.l*.19.§.*penult*.ʒ.*de ædilit. l*.1.ʒ.*de act.empt*.puta,vnus frumenti certam modiationem dat,alter olei designatum pondus,*l*.7.*Cod.eodem*.in emptione, vterque non emit: in locatione, vterque non locat:& ita differt formâ ab illis contractibus,permutatio.
s Permutatio à venditione differt *præstatione*. Emptor dominium pretij transferre cogitur in venditorem: venditor rei dominium transferre non cogitur: sufficit enim vt tradat,& de euictione promittat.In permutatione vtrinq; dominium transferri debet.
t hîc ab effectu sumitur differentia emptionis & permutationis, *adde l*. 25. ʒ.*de contrahend.empt*.
u Dolum malum à venditione abesse venditor plerunque promittit: quod etsi non sit adiectum,præstari tamen debet.*vt hîc*: & *l.si cum fundum* §.1.ʒ.*de contrahend. empt*. Ambros.3.*officiorum*, 10.Quid,loquar de contractibus cæteris, an maximè de conceptione prædiorũm, vel transactionibus atque pactis? Non honestatis formulæ sunt,dolum malum abesse?
x Imò,vt non sit euicta tenetur,*l*.30.ʒ.*in fine*.ʒ.*de act.empt*.
y Sensus est,Permutatio,locatio,aut emptio non est.Nam in emptione alius est venditor ab emptore: ille pretium, hic rem accipit: ille pretium accipientis facit: hic rem non facit accipientis.In permutatione num id agitur,vt vterque emat? vterque éstne emptor? si ita est, vtriusque res fiet(nam in venditione emptor cogitur nummos facere accipientis.)atqui hoc absurdum est. non est igitur emptio. Quid? In permutatione num id agitur,vt res ab vtroque detur loco mercedis? nullo modo.nam vbi datur merces, res in eius vicem accipitur in permutatione vterque rem dat:Igitur permutatio non est locatio.
z potest discerni,quòd eorum sit merx, &c.*Haloand*.
a *vide l*.1.*Cod.eodem*
b Permutatio à vẽditione quoq; distat in *ipsa actione danda*. Nam euicta re vẽdita actio ex empto datur:permutata re euicta, datur actio in factũ prę scriptis verbis.
c Sexta differentia emptionis & permutationis sumpta à causa efficiente. venditio solo consensu perficitur & parit actionem, permutatio re perficitur, neque parit actionem ante rem traditam.
d Septima permutationis à venditione differentia: venditio contractus est nominatus:permutatio, innominatus.
e Aliena res permutari non potest,*vt hic*.adde quæ scripsi *ad l.rem alienam* 28.ʒ.*de contrahend.empt*.
f id est,est neutrius ex parte.

g nota,re ab vno tradita ex causa permutationis, licere ei qui non dedit pœnitere,*vt hic*: ex simplici placito permutationis nulla re secuta nullam dari actionem. *l*.3.*l*.4.*Cod.eodem*.Ex placito stipulationis vestito stipulatione,etiam nulla re secuta, actionem nasci,*dict.l* 3.*l*.4.*l*.7.*Cod.eodem*.eóque puto referendam *l*.7.§.7.ʒ.*de pactis*: in qua dicitur nasci ciuilis obligatio,quoties rem tibi dedi vt aliam dares. Plus igitur est, subiecta contractui permutationis stipulatio, quàm partis subsecutę traditio, atque illud est, quod dicitur, Contractus innominatos stipulationis subiectione vim nominatorum consequi. ab vno contrahentium secuta traditio, non facit permutationé, nominatum esse contractum: subsecuta inter vtrosque stipulatio, secus. In innominatis pœnitere licet altero inuito, *vt hic*: in nominatis non permittitur.*dict. l*.3. & 7.*Cod.eodem*.
h Octaua differẽtia permutationis à venditione hæc est. In permutatione qui rẽ suam dedit,re nõdum accepta: ab aduersario potest rẽ suam, si velit repetere, *vt hic*: in venditione qui rem dedit vel pretium, datum repetere non potest: sed in id agere debet vt cõtractus impleatur, *l. in ciuile C.de rei vind*.nec enim habet locũ condictio ob causam in cõtractibus nominatis *l.vlt*.ʒ.*de condict.ob caus*.Nona hæc differentia à quibusdam adfertur. in venditione venditorem non transferre dominium, nisi vel pretium receperit, vel fidem habuerit de pretio. In permutatione dominium rei traditæ transferri in accipienté etiamsi fides non sit ei habita rei,in vicem eius quæ tradita est accipiendæ. Accursius ita putat, *hic & in l*.2. *ac. precibus*, *Cod.eod*. qui tamen contrarium sentit in *l.cum proponas Cod.de dolo*. quod postremum verius est.Nullo enim contractu dominium rei traditæ transfertur,nisi saltem fides habita sit.
i Hanc negationem expungit Hotomanus.3.*obseruat*.2.
k est enim iuris gentium,vt emptio,*arg.l*5.ʒ.*de instit.l*.2. *C.eod.l*. 15.ʒ.*ex quibus causis in possess*.ab ea cœpit emptio, *l*.1.ʒ. *de contrah*. non est tamen contractus nominatus, vt emptio.At enim dices,permutationis elegans esse vocabulum? respondeo, emptionis vocabulum ita speciale esse, vt scilicet ei negotio tantùm inseruiat,in quo res cum pretio permutatur:at permutationis vocabulum generis est, saltem subalterni,cuius ambitu ipsa & emptio & locatio comprehenditur, in quibus cum re, vel merces permutatur.*Bartol.ad l*.7 ʒ.*de pactis*:ideóque eius vocabulum ad certam speciem non reducitur *VVesemb.hic*: cùm omnis penè contractus constet veluti permutatione quadam. Quapropter Aristoteles dixit,medium arrogantiæ carere nomine:licèt alio loco scribat,veritatem esse medium arrogantiæ: propterea quòd veritatis nomen latius patet:ita rectè dicam,negotium do vt des, carere nomine, licèt permutatio appelletur,*Cuiac.hic*.Corrasius 1.*Miscell*. 23. *num*. 4. ait permutationem dici posse nominatum contractum, à qua opinione videtur resilire 2. *Miscell*. 15.*in fin*.& meritò.siquidem nominatis contractibus, *in l*.7.§.1.ʒ.*de pactis*: relatis in § 2.subiicitur permutatio,quæ in alium contractum non transire dicitur. Quorsum hæc pertineat quæstio? *v de l*.1.*in fine*.ʒ.*eodem*.
l vt venditor serui, sanum,solutum furtis ac noxis, non fugitiuum denique præstare cogitur,ita qui permutat.
m 4.*Cod*.64.
n Inuenta est actio præscriptis verbis(quæ & incerti ciuilis,*l*.7.§.2. *in fine*.ʒ.*de pactis*:Incerti,quia id quod interest persequitur, cuius æstimatio incerta est & arbitraria.*Cuiac.Cod. eodem*. Ciuilis, non quòd lege nominatim sit prodita,sed quia ad exemplum ciuilium actionum comparata est.Nam do vt des, emptioni: do vt facias,locationi:facio vt facias,mandato,commodato, & precario, proxima est:eáque ratione vtilis dicitur,*Cuiac.ad l*.7.ʒ.*de pactis*.) propter controuersias Iurisconsultorum certantium de nomine actionis. Nec enim possunt tolli eæ aut euitari melius, quàm si egeris sine nomine,secundùm quod conuentione præscriptum est, narrata conuentione,narrato facto,*Cuiac. ad l*.24.ʒ.*eodem*.8. *ad African* Dicitur autem præscriptis verbis, quia datur ex conuentione vti scripta est, *Cuiac.Cod.eodem*. Item quòd in eius formula,quemadmodum se res haberet,describebatur,tum,quæ contractus species esset,reperiebatur.*Alcia*.4.*disp.vltimo* quasi τῶν προγεγραμμένων συμφώνων. vt Græci interpretantur rectè, quia ex conuentionibus tantùm datur, quæ scilicet alio nomine non appellantur: similes tamen sunt ciuilibus quæ suum nomen habent.Nihil est enim aliud actio præscriptis verbis, quàm actio in factum ciuilis, quæ nascitur ex cõtractibus qui non appellantur proprio nomine. *Cuiac.hic*: aliter demonstrari non potest ea actio, quàm si dicatur agi secundùm verba conuentione pręscripta,*Cuiac.Cod.eodem*.Verùm Hotomanus,in sua de præscriptis verbis coniectura,ait sibi videri, non *præscriptis*, sed *perscriptis verbis* legendum: vel ideo quòd veteres,peruulgatæ,solennes,vsitatæ, ac legitimæ actiones notis tantùm & syllabis designarentur, vt nimium in vulgus, ac præsertim iis, qui in foro versabantur,notæ.Notis perscribi solitas,constare ex eo, quod Cicero *pro Murena* Iurisconsultos exagitans,veriti,inquit,ne sine sua opera lege posset agi, notas quasdam composuerunt:Item constare lege 1.*Cod.de formulis* has aucupationes syllabarum & iuris formulas tolli:legi apud Manilium in *Astronomicis* illos versus, Hic etiam legis titulos & condita iura Nouerit,atque notis leuibus pendentia iura:Earum notarum reliquias esse in Pauli Diaconi & Valerij Probi libellis, apud quem inter veteres hæc personalis formula profertur *A.T.M.D.O.* id est, aio te mihi dare opor-

in factum

tere. De notis caput eſſe apud Iſidorum 22. cap.1. earum quoque fieri mentionem in *Nouell.*47.*c.*2. Has autem actiones de quibus hoc tit. agitur, ideo perſcriptis verbis appellari, quòd plenis & integris verbis perſcriberentur, non certa, aut compendioſa formula, vt illæ antiquæ: ſed diſertè, plenè, ac dilucidè: &, vt Theophilus dicere ſolet διηγιματικῶς, factum, conuentionem, negotium, rem geſtam exprimebant. *hæc Hotom.*

in factum[a] actionibus[b].

TIT. V.

Si vulgaris actio ceſſet. 1. *De domino mercium, de magiſtro nauis.* 2. *De re data pretij explorandi cauſa.*

Papinianus lib. 8. Quæſtionum.

NONNVMQVAM euenit, vt ceſſantibus iudiciis proditis, & vulgaribus[c] actionibus, cum proprium[d] nomen inuenire non poſſumus, facilè[e] deſcendemus[f] ad eas, quæ in factum appellantur. ſed, ne res exemplis egeat, paucis agam.

1 ¶ Domino mercium in magiſtrum nauis: ſi[g] ſit incertum[h], vtrùm[i] nauem conduxerit, an merces vehendas locauerit: ciuilem actionem in factum eſſe dandam, Labeo ſcribit.

2 ¶ Item ſi quis pretij explorandi[k] gratia rem tradat: neque depoſitum[l], neque commodatum[m] erit: ſed, non exhibita fide, in factum[n] ciuilis ſubiicitur actio.

Si vulgaris actio ceſſet.

2. *Celſus* libro octauo Digeſtorum.

NAm[o] cum deficiant[p] vulgaria[q], atque vſitata actionum nomina: præſcriptis verbis agendum eſt.

De contractibus innominatis.

3. *Iulianus* libro decimoquarto Digeſtorum.

IN quam[r] neceſſe eſt confugere, quotiens contractus exiſtunt, quorum appellationes nullæ iure[ſ] ciuili proditæ ſunt.

4. *Vlpianus* libro trigeſimo ad Sabinum.

NAtura[t] enim rerum conditum[u] eſt, vt plura ſint negotia, quàm[x] vocabula.

De contractu manumiſi vt manumittas. De quatuor contractibus innominatis. 1. *Do vt des.* 2. *Do vt facias.* 3. *Facio vt des.* 4. *Facio vt facias.* 5. *Manumiſi vt manumittas.*

5. *Paulus* libro quinto Quæſtionum.

NAturalis meus filius ſeruit[y] tibi: & tuus filius mihi. conuenit inter nos, *vt & tu meum manumitteres, & ego tuum.* ego manumiſi. tu non manumiſiſti. qua actione mihi teneris, quæſitum eſt[z]. In hac quæſtione totius ob rem dati tractatus inſpici poteſt. qui in his cõpetit ſpeciebus: Aut enim do[a] tibi, vt des: aut do, vt facias: aut facio, vt des: aut facio, vt facias. in quibus quæritur, quæ obligatio naſcatur.

1 ¶ Etſi quidem *pecuniam dem*, vt rem accipiam: emptio & venditio[b] eſt[c]. ſin autem *rem do, vt rem accipiam*[d]: quia[e] nõ[f] placet permutationem rerum emptionem eſſe: dubium non eſt, naſci ciuilem obligationẽ. in[g] qua actione id veniet: non[h] vt reddas, quod acceperis: ſed vt[i] damneris mihi, quanti intereſt mea, illud, de quo conuenit, accipere: vel[k], ſi meum recipere velim, repetatur, quod datum eſt: quaſi ob rem[l] datum, re non ſecuta. Sed *ſi ſcyphos tibi dedi, vt Stichum mihi dares:* periculo meo[m] Stichus erit: ac tu dumtaxat culpam præſtare debes. "Explicitus eſt articulus ille, do, vt des."

2 ¶ At[n] *cùm do, vt facias:* ſi tale ſit factum, quod[o] locari ſolet, puta vt tabulam pingas: pecunia data, locatio erit: ſicut ſuperiore caſu emptio. ſi res: non erit locatio: ſed naſcetur vel ciuilis actio in hoc, quod mea intereſt: vel ad repetendum condictio. Quòd ſi tale[p] eſt factum, quod locari nõ poſſit, puta vt ſeruum manumittas: ſiue certum tempus adiectum eſt, intra quod manumittatur: idque, cùm potuiſſet manumitti, viuo ſeruo tranſierit: ſiue finitum non fuit, & tantum temporis conſumptum ſit, vt potuerit, debuerítque manumitti: condici ei poteſt: vel præſcriptis verbis agi. quod his, quæ diximus, conuenit. Sed ſi dedi tibi ſeruum, vt ſeruum tuum manumitteres: & manumiſiſti, & is, quem dedi euictus eſt: ſi ſciens dedi, de dolo in me dandam actionem Iulianus ſcribit: ſi ignorans, in factum ciuilem[q].

3 ¶ Quod *ſi faciam, vt des:* &, poſteaquam feci, ceſſas dare: nulla erit ciuilis actio: & ideo de[r] dolo dabitur.

4 ¶ Sed *ſi facio, vt facias:* hæc ſpecies tractatus[ſ] plures recipit. Nam ſi pacti ſumus, vt tu à meo debitore Carthagine exigas[t], ego à tuo Romæ: vel vt tu in meo, ego in tuo ſolo ædificem, & ego ædificaui, & tu ceſſas. In priorem ſpeciem mandatum[u] quodammodo interueniſſe videtur: ſine quo[x] exigi pecunia alieno nomine non poteſt: quamuis[y] enim & impendia ſequantur, tamen mutuum[z] officium præſtamus. & poteſt mandatum[a] ex pacto etiam naturam ſuam excedere. Poſſum enim tibi mandare, vt & cuſtodiam mihi præſtes, &[b] non plus impendas in exigendo, quàm decem. Et ſi eandem quantitatem impenderemus[c], nulla dubitatio eſt.

a Cur in factũ dicuntur? quia, quòd nomine non poſſunt exprimere negotium, id rei geſtæ enarratione declarant, citra formulã aut ſolennitatem vllam, *l.*6. *in f. Cod. de tranſactionib. Cuiac. hîc.* Factũ res geſta vocatur in *leg.*6. *Cod. de tranſactionib.* à Conſtantino ſic definitur, τὸ κεφάλαιον καὶ τὸ τῆς ὑποθέσεως ἀποτέλεσμα, Cuiac, *ad l.*7 *ſ. de pactis:* qui hæc interim verba *in factum* ad Prætorias refert actiones quæ non ex contractibus dãtur, ſicut *præſcriptis verbis*, ſed ex aliis cauſis *hoc titulo.* Alij *in factũ* interpretantur, quaſi ex tali facto. Alij *in factum*, quaſi infectum & in defectum: quo nihil magis ridiculũ eſſe poteſt.

b ſunt enim plures. Æſtimatoria, & ex permutatione, actiones bonæ fidei ſunt: cæteræ, de quibus hîc agitur, ſtricti iuris. *Cuiac. hic.*

c Atque vſitatis, *l.*2; *ſ. eod.* de quibus *in l.*5. *ſ. de iuſtitia: l.*7.§.1. *ſ. de pactis:* quibus ob ſui frequentiam inter homines, & neceſſarium inter eos vſum, formam, & nomen facilè Iuriſperiti repererunt.

d Id eſt, ſpeciale non ſuum. i. generis *d.*§.1.

e Hinc conſequitur in factum actiones non eſſe iudicia prodita, & vulgares actiones: hîc enim opponuntur.

f deſcendamus. *Haloand.*

g Præſcriptis verbis actio datur ex negotio geſto, quod certum eſt in contractum aliquem nominatum incidere, dubium eſt tamen in quem incidat, ídque propter facti ipſius ambiguitatem. Interdum quoque datur ex negotio geſto, quod certum eſt cadere in contractum innominatum.

h ſecus ſi certum ſit, *l.*2. *in pr. ſ. de lege Rhodia.*

i Merces magiſtro nauis tradidi. Incertum eſt an nauẽ conduxerim, an verò merces vehendas locauerim: quæritur quæ actio mihi cõpetat? Neque ex conducto, neque ex locato, ſed præſcriptis verbis: quia dubitatur de facto ipſo.

k Rem qui tradit pretij explorandi cauſa, neque deponit neque commodat. Non deponit, quia non tradidit vt res cuſtodiretur: Non commodat, quia non tradidit, vt accipiens ea vteretur. *v. l.*17.§.4. *ſ. eod. v. Alc.*5. *parerg.*15.

l nec enim datur cuſtodienda, *l.*1. *ſ. depoſiti.*

m quia non datur vtenda, *Iaſon.*

n Imò, mandatum eſt, ſi nihil aliud mando quàm vt inquiras quanti poſſit vendi res quæ datur vendenda. *Iaſ.*

o Martinus putabat commodati & depoſiti actiones cumulari poſſe. falſò: ſunt enim contrariæ. nam in commodato vſus eſt, qui non eſt in depoſito. At præterea dicitur hîc recurrendũ ad præſcriptis verbis actiones, quoties dubitatur de actione.

p cùm deficiunt, *Haloand.*

q id eſt, propria, *l.*7.§.1. *ſ. de pactis.*

r ad quam, *Haloand.*

ſ Id eſt, à legiſlatoribus. An ob huiuſmodi contractuum raritatem? vt vult Hotomanus: an potius quòd varij eſſent, latè paterent, ac in mille rerum circumſtantias, ſingulis horis variarentur: quòd denique non tam prægnantem cauſam in ſe continere videbantur, vt ad neceſſitatem exequendi trahendi eſſent, vt impoſſibile eſſet eos ſpeciali nomine deſignare, aut ſub certa forma comprehendere, vt vult Oldendorpius *in ſuo actionum tractatu?*

t *Ariſtotel.*2. *Ethic.*7. *Cicero pro Cæcinna.*

u inductum eſt.

x *Cic.*3. *de Finib. in princip* Græcis tamen magis nobis verba pariẽda ſunt, imponendáque noua nouis rebus nomina: *& poſt*, in omni arte cuius vſus vulgaris communiſque non ſit, multa nouitas nominum eſt.

y Poteſt enim filius meus naturalis non tibi tantùm, ſed & mihi ſeruire: poſſum etiam ſtipulari, vt eum manumittas, *vt hîc, & lege* 2. *Cod. ſi mancip. ita fuer. alien. vt manumittatur.*

z ¶Dic præſcriptis verbis: ídque vel ad id quod mea intereſſe poteſt, quòd ſeruũ manumiſi, *vt in fi. ſ. eod.* vel vt manumittas ſeruum tuum, quia meum manumiſi. *l.*9. *ſ. eod.* vel ad id quod mea intereſt, ſeruum à te non manumitti, §.1. *ibi quanti intereſt mea ſ. eod.* a *l.*7.§.2. *ſ. de pact. l.*35.§.3. *ſ. de donationib.*

b & ea des: Nam accipere, facti eſt.

c Imò, non eſt emptio aut venditio, ſed obligatio ob rem dati, cauſa non ſecuta, *l. vlt. ſ. de condict. ſine cauſa.* vide quæ ibidem ſcripſi: *adde Forcatulum c.*19. *Necyomant.*

d Permutatio non eſt emptio, *vt hîc.* igitur ne contractus nominatus quidẽ: Nam à quocunque remouetur ſpecies, quæ maximè videtur ineſſe, ab eodem & genus remouetur? vide quæ ſcripſi ad *l. vnic. ſ. de rerum permutatione.*

e niſi actũ fuerit vt qui tradere cogitur, dominium trãsferat: tunc enim contractus eſt innominatus, licèt detur pecunia priori, *l. vlt. ſ. de cõdict. ob cauſam.*

f *l.*1.§.1. *ſ. de contrah. empt.*

g Nota formã libelli in hoc caſu qua petit actor rem ſibi dari, aut, ſi id reus nolit, intereſſe. Item, hac poſtrema petitione innominatos à nominatis contractus differre, in quibus ſi faciendi obligatio ſit, reus ſoluendo intereſſe non liberatur. *l.* 75. *in fi. ſ. de verb. oblig. Iaſon hic num.*6.

h Præſcriptis verbis actio nõ datur ad repetendum, *vt hic.* niſi expreſsè id actum fuerit, *l. ſi dominus. ſ. eod. l.*2. *ſ. de condict. indebiti.*

i In id quod intereſt obligatio, in contractibus innominatis, ſuccedit in obligationibus dandi faciendíve. Ita præſcriptis verbis actio datur ad id quod intereſt: liberatur quoq; reus præſtatione eius quod intereſt, neque dare præcisè cogitur.

k Conditio ob cauſam datur ei, cui contractus non impletur, ad id repetendum quod dedit.

l Periculum rei dandæ pertinet ad eum qui rem accipere debet.

m qui dedit ſ. Imò, in contractibus innominatis, periculum eſt eius qui nondũ dedit, *l. vlt. ſ. de condict. cauſa data. v. Iaſon. & Corraſ.*2. *Miſcell.*9.

n vide quæ ſcripſi *ad l.*2. *Cod. de permutatione.*

o Factorum alia locari poſſunt, alia non poſſunt.

p Pingere, factum eſt quod locari ſolet, *in princ. ſ. eod.* ſeruum manumittere, factum eſt quod locari non poteſt, *vt hic.* Priori caſu (locatio ſcilicet) nominatus: altero, innominatus contractus eſt. Quæritur, quibus indiciis facta locabilia ab his quæ locari non poſſunt diſcernamus? an conſuetudine, id eſt, quòd perſona ſolita ſit locare operas, *vt Bart. ad l.*5. *in pr. num.*13. *ſ. de condict. cauſa data?* an verò quòd ex eo opere poteſt ſequi emolumentum pecuniarium, vt vult Iaſon? *hic num* 2. *in fin.*

q Imò, Iulianus ſcripſit in factum actionem à Prætore dandam, non incerti ciuilẽ, id eſt, præſcriptis verbis, quo nomine à Mauritiano reprehenditur, *l.*7.§.2. *ſ. de pact.* Cuiac, *ad d. l.*7. monet hanc vocem *ciuilem* imperitè hic à Triboniano adiici. Nam ſi in ignorantem detur actio in factum ciuilis, *vt hic.* hæc eadem in ſcientem danda eſt, non de dolo. quod hîc tamen dicitur. Et è contrà, ſi in ſcientem de dolo datur, ergo & in ignorantem prætoria. Eam vocem Tribonianus ex nota Mauritiani adſcripſit, quomodo & nota Marcelli, Iuliano *in Nouell.*87. Pauli, Labeoni: *l.*2.§.9. *in fin. ſ. de aqua pluuia:* Vlpiani Marcello: *l. pen. ſ. de iure codicill.* adſcribitur. Goueanus 2. *variar.*27. meritò conqueritur improbatam Iuliani ſententiam, *in d. l.*7. in hoc paragrapho poni. Id tamen notat ſæpius factum à Triboniano.

r *vide l.*4. *Cod. de dolo.*

ſ Tractatus, membra, quæſtiones.

t Pactum hoc, vt à debitore meo Carthagine exigas, ego à tuo Romæ, éſtne facio vt facias, An potius mandatũ? Mãdatum dixeris, quoniam neuter noſtrum mutuo nomine exigere pecuniam poteſt ſine mandato, *verſ. in priorem. ſ. eod.* Atqui in hac ſpecie qui exigit nomen, ſuis impenſis exigit: mandatarius autem, impenſis mandatoris: *l. idémq.*§. *idem Labeo. ſ. mandati. l. qui proprio.*§. *litis ſ. d. procur?* Dici poteſt, neque eo mandatũ mutare ſuam naturam, licèt pacto poſſit naturam ſuam excedere. *l.*1.§. *ſi conuenerit. l. Lucius. ſ. depoſiti.* Quid iuris ſit? tutius eſt in hoc negotio ita perplexo dare actionem præſcriptis verbis, *verſ. ſed tutius. ſ. eod.*

u Contractus innominatus habet vim mandati, *Bald. apud Iaſ. hic num.*1.

x mandato ſ. in quo domini voluntas continetur, *l.*39. *ſ. de negot.*

y id eſt, quamuis hic caſus non merè gratuitum officium contineat, (nam qui hîc exigunt, ſuis impenſis nomen exigunt: quod non eſt in mandato) cùm tamẽ ſit quaſi mandatum, procuratori ex eo agenti non poterit opponi, quòd non ſit procurator, *v. Iaſ. hîc num.*2. *& Curtium. iuniorem hic num.*11.

z Mutuum officium qui præſtant cõmandatarii ſunt, mutuũ mandatũ ſuſcipiunt.

a Mandatũ poteſt ex pacto naturã ſuã excedere. at quomodo? poſſum tibi mandare vt cuſtodiam mihi præſtes, vbi cuſtodiam non debeas, *l. qui mercedem, ſ. locati.*

b Locus eſt meo iudicio corruptus, cuius vim etſi ſentio, vlcus tamen ſanare non poſſim. c Impenderimus. *Hal.*

Sin autem alter fecit, vt & hic mandatum interuenisse videatur, quasi refundamus inuicem impensas. neque enim de re tua tibi mando. Sed tutius[a] erit, & in insulis fabricandis, & in debitoribus exigendis, præscriptis verbis dari actionem. quæ actio similis[b] erit mandati actioni: quemadmodum in superioribus casibus locationi & emptioni.

5 Si ergo hæc sunt, vbi de faciendo ab vtroque conuenit: & in proposita quęstione idem dici potest. & necessario sequitur, vt eius fiat condemnatio, quanti interest mea, seruum habere, quem manumisi, an deducendum erit, quod libertum habeo? sed hoc non[c] potest æstimari.

Vendo vt reficias.

6. *Neratius* libro primo Responsorum.

INsulam hoc modo, *vt aliam "insulam" reficeres*, vendidi[d]. respondit[e], nullam[f] esse venditionem: sed ciuili intentione incerti agendum "est."

Do vt manumittas.

7. *Papinianus* libro secundo Quæstionum.

SI tibi decem dedero, *vt Stichum manumittas*: & cessaueris: confestim agã præscriptis[g] verbis, vt soluas, quanti[h] mea interest: aut, si nihil interest, condicam tibi, vt decem reddas.

De seruo qui quæstionis habendæ causa æstimatus datus est.

8. *Idem* libro vigesimoseptimo Quæstionum.

SI dominus seruum, cùm furto argueretur, quæstionis[i] habendæ[k] causa ęstimatum[l] dedisset, neque de eo cõpertum fuisset, & is non redderetur: eo nomine ciuiliter agi posse: licèt aliquo[m] casu seruum retenturus esset, qui traditum[n] accepisset. Potest[o] enim retinere seruum, siue dominus pro eo pecuniam elegisset, siue in admisso[p] deprehensus fuisset. tunc enim "&" datam[q] æstimationem reddi à domino oportere, sed quæsitum est, qua actione[r] pecunia, si eam dominus elegisset, peti posset dixit: tametsi quod inter eos ageretur, verbis quoque stipulationis cõclusum non fuisset: si tamen lex contractus non lateret: præscriptis verbis incerti & hic agi posse. nec videri[s] nudum pactum interuenisse, quotiens[t] certa lege dari probaretur.

Accepto tuli vt deleges.

9. *Idem* libro vndecimo Responsorum.

OB[u] eam causam accepto[x] liberatus, *vt nomen Titij debitoris delegaret*, si fidem contractus non impleat, in hac actione teneberis

a Quoties dubiũ est an sit cõtractus nominatus, ratione dubij recurrimus ad innominatum. *Ias. hic num. 3. facit l. 24. circa fin. ȷ. eod.*
b Contractus innominati assumunt naturam contractus nominati, cui assimilantur, *Ias. hic num. 4.*
c Qui ius patronatus habet, non dicitur habere ius æstimabile, nec per hoc dicitur factus locupletior. *Ias. hîc numero* 1. Eorum enim quæ sunt inæstimabilia, qualia sunt libertas, potestas, patria dominica, ius patronatus, necessitudinis ratio non habetur in iudiciis: quia & haberetur frustrà. Cuius enim ratio non est, nec iniri potest. nec enim alia ratione actio ingrati iure ciuili prodita non est, quàm quòd difficilis æstimatio eius sit. Quemadmodum enim iudex inibit æstimationem. verba sunt Senecæ docentis non posse dari actionem ingrati. Et *in lege* 41. *in princip. suprà ad legem Aquil.* Marcellus, deletis tabulis testamenti testatori non dari actionem iniuriæ. quemadmodũ enim, inquit, æstimatio inibitur? *Cuiacius* 8. *ad Africanum, in explicatione l.* 30. *de Act. emp.*
d talis conuentio propriè non est vẽditio, quia consistit sine pretio.
e si in contractu locationis apponitur verbum, *vendo*, non mutatur natura contractus, *vt hic*: Ita error in nomine contractus, vel falsa denominatio contractus non vitiat contractum. *Ias. hic.*
f Cur nulla est venditio? quia hîc nulla pretij mentio ac numeratio: sed insula data est, vt alia reficeretur. Cæterùm vbi pretium deest, ibi venditio dici fingive non potest. *l. 2. Cod. de contrah. empt.* Itaque fuerit hîc contractus innominatus, do vt facias: reiecto è contractu, venditionis verbo, tanquam inutili.
g Præscriptis verbis actio in eum qui accepta in id pecunia, seruum non manumisit, datur in id quod interest, si intersit eius qui dedit, seruum manumitti: si non intersit, datur condictio ob causam.
h *l. 5. in fi. s. eodem.*
i *l. 15. s. de cond. causa data.*
k Præscriptis verbis actio datur ex contractu do vt facias.
Serui quoties dabantur quæstionis habendæ causa, dabantur æstimati.
m De quo dic *vt ȷ. eod.*
n Traditum hîc appellat, quod paulo antè datum dixit. vnde notat Forcatulus 49. *Necyomant.* 4. pro subiecta materia, verbum *dare*, sumi pro *tradere*. quod aduersus Alciatum 2. *Paradox.* 19. notat.
o Hoc enim casu intelligitur agi, vt non reddatur seruus quæstionis habendæ causa datus si conuictus sit.
p Admissum, est flagitium.
q *Quid si* pactam æstimationem, *vel* dictam æstimationem *legamus*? nam hîc agitur de seruo qui æstimatus datus est habendæ quæstionis causa.
r Ad id repetendum quod est datum, vel eius æstimationem, competit actio præscriptis verbis, quando hoc actum est *Bart.*
s Pactum appositum iuxta traditionem rei, non est nudum: velatur enim traditionis coherentia. *Ias. adde legem 48. suprà de pactis.* vel ita: Præscriptis verbis actio datur, vt fiat quod conuenit in pacto incontinenti adiecto.
t *l. 6. C. de rer. permut.*
u Præscriptis verbis actio datur ex contractu, facio vt facias, vt fiat, quod conuenit.
x Si tibi accepto tuli decem, vt mihi debitorem tuum delegares, nec deleges, hac actione teneberis
y ¶Incerti actio dicitur, quæ datur ad factum. *l. 16. ȷ. eodem.*
† Imò, vetus restauratur, cùm ex ea datum condici possit, *l. 4. suprà de condit. causa data.*
z Hac actione non tantùm interesse, sed promissa seruari, petere possumus.

certi[y] actione tenebitur. itaque iudicis officio non vetus obligatio restaurabitur †, sed promissa[z] præstabitur, aut condemnatio sequetur.

De vsufructu, & cautione omissa.

10. *Iauolenus* libro decimotertio Epistolarum.

PArtis tertiæ[a] vsumfructum legauit. heredis bona ab eius creditoribus distracta sunt. & pecuniam, quæ ex æstimatione partis tertiæ fiebat, mulier accepit fruendi causa. & per ignorantiã stipulatio[b] prætermissa[c] est. quęro, an ab herede mulieris pecunia, quę fruendi causa data est, repeti possit, & qua actione. respõdi, in[d] factum actionem dari debere.

Quibus casibus dantur actiones in factum.

11. *Pomponius* libro 39. ad Quintum Mucium.

QVia[e] actionum non plenus numerus esset, ideo plerumque actiones in factum desiderantur. sed & eas actiones quæ legibus proditæ sunt, si lex iusta ac necessaria sit, supplet prætor in eo, quod legi deest. quod facit in lege Aquilia[f], reddendo actiones in factum accommodatas legi Aquiliæ. idque vtilitas eius legis exigit.

De transcriptione rei venditæ.

12. *Proculus* libro vndecimo Epistolarum.

SI vir[g] vxori suæ fundos vendidit: & in venditione cõprehensum est conuenisse[h] inter eos, *si ea nupta ei esse desisset, vt eos fundos, si*[i] *ipse vellet, eodem pretio mulier transcriberet*[k] *viro*: in factum existimo iudicium esse reddendum. idque & in aliis personis obseruandum.

De re data, vt certo pretio vendatur, & superfluum venditor lucretur. I. *De area data vt ædificetur. De puero docendo vel nutriendo. De pecore pascendo.*

13. *Vlpianus* libro trigesimo ad Sabinum.

SI tibi rem vendendam certo pretio dedissem, *vt, quo pluris vendidisses, tibi haberes*: placet, neque[l] mandati[m], neque pro socio esse actionem: sed in factũ, quasi alio negotio gesto. quia & mãdata gratuita esse debent: & societas non videtur cõtracta in eo, qui te non admisit socium distractionis, sed sibi certum pretium excepit.

1 ¶ Iulianus "libro vndecimo digestorum" scribit. SI tibi areæ[n] meæ dominium[o] dedero, *vt, insula ædificata, partem mihi reddas*: neque emptionem esse, quia pretij loco partem rei meæ recipio: neque mandatum, quia non est gratuitum[p]: neque societatem, quia * nemo

a *dixi ad leg. 4. Cod. quando dies legatorum.*
b Cautio interponitur ab vsufructuario rei quæ vsu consumitur, de quantitate eadem restituenda, finito vsufructu. *suprà de vsufruct. earum quæ vsu consumuntur.*
c Pecunia data ad fruendum, omissa cautione finito vsufructu repetitur per actionem in factum. *vide leg. 5. §. primo, suprà de vsufruct. earũ rerum.*
d Cur in factũ? quia heres testatoris ab herede fructuariæ eam pecuniam fructuariam repetit, quam non ipse, sed creditores hereditarij, ipsi fructuariæ, numerarũt: Nam si ipsa pecunia fuisset ipsi fructuarię ab herede testatoris numerata, eã repleret finito vsufructu, certi cõdictione generali, vel sine causa. *l. hoc senatus. s. de vsufruct. earum rerum.*
*
e Actiones in factum subsidiariæ ob eam causam inuentę sũt à Prætore: quòd æquum esset actionem dari, non quòd vlla actio prodita erat: sed & inuentæ ad supplenda Prætorum edicta, & leges ciuiles, quibus minus commodè cuique prospicitur, vt in hoc exemplo. Aquilia actio directa datur in eũ, qui suo corpore in corpus alterius damnũ dedit. Quoties non corpore in corpus: vel corpore in non corpus, damnum datur, nulla Aquilia comparata est. Ea res mouit Prætorem, vt in hac specie daret in factum actionem loco actionis legis Aquiliæ, *vt hic.*
f Vbi lex Aquilia deficit, suppletur per actionem in factum. *Bartol. adde §. fin. Inst. de l. Aquil.* In factum ex leg. Aquil. datur, cùm nec oratio, nec sententia legis conuenit. hoc est, cùm neque damnum vel corpore, vel corpori datum fuerit. *d. §. vlt. l. 33. in fin. l. 53. s. ad l. Aquil.*
g Vendere vir vxori potest: valet inter virum & vxorem venditio. vide quæ scripsi *ad l. 31. §. 3. ȷ. de donat. inter virum.*
h Ex pacto de retrouendendo apposito in venditione non tantùm potest agi actione innominata præscriptis verbis, *vt hic.* sed & ex vendito actione informata ex pacto. *lege sexta, suprà de rescindenda venditione. lege secunda, Codice de pactis inter empt.*
i Aut si pretiũ auferret, *lege 2. Cod. de pactis inter emptorem.* Ita plerúmque venditores stipularentur ab emptore, vt nulli alij, quàm ipsi venditori reuenderent. *l. qui fundum, s. de contr. empt. l. si sterilis, §. si tibi, s. de act. empt.*
k Præscriptis verbis innominata actione agi potest ex pacto retrouendendi, venditioni adiecto, *vt hîc.* quinimò ex vendito actione pacto informata agi etiã potest. *lege 2. Cod. de pactis conuentis: lege si conuenit, suprà de rescindenda: lege sed Celsus, §. 1. s. de contrah. empt.*
l Qui rem accipit certo pretio vendendam, vt quò pluris vendiderit, id sibi habeat, neque mandati, neque pro socio obligatur. Non mandati, quia mandatum gratuitum esse debet, hic autem lucrum sentit. Non pro socio, quia in lucro quod facit, nullum habet socium. Quid igitur? in factum actione tenebitur.
m *adde l. 5. §. 4. s. eod. & §. 1. ȷ. eod.*
n Areæ meæ tibi dominium dedi, vt insula ædificata partem mihi reddas: éstne emptio? non est, quia pretium pro area.
o aliud erit si non dominium dedi, sed vendidi *vt in l. 6. §. 2. s. de act. empt.*
p Tale est autem mandatum. *l. 1. §. 4. s. mandati.*

a Partem tamen communicat ſocio. *l.1.§.1.ſ.pro ſocio.*
b *vt l.9.Cod.de pactis.*
c cùm is, qui acceperit pecora partiaria, paſcenda acceperit *d.l.9.*
d ſenſus eſt: Si res ad meliorandum ita datur, vt (tranſlato eius integro dominio ea poſtea diuidatur) præſcriptis verbis: ſi, vt pars tantùm transferretur actum eſt, pro ſocio erit actio *Bart.*

ſocietatem contrahẽdo rei ſuæ dominus eſſe deſinit[a]. Sed *ſi puerum docendum* vel *pecus*[b] *paſcendum tibi dedero, vel puerum nutriendum: ita vt, ſi poſt certos annos veniſſet, pretium inter nos communicaretur*: abhorrere hęc ab area: eo quòd hîc dominus eſſe non deſinit, qui priùs fuit. competit igitur pro ſocio[c] actio. Sed ſi fortè puerum dominij tui fecero: idem ſe, quod in area, dicturum: quia dominium deſinit ad primum dominum pertinere. Quid ergo eſt? in[d] factum putat actionem Iulianus dandam, "id eſt, præſcriptis verbis." Ergo ſi quis areæ dominium non tranſtulerit: ſed paſſus ſit te ſic ædificare, vt communicaretur vel ipſa, vel pretium, erit ſocietas, idémque, & ſi partis areæ dominium tranſtulerit, partis non: & eadem lege ædificare paſſus ſit.

De mercibus alienis in mare proiectis. 1. Si ſeruus ſpoliatus frigore moriatur. 2. De fideiuſſore præſtando ei qui prædium pro alio obligauit.

14. *Idem* lib.41.ad Sabinum.

QVi ſeruandarum mercium "ſuarum" cauſa alienas merces in mare proiecit, nulla[e] tenetur actione. "ſed" ſi ſine[f] cauſa id feciſſet: in factum: ſi dolo, de dolo "tenetur".

1 ¶ Sed & ſi[g] ſeruum quis alienum ſpoliauerit, iſque frigore[h] mortuus ſit: de veſtimentis quidem furti agi poterit: de ſeruo verò in[i] factum "agẽdum:" criminali[k] pœna aduerſus eum ſeruata.

2 ¶ Sed[l] & ſi calicem argẽteum quis alienum in profundum[m] abiecerit, damni dandi cauſa, non lucri faciẽdi, Pomponius libro ſeptimo decimo ad Sabinum ſcripſit, neque furti, neque damni iniuriæ actionem eſſe: in[n] factum tamen agendum.

3 ¶ Si glans[o] ex arbore tua in meum fundum cadat, eámque ego immiſſo pecore depaſcam: Ariſto ſcribit, non ſibi occurrere legitimam actionem[p], qua experiri poſſim: nam neque ex lege[q] duodecim tabularum de paſtu pecoris, quia non in tuo[r] paſcitur: neque de pauperie, neque de damni iniuria[ſ] agi poſſe. in factum[t] itaque erit agendum.

De indicio ſerui fugitiui.

15. *Idem* lib.42.ad Sabinum.

SOlent[u], qui nouerunt ſeruos fugitiuos alicubi celari, indicare eos dominis, vbi celentur: quæ[x] res non facit eos fures. ſolent etiam mercedem[y] huius rei accipere, & ſic indicare. nec videtur illicitũ eſſe hoc, quod datur. quare qui accepit: quia ob cauſam accepit, nec improbam cauſam: non timet condictionem. quòd ſi ſolutum quidem nihil eſt, ſed pactio interceſſit ob indicium: hoc eſt, *vt ſi*[z] *indicaſſet, adprehenſúſque eſſet fugitiuus, certum aliquid daretur*: videamus, an poſſit agere, & quidem conuentio iſta non eſt nuda, vt quis dicat, ex[a] pacto actionem non oriri:

e Imò, vel ex locato, vel conducto. *l.2.ſ.de lege Rhod.*
f Præſcriptis verbis tenetur qui ſine dolo ſuarum merciũ ſeruandarũ cauſa meas in mare proiicit: doli, ſi dolo.
g ſeruum tuum Titius ſpoliauit: ſeruus frigore mortuus eſt: de veſtimentis in duplum tibi actio in Titium eſt: de ſeruo ipſo, dupli petitio: criminali quoque actione ſeruata. *Synopſis Baſilic.19 Tit.10.ex lib.20.Tit.4.c.13. in pr.*
h *Ecloga 19.tit.* περὶ ζημιουμένων ἀνθρώπων τε καὶ ἀλόγων ζώων, &c.
i Cur in factũ? Qui ſeruum alienum ſpoliat, etſi is frigore poſtea moriatur, corpori quidem damnum datum eſt, non tamen corpore ipſo damnum dedi. ſpoliaui quidem, at non illa ſpoliatio mea, ſeruum interfecit immediatè, ſed frigus. Vbi non corpore in corpus damnum datur, ibi, quia directa Aquilia non cõpetit, in factum præſcriptis verbis competit actio.
k legis Corneliæ. de qua *in l.23.§.9.ſ.ad leg. Aquil.*
l Si vas alienũ in profundum abiecero, non lucri faciendi cauſa, ſed dãni dandi, domino in duplũ teneor non tamen furti in duplum actione, vel Aquilia. *Synopſis eod.c.13.in medio.*
m *l.27.§.21.ſ.ad l.Aquil.adde l.55.in fi.ĵ.de adq.rer.dom.*
n Cur in factum? Corpore in non corpus damnum datum eſt. Corpore calicem tuum in profundum abieci: Corpus calicis nullum damnum recipit, ſed tu qui calicis es dominus. Aquilia autem directa non datur, vbi corpore in non corpus damnũ datur. Itaque in factum hæc actio fuerit neceſſaria.
o Si glans tua cadat in fundum meum, eámque immiſſo pecore depaſco, locus erit actioni in factum, non de paſtu pecoris, (quia non in agro tuo paui) ſed Aquiliæ. *Synopſis eod.c.13.in fine.*
p Imò, eo caſu ad exhibendum actio competit, teſte Pomponio, Ariſtoni in eo diſſimili. *lege 9.§.primo, ſ.ad exhibendum.* Cur tam variè? ibi dolo, hîc ſine dolo. *Accurſius.*
q Erat autem & actio de paſtu ex lege duodecim tabularum. *adde Paul.1.ſentent.15.§.primo.*
r De paſtu actio locum habet cùm in tua glande mea pecora depaſco. *facit l.penult. Cod.de leg.Aquil.*
ſ Neque damni iniuriæ. *Hal.* Cur damni iniuriæ? potuit enim glans immatura depaſci. *l.27.§.25.ſ.ad l.Aquil.*
t actione ſc. eáque prætoria, non ciuili. *Cuiac ad l.7.ſ.de pactis.*
u Fures ac fugitiuos indicare an quiſque teneatur.
x Fur non eſt, qui furem ita indicat. qui quid eo nomine accipit, ob cauſam non improbam accipit, condictionem non timet.
y quæ indicium dicitur. *l.4.§.4.ſ.de condict.ob turpem. l.1.ĵ.de proxenet. vide Cuiac.5. obſeru.18. Contium 1.ſubſiſiuar.13.14.*
z Contractum innominatum fieri per dictionem *ſi*, hinc colligit Baldus. *adde Labeo. ĵ.eod.l.ſi quis cum debitore.ſ.de iureiur.l.ſi intra, ſ.de pactis.*
a Ex pacto nudo non oritur actio.
b ¶ Nuda pactio non eſt, quæ habet in ſe negotium aliquod.
c Actio non eſt datiua ſed natiua, quam negotium aliquod antecedit.
d Præſcriptis verbis actio, ciuilis eſt.
e Indicia promiſſa rectè petuntur vel actione doli, vel actione in factum prætoria, *vt hic.* Imò & ex ſtipulatu, ſi ſtipulatio interceſſerit. adde *Paul.2.ſent.31.§.20.*
f Doli actio locum toties habet, quoties dolus argui poteſt.
g Dolus autem hîc arguitur, ſi vel dolo induxit dominum ad indiciũ promittendum, vel ſi ipſi ſeruo cauſa fuit fugæ vel occultationis.
h Præſcriptis verbis actio competit aduerſus eum, qui cretæ eximendæ ex certo loco facultatem gratuito habuit, nec locum repleuit: ex vendito, ſi vendita ea facultas fuit: ad exhibendum, aduerſus eum qui non patitur eam tolli.

ſed[b] habet in ſe negotium aliquid. ergo[c] ciuilis actio oriri poteſt, id[d] eſt præſcriptis verbis. niſi[e] ſi quis & in hac ſpecie de[f] dolo actionem competere dicat, vbi[g] dolus aliquis arguatur.

De creta exempta & loco replendo. 1. De ſatis in fundo alieno.

16. *Pomponius* lib.22.ad Sabinum.

PErmiſiſti[h] mihi cretam[i] eximere de agro tuo: *ita vt eum locum, vnde exemiſſem, replerem.* exemi, nec repleo. quæſitum eſt, quam habeas actionem. ſed certum eſt, ciuilem actionem incerti[k] competere. ſi autem vendidiſti cretam, ex vendito ages. quòd ſi poſt exemptionem cretæ repleuero, nec patiaris me cretam tollere: tum agam ad exhibendum[l]: quia mea[m] facta eſt, cùm voluntate tua[n] exempta ſit.

1 ¶ Permiſiſti mihi *vt ſererem in fundo tuo, & fructus tollerem:* ſeui: nec pateris me fructus tollere. nullam iuris ciuilis actionem eſſe, Ariſto ait: an in factum[o] dari debeat, deliberari poſſe. ſed erit de dolo.

De habitatione gratis data. 1. De æſtimatoria. 2. De re inſpicienda. 3. Commodo vt commodes. 4. De re oſtendenda. 5. De ſponſione.

17. *Vlpianus* lib.28.ad Edictum.

SI gratuitam[p] tibi habitationem dedero, an commodati[q] agere poſſim? & Viuianus ait, poſſe. ſed eſt tutius[r], præſcriptis verbis agere.

1 ¶ Si[ſ] margarita tibi æſtimata dedero: *vt aut eadem mihi adferres*[t], *aut pretium eorum*: deinde hæc perierint ante venditionem: cuius periculum ſit? & ait Labeo, quod & Pomponius ſcripſit: ſi quidem ego te venditor rogaui, meum eſſe periculum: ſi tu me, tuum: ſi neuter, noſtrûm, ſed dumtaxat conſenſimus, teneri te hactenus[u], vt dolum & culpam mihi præſtes. actio autem ex hac cauſa vtique erit præſcriptis verbis.

2 ¶ Papinianus lib.8. quæſtionum ſcripſit:

SI rem tibi inſpiciendam[x] dedi: & dicas[y] te perdidiſſe: ita demum mihi præſcriptis verbis actio competit, ſi ignorem, vbi ſit. nam ſi mihi liqueat, apud te eſſe: furti[z] agere poſſum, vel condicere, vel ad exhibendum agere. Secundum[a] hæc: ſi cui inſpiciendum dedi, ſiue[b] ipſius cauſa, ſiue vtriuſque: & dolum, & culpã mihi præſtandam eſſe dico propter vtilitatem: periculum. non ſi verò mei dumtaxat cauſa datum eſt, dolum eſt, dolum ſolùm: quia prope depoſitum hoc accedit.

3 ¶ Si[c] cùm vnum bouem haberem, & vicinus vnum: placuerit inter nos, *vt*[d] *per denos dies ego ei, & ille mihi bouẽ commodaremus, vt opus faceret*: & apud alterum bos periit: commodati non competit actio: quia non fuit gratuitum commodatum: verùm præſcriptis[e] verbis agendum eſt.

4 ¶ Si, cum mihi veſtimenta venderes[f], rogauero, *vt ea apud me relinquas, vt peritioribus oſtenderem*[g]: mox hæc perierint vi ignis, aut alia maiore: periculum me minimè

i *adde l.34.ſ.de dolo. l.6.ĵ.de donatio.*
k Incerti actio datur ad factum *vt hic. & l.9.ſ.eodem.*
l Imò, nulla eſt alia, quã de dolo *d.l.34.*
m *facit l.35.§.vl.C.de donat.*
n i. quaſi traditione *d.l.6.*
o vt patiẽtiam præſtes, vt patiatis fructus tollere, ad hãc actionem de dolo & ad patientiam præſtandam, refer affines eius actiones. nam ſi rem meam in tuo fundo poſitam congeſtam non patiaris tollere, & actione ad exhibendum *l.5.§.3.l.9.§.1.l.15.ſ.ad exhiben.* interdicto de glãde legenda, ſi de glande legenda agitur. *d.l.9.§.1. & l.vn.ĵ.de glan.* interdicto de theſauro meo tollendo, *d.l.15.* & confeſſoria, de ſeruitutibus, vt ire agere patiaris vtar, *l.15.in f.ſ.de ſeruitutib.*
p Gratuitã habitationem qui accipit, non cõmodati, ſed pręſcriptis verbis actione conuenitur, *vt hic.* ſic ſi qui gratuitã habitationem occupat, non patitur in rebus ſuis inuentis & illatis tacitam hypothecam, vt qui conducit. *l.5.ſ.in quib. cauſis pignus, vel hypotheca tacitè contr.* Cur in factum actione hic conuenitur qui gratuitam habitationem accipit? An quia conſtat non habitantis commodo aut precibus datam eſſe, vt neque commodatum ſit aut precarium: ſed concedentis, cuius intererat domum habitari, vt ne vacua & deſerta periret?
q Poteſt enim habitatio commodari, *l.1.in fi.ſ.commod.* & gratuito dari. *l.27.ĵ.de don.*
r Sic recedit à ſententia Iuliani, vt hic caſus ſit contractus innominatus, & meritò: nam quoties dubitatur de intellectu alicuius legis, ille ſenſus eſt accipiendus qui cõuenit rubricæ illius tituli. vide alias prætereà rationes apud Bellonum 2. *ſupput.13. num.2.3.4.5.* Verùm dic melius, cum Forcatulo 49. *Necyomant in f.* Tutius hic dicit, quia dando habitationem non conuenerat expreſſè, vt eandem mihi redderes: & ita concilia huic legi, *legem vlt.ĵ.eod.*
ſ Si tibi rem æſtimatam dedero, vt eandem mihi referres, aut pretium eius & perierit ante venditionem, actionem præſcriptis verbis habeo. Et ſiquidem ego te rogaui vt acciperes, meum eſt periculum: ſin tu me rogaſti, tuum: ſi neuter, noſtrum, dolum & culpam mihi præſtas. *Synopſ.Baſil.24.Tit.4.c.15. 2.Harmenop.3.§.11.*
t ſic alibi. Eoſdem ſcyphos vel eiuſdem ponderis argentum. *l.vlt.ĵ.eod.*
u Imò æſtimatio præcisè periculum eius facit, qui accepit *l.1.in fin.ſ.de æſtimatoria.* quid? Imò re æſtimata ne quidem debetur periculum niſi receptum fuerit. *l.5.§.3.ſ.commodati.*
x Præſcriptis verbis actione tenetur, qui recepit rem inſpiciendam, & eam culpa perdidit: quòd ſi non perdidit, ſed ſe perdidiſſe dixerit, furti & condictione furtiua, & ad exhibendum tenetur.
y Non ſtatim creditur, qui dicit ſe in rem inſpiciendam accepiſſe, & perdidiſſe.
z *l.78.ĵ.de furtis.*
a Traditione facta, recipientis gratia, leuiſſima: dantis, dolus & lata culpa: vtriuſque, leuis tantùm culpa præſtatur.
b Aliam diſtinctionem *vide in l.10.§.1.ſ.commodati.adde l.23.ĵ.eodem.*
c *§.2.Inſt.de locato.*
d Si commodo vt commodes, agitur præſcriptis verbis. *Bart.*
e Cur præſcriptis verbis non commodati? quia hinc inde res commodatæ. quod quoties accidit, gratuitum non eſt commodatum: ita, cùm non ſit verum commodatum, commodati non agitur, ſed præſcriptis verbis.
f Venderes, id eſt, vendere velles. Idem genus loquendi in iure occurrit, de quo dixi *ad l.3.§.1.ſ.de iniuſto.*
g pretij explorandi cauſa. *l.1.in fi.ſ.eodem.*

† Custodiã qui præstat, leuem culpã præstat, non leuissimam, hoc ideo, quia pro custodia mercedem principaliter non recipit: aliàs secus. *l. qui mercedem, §. 1. cati.*

a Præscriptis verbis actione tenetur, qui rē recepit vt alteri restitueret incertū̃ tēporis euentū tenetur, inqu, post tēpus completum nisi ob causam inhonestam traditio fieri debeat.

b cuius exemplum est apud Plinium 9. c. 35. vbi loquitur de vnionibus quos Cleopatra vna cœna absumere voluit, vt sponsione cum ipso Antonio facta vinceret. Huiusmodi sponsio fiebat pignoribus depositis, & plerunque ludicra esse solebat: eráque permissa ex lege Titia & Cornelia. *l. 3. ff. de aleatoribus. vide Budæum ad leg. 2. ff. de origine iuris.*

præstaturum. ex quo apparet, vtique custodiam † ad me pertinere.

5 ¶ Si[a] quis *sponsionis*[b] *causa* annulos acceperit, nec reddit victori: præscriptis verbis actio in eum competit: nec enim recipiēda est Sabini opinio[c], qui condici, & furti agi ex hac causa putat. quemadmodum[d] enim rei nomine, cuius neque possessionem, neque dominium victor habuit, aget furti? planè si inhonesta[e] causa spōsionis fuit, sui annuli dumtaxat repetitio erit.

De pecunia deposita, vt reducenti fugitiuum detur.

18. *Idem* lib. 30. ad Edictum.

SI apud te pecuniam deposuerim, *vt dares Titio, si*[f] *fugitiuum meum reduxisset:* nec dederis, quia non reduxit: si pecuniam mihi non reddas, melius est, præscriptis verbis agere. non enim ambo pecuniam ego & fugitiuarius[g] deposuimus, vt quasi apud sequestrem[h] sit depositum.

De re vendenda data vt pretium in mutuum conuertatur.
1. De fideiussore præstando ei qui prædium pro alio obligauit.

19. *Idem* lib. 31. ad Edictum.

ROgasti me[i], vt tibi nummos mutuos darem: ego, cùm non haberem, *dedi tibi rem vendendam, vt pretio vtereris.* si non vendidisti, aut vendidisti quidem, pecuniam autem non[k] accepisti mutuam: tutius[l] est, ita agere, vt Labeo ait, præscriptis verbis: quasi negotio quodã inter nos gesto proprij[m] contractus.

1 ¶ Si prædium pro te obligauero: deinde[n] placuerit[o] inter nos, *vt*[p] *mihi fideiussorem præstares:* nec facias: melius esse dico, præscriptis verbis agi, nisi merces interuenit. nam si[q] interuenit, ex locato esse actionem.

De re experienda. 3. Vel inspicienda.

20. *Idem* lib. 32. ad Edictum.

APud Labeonem quæritur: *si tibi equos venales experiēdos*[r] *dedero, vt, si in triduo displicuissent, redderes,* túque desultor[s] in his cucurreris, & viceris: deinde emere nolueris: an sit aduersus te ex vendito actio. & puto verius esse, præscriptis verbis agendum. nam inter nos hoc actum, vt experimentum gratuitum acciperes: non vt etiam certares. 1 ¶ Item apud Melam quæritur: *si mulas tibi dedero: vt experiaris*[t]*: & si placuissent, emeres: si displicuissent, vt in dies singulos aliquid præstares:* deinde mulæ à grassatoribus[u] fuerint ablatæ intra dies experimēti: quid esset præstandum: vtrùm pretium & merces, an merces tantùm. & ait Mela, interesse, vtrùm emptio iam erat contracta, an futura: vt, si facta, pretium petatur: si futura: merces petatur. sed nō exprimit de actionibus. puto autem, si quidem perfecta fuit emptio, competere ex vendito actionem: si verò nondum perfecta esset, actionem talem, qualem aduersus desultorem dari.

2 ¶ Si[x], cùm emere argentum velles, vascularius[y] ad te detulerit: & reliquerit: & cum displicuisset tibi, seruo tuo referendum dedisti: & sine dolo malo, & culpa tua perierit: vascularij esse detrimētum: quia eius quoque causa sit missum[z]. certè culpam eorum, quibus custodiendum, perferendúmve dederis, præstare oportere, Labeo ait. & puto, præscriptis[z] verbis actionem in hoc competere.

Si deficiat actio, vel exceptio.

21. *Idem* lib. 2. Disputationum.

QVotiens[b] deficit actio, vel exceptio[c]: vtilis[d] actio, vel exceptio est.

De vestimentis poliendis, sarciendísve.

22. *Gaius* libro decimo ad Edictum Prouinciale.

SI tibi polienda, sarciendáve vestimēta dederim: si[a] quidem gratis hanc operam te suscipiente, mandati est obligatio: si verò mercede data, aut constituta: locationis conductionísque negotium geritur. quòd si neque gratis hanc operã susceperis, neque protinus[f] aut data, aut constituta sit merces: sed eo animo negotium gestum fuerit, vt postea tãtum mercedis nomine daretur, quantum inter nos statutum sit: placet, quasi de nouo[g] negotio, in factum dandum esse iudicium, id est, præscriptis verbis.

Si annulus eo cui ostensus est, exciderit.

23. *Alfenus* libro tertio Digestorum à Paulo Epitomatorum.

DVo secundùm Tiberim cùm ambularēt: alter eorum ei, qui secum ambulabat, rogatus[h] annulum[i] ostendit, vt respiceret. illi excidit anulus, & in Tiberim deuolutus est. respondit, posse agi cum eo in factum actione.

De pecunia data vt fœnori detur, & ex eius vsuris tributum soluatur.

24. *Africanus*[k] lib. 8. Quæstionum.

TItius Sempronio triginta[l] dedit[m]: pactíque sunt[n], *vt ex reditu*[o] *eius pecuniæ tributum, quod*[p] *Titius pendere deberet*[q]*, Sempronius præstaret, computatis*[r] *vsuris semißibus: quãtóque*[s] *minus tributorum nomine præstitum foret, quàm earum vsurarum quantitas esset, vt id Titio restitueret: quod*[t] *ampliùs præstitum esset, id ex sorte decederet: aut*[u]*, si & sortem & vsuras summa tributorum exceßisset, id, quod amplius esset, Titius Sempronio præstaret.* neque de ea re, vlla stipulatio interposita est. Titius consulebat[x], id, quod ampliùs ex

c addel. 1. in fi. ff. de distract. pignor.

d furti agere non potest, qui rei neq; possessionē, neque dominiũ habuit, *vt hic.* nisi eius intersit custodiæ causa, quam alteri debeat.

e aliàs non. *vide l. 6. in fin. Cod. depositi.*

f *adde l. 15. ff. eodem.*

g hoc verbum extat *in l. 1. in fine, Cod. Theodos. si vagum petatur mancipium. lib. 10 titul. 12.* Erant fugitiuarij, qui fugitiuos persequebãtur, quod L. Annei Flori locus indicat, *lib. 3.* Ita, inquit, qui per fugitiuarios retrahi debuisset, prætorios duces profugos prœlio ipsi sequebantur. & ita Varro *3. de re rust. c. 14.* loquens de cochleis. Aquafiniendæ, ne fugitiuarius sit parandus. *Cuiac. 5. obs. 8.* id est, ne si locus fugæ pateat cochleis, cogaris postea tãquam fugitiuos seruos, sic cochleas fugitiuas persequi, & vti ministerio reprehensorum. fugitiuarius autem dicitur eadem analogia, qua thunnarius & anataria aquila *apud 10. Plinium. 3.* Anataria, id est anatum insectatrix. *Bud. hic.* Varro 4. *de lingua.* secuta, sedulitas Marij & Bruti retrahere nequit. Terentius, Fugitiuum retraham argentum.

h *facit l. 9. §. 3. ff. de dolo.*

i *facit l. 11. ff. de reb. cred.*

k Quid si accepisti? mutuum erit. atque ita pretiũ ex re vendita redactum, in mutuum pacto conuerti potest, *vt hic. & l. rogasti. ff. de reb. cred.* quod Africanus negat *in l. 34. ff. mandati. vbi dixi.*

l Vtilius est. *Hal.* an id electiuè ponitur? *v. Bell. 2. supput. 13.*

m distincti à mutuo.

n Præscriptis verbis agitur ex pacto incontinenti apposito: quin & actione ex cōtractu informata, si quæ huius generis fuerit.

o i. si feci vt faceres. *l. 5. §. 4. ff. eodem.*

p *v. l. 9. §. 1. ff. de pignorat. act.*

q Merces præsupponit locationem. *l. 5. §. 12. ff. commodati.*

r Præscriptis verbis actione tenetur fructus eum restituere, qui eũ experiendum recepit & eam conuentionem excessit. *§. 1. j. eod. l. 10. l. 13. §. 1. ff. comm.*

s Desultor erat, qui duos equos absque ephippiis agitans, ex altero in alterum mira pertinacitate desiliebat. hunc Ælianus de aciebus instruendis ἀμφίιππον vocat: & genus hominũ aciei contra Barbaros instruendæ valere ait. Ex aliis enim equis in alios trãsultare consueuerũt. hinc desultoria leuitas. sed hîc desultores equis in certamine decurrebãt victoriæ causa, quósque Græci κέλητας appellabãt, significantur *Tranquill. in Cæsare c. 39. Plin. 34. c. 5. & Varro 2. de re Rust. 7.* peritus belli aliter equos eligit atque docet, aliter quadrigarius & desultor. *Budæus. vide Isid. 18. cap. 39. & Manil.*

t Rem experiendam qui recipit, perfecta emptione tenetur ad pretium actione, & vendito, vel præscriptis verbis ad id quod conuenit.

u *facit l. 20. ff. commod.*

x ¶ *Synopsis Basil. 24. Titul. 4. c. 19. 2. Harmenopul. 3. §. 12.*

y Qui vasa aurea & argentea facit. sunt enim inter aurifices vascularij. *Bud. hic.*

z Is cui res inspicienda data est casum fortunámq; non præstat rei, cùm eam perferendam dedit. Quid igitur? dolum & culpam præstabit, hac præscriptis verbis actione.

a Imò mandati. *§. vlt. Inst. mandati.*

b Præscriptis verbis generalis actio & exceptio datur, vbi specialis deficit.

c directa scilicet. Directæ exceptiones dicuntur, quæ titulum aliquem vel descriptionem in iure habent. Vnde certò potest intelligi, qua forma sint proponendæ. *Oldendorp. in Enchirid. except. cap. 3. numero 2.*

d in factum, scilicet, de qua *lege 4. §. 5. lege 4. §. 32. infrà de doli except.* quod factum tale est, vt licèt nominatim nullam pariat exceptionem reo conuento, æquitate tamen defendendus sit. huic exceptioni similis est exceptio doli mali. *dicto §. 32. dicta lege 4. §. 5. infrà de doli except.*

e Quoties quis gratis operas præstat, mandati: quoties dicta ac certa mercede, locationis: quoties spe mercedis, innominatus est contractus, ex quo oritur hæc præscriptis verbis actio.

f i. initio contractus.

g nec enim est mãdatum, cùm non sit gratuitum: non locatio, quia ab initio certa merces non est constituta in pecunia numerata. *Iason.*

h *adde leg. 17. §. secundo, suprà eodem.*

i Accepi anulum tuum, vt inspicerem, & in flumen excidit, hac actione teneor. *Synopsis Basilicon 24. Titulus 4. cap. 22. 2. Harmenopul. 3. §. 13.* hoc est, præscriptis verbis actione, si nulla alia supersit, tenetur, qui rem alienam culpa sua perdidit.

k *vide Cuiac. 8. ad Afric.*

l triginta millia scilicet.

m Hæc datio contractus est: fit enim certa lege.

n incontinenti sc. vt eam pecuniam Sempronius fœnori occuparet, quanto maximo posset, & vt ex reditu, &c. *Cuiac. ibidem.*

o id est vsura. *Nouella 60.* vsura (si quidem breuis est, & certa hæc definitio) est reditus pecuniæ debitæ, vel reditus sortis debitæ, vel vsusfructus nomine. *lege tertia, suprà de vsufructu earum rerum* id est, quasi vsusfructus. *Cuiacius ibidem.*

p Ita pecunia hîc non datur, vt recipiens sibi ipsi negotietur, sed pro adnumerante: vnde colligas, hac pecuniæ adnumeratione mutuum non esse contractum. Imò nec societatem, cùm dominium pecuniæ translatum fuerit in accipientē: sed nec mandatum, cùm spes lucri fuerit.

q fisco scilicet.

r i. ad finem & modum semissis vsuræ.

s id est, & hoc pepigere inter se, vt si plus esset in vsuris quàm tributi nomine soluendum esset, vt superfluum illud vsurarum Titio daretur.

t i. & hoc etiam pepigēre, vt si plus esset in tributo, quàm in vsura semisse: vt id ne sumeret Sempronius, ex eo, quod superaret semisses vsuras (si fortè grauioribus vsuris pecuniam collocasset) sed ex sorte, id est, vt tanto minus Titio redderes ex sorte. *Cuiacius.*

u id est, & hoc tertio pepigere.

x id est, finge Sempronium plus redegisse ex vsuris, quàm soluerit tributi nomine. An ex eo pacto agere cum eo Titius potest, vt superfluum præstet ad finem modúmque semissis, vsuræ scilicet vti conuenit? poterit. Nec enim hæc conuentio tam pactum nudum est, quàm contractus, cui inest pactum *vt lege 8. suprà, eodem.*

vsuris

† Si pactum nudum de præſtandis vſuris interpoſitum ſit, nullius eſt momenti. Ex nudo enim pacto inter ciues Romanos actio non naſcitur. *Paulus 2. ſentent. 14. §. 1. l. 3. Cod. de vſuris.*

† In ſtrictis iudiciis vſuræ non veniunt, niſi ſint in ſtipulationem deductæ, *vt hic, & l. 3. Cod. de vſur. vide Cuiac. Conſult. 16.*

vſuris Sempronius redegiſſet, quàm tributorum nomine præſtitiſſet, qua actione ab eo conſequi poſſit. reſpondit, * pecuniæ † quidem † creditæ vſuras, niſi in ſtipulationem deductas, nō deberi. verùm in propoſito videndum, ne[a] non tàm fœnerata pecunia intelligi debeat, quàm quaſi[b] mandatum inter eos contractum: niſi[c] quod vltrà ſemiſſem conſecuturus eſſet. ſed[d] ne ipſius quidem ſortis petitionem pecuniæ creditæ fuiſſe. quādo, ſi Sempronius eam pecuniam ſine dolo malo vel amiſiſſet, vel vacuam[e] habuiſſet: dicendum, nihil eum eo nomine præſtare debuiſſe. quare tutius[f] eſſe, præſcriptis verbis in factum actionem dari: præſertim cùm illud quoque conueniſſet, vt, *quod amplius præſtitū eſſet, quàm ex vſuris redigeretur, ſorti decederet.* quod ipſum ius, & cauſam pecuniæ creditæ excedat.

De operis. De condictione indebiti.

25. *Marcianus* lib. 3. Regularum.

SI operas fabriles[g] quis ſerui[h] vice[i] mutua dediſſet, *vt totidem reciperet:* poſſe eum præſcriptis[k] verbis agere: ſicuti *ſi penulas dediſſet, vt tunicas acciperet.* nec eſſe hoc cōtrarium, quòd ſi per errorem operæ indebitæ datæ ſunt; ipſæ repeti[l] non poſſunt: nam aliud[m] dando, vt aliud reddatur, obligari iure gentium poſſumus. quod autem in debitum datur, aut ipſum repeti debet, aut tantumdem ex eodem genere. quorum[n] neutro modo operæ repeti poſſunt.

De ſcyphis datis, vt iidem, vel vt tantumdem ponderis. Vel vt alterutrum reddatur.

26. *Pomponius* libro vigeſimo primo ad Sabinum.

SI tibi ſchyphos dedi[o], *vt eoſdem mihi redderes:* commodati[p] actio eſt. ſi[q], *vt pondus argenti redderes,* quantum in illis eſſet, tantidem ponderis petitio eſt per actionem præſcriptis verbis: tam boni tamen argenti, quàm illi ſchyphi fuerunt. ſed ſi, vt *vel hos ſcyphos, vel "vt" eiuſdem ponderis argentum dares,* conuenit: (idem) dicendum eſt.

a id eſt, vt intelligamus quæ hic actio detur, conſtituere priùs debemus, datio illa pecuniæ quis contractus ſit. Non eſt creditum, nam initio legis non dicitur Titius credidit, ſed Titius dedit. Crediti lex eſt, vt tantumdem reddatur: huius conuētionis ius fuit, vt quandoque minus redderetur, vel nihil. Ius crediti eſt, vt periculum ad accipientem pertineat, quod in hac conuentione non fit. Ius crediti eſt, vt vſuræ ex pacto non debeantur: hic debentur, quia initio contractus pactæ ſunt. *Cuiac. ibid.*

b id eſt, hic contractus eſt mandatum pecuniæ fœnerandæ, & ſoluendi tributi, atque ideò ſecundùm naturam mandati, periculum pertinet ad mandantem.

c niſi quid. *Halo.* Ratio dubitādi. cuius hic ſenſus eſt. Superiori ſentētiæ hoc obiici poteſt: hanc conuentionem, de qua agitur, non eſſe mandatum, quòd conuenerit vt compendium grauiorum vſurarum accipientis fieret: id enim abhorret à natura mandati, quod debet eſſe gratuitum. non eſt liberalitas quam ſequitur lucrum: nec ea res eſſe mihi debet lucro, quod non eſt periculo meo. *Cuiacius.*

d Ratio decidendi ſecundùm vnam opinionem. Senſus eſt: Lucrum huiuſmodi non adeò certum eſt, vt tolerari non poſſit hoc colore, quòd ſit incertum, & pendeat ex caſu. Nec enim fortè inueniet, qui velit grauioribus vſuris pecuniam accipere, ſicut ſalarium toleratur hoc colore, quòd ſit honor, non merces: & vt depoſiti actio eſt, licèt conuentio excedat depoſiti modum. *l. 24. l. 26. §. 1. ſ. depoſiti:* & ita hoc fortiter de mandato defendi poteſt. ſed tamen tutius eſt agere præſcriptis verbis, & repetere ea actione quòd amplius fuerit in vſuris ſemiſſibus, quàm in tributo, vt. j. *eodem* dicetur.

e Vacua pecunia quæ ab vſuris vacua eſt: aut fœnori non data.

f Ratio decidendi ſecundum alteram opinionem. Cur tutius verò? Inuenta eſt actio præſcriptis verbis propter controuerſias Iuriſconſultorum certantium de nomine actionis, quæ non poſſunt meliùs euitari, quàm ſi egeris ſine nomine, ſecundùm quod conuentione præſcriptum eſt, narrata conuentione, narrato facto. *Cuiacius ibidem.*

g De operis ſeruorum vide Zaſium *Reſponſ. 3.*

h ſerui ſui. *Haloand.*

i Præſcriptis verbis agitur, ſi operæ præſtentur, pro tot operis in vicem præſtandis.

k Cur præſcriptis verbis? quoniam qui operas ſerui ſui alteri pollicetur, vt ab eius ſeruo totidē operas fabriles accipiat, id non poſſit condictione indebiti recipere. Condictione indebiti, id ipſum quod dedimus, petimus: In hac ſpecie operas fabriles ſerui mei, condicere non poſſim eaſdem. Cur non eaſdē? quia non extant. Igitur cùm eo caſu non ſit cōdictio eius quod datum ſit, ſupereſt, vt alia, hoc eſt, præſcriptis verbis actione ad operas aliàs ſeruiles experiar.

l *l. 26. §. 12. ſ. de condictio. indebiti.*

m Præſcriptis verbis actio poteſt ex manifeſtaria conuentione ad aliud omnino diuerſum, competere quod datum ſit: Condictio verò indebiti non competit, niſi in id idem quod datum ſit, aut in id quod eiuſdem generis ſit tantundem.

n Nec enim operæ ſemel à quoquo exhibitæ, ſiue eadem, ſiue tantundem. Non eædem, quia non extant: non eiuſdem generis, quia eiuſdem etiam hominis operæ, haud ſimiles ſunt: vt in hoc propoſito ſit neceſſe omnino, aliàs exigi.

o i. dominium transtuli. *Alciat. 2. Parad. 19.* reprehenſus à Bellono. *2. ſupput. 6.* Dedi, id eſt tradidi.

p Cur non præſcriptis verbis? Nam ſi gratuitam habitationem tibi dedi, non commodati, ſed præſcriptis verbis agitur. *lege 17. ſuprà eodem.* An hîc actum eſt, vt iidem ſcyphi redderentur, vt eo nomine competat commodati actio? In dicta verò *l. 17.* non actum eſt vt eadē redderetur habitatio. At tacitè id actum dixeris? rectè: ideo Viuianus dicit commodati agi poſſe. Vlpianus, conſideratis circunſtantiis tutius eſſe agi præſcriptis verbis.

q Scyphos dedi, vt eoſdem redderes? commodati: vt vel pondus argenti redderes: vel ſub alternatione eoſdem ſcyphos, vel eiuſdē ponderis argentum? præſcriptis verbis actio eſt. Cur præſcriptis verbis non commodati? quia aut non iidem omnino redduntur, aut iidem reddi non poſſunt. Debes pro ſcyphis pondus? non eſt commodatum: quia aliud reddis. Debes pro ſcyphis, vel eoſdem ſcyphos vel idem pondus? tua electio eſt vt pondus debeas, ſcyphos non debeas. Commodati autem pura natura eſt, quia idem reddis ſine alternatione, quod accepiſti.

DIGESTORVM SEV PANDECTARVM,

PARS[a] QVARTA.

Liber[b] XX.

De[c] pignoribus[d], &[e] hypothecis[f]: [&] qualiter[g] ea contrahantur: & de pactis[h] eorum.

De re aliena. 1. *De peculio serui pignerati.* 2. *De predio cum fructibus pignerato, deinde vendito.* 3. *De compensatione fructuum cum vsuris.* 4. *De muliere, quæ prædium suum pro viro pignerauit.*

Papinianus libro vndecimo Responsorum.

CONVENTIO generalis in pignore dando[i] bonorum vel[k] postea quæsitorum[l] recepta est. in speciem autem alienæ[m] rei collata conuentione: si nō fuit ei, qui pignus dabat, debita: postea[n] debitori dominio quæsito: difficilius[o] creditori, qui non ignorauit alienum, vtilis[p] actio dabitur: sed[q] facilior erit possidenti retentio. 1 ¶ Seruo pignori dato[r] peculium eius creditor, citra conuentionem specialiter super eo conceptam, frustra distrahit. nec interest, quando[s] seruus domino peculium adquisierat.

2 ¶ Cùm prædium pignori daretur: nominatim[t], *vt fructus quoque pignori essent, conuenit.* eos consumptos[u] bona fide emptor vtili[x] Seruiana restituere nō cogetur. pignoris[y] etenim[z] causam nec vsucapione[a] peremi placuit: quoniam[b] quæstio pignoris ab intentione[c] domini separatur[d]. quod in fructibus dissimile[e] est, qui numquam debitoris fuerunt.

3 ¶ Pacto placuit, vt, ad diē vsuris non solutis, fructus hypothecarum vsuris compensarentur[f] fini[g] legitimæ[h] vsuræ. quamuis exordio minores in stipulatum venerint, non esse tamen irritam conuentionem placuit: cùm, ad diem[i] minore fœnore non soluto, legitimæ maiores[k] vsuræ stipulanti rectè promitti potuerunt.

4 ¶ Cùm prædium vxor viro donasset[l], idque prædiū vir pignori dedisset: post diuortium mulier possessionem prædij sui recuperauit, & idem prædium ob debitum viri pignori dedit, in ea dumtaxat[m] de pecunia rectè pignus à muliere contractū apparuit, quam offerre[n] viro debuit, meliore prædio facto: scilicet si[o] maiores sumptus, quàm fructus fuissent, quos vir ex prædio percepit. etenim in ea quantitate proprium mulier negotium gessisse, non[p] alienum suscepisse videtur.

De fideiussore qui creditori soluit & pignus suscepit.

2. *Idem* lib. 3. Responsorum.

FIdeiussor, qui pignora, vel hypothecas suscepit, atque ita pecunias soluit, si mādati[q] agat, vel cum eo agatur: exemplo creditoris, etiam culpam æstimari oportet. cæterùm

a quæ μέσον ἐπὶ τῶ παντὸς dicitur §.5. in constitutione Græca ad magnum Senatum, vt & in Latina §. 5. vmbilicus totius cōpositionis. Nam cùm sint septem præcipuæ Pandectarū partes, hæc quarta de pignoribus media est.

b hic liber ad hypothecariam formulam pertinet.

c 8.*Cod.*14.2.*C. Theod.*30. 25.*Eclog.*1 *Paul.*2.*sent.*5. 3.*Harmenop.*5.

d hinc pignoratitia actio, quæ hypothecaria frequentiùs dicitur: quæ tamē differt à pignoratitia actione, de qua 5. *lib.*13. *tit.*7. Illius directa, bonæ fidei est: & ciuilis, (quia pignus re contractum ciuile negotium est) debitori in creditores competit: contraria, creditori in debitorem. Hæc arbitraria (quatenus scilicet pignus persequitur nudo pacto contractum (vnde in institutionibus de actionibus dicitur hypothecaria ex ipsius Pretoris iurisdictione capere substantiā) creditori in quemlibet possessorem datur. Illa repetit, hæc rem vindicat: Illa traditione, hæc conuentione perficitur. *Cuiac. hic, & Cod. eod.*

e Pignus ab hypotheca syllabarum sono discernitur, quantum etiam lingua Latina discernitur à Græca: tamen docendi causa iurisconsulti *l.*5.§.1.ȷ.*eod.* & ipse Chrysostom. *in Psal.*38. pignus pro pignore re, & quidem mobili, cōtracto: hypothecam pro pignore nudo consensu, & re immobili accipiunt. eadē licentia qua & apocham ab acceptilatione: & qua medici quidam anthraca à Carbunculo & Theologi Pentecostem à quinquagesima separāt *Cuiac. Cod. eod.* illud παραδοθὲν, hoc συμφωνηθὲν, dicitur 25.*Ecloga* 1.*c.*9. 3.*Harmenop.*4.

f Hypotheca quid. *vide l.*5.§.1.ȷ.*eod.*

g 8.*Cod.*17. 25.*Eclog.*2.

h 8.*Cod.*35.

i Ita interpungo, dando, bonorum vel postea quæsitorum recepta est.

k id est, etiam.

l Duplex est sensus. Prior, Generaliter, non tantùm præsentia bona: non tantùm ea quę ex nostris rebus aliquando speramus, vt fructus pendentes, partus ancillæ, fœtus pecorum nominatim obligare possumus, *l.*15.ȷ.*eod.* sed etiam ea quæ post contractum initum extrinsecus adquirere possumus, *vt hic.* Ita enim sub cōditione obligamus, si nostra futura sint. Posterior, in generali obligatione res futuras tacitè comprehendi, & obligari. De posteriori dicam *ad l. vlt. Cod. quæ res pign.*

m res aliena non potest pignori dari. *v. tit. Cod. si aliena res.*

n Obligatiō pignoris constituta in re aliena creditori scienti, ex superueniēte dominio, non confirmatur. Ratio, quia sciēti non competit hypothecaria, *Bart.* & quia sciens, non decipitur, sed decipit se ipsum, *Ripensis.*

o id est, nunquam.

p *l.* 41.ȷ.*de pignoratitia.*

q Quantum ad retentionem confirmatur pignus rei alienæ ex superueniente dominio, *Ripensis.*

r Vel vendito, *l.*29.*ff. de contrah. empt.*

s Ante pignus constitutum vel post.

t Fructus nominatim obligatos & consumptos, à bonæ fidei emptore creditor vtili Seruiana auocare non potest.

u & seminatos per emptorem.

x quasi Seruiana. §.7.*Inst. de act.*

y hoc est, pignoris causam, conuentionem, persecutionem, vsucapione perimi nō placet, *vt hic & l.*7.*Cod. eod. l.*44.§.5.ȷ.*de vsucap.* licèt dominium vsucapi possit. Non si pignus ipsum vsucapi potest, ita ius pignoris potest vsucapi. Nam vt alia natura est pignoris, alia dominij, ita modus quærendi vtriusque ac tollendi diuersus est. Itaque, hoc casu, vsucapto pignoris dominio aduersus debitorem principalem, nondū tamen vsucaptū est ius pignoris aduersus eius debitorem. Tēporis maius spatium in hoc quā in illo tollendo requiritur. Dicet aliquis, Cur non in hac specie creditori actio erit ad fructus consumptos vt ei actio est ad ius pignoris? Obscurè respondet Papinianus, in fructibus dissimile esse, qui nunquā debitoris fuerunt, quasi diceret, ius quod in bonis suis habuit debitor, facilè in creditorem suū trāsferre potuit: translatum, creditor facilè conseruare potuit. Ius tale fuit pignoris, at non fructuum. Illud saltem debitoris fuit: Fructus verò nunquam eius fuerunt. Nō mirum itaque si quod nunquam debitoris fuit, id creditor facilè amittere potuerit.

z i. Atenim dices, non esse potioris iuris eum qui non vsucepit quàm qui vsucepit. atqui aduersus vsucapientem pignus persequimur, *vt hic. l.*7.*Cod. eod. l.*44. §. 5.ȷ. *de vsucap. l.*12.ȷ.*pro emptore, l.*2.ȷ.*pro herede:* & multo magis hoc nostro casu.

a Triennij scilicet, non decennij, vicennij, tricennij, *l. vlt. Cod. de obl. & act.* & Ecloga hanc legem sic exprimit, ἡ χρονία νομὴ οὐκ ἀναιρεῖ τὸ ἐνέχυρον. i. longi temporis possessio pignus non extinguit. hinc collige, quod si quis rem obligatam possederit decem annis, præscribit etiam contra hypothecariam.

b Id innuitur, persecutionē pignoris, qua hic agere vult creditor, nulla societate cum dominio coniungi, *d.*§.5. ab intentione dominij separari, *vt hic:* id est, si vult agere, vt creditor experietur non vt dominus: Si ipse dominus pignoratitia experiretur, id tantum quod suum esset per eam repeteret, & ante pignoratitiam in hac nostra hypothesi proponeret. non ideo tamen fructus à bonæ fidei emptore consumptos, quia quatenus vsucapti sunt, nunquam eius fuerunt. Si id ipsi domino negaretur, multò magis creditori, cui minus iuris est in pignore quàm eius domino.

c hoc est petitione, natura, qualitate, conditione & adquisitione.

d *l.* 4 §.5.ȷ.*de vsucap.*

e Vsucapere fructus pignoris potest creditor: pignus non potest.

f i. valet pactum vt non solutis vsuris minoribus, fructus cedant loco vsurarū legitimarum. *l.*9.ȷ.*de vsur. Bart.* & hæc ἀντίχρησις est *l.*11. §.1.ȷ *eod.*

g i. ad modum. Id genus loquendi reperitur *in l.*19.*in fin.* ȷ.*de compensa.* vbi plenius dixi. sed Roberti Stephani ita legit, *nisi legitimæ vsuræ sua die soluantur,* &c.

h Legitimæ vsuræ, cētesimæ. Appellatione enim legitimæ vsuræ (nisi de vsura nautica agatur, *l. eod.*§.1.*C. de vsuris*) cētesima vsura intelligitur, vt quā suprà stipulari non licuit. Atque hic modus centesimæ videtur definitus lege Gabinia, *teste Cicerone* 5. *ad Atticum.* quod & in Cilicia edicto translatitio cauisse se, cùm eam prouinciam pro consule obtineret, Cicero refert. Eiusmodi edictum in multis Asiæ prouinciis propositum refert Plutarchus in eius vita. Hinc vsuræ licitæ, *l.*44.ȷ.*de vsur.* modus, *l.*11.§.3.ȷ.*de pignoratitia actione.* status modus vsurarum. *l.*29.ȷ.*de vsuris.* modus legitimæ vsuræ. *l.*7.ȷ.*de vsuris: l.*2.*in fin.*ȷ.*de eo quod certo loco. l.*10 §.3.ȷ.*commodati. l.*8.ȷ.*qui, & quibus causis pignus. l.*3.*in fi.*ȷ.*de annuis legat.* legitimæ vsuræ, *l.*4.§.1 *ff. de nautico fœnore.* maximæ, *l.*38.ȷ.*de negotijs.* grauissimæ. *l.*7.§.8.ȷ.*de administ. tut.* centesimæ sunt. Est verò notandum, constitutionibus specialem modum vsuris iniectū. *l.*20.*Cod. de vsuris.*

i Valet pactum, vt non solutis ad diem vsuris minoribus currant maiores. *Bartol.* Paria sunt enim pacisci: vt fructus vsurarum loco sumantur, licèt plus colligatur: & pacisci de maioribus vsuris, si die sua non soluantur minores. *Accurs.*

k *l.*13.§.26.ȷ.*de act. empt.*

l *subaudi,* constante matrimonio.

m i. vxor potest rem propriam obligare pro marito quondā suo, quatenus est eius debitrix. *Bart.* vel ita, non potest rem suam pro viro quondam suo obligare, nisi quatenus est debitrix viri: vel ita, mulier non potest res suas obligare, nisi obliget in rem suam: aliàs iuuatur Velleiano.

n i. debere, restituere, refundere.

o *adde l.*48.*l.*65.ȷ.*de rei vindicat.*

p & ideo cessat Velleianum, *l.*21.*l.*27.*in fin.*ȷ.*ad Velleian.*

q Potest enim mandati agere. *arg. l.*25.ȷ.*de fideiussorib.*

a i. contra fideiussorem, qui pignus (cuius nomine fideiusserat) à creditore recipit, debitor agit non pignoratitia, sed mandati actione, *vt hic.* At si fideiussor pignus soluit alterius contractus, qui personam eius non contingebat, non mandati, sed negotiorum gestorum actione conuenietur. *l. 32. s. de neg.*

b Creditori, quo ad pignus, non obest sententia aduersus debitorem suum dicta. *vide l. 5. Cod. eod.* atque ita, pignoris ius creditori non deperit, ex sententia aduers° debitorem lata.

terùm iudicio, quod[a] de pignore dato proponitur, conueniri non potest.

An sententia lata contra debitorem, præiudicet creditori.

3. *Idem* lib. 20. Quæstionum.

SI superatus[b] sit debitor[c], qui rem suam vindicabat, quòd suam non probaret: æquè seruanda erit creditori actio Seruiana[d] probanti, rem in[e] bonis illius eo tempore, quo pignus contrahebatur, fuisse. sed & si victus sit debitor vindicans hereditatem: iudex actionis Seruianæ, neglecta de hereditate dicta sententia, pignoris causam inspicere debebit. atquin aliud[f] in legatis, & libertatibus dictum est: cùm secundum[g] eum, qui legitimam hereditatem vindicabat, sententia dicta est: sed creditor[h] non bene legatariis per omnia † comparatur. cùm[i] legata quidem aliter valere non possunt, quàm si testamentum ratũ esse constaret. enimuero fieri potest, vt & pignus rectè sit acceptum, nec tamen ab eo lis bene instituta.

1 ¶ Per iniuriam[k] victus[l] apud iudicium, rem, quam petierat, postea pignori obligauit. non[m] plus habere creditor potest, quam habet, qui pignus dedit. ergo summouebitur rei[n] iudicatæ exceptione. tametsi maximè nullã[o] propriam, qui vicit, actionem exercere possit. non[p] enim, quid ille non habuit, sed quid in ea re, quæ pignori data est, debitor habuerit, considerandum est.

De nuda conuentione.

4. *Gaius* libro singulari de formula hypothecaria.

COntrahitur[q] hypoteca per[r] pactum[s] conuentũ, cùm quis paciscitur, *vt res eius propter[t] aliquam obligationem sint hypothecæ nomine obligatæ.* nec[u] ad rem pertinet quibus fit verbis sicuti[x] est "&" in his obligationibus, quæ[y] consensu contrahuntur. & ideo & sine scriptura[z] si conuenit, vt hypotheca sit, & probari poterit, res obligata erit, de qua conueniunt[a]. fiunt enim de his scripturæ, vt quod actum est, per eas faciliùs probari poterit: & sine his autem valet, quod actum est, si habeat probationem. sicut[b] & nuptiæ[c] sunt, licèt testationes in scriptis habitæ non sunt.

Pro quibus obligationibus res pignerari possunt. 2. Differentia pignoris & hypothecæ.

5. *Marcianus* libro singulari ad formulam hypothecariam.

c Ignorãte creditore: secus, si sciente: & sic intellige *l. 63. j. de re iudic.*

d quasi Seruiana. hæc est. §. 7. *Inst. de act.*

e *vide l. 15. §. 1. j. eod.*

f atqui victoria legitimi heredis, legatariis & libertatibus nocet: ergo & cuiusque tertij victoria eius creditoribus nocebit. Nam hæres respondere tenetur legatariis vt creditoribus. *l. 50. §. 1. j. de leg. 1.*

g Quid si contra eum? victoria aduersus legitimum heredem collusoriè agentem, non nocebit legatariis. *v. d. l. 50. §. 1. j. de leg. 1. vide tamen Cuiac. 2. ob. seru. 7.*

h *videtur legendum* debitor. nã hîc supra & infra agitur de debitore malè litem instituente non de creditore.

† in quibusdã tamen comparatur, *v. quæ notaui ad leg. 1. j. quæ testam.*

i i. lis malè instituta à debitore (rem Sempronio à se pignoratam à tertio euincente) non nocet creditori Sempronio, cui eam rem ipse debitor pignorauit: at testamentum irritum, seu malè institutum, legatariis nocet: non igitur creditores & legatarij per omnia inter se comparantur. Non mirum ergo si victoria heredis legitimi noceat legatariis, victoria tertij aduersus debitorem, non noceat eius creditoribus.

k An iniuriosa sententia effectum habeat. *v. quæ notaui ad l. 65. §. 2. j. ad Trebell.*

l neque appellauit. *l. 50. §. 1. j. de legat. 3.*

m *vide l. 20. j. de adq. rer.*

n *adde l. 28. j. de except. rei iudicatæ.* sensus autem is est huius instantiæ obscurissimæ. Dicet aliquis, sententiam latam pro herede legitimo aduersus scriptum heredem nocere legatariis, vt hinc quis colligat, latam aduersus debitorem sententiam nocere creditori. Sunt enim legatarij quasi chirographarij heredes, ipsi heredi scripto. Responderi potest, creditorem pignoratitium, non per omnia comparari legatariis, Nam legata aliter valere non possunt, quàm si testamentum ratum sit: eò irrito, legata corruunt: vt mirum non sit sententiam aduersus heredem scriptum latam, obesse ipsis legatariis: quia nullum vnquam ius legati legatariis rectè competiit. Hoc autem casu potest fieri, vt pignus rectè sit datum, & tamen lis malè instituta à debitore. semel ius pignoris rectè constitisse sufficit: id inspicimus, inquam, non litem malè à debitore institutam.

o Sententia lata contra actorem in rei vindicatione, non tribuit dominium possessori.

p Non inspicimus ius eius, cuius commodo iniuriosa sententia lata est: sed ius eius potius in quem lata est. Superatus apud iudicem iniuria, non appellauit, superatus iure suo decidit. Hac conditione, rem vtiliter postea pignorare non potuit. *arg. l. 67. s. de contr. empt. l. 20. j. de adquir. rer. domin.*

q Hypotheca quemadmodum, seu quot modis possit contrahi.

r *l. 17. §. 2. s. de pactis: l. 1. s. de pignorat. l. 2. Cod. quæ res pign.*

s Pactum conuentum à pacto, quidam an rectè separent dicetur alibi commodiùs. Sanè Græcis, 22. *Eclog. 2. c. 4.* hæc sententia ita exprimitur ἡ ὑποθήκη συμφώνῳ συνίσταται. Quidam pro expresso pacto accipiunt, non pro tacito.

t Obligatio bonorum debet fieri propter aliquam obligationem, *vt hic.*

u Idem extat *in l. 4. j. de fide instrum.* i. in contrahenda obligatione bonorum, non requiruntur solennitates verborum & scripturæ. *Bart.*

x Hypothecaria, est obligatio consensu.

y Intelligit opinor, aut actionem de constituta pecunia. *Nouella* 115. *c. 6.* aut fideiussoriam potius. nisi quis hîc malit legere, sicuti est in his obligationibus quæ verbis contrahuntur. Aut τὸ sicuti, comparat planè hypothecariam, ex consensu actionibus.

z Scriptura non est de substantia contractus hypothecarij, sed magis fit ad probandum, *vt hic l. 4. j. de fide instrum. Nouell. 136. c. 6.*

a *al.* conuenit

b *vide tamen l. 9. Cod. de nupt.*

c & omnes pene contractus. *v. l. 17. Cod. de pactis.*

d *l. 9. §. 1. s. de pignoratit. l. vlt. in princ. Cod. quæ res pignori:* etiam naturali. *l. 14 in fi. s. eodem.* quinetiam pro vsuris. *l. 13. in fin. j. eodem.* Idem est in fideiussore, §. 2. *Instit. de fideiussoribus.*

e Pignus futuræ obligationi accedere potest. de eo dixi, *l. 1. s. eodem.*

f Et non solùm soluendæ omnis pecuniæ causa, &c. *Hal.*

g *l. 5. §. 1. j. ex quibus causis pignus.*

RES hypothecæ dari posse sciendum est pro quacumque[d] obligatione: siue mutua pecunia datur, siue dos, siue emptio vel venditio contrahatur, vel etiam locatio & conductio, vel mandatum: & siue pura est obligatio, vel in diem, vel sub condicione: & siue in præsenti contractu, siue etiam præcedat. sed & futuræ[e] obligationis nomine dari possunt. sed[f] & non soluendæ omnis pecuniæ causa, verum etiam de parte[g] eius. & vel pro ciuili obligatione, vel honoraria, vel tantùm[h] naturali. sed "&" in cõditionali obligatione non aliàs obligantur, nisi conditio extiterit. 1 ¶ Inter pignus autem, & hypothecam tantùm[i] nominis[k] sonus differt.

2 ¶ Dare autem quis hypothecam potest, siue pro sua obligatione, siue pro aliena.

Quæ non continentur generali obligatione.

6. *Vlpianus* libro septuagesimotertio ad Edictum.

OBligatione generali[l] rerum, *quas quis habuit, habiturúsve sit*, ea non[m] continebuntur, quæ verisimile[n] est, quemquam specialiter[o] obligaturum non fuisse. vtputa supellex[p]. item vestis[q] relinquẽda est debitori. & ex mancipiis, quæ in eo vsu habebit, vt certum sit, eum pignori daturum non fuisse proinde de ministeriis eiùs perquàm ei necessariis[r], vel quæ ad affectionem[s] eius pertineant.

7. *Paulus* libro sexagesimooctauo ad Edictum.

VEl quæ in vsum[t] quotidianum habentur, Seruiana non competit.

8. *Vlpianus* libro septuagesimotertio ad Edictum.

DEnique concubinam[u], filios[x] naturales[y], alumnos[z], constitit generali obligatione non contineri. & si qua alia sunt huiusmodi ministeria.

Quæ possunt pignerari.

9. *Gaius* libro nono ad Edictum prouinciale.

SEd & quod ad eas res, quas eo tempore, quo paciscebatur, in bonis habuit, idem obseruari debet.

1 ¶ Quod emptionem venditionémque recipit,

h *l. 14. in fin. j. eodem.*

i Cur nominis tãtùm sono differunt? An quia pignus Latina vox: hypotheca, Græca est, *vt scripsi initio huius tituli.* Sed videamus an id expressè verum sit, quod hic dicitur pignus & hypothecam solo nominis sono distare. Indubiè Pignus & hypotheca. actionem æquè pariunt. vt s. Pignus vulgò, mobilis: hypotheca rei immobilis est. *lege 238. §. 2. j. de verb. signif. §. 7. Inst. de act.* Itẽ plus est cautionis in pignore, quàm hypotheca: vt qui idoneã cautionẽ accipere iussus sit, mandato satisfecisse non videatur, nisi vel pignus, vel fideiussorem acceperit. *l. 59. in fin. s. mandati* Deinde hypothecaria creditor intra certum tempus experiri cogitur, intra quod nisi experiatur, actione hypothecaria decidat. Nam terti hypothecę, possessor titulũ habens, præscribit hypothecam aduersus creditorem præsentem decennio: absentem, vicennio. *l. 1. C. si aduers. creditorem.* Titulũ non habens tricennio. *l. cùm vicissim. C. de præscript. 30. annorũ.* Debitor verò eiúsve heres, annis quadraginta, *l. 1. §. 1. C. de annal. præscript.* Atqui pignus habet pignoraticia experiri intra certũ tempus nõ cogitur. Cur enim agat aut agere teneatur non possideat? Ita fiet vt si vel centum annis pignus possideat, neq; pignoratitia egerit, nõ pignoratitiam amittat. Est & hæc summa pignoris & hypothecæ differentia Hypothecarius creditor aduersus tertium possessorem hypothecaria experiri non potest principali non discusso. *Nouell. de fideiussorib. Authent. hic. si debitor. Cod. de pignorib.* Pignoratitius creditor etiã principali non discusso tertiũ pignoris possessorem conuenire potest. *l. vlt. C. de prætorio pignore.* His modis pignus & hypotheca differũt nõ tãtùm nominis sono sed & re ipsa.

k de eo dixi *s. hoc tit.* ad inscriptionem: *adde l. 9. §. 2. s. de pignorat. §. 7. Inst. de actionibus. l. 238. §. 2. j. de verb. signif.*

l Generalis obligatio rerum dicitur, qua quis res obligat quas habet, quásque habiturus est: hoc est, qua præsentia non modò sed etiam futura obligat.

m *c. in generali. & de regulis iuris in 6.*

n verisimilitudo in rebus pignorandis, *l. 1. Cod. quæ res pignor.* in legato, attenditur, *vt l. 38. §. 3. j. de leg. 3.* & in potestate administrandi concessa, *l. 7. j. de donationibus:* hinc Clausula generalis priuilegij non comprehendit non verisimilia. sed vnde verisimilitudo sumitur? Id arbitrio iudicis relinquendum, qui ex affectione necessitatis, vsúque quotidiano debitoris animum suum informabit. nam quod dicitur verisimile, id ab arbitrio iudicis pendet.

o Generali obligatione nemo ea obligare intelligitur, quem non verisimile sit, etiam specialiter obligare solere vel velle, *vt hic.* nemo præsumitur aut solere aut velle supellectilem & vestes obligare. Ita ex generali obligatione & hypotheca, quædam tacito intellectu excipiuntur. *Nouell. 39. c. 1.*

p siquidem nemo præsumitur velle carere necessariis ad vsum communẽ, & quotidianum, qualia supellex continet, *l. 6. j. de supellect.* ergo lecti & eorum accessoria, *l. 52. in fin. j. de leg. 3.* non continentur in obligatione generali.

q quæ non est in supellectili, *l. 10. j. de supellect.* (vestis nomen quid contineat, *v. l. 24. s. de auro.*) In obligatione generali (idem dic in cessione bonorum *Bald. ad l. fi. Cod. qui bon. ced.*) nemo vestes suas, *vt hic*, etiam hyemales obligat, *v. l. 1. Cod. de militari veste, lib. 12.* Vestes tamen etiam necessarias, voci præconis subiectas refert Cicero *pro Quinctio.*

r ideóque potest iis libertatem dare, secus in iis qui specialiter obligati sunt, *vide l. 3. Cod. de seruo pignori dato.*

s Affectionis ratione colligimus voluntates contrahentium.

t Quotidiano vsu, res nemo verisimiliter obligat.

u putà ancillam cum qua poterat esse concubinatus, *v. Cuiac. 5. obs. 6.*

x Atqui filius à patre vendi potest. *Cod. de patribus qui filios distraxerunt.* ergo & pignorari. *l. vnic. Cod. rem alienam gerentibus.*

y De naturalium liberorum adfectione. *adde l. 2. C. de patribus qui filios distraxerũt: l. 71. §. 3. j. de legat 1. l. 41. §. 2. in fi. j. de leg 3. l. 3. j. de liberali causa. v. Paul 5. sent. 6 in fin. Nouell. 157. c. 1.*

z *l. 1. Cod. quæ res pignori.*

etiam[a] pignorationem recipere potest.

De re duobus simul obligata.

10. *Vlpianus* libro septuagesimotertio ad Edictum.

SI debitor res suas duobus [b] simul pignori obligauerit, ita vt vtrique in solidum[c] obligatæ essent: singuli in solidum aduersus extraneos † Seruiana vtentur. inter ipsos autem si quæstio moueatur, possidentis[d] meliorem esse conditionem. dabitur enim possidenti hæc exceptio: *Si nō conuenit, vt eadem res mihi quoque pignori esset.* si autem id actum fuerit, vt pro partibus res obligarētur: vtilem actionem competere, & inter ipsos, & aduersus extraneos: per quam, dimidiam partis possessionem[e] adprehendant singuli.

De administratore bonorum reip. 1. De antichresi. 2. De vsufructū. 3. De seruitutibus vrbanis.

11. *Marcianus* libro singulari ad formulam hypothecariam.

SI is, qui bona reipublicæ iure administrat[f], mutuam pecuniam pro ea accipiat[g]. potest[h] rem eius obligare.

1 ¶ Si ἀντίχρησις[i], *id est, mutuus pignoris vsus pro credito* facta sit: & in fundum, aut in ædes aliquis inducatur: eoúsque retinet possessionem[k] pignoris loco, donec illi pecunia soluatur. cùm in[l] vsuras fructus percipiat, aut locando, aut ipse percipiendo, habitandóque. itaque, si amiserit possessionem[m], solet[n] in factum actione vti.

2 ¶ Vsusfructus[o] an possit pignori hypothecæve dari, quæsitum est, siue dominus proprietatis conuenerit, siue ille, qui solùm vsumfructum habet. & scribit Papinianus libro vndecimo responsorum, tuendum creditorem. & si velit cum creditore proprietarius agere, *Non esse ei ius vti frui inuito se:* tali exceptione eum prætor tuebitur, *Si non inter creditorem, & eum, ad quem vsusfructus pertinet, conuenerit, vt vsusfructus pignori sit.* nam[p] & cùm emptorem vsusfructus tuetur prætor, cur[q] non & creditorem tuebitur? eadem ratione & debitori obiicietur exceptio.

3 ¶ Iura prædiorum vrbanorum[r] pignori dari[s] non[t] possunt. igitur[u] nec conuenire possunt, vt hypothecæ sint.

De seruitutibus rusticis iure pignoris constituendis.

12. *Paulus* libro sexagesimo octauo ad Edictum.

SEd an viæ[x], itineris, actus, aquæ ductus pignoris conuentio locum habeat, videndum esse Pomponius ait: vt talis pactio fiat, *vt, quandiu pecunia soluta non sit, eis seruitutibus creditor vtatur*[y]: scilicet si vicinum fundū habeat: &, si intra diem certum pecunia soluta non sit, vendere[z] eas vicino liceat. quæ sententia propter vtilitatem[a] contrahentium admittenda est.

De grege. de statu libero. 2. Si pignus pignori datum sit. 3. De superficiariis. 4. De rei vel fideiussoris condemnatione. 5. De conditione. 9. De vsuris. de pœna.

13. *Marcianus* libro singulari ad formulam hypothecariam.

a Quæ expressim vendi, ea pignorari & obligari possunt. *l.18.in fin.ff.de pignoratitia. l.vnic.Cod.rem alienam gerentib.* & è contrario quæ non sunt in commercio, pignorari non possunt, *l.1.§.2.j.quæ res pignori* An seruitutes vrbanæ & rusticæ? *v.l.11.in fi.j.eod.* an vsusfructus? *v.l.11.§.2.in fi.j.eod.* an homo liber, alienus, an filius mortuus, vel viuus, volens aut inuitus vasallus? *v.quæ notaui ad l.1.ff.de plagiarijs:* an pignus? *v.l.1.C.si pign. pign.* an feudū inscio domino? *v.2.Feud.55.* an spes præmiorum publicorum? *v.l.5.C.quæ res pignor.* an stipendia militiæ, vel quasi, putà doctorum & aduocatorū? *v.l.4.C.de execut rei iudic.* an mercedes diurni laboris? *v.d.l.4.* an præbēdæ & fructus beneficiorum? *v.d.l.4.* an res sacræ, religiosæ, hospitale ius, sepulchri? *v.l.2.C.de religiosis:* an res subiectæ restitutioni fideicommissi, præsertim si sit redimēdus is qui fideicōmisso grauatus est, aut eius liberi? *v.l.3.§.3.j.ad Trebell.* an res litigiosa? *v.l.1.in fin.j.quæ res pign.* an bona minorum sine decreto? *v.l.22.Cod.de administ.tut.* an boues aratorij & agricolarū instrumenta? *vide l.7.Cod.quæ res pigno.* an flumina, mare, maris littora, palatia, theatra, turres, vniuersitas pignorari potest extraneo principi vel subiectis? *vide l.4.§.2.j.de re iudic.*

b Coniunctim, & quidem scientibus. id enim potest. An etiam separatim, ignorātibus & diuersis contractibus dissimulata obligatione? stellionatus tenetur: nisi res quæ pluribus fuit obligata tanta sit, vt ex ea omnibus creditoribus satisfieri possit. *l.36.in fin.ff.de pignoratitia:* aut nisi priori creditori satisfecerit. tunc enim in secundi creditoris persona pignus sortitur suum effectum. *l.4.j.qui potiores.* Quid si vendiderit, permutauerit, in solutum dederit? falsi: si modò negauit rogatus vlli obligatam: & sic intellige *l.21.j.de falsis:* & stellionatus, si hypothecam tacuit, & ita intellige *l.3.j.stellionatus.*

† *l.2.j.de Saluiano interdicto.*

c Quid si solidi nulla facta sit mentio? an in solidum, an pro parte eis erit obligata? *v.l.16.§.8.j.eodem.*

d Possidens plus iuris habet, quàm qui non possidet. *l.1.§.1.j.de Saluiano interdicto: l.128.j.de regulis iuris.* Agenti hypothecaria contra tertium possessorem incumbit onus probandi prioritatem hypothecæ, aliàs absoluendus possessor. An idem est si fiscus agat? *v.quæ notaui ad l.1.Cod.de iure fisci.*

e Per actionem hypothecariam auocatur nuda possessio, *l.66.j.de euictionibus.* quod in libello hypothecariæ non est omittendum.

f Non vt curator reipublicæ. & præses. *v.l.3.§.4.j.quod vi:* nec enim ad eam rem præpositi censentur. *facit l.vlt.ff.quod cum eo.*

g Et in vtilitatem Reipublicæ vertit. *l.27.ff.de reb.creditis:* vel speciale mandatum habet. *adde l.3.§.4.j.quod vi.*

h Imò non potest: nam ne quidem inter priuatos magister societatis paciscendo, societati nocet. *l.14.ff.de pactis.* Imò potest: quia vel delicto curatoris collegij collegium obligatur. *l.10.in fi.Cod.de sacros.Eccles.*

i *l.17.l.33.ff.de pignoraticia: Harmenopul.3.titul.3.& §.122.& 3.Nouella Michaelis:* Ea conuentio licita est etiamsi pluris domus locari soleat, quàm efficiat vsurarum legitimarum ratio: admissa propter incertum euentum fructuum, eorúmque incertum pretium: etiamsi aliquo anno possit fructuum emolumentum legitimum modum excedere. *argument.l.23.Cod.de vsur.* De antichresi, *vide tractatum commerciorum & contractuum vsurariorum Molinæi, quæstio.35.* de tacita antichresi *vide l.8.j.ex quibus causis pignus.* Porrò, futile est quod nonnulli hic legunt ἀντιπογὴ & ἀντιφωνή. Et hæc ἀντίχρησις, pignoratitia expressa. De expressa *vide l.penult.j.tit.prox.*

k Et fructus eius possessionis.

l ἀντίχρησιν ædium qui habet creditor, loco vsurarū quas perciperet ex suis nummis, fructus ex ædibus pignoratis percipit his modis, vel locando, vel percipiendo, vel habitando. *l.39.ff.de pignoraticia: l.6.Cod.quod cum eo: l.14.l.17.Cod.de vsuris.*

m sensus est, Creditorem qui amisit possessionem ἀντιχρήσεως, non hypothecaria, sed in factum actione vti solere: nimirum quod ἀντίχρησις propriè hypotheca non sit. *Cuiac.3.obseru.35.in fin.*

n Nam id tentari potest. hypothecariam creditori competere. *Azo, Cuiacius ibidem.*

o Pignori vsumfructum dare potest fructuarius inuito etiam proprietario.

p ¶ Argumētum à venditione vsusfructus ad eius pignorationē. Vsumfructum vēdere fructuarius potest: ergo & pignorare.

q Vendi potest, (vt & cedi. *l.12.§.2.l.63.ff.de vsufruct.*) vtiliter vsusfructus ergo & pignorari, *l.9.in fin.ff.eodem.* Imò, vsusfructus formalis vendi & cedi nequit, *l.66.j.de iure dot.§.3.Institut.de vsufruct.* nec causalis, quia non separatur à sua causa: qua non translata non potest transferri. Quid iuris? Bartolus & alij vsumfructum cedi & pignorari posse existimant: non quatenus est seruitus, sed quatenus commoditatem vtendi in se continet.

r An aliud in rusticis? sic putat Bartolus. Differentiæ rationem affert, earum perpetuam causam, id est, quia vrbanæ debent constitui sub quadam perpetuitate. *l.4.ff.de seruitutibus:* (verùm id competit etiam rusticis. *d.l.4.*) ne vrbs deformetur, *l.vlt.j.ne quid in loco publico:* & si in his admittatur pignus, possit euenire, vt tigna auferantur, quod in rusticis non est, vt vult idē Bartolus: (Imò, est. Potest enim seruitus vrbana precariò dari, *l.3.j.de precario:* & rusticæ & vrbanæ cōtrariæ nō sunt, sed diuersæ tantùm. Eadē est ratio in ambabus, vnde hic à contrario sensu argumentum sumi non potest) Id existimo: non solas vrbanas seruitutes esse quæ pignorari non possint: sed hîc tantùm innui, vrbanas hypothecæ subiici non posse, ex quo pignorari non possunt, *vt hîc:* Ratio: quia ea tantùm pignorari possunt, quæ sunt in bonis nostris (in quibus nō sunt seruitutes. *l.1.j.de vsufruct. leg.*) Pignorari propriè non possunt, quæ tractari non possunt aut possideri. Propriè, si rem in abstracto non in concreto, & accessoriè consideremus: possunt enim seruitutes obligari, fundo cui cohærent obligato. *arg.l.1.ff.com.præd.* & sic nihil impediet, quominus ego, qui vicinam domum habeo, nō possim vti commoditate luminis, prospectus, tigni immissi habēdi, *hæc Ripēsis ad l.9.in fi.nu.62.ff.e.* nisi si dicam[9] id ius eo casu non sumi, tanquam seruitutem, sed tanquā commoditatem vtendi, vtilitatem etiam superioribus non repugnare, *l.12.in fi.j.eod.* vt interea dicam[9], alij q̃ ei qui vicinus est, tales seruitutes vrbanas pignorari non posse. constare etiam minus vtilitatis in tali seruitutum vrbanarum, quàm rusticarum pignore. nam cui rustica seruitus, (putà viæ, vel itineris) pignorata est, is alteri quàm vicino fundi seruientis eam pignorare potest, etiam magnò. Quid enim, si creditoris fundus intermedius eius iter impediat? In vrbanis id esse non potest, contra propriam pignoris naturam. *l.13.§.2.j.eod.* quam enim remotus à fundo mihi seruiente vtilitatem habere possit tigni immittendi in meum vicinum? vide tamen Cuiacium 15.*obs.*6. video Duarenum 2.*disp.*13. idem sentire: hanc legem refert ad seruitutem iam constitutam: proximam verò ad constituendam. prospectus aut tigni immittendū: seruitutem ad aliquod tempus debitor, creditoris gratia, pati potest, & precarij nomine. *l.3.j.de precario:* & pignoris, *vt hic.* hoc ius adquisitum creditor alteri pignorare non potest. Apertius rem totam ita exponamus. Accursius & Bartolus censent seruitutes vrbanas ideo pignorari non posse, quòd earum causa sit perpetua: pignus temporarium sit. Verùm, si ea ratio cōstaret, rusticæ quoque pignorari non possent (quæ tamen pignorantur rectè) *l.12.j.eod.* nam seruitutum rusticarum causa quoque perpetua esse debet. *l.4.ff.de seruitut.* Duarenus putat 2.*disput.*13. & vrbanas & rusticas pignorari posse, cùm possint vtræque precariò concedi. *l.3.j.de precario.* Quid igitur: quæ Duareni sententia est? Paulum Iurisconsultum ita putare, *l.12.j.eod.* Debitorem in suo fundo seruitutem rusticam creditori suo vicinum fundum habenti pignorare posse: qui interrogatus, idem esse in vrbano prædio non negaret. Marcianum verò hîc negare, Debitorem fundi vrbani alij non vicino seruitutem posse pignorare, qui interrogatus idem responderet in rustico prædio. Item creditorem ius seruitutis pignoratum sibi, alteri pignorare non posse. Quibus sententiis duæ contrariæ opponuntur à Cuiacio 15.*obs.*6. Prima est. Creditorem, seruitutem rusticam pignoratam sibi, alteri posse pignorare. Fructum enim rei esse, posse dare pignori, *l.vlt.ff.de vsuris.* Altera est: Ne quidem ab ipso domino seruitutes vrbanas pignorari posse, *vt hic,* rusticas posse *l.12.j.eod.* Cur enim priore casu non possit seruitus rustica pignorari mihi vicino: vt per meum ac pignoratum fundū, ad alios fundos meos remotiores perueniat meus creditor pignoratitius? Cur non seruitutem rusticam mihi pignoratam licebit mihi pignorare creditori meo hunc in modum? At non rectè similiter dixeris, seruitutem vrbanam mihi pignoratam, posse me creditori meo vicino pignorare. Qui enim possit vicinus meus creditor, tignum rectè immittere in prædium vrbanum mihi pignoratū? Atqui precariū in vtrisque seruitutibus esse potest. *l.si quis sepulchrum.ff.de relig.l.3.l.& habet.§.precario, j.de precario.* Pignoris vtilitas est in alienandi & pignorādi facultate, etiam inuito debitore qui pignus dedit. *l.4.ff.de pignorat.act.l.mulier.Cod.de distr.pignor.* Precariū pendet omninò à voluntate eius qui dedit. vt hæc ita sint, nondum tamen dissoluta est huius loci difficultas. nimirum cur possint pignorari rusticæ seruitutes, vrbanæ non possint? nam & rusticæ ne quidem pignorari posse videntur: cùm pignus ad tempus consistat: ad tempus autem seruitus non possit constitui. *l.4.ff.de seruitut.l.44.ff.locati?* An id in rusticis ideo esse dicemus, quòd ad earum perpetuitatē sufficiat hoc spectare, quòd in perpetuum possint distrahi, debitorem post trinam monitionē in soluendo moram admittente? *d.l.4.in fi.Paul.2.sent.5.§.1.& Titul.13.§.5.*

s nec legari. *l.1.j.de vsufruct.legato.*

t Atqui vendi possunt: possunt igitur hypothecæ dari, *lege 9.in fine, suprà eodem.*

u Argumentum à pignore ad hypothecam, pignus datur, hypotheca fit conuentione, *vt hic.* pactum tantùm conuentum de hypotheca interuenit: in pignore possessio traditur. *l.13.§.3.j.eodem.* quod dari pignori non potest, id hypothecæ dari quoque non potest.

x Seruitutem rusticam fundum vicinum habenti creditori debitor pignorare potest, sibi constitutam creditor alij vendere potest, *vt hic.* Imò & pignorare, *l.13.§.2.j.eodem.*

y Græci notant posse nos κατασκεδάζειν τῶν δουλειῶν ἀγροικικῶν καρπόν. *Cuiac.15.obseru.6.*

z Fructus est vendere pignus posse.

a Cur non eadem facit (contra subtilem docendi rationem) vt idem sit in vrbanis? *Duar.ibid.* de vtilitate *l.51.§.vlt.ff.ad l.Aquil.*

Grege

a Grex pignorari poteſt, *vt hic:* legari. § 18. *Inſt. de legat.* vindicari, *l.1. §.3. l.2. l.3. ſ. de rei vindic.*
b *l.29. §.1. j. eodem. l.21. j. de legat. 1. l.81. in fin. j. de legat. 3. l.3. j. de instructo.*
c Ex illo grege ſc. vt & alia qualibet vniuerſitate.
d Et ita mutatus. *l.16. §.2. j. eodem.*

GRege[a] pignori obligato. quæ[b] poſtea naſcuntur[c], tenentur. ſed & ſi, prioribus capitibus decedentibus, totus grex fuerit renouatus[d]: pignori tenebitur[e].

1 ¶ Statuliber quoque dari hypothecę poterit[f]: licèt, conditione exiſtente, euaneſcat pignus.

2 ¶ Cùm pignori[g] rē pignoratam[h] accipi[i] poſſe placuerit: quatenus[k] vtraque[l] pecunia debetur, pignus ſecũdo creditori tenetur[m]: & tam exceptio, quàm actio vtilis[n] ei danda eſt[o]: quòd ſi dominus ſoluerit[p] pecuniam, pignus quoque perimitur. Sed[q] poteſt dubitari, numquid creditori, nummorum ſolutorum nomine, vtilis actio dãda ſit, an non. quid enim, ſi res ſoluta fuerit? & verum eſt, quod Pomponius libro ſeptimo ad Edictum ſcribit: ſi quidem pecuniam debet is, cuius nomen[r] pignori datũ eſt, exacta ea creditorem ſecum penſaturum[ſ]: ſi verò corpus[t] is debuerit, & ſoluerit, pignoris loco futurum apud ſecũdum creditorem.

3 ¶ Et in ſuperficiariis[u] legitimè conſiſtere creditor poteſt aduerſus quemlibet poſſeſſorem: ſiue tantùm[x] pactum conuentum de hypotheca interuenerit, ſiue etiam poſſeſſio tradita "fuerit", deinde amiſſa ſit.

4 ¶ Etiam[y] ſi creditor iudicatum[z] debitorem[a] fecerit, hypotheca manet obligata. quia[b] ſuas[c] conditiones habet hypothecaria actio; id eſt, ſi ſoluta eſt pecunia, aut ſatisfactum "eſt": quibus ceſſantibus, tenet. &[d] ſi cum defenſore in perſonã egero: licèt is mihi ſatisdederit, & damnatus ſit: æquè hypotheca manet obligata. multò magis ergò ſi in perſonam actum ſit, ſiue cum reo, ſiue cum fideiuſſore, ſiue cũ vtriſque pro parte: licèt damnati ſint, hypotheca manet obligata. * nec[e] per hoc videtur ſatisfactum creditori, quod habet iudicati actionem.

5 ¶ Si, ſub conditione[f] debiti nomine, obligata ſit hypotheca: dicendum eſt, ante conditionem non rectè agi: cùm nihil interim[g] debeatur, ſed, ſi ſub cõditione debiti conditio venerit, rurſus agere poterit. Sed ſi præſens ſit debitum, hypotheca verò ſub conditione, & agatur ante conditionem hypothecariam: verum quidem eſt, pecuniã ſolutam non eſſe: ſed auferri hypothecam iniquum eſt: ideóque arbitrio Iudicis cautiones interponẽdæ ſunt, *ſi[h] conditio exſtiterit, nec pecunia ſoluatur, reſtitui hypothecam, ſi in rerum natura ſit.*

6 ¶ Propter vſuras[i] quoque, ſi obligata ſit hypotheca, vſuræ ſolui debent. Idem[k] & in pœna dicemus.

De obligatione in diem. 1. De caſibus ex quibus naturalis obligatio conſiſtit.

14. *Vlpianus* libro ſeptuageſimo tertio ad Edictum.

QVæſitum eſt, ſi nondum dies penſionis venit, an & medio tempore perſequi pignora permittendum ſit. & puto dandam[l] pignoris perſecutionem: quia[m] intereſt meà. & ita Celſus ſcribit.

1 ¶ Ex quibus caſibus naturalis[n] obligatio conſiſtit, pignus perſeuerare conſtitit.

De rebus futuris. 1. De re aliena. 2. De re ſæpius obligata.

15. *Gaius* libro ſingulari de formula hypothecaria.

ET quæ nondum ſunt, futura[o] tamen ſunt, hypothecę[p] dari poſſunt: vt fructus pendentes, partus ancillæ, fœtus pecorum, & ea quæ naſcuntur, ſint hypothecæ obligata. idque ſeruandum eſt: ſiue[q] dominus "fundi" cõuenerit aut de vſufructu, aut de his quæ naſcuntur: ſiue is, qui vſumfructum habet: ſicut Iulianus ſcribit.

1 ¶ Quod dicitur[r], creditorem probare debere, cùm conueniebat, rem in[ſ] bonis debitoris fuiſſe: ad eam conuentionem pertinet, quæ ſpecialiter facta eſt, non[t] ad illam[u], quæ quotidie inſeri ſolet[x] cautionibus, *vt ſpecialiter[y] rebus hypothecæ nomine datis, cætera etiam bona teneantur debitoris, quæ nunc habet, & quæ poſtea adquiſierit, perinde atque ſi ſpecialiter hæ res fuiſſent obligatæ.*

2 ¶ Qui res ſuas iam obligauerint, & alij ſecundò obligant creditori: vt effugiant periculum[h], quod ſolent pati, qui ſæpiùs eaſdem res obligant[a]: prædicere[b] ſolẽt, *alij nulli rem obligatam eſſe, quàm fortè Lucio Titio: vt in id, quod excedit priorem obligationem, res ſit obligata:* "vt ſit pignori, hypothecæve id, quod pluris eſt," aut ſolidum, cùm[c] primo debito liberata res fuerit. de quo videndum eſt: vtrùm hoc ita ſe habeat, ſi & conueniat: an & ſi ſimpliciter conuenerit de eo, quod excedit, vt ſit hypothecæ: & ſolida res ineſſe cõuentioni videtur, cùm à primo creditore fuerit liberata, an adhuc pars. ſed illud magis eſt, quod prius diximus.

De alluuione. 1. De re aliena, & ratihabitione. 2. De mutatione rei obligatæ. 3. De conuento hypothecaria abſoluendo, vel condemnando. 4. De fructibus. 5. De præſcriptione hypothecæ adiudicatæ. 6. De debitore condemnato ob pignus non reſtitutum. 7. De re aliena. 8. De re duobus obligata. 9. De pacto vt non ſoluto debito res iuſto pretio æſtimanda ſit debitoris.

16. *Marcianus* lib. ſingulari ad formulam hypothecariam.

e Cur tenebitur? Grex ipſe ſubſtantiam nõ mutat, quòd ſubſtituta ei ſint alia capita. *l.22. j. de legat. 1. l. 76. ſ. de iudicijs.*
f Cur poterit? quia pendente conditione, ſeruus eſt non liber. *l.25. §.5. lege 45. j. de fideic. libert. l.12. in fin. ſ. famil. l.16. l.25. j. de ſtatulib. l.3. C. de fideic. libert.*
g Pignus pignori dari poteſt. *l. 1. l.2. Cod. ſi pignus pignori,* (id Græcis μετενέχειν ἐάζειν), vt & nomẽ debitoris. *l. 4. j. quæ res pignor. l. 3. l.7. Cod. de hered. vend.*
h *l.18. ſ. de pignorat.*
i ergo & dari: *Cod. ſi pign. pignori datum ſit.*
k quid? an in duriorem cauſam, aut maiorem ſummam? nullo pacto. *l.4. in fi. Cod. quæ res pignori.* Quatenus, hic, eſt per id tempus: vt ad tempus non ad ſummam referatur. 25. *Synopſis* 7. c.18. 3. *Harmenop.* 75. §.18.
l id eſt, vtriuſque debitoris.
m Vna tamen ſolutione liberatur primus debitor. tunc enim deſinit ei eſſe in cauſa pignoris. & ita intellige *l. 1. Cod. ſi pignus pignori: l. 40. ſ. de pignorat.* 3. *Harmenop.* 5. §.18.
n Hypothecaria ſcilicet.
o Aduerſus primum debitorem.
p Cui? Titio ſuo creditori? an Sempronio creditoris ſui creditori? vtrique poteſt. Num verò tibi pignoris domino Sempronius, ne Titio ſoluas, vtiliter denũtiare poteſt? vtique. *textus in l.4. Cod. eodem.* quod tamen Bartolus negat hic *num.3.* Num Titius, ne Sempronio? non poſſe puto. nam quo iure impediat quominus pignus tuũ, ab eo, qui illud detinet recipias?
q Pignus dedi Titio in centum. Titius idem pignus Caio pignorauit. Me centum Caio ſoluente poſſum liberare pignus meum: qua etiam ſpecie, Caius in ſummam à Titio ſibi debitam, centum à me accepta imputabit. Quid ſi Titio debui non pecuniam, ſed Stichum? eidem Gaio ſi Stichum tradam, liberabo meum pignus: ea lege, vt Stichum, pignoris nomine retinere poſſit, tantiſper dum ei ſatisfaciat Titius.
r Nomen acceptum pignori dare poſſumus. *l.18. ſuprà de pignoratit. l.4. Cod. quæ res pignori.*
ſ i. quam pecuniam creditori creditoris mei, luendi mei pignoris cauſa ſoluo, creditorem meum ea ſumma exonerat ipſo iure, *vt hic.*
t Putà equum (cuius loco pignori veſtimenta dederat) ſibi commodatum.
u *vide l.15. j. qui potiores.*
x Hypotheca pacto tantùm conuento interuenit: in pignore poſſeſſio traditur. *adde quæ ſcripſi ad l.11. in fin. ſ. eod.*
y Hinc dubitandi ratio ſumitur. Videbatur enim pignus non manere creditori poſt condemnatum factum debitorem. Nam per ſententiam fit nouatio. *l. vlt. Cod. de vſur. rei iudic.* Nouatione noua adquiritur actio priori ſublata. *l.1. j. de nouat.* & pignus perimitur. *l.11. §. nouat. ſ. de pignoratitia.* Verùm dici poteſt, ſententia quidẽ nouam adquiri obligationem & actionem, nec tamen veterem tolli. Poteſt & hæc eſſe ratio, Pignus nouatione voluntaria tolli poſſe, at non iudiciali ſeu iudicij accepti. Iudicatum enim debitorem facientes, vt & litem conteſtantes nunquam deteriorem noſtram cauſam facimus. *l.29. j. de nouationib.*
z Iudicatum debitorem, vel condemnationem creditor facit, quoties à iudice obtinet vt reus ſatisfaciat, *vt hic: lege 8. Cod. de pignoribus: l. vnica. Cod. etiam ob chirographam pecuniam.*
a condemnatum. *vide l. 8. Cod. eodem.*
b Hypothecaria actio tandiu durat, quandiu ſoluta non eſt pecunia creditori, aut ei ſatisfactum.
c *vide l.6. j. quib. mod. pignus.*
d Hypothecariam actionem non amittit creditor, etiamſi iudicatum fecit debitorem, *vt ſ. eod.* etiamſi cum defenſore debitoris in perſonam egerit, & is ſatiſdederit ac damnatus fuerit: *vt hic,* etiamſi in perſonam egerit cum reo vel fideiuſſore, vel cum vtroque: & hi damnati ſint. *verſ. multo magis ſ.*
e Satisfactum creditori non videtur, hoc ipſo quòd habeat iudicati actionem aduerſus debitorem. Porrò ſatisfactio habetur pro ſolutione. *l.52. j. de ſolut.*
f Hypotheca pura præſénſque conſtitui poteſt, licèt debitum ſit ſub conditione, *vt hic.* & è contrà præſens debitum eſſe poteſt, hypotheca ſub conditione. Priore caſu hypothecaria experiri non poteſt creditor, ante conditionem debiti: poſt conditionem verò, agere poteſt. Poſteriore caſu nondum ſoluta pecunia, ante conditionem hypothecę, debitor hypothecam creditori auferre non poteſt. Et breuiter, illo caſu creditor ante conditionem debiti: hoc caſu, debitor ante conditionẽ hypothecæ nõ experietur.
g *lege 213. infrà de verborum ſignif.*
h Formula cautionis.
i Hypotheca non tãtùm propter ſortem, ſed & propter vſuras & pœnã obligari poteſt. *adde l.8. in fin. ſ. de pignor. act.* Imò pignus quod ſortis nomine obligatur, facilè & pro vſuris obligatum intelligitur. 3. *Harmop.* 5. §.14. Quin & hoc notandum eſt, pignus in ſortẽ tantùm vel in vſuras obligari. Priore caſu ſorte ſoluta, pignus repetere poſſe debitorem: idẽ pignus, vſurarũ nomine à creditore non poſſe retineri. Poſteriore, ſolutis vſuris repeti poſſe, iniuſtè retineri à creditore. *l.11. §. ſi in ſortem dumtaxat, ſ. de pignorat. l.3 C. de vſuris.* Quid ita? limitatũ pignus, naturã ſuã egredi non debet. In his ſpeciebus, pignus vel in ſortẽ tantùm, vel in vſuras tantùm obligatũ ponitur. *l.8. in fin. l.11. §.3. ſuprà de pignorat.*
k Pœnæ & vſuræ cognatio. Eſt enim pœna vſuræ ſpecies:
l ¶ Imò danda non eſt: Nã ante diem pignoratitia agi non poteſt. *l.4. j. de diſtract. pign. l.5. §.1. j. quib. modis pignus.* Regulariter, hoc eſt, ſine iuſta cauſa non poteſt: ſeu niſi ſuſpectus debitor. *arg. l. ait prætor. §. ſi debitorem. j. quæ in fraudem: l.21. ſ. de interrog. act.* At ante conditionem agi non poteſt. *l.13. §.5. ſ. eod.* Diei & conditionis differentia eſt. Debitum ſub conditione ante euentum conditionis omnino indebitum eſt: ideóque agi nõ poteſt. Debitum in diem, ſtatim deberi incipit atque promiſſum eſt, licèt ante diẽ agi non poſſit. *l. cedere. j. de verb. ſignif.*
m Quoties mea intereſt poſſum pignus perſequi, etiã ante diem penſionis & conditionis euentum: mea intereſt, ſi debitor ſuſpectus eſſe incipit. *vide l.36. ſ. de rebus creditis.* aliàs ante diem pignus vendi non poteſt. *l.41. j. de diſtract. pign. l.5. §.1. j. quibus modis pignus.*
n *l.5. in fi. pr. ſ. eod. adde l.16. §.3. j. de fideiuſſorib.*
o Futura, fructus pendentes, partus ancillæ, fœtus pecorum, & ſimilia. *v. l.1. ſ. eod. l. 8. ſ. de contrah. empt. l.73. j. de verb. oblig.*
p Futura ad eum modum ſtipulari poſſumus & promittere. *l.73. j. de verb. oblig.* emere. *l.8. ſ. de contrah. empt.* legare. *l.24. j. de legat. 1.* ſic, quod ex fundo apparuerit, quod agri alluuione acceſſerit, pignorare poſſumus. *l.16. j. eod.* quod in flumine enatum. *l.14. l.15. l.16. j. de legat. 3.* quæ omnia effectum habent, cùm in rerum natura eſſe cœperũt. Subeſt enim tacita hæc conditio, ſi nata ſint. *l.7. in fin. j. de tritico. l.1. in fin. j. de condit. & demonſtrationib.*
q *l.11. §.2. ſ. eodem.*
r *in l.3. ſ. eod. l.23. j. de probationib. arg. l.4. in pr. j. de aqua pluuia.*
ſ *adde l.3. ſ. eod. l.23. j. de probat.* Hoc latiùs patet quàm in domino. ſunt in bonis nõ ea tantùm quæ in dominio noſtro ſunt, ſed & quæ bona fide poſſidemus, vt & ſuperficiaria. *l.49. j. de verbor. ſignif.* Ita hic ſufficit creditorem probaſſe rem à debitore fuiſſe bona fide poſſeſſam, aut vtile dominium habuiſſe. Falſus eſt enim Accurſius *in §. item Seruiana. Inſtit. de act.* qui putat, creditorem cogi probare rem fuiſſe in dominio debitoris.
t i. non ad generalem, quam ſpeciali ſubiicere ſolent contrahentes & notarij, requiritur, vt tunc fuerit in bonis debitoris: in generali, ſufficit ſi poſtea res quandocunque inueniatur in bonis obligantis hinc nota modum contrahendi in Hypothecaria.
u Mixtam hanc hypothecam poſſis dicere, ex generali & ſpeciali.
x Notanda eſt hæc notariis vſitatiſſima alterius obligandi formula.
y *vt in l.4. §. 4. ſ. ſi quis cautionib.*
z Stellionatus. *lege 3. infrà ſtellionatus. lege 36. in fine, ſuprà de pignoratitia:* & falſi: *l.21. j. de falſis.*
a Et vendunt, nam de venditionibus loquuntur. *dicta lege tertia, dicta lege vigeſimaprima.*
b Tunc enim volenti creditori non fit iniuria, quemadmodum ſi res debitoris ampla ſit. *d. l.36.* Num verò neceſſitatis eſt notario (cuius miniſterio debitor fortè alij obligatus fuit) vt id ſecundo eius creditori indicet?
c *l.4. in fi. j. qui potiores.*

a Alluuio pignus auget. Crescit pignus alluuione, *l.18.§.1.§.3.in fi. ͠s.de pignoratitia.* & hereditas. *l.13.§.3 ͠s.famil.* vsusfructus. *l.9.§. 4 ͠s de vsufruct.* Crescit & alluuione legatum, dos, fideicommissum, feudum. *l.34.͠s.de rei vind. l.16.§.3.͠s. comm.diuid.l.4. in fin.J.de iure dotium.l.29.§.2.J.de legat.2.l.16.J.de legat.3.1. Feudor.4.§.5.*

b Atqui alluuio in agris limitatis locum non habet, *l.16.J.de adquir.rer.dom.* rectè: eorum enim limitata est natura.

c & ita aliena. vide Dynum *ad cap. 9. de regul. in 6.*

d Ratihabitione negotiũ gestum confirmatur. *l.6.§.9.l.9.l.24.͠s. de negotiis. l.60.͠s.de iudic. l.25. Cod. de donat. inter virum.* mutuum à filiofamiliàs contractum. *l.vlt.Cod. de Sc͠to Macedon.* venditio. *l.44.§.1.J.de vsucap.* donatio. *d.l.25.* solutio. *l.71.§.1.J. de solut.* delictũ. *l.152.§.2.J.de regulis.*

e ratihabitio pignus conciliat. *l.20.in fin.princip. ͠s.de pignoratitia.*

f Voluntas quæ sequitur ratihabitio est, *vt hic, & l.9.§.penult.J. de donat. l.3.§ sed si mutua. ͠s. de in rem verso. l.Pomponius.§.vlt ͠s.de procuratoribus: l.vlt. Cod. ad Sc͠tm Macedonianum.*

g *al.* hoc ipso.

h Ratihabitio retrotrahitur ad tempus conuentionis. *v. Dyn.in c. ratihabitio, de reg. in 6.*

i Nam & is regulariter qui pignori obligare non potest, pignoranti cõsentiendo nihil agit. Vsufructuarius tamen pignorandi proprietatem ius non habens. *l.6.Cod.de vsufruct.* potest obligationi proprietatis consentire.

SI fundus hypothecæ datus sit, deinde alluuione[a] maior factus "est:" totus obligabitur[b].

1 ¶ Si, nesciente domino, res[c] eius hypothecæ data sit: deinde postea dominus[d] ratum[e] habuerit: dicendum est, hoc[f] ipsum[g], quod ratum habet, voluisse eum retro[h] recurrere "ratihabitionem" ad illud tempus, quo conuenit. voluntas autem ferè[i] eorum demum seruabitur, qui & pignori dare possunt.

2 ¶ Si res hypothecæ data, postea mutata[k] fuerit: æquè hypothecaria actio competit. veluti de domo data hypothecæ, & horto facta[l]. Item si de loco conuenit, & domus facta sit. item de loco dato, "deinde" vineis in eo depositis.

3 ¶ In vindicatione[m] pignoris quæritur, an rem, de qua actum est, possideat is, cum quo actum est. Nam si nõ possideat, nec[n] dolo fecerit, quo minus possideat, absolui debet. Si verò possideat, & aut pecuniam soluat[o], aut rem restituat: æquè absoluendus est. Si verò neutrum horum faciat, condemnatio[p] sequetur. Sed[q] si velit restituere, nec possit fortè quòd res abest, & longè est, vel in prouinciis: solet[r] cautionibus res explicari. nam, si caueret se restituturum, absoluitur. Sin verò dolo quidem desiit possidere, summa[s] autem ope nisus, non possit rem ipsam restituere: tanti[t] condemnabitur, quanti actor in litem iurauerit: sicut[u] in cæteris[x] in rem actionibus. nam[y] si tanti[z] condemnatus esset, quantum deberetur: quid[a] proderat in rem actio, cùm "&" in personam agendo idem consequeretur?

4 ¶ Interdum[b] etiam de fructibus arbitrari debet iudex: vt[c], ex quo lis inchoata sit, ex eo tempore etiam fructibus[d] condemnet. quid enim, si minoris sit prædiũ, quàm debetur? nam de antecedentibus fructibus nihil potest pronuntiare: nisi exstent[e], & res non sufficit.

5 ¶ Creditor hypothecam sibi per sententiam adiudicatam quemadmodum habiturus sit, quæritur. nam dominium[f] eius vindicare non potest. sed hypothecaria agere potest. &, si exceptio obiicietur à possessore rei iudicatæ[g] replicet[h], *si[i] secundum me iudicatum non est.*

6 ¶ Si pluris[k] condemnatus sit debitor non restituendo pignus, quàm computatio sortis. & vsurarum faciebat: an si, tantum soluerit, quantum debebat exoneretur hypotheca? quod ego, quantum quidem ad subtilitatem legis, & auctoritatem sententiæ, non[l] probo. semel[m] enim causa transire videtur ad condemnationem, & inde pecunia deberi. sed humanius[n] est, non amplius eum, quàm quod reuera debet, dando, hypothecam liberare.

7 ¶ Aliena[o] res vtiliter potest obligari sub conditione, *si debitoris facta fuerit.*

8 ¶ Si duo[p] pariter[q] de hypotheca paciscantur: in quantum quisque obligatam hypothecam habeat, vtrùm pro quantitate debiti, an pro partibus dimidiis, quæritur. & magis est, vt pro quantitate debiti pignus habeant obligatum. sed vterque si cum possessore agat, quemadmodum? vtrum de parte quisque an de toto, quasi vtrique in solidum res obligata sit? quod erit dicendum, si eodem[r] die pignus vtrique datum est separatim[s]: sed si simul illi & illi, si[t] hoc actum est, vterque rectè in solidum aget: si minùs, vnusquisque pro parte.

9 ¶ Potest ita[u] fieri pignoris datio, hypothecæve, *vt, si intra certum tempus non sit soluta pecunia, iure emptoris possideat rem iusto[x] pretio[y] tunc æstimandam.* hoc enim casu videtur quodammodo cõditionalis esse venditio. & ita Diuus Seuerus, & Antoninus rescripserunt.

Qualis sit actio hypothecaria.

17. *Vlpianus* libro quintodecimo ad Edictum.

PIgnoris[z] persecutio[a] in[b] rem[c] parit actionem creditori.

De eo cui competit Publiciana.

18. *Paulus* libro decimo nono ad Edictum.

SI ab eo[d], qui Publiciana[e] vti potuit, quia dominium[f] non habuit, pignori accepi: sic[g] tuetur me per Seruianam Prætor, quemadmodum debitorem per Publicianam.

De pluribus rebus pigneratis.

19. *Vlpianus* libro vicesimo primo ad Edictum.

k Putà domus ad aream sit redacta, & postea extructa. *v.l 29 §.2.J.eodem.* domus in hortum vel horreum: locus, in domum vel vineam sit mutatus. *J.eodem.* Hypotheca non tollitur domus, si ea hortus facta sit: loci, si domus ibi ædificata, aut vineæ ibi positæ.

l & horreo facto. *Haloand.*

m Pignus creditor vindicare potest. *vide legem 17.J.eodem.*

n Paria sunt possidere & dolo possidere.

o *vt l.6.J.quib.mod.pig.*

p scilicet, vt Possessor rem restituat, eáque iure pignoris à creditore retineatur. vt hic colligere, possis modum formandi libelli, & ferendæ sententiæ in actione hypothecaria.

q Summa huius legis hæc est. Pignus vindicat creditor à non possessore, eoue qui dolo non desiit possidere? reus absoluendus. A possessore? aut pecuniam debitam creditori soluere, aut pignus restituere possessor debet: si neutrum facere velit, condemnandus est. *vt ͠s.eod.* si velit restituere nec possit, cauens se restituturum, absoluetur. sin restituere non possit, quia dolo desiit possidere, tantùm condemnandus, quanti in litem creditor iurauerit, *vt hic.* Et hæ rei persecutoriæ vtilitates sunt, restitutio rei, pecuniæ debitæ solutio, cautio, iuramentum in litem.

r eo casu. sc. *§.2.Inst.de off.iud.*

s Quò magis inutilis est diligentia post dolum, eò minus doli effectum purgat.

t Contrà non restituentem iuratur in litem, sicut in cæteris in rem. *vide l.5.͠s.de in litem iurando.*

u Iuratus in litem aduersus non restituentem in actionibus in rem. *l.5.͠s. de in litem iur.*

x Pignus actionem in rem parit. *l.17.J.eod.*

y Iusiurandum in litem plus, quàm quantum debetur, hoc est plus debito, continet.

z Imò, tanti condemnandus videtur. *l.21.in fin.J.eod.* vide æquitatis sententiam in §. *6.J.eodem.*

a Quasi Seruiana in rem actio, creditori vtilior est, quàm personalis.

b Nam hæc distinctio seruanda, de qua hic agitur.

c Pignoris fructus post litem cõtestatam perceptos, possessor creditori restituit arbitrio iudicis, si minoris sit prædiũ quàm debeatur: antecedentes, hoc est, ante litem contestatam perceptos non restituit, nisi exstent, & res pignorata non sufficiat. *adde l.3.Cod.in quibus causis pignus.*

d Etiam de fructibus. *Haloand.* extantibus scilicet, non de consumptis à bonæ fidei possessore. *l.1.§.2.͠s.eod.*

e *dixi ad l.3.Cod in quibus causis pignus.*

f Pignus sibi adiudicatum, creditor persequitur, non rei vindicatione, sed hypothecaria. Quid ita? Hæc adiudicatio ius dominij non tribuit.

g quasi agere teneatur creditor actione rei iudicatæ. *l.si minor annis in fideic.͠s.de minorib.*

h Euidenter enim iniquissimum est proficere rei iudicatæ exceptionem ei contra quem iudicatum est. *l.16.J.de except.rei indic.*

Formul restitutionis.

k *lege 21.J.eodem.* & malè: nec enim pluris condemnari potest. *d.l.21.*

l ¶ Aduersus debitorem pignus non restituenté in litem iuratum est. *§.3.͠s.eod.l.21. in fin.J.eod.* Pluris ita condemnatus est, quàm sors & vsuræ sortis faciebãt. hæc enim potest egredi iusiurandum in litem. Quæritur, si ab ea condemnatione sortis & vsurarum veram quantitatem soluerit, an pignus liberet, etiamsi non soluerit quanti in litem iuratum est? si subtilitatem legis & authoritatem sententiæ spectamus, non exoneratus est, nisi quanti in litem fuerit iuratum soluerit: humanius est tamen liberare, si id quod re vera debeat, soluerit, *vt hic.* Humaniùs agitur aduersus debitorem, quàm aduersus extraneum possessorem. Ille non pluris quàm debuit: hic etiam pluris condemnatur. *lege 21.in fi.J.eod.*

m Prioris iudicij pronuntiatione res transit in rem iudicatam. dixi ad Nouellam 93.

n Subtilitas est iuris, debitoré teneri in veram quantitatem sententiæ, licèt ea sortem & vsuras debitas excedat. humanitas est, eũ liberari dando id quod re vera debet. Ratio? quia si creditor ab extraneo plus suo debito exegisset, debitori redderet. *l.21. in fin J.eodem.* Igitur plus debito ab ipso debitore eum exigere iniquum erit.

o *l.41.͠s.de pign.vide l.5.Cod.si aliena res.*

p *vide l.10.͠s eodem.*

q Pariter hic non est eodem momento, sed eadem die, diuersis momentis.

r Simul dicitur fieri quod eodem die fit, licèt diuersis momentis. *Bart.*

s Id est diuersis momentis, eadem tamen die.

t Imò, vt hoc non actum sit, cùm res pluribus simul daretur, æqualis tamen omnium causa erit in pignore. *lege 20.§.1. ͠s.de pignoratitia.* & ita pro sua parte, non in solidum.

u *Vide quæ notaui ad legem 81.in fine principij, ͠s. de contrah.empt.*

x De iusto pretio adde quæ scripsi *ad l.50.J.de furtis.*

y Atqui pretij quantitas conferri non potest in alterius vel ipsius emptoris arbitrium. *lege 25.͠s.locati. lege 35.§.1.͠s.de contrahenda emptione?* Hic pretij æstimatio refertur ad iustum pretium: hoc est, vel ad commune seu forense, vel iudicis arbitrio finiendum: qui tanquam vir bonus arbitratur. *lege vltima, Cod. de iure dominij impetr.* electis iustis æstimatoribus: exactóque ab eis iureiurando. *argum. legis 20. Cod. de fide instr. Nouella de non alienanda. §. quod autem.* Sin minus, ipsi litigatores æstimatorem iussu iudicis eligent *argum. l.hoc edictali.§.his illud. Cod.de secundis nuptiis.*

z vt & hypothecæ. *l.18. Cod de pignorib.*

a quasi Seruiana scilicet. *l.16.§.3.͠s.eod.l.18.Cod.eodem.l 2. Cod.si vnus ex pluribus.§.7. Instit.de actionib.*

b *lege 16.§.3.in fine, suprà eodem: lege vnica, Cod. de alien.iudic. mut. caus. lege vltima, Cod de obligat. §.Item Seruiana. Instit. de act. lege vltima, Cod. si vnus ex pluribus heredibus creditor.*

c Imò non parit in rem actionem. Nam pignus consensu contrahitur. *lege 1.suprà de pignoratitia actione: l.si tibi.§.de pignore.͠s.de pactis.* Consensu ius reale non adquiritur, sed traditione. *l.20.Cod.de pactis l.3.§.1.l.si partem, ͠s. quemadmodum seruitut.* Num dicemus pignore adquiri in rem actionem, quòd pignoris securitas sit minimi momenti, vt ideò facilè nascatur? An potius quod pignus mutuo aut alij contractui sæpè adiici soleat: Mutuum & similes contractus ex se iam personalem actionem pariant: vt nisi pignus realem pariat, superuacua futura sit pignoris adiectio?

d Id est, si à non domino. *vt l.21.§.1.J.eodem*

e Publicianam & quasi dominium habens, pignus dare potest, *vt hic.* Atqui Publicianam habens, rem in bonis non habet. Creditor autem qui pignus accipit, vt pignus suum rectè tueatur, probare debet rem fuisse in bonis eius à quo accepit pignus. *l.15.§.1.͠s.eod?* Dicendum est, eum qui vtile rei dominiũ habeat, rem in bonis habere *l.49.J.de verb.sign.f.*

f Sed quasi & vtile, indirectum, si ita licet loqui. *l.21.§.si debitor.J.eod.l.1. & toto Tit. ͠s de Publiciana: §.3.§.4.Inst.de act.*

g Pignus qui accepit à non domino, Publicianam tamen habente, ita defenditur per Seruianam, vt is à quo accepit, per Publicianam, *vt hic.* At non defenditur per Publicianam. *lege 13 §.primo suprà de Publiciana?* Non defenditur quoque Seruiana aduersus verum dominum pignoris. *l.18.͠s de rei vindic.* Exceptio dominij repellit Publicianam. *l.vlt.͠s.de Publiciana: l.24.J de except.rei indic.* multo igitur magis, qui pignus accepit à Publicianam habente.

Qui pignori

a Pignoris liberatio indiuidua est. nec enim creditor pignus, eiúsve partem reddere tenetur, nisi accepto vniuerso quod debetur, *ut hic. & l.8.§.2.l.9.§.3.s.de pignoratit.l.85.§.penult.ff.de verb.obligat.l.1.Cod.de lim.pignoris.l.16 C.de distract.pignoris.* Vniuerso, hoc est, sorte & vsuris. *l.acceptam Cod.de vsuris l.41.§.Lucius.ff.de vsuris.* expensis rei & litis, *l.65.s.de rei vindic.l.vltima,§.in computatione. Cod.de iure delibe. lege 2.Cod.si antiquior. credit.* eo omni quo deterius fit ius creditori. *l.elegāter.§.non solùm.s.de dolo.* Quid tamē si ita cōuentum est, vt parte sortis vel debiti soluta, creditor pignus eiúsve partem restitueret? aliud dicendum *d.l.41.§.1.* Quid si debitor partē offerat, partem aliam neget. *l.21.s.si certum?* Quid si libertas, pia causa aliud suadet? quid si debitor non sit soluendo? *Authent. hoc nisi debitor. Cod. de solut.* Quid si debitor Emphyteuta sit patrimonij Cæsaris? *l. placuit. Cod.de colla. fund. patrim. lib.11.* Quid si volēti publicano pars soluta: an nocebit filio? *l.vlt. Cod. de apochis.publ.* Quid si debitor diuersis locis, nō vno loco debeat? *l.2.§.si quis ita. s. de eo quod certo loco.* Quid si vnū ex pluribus fideiussoribus liberare velit debitor? *l.5.§.1.ff.de solut.* Quid si vi legis quiddam debeatur? *d. Authent. hæc nisi debitor.l.5.ff.de verb.oblig.* Quid si pro parte soluat, pro altera parte compensationem petat? *l.5.l.12.Cod.de compensat.* Quid in specie? *l.vlt.ff.quibus modis pignus.* Partis oblatione, tamen integrum pignus liberari dicendum est.

QVi pignori plures res accepit, non[a] cogitur vnam liberare, nisi[b] accepto vniuerso, quantum debetur.

De pensione obligata.

20. *Idem* libro sexagesimo tertio ad Edictum.

CVm conuenit, vt is, qui ad refectionem[c] ædificij credidit, de pensionibus iure pignoris ipse creditum recipiat: etiam actiones vtiles aduersus inquilinos accipiet, cautionis † exemplo[d], quam debitor creditori pignori dedit.

De procuratore & negotiorum gestore. 1. De eo qui habet publicianam. 2. De periculo & commodo pignoris. 3. De litis æstimatione.

21. *Idem* libro septuagesimotertio ad Edictum.

SI inter colonum, & procuratorem[e] meum conuenerit de pignore, vel ratam[f] habente me conuentionem, vel mandante: quasi[g] inter me, & colonum meum conuenisse videatur.

1 ¶ Si debitor seruum, quem à non domino[h] bona fide emerat, & pignerauit[i], teneat: Seruianæ locus est. & si aduersus eum agat creditor, doli replicatione exceptionem elidet[k]. "&" ita Iulianus ait: & habet rationem[l].

2 ¶ Quidquid pignori cōmodi, siue incommodi, fortuitò[m] accessit[n]: id ad debitorem pertinet.

3 ¶ Si res pignorata non restituatur, lis aduersus possessorem erit æstimāda. sed vtique aliter[o] aduersus ipsum debitorem, aliter aduersus quemuis possessorem. nam aduersus debitorem non pluris, quam "quanti" debet: quia non pluris interest. aduersus cæteros possessores etiā pluris. & quod amplius[p] debito consecutus creditor fuerit, restituere debet debitori pignoratitia actione.

Si dominus ei qui pignerauit successerit.

22. *Modestinus* libro septimo Differentiarum.

SI Titio, qui rem meam, ignorante me, creditori suo pignori obligauerit, heres[q] exstitero: & post facto pignus directò[r] quidem non conualescit: sed vtilis[s] pignoratitia dabitur creditori.

b Cui ob eam competit exceptio non impleti contractus pignoris. *vt hic: & l.9.§.3.s.de pignoratitia. l.1. C.de solut pignor.l.85.§.penult.ff.de verb.oblig.* vt & aliis casibus emptionis. *l.1.s.de in diem addict. & titulo de lege commiss.l.13.§.8.s.de act. empt.* venditionis, *l.2.§.1 l.25.l.50.s.de act. empt.* locationis, *l.9.l.15.l.24.§.4.s.locati. l 16. Cod. de locato.* conductionis, *l.1.ff.de migrando.l.1.s.ager vectig.l.2.Cod.de iure emphyt.* societatis, *l.19. in fi.s.pro socio.*

c De eo dicam *ad l.5.ff.qui potiores.*

† Potest enim cautio & nomen pignori dari. *l.13.§.2. in fine, s.eodem. l.42.suprà de pignoratitia.*

d Qui ad refectionem ædificij credit pecuniam, plerūque ita stipulatur vt ædificij refecti pensiones iure pignoris recipiat, quo nomine aduersus inquilinos perinde vtili actione experiri potest, vt is qui cautionem seu nomen à debitore pignoris nouum accepit. Potest enim creditor in hac specie experiri aduersus debitores, à quibus cautio emissa aut nomen scriptum est. *adde l.15.§.2.in f.s.eod. l.18.s.de pignoratit.act.l.4.Cod.quæ res pignori.*

e Procurator priuati, *vt hic.* & reipublicæ pignori dare potest. *l.11.s.eodem.* ita & accipere. *adde l.23.ff.eod.*

f Qui ratum habet vel mandat, ipse pignorare videtur. *adde l.16.§.1.s.eod.* Ratihabitione potest pignus contrahi.

g Quasi conuenisse videtur, qui per procuratorē pactus est: non ipse quidem conuenit, sed quasi. Quasi hîc dicimus, non penè dicimus, aut propè, sed verè: per interpretationem tamen.

h *vide l.18.s.eodem.*

i Ignorantiæ contraria sit *.l.1.s.eod.*

k Debitor non potest referre quæstionem dominij.

l Cur habet rationem? quia debitor pignus emit ab eo qui id vendidit, vt dominus. *l.optimam.Cod.de contrah. stipul.* vel ita: Debitor generali hypotheca conuentus, potest excipere rem illam ad quam agitur, non fuisse nec esse suam, sed alterius, & laudare dominum, à quo possidet, fructus denique percipere. quod cùm facit, potest accidere vt neque mendacij accusetur, cùm neque ea res fuerit in eius bonis. secus fuerit si speciali iure rem eam obligauerit. hoc enim casu quæstionem dominij obiicere, citra mendacij suspicionem, non potest. Mendacij enim cōuincitur, qui rem ipsam in specie obligauit.

m *vide l.24.§.2.s.de pignoratitia.*

n Pignori quidquid accedit commodi vel incommodi debitoris est, *vt hîc.* Cur debitoris? quia dominus est pignoris. *l.6.l.pignus.9. Cod.de pignorat.l.sicut vim maiorem.19.Cod. de pignorib.§.vlt.Inst.quib.mod.re contrahit.l.23.ff.de reg.iur.*

o *dixi ad l.16.§.6.s.eod.*

p *vide l.6.Cod.de pignoratit.* Pignoris fructus & omnes eius vtilitates debitori restituere creditor debet. Quin si pignus plus vendidit, acceptæ quantitatis partem imputat, primùm in vsuras, deinde in sortem. Postremò id quod superest reddit. *l.35.s.de pignoratit.act.* si illam ipsam quantitatem, quæ plus continet, fœnerauit, vel ea vsus sit, vsuras præstat. *l.6.§.1.s.de pignoratit.* Quid si creditor ex eo quod plus esse diximus: fundum comparauit? Creditor ea specie non in fundum ipsum, sed in personam creditoris experitur. *l.vlt.Cod. de distr.pignor.* Quid si plus quidem vendidit pignus, nondum tamen pretium exegit? *v.l.24. §.2.s.de pignorat.Paul.2.sen.13.§.1. & d.l.vlt.* Quid si minus exegit ex venditione? *v.l.3.l.5.l.6.Cod de distr.pignor. l.8. in fine de distr.pign.l.28.s.de reb.credit.l.8.Cod.si certum.l.10.Cod.de obligat.*

q Huius legis sententia explicata est *in l.16.§.7.s.eod.*

r Quia nihil ipse pactus de pignore.

s Ad exemplum hypothecariæ, ídque ex æquo & bono. *l.5.Cod.si res alienas.* atqui Modestinus ait, pignoris persecutionem non esse dandā creditori aduersus dominū pignoris cauti à debitore, postea ei succedente. *l.41. in princip.ff.de pignoribus.* sic est. nam de directa loquitur: sed in fine adiicit vtilem dari. *v. quæ notaui ad l.41.v. Alcia.7.Parerg.14.Duar.2.disp.4.Cuiac.19.obser.26.* vide tamen Hotomanum *5.obseru.7.*

De locatione. 1. De absentibus.

23. *Idem* lib.3.Regularum.

CReditor prædia sibi obligata ex causa pignoris locare rectè[t] poterit.

1 ¶ Pignoris obligatio etiam inter absentes[u] rectè[x] ex contractu obligabitur.

De eo qui prohibetur emere.

24. *Idem* lib.5.Regularum.

IN[y] quorum finibus emere[z] quis prohibetur[a], pignus accipere non[b] prohibetur.

De retentione.

25. *Idem* lib.8.Regularum.

CVm vitiose[c] vel inutiliter contractus pignoris intercedat, retentioni[d] locus non est: nec si bona creditoris ad fiscum pertineant.

De fideiussore qui pignora suscepit, & non soluit. 1. De eo qui scripsit instrumentum obligationis rei suæ. 2. De re substituta in locum rei obligatæ.

26. *Idem* libro quarto Responsorum.

FIdeiussor impetrauit à potestate[e], vt & antequàm solueret, pignora ipse possideat, quasi satisfacturus creditoribus: nec satisfecit. modò heres debitoris paratus est soluere creditoribus. quæro, an pignora fideiussor restituere cogendus sit. Modestinus respondit, cogēdum[f] esse.

1 ¶ Pater Seio emācipato filio facilè persuasit, vt, quia mutuam quantitatem acciperet à Septitio creditore, chirographum perscriberet sua manu filius "eius," quòd ipse impeditus esset scribere, sub commemoratione domus ad filium pertinentis pignori dandę. quęrebatur, an Seius inter cætera bona etiam hanc domum iure optimo possidere possit, cùm patris se hereditate abstinuerit: nec metuiri[g] ex hoc solo, quod mandāte patre, manu sua perscripsit instrumentum chirographi: cùm neque consensum suum accommodauerat patri, aut signo suo, aut alia scriptura[h]. Modestinus respondit, cùm sua[i] manu pignori domum suam futuram Seius scripserat, consensum ei obligationi dedisse[k] manifestum est.

t ¶ Imò nō poterit. Nam qui locat fruitur. *l.12.§.si vsufructuarius.l.13.in fi.l.15.§.4.§.5.s.de vsufruct.* Creditor autem citra furtum pignore vti non potest. *l.54.ff.de furtis.§.6.Inst.de oblig.ex delicto.* An hunc locum referemus ad creditorem, cui ius sit ἀντιχρήσεως, in pignore? An potius ad res eas, eáque pignora, quæ nisi locentur per creditorem, noxia futura sint ipsi debitori? *adde l.1.l.2.l.3. Cod. de pignorat.act.*

u *vide l.4.s.eodem,* hoc est, per nuntium, epistolam, procuratorem. *l.21.s.eod.l.2.s.de pact.l.1.§.2.s.commodati.l.1.§.2.s.de contrah.empt.*

x Imò non rectè. Nec enim per liberam personam pignoris obligatio nobis adquiri potest. *l.11.§.6.s.de pignoratitia.* Ipsa obligatio adquiri per liberam personam nobis non pòtest: pignoris iam obligati ipsa possessio potest. vt manifestis verbis Vlpiani constat *in d.§.6.* Quòd si rursus causam differentiæ quæsiueris, dici potest. Possessionis adquirendæ rationem naturalem esse, à traditione: obligationis, à iure ciuili. hoc ab his qui in potestate nostra sint tantū, adquiri: Illa passim à quouis. *l.53.ff.de adquir.rerū dom.* Quin obligationes cohærent proximis personis obligantibus *l.1.l.2.l.3.s.pro socio.*

y Ita magistratus in sua prouincia emere vetiti. *l. qui officij causa. s. de contrah empt.* Cicero *6.Verrina.* Neminem qui cum potestate aut legatione in prouinciam esset profectus, tamen amentē fore putauerunt, vt emeret ergentum. dabatur enim de publico: vel vestem, præbabatur enim legibus. Mancipium putauerunt, quo & omnes vtimur, & non præbetur populo, sanxerunt, Ne quis emeret mancipium nisi in demortui locum: & post: Quæ fuit causa cur tam diligenter non in prouinciis ab emptionibus remouerent? Hæc iudices, quòd putabant exemptionem esse non emptionem, cùm venditori suo arbitratu vendere non liceret in prouinciis: intelligebant si is qui cum imperio esset, quòd apud quemcunque essent, emere velles, ídque liceret fore, vt quod quisque vellet, siue esset venale, siue non esset, quanti vellet, auferret.

z Emere prohiberi minus est quàm commercium rei aut alienationem interdici. Emptione prohibita, nō interdicitur pignoris capio: alienatione, aut commercio rei interdictis, pignus accipi non potest. Hoc ideo, quòd pignoris acceptio commercij & alienationis species est. *l.1. §.2.ff.quæ res pignori.l.vlt.Cod.de reb. alienis non alienandis.* emptionis verò species nō est. Hunc in modū conciliari rectius has leges possunt. *d.l.1.§.2.* quàm vt dicamus cum Accursio, venditione à lege prohibita, pignus interdici: quod permitteretur, si ab homine alienatio esset interdicta. id enim repugnat *d.l.vlt.* Neque planius quod Butrigarius putat commercio interdicto pignus interdici: alienatione prohibita, non interdici. Nam & hoc postremum falsum est. *d.l.vlt.* Minus etiam placet distinctio Bartoli, qui putat, re alienari prohibita, pignus interdici: secus si persona emere prohibeatur.

a Ratione officij ac magistratus. *l.46.s.de contrah.empt.* ídque à iudice. *l.9.§.9.ff.de pœnis.*

b Imò, qui prohibetur emere, prohibetur pignori accipere. *l.1.§.2.ff. quæ res pignor. l.vlt.Cod.de reb.alien.*

c Vitiosa pignoratio ius retentionis non tribuit: *v.l.6.s.qui satisd.*

d Imò, retentioni locus est. *l.1.in f. in pr. s.eod.l.8.Cod.de pignorat.*

e *l.2.ff.de distract.pignor.* Idem est si emit à creditore. *l.59.§.1.s.mandati. l.1.in princ. Cod.de dolo.*

f *l.1.in fi.Cod.de dolo.*

g Nec metuere debeat ex hoc, &c. *Haloand.*

h Sed sola reuerentia. *v.l.22.ff.de ritu nupt.* quæ metum non innuit.

i Qui scribit contractum obligationis rei suæ, obligationi eius consentire videtur, etiamsi filius sit, qui patre id iubente faciat.

k Imò, contractui pignoris non obest, quòd debitor testamētum creditoris, in quo se emisse pignus expressit, signasse proponitur. *l.39 in fi.s.de pignorat.* Et qui adest diuisioni bonorum, vt testis, non censetur repudiare ius, quod in illis bonis sperare potest. *l.34.§.1.ff.de leg.2.*

a Id est,ab heredibus empta aliunde. hinc collige,defunctum res heredis pignorare posse.

† Res subrogata rei pignoratæ ab alio quàm à pignorante, non cadit in obligationem,nisi ex prima ortum habuerit.

b *vide leg.13.ſ.eodem.*

2 ¶ Lucius Titius prædia,& mancipia,quæ in prædiis erant, obligauit. heredes eius prædiis inter se diuisis, illis mancipiis defunctis, alia substituerunt. creditor postea prædia cum mancipiis distraxit. quæritur, an ipsa mancipia, quæ sunt modo in prædiis constituta, hoc "est" in hypothecis emptor vindicare rectè possit. Modestinus respondit si neque pignorata sunt ipsa[a] mãcipia,neque † ex pignoratis[b] ancillis nata, minimè creditoribus obligata esse.

c Cur minoris vendidit? fortè quia minoris vẽdebantur serui vincti, quàm nõ vincti. *Vlp.1.§.11.l.43.ſ.de fideicomm. libert. vbi dixi: adde Paul. 4.sentent.12.§.4.* Cur minoris? quia deterioris conditionis erant, quàm qui non vincti: non planè ciues, sed dedititij fiebãt. *Gaius 1.Titul.1.§.4.l. vnic. Cod. de dedit. libert. §.2. Inst. de libert.*

De pignore deteriorato à debitore.

27. *Marcellus* libro quinto Digestorum.

SEruum,quẽ quis pignori dederat,ex leuissima offensa vinxit: mox soluit. & quia debito non satisfaciebat, creditor minoris[c] seruum vendidit. an aliqua actio creditori in debitorem cõstituenda sit, quia crediti ipsius actio non sufficit ad id,quod deest,persequendum? quid,si eum interfecisset,aut eluscasset? vbi quidem interfecisset, ad exhibendum[d] tenetur. vbi autem eluscasset[e],quasi damni iniuriæ dabimus actionem ad[f] quantum interest, quod debilitando, aut vinciendo, persecutionem pignoris exinanierit. fingamus nullam crediti nomine actionem esse, quia fortè causa ceciderat: non existimo indignam rem animaduersione, & auxilio prætoris *Vlpianus notat:* si[g] vt creditori noceret, vinxit, tenebitur: si merentem, non tenebitur.

d Aquilia,& ad exhibendum, *l.7.§.4.ſ.de dolo. l.9.ſ.ad exhibendum:* in factum etiam *vide l.5.in f.l.17.ſ.ad l. Aquil. l.3.ſ.de condict.triticar.*

e *l.5.§.vlt.ſ.ad l.Aquil. l.3.in fi.ſ.de condict. triticaria.*

f ad id quantũ. *Haloan.* quoties æstimandum est id quod interest actoris, eius tantum damni ratio habetur, quod reuera abest,quod rei cohæret, vt Rogerius dixit: quod rem comitatur, quod circa rem consistit, &, vt Græci interpretantur, *ad l.21.§.3.ſ. de act. empt.* τὸ ὂν διαφέρον ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων, non eius quod venit aut venire potuit extrinsecus. *Cuiac.8. ad Afric. fol 189.in fine.*

Si pater ob legatum filio sub conditione relictum pignus acceperit.

28. *Paulus* libro tertio Quæstionum.

SI legati conditionalis[h] relicti filiofamiliàs, pater ab herede rem propriam eius pignori[i] accepit,& mortuo patre[k],vel emancipato filio,condicio legati exstiterit: incipit[l] filio legatum deberi[m]: & neque pater potest pignus vindicare[n],neque filius, qui nunc habere cœpisset actionem, nec ex præcedente tempore potest quicquam iuris habere in pignore: sicut in fideiussore dicitur.

g Pigneratum seruum creditori debitor vincire non potest, vt creditori noceat: merentem potest, *vt hîc, & d.l.5.l.17.d.l.3.*

h conditionalis nomine. *Haloand.* conditio fuit, lego Titio centum si iuris sui effectus fuerit.

i Legati conditionalis nomine,rectè exigitur cautio,& pignus accipitur, *vt hîc. & l.1.§.14.l.5.§.si dies aut conditio,l.15.ſ.vt legatorum.*

k Alterutro casu filius factus est sui iuris.

l Quia conditio extitit,sub qua illi legatum est, *vide l.18.ſ.de reg.iur.* Ex contractu patris in aduentitiis filij interposito, vtilem actionem filio competere hinc etiam colligunt.

m Legatum relictũ est Titio filiofam.sub conditione. in id legatum pignus accepit pater. Filiofamiliàs morte patris vel emancipatione sui iuris facto, conditio legati extitit: duæ quæstiones hic oriuntur. Prima,cui id legatum adquiratur. Altera, an pignus de quo diximus,filio sit quæsitum,si legatum ei adquiratur. Quòd ad primam quæstionem attinet,legatum Titio adquiritur,quoniam tempore conditionis legati,sui iuris fuit, *vt hic,l.5.Cod.de condit.inserti: l.14.in fin.ſ.quando dies legat.l.18.ſ.de regulis iuris.* In legatis,statum filij,tempore conditionis legati inspicimus: vt si eo tẽpore sui iuris fuerit,sibi adquirat: sin minus,patri. licèt in stipulationibus factis à filiofamiliàs sub conditione,filiofamiliàs facto sui iuris tempore conditionis, vtilitas stipulationis adquiratur patri,non filiofamiliàs. quoniã in stipulationibus,non tempus conditionis,sed quo cõtrahimus,inspicimus,vt dixi *ad l.78.ſ.de verb.oblig.* Quod ad alteram quæstionem attinet: respondetur: ad pignus à patre acceptum, nullam eius filio Titio actionem competere. At legati commodum transit in ipsum filiũ: legati eius nomine pignus acceptum est: Igitur & pignoris persecutio danda fuerit ipsi Titio? Verisimile est: ideo pignoris persecutionem Titio non competere,quòd pater sibi,non filio pignus acceperit. sibi accepit, cùm putaret legatum sibi adquiri posse: qua spe falsus & morte vel emancipatione filij pater iure proprio pignus accepit: filius,iure alio proprio pignus persequitur. Ita hypotheca per patrem accepta proprio nomine,filio non prodest qui iure suo nititur. atqui quod in re filij pater stipulatur,non sibi sed filio adquirit. *l.1.l.2.Cod.quando ex facto tutoris.* Responderi potest: hoc iure,patribus fuisse adquisita,quæ per filios quærebantur: nouo iure, patres,ius administrationis in bonis filiorum consequi: vt in specie huius legis defendi possit, pignoratitiam competere filio ex patris stipulatione aut pignoris acceptione.

n filio emancipato. quid ita? quia nunc demum tenuit,cùm extitit conditio.

o ¶ Generale pignus extẽditur ad ea quæ post obligationem adquisiuit ipse debitor: at non ad ea quæ post eandem obligationem adquisiuit ipse heres aliunde, quã ex bonis defuncti auctoris. *l.1.in pr.ſ.eod.l.15.ſ.eod.* Quid si defunctus bona sua heredi obligauit? Quidam putant debitorem sciẽter bona heredis (vtpote aliena) obligare non posse: neque eam obligationem aditione heredis confirmari, *argu.l.rem alienam,ſ.de pignorat.* Alij putant heredis bona ea obligari, quæ tempore obligationis à defuncto contractæ, & post aditam hereditatem adquisiuerit: at non ea quæ iacente hereditate adquisiuit: quia id genus bonorum,neque testatoris, neque heredis fuerit. Nam iacente hereditate,nondum est heres. Alij putant, heredem adeundo pignus rerum suarum à defuncto contractum confirmare, quod & verius. *l. si fundus,16.§.1.ſ.eodem.* nisi facto inuentario heres fuerit: tunc enim vltra vires hereditatis non obligatur. *l.vlt.Cod.de iure deliberandi.*

p i.quilibet generaliter bona sua obligare potest: sed tamen huiusmodi obligatio non porrigitur ad bona heredis.

q quàm ex re testatoris.

r Id est,si mancipia pignorata sunt.

s Imò ancilla pignorata,partus non est pignori, *vers.Cæterùm,ſ.eodem?* Respondeo, vt partus pignori censeatur esse apud creditorem, sufficit partum fuisse conceptũ apud debitorem. Nam si apud alium peperit & concepit (hoc enim postremũ verbum huic legi nostræ in fine adiiciendũ est.) pignoratæ ancillæ huiusmodi partus nõ est pignori creditori: cùm eius sit apud quem & conceptus,& editus sit. Nullo denique tempore fuit in bonis debitoris huiusmodi partus. Cæterùm vendita ancilla, partus quoque vnà cum matre venditus emptoris fit. *l. vlt.ſ.de adquir.rerum dom. l.12. Codice de rei vindic.*

De generali conuentione & de bonis heredis. 1. De parte pignoris. 2. De domo exusta,& iterum extructa. 3. De seruo qui domini bona generaliter obligauit.

29. *Idem* libro 5. Responsorum.

PAulus respondit, generalem[o] quidem conuentionem sufficere ad obligationem pignorum: sed[p] ea, quæ ex bonis defuncti non fuerunt, sed postea ab herede eius ex alia[q] causa adquisita sunt, vindicari non posse à creditore testatoris.

1 ¶ Si mancipia in causam pignoris ciciderunt[r]: ea quoque[s], quæ ex his nata[t] sunt,eodem iure habenda sunt. quod tamen diximus etiam adgnata teneri, siue specialiter de his cõuenerit, siue non[u]: ita procedit,si[x] dominium eorum ad eum peruenit,qui obligauit,vel heredem eius. Cæterùm, (si) apud alium dominum "pepererint[y]," non erunt obligata.

2 ¶ Domus pignori data, exusta[z] est. eámque aream emit Lucius Titius: & extruxit[a]. quæsitum est de iure pignoris. Paulus respondit,pignoris persecutionem perseuerare[b]: & ideo ius[c] soli[d] superficiem secutam videri, id est cum[e] iure pignoris: sed bona[f] fide[g] possessores non[h] aliter cogendos creditoribus ædificium restituere, quàm sumptus in exstructione[i] erogatos, quatenus pretiosior[k] res facta est, reciperent.

3 ¶ Si sciente,& consentiente domino, seruus, *vt omnia bona domini pignori obligata essent*, conuenit: ipsum[l] quoque[m], qui cauit, obligatum esse pignoris iure.

t *l.13.ſ.eodem, l.1.ſ. de Saluiano: l.1. Cod. de partu pign.*

u *adde l.7.ſ.quibus ex causis pignus.*

x hoc est, si apud debitorem saltem partus conceptus est. *l.1. Cod. de partu pignor. l.8.§.2.ſ. de pignoratitia act.*

y & conceperint.

De periculo pignorum nominis venditi.

30. *Idem* libro 7. Responsorum.

PEriculum[n] pignorum[o] nominis venditi ad[p] emptorem[q] pertinere[r]: si[s] tamen[t] probetur, eas res obligatas fuisse.

De fundo vectigali.

31. *Scæuola* lib.1. Responsorum.

LEx vectigali[u] fundo dicta erat, vt, *si[x] post certum tempus vectigal solutum non esset, is fundus ad dominum redeat.* postea is fundus à possessore pignori[y] datus est,

z & ita interiisse pignus videtur.

a Num conualescit pignus? quia huiusmodi extinctio impedit, ne res interiisse videatur,sed potius renouat. *l.15.§.2.ſ.eodem.*

b *l.vlt.ſ.eodem* Imò,non perseuerat, quia ædibus legatis exustis vsusfructus perit. *l.5.§.2.ſ.quib.mod.vsusfruct.*

c Ius soli superficies sequitur: id est, eius conditionis est superficies, cuius est solum,si solum, areáue pignorata est,superficies quoque pignorata intelligitur.

d *l.21.ſ.de pignoratitia.*

e Pignoratus fundus,vnà cum iure suo pignoris transit in emptorem.

f Quid: emptor bonæ fidei possessor est: Is autem si insulam pignoratam emit, impensas non deducit? *lege 44. in fine, infrà de damno. adde legem 6. legem 8. suprà eodem.* Distinguendi sumptus: Ibi de sumptibus refectionis, hic de sumptibus noui ædificij agitur.

g An & mala fide? *v.l.38.ſ.de petit.heredit.*

h Imò aliter: quippe emptor sumptus in domo pignorata factos, aduersus creditorem hypothecaria agentem non seruat etiã ædium retentione. *l.44.§.damni.ſ.de damno.* An dicemus emptorem illa lege,malæ fidei fuisse? An potius ius strictum id esse,vt sumptus non repetat? An illa lege emptor ædificij,pretio quod numerauit, decidet: hîc autem expensas in ædificio factas, seruabit? An potius dicendum ibi, sumptus refectionis non præstari possessori à creditore: cùm eos repetere possit à venditore: hic autem nouę extructionis sumptus repetere etiam à creditore,cùm sine his sumptibus,nullius vtilitatis pignus habeat creditor?

i Aliud in refectione. *l.44.in fi.ſ.de damno.*

k *vide l.10.ſ.de institoria: & Nouell 6.c.vlt.*

l Id est,seruum ipsum qui promisit. hinc collige, In generali sermone contineri personam loquentis, *l.53.in f.ſ.de act.empt.vide l.30.ſ.locati.l.18. Cod.de solutionibus*, vt hic seruus qui omnia bona domini obligat, seipsum quoque obligare intelligitur. *facit l.10.ſ.de distr.pignor.l.17.ſ.de euict.*

m Imò,is qui loquitur non continetur, *l.53.in fin.ſ.de actionib.empti:* vnde vasallus non cogitur iuuare dominum (vi contractus fidelitatis) contra seipsum. An contra patrem filium & descendentes? durum est si id exigatur, *vide l.30. Cod.de fideicommiss.l.6.l.7.l.8.ſ.eod.*

n Periculum pignoris est,si perimitur,si debitor fiat non soluendo: si pignus ipsum euincitur.

o Pignora nominis venditi, ea pignora sunt quæ nomine vendito continentur: quæ denique obligata sortis causa in ipso nomine comprehensa. Ne alioqui putes cum Accursio,nomen pignoratum.

p Imò,ad debitorem, *lege 21.§.2.suprà eodem.* Solue est debitoris, quamdiu pignoris ipsius dominus est.

q etiamsi nondum soluit venditori pretium, *l.68.ſ.de euictionib.*

r tacitè scilicet. multò magis si expressè id conuentum sit, & sic intellige *dictam legem 68.*

s *facit l.4.ſ.de hereditate vendita.*

t Pignus vendens creditor,euictionẽ pignoris non præstat emptori: nisi pignus ipsum scit sibi non esse obligatum. *adde l.50.l.68.ſ.de euict. l.11.§.sententiam,ſ. de act. empt. l.2.C.creditorem euict.pignor.non debere: l.etsi.ſ.de distract.pignor.*

u Vectigalis fundus ex quo vectigal certis temporibus præstatur. *vide ſ.si ager vectigalis vel emphyteuticarius: l.71.§.si fundus,§.sed etsi.ſ.de legat.1.*

x Vectigalis fundus seu emphyteuticarius plerumque ea lege dabatur,vt nisi certo tempore vectigal domino solutum esset,fundus ad dominum rediret.

y Vectigalis fundus pignori dari potest, *hîc.* vt & superficiarius, *l.13.§.3.ſ.eod.* quod generale in iis qui vtile dominium habent feudis exceptis. *cap.1. de prohibita feudi alienat. per Fudat.*

a potest vectigalis, id est, emphyteuticarius fundus, etiam non requisito domino (non idem est in feudo cap. 1. de prohibita feud. alien. per Frideri. ac quamuis à feudo ad emphyteusim argumentum ducatur, non licet tamen à iurib. feudalibus arguere ad correctionem iuris communis) pignorari, *l. 16. in fin. ff. de pignoratitia:* nisi res emphyteuticaria pignoretur pro tanto pretio, vt non sit spes eam amplius luendi. *l. 101. in fin. princip. ff. de legat. 3.* nisi denique emphyteuta esset ex pacto prohibitus obligare. tunc enim in eo non potest constitui pignus prætoriũ, vel iudiciale, *argum. ff. eod.* An verò res vectigalis potest pro executione rei iudicatæ capi, & creditori adiudicari? potest, saluo tamen iure domini. *vide, l. 15. §. 26. 27. infrà, de damno. Ripensis.*

quæsitum est, an rectè[a] pignori datus est. respondit, si pecunia intercessit, pignus esse. Item quæsiit: si, cùm in exsolutione vectigalis tam debitor, quàm[b] creditor[c] cessassent, & propterea pronunciatum[d] esset, fundum secundum legem, domini esse: cuius potior causa esset. respondit, si (vt proponeretur) vectigali non soluto, iure suo dominus vsus esset, etiam pignoris ius euanuisse[e].

De inductis in prædium.

32. *Idem* libro quinto Responsorum.

DEbitor pactus est: *vt quæcumque in prædia pignori data, inducta[f] inuecta, importata, ibi nata, paratáve essent, pignori essent.* Eorum prædiorum pars sine colonis fuit: eáque actori[g] sua colenda debitor ita tradidit, adsignatis & seruis culturæ necessariis. quæritur, an & Stichus vilicus, & cæteri serui ac culturam missi, & Stichi vicarii[h] obligati essent, vt respondit, eos duntaxat, qui hoc animo à domino inducti essent, vt ibi perpetuò[i] essent, non[k] temporis causa accommodarentur, obligatos.

Si pignus detur adiecto.

33. *Tryphoninus* libro octauo Disputationum.

IS, qui promisit *tibi, aut[l] Titio.* solutum quidem Titio repetere non[m] potest, sed pignus ei datum & [n] ante solutionem recipit[o].

De taberna. 1. De epistola non signata, & siue die, & mutuo & consule. 2. De hypotheca generali & pecunia postea mutuo accepta.

34. *Scæuola* libro vicesimoseptimo Digestorum.

CVm[n] tabernam debitor creditori pignori dederit: quæsitum est, vtrum eo facto nihil[p] egerit, an tabernæ[q] appellatione merces[r], quæ in ea erant, obligasse videatur[s]: & si eas merces per tempora distraxerit, & alias comparauerit, eásque in eam tabernam intulerit, & decesserit, an omnia, quæ ibi deprehenduntur, creditor hypothecaria actione petere possit: cùm & mercium species mutatæ sint, & res aliæ illatæ, respondit: Ea[t], quæ mortis tempore[u] debitoris in taberna inuenta sunt, pignori obligata esse videntur.

1 ¶ Idem quæsiit: cùm epistola talis emissa sit: *Δανεισάμενος παρά σου δηνάρια πεντακόσια, παρεκάλεσά σε μὴ βεβαιωτὴν, ἀλλ' ὑποθήκην παρ' ἐμοῦ λαβεῖν. οἶδας γὰρ ἀκριβῶς, ὅτι καὶ[a] ἡ ταβέρνα, καὶ οἱ δοῦλοί μου οὐδενὶ κατέχονται, ἢ σοί. καὶ ὡς εὐσχήμονι ἀνθρώπῳ ἐπιστεύσας:* id est, *Mutuatus abs te quingentos denarios, rogaui, ne sponsorem, sed pignus à me acciperes. exactè enim & pro certo nosti, nemini[y] alij tabernam, seruósque meos, quàm tibi esse obligatos: & quòd tamquam honesto viro fidem habueris:* an pignus contractum sit. an verò ea epistola nullius momenti sit. cùm[z] sine die & consule sit. respondit, cùm conuenisse[a] de pignoribus videtur, non idcirco obligationem pignorum cessare, quòd dies[b] & consules additi, vel tabulæ signatæ[c] non sint.

2 ¶ Creditor pignori accepit à debitore *quicquid in bonis[d] habet, habiturúsve esset.* quæsitum est, an[e] corpora pecuniæ, quam idem debitor ab alio mutuam accepit, cùm in bonis[f] eius facta sint, obligata creditori pignoris esse cœperint. respondit, cœpisse.

De Insula combusta, & restituta.

35. *Labeo* libro primo Pithanon à Paulo Epitomatorum.

SI insula, quam tibi ex pacto conuento licuit vendere, combusta[g] est, deinde à debitore suo restituta: idem in noua insula iuris habes.

IN QVIBVS CAVSIS PIGNVS, VEL hypotheca tacitè[h] contrahitur.

TIT. II.

De pecunia ob restitutionem ædificij credita vel redemptori subministrata.

Papinianus libro decimo Responsorum.

SENATVSCONSVLTO, quod sub Marco[i] Imperatore factum est, pignus[k] insulæ creditori datum[l], ei qui pecuniam ob restitutionem[m] ædificij[n] extruendi mutuam dedit, ad eum quoque[o] pertinebit[p], qui redemptori[q], domino mandante, nummos ministrauit.

¶ *De inuectis & illatis, De pensionibus & deterioratione habitationis.*

2. *Marcianus* libro singulari ad formulam hypothecariam.

b Census, seu vectigal fundi, per alium quoque solui potest.

c potest igitur per creditorem, coloni mora purgari ipsi domino fundi vectigalis.

d num requiritur in eo casu sententia?

e Resoluto iure tradentis, resoluitur ius accipientis. Idem dicẽdum quoties resoluitur contractus, *ex l. 2. Cod. de rescind.* tunc enim ius patrono quæsitũ pro laudimiis resoluitur. idẽ est etiam, quãdo redimẽtibus nobis ex veteri pacto retrouendẽdi, ab initio adiecti resoluuntur hypothecæ, *vide Molin. 1. Consuet. 21. numero 45.*

f Inducuntur serui. *ff. eod. in fi.* Inuehuntur res mobiles maiores vehiculis: importantur, quæ dorso gestari possunt: Nascuntur autem in prædio, quæ è terra oriũtur: ibi parantur, quæ neque è terra producta, neque inducta, inuecta, vel importata: sed quæ labore vel industria ibidem pacta, quæsitáque.

g Actor, qui & villicus seruus. *ff. eo.* cui serui adsignantur culturæ necessarij: cũ quo serui ad culturam remittuntur. *ff. eod.*

h Vicarij serui adtributi actoribus ac villicis.

i *v. l. 17. §. 7. ff. de act. empt. l. 7. §. 1. ff. titul. proximo: l. 35. § 3. ff. de heredib. inst. l. 41. §. 6. ff. de legat. 3. l. 25. ff. de peculio l. 40. ff. de religiosi, l. si necdum perpetui. Cod. de religiosis.*

k Imò & qui temporis causa adcommodati. *arg. l. 4. ff. de instructo: l. 39. §. 1. ff. de auro:* Dixi ibidem & emendaui.

l Adiecto solui quidem potest. *l. 38. l. 95. §. 5. 6. 7. ff. de solutionib.* nec tamen possunt ei obligari bona, aut pignori dari.

m Adiecto pignus dari non potest, quin datum reuocatur.

n multò magis post solutionem.

o Imò non recipit: Nam inutiliter promissa, pignore accepto, retentione seruamus. *l. 4. Cod. de vsuris.*

p Cur nihil egisse videri possit? An quia taberna, de qua hîc agitur, aut in solo publico posita: aut de publico conducta: vt eius generis tabernam, pignori obligare non possis facilius: quàm res ipsas, quæ verè publicę. *arg. l. 32. ff. de contr. empt?* An potius quia taberna tantũ hic pignori data intelligitur, nec taberna cum instrumento: quæ si ita pignorata esset, nullum dubium foret, merces tabernæ quoque pignoratas. *arg. l. 7. l. 13. l. 15. l. 23. ff. de instructo?*

q Taberna pignorata, hæc vnà pignorata intelliguntur, merces tabernæ præsentes & futuræ, siue de nouo emptæ, siue in venditarum locum substitutæ. *vt hîc.* Imò substitutæ pignori esse non videntur, nisi dictum sit? *l. 26. in fi. ff. eod.* An dicemus hîc merces mutatas esse ab ipso debitore, non ab eius herede? An potius mutatione indiuiduorũ, vniuersitatis corpora (vt est taberna) ob id nõ mutata intelligi. *arg. l. grege ff. eod. l. peculium ff. de legat. 2?*

r Imò merces non videntur pignoratæ. *arg. l. 32. §. 2. ff. de vsuf. legato.* Num dicemus in legatis strictam nos rationem sequi: in pignoribus vberiorem? Atqui rursus dixeris, generali obligatione supellectilem non videri obligatam. *l. 6. ff. eod?* Aliud supellex, aliud merces.

s si quidem merces reddunt tabernam instructiorem, *l. 285. infrà, de verbor. significat.*

t Qui tabernam, etiam & ipsas merces pignorat. moritur debitor. num in merces, (quas viuus vendidit) creditor iure pignoris agere potest? non potest, *vt hîc.* At fortè ad earum pretium aget. Quidam ita putant, nam in vniuersitate pretium succedit loco rei, *leg. 70. in fin. infrà de legat. 2. vide Ripens. ad leg. 1. supr., eodem, numero 8. 9.*

u Quid ita: cùm legato omnium rerum, quæ in domibus erunt, non debeantur omnia quæ in domibus reperiuntur tempore mortis testatoris, & excipiantur tacitè merces, *l. 32. § 2. infrà, de vsufruct. legato.* & supellex in generali pignoratione non cõtineatur, *l. 6. ff. eodem.*

x Epistola potest pignus contrahi: vide quæ scripsi ad *l. 17. ff. de iure codicill. l. 75. ff. de legat. 2.*

y ¶ his verbis inducitur pignus, & sic verba enũciatiua per modum causæ probata inducunt dispositionem.

z sic habeto. in scriptura priuata diem & signationem non requiri, quoad cõtrahentes & eorum heredes: secus quoad ius prioritatis in hypotheca, *l. 11. Cod. qui potior. Bartol.* quoties enim controuersia de prioritate, tempus probari necesse est.

a tacitè scilicet ex verbis superioribus, ex parte debitoris: ex parte verò creditoris, literarũ acceptatione. Is enim literas acceptat, qui eas retinet. *vide l. 16. ff. de secto. Macedoniano.*

b Epistola sine die, & consule ad contrahendum pignus valet: ex ea tamen non est ius *πρωτοπραξίας arg. l. scripturas. Cod. qui potiores.* vide quæ scripsi *ad l. 2. § diem & consulem ff. testamẽta quemadmodũ aperiantur.* vide Mathesilanum *singul. 45.*

c Epistola pignus cõtrahitur etsi non sit signata.

d vide *l. 5. §. 1. ff. eod.*

e Qui quæ in bonis habet, habiturúsue est obligat: etiam eam pecuniam obligata: quam mutuo accepit: cuius per mutuum factus est dominus, *vt hîc leg. 2. ff. de reb. cred.* Quid: in illis corporibus pecuniæ quæ extat, num præfertur is qui ea dedit: an potius anterior creditor: an potius simul admittentur? Anterior præfertur. Nam iure singulari, depositoribus id priuilegij datum. *l. 24. §. 2. ff. de reb. auct. iud. possid. l. 7. in f. ff. depositi.*

f & rectè in bonis. Nam pecunia, fit accipientis mutuum, *adde leg. 7. in fi. ff. qui potior.*

g *v. l. 29. §. 2. ff. eod.*

h 8. C. 15. *περὶ τῶν σιωπηρῶς ὑποκειμένων ἐνεχύρων τε καὶ ὑποθηκῶν Ecloga 25. tit. 3.* tacitè, id est silentio, *l. 51. in pr. ff. locati.* iuris potestate. *leg. 13. §. 2. ff. de hæredib. inst.* & iusta præsumptione, legis: *leg. vltima. Cod. eod.* tacitam enim hypothecam lex inducit aut præsumit, *l. 3. 4. ff. eod. l. 3. Cod. eod.* nam alia hypotheca manifestaria est, alia tacita, *Cuiac. hîc. & C. eod.* Tacita est igitur quæ à lege inducta, etiamsi lex eam expressam appellet: etiamsi lex velit eam hypothecam, eandem vim sectio, quàm sortitur hypotheca instrumẽto aliquo comprehensa, Idem dicere, si verbis fictionem significantibus inducta sit hypotheca, *l. 7. ff. eod.* Quid: potéstne testibus probari tacita hypotheca? directò non potest sed obligari, *Bald. in l. conuenticula in fi. Cod. de episcopis.*

i diuus Marcus *leg. 24. §. 1. infrà de reb. authent. iud.* oratio diui Marcel. 52. §. 10. ff. *pro socio,*

k tacitum scilicet.

l quo plures essent qui ad refectionem domum (quas refici publicè interest) mutuo darent. *l. 47. ff. de damno.*

m *vt l. 25. ff. de reb. creditis:* refabricationem *l. 5. Cod. de ædificiis priuatis.*

n vel ædificiorum *d. l. 25.*

o secundus casus est priuilegij dati mutuanti ad refectionem domus: nam prior, ad eum qui domino: secundus, ad eum qui redemptori: pecuniam numerauit, pertinet *vt hîc,* Tertius (hic enim addi potest) ad eum qui vltrò ædificat, cessante domino, *v. d. l. 52. & l. 5. Cod. de ædificiis priuatis.*

p Cur pertinebit? nihil interest, domino, an redemptori ædificij mandante nominatim ob restitutionem ædificij cedi, pecunia numeretur, qui mandat numerari, ipse accepisse intelligitur. *l. 48. §. 1. ff. mãdati.* Tacitum ius hypothecæ & priuilegiũ exigendi, non desinit esse priuilegium cùm ita extenditur. Ob restitutionem denique ædificij, mandatum fuisse hîc præsumimus: vt ex responsionis qualitate, quæstionis qualitatem colligamus, vt ne nouum sit, ab vno ad alium priuilegiũ extendi: & præsumi mandatum, in eam nominatim causam, vt ædificium restitueretur.

q Redemptor, *ὁ χορηγῶν τὴν ἔξοδον τοῦ κτίσματος. 5. Harmenopul. 3. §. 37.* qui cementis suis ædificat. *l. 39. ff. de rei vindic.*

POmponius libro quadragesimo variarum lectionum scribit: Non[a] solùm pro pensionibus, sed & si deteriorem[b] habitationem fecerit culpa sua inquilinus, quo nomine ex locato cum eo erit actio, inuecta & illata pignori erunt obligata.

De horreo diuersorio & area.

3. *Vlpianus* libro septuagesimotertio ad Edictum.

SI horreum[c] fuit conductum, vel diuersorium[d], vel area: tacitam conuentionem de inuectis illatis, etiam[e] in his locum habere, putat Neratius. quod verius est.

De prædiis vrbanis, vel rusticis. 1. *De stabula.*

4. *Neratius* libro primo Membranarum.

EO iure vtimur[f], vt quæ in prædia vrbana inducta[g], illata sunt, pignori esse credantur, quasi id tacitè cõuenerit, in rusticis prædiis contrà[h] obseruatur.

1 ¶ Stabula[i], quæ non sunt in continentibus ædificiis, quorum prædiorum ea numero habenda sint, dubitari potest. & quidem vrbanorum sine dubio non sunt, cùm à ceteris ædificiis separata sint. quod ad causam tamen "talis" taciti pignoris pertinet, nõ[k] multum ab vrbanis prædiis differunt.

De eo qui gratuitam habitationem accepit à conductore. 1. *De obligatione pignoris pro parte debiti.* 2. *Si debitor rem fideiussoris pignerauerit.*

5. *Marcianus* libro singulari ad formulam hypothecariam.

POmponius "libro tertio decimo variarum lectionum scribit," si gratuitam[l] habitationem conductor mihi præstiterit, inuecta à me domino insulæ pignori[m] non[n] esse.

1 ¶ Item illud. inquit, videndum est, voluntate[o] domini induci pignus ita posse, vt in partem[p] debiti sit obligatum.

2 ¶ Si quis[q] fideiubeat, cùm[r] res illius à debitore, pro quo fideiussit, pignori data sit: bellissimè intelligitur[s], hoc ipso, quòd fideiubeat, quodammodo mandare res suas esse obligatas. sanè si postea sint eius res hypothecæ datæ, non erunt obligatæ.

De manumissione serui tacitè obligati.

6. *Vlpianus* libro septuagesimotertio ad Edictum.

LIcèt id prædiis vrbanis tacitè solet[t] conuentum accipi, vt perinde[u] teneantur inuecta, & inlata, ac si specialiter conuenisset: certè libertati[x] huiusmodi pignus non officit. idque & Pomponius probat. ait enim, manumissioni[y] non officere ob habitationem[z] obligatum.

De fructibus fundi locati. 1. *De illatis vel inductis.*

7. *Pomponius* libro decimotertio ex variis lectionibus.

IN prædiis rusticis fructus[a], qui ibi[b] nascuntur, tacitè[c] intelligũtur pignori esse domino fundi locati, etiam[d] si nominatim[e] id non conuenerit.

1 ¶ Videndum est, ne non omnia illata, vel inducta, sed ea sola, quæ, vt ibi sint[f], illata fuerint, pignori sint: quod magis est.

De tacita antichresi.

8. *Paulus* lib. 2. Sententiarum.

CVm debitor gratuita[g] pecunia vtatur[h], potest[i] creditor de fructibus rei sibi pigneratæ ad modum[k] legitimum vsuras retinere.

De manumissione serui obligati.

9. *Idem* libro singulari de Officio præfecti vigilum.

ESt differentia[l] obligatorũ propter[m] pensionẽ[n], & eorũ, quę ex cõuentione manifestarij[o] pignoris nomine tenẽtur: quòd manumittere mãcipia obligata[p] pignori nõ possumus: inhabitãtes[q] autẽ manumittimus: scilicet[r] an-

a id est, inuecta non tantùm tacitè obligantur pro pensionibus, sed & pro quouis alio interesse.

b *l.25.§.3.ff.locati.*

c Ius taciti pignoris videbatur non pertinere ad res inuectas in horreum, diuersorium vel aream: quòd ius id, datur in res quæ inuectæ in prædia vrbana *l.6.ff.eod.* Nihil autem horum videbatur prædium vrbanum, aut habitatio vrbana. Nã horreum fructibus condendis, aut mercibus custodiendis: diuersorio, ad tẽpus, raptim ac festinanter vtimur, vt merito separetur ab habitatione. Cicero de senectute. Commorãdi natura diuersoriũ nobis dedit, non habitandi. Area verò, quæ sine ædificio est, habitatio non est: nam sine ædificijs non est habitatio.

d diuersorium *Hal.*

e *l.5.in fi.pr.ff.ad exhib. adde l.6.§.2.ff. qui potiores.*

f *l.vlt. Cod. eodem*: consuetudinario scilicet. nam si exacta ratione quæras, nulla aut exigua differentia erit inter rustica & vrbana prædia. *vide Cuiac. ad l.4.ff.de pactis, in princ. adde l.5. ibid. l.5.ff.locati.*

g Inuecta τὰ κινητὰ, οἷον χρύσας καὶ ἐσθὴς καὶ τὰ λοιπά: Illata, τὰ αὐτοκίνητα οἷον βόες ἵπποι οἶς καὶ τὰ ὅμοια. *Scholias. Synopsis Basilicon 20. Titul.1.*

h iure moribus introducto magis quàm vlla ratione, *vt ff. eodem*: quam enim hic afferunt interpretes colorata est potius quàm vera.

i Tacitum pignus locum etiam habet in iis quæ in stabulum inuecta, licet stabulum hominis non sit habitatio, sed equorum.

k & rectè *l.198.ff.de verborum significatione.*

l Imò, idem videtur si non gratuitam habitationem præstiterit, *leg.24.§.1 leg.53. ff.locati.*

m *sub.* propter pensionem, nec enim vllam pensionem debet qui gratis habitat: sed propter deteriorationem. *l.2.ff.eod.*

n Imò, res meæ pignori sunt, si conductam domum mihi locasti, *leg.11.§.5.in fin. ff.de pignorat.*

o id est, pactione, *Cuiac. ad d.l.4.ff.de pactis.*

p *l.5.in fin.princip.ff.de pignoribus*

q res mea apud te est à Titio pignorata, Titii nomine fideiubeo, tacitè videor rem meam tibi pignorasse.

r aliud erit, si postquam fideiussi, debitor rem meam pignorarit.

s ¶ Fideiubens, mandare intelligitur suas res obligatas esse. Pignori res meas dedisti, Ab his, pro te fideiubeo: bellissimè intelligitur, hoc ipso quod fideiubeo mandare res meas esse obligatas.

t Tacitum pignus non est, quod creditor subintellexit, sed quod omnes creditores in eadem facti specie subintelligere solent. Est & tacitũ: quod vsus, lex, consuetudo vel statutum creditore tribuere solet, etiam si nominatim, de eo nihil sit conuentum. Pignus tacitum est ex legis dispositione & statuti. vt dixi in rubrica.

u Taciti & expressi an par sit virtus. vide *in c. expressa de regulis iuris.* Datur Senatusconsulto. *l.1.ff.eod.* præcipitur, lege introducitur. Datur primario, donatur, vel exemplo alterius, *vt hic. l.1. Cod. comm. de legat. l. vnica §.1. Cod. de rei vxoris l.8. in fi. ff. eod. de secundis Nup. inuest. quasi scriptum. d.§.1* apud Concenatium, 4. *quæst.8.*

x Tacitum pignus non impedit manumissionem, *vt hic. l.9.ff.eod. l.3. Cod. de seru. pign. dato.* Comparatur quidem speciali pignori hoc vno excepto, vt liceat seruum manumittere, *vt hic.* fauore libertatis id introductum,

y Libertatis hîc est fauor vt generalis, & tacita hypotheca non impediat serui ita nexi manumissionem. similis est fauor funeris in *l.14.§.1.ff.de religiosis,* vbi colonus & inquilinus dicũtur posse funerari ex inuectis & illatis suis, vt si quid superfluum manserit, hoc pro debita pensione teneatur.

z id est, ob pignus tacitum. Sciendum est tamen, seruos pecunia pupilli emptos, tacitè pignoratos pupillo & eos post tacitam obligationem frustra à quopiam manumitti, *l.6. Co. de seru. pigno. dato manumiss.*

a Inuecta igitur in prædium rusticum nũquam pignori fuerint locatori? Fuerint sanè: non tacitè sed expressa conuentione: qui sensus est legis. 5. *Cod. de locato.*

b aliud igitur in fructibus aliud in inuectis vel illatis. Quid: fructus ibi natos, an naturales tantum intelligemus: an & artificiales, seu industria quæsitos? Sic sanè: vt hoc postremo casu Iason sit deceptus: & eadem maiorue ratio in industria quæsitis est, vt sint pignori locatori, quam spõte natis: vt quæ commodiora ad vitæ vsũm, quàm siluestria illa, quæ terra spontè nascuntur, & alioqui restringeretur nimio plus ius taciti pignoris. An & fructus ibi nati, obligati erunt, si eos ibi esse nesciuerit locator? Accursius negat: quòd non probo.

c Hypotheca verbis fictitiis (vt est verbum intelligitur, creditur, videtur) tacitè inducta à lege, ficta non est, sed vera, *vt hic.* Quoties enim lex fictitiis verbis vtitur in negotio legitimo, quod à lege descendit. toties veritas spectatur nõ fictio: verè facit, non facit fictè. *Butrigar. consil. 20.*

d Tacita est hypotæca, de qua nihil nominatim conuenit. *vt l.4.ff.de pactis.*

e *l.24.§.1.ff.locati.*

f *sub.* perpetuò: non ad tempus. Nam perpetuitatis ratio nobis spectãda: adde quę scripsi ad *l.37.in fi.ff. de pignorib.*

g non gratuita. *Hotom.1.obs.4.* reprehensus à Roberto 1. *receptæ* 14. rectè. Cur enim hic ponamus debitorem, non gratuita pecunia vti, & fructus pignoris ad legitimum vsurarum modum amittere? Qua, inquam, æquitate & vsuras pecuniæ præstabit (id enim est nõ gratuita pecunia vti) & fructus pignoris, vt antea dictum est, amittet? vt hæc sentẽtia nõ placet: ita nec quæ sequitur, tametsi à viro doctissimo sit. *Cuiac. 8. obser.* 17. Tacitè id semper videri actũ, vt pignoris fructus suos faciat, qui det alteri mutuum. Quęro enim: qui gratuita pecunia censeri possit: cuius nomine debitor fructus pignoris amittit, ad legitimũ vsurarum modum? Itaque in id propendeo magis, vt dicatur, eum qui ab initio gratuita pecunia vtatur, si in ea soluenda morã admittat, tacitè id videri cõsensisse, vt creditor pignoris, eius fructus suos faciat: non omnes, sed ad legitimũ vsurarũ modũ. Nẽpe ita fit nõnunquam, vt quæ expressa conuentione ab initio gratuita sunt, ea ex accidenti & mora debitoris, non sint gratuita, *l.2. l.38. ff. de vsur. 3. Harmenopult. 7.§.15.*

h vt quia vsuras ab eo pactus non sum vel stipulatus.

i vi tacitæ ἀντιχρήσεως id enim vel hîc titulus exigit ita intelligi, qui de tacitis pignoribus conceptus est. Nam quoties ager traditur pignori, & nihil dicitur de fructibus, vel vsuris, tacitè videtur conuenta antichresis, *vide Cuiac. 8. obs.17.*

k tacita ἀντίχρησις modum vsurarum seruat, expressa non item Cuiac.

l maior est enim vis specialis, quàm generalis pignoris: & maior expressi quàm taciti: cùm ea, quæ perfusoriè & tacito iure pignorantur non ita stringant.

m Tacitum est pignus, quòd pro pensione obligatum intelligitur: & breuiter expressum, quod ex conuentione manifestaria est, *vt hic.* Aut potius, conuentio manifestarij pignoris, hîc nihil aliud est, quàm pignus speciale: non propter pensionem, generale. Quos seruos manifestaria, hoc est, speciali, cõuentione obligauimus, eos manumittere non possumus: quos inhabitantes, id est, propter pensionẽ seu in genere obligauimus, manumittere possumus antequã pensionis nomine serui ipsi sint perclusi vel præclusi. Præclusio seruorũ facta agente creditore aut manu ab eo iniecta, seruos specialiter nectit obligátque: vim specialis habet pignoris: ideóque manumitti serui non possunt, *vt hîc & l.6.ff.eod. l.2. l.8.* Cod. de seruo pignori dato manumisso: *l.44.§.7.ff. de legat.1. l.66.ff. de furtis* Præclusos seruos intelligimus statim atque hostium obseratum est, aut iussio eis facta, ne ædibus discederent, neque exigimus vt in eam partem ædium sint retursi, vnde neque viam ex hostio aut fenestra spectare possint. Nerua in eo derisus est, quòd putaret seruum præclusum non videri, cui per fenestras ædium ad viam publicam prospectus esset, compedes aut lantumias nescio quas somniãs, in queis mancipandi essent serui, vt specialiter nexi viderentur.

n vide quæ scripsi *ad l.4.ff.de pignoribus.*

o manifestaria *Hal.* Manifestarium pignus non ita commodè quidam interpretantur expressum pignus: cùm nihil aliud sit manifestarium pignus, hoc loco, quàm speciale pignus: vt hinc ne directò sumamus diuisionem pignoris in expressum & tacitum, sed in generale & speciale. generale, inquam, quo tacitè multa etiam non expressa veniunt. Nam qui res alicuius inuectas tacitè obligatas habet, non vnam aut alteram rem habet obligatam, sed vniuersitatem quãdam bonorum. Et alioqui distat longè expressum pignus à speciali: vt plurimum intersit hîc manifestariũ pignus accipiamus pro expresso: an pro speciali. Expressum pignus verbis contrahitur, est ex conuentione, constituitur inter volentes: fit & interdum generaliter. Manifestarium verò hoc pignus, neque verbis semper constat, sed re, putà præclusione aut manus iniectione, *vt hac lege,* non est ex conuentione. constituitur inuito cõductore, in speciem est, non generale.

p id est, expressim.

q nam habitationis intuitu, serui dumtaxat tacitè obligati sunt locatori.

r Speciale pignus ita rem magis afficit quam generale. Generaliter obligatum seruum manumittimus: at non eum qui specialiter sit obligatus. *l.16. ff.eod. l. 2. l.3. Cod. de seruo pignori dato manumisso: l.44.§.6 in fi. ff. de legat.1. l.66. ff. de furtis.* Libertatis fauor id præstat vt & aliàs præstat religionis causa, vt ex inuectis, & illatis suis inquilini & coloni funerentur potius, quàm pensio ex iis soluatur locatori. *leg.14. §.1.ff.de religiosis.*

tequam

tequam pensionis nomine percludamur[a]: tunc enim pignoris nomine retenta mancipia non liberabimus & derisus[b] Nerua iurisconsultus, qui per fenestram[c] mõstrauerat seruos detentos ob pensionem, liberari posse[d].

De re pignorata ex causa transactionis.

10. *Scæuola* libro sexto Digestorum.

TVtoris[e] heres cum herede pupilli transactione facta, cùm ex ea maiorem partem soluisset, in residuã quantitatem pignus obligauit. quæsitum est, an in[f] veterem[g] contractum iure res obligata esset. respondit, secũdùm ea, quæ præponerentur, obligatam esse.

a nam moris erat, non soluente inquilino pensionem, aperiri ædes, & describi à publicis officiis, res omnes & mãcipia, quæ in eas intulisset. *l.56.ff.locati*: ac deinde ab iisdem officiis obsignari, *l.20.ff.de iniuriis, l.vlt.Cod.Theod. de administ.tut.* ac præcludi ostium ædium claustro adhibito vel consepto, quod Græcis illo loco est, *τὸν οἶκον ἀποκλείζειν*. quo genere videbatur locator ipse detinere mãcipia quæ incluserat, nec iam erat tacitum, pignus, sed reale, & corporale, & quasi manifestarium: ideóque nec à præfixis & inclusis ædibus ius erat inquilino eorum mancipiorũ manumittendorum, *Cuiac. 17. obser. 39.*

b non insultando sed argumẽtando. quo modo adnotationẽ Proculi Celsus derisit, *l.10.§.1.ff. de negot. Cuiac. ibidem.* Seneca 10. Controuers. 5. Hoc colore derisus est.

c puta in fenestra exhibito, aut se offerente seruo, & domino dicente, teste populo, eum se liberũ esse velle, *Cuiac. ibidem.*

d quasi nõ planè detineantur quibus pateant fenestræ. Nam si eius ratio esset vera, non tãtùm præfigẽdum esset ostium, sed præfigendæ, & obstruendæ essent fenestræ, & prospectus omnes, *Cuiac. ibidẽ.*

e *Nouell. 118. c. 5. in f.*

f transigendo, tacitè intelligere videmur, vt ad primæuam obligationẽ deueniatur si transactioni non statur.

g videtur hic cõtractus, ea obligatio esse, qua tutorum bona pupillis tacitè obligata sunt, ob administrationẽ ipsam tutelæ. *l. pro officio. Cod. de administ. tutor. l. cum oportet, in fi. Cod. de bonis quæ liberis.*

h 8. *Cod.* 16.17.20.24.25. *Ecloga* 24.13. *Harmen.* 5.

QVÆ RES PIGNORI, VEL HYpothecæ, datæ obligari[h] non possunt.

TIT. III.

De pupillo. 1. *De filiofam. vel seruo, & ne peculiari.* 2. *De re quæ non est in commercio.*

Marcianus libro singulari ad formulam hypothecariam.

PVPILLVS sine[i] tutoris auctoritate[k] hypothecam[l] dare[m] non[n] potest.

1 ¶ Si filiusfamilias pro[o] alio rem peculiarem obligauerit, vel seruus, dicẽdum est, eam non teneri: licet liberam[p] peculii sui administrationem habeant. sicut nec donare[q] eis conceditur. non enim vsquequaque habent liberam administrationem. facti[r] tamẽ[s] est, quæstio, si quæratur, quousque eis permissum videatur peculium administrare.

2 ¶ Eam[t] rem, quam quis emere non potest, quia[u] commercium eius non est, iure pignoris accipere nõ potest, vt Diuus Pius Claudio Saturnino rescripsit. Quid ergo, si prædium quis[x] litigiosum[y] pignori acceperit? an exceptione summouendus sit? & Octauenus putabat, etiam in pignoribus locum habere exceptionem: quod ait Scæuola libro tertio variarum quæstionum procedere, vt in rebus mobilibus exceptio locum habeat[z].

i quin, vtcumque authoritas tutoris intercedat, non potest immobilia sine decreto pignorare, *l.1.§.2. circa fin. ff. de reb. eor.*

k Igitur hypothecam tutoris authoritate rectè dederit pupillis, *vt hîc* multò magis authore iudice. *l. si pupillorum. §. Si pupillus ff. de reb. eorum qui sub tutela*: *l. 3. Cod. de pignorib.* vel patre. *l. vlt. Cod. si aduers. vendit. pignorum*: *l. 4. Cod. de alienis reb. l.1.§.2. ff. de reb. eorum.*

l expressè. *vt hîc.* Imò nec tacitè: Nec enim obligantur eius bona tutelę nomine. *l. vlt. Cod. de legat. tut.* non eius inuecta & illata, si domum conduxerit. *vt notant interpretes in l. Item quia ff. de pactis.*

m Imò: ne accipere quidem propter metum pignoratitiæ actionis. *l.38. ff. de pignoratit. act.*

n Imò potest. Nam minor xxv. annis mulieri dotis promissæ nomine, rectè sua bona pignerat expressè vel tacitè: vt per contrarium, vir minor 25. annis, sua quoque bona rectè pignorat expressè vel tacitè ob dotem vxori restituẽdam: sed & donationis propter nuptias causa vt aduersus. Bartolum quinque rationibus defendit Iason *in l. si constante numero 210. ff. soluto matr.*

o hoc est: pro creditore non peculiari: pro eo, qui, cum nullo modo contraxit, aliàs potest & ita huic legi concilianda est lex. *l.18. l.19. ff. de pignoratitia l. libera. 48. ff. de peculio.*

p Imò, seruus liberam peculii administrationem habens non tantum pignorare, sed & alienare potest, *l.18. in fin. l.19. ff. de pignorat.*

q *v. l.7. ff. de donationib.*

r Facti quæstionem hîc interpretamur, non eam tantùm, quæ ex verbis manifestissimis apparet. sed quæ ex mente est. *arg. l.6.§.1. ff. de verb. signif.* Nã & liberam peculij administrationẽ habẽs, potest etiam donare, sed cum modo, si id nominatim ei permissum sit. *d. l.7.§ Item videamus ff. de donat.* Sed & si iusta ratione ductus fuerit. *d. l.7.§.1.* quasi tacitè id actum videatur vt iusta causa donare possit.

s *d. l.7. §.1.* Liberam administrationem peculii habens, etiam donare potest, si id nominatim sit permissum.

t *v. l.9. in fin. ff. de pignorib.*

u Compendio summo hanc legem ita finimus. Commercio vel alienatione rei interdictis, pignoris dationem prohibitam censeri. *vt hîc l. vlt. Cod. de reb. alienis non alienandis.* Nam & commercii & alienationis species est, pignus, *d. l. vl.* Emptione autem interdicta rei, non interdictam pignoris capionem. *l. in quorum finibus, 24. ff. de pignorib.* quoniam pignus, species est contractus ab emptione separata: cui neque vt species, neque vt subalternum quiddam subiicitur. Ita potest huic legi conciliari. *d. l.24.* Commentitium enim est quod Accursius putat, re per legẽ prohibita alienari, eius rei pignoris capionem interdici: quæ non interdiceretur, si eius alienatio interdicta esset ab homine. Falsum est quoque quod Iacobus Butrigarius putat, commercio interdicto rei, pignori eam rem dari nõ posse: Secus si alienatio sit interdicta. refellitur enim satis, *d. l. vlt.* Neque placet quoque quod Bartolus putat, rei alienatione prohibita, interdici pignus: Secus si persona interdicta sit. Nam à quocumque quis alienare sit prohibitus, idem pignori dare non potest. *dicta lege vltima.*

x ¶ Litigiosa res siue immobilis, siue mobilis, pignori accipi non potest. *vt hîc*, nisi in iis causis simus ex quibus res litigiosæ possunt in alium transferri: putà ex causa necessaria, dotis, donationis propter nuptias, transactionis, legati, diuisionis. *l. vlt. vers. exceptis. Cod. de litigiosis. l. Peto. §. prædium ff. de legat. 2. l.1. ff. de fundo dotali.* Atque ita huic legi cõciliãda lex. 18. *ff. de rei vindicat.* qua innuitur rẽ litigiosam posse pignori dari.

y Litigiosum tamen potest iusta ac necessaria ex causa vendi. putà dotis, donationis propter nuptias, diuisionis, transactionis, legati. *l.1. ff. de fundo dotali: l. peto. §. prædium. ff. de legat. 2. l. vlt. vers. Exceptis. Cod. de litigiosis*: vt iisdem casibus pignerari posse videatur.

z Imò non habes: potest enim res litigiosa pignori dari. *l.18. ff. de rei vindicat.*

De pignore dato muliere aut filiofamiliàs contra senatusconsultum.

2. *Gaius* libro singulari de formula hypothecaria.

SI alius pro muliere, quę intercessit, dederit hypothecam, aut pro filiofamiliàs, cui contra senatusconsultũ creditũ est: an[a] his succurritur, quæritur. & in[b] eo quidẽ, qui pro muliere obligauit rem suam, faciliùs[c] dicetur, succurri ei. sicuti[d] fideiussori huius mulieris eadem[e] datur exceptio. sed & in eo, qui pro filiofamiliàs rem suam obligauit, eadem[f] dicenda erunt, quæ tractantur & in fideiussore eius.

De posteriore creditore, qui succedit in locum prioris.

3. *Paulus* libro tertio Quæstionum.

ARisto Neratio Prisco scripsit, etiam si ita contractũ sit, vt[g] antecedens[h] dimitteretur[i], nõ aliter in ius pignoris succedet[k], nisi[l] conuenerit, *vt sibi eadem res esset obligata.* neque enim in ius primi succedere debet, qui ipse nihil conuenit de pignore, quo casu[m] emptoris[n] causa melior[o] efficietur. denique si antiquior creditor *de pignore vẽdendo* cum debitore pactum interposuit, posterior autem creditor de distrahendo omisit, non per obliuionem, sed cùm hoc ageretur, *ne*[p] *posset vendere*: videamus, an dici possit, huc vsque transire ad eum ius prioris, vt distrahere pignus huic[q] liceat. quod admittẽdum existimo*. sæpè enim[r] quod quis ex sua persona nõ habet, hoc per extraneum[s] petere potest[t].

a vt fideiussori mulieris, quæ cõtra Senatusconsultum Velleianum pro alio fideiubet, datur exceptio ipsi mulieri competens. *l.6. l.30.§.1. ff. ad sect. Vellei: l.14. ad actum Velleianum*, ita fideiussori filij familiàs, qui aduersus senatusconsulto Macedonianum mutuũ accepit, competit exceptio ipsi filij familiàs. *l. 9. §. non solum supra de secto Macedoniano.*

b Pignus dans pro muliere fideiubente, iuuatur Velleiano: vt iuuatur qui pro muliere fideiussit. Est enim summa cognatio inter eũ, qui alieno nomine dat pignus & fideiubet, *vt hîc.* Ità pignus & fideiussio inefficax erit, si inutili obligationi principali accedat.

c Cur facilius succurritur fideiussori mulieris quàm filiifamiliàs? Qui fideiussit pro muliere etiam donandi animo (qua in specie nullum regressum habet aduersus mulierem) iuuatur Velleiano: quia totam obligationem Senatus improbat, hoc est eam etiã fideiussionem improbat, quæ donandi animo facta est. *l.16.§.1. ff. ad Se. se Velleian.* qui pro filiofamiliàs fideiussit, si donandi animo fideiussit, Macedoniano non iuuatur. *Sed si paterfamiliàs. §. non solum. ff. de secto Macedoniano.* Cur tam variè? ratio quærenda est à constituentium voluntate.

d Fideiubere & pignus dare pro alio paria.

e vt exceptio Velleiani prodest mulieris fideiussori. *l. 14. C. ad Velleia*, ita & pignoranti pro muliere, *vt hîc.*

f vt Macedoniani exceptio prosit ei, qui pro filiofamiliàs fideiussit: nisi donandi animo intercesserit *l.9 §.3. ff. de S. Maced.*

g Quoties secundus creditor in pignus primi creditoris succedere vult, non satis est, eum stipulari, vt sua pecunia primus creditor dimittatur: hoc amplius exigitur stipulari, vt sibi pignus primi creditoris sit obligatum, seu vt in illud pignus substituatur, *vt hîc.* Quid si Primo licuit ex pacto, pignus vendere: Secundo, non liceat, (etiam pacto interposito) & secundus successerit in ius Primi creditoris: an secundo licebit pignus vendere? licebit: Sæpè enim per alium quis cõsequitur, quod ex sua persona non habeat, *vt hîc.* Iure suo secundus pignus vendere non potest, quia pactum est ne venderet: hoc ius personam promittentis afficit, non alium. Iure verò primi creditoris, & vt eius successor, potest. quia ius illud reale est: hypothecaria, in rem parit actionem *l.17. ff. de pignorib.* In rem actiones, successoribus coherent & ad eos descendunt. denique vt secundus pactus est, non vt primi successor. nisi mauis dicere, pactũ pignoris non vendendi, iure non recipi: quia contra naturam & vtilitatem pignoris est. Quo enim pignus, nisi vendere id liceat creditori, debitore ad diem non soluẽte? Proinde improbata hac conuentione, secundus pignus vendiderit, iure alieno, non suo.

h id est, qui primus tibi credidit.

i pecunia eius qui secundò tibi credidit.

k secundus ille creditor.

l nam si id actum est, vt subrogatus esset in locum prioris creditoris, in pignus & potestatem vendendi succedet. *Bartolus.* Hic casus, loquens de ordine creditorum, facit, vt doctissimus Cuiac. *hîc* suspicetur hanc legem aberrare à titulo sequente, *qui potiores in pign.* sed & legem vlt. *ff. quod cum eo* à titulo *d. institoria.*

m idest, tunc enim cùm nihil actum est de subrogando secundo creditore in locum prioris &c.

n id est, eius qui emit à debitore.

o nec enim omni modo succedunt in locum hypothecarij creditoris hi, quorum pecunia ad creditorem transit *l.1. Cod. de his qui in prior cred. loc.* sed & extraneus res obligatas liberãdo, datum petere potest, nõ earum dominium adipiscitur. *l.21. Cod. de pignorib.* vt meritò dicat Accursius, quatuor necessaria esse secundo creditori, vt succedat in locum prioris. Primùm, vt conueniat vt sit ei obligata: item, vt in locum primi succedat: itẽm, vt ad hoc mutuet: item, vt ipsa pecunia perueniat ad primum creditorem.

p Pactum ne possit vendi pignus, contra naturam pignoris est.

q et liceat. *Haloand.*

r Per extraneam personam sæpè id petere quis potest, quod ex sua persona petere non possit.

s hoc est, ex iure quod habet per extraneum.

t Imò, quod non possum per me, non possum per alium meo nomine gerentem *l.8. in fine. ff. de vsucap. vide Dynum in c. potest quis de reg. iuris, in 6.*

De tempore cautionis, & tempore numerationis.

4. *Idem* libro quinto Responsorum.

Titius, cùm mutuam pecuniã accipere vellet à Mæuio, cauit ei [a]: & quasdã res hypothecæ nomine dare destinauit [b]: deinde post quàm quasdam ex his rebus vẽdidisset, accepit pecuniam. quæsitum est, an & priùs res venditæ creditori tenerentur, respondit, cùm in [c] potestate fuerit debitoris, post cautionem interpositam pecuniam non accipere [d], eo tempore pignoris obligationem contractam videri, quo pecunia numerata † est. & ideo conspiciendum, quas [e] res in bonis debitor numeratæ pecuniæ tempore habuerit.

De filiofam. pignera.

5. *Idem* libro 5. Sententiarum.

Creditor, qui sciens filiumfamilias à parente pignori [f] accepit, relegatur [g].

QVI POTIORES [h] IN PIGNORE, vel hypotheca habeantur: & de [i] his, qui in priorum creditorum locum succedunt.

TIT. IIII.

De tempore promissionis, & tempore numerationis.

Papinianus libro octauo Quæstionum.

Qui [k] dotem pro muliere promisit, pignus siue hypothecam de [l] restituenda sibi dote accepit: subsecuta deinde [m] pro parte numeratione, maritus eandem rem pignori alij [n] dedit [o]:

a Cauere creditori suo is dicebatur, qui mutuam pecuniam accipiebat. Vetus Horatij cõmentarius ad eum versum 2. *Satyr* 3. Dictantis quod tu nunquam rescribere possis, Dictantis aut credentis, quia cum damno dicimus, *Scribe cautionem pro ea pecunia.*

b longè aliud est rem destinare (spe futuri crediti) ad hypothecam, & actu ipso rem ipsam hypothecæ subijcere. Qui destinat, potest ante numerationem sibi factam rem destinatam alij vendere in præiudicium creditoris *l. 1. ff. tit. proxim.* Aliud est destinatio hypothecæ, aliud hypotheca ipsa: destinatas res hypothecæ debitor alii vendere potest, at nõ eas quæ sunt hypothecæ. Res ita vendita, post destinationem hypothecæ, ante numerationem pecuniæ, non sunt pignus creditori.

c In debitoris est potestate destinatam mutuo pecuniam, à creditore non accipere: licet ei pœnitere ante numerationẽ mutui.

d quoties scilicet gratis pecunia datur. *vide l. 30. ff. de reb. cred.* secus si sub vsuris. *Bart. hic.*

† Tempus numerationis hic spectamus: non destinati pignoris. Mutuum à te accepi: mutua conuentione res certa tibi pignori à me destinata est. Antequam numerares pecuniam, rem ita destinatam vendidi. Ea tibi pignori non est. Cur non est? quia tempore numerationis in meis bonis non fuit. Ante numerationem licet mihi pœnitere: & à te mutuum nõ accipere *vt hic*, quod satis firmo est argumento, rem integram esse debitori, ante numeratam sibi pecuniam. adde quæ scripsi ad *l. 1. ff. Titulo proximo.*

e vide *l. 3. ff. de pignorib.*

f Pignori dare filium pater non potest *vt hic, & l. 1. Cod. de public. quæsitis. l. 6. Cod. quæ res pignor* (nec obsidem, durior enim eis conditio obsidis, quàm simpliciter nexi *arg. l. obsides, ff. qui testam*) idque etiam tacitè. *arg. l. 2. & passim. Cod. Ne filius pro patre l. 12. Cod. de obligat.* licèt ob nimiam egestatem possit certis modis filios sanguinolentos seu recens natos vendere *l. vlt. Cod. de patrib. qui filios distrax.*

g Paulus 5. *sent.* 1. §. 1. scripsit, deportari *& l. 2. Cod. Theod de alim. quæ inop. par. de publico pet. deb.* ea res fecit vt Cuiacius *ad* 5. *Paul. sent.* 25. §. 8. hic legendum moneat. *deportetur, adde l. 6. Cod. eodem.*

h 8. *Cod* 18. 25. *Ecloga* 5. Potior est autem, qui prior iure ac die. Quid si duo instrumenta eadem die conscripta reperiantur? vel hoc etiam casu certis indiciis nonnunquam potest colligi, quod eorum prius fuerit. Primùm enim ordine naturæ id instrumẽtũ præcessisse dicetur in quo habitus continebitur, posterius verò id esse in quo priuatio. Secundo publicũ priuato anterius præsumemus. *l. scripturas. Cod. qui potiores.* Tertio ex horarum discrimine prius & posterius distinguemus. *Socinus in l. 1. ff. soluto.* Ex ordine protocolli eiusdem notare, quod prius, quodque posterius sit possumus. *arg. leg. si quis ex argentariis, § si inutilis ff. de edẽdo: l. quoties. ff. de vsufructu.*

i 8. *Cod.* 19.

k siue pater siue extraneus.

l Pignus de restituenda dote accipere possumus *l. quod autem §. si vxor, ff. de donat. inter virum l. res hypothecæ. ff. de pignorib.* licèt fideiussor non possit. *leg. 1. Cod. ne fideiussores dotium.*

m Dotis restituendæ promissio interdum antecedit dotis numerationem.

n potest enim eam acceptam facere *l. 49. ff. de iure dotium.*

o *vt lege penultima ff. tit. proxim.*

p ¶ diuersum est in *d. l. penultima.*

q Imò non dies contractæ obligationis, sed numeratæ pecuniæ. *l. 14. ff. titul. prox.* Paulo pleniùs hanc legem retractemus. Promisi dotem pro muliere: Deinde pignus de restituenda mihi Titio dote accepi: postea pro parte dotem numeraui. Ab his maritus eandem rem alij, putà Gaio, pignori dedit. post quæ residuum dotis numeratum est (quinque tempora hic obseruanda sunt: promissæ dotis, pignoris accepti pro restituenda dote, dotis pro vna parte numeratæ, pignoris eiusdem, alii pignori dati: dotis pro residua parte numeratæ,) quæritur de pignore: quis in eo præferatur Titius an Gaius? Respõdetur: Titium potiorem esse. Cur potior? quia promissor dotis, statim ad vniuersæ quantitatis solutionem cogi potuit: in eius potestate non fuit, ne residuam pecuniam redderet. Si in eius potestate fuisset, minus dotata mulier videretur. Igitur cùm ab initio statim cogi potuerit, diem contractæ obligationis, non solutionum, obseruabimus. Vbi numeratio necessaria ab initio, contractus, *vt hîc.* vbi voluntaria, numerationis tempus spectamus *d. l. 4.* Numeratio posterior necessaria, trahitur retro: & hypothecam ab initio constitutam potiorem facit hypotheca in medio, seu inter duas medias numerationes, constituta. Vnde notant, ob dotem tacitam, confessámque, bona, ab initio ipso, hypothecæ esse: ídque verum in expressa hypotheca, non in tacita.

r Imò, probè dici potest, id potestate mariti esse, dotem non accipere. potest enim eam acceptam facere *d. l. 49.*

s sensus est. Quando in potestate debitoris est, pecuniam non recipere, solutionis: *vt d. l. pen.* quando non est in potestate, obligationis contractæ tempus inspicitur *vt hic.* non est in potestate promissoris dotis, vtrum velit dotem numerare vel non: esset enim mulier indotata *vt hîc.*

t Atqui in potestate est mariti vt eam non accipiat: cum possit per acceptilationẽ liberare. *l. vt si ab eo ff. de iure dotium.* Dic: virum hoc commodè non posse: ne mulier indotata maneat.

u Cur alij? quia tunc posterior præfertur priori. In casu verò superiore, prior posteriori præfertur. Cur hic præfertur posterior? quia in potestate debitoris fuit se non obligare priori. *v. l. 14. ff. titul. prox.*

x de quo *l. 9. §. 1. l. 11. ff. eod. l. 4. ff. titul. prox.*

y ex generali obligatione, potior habetur creditor, qui antea contraxit, eo cui postea specialiter res pignori datæ sunt *l. 6. C. eod.*

mox residuæ quantitatis numeratio impleta est. quærebatur de pignore. cùm ex causa promissionis ad vniuersæ quantitatis exsolutionem, qui dotem promisit, compellitur, non [p] vtique solutionum obseruanda sunt tempora: sed [q] dies contractæ obligationis: nec probè [r] dici, in potestate [s] eius esse, ne pecuniam residuam redderet [t], vt minus dotata mulier esse videatur.

1 ¶ Alia [u] causa est eius [x], qui pignus accepit, ad eam summam, quam intra diem certum numerasset: ac fortè prius, quàm numeraret, alij res pignori data est.

De priore creditore habente generalem hypothecam, & posteriore habente specialem.

2. *Idem* libro tertio Responsorum.

Qui generaliter bona debitoris pignori accepit, eo potior [y] est [z], cui postea prædiũ ex his bonis datur: quamuis [a] ex ceteris pecuniam suam redigere possit. Quòd si ea conuentio prioris fuit, *vt ita demum cetera* [b] *bona pignori haberentur, si pecunia de his, quæ generaliter* [c] *accepit, seruari non potuisset*: deficiente secunda [d] conuentione secundus creditor in pignore postea dato non tam potior, quàm solus inuenietur.

De nouatione. 1. *De prædio oppignerato, antequam possideatur, vni & rei alij.* 2. *De pacto vt rem vendere liceat, & de parte rei pro indiuiso pignerata.*

3. *Idem* libro 11. Responsorum.

Creditor acceptis pignoribus, quæ secunda conuentione secundus [e] creditor accepit, nouatione [f] postea facta pignora prioribus addidit. superioris temporis ordinem, manere [g] primo creditori placuit, tanquam [h] in suum locum succedenti.

z Imò non est potior. Pares enim iure sunt habentes hypothecã generalẽ & specialem. *l. 7. §. 1. ff. eod.* Dic pares esse si eodem tẽpore cõcurrunt *vt ibi.* hic non simul concurrere, sed ex ordine.

a Imò, is cui specialis hypotheca data est, præfertur generalem habẽti. *l. 2. Cod. de pignorib.* Dic ibi conuentionem specialem præcedere generalem. Ita specialis obligatio posterior nihil detrahit generali anteriori.

b Imò, si primus creditor ex cæteris bonis pecuniã suam redigere potest, secũdo creditori bona quæ ei data sunt auferri non possunt *l. 2. C. de pignorib.* has sententias ita conciliat Cuiacius 11. *obs.* 32. Prima conuentio primi creditoris, si fuerit specialis, & eiusdem secunda generalis sub hac cõditione tamẽ (*si specialis non sufficiet*) speciali idonea existẽte, secũdus creditor in suo pignore nõ tã potior, quàm solus futurus est.

c his verbis generalis hypotheca significatur. *vide l. 1. ff. de distract. pign.* Sed Antonius Faber. 6. *Conectur.* 16. legendũ putat, *certa*, quemadmodũ & Baldum legisse, paulò infra indicaui.

d & ita legunt Græci. (Cuiacius tamen legit *specialiter* 11. *obs.* 32.) quæ vulgaris erat conuentio *l. 15 §. 1. ff. de pignoribus. l. 9. Cod. de distract. pign.*

e Quæ fuit hæc secũda cõuẽtio? vt secũdã teneamus, prima initio nobis subiiciẽda est. Titius generaliter bona debitoris sui pignori accepit? potior est eo cui postea res ex his bonis pignori datæ sũt. Cur potior? quia prior. Quid si ex cæteris bonis possit pecuniã suã redigere? potest & eo casu pignus possessori auocare? Quo iure? quia cũ pignori bona debitoris generaliter acceperit, singulas eorũ bonorũ species obligatas habet: vt & singulas à quibuscunque possessoribus petere. Nihil ex illa generali, eo inuito potuit minuere debitor, *vt hîc.* Quid si pignus ea lege accepit, vt si pecuniã de his quæ generaliter accepit non seruaret, certa bona (nã ita legẽdũ videtur non *cætera*: queadmodũ & legisse Baldus videtur quoque: vbi in rebus quibusdam specificatis pignus hîc constitutũ ponit) pignori habet? si hæc secũda conuẽtio locũ habuerit, & pecuniã seruare ex cæteris bonis nõ potuerit, ad ea certa bona poterit experiri. Casus hic diuersus est à superiore. Nec. n. certa ac quædã bona hypothecaria auocare possessor potest, nisi in subsidium & deficientibus aliis. Quid ita? quia pacto nominatim ea bona sunt excepta: Is ordo agendi cõmuni cõuentione præstitutus, vt creditor prius ageret in cætera bona, quàm in certa quædã bona. *vt hic ver. quod si.* Quid si creditori iunctim bona generaliter & specialiter sint obligata? Specialiter obligata prius persequi cogitur, antequàm ad cætera bona veniat. Casus hîc cõtrarius est superiori. Quippe illo casu specialia quędã bona, in subsidium cæteris deficientibus auocari possunt: Hîc generalia: si nulla specialiter obligata sint. Ita nõ pugnat *lex. 2. Cod. de pignorib.* huic legi.

f qui & Tertius cõmodius vocari potest: vt mox dicã.

g *l. 12 §. ff. eod.* vide Cuiacium 11. *obs.* 32. *in pr.* notãtẽ hoc loco quendam errorẽ Græcorum.

h sensus est, pignora in obligatione nouãte repetita, intelligi repetita cum priuilegio ordinis.

i Nouatione tollitur hypotheca & pignus. *l. 18. ff. de nouat.* hac sententia præmissa, speciem ita constituimus. Prius creditor quædã pignora à debitore accepit, post paulò ab eodẽ, alia pignora nouatione interposita accepit, quæ debitor à secũdo (aut potius Tertio) quodã debitore liberauerat (vt secundũ pro Tertio accipiamus, nouum esse nõ debet: Nam & omnes nuptiæ post primas & Tertiæ & Quartæ, secundæ dici possunt, *Azo, Cynus, Bartol. in rub. de secundis nupt.* substitutiones omnes post primam, secũdæ, *Cuiac. ad rubr. de vulgari*: Sic secũda electio, quæ Tertia, *c. Cleros. 21. distinct.*) Nouatione ita facta secũdus aliquis creditor pignora ea auocare primo creditori studet, & quidẽ ea, quæ à Tertio accepta, quod ipse secundus ante Tertium fuerit: Ea autem quæ Primus initio habuit, quòd per nouationẽ ea desierint esse pignori. *d. l. 18.* ita interuentu nouationis, superioris temporis ordinẽ amisisse: & ex priore posteriorem factum. Quid iuris sit? Superioris tẽporis ordo Primo creditori manet. Quomodo manet? quia tãquã in suũ locũ successit. *vt hic & l. 12. ff. §. 5. ff. eo.* Quomodo in locũ suũ? Si nouatione facta in primi pignus successisset, Quartus aliquis, vtique in locũ primi succederet. *d. l. 12. §. 9.* Si id nouando fieri potuisset & ius id adquiri. Quarto: cur nõ potuit ius idem per nouationem adquiri eidẽ primo, quasi in locũ suum succedenti? An quia nominatim cautum fuit in ipsa nouatiõne, vt ne primus creditor superioris tẽporis ordinẽ amitteret? Ita putat Bartolus. Ego, etiã tacito intellectu id ita esse existimo. Cum nouas debitum simpliciter, pignus quidẽ censetur liberatum: *d. l. 18.* Cum ita nouas, vt pignori, quod iam habes, pignus aliud accedat, tacito intellectu id videris egisse, vt non tantũ pignus ibi sit, sed vt cum sua causa ac temporis prærogatiua, pignus tuum maneat. Stipulatur secũdus, vt in tuum pignus succedat? stipulari sanè intelligitur, vt in id pignus succedat cum suo iure, cum sua temporis prærogatiua. Stipularis nouatione facta, vt primis tuis pignoribus noua quædam accedant? videris non in tuum primũ pignus tãtum successisse, quia ita expressè cõuenit: sed & in eius pignoris priuilegiũ: quasi tacitè id cõuenerit. Ita in hac specie Primus creditor nouãdo, ius ac priuilegiũ superioris tẽporis nõ amittit. *vt hîc.* An posterioris: quid enim si Tertii pignus accepit? sic videtur. Nã cùm lex superioris temporis ordinem primo creditori manere dicit, posterioris temporis ei vtilem non esse satis innuit.

1 ¶ Cùm

a Prædium mihi quæsitum à procuratore meo,& ita mihi debitum ante quã mihi traditum esset, prius pignori dedi:post quam traditum fuit, idẽ prędium alij putà secundo denuo pignori dedi? quis potior in pignore?Primus. Quid si secundus procuratori meo pretium numerauit,vnde id prædium solueret? Secundus eo casu & in quantitate & in vsuris potior est Primo: nisi fortè Primus secundo pecuniam offerat.

1 ¶ Cùm[a] ex causa mandati prædium Titio, cui negotium fuerât gestum,deberetur[b]: priùs[c] quàm ei possessio traderetur, id pignori dedit[d]: post traditam possessionem idem prædium alij denuo pignori dedit. prioris causam esse potiorem apparuit, si[e] non creditor secundus pretium ei,qui negotium gesserat, soluisset. verùm in ea quantitate,quam soluisset, eiúsque vsuris, potiorem fore constaret: nisi fortè prior ei pecuniam offerat.quòd si debitor[f] aliunde pecuniam soluisset,priorem præferendum.

2 ¶ Post diuisionem regionibus[g] factam inter fratres conuenit,*vt,si frater agri portionem pro[h] indiuiso pignori datam,à creditore suo non liberaslet, ex diuisione quæsitæ partis partem dimidiam alter distraheret*[i]. pignus intelligi contractum existimaui. sed priorem secundo non esse potiorem: quoniam secundum pignus ad eam partem directũ videbatur,quam vltra[k] partem suam frater non cõsentiente socio non potuit obligari.

Si satisfactum sit priori creditori.

4. *Pomponius* libro trigesimoquinto ad Sabinum.

SI debitor,antequam à priore[l] creditore pignus liberaret,idem illud ob pecuniam creditam alij pignori dedisset,&,antequàm vtrique creditori soluere debitum,rem aliam priori creditori vendiderat, creditúmque pensauerit[m] cùm pretio rei venditæ : dicendum est perinde haberi debere, ac si priori creditori pecunia soluta esset: nec enim interesse[n], soluerit, an pensauerit.& ideo posterioris[o] creditoris causa est potior.

De pecunia credita in rem conseruandam & de mercede.

5. *Vlpianus* libro 3.Disputationum.

INTERDVM[p] posterior potior[q] est priori[r]. vtputa si in rem[s] istam conseruandam[t] impensum est[u],quod sequens credidit,veluti si nauis[x] fuit obligata, & ad armandam[y] eam rem, vel reficiendam ego credidero.

6. *Idem* libro septuagesimotertio ad Edictum.

HVius enim pecunia saluam[z] fecit totius[a] pignoris causam.quod poterit quis admittere, & si in cibaria[b] nautarum fuerit creditum, sine[c] quibus nauis salua peruenire non poterat.

1 ¶ Item siquis in merces sibi obligatas crediderit, vel vt saluæ[d] fiant,vel vt naulum[e] exsoluatur: potentior erit licèt posterior sit. nam & ipsum naulum potentius est.

2 ¶ Tantundem dicetur,& si merces horreorum, vel areæ vel vecturæ[f] iumentorum[g] debetur.nam & hîc potentior erit.

De eo,ex cuius nummis res est comparata. 1. De re aliena vni generaliter alteri specialiter,si debitoris fiet,obligata.

7. *Idem* lib.3.Disputationum.

IDémque[h] est,si ex nummis[i] pupilli[k] fuerit res comparata. Quare,si duorum pupillorum nummis res fuerit comparata,ambo[l] in pignus concurrent pro his portionibus,quæ in pretium rei fuerint expensæ. Quòd si res non[m] in totum ex nummis cuiusdam comparata est: erit concursus vtriusque creditoris: id est,& antiquioris, & eius,cuius nummis comparata est.

1 ¶ Si tibi, *quæ habiturus sum*, obligauerim, & Titio specialiter fundum,*si*[n] *in dominium meum peruenerit*, mox dominium eius adquisiero: putat Marcellus, concurrere[o] vtrumque creditorem & in pignore.non enim multum facit.quòd de suo nummos debitor dederit, quippe cùm res ex nummis pignoratis empta,non[p] sit[q] pignorata ob hoc solum,quòd pecunia pignerata erat.

De fisco.

8. *Idem* lib.7. Disputationum.

SI[r] pignus specialiter respublica[s] acceperit:dicendum est,præferri eam fisco debere, si postea fisco[t] debitor obligatus est:quia[u] & priuati præferuntur.

De obligatione in diem. 1. vel conditionali. 3. an priore pignore dimisso,sequens confirmetur.

9. *Africanus* libro octauo Quæstionum.

QVi balneum,*ex Kalendis proximis*[y] *conduxerat* pactus erat,vt *homo Eros pignori locatori esset,donec*[z] *mercedes*

b Pignorare rẽ nobis debitam etiã possumus.

c Ratio dubitandi hinc sumi potest.Quia præ diũ primo creditori obligo, cùm nondum meum est,id est obligatum, nõdum meum tamen obligo.

d *sub.*Titius.

e Succedi non tãtùm in locum prioris creditoris,sed & prioris Domini hinc colligit Bartol⁹.

f *sub.* Titius : idémque emptor prædij.

g Diuisiones, regionibus interdum fiebant, hoc autem casu fit ita diuisio,nõ vt plena ac perfecta : sed quasi cõmodioris culturæ causæ.

h Pars pro indiuiso intellectu iuris cernitur magis quàm corpore aut oculis, parsque propriè est. Nã quæ pro diuiso est,totum suum ac quoddã efficit : pars quæ ante fuit,nũc nõ estpars sed totũ. *adde l. 7. in fi.ĵ. quib. modis pignus.*

i ex pacto vendendi pręsumitur contractum pignus, Bartol. Hinc colligunt, potestatẽ & authoritatem ingrediendi bona vi sua ac facultate, hypothecam inducere *adde Cremensem singulari* 2.

k *v.l.2 Cod.comm.diuid.*

l *l.15.in fine.*s̄*.de pignoribus.*

m solutum creditori censetur,si compensandi crediti causa domus illi vẽdita sit.

n soluit qui compensat.

o liberato debitore à priore creditore, qui secundus ab eo est creditor, potior est.

p id est,non semper:vt hæc lex exceptio sit regulæ,*Qui prior tempore,prior est iure. l.3.Cod.qui potiores:l.15.Cod.de rei vindic.c. qui prior,de regulis in 6.*Nã priuilegia non ex tempore semper, sed ex causa æstimantur. *l.32.ĵ.de reb.auctor.iud.*

q id est,priuilegium exigendi habet *l.25* s̄*.de reb.cred.*exigendo priuilegio vtitur *l.52.§.10.*s̄*.pro socio:*vel vt Nou.97.*c*.3.de huiusmodi creditorib.ait,κυριώτεροι καθεστήκασιν.Porro,priuilegium illud plura capita habet: vnum,tacitæ hypothecæ *l.1.* s̄*.in quib.caus.pign.*alterum,vt anterioribus tempore personalem actionem habentibus.*Mynsin.obs.*60.tertium,vt expressam habentib.creditor præferatur.

r Quid:qui credidit in nauem reficiendam : éstne potior dote anteriorem etiam expressam habente?Salicetus negat,vt & Iason *in l.creditor* s̄*.de reb.credit.*Cynus contra.quod verius videtur.Nec enim hîc tollitur priuilegium.*l.Assiduis Cod.qui potiores.*Sed hoc casu coercetur Deinde hoc priuilegium nostræ legis, imònouo quoq; confirmatum est.*Nouell.*97.*c*.3.Postremo cur hic non fruatur priuilegio, cùm saluã faciat totius pignoris dotalis causam?

s qualemcunque.

t rem cõseruat qui armat ĵ.*eo* & reficit ĵ *eod. l.52.l.7.in pr.*s̄*.de exercitoria.* (Huius enim vocis meminit septies *d.l.*7.negat tamen Antonius Mercator 4.*not.*14.*aduersus Robert.*errare qui scribunt,eum qui ad refectionem domus pecuniam credidit, habere in ea re tacitam hypothecam.)qui in cibaria credit *l.6.ĵ.eo.*qui restituit,*l.25.* s̄*.de reb.cred.& l.1.in quib.caus.pign.l.* 24.§.1.ĵ.*de reb.auth.*qui rem saluã facit,qui naulum *l.6.*§.1.merces,& vecturas rerum præstat §.2.ĵ.*eo.*cuius pecuniis debitor domũ extruxit *l.1.* s̄*.in quib.caus.pig.*nauis comparata,fabricata,reparata : domus ædificata, aut etiam emptus ager *Nouel.*97.*c*.3. Is ergo cuius pecunia emptus ager erit (cui comparatur is,qui nunc primum ad ædificandam domum credit) hoc priuilegio vtetur *d.c.*3.Imò,non vtetur,nisi specialiter vel generaliter agrum obligatũ habeat *l.17.Co de pignor.l.7.C.qui potior. Nouell.*136.*c*.3. Quibus verbis quid aliud innuitur, quàm ei denegari tacitam hypothecam:cùm is expressim specialiter aut generaliter hypothecam stipulari necesse habeat. minus priuilegij habere eum qui ad emẽdum agrum mutuum dederit,quàm qui eius causam saluam fecerit: ædificationem,quàm redificationem.

u non igitur sufficit necessariam esse refectionem, & nosse pecuniam se nominatim in eam rem credere,*l.7.*s̄*.de exercitoria,*sed & eam impensam esse actualiter, oportet,*vt hîc.*(quanquam d.lex 7.videtur creditorem non adstringere, vt probet pecuniam ad refectionem erogatam esse.sed ei sufficere si sciat se credere in rem necessariam.) Demus impensam esse pecuniam in refectionem domus, quæ mox corruerit:Zasius ad *d.l.25.post.gloss.in l.1.ĵ.de cess.bon.*putat requiri,vt domus reficienda duret:cessare hoc priuilegium si domus non extiterit:adeo vt talis creditor priuilegium non habeat in area ædificij.vt liberè dicam quod sentio. Video eum qui mutuum dederit ad refectionem domus negotium creditoris egisse *l.6.ĵ.eod.* negotiorum autem gestori sufficere,vt vtiliter negotium cœptum sit, licèt effectum non habuerit *l.10.§.1.l.12.in f.l.22 in f.*s̄*.de negotiis.* ad hæc,creditores minus fauorabiles ipsis minoribus,quos certum sit non restitui aduersus creditorem, cuius pecunia seruus necessarius emptus sit,ac postea mortuus *l.11.§.4.*s̄*.de minorib.* Demus te ampliorem summam credidisse,quàm requisita esset ad refectionem? Idem Zasius *ibid. numero* 7. tradit in summa excurrenti cessare hoc priuilegium.

x Nauis ædificatori priuilegium datur. *Vlpian.* 3.§. 6. *Non.* 97.*c*.3.

y Nauem ad armãdam qui credit, priuilegium exigendi habet vt hîc *l.* 34 ĵ. *de reb. auctorit. iud.* vt & qui in nauem extruendam, instruendã fabricandam. *d. l.34. & l.26.ĵ. de reb.aut.iud.* reficiẽdam & conseruãdam,*vt hîc.* Id vtilitati publicæ datur.

z Saluamfecisse totius pignoris causam, causa priuilegii exigendi inducit *vt hîc* §.1.ĵ. *eod.*

a id est omniũ creditorum.

b ¶Cibariorum causa priuilegiata est : vt hîc qui cibaria nautæ necessaria credit, priuilegium exigendi habet.

c Cibaria non omnia priuilegium merentur, sed necessaria tantùm.

d dixi in principio hui⁹ legis.

e Naulum qui soluit pro mercibus alienis, priuilegium exigendi in illis mercibushabet, *vt hîc.*Naulũ autem ex naui : vt operæ ex seruis: vecturæ ex iumentis & nauigiis : pensiones ex vrbanis ædificiis, *leg.*39. §.1.ĵ.*de legat.*1.mercedes ex rusticis.*l.29.*s̄*.de heredit.petit.*horreis,area,*vt hîc.*

f hinc colligit Cuiacius.9.*obs.*8. vectori merces, quas conduxit vehendas, pro vectura tacito iure obligatas esse,*leg 6.in.f.*s̄*.ad exhibend.l.3.In quib.causis pignus.*

g Vecturæ sunt iumentorum *vt hîc & l.39.§.1.ĵ.de legat.*1.nauis:*l.19.§.7.*s̄*.locati.* vtriusque.*l.29.*s̄ *de heredit.petit.*

h Pignus tacitè pupillus habet in re comparata eius pecunia,*vt hîc.* Imò non habet *l.quamuis.Cod.de pignorib.*Speciale est in pupillo.Imò idem est in maiore. *l. licet 7.Cod.qui potiores. Nouell.* 97.§. *Consequens.* Idem est si modò id ita conuentũ nominatim.Atqui pupillus obligatam non habere videtur eam rem, sed iure suo ac propriã seu iure domini *l. si vt proponas C.de rei vind.l.1.l.2.ĵ. quãdo ex facto tutoris:l. Curator.Cod.arbitrio tutelæ.*Propriè non est pupilli, sed vtiliter: cùm eam possit auocare per hypothecariam.

i *l.3.ĵ.de reb.cor.*

k quin & cuiusuis *l.17.C.de pignorib.*si modo specialiter vel generaliter rem huiusmodi obligatam habet.

l Pari iure censentur & æqualiter in pignus admittuntur, æquo iure priuilegiati.

m Pupillus in re suis nummis comparata pro ea parte priuilegium habet, pro qua pecuniam contulit,nec enim fruitur priuilegio in alterius iacturam.

n *l.pen.in f.*s̄*.de pignorib.*

o Imò non concurrunt.*l.2.*s̄*.eod.*Non concurrunt,si diuersis temporibus res fuerint eis obligatæ: Illo enim casu prior tempore potior est iure. *d.l.2.l.vlt.ĵ.l.hac edictali.§.omnibus.Cod.de ser.nupt.l.in rebus.Cod.de iure dotium:*& ita reiecta secunda opinione Accursii,tenet Bartolus & Bald.hîc & *in l.si is qui ĵ. de iure fisci.*

p *v.l.48.in f.ĵ.de furtis.*

q nunc sit pignorata &c.*Hal.*

r Hypothecam specialem expressam habens in priorẽ tempore, potior est posteriore habente expressam & tacitam.

s priuatus,vel respublica prior in tempore,præfertur fisco in iure *Bart.l.3. C.eo.l. l.2.C.de priuileg.fisci.*

t vel reipublicæ *l.3.C.de remiss.pign.*

u In re publica inculto magis locum habet,quod in priuato obtinet.

x Pignus antiquius & speciale priuatus habẽs præfertur etiam fisco, vide quæ notaui *ad l.34.ĵ.de reb.auctorit.iudic.*

y Kalendis Iuliis : Græci ita legunt. [*interim v. quæ notaui ad l.41.*s̄*.de contr. empt.* Hunc diem Politianus fuisse solennem inchoandis locationibus, & mercedibus exsoluendis notat. vellem addidisset & Kalendas Martias quod constat ex *leg* 58. *suprà de vsufr.*1. *Macr.* 12.mense Martio mercedes exoluebant magistris, quas completus annus deberi fecisset, *Cuiacius* 8.*ad.Afric.*

z Prius creditor in diem vel sub conditione, quo inuito tenere potest contractus,præfertur secundo purè credenti. vnde notant : conditionem casualem vel mixtam retro trahi posse : at non potestatiuam, quæ in potestate sit debitoris *vt hîc* §.1.ĵ.*eodem.*

a id est ante diem locationis, cùm nondum quidquam deberetur propter locationem. Pignus enim præcedere obligationem potest.
b nam ex pacto pignoris, etiam facto ex interuallo i. ex hypotheca iure prætorio datur actio *l. 17. § 2. ff. de pact. l. 25. C. de pign.*
c Pignori res esse potest etiam eo tempore quo nihil dum debetur.

soluerentur. Idem ante [a] Kalandus Iulias eundem Erotem alij ob pecuniam creditam pignori dedit. consultus, an, aduersus hunc creditorem petentem Erotem, locatorem Pretor [b] tueri deberet, respōdit debere licèt enim eo tempore homo pignori datus esset, quo [c] nondum [d] quicquam pro conductione deberetur: quoniam [e] tamen iam tunc in ea causa Eros esse cœpisset, vt inuito locatore ius pignoris in eo solui non posset: potiorem eius [f] causam habendam.

1 ¶ Amplius [g] etiam sub conductionem creditorem tuendum putabat aduersus eum, cui postea quicquam deberi cœperit: si modò non ea condicio sit, quæ [h] inuito debitore impleri non possit.

2 ¶ Sed [i] etsi heres ob "ea" legata, quæ sub condicione data erant, de pignore rei suæ conuenisset, & postea eadem ipsa pignora ob pecuniam creditam pignori dedit, ac post condicio legatorum exstitit: hic quoque tuēdum eum, cui priùs pignus datum esset, existimauit.

3 ¶ Titia prædium alienum Titio pignori dedit: pòst Mæuio: deinde domina eius pignoris facta [k], marito suo in dotem æstimatum [l] dedit. si Titio soluta sit pecunia, non ideo magis Mæuij pignus conualescere placebat. tunc [m] enim, priore dimisso [n], sequentis confirmatur pignus, cùm res in bonis debitoris inueniatur: in proposito autem maritus emptoris [o] loco est. atque ideo, quia neque tunc, cùm Mæuio obligaretur, neque cùm Titio solueretur, in bonis mulieris fuerit. nullum tempus [p] inueniri, quo pignus Mæuij cōualescere possit. hæc tamen ita, si bona [q] fide in dotem æstimatum prædiū maritus accepit: id est [r], si ignorauit Mæuio obligatū esse [s].

d Pēsionem in fine anni soluendā esse, hinc colligunt. adde *l. 19. §. 6. ff. locat.*
e v. quæ scripsi *ad l. 1. ff. eod. & l. penult. ff. titul. proximo.*
f locatoris s. cui pignus rectè ab initio constitutum fuit, licèt nondum cœpisset quidquā deberi ex locato & cōducto. & adiicit Azo rectè, *vt peti posset.* quippe nata statim erat obligatio, sed nō actio *Cuiac. ibid.*
g *l. 11. §. 1. ff. eod.* notanda est gradatio. Nō tātum est potior locator, cui ante diē primum locationis pignori res obligata est (licèt ante eū diem alij eadem obligata sit credenti pecuniam purè) sed etiam stipulator cōditionalis (cui pendente conditione pignus obligatum est) & nō tātùm stipulator cōditionalis, sed etiā legatarius cōditionalis *Cuiac. ibid.*
h dixi inter huius legis *& l. 1. ff eod.*
i Legatorū, sub condicione nominū, pignus dedi legatario: Idē pignus postea secūdo meo creditori dedi: Quis potior? Legatarius potior fuerit in eo pignore: vbi conditio legati extiterit. *vt hîc.* Conditio casualis vel mixta retro facilè trahi potest: at nō potestatiua, vt paulò antè dixi.
k conualuit pignus vtriusque, adquisitione dominij, etiam posteriore. Nam quod valeret ab initio si res fuisset debitoris, cōualescit postea si res eiusdē facta sit, *Cuiac. ibid.*

De prætorio pignore.

10. *Vlpianus* libro 1. Responsorum.

SI & iure iudicatum, & pignus in causa iudicati ex auctoritate eius, qui iubere potuit, captū est: priuilegiis temporis fore potiorem heredem [t] eius, in cuius persona pignus constitutum [u] est.

Si alter prius credidit, alter prius conuenit de hypotheca. 1. De stipulatione conditionali. 2. De Inductis in fundum. 3. De re futura. 4. Si posterior creditor priori soluere paratus sit.

11. *Gaius* libro singulari de formula hypothecaria.

POtior est in pignore, qui prius [x] credidit pecuniam, & accepit hypothecam: quamuis cum alio antè conuenerat, vt, si ab eo pecuniam acceperit, sit res obligata: licèt ab hoc postea accepit. poterat [y] enim, licèt antè cōuenit, non accipere ab eo pecuniam.

1 ¶ Videamus, an idem dicendum sit, si sub condicione [z] stipulatione facta, hypotheca data sit: qua pendente alius credidit purè, & accepit eandem hypothecam: tūc deinde prioris stipulationis exsistat condicio: vt potior sit, qui postea credidisset. sed vereor num hîc aliud sit dicendum. cum enim semel cōdicio exstitit: perinde habetur, ac [a] si illo tempore, quo stipulatio interposita est, sine condicione facta esset, quod & melius est.

2 ¶ Si colonus conuenit, vt inducta in fundum, illata, ibi nata, pignori essent, &, antequam inducat, alij rē hypothecæ nomine obligauerit, tunc deinde eam in fundum induxerit: potior erit, qui specialiter purè accepit, quia non [b] ex conuentione [c] priori obligatur, sed [d] ex eo, quòd inducta res est. quod posteriùs factum est.

3 ¶ Si [e] de futura [f] re conuenerit, vt hypothecæ sit, sicuti est de partu: hoc quæritur, an ancilla conuentionis tempore in [g] bonis fuit debitoris [h]: & in fructibus [i], si conuenit vt sint pignoris, æquè quæritur, an fundus [k], vel ius [l] vtendi, fruendi conuentionis tempore fuerit debitoris.

4 ¶ Si paratus [m] est posterior creditor [n] priori creditori soluere, quod ei debetur: videndum est, an competat ei hypothecaria actio, nolente priore creditore pecuniā accipere. [o] & dicimus, priori creditori inutilē esse actionem: cùm per [p] eum fiat, ne ei pecunia soluatur.

l id est, marito quasi vendidit, maritum eius pignoris dominum fecit.
m Pignus secundo creditori tū demum prodesse incipit, quoties dimisso primo creditore, pignus in debitoris bonis fuit.
n id accidit siue debitor ei soluerit, siue posterior creditor obtulerit, obsignauerit, deposuerit debitam pecuniam *l. 4. l. 11 inf. ff. e. l. 10. C. eod.*
o Aestimatam rem qui accipit emptoris loco est.
p id est, non valuit, quo tempore contractum est: non conualuit quo tempore dimissus est Titius: quia & hoc, & illo tempore res fuit aliena. at fortè medio tempore? ne tum quidem: quia & res aliena erat, & Titius prior erat. *Cuiac. ibid.*
q Quid si mala fide? non videtur melior desinēs possidere *c. pro possessore, extr. de regul. iuris* & ita post Richardum Malumbram notat Bartolus hîc.
r Ignorans, bonam fidem habere, seu bona fide esse intelligitur.
s aliàs scilicet in maritum agetur, si dolo malo egit cum muliere, vt res æstimaretur fraudandi secundi creditoris causa *Cuiac. ibid.*
t Decretum primum in hæredem transire hinc colligit Baldus.
u hunc sensum huic legi attribuit Fornerius 2 *select.* 7. Is, eiúsve heres, cui pignus à debitore constitutum est (hoc enim verbum ad conuentionale, non ad iudiciale pignus referri debet) ei, qui postea authoritate magistratus in rem venit, & eam cœpit pro pignore possidere, præfertur. Sed Cuiac. 9. *obs.* 37. ait hîc innui, in iudiciali pignore, eum potiorem esse, cuius nomine priùs captum est pignus ex causa iudicati: in Prætorio secus: cum missio illa proficiat omnib. creditorib. (videtur enim ille nō sibi sed omnib. possidere:) & hoc genus pignoris in rem, & generaliter omnium creditorum causa constituitur, illud in personam.
x qui prior tempore prior est in pignore. *l. 1. 2. 3. 4. 8. C. e. l. 8. C. vt in poss. legat. l. 2. C. de priuileg. fisci.*
y *l. 30. ff. de reb. creditis.*
z *v. l. 9. §. 1. ff. eod.*
a Condicio existēs retrotrahitur ad tempus contractus.
b ¶ Tacitum pignus, & ex conuentione pignus opponūtur. Tacitum enim est, quod in inductis est. *l. Item quia, ff. de pactis.*
c *sub.* sola.
d *l. 5. C. locati.*

De actione, exceptione, & replicatione, quæ dantur priori creditori contra secundum. Si secundus cum alio possessore agat. 1. Si possessor litis æstimationem soluerit priori creditori. 2. Si primus creditor post secundum, aut in diem ante secundum, hypothecam accepit. 3. De eo qui ante & post secundum credidit. 4. Si voluntate primi hypotheca obligetur secundo. 5. De nouatione. 6. De Iure secundi creditoris in pignore aduersus debitorem. 7. De secunda hypotheca simpliciter contracta. 8. De tertio succedente in locum primi. 10. Si secundus pactus sit de hypotheca vēdenda, vel pignus ei traditum sit.

12. *Martialis* libro singulari ad formam hypothecariam.

CReditor, qui prior hypothecam accepit, siue possideat eam, & alius vindicet hypothecaria actione: exceptio [q] priori vtilis est, *si [r] non mihi ante pignori hypothecæve nomine sit res obligata.* siue, alio possidente, prior creditor vindicet hypothecaria actione, & ille excipiat, *si non conuenit, vt sibi res sit obligata*: hic in modū suprà relatum replicabit [s]. Sed si cum alio possessore creditor secundus agat, rectè aget, & adiudicari [t] ei poterit hypotheca, vt tamen prior, cum eo [u] agendo, auferat ei rem.

1 ¶ Si quoniam [x] restituebat [y] rem pignoratam possessor, condemnatus ex præfatis modis litis æstimationem [z] exsoluerit [a]: an perinde secundo creditori teneatur, ac si soluta sit pecunia priori creditori, quæritur. & rectè puto hoc admittendum esse.

2 ¶ Si primus, qui sine [b] hypotheca credidit, pòst secundum [c], qui vtrumque [d] fecit, "ipse" hypothecam [e] accepit: sine dubio posterior in hypotheca est. vnde si in diem [f] de hypotheca conuenit, dubium non est, quin potior sit: licèt ante diem cum alio creditore purè de eadem re conuenit.

3 ¶ Si idem [g] bis [h], idest, ante secundum, & post eum crediderit: in priore pecunia potior est secundo: in posteriore tertius est.

4 ¶ Si tecum [i] de hypotheca paciscatur debitor, deinde "idem" cum alio tua voluntate [k]: secundus potior erit. pecunia autem soluta, secundo an rursus teneatur tibi, rectè quæritur. erit autem facti quæstio agitāda, quid [l] inter eos actum sit: vtrùm vt discedatur ab hypotheca in totum: (cùm) prior concessit " creditor, " alij obligari hypothecam: an vt ordo seruetur, & prior creditor secūdo loco constituatur.

¶ Papinianus libro vndecimo respondit:

SI prior creditor postea nouatione [m] facta, eadem pignora cum aliis accepit: in suum [n] locum cum succe-

e Pignus futuræ rei quoties datur, hoc semper priore loco quæritur, an res ipsa principalis rei futuræ, tū fuerit in bonis debitoris pignus constituētis: verbi gratia: quoties quæritur. An partus ancillæ & fructus fundi rectè pignoratus sit, id spectare solemus, num tempore cōtracti pignoris ancilla vel fundus fuerint in bonis debitoris. Est enim ancilla, res principalis ex qua partus: fundus, ex qua fructus.
f *v. l. 1. ff. de pignorib.*
g *v. l. 3. ff. de pignorib.*
h quia tum tenet obligatio.
i *sub.* futuris.
k cuius fructus futuri obligati.
l In bonis rem habere vsufructuarius intelligitur.
m cum effectu puta, si offert *l. 10. C. eo.* si consignat, si deponit *l. 20. C. de pignor, l. 19. C. de vsuris.*
n *sub.* possidens pignus.
o s. qui pecunia *ff de reb. credit.*
p *l. 20. §. 2. ff. de pignoraticia. l. 3. C. de luit. pign.*
q Prior creditor vincit secundum agēdo, excipiendo & replicando.
r nota formulam exceptionis hypothecariæ.
s *sub* de proprietate suæ obligationis.
t id est, pronūciari rē sibi hypothecatam esse, & possessionē restituēdā. *Bart.*
u *sc.* auocante.
x *l. 16. §. 3. l. 21. in f. ff. de pignoribus.*
y *al.* si quando: & ita legit Baldus, & Alberic.
z Soluta litis æstimatione priori creditori, ius prioris creditoris resoluitur: & confirmatur ius secundi: ac si debitor debitum soluisset.
a *sub.* priori creditori, & retinuit rem obligatam.
b Hypothecarius potior eo est qui de debito tantùm cum aduersario cōuenit, vt ne tempus obligationis contractæ spectemus, sed hypothecæ.
c *sub.* qui accepit idem pignus.
d *id est* sub hypotheca credidit.
e *sub* eandem.
f *l. 11. §. 1 ff. eod.*
g Prior & posterior seipso vario respectu quis in credēdo esse potest: Verbi gratia ante Secundum Titio credidi, eidem post eundē Secundū quoque aliā summā credidi. in priori pecunia sumante secundum: in posteriore, post secundum. hoc est in priore primus: in posteriore Tertius.
h *vt l. 20. ff. eod.*
i Si voluntate Titij, prioris creditoris tui, alteri, puta Mæuio, pignus obligasti: quòd ad Titiū, hypotheca inutilis est: quod si post hæc, Sempronio & Caio rē obligasti, ac Mæuio solueris, num in Titij persona pignus antiquū conualescit? primùm inspicitur, quod actum est, *vt hîc*: si id non apparet: Titius videtur in totum pignoris ius remisisse. *Bart.* Quid si Mæuio secundo tuo creditori, sine consensu Titij prioris creditoris: Sempronio verò tertio creditori Titij consensu rem obligasti, an Titius postponendus Mæuio? in dubio quibusdam ita videtur, *arg. leg. 11. ff. quib. modis pign.* in quo tamen subsisto.
k *l. 9. in fin. ff. quib mod pign.*
l Quid inest ho c casu? Indubio videtur totum remittere: Accursius *hîc. & l. 2 Cod. de remiss. pignor.* cuius contrarium notat. *l. dolus ff. quib. modis pignus.* Prior sententia verior: excepto casu l. Interdum *Cod. ad Vellei.* Ita voluntas prioris creditoris vt obligetur res secundo, præiudicium ei facit aduersus secundum.
m nouatione obligatio mutatur, superioris temporis ordo non mutatur *Cuiac. 11. obs. 32. adde l. 3. ff. eod.* Ius ac priuilegium exigendi locum habet in obligatione nouante.
n *v. l. 3. ff. eod.*

dere

a cum priuilegio exigendi.
b Pignus Secundo creditori tenetur quoties primo creditori soluit. tenetur, inquam, non modo sortis, sed & vsurarum nomine: quæ sibi à primo debitæ fuerint.
c v. l. 22. Cod. de pignorib.
d v. l. 58. §. 2. ff. ad Trebell.

dere[a] sed si secundus non offerat pecuniam: posse priorem vendere, vt primam tantùm pecuniam expensam ferat, non etiam quam postea credidit: & quod superfluum ex anteriore credito accepit, hoc secundo restituat.

6 ¶Sciendum est, secundo [b] creditori rem teneri etiam inuito debitore tam in suum debitum, quàm in primi creditoris[c] & in vsuras suas, & quas primo creditori soluit. sed tamen vsurarum, quas creditori primo soluit, vsuras non consequitur. non enim negotium alterius gessit, sed[d] magis suum. & ita Papinianus libro tertio responsorum scripsit: & verum est.

7 ¶Si simpliciter conuenisset secundus creditor de hypotheca, ab omni possessore eã auferre poterit, præter [e] priorem creditorem, & qui ab eo[f] emit.

8 ¶A Titio mutuatus, pactus est cum illo, *vt ei prædiũ suum pignori hypothecæve esset.* deinde mutuatus est pecuniam à Mæuio: & pactus est cum eo, *vt [g], si Titio desierit prædium teneri, ei teneatur.* Tertius deinde aliquis dat mutuam pecuniam "tibi, "*vt Titio solueres*: & paciscitur" tecũ," *vt idem prædium ei pignori hypothecæve sit, & locum eius subeat.* num hic medius tertio potior est, qui pactus est, vt, Titio soluta pecunia, impleatur condicio?[i] & tertius[k] de sua negligentia [l] queri debeat? sed tamen & hic tertius creditor secundo præferendus est [m].

9 ¶Si tertius creditor pignora sua distrahi permittit[n] ad hoc, vt priori pecunia soluta, in aliud pignus priori succedat: successurum eum, Papinianus libro vndecimo responsorum scripsit. & omnino secundus creditor nihil aliud iuris habet, nisi vt soluat priori, & loco ei succedat.

10 ¶Si [o] priori hypotheca obligata sit, nihil[p] verò de venditione conuenerit, posterior verò de hypotheca vẽdenda conuenerit: verius est, priorem potiorem esse: nam "&" in pignore placet, si prior conuenerit de pignore, licèt posteriori res tradatur, adhuc potiorem [q] esse priorem.

De venditione insulæ & reb. inquilini.

13. *Paulus* libro 5. ad Plautium.

INsulam [r] tibi vendidi: & dixi, *prioris anni pensionem mihi, sequentium tibi accessuram, pignorũ æque ab inquilino datorum ius, vtrumque secuturum.* Nerua, Proculus, nisi ad vtramque pensionem pignora sufficerent, ius omnium pignorum primùm ad me pertinere: quia nihil apertè dictũ esset, an communiter ex omnib. pignoribus summa pro rata seruetur. si quid superesset, ad te. *Paulus*: Facti [s] quæstio est. sed verisimile[t] est id actum [u], vt primam [x] quamque[y] pensionem pignorum causa sequatur.

Si duo à non domino, vel à non dominis pignori acceperint.

14. *Idem* libro 14. ad Plautium.

SI non [z] dominus duobus eadem rem diuersis temporibus pignorauerit, prior potior [a] est, quamuis, si à diuersis non dominis pignus accipiamus, possessor [b] melior sit.

De superficie.

15. *Idem* lib. 68. ad Edictum.

ETiam superficies [c] in alieno [d] solo posita, pignori dari potest. ita tamen, vt prior causa sit domini soli, si non soluatur ei solarium[e].

Si primus creditor à tertio superetur.

16. *Paulus* lib. 3. Quæstionum.

CLaudius Felix eundem fundum tribus [f] obligauerat[g], Eutychianæ primùm, deinde Turboni, tertio loco alij creditori. cùm Eutychiana de iure suo doceret, superata[h] apud iudicem à tertio creditore non prouocauerat. Turbo apud alium "iudicem" victus appellauerat. querebatur, vtrum tertius creditor etiam Turbonem superare deberet. qui[i] primam creditricem, an, ea remota, Turbo tertium excluderet. Planè [k] cum tertius creditor

e Secũdus creditor primus est ante tertios, quartos & deinceps: at non ante primum.
f v. l. 2. ff. de cess. bon.
g Tertius creditor secũdo potior, quoties succedit in locum primi.
i *sub.* obligationis.
k qui successit in locum primi.
l id est, ei imputatur quod non perquisiuit de statu prædij vt l. 19. ff. de regul. iur Bart.
m quia eius pecunia pignus ab anteriore creditore liberatum fuit l. 16. ff. eo.
n qui permittit pignus suum vendi, vt primo creditori satisfiat, perinde habetur ac si ipse eidem soluisset, ideóque in eius locum succedit.
o Primus secũdo potior est, etiãsi ius vendẽdi non habeat, secũdus habeat: ita eo casu primus secũdum prohibebit vendere volentem.
p nam quoties duob. in solidũ prædium distrahitur, cui priùs id traditum est, in dominio est potior l. 15. C. de rei vind.
q ideóque prior posteriorem creditorem impedire potest, ne pignus vendat, licèt ipse vẽdere non possit.
r *sub.* ante locatam pro annua pensione.
s v. l. 24. ff. de regulis iuris.
t vide l. 114. ff. de verb. signif. verba non interpretamur aduers? proferenté, quoties præsumptio aut coniectura quædam pro eo est.
u Conuentio, vt pignora pertineant ad vtrũque, intelligitur eo ordine, quo solui debitum principale debet Bart. quod cùm ita sit, verba pro vẽditore hic interpretamur contra legem 39. ff. de pactis. l. 21. ff. de contrahenda empt.

x Pignora primo cedũt in primã pensioné, deinde in secũdã, nõ auté in vtrãque. Ita ordo personarũ trahit secũ ordiné hypothecæ. Hinc etiã notaur Regulã, qui prior est tempore potior est iure, locũ habere in tacitis hypothecis. y primam quoque Haloan. z Atqui rei alienæ obligatio non valet? dominus quidem nõ erat, sed habebat Publicianam. l. qui ab eo. ff. de pignorib. Quod in Publiciana statuitur, idem in hypothecaria statuitur. a Imò non est potior l. 9. §. 14. ff. de Public.
b l. 15. in fine. Codice de rei vindicatione. c Superficies quod supra soli facié: putà vinea, planta l. 13. ff. de seruitut. rustic. ædificiũ l. 23. ff. de vsucap l. 13. §. 3. ff. de pignoribus. l. 16. ff. de pignoratitia actione. Ita superficiarius ius suum, hoc est superficiem pignori obligare potest, *vt hic & d. l. 10. & 13.* Datur enim superficiario actio in rem l. 73. l. 74. l. 75. ff. de rei vindic. l. 1. §. 6. ff. de superfities, & interdictum, d. l. 1, §. 2.
d Superficiem pignori dari non posse hinc argumentũ duci poterat. Nam superficies in alieno solo posita, *vt hic.* soli pars est area. solum sine superficie nec superficies sine solo potest vsucapi l. 26. ff. de vsucap l. 44. §. 1. ff. de obligat.
e l. 1. §. 17. ff. ne quid in loco publico. melius quàm in l. 7. §. 2. in f. ff. de vsufr. adde l. 39. §. 5. ff. de legat. 1. solarium. Solarium, Græci τεπιατικόν, quod & locarium, locariũ Varroni, 4. de lingua circa princip. dicitur merces, quæ datur ab eo, qui locũ, in quo cõstat, in taberna, vel stabulo cõduxit: adde & in naui vt l. 2. inf. pr. ff. de lege Rhod. Græci etiã vocant προθυρίου κέρδος vide Nouellam Leonis. 56 & 104. Cuiac. 14. obs. 1.
f si Primus creditor à Tertio superatur, non præiudicatur Secundo, nec per hoc Tertius succedit in locum prioris Bartol. g *sub.* ordine ac successiuè.

primum de sua pecunia dimisit, in [l] locum eius substituitur in ea quantitate, quam superiori exsoluit. fuerũt igitur qui dicerent, hic quoque tertium creditorem potiorem esse debere[m]. mihi nequaquam hoc iustum esse videbatur. Pone, primam creditricem iudicio conuenisse tertium creditorem: & exceptionem [n], alióve [o] quo modo a tertio superatam. numquid aduersus Turbonẽ, qui secundo loco crediderat, tertius creditor, qui primã vicit, exceptione rei iudicatæ vti potest? aut contrà: si post primum iudicium, in quo prima creditrix superata est à tertio creditore, secundus creditor tertium obtinuerit, poterit vti exceptione rei iudicatæ[p], aduersus" primam" creditricem? nullo modo, vt opinor. Igitur nec tertius creditor successit in eius locum, quem exclusit. nec inter [q] alios res iudicata alij prodesse, aut nocere solet. sed [r] sine [s] præiudicio prioris[t] sententiæ totum ius alij creditori integrum relinquitur.

Si secundus creditor emat prædium pigneratum.

17. *Idem* lib. 6. Responsorum.

"EVm, "qui à debitore" suo" prædium obligatum comparauit[u], catenus[x] tuendum, quatenus ad priorem creditorem ex pretio pecunia peruenit.

De vsuris priori creditori debitis.

18. *Scæuola* libro 1. Responsorum.

LVcius Titius pecuniam mutuam dedit sub vsuris, acceptis pignoribus, eidémque debitori Mæuius sub ijsdem pignoribus pecuniam dedit. quæro, an Titius non [y] tantùm sortis, & earum vsurarum nomine, quæ accesserunt, antequàm Mæuius crederet, sed etiam earum, quæ postea accesserunt [z], potior esset. respondit, Lucium Titium in omne, quod ei debetur, potiorem esse.

Si possessor creditori offerat, & petat ius nominis sibi cedi.

19. *Idem* libro 5. Responsorum.

MVlier in dotem dedit marito prædium pignori obligatum [a]: & testamẽto maritum, & liberos ex eo natos, item ex alio[b], heredes instituit. creditor, cum posset heredes conuenire[c] idoneos, ad fundum[d] venit. quæro, an, si ei iustus[e] possessor offerat [f], compellẽdus sit ius nominis cedere [g]. respõdi, posse videri non iniustum postulare.

De hypotheca primùm secundo, deinde primo obligata.

20. *Tryphoninus* libro 8. Disputationum.

QVærebatur: si post primum contractum tuum, antequam aliam pecuniam tu crederes, eidem debitori Seius credidisset quinquaginta, & hyperocham [h] huius rei, quæ tibi pignori data esset, debitor obligasset. de hinc tu eidem debitori crederes fortè quadraginta: quòd plus est in pretio rei, quàm primo credidisti, vtrum ei ob quinquaginta, an tibi in quadraginta cederet pignoris hyperocha? finge Seium paratum esse offerre tibi summam primo ordine creditam. dixi, consequens esse; vt Seius potior sit in eo, quod amplius est in pignore: & oblata[i] ab eo summa primo ordine credita, vsurarúmque eius, postponatur primus creditor in summam, quã postea eidem debitori credidit.

De nouatione, & de fisco. 1. De conductione horreorum Cæsaris.

21. *Scæuola* libro 27. Digestorum.

TItius Seiæ ob summam, qua ex tutela [k] ei condẽnatus erat, obligauit pignori omnia bona sua, quæ habebat, quæque habiturus esset: postea mutuatus a fisco pecuniã, pignori ei res suas omnes obligauit: & intulit Seiæ partẽ debiti: & reliquã summã, nouatione facta, eidem promisit: in qua obligatione similiter, vt suprà, de pignore conuenit. quæsitum est, an Seia præferenda sit fisco & in illis rebus, quas Titius tẽpore prioris obligationis habuit: item[l] in his reb. quas post priorẽ obligationẽ adquisiit, donec vniuersũ debitũ suũ cõsequatur. respõdit, nihil

h Tertius creditor qui primũ per sentẽtiam superauit, vt secũdũ vicisse nõ intelligitur: ita nec secũdus primum vicisse intelligitur, etiãsi Tertiũ superauit. *Bald.*
i superauerat s. hinc sumitur ratio pro tertio cõtra Turbonem, quia si vinco vincentem te &c. l. 14. §. 1. ff. de diuers. Bart.
k Hoc quod sequitur est aduersus Turbonem.
l ¶ l. 6. l. 12. §. 8. ff. eo. l. 17. l. 21. infr. ff. eod. l. 3. ff. de distr. pign. l. 3. C. de luitione pign.
m vi substitutionis in eius locum.
n pacti vel præscriptionis, *Bart.*
o etiã per iudicis iniuriã, *Bart.*
p pro tertio aduersus primum.
q Res iudicata aduersus vnum creditorem, alij neque præiudicat, neque prodest. l. 1. ff. de except. rei iudicatæ.
r Hac formula siue præiudicio, vtũtur multi in suis consiliis.
s & sic fallit regula, si vinco vincentem te. Cur autẽ fallit? Tertius primum exclusit, at non ei successit. Latet in his verbis acumem Pauli.
t latè pro Tertio aduersus primum.
u non vt eius fieret, in præiudicium prioris creditoris v. l. 30. in f. ff. de excep. rei iudicatæ.
x Pignoris emptor potest ex pacto succedere in locum prioris creditoris, si modo ad eum pretium peruenerit.
y Prior tẽpore in sorte intelligitur etiã prior in vsuris *vt hic.* Imò nõ præfertur. Nam fiscus præfertur ratione sortis, non & vsurarũ, quia nõ præfertur in pœnis l. 1. C. pœnis fiscal. l. in suam ff. de Iure fisci pœnis. Pœna autẽ est vsura l. lecta, ff. si certũ, l. pœna ff. de condict. indeb? Hic præcessit vsurarũ cõuẽtio: ibi creditores præcesserãt conuentionẽ vsurarũ. z vide l. 129. infi. ff. de regulis. a *sub.* alii. b *sub.* marito natos. c *sub.* actione personali. d eiúsq; iustũ possessorẽ. atqui priùs debitorẽ discuti oportuit. Nouel. 4. c. 2. quinetiã vero domino nõ potest fieri cessio pignoris l. 45. ff. de reg. iur. Fundi tamẽ nomine Baldus hic intelligit actionẽ hypothecariã, quæ nõnunquã inspicitur omissa personali. Alterius fundum propriè accipit, ne sola possessio per hypothecariam hic petatur. Vnde notat ex Rossiẽsi, possessionẽ ipsam, si loqui posset, respõdere cogi nõ ipsum possessorẽ.
e Imò & qualiscũque l. 12. inf. ff. quib. mod. pig. f debitum & litis æstimationẽ l. 2. ff. quib. mo. pig. g Omnis possessor iustus, potest creditori pecuniã soluere, & ab eo petere, vt ille actionẽ cedat. h hypothecã Hal. & malè Alciat. 11. Parerg. 1. hyperocha Gallis *la plus-value*: cuius exẽplum extat in l. 15. inf. de pign. est igitur Hyperocha, id quod plus est in pretio fundi, quã in prioris credito Cui. 4. obs. 25. Quoties hyperocha donatur, nõ competit beneficiũ l. 2. Cod. de rescindẽda vẽdit. i Secũdus creditor cõfirmat sibi pignus, soluẽdo prius debitũ primo creditori: nec tenetur secũdũ debitũ ei offerre. k Pupilla tẽpore priuilegiata præfertur fisco postea cõtrahenti. l Prius creditor præfertur secũdo, etiã in bonis post secundam obligationem quæsitis debitori.

a Imò non est præ ferenda in postea acquisitis, *l.28.* ℈. *de iur. fisci.* quod sentit Fornerius 2.*select.*24.Sed Cuiac.10.*obseruat.*22. secundam Accursij opinionem tuetur, negátque eas leges inter se pugnare, hanc legem loqui ait de quæsitis post priorem obligationem antequam eum fisco contraheretur *dict. l.28.* de rebus quęsitis post priorem posterioremque obligationem, id est, post obligationem fisci. Conciliationem huius legis v. apud Antonium Fabrum 2. Coniectur.10.

proponi, cur non[a] sit præferenda.

1 ¶ Negotiarij[b] marmorum creditor sub pignore lapidum, quorum pretia venditores ex pecunia creditoris acceperant, (numerauit.) idem debitor conductor horreorum Cæsaris[c] fuit, ob quorum pensiones aliquot annis non solutas, procurator exactioni præpositus, ad lapidum venditionem officium suum extendit. quæsitum est, an[d] iure pignoris eos creditor retinere possit. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, posse.

b μαρμαρίω 9. Ecloga.5 cap.20.
c Hypothecam expressam habet priuatus, præfertur fisco & Cæsari postea contrahenti: vt ea ratione procuratori Cæsaris se obiiciat, efficiat denique, vt ne fisco bona debitoris adcorporet neglecto iure hypothecæ prioris.
d priuatus habens expressam hypothecam, fisco, vel Cæsari postea contrahenti, præfertur. *Bartol.*
e 8.*Cod.*28. 25. *Ecloga* 7. 3. *Harmenopul.*4.
f *subaudi* primo loco.
g *subaudi* omnium.
h hinc colligit Cuiacius 11. *obseruat.* 32. Nouatione obligationem mutari, superioris temporis ordiné non mutari.
i Dimitti dicitur creditor, cùm ei soluitur.
k his verbis *cætera bona* significatur generalis hypotheca *vt l.2.* ℈. *qui potior. Cuiac.* 11.*obseruat.*32.
l quæ accesserunt tertiæ obligationi.
m im̃pprię: nec enim propriè est Titulus, sed quidam modus possidendi, nisi in subsidium reperépta vel præscripta.
n bona fide ignorans obligationẽ alterius.
o ad pretium pignoris quod percepit.
p *l.17 in fine* ℈ *de præscriptis.*
q putans se priorem tempore errore iusto: quia in facto alieno iusta est ignorantia. *l.vlt.* ℈.*pro socio.*

DE DISTRACTIONE[e] PIGNORUM, & hypothecarum.

Tit. v.

De eo qui prior est in speciali, & possessor in generali hypotheca.

Papinianus lib.26. Quæstionum.

Creditor, qui prædia pignori accepit[f] & post alium creditorem, qui pignorum conuentionem ad bona debitoris contulit, ipse quoque simile pactum bonorum[g], ob alium, aut eundem[h] contractum interposuit, ante secundum creditorem dimissum[i], nullo iure cætera[k] bona[l] titulo[m] pignoris vendidit: [n] sed ob eam rem in personam actio cótra eum creditori, qui pignora sua requirit, non competit[o]: nec vtilis danda est. nec furti rerum[p] mobilium gratia rectè conuenietur: quia propriam causam, ordinis errore ductus[q], persecutus videtur. præsertim cùm alter[r] creditor furto possessionem[s], quę nó fuit apud eum, non amiserit. ad exhibendum quoque frustrà litem excipiet: quia[t] neque possidet, neque dolo fecit, vt desineret possidere. sequitur, vt secundus creditor possessores interpellare debet[u].

De fideiussore qui emptionis titulo suscepit prædiũ pigneratum.

2. Idem lib. 2. Responsorum.

Fideiussor conuentus[x] officio[y] iudicis adsecututus est, *vt*[z] *emptionis titulo prædium creditori pignori datum susciperet*, nihilo minùs alteri[a] creditori, qui postea sub eodem pignore contraxit, offerendæ[b] pecuniæ, quam fideiussor dependit, cum vsuris medij temporis facultas erit. nam huiusmodi venditio[c] transferendi[d] pignoris causa, necessitate[e] iuris fieri solet.

De eo qui emit à primo creditore. 1. *vel à debitore.*

3. Idem lib. 3. Responsorum.

Cum prior creditor pignus iure[f] conuentionis vendidit: secundo creditori non[g] superesse ius offerendæ pecuniæ, conuenit[h].

1 ¶ Si tamen debitor, non interueniente creditore pignus vendiderit, eiúsque pretium priori creditori soluerit: emptori poterit[h] offerri, quod ad alium creditorem de nummis eius peruenit, & vsuræ medij temporis, nihil enim interest, debitor pignus datum vendidit, an denuo pignori obliget.

De die solutionis delato.

4. Idem lib. 11. Responsorum.

Cum soluendæ pecuniæ dies pacto profertur: conuenisse videtur[k], ne[l] priùs vendendi[m] pignoris potestas exerceatur.

De secundo creditore vendente. 1. *De fideiussore, vel secundo creditore ementibus.*

5. Martianus libro singulari ad formulam hypothecariam.

Cum secundus creditor, oblata[n] priori pecunia, in[o] locum eius successerit: venditionem[p], ob pecuniam solutam, & creditam, rectè facit.

mora, pignus vendi potest.

1 ¶ Si secundus creditor, vel fideiussor, soluta pecunia, pignora susceperint: rectè eis[q] offertur, quamuis emptionis[r] titulo ea tenuerunt[s].

6. Modestinus lib. 8. Regularum.

Cum posterior creditor à priore pignus emit: non[t] tam adquirendi dominij, quàm seruandi pignoris sui causa, intelligitur pecuniam dedisse. & ideo offerri[u] ei à debitore potest.

Si creditor iustè pignus vendidit extraneo, non potest debitor recuperare rem, nisi ex pacto, vel ratione minoris ætatis. Bart.

7. Martianus libro singulari ad formulam hypothecariam.

An debitor posit recuperare pignus venditum à creditore. 2. *De alienatione pacto prohibita.*

Si creditor pignus, vel hypothecã vendiderit hoc pacto[x], vt liceat[y] sibi reddere pecuniam, & pignus recuperare: an, si paratus sit debitor reddere pecuniã, consequi id possit? & Julian[us] libro vndecimo Digestorũ scribit, rectè[z] quidem distractũ esse pignus. cæterùm agi posse cũ creditore, vt si quas actiones[a] habeat, eas cedat[b] debitori, sed quòd Iulianus scribit in pignore, idem[c] & circa hypothecam[d] est.

1 ¶ Illud inspiciendũ est, an liceat debitori, si hypotheca venierit, pecunia soluta[e] eam recuperare. & si quidem ita venierit. vt, si intra certum tempus à debitore pecunia soluta fuerit, emptio rescindatur: intra illud tẽpus pecunia soluta recipit hypothecam. si verò tẽpus præterierit, aut si non eo pacto res venierit: non potest rescindi venditio: nisi minor[f] sit annis vigintiquinque debitor, aut pupillus, aut reipublicæ[g] causa absens, vel in aliqua earũ causarum[h] erit[i], ex quibus edicto[h] succurritur.

2 ¶ Quæritur, si pactum sit à creditore, ne liceat debitori hypothecam vendere, vel pignus, quid iuris sit, & an pactio nulla sit talis. quasi contra ius sit posita, ideóq; veniri possit. & certum est, nullam[i] esse venditionem: vt pactioni[k] stetur.

De electione pignorum distrahendorum.

8. Modestinus libro 4. Regularum.

Creditoris[l] arbitrio permittitur, ex pignoribus sibi obligatis, quibus[m] velit, distractis, ad suum cómodum peruenire.

De pignore minoris vendito, quàm creditori debetur.

9. Paulus libro 3. Quæstionum.

Quæsitum est, si creditor ab emptore pignoris pretium seruare non potuisset[n], an debitor liberatus esset, putaui, si nulla culpa imputari creditori possit, manere[o] debitoré obligatum: quia ex necessitate facta venditio non liberat debitoré, nisi[p] pecunia percepta.

1 ¶ Pomponius autem lectionũ libro secundo ita scripsit: Quod in pignoribus dandis adiici solet, *vt, quo minùs pignus venisset, reliquum*[q] *debitor redderet.* superuacuũ[r] est: quia ipso iure ita se res habet, etiam non adiecto eo.

De euictione.

10. Idem libro 6. Responsorum.

Et si is, qui lege pignoris emit[s] ob euictionem[t] rei redire ad venditorem non potest: tamen[u] non[x] est audiendum creditorem, qui fundum vendidit, si velit eiusdem rei ex alia causa quæstionem mouere.

De nominibus & pignoribus adiudicatis in Iudicio familiæ erciscundæ.

11. Scæuola libro 1. Responsorum.

Arbiter diuidédæ[y] hæreditatis, cùm corpora hereditaria diuisisset, nomina[z] quoque communium debitorum.

m prius tamen peti potest. *l.14.* ℈. *de pignoribus.*
n *vide l.12.* ℈. *quibus modis pignus: & quæ scripsi ad l.9. Cod. de locato.*
o *l.12.§.6.* ℈. *qui potiores.*
p Creditor potest vendere pignus pro suo debito, & pro eo quod obtulit priori creditori.
q *l.3.* ℈. *eodem.*
r Imò, empto his loco nõ substituuntur. *l.59.* ℈. *de fideiussoribus.*
s *vide l.3. Cod. plus valere: Cuiac. 16.obseruat.26.*
t pignus emẽs à primo creditore, secundus creditor non proprietaté pignoris, sed ius obligationis cõparat.
u *l.3.§.1.* ℈. *eod.*
x *vt in l.13.* ℈. *de pignoratitia.*
y *Licere* verbũ interdum necessitaté innuit. z *l.1. Cod. si antiq. cred.*
a ex vendito vel præscriptis verbis.
b *l.pen.* ℈. *eodem.*
c Argumentum à pignore ad hypothecã.
d specialem: non generalem. Vide Rolandum à Valle. 2. *consil.* 62. *numero* 11. vbi notat, hypothecam specialem pacto non alienandi adiectam, dominij translationem impedire: secus si generalis fuerit hypotheca.
e id est, soluere debitum.
f *l. 1. Codice si aduersus vendit. pignor. l.9.* ℈. *de minoribus.*
g aut militiæ. *l. 46. Codice de restitut milit.*
h quod continetur in *l.1. §.1.* ℈. *ex quibus causis maior.*
i ita quoque. *Haloander* legit. alij tamen legunt, *nullam esse conuentionem*, & malè.
k Imò, talis pactio, ne me inuito prædium tuum alienes, non videtur admittenda. *l. penultim.* ℈. *de pactis.* Solutio est facilis. Qui ius habet in re (vt creditor) à debitore ita paciscí potest, *vt hic*: extraneus

r secundus. s *vide l.1. in fine* ℈. *de furtis, sub.* pignoris venditi.
t ad exhibendum non tenetur qui neque possidet, neque dolo fecit, vt desinat possidere.
u agendum hypothecaria aduersum possessorem.
x à priore creditore.
y Cessio potest fieri officio iudicis.
z Iudicis authoritas ex illicito licitum facere non potest.
a fideiussor emens pignus, secundo creditori restituere cogitur, accepto tamen prioris pretio, & vsuris, *vt hic. l.59.* ℈. *de fideiussoribus. l.1. Cod. de dol.*
b *l.6.§.1.* ℈. *eodem.*
c Inuitus quis interdum vendit. *vt hic:* pignoris causa & in casu. *l. 36. in fine* ℈. *mandati. l.15.* ℈. *de fideicom. libert.* aliàs ereptio est non emptio cum venditor vendit inuitus.
d per quam transfertur pignus in fideiussorem. Huiusmodi cessio, simulata quædam venditio est.
e id est, pignus in fideiussorem transferre non prius cogitur creditor, quàm si omne debitum receperit, *l.2. Cod. de fid. iussoribus. v. de l.6.* ℈. *eodem.*
f *Theophil.§.2: Institut. quibus alienare liceat.*
g *l.1. Cod. si antiquior creditor pign. vendid.*
h Qui emit à primo creditore, irreuocabiliter possidet, si modo ab eo emit cui iure conuentionis vendere licuit.
i *l.7.3. Cod si antiquior credit.*
k dilatio concessa super principali, censetur concessa super accessorio *adde l.4. in fine* ℈. *de pactis.*
l non ante diem quo pecunia soluenda est, id est, non antequam debitor sit in

cuius omnino interest, non potest. *vt dict. l. penultim.*
l *subaudi* vnius qui bona generaliter habet obligata. Quin ex hoc loco notat Baldus, Filium pro sua legitima posse quamcunque rem distrahere, exemplo creditoris: licèt pater ei precariis verbis substituerit.
m ex pluribus pignoribus potest vnum quod vult creditor vendere. an maius pro exigua pecunia? sic putat *Bartol.* Imò aliud videtur. *l. 5. §. 10.* ℈. *de rebus eorum qui sub tutel.*
n propter eius subitam inopiam superuenientem.
o pignoris nuda venditio non liberat debitorem, sed solutio facta creditori. *adde legem* 10. *Codice de obligation. l.vltim. paragrapho* 4. *Codice de iure dominij impetr.*
p *l.26.* ℈. *de solutionibus.*
q *l.3. Cod. eodem.*
r Adiectio eorum quæ tacitè insunt, contractui nihil adiicit, *adde legem non rectè,* ℈. *de fideiussor. adde l.28.* ℈. *de rebus credit.*
s *subaudi* à creditore.
t creditor idémque venditor pignoris, emptori de euictione non tenetur. *vt hic: l.11.§.16.* ℈. *de act. empt.*
u Euictionis etsi non teneatur creditor pignoris venditi nomine, rescindere tamen ipse venditionem factam non potest.
x id est, & si creditor non teneatur de euictione, neque promittat emptori nullam litem ei ab aliis immotam iri, ipse tamen non potest euincere, *vide l.17.* ℈. *de euictionibus.*
y eadem lex repetitur in *l. vltim.* ℈. *eod.*
z *vide l.77.§.18.* ℈. *de legat.2.*

bitorum.

a *vide quæ scripsi ad Titul. Cod quando libellus principi datus:*
b *l.69.ℨ.quibus modis pignus.*
c *l.9.Cod.de pignoratitia act.*
d *subaudi* non iure creditoris: vt ea ratione euictionem præstet.
e *subaudi* in perpetuum.

bitorum separatim singulis in solidum adsignauit. quæsitum est, an debitoribus cessantibus, pro solido pignus vendere quisque potest. respondi, posse.

Si creditor emat à debitore. 1. De re aliena pignorata. De lucro quod occasione pignoris creditor consecutus est.

12. *Tryphoninus* lib. 8. Disputationum.

RESCRIPTUM est ab imperatore, libellos[a] agente Papiniano, creditorem à[b] debitore pignus emere posse: quia in dominio[c] manet debitoris.

1 ¶ Si aliena res pignori data fuerit, & creditor eam vendiderit:[d] videamus, an pretium, quod percepit creditor, liberet debitorem[e] personali actione pecuniæ creditæ. quod verè responderetur, si ea lege[f] vendidit, *ne euictionis nomine obligaretur.* quia ex contractu, "&" quali quali obligatione à debitore interposita, certè ex occasione eius redactum id precium æquius[g] proficeret debitori, quàm creditoris lucro cederet. sed quantum quidem ad creditorem, debitor liberatur. quantum verò ad dominum rei, si necdum pignus euictum est, vel ad emptorem, post euictionem: ipsi debitor vtili actione tenetur, ne ex aliena[h] iactura sibi lucrum adquirat. nam "&" si maiores fructus[i] fortè petens à possessore creditor abstulit[k], vniuersos in quantitatem debitam accepto ferre debebit. & cùm per iniuriam iudicis domino rem, quæ debitoris nõ fuisset, abstulisset creditor, quasi obligatam sibi, & quæreretur, an, soluto debito, restitui eam oporteret debitori: Scæuola noster restituendam probauit. Quòd si non ita vendidit vt certum sit, omnimodo apud eum pretium remansurum, verùm obligatus[l] est ad id restituendum: arbitror interim quidem nihil à debitore peti posse, sed in suspenso haberi liberationem. verùm, si actione ex empto conuẽtus præstitisset creditor emptori, debitum persequi eum à debitore posse: quia apparuit non esse liberatum[m].

Quid præstat creditor emptori.

13. *Paulus* lib. 1. Decretorum.

CREDITOR, qui iure[n] suo pignus distrahit, ius suum[o] cedere[p] debet. &, si pignus possidet, tradere vtique "debet" possessionem.

De nominibus & pignoribus adiudicatis in iudicio familiæ erciscundæ.

14. *Scæuola* lib. 6. Digestorum.

ARBITRI[q] diuidundæ hereditatis, inter heredes cùm corpora hereditaria diuisissent, nomina quoque cõmunium debitorum separatim[r] diuersa singulis in solidum[s] adsignauerunt. quæsitum est, an vnusquisque eorum debitore sibi addicto cessante in solutione, pro solido pignus sub eo nomine obligatum vendere possit. respondit, potuisse.

QVIBVS MODIS[t] PIGNVS vel hypotheca soluitur[u].

TIT. VI.

De negotiorum gestore qui liberauit pignus. 1. De donatione inutili. 2. De transactione iudicij à defensore qui cauit iudicium solui in dominum.

Papinianus libro 11. Responsorum.

DEBITORIS absentis amicus negotia gessit, & pignora citra[x] emptionẽ pecunia[y] sua liberauit. ius pristinũ domino restitutum videtur. igitur qui negotium gessit, vtilem Seruianam dari sibi non rectè desiderabit[z], si tamen possideat, exceptione doli defenditur.

1 ¶ Cùm venditor[a], numerata sibi parte pretij, prædium, quod venierat[b], pignori accepisset: ac postea residuum pretium emptori, literis ad eum missis, donasset[c]: eóque defuncto, donationem quibusdam[d] modis inutilem esse constabat: iure pignoris fiscum frustrà[e] petere prædium qui successerat in locum venditoris, apparuit: cuius "pignoris" solutum esse pactum prima voluntate donationis constabat. quoniam inutilem pecuniæ

f quæ semper tacitè intelligitur, *l 2. Cod. credit. euict. pign. non deb.*
g *l.23.ℨ.de pignorat.*
h *adde l.14. l. 66.ℨ. de condict. indeb. l.206.ℨ. de regulis iuris.* Rectè Calcagninus scripsit, paria esse aliena iactura locupletari, & dolum expressum committere.
i fructus enim imputabit in vsuras & sortem, *l.1.Cod.eodem. vide l.2. Cod. de pactis pignor. l. 1. 2. Cod. de pignorat.*
k *subaudi* per sententiam: & ita iustè.
l *subaudi* pacto expresso post euictioné interposito.
m in perpetuũ, sed ad tempus, *l.26.ℨ.de solutionibus.*
n vt quis iure pignus distrahat, interuenire oportet moram debitoris, *l.4.ℨ. eodem.* vt sit in mora, priùs cõueniẽdus est denunciationibus. *l.10.Cod. de pign.* mora commissa, biennium expectandum est. *l.3.§.1.Cod. de iure dom. impetr.*
o id est, pignoratitiam actionem, *argument. l. in creditore.ℨ. de euict.* vel hypothecariam, *l. penultim. §. Latinus, ℨ. de except. rei iudic.*
p *l.7.ℨ. eodem.* & melius, *l. 38.ℨ. de euiction.*
q *l.11.ℨ. eodem.*
r nam ea quæ in nominibus sunt, non recipiunt diuisionẽ: cùm ipso iure in portiones hereditarias ex lege 12. tabularũ diuisa sint, *vide l. 6. Cod. famil. erciscund.*
s *aliàs* soluendum, & ita malè in Pandectis Florentinis legi notat Brissonius, *in parergis.*
t de remissione pignoris, 8. *Cod.* 26. de luitione agitur. 8. *Cod.* 31. 25. *Ecloga* 8.
u solutione, *vide l.1.ℨ.eodem.*
x In pignus debitoris non succedit, qui pro debitore pecuniam soluit eius creditori: licèt eum liberet. Itaque, vt in pignus succedat, nominatim id conueniri oportet.
y solutione pignus tollitur, *vt hic: l.6.§.1. in fine.ℨ. eodem, l.19. in fine Cod. de vsuris.* oblatione. *l.6.§.1.ℨ.eodem.* depositione, *dict. l 19. vide l.9. Cod. de solut.* donatione. *§.1.ℨ.eod.* pacto de non petendo, *l.5.ℨ.eodem.* nouatione, *vide l 11. §.1.ℨ. de pignorat.* satisfactione *l.6. in princip.ℨ.eodem.* voluntate expressa ac remissione. *l 5.ℨ.eodem.* tacitè si creditor consentiat venditioni qualicunque pignoris, *l.4.§.1.l.7.ℨ.eodem.* re extincta, *l.8.ℨ eod.* tempore conuento finito, *l.6.ℨ.eodem.* mutatione personæ debitoris, *§. vltim.ℨ.eodem.* si iuratum *l.5, in fine,* aut iudicatum sit non deberi, *l.13.ℨ.eodem.*

z quia non succedit in ius debitoris, quoad actionem, sed quoad exceptionem, *Bartol.*
a *aliàs* creditor, *& ita Albericus.*
b id est, tradiderat, *Albericus.*
c donatione etiam inutili pignus soluitur.

donationem lex[f] facit: cui non est locus in pignore liberando.

2 ¶ Defensor absentis cautionem[g] iudicatum solui præstitit. in dominum[h] iudicio postea translato[i], fideiussores ob rem iudicatam, quos defensor dedit non tenebuntur: nec pignora, quæ dederunt.

De possessore, qui litis æstimationem obtulit creditori.

2. *Gaius* libro nono ad Edictum Prouinciale.

SI creditor Seruiana actione pignus à possessore petierit, & possessor litis æstimationem obtulerit[k], & ab eo debitor rem vindicet: non aliter hoc facere concedetur, nisi priùs ei debitum offerat[l].

De in diem addictione. De pacto, vt si res emptori displicuerit, sit inempta.

3. *Vlpianus* libro 8. Disputationum.

SI res distracta fuerit sic, *nisi*[m] *intra certum diem meliorem condicionem inuenisset:* fuerítque tradita: & fortè emptor, ante quàm melior condicio offerretur, hanc rem pignori dedisset: Marcellus libro quinto digestorum ait, finiri[n] pignus, si melior condicio fuerit allata: quanquam vbi sic res distracta est, nisi emptori displicuisset: pignus finiri non putet.

De redhibitione. 1. De creditore alienante pignus, vel alienationi consentiente.

4. *Idem* libro septuagesimotertio ad Edictum.

SI debitor, cuius res pignori obligatæ erant, seruum, quem emerat, redhibuerit: an desinat Seruianæ locus esse? & magis est, ne[o] desinat: nisi ex voluntate creditoris hoc factum est.

1 ¶ Si in venditione pignoris consenserit[p] creditor, vel vt debitor hanc rem permutet, vel donet, vel in dotem det: dicendum erit, pignus liberari: nisi[q] salua causa pignoris sui cõsensit, "vel vẽditioni, vel cæteris." nam solent multi salua causa pignoris sui consentire. Sed "&" si ipse vendiderit creditor: sic[r] tamen venditionem fecit, ne discederet à pignore, nisi ei satisfiat: dicendum erit, exceptionem ei non nocere. Sed & si non concesserat, pignus venundari, si ratam habuit venditionem: idem erit probandum[s].

2 ¶ Bellè quæritur, si fortè venditio rei specialiter obligatæ non valeat, an † nocere hæc res creditori debeat, quod consensit. vt puta si qua ratio iuris venditionem impediat. dicendum est, pignus[t] valere.

Si ab hypotheca discedatur. De pacto ne pecunia petatur. 1. Vel ne intra certum tempus petatur. 2. De fideiussore dato pro hypotheca, de iure creditoris vendito. 3. De iureiurando.

5. *Martianus* libro singulari ad formulam hypothecariam.

SOLUITUR hypotheca: & si ab ea discedatur: aut paciscatur creditor, ne[u] pecuniam petat: nisi "si" quis dicat, pactum interpositum esse, *vt à persona non petatur.* & quid, si hoc actum sit, cùm fortè alius hypothecam possidebit? sed cùm pactum conuentum exceptionem perpetuam pariat, eadem "&" in hoc casu possunt dici, vt & ab hypotheca discedatur.

1 ¶ Si paciscatur creditor, *ne intra annum pecuniam petat:* intelligitur[x] de hypotheca quoque idem pactus esse.

2 ¶ Si conuenerit, vt *pro hypotheca fideiussor*[y] *daretur,* & datus sit: satisfactum videbitur, vt hypotheca liberetur. Aliud est, si ius obligationis vendiderit creditor, & pecuniam acceperit. tunc enim manent omnes obligationes integræ: quia pretij[z] loco id accipitur, non solutionis nomine.

3 ¶ Satisfactum "esse" creditori intelligitur, & si iusiurandum[a] delatum datum est, hypothecę non esse rem obligatam.

d vt inter virum & vxorem pignoris remissio est, at nõ debiti, *l. Iubẽs, Cod. ad Vell.* Item Pignus 500. aureos excedẽs remitti potest sine insinuatione, sors verò eiusdem quantitatis remitti non potest sine insinuatione. Adde hic præterea Accursium.
e Imò, debito inutiliter remisso pignus vindicari potest, *l.5. Cod. de remiss. pign.*
f ¶ si fortè remitto, dũ contra legem Ciniam donatum volo, remissio inutilis est. Tacitæ hypothecæ remissio inutilis non est, quia remissa hypotheca nulla fieri donatio intelligitur.
g Cautio iudicatũ solui extinguitur mutata persona: hoc est translato iudicio ab vno in alium fideiussores iudicio sisti non tenentur.
h *subaudi* ratũ habentẽ, quem admittere auctor non tenebatur.
i Mutatione personæ debitoris, pignus soluitur.
k eáque oblata actiones sibi cedi à creditore petierit. *l.19. ℨ. qui potior.*
l aliàs est in dolo, *l.8. in fine.ℨ. eodem.*
m formula in diem addictionis, *l.1. 2. ℨ. de in diem addictione.*
n *l.4.§.3.ℨ de in diem addictione.* Resoluto iure vẽditoris resoluitur ius emptoris, si modo ex causa ambigua ac necessaria, ius venditoris solutum est.
o *l. 43. §.8.ℨ de ædilitio.*
p Tacitè creditor discedit à iure pignoris, quoties consentit omni eius alienationi, *vt hic: & l 9. in fine, l.11. in fin, l.12.ℨ. eodem. l 4. Cod. de remiss. pign.*
q Nugatio hęc est: cùm quis verbis aliquid dicere videtur, efficitur verò seu subsequitur nihil.
r hinc colligit Bartolus, Protestatione conseruari ius protestantis.
s probandum eum velle. quæritur si fortè, &c. *Haloander.*
† si actus (puta, venditio) cui adhibetur consensus, non tenet, numquam nocet consensus *vt hic:* huic regulæ obiicitur, *l.1.§.5.ℨ. eodem.*
t Ita, quoties actus nullus est, consensus eidem præstitus, consentienti non nocet.
u *l.9.ℨ.1. vers. & generaliter, ℨ. de pignoratitia.*
x *l.11.§.2. in fin. ℨ. de pignor. l.2. l.5. l.9. Cod. de remiss. pignor. l.17.§.2.ℨ. de pactis.*
y *vide l.4.ℨ. tit. prox.* z *l.14.ℨ eod l. adde l.76. in fin.ℨ de solutionibus.*
a *l.13.ℨ. eodem.*

a *l.1.§.2.ſ.eodem,l.11.§.3.§.4.ſ.de pignorat.l.11.§.1.l.13.§.2.l.16.§.3.ſ.de pignoribus,l.9.l.10.Cod.de pignorat.l.3.Cod.de luit.pignor.*

b integrum,*l.19.Cod.de pignoribus.*

c *l.13 §.4.ſ.de pignoribus.l.9.§.3.ſ.de pignorat.l.52.ĩ.de ſolut.*

d id eſt,vſucapione longi temporis,*vide quæ notaui ad l.1§.2.ſ.de pignorat.& l.7.Cod.de pignor.*30. annorũ ab extraneo,*l.3 Cod.de præſcript.* 30. *annorum.* quadraginta verò annorũ ab ipſo debitore,& eius heredibus *argument.dict.l.3.*

De ſolutione,ſatisfactione, tempore & alijs rationibus. 1. *De ſolutione oblata. De ſatisfactione oblata,vel admiſſa. De ſatiſdatione.*

6. *Vlpianus* libro 73. ad Edictum.

ITem liberatur pignus,ſiue ſolutum [a] eſt debitum [b],ſiue eo nomine ſatisfactum,[c] "eſt" ſed & ſi tempore [d] finitum pignus eſt,idem dicere debemus.vel ſi qua [e] ratione obligatio eius finita eſt.

1 ¶Qui paratus [f] eſt ſoluere, meritò pignus videtur liberaſſe, qui verò non ſoluere, ſed ſatisfacere paratus eſt,in diuerſa [g] cauſa eſt.ergo ſatisfeciſſe [h] prodeſt: quia ſibi imputare debet creditor, qui ſatisfactionem admiſit vice ſolutionis.at qui non admittit ſatisfactionem, ſed [i] ſolutionem deſiderat,culpandus non eſt.

2 ¶In ſatiſdatione autem non vtimur Attilicini ſententia: qui putabat, ſi ſatiſdetur [k] alicui [l] certæ pecuniæ,recedere eum à pignoribus debere.

Si venditioni conſenſerit creditor,vel tutor. 1. *Vel procurator vel ſeruus actor.* 2. *De pacto cum debitoris procuratore vel ſeruo.* 3. *Si conuenit de parte pro indiuiſo alienanda, & certa pars alienetur.* 4. *De diuiſione rei cuius pars fuerit pro indiuiſo obligata.*

7. *Gaius* libro ſingulari ad formulam hypothecariam.

SI conſenſit [m] venditioni creditor, liberatur hypotheca. ſed in his pupilli conſenſus non debet aliter ratus haberi [n] quàm ſi præſente tutore "auctore" conſenſerit, aut etiam ipſe tutor: ſcilicet ſi commodum aliquid, vel ſatis ei fieri ex eo iudex æſtimauerit.

1 ¶Videbimus: ſi procurator omnium bonorum conſenſit,vel ſeruus actor,cui & ſolui [o] poteſt, & in id poſitus eſt:an teneat conſenſus eorũ. & dicendum eſt,non [p] poſſe: niſi ſpecialiter hoc eis mandatum eſt.

2 ¶Sed ſi [q] cum debitoris procuratore conuenit,*ne ſit res obligata.* dicendum eſt, id debitori per doli exceptionem prodeſſe. Cùm autem cum ſeruo eius conuenerit, per ipſam pacti conuenti exceptionem debet [r].

3 ¶Si conuenit *de parte pro indiuiſo alienanda:* ſi certa [s] res eſt, quæ venit: poteſt dici, de reliqua parte ab initio agi oportere.nec obſtat exceptio.

4 ¶Illud tenendum eſt,ſi quis communis rei partem pro indiuiſo [t] dederit hypothecæ, diuiſione facta cum ſocio,non [u] vtique eam partem creditori obligatam eſſe, quæ ei obtingit,qui pignori dedit.ſed vtriuſque pars pro indiuiſo pro parte dimidia manebit obligata.

De interitu rei corporalis vel vſusfructus. 1. *Si pacto remittatur pignus.* 2. *De pacto procuratoris in rem ſuam.* 3. *De remiſſione pignoris pro parte.* 5. *De filiofamilias & ſeruo.* 6. *De venditione permiſſa.* 7. *Si pignus permiſſu creditoris venditum, debitor.* 8. *Vel emptor qui debitori ſucceſſit.* 9. *Vel is qui ab emptore pignori accepit,poſſideat.* 10. *De cautione creditori præſtanda ab emptore.* 11. *De pignore legato.* 12. *Vel vendito, nec tradito.* 13. *Vel donato: vel in dotem dato: vel vendito.* 14. *minoris aut pluris, quam creditor conceſſerit.* 15. *De creditoris ſcientia,ſubſcriptione, & conſenſu ſine ſcriptis.* 16. *Si heres debitoris.* 17. *Vel nouus poſſeſſor vendiderit.* 18. *De venditione poſt tempus prefinitum à creditore.* 19. *De litis æſtimatione ſoluta.*

8. *Marcianus* libro ſingulari ad formulam hypothecariam.

SIcut [x] re corporali extincta [y], ita & vſufructu [z], extincto,pignus hypothecáve perit

e puta oblatione & conſignatione in iudicio facta,*de qua ĩ.§.proxim.*

f *l.20.Cod.eod.l.10.ſ.de pignoratitia l.9.Cod.de pignorat.*

g ſatisfacere minus eſt quàm ſoluere.

h *vide l.52.ĩ.de ſolut.*

i ſoluere plus eſt, quàm ſatisfacere.

k Pignus liberare non videtur, qui ſatiſdationem tantùm offerat.Cur non liberat? plus eſt cautionis in pignore, quàm in fideiuſſore.

l inuito ſcilicet: nam in volente aliud eſt, *l.9.§.3.ſ.de pignorat.*

m *l.4.ſ.eodem.*

n *l.28.ſ.de pactis.*

o ſolui poteſt procuratori omniũ bonorũ, vt & ſeruo actori: ſed & ei qui in id vt ſolutionem reciperet præpoſitus eſt, *l.10.in fin.l.11.ſ.de pactis.l.34.§.3.ĩ.de ſolutionibus.*&, quod magis eſt, cui pignorare licet, *l.11.l.12.ſ.de pignorat.*

p qui pignus remittit,donare intelligitur. liberam pecunij adminiſtrationem habẽs ſeruus,*l.28.in fin.ſ.de pactis.* procurator,*vt hîc.* & totorum bonorum, *l.63.ſ.de procuratoribus,*alienare nõ poſſunt niſi ſpecialiter hoc eis mandatum ſit, *vt hîc:* iidem trãſigere in noſtrum præiudicium non poſſunt, *l.60.ſ.de procuratoribus.*

q *l.17.18.19 ſ de pactis.*

r exceptionem prodeſſe debet,*Haloander.*

ſ id eſt,ſi corpus eſt,*Accurſ.*

t Obligans partem pro indiuiſo, poſtea diuidendo non officit creditori: adde *l.3.§.2.ſ.qui potiores.*

u *l.6.§ 8.ſ.commun.diuidend.*

x Interitu rei extinguitur obligatio dominij,pignoris,vſusfructus.

y Imò,homine pignorato extincto agi poteſt ad exhibendum,*l.27.ſ.de pignoribus.*

z poteſt enim pignorari vſusfructus,*l.11.§.2.ſ.de pignoribus.*

a ¶ id eſt,pacto remittere.

b hereditario nomine:ita vt nec obligatio habeatur pro hereditaria: quod proficit cuicunque ſubeunti heredis locum.*vide Cuiacium ad l.21.infrà de fideiuſſoribus.7.tractatu ad African.*

c id eſt,pacto remiſerit.

d Pactum factum heredi tranſit ad fideicommiſſarium vniuerſalem.*l.20.ſ.de petit.heredit.Bartol.*

e Imò,non competit.fideicommiſſario,*vide l.73.ĩ.ad Trebell.*Reſpondeo,quia ſuo nomine,non hereditario contraxit,*Cuiacius ibid.* Vel ita:Poteſt creditor paciſci,vt ne pignus obligatum habeat:de quo ſi cum herede pactus ſit, dicendum fuerit eo pacto quoque iuuari eum,cui ex pacto Trebelliano fuerit reſtituta hereditas. Alij putant,Pactum ſuperius factum defuncto & heredi eius,extendi ad fideicommiſſarium:at non extendi in fideicommiſſarium:ſi factum ſit ipſi heredi, *argument.ſi tibi decem,§.cum poſſeſſoris.ſ.de pactis:l.ſi heres pecuniam.ĩ.ad Trebell.*

f Fideicommiſſarius vniuerſalis eſt,etiam heres.vide quæ notaui *ad l.1.§.3.ĩ.quod legatorum.*& quæ ſcripſi,*ad l.43.ĩ.ad Trebell.*Ita promiſſio in qua ſit mentio herede extenditur ad fideicommiſſarium.

g Procurator, in rem ſuam ſiue ex parte actoris, ſiue ex parte rei ipſius ſit procurator,loco domini habetur.

1 ¶Creditor,ne pignori hypothecæve ſit res, paciſci [a] poteſt.& ideo ſi heredi [b] pactus [c] fuerit, ei [d] quoque proderit [e] pactum,cui [f] reſtituit hereditatem ex ſenatuſconſulto Trebelliano.

2 Si procurator [g] debitoris in rem ſuam [h] ſit:non puto dubitari debere,quin pactum [i] noceat creditori.Itémque ſi à parte creditoris procurator in rem ſuam exſtiterit, paciſcendo inutilem ſibi faciet hypothecariam actionem in tantum,vt putem rectè dici,& dominis [k] litis hoc caſu nocere hanc exceptionem.

3 ¶Si conuenerit, *ne [l] pars dimidia pro indiuiſo pignori ſit:*quæcunque fundi eius pars à quolibet poſſeſſore petatur,dimidia non rectè petetur.

4 ¶Si plures dederint pro indiuiſo: & cum vno creditor paciſcatur,*ne hypothecæ ſit.*deinde ab eo petat:etiam ſi hic,cum quo pactus eſt,ſolidum fundum poſſideat pro indiuiſo: quia [m] de parte conueniſſet: non repelli eum à toto.

5 ¶An paciſci poſſunt filiusfamilias [n],& ſeruus,*ne res pignori ſit,* quam peculiariter hypothecam [o] acceperint, & habent liberam [p] adminiſtrationem: videamus:an, quemadmodum donare [q] non poſſunt, ita nec paciſci ne pignori ſit,poſſint.ſed dicẽdum eſt, vt concedere poſſint: ſcilicet ſi [r] pretium pro pactione accipiant: quaſi vendant.

6 ¶Si voluntate [ſ] creditoris fundus alienatus eſt:inuerecundè [t], applicari [u] ſibi eũ creditor deſiderat.ſi [x] tamen effectus [y] ſit ſecutus venditionis. nam ſi non venierit,non eſt ſatis ad repellendum creditorem, quòd voluit venire.

7 ¶Superuacuum [z] eſt quærere [a], agrum ſpecialiter hypothecæ datum,permiſſu creditoris veniſſe, ſi ipſe debitor re [b] poſſideat. niſi quòd poteſt fieri, vt debitor permiſſu creditoris vendiderit, deinde poſtea bona fide redemerit ab eodem,vel ab alio, ad quem per ſucceſſionem ea res pertinere cœpiſſet,aut ſi ipſe debitor emptori heres exſtiterit.Verumtamen,cùm pecunia ſoluta non ſit,doli mali ſuſpicio inerit, tranſlata [c] ad pręſens tempus, vt poſſit [d] creditor replicationem doli mali obiicere.

8 ¶Illud videamus: Si Titius debitor voluntate creditoris ſui vendiderit Mæuio, vel eius à quo Mæuius emerit:& poſtea Mæuius Titio heres extiterit:& creditor ab eo petat: quid iuris ſit.ſed iniquum eſt auferri ei rem à creditore,qui non ſucceſſionis iure, ſed alio modo rem nactus eſt.poteſt tamen dici: cùm Titij dolus in re verſaretur, ne creditor à poſſeſſore pecuniam recipiat: iniquiſſimum eſſe,ludificari eum.

9 ¶Quòd ſi is fundus à Mæuio alicui obligatus poſſideatur,cui nõdum ſatisfactum erit: tunc rurſus æquum erit excipi,*Si [e] non voluntate creditoris veniit.*licèt enim dolus malus debitoris interueniat,qui non ſoluit: tamen ſecundus creditor,qui pignori accepit,potior eſt.

10 ¶Titius tamen eſt: ſi debitor à creditore petat,vt ei permittat pignus vendere,quò magis ſatisfaciat: ante cautionem [f] accipere ab eo, qui rem empturus erit, vt pretium rei venditæ vſque ad ſummam debiti creditori ſoluatur.

11 ¶Venditionis autem appellationem generaliter [g] accipere debemus:vt, & ſi legare [h] permiſit, valeat,quod conceſſit.quod ita intelligemus,vt &, ſi legatum repudiatum fuerit,conualeſcat [i] pignus.

h *l.1.3.in fine.ſ.de pactis.*

i *dict.l.13.*vt & iuſiurandum, *l.7.in fine ſ.de iureiurand.*

k *l.55.ſ.de procuratoribus.*

l Pactum portionis non extenditur ad partem indiuiſam.

m Pactum rei rectè pignori obligatæ, rem ipſam non egreditur.

n *l.1.§.1.ſ.quæ res pignor.*

o cum peculiariter pignori hypothecã &c. *Haloander.*

p Liberam habes adminiſtrationem peculij donandi ius aut remittendi gratuitò pignoris non habet, ſed tranſigendi tantum.

q *l.3.§.8.in fine ĩ.de donat.int.vir.l.7.ĩ.de donationibus.*

r tunc enim donatio nõ eſt, *vt hîc:* & breuiter:iuſta de cauſa liberam peculij adminiſtrationem habentes donare poſſunt,*dict.l.7.§.1.ĩ.de donationibus.* & ſi ſpecialiter hoc eis ſit permiſſum,*l.7.§ 1.ſ.eodem.*

ſ *adde §.3.ſ.eodem.*

t *vide l.158.ĩ.de egulis.*

u *ſubaudi* iure pignoris.

x qui conſentit vt pignus alienetur, tacitè remitit ius pignoris,ſi alienatio ſit ſecuta. *Bartol*

y Conſenſus non officit, niſi actus in quem conſenſum eſt effectum conſequatur.

z Agrum ſpecialiter hypothecæ dedit Titio creditori Sẽpronius. Titius creditor hypothecaria in eum fundum experitur.Excipit Sẽpronius:ponit enim, permiſſu creditoris,eum fundũ veniſſe,itaque fruſtra in eum hypothecaria experiri.Replicat Titius creditor, veriſimile non eſſe ſuo permiſſu fundum eum veniſſe, quem ipſe debitor re poſſideat: cuius nec apud eum poſſeſſio ſit. Contra duplicat ita debitor, fieri poſſe, vt is fundus permiſſu creditoris venditus ſit, & tamen eum poſſideat. Quid enim impediat permiſſu creditoris veniſſe, deinde bona fidè Sempronium debitorem ab emptore eiúſve ſucceſſorem eundem redemiſſe? Quid ſi ipſi emptori,heres extiterit? Quæſtio hæc tota in coniectura poſita eſt: Imòne in coniectura quidem,cùm ex ſe manifeſta ſit ſatis.Conſtat agrũ,de quo agitur,hypothecæ datum *vt ſ.eodem.*Conſtat pecuniam ſolutam non eſſe. *verſ.verumtamen.*Quæ cùm ita ſint aperta, quis dubitat, doli mali ſuſpicionem tranſlatam eſſe ad præſens tempus,vt cùm hoc tempore,agrum, quem hypothecæ dederis, quem ſoluta pecunia creditori non liberaueris, ipſe poſſideas debitori, nunquam eum agrum permiſſu creditoris vendidiſſe præſumaris?

a credere.

b rem poſſideat,*Haloander.*

c De tranſlatione Rhetorũm *adde l.17.ſ.14.ĩ.de iniuriis.*

d Imò,non poteſt. Nam qui ſemel conſenſit alienationi hypothecæ, hoc modo ius ſuum reſpuit,*l.vltim Cod.de remiſſ.pignor.*

e verba exceptionis, de qua *dict.l.vltim.in fin.Cod.de remiſſ.pignor.*

f de qua,*vide l.6.ſ.de pignoratitia.*

g Venditionis & alienationis,idem effectus. Qui legat alienat.*vt hîc.* Venditionis enim vocabulum omnem alienationem comprehendit,*l.29.in fin.ĩ.de ſtatulib.*

h hinc collige,Poſſe nos alteri conſentire vt de re noſtra teſtetur.

i vtcunque ſibi legandi pignoris poteſtatem feci, ſi tamen legaſti, & legatum repudiatum eſt,pignus conualeſcit,*vt hîc:*facit,§.6.7.8.9.ſ.eodem.

12 ¶Si de-

12 ¶ Si debitor vẽdiderit [a] rem, nec tradiderit: an repellatur creditor, quasi adhuc res in bonis sit debitoris: an verò, cùm teneatur exẽpto, pignus extinguatur? quod & magis est. sed quid, si pretium venditor consecutus non sit, nec paratus sit emptor dare? tantundem potest dici.

13 ¶ Sed si permiserit creditor vẽdere, debitor verò donauerit, an exceptione illum summoueat? an facti [b] sit magis quæstio: numquid ideo veniri voluit, vt, pretio accepto, ipsi quoque res expediat? quo casu non nocebit consensus. Quod si in dotem dederit, vendidisse † in hoc casu rectè videtur, propter onera matrimonij. In contrarium, si concessit donare, & vendiderit, debitor: repelletur creditor. nisi si quis dicat, ideo concessisse donari, quòd amicus erat creditori is, cui donabatur.

14 ¶ Quod si cõcesserit decem vendere ille quinque vendiderit: dicendum est, non esse repellendum creditorem. in contrarium non erit quærendum, quin rectè vendit, si pluris vendiderit, quàm concessit creditor.

15 ¶ Non [c] videtur [d] autem concensisse creditor, si, sciente eo, debitor rem vendiderit: [e] cùm ideo passus est venire, quòd sciebat, vbique pignus "sibi" durare. sed, si subscripserit [f] fortè in tabulis emptionis, consensisse videtur: nisi manifestè appareat, deceptum esse. quod obseruari oportet, & si sine scriptis consenserit.

16 ¶ Si debitori concessum sit, & heres eius vendiderit: potest facti quæstio esse, quid intellexit creditor. sed rectè [g] venisse dicendum est. hæ enim subtilitates [h] ab ab iudicibus non admittuntur.

17 ¶ Si debitor fortè, concessa venditione, desierit [i] possidere: & nouus possessor [k] vendiderit: an duret pignus: quasi [l] personæ permiserit creditor? quod & magis est. nam si nouo possessori, non debitori, a quo hypothecam accepit, concessit creditor vendere: dicendum est, nocere ei exceptionem.

18 ¶ Sed si intra annum, aut biennium consenserit creditor vendere: post [m] hoc tempus vendendo, non aufert pignus creditori.

19 ¶ Si creditor hypothecaria vsus, à possessore litis [n] æstimationem consecutus fuerit: & à debitore petat debitum: puto, doli mali exceptionem [o] ei obstaturam.

De duobus creditoribus pignus in assem ementibus. 1. De primo creditore tacitè remittente pignus, & tertio succedente in locum secundi.

9. *Modestinus* libro 4. Responsorum.

TItius Sempronio fundum pignori dedit: & eundem "fundum" postea Gaio Seio pignori dedit: atque ita idem Titius Sempronio [p], & Gaio Seio fundum eundem in assem [q] vendidit, quibus pignori antè dederat in solidum singulis. quæro: an, venditione interposita, ius pignoris exstinctum sit: ac per hoc ius solum emptionis apud ambos permanserit. Modestinus respondit: dominium [r] ad eos, de quibus quæritur, emptionis iure pertinere: cùm consensum mutuò venditioni dedisse proponantur, inuicem pignoraticiam actionẽ eos non [s] habere.

1 ¶ Titius Seio pecuniam sub pignore fundi dederat. qui fundus cùm esset reipublicæ antè obligatus, secundus creditor pecuniam reipublicæ "eam" soluit. sed Mæuius exstitit, qui dicebat, ante rempublicam sibi fundum obligatum fuisse. inueniebatur autem Mæuius, instrumento cautionis cum republica facto [t] à Seio, interfuisse [u], & subscripsisse: quo cauerat Seius, fundum nulli [x] alij esse obligatum. quæro, an actio aliqua in rem Mæuio competere potest. Modestinus respondit: pignus, cui is, de quo quæritur, consensit [y], minimè eum retinere posse.

De venditione pignoris resoluta vel quæ non habẽt effectum.

10. *Paulus* libro 3. Quæstionum.

VOluntate creditoris pignus debitor vendidit: & postea placuit inter eum & emptorem, *vt à venditione discederent*. ius pignorum saluum erit creditori. nam sicut debitori, ita & creditori pristinum [z] ius restituitur: neque omnimodò creditor pignus remittit: sed ita demum: si emptor rem retineat, nec reddat venditori. & ideo: si, iudicio quoque accepto, venditor absolutus sit: vel, quia non tradebat, in id, quod interest, condemnatus: saluum fore pignus creditori, dicendum est. hæc enim accidere potuissent, etiam si non voluntate creditoris vendidisset.

1 ¶ Creditor quoque si pignus distraxit, & ex venditione recessum fuerit, vel homo redhibitus [a]: dominium ad debitorem reuertitur. Idémque est in omnibus, quibus concessum est, rem alienam vendere. non enim, quia dominium transferunt, ideo ab emptore ius "eius" recipiunt: sed in pristinam [b] causam res redit, resoluta venditione.

De pignore dato in dotem consensu creditricis.

11. *Idem* libro 4. Responsorum.

LVcius Titius cùm esset vxori suæ Gaiæ Seiæ debitor sub pignore, siue hypotheca prædiorum: eadem prædia cum vxore sua [c], "Seiæ" Septitiæ communis filiæ nomine, Sempronio marito eius futuro in dotem dedit [d]: postea, defuncto Lucio Titio, Septicia filia abstinuit "se" hereditate paterna. quæro, an mater eius hypothecam persequi possit. Paulus respondit: pignoris quidem obligationem prædiorum Gaiam Seiam, quæ viro pro filia communi in dotem eadem danti cõsensit [e] cùm communis filiæ nomine darentur, remisisse videri: obligationem autem personalem perseuerasse: sed aduersus eam, quæ partis [f] hereditate se abstinuit, actionem non esse dandam.

Si debitor consensu creditoris pignus obliget tertio. 1. De oblatione pecuniæ debitæ.

12. *Idem* libro quinto Responsorum.

PAulus respondit: Sempronium antiquiorem creditorem consentientem, cùm debitor eandem rẽm tertio creditori obligaret, ius suum pignoris remisisse videri [g]: non etiam tertium in locum eius successisse: & ideo medij creditoris meliorem causam effectam. Idem obseruandum "est," & si respublica tertio loco crediderit.

1 ¶ Qui pignoris iure rem persequuntur, à vindicatione rei eos remoueri solere, si qualiscumque [h] possessor offerre [i] vellet. neque "enim" debet quæri de iure possessoris: cùm ius petitoris remoueatur, soluto pignore.

De iureiurando & sententia.

13. *Tryphoninus* libro 8. Disputationum.

SI deferente [k] creditore iurauit debitor, se dare non oportere: pignus liberatur: quia perinde habetur, atque si iudicio [l] absolutus esset. nam & si à iudice, quãuis per iniuriã, absolutus sit debitor: tamen pignus liberatur.

De fideiussore dato.

14. *Labeo* lib. 5. Posteriorum à Iauoleno Epitomatorum.

CVm colono tibi conuenit [m]: *vt inuecta, importata pignori essent: donec merces tibi soluta, aut satisfactum esset*: deinde mercedis nomine fideiussorem [n] à colono accepisti. satisfactum tibi videri existimo: & ideo illata pignognori esse desisse.

Si debitor pecuniam primo creditori debitam offerat ei qui ius primi & secundi successit.

15. *Scæuola* libro 6. Digestorum.

PRimi creditoris, qui pignori prædia acceperat: & posterioris, cui quidã ex iisdẽ fundis dati erant, ad eandẽ personã hereditatis deuenerat. debitor offerebat, quãtũ à posteriore creditore mutuatus fuerat. respondit, cogendũ [o] accipere saluo [p] iure pignoris prioris contractus.

a consentiente creditore.
b *vide l. 24. ff. de regulis iuris.*
† non vendit, qui donat: quasi vendit qui in dotem dat. *vt hîc: l. 29. ff. de obligat. & actionib.* & ita si permittitur vnus actus alienationis, permittitur omnis alius illi similis, & eundem effectum habens, vel meliorem, (*vide ff. in verbo & vẽ diderit*) secus si deteriorem § 14. *ff. eod.*
c sola scientia & patientia creditoris venditionem pignoris non confirmat, sed subscriptio.
d Imò, videtur is cõsentire vẽditioni & renũciare hypothecæ, quo sciente & non repugnante res distrahitur, *l. 8. C. de remiss. pig. l. 4. §. 11. ff. de doli exceptione.*
e vide *l. 6. l. 8. Cod. de remiss. pignor.*
f Qui subscribit in suo negotio principaliter *l. 9. in fin. ff. eodem.* consentit, *vt hîc*: qui in alieno (vt notarius & testis) secus, *l. 39. in fin. ff. de pignorat. vide tamen l. 26. §. 1. ff. de pignor.*
g Potestas vẽdendi debitori facta, & eius heredi facta intelligitur *vt hîc.*
h Subtilitates meræ iudicibus inuisæ. vide *l. 47. in fin. ff. de negotiis: l. 20. Cod. de legibus.*
i rem desierit possidere.
k non habens ab eo causam: vel habens sed singularem.
l Qui debitori vẽditionem pignoris permittit, eidem & facultatem deferendę possessionis non permittit, id est, permissio venditionis vni facta ad alium non extenditur. *Bartol.*
m Permissio venditionis facta ad tempus, vltra tempus non porrigitur. *Bartol.*
n *l. 2. ff. eodem.*
o Hypothecaria conuuentus possessor soluens litis æstimationem, liberat debiatorem ope exceptionis, non ipso iure.
p potest enim creditoribus debitor pignus vendere, *l. 12. ff. d. distr. pignor.*
q hoc quid est, an in solutum? an in solidum? cui opponitur *in aliquid. l. 1. ff. de separationibus* quod etiam vult *Cuiac.* An vili pretio? an ad iustum calculum? an quanti vendi potuit? in quam posteriorem opinionem descendit Alciat. 2. *Parerg.* 33. an pro quota debiti? vt vult Russardus.

r Pignoris ius in ius dominij venditioue mutatur,
s Iuri in solidum agendi renunciat creditor, cui, simul cum alio creditore, debitor rẽ pro quota debiti vendidit.
t antea facto, *Haloander.*
u Pignus creditor perit, qđ eo consentiente alij venditur.
x Iuri pignoris renunciat primus creditor, qui fundum sibi obligatum nulli alij obligatum (coram secundo creditore) subscribit, *vide l. 8. §. 15. ff. eodem.*
y subscribendo scilicet
z ¶ *l. 12. §. 12. ff. de captiuis.*
a *l. 4. in princip. ff. eodem.*
b Si res cum eadem causa ad venditorem redit, pignus in statũ pristinum redintegratur, *Bartolus.*
c Sic debitor consensu creditricis pignus ei affectum alteri obligat: consensu ita à creditrice præstito, eæ ius pignoris amittit, *vide quæ notaui ad l. 12. §. 4. ff. qui potior.*
d Qui cõsentit rem sibi obligatam in dotem alteri dari, is videtur pignus remittere, *vt hîc* etiam marito, *l. 11. Cod. ad Velleian.*
e *v. l. 4. §. 1. ff. eo.*
f Dote filia contenta, patris hereditate abstinere potest. vnde colligunt dotem in bonis patris non esse, *vide l. 2. Cod. de reuocand. his quæ in fraud. cred.*
g quantum ad tertiũ, nõ quantũ ad alios, *l. 21. Cod. ad Velleian.*
h hoc est, siue iustus, siue iniustus, vt oblato debito remoueat agentẽ hypothecaria *Cuiac. 11. obser. 35.*

i l. 16. §. 3. ff. *de pignor. l. 19. ff. qui potiores, l. 5. ff. de distract. pignor. vide quæ scripsi ad l. 9. Cod. de locato.*
k *l. 5. in f. ff. eod. l.* 40. ff. *de iureiur.*
l *l. 2. ff. de iureiurando.*
m rectè additum est, conuenit: nam sine conuentione, inuecta & importata in prædium rusticum non sunt pignori locatori.
n *l. 5. §. 2. ff. eodem. l. 9. §. 3. ff. de pignorat.*
o & ita partis admittitur solutio, *leg. 21. ff. de rebus cred itis.*
p Clausula, saluo iure.

LIBER VIGESIMVSPRIMVS.

DE[a] ÆDILICIO[b] EDICTO[c], ET REDHIBITIONE[d], ET QVANTI[e] minoris.

De rebus mobilibus,vel immobilibus. 1. *Edictum de venditione mancipium.* 2. *Ratio edicti.* De *dolo & ignorantia venditoris.* 3. *De venditoribus fiscalibus.* 4. *Vel factis à republica.* 5. *Si vel pupillaribus.* 6. *De vitia seu morbo manifesto.* 7. *morbi definitio, & diuisio an differat à vitio.* 8. *De morbo impediente vsum & minesterium aut leui.* 9. *De fanaticis,phreneticis,& aliis vitiis animi.* 11. *De timidis, cupidis,auaris,iracundis,melancholicis,proteruis, gibberosis, curuis prurigimosis,scabiosis,mutis,& surdis.*

Vlpianus libro primo ad Edictum ædilium curulium.

LABEO scribit edictum ædilium curulium de venditionibus[f] rerum esse:tam[g] earũ, quæ soli sint:quàm[*] earum[*] quæ mobiles, aut semouentes.

1 ¶ *Aiũt ędiles:Qui[h] mãcipia vendũt,certiores faciãt emptores : quid morbi.vitijve cuique sit:quis fugitiuus[i], erróve sit noxáve[k] solutus non sit[l].* ¶ *Eadémque[m] omnia cum ea mancipia venibunt, palàm rectè pronuntianto. quod si mancipium aduersus ea venisset: siue aduersus quod dictum promissúmve fuerit, cum veniret, fuisset:quod eius præstari oportere dicetur emptori,omnibúsque[n], ad quos ea res pertinet, iudicium dabimus, vt id mancipium redhibeatur[o].* ¶ *Si quid autem post venditionem, traditionémque deterius[p], emptoris opera, familiæ[q],procuratorísve[r] eius,factum erit. siue quid ex eo post venditionem natum,adquisitum[s] fuerit: & si quid[t] alud[t] in venditione accesserit:siue quid ex ea re fructus peruenerit ad emptorem:vt ea omnia restituat.* ¶ *Item,si quas accessiones[u] ipse præstiterit,vt recipiat.* ¶ *Item, si quod mancipium capitalem[u] fraudem admiserit:mortis consciscendæ[x] sibi[x] causa quid fecerit: in veharenam[y] depugnandi causa ad bestias intro missus fuerit: ea omnia in venditione pronuntianto, ex his enim causis iudicium dabimus hoc amplius, si quis aduersus eas scient dolo malo vendidisse dicetur, iudicium dabimus.*

2 ¶ Causa[z] huius dicti proponendi est : vt occurratur fallaciis vendentium: & emptoribus succurratur,qui cunque decepti à venditoribus fuerint : dummodo sciamus venditorem, etiam[a] si ignorauit[b] ea, quæ ædiles præstari iubent, tamen teneri debere. nec est hoc iniquum. potuit enim ea nota habere venditor.neque enim interest emptoris, cur fallatur ignorantia venditoris, an calliditate.

3 ¶ Illud sciendum est, edictum hoc non pertinere ad venditiones[c] fiscales[d].

4 ¶ Si[e] tamen respublica[f] aliqua faciat venditionem, edictum hoc locum habebit.

5 ¶ In pupillaribus quoque venditionibus erit edicto locus.

6 ¶ Si intelligatur vitium, morbúsve mancipij, vt plerumque signis[g] quibusdam solent demonstrare vitia[h] potest dici, edictum cessare. hoc enim tantum intuendum est, ne emptor decipiatur.

7 ¶ Sed sciendum est, morbum apud Sabinum[i] sic definitum esse[k] habitum[l] cuiusque corporis contra naturam,qui vsum eius ad id facit deteriorem, cuius causa natura nobis eius corporis sanitatem dedit, id autẽ aliàs in[m] toto corpore,alias in parte accidere,namque totius corporis[n] morbus est puta, φθίσις[o], *i. tabes*, febris:partis, veluti cæcitas[p]:licèt homo itaque natus sit: vitiúmque[q] à morbo multum differre:vtputa,si quis[r] balbus[r] sit. nam hunc vitiosum magis esse, quàm morbosum. Ego puto ædiles tollendæ dubitationis[t] gratia bis κατὰ[u] αὐτὸ[u]. *i. de eodem* idem dixisse, ne qua dubitatio superesset.

8 ¶ Proinde[x] si quid tale fuerit vitij, siue morbi, quod vsum ministeriúmque hominis impediat:id dabit redhibitioni locum: dũmodo meminerimus, non vtique quodlibet quàm leuissimum efficere, vt morbosus vitiosúsve habeatur proinde leuis[y] febricula. aut vetus[z] quartana, quæ tamen iam sperni potest, vel vulnusculũ[a] modicum, nullum habet in se delictum,quasi pronunciatum non sit. contemni enim[*] hæc[*] potuerunt. Exempli itaque gratia referamus,qui morbosi, vitiosíque sunt.

9 ¶ Apud

---

a Adde huic Titulo. De ædiliciis actionibus 4 *Gel.* 2. & quod de Manilianis legibus (à Manilio quodam iuris nostri auctore : cuius meminit Pomponius lege 2. ff. de origine iuris) refert Cicero 1. de oratore. Nec quisquam est, inquit, eorum, cui si iam sit sibi addiscẽdum aliquid nõ Teucrum Paccuuij malit,quàm Manilianas venalium vendẽdorum lèges addiscere. Varro 2. *de re rustica*. Itaque stipulantur, paucis exceptis verbis, ac Manilius scriptum reliquit. *Idem c.* 5. Paulo verbosiùs hæc qui Manilij actiones sequuntur. *Idem cap.* 7. Iisdem rebus dominum in emptione mutãt, vt in Manilij actionibus sunt præscripta.

b Ædilitium edictum dicitur quòd ædilibus curulibus curæ fuit, vt vẽditionibus omnes fraudes amoueantur, ex triplici causa. Ex reticentia (si vẽditor vitiũ ignotũ emptori reticuerit) ex dicto promissóve (vt si dixerit abesse aliquid, qđ non abest, vel adesse quod non adest, *l. 27. ff. de dolo*) quod ea non caueãtur emptori, id est,non repromittantur emptori ea,quæ in rebus venalitiis edictum ædilium curulium repromitti iubet: veluti, fugitiuum non esse, rectè sanum esse, hodie esse, rectè bibere posse, habere licere, duplæ stipulationem. *Cuiac. hic adde* 19. *Eccloz. cap.* 1.

c de ædilitiis actionibus, 4. *Cod.* 58. quas Iustinianus empti & venditi actionibus ait esse παρακολουθήματα. Atqui hæ actiones superfluæ videntur, cùm sint ciuiles ex empto & vendito? Imò, inductæ sunt, vt innotesceret ædiles curam egisse, ne emptores à venditoribus circunuenirentur. quin hoc edictum aliquanto durius est: Quippe in duplum (hinc ædilitiæ actiones pœnales dicuntur, *l. 23. §. 4. ff. eodem.*) fit condemnatio nisi pareatur ædilitio edicto, *l. 45. ff. eodem.* in ciuilibus non item, nisi euictionis nomine: vel iure veteri, nisi venditor de modo agri mentitus sit (*Paul.* 1. *sentent.* 11.) vel ex lege 12. tabularum, nisi inficietur quæ dixit in faciẽdo nexu mancipióque. Ad hæc, hoc edictum datur in vnum è multis, cuius maior pars in venditione fuit, aut nulla parte minor, *l. 44. §. 1. ff. eodem.* ciuiles pluribus sociis vendentibus in singulos dantur, pro portione, qua socij sunt, *dict. l.* 44. Hoc edictum in ignorantem datur, qui scire debuit, *l. 1. §. 2. ff. eodem.* ciuiles non item, si rem emptori habere liceat. Ædilitiæ temporariæ (redhibitoria enim semestris, æstimatoria annalis, exceptis certis casibus) Ciuiles perpetuæ, *l. 56. ff. de euictionibus Cuiac hic.*

d quæ nostris ἀναστροφὴ, Platoni, ἀναγωγὴ *Cuiac. hic.* ἡ τὸ πραθὲν ἀναστρέφουσα ἀγωγὴ εἴσω ἓξ μηνῶν. 19. *Synopsis* 10. Cæterùm emptori ædilitiæ duæ actiones redhibitoria & æstimatoria. Redhibitoria venditionem rescindit in totum, reddita re vendita & pretio recepto, rebúsque omnibus restitutis in integrum.

e seu æstimatoria, quæ in parte rescindit venditionem, & qua emptor agit in hoc, vt quantò pluris emisset ignorans rei qualitatẽ, aut quantitatẽ id vẽditor (qui etiam ignorat) damnetur sibi reddere, *l. 39. ff. de actionibus empti.* hæc actio Græcis, ἡ μειοῦσα τὸ τίμημα ἐντὸς ἐνιαυτοῦ *Synopsis ibidem.* 3. *Harmenopul.* 3. *cap.* περὶ ἀναστροφῆς actio qua minuitur pretium intra annum.

f non de locationibus, *l. 63. ff. eodem.*

g Ædilitio edicto agitur de venditionibus rerum quæ mobiles, & soli sunt *Synopsis ibid. cap.* 1.

h Venditor pronunciare morbos & vitia serui cogitur: non fugitiuus sit, vel erro, vel noxæ solutus non sit, *vt hîc:* vel capitale quid admiserit, vel consciscendæ mortis causa quid fecerit, vel in arenam vel theatrum descenderit seu productus intromissúsve fuerit vt à bestiis depugnaret. *vers. Item si quod. ff. eodem. Synopsis ibid.*

i *vide l. 17. ff. eodem.* Horatius, pœnæ securum esse eum qui in vendendo seruo excepit fugam. Des nummos, excepta nihil te si fuga lædat, ille feret pretium pœnæ, securus opinor, Prudens emisti vitiosum, dicta tibi est lex.

k *vide l. 17. §. 17. ff. eodem.*

l adde Eccl. *ibid cap.* 1. vel capitale quid admiserit, vel mortis consciscendæ sibi causa quid fecerit, vel in arenam descenderit, vt cum bestiis depugnaret, *vt ff. eod.*

m Venditor serui qui superiora (quæ paulò ante enumerauimus) vitia non enumerat, vel in pronunciandis mentitur, obligatur in id quod interest (id est, in quantum damno adfectus est emptor) & seruum recipit: ac præterea id quo seruus, post traditionem emptori factam, factus opera emptoris familiæ vel procuratori eius, deterior sed & ea recipit, quæ ex seruo nata, quæ per eum adquisita, quæ ei vendito accesserunt, fructus ex eo perceptos, accessiones *Synopsis ibidem.*

n *vide l. 19. §. penultim. ff. eodem.*

o *vide l. 21. ff. eodem.*

p *vide l. 23. ff. eodem.*

q *vide l. 25. §. 1. ff. eodem.*

r *vide l. 25. §. 3. ff. eodem.*

s *vide l. 23. §. 1. l. 24. ff. eodem.*

t προσθήκας *Synopsis ibid.*

u *vide l. 23. §. 2. ff. eodem.*

x *vide l. 23. §. 3. ff. eodem.*

y *Eccloga* 10. *c.* 1. εἰς κυνηγέσιον ὅτι τῷ θηριομαχῆσαι. vel παρεδόθη τῷ θεάτρῳ εἰς τὸ θηριομαχῆσαι. *Scholiast. ibid.*

z *leg. 38. §. 1. ff. eodem.*

a ¶ Ædilicia tenetur venditor etiamsi edictum ignoret. *Synopsis ibid.*

b leges enim ab omnibus tenendæ *vide l. 9. Codice de legibus.*

c Ædilicium edictum locum habet, ὅτι πολιτικῶν καὶ ὀρφανικῶν προσώπων καὶ δημοσίων. *Synopsis ibidem.* in municipalibus. §. 4. an pupillaribus vẽditionibus, §. 5. ff. non tamen in fiscalibus, *vt hîc:* nam si quid fiscus vẽdidit, nõ redhibetur. *Synopsis ibid.*

p Fiscus edictum ædilium curulium exercet, non patitur, *vt hîc:* (contra quàm respublica, §. 4. ff. *eodem*) sic fiscus ex contractibus vsuras accipit non dat, nisi in locum priuati debitoris succedat, *l. 2. Cod. de fiscalibus vsuris.*

e Reipublicæ deterior est condicio quàm fisci, *vt hîc : iuncto paragrapho superior. de quo scripsi plenius ad l. 4. Cod. de fide & iure hastæ fiscalis.*

f *vide l. 16. ff. de verbor significat.*

g Morborum alij cernuntur palàm, alij intelliguntur, seu signis quibusdam demonstrantur.

h sunt enim quidam morbi, qui omnibus possunt apparere, *l. 14. in fin. ff. eodem.* & palàm, *l. 43. ff. de contract. empt.*

i puto legendum esse *morbum à Labeone apud Sabinum.* (in libro scilicet quem de edicto ædilium curulium scripsit) *sic definitum 4. Gell.* 2.

k Cicero 4. *Tuscul.* sic definit, morbum totius corporis corruptionem. Galenus 2. *Therapeutic.* 3. *& de symptomatibus c.* 1. Auicenna *phen. 2. can. 1. doct. 1. c. 1.* morbum affectum præter naturam vocat, *Fusch. 3. Inst 3. adde l. 60. ff. de re iudicat.*

l νόσος ἐστὶ σωματικὴ κατάστασις παρὰ τὴν φύσιν περιγενομένη, χρήσεως τινὸς ἀναιρετικὴ, ἧς ἕνεκα φύσις ἡμῖν τὴν ὑγείαν ἐχαρίσατο. *Synopsis ibid.* hoc est, morbus est constitutio corporis, quæ contra naturam nobis accidit, & vsum eius ad id facit deteriorem, cuius causa, natura nobis seruitutem dedit.

m Morborum alij in toto corpore, alij in parte accidunt.

n morborum alij, totius corporis: alij, singularum partium sunt. Totius corporis, quin & totius substantiæ phtisis, gangræna: sic, sphacelus, in iecoris, lienis aliarúmq; partium corruptela positi sunt. Putridæ febres non totius substantiæ, sed simplicis intemperiei morbi sunt. *Fernel. 2. de abditis.*

o *Celsus 2. cap.* 1. Huius plures sunt species: ἀτροφία, cùm corpus non alitur, eámque ob causam summa in eo macies exoritur: καχεξία, cum ob omnium alimentorum corruptionẽ, alius corporis habitus est: φθίσις propriè vocatur morbus periculosissimus, qui à capite oritur, inde in pulmonem distillat, quem frequens tussis sequitur, in eo pus excreatur, interdum cruentum aliquid. 33. *Cels.* 22.

p veluti cœcitatis aut pedum debilitas, 4. *Gell.* 2.

q morbum, inquit Cicero 4. *Tuscul.* appellant totius coporis corruptionem: ægrotationem, morbum cum imbecillitate: vitium, cùm partes corporis inter se dissident & *l. 101. §. 1. ff. de verbor signific.* morbus est temporalis corporis imbecillitas: vitium, perpetuum corporis impedimentum, veluti si talum excussit: ita, luscus vtique vitiosus est. Hinc *Gel. 4. cap.* 2. In libris veterum, inquit, scriptum est, morbum & vitium distare: vitium, perpetuum: morbus, cum accessu discessúque fit.

r Balbus (Græcis ψελλὸς) magis vitiosus, quàm morbosus.

s vt & luscus, *dict. l.* 101. de balbo. ff. dicemus. *l. 10. eodem.*

t Dubitationis tollendæ causa bis idem dicere & geminare dictiones licet, adde *l. 56. ff. mandati.*

u ἐκ παραλλήλου *Alciat 2. prætermiss. & 4. de verbor. signific.*

x Morbus siue vitium, quod vsum & ministerium hominis impedit, actioni redhibitoriæ locum dat, non tamen quodlibet aut leue, veluti leuis febricula : vel vetus quartana, vel modicum vulnus (puta in digito, quódque non sentitur.) Nam hæc ne quidem pronuntiari necesse est, vti quæ contemni possint. *Synopsis eodem & ibidem Scholiastes.*

y *de qua vide l. 4. in fin. ff. eodem.*

z *l. 60. in fin. ff. de re indicata.*

a mediocre vlcus, *l. 4. in fin. ff. eodem.*

a qui aliqua profatus est, *vt hic.* qui circa fana bacchatur, & quasi demens responsa reddit *§. vlt. ℑ. eod.* cuius vitium est, caput iactare, *vt hic.* hinc fanaticus error apud Horatium *lib. de arte poet.* solebant circa fana bacchari, & comas rotare sacerdotes responsa & oracula daturi. *Vergil. 6. Aeneid. Lucanus 5. Iuuenal. satyr 2.* Græcis ἔνθεοι & θεοφορούμενοι, quòd non sua sponte, sed diuino numine ferri crederentur. Hinc qui atræ bilis abundantia caput iactant fanatici, Lampridius *in Heliogab.* Iactauit caput inter præcisos fanaticos. *Seneca 10. controuers. 5.* multò vehementius insanit, quã nostri fanatici. Græci *hic 3.* fanatici nomine intelligere videntur eum, qui ex vehementiori & ardenti febre se insolẽter, aut præter morem gerit: aut per vicos insanorum more cursitat, ridicula loquens: quomodo etiã testatur. *lex quarta, §. primo. ℑ. eodẽ.* Brissonius *2. select. 13.* Fanaticos propriè dici notat, magnæ Deûm matris sacerdotes: sic enim appellati. *Liuius 36. Iuuenal. satyr. 2. Prudent. in Roma & alij authores.* qui & secti, quòd virilia sibi testis amputarẽt. *Martial 5. epigram. Iuuenal ibid.* vnde & semiuiri. *Iuuenalis ibid.* Varro *Eudemonib. apud Nonium.* Tibi nunc semiuiri certam comã iactant Galli: *Lucanus 1.* crinẽnque rotãtes sanguineis populis cùm dicunt tristia Galli. Hinc iacere caput. *Tacit. 11.* vt sit morbus quem Plutarchus vocat, τῶν ὀριζομένων ῥίψ αὐχένα σὺν κλόνῳ.

9 ¶ Apud Viuianum quæritur, si seruus inter fanaticos[a] non semper caput iactaret, & aliqua profatus esset, an nihilo minùs sanus videretur. & ait Viuianus, nihilo minùs hunc sanum "esse." neque[b] enim nos (inquit) minùs animi vitiis[c] aliquos sanos esse intelligere debere. alioquin (inquit) futurum, vt in infinito[d] hac ratione multos sanos esse negaremus. vtputà[e] leuem, superstitiosum[f], iracundum, contumacem, & si qua similia sunt animi vitia. magis enim de corporis sanitate, quàm de animi vitiis promitti: interdum[g] tamen, inquit, vitiũ corporale vsque[h] ad animum peruenire, & eum vitiare. veluti contingeret φρενιτικῷ. *i. mentecapto*[i]. quia id[k] ei ex febribus acciderit. quid ergo est? si quid sit animi vitij tale, vt id à venditore excipi oporteret: neque id venditor, cùm sciret, pronuntiasset: ex empto eum teneri.

10 ¶ Idem Viuianus ait, quamuis aliquando quis circa fana[l] bacchatus sit, & responsa reddiderit: tamen, si nũc hoc nõ faciat, nullum vitium esse. neque eo nomine, quod aliquando id fecit, actio est: sicuti, si aliquando febrem habuit. cæterùm, si nihilo minùs permaneret in eo vitio, vt circa fana bacchari soleret, & quasi demens responsa daret: etiam si per[m] luxuriam[n] id factum est, vitium tamen esse: sed vitium animi non corporis. ideóque redhiberi nõ posse: quoniam ædiles de corporalibus vitiis loquuntur: attamen ex empto actionem admittit.

11 ¶ Idem dicit etiam in his, qui præter modum timidi, cupidi, auaríque sunt, aut iracundi.

2. *Paulus* libro 1. ad Edictum ædilium curulium.

Vel melancholici[o],

3. *Gaius* libro 1. ad Edictum ædilium curulium.

Vel proterui[p], vel gibberosi, vel curui, vel pruriginosi[q], vel scabiosi: item muti[r], & surdi.

1. De vitio corporis penetrante vsque ad animum. 2. De aleatore, vinario, guloso, impostore, mendaci, litigioso. 3. De vitiis animi. De fatuo vel morione, errone fugitiuo. De iumentis pauidis, vel calcitrosis. 4. De vitio animi vel corporis. 5. De morbo sontico vel non. 6. De morbo leui aut ex quo vsus impeditur περὶ κακοηθείας πάθους, νόσου ἀῤῥωστίας.

19. *Vlpianus* libro 1. ad Edictum ædilium curulium.

b Animi vitia non efficiunt, vt quis non sanus habeatur.
c vitiis, quæ corporis aliquos, &c. *Hal.*
d Infinita fugere solemus.
e Animi hæc vitia, leuem, superstitiosum, iracundum, contumacem esse, *vt hic.*
f qui inconsulto timore deum timet. *Budæus arg. l. 8. ℑ. de condit. instit.* hos Græci δεισιδαίμονας vocant. Plutarchus libellũ scripsit περὶ δεισιδαιμονίας. Plaut. *in Rudente act. 4. Scen. 4.* Quid si ista aut superstiosa, aut ariola est. Modus quidam religionis est, nimirum superstitiosum esse non oportet. *Cicero pro domo: adde eundem 1. de finib. in fine.*
g Ob animi vitia locum non esse redhibitioni, nisi animi vitia ea sint, vt ad corpus vsque perueniant, vt in phrenetico apparet. nam plerumque phrenesis accidit ex febribus. Huiusmodi morbus non est animi tantùm, sed & corporis. Neque tamen hìc improbauerim, si quis ordine inuerso ita legeret, Interdum tamen, inquit, vsque ad vitium corporale, animi peruenire: & id vitiare, velut contingeret in phrenetico, quia inde febres accidant. Cusam tamen lectionem tuetur lex *4. §. 1. ℑ. eod.*
h *l. 4. §. 1. ℑ. eodem.*
i Fuchsius *3. Inst. 11. ex Galeno 2. de symptomatib.* φρενῖτιν esse ait cerebri aut eius membranæ phlegmonem: huius tria genera facit Celsus *3. c. 18.* & quidem primum cum febre est, in cuius accessione ægri desipiunt & aliena loquuntur. Alterum sine febre ex tristitia. Tertium quo homines vel imaginibus, vel mente desipiunt de phrenetide, eiúsque causis, & differentiis ab insania. v. 1, Tertullian. 13.
k Idem Trallianus *ibidem* docet insanientes à phreneticis hinc discerni, quòd illi citra febrim, hi cum febri spectentur. Idem morbus φρενῖτις imaginosus etiam dicitur, quum φαντάσματα animo occurrunt, de quo morbo *Celsus lib. 3. & Cælius Aurelianus.* A quo morbo est alius quoque imaginosus, qui κορυβαντιασμός, à quo morbo κορυβαντιῶντες, quibus semper aures in musica & carminum sonoribus videbantur personari. de quo morbo vide plura apud Scaligerum in Catullum.
l *vide §. 9. s. eodem.*
m Luxuriæ is plerumque fructus est, furor & desperatio.
n & si plurifariam, *Budæus.* reprehensus ab Augustino *4. Emend. 11.* qui verbo luxuriæ abusum quemcumque intelligit, & morum solutionem, & effrenatam animi cupiditatem. *v. quæ notaui ad l. 40. ℑ. de damno.* Porrò luxuriam veteres verbo ἀσώτων comprehenderunt. *v. l. 2. ℑ. de curat. furiosi.*
o Qui atra bili vexantur. *Budæus.* Bilis atra, fex est, & sedimentum sanguinis, cuius sedes est in lienis vena caua: flauæ, seu pallidæ bilis sedes est in ea vesica, quæ subest iecori. melancholicis venerem mederi scribit Aretanus *1. c. 5. in fine.* Ægineta *1. c. 35.* Oribasius *1. c. 6.*
p *lege 18. infrà eodem.* sed quid proteruo cum gibbosis? itaque legendum puto, *vel pectorosi:* vt enim gibbosis dorsum, ita pectoroso latum & prægrande pectus est. Ea antithesis quadrat sequentibus pruriginosis, scabiosis, mutus, surdus. *Iuuenal. Satyr. 10.* Nec prætextatum rapuit Nero lucripedem, nec strumosum atque vtero pariter gibbóque tumentem.
q à prurigine, dicta à perurendo *4. Isidor. 7.*
r matij & surdi. *Hal.* fortè mutij nomine eum intelligit, qui grauiter loquitur. Talis morbosus non est: non de muto qui ἄσημος, quémque morbosum esse ait lex *9. ℑ. eodem.* huic ita concilianda.

Ob quæ vitia negat redhibitionem esse, ex empto dat actionem.

1 ¶ Sed si vitium corporis vsque[s] ad animũ penetrat, fortè si propter febrem loquantur aliena, vel "qui" per vicos more insanorum deridenda[t] "loquantur," in quo sit animi vitium, ex corporis vitio accidit: redhiberi posse.

2 ¶ Item aleatores[u] & vinarios non contineri edicto: quosdam respondisse, Pomponius ait. quemadmodum nec gulosos[x], nec impostores[y], aut mendaces[z], aut litigiosos.

3 ¶ Idem Pomponius ait: quamuis non[a] validè sapiẽtem seruum venditor præstare debeat: tamen, si ita fatuũ, vel morionem[b] vendiderit, vt in eo vsus nullus sit: videri vitium. & * videmur hoc iure vti, vt vitij, morbíque appellatio non videatur pertinere, nisi ad corpora: animi autem vitium ita demum præstabit venditor, si promisit: si minùs, non. & ideo nominatim de errone, & fugitiuo excipitur. hoc enim animi vitium est, non corporis. vnde quidam iumenta pauida[c], & calcitrosa morbosis, non esse adnumeranda dixerunt. animi enim, non corporis. hoc uitium esse.

4 ¶ In summa, si quidem animi tantùm vitium est, redhiberi non potest. nisi[d] si dictum est, hoc abesse: & non abest. ex empto[e] tamen agi potest, si sciens id vitium animi reticuit. si[f] autem corporis solius vitiũ est: aut & corporis, & animi mixtum vitium: redhibitio locum habebit.

5 ¶ Illud erit adnotandum, quod[g] de morbo generaliter scriptum est, non de sontico[h] morbo. nec mirum. hoc videri Pomponius ait. nihil enim ibi agitur de ea re, cui hic ipse morbus obstet.

6 ¶ Idem ait, non omnem morbum dare locum redhibitioni: vtputa leuis lippitudo, aut leuis dentis, auriculæve[i] dolor, aut mediocre[k] vlcus. non denique febriculam[l] quantulamlibet ad causam huius edicti pertinere.

5. *Paulus* libro vndecimo ad Sabinum.

Et quantum interest inter hæc vitia, quæ Græci κακοηθίαν[m] *i. vitiositatem,* dicunt, interque πάθος[n] *i. perturbationem,* aut νόσον. *i. morbum,* aut ἀῤῥωστίαν. *i. ægrotationem.* tantum inter talia vitia, & eum morbum, ex quo quis minùs aptus vsui sit, differt.

De morbo perpetuo, vel temporali. 1. De impetigine. 2. De spadone. De eo qui vnum testiculum habet.

s ¶ *lege 1. §. 9. s. eodem.*
t καταγέλαστα, *scholion 19. Ecloga 10. cap. 3.* quæ qui facit, præsumitur fatuus *Aretinus.*
u Aleator, hoc ipso quod aleator sit, non redhibetur. *lege 225. infrà de verborum significatione.*
x comesores, *lege 18. infrà eodem.*
y φενακισμός, Græcis impostura. φενακίζειν, imponere à φενάκη adulterina coma. Impostor etiam Græcis πλάνος. *Matth. 27.* Qualẽ Franciscum Villionum ætate suorum patrũ fuisse scribit Budæus.
z *lege 65. infrà eodem.*
a *vide l. 18. infrà eod.*
b cui nullus sapientiæ vsus inest. Hinc Martialis: Morio dictus erat viginti millibus emi. Redde mihi nũmos, Gargiliane, sapit. Cotta, *murgisonem* legit *in memorabilib. in voce* murgiso. Murgisonem, inquit Festus, dixerunt à mora & decisione, quasi moricifo. Isidorus *in glossis* murgiso callidus morator (non murmurator)
c τὰ δειλὰ καὶ λακτιστικὰ ὑποζύγια, οὐκ εἰσὶν ἐμπαθῆ. 19. *Synopsis 10. c. 3.* Hinc Gellius *1. c. 2.* equus mordax aut calcitro vitiosus est, non morbosus.
d Redhibitoria locum non habet, vbi animi tantùm vitium est: nisi venditor animi vitium abesse dixerit: competit autem quanti minoris. *Synopsis d. cap. 3.* Qui locus indicat non de corporis tantùm, sed & animi vitiis caueri plerumque solitos veteres. Horatius *2. satyr. 3.* Sanus vtrisque auribus atque oculis, mentem nisi litigiosum exciperet donis cùm venderet. vbi vetus interpres. Sumptum est hoc argumentum à dominis mancipia vendentibus, quorum omnia vitia cognita sibi tam corporis, quàm animi, debebant aperire emptori, nisi postea litigare vellent propter celatum vitium.
e *l. 1. § penult. s eod.*
f Redhibitoria locum habet, vbi corporis vitium est, vel corpori & animo commune. *d. c. 3.*
g In ædilitio edicto & redhibitoria, non quærimur de morbo sontico, sed de qualicunque vitio, quod obsit rei. nihil enim interest, cui rei morbus obstet *d. c. 3.*
h Sonticus morbus, an qui noceat? *l. 113. ℑ. de verborum significatione.* An qui vehementior, vim grauiter nocendi habet? 20. *Gell. 1.* (sontes enim sunt qui nocent.) an qui cuique rei agendæ impedimento est litiganti? *l. vlt. ℑ. de iudic.* An qui perpetuus? *l. 6. ℑ. eod.* an qui in hominẽ incidit, postquã is natus est? *l. vlt. §. 1. ℑ. eod.* an certus cum iusta causa? Ælius Stilo apud Festum. Glossariis sonticus morbus ἱερὰ νόσος. Hinc sontica causa à morbo dicitur, quæ quid agere non permittit. *Eclog. c. 3.* ὀλέθριον πάθος. Talis morbus diem iudicij, ipso iure, differt etiam inuito iudice. *l. 2. §. 3. in fin. s. si quis cautionib. vide l. 60. ℑ. de re iudicata.* Pro epilepsia Plinius accepit νόσος δεινὴ ὡς ἂν ἡμᾶ ταλαντιαῖον Alcæus dixit quasi magni momenti.
i Aurium vitia, surditas, tarditas, tinnitus, verminatio. *vide apud Fuchsium 3. Institut. 13.*
k vulnus minusculum, *l. 1. §. 8. s. eodem.*
l leuis febricula. *dicto §. 8. suprà eodem.* leuissima febris, *lege vltima, ff de re indic.*
m Cicero id ita exprimit. Quomodo in corpore morbus (νόσος ℑ. *eodem.*) ægrotatio (ἀῤῥωστία ℑ. *eodem*) & vitium (κακοηθεία *hic*) sic in animo morbum appellant totius corporis corruptionem: ægrotationem morbum cum imbecillitate: vitium, cùm partes totius corporis inter se dissident: *& pòst*, illa duo morbus & ægrotatio ex totius corporis conquassatione & perturbatione gignuntur. vitium autem integra valetudine ex se cernitur: sed in animo tantummodo cogitatione possũmus morbum ab ægritudine disiungere. vitiositas autem est habitus aut affectio in tota vita inconstans, & à seipso dissentiens *4. Tuscul.* adde κακοηθείαν peruersissimam humorum qualitatem, κακοχυμίαν peruersam quantitatem & qualitatem humorum, quæ & διαφθορὰ seu corruptela dicitur. *Fuchs. 2. Institut. 5.* καχεξίαν passionem quæ ex intemperantia ægrotantis aut curatione medicaminis venit *4. Isid. 7.*
n πάθος est auersa à recta ratione contra naturam commotio. Zeno *apud Ciceronem 4. Tusculanorum, & libro tertio*, motum quemque in animo turbidum vocat.

a Morborum alij perpetui, alij temporarij.
b Impetix, seu impetigo, *Festus*, est vel sicca scabies, prominens à corpore, cum asperitate, & rotunditate formæ, quam vulgus *Sarnam* appellat 4. *Isid.* 8. Græcis λειχὴν. aut vitium cutis celeriter in lepram & scabiem transiens. Celsus 5. lichenas, papulas: & lepram, impetiginem vertit.

6. *Vlpianus* libro I. ad Edictum ædilium curulium.

POmponius rectè ait, non tantùm ad perpetuos[a] morbos, verùm ad temporarios quoque hoc edictum pertinere.

1 ¶ Trebatius ait, impetiginosum[b] morbosum non esse: si eo[c] membro, vbi impetigo esset, æquè rectè[d] vtatur: & mihi videtur vera Trebatij sententia.

2 ¶ Spadonem morbosum non[e] esse, neque vitiosum, verius mihi videtur: sed sanum esse: sicuti illum, qui vnum testiculum habet, qui etiam[f] generare[g] potest[h].

7. *Paulus* lib. II. ad Sabinum.

SIn autem quis ita spado est, vt tam necessaria[i] pars corporis & penitus absit, morbosus[k] est.

De lingua abscisa.

8. *Vlpianus* libro I. ad Edictum ædilium curulium.

SI cui lingua abscissa[l] sit, an sanus esse videatur, quæritur. & exstat hæc quæstio apud Ofilium, relata "apud eum" in equo. ait enim, hunc videri non esse sanum.

De muto, & eo qui malè loquitur.

9. *Idem* lib. 44. ad Sabinum.

MVtum[m] morbosum[n] esse Sabinus ait[o]. morbum[p] enim esse, sine voce esse, apparet: sed qui grauiter[q] loquitur, morbosus non est: nec qui ἀσαφῶς[r] .i. *obscurè*. planè qui ἀσήμως .i. *sine vlla significatione vocis*, loquitur, hic vtique morbosus est.

De digito absciso, & membro lacerato. 2. De pluribus vel paucioribus digitis. 3. De myope. 4. περὶ νυκτάλωπος, h. e. de luscitioso. 5. De balbo, blæso, atypo, varo, vatio.

10. *Idem* libro secundo ad Edictum ædilium curulium.

IDem Ofilius ait, si homini digitus[f] sit abscissus, membrive quid laceratũ: quamuis consanauerit[t]: si tamen ob eam rem eo minùs vti[u] possit, non videri sanum "esse."

1 ¶ Catonem quoque scribere lego cui digitus de manu, aut de pede præcisus sit, eum morbosum esse. quod verum est, secundum supra scriptam distinctionem.

2 ¶ Sed si quis plures[x] digitos[y] habeat, siue in manibus, siue in pedibus[z]: si nihil impeditur numero eorũ: non est in causa redhibitionis propter quod non illud spectandum est, quis numerus sit digitorum: sed an sine impedimento, vel pluribus, vel paucioribus vti possit[a].

3 ¶ De myope[b] quæsitum est, an sanus esset. & puto, "eum" redhiberi posse.

4 ¶ Sed & νυκτάλωπα .i. *luscitiosum*[c], morbosum esse constat: id est, vbi homo neque matutino tempore videt[d], neque vespertino. quod genus morbi Græci vocant νυκτάλωπα. Luscitionem[g] "eam esse" quidam putant: vbi homo, lumine adhibito, nihil videt.

5 ¶ Quæsitum est: an balbus[f], & blæsus[g], & atypus[h], ísque qui tardius loquitur, & varus[i], & vatius, sanus sit. & opinor, eos sanos esse.

De eo cui dens abest.

11. *Paulus* libro II. ad Sabinum:

CVi dens[k] abest[l], non est morbosus. magna enim pars hominum aliquo dente caret, "neque ideo morbosi sunt:" præsertim cùm sine dentibus nascimur[m]: nec ideo minùs sani sumus, donec dentes habeamus. alioquin nullus senex sanus esset.

De eo, qui clauum habet, de polyposo. 1. De membris inæqualibus. 2. De gutturoso. De eo qui occulos prominentes habet. 3. De scæua & manco. 4. De oris fœtore, de hirco, so de strabone.

12. *Vlpianus* lib. I. ad Edictum ædilium curulium.

QVi clauum[n] habet, morbosus est. sed & polyposus[o].

1 ¶ Eum, qui alterum oculum, aut alteram maxillam † maiorem habet, si rectè "iis" vtatur, sanum videri, Pedius scribit: ait enim, inæqualitatem maxillarum, oculorum, brachiorum, si nihil ex ministerio præstando subtrahit, extra redhibitionem esse. sed & latus vel crus, breuius potest adferre impedimentum. ergo & hic erit redhibendus.

2 ¶ Si quis natura gutturosus[p] sit, aut oculos eminentes[q] habeat, sanus videtur.

3 ¶ Item sciendum est, sæuam[r] non esse morbosum, vel vitiosum, præterquam si imbecillitate dextræ validiùs sinistra vtitur. sed hunc non scæuam, sed mancum esse.

4 ¶ Is, cui[f] os oleat, an sanus sit, quæsitum est. Trebatius ait, non esse morbosum, alicui os olere. veluti hircosum[t], strabonem[u], hoc enim ex illuuie oris accidere solere. si tamen ex corporis vitio id accidit: veluti quod iecur, quòd pulmo, aut aliud quid similiter dolet: morbosus est.

De claudo.

13. *Gaius* libro I. ad Edictum ædilium curulium.

ITem clodus[x] morbosus est.

De ea, quæ mortuos parit. 1. De prægnante. 2. De puerpera. 3. De sterili. 4. De eo qui vrinam facit. 5. De vna præcisa. 6. De digitis coniunctis. 7. De ea, quæ mulier fieri nequit. 8. περὶ ἀντιπάδων. i. de consiliis. 9. De morbo nominatim excepto. 10. De morbo apparente.

17. *Vlpianus* libro I. ad Edictum ædilium curulium.

QVæritur de ea muliere, quæ semper mortuos[y] parit, an morbosa sit. & ait Sabinus, si vuluæ vitio hoc[z] cõtingit, morbosam esse.

c putà mento. menti impetiginis meminit Galenus 5. *de cõpos. med. c. 7*: quæ mentagræ Plinij omnino similis.
d *l. 12. §. 1. j. eod.*
e quia multò magis venit quã cæteri serui. *lege vlt. Cod. comm. de legat. l. 1. Cod. de comm. seru.* & in vectigalibus rebus spadones numerantur, *l. vlt. j. de publ. v. 4. Gell. 2.* excipe tamen *l. 7. j. eod.*
f hæc particula innuit spadonẽ, de quo suprà, generare posse: quod negari videtur, *l. l. 2. §. 1. s. de adoptionibus. Caius Inst. de adopt.*
g generare non potest. *Hal.* reprehensus ab Aug. *3. Emend. 5. & 4. c. 17.*
h & militare. *l. 4. j. de re milit.*: vxorem ducere, *l. 39. in fin. j. de iure dotium.* testamentum facere, *l. 5. Cod. de testam.* adoptare, posthumum heredem scribere *leg. 6. infrà de lib. & posth.*
i i. vterque testiculus. id est, si est castratus.
k aliud in mulo castrato *l. 38. §. 7. j. eo.*
l furiosus, mutúsve, cuíve membrum lacerum læsúmque est, aut obest, quo ipse minus aptus sit, morbosi sunt. *Masurius Sabinus 2. iuris ciuilis libro apud 4. Gell. in f.*
m de eo dixi *l. 3. s. eod.*
n hinc dicitur esse in aduersa valetudine. *l. 43. j. de vulgari. l. 5. §. 8. j. de vulgari.*
o libro 2. iuris ciuilis 4. *Gellius* 2.
p Morbus est sine voce esse.
q Grauiter loquitur, qui ægrè ac difficulter loquitur.
r Vocis quatuor hic vitia, mutum esse, grauiter loqui. ἀσαφῶς καὶ ἀσήμως. quorum extrema ediltio edicto locum faciunt, at non intermedia illa duo.
f *Paulus 4. Sentent. 9. §. 45. l. 38. j. de verb signif.* ad digitos pertinet §. 1. 2. *j. eod. l. 12. §. 3. l. 14. §. 6. j. eod.*
t consolidauerit *Haloand.*
u *d. §. 1. 2. d. §. 3. d. §. 6.*
x *l. 14. in fin. s. de statu homin.*
y Plinius 11. c. 44. Digiti quibusdam in manibus seni. vt Curiatij, ex patritia gente. filias duas ob id sedigitas appellatas accepimus, & Volcatium sedigitum, illustrem in Poetica. *& post.* Brachia nõ omnibus paria secum. Studioso Thraci in C. Cæsaris ludo notum est, dextram fuisse proceriorem. Ibidem c. 52. Membra animalibus agnata inutilia sunt, sicut sextus homini semper digitus.
z *l. 38. j. de verb. signif.*
a versus integer hic deest, qui extat in Norico textu. Item de hydropico quæsitum est, an sanus esset, & puto redhiberi posse. Sed quid de myope, &c.
b Qui luscitiosus Latinis 4. *Gell. 2.* Is ea quæ propè sunt, cernit, quæ procul, nõ videt. *Aristot. Problem. 35.* Cæterùm, qui non longè videt, tam sanus est, quàm qui tardius currit. *Gell. ibid.* Aetius 2. *Tetrab. 3. c. 45.* ait myopes dici, qui ex natiuitate, parua quidem propè vident, magna verò procul videre non possunt: & alios inæquales, alios æquales oculos habere, eámque affectionem incurabilem esse.
c Fulgentius *libro de prisco sermone.* Lucitiosos dici voluerunt, interdiu parum videntes, quos Græci μύωπας vocant. Plaut. *milite.* Mirum est lolio victitare te, tam vili tritico. Quid iam? quia lucitiosus es. Dicunt enim quod lolium comedentibus oculi obscurentur.
d Aetius 2. *Tetrab. 3. c. 46.* ait nyctalopas vocari, qui die quidem videant, occidente sole obscurius, deinde nocte nihil penitus cernant: quibusdam tamen contingere, vt noctu quidem melius videant: interdiu deterius: & si noctu luna appareat, nihil cernant. Idem ait Ægineta 3. *Oribas. 8. Synopseos 46. & 4. de locis affect. cap. 18. in fine.* Actuarius 4. *c. 11. & 2. c. 7.* eos vocat νυκταλωπὰς ἐαρινὰς, vbi interpres vertit, nuscitiosos vernos. Marcellus *in libro de re medica*, vbi tractat de remediis oculorum. Isidorus verò 4. c. 8. νυκταλωπίαν ait esse passionem, quæ per diem visum patentibus oculis denegat, nocte reddit, & è contrà.
e nuscitionem, *Hal.* Eluscationem, *al.* luscitationem, *al.* Nuscitiosum Aetius Philologus appellat eum, qui propter oculorũ vitium parum videt: Aetius Stilo, qui plus videt vesperi: quàm meridie: nec cognoscit, nisi quod vsque ad oculos admouerit. Nuscitiones cæcitudines nocturnæ Popilio Aurelio, *Festus.*
f qui literas vel syllabas exterit.
g ¶ qui literas vix pronuntiat.
h qui syllabam syllabæ propere iungere non potest. Balbus & atypus, vitiosi magis quã morbosi sunt 4. *Gell. 2.* vbi Baptista Egnatius aphtiphum legit. i. eũ qui vlceribus in ore laborat. Sed Cotta, *triphus* legit: qui Græcè *triphonius*, qualis est is, qui ob linguæ celeritatem ita confusè loquitur, vt vno tempore tres simul voces videatur emittere. sed hæc meræ nugæ.
i vari introrsus: vatij (qui & valgi) extrorsus intortos pedes habent. *Bud.* Varro *de re rustica*, & potiº variis, quã vatiis.
k Eum, cui dens abest, Seruius redhiberi posse respondit: Labeo in causa esse redhibendi negauit, &c. 4. *Gell. 2.*
l Quid: cui vnũ est solidum ac continuum os locò dentis: vti fuit Prusiæ filiº, & Pyrrhus rex Epirotarum, qui à Græcis μονόδους. *Festus in Monodos. Plinius 7. c. 16.* vbi Prusiæ filij meminit. vbi & hoc notat M. Curium (qui ob id Dentatus) & Cn. Papyrium Carbonem preclaros viros cũ dentibus natos esse, in fœminis eam rem inauspicati fuisse exempli, Valeria ita nata. vide eundem.
m absurdum est autem dicere homines non sanos nasci. 4. *Gell. 2.*
n Clauus, est tuberculum in cute extans rotundum, callosum, claui caput repræsentans, prædurae radici affixum, & in pedibus maximè nascitur, & in gradiendo dolorem inducit. *vide Aeginetam 3. cap. 80. & lib. 6. cap. 87. Aetius 4. Tetrab. 2. cap. 82. 20. Plinius 20. Plinius 1. Epistol. 51.* alio sensu claui, *in leg. 19. § 5. lege 23. § primo. infrà de auro.*
o πολύπους, est tumor præter naturam in naribus obortus *Ægineta 3. cap. 24.* à marini polypi similitudine nominatur, nam & illius carni assimilis est. *Aegineta 6. cap. 25.* obstruit meatus, qui à colatu ἠθμοειδεῖς dicuntur. *Actuarius 2. capite 8.*
† Maxillam altera maiorem qui habet, non est morbosum.
p *v. l. 14. §. 9. j. eod.*
q qui Græcis ἐξόφθαλμος.
r qui sinistra loco dextræ vtitur. Hinc Scæuola dicitur *Varro 6. de lingua Latina. Liuius 2.* Græci σκαιὰν sinistram appellant, *Festus.*
f Putidus dicitur Nonio, cui os fœtidum & graue, quod naribus præfertur. *cap. 6. numero 68.*
t cui alæ malè redolent.
u hircosum τραχόντα *Budæus.* Iosephus Scaliger *ad 6. Varron. de lingua Latina.* legit rapoñem. *Varro* cum hic rapo vmbram quoque spei deuorasset. Sed Cuiacius 11. *obs.* 10. legit hircosum scabronem. Estque scabro, qui dentes aut gingiuas abluendi & lauandi negligentia scabras & spurcas habet. adde Festus *in Antiquitati vbi scripsi.* Porrò Strabo is dicitur, qui distortos oculos habet.
x Claudus *Hal.* quasi clausus pedibus. hinc Claudiorum familia, à quibus Tribus Claudia. Isidorus. 17. *Originum* 5. Codex dictus quasi caudex: sic enim & veteres Clodum pro Claudos dicebant. Idem *lib. 12. c. 3.* Antiqui fomem, sauricericum dicebant sicut Clodum, Claudum.
y *l. 129. j. de verbor. signif.*
z vt se mortuos pariat, *vt hic.* Idem dicendum, si ea de causa concipere fœtum non potest. 4. *Gell. 2.*

a Prægnans mulier sana est. *vt hic*, si modo nihil extrinsecus accidat. §.2 ℑ. *eod.*
b *l.2.§.4.ℑ. si quis cautionibus.*
c *l.2. Cod. de indicta viduitate.*
d Puerpera sana est, si modo nihil extrinsecus accidat, quod inualitudinē ei imittat. *Synops. eod. c.9. qua in l.163. in fin. ℑ. de verb. significat.*
e *4. Gell. 2.*

1 ¶ Si mulier prægnās[a] venierit: inter omnes conuenit, sanam[b] eam esse. * maximum enim ac præcipuũ munus fœminarum est, accipere, ac tueri[c] conceptum.

2 ¶ Puerperam[d] quoque sanam esse: si modò nihil extrinsecus accidit, quod corpus eius in aliquam valetudinem immitteret.

3 ¶ De sterili[e] Cælius distinguere Trebatium dicit: vt, si natura[f] sterilis sit, sana sit: si vitio corporis, contrà.

4 ¶ Item de eo, qui vrinam[g] facit, quæritur. & Pedius ait, non ob eam rem sanum non esse, quòd[h] in lecto, somno vinóque pressus, aut etiã pigritia surgẽdi, vrinã faciat. sin autem vitio vesicæ collectum humorem cõtinere non potest: non quia vrinam in lecto facit, sed quia vitiosam vesicam habet: redhiberi posse. & verius est.

5 ¶ Quod Pedius idem ait, si vua[i] alicuius præcisa sit: tollere magis, quàm præstare redhibitionem, quòd morbus minuitur: ego puto, si morbus desinit non esse redhibitioni locum: sin autẽ vitium perseueret, redhibitionem locum habere.

6 ¶ Si quis digitis[k] coniunctis nascatur, non videtur sanus esse: sed ita demum, si incommodatur ad vsum manus.

7 ¶ Mulierem ita artam[l], vt mulier[m] fieri non possit, sanam non videri constat.

8 ¶ Si quis αἰνπάδας[m] *id est, tonsillas*, habeat: an redhiberi, quasi vitiosus, possit, quæritur. & si αἰνπάδες, *id est tonsillæ*, "hæ" sunt, quas existimo: id est inueteratas[o], &, qui iam discuti non possint, faucium tumores: qui αἰνπάδας, *id est tonsillas*, habet, vitiosus est.

9 ¶ Si venditor nominatim exceperit de aliquo morbo: & de cætero sanum esse dixerit, aut promiserit: standum est eo, quod conuenit. * remittentibus[p] enim actiones suas non[q] est regressus dandus: nisi sciens venditor morbum, consultò reticuit. tunc enim dandam esse de dolo malo replicationem.

10 ¶ Si nominatim morbus exceptus non sit: talis[r] tamẽ morbus sit, qui omnibus potuit apparere: vtputa cæcus[s] homo venibat: aut qui cicatricem[t] euidentem, & periculosam habebat, vel in capite, vel in alia parte corporis: eius nomine non teneri Cæcilius ait: "perinde" ac si nominatim morbus exceptus fuisset. ad eos enim morbos vitiáque pertinere edictum ædilium probandum est: quæ quis ignorauit[u], vel ignore potuit.

f sterilis natura, sana est: vitio corporis, non sana.
g hi ἀνουρεῖν, Græcis dicũtur, quibus luxatus ceruicis vesicæ musculus hoc vitium parit. Parit autem frequentissimè in pueris, *Budæus ex Paulo Aegineta 3. c.45. in fi.*
h Vrinam in lecto faciens ex somno, vel ꝙ ex vino pigrè surgit, sanus censetur: secus si vitio vesicę id faciat.
i hoc quî fieri potest: cùm Ruffus Ephesius *1. de appell. partiũ. c.8.* dicat σταφυλὼ. i. vuam non partem, sed affectum, nominari oportere. Idémque *2. c.4.* ait supra epiglottidem supernè columellam dependere, eámque vocari σταφυλὼ, minimámque vtilitatẽ adferre scribit, cùm ea rescisa nulla corporis actio vitietur? Certè Fuchsius (hîc enim cogimur peritos in arte medicos consulere, quod fecisse veteres iurisconsultos constat) *3. sect. 1. c.16.* ait, vuam vitium esse columellæ, quo ea luxata, extrema sui parte maior est & liuida: supernè verò tenuis, vt similitudinem fructus vuæ (vnde nomen accepit) præ se ferat. Columella autẽ (quæ κίων & γαργαρεών. i. gurgulio Gallis *lalucte*) pasticula est carnosa, quæ in fine palati ad fauces suspensa apparet. & hoc de vuæ substantia. Vasseus, *in suis tabulis*, auctor est nonnullos, quibus ea ad basim vsque esset amputata, nõ modò deterius loquutos, sed etiam frigidiorem sensisse inspirationem: plerosque etiam pulmone ac thorace refrigerato periisse. igitur vuam hic pro columella accipi constat.

De ea quæ bis in mense: & ea quæ nunquam purgatur.

15. *Paulus* lib.11. ad Sabinum.

QVæ bis[x] in mense purgatur, sana non est. item quæ non purgatur: nisi per ætatem accidit.

De sanato.

16. *Pomponius* lib.23. ad Sabinum.

QVod ita sanatum[y] est, vt in pristinum statum restitueretur: perinde habendum est, quasi numquam morbosum esset.

Quis sit fugitiuus. 10. *De effectu fugæ.* 11. *Quis sit fugitiuus.* 14. *Quis sit erro.* 15. *Quis sit fugitiuus.* 17. *Noxa solutus quomodo accipitur.* 19. *De seruo qui manumitti non potest vel sub pœna vinculorum distracto, vel à potestate damnato, vel exportando.* 20. *De eo quod venditor affirmauit.*

17. *Vlpianus* libro primo ad Edictum ædilium curulium.

k vt pauciores quàm quinque habeat: (de curatione digitorum cohærentium *v. Cels. 7. c.32.*) qui plures, ἑξαδάκτυλος dicebatur, vt s. dixi.
l quod vel natiuitate, vel pòst accidit, variis modis, de quibus, vt & eius vitij remediis, vtile *Aetium 4. Tetrab. c.95.96.* Vitii huic cõtrariũ in marito, cùm ita natura imbecillis est, vt coire non possit, *l.20. Cod. de repud.* ob eam causam mulier repudiari potest: quasi summè vitiosa & impar matrimonio. *l.8.§.2.ℑ. de bon. possess. contr. tabul. vide Damhouderium in Enchiridio Parium in verbis marib. inutilis.*
m quid si legas, *vt mater, &c.* quid si mulier causetur & dicat, volo esse mater & filios procreare? *c. requisisti 33. q.1.* Græci *d.c.9.* ita legunt, ἡ στενομένη γυνὴ, ὥς τε τὰ γυναικῶν μὴ ὑπομένειν, οὐκ ἔστιν ὑγιής. Mulier tam arcta, vt muliebria perpeti nequeat, sana non est. Ita hîc elegans fuerit πλοκὴ, cuius priore loco vox *mulier*, sexum ipsum: posteriore, *vt mulier fieri non possit*, eam quæ cognosci non possit demonstrat integrã: & quæ signata Nonio dicitur. Tertul. *lib. 2. de velandis virginib.* Dicam licet nolim, difficilè semel mulier fit, quæ timet fieri. Ita Cicero obiurgatus quòd senex virginem duxisset, Cras inquit, mulier erit. sic puella apud Theocritum cùm à Satyrisco mulier fieret, παρθένος ἔνθα βέβηκα, γυνὴ δ' εἰς οἶκον ἀφέρπω. Cui Satyriscus, ἀλλὰ γυνὴ μήτηρ, τεκέων τροφὸς, οὐκέτι κώρα. i. Huc virgo adueni, mulier ecce domũ redibo, At mulier mater, puerũ altrix, desine virgo. Interdum tamen mulieris appellatione virgo continetur, *l.13.ℑ. de verbor. signif.* vt hîc, arta mulier, ita artatio syllabæ. Varro. 4. *de lingua.*

n faucium inflãmationes cum tumore ℑ. *eod.* glandularũ, quæ in fine oris vtrinque linguæ appositæ sunt, defluxu ex capite nati tumores.
o ἔχων χοιράδας παλαιὰς ἀδιαλύτους. i. habens strumas inueteratas, & quæ discuti non possunt. *Synopsis eod. c.9.*
p Renuntiari beneficio legis 2. *Cod. de rescindenda venditione*, hinc colligunt, id genus renũciationem firmam ratámque esse, ꝙ renuntians similis sit scienti, nisi renunciatio simplicitate aut facilitate interposita sit. de quo vide Socinũ *regula 226. & 436.*

QVid sit fugitiuus, definit Ofilius. * fugitiuus[z] est, qui extra[a] domini domum fugæ causa, quo se à domino celaret, mansit.

1 ¶ Cælius autem fugitiuũ esse ait eum: qui ea mente[b] discedat, ne ad dominum redeat: tametsi, mutato consilio, ad eum reuertatur. nemo enim tali peccato (inquit) pœnitentia[c] sua nocens esse desinit.

2 ¶ Cassius quoque scribit, fugitiuum esse, qui certo[d] proposito dominum relinquat.

3 ¶ Item apud Viuianum relatum est, fugitiuum ferè ab affectu animi intelligendum esse, non vtique à fuga[e]. nam eum qui hostem, aut latronem, incendium, ruinámve fugeret: quamuis fugisse verum est: non tamen fugitiuum esse: Item ne eum quidem, qui à præceptore, cui in disciplinam traditus erat, aufugit, esse fugitiuum: si fortè ideo fugit, quia immoderatè[f] eo vtebatur. idémque probat: & si ab eo fugerit, cui erat commẽdatus: si propter eandem causam fugerit. idem probat Viuianus, & si seuiùs cum eo agebat. hęc ita: si eos fugisset, & ad dominum venisset. cęterùm si ad dominum non venisset: sine vlla dubitatione fugitiuum videri, ait.

4 ¶ Idem ait interrogatus Proculus de eo: qui domi latuisset in hoc scilicet, vt, fugæ nactus occasionẽ, se subtraheret. ait: tametsi fugere non[g] posset videri, qui domi mansisset: tamen eum fugitiuum fuisse. sin autem in hoc tantùm latuisset, quoad iracundia domini efferuesceret[h]: fugitiuum non esse. sicuti ne eum quidem, qui, cùm dominum animaduerteret, verberibus se adficere velle: præripuisset[i] se ad amicum, quem ad precandum[k] perduceret. ne eum quidem fugitiuum esse, qui in hoc progressus est, vt se præcipitaret. cæterùm etiam eum quis fugitiuum diceret, qui domi in altum locum ad præcipitandum se ascendisset. magísque hunc mortem sibi consciscere voluisse, illud enim: quod plerumque ab imprudentibus (inquit) dici solet, eum esse fugitiuum, qui nocte aliqua sine voluntate domini emansisset[l]: non esse verùm[m]: sed ab affectu animi cuiusque æstimandum.

5 ¶ Idem Viuianus ait: si à magistro puer recessit, & rursus ad matrem peruenit: cùm quæreretur, num fugitiuus esset, si celandi causa "quò," ne ad dominum reuerteretur, fugisset: fugitiuum esse. sin verò: vt, per matrem, faciliorem deprecationem haberet delicti alicuius: non esse fugitiuum.

6 ¶ Cælius quoque scribit: si seruum emeris, qui se in Tiberim deiecit: si, moriendi dumtaxat consilio suscepto, à domino discessisset: non esse fugitiuum. sed si fugæ priùs consilium habuit: deinde, mutata voluntate, in Tiberim se deiecit: manere fugitiuum. eadem probat & de eo, qui de ponte se præcipitauit, hæc omnia vera sunt, quæ Cælius scribit.

7 ¶ Idem ait: si seruus tuus fugiens, vicarium suum secum abduxit: si vicarius inuitus, aut imprudens secutus est, neque occasionem ad te redeundi nactus prætermisit: non videri fugitiuum fuisse. sed si aut olim, cùm fugeret, intellexit[n], quid ageretur: aut postea cognouit, quid acti esset: & redire ad te, cùm posset[o], noluit[p]: contrà esse. Idẽ putat dicendum de eo, quem plagiarius abduxit.

8 ¶ Idem Cælius ait: si seruus, cùm in fundo esset, exisset de villa, ea mẽte, vt profugeret: & quis eum, priùs quàm ex fundo tuo exisset, comprehendisset: fugitium videri. * animum[q] enim, fugitiuum facere.

9 ¶ Idem ait: nec eum, qui ad fugam gradum vnum alterúmve promouit: vel etiã currere cœpit, si dominum sequentem non potest euadere: non esse fugitiuum.

q Remittens actiones, ad eas regressum non habet. *l.31. s. de pactis. l.20. in fi. l.21. s. de minorib. l.15. §.5. ℑ. de adulteris. l.2. ℑ. ad Turpill. v. l.4. Cod. de pact.*
r Morbi nomine qui omnibus apparere potuit, venditor nõ tenetur: velut si cæcus venditus sit, aut qui periculosum in capite, vel in alia parte corporis habebat. Nam edictũ eos morbos vitiáque cõplectitur, quæ quis ignorauit, vel ignorare potuit. *Synops. eod. c.9. inf.*
s *adde l.43.§.1.s. de contrah. empt.*
t *Ecloga c.9.*
u *lege 1.§.6.s. eodem.*
x nota hîc duo vitia ὑπερκάθαρσιν seu αἱμορραγίαν τῆς ὑστέρας. i. immodicam purgationẽ, de qua vide Actuarium 1 *medicæ 22.* & ἐμμηνίων ἐποχὴν. i. menstruorum retentionem *Budæus.* de vtrisque *vide Aeginetam 3. de re medica 61. 62. 63. & Oribas. 14. Medicin. c.65.*
y *l.10. in prin. s. eod.*
z ¶ *adde* §.1.2.3.4.5.6.7.8.9.10.11.13.13. ℑ. *eod.*
a nec enim sufficit iactasse, ac fugæ consilium inesse. assumpto actu id delictũ intelligi oportet: non secundum propositionem, sed cum aliquo facto, *lege 225. ℑ. de verborum signific.* non solùm consilij, sed & facti fugę nomen est, *lege 43.* §. *primo, infra eodem.* ab effectu intelligitur, non à fuga. §.3. ℑ. *eod.*
b Mens fugientis, fugitiuum discernit.
c *lege 65. in fine, infrà de furtis.* Sera pœnitentia hîc non prodest, vt nec in furto, rapina, apostasia. *Accurs.* hinc colligit Bartolus Vsurarium adhuc censeri qui desiit fœnerari.
d Certum propositum, προαίρεσις.
e fugæ vocabulum hîc videtur sumi pro iusta causa & affectu fugiendi.
f *l.43.§.1. ℑ. eod. adde l.6. s. ad l. Aquil.*
g his verbis restringendum est initium huius legis.
h deferuesceret: nam efferuescere homo dicitur cùm ita excandescit. *Budæus: adde l.43.§.1. ℑ. eod.*
i proripuisset se. *Bud.*
k Perfugia duo serui habuere, aram & deprecatorem, *vt hîc. & lege 41.§. primo, infrà eodem:* Terentius *Phormione.* Nunc ad deprecatorem abeam, qui mihi sic oret. Item, Nec hîc tibi aliquam aram aut deprecatorem paraueris.
l extra domum scilicet. Hinc enim ratio dubitandi sumitur *in principio, suprà eodem.*
m non est verum. *Hal.*
n *vide l.4. ℑ. quæ in fraudem creditor.*
o Qui non facit quod facere potest, is videtur facere nolle. *adde l.19. in fi. ℑ. de ritu.*
p Nolle dicimus cuius contrarium possumus.
q Animus fugitiuum facit.

a Libertatis species est, fugisse.
b *l.9.Cod.de pigneraticia.*
c Seruius *in 2. Æneid.* ait, dici asylum, quasi ἄσυρον. σύρειν enim est trahere: ἄσυρον, locus vnde ius abstrahendi confugam non est. *v.eund. in 8. Æneid.* sed potiùs à συλάω, quod est eripio, deriuatur. sed verius est Catastam intelligi, locum illum certum Romę, quò solebant venire qui venales producebantur, cuius cōmeminit Cyprian⁹ *Epist.* 33. Tibullus 2. *Elegiar.* 2. quem sæpè coegit Barbara gypsatos ferre catasta pedes. Quo ex loco quoque notandum est, venaliū trans mare aduectorum, pedes creta notatos fuisse, q̄ & confirmat Ouidius 1. *Amorum* 8. Nec tu, si quis erit capitis mercede redēptus, despice Gypsati nomē inane pedis. & Iuuenalis *Satyr.* 1. Nuper in hanc vrbem, pedibus qui venerat albis. Plinius 35. *c.* 17. & 18. Est & hoc notandum, Captiuos qui lege veniebāt, sub corona & coronatos venisse. 7. *Gell.* 4. *Var.* 2. *de rustic.* 10. *Cæsar.* 3. *de bello Gall.* quemadmodū & serui quorū nomine venditor nihil præstaret, pileati venibāt, vt ex Cœlio Sabino notat Gellius *d. loco.* Quin & plerumque nudabantur serui, vt eò melius vitia corporis emptor cognosceret. *Seneca* 11. *Epistolar.* 81. *Claudianus* 1. *ad Eutropium: Lucianus in Eunucho. Sueton. Caligul.* 36. Quin & cum Titulo vēdebātur, ex quo cognoscebatur quid morbi vitiíve in eis esset. 4. *Gell.* 2. *Seneca* 6. *epistol.* 47. *Apollonius* 3. *apud Philostrat.*
d i. In ædem sacram. *§. vlt. Inst. de his qui sunt sui.* ad altaria. *lege* 3. *l.6. Cod. de his qui ad Eccles.* *his qui sunt sui.*

10 ¶ Idem rectè ait, libertatis[a] cuiusdam speciem esse, fugisse: hoc est, potestate dominica in præsenti liberatum esse.

11 ¶ Pignori datus seruus debitorem quidem dominum[b] habet. sed si, posteaquam ius suum exercuit creditor, ei se subtraxit: potest fugitiuus videri.

12 ¶ Apud Labeonem, & Cælium quæritur: si quis in asylum[c] confugerit: aut eò[d] se conferat, quò solent venire, qui se[e] venales postulant: an fugitiuus sit. ego puto, nō esse eum fugitiuum: qui id facit, quod publicè[f] facere licere arbitratur. ne eum quidem, qui ad statuam[g] Cæsaris confugit, fugitiuum arbitror: non enim fugiendi animo hoc facit. "Idem puto & in eum, qui in asylum, vel quod aliud confugit. quia non fugiendi animo hoc facit." si tamen antè fugit, & postea se contulit: non ideo magis fugitiuus esse desinit.

13 ¶ Item Cælius scribit, placere, "eum" quoque fugitiuum esse, qui eò se conferat, vnde eum dominus recuperare[h] non possit, multóque magis illum fugitiuum esse, qui eò se conferat, vnde abduci[i] non possit.

14 ¶ Erronem[k] "ita" definit Labeo, pusillū fugitiuum esse. & ex diuerso, fugitiuum, magnum erronem esse. sed propriè erronem sic definimus: qui non quidem fugit, sed frequenter sine causa vagatur, &, temporibus[l] in res nugatorias consumptis, serius domum redit.

15 ¶ Apud Cælium scriptum est: Liberti apud patronum habitantis sic, vt sub vna claue[m] tota eius habitatio esset, seruus ea mente ne rediret ad eum, extra[n] habitationem "liberti" fuit, sed intra ædes patroni "&" tota nocte oblituit[o]. videri esse fugitiuum, Cælius ait. planè si talem custodiam ea habitatio non habuit: & in ea cella[p] libertus habitauit, cui commune[q] & promiscuum plurium cellarum iter est: contra placere debere, Cælius ait, & Labeo probat.

16 ¶ Idem Cælius ait, seruum in prouinciam missum à domino: cùm eum mortuum esse, & testamento se liberum relictum audisset[r], & in eodem officio permansisset, tantúmque pro libero se gerere cœpisset: hunc non esse fugitiuum. nec enim, mentiendo se liberum, (inquit) fugitiuum esse cœpit: quia sine fugæ consilio id fecit.

17 ¶ Quod aiunt ædiles[s], *noxa solutus non sit*, sic intelligendum est, vt non hoc debeat pronuntiari, nullam eum noxam commisisse: sed illud, noxa solutum esse, hoc est, noxali iudicio subiectum non esse: ergo, si noxam commisit, nec permanet, noxa solutus videtur.

18 ¶ Noxas[t] accipere debemus priuatas: hoc est, eas, quæcumque committtuntur ex delictis, (non[u] publicis criminibus) ex[x] quibus agitur iudiciis noxalibus. denique specialiter cauetur infrà de capitalibus fraudibus. ex priuatis autem noxiis oritur damnum pecuniarium, si quis fortè noxæ dedere noluerit, sed litis æstimationem[y] sufferre.

19 Si quis talis sit seruus, qui omnino manumitti non possit ex constitutionibus[z]: vel si sub pœna[a] vinculorum distractus sit à domino, vel ab aliqua potestate damnatus, vel si exportandus æquissimum erit, etiam hoc prędici.

20 ¶ Si quis adfirmauerit, aliquid adesse seruo, nec adsit: vel abesse & adsit: vtputà si dixerit furem non esse, & fur sit: si dixerit artificem esse, & non sit. hi enim: quia,

e id enim seruis iusta de causa petere licet. *dicto §. vlt. l.2. s. de*
f non peccat, qui id facit quod publicè facere licet. *vide l.3. s. de Maced.*
g ad statuas Cæsarum, *vt hîc*, ad statuam, *l.5. j. de extraord crim.* ad Imperatoris simulachra, *l.vn. Cod. de his qui ad statuas confug.* ad imaginem Imperatoris. *l.38. j. de iniurijs.* imaginem Cæsaris (quam interdum præferri à confugis moris erat) *lege* 28. *§.7. j. de pœnis.*
h i. cùm nulla publica cautio tibi prosit. est enim recuperatio, vt ait Gallus Ælius apud Festum, cùm inter populos, & reges, nationésque, & ciuitates peregrinas lex conuenit, vt res priuatæ reddantur.
i si nolit. abducimur enim & per vim, *l.15. §.17.18.19. j. de iniuriis:* nolentes & inuiti. & gremiis abducere pactas. *Virgil. apud Donatum.* vt sit sensus. Si fugitiuus est quē non possis ab extraneo loco abducere: quod ius abducendi, tuæ ciuitati (putà quia nunquam id cum vicinis ciuitatibus pacta est) non competit: multò magis fugitiuus erit, si postquam ius illud abducendi tuæ ciuitati competierit, non possis ex eo (in quem fugit) loco, tuum seruum abducere. Priore casu tibi fugitiuus est: altero, & tibi, & tuæ ciuitati, quæ ius abducendi, & recuperandi, habet.
k Erro, pusillus fugitiuus: Fugitiuus, magnus erro. Propriè verò erro est, qui sine causa frequenter vagatur, & temporibus in res inutiles consumptis, seriùs domum redit. *Synopsis eod. c.12. 6. Harmenopul. Titul. de verb. signif. §.16. l.224. j. de verb. signific. adde l.14. Cod. de act. empti.*
l *Ecloga, c.12.*
m Si est vna clausura, quæ vltimo claudit omnes domos & familiares, vna habitatio dicitur. *Bart.*
n *in princ. s. eodem.*
o habitationem fugit, & intra ædes patroni tota nocte delituit. *Haloand.* oblatuit. *at.*
p dixi ad Festum.

q vide quæ notaui de exhædra & mediano *ad l.5. §. 2.3. de his qui deiecer.*
r falsò sc. *Accurs.* s *l.1. in prin. s. eodem.*
t *l.174. j. de verb. signific.*
u Delicti & criminis differentia. *adde l.131. in fi. j. de verb. signif.*
x *l.11. in fin. j. de euictionib. l.200. j. de verborum signific.*

quod adseuerauerunt, non præstant: aduersus[b] dictum, promissúmve facere videntur.

28. *Gaius* libro 1. ad Edictum ædilium curulium.

SI quid venditor de mancipio adfirmauerit[c]: idque nō ita esse, emptor quæratur: aut redhibitorio, aut æstimatorio, id est, quātò[d] minoris, iudicio agere potest. verbi gratia, si constantem, aut laboriosum, aut curacem[e], vigilacem[f] esse, aut ex frugalitate[g] sua peculium adquirentem adfirmauerit: & is ex diuerso leuis, proteruus, desidiosus[h], somniculosus, piger, tardus, comesor[i] inueniatur. hæc omnia videntur eò pertinere: ne id, quod adfirmauerit venditor, amarè ab eo exigatur: sed cum[k] quodam temperamento. vt si fortè constantem esse adfirmauerit: non exacta grauitas: & constantia, quasi à philosopho[l] desideretur. & si laboriosum, & vigilacem[e] adfirmauerit esse, non continuus labor per dies noctésque ab eo exigatur. sed hæc omnia ex bono & æquo modicè[n] desiderentur. idem & in cæteris quæ venditor adfirmauerit, intelligemus.

1 ¶ Vēditor qui *optimum cocum esse* dixerit, optimum[o] in eo artificio prestare debet. qui vero simpliciter cocum[p] esse dixerit: satisfacere videtur, etiam si mediocrem[q] cocum præstet. idem & in cæteris[r] generibus artificiorum.

2 ¶ Æquè, si quis simpliciter dixerit peculiatum esse seruum, sufficit, si is vel minimum[s] habeat peculium.

2. Quid intersit inter dictum & promissum. 3. De eo quod venditor dixit, aut promisit. 5. De emptore, permutatore, & successoribus. 6. De tempore actionis redhibitoriæ & æstimatoriæ.

19. *Vlpianus* libro 1. ad Edictum ædilium curulium.

SCiendum tamen est, quædam, & si dixerit, præstare eum non debere: scilicet ea, quæ ad nudam laudem[t] serui pertinent: veluti si dixerit, *frugi[u], probum, dicto audientem.* vt enim Pedius scribit, multum interest, cōmendandi serui causa quid dixerit, an verò præstaturum se promiserit, quod dixit.

1 ¶ Planè, si dixerit *aleatorem non esse, furem[x] non esse, ad[y] statuam numquam confugisse:* oportet eum id præstare.

2 ¶ Dictum à[z] promisso sic discernitur. dictum accipimus: quod verbo tenus pronuntiatum est, nudóque sermone finitur. promissum autem potest referri & ad nudam promissionem, siue pollicitationem, vel ad spōsum[a]. secundum quod incipiet is qui de huiusmodi causa stipulanti spopondit, & ex stipulatu posse conueniri, & redhibitoriis actionibus. non nouum. nam & qui ex empto potest conueniri, idem[b] etiam redhibitoriis actionibus conueniri potest.

3 ¶ Ea autem sola dicta, siue promissa admittenda sunt: quæcumque sic dicuntur, vt præstentur: non[c] vt iactentur.

v *l.2. C. de noxalibus.*
z *v. l.48. §.2. j. de heredib. instit.*
a *facit l.10. Cod. de pœnis.*
b ¶ *l.1. §.1. s. eod.*
c *l.16. s. de heredit. vendita.*
d *l.25. §.1. j. de except. rei iudicatæ.*
e Currax, τροχαλός. *Synops. eod. c.* 13. vt hinc constet antè perperam lectum, curacem. Ruffin⁹ 8. *Antiqu.* 7. Nutriebantur autē equi, vt essent pulchri pariter & curraces. sic Æschylus Iouis nuntiū laudans, τρόχιν appellat.
f Propertius 4. *Elegia.* Iámne tibi exciderunt vigilacis tecta Suburræ. vigilax autem Græcis, ἄγρυπνος.
g Hic πρεστικὸς Græcis. Est verò peculij definitio. suū defraudans genium comparsit miser.
h Caudex, stipes, asinus, plumbeus. Terentius *Heautont. act. 1. scena 1.*
i commessor. *Hal.* comessator. *Bud. & Cotta Martialis,* Qui nec leno potes, nec comessator haberi: idē quod gulosus, *l.4. §.2. s. eod.*
k i. non valdè, *l.4. §.3. s. eod.* non perfectè, ad aliquem modum, *l.19. §.4. s. eod. l.10. in fin. j. de bon. possess.*
l aut iurisconsulto *d. l.10.*
m Vigilax hîc, vt & supra. Currax ea forma dicuntur, vt apud Catonem, vendax & emax. Cato *c.2. de re rustica.* Patremfamiliàs vendacem esse oportet, nō emacem. sic apud Ouidiū 4. *de Tristibus.* Viuax. Et modo carpebant viuax de cespite gramen. Apuleius 9 *de Asino.* Sulphur viuax metallum. sic apud Virgilium, sternax equus. sic furax apud Ciceronem 3. Offic. In mancipio vendendo, dicendáne vitia, nam ea quæ nisi dixeris, redhibeatur mancipium iure ciuili, sed hæc mendacem esse aleatorem, furacem, ebriosum.
n hæ voces diligenter notandæ, modicè, non amarè, cum quodam temperamento, non exactè, ex bono & æquo, non quasi philosopho.
o de cocis loquens Liuius *9. bell. Maced.* quod ministerium fuerat, ars haberi cœpit. De cocis *9. Plin.* 17. Triumphorum pretiis æstimantur, nullúsque pluris æstimatur, quàm qui peritissimè censum domini mergit. Seneca *1. de benefic.* 10. Fœdissimū patrimoniorum exitium culina. Idem 14. *Epistol.* 91. Tam superuacuus est cocus, quàm miles. vide Plinium illo loco. Porrò cocorum nomina ea fuerunt veteribus, Antrax, Congrio, Macherio. *Iul Scaleger 1. poet.* p i. cuius bonitas principalem gradum bonitatis habet. *l.75. §. 2. j. de verb. oblig.*
q Mediocrem rem præstando debitor liberatur.
r *l.19. §.4. j. eod.* s nam in summis id quod minimum est sequimur. *l.83. §.3. j. de verb oblig.* t cum quadam iactatione *§.3. j. eod.* commendatione, *l.37. s. de dolo. l.43. s. de contrah. empt.*
u Plinius *1. epist.* 20. Credo decētes esse seruos, qui sunt empti mihi ex consilio tuo. Superest vt frugi sint, quod de venalibus, melius auribus quàm oculis iudicatur. Apul. 4. & 8. *Metamorphos.* Asinum, bouem, frugi dixit. x *l.31. §.1. j. eodem.*
y Ad statuam confugisse in seruis, nota improbitatis erat: vt non confugisse, probitatis. z Aliud est promittere, aliud dicere: multa dicuntur sine promissione. Promittimus pollicitando, vel altero nudum consensum præstante, vel stipulante. Dicimus verbis, Promittimus nuda etiam promissione, hoc est, etiam nudo cōsensu sine verbis. An potius dicta intelligimus, quæ stipulanti promittimus. Promissa, quæ etiam non stipulāti, qualia sunt ea, quæ non stipulanti promittimus, quæ pollicemur, quæ spondemus. a ad sponsionē. *Hal.* b nota argumentū ab actionibus ciuilib. ad prætorias duci. c Aliud promissio, aliud iactatio. *v. s. eod. in pr.*

4 ¶Illud

4 ¶ Illud ſciendum eſt: Si quis artificem[a] promiſerit, vel dixerit: non vtique perfectum eum præſtare debet: ſed ad[b] aliquem modum, peritum. vt neque conſummatæ ſcientiæ accipias, neque rurſum indoctum eſſe in artificium. ſufficiet igitur, talem eſſe, quales vulgò[c] artifices dicuntur.

5 ¶ Deinde aiunt ædiles[d]. *Emptori, omnibúſque, ad[e] quos ea res pertinet, iudicium dabimus.* pollicentur emptori actionẽ, & ſucceſſoribus eius, qui in vniuerſum ius ſuccedunt[f]. Emptorem accipere debemus eum, qui pretio emit. ſed ſi quis permutauerit[g]: dicendum eſt, vtrumque[h] emptoris & venditoris loco haberi, & vtrumque poſſe ex hoc edicto experiri.

6 ¶ Tempus autem redhibitionis ſex[i] menſes vtiles habet. ſi autem mancipium non redhibeatur, ſed quanto minoris agitur: annus[k] vtilis eſt. ſed tempus redhibitionis ex die venditionis currit: aut, ſi dictum promiſſúmve quid eſt, ex eo, ex quo dictum promiſſúmve quid eſt.

De dicto præcedente, & ſtipulatione ſequente venditionem.

20. *Gaius* libro I. ad Edictum ædilium curulium.

SI verò ante venditionis tempus dictum interceſſerit, deinde[l] poſt aliquot dies interpoſita fuerit ſtipulatio: Cælius Sabinus ſcribit: ex priore cauſa, quæ ſtatim, (inquit) vt veniit id mancipiũ, eo nomine poſſe agere cœpit.

Redhibitionis definitio & Etymologia. I. *De cautionibus in redhibitione præſtandis.*

21. *Vlpianus* libro I. ad Edictum ædilium curulium.

REdhibere[m] eſt, facere, vt rurſus habeat vẽditor, quod habuerit. &, quia reddendo id fiebat, idcirco redhibitio eſt appellata, quaſi redditio.

1 ¶ Cùm redditur ab emptore mancipium venditori[n]: de dolo malo promitti oportere ei, Pomponius ait. & ideo cautiones neceſſarias eſſe: ne forte aut pignori[o] datus ſit ſeruus ab emptore: aut iuſſu eius furtum, ſiue damnum cui datum ſit.

2 ¶ Item Pomponius ait, interdum etiam dupliciter[p] cautiones interponi debere: alias in præteritum, aliàs in futurum. vtputa ſi eius ſerui nomine, qui redhibetur, emptor, procuratórve eius iudicium accepit: vel quod cum eo ageretur, vel quod ipſe eius nomine ageret. cauendum autem eſſe ait: ſi quid ſine dolo malo emptor condemnatus fuerit, aut dederit, *His rebus rectè præſtari*[q]. vel ſi quid ex eo, quod egerit, ad eum peruenerit: dolóve malo, vel culpa eius factum ſit, quo minùs perueniret, iſdem diebus[r] reddi.

3 ¶ Idem ait futuri temporis nomine cautionem ei, qui ſciens vẽdidit, fieri ſolere, ſi in fuga eſt homo ſine culpa emptoris, & nihilominùs cõdemnatur venditor[ſ]. tum[t] enim cauere[u] oportere: vt emptor hominem perſequatur & in ſua poteſtate redactum venditori reddat.

22. *Gaius* libro I. ad Edictum ædilium curulium.

ET neque per ſe, neque per heredem ſuum futurum, quo minùs eum hominum venditor habeat.

De ſeruo deteriorato ab emptore. I. *De acceßionibus.* 2. *De capitali fraude.* 3. *De ſeruo qui mortis conſciſcendæ ſibi cauſa quid fecit.* 4. *Si ſeruus vel filiusfamiliàs vendiderit.* 5. *De heredibus.* 6. *Si bona fide poſſeſſus, vendiderit.* 7. *De effectu redhibitionis.* 8. *Si ſeruus venditus furtum fecerit.* 9. *De eo quod ob ſeruum peruenit ad emptorem, vel culpa eius non peruenit.*

23. *Vlpianus* lib. I. ad Edictum ædilium curulium.

CVm autem redhibitio fit: ſi deterius mancipium ſiue animo, ſiue corpore ab emptore factum eſt: præſtabit emptor venditori. vtputa ſi ſtupratum[x] ſit, aut ſæuitia emptoris fugitiuum eſſe cœperit. & ideo inquit Pomponius, vt, ex quacumque cauſa deterius factum ſit, id arbitrio iudicis æſtimetur, & venditori præſtetur. quod ſi ſine iudice homo redhibitus ſit: reliqua autem, quæ diximus, nolit emptor reddere: ſufficiat vẽditori ex vendito actio.

1 ¶ Iubent ædiles reſtitui, & quod vẽditioni acceſſit, & ſi quas acceſſiones[y] ipſe præſtiterit: vt vterque reſoluta emptione, nihil ampliùs conſequatur, quàm [non] haberet, ſi[z] venditio facta non eſſet.

2 ¶ Excipitur etiam ille, qui capitalem[a] fraudem admiſit. Capitalem fraudem admittere eſt, tale aliquid delinquere, propter quod capite[b] puniendus ſit. veteres[c] enim fraudem pro pœna ponere ſolebant. capitalem fraudem admiſiſſe accipiemus[d], dolo malo[e], & per nequitiã. cæterùm ſi quis errore, ſi quis[f] caſu fecerit, ceſſabit edictum. vnde Pomponius ait, neque impuberem[g], neque furioſum[h] capitalem fraudem videri admiſiſſe.

3 ¶ Excipitur & ille, qui mortis[i] conſciſcendæ cauſa quid fecerit. Malus ſeruus creditus eſt, qui aliquid facit, quò magis ſe rebus humanis extrahat. vtputa laqueum torſit[k], ſiue medicamentum pro veneno bibit, præcipitémve ſe ex alto miſerit, aliúdve quid fecerit, quo facto ſperauit mortem peruenturam: tanquam non nihil in alium auſurus, qui[l] hoc aduerſus ſe auſus.

4 ¶ Si ſeruus ſit, qui vendidit[m], vel filiusfamiliàs: in dominum, vel patrem de peculio ædilicia actio competit. quamuis enim pœnales[n] videantur actiones: tamen[o], quoniam ex contractu veniunt, dicẽdum eſt, eorum quoque nomine, qui in aliena poteſtate ſunt, competere, proinde & ſi filiafamilias, vel ancilla diſtraxit: æquè dicẽdum eſt actiones ædilicias locum habere.

5 ¶ Hæ actiones quæ ex hoc edicto oriuntur, etiam aduerſus[p] heredes omnes competunt.

6 ¶ Et ſi bona[q] fide nobis ſeruient liberi fortè homines, vel ſerui alieni, qui vendiderunt: poteſt dici, etiam hos hoc edicto contineri.

7 ¶ Iulianus ait, iudicium redhibitoriæ actionis vtrũque[r], id eſt venditorem & emptorem, quodammodo[ſ] in integrum reſtituere debere.

8 ¶ Quare ſiue emptori ſeruus furtum fecerit, ſiue alij cuilibet, ob quod furtum emptor aliquid præſtiterit: non aliter hominem venditori reſtituere iubetur, quam[t] ſi indemnem eũ præſtiterit. Quid ergo, (inquit Iulianus) ſi noluerit venditor hominem recipere? non eſſe cogendum ait quicquam præſtare. nec ampliùs[u], quàm pretio condemnabitur. & hoc detrimentum ſua culpa emptorẽ paſſurum: qui, cùm poſſet hominem noxę dedere, maluerit litis æſtimationem ſufferre. & videtur mihi Iulianus ſententia humanior eſſe.

9 ¶ Cùm redhibetur mancipium: ſi quid ad[x] emptorem peruenit, vel culpa eius non peruenit: reſtitui oportet: non ſolum ſi ipſe fructus percepit, mercedéſve a ſeruo, vel conductore ſerui accepit: ſed etiam ſi à venditore fuerit idcirco conſecutus, quòd tardiùs ei hominem reſtituit. ſed & ſi à quouis alio poſſeſſore fructus[y] accepit emptor, reſtituere eos debebit. ſed & ſi quid fructuum nomine conſecutus eſt, id præſtet. item ſi legatum, vel hereditas ſeruo obuenerit, neque refert, potuerit hæc conſequi venditor, an non potuerit, ſi ſeruum non vendidiſſet. ponamus enim, talẽ eſſe, qui capere aliquid ex teſtamento non potuerat. nihil hæc res nocebit ¶ Pedius quidem etiam illud non putat eſſe ſpectandum: cuius[z] contemplatione[a] teſtator ſeruum heredem ſcripſerit, vel ei legauerit. quia, etſi venditio remãſiſſet[b], nihil hæc res emptori proderat & per contrarium (inquit) ſi contemplatione venditoris inſtitutus proponeretur: tamen diceremus, reſtituere emptorem non[c] debere venditori, ſi nollet eum redhibere.

25. *Gaius* libro I. ad Edictum ædilium curulium.

ET generaliter dicendum eſt, quidquid[d] extra rem emptoris per eum ſeruum adquiſitum eſt, id iuſtum videri reddi oportere.

De mancipio deteriorato. 2. *familiæ appellatione qui continentur.* 3. *procurator quis hîc dicatur.* 4. *De mancipio deteriorato.* 8. *De his quæ præcedunt, vel ſequuntur litem conteſtatam.* 9. *alia verba edicti. de venditione mancipiorum.* 10. *De ordine edicti.*

25. *Vlpianus* lib. I. ad Edictum ædilium curulium.

a *l.18. in fine, ſ. eodem.*
b *vide l.18. ſ. eodem.*
c vt quales vulgò intelligũtur, tales præſtentur. quòd in rerum pretiis obſeruatur. *lege 63. ǰ. ad legem Falcidiam.*
d *lege 1. §. 10. eodem.*
e Pertinere dicuntur res defuncti, etiam ad ſucceſſores eius.
f id eſt, heredibus, *lege 48. §. 5. ǰ. eodem.* ſic enim definitur hereditas. *vide l.24. ǰ. de verborum ſignific.*
g Emit qui pretio comparat. emit & vẽdit qui permutat. Emptionis enim vocabulo alienatio intelligitur, & Emptio latè patet. *vide l. 19. ſ. de act. empt. v. l.15. de rerum permut.*
h In permutatione, vterque emptoris & venditoris loco eſt. *l.1. ſ. de rerum permutat.*
i *vide leg. 55. ǰ. eodem.*
k *lege 38. infrà eod. l. 2 in fin. Cod. eod.*
l vt ſit ſenſus, Plerunque quæ in præfationib⁹ concipiuntur eadem in ſtipulationibus repetita intelliguntur. *lege 134. §.1. ǰ. de verborum obligat.*
m tunc enim omnia retrò aguntur. *lege 9. ſ. de alien. iudicij. l. 10. in fin. ſ. quibus mod. pign.*
n vel à creditore debitori pignus. *vide leg. 15. ſuprà de pignorat.*
o Pignori dari poteſt fugitiuus *vt hîc.*
p *adde l.30. ǰ. eodem.*
q *vide l. 71 ǰ. de verborum ſignificat.*
r iiſdem de rebus. *Haloand.* id reddi. vt *l. 30. ǰ. eodem. Cuiac. 17. obſer. 21.* qui Triboniani error natus eſt ex ſingularibus litteris.
ſ ad pretium reddendum. *Accurſ.*
t Fugitiuum qui ſciens vẽdit, reſtituere pretiũ tenetur, etiamſi ei ſeruus non reſtituatur, ſed nuda cautio de eo reddẽdo præſtetur, ſi captus fuerit, ſi ignorans, non aliter reddit pretium, quàm recepto ſeruo. *l. vlt. Cod. eodem.*
u tum eum cauere oportet. *Haloand.*
x Deterior ancilla, quæ ſtuprata, vel quæ fugitiua eſſe cœpit, redditur.
y ¶ *lege 1. §. primo, ſuprà eodem, l. 61. §. ſecundo, infrà de furtis.* poſſeſſionem. *lege 22.* cauſam vſucapionis & fructus. *lege 35. lege 73. infrà de verborum ſignificationibus.* non tantùm corpus, ſed omnem rei conditionem & cauſam. *lege vltima, §. vltimo, ǰ. de verborum ſignif.*

z *l.75. ǰ. de verb. ſignif.*
a Cyprianus 2. *ad Donatũ.* Hic teſtamentũ ſubiicit, ille falſum capitali fraude conſcribit
b Capitalis fraus in ſeruo, eſt quę capite punitur, *vt hîc. l 12. in fin. ǰ. de accuſationibus.*
c aliàs Fraus aliud eſt, & aliud pœna. *l.131 ǰ. de verborum ſignificat.*
d Capitalis pœna doluni exigit.
e nam in maleficiis ſpectatur voluntas, non exitus. *vide leg. 14. infrà de ſicariis.*
f Error & caſus excuſat à pœna capitali, *vt hîc, vide l. 31. l. 52. §. 2. ſ. ad legem Aquil.*
g doli incapacem. nam aliud eſt in capaci. *vide l. 7. C. d. de pœnis. l. ſi arrogator, ǰ. de tutel. l. excipiuntur. ǰ. ad Sillanianum.*
h *vide l.13. l.14. ſuprà de off præſ.*
i *lege 1. §. 1. in fine, ſ. eodem. adde l. 9. §. 7. ſ. de peculio.*
k vt ſe ſuſpenderet.
l qui ſibi non pepercit, multo minus alij parcet. *l. vlt. §. 6. in fine, ǰ. de bon. eor.* Qui in ſe malũ admiſit, omne & in omnes admittet multò magis.
m *lege 57. §.1. ǰ. eod*
n Æditione actiones, quaſi pœnales.
o Pœnales actiones ex contractibus filiorum & ſeruorũ deſcendentes dantur in parentes & dominos.
p *l.48. §. 5. ǰ. eod.*
q *adde leg 1. in fin, l. 2. ſ. de peculio.*
r vt ita omnia in integrum reſtituantur. *vide l.60. ǰ. eod.*
ſ Quodammodo, diminutionis nota.
t *l.29. in fi. ǰ. eod. l.7. circa fin. ǰ. de leg. 1. l. 36. in fin. ǰ. ad Trebell.*
u *l.24. ǰ. eod.*
x *lege 58. §.1. ǰ. eodem.*
y *adde §.1. ſ. eodem.*
z *l.13. §.18 ſ. de act. empt. adde l. 10. §. 6. ǰ. de vulgari.*
a Contemplationis hîc non haberi rationẽ, ſed cauſæ effectiuæ & immediatæ notæ. *Baldus.*
b venditoris manſiſſet. *Bud.*
c Albericus hoc verum eſſe putat ſi agatur actione ex empto, cùm non habeat locum niſi volente emptore: ſecus fore ſi condictione ſine cauſa agatur, tunc enim venditorem id poſſe petere: quaſi rei ſuæ ſit. *l. ſed ſi plures. §. in arrogato. ǰ. de vulgar. l. æditio. ǰ. de acquir. hered. l. penult. §.1. ǰ. de ſtipul ſeru.*
d Omnis cauſa reſtituenda eſt ab emptore. *l.1. §.1, & §. vlt. ſ. eod. l.25. l.31. §. 2. 3. pen. vlt. l. 43. §. 5. l. 60. ǰ. eod. l. 32. ſ. de petit. heredit. l. 11. §. 7. ſ. ad l. Aquil.*

AEdiles etiam hoc præstare emptorem volunt, si in aliquo deterior factus sit seruus: sed ita demum si post venditionem traditionémque factus sit, cæterùm "si ante fuit:" non pertinet ad hoc iudicium, quod antè factum est.

1 ¶ Siue ergo ipse deteriorem eum fecit, siue familia[a] eius, siue procurator: tenebit actio.

2 ¶ Familiæ[b] appellatione omnes, qui in seruitio sunt, continentur: etiam liberi[c] homines, qui ei bona fide seruiunt, vel alieni, accipe eos[d] quoque, qui in potestate eius sunt.

3 ¶ Procuratoris[e] fit mentio in hac actione. sed Neratius procuratorem hîc "eum" accipiendum ait: non quélibet: sed cui vniuersa[f] negotia, aut idipsum, propter quod deterius factum sit, mandatum[g] est.

4 ¶ Pedius ait, æquum fuisse, id dùmtaxat imputari emptori ex facto procuratoris, & familiæ, quod non fuit passurus seruus, nisi "ei" venisset. quod autem passurus erat, etiam si non venisset, in eo concedi emptori serui sui noxæ deditionem. & ex eo, (inquit) quod procurator commisit solùm actionem præstandarum necessitatem ei iniungi.

5 ¶ Quid ergò, si culpa[h], non etiam dolo emptoris, seruus deterior factus sit? æquè condemnabitur.

6 ¶ Hoc autem quod deterior factus est seruus, non[i] solùm ad corpus, sed etiam ad animi vitia referendum est. vtputà si imitatione[k] conseruorum apud emptorem talis factus est: aleator fortè, vel vinarius[l], vel erro euasit.

7 ¶ Sed notandum est, quod non permittitur emptori, ex huiusmodi causis noxæ dedere seruum suum. nec enim factum seruorum suorum, itémque procuratoris præstat.

8 ¶ Item sciendum est, hæc omnia, quæ exprimuntur edicto ædilium præstare eum debere, si ante[m] iudicium acceptum facta sint. idcirco enim necesse habuisse ea enumerari: vt, si quid eorum ante litem contestatam contigisset, prestaretur. ceterùm post[n] iudicium acceptum, tota causa ad hominem restituendum in iudicio versatur: & tam fructus "veniunt," quàm id, quòd deterior factus est: ceteráque veniunt. * iudici enim, statim atque iudex factus est, omnium rerum officium incumbit, quæcumque in iudicio versantur. ea autem, quæ ante iudicium contingunt, non valdè ad eum pertinent: nisi fuerint ei nominatim iniuncta.

9 ¶ Præterea in edicto adiicitur sic: *Et quanta pecunia pro eo homine soluta, accessionisve nomine data erit, non reddetur: cuiúsve[o] pecuniæ quis eo nomine obligatus erit, non liberabitur.*

10 ¶ Ordine[p] fecerunt ædiles: vt antè venditori emptor ea omnia, quæ suprà scripta sunt, præstet: sic deinde pretium consequatur.

De redhibitione. quomodo res ordinanda sit.

26. *Gaius* libro I. ad Edictum ædilium curulium.

VIdeamus tamen, ne iniquum sit, emptorem compelli dimittere corpus, & ad actionem iudicati mitti, si interdum nihil præstatur propter inopiam venditoris. potiúsque res ita[q] ordinanda sit, vt emptor caueat, si intra certum tempus pecunia sibi soluta sit, se mancipium restituturum.

Quæ pecunia emptori restituitur.

27. *Vlpianus* lib. I. ad Edictum ædilium curulium.

DEbet autem recipere pecuniam[r], quam dedit pro eo homine, vel si quid accessionis nomine. dari[s] autem non id solùm accipiemus, quod numeratur venditori, vtputà pretium, & vsuras eius: sed & si quid emptionis caussa erogatum est. hoc autem ita demum deducitur, si ex voluntate venditoris datur. cæterùm, si quid sua sponte datum esse proponatur, non imputabitur. neque enim debet, quod quis suo arbitrio dedit, à vẽditore exigere, quid ergo, si fortè vectigalis[t] nomine datum est, quod emptorem fortè sequeretur? dicemus, hoc quoque restituendum. indemnis enim emptor debet discedere.

Si venditor non cauet.

28. *Gaius* libro I. ad Edictum ædilium curulium.

a §. 2. ī. eod. l. 1. §. 1. š. eod.
b Familiæ appellatione qui contineantur. *adde l. 1. §. 18. ī. de vi & vi armata. l. 6. §. 5. Cod. de his qui ad Ecclesiam: l. 11. §. furt. ī. de furtis: l. 195. §. 3. ī. de verborum signif. l. 1. §. familiæ ī. de publican.*
c Liberi homines in seruitiis aliorum nonnunquam erãt: neque tamen liberi esse desinebant. Varro 6. *de lingua.* liber qui suas operas in seruitute pro pecunia quam debeat, dum solueret, nexus vocatur, vt ab ære obæratus.
d & filiosfamilias, *lege 31. §. 15. ī. eodem.* liberos. *l. 40 § 2.* quin & ipsum principẽ familiæ. *l. 193. ī. de verborum signific. adde legem 195. §. 1. cum sequentib. ī. de verborum signific. l. 1. §. 18. ī. de vi & vi: adde l. 2. §. 14. ī. vi bonorum raptorum.*
e *§. 1. š. eodem, §. 4. ī. eodem, l. 1. §. 1. š. eodem. subaudi,* habentis liberam. & ita pòst Richardum Malumbram interpretatur Baldus. Ita procurator est qui habet sufficiens mandatú ad id quod agit.
f *vide l. quod si nolit. §. quod in procuratore. ī. eod. l si procurator. ī. de doli except.*
g *sub.* specialiter.
h *l. 23. §. vltim. in prin. š. eod. l. 31. §. 14. ī. eod.*
i Deterior non tantùm redditur is cuius corpus deterius redditur, sed & is cuius animus.
k Ratio mala in culpa.
l *l. 4. §. 4 š. eod.*
*
m In iudicium non videtur venisse, quod post iudicium acceptum accidit. *l. 23. š. de iudiciis.*
n *lege 31. §. 12. ī. eod.*
o pecuniæ obligatus dicitur vt obligatus & obstrictus furti, cõpertus sacrilegij: manifesti, criminis, æris debiti, iudicati damnatus, confessus.
p Pretium recepturus emptor, rem primũ redhibere debet. *l. 13. § 8. š. de act. empt.*
q *lege 29. in fine, infrà eodem.*
r *l. 29. §. 2. ī. eodem, l. 31. §. 17. l. 59. in princ. ī. eodem.*
s *vide l. 19. ī. de liberali causa.*
t Emptor venditori vectigal solutum, rei redhibitæ nomine imputat, *vt hic.* vt & pignoris nomen creditor debitori, & cæteris creditoribus, *l. 6. š. qui potior.*
u *¶ Synopsis eodem c. 19.*

SI[u] venditor de his, quæ edicto ædilium continentur, non caueat: pollicentur[x] aduersus eum (ad) redhibẽdum iudicium, intra duos menses: vel quanti emptoris intra sex menses[y].

Si venditor quæ in hac actione desiderantur, præstat, vel non. 1. De eo cuius nomine emptor obligatus est. 2. Quid contineat condemnatio venditoris. 3. Si emptor damnum sensit, vel pro seruo impendit.

29. *Vlpianus* libro I. ad Edictum ædilium curulium.

ILlud sciendum est, si emptor venditori hæc[z] non præstat, quæ desiderantur in hac actione, non posse ei venditorem condemnari. si autem emptori venditor ista non præstat, condemnabitur ei.

1 ¶ Item emptori præstandum est, vt pecuniæ[a], cuius nomine obligatus erit, liberetur: siue ipsi venditori obligatus sit, siue etiam alij.

2 ¶ Condemnatio autem fit, quanti[b] ea res erit. ergo, excedet pretium, an non, videamus, & quidem continet condemnatio pretium[c], accessionésque. an & vsuras pretij consequatur: quasi, quod sua intersit, debeat accipere? maximè[d] cum[e] fructus[f] quoque ipse restituat? & placet, consecuturum.

3 ¶ Si quid[g] tamen damni sensit, vel si[h] quid pro seruo impendit, consequetur arbitrio iudicis: sic tamen: non vt ei horum nomine venditor condemnetur, vt ait Iulianus: sed ne aliàs compellatur hominem vẽditori restituere, quàm[i], si eum indemnem præstet.

Si serui redhibendi nominè emptor iudicium accepit, vel dictauit. 1. De impensis ab emptore factis.

30. *Paulus* libro I. ad Edictum ædilium curulium.

ITem si serui redhibendi nomine emptor iudicium accepit, vel ipse eius nomine dictauit: cauendum ex vtraque[k] parte erit: vt, si quid sine dolo malo condemnatus sit: vel si quid ex eo quod egerit, ad eum peruenerit: dolóve malo eius factum sit, quo minùs perueniret: id reddat[l].

1 ¶ Quas impensas necessariò in curandum[m] seruum post litem contestatam emptor fecerit, imputabit. præcedentes impensas nominatim comprehendendas, Pedius: sed cibaria seruo data nõ esse imputanda, Aristo ait. nam[n] nec ab ipso exigi, quòd in ministerio eius fuit.

Si nolit emptor hominem recipere. 1. Si seruus emptori furtum fecerit. 2. De partu. 3. De vsufructu. 4. De peculio. 5 De pluribus heredibus emptoris. 7. Si seruus communis emerit. 9 De mancipio deteriorato. 10 De pluribus heredibus venditoris, aut seruo communi vendente, aut pluribus venditoribus, aut pluribus emptoribus, aut pluribus mancipiis vẽditis. 11. De morte mancipij redhibendi. 14. De his qui ex officio pro emptore interueniunt. 15. De familia emptoris. 16. Si sæpius agatur æstimatoria. 17. De actione in factum ad pretium recuperandum. 19. De eo, quod seruo in venditione accessit. 20. Si venditor de dupla non caueat. 21. De natione mancipij pronuncianda. 22 De pacto vt nisi res placuerit, redhibeatur, & de illius rei redhibitione. 25 De eo quod emptioni accidit.

31. *Vlpianus* lib. I. ad Edictum ædilium curulium.

QVòd si nolit venditor hominem recipere: non in maiorem summam, (inquit) quàm[o] in pretium, ei condemnandum. ob hæc ergo, quę propter seruum damna sensit, solam dabimus ei corporis retentionẽ. cæterùm poterit euitare præstationem venditor, si nolit hominem recipere. quo facto, pretij præstationem, eorúmque, quæ pretium sequuntur[p], solam non euitabit.

1 ¶ Si venditor pronuntiauerit, vel promiserit, *furem*[q] *non esse*: tenetur[r] ex sua promissione, si furtum seruus fecit. esse[s] enim hoc casu furem, non tantùm eum, qui extraneo, sed & "eum," qui domino suo res subtraxit, intelligendum est.

2 ¶ Si ancilla redhibeatur: & quod[t] ex ea post venditionem natum erit, reddetur: siue vnus partus sit, siue plures.

3 ¶ Sed & si fortè vsusfructus[u] proprietati adcreuerit, indubitatè hic quoque restituetur.

x *lege 5. ī. de verborum obligationib*
y quia non cauet: nam alia tẽpora definiuntur quando vitiosa res est. *lege 19. in fine, š. eodem.*
z quæ superius dicta sunt. *lege 23. 24. & sequentibus.*
a *lege 25. in fine, š. eod.*
b Quãti res est, pretium, accessiones, vsuras pretij: & id quod interest continet.
c Venditor emptori pretium, accessiones, & vsuras restituit.
d Qui rem redhibet, fructus rei restituit: Vicissim quanti res est à venditore recipit, hoc est, pretium quod ipse venditori numerauit, à venditore recipit, accessiones, pretij vsuras, si sua intersit, *vt hic. adde Bероum quæst. 59.*
e *adde l. 24. §. penult. l. 47. š. de minorib.*
f si modo periti sint. Nam fructus in rei vindicatione non veniunt nisi petiti sint: vide tamen Socinum *regula 161.*
g vide quę scripsi *ad l. 2. Cod. de rescindenda vendit.*
h *lege 23. §. 1. š. eod.*
i *d. l. 23. §. 7. š. eod.*
k *lege 21. §. 2. š. eod.*
l *vide l. 21. §. 2. š. eod.*
m *adde l. 29. §. 3. š. eodem, l. 10. in fine, suprà de negotiis. lege 10. Codice de negot. l. 18. §. 2. š. commodati.*
n Cibaria seruo pręstita is nõ recuperat, à quo serui ministerium non exigitur. Cibariorum enim impensæ naturali ratione ad eum pertinent qui vtendum accepit. *l. 18. §. 2. š. commodati.* Sic maritus impensas in doctrinam & alimenta puerorũ dotalium non seruat: quia ministeriis eorum vtitur. *lege 28. §. 1. ī. de donat. inter vi. um.*
o *lege 58. ī. eodem.*
p putà vsurarũ. *lege 29. §. 2. š. eodem.*
q *lege 19. §. primo, suprà eodem, lege 52. in fine, infrà eodem.*
r nec enim debuit temerè quidquam adfirmare. *lege 13. §. primo, suprà de actione empti.*
s Fur etiam censetur qui furtum domino suo fecit.
t Redhibita ancilla, redhibendi sunt etiam partus.
u Redhibita proprietate, redhibendus est quoque vsusfructus qui ei aduenerit.

† Redhibito seruo peculium quæsitum ex re venditoris vnà restituendum est: at non quæsitum ex re emptoris.
a *l.33.l.34.ꝟ.de petit.heredit.*
b emptorem scilicet. Ideò emptori id non est relinquendum, nec id emptori prodesse debet, *lege 23.in fin.ꝟ.eodem.*
c *lege 24.ꝟ.eodem.*
d Redhibitio cùm fit à pluribus heredibus, vnius emptoris fieri debet eorum omnium consensu.
e *§.7.ꝟ.eod.*
f Imò, plures dari oportere constat. *l.42.§.6.ꝟ.de procuratorib.*
g *§.9.ꝟ.eod.* optima ratio. *vide l.5.in fi.ꝟ.iudicatum solui.*
h *vide l.43.§.6.ꝟ.eod.*
i quid ita? cùm vsuras vsurarũ exigi non oporteat. *l.26.§.1.ꝟ.de condict.indeb. l.28 Cod.de vsur.*
k partus natus diuidi non debet: igitur pro parte fiet redhibitio si mater redhibeatur, partus retineatur ab emptore. *adde l.35.l.39.ꝟ.eod.*
l Quídni partus à matre diuisionem recipiat: cũ ouibus legatis agni non debeantur? *l.81.§.penult.ꝟ.de legat.3.* Cur non partus æquè poterit diuidi à matre, ac maritus ab vxore & liberis: cùm constet seruo legato vxorem & filiam legato non cedere? *l.20.§.4.ꝟ.de instructo.* adhæc, si cùm mater petitur, partus natus est, possessor nõ restituit, nisi actor specialiter ei⁹ nomine egerit. *l.10.ꝟ.de vsur.*
m nam matre vendita, partus ad emptorem pertinet. *l.4.in fin.ꝟ.de vsur. l.16.Cod.de act.empti.* *
n *§.5.ꝟ.eod.*
† Pignoris loco rem venditam vẽditor retinere põt, quoad emptori satisfaciat.
o *l.22.ꝟ.de heredit.vend. l.13.§.8.ff.de act.empti.*
p *l.57.ꝟ.eod.*
q *l.25.§.2.ꝟ.eod.*
r *dicta l.25.§.3.ꝟ.eod.*
s *§.5.ꝟ.eod.*
t nam omnia quæ quis in hereditate dolo aut culpa fecerit, in iudicium familiæ erciscundæ veniunt. *l.20.§.4.5.6.lege 17.ꝟ.famil.*

4 ¶ Si peculium † quæsiit apud emptorem, quid de hoc dicemus? &, si quidem ex[a] re emptoris accessit, dicendum est, apud ipsum[b] relinquendum. si aliunde creuit, venditori restituendum[c] "est".

5 ¶ Si plures heredes sint emptoris: an omnes[d] ad redhibendum consentire debeant, videamus. & ait Pomponius, omnes[e] consentire debere ad redhibẽdum: daréque vnum[f] procuratorem: ne[g] fortè venditor iniuriam patiatur: dum ab alio partem recipit hominis, alij in partem pretij condemnatur, quanti[h] minoris is homo sit.

6 ¶ Idem ait, homine mortuo, vel etiam redhibito, singulos pro suis portionibus rectè agere. pretium autem & accessiones pro parte recipient. sed & fructus[i] accessionis, & si quo deterior homo factus est, pro parte præstabitur ab ipsis. nisi fortè tale sit, quod diuisionem[k] non[l] recipiat: vt putà ancillæ partus. in hoc enim idem seruandum est, quod in ipsa matre[m] vendita: quam pro parte redhiberi posse negauimus.

7 ¶ Marcellus quoque scribit, si seruus communis seruum emerit, & sit in causa redhibitionis, vnum ex dominis pro parte sua redhibere seruum non posse: non magis, (inquit) quàm cùm emptori plures heredes exstiterunt, nec[n] omnes ad redhibendum consentiunt.

8 ¶ Idem Marcellus ait, non posse alterum ex dominis consequi actione ex empto, vt sibi pro parte venditor tradat, si pro portione pretium dabit. & hoc in emptoribus seruari oportere ait. nam venditor † pignoris[o] loco, quod vendidit, retinet, quoad[p] emptor satisfaciat.

9 ¶ Pomponius ait, si vnus ex heredibus, vel familia[q] eius, vel procurator[a], culpa vel dolo fecerit rem deteriorem: æquum esse in solidum eum teneri, arbitrio iudicis. hoc autem expeditiùs esse, si omnes heredes vnum[r] procuratorem ad agendum dederunt. tunc & si quo deterior seruus culpa[t] vnius heredum factus est, & hoc solutum est: cæteri familiæ herciscundæ iudicium aduersus eum habent: quia, propter ipsum damnum sentiũt, impediuntúrque redhibere.

10 ¶ Si venditori plures heredes exstiterint: singulis[u] pro portione[x] hereditaria poterit seruus redhiberi. & si seruus plurium venierit: idem erit dicendum. nam si vnus à pluribus, "vel plures ab vno," vel plura mancipia ab vno emantur: verius est dicere, si quasi plures rei fuerunt venditores, singulis in solidum redhibendum. si tamẽ partes emptę sint à singulis: rectè dicetur, alteri quidem posse redhiberi, cum altero autem agi quanto minoris. Item si plures singuli partes ab vno emant, tũc pro parte quisque eorum experietur. sed si in solidum emant, vnusquisque in solidum redhibebit.

11 ¶ Si mancipiũ, quod redhiberi oportet, mortuum[y] erit: hoc quærrtur, numquid culpa emptoris, vel familiæ eius, vel procuratoris[z], homo demortuus sit. nam si culpa[a] eius decessit, pro[b] viuo habendus est: & præstentur "ea" omnia, quæ præstarentur, si viueret.

12 ¶ Culpam[c] omnem accipiemus, non vtique[d] latam. propter quod dicendum est, quamcumque occasionem morti emptor præstitit, debere eum[e], etiam si non[f] adhibuit medicum, vt sanari possit, vel[g] malum adhibuit, sed culpa sua.

13 ¶ Sed hoc dicemus, si ante iudicium acceptum decessit. cæterùm, si post iudicium acceptum decessisse proponatur, tunc in arbitrium iudicis veniet, qualiter mortuus sit. vt enim & Pædio videtur *, ea quæcumque post[h] litis contestationem contingunt, arbitrium iudicis desiderant.

14 ¶ Quod in procuratore diximus: idem "&" in tutore, & curatore dicendum erit, ceterísque, qui ex officio pro aliis interueniunt. & ita Pedius ait. & adiicit, quibus administratio rerum[i], culpam abesse præstare, non iniquè dominum cogi.

15 ¶ Idem Pedius ait, familiæ appellatione & filiosfamiliàs[k] demonstrari. facta enim domesticorum, redhibitoria agentem præstare voluit.

u atqui singuli heredes emptoris redhibere non possunt. *§.5.ꝟ.eod* Cur non eadem ratio fuerit in pluribus heredibus venditoris, vt non possit res redhiberi nisi omnibus? Emptor tenetur ad indiuiduũ, hoc est, rem præstandam: ideo actio non diuiditur inter heredes: venditor tenetur ad diuidum hoc quoad pretium, ideo diuiditur inter eius heredes.
x atqui seruus vtiliter singulis redhiberi non potest, cùm nec diuidi possit.
y atqui mortui redhiberi posse non videntur. *l.vlt.Cod.eod.*
z hoc extendit Albericus ad tutores & curatores, & omnes administratores.
a vide quæ notaui *ad l.91.ꝟ.de verb.oblig.*
b Seruus ei viuere intelligitur, cuius culpa mortuus est.
c quæ debetur in contractibus bonæ fidei. *l.108.§.13.ꝟ.de leg.1.*
d id est, non tantùm latam. id enim ex præcedentibus & sequentibus euincitur.
e teneri. *Haloand.*

f Malum scienter, aut nullum medicum adhibere ægroto, paria. quod Alciatus extendit ad maritum, vt iis de causis mortua vxore priuetur lucro dotis.
g Culpam admittit qui ægroto medicum nullum aut malum adhibet.
h *vide l.25.§.8.ꝟ.eodem.*
i rerum permissa est eos culpa abesse, &c. *Haloand.*

k *vt l.25.§.2.ꝟ.eodem.*
l *¶ l.32.ꝟ.de euictionibus.*
m *l.27.ꝟ.eod.*
n quod quis recipiendo agnoscit, postea recusare non potest. *l.penult.in fin.ꝟ.de vacat. & excus. muner.*
o atqui cautio heredis eum obligat ad soluẽda integra legata. *l.vlt.Cod.ad l.Falcid.*
p *facit l.37.§.1.in fi.ꝟ.de euictio.*
q Contractus dubij recipiunt modum & formam à consuetudine *Bolog. facit l.24.in fi.ꝟ.de vsufruct. l.46.ꝟ.de euict. l.6.l.37.ꝟ.de vsur. l.50.in f.ꝟ.de leg.1. l.17.§.1.in f.ꝟ.de aqua pluu. l.19.Cod.locati. l.1.de fideiussorib.* *
r Seneca 10.*Controuers.* 5. Quid ad rem pertinet, cuius nationis seruus sit. de differentiis gentium adde Plinium 2.*cap.*78. Quid natio, vide Festum. sic natio Sabinorum tristis, seuera, tritica. *Liuius* 1. *vbi de Numa: Cicero* 15. *epistolar.* 20. Hinc ille apud Ciceronem oratione pro L. Flacco vet⁹ prouerbium, Phrygem plagis fieri solere meliorẽ. si quid cum periculo experiri velis, in Caria id potissimum esse faciendum. si quis despicatus dicitur, Mysorũ vltimus esse dicitur. & pòst. Quis vnquam Græcus Comœdiam scripsit, in qua seruum primarum partiũ nõ Lydus esset.
s hinc colligit Alciatus præsumi nobiles, qui ex nobili parẽte: peritum qui ex perito, & è contrà. 1. *præsumpt.* 48. quæ præsumptio venit ex nascendi lege, quum filij repræsentant parentes. Horatius, Fortes creantur fortibus. Est in iuuencis, est in eqs patrũ virt⁹: nec imbellẽ feroces Progenerant Aquilæ columbam.

16 ¶ Si quis egerit quanto minoris propter serui fugam, deinde agat propter morbum: quanti fieri condemnatio debeat? & quidem sæpiùs agi posse quanto minoris dubium non est. sed ait Iulianus, id agendum esse, ne lucrum emptor faciat, & bis[l] eiusdem rei æstimationem consequatur.

17 ¶ In factum actio competit ad pretium[m] recuperandum, si mancipium redhibitum fuerit. in qua non hoc quæritur, an mancipium in causa redhibitionis fuerit, sed hoc tantùm, an sit redhibitum. nec immeritò, iniquum est enim, posteaquam venditor agnouit, recipiendo[n] mancipium, esse in id causa redhibitionis "tunc" quæri, vtrùm debuerit redhiberi, an non debuerit. nec de tempore quęretur, an intra tempora redhibitus esse videatur.

18 ¶ Illud planè hęc actio exigit, vt sit redhibitus. cæterùm, nisi fuerit redhibitus, deficit ista actio: etiam si nudo consensu placuerit, vt redhibeatur. conuentio ergo de redhibendo non[o] facit locum huic actioni: sed ipsa redhibitio.

19 ¶ Restitui autem debet per hanc actionem, etiam quod ei seruo in venditione accessit.

20 ¶ Quia adsidua[p] est duplæ stipulatio: idcirco placuit, etiam ex empto agi posse, si duplam venditor mancipij non caueat. * ea enim, quæ sunt moris[q] & consuetudinis, in bonæ fidei iudiciis debent venire.

21 ¶ Qui mancipia vendunt, nationem[r] cuiusque in venditione pronuntiare debent. plerumque enim natio serui aut prouocat, aut deterret emptorem. idcirco interest nostra scire nationem. præsumptum[s] etenim est, quosdam seruos bonos esse, quia natione sunt non infamata, quosdam malos videri, quia & natione sunt, quę magis infamis est. quòd si de natione ita pronuntiatum non erit: iudicium emptori, omnibúsque, ad quos ea res pertinebit, dabitur: per quod emptor redhibet mancipium.

22 ¶ Si quid ita venierit, vt, nisi[t] placuerit, intra præfinitum tempus redhibeatur: ea conuẽtio rata habetur. si[u] autem de tempore nihil conuenerit: in factum actio intra sexaginta dies, vtiles accõmodatur emptori ad redhibendum: vltrà non. si verò conuenerit, vt in perpetuum redhibitio fiat: puto, hanc conuentionem valere. Item, si tempus sexaginta[x] dierum præfinitum redhibitioni præteriit causa[y] cognita, iudicium dabitur.

23 ¶ In causæ autem cognitione hoc versabitur, si aut mora fuit per venditorem[z], aut non fuit præsens, cui redderetur, aut aliqua iusta causa intercessit, cur intra diem redhibitum mancipium non est, quod "ei" magis[a] displicuerat.

24 ¶ In his autem actionibus eadem erunt obseruanda, quæ de partu[b], fructibus, accessionibus, quæque de mortuo redhibendo dicta sunt[c].

25 ¶ Quod emptioni accedit[d], partem esse venditionis, prudentibus visum est.

32. *Gaius* libro secundo ad Edictum ædilium curulium.

ITaque sicut superiùs vẽditor de morbo vitióve, & cæteris, quæ ibi comprehensa sunt, prædicere iubetur: & præterea[e] in his causis non esse mancipium, vt promittat, præcipitur: ita & cùm accedat alij rei homo, eadem & prædicere, & promittere cõpellitur. quod non solùm hoc casu intelligendum est, quo nominatim adiicitur, *accessurum[f] fundo hominem Stichum:* sed etiam si generaliter omnia mancipia, quæ in fundo sint, accedant venditioni.

33. *Vlpianus* libro primo ad Edictum ædilium curulium.

PRoinde Pomponius ait, iustam causam esse, vt quod in venditione accessurum esse dictum est, tam integrum præstetur, quàm illud præstari debuit, quod principaliter veniit. nam iure ciuili, vt integra[g] sint, quæ ac-

t *l.4.Cod.eodem.lege 6.ꝟ.de rescind.*
u nota tria tẽpora redhibendi, præfinitum seu conuentionale, tacitum, perpetuum.
x Menses sexaginta diebus finiuntur. vide Fornerium *ad l.98.ꝟ.de verb.signif.*
y *v.l.1.in fi.ꝟ.ex quib.caus.maior.*
z *l.vlt.ꝟ.de procuratorib. l.24.l.25.ꝟ.ex quibus causis maior.*
a Magis, particula electiua. *l.6.in fi.pr.ꝟ.de condict.causa data. l.1.ꝟ.commun.diuid. l.quia magis, ꝟ.finium regund. l.3.ꝟ.de incendio. l.2.§.1.ꝟ.de reb.cred.* Plautus *in Persa.* Magis volo esse diues quàm pauper. *& alibi,* Vis vendere istã? Magis libet quàm perdere.
b Partus, fructus, accessiones distinguuntur.
c *l.24.& sequent.ꝟ.eodem.*
d *l.32.l.33.ꝟ.eodem.*
e ea in accessoriis præstanda sunt quæ in principali. *d.l.33.in fi. l.11.§.17.ꝟ.de act.empt.*
f seruos fundis venditis accessuros plerumque promittebant. dixi ad *l.15.ꝟ.de euict.*
g *l.27.§.pen.ꝟ.de actionib.empti.*

a Dolia fundo acceſſura,fundi venditores ſæpius dicebant. *l.27.ſ.de act.empti.*
b *adde l.36.j.eodem.*
c *vide Cuiac.6.ad Africanum.*
d quæſtio ſcilicet naſcitur: vtrùm vna ſit venditio an plures.
e Genus hîc pro artificio,profeſſione,officio,*vt l.vlt.j.eodem.*

ceſſura dictum fuerit, ex empto actio eſt. veluti, *ſi dolia*[h] *acceſſura fundo* dicta fuerint. ſed hoc ita, ſi certum corpus acceſſurum fuerit dictum.nam ſi ſeruus cum peculio venierit: ea mancipia,quæ in peculio fuerint,ſana eſſe præſtare venditor non debet: quia non dixit, certum corpus acceſſurum : ſed peculium tale "præſtare oportere." & quemadmodum certã quantitatem peculij præſtare non debet,ita nec hoc. Eandem rationem facere Pomponius ait,vt,etiam ſi hereditas, aut peculium ſerui venierit, locus edicto ædilium non ſit circa ea corpora, quæ ſunt in hereditate,aut in peculio. Idem probat, & ſi fundus cum inſtrumento venierit, & in inſtrumento mancipia ſint. Puto hanc ſententiam veram: niſi ſi aliud ſpecialiter actũ eſſe proponatur.

1 ¶ Si vendita res redhibeatur : ſeruus quoque,qui ei rei acceſſit,licèt[b] nullum in eo vitium ſit,redhibetur.

De pluribus rebus venditis.

34. *Africanus* libro ſexto[c] Quæſtionum.

Cvm eiuſdem generis[d] plures res ſimul veneant[e] veluti comœdi[f],vel chorus[g]:referre ait,in vniuerſos[h], an in ſingulos pretium conſtituatur. vt ſcilicet interdum vna,interdum plures venditiones contractæ intelligãtur. quod vel eo quæri pertinere,vt,ſi quis eorum forte morboſus,vel vitioſus ſit,"vel" omnes ſimul[i] redhibeantur.

1 ¶ Interdum,etſi in ſingula capita pretium conſtitutum ſit, tamen vna emptio eſt : vt propter vnius[k] vitium omnes redhiberi "poſſint," vel debeant. ſcilicet cùm manifeſtum[l] erit, "non" niſi omnes quem empturum vel vẽditurum fuiſſe. vt plerumque circa comœdos[m],vel quadrigas[n],vel mulas pares accidere ſolet : vt neutri non niſi omnes habere expediat.

35. *Vlpianus* libro 1. ad Edictum ædilium curulium.

PLerumque,propter morboſa mancipia,etiã non morboſa redhibentur, ſi ſeparari non[o] poſſint ſine magno incommodo,vel[p] ad pietatis[q] rationem offenſam. Quid enim,ſi, filio retento[r], parentes redhibere maluerint, vel contra? quod & in fratribus[ſ],& in perſonas contubernio[t] ſibi coniunctas,obſeruari oportet.

36. *Pomponius* lib.23.ad Sabinum.

SI plura mancipia vno pretio venierint,& de vno eorũ ædilicia actione vtamur:ita demum pro bonitate eius æſtimatio fiet,ſi confuſè vniuerſis mancipiis conſtitutum pretium fuerit. quòd ſi, ſingulorum[u] mancipiorum conſtituto pretio, vninerſa tanti venierunt, quantum ex conſummatione[x] ſingulorum fiebat : tunc cuiuſque mancipij pretium, ſeu pluris, ſeu minoris id eſſet, ſequi debemus.

Ne veterator pro nouitio veneat.

37. *Vlpianus* libro 1. ad Edictum ædilium curulium.

PRæcipiunt ædiles,ne veterator[y] pro nouicio[z] veneat. & hoc edictum fallaciis venditorum occurrit.vbique enim curant ædiles,ne emptores à venditoribus circumueniantur.vt ecce plerique[a] ſolent mancipia,quę nouicia non ſunt,quaſi nouicia diſtrahere:ad hoc ſcilicet,vt pluris vendant.præſumptum[b] eſt enim,ea mancipia, quæ rudia

f id eſt,comœdorum, mimorum, hiſtrionũ agmen.
g cãtorum qui etiam certo numero cõſtat,qui canunt alta voce,vel tibia, vel vtroque miſto: & nonnunquã etiam in comœdiis ſaltant & loquuntur, vniúſque comœdi ſuſtinent partes. quo ſẽſu mimos à choris ſeparat lex 14. *Cod. de epiſc.aud. Cuiac.ibid.*
h *v.l.29.j.de verbor.oblig.*
i v.quę ſcripſi *ad l.5.§.7.j.ind.ſolui.*
k putà coryphęi,*v.l.65.§.1.j.de leg.2.*
l Id autem præſumitur.
m *l.38.j.* o. *l.22.ſ.ad l. Aquil.*
n *vide l.65.§.1.j.de legat.2.l.29.j.de verbor. oblig.*
o *l.38.in fin.j.eod.*
p *al.* vel ob pietatis rationẽ offenſa: *al.* vel ſine pietatis ratione offenſa.
q Pietatis ratio non permittit matrem redhiberi ſine liberis, facit *l. quæſitum eſt.§.ſed an inſtrumenti.j. de fundo inſtr.l.poſſeſſionũ. C.d.com. vtriuſq. iudicij.*
r vel partu,*vide l.31.§.6.ſ.eod.*
ſ *l.39.j.eod.*
t putà concubinam,*l.6.in fi.l.8.ſ.de pignorib.*
u *lege 34. §.1.ſ.eod.*
x conſummatio fit cùm omniũ pretia redacta ſunt ad vnam ſummam. Plautus *in Trucul.* & Seneca 5.*Epiſtol.* ſummam ſummarum: & eodẽ modo Iuſtinianus *l. vlt. Cod.de vſur.* cõſummatam quantitatẽ ſortis & vſurarum, id eſt,in vnam ſummã redactam. Græci illo loco συναϕθεῖσαν, *Cuiac.ad l.34.ſ.eod.*
y *v.l.vlt.§.vl.j.e.*
z hîc Græcis νεώνητος, cui opponitur ὁ ἤδη δουλεύων, qui iam ſeruierit, veterator. *Synopſis eodem c.28.*
a Si quis velut nouitium vendiderit eum qui iam ſeruierit,ad redhibendum tenetur. Cupiunt enim homines,nouitios cõſequi,velut dociles & quales ſuos ad mores reformare poſſint. *Synopſis d.c.28.*
b nota præſumptionem.
c ¶id eſt,venditores ſeruorum.*l.44.§.1.j.eod.l.57.in fin.ſ.mandati.*
d *vide l.45.ſ.de contrah.emptione.*
e de quorum origine,& poteſtate,*vide Alex.ab Alexand.4.genial.*
f Qui iumenta vendit,morbos,eorúmque vitia dicat & ornatum,quo amicti vendendi cauſa fuerunt,eis tradat. Qui hoc non facit de ornamentis reſtituendis, vel iumentis, ornamentorum non datorum nomine recipiendis, intra dies ſexaginta conuenitur : morborum verò vitiorúmve cauſa,intra ſex menſes : quanti denique minoris,intra annum. *Synopſis eod.c.29.*
g Rectè dicere,quid dixi *ad l.1.ſ.eod.& ad l.11.j.de duob.reis.*
h de bobus. Varro *2.de re ruſt.5. ex Mamilij actionibus.* Cùm emimus domitos boues ſtipulamur ſic: Illóſce boues ſanos eſſe noxíſque præſtari? Cùm emimus indomitos, ſic : Illóſce iuuencos ſanos rectè, déque ſano pecore eſſe, noxíſque præſtari ſpondéſne? Lanij verò qui ad cultrum bouem emunt, & qui ad altaria, hoſtiæ ſanitatem non ſolent ſtipulari. Eadem forma erant emendi aſini *c.6.* & equi, c.7. *ibidem.*

i Equum oſtendens cum ornamentis, tradere eum debet cum ipſis ornamentis,ſella ſcilicet & fræno,& cùm omnibus quibus demonſtratus eſt. *Bald.vide tamen §.11.j.eodem.*
k vt quodammodo hîc quadrupedibus videantur comparari mancipia, *vt in l.§.2.ſ.ſi quadrupes.*

ſunt,ſimpliciora eſſe,& ad miniſteria aptiora & dociliora, "&" ad omne miniſterium habilia. "trita verò mancipia, & veterana difficilè eſt reformare, & ad ſuos mores formare." quia igitur venaliciarij[c] ſciunt,facilè decurri ad nouiciorum emptionem:idcirco interpolãt[d] veteratores, & pro nouiciis vendunt quod ne fiat, hoc edicto ædiles denunciant. & ideo ſi quid, ignorante emptore ita venierit,redhibebitur.

Edictum. De iumentorum venditione. 1. Argumentum. 2. & cauſa ſupraſcripti edicti. 3. Collatio huius & ſuperioris edicti. 4. Quid interſit inter iumentum & pecus. 5. De verbis dicto edicto ſubiectis. 6. De bobus. 7. De animali caſtrato. 8. De mula quæ non poteſt tranſiungi. 9. vel alterum iugum non patitur. 10 Quibus ex cauſis iumentum redhibetur. 11. De tempore & cauſa iumenti ornati. 12. De pluribus iumentis venditis.

38. *Idem* libro ſecundo ad Edictum ædilium curulium.

AEdiles[e] aiunt: *qui*[f] *iumenta vendunt,palàm rectè*[g] *dicunto*[h]*,quid in quoque eorum morbi vitiique ſit:vti*[i] *quæ optimè ornata vendendi cauſa fuerint, ita emptoribus tradentur. ſi quid ita factum non erit : de ornamentis reſtituendis, iumentiſve ornamentorum nomine redhibẽdis,in diebus ſexaginta: morbi autem vitiíve cauſa in emptis faciendis, in ſex menſibus, vel quo minoris.cùm venirent, fuerint,in anno iudicium dabimus. ſi iumenta paria ſimul venierint, & alterum in ea cauſa fuerit, vt redhiberi debeat: iudicium dabimus,quo vtrumque redhibeatur.*

1 ¶Loquuntur ædiles in hoc edicto de iumentis redhibendis.

2 ¶ Cauſa autem huius edicti eadem eſt,quæ mancipiorum redhibendorum.

3 ¶ Et fere eadem[k] ſunt in his,quæ in mãcipiis, quod ad morbũ vitiúmve attinet. quidquid igitur hic diximus, huc erit transferendum. &, ſi mortuum fuerit iumentum pari modo redhiberi poterit,quemadmodum mancipium "poteſt."

4 ¶ Iumentorum autem appellatione an omne pecus contineatur,videamus.& difficilè eſt,vt contineatur.nam aliud ſignificant iumenta[l], aliud ſignificatur pecoris appellatione.

5 ¶ Idcirco elogium huic edicto ſubiectum eſt, cuius verba hæc ſunt : *quæ de iumentorum ſanitate diximus, de cætero quoque pecore*[m] *omni venditores faciunto.*

6 ¶ Vnde dubitari deſiit,an hoc edicto boues quoque contineantur. etenim iumentorũ appellatione non[n] contineri eos, verius eſt. ſed pecoris[o] appellatione continebuntur.

7 ¶ Sed enim ſunt quædam, quæ in hominibus quidẽ morbum faciunt, in iumentis non adeo,vtputà ſi mulus[p] caſtratus eſt, neque morbi neque vitij quid habere videtur:quia neque de fortitudine quid eius detrahitur,neque de vtilitate : cum ad generandum numquam[q] ſit habilis. Cælius quoque ſcribit, non omnia animalia caſtrata ob idipſum vitioſa eſſe : niſi[r] propter ipſam caſtrationem facta ſunt imbecilliora.& ideo mulum non eſſe vitioſum. Idem refert Ofilium exiſtimaſſe,equum caſtratum ſanum eſſe: ſicuti ſpado[ſ] quoque ſanus eſt.ſed ſi emptor ignorauit, venditor ſcit : ex empto eſſe actionem. & verum eſt, quod Ofilius.

8 ¶ Quæſitum eſt,ſi mula[t] talis ſit,vt tranſiungi[u] non poſſit, an ſana ſit. & ait Pomponius, ſanam eſſe. pleráſque denique charrucharias[z] tales eſſe, vt non poſſint tranſiungi.

l Qui hoc? cùm Varro 2. *de ruſt. c.1.*teſtetur,ſciẽtiam pecoris parandi partes ter ternas habere: vnam de minoribus pecudibus (ouem, capram, ſuem,) alterã de maioribus (boues, aſinos, equos) tertiã pecuariam, mulos ſcilicet canes,paſtores.Porrò iumentorum appellatione non continentur boues, *vt hic.* continẽtur elephãti & cameli, *l.2.§.2.ſ.ſi quadrup.* m Varro 2.*de re ruſt.2.* hanc formulam emẽdarum ouium tradit, Tanti ſunt mihi emptæ. Priſca formula talis fuit. Illáſce oues, qua de re agitur, ſanas rectè eſſe vti pecus ouillũ,quod rectè ſanum eſt & extra luſcam, ſurdam, minã, id eſt,ventre glabro neque de pecore morboſo eſſe, haberéque rectè licere, hęc ſic rectè fieri ſpondes? &c. Quod ad capras attinet ſanas ſanus nemo promiſit, inquit idẽ Varro *ibid.cap.3.* ita tamen emũtur. Illas capras hodie rectè eſſe,&bibere poſſe, haberéque rectè licere hæc ſpondéſne? De ſuibus hoc addi à quibuſdam ſuperiori formulæ videtur, *c.4.* perfunctas eſſe à febri & à foria.
n *l.65.§.antepenult.j.de legat.3.l.89.j. de verborum ſignif.*
o pecudum, vt & muli, aſini, ſues, oues, capræ, *l.2.§.2.ſ.ſi quadrupes.*
p Mulus ex aſino & equa gignitur, nempe 12. Gignitur etiã mula ex equo & aſina.Equo & aſina genitos mares hinulos antiqui vocabant. Cum equa muli coitu natum, vocarunt etiam hinnum vel ginnum. Ariſtotel. 6. *de hiſtoria animalium 24.& 2.de generat.cap.vlt.* 6.*Columella* 35. 8. *Plin.*44.
q Caſtratus nunquam generat.
r quærit Baldus,quid iuris ſit,ſi manus arida alicui amputetur? nihil eo caſu vtilitatis,ſed quia formæ hominis detrahitur,ſcribit rationem eius habendam.
ſ *l.6.§.vlt.l.7.ſ.eodem.*
t De mula hoc addatur in Cappadocia & aliis locis, mulas paſſim generare,vt ſcribit Ariſtoteles *lib.de mirandis auſcultat.& 6.de hiſtoria animal.*34.& 36. De partu mulæ adde Plinium 8.*c.*49. *Herodotum in Melpomene & in Polyhymnia : Liuium* 6.& 37. *Deonem* 47.*Varronem* 2.*de re ruſtica* 1 ſed rariùs pariunt mulæ, vt & reliqua animalia nata ex diuerſis generibus animalium,teſte Plinio:vel potius quòd matricem rectam non habent, *teſte Horo. in Hieroglyphycis.* Ideo mulæ pictura Ægyptij adumbrabant mulierẽ ſterilem.vnde Homerus mulas ὑβρίας quaſi ventoſas. omnia enim vento plena ſunt inutilia ad gignendum,*teſte Baſilio in Hexamero.vide* 27.*Rhodiginum* 7. *hîc adde Ferrandum* 1. *Explicationum* 20.*adde Feſtum in Mulis.*
u Tranſiungere eſt iugalium loca mutare, quadrigæ locum mutare, temonariam mulam facere, quæ præcedere ſolita ſit: vel dextram facere quæ ſiniſtra eſſe ſolebat.
x quæ habentur vt iungantur ad carrucham vel rhedam, qua ratione carruchariæ hîc dicantur & à Varrone, rhedariæ,3.*de re ruſt.* Id genus animalis primùm cœptum eſt iungi curribus & vehiculis.vide Feſtum *in Mulis.*

9 ¶Idem

9 ¶ Idem ait, si nata sit ingenio, aut corpore, vt alterum iugum non patiatur, sanam non esse.

10 ¶ Non tantum autem ob morbum vitiúmve redhibitio locũ [a] habebit in iumentis: verùm etiam si contrà dictum, promissúmve, erit locus redhibitioni, exemplo mancipiorum.

11 ¶ Vendendi autem causa ornatum iumentum videri Cælius ait, non si sub tempus venditionis, hoc est biduo ante venditionem, "ornatum sit," sed si in ipsa venditione ornatum sit: aut ideo, (inquit) venale cùm esset, sic ornatum inspiceretur. * sempérque, cùm de ornamentis agitur, "&" in actione, & in edicto, adiectum est, *vendendi causa ornata ducta esse.* poterit enim iumentum ornatum itineris causa duci, deinde venire.

12 ¶ Si plura iumenta venierint, non omnia erunt redhibenda propter vnius ornamentum. nam "&" si vitiosum sit vnum iugum, non tamen propter hoc cætera iuga redhibebuntur.

13 ¶ Si forte iugum mularum sit, quarum altera vitiosa est: non ex pretio tantùm vitiosæ, sed ex vtriusque[b] erit componendum, quanti minoris sit. cùm enim vno[c] pretio vtræque venierint, non est separandum pretium. sed quãto minoris, cùm veniret, vtrumque fuit, non alterum, quod erat vitiosum.

14 ¶ Cùm[d] autem iumenta paria veniunt: edicto[e] expressum est, vt, cùm alterum in ea causa sit, vt redhiberi debeat, vtrumque[f] redhibeatur. in qua re tam emptori, quàm venditori consulitur, dum iumenta non separantur. Simili modo & si triga[g] venierit, redhibenda erit tota. & si quadriga[h], redhibeatur. Sed si duo paria mularum sint, & vna mula vitiosa sit, vel par: solum par[i] redhibebitur: alterum non. si tamen nondum sint paria constituta, sed simpliciter quatuor mulæ vno pretio venierint: vnius erit mulæ redhibitio, non omnium. nam & si polia[k] venierit: dicemus, vnum equum, qui vitiosus est, non omnem poliam redhiberi oportere. hæc & in hominibus dicemus, pluribus vno pretio distractis: nisi si separari non possint: vtputà si tragœdi[l], vel mimi.

39. *Paulus* libro I. ad Edictum ædilium curulium.

VEl fratres[m].

1. *Edictu de eo, qui animal, qua vulgariter fit, ita habet, vt nocere possit.*

40. *Vlpianus* lib. 2. ad Edictum ædilium curulium.

HI enim non erunt separandi.

1 ¶ Deinde aiunt[n] ædiles, *ne[o] quis canem[p], verrem, "vel minorem aprum[q]," lupum, vrsum, pantheram[r], leonem.*

41. *Paulus* libro 2. ad Edictum ædilium curulium.

ET generaliter, *aliúdve, quod noceret animal, siue soluta sint, siue alligata, vt contineri vinculis, quo minus damnum inferant, non possint.*

42. *Vlpianus* lib. 2. ad Edictum ædilium curulium.

QVa vulgo[s] iter[t] fiet, ita habuisse velit, vt cuiquam nocere, damnúmve dare possit, si aduersus ea factum erit, & homo liber ex ea re perierit, solidi[u] ducenti: si nocitum homini libero esse dicetur, quanti[x] bonum æquum iudici videbitur, condemnetur. cæterarum rerum, quanti damnum datum factúmve sit, dupli.*

De boue qui cornu petit aullis cessum dantibus: Iumentis, quæ sine causa turbantur, & semetipsa eripiunt. 1. De eo qui ad amicum domini confugit. 2. De eo qui persuasu alterius à domino recessit. 3. Si seruus alienus bona fide possessus fugerit. 4. Quid sit mortis consciscendæ causa quid facere. 5. De eo quod emptor consecutus est serui redhibendi nomine. 6. De mancipio nullius pretij. 7. De redhibitione in fraudem creditorum. 8. Si emptor seruum pignerauerit, vel eum alienauerit, vel vsumfructum eius. 9. De emptione conditionali. 10. Si seruus, in quo alienus est vsusfructus, emerit.

43. *Paulus* libro primo ad Edictum ædilium curulium.

BOuẽ, qui cornu[y] petit, vitiosum esse plerique dicunt. item mulas, quæ cessum dant[z]. ea quoque iumenta, quæ sine causa[a] turbantur, & semetipsa eripiant, vitiosa esse dicuntur.

1 ¶ Qui ad amicum[b] domini deprecaturus confugit, non est fugitiuus. immò etiam si ea mente sit, vt, non impetrato auxilio, domum non reuertatur: nondum fugitiuus est: quia non solùm consilij, sed & facti[c], fugæ nomen est.

2 ¶ Qui persuasu alterius à domino recessit, fugitiuus est: licet id non fuerit facturus citra consilium eius, qui persuasit.

3 ¶ Si seruus meus bona fide tibi seruiens fugerit, vel sciens, se meum esse, vel ignorans: fugitiuus est: nisi animo ad me reuertendi id fecit.

4 ¶ Mortis[d] consciscendæ causa sibi facit, qui propter nequitiam, malósque mores, flagitiúmve aliquod admissum mortem sibi consciscere voluit, non, si, dolorem[e] corporis non sustinendo, id fecerit.

5 ¶ Si quis seruum emerit, &, rapto eo, vi bonorum raptorum actione quadruplum cõsecutus est, deinde seruum redhibeat: reddere debebit, quod[f] accepit. sed si per eum seruum iniuriam passus, iniuriæ nomine egerit, non reddet venditori[g]. aliter forsitan atque si loris ab aliquo cæso, aut quæstione de eo habita, emptor egerit.

6 ¶ Aliquando [h] "etiam" redhiberi mancipium debebit, licèt æstimatoria, id est, quanto [i] minoris, agamus. nam si adeo nullius sit pretij, vt ne expediat quidem tale mancipium domino habere, veluti si furiosum, aut lunaticum sit: licèt æstimatoria actum fuerit: officio tamen iudicis continebitur, vt, reddito mancipio, pretium recipiatur.

7 ¶ Si quis cum consilium iniisset fraudandorum creditorum, redhibuerit, non[k] redhibiturus aliàs, nisi vellet eos fraudare: tenetur creditoribus propter mancipium venditor.

8 ¶ Pignus[l] manebit obligatum, etiam si redhibitus fuerit seruus. quemadmodum si eum alienasset, aut vsumfructum eius, non rectè redhibetur, nisi redemptum "sit", & pignore liberatum redhibeatur.

---

a *l. 19. in fine, ff. eodem.*
b *lege 64. ff. eodem.*
c *lege 36. ff. eodem.*
d si iumenta paria fuerint quæ venierint, ob morbum vnius, omnia redhibentur. *Synopsis eodem cap. 39.*
e *l. 38. ff. eod.*
f *l. 34. in fine, ff. eod.*
g Isidorus 18. c. 36. Quadrigæ, bigæ, trigæ & seiugæ ab equorũ numero & iugo dictæ. ex quibus quadrigas Soli, (quia per quatuor tẽpora, ver æstatem, autumnum & hyemẽ annus vertitur) bigas lunæ (quoniam gemino cursu cum sole contendit: siue quia nocte videtur & die) Trigas diis inferis, (quia hi per tres ætates homines ad se rapiunt, id est, per infantiã, iuuentutem atque senectam) seiuga seu maximũ currũ Ioui deorum maximo desultores consecratũt. Glossis, Trigarium, τόπος ὅπου ἵπποι γυμνάζονται. Iisdem Glossis τρίιππον, Triga. τρίππωλα, Trigæ. sic vetus Poeta, Triga mihi paucos inter dilecta sodales, Triga sodalitij, pars benè magna mei.
h (id est, equi quatuor) quæ etiam sine curru est, *arg. l. 22. ff. ad l. Aqu. l. 10. infi. ff. quib. mod. vsufruct. l. 58. ff. pro socio:* nec semper ita accipitur, quasi iuncta curru: alioquin quadriga legata, deberetur currus, quod est falsum. Deinde quadrigæ, nomẽ numeri est, ideóque ad res alias transfertur: vtcùm Varro ait locum, corpus, tempus, actionẽ esse initiorum quadrigas: & Vopiscus quadrigas tyrannorum vocat, Firmum, Saturninum, Bonosum, Proculum: & Hieronymus *ad Iouinianum*, quadrigas virginum, filias Philippi Euangelistæ: *ad Paulinum*, Euangelistas, quadrigam domino: quadrigam sanctitatis *ad Pammachium: Cuiac ad l. 24. ff. eod.* Porrò multum interest, quadrigæ, an quatuor equorum vsusfructus legatus sit, *d. l. 10.* actũ fuerit vt quadriga haberetur vel venderetur, *d. l. 58.* quadrigæ vna stipulatio est, *l. 29. ff. de verborum obligatione.*
i quod Græci quidam ὀρτικὸν ζεῦγος & συνωρίδα & τετρωρίδα vocant. *Cuiac. 6. ad African. ad l. 24. ff. eod.* sic Quadrigæ pro quaternario sumuntur apud Varronem 4. *de lingua.* Initiorum quadrigæ, locus, corpus, tempus & actio. *Propert. 3.* Et si quadrigæ visenda est ora Caystri. quo loco quadriga Caystri, quatuor hæ nobilissimæ vrbes, Ephesus, Smyrna, Colophon, Miletus. sic Marcellus Empiricus quadrigam vocat, τὸ τετραφάρμακον medicorum.
k Græcis πώλεια. Xenophon lib. περὶ ἱππικῆς, est armentum equorum, hinc non omnem poliam redhiberi, *ff. eodem.* Varro, equarias vocat. Catel. Cotta *in voce Polias.* hoc vocabulum à voce πῶλος (quæ pullum significat) deriuari ait: pullum scilicet equinum: hinc πωλοδαμάζειν equos domare. Reperio etiam πωλίον Aristophani pullulum significare. Tacitus libro de moribus Germanorum equitium dixit.
l *l. 34. in princip. ff. eodem.*
m *l. 35. in fin. ff. eodem.*
n *hic & §. 1. Institut. si quadrupes.*
o Qui canem, aut aprum, aut verrem, aut vrsum, aut lupum, aut pantheram, aut leonem, aliúdve noxium animal siue solutum, siue nõ sit alligatum, vt damnum inferre nequeat, qua vulgò sit iter, habeat: & homo liber ex eo perierit, ducentos aureos præstat: si verò non perierit ille quidem, sed nocitum tamen ei sit, quantum æquum bonum iudici videtur, condemnatur: cæterarum rerum duplum damnũ præstat, *vt hic. l. 41. l. 42. ff. eod. Synopsis eod. ex lib. 51. Titul. 4. c. 30. 6. Harmenop. 1. §. 2.*
p Lex Pesulania, vel Pesulonia, vel Solonia, lata est de cane damnum dante. *Paulus 1. sentent. 15. §. 1.* Solon (teste Plutarcho *in Solonis vita*) ἔγραψε δὲ καὶ βλάβης τετραπόδων νόμον ἐν ᾧ κύνα δακόντα παραδοῦναι κελεύει κλοιῷ τετραπήχει δεδεμένον. Haud absimilem legem condidit Plato his verbis, ἐὰν ὑποζύγιον ἢ ἵππος, ἢ κύων ἢ τι τῶν ἄλλων θρεμμάτων σίνηται, &c.
q hæc verba, *minorem aprum*, desunt in dicto §. primo, quæ res facit, vt Cuiacius ibidẽ existimet, superiora verba hic superesse. Certè Ecloga 19. cap. 30. ita legit, ὁ κυνάγριον ἢ κάπρον, vbi Leũclaius lectionẽ aliam notat, ὁ κύνα, ἢ σύαγρον. adde quæ scripsi ad Nonium 2. numero 58 & 647. adde Petronium.
r Panthera hic, & l. 2 ff. ad legem Aquil. animal est. Panthera & tigris macularũ varietate, propè solæ bestiarum spectantur. sunt qui tradunt in armo, iis similem lunæ esse maculam crescentem in orbes, & cauãtem pari modo cornua, creberrimæ in Africa Syriáque. Senatuscõsultum fuit vet[9] (quod ad hũc locum maximè pertinet) ne liceret Africanas in Italiam aduehere. Contra hoc, tulit ad populum Cn. Aufidius Trib. plebis, permisítque Circensium gratia importare. Prius autem Scaurus, Ædilitate sua varias 150. vniuersas misit: dein Pompeius magnus 410: Diuus August. 4 0. Cætera de Pantheris & eorum gratitudine, vide Plinium 8. *cap. 17.* Est & alio sensu in iure nostro panthera, id omne quod auceps capit, capturúue sit, *l. 11. §. 11. ff. de act. empti.*
s ¶ qua populi iter est. *Paulus 1. sentent. 15. §. 2.*
t Viarum curam gessisse Ædiles hic locus argumento. dixi ad *legem 1. infrà de via publica.*
u Paulus *ibidem* sic expressit. Pro modo admissi extra ordinem, actio in dominum vel custodem datur: sed fortè ad posteriorem huius legis sententiam id referendum.
x si cùm in hominem liberum quid deiectum erit, & is perierit, in 50. aureos fit condemnatio. *l. 1. §. 5. ff. de his qui deiecerint.*
y κερατίζων βοῦς. *Synopsis eodem c. 31.*
z quæ cessim eunt. *Haloand.* λακτίζοντες, *Ecloga 19. titul. 10. cap 31.* id est, quæ calce percutiunt, quæ & calcetrones, *Nouella 1. numero 214.* Porrò cessim ire significat ἀναχωρεῖν, regredi, retrocedere. hinc *l. 52. ad l. Aquil.* interim superius plaustrũ cessim *ire cœpit.*
a ἀναιτίως. *Synopsis eodem cap. 31.* ἀναιτίως. 3. *Harmenopulus 3. cap.* περὶ παραβλαψάντων.
b *lege 17. §. quarto, suprà eodem* vbi dixi. adde Terentium *Heautontim. actus quintus scena 2.*
c Idem de verbo *Submittere* dicitur, *l. 70. in fine, suprà de vsufructu.*
d *vide l. 23 §. 3. ff. eod.*
e *vide l. 2. Cod. qui testamenta.*
f *vide l. 24. ff. eodem.*
g quia huiusmodi pœna infligitur ob iniuriam illatam personæ non rei. *vide l. 24. ff. de petit. heredit.*
h posterior enim actio redhibitionem continet, *l. 25. §. primo, ff. de except. rei iudic.*
i *l. 31. §. 5. l. 38. ff. eodem.*
k *adde l. 9. in fi. ff. de alien. iudic.*
l *l. 4. ff. quibus modis pign.*

a *l.22.§.mandati: l.13.l.15.§.quando dies legat.*
b Imò vtiliter agi potest,*l.5.§.de iniusto.*
c Priuatio ibi esse non potest,vbi non est habitus.
d vbi non cadit habitus, ibi non cadit priuatio, *adde legem* 10. *infrà de verborum obligatione.*

9 ¶ Si sub condicione homo emptus sit, redhibitoria actio ante[a] condicionem existentem inutiliter[b] agitur: quia[c] nondum perfecta emptio, arbitrio iudicis imperfecta fieri non potest. & ideo, etsi ex empto, vel vendito[d]; vel redhibitoria antè actum fuerit, ex pleta condicione, iterum agi poterit.

10 ¶ Interdum, etiam si pura sit venditio,propter iuris[e] condicionem in suspenso[f] est. veluti si seruus, in quo alterius vsusfructus, alterius proprietas est,aliquid emerit. nam dum incertum est, ex cuius re pretium soluat: pendet, cui sit adquisitum. & ideo neutri eorum redhibitoria competit.

De eo quod venditione accedit. 1. *De pluribus venaliciariis sociis.* 2. *De seruo alieno vendito.*

44. *Idem* libro secundo ad Edictum ædilium curulium.

IVstissimè ædiles noluerunt, hominem ei[g] rei,quæ minoris[h] esset,accedere: ne qua fraus aut edicto,aut iure ciuili fieret, vt ait Pedius, propter[i] dignitatem[k] hominũ. alioquin eandem rationem fuisse & in cæteris rebus. ridiculum namque esse, tunicæ fundum accedere. cæterùm hominis vẽditioni quiduis adiicere licet.nam & plerumque[l] plus in peculio est, quàm in seruo. & nonnunquam vicarius,qui accedit,pluris est,quàm is seruus,qui venit.

1 ¶ Proponitur actio ex hoc edicto in eum,cuius maxima pars in vẽditione fuerit. quia plerumque venaliciarij[m] ita societatem coeunt, vt, quidquid agunt, in commune videantur agere. æquum enim ædilibus visum est, vel[n] in vnum ex his:cuius maior pars,aut nulla parte minor esset,ædilicias actiones competere:ne[o] cogeretur emptor cum multis litigare, quamuis actio ex empto cum singulis sit pro portione, quasi socij fuerunt. nam id genus hominum ad lucrum potiùs vel turpiter[p] faciendum, pronius est.

2 ¶ In redhibitoria, vel æstimatoria potest dubitari, an,quia alienum[q] seruum vendidit, & ob euictionem, & propter morbũ fortè, vel fugam simul teneri potest.nam potest dici,nihil interesse emptoris, sanũ esse, fugitiuum non esse eum,qui euictus sit.sed interfuit emptoris,sanum possedisse propter operas. neque ex post facto decrescat obligatio.statim enim vt seruus traditus est,committitur stipulatio,quanti interest emptoris.

De condemnatione in duplum vel simpliciter.

45. *Gaius* libro 1. ad Edictum ædilium curulium.

REdhibitoria actio duplicẽ habet condemnationem. modò enim in duplum, modò in simplum condemnatur vẽditor.nam si[r] neque pretium,neque accessionem soluat, neque eum, qui eo nomine obligatus erit liberet: dupli[s] pretij, & accessionis condemnari iubetur. si verò reddat pretium, & accessionem, vel eum, qui eo nomine obligatus est,liberet:simpli"videtur condemnari."

Quid caueat redhibens.

46. *Pomponius* libro decimooctauo ad Sabinum.

CVm[t] mihi redhibeas: furtis, noxísque solutum esse, promittere non debes: præterquam quòd iussu tuo fecerat,aut eius,cui tu eum alienaueris.

e Conditio à iure vel homine adiecta,æquo iure,actum suspendunt.
f in pendenti,*l.12.§.5. lege 25. §. primo,suprà de vsufruct. lege 43. in fine, infrà de adquirenda rerum.*
g venditioni rei modicæ homo non accedit.dic, *vt § eod.*
h atqui in emptione fundi dici potest, vt Stichus seruus accedat, *lege 34. suprà de contrahenda emptione. vide Cuiac. 16. obseruat.20.*
i Homo dignissimum animal. Ouidi⁹ 1. *Metamorphoseos*, sanctius animal vocat, & qui dominetur in cætera alia animãtia, Plinius 7. *in princip.* In omnibus animantibus principium homini tribuit, cùm eius causa videatur cuncta genuisse natura.
k quæ facit vt partus non sit in fructu. *lege 27. suprà de petit. hereditat.* vt mercis appellatione homines non contineantur, *lege 207. infrà de verborum significatione.*
l Accessiones plerunque potiores sunt præcipuis suis ac primis, *vt hic.* plerunque plus est in peculio serui, quàm seruus ipse valeat: plus vicarius interdũ valet,quàm ipse ordinarius, qui vicarium habet.
m de quibus, *l. 37. suprà eodem, lege 57. lege vltima, in fine, suprà mandati. l.73. infrà de legat.3 dict. l. 207. infrà de verborum significatione: lege 1. Codic. de nundinis.*
n sociorum vnum pro cæteris omnibus posse conueniri: hinc colligit Baldus: & socios in contractu, socios esse in distractu.
o *adde leg. 2. suprà de exercitoria.*
p hinc Chrysost. *apud Gratianum c.eyciens.* 88 *distinct.* mercator sine mẽdacio & periurio esse nõ potest. Et Demosth. *in Oratione pro Phormione:* ingens ait esse miraculũ, si idẽ mercator industrius videatur & probus. A mercatura, tanquam contagione, omnis honor atque militia segregatur, *lege 12 in fine, Cod. de cohortalib. lib. 12. lege vnic. Cod. negotiat. ne milit.* Apud Thebanos nemo habilis ad honores reipublicæ, nisi decem annis à mercatura destitisset. *Aristotel.3. Polit.3. in fine.* Ideóque Bartol. mercaturam non inter officia sed artificia numerat, *tractat. de testimoniis, numero 62.* nec absentes reipublicæ causa esse dicuntur,quia commodi captandi causa, *lege 4. in fin.* & quidem sui, *l.36.* ac priuatim negotiantur, *l.42. §. ex quib. caus. maior.* si tamen penitius spectemus honoribus digni sunt, vt & reliqui. hoc enim pacto futurum est (vt inquit Xenophon *lib. de vectigalib.*) vt plures mercaturæ studeant & annonæ, ex qua hominum vitæ pendent.
q *l.11.§.7.§.de actionib.empt.*
r si nec pretium venditor nec accessiones soluit, nec obligatum suo nomine liberat: in duplum pretij & accessionis iudicio redhibitorio cõdemnatur: sin hæc præstat, in simplum condemnatur. *Synopsis eod.c.33.*
s in duplo continetur pretium, *Baro.*
t Versus hic Iurisconsulto excidit in hac prorsa oratione. sunt & alij multi à me sparsim hac editione notati.

u *¶ l.25.§.de euictionib.*
x *l.38.§.3.§.eod.l.48.§.eod.l.16.§.de euictionib.*
y Redhibitoria sex mensium exceptione exclusus, potest quanti minoris intra annum agere. *Synopsis eod.c.35.*
z Qui seruum vinctum vendit, actione de fuga non tenetur. Multo enim id amplius est, quàm dicere in vinculis fuisse, *vt hic.* Nam quum emptor scit de fuga, vel vinculis, vel rebus similibus, opponitur ei exceptio, *§. quarto, infrà eodem: Synopsis eodem c.35. 3. Harmenopul. 3. §.78.*

De manumissione. 1. *Vel morte mancipio empti.*

47. *Paulus* lib.11.ad Sabinum.

SI hominem emptum manumisisti[u]: & redhibitoriam, & quanti minoris denegandam tibi, Labeo ait: sicut duplæ actio periret. ergo &, quòd aduersus dictum promissúmve sit, actio peribit.

1 ¶ Post mortem[x] autem hominis ædiliciæ actiones manent.

Si quis. De morbo serui quærens, retinere eum velit. 2. *Si tempore redhibitoria exclusus, velit agere æstimatoria.* 3. *De seruo vincto vendito.* 4. *De scientia emptoris.* 5. *De heredibus.* 6. *De mancipiis, & aliis animalibus. De vsufructu empto.* 7. *Si de vno vitio agatur, & timeatur ne alia postea appareant.* 8. *De simplariis venditionibus.*

48. *Pomponius* libro vigesimotertio ad Sabinum.

SI tamen sine culpa actoris, familiæve eius, vel procuratori mortuus sit.

1 ¶ Audiẽdus est is,qui de vitio vel morbo serui quærens,retinere eum velit.

2 ¶ Non[y] nocebit emptori, si,sex mensium exceptione redhibitoria exclusus, velit intra annum æstimatoria agere.

3 ¶ Ei,qui[z] seruum vinctum vendiderit,ædilicium edictum remitti, æquum est. multò enim amplius est, id facere,quàm pronunciare,in vinculis fuisse.

4 ¶ In ædiliciis actionibus exceptionem opponi, æquum est,si emptor sciret de fuga,aut vinculis,aut cæteris rebus similibus: vt venditor absoluatur.

5 ¶ Ædiliciæ actiones & heredi[a], & in[b] heredẽ competunt: vt tamen & facta heredum, quæ postea accesserint, & quod experiri potuerint, quærantur.

6 ¶ Non solùm de mancipiis,sed de omni animali hæ "actiones" compętunt. ita vt, etiam si vsumfructum in homine emerim,competere debeant.

7 ¶ Cùm redhibitoria actione de sanitate agitur:permittendum est,de vno vitio agere,& prędicere,vt,si quid aliud postea apparuisset,de eo iterum ageretur.

8 ¶ Simplarium[c] venditionum causa ne sit redhibitio,in vsu est.

De redhibitione fundi.

49. *Vlpianus* lib.8.Disputationum.

ETiam[d] in fundo vẽdito redhibitionem procedere, nequaquam incertum est. veluti si pestilens[e] fundus distractus sit. nam redhibendus erit. & benignum est dicere, vectigalis exactionem futuri temporis post redhibitionẽ aduersus emptorem cessare.

De varicoso.

50. *Iulianus* lib.4.ex Minicio.

VAricosus[f] sanus non est.

Si seruus. 1. *Vel procurator emeri.*

51. *Africanus* lib.8.[g] Quæstionum.

CVm mancipiũ morbosum vel vitiosum seruus emat, & redhibitoria, vel ex empto dominus experiatur: omnimodò[k] scientiam serui, non domini spectandam esse ait: vt nihil intersit, peculiari, an domini nomine[i] emerit:

a *lege 19. §. penultim. suprà eodem.*
b *l.23.§.5.suprà eod.*
c singularium venditionum, *Haloand.* Simpularium legit, Cortasius 2. *miscell* 24. quasi minutarum, & vilium, à simpulo, vase exiguo, quo Romani diis (vnde simpulatrices mulieres rei diuinę deditæ Festo) sacrificabant, teste Varrone *apud Noniũ:* hinc fluctus excitare in simpulo, id est, re minima. *Cicero 4. de legibus.* Sed Budæus Florentinã defendit, ait simplarias actiones eas esse, in quibus venditor non necesse habebat de dupla emptori repromittere, *vt in lege 37. infrà de euictionibus* eodem sensu quo duplariæ, quadruplariæ actiones,quæ in simplum & duplum dabantur: & armaturæ simplares & duplares (2. *Vegetij*) & torquarij simplares dupláresque (à Modesto *de vocabulis*) quòd qui ea gestabãt singulas vel duplices annonas perciperent. & duplicarij Varroni 4. *de lingua.* Græci ea sentẽtia hunc locum ita exponunt, συνήθης ἐστὶ μὴ ἁρμόζειν τῷ περὶ ἀνασκευῆς ἀγωγῷ, ἐπὶ τῶν ἁπλῶν πράσεων. *Synopsis eodem cap.35. 3. Harmenopul.3.§.76.* In vsu est actionẽ redhibitoriam in simplis venditionibus non competere. simplas autem scholiastes Synopseos illo loco interpretatur, μήτε ἔπαινον μήτε ψόγον ἐχούσας, quæ neque laudem, neque vituperationem habeant.
d *l.63.§.eodem.*
e Pestilentiæ causa (nempe si pestilens sit ipse fundus venditus) redhiberi potest fundus. dixi *ad l.4. Cod. eod. & ad Ciceronem 2. Agrar.*
f varices,sunt venæ plus æquo intumescentes. hinc varicosus, cui venæ nimio sanguine replentur. Auicenna author est, varices accidere cursoribus, & onera baiulantibus & diu stantibus. hinc Iuuenalis *Satyr 6.* varicosus fiet aruspex, ex diuturna scilicet statione. de varicum curatione, *vide Aeginet. 6. cap.64.82. Celsum 7. de re medica 33.*
g *vide Cuiac.8. ad Afric.* Prima huius legis quæstio,hæc est. Si seruus vel filius morbosum aut vitiosum quid emit, an eorum, an verò patris aut domini eorum mens spectanda est.
h i. siue quoties dominus mandauit emi, certum (veluti Stichum) emi mandauit: siue incertum, id est, hominem generaliter. vtroque casu scientia serui inspicitur, non domini. *Cuiac. ibid.*
i nomine domini emit, qui domino emit nominatim, siue mandatum habeat, siue non, id est, siue quasi procurator emat, siue quasi gestor, & latius patẽt hæc verba *nomine domini* quasi generalia, quàm *mandato domini. Cuiac ibid.*

a altera huius legis quæstio hæc est, an procuratoris, ementis morbosum, vel vitiosum mens potius quàm domini, spectanda est?
b etiam voluntarij, *vt & infrà eodem in verbo,* vel negotiorum gestoris, *l.17.ſ.de in rem verso.*
c si vetus procurator.

& centum incertúmve, mandante eo, emerit. quia "tunc" & illud ex bona fide est, seruum, cum quo negotium sit gestum, deceptum non esse. & rursus delictum eiusdem, quod in contrahẽdo admiserit, domino nocere debet. sed si seruus, mandatũ domini, hominem emerit, quem dominus vitiosum esse sciret: non tenetur venditor.

1 ¶ Circa[a] procuratoris[b] personam, cùm quidem ipse scierit, morbosum, vitiosum esse: non dubitandum, quin, quamuis ipse domino mandati[c], vel negotiorum gestorum[d] actione sit obstrictus, nihilo[e] magis eo nomine agere possit. at cùm ipse ignorans esse vitiosum, mandatu domini, qui id sciret, emerit, & redhibitoria agat: ex persona domini vtilem exceptionem ei non putabat[g] opponendam.

Si seruus venditori furtum fecerit.

52. *Marcianus* libro quarto Regularum.

SI[g] furtum domino seruus fecerit: non est necesse, hoc in venditione serui prędicere: nec ex hac causa redhibitio est. sed si dixerit, *hunc furem*[h] *non esse:* ex illa parte tenebitur, *quod dixit, promisitve.*

De febri tertiana aut quartana. De podagra, de morbo comitiali.

53. *Iauolenus* libro 1. ex posterioribus Labeonis.

QVi tertiana[i], aut quartana[k] febri, aut podagra[l] vexarentur, quive comitialem[m] morbum haberent, ne quidem his diebus[n], quibus morbus vacaret, rectè sani[o] dicentur.

Si mancipium ab emptore fugerit.

54. *Papinianus* libro quarto Responsorum.

ACtioni redhibitorię non est locus, si mancipium bonis[p] conditionibus emptum, fugerit, quod[q] ante nõ fugerat.

De emptore ignorante vitium serui empti.

55. *Idem* libro duodecimo Responsorum.

CVm sex[r] menses vtiles[f], quibus experiundi potestas[t] fuit, redhibitoriæ actioni præstantur: non videbitur potestatem experiundi habuisse, qui vitium fugitiui latẽs ignorauit, non idcirco tamen dissolutam[u] ignorationem emptoris excusari oportebit.

An fideiussori redhibeatur.

56. *Paulus* lib. 1. Quæstionum.

LAtinus Largus: Quæro, an fideiussori emptionis[x] redhiberi mancipium possit. Respondi: Si in vniuersam[y] causam fideiussor sit acceptus: putat Marcellus, posse ei fideiussori[z] redhiberi.

Si seruus emerit. 1. Si seruus aut filiusfamilias vendiderit.

57. *Idem* lib. 5. Quæstionum.

SI seruus mancipium emit, & dominus redhibitoria agat: non[a] aliter ei venditor daturus est, quam[b] si omnia præstiterit, quæ huic[c] actioni continentur: & quidem

d si volũtarius gestor, *adde l. 4.ſ. de fideiussorib.* & ita Quintilianus 7. *cap. 5.* malæ gestæ procurationis in foro, negotiorum gestorum, an & mandati actio est?
e id est, nihilominus. *vide l. 2. §. 1.ſ. vi bonorum raptorum.*
f exceptionem etiam num putat opponendã. Conanus 3. *commentar.* 14. reprehensus à Roberto 2. *receptæ* 4.
g *Synopsis eodem c. 39.*
h *l. 31. §. 1. ſ. eodem.*
i ὁ τριταίζων ἤ τε τεταρταίζων *Eclog. 19. titul. 10. cap. 40.* Porrò de causis tertianæ & quartanæ, *vide Fuchs. 3. sect. 1. cap. 10.*
k *de qua l. 1. §. 8. ſ. eodem. l. 60. in fin. ſ. de re iudic.*
l podagra, est humoris à natura alieni in pedes defluxio: hunc morbum Atheniensibus familiarẽ fuisse scribit Lucreti⁹ 7. Athide tentãtur gressus, oculíque in Achæis finibus: & Constantinopolit 15. *Nicephorus* 14. certè Agesander *in Pithermo apud Athenæum*, scribit, suis temporibus pueros, puellas, eunuchos eo morbo tentatos fuisse per viginti annos. *Mercurialis 1. variar.* 24.
m δαιμονιζόμενον vertit author *Synopseos ibidem.* comitialis dicitur, quòd in comitiis vt & aliis hominum cœtibus eò correpti, maximè infestarẽtur, & frequẽter detegerentur. Græcis ἐπιληψία, quæ, teste Galeno 3. *de laborantibus locis*, est interuallata mentis & sensuum cum læsio ne cõuulsio. Alio nomine sacer morbus appellatur, propter sui magnitudinem. Græcis enim familiare est, vt ἱερὸν, id est, sacrum pro magno vsurpent. hinc, auri sacra fames, sacer piscis: & Hippocrates *in 6. Epidem. sect. 6. aphoris. 9.* μεγάλην νόσον nominat. dicitur & Herculeus morbus quòd ei familiaris, vel quod magnus. Idem caducus à crebro lapsu, & lunaticus, quòd lunæ circumactionem sequatur. Puerilis & infantilis, quòd eiusmodi ætatem maximè infestet. *Fuchs. 3. sect. 1. cap. 12.* Idem à Plauto *in captiuis:* & Plinio 10. *cap. 23. & lib. 28. cap. 3.* morbus qui insputatur appellatur, nõ quod sputo curetur, vt quidam putant, sed quod, si epilepticus occurrit, vel morbus ipse nominatur abominandi morbi indicio sputum emittatur. *Mercurialis 5. variar.* 11. nisi fortè dicamus potius, morbum qui insputatur, eum esse dicamus, quo æger liberatur, cùm primùm consputerit. quo vitio laborantem vidi non sine maxima animi admiratione. Plato 11. *de legibus.* emptum hominem sacro morbo laborantem intra annum redhiberi voluit, phthisicum & alios intra sex menses: vel ideo quod reliqui morbi sex mensibus dignoscuntur, epilepsia vix intra annum rectè à vulgaribus discerni possit. Mercurialis 4. *variar.* 7. notat quòd Clemens Alexandr. 7. *Stromatum* scripserit, hircinas carnes epilepticis auxiliari, cùm ex Plutarcho *in problematis* constet capras cæteris animalibus comitiali morbo tentari ob eatuum angustiam, quam arguit vocis earum tenuitas. vt ad Comitialem morbum reuertar, idẽ morbus maior dicitur Festo (Galli etiam vocant, *le haut mal*) vide Festum *in Prohibere comitia.*
n non dicitur liberatus, qui habet aliquod sanitatis interuallum, *Bald.*
o *vide l. 31. ſ. de euictionib.*
p καλῇ αἱρέσει, bona conditione: hac sententia. Qui emptus est bona conditione, si fugerit locum redhibitoriæ actioni non facit, si non & antè fugerit. *Synopsis eodem c. 41.*

solida, non peculio tenus. nam & si ex empto dominus agat, nisi pretium totum soluerit, nihil consequitur.

1 ¶ Quòd si seruus[d], vel filius vendiderit: redhibitoria in peculium competit. in peculio autem & causa redhibitionis continebitur. nec nos moueat, quod, antequam reddatur seruus, non est in peculio. non enim potest esse in peculio seruus, qui adhuc emptoris est. sed causa ipsius redhibitionis in peculio computatur. igitur si seruus "decem milibus" emptus, quinque milibus sit: hæc quoque in peculio esse, dicemus. hoc ita, si nihil domino debeat, aut ademptum peculium non est. quòd si plus domino debeat: eueniet, vt hominẽ præstet, & nihil consequatur.

De seruo, qui rebus ablatis fugit ab emptore.

58. *Idem* lib. 5. Responsorum.

QVæro an, si seruus apud emptorem fugit, & in causa redhibitionis esse pronunciatus fuerit, non prius venditori restitui debeat[e] quàm[f] rerum ablatarum à seruo æstimationem præstiterit. Paulus respondit, venditorem cogendum non tantùm pretium serui restituere, sed etiam rerum ablatarum æstimationem: nisi si pro his paratus sit seruum noxæ nomine relinquere.

1 ¶ Item quæro, si nolit æstimationem, & pretia rerũ restituere, an seruus retinendus sit, & danda sit actio de peculio, vel de pretio redhibiti serui ex duplæ stipulatione. Paulus respondit, de pretio[h] serui repetendo competere actionem, etiam ex duplæ stipulatione. de rebus per furtum ablatis, iam responsum est.

2 ¶ Seruum dupla[i] emi: qui rebus ablatis, fugit: mox inuentus præsentibus honestis[h] viris, interrogatus, an & in domo venditori fugisset, respondit fugisse. quæro, an standum sit responso serui. Paulus respondit: Si & alia[l] indicia[m] prioris fugæ non deficiunt, tunc etiã serui[n] responso credendum est.

De pretio serui redhibendi. 1. De duobus vno prætio emptis.

59. *Vlpianus* lib. 74. ad Edictum.

CVm in ea causa est venditum mancipium, vt redhiberi debeat: iniquum[o] est, venditorem pretium redhibendæ rei consequi.

1 ¶ Si quis duos homines vno pretio emerit, & alter in ea causa est, vt redhibeatur, deinde petatur pretium totum: exceptio erit obiicienda. si tamen pars pretij petatur: magis dicetur, non nocere exceptionem: nisi fortè ea sit causa, in qua, propter alterius vitium, vtrumque mancipium redhibendum sit.

De effectu redhibitionis.

60. *Paulus* lib. 69. ad Edictum.

FActa redhibitione, omnia[p] in integrum restituuntur: perinde ac[q] si neque emptio, neque vẽditio intercessit.

Si de seruitute agatur.

61. *Vlpianus* lib. 80. ad Edictum.

QVotiens[r] de seruitute agitur, victus[f] tantum debet præstare, quanti minoris emisset emptor, si scisset, hanc seruitutem impositam.

De donatione.

62. *Modestinus* lib. 8. Differentiarum.

ADu res donatas[x] edictum ædilium curulium non pertinere, dicendum est. etenim quid si restituturum donator repromittit, quando nullum pretium interueniat? quid ergo, si res ab eo, cui donata est, melior

q *l. 3. in pr. Cod. eod.*
r *lege 19. in fine, lege 38. suprà eodem. lege 2. suprà quando act. de peculio.*
f Vtiles dices, quibus est experiundi potestas.
t Posse verbũ legi aut statuto adiectum, dies vtiles reddit. *Bald.*
u paria sunt, scire vel supinè ignorare. *Baldus.*
x id est, venditionis, vt nonnullis placet, *argum. lege 19. suprà de actionibus empt.*
y *adde leg. 54. in princip. suprà locati.*
z posse & fideiussori redhibere. *Hal.*
a Contractum alterius qui vtitur, eo vti debet cum suis omnibus clausulis & vitiis.
b *lege 31. § octauo, suprà eodem, lege 78. §. secundo, suprà de contrahenda emptione. lege 13. §. 8. suprà de actionib. empti.*
c *al.* hac actione.
d ¶ *lege 23. §. 4. ſ. eod.*
e restitui non debeat. *Augustinus* 1. *Emendat. 2.*
f *lege 23. §. 1. ſ. eod.*
g *l. 31. in princ. ſ. eod.*
h *lege 23. § 9. suprà eodem. lege 16. Cod. de euictionib*
i id est, sub stipulatione duplæ. *Accursius.*
k Confessio absente aduersario coram honestis personis facta, & indiciis confirmata, facit probationẽ, Quid si coram vicinis? idem, *adde legem 7. infrà de probationibus.*
l Indiciis multis concurrentibus, probatio enascitur.
m An id innuitur, ex multis indiciis insurgere plenam probationem? ait Baldus.
n *vide legem 7. infrà de probationibus: vide etiam diligenter quæ notaui ad leg. 7. infrà de testibus.*
o *vide l. 14. ſ. de exceptionib.*
p *l. 21. 23. §. 6. l. 57. ſ. eod.*
q *d. l. 23. § 1. ſ. eodem.*
r Venditor fundi euictionem seruitutis præstat emptori, si quæ seruitus in fundo ei vendito euincatur, non ex empto actione, quæ in id quod interest, concipitur. *l. 66. vers. quædam ita demum, ſ. de contrah. empt.* sed æstimatoria, id est quanti minoris, *vt hic. & l. 16. ſ. de euictionib.*
f venditor scilicet.
t *vide l. 39. ſ. de actionib. empt.*
u Redhibitoria, & quanto minoris pro rebus donatis & locatis locum non habent, *vt hic*, etiamsi meritis antecedentibus facta sit donatio vel locatio. Baldus, huius constitutionis rationem accessisse ab Italico hoc prouerbio, *A cauallo donato, non carciare palato.*
x Cur ita? *vide l. 63. ſ. eodem.*

facta ſit? numquid,quanti eius, qui meliorem fecit, intereſt,donator conueniatur?quod minimè dicẽdum eſt:ne[a], eo caſu,liberalitatis ſuæ donator pœnam patiatur.itaque, ſi qua res donetur,neceſſe non erit,ea repromittere, quæ in rebus venalibus ædiles repromitti iubẽt.ſanè de † dolo donator obligare ſe & debet, & ſolet: ne,quod benigne contulerit,fraudis conſilio reuocet.

De locatione.

63. *Vlpianus* libro primo ad Edictum ædilium curulium.

SCiendum eſt, ad venditiones ſolas [b] hoc edictũ pertinere non tantùm mancipiorum, verùm cæterarum quoque rerum[c]. Cur autem de locationibus[d] nihil[e] edicatur, mirum videbatur. hæc tamen ratio redditur: vel[f] quia numquam iſtorum de hac re fuerat iuriſdictio: vel quia non ſimiliter † locationes,vt venditiones,fiunt.

De pluribus ſeruis vno prætio emptis. 2. De iumento errante,vel fugiente.

64. *Pomponius* libro ſeptimodecimo Epiſtolarum.

LAbeo ſcribit,ſi vno pretio plures ſeruos emiſti, & de vno agere velis, "inter" æſtimationem[g] ſeruorũ proinde fieri debere, atque "vt" fieret in æſtimationem bonitatis agri,cùm ob euictam partem fundi agatur.

1 ¶ Idem ait, ſi vno pretio plures ſeruos vendiſti, ſanóſque eſſe promiſiſti, & pars[h] dumtaxat eorum minùs ſana ſit, de omnibus aduerſus dictum, promiſſum, rectè agi. 1 ¶ Ibidem ait, errare, & fugere iumentum poſſe,nec tamen erronem,aut fugitiuum eſſe,agi poſſe.

De animi vitiis. 1. De morbo ſontico. 2. De veteratore & nouitio.

65. *Venuleius* lib.5.Actionum.

ANimi potiùs, quàm corporis, vitium eſt: "veluti" ſi ludos aſſiduè velit ſpectare, aut tabulas pictas ſtudioſè intueatur, ſiue etiam mendax [i], aut ſimilibus vitiis teneatur.

1 ¶ Quotiens morbus ſonticus[k] nominatur: eum ſignificari, Caſſius ait, qui noceat. nocere autem intelligi, qui perpetuus[l] eſt,non[m] qui tempore finiatur. ſed morbũ ſonticum,eum videri,qui inciderit in hominẽ, poſtquam is natus[n] ſit.ſontes enim nocentes dici.

2 ¶ Seruus tam veterator,quàm nouicius dici poteſt. ſed veteratorem,non[o] ſpatio ſeruiẽdi,ſed genere[p] & cauſa æſtimandum,Cęlius ait.nam quicumque ex venalicio[q] nouiciorum emptus,alicui miniſterio præpoſitus ſit: ſtatim eum veteratorum numero eſſe. nouiciũ autem non[r] tyrocinio animi, ſed condicione[ſ] ſeruitutis intelligi.nec ad rem pertinere, latinè ſciat, nécne, "nam" (nec) ob id veteratorem eſſe,ſi liberalibus[t] ſtudiis eruditus ſit.

a *l.49.ʒ.de re iudicata.*
† *l.8.in fi.ʒ.de donat.*
b non ad donationes,*vt l.62.ſ.eod.*
c mobilium, immobilium,*l.1.ſ.eod.* omnium animalium, hominis,*l.48.§.6.ſ.eod.* fundi,*lege* 49 *ſ.eod.l.4.Cod.eodem.*
d an verò ad locationes hoc edictum porrigitur?ſic putat Cuiacius 12. *obſ.*38. ſiquidem finge ædes in quinquennium conductas,quas primo anno deprehenderis inſalubres,peſtilentes, malè ſanas, *idem arg l.33.Cod. de locato & conducto.* Verùm ab eo diſſentit Hotomanus 4. *obſeru.*8.
e Imò aliquid. *vide l.33.Cod. de locato.*
f Statuti cõdendi ius,eſt iuriſdictionis non cauſalis,ſed eius planè cui ius eſt condendę legis. *Bald.*
† id eſt,non interpoſitis iiſdem cautionib.
g Interæſtimatio eſt pretium, vel interpretiũ, (hæc enim vox legitur apud Caſſiod. *lib.2.varia.* Græcis παράλληλον, gloſſis interpondiũ.) redhibiti vel euicti hominis, aut euictæ partis fundi: quod ſcilicet venditor præſtat, vel cedit emptori. & ita Seneca, quid prodeſt interæſtimata habere omnia, ſi ſis impetu nimius? *Cuiac.* 16.*obſ.*5.
h *l.35.ſ.eod.*
i *lege* 4.§.2. *ſ. eod.*
k *vide l.6.ſ.eod. l.113.ʒ.de verbor. ſignif.*
l Morbi ſontici qualitas eſt perpetua & inſeparabilis. De qualitate dixi *ad l.* 10. *ſ.ſi quadrupes.*
m quid ſi legas: damnatus ſit: *vel* accuſatus ſit: nam mox addit Venuleius, ſontes enim nocentes dici: vt videatur hoc voluiſſe, ſonticum morbũ eſſe qui in eum hominem incidat, qui vel accuſatus, vel damnatus ſit. hoc ideo, quòd ſontes,nocentes dicãtur. Et ita verò Venuleium ſcripſiſſe audenter adfirmare poſſim.
n Non tantùm qui. & ita hunc locum Alciatus accipit, *libro* 4.*ʒ.de verborum ſignificatione.*
o *l.37.ſ.eodem, l.11. ſ.de negotijs:l.vlt.§.3.ʒ.de publicanis:* veterator ſeu veteranum mancipium is eſt,qui in vrbe,non in agro (ruſtici namque ſerui, veterani non dicuntur) integro anno ſeruiuit. Nouicius qui anno continuo non ſeruiuit. Cicero *in Piſonem,* nemo queritur Syrum neſcio quem de grege nouiciorum factum conſulem.
p Genere & cauſa veteratorem æſtimamus non ſpatio ſeruiendi. Quippe nouicius cùm primùm ex Venalicio emptus eſt,& alicui miniſterio præpoſitus,veterator eſt: Nouicius autem non animi tyrocinio,ſed conditione ſeruitutis intelligitur, non animi tyrocinio. Nam etſi Latine ſciat, nouicium eſſe poteſt: vt per contrarium, veterator continuò non eſt,qui liberalibus ſtudiis ſit eruditus, veterator eſſe poteſt, qui liberalia ſtudia ignoret. Nouicius eſſe poteſt, etiam qui Latinè ſciat. Quid:hoc loco genus & cauſa quid eſt? miniſterium ipſum. Græci ita hunc locum interpretantur: Non ſeruitutis ſpatium diſcernit nouicium & moribus ciuilibus nondum excultum,ab eo ſeruo qui iam profecit in agendis iis,quæ ingenui faciunt: ſed genus & cauſa. Nam ſi nouicium emam à venaliciario, atque eum alicui miniſterio præpoſuero,veterator eſſe reperietur. Nec intereſſe putemus, Romanũ ſciat nécne. Itidem nec ob id veterator eſt, qui ſtudiis liberalibus eruditus ſit. Porrò genus hîc, miniſterium eſt & artificium,*vt l.34.ſ.eod.*
q qui & venaliciarius, σωματέμπορος. *Synopſis* 18.*Titul.*8.*ex lib.*19.*Titul.*10.*cap.*51. *§.quarto.*
r id eſt,non tantum,*v.Cuiac.*8.*obſer.*9.
ſ Atqui ſeruorum vna eſt conditio. *l.5.ſ.de ſtatu?* Eſt ſanè: ſi genus libertatis ſpectes: ſecus ſi eius conditionem.
t Liberalia ſtudia,libero homine digna,*l.1.ʒ.de varijs & extr.cognit.*

DE EVICTIONIBVS[u], & duplæ[x] ſtipulatione.

TIT. II.

De euictione totius vel partis.

Vlpianus libro 28.ad Sabinum.

SIVE[y] tota res euincatur, ſiue pars[z]: habet regreſſum emptor in venditorem ſed cùm pars euincatur, ſi quidem pro indiuiſo "euincatur," regreſſum habet pro[a] quantitate euictæ partis, quòd ſi certus locus ſit euictus, non pro indiuiſo portio fundi: pro bonitate loci erit regreſſus. quid enim, ſi, quod fuit in agro pretioſiſſimum, hoc euictum eſt, aut quod fuit in agro viliſſimum? æſtimabitur loci[b] qualitas: & ſic erit regreſſus.

Si dupla non promittatur.

2. *Paulus* lib.5. ad Sabinum.

SI dupla[c] nõ repromitteretur[d], & eo nomine agetur: dupli condemnandus eſt reus.

De ſeruo vendito qui ex peculio ſummam ſecum abſtulit.

3. *Idem* lib.10.ad Sabinum.

CVm in venditione ſerui peculium[e] ſemper exceptum eſſe intelligitur: is homo ex peculio ſummam quandam ſecum abſtulerat.ſi, propter hanc cauſam, furti cum emptore actum ſit:non reuerteretur emptor ad venditorem ex ſtipulatione duplæ.quia,furtis[f] noxíſque ſolutum eſſe, præſtari debet, venditionis tempore. hæc autem actio poſtea[g] eſſe cœperit.

Quomodo cauendum. 1. Si tutor vendiderit.

4. *Vlpianus* lib.32.ad Edictum.

ILlud quæritur, an is,qui mancipium vendidit, debeat fideiuſſorem ob euictionem dare, quem vulgò[h] auctorem[i] ſecundum[k] vocant.& eſt relatum,non[l] debere:niſi[m] hoc nominatim actum eſt.

1 ¶ Si impuberis nomine tutor vendiderit[n]: euictione ſecuta,Papinianus libro tertio reſponſorum ait,dari in eum,cuius tutela geſta ſit,vtilem actionem. ſed adiicit,in id demum, quod rationibus eius acceptò latum eſt. ſed, an in totum, ſi tutor ſoluendo nõ ſit,videamus.quod magis puto.neque[o] enim malè contrahitur cum tutoribus.

Si ſeruo vendito cum peculio, vicarius euincatur.

5. *Paulus* lib.33.ad Edictum.

SErui venditor peculium[p] acceſſurum dixit: ſi[q] vicarius[r] euictus ſit,nihil præſtaturum venditorem.Labeo ait: quia ſiue non fuit in peculio, non acceſſerit, ſiue fuerit,iniuriam[ſ] à iudice emptor paſſus eſt.aliter atque ſi nominatim, ſeruum accedere[t] dixiſſet. tunc enim præſtare deberet,in peculio eum eſſe.

Quomodo cauendum.

6. *Gaius* libro decimo ad Edictum Prouinciale.

u 8.*Cod* 45.19.*Ecloga* 11. de euictione, *Haloand.* Euincere, eſt legitimo certamine vincere,i.cognitione iudicis,& non vincere tantum, ſed etiam rem abducere. Plus eſt enim euincere quàm vincere: vna littera auget ſignificationem, vt in elugere,emereri,emigrare,exigere, enarrare, emunire, & in hac materia elaudare, plus eſt quàm nominare & laudare. *Feſtus apud Cuiac.* 6. *ad Afric. ad l.* 24.*ʒ.eodem:* vt ad rẽ redeã, ſi res vendita tibi, ſit euicta, & ex empto tibi cõpetit actio ad pretium. *l.*11.§. 2. *ſ. de actionib. empt.* & ex conuentione ſimplum, *l.48.in fi. ſ.de ædilitio: l.* 37.*in fi.l.*36.*ʒ.eod.* duplum: *vt hîc.*
x ex edicto ædilium emptor à venditore cautionem ita ſtipulari ſolet,mihi, heredíque meo eum hominem, quem de te emi habere rectè licere (*l.21. §.1.l.57.ʒ.eod.*) nec euinci eum hominem mihi, heredíve meo, partémve eius,*l.56.§.2.ʒ.eo.* etſi is homo à me heredéve meo petetur,tamen de ea re agenda adeſſe, & eam rem rectè defendere,vt de nunciatum tibi erit (*l.29.§.vlt.ʒ.eod.*) aut ſi ita factũ nõ erit,quãti ea res erit duplum præſtari, dolúmque malum abeſſe (*l.* 68.§.1. *ſ. de contrah.empt. l.*38.§. 13 *ʒ.de verborum obligat.*) abfuturúmq; eſſe ſpõdéſne? *Cuiac. ad l.24.ʒ.eodem.6.ad Afric.* Aliam formulam non huic abſimilem, idem author adfert.*Cod.eod.*
y ſiue pars,ſiue totus fundus euincatur, tenetur venditor. *Synopſ.*19.*Titul* 11. *c.*1. 3. *Harmenopul.* 3 §. 86. ac ſi quidem pro indiuiſo pars euincatur, pro quantitate eius pretij tenetur, ſin certa pars, pro bonitate loci euicti ſit æſtimatio. *Synopſis ibid.*
z *lege* 39.§.2.*l.*45.*ʒ.eodem.*
a *lege* 60.*in fin.ʒ.eodem.*
b *vide l.45.eodem.*
c in pretioſis rebus ſcilicet.*vide l.37.§.1.ʒ.eodem.*
d repromitterur. *Haloand.*
e *l.29.ſ.de contrah.empt.adde l.16.§.2.ʒ de publicanis.*
f Venditor tenetur venditionis: furtum ſeruis noxíſque ſolutum præſtare debet. *Synopſis eodem c.*3.
g *adde l.11.ʒ.eodem.*
h *lege* 56.*ʒ.eodem.* ea opinio vulgi effecerat,vt ſatiſdaretur. quia ſatiſdatio illa,*ſecundum mancipium,*appellabatur. Vnde illæ notæ S.S.M. ſatis ſecundum mancipium; Cic.5.*ad Attic.* Sunt aliquot ſatiſdationes ſecundum mancipium prædiorum. *vide Cuiac.*11.*obſ.*4.
i Auctor ſecundus,fideiuſſor.
k nam primus auctor eſt ipſe venditor. venditor enim emptori auctoritatis nomine tenetur. *Cic.*3.*Epiſt.* Si ea prædia diuiduntur quæ ipſe Cæſar vendidit, quæ tandem in eius venditionibus poterit eſſe auctoritas.
l Dupli cautio,repromiſſio eſt,non ſatiſdatio.
m hinc Varro 5.*de lingua* refert, in lege mancipiorum conueniri ſolitum fuiſſe, ne venditor vades daret,néve poſcerentur,
n vbi id ei conceſſum eſt,*vt in l.47.§.1.ſ.de minor.*
o *l.12.§.1.ʒ.de adminiſtr.tut.*
p Peculium non ſequitur ſeruum venditum,*l.3.ſ.eod.*
q Euictio rei ſingulari non debetur,vniuerſitate vendita.
r de quo *vide l.17.ſ.de peculio.*
ſ Euictionem iniuria factam emptori, venditor non præſtat, *lege* 51. *infra eodem.*
t *l.33.ſ.de ædilitio edicto.*

Si fundus

SI fundus venierit[a] ex consuetudine[b] eius[c] regionis[d], in qua negotium gestum est, pro euictione caueri oportet[e].

Si pupillus seruum sibi substitutum vendiderit.

7. *Iulianus* libro 3. Digestorum.

QVi à pupillo substitutum[f] ei seruum emerit: agere cum substituto[g] ex empto potest, & ex stipulatu de euictione: cùm neutram earum actionum aduersus pupillum habere potuerit.

Quid præstat hominis venditor emptor.

8 *Idem* libro decimoquinto Digestorum

VEnditor[h] hominis emptori præstare debet, quanti eius interest[i], hominem venditoris fuisse. quare siue partus ancillæ, siue hereditas, quam[k] seruus iussu emptoris adierit, euicta fuerit: agi ex empto[l] potest. & sicut[m] obligatus est venditor, vt[n] præstet, licere habere hominem, quem vendidit: ita ea quoque, quæ per eum adquiri potuerunt, præstare debet emptori, vt habeat.

Si vendi à re aliena, emptor domino successerit.

9. *Paulus* libro septuagesimosexto ad Edictum.

SI vendideris seruum mihi Titij, deinde Titius heredem[o] me reliquerit: Sabinus, ait, amissam actionem pro euictione: quoniam seruus non potest euinci. sed[p] in ex empto actione decurrendum est.

De seruitute ab vno ex pluribus dominis constituta.

10. *Celsus* libro vigesimoseptimo Digestorum.

SI quis per fundum, quem cum alio communem haberet[q], quasi solus dominus eius esset, ius eundi, agendi mihi vendiderit, & cesserit: tenebitur mihi euictionis nomine, cæteris non[r] cedentibus.

De futuris casibus euictionis noxa solutus quomodo accipitur

11. *Paulus* libro sexto Responsorum.

LVcius[s] Titius prædia[t] in Germania trans Renum emit, & partem pretij intulit. cùm in residuam quantitatem heres emptoris conueniretur, quæstionē rettulit dicens, has possessiones ex præcepto principali[u] partim distractas, partim veteranis in[x] præmia adsignatas. quæro, an huius rei periculum ad venditorem pertinere possit. Paulus respondit, futuros[y] casus euictionis, post contractam emptionem, ad venditorem non pertinere. & ideò secundùm ea, quæ proponuntur, pretium[z] prædiorum peti posse.

1 ¶ Ex his verbis stipulationis duplæ, vel simplæ, *eum hominem, quo de agitur, noxæ esse solutum*, venditorem conueniri non posse propter eas[a] noxas, quæ publicè coerceri solent.

De herede vendente, & tacito consensu coheredum.

12. *Scæuola* libro secundo Responsorum.

QVidam ex parte dimidia heres institutus, vniuersa prædia vendidit: & coheredes pretium acceperunt[b]. euictis his, quæro, an coheredes ex empto actione teneantur. respondi, si coheredes præsentes[c] adfuerunt, nec dissenserunt, videri vnumquemque partem suam vendidisse.

De parte euicta.

13. *Paulus* libro quinto ad Sabinum.

BOnitatis[d] æstimationem faciendam, cùm pars euincitur, Proculus rectè putabat, quæ[e] fuisset uenditionis tempore, cùm non euinceretur.

14. *Vlpianus* libro octauodecimo ad Edictum.

NOn in dimidiam quantitatem pretij.

De alluuione. 1. De vsufructu. 2. De seruo qui accessit fundo.

15. *Paulus* libro quinto ad Sabinum.

SEd si quid postea alluuione[f] accessit: tempus, quo accedit, inspiciendum.

1 ¶ Si vsusfructus[g] euincatur: pro bonitate[h] fructuum æstimatio facienda est.

2 ¶ Sed & si seruus[i] euincatur: quanti[k] minoris ob id prædium est, lis æstimanda est.

De eo quod venditioni accessit. 1. Quibus casibus stipulatio duplæ committitur. 2. An agi possit ob vitium serui euicti.

16. *Pomponius* libro 9. ad Sabinum.

EVicta re vendita, ex[l] empto erit agendum de eo, quod accessit. quemadmodum ea, quæ empto fundo nominatim accesserunt, si euicta sint, simplum præstatur.

1 ¶ Duplæ stipulatio committi dicitur tunc, cùm res restituta est petitori, vel damnatus est litis æstimatione[m], vel possessor ab emptore cōuentus absolutus est.

2 ¶ Si seruus, cuius nomine duplam stipulati sumus, euictus fuerit à nobis ob id, quod fugitiuus, vel sanus non fuerit: an agere nihilominus possimus[n], quæritur. Proculus videndum ait, ne hoc quoque intersit, vtrùm tùm euictus sit, cùm meus factus non esset, an tùm, cùm meus factus esset. in eo enim casu, quo meus factus est, statim mea interest, quanto ob id deterior est. & * quàm actionem semel ex stipulatu habere cœpi, eam nec euictione, nec morte[o], nec manumissione, nec fuga[p] serui, nec vlla simili causa amitti. at si in bonis meis factus non sit: nihil ob ea, quòd fugitiuus sit pauperior sim: vtpote cùm in bonis meis non sit. Quod si sanum esse, erronem non esse, stipulatus essem: tantum mea interesse, quantum ad præsentem[q] vsum pertineret: tametsi in obscuro esset: vtpote ignorantibus nobis, quamdiu eum habiturus essem, & an futurum esset, vt eum quis quam aut à me aut ab eo, cui vendidissem, cuíve similiter promisissem, euinceret. summam autem opinionis suæ hanc esse, vt tantum ex[r] ea stipulatione consequar, quanti[s] mea intersit, aut post stipulationem interfuerit, eum seruum fugitiuum non esse.

De venditore rem venditam vindicante

17. *Vlpianus* libro vicesimonono ad Sabinum.

VIndicantem[t] venditorem rem, quam ipse vendidit, exceptione doli posse summoueri, nemini dubium est. quamuis alio iure dominium quesierit: improbè[u] enim rem à se distractam euincere conatur. eligere[x] autem emptor potest, vtrùm rem velit retinere, intentione per exceptionem elisa, an potiùs, re ablata, ex causa stipulationis duplum consequi.

18. *Paulus* libro 5. ad Sabinum.

SEd etsi exceptio omissa sit, aut, opposita ea, nihilominùs euictus sit: ex duplæ quoque stipulatione, vel ex empto[y] potest conueniri.

---

a & quæratur an pro euictione caueri oporteat, vel in quantum aut quomodo.
b *adde l.31.§.20.ȝ.de ædilitio.*
c Euictionis nomine cautio, præstatur secundum consuetudinem loci contractus. Locus contractus, regit contractuum iudicij, agendi ordinem.
d aut populi: finge Iudaici, apud quem ex lege Mosis, distractis prædiis rusticis venditor non tenetur in perpetuum euictionis nomine: nā anno iubilei ceu ἀφέσεως, venditor res suas recipiens euictionis nomine teneri desinebat. *Leuitic.* 25. & olim rerum mācipio datarum venditor auctor non erat. *Varro 2.de re rustic.*10. *Cuiac.Cod.eodem.*
e ita fiet, vt si ibi satisdandi cōsuetudo fuerit, satisdationis nomine agatur
f substitutioni pupillari obnoxia, alienari, & obligari possūt: & obligant substitutum ex cōtractu pupilli *vt hîc:* non idem in fideicōmissaria substitutione.
g vel herede *l.51.§.3.ȝ.eodem.*
h venditor mancipij, eo euicto, actione ex empto tenetur, in id quod interest emptoris, putà de iis quæ per eum adquisita sunt, & de partu ancillæ, & vbi heres scriptus, emptoris iussu hereditatem adiit. *Synopsis eod. cap.*8.
i *l.70.ȝ.eodem.*
k *l. 63.ȝ. ad l. Falcid. adde l.13. ȝ.ad l. Aquil. §.10.Institut. de l. Aquill.*
l *l.41.§.1.ȝ.eod.*
m *l.11.§.2.ȝ.de actionibus empti.*
n venditor præstare emptori debet, habere licere: dare præcisè non cogitur: ex causa tamen tenetur, si teneri nolit in id quod interest.
o *adde l. 41.§.1.ȝ.eod.l.49.in fin.ȝ.mandati:l.11.§.15.ȝ.de actionibus empti. l.19.ȝ.de obligationibus.*
p Emptor succedens domino, agit ex empto ob tacitam euictionem.
q vel per alienum. *l.46.§.1.ȝ.eodem.*
r secus fuerit, si cæteri cedant.
s si vēditor tibi fundū priusquā largit⁹ fuerit, aut venire, iusserit, nomine pretij teneris (ita legendum reiecta negatione apud authorem. Synopseos, *eodem.cap.*11.) Quippe fortuiti casus euictionis, qui post factam euictionem accidunt, ad venditorem non pertinent. *Synopsis ibidem.* Euictio quæ à principis pendet plenitudine & potestate, venditori non nocet.
t bello quæsita scilicet à Romanis: quæ non proprietatis, sed tantum possessionis iure fruenda concedebātur, de quibus, *l.115.ȝ.de verbor.significat.* quæ sine auctoritate populi principisue reuocari non poterāt. *l.11.§.1.ȝ.de publicanis.* aliàs, ex agris priuatorum ne quidem publico concilio cum ipsorum iniuria quidquam capi potest. *l.13.ȝ.commun. præd.adde* 1.*Reg.* 21. Quin legimus cuique Tribui agros à Deo sigillatim adsignatos, rege prohibito se efferre supra fratres suos, *Deuteron.*17. *vide Hotom. 1.illustr.1.adde quæ notaui ad Nouell.*83.
u id enim ei licebat, vt superius ostensum est.
x Feudorum origo inde ducta videri potest.
y Euictionis casus post emptionem perfectam contingentes, ad emptorem pertinent, *vt hîc:* Ita quæ post venditionem contingunt euictionis fortuitæ causæ, venditori, nihil obstant, *l.21.ȝ.eodem.l.26.Cod.eodem.*3 *Harmenopul.*3.§.88.
z Euictione secuta interdum emptor pretium præstat, & rem non habet.
a Qui seruum noxa solutum promisit propter debita publica (δημόσια ἁμαρτήματα καὶ ἐγκλήματα) non tenetur. *Synopsis eodem.cap.*12. Ita stipulatio duplæ, vel simpli, propter rixas publicas non committitur, sed priuatas tantum. *l.17 §. antepenult. ȝ. de ædilitio.*
b qui pretium rei suæ accipit, eam vendidisse præsumitur.
c vide quæ notaui ad *l.14. Cod. si certum petatur.* Ita nō sola præsentia, sed præsentia & pretij participatio, nocet recipienti. vide *l. Caius ȝ.de pignorat.l.fideiussor. §.si petit.ȝ. de pignoribus.*
d ¶ *l.14.l.15.§.1. l.45.l.64. §.3. ȝ. eodem.*
e Qui promittit duplum valoris rei, intelligitur se referre ad valorem rei tempore contractus. *Baldus.* Tempus contractus in dubio consideramus.
f *vide l. 64.ȝ. eodem.*
g vsusfructus perinde æstimatur, vt fructuum cōmoditas est.
h tantum valet vsusfructus quantum fructuum commoditas. *Bald.* & quo res fructuosior eo plus valet. *Nouella.*131. *cap.*12.*in fin.*
i si seruitus euincatur. &c. ita *Albericus:* & *Cuiac.*2. *obseruat.*20. & *ad l.46.ȝ. eod.* 6. *ad African.* vide quæ ad hunc locū scripsi in *l.* 61. *ȝ. de ædilitio & l.* 66. *ȝ. de contrahend. empti.*
k Cur quanti minoris? quia seruos fundi vēditores fundo accessuros nonnunquam promittebant *l.* 32. *in fin.ȝ.de ædilitio: l.si in emptione. ȝ. de contrahend.empt.* Quæ accessura promissa erant ea erant præstanda, *l.ȝ. de lege commiss.l.si cum fundum. l.fistulas.ȝ. de contrahend. empt.*
l *l.11.§.17.ȝ. de act.emp.*
m damnatus est in litis æstimationem, *Haloander.*
n ex alio capite scilicet, vt sit sensus. Stipulatio duplæ concepta in casu euictionis non impedit quominus ex alio capite possit committi alia stipulatio ad interesse, *Bald.*
o *l.47.in fin.ȝ.titul.proxim.*
p *l.1.Cod.de ædilitiis act.*
q id est, ad operas, *argument.l.44.in fin. ȝ.de ædilitio.*
r Euictionis actione ex stipulatu, agitur in id quod interest. & quidem ex vno capite, si alio non agatur.
s *l.3.in fine.Cod.de rebus alienis.*
t Quem de euictione tenet actio, eundem agentem repellit exceptio, *l.73.in fin.ȝ. eodem l.72.ȝ.de rei vindicat.l.1.5 de except.rei vendit.& trad.l.10.ȝ.de distract. pignor. l.4.§.32.ȝ.de doli mali excep.l.1.2.Cod.ne fiscal.rem quam vendid.*
u Euincit improbè rem à se venditam venditor.
x Exceptione submotus, non prohibetur rem ipsam actione instituta petere, si modo actio non ad eundem, sed diuersum effectum referatur secus si ad eundem, *l.si in diem.§.1.ȝ.de cōpen.* Ita exceptione omissa, ius agēdi amittitur vel non amittitur.
y hæc verba *ex empto* Baro 4.Manual. expungit.

a deficiente dupla ex empto agi potest, *l.11.§.14.in fin.ǰ.de actionibus empt.*
b exceptio legis, 17.ǰ.*eodem.* c *adde l.7.ǰ.eodem*
d non obligaueris, *Haloander.*
e non est excipiendum, *Hotoman.3.obseruat.2.* Ille qui conuenitur ex suo facto non potest recurrere contra suum venditorem, *l. 27. ǰ.eod.Baldus.*
f excipiendum est à cautione, *Haloander.*
g *l. 11. Cod. de adsert.toll. l. 26. Cod.eod.*
h Euictionis actioni locus est aliquo euincente: non est locus, hoc ipso quòd res absit vel sit extincta.
i sed fatum humanæ sortis, vt sit sensus. Non committi hanc duplæ stipulationem propter fatalem necessitaté (putà mortem) *vt hic:* casum fortuitum, *l.11.ǰ.eodem.* vim &, impressioné alterius, *l. vltim. Cod.de actionibus empt.* si aliud cōuenit, *l.37.ǰ.eod.* item si emptor compromiserit in arbitrum, *l. 56.§.1.ǰ. eodem.* si locum à se emptum religiosum fieri permiserit, *l.51.§.2.ǰ.eodem.* si dolo vel culpa sua emptor vincatur, *vide l. 27.ǰ. eodem.* vel ex ere modicio, *l.55.ǰ. eod.* vel ex præscriptione, lapsis temporibus appellationis, *l.63. in fine ǰ. eod.* vel omissa possessione culpa sua, cùm retentione rem sibi seruare potuit, *l 29.§.1. ǰ. eod.* vel omissa actione quam intendere potuit, *l. 66.ǰ. eod.* vel omissa vsucapiendi occasione, *l.56 §.3.ǰ. eodem.* Item si venditori non denunciauit, vt defenderet, *vide l.29.inf.ǰ eod.* item si per iniuriam vel stultitiam iudicis emptor fuerit condemnatus, *l.5.ǰ. eod.l.51.ǰ.eodem. l.8.l. 15. Cod. eodem: vide l. 67. infrà de fideiussoribus: l.22. §. 4.ǰ. rem ratam:* quo casu in iudicem actio est: adde & hypothesim, *l. 23.ǰ. eodem. l. 23. ǰ. eodem. Cuiac. ad l.23.ǰ.eodem.*
k id est, actione ex empto, nomine doli, *vt Cuiac. 3.obseruat. 37.in fin.*
l *l. 57.ǰ.eodem.*
m *l.66. §. 2.ǰ.*

Si à bonæ fidei possessore venditus ei successerit.

19. *Vlpianus* libro vigesimonono ad Sabinum.

Sed & si stipulatio nulla [a] fuisset interposita de ex empto actione idem dicemus.

1 ¶ Si [b] homo liber, qui bona fide seruiebat, venierit mihi à Titio, Titiúsque eum heredem [c] scripserit, quasi liberum, & ipse mihi sui faciat controuersiam: ipsum de se obligatum habebo.

De euictione ob factum emptoris.

20. *Pomponius* libro decimo ad Sabinum.

Fundum meum obligaui, deinde alienaui tibi, vt eo nomine non obligaberis[d], si eum postea abs te emam, & satis pro euictione mihi des: excipiendum [e] cautione[f], quod pro me obligatus sit: quia etiam, non excepto eo, agendo eo nomine contra te, doli mali exceptione possim summoueri.

De causa propter quam emptori rem habere non licet.

21. *Vlpianus* libro vicesimonono ad Sabinum.

SI seruus venditus decesserit [g], antequam euincatur: stipulatio non committitur, quia [h] nemo eum euincat, sed factum [i] humanæ sortis: de dolo [k] tamen poterit agi, si dolus intercesserit.

1 ¶ Inde Iulianus libro quadragesimotertio eleganter definit, duplæ stipulationem tunc committi, quotiens res ita amittitur, vt eam emptori habere non liceat propter ipsam euictionem.

2 ¶ Et ideo ait, si emptor hominis, mota sibi controuersia, venditorem dederit procuratorem, isque victus, litis [m] æstimationem sustulerit, stipulationem duplæ non committi: quia nec mandati actionem procurator hic, idémque venditor, habet, vt ab emptore litis æstimationē[n] consequatur. *cùm igitur neque corpus, neque pecunia emptori absit: non oportet committi stipulationem. quamuis, si ipse, iudicio accepto, victus [o] esset, & litis æstimationem sustulisset, placeat committi stipulationem: vt & ipse Iulianus eodem libro scripsit. neque enim habere licet eum: cuius si pretium quis non dedisset, ab aduersario auferretur. propè enim hunc ex secunda emptione, id est, ex litis æstimatione, "emptori" habere licet, non ex pristina.

3 ¶ Idem Iulianus eodem libro scribit, si lite contestata fugerit homo culpa possessoris, damnatus quidem erit possessor, sed [p] non statim eum ad venditorem regressurum, & ex duplæ stipulatione acturum. quia interim, non propter euictionem, sed propter fugam, ei hominem habere non licet. planè (inquit) cùm adprehenderit possessionem fugitiui: tunc committi stipulationem, "Iulianus ait". nam & si sine culpa possessoris fugisset, deinde, cautionibus interpositis, absolutus esset: non aliàs committeretur stipulatio, quàm si adprehensum hominem restituisset. vbi igitur litis æstimationem obtulit, sufficit adprehendere: vbi cauit, non prius nisi restituerit.

Si tutor emerit, & litis æstimationem soluerit. 1. Si mulier fundum emptum in dotem dederit XIV. *ipsi domino.*

22. *Pomponius* libro primo ex Plautio.

SI pro re pupilli, quam emit, litis æstimationem tutor non ex pecunia pupilli, sed ex suo [q] præstiterit: stipulatio de euictione pupillo aduersus venditorem committitur.

1 ¶ Si pro euictione fundi, quē emit, mulier [r] satis acceperit [s], & eundem fundum in dotem dedisset, deinde aliquis eum à marito [t] per iudicium [t] abstulisset: potest [u] mulier [x] statim [y] agere aduersus fideiussores emptionis [z] nomine, quasi minorem dotem habere cœpisset [a], vel "etiam" nullam, si tantum maritus obtulisset, quanti fundus esset [b].

23. *Vlpianus* libro vicesimonono ad Sabinum.

SEd & si post mortem mulieris euincatur [c]: regressus erit ad duplæ stipulationem. quia ex promissione maritus[d] aduersus heredes mulieris agere potest[e]: & ipsi ex stipulatu agere possunt [f].

24. *Africanus* libro sexto [g] Quæstionum.

NOn tamen ei consequens esset [h], vt, "&" si ipsi domino [i] nuptura, in dotem eum dederit, committi stipulationem [k] dicamus: quamuis æquè indotata mulier futura sit. quoniam quidem etiam si verum sit, habere ei non licere seruum: illud tamen verum non sit, iudicio [l] eum euictum esse [m]. ex empto[n] tamen contra venditorem mulier habet actionem.

De manumißione.

25. *Vlpianus* libro vicesimonono ad Sabinum.

SI seruum[o], cuius nomine duplam stipulatus sis[p], manumiseris [q]: nihil ex stipulatione consequi possit: quia [r] non euincitur, quo minùs habere tibi liceat, quem ipse antè voluntate tua perdideris[s].

26. *Paulus* libro 5. ad Sabinum.

SEd hoc nomine, quòd libertum quis non habeat, ex vendito actionem habet, si scierit venditor, alienum [t] se vendere. Sed & si ex causa fideicommissi emptor coactus [u] fuerit eum manumittere: ex empto actionem habebit.

De exceptionibus ex persona emptoris vel venditoris. XXVIII. *vel vtriusque.*

27. *Pomponius* libro vndecimo ad. Sabinum.

HOc iure vtimur: vt, exceptiones [x] ex persona emptoris obiectæ si obstant, venditor ei non teneatur: si [y] verò ad personam venditoris respicient, contrà. certè nec ex empto, nec ex stipulatione duplæ, nec simplæ, actio competit emptori, si exceptio "ei", ex facto ipsius [z] opposita, obstiterit.

28. *Vlpianus* libro octogesimo ad Edictum.

SEd si vtriusque persona, & auctoris [a] & emptoris exceptiones obiicientur: intererit, propter quam exceptionem iudex contra iudicauerit. & sic, aut committetur, aut non committetur stipulatio.

Si emptor rem à domino redemerit. 1. Si emptor possessionem quam retinere, non petere poterat, amiserit. 2. Quo tempore denunciandum venditori.

29. *Pomponius* libro vndecimo ad Sabinum.

SI rem, quam mihi alienam vendideras [b], à domino redemerim [c]: falsum esse, quod Nerua respondisset, posse te à me pretium consequi, ex vendito agentem [d], quasi habere mihi rem liceret, Celsus filius aiebat: quia nec bonæ fidei conueniret, & ego ex alia causa rem haberem.

1 ¶ Si duplæ stipulator[e], ex possessore petitor factus, & victus sit, quā rē, si possideret, retinere potuerit [f], peti autem vtiliter non poterit: vel ipso iure promissor duplæ tutus erit, vel certè doli mali exceptione se tueri poterit, sed ita, si culpa[g], vel sponte duplæ stipulatoris possessio amissa fuerit.

2 ¶ Quolibet tēpore venditori renunciari potest[h] vt[i]

n *vide l.3.ǰ.pro emptore.*
o *l.16.§.1.ǰ.eodem.*
p atque ita damnatur & non agit, duplíque damno afficitur, contra quam *in l.4. §.vltim.in princip.suprà, de l.Rhod.*
q *l.3.§.ǰ.de contrar.iudic.tutelæ.*
r à non domino.
s ¶ æquè non domino.
t id est, iure iudicióque.
u & debet. *Accurs.Bartol.*
x & ita fundo secundo emptori (putà marito) euicto, primo emptori (hóc est ipsi vxori) stipulatio habere licere committitur. *l.38.§.5.ǰ.de verbor.obligat.*
y *l.75.ǰ.de iure dot.l.2.Cod.de fundo dotali.*
z euictionis nomine. *Haloander.*
a si maritus non tantum præstiterit quanti fundus esset.

b tunc is maritus fundum non pro dote sed pro empto possidet.
c marito, apud quem dos aduentitia remanet, & etiam profectitia, si pater non sit. qui denique lucratur dotem, vel ex pacto vel lege *Alberic.* Vnde notant Euictionem deberi in pacto dotis lucrandæ.
d hinc colligit Baldus, fundum euictum marito, censeri euictum mulieri. vt sit sensus, si marito euincitur fūdus dotalis, mulieri statim cōmittitur stipulatio duplæ, quia nullam dotem habere incipit, *Cuiac.* Hinc etiā colligitur, maritum lucrari dotem profectitiam, de quo dixi *ad l. 4. Cod. soluto matrimonio.*
e *l.1.Cod.de iure dotium.*
f *subaudi* contra venditorem euictionis nomine
g *vide Cuiac. 6. ad African*
h est igitur videndum quantum distet hîc casus à superiore.
i huius legis quæstio hæc est. an possim dicere nō committi stipulationem, si mulier (quæ emit à non domino) rem marito eidémque domino eiusdē rei dederit in dotem, putà marito iam non possidente pro dote, sed pro suo? non committitur. *Cuiac. ibidem.*
k *subaudi* duplæ.
l & ita hæc lex à casu *l. 22. §.1.* differt.
m quia fortè ea cui seruus datus esset in dotē retinet eum quasi suum *Cuiac. ibidem.*
n quòd sæpè euenit in hoc titulo deficiente actione ex stipulatu duplæ, *vide l.41.§.1. ǰ. eod.*
o *subaudi* alienum.
p à venditore.
q *l.47. ǰ. de ædilitio: l. 21. circa finem.ǰ. de libert. causa.*
r Euictionem emptori cuius facto res periit nō præstat vendito.
s *vide l. euicta ǰ.eodem.*
t *vide l. vtique in fine.ǰ.de liberali causa.*
u *vide l. 24. §. 22.ǰ. de fideicommiss.libertatibus.*
x Euicta re, amissa facto emptoris, euictio nō præstatur, *vt hîc:* secus si facto venditoris, ǰ. *eodem.* quid si vtriusque facto? vide *l.28.ǰ.eodem.*
y coniunge, *l.vltim.ǰ.de publiciana.*
z non committitur duplæ stipulatio, si vincitur emptor vitio suo, veluti opposita exceptione stellionatus. *Cuiac.ad l.23.ǰ.eodem.*
a atqui, de auctoris dolo exceptio non obiicitur, *l.4.§.27.ǰ.de doli except.*
b *subaudi* tradideras etiam ignorans.
c vel habuerim ex quacunque causa vel onerosa vel lucratiua. *Bologninus.*
d ad pretium scilicet. e *subaudi.* idémque emptori.
f *l.si quis emptionis Cod.de præscript.30.annorum.*
g quod quis sua culpa sentit, ab alio non recuperat, *vide l.3.§.6.ǰ.si cui plus quàm per legem Falcid.* h *subaudi* ab emptore.
i committitur ergo duplæ stipulatio, si emptor denunciat venditori, vt motæ controuersiæ adesset, *vt hîc.* si auctorem laudauerit, *l.63.§.1.ǰ eodem.l.7.l.14. Cod.eod.* si postulauerit, vt ab eo defenderetur euictionis nomine, *l.57.ǰ.de procurato.*

de ea

a Tempore certo non præfinito quolibet tempore agi poteſt.
b venditor liti adſiſtere tantum vel ſubſiſtere dicitur, *vt hic l. 23. Cod. eodem. l. 85. §. antepenultim. l. 159. ʒ. de verbor. obligat.* quod Græcis eſt, παρίστασθαι: *Cuiac. ibidem.*
c defendenda.
d Denuntiationem fieri poſſe litis initio vel medio, at non in fine, poſt detecta teſtimonia: hinc colligit Baldus.
e *adde l. 3. in fin. C. de temp. & reparation. appel.*
f *l. 11. §. 8. ʒ. de act. empt.*

de ea re agenda [a]: adſit [b] quia [c] non præfinitur certum tẽpus in ea ſtipulatione: dum [d] tamen ne [e] prope ipſam condemnationem id fiat.

Si emptori ſucceſſerit furtum paſſus.

30. *Idem* libro decimonono ad Sabinum.

SI emptori, qui ſtipulatus ſit, furtis, noxiſque [f] ſolutum eſſe: heres extiterit is, cui ſeruus furtum fecerit: incipit is ex ſtipulatu actionem habere, quemadmodum ſi ipſe alij præſtitiſſet.

De ſtipulatione ſanum eſſe, furem, vel veſpellionem.

31. *Vlpianus* libro quadrageſimoſecundo ad Sabinum.

SI ita quis ſtipulanti [g] ſpondeat *ſanum* [h] *eſſe, furem non eſſe, viſpellionem* [i] *non eſſe*, & cetera inutilis ſtipulatio quibuſdam videtur. quia [k] ſi quis eſt in hac cauſa, impoſſibile eſt, quod promittitur. ſi nõ eſt, fruſtra eſt. ſed ego puto verius, hanc ſtipulationem, *furem non eſſe, viſpellionem non eſſe, ſanum eſſe*, vtilem eſſe. hoc enim continere [l] quod intereſt [m], horum quid eſſe, vel horum quid non eſſe. ſed [n] & [n] ſi cui horũ fuerit adiectũ [n] *præſtari*, multo magis valere ſtipulationem. alioquin ſtipulatio, quæ ab ædilibus proponitur, inutilis erit. quod [o] vtique nemo ſanus probabit.

De numero ſtipulationum. 1 *Si ſæpius agatur quanto minoris.*

32. *Idem* libro quadrageſimoſexto Ad Sabinum.

QVia dicitur [p], quotiens [q] plures res in ſtipulationem deducuntur, plures eſſe ſtipulationes, an & in duplæ ſtipulatione hoc idem ſit, videamus. cùm quis ſtipulatur, *fugitiuum non eſſe, erronem non eſſe*, & cetera, quæ ex edicto ædilium curulium promittuntur: vtrùm vna ſtipulatio eſt, an plures? & ratio facit, vt plures ſint.

1 ¶ Ergo & illud procedit, quod Iulianus libro quintodecimo Digeſtorũ ſcribit. egit (inquit) quanti minoris propter fugam ſerui: deinde agit propter morbum. id agendum eſt, (inquit) ne lucrum faciat emptor, & bis [r] eiuſdem vitij æſtimationem conſequatur. fingamus emptum decem: minoris autem empturum fuiſſe duobus, ſi tantùm fugitiuum eſſe ſciſſet emptor: hæc conſecutum propter fugam. mox comperiſſe, quod non eſſet ſanus, ſimiliter duobus minoris empturum fuiſſe, ſi de morbo non ignoraſſet. rurſus conſequi debebit duo. nam, & ſi de vtroque ſimul egiſſet, quatuor eſſet conſecuturus: quia eum fortè, qui neque ſanus, & fugitiuus eſſet, ſex tantùm eſſet empturus. ſecundum hæc ſæpius ex ſtipulatu agi poterit, neque enim ex vna ſtipulatione, ſed ex pluribus agitur.

Si emptor vendidit & euictum tradere non potuit.

33. *Idem* libroquinquageſimoprimo ad Sabinum.

SI ſeruum emero, & eundem vendidero, deinde emptori ob hoc fuero condemnatus, quia tradere non potui euictum: committitur ſtipulatio.

De pacto ne proſtituatur. 1. *Communi diuidundo.* 2. *Si dominium euincatur vel poſſeſſio actione ſeruiana.*

34. *Pomponius* libro viceſimoſeptimo ad Sabinum.

SI mancipium [f] ita emeris, *ne proſtituatur, &, cùm proſtitutum fuiſſet, vt liberum eſſet*: ſi, contra legẽ venditionis faciente te, ad libertatem peruenerit, tu [t] videris quaſi manumiſiſſe [u]: & ideo nullum aduerſus venditorem habebis regreſſum [x].

g ſtipulationi non eſſe ſanum vel veſpillonẽ eſſe, ad quod intereſt continetur.
h alludit ad ea quæ continẽtur, in *l. 32. in fin. ʒ. eodem. l. 11. §. 4. ʒ. de act. empt. l. 53. ʒ. de ædilitio*: & ad formulam ſtipulationis, & Varronem imitatur, *lib. 2. de re ruſtic. cap. 2.* Illaſce oues ſanas eſſe, c. 4. Illaſce ſues ſanas eſſe, c. 5. Illoſce boues ſanos eſſe. Idem de emptione caprarum loquẽs, capras ſanas, ſanus nemo promittit, neque enim ſine febri ſunt, *vide Cuiac. 9. obſeruat. 3.*
i *veſpertilionem* Budæus legit, *vt in l. 72. §. 5. in fin. ʒ. de ſolutionibus.* & interpretatur nyopem, qui interdiu exiliter videt, & veſperi iuſtà aciem habet. Suidam auctorẽ eſſe Cheropohonta quẽdam philoſophum nycteridā, id eſt, veſpertilionem ob id dictum, quòd philoſophando expaluiſſet, & ſupra modum maceratus eſſet. ad extremum *verſipellem* legi poſſe ait, quo vocabulo intelligit eos, qui putant ſe in lupos verti, *ex Plinij 8. & 18. Aug. de ciuit. 18.* Sed Haloander legit veſpillionẽ, *vt in l. 72. §. vlt inf. ʒ. de ſolut.* verũ Cuiacius *ad l. 50. ʒ. de pactis*, Florentinam defendit. Veſpellio, eſt cadauerum nudator, *Fulgentius* de quo vlciſcendo agit, *l. 3. §. 7. ʒ. de ſepulchro.* Palæmo, Veſpillo ſepulcrorũ violator dictus olim veſpero. ſed quid? *Alciatus 4. de verbor. ſignificat.* Veſpertilionem hîc appellari exiſtimat qui ne creditoribus ſatisfaciat, latitet, & veſpere tantum exeat, vel rationes conturbet, forte ex Æſopi fabula, qua inter cetera proditur, veſpertilionem cum mergo ſocietatem contraxiſſe: & immerſa naui, cum vterque decoxiſſet veſpertilionem metu creditorum vagari: mergum, frequenter ſe in vndas demittere, merces amiſſas perquirentem: atque ita fabula hac nobis repoſita, reprehendit eos, qui hîc legunt veſpillonem vel verſipellem. Opinionem Alciati ſequitur Oldendorpius in Topicis in verbo tranſlatio. Quæ vt lectorem magis oblectarent, quàm vt ea ſequerentur, attuli. Nam ne hæc quidem parum abſunt ab Accurſianis etymologiis.
k Impoſſibilis conditio inutilem ſtipulationem facit.
l *ſubaudi* tacitè.
m cuius executio confertur in futurum.
n expreſsè.
o Abſurdus intellectus reiiciendus.
p *vide l. 29. ʒ. de verbor. obligat.*
q Ex diuerſis capitibus, eiuſdem contractus poteſt agi diuerſis libellis, dum tamen omnes ſummæ non excedant, id quod vniuerſi in interſit.
r *vide l. 31. §. 16. ʒ. de ædilitio.*
ſ *vide titul. Cod. ſi mancip. ita venierit ne proſtituatur.*

t emptor ſcilicet.
u non tamen es patronus, ſed venditor, *l. 10. §. 1. ʒ. de in ius vocando leg. 7. ʒ. de iure patron.*
x *ſubaudi* ſi mancipium fuerit alienum, *vide l. ſi ſeruum ʒ. eodem.*
y ſolet enim in iudiciis mixtis fieri adiudicatio. *§. 5. Inſtit. de offic. iud.*

1 ¶ Si communi diuidundo mecum actum [z] eſſet [y], & aduerſario ſeruus adiudicatus ſit, quia [y] probauit eum communem eſſe: habebo [z] ex duplæ ſtipulatione actionem. quia non [a] intereſt, quo [b] genere iudicij euincatur, vt mihi habere non liceat.

2 ¶ Duplæ ſtipulatio euictionem non vnam continet, ſi quis dominium rei petierit, & euicerit: ſed & ſi Seruiana actione experiatur.

35. *Paulus* libro ſecundo ad Edictum ædilium curulium.

EVictus autem à creditore tunc videtur, cùm [c] ferè ſpes [d] habendi abſciſa eſt. itaque ſi Seruiana actione euictus ſit committitur quidem ſtipulatio: ſed quoniam, ſoluta à [e] debitore pecunia, poteſt ſeruum habere: ſi ſoluto pignore venditor conueniatur, poterit vti doli exceptione.

De materia, ex qua nauis, vel domus conſtat.

36. *Idem* libro vigeſimonono ad Edictum.

NAue [f] aut [g] domu empta, ſingula [h] cæmenta vel tabulæ emptæ non intelliguntur. ideóque nec euictionis [i] nomine obligatur venditor quaſi euicta parte [k].

An de dupla cauendum, & quomodo. 2. *De emptore qui ſimplum, pro dupla per errorem ſtipulatus eſt.*

37. *Vlpianus* libro trigeſimoſecundo ad Edictum.

EMptori duplam promitti à venditore oportet, niſi aliud conuenit [l], non [m] tamen vt ſatiſdetur, niſi ſpecialiter id actum proponantur: ſed vt [n] repromittatur.

1 ¶ Quod autem diximus, duplam promitti oportere, ſic erit accipiendum: vt non ex omni re id accipiamus: ſed de his rebus, quæ prætioſiores eſſent: ſi margarita fortè, aut ornamenta pretioſa, vel veſtis ſerica [o], vel quid aliud non contemptibile veniat. Per edictum [p] autem curulim etiam de ſeruo [q] cauere venditor iubetur.

2 ¶ Si ſimplam [r] pro [ſ] dupla per errorem ſtipulatus ſit emptor: re euicta, conſecuturum eum ex empto Neratius ait, quanto minus ſtipulatus ſit; ſi modò omnia facit emptor, quæ in ſtipulatione continentur. quòd ſi non fecit: ex empto id tantùm conſecuturum, vt ei promittatur, quod minus in ſtipulationem ſuperiorem deductum eſt.

Si creditor vendiderit.

38. *Idem* libro ſecundo Diſputationum.

IN creditore, qui pignus vendidit [t], tractari poteſt, an re euicta vel ad hoc teneatur ex empto, vt [u] quam habet aduerſus debitorem actionem, eam [x] præſtet. habet autem contrariam pignoratitiam [y] actionem. & magis eſt, vt præſtet [z]. cui enim [a] non æquum videbitur, vel hoc ſaltem conſequi emptorem, quod [b] ſine diſpendio creditoris futurum eſt?

Si minor aduerſus ſecundum emptorem reſtitutus ſit. 1. *Si ſeruus hominem emerit, & eundem vendiderit.* 2. *De re à duobus empta.* 3. *De libero.* 4. *Vel ſtatulibero vendito.* 5. *De vſufructu.*

39. *Iulianus* libro 59. Digeſtorum.

MInor vigintiquinque annis fundum vendidit [c] Titio. eum Titius Seio. minor ſe in ea venditione circumſcriptum dicit & impetrat cognitionem [d] non tantùm aduerſus Titium, ſed etiam aduerſus [e] Seium. Seius poſtulabat apud prætorem, vtilem ſibi de euictione ſtipulationem in Titiũ dari [f]. ego dandam putabam. reſpondi: iuſtam rem Seius poſtulat. nam ſi [g] ei fundus prætoria cognitione ablatus fuerit: æquum erit, per eundem prætorem & euictionem reſtitui.

z Imò ratione partis non committitur ſtipulatio, *l. 56. §. 2. ʒ. eodem.*
a Euictio vti locum habeat, nõ intereſt quo genere euictionis res euincatur.
b reſpicit ad varia genera vindicationum. eſt enim vindicatio dominij, vſus, vſusfructus, pignoris, hypothecæ, emphyteuſeos, ſuperficiei, poſſeſſionis, ſeruitutis. *Cuiac. ad §. 2. ʒ. tadem. l. 46. ʒ. eodem.*
c Euictionis emptor agere poteſt aduerſus venditorem emptor, antequam etiam rem euictam reſtituat euincenti.
d *l. 57. ʒ. eod.*
e Debitorem poſſe offerre poſt ſententiam, hinc colligit Baldus.
f de ſcapha agit, *44. ʒ. eodem. adde l. 42. ʒ. eod.*
g Naue aut domo vendita, nõ videntur ſingula, id eſt, cæmenta vel tabulæ, vendi. ideóque nec euictionis nomine venditor in duplum obligatur, quaſi euicta parte, *Synopſis Baſilicon eodem cap. 35. §. 5.*
h ſingulatim.
i *vide quæ notaui ad l. 4. §. 1. ʒ. eodem.*
k *l. 56. §. 2. ʒ. eodem.*
l Incontinenti, *l. 72. ʒ. de contrahend. empti.*
m *l. 4. ʒ. eodem.*
n hæc ſtipulatio, repromiſſio, non ſatiſdatio eſt.
o ſerica veſtis res pretioſa, *vt hic.* Inde factum vt Romani à Barbaris ſericũ emere non poſſent, ſine comite commerciorum, *l. 2. Cod. res venire nõ poſſint:* cùm nõdum ratio conficiendi ſerici ad Romanos perueniſſet, & ſericum, auro contrà venderetur, vt Vopiſcus in Aureliano ſcribit libram auri, libram ſerici fuiſſe. & lex Rhodia ὁλοσηρικὸ ὅμοια τῷ χρυσῷ. Prætioſa autem dicebantur, pro quibus aurum dependebatur ad ſacoma.
p *l. 5. in fine principij. ʒ. de verbor. obligat.*
q *l. 31. §. 20. ʒ. de ædilitio.*
r hinc ſimplaria venditio dicitur, *l. 48. in fine ʒ. de ædilitio.*
ſ Error ſtipulantis ſibi minus quàm debeatur, ſtipulanti non nocet.
t iure creditoris.
u venditor tenetur actiones quas rei venditæ nomine aduerſus auctorem ſuum habet, reddere emptori.
x *l. vltim. ʒ. de diſt. pignor.*
y quia pignorauit rem alienam.
z id eſt, vt cedat.
a cedendarum actionum neceſſitas & æquitas.
b quod prodeſt, & non nocet venditori imperatur de facili. *Bartol.*
c ſine decreto: aliàs non indigeret reſtitutione. *titul. Cod. de præd. minor. ʒ. eod. l. 13. §. 1. ʒ. de minoribus.*
d Prætoriam ſcilicet.
e poteſt enim minor reſtitui aduerſus poſſeſſorem, *dict. §. 1.* ſiquidem finxeris venditionem per plures perſonas ambulaſſe, *l. 15. ʒ. de minoribus.*
f & rectè, *d. l. 15.*
g Euicta re ꝓpter reſtitutionẽ in integrum, agitur ex empto: *vel ita*: Quo officio ſeu beneficio reſtitutionis in integrum res euincitur emptori, eodem, euictionis actio redintegranda eſt emptori.

1 ¶ Si seruus tuus emerit hominem, & eundem vendiderit Titio, eiúsque nomine duplam promiserit, & tu à vēditione serui stipulatus fueris: si Titius seruum petierit, & ideo victus sit, quod seruus tuus in tradendo sine voluntate tua proprietatem hominis transferre non potuisset: supererit Publiciana [a] actio. & propter hoc duplæ stipulatio ei non committetur. quare venditor quoque tuus agentem te ex stipulatu, poterit doli mali exceptione summouere. Alias autem si seruus hominem emerit, & duplam stipuletur, deinde eum vendiderit, & ab emptore euictus fuerit: domino quidem aduersus venditorem in solidum competit actio, emptori verò aduersus dominum dumtaxat de peculio. Denunciare [b] verò de euictione emptor seruo, non domino debet. ita enim euicto homine, vtiliter de peculio agere poterit. sin autem seruus decesserit, tunc domino denunciandum est.

2 ¶ Si à me bessem [c] fundi emeris, à Titio trientem [d], deinde partem dimidiam fundi à te quis petierit: si quidem ex besse, quem à me acceperas, semis petitus fuerit: Titius non tenebitur [e] si verò triens, quem Titius tibi tradiderat, & sextans ex besse, quem à me acceperas, petitus fuerit: Titius quidem pro triente, ego pro sextante euictionem tibi præstabimus.

3 ¶ Pater sciens filium suum, quem in potestate habebat, ignoranti emptori vendidit [f], quæsitum est, an euictionis nomine teneatur. respondit: Qui [g] liberum hominem sciens, vel ignorans, tanquam seruum, vendat: euictionis [h] nomine tenetur. quare etiam pater, si filium suum tanquam seruum, vendiderit, euictionis nomine obligatur.

4 ¶ Qui statuliberum [i] tradit, nisi dixerit eum statuliberum esse, euictionis nomine perpetuò obligatur.

5 ¶ Qui seruum venditum tradit, & dicit [k] vsumfructum in eo Seij esse, cùm ad Sempronium pertineat: Sēpronio vsumfructū petente perinde tenetur [l], ac si in tradēdo dixisset, vsusfructus nomine aduersus Seium nō teneri, & si re vera Seij vsusfructus fuerit: legatus autem ita, vt, cùm ad Seium pertinere desisset, Sempronij esset, Sempronio vsumfructum petente [m], tenebitur: Seio agente, rectè fugiet.

Si venditor emptori successerit.

40. *Idem* libro quintodecimooctauo Digestorum.

SI is, qui satis à me de euictione accepit, fundum à me herede [n] legauerit: confestim fideiussores [o] liberabuntur, quia etiam si euictus fuerit ab eo, cui legatus fuerat: nulla aduersus fideiussores actio est.

Si venditor emerit ab emptore. Deinde ei successerit. 1. Si emptor domino serui successerit. 2. Si emptor vendiderit: & successerit. emptori suo, vel eum heredem habuerit, vel vtriúsque hereditas eundem reciderit.

41. *Paulus* libro secundo ad Edictum ædilium curulium.

SI ei, cui vendidi, & duplum promisi, cùm ipse eadem stipulatione mihi cauisset, heres [p] exstiterim: euicto homine, nulla parte stipulatio committitur. neque enim mihi euinci videtur, cùm vendiderim eum: neque ei, cui me promissorem præstarem, quoniam * parum commodè dicat ipse [q] mihi duplam præstare debere.

1 ¶ Item si domino serui [r] heres exstiterit emptor: quoniam euinci ei non potest, nec ipse sibi videtur euincere: non committur duplæ stipulatio. his igitur casibus ex [f] empto agendum erit.

2 ¶ Si is, qui fundum emerit, & satis de euictione acceperit, "&" eundem fundum vendiderit, emptori suo heres exstiterit: [t] vel ex contrario [u], emptor venditori heres exstiterit: an, euicto fundo, cum [x] fideiussoribus agere possit, quæritur. existimo autem, vtroque casu fideiussores teneri. quoniam * & cùm debitor creditori suo heres exstiterit: ratio quædam inter heredem, & hereditatem ponitur: & intelligitur maior [y] hereditas ad debitorem peruenire. quasi soluta pecunia, quæ debebatur hereditati: & per hoc minus in bonis heredis esse. & ex contrario, cùm creditor debitori suo exstitit heres: minus in hereditate habere videtur, tamquam ipsa hereditas heredi soluerit. Siue ergo is, qui de euictione satis acceperat, emptori, cui ipse vendiderat, siue emptor venditori suo heres exstiterit: fideiussores tenebuntur. &, si ad eundem venditoris & emptoris hereditas reciderit, agi cum fideiussoribus poterit.

De partu ancille.

42. *Paulus* libro quinquagesimotertio ad Edictum.

SI prægnans [z] ancilla vendita & tradita sit: euicto partu, venditor non potest de euictione [a] conueniri: quia [b] partus venditus non [c] est.

De vitulo post vaccæ emptionem nato.

43. *Iulianus* libro quintagesimooctauo Digestorum.

VAccæ emptor: si vitulus, qui post emptionem natus est, euincatur: agere ex duplæ stipulatione non potest: quia nec ipsa, nec vsusfructus euincitur. nam quod dicimus, vitulum fructum [d] esse vaccæ: non ius [e], sed [f] corpus demonstramus. sicuti prædiorum, frumenta, & vinum, fructum rectè dicimus: cùm constet, eadem hæc non [g] rectè vsumfructum appellari.

De scapha & his quæ naui coniuncti sint.

44. *Alfenus* libro septimo Digestorum à Paulo Epitomatorum.

SCapham [h] non [i] videri nauis esse, respondit: nec quidquam coniunctum habere. nam scapham ipsam per se paruam nauiculam esse. omnia autem, quæ coniuncta naui essent: veluti gubernacula, malus, antemnæ, velum [k]: quasi membra [l] nauis esse.

De parte fundi euicta.

45. *Idem* libro quarto Digestorum à Paulo. Epitomatorum.

QVi fundum tradiderat [m] iugerum centum, fines multo ampliùs [n] emptori demonstrauerat. si quid ex [o] his finibus euinceretur [p]: pro bonitate [q] eius, emptori [r] præstandum ait, quamuis id, quod relinqueretur, centum iugera haberet.

De vsufructu. 1. De seruitute. 2. De statu libero.

46. *Africanus* libro sexto [f] Quæstionum.

FVndum, cuius vsusfructus Attij erat, mihi vendidisti: nec dixisti vsumfructum Attij esse. hunc [t] ego Mæuio, detracto vsufructu, tradidi [u]. Attio [x] capite minuto [y], non ad me, sed ad [z] proprietatē vsumfructum redire ait: neque [a] enim potuissē constitui vsumfructum eo tempore, quo alienus esset, sed posse me, venditorem te de euictione conuenire: quia æquum sit, eandem causam meam esse, quæ futura esset, si tunc vsusfructus alienus non fuiisset.

1 ¶ Si per alienum [b] fundum mihi viam constitueris, euictionis nomine te obligari, ait. etenim quo casu, si per proprium constituentis fundum concessa esset via, rectè constitueretur: eo casu, si per alienum concederetur, euictionis obligationem contrahit.

7 ¶ Cùm tibi Stichum venderem: dixi, eum statuliberum esse, sub hac conditione manumissum, *Si nauis ex Asia venerit.* is [c] autem, *Si Titius Consul factus fuerit*, manumissus erat. quærebatur: si priùs nauis ex Asia venerit, ac post Titius consul fiat, atque ita in libertatem euictus sit: an euictionis nomine teneatur. respondit, non teneri eum, etenim [d] dolo malo emptorem facere: cùm priùs exstiterit ea conditio, quam euictionis nomine exsoluerit [e].

3 ¶ Item si post biennium [f] liberum fore dixi, qui post annum libertatem acceperit: & post biennium in libertate euincatur: vel decem dare iussum, dixerim quinque: & his decem datis, ad libertatem peruenerit: magis esse, vt his quoque casibus non tenear.

Si vna ex duabus rebus euincatur.

47. *Idem* libro octauo Quæstionum.

SI duos seruos quinis à te emam, & eorum alter euincatur: nihil dubij fore, quin rectè eo nomine ex empto acturus sim: quamuis [g] alter decem dignus sit. nec referre, separatim singulos, an simul vtrumque emerim.

a Cur ita? & quando, *l.31.ĩ.de vsucap.* Qui succumbit in rei vindicatione, non prohibetur Publicianā intentare. *Bartol.*
b Denunciare dicitur facti, ideóque seruo denunciari potest. *Bald.*
c id est, duas partes.
d id est, tertiam.
e quia emptor regressum habet in venditorem pro quātitate euictæ partis *l.3.ĩ.eodem.*
f *subaudi* contra famem, *l.12. Cod. de patribus qui filios distrax.*
g Euictio debetur, homine libero vendito.
h *l. 4. ĩ. quibus ad libertat.*
i *vt in l.51.§.1. l.69. in princip. §.1.§.2.ĩ.eod m.*
k *adde l.7.§. de act.empti.*
l *sub.* emptori.
m *subaudi* iure.
n *l.41.ĩ.eodem.*
o fideiussor non est conueniēdus, quoties actio principalis confusa est.
p Actio confunditur, quoties venditori emptor succedit.
q *adde l.11.circa fin ĩ.de legat.1.*
r *l.9.ĩ.eodem.*
s sæpè hoc titulo euenit, vt deficiēte actione duplæ, detur actio ex empto, *l.8.l.24.l.36.ĩ. eod.l.42.ĩ.eod m l.23.§.1.ĩ.de vsucap.*
t & ita successit debitor creditori.
u vbi successit creditor debitori.
x *l.7.18.C.eod.*
y locupletior, *l.1.§.18.ĩ.ad l. Falcidiam.*
z ¶ si prægnas ancilla vendita sit, & partus euictus fuerat, vēditor non tenetur: nec enim partus venditus est. Idem de vitulo post venditionem nato, *vt hic: & l.43.ĩ.eodem Sinopsis eod. cap.32.§.5. vbi vide Scholiasten.*
a Cur ita? *vide quæ notaui ad l.41.§.1.ĩ.eodem.*
b *v.l.36.ĩ.eod.*
c Imò venditus esse videtur, cùm portio matris & viscerum fuerit, *l.1.§.1.de ventre inspiciendo.* vēditus quoque videtur ex alia ratione, *vide l.73.ĩ.de leg.2.*
d seu partem esse: quo casu peti potest, *l.1.ĩ.eodem.l.49.ĩ.eod.*
e *adde l. 8. in fin.ĩ.de peric.& commun.*
f vsusfructus aliud est à fructu ipso. Vsusfructus ius est, & quiddam incorporeū: fructus in facto & res corporea est: fructus ipse vsufructu cōtinetur: ita patet latius vsusfructus quàm fructus.
g est ergo aliud fructus, aliud vsusfruct[o]. Imò qui fructus annuos legat, fundi vsumfructum legare intelligitur. *l.20.ĩ.de vsufructu. l.41,ĩ.de vsufruct.legat.*
h de qua *l.3.§.1.ĩ.de rei vind.l.29 §.2.ĩ.ad l.Aquil.l.vlt.ĩ.de instructo.adde l.36.ĩ.eod.* σκάφη ἀπὸ τοῦ σκάπτειν, ab excauādo, quòd priùs ex ligno excauato fieret. κατάσκοπος speculatorium. *Isid. 19.origin.1.*
i Nauis stipulatione scapha non petitur. Est enim scapha quiddam à naui separatum.
k quod artemon *l.242.ĩ.de verborum.signific.*
l Membra rei dicuntur, quæ pars sunt ipsius rei, at non separata à re ipsa. Vnde notat Baldus, Castrum cuius separata sit iurisdictio, non esse membrum eius ciuitatis, cui seruitium aliquod præstet.
m *sub.* ex causa venditionis.
n multo ampliores. *Haloan.*
o *l.10.Cod.eod.*
p pro diuiso.
q vt ita loci æstimetur qualitas, *l.1.in fi.ĩ.eod.*
r *l.2.ĩ.de act.empti.*
s *vide Cuiac.6.ad African.*
t *sub.* fundum.
u ex causa vēditionum.
x *subaudi* fructuario.
y duabus enim capitis minutionibus maxima & media finitur vsusfructus. *§.3. Institut. de vsufruct.*
z *vide.l.54.circa medium.ĩ.de vsufruct.*
a vsusfructus eo tēpore constitui nō potest, quo alienus est.
b *l.10.ĩ.eodem, adde l.25.§.10.ĩ.famil.*
c hîc quidem mendaciū est in effectu non nocet tamen emptori.
d vēditoris falsa adseueratio, quę nullū emptori damnum adfert, sed commodum potius, vēditorem non obligat.
e exceperit. *Cuiac. ibid. vt l.69.ĩ.eodem.*
f Cuiacius ita ibi legit, Si post annum liberum f. d. qui post bienniū libertatem acceperit, in libertatē euincatur. v.d. d.i.d.q.& is decem datis, &c. *adde l.10.ĩ.de statulibus.*
g *adde l.42.ĩ.de act.emp.*

Si primum

Si primum seruitus. Deinde proprietas euincatur.

48. *Neratius* libro sexto Membranarum.

CVm"fundus', vt[a] *optimus maximúsque' est*, ' "emptus est: & alicuius seruitutis euictæ nomine, aliquid emptor à venditore consecutus est: deinde totus[b] fundus euincitur: ob eam euictionem id præstari debet, quod ex[c] duplo reliquum est. nam si aliud obseruabimus: seruitutibus aliquibus, & mox proprietate euicta, amplius duplo emptor, quâm"quanti"emit[d], consequeretur.

De vsufructu.

49. *Gaius* libro septimo ad Edictum Prouinciale.

(SI)ab emptore vsusfructus petatur: proinde[e] is venditori denunciare debet, atque is, à quo pars[f] petitur.

De apparitore vendente.

50. *Vlpianus* libro vigesimoquinto ad Edictum.

SI,[g] pignora veneant per apparitores[h] prætoris extra[i] ordinem sententias sequentes[k]: nemo vmquam dixit, dandam in eos actionem re euicta. sed si dolo rem viliori pretio proiecerunt[l]: tunc de dolo[m] actio datur aduersus eos domino rei.

De iniuria iudicis. 1. *De seruo qui post mortem venditoris liber esse iussus fuerat.* 2. *Si venditor voluntate emptoris sepeliatur in loco vendito.* 3. *De herede emptoris. Si seruus institutus post mortem emptoris iussu heredis adierit.* 4. *Si plures pro euictione tenentur.*

51. *Idem* libro octuagesimo ad Edictum.

SI per imprudentiam[n] iudicis, aut errorem, emptor rei victus est: negamus, auctoris damnum esse debere: aut quid[o] refert, sordibus † iudicis, an stultitia res perierit? iniuria enim, quæ fit emptori, auctorem[p] non debet contingere.

1 ¶ Si Titius Stichum, post mortem suam liberum[q] esse iussum, vendiderit: mortuo deinde eo, Stichus ad libertatem peruenerit: an stipulatio de euictione interposita teneat? & ait Iulianus, committi stipulationẽ. quamuis enim Titius hoc casu denuntiari pro euictione non potuisset, heredi[r] tamen eius denunciari potuisset.

2 ¶ Si quis locum vendiderit, & idem venditor ab herede suo, voluntate emptoris, in eo sepultus[s] fuerit: actio de euictione intercidit. hoc casu enim emptor proprietatem amittet.

3 Non mirum autem est, vt, euicto homine, de euictione teneatur heres: quamuis[t] defunctus non similiter fuerit obstrictus: cùm & aliis* quibusdam casibus plenior[u] aduersus heredem vel heredi competat obligatio, quàm competierat defuncto. vt cùm seruus post mortem emptoris heres institutus est: iussúque heredis emptoris, adiit hereditatem. nam actione ex empto præstare debet hereditatem: quamuis defuncto in hoc tantùm fuit vtilis ex empto actio, vt seruus traderetur.

4 ¶ Si plures mihi in solidum pro euictione teneantur, deinde post euictionem cum vno fuero expertus[x]: si agam cum cæteris: exceptione me esse repellendum[y], Labeo ait.

De causa ex qua stipulatio duplæ committitur.

a His verbis, *vti optimus maximúsque est*, liberum fundum veteres significabant, *l. 75. ʒ. eod. l. cum venderes ʒ. de contr. empt. l. non tantum l. si non fundum. §. de verbor. signif. Siccul⁹ Flaccus libro de condicionibus agrorum.*
b Interesse particulare confunditur, & compensatur cùm interesse totali.
c quod re euicta debetur, *l. 44. ʒ. de adilitio.*
d Duplum euictionis est, quam quanti emit emptor.
e vsusfructus & partis rei similitudo.
f *l. 1. in fi. l. 43. ʒ. eodem.*
g si apparitores prætoris sententias sequentes pignora vẽdiderint, re euicta non tenẽtur. sed si dolo viliori pretio distraxerunt, dominus aduersus eos de dolo actionem habet, *Synopsis eod. cap. 42.*
h idem si per creditores, iudice permittente, l. 11. §. 16. ʒ. *de act. empt.*
i officio iudicis fit executio sententiæ: Itẽ causa executionis sententię est extraordinaria.
k ἀκολουθοῦντες, *Synopsis. al.* exsequentes. *vide l. vlt. §. 3. ʒ. quod metus causa* officiales non obligari ex contractu sub nomine officij sui inito, hinc colligit Baldus.
l *v. l. 36. §. 2. ʒ. madati.* Proiicere rem videtur, qui eam minoris vendit, quàm valeat.
m Imò negotiorum gestorũ, *l. 3. §. 8. ʒ. de neg.*
n *v. l. 5. ʒ. eo.*
o Venditori nõ officit iudicis sẽtẽtia, errore vel dolo lata.
† *adde l. 8. l. 15. Cod. eod.*
p non venditorem sed iudicem *l. 10. §. 3. ʒ. de edend.*
q *vide l. 39. §. 3. ʒ. eodem.*
r Euictionis actio potest incipere ab herede. *Bald. adde leg. 7. ʒ. eod.*
*
s hoc casu non cõmittitur duplæ stipulatio. *adde l. 21. ʒ. eod.*
t *l. 84. ʒ. ad l. Falcidiam.*
u actio potest augeri in persona heredis. *Bald.* Heres his casib⁹ alio iure est quàm defunctus
x vel petiero. *l. 2. ʒ. de duobus. reis.* vel totam rem cùm eo in iudicium deduxero. *l. 31. § 1. ʒ. de nouationibus.*
y Imò nisi mihi ab vno solutum fuerit, aduersus alios reliquam partem petam, *l. 8. §. 1. ʒ. de legat 1.*
z ¶ Euictionis stipulatio locum habet non solum in contractu venditionis, sed etiam in aliis contractibus.
a dotis, donationis: *dixi ad l. Cod. de iure dotium.* ex aliis causis est obligatio euictionis nomine, etiam sine stipulatione, veluti ex permutatione, vel ex datione facta sub lege remunerationis, ex datione in solutum, adiudicatione, articulo do vt facias, inuestitura feudi *Cuiac. ad l. 24. ʒ. eodem. 6. ad African.*
b non pro indiuiso, *l. 1. 2. ʒ. eodem.*
c Euictæ partis vbi certum pretium est, non eius bonitas sed pretium spectatur.
d Euictionẽ non denuncians emptori venditor, cùm possit denunciare, euictionis postea non agit. Protestationem scienter ommittens, præsumitur esse in dolo.
e *l. 8. l. 20. Cod. eodem. l. 1. in fin. Cod. de periculo. adde l. 55. in princip. l. 59. l. 63. ʒ. eodem.*
f *l. 19. Cod. eodem. l. 42. in fin. ʒ. mandat. l. 60. ʒ. de solut. l. 2. in fin. Cod. de rebus alienis.*
g Euictionis non agit, qui rem præscripsit, vel vsucepit.
h Euictionis non agit emptor, qui ob suam contumaciam damnatus est,

52. *Idem* libro octuagesimoprimo ad Edictum.

SCiendum est, nihil[z] interesse, ex qua causa duplæ stipulatio fuerit interposita, vtrùm ex causa emptionis, an ex alia[a], vt committi possit.

De parte fundi euicta. 1. *De denunciatione.*

53. *Paulus* libro septuagesimoseptimo ad Edictum.

SI, fundo tradito, pars euincatur[b]: si singula iugera venierint certo pretio: tunc[c] non pro bonitate, sed quanti singula venierint, quæ euicta fuerint, præstandum: etiam si ea, quæ meliora fuerunt, euicta sint.

1 ¶ Si, cùm[d] possit emptor auctori denunciare, non[e] denunciasset: idémque victus fuisset, quoniam parum instructus esset: hoc ipso videtur dolo fecisse: & ex stipulatu agere non potest.

De vsucapione. 1. *De statulibero, & mendacio venditoris.*

54. *Gaius* libro vigesimooctauo ad Edictum Prouinciale.

QVi alienam rem vendidit: post[f] longi temporis[g] præscriptionem, vel vsucapionem, desinit emptori teneri de euictione.

1 ¶ Si heres statuliberum, qui sub conditione pecuniæ dandæ liber esse iussus est, vendiderit: & maiorem pecuniam in condicione esse dixerit, quàm dare ei iussus est: ex empto tenetur: si modo talis est conditio, vt ad emptorem transiret. id est, si heredi dare iussus est seruus. nam si alij dare iussus: quamuis veram pecuniæ quantitatem dixerit: tamen, si non admonuerit, alij dare iussum, euictionis nomine tenebitur.

De absentia emptoris. 1. *De denuntiatione.*

55. *Vlpianus* libro secundo ad Edictum ædilium curulium.

SI ideò contra emptorem iudicatum est, quod[h] defuit[i]: non committitur stipulatio. magis enim propter absentiam victus[k] videtur[l], quàm quòd malam causam habuit. Quid ergo, si ille quidem, contra quem iudicatum est, ad iudicium non adfuit: alius autem adfuit, & causam egit? quid dicemus? vtputa acceptum quidem cum pupillo, tutore auctore, fuit iudicium: sed[m], absente pupillo, tutor causam egit: & iudicatũ est contra tutorem. quare non dicemus committi stipulationem?[n] etenim, actam esse causam, palàm est. & satis est, ab eo, cuius agendi fuit, causam esse actam.

1 ¶ Præsenti autem venditori denuntiandum est. siue autem absit[o], siue præsens sit, & per[p] eum fiat, quo[q] minus denuntietur: committetur stipulatio.

Quomodo cauendum sit. 1. *De compromisso.* 2. *De parte hominis.* 3. *De vsucapione.* 4. *De nuntiatione.*

56. *Paulus* libro secundo ad Edictum ædilium curulium.

SI[r] dictum[s] fuerit vendendo, vt[t] simpla promittatur, vel[u] triplum, aut quadruplum[x] "promitteretur:" ex empto perpetua actione agi poterit. non tamen, vt vulgus[y] opinatur, etiam satisdare debet, qui duplam promittit: sed sufficit nuda repromissio, nisi[z] aliud conuenerit.

1 ¶ Si compromisero[a], & contra me data fuerit sententia: nulla[b] mihi actio de euictione danda est aduersus venditorem. nulla[c] enim necessitate[d] cogente, id feci.

i *vide l. 53. in fin. ʒ. eodem.*
k euictus, *Haloander.*
l hinc colligit Alciat. 3. *præsumpt.* 2. Sententiam latam contra absentem præsumi potiùs latam ratione contumaciæ, quàm quòd malam causam habeat. *adde l. 8. §. 14. ʒ. de inoff.* Nec enim de delicto tunc verè constare. neminem præter ea ex sententia contumaciæ infamem: eam dumtaxat partem instrumenti, quæ improbata sit, recusari: huiusmodi sententiam nõ parere præiudicium inter easdem personas ait. *l. 2. § 1. l. 19. ʒ. de iurefisci.*
m Tutor iudicio cepto cum pupillo, solus, ac per se, sine ipso pupillo interesse potest
n vt sic sufficiat litem à pupillo autoritate tutoris semel inceptam. *l. 1. §. 2. ʒ. de administr. tut.*
o in alia prouincia, *l. vltim. Cod. de præscript. leg. tempor.* vel longo itinere.
p Denunciatum ei videtur, cui & absenti, & fugienti denunciatũ est; hoc est, qui effecit, ne ei denuntiaretur. Quid: absenti vẽditori quẽadmodum denunciare possumus? cùm ad domum ei denunciatum fuerit, *l. 4. §. toties ʒ. de dãno:* Ita emptor neque molestiis fatigãdus, *l. 3. in fin. ʒ. de testibus.* neque à suis negotiis auocandus est. *l. si quis ex sequatoribus ʒ. forib⁹ quemadmodum testam. apert.*
q *l. 56. ʒ. eodem.*
r Non hoc vult simpliciter Paulus, si in vendendo dictum sit vt dupla promittatur, in id agi posse actione ex ẽpto. (id nim nimis notum est) sed hoc casu perpetuam esse actionem. exempto, quæ perpetua non est, si citra conuentionem, & sola ædilitij edicti potestate, *l. 31. §. qua assidua ʒ. de edilitio* cõpetat: qđ huius legis quoque inscriptio confirmat. *adde Antoniũ Fabr. 2. Coniectur. 3.*
s per pactum in cõtinenti adiectum. *Ray.*
t vt dupla promittatur non simpla. *Cuiac. 11. observat. 4. argumen. l. 5. ʒ. de iurefisci.*
u *adde l. 74. ʒ. eodem.* vt duplum, vel triplum, aut quadruplum promitteretur. Anton. Faber. 2. coniectur 2. *coniectur* 3.
x supra quadruplum pœnam promittere nemo potest: quemadmodum nec vltra quadruplum vlla actio extenditur. *§. omnes de Inst. de act.* fortè quòd nimia sit affectio est quæ supra quadruplũ consequi velit. Nam adfectionibus, tam immodicis non est indulgendum, quas legislator, quantum potest, coercere solet, *l. penultim. ʒ. ad exhib. l. 40. ʒ. de damno.*
y *l. 4. ʒ. eodem quam vide.* Imperito non creditur.
z *l. 4. ʒ. eodem.* hinc collige, Simpliciter obligatum ad promittendum, non teneri ad satisdandum. *Baldus*
a An id habet locum in eo, qui compromisit in iudicem non suum? vide Romanum, *singulari.* 12.
b Euictionis non agit aduersus venditorem emptor, qui cum apud arbitrum compromiserit, sententia eius victus fuerit, *vt hic:* Cur ita? Quia talis sentẽtia nõ meretur executionẽ, nisi volũtate emptoris.
c Euictionis agit qui necessitate cogitur compromittere: at non qui voluntariè compromisit.
d *facit l. 17. Cod. eodem.* Quia huiusmodi sententia non meretur executionem præcisè, sed causatiuè, *si venditor, scil. non vult pœnam soluere. Bald.*

2 ¶In stipulatione duplæ, cùm homo venditur, partis[a] adiectio necessaria est. quia non potest videri homo euictus, cùm pars[b] eius euicta est.

3 ¶Si cùm possit vsucapere emptor, non cepit: culpa[c] sua hoc fecisse videtur. vnde, si euictus est seruus non tenetur venditor.

4 ¶Si[d], præsente promissore, qui de euictione promisit, & non ignorante, procuratori[e] denunciatum sit: nihilò minùs promissor tenetur.

5 ¶Simili[f] modo tenetur, & qui curauit, ne[g] sibi denuntiari possit.

6 ¶Sed & si, nihil venditore faciente, emptor cognoscere, vbi esset, non[h] potuit: nihilo minùs committitur stipulatio.

7 ¶Pupillo[i] etiam[k] sine tutoris auctoritate posse denuntiari, si tutor non apparet, ex duplæ stipulatione, benigniùs receptum esse, Trebatius ait.

Si euincens decesserit sine successore. 1. aut rem donauerit legaueritúe emptori.

57. *Gaius* libro 2. ad Edictum ædilium curulium.

HAbere[l] licere rem videtur emptor: & si is, qui emptorem in euictione rei vicerit, ante[m] ablatam[n], vel abductam rem sine[o] successore decesserit: ita[p] vt neque ad fiscum bona peruenire possint, neque priuatim à creditoribus distrahi. tunc[q] enim nulla competit emptori ex stipulatu actio: quia[r] rem habere ei licet.

1 ¶Quod cùm ita est: videamus: num: & si ab eo, qui vicerit, donata legatáve res fuerit emptori: æquè dicendum sit, ex stipulatu actionem non nasci. scilicet si, antequàm abduceret, vel auferret, donauerit aut legauerit. alioquin semel commissa stipulatio resolui non potest.

De re legata LIX. *ab emptore.*

58. *Iauolenus* libro primo ex Plautio.

HEres[f] seruum non nominatim[t] legatum tradidit, & de dolo[u] repromisit, postea seruus euictus est. agere cum herede legatarius ex testamento poterit: quáuis heres alienum esse seruum ignorauerit.

59. *Pomponius* lib. 2. ex Plautio.

SI res, quam à Titio emi, legata sit à me: non potest legatarius conuentus à domino rei venditori[x] meo denuntiare: nisi[y] cessæ ei fuerint actiones, vel quodam casu hypothecas habet.

Si dictum non sit quantum pro euictione præstabitur.

60. *Iauolenus* lib. 2. ex Plautio.

SI in venditione dictum non sit, quantum venditorem pro euictione præstare[z] oporteat: nihil venditor præstabit, præter simplam, euictionis nomine: & ex natura ex empto actionis. hoc quod interest[a].

Si venditor voluntate primi emptoris, secundo tradiderit.

61. *Marcellus* lib. 8. Digestorum.

SI quod à te emi, & Titio vendidi: voluntate mea "Titio" tradideris[b]: de euictione te mihi teneri, sicuti[c] si acceptam rem tradidissem, placet.

De re vendita possessori. 1. De plurib. heredibus venditoris. 2. De vsufructu.

62. *Celsus* lib. 27. Digestorum.

SI rem, quæ apud te esset, vendidissem tibi: quia pro[d] tradita habetur: euictionis nomine me obligari, placet. 1 ¶Si ei, qui "mihi" vendidit, plures[e] heredes extiterũt: vna[f], de euictione, obligatio est. omnibúsque denuntiari: &[g] omnes defendere debent. si de industria non venerint in iudicium, vnus tamen ex his liti substitit[h]: propter denuntiationis vigorem[i], & prædictam absentiam, omnibus vincit[k]. aut vincitur. rectéque cum ceteris agam, quòd euictionis nomine victi sint.

2 ¶Si fundum, in quo vsusfructus Titij erat, "qui ei relictus est," quoad[l], viuet detracto vsufructu ignoranti mihi vẽdideris: & Titius capite deminutus fuerit: & aget Titius, ius sibi esse vtendi fruendi: competit mihi aduersus te ex stipulatione de euictione actio. quippe si verum erat, quod mihi dixisses in vẽditione: rectè negarem, Titio ius esse vtendi fruendi.

a Euicta parte rei, non agitur actione ex stipulatu, nisi hoc actum sit.
b Imò, cùm pars euincitur, stipulatio committitur. *l.* 34. §. 1. *s. eod.*
c emptor culpa sua omittens vsucapiendi occasionem, omittit quoque beneficium regrediendi in venditorem, hoc est ius agẽdi ex euictione.
d Procuratori soli etiam denũciari euictio potest, præsente ipso domino,
e sufficit ergo in libello citationis, si dicatur vẽditor domi requisitus corã vicinis. *Bartol.*
f Euictionis admonitus is intelligitur, qui fuga aut absentia sua efficit euictionis admoneretur.
g *l.* 55. *inf. s. eo* vide Socinum *regula* 438.
h hæc verba præsupponunt emptorem non fuisse negligentem, sed diligentem, & bona fide fuisse versatũ
i Euictio pupillo denũciari potest etiã sine tutoris authoritate: si modo tutor nõ appareat.
k quia denuntians certat de damno euitando, & iure suo conseruando: & quia periculum est in mora. An id introductum fauore pupilli? ait Accursi[9]: negat Molinæus *nu.* 309. *tract. vsur.* quin, sufficere, vt amicis & cognatis pupilli denũtietur *arg. leg.* 22. *s. ex qu. b. caus. maior. l.* 5. §. 1. *j. quib. ex caus. in poss. l.* 5. §. 2. *j. quod vi, aut clam. l. pen. inf. Cod. de non numer. pecun. l.* 21. §. 1. *l.* 35. *s. e.*
m non dicitur res euicta per solam sententiam, sed per eius executionem.
n Euicta res emptori non videtur, nisi ablata sit ei possessio rei, vnde notãt, Sola sententia possessionem nõ amitti, sed ipsa tantum executione.
o Potest quis sine, succore decedere *l.* 1. §. 14. *ver. planè. s. depositi. l.* 95. § 1. *in f. j. de solutionib.* p paria sunt sententiam non esse latam, vel ita latam esse, vt executioni mandari non possit. q Euicta re stipulatio, rem habere licere non statim committitur, sed tum demum, cum emptori habere ius licuerit. r hinc colligit Bartolus, Eum dici esse in culpa, qui minus subtiliter perquisiuit de iure autoris.
f Euictionis & ea quando teneatur hæres legatario, *vide l. cum alienã. Cod. de legat.*
t legato generis debetur euictio. *Bald.* ídque vi testamenti. *Bar.*
u an furtis noxísque solutum. *v. l.* 45. §. 1. *j. de legat.* 1.
x auctori: Auctori auctoris nemo potest denuntiare, nisi habeat iura cessa. debet enim fieri denuntiatio cum quodam ordine. *Bald.*
y Quid: heres tenetur ne iura cedere legatario? Accursius negat: Guido de suzaria ait. *arg. l. in creditore s. eod. & Cod. creditor. euict. pignor.* z Traditio ficta in stipulatione euictionis, eundem effectum habet, quem habet vera traditio.

De denunciatione remissa. 1. Si emptor victus non appellauit. 2. Si appellauit & præscriptione submotus est.

63. *Modestinus* libro quinto Responsorum.

HErennius Modestinus respondit, non obesse ex empto agenti, quòd denuntiatio pro euictione interposita non esset, si pacto[m] ei remissa esset denuntiandi necessitas.

1 ¶Gaia Seia fundum à Lucio Titio emerat: &, quæstione mota fisci nomine, auctorem laudauerat[n]: &, euictione secuta, fundus ablatus, & fisco adiudicatus est, vẽditore præsente. quæritur, cùm emptrix non[o] prouocauerat, an venditorem poterit conuenire. Herennius Modestinus respondit: siue quòd alienus fuit, cùm veniret: siue quòd tunc obligatus, euictus est: nihil proponi, cur emptrici aduersus venditorem actio non competat.

2 ¶Herennius Modestinus respondit: Si emptor appellauit, & bonam causam vitio[p] suo ex præscriptione perdidit. ad auctorem reuerti non potest.

De decremento. 1. vel augmento. 2. vel decremento & augmento fundi venditi. 3. De euictione partis pro diuiso. 4. Si is tradat qui rem habet pro indiuiso.

64. *Papinianus* lib. 7. Quæstionum.

EX mille iugeribus traditis ducenta flumen abstulit, si postea pro[q] indiuiso ducenta euincantur: duplæ stipulatio pro parte quinta, nõ quarta, præstabitur. nã quod periit[r], damnum emptori, non venditori attulit. si totus fundus, quem flumen deminuerat. euictus sit: iure[f] non deminuetur euictionis obligatio. non magis, quàm si incuria fundus, aut seruus traditus, deterior factus sit. nam & è contrariò non[t] augetur quantitas[u] euictionis, si res melior fuerit effecta.

1 ¶Quòd si modo terræ integro, qui fuerat traditus, ducenta iugera per aluuionem[x] accessẽrũt: ac postea pro indiuiso pars quinta totius euicta sit: perinde pars quinta præstabitur, ac si sola ducẽta de illis mille iugeribus, quæ tradita sunt, fuissent euicta: quia alluuionis periculum non præstat venditor.

2 ¶Quæsitum est: si, mille iugeribus traditis, perissent ducenta: mox alluuio per aliam partem fundi ducẽta attulisset: ac postea pro indiuiso quinta pars euicta esset: pro qua parte auctor teneretur. dixi, consequens esse superioribus, vt neque pars quinta mille iugerum, neque quarta debeatur, euictionis nomine: sed perinde teneatur auctor, ac si de octingentis illis residuis sola cẽtum sexaginta fuissent euicta. nam reliqua quadraginta, quæ vniuerso fundo decesserunt, pro rata nouæ regionis esse intelligi.

3 ¶Ceterùm cùm pro diuiso pars[y] aliqua fundi euincitur: tametsi certus numerus iugerum traditus sit: tamen non pro modo, sed pro bonitate regionis, præstatur euictio.

4 ¶Qui vnum iugerum pro indiuiso solum habuit, tradidit. secundùm omnium sententias non totum dominium transtulit, sed partem[z] dimidiam iugeri: quemadmodum, si locum certum, aut fundũ similiter tradidisset.

De venditione rei hereditariæ pigneratæ.

65. *Idem* libro octauo Quæstionum.

REm hereditariam pignori obligatam heredes[a] vendiderũt, & euictionis nomine pro partibus hereditariis spoponderunt. cùm alter pignus pro parte sua liberasset, rem creditor euicit. quærebatur, an vterque heredum conueniri[b] possit[c] ídque placebat propter indiuisam[d] pignoris causam, nec remedio locus esse videbatur,

a *l.* 70. *j. eo.*
b *l.* 33. *j. de solution.*
c Si in vẽditione dictũ non sit, quãtum præstare debeas, nihil præstabis emptori præter simplum, & si quid præterea intersit *vt hic.* Quid si priusquam præstari, quídquam oporteat, quæratur, quid promittere debeat venditor? dicemus promittere duplam debere, *l.* 2. *s. eod. l.* 31. §. *quia assidua. s. eod.* si modo aut res pretiosa aut mancipiũ sit venditum. *l.* 37. *s. eod.* Ita malè Accursi[9] putat hîc simplã præstari, si hoc actũ sit, aut si certa scientia omissa sit duplæ stipulatio. Sed & ij malè, qui hanc legem ad res viliores trãsferũt. Nam in rebus pretiosissimis, si in vẽdẽdo nihil dictũ sit, simpla tantũ præstatur, *vt hîc*, antequam res euincatur agi potest, vt dupla promittatur. *d. l.* 2. *s. eod.* Quid si triplũ aut quadruplum fuerit stipulatus? *vide l.* 56. *s. eod.*
d §. 44. *Inst. de rer. diuis. l.* 77. *s. de rei vindic. leg.* 9. § 1. *s. de publician. l.* 21. *inf. j. de adq. rer. l.* 3. §. 20. *j. de adquir. possess.*
e *l.* 4. *in fi. j. de verbor obligat.*
f eáque in solidum. *l.* 85. §. 5. *l.* 139. *j. de verb. obli.*
g *l.* 85. §. 5. *j. de verborum obligat.* Stipulatio aduersus plures committitur ex mora, vel facto vnius, quoties causa indiuidua est.
h de hac dictione dixi ad *l.* 29. *s. eod. & ad d. l.* 139.
i quę singulos in solidũ stringit.
k Denuntiatio facit, vt qui sunt absentes habeãtur præsentes. *Baldus.*
l ¶Si alicui relictus est vsusfructus sub hac cõditione, *quoad viuet,* licet is capite minuatur, tamen vsusfructus redintegratur, quia dictio, *quoad,* repeti facit *l.* 3. §. 1. *s. quibus modis vsufr. Bald.*

m Euictionis venditori denũciãdæ onus ac necessitas emptori pacto remitti potest ab ipso venditore, cuiusmodi pactũ satis vsitatum & frequens in contractibus cõmemorat Baldus. n nominauerat, citauerat, interpellauerat. Auctorẽ laudare. Galli, *sommer son garand.* o Emptor præsente vẽditore superatus iudicis sentẽtia nõ cogitur tamẽ appellare. *Bal.* Quid ita? Sententia in dubio iustè præsumitur lata. vide Socinũ *regula* 362. cogitur s. appellationẽ ipsam institutã exsequi. p *v. l.* 21. *s. eo. l.* 66. *j. eo.* q Pars pro indiuiso est, quæ nullis finib. est, circũscripta: pro diuiso, circũscripta est. §. 3. *j. eod.* r *l.* 70. *inf. j. eo. l.* 45, *in pr. s. de act. empti.* f *sub.* stricto. t Imò augetur. *l.* 70. *j. eod.* Augetur actione ex empto. *d. l.* 70. non si dupla ex stipulatione, quæ stricti iuris est, promissa sit. *vt hîc.* u idest dupla. x *v. l.* 15. *s. eo.* y *v. l.* 3. *s. eo.* z ad se pertinentem non ad socium. a duo scilicet. b In indiuiduis licèt obligatio generaliter competit in solidum, non tamen propterea dicuntur duo rei debendi. *Baldus.* c *sub.* in solidũ pro euictione. d *l.* 1. *l.* 2. *Cod. si vnus ex pluribus*

vt pe-

a agens de euictione, non cogitur iura præstare. *Bal.*
b actione ex empto.
c licèt duo pluréſue natura rei, quæ indiuidua, ſit tenētur in ſolidum, non tamen dicuntur duo rei debendi. nec beneficio correis debendi dato fruuntur. *Bal.*
d *l.25.§.15.ſ. familiæ.*

vt per doli exceptionem actiones [a] ei, qui pecuniam creditori dedit, præſtarentur [b]: quia non [c] duo rei facti proponerentur. ſed familiæ [d] herciſcundæ [e] iudicium eo nomine vtile eſt. nam quod intereſt, vnus ex heredibus in totum liberauerit pignus, an verò pro ſua dumtaxat portione? cùm coheredis negligentia damnoſa non debet eſſe alteri.

Qua actione debet agere, emptor, vt committatur euictionis ſtipulatio. 1. De reſtitutione in integrum. 2. Si primus emptor, à ſecundo procurator datus, litis æſtimationem ſoluit. 3. De diuiſione hereditatis.

62. *Idem* lib.28. Quæſtionum.

SI: cùm venditor admonuiſſet emptorem, vt Publiciana potiùs, vel ea actione, quæ de [f] fundo vectigali propoſita eſt, experiretur: emptor id facere ſuperſedit [g]: omnimodo nocebit ei dolus ſuus, nec committitur ſtipulatio. Nō idem in Seruiana quoque actione probari poteſt. hæc enim etſi in [h] rem actio eſt, nudam [i] tamen poſſeſſionem auocat: &, ſoluta pecunia venditori, diſſoluitur. vnde fit, vt emptori, ſuo nomine, non competat.

1 ¶ Si is, qui reipublicæ cauſa fuit, fundum petat: vtilis [k] poſſeſſori pro euictione competit actio. Item, ſi priuatus à milite petat, eadē [l] æquitas eſt emptori reſtituēdæ pro euictione actionis.

2 ¶ Si ſecundus emptor vēditorem eundémque emptorem ad litem hominis dederit procuratorem: &, non reſtituto eo, dānatio fuerit ſecuta: quodcumque [m] ex cauſa iudicati præſtiterit procurator, vt in rem ſuam datus, ex ſtipulatu conſequi non poterit. ſed quia damnum euictionis, ad perſonam pertinuit emptoris, qui mandati iudicio nihil percepturus eſt: non inutiliter ad percipiendam [n] litis æſtimationem agetur ex vendito.

3 ¶ Diuiſione [o] inter coheredes facta, ſi procurator [p] abſentis interfuit, & dominus ratam habuit, euictis prædiis, in dominum actio dabitur. quæ daretur in eum, qui negotium abſentis geſſit: vt, quanti [q] ſua intereſt, actor conſequatur ſcilicet vt melioris, aut deterioris [r] agri facti cauſa, finem [ſ] pretij, quo fuerat tempore diuiſionis æſtimatus, deminuat, vel excedat.

Si venditor rem euictam offerat emptori.

67. *Idem* lib.10. Reſponſorum.

EMptori [t] poſt euictionem ſerui, quem dominus abduxit, venditor eundem ſeruum poſt tempus offerendo, quo minus præſtet, quod [u] emptoris intereſt, non rectè defenditur.

Si creditor vendiderit. 1. De delegatione.

68. *Idem* lib.11. Reſponſorum.

CVm [x] ea cōditione pignus diſtrahitur, *ne quid, euictione ſecuta, creditor præſtet*: quamuis [y] pretium emptor non ſoluerit, ſed venditori cauerit: euictione ſecuta [z], nullam emptor exceptionem habebit, quo minus pretium ſoluat.

1 ¶ Creditor: qui [a] pro pecunia nomen debitoris per delegationē [b] ſequi maluit: euictis [c] pignoribus, quæ prior creditor accepit: nullam actionem cum eo, qui liberatus eſt, habebit.

De cauſa libertatis excepta. 6. Si modus fundi dictus deſit.

69. *Scæuola* lib.3. Quæſtionum.

QVi *libertatis cauſam* excepit [d] in venditione: ſiue iam tunc [e], cùm traderetur, liber homo fuerit: ſiue, cō-

e Familiæ erciſcundæ iudiciū inducitur negligentia coheredis.
f ſ. ſi ager vectigalis vel emphyteuticarius.
g *l.63. inf. ſ. eod.*
h *v. l.1. C. vbi in rem actio*
i Hypothecaria actione nudā poſſeſſionem rei auocamus: quod hypothecaria agentibus, notatu dignum eſt. *v. l.10 in f. ſ. de pignorib.*
k de vtili etiam proponitur. *l.39. ſ. eod.*
l Euictionis agi poteſt, reſciſſa præſcriptione per, in integrum reſtitutionem.
m euictionis non agitur, vbi neque res, neque eius æſtimatio abeſt.
n *l.21. §.2. ſ. eo.*
o Diuiſio eſt diſtributio partium, quæ fit cōmutatis partib⁹: Diuiſione fit permutatio: non fit diuiſio ſine permutatione. Permutatio comparata ad exemplum actionis ex empto. Igitur bonæ fidei.
p *l.67. ſ. de procuratorib. l.13. §. 25. ſ. de act. empti.* Ex diuiſione facta cum geſtore cuius factum ratum habetur, datur euictio *Bald.*
q *l.70. j. eo.*
t Euictionis agit emptor actione ex empto, quoties ei offertur res, omiſſo eo, quod eius interſit: Secus ſi id quod ei⁹ interſit, offeretur.
ſ i. quantitatem pretij.
t vide *l.70. j. eo.*
u *vt in d. l.70.*
x Sicut creditor pretium ſibi nō ſolutum retinet ope exceptionis: ita non ſolutum ope exceptionis conſequitur.
y Euictionis nō agit aduerſus primū debitorem creditor poſt factam cum eo nouationē, hoc eſt, diſſolutam obligationem.
z Qui de euictione non tenetur, etiam re euicta à pretij petitione non repellitur.

a Pignus, tacita hac conditione ſemper vendi intelligitur. *l.4. ſ. de hæreditate vendita: adde l.30. ſ. de pignorib. l.11. §.16. ſ. de act. empti.*
b quid ſit delegare *v. l.11. j. de nouat.*
c ad emptorem enim pertinet periculum pignoris. *l.30. ſ. de pignorib.*
d i. vēditor, qui dixit ſe nolle teneri de euictione ob vnā cauſam libertatis. *Accurſ.*
e Qui dicit ſe nolle teneri euictæ libertatis nomine, ſiue ſeruo pura vel conditionalis competebat libertas, non tenebitur. *vt hîc.*
f ¶ *adde l.47. in f. ſ. eod.*
g i. conditionalem. eſt enim ſtatu liber, qui ſtatutam & deſtinatam in tempus, vel in conditionem, libertatem habet. *l.1. in pr. j. de ſtatu liber.* hinc & ex §. ſuperiori conſtat ſtatu libertate conditionalem tantùm: libertate, omnem libertatem excipi. vt meritò indefinitam vniuerſali æquipollere hinc appareat.
h Certam conditionem excipiens, deteriorem ſuam conditionem facit.
i Statu liber, ſub conditione ita fit, *ſi decem dederit*: in tempus, *poſt annum liber eſto.* Venditor ſuperiores cauſas in vendendo permutans tenetur. In his caſibus qui ſequuntur, notanda eſt hæc regula: Si ſtatuliberum non eadem cōditione heres vendit, cauſa eius immutabilis eſt: & luere ſe ab eo poteſt, ſimili modo vt ab herede. *l. 9. §.1. j. de ſtatulib.*
k *v. l.10. j. de ſtatul. b. l.42. in fin. ſ. de act. empt.*
l *al.* in conditione.
m *vt in l.5. l.6. §. vlt. l.12. l.31. j. de ſtatulib.*

ditione, quæ teſtamento propoſita fuerit, impleta, ad libertatem peruenerit: non tenebitur euictionis nomine.

1 ¶ Qui autem in tradendo [f] *ſtatuliberum* dicit, intelligetur hanc ſpeciem dumtaxat [g] libertatis excipere, quæ ex teſtamento, impleta conditione, ex præterito poſſit obtingere. & ideo ſi præſens teſtamēto libertas data fuerit, & venditor ſtatuliberum pronūtiauit, euictionis nomine tenetur.

2 ¶ Rurſus qui ſtatu liberum tradit, ſi [h] certam conditionem pronuntiauerit, ſub qua dicit ei libertatem datam, deteriorem cōditionem ſuam feciſſe exiſtimabitur: quia non omnem cauſam ſtatutæ libertatis, ſed eā dumtaxat, quam pronuntiauerit, excepiſſe videbitur. veluti [i] ſi quis hominem dixerit decem dare iuſſum: íſque poſt annum ad libertatem peruenerit, quia hoc modo libertas data fuerit, *Stichus poſt annum liber eſto*: euictionis obligatione tenebitur.

3 ¶ Quid ergo? qui iuſſum decem dare, pronuntiat [k] viginti dare debere? nónne in cōditionem [l] mentitur? verum eſt. hunc quoque in cōditionem mentiri. & ideo quidam exiſtimauerunt, hoc quoque caſu euictionis ſtipulationem contrahi, ſed auctoritas Seruii præualuit, exiſtimantis hoc caſu ex empto actionem eſſe. videlicet quia putabat eum, qui pronuntiaſſet ſeruum viginti dare iuſſum, conditionem excepiſſe, quæ eſſet in dando.

4 ¶ Seruus *rationib. redditis* [m], *liber eſſe iuſſus eſt.* hunc heres tradidit, & dixit centum dare iuſſum. ſi [n] nulla reliqua ſunt [o], quæ ſeruus dare debeat: & per hoc, adita [p] hereditate, liber factus eſt: obligatio euictionis cōtrahitur: eo quòd liber homo, tamquam [q] ſtatuliber, traditur. ſi cētum in reliquis habet, poteſt videri heres non eſſe mentitus: quoniā* rationes [r] reddere iuſſus, intelligitur ſummam pecuniæ, quæ ex reliquis colligitur, iuſſus dare. cui conſequens eſt: vt: ſi minus, quàm centum, in reliquis habuerit. veluti ſola quinquaginta, vt, cùm eam pecuniam dederit, ad libertatem peruenerit: de reliquis quinquaginta actio ex empto competat.

5 ¶ Sed & ſi quis in venditione *ſtatuliberum* perfuſoriè [ſ] dixerit, cōditionem autem libertatis celauerit [t]: empti iudicio tenebitur, ſi id neſcierit emptor. hîc enim exprimitur, eum, qui dixit ſtatuliberum & nullam cōditionem pronuntiauerit, euictionis quidem nomine non teneri, ſi, conditione impleta, ſeruus ad libertatem peruenerit: ſed empti [u] iudicio teneri: ſi modò conditionē, quam ſciebat præpoſitam eſſe, celauit. ſicuti [x] qui fundum tradit, &, cùm ſciat certam ſeruitutem deberi, perfuſoriè [y] dixerit, *Itinera* [z], *actus, quibus ſunt, vtique ſunt* [a], *rectè recipitur.* euictionis quidem nomine ſe liberat: ſed, quia decepit emptorem, empti [b] iudicio tenetur.

2 ¶ In fundo vendito cùm modus [c] pronūtiatus deeſt: ſumitur portio [d] ex pretio: quod totum colligendum eſt ex omnibus iugerib. dictis.

Quid perſequitur actio ex empto, re euicta.

70. *Paulus* libro quinto Quæſtionum.

EVicta re, ex empto actio non [e] ad pretium dumtaxat recipiēdum, ſed [f] ad id, quod intereſt, competit. ergo, & ſi minor [g] eſſe cœpit, damnum emptoris erit [h].

De dote genero emptoris, euicta.

71. *Idem* libro ſextodecimo Quæſtionum.

PAter [i], filiæ nomine fundum [k] in dotem dedit [l]. euicto eo, an ex empto [m], vel duplæ ſtipulatio committatur [n], quaſi pater damnum patiatur, non immeritò du-

n Conditio rationum reddēdarum nihil præſtat, vbi non eſt cuius ratio reddatur.
o vt ſi nulla adminiſtrata ratio, nihilominus erit liber *l.41. §. penult. j. de fideicommiſſ. libertatib. l.26. inf. j. de ſtatulib.* idem dicendum, ſi heres cauſetur accipere rationes, *l.23. in f. l.34. §.1. j. de ſtatulib.*
p nam ante aditam hereditatem, in propriā vſucapitur ſerui tutem. *l.9. in f. j. de ſtatulib. l.55. in f. j. de fideicōmiſſ. libertatib.*
q Quid ita? An non qui ea lege *Centum dare iuſſus eſt* traditur emptori, *vt hîc.* tamquam ſtatuliber traditur? *arg. l.8. l.10. j. de ſtatulib.*
r Rationibus reddendis obnoxius reliquis reddere quoque cogitur.
ſ *vt hîc. & infrà eodem.* id eſt, obſcurè, diſſimulanter, nō diſertè, planéque dicere. *l.5. §.1. infrà, quod vi, aut clam.* Hinc perfuſoriæ aſſertiones Suetonio in Domitiano dicuntur, ter quatérue dicis cauſa repetitæ aſſertiones in liberalibus cauſis perfunctoriæ, defunctoriæ. *Cuiacius ad legem 14. j. de excuſ tutor.*
t ſuppreſſerit, diſſimulauerit. *lege 9. §.1. infrà de ſtatuliberis.*
u ob mendacium *l.10. in f. j. de ſtatulib.* quin & ſtellionatus *d. §.1.*
x *Ecloga 19. ti. 11. c.62.*
y Perfuſoriè dicere eſt, cùm aliqua commendatione, animo commendandi nimio: at non vel negligenter, vel deceptoriè vt putat Albericus.
z Seruitutes itinerum olim ita excipiebantur. *vide Siculū Flaccum libro de condit. agrorum*: adde quę ſcripſi *ad l.17. § 3. ſ. de ſeruitutibus vrbanorum: l.39. ſ. de act. empti.*

a Itinera, actus quibus ſunt, vt ita ſint rectè recipit. *Haloand.*
b *l.66. §. pen. ſ. de contrah. empt.*
c *l.2. ſ de act. empti.*
d *l.1. ſ. eod.*
e Pretium differt ab eo quod intereſt.
f Euicta re agitur aduerſus venditorem, & ad pretium recuperandum, & ad id quod intereſt. *l.8. l.60. l.66. in f. l.67. ſ. eo. l.21. in f. l.29. in fin. C. eod. l.43. circa fi. ſ. de actionibus empti. l. vlt. C. de comm. rer. alienar.*
g *l.66. in fi. ſ. eod. l.45. ſ. de act. empti: §.3. Inſt. de emptione.*
h Imò non erit damnum emptoris: nec enim augetur quantitas, aut minuitur. *l. 64. ſ. eod.* vide quæ ſcripſi *ad l.66. ſ. eod.*
i putà Mæuius, idémque filius emancipatus.
k emptum, putà à Titio.
l Sempronio genero ſuo.
m *ſub.* actio.
n aduerſus Titium, & an aduerſus eundem Mæuius agere poteſt?

a vel ſicut in matrisfamiliās bonis.*l.4.ʃ.de collatione bonor.*
b à quo ſit profecta.*d.l.4.* c Imò communis eſt & patris & filiæ.*l.3.ʃ.ſoluto.*
d qui manſerant in poteſtate *d.l.4.l.1.inf.ʃ.de dot.collat.l.6.Co.de collationib.*
e vbi verò non intereſt vllo modo, non agitur de euictione.*Bal.*
f vt & reipublicæ.*l.2.de iure dot.l.1.ʃ.ſoluto.* g Senſus eſt, Filiæ emancipatæ fundum emptū à Titio cū duplæ ſtipulatione in dotem dedi: fundus euincitur filiæ, an ſtatim committitur ſtipulatio duplæ? ſtatim non committi videtur. quia vno tātum caſu videtur dos filiæ emancipatæ data ad patrē reuerti poſſe, *vt hic.* verùm quis ille vnus caſus? quoties nempe ob id diuertit à marito, vt maritum lucro dotis afficiat, & patrē fraudet. *v.l.5.ʃ. de diuortiis.* vide quæ notaui ad *Vlpianum 6.§.4.*
h cuius habenda eſt ratio in bonæ fidei iudiciis *l.54.ʃ. mandati.*
i dicitur vnum inſtrumentum, quod ſimul abſoluitur, licèt obligationes plures complectatur.*Bald.*
k vide quæ notaui *ad l.29.ʃ. de verborum obligat.*
l *l.46.§.1.ʃ.de ſolutionib.*
m vt cum extraneo ſucceſſit. idem dicendum ſi matri nō ſucceſſit.*l.14.Cod.de rei vindicat.* hinc colligimus, Heredem ex propria perſona nō poſſe reuocare contractum defuncti, *vt hîc.* niſi ius heredis abſorbeat factum defuncti, & ſit ei derogatorium. *Baldus: argumen. l.5.inf. infrà de diuerſ.*
n *l.14.infi.Cod. de rei vindicat.*
o putà triplum, quadruplum. *l.56.ʃ.eod.*
p *l.23.l.25.Cod. eod.*
q Iudicis factū cenſetur, factum partis, ſecūdum quid, nō ſimpliciter.*Bald.*
r non tenetur qui vendidit. *Eclog.19.ti.11.c.42.*
ſ i.contra eum, cui pretii ſolutio profuit. *v.l.13.inf.C.eod.*
t non antè, *l.3.Cod.eod.* Venditor emptorem defendere tenetur, at non pretiū reddere, antè quam ſentētia ſit ſequuta.
u Niſi aliud cōuenerit, *l.12.C.eo.*
x *vt l.4.ʃ.de heredit.vel act. vend.*

bitatur. non enim, ſicut mulieris [a] dos eſt, ita patris [b] eſſe dici poteſt [c]. nec conferre fratribus [d] cogitur dotem à ſe profectam, manente matrimonio. ſed videamus, ne probabilius dicatur, committi hoc quoque caſu ſtipulationem.* intereſt [e] enim patris [f], filiam dotatam habere, & ſpem quandoque recipiendæ dotis. vtique ſi in poteſtate ſit. quòd ſi emancipata eſt: vix poterit defendi, ſtatim cōmitti ſtipulationem: cùm vno [g] caſu ad eum dos regredi poſſit, numquid ergo tūc demum agere poſſit, cùm mortua in matrimonio filia, potuit dotem repetere, ſi euictus fundus nō eſſet? an & hoc caſu intereſt patris dotatam filiā habere, vt ſtatim cōuenire promiſſorem poſſit? quòd magis paterna affectio [h] inducit.

Pluribus rebus venditis, vno inſtrumento interpoſito, venditis.

72. *Calliſtratus* libro ſecundo Quæſtionum.

CVm plures fundi ſpecialiter nominatim, vno inſtrumento emptionis interpoſito, venierint: non vtique alter alterius fundus pars videtur eſſe: ſed multi fundi vna emptione continentur. & quemadmodum, ſi quis còplura mancipia, vno inſtrumento emptionis interpoſito, vendiderit: euictionis actio in ſingula capita mancipiorum ſpectatur: & ſicut aliarum quoque rerum complurium vna emptio facta ſit: & inſtrumentum [i] quidem emptionis interpoſitum vnum eſt: euictionum autem tot [k] actiones "ſunt", quot & ſpecies rerum" ſunt", quæ emptione comprehenſæ ſunt: ita & in propoſito non vtique prohibebitur emptor, euicto [l] ex his vno fundo, venditorem conuenire, quòd vna cautione emptionis complures fundos mercatus comprehenderit.

Si heres alienantis euincat.

73. *Paulus* libro 7. Reſponſorum.

SEia fundos, Mæuianum, & Seianum, & ceteros doti dedit. eos fundos vir Titiu, viua Seia, ſine controuerſia poſſedit. poſt mortem deinde Seiæ, Sempronia heres Seiæ quæſtionem pro prædij proprietate facere inſtituit. quæro, cùm Sempronia ipſa ſit heres Seiæ, an iure cōtrouerſiam facere poſſit. Paulus reſpondit: iure quidē proprio [m] non hereditario, Semproniam, quæ Seiæ, de qua quæritur heres exſtitit, controuerſiam fundorum facere poſſe: ſed euictis prædiis, eandem Semproniam heredem Seiæ conueniri poſſe: vel exceptione doli [n] mali ſummoueri "poſſe".

Pactum de quantitate ob euictionem danda. 1. De prætorio pignore. 2. De lite euictionis pendente. 3. De nomine vendito.

74. *Hermogenianus* libro ſecundo, iuris Epitomarum.

SI plus [o] vel minus, quàm pretii nomine datum eſt, euictione ſecuta dari cōuenerit: placitum [p] cuſtodiendum eſt.

1 ¶ Si iuſſu [q] iudicis rei iudicatæ pignus captum per officium diſtrahatur. poſt euincatur [r]: ex empto contra eum, qui pretio liberatus eſt [ſ], non quanti intereſt, ſed de pretio dumtaxat, eiúſque vſuris, habita ratione fructuū, dabitur: ſcilicet ſi hos ei, cui euicit, reſtituere non habeat neceſſe.

2 ¶ Mota [t] quæſtione, interim nō ad pretiū reſtituendū, ſed ad rem defendendam venditor cōueniri poteſt [u].

3 ¶ Qui nomē, *quale fuit* vendidit: dūtaxat [x], vt ſit, nō vt exigi etiam aliquid poſſit, & dolum præſtare cogitur.

De ſeruitutibus.

75. *Venuleius* lib.16. Stipulationum.

QVod ad ſeruitutes prædiorum attinet: ſi tacitè [y] ſecutæ ſunt, & vindicentur [z] ab alio: Quintus Mucius, & Sabinus exiſtimant, venditorem ob euictionem teneri non poſſe. nec enim euictionis nomine quemquam teneri in eo iure, quod tacitè [a] ſoleat accedere: niſi [b], *vt* [c] *optimus maximúſque eſſet*, traditus fuerit fundus. tūc enim liberum [d] ab omni ſeruitute præſtandum. ſi [e] verò emptor petat viam, vel actum: venditorem teneri, nō poſſe: niſi [f] nominatim dixerit, acceſſurum iter, vel actum. tūc enim teneri eum, qui ita dixerit. & vera eſt Q. Mucij ſententia: vt qui *optimum* [g] *maximúmque fundum* tradidit, liberū præſtet, non etiam deberi alias ſeruitutes: niſi hoc ſpecialiter ab eo acceſſum [h] ſit.

y *vt l.23.§.2.ʃ.ruſtic.*
z Euicta ſeruitute fundo vendito, tenetur emptor, quanto minoris, non ad intereſſe: niſi vti optimus maximúſque eſſet, fundum vendiderit *vt hic.*
a ¶ cùm vterque ſc. tacuit: nam qui vendit prædium, tacitè intelligitur vēdere totū quale eſt: & ideo ſi non eſt liberū, ſed debet ſeruitutem, non tenetur euicta ſeruitute. b *v.l.126.l.163.l.169.ʃ.de verb.ſignific.*
c Libertas prædij his verbis, *vti optimus, maximus,* ſignificabatur. *vt hîc dixi ad leg.48.ʃ.eod.* d *v.l.69.§.3.ʃ.de legat.1.*
e Euincente ſeruitutē itineris emptore, hoc eſt, petente ac vindicante ab alio ratione fundi comparati, ſi eam ſeruitutē nō obtineat, nihil conſequitur eo nomine à venditore, niſi nominatim dixeris iter acceſſurum, *vt hic.* Ita ex hoc caſu & ſuperio: e colligimus. Eum qui fundum ſimpliciter vendat, vti is ſit, fundum eum vēdere: vt ſi is fundus ſeruitutem debeat, nullo modo teneatur venditor: niſi ſciuerit & non admonuerit emptorem: Si verò liberum vendit, hoc præſtat, vt nō alij ſeruiat, non vt ei ſeruiatur.
f *l.66.l.ʃ.de contrah.empt.*
g Optimum maximúmque fundum qui tradit, liberum à ſeruitute præſtat, at nō dominantē: hoc non præſtat ei, ſeruiri, ſed eum non ſeruire.
h expreſſum *Hal.*
i vel ideo, quòd qui pro derelicto rem habet, eam omnino à ſe reiiciat. *l.36.ʃ. de verb.obligationib.*
k auctoritas, eſt actio cōpetēs in vēditorem euictionis nomine. Venditor, inquit Paulus *2. ſentent, 17.§.1.* ſi eius rei quā vēdidit dominus non ſit, pretio accepto auctoritatis manebit obnoxius. *&* §.3. Res empta mācipatione & traditione perfecta ſi euincatur, auctoritatis venditor duplo tenus obligatur. hinc auctorem laudare, *l.63.§.1.ʃ.eod.*
l Auctoritas, actio pro euictione.
m 19. *Eclog.2.* Emptori ea exceptio competit aduerſus venditorem. *l.1.ʃ.eo.* impugnātem venditionē à ſe factam, vel à ſuo auctore.
n Nemo admittitur ad reſcindendū ſuum factum vel ſui procuratoris, vel ſui teſtatoris.
o *v.l.17.ʃ.de euictionib.*
p *l.14.Cod.de rei vindic. l.14.Cod. de euictionib.*
q Emptor exceptione rei vēditæ vti poteſt, etiāſi poſſideat citra traditionē venditoris, dum tamē ſine vitio.
r vt filius liberam peculij adminiſtrationem habens. *l.41 §.1.ʃ.de rei vindicat. l.14.Cod.de donat. ante nupt.*
ſ Si res mea vēdita fuerit minoris, quàm ipſe mandaui, vendita nō videtur, & mihi eam petenti non obſtat exceptio, *Synopſis 19.Titul. 2.c.1.3. Harmē.3.§.92.*
t *l.7.§. ante.ʃ. pro emptore.*
u *leg.1.2.Cod.ſi ſeruus ex ſuo facto.*
x Quamuis emptor rei ſibi non traditæ, poſſeſſionem ſine vitio nactus fuerit, (id eſt, nō vi, aut clam) habet exceptionem contra venditorem: niſi fortè venditor iuſtam cauſam habet, cur rem vindicet, quippè ſi iuſta cauſa ſubſit, & poſt traditionem vindicet, & exceptioni replicationem opponit. Iuſtam autem cauſam habet, ſi conuenerit vt à contractu recederetur, vel ſi xxv. annis minor fuerit venditor, aut circumſcriptus eſt. *Synopſis eod.c.3.*

Si emptor rem habeat pro derelicto.

79. *Idem* libro decimoſeptimo Stipulationum.

SI alienam rem mihi tradideris, & eandem pro derelicto habuero: amitti [i] auctoritatem [k], id eſt [l], actionem pro euictione, placet.

DE EXCEPTIONE REI VENDITæ" & traditæ [m],'

TIT. III.

De venditore. 1. & eius herede. 2. & eo cuius mandat[o] res vendita eſt. 4. De manumiſſione emptoris. 5. Si venditorem vindicet, quam non tradidit.

Vlpianus lib.76. ad Edictum.

MARCELLVS ſcribit, ſi alienum fundum vēdideris, & tuum [n] poſtea factum petas, hac [o] exceptione rectè repellendum.

1 ¶ Sed & ſi dominus fundi, heres [p] venditori exiſtat: idem erit dicendum.

2 ¶ Si quis rem meam, mandatu [q] meo [r], vendiderit: vindicandi mihi rem vēditam, nocebit hæc exceptio: niſi probetur, me mandaſſe, ne traderetur, antequam pretium ſoluatur.

3 ¶ Celſus ait: Si [ſ] quis rem meam vendidit minoris [t], quàm ei mandaui: non videtur alienata: & ſi petam eam, non obſtabit mihi hæc exceptio. quod verum eſt.

4 ¶ Si ſeruus merces peculiariter emerit: deinde dominus eum prius, quàm proprietatem rerum nanciſceretur, teſtamento liberum eſſe iuſſerit, eique peculium prælegauerit: & venditor a ſeruo merces petere cœperit: exceptio in factum locum habebit. quia [u] is tunc ſeruus fuiſſet, cùm contraxiſſet.

5 ¶ Si [x] quis rem emerit, non autem fuerit ei tradita, ſed poſſeſſionem ſine vitio fuerit nactus: habet poſſeſſionem contra venditorem.* niſi fortè venditor iuſtam cauſam habeat, cur rem vindicet, nam & ſi tradiderit poſſeſſionem, fuerit autem iuſta cauſa vindicanti [y]: replicatione aduerſus exceptionem vtetur.

Si quis rem antequam eſſet Dominus, vni: & factus dominus alteri vendiderit.

2. *Pomponius* lib.2. ex Plautio.

SI à Titio fundum emeris, qui [z] Sempronij erat: iſque tibi traditus fuerit: pretio autem ſoluto, Titius Sempronii heres exiſterit: & eundem fundum Mæuio vendiderit. & tradiderit: Iulianus ait: æquius eſſe, priorem te tueri. quia, & ſi ipſe Titius fundum à te peteret, exceptione ſummoueretur. & ſi ipſe Titius eum poſſideret, Publiciana peteres.

De primo emptore & eius ſucceſſoribus, & ſecundo emptore. 1. De ſucceſſoribus venditoris.

3. *Hermogenianus* lib.6. iuris Epitomatorum.

EXceptio rei venditæ & traditæ non tantum ei, cui res tradita eſt, ſed [a] ſucceſſoribus etiam eius, & emptori ſecundo, etſi res ei non fuerit tradita, proderit. intereſt enim emptoris primi, ſecundo rem non euinci.

1 ¶ Pari [b] ratione venditoris etiam ſucceſſoribus nocebit: ſiue in vniuerſum ius, ſiue in [c] eam dumtaxat rem ſucceſſerint.

y fuerit autem ei iuſta cauſa vindicandi. *Hal.*
z *l.72.ʃ.de rei vindicat. l.4.§.32.ʃ.de doli mali.*
a *v.l.9.in pr.§.1.2.3.ʃ.de publiciana.*
b Exceptio rei venditæ datur ſucceſſori contra ſucceſſorem. Eſt in rem ex parte opponentis, & eius cui opponitur.
c Cur potius ſingularibus ſucceſſoribus nocet factum venditoris, quàm iiſdem factum argentarij? *l.9.§.1.ʃ.de edendo.*

LIBER

LIBER VIGESIMVSSECVNDVS.

DE VSVRIS[a], ET FRVCTIBVS[b], ET CAVSIS[c], ET OMNIBVS ACCESSIONIBVS[d], & mora[e].

De modo vsurarum. 1. De socio qui pecuniam inuasit, vel in vsus suos conuertit. 2. De eo quod debetur Iudicati actione. 3. De tutore.

Papinianus lib. 2. Quæstionum.

Cum iudicio bonæ fidei[f] disceptatur: arbitrio iudicis, vsurarum modus ex more[h] regionis, vbi cõtractum est[i], constituitur[k], ita[l] tamen, vt legi[m] non offendat.

1 ¶ Socius si ideo condemnádus erit, quòd pecuniam communem inuaserit, vel in suos vsus conuerterit: omnimodo, etiã mora non interueniente, præstabuntur vsuræ[n].

2 ¶ Nec tamen iudex iudicii bonæ fidei rectè iubebit interponi cautiones, vt, si tardius sententiæ cõdemnatus paruerit, futuri[o] temporis pendantur vsuræ. cùm in potestate sit actoris iudicatū exigere. *Paulus notat*: Quid enim pertinet[p] ad officiū iudicis, post condemnationem, futuri[q] temporis tractatus?

3 ¶ *Papinianus*: Circa[r] tutelæ restitutionem pro fauore pupillorum latior[s] interpretatio[t] facta est: nemo enim ambigit hodie, siue[u] iudex accipiatur in diem sententiæ, siue sine iudice tutela restituatur, in eum[x] diem, quo restituit, vsuras[y] præstari. Plane si tutelæ iudicio nolentem[z] experiri, tutor vltro[a] conuenerit[b]: & pecuniam obtulerit, eámque obsignatam deposuerit[c]: ex eo tempore[d] non præstabit vsuras.

De litis contestatione.

2. *Idem* lib. 6. Quæstionum.

Vulgò receptum est, vt, quamuis in personam[e] actum[f] sit, post[g] litem tamen contestatam causa[h] præstetur. cuius opinionis ratio redditur: quoniam quale est[i], cùm petitur: tale dari debet. ac propterea postea captos fructus, partúmque editum restitui, oportet.

De tempore quod condemnatis datur ad soluendum. 2. Si quis rogetur quidquid ex bonis supererit. 3. vel quidquid ad se peruenisset, restituere. 4. De legato auri, vel argenti facti.

3. *Idem* lib. 20.[k] Quæstionum.

In fideicõmissi[l] persecutione[m]: cùm, post iudicis sententiam, moram fecisset heres: iussit Imperator Marcus Antoninus intermisso[n] legitimo[o] tempore, quod cõdemnatis præstatur, vt vsque ad sententiam[p] commoda fideicommissarius accipiat quod decretum ita accipi oportet, si ante iudicis sententiam mora non interuenit, tametsi non[q] facilè[r] euenire possit, vt, mora[s] non præcedente, perueniatur ad iudicem. sed puta[t] legis Falcidiæ rationem interuenisse. ceterùm si[u], antequam ad iudicem perueniretur, in mora heres fuit: exinde fructuum[x] præstandorum necessitate adstrictus[y], qua tandem ratione, quoniam & sententia victus est, legitimi[z] temporis spatio fructibus liberabitur: cùm ea temporis intercapedo[a] iudicato dilationem dare, non lucrum[b] adferre debeat?

1 ¶ In his quoque iudiciis[c], quæ[d] non sunt arbitraria, nec[e] bonæ fidei, post[f] litem contestatam, actori causa[g] præstanda est in eum diem, quo sententia dicitur. certè post rem iudicatam tempus[h] à fructibus dependendis immune est[k].

2 ¶ Nonnunquam euenit, vt quamquam fructus[l] hereditatis, aut pecuniæ vsura nominatim relicta non sit, nihilominus debeatur[m]: vtputa si[n] quis rogetur, post mortem suam *quidquid*[o] *ex bonis*[p] *superesit*[q], *Titio restituere*. vt enim ea: quæ, fide bona, deminuta sunt[r]: in causa fideicommissi non deprehenduntur[s], si pro modo ceterorum quoque bonorum deminuantur: ita, quod ex fructibus superesit, iure[t] voluntatis[u] restitui oportebit[†].

3 ¶ Cùm Pollidius à propinqua sua heres institutus, rogatus fuisset filiæ muleris, *quidquid ex bonis eius ad se peruenisset, restituere*: idque sibi mater[x] ideo placuisse testamento comprehendisset[y], *ne filiæ tutoribus, sed potius necessitudini*[z] *res committerentur*: eundémque Pollidium fundum retinere iussisset: præfectis præto. ij suasi[a], fructus, qui bona fide à Pollidio ex bonis defunctæ percepti essent, restitui[b] debere[c]: siue[d] quòd fundum ei tantùm prælegauerat[e], siue quòd lubrico[f] tutelæ fideicommissi remedium mater prætulerat.

a 4. C. 32. 3. Cod. Theod. vlt. Paul. 2. sent. 14. 23. Eclog 3. 5. extra. 19. 3. Harmenopul. 7. seu fœnore, quod pro quantitate sortis aut pretij penditur; vel ex conuentione, vel officio iudicis: vt vsura diutinus, vsuram pariat: vsura verò, vsus sortis æstimatio sit. *l. 60. ff. pro socio. l. 7. §. 4. 5. ff. de administr.* vt enim vsura ab vsu, sic fœtus à fœtura, τόκος à τίκτειν dicitur, merces aut reditus (*l. 24. ff. de præscriptis: l. 30. ff. de alimentis*) reditus, inquam, à tempore contractus (hinc fœnus) vel à tempore moræ in diem, quo pecunia soluitur (*l. 40. suprà de rebus cred.*) vel, quo is reditus pecuniam æquauerit, *l. 26. §. 1. suprà de condict. indeb. Cuiac. C. eod.* De vsuris nauticis *tit. prox. infra eod. nouel.* 106. suprà duplum non cõputandis. *Nouell.* 138. pupillaribus 5. *Co.* 56. legatorum, fideicommissorum. 6. C. 47. fructibus & litium expensis 7. *Cod.* 51. vsuris rei iudicatæ. 7. *Cod.* 24. fiscalib⁹ 10. C. 8.

b qui terra, vite, arbore procreãtur. Fructus enim à ferendo dicti, teste Varrone: item prædiorum, pecorum, mancipiorum, iumentorum, vehiculorum. huc refer, *leg. 8. 10. 14. 15. 25. 28. l. 38. §. 12. 13. 14. l. 46. 48. ff. eod.*

c *l. 3. §. 1. l. 8. l. 38. §. 7. §. 10. ff. eod l. 20. l. 22. §. 1. l. 37. §. 1. ff. ad l. Aquil.* Causarum nomine hîc intelligit, cùm ipsas causas, ex quibus ipsæ accessiones debẽtur, tùm modum ipsarum accessionum. Quòd is, qui ex administratione rerum ciuilium conuenitur, vsuras debeat, causa est. *l. 17. §. 7. infrà eo.* quòd maximas debeat, modus est. ídque fit vice cuiusdam pœnæ *l. 38. ff. de negotiis*: Causæ dicuntur ex variis cõtractibus, vel quasi *l. 38. ff. eod.* modus facit eas esse licitas & illicitas, *l. 29. ff. eo.*

d vt sunt alluuiones, consolidationes, adquisitiones seruorum. est interim notandum, accessionum vocabulo etiam vsuras comprehendi: & generaliter omnium actionum sequellas & consequentias omnes, *Cuiac. hîc.*

e huc refer *l. 3. l. 7. l. 20. l. 14. l. 17. §. 3. §. 4. l. 21. l. 22. l. 23. l. 24. l. 27. l. 32. ff. eod.*

f *l. 37. §. 2. infrà eodem, l. 13. Cod. eod: l. 38 suprà, de negot.* de iudiciis bonæ fidei, *v. §. 28. Institut. de act.*

g Quid: an non quoque vsuræ statuũtur à iudice in stricti iuris iudiciis? In quibusdam sic est, etiam si nihil interesset actoris. *Cuiac. Cod. eodem.* h *l. 37. ff. eod.*

i Imò, vbi petitum est. *l. 22. in fin. suprà, de rebus credit. l. vltim. in fin. suprà, de condict. triticaria*: hæc verba, *vbi contractum est*, intellige vbi actum est, vt solueret, *argument. l. 21. infrà, de obligat.*

k etiamsi alio loco agatur.

l Vsuræ in contractibus bonæ fidei debentur ex mora. An quæ vsitatæ in ipsa regione? Quid si varij sint generis vsuræ in ea regione? leuiores debentur.

m legem non offendas *Haloand*, id est, statutum, *l. 29. infrà, eodem*: prohibitũ modum vsurarum, *l. 3. in fin. infrà, de ann. leg.*

n Imò, vsuras præstabit non quasi vsuras, sed quòd socii intersit moram eum nõ adhibuisse. *l. 60. suprà pro socio.*

o *l. 2. Cod. de sentent.* quæ sine recta quantitate.

p *l. 6. §. 1. suprà, quod cuiusque vniuersit.*

q Imò, futuri temporis tractus ad iudicem pertinet, cùm is & cautionem in futurum interponi iubere possit, *l. 7. l. 12. suprà si seruit. vindicet. l. 1. Cod. de fideicommiss.* & ad vsuras condemnare possit reum, quoad pecunia condemnationis soluta fuerit, *l. 1. Cod. de sentent. quæ sine certa quantitat.* quin vsuræ peti possunt ex causa iudicati, *l. 13. in fin. Cod. eodem.*

r Tutela finita tutor ipso iure est in mora, nisi offerat reliqua: ídque omne quod ex tutelæ administratione debet. *vt hîc* Quid si nihil debeat? ipso iure reddita censetur ratio. *l. quia libertatis. §. seruus. ff. de euict.*

s quia hîc, reipsa & solo tempore fit mora. *l. 3. Cod. in quib. caus.*

t Interpretatio latior admittitur fauore pupillorum.

u Ratio tutelæ reddi potest cum iudice, vel sine.

x *l. 46. §. 3. ff. de administr. tut.*

y & quidem maximas, idque puniendæ tutorũ licentiæ causa, cùm gratuita, integram, ac abstinentem omni lucro fidem præstare debeant. *l. 38 circa fin. ff. de negotiis.*

z pupillum scilicet. a *vt l. 10. ff. de negotiis l. 17. §. 1. ff. cõmodati.* b id est admonuerit.

c Ad morã irregularem impediendam, pecuniæ depositio necessaria est.

d oblationis sc. & depositionis, & quidẽ publicè & solennis. *l. 28. in f. ff. de administr tut. l. 2. l. 6. l. 9. l. 19. C. hoc tit. l. vlt. C de vsur. pupillarib.*

e putà, ex stipulatu, *l. 38. §. 7. ff. eod.* condictione *l. 31. ff. de reb. cred.*

f *l. 31. §. 1. l. 10. d. §. 7. ff. eo. d. l. 31.*

g Post litẽ contestatam, reus factum & pactum præstat, etiam in obligationibus stricti iuris.

h i. causa, seu quod habiturus esset actor, si eo tẽpore, quo petiit restituta esset. *l. 40. ff. de petit heredit. l. 20. ff. de rei vindicat. d. l. 31.* fructus *ff. eo. & d. §. 7 l. 16. §. 14. ff. de pignorib.*

i quale quídque est *Haloand.*

k ¶ Imò decimo nono. *Nou.* 108. *In f. procemii.*

l *vide l. 2. Cod. de vsuris legator.*

m personali sc. nã in realib⁹ res statim restituitur, *arg §. 2. Instit. de off. iud.*

n idest omisso ac prætermisso, vide Hotom. 3. *obseruat 6.*

o quatuor sc. mensiũ *l. 2. Cod. de vsur. rei iud.* Quadrimestre .n. tempus post sententiam ad soluendũ reus habet, cõuentus actione personali *vt hîc*. Aliud si rei vindicatione. *Inst. de offic. iudic. in pr.*

p tantùm: nõ vt etiã reus præstet vsuras, & fructus perceptos & percipiendos, tẽpore iudicati faciẽdi. q Mora non præcedẽte, iudex facilè adiri non solet. r euenit tamen: vt in casu nunc sequenti. s rei sc. t hæres in soluendo legato morã non cõmittit, quoties solutionẽ legatariis offert ea cõdicione, vt Falcidia detrahatur: & quia nõ est in mora, nõ tenetur ad restituẽdos fructus, quos percipere potuit intra iudicati faciendi tempus. u Mora si non præcessit iudiciũ, reus nõ tenetur de fructibus percipiendis, intra tẽpus, quod datur iudicatis: Secus, si mora præcessit iudiciũ: x Percipiendorũ, non indistinctè, percepti veniunt *l. 42. ff. eod.* y adstrictus est *Haloand.* z i. quatuor mensium *vt s. eo.*

a Intercapedo Festo, tempus interceptum: cùm scilicet mora est ad capiendum.

b lucrũ autẽ iudicatus perciperet ex sentẽtia, si fructus perceptos à die sentẽtiæ ad finẽ temporis iudicati faciẽdi suos faceret, id autẽ iniquissimum est *l. 16. ff. de except. rei iudic.* c putà in actione ex stipulatu *l. 38. §. 7. ff. eod.* donatione *l 22. inf. ff. de donationib.* d Litis contestatæ tẽpus consideratur in actionibus stricti iuris, etiam non arbitrariis. e Arbitraria iudicia & bonæ fidei differunt. f *v. l. 2. ff. eod.*

g id est, omnis vtilitas. h quadrimestre. i non est *l. 38. §. 7. ff. eod.*

k etiã si præcessit mora sententiã, vel secuta fuit. l perceptus iudicio testatoris.

m fructus sc. *l. 32. ff. ad Trebell* n Fructus restituere cogitur, rogatus restituere quidquid supererit ex hereditate defuncti. o vox quidquid, refertur ad sortem, & vsuras: rem & fructus: nihil denique excipit. p hoc non addito, meis vel tuis.

q *vt in l. 58. §. penult. ff. ad Trebell.* r non animo interuertendi fideicommissi, vel pro rata sui patrimonij *l. 54. in pr. ff. ad Trebell.*

s comprehenduntur. t *Nouella* 137. *c. 4.*

u Imò, ea defuncti voluntas fuisse non videtur. *d. l. 58. §. penult. ff. ad Trebell.* † hodie definitum est, grauatum restituere, id quod illi tantum supererit ex hereditate defuncti, posse diminuere dodrantem ex omni causa, & quadrantem ex certis causis *Nouell.* 108. *c. 1. 2.*

x *add. l. multi ff. de liber. & posthum.* Ratione adiecta legato, legatum augetur *vt hîc.* vt per contrarium minuitur. *l. cum pater §. dulcissimis. ff. de legat. 2.* Causa & ratio declarat animum loquenti. *l. vlt ff. de hered. inst.*

y hinc nota, matrem posse vni committere administrationem rerum quas filiæ relinquit *v. Nouell.* 117. *c. 1.*

z consanguineis. & vt ante dictum est propinquis. vt necessitudo hîc nihil aliud sit quàm propinquitas. a præfectus prætorio suasi. *Hal.*

b Quid: hic Pollidius potestne retinere quartam? non potest: quia nudus est minister *l. Si quis Titio. ff. de legat. 2. l. si quis ad declinandum l. nulli Cod. de episcop.*

c completa certa ætate, non antè. d *add l. 43. §. penult. ff. de leg. 2.*

e & ita filiæ intuitu dilationem adiecerat. *l. si ita relictis. §. Pegasius. ff. de legat. 2.*

f Lubricũ tutelæ hîc quid est? Mater verita, ne res filiæ suæ tutoribus filiæ committerentur, Pollidium heredem instituerat, eúmque rogauerat, quidquid ex bonis suis ad se peruenisset, restituere filiæ suæ testatricis, ita lubrico tutelæ fideicommissi remedium prætulerat.

a Vsuram, species non recipit: In debito specierum vsuræ non veniunt, nisi per vindicantem species sint in pecuniam redigendæ.
b moram *adde l.37.inf.ʒ.mandati:adde l.31.§.2.ʒ.de negotiis.*
† *vide l.25, Cod eod.*
c debet enim commodatum esse gratuitum, ideóque ex commodato vsu, nō debentur vsuræ.

4 ¶ Si auro [a], & argento facto, per fideicommissum relicto: mora interuenerit: an vsurarum æstimatio faciēda sit. tractari solet. planè si materiam istam ideo relinquit: vt, ea distracta, pecunia[v] quę refecta[v], fideicommissa soluerentur, aut alimenta præstarentur: nō oportere frustrationem [b] impunitam esse, responderi oportet. quòd si fortè ideò relinquit, vt his vasis vteretur [c] non † sine rubore [d] desiderabuntur vsuræ. ideóque [e] non exigentur.

De stipulatione rem dari vacuámque possessionem tradi.

4. *Idem* libro vigesimoseptimo Quæstionum.

SI stipulatus sis, *rem dari* [f] *vacuámque* [g] *possessionem tradi:* fructus [h] postea captos, actione incerti ex stipulatu, propter [i] inferiora [k] verba, consecuturum te, ratio suadet. An idem de partu ancillæ responderi possit, considerandum est, nam quod ad verba superiora [l] pertinet: siue factum rei promittendi, siue [m] effectum per traditionem dominii [n] transferendi continent: partus non continetur. Verùm [o] si emptor à venditore nouandi animo, ita [p] stipulatus est: factum [q] tradendi stipulatus intelligitur. quia [r] non [f] est verisimile, plus venditorem promisisse, quàm iudicio empti præstare compelleretur. sed [t] tamen propter [u] illa verba *vacuámque possessionem tradi*, potest [x] dici partus [y] quoque rationem committi incerti stipulatione etenim, ancilla tradita, partum postea editum in bonis suis reus stipulandi habere potuisset.

1 ¶ Si post contractā emptionem, ante interpositam [z] stipulationē partus editus, aut aliquid per seruum venditori adquisitum est: quod ex stipulatu consequi non poterit [a], iudicio empti consequitur, id [b] enim, quod non trāsfertur in causam nouationis, iure pristino peti potest.

De præstatione contra bonos mores.

5. *Idem* libro vigesimooctauo Quæstionum.

GEneraliter obseruari conuenit, bonæ fidei [c] iudicium non [d] recipere præstationem, quæ contra [e] bonos mores desideretur.

d id est verecundia. Verecūdiæ enim & pudoris habēda est ratio. *l.15.ʒ. de cōdit.instit.*
e Rem dari, qui stipulatur. proprietatem stipulatur. *l. vbi autem.ʒ. de verborum obligat. l. non videntur data.ʒ. de regulis iuris: l. 2. Cod de contr. & committēda stipul.* Qui rem tradi, non proprietatē stipulatur, sed possessionē: quia ex stipulatione non ei competit certi condictio, sed actio ex stipulatu. *vt hic.* Sanè hic qui rē dare & vacuam possessionē tradere promittit, fructus & partus quoq; pmittit. Fructus veniunt vtraque stipulationū superiore iūcta, nō diuisa.
f Hæc tria quæ sequuntur verba ex Glossa in cōtextū irrepsisse putat Hotomanus, 5.*obs.*16.
g *leg.3.§.1.ʒ. de act.empti.l.52. in f.ʒ.de verb.obligat.*
h causa bonorum *d.l.52.*
i licèt in stipulatione, *rem dari*, non veniāt fructus: si tamen ei subrogatur ac subiungitur illa stipulatio *vacuā possessionem tradi*. his duabus stipulationibus simul iūctis fructuum ratio habebitur. *Bartol.* atque ita adiectio eam vim habet, vt coniuncta faciāt quorum neutrum per se faceret. *Accurs.* & meritò. cùm adiectio aliquid operari debeat. hinc Baldus colligit, quòd licèt in contractu venditionis & emptionis dicatur, *talis vendidit & tradidit*, illud verbum *dedit*, nihil importet.

k Imò, vt hæc verba inferiora *vacuámque possessionem tradi* non sint adposita: si tamen rem dari sit promissum, vacuam possessionem tradi oportere intelligitur *l.3. §.1.ʒ.de act.empti.*

l rem dari sc.

m aliud est enim promittere factum tradendi, aliud effectum dominij transferendi *Bald.*

n hæc stipulatio, *rem dari*, continet, vt dominium omnimodo efficiatur stipulatoris quoquo modo. *l.75.in f.de verb.oblig.*

o Prima causa, i. obligatio secundam determinat *Baldus.*

p i. coniunctim, rem dari, & tradi, vnde colligit Baldus Stipulationem *rem tradi*, interpositam ex causa emptionis, non inducere obligationem dandi sed tradendi: & verbum, *dandi*, in instrumento emptionis, intelligi de datione consecutiua, *si tradens est dominus* non de præcisa.

q Vacuam possessionem tradi stipulatio vberior est, quàm rem tradi *vt hic.* Qui rem dari vel tradi specialiter, fructus & partus ei non debentur nisi post litem contestatam. *lege si filiusfamilias §. vlt. ʒ.de verbor.obligat.leg.4.§. videamus. §. si actionem ʒ. de vsuris.* At qui vacuam possessionem tradi stipulatur, causam etiam bonorum stipulatur, hoc est fructus & partus. *vt hic. l. in conuentionalibus. §. vlt. ʒ. de verb. obligat.* (vide tamen quæ mox dicturus sum.) Imò priore casu fructus debentur: *l. si fundum ʒ. de verbor. obligat?* Id quod interest illa lege non sunt fructus, sed rei pretiū, & si quid pluris intersit circa rem.
r Interpretatio ea nobis semper quærenda est, vt ne vlla verba sint in contractu superuacua. Clausulæ cōtractus singulæ, pondus suum, vimque suam obtinere debent. *l. Proculus ʒ. de vsufructu.*
s hinc illæ regulæ traduntur à Baldo, Promissio refertur ad id quod debuit cogitari. In stipulationē id deduci videtur quod de iure deduci debuit, Verba restringenda sunt secundùm naturam contractus. Secundùm ius commune, pactum est interpretandum.
t Verba interpretari oportet pro natura contractus: secundum ius commune: secundum id quod iure fieri debet. *Bald.* Ita fiet vt contractui emptionis adiectis his verbis, dedit, vendidit, tradidit, verbum dandi inutile sit. Nec enim dare cogitur venditor, nisi sit dominus. Datio consecutiua, vt loquūtur, exigitur, nō præcisa. *Bald.*
u vide quæ scripsi *ad l.167.ʒ.de regulis iuris.*
x idest, potest tentari. Cur hoc additur? nempe quia possis etiā dicere (& quidem verius) stipulatione vacuam possessionem tradi, fructus non venire. *l.3.§.1.ʒ. de act.empti.* Nam & hæc lex nostra petita est ex quæstionū libris. Quæstionum autem & Disputationum libris quæ referunt Iurisconsulti, sæpè non tam vera, quàm verisimilia.
y vt qui promittit dare & tradere, fructus quoque & partus promittat *Baldus.*
z animo nouandi: venditore tamen moram admittente.

a Quid. Itaq; quia id in stipulationem nominatim non est deductum. *l. quidquid. ʒ. de verb. obli.* Ita Nouatio stricti iuris est, vt quod nouanti obligationi non insit, innouatum maneat.
b *facit l.18.§.9.ʒ.de damno.*
c puta societatis *l.53.l.54.ʒ.pro socio.* pacti *l.6.l.30.Cod.de pactis:* adde & stipulationis. *l. 4. Cod. de inutilib stipulat.*

De vsuris longo tempore præstitis.

6. *Idem* libro vigesimonono Quæstionum.

CVm [f] de in rē verso cum herede [g] patris vel domini geretur: & vsurarum quæstio moueretur: Imperator Antoninus ideo [h] soluendas vsuras iudicauit, quod [i] eas [k] ipse dominus, vel pater longo [l] tempore præstitisset [m].

1 ¶ Imperator quoque noster Seuerus filiæ Flauij. Athenagoræ, cuius bona fuerant publicata, de fisco ideo numerari decies centena [n] dotis nomine iussit, quod ea, patrem præstitisse dotis vsuras, allegasset.

De oblatione. & depositione pecuniæ.

7. *Idem* libro secundo Responsorum.

DEbitor vsurarius creditori pecuniā obtulit [o]: & eam, cùm accipere noluisset, obsignauit, ac deposuit. ex eo [p] die ratio non habebitur vsurarum. quòd si [q] postea conuentus, vt solueret, moram fecerit: nummi steriles [r] ex eo tempore non erunt.

De fideicommisso de fœtu.

8. *Idem* libro septimo Responsorum.

EQuis [f] per fideicommissum relictis, post moram fetus quoque præstabitur vt fructus. sed fetus secundus [t] vt [u] causa: sicut [x] partus mulieris.

De modo vsurar. De maioribus vsuris soluendis, non solutis minoribus.

9. *Idem* libro vndecimo Responsorum.

PEcuniæ fœnebris, intra diem certum debito non soluto, dupli [y] stipulatum, in altero tanto [z] supra [a] modum legitimæ [b] vsuræ respondi non tenere. quare pro [c] modo cuiuscunque temporis, superfluo [d] detracto, stipulatio vires habebit.

1 ¶ Vsurarum stipulatio, quamuis [e] debitor non conueniatur, committitur. nec inutilis legitimæ vsuræ sti-

d Imò, recipit *l.52. ʒ. de petit. hæredit,*
e Turpes præstationes ex mora non veniunt.
f ¶ vide Molineum tractatu de vsuris quæst. 1. numero 207. adde. *l.28. Cod, de pactis.*
g vide Edictum Iustiniani. 9.*c*.3.
h Ex diuturna pręstatione vsurarum (dic idem in annuo legato *l.1. Cod. de fideicomm.*) pręsumitur contracta obligatio, vel promissio facta vsurarum & sortis *vt hîc.*
i Imò, etsi certis annis, vsuræ *l. 7. Cod. eod.* operæ *l.31.ʒ.de operis:* sed & quiduis datū fuit, ad præstandum tamen in posterum id nos nō obligat *l. 28. Cod de pactis.*
k mutetur hypothesis. Fingamus, te Sempronio per decennium fundi Tusculani nomine obsequia clientelarum præstitisse: Semproniū nullo titulo niti: & tamen ex illa decennali præstatione obsequij, ius feudi vindicare. an audietur? non putat Molinæus, quem vide, 1. *Cōsuetud. §. 7. num.* 21. quia de personali præscriptione hîc agitur, quæ ad realem non debet extendi quæ tēpus longius expostulat.
l i. decennij. Probatur in hunc modum debitum per diuturnam solutionem, vide tamen Socinum. *regula*. 82.

m quolibet anno sc. ídque separatim. nec enim sufficit probare solutas pro pluribus annis simul *Molin. 1. Consuet §. 7. num. 21.* Ratio superiorum, quia soluens sciuit se obligatum ad id titulo legitimo & habili *Bartoli hîc.* Est enim de in rē verso actio titulus legitimus Porrò nudum pactum *d.l.28.* nudus consensus *d.l.7.* inter priuatos *l.30.ʒ.eod.* ignorantia *d.l.31.l.22.§.penult.ʒ.de oper.libert.* tituli non sunt legitimi. vt minus mirari oporteat quòd eorum vi præstatio à præterito in futurum necessariò non inducitur. At enim dices, ex inutili titulo fideicommissi ius alimentorum (triennio solutorum) præscribi? *leg.1. Cod. de fideicommiss.* & meritò, cùm duplici fauore, alimentorum sc. & testamenti id receptum sit vt existimat Bartolus.

n milia nummorum *August. 2. Emend. 6.* is modus fuit maximè dotis. Martialis: 2. epigr. 65. Centena decies quæ tibi dedit dotis. Idem 11. *epigr.* 24. decies mihi dotis in auro sponsa dabis. Iuuenalis Satyr. 10. Et ritu decies centena dabuntur antiquo. vide quæ notaui *ad l.11.§.1.Cod.de repudiis.* adde *Iuuenalem Satyr. 6. Senecam de consolat. ad Albinam:* Tacit. 11. vbi de Hortalo: alibi *ibidem* vbi de Agrippæ filia. Agrippæ filiā posthabitam, decies sestertium dote solatus est.

o Vsuras inchoatas non impedit oblatio, consignatio, depositio. *Alber.*
p *v.l.6.l.19.Cod eod.*

q Vsuras debere incipit debitor qui oblatam creditori suo pecuniam subducit. *Alber.*

r Steriles nummi dicuntur qui vsuras non pariunt, vide quæ scripsi *ad l.3.§.4.ʒ. de contraria tutelæ.*

s *l.39.ʒ.eod.* alienis.

t *l.38.§.1.ʒ.eod.l.48.inf.ʒ.de adquir.*

u Causæ, & fructus dissimilitudo. Equis enim per fideicōmissum relictis, post moram fœtus primus præstatur vt fructus: fœtus secundus, vt causa.
x *al.* sic, & *vel* sic in pactum.
y *l.13.§.26.ʒ.de act.empti.*
z idest, vt sc. alterum simplum sit sortis, alterum vsurarum *vide Hotomanum 1. de vsur. vlt.*
a *v l.29.ʒ.eod.*
b centesimæ? *l.40. ʒ.de reb.creditis: leg.8.C.si cert.* negat Hotomanus *1.de vsur.7.* Legitimæ: quæ plerumque in vsu sunt: olim besses, hodie ex Iustiniani constitutione, semisses dixi de ea re plenius *ad l.1.§.3.ʒ.de pignorib.*
c non pro modo &c. *Haloand.*
d id est eo quod erit supra legitimam vsuram: aliàs, ad diem vsuris non solutis stipulari maiores possumus, fini tamen legitimarum *leg.1. §.3.ʒ.de pignor.* Ita vsuræ per inutiles non vitiantur. quemadmodum vtile per inutile non vitiatur, in iis quæ separari possunt.
e *v.l.23.ʒ.de oblig. & actionib.*

pulatio

a d.l.1.§.3.

b Vsurarum legitimarũ aliæ maiores aliæ minores.Qui minores initio stipulatus est:ac nisi eæ intra diem solutæ essent, maiores stipulatus est,non pœnam in fraudem vsurarum stipulatur: sed vberius tantum fœnus:idque legitimum.

c Pœnæ & fœnoris vberioris legitimi differentia.

pulatio videtur sub ea [a] conditione concepta, *Si minores ad diẽ solutæ non fuerint.* non[b] enim pœna,sed [c] fœnus vberius"iusta"ratione sortis promittitur. Si tamen post mortem creditoris nemo[d] fuit,cui pecunia solueretur : eius temporis inculpatam esse moram,constitit.ideo,si maiores vsuræ prioribus petantur,exceptio doli nõ inutiliter opponetur.

De partu.

10. *Paulus* lib.2.Quæstionum.

PArtum [e] post[f] litem contestatam editum restituere possessor[g] debet.quem non deberet restituere,si,cùm mater peteretur,iam natus fuisset:nisi specialiter & pro hoc egisset.

De pecunia fænerata ab administratore reipublicæ, vel à tutore.

11. *Idem* lib.25.Quæstionum.

GAius Seius,qui rem[h] publicam gerebat, fœnerauit pecuniam publicam sub vsuris solitis.fuit autẽ consuetudo,vt intra certa tempora nõ in latis vsuris,grauiores infligerentur.quidam debitores cessauerunt in soluẽdis vsuris.quidam plus intulerunt.& sic effectum est, vt omne , quod vsurarum nomine competebat , etiam pro his,qui cessauerant in vsuris , suppleatur . quæsitum est, an illud,quod ampliùs ex consuetudine pœnæ nomine à quibusdam exactum est,ipsi Seio proficere deberet , an reipublicæ lucro cederet.respondi,si Gaius Seius à debitoribus vsuras stipulatus esset.eas solas[i] reipublicæ præstari oportere, quæ secundùm formam [k] ab his exigi solent:etiam si omnia nomina idonea sint.

1 ¶ Quid , si seruus[l] publicus obligationem vsurarum reipublicæ adquisiit ? æquum est: quamuis ipso iure [m] vsuræ reipublicæ debeantur : tamen pro defectis nominibus compensationem maiorum vsurarum fieri,si non sit parata respublica vniuersorum [n] debitorum fortunam suscipere.Eadem ferè in tutoribus[o] Marcellus refert.

De maioribus vsuris soluendis,non solutis minoribus.

12. *Idem* libro quarto Responsorum.

SEia mutuam pecuniam accepit à Septicio : de vsuris ita cõuenit:*Nisi sua[p] quaque die vsuræ suprascriptæ exsoluerentur,vel post[q] tertium mensem:tunc in maiores vsuras Seia teneretur.& deinceps [r] per singulas pensiones, si condicione data vsuræ non soluerentur , ea condicio obseruaretur, donec omnis summa debita hoc nomine exsolueretur.* quæro, an hæc verba, *& deinceps per singulas pensiones condicione data vsuræ non soluantur,ea condicio obseruaretur,* eò pertineant , vt,quãuis commissa sit fortè prima stipulatio, nõ tamen in ampliorem quantitatem vsurarum conueniri possit , quàm eius pensionis nomine,quæ egressa est diem præstitutũ Paulus respondit.plures condiciones continere eam stipulationem , quæ de grauioribus vsuris præstandis subiecta est:"id est,"vt per singulas pensiones cõdicio inspectaretur[s] non illatarum suis temporibus leuiorum vsurarum. & ideo posse[t] euitari pœnam sequentium pensionum.

Si is qui maiores vsuras promisit , per multos annos præstitit minores. 1. *De procuratore & negotiorum gestore.*

13. *Scæuola* libro primo Responsorum.

d Moram non admittit, qui nõ habet aut offendit cui soluat. *l.* 17.§.3.*l.*47.ĩ. *eo.l.* 137.§.4.ĩ. *de verb. oblig.*

e *l.*2.ĩ.*eod*

f Partus editus post litis contestationem, iudicis officio debetur. ante editus, si petatur.

g *v.l.*2. *Cod. de fructib. & lit. expens.*

h Actor Reipublicæ,qui eiusdem pecunias tractabat.Est verò huius legis hæc sententia. Curatore Reipublicæ , si sua stipulatione. maiores quàm consueuerat stipulari , suo more vsuras exegit ab aliquo: ab aliis minores, cõpensatur posterior negligẽtia, cum lucro prioris stipulationis. Quid si minores, quàm vsitatas in ea ciuitate, exiget? non admittetur hæc negligentia.

i *adde l.*33.ĩ.*eod.*

k consuetudinem sc. quæ hic attenditur *l.*7.§. 10. *inf.*ĩ.*de admi-nist.tut.*

l de seruo publico dixi, *ad l.*2. *in fi.*ĩ.*rem pupilli saluam fore.*

m sine cessione.

n *vide l.*75.ĩ.*de regulis iuris.*

o si pupilli nomina ac contractus agnoscere nolint. *v.l.*16.ĩ.*de administr.tut.*

p vox , *quæque,* est vniuersalis. ideóque antequam omnium pensionum dies venerit peti nõ posse videtur. *l.* 8.§.3.ĩ. *de pignorat.* hinc nascitur ratio dubitandi.

q vide quæ notaui *ad l.*172.ĩ. *de verborum obligat.*

r Baldus, Quãdo diuersi termini apponũtur diuersis actibus successiuis, tunc non est desiderandus lapsus omnium terminorum, sed quilibet terminus pro se suũ producit effectum.

s spectaretur *Haloand.*

t vsuræ & pœnæ diuisionem diuisa mora inducit.

u ¶semisses vsuræ,dimidię assis:asses vsuræ,sunt centesimæ.Centesima,est quoties singulis pensionibus centesima pars sortis soluitur.semissis, cùm ex ducentis aureis singulis pensionibus vnus aureus soluitur.

x vsuras minores recipiens creditor,tacitè videtur pactus,de non recipiendis maioribus. *l.*5.*l.*8.*Cod.eod.*

y procurator sc.vel negotiorum gestor.

z Vsuras otiosæ pecuniæ gestor non præstat: nisi dominus , cuius gessit negotia, solitus erat fœnerari.

a nam si procurator pecunia vsus est,vel eam fœnerauit , vel pecuniæ negotium gessit,non dubium est teneri domino vsurarum nomine *l.*10.§.3.ĩ. *mandat* idem est in negotiorum gestore. *l.*6.*inf.l.*19.§ 4 *l.*31.§.3.*l.*37.§.1 *l.*38.ĩ.*de negotiis: l.*20.*C. de negot.gest.Paul.*1.*sent.*4.§.3.

b Vsurarius esse non præsumitur,qui fœnori dare non est consuetus.

c Quid:posita pecunia hîc, est ne ea quam depositam apud te habeas? An quæ apud alium qui depositum accepit? An fœnori posita? An potius otiosa? quod verius est.

d Generale mandatum habens,potest ea facere quæ dominus solitus est facere. *l.vniuersorum* ĩ. *de pignoratitia act.* etiamsi ea magni sint præiudicij. *Romanus singulari.*10.

QVi semisses [u] vsuras promisit,per multos annos minores[x] præstitit.heres creditoris semisses petit.cùm per debitorem non steterit , quo minùs minores soluat: quæro,an exceptio doli,vel pacti obstet. respondi , si exsoluẽdis ex more vsuris per tanta tempora mora per debitorem non fuit,posse,secundùm ea,quæ proponerẽtur, obstare exceptionem.

1 ¶Quæsitum est,an[y] iudicio negotiorum gestorum vel mandati pro pecunia[z] otiosa[a] vsuras præstare debeat, cùm[b] dominus nullam pecuniam fœnerauit. respondit, si eam pecuniam positam [c] habuisset , ídque ex[d] consuetudine [e] mandantis fecisset,non debere quicquam vsurarũ nomine præstare.

De fideicommisso. 1. *De partu ancillæ*

14. *Paulus* lib.14.Responsorum.

"REspondit.Paulus"

MOram in soluendo fideicommisso [f] factam : partus[g] quoque ancillarum[h] restituendos.

1 ¶Heres rogatus erat,post mortem suam sine[i] reditu[k] hereditatem restituere.quæsitum est, an partus ancillarum etiam viuo herede nati,restituendi essent propter verba testamenti, quibus de reditu solo deducẽdo testator sensit.Paulus respondit* antè diem fideicommissi cedentem , partus ancillarum editos , fideicommisso non [l] contineri[m].Neratius libro primo ita refert : eum, qui similiter rogatus esset,vt mulierem[n] restitueret,partum eius restituere cogendum non esse : nisi tunc editus esset, cùm in fideicommisso restituendo moram fecisset. Neque interesse existimo,"an"ancilla specialiter,an hereditas in fideicommisso sit.

De vsuris fructuum.

15. *Idem* libro 16.Responsorum respondit.

NEque eorum fructuum [o],qui post litem cõtestatam officio iudicis restituendi sunt,vsuras pręstari oportere:neque eorum , qui priùs percepti quasi malę fidei possessori,condicuntur.

De liberalitate in rem publicam. 1. *De vsuris pretij rei venditæ.*

16. *Idem* lib.1.Decretorum.

LIberalitatis in rempublicam factę , vsurę non exiguntur[p].

1 ¶Cùm vsuræ [q] pretij fundi ab eo, qui à fisco emerat,peterentur:& emptor negaret [r] traditam sibi possessionem:imperator decreuit,*iniquum esse,vsuras ab eo[s] exigi,qui fructus non percepisset.

De pacto,vt, Si quo anno minores vsuræ non voluentur , ex die pecuniæ creditæ maiores præstentur. 1. *De vsuris per longum tempus non petitis.* 2. *De tacito fideicommisso.* 3. *Si non sit cui posit solui.* 4. *De locatione & conductione.* 5. *De fisco.* 6 . *De repub.*

17. *Idem* lib.singulari de Vsuris.

CVm quidem cauisset:*se quotannis quincunces [t] vsuras præstaturum:& ,si quo anno non soluisset, tunc totius pecuniæ ex die,[u] qua mutuat[9] est,semisses[x] soluturũ:*&,redditis per aliquot annos vsuris,mox stipulatio cõmissa esset: Diuus Marcus Fortunato ita rescripsit : Præsidem prouinciæ adi:qui stipulationem , de cuius iniquitate[y] questus es, ad

e ex consuetudine non fœnerãdi, nemo præsumitur velle vsuras exigere. *l.* 12.ĩ.*de pign.adde l.*21.§.1.*in fi.*ĩ.*qui testam.l.*50. *in f.* ĩ.*de leg.*1.

f rei singularis.

g perceptos & percipiendos. *v. l.*8.ĩ.*eod.*

h alienarum.

i *vt l.*58.§. 4.ĩ. *ad Trebel.* Hæc verba, *sine reditu,* omnem accessionem excludunt , nisi mora fiat. Cæterum restituere sine reditu hereditatem rogatus, intelligitur immunis ac liber à reditu restituẽdo. Imò & à partu ancillæ.

k Reditus appellatione , licèt inpropriè, continetur partus.& id quidem dispositione testatoris : quoniam reditũ excipiendo, videtur partum excipere.

l *l.*48.ĩ. *de leg.* 2.*l.*41.§.10. *inf.*ĩ. *de leg* 3.*l.*21 *in f.*ĩ. *de option.* hæc verba , omnem accessionem excludunt , nisi vbi mora committitur.

m Imò , continentur:cùm huiusmodi partus hæres non retineat. *d. l.* 58. & meritò , cùm post suam morã nati sint. sic enim intelligenda est. *d.l.*58.*arg. l.*47 *inf.*ĩ. *de leg.* 1.*v.Corraj.*5.*Miscell.*8.*inf.*

n Restituere mulierem rogatus , partum restituere non cogitur , nisi tunc editus sit , cum in fideicommisso restituendo mora facta est.

o *l.*51. *in f.*ĩ. *de petit hæredit.*

p Imò exiguntur, *l.*17. *in f.*ĩ.*eo. l.*5.ĩ.*de operib. public.*

q Vsuras pretij fisco præstat qui emit à fisco.

r Negans videtur excipere: hoc est qui negat rem traditã, videtur obiicere exceptionem rei non traditæ. Interim possis colligere , Non præsumi possessionem rei traditam emptori,nisi probetur.

s *l.*13.§ 20.ĩ.*de act.empti,adde l.*5.*Cod.de pact.inter empt.*

t *l.*7.§.10.*inf.*ĩ.*de administr.tut.l.*15.*l.*16.§.2.ĩ.*de alim.leg* cum ex cẽtenis quini: quoties quinta pars centesimæ vsuræ quotannis penditur, leuiores dicuntur *in d. l.* 7. modestæ,à Persio *Satyr* 15.

u *facit l.*40.ĩ.*de reb.credit.*

x quæ ampliores sunt quincuncibus. licèt autem emptori eo casu stipulari, licitas tamen *leg.*8.*Cod.eod.* ideóque à leuioribus vsuris distinguuntur. *l.* 5.ĩ. *de operib.public.*

y Est autem iniquum , vt qui pro præterito tempore obtemperauit, pro eodem tempore pœnam incurrat. *Baldus.* hoc iniquum fuit , vt ex die contractus , vsuris vsuræ adcrescerent. Si vsuræ crescerent in præteritum ex die contractus , vsuræ vsuris adcrescerent : vsuræ vsurarum hoc modo exigerentur:quod semper fui prohibitum.

modum iustæ exactionis rediget [a]. Hæc constitutio adfinitum modum [b] excedit. quid ergo? sic temperanda res est: vt in futurũ dũtaxat ex die cessationis crescat vsura.

1 ¶ Diuus Pius ita rescripsit. Parum iustè præteritas vsuras petis: quas omisisse te, longi temporis interuallum indicat: qui eas a debitore tuo, vt gratior [c] apud eum videlicet esses, petendas non putasti.

2 ¶ In tacito [d] fideicommisso omne emolumentum heredi [e] auferendum, & fisco præstandum, Diuus Pius rescripsit. ergo & vsurarum [f] emolumentum aufertur heredi.

3 ¶ Si pupillo non habenti tutorem, fideicommissum solui non [g] potuit [h]: non videri moram per heredem factã, Diuus Pius rescripsit. ergo nec ei debetur, qui, quòd reipublicæ [i] causa afuit, vel ex alia [k] causa iusta impeditus, ex qua restitutio indulgetur, petere non potuit. Quid [l] enim potest imputari ei, qui soluere, etiam si vellet, non potuit? nec simile videri posse, quod placuit, minoribus etiam in his succurri, quæ non [m] adquisierunt.* vsuræ [n] enim non [o] propter lucrum [p] petentium, sed propter moram [q] soluentium infliguntur.

4 ¶ Ex locato qui conuenitur, nisi [r] conuenerit [s] vt tardiùs pecuniæ illatæ vsuras deberet, non nisi [t] ex mora vsuras præstare debet.

5 ¶ Fiscus [u] ex suis contractibus vsuras non dat, sed ipse accipit: vt solet à foricariis [x], qui tardiùs pecuniã inferunt: item ex vectigalibus. Cùm autem in loco priuati successit, etiam dare solet [y].

6 ¶ Si debitores, qui minores semissibus præstabant vsuras fisci [z] esse cœperũt: postquàm ad fiscũ transierunt, semisses [a] cogendi sunt præstare.

7 ¶ Eos [b], qui [c] ex administratione rerum ciuitatium conueniuntur, vsuris obnoxios esse, satis notum est. Idem obseruatur in operum [d] curatoribus, si pecunia apud eos remansit. Sed in ea, quam redemptoribus [e] commiserunt, etiam si negligenter dederint, vsura eis remittitur. hæc autem ita sunt, si nulla fraus arguitur. alioquin etiam vsuræ adplicabuntur.

8 ¶ Si dies nõ sit ab his, qui statuas vel imagines [f] ponendas legauerũt, præfinitus à præside [g] tempus statuendum est. & nisi posuerint heredes, vsuras reipublicæ vsque ad tertiam [h] centesimæ pendent [i].

De vsuris pretij rei euictæ. 1. Si venditor traditata possessione decesserit.

18. *Idem* lib. 3. Responsorum.

EVictis [k] agris si initio conuenit, vt venditor pretium restitueret, vsuræ quoque post euictionem prestabũtur [l]: quamuis emptor, post dominij litem inchoatã, fructus aduersario restituit. nam incommodum medij temporis, emptoris damnum est.

1 ¶ Post traditam possessionem defuncto venditore, cui successor incertus [m] fuit: medii quoque temporis vsuræ [n] pretii, quod in causa depositi non fuit præstabuntur.

¶ *De argento, vestimento, & similibus reb. de vsufructu & proprietate. 1. De seruitutib.*

19. *Gaius* lib. 6. ad legem duodecim tabularum.

VIdeamus, an in omnibus rebus petitis, in fructus [o] quoque condemnatur possessor. Quid [p] enim, si argentum, aut vestimentũ, aliámve similem rem: quid præterea, si vsumfructum, aut nudam proprietatem, cùm alienus vsusfructus sit, petierit? *neque enim nudæ [q] proprietatis, quod ad proprietatis nomẽ attinet, fructus vllus intelligi potest, neque vsusfructus rursus [r] fructus [s] eleganter computabitur. Quid [t] igitur, si nuda proprietas petita sit? ex [u] quo perdiderit fructuarius vsumfructũ, æstimabuntur in petitione fructus. Item si vsusfructus petitus [x] sit: Proculus ait, in fructus preceptos condamnari. Præterea Gallus Ælius putat, si vestimenta, aut scyphus petita sint, in fructu hæc numeranda esse, quòd locata [y] ea re, mercedis nomine capi potuerit.

1 ¶ Iter quoque & actus si petitus sit: vix est, vt fructus vlli possint existimari. id nisi [z] si quis cõmodũ in fructibus numeraret. quod habiturus esset petitor, si statim eo tẽpore, quo petisset, ire agere non prohiberetur, quod admittendum est.

De vsuris illicitis.

20. *Paulus* lib. 12. ad Sabinum.

VSuras illicitas sorti mixtas, ipsas tantùm non deberi constat: ceterùm sortem non [a] vitiare.

De causa dilationis.

21. *Vlpianus* lib 34. ad Edictum.

SCiendum est, non [b] omne, quod, differendi causa, optima ratione fiat, moræ adnumerandum [c] quid [d] enim, si amicos [e] adhibendos debitor requirat, vel expediendi debiti, vel fideiussoribus rogandis? vel exceptio aliqua [f] allegetur? mora facta non videtur.

22. *Paulus* lib. 37. ad Edictum.

SI modò id ipsum non fraudandi causa simuletur.

1. *De mora ex re.*

23. *Vlpianus* lib. 34. ad Edictum.

SEd & si reipublicæ [g] causa abesse subitò [h] coactus sit, vt defensionem sui mandare non possit: moram facere non videbitur. siue in vinculis, hostiúmve [i] potestate esse cœperit.

1 ¶ Aliquando etiam in re [k] moram esse decerni solet: si fortè non [l] exstat, qui conueniatur.

De prouocatione ad iudicium. 1. an rei mora noceat fideiussori. 2. De eo cui fit mora.

24. *Paulus* libro 37. ad Edictum.

SI quis solutioni quidem moram fecit, iudiciũ autem accipere paratus [m] fuit: non videtur fecisse moram, vtique [n] si iustè ad iudicium prouocauit.

1 ¶ Cùm [o] reus moram facit, & fideiussor tenetur.

2 ¶ Mora videtur creditori fieri: siue ipsi: siue [p] ei [q], cui mandauerat: siue ei, qui negotia eius gerebat, mora facta sit. nec hoc casu per liberam [r] personam adquiri videtur, sed officium impleri sicuti cùm quis furtum [s] mihi faciẽtem deprehendit, negotium meum agens: manifesti furti actionem mihi parat. item, cùm procurator [t] interpellauerit promissorem hominis, perpetuam [u] facit stipulationem.

De fructib. fundi communis. 1. vel bona fide empti vel fructuarij, vel vectigalis. 2. Quo tempore spectatur bona fides in percipiente fructus.

25. *Iulianus* libro 7. Digestorum.

QVi scit, fundum sibi cum alio communem esse: fructus: quos ex eo perceperit, inuito, vel ignorante socio: non maiore ex parte suos facit, quàm ex qua dominus prædij est. nec refert, ipse, an socius, an vterque eos seuerit: quia * omnis fructus, non [x] iure seminis, sed [y] iure soli percipitur. & quemadmodum [z] si totum

fundum

---

a Princeps permittit potestati & arbitrio iudicis, quod legis, quodque lex iam finiuit satis.
b ad infinitum modum *Hal.* sed Cuiacius 19. *obs* 8, Florentinam defendens interpretatur *ad finitum modum*. i. ad summum modum. sic Plinius 31. c. 3. niues præferuntur imbribus, niuibúsque etiam glacies velut ad finitum coacta subtilitate. Hæc potestas iudici datur. Idem 7. *ad Africanum in explicatione l. 64. ĵ. de verb. obligat.* Adfinitum modum vsurarum, interpretatur legibus definitum modum: vt eodem sensu. *Varro 7. de lingua dixit*, effinitũ modum.
c vt gratiosior *Hal.* vt sit sensus, qui sub spe futuræ gratiæ vsuras non petit, eas remisisse videtur *Bald.*
d Tacitum fideicommissum est, quoties hæres adcommodat fidem de restituenda hæreditate non capaci. *l. 46. s. de petit. heredit. v. l. 103. ĵ. de leg. 1.*
e & prædoni *d. l. 46.* & fraudulento. *d. l. 103.*
f *l. 18. ĵ. de his quib. & vt indig.* quas accepit ex contractu defuncti vel mora hæredis. *Bald.*
g *adde l. 9. inf. s. eod. l. 6. inf. s. de negot.*
h potuit tamen pecunia in ædé deponi *v. l. 7. §. 2. s. de minorib.*
i hic exæquantur ætatis & absentiæ impedimẽtum. *Baldus.*
k *vt l. 1 § 1. s. ex quib. caus. maior.*
l Mora regularis nõ committitur, vbi nullus est qui possit debitum offerre.
m i. in lucris. *l. 7. §. 6. l. 44. s. de minorib.*
n Minor non restituitur in integrũ, vt lucrum ex alterius delicto faciat.
o Vsuræ non præstãtur propter lucrum, sed ex contumacia non soluentis: qua cessante, cessant vsuræ.
p principaliter sc. *Accurs.*
q *l. 32. §. 2. ĵ. eod.* hinc colligit Hotomanus, vsuras iure ciuili nunquam permitti, nisi ob id, quod creditoris interest *lib. 1. de vsur. c. 5.* illud interesse ex mora & interusurio contingere *c. 6.* contrà, fœnerationem ob lucrũ creditoris.
r idest non tantum.
s in continenti. & ita vsuræ debentur ex solo pacto incontinenti apposito bonæ fidei contractui *facit l. 22. Cod. eod.*
t vsuræ in bonæ fidei contractibus, non præstantur nisi ex mora: ante moram verò, si ita conuenerit.
u Fiscus moram committens vsuras ex suis contractibus non dat, licet ipse accipiat: succedens tamen priuato, vsuras præstat *l. 4. ĵ. eod.*
x à fornicariis *vulgat.* Budæus fornicarios intelligit opifices propolas & institores, qui tabernas à fisco conducunt sub fornicibus, vt ibi venales suas merces habeant. potest tamen foricarius à forica, latrina publica, deduci. Hinc Iuuenal. *Satyr.* 3. inde reuersi Conducunt foricas.
y licèt sit priuilegiatus. *l. 6. ĵ. de iure fisci: v. l. 2. C. de his quæ vt indignis.*
z Priuilegiatus succedens priuilegiato, vtitur priuilegio suo in futurũ tempus non in præteritum.
a non vltra. *v. l. vlt. C de fiscalib. vsur. lib. 10.*
b *l. vlt in f. ĵ. de administ. rer.*
c Ciuitatum administratores vsuras pecuniæ publicæ, quam apud se reliquam habent, præstant.
d Operum publicorum curatores vsuras pecuniæ publicæ quam apud se habent præstant.
e Redemptoribus operum pecuniæ numerabantur ab operum curatoribus.
f Statuæ & imagines ponendæ legabantur, *vide l. 7. ĵ. de annu. legat.*
g *l. 5. ĵ. de operib. public.*
h trientes.
i Imò, non præstant. *l. 16. s. eod.*
k id est, si euincantur prædia: Ablatiuum absolutum resolui in cõditioné hic colligit Baldus. Quin & hoc adiiciunt, euentum conditionis, moram inducere sine vlla interpellatione, *adde l. à testatore ĵ. de condit. & demonstr.*
l die interpellante pro homine. *l. 12. C. de contrah. stipul.*
m Incertus etiam hæres, vsuras debet.
n *vid. l. 13. Cod. de act. empti.*
o Fructus appellatione cõtinetur quidquid ex re percipitur: item pensio omnis, & vtilitas, rei accidens.
p Dubitandi ratio.
q Nudæ proprietatis (quatenus nuda est proprietas) nullus est fructus.
r seruitutis fructus constitui nõ potest *l. 33. in fin. s. rustic.*
s *al.* fructui.
t ¶ Solutio huius quæstionis.
u *l. 33. s. de rer. vindicat.*
x reali actione putà vindicatione vel confessoria.
y *l. 36 l. 38. §. 12. 13. ĵ. eod. l. 5. Cod de rei vindicat.*
z *v. l. 4. §. 2. s. si seruit. vindicet.*
a adiectio inutilis non vitiat, sed vitiatur *l. 29. ĵ. eod. l. 8. Cod. si cert. pet.* Illicitum licito mixtum, vitiatur & non vitiat.
b Impedimentum iustum excusat à mora, (Nec enim omnis qui differt solutionem, in mora esse intelligitur) *vt hîc: l. quod te mihi. s. si certũ petat* à culpa. *Bartol. in l. iustè ĵ. de adquir. possess. expensis Gloss. in verbo solo. Nouella de indicib.* pœna legitima. *Glo l. ab executione in fi Cod. quorum appellat. non recip.* ab eo quod interest: vt ne id præstet, aut in id condamnetur *Gloss. in l. 3. ĵ. de tritic.*
c *l. 15. in f. s. ex quib. caus. maior.*
d hoc est, quid enim si ad commodam solutionem debiti vel amicos vel fideiussores quærat? vel exceptionẽ allegat, citra fraudandi animũ? Qui iusta causa ita differt, moram non facit. *Synopsis. 7. Titul. 17. ex lib. 23. Titul. 3. c. 19.*
e Testibus amicis, vti possumus *adde l. 7. in fi l. 22. in fi. s. quibus ex causis maiores.*
f *v. l. 40. in f. s. de reb cred.*
g *l. 17. §. 3. s. eod.*
h *facit l. 1 s. quod certo loco.*
i *l 14. s. ex quib. caus. maior.*
k Mora rei committitur, citra interpellationem *l. 32. ĵ. eod* vt in his casibus. *l. item veniunt. § petitam. s. de hered. petit. l. in minoris Cod. in quib. caus. restit. l. cum verò § apparet. ĵ. de fideic. libert. l. vlt. in fi. Cod. de iure dominij impetr. l. 1. §. rectissimè ĵ. de vi, adde l. 17. §. 5. s. eod.*
l *l. 2. ĵ. de nautico fœnore.*
m *l. 47. ĵ. eod. l. 3. §. 5. ĵ. quod vi aut clam: l. 63. ĵ. de reg. iur. l. 68. in fi. ĵ. de fideiuss.*
n Morã fecisse nõ videtur qui ex iusta causa & iustam habẽs causam litigandi, iudicium suscepit. Iustam habens causam litigandi excusatur.
o *v. l. 88. ĵ. de verb. obligat. Synopsis ibid. c. 21.*
p Moram inducit etiam interpellatio negotiorum gestoris. *adde l. si scum § vnic. videamus ĵ. de verb. obligat.*
q *adde l. 27. ĵ. eod.*
r *l. 15. s. de constit. pecunia*
s *§. 3. Instit. de oblig. ex delicto: l. 3. §. 1. ĵ. de furtis.*
t *l. 72. s. de procuratorib. l. 3. in pr. ĵ. quod vi aut clam.*
u *v. l. 91. §. antep. ĵ. de verb. oblig.*
x Fructus non percipit, is qui seminauit, sed is in cuius fundo fructus seminati: hoc est fructus iure seminis non percipimus, hoc est quia seminamus, sed iure fundi & corporis, cuius vel dominium, vel possessionẽ vel vsumfructum habeamus, *adde § 1. ĵ. eod.*
y Solum ad se trahit semen *Bartol.*
z In toto quod ius est, idem est & in parte. Ita malæ fidei possessor partis vel totius, qua malæ fidei est, fructus suos non facit.

a *l.40.ͻ.de adquir.rerum domin.*
b *vide l.48.ͻ.de adquir.rer.*
c id est, ipsius soli.ͻ.*in princ legis.*
d id est, quàm personæ quæ serit.
e Argumentum à simili.

fundum alienum quis sciés possideat, nulla[a] ex parte fructus suos faciet, quoquo modo sati fuerint. ita qui communem fundum possidet, non faciet suos fructus pro ea parte, qua fundus ad socium eius pertinebit.

1 ¶ In alieno fundo, quem Titius bona fide mercatus fuerat, frumẽtum seui. an Titius bonæ fidei emptor[b] perceptos fructus suos faciat? respondi: Quod (ad) fructus, qui ex fundo percipiuntur: intelligi debet propiùs ea accedere, quæ serui operis suis adquirunt. quoniam in percipiendis fructibus magis corporis[c] ius, ex quo percipiũtur, quàm seminis[d], ex quo oriuntur, aspicitur. & ideo nemo vmquam dubitauit, quin[e], si[f] in meo fundo frumentum tuũ seuerim, segetes, & quod ex messibus collectum fuerit, meum fieret. Porrò bonæ fidei possessor in percipiendis fructibus id iuris habet, quod[g] dominis prædiorum tributum est. ¶ Preterea, cum[h] ad fructuarium pertineãt fructus à quolibet sati, quanto[i] magis hoc in bonæ fidei possessoribus recipiendum est, qui plus iuris in percipiendis fructibus habent? cùm fructuarij quidem non fiant, antequam[k] ab eo percipiantur: ad bonæ fidei autem possessorem pertineãt, quoquo[l] modo à solo separati fuerint. sicut[m] eius, qui vectigalem fundum habet, fructus fiunt, simul atque solo separati sunt.

2 ¶ Bonæ fidei emptor seuit: &, antequàm fructus perciperet, cognouit[n] fundum alienum esse. an perceptione fructus suos faciat, quæritur. respondi: Bonæ fidei emptor, quod ad percipiendos fructus, intelligi debet, quamdiu[o] euictus fundus non fuerit. nam[p] & seruus alienus, quem bona fide emero, tamdiu mihi ex re mea, vel ex operis suis adquiret, quamdiu à me euictus non fuerit[q].

De venatione.

26. *Idem* libro sexto ex Minicio.

VEnationem, fructus fundi negauit esse: nisi[r] fructus fundi[s] ex venatione constet.

De transmißione moræ ad heredes.

27. *Africanus* libro octauo[t] Quæstionum.

CVm patrifamiliàs[u] mora facta sit, iam in herede eius[x] non[y] quæritur mora. nam tunc heredi proximo, hereditario iure, ea competet. ideóque ad cæteros[z] quoque deinceps transmittitur.

f *vide leg.9.infrà de adquirend. rerum.*
g Bona fide possidere, & dominum esse similitudinem inter se habent. *lege 48. infrà de adquirendo rerũ dominio. lege 136. infrà de regul. iuris.*
h Fructus sunt fructuarij à quocunque sati sint.
i Fructus iure magis fiunt bonæ fidei possessoris, quàm fructuarij bonæ fidei. possessor plus iuris habet in percipiendis fructibus quàm fructuari[9]. Quid ita? Fructuarij non fiunt, nisi ab eo percepti sint: bonæ fidei verò possessoris fiunt, quoquo modo à solo separati sint. Bonæ fidei possessor fructus suos facit, ac si verè esset dominus.
k *dicta lege 48. lege 8. in fine, infrà de annuis legat.*
l etiam ab alio, *vide leg. 78. suprà de rei vindicat.*
m Fructus fiunt emphyteuticarũ, seu eius qui vectigalẽ fundum habet, statim atque à solo separati sunt.
n *lege 40. infrà de adquirendo rerum dominio: adde l.sed etsi. suprà de petitione heredit. l.si æquitas. §. partium, suprà de public.* vt possessor titulum habens fructus suos faciat, sufficit initio bonam fidem habuisse, neque obstat eíve obest scientia sequens rei alienæ, seu mala fides: impedit tamen vsucapionem.
o & ita scientia rei alienæ non nocet: nec impedit rectè fructuum percipi: ac per consequens bonæ fidei possessor erit. Imò non erit, *lege 48. infrà de adquir. rerum dominio.*
p *adde legem 40. infrà de adquirendo rerum dominio.* & sic, superueniens mala fides non impedit adquisitionem dominij in fructibus industrialibus. *Baldus.*
q Imò cùm primum alienum fundum nouit. *lege 23. §. infrà de adquirendo rerum dominio.*
r Venatio, vt & piscatio, fructus fundi est, *lege 9. §. 5. lege 62 suprà de vsufructu: adde legem 22. infrà de instructo.* Demus venationem non esse in fructu, num ideo malæ fidei possessor quæ in venatione cœperit non cogetur restituere? sic putat Corrasius in nouo intellectu huius legis *5. miscell. 8.*
s Venatio fructus fundi est, cùm ex venatione fructus fundi constat, *vt hic.* Quid: venatio in hac specie seu hypothesi, num est fructus à natura vel industria? ab industria. Plus enim facti atque operæ humanæ in ea versatur, quàm naturæ. *Augustinus Bern. in cap. grauis, numero 16. de restitut. spoliat. Medicem 1. de Venatione, quæstione decimasexta.*
t *vide Cuiac. 8. ad Afric.*
u Mora fit enim ex persona, *l. 24. §. 1. ͻ. eodem.*
x qui debitorem sc. frustra interpellauit.
y Mora semel defuncto commissa, perpetua est & transit ad primum heredem, vt necesse non sit eius heredi moram fieri. Ita mora semel defuncto facta, id efficit, vt perpetuò vsuræ eius heredi debeantur.
z Nam quæ iure hereditario competunt, & sequentibus competunt in infinitum: quæ proprio iure, non item, *lege septuagesima, infrà de verborum significationibus.*
a ¶ *§. 37. Instit. de rer. diuis.*
b Fructus pecudum hæc: lac, pilus, lana, agni, hœdi, vituli. Interim hîc notat Albericus, Causam fructuum non esse fructus: ideóque directò non adquiri bonæ fidei possessori, nisi aliud appareat ex mente testatoris, sed & illud: Causam & causatum non esse idem.
c *v. l. 8. ͻ. eod. l. 68. §. 1. ͻ. de vsufruct.*
d *dicta l. 68. in princ. §. 37. Instit. de rerum diuis.* auget tamen hereditatem. *vide l. 27. ͻ. de petit. hered.*
e Absurdus intellectus vitandus.
f Homo non est in fructu, *d. l. 68. d. §. 37.*
g hominum gratia fructus omnes natura comparauit.
h vsuræ siue supra legitimum modum, siue vsurarum vsuræ in stipulationem deductæ, licitum per illicitum non vitiatur.
i Vsurarum statutus modus quis, dixi *ad legem primam, §. primo, suprà de pignoribus.*
k quod prohibitum est, *l. 28. Cod. eodem. lege 26. §. 1. suprà de condict. indeb. lege 20. Codice ex quibus causis infam.*
l Vsuræ illicitæ adiunctæ licitas non vitiant: *vide legem 20. ͻ. eodem.*

De fructu pecudum. 1. De partu ancillæ.

28. *Gaius* libro 2. Rerum cottidianarum "siue aureorum".

IN pecudum[a] fructu etiam fetus est: sicut[b] lac, & pilus, & lana. itaque agni, & hœdi, & vituli statim pleno iure sunt bonæ fidei possessoris, & fructuarij[c].

1 ¶ Partus verò ancillæ in fructu non[d] est. itaque ad dominum proprietatis pertinet. absurdum[e] enim videbatur, hominem[f] in fructu esse: cùm omnes fructus rerum, natura, hominum[g] gratia, comparauerit.

De vsuris illicitis.

29. *Marcianus* libro 14. Institutionum.

PLacuit: siue[h] supra statutum[i] modum quis vsuras stipulatus fuerit, siue vsurarum[k] vsuras: quod illicitè adiectum est, pro[l] non adiecto haberi: & licitas peti posse[m].

De vsuris ex pacto ciuitatis soluendis.

30. *Paulus* libro singulari Regularum.

ETiam[n] ex nudo pacto debentur[o] ciuitatibus[p] vsuræ creditarum ab eis pecuniarum.

De stipulatione vsurarum. Si quæ competierint.

31. *Vlpianus* libro primo Responsorum.

QVod in stipulatione sic adiectum est, *& vsuras, si quæ competierint:* nullius[q] esse[r] momenti, si modus certus non adiiciatur[s].

Quomodo fit mora. 2. De vsuris ex mora in bo. fid. contractibus. 3. De mora patris vel filij. 4. De mora correi. 5. Vel fideiussoris.

32. *Marcianus* libro quarto Regularum.

MOra[t] fieri intelligitur nõ[u] ex re[x], sed ex persona. id est[y]

m non igitur puniuntur vsurarij? hoc certè constat ex *Catone & Tacito*, legibus duodecim tabularum, quadrupli pœna fœneratores punitos: fures, dupli: L. Genutium tribunnm plebis tulisse ad populum, ne cui fœnerari liceret. *Liuius 1. Decad. 7.* retentionem sortis & vsurarum debitori Plato concedebat, *1. de legibus*, odio habendos fœneratores, Aristoteles *1. Politic. 1.* & Cicero *1. officior.* tradit. inde Cato, fœneratorem improbum ciuem appellabat. rogatus, quid esset fœnerari, quid, inquit, hominem occidere? *Cicero 2. off.* fœnus interdictum Senatoribus & grauissimis viris ait Chrysostomus *concione 57. in Matthæi 27.* motus in vrbe. *Liuius 1. dec. 2.* & in Asia ob fœneratores accidisse, quibus miseri debitores, etiã filias suas vendere cogerentur: testatur Plutarchus *in Lucullo:* qua de re etiam Basilius conqueritur. vide Hotomanũ *2. de vsur. 1.* qui *ibidem cap. 3.* refert in Nicena Synodo etiam sesquicentesimas vsuras clericis interdictas: ad hæc *Exod. 22. Leuit. 25. Deuteronom. 23. Psalm. 15. 55. Ezechiel. 18. Nehem. 5.* vsuræ prohibentur. Tale est quoque illud Lucæ 5. mutuum date nihil inde sperantes. Sed Molinæus *in principio tractat. vsurarum:* his locis negat præcisè vsuras prohiberi, sed eam tantum quæ Nesek, id est, morsus Hebræis dicitur. id est, eam quæ proximum mordeat, quæ charitati repugnet, quæ cum damno fratris fieri solet. Tolle huius immoderatam & prauam nocendi intentionem, vsura beneficium, non onus, erit: vel bonæ fidei debitor sponte in partem lucri te vocaturus est. Itaque vix est vt assentiar Iulio Claro *5. sentent. §. vsuræ, in fine*, communem doctorum aduersus glossam opinionem obtendenti, qua dicitur, eos qui exercent vsuras intra modum à iure ciuili permissum, esse ipso iure infames: cum lex 20. *Codice ex quibus causis infamia*, ad eos qui improbum fœnus & vsuram vsurarum exigunt pertineat, & fortè ad eos qui semel fuerunt vsurarij. Interea rectè notat, Improbos fœneratores ad restitutionem vsurarum teneri, vel ad sortis imputationem, *lege vigesimasexta, suprà de condictione indebiti, & argum. lege tertia, Cod. eodem.* & extra ordinem arbitrio iudicis puniri posse.
n vsuræ regulariter ex nudo pacto non debentur: quòd hæc particula *Etiam* ostendit.
o Cur debentur? fauet lex non pacto: sed personæ.
p Contra regulam generalem, qua vsuræ non debentur nisi stipulato promissæ sint, *lege tertia, Codice eodem, lege vigesimaquarta, suprà de præscriptis. Paulus 2. sententiar. 14. §. primo.*
q Cur nullius momenti? quia vsuræ incertæ sunt permissæ. *lege 41. in fine, infrà eodem. adde lege 59. §. secundo, infrà de re iudicata: lege 3. Codice de sentent. quæ sine certa quantitate.*
r Imò sunt alicuius momenti, hunc in modũ promissæ vsuræ. *l. 1. Cod. de sentent. quæ sine certa quantitate.*
s i. si non appareat de quibus vsuris conuentio facta sit, *l. 41. in fin. ͻ. eod. l. 75. §. penult. verborum oblig.*
t Mora quæ fit vel interpellatione hominis, vel litis contestatione, (hæc regularis interpretibus dicitur) non ex re, sed ex persona fieri intelligitur. Non ex re, quia non ideo fieri dicitur quod debitum aliquot subsistat, quòd debitum non sit solutum: sed quia persona moram admisit. Non ipsa rei debitæ contemplatione, sed vitio & contumacia debitoris.
u Imò ex re, *lege vigesimatertia, §. primo, suprà eodem?* ibi de mora irregulari agitur.
x tantùm. Nam mora non fit sine interpellatione, non interpellando, *l. 23. in fine, ͻ. eod. l. 26. §. 1. ͻ. de fideicommissarijs libertatibus.*
y Moram admisisse intelligitur aduersarius, si interpellatus sit opportuno loco & tempore, nec remittatur aut intermittatur interpellatio.

a interpellatio, eſt monitio quæ fit teſtato, ſoluendi vel accipiendi eius quod debetur,gratia: mora,contemptio huius admonitionis.
b vel tempore, *l.39.ↄ.de ſolutionib.* Porrò oportuno loco denuntiat qui ad domicilium, *arg.l.8.§.9.ſ.de tranſactionib.*
c etiam alium: quàm in cuius iuriſdictione fieri debet ſolutio. *l.1.ſ.de eo quod certo.*

ſi interpellatus[a] oportuno loco[b],non ſoluerit: quod apud iudicē[c] examinabitur. nam (vt & Pomponius libro duodecimo epiſtolarum ſcripſit) difficilis[d] eſt huius rei definitio. Diuus quoque Pius Tullio Balbo reſcripſit, an mora facta intelligatur, neque[e] conſtitutione vlla, neque iuris auctorum quæſtione[f] decidi poſſe: cùm[g] ſit magis facti,quàm iuris.

1 ¶ Et[h] non[i] ſufficit ad probationem moræ, ſi ſeruo[k] debitoris abſentis denuntiatum eſt à creditore, procuratoréve eius: cùm etiam ſi ipſe (inquit) domino denunciatum eſt, cæterùm poſtea, cùm is ſui poteſtatem faceret, omiſſa[l] eſſet repetendi debiti inſtantia: non protinus per debitorem mora facta intelligitur[m].

2 ¶ In bonæ fidei[n] contractibus ex mora vſuræ debentur.

3 ¶ Quid ergo,ſi[o] & filiusfamiliàs, & pater ex perſona eius teneatur: ſiue iuſſu eius cōtractum eſt, ſiue in rem verſum eſt patris, vel in peculium: cuius perſona circa moram ſpectabitur? & ſi quidem pater dumtaxat conuenietur ex mora ſua, non tenetur. in filium tamen dabitur actio in hoc, vt,quod minùs à patre actor conſecutus eſt, filius præſtet. quòd ſi filius moram fecerit, tunc actor vel cum ipſo in ſolidum, vel cum patre dumtaxat de peculio habebit.

4 ¶ Sed ſi duo[p] rei promittendi ſint, alterius[q] mora alteri non nocet[r].

5 ¶ Item ſi fideiuſſor ſolus moram fecerit, non tenetur: ſicuti[ſ] ſi[t] Stichum promiſſum occiderit. ſed vtilis actio in hunc dabitur.

d *facit l.202.ↄ.de reg.iur.*
e Mora quando facta intelligatur,ſcribi non poteſt, *vt hic.* vt nec quod intereſt, *l.quatenus.ↄ.de regulis iuris. adde 2. Feud.23.* quippe facta non rectè diiudicam⁹, niſi cognitis circunſtantiis omnibus,quas omnes in legem referre impoſſibile eſt. Hæc autem mora in facto conſiſtit.
f Quæſtio hîc, definitio,reſpōſio.
g Facta lege definiri ita non poſſunt. In conſtitutione vel quæſtione iuris auctorum deciditur: facta apud iudicem examinantur.
h moram non facit quæuis interpellatio, *vt hîc:* interpellatio facta ſeruo abſentis debitoris, non conſtituit dominum ſerui in mora, *vt hîc.* Deinde interpellatio facta ipſi ſeruo, & poſt omiſſa, in moram non inducit.
i Imò ſufficit ſeruo denuntiatum eſſe. *lege de pupillo. §. general. §. meminiſſe, infrà de operis noui nunciat.*
k Imò, ſufficere videtur ſi ſeruo denunciatū fuerit, *vide l.5.ↄ. de noui oper. nunciat.*
l Interpellationem oportet eſſe continuam, vt interpellatū cōſtituat in mora.
m Imò, intelligitur mora fieri, etſi non ſit perpetua interpellatio. *lege in diem, ↄ. de aqua pluuia.*

De pecuniis publicis.

33. *Vlpianus* libro ſingulari de Officio curatoris[x] reipublicæ.

SI bene[x] collocatæ ſunt pecuniæ publicæ,in ſortem inquietari debitores non debent: & maximè ſi parient[y] vſuras. ſi non parient,proſpicere reipublicę ſecuritati debet prę ſes prouinciæ,dummodò non acerbum ſe exactorem,nec contumelioſum præbeat: ſed moderatum, & cū efficacia benignum[z],& cum inſtantia humanum. nam inter inſolentiam incurioſam[a], & diligentiam non ambitioſam[b] multum intereſt.

1 ¶ Præterea proſpicere debet, ne pecuniæ publicæ credantur ſine pignoribus idoneis[c],vel hypothecis.

Collatio vſurarum, fructuum, & cæterarum obuentionum.

34. *Idem* lib.15.ad Edictum.

VSuræ,vicem[d] fructuum obtinent, & meritò non debent à fructibus[e] ſeparari[f]. & ita in legatis, & fideicommiſſis[g],& in tutelæ[h] actione,& in cęteris iudiciis bonæ fidei ſeruatur. hoc idem "igitur" in cæteris obuentionibus[i] dicemus.

De vſuris à lite conteſtate.

35. *Paulus* lib.57.ad Edictum.

LIte conteſtata[k],vſuræ currunt.

De penſionibus prædiorum vrbanorum.

n *vide l.13.Cod.eodem l.24.l.25.ſ.depoſiti.l.54.ſ.locati. lege 2.Codice depoſiti. Synopſis eodem c.29.*
o vſuras ex mora ſua pater non præſtat conuentus nomine filij actione bonæ fidei: licèt ex mora ſua interitum rei præſtet. ídque exemplo fideiuſſorum, *§.5.infrà eodem.*
p mora vnius rei debendi,alteri correo nocet ad perpetuandam, non ad augendā obligationem alterius.
q *l.173.§.penult.ↄ.de reg.iur.*
r Imò,nocet. *l.penult.ↄ.de duob.reis.*
ſ Mora propriè non eſt ſeruum occidiſſe: hîc enim duo illa ſeparantur, *vt & in l. ſi ſeruus.§.ſequitur.ↄ.de verborum obligat.* Mora eſt dilatio, ceſſatio, fruſtratio, tarditas, procraſtinatio. Occiſio ſerui,nihil eſt tale.mora emendari poteſt: occiſio ſerui non item. Vtrumque tamen, culpæ nomine continetur. Ita *in l.25.ↄ.de verborum obligat.* duplicem culpam debitor admittit, & quòd ſolutionē moratus ſit, & quòd occiderit immerentem: nam ſi merentem,culpa vacat, nec vtilis in eum actio conſtituenda eſt, *l.qui ſeruum.ↄ.de verb.oblig.v.Cuiac.ad d.l.25.*
t mora ſua fideiuſſor vſuras non debet: licèt de interitu ob morā teneatur. *l.91.§. penult.ↄ.de verb.oblig.l.38.§.penult.l.95.§.1.in fi.ↄ.de ſolutionib.*
u Curator Reipublicæ (de quo hîc) fœnori dare poterat pecunias Reipublicæ, *vt hac lege.*
x Bene collocat pecunias publicas,qui acceptis pignoribus eas credit. *§.1.ↄ.eod.*
y vſuras nummi iure parere etiam poſſunt. *dixi ad l.3.§.4.ↄ.de contr.iudic.tutel.*
z & honeſtum. *l.1.Cod.de commerciis.adde l.25 in fi.ſ.de pignoratitia: l.105.ↄ.de ſolutionibus.* vt etiam detur dilatio, *lege 45.§.10.ↄ.de iure fiſci: facit leg.23.§.penultimo, ſ. quod metus cauſa.*
a Iniurioſam,curioſam, *Budæus.* vt ſit ſenſus: Inſolentia iniurioſa vtitur curator Reipublicæ,qui bene poſitas Reipublicæ pecunias acerbè & contumelioſè exigit: diligentia verò nō ambitioſa vtitur,cùm malè aut parum tuto collocatas repetit. Ita, inter iniurioſam inſolentiam & diligentiam non ambitioſam multum intereſt.
b Ambitioſa diligentia eſt, idem quod inſolentia iniurioſa: exactio acerba & contumelioſa pecunię.
c Pecuniæ publicæ credi non debent ſine pignoribus idoneis vel hypothecis. *facit l.13.in fine,ſ.eodem.*

36. *Vlpianus* lib.61.ad Edictum.

PRædiorum vrbanorum penſiones[l] pro fructibus accipiuntur.

De contraria negotiorum geſtorum actione.

37. *Idem* lib.10.ad Edictum.

ET in contraria[m] negotiorum geſtorum actione vſuræ veniūt,ſi mutuatus ſum pecuniam,vt creditorem[n] tuū abſoluam. quia aut in poſſeſſionem mittendus erat bonorum tuorum,aut pignora venditurus. quid,ſi domi habēs, propter eandem cauſam ſolui? puto verum,ſi liberaui ex[o] magno incommodo,debere dici vſuras venire: eas autem, quæ[p] in regione frequentantur, vt eſt in bonæ fidei iudiciis conſtitutum. ſed ſi mutuatus dedi: hæ venient vſuræ, quas ipſe pendo. vtique ſi plus[q] tibi præſtarim commodi,quàm vſuræ iſtæ colligunt.

De actionibus in perſonam. 1. *De condictione ob rem dati.* 2. *De condictione indebiti.* 3. *De mortis cauſa donatione.* 4. *De actione fauiana, & pauliana.* 5. *Vnde vi.* 6. *Quod metus cauſa.* 7. *De ſtipulatione.* 8. *De emptione.* 8. *De emptione.* 9. *De ſocietate.* 10. *De depoſito de commodato.* 11. *Quod vi aut clam.* 12. *De fructibus antè matrimonium perceptis.* 13. *De fructibus prædiorum vrbanorum.* 14. *De fructibus fundi communis.* 15. *De iudiciis bonæ fidei.* 16. *De dote prælegata.*

38. *Paulus* lib.6. ad Plautium.

VIdeamus generali[r], quando in actione, quæ[ſ] eſt in perſonam,etiam fructus veniant.

1 ¶ Et quidem ſi fundus ob[t] rem datus ſit,veluti dotis cauſa: "&" renuntiata[u] adfinitas: fructus quoque reſtituēdi ſunt. vtique hi, qui percepti ſunt eo tempore, quo ſperabatur adfinitas. ſed & poſteriores[x],ſi in re mora fuit "vt" ab illo, qui reddere debeat, omnimodo reſtituendi ſunt. Sed & ſi per mulierem ſtetit, quo minùs nuptiæ contrahantur: magis eſt, vt debeat fructus recipere. ratio autem hæc eſt,quòd,ſi ſponſus nō conueniebatur reſtituere fructus,licuerat ei negligere fundum.

2 ¶ Item ſi indebitum[y] "fundum" ſolui, & repeto: fructus quoque repetere debeo.

3 ¶ Idémque eſt,ſi mortis[z] cauſa fundus ſit donatus: & reualuerit[a],qui donauit,atque ita condictio naſcatur.

4 ¶ In Fauiana[b] quoque actione: & Pauliana[c], per quam,quę in fraudem creditorum alienata ſunt,reuocantur[d]: fructus "quoque" reſtituuntur. nam prætor id agit, vt perinde ſint omnia,atque ſi nihil alienatum eſſet. quod non eſt iniquum. nam & verbum *reſtitutas*[e],quod in hac re prætor dixit[f], plenam[g] habet ſignificationem, vt fructus quoque reſtituantur.

5 ¶ Et ideo cùm reſtitui prætor vult, veluti in interdicto *vnde vi*[h]: etiam fructus ſunt reſtituendi.

6 ¶ Item ſi vi, metúſve[i] cauſa rem tradam: nō aliter mihi reſtituiſſe videtur, quàm ſi fructus "mihi" reſtituat. nec mora mea mihi aliquid aufert.

7 ¶ Si actionem habeam ad id conſequendum, quod meum non fuit, veluti ex ſtipulatu[k]: fructus non conſequar, etiam ſi mora facta ſit. quòd ſi acceptum[l]

d Vſurarum & fructuum ſimilitudo. vſuræ ſūt fructus, *vt hic.* Imò non ſunt. *vide l.121.ↄ.de verborum ſignificatione.*
e vſuræ,fructus dicuntur, *vt hic.* reditus, *lege 30. infrà de adimendis.* pœna, *l.lecta, ſuprà de reb. creditis: l.qui ſine vſuris, ſ. de negotiis.* id quod intereſt, *lege debitor,infrà de legatis 2.* interdum opponūtur pœnæ, *lege 11.ſuprà eodem.*
f Imò, ſeparari debent,cùm inter ſe differant. nam malæ fidei poſſeſſor de fructibus percipiēdis tenetur. *lege 62. ſuprà de rei vindicat* nouatio non extinguit fructuum perceptorū perſecutionem, *lege 4.ſ.eodem.* fructus ante moram veniunt. *lege 38.§. penultimo, ↄ. eodem,* in vſuris ſecus. *vide Cuiac. 18. obſeru.3.*
g *lege 84.ↄ.de legat.2.*
h *lege 2. Codice de vſuris pupillaribus.*
i vſura obuentio eſt.
k *lege 9. infrà de verborum obligatione, l.10.C. de iudiciis.*
l ¶ *facit l.19. in fine princip. ſuprà eodem. lege 39.§.13. infrà eodem.*
m vſuræ non tantùm in directa,ſed & in cōtraria negotiorum geſtorum actione veniūt, *vt hic.* veniunt & in contrariis omnibus actionibus bonæ fidei. *Baldus. lege 19.§.4. ſuprà de negotiis. l.18.Cod. eodem.*
n *lege 6.§.1.ſ.de negotiis.*
o ſi liberaui te magno incommodo,&c. *Haloand. adde l.3.§.1.in fin.ↄ.de contr.tutelæ.*
p *l.1.in princ.ſ.eod.*
q hoc eſt,ſi non minus.
r generatim. *Hal.*
ſ Fructus an & quando in actionibus perſonalibus debeantur.
t ob rem datur,quod dotis cauſa datur.
u *l.7.in fi.ſ.de condict.cauſa data.*
x *l.8.ſ.eodem.*
y *l.15.ſ.de condict.indebiti.*
z *adde l.8.in fi.l.29.l.35.§.3.ↄ.de mort.cauſa donationib.*
a reualere vel reualeſcere,eſt conualeſcere.
b quæ reuocat alienata in fraudem patroni. *l.1.§.5.6.& ſequentib.& vlt.l.2.l.3.§.2.l.4.l.5.l.6.l.7.l.11.l.vlt.in fin.ſ.ſi quid in fraud.patron.*
c *§.6.Inſtit.de actionib.v.l.25.§.4.ↄ.quæ in fraud.credit.& Cod.eod.tit.*
d Fructus,vnà cum re ipſa,in actionibus reuocatariis,reſtituendi ſunt actori.
e verbum *reſtituendi*,fructus, *vt hic.l.173.§.1.ↄ.de reg.iur.* priſtinum ſtatum. *l.2.§.antepenult.ↄ.ne quid in loco publico.* poſſeſſionem, *l.22.* cauſam vſucapionis, *l.35.* boni viri arbitrium, *l.73.* quod habiturus eſſet actor, ſi ei controuerſia mota non eſſet, *l.75.* corpus,omnem rem,conditionémque. *l.vlt.ↄ.de verb.ſignific.* continet. *adde l.7.in fin.Cod. pignoratitia.*
f i.interdixit. vide quæ ſcripſi *ad Titul.de interdict.ↄ.*
g Plena ſignificatio reſtitutionis eſt,in qua non modò res ipſa, ſed & fructus reſtituuntur.
h *l.1.§.40.ↄ.de vi & vi.*
i *l.12.ſ.de eo quod vi metúſve cauſa.*
k *l.78.in fin.ↄ.de verb.obligat.*
l *vide l.2.eodem.*

eſt iudi-

eſt iudicium: tunc Sabinus, & Caſſius, ex æquitate, fructus quoque poſt acceptũ iudicium præſtandos[a],putant: vt cauſa reſtituatur.quod puto rectè dici.

8 ¶ Ex cauſa etiam emptionis[b], fructus reſtituendi ſunt. 9 ¶ Sed in ſocietatibus[c] fructus communicandi ſunt.

10 ¶ Si poſſeſſionem naturalem[d] reuocem,proprietas mea manet, videamus de fructibus. & quidem in depoſito[e], & commodato[f] fructus quoque præſtandi ſunt,ſicut diximus.

11 ¶ In interdicto quoque *quod[g] vi aut clam*,magis eſt, vt omnis cauſa,& fructus reſtituantur.

12 ¶ Ante[h] matrimonium quoque fructus percepti, dotis fiunt,& cum ea reſtituuntur.

13 ¶ Eadem ratio eſt in fructibus prædiorum[i] vrbanorum. 14 ¶ Item ſi diuidere[k] fundum tecum velim, tu nolis,& colam:an fructus diuidi debeãt poſt deductionem impenſarum?& puto diuidendos.

15 ¶ In cæteris[l] quoque bonæ fidei iudiciis fructus omnimodo præſtantur.

16 ¶ Si dos prælegata fuerit: ante[m] nuptias percepti fructus in cauſa legati veniunt[n].

De equis vel equitio legato.

39. *Modeſtinus* libro nono Differentiarum.

EQuis[o] per fideicommiſſum[p] legatis,poſt moram heredis,fetus quoque debentur. Equitio[q] autem[r] legato,etiam ſi mora non intercedat, incremento gregis fetus accedunt[ſ].

De diſtractione pignoris.

40. *Idem* lib.4.Regularum.

IN eum diem[t],quo creditor pignora diſtraxit, rectè vſuræ fiet reputatio.

De appellatione. 1. De obſignatione,& depoſitione partis pecuniæ debitæ. 2. De quantitate vſurarum incerta.

41. *Idem* libro tertio Reſponſorum.

TVtor condemnatus, per appellationem traxerat executionẽ ſententiæ. Herennius Modeſtinus reſpondit, eum, qui de appellatione cognouit, potuiſſe[u], ſi fruſtratoriam[x], morandi cauſa, appellationem interpoſitam animaduerteret, etiam de vſuris medij[y] temporis eum condemnare.

1 ¶ Lucius Titius, cùm centum, & vſuras aliquanti temporis deberet, minorem[z] pecuniam, quàm debebat, obſignauit, quæro, an Titius pecuniæ, quam obſignauit, vſuras prȩſtare non debeat. Modeſtinus reſpondit,ſi[a] non hac lege mutua pecunia data eſt,vti liceret & particulam, "quod acceptum eſt",exſoluere,non retardari[b] totius debiti vſurarum præſtationem,ſi,cùm creditor paratus eſſet totum ſuſcipere, debitor, qui in exſolutione totius ceſſabat,ſolam partem depoſuit.

2 ¶ Ab Aulo Agerio Gaius Seius mutuam quandam quantitatem accepit hoc chirographo : *ille ſcripſi,me accepiſſe,& accepi ab illo mutuos & numeratos decem:quos ei reddam Kalendis illis[c] proximis cum ſuis vſuris placitis[d] inter nos* quæro, an ex eo inſtrumento vſuræ peti poſſint,& quæ. Modeſtinus reſpondit.ſi non[e] appareat,de quibus vſuris conuentio facta ſit,peti eas non poſſe.

De fideicommiſſo.

42. *Idem* lib.11.Reſponſorum.

HErennius Modeſtinus reſpondit, fructus, qui[f] poſt adquiſitum[g] ex cauſa fideicommiſſi dominium ex terra percipiuntur,ad fideicommiſſarium pertinere :licèt maior pars anni ante diem fideicommiſſi cedentem præteriſſe dicatur.

De eo, cui fiſcus, qui in locum priuati ſucceſſit, actionem mandauit.

43. *Idem* lib.18. Reſponſorum.

HErennius Modeſtinus reſpõdit,eius temporis,quod ceſſit.poſtquàm fiſcus[h] debitum percepit,eum, qui mandatis à fiſco actionibus experitur, vſuras ,quæ in ſtipulatum deductæ non[i] ſunt,petere poſſe.

De ſtipulatione pœnali.

44. *Idem* libro decimo Pandectarum.

POenam[k] pro vſuris ſtipulari nemo ſupra modum vſurarum licitum[l] poteſt.

De donatione inter virum & vxorem.

45. *Pomponius* libro 22.ad Quintum Mucium.

FRuctus percipiendo vxor vel vir ex re donata[m], ſuos facit.illos tamen[n],quos[o] ſuis operis adquiſierit:veluti ſerendo.nam[p] ſi pomum decerpſerit, vel ex ſilua cædit[q]: non fit eius, ſicuti nec cuiuſlibet[r] bonæ fidei poſſeſſoris: quia non ex facto eius is fructus naſcitur.

De fructibus & impenſis.

46. *Vlpianus* libro ſexageſimo ſecundo ad Edictum.

QVod in fructus redigendos impenſum eſt,non ambigitur ipſos fructus deminuere[ſ] debere.

De eo qui paratus eſt accipere iudicium.

47. *Scæuola* libro nono Digeſtorum reſpondit.

PAratum[t] iudicium accipere,ſi ab aduerſario ceſſarum[u] eſt,moram facere non videri.

De legato vſusfructus pure,& proprietatis cum liberos habebit.

48. *Idem* libro vigeſimo ſecundo Digeſtorum.

MAritus vxori ſuæ vſumfructum[x] tertiæ partis, &, cùm liberos habuiſſet, proprietatem legauit. eam vxorem heredes falſi[y] teſtamenti, & aliorum criminum accuſauerunt : qua re impedita eſt legatorum petitio. interea & filius ei mulieri natus eſt:eóque condicio legati exſtitit.quȩſitum eſt,cùm teſtamentum falſum non eſſe apparuerit[z], an fructus etiam mulieri præſtari debeant. reſpondit,præſtandos[a].

De oppigneratione.

49. *Iauolenus* libro 3. ex poſterioribus Labeonis.

FRuctus[b] rei eſt[c],vel pignori dare licere[d].

DE NAVTICO[e] FOENORE[f],

TIT. II.

Quæ ſit pecunia traiecticia.

a *l.3 §.1.ſ.eodem.*
b *l.3.§.1.ſ.de act.empti.*
c *l.38.in fine ſ.pro ſocio.*
d qualis eſt penes colonum & depoſitarium *l.9.§.11.ſ.comm.diuid.*
e *lege 1.§.24.ſ.depoſiti.*
f *l.5.§.9.ſ.commodati.*
g *lege 13.§.7.infrà, quod vi aut clam.*
h *lege 7.§.1.infrà de iure dot.l.6.l.7.§.4.infrà ſoluto matrimonio.*
i *lege 36. ſ. eodem.*
k *l.51.ſ qui familiæ.*
l putà communi diuidundo.*l.4.§.3.ſ. commun. diuid.*,finium regundorum. *l.4.§.2.ſ. finium regundorum.*
m *facit leg. 1.infrà de dote prælegata. §.15. Inſtit. de leg.*
n quia continẽtur doli nomine.
o Harmenopulus ita hunc locum refert.3.*Titul.*10.§.18. Animantia alicui legata ſunt: & poſtea ſunt à tutoribus retenta. Cenſuit Magiſter, vt legatum etiam vnà cum fœtu reciperet: dum tamen ne principalium capitum ſummam fœtus excederent.
p *lege 8.ſuprà eodem, lege 26.j.de leg.3.*
q id eſt,armento equorum, *lege 1. in fine, ſuprà de rei vindicat. l.12. §. 4. infrà de vſu.* ex hac etiã lege notandum equitij legatum, ab equorum legato differre.
r Equitium an equæ. legentur, intereſt.
ſ Cur accedũt? quia eſt legatũ vniuerſale.
t *adde leg. 42. ſuprà de pignorat.*
u Appellationis iudex primã ſententiam vt confirmare,ita ſupplere, & in ſententiam deducere id quod omiſſum fuerit.
x Appellatio etiam temeraria vim ſententiæ ſuſpendit qui tamen ita appellauit in fructibus medii temporis condemnandus. *adde l. negotiorum, j. de re indic.* Quid appellatio fruſtratoria quæ eſt? quæ non prodeſt appellanti.
y *lege vltima,infrà de re indicata. lege 24.j.de appellationibus. adde legem 2. Cod.de vſur. rei indic.*
z Intereſt noſtra, obligationem noſtram non diuidi. *vide legem 19.ſuprà de pignoribus.*
a Partis ſolutio poteſt offerri , ſi ita conuenerit : aliàs partem offerens nihil offert. *adde leg. qui ſolidum ,infrà de legat.* 2. neque liberatur ab vſuris Cur non admittitur partis oblatio? nempe quia multa habet incommoda. *lege planè, ſ.familiæ erciſcundæ.*
b ſi non retardatur præſtatio vniuerſæ vſuræ per partis oblationem , igitur nihil agit debitor partem offerens: atqui iudicis officium eſt agente creditore, vt partem accipiat à debitore,*l.21.in fi. ſ.de reb.cred.*
c Iuliis,*vt l.60.ſ.locati.*
d Vſuræ incertæ peti non poſſint,Incerta vſurarum promiſſio non tenet,
e *l.31.ſ.eodem.*

f ¶Fructus legatarij ſunt ex die dominij quæſiti : etſi pars anni maior effluxerit, g non à die mortis,*l.86.§.2.j.de leg.1.*
h vſuras quas fiſcus ex mora generali petere potuit, fiſci ceſſionarius petere poteſt.
i *lege 17.§.5.ſuprà eodem.*
k *lege 15.l.16.C.eod.*
l vſurarum licitus modus, centeſima vſura. *lege 1. §. 4.ſuprà de pignoribus, vbi dixi.*
m donatarius, naturali ratione , fructus cura ſua & induſtria perceptos, id eſt induſtriales, ſuos facit §.35. *Inſtit. de rerum diuiſ.*
n illos tantùm. *Hal.*
o Fructuum alij operis adquiruntur, *vt hic.* alij non ex facto noſtro, *in fine, j. eodem.* putà ſi pomum decerpã, ſiluam cædam, *j.eodem.* Cui diuiſioni tertium mebrum adiicit Bartolus,ciuiles nimirum fructus, qui neque ex operis,neque ſpontè naſcuntur, ſed iure , vt mercedes ædiũ. Alij mixtos eos appellant, natura partim : partim induſtria quæſitos. *vide Copum 1. de fructib.3.*
p Fructus naturales, pomum decerpere , ex ſilua cedere.
q ceciderit, *Haloand.*
r Imò, omnes etiam naturales fructus ſuos facit, non ſolùm induſtriales, *lege 48. infrà de adquirend. rerum diuiſ.*
ſ *lege 36.§. 5.ſuprà de petitione hereditat.lege 48. j. de rei vindicat.*
t *lege 24. ſ. eodem.*
u *lege 9. ſuprà eod*
x dixi ad legem 4. C. *quando dies legatorum.*
y Accuſatio falſi teſtamenti ſuſpendit petitionem legati: reus tamen omnia damna præſtat.
z poſt huiuſmodi fruſtrationem.
a vel ideo,quòd is vſuras præſtat qui fruſtrationis cauſa legis Falcidiæ beneficium implorauit. *lege 89.in fine, j.ad legem Falcidiam.*
b Fructus ſuos qui facit,idem pignori dare poteſt.
c *l.72.j.de reg.iur.*putà vſufructuario.
d vſumfructum ſc non proprietatem.*l.6 Cod.de vſufructu.*
e 4.*Cod.*23.*Nouell.*106.& 110. ſuperiori autem titulo dixit de terrenis & mediterraneis vſuris,nunc de maritimis tractat.
f ita ſcribendum eſt, non fœnore. 16.*Q ll.*12. Eſtque fœnus lucrum,quod ex conuentione accedit ad ſortem mutuo acceptam : quod ſi ad alium contractum quàm mutui accedat præter ſortem aliquid , officio iudicis , non lucri cauſa, ſed ne in damno verſetur creditor , vſura eſt non fœnus. Fœnoris vtriuſque diuerſa eſt qualitas,maritimi periculum eſt creditoris : mediterranei , debitoris , quod & debitor teſtari ſolebat , priuſquam nauis ſolueret. Demoſthenes, πρὸς φορμίωνα. mediterranei , modus certus finitúſque : maritimi , olim infinitus, hodie finitus : ſed certè grauior mediterraneo. video tamen hoc fœnus , appellari maritimas vſuras, *lege 6.j.eodem.*

Modestinus libro decimo Pandectarum.

TRAIECTICIA [a] ea pecunia est, quæ trans mare vehitur. cæterùm, si eodem loci consumatur, non erit traiecticia. Sed videndum, an merces ex "ea" pecunia comparatæ, in ea causa habentur. & interest, vtrùm etiam ipsæ periculo creditoris nauigent. tunc enim traiecticia pecunia fit.

Si nemo sit, qui possit interpellari.

2. *Pomponius* libro tertio ex Plautio.

LAbeo ait, si[b] nemo[c] sit, qui à parte promissoris interpellari traiecticiæ pecuniæ possit, idipsum testatione complecti debere, vt pro petitione id cederet.

Ex quo die periculum spectat ad creditorem.

3. *Modestinus* libro quarto Regularum.

IN nautica pecunia ex[d] ea die periculum spectat creditorem[e], ex quo nauem nauigare conueniat.

De periculo non suscepto, vel discusso. 1. De operis serui.

4. *Papinianus* libro tertio Responsorum.

NIhil interest, traiecticia pecunia sine periculo creditoris accepta sit, an, post diem præstitutum & cõdicionem impletam, periculum esse creditoris desierit[f]. vtrubique igitur maius[g] legitima vsura fœnus non debebitur. sed in priore quidem specie semper, in altera verò, discusso periculo. nec pignora, vel hypothecæ, titulo maioris vsuræ tenebuntur.

1 ¶ Pro operis[h] serui traiecticiæ pecuniæ gratia secuti[i], quod in singulos dies in stipulatum deductum est, ad finem[k] centesimæ[l], non[m] vltra duplum debetur. In stipulatione fœnoris post diem periculi separatim interposita, quod "in ea" legitimæ[n] vsuræ deerit, per alteram stipulationem operarum supplebitur.

De pecunia credita vt sub conditione reddatur. 1. Et de pacto.

5. *Scæuola* libro sexto Responsorum.

PEriculi pretium[o] est[p], & si, condicione quamuis pœnali[q] non exsistẽte, recepturus sis, quos dederis, & insuper aliquid præter pecuniam: si modo in aleæ[r] speciem non cadat[s]. veluti ea, ex quibus condiciones[t] nasci solet, vt[u], *si manumittas*[x], *si non illud facias, si non conualuero*, & cætera. nec[y] dubitabis: si[z] piscatori erogaturo in[a] apparatum plurimum pecunię dederim, *vt si cepisset, redderet*: & athletæ, vnde se exhiberet[b], exerceretque, *vt si vicisset, redderet*[c].

1 ¶ In his autem omnibus & pactum[d] sine stipulatione ad augendam obligationem prodest.

a sic enim appellatur *hîc & l. 2. ℑ. eod. l. 13. ṡ. de negotijs: l. 2. in fi. ṡ. quod certo loco l. 3. §. 7. ℑ. de peculio:* sed & nautica, *l. 3. ℑ. eodem. l. 122. §. 1. ℑ. de verbor. oblig.* διαπόντια χρήματα *Eclog. 7. tit. 7.* August. *Homil. 29.* quasi fœnus, traiecticium facis. & Diogenes Laertius ait, Menippum solitum ναυτικῷ τόκῳ δανείζειν, id est, credere sub lege suscipiendi periculi: & adiicit in Menippo καὶ ἐξενυχυριάζειν, quia & sub pignoribus credi solebat ea pecunia, *vide l. 122. §. 1. ℑ. de verborum obligatione.* Atque ita pecunia nautica ea est quę creditoris periculo trans mare vehitur, siue illa ipsa, siue etiam merces ex ea cõparatæ reportentur, modò periculo creditoris nauigetur *hac l. in fin.* hinc apud Pollucẽ & Demosthen. *in oratione* πρὸς Φορμίωνα, *& in oratione,* περὶ Λακρίτου παραγραφῆς: fœnus ἑτερόπλουν (quod pro commeatu tantùm) & ἀμφοτερόπλουν, quod pro remeatu accipitur. *vide Hotom. 1. de vsur. 9.*

b Protestatio loco petitiõis est, vbi petitio fieri non potest, *ad l. capite ℑ. de adulteris: Authentica si captiui. Cod. de episcopis: l. liberti, C. de Episcopatu, l. vt perfectius. C. de annali.*

c *l. 23. in fine, ṡ. de vsur.*

d Commodum ex ea die cuiusque est, ex qua periculum sentit, *vt hîc.* & è contrà. *l. 4. ℑ. eodem.*

e spectat ad creditorem. *Haloander.*

f Commodum ex ea die cuiusque esse desinit, ex qua periculum eius esse desinit, *vt hîc*, & è contrà, *l. 3. ṡ. eod.*

g Imò, vsura nautica non tãtùm centesima, sed infinita potest esse. *vide Paul. 2. sent. 14. §. 3.* Cuiac. *ibidem* ait Tribonianũ ex Iustiniani cõstitutione vocem, *centesimam*, hîc addidisse, à qua opinione resilit *5. obseru. 38.* quem *ibidem* diligentissimè consule.

h stipulatione pœnæ & operarum eandem esse notat Cuiac. 7. ad Africanum *ad l. 23. ℑ. de obligat* diuersam tamen à fœnoris stipulatione, *vt hoc loco.*

i solebat enim à creditore mitti seruus vel libertus, qui pecuniã suo tempore exigeret, atque pro eius operis certa summa in stipulationem deducebatur, *vt hîc, & l. 23. in pr. ℑ. de oblig. & actionib.* Cuiac. *2. obs. 11.*

k id est, ad modum. *Duar. 2. disp. 3.*

l Vsuram centesimam credita pecunia olim licebat stipulari, *vt hîc, & l. 8. Codice si certum petat.* Credito frumento & frugibus omnibus, quatuor centesimas. *lege 1. Cod. Theodos. de vsuris: l. 23. Cod. de vsuris.* Fruges recipiebant immodicas vsuras. Hodie credita pecunia stipulamur besses aut semisses: credito frumento cæterísque frugibus centesimas tantùm. *l. eod. Cod. de vsuris.* Causa differentiæ pecuniæ & frugum posita est in incerto & inconstante frugum pretio: quod etiam efficit vt frugum vsuræ ex pacto debeantur, pecuniæ, nonnisi ex stipulatione. *l. 12. Cod. de vsuris* Quin: in frugibus centesimas quisque & stipulari & promittere potest: in pecunia rusticani trientem tantùm promittere: viri illustres eundem stipulari possunt. non omnium debitorum & creditorum in pecuniæ creditæ vsuris, æqua conditio est. *adde Nouellam 32. & ibidem Cuiac.*

m has tres voces, non vltra duplum, dispungit Hotomanus *5. obseruat. 6.*

n legitima vsura, centesima. *dixi ad l. 1. §. 3. in fi. ṡ. de pignorib.*

o τίμημα τοῦ κινδύνου, *Basil.* id est, periculo maritimo. adfine est illud terrestre de quo mox dicturi sumus, id Græci κυρμαχόλκιον, quoties: conditione quamuis, &c. vide Molineum nouè hanc legem explicantem *in tractat. vsurarum num. 98. ad 104.* negantem etiam periculum pretij hîc idem esse cum mutuo, venditione, societate, contractu vsurario, alea: esse contractum, do vt des: cui certè Basilica obstant (in eo quod mutuum esse negat) cùm ita habeant: δανείζων δυνάμαι συμφωνεῖν λαβεῖν ὃ δέδωκα σὺν ἑτέρας ποσότητι διὰ τὸ τίμημα τοῦ κινδύνου, &c. *Cuiac. 9. obseruat. 28.* Vt cumque doctissimi viri in hanc legem scripserint, non tamen video eam adhuc sanatam esse.

p non est, etsi conditione quauis pœnali, non existente recepturus sis quod dederis, & insuper aliquid præter pecuniam, si modò in aleæ speciem non cadat. *Hotom. 5. obseruat. 1.*

q qua pœna infligitur ei qui conditionem non implet. *Cuiac. 9. obseruat. 28.*

De naue perempta: & pignoribus quæ sunt in alia naui.

6. *Paulus* libro vigesimoquinto Quæstionum.

FOenerator, pecuniam vsuris maritimis mutuam dando, quasdam merces in naue pignori accepit[e]. ex quibus si nõ potuisset totum debitum exsolui, aliarum mercium aliis nauibus impositarum propriisque fœneratoribus obligatarũ, si quid superfuisset, pignori accepit. quæsitum est, naue propria perempta, ex qua totum solui potuit, an id damnum ad creditorem pertineat, intra præstitutos dies amissa naue, an ad ceterarum nauium superfluum admitti possit respondi: Aliàs quidem pignoris deminutio ad[f] damnum debitoris, non etiam ad creditoris pertinet. sed cùm traiecticia pecunia ita datur, vt non aliàs petitio eius creditori competat, quàm "si" salua nauis intra statuta tempora peruenerit: ipsius crediti obligatio, non exsistente cõdicione, defecisse videtur. & ideo pignorũ quoque persecutio perẽpta est: etiã eorũ, quæ non sunt amissa. si nauis intra præstitutos dies perisset: & condicionem stipulationis defuisse videri. ideóque sine causa de pignorum persecutione, quæ in aliis nauibus fuerunt, quæri[g]. quãdo ergo ad illorum pignorum persecutionem creditor admitti potuerit? scilicet tunc, cùm condicio[h] exstiterit obligationis, & alio casu pignus amissum fuerit, vel viliùs distractum: vel si nauis postea perierit, quàm dies præfinitus periculo, exactus fuerit.

De pacto.

7. *Idem* libro tertio ad Edictum.

IN quibusdam[i] contractibus etiam vsuræ debentur, quemadmodum[k] per stipulationem. Nam si dedero decem traiecticia, vt, salua naue, sortem cum certis vsuris recipiam: dicendum est, posse me sortem cum vsuris recipere[l].

Si per creditorem steterit quominus acceperit.

8. *Vlpianus* libro septuagesimo septimo ad Edictum.

SEruius ait, pecuniæ traiecticiæ pœnam[m] peti nõ posse, si[n] per creditorem stetisset, quo minus eam intra "certum" tempus præstitutum accipiat.

De morte debitoris.

9. *Labeo* libro 5. Pithanon à Paulo Epitomatorum.

SI traiecticiæ pecuniæ pœna[o], vti solet, promissa est: quamuis eo die, qui primus soluendæ pecuniæ fuerit, nemo[p] vixerit, qui "eam" pecuniam deberet: tamen perinde[q] committi pœna potest, ac si fuisset[r] hæres debitoris.

r Hotoman. *5. obseruat. 1.* in aliam speciem. *Hotoman. 1. obseruat. 27.*

s non cadunt in aleæ speciem ij contractus, de quibus nunc dicturi sumus, cũ ex iis nascatur condictio, quod in alea non est. *l. 19. in fi. ℑ. de probationib.*

t Condictiones. *Cuiac. ex Basilic. Hotom. 1. obseru. 27. & 5. obseruat. 1. argum. l. 76. infrà de iure dot. lege 4. infrà de donatione inter vir.*

u Conditiones hæ tres potestatiuę: sub quibus pœnam maiorem sorte stipulamur, si contra pactum factum fuerit. Quid: huiusmodi stipulatio éstne in fraudem vsurarũ legitimarũ? non est: nec enim simplex pœnę stipulatio hîc est, vt in illa.

x ἵνα μὴ ἐλευθερώσῃς. *Basil.* si non manumittas. *Cuiacius ibidem.*

y stipulatione, si intra certum tempus xx. mutua non reddẽtur, xxx. reddes. *lege cùm stipulati sumus, infrà de verborum obligatione: l. lecta, suprà de rebus creditis.*

z at nec dubitabis in his omnibus, & pactum sine stipulatione, ad augẽdam obligationem prodesse. *Hotoman. 5. obs. 1.*

a Conditiones hæ duæ quæ sequuntur casuales & fortuitæ: quæ etsi operã requirant, effectu tamen ipso aleæ quasi speciem continent, & veræ conditionis instar sunt: vt ea ex causa dubium non sit ob incertum euentum, & sortis periculum, licere supra sortem pacisci. Hæ conditiones à superioribus differunt. hæ non, vt illæ, pœnales sunt. Illæ negligentiæ nomine & ferè effectu non secuto, committuntur: hæc fortunæ solùm potestate & effectu secuto vim suam obtinent. vt in his maior sit dubitatio, quàm in illis: & tamen periculi pretium vtrobique est: & adiectio vltra legitimũ vsurarum modum debetur: pactum vsurarum sine stipulatione his casibus prodest. *vide Langebekium 2. Annotationum.*

b id est, in victum & exercitationem, quam legem pulueris & cibi Terentianus Maurus vocat. *Cuiac. 9. obs. 28.*

c si non vicisset non redderet. *Cuiac. ibidem.*

d *adde l. 7. ℑ. eodem.*

e ¶id enim consuetum erat. *vide l. 122. §. 1. ℑ. de verb. oblig.*

f *l. 6. l. 9. Cod. de pignorat*

g erogare in libertatem, vt si cepisset credere te. *Hot. 3. obs. 5.*

h *l. 5. ṡ de pignorib.* i *l. 5. in fin. ṡ. eodem.*

k i. perinde ac si stipulatus essem, id est, citra vinculum stipulationis ex pacto.

l quippe vbi salua obligatio principalis non est, ibi salua obligatio pignoris esse non potest.

m vide quæ scripsi *ad l. vlt. ℑ. eod.*

n *l. 105. ℑ. de verb. oblig.*

o Pœnæ pecuniæ traiectitiæ exempla, pete *ex l. penult. ṡ. eod. l. debitor. ṡ. de negotijs: l. 3. §. seruus. ṡ. de peculio: l. 23. ℑ. de obligat. & act.*

p *l. 77. ℑ. de verborum obligationib.*

q Pœna committitur, mortuo etiam debitore, *vt hîc.* Quid ita? quippe hîc mora ex contractu committitur: nec requiritur vera mora personæ, quæ adesse non potest, hereditate iacente. *l. is cui. §. cessatum. ℑ. vt in possess.*

r *sub.* in rerum natura.

DE

De[a] PROBATIONIBVS[b], & præsumptionibus[c],

Tit. III.

De genere vel gente.

Papinianus lib.3.Quæstionum.

QVOTIENS quæreretur[d] genus[e] vel gentem quis haberet, nec ne: eum[f] probare[g] oportet.

De affirmante & negante.

2. *Paulus* lib.69.ad Edictum.

EI incumbit probatio, qui[h] dicit[i]: non qui negat[k].

De tacito fideicommisso.

3. *Papinianus* lib.9.Responsorum.

CVm[l] tacitum[m] fideicommissum ab eo datur, qui tam in primo, quàm in secundo testamento, pro eadem parte, vel postea pro maiore heres scribitur: probatio[n] mutatæ voluntatis ei debet incumbere, qui[o] conuenitur[p]. cùm secreti suscepti ratio plerumque dominis[q] rerum persuadeat, eos ita heredes scribere, quorum fidem elegerunt.

De fuga serui.

4. *Paulus* libro sexto Responsorum "respondit."

EMptorem[r] probare debere, eum seruum, de quo quæritur, antequàm emeret, fugisse[s].

De prohibitione iuris. I. De emancipatione.

5. *Idem* lib.9.Responsorum.

AB ea parte, quæ dicit, aduersarium suum "ab" aliquo iure[t] prohibitum esse specialiter lege, vel constitutione, id probari oportere.

1 ¶ Idem respondit, si quis negat[u] emancipationem rectè factam, probationem ipsum præstare debere[x].

De alienatione in fraudem patroni.

6. *Scæuola* libro secundo Responsorum.

PAtronum manifestè[y] docere debere, libertum in fraudem[z] suam aliquid dedisse[a], vt partem eius, quod in fraudem datum esset, posset auocare.

De fuga serui.

7. *Paulus* libro secundo Sententiarum.

CVm[b] probatio[c] prioris fugæ deficit[d], serui quæstioni[e] credendum est. in se[f] enim interrogari[g], non pro domino, aut in[h] dominum, videtur.

De patria potestate. De libertate.

8. *Idem* lib.18.ad Plautium.

SI[i] filius in potestate patris esse[k] neget: prætor cognoscit, vt prior doceat filius. quia & pro pietate[l], quam patri debet "præstare," hoc statuendum est. & quia se liberum esse quodammodo[m] contendit. ideo enim, & qui[n] ad libertatem proclamat, prior docere iubetur.

De pacto personali vel in rem.

9. *Celsus* lib.1.Digestorum.

SI pactum factum sit, in quo heredis mentio non fiat: quæritur, an id actum sit, vt ipsius dumtaxat persona eo statueretur. Sed quamuis verum est, quòd, qui excipit[o], probare debeat, quod excipitur: attamen de ipso dumtaxat, ac non de herede eius quoque conuenisse, petitor, non qui excipit, probare debet. quia plerumque[p] tam heredibus[q] nostris, quàm nobismetipsis[r] cauemus[s].

De censu & monumentis publicis.

10. *Marcellus* libro tertio Digestorum.

a 4.C.19.22 *Eclog.*1 2.*extra* 19.

b Vtilem esse hunc titulum apparet, ex eo quòd neque ius, neque voluntas defuncti quidquam possit vbi deficit probatio *l.30.ff. de testam.tutela.* quæ luci comparatur *l.vlt.C.eod.* lumen veritatis appellatur *l.4.in fi.C.de temp.& repar.appell.* ¶ Quid est probatio? An rei dubiæ per argumenta, vt volunt quidam antiqui glossatores, per testes, instrumenta, indicia, præsumptiones, ostensio: vt vult Gofredus? rei dubiæ legitimè facta probatio vt Hostiésis? extrinseca rei demonstratio per modos legitimos statutos à iure: vt vult Mathesilan⁹? An fides veri, legitimis modis & téporibus facta: vt vult Baldus? de quibus vide Ferretum in Rubr. huius tituli. An qua rei controuersæ, testibus, aut tabulis iudici fit fides: vt vult Duarenus? 1.*disput.* 27. An quædam demóstratio dictorú factorúmque iudici faciendia in causis apud eum controuersis: vt vult Oldendorpius *in Topicis, & tract. de probat. in princip*? An instrumenta, vel testimonia, quibus veri fides fit? Cuiac. hic: intentionis siue legitima fides iudici ab actore reo, vel vtraque facta, Cuiac. *Cod. eod.* ¶ Quæ species? instrumenta, personæ. *vide l. 11. Cod. de fide instrum.* directa, obliqua, plena (qualis est ea quæ per duos aut plures testes, per scripturas fide dignas, confessionem factam in iure, euidentiam facti, iusiurandum, *de quo tamen vide l.vlt. Cod.eodem.* legitimam præsumptionem, *de qua v.d.l.vlt* fit: indicia. *vide Oldendorpium c.2.de probat.*) semiplena, qualis est vnus testis, literarum comparatio, scriptura priuata, leuis præsumptio. *vide Oldendorpium c.3.de probat.*

c 2.*Eclog.*23. Præsumere, est ante sumere, audere, accedere, tentare aliquid contra ius, prius adgredi, præoccupare, putare, præsagire, coniicere, cogitare, diuinare. Præsumptio, est coniectura seu diuinatio in rebus dubiis, collecta per rerum circumstantias, ex argumentis vel indiciis frequenter euenientibus. *Oldendorpius in Topicis tractatu de præsumptionibus.* (*vide 3.regum 3.cap.2.extra de præsumpt.*) vel, præsumptiones, sunt anticipationes (quædã de eo quod in re est, communi sensu perceptæ ex eo quod plerunque intelligitur, quodque plerumque fit, quæ probationem omnem in eum transferunt contra quem faciunt, *Cuiac.hic.* vtiliter de præsumptionibus tractauit Oldendorpius *d.loco.* fusissimè verò Alciat. *in suo de præsumpt. tractatu.* Porrò, Præsumptionum alia maior, alia minor: hæc iuris (quia à lege introducitur) & de iure, quia à lege fluit, & habetur à lege pro vera. Estque nihil aliud Alciato (*secunda parte præsumpt.*) quàm dispositio legis præsumentis, & super præsumpto tanquam sibi comperto statuentis: contra quam non admittitur probatio *vide l.vlt. Codice ad Velleian.* Alia iuris tantum, quæ eidem Alciato (in tertia parte præsumptionum) nihil aliud est quàm probabilis coniectura ex certo signo proueniens, quæ non alio adducto pro veritate habetur. Differt præsumptio à probatione, Probatio per se, Præsumptio per ea quæ certa sunt fidem facit. *vide l.83.ff.de condit. & demonstr.* differt à fictione, quia fictio aduersatur veritati. præsumptio fundatur in veritate: ideóque contra fictionem non admittitur probatio: quid enim efficeret probatio veritatis vbi fictio aduersus veritatem fingit? ideóque super falso & certo fingitur, super incerto & vero præsumitur. Porrò, fictio nihil aliud est quàm legis aduersus veritatem in re possibili, ex iusta causa, dispositio. *vide Alciat. in prima parte præsumpt. numero 2.*

d in materia successionum scilicet & tutelarum: is enim huiusce legis vsus est *arg. l.10.ff.de gradibus.*

e Genus à gente hìc separatur. Inter ascendentes & descendentes est genu: inter agnatos, gentilésque etiam gens est. Abusiuè tamen genus pro gente interdum sumitur, & in hæc duo genus & gentem diuiditur iure ciuili sanguinis coniunctio. Porrò, quòd ad gentem attinet, ea diuisa erat in stirpes, familias siue domos, *l penult. in fin.ff.contr.tabul.* Ita hereditatis diuisio in stirpes. *§.cùm filius. Instit.de hereditatibus. quæ ab intest.* non est in gentes, sed in diuersas vnius gentis stirpes seu domos diuisio. Potest enim quis ex eadem gente esse, non tamen ex eadem domo: & contrà: Nemo ex eadem domo siue stirpe esse potest, nisi ex eadem gente siue genere sit. adde quæ scripsi ad *legem*, 195. *infrà de verborum significatione: adde Reuardum 5. Variar.*1.

f qui dicit scilicet se esse ex ea gente, de cuius successione & tutela agitur *facit Nouell.de successoribus* 36.§.2. ideóque si inter duos litigetur de cognatione, ambo probationes afferre debent *d.Nouell.*36.

g Probanda gens est (quotiens nimirum de gente alicuius quæstio est) ex vtraque parte: cognitionaliter non μονομερῶς *adde Nouellam* 36.

h *l.2.Cod eod. Nouella* 18.*c.*8. Affirmatiua probatione indiget, non negatiua. Affirmanti factum incumbit probatio, non neganti.

i *d l.21.* id est, actor *l.23.ff.eod.* seu is qui agit, vt emptor, *l.4.* patronus, *l.6.* hæres *lege 12.in fine.* qui de læsione conqueritur *lege* 15. qui voluntatem nullam dicit *lege* 22. creditor *l.11.l.23.* debitor pecuniam solutam affirmans *l.1.C.eod.l.18.§.1.ff.eod.*

k Cur ita? *vide l.23.in fine, Cod.eodem.*

l Fideicommissum tantùm in vno testamento relictum, intelligitur in alio repetitum, nisi coniecturæ contrariæ sint.

m *de quo vide l.103.ff.de leg.1.*

n *vide l.48.l.49.ff.de iur. fisci.*

o hic igitur casus excipitur à regula superiore, & meritò. dú enim putant tãquam nouatis testamentis occultiùs fieri fraudem legi, maiore digni creduntur odio. *Ferretus hic.*

p à fisco: quia vult auferre tãquam ab indigno: quòd fidé in primo testamento adcommodauit de restitutione faciéda incapaci. *lege cùm quædam. §. in tanto, ff. de fideic.* Ita qui tacitam fidem adcommodauit alicui in primo eius testamento, probare cogitur se tacitam fidem eidé non adcommodasse in eius secundo testaméto. Nec enim præsumitur mutata voluntas. Qui tacitam fidem primo testamento adcõmodauit, idem & in secúdo eandem adcõmodasse præsumitur, nisi probet contrarium. In secundo videntur repetita quæ fuerunt in primo. vide tamen *l. 28.ff.de adimendis: l.statuis.ff.de iure fisci.*

q id est, testatoribus Domini rerum, hìc nihil aliud quàm testatores. aliàs, domini rerum principes.

r Nisi probetur, emptor probat seruum ante venditionem fugisse. 22. *Synopsis* 1.*c*.4. Probare tempus is debet, qui tempori nititur.

s *vide l.7.ff.eodem.*

t putà aduocationis, *vt l.5.Cod.de postuland.* hinc collige, negatiuam ab eo probãdam esse, qui in ea fundamentum suæ intentionis: facit, & qui ea vtitur aduersus cõmunem præsumptionem. vel ita: Probare iure prohibitum, seu iuris prohibitioné & exceptionem is debet, qui eam in iudicium deducit. quippe iure permissum & factum quidque præsumitur, nisi contrarium probetur.

u *vt in l.2.Cod.si aduers.rem iudicat. adde l.34.ff.soluto.*

x quia præsumitur pro solennitate actus, & iurisdictionis.

y ¶ *l.6.Cod.de dolo.l.vlt.Cod.de probationib.* Manifestè autem probari id dicitur quod probatur ex indiciis & coniecturis, *lege licèt, infrà de legat.1. lege si quis locuples, ff. de manumiss.test.*

z Probare fraudem factam tenetur, qui fraudem admissam esse conqueritur.

a donasse inter viuos. *arg.l.1.§.1.ff. si quid in fraud.patron.*

b si non probetur, an ad venditorem seruus fugerit, quæstioni eius tormentis factæ credimus. Nam in se non pro domino, vel in dominum interrogati videtur. *Synopsis 22.Titul.1.c.6 in pr. Paul.2.sent.17.§.13.l.58. in fi. ff.de ædilitio. Scholiastes Synopseos Basilic.19 Titul.10.c.41.*

c Plena vel semiplena. sunt tamen quædam alia indicia. vnde notant, Indicia minus quiddam esse semiplena probatione: Eum qui semiplenam probationé habeat, eundem indicia quoque habere.

d vt quia emptor eam probare non potest sicuti debet, *l.4.ff.eodem.*

e responsioni, sic emendat *Cuiac.5.obs.38.in fin.* ex qua re conflatum est ἐναντίωμα, inexplicabile cum *l.58.in fi.ff.de ædilitio.*

f vide hìc Albericum, *l.1.§.2.ff.de quæst.*

g *sub.* directò.

h quod non admittitur *l.1.§.16.ff.de quæstionibus.*

i Filius quoque sui se iuris esse dicens probat. *Synopsis Basil.22. Titul.1.c. 6.in fine,* hoc est, Filius qui se emancipatũ: seruus qui se manumissum ait, emancipationem & manumissionem probare debet. Potestas patria & dominica præsumitur durare, nisi probetur contrarium. Ita magis præsumitur pro patre & domino adseuerante, quàm pro filio & seruo. *vel ita,* Quasi possessio filiationis & seruitutis, transfert onus probandi in aduersarium.

k se esse. *Hal.* quia natus ex legitimo matrimonio, præsumitur esse in potestate patris. *vide Alciat.2.præsumpt.2.*

l *vide l.1.ff.de obsequiis.*

m Nec enim re vera opponitur libertati, quòd quis etiam subiicitur patriæ potestati.

n *vide l.7.in fi.ff.de liberali causa.*

o *v.l.19.in pr.ff.eod.l.1.ff.de exceptionib.*

p vt si in rem stipulati fuerimus. *l.8.§.pen.ff de pign.*

q Heredibus nostris quàm nobismetipsis, plerumque cauemus. *adde secund. Feudorum* 18.

r Heredi cauisse etiam intelligitur, qui sibi cauit: sunt enim pacta ad heredes transitoria.

s siue pactum fiat de non petendo: siue etiam alios obligemus. *vide l.3.Cod.de contrah.stipul.*

CEnsus[a] & monumenta[b] publica, potiora[c] testibus[d] esse, senatus censuit.

De fideiussoribus tutorum.

11. *Celsus* lib. 11. Digestorum.

NOn[e] est necesse pupillo probare, fideiussores pro tutore datos, cùm accipiebantur, idoneos non fuisse. nam probatio exigenda est ab his, quorũ officij[f] fuit prouidere, vt pupillo caueretur.

De legato in testamento & in codicillis relicto.

12. *Idem* lib. 17. Digestorum.

QVingenta[g] testamento tibi legata sunt: idem scriptũ est in codicillis[h] postea scriptis. refert, duplicare[i] legatum voluerit, an repetere: & oblitus, se in testamento legasse, id fecerit. ab vtro ergo probatio eius rei exigenda est? prima[k] frõte æquius[l] videtur, vt petitor probet, quod intendit. sed nimirum[m] probationes[n] quædam a reo exiguntur. nam si creditum petam, ille respondeat, solutam[o] esse pecuniam: ipse hoc probare cogẽdus est. & hîc igitur, cùm petitor duas scripturas ostẽdit[p], heres posteriorem[q] inanem[r] esse, ipse heres, id adprobare iudici[s] debet[t].

De probatione ætatis.

13. *Idem* lib. 30. Digestorum.

CVm de ætate hominis quæreretur, Cæsar noster in hæc verba rescripsit: Et durum & iniquum est, cùm de statu[u] ætatis alicuius quæreretur, & diuersæ[x] professiones[y] proferuntur[z], ea[a] potissimum stare, quæ nocet[b]: sed causa cognita[c], veritatem excuti oportet[d]: & ex eo potissimùm annos computari, ex quo præcipuam[e] fidem in ea re constare, credibilius[f] videtur.

De causa status.

14. *Vlpianus* libro secundo de Officio Consulis.

CIrca eum, qui se ex libertinitate ingenuum dicat, referendũ est, quis actoris partibus fungatur. & si[g] quidem in[h] possessionem libertinitatis fuit: sine dubio ipsum oportebit ingenuitatis causam agere, docereque, se ingenuũ esse. sin[i] verò in possessione ingenuitatis sit, & libertinus esse dicatur: (scilicet eius, qui ei cõtrouersiam mouet) hoc probare debet[k], qui eum dicit libertum suum: quid enim interest, seruum suum quis, an libertum contendat? Si quis autem fiducia ingenuitatis suæ vltrò[l] in se suscipiat probationes, ad hoc vt sententiam ferat pro ingenuitate facientem: (hoc est, ingenuum se esse vt pronuntietur) an obtemperare ei debeat, tractari potest. & non ab re esse opinor, morem ei geri probandi se ingenuum, & sententiam secundùm se dandam: cùm nulla † captio intercedat iuris.

De eo qui quasi filius defuncti fideicommissum soluit, & cautionem accepit.

a id est, publicæ cuiusque territorij tabulæ *l.* 4. §. 1. ℱ. *de censibus* quibus ætas *l.* 3. ℱ. *de censibus*, modus tributi soluendi *l.* 21. §. *vlt.* ℱ. *de annuis legatis*, probatur: vt & priuilegia, & facta antiqua.

b quid? sepulchris, publicè inscripta & custodita, annales (qui vel opere vel fortuna merentur fidem publicam, vt ait Plinius, qui etiam probare videntur. *arg. l.* 1. *in p.* §. *de off. quæstor.*) in publicũ æs ac monumẽtum incisa, num probant? etiam plenè? *v. l.* 6. *C. de religiosis.* An prouerbia? *vide l.* 79. § 1. *in fin.* ℱ. *de legat.* 3. Imò non plenè: cùm falsis titulis vitiata fuerit imagine scriptura. *Liuius* 4. & 18. An poetarum testimonia? collige *ex l.* 5. *in fi.* §. *de rerum diuis.*

c vt testimonia sint superflua. *l.* 31. *Cod. de donat.* Imò æqualia. *v. l.* 15. *Cod. de fide instrument.* Imò, inferiora sunt. *l.* 1. *in fi. Cod. de censib. lib.* 11. *titul.* 57. sed & profitenti non præiudicat censualis pfessio. *l.* 7. *Cod. de donat.* non præiudicat etiã tertio, cuius bona tanquam mea professus fuero, *l.* 64. ℱ. *de adquir. rer. domin. vt hîc, Ferretum numero* 2. 3. 4.

d Scripturæ magis creditur quã testibus, in negotiis antiquis.

e Præsumitur retrò idoneus non fuisse, qui nunc inidoneus est, qui hãc præsumptionẽ pręsentẽ habet pupillus, probare non cogitur, tutorem fideiussores, tum, cùm darentur, idoneos non fuisse, cùm eo quod nũc idonei sint, & tum etiã non idoneos fuisse præsumptio sit. Ex præsenti, in præteritum coniecturas ducimus.

f *l.* 1. §. 11. ℱ. *de magistrat. conuenien.*

g quinquaginta. *Haloand.*

h vel testamento: est enim interdum moris, vt binas tabulas testamentorum faciamus. *v. l.* 47. ℱ. *de leg.* 1.

i *vt l.* 29. ℱ. *de iure dot.* multiplicare. *l.* 34. §. 3. ℱ. *de leg.* 1.

k Prima fronte, i. primo obtutu.

l Cur æquiùs videtur? Nempe quia ea generalis sententia est: In pari causa, probandi onus ad actorem pertinere.

m sed interdum. *Hal.*

n Probatio interdum exigitur à reo.

o *l.* 1. *Cod. de probat.* Interdum reus probat: velut in eo, qui mutuum se quidem accepisse confitetur, verùm solutam esse pecuniam dicit. *Synopsis Basilicon* 22. *Titul.* 1. *c.* 11. §. 2. Opponens exceptionem solutionis, probare eam cogitur.

p & earum vi duas diuersas summas ab herede petit, quasi duplicatas à testatore. *vt suprà.*

q Inanis est cautio solutione facta creditori.

r Scriptura qualibet præsumitur idonea, vimque suam habens, nisi contra probetur. Nam vel in diuersis voluntatibus præsumitur duplicatio, nisi contrà probetur: neque præsumitur quis oblitus eorum quæ fecit, vt in hac specie: legatum eiusdem quantitatis, in diuersis scripturis relictum, intelligitur duplicatum, nisi contrarium probetur. de quo vide Albericum hîc plenius.

s Probandũ est iudici non aduersario, *vt hîc. adde l. is apud quem. C. de edendo.* Quid ita? si aduersario fides esset faciẽda, lis abiret in infinitum: nunquam fides fieret aduersario. t *l.* 44. *in fi.* ℱ. *de leg.* 2. Imò heres non tenetur probare priorem inanem esse, cùm ei parcatur, & ad vnicam dumtaxat eámque minimam summam teneatur. *l.* 47. *in fi.* ℱ. *de leg.* 2. ad hæc, legatarij ex casu probare debent defunctum duplicare voluisse legatum. *l.* 29. ℱ. *de iure dot. l.* 34. §. 3. ℱ. *de leg.* 1.

u i. an aliquis sit maior viginti quinque annis. hinc ad statũ suum peruenire quis dicitur. *v. l.* 47. §. 14. ℱ. *de leg.* 2. status ætatis hîc, idem quod ætas.

x quid enim si aspectus eius de quo quæritur ab eius professione discrepet. *l* 32. §. *de minorib.* si παιδογράφια (de quibus *l.* 2. ℱ. *de excus. tutor.*) matris aut aui professio. *l.* 16. ℱ. *eod.* à censualibus libris (*l.* 3. ℱ. *de censibus*) ab obstetricibus (de quibus *in l.* 3. §. 6. ℱ. *de Carbon.*) & testibus, *l.* 2. *Cod. de his qui veniam:* discrepẽt? aut, quod magis est, quid si vna earum professionum ementita sit? *vt in l.* 14. *Cod. eod.*

y moris enim erat publicè ætatem profiteri. *v. l.* 3. *in pr.* ℱ. *de censib.*

15. *Modestinus* libro duodecimo Responsorum.

QVidam quasi[m] ex Seia susceptus "à" Gaio Seio, cùm Gaius fratres haberet, hereditatem Gaij inuasit[n]: & fratribus eiusdem, quasi ex mandatu defuncti, fideicõmissa soluit: cautionem[o] accepit[p]. qui postea, cognito quòd filius fratris eorum non fuisset, quærebant. an cum eo de hereditate fratris possint, propter emissam manum[q] ab eis quasi filio, agere[r]: Modestinus respondit, cautione[s] absoluti fideicommissi statum eius, qui probari potest à fratribus defuncti filius "mortui" non esse, minimè confirmatum esse. sed hoc ipsum à fratribus[t] probari debet.

De professione matris & aui.

16. *Terentius Clemens* lib. 3. ad legem Iuliam & Papiam.

ETiam[u] matris[x] professio[y] filiorum recipitur[z]. sed & aui recipienda est.

De lege falcidia.

17. *Celsus* lib. 6. Digestorum.

CVm de lege Falcidia quæritur: heredis probatio est[a], locum[b] habere legem Falcidiam. quod dum probare non potest[c], meritò condemnabitur.

De operis liberti. De præiudicio. 1. De dolo. 2. De interrogatione in iure.

18. *Vlpianus* libro sexto Disputationum.

QVotiens operæ quasi à liberto petuntur: probationes ab eo, qui[d] se patronum dicit, exiguntur, & ideo Iulianus scripsit: licèt in præiudicio possessor patronus esse videtur, verum partibus actoris non libertum fungi debere, sed eum, qui se patronum esse contendit.

1 ¶ Qui dolo dicit factum aliquid, licèt in exceptione[e], docere dolum admissum debet.

2 ¶ Interrogationis[f] factę probationem actori imponi debere: id est ei, qui in iure interrogatum dixit respondisse, se solum heredem esse: vel, si tacuisse[g] dicatur interrogatus, æquè tantumdem erit dicendum, impositam improbationem[h] non ei, qui excepit se non respondisse, sed actori.

De exceptione. 2. De promissione iudicio sisti. 2. De exceptione procuratoria. 3. Vel compensationis. 4. Vel rei iudicatæ, vel iurisiurandi, vel aleæ.

19. *Idem* lib. 7. Disputationum.

IN[i] exceptionibus[k] dicendum est, reum partibus actoris fungi oportere: ipsúmque exceptionem, velut intẽtionem, implere. vt putà si pacti conuenti exceptione vtatur: docere debet, pactum conuentum factum esse.

z his enim minores læsi ætatem probabant. *l.* 1. *C. si minor se maior.* a *al.* ei.

b de cuius ætate quæritur. *Accurs.*

c *l.* 43. §. *de minoribus.*

d etiam die feriato. *lege* 2. *suprà de ferijs.* e *vide leg.* 21. *in fine, infrà de test.*

f Verisimilioribus ætatum professionibus stare non oportet.

g Probare se ingenuum debet, qui in quasi possessione libertinitatis est: qui possessus est ab alio vt libertus.

h In possessionem esse dixit, vt & aliàs sæpè idem genus dicendi occurrit.

i Probare aduersarium libertinum esse is cogitur, qui aduersus eum in possessione ingenuitatis morantem experitur. Quasi possessio probandi onus à nobis in aduersarium trãsfert.

k *l.* 18. ℱ. *eod. l.* 6. *in fi.* ℱ. *si libert. ingen.*

l *vt in l.* 39. ℱ. *de liber. caus.*

† Probãdi onus volũtate nostra ipsi in nos suscipere possumus, id est, & eius qui cùm litigauit (sibi enim imputet, qui probatione aduersariũ vincere non potuit. *arg. l.* 25. §. *de statu*) & aliorum absentium respectu: quia eorum intuitu non tã pronunciatus est ingenuus esse, quàm videri. *l.* 27. § 1. ℱ. *de liberali.* quib[us] etiam nullũ affert præiudiciũ talis sententia. *l.* 1. ℱ. *si libert. ingen. l.* 2. *C. quib. re iud.*

m ¶ Probare genus, ac gentẽ is non cogitur, qui in quasi possessione generis ac gentis est.

n ex testamẽto.

o Epistola non plenè probatur sanguinis necessitudo. *v. l.* 13. *l.* 14. *Cod. eod.*

p tãquam filius & heres.

q Manus hîc, cautio est. vide quæ scripsi *ad l.* 1. *in fi.* §. *de seruo corrupto.* r *al.* intestato.

s Epistola non præiudicat quidem veritati: interim tamen dum contrarium probetur, statur epistolæ.

t *sub.* conquerentibus: quippe, qui deceptionem allegat, probare eam cogitur.

u Testimonium matris & aui pro filio admittitur, *vt hîc.* Imò non admittitur. *l. parentes. C. de testibus.* An dicemus admitti iure speciali: quòd aliis melius, ætatem liberorum habeat cognitã? An admitti non vt testem, sed vt indicium facientem? An quasi supplementum semiplenæ alterius probationis? An potius quòd in hoc matris testimonio de ætate filij, nullum eius commodum versetur, sed alienum planè.

x qui ita? dcùm parentes testes liberis esse non possint? *l.* 6. *C. de testib.*

y De professionibus dixi *ad l.* 6. *Cod. de fide instrument.*

z *l.* 1. §. 12. ℱ. *de liberis agnoscend.* Imò non recipitur, *l.* 29. §. 1. ℱ. *eod.* a Potest autem id facilè ex inuẽtario probare. *l. vlt.* §. 10. *Cod. de iure delib.* possunt quoque legatarij illud inuentarium impugnare. *l. vlt.* §. 10. *Cod. de iure delib.*

b Probare Falcidiæ locum esse, heres qui ea vti desiderat, cogitur, *vt hîc.* Atqui Falcidiæ locum esse qui ait, idem negat bona defuncti sufficere legatis soluendis. Negatio autem probari non posse dicitur? An hîc quæstio est de legatorum non bonorum quantitate? An hîc agitur de bonis æstimandis, non de patrimonij quantitate? An potius, inuentarij libro, discussione bonorum defuncti facta, & vicinis eo nomine interrogatis?

c Probatio ei incumbit, qui dicit aduersarium tacuisse vel respondisse interrogatum: hoc est, aduersarium contumacem fuisse.

d Probare se patronum debet, qui ius patronatus sibi in aduersarium adserit. *l.* 14. §. *eod. l.* 6. *in fi.* ℱ. *si libert. ingen.* e *v. l.* 19. ℱ. *eod. l.* 17. ℱ. *de except. rei iudic.* Probare dolũ is debet, qui dolũ agendo vel excipiẽdo admissum esse ait: Nec enim dolus præsumitur nisi probetur. f Probare exceptionem impedimenti, excusationis, peremptoriæ, dilatoriæ, vel declinatoriæ is debet, qui exceptionem allegat.

g *vide l.* 11. §. 4. *l.* 19. §. *de interrogat.*

h imposita probatione. *Hal.*

i An id probabit etiam iuramento? Iacobus de Aretio ita putat: *arg l. scire,* § *sufficit,* ℱ. *de excusat. tut. l. vlt. Cod. de bonis auctorit. indic. possid.* Butrius, Andreas & Richardus aliud censent apud Albericum & Baldum. *arg. l.* 3. §. *si ad diem.* ℱ. *de re militari.*

k *l.* 5. *l.* 9. *l.* 18. §. *eod. l.* 1. ℱ. *de except.* In exceptionibus reus, actor est: & ad probationes tenetur. 22. *Synops.* 1. *c.* 17. 1. *Harmenop.* 2. §. 9.

1 ¶ Cùm quis promisisset iudicio se sisti, & reipublicę causa afuisse dicat, & ob id non stetisse, vel dolo malo aduersarij factum, quo minùs sisteretur, vel valetudinem sibi impedimento fuisse, vel tempestatem[a]: probare[b] eum id, oportet[c].

2 ¶ Sed & si procuratoria[d] quis exceptione vtatur, eo quòd non[e] licuisset aduersario dare[f], vel fieri[g] procuratorem: probare id oportet obijcientem exceptionem.

3 ¶ Idem erit dicendum, & si ea pecunia petatur, quę pensata[h] dicitur.

4 ¶ Hoc amplius: si iudicatæ rei, vel iurisiurandi condicio delata dicatur de eo, quod nunc petitur, siue in alea[i] gestum esse contendatur: eum implere probationes, oportet.

De libero homine rapto, & in vinculis habito.

20. *Iulianus* lib. 43. Digestorum.

SI quis liberum hominem vi rapuerit, in[k] vinculis habuerit: is indignissimè commodum[l] possessoris consequeretur: quia probari non poterit, hominem eo tempore, quo primum lis ordinaretur, in libertate fuisse.

De legato rei alienæ vel obligatæ.

21. *Marcianus* lib. 6. Institutionum.

VErius esse existimo, ipsum, qui agit, id est legatariū[m], probare[n] oportere, scisse alienam[o] rem vel obligatā legare defunctum: non heredem probare oportere, ignorasse alienam vel obligatam. quia semper necessitas probandi incumbit illi, qui agit.

De mutatione voluntatis.

22. *Vlpianus* lib. 1. Responsorum.

EVm, qui voluntatem mutatam[p] dicit, probare hoc debere.

De actione hypothecaria.

23. *Marcianus* libro singul. ad formulam hypothecariam.

ANte omnia probandum est, quod[q] inter agentem & debitorem cōuenit, vt pignori hypothecæve sit. sed & si hoc probet actor: illud quoque implere debet, rem pertinere ad debitorem eo[r] tempore, quo conuenit de pignore[s], aut cuius voluntate hypotheca data sit.

De chirographo cancellato.

24. *Modestinus* libro quarto Regularum.

SI chirographū cancellatum[t] fuerit, licèt pręsumptione[u] debitor liberatus esse videtur, in eam tamen quātitatem, quam manifestis probationibus creditor sibi adhuc deberi ostenderit, rectè debitor conuenitur.

De condictione indebiti.

a *vt l. 2. §. 6. ff. si quis cautionibus* vel custodiam *l. 2. Cod. quib. ex caus. maior.*
b *l. 3. C. d. de exceptionibus.*
c sed quomodo quis se impeditum fuisse probare potest? si is quærit actionem intēdere, testes vtique ei necessarij sunt ad probandam tempestatem, *l. 5. §. 2. ff. ne quis eum. l. 3. C. de naufragijs, lib. 11. tit. 5.* si exceptionem quærit, isque casus testibus probari potest, testes quoque erūt necessarij. *l. 3. §. 7. ff. de re militari:* sin minus, iuramēto eius stabitur, si bonæ existimationis sit. *l. 5. §. 6. ff. de re militari.* & ita dicēdum est in casu *l. 13. §. 7. ff. de excusat. tut.* de iuramento etiā traditur, *l. 15. ff. ad exhib. l. 15. in fin. ff. de bonis author. v. Bald. ad l. 2. §. 6. ff. si quis cautionibus.*
d De procuratoria exceptione, *adde §. vltim. Inst. de except.*
e *Paulus 1. sent.* 2. Infames cognitores fieri nō possūt. Quintilianus 4. Malè petis. Procuratori enim tibi esse nō licet: sed neque illi cuius nomine litigas habere procuratorem. *& alibi.* Non licèt tibi agere mecum, cognitor enim fieri non potuisti. Fortunatianus, Reum negare infamem agere posse. & tamé infamis pro alio postulare non potest. Aduocati enim maior dignitas est quàm procuratoris. Est enim aduocatorum corpus seminarium dignitatū. *Valentin. Nouell. de popul.* Inde Sidonius Aduocatorum cùm finiūtur actiones, tunc incipiūt dignitates. Ennodius nota proximitate sociatur causidicus & senator.
f putà in criminalibus. *l. pen. §. 1. ff. de publ. iud.* & interdum in populari actione. *lege 42. ff. de procurator.* aliàs enim ex edicto cuique procuratorem dare licet. *l. 43. §. 1. ff. de procurator.*
g putà, quia erat miles, non veteranus. *l. 8. 2. ff. de procurat.*
h id est, compensata.
i *vide l. vlt. §. 1. ff. quar. rer. act.*
k íve vinculis. *Hal.* hinc collige, violentam possessionem non liberare possessorē à probatione, *l. 15. Cod. eodem.*
l Possessionis commodo non fruitur, qui liberum hominem detinet.
m *vide l. 57. in pr. ff. de leg. 1.*
n aliàs præsumitur ignorantia, nisi scientia probetur. *dixi ad l. 6. Cod. qui militare. vide Socinum regula* 177.
o Ignorantia facti alieni præsumitur. *vide Socinum regula* 176.
p Præsumi non solet voluntas mutata, nisi probetur mutatio. *v. l. 3. ff. eod.*
q Probare conuentionem hypothecariam, & rem fuisse in bonis debitoris creditor cogitur, vt hypothecaria possit experiri: vel ita, Hypothecaria qui agit, hæc tria probare cogitur, debitum esse, rem hypothecæ subiectam, & in bonis fuisse tum debitoris.
r *l. 3. l. 15. §. 2. ff. de pign.*
s specialiter non generaliter. *d. §. 2.*
t vt & redditum, *l. 4. in fi. l. 15. Cod. de solut.*
u Instrumento debiti apud debitorem reperto cancellato, præsumitur liberatio debitori facta, *vt hic.* hinc, si cancellata fuerit cautio, debitor præsumptione liberatus est, nisi creditor probauerit, adhuc sibi deberi. *Synops. eod c. 22.* idem est, si idē integrum habeat, *d. l. 14. l. 15.* multò magis si creditor fateatur se reddidisse. *l. 2. §. 1. ff. de pactis:* aut eundem constet reddi mandasse. *l. 7. Cod. de remiss. pign.*
x ¶ Aut vehemēter fallor, aut Tribonianus manum suam huic legi admouit: quod vel ipse stylus in fine satis arguit. Paulò etiam aliter exstat apud authorem Synopseos 22. *Titul. 1. c. 23.* 2. *Harmenop.* 2 §. 10.
y Probata numeratione per creditorem, is qui pecuniam recepit, si indebitum se recepisse dixerit, id probare cogitur. Est enim eius probare. *l. 1. C. de probat. l. vlt. Cod. de solut.* vel ita, Reus fatetur se pecuniam accepisse. actor contendit se indebitā soluisse, in hac specie, Actor probare debet se per dolum accipientis, vel aliam quam iustam ignorantiæ causam indebitum soluisse: quod nisi faciat, damnatur. Quid si actor sit pupillus minor, mulier, miles, imperitus, expers rerum ciuilium vel simplex? aliud: Reus probare cogitur se debitum accepisse. *§. 1. ff. eodem. Synopsis 22. Titul. 1. c. 23.*
z vel ideò quòd contra negantē, de mendacio conuictus præsumitur: contra confitentem, non præsumitur extra confessionem. *Bald.*

25. *Paulus* libro tertio Quæstionum.

CVm[x] de indebito quæritur, quis probare debet non fuisse debitum? res ita temperanda est. vt si quidem is, qui accepisse dicitur rem vel pecuniam indebitam, hoc negauerit, & ipse, qui dedit, legitimis[y] probationibus solutionem adprobauerit: sine vlla distinctione ipsum, qui negauit sese pecuniam accepisse, si vult audiri, compellendum[z] esse ad probationes præstandas, quòd pecuniam debitam accepit. per[a] enim absurdum est, eum, qui ab initio negauit pecuniam suscepisse, postquàm fuerit conuictus eam accepisse, probationem non debiti ab aduersario exigere. ¶ Sin[b] verò ab initio confiteatur quidem suscepisse pecunias, dicat autem[c], non indebitas ei fuisse solutas: præsumptionem videlicet pro eo esse qui accepit, nemo dubitat. qui enim soluit, numquam ita resupinus[d] est, vt facile suas pecunias[f] iactet, & indebitas effundat. & maximè si ipse, qui indebitas dedisse dicit, homo diligens est, & studiosus paterfamiliàs: cuius personam incredibile est in aliquo facilè errasse. & ideo eum, qui dicit indebitas soluisse, compelli ad probationes, quòd per dolum accipientis, vel aliquam iustam ignorantiæ causam indebitum ab eo solutum. & nisi hoc ostenderit, nullam eum repetionem habere.

1 ¶ Sin autem is, qui indebitum quęritur, vel[h] pupillus[i], vel minor sit, vel mulier, vel fortè vir quidem perfectæ ætatis, sed miles[k], vel agricultor[l], & forensium rerum expers, vel aliàs simplicitate[m] gaudens, & desidia[n] deditus: tunc eum, qui accepit pecunias, ostendere, benè eas accepisse, & debitas ei fuisse solutas & si non ostenderit eas redhibere.

2 ¶ Sed hæc ita, si[o] totam summam indebitam fuisse solutam, is qui dedit, cōtendat. Sin autem pro parte quæritur, quòd[p] pars pecuniæ solutæ debita non est: vel quòd ab initio quidem debitum fuit, sed vel dissoluto debito, postea ignarus iterum soluit, vel exceptione tutus, errore eius, pecunias dependit, ipsum omnimodo hoc ostendere, quòd vel plus debito persoluit. vel iam solutam pecuniam per errorem repetita solutione dependit, vel tutus exceptione suam nesciens proiecit pecuniā: secundū generalem regulam, quę eos, qui opponendas esse exceptiones adfirmant[q], vel soluisse[r] debita contendunt, hæc ostēdere exigit.

3. ¶ In omnibus autem visionibus[s], quas præposuimus, licentia concedenda est ei, cui onus probationis incumbit, aduersario suo de rei veritate iusiurandum[t] inferre, priùs ipso pro calumnia iurante[u]. vt iudex iuramēti fidem secutus, ita suam sententiam possit formare. iure referendæ[x] religionis ei seruando.

4 ¶ Sed hæc, vbi[y] de solutione indebiti quæstio est. Sin[z] autem cautio indebitè exposita esse dicatur, & indiscretè[a] loquitur: tunc eum, in quem cautio exposita est, compelli[b] debitum esse ostendere, quod in cautionem deduxit. nisi ipse specialiter, qui cautionē exposuit causas[c] explanauit, pro quibus eandē cōscripsit: tunc enim stare[d]

a Tmesis pro, perabsurdum.
b Reus negat se quidquam ab actore accepisse. Actor probat se aliquid reo soluisse. In hac specie actor nō cogitur probare, se indebitū soluisse: sed reus potius cogitur probare se debitam pecuniā accepisse. *Synopsis Basil. 22. Tit. 1. c. 23.*
c qui dicit acceptas à se pecunias sed non indebitas, probare non tenetur fuisse debitas, quia præsumptio generalis est ei potius fuisse solutas quàm donatas, *vt ff. eodem.*
d sic alibi: nemo ita supinus vt nomen suum ignoret *l. vltim. Cod. de heredibus instit.*
e prudens paterfamiliàs non præsumitur errare *ff. eod. l. vlt. Cod arbit. tut.*
f Stultus præsumitur qui pecunias suas iactat, *l. penult. ff. de bonis eorum.*
g quod in parte verū est præsumitur in totum verum esse, *Bal.*
h Probandi onus ab actore in reum conuertitur, fauore personarum: putà si actor pupillus minor, mulier, miles, simplex. *l. 3. ff. ad legem Falcid.*
i *l. 13. in fin. ff. de publiciana.*
k Rusticis errātibus in iure regulariter ignoscitur. vide tamen Socinum *regula* 349.
l ἢ ἄπειρος καὶ ἀγροικὸς πολιτικῶν πραγμάτων. *Synopsis Basilicon 22. Titulus 1. cap. 23.*
m ἢ ἄλλως ἁπλῶς, vel aliàs simplex rusticitas cui ignoscitur. *vide legem 3. §. 22. ff. de Sillaniano.*
n desidiæ deditus. *Haloand.*
o Qui dicit se indebitum soluisse, putà partem vel iterum soluisse, cùm exceptionem haberet, id probare cogitur. *Synops. d. c. 23.*
p *adde l. 4. Cod. de non num. pec.*
q id est, asserunt, si quidem eo casu personam actoris sustinent. *lege prima, infrà de except.*
r Probare solutionem factam esse debet, qui solutionem factam esse ait.
s id est, interrogationibus. *vide l. 25. §. 15. ff. de pet. hered.* Græci ita, ἐν πᾶσι τούτοις, in omnibus his. *Synopsis eod m c. 23.* hoc sensu: In his omnibus iusiurandum inferri, & sacramentum de calumnia præstari & referri.
t *Nouell. 73. c. 4.*
u si hoc exigatur. *l. 34. §. 4. ff. de iureiur.*
x *l. 12. Cod. de reb. cred.*
y Duo sunt huius legis præcipua capita, indebiti solutio: & indebiti cautionis scriptura.
z Indebitam cautionem scripsi, causa crediti nulla inserta. (Græci ita hunc locum legunt, εἰ γὰρ λέγοι τις μὴ χρεωστῶν ποιῆσαι γραμματεῖον, καὶ ἔστιν ἀσφαλές, &c. Vbi interpres certam cautionem pessimè interpretatur, cùm nudam & sine causa vertere debuerit) aduersarius, probare eo casu tenetur sibi debitum esse: si causam adieci, stare cogor meæ confessioni, nisi scriptura ostendero, me indebitum promisisse. Synopsis *ibid. c. 23.*
a indistinctè. *Hal.* indiscretè, generaliter, causa non addita, *Ferretus hic.* vnde notat Baldus, quòd cautio non habens causam adnexam vel indiscretam non valet. Gręci ita, καὶ ἔστιν ἀσφαλές, vt paulo antè dixi.
b Donatio in dubio non præsumitur. *vide Iosephum Ludouic. Titulo de donationibus, Conclusione 1.*
c *vide l. 13. Cod. de non num. pec.*
d στοιχεῖν ἀναγκάζεται. *Synopsis a.* vbi interpres vertit, obscurè, procedere cogitur.

a cautioni, quam Græcorum imitatione ὁμολογίαν vocant. ſic confeſſio pro cautione accipitur in *l.20.in fi.j.de donationib.Cuiac.ad Nouell.1.*
b *vide l.1.Cod.de teſtibus.*
c ratio ſanguinis, longi temporis diuturnitas, mutua rationum redditio ac computatio, tacitè inducũt fideicommiſſi remiſſionem. *adde l.69.j.de iure dot.* Menochius 2. *de arbitr. Centur.*1. *caſu* 88. *numero* 16. ſi quid horum deficeret, non præſumeretur remiſſio. *Bald.*
d Rationes hæ ſunt decidendi, Cõſanguinitas, rationes ſæpias putatæ, temporis diuturnitas.
e Teſtator confeſſus eſt teſtamento ſe centũ Titio debere, Is cuius intuitu ac fauore à teſtatore ipſo facta cõfeſſio eſt, ſummam ſuperiorẽ debiti iure petere non poterit, ſed vt probatam tantùm.
f putà filio naturali.
g putà duas vncias. *Nouell.*89.*c.*12.§.4.
h quæ apud me eſſe ſiuit nec repetiit. atque ita coloratur legatum. *l.*37.§. *penultimo, infrà de leg.*3.
i In ſinu alterius aliquid habere ſine cautione eſt, id eſt, in occulto, in poteſtate eius. Tertullianus de fuga in perſecutione paciſcens cũ delatore vel milite, vel miniſtro aliquo præſidis ſub tunica & ſinu quod aiunt: Lãpridius, in Commodo, qui etiam dicũtur condemnationes in ſinum vertiſſe, id eſt, in priuatas rationes. Cicero 3. *Tuſculana.* in ſinu gaudeo.

eum oportet ſuæ confeſſioni[a]: niſi euidentiſſimis probationibus in ſcriptis[b] habitis oſtẽdere paratus ſit, ſeſe hæc indebitè promiſiſſe.

De tacita remiſſione fideicommiſſi.

26. *Papinianus* lib.20. Quæſtionum.

PRocula magnæ quantitatis fideicommiſſum à fratre ſibi debitum, poſt mortem eius, in ratione cum heredibus compenſare vellet, ex diuerſo autem allegaretur, numquàm[c] id à fratre, quamdiu vixit deſideratum, cùm variis[d] ex cauſis ſæpè (in) rationem fratris pecunias ratio Proculæ ſoluiſſet: Diuus Commodus, cùm ſuper eo negotio cognoſceret, non admiſit compenſationem: quaſi tacitè fratri fideicommiſſum fuiſſet remiſſum.

De confeſſione teſtatoris.

27. *Scæuola* lib.33. Digeſtorum.

QVi teſtamentum[e] faciebat. ei qui vſque ad certum modum capere potuerat[f], legauit licitam[g] quantitatem: deinde ita locutus eſt: *Tito centum do lego, quæ mihi pertulit[h]. quæ ideo ei nõ caui, quod omnem fortunam & ſubſtantiam, ſi quam à matre ſuſceperat, in ſinu[i] meo habui[k] ſine vlla cautione. Item eidem Titio reddi & ſolui volo de ſubſtantia mea centum quinquaginta: quæ ego ex reditibus prædiorum eius, quorum ipſe fructum percepi, & diſtraxi, item de Calendario[l], ſi qua à matre receperat Titius, in rem meam conuerti.* quæro, an Titius ea exigere poteſt. reſpondit, ſi Titius ſuprà ſcripta ex ratione ſua ad teſtatorem perueniſſe probare[m] potuerit, exigi[n]. videtur[o] enim, eo quòd ille plus capere non poterat, in fraudem legis hæc in teſtamento adieciſſe.

Si quæratur an memoria extet.

28. *Labeo* lib.7. Pithanon à Paulo Epitomatorum.

SI arbiter[p] animaduertere debeat, an[q] operis facti memoria exſtet[r]. hoc ei quærendum eſt, an aliquis meminerit, id opus factum eſſe. *Paulus:* Immò cùm in arbitrio quæritur, memoria facti operis exſtet, nec ne, non hoc quæritur, num aliquis meminerit, quo die, aut quo[ſ] conſule factum ſit: ſed num[t] hoc aliquo modo probari poſſit, quando id opus factum ſit, & hoc ita quod Græci dicere ſolent. ἐν πλάτει[u] enim poteſt hoc[x] memoria non teneri[y]. intra annum (putà) factum. cùm interim nemo ſit eorum, qui meminerit, quibus conſulibus id viderit. ſed cum[z] omnium hæc eſt opinio, nec[a] audiuiſſe, nec vidiſſe, cùm id opus fieret: neque ex eis audiſſe[b], qui vidiſſent, aut audiſſent. & hoc infinitè ſimiliter ſurſum[c] verſum accidet[d]: cùm memoria operis facti non exſtaret.

k *legendum eſt,* habuit.
l id eſt, fœneratitiis cautionibus & pecuniis deſtinatis fœnori: ſolebant enim creditores vſuras ſtipulari in Calendas. hinc Calendarij actio. *lege 39 ſuprà 14.j de adminiſt.tut.*
m & ſic coniectura fraudis transfert onus probandi in legatarium. Præſumitur autem fraus ex confeſſione facta in fauorem incapacis. *Salicetus.*
n non iure confeſſionis, aut quia eam ſummam ſuò teſtamento confeſſus eſt teſtator: ſed quia probatur eam ſe ſummam apud teſtatorem habuiſſe.
o Præſumitur confeſſio debiti inter perſonas debiti incapaces, fraudulenta, niſi aliunde vera probetur.
p *vt l.24.§ penult.j.de aqua pluuia.*
q Memoria operis facti extare dicitur, ſi ſint qui viderint, vel audiuerint, videntẽ vel audientem: per contrarium probatur non extare, ſi communis opinio eſt, non extare qui viderint, vel audiuerint videntem, vel audientem opus fieri. Ita memoria probatur per auditum auditus: memoriam non extare, per communem opinionem probatur.
r finge operis facti memoriam non extare. *l.2.§.7.j.de aqua pluuia.*
ſ *l.2.§.8.j.de aqua pluuia.*
t In actione aquæ pluuiæ arcendæ actor duo probat, opus manufactum, & memoriam operis extare: Reus verò, opus naturale non manufactum, & memoriam operis non extare.
u *vide l.3.ſ.de cond.triticaria.*
x & ita quod Græci d.ſ.ε.π. poteſt enim hoc, &c *Hal.*
y memoria teneri. *Hal.* non enim poteſt hoc memoria non teneri. *Reuard.1.variar.*14. reprehenſus à Roberto 1.*recept* 22. qui putat ita legendum. Num enim poteſt hoc memoria teneri intra annum, putà factum, &c.
z ſed tunc *Robert.1.recept.22.*
a hinc colligitur, de auditione teſtimonium admitti.
b hinc collige, teſtimonium de auditu alieno, id eſt, cùm quis audiuit, vel ab eo qui ab alio audiuerat, *vt hîc,* vel ab eo qui memoria tenet, *d.l.2.§.8.j. de aqua pluuia.* admitti in noui operis nunciatione, *vt hîc.* & in finali quæſtione.1.*Harmenop,*6. Et in factis antiquis, de quibus memoria non ita cõſtat facilè. An in aliis quæſtionibus admittetur? apud antiquos admiſſum fuiſſe teſtatur Aſconius *in 3.Verr.* In finali quæſtione tale teſtimonium admiſſum fuiſſe notat Harmenopul.1. *Titul.6.* quanquam Seneca *lib.4.natural.quæſtion.* ſecundæ notæ teſtes eos eſſe dicit, qui vidiſſe ſe negãt, ſed audiuiſſe. Quid ſi teſtis dicit, ſe credere, vel arbitrari? maiores voluerunt, vt qui teſtimonium diceret, arbitrari ſe diceret, etiam quod ipſe vidiſſet. *Cicero 4.Academ.* & pro Fonteio. Hoc enim verbo, *nos arbitrari,* ſcilicet & in re vera ἀθηνικῶς vtimur, vt & Vlpianus Demoſthenis interpres νομίζειν & δοκεῖν Græcos dixiſſe notat. οὐ πάντως ὅτι ἀμφιβόλως, ἀλλὰ πολλάκις καὶ ὅτι τῶ ἀληθεύειν. Quin eadem modeſtia iudices vtebantur in ſententiis, cùm ſibi ita videri pronunciabant. de quo *v.l.3.j.de his qui in teſtam.delentur.Cuiac.3.obſ.26.*
c ſic alibi, ſurſum verſus.
d ſurſum verſum accideret. *Haloand.*

Si quæratur, an ſit filius. 1. *De profeſſione.*

29. *Scæuola* libro nono Digeſtorum.

IMperatores Antoninus & Verus Auguſti Claudio Apolinari reſcripſerunt in hęc verba: Probationes[e], quæ de filiis dantur, non in ſola adfirmatione[f] teſtium conſiſtunt. ſed & epiſtolas[g], quæ vxoribus miſſæ allegarentur, ſi de fide earum conſtitit, nonnullam[h] vicem inſtrumentorum obtinere, decretum eſt.

1 ¶ Mulier grauida repudiata[i], filium enixa abſente marito, "vt" ſpurium[k] in actis[l] profeſſa[m] eſt. quæſitum eſt: an is in poteſtate patris ſit, &, matre inteſtata mortua, iuſſu eius, hereditatem matris adire poſſit, nec obſit profeſſio, à matre irata[n], facta reſpondit, veritati[o] locum ſuperfore.

De fideicommiſſo vel alimentis relictis ancillæ.

30. Libro primo Reſponſorum Feſto reſpondit.

SI ancilla fuit, ad libertatem perductam non videri, neque "per" fideicommiſſi[p] relicti ſibi probationem, nec quod alimenta ſuat, vt nutrici præſtita[q].

De commemoratione in chirographo pecuniarum ex alia cauſa debitoris.

31. Libro ſecundo Mactorio Sabino.

COmmemorationem in chirographo pecuniarum, quæ ex alia cauſa[r] debere dicuntur, factam, vim obligationis non[ſ] haberet.

e ¶ Filiatio (ſeu υἱοθεσία) probatur teſtibus. Imò & epiſtolis patris ad matrẽ eius, de cuius ſtatu quæſtio eſt.
f *facit l.9. Cod. de nuptijs.*
g quibus probatio impleri ſolet. *lege 26. in fine, ſuprà depoſiti:* ſi modò aliis indiciis eſt coniuncta, putà, ſi epiſtolæ cõiungatur natalium & adoptionis ſolennitas. *lege 13. Cod.hoc titul.* cæteroquin, epiſtola non contrahitur obligatio *dicta l.26.* petitio, ſeu ſocietas, *lege 52. ſuprà de pactis.* Huc referri poteſt quod legimus, trãſactione matris filios non fieri ſeruos. *lege 26. Cod. de tranſact.*
h id eſt, non perfectam. Epiſtolæ, ſeu priuatæ ſcripturæ, ſemiplenam probationẽ faciunt: vt ita, cùm aliis adminiculis probet, *vt hic.* Quibuſdam tamen videntur epiſtolæ plenę probationem facere, iíſque ſtari, donec contrarium probetur. Verùm prior opinio verior eſt.
i & ita irata ob repudium. Ita matris iratæ profeſſio, non præiudicat filio. *adde l. quod calore, infrà de regulis iuris.*

DE FIDE[u] INSTRVMENTORUM, & amiſſione[x] eorum,

TIT. IIII.

Inſtrumentorum definitio & exempla.

Paulus libro 2. Sententiarum.

INSTRVMENTORVM[y] nomine ea omnia accipienda ſunt, quibus cauſa inſtrui[z] poteſt. & ideo tam teſtimonia[a], quam perſonæ[b], inſtrumentorum loco †

k idem ſi ſeruum *l.26.Cod.de tranſact.*
l idem eſt ſi in teſtamento *l.27.§.1.ſ.de inofficioſo.* & tranſactione *d.l.26.* dixi *ad l.3.j.de cenſib.* hinc liber actorum Iuuenal. *Satyr.9.*
m huiuſmodi profeſſio filio nocere videtur *arg.l.16.ſ.eod. & l.3.in princip.j.de liberis.arg.l.1.§.12.j.de liberis agnoſc.* hinc dubitandi ratio ſumitur. De profeſſione dixi *ad l.6.Cod.de fide inſtrument.*
n hinc ratio decidendi ſumi poteſt, vt ſcilicet talis profeſſio filio non obſit: nam interdum etiam irati patres filios heredes inſtituunt contumelioſè *l.9.§.7.* cum maledicto *l.48.§.1.j.de heredib. inſtit.* eorúmque increpatio non facit filios infames *l.13.C.ex quibus cauſ. infamia:* vt huiuſmodi increpatio inter odium & iuſtum dolorem patris, ſit quiddam tertium: vt è contrariò profeſſio parentum nuncupantium filios, qui non ſunt, filiis non obſtat *l.5.C.de teſtam.* & breuiter calor iracundiæ non attenditur. *l.quod calore.j.de regulis iuris.*
o λιτότης defectio: quippe minus dicitur & plus intelligitur. Nam hîc tribus verbis totius inueſtigandæ veritatis ordo ac proceſſus innuitur. Interim tamen dicendum eſt præſumi filium, qui in domo vicinis ſcientibus natus ſit. (ſic alibi ea deminutio eſt, legatum non ademit, pro legatum dedit *l.14.j.de adimendis legatis*) Ita fiet vt à liberis hîc non exigatur probatio, ſed ab eorum aduerſariis. Nec enim temerè credendum eſt parentibus aduerſus ſuum ſanguinem, hoc eſt, aduerſus liberos, iratis.
p Imò, ſi dominus ancillæ fideicommiſſum reliquit, videtur eam libertate donaſſe *l.38.j.de fideicom.libertatib.*
q niſi teſtator fuerit miles. tunc enim legato alimentorum ancillæ relicto, videtur eam liberam efficere. *Nouell.78.c.4.*
r ſeu ex alio inſtrumento.
ſ Imò habet *l.generaliter, Cod.de non numerata pecunia.*
t niſi idem, & alterum inſtrumentum cuius mentio in altero facta eſt, proferatur, aut alia legitima probatio *v Nouell.119.c.3. adde l.2.j.tit.prox.*
u 4.C.21.*Nouell.*44.73.22.*Eclog* 2.3.1.*Harmenop.*8.2.*extra.*2.
x hæc verba ab indice titulorum abſunt, hîc autem ſuperſunt *Cuiac. hic:* de amiſſione inſtrumentorum agitur in *l.4.5.C.eo.*
y *l.99.§.1.j.de verb.ſignif.22.Eclog.1.c.28.*
z *l.10.§.2.in fi.ſ.de edendo.l.8.ſ.familiæ. l.34.j. de adminiſtr.tut.l.vlt.j.de ſuſpectis.l.5.j.de iure deliberandi.*
a id eſt, dicta perſonarum *Ferretus.*
b vt ſerui *d.l.34.d.l.vlt.* actores *d.l.8.d.l.99. in fi.* Græci ita, διὸ καὶ ἐκμαρτυρίαι καὶ οἱ μάρτυρες. *Synopſis 22. Titul.1.c.28.* hoc eſt, Teſtimonia & teſtes iuſtrumentorum loco habentur.
† Ita condemnatus à iudice, niſi intentionem ſuam titulis ac documentis probauerit, eandem perſonis & teſtibus probare poterit. *lege notionem 99. infrà de verborum ſignificatione.*

habentur

a adde acta publica,ciuilia vel criminalia, quæ vel authorem habent iudicem. *l.2. Cod.de edendo.* vel tabellionem, *l.17.Cod.hoc tit.* Priuata verò sunt, priuata & domestica adnotatio,testatio,*l.5.l.7.Cod de probat.* epistola de qua dixi *l.29.ff.tit.prox.* chirographum *l.vlt.ff.tit.prox.*libri rationum,*l.9.§.2.ff.de edendo:* apocha. *vide l.27.§.2.ff. de furtis:* (quæ & quitantia) debitori vtilis, ad probandam solutionem à se factam: antapocha, quæ creditori vtilis est ad probandas annuas & menstruas præstationes, & impediendas insidias præscriptionis, de qua *vide l.19. Cod. eodem.* adde inuentarium,de quo *in l.vlt. Cod. de iure deliberandi:* & ἰδιόχειρον, de quo lex 11.*Codice qui potior.* ἀνάγραφῳ, *l.15.ff.de rebus auth.iud.* ἀνάκρισιν.*Nouell.142.c.2.* seu elogium. *l.6.ff.de custod. reorũ.* breues,breuia, breuiculas chartas βρέβια. *vide l.5. Codice de conueniend. fisci debitoribus.* apostolos *l.1.ff.de libellis dimissoriis:* indices, exempla, *l.2.ff.eod.* authentica.*l.8.ff.familiæ.*

b Refertur hæc sententia apud Paulum *5.sentẽt.12.§.11.*

c Authenticis scripturis fides adhibetur, non eorũ exemplis. Non hæc sed illa etiam à fisco produci oportet. vide *Albericum hîc.*

d *al.* vel exemplo & ita apud Paulum *illo loco.* vel breui,*l.5.Codice de conueniendis fisci debitorib.*

e *al.* ex. *& ita apud Paulum ibidem.*

habentur[a].

De authentico, & indice & exemplo.

2. *Idem* lib.5.Sententiarum.

QVicumque[b] à fisco conuenitur: non[c] ex indice[d], exemplo alicuius scripturæ, sed &[e] authentico[f] conueniendus est. ita si contractus fides possit ostendi. cæterùm[g], calumniosam[h] scripturam vim[i] in iudicio obtinere,non conuenit.

De die repetita.

3. *Idem* libro tertio Responsorum respondit.

REpetita[k] quidem die cautionem interponi non debuisse. sed falsi[l] crimen, quantum[m] ad eos[n], qui in hoc consenserunt,contractum non videri: cùm inter præsentes,& conuenientes,res actitata sit: magisque debitor, quàm creditor deliquerit.

De scriptura.

4. *Gaius* libro singulari de Formula hypothecaria.

IN[o] re hypothecæ nomine obligata, ad rem non pertinet, quibus fit[p] verbis. sicuti est "&" in his obligationibus,quæ consensu contrahuntur.& ideo "&" sine scriptura si conuenit[q],vt hypothecæ sit, & probari[r] poterit: res obligata erit, de qua conueniunt. fiunt enim[s] de his scripturæ, vt, quod actum est,per eas faciliùs probari possit: & sine[t] hi autem valet, quod actum est, si habeat probationem.sicut & nuptiæ[u] sunt,licèt testatio sine scriptis habita est.

5. *Callistratus* lib.2.Quæstionum.

SI res gesta, sine litterarum quoque consignatione, veritate factum suum præbeat: non ideo minùs valebit, quòd instrumentum nullum de ea intercessit[x].

De tabulis testamenti deponendis.

6. *Vlpianus* lib.50.ad Edictum.

SI[y] de tabulis testamenti deponendis agatur, & dubitetur, cui eas deponi oportet: semper[z] seniorem[a] iuniore[b], & amplioris honoris[c] inferiori, & marem[d] feminæ, & ingenuum libertino,præferemus[e].

DE TESTIBVS[f], TIT. V.

f Cur ita? *vide l.8.ff.familiæ.adde l.3.ff.de edendo.*

g Calumniosa scriptura vti hinc colligit Albericus, qui exemplum scripturæ exhibeat,non authenticam ipsam scripturam.

h *vide l.24.Cod.de probat.*

i Vim iustæ petitionis in iudicio habere non conuenit,*ita apud Paulum illo loco.*

k *l.51.§.2.ff.ad leg.Aquil.l.9.§.6.ff.ad exhibendum. l.5.§.7.ff.de noui oper. nunciat. l.15.§.31.ff.de damno.l.1.§.9.10.ff.de itinere actúque.l.34.in fin.ff.de oblig. & act.* seu prolata, relata.*vide l.28.ff.de falsis:* id est,anticipata, antidata. προχρόνισμον vocat Ecloga 22. *tit.1.c.30.* vt sit sensus. Tametsi fieri non debeat dici prælatio (προχρονισμός) quod attinet eos, qui in hoc consenserunt, falsi crimen non competit. magis enim debitor quàm creditor deliquit.

l Falsi crimen priuato non est repetere diem in instrumento, *vt hîc.* notario est. *Bald.hîc.*

m Falsum in priuata scriptura committi potest, *vt hîc.* At quomodo? non vt id aliis noceat: sed vt ne alius alium possit accusare. Quoties enim duo pluresve in eodem instrumento falsum admittunt, alius alium accusare falsi non potest. vnde notant, socios vel consocios criminis,se inuicem non accusare.

n secus quantum ad alios quibus fieret præiudicium *d.l.28.ff.de falsis.*

o Pignus nudo consensu contrahitur,etiam sine scriptura.

p *vide l.4.ff.de pignoribus.*

q id est,si conuentum est.

r *v.l.17.Cod.de pactis.*

s plerumque & vt sæpius: interdum enim scriptura necessaria est ad probationem.

t Scripturæ generaliter ad negotiorum ipsorum substantiã non pertinent. quippe ipsa negotia æquo iure,testibus & instrumentis probantur.

u *vide l.9.Cod.de nuptijs.*

x nisi contractus talis sit, vt requirat scripturam, vt emphyteusis. *lege 1.Cod. de iure emphyteut.*

y Idem Synopsis Basilic.12.*Titul.1.ex lib.60.titul* 41.c.32.

z Testibus dignioribus & antiquioribus plenior fides adhibenda est.

a putà maiorem natu primogenitum. *l.77.§.21.ff.de leg.2. adde quæ notaui ad l.5.ff.de iure immunitatis: l.16.ff.de accusat.*

b *al.*iuniori.

c qualis is esse potest,qui ex maiori parte est heres.*l.4.l.5.l.6.ff.familiæ.*qui à maiori parte electus est.*l.15.ff.de reb auth.iud.*

d Mas fœminæ in eodem negotio præferendus. Est enim deterioris sexus fœmina.

e eorum enim æstimatio ad iudicem pertinet. *lege quinta, Codice communia vtriusque.*

f 4.*Codic.*20.*Nouell.*90. 21.*Synopsis Basilic.*1.§. *Paulus sentent.* 15.6. *Harmenopul.*6.2.*extra.*20.

g ¶Tituli iuris nonnunquam commendantur ab vsu, frequentia & necessitate.

h In omnibus causis criminalibus & ciuilibus, §.1.ff.*eodem.* testamentis *l.8.Cod.qui testam.oblig.l.11.Cod.qui potior.*

i Testimoniorum vsus necessarius est. *Nouella 99.in princip. vide Quintilianum 5.in fin.princip. Oldendorp.in princ.Tract. de testib.* Necessariis in causis ciuilibus & criminalibus.§.1.ff.*eodem.*

k sunt enim permulta quæ probari non possunt,nisi per testes *Nouell.90.in princip.*

l quod variis circunstantiis accidit.

m Testes fide dignos esse oportet: idque tam in pecuniariis quàm in criminalibus causis, quibus à lege nõ est interdictum, & qui non excusantur. *Synopsis eod. c.1. in pr.*

n omnes enim admittuntur ad testimonium dicendum, qui nõ prohibentur: de quibus dixi *Nouell.90.in princ.* Ita edictum de testibus, prohibitorium est.

o *facit l.4.l.5.ff. eod.*

p Testium maioris numeri quanquam lex mentionem faciat, Iudices tamen tot admittunt, quot sufficiunt: ne ob plurium productionem homines vexentur. *Synopsis eodem c.1. in fine.* Testiũ multitudinẽ iudex præscribere & definire solet.

q putà lege Seruilia repetundarum, qua vt Valerius 8.*c.*1. scribit, centum atque viginti hominib⁹ testimonium dicere licuitè. Apud Gallos ex regis Ludouici 12. constitutione receptum est, vt ne in singula factorũ capitula plures quàm decẽ testes audiãtur: quem numerũ lege Manilia receptum probatur his verbis, Inque eam rem is qui hac lege iudicium dicet, Testibus publicè duntaxat in res singulas decem denuntiandi potestas esto. & apud Valerium Probum in notis, vbi de Edictis perpetuis loquitur: Testibus publice dumtaxat decẽ denuntiandi potestatem faciam. *v.Brissonium 2.selectar.17.*

Vsus testium. 1. *Qui & in quibus causis testes adhibentur.* 2. *De numero testium examinandorum.*

Arcadius, qui & Charisius, libro singulari de testibus.

TEstimoniorvm vsus[g] frequens[h],ac[i] necessarius[k] est: & ab his præcipuè exigendus, quorum fides non vacillat[l].

1 ¶ Adhiberi quoque testes possunt non[m] solùm in criminalibus causis, sed etiam in pecuniariis litibus, sicubi res postulat: & hi quibus[n] non interdicitur testimonium, nec vlla lege[o] à dicendo testimonio excusantur.

2 ¶ Quanquam[p] quibusdam[q] legibus amplissimus numerus testiũ definitus sit: tamẽ,ex cõstitutionib. principũ, hæc licentia ad sufficientẽ numerũ testiũ coarctatur. vt iudices moderentur[r], & eum solum numerum testium, quem necessarium[s] esse putauerint, euocari patiantur: ne[t] effrenata potestate ad vexandos homines,superflua multitudo testium protrahatur.

De fide testium examinanda. 3. *De testibus præsentibus, & testimoniis.* 5. *De liberto, impubere, damnato iudicio publico, & aliis notatis infamia.* 6. *De testibus euocandis.*

2. *Modestinus* lib.8. Regularum.

IN[u] testimoniis autem dignitas[x],fides[y], mores,grauitas examinãda est.& ideo testes, qui aduersus fidem suam testationis vacillant[z],audiendi non sunt.

3. *Callistratus* lib.4.de Cognitionibus.

TEstium[a] fides diligenter[b] examinanda est. ideóque in persona eorum exploranda erunt in primis[c] condicio[d] cuiusque: vtrùm quis decurio[e], an plebeius[f] sit: & an honestæ,& inculpatæ vitę, an verò notatus quis,& reprehensibilis: an locuples[g], vel[h] egens[i] sit, vt lucri[k] causa quid facile admittat: vel an inimicus[l] ei sit, aduersus quẽ testimonium fert: vel amicus[m] ei "sit," pro quo testimonium dat. nam si careat suspicione testimonium, vel propter personã, à qua fertur, quòd honesta[n] sit,vel propter causam, quòd neque lucri, neque gratiæ[o] neque inimicitiæ causa fit: admittendus est. 1 ¶ Ideóque Diuus Hadrianus Viuio Varo legato prouinciæ Ciliciæ rescripsit, eum,qui iudicat, magis posse scire, quanta fides habenda sit testibus.verba epistolæ hęc sunt. Tu magis scire potes quanta fides habẽda sit testibus:qui & cuius dignitatis, & cuius æstimationis sint:& qui simpliciter[p] visi sint dicere,

r vide Ciceronem 2.*de Finibus.*

s vbi verò numerus non adiicitur testium,duo sufficiunt,*l.12.ff.eod.*

t adde & hanc rationem, quòd qui effrenata producẽdorum testium licentia abutuntur,ij veniant in suspicionem,quòd non satis confidant veritati. *Oldendorp.c.66. except.num.1.*

u *Cicero in Topicis: 4 quæst.3.c.item in testibus.*

x nam viles personæ repelluntur à testimoniis *Nouell.90.in pr.& c.1.Paul.5.sent.15.§.1.* vbi vide exceptiones.

y & hæc potius quàm illa spectanda est.*l.21.§.penul.ff.de tutorib. datis ab his.*

z *l.16.ff.eod.vide l.27.ff.de falsis l.15.ff.de quæstionibus.* huiusmodi vacillatio,improbitas videtur vocari *in l.14.Cod.eod.facit l.13.in fi.Cod.de non num.*

a *Cicero pro Flacco: 4.quæst.3.§.Item testimoniorum.*

b *Nouella 73.c.3.in fine.*

c In testibus hæc sunt inquirenda,conditio, vita, facultates, inimicitiæ vel amicitiæ,suspicio denique, *vt hîc.*

d nam dignitas præsumptionem pro eorum fide adfert.*Nouell 90.c.1.*

e ἄρχων. *Synopsis eodem c.3.* magistratus. vt & adoptatus. *lege 17.§.secundo, suprà de adopt.*

f ἰδιώτης artifex,ignobilis, vilissimus,mimus,obscurus.*Nouell.90.c.1.*

g cui magis creditur. *Nouell.1.c.1.vers.si verò absunt:* quanquam diuitiæ maleuolum hominis propositum non mutant. *v.l.5.ff.de suspect.*

h *vide quæ scripsi ad Nouellam 90.c.1.*

i Pauper dicitur,qui minus quàm quinquaginta aureos habet,vnde remouetur ab accusatione.*l.10.de accusationibus:* pauper tamen fidelis esse potest. *vide §.vlt.Instit. de suspectis.* Paupertatẽ quemque etiam detegere cogi hinc colligunt, etsi non cogitur aliàs respondere ad ea, quæ eius turpitudinem detegunt. vide Socinum *regula* 411. sed & illud: Pauperem generaliter admitti ad testimónium dicẽdum, exceptis quibusdam casibus, Socinus *regula* 280.

k lucri causa moueri egenus facilè præsumitur.

l Cicero *pro Fonteio lege 17.Cod.eodem. Nouell.90.c.7 l.20.ff.de procuratoribus: l.15.ff.de arbitr.* summus scilicet (est enim adiicienda hæc qualitas) capitalis, grauissimus, non leuis.*lege 3.in fin.de administr.legat.* putà si quis palàm tibi maledixerit, infaustas voces aduersus te iactauerit, status controuersiam mouerit. *l.6.§.17.18.ff.de excusat.tut.lege 9.ff.de his quæ vt indignis.* vel omnium bonorum vel maioris partis. *l.21.ff.de excusat.tut.*si inimicis tuis amicitiam suam copulauit.*l.28.in fi.Cod.de inoff.*aliàs sub prętextu inimicitiarnm,non est detrahenda fides quæstioni. *l.1.§.24.25.ff.de quæstionibus* hoc est,confessionis,responsionis,testimonio.

m gratiosus.*l.5.Cod.eod.de eo dicam in l.pen.ff.eod.1.Feud.26.* Confessor, conuiua, contubernalis,quicum viuat,habitet,adsit.*Cicero pro Flacco.*

n *l 9.Cod.eod.* o *d.l.5.*

p sine vlla nota suspicionis: non instructi à producente.

a præmeditatum, *Haloand.* tunc enim subornati creduntur: aliàs sine subornatione vnum & idem dicere possunt. *l.16. C. de pœnis.*
b de repente. nam è re ipsa nasci testimonium debet, non velut ex commentario. *Budæus.*
c Ad vnum aut certum tantum probationis genus, iudex se obstringere non debet.

vtrum vnum eundémque meditatum[a] sermonem attulerint, an ad ea, quæ interrogaueras, ex tempore[b] verisimilia responderint.

2 ¶ Eiusdem quoque principis exstat rescriptum ad Valerium Verum de excutienda fide testium in hæc verba: Quæ[c] argumenta ad quem modum probandæ cuique rei sufficiant, nullo[d] certo modo satis definiri potest[e]: sicut non semper, ita sæpe, sine publicis monumentis, cuiusque rei veritas deprehenditur. aliàs[f] numerus testium, alias dignitas & auctoritas, alias veluti consentiens fama[g] confirmat rei, de qua quæritur, fidem. hoc ergo solum tibi rescribere possum summatim[h]: non vtique ad vnam probationis speciem cognitionem statim alligari debere: sed ex sententia[i] animi tui te æstimare oportere, quid aut credas, aut parum probatum tibi opinaris.

3 ¶ Idem Diuus Hadrianus Iunio Rufino proconsuli Macedoniæ rescripsit, testibus[k] se, non testimoniis crediturum[l], verba epistolæ ad hanc partem pertinentia hæc sunt: Quòd crimina obiecerit apud me Alexander Apro: & quia nõ probabat, nec testes producebat, sed testimoniis vti volebat, quibus apud me locus nõ est, nam ipsos[m] interrogare soleo: quem remisi ad prouinciæ præsidem, vt is de fide testium quæreret, &, nisi impleßet, quo intenderat, relegaretur.

4 ¶ Gabinio quoque Maximo idem princeps in hæc verba rescripsit. Alia est auctoritas præsentium testium: alia testimoniorum, quæ recitari solent[n]. tecum[o] ergo delibera, vt, si retinere eos velis, des eis impendia[p].

5 ¶ Lege[q] Iulia de vi cauetur, ne hac lege in reum testimonium dicere liceret qui se ab eo[r], parentéve eius liberauerit: quíve impuberes[s] erunt: quíque iudicio publico damnatus[t] erit, qui eorum in integrum restitutus non erit: quíve in vinculis, custodiáve publica[u] erit: quíve ad bestias[x] vt depugnaret, se locauerit, quæve palam quæstũ faciet, feceritve: quíve, ob testimonium dicendum, vel non dicendum, pecuniam accepisse iudicatus, vel conuictus[y] erit. nam quidam[z] propter reuerentiam personarũ, quidam propter lubricum consilij sui, alij verò propter notam[a] & infamiam vitæ suæ, admittendi non sunt ad testimonij fidem.

6 ¶ Testes non temerè euocandi sunt per longum iter[b]: & multo minus milites auocandi sunt à[c] signis vel muneribus, perhibẽdi testimonij causa. idque Diuus Hadrianus rescripsit. Sed & Diui fratres rescripserũt: Quod ad testes euocandos pertinet: diligentię iudicantis est explorare, quæ consuetudo[d] in ea prouincia, in quam iudicat, fuerit. nam si probabitur, sæpe[e] in aliam[f] ciuitatem, testimonij gratia[g], plerosque euocatos: non esse dubitandum, quin euocandi sint, quos necessarios in ipsa cognitione deprehenderit, qui iudicat.

d *adde 2. Feudor.23.*
e idem de mora dicetur, *l.32.* ff. *de vsur.*
f Probationum species diuersæ mutuò se iuuãt.
g Fama consentiens fidem confirmat, non facit, *vt hic, & l.9. Cod. de nup.* aliud est in falso rumore, qui non obest. *l. vlt. ff. de heredibus institutẽdis.* de fama *vide* Speculatorẽ, *titul. de notariis, §.3.* Fama, nonnullis, cum vno teste probat in ciuili causa: sine teste, plenam est probatio. vide Socinum *regula* 144. Sed & hoc notauit: Famam in antiquis factis plenè non probare: nisi iis casibus, qui iure functõ prehensi, vel notorij. vide eundem Socinum, *regula* 145.
h summatim, est in summo compendio, generaliter.
i *vide l.2.§.2. C. de iureiur. propter calum. vide Cuiac. 10. obseruation. 21.* hinc videtur colligi, iudicem teneri ad iudiciũ ferẽdum ex sua conscientia, nõ ex probatis. cõtra quàm *in leg. 6.§.2. supra de off. præsid. vide Hotoman. quæst. illust.25.*
k μαρτυσι καὶ οὐ τοῖς ἐκμαρτυρίοις. *Synopsis eodem c.3. 1. Harmenopul. 6.§.9. l 10.§.5. ff. de quæst.*
l alia est enim authoritas præsentium testium. alia testimoniorum quæ recitari solent. *§.4. ff. eodem.* præsertim in criminalibus, *vide Nouellam 90.c.5. in fi.* testes audiẽdi, non eorum voces, *3. Harmenop.6.* Errant igitur iudices qui mandant aliis testium examinationem: cùm id dumtaxat valetudine aduersa, senio, paupertate detentis, aut dignitate claris sit permissum. *v. l.15.* ff. *de iureiur.*
m αὐτοπροσώπως ἐρωτῶνται. *Synopsis.* in propria persona interrogantur à iudicibus testes.
n sunt enim huiusmodi testimonia muta apud iudicem, quæ veritatem rei reticere possunt.
o Testes dicturos testimonium, iudex retinere diutius potest: datis eis impendiis. vnde notant. Non sufficere vt testis etiam coram iudice iuratus, etiam mox recessurus, dicat testimonium coram honestis viris: hoc enim amplius exigi, vt præsente iudice testimonium ferat, & coram eo iuret, *vt hic.* In causis tamen ciuilibus iudex nonnunquam testium examinationem delegat.
p *l.11. Cod. eod. l.6.§.2. Cod. de appellat.*
q *4. quæst.3. c. Idem lege Iulia.*
r libertus in patronum, vel liberti filius, testis esse non potest. *l.4. ff. eod.*
s *l.20.* ff. *qui testa. §.6. Inst. de testam.* ídque propter lubricum consilium *ff. eod.* ius enim & factum ignorant *l. vlt. ff. de iur. & facti ignor.* iurare non possunt. *l.4.* ff. *de in litem iurando.* An pubes testis esse poterit de his quæ impubes vidit? vtique, si de iis testetur quæ verisimiliter ab impuberibus capi possunt: eámque communem opinionem esse refert Oldendorpius *4. de testib. num.12.* Quid ita? quia non prohibetur esse testis: igitur admittendus. *l.1.* ff. *eodem.* An seruus testatur de his quæ vidit in seruitute? *v. l.99. ff. de verbor. signif.* Atqui impubes nescit quid agit? nescit: quà præiudicium illi adfertur, *l.1. Cod. de testam. l.22. ff. de testamentis.* Quid minor viginti annis? *v. l. 20. ff. eodem.* t & conuictus. *v. ff. eodem.*
u id est, ob publicum iudicium. *l.20. ff. eod.* An talis vt infamis repellitur à testimonio? non repellitur, antequam sc. condemnetur: nec enim carcer aut vincula infamiam irrogant, *l.1, Cod. ex quib. caus.* liberis hominibus: secus in seruis, & captiuis (qui ob id nunquam fiebant ciues Romani) ideo legimus (4. ἁλώσεως) Iosepho captiuo Vespasiani iussu abruptas non explicatas catenas, & hac ratione ei seruatam fuisse, ἐπιτιμίαν. *Cuiac.15. obs.7.*
x *l.1.§.6. vers. & qui opus.* ff. *de postulando.* hîc operas tantùm turpiter locat, auctorati verò totos se seruituti addicunt & se ludo vendunt. *Pithœus 9. Notar. Mosaic.* Auctorati autem spectaculo meridiano operã locabant: de quibus Theodoricus rex apud Cassiodorum *5. epistol. antepenult.* Si propter desperatam audaciam dicebantur παράβολοι apud Socratem in históriа Ecclesiastica: Audaces, Claudiano in illo versu, *Audaces* legat ipsa viros, qui colla ferarum arte ligent, certóque premant venabula risu. Iidem & *confectores* Suetonio dicuntur in Augusto. Glossis Confector, ἀναιρέτης. & ita κονφέκτωρ apud Eusebium, vbi de Polycarpo Martyre. In veteri inscriptione, *Confectuariorum & suariorum corpus.* Glossis confectorium χοιροσφάγιον, Confectores, κατάβολοι. Iidem & contificij vel confici dicti à Vopisco *in Probo,* & bestiarij. *vide Iosephum Scaligerum in 4. Manilium.*
y huiusmodi personæ sunt infames *ff. eod. l.1.* ff. *de his qui notantur:* an ideo omnes infames remouentur? eos tantùm qui hac lege comprehenduntur, existimat remoueri Duarenus, non eos, qui actione iniuriarum, pro socio, tutelæ, mandati, &c. damnati sunt, *2. disput 23.* qui interdum, infames, & arenarij admittuntur iusta de causa. *vide l.21.§.2. ff. eodem,* vt ad rem redeam. Non sufficit vt quis sit accusatus, oportet eum esse conuictum. Quis enim (si accusasse sufficiat) futurus est innocens? conuictum hic in non criminalibus accipe, ex sententia iudicis quæ per appellationem non sit suspensa. *vide l.6.§.1.* ff. *de his qui notantur. l.2. in fin. ff. de pœnis. l.1. ff. nihil innouari.* in criminalibus tantùm accusatum. *l.5. ff. de publ. iud.* vt mirum sit in lege 20. ff. *de his qui notantur:* nullã differentiam status inter damnatum iudicio publico, & priuato. Quid ergo fiet eo casu? *v. d. l.7.*
z Testes his tribus causis esse impediũtur, reuerentia, lubrico consilij, nota seu infamia.
a Notæ & infamiæ differentia. *l. 1. Cod. de dignit.*
b Id enim est onerosum. *l.7. ff. quemadm. testam. aperiant.*
c *l.45.* ff. *ex quib. causis maior.*
d Cõsuetudine ita ferente, non aliàs, potest vnus iudex in alterius territorio citare testimonij dicendi causa, *vt hic.* Imò & prehendere. potest enim consuetudo iurisdictionẽ vnius loci minuere: alterius, augere. Quod in statutis admittitur quoque. *arg. l. Mediterran. Cod. de annonis.*

Qui non coguntur testimonium dicere.

4. *Paulus* libro secundo ad Legem Iuliam & Papiam.

LEge[h] Iulia[i] iudiciorum publicorum[k] cauetur, ne inuito denũcietur, vt[l] testimonium "litis" dicat aduersus socerum, generum[m], vitricum, priuignum, sobrinum[n], sobrinam, sobrino natum, eósve qui priore[o] gradu sint, item ne liberto ipsius, liberorum eius, parentium, viri, vxoris. item patroni, patronæ. & vt ne patroni, patronæ aduersus libertos, neque liberti[p] aduersus patronum cogantur testimonium dicere.

5. *Gaius* libro quarto ad Legem Iuliam & Papiam.

IN[q] legibus, quibus excipitur, ne gener[r], aut socer inuitus testimonium dicere cogeretur, generi appellatione sponsum[s] quoque filiæ contineri placet. item soceri sponsæ patrem.

De his quibus imperari potest.

6. *Licinius Rufinus* libro secundo Regularum.

IDonei[t] non videntur esse testes, quibus imperari potest, vt testes fiant[u].

De seruo.

7. *Modestinus* lib.3. Regularum.

SErui[x] responso tunc credendum[y] est[z]. cùm alia probatio ad eruendam veritatem non est.

Qui non coguntur testimonia dicere.

8. *Paulus* lib.4. Regularum.

INuiti[a] testimonium dicere non coguntur senes[b], valetudinarij[c], vel milites[d], vel qui cum magistratu reipublicæ

e quod sæpè fit, consuetudo est. *vide Cuiacium 20. obseruat.1.*
f quæ sit eiusdem principis.. Potest enim id consuetudo facere, *vt hic:* si non sit eiusdem principis, sine consuetudine id non fiet. Quod ad priorem casum attinet, *v. l.15.§.1. ff. de re iudicata. l.13.§.3. Cod. de iudiciis. adde quæ notaui ad l.12. §.1. ff. de rebus auth. iud.* Testium examinationem seu interrogationem committi rectè posse, iustis de causis hinc etiam colligunt. de quo vide plura apud Socinum *regula* 40.
g hinc nota testimonij gratia, testes ex alieno territorio euocari posse si id patiatur consuetudo. *Zas. ad l. vlt.* ff. *de iurisdict. omn. num.13.* h *4. quæst.3.§. lege Iulia.*
i *de qua l.3.§.5.* ff. *eod.*
k *l.10. ff. de gradibus: l.2. ff. de accusat.* Eadem lege Iulia publicorum iudiciorum, cautum fuit, ne de duobus reis quis quæreret, nisi suarum iniuriarum causa. *l.12.§.2. ff. de accusat.* vt qui reum detulisset, locum delicti personas & mensem designaret. *l.3. ff. de accusat.* vt ne reus, qui accusatori publico iudicio præscribat (quòd dicat se eodem crimine ab alio accusatum & absolutum fuisse) quàm de prioris accusationis præuaricatione cõstiterit. *l.3. ff. de præuaricationib.* vt si seruus capitali crimine postularetur, sisti eum vel ab extraneo satisdato promitteretur. Quòd si non defenderetur, in vincula coniiceretur, vel ex vinculis causam diceret, *l.2. ff. de custodia.* Vti reus vel accusator, qui domum iudicis ingressus fuisset, in legem ambitus incideret, & centum aureis mulctaretur. *l.1. in fin. ff. ad l. Iul. ambitus.* Ad hanc autem legem non pertinet, quòd Alexander rescripsit, reos capitalium criminum per procuratores defendi legibus iudiciorum publicorum permitti. *l.3. C. de accusat,* sed ad alias potius leges publicorum iudiciorum. Præter illam publicorũ iudiciorum fuit & alia priuata, qua tota priuatorum iudiciorum forma ac regula constituta erat, de qua 14. *Gell.2.* cuius etiam tria capita notaui *ad l.9.§.2. l.42.* ff. *de recept. arbitr. l.2.§.1.* ff. *de iudiciis: adde Brissonium 4. select. antiquit.7.*
l in adfinem vel cognatum inuiti testes interrogari non possunt. *Paul.15. sent.15.§.2.*
m *vide l.5. ff. eodem.*
n Testes in cognatione esse non possunt sobrini & sobrina nati, *vt hic. & l.1. ff. ad l. Iul. repet. l. lex Cornel. ff. de iniurijs.* An idem est in prioribus? Est, *vt ff. eod.* sed vt quatenus extendatur cognatio, posteriores nominantur. non egredi autem septimũ gradum hic locus indicio est exsobrinus, sobrináue natus vocatur.
o Propiore gradu. *Petr. Fabr.1. semestr.10. adde l.1.§.10. ff. de quæstionib.*
p *4. quæst.3. c. nec liberto.* Testis mihi est idoneus, in quem mihi iurisdictio est. Porrò in has personas imperium esse notant, In adscriptũ, personam domesticam, seruum, vxorem, libertum, liberos, famulos, colonos.
q *4. quæst.3. c. Idonei.* r *lege 4.* ff. *eodem.*
s *l.8. ff. de gradib. l.4. ff. de parricidijs.* t *4. quæst.3. c. serui.*
u tales sunt domestici, *vide l.24. ff. eod.*
x *l.3.§.5.* ff. *eod. l.12. in fi. Cod. eod. 4. quæst.*
y *l.58. in fi.* ff. *de ædilitio edicto.*
z Testes olim esse non poterant serui, nisi in subsidium. hodie serui ad testimoniũ non admittũtur. *v Nouell 90.c.6. & Nouell. Leonis 49.* has leges puto referri tàm aduersus dominum, quàm extraneos: ita tamen vt non præiudicetur legibus, quæ volunt seruos etiam in dominum torqueri posse in certis criminibus: de quibus *v. l.1. C. de quæstionib.* a *4. quæst.3. c. Item inuiti.* etiam in criminalibus. vide tamen Socinum *regula* 417. b cogitur tamen anus obstetrix. *l.3.§.6. ff. de Carboniano: adde l.3. 7. ff. de iure immunit.*
c *facit l.60. ff. de re iudicata.* d *l.3. in fi.* ff. *eodem.*

a *l. 2. ff. de iure fisci: l. 9. Cod. ex quib. caus. infam. l. 4. Cod. de delatorib.*
b quales fortè sunt ij qui propter religionem, loco semoueri non possunt. de quibus *l. 2. ff. de in ius vocando:* aut qui manicis & compedibus vincti in publico sine dedecore comparere non possunt. *l. 10. ff. ex quib. caus. maior.* Harmenopulus *6. tit. 6.* intelligit Protospatharium, & qui eo eminentiores sunt, omnes personas diuino ministerio addictas.

reipublicæ[a] causa absunt, vel quibus venire non licet[b].

De patre & filio.

9. *Paulus* lib. 1. ad Sabinum.

TEstis[c] idoneus pater[d] filio, aut filius patri non est.

De teste in re sua.

10. *Pomponius* lib. 1. ad Sabinum.

NVllus idoneus testis in re[e] sua intelligitur.

De teste non rogato.

11. *Idem* lib. 30. ad Sabinum.

AD fidem rei gestę faciendam etiam non[f] rogatus testis intelligitur[g].

De numero testium.

12. *Vlpianus* lib. 37. ad Edictum.

VBi numerus testium non adiicitur[h], etiam duo[i] sufficient. pluralis[k] enim elocutio, duorum[l] numero contenta est.

De calumniæ damnatis.

13. *Papinianus* lib. 1. de Adulteriis.

QVæsitum scio, an in publicis iudiciis calumniæ dãnati testimonium iudicio publico perhibere possunt. sed neque lege Remmia[m] prohibentur: & Iulia lex de vi. & repetendarum[n], & peculatus, eos homines testimonium dicere non vetuerunt. verumtamen[o], quod legibus[p] omissum est, non omittetur religione iudicantium[q]. ad quorum officium pertinet, eius quoque testimonij fidem, quod integræ[r] frontis homo dixerit, perpendere.

De adulteris.

14. *Idem* lib. singulari de Adulteriis.

SCio quidem tractatum esse, an ad[s] testamentum faciendum adhiberi possit adulterij[t] damnatus. & sanè iustè testimonij officio ei interdicetur. Existimo ergo neque iure ciuili testamentum valere, ad quod huiusmodi testis processit, neque iure peætorio, quod ius ciuile subsequitur[u]. vt neque hereditas adiri, neque bonorum possesio dari possit.

De damnato repetundarum. 1. *De Hermaphrodito.*

15. *Paulus* libro 2. Sententiarum.

REpetundarum[x] damnatus, nec ad testamentum, nec ad testimonium adhiberi potest.

1 ¶ Hermaphroditus[y] an ad testamentum adhiberi possit, qualitas[z] sexus incalescentis ostendit.

De testibus puniendis.

16. *Idem* lib. 5. Sententiarum.

QVi[a] falsò[b] vel variè testimonia dixerunt. vel vtrique parti prodiderunt: à iudicibus competenter[c] puniuntur[d].

c vt & iudex, *l. 10. ff. de iurisdict.*
d *vide l. 6. Cod. eod. adde leg. 24. ff. eod.*
e *vide l. 10. Cod. eod.*
f Testem regulariter rogatum esse nihil necesse est, *vt hîc. 4. quæst. 3. c. ad fidẽ.* Num præsumitur rogatus? præsumitur. aliud in tabellione.
g præter quàm si de testamento agatur, *v. quæ notaui ad Nouell. 90. c. 2.*
h *sub* à lege, vel à iudice.
i *Matthæi 19.* duorum igitur numerus sufficiens erit, *l. 1 in fi. ff. eod.*
k Pluralis elocutio, duorum numero contẽta est, *vt hîc.* Cur contenta? quia pluralis est, quæ duorum testimonium habet. Plures, etiã duo. Et vero dualis, primus est numerus: cuius vnitas principiũ aut certè numerus numerans.
l *l. 218. ff. de verborum significat. c. 40. de regulis in 6.* interdum tamen tres eligi possunt vel debent. *l. 1. ff. de optione. l. 17. Cod. si certum pet.* quinque, *l. vlt. Cod. de testam:* septem, *l. 21. Cod. de testam.* octo, *lege 8. Cod. qui testam.*
m *de qua vide l. 1. §. 2. ff. ad Turpill.* Alij Memmiam legunt: à quibus facit 3. *Valer. 7. Cicero pro Sexto Roscio.*
n repetundarum.
o Testem esse, seu testimoniũ infamem dicere iudex pati nõ debet: licèt infamis nulla lege specialiter à dicendo testimonio repellatur.
p Legibus omissa, iudex supplere potest.
q & consultantium. *arg. l. 2. ff. de off. assess.*
r hoc ideo dicit, quia calumniatoribus frons solebat inuri ex lege Remmia, litera K. *Cicero pro Roscio Amerino.* quæ pœna sublata est, *l. 17. Cod. de pœnis. vide Pithœum 4. notar. Mosaic.*
s Testamentum ipso iure prætorio ac ciuili nullum est, in quo testes infames adhibiti. t *vide l. 18. ff. eodem.*
u *l. 7. in fine, suprà de iustitia & iure. lege 11. suprà de præscriptis verbis: vide Nouellam 8 cap. 1. §. 1.*
x *l. 20. §. 5. ff. qui testam.*
y *vide l. 10. ff. de statu hominum.*
z Qualitas potior ac potentior semper spectanda.
a Tria hæc vitia in teste, falsum, variè testimonium dixisse: testimonium aduersario prodidisse.
b falsa. *Halo. l. 1. l. 9. in fi. ff. de falsis.*
c competenti. *Paulus 5. sent. 15 §. 5.* hoc est, à iudicibus competẽtibus, ὑπὸ τῶν ϖεγοφόρων ἀρχόντων τιμωρεῖται. *6. Harmenop. 6. in f.*
d ¶ *Paulus 5. sent. 15. & 5.* ita supplet, aut in exilium aguntur, aut in insulam relegantur, aut curia submouentur.
e Testes pro extraneo qui inuicem sunt coniuncti, esse non prohibentur.
f *l. 22. ff. qui testam. §. 8. Instit. de testam.*
g *vide Vlpianum 20. § 3. 6.*
h specialiter quibusdam prohibita, aliis concessa intelliguntur.
i *adde l. 14. ff. eod l. 20. §. 6. ff. qui testam.*
k vnde colligitur? si damnata prohibetur, non damnata, non prohibetur.
l id non est admissum ex iure canonico in criminalibus causis (nisi in exceptis) sed tantùm in pecuniariis. *33. quæst. 5 c. mulierem.*

m in negotio ciuili & criminali. nec enim lex distinguit: nisi in testamẽto, *d. §. 8. & §. 6. Inst. de testam. l. 20. §. 6. ff. de testam.* An in codicillis poterunt admitti? sic putat Speculator *Titul. 4. de testam. num. 83.* Oldendorpius *4. de testib. num. 13.* negat admittẽdas, nisi virorum penuria. *Vlpian. 20. §. 7.*
n Cur ita? colligere potes ex *l. 15. ff. de iureiur.* sed adde, hunc locum commodè referri posse ad publicanos, quo tempore libellũ à præsidibus acceperunt mittẽdi cõmeatus ad exercitum causa. *argu l. 4. §. 2. ff. publ.* vnde fortè non malè hæc verba, *item is cui exercitui, & c. ff. eo.* coniungerentur huic voci, *publicani.* nec malè loco, *item is cui,* legeremus, *tunc cùm quid exercitui præ endũ conduxerint.* vt sit sensus, Publicanos ideo inuitos cogẽdos nõ esse testimoniũ dicere, ne à munere suo auocentur.

De pluribus testibus ex vna domo.

17. *Vlpianus* lib. singul. Regularum.

PAter[e], & filius, qui in potestate eius est: item duo fratres, qui in eiusdem patris potestate sunt, testes vtrique[f] in eodem testamento, vel eodem negotio fieri possunt[g]. quoniam nihil nocet, ex vna domo plures testes alieno negotio adhiberi.

De fœminis.

18. *Paulus* lib. 2. de Adulteriis.

EX[h] eo, quod prohibet lex Iulia de adulteriis, testimonium dicere condemnatam[i] mulierem, colligitur[k], etiam mulieres[l] testimonij in iudicio dicendi ius habere[m].

Qui non coguntur testimonium dicere. 1. *De pupillis.*

19. *Vlpianus* libro octauo de Officio Proconsulis.

INuiti testimonium non dicunt publicani[n]: item is, qui non detractadi† testimonij causa abierit[o]. item is, qui quid exercitui præbendum[p] conduxerit.

1 ¶ Sed nec pupillis[q] testimonium denuntiari potest.

De eo qui accusatus est iudicio publico de minore.

20. *Venuleius* libro 2. de Iudiciis publicis.

IN testimonium accusator[r] citare non debet eum, qui iudicio publico reus[s] erit, aut qui minor[t] viginti[u] annis erit.

De damnato ob carmen famosum. 1. *De magistratibus.* 2. *De arenariis & similibus.* 3. *De testibus concordibus vel contrariis.*

21. *Arcadius*, qui & Charisius, lib. singul. de testibus.

OB carmen famosum[x] damnatus, intestabilis[y] fit.

1 ¶ Illud quoque incunctabile[z] est: vt, si res exigat. nõ tantùm priuati, sed etiam magistratus[a], si in[b] præsenti sint testimonium dicant. Item senatus censuit, prætorem testimoniũ dare debere[c] in iudicio adulterij causa.

2 ¶ Si ea rei condicio sit, vbi harenarium[d] testem, vel similem[e] personam admittere cogimur: sine[f] tormentis testimonio eius credendum non est.

3 ¶ Si testes omnes eiusdem honestatis, & existimationis sint, & negotij qualitas, ac iudicis motus[g] cum his concurrit: sequenda[h] sunt omnia testimonia. si[i] verò ex his quidam "eorum" aliud dixerint, licèt impari numero: credendum est: sed quod naturæ[k] negotij conuenit; & quod inimicitię, aut gratię suspicione caret. confirmabítque iudex motum animi sui ex argumẽtis, & testimoniis, & quæ rei aptiora, & vero[l] proximiora esse compererit. non enim ad multitudinem[m] respici oportet: sed ad sinceram testimoniorum fidem, & testimonia, quibus potiùs lux[n] veritatis[o] adsistit.

De his, qui se, vel alios testari volunt.

22. *Venuleius* lib. 2. de Officio proconsulis.

CVrent magistratus cuiusque loci, testari[p] volentibus & seipsos & alios testes signatores[q] præbere: quo faciliùs negotia explicentur, & probatio rerum salua sit.

† *al.* detrectandi.
o vt quia litis gratia abest, *l. 5.* multitudine rerum distringitur, *l. 25. ff. ex quibus caus. maior.* absens ex causa necessaria.
p itẽ is qui præbenda exercitui conduxerit *Alciat. 2. parerg. 33.* reprehensus à Cuiacio *2. obs. 23.*
q impuberibus. *l. 3. §. 5. ff. eod.*
r Testis in iudicio criminali, reus publico iudicio esse non potest.
s *vide l. 3. §. ff. eodem.*
t Testis in criminali iudicio minor viginti annis esse non potest, *vt hîc.* In ciuili impubes esse non potest: pubes potest. *l. 19. in fi. ff. eod.*
u Imò, minor quatuordecim annis torqueri potest in crimine maiestatis, *l. 10. l. 15. §. 1. infrà de quæst.*
x Intestabilis quis, *vide l. 18. in fine. l. 26. ff. qui testam. l. 5. § 9. ff. de iniuriis:* ὁ καταδικασθεὶς ἐπὶ τῷ ποιῆσαι παρακώδη φλυαρίαν. *1. Basil. 1. c. 21. Cuiac. 16. obs. 26. vide Senecam 5. Controuers. 6. Theophilum.*
y Intestabilis & infamis infamia facti testis non admittitur in causa ciuili vel criminali: vide tamen Socinum *regula* 415. Sed & illud additur, Intestabilem testimonio, eundem & testamento esse intestabilem. vt qui testimonium alteri non possit dicere, idem sibi testamentum facere non possit.
z Incunctabile, id est sine dubio.
a Testimonium dicere, vel ipsi magistratus ac prætores coguntur.
b In præsenti esse, est in comitatu principis esse. vnde præsentales.
c *al.* dicere. d κυνηγόν. *21. Eclog. 1. c. 19. l. 3. §. 5. ff. eo. v. Nouell. 90. c. 1. 1. Harmenop. 6.*
e *vide 13 Cod. eodem.*
f *Nouella 90. c. 1.* Testi infami fides non adhibetur, siue tormentis etiam in casibus exceptis.
g Motus iudicis, religio.
h *l. 3. §. 1. ff. eodem.*
i Testes vbi varij sunt, iis potior fides adhibetur, qui aptiora negotio deponunt. quippe ij fidem fecisse magis intelliguntur, qui indicia verisimiliora habeant. Indicia & argumenta efficiunt, vt vna probatio alteri præferatur.
k vt si de libertate quęstio est, pro ea magis, quàm aduersus eam feratur sententia. *l. 24. ff. de manumißionibus*
l Verisimiliora in dubiis sequi debemus. *v. l. 114. ff. de reg. iur.*
m *l. 8. ff. de pactis.*
n Testimonia in negotiis & factis, lux dicuntur.
o *l. 1. ff. eod. l. 3. ff. de probationib. facit l. 13. ff. de interrogationib.*
p i. & testamentum condere, & tabulas ad quamcunque probationem conficere. *v. Duar. 1. disput. 30. Robert. 4 sent. 4.* hæc enim lex ad testamenta potius referenda est, quàm ad testimonium.
q vt & alios iudices. *l. 1. ff. de iurisdict.* aduocatos, *v. l. 1. § 4. ff. de postulando. l. 21. ff. de interrogationib.* Qui sint signatores. *v. Duar. 1. disput. 30.*

De eo qui ante testimonium in reum dixerat.

23. *Idem* lib.1.de Iudiciis publicis.

PRoduci[a] testis is non potest, qui antè in eum reum[b] testimonium dixit.

De testibus è domo accusatoris.

24. *Paulus* lib.5.Sententiarum.

TEstes eos,quos accusator[c] de domo[d] produxerit, interrogari non placuit[e].

De patronis. De executoribus negotiorum.

25. *Arcadius* "qui & Charisius" lib.singul. de Testibus.

MAndatis cauetur,vt præsides attendant,ne patroni[f] in causa,cui[g] patrocinium præstiterunt, testimoniũ dicant[h]. quod & in exsecutoribus[i] negotiorum obseruandum est.

DE IVRIS[k], ET FACTI ignorantia.

TIT. VI.

Diuisio ignorantiæ bimembris. 1. *Exempla vtriusque ignorantiæ.*

Paulus lib.44.ad Edictum.

IGNORANTIA vel[l] facti,vel iuris est.

1 ¶ Nam si quis nesciat[m], decessisse eum, cuius[n] bonorum possessio defertur: non cedit ei tempus. Sed si sciat quidam, defunctum esse cognatum: nesciat autem,proximitatis nomine bonorum possessionem sibi deferri[o]: aut se sciat scriptum heredem, nesciat autem, quod scriptis[p] heredibus bonorum possessionem prætor promittit: cedit[q] ei tempus,quia in iure errat. Idem est,si frater consanguineus defuncti credat,matrem potiorem esse[r].

2 ¶ Si quis nesciat, se cognatum esse: interdum in iure, interdum in facto errat. nam si & liberum se esse,& ex quibus natus si sciat[s],"iura autem cognationis habere "se" nesciat: in iure errat. atsi "quis" forte expositus[f], quorum parentium esset,ignorat,fortasse & seruiat alicui[t],putant se seruum esse:in facto magis,quàm in iure,errat.

3 ¶ Item si quis sciat quidem,alij delatam esse bonorum possessionem, nesciat autem, ei tempus præteriisse bonorum possessionis: in facto errat. Idem est,si putet,eũ bonorum possessionem accepisse. Sed si sciat,eum non petisse,tempúsque ei præterisse, ignoret autem, sibi ex successorio[u] capite competere bonorum possessionem:cedet ei tempus,quia in iure errat.

4 ¶ Idem dicemus, si ex asse[x] heres institutus, non putet se bonorum possessionem petere posse ante apertas tabulas.quòd si nesciat esse tabulas,in facto errat.

Ratio differentiæ inter ignorantiam iuris, & facti.

2. *Neratius* lib.5.Membranarum.

a sic Budæus legit, producit. i.n p. in reum, qui ante in eum testimonium dixit.

b id est, accusatum criminis alicuius: vt sit sensus, Neminem idoneum testem esse in eius causa, in quem criminis postulatum semel testimonium dixerit. *Duar.* 1. *disput.* 29. Cuia.. *obs.*23. sensum huius legis esse ait, qui antè in aliquem reum testimonium dixit, tursus pro eodem testis esse non potest. ὁ κατά τινός (inquit *Eclo.*21.*tit.* 1. *c.*22. *Hamen.* 6. *tit.*6) ἤδη μαρτυρήσας, οὐ μαρτυρεῖ πάλιν ὑπὲρ αὐτοῦ. Verùm Duareni causam defendit Fornerius 2. *select.* 10. hunc locum ad criminale iudicium referens, motus inscriptione huius legis: quæ sumpta est ex libro 1. *de publicis iudiciis:* mouetur quoque eiusdẽ Harmenopuli autoritate 6. *titul.* 6. ὁ ἐγκληματικῶς τινος κατηγορήσας οὐ δύναται αὖθις μαρτυρεῖν κατὰ αὐτοῦ. ὁ γὰρ χρηματικῶς τινὰ αἰτιασάμενος οὐ κωλύεται μὲν μαρτυρεῖν κατ' αὐτοῦ πάλιν ὑπούσης εὐλόγου αἰτίας κωλύεται: &Nouellam 90. accusatorum testimonium reiicere: idem legi apud Ciceronem pro Fonteio: facere *l.*1. §.24.ʒ.*de quæstionibus.* Non prætermittendum has diuersas sententias ab Alberico notari: Testem semel productus, amplias produci nõ posse: Testem qui semel falsum testimonium dixerit, postea nõ admitti: eũ qui in causa criminali, in aliũ testatus sit, non posse in eundẽ testimonium dicere, quasi inimicum.

c Testes magistratui suo apparitores seu stratores esse non posse hinc colligunt.

d 4.*quæst.*3.*Paulus* 5. *sentent.* 15. §.*primo*, collatio legum *Mosaic.cap.* 9. Domesticus, *l.*3.*Codice eodem*, inquit *Duar.*1.*disput.*28. non is tantùm dicitur qui in eadem domo habitat,sed & qui eiusdem familiæ,& gentis est, vt pater & filius, *l.*5.*l.*6. ʒ.*quod cuiusque: l.*1.*Cod.de emendat propinquor.* libertus,patronus,seruus, dominus, mercenarius, & is apud quem quis degit, *l.*11.§.1.ʒ.*de pœnis.* Duarenus *ibidem* fratrem ea voce contineri putat,etiamsi alibi moretur. Reuardus 2.*Variar.*8. domestici vocabulo, intelligit eum,qui in accusatoris potestate est, *l.*6.*l.*9.ʒ.*eodem. l.*20.ʒ. *qui testam.* Cuiacius *ad l.* 22.ʒ.*qui testamen.* domesticum intelligit,qui in eadem domo habitat. Et quod Græci dicunt οἴκοθεν ὁ μάρτυρ, ex Luciano constare non esse domesticum,sed eum qui aduersus semetipsum testimonium dixerit. Alciatus 4.*de verbor.significat.* vt testes de domo,sint testes suspecti. Petrus Pitheus domesticorum nomine susceptos & clientes accipit 9.*not.Mosaic.vide l.antepenult.*§.*penult. Cod.de his qui ad Eccles.* vbi etiam de domesticis agitur. Domesticos testes Eclog. vocat οἰκειακοὺς 21. *titul.*1.*c.*22. οἰκειακὰς μαρτυρίας, domestica testimonia: *adde Oldendorp. c.*4.*de testibus,num.*5.*&* c.66.*de except.numero* 4. Testimonium, missum domo cur dicatur,vide apud Ciceronem *pro Flacco.*

e nisi res familiæ sit probanda, quæ per alios difficillimè probari posset. *l.*7.§.6.*C. de repudiis:* nisi denique simplicia testimonia appareant.

f *l.*17.ʒ.*de iurisdict.*

g Ita Cicero *Verrina* 4. conqueritur Hortensium Verris patronum testem sibi in ea accusatione ereptum esse non rei innocentia,sed exceptione legis

h in aduersarios: non in eos quorum causæ patrocinati sunt, *arg. l.*17.*Cod. eodem.* & breuiter: Aduocatus seu patronus causæ, in testẽ ab aduersario produci potest, at nõ ab eo cuius causæ patrocinatus est, *vt hic.* Quid: An vt testimonium dicere non possunt,ita neque testem instituere? possunt: nimirum vt verum testetur, at non vt falsum.

i quales sunt tutores, curatores, procuratores, administratores: diuersis enim officiis fungerentur vno & eodem tempore, quod est absurdum. An postquam suo munere functi sunt interrogari possunt? possunt: licet non accusare, si modò de eorum personis non agatur. *argum. l.*18. *in* §.8. *infrà de iure fisci:* quæ omnia ad sollicitatorem causarum ex interpretatione legis refert Ferretus *ad leg.* 1. *numero* 17.ʒ. *eodem.*

k 1.*Codice* 18. 1. *Harmenop.* 1. addit Eclog. 2. *titul.* 4. καὶ τινὲς ἐπιπιῶνται ἐξ αὐτῆς.

l Ignorantia duplex,alia facti,alia iuris.

m *l.*8 *Cod.qui admit.ad bon.possess.*

n Ignorantia facti non iuris, in bonorum possessione petenda non nocet.

IN omni parte error in iure non eodem[y] loco, quo facti ignorantia,haberi debebit. cùm ius[z] finitum[a] & possit esse, & debeat: facti interpretatio plerumque etiam prudentissimos fallat[b].

Discrimen vtriusque ignorantiæ. 1. *De supina ignorantia.*

3. *Pomponius* libro 3. ad Sabinum.

PLurimum interest, vtrùm quis de alteriùs[c] causa & facto non sciret,an de iure suo[d] ignorat.

1 ¶ Sed Cassius, ignorantiam Sabinum ita accipiendam existimasse,refert: non deperditi[e],& nimium[f] securi[g] hominis.

De vsucapione.

4. *Idem* libro 13. ad Sabinum.

IVris ignorantiam in vsucapione negatur[h] prodesse,facti verò ignorantiam prodesse constat.

De scientia,vel ignorantia alterius.

5. *Terentius Clemens* libro 2. ad Legem Iuliam & Papiam.

INiquissimum videtur, cuiquam scientiam alterius[i], quàm suam, nocere: vel ignorantiam alterius alij profuturam.

Quæ scientia facti requiritur.

6. *Vlpianus* libro 18.ad Legem Iuliam & Papiam.

NEc supina[k] ignorantia ferenda est factum ignorantis."vt" nec scrupulosa[l] inquisitio exigenda. scientia enim hoc modo æstimanda est: vt neque negligẽtia crassa, aut nimia securitas, satis expedita sit, neque delatoria curiositas exigatur.

De lucro & damno.

7. *Papinianus* lib.19.Quæstionum.

IVris[m] ignorantia non prodest[n],adquirere volentibus, suum verò petentibus non nocet.

8. *Idem* lib.1.Definitionum.

ERror facti[o] ne maribus quidem in damnis, vel compendiis obest.iuris autem error nec[p] fœminis in compendiis[q] prodest.cæterùm omnibus iuris error in damnis amittendæ rei suæ non nocet.

De ignorantia iuris. de minor. 1. *De militibus.* 2. *Quæ scientia facti requiritur.* 3. *Quibus casibus iuris ignorantia non prodest.* 4. *De eo qui falsò putat se à non domino emere.* 5. *De lege falcidia,& condictione indebiti.*

9. *Paulus* libro singul.de iuris & facti ignorantia.

REgula est, iuris[r] quidem ignorantiam cuique nocere[ſ]: facti verò ignorantiam non nocere. videamus igitur in quibus speciebus locum habere possit:

o ex capite vnde cognati.

p *lege* 1. §. 4.*infrà de bonorum possess. secundum tabul.*

q *vide legem* 10. *infrà de bonorum possess.*

r is decipietur in iure: veteri quidem, quia mater potior erat, *lege quarta, Codice ad Tertull.* §.*tertio,de Sc.Tertull.* iure nouo, vt qui cum matre admittatur. *lege vltima, in principio, Codice ad Tertull. Nouell.*22.*cap.*47 *in fine. Nouell.*118. *cap.*2.

ſ *vide leg.*3. *Cod. de infantibus expositis, & passim toto titulo.*

t seruire, facti est:seruum esse, iuris,*vt hic.*

u *de quo infrà de successorio edicto.*

x hodie sui (nõ extranei) ex parte heredes etiã ante apertas tabulas adire possunt, *lege vltima,* §.*primo.* & §.5. *Codice de iure deliberandi. adde legem tertiam, Cod. d.tit.*

y *lege* 29. §.*primo. suprà mandati.* interdum tamen iuris error excusatur,vt si coniunctam habeat rusticitatem. *lege* 7. §. 4.*suprà de iurisdict.* si incestus committitur ignoratione iuris ciuilis, non iurisgentium, *lege* 38. *in princip.* §.1. §. 2. *infrà de adulteriis.* si tiro errat in disciplina militari, *l.*4. *in fine,*ʒ.*de re militari.*

z Iuris & facti discrimen. Ius finitum & certum: facta infinita: Ius notum prudenti: facti interpretatio,plerumque prudentissimos quosque fallit, *vt hîc.* Vnde notãt, positiones iuris in libellis non admitti.

a & cognitum prudentibus, *l.*9.§.3.ʒ.*eodem, lege* 2.§.43.ʒ.*de orig.iuris. l.*10.ʒ.*de bonorum possess.*12.*Quintilian.*3.patet enim ius & propositum cuique est,at facta recondita. *vide Cuiac.*5.*obs.*39.*in fi præsertim.*

b & ab eis ignoretur, *l.vlt.in fi.*ʒ.*pro suo. v.Robert.*4.*sent.*15.

c *l.vlt.in fi.*ʒ.*pro suo.*

d talis enim ignorantia non est regulariter ferenda, *l.*6.ʒ.*eodem.*

e τοῦ ἀπολλυμένου καὶ τοῦ λίαν ἀμελοῦς,i. dissoluti. *Eclog.c.*3. hinc dissoluta negligentia. *l.*29.ʒ.*mandati.*& supina & crassa, *l.*6.ʒ.*eod.*

f Nimium securus,id est, nimium ignorans.

g Quid: quæ securi & deperditi hominum ignorantia? ignorare quod sciri possit facilè. *adde l.*6.ʒ.*eod.*

h *vide l.*31.ʒ.*de vsucap.*

i putà procuratoris. *l.*51.*in fin.*ʒ.*de ædilit.*

k re supina, *l.*4.ʒ.*quod vi aut clam.*

l Imò,interdum scrupulosa inquisitio & curiositas nobis necessaria est, *l.*3.§.9.ʒ.*de in rem verso.*

m *vide Nouellam* 8.*c.*4.

n Imò,qui in iure errat, adquirere potest, & ita retinere vt prædo non sit dicendus, *l.*25. §.6.ʒ *de pet.hered.*

o Iuris error,vbi de damno euitando agitur, non nocet: vbi de lucro captando, nocet etiam fœminæ: error facti neutro casu nocet.

p *vide l.*6. *Cod.qui admitti.*

q *arg.l.*110.*in fin.*ʒ.*de reg.iur.l.*11.*l.vlt.Cod.hoc tit.*

r *infi.*ʒ.*eodem, l.*2.ʒ.*eod.* & *Cod.eod.l.*10.ʒ.*de bon.possess. l.*11 §.4.ʒ.*de his qui notant.infam. l.*29.§.1.ʒ.*mandati.*

ſ id est,non prodesse. Cuiac.5.*obseru.* 39. quo nomine à Roberto reprehenditur 2. *recept.*27.

antè

a *al* præmitto.
b *l.vlt.Cod.eod l.penult.Cod.de minoribus.leg.2.Cod.ſi aduerſ.ſolut.facit.l.29.ꝟ. de condict.indebit.*
c *vide l.8.ꝟ.eodem.*
d læduntur tamen ſi iuris ignorantia inuentarium non fecerint. *Harmenop.13 in f.v.tamē quæ notaui l.11.C.eo.*

ante præmiſſo,[a] quod minoribus[b] vigintiquinque annis ius ignorare permiſſum eſt.quod & in fœminis[c] in quibuſdam cauſis propter ſexus infirmitatem dicitur.& ideo ſicubi non eſt delictum, ſed iuris ignorantia non læduntur[d]. Hac ratione,ſi minor vigintiquinque annis filiofamilias[e] crediderit,ſubuenitur ei,vt non videatur filiofamilias crediaiſſe.

1 ¶ Si filiusfamilias miles[f] à commilitone heres inſtitutus,neſciat,ſibi etiam ſine patre licere adire: per cõſtitutiones principales ius ignorare poteſt:& ideo ei dies[g] aditionis(non)cedit.

2 ¶ Sed facti ignorantia ita demum cuique nõ nocet, ſi non ei ſumma negligentia obiiciatur.quid[h]enim,ſi omnes in ciuitate ſciant,quod ille ſolus[i] ignorat? & rectè Labeo definit,ſcientiam neque curioſiſſimi[k], neque negligentiſſimi hominis accipiendam:verùm eius, qui etiã rem,diligenter inquirendo,notam habere poſſit.

3 ¶ Sed iuris ignorantiam non prodeſſe,Labeo ita accipiendum exiſtimat, ſi Iuriſconſulti[l] copiam haberet, vel ſua prudentia inſtructus ſit. vt, cui facilè ſit ſcire, ei detrimento ſit iuris ignorantia, quòd rarò accipiendum eſt.

4 ¶ Qui ignorauit,dominum eſſe rei venditorẽ:plus in re[m] eſt,quàm[n] in exiſtimatione[o] mentis. & ideo tametſi[p] exiſtimet,ſe non à domino emere,tamen, ſi à domino ei tradatur,dominus efficitur.

5 ¶ Si quis ius ignorans, lege[q] Falcidia vſus non ſit: nocere[r] ei dicit epiſtola Diui Pij.Sed & Imperatores Seuerus & Antoninus in hæc verba reſcripſerunt: Quod ex cauſa fideicommiſſi indebitum datum eſt,ſi non[ſ] per errorem ſolutum eſt, repeti non poteſt.quamobrẽ Cargiliani heredes:qui,cùm ex teſtamento eius pecuniam ad opus aquæductus reipublicæ Cirtenſium[t] relictam ſoluerint.non ſolùm cautiones non exegerunt, quæ interponi ſolent,vt,quod amplius cepiſſent municipes, quàm per legem Falcidiam licuiſſet,redderent, verumetiã ſtipulati ſunt, ne ea ſumma in alios vſus conuerteretur, & ſcientes[u] prudentéſque paſſi ſunt eam pecuniam in opus aquæductus impendi:fruſtrà poſtulant reddi ſibi à republica Cirtenſium,quaſi plus debito dederint. cùm ſit vtrumque iniquum: pecuniam, quæ ad opus aquæductus data eſt,repeti: & rempublicam ex corpore patrimonij ſui impendere: & in id opus,quod totum alienæ liberalitatis gloriam repræſentet. Quòd ſi ideo repetitionem eius pecuniæ habere credunt,quòd imperitia lapſi, legis Falcidiæ beneficio vſi non ſunt:ſciant,ignorantiam facti, non iuris,prodeſſe:nec ſtultis[x] ſolere ſuccurri, ſed errantibus.Et licèt municipum mentio in hac epiſtola fiat, tamen[y] & in qualibet perſona idem obſeruabitur. ſed nec, quòd in opere aquæductus relicta eſſe pecunia proponitur,in hunc ſolum caſum ceſſare repetitionem dicẽdum eſt.nam initium[z] conſtitutionis generale eſt: demõſtrat enim,ſi non per errorem ſolutũ ſit fideicommiſſum,quod indebitum fuit,non poſſe,repeti. Item & illa pars æquè generalis eſt:vt qui,iuris ignorantia legis Falcidiæ beneficio vſi non ſunt[a], (nec).poſſint repetere, vt ſecundùm hoc poſſit dici: etiam ſi pecunia, quæ per fideicõmiſſum relicta eſt,quæque ſoluta eſt, non ad aliquid faciendum relicta ſit,& licèt cõſumpta non ſit, ſed exſtet apud eum, cui ſoluta eſt:ceſſare repetitionem.

De pupillis.

10. *Papinianus* lib.6.Reſponſorum.

IMpuberes[b] ſine tutore agentes,nihil poſſe ſcire intelliguntur[c].

e *l.11. inf.ꝟ. de minoribus.l.3.§.2.ꝟ.de Sccto Mace.*
f in quo ideo iuris ignorantia toleratur *l. 22. in pr. C. de iure delib.*
g *vide l.86.ꝟ.de adquir.heredit.*
h Ignorantia & negligẽtia ſumma eſt, id ignorare quod omnes in ciuitate nõ ignorẽt. huiuſmodi facti ignorantia ob eſt.
i *l.11. §.3.ꝟ. de inſtitoria.* hinc præſumitur ſupina ignorantia ſi omnes ſciunt.
k Curioſi & negligentes,cõtrarii: diligẽs inquiſitor medius inter vtroſque.
l *v. quæ notaui ad l.2.ꝟ.eod. l.10. inf.ꝟ. de bon. poſſeſſ.l.2.in f.ꝟ. quis ordo in bonorum poſſeſſ.ſernet.* hoc autem ita accipiendum eſt, quaſi diceret, parcendum eſſe ruſticitati & imperitiæ: ſed hoc fieri perrarò, id eſt, certis caſibus.non exigimus vt omnes Iuriſconſultorum artificium didicerint, ſicut vt omnes patresfamilias,Magonis vel Caſſij libros:ſed communem eorum quæ in legibus continentur intelligentiam in omnibus exigimus. Hæc oportet ſcire inquit Ariſtot.καὶ μὴ χαλεπά ἐστιν *Cuia.15.obſ.39.*

m plus valet quod in re eſt,quàm quod in exiſtimatione §.11. *Inſt.de legat. Imò* non eſt.*l.15.ꝟ.de adquir.heredit.* n Rei & opinionis differentia.
o Opinio,mentis exiſtimatio.
p Error dominij in accipiente, impedit dominii tranſlationem: Secus in tradente.

q *l.9.Cod. de lege Falcidia.* Falcidiam errore iuris qui nõ deduxit, eam poſtea deducere non poteſt: maximè ſi legatum relictum erat ciuitati & ad opus publicum.
r *v.l.9.C. ad l. Falcid.*
ſ *v.l.7. Cod.de condict.indeb.*
t Cyrenenſium *Halo.* Cyrte fuit olim caput regni Maſeſſulorum & Maſſiniſſæ regia, teſte Liuio *lib.30. Cuiac.3.obſ.58 in fine* hodie Conſtantina *Ionius,* Algera *Fazellus.*
u *v.l.2.Cod, de fideicommiſſ.*
x Stultis, lex nõ ſuccurrit. Eſt verò ſtultũ id ſoluere, quod poſſis deducere. *v. l.4.ꝟ. quod vi aut clam.*
y Exempla nõ reſtringunt regulam.
z Generali legis principio vel ratione lex, generalis eſt etiã ſi in ipſo progreſſu lex ipſa,ſpeciei vnius exemplo vtatur.
a *v.l.9 C.ad l.Falcid.*
b Impuberi qui tutorem non habet, tempus ipſo iure non currit,vbi vel ſciẽtia, vel potentia requiritur.
c vnde peierare non dicuntur *l.26.in pr.ꝟ.de iureiur.*

LIBER VICESIMVS TERTIVS.

DE SPONSALIBVS.[a]

Definitio.

1. *Florentinus* libro 3. Inſtitutionum.

SPONSALIA[b] ſunt mentio[c] & repromiſſio[d] nuptiarum futurarum[e].

Etymologia.

2. *Vlpianus* libro ſingulari de Sponſalibus.

SPonſalia autem dicta ſunt à ſpondendo.nam moris[f] fuit veteribus[g], ſtipulari[h], & ſpondere ſibi vxores futuras.

3. *Florentinus* libro tertio Inſtitutionum.

VNde & ſponſi ſponſæque appellatio nata eſt.

De nudo conſenſu. 1. *De abſentibus.*

4. *Vlpianus* libro trigeſimoquinto ad Sabinum.

SVfficit nudus conſenſus[i] ad conſtituenda ſponſalia.

1 ¶ Denique conſtat, & abſenti[k] abſentem deſponderi poſſe:& hoc quotidie[l] fieri.

a *5.Co.1.28. Ecl. 1.3. Extra.1.4. Harmen.31.* huc refer Nouellas Iuſtiniani 108. & 109. Leonis 18.23.93.109. vnde dicta ſponſalia? *v.l.2.ꝟ.eod.*
b hinc μνηστείας ſponſalia Græci appellãt. Eſt enim μνηστεύεσθαι prouidere præmunire ac præparare id quod poſtea ſit futurum,& rem aliquam ad ſeſe pertrahere, ac trãſferre. Significat autem & nomen ipſum μνηστείας promiſſionis nomẽ. *4.Harmen.1.§.1.*
c μνήμη καὶ ἐπαγγελία. *Synopſis 28.Titul.1.cap 1.*
d non ipſæmet nuptiæ:ideóque ſpes matrimonij vocãtur.*l.13.§.3.ꝟ.de adult.*(nam quæ de præſenti ſponſalia ſunt,nuptiæ ſunt) ſed tamen ſponſus ſponſam adulterij accuſare poteſt.*l.8.ꝟ.de adult.*quanquam autem ſponſa mea patri non ſit nurus *l.12. §.2.ꝟ.de ritu:*& ſponſa patris propriè non ſit nouerca *d.l.12.§.1* non tamen patri meam,neque mihi eius ſponſam,ducere licet,*d.l 12.l.14.in f.* ad hæc,bina ſponſalia eodem tẽpore contrahens æquè eſt infamis,atque is qui binas nuptias cõtrahit,*l.1. in f.ꝟ.de his qui not.inf.*diſſoluto matrimonio dos redditur diſſolutis ſpõſalib.(putà alterutrius morte)arræ redduntur.*l.3.Cod.eo.*niſi oſculũ datũ ſit,*v.l.16 Cod.de donat.antenupt.*generi appellatione ſponſus cõprehenditur,ideóque alter alteri teſtis eſſe inuitus nequit *l.5.ꝟ.de teſtib.*priuilegiis etiã nuptiarũ fruitur ſponſa,putà iure prælationis.*l.17.inf.ꝟ.de reb.auth.iud.*legatum ei relictũ ſub ea cõditione,*ſi nupſerit,*ei debetur *arg.l.15.ꝟ.de cond.& demonſt.*quæ à ſponſo ſponſæ relinquuntur & donantur non magis adquiruntur patri,quàm ſi filia à marito ſuo ea habuiſſet *l.5.inf.ꝟ.de b.n.quæ lib.*Sponſus agit iniuriæ ſponſæ factæ.*l.15.§.24.ꝟ.de iniuriis.*
e igitur quæ fiunt de præſenti impropriè ſponſalia dicuntur:ad ſponſalia de præſenti alludit lex 6:lex 7.ꝟ.*de ritu.*in quibus aliqua virgo eſt,& tamen de dote habet actionem & maritum eluget. Præterea,Canoniſtæ volunt ſponſalibus de præſenti ſponſo tolli poteſtatem cõtrahendi matrimonii cum alia,ſed & cum conſanguineis ſponſæ intra gradus prohibitos *c.8.extra de ſponſalib. c.1. extra de matrimonio contractos* negant quoque ea dirimi poſſe ſuperueniente lepra *c.vlt extra de coniugio lepr.*
f hinc Arnobius,habent pactas, habent interpoſitis ſtipulationibus ſponſas. Si poſt eas ſtipulationes vxor nõ dabatur, aut non ducebatur, qui ſtipulabatur ex ſponſo agebat, iudices cognoſcebant:ſi nulla iuſta cauſa erat recuſandi,quanti ſtipulantis interfuerat eam vxorem duci,tanti ſponſor damnabatur 4.*Gell.*4.adde Varronem *5.de lingua*: & ipſam formulam apud Plautum in Trinummo.Hodie ſolennitates quædã requiruntur,vt benedictio:de qua *v.quæ notaui ad Nouell.Allexij Comn.c.3.*
g Hac formula gener ſocerum interrogabat,mihi deſpõdes filiam? Socer reſpondebat,ſpõdeo.*Plautus Aulularia. act.1.Scæna 4.& Curculione.Act.5.Scæna.2.Trinummo Act.5.Scæna.2.*quæ deſponſa erat,ſponſa:cui deſponſa,ſponſus:quo die ſpõſum erat,ſponſalia:qui ſpoponderat filiam,Deſpondiſſe dicebatur,quòd de ſponte eius, id eſt,voluntate eius exierat.*Varro.5 de lingua.*
h *l.11.ꝟ.eo.* non igitur olim (aliud enim eſt hodie *l.4.§ 1 ꝟ.eod.*) fiebant ſponſalia nudo pacto & inter abſentes, nam ſtipulatio non fit niſi inter præſentes: ideóque conſponſiones parentum,filios nõ tenebant,nec nuptiarum omnis poteſtas in patribus erat *v.l.134.ꝟ.de verborum obligationib.*
i id eſt,non requiritur ſ 7.ꝟ.eodem. non requiritur ſtipulatio,quorũ conſenſu contrahitur *vide* criptura l *Nouell.Alexij Comn.c.3.*
k *l.vltima.ꝟ.eodem.*
l olim aliud fuiſſe videtur,vt notaui ad *l.2.ꝟ.eodem.*

a Sponsalia inter absentes constituuntur, si quidem absentibus de hoc cōstat, vel si ratum habuerint. *Synopsis Basilicon* 28 *Titul.* 1. *c.* 2. 4. *Harmenopul.* 1. §. 22.
b aliud est in parente puellæ *l.* 10. ȷ. *eod. m.*
c sic enim vocantur sponsalia, vt & alibi spes matrimonij *l.* 13. §. 3. ȷ. *de adulteriis.*
d soli tutores pupillæ spōsalia neq; cōstituere, nec dissoluere possunt, *vt hic* : idē est in curatoribus.

5. *Pomponius* libro 16. ad Sabinum.

HÆc [a] ita: si scientibus his, qui absint, sponsalia fiant: aut si postea ratum habuerint.

De authoritate tutori.

6. *Vlpianus* libro 36. ad Sabinum.

SI puellæ tutores [b] ad finienda sponsalia nuntium miserunt: non putarem suffecturum, ad dissoluendā nuptiarum spem [c], hunc nuntium: non magis, quàm sponsalia posse eos solos [d] cōstituere. nisi fortè omnia ista ex voluntate puellæ facta sint.

De scriptura. I. *quorum consensus requiritur.*

7. *Paulus* lib. 35. ad Edictum.

IN [e] sponsalibus nihil interest, vtrùm testatio interponatur, an aliquis sine [f] scriptura spondeat.
1 ¶ In [g] sponsalibus etiam consensus eorum exigendus est, quorum in nuptiis [h] desideratur. intelligi [i] tamen semper filiæ patrem consentire, nisi [k] euidēter dissentiat, Iulianus scribit.

De furore.

8. *Gaius* libro 11. ad Edictum Prouinciale.

FVror [l] quin sponsalibus [m] impedimento sit, plus quàm manifestum est. sed postea interueniens, sponsalia nō infirmat.

De sponsalibus in tempus prævmaturum collatis.

9. *Vlpianus* lib. 35. ad Edictum.

QVæsitum est apud Iulianum, an sponsalia sint [n], ante duodecimum annum si fuerint nuptiæ collatæ [o]. & semper Labeonis sententiam probaui existimantis, si quidem præcesserint sponsalia, durare ea, quamuis in domo loco nuptæ esse cœperit: si verò non præcesserint: hoc ipso, quòd in domum deducta [p] est, non videri [q] sponsalia facta [r]. quam sententiam Papinianus quoque probat [s].

De filia in potestate, vel emancipata.

10. *Idem* lib. 3. Disputationum.

IN [t] potestate manente filia, pater [u] sponso nuntium remittere potest [x], & sponsalia [y] dissoluere. enimuero si emancipata est: nō potest neque nuntium remittere, neque, quæ doris causa data sunt, condicere. ipsa [z] enim filia, nubendo, efficiet dotem esse, condictionémque extinguet, quæ, causa non secuta, nasci poterit. nisi fortè quis proponat, ita dotem patrem pro emancipata filia dedisse: vt, si nuptiis non consentiret "vel contractis, vel non contractis," repeteret, quæ dederat. tunc enim habebit repetitionem.

De consensu contrahentium.

11. *Iulianus* libro 16. Digestorum.

SPonsalia, sicut nuptiæ, consensu cōtrahentium fiunt, & ideo, sicut nuptiis, ita sponsalibus filiamfamilias [a] consentire oportet.

12. *Vlpianus* libro singulari de Sponsalibus.

SEd, quæ patris voluntati non repugnat [b] consentire intelligitur. 1 ¶ Tunc autem solùm dissentiendi à patre licentia [c] filiæ conceditur, si indignum [d] moribus, vel turpem [e] sponsum ei pater eligat.

v. l. 20. ȷ. *de ritu* 4. *Harmenopul.* 1. §. 4. *l.* 5. *Cod. de nuptiis* dotem tamē constituere possunt, augere & mutare *vide leg.* 61. ȷ. *de iure do.. l.* 7. ȷ. *de tutorib. datis ab his.*
e 4. *Harmenop.* 1. §. 2 *in fi.*
f idem in nuptiis. *vide l.* 9. *Codice de nuptias.*
g Qui in nuptiis cōsentiunt, etiam in spōsalibus cōsentiūt. *Synopsis Basilicon eod. c.* 4. *Harmenopul. eod.* §. 3.
h de quibus *vide l.* 2. ȷ. *de ritu.*
i Cōsentit filiæ sponsalibus pater, qui non euidenter dissentit.
k fauore matrimonij consentit pater, qui non contradicit.
l *Synopsis eod. c.* 5. *Harmenopul. eod.* §. 45.
m *adde l.* 16. *inf.* ȷ. *de ritu:* 4. *Harmenop.* 1. *ex Nouell. Leon.* 112.
n id est, an iure sponsaliorū valeant inutiliter contractæ nuptiæ: quemadmodum quæritur, an stipulatio inutilis, vt pactū, vel vt constitutum valeat? an inutile testamētum vt Codicillus? an fideiussio inutilis, vt iussio? *Cuia.* 11. *obs.* 15.
o *dilatæ*, reiectæque in tempus pubertatis *Budæus*: nam si dilatæ nuptiæ nondum sunt, quæ nondum sunt, iniustæ esse non possunt. Itaque Cuiacius. *ad leg.* 5. *C. de leg. præd. ciuil. &* 11. *obs.* 15. legit, collocatæ: collocatæ, i. contractæ vt sit quæstio, An contractæ ante 12. annum nuptiæ valeant iure sponsaliorum. sic apud Cicer. 3. *de oratore*: Tetulit ille coronam ad collocandas nuptias.
p De veteri deductionis in domum mariti more dixi. *ad l. penult.* ȷ. *de donat. inter virum & vxorem: l.* 15. ȷ. *de condit. & demonstrat.*
q Imò, videntur tenere sponsalia, cum pater pro affectu propensiore possit filiam suàm minorem 12. annis nuptum dare, & maturius in familiam sponsi perducere *l.* 11. §. 3. ȷ. *quod falso*: idque eo magis quòd dicatur tunc futura vxor: cum apud virum impleuerit 12 annum *l* 4 *de ritu. l.* 12. §. *antepenult.* ȷ. *de adulteriis*: & ei priuilegiū dotis datum sit. *l.* 17. *inf.* ȷ. *de reb. auth.* Sponsalia inutilia resoluuntur in sponsalia de futuro. *Gayll.* 2 *obseruat.* 80 *numero* 11.
r quæ non fuerint: nec nuptiæ, quæ esse non potuerunt. *leg.* 32. §. *pen.* ȷ. *de donat. int. vir.*
s & ipsemet Vlpianus. *d.* §. *pen.*
t Sponsalia dissoluere & nuntium remittere pater potest, eius quæ manet in potestate, *&c. Synopsis* 17.
u aliud in tutore *l* 6. ȷ. *eo.*
x *l.* 2. *inf.* ȷ. *de diuortiis.*
y at non matrimonium *l.* 5. *C. de repudiis.*
z post emancipationem & profectionem filia suo agens arbitratu, & sponso per matrimonium copulata, dotem efficit ea quæ data sunt, & condictionem patris extinguit. *Synopsis ibid.*
a *l.* 5. *l.* 7. *in f.* ȷ. *eo.*
b ¶ euidenter.
c nec enim omnis nuptiarum potestas in patribus erat, vt rectè *apud Comicum* filius, Nónne oportuit præscisse me antè, nónne priùs communicatum oportuit?
d *al.* indignis moribus: *al.* indignum maioribus.
e *v. quæ not. ad l.* 25. *l.* 36. ȷ. *de ritu nupt. l. penult. Cod. eod.*
f *facit l.* 3. §. 5. ȷ. *cont. tab. v.* 2. *Gell.* 7.

g *v. Nouell. Leonis* 109.
h nisi destinatam testamento à patre *v. l.* 6. *C. de interd. matrim. l.* 7. ȷ. *de adult.*
i *l.* 16. ȷ. *eo. l.* 60. §. 5. ȷ. *de ritu. adde Nouell. Leonis* 23.
k vide Cuiacium. 16. *obseruat.* 35.
l non solum biennium sed etiam triennium. Cu:ac. 16. *obs.* 35. mouetur quòd nō annus sed bienniū legitur apud Dionem 54. *& l.* 2. *C. de spōsalib. l.* 4. *l.* 5. *C. Theodos. eod.*

13. *Paulus* lib. 5. ad Edictum.

FIliofamilias dissentiente [f], sponsalia nomine eius fieri non possunt.

De ætate.

14. *Modestinus* libro 4. Differentiarum.

IN sponsalibus contrahendis ætas contrahentium definita non est, vt in matrimoniis, quapropter "& " à primordio ætatis sponsalia effici possunt, † si modò id fieri ab vtraque persona intelligatur. id est, si non sint minores, quàm septem [g] annis.

De pupilla, tutore, & filio tutoris.

15. *Idem* libro singulari de enucleatis casibus.

TVtor factā pupillam suā nec ipse vxorē ducere, nec filio suo in matrimonio adiungere potest [h]. scias tamen, quod de nuptiis tractamus, & ad spōsalia pertinere.

De prohibitione nuptiarum extendenda ad sponsalia.

16. *Vlpianus* libro 3. ad Legem Iuliam & Papiam.

ORatio Imperatorum Antonini & Commodi, quæ quasdam nuptias in personam senatorū inhibuit, de sponsalibus nihil locuta est. rectè tamen dicitur, etiam [i] sponsalia in his casibus ipso iure nullius esse momenti: vt suppleatur, quod orationi deest.

De dilatione sponsaliorum.

17. *Gaius* lib. 1. ad Legem Iuliam [k] & Papiam.

SÆpè iustæ, ac necessariæ causæ non solùm [l] annū, vel biennium: sed etiam triennium, & quadrienniū, & vlteriùs trahunt sponsalia. veluti valetudo sponsi, sponsæve: vel mortes [m] parentium. aut capitalia crimina: aut lōgiores peregrinationes, quæ ex necessitate fiunt.

Quib. modis fiunt sponsalia.

18. *Vlpianus* libro 6. ad Edictum.

IN sponsalibus constituendis parui refert, per se & coram, an per internuntium [n], vel per epistolam, an per alium hoc factum est. & ferè plerumque cōdiciones, interpositis "personis," expediuntur.

DE RITV [o] NVPTIARVM [p],

TIT. II.

Definitio nuptiarum.

Modestinus lib. 1. Regularum.

NVPTIAE [q] sunt [r] coniunctio [s] maris [t] & feminæ [u], "& " consortium omnis [x] vitæ: diuini [y], & humani iuris [z] communicatio [a].

De consensu coeuntium & parentum.

2. *Paulus* lib. 35. ad Edictum.

NVptiæ [b] consistere non possunt, nisi [c] cōsentiāt omnes, id est, qui coeunt, quorúmq; [d] in potestate sunt.

De patruelibus.

3. *Idem* libro 1. ad Sabinum.

SI nepotem ex filio, & neptem ex altero filio in potestate habeam: nuptias inter eos [e], "me" solo [f] auctore, contrahi posse Pomponius scribit. & verum est.

m *l.* 4. *Cod. eod.*
n *l.* 4. ȷ. *eo. facit l.* 2. ȷ. *de pactis. l.* 14. *inf.* ȷ. *de constituta.*
† abrogatur Nouella Leonis 109.
o Ritus, verbū Pontificale.
p ritus nuptiarū pro gentium varietate varij fuerunt, de quibus summatim dixi ad *Nouell. Leon.* 89. Porrò huic titulo respondent tituli, *de nuptiis*, inscripti: 5. *Cod.* 4. 1. *Instit.* 10. *Nouell. Iustiniani* 2. 19 130. 154. 157. *Leonis* 24. 33. 79. 89. 90. 98. 100. 4. *Harmenopul.* 4. περὶ γάμων νομίμων &c. 28 *Eclog.* ȷ. *Vlp.* 5. *Paul.* 2. *sent.* 19. sunt verò nuptiæ à nubēdo. i. operiendo *Var.* 4. *de lingua.* hinc nubes/quæ cælum operiunt 13. *Isid.* 7. moris enim erat (etiā apud antiquissimos *Genes.* 24. vbi Rebecca cōspecto eminus sponso suo Isaaco caput suum obtegit, docens, vt ait Ambros. *c. non illud* 30. *q.* 5. verecundiam in nuptiis præire debere) vt nuptæ vultus suos velarent 9. *Isid. vlt.* flameo sc. *Ælius & Cincius apud Festum*: *v. Tertull. lib. de veland. virginib. & lib. de corona militis*: *Ambros. in* 1. *ad Corinth.* 11. hinc nupta verba, quæ virgini dicere nefas erat *Festus.* Innupta quæ nōdum vultum suū velat. 9. *Isid. vlt.* aliàs etymologias vide apud Festū.
q vide Theophilum. Inst. de Nuptiis *vbi dixi.*
r *l.* 1. §. 3. ȷ. *de instit. & iure* §. 1. *Instit. de patria potest. Instit. de iure naturali in pr.* 27. *q.* 2. *in pr. c.* 11. *extra. de præsumpt.*
s quæ animum & consensum præcipuè requirit. *v. l.* 15. ȷ. *de condit. & demonstr.* & ita illud intellige ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν *Ephes.* 5. tunc matrimonium est: adulterium, cùm quoquo modo disiunctis duobus alia caro, imò aliena, miscetur *Tertull. lib. de monogamia.*
t vnius sc. est enim polygamia meritò explosa.
u non marium inter se *v. l.* 2. *Cod. de incestis. l.* 31. *Cod. de adult. Nou. ll.* 141.
x *de quo v. quæ notaui ad l.* 66. *inf.* ȷ. *de donat. int. vir.*
y diuinæ domus *l.* 4. *Cod. de crim. expil. hæredit.* an nuptiæ iniri possunt cum meretrice? *v. Nouell. Leon* 93 cum infideli? *v. quæ notaui ad l* 5. *Cod de Iudæis.*
z rei humanæ *d. l.* 4. fortunarum. vnde mortuo marito nullis relictis liberis vxor succedebat *Halicarnass.* 2. hinc sortitur domicilium mariti. *l.* 5. ȷ. *eod.*
a hinc collige, nihil tam humanū esse quàm fortuitis casibus mulieris maritum, vel vxorem viri participem esse *l.* 22. §. 7. ȷ. *soluto*: hinc vxor socia *d. l.* 4. *l.* 52. ȷ. *de re iudicata*: quasi domina rerum mariti *l.* 1. ȷ. *de rer. amot.* Addidit Iustinianus. *Instit. de patria potestate*: hæc verba, *indiuiduam vitæ societatem continens*: quibus vxor à meretrice & concubina differt. Columella 12. nihil conspiciebatur in domo diuiduū: nihil quod aut maritus aut fœmina proprium esse iuris sui diceret. Lactātius 3. 2. *c.* 21. quî seruari potest charitas nisi habitauerint semper vna, nisi deuota mens, & seruata inuicem fides, indiuiduam fecerit charitatem? Cicero. 1. *Officiorum.* Prima societas in ipso coniugio est: Proxima in liberis.
b vide Guibertum. *c.* 12. *quæstionum.*
c Sine consensū nuptiæ esse non possunt.
d *v. l.* 18. ȷ. *eo.*
e hinc collige, inter fratris vel sororis liberos nuptias valere. §. 4. *Inst. de nupt. l.* 19. *C. de nupt. l.* 2. *C. de Institutionib.* obiicitur tamen Theophilus *in d.* §. 4. & Caius 4. *x. Contium.* 2. *lect.* 1.
f si modò filius non viuit, aliàs consensus eius requiritur. *l.* 16. §. 1. ȷ. *eod.*

De ætate.

a v.quæ notaui ad l.9.ʒ.de sponsalib.
b vide l.10.ʒ.de condit.& demonstr.
c 4.Harmenopul.4.§.5.
d Imò,fœmina absens nubere non potest,& si vir absens vxorem ducere possit. Paul.2.sent.19.§.5.adde quæ scripsi ad l.15.ʒ.de conditionib. & demonstrat.

De ætate.

4. *Pomponius* libro 3.ad Sabinum.

MInorem annis duodecim[a] nuptam tunc legitimam vxorem fore cùm [b] apud virum explesset duodecim annos.

De absentia.

5. *Idem* lib.4.ad Sabinum.

MVlierem [c] absenti per literas eius,vel per nuntium posse nubere[d] placet,si in domum eius[e] deduceretur.eam verò,quæ abesset[f],ex literis vel nuntio "suo" duci à marito non posse.deductione enim opus esse in mariti,non in vxoris domum,quasi in domicilium [g] matrimonij.

6. *Vlpianus* libro 35.ad Sabinum.

DEnique Cinna scribit:Eum,qui absentem[h] accepit [i] vxorem [k]: deinde rediens à cæna iuxta Tiberim perisset,ab vxore lugendum [l] responsum est.

7. *Paulus* libro singulari ad legem Falcidiam.

IDeóque potest fieri.vt in hoc[m] casu aliqua virgo & dotem,& de dote habeat actionem[n].

De seruili cognatione.

8. *Pomponius* lib.5.ad Sabinum.

LIbertinus [o] libertinam matrem,aut sororem [p], vxorem ducere non potest:quia hoc ius moribus [q], non legibus introductum est.

De furore aui vel patris. 1. De patre captiuo vel absente.

9. *Vlpianus* libro 26.ad Sabinum.

SI[r] nepos vxorem velit ducere, auo furente: omnimodo patris[s] auctoritas erit necessaria, sed si pater furit, auus sapiat:sufficit,[t] aui voluntas.

1 ¶ Is[u], cuius pater ab hostibus captus est,si non intra triennium[x] reuertatur,vxorem ducere potest.

10. *Paulus* libro 35.ad Edictum.

SI ita pater absit,vt ignoretur,vbi sit,& an sit:quid faciendũ est,meritò dubitatur. & si trienniũ effluxerit: postquàm apertissime fuerit pater ignotus, vbi degit, & an superstes sit:non prohibentur liberi "eius," vtriusque sexus,matrimonium vel nuptias legitimas contrahere.

11. *Iulianus* libro 62. Digestorum.

SI filius eius:qui apud hostes est, vel absit: ante triennium captiuitatis,vel absentiæ patris vxorem duxit: vel si filia nupserit:puto,rectè matrimonium vel nuptias contrahi?dummodò [y] eam filius ducat vxorem: vel filia tali nubat:cuius condicionem,certum sit,patrem non repudiaturum.

Si quis arroget maritum eius quam repudiauerat. 1. De sponsa patris. 2. vel filio. 3. De filia vxoris post diuortium suscepta. 4. De cognatione per adoptionem.

12. *Vlpianus* lib.26.ad Sabinum.

SI qua mihi vxor fuit: deinde à me repudiata, nupsit Seio:quem ego postea adrogaui: non sunt nuptiæ incestæ [z].

1 ¶ Inter me & sponsam [a] patris mei nuptiæ contrahi non possunt:quamquam nouerca mea non propriè dicatur.

2 * Sed & per contrarium[b] sponsa[c] mea patri meo [d] nubere nõ poterit:quamuis nurus non propriè dicatur.

3 ¶ Si vxor mea post diuortium alii nupserit,& filiam susceperit:putat Iulianus,hanc[e] quidem priuignam non[f] esse,verum nuptiis eius abstinendum.

4 ¶ Adoptiuæ sororis filiam possum vxorem ducere, cognata enim mea non est filia eius.quia auunculus[g] nemo fit per adoptionem. & eæ demum cognationes contrahuntur in adoptionib.quæ legitimæ essent.id est,quæ [h] adgnatorum ius haberent.pari ratione & sororẽ patris mei adoptiui possum ducere,si non fuit eodẽ patre nata.

e quo pacto mulier in domiciliũ mariti trãsibat, eiúsque forum sortiebatur ʒ.eodem.
f l.69.§.3.ʒ.de iure dotium.Dom⁹ mariti,matrimonij domicilium est:ideóq; mulier per procuratorem in absentis mariti domo duci potest: in sua non potest, vide Paulũ. 2,Sentent.19.§.15.
g l.6.Cod.de donat. ante nuptias. vide l.vlt. Cod de incolis lib. 10.tit. 39.
h absens.
i domi suæ,ídque per alium.
k quid si non absentem accepit, sed tantum osculatus est? v. l.16. Cod.de don. ante.
l v.l.1. 8.9.10. 11.ʒ.de his qui notant.
m quãuis nondum in cubiculum mariti venerit, videtur nupsisse l.35.ʒ.de conditionibus & demõstrationibus.
n vide 4. Harmenopul 4.§.7.
o vide l.14.§.ʒ. eodem.
p hanc vocem, sororem, Tribonianus adiecit. nec enim moribus, aut iure gẽtium sororem ducere prohibemur(id enim licitum erat apud Athenienses & Ægyptios) sed legibus seu iure ciuili.vide Cuiacium 16.obs.37.
q seu iure gentium l. vltima.ʒ. eodem
r 4.Harmenopul.4.§.9.
s in cuius potestatem quasi recidit.
t quæ non sufficeret si pater etiam saperet.l. 3.ʒ.eod.l.16.§.1.ʒ. eod.
u 4. Harmenopul.4.§.10
x adde l.11.l.12. ʒ.eod.l.12.§.4.ʒ.de captiuis.
y Cur ita? v. l. 42.ʒ.eod.
z incestæ videbantur, quia res ad eum casum peruenerat à quo incipere nõ potest. Accurs.
a Sponsam patris ducere filius non potest,§.9.instit.eod.
b Contrariorum eadem est disciplina.
c Sponsam filij pater ducere non potest.d.§.9.
d quia soceri locó habetur.l.5.ʒ.de testib.l.8.ʒ.de gradib.
e d.§.9.
f Cur non est priuigna? quia non antè nuptias cum eius matre mihi contractas nata,sed post diuortium cum eius matre à me factum.
g Imò,amita fit per adoptionem eóque casu nuptiæ vetitæ sunt.l.17.§.5.ʒ.eod.
h ¶ v.l.23.ʒ.de adoptionibus.adgnationis ius nõ habẽt qui nõ sunt eiusdem familiæ. ibid.
i vt quæ corpore quæstum fecit,vel ludicram artem exercuit, aut publico iudicio damnata.l.47.ʒ.eod.
k non tamen adgnatæ.l.23.ʒ.de adoptionib.pari analogia,eam quæ neptis ex adoptione fuerit,licèt emancipatam ducere non potes.l.55.ʒ.eod.
l §.1.in f.Instit.de nuptiis. & quamuis adoptione cessent reliqua adoptionum iura v.l.penult.§ 2.C.de adoptionib.
m l.8.ʒ.eod.§.10.instit.eodem.
n cum qua si matrimonium contraxeris incestum committis.l.56.ʒ.eod.
o l.44.§.3.in f.l.54.ʒ.eod.

p quod honestum est l.197.ʒ.de reg.iur.ius gentium l.vlt.ʒ.eod. commune ius §.7 Inst.de nupt.ius moribus introductũ l.8.in f.ʒ.eo.i sola honestate, solo pudore.quod & si liceat vsurpare,non est honestum l.144.ʒ.de reg.iur. adhæc vna omnibus parẽtibus seruanda est reuerentia l.6.ʒ.de in ius vocando.
q nam vtcunque seruus eam conceperit est tamen parens leg.4.§.3.ʒ.de in ius vocando.

De patrona ignobili.

13. *Idem* libro 34. ad Sabinum.

SI patrona tam ignobilis[i] sit,vt ei honestæ sint vel "saltem" liberti sui nuptiæ: officio iudicis super hoc cognoscentis,hæ prohiberi non debent.

De vxore quondam patris. 1. vel filij adoptiui. 2. De seruili cognatione. 3. vel affinitat. 4. nouerca,priuigna,socrus,nurus quomodo accipiuntur.

14. *Paulus* libro 35.ad Sabinum.

ADoptiuus filius,si emãcipetur,eam,quæ patris adoptiui vxor fuit,ducere non potest:quia nouercæ locum habet[k].

1 ¶ Item si quis filium adoptauerit:vxorem eiusdem, quæ nurus loco est,ne [l] quidem post emancipationẽ filij ducere poterit.quoniam aliquando nurus ei fuit.

2 ¶ Seruiles quoque cognationes "in" hoc iure obseruandæ sunt.igitur suam matrem[m] manumissus non ducet vxorem,tantundem iuris est & in sorore,& sororis[n] filia. Idem è contrario dicendum est. vt pater filiam nõ possit ducere,si ex seruitute manumissi sint:"&"si dubitetur,patrem eum esse. Vnde nec vulgò quæsitam [o] filiam pater naturalis potest vxorem ducere,quoniam*in contrahendis matrimoniis naturale ius [p],& pudor inspiciendus est: contra pudorem est autẽ,filiam uxorem suam ducere [q].

3 ¶ Idem tamen, quod in seruilibus cognationibus constitutum est,etiam in seruilibus adfinitatibus seruandum est. veluti,vt eam, quæ in contubernio [r] patris fuerit,quasi nouercam,non possim ducere.& contrà,eã,quæ in contubernio filij fuerit, patrem quasi nurum non ducere.æquè nec matrem eius,quam quis in seruitute vxorem habuit, quasi [s] socrum. cùm enim cognatio seruilis intelligitur,quare[t] non & affinitas intelligatur? sed in re dubia certius & modestius est, huiusmodi nuptiis abstinere.

4 ¶ Nunc videamus,quomodo nouerca, & priuigna, & socrus,& nurus intelligantur:ut sciamus, quas non liceat ducere.Quidam nouercam per se patris vxorem, & nurum filii vxorem, & priuignam vxoris ex alio marito filiam intelligunt[u].sed quod ad hanc causam, verius est, nec aui vxorẽ,nec proaui duci posse.duas ergo, vel plures nouercas ducere non poterit. non mirum. nam & is, qui adoptiuus est,nec naturalis patris.nec adoptiui[x] vxorem ducere potest."sed" & si plures vxores pater habuerit,nullam[y] earum ducere possum.Itaque socrus appellatione non tantùm vxoris meæ mater, sed [z] & auia, & proauia intelligitur,vt nullam earũ ducere possim. Nurus quoque appellatione non tantùm filij vxor, sed & [a] nepotis,& pronepotis continetur. licèt quidam has pronurus appellant.Priuigna quoque non solùm ea mihi intelligitur,quæ vxoris meæ filia est,sed & neptis[b],& proneptis.vt nullam earum ducere possim. Item [c] eius matrem,quam sponsam habui,non posse me vxorẽ ducere, Augustus interpretatus est.fuisse enim eam socrum[d].

De vxore quondam priuigni.De marito quondam priuignæ.

15. *Papinianus* libro quarto Responsorum.

VXorem [e] quondam priuigni coniungi [f] matrimonio vitrici non oportet.nec in matrimonium[g] conuenire nouercam eius,qui priuignæ maritus fuit.

Si filia senatoris libertino nupserit. 1. De nepote,& nepte. 2. De furore.

16. *Paulus* lib.35.ad Edictum.

ORatione diui Marci cauetur,ut,si senatoris[h] filia libertino nupsisset, nec nuptiæ essent †. quam & senatusconsultum[i] secutum[k] est.

1 ¶ Nepote vxorem ducẽte,& filius [l] consentire debet:

r rectè in contubernio: nam matrimonium est inter liberos homines:contubernium inter seruos, aut cum seruis.l.3. Cod.tit. de incestis.
s notandæ sunt hæ voces, quasi nouerca, quasi nurus, quasi socrus.
t notãdum argumẽtum à cognatione ad affinitatem.
u l.4.§.6.ʒ.de gradibus.
x l.55.ʒ.eod.
y patris aui & vlterius,(siue naturalis,siue adoptiui)vxores, mihi sunt nouercæ.
z mater, auia, proauia & vlterius vxoris meę, mihi socrus sũt.
a vxor nepotis, l.6.ʒ.de gradibus: & vlterius vxores, mihi nurus sunt.
b l.40.ʒ.eod.
c meæ vxoris (seu sponsæ) filia neptis & vlterius mihi sunt priuignæ, vt hîc: vtcunque ex iis, vel ex concubinatu, vel ex meretrice natæ sint l.7.ʒ. de gradibus
d Imò, sponsæ parẽs socer non est l.6.in f.l. 8.ʒ. de gradib.l.4.ʒ de parricidiis.
e nẽc vxorem quondam priuigni ducere, nec priuignæ marito nubere potes.
f Priuigni mei quondam vxorem ducere non possum. Sic nouerca priuigno mariti nubere non potest. Est enim vitricus priuigno affinis Priuignus est mihi affinis. §. 6. Inst. de Nupt.§. Priuigni vxor est mihi in secũdo genere affinitatis, & ita in linea ascendentium & descendẽtiũ nuptię prohibitę in secũdo genere affinitatis. An idem in linea collaterali? Non puto temerè credi & non debet.8.extra de consanguinit. prohibitione in secundo & tertio genere affinitatis sublata.

g nec in manum.Cuiacius ad Vlp.ita legit,& Tribonianum id immutasse ait ob desuetum morem conueniendi in manum.
h l.34 l.42.in fin.ʒ.eod.l.9.ʒ.de senatorib.
† id hodie correctum videtur. sunt enim permissæ quantumuis illustribus personis,cum libertis nuptiæ.Nouell.78.c.3.Nouell.117.c.6.
i l.43.§.10.ʒ.eod.
k Orationes Imperatorum,patrum consulta sequebantur. vt hîc.Tacit.11.Orationem principis secuto patrum consulto, primi Hedui senatorum in vrbe ius adepto sunt. Huius rei exemplum Senatusconsultum de petitione hæreditatis, quod ad orationem D.Hadriani factum est. l. Item veniunt.§.præterea.leg.si & rem ʒ.de petit.heredit. l.1.Cod.eodem Titulo. Hinc fit,vt quod vno loco oratione principis inductum dicitur,id aliàs Senatusconsulto,citra vllam ἀντινομίαν,tribuatur.De quo dixi ad l.7.Cod.de prædiis minorum.
l Imò solus aui consensus sufficere videtur l.3.ʒ.eod.

bet.neptis verò ſi nubat, voluntas & auctoritas aui ſufficiet.

2 ¶Furor [a] contrahi matrimonium nō ſinit: quia conſenſu opus eſt: ſed rectè contractum non impedit.

De fraternitate per adoptionem. 1. De adoptione generi, vel nurus. 2. De amita, matertera, amita magna, matertera magna.

17. *Gaius* libro 11. ad Edictum Prouinciale.

PEr adoptionem [b] quæſita fraternitas eouſque impedit nuptias, donec [c] manet adoptio. ideóque eam, quam pater meus adoptauit, & emancipauit, potero vxorē ducere. æquè & ſi, me emancipato, illam in poteſtatem retinuerit: poterimus iungi matrimonio.

1 ¶Itaque volenti [d] generum adoptare ſuadetur, vt filiam emanciparet. ſimiliter ſuadetur ei, qui nurum velit adoptare, vt emancipet filium.

2 ¶Amitam [e] quoque, & materteram: item magnam quoque amitam, & materteram magnam prohibemur vxorem ducere [f]. quamuis magna amita, & matertera, quarto [g] gradu ſint. Vtique autem amitam, & amitā magnam prohibemur vxorem ducere, & ſi per adoptionem [h] nobis coniunctæ ſint.

De nuptiis renouatis, & conſenſu parentum.

18. *Iulianus* libro 16. Digeſtorum.

NVptiæ inter eaſdem perſonas niſi volētibus parentibus renouatæ [i], iuſtæ non habentur.

De patribus cogendis in matrimonium collocare.

19. *Marcianus* libro decimo ſexto Inſtitutionum.

CApite trigeſimo quinto legis Iuliæ: Qui [k] liberos, quos habent in poteſtate [l], iniuria prohibuerint ducere vxores, vel nubere: vel qui dotem dare non volunt [m]: ex conſtitutione Diuorum Seueri & Antonini, per proconſules, præſidéſque prouinciarum coguntur [n] in matrimonium collocare, & dotare [o]. Prohibere autem videtur, & qui conditionem non quærit.

De auctoritate curatoris.

20. *Paulus* lib. ſingulari ad orationem Diui Seueri & Commodi.

SCiendum eſt ad officium curatoris (non) [p] pertinere, nubat pupilla [q], an non. quia officium eius in adminiſtratione negotiorum conſtat. "&" ita Seuerus & Antoninus reſcripſerunt in hæc verba: Ad officium curatoris adminiſtratio pupillæ pertinet, nubere [r] autē pupilla ſuo arbitrio poteſt.

De conſenſu filiifamilias.

21. *Terentius Clemens* lib. 3. ad Legem Iuliam & [s] Papiam.

NOn cogitur [t] filiusfamilias vxorem ducere.

22. *Celſus* lib. 15. Digeſtorum.

SI patre cogente ducit vxorem [u], quam non duceret, ſi ſui arbitrii eſſet: cōtraxit tamen matrimonium, quod inter inuitos non contrahitur. maluiſſe hoc videtur.

De libertina.

23. *Idem* libro 30. Digeſtorum.

LEge Papia [x] cauetur †, omnibus ingenuis, præter ſenatores [y], eorúmque liberos, libertinam vxorem habere licere.

De præſumptione nuptiarum.

24. *Modeſtinus* libro primo Regularum.

IN liberæ mulieris conſuetudine non concubinatus [z], ſed nuptiæ † intelligendæ ſunt: ſi non corpore quæſtū fecerit.

De filio emancipato.

25. *Idem* libro ſecundo Regularum.

FILIVS [a] emancipatus [b] etiam ſine [c] conſenſu [d] patris [e] vxorem ducere poteſt. & ſuſceptus filius ei heres erit.

De rea adulterij.

26. *Idem* lib. 5. Reſponſorum "reſpondit".

REas adulterij [f] factas, nec ante damnationem viuēte marito vxores duci poſſe.

Si ſenator libertinam duxerit.

27. *Vlpianus* libro 3. ad legem Iuliam & Papiam.

SI quis in ſenatorio ordine agens libertinam habuerit vxorem: quamuis interim [g] vxor non ſit: attamen [h] in ea condicione eſt: vt, ſi amiſerit dignitatem, vxor eſſe incipiat.

De liberta recuſante nuptias patroni.

28. *Marcianus* libro 10. Inſtitutionum.

a *Paul. 2. ſent. 19. §. 4. l. 8. ſ. de his qui ſunt ſui: l. 8. ſ. de ſponſalibus.*

b *§. 2. verſ. ſed ſi per. Inſtit. de nuptiis.*

c *l. 5. j. de gradibus. l. 35. §. 1. j. de verbor. obligat. l. 9. in fi. j. de liberis.*

d *d. §. 2.*

e *l. 17. Codice eodem.*

f quia parentum loco habētur. §. 5. *Inſtit. de nuptiis.*

g *l. 1. §. 6. l. 10. §. 15. j. de gradibus. Vlp. 5. §. 6.*

h Imò, amitam adoptiuam ducere poſſum. *l. 12. in fine ſ. eodem. vide Cont. 1. ſubceſiuarum. 5.*

i *l. 7. Codice de nuptiis.* vt & contractæ *l. 2. ſ. eod. l. 7. l. 2. in fine. l. 20. in pr. Codice de nuptiis. Inſtit. de nuptiis in pr. 4.*

k 4. *Harmenopul. 4. §. 11.*

l id eſt patres: An naturales tātum dotare coguntur? nō cogūtur. *argum. l. 41. §. 11. j. de leg. 3.* mater non cogitur filiam dotare *l. 14. Codice de iure dotiū*: ergo nec auus maternus, & auia materna. Quid auus paternus? tenetur. *l. 33. ſ. de pactis. l. 6. j. de collationibus*: An frater? vtique: ſi ex codē ſit patre *l. 12. §. penult. j. de adminiſtr. tut.* Sunt tamen quidam caſus, quod ad patrem attinet, excipiendi. quid enim ſi ære alieno ſit obrutus? vtique dotare non cogetur filiam, qui in fraudem creditorum id faceret. *l. 14. in fine. l. 25. §. 1. j. quæ in fraud. creditorum.* Quid ſi filia habet vnde dotetur? *l. 22. §. penultimo j. ad Trebellianum*: quid ſi ingrata? *arg. Nouell. 22. c. 27. in fine.* ignominioſo nubat? *l. 3. §. 5. j. de contrar. tut.* ſi hæretica? *l. 18. Codice de hæreticis.* Quid ſi filia iam cōtraxit nuptias ſine dote? vide Socinum *regula.* 281.

m vt interdum accidit *l. 9. ſ. de in rem verſo*: idem dicendum ſi ſint abſentes vel captiui l. 5. §. 4. j. *de iure dotium.*

n eſt enim eorum pietatis. *l. 34. ſ. de negotiis*: voti, *l. 22. §. penultimo j. ad Trebell.* & officij, filiam dotare *l. vltima, Codice de dot. promiſſ.*

o *l. 18. in fine Codice de hæreticis*: ſed quatenus? pro ratione facultatum *d. l. 18. arg. l. 8. in fine ſ. de in rem verſo. l. 60. j. de iure dotium.*

p hæc negatiua omnino vera eſt. Poteſt enim pupilla nubere arbitrio ſuo. *j. eod.* non expectato conſenſu cognatorum adfinium, & curatorum. *l. 8. Cod. de nupt. l. 6. ſ. de ſponſalib.* hoc tamen conſtat: vbi pudore eligere maritum non vult, iudicem conuocatis illius cognatis id ſtatuere poſſe. *l. 20. in fin. C. de nupt.* poſſunt interea tutores pupillæ ſuæ dotem conſtituere. *l. 61. j. de iure dotium. l. 7. j. de tutorib. datis.*

q *vide l. 101. j. de verborum obligat.*

r ¶Pupilla nubere ſuo arbitrio poteſt. 4. *Harmenopul. 4. §. 12.*

ſ Nonne vaniſſimas Papias leges, quæ ante liberos ſuſcipi cogunt, quàm Iuliæ matrimonium, poſt tantæ auctoritatis ſenectutem hæri Seuerus conſtantiſſimus principum excluſit? *Tertull. 4. Apologetic.*

t *l. 22. l. 28. j. eod. l. 12. l. 14. Cod. eod.*

u filius: idque ſola reuerentia patris, metu non duxit *add. l. 26. §. 1. ſ. de pignorib.*

x l. 28. *Cod. eod.*

† quæ hodie abrogata eſt *v. Nouell. 78. c. 3.*

y Senator, ſenatoriſque filius, libertinam vxorem ducere non poterat. *vt hîc.* 13. *Vlp. 1. Theophil. §. 5. Inſt. de libertinis.*

z *l. 3. j. de concubinis.*

† hodie non præſumuntur nuptiæ, niſi mulier probet à viro ſe ea mente acceptam, vt illi eſſet vxor. *Nouell. 74. c. 5.* porrò de hac præſumptione *v. Alciat. 3. præſumpt. 38.* a in filia emancipata idem *arg. l. 20. Cod. de nupt.*

b 4. *Harmenopul. 4. §. 13.*

c hinc Contius 1. *ſubceſiu.* 4. colligit, Iure naturali. i. neceſſario, non requiri cōſenſum parentum in liberorum nuptiis: aliàs emancipatus nunquam ſine patris conſenſu contraheret. matris quoque (vt patris) requireretur cōſenſus, qui tamen legibus non requiritur, vt quæ filios non habeat in poteſtate *l. 20. Cod. de nuptiis*: ſolus aui conſenſus, ſine patris conſenſu nunquam ſufficeret in elocanda nepte *l. 16. §. 1. ſ. eodem.* Naturæ eam vim eſſe, vt omnibus ex æquo parentibus idem honos habeatur *l. 4. j. de curatore furioſi*: vt nullo vel tempore, vel loco, vel perſonis mutetur §. 11. *Inſtit. de iure naturali*: Eſaui legitimos liberos fuiſſe *Geneſ. 36.* vtcunque is ſine parentum conſenſu contraxerit nuptias *Liranus in 28. Geneſ.* Tobiam felicem euentum in ſuis nuptiis ſortitum, cui tamen patris conſenſus defuerit *Tob. 7.* Nullibi in ſcriptura mandari vt parentum conſenſus in liberorum nuptiis neceſſariò adhibeatur: Pontificibus Romanis idem viſum fuiſſe, Nicolao 27. *q. 5. c. ſufficiat*: Lucio tertio (vtcunque pater reclamet nuptiis filii) *c. 6. extra de raptorib.* Innocentio tertio *c. 23. extra de ſponſalib.* & Tridentinæ Synodo: Iohanni Andreæ *c. vl. extra de ſponſalib. impub.* & Lombardo *diſtinct. 28.* canoniſtarum & ſcholaſticorum principibus, videri conſenſum parentum ad decorum, non ad neceſſitatem requiri: ex ritu & honeſtate, magis quàm neceſſitate adhiberi. Conſtare, non omnia, quæ honeſta, eſſe neceſſaria. Ideóque honeſti, & iuris naturæ intuitum illegitimas nuptias non efficere, quæ ſine parentum conſenſu fuerint contractæ. Contra obiiciunt nonnulli, vel in primis omnium nuptiis oſtenſum quid ſequentes obſeruarent. Deum, patris loco functum Euam primo homini copulaſſe: conſenſu Abrahami, Iſaacum *Geneſ. 24.* Iſaaci, Iacobum *Gē. 28. verſ. 6.* Simſonē, conſenſu patris Manuis, nuptias contraxiſſe. *Iud. 14. verſ. 5.* lege diuina mādari patribus, ne Chananæis filias ſuas elocent *Deut. 7. verſ. 3.* & pluribus aliis locis cōſtare, citra parentū voluntatem nuptias non cōtrahi, eámque authoritatem parentibus concedi *Exodi 22. Nū. 30. 2. Samuel. 1. Corinth. 9.* Hoc Imperatores *l. vn. §. 1. C. de raptu. Iuſt. de nupt. in pr.* hoc Eccleſiæ patres, *Tertull. 2. ad vxor. in f. Ambroſ. in libro de patriarchis 32. q. 2. c. honorantur*: *Auguſt. epiſt. 233. Evariſt. 30. q. 5. c. 1.* hoc Synodum Toletanā quartam *32. q. 2. c. vlt.* hoc iuriſconſultos *l. 2. l. 16. §. 1. ſ. eodem. l. 11. ſ. de ſtatu*: hoc etiam Ethnicos, *Euripid. in Andromacha: Muſeum in Ero & Leandro verſ.* 179. 180. ſenſiſſe. Sic ſentio quoſcunque liberos, ſiue filios ſiue filias, iniuſſu patris contrahere nuptias impunè non poſſe, niſi ſint emancipati expreſſè (tunc enim videntur voluntate patris ſemper contrahere *leg. 3. §. 5. j. de contra tab.*) vel tacitè, puta ſi maiores 25. annis *Nouell. 115. c. 3.* (ex edicto regis Henrici, fœminæ anno 25. maſculi anno 30.) ſi eorum parentes abſentes vel captiui fuerint. *leg. 5. §. 4. j. de iure dot.* Igitur minores 25. annis nunquam impunè ſine parentum conſenſu nuptias contrahent? ſic eſt de iure, niſi parens condicionem non quærat, aut iniurioſè prohibeat eos nubere, vel vxorem ducere *l. 19. ſ. eodem.* niſi furor parentes occupet. *Inſtit. de nuptiis in pr.* aut captiuitas *d. l. 5.* his caſibus, Prætoris decreto impunè nuptias contrahent *arg. l. 19. ſ. eodem & d. l. 5.* ita vt exhæredari ob eam cauſam non poſſint, niſi fortè propudioſè, aut cum infamia nuptias contraxerint. *d. Nouell. 115. cap. 3. leg. 3. §. 5. j. de contra tab.* hæc ſi non præcedant, exhæredari poſſunt: eóque etiam pertinet edictum regis Henrici latum anno 1556. An eorum matrimonium diſtrahetur? ſi pater iuſtam rationem habuerit non probandarum huiuſmodi nuptiarum, iniuſtæ nuptiæ, iniuſta vxor, iniuſti liberi (& vt Apuleius 6. ſpurii *§. pen. Inſtitut. de nupt.*) nulla dos, nulla vxor erit. *d. §. pen.* non tamen iure ciuili Romanorum diſſoluitur matrimonium: ídque contemplatione publicæ vtilitatis: id eſt, nuptiarum. *Paul. 2. ſent. 19. §. 2.* &, vt Auguſtinus ait 28. *q. 1. cap. vlt.* tale coniugium ratum eſt, & ſi non legitimum. vnde conſtat hanc legem ciuilem imperfectam eſſe, vt quæ nuptias ſine conſenſu parentum fieri prohibeat, initas non diſſoluat. eodem modo lex Cincia imperfecta, vt quæ ſupra certum modum donare vetet, donatum non reſcindat *Vlp. tit. 1.* ſimile eſt edictum illud Henrici: vetat enim huiuſmodi nuptias & punit, non tamen eas reſcindit.

d Quo? num ſequente? Imò. præcedere debet *Inſtit. de nuptiis in pr.* quemadmodum in adquirenda hæreditate *l. 25. §. 4. j. de adquir. heredit.* vt meritò ſint ij laudandi iudices, qui in cauſa ſimplicium ſponſaliorum, patris ratihabitatione non contenti, iubent ſponſalia diſſolui: & nouo patris conſenſu noua inchoari. vide tamen Hotomanum 9. *Illuſtr. & leg. 68. j. de iure dotium.* hic etiam quæritur, An expreſſus conſenſus præciſè requiratur, an tacitus ſufficiat? Poſtremum verius eſt, vt conſenſiſſe exiſtimetur, qui ſciens non contradixit *vide l. 5. Codice de nuptiis.*

e an idem in matre? ſuperius dixi, & dicam ad *l. 20. Cod. eod.*

f *l. 17. Cod. de adulteriis.*

g ergo vitioſum ab initio interdum conualeſcit. *leg. 1. in fin. Cod. ſi rector prouinciæ.*

h Ceſſante impedimento nuptiarum nuptiæ conualeſcunt. ita quæ initio non valent nuptiæ, tractu temporis poſſunt conualeſcere, vide tamen Dinum *c. non firmatur de regulis in 6.*

Inuitam

INuitam [a] libertam vxorem ducere patronus non potest.

29. *Vlpianus* libro 3. ad Legem Iuliam & Papiam.

QVod & Ateius Capito consulatu suo fertur decreuisse.hoc tamen ita obseruandum est:nisi [b] patronus ideo eam manumisit,vt vxorem eam ducat.

De nuptiis simulatis.

30. *Gaius* libro secundo ad legem Iuliam & Papiam.

SImulatæ [c] nuptiæ nullius momenti sunt.

Si senator permissu principis libertinam duxerit.

31. *Vlpianus* libro 6.ad legem Iuliam & Papiam.

SI senatori, indulgentia principis, fuerit permissum, libertinam iustam vxorem habere: potest iusta vxor esse [d].

De libertino arrogato ab ingenuo.

32. *Marcellus* libro 1.ad Legem Iuliam & Papiam.

SCiendum est,libertinum, qui se ingenuo dedit adrogandum,quamuis in eius familia ingenui [e] iura sit con secutus,vt [f] libertinum tamen à senatoriis nuptiis repellendum esse.

De redintegrato matrimonio.

33. *Idem* libro 3.ad Legem Iuliam & papiam.

PLerique opinantur,cùm eadem mulier ad eundem virum reuertatur,id matrimonium idem esse.quibus adsentior:si non [g] multo tempore interposito reconciliati fuerint: nec inter moras aut illa alii nupserit, aut hic aliam duxerit:maximè si nec [h] dotem vir reddiderit.

De generali mandato quærendi mariti. 1. De rea adulterij. 2. De compriuignis. 3. Si pater eius, quæ libertino nupsit, Senatu moueatur.

34. *Papinianus* libro quarto Responsorum.

GEnerali mandato quærendi [i] mariti filiæfamilias,nō fieri nuptias,rationis est.itaque personam eius patri demonstrari,qui matrimonio cōsenserit, vt nuptiæ contrahantur,necesse est.

1 ¶ Ream adulterii,quàm vir iure mariti postulauit, non prohibetur post abolitionem [k] vxorem denuò ducere,sed & si non iure mariti ream postulauit, iure contractum matrimonium videbitur.

2 ¶ Inter priuignos [l] contrahi nuptiæ possunt: etsi fratrem communem ex nouo parentium matrimonio susceptum habeant.

3 ¶ Filiam senatoris,nuptias libertini [m] secutam,patris casus [n] non faciat vxorem. nam quæsita dignitas liberis,propter crimen [o] patris auferenda(non)est.

De filiofam.milite.

35. *Idem* libro sexto Responsorum.

FIliusfamilias miles [p] matrimonium sine patris voluntate non contrahit.

De aducta,tutore,vel curatore xxxvii. vel liberto Curatoris.

36. *Paulus* lib.5.Quæstionum.

TVtor vel curator adultam "vxorem" ducere non [q] potest:nisi à patre desponsa, destinatáue testamētóve [r] nominata condicione [s] nuptiis,secuta fuerit.

37. *Idem* libro septimo Responsorum.

LIbertum [t] curatoris puellæ prohiberi oportet vxorem eandem ducere.

De administrantibus officia.

38. *Idem* libro secundo Sententiarum.

a debent enim matrimonia esse libera. *v.l.14. Cod.de nuptiis.*
b *l.51.ff.eod.*
c *l.13.Cod.de nuptiis.v.l.54.ff.de oblig.& act.*
d Possūt enim non iure facta à principe confirmari *vt l.38.ff.de adoptionib.*
e Imò, quamuis libertus adoptetur à patrono ingenuus nō est *l.vlt.ff.de statu.*
f Libertin9 qui se ingenuo dedit adrogādum, adrogatori ingenuus est: aliis non est. Vnde vt ingenuus senatoris filiā ducere non potest.
g *vide l.3.ff.de diuortiis.facit l.31.eod.tit.*
h tūc enim tacitè ei dos redintegratur.*vide l.64.ff.de iure dotium.l.penultima §.5.ff.solut.matrim.*
i mandaū quærendi matrimonij excedit, qui non tantum maritum quærit, sed etiam ipsas nuptias contrahit.
k *vide titulum Codicis de abolitionibus.*
l compriuignos *§.8.Instit.de nuptiis.*
m *vt lege 16.ff.eodem.*
n *l.9.ff.de senatoribus.*
o *vide l.26.ff.de pœnis.*
p cur ita? *collige ex l.1.ff.de obsequiis.*
q *l.5.l.7.Cod.de interdicto matrim.leg.64.§.1.ff.eod.*
r destinatáve, testamentóve nominata, cōditionem nuptiarum secuta fuerit.*Cuiac.16.obs.33.v.l.66.ff.eod.l.101.ff.de condit.& demonst.l.7.ff.de adulteriis.*
s mariti sc.putà si sit turpis vel inhonestus? *l.12.§.1.ff.de sponsalibus*:an tutor? *l.6.Co.de interdicto.*
t *adde l.64.ff.eod.*
u ¶ *l.57.63.ff.eod.l.6.Cod.de nuptiis.*
x *leg.vn.Cod.si rect.prouinc.l.13.§.1.ff.de donat.int.vir.*
y Imò prohibetur.*arg.l.15.ff.de sponsalib.*
z *l.65.inf.ff.eod.*
a *v.l.vn.C.si rector.prouin.& Nouell.Leonis 23.*
† hodie filias elocare prohibetur. *Nouell. Leonis 23.*
b Caduca dos lege 61. infrà eod. Vlpianus in fine.
c *l.17.Cod.de nuptiis.l.vltim.Cod.si nupt.ex rescrip.§.3.Instit.de nupt.*
d *l.8.ff.co.*iure gentium.*l.vlt.ff eod.* e *l.14.inf.ff.eod.*
f stuprum. *vulgat.*de probro adde *l.42.ff.de ver.signif.*

SI quis officium in aliqua prouincia administrat: inde oriundam vel ibi domicilium habentē,vxorem ducere non [u] potest:quamuis sponsare [x] non prohibeatur [y].ita scilicet, vt, si post [z] officium depositum noluerit mulier nuptias contrahere.liceat ei hoc facere arris tantummodò redditis [a] quas acceperat.

1 ¶ Veterem sponsam in prouincia,quam quis administrat,vxorem ducere potest.& dos data nō fit caduca [b].

2 ¶ Qui in prouincia aliquid administrat: in ea prouincia filias † suas in matrimonium collocare, & dotem constituere non prohibetur.

De sororis proneptæ. 1. De incestu.

39. *Idem* libro 6.ad Plautium.

SOroris proneptem [c] nō possum ducere vxorem.quoniam parentis loco ei sum.

1 ¶ Si quis ex his quas moribus [d] prohibemur vxores ducere,duxerit:incestum dicitur committere.

De filia priuignæ.

40. *Pompinius* libro 4.ex Plautio.

ARisto respondit,priuignæ [e] filiam nō magis vxorem duci posse,quàm ipsam priuignam.

De ea quæ vulgo quæstum facit. 1. De concubinatu.

41. *Marcellus* lib.26.Digestorum.

PRobrum [f] intelligitur etiam in his mulieribus esse, quæ turpiter viuerent,vulgóque quæstum facerent, etiam si non palam [g].

1 ¶ Et si qua se in concubinatu alterius, quàm patroni [h],tradidisset: matrisfamilias [i] honestatem non habuisse dico.

De honestate spectanda. 1. quib.nubere non possunt prognata senatoribus.

42. *Modestinus* libro singulari de Ritu nuptiarum.

SEmper in coniunctionibus nō solùm,quid liceat,considerandum est,sed & quid honestum [k] sit.

1 ¶ Si senatoris filia,neptis,proneptis,libertino [l], vel qui artem ludicram [m] exercuit, cuiúsue pater, matérve id fecerit,nupserit:nuptiæ non erunt.

Quid sit palam quæstum facere. 3. De ea quæ palam sine quæstu se prostituit. 4. De ea quæ facère desiit. 5. De obtentu paupertatis. 6 De lenocinio. 10. De damnata publico Iudicio. 11 Vel calumniæ,uel præuaricationis. 12 De adultera.

43. *Vlpianus* libro 1.ad Legem Iuliam & [n] Papiam.

PAlam [o] quæstum facere dicemus non tantùm eam, quæ in lupanario se prostituit:verùm etiam si qua (vt adsolet [p]) in taberna cauponia,vel qua alia pudori [q] suo non parcit.

1 ¶ Palam autem sic accipimus, passim, hoc est sine [r] delectu [s].non si qua adulteris,vel stupratoribus se committit:sed quæ vicem prostitutæ sustinet.

2 ¶ Item,quòd cum [t] vno,& altero pecunia accepta [u] commiscuit,non videtur palam corpore quæstū facere [x].

3 ¶ Octauenus tamen rectissimè ait,etiam [y] eam quæ sine quæstu,palā se prostituerit,debuisse his cōnumerari.

4 ¶ Non solùm autem ea, quæ facit:verùm [z] ea quoque,quæ fecit, & "si" facere desiit, lege notatur,neque enim aboletur turpitudo quæ postea intermissa est.

5 ¶ Non est ignoscendum ei,quæ obtentu paupertatis [a] turpissimam vitam egit.

6 ¶ Lenocinium facere,non minùs [b] est,quàm corpore quæstum exercere.

7 ¶ Lenas autem eas dicimus.quæ mulieres quæstuarias [c] prostituunt.

8 ¶ Lenam accipiemus & eam, quæ alterius nomine, hoc vitæ genus exercet. 9 ¶ Si qua [d] cauponam exercēs, in ea,corpora quæstuaria habeat:(vt multæ adsolent,sub prætextu instrumenti cauponij [e], prostitutas mulieres habere)dicendum,hanc quoque lenæ appellatione contineri. 10 ¶ Senatus [f] censuit,non conueniens esse vlli senatori [g],vxorem ducere,aut retinere damnatā publico iudicio:quo "iudicio" cuilibet [h] ex populo experiri licet, nisi si cui lege aliqua accusandi publico iudicio non est potestas, 11 ¶ Si qua calumniæ iudicio damnata sit ex causa publici iudicii,& quæ præuaricationis damnata est, publico iudicio damnata esse non videtur [i].

12 ¶ Quæ [k] in adulterio deprehensa est,quasi publi-

g quod quid sit *v.l.43.ff.eo.* queritur tamen q. fieri possit vt mulier vulgò quæstum faciat, non tamen palàm. sunt enim hæc diuersa.
h *l.1.l.2.ff.de concubinis.l.49.§.4.ff.de leg.3.l.13.ff.de adulteriis*
i de qua *v.quæ scripsi ad l.3.inf.ff.de liber.exhib.*
k *l.16.l.44.ff.eo.leg.197.ff.de reg.iur.4. Harmenopul.6.§.42.*
l *l.44.ff.eod.adde Vlp.tit.13.§.1*
m *Vlp.13.*
n de maritandis ordinibus sc. an lex Iulia & Papia sint vna lex, vel duæ. *v.quæ not.ad l.59.ff.de condit.& demonstrat.*
o *vide l.33.ff.de verborum significat.*
p Cauponariæ mulieres facilè prostitui præsumuntur.
q in taberna, caupona, vel aliâs pudori &c. *Hal.§.9.ff.eod.*
r Siue delectus est indistinctè, *l.vlt.ff.de iuris & facti ignorat.*
s vt alibi quod coram pluribus *l.33.ff.de verbor.significat.* palàm proscribere, est vt legi possit de plano.*v.l.11.§.3.ff.de institor.* palā nuncupare hæredem, est ita nuncupare vt exaudiri possit *l.21.ff.qui testam.*
t itē quæ cum vno &c. *Hal.* hinc collige,Palam non fieri quod cum vno aut altero fit.
u Idem si pecunia non accepta: nā quæ gratis facit, nō ideo minus peccat.
x videtur tamen meretrix. *Rolandus à Valle.1.Consil.74.numero 20.*
y vt palam prostitui dicatur mulier, quæstū intercedere nō est necesse. *vt hic*: idem est in calumniatore *l.2.ff.de calumniatorib.*
z quæ turpiter vixit semper est ignominiosa. *Baldus.*
a mulier turpiter viuens prætextu paupertatis non excusatur.32. *q.5.c. ita Baldus.*
b Imò, maius *l.4.§.3.ff.de his qui notantur*: Solon lenocinium morte multabat, vt ait Æschines.
c *d.leg.4.§.2.in pr.*
d *d.l.4.§.2.ver.siue.*
e instrumenti. cauponatij *Hal.* f *l.16.ff.eod.* g & ingenuo *Vlp.13.§.2.* h *§.1.Instit.de publ.iudic.*
i quoad prohibitionem nuptiarum;in aliis causis secus.*Accurs.l.1.§.1.ff.de calumniatorib.* k *Vlp.13.§.2.*

a Ordo eſt inuerſus, ita legit Petrus Faber, Non tantum erit notata quæ publico iudicio damnata eſt, ſed & quæ deprehenſa. 1. *Semeſtr* 23.

b Deprehẽſa in adulterio æquè notata eſt, vt quæ iudicio publico adulterii damnata eſt, quia lex non tantum ſententiam notat ſed factum. hoc eſt, lex non tantum eam notat, quæ adulterij damnata eſt iudicis ſententia, ſed quæ in ipſo facto deprehenſa.

co iudicio damnata eſt. "Proinde ſi adulterii condemnata eſſe proponatur: non[a] tantùm. quia deprehenſa eſt, erit notata. ſed quia & publico iudicio damnata eſt. Quòd ſi non ſit deprehenſa, damnata autem iudicio notetur, quia publico iudicio damnata eſt." At" ſi deprehenſa quidẽ ſit, damnata autem non ſit: notata erit. Ego puto, etſi abſoluta ſit, poſt deprehẽſionem, adhuc tamen notam illi obeſſe debere: quia verum eſt, eam in adulterio deprehẽſam. quia[b] factum[c] lex, non[d] ſententiarum notauerit[e].

13 ¶ Non adiicitur hic, vt in lege Iulia de adulteriis, à quo vel vbi deprehenſam[f]. proinde ſiue maritus, ſiue quis alius deprehendiſſe proponatur: videtur notata. ſed & ſi non in domo mariti, vel patris ſui deprehenſa ſit: erit notata ſecundum verba legis.

¶ Legis Iuliæ, & Papiæ caput. De ſenatoribus, & eorum liberis. 1. Summa dicti capitis legis Iuliæ. 2. Si auus, vel auia artem ludicram fecerit. 3. De patre naturali, vel adoptiuo. 4. & tempore, quo artem ludicram fecit. 7. Si vxor ſenatoris, vel prognati ſenatore, artem ludicram facere incipiat. 8. ne à ſenatorib. ducatur, quæ à cæteris ingenuis duci non poſſunt.

44. *Paulus* libro 1. ad Legem Iuliam & Papiam.

LEge Iulia † ita cauetur: *Qui Senator eſt: quive filius: nepóſve ex filio: pronepóſve ex filio nato, cuius eorum eſt, erit: ne quis eorum ſponſam, vxorémve ſciens dolo malo habeto libertinam: aut eam, quæ ipſa, cuiúſve[g] pater, matérve artem ludicram facit, fecerit. Néve Senatoris filia neptiſve ex filio: proneptiſve ex nepote, filio nato, nata: Libertino eive, qui ipſe, cuiúſve pater, matérve artem ludicram facit, fecerit: ſponſa, nuptáve ſciens dolo malo eſto. néve quis eorum dolo malo ſciens ſponſam, vxorémve eam habeto.*

1 ¶ Hoc capite prohibetur ſenator libertinam ducere, eámve, cuius pater[h] matérve artem ludicram fecerit. item libertinus ſenatoris filiam ducere.

2 ¶ Non obeſt, auum[i] &[k] auiã artem ludicram feciſſe.

3 ¶ Nec diſtinguitur, pater in poteſtate habeat filiam, nec ne. tamen[l], iuſtum[m] patrem intelligendum, Octauenus ait: matrem, etiam ſi vulgò[n] conceperit.

4 ¶ Itẽ nihil[o] refert, naturalis ſit pater, an adoptiuus.

5 ¶ An & is noceat, qui, antequàm adoptaret, artem ludicram[p] fecerit: atque ſi naturalis pater, antequàm filia naſceretur, fecerit? & ſi huius notæ homo adoptauerit, deinde emancipauerit, an non poſſit duci, ac ſi talis pater naturalis deceſſiſſet? Sed de hoc caſu contrariam legis ſententiam eſſe, Pomponius rectè putat, vt eis non connumeretur.

6 ¶ Si poſtea ingenuæ vxoris pater, matérve artem ludicrã facere cœperit: iniquiſſimum eſt, dimittere eam debere, cùm nuptiæ honeſtæ contractæ ſint, & fortaſſe[q] iam liberi procreati ſint.

7 ¶ Planè ſi ipſa artem ludicram facere cœperit, vtique dimittenda erit.

8 ¶ Eas, quas[r] ingenui ceteri prohibẽtur ducere vxores, ſenatores non ducent[ſ].

¶ aliud legis Iuliæ, & papiæ caput ne liberta inuito patrono alij nubat. De empto. 1. De Iureiurando. 2. De emptore. 3. De filiof. milite. 4. De nupta vel ſponſa. 5. Inuitus quomodo accipitur. 6. De ſeruitute patroni.

45. *Vlpianus* libro 3. ad Legem Iuliam & Papiam.

IN eo iure: quod dicit, *Inuito[t] patrono libertam, quæ ei nupta eſt, alij nubere non poſſe.* Patronum[u] accipimus (vt reſcripto Imperatoris noſtri, & Diui patris[x] eius continetur) & eum[y], qui hac lege emit, vt manumittat. quia manumiſſa, liberta emptoris habetur.

1 ¶ Qui autem iurauit ſe patronum, hoc idem non[z] habebit.

2 ¶ Ne is quidem debet habere, qui non ſuis[a] nummis comparauit.

3 ¶ Planè ſi filiusfamiliàs miles eſſe proponatur: non dubitamus, ſi caſtrenſis peculij ancillam manumiſerit,

c Facti & ſententiæ diſcrimen vnde colligitur: ſentẽtiam non requiri in iis, in quibus lex factum notet.

d Imò ſentẽtia magis notanda quàm genus criminis. *l.*13. *ff.* de pœnis.

e notat *Hal.* in muliere ſ. in viro ſecus: in quo ſententia, nõ lex ipſa, infamiam infert *leg.* 2 §. 5. *ff. de his qui not* Cur tam variè? vel ideo, quòd maior à muliere quàm à viro pudicitia requiritur.

f vel vbi deprehenſa ſit. *Hal.*

† quæ nunc abrogata eſt. *Vlp.* 13. *Nouell.* 78. c. 3. *Nou. ll.* 117. *c.* 6.

g *l.* 17. *inf C. de inceſtis. Vlp. tit.* 13. §. 1.

h *l.* 7. *inf. Co. de inceſtis.*

i Aui vel auiæ infamiæ. & nota nõ nocet nepotibus. Patris & matris appellatione auum & auiam non continere hinc quoque colligunt.

k appellatione patris & matris non cõtinentur auus aut auia, quoties tractatur de odio. *facit l.* 21 *ff. de adul.*

l appellatione patris non continetur illegitimus *vt hic*; quãdo ſcilicet diſpoſitio legis reſpicit ciuilem rationem. *vt hîc*: non naturalem: tunc enim auus comprehenditur. *l.* 14. §. 2. *ff. eo. l.* 12. *ff. adulteriis.* Ideóque naturalis filius parentis ſui mortem vindicare poteſt *leg.* 3. *ff. de liberali cauſa*: eundem parentem in ius vocare non poteſt *l.* 6. *ff. de in ius vocando*: an in maieſtatis pœna illegitimi comprehenduntur, vt legitimi. *l.* 5. *Cod. ad l. Iul. maieſtat.* an ſunt domeſtici patris *v. Bald hic.*

m Patris appellatione, iniuſtũ ſeu baſtardũ patrem non contineri hinc colligunt. *adde l. verba. Cod. de adulteriis*: quod verum quoties lex non aliam cõſtituẽdi rationem habet quàm ciuilem: ſecus ſi à natura cõſtituendi cauſam petat. *l. adoptiuus. §. ſeruilis. ff. eod.* vnde notãt filio baſtardo permitti iniuriam & mortem patris naturalis vlciſci: cùm hæc vltio ſit à naturali ratione. *facit l.* 2. *ff. de liberali cauſa.*

n *leg.* 14. §. 2. *ff. eod.*

o Patris naturalis & adoptiui ſimilitudo.

p quæ infamat *l.* 1. *ff. de his qui notantur.*

q nota fauorem nuptiarum honeſtè contractarum & liberorum ex eis procreatorum *adde l.* 57. *ff. eod.*

r *adde l.* 49 *in fine ff. eodem.* & ita lege apud Vlpianum *tit.* 13. §. 2. potius quàm, *ceteri ingenui.*

ſ quæ nam illæ ſunt? lena, à lenone manumiſſa, in adulterio deprehenſa, iudicio publico damnata, quæ artem ludicram fecit, à ſenatu damnata *d.* §. 2.

t *l.* 51. *ff. eodem. l.* 11. *ff. de diuortiis. l.* 8. *Cod. de operis libertorum.*

u Patronus is etiam cenſetur, qui emit ancillam vt manumitteret: quique ita emptam manumiſit.

competere ei hoc ius. eſt enim patronus ſecundum conſtitutiones[b]. nec patri eius hoc ius competit.

4 ¶ Hoc caput ad nuptam tantùm libertam pertinet: ad[c] ſponſam non pertinet. & ideo, inuito patrono, nuntium ſponſa liberta ſi miſerit, cum alio connubiũ habet.

5 ¶ Deinde ait lex, *inuito patrono.* inuitum accipere debemus.

eum, qui[d] non conſentit ad diuortium. idcirco nec à furioſo diuertendo, ſoluit ſe huius legis neceſſitate: nec ſi ab ignorante diuorterit. rectius enim hic[e] inuitus dicitur, quàm qui diſſenſit.

6 ¶ Si ab hoſtibus patronus captus eſſe proponatur: vereor[f], ne poſſit iſta connubium habere nubendo: quemadmodum haberet, ſi mortuus eſſet. Et qui Iuliani ſententiam probant, dicerent[g], non habituram connubium. putat enim Iulianus, durare eius libertæ matrimonium etiam in captiuitate, propter patroni reuerentiam. Certè ſi in aliam ſeruitutem patronus ſit deductus, procul dubio diſſolutum eſſet matrimonium.

De *liberta communi.*

46. *Gaius* libro 8. ad Legem Iuliam & Papiam.

ILlud dubitationis eſt: an & qui communem[h] libertam vxorem duxerit, ad hoc ius admittatur. Iauolenus negauit: quia non[i] propriè videtur eius liberta, quæ etiam alterius ſit. aliis contrà viſum eſt[k]: quia libertam eius[l] eſſe negari non poteſt, licèt alterius quoque ſit liberta. quam ſententiam plerique rectè probauerunt.

De filia Senatoris quæ corpore quæſtum, vel artem ludicram fecit, vel Iudicio publico damnata eſt.

47. *Paulus* libro 2. ad Legem Iuliam & Papiam.

SEnatoris filia: quæ corpore quæſtum, vel artem ludicram fecerit, aut iudicio publico damnata fuerit: impunè libertino nubit[m]. nec "enim" honos[n] ei ſeruatur, quæ ſe in tantum [fœdus[o]] deduxit.

De filio patroni. 1. De liberta ignominioſa. 2. De aſſignatione libertæ.

48. *Terentius Clemens* libro 8. ad Legem Iuliam & Papiam.

FIlio patroni in libertam paternam eandémque vxorem idem[p] iuris, quod ipſi patrono daretur, ex ſententia legis accommodatur. Idémque dicendum erit: & ſi alterius patroni filius, viuo altero, libertam eorũ vxorem duxerit.

1 ¶ Si ignominioſam libertam ſuam patronus vxorem duxerit: placet, quia[q] contra legem maritus ſit, non habere eum hoc legis beneficium.

2 ¶ Si vni ex filiis adſignatam[r]: alter vxorem duxerit: non idem ius quod [in] patrono tribuendum. nihil enim iuris habebit. quia ſenatus omne[ſ] ius libertorum adſignatorum ad eum tranſtulit, cui id pater tribuit.

De vxorib. Ducendis ab inferioris, vel Superioris dignitatis hominibus.

49. *Marcellus* libro 1. ad Legem Iuliam & Papiam.

OBſeruandum eſt, vt inferioris[t] gradu homines ducant vxores eas, quas hi, qui altioris dignitatis ſunt, ducere legibus propter dignitatem prohibentur. at contrà, antecedentis[u] gradus homines non poſſunt eas ducere, quas his, qui inferioris dignitatis ſunt, ducere non licet.

De manumiſſione & fideicommiſſo.

50. *Idem* libro 3. ad Legem Iuliam & Papiam.

PRoximè conſtitutum dicitur: vt: cùm quis libertam ſuam duxerit vxorem, quam ex[x] fideicommiſſi cauſa manumiſerit: liceat libertæ, inuito eo, nuptias con-

x Diui Seueri patris *Haloand.* Diui Marci *l.* 3. §. 3. *ff. de ſuis*: *adde l.* 10. *ff. de in ius vocando*: *l.* 3. §. 5. *ff. de bon. libert. l.* 2. *leg.* 3. *Codice ſi mancip.*

y *d.* §. 3.

z Imò, idem ius habebit, & erit patronus. *l.* 8. §. 1. *ff. de in ius vocando.*

a Non ſuis nũmis comparat, qui nummos ab alio accepit vt manumitteret. *l.* 3 § 4. *ff. de bon. libert.*

b ¶ Diui Hadriani *l.* 8. *ff. de iure patronatus*: *adde l.* 10. *ff. de in ius vocãdo*: *l.* 3. §. 8. *l.* 22. *ff. de bon. libert. l. ſi quis hac lege §. Sed & ſi caſtrenſem. ff. qui & à quibus manumiſſi.*

c Priuilegium conceſſum actui perfecto, nõ debetur ei[9] initio.

d *vt l.* 5. *ff. de ſeruit. vrban.* vbi ſcripſi de taciturnitate & ſilentio.

e Inuitus facere videtur, quo ignorante quid fit: Inuiti dicuntur, qui ignorant & abſunt.

f ſic reſpondebant interdum iuris conſulti. *vt hic.* & *l.* 67. §. 3. *ff. eo. l.* 9. §. 1. *l.* 59. §. 1. *ff. de iure dotium*: *l.* 20. §. 2. *ff. de contra tab. l.* 48. §. 1. *de adq. rer. l.* 1. §. 12. *ff. de cloacis. vide Duar.* 2. *diſp.* 11.

g & quidẽ probatur ſententia Iuliani dicentis *Hal.*

h Liberta, communi patrono etiam nupta, nõ poteſt eo inuito alteri nubere. Ita: quod conſtitutum eſt de liberta, extẽditur hic ad communem.

i Fictione quidam quod commune eſt, meũ eſt, vide Dynum *ad l.* 11. *ff. de regulis iuris.*

k noſtrum videri ſc. quod cõmune ſit. *l.* 5. §. 1. *ff. de leg.* 1. *l.* 238. *in f. ff. de verbor. ſignif.*

l *l.* 12. *ff. de adſignand. libert.*

m vt ignobilis *l.* 13. *ff. eod. facit leg.* 48. §. *penult. ff. eod. l.* 29 *Cod. de adult.*

n Nobilitas turpitudine vitæ amittitur. *l.* 1. *in f. Cod. vbi ſenatores.*

o in tantum ſcelus *Hal.* p *l.* 5. *ff. de obſequiis.*

q *facit l.* 37. *in f. ff. de minorib.*

r *v. l.* 12. *ff. de adſignand. libert.*

ſ *l.* 1. *in pr. ff. de adſignand. libert.*

t Tam malè inæquales veniunt ad aratra iuuenci, Quàm premitur magno coniuge nupta minor. *Ouidius in Deianira.* lege Catuleia poſtea promiſcuè coniugia ſunt permiſſa *Liuius* 4.

u *l.* 49. *in f. ff. eod.* Quod minori non licet propter ætatem, in maiore ob eandẽ cauſam prohibetur. x *l.* 10. *ff. de diuortiis.*

trahere.

trahere. puto, quia non erat ferendus is, qui ex necessitate [a] manumisit, non suo arbitrio. magis enim debitam libertatem præstitit, quam vllum beneficium in mulierem contulit.

De ancilla manumissa matrimonij causa.

15. *Licinnius Rufinus* libro primo Regularum.

MAtrimonij causa ancilla manumissa, à nullo alio vxor duci potest, quam à quo manumissa est: nisi [b] patronus matrimonio eius renuntiauerit.

1 ¶ Si autem filiusfamilias, matrimonij [c] causa, iussu [d] patris, ancillam manumiserit: Iulianus putat, perinde eam haberi, atque si à patre eius manumissa esset. & ideo potest eam vxorem ducere.

De incestis nuptiis, de dote.

52. *Paulus* libro 6. ad Sabinum.

INcestæ nuptiæ neque [e] dotem [f] habēt. & ideo " omne " quod perceptũ est, licèt fructuum nomine, auferetur.

De parentib. & liberis.

53. *Gaius* libro 11. ad Edictum Prouinciale.

NVptiæ consistere non possunt inter eas personas, quæ in numero [g] parẽtum [h], liberorúmue sunt: siue proximi, siue vlterioris gradus sint, vsque ad infinitum.

De cognatione & iustis nuptiis. De vulgo quæsitis.

54. *Scæuola* libro 1. Responsorum.

ET nihil interest, ex iustis nuptiis cognatio descendat, an verò non. nam & vulgò [i] quæsitam sororem quis vetatur vxorem ducere.

De filia vel neptæ adoptiua. De patris adoptiui matre, matertera, nepte & filia.

55. *Gaius* libro 11. ad Edictum Prouinciale.

QVin etiam nefas existimatur, eam quoque vxorem ducere, quæ per adoptionem [k] filia, neptísue esse cœperit. in tantum, vt, etsi [l] per emancipationem [m] adoptio dissoluta sit, idem iuris maneat.

1 ¶ Patris adoptiui mei matrem, aut [n] materteram, aut neptem ex filio, vxorem ducere non possum: scilicet si in familia eius sim. alioquin, si emancipatus fuero ab eo, sine dubio nihil impedit nuptias: scilicet quia post emancipationem [o] extraneus intelligor.

Si sororis filia in concubinatu fuerit.

56. *Vlpianus* libro 3. Disputationum.

ETiam si concubinam quis [p] habuerit sororis [q] filiam, licet libertinam, incestum committitur.

De filio officium gerentis. 1. De status confirmatione.

57. *Marcianus* lib. 2. Institutionum.

QVi in prouincia officium aliquod gerit, prohibetur etiam consentire filio [r] suo vxorem ducenti.

1 ¶ " in libro secundo de adulteriis Papiniani Marcianus notat: " Diuus Marcus & Lucius Imperatores Flauiæ Tertullæ per Mensorem libertum ita rescripserunt: Mouemur [s] & temporis [t] diuturnitate, quo ignara [u] iuris in matrimonio auunculi [x] tui fuisti, & quòd ab auia tua collocata es, & numero [y] liberorum vestrorum. idcircó " que " cùm hæc omnia in vnum concurrunt, confirmamus [z] statum [a] liberorum vestrorũ in eo matrimonio quæsitorum, quod ante annos quadraginta [b] contractum est, perinde [c] atque si legitimè concepti fuissent.

Si libertina senatori, quasi ingenua nupserit.

58. *Marcianus* libro 4. Regularum.

A Diuo Pio rescriptum est: si libertina Senatorem deceperit quasi ingenua, & ei nupta est: ad exemplum prætoris edicti, dandam in eam actionem. quia ex dote nullum lucrum habet, quæ nulla [d] est.

De tutore & eius liberis.

59. *Paulus* libro singulari de Adsignatione libertorum.

SEnatusconsulto [e], quo cautum est, ne tutor [f] pupillam vel filio suo, vel sibi nuptum collocet: etiam nepos [g] significatur [h].

a Necessitate qui facit, non confert beneficium *Baldus*. In necessitatibus nemo est liberalis *Bartol. facit l.* 84. ff. *de hæredibus instituendis. l.* 1. §. *penultimo* ff. *de aqua quotidiana.*
b *vide l.* 29. ff. *eodem. l.* 11. §. 1. ff. *de diuortiis.*
c *facit l.* 21. ff. *qui & à quibus.*
d *vide l.* 1. *in fi. Cod. cõm. de manumiss.*
e *vide quæ scripsi ad l.* 4. *Cod. de incestis.*
f *l.* 58. ff. *eodem* §. 12. *Instit. de nuptiis. vide l.* 14. *Codice de incestis.*
g *l. vlt.* ff. *eod.*
h Sic Horatius. Dos magna, parentium virtus.
i *l.* 14. §. 2. ff. *eod.* §. 1. *Instit. de nuptiis.* 4. *Harmenop.* 6. §. 47. *Genes.* 2. *Leuit.* 18. *Plato* 8. *de leg. &* 8. *de repub.* Notandum est quod Varro 2. *de re rustica* scribit, Cùm equus matrem, vt saliret, adduci non posset, & eum capite obuoluto peroriga adduxisset, & coegisset matrem inire, cum descendenti velũ dempsisset ab oculis, ille impetum fecit in eũ, ac mordicus interfecit. Idem ait Plinius 8. *c.* 13. & Aristoteles 8. *de historia animal.* 47.
k *facit l.* 14. §. 1. ff. *eod.*
l Extrane⁹ quis non fit per emãcipationem. *adde l.* 1. §. *extraneũ Co. de rei vxore. act.*
m *l.* 23. *in f.* ff. *de adoptionib.* §. 1. *verf. & hæc adeo Inst. de nupt. v. l.* 14. ff. *eod.*
n hæc verba *aut materte: ã* Hotomanus 5. *obser.* 16. ex Glossa in contextum irrepsisse censet.
o *l.* 12. *l.* 13. ff. *de adoption.*
p etiam miles *l.* 11. §. 1. ff. *de adulteriis.*
q *l.* 14. §. 2. ff. *eod.*
r *Nouell. Leonis* 23. *l. vnic. Cod. si rector prouinciæ*: aliud erat in filia *l.* 38. *in f.* ff. *eod.*
s Legitimandi ius, principis est, Imò & incestuosos legitimare potest. *vt hîc.* vide *Rolandum à valle.* 1. *consil.* 61. *numer.* 32.
t Tẽporis diuturnitas, facti à lieni ignorantia, & numerus liberorum principem ad legitimandum mouent. *v. Nouell.* 139. *Nouell* 154.
u Ignaris iuris mulieribus succurritur. *l.* 4. *Cod. de incestis*: *Nouell.* 12. *c.* 1.
x *vt in l.* 5. ff. *de condict. sine causa l.* 17. *C. de nupt.*
y Numerus liberorum minuit incestus crimen *l.* 7. §. 3. ff. *de bonis damnator.*
z *adde* §. 2. *in f. Instit. de hæred. ab intest.*
a an vero ipsum matrimonium confirmatur? non videtur, cùm continuò sit dirimendum *v. l.* 4. *inf. C. de incestis.*
b matrimonium non potest præscribi per quadraginta annos *Bald.*
c Legitimatio retro agitur ad tempus conceptionis: nempe vt legitimati fingantur legitimè concepti: *adde l.* 1. *l.* 2. ff. *de natalib. restit.* Ita legitimatio quasi restitutio nataliũ est.
d *v. l.* 52. ff. *eod.*
e *l.* 64. §. 1. ff. *eo. l.* 7. ff. *de adult.*
f *l.* 36. ff. *eod. leg.* 62. *inf.* ff. *eod. l.* 15. *in f.* ff. *de sponsal. leg.* 1. *C. de interd. matrim.*
g *leg.* 220. ff. *de verb. signif.* & heres *l.* 64. §. 1. ff. *eo.*
h Nepos filij appellatione cõtinetur ex interpretatione, non ex propria significatione *l.* 14. ff. *de Sc. Macedoniano. l.* 6. *inf. Cod. ad Macedon.* vide quæ scripsi *ad l.* 6. ff. *de testam. tutela. l. iusta* 84. ff. *de verbor. signif.*

De his ad quos tutelæ periculum pertinet. 2. De tutoribus non administrantibus. 4. Si pendente excusationis Iudicio pupilla adoleuerit. 5. De nuptiis & sponsalibus. 6. De filio tutoris adoptiuo. 7. De liberis à tutore datis in adoptionem. 8. Si heres tutoris prouocantis victus sit.

60. *Idem* libro singulari ad orationem Diui Antonini & Commodi.

SI quis tutor quidem non sit: periculum tamen tutelæ ad eum [i] pertineat. an sententia orationis contineatur? veluti si pupilla ab hostibus capta [k] fuerit aut falsis [l] allegationibus à tutela se excusauerit, vt [m] ex sacris constitutionibus periculum ad eum pertineat. & dicendum est, hos quoque ad senatusconsultum pertinere. nam & huiusmodi periculum in numerum trium tutelarum computari, comprobatum est.

1 ¶ Sed si propter alterius personam periculũ ad eum peruenit: videamus, ne extra sententiam senatusconsulti sit. veluti si magistratus in tutelæ periculum incidit: vel fideiusserit quis pro tutore, vel curatore. quia nec in numerum trium tutelarum hæc imputantur. & consequens est, hoc probare.

2 ¶ Quid ergo, si honoris [n] causa tutor datus sit? quatenus nec huiusmodi tutela in numerum computatur, numquid idem sit? sed ratio in contrarium ducit: quòd dictum est, " & " honorarium tutorem periculum solere pati, si malè passus sit administrari tutelam.

3 ¶ Quin autem ille qui, cùm datus est tutor, cessat [o] in administratione, pertineat ad orationem: non est dubitandum. quia perinde tenetur ex sacris cõstitutionibus, atque si gessisset.

4 ¶ Quid ergo si, cùm se vellet excusare aliquo titulo, nec in promptu probationes haberet, excusationis negotium fuerit dilatum, & inter moras pupilla adoleuerit? an ad senatuscõsultum pertineat? quæstio in eo est, an " & " post pubertatem officio finito excusationem eius recipi oporteat. nam si recipitur, & excusauerit: impunè potest ducere. si verò non debeat recipi post officium finitum, non rectè ducit. Et ait Papinianus libro quinto responsorum, officio finito excusationem recipi non oportere, & ideo exacti temporis periculum ad eum pertinere. sed mihi hoc nequaquam placet. iniquum enim est, propter dilationem, quæ fortè non dolo, sed " quæ " ex necessitate contingit, non excusari, vel nuptias impediri excusatione recepta.

5 ¶ Quamuis verbis orationis [p] cautũ sit, ne vxorem tutor pupillam suam ducat: tamen intelligendum est, ne desponderi [q] quidem posse [r]. nam cum qua nuptiæ cõtrahi non possunt, hæc plerumque [s] ne quidem desponderi potest. nam quæ duci potest, iure despondetur.

6 ¶ Quid ergo, si adoptiuus filius tutoris duxerit pupillam illicitè, posteáque emancipatus fuerit? credẽdum est, de adoptiuis emancipatis senatum non sensisse: quia post emancipationem in totum adoptiuæ familiæ obliuiscuntur.

7 ¶ Naturales liberi, licèt in adoptionẽ dati fuerint, senatusconsulto continentur.

8 Quid ergo, si tutor datus prouocauit [t], & postea heres eius victus est? præteriti temporis periculum præstare debet? an verò, si filius heres fuerit, & victus est, ad orationem pertineat? & cõsequens est, hoc probare: quoniam rationem [u] debet reddere.

De dote caduca.

61. *Papinianus* libro 32. Quæstionum.

DOte propter illicitum matrimonium caduca [x] facta: exceptis impensis necessariis, quæ [y] dotem ipso iure minuere solẽt: quod iudicio de dote redditurus esset: maritus, soluere debet.

De matre, cui pater eligendi filiæ maritum arbitrium dedit. 1. De collibertis. 2. De tutore qui rationes reddidit, & adulta liberos habente.

62. *Idem* lib. 4. Responsorum.

QVamquàm in arbitrio [z] matris pater esse voluerit, cui nuptum filia communis collocaretur: frustra tamen ab ea tutor datus eligetur. neque [a] enim intelligitur pater de persona tutoris cogitasse: cùm ideo maximè matrem prætulit, ne filiæ nuptias tutori committeret.

i qualis est is, qui falsis allegationib. se excusauit. §. *vlt. Instit. de excus.*
k tunc finitur tutela §. 1. *Instit. quib. mod. tut.*
l *v. l.* 1. 2. *Cod. si tutor vel cur. fals. allegat.*
m aut ex *Haloand.*
n *vt in l.* 3. §. 2. ff. *de administr. tut. l.* 14. ff. *de solutionib.*
o dixi *ad l.* 5. *Cod. de testamenta tutela.*
p *l.* 15. ff. *de sponsalib. leg.* 1. *Cod. de interd. matrim.* Imò senatusconsulto. *l.* 4. *Cod. de excusat. tutor*: dixi *ad l.* 7. *Co. de prox. minorum.*
q *l.* 15. *l.* 16. ff. *de sponsalib.*
r Tutor pupillam suam vxorem ducere non potest: quod & verbis legis ita apertè exprimitur. An & despondere potest? non potest. nam plerũq; hoc euenit, vt qui aliqua non possint nuptias contrahere, nõ possint & cum eadem sponsalia cõtrahere. sicuti per cõtrarium euenit, vt quam possis ducere, possis eandem despondere. Cõstat ita argmentum, an nuptiis permissis ad sponsalia permissa: vt ab iisdẽ prohibitis ad eadẽ spõsalia interdicta.
s hoc dictũ est propter viduã, quæ intra tẽpus luctus despõderi potest: non tamẽ duci *l.* 20. §. 1. ff. *de his qui notãt.*
t Atqui prouocare non potest §. 16. *Inst. de excus. tut.*
u eadẽ est ratio in *l.* 64. §. 1. ff. *eod.*
x Caduca dicitur dos, cùm ab ea cecidit is cui data est, & fisco cedit. *l.* 38. §. 1. ff. *eo.* 16. *Vlp. in fi.*
y *l.* 1. §. 2. ff. *de impẽs. in reb. dotalib.*
z Generale & liberũ arbitriũ nõ extẽditur ad personas specialiter prohibitas *indeb. l.* 46. ff. *de peculio.* Liberũ. n. & generale limitatur ad honesta. verbi gratia: Pater iussit filiam nubere matris arbitrio; nõ poterit mater filiam elocare patris inimicis *Bald.*
a Nõ venit in potestatẽ arbitrii id, quod iure fieri nõ potest *l.* 6. §. 2. ff. *de cond.*

a id est malo exemplo, idque ne quis putet eum, patrono adhuc superstite, adulterium in illam commisisse, 28. *Eclog.5.cap.*13.
b id est contra mandata, *l.2.§.1.ff.de his quæ vt indign.l.6.Cod.de nupt.vide l.38.ff.eod.*
c id est, impubes, quam significationem Nonius notat: atque inde, puberes, deuirginatos dici, *Cuiac.6.obseruat.*16.

1 ¶ Mulier liberto viri ac patroni sui mala ratione[a] coniungitur.

2 ¶ Tutor, qui rationes curatori reddidit, puellam suam ante constitutum tempus ætatis eius vxorem ducere, nec matrem ex alio matrimonio factam, potest.

De præfecto cohortis vel equitum, vel tribuno.

63. *Idem* libro 1. Definitionum.

PRæfectus cohortis, vel equitum, aut tribunus, contra interdictum[b], eius prouinciæ duxit vxorem, in qua officium gerebat. matrimonium non erit. quæ species pupillæ comparanda est: cùm ratio potentatus nuptias prohibuerit. Sed an huic quoque, si virgo[c] nupsit, non sit auferendum, quod testamento relictum est, deliberari potest. exemplo tamen pupillæ nuptæ tutori: quod relictum est[d], potest mulier consequi. pecuniam tamen in dotem datam mulieris heredi restitui[e] necesse est.

De liberto tutore. 1. *De tutore & eius filio, vel extraneo herede.* 2. *De filia tutoris.*

64. *Callistratus* libro 2. Quæstionum.

LIbertum, eundémque tutorem pupillæ: eo quòd in matrimonium collocata ipsi tutori suo, vel filio eius est: senatus relegandum censuit.

1 ¶ Senatusconsulti, quò prohibentur tutores, & filij eorum pupillas suas ducere, puto hæredem quoque tutoris extraneum[f] sententia adprehendi. cùm ideo prohibuerit huiusmodi nuptias, ne pupillæ in re familiari circumscribantur ab his, qui rationes[g] eis gestæ tutelæ reddere compelluntur.

2 ¶ Tutor autem pupilli non prohibetur filiam[h] suam collocare pupillo suo in matrimonium.

De his qui militant in patria sua. 2. *De officio prouinciali finito*

65. *Paulus* libro septimo Responsorum.

EOs, qui in patria sua militant, non videri contra mandata ex eadẽ prouincia vxorem ducere. idque etiam quibusdam mandatis contineri.

1 ¶ Idem "eodem" respondit: mihi placere: etsi contra mandata contractum sit matrimonium in prouincia: tamen post depositum officium, si in[i] eadem voluntate perseuerat, iustas nuptias effici: & ideo postea liberos natos ex iusto matrimonio, legitimos esse[k].

De tutore vel curatore, eorúmve filio. 1. *De curatoris liberto.*

66. *Idem* libro 2. Sententiarum.

NOn est matrimonium: si tutor[l], vel curator pupillam suam intra vicesimum & sextum[m] annum non desponsam à patre, nec testamento destinatam[n], ducat vxorem vel eam filio suo iungat. quo facto vterque infamatur[o]: & pro dignitate[p] pupillæ extra ordinem coercetur. nec interest filius[q] sui iuris, an in patris potestate sit.

1 ¶ Curatoris[r] libertum eam pupillam, cuius patronus res administrat, vxorem ducere, satis inciuile est.

De filio tutoris. 1. *Si auus tutelam neptis gessit.* 2. *De patre vel fratre tutoris vel curatoris.* 3. *Si tutor vel curator adoptet maritum puellæ.* 4. *De curatore ventris & bonorum.* 5. *De filia eius, quæ sub tutela vel curatore fuit.* 6. *De tutore, qui abstinuit pupillam bonis paternis.*

67. *Tryphoninus* libro 9. Disputationum.

NOn solùm viuo tutore, sed & post mortem eius, filius tutoris ducere vxorem prohibetur eam, cuius tutelæ rationi obstrictus pater fuit. nec puto interesse: exstiterit ei heres filius: an abstinuerit paterna hereditate: an nec heres fuit, fortè exheredatus, aut præteritus, emancipatus[s]. nam & fieri potest, vt per fraudẽ[t] in eum collocata bona patris propter tutelã, reuocari oporteat.

1 ¶ De vno dubitari potest: si auus tutelam gessit ne-

d *l.vltim.ff.de legat.*1.
e *vide l.vnic.Cod.si rect.prouinc.l.vnic.Cod.si quacunque præditus.*
f filij appellatione intelligitur hîc etiam extraneus, idque propter idẽtitatẽ rationum. vnde colligere possis, Statutorum rationem attendi oportere, licèt statuta sint stricti iuris.
g *l.60.ff.eodem.*
h *vide l.38.in fin.ff.eodem.*
i *l.6.Cod.de nuptiis.*
k An verò dos quæ caduca fuit hoc casu reuiuiscit? negat Gordiani constitutio relata à P. Pithæo *apud Cuiacium* 1.*obseruat.*11. ait autem *lex 68.ff.de iure dotium.*
l *l.36.ff.eodem.*
m & septimum annum *Haloand.* & ita legunt in *l.7.ff.de adulteriis:* Hodie intra annum 29. quoniam annus vtilis mutatus est in quadriẽnium continuum. *vide l.6.Cod.de interdicto matrim.*
n destinabantur vxores filiis à parentibus testamento vel inter viuos, citra conuentionem, *l.36.ff.eod. l.7.§.1.ff.eodem.l.16.ff.de diuortiis. l.101.ff.de cond. & demonstrat. l.134.ff.de verb. obligat l.7.ff.de adult. l.6.Cod.de interdict.matrim.* hinc apud Comicum moriẽs, Te isti virũ do, amicum, tutorem, patrem: & *alibi*, amicum, amatorem, virum in quouis loco paratum. Hos enim omnes affectus in vno marito esse oportet. & apud Homerum. Ἕκτωρ ἀτὰρ σύ μοί ἐσσι πατὴρ καὶ πότνια μήτηρ, ἠδὲ κασίγνητος σὺ δέ μοί θαλερὸς παρακοίτης. *Cuiac.16.obseruat.*33.

c haud dubiè? *argument.l.5.ff.de excusat.tut.* §.2.*Institut. de nupt.* & *ibi Theophil.*
d id est quem adoptare volumus,
e de hac dictione, *vide l.45.in fin.ff.eod.*
f id est, remotum à ratione. *Accurs.*
g *l.64.§.1.ff.eodem.*
h Antonini & Commodi, *l.60.ff.eodem.*
i *adde* 4. *Harmenopul.6.§.63.*
k eiusdem Senatusconsulta, *Haloander.*
l optima ratio, *vt & ff.l.10.§.3.*

ptis ex filio emancipato natæ: an nepoti ex altero filio eam collocare possit[u], siue emancipato, siue manenti in potestate: quia * par[x] affectionis causa, suspicionem[y] fraudis amouet[z]. sed etsi senatusconsultum stricto iure contra omnes tutores nititur: attamen, summæ[a] affectionis auitæ intuitu, huiusmodi nuptiæ cõcedendæ sunt.

2 ¶ Sed & si filiusfamilias[b] tutor puellæ, vel curator fuit: puto, "vel" magis patri eius non oportere eam nubere. numquid nec fratri, qui est in eiusdem potestate[c]?

3 ¶ Sed videamus: si Titij filius duxerit vxorem eam, quæ tua pupilla fuit: deinde Titium, vel filium eius adoptaueris: an perimentur nuptiæ, vt in genero adoptato[d] dictum est: an adoptio impeditur. quod magis dicendum est: etsi curator, dum gerit curã, adoptauerit maritum eius puellæ cuius curator est. nam finita iam tutela, & nupta puella alij: vereor[e] ne longum sit[f], adoptionem mariti eius impedire. quasi propter hoc interponatur, vt ratio[g] tutelæ reddendæ cohibeatur. quam causam prohibitionis nuptiarum contrahendarum oratio diui Marci[h] continet.

4 ¶ Et si quis curator ventri[i] bonísque datus sit: prohibitionem eiusdem senatusconsulti[k] inducit. nam[l] & hic debet rationem reddere. nec spatium[m] administrationis mouere nos debet: quia nec in tutore, nec curatore discrimen maioris aut minoris temporis, quo in huiusmodi munere quis fuerit, habitum esse[n].

5 ¶ Si puellæ[o] tutelam Titius administrauit, vel curator negotia gessit: eáque, nondum recepta ratione, decessit, filia herede relicta: quærenti, an eam filio suo posset Titius collocare in matrimonium, dixi posse[p]: quia ratio hereditaria esset, & sit simplex[q] debitum. alioquin omnis debitor eam, cui obligatus esset ex aliqua ratione, prohibetur sibi filióque suo coniungere.

6 ¶ Sed & is: qui pupillam abstinet bonis patris sui, rationem eius rei præstare debet. & fieri potest, vt etsi inconsultiùs hoc fecerit, "&" hoc nomine condemnari debeat. sed etsi, optimo consilio[r], vsus sit auxilio prætoriæ iurisdictionis, quia non soluendo pater eius decesserat: nihilominùs tamen, quia iudicio hoc probari oportet, impediuntur nuptiæ. nam qui bene tutelam & ex fide administrauit, nihilominùs prohibetur.

De incestu.

68. *Paulus* libro singulari ad Senatusconsultum Turpillianum.

IVre gentium[s] incestum committit[t], qui ex gradu ascendentium[u], vel descendentium[x] vxorem duxerit. qui verò ex latere eam duxerit, quam vetatur: vel adfinem, quam impeditur: si quidem palam fecerit, leuiùs: si verò clam[y] hoc commiserit, grauiùs punitur. cuius diuersitatis illa ratio est circa matrimonium, quod ex latere non bene contrahitur: Palam delinquentes, vt[z] errantes maiore pœna excusantur. clam[a] committentes, vt[b] contumaces plectuntur.

m Idem operatur tutela vnius diei quod longi temporis, *Bald.*
n habitum est. *Haloander,* deóque curator datus bonis inuẽtariũ facere tenetur *Bald.*
o si pupillæ *Haloander.*
p & ita priuilegia personalia non transferuntur etiam ad filium *Bald.*
q non vallatum priuilegio defuncti. de quo lex 42.ff.*de administrat.tutor.*
r Quoties tutor pupillum vel pupillam abstinet ab hereditate patris, optimum consilium optimaque cautio est vt abstineat cum decreto iudicis, Baldus. optimũ cõsilium est facere aliquid authoritate iudicis *l.7.§.2.vers.permitt.ff.de minor.*
s *l.5.§.1.ff.de condict.sine caus. l.38.§.2.ff.de adulteriis, l.39.in fin.ff.eodem.*
t Imò iure gentiũ incestus his casibus nõ committitur. Nec enim apud Persas prohibitæ huiusmodi cõsuetudines. Catullus: Nascetur Magus ex Gelli matrísque nefando Coniugio, & discat Persicum haruspicium. Nam Magus ex patre & gnato gignatur oportet si vera est Persarum impia religio. Idẽ refert Harmenopulus 1.*Titul.*1.§.15. & Mirrha apud Ouidiũ.10. Metamorphoseos: & quod natura remittit, Inuida iura negãt, Gentes tamen esse feruntur in quibus & nato genitrix & nata parenti iungitur, & pietas geminato crescit amore. Tibulus 2.*elegia* 3.*in fin.* Glans aluit veteres & passim semper amarunt adde Augustinum, *cap.*18 *in Leuiticum.*

DE[c] IVRE[d] DOTIVM[e].

TIT. III.

Dotis causam esse perpetuam.

Paulus libro 14. ad Sabinum

DOtis.[f] causa perpetua[g] est. "&" cum voto eius, qui dat, ita contrahitur, vt semper[h] apud maritum sit.

fauor dotis.

2. *Idem* libro 60. ad Edictum.

REipublicæ interest[i], mulieres dotes saluas habere. propter quas nubere possunt.

o Imò, non infamatur, *l.12.ff.de his qui notant.*
p Quotiens de mitiganda aut exasperanda pœna agitur, potius inspicitur persona, in quam delinquitur, quàm persona delinquentis, *Bald.*
q *subaudi* tutoris vel curatoris, qui vult pupillam suam in vxorem ducere.
r tutoris curatorísve, *Haloander l.37.ff.eod.*
s vel emancipatus *Haloander.*
t inter coniunctas personas (putà patrem & filium) facile præsumitur fraus, *l.50.§.1.in fin.ff.de bon.libert.adde l.15.ff.de donatio.*
u ¶ potest, *l.3.ff.eod.*
x Par affectio, nihil dispar admittit.
y Pater non præsumitur filios suos decipere velle: omnibus denique liberis, ex æquè pater esse, omnes ex æquo amare, nulli detrahere velle, vt alteri adiiciat. *adde l.50.in fin.ff.de bonis libertorum.*
z *l.penultim in fin.princip.Cod.de adoptionibus.* (quod in testimoniis debet diligenter attẽdi. hinc enim colligunt, æquè coniunctum, neutri parti præsumi suspectum) quandoque inducit, *l.vltim.Cod.vbi pupilli. & l.antepenultim.Cod.de excusat.tutor.* Inducit, vbi spes est lucri *dict.l.vltim.* vel vbi dispar quodammodo, *d.l.antepenult.*
a Amor nepotum summus est in auo Amor quippe magis descendit, quàm ascendit. adde *l.7.§.1.Cod.de curat.furiosi.*
b potest enim filiusfamilias tutor dari. *Institut.qui testam.tutor.in princip. l.7.ff.de tutelis.*

u *l.53.ff.eodem.* x *l.17.Cod.de nupt.*
y qui palam deliquit per errorem præsumitur labi: qui clam, per contumaciam Præsumitur dolus ex facto clandestino, vide Cepolã in *l.1.in f.Cod.de vsucap.pro empt.*
z Clam delinquens grauiùs punitur quàm qui palam. *Bald.l.54.ff.de administrat.tut. l.5.§.4.ff.de authoritat.tutor.l.3.§.1.ff.de iure fisci.*
a Mali oderunt lucem.
b Clandestinum factum præsumitur dolo factum *Bald.*
c 5.*Cod.*12.*Nouell* 91.97.98.18.*Eclog.*15.19.*titul.*1.3.*Cod.Theophil.*13. *Vlpian.*6.2.*sent.* 21.*Nouell.Leon.*21.25.4.*Harmenopul.*8.
d περὶ προνομίας *Ecloga.* id est, priuilegio. *Cuiac ad l.1.Cod.de iure fisci:* causa conditione dotis: *Cuiac.Cod.hoc titul*
e Dotium enim variæ species, alia est profectitia, alia non profectitia, & aduentitia, *l.5.ff.eodem.*
f Dos est, pecunia marito nuptiarum causa data, vel dicta vel promissa. vnde Martiano Capellæ reciprocum & repensatrix nuptiarum dicitur. *Cuiac.hic: vide quæ notaui ad l.9.§.3.ff.eodem.*
g Cur dotis causa perpetua est? qui dat dotem, eo voto atque animo dotem dare intelligitur, vt semper apud maritum sit. semper, hoc est, matrimonio constante.
h his verbis significatur, ex dotis causa dominium adquiri marito. nec enim causæ contractuum temporariæ (vt locationis) dominium mutant sed perpetuæ. *Cuiac.Cod.eodem.* i *l.18.ff.de rebus authoritat.iud.l.1.ff.soluto.*

De matrimo-

a *l.6.Cod.de incestis.l.58.ff.de ritu nupt.§.penult.Inst.de nupt.*

b Imò dos sine matrimonio esse potest. Nam si pater dotem legat in testamento, filia dotata intelligitur, tametsi non nubat: tametsi non sit nupta sed virgo. *arg.l.7. in fi.ff.de adulter.* Durum tamen est hoc quod nonnulli notant, Filiam statuto exclusam vbi masculi fuerint, dotatam intelligi, si quid ei à patre simpliciter sit legatum: idque legatum tacitè dotis causa factum intelligi: vt ea ratione filia à paterna hæreditate excludatur stantibus masculis. *Gloss.in l. cum plures.§. cum Tutor.ff.de administr. tutorum. Baldus in l.23.ff.eod. Bartol. in l. 66.ff. de ritu. Cremensis singulari* 3. Alexander id non admittit.*in l. 23. ff.eod.* Ioãnes admittit, in filia pubere & nubili.

De matrimonio facti.

3. *Vlpianus* lib 36.ad Edictum.

DOtis appellatio non refertur ad ea [a] matrimonia, quæ consistere non possunt. neque [b] enim dos sine matrimonio, esse potest. vbicumque igitur matrimonij nomen non est, nec dos est[c].

De eo quod rei dotali accedit.

4. *Paulus* libro 6.ad Sabinum.

SI proprietati nudæ in dotem datæ vsusfructus accesserit[d] incrementum videtur dotis, non alia dos. quemadmodum si quid alluuione[e] accessisset.

Quæ sit dos profectitia.

5. *Vlpianus* libro 31.ad Sabinum.

PRofecticia[f] dos est, quæ à patre, vel parẽte[g] profecta est de bonis, vel facto[h] eius.

1 ¶ Siue igitur parens dedit dotem, siue procurator eius: siue iussit alium dare: siue, cùm quis dedisset negotium eius gerens, parens ratum habuerit: profecticia dos est.

2 ¶ Quod si quis patri donaturus dedit: Marcellus libro sexto Digestorum scripsit, hãc quoque à patre profectam esse[i]. & est verum.

3 ¶ Sed & si curator furiosi, vel prodigi, vel cuiusuis alterius: dotem dederit, similiter dicemus, dotem profecticiam esse.

4 ¶ Sed & si proponas, prætorem, vel præsidem decreuisse[k], quantum ex bonis patris [l] vel ab hostibus capti, aut à latronibus oppressi, filiæ in dotẽ detur: hæc quoque profecticia videtur.

5 ¶ Si pater repudiauerit hereditatem, dotis constituendæ causa, fortè, quòd maritus erat substitutus; aut quia potuit ab intestato hereditatem vindicare: dotem profecticiam non esse, Iulianus ait. sed & si legatum in hoc repudiauerit pater, vt apud generum heredem remaneat, dotis constituendæ causa: Iulianus probat, non esse profectum id de bonis. quia nihil erogauit [m] de suo pater: sed non adquisiuit.

6 ¶ Si pater, nõ [n] quasi pater, sed alio dotem promittente, fideiussit: & quasi[o] fideiussor soluerit: Neratius ait, non esse profecticiam dotem: quamuis pater seruare à reo id, qoud soluit, non possit.

7 ¶ Sed si pater dotem promisit: & fideiussorem [p], vel reum pro se dedit: ego puto, profecticiam esse dotem. sufficit enim quòd pater sit obligatus siue reo, siue fideiussori.

8 ¶ Si filiusfamilias mutuatus, creditorem delegauit, vt daret pro filia dotem: vel etiam ipse[q] accepit, & dedit: videri dotem ab auo profectam, Neratius ait, hactenus, quatenus[r] auus esset dotaturus neptem suam. id enim in rem aui videri versum.

9 ¶ Si quis[s] certam quantitatem patri donauerit, ita vt hanc pro filia daret: non[t] esse dotem profecticiam, Iulianus libro septimodecimo Digestorum scripsit. obstrictus est enim, vt det, aut, si non dederit, condictione tenetur. Hoc & in matre iuris esse ait, si fortè sub ea condicione vxor marito det, vt pro filia[u] genero in dotem daret. nec videri vxorem marito donasse. rectissimè ergo ait, vt non sit interdicta donatio iure ciuili. non enim [†] an [†] hoc dedit, vt ipse habeat, sed vt genero pro filia expẽdat. denique si non dederit, condictione[x] tenetur. esse igitur dotem istam aduenticiam, Iulianus ait, & ita vtimur.

10 ¶ Si filiusfamilias dotem promiserit: & sui iuris factus, dederit: profecticiam esse dotem. non enim pro hæreditate patris æs alienum soluit: sed suum æs alienum susceptum, dum filiusfamilias esset, paterfamilias factus exonerauit.

11 ¶ Si pater pro filia emãcipata[y] dotem dederit: profecticiam nihilo minus dotem esse, nemini dubium est. quia *non ius potestati sed parentis nomen dotem profecticiam facit. sed ita demum, si vt parens dederit. ceterum si, cùm deberet filiæ, voluntate eius dedit: aduenticia dos est.

12 ¶ Papinianus libro decimo quæstionum ait, cùm pater curator suæ filiæ iuris sui effectæ, dotem pro ea constituisset: magis[z] eum quasi patrem id, quam quasi curatorem, fecisse videri [a].

c quasi dos tamen dicitur.*v.l.13.§.1.circa f.ff.de petit.heredit.* aliàs vbi non cadit matrimoniũ ibi non cadit nomẽ dotis.

d augmentum dotis dicitur eadem dos, nõ noua *Bald.*

e Dos aluuione augetur. *vt hîc.* vt & pignus *vide l.16.ff.de pignoribus vbi dixi.*

f *Vlp.6.§.3. vide Cãpegiũ tract. de dote parte* 1. *quæst.*1.

g *l.81.ff.eod.*

h *l.2.§.1.ff. soluto:* virilis sexus, non matre. *l.6. Cod.eod.* vt extraneus sit omnis citra parentem. *l.26.§.1.Cod.eod.l. vn.§.13.inf. Cod.de rei vxoriæ act.*

i *facit l.6. ff. de collat.bon.* Adde quæ scripsi ad Accursiũ de profectitia fictitia.

k Imò non est profecta à patre *§.9.ff.eod.*

l pro modo facultatũ. *l.68.ff.eo.*

m putà furiosi *l.8.ff. de pact. dotalib.* vbi pater est impeditus, iudex potest supplere defectum patris, & ei° nomine dotẽ constituere *Baldus.*

n Repudiatio non affert titulum dotis. est enim repudiatio quædam priuatio, non titulus *Bal.*

o Pro dote dãda potest dari fideiussor, *vt hic:* non pro restituenda *Cod.ne fideiuss.dot.*

p Non sufficit, vt dos sit profectitia, vt eã soluat pater: necesse est vt eã soluat tãquam pater.

q Pro dote danda possunt constitui duo rei *l.v.t.in f.Cod.de dote cauta.* r *l.7.§.2.ff.de Sc.Macedon.* s *l.7.in fin.ff. de in rem verso.* hinc collige, auum cogi neptem dotare: *v.l.6.ff.de collat.bon.*

t extraneis: Dos aduentitia est, quod extraneus vel mater dat. *Vlp.16 §.3.*

u Imò, est profectitia *§.2.ff.eod.*

† communi *l.2.ff.eod.l.34.ff.de donat.int.vir.* x *v.l.2.§.3.ff.de donationi.*

y *vide quæ scripsi ad l.4.Cod.soluto.*

z ¶ habẽs officium naturale & accidentale, in dubio videtur exsequi naturale *Bal.* Id enim potentius est *l.vlt.vers.vtramque igitur C.de dot.promiss.*

a Imò, videtur potius animo se liberandi, quam quid donandi animo fecisse *arg.l.22.§.3.ff.solut.* b *dixi ad Vlpianum.6.§.4.*

c Pater potest vsque ad tempus nuptiarum pœnitere *v.l.vn.C.si rect.prouinc.*

d *l.4.Cod.soluto.* e nullis sc. relictis liberis *l.26.§.2.ff.de pactis dotalib.* & sic mortua filia, actio dotis profecticiæ consolidatur patri *Bald.* Sed tamen Vlp. *in fragm.tit.*6.§.4. sic scribit, Mortua in matrimonio muliere, dos à patre profecta ad eũ reuertitur quartis in singulos liberos in infinitum relictis penes virum: quod si pater non sit, apud virum remanet.

13. ¶ *Iulianus* lib.19. Digestorum.

ADoptiuum quoque patrem: si ipse dotem dedit, habere [b] eius repetitionem, ait.

14 ¶ Si quis pro aliena filia dotem promiserit, & promissori pater heres exstiterit: Iulianus distinguit interesse, ante nuptias pater heres exstiterit, & dotem dederit, an postea. si ante, videri dotem ab eo profectam. potuit [c] enim nuntium remittendo, resoluere dotẽ. quòd si post nuptias, non esse profecticiam.

De dote profectitia patri reddenda. 1. *quæ sit dos profectitia.* 2. *De circumuentione.*

6. *Pomponius* libro 14.ad Sabinum.

IVre succursum est patri: vt filia[d] amissa [e], solatij loco cederet, si redderetur ei dos ab ipso [f] profecta: ne & filiæ amissæ, & pecuniæ damnum sentiret.

1 ¶ Si pater alienum[g] fundum bona fide emptum, in dotem dedit: ab ipso profectus intelligitur.

2 ¶ Si in dote danda circumuentus sit alteruter [h], etiã maiori [i] annis vigintiquinque succurredum est. quia bono &[k] æquo non conuenit, aut lucrari [l] aliquem cũ damno alterius, aut damnum sentire per alterius lucrum.

De fructib.dotis. 3. *De dominio rei dotalis, aut doti destinatæ: & accessione temporis.*

7. *Paulus* libro 31.ad Sabinum.

DOtis fructum [m] ad maritũ pertinere debere, æquitas suggerit. cùm enim ipse onera [n] matrimonij subeat: æquum est, eum etiam fructus percipere.

1 ¶ Si fructus constante matrimonio percepti sint, dotis non erunt. si verũ ante[o] nuptias percepti fuerint, in [p] dotem conuertuntur: nisi[q] forte aliquid inter maritum futurum, & destinatam vxorem conuenit. tũc enim, quasi donatione facta, fructus non redduntur.

2 ¶ Si vsusfructus[r] in dotem datus sit: videamus, vtrùm fructus reddendi sunt, nec ne. & Celsus libro decimo Digestorum ait interesse, quid acti sit: &, nisi appareat aliud actum, putare se, ius ipsum in dote esse: non etiam fructus, qui percipiuntur.

3 ¶ Si res in dotem dentur: puto, in bonis mariti [s] fieri: accessionémque [t] temporis marito ex persona mulieris concedendam. Fiunt autem res mariti, si constante matrimonio in dotem dentur. Quid ergo, si ante matrimonium? si quidem sic dedit mulier, vt statim eius fiãt: efficiuntur enimuero si hac condicione dedit, vt [u] tunc efficiantur cùm nupserit: sine dubio dicemus, tunc eius fieri, cùm nuptiæ fuerint secutæ. proinde si fortè nuptiæ non sequantur nuntio remisso: si quidem sic dedit mulier, vt statim viri res fiant: condicere [x] eas debebit misso nuntio. enimuero si sic dedit, vt secutis nuptiis incipiant esse: nuncio remisso, statim eas vindicabit. sed ante nuntium remissum si vindicabit, exceptio [y] poterit nocere vindicanti [z] aut doli, aut in factum. doti enim destinata, non debebunt vindicari [a].

8. *Callistratus* lib.2.Quæstionum.

SEd nisi hoc euidenter actum fuerit: credendum [b] est: hoc agi: vt statim res sponsi fiant: &, nisi nuptiæ secutæ fuerint, reddantur.

10. *Dotis causa data quæ dicuntur.* 3. *De paraphernis.*

9. *Vlpianus* libro 31.ad Sabinum.

SI ego Seiæ res dedero, vt ipsa suo nomine in dotẽ det: efficientur eius, licèt non in dotem sint datæ: sed condictione tenebitur. Quòd si pro ea res ego dem: si quidẽ ante nuptias: interest, qua condicione dedi: vtrùm vt statim fiant accipientis, an secutis nuptiis. si statim: nuntio misso, condicam [c]: sin verò non statim, potero vindicare [d]: quia meæ res sunt. Quare & si sequi nuptiæ nõ possunt propter matrimonij interdictionem, ex posteriore casu res meæ remanebunt.

1 ¶ Si res alicui tradidero [e], *vt nuptiis secutis, dotis efficiantur:* & ante nuptias decessero: an, secutis nuptiis, dotis esse incipiant? & vereor [f], ne non possint in dominio eius effici, cui datæ sunt. quia[g] post mortem incipiat dominium discedere ab eo, qui dedit. quia pendet donatio in diem nuptiarum. & cùm sequitur condicio nuptiarum, iam heredis dominium est, à quo discedere rerum non posse dominium, inuito eo, fatendum est.

f *l.4. Cod.soluto matr.*

g *l.81.ff.eod.*

h i. & ipsa vxor vltra vires patrimonij dotẽ cõstituens. *v.l.9 §.1.l.48.in fin.ff. de minorib.* aut eam non æquè æstimans *l.12. §. 1.ff. eod.* An pater mulieris? an ipse maritus? is certè restituitur: si donationem fecit propter nuptias immensam, non seruato modo patrimonij. *l. 1. Cod.si aduers. donas.*

i îdque fauore dotis *Accurs.* nõ per restitutionẽ in integrum sed ex æquo & bono *Cuiacius ad l. 9.§.1.ff.de minor.*

k *vide l.3. Cod. comm. vtriusque iudicij.*

l *l.12.§.1.ff. de distract.pign. v.l. 14.ff.de condict.indeb.*

m *l.10.§.3.ff.eo. l.32.ff.eod.l.vlt.§.2.Cod.eod.l.vn.§. 9. Cod. de rei vxor.act.*

n *l.65.in f.ff.pro socio.*

o *l. 47.ff. eod.l. 38.§.12.ff.de vsur. l.28 ff. de pact.dotalib.*

p Dotem augẽt, fructus ante nuptias percepti.

q *l.27.ff. de donat.int.vir.*

r *v.leg.4.ff. de pact.dotalib.*

s *l.75.ff. eod.l. 9.Cod.de rei vindicat.* adde *l.5.Cod.de collationib.*

t *l.13.§.6.ff. de adq.possess.*

u nota dominium sub condicione dari *l. 37. §.1.ff.de adq. possess.*

x *l.76.ff.eod.*

y *l.44.in fin. ff. eod.*

z *d.l.9. Cod.de rei vindicat.*

a adde *l.8.ff. de cond.ob.cau.dat.* hinc collige dari vni° eiusdémque rei nomine, cõdictionem & vindicationem diuerso respectu. *vt hic. v.l.9. ff.eod.*

b dotis datio in dubio præsumitur simplex, licet fiat ex causa de futuro *l.2.§.2.ff.pro dote.*

c quia nuptiæ non sunt secutæ. *l.59.ff.eod.* atque ita: datum vt conuertatur in dotem potest condici, si non sequatur causa & finis propter quem data est.

d *v.l.7.in f.ff.eod.*

e Mandatum dotis constituendæ, morte non finiri hinc colligunt. îdque iure speciali contra regulam. *§.10.Inst.mandati.* quod de dote hic dicitur: Baldus *in l. mandatum ff.mandati,* extendit ad omnem piam causam. vide Cremensem *singulari* 143.

f si summum ius spectemus, nam aliud fauore dotis. *ff.eod.* de hac voce dixi ad *leg.45.ff.tit.prox.*

g Mortuus transferre dominium suæ rei non potest.

a Procurator mortuo etiam domino possessionem rei, acceptæ vt in dotem daretur, etiam inuitis heredibus potest in accipientem sciens pruidens transferre: fauor ille specialis est, *vt hîc*: In rebus aliis, secus *l. 33. ff. de adquir. possess.*
b Heres per pœnitentiam non potest reuocare factum defuncti etiam contractum innominatum (*vt hîc*:) quando tendit ad constitutionem. *Bald.*

Sed [a] benignius [b] est, fauore [c] dotium [d], necessitatem imponi heredi consentire ei, quod defunctus fecit: aut si distulerit, vel absit: etiam nolente, vel absente eo, dominium ad maritum ipso iure transferri: ne mulier maneat indotata.

2 ¶ Dotis [e] autem causa data, accipere debemus ea, quæ in dotem dantur.

3 ¶ Cæterùm si res dentur in ea, quæ Græci παράφερνα [f] dicunt, quæque Galli peculium [g] appellant: videamus, an statim efficiuntur mariti. & putem, si sic dentur, vt fiant, effici mariti: & cùm distractum fuerit matrimonium, non vindicari oportet, sed condici: nec dotis actione peti, vt Diuus Marcus "&" imperator noster cum patre rescripserunt. Planè si rerum libellus marito detur: (vt Romæ vulgò fieri videmus. nam mulier res, quas solet in vsu habere in domo mariti, neque in dotem dat, in libellum [h] solet [i] conferre eúmque libellum marito offerre, vt is subscribat [k], quasi res acceperit: & velut chirographum eius vxor retinet, res, quæ libello continentur, in domum eius se intulisse) hæ igitur res an mariti fiant, videamus. & non puto. non quòd non ei traduntur. quid enim interest, inferantur volente eo in domum eius, an ei tradantur? sed quia non puto hoc agi inter virum & vxorem, vt dominium ad eum transferatur: sed magis, vt, certum sit, in domum eius illata: ne, si quandóque separatio fiat, negetur. & plerúmque [l] custodiam earum maritus repromittit, nisi mulieri commissæ sint. videbimus harum rerum nomine, si non reddantur, vtrùm rerum amotarum, an depositi, an mandati mulier agere possit. & si custodia marito committitur: depositi, vel mandati agi poterit. si minùs: agetur rerum amotarum, si animo amouentis maritus "eas" retineat: aut ad exhibendum, si non amouere eas connisus est.

De æstimatione. 1. De partu ancillæ, 3. De fœtu pecor. 4. De æstimatione ante nuptias facta. 6. Si conuenerit, vt aut æstimatio, aut res reddatur.

10. *Idem* libro trigesimoquarto ad Sabinum.

PLerumque interest [m] viri, res non esse æstimatas, idcirco, ne periculum [n] rerum ad eum pertineat. maximè si animalia in dotem acceperit: vel vestem, qua mulier vtitur. eueniet enim, si æstimata sint, & ea mulier adtriuit, vt nihilo minùs maritus æstimationem eorum præstet. quotiens igitur non æstimatæ res in dotem dantur: & meliores, & deteriores mulieri fiunt.

1 ¶ Si prædiis inæstimatis [o] aliquid accessit, hoc ad compendium mulieris pertinet. si aliquid decessit, mulieris damnum est.

2 ¶ Si serui sobolem ediderunt, mariti lucrum non est [p].

3 ¶ Sed fetus [q] dotalium pecorum ad maritum pertinent: quia fructibus computantur. sic tamen: vt suppleri [r] proprietatem priùs oporteat: & summissis in locum mortuorum capitũ "ex" adgnatis, residuum in fructuũ maritus habeat: quia fructus dotis ad eũ pertineat.

4 ¶ Si ante matrimonium æstimatæ res dotales sunt, hæc æstimatio quasi sub condicione est. namque hanc habet condicionem [s], *si matrimonium fuerit secutum*, secutis igitur nuptiis, æstimatio rerum perficitur, & fit vera [t] venditio.

5 ¶ Inde quæri potest, si ante nuptias mancipia æstimata deperierint, an mulieris damnum sit, & hoc, consequens est, dicere. nam cùm sit condicionalis venditio, pendente autem condicione mors contingens exstinguat venditionem: consequens est dicere, mulieri perisse. quia nondum erat impleta venditio. quia æstimatio [u], venditio est.

6 ¶ Si res in dotem datæ fuerint, quamuis æstimatæ, verùm conuenerit, vt aut æstimatio, aut res præstentur: si quidem fuerit adiectum, *vtrum mulier velit*: ipsa eliget, vtrum malit petere rem, aut æstimationem. verùm si ita fuerit adiectum *vtrum maritus velit*: "ipsius erit electio." aut si nihil de electione adiiciatur, electionem habebit maritus, vtrùm malit res offerre, an pretium earum. Nam & * cùm illa aut illa res promittitur, rei [x] electio est, vtram præstet. Sed si res [y] non exstet, æstimationem omnimodo maritus præstabit.

11. *Paulus* libro septimo ad Sabinum.

SAnè & deteriorem factam reddere poterit.

De re donationis causa minoris æstimata. 1 De circumuentione. 2. De pacto, vt quod maritus debet, in dotem habeat.

12. *Vlpianus* libro 34. ad Sabinum.

SI res æstimata [z], post contractum matrimonium, donationis [a] causa, adprobetur: nulla est æstimatio quia nec res distrahi [b] donationis causa, potest: cùm effectum inter virum & vxorem non habeat. res igitur in dote remanebit. Sed si ante matrimonium: magis est, vt in matrimonij tempus collata donatio videatur atque ideo non valet.

1 ¶ Si mulier se dicat circumuentam [c] minoris "rem" æstimasse, vtputa seruum: si quidem circum in hoc venta est [d], quòd seruum dedit, non tantùm in hoc, quòd minoris æstimauit: in eo acturam, vt seruus sibi restituetur. enimuerò si in æstimationis modo circumuenta est: erit arbitrium mariti, vtrùm iustam æstimationem, an potiùs seruum præstet. & hæc, si seruus viuit. quòd si decessit: Marcellus ait, magis æstimationem præstandam: "sed" non iustam, sed eam, quæ facta est. quia boni consulere mulier debet, quòd fuit æstimatus. cæterùm, si simpliciter [e] dedisset proculdubio periculo eius moreretur, non mariti. Idémque & in minore circumuenta Marcellus probat. Planè si emptorem habuit mulier iusti [f] pretij: tunc dicendum, iustam æstimationem præstandam. ídque dumtaxat "vxori" minori [g] annis præstandum, Marcellus scribit. Scæuola autem in marito notat, si dolus eius adfuit, iustam æstimationem præstandam. & puto verius, quod Scæuola ait.

2 ¶ Si cum marito debitore mulier pacta sit, vt id, quod [h] debeat, in dotem habeat, dotis actione scilicet eam agere posse, existimo, licèt enim ipso iure, priore debito liberatus non sit: "sed" tamen exceptionem habere potest.

De muliere ad eundem virum reuersa.

13. *Modestinus* libro singulari de Differentia dotis.

SI mulier post diuortium, antequam ex stipulatu de dote agat, ad eundem virum fuerit [i] reuersa: constantiùs dicetur, per doli exceptionem, inefficacem fieri ex stipulatu actionem, vsque quò matrimonium durat.

De re æstimata & non tradita.

14. *Vlpianus* libro trigesimoquarto ad Edictum.

SI rem æstimatam mulier in dotem dederit, deinde, ea moram faciente in traditione, in rerum natura esse desierit [k]: actionem eam habere, non puto.

15. *Pomponius* libro quartodecimo ad Sabinum.

QVòd si per eam non stetisset: perinde pretium aufert, ac si tradidisset. quia quod euenit, emptoris [l] periculo est.

De euictione.

16. *Vlpianus* libro trigesimoquarto ad Sabinum.

QVotiens res æstimata in dotem datur: euicta [m] ea, virum ex [n] empto contra vxorem agere: &, quidquid eo nomine fuerit consecutus, dotis actione, soluto matrimonio, ei præstare oportet. quare & si duplum [o] fortè ad virum peruenerit, id quoque ad mulierem redigetur. quæ sententia habet æquitatem. quia non [p] simplex venditio sit, sed dotis causa. nec debeat maritus lucrari ex damno mulieris, sufficit enim, maritum indemnem præstari, non etiam lucrum [q] sentire.

De dolo, culpa & diligentia. 1. De æstimatione: & nuptiis non secutis.

17. *Paulus* libro septimo ad Sabinum.

IN [r] rebus dotalibus virum præstare oportet tam dolum [s], quàm culpam. quia [t] causa sua dotem accipit. sed etiam diligentiã præstabit, quã in suis rebus exhibet.

1 ¶ Si [u], re æstimata data, nuptiæ secutæ non sint: videndum est, quid repeti debeat, vtrum res, an æstimatio. sed id agi videtur, vt ita demum æstimatio rata sit, si nuptiæ sequantur: quia nec alia causa contrahendi fuerit. res igitur repeti debeat, non pretium.

c Dotis dominium discedit inuito herede.
d pro quibus in dubio respõdetur. *l. 70. ff. eod. vide l. 8. Cod. de pactis conuentis.*
e Dotis causa data dicuntur quæ in dotem data.
f id est, præter dotem, *l. 31. §. 1. ff. de donationibus.* quæ & ἐξώπροικα. *4. Harmenop. 9. Synopsis 29. titul. 1. ex lib. 30. Titul. 1. §. 3. l. 29. Cod. de iure dotium. l. 17. Cod. de donat. inter vir.* sunt hæc diuersa, dotes, παράφερνα, ἀντίφερνα, θεώρετρα, ὑπόβολα, recepticia. quæ doti dantur marito ab vxore, in dubio sunt mariti, Galli, *la dot, l. 7. §. 3. ff. eod.* παράφερνα non item, *vt hîc.* ἀντίφερνα, quæ dantur vxori dotis nomine propter dotem, *l. vltim. Cod. de donat. inter nupt.* Galli *donation en faueur de mariage.* θεώρετρα *4. Harmenopul. 7. & 10.* quæ & ἀνακαλυπτήρια munera sũt, quæ sponsi & sponsæ amici inuicem contribuunt, cùm primum illa se retectam & videndam præbet. Galli, *dons faits à l'espoux & à l'espouse le iour de leurs nopces.* ὑπόβολον, est incrementum dotis, quod, mortuo, marito, vxori superstiti redditur supra dotem. *Cuiacius 5. obseruat. 4.* reiecta Harmenopuli definitione vt vitiosa *4. tit. 10.* Galli *acroist* Idem Cuiacius *4. Feud. 32.* ὑπόβολον ait à Germanis vocari *Morgencap*, aut *Morgengab*: Græcis ὀρθρινὸν δῶρον. id est, matutinale donũ, quod manè, die nuptiarum à viro in mulierẽ conferri solet. Est hodie Gallis species ab his diuersa, quæ illis *douarium*, quã, vt sæpius ac pro cõsuetudine locorum, dimidiam partẽ quæsitorum cõstante matrimonio mobilium & immobilium vxor lucratur: vt inter se magnam habeant affinitatem ἀντίφερνα, ὑπόβολον & douarium Gallorum: de recepticiis alibi dicam.
g vox antiqua Gallorum, vt combinæ, petoriti, alaudæ.
h aliàs præsumerentur huiusmodi res esse viri. nam quæ in domo alterius reperiuntur, eius esse præsumuntur. *Bald.*
i & sic super paraphernalibus tenet instrumentum. *Bald.*
k subscriptio sola ad probationem prodest aduersus eum qui subscripsit. *l. 6. §. 1. ff. de edendo: l. 126. §. 1. ff. de verbor. obligat.*
l licèt res sint inductæ in domum viri, nisi receperit in se custodiam, non tamen tenetur ad earum periculum.

m Res dotales æstimatæ viri, inæstimatæ mulieris periculo sunt. *vt hîc: & l. 12. §. 1. in fin. ff. eod. l. 10. Cod. eod. l. vnic. §. 9. in fin. Cod. rei vxor.*
n Æstimatio possessorem dominum facit, vt de periculo rei teneatur. *adde l. 1. in fin. ff. de æstimatoria.*
o *l. 75. ff. eodem.*
p quia partus ancillæ in fructu non est, *vide l. 29. §. 1. ff. de vsuris.*

q *v. de l. 7. ff. eodem.*
r *l. 68. l. 69. l. 70. ff. de vsufruct.*
s æstimatio rei traditæ nomine futuræ dotis, cẽsetur condicionalis: vnde non transit periculum ad maritum nisi contracto matrimonio *Bald.*
t *l. 16. ff. eodem. l. 3. ff. pro emptore.*
u *vide l. 22. ff. rerum amotarum.*
x in alternatiuis, si agatur de contractu, electio est debitoris, *vt hîc: l. 34. §. 6. ff. de iureiurando l. 5. §. 1. ff. depositi l. 34. §. 5. ff. de contrahend. l. 7. §. 5. ff. de donat. inter vir. l. 6. §. 1. ff. de iur. patron. l. 6. §. 1. ff. de re iud. l. 95. ff. de solut. l. 10. Cod. de condict. indeb. (excipe tamen. l. 2. §. 3. ff. quod certo loco)* si de vltima voluntate, legatarij, *l. 23. ff. de leg. 2. Bald.*
y *vide l. 95. ff. de solutionibus vide l. 12. ff. de verborum obligat.*
z viliori pretio scilicet. *Accurs.*
a *l. 7. §. 5. ff. de donat. inter vir.*
b *l. 38. ff. de contrahend. empt.*
c *vide l. 6. in fin. ff. eod. l. 6. Cod. soluto.*
d in hoc circunuẽta est. *Haloander.*
e id est, non iis æstimatis, *vide l. 10. ff. eodem.*
f *vide l. 50. ff. de furtis.*
g Imò, & maiori id præstandum, *l. 6. in fin. ff. eodem.*
h *l. 58. §. 1. ff. eodem.*
i *vide l. 30. ff. eod.*
k *vide l. 10. §. 3. ff. eodem.*
l *l. 7. ff. de periculo.*
m *l. 34. in fin. ff. eodem l. 1. Cod. eodem. l. 98. ff. de solutionibus.*
n *l. 52. §. 1. ff. de actione empt. l. 11. Cod. de pactis. l. 1. Cod. de euict.*
o pœna quam quis consequitur à me occasione rei mihi restituendæ, mihi restitui debet, quoties scilicet pœna succedit loco rei *Bald.*
p simplex venditio hic distinguitur à venditione dotis causa. aliàs, æstimatio facta venditionem in dubio facit de quo vide Socinum. *regula 141.*
q *vide l. 6. in fin. ff. eodem.*
r In dotalibus rebus conseruandis maritus præstare debet, dolum, culpam & diligentiam.
s *l. 18. §. 1. l. 25. §. 1. l. 66. in princip. l. vltim. ff. soluto.*
t Dolum & culpam: Imò & eam diligentiam quam in suis rebus seruat, in alienis rebus is præstat, qui eas res sua causa accepit.
u Dote æstimata data, si nuptiæ non sunt secutæ, res ipsæ, non earum pretium petitur.

18. *Pomponius*

De re tantidem æstimata reddenda.

18. *Pomponius* libro quartodecimo ad Sabinum.

SI mancipia [a] in dotem æstimata accepisti, & pactum conuentum factum est, vt tantidem æstimata, diuortio facto, redderes: manere partum eorum apud te, Labeo ait: quia & mancipia tuo periculo fuerint.

Si alij iussu mariti dos detur.

19. *Vlpianus* libro trigesimoquarto ad Sabinum.

ETiam si alij, iussu [b] mariti, dos detur: nihilominùs maritus de dote obligatur.

De obligatione vel exactione dotis collata in tempus mortis.

20. *Paulus* libro septimo ad Sabinum.

IVlianus scribit, valere talem [c] stipulationem, *cum morieris, dotis nomine tot dari?* quia & pacisci soleant, ne à viua [d] exhibeatur quod non esse simile accepi. aliud est enim differre exactionem: aliud, ab initio in id tempus stipulari, quo matrimonium futurum non sit. ídque & Aristoni, & Neratio, & Pomponio placet.

De nuncio remissio

21. *Vlpianus* libro trigesimoquinto ad Sabinum.

STipulationem, quæ propter causam dotis fiat, constat habere in se condicionem [e] hanc, *si nuptiæ fuerint secutæ:* & ita demum ex ea agi posse, quamuis non sit expressa condicio, *si nuptiæ,* constat. quare, si nuntius remittatur, defecisse condicio stipulationis videtur.

22. *Paulus* libro septimo ad Sabinum.

ET licèt postea [f] eidem nupserit, non conualescit stipulatio.

De dotis verbo non adiecto.

23. *Vlpianus* libro trigesimoquinto ad Sabinum.

QVia autem in stipulatione non est necessaria [g] dotis adiectio [h], etiam [i] in datione tantundem ducimus.

De dote peculiari.

24. *Pomponius* libro quintodecimo ad Sabinum.

SI filiafamilias nuptura, ex peculio, cuius administrationem habet, dotem viro dedit. deinde, cùm in eadem causa peculium eius esset, diuortium fecerit: dos ei rectè [k] soluitur, quasi à quolibet peculiari debitore.

De permutatione dotis.

25. *Paulus* libro Septimo ad Sabinum.

SI ei nuptura mulier, qui Stichum debebat, ita cum eo pacta est, *pro* [l] *Sticho, quem mihi debes, decem tibi doti erunt.* secundum id, quod placuit, rem [m] pro re solui posse, & liberatio contingit, & decem in dotem erunt, quia & permutatio [n] dotium conuentione fieri potest.

26. *Modestinus* libro primo Regularum.

ITa, constante matrimonio, permutari dotem posse dicimus, si hoc mulieri vtile [o] sit: si ex [p] pecunia in [q] rem, aut ex re in [r] pecuniam. ídque probatum est.

27. *Vlpianus* libro trigesimosexto ad Sabinum.

QVod si fuerit factum: fundus, vel res dotalis efficitur

De iure patris post nuptias.

28. *Paulus* libro septimo ad Sabinum.

POst nuptias [s] pater non potest deteriorem causam filiæ facere, quia nec reddi ei [t] dos, inuita filia, potest.

Si pater dotem pro filia legauerit.

29. *Vlpianus* libro trigesimosexto ad Sabinum.

CVm [u] pater dotem pro filia promittit [x], & dotem legat: si quidem marito legauit: videndum est, an legatum valeat. & non puto valere. nam cùm creditori debitor legat id, quod debet, nullum legatum est. Quòd si filiæ legauit, valet legatum. dos enim ex promissione marito debetur, legatum filiæ. Et si quidem, hoc animo testatorem esse, filia [y] ostenderit, vt duplicaret [z] ei legatum: habebit vtrumque: dotem, quam maritus persecutus fuerit, & legatum ex causa legati. quòd si alterutrum voluit habere: si mulier legatum petat: opposita doli exceptione, non aliàs cogetur ei heres legatum soluere; quàm si cauerit, indemnem hoc nomine heredem futurum aduersus maritum ex promissione agentem. sed si maritus agat, nihil de indemnitate eum cauere oportebit. verùm mulier post eum agens, exceptione repelletur: quia semel dos præstita est.

a l. penultim. §. 3. ꝭ soluto.
b l. 59. ꝭ. eod. l. 22. §. penultim. ꝭ. solut.
c vide l. 11. Cod. de contrab. stipul.
d ne ea viua *Haloander.* ne à se viua exigatur. *Cuiacius ex quadam prælectione ad me trãsmissa.*
e l. 22. l. 41. ꝭ. eod. l. 4. §. 2. ꝭ. de pactis. causa futuræ dotis habet vim conditionis. *Baldus.*
f sermo simpliciter prolatus intelligitur de prima vice. *Bartol.*
g quia titulus dotis inter virũ & vxorem tacitè videtur inesse *Bald.* ideóque si mulier omnia sua bona marito dedit, videtur dotis causa dedisse. *Bart.*
h conditionis adiectio *Contius 1. lect. 6.* ex scholiastico κατ' πόδας: conditionis inquam, huius *si nuptiæ sequantur. vide Cuiac. 13. obseruat. 25.*
i Argumẽtum à stipulatione dotis ad eius dationem.
k l. 27. in princ. ꝭ. de pactis. l. vlt. ꝭ. de nouationibus.
l permutatio dotis pmissa est, l. 25. ꝭ. eod. l. 21. ꝭ. de pactis. dotalibus.
m solui res pro re potest.
n Dos permutari conuentione potest. adde l. 76. ꝭ. de verbor. significat.
o l. 21. in fin. l. 29. ꝭ. de pactis dotalibus adde l. 22. in fin. ꝭ. soluto. l. vltim. ꝭ. hoc titul.
p Permutatio cum nummis fit interdum. dixi ad l. vltim. ꝭ. de cõdict. causa data.
q l. 54. ꝭ. eod. l. 21. ꝭ. de pactis dotalibus.
r potest fieri permutatio dotis de re ad pecuniam, aut è contra.
s l. 7. Cod. eod. l. 7. ꝭ. de pactis. dotalibus. l. 29. circa fin. ꝭ. soluto.
t l. 34. §. 6. ꝭ. de solutionibus.
u vide Albericum in l. quinquaginta. ꝭ. de probat. l. filia. Cod. de legat.
x si dos promissa marito legatur, non tenet legatum: si mulieri, tenet. *Bald.*
y ¶Imò, hæres tenetur id ostendere, l. 12. ꝭ. de probat.
z facit. l. 34. §. 1. ꝭ. de legat. 1.
a Dos hoc casu conuertitur, renouatur. l. 40. ꝭ. eodem. idem matrimonium videtur. l. 33. ꝭ. de ritu nupt. redintegratur, omnia manent in statu pristino, l. 19. ꝭ. solut. adeo vt fiat inefficax stipulatio redintegrato matrimonio. l. 13. ꝭ. eod.

De redintegratione dotis.

30. *Paulus* libro septimo ad Sabinum.

DOtem, quæ in prius matrimonium data est, non aliter conuerti [a] in posterius matrimonium dicendum est, quàm [b] cum hoc agitur. dum hoc agi semper interpretemur: nisi probetur aliud conuenisse.

31. *Papinianus* libro quarto Responsorum.

Quòd si non diuortium, sed [c] iurgium [d] fuit: dos eiusdem matrimonij manebit.

De nummis ex re dotali receptos.

32. *Pomponius* libro sextodecimo ad Sabinum.

SI ex lapidicinis [e] dotalis fundi lapidem, vel arbores quæ [f] fructus [g] non essent, siue superficium [h] ædificij dotalis, voluntate mulieris, vendiderit [i]: nummi ex ea venditione recepti [k] sunt dotis.

De periculo dotis exigendæ.

33. *Vlpianus* libro sexto ad Sabinum.

SI [l] extraneus [m] sit, qui dotem promisit, ísque defectus sit facultatibus: imputabitur marito, cur eum non conuenerit. maximè si ex necessitate [n], non ex voluntate, dotem promiserat. nam, si [o] donauit, vtcumque parcendum [p] marito, qui eum non præcipitauit ad solutionem, qui donauerat [q]: quémque in id, quod facere posset, si conuenisset, condemnauerat [r]. hoc enim Diuus Pius rescripsit: *eos qui ex liberalitate conueniuntur, in id [s], quod facere possunt, condemnandos. Sed si vel pater, vel ipsa promiserunt: Iulianus [t] quidem libro sextodecimo Digestorum scribit, etiam si pater promisit, periculum respicere ad maritum. quod ferendum non est. debebit igitur mulieris esse periculum. nec enim quicquam iudex propriis [u] auribus audiet mulierem dicentem, cur patrem [x], qui de suo dotem promisit, non vrserit ad exsolutionem. multo minùs, cur ipsam non conuenerit. rectè itaque Sabinus disposuit, vt diceret, quod pater, vel ipsa mulier promisit, viri periculo non esse: quod debitor, id viri esse. quod alius, scilicet donaturus, eius periculo ait, cui adquiritur. adquiri autem mulieri accipiemus, ad quam rei commodum respicit.

De re matris à patre in dotem data.

34. *Idem* libro trigesimotertio ad Sabinum.

MAter cùm filiæ aurum dedisset vtendum, pater puellæ id aurum in dotem viro adpendit [y], dein mortua est mater. si inscia, inuitáve vxore, vir id aurum in dotem dedisset. manet [z] id aurum heredis matris: vindicaríque potest: & eo minorem dotem viro datam esse placuit. quia res euicta [a] est, marito competit aduersus socerum actio.

De dotis promissione nouata.

35. *Idem* libro quadragesimoseptimo ad Sabinum

DOtem à patre, vel à quouis alio promissam, si vir nouandi [b] causa stipuletur: cœpit viri esse periculum, cùm antè mulieris fuisset.

De nomine in dotem dato, & acceptillatione iussu mulieris facta.

36. *Idem* libro quadragesimooctauo ad Sabinum.

DEbitor [c] mulieris, iussu [d] eius, pecuniam viro expromisit. deinde vir acceptam eam, iussu mulieris, fecit. res mulieri perit. hoc quomodo accipimus? vtrùm dotis nomine, an "&" si alia ex causa? & videtur de eo debitore dictum, qui dotis nomine promisit. Illud

b l. 41. §. 2. l. 71. ꝭ. eodem. c l. 80. ꝭ. eodem.
d secus si in iussu, l. 46. ꝭ. eod. l. penultim. §. penultim. ꝭ. soluto.

l. 31. ꝭ. eod. Quid vsuræ à matrio medio tempore perceptæ: dotem augebunt; l. 69. §. 1. ꝭ. eodem.
b Imò, dos redintegrari tacitè intelligitur, ꝭ. eodem. mox. l. 64. ꝭ. eodem.
c Diuortij & iurgij differentia. Non quoduis iurgium, diuortium facit. Diuortio matrimoniũ esse desinit, at nõ iurgio.
d frigusculum vide l. 32. §. 12. ꝭ. de donat. inter. vir.
e Maritus non potest excidere arbores in fundo dotali quæ non sunt in fructu, quòd si excidat, augebunt dotem *Bald. ad de l. 12. ꝭ. de vsufruct.*
f aliud dicendum si lapidicinæ in fructu erant, l. 7. ꝭ. eod.
g l. arboribus. ꝭ. de vsufructu.
h l. 39. de legat. 2. superficies Græcis ὑπερῷον non est res soli. vnde consequitur res mobiles, cõsentiente vxore, à marito posse distrahi *vide Cuiac. 17. obser. 2.*
i vel in suam vtilitatem vertit.
k aut eorum æstimatio, si in suam vtilitatem verterit.
l *vide Cuiac. 12. obseruat. 17.*
m mulier non potest imputare marito de gratia & dilatione quam fecit extraneo (qui vltra dotem promiserat) patri suo vel sibi *Bald.*
n id est, vt debitor.
o Dotis donator mitius est conueniendus quàm qui necessitate dotem promisit.
p Imò, non est parcẽdum, cum ab eo solidum potuerit exigere, l. 41. ꝭ. de re iud. vide Cuiac. 12. obseruat. 17.
q *sub.* mulieri.
r hoc est condẽnare potuisset: aut aduersus eum condemnationem impetrare.
s vide l. 12. ꝭ. de donationibus.
t l. 30. §. 1. ꝭ. solut.
u propitiis auribus *Haloand.*
x aliud est, si maritus nõ conuenerit heredes patris, id est, soceri sui, l. 44. §. 1. ꝭ. solut.
y Adpendi aurum olim consuetum.
z pater nõ potest dotare filiã de bonis matris. *Bald.*
a l. 16. ꝭ. eodem.

adhuc subest, vtrùm ante nuptias, an post nuptias id factum sit. multum enim interesse videtur. nam si, secutis nuptiis, id factum est, dote iam constituta: maritus, accepto ferendo, perdit[a] dotem. si autem antequam nuptię sequerentur: nihil videretur doti constitutum esse.

37. *Paulus* lib. 12. ad Sabinum.

NOn enim alias petit mulieri actio, quàm si nuptiæ secutæ fuerint. nam si secutæ non sunt, manet debitor mulieri obligatus.

38. *Vlpianus* libro quadragesimo octauo ad Sabinum.

SAnè videndum est, an marito mulier, quæ iussit acceptò ferri, obligetur. & putem obligari mandati actione, & hoc ipsum in dotem conuerti, quòd mulier mandati iudicio obligata est. & quod dicitur, rem mulieri perire, consequens est. nam, si cœperit velle de dote agere, ipsa secum [b] debebit compensare iussum suum.

De seruis manumissis. 1. *De spadone.*

39. *Idem* lib. 33. ad Edictum.

SI serua seruo quasi [c] dotem dederit, deinde cõstante, cõiunctione, ad libertatem ambo peruenerint, peculio eis non adempto [d], & in eadem coniunctione permãserint: ita res moderetur, vt, si quę ex rebus corporalibus, velut in dotẽ, tempore seruitutis datis, exstiterint, videantur ea tacitè in dotem conuersa. vt earum æstimatio mulieri debeatur.

1 ¶ Si spadoni mulier [e] nupserit: distinguendum arbitrór, castratus fuerit, necne. vt in castrato dicas dotem non esse in eo, qui castratus non est, quia est matrimoniũ, & dos, & dotis actio est.

De renouatione dotis.

40. *Idem* libro 34. ad Edictum.

DIuus Seuerus rescripsit Pontio Lucriano in hæc verba: Si mulier, quæ dotem dederat, post diuortiũ rursus [f] in matrimonium redit, non reuocatis instrumentis: non dubitabit is, apud quem res agetur, secundum voluntatem mulieris. quæ vtique non indotata redire in matrimonium voluit. partibus suis fungi, quasi renouata dote.

Qui obligantur promittendo dotem. 1. *De nuptiis non secutis.* 2 *De acceptilatione.* 3. *De condicione.* 4. *Si mulier promissori successerit.*

41. *Paulus* libro trigesimoquinto ad Edictum.

PRomittendo dotem, omnes [g] obligantur, cuiuscunque sexus[h], conditionísque[i] sint.

2 ¶ Sed si nuptiæ secutæ non [k] fuerint, ex stipulatu agi non potest. magis enim res, quàm verba intuẽda sunt.

2 ¶ Accepti quoque latione [l] dos constituitur, cùm debitori marito acceptum feratur dotis constituendæ causa.

3 ¶ Si à debitore [m] mulieris, sub condicione dos promittatur: & postea, sed antequàm[n] maritus petere posset, debitor soluendo esse desierit: magis, periculum ad mulierem pertinere, placet [o]. nec enim videri maritum nomen [p] secutum eo tempore quo exigere non poterit. Quòd si iam tunc [q] debitor, cùm sub condicione promitteret, soluendo non fuerit: periculum viri esse: quòd sciẽs tale nomen secutus videretur, quale initio obligationis fuerit.

4 ¶ Si debitor mulieris dotem promiserit, & mulierem [r] heredem reliquerit: Labeo perinde habendũ ait, ac si mulier ipsa dotem promisisset. cuius sententiam Iulianus quoque probat. nec enim æquum esse ait, vt ei damnetur eius pecuniæ nomine, quam ipsa debeat: & satis esse, acceptilatione eam liberari.

De his quæ pondere numero mensuraúe constant.

42. *Gaius* libro vndecimo ad Edictum Prouinciale.

REs in dotem datæ, quæ pondere [ſ] numero [t] mensura[u] constant, mariti periculo sunt[x] quia hoc dantur: vt eas maritus ad arbitrium suum distrahat. & quandoque soluto matrimonio, eiusdem [y] generis [z], & qualitatis alias restituat vel ipse, vel heres eius.

a qui rem acceptam facit, eã perdere videtur. sic qui pactũ facit de re non petenda donare intelligitur *l. 28. inf. ſ. de pac.*
b rem suam habere videtur qui eam alienari iussit.
c serua seruo non verè dotem constituit, cum inter seruum & ancillam non sit connubium, sed contuberniũ *l. 3. C. de incest.* vbicunque autem matrimonij nomen non est, nec dos est. *l. 3. ſ. eod.* Ideóq; quæ dos appellatur in *l. 3. Cod. soluto matrim. & l. 67. ſ. hoc tit.* impropriè dos dicitur. Id fit autem per prolepsim, de qua dixi *ad l. 3. §. 1. ſ. de iniusto.* Sic quasi testamentum seruos suos facere permittebat. Plinius 8. *Epistol.* 16. adde quæ scripsi. *ad l. 4. ſ. de manumissionib. l. penult. §. 2, Cod. de necessariis.*
d aliàs si eis viuens patronus non ademerit, tacitè seruis accedit §. 20. *Inst. de legat.*
e putà ancilla eo nomine ab eo manumissa: ob eam enim causam spado etiam manumittere potest *l. 14. in f. ſ. de manumiss. vindicta adde. l. 6. ſ. de liberis.* potest etiam generare spado, qui vnum testiculum habet *l. 6. l. 7. l. 35. §. 7. ſ. de ædilitio.*
f *l. 30. ſ. eod.*
g *v. Vlpianum 6. §. 2.*
h Mulier non iuuatur Velleiano dotem constituens. *l. 12. l. vlt. C. ad Velleiã.*
i etiam minores: si modò non effusè dotẽ constituant. *v. l. vn. Cod. si aduers. dot.*
k *v. l. 21. ſ. eo.*
l *43. l. 44. §. vlt. ſ. eod.*
m *v. l. 80. ſ. eod.*
n *l. 40. ſ. soluto.*
o Is sibi imputare debet qui secutus est fidẽ inopis debitoris. *Bald.*
p Nomen potest dari in dotẽ *l. 2. Cod. de oblig.*
q *v. l. 35. ſ. eod.*
r *v. l. 66. in f. ſ. soluto.*
ſ vt argentum *Harmenop. schol. 4. tit. 8.*
t vt nummi.
u vt vinum, frumentum.
x licèt inæstimatæ datæ sint: sunt enim ex sua natura, quæ numero, pondere, & mensura constant, satis supérque à lege æstimata. *Bald.*
y Dos pecuniaria, in ipsa quoque pecunia restitui debet: de quo vide plura apud Iosephum Ludouicum. *Titulo de iure dotium conclusione.*
z *l. 3. ſ. de reb. cred.*

De acceptilatione.

43. *Vlpianus* libro 3. Disputationum.

LIcèt soleat dos[a] per [b] acceptilationem[c] constitui: tamen, si ante matrimonium acceptilatio fuerit interposita, nec[d] nuptiæ secutæ, Scæuola ait, matrimonij causa acceptilationem interpositam, nõ secutis nuptiis, nullam esse [e], atque ideo suo loco manere[f] obligationẽ. quæ sententia vera est.

1 ¶ Quotiens autem extraneus acceptò fert debitori, dotis constituendæ causa: si quidem nuptiæ insecutæ non fuerint: liberatio non sequetur. nisi forte sic acceptò tulit, vt velit mulieri in totum donatum. tunc enim credendum est breui[g] manu acceptum à muliere, & marito datum. ceterùm mulieri per liberam personam condictio adquiri non potest. Planè secutis nuptiis, mulier, soluto matrimonio, dotis exactionem habebit. nisi[h] fortè sic acceptò tulit extraneus, vt ipse, quoquo modo solutũ fuerit matrimonium, condictionem habeat. tunc enim non habebit mulier actionem. Secundùm quæ cõstituta dote per acceptilationem, & secutis nuptiis: is effectus erit dotis exactioni: vt, si quidem pura sit obligatio, quæ accepto lata est, non ipsa iã restituenda sit, sed soluenda dos secundum sua tempora. Sin verò obligatio in diem fuit, nec ante solutum matrimonium dies obligationis præteriit: restauranda est in diem pristinum obligatio: &. si debitum cum satisdatione fuerit, satisdatio renouanda est. Similíque modo & si conditionalis fuerit obligatio, quæ in dotem conuersa est, &, pendente obligatione, diuortium fuerit secutum: verius, obligationem sub [i] eadem condicione restitui debere. Sed si condicio exstiterit, cõstante matrimonio: ex die [k] diuortij tempora exactionis numerantur.

De patre emancipante, vel defuncto. 1. *De creditrice filiafam.*

44. *Iulianus* lib. 16. Digestorum.

SI pater, filiæ nomine, dotem promisisset: & eam ante nuptias emancipasset: non resoluitur promissio. nam [l] & cùm ante nuptias pater moreretur, nihilo minùs heredes eius ex promissione obligati manebunt.

1 ¶ Quæ debitorem filiumfamilias habet, si patri eius ita dotem promiserit, *quod mihi debes* [m], *vel quod mihi filius tuus debet, doti tibi erunt* [n]: non obligatur: sed efficit [o], vt id, quod actione de peculio seruari à patre poterat, in dote sit. *Marcellus:* Siue igitur cum alio posthac, siue cum patre agere instituerit: exceptione [p] pacti conuenti summouebitur: actione autem de dote si experietur, consequetur, quod in peculio fuisse apparuerit eo tẽpore, quo dos promittebatur. vtique si post nuptias promissa[q], eius temporis peculium æstimari debet, quo nuptiæ fierent.

45. *Tryphoninus* lib. 8. Disputationum.

QVod si nuptura debitori filiofamilias, actionẽ duntaxat de peculio promisit: id quod ex ea causa sibi deberetur, nuptiarum[r] tempore inspicitur.

1 ¶ Si verò alij nuptura, iussit filiumfamilias debitorem de peculio dotẽ promittere: tempus inspicitur, quo dos promissa est. vt tantum in peculio esse æstimaretur.

De dote seruo promissa vel tradita. 1. *De ea quæ debitori suo nupsit, & alternatè dotem constituit.* 2. *Si pater pro filia, quasi eius debitor, dotem promiserit.*

46. *Iulianus* lib. 16. Digestorum.

QVemadmodum inuito [ſ] domino seruus stipulatus adquirit: ita, si[t] dotem, domini nomine, sibi promitti patiatur, obligatio domino adquiritur. sed [u] neque periculum dominus præstare debebit, si fortè debitor mulieris dotem promiserit, neque culpam. Traditione[x] quoque rei dotalis in persona serui, vel filijfamilias facta [y], dos constituitur. ita vt neque periculum, nec culpam dominus, aut pater præstet. Igitur hanc dotem periculo mulieris esse dico, quamdiu [z] dominus, vel pater ratam promissionem, vel donationem habuerit [a]: ideóque etiã manente matrimonio, res, quas tradiderit condictione repetituram. Item incerti[b] condictione consecuturam, vt promissione liberetur.

1 ¶ Si debitori suo mulier nuptura, ita dotem promisisset, *quod mihi debes aut fundus Sempronianus doti tibi erit*: vtrum mulier vellet [c], id in dote erit. & si quidem debitum maluisset dotis nomine apud virum remanere, potest[u] ea[o] exceptione se tueri aduersus petentẽ fundum. quòd si fundum dedisset, pecuniam marito condicet.

a ¶ vt & omnis obligatio cõditionalis. *v. l. 12. ſ. de acceptilationib.*
b Dos per acceptilationem etiam constitui potest.
c *v. l. 41. §. 1. ſ. eod. l. 10. ſ. de condict. causa data.*
d Dotis constituendæ causa liberatio seu acceptilatio facta debitori, effectu caret nuptiis nõ secutis: caret, inquam, effectu, hoc est, nõ tollit obligationẽ.
e ergo acceptilatio requirit tacitam condemnationem. *l. quod in diem ſ. de regulis iuris l. actus. ſ. de regulis.*
f Imò, non manet, quia tunc nihil videtur doti cõstitutum *l. 36. inf. ſ. eod.*
g Manu breui dixit. *v. l. 3. in fi. ſ. de donat. int.* vt alibi manu lõga, *leg. 79. in fi. ſ. soluto.*
h *l. 29. in fi. ſ. soluto matr. v. l. vn. §. 13. Cod. de rei vxor. act.*
i *l. 10. §. 3. ſ. quæ in fraudem creditorum.*
k *l. 30. vers. omnis ante, C. eod. l. 7. §. 4. C. de præscrip. 30. ann.*
l nota hic comparari patris mortem cum filiæ emancipatione *leg. 22. §. 1. ſ. ad Trebell. l. 3. C. de instit. & substit.*
m *v. leg. 41. §. 2. ſ. eod.*
n erit *Hal.*
o efficitur *Hal.*
p *v. leg. 7. in fi. ſ. eod.*
q promissa est dos, si verò ante nuptias eius tẽporis &c. *Hal.*
r Imò tempore promissæ dotis *l. 57. ſ. eod.*
ſ Inuito etiam domino seruus adquirit stipulando. *v. leg. 32. ſ. de adq. rer. dom.*
t Dotem domino adquirit seruus stipulando dotem domini nomine.
u Dotis sibi adquisitæ stipulatione serui, dominus periculũ & culpam non præstat, antequã dotis stipulationem ratam habuerit *vt. ſ. eod.*
x Dotem patri & domino adquirunt filij & serui non tantum stipulando *vt ſ.* sed & res ipsas dotales traditione accipiendo.
y nomine ipsius domini; nã in persona serui impropriè dos constituitur, *&* serui *ſ. eod.*
z i. quoad.
a vel traditionem non habuerit. *Haloand.*
b Incerti conductione agimus vt liberemur.
c Imò, vtrum maritus volet. *v. l. 9. § 1. ſ. de fundo dotali.*

2 ¶ Pater a

2 ¶ Pater, etiam si falsò[a] existimans se filiæ suæ debitorem esse, dotem promisisset, obligabitur†.

De eo quod seruus in dotem datus ante nuptias acquirit.

47. *Idem* libro decimo octauo Digestorum.

SI seruo in dotem ante nuptias dato donatum[b] aliquid vel legatum ante nuptias fuisset, ampliatur dos, sicut ex fructibus[c] fundi, qui ante nuptias traditurus est.

De promissione dotis in anno proximo. 1. De eo quod socer genero, filiæ nomine legauit.

48. *Idem* libro secundo ad Vrseium Ferocem.

TAli facta stipulatione, *decem in anno proximo dotis nomine dare spondes*[d]? quæsitum est, annus ex quo tempore esset numerandus: vtrùm[e] ex die stipulationis factæ, an ex eo die, quo dos esse potuisset, id est nuptiarum. & responsum est, ex die nuptiarum[f] anunm esse numerandum. ne[g], si aliter obseruaremus, si intra annum nuptiæ factæ non sint, videri possit dos ex ea obligatione deberi.

1 ¶ Socer genero suo sic legauerat, *Lucio Titio filiæ meæ nomine*[i] *centum heres meus damnas esto dare.* hanc pecuniam generum petere debere: exactam, acceptam legatis referri: sed diuortio facto, de dote actionem mulieri reddendam, Proculus respõdit. & nihilo minùs dotis esse factam. Iulianus notat: Immò nec filiæ, si voluerit, deneganda est huiusmodi actio.

De acceptilatione.

49. *Idem* libro 5. ex Minicio.

VIr ab eo, qui ab vxori eius dotem facere volebat, certam pecuniam eo nomine stipulatus est, deinde acceptam eã fecit. querebatur, esséne ea pecunia in dotẽ[k]. respondit, si acceptam non fecisset, & promissor soluendo esse desisset, quæreremus, an culpa mariti ea pecunia exacta[l] nõ esset. cùm[m] verò acceptam fecit, omnimodo periculum ad eum pertinebit. perinde[n] enim est, ac si acceperit pecuniam, & eandem promissori donauerit.

De permutatione dotis. 1. Vel pignoris.

50. *Africanus* lib. 8.[o] Quæstionum.

QVæ fundum in dote habebat, diuortio facto, cùm in matrimonium rediret, pacta est cum viro, *vti*[p] *decem in dotem acciperet, & fundum sibi restitueret.* ac datis decem, prius quàm fundus ei restitueretur, in matrimonio decessit. illud ex bona fide est, & negotio contracto conuenit, vt fundus, quasi sine causa penes maritum esse cœperit, condicatur.

1 ¶ Et hoc euidentiùs circa[q] actionem pignoraticiam apparebit. etenim si, cùm fundum Cornelianum pignoris causa tibi tradidissem, postea ex conuentione fundum Titianum in hoc "tibi" tradiderim, vt Cornelianum mihi restitueres: minimè (puto) dubitandum erit, quin statim rectè pigneraticia ad recipiendum Cornelianum agere possim.

De rebus filiæ emancipatæ donatis posteáque in dotem datis.

51. *Vlpianus* libro secundo Responsorum.

SI res, quas filiæ emancipatæ pater donauit[r], ex voluntate eius postea in dotem pro ea datæ sunt: à filia dotem, non à patre videri datam.

De euictione.

52. *Marcianus* lib. 3. Regularum.

NOn solùm si æstimatus fundus, sed etiam si non æstimatus in dotem datus est, & alias cùm necesse non habeat mulier duplum[s] promittere, promisit: quia ipse fundus est in dote: quodcumque propter eum consecutus fuerit à muliere maritus, quandoque restituet[t] mulieri de dote agenti.

Si vir donandi causa à debitore mulieris, qui soluendo non erat, stipulatus sit.

a *lege 78. inf. ꝟ. eod.*

† Cur obligabitur? onus est paternũ dotare filiam, *lege vltima, Cod. de dotis promiss.*

b *lege 31. in fine, infra soluto. lege 45. §. primo, infrà de adquirend. hæredit.*

c *vide l. dotis fructus, ꝟ. eod.*

d *sub.* futuro matrimonio.

e Dotis promissioni tempus adiectum currere incipit à tempore ipsarũ nuptiarum. Cur ita? dotis soluendæ dies ante incipere non potest, quã dos ipsa sit. dos autem nulla est ante contractũ matrimonium.

f terminus dotis soluendæ incipit currere à tempore contracti matrimonij, non à die promissionis: nec enim potest incipere dies soluendæ dotis, antequã sit dos. *Bald.*

g hæc enim cõditio tacitè inest, *lege 10 §. 4. ꝟ. eod.*

h non deberi. *Haloand.*

i Quod quis suę filiæ nomine genero legauerit, id is intelligitur dotis causa legasse.

k *vide l. 41. §. 2. ꝟ. eod.*

l *l. si extraneus, ꝟ. eod.*

m vir qui liberauit expromissorem per acceptilationem, fingitur accepisse dotem, quam restituere ideo tenetur. *Bald.*

n qui acceptò dotem tulit promissori, vel ab eo accepisse pecuniã, vel ei dotem donasse fingitur. Acceptilatio, ficta solutio est.

o *vide Cuiac. 8. ad Afric.*

p id est, pacta est, vt aliud pro alio acciperet, putà pro fundo decem, *vt l. 25. ꝟ. eodem.* Ita dos permutari pacto potest: nempe vt aliud reddatur.

q aliud pro alio pignus dari potest, *l. 9. §. 3. ꝟ. de pignorat. act.*

r si donatarius consentit donatori, vt is tradat rem donatam, donatarius ipse videtur eam tradere.

s nam ob quamlibet causam promitti potest de dupla, *l. 52. ꝟ. de euict.*

t quæri hîc potest, quid vir vxori debeat promittere? dotis restitutionem, *l. 56. ꝟ. soluto. l. 240. ꝟ. de verb. signif.* debet etiam promittere de lata culpa, & leui, & dolo. *vide l. 17. ꝟ. eodem.*

u ¶ vir scienter accipiens pro dote nomina non idonea, donare videtur. *Costal.*

x Quid si animum donandi non habuit? integrum periculum præstabit maritus, *l. promittendo. §. si à debitore, ꝟ. eodem.*

y vindex est, qui alienam causam suscepit vindicandam, veluti quos nunc prædiatores vocamus, *Boetius in Topic. Ciceronis. vide Cuiac. 5. obs. 29.*

53. *Neratius* libro tertio Membranarum.

CVm vir vxori donare vellet, debitor mulieris, qui soluẽdo non[u] erat, dotem ei promisit. ad id dumtaxat[x], ad quod soluendo fuit, viri periculo ea res est. & si quid debitori ad soluendum facultatis accesserit: periculum ad eam summam, quæ accesserit, crescet: permanebítque, etiam si rursus pauperior factus erit. quia neque tum, cùm dos promitteretur, donatio facta est, nisi eius pecuniæ, quæ à debitore seruari non poterat: neque, cum soluendo "is" esse cœpit, donationis causa permaneat: cùm eo loco res sit, quo esset, si tum quoque, cùm promitteretur dos, locuples fuisset.

De rebus ex dotali pecunia comparatis.

54. *Gaius* ad Edictum prætoris vrbani titulo de Prædiatoribus[y].

REs, quæ ex dotali pecunia comparatæ sunt, dotales videntur[z].

De fideiussore.

55. *Paulus* lib. 11. ad Plautium.

CVm dotis causa aliquid expromittitur[a], fideiussor[b] eo nomine datus tenetur.

De morte stichi dotis nomine soluendi. 1. Vbi debet esse dos de oneribus matrimonij. 3. De impensis in res dotalis factis.

56. *Idem* lib. 6. ad Plautium.

SI is, qui Stichum mulieri debet[c] in dotem delegatus sit, &, antequam solueret debitor, Stichus decesserit, cùm neque per debitorem stetisset, quo minùs solueret, neque maritus "in" agendo moram fecisset: periculo mulieris Stichus morietur. quamquam, etiam si moram maritus fecerit in exigendo, si tamen "etiam" apud maritum moriturus Stichus fuerit, actione dotis maritus non teneatur. 1 ¶ Ibi[d] dos esse debet, vbi onera matrimonij sunt.

2 ¶ Post mortem patris statim onera matrimonij filium sequuntur, sicut liberi[e], sicut vxor.

3 ¶ Quod dicitur necessarias[f] impensas ipso iure dotem minuere: non[g] eò pertinet, vt si fortè fundus in dote sit, desinat aliqua ex parte dotalis esse, sed, nisi impensa reddatur, aut pars fundi, aut totus retineatur. Sed si tantum in fundum dotalem impensum sit per†partes, quanti fundus est: desinere eum dotalem esse, Scæuola noster dicebat: nisi mulier sponte marito intra annum impensas obtulerit. Si pecunia, & fundus in dote sint, & necessariæ impensæ in fundum factæ: Nerua ait, dotem pecuniariam minui. quid ergo, si mulier impensas marito soluerit: vtrùm crescet dos, an ex integro data videbitur? cuius manifestior iniquitas in fundo est, secundum Scæuolæ nostri sententiam. nam, si desinit dotalis esse, poterit alienari. rursus quemadmodum poterit fieri dotalis, data pecunia? an iam pecunia in dote esse videbitur? & magis est, vt ager in causam dotis reuertatur, sed interim alienatio fundi inhibeatur[h].

Si creditrix filiifam. ei nupsit.

57. *Iauolenus* lib. 1. ex Plautio.

NVptura filiofamiliàs, si socero dotem ita promiserit, *quod*[i] *filius tuus mihi debet, id doti tibi erit:* interesse puto, vtrum filij obligatio, an patris persecutio, & in rem versum promissioni contineatur. nam si id, quod filium dare oportet, significatum est: tota pecunia, in quam filius obligatus est, promissioni dotis continebitur. sin autem id, quod patrem de peculio, vel in rem verso præstare oportebit: æstimare debebit, quantum sit eo tempore id, quod[k] promittitur[l]: vt ea summa dotis esse videatur, qua patrem, eo tempore, filij nomine condemnari oportebit. quòd si nõ euidenter apparuit, de cuius mulier obligatione sensit: præsumptionem ad filij debitum spectare, verisimile est; nisi[m] euidentissimè contrarium adprobetur.

Si quis ei dotem promiserit, cui mulier nubere nolebat. 1. Si debens Pamphilam quod debet in dotem acceperit.

z *lege 26. ꝟ. eodem, lege 22. in fine, ꝟ. soluto.* Imò, non sunt dotales, cùm vxori non quærantur, *lege 12. Cod. eod.* sed fiunt comparantis, *lege vltima, Cod. de seru. pign. dato: vide quæ notaui ad legem 48. in fi. ꝟ. de furtis.* Cur tam variè? an tunc dotales censentur, quotiens voluntate vxoris comparatæ sũt, vt Accursius ait? an quòd viro ad inopiam redacto, possit vxor in huiusmodi res actione in rem vti, vt sentit Harmenopuli scholion, *lib. 4. tit. 8*? vel vtili, vt vox *videntur*, hac in lege innuit, & confirmatur, *l. 55. in fine, infrà de donat. inter virum & vxorem. vide Cuiacium 5. obseruat. 29.*

a Hæc lex non loquitur de vxore, (vt, malè vulgò creditum est) sed de eo q̃ vxore promittit animo nouandi, id est, de eo qui expromittit.

b qui ea de causa dari potest, *l. 5. §. 6. suprà eodem*

c *vide l. 80. ꝟ. eodem.*

d *lege 75. in fine, infrà eodem. vide l. 65. in fine, ꝟ. pro socio.*

e qui in parentum suorum potestaté recidunt mortuo auo, *l. 5. ꝟ. de his qui sunt sui. l. 46. §. familiæ.*

f *v. l. 1. ꝟ. de impensis.*

g *lege 5. ꝟ. de impensis.* Dos expensis minui cũ dicitur hoc ne intelligitur, corpora ipsarũ rerum dotalium minui? Respondeo: Nullum corpus, quod dotale semel fuerit, desinit esse dotale: pars tamen aliqua dotis, aut ipsæ res vniuersæ retineri possunt, nisi impẽsa reddatur. Retentio non mutat rerum dotalium qualitatem & naturam, *vt hîc.* Quid si per partes tantum in fundum dotalẽ sit impensum. quanti fundus est? hoc casu Scęuola putat fundum dotalẽ esse desinere, nisi intra annum impensas obtulerit mulier, *vers. sed si.* Quid si pecunia & fundus in dote sint? dos pecuniaria minuitur sententia Neruæ. *vers. si pecunia.*

† Per partes reficere, est minutatim reficere.

h fundus enim dotalis alienari non potest, *l. 3. ꝟ. de fundo dotali.*

i *l. 44. §. 1. ꝟ. eodem.* k in quod. *Contius.*

l Imò, tempore nuptiarum, *l. 45. ꝟ. eodem.*

m Præsumptioni statur, donec probetur contrarium, *vt hîc. v. l. 23. ꝟ. quod met. caus.* Probatio hunc in modum admittitur, aduersus iuris præsumptionem, *arg. l. generaliter. § si petitum. ꝟ. de fideicommiss. l. si extraneus, ꝟ. de condict. causa data.*

58. *Celsus* lib. 19. Digestorum.

SI, sponsalibus nondum factis, Titio dotem, Seiæ nomine, promiseris, *cùm ea nubere ei nollet*: tamen, si postea nupserit, dotem debebis: nisi aliæ nuptiæ mediæ[a] interuenissent.

1 ¶ Si mulier ancillam Pamphilam à Titio stipulata, deinde ei nuptura, quod is sibi debebat, doti habere permisit, etiã si non erit viri Pamphila, an ipsa[b] tamen Pamphila in dote, & mulieris periculo erit? an & quod ea pepererit, reddi mulieri debebit? quia, si in sua causa prior stipulatio mansisset, non redderetur[c]. nisi fortè refert: habuerit rem, quam debebat, vir, quo tempore dos constituebatur, nam ita poterit videri res ipsa ad eum peruenisse: an non habuerit. nam si non habuerit: magis est, vt liberatio obligationis potiùs quàm res ipsa, ad eum "ita" peruenisse videatur. ideóque partus eius non debetur.

De adiecto. 1. De fideicommisso. 2. Si quis pro libera opinata dotem dederit.

59. *Marcellus* lib. 7. Digestorum.

SI mulier ita dotem promiserit, *decem tibi aut Titio doti erunt*, hoc casu dici potest, vel Titio[d] dari posse. sed de dote virum teneri, quemadmodum si Titio iussisset[e] dari. nec mirum, cum etiam promissura viro dotem, possit, delegante eo, alteri promittere. etsi dici solet, alij, quam marito dotis nomine mulierem non posse obligari. his enim casibus viro dos quæritur. non enim existimabimus illam ita promisisse, cùm vel de Titij nuptiis cogitaret.

1 ¶ Ex asse[f] heres institutus, rogatúsque mulieri dodrantem hereditatis restituere iussu eius, quod debet, doti promisit marito. Vereor[ ], non sit obligatus. nam mulieri in hoc tenetur, vt hereditatem restituendo transferat actiones, & quas habet[h], & quibus est obstrictus: quas transferre ad alium, quàm[i] cui debet fideicommissum, nõ potest. Aliquis dixerit. incerti cum eo agi posse: fideicõmissi præstet æstimationem. huic ego consentire non possum. nam obligari mulieris debitorem, ita æquum est, si[k] accipere idipsum, quod ei debetur, vir[l] potest. Sed ne indotata mulier esse videatur: dicendum est, ipsi mulieri ex Trebelliano restituendam esse partem hereditatis, quę ei relicta est, vt ea suo marito pro dote eam solueret: quia & ad eam fideicommissum, & onera eius pertinent: delegatione[m] propter nimiam subtilitatem, & casus necessitatẽ minimè obtinente.

2 ¶ Eius nomine, quę libera videbatur, decem in dote dedisti. eo casu habebis condictionem, quo habere potuisses, si mulieris liberæ nomine dedisses, nec nuptiæ secutæ essent. Si manumissa nupserit, ita demum dos erit, si ea mente dedisti, vt quandóque secutis nuptiis dos esset. igitur, si mulieri donaturus dedisti, dominus condicet. quemadmodnm si eum, qui sibi donaturus esset, mulieri ipsam[n] donare[o] iussisset.

De curatore modum dotis constituente.

60. *Celsus* libro 11. Digestorum.

QVæro, quantæ pecuniæ dotem promittendi adultæ mulieri curator cõsensum accommodare debeat. respondit: Modus[p] ex facultatibus[q]: & dignitate[r] mulieris, maritíque statuendus est quousque ratio patitur.

1. Vtrum res, an prætium curator in dotem dare debeat.

61. *Terentius Clemens* libro 3. ad Legem Iuliam & Papiam.

SIue generalis[s] curator, siue dotis[t] dandæ causa constitutus sit, & amplius doti promissum est, quàm facultates mulieris valent. ipso[u] iure promissio non valet: quia * lege[x], rata nõ habetur auctoritas dolo malo facta. quærendum tamen est, vtrùm tota obligatio, an quod amplius promissum est, quàm promitti oportuit, infirmetur. & vtiliùs est dicere, id[y], quod superfluum est, tantummodo[z] infirmare.

1 ¶ Iste[a] autem curator res dotis nomine tradere debet. non "etiam" vt vendat cuilibet, & pretium eius in dotem det. Dubitari autem potest, an hoc verum sit. quid enim, si aliter honestè nubere non possit, quàm vt pecuniam in dotem det: ídque ei magis expediat? atquin possunt in res dotem datæ plerumque alienari[b], & pecunia in dotem cõuerti. Sed (vt expediatur quæstio) si quidem res in dotem maritus accipere maluerit: nihil ampliùs quærendum est. sin[c] autem non aliter contrahere matrimonium vir patitur, nisi pecuniis in dotem datis: tunc officium est curatoris, apud eundem[d] intrare[e] iudicem, qui eum constituit, vt iterum ei, causa cognita, etiam viro absente, permittat rerum venditione celebrata, dotem constituere.

De restitutione in integrum.

62. *Modestinus* libro 5. Responsorum.

TItia cùm esset minor 25. annis, quartam hereditatis matris suæ communem sibi cum fratribus mutauit, & accepit pro ea parte fundum, quasi[f] emptione inter se facta: hunc fundum cum aliis rebus doti dedit. quæro, si in integrum restituatur[g], & partem suam accipiat quartam, & reddat fundum, quid debeat maritus facere: an contentus esse debeat aliis rebus in dotem datis. Itẽ quæro: si hæc decesserit, & heredes eius in integrum restitutionem ex persona eius petierint, & ipsi petant quartam partem, & illi fundum: an maritus cogatur restituere fundum, contentus in retentione lucri dotis cæteris rebus. Modestinus respondit, nihil[h] proponi, cur marito dos[i] auferenda sit. sed in meram æstimationem prædij mulier, vel eius heredes condemnandi sunt, in hoc tempus referendam, quo in dotem datus est.

De redintegratione matrimonij, & dotis.

63. *Idem* libro singulari de Eurematicis.

STipulatio de dote reddenda ab[k] extraneo interposita, facto diuortio, statim committitur. nec redintegrato matrimonio, actio stipulatori[l] quæsita intercidit. denuò igitur consentiente[m] stipulatore dos constituenda est, ne sequenti matrimonio mulier indotata sit. si modò ea dos non ab ipsa profecta sit, quam alius permissu eius stipulatus est. tunc enim consensus eius non est necessarius.

64. *Iauolenus* lib. 4. ex Cassio.

POst diuortium mulier, si de dote maritus nihil cauit, &, cùm alij[n] nupsisset, postea ad priorem virum rediit: tacitè[o] dos ei redintegratur[p].

De eo quod seruus dotalis acquirit.

65. *Pomponius* libro 5. ad Quintum Mucium.

SI legato, aut hereditate aliquid seruo dotali obuenit, quod testator noluit[q] ad maritum pertinere: id, soluto matrimonio, reddendum est mulieri.

De vsufructu in dotem dato.

66. *Idem* libro octauo ad Quintum Mucium.

SI vsusfructus[r] fundi, cuius proprietatem mulier non habebat, dotis nomine mihi à domino proprietatis detur: difficultas erit post diuortium circa reddendum ius mulieri: quoniam diximus, vsumfructum à fructuario cedi non[s] posse[t], nisi domino proprietatis, &, si extraneo cedatur, id est ei, qui proprietatem non habeat, nihil ad eum transire, sed ad dominum proprietatis reuersurum vsumfructum. quidam ergo, remedij[u] loco, rectè putauerunt introducendum, vt vel locet[x] hunc vsumfructum mulieri maritus, vel vendat nummo vno[y]. vt ipsum quidem ius[z] remaneat penes maritum: perceptio vero fructuum ad mulierem pertineat[a].

a *lege 68. infrà, eodem.*
b *l. 12. in fine suprà, eodem.*
c non redderet. *Haloand.*
d dos solui potest adiecto *Bald.*
e *vide leg. 19. ff. eodem.* f *vide Contiu. 1. lect. 1.*
g vereor ne nõ sit. *Hal.* de hac voce dixi *ad l. 45. in fin. ff. titul. prox.*
h restitutio hereditatis vel fideicommissi nõ potest fieri procuratori in rem suam, licèt fieri possit simplici procuratori. *Baldus. arg. l. 11. §. 2. ff. ad Trebell.*
i restitutio ex Trebelliano habet in se iuris autoritatem, quia transfert ius actiuè & passiuè: quod non est in simplici cessione. *Bald. l. 1. §. 2. ff. ad Trebell.*
k vbi est impedimentum adquisitionis, non obligatur promissor. *Bald.*
l restitutio ex Trebelliano collata in personã mulieris, nõ potest viro fieri habenti ius cessũ ex causa dotis, quia personæ fideicommissarij cohæret. *Bald.*
m restitutio fideicommissi nõ potest fieri cessionario, etiam per modum delegationis. *Bald.*
n mulier ipsa marito donare iussisset. Cuiac. ita ingeniosissimè restituit. siquidẽ hanc vocem marito addendam M. litera in hac dictione *ipsam* indicat, & ita Basilica habent, ὥσπερ αὖ ἡ γυνὴ ἐπιτρέψῃ τῷ μέλλοντι αὐτῆς δωρεῖσθαι παρασχεῖν τῷ ἀνδρί. & Cyrillus his verbis id perstringit, εἰ δὲ αὐτῇ βουλόμενος δωρήσασθαι ἔδωκα, εἴτε κελεύσει αὐτῆς, εἴτε μή, ὁ δεσπότης ἔχει κονδικτίκιον. *Cuiac. 13 obs. vlt.*
o παροχή, significat enim dare: *vt l. 46. ff. eod. Cuiac. ibid.*
p Modus is dicitur, censetúrve, quem ratio patitur omnibus circũstantiis putatis.
q Dos constitui in dubio debet pro modo facultatum, & dignitate mulieris, *l. 61. l. 69. §. 5. ff. eod. l. 28. Cod. de episcop. audient. l. 7. l. 18. in fin. ff. de in rem verso: l. 43. ff. de legat. 3.* Ita alimenta constituuntur pro facultatum ratione, *l. 1. Cod. de alimentis præstandis: l. officio l. ius alimentorum ff. de pupill educ. l. 1. §. si mulier ff. de ventre in possess.* vt impensa funeris, *l. ac si quis. §. quum autem, ff. de religiosis.* refectio ædificij, *l. quidam in testamento, ff. de leg. 2.* Ita annonæ sacris personis, pro facultatibus Ecclesiæ præstandæ. *Nouella 11. c. transiuisse, extr. de verb. signif. c. quandoque de vita & honestate cleric. c. ex parte de concess. præb. c. sopitæ, extr. de censib.*
r Dos maior cõstituenda est mulieri nobili quàm ignobili: dum nobili quoque nubat non ignobili. *Bald.*
s *l. 28. Cod. eodem.*
t *vide l. 7. ff. de tutoribus datis.*
u *l. 9. §. 1. ff. de minoribus.*
x Dolo malo auctoritas interposita lege rata non habetur.
y ¶ Generalis curator non potest excedere modum in constitutione dotis: & si excedit, illud solùm reuocatur quod illegitimè factum est. *Bald.*
z & vtile per inutile non vitiatur, *l. 29. ff. de vsur.*
a Dotis constituendæ aut confirmandæ curator, bona immobilia mulieris, dotis causa, siue causa cognita alienare non potest.
b *vt l. vlt. ff. eod.*
c Curator potest vendere bona immobilia mulieris adultę, & ei dotem cõstituere, causa tamẽ apud iudicẽ cognita. *Bald.*
d vel aliũ competentem: quia decreta curæ & alienationis possunt interponi à diuersis iudicibus. nisi fortè hic continentiã causæ diuidi nõ oporteat. *Bald.*
e impetrare iudicem. *Hal.* verùm suspicio est, hoc loquendi genus, intrare iudicem, Triboniani manũ redolere: quo & vtitur passim in legib. Iustiniani.
f permutatio habet vim emptionis. *v. l. 2. C. de rer. permut.*
g nullũ hîc æs alienum, nullũ decretum iudicis intercessisse dicitur: ideóque cùm ipso iure nulla fuerit traditio, non videtur danda esse restitutio. *l. 12. C. de præd. min.*
h in hac hypothesi: An idem erit si mulier alicui priuato cõdemnata sit cõstante matrimonio? Baldus ait.
i i. fundus dotalis adquisitus ab vxore ex causa permutationis. & sic, sententia quæ ex causa restitutionis in integrum meretur executionẽ contra mulierẽ restitutam, nõ tamen meretur executionem in re dotali. *Bald.*
k *l. 42. infr. ff. solu.*
l ex stipulatu.
m conscíente, *Hal. l. 7. C. de nuptijs. facit l. 13. §. 11. ff. loc. l. 29. §. 1. ff. de pact. dot.* & sic ius quæsitum tertio sine eius facto auferri nõ potest.
n *l. pe. §. 5. ff. solut.*
o Imò, tunc tãtum cùm id actũ est, *l. 30. ff. eod.*
p hinc innuit Baldus, quod si vasallus domino sit reconciliatus tacitè et fundus redintegretur.
q vbi non apparet de voluntate testatoris, qd in dubio iudicandum est? vt legatum seruo dotali factũ, videatur factum in fauorẽ mulieris. *Bal.*
r *vt l. 57. ff. sol.*
s Imò potest, *l. 12. §. 2. ff. de vsufr.* vide quæ not. *ad l. 11. §. 2. ff. de pign.*
t *Instit. de vsufr. in fine.*
u nota cautionem Iurisconsulti.
x qui locat vsumfructum, ius suum semper retinet, nec eo se abdicat.
y i. imaginariè, *l. 46. ff. locati.* Venditio vno nummo fit interdum expediendarum rerum gratia. *Inst. de testament. in pr. & §. 6. Inst quib. mod. ius patriæ potestatis.*
z hinc colligit Baldus, quòd licèt ius decimarum non possit concedi laico, tamen ipsa perceptio cõcedi potest. ius, vim legis: perceptio, factum ostendit. ius penes vnum esse potest, perceptio penes alium.
a nec dum tamen nodus subtilitatis solutus est. quid? num me mortuo iuris vsufructuarij domino, atque marito, mulier vsufructu priuabitur, vt is perpetuò domino consolidetur? vel hîc locus satis ostendit in iure opus esse magna æquitate, & ἐν πλάτει interdum, reiecta subtilitate nimia, res ipsas esse considerandas.

De pecunia dotis nomine data ab ancilla.

67. *Proculus* lib.7.Epistolarum.

PRoculus nepoti suo salutem. Ancilla[a], quæ nupsit, dotísque nomine pecuniam viro tradidit, siue sciet "se" ancillam esse, siue ignoret, non poterit eam pecuniam viri facere. eáque nihilo minùs mansit eius, cuius fuerat, antequàm eo nomine traderetur. nisi fortè vsucapta[b] est. nec postea quàm apud eundem virum libera facta est, eius pecuniæ causam mutare potuit. itaque nec facto quidem diuortio, aut dotis iure, aut per condictionem repetere rectè potest. sed is, cuius pecunia est, rectè vindicat eam. Quòd si vir eam pecuniam pro suo possidendo vsucepit. scilicet quia existimauit mulierem liberam esse: propiùs est, vt existimem, eum lucrifecisse. vtique si, antequàm matrimonium esse inciperet, vsucepit. Et in eadem opinione sum, si quid ex ea pecunia parauit, antequàm ea dos fieret: ita vt nec possidet eam, nec dolo fecerit, quo minùs eam possideret.

De confirmatione dotis ex post facto.

68. *Papinianus* lib.10.Quæstionum.

DOtis promissio nō[c] ideo minùs valebit, quòd, ignorante initio patre, nuptiæ "non" fuerint, si postea cōsenserit. cùm * omnis dotis promissio, futuri matrimonij tacitam[d] condicionem accipiat. Nam & si minor annis duodecim, vt maior, deducta sit: tunc[e] primùm petetur, cùm maior annis apud † eūdem esse cœperit. quod enim vulgatum est, dotis promissionem in primis dumtaxat nuptiis destinare[f], neque durare[g] obligationem, si post alterius matrimonium ei nubat, cui dotem promiserat: tūc locum habet, cùm intercesserunt aliæ nuptiæ.

Si post diuortium mulier viro sciente sit in possessione. 1. De vsuris. 4. De stipulatione dotis, non demonstrata re, vel quantitate. 5. De modo dotis per tutorem constituendo. 6. Si patrona pro liberta dotem promiserit. 7. De euictione. 8. Et dominio rerum æstimatarum. 9. De partu ancillæ.

69. *Idem* lib.4.Responsorum.

CVm post diuortium, viro sciente, mulier in possessionem prædiorum, quæ in dotem promisit, longo tempore fuerit: conuenisse tacitè[h] videtur, ne dos, quæ promissa fuerat, petatur. & si petere ea cœperit, pacti exceptione à muliere repellitur.

1 ¶ Mulier pecuniam sibi debitam à Seio cum vsuris futuri temporis in dote promittenda demonstrauit. eas quoque dotis portionem esse[i], quarum dies post nuptias cessit, rationis est.

2 ¶ Vsuras dotis in stipulatum cum dote post diuortium deductas, ex die[k] secundi matrimonij non esse præstādas, placuit, quia nec sortis exactio locum habere cœpit. medij autem temporis debebuntur.

3 ¶ In domum[l] absentis[m] vxore deducta, nullis[n] in eam interea ex bonis viri sumptibus factis, ad exhibitionē vxoris promissas vsuras, reuersus vir improbè[o] petit.

4 ¶ Gener à socero dotem, arbitratu[p] soceri, certo die dari, non demonstrata "re vel" quantitate[q], stipulatus fuerat. arbitrio[r] quoque detracto, stipulationem valere placuit. nec[s] videri simile, quòd, fundo non demonstrato, nullum esse legatum[t], vel stipulationem[u] fundi constaret. cùm inter modum constituendę dotis & corpus ignotum differentia magna sit. dotis[x] etenim quantitas pro[y] modo facultatium patris, & dignitate mariti constitui potest.

5 ¶ Nuptiis ex voluntate[z] patris puellæ cum filio tutoris iure contractis, dos pro modo facultatium, & dignitate[a] natalium, rectè per tutorem[b] constitui potest.

6 ¶ Patrona dotem pro liberta iure promissam, quòd exstiterit ingrata, non retinebit.

7 ¶ Cùm res in dotem æstimatas, soluto matrimonio, reddi placuit: summa declaratur, non[d] venditio contrahitur. ideóque, rebus euictis, si mulier bona[e] fide eas dederit, nulla est actio viro. alioquin de dolo tenetur.

8 ¶ In dotem rebus æstimatis, "&" traditis, quamuis[f] eas mulier in vsu habeat, viri dominium[g] factum videretur.

9 ¶ Partum[h] dotalium ancillarum, dotis esse portionem cōuenit. ideóque frustra pacisci virum, vt inter vxorem & se partus communis sit.

De fauore dotis.

70. *Paulus* libro sexto Quæstionum.

IN ambiguis[i] pro dotibus[k] respondere[l] melius est.

De periculo nominis dotalis.

71. *Idem* libro decimotertio Quæstionum.

a *adde l.39.s.eo.*
b atqui non potest vsucapi, *l.1. in fin.j.pro dote.*
c *v.l.63.s.de iure dot.*
d *l.10.§.4.s.eodem.*
e *v.l.10.j.de condit.& demonstr.*
† *l.69.§ 1.j.eod.* id est, apud eundē deducta fuerit. de quo more dixi *ad l.penult.j.de donat.inter virum. & l.15.j.de condit.& demonstrat.*
f destinari. *Hal.*
g *v.l.58.s.eod.*
h *v.l.26.s.de probat.* ex tempore taciturnitatis inducitur taciti pacti exceptio.
i si vir eam, nō aluerit. *Accurs.* aliàs illæ vsuræ non erunt dotales. *l.77.j.eod.*
k *l.30.s.eod.*
l *l.68.s.eod.* dixi de eo more *ad d.l.penult.j.de donat. inter vir. & d.l.15.*
m *v.l.5.6.7.s.de ritu nupt.*
n *l.42.§.2.j.solu.*
o de iure ciuili: probè verò, de iure Canonico, *c.salubriter 16.extra de vsur. Bald.*
p *l.3.Cod.de dot.promiss.*
q quod fieri potest.
r est hoc in dote speciale, vt in arbitrium promittentis dotis cōstitutio committatur, nō demonstrata quātitate: vtque dotis stipulatio valeat, etiamsi ille qui debet arbitrari, nō arbitretur, *vt hic*, regulariter, secus est. *v.l.43.j.de verb. oblig.*
s Ratio dubitandi.
t *Paul.3.sent.6.h.13.§.25.Inst. de legat.Vlp.2.§.4.*
u *l.75.j.de verb. oblig.*
x & summæ legatæ, *l.30. de legat.2.*
y *§.5.j.l.60.s.eo.*
z aliàs non potest, *l.66.§.pen.s.eod.*
a *d.l.60.*
b in extraneo tutore hoc mirum non est, *l.61.in pr.s.eod.l.7.j.de tut.dat.* vt autem eidem tutori & patri id liceat, mirū: cùm in rem suā author fieri videatur: quod prohibitum est. *Instit. de auctor.tut.in f.*
c multò minùs ea data cōdicet. *l.24.Cod.eod.*
d Imò, si res æstimatæ marito datæ sint, non modò ei venditę per fictionem intelliguntur, *l.9.in fin.s.qui potior.* sed re vera, *l.10.§.4.in fin.s.hoc tit.*

CVm[m] dotem mulieris nomine extraneus promisit: mulieris periculum est[n]. "sed" si maritus nomen secutus, vsuras exigerit[o]: periculum eius futurum respondetur.

De omnibus bonis in dotem datis. 1. De dolo, & culpa patris mariti 2. Si mulier matrem, quæ stipularetur, adhibuit.

72. *Idem* lib.8.Responsorum.

MVlier bona sua omnia[p] in dotem dedit. quæro an maritus, quasi heres[q], oneribus respondere cogatur. Paulus respondit: eum quidem, qui tota ex repromissione dotis bona mulieris retinuit, à creditoribus conueniri eius non posse: sed non plus esse in promissione bonorum, quàm quòd superest, deducto[r] ære alieno.

1 ¶ "Paulus respondit", in rebus dotalibus etiam[s] patrem mariti dolum & culpam præstare debere.

2 ¶ Paulus respondit,

SI mulier de suo dotem dedit, & adhibuit matrē, quæ stipularetur, potuisse eam[t] postea instrumentum dotale mutare.

De muto, surdo, cæco. 1. Quibus ex causa stante matrimonio dos mulieri reddi potest.

73. *Idem* lib.2.Sententiarum.

MVtus, surdus, cæcus. dotis nomine obligantur: quia & nuptias[u] contrahere possunt.

1 ¶ Manente matrimonio, non perdituræ[x] vxori ob has causas, dos reddi[y] potest: vt sese suósque alat, vt fundum idoneum emat, vt in exilium, vt in insulam relegato parenti[z] præstet alimonia, aut vt egentem virum, fratrē, sororémve sustineat.

De sponsa de minore duodecim annis.

74. *Hermogenianus* libro 5. iuris Epitomarum.

SI sponsa dotem dederit, nec nupserit, vel minor duodecim annis, vt vxor habeatur: exemplo dotis, condictioni, fauoris ratione priuilegium[a], quod inter personales actiones vertitur, tribui placuit.

Cuius sit dos.

75. *Tryphoninus* libro sexto Disputationum.

QVamuis in bonis[b] mariti dos sit, mulieris[c] tamen est. & merito placuit: vt si in dotem fundum inæstimatum dedit, cuius nomine duplæ stipulatione cautum habuit, ísque marito euictus sit[d]: statim eam ex stipulatione agere posse. porrò cuius interest non esse euictum, quòd in dote fuit, quódque ipsa euictionem pati creditur ob id, quòd eum in dotem habere desiit: huius[e] etiam constante matrimonio, quamuis apud maritum[f] dominum sit, emolumenti[g] potestatem esse creditur. cuius etiam matrimonij onera maritus sustinet.

De donatione mortis causa: vel promissione in tempus mortis collata.

76. *Idem* libro nono Disputationum.

SI pater mulieris mortis suæ causa dotem promiserit, valet promissio. nam & si in tempus, quo ipse moreretur, promisisset, obligaretur: sed si conualuerit, cur ei non remittatur obligatio per condictionem[h], atque si stipulanti quiuis alius promisisset, aut dotem alicuius nomine? nam[i] vt corporis vel pecuniæ translatæ, ita obligationis constitutæ mortis causa condictio est. Non idem dicendum est in persona mulieris, si "mulier" mortis "suæ" causa dotem promiserit. quia nisi matrimonij oneribus seruiat, dos nulla est.

De vsuris.

77. *Idem* libro decimo Disputationum.

SI mulier debitori suo, qui sub vsuris debebat, nuptura, dotem promisisset, quod is sibi deberet: post contractas nuptias secuti temporis vsuras non[k] esse dotales. quia illa obligatio tota tolleretur, perinde ac si solutum debitum mulieri, in dotem ab ea datum esset.

De vsufructu. 4. Vel communi fundo in dotem dato. 5. De eo qui per errorem promisit.

78. *Idem* libro vndecimo Disputationum.

e *l.1 C.eod.*
f ratio dubitādi: i. quanuis eas res ipsamet mulier vtēdo consumat, & atterat.
g & periculum, *l.51.j.soluto.* & earum æstimationem debet, *l.10.s.eod.*
h *l.vn.§.9.C.de rei vxo.act.*
i fingamus, eadem die Titium Mæuio creditori, & Gaiæ (dotis nomine) res suas obligasse, hoc illo antiquius instrumentū probabitur. *Bald.*
k *l.85.j.de reg.iur.*
l id enim dotis fauor exigit, *l.9.§.1.j.eod.l.1.j.solu. l.vlt. Cod.ad Vellejan.l.12.Cod.qui potior.* & eodem modo pro iis quæ doti comparantur.
m ¶4. *Harmenop.8.§.18*
n nisi ipse maritus fuerit in mora exigendi, *l.33.s.eod.*
o i. si maluerit vsuras à promissore dotis exigere, quàm ipsam sortē, ísque promissor lapsus sit facultatibus, mariti periculū erit. atque ita culpa facit, qui cùm possit sortē exigere, vsuram exigit. *facit d.l.33. & l.35.s.eod.*
p id enim potest, *l.4.Cod.eod. l.1.§.1.j.eod.*
q *v.l.2.§.1.j.de collat.bon.*
r si quidem heres mulieris tenetur. *l.27.C.eo.*
s *l.46.s.eod.l.36.s.de pec.*
t *l.2.in fi C.eod.*
u *l.43.j.de vulg.*
x *vt in l.31.§.9.j.de donat.int.vir.*
y aliàs repræsentatio donationis est species. *l.vlt.j.eo. Nouella 22.c.39.*
z *l.21.j.solut.*
a *v.l.17.in fi.j.de reb.aut.iud.*
b *l.7.§.3.s.eod. l.21.§.4.j.ad Municipal.*
c *l.9.circa finem, s.eod.*
d *vide l.22.§.1.s.de euict.*
e Huic etiam, *Hal.* i. mulieri.
f *d.§.3.v.Rober.3.sent.8.*
g *l.10.§.1.s.eod.*
h *l.7.§ 3.s.eod. v.l.30.j.de mort.caus.*
i Argumentum à corporalibus ad incorporalia. *facit l.20.s.de statu hominum.l.sicut rei corporali, s.quibus modis pignus.*
k Imò, sunt dotales, *l.69.§.1.s.eod.*

CVm in fundo mariti habens mulier vsumfructum[a], dotis causa eum marito dedit, quamuis ab ea vsusfructus decesserit, maritus tamen non[b] vsumfructum habet, sed suo fundo quasi dominus vtitur[c], consecutus, per dotem, plenam fundi proprietatem, non separatam vsufructu. nec est, quod non vtendo maritus amittat. Diuortio autem facto, constituet[d] in eodem fundo vsumfructũ mulieri. Quod si in matrimonio decesserit vxor, nihil emolumenti ob dotem habere videtur maritus. quia, etsi vxorem eam non duxisset, fructuariæ morte finitus vsusfructus ad proprietatem rediret. ideóque nec[e] in funus confert mulieris.

1 ¶ Planè si pater filię nomine, qui in fundo generi vsumfructum habebit, dotis constituendæ gratia cum dederit, & in matrimonio mortua fuerit: habebit ex sua persona vsusfructus petitionem.

2 ¶ Quòd si mulier, in fundo suo, marito vsumfructũ, dotis causa, constituerit: tunc ex mariti persona erit vsusfructus propriè. qui & non[f] vtendo ipsius[g] pereat. quod si acciderit: videamus, an etiam nunc dotata sit mulier. Et si quidem dominium apud mulierem est fundi, ad quem reuersus est vsusfructus, nihil iam in dote habet, quod actione dotis consequatur ab eo, cui, quòd non vtendo amisit vsumfructum, imputari non potest, ex quo[h] ipsa lucrum habet. ideóque indotata erit. Quod si alienauerit vxor proprietatem, quæ sine vllo mulieris emolumento plenior facta est: adhuc dotata est: quia dotis actione teneri debet maritus, qui quando[i] licuit vsufructu vti, amisit eum non[k] vtendo. nam, si habere perseuerasset vsumfructum ad diuortium, commodo mulieris cederet eius restitutio. quia etsi non protinus ad ipsam transiret, tamẽ vel "si" pretio, vel beneficio, sine incommodo mulieris, ad proprietatem reuertetur. Si autem vsumfructum maritus non amiserit, morte mulieris nõ finitur vsusfructus apud maritum. Diuortio autem facto, primò videamus & in hac, & in superiore specie, an pro rata temporis eius anni diuidantur fructus. quod probandum est. Ipsius autem restitutio ita fiet: vt habenti mulieri fundum, vsusfructus cedatur[l]: & ita cum proprietate consolidetur. Sed etsi nõ sit fundi domina, nihilo minus competit dotis actio, vt dimittat à se maritus vsumfructum. nam vel ex empto actione adhuc, vt vsumfructum præstet, mulier tenetur: aut pretium eius consequi sperat: aut cuius magis gratiã præstare, quàm relinquere apud inimicum[m], ius ad se[n] translatum licere ei, ciuile est.

3 ¶ Vxor viro vsumfructum dotis nomine dedit: manente matrimonio eidem fundum vendidit. quęsitum est, diuortio facto, quid dotis iudicio recuperare debeat. dixi, referre, quanti fundus venisset. nam, si nudæ proprietatis æstimatio facta fuisset, mulier dotis iudicio pretium vsusfructus recuperare debet. Quid ergo est, si vir ante litem contestatam mortuus fuisset? heredes eius nihil præstituros. nam etsi quilibet alius emptor proprietatis extitisset, heres viri nihil mulieri præstaret: scilicet vsufructu reuerso ad proprietatem. Cæterùm si fundus totus venisset, quanti debet venire (non) detracto vsufructu: intelligi, mulierem dotem, manente[o] matrimonio, recepisse. 4 ¶ Si fundus communis in dotem datus erit[p], & socius egerit cum marito, communi diuidundo, adiudicatúsque[q] fundus socio fuerit, in dote erit quantitas, qua socius marito damnatus fuerit. aut si, omissa licitatione, extraneo addictus is fundus fuerit: pretij portio quæ distracta est. sed[r] ita, vt non[s] vice corporis habeatur. nec diuortio secuto præsenti die, quod in numero[t] est, restituatur[u], sed statuto tempore solui debeat. Quòd si marito fundus fuerit adiudicatus: pars vtique data in dotem dotalis manebit. diuortio[x] autem facto sequetur restitutionem propter quam ad maritum peruenit, etiam altera portio, scilicet vt recipiat tantum pretij nomine à muliere, quantum dedit ex condemnatione socio. nec audiri debebit alteruter eam æquitatem[y] recusans, aut mulier in suscipienda parte altera quoque, aut vir in restituenda. Sed an constante matrimonio non sola pars dotalis sit, quæ data fuit in dotem, sed etiã altera portio, videamus. Iulianus de parte tantùm dotali loquitur. & ego dixi in auditorio[z], illam solam dotalem esse.

5 ¶ Si marito dotis nomine stipulanti[a] promisit per errorem[b] is, qui exceptione tutus erat, ne soluat: cogetur ei soluere: & habebit condictionem aduersus mulierem, aut patrem, vter eorum delegauit, ob id, quòd indebitum marito promisit, aut soluit.

De dote profecta ab auo. 1. De promißione cum commodißimum erit.

79. *Labeo* lib. 6. Posteriorum à Iauoleno Epitomatorum.

a *v. l. 57. ĵ. solut.*
b *l. 21. § si fundũ. ĵ. de except. rei iudicatæ.* Qui totum iuris & incorporale habet, partẽ eius, iuris potestate à suo toto diuiduã, non habet.
c nec enim potest res sua cuiquam seruire, *l. 26. š. de seru. vrb.*
d *d. l. 57.*
e *v. l. 16. š. de religiosis.*
f *vt in l. 33. š. eod.*
g ipsi perit. *Hal.*
h Culpam obiicere ei nemo rectè possit, à quo eius culpæ nomine, lucrũ sentiat, *vt hic* ꝙ non obtinet in præscriptione: negligentiũ res suas odio: & possessorũ fauore.
i *l. 18 § 1. ver. Ofsilius ĵ. sol.*
k *l. 25. š. quibus mod. vsusf.*
l *v. l. 57. ĵ. sol.* atqui vsufructus cedi non potest. *l. 66. š. eod.* Dic: cedi proprietariæ, *hic. adde § finitur. Inst. de vsufruct.*
m maritum sc. vt meritò sit hoc notandum, maritum post diuortium vxoris inimicum appellari, *v. leg. 39. ĵ. de pœnis.*
n à se translatũ. *Hal.*
o Dos constante matrimonio rectè vxori solui potest: eaque soluta maritus liberatur, *vt hic.* quatenus tamen facta est vxor locupletior, non vltra.
p id enim fieri potest. sed quomodo? *v. l. 2. C. de fundo dotali.*
q *l. 7 § 13. š. cõm. diuid. l. 13. § 17. š. de act. empt.*
r Pretium licet in vniuersalib⁹ succedat loco rei. *l. fi. & rem. š. de petit. hered. l. Imperator. in fi. ĵ. de legat. 2.* non tamen ita succedit pretium loco rei, vt quo tẽpore peti potuerit res, eodẽ & pretium peti possit, *vt hic.*
s Iure Digestorum differentia fuit bonorũ dotalium immobilium, à mobilib. illa statim: hæc, sua die reddebantur. *Bald.*
t i. quod cõstat numero, ut pecunia, *Contius.* quod in numerato est. *Hal.* in numerato, i. in manu. *Bud.*
u *l. vn. § 7. vers. exact. C. de rei vxor. act.*
x In dotẽ quoties datur res cõmunis, soluto matrimonio restituere maritus debet, quidquid ad eum ex ea re

AVus neptis nomine filio[c] natæ, genero dotem dedit: & moritur. negat[d] Seruius, dotem ad patrem reuerti, & ego cum Seruio sentio. quia non potest videri ab eo profecta, quia[f] nihil ex his sui habuisset.

1 ¶ Pater filiæ nomine, centum doti ita promisit[g]: *cum commodißimum esset*, Ateius scripsit, Seruium respondisse, cùm primùm sine[h] turpitudine & infamia dari possit, deberi.

Si debitor mulieris sponso promiserit.

80. *Iauolenus* libro 6. ex posterioribus Labeonis.

SI debitor[i] mulieris dotem sponso promiserit, posse mulierem ante nuptias à debitore eam pecuniam petere, neque eo nomine postea debitorem viro obligatum futurum, ait Labeo. falsum est. quia ea promissio in pendenti esset, donec obligatio in ea causa est.

De nummis alienis.

81. *Papinianus* lib. 8. Quæstionum.

PAter filiæ nomine nummos alienos[k], quos mutuos acceperat, aut in causam crediti receperat, in dotem dedit. consumptis[l] his, dos profecticia efficitur.

82. *Proculus* lib. 5. Epistolarum.

CVm vxor virum suum, quum pecuniam sibi deberet, in dotem filiæ communis dare iusserit, & id fecisse dicatur. puto, animaduertendum esse, vtrùm eam dotem suo, an vxoris nomine dedit. si suo[m], nihilo minùs vxori eum debere pecuniam. si vxoris nomine dederit, ipsum ab vxore liberatum esse.

Si debitor mulieris sponso promiserit.

83. *Iauolenus* libro 6. Posteriorum Labeonis.

SI debitor[n] mulieris, dotẽ sponso promiserit: non posse mulierem, ante nuptias, à debitore "eam" pecuniam petere. quia ea promissio in pendenti esset, donec obligatio in ea causa est.

In quantum condemnatur qui dotem promisit.

84. *Labeo* libro sexto Pithanon à Paulo Epitomatorum.

SI de dote promissa agitur: non oportet, in quantum facere potest, condemnari eum, qui promisit. *Paulus:* Immò, quod[o] ad extraneum attinet, semper[p] hoc verum est. cæterùm si manente adfinitate dotem promissam gener à socero petit: vtique in quantum facere potest, socer condemnabitur. si dirempto matrimonio, petitur: ex causa[q], & persona, id tribuendum puto. quid enim, si socer specie futurę dotis induxerit genero, &, cùm sciret se pręstare dotem non posse, id egerit, vt genero insidiaretur[r]?

De dote mulieri reddita, manente matrimonio.

85. *Scæuola* lib. 8. Digestorum.

FVndum filiæ[s] nomine, pater in dotem dederat. huius heredi filiæ ex asse, creditoribus vrgentibus patris, vtilius[t] videtur, potiùs fundum, qui dotalis est, distrahere, quòd minùs fructuosus sit[u] & alios hereditarios vberiore reditu retinere: maritus consentit[x]. Si nulla in ea re captio sit futura: quæro, an "ea" pars dotis, quæ in hoc fundo est, mulieri manente matrimonio rectè soluatur. respondit, si pretium[y] creditori soluatur, rectè solutum.

DE PACTIS[z] DOTALIBUS.

TIT. IIII.

De pacto post nuptias. 1. De personis paciscentibus.

Iauolenus libro 4. ex Cassio.

PACISCI post[a] nuptias, etiam si nihil antè conuenerit, licet.

1 ¶ Pacta, quæ de reddenda dote fiunt, inter[b] omnes fieri oportet, qui repetere dotem, & à quibus repeti potest: ne ei, qui non interfuit, apud arbitrium[c] cognoscentem, pactum non prosit.

De dote apud virum mansura.

2. *Vlpianus* libro decimonono ad Sabinum.

Si cùm

communi peruenit.
y Inuiti interdũ emere & vẽdere cogimur.
z Auditorium principis fortè intelligit, *l. lecta. š. de reb. cred.*
a *lege 9. § 1. š. de con caus. data.*
b *l. 46. in fi. š. eo.*
c ¶ ex fil. o. *Hal.* & ita auus paternus.
d Iure Digestorũ filiusfamiliàs habuit heredẽ in dote aduentitia. *Bald.*
e Imò, debet reuerti, *l. 6. ĵ. de collat. bon.*
f qui nihil. *Hal.*
g quo loco veteres prudenter scripserant *doti dicere*, Tribonianus subscripsit, *doti promittere*, inusitata loquẽdi formula, *vt hic & l. 31. § 1. l. 44. § 1. ĵ. sol. l. 31. in fi. ĵ. de noua. adde l. 1. C. hoc titul. Cuiac. ad titul. 6. Vlp.*
h Posse, infert honestum. non possumus facere, quod honestè non possumus, quod contra bonos mores possumus, *v. l. 15. in fi. de cond. inst.*
i *l. 36. l. 41. § 2 l. 56. š. eod. l. 83. ĵ. eo.*
k *l. 6. § 1. š. eod.*
l *v. l. 94. in prin. & § 2. ĵ. de solutionib.*
m *l. 17. in fi. ĵ. de solut.*
n *l. 80. š. eod.*
o *l. 49. š. de pac.*
p i. siue constãte matrimonio, siue eo soluto agatur: nã semper agitur in solidum.
q *l. 17. ĵ. soluto matrimonio: v. Zasiũ 1. Intellect. 5. & 2. Responsor. 9.*
r hinc nota ratione maleficij beneficia amitti. *Bald.*
s Id ad minores ampliant interpretes, *l. 7. ĵ. de reb. eorum.*
t *l. 61. š. eod.*
u hinc collige, fundum dotalẽ posse distrahi ex causa vtili mulieri & marito.
x maritus consensit, si nulla in ea re captio futura sit. *Hal.*
y *l. 73. in fin. š. eo. l. 10. ĵ. sol.* hinc nota, non posse solui mulieri ex causa voluntaria, sed ex probabili.
z 5. C. 14 28. *Eclog. 11.*
a *l. 12. § 1. l. 29. ĵ. eod. l. 2. § 3. in fi. š. de reb. cred.*
b *l. 7. ĵ. eod.*
c arbitrum.

a haec verba latissimè patent. ex hac lege nota sub verbis generalibus non videri comprehendi casus qui non valent de iure. *Bald.*
b *facit l.1.ͻ.de dote præleg.*
c id est, pactum collatum in casum diuortij, non habet locum in casum mortis naturalis. *Bald. adde l.22.ͻ.soluto.*

SI conuenerit, vt, quoquo modo[a] dissolutum sit matrimonium, liberis interuenientibus, dos apud virum remaneret: Papinianus Iuniano prætori respondit, morte mariti[b] finito matrimonio, neque conuenisse videri, dotẽ remanere, &, si conuenisset, non esse seruandum pactum contra dotem, cùm mariti mortalitas interuenit.

De diuortio.

3. *Paulus* lib.5.ad Sabinum.

PActa conuenta, quæ in diuortij tempus collata sunt, non[c] facto diuortio locum non habent.

De fructibus in dotem conuertendis.

4. *Vlpianus* lib.31.ad Sabinum.

SI conuenerit, *vt fructus in dotem conuerteretur*, an valeat conuẽtio? Et Marcellus ait libro octauo Digestorum, conuentionem non valere. propè[d] enim indotatam mulierem hoc pacto fieri. Sed ita distinguit; "vt" si quidẽ fundum in dotem dederit mulier, ita *vt[e] maritus fructus redderet.* non esse ratum pactum. idémque "esse," & si vsumfructum in dotem hoc pacto dedit. quod si conuenisset de fructibus reddendis, hoc est, vt in dote essent fructus, quosquos percepisset, & fundus, vel vsusfructus in hoc traditus est, non vt fundus, vel fructus fieret dotalis, sed vt fructus perciperet dotis futuros: cogendum[f], de dote actione, fructus reddere. erunt igitur in dote fructus: & fruetur iste vsuris, quę ex fructibus collectis, & in sortem redactis percipi possunt. Ego vtrubique arbitror interesse qua contemplatione dos sit data. vt si ob hoc ei maiorem dotem mulier dedit, quia fructus solebat esse dotis, contento marito ea pecunia, quæ ex vsuris redituum colligitur: posse dici cōuentionem valere. nec enim videtur sterilis[g] esse dos. finge, quadragena annua esse reditus apud eum, qui non acciperet in dotem, nisi hoc cōuenisset, plus trecentum, vti boni consuleret, tam vberem dotem consecutus. Et quid dicimus: si pactum tale interuenit, *vt maritus[h] fructus in dotem conuerteret,* & *mulier se, suósque aleret[i], tueretúrve, & vniuersa onera sua expediret*? quare non dicas conuentionem valere?

De moribus. 1. De rebus donatis, vel amotis. 2. De impensis in res dotales factis.

5. *Paulus* lib.7. ad Sabinum.

ILlud conuenire non potest, *ne[k] de[l] moribus[m] agatur, vel plus, vel minus exigatur:* ne publica[n] coërcitio, priuata pactione tollatur.

1 ¶ Ac ne illa quidem pacta seruanda sunt, *ne[o] ob res donatas, vel amotas[p], ageretur.* quia altero pacto ad furandũ mulieres inuitantur: altero ius ciuile impugnatur.

2 ¶ Et si conuenerit, *ne[q] ob impensas necessarias ageretur:* pactum non est seruandum. quia tales impensæ[r] dotem ipso iure minuunt.

De dolo & omni periculo.

6. *Vlpianus* lib.4. ad Edictum.

POmponius ait, maritum non posse pacisci, *vt dolum[f] solummodò in dotem præstet:* videlicet propter vtilitatem nubentium. quamuis pacisci possit, *ne sit periculo eius nomen debitoris, qui ei dotem promisit.* nam & *vt sit dos periculo mulieris,* pacisci eum posse probat: & per contrarium, *vt ea dos, quæ periculo mulieris est, sit periculo mariti.*

De *personis paciscentibus.*

7. *Pomponius* libro decimoquinto ad Sabinum.

CVm dos, filiæ nomine, datur: optimum est, pactum conuentum cum vtroque[t] generum facere, quanquã, initio dotis dandæ, legem, quam velit, etiam citra[u] personam mulieris, is, qui dat, dicere possit. Si verò post datam pacisci velit, vtriusque persona in paciscẽdo necessaria est. quoniam iam adquisita mulieri dos tum esset. quo casu si solus pater pactus esset sine filia: siue solus agat, siue adiuncta filiæ persona: ei soli[x] nocebit, & proderit pactum conuentum: nec si[y] sola filia aget, neque proderit, neque nocebit ei. Si verò filia sola pacta fuerit, quo pacto melior conditio patris fiet, proderit & patri. quoniam per filiam patri adquiri potest: per patrem filiæ[z] non[a] potest. Si verò sic pacta sit filia, vt noceat: ipsi quandoque filiæ agẽti nocebit pactum. patri verò nullo modo nocebit: nisi[b], adiecta[c] quoque filiæ persona, experiatur. Dicendum est, paciscendo filiam patris conditionem deteriorem facere non posse eo casu, quo, mortua ea in matrimonio, dos ad patrem reuersura est.

d propè paria sunt, non habere dotem vel habere sterilem, & penitus infructuosam. *Bald.*
e Pactũ vt maritus fructus dotis reddat, non valet, *vt hic.* Cur non valet? dos hoc casu sterilis marito intelligitur. vide tamen quę mox dicentur.
f Pactum vt si rei dotalis fructus maritus restituat, non valet, *vt s. dictum est.* Pactum, vt fructus rerum vxoris restituat valet, *vt hic.* vel ita: Pactum rei dotali adiectũ, vt eius fructus restituat maritus, inutile est, vt eo pacto neglecto vir fructus lucretur. Pactũ verò adiectũ fructibus: valet: neque illo casu vir lucratur fructus, sed vtilitatem illam tantũ, quã medio tempore adquirere ea pecunia pót. Ita Marcellus videtur distinxisse: Tu sequere Vlpiani sentẽtiã sequentes, spectãdũ esse quo animo dos sit data. Quid enim, si dos vxoris in fructibus consistit, *vers. Ego.ͻ.eodem.* Fructus eo casu vxor in sortem vertit, fruẽdi verò vtilitatẽ seruat aut concedit marito. Quid enim, si fructus sunt vberes?
g Pactum non valet, vt dos reddatur marito penitus infructuosa, & vt maritus onera matrimonij sustineat, fructus lucrari nõ possit. *Bald.*
h Pactum vt fructus dotis sint penes mulierẽ, & iis se suósque alat, valet.
i *l.12.§.1.ͻ.eod.l.vlt.ͻ.de in rem verso.l.21.in fin.ͻ.de donat. inter virũ, lege 2.Cod.de pactis conuentis.*
k Pactum doti adiectum contra ius, non valeat.
l vt & iniuriarum, *l.27.§.4.s.de pact.* hinc collige, pactum per quod quis inuitatur ad delinquendum non valere. *Bald.*
m hodie iudicium de moribus est sublatum. *l.11.in fi.Cod. de repud.*
n Publica coercitio, priuata pactione tolli non potest.
o Doti pactum adiectum, vt ne repetantur res donatæ vel amotæ, non valet.
p nota hac in lege tria pacta impugnari, ne scilicet repetam donata, amota, impensas necessarias.
q pactum vt ne impensæ necessariæ repetantur, non valet.
r *vide l.15.ͻ.de impens. in reb. dot.*
f contra quàm in commodato, *l.5.§.10.s.comm.*
t *l.1.§.1.s.eodem.*

u *l.20.§.1.ͻ.eod.l.29.in fin.pr.ͻ.soluto.*
x ¶ non filiæ: cuius causam deteriorem reddere non potest, *lege 28. suprà de iure dotium.*
y sed si filia. *Haloand.* nam si filia, Conanus 8. *Comment.* 9. reprehensus à Roberto 2. *recept.* 11.

De liberis furiosi vel capti ab hostibus.

8. *Paulus* lib.7.ad Sabinum.

QVotiens patre furente[d], vel ab hostibus capto, filiusfamilias ducit vxorem, filiáque familias nubit: necessariò etiam pactio cum ipsis[e] dumtaxat, dotis nomine fieri potuit.

De dote reddenda socero, vel eius filio vel heredi.

9. *Pomponius* lib.16.ad Sabinum.

SI ita[f] conueniat: vt, *si viuo socero mortua sit filia, ipsi socero, si mortuo, filio[g] eius, si filio quoque defuncto, totum suo heredi reddatur:* benigna interpretatione potest defendi, vtilem stipulationem esse.

Pactum aut ne à se, néve à filio dos petatur.

10. *Idem* lib.26.ad Sabinum.

AVus † pactus est, cùm dotem pro nepote[h] suscepisset, *ne à se, néve à filio peteretur,* ab *alio verò, quàm filio herede, vt dos peteretur:* exceptione[i] conuentionis filius tuẽdus erit. quippe heredi nostro cauere concessum est. nec quicquam obstat, quo minùs certæ personæ, si heres erit sibi, caueri possit: quod non idem & in cæteris heredibus cauetur. & ita Celsus scribit.

Pactum patris ne se viuo néve constante matrimonio petatur.

11. *Vlpianus* lib.34.ad Edictum.

CVm pater dotem pollicitus fuerit, & paciscatur, *ne se viuo petatur, néve[k] constãte matrimonio "dos petatur:"* ita pactum interpretandum Diuus Seuerus constituit, quasi adiectum esset, *se viuo.* hoc enim ita accipiendum "esse" contemplatione paternæ pietatis, & contrahentium voluntatis, vt posterior[l] quoque pars conuẽtionis ad vitam patris relata videatur. ne diuersa sententia fructum dotis ab oneribus matrimonij separet: quódque indignissimum est, inducat, vt non habuisse dotem existimetur. quo rescripto hoc effectum est: vt si quidem viuo[m] patre decesserit filia, aut sine culpa sua diuorterit, omnimodo dos peti non possit: constante autem matrimonio, mortuo patre: peti possit.

De dote apud vir. mansura. 1. De pactis vtilibus vel inutilibus. 2. De pacto ne petatur: & stipulatione pœnali. 3. De fundo vendendo, & pretio in dotem conuertendo.

12. *Paulus* lib.35. ad Edictum.

SI pater dotem dederit, & pactus sit, vt, *mortua in matrimonio filia, dos apud virum remaneret:* puto pactum seruandum etiam[n] si liberi non interueniant.

1 ¶ Ex pactis conuentis, quæ ante nuptias, vel post[o] nuptias interponi solent, alia ad voluntatem pertinent, vt mulier dote promissa se alat[p], & donec nupta sit, dos ab ea non petatur, aut certam summam viro præstet, & ab eo alatur, & his similia: alia ad ius pertinent, veluti quando dos petatur, quemadmodum reddatur: in quibus non semper[q] voluntas contrahentium seruatur[r]. Cæterùm si conuenerit, ne omnino dos petatur: indotata erit mulier.

z in potestate, scilicet. aliud enim in emancipata. *Bald. hîc.*
a *lege 17.§.4.s. de pactis, l.45.§.2.ͻ.de verborum obligat.*
b ille (puta pater) qui potest solus agere, si assumit secum personam inhabilem (putà filiam quæ pactũ fecit de non petenda dote) repellitur. *Baldus.*
c Imò, pactum de non petenda dote à filia factum nullo modo nocet patri, vt cùm filia agere possit, id est, pater eam actionem, quam adiuncta filiæ persona potest habere, non amittit, *lege 2.§.1.ͻ.sol. vide Zas. 2. Antin. 1.*
d *adde legem 5. §.3. suprà de iure dot.*
e *lege vltima, Codice de sent. pass.* qui est ex se habilis ad matrimonium, est per se habilis ad pacta dotalia. *Baldus.*
f Pactum dotis potest gradatim conferri, primò, in se: secundò, in filios: tertiò, in extraneos heredes. *Bald.*
g *vt l. 23. infrà eodem.*
† *l.33. s.Cod.de pactis.*
h pro nepte sua dixisset, *Cuiacius 11.obs.29.*
i directa, quia auus pactus est filio suo vt heredi. *Bald.*
k hæc pars secunda conuentionis, fauore matrimonij nihil confert: quippe si valeret, nũquam dos deseruiret oneribus matrimonij. hæc igitur verba, *néve constante matrimonio,* intelligenda & restringenda sunt ex illa priori parte, *viuo promittente.* hinc interpretatio fit, ἀπὸ κ.ι οὐ. *vide Cuiacium 11. obseruat.29.* Ita adiectio & geminatio verborum interdum nihil confert.
l Præfationes conuentionum, vniuersæ conuentioni lucem atque interpretationem adferunt. Pacta nouissima & secunda, primo & anteriore pacto restringuuntur. meritò: cùm & verba generalia coerceantur à voce sua restringente, ídque ex præsumpta voluntate contrahentium, vt eò se posterior referat clausula, quò & prior.
m *lege 20.ͻ.eodem.*
n *l 2.s.eodem.* o *l.1.s.eodem.*
p *vt in l.4.in fin.s.eodem.*
q non vtique. *Haloand.*
r vt quia pacta huiusmodi intercedunt in iis quæ finita sunt per iuris authoritatem *facit l.14.ͻ.eodem.*

2 ¶ Si mulier pacta sit, *ne amplius, quàm pars dimidia dotis, à se petatur,* & *pœna stipulata sit:* Mela ait, alterutro[a] eam contentam esse oportere, vel exceptione pacti, "&" acceptam facere pœnæ obligationem, vel, si ex stipulatu agat, denegandam "ei" exceptionem.

3 ¶ Si fundo æstimato, in dotem dato, pacta sit mulier, *vt, quanto[b] pluris[c] venierit, id in dote sit:* Mela ait, id seruandum, cùm "&" ex contrario conuenire possit, vt, si[d] minoris venierit, ipsa debeat.

4 Si pacta sit mulier: vt, *siue pluris, siue minoris fundus æstimatus venierit: pretium, quanto res venierit, in dote sit:* stari eo pacto oportet, sed si, culpa mariti, minoris venierit: & idipsum mulierem consequi.

13. *Iulianus* lib. 17. Digestorum.

ITem si non venierit, æstimatio præstari debebit.

De die dotis reddendæ.

14. *Paulus* lib. 35. ad Edictum.

DE die[e] reddendę dotis hoc iuris est: vt liceat pacisci, qua die reddatur: dum ne mulieris deterior[f] condicio fiet.

15. *Gaius* libro vndecimo ad Edictum Prouinciale.

ID est, vt citeriore[g] die reddatur.

16. *Paulus* lib. 35. ad Edictum.

VT autem longiore[h] die soluatur dos, conuenire non potest. non magis, quam ne omnino reddatur.

17. *Proculus* lib. 11. Epistolarum.

ATilicinus Proculo suo salutem: Cùm inter virum & vxorem pactum conuetum ante nuptias factum sit[i], *vt, quibus diebus dos data esset, iisdem, diuortio facto, redderetur.* post quinquennium, quam nuptiæ factæ sunt, vxor viro dotem dedit[k]. diuortio facto, quæro, vtrùm quinquennij die vir vxori dotem redderet, an statuto legibus tempore. Proculus respondit: Quod ad diem reddendæ dotis attinet: pacto existimo meliorem condicionem mulieris fieri posse, deteriorem non posse. itaque si cautum est, *vt propiore[l] "tempore," quàm legibus constitutum est, reddatur:* stari eo debere. si vt longiore[m], nec valere id pactum conuentum. Cuius sententiæ conueniens est dicere: si pacto conuento cautum est: *vt, quanto serius "quæque," & post nuptias data fuerit, tanto post diuortium reddatur:* si propiore, quam in reddenda dote constitutum est, data sit, valere pactum conuentum: si longiore, non valere[n].

18. *Iulianus* lib. 18. Digestorum.

LIcèt[o] manente matrimonio non possit inter virum & vxorem conuenire, vt longiore dos reddatur: post diuortium[p] tamen, si iusta causa conuentionis fuerit, custodiri id pactum debet.

19. *Alfenus* libro tertio Digestorum à Paulo Epitomatorum.

ALiud[q] est[r], si pater pro filia dotem promisit, *vt annua, bima, trima, quadrima[s], quinto anno "dos" à se redderetur,* & conuenit, *vt isdem diebus dos, soluto matrimonio, redderetur.* hoc enim pactum ita valet, si[t] patri filia heres exstitisset, &, interueniente ea, pactum conuentum fuerit.

De rebus donatis vel amotis, de impensis. 1. De extraneo dotante. 2. Pactum ne à muliere, néve à patre petatur.

20. *Paulus* lib. 35. ad Edictum.

OB res[u] quoque donatas, vel amotas, vel impensas factas, tunc facta pactio valebit. id est post diuortium

1 ¶ Si extraneus de suo daturus sit dotem: quidquid vult, pacisci & ignorãte[x] muliere, sicut & stipulari potest: legem enim suæ rei dicit. postquàm verò dederit, pacisci consentiente muliere debet.

2 ¶ Si conuenerit, *ne à muliere, néve à patre dos petatur:* heres[y] non habebit exceptionem. sed si conuenerit, ne, manente matrimonio, viuo patre, petatur: *mortuo patre* statim exigitur. &, si non petierit maritus, tenebitur huius culpæ nomine, si[z] dos exigi potuerit. nisi fortè ante diremptum sit matrimonium, quàm facultatem petendi haberet.

De permutatione dotis.

21. *Iulianus* lib. 17. Digestorum.

SI mulier dotis causa promiserit certam summam: &, pro[a] ea, mancipia in dotem dederit ea condicione, *vt periculo eius essent, & si quid ex his natũ esset, ad eam pertineat:* stari pacto conuento oportebit. nam constat, posse inter vxorem & virum conueniri, *vt dos[b], quæ in pecunia numerata esset[c], permutaretur, & transferatur in corpora,* cum mulieri prodest.

De annuo vxori promisso.

22. *Idem* libro secundo ad Vrseium Ferocem.

QVidam fundum dotis causa, ab vxore sua acceperat: intérque eas conuenerat, *vt mercedes eius fundi vir vxori, annui nomine, daret.* deinde eum fundum vir matri mulieris certa pensione colẽdum locauerat. eáque, cùm mercedes eius fundi deberet, decesserat: & filiam suam solam heredem reliquerat, & diuortium factum erat. vir deinde petebat à muliere mercedes, quas mater debuerat. Placuit exceptionem mulieri dari non debere: ac si inter se & virum non conuenisset, vt hę mercedes sibi alimentorum nomine darentur. cùm futurum sit[d], vt quodammodo donationes inter virum & vxorem confirmentur, nam quod annui nomine datur, species est donationis.

Si conditio post mortem stipulatoris extiterit.

23. *Africanus* libro 7.[e] Quæstionum.

PAter, cùm filiæ suæ nomine dotem daret, pactus est: *vt, mortua[f] filia, vno, pluribúsve liberis superstitibus, deducta parte tertia, reliqua dos sibi aut post mortem suam[g] illi aut illi filiis, quos in potestate habebat, reddatur.* deinde hæc ita fieri stipulatus est. post mortem eius mulier in matrimonio decesserat, relictis filiis. quęsitum est, an ex stipulatione duas partes illi petere possint. respondi, posse. etenim vim eius stipulationis hanc esse: vt, si in matrimonio mortua esset, dos patri redderetur: & perinde[h] habendum, ac si talis stipulatio interposita fuisset, *si nauis ex Asia venerit, mihi, aut[i] post mortem meam Lucio Titio dari spondes?* nam & si post mortẽ stipulatoris nauis venisset, heredi deberi.

De dote à marito, liberorum nomine retinenda.

24. *Florentinus* lib. 3. Institutionum.

SI inter virum & vxorem pactum est, *vt certa pars dotis vel tota ob vnum vel plures[k] liberos interuenientes[l] retineatur:* etiam eorum liberorum nomine, qui ante nati sunt, quàm dos daretur aut amplietur, conuentio rata est. nam sufficit, eos ex eo matrimonio nasci, in quo dos data est.

De dote reddenda vel non petenda.

25. *Vlpianus* lib. 1. Responsorum.

QVod de reddenda dote, *si data fuisset, mortua in matrimonio filia,* conuenit: idem[m] de non petenda quoque videri conuenisse: ac patrem pacti cõuenti exceptionem "nactum," ad heredem suum transmisisse.

De muliere, quæ naufragio periit vna cum filio. 1. Si vir per errorem dotem non retinuit. 2. De pacto vt muliere sine liberis defuncta, dos restituatur. 3. De sumptibus itineris. 4. An pactum filiæ prosit matri. 5. Si pater qui stipulatus est, filia in matrimonio defuncta, sibi dotem reddi: capitali crimine damnetur.

26. *Papinianus* libro quarto Responsorum.

INter socerum & generum conuenit: *vt, si filia "mortua" superstitem anniculum filium habuisset, dos ad virum pertineret: quòd si viuente matre filius obisset, vir dotis portionem, vxore in matrimonio defuncta, retineret.* mulier naufragio cum anniculo filio periit. quia verisimile videbatur[n], ante matrem, infantem perisse: virum partem dotis retinere, placuit.

1 ¶ Vir dotem, quam ex pacto filiæ nomine retinere potuit, si lapsus errore non retinuit: filiam, quæ patris sola, matri pro parte heres exstiterit, apud arbitrium diuisionis[o] non improbè dotis perperam à patre solutæ præceptionem desiderare constitit.

2 ¶ Cùm inter patrem & generum conuenit, *vt, in matrimonio sine liberis defuncta filia, dos patri restituatur:* id actum inter contrahẽtes intelligi debet[p], vt liberis[q] superstitibus

a habens ius excipiendi, & pœnam petendi, alterutrum debet eligere. *Bald.*
b *lege 13. §. 24. ff. de act. empt. l. 4. Cod. de dot. promiss.*
c Dotis augmentum iisdem priuilegiis fruitur quibus ipsa dos. vide quæ scripsi *ad l. 8. C. de iure dotium.*
d *facit l. 4. Cod. de dotis promissione.*
e ita est in rebus mobilibus: immobilibus illico, *l. vnic. §. 7. vers. exact. Cod. de rei vxor. act.*
f *l. 7. §. 5. ff. de pactis.* Imò, deterior fieri potest interuenientibus liberis. *l. 1. §. 1. j. de dote prælig.*
g *l. 17. j. eod.*
h *l. 17. j. eodem, l. 27. §. 2. in fin. ff. de pactis.* Pacto dotis restitutio differri non potest vltra tempus à legibus definitum.
i Etsi dotẽ decennio toto nõ habuerit maritus, præstituto tamen tempore dotẽ vxori reddere tenetur: neque fit compensatio temporis non receptę dotis ad aliud tempus. hoc est: Etsi dos data post quinquennium fuerit, & ita tardius, non potest tamen pactum mutuum adiici de dote tardius restituenda.
k post huiusmodi moram non ex pacto, *l. 19. j. eod.* non post matrimonium, *l. 18. j. eod.*
l propiore, *j. eodem, in fine.* citeriore, *l. 15. ff. eod.*
m *l. 16. ff. eod.*
n vt ita non fiat compensatio tẽporis ad tempus. *Bald.* conuentione tamẽ certa id licet. *vide l. 19. j. eodem.* & post dissolutum matrimonium, *l. 18. j. eod.*
o exceptio prima regulę superioris.
p tũc enim dos esse desiit: & iura quæ loquuntur de pactis doti inimicis tollendis, intelligenda sunt de dote, quæ est dos actu, vel esse speratur. *Baldus.*
q Pactum aliquod dotis valet cum patre initum, quòd cum ipsa filia non valeret.
r exceptio secunda superioris regulæ.
s id est tribus, quatuor pensionibus. *vide Cuiac. 11. obs. 29.*
t Pactum irritæ dotis habendæ, ad eas dotes refertur, quæ vel actu vel spe dotes sunt.
u ob mores. Cuiac. 11. *obser. 29. in fine.* motus authoritate Basilicõr. sed id potuit, ob antiquatam de moribus actionem, aboleri.
x citra personam mulieris *in l. 7. ff. eod.*
y Dotis promissorem generum quòd non conuenerit gener, ipsi genero imputari non potest: *vt l. si extraneus, ff. eodem.* qui tamen soceri heredem conuenire cogitur, *vt hic.* vt ea parte deterior sit heredis conditio quàm defuncti.
z *lege 33. ff. de iure dot.*
a *lege 26. ff. de iure dotium.* Ita permutatio cũ nummis fieri potest, *dixi ad legem vltimam, ff. de condict. causa data.*
b Dos (si ita mulieri sit vtile) pecuniaria, verti in rem aliam potest, nẽpe vt pro pecunia, quam dedit marito, certa corpora ei restituantur.
c *vt l. 26. ff. de iure dot.*
d quod esse nõ debet, *infrà de donatione inter virum.*
e *vide Cuiac. 7. ad Afric.*
f *vide leg. 45. §. 3. j. de verborum obligat.*
g hic pater non paciscitur simpliciter, sed post mortem suam: quo tempore filius sibi adquirere potest, *Cuiac. ibi. l. 45. §. 2. j. de verborum obligat.*
h verba superioris stipulationis ambigua sunt: nam & ita accipi possunt, si mortua fuerit, me viuo, mihi restitui: vel si moriar antequã mihi restituatur, filiis. at Africanus verbis opponit vim, id est, mentem cõtrahentium in illo loco, illi aut illi, *j. eod. Cuiac. ibid.*
i particula, *aut,* subdisiunctio est, non disiunctio.
k in cõtractibus illa verba, *propter liberos,* verificantur etiam in liberis iã natis. *Bald. facit l. 10. in fin. j. de condit. & demonstr.*
l Interuenientes liberi hic nascituri. vide quæ scripsi *ad l. 5. versu. pactis. Cod. de naturalib. liberis.*
m in hoc ipso, q gener ita se obligat de reddenda dote, si ei data esset, videtur permisisse patri, ne daret: & ita pactum fecisse de nõ petendo. *Acc.*
n *l. 16. l. 23. j. de reb. dub.*
o in iudicio familiæ erciscundæ.
p hinc nota argumentum à contrario sensu locum habere in his quæ sunt stricti iuris. *Bald.*
q qui tenetur restituere dotem in defectum liberorum, existentibus liberis eam retinebit.

† *l.30.j.eodem. vide Zasium 2. Responsor.2.*

a Pactum interpositum super dote, habet etiam locum super eius adiuncto. *Bald.* Dotis augmentum iisdem priuilegiis fruitur, quibus ipsa dos. Ita hic filia pacisci de augmento dotis potest, vide quæ scripsi *ad l.8. Cod. de iure dotium.*

b *vt l.21.j. de donatione inter virum.*

filia defuncta, dos retineatur †: nec separabitur portio dotis, additamenti[a] caussa data, si postea nihil aliud conueniat.

3 ¶ Conuenit, *vt mulier viri sumptibus, quoquò[b] iret, veheretur.* atque ideo mulier[c] pactum ad litteras viri secuta, prouinciam, in qua centurio merebat, petit. non seruata fide conuentionis, licet directa actio nulla competit, vtilis tamen in factum danda est.

4 ¶ Filia, cùm pro se dotem promitteret, pepigit, *vt, si in matrimonio sine liberis decessisset, matri suæ dos soluatur.* pacto filiæ, nulla[d] matri quæritur actio. si tamen heres puellæ matri pecuniam dotis soluerit: viro contra placita petenti dotem, obstabit exceptio.

5 ¶ Pater, *si filia nupta mortem obisset*, dotem dari stipulatus est: constante matrimonio capitali crimine damnatus est. diuortio secuto, vel morte viri soluto matrimonio, stipulationis condicio defecit. quod si mulier in matrimonio decesserit, ex stipulatu fisco[e] dotis actio quæreretur. post verum[f] autem diuortium renouatis † nuptiis, non committitur fisco stipulatio, licet defuncta sit in matrimonio filia, quoniam ad primas nuptias pertinet.

De iurgio ficto & remissione dotis.

27. *Idem* lib.1. Definitionum.

SI liberis sublatis, reuersa post iurgium[g] per dissimulationem, mulier, veluti venali concordio[h], *ne dotata sit,* conueniat: conuentio, secundùm ordinem rei gestæ, moribus improbanda est.

De creditore remittendo ex fructibus dotis.

28. *Paulus* libro quinto Quæstionum.

QVæris, si pacta sit mulier vel ante nuptias vel post nuptias, *vt ex fundi fructibus*[i], *quem dedit in dotem, creditor mulieris dimittatur*, an valeat pactum. dico, si ante[k] nuptias id conuenerit, valere pactum: eóque modo minorem dotem constitutam. post nuptias verò, cùm onera matrimonij fructus releuaturi sunt, iam de suo maritus paciscitur, vt dimittat creditorem. & erit mera[l] donatio.

De æstimatione & periculo rei dotalis. 1. De dote à stipulatore non repetita, & matrimonio voluntate heredis redintegrato. 2. De dote restituenda, & de his quæ mulier legauit.

29. *Scæuola* lib.2. Responsorum.

CVm maritus, qui æstimata prædia in dotem acceperat, manente matrimonio pactus est circumscribendæ[m] mulieris gratia, *vt*[n] *prædia inæstimata essent*, vt sine periculo suo ea deteriora faceret: quæsitum est, an secundùm priores dotales[o] tabulas prædia æstimata remanerent, & periculum eorũ ad maritũ pertineret. respondi, nõ idcirco id pactũ de quo quæreretur, impediri, quod[p] in matrimonio factum esset, si deteriore[q] loco dos non esset. nihilo minùs, eo pacto admisso, si deteriora prædia faceret, eo etiam nomine dotis eum actione teneri.

1 ¶ Titius, mulieris nomine, dotem dedit, & stipulatus est *in casum mortis, & diuortij:* diuortio secuto, non repetita dote, Titius decessit. mulier, ex voluntate heredis eius[r], redintegrauit matrimonium. quæsitum est, an ex stipulatu dotem petere possit. respondi, heredem Titij: si consensisset[s], vt ea quantitas, quam ex stipulatu consequi potuerat, dotis reconciliato matrimonio fieret: posse pacti exceptione summoueri.

2 ¶ Mulier de dote, quam dedit, pacta est: *vt, si in matrimonio decessisset, fratri eius redderetur.* ísque in eum casum stipulatus est. mulier decedens quasdam res dotales marito legauit[t], & aliis: quosdam ex seruis dotalibus manumisit. quæsitum est, an maritus eorum nomine, quas legauit mulier, & seruorum, quos manumisit, fratri tenetur. respondi, nihil proponi, cur non teneretur[u]: cùm etiam heredes defunctæ tam legatariis, quam libertatibus obnoxij sint.

c *l.10. Cod. de re militari.*

d *l.59. in fin.j. ad Trebell.*

e hinc colligit Bald. ius futurũ & conditionale publicari & cõfiscari posse.

f *vide l.3. Cod. de repud.*

† id est, post primas nuptias, *facit l.77. §.9.j. de leg.2.*

g leue sc. *vide l.32.§.12.j. de donat. int. vir. 1. Harmenopul.9.§.33.*

h venali concordia. *Hal.* non tenet remissio dotis facta pro concordia mariti consequenda.

i *adde l.4.s.eod.*

k *l.7.§.1.s. de iure dot.*

l quod esse nõ debet inter virum & vxorem *j. de donat. inter vir.*

m ideo pactum non valet.

n pactum vi prædia æstimata inæstimata habeantur, non liberat virum à periculo deteriorationis rerum. *Bald.*

o Tabulæ etsi matrimonium non faciebant. *l. donationes in concubinam j. de donationib.* moris tamen fuit ea de re tabulas confici: quæ ideo dotales, *vt his, & l.66.j. de donat. inter virũ: l.12.j. de dote prælegata.* nuptiales. *l. si vicinis. Cod de nuptijs. Tertull. libro de Pudicitia. Apul. Apolog.2. August. 2. de moribus Manichæorum, & sermone 96. & 105.* Instrumentum dotale. *vide l. vlt .j. de suis.* & Nuptiale. *l.1. Cod. de dotis promissione.* solebãt autẽ eæ signari plerũque post contractum matrimonium. *vide l. Seia .j. de donat. inter virum & vxorem.*

p *l.1 s. eodem.*

q *l.2. s. de iure dotium.*

r Heres, cui debet fieri restitutio dotis, si secundis nuptiis consentit, videtur dotem, quã recipere debuit in secundo matrimonio remisisse, *Bald.* vel sic, qui consentit reconciliationi mariti & vxoris, videtur etiam consentire redintegrationi dotis. *Bald.*

s *l.63.s. de iure dot.*

t De dote mulier testari non potest in eorum fraudẽ, quibus in ipsa dote ius quæsitum est, sed in fraudem suorum tantùm heredum

u Imò, præcisè & sine distinctione tenetur, *l.11. in fi. j. de dote præleg.*

x ¶ *vide Cuiac. in hanc legem 4. obs.23.*

y non is est qui apud Dionem reperitur capitis damnatus: huius enim testamentum fuisset irritum. *Cont.1. disp.5.*

z ideo prælegata dicitur, quòd ei quodammodo res sua legata. est enim prælegare alteri rem, iam quodammodo suam, legare.

a diuerterat, pacto cum vxore interposito, ne ab ea peteret, & mulieri, &c. *Cuiac. 13. obseru.25. in fine.*

b & malè. Quia pactum, de lucranda parte dotis, in casu non existentium liberorum, non implicat pactum de lucranda dote in casu existentium liberorum. *Baldus.*

c quod vulgò ita solet adiici: si in matrimonio filia sine liberis decesserit, *l.4. Cod. de pign. act.* Aliàs Contius *1. disp.5.* ait, pactum hoc vulgare, ne à te petatur, seu pactũ de non petendo appellari.

Si conuenerit ne dos constante matrimonio petatur: & vt filia post mortem patris in matrimonio sine liberis defuncta, pars dotis apud maritum maneat, pars fratri mulieris restituatur.

30. *Tryphoninus*[x] libro decimo Disputationum.

BÆbius[y] Marcellus Bæbio Maryllo, dotis filię suæ nomine, centena promiserat. & conuenerat inter eos, ne ea dos constante matrimonio peteretur: vel, si post mortem patris in matrimonio sine liberis filia decessisset, vt dimidia dos apud Maryllum remaneret, dimidia fratri mulieris restitueretur. eáque etiam in stipulationem deducta erant. mortuo Marcello filio & filia superstitibus, dote vniuersa filiæ prælegata[z]: Maryllus, nata filia, diuerterat[a]: & mulier decesserat, fratre suo & filia, ex partibus æquis, heredibus relictis. Apud Petronium Magnum prætorẽ Maryllus ab herede filio Marcelli ex dotis promissione viuæ suam[b] dotem petebat illa coniectura: quia si inter duos placuisset, nullo filiorum exstante, mortua muliere, partem dotis remanere apud maritum: magis conuenisset vtique, totam eius esse dotem, si filiũ filiámve habuisset. Ex diuerso respondebatur, pacti quidem vulgaris[c] exceptionem "etiam" heredi proficere. sed in specie, quæ proponitur, non quasi heres mulieris, ex persona defunctæ, se exceptione pacti tuebitur: sed ipse "erat" ille, qui etiam viua muliere, si ab eo dos peteretur, potuisset "ea" exceptione Maryllum, quia diuortium factum erat, summouere. eandémque defensionem etiam post mortem sororis suæ retinebat[d]. Itaque placuit, eum ab ea petitione absolui: nulla, ex hac sententia, facta derogatione fideicommissi petitioni, quam iure hereditario per filiam heres vxoris Maryllus in parte dimidia habebat.

De fructibus extremi anni matrimonij.

31. *Scæuola* libro 3. Quæstionum.

SI inter virum & vxorem conuenit[e], *vt*[f] *extremi anni matrimonij fructus nõdum percepti, mulieris lucro fiant*[g]: huiusmodi pactum[h] valet.

Si fundus æstimatus centum, atque eodem pretio restituendus, volente muliere pluris venierit. 1. De dote ab inuito non exigenda.

32. *Iauolenus* libro sexto ex Posterioribus Labeonis.

VXor viro fundum æstimatum centum in dotem dederat. deinde cum viro pactum conuentum fecerat: *vt*[i] *diuortio facto, eodem pretio vxori vir fundum restitueret.* postea, volente[k] vxore, vir eum fundum ducentorum[l] vendiderat. & diuortium erat factum. Labeo putat, viro potestatem fieri debere, vtrùm velit ducenta[m], vel fundũ reddere. neque ei pactum conuentum remitti oportere. Idcirco puto hoc Labeonem respondisse: quoniam voluntate mulieris fundus venit. alioquin omnimodo fundus erat restituendus.

1 ¶ Si pater filiæ nomine certam pecuniam in dotem promiserat: & pactus est, *ne inuitus*[n] *eam solueret:* nihil ab eo exigendum puto. quia[o] id: quod pacto conuento, ne inuitus exigeretur, conuenerit: in dotis caussam esse non videretur.

DE[p] FVNDO[q] DOTALI.

TIT. V.

Damni infecti. 1. De transmissione ad heredem.

Paulus lib.36. ad Edictum.

INTERDVM lex Iulia[r] de fundo dotali cessat: si ob id, quòd[s] maritus damni infecti non cauebat, missus sit vicinus in possessionem dotalis prædij, deinde iussus sit possidere. hic enim dominus[t], vicinus fit. quia[u] hęc alienatio[x] non est voluntaria. 1 ¶ Sed & per vniuersitatem[y] transit prædiũ, secundùm quod possibile est, ad alterum: veluti[z] ad heredem[a] mariti: cum suo tamen iure[b], vt alienari non possit[c].

d *vide l.26.§.2. j. eod. & Zas.2. Responsor.2.*

e in ipsa dotis constitutione, i. tunc cùm dos constitueretur.

f Pactum valet, vt fructum dotis vltimi anni non diuidantur pro rata temporis.

g nec diuiduntur inter heredem mariti, & eius viduam.

h aliàs, citra pactum diuidendi sunt extremi anni fructus.

i *l.1. ff de fundo dotali* si dotalis fundus æstimatus datus est, & pactum interpositum fuerit, vt ipsa eadem res eodem pretio restitueretur soluto matrimonio, dotalis ipse fundus alienari poterit: dũ mulier ipsi alienationi cõsentiat.

k secus si nolente, *l.50.j. solut.*

l ducentis vendiderat. *Hal.*

m hinc sequitur, maritũ posse rem æstimatam vendere, *l. vnic. §.15. Cod. de rei vxor. act. l.50. j. solut.*

n idem dicendum si conuenerit, ne te viuo dos præstaretur, *l.20. suprà de iure dot.*

o Inuitus qui conueniri non potest, intelligitur pactum habere liberatorium.

p *5. Cod.23. vide Nouell.91,*

q inæstimato scilicet. qua de causa Græci in hoc titulo semper dicunt, ἀδιατίμητον προικῷον ἀγρόν. *Cuiac. hic.* rebus immobilibus: hinc Ecloga loquens de dotibus, περὶ τοῦ μὴ ἐκποιεῖσθαι τὰ ἀκίνητα αὐτῶν inscribit, *28. tit.15.* immobilibus, putà, ædibus. *v. Cuiac. hic. & Cod. eod.*

r *de qua l.3.4.16.j. eod. Inst. quibus alienare non licet, in pr. l vn.§. pen. Cod. de rei vxor. act.*

s fundus dotalis ex delicto mariti confiscatur. *Bald. ad l.5.j. de bon. damn.*

t *l.5. in pr. j. de damno.* & sic ex secundo decreto transfertur dominium, *vide d.l.5.*

u fundus dotalis (vt & pupilli, *vide l.3.§.1.j. de rebus eorum*) ex causa necessaria (putà ob non præstitam cautionem damni infecti) alienari potest: ideóque lex Iulia ad hunc casum non pertinet.

x De alienatione non voluntaria, vide quædam apud Simonem de Præ. 3. *de interpretat. vlt marum voluntatum 3. dubitat.1. solut.10.*

y Multa transeunt titulo vniuersali, quæ non transeunt singulari. *l.62.j. de adq. rer.*

z *Vide Iasonem 3 consilior.31. ibi: sed præmissis non obstantibus.*

a ab herede. *Haloand.*

b id est, salua dotis causa.

c etiam à fisco, qui, licèt soluendo sit, non potest ea ipsa alienare quæ per legem alienari prohibentur *l.2. in fi.j. eodem.*

De domino mariti. 1. *De fiſco.*

2. *Vlpianus* lib.5.de Adulteriis.

SI maritus fuerit in ſeruitutem redactus, an dominus alienare hunc fundũ non poſſit? quod puto eſſe verius[a].

1 ¶ Quare, & ſi ad fiſcũ peruenerit, nihilo minus venditio fundi impeditur: quamuis fiſcus[b] ſemper idoneus[c] ſucceſſor ſit, & ſoluendo.

Si fundus dotali ſeruo legetur. 1. *Quibus caſibus fundus dotalis alienari nequit.*

3. *Paulus* lib. 36.ad Edictum.

FVndus dotali ſeruo legatus, ad legem Iuliam pertinet quaſi dotalis[d].

1 ¶ Totiens autem non poteſt alienari[e] fundus, quotiens mulieri actio de dote competit, aut omnimodò competitura eſt.

De ſponſo.

4. *Gaius* libro vndecimo ad Edictum Prouinciale.

LEx Iulia: quæ de dotali prædio proſpexit, ne id marito liceat obligare[f], aut alienare[g]: plenius interpretanda eſt: vt † etiam de ſponſo[h] idem iuris ſit, quod de marito.

De ſeruitutibus.

5. *Vlpianus* libro ſecundo de omnibus[i] tribunalibus.

IVlianus libro ſextodecimo digeſtorum ſcripſit, neque[k] ſeruitutes[l] fundo debitas poſſe maritum amittere, neque ei alias imponere.

6. *Idem* lib.5.de Adulteriis.

SEd nec libertas ſeruitutis vrbano prædio dotali debitæ competit: ne per hoc deterior condicio prædij fiat.

7. *Iulianus* lib.16. Digeſtorum.

SI maritus fundum Titij ſeruientem[m] dotali prædio adquiſierit, ſeruitus confunditur. "Sed ſi eundem Titio reddiderit ſine reſtauratione ſeruitutis, hoc marito imputabitur. "& hoc caſu maritus litis æſtimationem præſtabit. quòd ſi maritus ſoluendo non erit, vtiles actiones aduerſus Titium mulieri ad reſtaurandam ſeruitutem dantur.

1 ¶ Sed cùm vxor fundum, cui prædia viri ſeruitutem debebant, in dotem dat: fundus ad maritum peruenit amiſſa ſeruitute. & ideo non poteſt videri per maritum ius fundi deterius factum. quid ergo "eſt?" officio de dote iudicantis continebitur: vt redintegrata ſeruitute, iubeat fundum mulieri, vel heredi eius reddi.

De olivueto ſucciſo.

8. *Alfenus* libro 3. Digeſtorum à Paulo Epitomatorum.

VIr in fundo dotali, vxoris rogatu, oliuetum ſucciderat: hoc, (vt) nouellum reponeret. poſtea vir mortuus erat, & vxori dotem relegauerat. ligna, quæ ex oliueto exciſa[n] eſſent, oportere[o] mulieri reddi reſpondit.

Si maritus quod debet in dotem acceperit.

9. *Africanus* lib.8.[p] Quæſtionum.

SI marito debitori fundi, id, quod debet, doti mulier promiſerit: dotalem fundum effici.

1 ¶ Quòd ſi ei promittat, qui fundum aut decem debuit: in arbitrio eſſe mariti[q], quod in dote ſit.

2 ¶ Quòd ſi Stichum aut fundum debuit maritus: & quod debet, doti ei promiſſum ſit: Sticho mortuo, fundum in dotem eſſe.

3 ¶ His conſequens eſſe "ait" vt ſi Cornelianum, aut Sempronianum fundum debẽti, id, quod debet, doti promiſſum ſit, vtrum eorum dotalem eſſe malit: plane vtrum velit alienaturum: alterum alienari non poſſe. ſi tamen alienum rurſus redimat, adhuc in eius poteſtate eſt, an eũ, quem retinuiſſet, alienari velit.

10. *Paulus* libro quinto Quæſtionum.

ERit[r] ergo poteſtas legis[ſ] ambulatoria[t]: quia dotalis[u] fuit obligatio. Numquid ergo, "etiam" illo nondum redempto, alterum quoque alienare poſſit, quia poteſt alterum redimere? an hoc non debet recipi, vt nullus in dote ſit? certè ex poſt facto videbitur rectè alienatus, illo poſtea redempto.

De fundo æſtimato dato, vt electio ſit mulieris.

11. *Africanus* libro octauo Quæſtionum.

QVòd ſi fundus in dotem æſtimatus datus ſit, vt electio[x] eſſet mulieris: negauit alienari fundum poſſe. quòd ſi arbitrio mariti ſit, contrà eſſe.

De matrimonio ſoluto. 1. *De voluntate ſoceri.*

12. *Papinianus* lib.1.de Adulteriis.

ETiam "ſi" dirempto[y] matrimonio dotale[z] prædium eſſe intelligitur.

1 ¶ Soceri[a] voluntas in diſtrahendo dotali prædio nulla eſt.

De prædio ruſtico, vel vrbano. 1. *De fundo, vel loco.* 2. *Dotale prædium quomodo accipitur.* 3. *De herede mulieris.* 4. *Si ab vxore herede fundus legetur.*

13. *Vlpianus* lib.5.de Adulteriis.

DOtale prædium accipere debemus, tam vrbanum[b], quàm ruſticum. ad omne enim ædificium lex Iulia pertinebit.

1 ¶ Prædij appellatione etiam pars[c] continetur. proinde ſiue totum prædium in dotem ſit datum, ſiue pars[d]: prædij alienari non poterit. & hoc iure vtimur.

2 ¶ Dotale prædium ſic[e] accipimus: cùm[f] dominium marito quæſitum eſt: vt tunc demum alienatio prohibeatur. 3 ¶ Heredi[g] quoque mulieris idem auxilium præſtabitur[h], quod mulieri præſtabatur.

4 ¶ Si, vxore herede inſtituta, fundus dotalis fuerit legatus: ſi quidem, deductis legatis, mulier quantitatem dotis in hereditatem habitura eſt, valet legatum: ſi minùs an non valeat quæritur: Scæuola, & ſi non totus, ſed "vel" aliqua pars ex eo vindicari poſſit, ſi modò aliqua pars ad dotem ſupplendam deſit, id dumtaxat ex eo remanere apud mulierem ait, quod quantitati dotis deeſt.

De fundo, qui marito volente traditus eſt extraneo. 1. *De fundo mulieris nomine, in dotem dato.* 2. *Si fundus alienus marito, à quo debetur in dotem detur.* 3. *Si dotis cauſa legatum vel hereditas repudietur, vel omittatur.*

14. *Paulus* lib.13.de Adulteriis.

SI nuptura Titio, voluntate eius, fundum dotis nomine Mæuio tradit: dos eius condicionis erit, cuius eſſet, ſi ipſi Titio fundum tradidiſſet.

1 ¶ Si mulieris nomine quis fundum in dotem dederit[i], dotalis fundus erit. propter vxorem enim videtur is fundus ad maritum perueniſſe.

2 ¶ Si fundum alienum mulieri debeat maritus: eúmque mulier ei, dotis nomine, promiſerit: in pendenti erit: & tunc fiet dotalis[k]: cùm ad eum peruenerit.

3 ¶ Si fundum legatum ſibi, dotis cauſa mulier repudiauerit: vel etiam ſubſtituto viro omiſerit hereditatem, vel legatum: erit fundus dotalis.

De literis mariti, quibus dotis non fore prædium declarauit.

15. *Papinianus* libro primo Reſponſorum.

DOtale[l] prædium, cuius vir poſſeſſionem retinuit[m], poſt litteras ad vxorem emiſſas[n], quibus dotis non fore prædium declarauit, in matrimonio defuncta muliere, virum retinere placuit[o]: quia mulier[p] actionem ex pacto non habuit.

De longi temporis poſſeßione.

16. *Tryphoninus* libro 7. Diſputationum.

SI[q] fundum, quem Titius poſſidebat bona fide, longi temporis poſſeſſione poterat ſibi quærere, mulier vt

---

a quia dirempto matrimonio prædiũ durat dotale, *l.12.ſ. eod.*
b Fiſcus habetur ſemper pro idoneo ſucceſſore *adde l. ſi debitori ſ. de fideiuſſ. l.2. Cod. ad l. Iul. de vi.*
c *l.11. §.18. ſ. vt legator.*
d ideóque ſoluto matrimonio mulieri reddi debet, *l.65. ſ. de iure dot.*
e nec vſucapi, *vide Cuiac. 14. obſeru. 9.*
f *l. vn. §. penult. Cod. de rei vxor. inſi.*
g quod quid comprehendat, *v. l.1. Cod. eod.*
† Argumentũ à marito ad ſpõſum: ſeu à nuptiis ad ſponſalia. Eſt & hic obſeruandum, quod Baldus de interpretatione duplici notat. Paſſiuam eſſe ait, quoties lex per aliam extenditur: Actiuam, quoties lex aliã extendit.
h *l.5. in fin. Cod. de bon. quæ lib.*
i Vlpianus ſcripſit Protribunalium libros 10. in quibus tractauit de cauſis, quæ nec mandantur, nec delegantur, ſed à Prætoribus ipſis Præſidibúſve, pro tribunali expediuntur, velut de ſalariis, mercedibus, nutriciis, proxeneticis, reſtitutionibus, tutoribus, curatoribus dãdis, tranſactione alimentorum, prædiis pupillaribus, & dotalibus. *Cuiac. 7. obſeru. 24.*
k Alienatione prohibita, ius remittendi prohibitũ quoque intelligitur. *adde l. vlt. Cod. de rebus alienis, l.1. §. ait prætor ſ. quæ in fraudem.*
l *l.6. l.7. ſ. eod. d. l.3. in fin. ſ. de rebus eor. vide Cuiac. 7. obſ. 23. vide Renardum in libris Protribunalium.*
m ſeruientẽ fundum adquirens dominãtis fũdi dominus, ſeruiẽtutẽ confundit: vbi tamen reſtituenda dos eſt, aut redintegrãda ſeruitus eſt, aut id, quod intereſt, præſtandum.
n *adde l.7. §.12. ſ. ſolut.*
o Cur oportet ea ligna olivueti ſucciſa, voluntate mulieris reſtitui? An quia non erant in fructu? An quia ſucciſa ſumptibus vxoris?
p *vide Cuiac. 8. ad Africanum.*
q Imò, in arbitrio mulieris, *l.46. §.1. ſ. de iure dot.*
r ¶ Legis auctoritas quãdoque eſt in alternatione, & in pendenti, & interdum pendet ab hominis voluntate.
ſ Iuliæ ſcilicet.
t ἀμεταπτωτικά, inconſtans, incerta, quæ ſubinde mutari poteſt.
u quia dotis talis eſt obligatio. *Cuiac. 11. obſ. 28. ad l.9. ſ. eod. 8. ad Afric.*

x *l.1. Cod. eod.*
y *l.2. ſ. eodem.*
z Dotale prædium manet, etiam dirempto matrimonio.
a id eſt, patris mulieris, *Cuiac. 11. obſ. 28.*
b *vide l.198 ſ. de verb. ſign.*
c Pars continetur totius appellatione, vt & pars præſtetur prædii toto fũdo vendito.
d *l.15. §.1. ſ. qui ſatiſd.*
e *adde d. l.15 §.3.*
f Dotale eſt prędium, quod ex cauſa dotis in dominio vel quaſi dominio eſt mariti.
g ſuo non extraneo.
h Imò, nõ præſtabitur. *l.1. Cod. de priuileg. dotis.*
i id eſt, dare voluerit, *Acc. Cuiac. 14. obſ. 9.*
k *l.13. §. 2. ſ. eod.*
l vide in hanc legem *Cuiac. 9. obſ. 4.* Speciem legis ita reſtituamus. Vir in dotem accepit prędium, pactúſq. eſt de lucranda dote, *ſi in matrimonio moriatur mulier.* poſtea ad vxorem mittit litteras, quibus declarat nõ fore dotis prædium illud: quo facto renuntiaſſe tam doti, quàm pacto dotali intelligitur. Manẽte aliquot pòſt annis matrimonio, mulier paſſa eſt maritum retinere poſſeſſionẽ prędij, eóque prædio, vt & ante, vti, frui. Quæritur, Defuncta muliere in matrimonio, An renunciatio à viro facta rata ſit, & dotale prædium ad heredes vxoris redire debeat. Reſpondet Papinianus, pactum illud non habuiſſe effectum: tum quòd paſſa eſt mulier maritũ poſtea retinere fundum, quaſi & ipſa tacitè repudiaſſe intelligatur: Tùm quia nudum pactum fuerit: quod licet ad exceptionem & retentionem quidem proſit, actionem tamen producere nõ potuit. & hoc ſenſu omnia huius legis verba propriè accipiẽtur, & aptiſſimus erit intellectus; quem tamen Accurſius ignorauit. vide Langebekium c.4. adnotation.
m ipſo iure: dixi *ad l.4. Cod. de ſolutionibus.*
n huiuſmodi litteræ pro pactione nuda habentur, vt in ſpecie legis 34. ſ. *mandati.*
o Cur ita? vide *Cuiac. 9. obſeruat. 4.*
p vt & quiuis alius, *l.7. §.4. ſ. de pactis.*
q ſi fundus quem alius præſcribere impedit, à muliere detur in dotem, præſcriptio non interrumpitur: ſed & præſcriptio viri periculo perficitur, niſi pauciſſimi dies interfuerint ad perficiendam præſcriptionem, quo tempore, fundus in dotem datus fuit.

ſuum

suum marito dedit[a] in dotem: eúmque petere neglexerit vir, cùm id facere posset: rem periculi sui fecit. nam licèt lex Iulia, quæ vetat fundum dotalem alienari, pertineat etiam ad huiusmodi adquisitionem: nō tamen interpellat eam possessionem, quæ per longū tempus fit, si, antequàm constitueretur dotalis fundus, iam cœperat. planè si paucissimi[b] dies ad perficiēdam longi temporis possessionem superfuerunt: nihil erit, quod imputabitur marito.

De dote apud virum mansura.

17. *Marcianus* libro septimo Digestorum.

FVndum dotalem maritus vendidit, & tradidit. si[c] in matrimonio mulier decesserit, & dos lucro mariti cessit: fundus emptori auelli non potest.

De lapidicinis. 1. *De fructibus à viro perceptis, cum mulier moram faceret quò minus æstimationem partis fundi solueret, & fundum reciperet.*

18. *Iauolenus* libro 6. ex Posterioribus Labeonis.

VIr in fundo dotali lapidicinas[d] marmoreas aperuerat. diuortio facto, quæritur, marmor, quod cæsum neque exportatum esset, cuius esset: & impensam in lapidicinas factam mulier, an vir præstare deberet. Labeo, marmor[e] viri esse, ait. ceterùm viro negat quidquam præstandum esse à muliere: quia nec necessaria ea impensa esset, & fundus deterior esset factus. Ego non tantùm necessarias, sed etiam vtiles[f] impensas præstandas[g] à muliere existimo. nec[h] puto fundum deteriorem esse, si tales sunt lapidicinæ, in quibus lapis crescere possit.

1 ¶ Si per mulierem mora fieret, quo minùs æstimationem partis fundi viro solueret, & fundum reciperet, cùm hoc pactū erat: fructus interim perceptos ad virum pertinere, ait Labeo. puto potiùs pro[i] portione fructus virum habiturum, reliquos mulieri restituturum. quo iure vtimur.

κατωγράφει ὡς ἴδιον. Græci in hanc legem. *vide Cuiac.* 14. *o f.* 9. Potest enim res mulieris propria dotalis constitui instrumēto dotali, sine traditione.
b *adde l.* 30. §. 1.]. *de vsuc.* tunc enim, hoc est, ex modici temporis negligentia, non præsumitur magna esse negligentia.
c Dotalis fundi venditio facta à marito, confirmatur eo rei dominiū adepto.

d ¶ *adde l.* 9.]. *solut.*
e Ex dotali fundo marmor erutum, neque dū exportatum, soluto matrimonio, mariti est: adeò vt & impēsas vtiles cæsi marmoris repetat à muliere.
f *v. l.* 6. *in fin.*]. *de impensis.*
g Imò, non sunt præstandæ impensæ. *l.* 7. §. 9.]. *sol.*
h Deterior fundus fieri nō intelligitur, in quo marmor quod in fructu consistit, cæditur.
i *d. l.* 7 §. 12.

LIBER VICESIMVSQVARTVS.

DE[a] DONATIONIBVS INTER[b] VIRVM ET VXOREM[c].

Origo & ratio prohibitæ donationis.

Vlpianus lib. 32. ad Sabinum.

MOribus[d] apud nos receptum est, ne † inter virum & vxorem donationes valerent. hoc autem receptū est, ne mutuato[e] amore inuicem[f] spoliarentur[g], donationibus non temperantes, sed profusa erga se facilitate.

2. *Paulus* libro 7. ad Sabinum.

NEc esset eis studiū, liberos potiùs educendi[h]. Sextus Cæcilius & illam causam adiiciebat: quia sæpè futurum esset, vt discuterentur[i] matrimonia, si non donaret is, qui posset: atque ea ratione euenturum, vt venalicia[k] essent matrimonia.

1. Si matrimonium non valet. 2. De his quæ sunt in potestate soceri. 3. De seruis. 4. De filio communi, vel mariti. 5. De eo qui est in potestate soceri. 6. De viro & socero, & his, qui sunt in eorum potestate, aut eos habent in potestate. 7. De socru & nuro. 8. De seruo in quo nudam proprietatem habet maritus. De eo qui bona fide seruit marito. 9. Per quos donari non potest. 10. Quatenus donatio non valet. 11. De nummis vxori datis. 12. Si debitor mariti, soluerit vxori. 13. Si marito donaturus dederit vxori.

3. *Vlpianus* libro trigesimosecundo ad Sabinum.

HÆc ratio & oratione Imperatoris nostri Antonin[l] "Augusti" electa est. nam ita ait: Maiores nostri inter virum & vxorem donationes prohibuerunt, amorem † honestum solis animis[l] æstimantes, famæ etiam coniunctorum consulentes, ne concordia pretio conciliari viderentur: néve melior[m] in paupertatem incideret, deterior[n] ditior fieret[o].

1 ¶ Videamus, inter quos sunt prohibitæ donationes. & quidem, si matrimonium moribus legibúsque "nostris" constat, donatio non valebit. sed si aliquot impedimentum interueniat, ne sit omnino matrimonium: donatio valebit. ergo si[p] senatoris filia libertino contra senatusconsultū[q] nupserit: vel prouincialis[r] mulier ei, qui ibi meret[s], contra mandata: valebit donatio: quia nuptiæ nō sunt. sed fas non est, eas donationes ratas esse: ne melior sit condicio eorum, qui deliquerunt. Diuus tamen Seuerus in liberta Pontij Paulini senatoris contrà statuit: quia non erat affectione vxoris habita, sed magis concubinæ[t]. 2 ¶ Qui in eiusdem potestate sunt[u], prohibentur sibi[x] donare. vtputa frater[y] mariti qui est in soceri potestate. 3 ¶ Verbum *potestatis* non solùm ad liberos trahimus, verumetiam[z] ad seruos. nam magis est, vt hi quoque, qui aliquo iure subiecti sunt marito, donare non possint.

4 ¶ Secundum hæc: si mater filio, qui in patris potestate esset, donet: nullius momenti erit donatio[a]: quia patri quæritur. sed si in castra eunti filio dedit, videtur valere: quia filio quæritur, & est castrensis peculij. Quare & si filius, vel priuignus, vel quiuis[b] alius potestate mariti subiectus, de castrensi suo peculio donauit: non erit irrita donatio.

5 ¶ Prohibetur igitur "&" vxori & nurui[c] donare etiam is, qui est in soceri potestate: si modo maritus sit in patris potestate. 6 ¶ Ab vxoris[d] nurúsve parte[e] prohibitum est donari viro vel genero[f]. Sed &

a 5. *Cod.* 16. 30. *Eclog.* 1. *Vlpian.* 7. 2. *Paulus sent.* 23. 4. *Harmenop.* 11. 4. *extrauag.* 20.
b cōstante matrimonio prohibitis scilicet, quásque alteruter coniugū factas ideo reuocare potest, nisi post factam donationem volūtatem non mutauerit. tunc enim donatoris morte cōfirmantur, *vide l.* 25. *C. eod. vide etiā quæ notaui ad l.* 1.]. *eodem.*
c addit Ecloga, de donationib[9] inter adfines, & in potestate cōstitutos: quò pertinent. *l.* 3. §. 2. *& reliq.*]. *eod.*
d est enim hæc lex vna ex legibus Solonis, & vt arbitror, ex duodecim (quò facit *l.* 3. *l.* 31. §. 7.]. *eodem*) vt pleræque aliæ quæ moribus constant. *Cuiac. hîc.* eodem iure saluo: Prætor ius dicere debet. *l.* 11. *in fine*,]. *de iustitia*: mandari nō potest iurisdictio ab eo, qui eam alieno beneficio habet, *l.* 5.]. *de iurisd.* pupillariter liberis substituunt parentes. *l.* 2.]. *de vulg.* aduocationibus interdicitur, *l.* 9.]. *de pœnis*: fœminæ pro aliis non postulant. *l.* 12. §. *penult.*]. *de iud.* non fideiubent, non funguntur muneribus publicis, *l.* 1.]. *ad Velleian. adde l.* 28.]. *ad municip.* aliàs etiam ius moribus introductum, naturæ & gentium ius significat, *vt l.* 8. *l.* 39.]. *de ritu.* hinc etiam notat Bartolus *in l. penult. Cod. de pactis*: Baldus & Iason *ibidem.* Donationem inter virum & vxorem non firmari iuramento, quoties moribus est prohibita. nec enim valet aduersus bonos mores iuramentum. sed Iulius Clarus 4. *sent.* §. *donatio. q.* 9. ait, contrariam opinionem esse communem, & ab ea iudicando, aut consultando non esse recedendum: vbi etiam tradit communem opinionem, vt senex, puellæ: ignobilis, nobili, in compensationē suæ ignobilitatis, vel senectutis aliquid vxori donare possit. Res tota ita distingui potest. Iure ciuili iuramento nō potest confirmari talis donatio, quia nulla est iure ciuili: ideo nec parit naturalem obligationem, & iure ciuili iuramentū non est modus inducendæ obligationis *l.* 56.]. *de fideiuss.* Iure canonico valet, *c. vlt. de donat. inter virum.* Iuramentum non inducit peccatum. Eodem etiam iure Canonico, iuramentum inducit obligationem. *c. veniens. de iureiur.* sic eodem iure Canonico pactum de non succedendo parenti, valet. *c. quamuis de pactum, in* 6. vide Pitthum *disputat.* 12. *in fine consuetud.* vbi refutat opiniones Bartoli (sibi dissimilis ea parte) & Iasonis. Ita enim argumentatur donatio inutilis morte confirmari potest: Igitur & iuramento. Donatio valet inter patrem & filium, igitur & inter cōiuges. Donatio inter coniuges statuto vtilis esse potest: igitur & pacto iuraro.
e ne mutuo amore. *Hal.* amore alterius alter. *l.* 31. §. 7.]. *eod.*
f vel vnus egeret, *l.* 20. *in pr. vers simplices. Cod. de don. ante nupt.*

g *d* §. 7. ad egestatem redigerentur. *d. vers. simplices, Nouell.* 74. *c.* 4.
h educandi.
i distraherentur. *Hal.* id est, ne diuortij causam habeant ex eo quòd nō donetur. *Harmen. Eclog. c.* 1.
k venalia. *Hal. l.* 3.]. *eod. vide l.* 27.]. *de pact. dot.*
† Aliam rationem vide apud Plutarchum *in Romanis quæstionibus.*
l vt & fide. *facit l.* 112. *in fine*,]. *de verborum obligat.*
m ¶ ditior in paupertatem incidat, pauperior ditior fiat. *Harmenop. Eclog. c.* 1.
n id est, is qui accipit. est enim beatius dare, quàm accipere. *Bald.*
o adde & aliam rationem ex Plutarchi problematis, vt omnia inter se cōmunia iudicent. *Duar. hîc.*
p matrimonij causæ impediētes.
q quod hodie abrogatum. *Nouell.* 78. *c.* 3.
r *vide l.* 36.]. *de ritu.*

s ibi moretur. *Haloand.*
t cui (excepto milite) donari potest. *l.* 31.]. *de donationibus.*
u ὁμοεξούσιοι, *Ecloga c.* 2.
x ipsi, *Budæus.*
y §. 5.]. *eodem.* is sensus est, vt Titio in potestate posito frater donare non potest: Idem nec Titij vxori.
z *l.* 215.]. *de verb. signif.*
a puto hunc esse sensum. Titio filio in potestate posito, ac marito Mæuiæ mater ipsa Titij donare non potest, ergo nec Mæuiæ: quia per indirectum Titio videtur donari. *vide l.* 5. § 2.]. *eodem.*
b sensus is esse potest. Filius in potestate positus, patri de castrensi suo peculio donare potest. ergo & de eodem castrensi peculio nouercæ donare idem filius, vel priuignus poterit.
c sensus est, vt vxori meæ donare non possum, ita nec meo genero, qui in eadem, ac ego, potestate, positus est: & per consequens eius vxori quæ mihi nurus est: vel breuius, non possum donare vxori eius, qui mihi est ὁμοεξούσιος.
d duplex est sensus, Vxor mea genero, qui in eadem, ac ego, potestate positus est: mihi nurus mea donare non potest. siquidem ego, eiúsque maritus sumus in eiusdem potestate: vel ita, vt vxor mihi donare non potest, ita nec nurus, si in eadē potestate sim qua eius maritus. ísque sensus magis placet. *v. l.* 5. §. 2.]. *eod.*
e *fortè legendum* patre.
f vel socero, *vt*]. si modò vir & socer: item vir in soceri sit potestate.

a Vxor mea nec mihi,nec iis, quos in potestate habeo : nec iis etiam,quos mei in potestate habent,potest donare,*Eclog.c.2.*
b si non vir.*Bud.*
c vide Ferrandum 1.*Explicationum* 21.
d vxor mea nurui,vel è contrà,donare potest,*l.23.Cod.eod.l.12. C.de donat.ant.nupt.*

his [a], qui sunt in eorum potestate, si fuerit donatum, vel in quorum sunt potestate : non valebit donatio: si [b] modo vir, & socer in eiusdem sunt potestate : vel vir in soceri. cæterum si in alia familia est maritus : neque [c] socero: neque ei,qui est in eius potestate: neque ei,in cuius est, donatione interdictum est.

7 ¶ Socrui à nuru [d], vel contrà, donari non est prohibitum.quia hîc ius potestatis non [e] vertitur.

8 ¶ Si seruus meus, cuius vsusfructus alienus est, donet vxori meæ ex eo peculio,quod ad me non pertinebat: vel homo liber bona fide mihi seruiens : an valeat donatio,quæritur.& in libera [f] quidem persona vtcumque admitti potest donatio.cęteræ [g] enim personę alienationem peculij,vt donent,non habent.

9 ¶ Non [h] tantùm autem per se maritus & vxor [i], cæteræque personæ dare non possunt [k].

10 ¶ Sciendum autem est,ita interdictam inter virum & vxorem donationem,vt ipso iure nihil [l] valeat,quod actum est. Proinde: si corpus sit,quod donatur : nec traditio [m] quicquam valet. Et si stipulanti [n] promissum sit, vel accepto latum : nihil valet *. ipso [o] enim iure, quæ inter virum & vxorem donationis causa geruntur,nullius momenti sunt.

11 ¶ Si quis igitur nummos vxori [p] dederit , non fieri eius apparet:quia nihil corporis eius fieri palàm est.

12 ¶ Sed si debitorem suum ei [q] soluere iusserit : hîc quæritur, an nummi fiant eius, debitórque liberetur. & Celsus libro quinto decimo digestorum scribit, vidēdum esse, ne dici possit , & debitorem liberatum, & nummos factos mariti,non vxoris. nam, "&" si donatio iure ciuili non impediretur,eum rei gestæ ordinem futurum,vt pecnnia ad te à debitore tuo, deinde à te ad mulierem perueniret. nam,celeritate [r] coniungendarum inter se actionum,vnam actionem occultari. cæterùm debitorem creditori dare,creditorem vxori,nec nouum.aut mirum esse, quod per alium accipias,te accipere.nam & si is,qui creditoris tui se procuratorem esse simulauerit [s], à debitore tuo,iubente te, pecuniam acceperit : & furti actionem te habere constat,& ipsam pecuniam tuam esse.

13 ¶ Huic sententiæ consequens est, quod Iulianus libro septimodicemo digestorum scripsit, si donaturum mihi,iussero [t] vxori meæ dare [u]:ait enim Iulianus,nullius [x] esse momenti. perinde enim habendum, atque si ego acceptam,"&" rem meam factam,vxori meæ dedissem.quæ sententia vera est.

4. *Iulianus* lib.17. Digestorum.

IDémque est,& si mortis causa traditurum mihi, iusserim vxori tradere. nec referre,conualuerit donator,an mortuus sit. neque existimandum est,si dixerimus valere donationem,non fieri me pauperiorem.quia siue conualuerit donator,condictione tenebor: siue mortuus fuerit: rem, quam habiturus eram in bonis meis, desinam propter donationem habere.

Si sponsus sponsæ donaturus tradiderit titio, & is dederit sponsæ post nuptias. 1. *De muliere correa,& de acceptilatione.* 2. *De viro & vxore : & his qui ad eos pertinent : & extraneis personis.* 3. *Si debitor viri vxori.* 4. *Aut vxor viri creditori promiserit.* 5. *De venditione minoris facta.* 6. *De eo quod non est vsus seruitute.* 7. *De exceptione & sententia.* 8. *De sepultura.* 12. *De re Deo offerenda, vel consecranda de opere publico faciendo.* 13. *De repudiatione hereditatis.* 14. *Vel legati.* 15. *De restitutione fideicommißi.* 16. *Si donans non deminuat,aut accipiens non fiat locupletior.* 17. *Si mulier pecuniam à marito acceptam,pro alio erogauerit.* 18. *Quatenus reuocatur , & quibus actionibus , quod donatum est.*

5. *Vlpianus* lib.32.ad Sabinum.

SI sponsus sponsę donaturus,tradiderit Titio,vt is spōsæ daret, deinde Titius tradiderit post [y] nuptias secutas: si quidem eum interposuerit maritus,donationem nō valere , quæ post contractas nuptias perficiatur : si verò

e nec enim vxor mea nurum habet in potestate , nec nurus in potestate est meæ vxoris.
f i.in libero homine , qui bona fide mihi seruit.
g id est, seruus, in quo nudam proprietatē habeo.
h Cur dicit, nō tantùm per se? vt intelligamus neque per interpositam personā donare posse coniugē coniugi,*vt apud Paulum 2.sentent. 23. §.3.*vt cōstet hūc locum mutilum esse vna orationis parte.
i maritus& vir. *Haloand.* & malè.
k hic paragraphus hac parte mutilus est , sic itaque supple ex Haloandro, donare nō possunt sed nec per alios ,*vide l.5.§.2.ꝟ.eod.*
l vide tamē exceptiones apud Socinum *regula* 104.
m quia nō subest causa legitima, *l.31.ꝟ.de adq. rer.*
n *l.23.ꝟ.eod.*
o Ipso iure donationes inter cōiuges non valent.
p vel è contrà , *l.14 ꝟ.ad exhibēdum.*
q *l.26. l.39.ꝟ.eodem.*
r *vide quæ notaui ad l.11.ꝟ.de reb.cred.*
s *adde l.52.§.11. ꝟ.de furt.*
t Per alium qui facit,ipse facere videtur.
u *vt l.4.ꝟ.eodem, l.56.ꝟ.eodem.*
x Imò, alicuius momenti, *l.31.§. 7.ꝟ.eod.*
y constante matrimonio,donatio valebit. sufficit enim factā esse traditionē procuratori ante nuptias,& meritò : quia,quod traditur procuratori meo vt ad me perueniat,id ipso iure inme trāsfertur. *l.13. in fin.ꝟ.de donat. l. penult.ꝟ.de adqu.rer.*
z ¶ hic acceptilatio assumit principium à persona incapace :ideóque non potest extendi ad capacem.
a Acceptilatio siue sumat initium in persona capace siue incapace , extendi non potest ad personam capacem.
b Imò,per capacem & per consequentias liberanda est,*l.29.ꝟ.de libert.leg.*
c *l.3.§.6.ꝟ.eodem.*
d *d.l.3.§.9.* inter virum & vxorem , nec per interpositam personam donatio fieri potest,*Paul.2.sent.23.§.3.*
e Nota,regulam,*vtile per inutile non vitiatur*,non semper veram esse.
f *l.38.§.1.ꝟ.de solutionibus.*
g & locationem,*l.52.ꝟ.eodem.*
h Venditio & emptio inter coniuges permissa,si modò facta non sit,animo donādi. dixi *ad l.31.§.3.ꝟ.eodem.*
i Inter virum & vxorem contestatione donationis imaginaria, venditio contrahi non potest. *Paul 2.sent.23.§.4.l.38.in fin.ꝟ.de contr.empt.*
k Remittere,est donare: donat , qui remittit : ideóque vt donatio facta vxori non subsistit,ita nec remissio. Hinc colligit Baldus, In remissione, vt in donatione,insinuationem requiri : quæ tamē sententia indiget quodā temperamento.

mulier eum interposuerit, iamdudum perfectā donationem: hoc est ante nuptias:atque ideo,quamuis contractis nuptiis Titius tradiderit,donationem valere.

1 ¶ Si maritus duos reos habeat,Titium,& mulierem: & mulieri [z] accepto [a] tulerit donationis causa:neuter liberatur : quia acceptilatio non valet. & hæc Iulianus libro septimodecimo digestorum scribit. Planè si "mihi" proponas,Titio accepto latum:ipse quidem liberabitur:mulier verò manebit [b] obligata.

2 ¶ Generaliter tenendum est : quod inter ipsos, aut qui [c] ad eos pertinent,aut per interpositas [d] personas, donationis causa agatur: non valere.quòd si aliarum extrinsecus rerum personarúmve causa commixta sit:si separari non potest, nec donationem impediri : si separari possit: cætera valere [e]:id,quod donatum sit,non valere.

3 ¶ Si [f] debitor viri pecuniam,iussu mariti,vxori promiserit:nihil agitur.

4 ¶ Si vxor viri creditori, donationis causa, promiserit,& fideiussorem dederit : neque virum liberari, neque mulierē obligari,vel fideiussorem eius,Iulianus ait: perindéque haberi,ac si nihil promisisset.

5 ¶ Circa venditionem [g] quoque, Iulianus "quidem", minoris [h] factam venditionem, nullius esse momenti, ait. Neratius autem,cuius opinionem Pomponius nō improbat, venditionem donationis [i] causa inter virum & vxorē factam,nullius esse momenti : si modo,cùm animum maritus vendendi non haberet , idcirco venditionem commentus sit,vt donaret.enimuerò si cùm animum vendendi haberet,ex pretio ei remisit [k]:venditionem quidem valere:remissionem "autem" hactenus non valere : quatenus [l] facta est locupletior. Itaque si res quindecim, venit quinque, nunc autem sit decem : quinque tantum pręstāda sunt: quia in hoc locupletior videtur facta.

6 ¶ Si,donationis causa , vir vel vxor seruitute non [m] vtatur : puto amitti seruitutem , verum post diuortium condici posse.

7 ¶ Si vxor vel maritus exceptione quadam, donationis causa,summoueri voluerint : facta à iudice absolutione,valebit quidem sententia:sed condicetur [n] ei,cui donatum est.

8 ¶ Cōcessa donatio est sepulturæ [o] causa,nam sepulturæ causa locum marito ab vxore, vel contrà, posse donari constat.& si [p] quidem intulerit,faciet locum religiosum.Hoc autem ex eo venit,quod definiri solet,eam [q] demum donationem impediri solere,quę & donantem pauperiorem,& accipientem facit locupletiorem. porrò hîc non videtur fieri locupletior in ea re, quam religioni dicauit [r].Nec mouit [s] quemquam,quòd emeret,nisi à marito accepisset.nam etsi [t] pauperior ea fieret,nisi maritus dedisset:non tamē idcirco fit locupletior,quod nō expendit.

9 ¶ Hæc res & illud suadet, si vxori maritus sepulturæ causa donauerit,ita [u] demum locum fieri intelligi mulieris,cùm corpus humatur. cæterū, antequā fiet religiosus,donantis manet.proinde, si distraxerit mulier , manet locus donatoris. 10 ¶ Secūdùm hæc,si vxori suæ monumentum purum [x] maritus magni pretij donauerit, valebit donatio.sic tamen, vt,cùm sit religiosus,valeat.

11 ¶ Sed etsi ipsa fuerit illò illata: licèt morte eius finitum est matrimonium [y]:fauorabiliter tamen dicetur,locum religiosum fieri. 12 ¶ Proinde & si maritus ad oblationem [z] Dei vxori donauit:vel locum,in quo opus publicum,quod promiserat facere: vel "vt" ædem publicam dedicaret: fiet locus sacer. Sed & si quid ei det, vt "donū" Deo detur,vel consecretur: dubium non est,quin debeat valere. quare , & si oleum [a] pro ea in æde sacra posuerit, valet donatio.

13 ¶ Si maritus heres institutus , repudiet heredem donationis causa : Iulianus scripsit libro septimodecimo digestorum,donationem valere.neque [b] enim pauperior [c] fit,qui non adquirat:sed [d] qui de patrimonio suo deposuit. Repudiatio autem mariti mulieri prodest,si vel substituta sit mulier,vel etiam ab intestato heres futura.

14 ¶ Simili modo & si legatum repudiet : placet nobis,valere donationē,si mulier substituta sit in legato,vel

l *l.31. §.3. §.4.l. 52.ꝟ.eodem.*
m Quando prohibita donatio est , donator regressum habere potest in donatarium præscribentem.
n Imò , datum authoritate rei iudicatæ nō cōdicitur, *l.29.§.5. ꝟ.mandati.*
o Sepulturę causa donatio permissa est inter virum & vxorē. sepulturęautem causa locum interdū donabat coniux coniugi.
p Religiosus fit locus illatione mortui.
q Donatio quæ donantem pauperiorem facit: accipientē, ditiorē,non permissa est inter coniuges. Inde fit vt à cōiuge cōiux locum sepulturæ causa, ex causa donationis possit accipere. Hāc enim donationē qui accipit,nō fit locupletior. Cur non fit locupletior ? quia religioni rem donatione acceptam dicat. Quæ religioni dicata, nō sunt in dominio priuatorū.
r est enim in iis rebus optima mensura rerum donatarum ipsa immensitas. *Nouell.7.c 2.§.1.* Ideóque donatione simpliciter prohibita , non censetur prohibita donatio ad piam causam. *Bald.*
s nec moueat quemquam. *Haloand.* Imò, moueat omnes. Hoc. n. locupletior cēsetur mulier,quòd nō est pauperior facta, *l. 47. in fi.ꝟ.de solutionib.*
t Pauperior fit, qui cogitur emere:non tamē locupletior habetur, qui nihil expendit.
u *lege 2. §.5.& paßim ꝟ. de religiosis.*
x *l.6.in fin. ꝟ.de religiosis.*
y & donatio, *l. 17. Cod.eod.*
z Ad Dei oblationem , vt donum Deo detur, vt consecretur,maritus vxori donare potest,*vt hîc.* Cur potest? An fauore summi numinis ac religionis? An potius quia nihilo hac donatione locupletior est vxor?
a sic oleo indigebat Respublica ad vsum templorum, *vt hîc. & canone 71. Apostol.* vtebatur , & in rebus aliis. hinc eleonicæ munera , *lege 18. §. quinto , infrà de muneribus.*
b Donationes inter virum & vxorem sunt permissæ , in quibus neuter coniugum fit pauperior.
c §.8 ꝟ.*eodem.*
d Pauperior fieri non videtur, qui non adquirit,sed qui de patrimonio suo deponit seu amittit.

etiā si proponas eam heredem institutam. 15 ¶ Si quis rogatus sit, pręcepta certa quātitate, vxori suę hereditatē restituere: & is sine[a] deductione restituerit: Celsus libro decimo digestorum scripsit, magis pleniore[b] officio fidei præstandæ functum maritum, quam[c] donasset, videri. & rectam rationem huic sententiæ Celsus adiecit, quòd plerique magis fidem[d] exsoluunt in hunc casum, quam donant: nec de suo putant proficisci, quod de alieno pleniùs restituunt, voluntatem defuncti secuti. nec immeritò sæpe[e] credimus aliquid defunctum voluisse, & tamen non rogasse. quæ sententia habet rationem magis in eo: qui non erat, deducta quarta, rogatus restituere: & tamē integram fidem præstitit, omisso senatusconsulti commodo. hic enim verè fidem exsoluit, voluntatem testatoris obsecutus. Hoc ita, si non per errorem[f] calculi fecit. cæterùm indebiti fideicommissi esse repetitionem, nulla dubitatio est.

16 ¶ Cùm igitur nihil de bonis erogatur: rectè dicitur, valere donationē. Vbicumque igitur non deminuit de facultatibus suis, qui donauit: "valet." vel etiam si deminuat, locupletior tamen non fit, qui accepit: donatio valet.

17 ¶ Marcellus libro septimo digestorum quærit. SI mulier acceptam à marito pecuniam, in sportulas[h], pro cognato suo, ordini[i] erogauerit: an donatio valeat. & ait, valere. nec videri locupletiorem mulierem factā, quamuis mutuam pecuniam esset acceptura, & pro adfine erogatura.

18 ¶ In[k] donationibus autem iure ciuili impeditis hactenus reuocatur donū ab eo, "ab eáve," cui donatum est: vt, si quidem exstet res, vindicetur[l]. si consumpta sit, cōdicatur hactenus, quatenus[m] locupletior quis eorum factus est.

6. *Gaius* libro vndecimo ad Edictum Prouinciale.

QVia quod ex non concessa donatione retinetur: id aut sine causa, aut ex iniusta[n] causa retineri intelligitur. ex quibus causis condictio nasci solet.

Quo tempore spectatur an sit locupletior. 1. Si vxori vnguento. em. ndor. causa danetur. 2. De mutua donatione. 3. De prædio empto ex pecunia donata. 4. Vel partim ex donata, partim ex propria. 5. De æstimatione. 6. De emptione pignoris. 7. Si maritus pro vxore venditori pretium soluerit. 8. De donatione, manumißionis causa.

7. *Vlpianus* libro trigesimoprimo ad Sabinum.

QVod autem spectetur tempus, an locupletiores sint facti? vtrùm tempus litis cōtestatæ, an rei iudicatæ? & verum est, litis contestatæ tempus spectari oportere[o]. ídque Imperator noster cum patre rescripsit.

1 ¶ Si maritus pecuniam vxori in vnguenta dederit, eáque eam 'pecuniam' creditori suo soluerit, mox 'ea' de sua[p] pecunia vnguenta emerit: non videri locupletiorem factam, Marcellus libro septimo digestorū scribit. Idémque: & si lancem ob eandem causam ei dederit, eáque lancem retinuerit, de sua autem pecunia vnguenta emerit: vindicationem cessare: quia non est locupletior, quæ tantumdem in re mortua[q] impendit.

2 ¶ Si vir & vxor quina inuicem[r] sibi donauerint: & maritus seruauerit, vxor consumpserit, rectè placuit, cōpensationem[s] fieri[t] donationum. & hoc Diuus Hadrianus constituit.

3 ¶ Idémque ait: "&" si vir vxori pecuniam donauerit, ipsáque ex ea prædium emerit: æstimari oportere, in quantum locupletior facta sit mulier. proinde & si prædia hodie vilissimo sunt: consequenter dicemus, litis contestatæ tempore æstimationem eorum spectandam. Planè si magni pretij prædia sunt, summa "tantùm" numerata erit restituenda, non etiam vsuræ pretij.

4 ¶ Eleganter tractabitur: si mulier quindecim, prædia emerit: & maritus non totum pretium numerauerit, sed duas partes pretij hoc est decem, vxor de suo quinque: deinde hæc prædia valeant nunc decem: maritus quantum consequatur. & magis est, vt consequi debeat duas partes decem. vt quod periit ex pretio, vtrique[u] perierit, & marito, & vxori.

5 ¶ Si maritus æstimationem rerum, quas in dotem accepit, dicat se donationis[x] causa auxisse: remediū monstrauit Imperator noster cum Diuo patre suo, rescripto, cuius verba hæc sunt: Cùm donationis[y] causa pretium auctum adfirmes: qui super ea re cogniturus erit, si pecuniæ modum recusabis, ipsa prædia restitui debere, sumptuum deductis rationibus arbitrabitur. In arbitrio[z] igitur mariti erit, quid præstitum malit. Idem iuris est, & si è cōtrario mulier de minore[a] æstimatione queratur. Nec aliud in commodato æstimato "dato" obseruari solet, vt Pomponius libro quarto variarum lectionum scribit.

6 ¶ Si vxor à marito suo prædia, quæ ob[b] dotem pignori acceperat, emerit: eáque emptio[c] donationis causa facta dicatur: nullius esse momenti: pignoris[d] tamen obligationem, durare Imperator noster cum patre suo rescripsit. cuius rescripti verba ideo rettuli, vt appareat, venditionem inter virum & vxorem bona fide gestam non retractari. Si tibi maritus pignora[e] propter dotem, & pecuniam creditam data, non donationis causa, vendidit: quod bona fide gestum est, manebit ratum. at si titulus donationis quæsitus ostenditur[f], atque ideo venditionem irritam esse constabit: iure[g] publico causam pignorum integram obtinebis.

7 ¶ Si vxor rem emit, & maritus pretium pro ea[h] numerauit: interdum[i] dicendum est, totum à muliere repetendum, quasi locupletior ex ea in solidum facta sit. vtputa si emit quidem rem mulier, & debebat[k] pecuniam, maritus 'autem' à venditore eam liberauit, quid enim interest, creditori soluat, an venditori?

8 ¶ Vxori quis donauit seruum ita *vt eum intra annum manumitteret*. an si mulier non obtemperet voluntati, constitutio Diui Marci[l] imponat ei libertatē, si vir vel viuit, vel etiam diem suum obierit[m]: & ait Papinianus: cùm Sabini sit sententia recepta: qui putat, tunc fieri seruum eius cui donatur, cùm cœperit libertas imponi: ideóque nec[n] si velit mulier, post exactum tempus possit manumittere: rectè dici, non esse constitutioni locum. nec voluntatem mariti posse constitutioni locum facere: cùm proprium seruum possit manumittere. quę sententia mihi quoque probatur. quia venditor siue donator non sibi vult legem imponi, nec potest: sed ei, qui accepit. dominio igitur penes se remanente, nequaquam effectum habebit constitutio.

9 ¶ Manumissionis causa donatio facta valet[o]: licèt non hoc agatur, vt statim ad libertatem, sed quandóque perducatur. proinde si, vt post certum tempus manumittat, vxori suę tradidit. tunc demum eius fiet: cùm, tempore impleto, manumittere cœperit. quare antea manumittendo nihil agit. nam & illud sciendum est: si vxori quis suæ donauerit, vt intra annum manumittat, deinde non manumiserit "ea" intra annum: postea manumittendo nihil agi.

8. *Gaius* libro vndecimo ad Edictum Prouinciale.

SI antequàm[p] seruus manumittatur: morte, aut diuortio solutum fuerit matrimonium: resoluitur donatio[q]. inesse enim conditio donationi videtur, vt manente matrimonio manumittatur.

De donatione causa mortis.

9. *Vlpianus* libro trigesimosecundo ad Sabinum.

SI eum vxori donet maritus, qui eius erat condicionis, ne vmquam ad libertatem perduci possit: dicendum est, omnino nihil agi hac donatione[r].

1 ¶ Si, pecunia accepta, mulier manumiserit, vel operas ei imposuerit: ait Iulianus, operas quidem eam licitò iure imposituram, & tenere obligationem: nec videri mulierem ex re viri locupletiorē fieri, cùm eas libertus promittat. quòd si pretiū ob manumissionem acceperit mulier, & sic manumiserit: si quidem ex peculio suo dedit, nummos mariti manere: sin verò alius pro eo dedit, fient nummi mulieris. quæ sententia rectè se habet.

2 ¶ Inter virum & vxorem mortis causa donationes receptæ[s] sunt[t].

10. *Gaius* libro vndecimo ad Edictum Prouinciale.

QVia in hoc tempus excurrit donationis euētus, quo vir & vxor esse desinunt.

De donatione diuortij causa.

11. *Vlpianus* lib. 32. ad Sabinum.

---

a *vide l.1. Cod. ad l. Falcidiam.*
b *l.45.ʒ. ad Trebell. l.202.ʒ. de verborum signif. l.1. l.9. Cod. ad l. Falcid.*
c qui restituit hereditatē, non deducta Trebellianica, non tam donat, quàm fidei debitum implet.
d *vide quæ notaui ad leg. 62. ʒ. de condict. indeb.*
e Testator quędam nōnunquā vult, quæ nunquam rogauit. Igitur, non omnis voluntas, rogatio est.
f *l.6. l.8. in fin. ʒ. ad Trebell.*
g *l.12. ʒ. eodem, l.25. lege 31. §. 7. ʒ. eod.*
h διαπανῆσαι περὶ συνηθείας. *Eclog. c.6. vide l.6. §.1. ʒ. de decurionibus.*
i fortè, denariorum.
k Donatæ res inter coniuges, si extent, vindicari: si non extent, condici eatenus possunt, quatenus qui accepit locupletior factus est.
l *l.6. l.33. §.1. l.36. l.39. l.55. in fi. ʒ. eodem, l.1. Cod. de donation. quæ sub modo.*
m *l.50. in fine. ʒ. eod.*
n *l.1. in fin. ʒ. de condic. sine causa.*
o quia locupletiorem esse, est causa actionis dandæ. *Bald.*
p *l.28. §. penul. ʒ. eod.*
q sic Plinius 13. c.3. margaritæ, gemmæque ad heredem transeunt, vestes prorogant tempus, vnguenta illico expirant, & suis moriuntur horis. & in Pseudolo Plautus dixit, formam & rem mortuam (fractam & vacuefactam) in Trinummo, rem animam egisse: & Iurisconsulti, litem mortuam, quæ omissa restitui nō potest, *l. 2. ʒ. iudicatū solui. l.3. ʒ. de in fraud. l.13. C. de iudicijs. vide Cuiac. 9 obseru. 30.*
r Donatio mutua inter coniuges valet. vide Pirrhum *in consuetudines Aurelianenses.*
s inter virum & vxorē locus est compensationi.
t Imò, non fit compensatio, *l.32. §. 9. ʒ. eod.*
u deterioratio contingens, intelligitur fieri proportionaliter & pro rata.
x *l.12. ʒ. de iure dotium.*
y ¶ Emptio & venditio inter cōiuges permissa, dum ne donandi animo sit inita. di- *ad l.31. §.3. ʒ. eodem.*
z *l.10. in fin. l.12. ʒ. de iure dotium.*
a Remedium legis secundæ, *Cod. de rescind.* pertinet ad alios contractus. *Bald.*
b ob dotem pignus dari potest, *vt hic, l.17. §.2. ʒ. ad Velleian. l.5. ʒ. de pignorib.* licèt nō sit necesse: cùm hodie mulier tacitam habeat hypothecam. Fideiussor autem ob dotem rectè nō datur, nisi post solutum matrimonium. *l.7. ʒ. de except. l. si cōstante, § quoties. ʒ. soluto, l.1. l.2. Cod. ne fideiussores dotiū.* ne videatur fidei mariti diffidere mulier, quę se ei, suámque vitam commisit, *d. l.2. l. hac lege. Cod. de pactis conuentis.* quæ diffidentiæ causa nō est in pignore: cùm ideo detur pign., vt res magis sit in tuto. Fideiussor, debitoris: pignus, rei locum obtinet. Qua de causa in fideiussore dando contumelia est aliqua, quæ nō est in pignore dando, *l.17. ʒ. de testam. tut.* difficilius datur fideiussor, quàm pignus.
c *vide l.5. §.7. ʒ. eod. l.32. §.24. ʒ. eodem.*
d Inutilis emptio, vtilem hypothecam non soluit.
e Dotis reddēdæ causa mulieri maritus potest sua prædia obligare, etiam constante matrimonio.
f hinc collige, Contractum inter virum & vxorem, nō præsumi donationis causa factū, nisi probetur: è contrario præsumi verum & nō fictum. *Bald.*
g Iure publico pignorum causam integrā obtineamus. sic infrà, iure vulgato dixit, *l.32. §.24. ʒ. eod.*
h *l.50. ʒ. eod.*
i Cōtractus inter virum & vxorem initi bona fide non retractantur. *adde quæ scripsi ad l.31. §.3. ʒ. eod.*
k Eatenus quis fit locupletior, quatenus liberatus est.
l *de qual. 2. l.3. Cod. si mancip. ita fuer. alien.*
m *l.8. ʒ. eod.*
n non sibi volunt legem imponere, nec possunt, *Haloan. ad de l.40. in fin. ʒ. de fideicommiss. libertatib.*
o inter virum & vxorem scilicet, ídque fauore libertatis receptum est, vel certè quòd nemo ex hoc fiat locupletior. *Paul. 2. sent. 23. §.2. l.22. C. hoc tit. l.109. ʒ. de leg. 1.*
p Donatione per diuortium reuocata, modus donationis adiectus, reuocatus quoque intelligitur.
q quia donator seruum ab vxore manumitti voluit: vxor esse desinit morte vel diuortio, *l.7. § penult. ʒ. eod.*
r quia qui nunquam manumitti debuit, neque per maritum, neque per vxorem eius liber fieri potuit.
s id est, non improbatæ de iure. *Bald.*
t *l.10. l.11. ʒ. eod. l.43. ʒ. de mort. caus. donat.*

a Donatio inter coniuges morte donatoris confirmatur. *vide tamen Socinum regula* 105.
b §.8.*in fine*,ꝫ.*eodem*. Quocunque tempore contemplatione mortis, inter virum & vxorem donatio facta est, morte secuta conualescit. *Paulus* 2.*sentent*. 23.§.*vltimo*. *vide legem* 40.ꝫ.*de mort.caus.*

SEd interim res non statim fiunt eius, cui donatæ sunt: sed tunc demum, cùm[a] mors[b] insecuta est. medio igitur tempore dominium[c] remanet apud eum, qui donauit.

1 ¶ Sed quod[d] dicitur, mortis causa donationem inter virum & vxorē valere, ita verum est: vt non solùm ea donatio valeat secundùm Iulianum, quę hoc animo fit, vt tunc res fiat vxoris, vel mariti, cum mors insequetur: sed omnis[e] mortis causa donatio.

2 ¶ Quando itaque non retrò agatur donatio, emergunt vitia[f], vt Marcellus animaduerterit in specie huiusmodi: Maritus vxori mortis causa donatum voluit. interposuit mulier filiumfamiliàs[g], qui a marito acciperet, eíque traderet. deinde, cùm moritur maritus, paterfamiliàs inuenitur. an valeat traditio? & ait, consequens esse dici, traditionem valere: quia sui iuris effectus est eo tempore, ad quod traditio redigitur: id est, cùm maritus moriebatur.

3 ¶ Idem ait: Placuisse scio Sabinianis[h], si filiæfamiliàs[i] vxori maritus tradet, donationem eius cum omni suo emolumento fieri, si, viuo adhuc marito, sui iuris fuerit effecta. quod & Iulianus libro septimodecimo digestorum probat.

4 ¶ Proinde & si vxor marito filiofamiliàs mortis causa tradat, & is sui iuris effectus sit: sine dubio dicemus, ipsius fieri.

5 ¶ Per contrarium quoque, si vxor donauerit mortis causa patrifamiliàs marito, & mortis eius tempore filiusfamiliàs inueniatur: patri erit nunc emolumentum quæsitum.

6 ¶ Consequenter Scæuola apud Marcellum notat: si seruum interposuit mulier, vt ei tradatur mortis causa: ísque adhuc seruus dederit mulier mulieri: deinde mortis tēpore liber inueniatur: tantumdē esse dicendum. 7 ¶ Idem Marcellus tractat: si is, qui interpositus est, posteaquā dederit mulieri, decesserit viuo adhuc donatore: donationē euanescere: quia debeat[k] aliquo momento[l] interposito fieri, & sic ad mulierem transire. quod ita procedit: si ea, cui donabatur, eum interposuit: non is, qui donabat. porrò si à marito interpositus est: & res ipsius statim facta est: & si ante mortem mariti tradiderit, & decesserit: traditio eius egit aliquid. vt tamen hæc traditio pendeat, donec mors sequatur.

8 ¶ Si vxor rem Titio dederit, vt is marito mortis causa traderet: eáque defuncta, inuitis heredibus eius, Titius marito dederit: interest[m], vtrum à muliere sit interpositus Titius, an verò à marito, cui donabatur. si à muliere interpositus "est": obligabit se condictione, si marito tradiderit. si autem à marito sit interpositus: mortua muliere, confestim fundus efficietur eius, quem maritus interposuit: & actionem ipse maritus cum eo habebit.

9 ¶ Si vxor rem: quam à marito suo mortis causa acceperat: viuo eo, alij tradiderit: nihil[n] agitur ea traditione: quia non ante vltimum vitę tempus mulieris fuit. Planè in quibus casibus placeat retroagi[o] donationem: etiam sequens traditio à muliere facta, in pendenti habebitur.

10 ¶ Si maritus vxori donauerit mortis causa, eáque diuerterit: an dissoluatur donatio? Iulianus scripsit, infirmari donationem, nec impendere[p].

11 ¶ Idem ait, si diuortij[q] causa facta sit donatio, valere.

12. *Paulus* lib.7.ad Sabinum.

QVæ tamen sub ipso diuortij tempore, non[r] quæ ex cogitatione quandoque futuri diuortij fiant.

1. *De deportatione.* 2. *Si quis acceperit, vt in suo ædificet.*

13. *Vlpianus* libro trigesimosecundo ad Sabinum.

SEd si mors sit insecuta, non videri facta res mulieris: quia[s] donatio in alium casum facta est.

1 ¶ Proinde & si mortis causa vxori donauerit, &[t] deportationem[u] passus est: an donatio valeat, videamus. & aliâs placet, in casum[x] deportationis[y] donationem factam valere, quemadmodum in causam diuortij. cùm igitur deportatione matrimonium minimè dissoluatur[z], & nihil vitium mulieris incurrit: humanum est, donationem, quę mortis causa ab initio facta est, tali exilio subsecuto confirmari: tamquàm[a] si, mortuo marito, rata habebatur. ita tamen, vt non[b] adimatur licentia marito eam reuocare[c]: quia & mors eius exspectanda[d] est: vt tunc plenissimam habeat firmitatem, quando ab hac luce fuerit subtractus: siue reuersus, siue adhuc in pœna constitutus[e].

2 ¶ Cùm quis acceperit, vt in suo ædificet: condici ei id non potest[f]: quia magis donari ei videtur. quæ sententia Neratij quoque fuit. ait enim, datum ad villam extruendam, vel agrum serendum, quod alioquin facturus non erat is, qui accepit, in speciem donationis cadere. ergo inter virum & vxorem hæ erunt interdictæ.

De ædium refectione.

14. *Paulus* lib.71. ad Edictum.

QVòd si vir vxori, cuius ædes incendio consumptæ sunt, ad refectionem earum pecuniam donauerit: valet donatio in tantum, in quantum ædificij extructio postulat[g].

De annuo, vel menstruo. 1. *De vsuris & periculo rei donatæ.*

15. *Vlpianus* lib.32.ad Sabinum.

EX annuo, vel menstruo: quod vxori maritus præstat: tunc, quod superest, reuocabitur: si satis immodicum[h] est, id est supra[i] vires dotis.

1 ¶ Si[k] maritus vxori pecuniam donauerit, eáque vsuras ex donata pecunia perceperit: lucrabitur. hæc ita Iulianus in marito libro octauodecimo digestorū scribit.

16. *Tryphoninus* lib.10.Disputationum.

QVid ergo, si ex centum, quę vir vxori donauit, quinquaginta apud debitorem "ex his" perierint, & alia quinquaginta duplicata vsuris vxor habet? non plus[l] quinquaginta, eius donationis nomine, maritus ab ea consequetur.

De fructibus prædij donati. 1. *De acquisitis per seruum donatum.*

17. *Vlpianus* lib.32.ad Sabinum.

DE fructibus quoque videamus, si ex fructibus prædiorum, quæ donata sunt, locupletata sit, an in causam donationis cadant. & Iulianus significat, fructus quoque, vt vsuras, licitam habere donationem.

1 ¶ Sed si quid seruus donatus adquisiit: ad[m] eum, qui donauit, pertinebit.

De vsu seruorum aut vestimentorum. de habitatione.

18. *Pomponius* lib.4.ex variis Lectionibus.

SI vir vxoris, aut vxor viri seruis[n] aut vestimentis vsus vel vsa[o] fuerit, vel in ædibus eius gratis habitauerit: valet donatio.

De ancilla empto à seruo donato.

19. *Vlpianus* libro 32. ad Sabinum.

SI vxor filio donauerit, seruum, qui in patris mariti sit potestate[p], deinde is seruus ancillam[q] acceperit: dominium mulieri quæretur. nec interesse Iulianus ait, ex cuius pecunia "hæc" ancilla empta sit. quia * nec ex re sua quicquam adquiri potest per eum, qui donatur, ei, cui donatur. hoc enim bonæ fidei possessoribus concessum est. virum autem scientem, alienum possidere.

1 ¶ Idem quærit: si ex re mariti ea ancilla comparata fuerit: an aduersus agentem mulierem de dote, "maritus" pretium possit per exceptionem retinere. & dicendū est: posse maritum "&" exceptionem habere, si dos ab eo petetur, secundùm Marcelli sententiam: &, si soluerit, secundum Iulianum condicere posse.

Si seruus mortis causa donatus stipuletur.

20. *Iauolenus* libro 11. Epistolarum.

SI is seruus, qui vxori mortis causa donatus est, priùs quàm vir decederet, stipulatus est: in[r] pendenti[s] puto

c *l*.20.ꝫ.*eod*. non idē est in possessione quę transferri potest, *l*.1. §.4.ꝫ.*de adquiren. possess.*
d Donatio mortis causa inter virum & vxorē vetita. *adde Vlpian*.7.
e *Vlp*.7.*in princip*. sunt enim plures species, *l*.2.ꝫ.*de mort. causa donat.*
f id est, vitiātur quædam regulæ, vt illa, quæ ait: Tempus cōtractus inspici, *l*.78.ꝫ.*de verborum oblig.*
g Idem si seruus, §.6.ꝫ.*eod.*
h de hæresibus Sabinianorum, & Proculianorum, *vide l*. 2. *in fin*.ꝫ.*de orig.iur.l*.40.ꝫ.*de petit.hered*. *l*.1.§.1.ꝫ.*de contrah empt.l*.7.§.7.ꝫ.*de adquiren.rer.l*.3.§.3.ꝫ.*de adquir.possess.*
i vt & filiofamiliàs, §.2.ꝫ.*eod.*
k Dominium quod nobis per interpositā adquiritur, momēto aliquo subsistere in adquirentis persona debet, vt ad nos trāsferatur. *arg. l.quæ omnque*,ꝫ.*de obligat l.placet*.ꝫ.*de adquir hredit. l.si mulier*. §. *ex asse*. ꝫ. *de iure dotium.*
l Momenti etiam habetur in iure ratio.
m Nota differentiā inter procuratorem vxoris donantis, & mariti donatarij. primus, reuocatur per prohibitionem heredis donatoris: secundus, non item. *Bald.*
n dominium quod quis non habet, non potest in aliū trāsferre. *Bald.*
o vbi retroagitur ius auctoris, retroagitur ius successoris. *l*. 8. *in fi*. ꝫ.*de reb.credit.l si quis alienam*, ꝫ. *de actio. empt.*
p nec eam in pendenti esse. *Hal.*
q *lege* 60. §.1.ꝫ. *eod.*
r infirmatur quid, licèt eò perueniat vnde oritur *Accurs.*
s In vnum casū concœpta cautio, ad alium nō extenditur, *facit l.si extraneus*,ꝫ.*de condict.ob caus.l.si cùm dotem*.ꝫ.*soluto*. nisi casus omissus similis sit expresso, *l.Gallus*.§.*si eius*.ꝫ.*de liberis & posthumis.*
t Donatio facta à viro vxori, confirmatur quidem deportatione: potest tamē maritus ipse eam reuocare, antequam moriatur, siue reuersus sit ab ipsa deportatione, siue adhuc in pœna constitutus.
u Cuiacius 3.*obs*.10. notat, Tribonianum huic legi manum suam adhibuisse: & Vlpiani. verbis attexuisse quædam ex lege 24. *Cod.eod.*
x *adde l*.24.*Cod.eodem.*
y & exilij, *l*.43.ꝫ.*eodem.*
z ¶*l*.1 *Cod.de repudiis.*
a Deportationis & mortis similitudo.

b *dicta lege* 24.
c hinc collige, Ius reuocandi remanere penes deportatum, & non transire in fiscum: quia habet plus facti & animi, quàm iuris. *Bald.*
d *l*.121.§.*penult*.ꝫ.*de verb.oblig.*
e hinc colligit Cotta, in voce, *donatio causa mortis*: Donationem causa mortis factā à marito vxori, cōfirmari morte etiam ciuili, vt banno: tradit etiam, in fauorem eorum qui timent deportationem, pro remedio singulari fraudandi fisci, vt ij faciant vxori donationē mortis causa. formulā huius donationis adsignat Baldus, Dono tibi vxori meæ talem rem in casu, quo contingeret bona mea publicari.
f etiam si causa non sit secuta. Quid ita? quia modus insertus fauore solius accipiētis, nō reddit actum modalem sed liberū. *Bald.*
g 4. *Harmenop*. 11. tunc enim accipiens non videtur locupletior, cùm de suo tantùm amiserit. *Accurs.* aliâs Donationes huiusmodi prohibitæ sunt, *l*.5.§.13. ꝫ.*eod.*
h tunc enim huiusmodi annua præstatio instar donationis est, *l*.22.*in fi*.ꝫ.*de pactis dotalib*. Dic apertius, Vestes quotidianæ vxori donatæ à viro fiunt vxoris, nec imputantur (viro mortuo) in dotem vxoris. Vestes verò festiuæ & iocalia pretiosa (vt loquūtur pragmatici) donata vxori, non efficiuntur vxoris: nec videtur maritus eas dedisse animo donādi, sed propter seipsum, vt vxor ornatior esset. *vide Rolandum à Valle* 1.*Consil*.12. *numero* 12.
i vsque ad reditus dotis vir donare vxori potest.
k Donari pecuniæ vxori à marito non possunt: eius tamē pecuniæ vsuras suas facit vxor, *vt hic*. Quid si sors ipsa sit amissa: & vsuræ ex ea pecunia perceptæ duplicent sortem? Ex iis vsuris sors restituenda viro: quod reliquum erit, vxoris fuerit, *lege* 16. *infrà eodem.*
l & ita vsuras non petet, *lege* 21.§.*vltimo*,ꝫ.*eodem.*
m *l*.19.ꝫ.*eodem.*
n Donare vt marito vxor non potest: ita nec iis qui in potestate sunt mariti
o *l*.28.§.2.ꝫ.*eodem.*
p *vide l*.3.§. 6.ꝫ.*eodem*, *l*.58.*in fin*.ꝫ.*eodem.*
q *l*.17.*in fin*.ꝫ.*eodem.*
r *l*.25.*in fin.Cod.eod.l*.40.ꝫ.*de mort.caus.donat.*
s Imò, causa obligationis non est in pendenti, cùm is seruus mariti seu donatoris maneat. *l*.76.ꝫ.*de heredib.instit.*

esse

esse causam obligationis, donec vir aut moriatur, aut suspicione mortis, propter quam donauit, liberetur. quidquid autem eorum inciderit, quod donationem aut perimat[a], aut confirmet: id quoque causam stipulationis aut confirmabit, aut resoluet.

De impensis in itinere. 1. De vsuris dotis.

21. *Vlpianus* lib. 32. ad Sabinum.

SI si quis pro vxore sua vectigal, quod in[b] itinere præstari solet, soluisset[c]: an, quasi locupletior esset ea facta, exactio fiat: an verò nulla sit donatio? & magis puto, non interdictum hoc, maximè si, ipsius causa, profecta est. nam & Papinianus libro quarto responsorũ scripsit, vecturas[d] vxoris, & ministeriorum eius, virum itineris sui causa datas repetere non posse. iter autem fuisse videtur viri causa, & cùm vxor ad virum peruenit. nec interesse, an aliquid de vecturis in contrahendo matrimonio conuenerit. * non enim donat, qui necessariis oneribus succurrit. ergo & si consensu mariti profecta est mulier propter suas necessarias causas: & aliquid maritus expensarum nomine ei præstiterit: hoc reuocandum non est.

1 ¶ Si[e] vxor viro dotem promiserit, & dotis[f] vsuras: sine dubio dicendum est, peti vsuras[g] posse: quia non est ista donatio, cùm pro[h] oneribus matrimonij petantur. Quid tamen, si maritus vxori petitionem earum remiserit[i]? eadem erit quæstio, an donatio sit illicita. & Iulianus hoc diceret. quod verum est. Planè si conuenerat, vti se[k] mulier pasceret, suósque homines: idcirco passus est, eam dote sua frui, vt se, suósque aleret: expeditum erit. puto enim non posse ab ea peti quasi donatum, quod compensatum est.

De seruo donato & herede instituto.

22. *Idem* lib. 3. ad Sabinum.

VXori suæ quis mortis causa seruum donauit: eúmque cum libertate heredem scripsit[l]. an valeat institutio, quæritur. & puto: si hoc animo eum scripsit heredẽ, quod donationis se dixit, pœnituisse, valere institutionem: & necessarium heredem domino seruum fieri. cæterùm si, posteaquàm heredem instituit, donauit: donatio præualebit. vel si ante donauit, non tamen adimendi animo libertatem adscripsit.

De rerum donatione & promissione.

23. *Idem* lib. 6. ad Sabinum.

PApinianus rectè putabat, orationem Diui Seueri ad rerum donationem pertinere. denique si stipulanti[m] spopondisset vxori suæ, non putabat[n] conueniri posse heredem mariti: licet durante volũtate maritus decesserit[o].

De vsucapione.

24. *Paulus* lib. 7. ad Sabinum.

SI inter extraneos facta sit donatio: &, antequàm per tempus legitimum dominium fuerit adquisitum, coierint: vel contra: si inter virum & vxorem facta sit donatio: &, ante impletum tempus supradictum, solutum sit matrimonium: nihilo minus procedere temporis suffragium[p] constat. quia altero[q] modo sine vitio[r] tradita est possessio: altero, quod fuerit vitium, amotum sit.

25. *Terentius Clemens* libro 5. ad Legem Iuliam & Papiam.

SEd & si, constante matrimonio, res aliena vxori à marito donata fuerit: dicendum est, confestim ad vsucapionem eius vxorem admitti: quia & si non[s] mortis causa donauerat ei, non impediretur vsucapio. nam ius constitutum, ad eas[t] donationes pertinet: ex quibus & locupletior mulier, & pauperior maritus in suis rebus fit. itaq; licet mortis[u] causa donatio interuenit, quasi inter extraneas personas fieri intelligenda est in ea re, quę, quia aliena est, vsucapi potest.

De re marito vendita, & mulieri tradita. 1. Quibus ex causis donatio valet inter socerum, generum, vel nurum.

26. *Paulus* libro septimo ad Sabinum.

SI eum, qui mihi vẽdiderit, iussserim[x] *eam rem vxori meæ, donationis causa, dare*: & is possessionem iussu meo tradiderit: liberatus erit. quia licet illa iure ciuili possidere non intelligatur, certè tamen venditor nihil habet, quod tradat.

1 ¶ Ex quibus causis inter virum & vxorem concessæ sunt donationes: ex iisdem & inter socerum[y] & generum nurúmve cõcessas, Neratius ait. ergo socer[z] genero mortis, vel diuortij causa donabit. sed & gener socero mortis suæ, vel diuortij causa.

a ¶ Ab antecedentis confirmatione vel infirmatione, dependet, confirmatio ve infirmatio consequentis.
b Donare vxori maritus non intelligitur, qui necessaria præstat vxori alimenta, aut vestimenta quotidiana: aut pro ea soluit vectigalia itineris, gabellas, & similia. Non donat inquam, vir vxori cũ hæc facit, sed debitum potius impendit.
c vel stipendia & tributa ob dotale prædium.
d *lege 26. §. 3. s. de pactis dot. lib.*
e Dotem & vsuras dotis marito si promittat mulier, & eas pòst remittat maritus, non valet donatio, nisi remissio ea lege fiat, vt mulier se suósque alat.
f Dotis vsuræ promitti possũt, *l. 2. Cod. de dot. promiss*
g *adde l. 15. §. 1. s. eodem.* de vsuris dotis, vide Molinæum *in tractatu commerciorum, quæst 73. numero 495. & 523 adde leg. 42. §. 2. ff. soluto.*
h *l. 20. Cod. de iure dot.*
i Qui remittit, donat: Remissio, donatio est, *l. 5. §. 5. s. eod. v. tamen l. 1. §. 1. s. quib. modis signus solu.tur.*
k *l. 31. §. penultimo, lege 58 ff. eodem: dixi ad l. 2. Cod. de pactis conuentis*
l idem si fundum legauit, *lege 32. §. 15. infra eod*
m *lege 3. §. 10. s. eod.*
n Immò, mater id putasse videtur, *lege 33 ff. eodem.*
o Cur ita ius est? quia non secuta fuit traditio: steterit in solis finibus promissionis hæc stipulatio. ideóque leges contrariæ, quibus dicitur, Donationes inter virum & vxorem factas, morte confirmari, intelligendæ sunt de donatione facta inter virum & vxorẽ traditione corroborata, *Baldus.* hoc est, quã secuta est rei traditio.
p in præscriptione dicitur tẽpus suffragari: siquidem præscriptio causam habet ex tempore. *Bald.*
q Donatio consistit, siue tempore licito fiat, siue in tempus licitum conferatur. *Bald.*
r *vt l. 6. Cod. de contrah. empt.*

Si donationem nuptiæ sequantur eodem die.

27. *Modestinus* lib. 7. Regularum.

INter eos, qui matrimonio coituri sunt[a], antè[b] nuptias donatio facta iure cõsistit, etiam[c] si eodem[d] die nuptiæ fuerint consecutæ.

De rei interitu. 1. De impensis. 2. De operis seruorũ. 3. De re. 4. Aut rebus emptis ex pecunia donata. 5. De acquisitis per seruum emptum ex nummis donatis. 6. De impensa facta ante annuum acceptum. 7. De vsuris dotis.

28. *Paulus* libro septimo ad Sabinum.

SI id, quod donatum sit, perierit[e], vel consumptum sit: eius, qui dedit, est detrimentum. meritò: quia[f] manet res eius, qui dedit: suámque rem perdit.

1 ¶ Si quid in pueros ex ancillis dotalibus notas maritus impenderit, aut in doctrinam, aut alimenta: non seruatur marito. quia ipse ministeriis[h] eorum vtitur. sed illud seruatur, quod nutrici datum est ad educendum[i]: quia pro capite quid dedisset: quemadmodũ si à prædonibus[k] redemisset seruos dotales.

2 ¶ Si quas serui operas viri[l] vxori præstiterint. vel contra: magis placuit, nullam habendam earum rationẽ. & sanè nõ amarè[m]: nec, tanquàm inter infestos[n], ius prohibitæ donationis tractandum est: sed vt inter cõiunctos[o] maximo affectu, & solam inopiam timentes[p].

3 ¶ Si ex decem donatis sibi mulier seruum emerit, & is quinque sit: quinque petenda esse, apud Plautium placuit. quemadmodum, si mortuus[q] est, nihil peteretur. si vero quindecim dignus sit: non[r] plus, quam decem, potest peti. quoniã eatenus donator pauperior factus esset.

4 ¶ Quòd si ex decem duos seruos emerit: & eorum alter mortuus sit, alter decem dignus sit: solet quæri. & plerique, & Pomponius interesse[s] putant, vtrùm vno pretio venierint, an diuersis. si vno: tota decem petenda: quemadmodũ si vna res empta deterior facta esset, vel grex, vel carrucha, & aliqua pars inde perisset. si diuersis: hoc solum petendum, quanti sit emptus, qui superest.

5 ¶ Iulianum putasse Pomponius refert, si quid per eum seruum, quem ex nummis à marito donatis mulier adquisisset, forte legatum, hereditati: aut partus editus esset: eo quoque nomine petitionem faciendam esse.

6 ¶ Illud constat: si, antequam à viro annuum acciperet mulier, ipsa de suo[t], aut etiam mutuata impenderit: videri tantum iam ex annuo consumptum.

7 ¶ Illud rectè dictum Celsus ait: Si dotis vsuras annuas vxor stipulata sit, licet ei non debeantur, quia tamen quasi de annuo[u] conuenerit, peti quidem dotis iudicio non possunt, compensari autem possunt. idem ergo dicemes in qualibet pactione, annui[x] nomine, facta.

Si mulier ex pecunia donata emptum seruum vendiderit, & alium emerit. 1. De lana & vestimentis ex ea factis.

29. *Pomponius* libro quartodecimo ad Sabinum.

SI mulier ex pecunia donata emptum seruum vẽdidisset, & alium emisset: posteriorẽ periculo mulieris esse, Fulcinius scripsit. quod non est verum, licet non[y] ex re mariti emptus sit.

1 ¶ Si vir vxori lanam donauit, & ex ea lana vestimẽta sibi confecit[z]: vxoris esse vestimenta, Labeo ait.

30. *Gaius* libro vndecimo ad Edictum Prouinciale.

VTilem[a] tamen viro competere.

Si ædificetur in area donata. 3. De venditione minoris facta. 4. De actione ex empto, vel ædilitia. 6. De solutione ante diem. 7. De legato & hereditate. 8. De munere. 9. De nummis impensis in obsonia, aut vnguenta, aut cibaria.

31. *Pomponius* libro 14. ad Sabinum.

SEd si vir lana sua vestimentum mulieri confecerit, quamuis[b] id vxori confectum fuerit, & vxoris cura, tamen viri esse. neque impedire, quòd in ea re vxor

b vestes (etiam viles) quas fecit vir vxori, non videtur dare nec donare, quarum proprietas ideo est viri, vsus verò mulieris: & ideo mortua mulier non transmittet ad heredes talia vestimenta. *Bald.*

s quia & si mortis causa donaretur, non impediretur, &c. *Cuiacius 18. obseruat. 15.*
t *lege 5. §. 16. s. eod.*
u licèt nõ mortis causa. *Cuiacius ibidem* nam donationem superiorem in hunc locum ita transfert.
x *lege 3. §. 3. s. eodem.*
y *lege 4. in fine, Cod. eod.*
z ¶ *l. 3. infrà eodem.*
a id est, inter sponsum & spõsam, *l. gen. infine, infrà de donationibus.*
b *l. 7. §. 1. s. de iure dot.*
c Impedimentum non præsumitur ex temporis breuitate.
d *l. 66. §. vlt. s. eo.*
e §. 3. *infrà eodem, l. 8. Cod. eodem.*
f Interitus periculum ad rei ipsius dominum pertinet.
g *l. 15. ff. de impensis.*
h Alimenta operariis quæ præstat maritus, cũ operis eorum pensare cogitur: at non si quid nutrici dedit alendo seruo dotali, aut si latronibus quid dedit, redimendi serui dotalis causa. *l. 30. infr. s. de ædilit.*
i ad educandũ. *Hal.*
k vel hostibus, *lege 21. s. de negotiis*
l *lege 18 suprà eodem l. 31. §. 1. ff. eod.*
m *l. 18. s. de ædilitio.*
n Donatio inter virum & vxorem prohibita nõ est tanquã inter infestos, sed tanquam inter nimium amantes.
o Coniunctio summa est inter virum & vxorem.
p *sub.* ex nimia donatione.
q *in princ. s. eod.*
r *l. 7. §. 3. s. cod. l. 55. in fi. ff. cod.*
s nota distinctionem an serui fuerint empti vno pretio, vel diuersis.
t *l. 7. §. 1. s. cod.*
u *adde l. 33. ff. cod.*
x *v. l. 11. Cod. eod.*
y Imò, ex re mariti emptum videtur, quod ex pretio rei eius venditæ redactum est. *l. 18. s. quod met. caus.*
z id est, sibi vestimenti speciẽ fecit.
a Pro specificatis competit viro contra vxorem vtilis actio. *Bald.*

a est enim nonnisi impropriè lanipendia, quæ non de sua, sed viri lana vestiméta curat fieri: & ob id vestimenta viri esse dicuntur, quasi viri lanipédij, non mulieris, *Cuiac.9.obs.30.in fin.*

b lanipendia est, non quæ lanam pectit aut carpit: sed quæ lanificis lanam præbet, totiúsque lanificij curam gerit. sic enim veteribus glossis σατμοῦχος ἐριδίων, *Cuiac.ibidem.*

tanquam[a] lanipendia[b] fuerit, & viri negotiũ procuraret.

1 ¶ Si vxor lana sua, operis ancillarum[c] viri, vestiméta sui nomine confecit muliebria: & vestimenta mulieris esse, & pro operis ancillarum viro præstare nihil debere. sed viri[d] nomine vestimenta confecta virilia, viri esse: vt is lanæ vxori præstet pretium. sed si non virilia vestiméta suo nomine mulier confecit, sed ea viro donauit. non valere donationem: cùm illa valeat, cùm viri nomine confecit. nec vnquàm operas viri ancillarum æstimari conuenit.

2 ¶ Si vir vxori[e] aream donauerit, & vxor in ea insulam ædificauerit: ea insula sine dubio mariti est. sed eam impensam, mulierem seruaturam placet[f]. nam si maritus vindicet insulam, rteentionem impensæ mulierem facturam. 3 ¶ Si duo mancipia fuerint, singula quinis digna: sed vtrumque vnis quinque[g], donationis causa, a viro mulieri, vel contrà venierint: meliùs dicetur, communia[h] ea esse pro portione pretij: nec tandem spectandum esse, quanti mancipia sint: sed quantum ex pretio donationis causa sit remissum. Sine dubio licet[i] a viro vel vxore minoris emere, si non sit animus donandi.

4 ¶ Si vir vxori, vel contrà, quid védiderit vero[k] pretio: & donationis causa paciscantur, *ne quid venditor ob eam rem præstet*: uidendum est, quid "de" ea venditione agatur: vtrùm res venierit, & totum negotium valeat: an verò, vt ea sola pactio irrita sit: quemadmodum irrita esset, si post contractam emptionem nouo cósilio inito id pacti fuisset actum. & verius est, pactum[l] dumtaxat irritum esse.

5 ¶ Idem dicemus, si donationis causa pacti sint, *ne*[m] *fugitiuum, aut erronem præstent*: id est, integras esse actiones ædilicias. & ex empto.

6 ¶ Quod vir vxori in diem debet: sine[n] metu donationis præsens soluere potest: quamuis commodum temporis, retenta pecunia, sentire potuerit.

7 ¶ Quod legaturus mihi, aut hereditatis nomine relicturus es: potes[o], rogatus[p] a[q] me, vxori meæ relinquere. & nó videtur ea esse donatio: quia[r] nihil ex bonis meis deminuitur. in quo maximè maiores donanti succurrisse Proculus ait: ne[s] amore alterius alter despoliaretur: non quasi maleuolos, "ne" alter locupletior fieret.

8 ¶ Si vir vxori munus immodicum Kalendis Martiis[t], aut natali[u] die dedisset: donatio est. sed si impensas, quas faceret mulier, quò honestiùs se tueretur: contra est.

9 ¶ Non videtur locupletior facta esse mulier, si aut in opsonio, aut in vnguentis[x], aut in cibariis familiæ, donatam sibi pecuniam impenderit.

10 ¶ Quæ vir cibaria vxoris[y] familiæ, iumétísve præstiterit, quæ in vsu communi erant: non códicentur. quod si familiam domesticã vxoris, aut[z] venaliciam pauit, cótrà puto obseruari debere.

De oratione Antonini. 1. *De comparatis vxori à viro: & de aliis donationibus, de falcidia.* 2. *Verba orationis.* 3. *De pœnitentia.* 5. *De pignore.* 6. *De seruitute.* 7. *Si donator mortem sibi consciuerit: aut eius memoria damnata sit.* 8. *De milite damnato.* 9. *Si accipiens, factus sit locupletior, vel nõ.* 10. *De diuortio.* 11. *Et redintegratione matrimonij.* 12. *De fribusculo.* 13. *De habitatione separata.* 14. *De morte vel captiuitate vtriusque, donantis scilicet & cui donatur.* 15. *De legato.* 16. *De viro, & vxore, & cæteris.* 17. *De peculio castrensi.* 18. *De nuru & socero.* 20. *De consoceris, & his, qui sunt in eorum potestate.* 22. *De sponsis.* 23. *De re donata: & de acceptilatione.* 24. *De societate.* 25. *De emptione.* 26. *Minoris facta.* 27. *De ea, quæ nupta esse non potest.*

32. *Vlpianus* libro trigesimotertio ad Sabinum.

CVm hic status esset donationum inter virum & vxorem, quem antea rettulimus[a]: Imperator noster Antoninus August[9], ante excessum Diui Seueri patris sui, oratione in senatu habita, auctor fuit senatui censendi, Fulvio Æmiliano & Nummio Albino consulibus[b], vt aliquid laxaret[c] ex iuris rigore.

c *lege* 28. §.2.s. *eod.*

d *l.29. in fine*, s. *eod.*

e velècontrà, *lege* 10 j. *de doli mali.*

f detentionis iure, *vt infrà eodem.*

g vnius quini: & ita minoris, *l.5.* §.5.s.*eod.*

h Emptio facta minori pretio animo donandi inducit communionem. *Baldus.*

i Venditio & emptio inter virum & vxorem est permissa, *vt hic.* Synopsis 19. *Titul.5. ex lib.30. Titul.1.cap.24. & l.12. suprà de præscriptis verbis.* (dũne donationis animo sit inita, *lege 5.§.5.s. eodem: lege si Gaudentiũ, Cod.eodem*) Est enim inter coniuges omnis cótractus permissus præter donationem *Authentica in fine, infrà de liberatione legata.* igitur omnis contractus onus habens. *argumento l. 7. §. 5. s. eodem: adde l. alimenta, in fine, infra de alimentis.* Nec inter virum & vxorem contractus bona fide initi retractandi, *lege 5. §.7. suprà eodem* Quinimò nec véditio minoris facta retractatur, dum ne donandi animo facta sit, *lege 29. suprà eodem.*

k de vero pretio. adde quæ scripsi *ad l. 50.j. de furtis.*

l id est, eam pacti partem.

m venditor plerumque seruum ita vendebat, vt ne fugitiuũ aut erronem præstaret, *vt hîc.* quemadmodum nonnunquam legans dicebat emptori, vt periculo suo emeret. *Plautus Persa act.4.scæn 3.*

n Qui ante dié soluit debitum, nil donare videtur. *Bald.*

o Imò, non potes: quia & si possumus, id nullius erit momenti. *l.3.l.4.s.eodem.*

p *vide l.46.j.de hered.instit.*

q si vir facit, vt nomen vxoris suæ apponatur in legato, non ex eo censetur quidquam donare vxori.

r *l.5.§.16.s.eodem.*

s *l.1.s.eodem.*

t De natali die, vide Censorinum libro de die Natali.

u quæ fœminis solennes erant. in iis enim munera iis missitari solebant. *vide Festum in Martiæ Kalendæ.* vnde fœmineæ (vt prima Decembris Saturnales viris dicatæ erant) Calendæ dicuntur à Iuuenale *Satyr.9.* En cui tu viridem vmbellam cui succina mittas Grandia, natalis quoties redit, aut medium ver Incipit, & strata positus longáque cathedra, Munera fœmineis tractas secreta Calendis. Suetonius *in Vespas cap.19.* sicut Saturnalibus dabat viris apophoreta: ita & Calendis Martiis fœminis. & Plautus *in Milite*, da mihi vir quod Calendis mittam cùm Martiæ venerint. Macrobius 1.c.12. hoc mense, inquit, cœnam apponebant matronæ, vt domini Saturnalibus: Illæ, vt principio anni (loquitur Macrobius pro tempore veterum Romanorum, qui tunc tantùm decem menses habebant) ad promptum obsequiũ honore seruos inuitarent: Ij, vt gratiam perfecti operis præstarent. *Bud.hic.*

x *l.7.§.1.s.eodem.*

y *l.21.in fi.s.eod.l.10.Cod.eodem, l.73.§.1.s.de iure dot.*

z Familia vxoris alia domestica, alia venalitia. Ita inter domesticos non censentur venalicij qui habentur, vt mox vendantur.

a *lege 1.s.eodem.* b ¶id est, anno vrbis 955.

1 ¶ Oratio[d] autem Imperatoris nostri de confirmandis donationibus non solum ad ea pertinet, quæ nomine vxoris à viro comparata sunt, sed ad omnes donationes inter virum & vxorem factas: vt & ipso iure res fiãt eius, cui donatæ sunt: & obligatio sit ciuilis: & de Falcidia[e], vbi possit locum habere, tractandum sit. cui[f] locum ita fore opinor: quasi testamento sit confirmatum quod donatum est. 2 ¶ Ait oratio: *Fas esse: eum quidem, qui donauit[g], pænitere: heredem verò eripere forsitan aduersus voluntatem supremam eius, qui donauerit, durum & auarum esse.*

3 ¶ Pœnitentiam accipere debemus supremam[h]. proinde si vxori donauit, deinde eum pœnituit, mox desiit pœnitere: dicédum est, donationem valere: vt supremum[i] eius spectemus iudicium. quemadmodum circa fideicommissa solemus, vel in legatis, cùm de doli exceptione opposita tractamus. vt sit ambulatoria[k] voluntas eius vsque ad vitæ supremum exitum.

4 ¶ Sed vbi semel donatorem pœnituit, etiam heredi reuocandi potestatem tribuimus, si appareat defunctum euidenter reuocasse voluntatem. quod si in obscuro sit, procliuior[l] esse debet iudex ad comprobandam donationem. 5 ¶ Si maritus ea, quæ donauerit, pignori[m] dederit: vtique eum pœnituisse[n] dicemus, [o]licet dominium retinuit. quid tamẽ, si hoc animo fuit, vt vellet adhuc donatum? finge in possessionem precariam mulieré remansisse, paratámque esse satisfacere creditori. dicendum est, donationem valere. nam si ab initio "ei" rem obligatam, hoc animo donasset: dicerem, vim habere donationem, vt parata satisfacere mulier haberet doli exceptionem. quinimmò & si satisfecisset, potuisse eam per doli[p] exceptionem consequi, vt sibi mandentur actiones.

6 ¶ Si donator, seruus[q] fuerit effectus priuati[r]: dicédum est, non impletam, sed peremptam donationẽ. quamuis morti[s] seruitus comparetur. proinde & si ipsa in seruitutem redigatur, cui donatum est: exstincta erit "donatio." 7 ¶ Si maritus vxori donauerit, & mortem sibi ob sceleris[t] conscientiã consciuerit, vel "etiam" post mortem memoria eius damnata sit: reuocabitur[u] donatio. quãuis ea, quæ aliis donauerit, valeant[x], si non mortis causa donauit. 8 ¶ Si miles vxori donauerit de castrensibus bonis, & fuerit damnatus: quia permissum[y] est ei de his testari, si modò impetrauit[z], vt testetur, cùm damnaretur: donatio valebit. nam & mortis causa donare poterit, cui testari permissum[a]. 9 ¶ Quod ait oratio[b] *consumpsisse*[c], sic accipere debemus: ne is, qui donationem accepit, locupletior[d] factus sit. cæterùm, si factus est, orationis beneficium locum habebit. Sed etsi non sit factus locupletior: dederit tamen tantam quantitatem, eáque est: dicendum est: si is decessit, qui factus est locupletior: posse repetere id, quod dedit: nec[e] compensare id, quod consumpsit. quamuis, diuortio secuto hęc compensatio locum habeat. 10 ¶ Si diuortium post donationẽ intercessit: aut[f] prior decesserit, qui donum accepit: veteri iuri statur[g]. hoc est: si maritus vxori donatum vult, valeat donatio: quòd si non vult, exstinguitur plerique[h] enim cum bona gratia discedunt: plerique cum ira sui animi, & offensa.

11 ¶ Quid ergo, si diuortium factum est: deinde[i] matrimonium restauratur: & in diuortio vel mutata est voluntas, vel eadem durauit: restaurato tamen matrimonio, & voluntate donatoris reconciliata? an donatio duret, si constante matrimonio donator decesserit? & potest defendi, valere.

c permittendo eas donationes morte cófirmari. *Accurs.*

d Donationes inter virũ & vxoré morte confirmãtur, *l.10. Cod.eod.*

e *l.12 Cod.ad leg. Falcid.*

f Falcidiæ sc. Ex donatione inter virum & vxorem facta detrahitur Falcidia. perinde ac si res donatæ fuissent testamento relictæ. *v. leg.12. Cod ad legem Fal.*

g *l.1.l.4. Cod.eodem.*

h est enim ambulatoria voluntas vsq; ad mortem j.*eod. vide l. 4. in fin j.de adimend.*

i *v.l.1.j.qui testamenta.*

k *d. lege 4. in fi.*

l vt sc. quis præsumatur mansisse in eadem voluntate: de qua præsumptione vide Alciatum *2.præsumpt 16.*

m Donationem quam coniugi fecit maritus, reuocasse præsumitur, si eam ré alteri pignorat.

n *lege 12. Cod.eodem.*

o hodie nõ dicemus. id enim abrogatum est, *Nouell. 162. c.1.§. primo.*

p Doli exceptione ad ædendas actiones quis cogi potest. *vide notata in l. si absentis. Cod. si certum. l. si minoris j. de administ.tut.*

q Donatio inter coniuges reuocatur, si donator vel donatarius seruus sit effectus.

r aut publicatus. *l.24.Cod.eod.*

s *l.59.in fin.j.de condit. & demonstrat.*

t *l 2. Cod. qui testamenta*

u *argument lege 2. Cod.qui test. fac.*

x *lege 15. infrà de donationibus.*

y *dixi ad legem 14. Cod. de test am. militis.*

z si notarius condemnatus sit falsi, iudex potest reseruare in sententia famam, & officium tabellionatus: vt & aliàs militi damnato, iudex testandi ius excipere solet. *Baldus argument. l.ex militibus Cod de test.milit.*

a & is cui testari non est permissum, *lege vigesimaquinta, infrà de mortis causa donation.*

b *§.2.s.eodem.*

c *l.8.Cod.eodem.*

d *l.9.Cod.eodem.*

e Imò, compensationi locus esse videtur, *l.7.§.2.s.eod.*

f Donatio inter coniuges reuocatur diuortio vel morte donatoris, *vt hic.* Quid si facto diuortio, matrimonium postea redintegretur: & præmoriatur donator? conualescit donatio. *§.11.j.eodem.*

g sed quomodo? dic, *vt j.eodem.*

h Diuortium fit aut cum bona gratia: aut cum ira sui animi & offensa, *vt hic.* Est igitur bona gratia diuortium, quod fit sine ira animi aut offensa.

i Matrimonij restauratione conualescit prius facta donatio. *adde §. tertium, suprà eodem.*

12 ¶Quòd

a frigusculum, *Haloand.* friuiusculum, friuusculum, friuolusculum, leue iurgium, *l.31. s. de iure dot. l.27. s. de pactis dotalib. l.48. j. de reg. iur.* de voce *friuola*, *vide l.11. §.5. in fin. s. de pignorat.*

b vt meritò verum diuortium videretur. *l.64. j. eod.*

c Matrimonium, res est honesta. d matrimonio. *Hal.*

12 ¶ Quòd si diuortium non intercesserit, sed fribusculum[a]: profectò valebit donatio, si fribusculum quieuit.

13 ¶ Si mulier & maritus diu[b] seorsum "quidem" habitauerint, sed honorem[c] inuicem matrimonij[d] habebāt: (quod scimus interdum & inter consulares personas subsecutum) puto, donationes non valere: quasi durauerint nuptiæ. * non[e] enim coitus matrimonium facit, sed maritalis affectio. si tamen donator prior decesserit, tunc donatio valebit.

14 ¶ Si ambo ab hostibus capti sint, & qui donauit, & cui donatum est: quid dicimus? & priùs illud volo tractare. Oratio[f], si antè mors contigerit ei[g], cui donatum est, nullius momenti donationem esse voluit. ergo, si ambo decesserint, quid dicemus? naufragio fortè, vel ruina, vel incendio? & si quidem possit apparere, quis antè spiritum posuit: expedita est quæstio. Sin verò non appareat, difficilis quæstio est. & magis[h] puto, donationem valuisse[i]. & his ex verbis orationis defendimus. ait enim oratio, *Si prior vita decesserit, qui donatum accepit.* non videtur autem prior vita decessisse, qui donatum accepit, cùm[k] simul decesserint. Proinde rectissimè dicetur, vtrasque donationes valere, si fortè, inuicem donationibus factis, simul decesserint: quia neuter alteri superuixerit: licèt de commorientibus[l] oratio[m] non[n] senserit. Sed cùm neuter[o] alteri superuixerit, donationes mutuæ valebūt. nam & circa mortis causa donationes mutuas id erat consequens dicere, neutri datam condictionem. locupletes igitur heredes donationibus relinquent[p]. ¶ Secundum hæc si ambo ab hostibus simul capti sint, ambóque ibi decesserint non simul: vtrùm captiuitatis spectamus tempus, vt dicamus donationes valere, quasi[q] simul decesserint: an neutram, quia viuis[r] eis finitum est matrimonium[s]: an spectamus, vter priùs decesserit[t], vt in eius[u] persona non valeat donatio: an vter rediit, vt eius valeat? ea tamen fert opinio[x], vbi[y] non reuerterunt, vt tempus spectandum sit captiuitatis, quasi tūc defecerint. quòd si alter redierit, eum videri superuixisse[z], quia rediit.

15 Qui[a] quasdam res ex his, quas donauerat, legasset, quasdam non: "non" videbitur cæteras[b] noluisse ad vxorem pertinere. plerumque enim antea legat, postea donat. vel alia causa fuit legandi.

16 ¶ Oratio[c] non solùm virum & vxorem complectitur: sed etiam cæteros, qui propter matrimonium donare prohibentur. vtputa donat socer nurui, vel contra[d]: "vel" socer genero, vel contrà: "vel" consocer consocero: qui copulatos matrimonio, in potestate habent. nam, ex mente[e] orationis, his quoque omnibus permissum est in eundem[f] casum donare. & ita & Papinianus libro quarto responsorum sensit. sic enim scribit: Socer nurui, vel genero donauit. postea filius eius, vel filia, constante matrimonio, vita decessit. quamquam vitium donationis perseueret: tamen, si socer nullam quæstioné donationibus intulit, post mortem eius contra heredes, orationis[g] sententia[h] videtur interuenire. nam quæ[i] ratio donationem prohibuit, eadem beneficium datum implorauit. Vt igitur valeat donatio ista: Papinianus exigit: vt & filius eius, qui donauit, antè decesserit: & socer postea, durante voluntate. 17 ¶ Si filiusfamiliàs, qui † castrense peculiū habet, vel quasi castrense, vxori donet: filij personam, & mortem spectabimus[k].

18 ¶ Si nurus[l] socero donauerit: mortem nurus, & perseuerantem in supremam diem voluntatem spectare nos oportet. Quòd si socer ante decesserit: dicemus, extinctam donationem? an[m], quia maritus viuit, si vxori suę superuixit, admittimus vim habere donationem? & si quidem maritus solus socero heres exstitit: quasi noua donatio, potest seruari, in maritum collata: vt illa finita sit, alia cœperit. sin verò filius heres patri non est: finita erit donatio, ratione noua.

19 ¶ Si socer nurui nuntium miserit: donatio erit irrita. quamuis matrimonium[n], concordantibus viro & vxore, secūdum rescriptum Imperatoris nostri cum patre comprobatum est. sed quod ad ipsos, inter quos donatio facta est, finitum est matrimonium.

20 ¶ Proinde, & si duo consoceri inuicē donauerint, idem erit dicendum: si, inuitis[o] filiis, nuntium remiserint, inter ipsos irritam esse donationem. In hac autem donatione inter soceros facta, mors desideranda est eius, qui donauit constante matrimonio, & iure potestatis durante. Idémque & in his, qui sunt in eorum potestate.

21 ¶ Si consocer[p] consocero donauerit: & alter eorū, vel vterque copulatos emancipauerit: debet dici, donationem ad orationem non pertinere, & ideo infirmari donationem.

22 ¶ Si sponsus sponsæ donauerit, in[q] tempus matrimonij collata donatione: quamuis inter virum & vxorem donatio non videatur facta, & verba orationis mīnùs sufficiant: tamen donationem dicendum est ad sententiam orationis pertinere: vt, si durauerit voluntas vsque ad mortem, valeat donatio.

23 ¶ Siue autem res fuit, quæ donata est, siue obligatio remissa[r]: potest dici, donationem effectum habiturā. vtputa vxori acceptum tulit donationis causa, quod debeat. potest dici, pendere acceptilationem: non ipsam, sed effectum eius: & generaliter, vniuersæ donationes, quas[s] impediri diximus, ex oratione valebunt. 24 ¶ Si inter virum & vxorem societas[t], donationis causa[u], contracta sit: iure[x] vulgato nulla[y] est. nec, post decretum[z] senatus, emolumentum ea liberalitas, vt actio pro socio constituatur, habere poterit. quæ tamen in[a] commune tenuerunt, sine prestituto reuocanda non sunt. Idcirco igitur pro socio actio non erit: quia[b] nulla societas est, quæ donationis causa interponitur, nec inter cæteros. & propter hoc nec inter virum & vxorem. 25 ¶ Idem erit dicendum, & si emptio[c] contracta sit, donationis causa. nam nulla erit.

26 ¶ Planè si minoris[d] res venierit, donationis causa: vel postea pretium sit remissum[e]; admittemus donationem valere ad senatusconsultum. 27 ¶ Si quis sponsam habuerit: deinde eandem vxorem "duxerit", cùm non liceret: an donationes, quasi[f] in sponsalibus factæ, valeant videamus. & Iulianus tractat hanc quæstionem in minore duodecim annis, si in[g] domum quasi mariti immatura[h] sit deducta. ait enim hanc sponsam esse, etsi vxor non sit. sed est verius: quod Labeoni videtur: & à nobis, & à Papiniano libro decimo quæstionum probatum est: vt, si quidem præcesserint[i] sponsalia, durent: quamuis iam vxorem esse putet, qui duxit: si verò non præcesserint: neque spōsalia esse, quoniam non fuerunt: neque nuptias, quòd nuptiæ esse non potuerunt. Ideóque si sponsalia antecesserint, valet donatio. si minùs, nulla † est. quia non quasi ad extraneam, sed quasi ad vxorem fecit. & ideo neç oratio locum habebit.

e *l.15. j. de condit. & demonstr. l.30. j. de reg. iur.* vxor dignitatis nomē est non voluptatis. Ælius Verus Imperator apud Spartianū, & Plutarch. *in præcept. connub.* Nō te eadem vti & coniuge, & amica possum.

f *de qua §.1. s. e.*

g Donatio inter coniuges nullius est momenti, donatario præmoriente. *l.6.18.20. C. eod. l.8. j. de reb. dub. v. Paul. 2. sentent. 23. §.5.*

h Præsumitur in dubio donatarius præmortuus quàm donator, *vt hic.* Quid hinc sequitur? non prodesse donatarij heredibus donationes, *vt hic.* Quid si mutuæ fuerunt donatiōes & simul decesserint? Vtręque donationes valebunt: quia neuter alteri superuixit.

i Imò, in dubio pro reo, *l.125. j. de reg. iur.*

k Nihil prius aut posterius est in his quæ simul fiunt: qui simul commoriuntur.

l *de quibus l.16. & passim j. de rebus dub.*

m Antonini. *de qua s. §.2.*

n Cur non sensit? quia manifestis verbis concepta de iis est, in quibus vnus prior vita decedit, *vers. si prior. s. eo.* Igitur superior oratio de commorientibus non sensit.

o *l. 26. j. de mort. cau. donat. adde l. 8. j. de reb. dub.*

p Imò, non relinquent: quia neutrius heres repetit, *d. l. 26.*

q quasi decedit, qui ab hostibus capitur.

r matrimonium in vita quandoque finitur, *l.1. s. eodem. Accurs.*

s cùm ambo in seruitutem inciderint, & inter seruos non sit matrimonium, *l.3. Cod. de incest.*

t naturaliter.

u si donatarius fuit.

x *adde l. vlt. Cod. eodem.*

y Præsumūtur in dubio simul mortui apud hostes, qui simul capti ab hoste: quòd si vnus eorum redierit, præsumetur is superuixisse.

z vt qui capitur ab hostibus censetur mortuus: ita qui ab iisdem reuersus est, superuixisse intelligitur.

a Donaui res quasdam vxori. Ex his nonnullas legaui: aliàs non. Quas non legaui, eas videor voluisse ad vxorem pertinere: videor eas vxori donasse. Quid ita? plerumque antea legamus, postea donamus, *vt hic.* Ita in hac specie legatum antecedens, quarundam rerum, non tollit donationem rerum quæ non sunt legatæ. Quin & hoc quoque casu dici potest fuisse aliam causam legandi. host est, eo animo fuisse testatorem vt quædam legando, cætera quæ autem donauit, non adimeret.

b *vide l.22. s. eod. l.8. j. de leg. 1.*

c *de qua §.1. s. eod.*

d *§.18. s. eodem.*

e Orationem intelligit de confirmandis donationibus inter virum & vxorem. *de qua §.1. j. eodem.*

f *vide l.26. in fine s. eodem.*

g Cur ex mente? Qui vetat maritum vxori donare, idem eadem est mente quoque vt vetare videatur, socerum nurui donare. Quid enim interest donem meæ vxori, aut pater eidem vxori meæ? Quòd si oratio confirmat morte, donationes coniugū. eiusdem quoque orationis mente, morte confirmabuntur donationes, quas socer fecerit nurui aut genero.

h sententiam orationis interuenire dicit: vt verba non interuenire intelligamus.

i Donare coniux coniugi non potest: Imò neque parēs meus, meæ cōiugi donare potest. ratio eam quoque donatiònem non admittit. Quid enim interest ipse vxori meæ donem, an pater meus? Finge patrem meum, coniugi meæ donasse: me mortuo, patrem meum non reuocasse eam donationem: atque ita mortuum? Quæ ratio in superiore seu primo casu donationem prohibebat, eadem beneficium dictum implorat, hoc est, eadem ratio efflagitat, firmam esse eam donationem. Nā & ante patrem (qui donauit vxori meę) decessi. & eò amplius pater in eadem voluntate mortuus est, non reuocata donatione. Ita non omnes donationes parentum, factæ liberorum coniugibus, impediuntur. *adde §. 23. & 24.*

† Donatio facta vxori à milite, vel quasi milite marito, confirmatur ipsius filiofamiliàs morte: non morte eius patris. quippe filiifamiliàs in castrensibus & quasi castrensibus peculiis, pro patribusfamiliàs habentur.

k nā quoad peculium, patrem non habet. *l.2. s. de Sc. Maced.*

l *§.16. s. eod.*

m ¶ Donauit socero nurus: præmortua est socero: j valet donatio. Quid si premortuus socer? extinguitur donatio, *vt hic.* Quid si socero succedat heres filius, idem donatricis mortuæ maritus? vim habebit donatio: quasi noua donatio potest seruari in maritum collata, vt vbi deficiat socero vtilis donatio, incipiat eius filio heredi, eidémque marito donatricis prodesse, *vt hic.* Quid si idem maritus patri heres non extiterit? finita erit donatio: ratione noua. *j. eod.* Cur noua ratione? amplius deliberandū est.

n valet sc. *l.5. C. de repudijs.* potest tamen pater dissoluere sponsalia, *l.10. s. de sponsalibus.*

o *lege 5. Cod. de repudijs.*

p *lege 4. Cod. eodem.*

q *adde §.26. j. eodem. lege 5. §.1. suprà eodem. lege 97. §.2. j. de verborum obligationib. lege 4. Cod. eodem.*

r *l.4. Cod. de don. ante nupt.*

s Cur hoc adiicit? quia non omnes impediuntur. dixi *§.6. s. eod. & §.24. j. eod.*

t societas donationis causa facta, iure cōmuni non valet, *vt hic, & j. eod. l.5. §. vlt. s. pro soci. l.16. §.1. s. de minorib. l.35. §. si quis societatem j. de donat. causa mortis.*

u aliud erit, si non donationis causa societas ineatur.

x sic *s. l.7. §.6. in fin.* Iure publico dixit. hic autem iure vulgato, est iure communi: quo nimirum donationis causa inita societas, inutilis est: *vt paulò antè ostensum est.*

y *l.7. §.6. s. eod. l.15. l.20. C. eod. l.5. in fi. s. pro socio l.25. §. antepen. j. de mort. caus.*

z senatusconsultum de confirmandis donationibus, inter virum & vxorem intelligit.

a In commune tenuisse vir & vxor dicuntur ea quæ contulerunt verè: cuiusmodi conditio veram efficit societatem, differentem ab ea quæ donationis causa fit: de qua paulò antè dictum est.

b societas donationis causa etiam inter coniuges non valet, *d. l.5.*

c *dicto §.6.*

d *l.5. §.5. s. eodem.*

e *vide §.23.*

f Inutiles nuptiæ non valent, vt sponsalia, *§.28. j. eod.*

g De hoc vetusto more deductionis in domum, dixi ad *l. penult. j. de donat. inter vir. l.15. j. de condit. & demonstrat.*

h *l.65. j. eodem.*

i *vide l.9. s. de sponsalibus.*

† *l.18. in fin. Cod. de adulterijs.*

a Tutor pupillam ducere non potest. *Cod. de interdicto matrimonio.*
b *dixi ad* §.27. *s. eodem.*
c Donationes prohibitę inter coniuges, prohibitę sunt inter eas quoque personas, quæ iure ac legibus coniuges inter se esse non possunt: hoc est, factæ huiusmodi donationes, nullo iure valent. non valent, inquam, etiamsi vt sponsos & sponsas spectes. valet quidem donatio facta sponsæ: non tamen valet donatio facta tanquam vxori, quę vxor non fuit: quæque vxor esse non potest. quippe illegitima & iniusta vxor ne quidem sponsa est, *vt hic, & §.27. s. eod.*

28 ¶ Sed si senator libertinam desponderit, vel tutor[a] pupillam, vel quis alius ex his, qui matrimonium copulare prohibentur, & duxerit: an donatio, quasi[b] in sponsalibus facta, valeat? & putem, etiam[c] sponsalia improbanda: & quasi ab indignis[d], ea, quæ donata sunt, ablata, fisco vindicari.

De annuo promisso vel præstito.

33. *Idem* lib. 36. ad Sabinum.

SI stipulata fuerit mulier annuum[e]: id ex stipulatu petere, constante matrimonio, non potest. Sed si, manente matrimonio, decessisse maritus proponatur: puto, quia in annuo quoque vertitur, posse dici, stipulationem confirmari ex senatusconsulto.

1 ¶ Si vxor marito annuum versa vice præstiterit: restituetur ei hoc: & poterit vindicare id, quod exstat. credo, poterit & condicere[f], in quantum locupletior factus est. quia non tam solemne est annuum, quod maritus vxori pendit, & quod vxor marito præstat. immò incongruens est, & contra sexus naturam[g].

2 ¶ Et si fortè maritus ab vxore stipulatus sit "id" annuum[h], decesseritque mulier, constante matrimonio: dicendum erit, ex oratione donationem conualescere.

Si res donatæ, in dotem pro filia communi dentur.

34. *Idem* libro quadragesimotertio ad Sabinum.

SIue vxor marito res donasset, ísque eas in dotem pro communi[i] filia dedisset: siue post donationem, quam in maritum cõtulit, vxor passa est, eum pro filia in dotem dare: benignè dici potest, etsi[k] prima donatio nullius momenti est, attamen ex sequenti consensu valere dotis dationem.

De diuortio illegitimè facto.

35. *Idem* libro trigesimoquarto ad Edictum.

SI non secũdum legitimam[l] obseruationem diuortium factum sit: donationes post tale diuortium factæ, nullius momenti sunt: cùm non videatur solutum matrimonium.

Si res extet, si non reddatur. 1. *Si sponsus alienum anulum, & post nuptias pro eo suum dedit.*

36. *Paulus* lib. 36. ad Edictum.

SI donatæ res exstant, etiam vindicari[m] poterunt. sed quia causam possidendi[n] donatio præstitit: nisi reddatur res: æstimatio facienda est iusto[o] pretio: cauerique possidenti debebit de euictione simpli, quanti ea res sit. ídque etiam Pedio videtur.

1 ¶ Sponsus alienum anulum sponsæ muneri misit, & post nuptias pro[p] eo suum dedit. quidam, & Nerua putãt, fieri eum mulieris. quia tunc factam donationem confirmare videtur, non nouam inchoare. quam sententiam veram esse accepi.

Si res dolo donatoriæ non extet.

37. *Iulianus* libro decimoseptimo Digestorum:

SI mulier dolo fecerit, ne res exstaret sibi à marito donata: vel ad exhibendum, vel damni iniuriæ[q]: cum ea agi poterit. maximè si post diuortium id commiserit.

d *l. 2. infi. l. 13. l. 14. j. de his quib. vt indign. l. 4. Cod. de incest.*
e *infi. j. eod. l. 28. infi. s. eod.*
f *l. 5 in fi. s. eod.*
g vt sc. mulier maritum alat: si tamẽ mulier scit operari, operas marito præstare cogitur, *l. 48. j. de opert. libert.*
h *vt in pr. s. eod.*
i *l. 5. §. 9. s. de iure dot.* Donatio inter coniuges valet, facta communis filiæ dotandæ causa. *v. Cremensem singulari* 4.
k Id quod nullũ ab initio est, successu validũ esse, & confirmari potest, benigno iure id suadente.
l de qua lex 9. *j. de diuort.*
m *v. l. 5. in fin. s. eod.*
n *vide quæ not. ad l. 40. j. de mortis causa.*
o licet enim à viro, vel vxore, minoris emere citra animũ donandi, *l. 31. §. 2. in fi. s. eod.* quoties autem minoris res empta est, id, quod deest iusto pretio, supplendum est. *l. 8. Cod. de rescind.*
p subrogatũ sapit naturam subrogati, *facit l. 58. j. eod.*
q *l. 27. §. 30. s. ad l. Aquil. l. 2. Cod. rer. amotar.*
r ¶ speciale mãdatum habens, *arg. l. 7. j. de donat.*
s Præsentia cum taciturnitate donationem inducit. *Bart. adde leg. 63. vers. scientib. j. de re iudicata.*
t *l. 3. §. 12. s. eod.*
u eius promissionis.
x Inanis stipulatio ita dicitur in *l. 8. s. de condict. ob turpem causam.* adde quæ de Inani scripsi *ad l. 6. s. de dolo.*
y Cessionarius agens actione directa, niti, agere, concludere & formare libellum ex persona cedentis debet: In executione verò ipsa, sibi concludit, at non cedenti. *Baldus.*
z ergo non suo. vnde colligit Baldus, Cessa rei vindicatione non transferri dominium in cessionarium.
a Locupletior ex re mariti facta fuisse mulier ipsa intelligitur, cuius facto, debitor ei delegatus à marito, liberatus aduersus petentem maritum, doli mali exceptione se tueri potest. Quippe dolo facit creditor qui debitorem suũ alteri delegauit, cùm ab eo (maximè liberato) solutionem exigit.
† adipiscendæ.
b *vide l. 42. j. eodem.*
c An est ad promouendum maritum per gradus, *l. 45. s. de negotijs. l. 11. j. de munerib?* An potius: Processus hîc, consulum sunt processus de quibus alibi? *vide Nouell. 105. & l. 2. Cod. de consulib. lib. 12.*
d Donatio honoris causa ea est, qua vxor donat viro senatoriæ vel equestris dignitatis petendæ gratia: vel ludorum gratia, *lege 40. lege 41. supra eodem. lege 21. Codice eodem.*
e inter virum & vxorẽ donatio non valet, nisi certis ex causis mortis causa, diuortij causa, serui manumittendi gratia. hoc amplius, constitutionibus principalibus concessum est mulieri in hoc donare viro suo, vt is ab imperatore lato clauo, vel equo publico, vel simili honore honoretur. *Vlp. tit. 7. §. 1.*
f Inter vestimenta, alius est angustus: alius, latus clauus: hunc Græci vocant, πλατύσημον, illum στενόσημον: ac inde pro qualitate claui, quo vtebantur alij tribuni militum, laticlauij: vt ille Ruffinus, de quo *l. 4. Cod. de testam. milit.* alij angusticlauij. Senatores omnes laticlauij, equites angusticlauij vt meritò hic separentur. Lato, inquam clauo, senatores separabantur ab equestri ordine. 33. *Plin. 1. Lampridius in Alexandro Vlpian. 7. §. 1. Sueton. Augusto: & in Claudio 24. 9. Plinius. 36. 11. Quintil. vlt.* Horatius, Sumere depositum clauũ fieríque Tribunum. Claui, pars vestimenti potius quàm vestimentum: idcóque legato vestis continentur *l. 19. §. 4. l. 23. §. 1. j. de auro.* Et quidẽ ij, quibus vtebãtur senatores, equites, tribuni, non erant consuti vesti, sed supra eam demissi in pectus. Hinc Horatius, latum demisit pectore clauum. vbi Acron, Prætextam & latum clauum prunæque batillum interpretatur purpurã, quæ in pectore extenditur senatorum: Græci, τὸν κολοβίωνα, vocãt. vsum eius hodie retinent principes iniicientes vesti à ceruice ad pectus indumentum ex purpura vel pellib⁹ pretiosis. & Petronius Arbiter, Pallio coccino adrasum incluserat caput, circáque oneratas veste ceruices laticlauiam immiserat mappam, fimbriis hinc atque illinc pendentibus. Latus clauus igitur & colobium, pro eodem sumuntur. Colobiis vsos veteres author est Seruius *Æneidos 9.* Hieronymus *quæst. in Genesim*: Episcopos, Epistola Pij ad Iustum, Ægyptios monachos, *Isidor.* Imò, & nostros. Colobiis ac penulis vti in vrbe senatores iubebantur, non veste militari. *l. 1. Cod. Theod. de hab. quo vti oport. int. vrb. Alexander, authore Lampridio.* penulis, id est, itinerario vestimento frigoris aut pluuiæ. Cõtra, serui prohibebantur colobia & calceos habere. *Seruius Aeneid. 1. vide Cuiacium 12. obseruatione 39.*

De re communi.

38. *Alfenus* libro 3. Digestorum "à Paulo Epitomatorum".

SEruus communis viri & fratris eius, puerum donauit vxori fratris. pro qua parte is seruus[r], qui donasset, viri esset: pro ea parte munus non esse factum mulieris, respondit. 1 ¶ Idem iuris erit, si ex tribus fratribus vnus vxorem haberet, & rem communem vxori donasset. nam ex tertia parte mulieris res facta non est: ex duabus autẽ partibus reliquis, si id scissent[s] fratres, aut, posteaquàm donata esset, ratum habuissent, non debere mulierem reddere.

De delegatione.

39. *Iulianus* libro 5. ex Minicio.

VIr vxori pecuniam cùm donare vellet: permisit[t] ei, vt à debitore suo stipuletur. illa cũ id fecisset, priusquàm pecuniam auferret, diuortium fecit. quæro, vtrùm vir eam summam petere debeat, an ea[u] promissione propter donationis causam actio nulla esset. respondi, inanẽ[x] fuisse "eam" stipulationem. sed si promissor mulieri ignorans soluisset: si quidem pecunia exstat: vindicare eam debitor potest: sed, si actiones suas marito præstare paratus est, doli mali exceptione se tuebitur. ideóque maritus hanc pecuniam, debitoris[y] nomine[z] vindicando, consequetur. sed si pecunia non exstat, & mulier locupletior facta est: maritus eam petet. intelligitur[a] enim ex re mariti locupletior facta esse mulier. quoniam debitor doli mali exceptione se tueri potest.

De dignitate adipiscenda.

40. *Vlpianus* lib. 2. Responsorum.

QVod apiscendę † dignitatis[b] gratia ab vxore in maritum collatum est: eatenus ratum est, quatenus dignitati supplendæ opus est.

41. *Licinnius Rufinus* lib. 6. Regularum.

NAm & imperator Antoninus constituit, vt ad processus[c] viri vxor ei donare possit.

42. *Gaius* libro vndecimo ad Edictum Prouinciale.

NVper, ex indulgentia principis Antonini, recepta est alia causa donationis, quam dicimus honoris[d] causa. vt ecce, si vxor viro[e] laticlauij[f] petendi gratia donet, vel vt equestris[g] ordinis fiat, vel ludorum gratia.

De exilio.

43. *Paulus* libro singulari Regularum.

INter virum & vxorem, exilij[h] causa, donatio fieri potest.

De vsucapione.

44. *Neratius* libro quinto Membranarum.

SI extraneus rem viri, ignorans eius esse, ignoranti vxori, ac ne viro quidem sciente eam suam esse, donauerit: mulier rectè eam vsu capiet[i]. Idémque iuris erit: si is, qui in potestate viri erat, credens se patremfamil. esse, vxori patris donauerit. Sed si vir rescierit suam rem esse, priusquàm vsucapiatur: vindicaréque eam poterit, nec volet: & hoc & mulier nouerit: interrumpetur possessio: quia[k] transiit[l] in causam ab eo factæ donationis, ipsius mulieris scientia, propiùs est, vt nullum adquisitioni dominij eius adferat impedimentum. non[m] enim omnimodo vxores ex bonis virorum, sed ex causa donationis ab ipsis factæ, adquirere prohibitæ sunt.

h & deportationis: *l. 13. §. 1. s. eodem.*
i *l. 43. j. de mort. causa.*
k Donare vxori rem mariti, extraneus ignorans potest: Imò & is qui in potestate mariti est, rem ipsi mulieri donare potest, si se patremfamiliàs credat. Quibus casibus, ipsa mulier res eas vsucapere potest, *vt hîc.* Quid si maritus resciuerit res suas ita donatas esse, antequam eas vxor vsucaperet? quid si eas vindicare potuit, neque tamen vindicauerit, & hoc etiam mulier nouerit? interrumpetur vsucapio, quia transit in causã factæ ab eo (id est marito) donationis, ipsius mulieris scientia? (ita lego cum interrogatione, manifestissimo, vt mox liquebit sensu) Propius est, vt nullum adquisitioni dominij eius adferat impedimentum.
l Quid est transiisse in causam factæ donationis à marito, ipsius mulieris scientiam? Nihil aliud est quàm maritum sciuisse rem suam ab extraneo aliquo donatam esse vxori: neque eam rem reuocasse: Item mulierem ipsam eius rei consciam fuisse.
m Donatum coniugi nõ statim videtur, si ex bonis coniugis quid ad eam preuenit. Aliud est donatione à marito aliquid accipere, aliud ex bonis mariti adquirere. Prius prohibitum, non posterius.

De detra-

De detractione.

45. *Vlpianus* libro decimoseptimo ad Edictum.

MArcellus libro septimo digestorum scribit, etiam eum detrahere[a] sine mulieris damno, & citra metũ senatusconsulti, quod detrahentibus negotiationis causa occurrit:

De possessione.

46. *Idem* lib. 72. ad Edictum.

INter virum & vxorem nec possessionis [b] vlla donatio est.

De impensis à marito.

47. *Celsus* lib. 1. Digestorum.

VTrùm negotium[c] vxoris gerens, an officio mariti ductus, in rem eius impenderit vir: facti[d], non iuris, est quæstio. coniectura eius rei ex modo, & ex genere impensæ[e] non difficilis est [f].

De vindicatione rei donatæ. 1. *De donatis.*

48. *Idem* lib. 9. Digestorum.

QVæ iam nuptæ maritus donauit, viri manent: & potest ea vindicare. nec quicquam refert, quòd ampla legata ab vxore ei relicta sunt.

De re filio donata.

49. *Marcellus* lib. 7. Digestorum.

SVlpicius Marcello. Mulier quæ ad communem filium volebat, qui in potestate patris erat, post mortem patris fundum peruenire, eum patri tradidit, vti post mortem restituatur filio. quæro, an donatio tibi videatur, vt nihil agatur, an valeat quidem, sed mulieri potestas datur, si noluerit, eum repetere? respondit: Si color[g] vel[h] titulus (vt sic dixerim) donationi quæsitus est, nihil valebit traditio. id est, si hoc exigit[i] vxor, vt aliquid ex ea re interim commodi sentiret maritus. alioquin si solo[k] eius ministerio vsa est, & id egit, vt vel reuocare sibi liceret, vel vt res cum omni emolumento per patrem postea ad filium transiret: cur non idem perinde sit ratum, ac si cum extraneo tale negotium contraxisset, hoc est, extraneo in hanc causam tradidisset?

De nummis donatis vt venditori soluantur.

50. *Iauolenus* libro decimotertio Epistolarum.

SI cùm mulier viginti[l] seruũ emisset[m], in eam emptionem vir quinque venditori dedit: diuortio facto, omnimodo vir eam summam exiget. neque ad rem pertinet, an is seruus deterior factus sit. nã, & si mortuus esset quinque exactio ei competeret. quæritur enim, an mulier ex viri patrimonio locupletior[n] sit eo tempore, quo de dote agebatur. facta[o] autem intelligitur, quæ ære alieno suo, interuentu viri, liberata est: quod potuisset adhuc debere, si vir pecuniam non soluisset. neque[p] enim interest, ex qua causa mulier pecuniam debuit: vtrùm creditam, an eam, quam ex emptione præstare debeat.

1 ¶ Quòd si mulier non emerat seruum, sed, vt emeret, à viro pecuniam accepit: tum vel mortuo vel deteriore facto seruo, damnum ad virum pertinebit. quia quod aliter emptum nõ fuit, nisi pecuniam à viro accepisset: hoc consumptum, ei periit, qui donauit: si modò in rerum natura esse desiit. nec videtur mulier locupletior[q] esse, quæ neque à creditore suo liberata est, neque id possidet, quod ex pecunia viri emerat.

De eo, quod mulier acquisiuit.

51. *Pomponius* libro 5. ad Quintum Mucium.

QVintus Mucius ait: Cùm[r] in controuersiam venit, vnde ad mulierem[s] quid peruenerit: & verius, & honestius[t] est, quod non demonstratur, vnde habeat, existimari[u] à viro, aut qui in potestate eius esset, ad eam peruenisse. euitandi autem turpis quæstus gratia circa vxorem hoc videtur Quintus Mucius probasse.

De re vilius locata. De æstimatione rei depositæ. 1. *De promissione heredis.*

a *l. 63. ȝ. eodem. vide l. 43. §. 1. ȝ. de legat. 1. lege 6. Cod. de ædif priuatis.* vide interpretationem huius legis apud Cuiac. 5. *obs.* 26.

b Donatio, etiam possessionis, inter coniuges, non valet. *vide leg. 1. §. 4. ȝ. de adquirenda possess.*

c Negotia vxoris gerere maritus potest. An aut gerat vt gestor, vel officio mariti, facti quæstio est.

d Facti quæstio non ex iure, sed ex coniecturis rei: ex modo & genere ipso elicitur, *vt hic.* Ius autem non ex coniecturis, sed ex æquo, ex lege.

e nam in paruis donatio, in magnis negotiorũ gestio præsumitur. *Bald.*

f non præsumitur autem donatio. *argum. leg. 25. §. 1. suprà de probat. vide Accurs. hic.*

g eadem formula loquendi est, *in l. 7. ȝ. de Sc. Maced.*

h Titulus pro colore, prætextu, velamento.

i *al.* exegit. *al.* egit, *vt paulo post.*

k nudus minister hic dicitur, qui nullum sentit commodum ex negotio gesto, *Bartolus.* vnde maritus ab vxore, vt nudus minister præfici negotio potest: non vt suũ cõmodum & negotium gerens.

l *subaudi*, millibus.

m *lege 7. §. 7. ȝ. eod.*

n *lege 5. in fine, ȝ. eodem. lege 8. Cod. eodem. l. 20. in fine, Cod. de iure dot.*

o Locupletior facta ex patrimonio mariti, vxor intelligitur, quæ ære alieno suo, eius interuẽtu liberata est.

p Donatio fieri vxori intelligitur, quoquomodo ea ære alieno suo liberetur à marito: siue æs illud alienũ debuit ex credito, siue ex emptione.

q *dicta l. 20. in fine.*

r Præsumitur ex re mariti quæsiuisse vxor, id omne quod cõstante matrimonio adquisiuit: idque euitandæ turpis quæstus suspicionis causa, *vt hic. adde l. etiam Cod. eod. l. si defunctum. Cod. arbiter tutelæ.*

s an idem in fratre, vt quòd is adquisiuit, præsumatur adquisiuisse ex bonis paternis? non putat Accursius. cessat enim in fratre suspitio de qua hîc agitur.

t vide quæ scripsi *ad c. 2. extr. de regulis.*

u *vide l. 6. in fin. Cod. eodem.*

x ¶ Locatio viliori pretio facta, locatio nulla est. Depositum tamẽ minoris æstimatum, donationis causa, depositum est. Cur tam variè? Locatio sine mercede certa nunquã contrahitur: depositũ citra æstimationem dari potest. Cuius differentiæ is effectus nascitur, vt vxori rẽ viliori pretio locare maritus non possit, quin vnà donare contra leges videatur: depositum minus æstimare possit, nec tamen videri donare.

52. *Papinianus* libro decimo Quæstionum.

SI vir vxori, donationis causa, rem vilius[x] locauerit[y]: locatio nulla est. cùm autem depositum inter eas personas minoris, donationis causa, æstimatur: depositum est. hæc ideo tam variè: quia[z] locatio quidem sine[a] mercede certa contrahi non potest: depositum autem & citra æstimationem quoque dari potest.

1 ¶ Vxor viro fructũ fundi ab herede suo dari, quòd si datus non fuisset, certam pecuniam mortis causa promitti curauit. defuncto viro viua muliere, stipulatio soluitur: vt traditio quæ, mandante vxore, mortis causa facta est. nam quo casu inter exteros[b] condictio nascitur, inter maritos nihil agitur.

De genero, vel nuru, vel socero. 1. *De vsu rei.*

53. *Idem* lib. 4. Responsorum.

MOrtis suæ causa, genero vel nurui socerum frustra donare conuenit: quia, mortuo socero, nuptiæ non soluuntur. nec interest, an pater filium vel filiam exheredauerit. diuortiis[c] species, eadem ratione, diuersa est.

1 ¶ Res in dotem æstimatas[d], consentiente viro, mulier in vsu[e] habuit. vsu deteriores si fiant, damni[f] compẽsatio non admittitur, easdem res non potest mulier sibi, quasi donatas, defendere ex illis verbis, quibus donationes[g] ei à viro legatæ sunt. cùm eiusmodi species neque donari, neque auferri videtur.

De vsuris dotis quas vir non exegit.

54. *Idem* lib. 8. Responsorum.

VIr vsuras[h] promissæ dotis in stipulatum deduxerat, easque non petierat. cùm per omne tempus matrimonij, sumptibus suis, vxorem & eius familiam vir exhiberet[i]. dote prælegata "sed" & donationibus verbis fideicommissi confirmatis: legato quidem dotis vsuras non cõtineri videbatur: sed titulo donationis remissas[k].

De re empta ex pecunia donata.

55. *Paulus* libro sexto Quæstionum.

VXor marito[l] suo pecuniam donauit. maritus ex pecunia sibi donata aut mobilem, aut soli rem comparauit. soluendo non est. & res exstant[m]. quæro, si mulier reuocet donationem, an vtiliter condicticia experiatur. videtur enim maritus, quamuis soluendo non sit, ex donatione locupletior effectus: cùm pecunia mulieris res comparata exstet. respondi: Locupletiorem esse ex donatione, negari non potest. non enim quærimus, quid deducto ære alieno liberũ habeat, sed quid ex re mulieris possideat. solo enim separatur hic ab eo, cui res donata est, quòd ibi res mulieris permanet. & vindicare[n] directò potest. & erit deterior causa viri, si ei pecunia, quatenus res valet, non vltra[o] id tamen, quod donatum est, condicatur, quàm si dotis iudicio conueniatur. sed nihil prohibet, etiã in rem, vtilem[p] mulieri in ipsas res accommodare.

Si mortis causa donatarius, rem vxori dari iubeat.

56. *Scæuola* libro 3. Quæstionum.

SI, quod mihi mortis causa donare vellet, ego purè vxori donare vellem: non valet, quod vxori iubeo[q] dari. quia, illo conualescente, condictione teneor. mortuo autem nihilo minus pauperior sum: non enim habeo, quod habiturus essem.

De eo quod vxori donatum est, vt, si per eam diuortium fiat, reddatur.

57. *Paulus* libro septimo Responsorum.

EA, quæ à marito suo pecuniam ex causa donationis acceperat, literas [r] ad eum misit huiusmodi: *Cum petenti mihi à te domine[s] carissime, adnuerit indulgentia tua viginti ad expediendas quasdam res meas: quæ summa mihi numerata est, sub ea condicione, "vt" sit[t] per me, meósque mores*

y vt & superius, vendiderit, *lege 5. §. 5. lege 31. §. tertio, suprà eodem.*

z Locationis & depositi elegans differentia.

a *vide l. 23. in fine, ȝ. commun. diuid.*

b *vt leg. 35. ȝ. de mort. caus.*

c *de quo l. 11. in fin. ȝ. eod.*

d *adde l. 7. §. 5. ȝ. eod.*

e *lege 28. ȝ. eodem.*

f mulier vtens rebus dotalibus æstimatis, habet inde commodũ & non damnũ: & ex sola patientia vsus, donatio non præsumitur. *Bald.*

g legari potest donatio.

h *lege 15. §. 1. lege 16. l. 17. l. 21. ȝ. eodem.*

i id est, aleret, *vt ȝ. de liberis exhibendis.*

k si dotis vsuras vir viuens non petiit, donasse videtur, *Bartol.* Quid si maritus vsuras dotis petiit, neque eas consecutus est, atque ob id magnum damnum sit passus, an eius heredibus vsuræ debebuntur? Baldus putat maritum, moriendo, vsuras videri remisisse: tametsi dotem legando, non intelligatur dotis vsuras remisisse, seu legasse: tametsi heres & defunctus vnà & eadẽ persona censeantur. vide *Cremensem singulari 5.*

l vel è contrà, *lege 7. §. 3. suprà eod.*

m ea res mulieris efficietur, in subsidium scilicet marito non existente soluẽdo. idem est in milite, *l. 8. Cod. de rei vind.*

n *vide l. 5. in fin. ȝ. eod.*

o *lege 28. §. 3. ȝ. eodem.*

q vide quæ notaui ad legem 54. suprà de iure dotium. *& lege 8. Cod. de rei vind.*

q *lege 3. in fine, ȝ. eodem.*

r Epistolis probatur stipulationis forma. *lege prima, Codice de contrahenda stipulatione.*

s moris enim erat vxoribus, maritos dominos vocare.

t atqui huiusmodi pœnalis stipulatio non valet. *l. 19. ȝ. de verb. oblig.* Matrimonij libertas non tollitur metu lucri amittendi: neque inuita in matrimonio detinetur, quæ diuertere non vult, ne lucrum seu donationem sibi factam à marito amittat.

a Imò,videtur conuerti non poſſe,*l.34 ʒ.mandati.*
b hinc nota,contractum donationis poſſe conuerti in alium contractum.
c probatur autem commiſſa,ſi inter præſentes acta eſt.*l.1.C.de contr.ſt.pu.*
d *fac.l.36.ʒ eodem.*inter virum & vxorem poteſt fieri contractus permutationis, dummodo non fiat cauſa donationis,*Bald.*

quid ſteterit, quo minus in diem vitæ noſtræ matrimonium permaneat, ſiue, inuito te, diſceſſero de domo tua, vel repudium tibi ſine vlla quærella miſero, diuortiúmque factũ per me probabitur: tunc viginti, quæ mihi hac die, donationis cauſa, dare voluiſti, daturam reſtituturam me ſine vlla dilatione ſpondeo. quæro, "an", ſi eadem Titio marito ſuo repudium miſerit, pecuniam reſtituere debeat. Paulus reſpondit, pecuniam, quam vir vxori donauit, ex ſtipulatione propoſita ſi conditio eius exſtitit, peti poſſe. quoniam ex donatione in pecuniam creditam conuerſa[a] eſt[b]. quòd ſi ſtipulatio commiſſa nõ probetur[c]: tunc tantùm peti poſſe, quanto locupletior ex ea donatione facta probetur.

Si res donatæ tempore concubinatus, poſt nuptias aliis acceptis reddantur. 1. De cibariis. 2. Si filius pecunia matris emerit, & instrumenta ſuo nomine confecerit.

58. *Scæuola* lib.2. Reſponſorum.

SI prædia, & mancipia, Seiæ data, effecta ſint eius, tempore concubinatus, ac poſtea tempore matrimonij, aliis[d] acceptis, reddita ſunt: quid iuris eſt? reſpondit, ſecundùm ea, quę proponerentur, negotium potius geſtum videri, quàm donationem interueniſſe.

1 ¶ Item, cùm quæreretur de cibariis[e] mancipiorum, reſpondit. Tempore quidem concubinatus data cibaria repeti non poſſunt. ſed nec tempore matrimonij, ſi ea mãcipia vxoris in communi vſu fuerint.

2 ¶ Filius rebus matris interuenire ſolitus, pecunia matris, conſentiente ipſa, mancipia & res mercatus, emptionum inſtrumenta ſuo nomine confecit: deceſſit in patris poteſtate. quæſitum eſt, an mater cum marito ſuo experiri, & qua actione vti poſſit. reſpondit: ſi mater obligatum filium in ea pecunia voluit eſſe, intra annũ, quam filius deceſſit, de peculio cum patre, in cuius[f] poteſtate fuiſſe proponatur, actionem habere, ſi donauit, repeti poſſe, quãto locupletior ex ea donatione pater factus eſt.

Si vir donet, vt in dotem accipiat.

59. *Paulus* lib.2. Sententiarum.

SI quis vxori ea condicione donauit, vt, quod donauit, in dotem accipiat: defuncto eo, donatio conualeſcit[g].

De vitrico, & priuigno. 1. De diuortio.

60. *Hermogenianus* libro 2. iuris Epitomarum.

VItricus & priuignus inuicem ſibi donare prætextu matrimonij non prohibentur.

1 ¶ Diuortij[h] cauſa donationes inter virum & vxorẽ cõceſſæ ſunt. ſæpè enim euenit, vti propter ſacerdotium[i], vel etiam ſterilitatem[k].

61. *Gaius* libro vndecimo ad Edictum Prouinciale.

VEl ſenectutem[l], aut valetudinem[m], aut militiam, ſatis commodè retineri matrimonium non poſſit.

62. *Hermogenianus* libro ſecundo iuris Epitomatorum.

ET ideo bona gratia[n] matrimonium diſſoluitur.

1 ¶ Diuortio facto, nec inſtaurato matrimonio, nõ confirmabitur inter virum & vxorem facta donatio[o]. Nec inter patronum & libertam, ſi ab eo inuito diuertere non licet, facta donatio ſeparatur: cùm inter hos diuortium intercedat. perinde enim id, quod donatum eſt, habetur diuortio intercedente, ac ſi donatum non fuiſſet.

e *l.21.inf.ʒ.eod.*
f *vide l.19.ʒ.eodem.*
g morte, *l.2.C. de dot.caut.*
h *l.11.l.31.§.10.l.35.l.53.ʒ.eodem. Vlpianus 7.in pr.*
i *l.56. Cod. de episcopis. Nouell. 22.cap.5. Nouell. 117.c.12. Nouell. 123.c.39.*
k vt Spurio Carbillio, & Cornelio Sullæ, & aliis accidit. *Valerius lib.2.c.1.4. Gell. 3.& 17 c.vlt.* ad de Nonium.
l id abrogatũ, *Nouell. 117.c.12. in fin.*
m *l.10.C.de repud. Nouell.22.c.6.Nouell.117.c.13.* Mutilatione enormi aut infirmitate ſummi, putà paralyſi nõ diſſoluitur hodie matrimonium, *c.1.2.de coniug.lepros.27.q.2. c decreta: c Nicolaus.q.7.c.qui matrimonium: c.quẽadmodum 25. extra de iureiurand.*
n hoc abrogatum, *Nouell. 117. cap.* 10. reductũ verò, *Nouel.*140.
o donatio nec inter patronum clientem. Si ab eo, *Flor.* donatio, ſed nec inter patronum & libertam (& ſi ab eo inuito diuertere non licet) facta donatio non ſeparat. *Haloand.*
p ¶ *adde l. 45.ʒ. eod.*
q vt ſi diu diuertit, *l.32.§.13.ʒ.eod.*
r *l.32.§.27.ʒ.eodem.*
ſ De dotalibus tabulis, vide quę ſcripſi *ad l.29.ʒ. de pactis dotalibus.*
t Tabulæ dotales ſignari ſolitę, & quidem plerũque poſt contractum matrimonium, *vt hic.* Iuuenalis *Satyr.* 2. ſignatæ tabulæ, dictum fœliciter. Ingẽs cœna ſedet: gremio iacuit noua nupta mariti. Apuleius *Apologetico.* Habes denuntiare cauſam totam, cui tabulæ Nuptiales inter me ac Pudentillam non in oppido ſint, ſed in villa ſuburbana conſignatæ.
u Cur in hortos deducebatur virgo nuptura? An quod ibidem nuptiæ celebrabãtur: & Venus, quæ nuptiis præſidet (teſte *Homero in Iliade: Pauſania in Meſſeniacis: Luciano in Charidemo*) eadem putabatur eſſe hortorum dea? *Varro 5.de lingua. & 1.de re ruſtica.* Vnde & Mæuius *apud Feſtum,* Venerem pro oleribus, vt Cererem pro pane: Neptunum, pro piſcibus vſurpauit. Cùm & Athenienſes quoque Veneris ſimulachrum ponerent, ἐν κήποις, *teſte Pauſania in Atticis: Luciano in imaginibus:* & ἐν ἐπιγράμμασι 36. *Plin.*5. quod & fortè fiebat ad vim generandi innuendam: ſicuti & eadem fingitur è mari nata, *teſte Phurnuto* An potius virgines nupturas in hortos deductas olim dicemus: quòd veteres in hortis habitationes habuerint? vt colligi poteſt *ex l.5.§.2.ʒ.de iniurijs: Tacito* 16. *Suetonio in Claudio* 5. *Aſconio in Miloniana.* vnde legimus, pœnum in hortis conditam, *l.4.§.5.ʒ.de pœn.* neque abſentem eſſe, qui in hortis ſit, *l.5.ʒ.de procuratorib.* Cæterùm quæ in hortis erant ædificia, voluptuaria erant, & amœnitatis gratia extructa: cuiuſmodi & habitationes, diætas quoque appellabant, *infrà hoc eodem §. lege 41.§.primo, infrà de legat. 3.* de quo dixi *ad legem 43. §.primo, infrà de legatis primo* Iuuenalis ſatyra 10. *circa finem.* hanc interpretationem confirmat omnino: Cui muliere Cæſaris vxor deſtinat, optimus hic & formoſiſſimus idem Gentis patriciæ rapitur miſer extinguendus Meſſalinæ oculis: dudum ſedet illa parato Flammeolo, Tyriúſque palàm Genialis in hortis ſternitur, & ritu decies centena dabuntur antiquo. Idem *Satyra 6 verſ.*485. Nam ſi conſtituit, ſolitóque recentiùs optat ornari, & properat, iámque exſpectatur *in hortis.* His addamus Feſto teſte, Hortos apud veteres, omnes villas dictas fuiſſe. Et hæc de hortis. *Adde Briſſonium 3.ſelect.1. Ferrandum 1.Explicat.2.*
x Tres illi dies qui fuerint: & qui iis agi ſolita, *dixi ad Tit. Codicis de ſponſalibus.*
y Diæta habitatio ſeparata in hortis, de qua dixi paulo antè.
z *lege 27.ʒ.eodem l.4.l.5.l.6.ʒ.de ritu nupt.*

De tigno iuncto.

63. *Paulus* lib.3. ad Neratium.

DE eo, quod vxoris in ædificium viri ita coniunctum eſt, vt detractum[p], alicuius vſus eſſe poſſit, dicẽdum eſt agi poſſe, quia nulla actio eſt, ex lege duodecim tabularum. quamuis decemuiros non ſit credibile de his ſenſiſſe, quorum voluntate res eorum in alienum ædificium coniũctæ eſſent. *Paulus notat:* Sed in hoc ſolum agi poteſt: vt "ſola" vindicatio, ſoluta re competat mulieri, non in duplum, ex lege duodecim tabularum. neque enim furtiuum eſt, quod ſciente domino incluſum eſt.

De diuortio.

64. *Iauolenus* libro ſexto ex Poſterioribus Labeonis.

VIr mulieri, diuortio facto, quædam idcirco dederat, vt ad ſe reuerteretur. mulier reuerſa erat: deinde diuortium fecerat. "Labeo:" Trebatius inter Terentiam & Decenatem reſpondit: ſi verum[q] diuortium fuiſſet, ratam eſſe donationem: ſi ſimulatum, contra. Sed verũ eſt, quod Proculus, & Cæcilius putant, tunc verum eſſe diuortium, & valere donationem diuortij cauſa "factam," ſi aliæ nuptiæ inſecutæ ſunt, aut tam longo tempore vidua fuiſſet, vt dubium non foret, alterum eſſe matrimonium, aliàs nec donationem vllius eſſe momenti futuram.

De nupta nondum viripotente.

65. *Labeo* lib.6. Poſteriorum à Iauoleno Epitomatorum.

QVod vir ei, quæ nondum[r] viripotens nupſerit, donauerit: ratum futurum exiſtimo.

De domum deductione, & tabularum dotis conſignatione. 1. Si in hortos ante diem tertium, quam nuptiæ ibi fierent, deducta, nuptiarum die donauerit.

66. *Scæuola* libro nono Digeſtorum.

SEia Sempronio, cùm certa die nuptura eſſet, antequã domum deduceretur, tabulæque[ſ] dotis ſignarentur[t], donauit tot aureos. quæro, an ea donatio rata ſit. non attinuiſſe tempus, an, antequam domum deduceretur, donatio facta eſſet, aut tabularum cõſignatarum, quæ plerumque & poſt contractum matrimonium fierent, in quærẽdo exprimi. itaque niſi ante matrimonium contractum, quod cõſenſu intelligitur, donatio facta eſſet: non valere.

1 ¶ Virgini in hortos[u] deductæ ante diem tertium[x], quã ibi nuptiæ fierẽt, cùm in ſeparata diæta[y] ab eo eſſet, die[z] nuptiarum, priùs quàm ad eũ tranſiret, & priùs quàm aqua[a] & igni acciperetur, "id eſt, nuptiæ celebrentur[b]," obtulit decem aureos dono. quæſitum eſt, poſt nuptias cõtractas diuortio facto, an ſumma donata repeti poſſit[c]. reſpondit, id[d], quod ante nuptias donatum proponeretur, non poſſe "de dote" deduci.

De re empta ex nummis donatis & donatori donata.

67. *Labeo* lib.2. Pithanon à Paulo Epitomatorum.

SI vxor[e] nummis à viro, aut ab eo, qui in eius pote-

a aqua & ignis acciperetur. *Haloand.* Varro 4. *de lingua:* Cauſa naſcẽdi duplex, ignis & aqua. ideo ea in nuptiis in limine adhibentur. Mas ignis, quòd ibi ſemen, aqua fœmina, quòd fœtus ab eius humore fit: idem ait *lib.*11. de vita populi Romani. Item apud Seruium, mariti igni & aqua vxorès accipiebant. ſic Nonius, ſequere me pariter, volo facias igni & aqua, volo hanc accipere. Ioſephus Scaliger, vir incomparabilis memoriæ & doctrinæ, in 4. Varronis *de lingua,* hunc locum Nonij profert. Cùm à noua ſpõſa, inquit, ignis in face afferretur è foco eius ſumptus, fax è ſpinu allata eſſet, vti eam puer ingenuus afferret: contra nouo marito cũ item è foco in titione ex felici arbore & in aquali aqua allata eſſet: Hinc, inquit Scaliger, apparet februi genus in quo torris ardẽs demergebatur in aquale: quod Græci vocant χέρνιβα. ídque plurimi erat apud veteres: vtpote, cùm his conſtare vitam humanam crederent: adeo vt quem vita priuari vellent, ei his duobus interdicerẽt: eúmque vocabãt extorrem, tanquã torris illius, & χερνίβων exſortem. ſic apud Heſychium. ἄφεκτρος, ad verbum extorris. huc pertinet illud Ouid. Quos faciunt iuſtos, ignis & vnda viros. Idem *libro* 4. *Faſtorum.* Omnia purgat edax ignis, vitiúmque metalli excoquit: idcirco cùm duce purgat oues. An quia cunctarum contraria ſemina rerum ſunt duo diſcordes, Ignis & vnda Dei, Iunxerunt elementa patres, aptúmque putarũt. Ignibus & ſparſa tingere corpus aqua? An quod in his vitæ cauſa eſt, hæc perdidit exul, *His* noua *fit coniux,* hæc duo magna putant? & verſus Verrij Flacci 8. ignẽ Pollux, vndámque iugalem, prætulit. *Cuiac.11.obſeru.2.in fine.* Plutarchus *in Problematis Romanis quæſt.*1. vtrumque elementum à coniugatis ſumi ſolitum, refert: vt oſtenderent, ſe paratos ad omnia infortunia ſimul ferenda, etiamſi ad aquam & ignẽ reducerentur. Ea elementa Lactantius 2.*Inſtit.*10. vocat ſacramenti genus, quo nuptiæ fœdere ſanciebantur. Feſtus *in Aqua.* Aqua & igni interdici ſolent damnati, quæ accipiunt nuptæ, videlicet, quia hæ duæ res humanam vitam maximè continent. Idem *in Facem.* Facem in nuptiis in honorem Cereris præferebant, aquáque ſpargebatur noua nupta, ſiue vt caſta, puráque ad virum veniret, ſiue vt ignem atque aquam cum viro communicaret. *adde eundem in Patrimi & in Rapi.* & Halicarnaſſeus 2. κοινωνίαν πυρὸς καὶ ὕδατος. vbi interpres legit φύῤῥου, panem. quo & more, vt putà patrio vſum Alexandrum in nuptiis Berenicis refert. Curtius 8.
b *al.* celebrarentur.
c poſſit, non id quod. *Hotom.4.obſ.*26.
d Donatio inter coniuges, etiam poſt ductionem in domum tenet.
e Donare marito vxor poteſt ſeruum, quem ipſa emerit pecunia ſibi ab eodem marito donata.

ſtate

a *l.7.§.3.ꝭ.eodem.*
b 5.*Cod.17.Nou.117 c.7.& sequentib.4.Harmenop.12.* diuortium, δίσιον inter coniuges tantùm: repudium, διαζύγιον etiam inter sponsos, *Cuiacius hic. & lege* 101 § *primo, ꝭ.de verborum significationib.* illud maritorum, hoc sponsorum renunciatio est. *Cuiacius Cod. eodem.* Primum diuortium Romæ accidit, anno vrbis 523. *vide* 4. *Gell.* 30 & 17. *cap.vltim.* 2.*Valer.*1.Tertull. *Apologetico.* Tanta fuit priscis temporibus maritorum concordia. Domitianũ primum diuortiũ permisisse author est Plut. in Probl. Rom. de formulis repudij. *vide legem* 2. *§.primo, infrà eodem.*

state esset, sibi donatis seruũ emerit[a], deinde cùm eius factus fuerit, eum ipsum donationis causa viro tradiderit: rata erit traditio. quamuis ea mente facta fuerit, qua cæteræ donationes. neque vlla actio eius nomine dari potest.

DE DIVORTIIS ET REPUDIIS[b].

TIT. II.

Quibus modis matrimonium soluitur.

Paulus lib.35. ad Edictum.

DIRIMITVR matrimonium diuortio, morte[c], captiuitate[d], vel alia[e] contingente seruitute vtrius[f] eorum.

Etymologia diuortij. 1. *Verba diuortij.* 2. *Vel repudij.* 3. *De præsentia vel absentia eius, cui renunciatur.*

2. *Gaius* libro vndecimo ad Edictum prouinciale.

DIuortium autem vel à diuersitate mentium dictum est: vel quia in diuersas[g] partes eunt, qui distrahunt matrimonium.

1 ¶ In repudiis autem, id est, renunciatione, comprobata sunt hæc verba: *Tuas res tibi habeto.* item hæc, *Tuas res tibi agito*[h].

2 ¶ In sponsalibus quoque discutiendis[i] placuit renũciationem[k] interuenire oportere. In qua re hæc verba probata sunt: *Condicione*[l] *tua non vtor.*

3 ¶ Siue autem ipsi præsenti renuncietur, siue absenti per eum, qui in potestate eius sit, cuiúsve is[m], eáve in potestate sit: nihil interest.

Quod sit verum diuortium.

3. *Paulus* lib.35. ad Edictum.

DIuortium non est, nisi verum[n], quod animo[o] perpetuam[p] constituendi dissensionem[q] fit. itaque quidquid in calore[r] iracundiæ: vel fit, vel dicitur: non prius ratum est, quàm "si" perseuerantia apparuit iudicium animi fuisse, idcóque, per calorem misso repudio, si breui[s] reuersa vxor est, nec diuortisse videtur.

De furiosa.

4. *Vlpianus* lib.26. ad Sabinum.

IVlianus libro octauodecimo digestorum quærit, an furiosa repudium mittere, vel repudiari possit. & scribit, furiosam repudiari posse: quia ignorantis[t] loco habetur[u]. repudiare autem non posse neque ipsam propter dementiam, neque curatorem eius. patrem[x] tamen "eius" nuntium mittere posse. quod non tractaret de repudio: nisi[y] constaret, retineri[z] matrimonium. quæ sententia mihi videtur vera.

Si filia in fraudem patris diuertat.

5. *Idem* lib.34 ad Edictum.

SI filia emancipata[a], idcirco diuerterat[b], vt maritum lucro dotis adficiat, patrem[c] fraudet, qui profecticiam dotem potuit petere, si constante matrimonio decessisset: [&] ideo patri succurrendum est, ne dotem perdat. non enim minùs patri, quàm marito, succurrere prætorem, oportet. danda igitur est ei dotis exactio, atque si constante matrimonio decessisset filia.

c *Nouell 22.cap.* 20. hoc tantum modo solius Flaminis matrimonium dirimebatur auctoribus Festo & Gell.10. c.15.
d Matrimoniũ olim dirimebatur captiuitate, vt & alia quauis seruitute: *l.si ab hostibus: l.si quis, ꝭ.soluto matrimonio. l.* 12. *§.5.ꝭ.de captiuis. vide Nouell.* 22. *c.* 7. *Nouell.117.cap.12. vide Nouellam Leonis* 33.
e *Nouella* 22. *cap.9.*
f alterutrius eorum. *Haloander.*
g *l.191.ꝭ.de verb. signific.*
h fit ergo his solennibus verbis diuortium, quasi actus legitim[9]. Addi possunt, & hæc Titinij. Aliquis vestrum nuntiet Geminæ, vt res suas procuret, ædib. facessat. & Apuleius, Tu confestim toro meo diuorte, tibíque res tuas habeto. *Cuiac.hic.* & in satyrico Petronij, Quia fidem scelere violasti, & communem amicitiã, res tuas ocyùs tolle, & alium locum quẽ polluas, quære. *Cuiac.Cod.eodem.* Martial. 4. *Epigram.* deseris atque iubes res sibi habere suas. mittitur etiã per nuntium & per libellum, *l.6.C. eodem.* & Iudęis certa erat formula, à qua qui recedebat, repudiando nihil agebat. Porrò mulieri in ipso repudio claues adimebantur, vel ab ea deponebantur. Cicero *in Philippica* 2. ille suas res sibi habere iussit, claues ademit, forásque exegit. quem imitatus Ambros. *epist.65.* Mulier offensa claues remisit, domum reuertit. *Cuiac.ad Nouell.22.* vt è contrario claues dabantur, vt significaretur rerum domesticarum curam illi tradi, vt Festus ait.
i discutiuntur sponsalia, quæ soluuntur.
k *l.1.Cod.de sponsalib.l.240.ꝭ.de verb.signif.*
l Conditio hîc pro conuentione sumitur. *Festus in conuente.*
m *l.10.ꝭ.de sponsalib.*
n Verùm nisi diuortium sit, diuortium non est.
o Animo distinguitur repudium à repudio per calorem misso.
p perpetuam dissensionem constituendi animo, diuortium fit.
q diuisionem. *Hal.*
r *l.48.ꝭ.de reg.iur.*
s *l.7.l.33.ꝭ.de ritu: d l.48. Nouell.134.cap.11.*
t Ignorantis loco habetur furiosus.
u sensum non habet, *l.22.§.7.ꝭ.soluto.*
x *l.5.Cod.eod.Nouell.22.c.19.in fin.l.22.§.9.ꝭ.soluto.*
y Diuortium qui facit, fatetur matrimonium fuisse: nec enim vbi vinculũ nullum est, separatio est: nec priuatio dari potest, sine habitu) *l.si mihi & tibi. §.in legatis.ꝭ. de legat.1.l.decem.ꝭ.de verb.oblig.*
z nisi constaret cum furiosa retineri matrimonium, *Hal.l.8.ꝭ.de his qui sunt sui: l.16.ꝭ.de ritu: l.22.§.7.ꝭ.soluto.*
a *lege* 5.*Cod.eodem.*
b diuertat, *Haloander.*

De captiuitate.

6. *Iulianus* lib.62. Digestorum.

VXores[d] eorum, qui in hostiũ potestate peruenerunt: possunt videri nuptarum locũ retinere eo solo, quòd alij temerè[e] nubere non possunt. Et generaliter[f] definiẽdum est, donec[g] certum est maritum viuere in captiuitate constitutum: nullam habere licentiam vxores eorum migrare ad aliud matrimonium nisi mallent ipsæ mulieres causam repudij præstare. Sin autem in incerto est, an viuus apud hostes teneatur, vel morte præuentus: tunc, si quinquennium à tempore captiuitatis excesserit, licentiam habet mulier ad alias migrare nuptias. ita tamen, vt bona gratia dissolutum videatur pristinum matrimoniũ: & vnusquisque suum ius habeat imminutum. eodem iure & in marito in ciuitate degente, & vxore captiua obseruando.

De pœnitentia.

7. *Papinianus* lib.1. de Adulteriis.

SI pœnituit[h] eum, qui libellum tradendum diuortij dedit, isque per ignorantiam mutatæ voluntatis oblatus est: durare matrimonium dicendum. nisi, pœnitentia cognita, is, qui accepit, ipse voluit matrimonium dissoluere. tunc enim per eum, qui accepit, soluitur matrimonium.

De eo qui alienam vxorem duxit deinde repudium misit.

8. *Idem* lib.2. de Adulteriis.

DIuus Hadrianus eum, qui alienam[i] vxorem ex itinere domum suam duxisset, & inde marito eius repudium misisset, in triennium relegauit.

De testibus diuortij.

9. *Paulus* lib.2. de Adulteriis.

NVllum diuortium ratum est, nisi[k] septem[l] ciuibus Romanis puberibus[m] adhibitis[n], præter libertum[o] eius, qui diuortium faciet[p]. Libertum accipiemus etiam eum, qui à patre, auo, proauo, & cæteris sursum[q] versum manumissus sit.

De liberta.

10. *Modestinus* lib.1. Regularum.

PAtrono inuito[r] liberta, quam in matrimonio habuit, ab eo discedere non potest: nisi ex causa fideicõmissi[s] manumissa sit. tunc enim potest, licet eius sit liberta.

11. *Vlpianus* libro 3. ad Legem Iuliam & Papiam.

QVod ait lex: *diuortij faciendi potestas libertæ, quæ nupta est patrono, ne*[t] *esto:* non infectum videtur effecisse diuortium, quod iure ciuili dissoluere solet matrimonium: quare "constare" matrimoniũ dicere non possumus, cùm sit separatum, denique scribit Iulianus de dote hãc actionem non habere. meritò igitur quamdiu patronus eius eam vxorem suam esse vult, cum nullo alio connubium ei est. nam, quia intellexit legislator, facto libertæ quasi diremptum matrimonium, detraxit ei[u] cum alio connubiũ. quare cuicumque nupserit, pro non nupta habebitur. Iulianus quidem amplius putat, nec in concubinatu eam alterius patroni[x] esse posse[y].

1 ¶ Ait lex, *quamdiu*[z] *patronus eam vxorem esse volet.* Et velle debet vxorem esse, & patronus durare, si igitur aut patronus esse, aut velle desierit: finita est legis auctoritas.

c *lege 71.ꝭ.de euictionibus.* Dotem delicto filię pater non amittit. Ita factum tertij, ei obesse non debet.
d ¶ Cuiacius *Nouella 22. & in notis Institutionum.* stilo huius legis ductus, putat, hanc legem Triboniani esse, nõ Iuliani: hoc est, à Triboniano interpolatam.
e *vide leg.* 41.*ꝭ. de fideiussoribus,* κατὰ περιττείαν. *Nouell.22. cap.7.*
f definitio est Nouellæ 22.c.7. quam ibidẽ testatur Iustinianus se sumpsisse ex anteriorum quorundã Imperatorum constitutione.
g *Nouella 22. cap.7.*
h *lege 3.supra eodem.*
i de his qui alienas vxores detinent, *vide l.2.ꝭ.de liber. exhib. l.11. Cod.de nupt.*
k Testes in diuortiis requirit lex, quò pudore afficiat aliquo, diuertentes ipsos. *vide Brissonium libro singulari de adulterijs.*
l hæc enim erat legitima obseruatio, de qua loquitur *l.35.ꝭ.de donation.inter virum.l.vnica,in fi.ꝭ. vnde vir. l.penult.ꝭ.de adulterijs.*
m *al* puberibus testibus. Ita puberes admittebantur testes in iis omnib[9] quę gerebantur per æs & libram, *Instit. de testamentis.*
n Adhibiti testes, idem quod rogati, *vt §.vlt. Inst.de testament.* vide quæ de rogatis testibus dixi *ad Nouellam* 90.*c.2.*
o qui libellum diuortij ferebat scilicet: de quo poeta, Collige sarcinulas, dixit libertus, & abi. & meritò, vt testis hic non admittitur, cùm sit sequester, & internuntius diuortij: quod in executore litis & patrono eadem ratione obseruatur, *l.vltima,ꝭ.de testibus. Cuiac.8. obseruat.26.* Ideóque non malè Accursius putat præter septem testium præsentiam, liberti requiri. neque assentior Brissonio *libro singulari de adulterijs,* Accursium reprehendenti, quasi ea legis sententia videatur, vt à septem testium numero libertum diuertentis repelli velit, quasi non idoneum in hac causa futurum testem.
p hinc constat, per libertum mitti solitum fuisse libellum repudij. Per libertum etiam patroni libellus principi datur, *lege 57.suprà de ritu. lege 16. infrà de interdictis.* heredes recitabant testamenta. Suetonius *in Tiberio*, Augusti testamentum recitauit per libertum. *Dion* 56. rei defensionem mittebant: & recitabant. *Tacit.3.vide Cuiac.8.obs.26.*
q *al.* sursum versus.
r *l.vnic.in fin.ꝭ.vnde vir & vxor.*
s *lege 50.ꝭ.de ritu.*
t *l.10.ꝭ.eod.l.50.ꝭ.de ritu.*
u *l.1.Cod.de incestis.Nouell.22.c.37.*
x alterius quàm patroni. *Haloand.*
y Imò, in alterius concubinatũ esse potest, *l.1.ꝭ.de concubinis.*
z *l.51.ꝭ.de ritu.*

a non refert expressè quid dicatur an rebus ipsis, vel factis *l. 32. §. 1. ff. de legibus.*
b vel aliam inciperet, quæ non solet, nisi *Haloand.*
c Concubinam vxori adiungens maritus, animum habendæ vxoris amittit. vide quæ notaui *ad l. 121. §. 1. ff. de verborum obligat.*
d dicendum. *Haloand.* quia constante matrimonio eam habere non licet, *l. 1 Cod. de concub.*

2 ¶ Illud rectissimè placuit, qualiquali voluntate intelligi possit patronus animum habere desisse quasi in vxorem, finiri legis huius beneficium. Proinde cùm patronus rerum amotarum cum liberta, quæ ab inuito eo diuorterat, vellet experiri: Imperator noster cum Diuo patre suo rescripsit, intelligi[a] eum hoc ipso nolle nuptam sibi, qui eam actionem, vel aliam importet, quæ non solet[b] nisi ex diuortio oriri. Quare si accusare eam adulterij cœperit, vel alio crimine postulare, quod vxori nemo obiicit: magis est, vt diremptum sit matrimoniũ. etenim meminisse oportet, ideò adimi cũ alio connubium, quia patronus sibi nuptã cupit. Vbicumque igitur vel tenuis intellectus videri potest nolentis nuptam: dicendum est, iam incipere libertæ cum alio esse connubium. proinde si patronus sibi desponderit aliam, vel destinauerit, vel matrimonium alterius appetierit: credendus est nolle hanc nuptam. & si concubinam[c] sibi adhibuerit, idem erit probandum[d].

SOLVTO[e] MATRIMONIO dos quemadmodum petatur.

TIT[f]. III.

Fauor dotis.

Pomponius libro decimoquinto ad Sabinum.

DOTIVM[g] causa semper[h] &[i] vbique præcipua[k] est. nam & publicè[l] interest, dotes mulieribus conseruari, cùm dotatas esse feminas ad[m] sobolem[n] procreandam, replendámque liberis ciuitatem[o], maximè sit necessarium[p].

Cui dos à marito promitti, vel reddi, debet. 2. Consensus filiæ quomodo accipitur.

2. *Vlpianus* libro trigesimo quinto ad Sabinum.

SOluto matrimonio[q], solui mulieri dos debet. nec cogitur maritus alij eam ab initio stipulanti promittere: nisi hoc ei nihil nocet[r]. nam si incommodum aliquod maritus suspectum habet[s]: non debere eum cogi alij, quàm vxori, promittere, dicendũ est. hæc, si sui iuris mulier est.

1 ¶ Quòd si in patris potestate est, &[t] dos ab eo profecta sit: ipsius, & filiæ dos est. denique pater non aliter, quàm[u] ex voluntate filiæ petere dotem, nec per se, nec per procuratorem potest. sic ergo & promittendum Sabinus ait. ei ergo promittendum erit cui vterque iusserit. cæterum, si pater solus iussit dotis actio filiæ non erit adempta, quandóque sui iuris filia fuerit facta. item, si volũtate solius filiæ promittatur, remanebit dotis actio integra patri. Sed vtrùm vt "&" agat solus, an "&" vt, adiuncta quoque filiæ persona, experiri possit? & puto, nec eam actionem amissam[x], quam adiuncta filiæ persona, potest habere. quòd si sui iuris fuerit facta filia, nocebit ei ista stipulatio.

2 ¶ Voluntatem autem filiæ, cùm pater agit de dote, vtrùm sic accipimus, vt consentiat: an[y] verò, ne contra dicat filia? & est ab Imperatore Antonino rescriptum, filiam, nisi[z] euidenter contradicat, videri[a] consentire patri.

e 5. *Cod.* 18. *Nouell. Leon.* 110. 4. *Harmenop.* 9. *ad de Nouel. Iust.* 91. 97. 98. 109.
f Hîc in editione Accursiana incipit Infortiatum quod vocat. cuius vocis originé Accursius (nempe in re tam occulta) repetit à Chaldæis. Alciatus 1. *dispunct.* hanc vocem à Barbaro aliquo inuẽtam refert. Ferrandus 1. *Explicationum* 23. putat à voce Græca φορτίου dici, quę onus significat, hoc autẽ volumine matrimoniorũ, tutelarũque & testamentorum materias explicari, quæ onera summa interdum contineant. sed nos quoque pariter iocemur. Quid enim si litteris Latinis semidoctus aliquis huic volumini hemistichium illud Hesiodi adscripserat, μεγάλη δ' ἐνὶ φορτία θέσθαι, & ex eis vocibus prioribus mãserint res postremæ, vt ex iis *Infortiatum* fabricaret. sed iam cesso in re nihili operã sumere.
g *al* Dotis.
h in dubiis etiã. *vide l. 70. ff. de iure dot.*
i est igitur καθολική.
k de dotis priuilegio. *vide Cod. de priuileg. dot. lib. 7. in fin.*
l *lege* 2. *ff. de iure dot.* & priuatim, *l. 71. ff. de euictionib.* Porrò hîc quidam legunt, *Reipublicæ.*
m Dotis priuilegium num cessabit in muliere, anu vel sterili nubente.
n *l. 7. §. 3. ff. de bon damnat. Arist. 2. politicor. 7. Plutarchus in Laconicis & in Lycurgo:* & Catullus *ad Hymenæum*, nihil potest sine te, Venus, fama quod bona comprobet, Commodi capere: & potest Te volente. hinc reipublicæ nasci dicimur. *l. 1. §. 15 ff. de ventre in poss. mitt.* & conditio viduitatem indicens, reipublicæ vtilitati repugnat, *l. 64. in fi. ff. de condit. & demonst.* Ciuitatem non mœnia sed homines efficiunt, vt Themistocles ait apud *Iustinum* 2. & Nicias apud Thucydidem 7.
o quamcunque: non tantùm Romanum.
p id est vtile. Accursio. Nam indotatæ erant vxores apud Lacedæmonios, teste Æliano 6. ex instituto Lycurgi. *Iustin. lib. 3.* Idem Solon præcepit. Phalæas apud Aristotelem 2. *Politic.* 5. à diuitibus dotem dari: à pauperibus capi voluit. Babylonij deformes tantùm dotabant, *teste Herodoto in Clio.* Alicubi in Africa mulieres in templo Veneris se prostituentes, dotem suam conficiebant. Porrò, quid vera dos, vide apud Plautum in Amphitruone. adde Ferrandum 1. *Explicat.* 24.
q quomodocunque. *l. 240. ff. de verb. signif.*
r id enim æquitas suadet, *v. l. 2. §. 5. ff. de aqua pluuia.*
s quid enim si is, cui eam delegare vult mulier, sit callidus, rixosus? adde, quòd plerumque exceptiones mulieri opponi possunt, quæ aduersus alium non possunt. *vide l. 19. ff. de nouationibus.*
t Vlpianus 6. §. 6. non distinguit.
u *vide l. 34. ff. eod. l. 1. §. 1. ff. de pact. dotalibus.*
x Imò, amissa est, *vide l. 7. ff. de pact. dotalib.*
y Consentiendi & non contradicendi differentia: qui non contradicit, non statim consentit.
z Consentire patri videtur filia, quæ euidenter non contradicit.
a Filia præsens & sanæ mentis, quæ patri non contradicit, satis consentit. Dixi ad *l. 6. ff. de re iudic.* nam eo casu non contradicere patri, est consentire. *Bald. arg. l. 16. in fi. ff. de SC. Mac d. l. 12. §. 1. ff. rem rat.*
b ¶ hoc speciale esse ait Decius. Non propriè, sed quasi velle hîc intelligitur præsens furiosa: quia non agitur de eius incõmodo, cùm pater cogatur eam dotare. *Decius ad leg. 5. ff. de reg. iur.* aliter illi consuli commodè non potest, nisi ista admittatur fictio: quin pater ei est loco curatoris. *lege vltima, Cod. de curat fur. Duarenus.* aliàs certè furiosa non contradicens propriè velle dici non potest, *l. 14 ff. locati. Ias. hic l. 8. §. 2. ff. de opt.* & furiosæ patientia à sanæ filiæ taciturnitate differre debet. *Duar.*

Et Iulianus libro quadragesimo octauo Digestorum scripsit, quasi[b] ex voluntate filiæ videri[c] experiri patrem, si furiosam filiam habeat. nam vbi[d] non potest per dementiam contradicere, consentire quis eam meritò credet. Sed[e] si absens filia sit: dicendum erit, non ex voluntate eius id factum: cauendúmque, ratam[f] rem filiam habituram, à patre. vbi enim sapit, scire[g] eam exigimus, vt videatur non contradicere.

De exactione & solutione dotis profecticiæ.

3. *Paulus* libro septimo ad Sabinum.

NOn solùm autem in exigenda[h], sed etiam in soluenda[i] dote, quæ cõmunis est patris & filiæ, vtriusque[k] voluntas exquiritur: nec alter alterius deteriorem conditionem facere potest. Sed si pecunia ad patrem peruenit, quám filia accepit[l]: actio de dote vtriusque tolletur.

De dote à patre exacta, & secundo viro data.

4. *Pomponius* libro quintodecimo ad Sabinum.

SI pater sine consensu filiæ dotem à viro exegisset, & eandem alij viro, eius filiæ nomine, dedisset[m], "&", mortuo patre, filia cum priore viro ageret: doli mali exceptione repellitur.

De computatione annorum, & diuisione fructuum.

5. *Vlpianus* lib. 13. ad Sabinum.

DE diuisione anni eius, quo diuortiũ factum est, quæritur, ex die matrimonij, an ex die traditi "marito" fundi maritus sibi computet tempus. & vtique in fructibus à viro retinendis, neque dies[o] dotis constitutæ, neque nuptiarum obseruabitur: sed quo primũ dotale prædium constitutum est, id est, tradita[p] possessione[q].

6. *Paulus* lib. 7. ad Sabinum.

SI ante[r] nuptias fundus traditus est: ex die nuptiarum ad eundem diem sequentis anni computandus annus est. idem in cæteris annis seruatur, donec diuortium fiat. nam si ante nuptias traditus sit, & fructus inde percepti: hi restituendi sunt, quandoque diuortio facto, quasi dotis facti.

De impensis à muliere vel à marito factis. 1. De diuisione fructuum vltimi anni. 4. De fructibus à muliere perceptis antequam nuberet. 5. De donationibus, de rebus amotis. 6. Cuius temporis fructus diuiduntur. 9. De fructibus pecorum. 10. De operis seruorum. 11. De pensionibus prædiorum vrbanorum. 12. De arboribus, de thesauro. 13. De lapidicinis. 4. De fodinis. 15. De retentione vel restitutione fructuum & de cautione. 16. De impensis à marito factis.

71. *Vlpianus* libro trigesimoprimo ad Sabinum.

FRuctus "eos" esse constat, qui deducta[s] impensa[t], superfuerunt. quod Scæuola & ad mariti, & ad mulieris

c non tamé verè: furiosi enim nullus est consensus. *l. 2. Cod. de contr. empt.*
d Consentire patri intelligitur filia, quæ propter dementiam cõtradicere patri non potest.
e Absente filia præcisè pater nõ agit dotis nomine, sed si cauerit filiam ratam rẽ habituram: nec enim hoc ipso quod filia est, voluntate eius agere censetur pater. In furiosa filia contra est, Nam quoties furiosæ filię nomine dotem petit pater, filiæ voluntate petere eam videtur. Hoc interstitiũ est inter absentiam & furorem: absentẽ & furiosam filiam. In furiosa, tacita filiæ volũtate experiri pater intelligitur: in absente, non intelligitur: ideóque requiritur filiæ ratihabitio.
f Voluntas etiã post finitum negotium per ratihabitionem interponitur, *vt hic. l. 3. §. sed si mutua, ff. de in rẽ verso.* & in eo differt ab auctoritate, quæ in ipso negotio interponitur à præsente. *dixi ad l. 9. §. 5. ff. de auctorit. tutor.*
g Filia absens sanæ mẽtis admoneri debet, vt videatur tacendo non contradicere. *Duar. l. 39. §. 3. ff. de procur.* nisi agatur eius nomine iniuriarũ, *d. l. 39. §. 4.*
h iudicialiter s. ab inuito. *Zas.*
i vltrò ac spontè. hinc tamen malè collegit Speculator, Procuratorem constitutum ad exigendũ non posse recipere à sponte soluente. Hanc enim opinionem qui probat, lites amat. paulò meliùs Zasius, qui non potest exigere, solutionem recipere nequit: quem vide. Et tamen verum est, quod ait Iason, cuius consensus requiritur in agendo, eiusdé consensus requiritur in accipienda solutione: nam adiecto solui potest, quamuis potestatem exigendi non habeat, *lege 56. §. 2. ff. de verborum obligatione.* è contrario procurator ad lites rem in iudicium deducit, cui tamen non rectè soluitur. *l. 86. ff. de solutionibus.*
k hinc collige, quod licet coniuncta persona admittatur ad agendum sine mandato, non possit tamen ei solui sine mandato creditoris. *Bart. Bald. Ias.* vt hallucinari videatur Socinus, cùm ait, in petenda & recipienda dote sufficere fictum consensum filiæ.
l tunc cessat dubitandi ratio: quia cùm filia acceperit dotem, videtur in eius vtilitatem versa. *Bart. Zas.*
m vt ex postfacto id conualescat propter æquitatem. *Bald. Iason.*
n hoc casu quæ dos excepta est à patre, in vtilitatem filiæ vertitur.
o nota hic tria tempora contracti matrimonij, dotis constitutæ, dotis traditæ.
p Dotis dominium non transfertur in virum, nisi traditione, *vt hic. vide Bald. Nouell. tract. de dote, parte 7. priuilegio 10.* An & donationis propter nuptias? Idem author putat *ibid. facit l. vbi adhuc. Cod. de iure dotium.*
q post matrimonium, & dotem constitutam sc. si ante. *vide l. 6. ff. eodem. vide Cuiac. 14. obs. 22. & apud Paul. 2. sent. 22. §. 1. Duar. hic.*
r si nuptias præcessit traditio fundi dotalis, à die nuptiarum: si subsecuta est nuptias ab ipsa traditione, fructuum computatio initur, *l. 5. ff. eod.* quid ergo: cui cedent fructus ante matrimonium percepti? dotem augebunt. nec enim à marito percipi potuerunt vt dotales, cùm nondum esset matrimonium: ideóque eos fructus soluto matrimonio, vxori restituet. *l. 38. §. 12. ff. de vsur. Duar.*
s *l 46. ff. de vsur. l. 1. Cod. de fructib.*
t à marito vel vxore facta. *ff. eod. Bald.*

impensæ

a temporis. Hal. tempus. *Ant. Merc. 2. notat. 7. quem vide aduersus Rober. 2. animad. 7.*
b vide in hunc paragraphum Robert, 2. *animaduers.* 8. & Anton. Mercat. 2. *notat.* 8. Zasium Duar. hîc, *&* 1. *disp. vlt.* Alciat 3 *parad.* 1. Cuiac. 4. *Feud.* 30.
c id est, non tantùm. *Duar.*
d *lege vnica, §. 9. Cod. de rei vxoriæ act.*
e id est, calendis Octobris, *l. 2. Cod. de ferijs. Plinius* 18.
f maluit Papinianus fructus vindemiæ vniuersos cũ quarta parte pensionis, putà XII. cũ III. confundere: & ex ea pecunia marito dare tertiam, quàm separatim ex vindemia tertiam dare, & æquè ex quarta parte pensionis, tertiam: quo genere seruaretur eadem proportio: non tantùm vt ostenderet iuxta 13. regulam Euclidis libro 7. eandem esse rationem cõfusorum antecedentium, putà VIII & II. ad confusa consequentia IIII. & I. quæ sunt cuiusque antecedentis cum suo consequenti, putà VIII. ad IV. vel II. ad I. *Anton. Merc. 2. notat.* 8.
g huius paragraphi speciem dilucidè proponit Cuiacius 4. *Feud.* 30. Calendis Octobris, inquit, vxorem duxi: dedit mihi in dotem vineam, quam vindemiis collectis fruendam loco: tribus pòst mensibus vxor à me diuertit: videor meo iure posse & vindemiæ fructus, & quartã mercedis partem retinere. sed obstat æquitas, quæ nõ patitur me, & præcedentis anni fructus omnes, & instantis quartam partẽ, retinere, qui quatuor duntaxat mensibus in matrimonio vixi. Quare ad illud ibitur, vt vindemiæ fructus, & quarta mercedis pars confundantur & commisceantur: & ex ea omni pecunia tertiam partem feram: qui tertia quoque anni parte cum vxore vixero

impensas refert. nam si mulier pridie vindemias doti dedit, mox, sublatis à marito vindemiis, diuortit: non putat ei vndecim dumtaxat mẽsium fructus restitui. sed & impensas, quæ, antequam portiones fructuum fiant, deducendæ sunt. Igitur, si & maritus aliquid impendit in eundem annum, vtriusque impensæ concurrent. ita & si impensarum à muliere factarum ratio habeatur, cùm pluribus annis in matrimonio fuit: necesse est primi anni computari temporis[a], quod sit ante datum prædium.

1 ¶ Papinianus[b] "autẽ" libro vndecimo quæstionum.

DIuortio facto fructus diuidi ait, non[c] ex die locationis, sed habita[d] ratione præcedentis temporis, quo mulier in matrimonio fuit. neque enim si vindemiæ[e] tẽpore fundus in dotem datus sit, eúmque vir ex calendis Nouembribus primis fruendum locauerit, mensis Ianuarij suprema die facto diuortio, retinere virum & vindemiæ fructus, & eius anni, quo diuortium factum est, quartam partem mercedis, æquum est. alioquin si, coactis vindemiis, altera die diuortium intercedat: fructus integros retinebit. itaque si fine mensis Ianuarij diuortium fiat, & quatuor mensibus matrimonium steterit: vindemiæ fructus, &[f] quarta portio mercedis instantis anni confundi[g] debebunt, vt ex ea pecunia, tertia portio viro relinquatur.

2 ¶ E[h] contrario quoque idem obseruandum est. nam si mulier, percepta vindemia statim fundum viro in dotem dederit, & vir ex calendis Martiis eundem locauerit, & calendis Aprilibus primis diuortium fuerit secutum: non solùm partem duodecimam mercedis, sed pro modo temporis omnium mensium, quo dotale prædium fuit, ex mercede, quæ debebitur, portionem retinebit.

3 ¶ Item[i] si messes eius anni, quo diuortium factum est, colonum ex forma locationis sequantur: ante vindemiam soluto matrimonio, nihilo minùs pecunia[k] messiũ in computationem cum spe futuræ vindemiæ veniet.

4 ¶ Apparet igitur ex his, illos fructus, quos mulier percepit, antequam[l] nuberet, non debere in contributionem venire.

5 ¶ Ob donationes[m], item ob res amotas, ex his fructibus, qui post diuortium percepti sunt, compensationes fieri possunt[n].

6 ¶ Quod in anno dicitur, potest[o] dici & in sex mensibus, si bis[p] in anno fructus capientur. vt est in locis inriguis.

7 ¶ Et in pluribus[q] annis idem dici potest: vt in silua cædua.

8 ¶ Item si locatio agri talis sit, vt super[r] annuã mercedem, quinquennio quoque, aliquid[s] ampliùs præstaretur. in eo enim, quod ampliùs est, tempus ad quinquennium computamus.

9 ¶ Non solùm autem de fundo, sed etiam de pecore idem dicemus, vt lana ouium, fœtúsque pecorum præstaretur. quare enim, si maritus prope partum oues doti acceperit, item proximas tonsuræ[t], post partum & tonsas oues protinus diuortio facto, nihil reddat? nam & hîc fructus toto tempore, quo curantur, non quo percipiuntur, rationem accipere debemus.

10 ¶ In seruo[u] quoque anni ratio habetur, & in annum forte operæ eius locatæ sunt: "vt" præteriti[x] temporis ad maritum, post diuortium autem ad mulierem operæ pertineant. 11 ¶ De pensionibus[y] quoque prædiorum vrbanorum idem est, quod in fructibus rusticorum.

12 ¶ Si fundum viro vxor in dotem dederit, ísque inde arbores deciderit: si hæ fructus intelliguntur: pro portione anni debẽt restitui. Puto autem: Si arbores cæduæ[z] fuerunt, vel gremiales[a]: dici oportet, in fructu cædere. si minus: quasi[b] deteriorem fundum fecerit, maritus tenebitur. Sed & si vi tempestatis ceciderunt: dici oportet, pretium earum restituendum mulieri, nec in fructum cedere[c]. non magis, quam si thesaurus[d] fuerit inuentus. in fructum enim non computabitur: sed pars eius dimidia[e] restituetur, quasi in alieno inuenti.

13 ¶ Si vir in fundo mulieris dotali lapidicinas[f] marmoreas inuenerit[g], & fundum[h] fructuosiorem fecerit[i]: marmor, quod cæsum, neque exportatum, est mariti[k]. & impensa non est ei præstanda[l]: quia nec in fructu est marmor: nisi tale sit, vt lapis ibi renascatur[m], quales sunt in Gallia, sunt in & Asia[n].

14 ¶ Sed si cretifodinæ, argentifodinæ, vel auri, vel cuius alterius materiæ sint, vel harenæ: vtique in fructu habebuntur[o].

15 ¶ Interdum marito de fructibus à muliere cauetur[p], & nihil retinet, si, fructibus stantibus, fundum mulier recipiet. interdum retinebit tantùm maritus: & nihil restituet. id est, si non[q] plus erit, quàm pro portione eum retinere oportet. interdum verò "&" reddet, si plus percepit quàm eum retinere oportet. Eadem conditio erit, etiam si cum socero, vel cum herede alterutrius de dote agatur. 16 ¶ Impendi autem fructuum[r] percipiendorum[s] causa, Pomponius ait, quod in arando, serendóque agro impensum est: quódque in tutelam ædificiorum, ægrúmve seruum curandum, scilicet si ex ædificio, vel seruo fructus aliqui percipiebantur. Sed hæ impensæ non petentur, cùm maritus fructum totum anni retinet: quia ex fructibus priùs[t] impensis satisfaciendum est. Planè si nouam villam necessariò exstruxit, vel veterem totam, sine culpa sua collapsam, restituerit: erit eius impensæ petitio. simili modo & si pastina[u] instituit. hæ enim impensæ aut in res necessarias, aut vtiles, cedunt: pariúntque marito actionem.

De lapidicinis. 1. De impensis in sementem.

8. *Paulus* lib. 7. ad Sabinum.

SI fundus in dotem dátus sit, in quo lapis cæditur[x]: lapidicinarum commodum ad maritum pertinere, constat: quia palàm sit, eo animo dedisse mulierem fundum, vt iste fructus, ad maritum pertineat. nisi si contrariam voluntatem in dote danda declarauerit mulier[y].

1 ¶ Quod in sementem erogatur, si non responderint messes, ex[z] vindemia deducetur: quia totius anni vnus fructus est.

h vide in hunc §. Robert. 2. *animaduers.* 9. & Anton. Mercat. 2. *notat.* 9.
i vide speciem huius legis apud Langebekium *c.* 23. Annotationum.
k id est, æstimatio messium. *Robert. 2. animaduers. 9.* reprehensus ab Antonio Mercatore 2. *notat.* 8. qui nomine pecuniæ hîc intelligit mercedem. *vt l. 5. § 2. ff. de præscript. l. 18. § vlt. ff. de stipulat. seruit. l. 14. Cod. de locato.*
l *vide l. 6. ff. eodem.*
m maritus ob res donatas & amotas compensat: & quia compensare potest ipso iure eas reuocat, ita vt non sit opus speciali reuocatione.
n Imò, si marito compensare licet, eidem fructus retinere permittitur. atqui prohibetur retentione vti, licèt experiri iudicio rerum amotarum possit, *lege vnica, §. quarto, Codice de rei vxor. act*? Ea res facit, vt Duarenus putet hunc paragraphum abrogatum.
o vt sc. sicut pars lapidis, est lapis, ita hîc pars anni est annus propter fructus. *Zas. hîc num.* 9.
p *vide 6. Plin. 17. 17. c. 18. 18. 22.* vt apud Rhodios *v. 17. Plin. 4.* sed omnino audiendus Plinius 18. *c.* 2. in Tacapo ciuitate Africæ super omne miraculũ, riguo solo palmæ prægrandi subditur olea, huic ficus, fico punica, illi vitis, sub vite seritur frumẽtum, mox legumen, demum olus, omnia eodem anno, omniáque aliena vmbra aluntur: *& pòst,* super omnia est, biferam vitem bis anno vindemiare, hæc ille. hinc Virgilius, biferíque rosaria Pæsti. *Duar.*
q i. quemadmodum si bis in anno fructus percipiuntur, duorum quasi annorum habetur ratio: ita, si in multis annis semel tantùm fructus percipitur, plures anni vnius tantùm vicem repræsentabunt.
r id est, extra: id est, quod annuatim præstari solet: vox enim *super,* includit id, cui adiungitur.
s laudimium id esse putat Zasius *hîc num.* 14. sed Iason hîc *num.* 8. plaustrum lignorum intelligit. sanè: Aratores Siciliæ plerumque cumulatiore mensura in frumento decumanis adnumerando vtebantur. Cuius loci Verres bina vel tria plerumque expressit, *Cicero 3. Verrina.*
t aut lanitondij, vt vetus interpres Horatij loquitur. *Anton. Mercat. 2. notat. 7.*
u ¶ in rebus mobilibus dotalibus (vt pecoribus & seruis) habetur ratio fructuum in diuisione atque ac immobilibus & fundo.
x quo maritus sustinet onera matrimonij. *Iason.*
y *l. 29. ff. de petit. hereditat. l. 36. ff. de vsur.*
z id est, ad hoc destinatæ, vt excidantur. *vide legem 9. l. 106. de vsufruct.*
a quòd rustici gremio ad comburendum eas deferunt. Græci id lignum φρύγανον, ligna gremia, id est, tenuia. 12. *Columell.* 19. & ita intellige illud Psalm. 102. & ossa mea sicut gremium aruerũt. *Politianus apud 3. August. 7.* hinc gremia, virgulas, sarmenta, superamenta & vitium stirpes atque radices ligni appellatione posse contineri legimus. *lege 55. § 4. infrà de legatis 3.* Cremiales, *Haloander,* à cremãdo. Germinales *vulgat.* quas Plinius congerminantes appellat, quæ ad hoc sunt deputatæ, vt ex eis germina, vel surculi colligantur: aut pedamẽta ad sustinẽdas vites: quo etiam genere sunt salicta, arundineta, populi, & id genus aliæ.
b Immò, ex nõ cædua silua, ligna in vineam cædere potest, dum ne deteriorem fundum faciat, *lege 10. ff. de vsufructu.* quid in grandibus arboribus, quæ voluptati, sanitati, ornatui villæ, ac fundi inseruiũt? vtique impunè eas cædere non potest.
c Immò, quadamtenus in fructus cedũt, cùm iis ad vsum suũ & villæ vti possit. *lege 12. ff. de vsufructu.*
d thesaurus in fundo dotali inuentus, totus nõ fit mariti.
e de thesauro, *vide quæ notaui ad Nouellam Leonis 51.*
f *vide l. 8. infrà eodem.*
g fortuitò, vel vltrò aperta lapidicina. *l. vlt. ff. de fundo dotali.* cùm in eo fundo tempore dotis constitutæ, & traditæ, lapis non cæderetur, *vt l. 8. ff. eodem.*
h nec fundum, &c. *Cuiac. ad l. 4. ff. de vsucapionib. & 15. obseruat. 21. arg. l. vlt. ff. de fundo dotali:* reprehensus à Roberto 1. *recept. lection.* 10.
i *§. 16. ff. eodem.* Quæstionis est, an aperta lapidicina, & cæso lapide fundus semper fiat fructuosior? & quidem videtur deterior reddi, nisi lapis renascatur. *ff. eodem. & arg. d. l. vlt.* quid etiam si agri partem necessariam instituendis lapidicinis occupauerit? *l. 13. § 5. ff. de vsufructu.* interea hoc verum est fieri posse vt instituta lapidicina plus sit reditus, quam in arbustis, vineis, vel oliuetis, quæ fuerint *d. § 5.*
k non quòd hi lapides sint fructus, sed vt Græci interpretes aiunt, ἐξαίρετον ἐστι τὸ κέρδος διὰ τὴν εὕρεσιν τοῦ λατομίου: aut, vt est in contextu Basilicῶn, eius fiunt interim tanquam fructus, licèt non sint fructus: vt teneatur etiam mulieri actione de dote, quòd fundum deteriorem fecerit, in id, quod interest, in quo continentur etiam lapides, si extent, vel quanti venierint mulieris voluntate, *vide Cuiacium 15. obseruat. 21.*
l Imò, præstanda est, *d. l. vlt.*
m non dicitur in fructu, nisi quòd renascitur, *Bald.* posse tamen maritum vti lapidibus exemptis ad ædificia sua temperatè videtur. *v. l. 9. § 2. ff. de vsufr.*
n & aliis locis, putà in Italia. *Plin. 36. c. 15. idem 36. c. 18.* Theophrastus ait: Martianũ refert credidisse lapides esse qui pariant, & spontè compleri montis vlcera, *d. cap. 5. Strabo 5.* Isidorus 16. *c.* 2. sunt & montes natiui salis, in quibus ferro ceditur, vt lapis renascens maius: tantæ alicubi duritiæ, vt muros domósque massis salis faciant.
o *d. l. 9. § 2. ff. de vsufruct.* p *l. 55. ff. eod.* nuda repromissione, *Duar. l. vlt. ff. de fund. dot.*
q *l. vlt. ff. de impensis.*
r aliæ impensæ sunt quærendi, colligendi, conseruandi fructus causa.
s *vide l. 1. in fi. ff. de impens.*
t impensæ quærendorum & colligendorum fructuum causa, deducuntur ante diuisionem, siue sint magnæ, siue sint paruæ. *Zas.*
u & pastinationes. *v. l. 70. ff. de verb. signif.*
x Is casus ab eo diuersus est, de quo dictum est *l. 7. § 13. ff. eod.*
y vtcunque tamen id conuentum sit: pactum irritum erit, si nullis ex aliis rebus maritus onera matrimonij sustinere possit. *l. 4. ff. de pact. dot.*
z expensa facta contemplatione fructus aridi, suppletur ex liquido eiusdem anni. *Baldus.*

De mora mulieris in dote recipienda.

9. *Pomponius* libro quartodecimo ad Sabinum.

SI mora per mulierem fuit, quo minus dotem reciperet[a]: dolum malum dumtaxat[b] in ea re, non etiam culpam, maritus prestare debet: ne facto[c] mulieris, in perpetuum, agrum eius colere cogatur[d]. fructus[e] tamen, qui peruenissent ad virum, redduntur[f].

De muliere apud hostes defuncta. 1. *Si vir vxorem occiderit, vel contra.*

10. *Idem* libro quintodecimo ad Sabinum.

SI ab hostibus capta filia, quæ nupta erat, & dotem à patre profectam habebat, ibi decesserit: puto dicendũ, perinde[g] obseruanda omnia, ac si nupta decessisset[h]: vt, etiam in potestate non fuerit patris[i], dos ab eo profecta, reuerti ad eum debeat[k].

1 ¶ Si vir[l] vxorem suam occiderit[m]: dotis actionem heredibus vxoris dandam esse[n], Proculus ait. & rectè. nõ[o] enim æquum est, virum ob facinus suum dotem "sperare" lucrifacere[p]. Idémque & è[q] contrario statuendum est.

De re aliena in dotem data.

11. *Idem* lib. 16. ad Sabinum.

SI alienam rem sciens mulier in dotem dederit: reddẽda ei est, quasi suam dedisset[r]: & fructus quoque pro[f] portione anni, quo diuortium factum est.

Quatenus condemnatur maritus vel eius heres, XIV. *vel defensor.*

12. *Vlpianus* libro trigesimo sexto ad Sabinum.

MAritum[t] in id, quod facere potest[u], condemnari, exploratum est[x]: sed hoc heredi[y] non esse præstandum.

13. *Paulus* libro septimo ad Sabinum.

QVia tale beneficium personale est, & cum persona extinguitur[z].

De pacto vt maritus in solidum damnetur.

14. *Vlpianus* libro trigesimo sexto ad Sabinum.

ALia causa est defensoris[a]: quem placet sufficienter videri defendisse, si tantum vxori præstet, quantum consequeretur, si ipsum maritum conuenisset.

1 ¶ Elegãter quærit Pomponius libro quintodecimo ex Sabino, si paciscatur maritus, *ne*[b] *in id, quod facere posit, condemnetur*, sed in solidum, an hoc pactum seruandum sit. & negat[c] seruari oportere. quod quidem & mihi videtur verum. namque, contra bonos[d] mores id pactum esse, melius est dicere. quippe cùm contra receptam reuerentiã[e], quæ maritis exhibenda est, id esse apparet.

Quo tempore spectatur, an maritus facere posit. 1. *Quæ compensationes prosunt heredi mariti.* 2. *Quatenus socer damnatur.*

15. *Paulus* lib. 7. ad Sabinum.

REi iudicatæ[f] tempus spectatur, quatenus maritus facere potest.

1 Heredi mariti, licèt in solidum condemnetur, compensationes[g] tamen, quæ ad pecuniariam causam respiciunt, proderunt, vt hoc minùs sit obligatus: vel vti ob res donatas, & amotas, & impensas. morum[h] verò coercitionem non habet.

2 ¶ Socero[i] quoque, cum quo nurus de dote agit, idem[k] honor habetur, (vt) in id damnetur, quod facere potest.

16. *Pomponius* libro sextodecimo ad Sabinum.

QVia parentis[l] locum socer obtinet.

1. *Quatenus mulier damnatur.* 2. *De marito condemnato in solidum.*

17. *Paulus* lib. 7. ad Sabinum.

EX diuerso si socer ex promissione à marito conueniatur, solet quæri, an idem ei honor habendus sit. Neratius[m] libris membranarum, & Proculus scribunt, hoc iustum[n] esse.

1 ¶ Item si mulier ex promissione conueniatur: magis placuit, defendẽdam eam per exceptionem. idem & Proculus ait. sicuti, cùm socia fuit, dabitur ei exceptio: quamuis iure ciuili sit obligata.

2 ¶ Si in iudicio dotis iudex, ignorantia iuris lapsus, condemnauerit maritum insolidum: Neratius, Sabinus, doli[o] exceptione eum vti oportere, aiunt: eáque tutũ fore.

Quatenus condemnantur filij communes. 1. *De dolo & culpa mariti.*

18. *Pomponius* libro sexto decimo ad Sabinum.

ETiam filios mulieris, qui patri heredes exstiterunt[p], in id, quod facere possunt, condemnandos, Labeo ait.

1 ¶ Licèt in dotalibus rebus non solùm dolum[q], sed & culpam maritus præstet: cùm tamen quæritur in iudicio de dote, an facere posit. dolus dumtaxat comprehenditur. quia in rerum ipsius administratione non erat ab eo culpa exigenda. quamquam eum dumtaxat dolum ei nocere putem, si facere non posit, quem propter[r] vxorem adhibuit, ne ei solidum solueret: non propter quemlibet alium. Ofilius autem aiebat: si dolo[f] mariti res dotalis interisset, & alioquin soluendo non esset: quamuis nihil dolo fecisset, quo minùs soluendo esset, perinde tamen eũ damnandum eius rei dotalis nomine, in qua dolum fecisset, atque si dolo eius factum esset, quo minùs facere posit. cæterùm, si[t] circa interitum rei dotalis, dolus malus & culpa mariti absit. actiones solas, quas eo nomine quasi maritus habet, præstandas mulieri: veluti furti, vel damni iniuriæ.

De redintegratione matrimonij.

19. *Vlpianus* libro trigesimo sexto ad Sabinum.

SI mulier diuerterit[u], &, iudicio de dote contestato, reuersa fuerit in matrimonium: redintegrato matrimonio, exspirat iudicium, & omnia in statu pristino[x] manẽt.

Quibus ex causis dos redditur, constante matrimonio.

20. *Paulus* libro 7. ad Sabinum.

QVamuis mulier non in hoc accipiat, constante matrimonio, dotem, vt æs[y] alienum soluat[z], aut prædia idonea emat[a], sed vt[b] liberis ex alio uiro egentibus, aut fratribus[c], aut parentibus consuleret, vel vt eos ex hostibus redimeret: quia iusta & honesta causa est: nõ videtur malè accipere: & ideò rectè[d] ei soluitur. ídque & in filiafamiliàs obseruatur.

21. *Vlpianus* lib. 3. Disputationum.

SEd & si ideò maritus ex dote expẽdit, vt à latronibus[e] redimeret necessarias mulieri personas, vel vt mulier vinculis vindicet[f] de necessariis suis aliquem: reputatur ei id, quod expensum est: siue pars dotis sit, pro ea parte: siue tota dos[g] sit, actio dotis euanescit. & multo magis idem dicendum est, si socer agat de dote, debere rationem haberi eius, quod in ipsum impẽsum est: siue ipse maritus

a alias dotem & culpam præstat, *l.* 18. §. 1. ℨ. *eodem.*
b creditor est in mora, qui debitum oblatum non accipit, *l.* 2. *Cod. de iur. emphyt. l.* 12. *Cod. de contrah. stip.*
c cur facto? Imò, potius non facto? vel ideò quòd ea quæ non fiunt appellantur nomine facti: nomine facti nõ factum includitur. *l.* 2. §. 5. *l.* 75. §. 6. ℨ. *de verb. oblig. l.* 121. *l.* 174. ℨ. *de r. g. iuris.*
d nisi facilè hoc fieri posit. est enim vmbra latæ culpæ facilẽ cultum omittere. *Castrensis*, *Zas.*
e *l.* 38. §. 1. ℨ. *de vsur.*
f quia quidquid ex re mea superest, meum est, *l.* 49. §. 1. ℨ. *de rei vind.*
g id dicitur propter fictionẽ legis Corneliæ. tũc enim fingitur filia mortua, *l.* 12. ℨ. *qui testam. l.* 28. ℨ. *de vulg.*
h olim eius captiuitate dissoluebatur matrimonium, *l.* 56. ℨ. *eodem. l.* 12. §. 4. ℨ. *de capt.*
i qui sic? vel ideo quòd captiuitate finiebatur patria potestas: eóque pacto filia capta videbatur sui iuris facta.
k non per stipulationem, nõ per successionẽ, sed iure patrio per consolidationẽ, & peculij recuperationem operante fictione legis Corneliæ. *Zas.* dixi ad *Vlp.* 6. §. 4.
l qui aliàs pacto, vel statuto dotẽ lucrari debuit. possumus enim de pacto ad legem rectè argumentum ducere, si vtrobiq; par sit ratio. *Zas.*
m citra causam adulterij. *l.* 4. *C. de adulter.* quid si vulnerauit? idẽ erit si ex vulnere moriatur. Quid si domo exclusit? nõ idem. quid si infirmã non curauit? omnino idem, si de facili medicum habere potuit, *l.* 31. §. 11. 12. ℨ. *de ædilit.* quid si mortem vxoris non vindicauit? *vide l.* 27. ℨ. *de iur. fis.*
n vt dotem & eius actionem amittat.
o nemo recipere debet meritũ ex maleficio suo *Bald.*
p vt statuti, aut sui pacti. sunt enim verba & pacta referenda ad merentes, nõ ad delinquentes, *l.* 88. §. 11. ℨ. *de leg.* 1. sic odiosi non comprehendũtur in gratiis. *l.* 51. ℨ. *de manum. test.* & statutis, quantumuis generalibus, rescriptis, priuilegiis. *Zas. hic. num.* 5.
q vir & vxor iudicantur ad paria. *Zas.*
r nec referenda est ei quæstio dominij alieni: idem in deposito. *l.* 1. § 39. ℨ. *depositi.* commodato, *l.* 15. *l.* 16. ℨ. *commod.* non idem in contractibus, in quibus dominiũ transfertur, vt in mutuo. *v. l.* 7. *Cod. si cert.* nisi pecunia consumpta, *l.* 13. ℨ. *de reb. cred.* aut vsucapta, quò refertur. *l.* 15. §. 1. ℨ. *de cond. indeb.* possum tamen referre exceptionem dominij perpetui. i. possum te repellere, si dixero rem meam esse quam ipse postules, nisi in duobus casibus superius exceptis.
s *l.* 7. §. 1. ℨ. *eod. l. vnica*, §. 1. *Cod. de rei vxor. act.*
t non idem est in aliis debitoribus, qui iudicati etiam in carcerem coniici possunt. *l.* 34. ℨ. *de re iud.*
u & ita deducit alimenta ne egeat. *l.* 30. ℨ. *de re indic. l.* 173. ℨ. *de regulis.* nisi maritus sit putatiuus. *Zas. hic num.* 14. nisi sit artifex, & habeat vnde se alat. *num.* 17. nisi fundus dotalis à marito petatur, vt qualibet alia res, non vt dos: nisi iubente muliere, fundum dotalem promisit alteri: nisi in solidum à iudice condemnatus sit, *lege* 41. ℨ. *de re indic.* nisi culpam post diuortium in rebus dotalibus commisit maritus. *l.* 35. ℨ. *de negot.* nisi dolo bona dotalia dissipauit, *l.* 18. §. 1. ℨ. *eodem.* nisi constante matrimonio ob eius inopiam, bona dotalia petantur. *vide l.* 24. ℨ. *eodem.* nisi dotem soluit, *l.* 9. ℨ. *de condict. indeb.* nisi mulier sit æquè pauper ac maritus. *Zas. hic num.* 20. *l.* 12. vide & alias exceptiones apud Socinum, *regula* 257.
x *lege* 13. *infrà eodem.*
y heredi extraneo, *Haloand. l.* 25. *infrà de re iud.* non suo. *l.* 18. ℨ. *hoc tit.*
z ad hanc regulam refer *l.* 14. 15. 16. ℨ. *de legibus*: *l.* 32. §. 16. *lege* 45. ℨ. *de arbitr. lege* 7. ℨ. *de exception. l.* 2. *Cod. de legibus. c.* 7. *de regulis in* 6. Porrò exceptiones septem huius sententiæ, vide apud Zasium 2. *Responsorum* 4. vbi ostendit, priuilegia personalia, interdum personam egredi.
a *l.* 23. ℨ. *de re iud.*
b Pactum vt ne debitor bonis cedere non posit, non valet: ne ad custodiam & carcerem obligare se videatur: quòd contra bonos mores esse dicitur. de quo tamen vide Socinũ *regula* 279.
c Quid ita? facit ad rationem huius quæstionis lex 7. ℨ. *de postul.*
d idem dicendum in omnib9 huiusmodi pactis. *lege* 6. *Cod. de pactis.*
e vide Aristot. 2. *œconom.* 1. & Plutarchum *in præceptis connubialibus.*
f *l.* 53. ℨ. *eod.*
g *l.* 24. §. *penult.* ℨ. *eodem.* quæ hodie locum non habent per modum retentionis, *l. vnic.* §. 5. *C. de rei vxor.*
h De moribus, dixi *ad l.* 11. *in fin. Cod. de repudijs & iudicio de moribus sublat.*
i *l.* 53. ℨ. *eodem, l.* 21. ℨ. *de re iud.*
k vide Zasium 2. *Respons.* 9.
l *vide leg.* 5. ℨ. *de vsu. lege vltima*, ℨ. *de his qui vt indign.*
m Imò, Neratius contradicit, *d. l.* 21. *in fine.*
n Immò, distinguendum, *l. penult.* ℨ. *de iure dotium*: *l.* 21. *l.* 22. ℨ. *de re iudicata. vide Zas.* 1. *Intellect.* 5. & 2. *Responsorum* 9.
o *adde leg.* 41. *in fine.* ℨ. *de re iudicata.*
p aliud in extraneis, *lege* 12. ℨ. *eodem.*
q *vide l.* 17. ℨ. *de iur. dot. l. vnic.* §. 7. *Cod. de rei vxor. act.*
r *vide l.* 7. §. 5. ℨ. *quibus ex causis in possess.*
s maritus dolo res dotales dissipans, tenetur in solidum, *l.* 66. ℨ. *eod. l.* 78. §. 2. *versic. quòd si alienauerit.* ℨ. *de iure dot.*
t Adde quæ scripsi *ad l.* 2. *Cod. de rescind.*
u *v. l.* 30. ℨ. *de iure dot.*
x *Vlp.* 6. §. 11.
y *l. vlt. in fin.* ℨ. *de iure dotium.*
z causa necessaria.
a causa vtilis.
b causa honesta.
c *l.* 73. *circa finem*, ℨ. *de iure dot.*
d *adde l.* 22. §. 1. ℨ. *eodem.*
e *adde l.* 36. *Cod. de donat.*
f id enim pium est, *l.* 21. *in fi. Cod. de sacros. Eccles. l.* 36. *in pr. C. de donat.*
g Dos tota mulieris consumi potest in redimendis personis ipsi mulieri necessariis & coniunctissimis.

hon fecit

a Doti actioni doli exceptio ineſt.
b dotis actio bonæ fidei. §.29. *Inſt. de act.*
c Doli exceptio ineſt omnibus bonæ fidei iudiciis.
d ſumptus piæ cauſæ inſunt actioni de dote.
e Argumentum à minori ad maius. ſi obligatur qui tacitè conſentire intelligitur, multò magis obligatur, qui expreſsè cõſenſerit.

hoc fecit: ſiue filiæ, vt faciat, dedit. ſed & ſi non pater experiretur, ſed poſt mortem eius filia ſola de dote ageret: idem erit dicendũ. cùm enim doli[a] exceptio inſit de dote actioni[b], vt "in" cæteris[c] bonæ fidei iudiciis: poteſt dici, (vt & Celſo videtur) ineſſe[d] hunc ſumptum actioni de dote. maximè[e], ſi ex voluntate[f] filiæ factus ſit.

De pacto dantis dotem. 1. De dote ſoluta filiofamilias. 2. De nouatione. 3. De abſentia filiæ. 7. De furore coniugum. 10. De furore. 11. Vel captiuitate patris. 12. Qui tenentur actione de dote. 13. De dote opinata.

22. *Idem* libro trigeſimotertio ad Edictum.

SI[g] cùm dotem daret pater, vel extraneus pro muliere, in vnum[h] caſum pepigit, vel in diuortium, vel in mortem: dicendum eſt, in eum † caſum, in quem non pepigit, eſſe mulieri actionem.

1 ¶ Si poſt ſolutum matrimonium filiafamilias, citra patris voluntatem, exactam communem dotem conſumat: patri, & viua ea, & mortua, actio ſupereſt, vt dos ipſi ſoluatur. quod ita verum eſt, ſi perdituræ ſoluatur. cæterùm, ſi non[i] perdituræ, & ex iuſtis cauſis ſoluta ſit: non ſupererit actio: ſed mortuo patre, nec etiam heredes agent, nec mulier.

2 ¶ Si mulier, ſoluto matrimonio, egentem reum dotis, per nouationem[k], decepta accipiat: nihilo minùs actio dotis ei manebit[l].

3 ¶ Si pater, filia abſente, de dote egerit: etſi omiſſa ſit de rato ſatiſdatio: filiæ denegari[m] debet actio, ſiue patri heres exſtiterit, ſiue in legato[n] tantum acceperit, quãtum dotis ſatis eſſet, & ita Iulianus pluribus locis ſcribit, compenſandum[o] ei in dotem, quod à patre datur. lucróque eius cedit, ſi tantum[p] ab eo conſecuta ſit, quantum ei dotis nomine debeatur à marito: qui patri ſoluit,

4 ¶ Si patri, propter condemnationem, Romæ[q], vbi dos petatur, eſſe non liceat: filiæ ſatis dotis[r] fieri oportet. ita tamen, vt caueat ratam[ſ] rem patrem habiturum.

5 ¶ Eo autem tempore conſentire filiam patri oportet, quo lis conteſtatur[t]. ſecundùm hæc, ſi filia dicat ſe patri conſentire, & ante litis conteſtationem mutauerit voluntatem[u], vel etiam emancipata[x] ſit: fruſtra pater aget.

6 ¶ Nec non illud quoque probamus, quod Labeo probat, nonnumquam patri denegandam actionem, ſi tam turpis perſona patris[y] ſit, vt verendum ſit, ne acceptam dotem conſumat. ideóque officium[z] iudicis interponendum eſt: quatenus[a] & filiæ, & patri competenter conſulatur. Sed ſi latitet filia ne tali patri conſentire cogatur: puto, dari quidem patri actionem, ſed cauſa cognita. quid enim, ſi filia verecundè[b] per abſentiam patri cõdicat[c]? cur non dicamus, patri non eſſe dandam actionem? quòd ſi is pater ſit, cui omnimodo conſentire filiam decet, hoc eſt vitæ probatæ: filia leuis[d] mulier, vel admodùm iuuenis[e], vel nimia circa maritum non merentem, dicendum eſt, patri potiùs adquieſcere prætorem oportere, daréque ei actionem.

7 ¶ Si maritus, vel vxor, conſtante matrimonio, furere cœperint: quid faciendum ſit, tractamus[f]. Et illud quidem dubio procul obſeruatur, eam, perſonam, quę furore detenta eſt, quia ſenſum non habet[g], nuntium mittere non poſſe. An autem illa repudianda eſt, conſiderandum eſt. Et ſi quidem interuallum furor habeat, vel perpetuus quidem morbus eſt, tamen ferendus his, qui circa eam ſunt: tunc nullo[h] modo oportet dirimi matrimoniũ: ſciente ea perſona, quæ cum compos mentis eſſet, [&] ita furenti, quemadmodum diximus, nuntium miſerit, culpa ſua nuptias eſſe diremptas. quid enim tam humanũ[i] eſt, quàm "vt" fortuitis caſibus mulieris maritum, vel vxorẽ viri participem[k] eſſe? Sin autem tantus furor eſt, ita ferox, ita pernicioſus, vt ſanitatis nulla ſpes ſuperſit, circa miniſtros[l] terribilis, & forſitan altera perſona, vel propter ſæuitiam furoris, vel quia liberos non habet, procreandæ ſobolis cupidine tenta eſt: licentia[m] erit compoti mentis perſonę, furenti nuntium mittere: vt nullius culpa videatur eſſe matrimonium diſſolutum: neque in damnum[n] altera pars incidat.

8 ¶ Sin autem, in ſæuiſſimo furore muliere cõſtituta, maritus dirimere quidem matrimonium calliditate non vult, ſpernit[o] autem infelicitatem vxoris, & non ad eam flectitur, nullámque ei competentem curam inferre maniſeſtiſſimus eſt, ſed abutitur dotem: tunc licentiam habeat, vel curator furioſæ, vel cognati, adire iudicem cõpetẽtem, quatenus neceſſitas imponatur marito, omnem talem mulieris ſuſtentationem ſufferre, & alimenta præſtare, &[p] medicinæ eius[q] ſuccurrere, & nihil prætermitti, quæ[r] maritum vxori adferre decet[ſ], ſecundùm dotis quantitatem[t]. Sin verò dotem ita diſſipaturus[u], ita manifeſtus[x] eſt, vt non hominem frugi oportet. tunc dotem ſequeſtrari[y], quatenus ex ea mulier competens habeat ſolatium vnà cum ſua familia, pactis videlicet dotalibus, quę inter eos ab initio nuptiarum inita fuerint. in ſuo ſtatu durantibus: & alterius exſpectantibus ſanitatem, & mortis euentum.

9 ¶ Item pater furioſæ vtiliter intendere, ſibi, filiæve ſuæ reddi dotem, poteſt. quamuis enim furioſa nuntium mittere non poſſit: patrem[z] tamen eius poſſe certum eſt.

10 ¶ Si, ſoluto matrimonio, pater furioſus ſit: curator[a] eius, voluntate filię dotem petere poterit: aut, ſi curatoris culpa non ſit, agere filiæ permittendum erit, cauerique oportebit de rato[b].

11 ¶ Idem decernendum eſt, & ſi ab hoſtibus captus[c] ſit pater, puellæ dandam actionem de dote repetenda[d].

12 ¶ Tranſgrediamur nunc ad hunc articulũ, vt quæramus, aduerſus quos competit de dote actio. & aduerſus ipſum maritum competere, palàm eſt: ſiue[e] ipſi dos data ſit, ſiue alij, ex voluntate[f] mariti, vel ſubiecto iuri eius, vel non ſubiecto. Sed ſi filiusfamilias ſit maritus, & dos[g] ſocero data ſit, aduerſus ſocerum agetur. planè ſi filio data ſit, ſi quidem iuſſu ſoceri, adhuc abſolutè ſocer tenebitur. quòd ſi filio data ſit, non[h] iuſſu patris: Sabinus, & Caſſius reſponderunt: nihilo minùs cum patre agi oportere. videri enim ad eum perueniſſe dotem, penes quem eſt peculium. ſufficit autem ad id damnandum, quod eſt in peculio, vel ſi quid in rem patris verſum eſt. Sin autem ſocero dotem dederit: cum marito non poterit experiri, niſi patri heres exſtiterit.

13 ¶ Si mulier in condicione mariti errauerit, putaueritque eſſe liberum, cùm ſeruus eſſet[i]: concedi oportet quaſi[k], priuilegium, in bonis viri, mulieri. videlicet vt, ſi ſint & alij creditores, hæc præferatur circa de peculio actionem. & ſi fortè domino aliquid debeat ſeruus: nõ pręferatur mulier, niſi in his tantùm rebus, quæ vel in dote datæ ſunt, vel ex dote[l] comparatæ, quaſi & hæ dotales ſint.

23. *Paulus* libro trigeſimoſexto ad Edictum.

ET ſi quid in eam dotem impenſum eſt, nec à muliere reddetur: per doli mali exceptionem ſeruabitur[m].

De inopia marito. 1. De marito exheredato à patre. 2. De dote reſtituenda, vel ſatiſdatione præſtanda. 3. De tempore dotis ſoluendæ. 4. De ſeruo dotali manumiſſo. 5. De ſæuitia in ſeruos dotales. 6. Si vxor viri rem commodauerit. 7. De publicatione bonorum mulieris.

24. *Vlpianus* libro trigeſimotertio ad Edictum.

f ſecus ſi contradicente, *l. vlt. Cod. de negot.*
g vide Rogeriũ ad hanc legem. *tractatu de dote.*
h *vel. l.26. §.2. ſ. de pactis dotalibus:* vide *Zaſ. Reſponſor. 2.*
† caſus omiſſus in ſtipulatione dotis remanet in iuris communis diſpoſitione fauore mulierũ. *Bald.*
i *l.20. in fine, ſ. eod.*
k dolus dãs cauſam nouationi, & liberationi, reddit ipſam ipſo iure nullam. *Bald.*
l Imò, non manebit. *argu. l.3. in fin. j. vt legat.*
m filia non debet habere dotem & legatum. ſeu inſtitutionẽ: alterutro debet eſſe contenta. *Bald.*
n *l.34. §.5. j. de legat. 2.*
o Imò, non eſt compenſandum *l. vlt. Cod. de dot. promiſſ.* quin filia Falcidiam iure hereditario: dotẽ iure proprio habitura eſt, *l.14. j. ad l. Falc.*
p cedit ſi amplius ab eo conſecuta ſit. *vide Cuiac. 3. ob. 16.* vide *Nauticam 10. de Coniectur. 2. numero 5.*
q *vide l. vlt. j. de interdictu.*
r *ſub.* nomine.
ſ hinc concludit Baldus ratione banni non amitti patriã poteſtatem.
t hinc colligit Baldus cauſam dotis eſſe cauſã ordinariam: & in ea requiri litis conteſtationem.
u poteſt enim conſenſus reuocari ante litem conteſtatam, ſicut mandatum. *Baldus.* poſt litis conteſtationem non licet, *vt hic.* quemadmodum ſi res non ſit integra, *l.6. ſ. de iuriſdict.* ſi obligationis vinculum impediat, *l.17. §.3. ſ. commodati.*
x ſtatus mutatio inducit tacitam reuocationem conſenſus. *Bald.*
y vt & alibi tutoris, *l.17. §.1. j. de teſtam. tutela.*
z ad officium iudicis pertinet, iura partium tueri. *Bald.*
a *vide l.2. ſ. eodem.*
b non intelligitur contradicere is, qui conſentire tenetur ex debito iuris & honeſtate. *Baldus l.1. §.5. j. quarum rerum.* quia contradictio non iuſtificata per cauſam, nil operatur.
c contradicat, *Haloander.*
d *l.37. in fine j. eodem.*
e quæ nondum facta eſt pubes. *vide Cuiac. 6. obſ. 22.*
f Quæſtio, an propter furorem alterutrius coniugum dos repeti poteſt.
g & ignorantis loco eſt.
h *l.8. ſ. de his qui ſunt ſui. l.16. ſ. de ritu. l.4. ſ. de diuort.*
i de amore coniugali, vide Valerium 4. *cap.* 6.
k ¶ *l.1. ſ. de ritu. l.1. j. rerum amotarum. l.4. Cod. de crimin. expilatæ. lege 52. j. de re indicat. Halicarnaſſ. 2.*

l his modis probatur furor nimius.
m non intra quinquennium tamen, reſpectu mariti. *Nou. Leon.* 112 vltra triennium, reſpectu mulieris. *Nouell. Leonis* 3.
n dotem igitur vxor eo caſu repetet.
o quæſtio, an propterea quòd à marito negligitur vxor dotem repetere poteſt?
p ex hac rerum diuerſarum copulatione colligit Baldus, Alimentorum nomine non contineri pharmaca. ſi ita eſt, heres damnatus matri aut nouercæ, aut cuiuis denique alimenta præſtare, non cogetur alimentorum legato, aduerſæ eorum valetudinis expenſas, quantũuis quotidianas, ſuſtinere.
q & medicina ei ſuccurrere.
r nihil prætermitti quorum maritum, *Haloander.* nihil prætermitti eorum quæ.
ſ vir igitur iudicis officio cogi poteſt ad alendam vxorem, & ægrotam curandam.
t non igitur vltra dotis quantitatem? quid ſi nulla dos fuerit conſtituta? haud dubiè, nõ ſolum affectione maritali ad id cogi videtur. *lege 13. Cod. de negotijs.* ſed etiam iudicis officio. *argumento lege 28. ſuprà de religioſis.*
u quæſtio, an marito dos condici poteſt, vel eò, quòd dotem diſſipet?
x *vide legem 24. j. eodem.*
y ſequeſtratio fieri ſolet, quoties bonorum diſſipatio tenetur, *lege 21. in fine j. de appellation.*
z *lege 4. ſ. de diuortijs.*
a *vide legem 7. infrà de tutoribus datis: vide leg. 5. §. 3. ſuprà de iure dotium.*
b furioſus ad ſuam mentem reuerſus ratam rem habere poteſt: ideóque valebit.
c *dicta l.5. §.4. ſuprà de iure dotium.*
d vt & de dote conſtituenda, *d. §.4.*
e 4. *Harmenop. 9. §.13.*
f nihil enim intereſt an alicui detur, an alij ipſo conſentiente, *l.19. ſ. de iure dot.*

l.86. j. ad l. Falcid. l.4. C. de ſolutionib. g *l.10. Cod. eodem.* h *l.25. j. eodem.*
i *Vlp. 7 §. vlt. l.3. C. eod.* non conſiſtit matrimonium, ideóque dotem condicere poteſt, & habet priuilegium, *l.5. ſ. de condict. ſine cauſ. l.74. ſ. de iure dot. v. l.17. l.18. j. de reb. auth. iud.* k Dos impropria ſeu quaſi dos, vel putatiua (qualis ea dicitur quam dat ea quæ iuſtã vxorẽ putat, cùm nõ ſit iuſta vxor) priuilegiũ aut quaſi priuilegiũ veræ dotis habet, *vt hic.* habet. n. tacitã hypothecã in bonis mariti *Glo. l.1. in fi. j. de priuileg. credit. & l. Aſsiduis. C. qui potiores.* At ſpõſa nõ habet tacitã hypothecã priuilegiatam? *vt not. in l. res. C. qui potiores: Dynus Iacob. de Aretio. Bald. l.2. Bald. Nouell. 2. parte 3?* Diuerſa ratio eſt ſpõſæ & vxoris putatiuæ. Ius enim priuilegium tacitæ hypothecæ dat doti, *vt hic.* Ante matrimoniũ cõtractũ, dos nõ eſt, *l. vlt. C. de donat.* Putatiuũ verò matrimonium contractũ bona fide, iiſdem priuilegiis fruitur, quibus dos veræ, *vt hic, & Bart. in l. ſi concubinam j. rer. amot. & in l. de iure, in fi. j. ad Municip.* Id tamen priuilegium vxori tantũ, non marito dari notat poſt Alexandrũ Neguſant. *tract. de pignor. parte 2. membro 4. num. 104.* l *v. l.26. ſ. de iur. dot. l.71. j. de leg. 2.*
m *l.5. j. de impenſ.* hodie non eſt locus retentioni, *l. vnic. §.4 verſ. ſed nec ob impenſas Cod. de rei vxor. act.*

a *Nouella 97.c.6.* hic casus est specialis, aliàs dos constante matrimonio non solet repeti. Quid? dote ita constante matrimonio repetita, num huiusmodi pecunia nomine & affectu dotalis esse desinet? nō putat Baldus, cùm fiat eo casu simplex trāslatio de viro in mulierem. aliud est si soluto matrimonio pecunia dotalis repetatur, vt soluto matrimonio non sit amplius dotalis.

SI, constante matrimonio [a], propter inopiam mariti [b], mulier agere volet [c]: vnde exactionem [d] dotis initium accipere ponamus? & constat, exinde dotis exactionem competere, ex quo euidentissime [e] apparuerit [f] mariti facultates ad dotis exactionem non sufficere.

1 ¶ Si, exheredato [g] marito, mulier agat: magis est, vt ex die aditæ patris hereditatis incipiat ei dotis exactio.

2 ¶ Quotiens mulieri [h] satisdandum [i] est de solutione dotis post certū tempus [k]: si maritus satisdare [l] non possit: tunc, deducto [m] cōmodo temporis, condemnatio residui repræsentatur. sed si, cùm maritus satisdare posset, nollet, in solidum [n], eum condemnandum, Mela ait, non habita ratione commodi temporis. iudicis igitur officio [o] conuenit: vt aut, satisdatione interposita absoluat maritum [p], aut, habita ratione compensationis [q], eum condemnet. quod quidem hodie magis vsurpatur. nec ferenda est mulier [r], si dicat, magis se velle dilationem pati, quam in repræsentatione deductionem.

3 ¶ Siue autem mariti [s], siue vxoris periculo dos fuit: nihilo minùs legitimo tempore [t] debet soluere maritus.

4 ¶ Si vir, voluntate mulieris, seruos dotales manumiserit [u]: si quidem donare [x] ei mulier voluit: nec de libertatis causa impositis, ei præstandis tenebitur, quòd si [y] negotium inter eos gestum est: vtique tenebitur, vt officio iudicis caueat [z], restituturum se mulieri, quidquid ad eum ex bonis liberti, vel ex obligatione peruenisset.

5 ¶ Si maritus sæuus in seruos dotales fuit: vidēdum, an de hoc possit conueniri. & si quidem tantùm [a] in seruos vxoris sæuus fuit: constat, eum teneri hoc nomine. si verò & in suos est natura talis [b]: adhuc dicendum est, immoderatam [c] eius sæuitiam hoc iudicio coercendam. quamuis enim diligentiam vxor eam demum ab eo exigat, quam rebus suis exiget, nec plus possit: attamen sæuitia, quæ in propriis culpanda est, in alienis coercenda est: "hoc est, in dotalibus."

6 ¶ Si vxor viri rem commodauerit, eáque perierit: videndum, an compensationem [d] hoc nomine pati possit, & puto: si quidem prohibuit eam maritus commodare, statim deductionem fieri: si verò non prohibuit eam commodare, arbitrio iudicis modicum tempus ei indulgeri cautionem præbenti.

7 ¶ Si bona mulieris pro parte [e] sint publicata, superest [f] mulieri reliquæ partis dotis exactio. Plus puto: Et si post litem contestatam publicata sit pro parte dos, sufficiet arbitrium iudicis ad partis [g] condemnationem faciendam. Quòd si tota dos publicata sit, exspirabit iudicium.

b vel soceri, vel cuiuscunque dotis promissoris. hoc enim beneficium mulieri competit contra socerum vergentem ad inopiā. est enim eadem ratio in socero, quæ in marito. *Bart. hic numero 25.* quid si duo dotem promiserint, an ob vnius inopiam, aduersus alium locupletem agi dotis nomine poterit? agi posse ait Bart. *num. 32.* nec enim diues fideiussor facit videri (talis est correus debēdi) principalē soluendo. *Ripes. 52.1.* Quod ad correos attinet, negat Iason: vnius enim diuitiæ supplent alterius inopiam. sic sentio, si qui dotem promiserunt, non sunt correi, vnius inopia alteri non nocet. *lege 52. §. 4. ff. de vsuris.* si sūt correi simul, siue socij sint, vel non socij, vnius inopia alteri nocebit. *Bart. d. loco.*

c nec enim cogitur inuita agere. *l. 1. Cod. vt ne inuit.*

d hinc collige, quòd si ob inopiam mariti vxor dotem suam repetere potest, multò minus inuita à marito inope cogi poterit dotem soluere, nisi fortè dos reponatur apud honestos mercatores cum honesto lucro, *cap. per vestras, extra de dot. post. diuort. rest.*

e *l. 22. §. 8. ff. eod.*

De peculio. 1. *De dolo, & culpa.* 2. *De deterioratione* 3. *De seruis qui in fuga sunt.* 4. *De locatione.*

euidentissimè id apparet ex vulgi rumore, si plus impendat annuatim, quàm habet ex reditu, *arg. l. 3. § 1. ff. vbi pup. l. vlt. Cod. de cura furiosi: Nou. 3. in princ.* si pro aliis fideiubeat, *Rip. hic num 38.* si neque tempus, neque finem expensarum habet, *l. 1. ff. de cur. furios.* Quid si maritus aut à piratis expilatus, aut naufragio, aut condemnatione iudicis, aut excommunicatione ad inopiam sit redactus, an idem ius erit, vt vxor istis casibus dotem possit repetere? *vide Rip. hic num. 37. ad 48.* quid si mulier sciens & volens, contraxit matrimonium cum marito euidenter inope, & abutente suis bonis: num dotem ei repetere licebit? vtique, si Bartolo credimus *num. 23.* nam vt mulier expresso pacto dotis conditionem deteriorem facere non potest, ita nec tacitè. In iis enim quæ nocent minus valent tacita quàm expressa? ideóque qui ita dotem dederit, non censetur renunciasse beneficio reponendi dotem in tuto. *Rip. num. 49.* vide quæ notaui *ad l. 5. Cod. de sponsalib.* Fingamus, rebus ita constitutis, maritum cautionem offerre, nam dotem ipse vel retinere, vel, quod magis est, eam vxori & aliis, à quibus constituta fuerit aut promissa, condicere poterit? post Castrensem, negat Rip. *num. 52.* quibus vix assentior: satis enim locuples videtur qui cauet idoneè. Porrò euidentissimè constare hic dici quibusdam videtur, quòd etiam constat coniecturis, idque per auxesin, de qua dixi *ad l. 1. ff. de off. cui mandata est iurisdict.*

f hodie sufficit, si inchoauerit malè substantia vti, *Nou 97. c. 6. in fi. pr.*

g Imò, inopia contingens per exhæredationem, incipit esse euidens à die aditæ hereditatis. *Bart.*

h à marito scilicet.

i hinc collige, habentem dilationem à lege, cogi interim satisdare. *lege 5. Cod. de precibus.* esse secus in eo, qui dilationem habet ex suo contractu, & ex sua prouidentia. is enim non tenetur satisdare, nisi labatur facultatibus. *lege 31. infra de rebus auth. iud.*

k annua, bima, trima die.

l ob dotem fideiussor non interponitur nisi soluto matrimonio, & cur. *v. l. 1. l. 2. Cod. ne fideiussores dotium.* Dixi *ad l. 7. § 6. ff. de donationib. inter virum & vxorem.*

m tantò minus maritus mulieri condemnandus est, quantò plus commodi is percepisset, si satisdedisset, & dotem non restituisset. verùm illud tantò minus num semper deducitur à marito? fingamus maritum sponte ante diem conuentum, dotem velle reddere? non deducet. *Bart. hic num. 11.*

n id est, in continenti, nulla deductione temporis facta, ob contumaciam amittitur dilatio à lege data.

o quo hæc satisdatio petitur. *l. 42. ff. de iudic.* p à dote reddēda ante diē conuētū.

q repræsentationis, *Hal.* putà dotis redditæ à marito ante diem conuentum, & dotis statim redditæ vxori.

r post litem eo casu contestatam: post sententiam acceptam, pœnitens sc. is enim ad cuius postulationem lata est sententia, non potest ab ea recedere. *Bald.*

s mariti est periculum, quotiens ei dos æstimata, *l. 51. ff. eod.* vel in quantitate, *l. 42. ff. de iur dot.* data est: quoties ita cōuenit. *l. 6. ff. de pact. dot.* t *v. l. 1. §. 7. C. de rei vx. act.*

u rectè manumisit, *l. 62. ff. eod. l. 7. in fi. ff. de don. int. vir.* x ius liberti sc. vel in compēsationem dare. *Bart.* cui res donata est, & eius cōmoda (putà facultas manu mittendi) data sunt. *Bald*

25. *Paulus* libro 36. ad Edictum.

SI filiofamilias dos [h] data sit iniussu [i] patris: de peculio quidem agetur. sed siue propter impensas à filiofamilias factas, siue propter res donatas à filio [k], vel amotas [l] ab vxore res peculiares: hoc ipso, quòd habet actionem pater [m] ex persona filij, maius peculium fit. & sic totum [n] est præstandum mulieri, quod est in peculio: quia adhuc [o] sit, quod vxori [p] debeatur.

1 ¶ Maritum [q] in reddenda dote, de dolo malo [r], & culpa cauere oportet. quod si dolo malo fecerit, quò minus restituere possit: damnandum eum, quanti mulier in litem iurauerit [s]: quia inuitis [t] nobis, res nostras alius retinere non debeat.

2 ¶ Si post diuortium res dotales deteriores factæ sint, & vir in reddenda dote moram [u] fecerit: omnimodo [x] detrimentum ipse præstabit.

3 ¶ Si qui dotalium seruorum in fuga erunt: cauere debebit maritus [y], se eos viri boni arbitratu persecuturum, & restituturum.

4 ¶ Si vir in quinquennium locauerit fundum, & post primum fortè annum diuortium interuenerit: Sabinus ait, non aliàs fundum mulieri reddi oportere, quàm "si" cauerit [z], si quid præter vnius [a] anni locationem maritus damnatus sit, id se præstatum iri [b]. sed & mulieri cauendum [c], quidquid præter primum annum ex locatione vir consecutus fuerit, se ei restituturum.

De mora. De rei interitu.

26. *Idem* lib. 37. ad Edictum.

SEmel mora facta, si seruum dotalem postea, offerente [d] marito, mulier accipere noluerit. & ita is decesserit: non debebit pretium eius maritus, vel heres eius: ne damnum sentiat, quòd postea, offerente [e] eo, mulier accipere noluit.

De herede mulieris.

27. *Gaius* libro vndecimo ad Edictum Prouinciale.

SI post diuortium mortua muliere, heres [g] eius cū viro, parentéve eius agat: eadem [h] videntur de restituenda dote interuenire, quę ipsa muliere agente, obseruari solét.

De eo quod maritus potest consequi à muliere.

28. *Vlpianus* libro primo Institutionum.

FAcere posse maritus etiam id videtur, quod à muliere consequi potest [i]: scilicet si iam ei aliquid absit, quòd pro muliere "aliquid" expēdit [k], vel mandato eius præstitit. cæterum, si nondum [l] ei abest, (vtputa sub [m] conditione est obligatus) nondum videtur facere posse.

y *l. 64. ff. eod.* tunc enim vir tenetur restituere quidquid habet, vel habere sperat à liberto dotali. *Bart.*

z venditor ad eā cautionē restringitur, qui post vēditionem factā manumisit seruum venditum. *l. 23. ff. de act. emp.*

a non excusatur vir à negligentia in dotalibus, eò quod sit negligens in suis *Bal.* in bono, i. in diligentia, ea sufficit quam in reb. nostris adhibemus: in malo, i. in negligētia, nō item, *Bart. Bald. & ff. eod.*

b in suos est, licèt natura adhuc. *Hal.*

c quæ cadit in leuem culpam. *Bald. v. l. 2. ff. de his qui sunt sui.*

d hodie retētiones prohibitę, *l. vn. §. 4. C. de rei vx.*

e putà tertia, *l. vlt. infi. ff. de vi priuat.*

f non transit igitur in fiscum instantia, seu totū ac vniuersitas rerum.

g si, iudiciū pro parte intentatur, sufficit pro parte ferri sententiam. *Bart.*

h ¶ putà cētum.

i *l. 22. §. 12. ff. eod. l. 53. ff. eod. l. 10. C. e.*

k constante matrimonio sc.

l finge ducēta.

m pater recuperat impēsas dotales factas à filio, res donatas ab eodem, vel eidē amotas: quibus omnibus eius peculium augetur, *arg. l. 7. § 4. ff. de peculio.* n puto legendum, *non totum.*

o modò adhuc sit, *Hal.*

p puto legendum esse, *quod vxor debeat.* fingamus enim mulierem ducenta amouisse: centum verò dumtaxat in dotem attulisse: dotis nomine actionem habet in peculium aduersus patrem mariti: contra socer ducenta filio amota postulat.

q idem in vxore, si res amotas non reddit. *l. 8. in fi. ff. de impens.*

r *l. 17. ff. de iure dot.*

s rem enim suam sibi reddi exigit, *l. 5. ff. de in litem.*

t *v. l. 9. ff. de impens.*

u *l. 38. ff. mandati.*

x Omnimodo hic: éstne sine distinctione? An potius in totum, seu integrū? An etiam si dolus vel culpa absit? An vt & naturalem interitum præstet? *vide Cuiacium 5. ad Africanum, fol. 79.*

y nisi culpa careat, *l. 21. ff. de rei vindicat.*

z *l. 55. ff. eodem.*

a colono scil. qui ab vxore expulsus est iudicis sententia. Non igitur simpliciter verum est, quòd veteres penè omnes interpretes hic notant, vxorem cogi stare locationi quinquennali à marito factæ, sed tunc demum, si marito præstet omne damnum, quo casu maritus, colono agente ex conducto, damnatus fuerit. In annali locatione fortè aliud esse Duarenus ait *hic*: vbi etiam quærit, an locationi factæ à beneficiario, successor: à tutore, pupillus: à venditore, etiam fisco, emptor: à creditore missus in possessionem rei seruandæ causa, stare necesse habeat. vide quæ notaui *ad l. 9. Cod. de locato.* adde Phannucium *tract.* de lucro dotis, in *in pr.* vbi negat, dotis successorem cogi stare colono.

b id se præstaturam esse. *Haloand.*

c *vide d. l. 55.*

d *l. 9. ff. eodem.*

e oblatione mora purgatur.

f *Pomponius* libro decimoquinto ad Sabinum *Hal.*

g *vide l. 6. Cod. de iure dotium.*

h ex persona agentis, non variatur priuilegium conuenti, *Bald.*

i purè scilicet, *ff. eod.*

k *l. 43. ff. eodem.*

l maritus dicitur esse soluendo, in eo quò mulier ei purè debeat, secus si sub conditione. *Bald.*

m *vide Vlp. 7. § 3.*

Cui dos

Cui dos profectitia. 1. vel aduentitia reddi debet.

29. *Idem* libro 3. Disputationum.

QVotiens pater dotem dat,& stipulatur: ita demum in suam personam de dote actionem transfert,si ex continenti stipuletur [a].ceterùm, si interposito tempore, stipulari velit:non,nisi cõsentiēte [b] filia,poterit:quamuis in potestate sit.quia deteriorem [c] conditionem, in dote, filiæ facere non potest:nisi cõsentiat.planè si ante nuptias dotem dederit:poterit ex interuallo,ante nuptias tamen, & citra voluntatem quoque filiæ stipulari.

1 ¶ Si quis [d] pro muliere dotem dederit, conuenerítque [e],vt,quoquo modo dirempto matrimonio, ipsi solueretur,postea maritus vxori dotem soluerit: rectissimè dicetur, exactionem nihilo minùs ei, qui dedit, contra maritum competere.

De ea quæ secundò nupsit. 1. Si mulier debitori dotis successerit.

30. *Iulianus* lib.16. Digestorum.

NVpta [f] non impeditur,quo minùs cum priore marito de dote experiatur.

1 ¶ Quotiens culpa viri accidit, *ne [g] dos à socero,aut à quolibet alio,qui mulieris nomine promiserat, exigeretur*: si aut in matrimonio filia decesserit, aut materfamilias facta eum,qui dotem repromiserat,heredem instituerit: satis constat,nihil amplius [h] virum præstare debere, quam vt eos obligatione liberet [i].

De publicatione bonorum mariti. 1. De pacto patris,ne à se petatur. 2. De morte patris qui procuratorem dedit. 3. Si coheredes mariti soluerint partem dotis. 4. De fructib.

31. *Idem* libro 18. Digestorum.

SI marito,publico iudicio,damnato,pars aliqua bonorum eius publicetur:fiscus [k] creditoribus eius satisfacere necesse habet.inter quos vxor quoque est.

1 ¶ Si pater,cum ducenta, filiæ suæ nomine, dotis [l] gratia,promisisset,pactus fuerit,*ne [m] amplius quàm centum à se peterentur*,& soluto matrimonio egerit:centū,de quibus conuenit,ne peterentur,nec intelliguntur dotis esse. quòd si, mortuo patre, cum herede eius maritus agere cœperit:ista quoque pecunia in dote erit.

2 ¶ Si voluntate filiæ procurator à patre datus,litem de dote contestatus fuerit,& re secundum eum iudicata pater decesserit [n]: iudicati actionem filiæ potius, quàm heredibus patris,dari oportebit.

3 ¶ Cùm patri dos data esset, & ei filius ex aliqua parte heres sub conditione institutus fuerit, &, pendente [o] conditione,coheredes eius dotem pro sua portione mulieri soluerint:hoc minùs filius ex dote præstare debebit, quoniam nullam actionem, eius pecuniæ recuperandæ gratia,aduersus coheredes habet.

4 ¶ Si fundum dotalem recepisset mulier,non habita ratione fructuum pro portione anni, quo nupta nō fuisset:nihilominùs de dote agere poterit:quia minorē dotem recepisset.hoc enim ad dotis augmentum [p] pertinet.quēadmodum si partum [q] ancillarum non recepisset, aut legata,vel hereditates,quæ post diuortium per seruos dotis [r] adquisitæ marito fuissent.

Si prior maritus,posteriori dotem promiserit.

32. *Idem* lib.2. ad Vrseium Ferocem.

SI prior maritus posteriori, dotis nomine, tanquam [s] debitor mulieris dotem promiserit: non plus,quā [u] id quod facere possit,dotis futurum esse [t].

Si maritus vxori successerit.

33. *Africanus* lib.7 [u]. Quæstionum.

QVæ, dotis nomine certam pecuniam promiserat: quosdam adhibuerat:qui stipularentur partem dotis,distracto matrimonio, sibi solui ea,nulla data dote, obierat,eodem marito suo herede relicto.is damnosam [x] hereditatem eius adierat.nihilo minùs stipulatoribus tenebitur.quoniam adeundo [y] hereditatem debitricis, intelligeretur [z] pecunia pensasse [a].nec ad rē pertinere, quòd soluendo non esset hereditas: quando ceteris etiam creditoribus teneatur.

Vtrum dos reddenda sit patri vel filiæ.

34. *Idem* libro 8. [b] Quæstionum.

TItia diuortium à Seio fecit.hanc Titius in sua potestate esse dicit,& dotem [c] sibi reddi postulat. ipsa se matremfamilias [d] dicit,& de dote agere vult. quæsitum est,quæ partes iudicis sint.respondi,patri,nisi [e] probet filiam non solùm in sua potestate esse, sed etiam consentire [g] sibi,denegandam actionem:sicuti denegaretur,etiam si constaret,eam in [h] potestate esse.

De liberta.

a dotem sibi reddi sc.
a l.7. §. de pac. dotalib.
v. l.28. §. de iure dot.
d extraneus scilicet.nam pater, etiam simplici pacto, actionem de dote in personam suā trans fert.l.6.C. de iure dot. Cur tam variè? vel ideo, quod pater ex necessitaria causa filiam dotare cogitur. *Duar.*
e aliàs si non conuētum fuerit,actio mulieri debitur l.43 §.1. §.de iure dot.
f dotis priuilegium non amittitur per transitum ad secūdas nuptias.
g vide quæ dixi ad l.44.§.1.§. eod. l.35.§. de iure dot.
i l.38. §.1.§. de peculio.
k l.2.Cod.eo.
l dotis permisisset *Hal.* v. quæ notaui ad l.79. in fin.§. de iure dot.
m vide quæ dixi ad l.44.§.1.§. eod.
n l.vn §.11.C. de rei vxor.
o dum pendet conditio vnius partis, illa pars nō adcrescit coheredib.interim purè substitutis. *Bald.*
p actio de dote datur, pro eius augmento. *Bald.*
q d.l.vn.§ 7.
r per seruos dotales *Hal.* v.l. 47.§. de iure dot.
s tanta & talis obligatio in termino referente, quanta & qualis est in termino ad quem fit relatio. *Bald.*
t secundo marito scilicet.plus enim *τῷ ὑποσχέσει*, & effectu in hoc casu non debet, qui promittit l.12 §.eod.
u v.Cuiac.7. ad Afric.
x hinc oritur ratio dubitandi, vt infine §.eod.dicitur: vt sit sensus,eum sibi soluisse non videri,qui adiit hereditatem, quæ soluendæ doti sibi debitæ par non sit. *Cuiac.*
y Scientia cum taciturnitate habetur pro consensu. vide *Rolandum à Valle. 1.consil.19. numero 37.*
z sed quanam ratione intelligitur? ea est. Omnem hæreditatem videri sol uēdo, quàm hæres adiit, quæ hæredem inuenit l.3.§. ad l.Falcid.l.36. infrà, de bon.libert.

a confusio pro solutione, vel pro pensatione cedit leg.50. infrà, de fideiussoribus: l.95.§.2. infrà, de solutionibus.non tamen per omnia confusio vim & effectum solutionis habet v.Cui.ibid.
b v.Cuiac.8.ad Afric.
c profectitiam scilicet,& hoc verum est,siue filiafamilias fuerit,siue materfamilias l.5.§.pen.§.de iur.dotium.

35. *Marcianus* [i] libro decimo Institutionum.

LIberta,quæ,voluntate patroni,discessit,de dote cum eo agere potest,quam ei dedit.

De publicatione dotis.

36. *Paulus* libro secundo de Adulteriis.

SI maritus minùs facere potest,& dos publicata sit: in id,quod facere potest,fisco [k] maritus condemnandus est:ne in perniciem mariti mulier punita sit.

Si filia non habet causam contradicendi patri.

37. *Vlpianus* libro secundo Responsorum.

DOtem volūtate [l] filiæ videri patrem recepisse,cùm causas [m] contradicendi ei filia non haberet,maximè cùm ab eo postea,ampliore [n] summa,dotata sit.

De muliere diuertente,& de sponsalibus postea contractis.

38. *Marcellus* libro singulari Responsorum.

LVcius Titius,cùm esset filiusfamilias, voluntate patris vxorem Mæuiam duxit. & dotem pater accepit. Mæuia Titio repudium misit,postea pater repudiati,absente filio,sponsalia cum ea de nomine filij sui fecit.Mæuia deinde repudium sponsalibus misit,atque ita alii nupsit.quæro:si Mæuia aget cum Lucio Titio quōdam marito,& a patre herede relicto, de dote, & probetur,culpā [o] mulieris matrimonium dissolutum: an possit maritus,propter culpam mulieris,dotem retinere. Marcellus respondit,etiam,si vt heres institutus à patre,Titius cōueniretur,tamen,si sponsalibus non consensisset, culpam mulieris multandam esse.

De compensatione delictorum.

39. *Papinianus* libro vndecimo Quæstionum.

VIro atque vxore mores [p] inuicem accusantibus,causam repudij dedisse vtrumque, pronunciatum est. Id ita accipi debet,vt ea lege, quam ambo contempserunt, neuter vindicetur. * paria [q] enim delicta, mutua pensatione,dissoluuntur.

De Patre repetente dotem.

40. *Idem* lib. 28. Quæstionum.

POst dotem datam,& nuptias cōtractas,stipulatus est pater, [r] filiæ voluntate [s], *diuortio facto dotem dari*. si conditio stipulationis impleatur, & postea filia sine liberis decesserit:non erit impediendus pater,quo minùs ex stipulatu agat.viua autem filia, si agere vult, exceptione summouendus erit.

De dote post diuortium numerata.

41. *Idem* lib.37. Quæstionum.

SI pater ignorans filiam diuortisse, dotē ex causa promissionis numerauit [t]: non per indebiti condictionem,sed de dote actione pecunia petetur.

De patre Condemnato. 1. De fructib. & sumptib. 2. De vsuris. 3. De extraneo repetente dotem, & de redintegratione matrimonij.

42. *Idem* lib.4. Responsorum.

IN insulam patre deportato [u], qui dotem pro filia dedit, actio dotis ad filiam pertinet. Post diuortiū quoque patre damnato, qui idem [x] consentiente filia non petierat,æquè dotis actio mulieris est.

1. ¶Fructus ex prædiis, quæ in dotem data videbantur [y],bona fide perceptos, & mulieris oneribus antè causam liberalem adsumptos, quamuis seruam fuisse postea constiterit,peti non posse placuit. Sumptus [z] verò necessarios & vtiles in prædia, quæ dotalia videbantur, factos, compensatis fructibus perceptis, ad [a] finem superflui [b] seruari conuenit. 2 ¶Vsuras [c] numeratæ dotis ex stipulatu pater, in matrimonio defuncta filia, si petat: gener,qui residuæ dotis promissæ fœnus stipulatus est, ita demum, ad finem vice mutua debitæ quantitatis, compensationem opponere iustè videtur, si [d] propriis sumptib. vxorem suam exhibuit.alioquin,si patris sumptibus exhibita sit, inanis vsurarum stipulatio compensationi non proderit. 3 ¶Ad virum vxore post diuortium reuersa,iudicium acceptum ex stipulatione, quam extraneus, [e] qui dotem dederit,stipulatus fuerit,non dissoluitur,nec officio iudicis absolutio continetur.

De nominibus.

43. *Scæuola* lib 2. Quæstionum.

SI maritus in id, quod facere potest, condemnatus sit [e] & nomina sint [f] ad dotis quantitatem [g] neque amplius [] neque habebit mandare actiones [h].

De morte Soceri,quo viuo dos peti non poterat.

44. *Paulus* libro quinto Quæstionum.

d id est suri iuris.l.30. §. eod.l. 4.§.de his qui sunt sui. etiam virgo. Tertull. libro de velandis virginibus.
e v.quæ notaui ad l.5.in f.§. de probat.
f Præsumitur quisque paterfamilias nisi probetur contrariū vide *Bartolum* 1. consil.42.
g l.2.§.1. §. eod. l.2.l.3 Cod. eod.
h dixi ad l.vnicam.§.13. Cod. de rei vxoriæ act.
i Papinianus *Hal.*
k adde l.31.§.eo. l.2.C.eod.
l leg.22. §.6.§. eod.
m non dicitur contrad.cere, qui non habet causam contradicendi v. *Bal.*
n l.34. §.5.§. de leg.2.
o Si matrimonium culpa mulieris dissolutur,dotem amittit. l. 8. Cod. de repud.
p l.47.§.eod.
q d.l. 47. l.28. Co. de adulteriis. v.l.vlt. in fin. §. de eo per quem: vide Socinum regula 86.
r pater siue filiæ. *Cuiac.* 6. ad *Africanum*, & ita in *Basilicis*.
s quod facere nō tenetur propter diuortium. hinc oritur ratio dubitandi. nam hinc constat huiusmodi pecuniam non esse dotalem leg. 3. §. iure dot. & tamen ad eam petendam actio nē de dote conpetere.
t atque ita ciuiliter mortuo leg.1.§.pen.contrà tab.
u qui dotem consentiente *Hal.*
x matrimonium inualidum non facit maritum lucrari fructus iure mariti, sed iure bonæ fidei possessoris.
y l.24.§. pen. §. eod.
z non nocet filiæ, si pater eius voluntate stipuletur v.l.3.§.5.§. de minorib.
a De hoc locādi genere dixi ad l.19.§.de compensat.
b id est, vsque ad sumptus, qui fructuum quantitatem excedunt. *Duar.*
c v.leg 21. §.1. suprà de don. int. vir.
d leg.69. §.3.§. de iure dot.l.17.§.de doli mali.
e qua extraneus v.l.63.§.de iure dot.
f sufficientia scilicet.
g exoluendam vxori scilicet,deducto tamen victu.
h neque amplius habebit : mandare actiones debet *Hal.* quæ lectio, Florentina melior videtur.

a Heres institui socer à genero potest.
b videtur extinctæ esse obligatio propter cõfusionem, quasi creditor debitori succedat *Duar.*.
c nam filia aduersus viuum patrem non agit, l.4.§.*de iud.ciu.*
d Et sic ficta solutio non extendit vires suas extra personam succedentis. *Baldus.*

SI socer à genero heres [a] institutus, adierit hereditatem[b]: quandoque mortuo [c] patre, cum [d] heredes eius filiam de dote acturam[e], Nerua, & Cato responderunt: vt est relatum apud Sextum Pomponium" digestorum" ab Aristone libro quinto. ibidem Aristoni consensit. ego dicerem, & si emancipasset pater filiam, ipsum quoque conueniri posse. 1. ¶Lucius Titius, filiæ suæ nomine, centum doti promisit[f] Caio Seio. & inter Caium Seium, & Lucium Titium patrem mulieris conuenit: *ne[g] dos à viro, viuo Lucio Titio," id est, patre mulieris" peteretur* postea, culpa mariti diuortio facto. solutũ est matrimonium. & pater mulieris decedens, alios heredes instituit, filia exheredata. quæro, an ab heredibus soceri maritus exigere dotem potest, cùm eam mulieri redditurus [h] est. respondi: Cùm filia, aliis à patre heredibus institutis, actionem de dote sua recuperanda habere cœperit: necesse habebit maritus, aut exactam dotem, aut actiones ei præstare. nec vllam exceptionem habebunt soceri heredes aduersus eum. cum * absurdè dicitur, dolo videri eum facere, qui nõ ipsi, quẽ cõuenit, sed alii [i] restituturus petit. alioquin: & si post mortem patris diuortisset, nondum exacta dote: excluderetur ex actione dotis maritus quod non est admittendum. sed etsi ex parte filia heres patri suo exstiterit: debebit maritus coheredes eius pro parte virili exigere. & mulieri reddere [k], aut actiones ei præstare.

De pacto, & stipulatione aui materni.

45. *Idem* libro" sexto" Quæstionum.

GAius Seius auus maternus Seiæ nepti, quæ erat in patris potestate, certam pecuniæ quantitatem, dotis nomine, Lucio Titio merito dedit: & instrumẽto[l] dotali, huiusmodi pactum, & stipulationem complexus est: *si inter Lucium Titium maritum & Seiam diuortium sine culpa mulieris factum esset, dos omnis Seiæ vxori, vel Gaio Seio auo materno redderetur restitueréturque.* quæro: cùm Seius auus maternus statim vita defunctus sit: & Seia postea sine culpa sua diuorterit, viuo patre suo, in cuius potestate est: an, & cui actio ex hoc pacto ex stipulatione competat: &" vtrùm heredi aui materni ex stipulatu, an nepti. respondi, in persona quidem neptis videri inutiliter stipulationem esse conceptam: quoniam[m] auus maternus ei stipulatus proponitur. quod cùm ita est: heredi stipulatoris, quandoque diuorterit mulier, actio competere videtur. sed dicendum est, Seiæ posse dotem solui, quãuis actio ei directò non competat, ac [n] si sibi aut illi dari auus stipulatus esset. sed permittendum est[o] nepti ex hac auita conuentione, ne commodo dotis defraudetur, vtilem[p] actionem. fauore enim nuptiarũ, & maximè propter affectionem personarum, ad hoc decurrendum est.

Si vir vxori legauerit, ne dotem petat.

46. *Idem*" libro decimonono Quæstionum."

QVi dotem stipulanti vxori promiserat, eidem testamento quædam legauerat: ita[q] tamen, *ne dotem ab heredibus peteret.* ea, quæ legata erant, vxor capere non potuerat[r]. respondi. dotis actionem mulieri aduersus heredes non esse denegandam.

De lenocinio mariti.

47. *Scæuola*" libro decimonono Quæstionum".

CVm[f] mulier viri lenocinio adulterata fuerit, nihil ex dote retinetur[t] cur enim improbet [u] maritus mores[x], quos ipse aut ante corrupit, aut postea[y] probauit[z]? Si tamen [a] ex mente legis[b] sumet quis, vt nec accusare possit, qui lenocinium vxori præbuerit: audiendus est.

De dote liberorum nomine retinenda.

48. *Callistratus* lib. secundo Quæstionum.

SI dotali[c] instrumento ita stipulatio interposita sit, *vt liberorum nomine dos apud maritum resideat,* nepotũ[d] quoque nomine dos retinebitur.

De nomine in dotem dato. 1. *De euictione.*

49. *Paulus* lib.7. Responsorum.

MÆuia marito suo, inter alias res dotis, etiam instrumentum[e] solidorum decem[f] tradidit: quo Otacilius eidem Mæuiæ cauerat, *daturum se, cùm nuptum ire cœpisset,*

e vt ei nõ possit obiici facta solutio de qua superius dixi. habenda est igitur mulieris ratio, cui dotis actio cum patre fuit communis.
f *v.l.79.in fin.* §.*de iure dot.*
g Dotis petitioni renunciare gener pacto potest, *vt hic. & l.30.§.1.l.31.§1.* §.*eod.* Potest ne omittere dotis exactionem, impunè. vt id noceat vxori? falsò Cynus ita putat. *in l.cum t.bi. Cod. qui potiore.* Quinimo Alexader post moram existimat maritũ constante matrimonio pacisci non posse de dote nõ petenda, vt sibi noceat, *vt hic Negusantius de pignorib. parte 2. memb.4. numero 77.*
h hinc nota: vtcunque filia exhæredata sit, dotem eam exigere, & ad eam exhæredatã actionẽ de dote transferri *Baldus.*
i Ista siquidem exceptio *dolo facit, &c.* non obstat in eo quod est alii restituendum, *Bald.* sed cùm eidem *v.l.8.*§.*de doli except.*
k Maritus vxori quondam suæ tenetur exigere aut iuri cedere *Bald.*
l De dotali instrumento scripsi ad *l.45.*§.*eod.*
m hinc dubitandi ratio ex iure stricto sumitur: neptis enim in hoc casu, auo materno extranea est, cui stipulando auus non adquirit *l.26. C. de iure dot.*
n ratio decidẽdi ea est, hoc casu nepti posse solui, tanquam adiectæ. At obiicies, In instrumento hic neptem ordine priorem esse, ac pri⁹ nominari auũ: igitur nepti, non neptem auo adiici? vel hinc constat quòd ea quę non possunt valere, cõsiderato ordine scripturæ, interpretãda sint ex ordine iuris, vt valeant *Bald.*
o permittendam esse *Hal.*
p atqui aui stipulatio directa fuit: verbis obliquis non est concepta: non igitur vtilis datur sed directa? *v.Bal.*
q aliàs & legatum ex testamento, & dotem ex stipulatu petet. *v.l.vn. §.3.C. de rei vxor.act.*
r hinc nascitur quæstio, An cùm repulsa sit à petitione legati inutilis, admitti debeat ad petitionem antecedentis debiti, puta dotis?
f *vide Cremensem singulari.86.*
t à marito. Accusator adulterii, excluditur per replicationem lenocinii. Baldus hinc etiam colligit, quòd si exceptio & replicatio continet dolum, replicans debet obtinere: sed si petitio & exceptio continent dolum. debet obtinere excipiens: atque ita, quando vtraque pars est in dolo, semper est deterior conditio eius qui de dolo cœpit proponere: turpis turpem accusare non potest.
u *l.3.9.*§.*eo.l.9.*§.*de neg.* quod approbo, non improbo.

x *l.39.*§ *eod.*
y Quid: an audietur? cùm aduersus doli exceptionem non detur doli replicatio? *v l.4.§.13.*§.*de doli except.*
z Tantum valet approbatio post factum, quantum ante factum *Bald.*
a Sed & si *Hal.* & rectè.

decem" millia." ex eo instrumẽto maritus nihil exegit, quia[g] nec potuit. quæsitum est, si dos à marito petatur, an compellandus sit etiam illam summam, quæ instrumento continetur, refundere. respondi: potuisse quidem eum, cui actiones mãdatę [h] sunt, debitorem cõuenire: sed, si sine dolo malo, vel culpa exigere pecuniam non potuit, neque dotis nomine eũ conueniri posse, neque mãdati iudicio[i].

1 ¶Fundus æstimatus, in dotem datus, à creditore antecedente ex causa pignoris ablatus est. quæsitum est, an mulier, si æstimationem dotis teneat; exceptione summouenda sit. ait enim, se propterea non teneri, quòd pater eius dotem pro se dedit, cui heres non exstiterit. Paulus respondit, prædio euicto sine dolo & culpa viri, pretium petenti mulieri doli mali exceptionem obesse. consequi enim eam pretium fundi euicti, euidens iniquitas est: cùm dolus patris[k] ipsi nocere debeat.

De rebus æstimatis reddendis.

50. "*Scæuola* lib.2. Responsorum".

AEstimatis rebus in dotem datis, pactum intercessit: *vt ex quacumque causa dos reddi deberet, ipsæ res restituerentur*[l]*: habita ratione augmenti, & deminutionis, viri boni arbitratu: quæ verò non exstarent," ab initio" æstimatio earũ.* quæsitum est: cùm res quædam, quas maritus vendiderat, exstarent: an secundum pactum & hæc ad mulierem pertinerent. respondi: res, quæ exstant, si neque volẽte[m], neque ratum habente muliere, venissent: perinde reddendas, atque si nulla æstimatio interuenisset.

De Interitura rei æstimatæ.

51. *Hermogenianus* lib.2. iuris Epitomarum.

AEstimatæ res, vsu[n] etiam mulieris, periculo mariti, deteriores efficiuntur.

Si maritus dotem soluit quam non accepit.

52. *Tryphoninus* lib.7. Disputationum.

MAritus dotem, quam non accepit, post diuortium per errorem soluit. repetet [o]: quia non numeratam cauerat. exigi enim ab eo non potuit,

De dote data filiofam.

53. *Idem* lib.12. Disputationum.

SI filiofamilias [p] dos data est: ipse quidem dotis actione tenetur: pater autem eius de peculio. nec interest, in peculio rem, vel pecuniam dotalem habeat, nec ne. sed quatenus facere potest, hîc [q] quoque condemnandus est: Intelligitur autem peculio tenus facere posse, quod habet rei iudicandæ tempore. Atquin: si cum patre agatur: deduceretur[r] ex peculio, quod patri, vel subiectis ei personis filius debet. at si cum ipso filio agatur: alterius debiti[f] non fiet detractio in computatione, quantum facere possit filius.

De ære alieno.

55. *Paulus*' lib. singul. de Iure singulari.'

MAritus facere posse creditur, nullo [t] deducto ære alieno: item socius: item patronus, parẽnsve at is, qui ex donatione[u] conuenietur, omni ære alieno deducto, facere posse intelligitur.

Si maritus ædium dotalium nomine cauerit damni infecti.

55. *Idem*" libro quinto ad Plautium."

CVm mulier de dotis repetitione, post solutum matrimonium, agit: cauere[x] debet marito, qui ædium nomine damni infecti cauit[y]: si velit eam recipere: vt periculum matri amoueat.

De stipulatione, Si nupta esse desierit dotem reddi.

56. *Idem*' lib.6. ad Plautium.'

SI quis sic[z] stipuletur à marito, *Si quo [a] casu Titia tibi nupta esse desierit, dotem dabis?* hac generali commemoratione, & ab hostibus [b] capta ea committetur stipulatio: vel etiam si deportata † fuerit, vel ancilla effecta. hac enim conceptione[c] omnes hi casus continentur [d]. Planè quantum veniat in stipulatione [e]? vtrùm quasi mortua sit, an quasi diuortium fecerit? humaniùs quis id com-

b Bona exceptio est, quæ de legis mente procedit *Bald.* lex est, non audiri maritum, lenonem vxoris, vxoré accusantem: mens legis est lenonem nullo modo accusare posse.
c Dotale instrumentum, dotales tabulæ seu nuptiales. *vt hic & l.45.*§. *cod. l. vlt.*§. *de suis pactum. Cod. de pactis: l.pactũ. Cod. de collationibus: adde quæ scripsi ad l.29.*§.*de pactis dotalibus.*
d etiam ex filia *l.1.C.de condictionib.infert.* Nomẽ liberorũ in contractus, comprehẽdit nepotes *vt hic.* & oẽs descẽdentes *Bald. v.l.220.*§. *de verb. signif.*
e .id est nomen *l.2. Cod. de obligat.*
f aliud esset si tradidisset instrumẽtum pro decem: quia tũc censeretur, mari u , mptor nominis. *l.10.*§. *de iure dot.* & imputaret sibi inopiam debitoris. *Bald.*
g ¶*l.41.§.3.*§.*de iure dot.*
h traditione instrumẽti ex causa: hinc collige, traditionem instrumẽti habere vim non solum mandati vtilis, sed directi *Bald. v.leg.1.C. de donat.*
i Inopia nominis dati in dotem, non imputatur marito *Bald.*
k à quo dotem habet ex causa lucratiua, tũc enim dolus authori nocet *l.25. in pr.*§. *de his quæ in fraud.cred.l.4.§.27.*§.*de doli except.*
l *l.21.Cod.de iure dotis.*
m *leg. vlt.*§. *de pact.dotalib.*
n *l.10.l. 69.§.8.*§.*de iure dot.*
o *v.l. 40.*§. *de condict.indeb.* dos cauta non numerata, per errorẽ soluta repetitur. errans non confirmat contractum præcedentem *Bal.*

p *v.l.25.*§.*eod.* q *l.15.in f.*§.*eod.*
r est enim ea lex peculii *l.5.in f.*§ *de peculio.*
f *l.49.*§.*de re iud.* t *d l.49.*
u *l.19.inf.*§.*de re iudic.* meliùs igitur agitur cum donatore, quam cum marito, parente, patrono, socio.
x *l.7.§.15.l.25.inf.*§.*eod.* y *vlp.6.§.2.in fi.*
z id maritus vxori promittere solet, *l.52.*§.*de iure dot.l.240.*§.*de verb.signif.*
a hæc vox, nota est generalis conuentionis diuortij. b *v.l.10.*§.*eod.*
† hodie, nemo deportatione fit seruus, neque ob id soluitur matrimonium *Nouell.22.cap.8.& 13.*
c *d.l.240*
d Imò non cõtinentur: vide quæ dixi *ad l.24.Cod de donat. inter virum & vxorem.*
e hac scil. in qua videtur in casum diuortii, vel mortis, stipulatio concepta & casus seruitutis omissus est. *Duaren.*
f quæ, seruitute interueniente, à marito disiuncta est.

petere

a vt minus debeatur. refertur enim casus omissus diuortii ad eum casum expressum, qui minorem summam continet *v. Duar. hic.*
b *l.66.l.78.§. de iure dot.*
c variis enim modis vsusfr. in dotem datur.
d Primus modus est, quoties mulier formalem vsumfructum dat marito proprietatis domino. Est enim formalis vsusfructus, seiunctus à proprietate.
e Secundus modus est, quoties vxor proprietaria solum vsumfr. dat marito. & hic vsusfructus quia proprietati cohæret, causalis dicitur.
f Tertius modus est, quoties vxor vsufructū, cuius proprietas est tertij, marito cedit.
g Restitutio vsufructus fit vel cautione & patientia: vel consentiente proprietario, vel proprietarius constituit vsumfructum cōsentiēte proprietario: vel proprietario cōparante, vsufructus vtilitatem: vt eo casu pretium quod succedit loco vsusfructus restituatur mulieri. *Bal.*
h ad quas in casib. implicitis recurritur.
i Modestini Eurematica, cōsilia & cautiones sunt à Modestino excogitatæ, rei iurisque cuiqi sui tuēdi causa, vnde *§. eod.* ait, consulēdum est: & *in l. 45. suaserim in l. 9. §. de suspec. tutorib.* optimū factum est, *Cuiac. 12. obs. 32.* huiusmodi libros, posteriores vocarunt, Cautelas.
k desiderium apud acta publicatum corrigi non potest. *Bald.*
l i. eodem momento *v.d.l.66.*
m vide quæ scripsi *ad l.4 Cod. soluto matrimonio.*
n vide omnino Menochium. 11. *de Coniecturis.* 13. vbi notat, legitimatos per matrimonium, in mortis, articulo contractū, excludere substitutū.
o i: ob ægritudinem *l. 3. C. de repudiis. v. Nou. 22. c. 19.* eo colore, ac fine.
p *l.5. §. de diuortiis: dixi ad Vlpianum. 6. §. 4.*
q *l.30. in f. §. de religiosis.*
r Imò, nō consequetur *l. 17. l. 29. §. de religiosis.*
s i. contradicente. De inuito *v. ad l. 5. §. de seruitutib. vrb. v. in hanc legem Cuiac. 2. obs. 34.*
t *l. 24. §. 4. §. cod. l. 63. §. eod.*
u vide *quæ notaui ad l.: Cod de vindicta manumiss.*
x *d. §. 4.* y Donat qui permittit manumitti.
z *lib. 57. ad edictum Hal.*
a hinc iuncto *§. 5. & seq. §. eo.* colligit *Cuiac. 2. obs. 74,* Ex lege Iulia vxori actionem dari vt vel res ei, vel cautio præstetur.
b notandi sunt hi casus diuersi, de seruo dotali manumisso à marito inuita muliere *l. 61,* volente & donante *l. 62. 63. §. eod* permittente ex negotio gesto *vt hic.*
c expromissorem *Hal.* de adpromissore dixi *ad l. 43. §. de solutionibus.*
d *adde l. 59. in f. §. ad Trebel.*
e Dotis nomine quæ adquisiuit, aut adquirere potuit maritus tenetur.
f *l. 14. in f. §. de falsis.*
extraordinariis, *Bald.* quādo lex prouidet de remedio extraordinario, si cessant verba legis, intelligitur etiam mens eius cessare, & ideo non fit extensio: quia extensio non fit, nisi per mētem & virtutem legis. *Bald* Ita verba legis certis personis cohærentia, ad alias non extenduntur. Vel ita, vbi lex & mens legis cessat, ibi cessat legis auxiliū directū vel vtile. h aliàs verbū pecuniæ latè patet *v. l. 178. §. de verb. sig.* i id est, C. Gracchi. k i. condictio ex l. Iulia, non actio de dote, nō ex stipulatu, nō mandati vel negotiorum *v. Cui. 2. obs. 34.*
l In obligatione speciei, de dolo & culpa: in obligatione generis, omne periculum præstat maritus *Bald.*
m In dotalibus rebus maritus præstat dolum, latam culpam & leuem. *l. 18. §. 1. §. eod.*
n *v. l. 17. §. de iure dot.*
o Lucij Crassi filia: cui dos ex senatusconsulto adempta. *Plutarchum in Gracchis.*
p Secus si non eius culpa. Nulla enim custodia priuati est, aduersus seditionē publicam. *l. ad eod. §. Cōmodati.* Hinc etiam colligunt, Damno societati illato ob priuatas inimicitias vnius socij: socium id reliquis sociis præstare. Sed & illud: Arbitrū vel iudicem eum non posse recusare, cuius facto & culpa orta ei fuerit inimicitia aduersus iudicē vel arbitrum. Hoc amplius: ex sulio, vel vt legitur, banno mariti res mulieris dotales deteriores factas, mariti periculo sarciri.
q *v. l. 25. §. 4. §. locati.*
r In vestiariū dare est, ad vestes emendas vt sit sensus. Dotalibus seruis pecuniam maritus dedit vt emeret vestes: vel ipse vestes dedit, vestes (de quibus agitur) diuortio facto tales marito restituendæ, quales sunt ipso tempore diuortii: quæ nisi reddātur viro à muliere, vestiū pretia in dote compensare poterit maritus.
s Cur reddi? quia reuocata intelligūtur per diuortium *l. cū hic status. §. si diuortium §. de donat. inter virum.*
t De famulis nostri tēporis, qui liberi homines sunt, quæri solet, si ante tempus locationis finitū recedāt ab hero suo, an vestiméta reddere cogātur: & an hero quasi manu iniecta, eosdē exuere liceat? licebit, si téporarii vsus causa vestiméta eis dominus cōcesserit *l. 25. §. de peculio. v. Duar. hic.* † hodie nulla fit cōpensatio *l. vn. §. 4. C. de rei vxor act.* u *sub.* cōmunē. Quod accidit patre doté pro filia constituéte, & eā sibi reddi nō stipulāte. *l. 2. vers. denique §. eod.* Quid si filia exhæredetur vel emācipetur? Dotis vniuersę actio trāsit in ipsā filiā: *l. vnica. §. videamus. C. de rei vxoriæ act.* x & dubitabatur: cui dotis residuū esset, restituendū patri an filiæ. y tūc periculū ad maritū trāsit, ideóque partus ei cedunt, qui aliàs non cederent *l. 68. §. de vsufru.* z i. tātæ æstimationis & pretii. a Pactū de ancilla dotali restituenda, nō extēditur ad ancillæ partus. b Imò, vtcūq; ancillæ tibi æstimatæ datæ sint, partus earū restituere cogeris *l. 1. C. eod* c Dotis nomine plus promittēs per erroré maritus, nō tenetur restituere vltra id quod accepit. d Imò, vna centum, ex dote: altera, ex obligatione debentur. *l. 21. §. de verb. oblig.* solue, Ibi scienter. hic, per errorem, promissio facta est. e *l. 64. §. de iure dot.*

petere dixerit, quod propter mortem conuenit [a].

De vsufructu.

57. *Marcellus* lib. 7. Digestorum.

VSufructu [b] in dotem dato: si diuortium interuenerit: nec proprietas rei apud maritum, vel mulierem sit: eā dotis esse restitutionē: vt maritus caueat: quamdiu vixerit: passurum se, vti frui mulierē heredémque eius. quod an verum sit circa adiectionem heredis, dubito. interest, quemadmodum [c] sit vsusfructus in dotem datus. Si [d] cùm haberet mulier fructū, viro, cuius erat proprietas fundi, vsumfructum cessit: nihil mulier heredi suo relinquet. debebatur. n. ei vsusfructus, qui ad heredem non solet trāsire. Quòd [e] si fundi sui fructum mulier viro cessit, restitui is à viro debet. cum proprietate. n. ad heredē eius transisset, si vir in reddendo eo non fecisset moram. Si [f] verò alienata sit proprietas: aut aliquis fundi sui vsumfructū, mulieris iussu, viro eius dederit in dotem: inspiciendum est primùm, quemadmodum mulieri possit restitui. Potest autem vel cautionibus [h] interpositis: vt, sicut potest, vir iure suo cedat mulieri, fruíque eā patiatur: vel, si se accommodauit dominus proprietatis. volēte eo mulieri constituatur vsusfructus. nam aut fructū fundi ille mulieri poterit cedere: aut aliquid. videlicet pro eo (vt inter eos actum fuerit) dare. nam "&" finge, hoc ipsum mulierem posse proprietatis domino vendere. quo casu non iniquè, etiam mulieris herede agente, vir facere cogetur. quippe si moram non fecisset, pretiū fructus mulier heredi suo reliquisset. quòd si facultatem vsusfructus vendendi proprietatis domino mulier nō habuerit: patientiam, quam percipiendi fructus præstare ipsi debuit, etiam heredi eius præstat.

De seruo dotali herede instituto.

58. *Modestinus* lib. singul. de Eurematicis [i].

SEruus dotalis, heres ab aliquo institutus, mariti iussu vel adire vel repudiare debet hereditatē. sed ne maritus aut facilè repudiando, vel temerè suscipiendo incognitam successionem, dotis iudicio vxori suæ obligetur: consulendum est, mulierem coram testibus interrogari [k], vtrum velit omittere, an adquirere hereditatem. &, si repudiare se dixerit, facilè mariti iussu repudiabit. quòd si hereditatem agnoscere malueritt: reddendus est à marito seruus vxori ea cōditione, vt, cùm iussu eius adierit, rursum [l] marito retradatur. ita & mariti solicitudini consuletur, & vxoris desiderio parebitur.

Si filia in fraudem patris repudietur.

59. *Iulianus* lib. 2, ad Vrseium Ferocem.

FIliæ meæ emancipatæ [m] & ægræ vir [n] in hoc [o] repudiū misit: vt [p] mortua ea, dotem potius heredibus eius, quam mihi redderet. Sabinus dicebat, vtile mihi eius dotis recuperandæ iudicium dandum esse. "Gaius idem."

De sumptu funeris.

60. *Proculus* lib. 5. Epistolarum.

SI filiafamilias nupta decesserit, & pater funus ei fecerit: tametsi ei dotem post aliquod tempus gener reddere deberet: tamen cōtinuo socer [q] agendo cōsequetur [r], vt impensam funeris præsentem recipiat. cætera dotis statuto tempore soluantur.

De manumissione serui dotalis.

61. *Papinianus* "libro 11. Quæstionum."

DOtalem seruum vir inuita [s] vxore, manumisit. heres solus vir si liberto institutus, portionē hereditatis, quam vt patronus consequi potuit ac debuit. "restituere debet: alteram verò portionem, dotis iudicio: si modò vxor manumittenti refragatur:

62. *Vlpianus* libro trigesimotertio ad Edictum.

QVòd si vir voluntate [t] mulieris seruos dotales manumiserit [u], cum donare [x] ei mulier voluit: nec de libertatis causa impositis ei præstandis tenebitur.

63. *Paulus* lib. 2. ad Legem Iuliam & Papiam.

ET desinit seruus in dote esse: quia cui, manumittendi causa, donare liceret: ei quodammodo [y] donaret, quòd permitteret manumittere.

64. *Vlpianus* lib. 7. [z] ad Legem Iuliam [a] & Papiam.

SI verò [b] negotium gerens mulieris nō inuitæ, maritus dotalem seruum, voluntate eius, manumiserit: debet vxori restituere, quidquid ad eum peruenit.

1 ¶ Sed & si quid, libertatis causa, maritus ei imposuit: id vxori præstabit. 2 ¶ Plane si operæ fuerint [a] marito exhibitæ, non æstimatio earū non erit æquū hoc nomine vxori maritū quippiam præstare. 3 ¶ Sed si post manumissioné aliquid ei fuerit liberto impositū, id vxori præstandum est. 4 ¶ Sed & si reum maritus acceperit, ad promissorémve [c]: æquè aduersus ipsum obligationem debet præstare. 5 ¶ Item quicquid ad eum ex bonis liberti peruenerit, æquè præstare cogetur: si [d] modò ad eū, quasi ad patronū, peruenerit. ceterùm, si alio iure nō cogetur præstare. nec. n. beneficiū, quod in eū libertus cōtulit, hoc vxori debet. sed id tantùm, quod iure patronatus adsequitur, vel adsequi potuit. Planè si ex maiore parte, quā debet, heres scriptus fuerit: quod amplius est, nō præstabit, & si fortè, cùm ei nihil deberet libertus, heredē eū scripsit: nihil vxori restituet. 6 ¶ Dabit autē (vt ait lex) quod ad eū peruenit. Peruenisse accipimus: siue [e] iā exegit: siue exigere potest, quia actio ei delata est. 7 ¶ Adiicitur in lege [f]: vt, & si dolo malo "aliquid" factū sit, quo minus ad eum perueniat, "teneatur". 8 ¶ Si filium exheredauerit patronus, & ad eum bona liberti pertineāt: videndum est, an heres hoc nomine teneatur. & cùm nihil neque ad ipsum" patronum", neque ad heredē eius perueniat: quomodo fieri potest, vt hoc nomine teneatur?

9 ¶ De viro, heredéque eius lex tantum loquitur. de socero, successoribúsque soceri nihil in lege scriptum est. & hoc Labeo quasi omissum adnotat. In quibus igitur casibus [g] lex deficit, non erit nec vtilis actio danda.

10 ¶ Quod ait lex, *quāta pecunia erit, tātam pecuniā dato:* ostēdit [h], æstimationē hereditatis vel bonorum liberti, nō ipsā hereditatē [i], voluisse legē præstare: nisi maritus ipsas res tradere maluerit, & hoc. n. benignius admitti debet.

65. *Scæuola* "lib. singul. Quæstionū publicè tractatarum."

HÆc actio [k], etiā constāte matrimonio, mulieri competit.

De dolo & culpa mariti. 1. De vestimētis cōparatis seruo vxoris ex viri pecunia. 2. Si parte dotis: patre soluta, filia decesserit. 3. De partu ancillæ æstimatæ. 4. Si maritus plus promiserit per errorē. 5. Si mulier post mortē secundi, ad priorē virū redierit. 6. De acceptilatione 7. De muliere succedente promissore dotis.

66. *Iauolenus* lib. 6. ex posterioribus Labeonis.

IN his rebus [l], quas præter numeratā pecuniā doti vir habet dolū [m] malū & culpam [n] eum præstare oportere, Seruius ait. ea sentētia Publii Mucii est. nā is in Licinnia [o] Gracchi [p] vxore statuit. quòd res dotales in ea seditione [q], qua Gracchus occisus erat, perissent: "ait:" quia [r], Gracchi culpa, ea seditio facta esset: Licinniæ præstari oportere.

1 ¶ Seruis vxoris vir nummos in vestiarium [s] dederat: quo parato, deinde intra annum diuortium intercesserat. placuit Labeoni, Trebatio, qualia vestimenta post diuortiū essent, talia viro reddi [t]. Idē iuris futurū fuisset, si ipsa vestiméta vir emisset, & seruis dedisset [u]. Quòd si vestimenta non redderentur, tū virum pretiū in dote compēsaturū †. 2 ¶ Filiafamilias, diuortio facto, dotem [x] patri reddi iusserat. deinde, parte dotis persoluta, pater decesserat [y]. reliquā partē, si nec delegata, nec promissa nouādi animo patri fuisset, mulieri solui debere, Labeo, Trebatius putāt. idque verū est. 3 ¶ Mācipio in dotē æstimata [z] accepisti, pactū conuentū deinde factū est: *vt, diuortio facto, tantidē [a] æstimata redderes [b]:* nec de partu dotaliū ancillarum mentio facta est. manebit (inquit Labeo) partus tuus [c]: quia is pro periculo mancipiorū penes te esse deberet. 4 ¶ Mulier: quæ centum dotis apud virum habebat: diuortio facto, ducēta [d] à viro errāte stipulata erat. Labeo putat, quāta dos fuisset, tātā deberi [e]: siue prudens mulier plus esset stipulata, siue imprudēs. Labeonis sentētiā probo. 5 ¶ Vxor, diuortio facto, partē dotis receperat, partem apud virū reliquerat: deinde alii [f] nupserat: " & " iterum vidua facta, ad priorem virum redie-

rat: cui centum "decem" doti dederat: neque eius pecuniæ, quæ reliqua ex priore dote erat, mentionem fecerat. diuortio facto, reliquum ex priore dote eiusdem diebus virum redditurum[a], ait Labeo, quibus redidisset, si superius diuortium inter eos factum non esset. quoniã prioris dotis causa in sequentem dotis obligationẽ esset trãslata [b]. & hoc verum puto.

6 ¶Si vir socero, iniussu [c] vxoris, manente matrimonio, dotem acceptam[d] fecisset: etiam si id propter egestatem soceri factum esset: viri tamen periculum futurum[e], ait Labeo. & hoc verum est.

7 ¶Si quis pro muliere dotem viro promisit: deinde[f], herede[g] muliere relicta, decesserit[h]: qua ex parte mulier ei heres esset: pro ea parte, dotis periculum, quod viri fuisset, ad mulierem pertinere, ait Labeo. quia [i] nec melius [k] æquius esset, quod exigere vir ab vxore non potuisset, ob id ex detrimento [l] viri mulierem locupletari. & hoc verum puto.

De peculio serui dotalis.

67. *Pomponius* lib. 20. Epistolarum.

IN partem dotis reddẽdæ erit id, quod mulieri ex[m] peculio[n] serui restitui debebit. & ideò & dolum, & [o] culpam, in eo peculio vel adquirendo. vel conseruando maritus præstare debet. & fructus[p], ex eo percepti, quomodo cuiuslibet rei dotalis, ad maritum [q] pertinebunt.

a *v. l. 33. §. de iure dot.*
b Dos primi matrimonii deuoluitur tacitè in posterius matrimonium inter eosdem, medio non obstante *Bald.* eadem ratione in redintegratum compromissum, pœnas priori adiectas reuolui putant: Eò magis, quòd non valeat compromissum sine pœna *l. nõ distinguemus §. de arbitriu.* Restituta ciuitate exsuli, omnia iura antiqua restitui. Hoc amplius: intermedio aliquo Tempore intercurrente, nõ impediri legitimationem natorũ ex concubina.
c secus si iussu *v. l. 36. §. de iure dot.*
d qui dotem accepro tulit, dotem accepisse intelligitur. Dotis acceptilatio, numerationi comparatur.
e Cur futurum est? Acceptum ferendo, videtur donasse vel recepisse *l. vir ab co. §. de iure dotium.*
f Dotis debitori si mulier successerit pro parte, pro ea parte periculum non pertinet ad maritum.
g *l. 41. in fine §. de iure dot.*
h *sub.* antequam dos soluatur marito.
i ¶Culpam eam marito imputare mulier nõ potest, cuius tenetur is cui ipsa mulier successit.
k sic *in l. 82. in fine §. de solutionibus.* Id enim solebat addi à Prætore, quod æquius melius, vt arbitrio præsertim rei vxoriç auctor est Cicero *3. offic.* & in Topicis. adde eundẽ orat pro Roscio comœdo.
l idest damno.
m Eadem ratio dotis accessionis, quæ ipsius dotis.
n Dotis reddẽdæ pars est, peculium serui dotalis.
o *l. g. 17. §. de iure dot.*
p Dotalis serui peculij fructus pertinent ad maritum.
q In re dotali conseruanda maritus præstat dolum & culpam. *l. 19. §. 1. §. de peculio l. 7. §. de iure dot.*

LIBER VICESIMVSQVINTVS.

DE IMPENSIS IN [a] RES DOTALES FACTIS.

Diuisio impensar. 1. *Quæ sunt necessariæ impensæ.* 2. *De imminutione dotis.* 3. *Quæ sunt necessariæ impensæ.*

Vlpianus 36.[b] ad Sabinum.

IMPENSARVM [c] quædam sunt necessariæ[d], quædam vtiles [e], quædam "verò" voluptariæ [f].

1 ¶Necessariæ hæ dicũtur, quæ habent in se necessitatem impendẽdi [g]. ceterum, si nulla fuit necessitas, alio iure habentur.

2 ¶In necessariis impensis hoc sciendum est, eas demum impensas dotem minuere [h], quæ in dotem [i] factæ sunt. ceterùm, si in dotem factæ non sint [k], non habent in se reputationem.

3 ¶Inter necessarias impensas esse, Labeo ait, moles [l] in mare, vel flumen proiectas. sed &, si pistrinum [m], vel horreum necessariò factum sit: in necessariis impensis habendum ait. Proinde Fulcinius inquit: Si ædificiũ ruens [n], quòd habere mulieri vtile erat, refecerit: aut si oliueta reiecta[o] restaurauerit: vel ex stipulatione damni infecti, ne committatur, præstiterit.

2. *Paulus* lib. 7. ad Sabinum.

VEl in valetudinem[p] seruorum impenderit.

3. *Vlpianus* lib. 36. ad Sabinum.

VEl si vites propagauerit[q] vel arbores[r] curauerit: vel seminaria[s] pro vtilitate agri fecerit, necessarias impensas fecisse videbitur [u].

1 ¶ Nos generaliter definiemus multum interesse [x]: ad perpetuam[y] vtilitatem agri, vel [z] ad eam, quæ non ad præsentis temporis pertineat: an verò ad præsentis anni fructum. si in præsentis, cum fructibus hoc compensandum. si verò non fuit ad præsens tantùm apta erogatio, necessariis impensis computandum.

4. *Paulus* libro trigesimosexto ad Edictum.

ET in totum, id videtur necessariis impensis contineri: quòd si è marito omissum sit: iudex[a] tanti eum damnabit, quanti mulieris interfuerit, eas impensas fieri. sed hoc differt[b], quòd factarum ratio habetur, & si res malè gesta est: non factarum ita, si ob id res malè gesta est. Itaque si fulserit insulam ruentem, eáque exusta sit: impẽsas consequitur. si non fecerit: deusta[c] ea, nihil[d] præstabitur.

De imminutione dotis. 1. *Si impensis satisfiat.* 2. *De cõdictione.* 3. *quæ sunt impensæ vtiles.*

5. *Vlpianus* lib. 36. ad Sabinum.

QVod[e] dicitur[f], necessarias impensas dotem minuere, sic erit accipiendum, (vt & Pomponius ait) non vt[g] ipsæ res corporaliter deminuãtur. vtputa fundus, vel quodcumque aliud corpus: etenim absurdum est, deminutionem corporis fieri propter pecuniam. cæterùm hæc res faciet[h], desinere esse fundum dotalem, vel partẽ eius. manebit igitur maritus in rerũ detentationem †, donec ei satisfiat. non [i] enim ipso[k] iure corporum, sed dotis fit deminutio. Vbi ergo admittimus deminutionem dotis ipso iure fieri? vbi non sunt corpora, sed[l] pecunia. nam in pecunia ratio admittit, deminutionem fieri. Proinde si æstimata corpora in dotem data sint, ipsò iure dos deminuetur per impensas necessarias. Hoc de his impensis dictum est. quæ in dotem ipsam factæ sint. ceterùm, si extrinsecus, non imminuent dotem.

1 ¶Sed si impẽsis necessariis mulier satisfecerit: vtrùm dos crescat: an verò dicimus, ex integro videri dotem? & ego, vbi pecunia est, non dubito dotem videri creuisse [m].

1 ¶ Si dos tota soluta sit, non [n] habita ratione impensarum: videndum est, an condici possit id, quod pro impensis necessariis compẽsari solet. & Marcellus admittit, condictioni[o] esse locum. sed & si plerique negent: tamen, propter æquitatem, Marcelli sententia admittenda est.

a 19. *Eclog.* 1.
b & in fragmẽtis Titulo. 6. §. 4.
c *v. Vlp. tit.* 6. §. 14.
d §. 1. 2. 3. *l.* 2. *l.* 3. *l.* 4. *l.* 5. *l.* 14. *l* 15. *l.* vl. §. eo.
e *l.* 5. *in f. l.* 6. *l.* 8. *l.* 14. §. 1. §. *eodẽ.*
f *l.* 7. *l.* 9. *l.* 10 *l.* 14. §. 2. §. *eo.*
g ratione vxoris. quia si factæ non sunt, res aut peritura aut deterior futura. *l.* 79. §. *de verbo. signification.* num mariti: vt aliàs teneatur: si eas non fecerit? negat Accursius: ait autem lex 4. § *eod.*
h *l.* 5 *in princ. l.* §. 1. §. *eod. l.* 61. §. *de iure det.*
i idest rem dotalem.
k quænam illæ sunt? putà si maritus debitores vxoris conuenerit. *Accursius.* magis placet Bartolus, cum ait à marito nominis æstimatò accepti & cuiuscumque alterius nominis simpliciter accepti necessarias expensas deduci.
l Liuius 2. refert, Insulæ in Tiberi ex frumenti aceruis factæ, additæ moles. quidam tamen legunt, metas *vi. Cottam in dictione moles,*
m Imò, pistrini & horrei *l.* 6. §. *eod.* ædificatio, inter vtiles expensas refertur *l.* 79. §. *de verb. signif.*
n *l.* 14. §. *eod. l.* 10. §. 1. §. *de negot. l.* 39. §. *de petit. hered. l.* 51. §. *familiæ. l.* 7. *in f.* §. *soluto. Vlp.* 6. §. 15.
o defecta. *Haloand.*
p *l.* 12. §. *eod. l.* 10. *in f.* §. *de negot. l.* 10. *C. de negot. sub.* Immodicam: nam modicam non repeteret *l. diuortio* §. *impensa* §. *Titulo proximo.*
q *l.* 12. §. *eod.*
r arbusti pastinationẽ inter necessarias expensas refert Iurisconsultus. *d. l.* 79. §. 1.
s seminarium, non est locus vbi frumentum ad seminãdum reponitur, vt ait Accursius: sed solum subactum, in quo semina vitium, aut arborum panguntur: vt, cùm radices egerint, inde stipites in aliud solum transferantur. *leg.* 9. §. 6. §. *de vsufruct.*
t *sub.* perpetua: esset enim aliàs impensa hæc vtilis non necessaria *l.* 12. §. *eod.*
u ideóque dotem minuent.
x Impensarum necessariarum aliæ ad perpetuam agri vtilitatem fiunt: aliæ ad præsentis anni fructum. Posteriores, compensantur cum fructibus: Priores, nõ compensantur *vt hic.*
y ad perpetuam agri vtilitatem pertinet domus exustæ reædificatio *l.* 58. §. *de legat.*
z To *vel* hîc sumitur pro idest, vt §. si ager vectigalis vel emphyteuticarius. Nam impensæ quæ non ad præsentis tẽporis vtilitatem pertinẽt, ad perpetuam vtilitatem rei dotalis referuntur. l. ad temporariã seu præsentem, quæ fiunt percipiendorum fructuum gratia. *Accurs. Bartol.*

a ¶Impẽsas necessarias in rem dotalem facere negligens maritus tanti damnatur, quanti mulieris interfuit eas impẽsas fieri.
b Impensarum necessariarum in re dotali factarum & nõ factarum differẽtia. Priorum habetur ratio, etsi res malè gesta est: Posteriorũ, si ob id res malè gesta est.
c Quid si alio modo ruerit insula: quòd non refecta sit? ex superioribus satis colligitur, maritum teneri.
d cur nihil prçstabit? quia res nõ est malè gesta propter culpã mariti negligentis reficere: sed propter casum.
e Impensæ necessariæ dotem minuunt.
f *l.* 1. §. 2. §. *eo. l.* 6. §. 3. §. *de iure dot.*
g Dotem impensis minui quod dicimus non ita intelligimus, vt corpora rerũ dotalium minuantur: quippe deminutionem corporum dotalium facere propter pecuniam expensam, absurdum est.
h Immò, huiusmodi impensæ non faciunt, vt desinat fundus esse dotalis. *d.* §. 3.
† *al.* detentione. hodie cessat retentio *l. vnic.* §. 5. *C. de rei vxor.*
i Dotem vniuersale quiddã esse ex hoc loco colligimus. Aliud enim est dos, aliud corpora rerũ dotalium, qua de re vide Campegium *tract. de dote parte.* 1. *quæst.* 4. *Guibertum de dotibus c.* 2. Contrarium sentit Phonnucius *de lucro dotis in rubrica in verbo, Dote.*
k Ipso iure corporum rerum dotalium sed dotis deminutio, hoc est nõ corporum sed vniuersitatis fit diminutio.
l Pecuniam rem non esse corporalem hinc colligunt. *vt l.* 94. §. 1. §. *de solutionibus.* Verũ corpus hoc loco, res ceterç etiam corporales sunt, quibus opponitur pecunia, non vt res incorporea aliqua, sed vt in corporea, peculiare quoddam genus corporum efficiens.
m Dotis augmentum iisdem priuilegiis fruitur, quibus & ipsa dos fruitur. *dixi ad l.* 8. *Cod. de Iure dotium.*
n Dote restituta mulieri eiúsue hæredibus expẽsarum non facta deductione, ipsæ expensæ condictione indebiti poterunt repeti.
o *de qua notaui ad l.* 51. §. *de condict. indeb.*

3 ¶ Vtiles

a *l.6.l.7.in f.l.8.l.9.l.4.in fin.ĵ.eod.d.l.vn. §.5.l.79.ĵ. de verbor.signific.* vt paucis dicam: necessariis omissis, deterior: vtilib. omissis, nõ deterior: factis verò, fructuosior. voluptuosis non omissis, & omissis neque deterior, neque fructuosior dos efficitur. *Vlp.tit.6.§.15.16.17.*

b quæque rem mulieris meliorem reddunt *Hal.*

3 ¶ Vtiles[a] autem impensæ sunt, quas maritus vtiliter fecit: rémque[b] meliorem [c] vxoris fecerit, hoc est, dotem.

6. *Paulus* lib.7.ad Sabinum.

VEluti si nouelletum [d] in fundo factum sit: aut si in domo pistrinum[e], aut tabernam adiecerit: si seruos artes[f] docuerit.

Quæ sunt voluptuariæ. 1. quatenus vtiles seruantur.

7. *Vlpianus* libro trigesimosexto ad Sabinum.

VOluptariæ autem impēsæ sunt, quas maritus ad voluptatem fecit, & quæ species [g] exornant.

1 ¶ Quarum vtiles non [h] quidem minuunt ipso iure dotem, verumtamen habent exactionem.

8. *Paulus* lib.7.ad Sabinum.

VTilium nomine ita faciendam deductionem [i] quidã dicunt, si voluntate[k] mulieris factę sint. iniquum enim esse, compelli [l] mulierem, rem vendere, vt impensas in eam factas solueret, si aliunde soluere nõ potest. quod summam habet æquitatis rationem.

Quatenus voluptuariæ seruantur.

9. *Vlpianus* libro trigesimo sexto ad Sabinum.

PRo voluptariis impensis, nisi parata sit mulier pati maritum tollentem [m], exactionem patitur. nã si vult habere mulier: reddere ea, quæ impensa sunt, debet marito. aut, si non vult, pati debet tollentem: si modò recipiãt separationem [n]. ceterùm, si non recipiant, relinquendæ sunt. ita enim permittẽdum est marito auferre ornatum, quem posuit, si futurum est eius, quòd abstulit.

De reb.promercalibus.

10. *Paulus* libro trigesimosexto ad Edictum.

QVòd si heres, in quibus impẽsæ factę sunt, promercales [o] fuerint: tales impensæ non voluptariæ, sed vtiles sunt.

De voluptuariis voluntate vxoris factis. 1. De donatione.

11. *Vlpianus* lib.36.ad Sabinum.

IN voluptariis autem Aristo scribit, nec si voluntate mulieris factæ sunt, exactionem parere [p].

1 ¶ Donationem inter virum & vxorem circa impensas[q] quoque inhibitam [r]. verè Sabinus scribit.

De medicis impensis.

12. *Paulus* lib.7.ad Sabinum.

OMnino & in ædificandis [s] ædibus, & in reponendis [t] propagandísq; [u] vineis, & in valetudine[x] mancipiorum, modicas [y] impensas non debet arbiter curare. alioquin [z] negotiorũ gestorum potiùs, quàm de dote, iudiciũ videbitur.

De stipendio & tributo.

13. *Idem*" lib.7. Breuium."

NEque stipendium [a], neque tributum [b], ob dotalem fundum præstita, exigere vir à muliere potest. onus [c] enim fructuum, hæc impendia sunt.

Quæ sunt necessariæ, vel vtiles. 2. vel voluptuosæ.

14. *Vlpianus*" lib.5. Regularum.'

IMpensæ necessariæ sunt, quibus[d] non factis dos imminuitur. veluti[e] aggeres facere, flumina auertere [f], ædificia vetera [g] fulcire, itémque reficere. arbores in locum

c & fructuosiorem *Vlp.6.§.16.*

d *l.39.ṡ.de petit. heredit.* vinea ex nouis vitibus cõsita. τὰ νεόφυτα. *Synopsis eod. c.4.* vide tamen quæ notaui *ad l.30.§.2.ĵ.de verborum signific.* Quidam apud Albericum legũt oliuetum.

e *v.l.1.§.3.ṡ.eod.*

f *v.l.27.§.5.suprà de rei vindicat.l.79. §.1.ĵ. de verb.signific.* vide *Senecam in declamat.* Imò huiusmodi impensas maritus non seruat *l. 28. §.1. suprà de donationibus.*

h *l.vlt.suprà, de fundo dotali.*

i actione mantati.

k ac non ignorante *d. §. 1. d.l. vnic.§.5. Cod. de rei vxor.*

l *l.79.§.1.ĵ. de verborum signif*

m *d.§.5.in fin.*

n *l.38. ṡ. de rei vindicat.l.5. Cod. de rei vindicat. l. 3.§.4. suprà, de in rem verso.*

o id est, venales *l.29. suprà, de rei vindicat.* res promercalis dicitur, quàm, præter vsus suos, venalem habet paterfamiliàs *Alciat.1. prætermissor.* Politianus venales simpliciter exposuit, (& malè) *Suet.in Cæsare.c. 54: & de Claris grammaticis vbi de Palemone: Columella cap.8. vide Tiraquellũ libro de re tract. ligng. §. 1.Gloss.7. numero 11. in fi.* Contius promercales interpretatur, venditioni destinatas: & iam à re familiari separatas. *adde Forcatulum in Penn.*

p idem quod in minore *v. l. 12.§.11. suprà mandati.*

q vtiles vel necessarias.

r cum quodam tamen temperamento *v.l. 14.l. 21.l.28.§.1.§. 6.l. 31.in fin.l.47. suprà, de donationibus.*

s *v.l 1.§.3. ṡ.eo.*

t *l.1.in f.ṡ.eod. l.14.ĵ.eodem.* de ea re valet moderata donatio *l.14.ṡ.de donation.*

u *l.3.ṡ.eod.* x *v.l.2.ṡ.eod.*

y *Synopsis.29.Titul.1.§.10.*

z Modicæ etiam impensæ repetuntur actione negotiorum gestorum: at non actione de dote. Hac etiam re differt negotiorum gestorum actio, ab actione dotis: & negotiorum gestor, à marito. a stipendium præstabant, stipendiaria prouinciarum populi prędia: Tributũ, tributaria prouinciarũ principis prędia, de quo vide. *§.per traditionẽ 40.vers.vocantur autẽ stipendaria & tributaria prædia*: & vide omnino Theophilũ ibidẽ, *vbi dixi: Harmenopulum 1.Titul.2.§.46.* & de diuisione prouinciarum ab Augusto facta: Suetonium in Augusto: Dionem. *Strabonem 13.*

b *l.7.§.2.l.27.§.3.ṡ.de vsufr.l.28.ĵ.de vsufruct.leg.* in aliis deducitur. *leg.27.ṡ. de ædilitio.l.16.ṡ.qui potior.*

c Dotalium fructuum impensas maritus ipse agnoscit: neque eas mulieri imputat. d *Synopsis ibid.c.12.*

e Impensarum necessariarum exempla.

f Flumen auertere à fundo dotali vxoris, maritus cogitur: est enim causa huius rei necessaria. *vt hic.* auertere tamen debet sine damno vicinorum: *l.2.§.merito.ĵ. ne quid in loco publico: l 1.§.Sunt qui putant.ĵ.ne quo in flumium publ co.*

g *v.l.1.in fi.l.12.ṡ.eod.* h ita vocantur ab *Vlpiano 6.§.17.*

i de balneis dicam ad *l 35.in fi.ĵ.de legat.3.*

k de quibus *v.l.12.ṡ.eod.*

l ipso iure. *l.1.l.5.ṡ.eod.l.vnic.§.5.Codic.de rei vxor.action.l.56.§.3.ṡ.de iure dot.l.5.in f.ṡ.de pactis dotalib.l.1.§.4.ĵ.de dote præleg.§.37.Instit.de actionib.* m Interpretari dicitur qui verborum significationem restringit vel declarat. n *Synopsis ibid.c.13.*

mortuarum reponere.

1 ¶ Vtiles sunt, veluti pecora prædiis imponere, 'id est, "stercorare.

2 ¶ Voluptuosæ[h] sunt, balnea[i] exstruere.

De imminutione dotis.

15. *Neratius* lib.2. Membranarum.

QVod dicitur, impensas [k], quæ in res dotales necessariò factæ sunt, dotem deminuere [l]: ita interpretandum [m] est, vt, si quid [n] extra tutelam necessariam in res dotales impensum est, id (est) in ea causa sit. nam tueri [o] res dotales vir suo sumptu debet, alioquin [p] tam cibaria dotalibus mancipiis data, & quæuis modica [q] ædificiorum dotalium refectio, & agrorum quoque cultura dotem minuent. omnia enim hæc in specie necessariarum impensarum sunt. Sed[r] ipsæ res ita præstare intelligũtur: vt non tam impendas in eas: quàm, deducto eo, minus ex his percepisse videaris. quæ autem impendia, secundùm eam distinctionem, ex dote deduci debeant: non tam facilè in vniuersum definiri [s], quàm per singula ex genere[t] & magnitudine impendiorum æstimari possunt.

16, *Idem*" lib.6. Membranarum".

ET ante omnia quæcunque impensæ quærendorum [u] fructuum causa factæ erunt: quanquam [x] eædem etiam colendi causa fiant: ideóque non solùm ad percipiendos fructus, sed etiam ad conseruandam ipsam rem, speciémque eius, necessariæ sint: eas vir ex suo facit: nec vllam habet, eo nomine ex dote deductionem.

"DE[y] ACTIONE[z]' RERVM amotarum.

TIT. II.

Ratio huius actionis.

Paulus lib.7.ad Sabinum.

RERVM amotarum iudicium singulare [a] introductum [b] est aduersus eam, quæ vxor fuit. quia non placuit, cum ea furti [c] agere posse[d]: quibusdam existimantibus, ne quidem furtum eam facere, vt Nerua, Cassio [e]: quia societas[f] vitæ, quodammodo dominã eam faceret: aliis, (vt Sabino, &[g] Proculo (furto quidem eam facere, sicuti filia patri faciat: sed furti non esse actionem constituto iure [h]. in qua sententia & Iulianus rectissimè est.

2. *Gaius* libro ad Edictum prętoris titulo de re iudicata.

NAm in honorem [i] matrimonij [k] turpis actio aduersus vxorem negatur.

De contrectatione post diuortium. 1. De seruo vxoris. 2. Si maritus furtum passo successerit. Si mulier furtum passo nupserit. 3. De reb.consumptis, aut alienatis post diuortium. 4. De filiafam.

3. *Paulus* lib.7.ad Sabinum.

ET ideo [l], si potest diuortium [m] easdem res cõtrectat, etiam furti tenebitur.

1 ¶ Item si seruus eius furtum fecerit, furti cum ea agere possumus[n].

2 ¶ Sed & cum vxore furti agere possibile est: si ei, cui heredes simus, furtum fecit: vel nobis, antequàm nuberet. tamen, propter reuerentiam [o] personarum, in vtroque casu furtiuam tantùm condictionem competere, non etiam furti actionem, dicimus.

3 ¶ Item verum est, quod Ofilius ait. etiam eas res, quas diuortii tempore mulier comederit, vendiderit, donauerit, qualibet ratione consumpserit, rerum amotarum iudicio contineri.

4 ¶ Si[p] filiafamilias[q] res amouerit: Mela, Fulcinius aiũt de peculio[r]" dandam actionem: "quia displicuit, eam furti

o Dotales res tueri suo sumptu maritus debet. *l.38.§.1.ṡ de donat.inter vir.*

p Doti non imputat maritus cibaria dotalibus mancipiis data: modicas ædificiorum refectiones, agrorũ culturas. *vt hîc*, impensas quærendorũ fructuum causa factas: ea denique quæ ad conseruandam ipsam rẽ ac speciem, necessaria sunt.

q *d.l.12.ṡ.eod.*

r Dotalis res ita ac tãtum, vel ita demum, præstare & fructuosa esse intelligitur, cùm fructus ipsos impendia nõ exsuperant.

s *adde l.32.ṡ. de vsur.*

t Genus est causa & qualitas impendendi.

u *v.l 7. in f.ṡ. soluto.*

x Impẽsæ quærendorum fructuum causa factæ, etiam colẽdi agri causa fiũt *vt hîc.* aut potius, quę agri colendi causa fiũt, quærendorum fructuum causa fieri intelliguntur.

y Datur hæc actio rerum amotarum in vxorẽ, eiúsue heredem *l.6.§.4.ĵ.eod.* datur etiam mulieri in virũ. *Vlpianus 7.§.1.l.6.§.2.ĵ.eod.*

z *l.5 Cod.21.28. Ecloga 11.*

a Actio rerum amotarũ singularis, hoc est distincta à furti actione. Alii *singulare* interpretantur, vt sciam? hoc iudicium non esse generale, aut vniuersale: vel q̃a datur pro re singulari: vel quia fauore mariti & vxoris introductũ est iure singulari.

b Cur introductum? ne inter personas tanto vinculo coniunctas turpis furti actio detur, quæ competeret, nisi hæc singularis actio esset introducta.

c Quid: vt furti in vxorẽ agi non possit: non condictione furtiua agi potest? Accursius ita putat. *l.cum quis §.1.ĵ.de solut.arg.l.6.§.4.ĵ.eod.* Iacobus de Aretio & Dynus cõtrà sentiunt. d *l.5.ĵ.expilatæ.* e vt Neruæ & Cassio. *Hal.vide ĵ.eodem in verbis, (vt Sabino & Proculo.* f *v.l.32.§.7.ṡ.soluto: l.52.ĵ.de re iudicata* Hinc Halicarnasseus facit vxorem κοινωνὸν ἁπάντων χρημάτων τε καὶ ἱερῶν. *Cuiac.ad tit.de ritu.* g Cuiacius *ad titul.de rerum diuision.Instit.* familias iurisconsultorũ hic permisceri rescribit. verùm: & si Sabinianorũ & Proculianorum diuersæ fuerunt sectæ: vt Nerua & Cassius *ṡ.eo.* fieri tamen potuit vt & hoc loco idem senserint: quod & eos factitasse aliàs constat *in l.11.ṡ.de iurisdict.* h *l.20.§.3.ĵ.de statulib.* singulari, extraordinario, Alciat. *7.parerg.26.* speciali. i reuerentiam *l.3.§.2.ĵ.eo.* k sic in honorẽ parentum & liberorum actiones quasdã tẽperamus. l quia causa cessante, cessat effectus. Post diuortium, matrimonium cessat, ideóque & honor matrimonio debitus.

m aliud, si diuortij causa *l.21.§.1.ĵ.eod.* n Imò non possumus furti, sed rerũ amotarum *d.§.1.* o honorem *l.2.ṡ.eo.* p Si filiafamiliàs nupta res amouerit, pater tenetur de peculio, quatenus ad eum peruenit, vel dolo fecit, quo minus ad eum perueniret. q *l.6.§.2.ĵ.eo.* r de peculio in patrem *Hal.* sed Petrus Faber *1.semest.24.* ait ordinem mutatum esse: itaque sic legendum, de peculio dandam actionem, vel in ipsam ob res amotas, quia displicuit &c. vel ita, de peculio dandam actionem, quia displicuit eam furti obligari, in ipsam &c.

obligari, vel in ipsam ob res amotas dari actionem. Sed si [a] pater, adiuncta [b] filia, de dote agat [c]: non aliter ei dandam actionem: quàm si filiam rerum amotarum iudicio, in solidum, & cum satisdatione [d] defendat. sed mortua filia, in patrem rerum amotarum actionem dari non [e] oportere, Proculus ait: nisi quatenus ex ea re pater locupletior sit.

4. *Pomponius* libro sextodecimo ad Sabinum.

DOlóve malo fecerit, quo [f] minùs ad eum peruenerit.

5. *Papinianus* libro II. Quæstionum.

VIua quoque filia, quod ad patrem ex rebus amotis peruenit, vtili iudicio petendum est.

an socer agat. 2. De filiofam. 3. De heredibus.

6. *Paulus* libro 7. ad Sabinum.

COntra nurum [g] quoque socero hoc iudicium dandum, Atilicinus & Fulcinius aiunt.

1 ¶ Quotiens filiofamilias dos data est [h]: socerum ob res, diuortii causa, amotas, furti agere non posse.

2 ¶ Item cùm rerum amotarum etiam [i] in virum datur iudicium: si filiusfamilias maritus sit [k], vtrùm de peculio, an in ipsum actio dari debeat? eadem repetemus, quæ de filiafamilias diximus [l].

3 ¶ Si post diuortium [m] maritus decesserit: heres eius rerum amotarum iudicio vti potest.

4 ¶ Item heres mulieris [n] ex hac causa tenebitur, sicut condictionis nomine ex causa furtiua.

5 ¶ Sed si morte mariti solutum sit matrimonium: heres mariti hereditatis [o] petitione, vel ad exhibendum actione eas consequi poterit. Aristo, & condici ei posse, rectè putat: quia ex iniusta causa apud eam essent.

6 ¶ Quòd si, mortuo viro, amouerit: non fecit furtum: quia rei hereditariæ nondum possessæ, non fit furtum. ideóque aut vindicari poterunt, aut in hereditatis petitionem venient.

De compensatione.

7. *Vlpianus* libro trigesimosexto ad Sabinum.

MVlier habebit rerum amotarum actionem aduersus virum [p]. & compensare [q] potest mulier [r] cum actione, qua maritus agere vult ob res amotas.

Si dos soluta sit, aut nulla sit. 1. Si mulier nolit reddere.

8. *Pomponius* libro 16. ad Sabinum.

SI: [r] cum dos solueretur mulieri, aut satis doti fieret: dictum non esset, actum iri rerum amotarum: nihilo minus agi potest. nam, & cùm dos nulla sit, eadem actio detur.

1 ¶ Sabinus ait: si mulier res, quas amouerit, non reddat: æstimari debere, quanti [s] in litem vir iurasset.

7. *Paulus* lib. 37. ad Edictum.

NOn enim æquum est, inuitum [t] suo [u] pretio res suas vendere.

10. *Pomponius* lib. 16. ad Sabinum.

IDeóque [x] nec debere eum pro euictione promittere: quòd ex contumacia mulieris id ita acciderit.

Si coniugem expellens res amouerit. 1. De Iureiurando.

11. *Vlpianus* libro 33. ad Edictum.

MArcellus Libro octauo digestorum scribit: siue vir vxorem [y], siue vxor virum domo expulit, & res amouerunt: rerum amotarum teneri.

1 ¶ Qui rerum amotarum instituit actionem, si [z] velit magis iusiurandum deferre: cogitur aduersarius iurare, nihil diuortii causa amotum esse: dum prius [a] de calumnia iuret, qui iusiurandum defert.

2 ¶ Iurare autem tam vir, quàm vxor cogetur [b]. pater autem amouentis iurare non cogitur. cùm iniquum sit, de [c] alieno [d] facto alium iurare [e]. is ergo cogitur iurare, qui amouisse dicitur. & idcirco nec heres [f] eius, qui, quæve amouisse dicetur, iurare cogetur.

3 ¶ Si quis delatum sibi iusiurandum referre [g] velit, nõ videtur prætor permisisse [h].

12. *Paulus* lib. 7. Breuium.

a Rerum amotarũ nomine pater agens de dote, filiam in solidum defendere cogitur.
b id est cõsentiente.
c *sub.* suo nomine & filiæ.
d *sub.* iudicatũ solui.
e *sub.* in solidũ: Sed quàm locupletior facta est. f *v. l. 2. §. 5. s. de hered. vend.*
g amouentem res soceri. *l. 15. §. 2. j. eod.*
h *sub.* siue iussu patris: ne in solidum aliàs teneatur. *l. si cum dotem §. trãsgrediamur. s. soluto matrim.*
i Amotarum rerum actio, etiã datur in virum. *vt hic Vlp. 7. §. 1.*
k *sub.* & subripiat res vxoris.
l *l. 3 §. 4. s. eod.*
m & res amotas: atq; ita, post iam natam actionem rerum amotarum.
n *sub.* amouentis.
o *l. 22. inf. j. eod.*
p *sub.* amouentem.
q *l. 1. Cod. eo. l. 24. §. 6. s. solut.*
r Dotem soluens maritus, si non obierit, rerum amotarum compensationé, rerum amotarum agere potest, pro rebus amotis.
s In actione rerum amotarum iurat in litem, qui agit, nec liberatur is in quem agitur, data rerũ æstimatione: neque tenetur ei actor euictionis cauere. *l. 10. j. eod. l. 25. §. 1. s. soluto.*
t *l. 70. s. de rei vindicat. l. 8. s. de in litem iurando. l. vlt. j. de annona: l. 8. Cod. de Iudæis. adde l. 2. j. si à parente: l. 21. C. mandati. l. 25. §. 1. in f. s. soluto. l. vlt. C de pact.*
u *legendum fortè est* non suo: manifesta planè sententia: Iniquum esse inuitum, nõ suo pretio res suas vendere. Est quidé iniquum inuitum cogi res suas vendere, suo etiam ac iusto pretio. Sed multò id iniquius est, cogi inuitũ res suas vendere, iniquo & iniusto pretio. Nisi verò, *suo*, interpreteris, aduersarii pretio.
x *sub* propter cõtumaciam rei vel mulieris *vt j. eod.* y tam viro quam vxori competit hæc actio *Bart.*
z Amotarum rerum actionem qui instituit, potest aduersario iusiurãdum deferre, dum tamen prius iuret de calumnia.
a *l. 34. §. 4. s. de iureiur.*
b In actione rerum amotarum referri non potest iuramentum. *§. 3. j. eod.*
c Iurare de alieno facto nemo cogitur.
d Ideò defensor, procurator, curator, tutor, heres non iurat. *l. 34. §. 3. s. de iureiur. v. l. 4. s. de in litem iurand.*
e hinc colligit Bartolus, positioni facti alieni, in criminalibus non debet responderi.

NOn magis, quàm si quis ei, qui furti agat, iusiurandum deferat, an ipse fur sit.

13. *Vlpianus* lib. 33. ad Edictum.

IDeo Labeo scribit, mulieri nõ esse permittendum, referre [i] iusiurandum. & ita edictũ [k] ordinatum videtur.

14. *Paulus* libro decimo octauo ad Edictum.

DE rebus amotis permittendum marito, vel vxori, de [l] quibusdam rebus iusiurandum deferre, de quibusdam probare [m].

De habitatione. 1. De viro, & vxore, socero, & nuru: pro socero, & pro nuru.

15. *Vlpianus* libro trigesimoquarto ad Edictum.

NIhil interest, vtrùm simul, an separatim [n] habitauerunt [o]: cùm actio rerum amotarum competat etiam aduersus eam, quæ ex ea domo subtraxit, in qua non simul cum viro habitauit.

1 ¶ Vxor, & nurus [p], & pronurus, viro, & socero, & pro socero [q] furtum facere possunt: furti autem nõ tenentur: nisi fortè emancipatus sit filius: tunc enim nurus patri eius & furtum facit, & furti tenetur.

De publicatione bonorum mariti.

16. *Hermogenianus* libro secundo Iuris Epitomarum.

AD fiscum mariti bonis deuolutis: vxor, rerum amotarum nomine, in simplum [r] conuenitur [s], quamuis alij in quadruplum condemnentur.

De concubinatu & nuptiis facti. 1. Res amotæ quæ dicuntur. 2. De reb. extantib. vel peremptis. 3. De pignore.

17. *Vlpianus* lib. 30. ad Edictum.

SI concubina res amouerit: hoc iure vtimur, vt furti teneatur. consequenter dicemus, * vbicunque cessat matrimonium, (vtputa in ea, quæ tutori suo nupsit, vel contra mandata conuenit [t], vel sicubi alibi cessat matrimonium) cessare rerum amotarum actionem: quia competit diuortij causa.

1 ¶ Res amotas dicimus non [u] solùm eas, quas mulier amouit, cùm diuortij consilium inisset: sed etiam eas, quas nupta amouerit, si, cùm discederet, eas celauerit.

2 ¶ Non solùm eas res, quæ extant, in rerum amotarum iudicium venire, Iulianus ait: verumetiam eas, quæ [x] in rerum natura esse desierunt. simili modo etiam certi condici [y] eas posse ait.

3 ¶ Quæ viro suo res pignori [z] datas amouerit, hoc iudicio [a] tenebitur.

18. *Paulus* lib. 6. Quæstionum.

SEd & domino [b] condictio [c] competet. sed alterutri [d] agere [re] permittendum est.

De ea quæ per alios amouit.

19. *Vlpianus* lib. 34. ad Edictum.

SEd & si diuortij tempore [e] fures in domum mariti induxerit, & per [f] eos res amouerit, ita [g] vt ipsa nõ contrectauerit: rerum amotarum iudicio tenebitur. Verum est itaque, quod Labeo scripsit, vxorem rerum amotarũ teneri etiam [h] si ad eam res non peruenerit.

De re bona fide empto.

20. *Marcellus* lib. 7. Digestorum.

SI rem, quam maritus [i] bona fide emerat, vxor amouit, vel opem [k] furi tulit. ídque fecit diuortij causa [l]: rerum amotarum iudicio damnabitur.

De amotis causa mortis. 1. De seruo mulieris. 2. De seruo dotali. 3. Si dotis actio Competitura est. 4. De eo quod inter. 5. De eo quod hæc actio persequitur. De eius tempore de hered. 6. Si Conuentus, facere non possit.

21. *Paulus* lib. 37. ad Edictum.

SI mulier: cùm de viri vita desperasset: subreptis quibusdam rebus diuortisset: si conualuerit vir, vtilis rerum amotarum actio ei danda est.

1 ¶ Si seruus mulieris, iussu dominæ, diuortij causa, res amouerit: Pedius putat, ne furtũ eũ facere, quoniam nihil lucri sui causa contrectet: nec videri furtum facienti opem ferre: cum mulier furtum non faciat [m]. quamuis seruus in [n] facinoribus domino dicto audiẽdus audiẽs esse non debeat. sed rerũ amotarũ actio erit. 2 ¶ A si in dotem seruus datus, furtum viro fecerit: si quidem mulier talem esse eum scierit, totũ damnum viro sarcietur: quod si ignorauerit, tunc nõ vltra condemnationẽ noxæ multanda erit. 3 ¶ Rerum amotarum actio damnum repræsentat [o], etiam si postea dotis exactio competat.

f heredi eius cum quo contractum est, iusiurandum deferri non potest, quoniam cõtractum ignorare potest. *Paul. 2. sent. 1. §. 4.*
g Iusiurandum in delictis referri nõ posse hinc colligunt. *adde c. vlt. extr. de iureiur.* de quo vide Albericum hic.
h *l. 13. j. eod. dixi §. 2. s. eod.*
i *vt l. 11. inf. s. eo.*
k hinc colligit Bartolus, Argumentum ab ordine titulorum valere.
l In actione rerum amotarum, potest actor, si velit, quarũdam rerum iusiurandum deferre, & de aliis probare, *vt hic.* Vnde notant, Inconstantiam & variationem in agendo permitti: de quo vide Albericum *hic.*
m Circa res diuersas admittitur variatio. *Bartol.*
n vt enim separatim habitent, non desinit esse matrimonium. *arg. l. 5. l. 6. s. de ritu. l. 32. §. 3. s. de donat. int. vir.*
o *sub.* vir & vxor.
p *l. 6. s. eod.*
q *l. 5. §. 2. s. de in ius vocando.*
r *adde l. 21. §. penult. j. eod.*
s *sub.* à procuratore fisci.
t in manu cõuenit. sic Tribonianus, pro, *in manu conuenit,* scripsit *in matrimonium conuenit,* in lege 15, s. *de ritu,* quam vide.
u Amouentur res vel post diuortii cõsilium initum, vel in ipso discessu.
x Amotarum rerum tenetur mulier, siue res quas amouit extent, siue non exstét in rerum natura.
y *v. l. 24. j. eod.*
z Amotarum rerum actione tenetur mulier, quæ mariti pignus etiam amouit.
a *leg. 20. j. eod.* non furti *l. vlt. in fi. C de furt.*
b *sub* pignoris.
c *sub* & furti actio. *l. 28. j. eod.*
d non vtique.
e id est dum de diuortio cogitat *l. 17. §. 1. s. eo.* vnde notant, Delicti tempus dici etiam, cum quis delinquere cogitat.

f *l. 20. j. eod. l. 52. j. de furt.* g Amouisse res mariti intelligitur vxor, etiamsi eas non attrectauit: aut ad eam res non peruenerint.
h Amotarum rerum teneri potest mulier, etiamsi alias res contrectauit non ipsa.
i *vide l. 17 in fin. s. eod.* k *l. 19. s. eod.*
l *sub.* & postea diuertit.
m Imò furtum facit *l. 3. s. eo. l. 36. §. 1. l. 52. j. de furt.*
n l. 157. j. *de regulis iuris.*
o *al.* reputat. vnde Albericus id verbũ interpretatur, habetur ratio damni. Atqui repræsentare hîc nihil aliud est, quàm in præsenti sistere: hoc sensu, Rerũ amotarũ præsentem esse actionem, etiamsi dos postea tantum possit exigi

4 ¶Commodi [a] quoque, ſi quod amotis rebus amiſerit vir, ratio habenda eſt.

5 ¶Hæc actio, licèt ex delicto naſcatur, tamẽ rei perſecutionem [b] continet & ideo non anno finitur, ſicut [c] & condictio furtiua. Preterea & heredibus [d] competit.

6 ¶Nec viro, nec mulieri prodeſt in hoc iudicio, ſi facere non poſſunt [e]. pendet enim id ex furto.

De litis æſtimatione. I. *De amotis cauſa mortis.*

22. *Iulianus* lib.19. Digeſtorum.

SI propter res amotas egero cum muliere, & lis æſtimata ſit: an actio ei dãda ſit, ſi amiſerit poſſeſſionem? mouet me, quia dolo adquiſiit poſſeſſionem. reſpondi :* Qui litis æſtimationem ſuffert, emptoris loco habendus eſt. ideo ſi mulier, cum qua rerum amotarum actum eſt, æſtimationem litis præſtiterit: aduerſus vindicantem maritum, vel heredem mariti, exceptionem habet: &, ſi amiſerit poſſeſſionem, in rem actio ei danda eſt.

I ¶Si mulier mortis cauſa res amouerit, deinde mortus eſt maritus: hereditatis petitione [f], vel actione ad exhibendum, conſequi poterit heres [g] id, quod amotũ eſt.

De matrimonio redintegrato & iterum Soluto.

23. *Affricanus* lib.8.[h] Quæſtionum.

REdintegrato [i] matrimonio, ſi iterum diuortium factum erit: ob res amotas prioris diuortij cauſa: item ob impenſas donationéſque priore matrimonio factas, manere actionem exiſtimauit.

De concurſu vindicationis, & condictionis.

24. *Vlpianus* libro quinto Regularum.

OB res amotas, vel proprias viri, vel etiam dotales, tã vindicatio quàm condictio [k], viro aduerſus mulierẽ competit. & in poteſtate eſt qua velit actione vti.

De conſilio diuortij, & diuortio ſecuto. De reb. ſubtractis in matrimonio.

25. *Marcianus* lib.3. Regularum.

RErum quidem amotarum iudiciũ ſic habet locum, ſi diuortij conſilio res amotæ fuerint, & ſecutum diuortium fuerit. ſed, ſi in matrimonio vxor marito res ſubtraxerit, licèt [l] ceſſat rerum [m] amotarum, actio tamen ipſas res maritus condicere poteſt nam iure gentiũ condici puto poſſe res ab his, qui nõ [n] ex iuſta cauſa poſſidẽt.

Genus huius actionis.

26. *Gaius* libro quarto ad Edictum Prouinciale.

RErum amotarum actio condictio [o] eſt.

De adulterio.

27. *Papinianus* lib.4. Reſponſorum.

RErum amotarum actio ob [p] adulterij crimen, quo mulier poſtulata eſt, non differtur.

De re commodatario ſubrepta.

28. *Paulus* libro 6. Quæſtionum.

SI vxor rem viri ei, cui eam vir commodauerat, ſubripuerit íſque conuentus ſit: habebit furti [q] actionem quamuis vir habere non poſſit.

De æſtimatione, de furto. De vſucaptione.

29. *Tryphoninus* lib.11. Diſputationum.

RErum amotarum æſtimatio ad tempus, quo [r] amotæ ſunt, referri debet. nam veritate furtum fit, etſi lenius coërcetur mulier. quare nec à bonæ fidei poſſeſſore ita res amotæ vſucapiuntur. ſed ſi pluris factæ, non reſtituuntur, quæ amotæ ſunt: creſcit [ſ] æſtimatio, vt in condictione [t] furtiuæ rei.

De reintegratione matrimonij.

30. *Papinianus* lib.11. Quæſtionum.

CVm, ſoluto matrimonio rerum amotarum iudicium contra mulierem inſtituitur: redintegrato [u] rurſus matrimonio, ſoluitur [x] iudicium.

a De lucro vide quæ ſcripſi *ad l.1.in fi.ʒ.ratam rem.*
b in ſimplum *l.16.ſ.eod.*
c Condictio furtiua eſt ex delicto & rei perſecutoria.
d non dicit in heredes. nec enim datur in heredes condictio furtiua niſi lite cum defuncto conteſtata *l.9.ſ.de condict.furt.l.7.§.1.ſ.depoſiti:l.2.in fine ʒ.de prætoriis*: vel rem ipſam hæres contrectet. *l.7.§.vlt.ſ.de cond.furt.v. Cuiac.13.obſ.37.*
e in ſolidum enim hoc caſu condemnantur. *l.52.ʒ.de re iud.*
f *l.46.ſ. de rei vindic.l.7.§.1.ſ. de publiciana: leg.10.§.5.ſ. de iure dot.*
*
g *l.6.§.penul.ſ.eod.l.vlt.C.eod.*
h Opẽ tulit qui tulit, amouit. *vide Cuiac.8.ad Africanum.*
i *vt l.vlt.ʒ. eod.* Redintegrato matrimonio, idem matrimonium, & eiuſdẽ eadem dos cenſetur. *l. plerique ſ.de ritu nupt.* Ita vno eodémque iudicio veniunt, quæ acta ſunt, priore & poſteriore matrimonio.
k *l.17.in fi.ſ.eo.l.3.C.eod.*
l *l.2.Cod.eod.*
m Imò, nõ ceſſat, ſed datur *l.vlt.in fi. Cod. de furt.*
n *l.6.ſ. de condict.ob turp.l.66.ſ.de cõdict. indeb. l.22.§.2.ſ. de pignor.*
o ideóque quòd condictio eſt, in ea ceſſat ignominia & infamia *l.36.ʒ.de oblig.*
p *l.33. Cod.de adulteriis.*
q *l.18.ſ.eod.* ſic habeto. Si vxor rem viri apud virum ſubripuit, rerum amotarũ viro actio competit *hoc tit.* ſi rẽ viri apud extraneum, furti, *hac l.* à commodatario cõueniri poteſt. quemadmodum ſi rem extranei apud virum ſubripuit, ab extraneo furti conueniri poteſt, in ſubſidiũ id eſt, marito nõ idoneo *l.vlt.in f. C.de furt.*
r *adde l.50.ʒ. de furtis.*
ſ *vide l.8. §.1.ſ. de condict. furt.l.2.§.4.ʒ. de priuat. delict. leg.51.ʒ. de furt.l.2.C. de cod. furt.*
t *vide l.2.§.3.ʒ. de priuatis delictis.*
u *v.l.23.ſ.eo*
x expirat *l.19.ſ.ſoluto. v.Cuiac. ad d.l.23.ſ.eod.* Soluitur iudicium rerum amotarum, cum ad eum caſum peruenit, à quo incipere non poteſt.

DE AGNOSCENDIS [y] ET ALENDIS [z] liberis, vel parentibus, vel patronis, vel libertis.

TIT. III.

Diuiſio Senatuſconſulti Planciani. I. *De liberis natis poſt diuortium, agnoſcendis ex ſenatuſconſulto Planciano.*

Vlpianus lib.34. ad Edictum.

SENATVSCONSVLTVM [a], quod factum eſt de liberis agnoſcendis, duas ſpecies complectitur: vnam eorum, qui agnoſcunt: aliam earum, quæ [b] falſum partum ſubiiciunt,

1 ¶Permittit igitur mulieri, parentíve, in cuius poteſtate eſt, vel ei, cui mandatum ab eis eſt: ſi putet prægnantem denuntiare, intra dies triginta [c] poſt diuortium connumerandos, ipſi marito, vel parẽti, in cuius poteſtate eſt: aut domum denuntiare [d], ſi nullius eorum copiam habeat.

2 ¶Domum accipere debemus, hoſpitium [e], ſi in ciuitate [f] maneat, quod ſi non ſit, ſed in villa, vel in municipio: illic, vbi larem [g] matrimonio collocarent.

3 ¶Denuntiare autem hoc tantùm eſſe mulierem ex eo prægnantem. non ergo [h] hoc denuntiat, vt mittat cuſtodes maritus. ſufficit enim mulieri, hoc notum facere, quòd ſi prægnãs, mariti eſt iam aut mittere cuſtodes: aut ei denuntiare, quòd nõ ſit ex ſe pręgnans. Hoc autem vel ipſi marito: vel alij [i], nomine eius, facere permittitur.

4 ¶Pœna autem mariti ea eſt; vt: niſi aut cuſtodes pręmiſerit, aut contra denuntiauerit [k] non eſſe ex ſe prægnãtem: cogatur maritus partum agnoſcere [l]. &, ſi non agnouerit, extra ordinem [m] coërcetur. debebit igitur reſpondere, non eſſe ex ſe prægnãtem: aut nomine eius reſponderi. quod ſi factum fuerit: non aliàs neceſſe habebit agnoſcere, niſi verè filius fuerit.

5 ¶Illud notandum eſt, quod denuntiatio à marito non incipit, ſed à muliere [n].

6 ¶Sed ſi maritus vltrò [o] cuſtodes offerat. & ea [p] non admittat: vel ſi non denuntiauerit mulier: aut ſi denuntiauerit quidem, cuſtodes autem arbitrio iudicis non admiſerit; liberum eſt marito, parentíve eius, partum non agnoſcere [q].

7 ¶Si mulier, eſſe ſe prægnãtem, intra triginta dies non denuntiauerit: poſtea denuntiãs, cauſa cognita [r], audiri debebit.

8 ¶Quinimo: & ſi in totum omiſerit denuntiationem: Iulianus ait, nihil hoc nocere ei [ſ], quod editur.

9 ¶Dies autem triginta, continuos accipere debemus ex die diuortij [t], non vtiles [u].

10 ¶Eleganter autem apud Iulianum libro nonodecimo digeſtorum quæritur: ſi intra dies triginta mulier marito non denuntiauerit & intra triginta partum ediderit: an ſenatuſconſulto [x] locus ſit. & ait, Plancianum ſenatuſconſultum ceſſare: quia de eo partu nõ videtur ſentire, qui intra diem trigeſimũ naſcatur, quippe dies triginta ad denuntiandum præſtituit ſenatus. ſed, hanc [y] rem non facere præiudicium partui [z], arbitror.

11 ¶Quemadmodum per contrarium, ſi maritus [a] vxore denuntiante cuſtodes miſerit, nullum [b] præiudicium ſibi faciat [c], licebit igitur ei partum editum ex ſe negare. nec ei nocebit, quòd ventrem cuſtodierit. & ita Marcellus libro ſeptimo digeſtorum ſcripſit. ait enim: Siue quis neget vxorem, ſiue ex ſe prægnatem: ſine præiudicio rectè mittet cuſtodes. maximè ſi miſſurus, idipſũ proteſtetur [d].

12 ¶Iulian. libro nonodecimo digeſtorũ ſcripſit: Quod ſenatuſconſulto comprehenſum eſt: ſi [e] ſi mulier viro de-

g ... An vbi maritus retinuit vxorem, vt vult Bartolus *ad l.1.§.9.ſ. de his quæ deiecerint*? An verò vbi maritus diuortij tempore vxorem habuit *arg.l.vlt. C.de incolis*? An vbi maritus lares paternos habet vel auitos? *vt l.38.ſ.de rei vindic.l.49. C.de epiſcopis*: vbi ſedes & tabulas fixit, *l.203.ʒ.de verb.ſignific.* (vt vult etiam Accurſ.? An vbi auſpicia nuptiarum cepta? (hinc Euchio *in Aulularia*, Nunc thuſculum emi & haſce coronas floreas. Hæc imponentur in foco, noſtro lari, vt fortunatas faciat natæ nuptias.) An vbi ſimulachra ſuorum larium habuit? quæ videntur cuíque in aliquo loco ſpectabili fuiſſe: ad quem modum ſcribit Lampridius, Alexandrum Seuerum in larario rem horis matutinis diuinam factitaſſe, ad effigies deorum, in quibus habebat Apollonium, Orphæũ, Abrahamum & Chriſtum? An vbi fixum aut magis perpetuum, ſeu frequens domicilium habuit? nã ad ea ius aptari debet. *l.5.ſ. de legib.* & larem pro domo accipi notũ eſt: hinc illa Catilinę verba apud Saluſtiũ, Illos binas aut amplius, domos cõtinuare, nobis larem familiarem nuſquã eſſe? An vbi iiſdem ſacrificare ſolitus erat maritus? hinc Lar apud Plautũ in Aulularię prologo, Ea mihi quotidie aut thure, aut vino, aut aliquo ſemper ſupplicat.

h *Paul. 2. ſent. 24.§.5.*
i mãdatum habenti *§.1.ſ.eod.*
k *l.9.Cod.de patria poteſtate.*
l quantum ad alimẽta: interea, mater alere partum cogitur. ea eſt pœna non improbantis *vide l.16.ʒ de Se. Maced.*
m *facit l.1. §.1. in fin.ʒ.de vent.inſpic.*
n quia melius nouit factũ *Accurſ.* ſic iuramẽtum ei deferri debet, qui maiorẽ rei geſtæ notitiã habet *Bartol.hîc.*
o vltrò, ideſt non denuntiante muliere.
p *ſub.*mulier.
q niſi filius verè probet ſe filium: niſi mulier errore, aut ex neceſſitate aliqua denũciationem omiſerit §.7.ʒ.*eod.* interim tamen mulier partum alere tenetur *Bart.*
r quid enim ſi nulla indicia (quæ aliàs mulieribus prægnantibus communiter ſolent accedere) cognouerit? quid ſi, cum eſſet minor, per errorem ſe prægnãtem eſſe neſciuerit? videtur excuſanda *arg. leg.vlt.C ſi aduerſ delict.*
ſ id eſt, partui *§.15.ʒ.eod.*
t ita vt diuortij dies computetur in iſtis triginta *Bar.*
u *de quibus v.l.1.ʒ.de diuortiis.*
x Plautiano: quo cauetur vt non maritus alimenta præſtare teneatur, niſi probetur filius ex eo natus.
y de liberis agnoſcendis, & alendis à parentibus, vel à patronis libertis. *vulg.* petit autem vxor à marito liberos editos, poſt ſolutum matrimonium, agnoſci quaſi ſuos.
z *5.C.25.31 Eclog.6.Paul.2.ſent.24.4.Harmenop.7.*
a Plancianum vel Plautianum *l.3.§.1.ʒ.eod.*
b de quarum pœna *v.l.1.C.de falſ.*
c *Paul.2.ſent.24.§.5.*
d Domus intelligitur, vbi quis domiciliũ habet & habitationẽ *l.1.§.2.ſ.de aleatorib.* habitationem, inquam, ſuam, vel conductam *l.1.§.9.ſ.de his qui deiecerint.*
e *vide l.5.§.2.ʒ.de iniuniis.* Domicilium matrimonii eſſe poteſt, in hoſpitio: ibi denique, vbi quis larem matrimonio collocauerint coniuges.
f Ciuitatis, villæ, & municipij differentia.
a negans ex te eſſe prægnantem mulierem.
b ſi alimenta ſpectes.
c Imò facit, cùm omnis partum cogatur agnoſcere *Paul 2.ſent.24.§.5.*
d *vide leg.34.ſ.de negot.* Proteſtatione ius noſtrum cõſeruamus: vt ne id quod ipſi contra ius noſtrũ feciſſe videri poſſumus, nobis noceat.
e Parentes, ſi quæ ex Senatuſconſulto Plautiano facere coguntur omiſerint, liberis quidem non nocent, grande tamen præiudicium ſibi faciant.
y id eſt hanc denunciationem à muliere omiſſam.
z non præiudicat partui, quòd mater eius hoc ſenatuſconſultum contempſerit.

a Contestatò dicit, qui coram testibus.
b idest non ita debet intelligi, non eum effectum habet.
c id est dicere videtur, eo ipso quòd id non negat, aut denunciat, vxorem esse, ex eo prægnatem.
d *al.* quandocumque. e *v. quæ not. ad l. 29. in fi. ff. de probat.* f Cur ita? *v. l. pen. ff. de his qui sunt sui.*

nunciauerit, se ex eo concepisse: & is, cui denunciatum erit: custodes ad ventrem custodiendum, inspiciendúmque non miserit: neque contestato[a] dixerit, eam se prægnatem non esse: vt ei id, quod editum sit, agnoscere sit necesse: non[b] eò pertinet: vt, si quis agnoscere se filium diceret[c] suum heredem haberet, quamuis ex alio conceptus sit. quandóque[d] enim (inquit) cœpit causa agi, †grãde præiudicium adfert pro filio confessio[e] patris.

3 ¶ Idem per cõtrarium quoque ait: si mulier, diuortio facto, non fecerit ea[f], quæ senatusconsulto præcipiũtur: vt liceat patri non agnoscere: non eò pertinere, vt filius natus suũ se dicere non possit: sed ad id tãtùm, vt ita pater[g] alere eum cogatur: si constiterit, eum filium esse.

14 ¶ Idem Iulianus scribit: si: vxore denuntiante, se prægnatem: maritus non negauerit: non" vtique suum illi partum effici: cogendum tamen alere. Cæterùm [si] esse satis iniuriosũm[h] ait, si quis longo[i] tempore abfuerit, & reuersus, vxorem prægnatem inuenerit, & idcirco reiecerit: si quid ex his, quæ senatusconsulto continentur, omiserit: suum heredem ei nasci.

15 ¶ Ex his apparet: siue vxor omiserit, quæ eam ex senatusconsulto obseruare oportuit: nihil[k] præiudicare filio, si filius est[l], non tantùm in iure sui, verùm ne in alimentis quidem, secundùm Diui Pij rescriptum: siue maritus neglexerit facere, quæ ex senatusconsulto debet: natum cogitur omnimodo alere. ceterùm recusare poterit filium.

16 ¶ Planè, si denuntiante muliere, negauerit, ex se esse prægnãtem: tametsi custodes non miserit: non euitabit, quo minus quæratur, an ex eo mulier pregnans sit. quæ causa si fuerit acta apud iudicem, & pronuntiauerit, cùm de hoc agetur[m], quod ex eo prægnans fuerit, nec ne: in ea caussa esse, vt agnosci debeat, siue[n] filius non fuit, siué fuit, esse suum[o].

2. *Iulianus* lib. 19. Digestorum.

IN omnibus causis. quare &[p] fratribus suis consanguineus erit,

De senatusconsulto temporibus Hadriani facto, de liberis constante matrimonio natis. 2. De natis post mortem matris, in potestate aui. 3. Si quæratur an sit partus æditus Constante matrimonio. 4. Si quæratur, an vxor fuerit. 5. De morte parentis. 6. De his qui sui heredes adgnoscuntur, vel non.

3. *Vlpianus* lib. 34. ad Edictum.

SIue contra pronuntiauerit[q]: non fore suum, quamuis suus fuerit: placet enim, eius rei iudicem ius facere. & ita Marcellus libro septimo digestorum probat. eóque iure vtimur.

1 ¶ Quia Plancianum[r] senatusconsultum ad eos partus pertinet, qui post diuortium eduntur: aliud senatusconsultum temporibus Diui Hadriani factum est, vt etiam si constante matrimonio partus sit editus, de agnoscendo eo agatur.

2 ¶ Quid ergo, si quis post mortem patris nascatur auo superstite. in cuius potestate recasurus est? vt si ex filio eius susceptus probetur? videndum, quid dici debeat. & certè probandum est, cum auo præiudicium de partu agnoscendo similiter agendum[f].

3 ¶ Quid, si hoc ipsum in quæstionem veniat, vtrum in matrimonio, an postea editus sit? dicendum est. & super hoc ex senatusconsultis[t] agendum[u].

4 ¶ Et quid" sit" si, an vxor fuerit[x], disceptetur? & Iulianus Sexto Cecilio Africano respõdit, locum esse præiudicio[y].

† idest vt denunciet marito.
g *l. 1. in pr. ff. eod.*
h Imò non est iniuriosum *l. 6. ff. de his qui sunt sui.*
i *v. l. 6. ff. de his qui sunt sui.*
k *§. 7. § 10. ff. eod.*
l hoc enim probare potest per opinionem & communem famam viciniæ *vide leg. 9. Cod. de nupt.*
m cùm de hoc ageretur *Haloand.*
n sententia lata in causa filiationis inter patrem & filium, facit fidem quo ad omnes: & nulli præiudicat præterquam patri & filio *Bartolus.*
o fuit, quasi su⁹ *Haloand.*
p Sententia, An & quomodo ius inter omnes faciat, vide Albericum *hîc.*
q iudex, non tantum mulier, *vide l. 29. §. 1. ff. de probat.*
r Plantianum. *adde l. 1. §. 10. ff. eod.* Plantianum senatusconsultũ habet locum in partu qui nascitur post diuortium: Senatusconsultum temporibus D. Hadriani factũ, in partu constante matrimonio.
f ideóque filius, qui nat⁹ est mortuo patre, viuo auo, petet se agnosci in filiũ, quoad omnia: donec auus ordinariè agat, & ipsum non esse filium ostendat *Bart.*
t de quibus mox dictum est.
u id est, agi posse à filio: vtcumque, quo tempore fuerit natus, sit incertum: interim tamen petit se pro filio agnosci. *vide hic Bar. nu. 7.*
x ea scilicet de cuius filij statu agitur.
y vt sit sensus: Caio, qui se filium dicit Titij, non præiudicare debet mota de matrimonio controuersia matri.
z ¶ Hoc casu instantia iudicij non transmittitur ad hæredes.
a qui se inuicem contingunt per patriam potestatem *Bart.*
b *al.* præfocat quæ partum abigit, quæ visceribus suis vim infert *l. 8. ff. de sicariis*, infantem necat *l. penult. C de sicariis.* c *v. tit. C. de infantib. expo.*
d in neutro genere alimonia hic legitur, vt & in *l 73. ff. de iure dot.* necat igitur qui fame aliquem mori cogit. *vide l. 5. C. de l. Aquil.* nil enim interest, occidat quis an caussam mortis præbeat *l. 15. ff. de sicariis.*
e *v. C. de infantibus expositis. & nouell. 153. in pr.*
f *al.* causa, quam ipse nõ habet, exponit. Ita qui publicis locis exponit, immisericors censetur. g Alere liberi parentes suos tenentur etiam iure naturali: vide *Aristotelem* 10. *Ethicon, & ibi interpretes.* An & bannitum, reũ criminis, vel legũ cõtemptorem patrem alere tenentur liberi? tenentur. *Nouella* 12. *§ si verò.* An & hereticum? vide *c. 1. distinct.* 30 Quid: bonis Ecclesiæ, cogiturne filius patrem alere? teneri videtur, sunt enim huiusmodi bona, quasi castrensia: *l. sacrosanctæ: l. cum lex. Cod. de Episcopis.* & alioqui Ecclesiæ bona, pauperum bona sunt. *c. aurum* 12. *quæst.* 2. quibus etiã proximos & cõiunctos iuuare iure possumus. *c. ad hoc, C. relatum. extr. de testam.* Quid: cœtus Ecclesiasticus aut quiuis denique heres extraneus filij, cogitúrne parentem eius alere: cui succedit? cogitur: etiamsi defunctos liberos reliquerit non heredes. vt post Glossam, Speculatorem, & alios notat Albericus.
h Alere liberos suos parentes debent *vt hic.* Quid si nepos patrem & auum simul superstites habeat, neque locupletes: An à patre vt ordo mortalitatis & succedendi seruetur. *arg. l. nam etsi ff. de inofficioso*: an potius ab auo alendus est: an à quouis ipse elegerit nepos? hoc postremum verius videtur. *arg. l. si ab instituto ff. si quis omissa causa testam. l. si is qui stichum ff. de obligat.* cum quasi duo rei sint debẽdi. *l. 1. Cod. de duob. reis.* Quid: parens tenetúrne filium adoptiuum alere? tenetur. *adde l. penult. ff. de optione.* An & nurũ? tenetur: *l. si filia ff. familiæ*: An & ex incestu natos? non iure ciuili. *Authẽt. ex cõplexu. C. de incestis. Nou. 89. c. vlt.* Sed iure Canonico *c. cum haberet extr. de eo qui duxit.*

5 ¶ Illud tenendum, hæc senatusconsulta post mortẽ parentis cessare, si is supersit, in cuius potestate recasuri non sunt. Quid ergo est in petitione hereditatis, quam filius intendit? quæretur, vtrùm ex eo natus sit, cuius hereditatem petit, an non. Adeo hoc verum est: vt Iulianus libro non decimo digestorum scribit, si viuo patre redditum sit præiudicium: & antequam sententia feratur, pater decesserit[z]: transeundum ad Carbonianũ edictum.

6 ¶ Item hæc senatuscõsulta pertinent ad eos, qui sui[a] heredes adgnascantur. ceterùm si fortè non sint in potestatem recasuri: verius est, senatusconsulta cessare.

De his, qui partum perfocant, vel abiiciunt, vel alimenta denegant, vel publicis locis exponunt.

4. *Paulus*" lib. 2. Sententiarum."

NEcare videtur nõ tantùm is, qui partum perfocat[b]: sed & is, qui abiicit[c]: & qui alimonia[d] denegat, & "is," qui publicis locis[e], misericordiæ causa[f], exponit, quam ipse non habet.

De alendis liberis vel parentib. 1. De patria potestate. 2. De ascendentibus vel descendentib. per vtrumque sexum. 7. Si filius possit se exhibere. De modo alimento. 8. Si parens vel filius esse negetur. 10. Si quis alere detrectet. 12. De alimentis & cæteris onerib. liberorum. 13. De impubere emancipato. 14. Si mater alimenta quæ fecit in filium, à patre repetat. 15. De filio milite. 16. De ære alieno patris. 17. De heredib. filij. 18. De patronis. 20. uel liberis patronorum alendis. 22. De liberto liberti. De manumisso, & causa fideicommissa. De nummis suis redempto, De mercedib. operar. exactis. 23. De capitali accusatione. 24. De liberta. 25. De modo & duratione alimentorum. 26. De patre & matre patroni.

5. *Vlpianus* lib. 2. de Officio Consulis.

SI quis a[g] liberis ali desideret: vel" si" liberi, vt[h] à parente[i] exhibeantur: iudex de ea re cognoscet[k].

1 ¶ Sed vtrum eos tantum liberos, qui sunt in potestate, cogatur quis exhibere: an verò etiam emancipatos, vel ex alia causa sui iuris constitutos. videndum est. & magis puto, etiam si non sunt liberi in potestate, alendos à parentibus: & vice[l] mutua alere parentes debere.

2 ¶ Vtrum[m] autem tantùm patrem, auúmve paternum, proauúmve paterni aui patrem, ceterósque virilis sexus parẽtes" alere cogamur": an verò etiã matrẽ, ceterósque parentes" &" per illum sexum contingentes cogamur alere, videndum. & magis est, vt vtrobique[n] se iudex interponat, quorundam necessitatibus faciliùs succursurus, quorundam ægritudini. & cùm ex æquitate hæc res descendat, caritatéque sanguinis: singulorum desideria perpendere iudicẽ oportet. 3 ¶ Idem in liberis quoque exhibendis à parentibus dicendum est.

4 ¶ Ergo & matrem[o] cogemus, præsertim vulgò[p] quæsitos liberos alere: nec non ipsos eam.

5 ¶ Item Diuus Pius significat, quasi auus quoque maternus alere compellatur.

6 ¶ Idem rescripsit, vt filiam suam pater exhibeat, si constiterit apud iudicium, iustè[q] eam procreatam.

7 ¶ Sed si filius possit[r] se exhibere: æstimare iudices debent, ne non debeant ei alimenta decernere. Denique idem Pius ita rescripsit: " Aditi à te" cõpetentes iudices ali te à patre tuo iubebunt pro modo facultatium eius: si modò, cùm[f] opificem te esse dicas, in ea valetudine es, vt operis sufficere non possis.

8 ¶ Si vel parens neget filium, idcircóque alere se nõ debere contendat: vel filius neget parentem: summa-

An & filiã meretricem vel adulteram? sic videtur. *l. Imperialis. Cod. de Nuptiis l. qui ea mente ff. de furtis.* Quid si filius alere se ipsũ possit? vide *§. 7. ff. eod.* Quid si filius legitimã, aut quantum ad legitimam sit satis, consecutus fuerit, idque proiecerit luxuria sua? etiam alendus est à patre. *arg. l. libertus qui operarũ ff. de operis libert.* Quid: nũ extra domũ suam liberis alimenta præstare parens cogi potest? causa cognita potest: vt si filio petenti alimẽta à patre, ininiusta sit domi nouerca, *arg. Nouell. vt liceat matri. §. illud.*
i Quid: frater locuples fratrẽ vel sororem inopes nũ alere tenetur? Sic videtur *arg l. 1. §. 1. ff. de tutelæ & rat. distrah. l. Tutor secundum in fi. l. qui filium ff. de administ. tutorũ. l. mutuæ §. manente. ff. de iure dotium: l. quamuis ff. soluto.* An adultus vel pupillus in iudicio alimẽta petere possunt à tutore vel curatore? possũt: cũ & possint serui à dominis *l. seruos ff. de alimentis: l. seruus. Cod. de iudic.* An donator omnium bonorum, à donatario: dominus, à vasallo? ita notãt *arg. l. 6. §. 1. ff. eod.*
k idẽ in liberto & patrono *l. 1. §. 2. ff. de præscript. verbis.*
l hoc Græcis est ἀντιπελαργεῖν *Basil. apud Stobæũ serm. 203. πελαργός.* Græcis ciconia: quã refert Aristot. 8. *animal. c. 3. & lib. 9. c. 13.* à liberis ali. *v. Platonẽ 4. de legib.* adde & illud Syrach. 3. Fili, succurrito patri senescenti: & illud prouerbiũ, Filij aut parẽtes alant aut vinciãtur: & quod *in Iliade* Homerus ait, Breuẽ ætatẽ ei cõtingere, qui parẽtibus nutricationis munus nõ reddiderit. laudata est filia, quæ patrẽ captiuum deprehensa est vberibus suis alere: *vide Aelianum: & Festum in Pret. ædem: Valer. 5. c. 4. Higinus fabula* 254. & Cimon laudatus, qui patris sepeliẽdi causa, captiuum se præstitit. Sanè Solon, infames esse voluit eos, qui parentes non alerent: *Laertius in Solone.*
m Alere parẽtes inopes, quoquo gradu ij sint: & cuiuscumque gradus ii sint, liberi locupletes, causa cognita tenentur. n *l. pen. C. eod.* o Alere liberos suos, etiã vulgò quæsitos mater cogitur: vt vicissim à vulgò quæsitis liberis aléda est. p an & patrẽ incestuosum? an & relegatum in insulam? Iuris hoc naturæ esse, potius quàm ciuilis putauerim. honestè tamen faciunt filij, qui in insulam relegatis alimenta præstant *l. 73. §. 1. ff. de ritu.* an hoc ad bannitos sit trahendum? & an filius eo casu alimenta patri subministrans in patriam peccare videatur, eóque nomine pecuniariter sit cõdemnandus: alibi dicam. q. cur non & iniustè quæsitam: cùm mater vulgò quæsitam filiam alere teneatur *§. 4. ff. eo.* r *v. l. vn. C. de mendicantib. validis.*
f Alere liberos opifices parẽs locuples nõ tenetur: quia alimẽta liberis nõ debẽtur, nisi in subsidiũ. Potest autẽ opifex filius, opificio suo se alere, *vt hic.* Quid si opificiũ ita tenue est, vt nõ possit plenè se exhibere? Supplere id cogitur pater. Quid si liberi ipsi, nullũ opificiũ didicere, possunt tamẽ aliquod addiscere, atque ita vitæ suæ atq; alimẽtis cõsulere? Si ea cõditione liberi sint, vt eos nõ dedeceat opificium aliquod præstare, cogendi sunt eo opificio victũ sibi querere: aut id opificium addiscere: Sin alia sit eorũ generis & nobilitatis ratio, vix cogẽdos liberos esse dicemus, vt opificio aliquo vitã parare discãt, puta vel in vineis vel agris operas fodiendo vel aliquid tale agendo: Nã ea posse dicimur, quæ cõmodè & cũ honestate possumus. *l. Sed & si quid. §. mãcipiorũ. ff. de vsufructu. l. interdum ff. de operis libertorum. l filius ff. de condit. instit. l. Nepos Proculo ff. de verborum signif.*

a Summatim seu summariè in causa alimentorum cognoscitur: Causa denique alimentorum summaria est. *vt hîc.* Vnde notant, libello opus non esse si alimenta futura postulentur: cùm ea res celeritatem desideret. Porrò de causis summariis vide Glossam *in Extrauag. quomodo in crimine læsæ maiest. in verbo, summariè.*

b Alimenta alicui vt filio decreta à iudice, præiudiciu non faciunt veritati. *l. 11. ff. de his qui sunt sui.*

tim [a] iudices oportet super ea re cognoscere. si cõstiterit, filium, vel parẽtem esse: tunc ali iubebunt. ceterùm, si nõ constiterit, nec decernent alimenta.

9 ¶Meminisse autẽ oportet, & si pronuntiauerint ali oportere, attamen eam rem præiudicium non [b] facere veritati. nec enim hoc pronũtiatur, filium esse: sed ali debere. & ita Diuus Marcus rescripsit.

10 ¶Si quis ex his alere detrectet: pro modo [c] facultatium, alimenta constituuntur, quod si non præstentur: pignoribus [d] captis & distractis, cogetur [e] sententiæ satis facere.

11 ¶Idem Iudex æstimare debet, num habeat aliquid parens, vel an pater, "quòd" meritò filios suos nolit alere. Trebatio denique Marino rescriptum est, meritò patrem eum nolle alere, quòd [f] eum detulerat.

12 ¶Non tantùm alimenta, verumetiam cetera quoque onera [g] liberorum, patrem ab iudice cogi præbere, rescriptis continetur.

13 ¶Si impubes sit filius emancipatus, patrem inopem alere cogetur. iniquissimum [h] enim quis meritò dixerit, patrem egere, cum filius [i] sit in facultatibus.

14 ¶Si mater alimenta, quæ fecit in filium, à patre repetat, cùm modo eam audiendam, "ita" Diuus Marcus rescripsit Antoniæ Montanæ in hæc verba: Sed & quantum tibi alimentorum nomine, quibus necessario filiam tuam exibuisti, à patre eius præstari oporteat, iudices æstimabunt. nec impetrare debes [k] ea: quæ, exigente materno [l] affectu, in filiam tuam erogatura esses, etiam si a patre suo educeretur.

15 ¶A milite quoque filio [m], qui in facultatibus [n] sit, exhibendos parentes esse pietatis existimat ratio.

16 ¶Parens quamuis ali [o] a filio ratione naturali [p] debeat: tamen æs alienum [q] eius non esse cogendum exsoluere filium, rescriptum est.

17 ¶Item rescriptum est, heredes [r] filij [s] ad ea præstanda, quæ viuus filius ex officio pietatis suæ dabit, inuitos cogi non oportere [t]: nisi in summã egestatem [u] pater ductus est.

18 ¶Solent iudices cognoscere & inter [x] patronos & libertos [y], si alendis his agatur. itaque si negent [z] se esse libertos [a] cognoscere eos oportebit. quòd si libertos constiterit: tunc demum decernere, vt alant. Nec [b] tamen alimentum decretum tolet liberto facultatem, quo minùs præiudicio [c] certare possit, si libertum se neget.

19 ¶Alimenta autem pro modo [d] facultatium erunt præbẽda, egentibus [e] scilicet patronis. ceterùm: si sit [f], vnde se exhibeant: cessabunt partes iudicis.

20 ¶Vtrùm autem tantùm patroni alendi sint, an etiam patronorũ liberi, tractari potest. & puto: causa cognita, iudices & liberos [g] quoque patronorum alendos, decernere: non quidem tam facile, vt patronos: sed nonnunquam & ipsos. nam [h] & obsequium non solùm patronis, verumetiam liberis [i] eorum debere præstari.

21 ¶Sed & libertus maternus alere cogitur.

22 ¶Si quis à liberti [k] liberto ali se desideret: vel ab eo, quem ex causa fideicommissi manumisi: quémque suis [l] nummis redemit: non debet audiri: vt & Marcellus scribit. exæquátque eum: qui mercedes exigendo, ius libertorum amisit.

23 ¶Sed & patroni filium, qui capitis accusauit libertum paternum, negat exhibendum.

24 ¶Sed & liberta cogitur patronum alere.

25 ¶De alimentis potroni arbiter [m] solet dari arbitraturus, quantum sit in facultatibus: vt perinde possint alimenta moderari [n]. quæ [o] tandiu præstabuntur, quamdiu liberto supersit, patrono desit.

26 ¶Patrem, & matrem [p] patroni: cùm [q] patronus, & filij eius minimè supersint: alere egentes, ipsi, si idonei facultatibus sunt, coguntur.

Si patronus nolit alere libertum. De *patrono læso, aut derelicto à liberto.*

c §. 7. ff. *eod.*
d Alimẽta, qui præstare tenẽtur si contumaces sint, ea præstare cogũtur pignoribus captis & distractis.
e hinc colligit Bartolus sententiam alimentorum esse definitiuam. quod alij non admittunt. Dic: alimentis principaliter petitis, definitiuam esse: incidenter, interlocutoriã.
f ex quib⁹ causis potest parens filium exhæredare, ex iisdem potest ei denegare alimenta & dotem. *Bartol.* Delatorem filiũ hoc est à quo delatus sit, parẽs alere nõ tenetur.
g ἐσθῆτα καὶ οἴκησιν. *Leunclaius.* facit *l.* 43. *l.* 44. *l.* 45. *l.* 254. *in fi.* ff. *de verb. significat.*
h Patrem egere, filio in facultatibus posito, iniquissimũ est, *vt hîc. & l.* 5. *C. de bonis quæ liberis.*
i *l.* 1. §. 4. ff. *de tutelæ & rationib. distrah. vide l.* 1. *Cod. hoc tit.*
k nisi contrariũ fuerit protestatus *l.* 34. ff. *de negotiis*: *l.* 11. *C. de negot.*
l *d. l.* 34. *d. l.* 11.
m nec enim militia soluit ius pietatis paternæ vide *l.* 1. ff. *de obsequiis.*
n *vide* §. 13. ff. *eod. l.* 1. *C hoc tit.*
o *l.* 1 *Cod. eo.*
p quę suadet vt benè faciẽti bene faciamus *l.* 25. §. 1. ff. *de petit. hæredit.*
q *l.* 2. *l.* 3. *l. vlt. C. ne filius pro patre.* Pro parente tamẽ in carcerem coniecto fideiubere tenetur. *Nouella* 115. *c.* 3 §. 8. Ita vasallus non cogitur æs alienum domini dissoluere. 1. *Feudor.* 26. §. 7. Eadẽ ratione mater, filij æs alienum soluere nõ cogitur. *l. vlt. Cod. ne vxor pro marito.*
r onus alimentorũ patri præstandorum non transit ad hæredes filij, nisi in subsidium.
s emancipati: vel sui castrense peculium habentis. aliàs filius hæredem non habet *l.* 2. ff. *de castr. peculio.*
t Cur minus cogentur hæredes, filij quam hæredes liberti *vt l.* 8. ff. *de obsequiis.*
u demus, patri vel matrem esse vel fratres: an hi potius eum alere tenẽtur, quàm hæredes extranei filii? Cynus ait, Bartolus negat. Is enim in summam egestatem dicitur venisse, respectu hæredis extranei, qui nullum alium habet à quo ali possit.
x Pars tituli huius tertia.
y quo nomine intellige quemcunque iure patronatus adstrictum: ideóque Ecclesia & vasallus patronum suum inopem alere tenetur. An donatarius? An filius emãcipatus? *vide Bart. in l.* 6. ff. *eod.*
z *vide l.* 6. ff. *si libert. ing.*
a vindicando se in ingenuitatem *l.* 14. ff. *de probationibus.*
b sententia lata in causa summaria nõ facit præiudicium, si agatur ordinariè *Bart.*
c Præiudicio certat libertus aduersus patronum, qui se libertum negat.
d §. 10. ff. *eod.* e *vide l. vlt.* ff. *eod. l.* 73. ff. *de acquir. hæred.*

f §. 11. ff. *eodem.* g *d. l.* 73.
h 31. *Eclog.* 6. *c.* 1. *& tit.* 7. *l.* 12. *Cod. de oper. libert.* nota argumentum ab obsequiis ad alimenta ductum.
i *l.* 5. ff. *de obsequiis*: *l.* 3. *Cod. de libert. l.* 5. 7. *C. de obsequiis.*
k hinc colligit Bartolus, vasallum vasalli mei, non esse meum vasallum. adde *l.* 105. ff. *de verbor. sign.*

6. *Modestinus* "libro singul. de Manumissionibus".

ALimenta, liberto petente, non [r] præstando: patronus amissione [s] libertatis causa impositorum, & hereditatis liberti punietur. non autem necesse habebit præstare, etiam si potest.

1. ¶Imperatoris Commodi constitutio talis profertur. Cum probatum sit, contumeliis patronos [t] a libertis esse violatos: vel illata manu atroci esse pulsatos: aut etiã paupertate, vel corporis valetudine laborantes, relictos: primùm eos in potestate patronorum redigi [u], & ministerium dominis præbere cogi. sin autem nec hoc modo admoneantur: vel a præside emptori addicentur [x], & pretiũ patronis tribuetur.

Si negetur matrimonium fuisse.

7. *Idem* "libro 5. Responsorum."

SI neget, qui maritus fuisse dicitur matrimonium esse contractũ: eo quòd eam, quæ se vxorem [y] fuisse dicit, ancillam esse probare paratus sit, alimenta quidẽ liberis præstare interim [z] compellendum, sin autem constiterit, eam seruam fuisse: nihil ei, qui pascendos curabit, ex hoc præiudicium generare respondit.

De descendentibus ex masculis, vel ex fœminis.

8. *Marcellus* "lib. 1. ad Legem Iuliam & Papiam".

NOn quemadmodum masculorum liberorũ nostrorum liberi ad nostrum onus pertinet, ita & in feminis est. nam manifestum est, id, quod filia parit, non auo [a], sed patri esse suo oneri: nisi pater aut non sit superstes, aut egens est.

De patronis, vel liberis patronorum alendis.

9. *Paulus* "libro singulari de iure patronatus."

IN bonis superstitum libertorũ nullum omnino ius patroni liberíue patronorum habẽt: nisi [b] si tam esse infirmos, támque pauperes [c], prȩsidib⁹ probauerint, vt meritò menstruis [d] alimẽtis à libertis suis adiuuari debeãt, idque ius ita plurimis principũ constitutionibus manifestatur.

DE INSPICIENDO VENTRE, custodiendóque partu.

TIT. IIII.

¶*Rescriptum de inspiciendo ventre, cum mulier dissimulat se esse prægnantẽ.* 1. *ratio dicti rescripti.* 2. *De muliere ad prætorem euocanda & interroganda.* 3. *Si non responderit, aut nõ veniat ad prætorem.* 4. *Si fateatur vel neget se prægnantem.* 5. *De electione obstetricum.* 6. *& domus in quam mulier veniat.* 7. *Si mulier inspici se non patiatur, vel ad domum non veniat.* 8. *De renunciatione obstetricum. De actione iniuriarum.* 9. *De tẽpore euocãdi ad prætorẽ.* 10. ¶*Edictũ de muliere, quæ, mortuo marito, ait se prægnantem.* 11. *De eius facilitate & interpretatione.* 12. *Quib. deruncianda est.* 13. *De causæ cognitiõe.*

Vlpianus libro 24. ad Edictum.

TEMPORIBVS Diuorum fratrum [e] cum hoc incidisset, vt maritus quidem prægnatem mulierem diceret, vxor negaret: consulti. Valerio Prisciano Prætori vrbano rescripserũt in hæc verba: Nouã rem desiderare Rutilius Seuerus videtur: vt vxori, quæ ab eo diuerterat, & se non esse prægnatẽ profiteatur. custodem apponat [f]: & ideo nemo mirabitur, si nos quoque nouum [g] cõsilium & remedium suggeramus, igitur si perstat in eadem postulatione: comodissimum est, elegi [h] honestissimæ feminæ domum, in qua Domitia veniat: & ibi tres [i] obstetrices [k] probatæ & artis [l], & fidei, quæ à te assumptæ fuerint, eam inspiciant, & si quidem vel omnes, vel duæ [m] renuntiauerint [n], prægnatem videri: tunc persuadẽdum mulieri erit: vt perinde custodem admittat, atque, si ipsa hoc desiderasset. quòd si enixa nõ fuerit: sciat maritus, ad inuidiam existimationémque suam pertinere: vt non immeritò possit videri captasse hoc ad "aliquam" mulieris iniuriam. si autẽ vel omnes [o], vel plures, non esse grauidam, renuntiauerint: nulla causa custodiendi erit.

l hoc est ipsius empti.
m Arbiter alimentorum decernẽdorũ causa dari solet.
n Arbiter alimentorum causa datus, arbitrari solet quãtum sit in facultatibus eius à quo alimenta petuntur, vt ita eius arbitrio, possunt alimẽta moderari.
o Alimẽtarius arbiter, ita alimenta decernere debet, vt ne locupleti ab egeno præstentur.
p Alere parentes patroni libertus non cogitur, superstitibus patrono liberis.
q *eod. l.* 5. ff. *de obsequiis.* argumento ducto ab obsequio ad alimenta vt §. 20. ff. *eod.*
r ¶*vide l.* 33. ff. *de bon. libert.*
s Alimenta petenti liberto denegans patronus, ea amittit quæ liberto imposuit libertatis causa: Imò & hæreditatem liberti. *vt hîc.* Quo argumento putant donatorem omnium bonorum à donatario posse donationẽ reuocare: vt & dominum, feudum à vasallo de quo dixi *ad l.* 5 ff. *eod.*
t *l.* 5. ff. *de iure patronat. l.* 2. *C. de libert. & eor. lib.*
u Dixi *ad l.* 2. *Co. de libertis.*
x adde & aliam pœnam *l.* 7. *in fi.* ff. *de iure patroni.*
y *adde l.* 5. §. 4. ff. *eod.* nota hanc actionem præiudicialẽ, qua quędam negatur esse vxor.
z idem ait esse Bartolus in eo qui est in possessione præbẽdæ, cuíq; eius causa mouetur quæstio.
a materno, *adde nouell.* 117. *c.* 7. *in fi.*
b Patronus nõ habet ius in bonis liberti, nisi pro alimentis necessariis *Bart.*
c *l* 5. § 18. ff. *eod. l.* 1. *in f. C. de oper. libert.*
d sic interpretor: nisi sint ita pauperes, vt non habeant in vniuersis bonis, vnde se vno mense alere possint: aliàs securus non erit libertus si patrono egenti menstruum tantum alimentũ præbeat. An debitor alimentorum, menstruatim debeat vel annuatim soluere? *v. hic Bar.*
e M. Antonini & Veri.
f *Paul.* 2. *sent.* 24. § 7.
g in nouo facto, nouo consilio opus est *Bart.*
h Peritis in arte statur. *vt hîc*: obstetricibus in ventre inspiciendo. qua de re plura vide apud Socinum *regula.* 294
i Imò quinque §. 10 ff. *eod. Paul* 2. *sent.* 24. § 8.
k medicæ scilicet. nam & hæ medicinam exhibere vidẽtur. *l.* 1. §. 2. ff. *de extraord. cognit. vide quæ notaui ad l.* 9. ff. *ad l. Aquil.*
l hinc collige credi cuique in sua arte.
m si tres fuerint in ciuitate: aliàs vni credi potest *Bartolus.*
n affirmauerint.
o *l.* 27. §. 3. *de arbit.*

a Partus antequam edatur, mulieris, eiúsve viscerum portio est.
b si ita est, Cur matre vendita non cen etur partus venditus? *l.42.ꝟ.de euictionibus.*
c Interdictis parentes desiderare possunt, liberos suos sibi exhiberi, aut ducere permitti. d *adde l.1.§.4.ꝟ.de liberis agnoscendis.* Extra ordinem dare quid: dixi *ad l. vlt.§.3.ꝟ.de eo quod metus causa.*

e In necessariis causis princeps subuenire solet.
f nō igitur qui recusat respondere, habetur pro confesso *Bartolus.* Imò pro cōfesso habetur: saltem punitur vt contumax §.3.*in fine* ꝟ. *eodem.*
g Remedia hęc prętoria sunt, cogi in ius venire, respōdere, pignora capere, distrahere, multis coercere.
h Multæ in ius prætori cōpetit. *l.2.inf.ꝟ.si.quis in ius vocatus: dixi ad l.131.ꝟ. de verborum signif.*
i magis igitur stabitur adfirmantibus obstetricibus, quā neganti mulieri.
k Consultor si debet eligi, eligitur à parētibus: & ipsis dissentiē tibus à iudice. *Bartolus hîc num.5.§.1 Instit.de satisd. l.17. in fin.ꝟ. de testament.tutela: l.17 §.6.ꝟ. de arbitris.*
l aliàs si quid inhonestum imperatū esset, non obtēperare impunè possit, *in princ.ꝟ.eod.* §.10.ꝟ.eo *l.21.§.7.§.11.ꝟ.de arbitris.*
m *vt ꝟ. eod. in princ.*
n *l.3. in fin.ꝟ. de iniuriis.*
o vt quia se patrem potius optat, quàm carere filio velit §.3.ꝟ *eod.*
p *l.1.§.1.ꝟ de liberis agnosc.*
q *d.l.1.§.7.*
r at non eo superstite in cuius potestate futurus est: aliàs haberet locū mens Senatusconsulti Placiani. *l. siue cōtra §. quia Plautianum.ꝟ. Titul. prox.*
ſ Legitimæ personæ dicuntur. *l.2.Cod. de Carboniano edicto.*
t id est qui sperant successionē ex testamēto, vel ab intestato, nemine nascente. *§.12.ꝟ.eod.*
u Procurator interdum citandus est.

1 ¶ Ex hoc rescripto euidentissimè apparet, senatusconsulta de liberis agnoscendis locum non habuisse, si mulier dissimularet se prægnatem, vel etiā negaret. Nec immeritò. *partus[a] enim, antequàm edatur, mulieris portio[b] est, vel viscerum. post editum planè partum à muliere, iam potest maritus iure suo filium per interdictum[c] desiderare aut exhiberi sibi, aut ducere permitti, extra ordinem[d]. Igitur princeps in[e] causa necessaria subuenit.

2 ¶ Secundùm quod rescriptum euocari mulier ad prætorem poterit: & apud eum interrogari, an se putet prægnatem: cogendáque[f] erit respondere.

3 ¶ Quid ergo, si non responderit aut non veniat ad prætorem? numquid senatusconsulti pœnam adhibemus, scilicet vt liceat marito non agnoscere? sed finge, non esse eo contentum maritum: qui se patrem potiùs optet, quam carere filio velit. cogenda igitur remediis,[g] prætoris & in ius venire: &, si venit, respondere. pignoráque eius capienda, & distrahenda, si contemnat: vel multis[h] coercenda.

4 ¶ Quid ergo, si interrogata dixerit se prægnatem? ordo senatusconsulti expositus sequetur. quòd si negauerit[i]: tunc secundùm hoc rescriptum, prætor debebit obstetrices adhibere.

5 ¶ Et notandum, quòd non permittitur marito, vel mulieri obstetricem adhibere: sed omnes à prætore[k] adhibendæ sunt.

6 ¶ Item prætor domum[l] honestæ matronæ eligere debet, in qua mulier veniat, vt possit inspici.

7 ¶ Quid ergo, si inspici se nō patiatur, vel ad domū non veniat? æque prætoris auctoritas interueniet.

8 ¶ Si omnes, vel plures renuntiauerint prægnatem non esse: an mulier possit iniuriarū experiri ex hac causa? & magis puto, agere eam iniuriarum posse. sic tamen, si iniuriæ[m] faciendæ causa id maritus desiderauit. ceterùm si non iniuriæ faciendæ animo[n]: sed quia iustè credidit: uel nimio voto[o] liberorum suscipiendorum ductus est: vel ipsa eum illexerat, vt crederet, quòd cōstāte matrimonio, hoc fingebat: æquissimum erit, ignosci marito.

9 ¶ Meminisse autem oportet: tempus non esse præstitutum rescripto: quamuis in senatusconsultis de liberis agnoscendis triginta[p] dies præstituātur mulieri. quid ergo? semper dicemus marito licere vxorē ad prætorem euocare? an verò & ipsi triginta dies pręstituimus? & putem, prætorem causa[q] cognita debere maritum & post triginta dies audire.

10 ¶ De inspiciendo ventre, custodiendóque partu, sic prætor ait: *Si mulier, mortuo[r] marito, prægnatem se esse dicet: his[ſ], ad quos ea res pertinebit[t], procuratoríve[u] eorum bis in mense denuntiandum curet, vt mittant, si velint[x], quæ ventrem inspicient. mittātur autem mulieres liberæ dumtaxat quinque[y]: Hæque simul[z] omnes inspiciant: dum ne quo earum, dum inspicit, inuita muliere ventrem tangat. Mulier in domo[a] honestissimæ feminæ pariat, quàm ego constituam. Mulier ante dies triginta, quàm parituram se putat, denuntiet his, ad[b] quos ea res pertinet, procuratoribúsque eorum, vt mittant, si velint, qui ventrem custodiant. In quo conclaui mulier paritura erit: ibi ne plures aditus sint, quàm vnus. si erunt, ex vtraque parte tabulis præfigantur. Ante hostium eius conclauis liberi tres, & tres liberæ cum binis comitibus custodiant. Quotiescumque ea mulier in id conclaue, aliúdue quod, siue in balineum ibit: Custodes, si volent, id ante prospiciant: & eos, qui introierint, excutiant. Custodes, qui ante conclaue, positi erunt, si volunt, omnes, qui conclaue aut domum introierint excutiant. Mulier, cum parturire incipiat, his, ad quos ea res pertinet, procuratoribúsve eorum denuntiet, vt mittant, quibus præsentibus pariat. Mittantur mulieres liberæ dumtaxat quinque: ita vt, præter[c] obstetrices duas[d], in eo conclaui ne plures mulieres liberæ sint, quàm decē: ancillæ, quàm sex. Hæ, quæ intus futuræ erunt, excutiantur omnes in eo cōclaui, ne qua prægnas[e] sit. Tria lumina, ne minus, ibi sint: scilicet quia tenebræ[f] ad subyciendum aptiores sunt. Quod natum erit: his, ad quos ea res pertinet, procuratoribúsve eorum, si inspicere volent, ostendatur. Apud eum educatur, apud[g] quem parens iusserit. Si[h] autem nihil parens iusserit: aut is, apud quem voluerit educari, curam non recipiet: apud quem educetur, causa cognita constituam. Is, apud quem educabitur, quid natum erit, quo ad trium mensium sit bis in mense: ex eo tempore, quo ad sex mēsium sit, semel in mense: à sex mensibus, quo ad anniculus fiat, alternis mensibus: ab anniculo, quo ad fari[i] possit, semel in sex mēsibus, vbi volet, ostendat. Si cui vētrem inspici, custodiríve, adesse partui, licitum non erit: factúmue quid erit, quo minùs ea ita fiant, vti supra comprehensum est: ei, quod natum erit possessionem[k] causa cognita non dabo. Siue quod natum erit, vt supra cautum est, inspici non licuerit: quas vtique actiones me daturum polliceor his, quibus ex edicto meo bonorum possessio data sit: eas, si mihi iusta causa videbitur esse, ei non dabo.*

x *al.* si nollent & ita à quibusdam legi notat Albericus.
y Imò: tres *in princip.ꝟ.eod.*
z Simul & immediatè fieri etiam dicitur quod fit successiuè. Ita simul vidisse testes dicentur, qui successiuè viderint adulterum in ipsa adultera: *adde l.Testium.1. Cod.de Testib.* a *vide in prin.ꝟ.eod.§.7.ꝟ.eod.*
b Is enim semper citandus est ad quem res pertinere potest. *§.12.ꝟ.eod. l.39.inf.ꝟ.de adoptionibus: l.29.ꝟ.de minoribus: l.47.ꝟ.de re iudicata: l.19.in f.C.de testib.*
c Præter dictio includit: Nam hîc præter obstetrices, possunt esse aliæ. *adde l.si filio infi.ꝟ.soluto.* d tres obstetrices requiri videntur *in prin.ꝟ.eod.*
e ¶néve ita facilè partus alienus supponatur.
f Tenebræ ad subiiciendum partum aptissimæ *vt hic*: & ad furta *§.2. Instit.de oblig. ex delicto.* Hinc, Constantia vxor Henrici V. (vel vt alij volunt VI.) ne suspicio esset eam, vtpote annosam, vterum mentitam partum marito supposuisse, in medio Panormitanæ Ecclesiæ vestibulo, vel vt alij volunt, in Grezi Apuleiæ vrbe, tabernaculum ei tendi iusserunt, vbi ventre custodito, nulla matronarum exclusa palàm & populo spectante Fredericum secundum Cæsarem enixa est, mense Decembri *Fazell.2.decad, rerum Sicularum 8.cap.1.*
g Imò apud ipsum parentem educandus videtur *nouell.117. cap.7. l.1. Cod. vbi pupillus educat.*

h Executore testamentario non eligente, electurū etiam, iudex causa cognita cōstituere potest. *adde l.in venditione.ꝟ.de bonis authorit. iudicis possid.*
i id est, quo ad septem erit annorum *l.18.Cod.de iure delib*
k Carbonianam. an verò nocebit partui mulieris, vt nullo modo filius censeatur legitimus? non nocebit. *vide l.§.8.ꝟ.de agnosc.*

l hinc colligere possis, Parum prudenter facere, qui omnes legum interpretātiones damnāt. Cùm vel in manifestissimo Prætoris edicto, interpretationem non esse negligendam, Iurisconsultus scribat. Hic etiā notant, probationes in rebus manifestissimis admitti.
m *vide §.10.ꝟ.eo.*
n Interest publicè partus subiici.
o Dignitates ordinum & familiarium saluas atque integras, quàm fieri potest maximè, seruare debemus.
p vide in hunc locū Valerium Maximum *lib.9. cap.16.* de iis qui infimo loco nati, mendacio se clarissimis familiis inserere conati sunt. sic Lucius Equitius Tiberiū Gracchū patrem (de quo etiam vide Appianum *li. 1. de bello ciuili.* eundē Valerium *li. 9. cap.7.*) Hierophilus equari[y] medicus C. Mariū septies cōsulem auum venditauit: alius se Octauiæ (sororis Augusti) filiū fecit: alius se Sertorij, alius Cnei Assidionis filium tulit expulso patriis penatibus legitimo filio: Trebellius Cabra se Claudium tulit. Quędā cū se Rubriam Mediolani venditaret, à Iulio Cæsare repressa est. Qui se Ariaratē Cappadociæ regē simulabat, ab Antonio interfectus. hęc Valerius. De Pseudo Alexandro vide Iosephum περὶ ἀρχαιολογίας. De Octauia vide Plutarch. *in vita Antonij.* De Pseudo Philippo Adramiteno Andrisco, in fullonia nato vide Ammianum *lib.14.in fine.* à Metello superato: Florū 52. & altero Pseudo Philippo à Lucio Tremellio interfecto vide Florū *cap.53.*

11 ¶ Quamuis sit manifestissimum edictum prætoris, attamen non est negligenda interpretatio[l] eius.

12 ¶ Denunciare igitur mulierem oportet: his scilicet, quorum interest[m], partum non edi, vel totam habituris hereditatem, vel partem eius: siue ab intestato, siue ex testamento.

13 ¶ Sed & si seruus heres institutus fuerit, si nemo natus sit: Aristo scribit, hîc quoque seruo, quamuis non omnia, quædam tamen circa partum custodiendum arbitrio prætoris esse concedenda. quam sententiam puto veram. publicè[n] enim interest, partus non subiici vt ordinum[o] dignitas familiarúmque[p] salua sit. ideóque etiam seruus iste, cùm sit in spe constitutus successionis, qualis qualis sit, debet audiri, rem & publicam, & suam gerens.

14 ¶ Denuntiari autem oportet his, quos proxima[q] spes successionis contingit. vtputa primo[r] gradu heredi instituto: non etiam substituto. & ; si intestatus paterfamilias sit: his, qui primum locum ab intestato tenēt. si verò plures sint simul successuri, omnibus denuntiandum est.

15 ¶ Quod autem prætor ait, causa cognita se possessionem non daturum, vel actiones denegaturum: eò pertinet: vt, si per rusticitatem[ſ] aliquid fuerit omissum ex his, quæ prætor seruari voluit, non obsit partui. quale est enim: si[t] quid ex his, quæ leuiter[u] obseruanda prætor edixit, non sit factum: partui denegari bonorum possessionem? sed mos[x] regionis[y] inspiciendus est. & secundùm eum, & obseruari ventrem[z], & partū, & infantem[a], oportet.

De effectu huius edicti. 1. Quib. casib. remittit.

2. *Iulianus* libro vigesimoquarto Digestorum.

Edictum de custodiendo partu derogatorium[b] est eius[c], quod ad Carboniani decreti exemplum comparatum est.

1 ¶ Sed hoc aliquando remittere prætor debet: si nō malitia, sed[d] imperitia[e] mulieris factum fuerit, ne venter inspiceretur, aut partus custodiretur.

De ventre substituto, vel instituto.

3. *Paulus* libro vigesimoquarto ad Plautium.

q hinc colligunt, iudiciū & citationē dirigendam ad eū quē principaliter, nō ex cōsequentia negotium spectat, cuius interest vt partus sit.
r *l.2.§.4.ꝟ.secund.tabulas.* ſ cui ignoscitur *vide l.2.in fin.ꝟ.eo. vide l.3.§.21.ꝟ.de Sylan.*
t Leuis omissio solennitatis, culpæ non imputatur, vt noceat scilicet omittenti.
u Omissio modicæ solennitatis nō vitiat: aliud est in iis quæ solēnitatis sunt maximæ *l.8 §.17.in fine ꝟ.de transaction.* Quid autē est leuis solennitas? Baldus in *l.8.Cod. qui testam.* ait leuem solennitatem dici quæ non est fundata in aliqua vrgenti ratione vel vtilitate. quamquam dici possit cum Bartolo, conditionem appositam à lege nunquam intelligi continere leuem solennitatem.
x Mos regionis in bonorum possessionibus dandis custodiendus est.
y *vide l.50.in fin.ꝟ.de legat.1.* z ventris, partus & infantis differentia. Venter, antē quam natus sit: partus, in ipso actu pariendi: Infans, iam natus. a *sub.* iam natum.
b videtur Albericus legisse, *denegatoriū*: hoc sensu. Denegari infanti Carbonianum bonorum possessionem, si mater eius solennia superius posita non obseruauerit.
c Cuius? An Carboniani: vt putat Dynus? An edicti de ventre in possessionem mittendo?
d Imperitiæ & malitiæ differentia. Non omnis imperitia, malitia est.
e *vide l.1.in fin.ꝟ.eod.*

Qui ventri

a pupillariter: quo casu est hæres ventris, eiúsque interest propter tacitam vulgarem, quæ intelligitur in expressa pupillari *l.4.ĵ.de vulg.*

b An si nemo nascatur *l.1.§.3.ſ.eod.* An institutus, vẽtre præsente: cùm testator nullum nasciturum putaret? An institutus vnà cum posthumo?

c id est, si vult partum custodiri.

QVi ventri substitutus [a] est, vel institutus [b]: si vẽtrem seruare [c] velit: audiendus est.

De fideicommissario.

4. *Scæuola* lib.20. Digestorum.

IS: à quo, si sine liberis decessisset, quidquid ad eum ex bonis peruenisset, sorori fideicommissum [d] relictum erat: decessit, posthuma herede instituta. & substitutis aliis. quæsitum est: cùm vxor defuncti prægnatem se dicat: an sorori, procuratoríve eius, secundùm formam edicti, ventrem inspicere, & partum custodire permittendũ sit. respondi, in eiusmodi specie, de qua quæreretur. posse videri, ad eius, cui fideicommissum datum esset, sollicitudinem perspiciendum: ídque, causa cognita, statuendum.

SI, VENTRIS NOMINE muliere in possessionem missa, eadem possessio dolo malo ad [e] alium translata esse dicatur.

TIT. V.

Ratio huius edicti. 1. *De muliere, & parente eius.* 2. *De eo qui per dolum venit in possessionem, decedere cogendo.* 3. *De eo quod interest.* 4. *De tempore huius actionis.* 5. *De patre mulieris.*

Vlpianus libro 34. ad Edictum.

HOc edicto rectissimè prætor prospexit, ne dũ in fauorem [f] partus possessionem polliceatur, aliis prædæ occasionem præbeat.

1 ¶ Idcirco constituit actionem [g] in mulierem, quæ in alium hanc possessionem dolo malo transtulit. Non solùm mulierem prætor coërcet: verùm eũ quoque, in cuius potestate ea fuerit [h]. scilicet si dolo ipsorum alius in possessionem fuerit admissus, actionémque in tantum pollicetur in eos, quanti interfuerit eius qui experitur.

2 ¶ Necessariò prætor adiecit: vt qui per dolum venit in possessionem, cogatur decedere. coget autem eum decedere non prætoria potestate, vel manu [i] ministrorum: sed melius & ciuilius faciet, si eum per interdictum [k] ad ius ordinarium [l] remiserit.

3 ¶ Interest autẽ eius, qui experitur, admissum alium in possessionem non fuisse: cùm fortè bona fide fructus perceptos consumpserit [m]: aut si prædo venerit in possessionem, à quo fructus consequi non possit, quia soluẽdo non est.

4 ¶ Hæc actio etiam post annum [n] dabitur: quia [o] rei habet persecutionem.

5 ¶ Et, si filia familias sit, quæ dolo fecit, in patrẽ dabitur actio, si quid ad eum peruenerit.

Quid sit dolo facere. 1. *Si vt patris, & filiæ, factum arguatur.*

2. *Paulus* libro trigesimo septimo ad Edictum.

DOlo facit mulier, non quæ in possessionem venientem non [p] prohibet, sed quæ, circumscribendi alicuius causa, clàm & per quandam machinationem in possessionem introducat.

1 ¶ Si & patris, & filiæ factum arguetur: in alterum, quem actor velit, reddenda est actio. quia in id, quod agentis interest [q], datur. Ideo si id, quod ei abest, ab eo, qui in potestate est, seruari possit: præter sumptus litis causa factos, inutilis erit ei hæc actio.

d Fideicommissarius vniuersalis (cuius conditio defecit, propter natiuitatẽ posthumi) admittitur ad custodiã partus petẽdam *Bartolus.*

e 31. *Eclga* 8.

f est enim partus fauorabilis *l.1.§.13.ĵ.de vent.in possess.*

g Qui: an non sufficiebat petitio hæreditatis, vel rei vindicatio? Prior non sufficiebat: quid enim si possessio esset penes titulo possidentem: non posterior. tunc enim ea, de quibus quis non est dominus, nõ eueniunt *Bart.*

h id est, patrẽ. an nõ etiam extraneum? haud dubiè §.2.ĵ.eo.

i manu militari. Imò, potestate iudicis inducendus est *l.3. ne vis fiat ei.*

k An vti possidetis, an vnde vi, an actionem in factum descendentem ex hoc edicto: an interdictum, ne vis fiat ei? tertia opinio magis arridet Bartolo *hîc nu.3. in fi.* Porrò, Ordinario iure interdicto res expeditur, cùm ex formula res & causa agitur apud iudicẽ datum: extraordinario, cùm ipse magistratus expedit. dixi *ad l. vlt. §. 3.ſ. de eo quod metus causa.*

l Ordinaria sũt quæ lege Plebiscito, senatuscõsultis, prætorum edictis, principũ generalibus cõstitutionibus & omnino quidquid iure scripto eatenus iussum est, vt sit certa generalis, vniformis lex actus humanos generaliter, sine speciali personarũ respectu ordinans & quodam ordinato ꝑ cursu dirigens. *facit l.nullo modo ĵ.ad l.Cornel.de falsis.* Horum numero sunt cõtractus obligationes, actiones ordinariæ, appellationes, successiones, testamẽta seruitutes ordinariæ, interdicta, *vt hîc.* vsucapiones, præscriptiones, pignora & similia de quibus *Cicero 1. de oratore.* Quid extraordinaria? *vide ĵ.de variis & extraordinariis cognit.*

m Num verò hæres possessionem & fructus à muliere petere potest? sic putat Bartolus: *arg l.9.§.5.ĵ.de reb.auth.*

n Imò annalis videtur *l.1.§.3.ĵ.titu.prox.*

o Quæ rei persecutionem continent, actiones, sunt perpetuæ.

p Non prohibere venientem in possessionem, minus est, quàm circumscribendi alicuius causa, clam & per quandam machinationem in possessionem introducere.

q *l.1.§.4.tit.prox.*

r ¶ 31. *Eclo.* 69. vtitur enim calumnia, quæ sciens prudénsque se prægnantem non esse, in possessionem venit §.2.ĵ.eod.

ſ *sub.* danda vel deneganda.

t Iuramentũ mulieris excusat eã à calumnia, & partui non nocet, nec prodest. *Bar.*

u *sub.* quantum ad actionem, vt possessionẽ adipiscatur: & quãtũ ad exceptionem, vt de præsumpta calumnia non puniatur. Tollit enim iusiurãdum suspicionem calumniæ.

x *sub.* ex hoc edicto.

y quia iusiurandum tollit suspicionem calumniæ.

z Iusiurandum vnius alteri neque nocet neque prodest. *l.3.§.3.in fi. ſ.de iureiur.*

a *argu.l.1.in princip.ſ.de alienand.iud l.74.ĵ.de reg iur.l.2.C.de ann.except.*

b si ventris nomine &c.

SI MVLIER VENTRIS nomine in possessione, calumniæ [r] causa, esse dicetur.

TIT. VI.

De Iureiurando. 1. *Ratio edicti.* 2. *De calumnia.* 3. *De tempore huius actionis.* 4. *De eo quod interest.* 5. *De parente.* 6. *Cui datur hæc actio.* 7. *De eo quod interest.* 8. *De morte eius cui competebat hæc actio.* 10. *De legatis.* 11. *De libertatibus.* 12. *De patre & filia.*

3. *Vlpianus* libro trigesimo quarto ad Edictum.

SI de possessione [ſ], ventris nomine, quæratur, quæratur, &, deferente herede, mulier iurauerit prægnantem se esse: seruandum [t] est iusiurandum [u]. nec tenebitur mulier [x]. quasi calumniæ causa fuerit in possessionem missa [y]. nec vis ei faciẽda est post iusiurandum. si tamen peperit: quæretur veritas, an ex eo prægnas fuerit. alteri [z] enim nec prodest, nec nocet [a] iusiurandum inter alios factum. nec partui igitur nocebit.

1 ¶ Et hoc edictum ex eadem causa proficiscitur, qu[a] superius.[b] debet enim prætor, quemadmodum facilis [c] est circa bonorum possessionem dandam mulieri ventris nomine, ita calumniam eius impunitam [d] non relinquere,

2 ¶ Per calumniam autem in possessione fuisse videtur, quæ [e] sciens [f] prudénsque, se prægnantem non esse, voluit [g] in possessionem venire.

3 ¶ Hanc autem actionem prætor intra [h] annum vtilem pollicetur, vltra non [i]: videlicet [k] quasi pœnalem.

4 ¶ Simili autem modo & [l] hîc [m], quanti agentis interfuit, prætor actionem pollicetur.

5 ¶ In parentem [n] etiam prætor actionem pollicetur: si modò per eum factum sit, vt in possessionem per calumniam veniret [o].

6 ¶ Competit autem hæc actio ei, cuius interfuit, in possessionem missam non esse. vtputa vel coheredi speranti [p] partum: vel [is] qui substitutus [q] fuit: vel qui ab intestato, si partus non fuisset, succedere potuit.

7 ¶ Interesse autem videtur primum de alimẽtis, quæ in ventrem sunt erogata. nec enim aliàs hæc repetũtur [r], nisi per calumniam in possessionem venit. cæterùm, si res [ſ] calumnia caret, nihil præstabit mulier, qua sine causa alta est sub prætextu ventris.

8 ¶ Nonnunquam augebitur [t], quod interest: si quis [u] fortè dubitans, an prægnas sit, exclusus [x] sit [y] hereditate. nam heredi eius, qui exclusus est, dandam hanc actionem, Iulianus ait. siquidem eius quoque interfuit, non fuisse calumniæ causa in possessione mulierem. quia hoc [z] si non fuisset, adeundo hereditatem institutus, heredi suo locupletiorem hereditatem suam relinqueret. Sed & hoc imputatur [a] mulieri, quòd deminuta sunt multa in hereditate: dum hîc [b] contemplatione ventris non attigit hereditatem.

9 ¶ Idem Iulianus libro nono decimo digestorum sic ait:

SI [c] substitutus [d], manente muliere in possessione, decesserit: heres eius eadem actione pretium hereditatis à muliere exiget.

10 ¶ Sed an decedant [e] legata, ceteráque onera hereditatis, videndum. & mihi videtur posse dici legatarios potiùs cum muliere vsuros hac actione: quia & ipsorum interfuit, adiri hereditatem [f].

c An passim facilis est in danda bonorum hac possessione? Quòd, hic dicitur facilis, intellige, si quæ præsumptio sit, pro muliere.

d est enim notata & infamis *l.15. l.16. ſ. de his qui notantur; l.1. §.12.ĵ. de vent. in poss.mitt.l.3. in fi. ĵ.ne vis fiat.*

e Calumniari non intelligitur nisi qui sciens & prudens agit.

f *facit* l.1.ſ. *de calumniatoribus: l.1.ĵ. ad Turpill.l.133.ĵ.de verb.signific.*

g *sub.* & venisse ꝓbatur ac pronuncietur.

h *subaudi* in eo quòd pœnã continet.

i Imò, in perpetuum: continet enim rei persecutionem *l.1.§.4.ſ.titu.prox.*

k Pœnales actiones non vltra annum extenduntur.

l idest non solum edicto superiore, sed & in hoc edicto.

m vt in edicto superioris tituli *vide leg. vlt.*

n vt & superiori titulo *l.1.§.1.ſ. tit.prox.*

o *sub.* filia.

p *facit l.1.§.14. ſ.de insp. vẽtre: l.30.§.1.ĵ.de aquir. hæredit.*

q *facit d.l.1.§.13. l.3.ſ. de insp. vent.*

r *l.1.§.3.l.3.ĵ. de ventr.in poss.*

ſ *l.1.§.12.ĵ. de vent.in poss.*

t vltra id quod verè interfuit.

u *sub.* heres institutus.

x *sub.* per mortem.

y quia decessit non adita hæreditate, quam adire non potuit: siquidem, nemo non aditam hæreditatẽ, ad extraneum transmittit. *l.7. C. de iure delib.*

z idest si non fuisset mulier missa in possessionem per calumniam.

a hoc pœna est mulieri.

b *sub.* substitutus vel ab intestato successurus.

c Substitutus hæres, à muliere per calumniam in possessionem missa ventris nomine, consequitur æstimationem hæreditatis amissæ, at non æstimationem rerum legatarum: cùm eius non intersit illo casu: vt quæ aliis præstanda fuissent. Item non consequitur æstimationem seruorum quibus directa libertas relicta fuit: quia & hîc quoque eius nõ interest: quoniam in omnem casum liberi fiunt. Aestimationem verò seruorum quibus fideicommissaria libertas, relicta erat, consequitur à muliere: vt qui teneatur eos redimere à legitimis heredibus testatoris & eos manumittere.

d contra mulierem succurritur hæredi substituto defuncti, & confirmantur legata & libertates *Bar.*

e ne dixeris, extinguantur, sed detrahantur.

f atque ita, eorum onera detrahẽtur, cùm eorum solutio non pertineat ad heredem substituti. Idem in ære alieno, cuius solutio incumbit venienti ab intestato.

11 Libertati [a] planè subueniendum erit aduersus eum, qui propter hereditatem hac actione egit. scilicet vt fideicommissarias [b] cogatur is præstare, qui pretium vtique etiam eorum consequitur [c]. sed & directis credo prætorem succurrere oportere: vt interuětu suo tueatur eorum libertatem.

12 ¶ Si dolus filiæfamilias interuenerit [d], & particeps [e] doli fuerit pater: suo nomine tenebitur [f].

a *sub.* relictæ in testamento ex quo non aditur hæreditas prætextu ventris.
b Fideicōmissariæ libertates nō directæ: quib⁹ opponūtur directæ *vt* ꝟ. *eod.*
c id est consequutus fuit in ipsa hereditatis æstimatione.
d in adipiscenda bonorū possessione per calumniam.
e Particeps doli, suo nomine etiam tenetur.
f in solidum & erit infamis *d. l.* 15. *l.* 16. ꝟ. *de his qui not.*

DE [g] CONCVBINIS [h].

TIT. VII.

De liberta. 1. quæ in concubinatu haberi possunt. 2. De damnata adulterij. 3. De patrono, & filio, & nepote. 4. De ætate.

Vlpianus libro secundo ad Legem Iuliam & Papiam.

QVæ in concubinatu est: ab inuito patrono poterit discedere: & alteri se aut in matrimonium, aut in concubinatum dare [i]. Ego quidē probo in concubina, adimendum ei [k] connubium, si patronum inuitum deserat. quippe cùm honestiùs sit patrono libertam concubinam, quàm matremfamilias habere [l].

1 ¶ Cum Atilicino sentio: & puto, solas eas in concubinatu habere posse sine metu criminis, in quas stuprum non committitur.

2 ¶ Qui [m] autem damnatam adulterii, in concubinatu habuit, nō puto, lege Iulia de adulteriis teneri. quamuis, si vxorem eam duxisset, teneretur.

3 ¶ Si qua in patroni fuit concubinatu, deinde filij [n] esse cœpit, vel in nepotis, vel contra: non puto eam rectè facere. quia propè nefaria est huiusmodi coniunctio. & ideo huiusmodi facinus prohibendum est.

4 ¶ Cuiuscumque ætatis concubinam habere posse, palàm est: nisi minor [o] annis duodecim sit.

g 5. C. 26. 27. 28. *Eclo.* 4. & 37. *tit.* 1. *adde nouell.* 89. *c.* 12. *Paul.* 2. *sent.* 20. Cōcubinam habere iure ciuili licuit *l.* 3. *in fi.* ꝟ. *eod.* Concubinam habere vetat nouella Leonis 91. *vide Harmenopul.* 41. *tit.* 7. 3. *extra.* 2. Porro de donationibus in concubinam *vide l.* 31. ꝟ. *de donationibus.*
h de concubina, quid sit, quid differat ab vxore dicam *ad Nouell. Leon.* 91. *vide Harmenopu.* 4. *tit.* 7.
i Imò, non potest. *l.* 11. ꝟ. *de diuortiis.*
k *l.* 45. ꝟ. *de ritu.*
l ac si dicerem. Cur ab inuito patrono discedens liberta, matrimonium cum alio non potest contrahere: concubina tamen alterius esse potest? Honestius est, inquit, patrono, vt ea sit alteri concubina, quàm materfamilias. Cur honestiùs, nō explicat. fortè quòd minùs ei quæ diuertit honestum, & quia quasi iniuriam patrono facere videtur diuertendo, ideò, nunquam materfamilias fiet *l.* 41. *in f.* ꝟ. *de ritu: l.* 47. §. 4. ꝟ. *de leg.* 3. nam concubina dignitate differt ad vxore.
m 6. *Harmenopulus.* 2.
n *l.* 4. *C. de nupt.* hinc colligit Accursius contrahi stupro adfinitatem.
o §. 1. *Inst. de nupt.*

De furore patroni.

2. *Paulus* libro duodecimo ad legem Iuliam & Papiam.

SI patronus libertam concubinam habens, furere cœperit: in concubinatu eam esse humaniùs dicitur [p].

p ¶ Furore non tollitur concubinatus, *vt hîc.* nec matrimonium *l.* 45. §. 5. ꝟ. *de ritu:* nec magistratus *l.* 46. ꝟ. *de iudiciis.*

De ingenua, & liberta aliena. 1. De Iure concubinatus.

3. *Marcianus* libro decimosecundo Institutionum.

IN concubatu [q] potest esse & aliena liberta, & ingenua [r]: & maximè ea quæ obscuro loco nata est, vel quæstum corpore fecit. alioquin si honestæ vitæ, & ingenuam mulierem in concubinatum habere maluerit: sine [s] testatione hoc manifestum faciente, non conceditur: sed necesse est ei, vel vxorem eam [t] habere, vel hoc recusantem, stuprum cum ea committere.

1 ¶ Nec adulterium, per concubinatum, ab ipso committitur [u]. nam, quia concubinatus [x] per leges [y] nomen assumpsit, extra [z] legis pœnam est: vt & Marcellus libro septimo digestorum scripsit.

q in concubinatu *Hal.*
r quod ad ingenuam attinet, sensus est: Cum ingenua nō potest haberi concubinatus, nisi testato, vel sine testatione, si obscuro loco nata sit, vel vulgò quæstum fecerit, aliàs cum ingenua stuprum cōmittitur *Ferret. Cuiac.* 5. *obs.* 6.
s vide quę scripsi *ad l.* 7. *Cod. de repudiis.*
t *leg.* 24. ꝟ. *de ritu.*
u Imò, committitur *l.* 13. ꝟ. *de adult.*
x Concubinatus iure ciuili legitima fuit cōiunctio.
y ciuiles, quibus concubinatus erat licita & legitima consuetudo, *vt hîc:* *leg.* 5. *C. ad Sc. Orfician.* semi matrimonium & coniugium inæquale *leg.* 3. *eod.* ipsa concubina ἡμίγαμος Zonaræ, vice coniux in antiquis inscriptionibus: concubina vxorem imitatur, Iulianus *nouell.* 18. est tamen concubinatus prohibitus *Nouel. Leonis* 91. *adde* 32. *q.* 4. *c.* 1. *cap. nemo sibi v. Arist.* 6. *Polit.* 16.
z Pœnam non meretur quod fit lege permittente.

Vnde concubina æstimatur.

4. *Paulus* libro decimonono Responsorum.

COncubinam ex sola animi destinatione [a] æstimari oportet.

a ne dicas solo delicto, vt malè est apud *Paul.* 2. *sent.* 20. *inf.* sensus est autem, i. Maritus, iuris effectu concubinam non habere intelligitur *arg. l.* 18. *C. de adul.* *Cuiac. apud Paul. ibid.*

De eo qui aliquid in prouincia administrat.

5. *Idem* libro secundo Sententiarum.

COncubinam ex ea prouincia, in qua quis aliquid administrat, habere potest [b].

b non vxorem *l.* 38. ꝟ. *de ritu.*

LIBER VICESIMVS-SEXTVS.

De tvtelis[a]

TIT. I.

Definitio tutelæ. 1. *Definitio & Etymologia tutoris.* 2. *De muto.* 3. *De surdo.*

Paulus "libro trigesimo octauo ad Edictum."

TVtela est (vt Seruius definit) vis[b] ac† potestas in capite[c] libero[d], ad[e] tuendum[f] eum[g] qui propter ętatem suam[h] spontè[i] se defendere nequit, iure ciuili[k] data[l], ac permissa.

1 ¶ Tutores autem sunt, qui eam vim ac potestatem[m] habent. éxque[n] re ipsa nomen cœperunt. itaque appellãtur tutores, quasi tuitores[o], atque defensores: sicut æditui dicuntur, qui ædes tuentur.

2 ¶ Mutus[p] tutor dari non potest. quoniam[q] auctoritatem præbere non potest.

3 ¶ Surdum[r] non posse dari tutorem, plerique, & Pomponius libro [sexagesimo nono ad Edictum] probãt. quia non[s] tantùm loqui, sed & audire tutor debet.

De tutore petendo vel conueniendo.

2. *Pomponius* libro tertio ad Sabinum.

NOn[t] est exigendum à pupillo, vt sibi tutorem petat, aut vt ad tutorem suum proficiscatur[u].

De pupillo. 1. *Vel adulto furiosis.* 2. *De curatore ad litem.*

3. *Vlpianus* libro trigesimo septimo ad Sabinum.

QVi habet tutorem, "pupillus vel pupilla," si furere cœperint, in ea causa sunt, vt in tutela nihilo minùs durent. quæ sententia Quinti quoque Mucij fuit, & à Iuliano probatur. eóque iure vtimur, vt[x] cesset cura, si tutelæ ætas indigeat. quare si tutores habent, per furorem in curam non rediguntur. siue nõ habent, & furor eis accesserit: nihilo minùs tutores accipere poterunt: quia lex duodecim tabularum[y] ita accepta est, vt ad pupillos vel pupillas non pertineat[z].

1 ¶ Quia autem in pupillorum persona adgnatos curatores non admittimus: idcirco putaui, etsi minor viginti quinque annis furiosus sit, curatorem ei, non vt furioso, sed vt[a] adolescenti dari[b], quasi ætatis esset impedimentum. & ita definiemus, ei[c] quem ætas curæ vel tutelæ subiicit, non esse necesse quasi dementi quæri curatorem. & ita Imperator Antoninus Augustus rescripsit. cùm magis[d] ætati, quàm dementiæ, tantisper sit consulendum.

2 ¶ Si pupillus pupilláve, cum iusto tutore "tutórve cum eorum quo" litem[e] agere vult, & curator in eam rem[f] petitur: vtrùm, ipsis poscentibus, datur: an verò & aduersario? & sciendum est, siue agant, siue conueniantur, dari hunc curatorem posse. sed[g] non alias[h], quàm si ipse petat, cui dari eum oportet. denique Cassius libro sexto scripsit, talem curatorem neminem dari posse, nisi[i] præsentem[k]: neque cuique nisi præsenti, & postulanti. itaque infanti non potest dari. Idem Cassius ait, si pupillus curatorem poscere non vult, quo minùs cum eo agatur, cogi[l] eum à prætore debuisse.

3 ¶ Quolibet[m] loco, & tempore[n], hunc curatorem dari posse, Pomponius libro sextodecimo ad Sabinum scripsit.

4 ¶ Si pupillus petat talem curatorem, nec[o] addat in quam rem: an in omnes controuersias datus sit? & ait Celsus, Seruium constituisse, in omnes[p] res datum videri.

4. *Paulus* libro octauo ad Sabinum.

QVod dicitur, si[q] indistinctè[r] datus sit curator, in totam litem datum videri: fortasse eò spectet, si familiæ herciscundæ, aut communi diuidundo, aut finium regundorum actio esset cum tutore. & si indistinctè datus esset: nõ solùm eo nomine curator esset, quòd[s] ageret pupillus, pupilláve: sed inuicem[t] quoque quòd cùm his ageretur.

1 ¶ Possunt autem vel plures[u] in plurium locum vel vnus in[x] plurium[y], vel vnus vnius loco, vel in vnam[z] litem, vel in plures curator peti.

5. *Pomponius* libro decimoseptimo ad Sabinum.

CVm semel petitus sit talis curator: quamdiu is curator maneat, alius in eandem litem[a] curator peti non potest[b].

---

a *Vlpianus.* III. *Instit.* 13. *Nouell.* 118. c. 5. *Nouell.* 72. 94. 155. *Nouella Leonis* 68. 37. *Ecloga* 1. 5. *Harmenopul.* II. *Plato* 11. *de legib.*

b ἰσχὺν τι. *Theophil. Harmenopulus ibidem* §. 1. sed in §. 1. ꝗ. *eodem*, legimus eam vim & potestatem in summa, nõ simpliciter dicitur vis & potestas: sed potestas ad tuẽdum eũ, &c.

† Causa formalis per tutelę.

c in persona seu homine. Causa materialis tutelæ.

d Inde fit, vt si pupillus in seruitutem redigitur, finiatur tutela: *l.* 14. §. 1. ꝗ. *eodẽ.* nec quisquam tutelæ administrãdæ capax est, nisi liber. Porrò liberum caput dicimus, eũ qui alterius potestati non sit subiectus.

e Causa finalis tutelæ.

f id est, pupilli impuberis personam, *l.* 14. ꝗ. *de testament. tut.* Curator enim bonis & rebus datur principaliter.

g non vt per pupillum adquirat tutor, vt pater per filium.

h impuberem. *Instit. de curatoribus, in princ.*

i suo ingenio, consilio.

k legibus duodecim tabularũ, & constitutionibus: Causa efficiens. vel ita lege, senatusconsultis, moribus. *Vlp.* 11. §. 2. non igitur iure naturæ? non gentiũ? Imò, & iure naturali, §. *vltimo, Institut. de Attil. tut. l.* 1. ꝟ. *de minoribus.*

l datur legitima, permittitur testamentaria, § 3. *Instit. eodem. Cuiacius ibidem.* vel ita, datur propinquis, permissa parentibus & iudicibus, *Vvesemb.*

m authoritatem, administrationem.

n Nomen quodque rei ipsi consentaneum atque conueniens esse debet.

o affirmatiuè hìc argumentum sumitur ab etymo sed efficacius negatiuè: nisi factum iuri repugnet, aut consuetudo noua aliud inducat: nec possum dicere, Non rectè gerit tutelam, non igitur est tutor. Non fuit obnupta, ergo nec nupta.

p *l.* 17. ꝗ. *eod. l. pen. in fi.* ꝗ. *de legitim. tutorib.*

q Auctoritas non interponitur per nuntium aut epistolã, *dixi ad l.* 9. §. 5. ꝗ. *de auctorit. tutorum.* Aut potius, non potest interponi, nisi ipse tutor loquatur, *vt hic.* vel audiat, §. 3. ꝗ. *eodem.*

r *vide l. pen. & vlt.* ꝗ. *de legitimis.*

s Tutor esse non potest, qui vel loqui, vel audire non potest.

t Cur non est exigendum? quia cùm detur inuito: non est necesse exigi eius petitionem. Hoc amplius adiicitur, Tutorem à iudice dari, nemine etiam postulante.

u datur enim ignoranti & inuito, *l.* 6. ꝗ. *de tutorib. datis.*

x Curator non datur tutorem habenti: vbi tutelæ ætas indiget, ibi cura cessat. Proinde pupillus furiosus factus, is, vt pupillus, tutela: nõ vt furiosus cura continebitur. Tutorem habens, per furorem in curam non redigitur.

y quæ furiosis dat curatorem.

z dat enim curatores maioribus 25. annis. §. 3. *instit. de curatoribus.*

a ¶ *adde l.* 6. *in princ.* ꝟ. *quod cuiusque.*

b Atqui curator non datur nisi volenti adulto, §. *item inuiti. Institut. de curatoribus.* vt quæri possit, quemadmodum furioso curator detur? An dicemus legem id fingere, vt sibi tutorem petiisse intelligatur, cùm eius intersit curatore regi?

c Curatore vt furiosus opus non habet, is quem ætas curæ vel tutelæ subiicit. Cur ita? Ætati magis quàm dementiæ tantisper ei est consulendum, *vt hic* ætatis ratio & causa à natura: demẽtiæ, à casu. Naturæ causam seu originis qualitatem inspicimus potius quàm accidentariam.

d atque ita in dubio causa naturalis magis inspicitur, quàm accidentalis. *vide quæ notaui ad l.* 5. ꝗ. *de fideiuss.*

e *lege* 2. *in fine. l.* 5. *in fine, Cod. de in litem dando:* §. *vltimo, instit. de author.*

f i. litem.

g Curator in litem aduersus tutores pupillis datur, poscentibus tamen id ipsis pupillis. Immò & præsentibus & quidem præsens: quinimò cogẽdi sunt inuiti, curatorẽ in eum finẽ petere, *vt hic.* Quid si infans sit pupillus? non datur nisi præscriptionis periculum aliud suadeat. Tunc enim citatis affinibus & amicis infantis, tutor, curator vel coadiutor datur, à quo & in quem agere & conueniri tutor possit.

h *l.* 2. §. *penult.* ꝗ. *qui petant tut.* nõ datur igitur inuitis, §. 2. *Instit. de curatorib.*

i Curator in litem dari non potest, nisi præsens & id acceptans. Quid? potéstne se excusare curator ab eo munere? potest. Quid: curator in litem cogitúrne inuentarium facere? non cogitur: cùm rerum nullam habeat administraiionem.

k & acceptantem. potest enim se excusare. *Bald.*

l Pupillum cogi hoc casu captis pignoribus, notat Baldus.

m Curatorem in litem potest iudex dare etiã in priuatis suis ædibus, sua domo vel cubiculo: vt necesse non sit dari à sedente pro tribunali.

n etiam feriato, *l.* 2. ꝟ. *de feriis.* omni die *l.* 8. §. *pen.* ꝗ. *de tutor. datis: adde l.* 8. *Cod. de feriis. adde Rebuffum in tract. de sententiis prouisionalib. art.* 3. *gloss.* 2. Cur in litem Curator quouis loco & tempore dari potest? An quòd huius curatoris datio propriè non pertineat ad litis ordinationem, vt vult Azo? An potius quòd semiplena cognitione & inquisitione dari potest, vt Petrus & Cynus existimant? cùm propriè ex inquisitione datus nõ dicatur, qui datus sit die feriata, & iudice nõ sedẽte ꝓ tribunali.

o Indefinitè decretum interpositum, generaliter interpositum intelligitur.

p Curator ad res omnes in dubio datus intelligitur. *l.* 4. *l.* 5. ꝗ. *eod.*

q Indefinita æquipollet vniuersali. *Bald.*

r Indistinctè liti curator datus hoc non expresso, an ad agendum vel defendendum sit datus, nécne: intelligitur datus secundùm naturam litis, ad omnem litem: vt si duplex iudicium sit, vices actoris & rei simul subeat.

s Quid: procurator vel syndicus indistinctè datus, num intelligitur datus ad lites etiam futuras? non intelligitur ad lites futuras datus, nisi lites futuræ pendeant à præsentibus: aut sint eis connexæ.

t Curator in duplicibus iudiciis datus, debet subire partes actoris & rei. Curator enim liti datur secundùm naturam litis *Bald.* & ad agendum datus defendere tenetur, *Bart. l.* 15. *in fi. l.* 33. §. 4. ꝟ. *de procuratorib.*

u Imò, vnus tantùm dandus est, *l.* 5. *in fi.* ꝗ. *iudic. solui.*

x *l.* 9. ꝟ. *de pact. l.* 31. §. 1. ꝟ. *de procuratorib.*

y An pupillorum, vt vult Accursius? An potius plurium tutorum aduersus pupillos litigantium? quod magis est. solet enim enim eo casu curator dari.

z Curator in vnam litem, pluréſve lites dari potest.

a secus in aliam. Curatorẽ enim in litẽ habenti, ad eandẽ litem alius curator cõstitui non potest: in aliam potest. Imò & in eandẽ potest, si modò prior causa cognita reuocatus sit à iudice. Ita non simul, sed successiuè dari possunt, *vt hic.*

b Cur successiuè non possunt dari, cùm plures simul dari possint?

a Ratione diuerſarum cauſarum, vnus & idem vicem duorum curatorum ſuſtinere poteſt.
b *l.8.in fi.ff.de tutorib.* 5.*Harmenopul.*11.§ 3.
c *l.8.in fi.ff.de tutoribus datis.*
d inuitis impuberibus. e Argumentum à tacente ad mutum. f *l.13.ff.de auctor. tutorum.*

g expreſſa ſcilicet non tacita, *vt l.11.ff.eodem, l.8.§.1.ff.de teſta. tutela.* h aliud eſt in parentibus & teſtatore, *l.3. §.7.ff.de ſuſpect.§.3. inſtit. qui teſtam.§.2.§.5. inſt. quibus modis tutel.* An hæc diuerſitatis ratio eſt, quòd factum teſtatoris, in eo quod deficit, poteſt ſuppleri per quemcunque iudicem: factum iudicis non poteſt expleri, niſi per eundem iudicem. ideóque ei iniungitur, vt purè & perfectè det. *Bartol.* An quòd facta iudicũ certa eſſe debeant non conditionalia, hoc eſt, incerta? An quòd imperfectè datur, qui ſub conditione datur, vt meritò nullam vim habeat, id genus tutoris datio?
i *lege 48. infrà de verborum obligationib.* Hæc verba, *ſi ſatiſdederit,* admonitionem in ſe potius habét, quàm cõditionem, *vt hic.* ſic verba *cùm petiero, cùm popoſcero, Si petiero,* vt his formulis ſtipulatio ſit præſens, niſi aliud actum probetur, *l.135.ff.de verb.obligat. l.Titia.ff.de condit. & demonſtrat.* aliud eſt in operarum ſtipulatione, vt ſi quis ita à liberto ſtipulatus erit, cùm petiero, *l.cùm patronus ff.de operis libertorũ.* Nam illo caſu operæ non antè cedunt quàm petitæ ſint: res aliæ cedunt ex tempore interpoſitæ ſtipulationis. vt rem finiam: Conditio non videtur, quæ admonitionis vim habet.

1 ¶ Et, ſi Titius (verbi gratia) aduerſus Seium curator petitus ſit, idem Titius aduerſus alium tutorem dari poterit. vt ex diuerſis cauſis[a] vnus duorum curatorum locum obtineat. Quod quidem & aduerſus eundem accidet, ſi in diuerſas lites in diuerſis temporibus idem petatur.

De mutis. 1. *De tutela datiua.* 3. *De ſurdo impubere.* 4. *De eo cuius pater eſt apud hoſtes.*

6. *Vlpianus* "libro 38.ad Sabinum."

MVto[b], itémque mutæ[c] impuberibus tutorem dari, poſſe, verum eſt. ſed an auctoritas eis[d] accommodari poſſit, dubitatur. & ſi poteſt tacenti[e]: & muto poteſt. eſt autem verius, (vt Iulianus libro viceſimoprimo digeſtorum ſcripſit) etiam tacentibus[f] auctoritatem poſſe accommodare.

1 ¶ Sub cõdicione[g], à præſidibus[h] prouinciarum non[i] poſſe dari tutorem[k] placet. &, ſi datus ſit, nullius eſſe momenti dationem. & ita Pomponius ait. hanc autem adiectionem, quam præſides prouinciarum faciunt, *Tutorem do ſi ſatisdederit,* non[l] condicionem in ſe habere[m], ſed[n] admonitionem, non aliter ei tutelam committi, quàm "ſi ſatiſdederit. hoc eſt, non aliter ei gerere permittendum, quàm" ſi rem ſaluam fore cauerit.

2 ¶ Tutoris datio neque[o] imperij eſt[p], neque[q] iuriſdictionis[r]: ſed ei ſoli competit, cui nominatim hoc dedit vel lex, vel ſenatuſconſultum, vel princeps[ſ].

3 ¶ Surdo[t] impuberi poterit tutor dari.

4 ¶ Ei[u] cuius pater in hoſtium poteſtate eſt, tutorem dari "non" poſſe, palàm eſt[x]. Sed ſi datus ſit: an in pendenti ſit datio, quæri poteſt. & non puto dationem valere. ſic enim poſt patris regreſſum recidit in poteſtatem, atque ſi numquam pater ab hoſtibus captus fuiſſet. Immo curator[y] ſubſtantiæ dari debet: ne in medio pereat.

De filiofamiliâs tutore.

7. *Vlpianus* "libro ſecundo Diſputationum."

SI filiusfamiliâs tutor à prætore datus ſit: ſi quidem pater tutelam agnouit, in ſolidum[z] debet teneri: ſi non adgnouit dumtaxat de peculio[a]. Agnouiſſe autem videtur, ſiue[b] geſſit, ſiue gerenti filio conſenſit[c], ſiue omnino attigit tutelam. vndè cùm quidam filio ſcripſiſſet, vt diligenter tutelam gereret, *Cùm[d] ſcias* (inquit) *periculum ad nos pertinere:* dixi, hunc quoque videri adgnouiſſe. planè, ſi ſolùm[e] monuit[f] filium, non videtur agnita.

De patrono tutore.

8. *Idem* "lib.1. Opinionum."

PAtronus[g] quoque tutor liberti ſui fidem exhibere debet & ſi qua in fraudem debitorum[h], quamuis pupilli liberti, geſta ſunt: reuocari, ius publicum[i] permittit.

k aliud in procuratore, *l.3.§.de procurat.* Cur tam variè? fauor pupilli id expoſtulat, ne, dum conditionis exiſtentia expectatur, bona diſſipentur.
l Imò, conditionem facit dictio *Si, l.48.ff. de condict. indeb*
m Cur non habet? quia hîc conditio adiicitur ei quòd tacitè ineſt de neceſſitate, *l.3.ff.de leg.1.*
n Tutor ſub conditione omnimodo inutiliter datur à Prætore.
o Imperio alicui conceſſo, tutoris dandi poteſtatem conceſſam non eſſe, hinc colligit Iacobus Aretinus: quod Baldo improbatur: cùm vna cum territorio hodie tranſeat vniuerſim ea poteſtas.
p Imò, imperij eſt. dantur enim tutores à præfecto vrbis. *Inſtit. de Attiliano:* qui imperium habet.
q Imò, eſt iuriſdictionis. Prætor enim ſecundùm ſuam iuriſdictionem tutorem dat, § 4 *inſtit. de Attil.* & legatus proconſulis, *l.15.ff. de off. procon.* quem certum eſt mandata ſibi iuriſdictione vti *l.12.d.tit.*
r Cuius iuris fuerit? mixti imperij, inquiunt interpretes. Mynſingerus poſt Bellonum 1.*ſupput.*2. ait tutoris dationem eſſe permiſſionis Quid. Num vtriuſque fuerit, vt Accurſius ſentit?
ſ hodie competit iure magiſtratus: ideòque is cui conceſſum eſt à Principe, ius dandi tutoris hàbet. *Bald.*
t *l.8 in fi.ff.de tutor.datis.*
u Curator captiui filio rectè datur. Harmenopul. *eod.c.*14.
x eius enim ſtatus dubius eſt.
y Captiui & abſentis bonis datur curator, vt cũ eo poſſit litigari, *l.15.ff.ex quib.cauſ. maior l.60.in fi.ff.quib ex cauſ.in poſſ*
z Pater agnoſcens munus filio iniunctum, tenetur in ſolidum. Cur hîc conſentiens pater in ſolidùm tenetur, cùm eo caſu de peculio, & in rem verſo teneatur, *l.21.ff.de adm.tut?*
a *vide l.11.ff.de tutelæ & rationib.circa finem.*
b Agnoſcit munus filio iniunctum pater vel gerendo, vel conſentiendo viua voce aut ſcripto.
a *vide l.51.ff.de adqu.hered.*

d Conſenſus probatur, quoties enunciationi, cauſa enunciandi adiicitur.
e Creditores, εἰς ἀσύγγραφα τῶν δανειστῶν. *Cuiac.7.obſ.vlt.Eclog.37.tit.1.c.5.*
f Monentẽ verba non obligant. monens filium vt gerat tutelam pater, agnouiſſe filij tutelam non videtur.
g Creditorum *Cuiac ad l.59.ff.de verborum obligat. vide l.99.ff.de ſolutionibus.*

De tutoribus puniendis.

9. *Marcianus* libro 3. Inſtitutionum.

IN eos extra[k] ordinem animaduertitur: qui probentur, nummis † datis[l] tutelam occupaſſe: vel, pretio accepto, operã dediſſe, vt non idoneus tutor daretur: vel conſulto[m] in edendo[n] patrimonio quantitatem minuerit[o]: vel euidenti fraude[p] pupillorum bona alienaſſet.

De municipibus.

10. *Vlpianus* "lib.2.ad Edictum."

ETiam non[q] municeps[r], tutor dari[ſ] poteſt, dummodò municipi detur.

De furioſo dato tutore.

11. *Paulus* "libro 3.ad Vitellium."

FVrioſus, ſi tutor datus fuerit, poteſt intelligi ita[t] dari, *Cum ſuæ mentis eſſe cœperit.*

De tutoribus in loco abſentium datis.

12. *Idem* "libro 10. Reſponſorum."

QVæſitum eſt: an hi, qui in locum abſentis reipublicæ[u] cauſa tutores[x] dati[y] ſunt, mortuo[z] illo, tutores perſeuerent: an alij petendi eſſent. Paulus reſpondit, eos[a], qui in locum abſentis dati ſunt, nõ reuerſo eo, in eadem cauſa perſeuerare vſque ad tempus pubertatis.

De curatore dato ad valetudinem aut ſenectutem tutoris. 1. *De adiutore tutelæ.*

13. *Pomponius* "libro 2. Enchiridij."

SOlet etiam curator dari aliquando, tutorem[b] habenti, propter aduerſam tutoris valetudinem, vel ſenium ætatis. qui magis adminiſtrator[c] rerum, quàm curator eſſe intelligitur[d].

1 ¶ Eſt etiam adiutor[e] tutelæ, quem ſolet prætor permittere tutoribus[f] conſtituere, qui non poſſunt ſufficere adminiſtrationi tutelæ. ita tamen, vt ſuo[g] periculo eum conſtituant[h].

Quibus modis tutela finitur.

14. *Vlpianus* "libro trigeſimoſeptimo ad Sabinum."

SI adrogati ſunt adhuc impuberes, vel deportati[i] ſint pupilli: tutores habere deſinunt.

1 ¶ Item ſi in ſeruitutem[k] pupillus redigatur, vtique finitur tutela. 2 ¶ Aliis quoque modis deſinunt eſſe tutores: ſi fortè quis ab hoſtibus[l] fuerit captus: vel pupillus, vel tutor. 3 ¶ Sed etſi ad tempus[m] fuerit quis datus: tempore finito, tutor eſſe deſinit. 4 ¶ Præterea, ſi ſuſpectus[n] quis fuerit remotus, deſinit[o] eſſe tutor.

5 ¶ Sed etſi ad certam conditionem[p] datus ſit: æquè euenit, vt deſinat eſſe tutor, exiſtente condicione.

Si tutor eſt apud hoſtes.

h Ius patronatus à fraude non excuſat.
i Pauliana actio *vide ff.quæ in fraudem credit.*
k ¶ Extra ordinẽ punitur tutor qui tutelam redemit, aut alij detulit. extra ordinem, id eſt, arbitrio iudicantis. *adde l.hodie.ff. de pœnis.* Atqui ſalarium tutori conſtitui poteſt, *l à tutoribus in fine, ff.de adminiſtr. tutor.* Poteſt & procurator pecuniam accipere? *l.tutori, Cod.de negotiis: l. inuitus, ff. de procuratoribus.* meritò: nam & ſalarium, iam tutori aut futuro tutori conſtituitur: & procuratoris voluntarium officium eſt.
† *l.1.§.7.ff.de off. præfect.*
l *ſub.iudici.*
m Conſultò hîc eſt malitioſè.
n Edit patrimonium pupilli tutor, qui id vel demonſtrat iudici, vel eius quantitatẽ in inuentarium refert.
o id accidit, ſi in inuentario quid reticeatur ex bonis, *lege vltima, Cod. de magiſtratibus conueniend.*
p *lege 7.§.8.in fine, lege penultima, ff.de minoribus, l. vlt. Cod. ſi aduerſ. vendit.*
q *l. 24.ff. de tutoribus datis.* Aliàs veteres quidam legunt, *Etiam municeps.*
r Imò, non municeps, dari non poteſt, *lege 1.in fine, ff. de tutoribus datis.*
ſ Tutorem etiã non municipem, municipi iudex dare poteſt, *vt hic.*
t Furioſus tutor ſub conditione tacita, cùm ſuæ mentis erit, dari poteſt. An & ſub expreſſa: vt quemadmodum furioſus tutor datus, ſub hac conditione datus intelligitur, vt ſit tutor, cùm ſuæ mentis fuerit: Ita liceat expreſsè tutorem dare, Titium furioſum, cùm ſuæ mentis erit tutor eſto, *l.6.§.1.ff.eodem, l.10.§.3.ff.eod?*
u *lege prima, Cod. in quibus cauſis tutorem non habenti. vide legem 15. infrà de tutoribus datis.*
x *lege 3.§.10.ff.de ſuſpectis. lege 9.ff.de tutelæ & rationib.diſtrahendis.*
y à teſtatore vel iudice.
z Tutores dati, in locum abſentis, durant etiam illo defuncto. *Bartol.*
a ſubſtitutus datus in locum abſentis, abſente non redeunte, durat in officio ad eius finem vſque
b 5.*Harmenopul.*11.§.50. Ita curator vel actor periculo tutoris eligitur, quoties ipſe tutor adminiſtrare non poteſt morbo vel ſenio impeditus.
c & coadiutor, *l.10.§.vlt.ff.de excuſ.l.11 Cod.de procurat.*
d cuius etiam officium ceſſat finita neceſſitate, *d.§.vlt. Bart.*
e actor, *§.vltimo, inſtit.de curatoribus, lege 24.ff de adminiſtr. tut.lege 11. Cod. de procuratorib.* βοηθὸς Conſtantino: Ἀντώτωρ Suidæ, diuerſus ab actore, de quo ſcripſi *ad leg.6. infrà quando ex facto tutoris.adde l.6.Cod.quomodo & quando iudex.* οἰκονόμους. *Paulus ad Galat.4.verſ.2.*
f *ſub.*poſtulantibus.
g *lege 24.infrà de adminiſtr.tutel.§.primo, inſtit. quibus modis tutela, lege 5. Cod.de auth. præſt.*
h id eſt, conſtitui poſtulant. Quid: adiutoris tutelæ officium duratne mortuo ipſo tutore? non durat. *c.grandi.ext.de ſupplenda.*
i Deportari pupillus doli capax poteſt, propter delictum, *lege non ſolùm, ſuprà de in integrum.*
k *§.1.Inſt.quibus modis tutela.*
l *§.2.Inſtit.de Attil.tut.*
m *§.5.inſtit.quib mod.tut.l.1.Cod.in quib.cauſ.tut.hab.*
n *§.vlt.Inſt.quib.modis tutela.*
o & alius eius loco dabatur, *Vlp.11 §.23.*
p *§.2.inſtit.quib.mod.tutela.l.9.§.2.ff.de tutelæ.*

15. *Idem*

a non vt proditor patriæ, ſed vt explorator hoſtium.
b Imò transfuga, tutor manere non poteſt, cùm poſtliminij ius non habeat, *l.19. §. 7.ǰ.d. capt*
c nam interdum mulieres tutelæ officio funguntur, *Cod. quando mulier tut. off.*
d *vt leg. vltim ǰ. eodem, l. 2. ǰ. de reg.*
e Hereditario iure tutelæ ſiue teſtamentariæ, ſiue legitimæ ſiue datiuæ, non tranſeunt ad heredes.
f tanquam agnatos, non tanquã heredes. *l.46. ſ. familiæ. adde leg. 56. §. 2. ſ. de iure dot,*
g Olim minores 25. annis legitimi & datiui tutores fiebant. *Inſtit. de fiduciaria tutela.* vt quæ de perfecta ætate hîc leguntur, adiecta ſint à Triboniano, nõ ſint autem iuriſconſulti, vt & in *l. 4. l.8 ǰ. de legitim. tutoribus, l. 1. ǰ. de fideiuſſ. tutorum.*
h teſtamentariæ, vel datiuæ.
i non iure trãſmiſſionis, ſed ordine gradus.
k *l. 40. ǰ. de excuſ. tutor. Vlp. 21.*
l Executores tamen vltimarum voluntatum cõſtitui poſſunt. *Gloſſ. in l. vxor. ǰ. ad leg. Cornel. de falſ. c. vlt. de teſt. in 6.*
m *l.16. ſ. eodem. l.21. ǰ. de tutoribus datis. l.2. ǰ. de reg. iur.*
n *vide Cod. quãdo mul. tutelæ off.*

15. *Idem* "libro 38. ad Sabinum."

SI quis tutor non ſit captus ab hoſtibus, ſed miſſus ad eos quaſi legatus, aut etiam receptus ab eis, aut transfugerit[a]: quia ſeruus non efficitur: tutor manet[b], ſed interim à præſidibus alius tutor dabitur.

De fæminis. 1. *De transmiſsione tutelæ.*

16. *Gaius* "libro duodecimo ad Edictum Prouinciale."

TVtela plerumque[c] virile[d] officium eſt.

1 ¶ Et ſciendum eſt, nullam[e] tutelam hereditario iure ad alium tranſire. Sed ad liberos[f] virilis ſexus perfectæ[g] ætatis, deſcendunt legitimæ: cæteræ[h] non deſcendunt[i].

Si tutor furioſus, aut mutus, aut ſurdus ſit.

17. *Gaius* "libro octauo ad Sabinum."

COmplura ſenatusconſulta facta ſunt: vt in locum[k] furioſi, & muti, & ſurdi tutoris, alij tutores dentur.

De fæminis.

18. *Neratius* "libro 3. Regularum."

FEminæ tutores[l] dari non poſſunt: quia id munus maſculorum[m] eſt: niſi à principe filiorum[n] tutelam ſpecialiter poſtulent.

DE TESTAMENTARIA[o] tutela,

TIT. II.

Origo huius tutelæ. 1. *Quibus datur tutor teſtamento, de ſexu, de poteſtate.* 1. *De poſtumis.* 2. *De nepote.*

Gaius libro duodecimo ad Edictum Prouinciale.

LEGE[p] duodecim tabularum[q] permiſſum[r] eſt[ſ] parẽtibus[t], liberis[u] ſuis ſiue feminini[x] ſiue maſculini ſexus, ſi modò in poteſtate[y] ſint, tutores teſtamento dare.

1 ¶ Item ſcire debemus, etiam poſtumis[z] filiis, vel nepotibus, vel ceteris liberis licere parentibus, teſtamento tutores dare: qui modò in ea cauſa ſint, vt, ſi viuo eo nati fuerint, in poteſtate eius futuri "ſint," neque teſtamentum rupturi[a].

2 ¶ Item ignorandum non eſt eum[b], qui filium in poteſtate, & nepotem ex eo æquè in poteſtate habebit, ſi nepoti tutorem dederit, ita rectè dediſſe videri: ſi nepos poſt mortem eius[c] in patris ſui poteſtatem recaſurus[d] non ſit, quod euenit, ſi, viuo teſtatore, filius in poteſtate eius eſſe deſierit.

2. *Vlpianus* "lib. 2. ad Sabinum."

NEc[e] militem [f] liberis recaſuris in poteſtatem, tutorem dare poſſe, à Diuis fratribus reſcriptum eſt.

o 5. *Cod.* 28. 1. *inſtit.* 14. 37. *Eclog.* 2.
p id enim curæ fuit legibus, *lege 20. in fin. ǰ. eod.*
q cuius hæc verba ſunt, Paterfamiliàs vti legaſſit ſuper pecunia tutelâve ſuæ rei, ita ius eſto. *Vlp. 11. §. 14. Cornificius 1. ad Herenn. l. 53. l. 120. ǰ. de verb. ſignif.*
r §.3. *inſtit. de tutelis.* Tutela teſtamentaria eſt ex permiſſione legum.
ſ Ita, Tiberius Nero moriens, Tiberio & Claudio Druſo filiis tutorem reliquit Octauium Cæſarẽ. *Dion* 48. ſic & Virginium Rufum ſibi tutorem relictum Plinius ſcribit 2. *epiſtol* 1. Cicero 13. *epiſt. 61. ad Silium.* Pinnius, de tum tutorem, tum etiam ſecundùm heredem inſtituit.
t An matri? dat quidem mater tutorem teſtamento, ſed indiget confirmatione, *l 4. ǰ. eodem.*
u An etiam emancipatis? ita datus confirmandus eſt, *l. 3. ǰ. de confirm. tutore.* An ſpuriis? non valet datio: quia non ſunt iure filij.
x Fœminas dari tutores, & propter ætatem, & propter rerum forenſium ignorantiam, teſtis eſt Vlpianus 11. §. 1.
y adde *l. 2. ǰ. de vulgari: l. 73. §. 1. ǰ. de reg. iur.* & emancipato: ſed confirmandus eſt *§. vlt. inſt. de tutelis.*
z *vide §. 4. inſtit. de tutela.* Poſtumis dare tutorem poſſumus, ſi modo ſint in noſtra poteſtate, & agnaſcendo non rumpant teſtamentum, & ſi non ſint recaſuri in alterius poteſtatem.
a vt quia inſtituti vel exheredati: non præteriti. vide hîc Albericum & Baldum.
b *l. 10. §. 2. ǰ. eodem.*
c *ſub.* aui.
d *§. 3. inſtit. de tut.*
e multò minus, paganum.
f cur ita? *v. l. 28. in fi. ǰ. de militari teſta.*
g Quod fit in diſpoſitione confirmata, videtur fieri in diſpoſitione confirmante, & retro. *Bald.*
h An poteſt dari tutor ab inteſtato codicillis? negat Baldus: confirmandus eſt tamen à iudice, *l. 3. ǰ. de contra. tut.*
i quod hodie ſæpiùs intelligitur, *§. 1. inſtit. de codicill. Bart. hîc.* Quod in confirmata fit diſpoſitione, id videtur fieri in diſpoſitione confirmante. Confirmatio retrò fingit. Quid ſi tutor datus eſt ab inteſtato: hoc eſt, codicillis teſtamento non confirmatis? confirmandus erit à iudice: vt minus ſolenniter datus, *l. 3. ǰ. tit. prox.*
k Quid: num hîc requiritur expreſſa confirmatio: An & ſufficiat tacita? Hoc, Accurſius: Illud, Petrus ait. Prius verius eſt: cùm taciti & expreſſi eadem ſit virtus.
l Teſtamentum id propriè ac verè dicitur, quod iure factum eſt.

m Paria ſunt, non fieri aut non de iure.
n *l. 10. § 2. in fine, ǰ. eodem.*
o 5. *Harmenopulus* 11. §. 3.
p & auia. *Bartolus.*
q *lege 4. Codice eodem.*

De codicillis. 1. *De datione iure vel non iure facta.*

3. *Idem* "libro 35. ad Edictum."

TEſtamento datos tutores, accipere debemus etiam eos, qui codicillis[g] teſtamento[h] confirmatis[i] ſcripti[k] ſunt.

1 ¶ Sed eos demum teſtamanto datos accipere nos oportet, qui[l] iure[m] dati ſunt.

De patre & matre.

4. *Modeſtinus* "lib. 7. Differentiarum."

PAter, herede inſtituto filio, vel exheredato[n] tutorem dare poteſt[o]. mater[p] autem non niſi[q] inſtituto: quaſi[r] in rem potiùs, quàm in perſonam, tutorem dare videatur. Sed & inquiri[ſ] in eum, qui matris teſtamẽto datus eſt tutor, oportebit: cùm à patre datus, quamuis minùs iure datus ſit, tamen ſine[t] inquiſitione[u] confirmatur. niſi ſi cauſa propter quam datus videbatur, in eo mutata[x] ſit: veluti ſi ex amico inimicus, vel ex diuite pauperior effectus ſit.

De tutore dato filiis, vel filiabus vel liberis vel poſtumis.

5. *Vlpianus* "libro quintodecimo ad Sabinum."

SI quis filiabus[y] ſuis, "vel filiis" tutores dederit: etiam[z] poſtumæ videtur dediſſe: quia filiæ appellatione[a] etiam poſtuma continetur.

6. *Idem* "libro 39. ad Sabinum."

QVid ſi nepotes[b] ſint? an appellatione filiorum & ipſis tutores dati ſint, videndum. & magis eſt, vt ipſis quoque dati videantur: ſi modò liberos[c] dixit. cæterùm, ſi filios, non continebuntur[d]: aliter enim filij, aliter nepotes appellantur[e]. Planè ſi poſtumis[f] dederit: tam filij poſtumi, quàm cæteri liberi, continebuntur[g].

De herede.

7. *Paulus* "lib. 3. ad Sabinum."

TVtores non[h] ab herede, ſed à[i] teſtatore protinus[k] proficiſcuntur[l], ſimul atque aliquis heres exſtitiſſet. nam & ipſe heres, tutor dari poteſt[m]: & poſt mortem heredis, tutor rectè dari poteſt.

Si tutor eſſe vetetur. 1. *De conditione, de tempore.* 3. *De duabus donationibus.*

8. *Vlpianus* "libro viceſimoquarto ad Sabinum."

TVtor datus, vetari[n] tutor eſſe poteſt, vel teſtamento, vel codicillis[o].

1 ¶ Sed ſi ſub[p] condicione fuerit tutor datus: deficiẽte condicione, tutor non erit.

2 ¶ Tutorem autem & à certo tempore dare [q], & vſque[r] ad certum tempus licet, & ſub condicione, & vſque[ſ] ad condicionem.

r Tutor à matre datus in rem potius, quàm in perſonam datus videtur.
ſ *ſub.* plenè & cum magna inquiſitione, cùm filium non inſtituerit: aliás ſummariè. *lege vltima, in fine, infrà qui pet. tutor.*
t *§. vltimo, inſtit. de tutel. l. 6. ǰ. de confirmãdo tutore.*
u plena: ſed quali, quali. *Baldus.*
x mutatis morib. mutãtur honores.
y *§. vltimo, inſtit. eodem*
z Imò filiæ datus tutor poſtumæ datus non videtur: quia legatum filiæ factum non intelligitur de poſtumo, *l. qui filiabus, ǰ. de legat. 1.* An hoc ideo fit, ꝙ tutor detur poteſtatis ratione, quæ eſt etiam in poſtumos: (qđ tamen eſſe non videtur, *l. vlt. ǰ. de collat.*) An quia datur vt filiis aut liberis, quorum voce cõtinentur etiam poſtumi?
a *vide l. 164. ǰ. de verborum ſignificat.*
b Nepos filij appellatione non cõtinetur, *vt hîc.* niſi aliud ſuaſerit euidens voluntas defuncti, vel præſumptio & interpretatio iuſta, *l. 59. ſ. de ritu nupt.* Nec nepotis igitur nomine pronepos, & ſic deinceps. Teſtatores, leges ipſas imitantur. Leges liberorũ appellatione vtuntur, quoties quid vniuerſo generi præſtitũ volunt: Filiorum, quoties filiis ſolis: nepotum, quoties nepotibus ſolis. *l. liberorum, §. 1. ǰ. de verborum ſignificat.* Eadem quoque erit ratio filiorum, fratrum vel ſororũ, quos in vſu vocamus nepotes. *Accurſ. l. 2. Cod. de ſucceſſ. edicto.* Spartianus nepotes per fratrem: Ouidius, nepotes à fratre.
c liberorum (non filiorum) appellatione nepotes: poſterorum, nati & poſthumi continentur, *§. vlt. inſt eod.*
d *ſub.* inſpecto communi vſu loquendi.
e *ſub.* vulgariter.
f poſteris. *Hal.* vide quæ ſcripſi ad Theophilum. *Inſt. eod.*
g Cur continebuntur? An quia *poſtumi* vox, non gradus ipſos diſtinguit, ſed colligit: filiorum verò vox, gradus ipſos diſtinguat: vt vult Baldus?
h Cur non ab herede tutor proficiſcitur? quia ſi ab herede proficiſceretur, heres ſibiipſi tutorem daret. Atqui inter dantem & accipientem differentia eſſe debet. *lege Prætor. ǰ. de tutoribus datis.* Cur à teſtatore? quia ſi non ab herede proficiſcitur, neceſſe eſt à teſtatore eum procedere.
i Procedit ab aliquo, quod ab eo emanat tanquam à cauſa, non tanquam à medio.
k *αὐτόθεν.* idem dicendum eſt, ſi ſerui non à coheredibus, ſed à ſemetipſis inſtituti, *l. 6. §. vlt. ǰ. de heredib. inſtit. v. Cuiac. 17. obſeru. 28.* ſed tamen conſtat ex *l. 10. ǰ. eod.* hereditate nondum adita tutorem alium dari poſſe.
l hoc dicit ad diſtinctionem legatorum & fideicommiſſorum, quæ omnia ab herede proficiſcuntur.
m qui non poſſet dari, ſi tutelæ datio ab herede etiam proficiſceretur. *Cuiacius ibidem.*
n Tutela (vt & excutio teſtamenti) poteſt codicillis adimi.
o teſtamento confirmatis.
p *l. 11. ǰ. eod* Teſtamentaria tutela recipit diem & conditionem.
q *ſub.* teſtatori: vt hoc ſit verum in teſtamentario tutore, de quo hoc titulo agitur: non in datiuo, ſeu dato à iudice.
r *Paul. Galat. 4. verſ. 2.*
ſ Tutela teſtamentaria diem & conditionem recipit. *adde §. ſecund.* .*quibus dis tutela.*

a *al.*datione.*ſub.*teſtamentaria.
b in quo nouiſſima conditio ſpectatur,*l.*87.*j.de condit.& demonſtr.*
c hæc leuiſſima conditio eſt.
d hæc nouiſſima conditio eſt.
e *vide l.*10.§.1.*j.eodem.*

3 In tutoris dationem[a] vtrùm leuiſſima condicio, an nouiſſima, "vt in legato[b]," ſpectanda eſt? vtputa: *Titius*[c], *cum poterit tutor eſto: Titius ſi*[d] *nauis ex Aſia venerit,tutor eſto.* & Iulianus libro viceſimo digeſtorum rectè ſcripſit nouiſſimam[e] ſcripturam eſſe ſpectandam.

De *aditione.*

9. *Pomponius* libro tertio ad Quintum Mucium.

SI nemo hereditatem[f] adierit[g]:nihil[h] valet ex his,quæ teſtamento ſcripta ſunt[i]. ſi verò vnus ex pluribus adierit: tutelæ ſtatim[k] valent[l]: nec[l] expectandum erit, vt omnes hereditatem adeant.

De hereditate Iacento. 1. *De pluribus dationibus.* 2. *De nepote.* 3. *De furioſo.* 4. *Vel ſeruo datis tutoribus.*

10. *Vlpianus* "libro trigeſimo ſexto ad Sabinum."

SI hereditas nondum adita[m] ſit,ex qua tutor ſperatur: verius eſt,alium[n] tutorem poſſe dari[o]: quaſi nondum ſit,nec ſperetur[p].

1 ¶ In tutelis teſtamentariis id ſequimur, quod nouiſſimum[q] eſt. &, ſi ſæpius tutor datus ſit, nouiſſimam[r] ſcripturam intuemur.

2 ¶ Qui filium, & ex eo nepotem habebat[ſ], ſi nepoti tutorem dederit:habet diſceptationē,an aliquo caſu non ſit vtilis datio. vtputa ſi proponas, filium[t], viuo[u] patre, deceſſiſſe,& nepotem[x] ex eo ſucceſſiſſe, viuo auo. & fortiùs dicēdum eſt,tutelam quoque[y] è lege [Iunia] Vellea[z] confirmatam[a]. nam & Pomponius libro ſexto decimo ex Sabino ſcripſit, valere tutoris dationem. cùm enim confirmatum ſit teſtamentum[b]: conſequenter[c] tutoris quoque datio valebit in eo teſtamento ſcripta, quod valet. id eſt, vbi nepos vel heres inſtitutus[d] ſit[e], vel nominatim exheredatus "ſit".

3 ¶ Si furioſus teſtamento detur:ſi quidem, *cùm*[f] *furere deſierit:* tutorem eſſe rectè datum,Proculus exiſtimat[g]. quòd ſi datus ſit purè: negat[h] Proculus valere dationem. ſed eſt verius,quod & Pomponius ait,rectè videri datum: & tunc fore tutorem,cùm ſapere cœperit.

4 ¶ Seruus alienus ita[i] dari tutor poteſt[k], *Si liber erit, tutor eſto.* Quinimmo, & ſi purè datus ſit,videtur[l] ineſſe hæc cōdicio, *Cum liber erit.* Poteſt autem quis & extraneo[m] ſeruo defendere ex hac[n] cauſa fideicommiſſariam[o] libertatem. quid enim intereſt[p],ſuum ſeruum, an alienum

f Dies tutelæ cedit à die aditæ hereditatis,*vt hîc.* non à die mortis vt legata, *l. tutores,* ſ. *eod.l.ſi is qui tres.* §. *euenire j.de excuſ.tut.* Ideo regula Catoniana locum non habet in tutela. *l. antepenult.j.de regula Catoniana.* Cur ab adita hereditate cedit dies tutelæ? Quæ non trāſeunt ad heredem, eorū dies cedit ab hereditate adita, non à morte teſtatoris (quod in vſufructu & libertate apparet, *l.*1.*in fine. lege* 2.*j. quando dies legat. l.*1.§.*in nouiſſimo. Cod. de caducis.* Tutela autē non tranſit ad heredem,*l. tutela.*ſ.*titul.prox.*
g *l.*10.*j.eod.l.*45.§.1.*j.de excuſa.tut.*
h Immò valet, *argu.Authent ex cauſa, Cod de liberis præteritis.* Teſtamento rupto, quòd in eo præteriti aut iniuſtè exheredati liberi, inſtitutiones irritæquidē ſunt. at non legata, *d. Authent.* Teſtamento rupto ob non aditam hereditatem, tutelæ irritæ manēt.
i Igitur aditio hereditatis,tutelas præcedet:nullus tutor erit, nō denique authoritatē præſtabit tutor ante aditā hereditatē. Proïde & pupilli adire prius hereditatem debebunt quam tutorē habeant: & tamen dicitur pupillum ſine tutore hereditatem adire non poſſe. *l.Pupillus.j.de adquir.hereditl.potuit. Cod.de iure delib.* videntur hæc perplexa & ἀσύστατα? An dicemus pupillum adire hereditatem authoritate iudicis. *l.ſi infanti, Cod. de iure delib. l.bonorum. Cod.qui admitti?* An dari curatorem ad adeundam hereditatem,*l.cum quædam.Cod.de adminiſt.tutor.* (quod non videtur: quia authoritas curatoris in impubere non eſt idonea ad hereditatem adeundam,*l.cùm in vna,§.tutor.j.de appellat.l.ſolet.ſ.titul prox.§.interdum.Inſt.de curator.l.quoties.C.in quib. cauſis tutor.habent.*) An potius tutorē dari ad hereditatem adeundam. *arg.l.*10.*j.eodem,§.*1.*Inſt.de Attil.§ vlt. Inſtit.de anthor.tutor.* An verò dicemus, exiſtentiam ſui heredis confirmare dationem tutelæ: *vt §.poſthum.Inſt.de hered.ab inteſtato.§.ſui. Inſt.de heredum qualitate.* hoc eſt,ſuū heredem ipſo iure heredem eſſe, licèt ſe non immiſceat, *l.ſi nemo, in fine.j.eod.l.ſi poſt mortem.j.de legat.*1. vt ea ratione omnia quæ teſtamento continentur, ſui heredis exiſtentia, hoc eſt,eo ipſo quod ſuus aliquis eſt heres,confirmata intelligantur,ſine vlla aditione,*l.ita tamen.§.ſi pater.l.apud Iul.j.ad Trebell.* vt poſt Dynum notat Bartolus,Baldus, Albericus. licèt Raynaldus neget, exiſtentiam ſui heredis id hic præſtare (quæ aliàs confirmat fideicommiſſa vniuerſalia tabularum pupillarium & libertatis, & inducit tranſmiſſionem ad heredes etiam extraneos, *l.ita tamen. §.ſi pater. ad Trebell. l.cùm quaſi.§.ſed & ſi quis.j.de fideic.libert.l.ex militari.in fi.j.de teſt.milit.l.apud hoſtes. Codice de ſuis. l.*3.*Cod de iure delib.l.*1. *Cod.ſi vt ab hereditate ſe abſtineat.*) eò magis quòd exiſtentia ſui heredis nomine ſolo non effectu agere quibuſdam dicatur? Dyni opinio verior, hoc adiecto: Dato coherede extraneo,heredi ſuo,aditionem requiri: ſuo herede ſolo exiſtente,ſine aditione confirmari tutelam.
k *ſub.*ab adita hereditate: vt paulò antè dixi.
l ſufficit enim,vt vnus adierit.
m *vt l.*8.ſ.*eodem.*
n *dixi ad l.*ſ.*eodem.*
o etiam ſpecialiter ad adeundam hereditatem,*d.l.*9.*l.impuberi.j.de tutorib.datis.* qui adita hereditate,tutor eſſe deſinet.
p *ſub.*vt res ita ſe habent,hoc eſt,non adita hereditate.
q *vidè l.*8.*in fi.*ſ.*eod.l.pen.in fi.j.de contrar.tut.*
r id eſt,vltimam.
ſ *vt l.*1.*in fi.*ſ.*eodem.*
t à me inſtitutum.
u Atqui viuus non habet heredem.*lege* 1.ſ.*de hereditate vendita: l.*1.*j.pro herede?* Nepos hîc viuo ſuccedit in ſuitatem, non in hereditatem: vt ſit ſuus,non vt ſit heres aui viuentis.
x à me ſubſtitutum,quo caſu meus filius me viuo moreretur.
y non tantùm inſtitutionem,& alias partes teſtamenti.
z de qua lex 29.§.11.*& ſequ.j.de lib.& poſth.*
a An dicemus permiſſam cum Bartolo? an cōfirmatam vniuerſaliter cum Baldo? an confirmatam,quod ad inſtitutionem heredis attinet,cum Dyno?
b *vide d.§.*11.
c Teſtamentum quod per legem Velleam ſubſiſtit,etiam quantum ad tutelam teſtamentariam habet effectum. *Bald.*

d *vt l.*4.ſ.*eodem.*
e *ſub.*vnà cum filio.
f *vide l.*11.ſ.*de tutelis.*
g & benè. h *ſub.*malè.
i §.1.*verſ.ſeruus autem alienus. Inſtit.eodem.*

tutorem ſcripſerit: cùm pupilli fauore,& publicæ vtilitatis, adſumpta[q] libertas ſit in perſona eius, qui tutor ſcriptus eſt? poteſt igitur & huic[r] fideicommiſſaria[ſ] libertas defendi,ſi voluntas apertiſſimè non refragetur.

De conditione, vel die. 1. *De excuſatione.* 2. *Vel remotione.* 3. *Vel morte vel.cap.deminutione tutoris teſtamentarij.*

11. *Idem* "lib.37.ad Sabinum."

SI quis ſub condicione[t], vel ex die, tutorem dederit: medio[u] tempore alius tutor dandus eſt:quamuis legitimum tutorem pupillus habeat. *ſciendum eſt enim, quamdiu teſtamentaria tutela ſperatur, legitimam ceſſare[x].

1 ¶ Et ſi ſemel ad teſtamentarium deuoluta fuerit tutela, deinde excuſatus[y] ſit tutor teſtamentarius: adhuc diximus,in locum excuſati dandum,non ad legitimū tutorem redire tutelam[z].

2 ¶ Idem dicimus,& ſi fuerit remotus. nam & hic idcirco[a] abit,vt alius detur.

3 ¶ Quod ſi tutor teſtamento datus deceſſerit[b], ad legitimum tutela redit.quia hîc ſenatuſconſultum ceſſat.

4 ¶ Planè ſi duo,pluréſve[c] fuerint tutores teſtamentarij:in locum eius,qui deceſſit,vel in ciuitate eſſe deſiit[d]: poterit dari alius[e]:cæterùm,ſi nullus ſuperſit, vel in ciuitate ſit,legitima tutela ſuccedit.

De certa re,vel cauſa.

12. *Idem* "lib.38.ad Sabinum."

CErtarum[f] rerum[g],vel cauſarum[h], teſtamento[i] tutor dari non[k] poteſt,nec[l] deductis rebus.

13. *Pomponius* "libro 17.ad Sabinum."

ET,ſi datus fuerit,tota[m] datio nihil valebit.

14. *Marcianus* "libro ſecundo Inſtitutionum."

QVia[n] perſonæ[o], non rei[p], vel cauſæ,datur[q].

15. *Vlpianus* "lib.38.ad Sabinum."

SI tamen tutor detur rei Africanæ[r],vel rei Syriaticæ[ſ], vtilis datio eſt.hoc[t] enim iure vtimur.

Filiorum liberorúmve. 5. *Aut poſtumor.appellatione qui continentur.*

16. *Idem* libro trigeſimonono ad Sabinum.

k Imò non poteſt ſeruus dari tutor, *l.in ſeruit.Cod.qui dare tut.poſſ.* nam poteſt à iudice: poteſt à teſtatore.
l Imò non videtur,*d.§.*1.
m argumentum à minori ad maius. quod nobis licet in ſeruos extraneos, hoc multò magis in noſtros licebit.
*
u hoc eſt, hoc ipſo quod tutor datus ſit.
o *vide leg.*5.*Cod. eodem. l.*9.*Cod.de fideicommiſſ.libertatib.*
p *ſub.*nihil.
q ¶id eſt,admiſſa.
r *ſub.*ſeruo alieno, qui tutor teſtamento datur.
ſ *lege* 9.*Cod.de fideicommiſ. libert. lege* 24.§.*ſi quis.j.de fideicommiſſ. libert.*2.*Paul.ſent.*13.§.*vltimo.* Imò directa, §. 1.*Inſtit.eodem.l.*24 §.10.*j. de fideicommiſſ. libertatibus. vide Cuiacium* 18.*obſeruat.*5. *vide l.*9. vbi dixi & ad *Theophil.inſt.quibus modis teſtamenta.*
t poteſt enim ita à parente dari,§.3.*inſti.eodem. vide quæ notaui ad legem* 6. §.1.ſ.*de tutelis.*
u §.1.*inſt.de Attiliano.*
x & tutelæ procedunt ad modum hereditatis. vt ergo ſpes heredis inſtituti excludit venientem ab inteſtato: ita teſtamentarius excludit legitimum venientem à lege. *Baldus.*
y *l.*2.*Cod.in quib.cauſis tutorem habent.Vlp.*11.§.23.
z Cur ita? vel ideo,quòd à iudice,id principaliter agente, tutor ſuſpectus remouetur,vt alius detur,*vide l.*2.*j.eodem.Bartol,* vt ad eundem pertineat inſtitutio, ad quem deſtitutio ſpectat: eius eſt conferre,cuius eſt priuare. Iſti actus contigui, vnus actus ab alio conſurgit, ideóque ab eodem pendent,*Bald.* An ideo quòd in remoto remanent reliquiæ teſtamentariæ? in eo qui remotus eſt ob dolum, id eſſe non poteſt: ideóque ea ratio Baldo *ibid.* diſplicet. a *l.*3.§.9.*de legitim.tutorib.*
b de morte naturali nullum eſt dubium. tunc enim tutor citra miniſterium iudicis remouetur. *lege* 6.*in fin.j.de legitim.tutoribus.* ſi ciuiliter, ſecus. *Bartol.hic numero* 2. *Bald.* c Plures tutores teſtamento dari poſſunt,*vt hic. adde l.*23.*j.de tutor.dat.*
d alteri ſuperſtiti eius tutela non accreſcit. *Bald.*
e quia debet alius dari loco mortui.
f 5.*Harmenopul.*11.§.9.
g putà fundi. *Bald.§.*4.*Inſtit.eod.*
h putà adminiſtrationis hordei vel vini *Baldus.* aut potius ſi pupillum appellet vel appellare velit.
i Tutor certæ rei dari teſtamento non poteſt, *vt hic.* à iudice poteſt.Albericus hîc *& in l.ſi hereditas.*ſ.*eodem.*
k Imò poteſt: Nam ad adeundam hereditatem poteſt dari. *l.*10.ſ. *eod.l.impuberi.j.de tutoribus datis.l.cùm in vno,§.tutor.j.de appellat.* Poteſt & dari rei Africanæ vel Syriacæ.*l.*15.*j.eodem* Reſpondeo. datur ad adeundam hereditatem ideò, vt tutor teſtamento datus confirmetur: quia tutelæ datio non confirmatur, niſi adeatur hereditas,*l.*9.ſ.*eodem;* nec poteſt adire pupillus ſine aliquo tutore, *§.neque.Inſt.de auct.tutor.* Porrò quòd datur rei Africanæ vel Syriacæ non repugnat. Nam qui ita datur vniuerſitati bonorum quæ in Africa ſunt,datur non certæ rei vel cauſæ Quin ſi ſtrictò iure ageremus,dicēdum eſſet rei Africanæ dari non poſſe, *l.ex facto.j.de heredib.inſtit.* Verùm vſu ipſo obtinet,dari ita poſſe. vnde mox adiicit Vlpianus,Vtilis datio eſt hoc enim iure vtimur. Ideo verò vniuerſæ rei tutorem dari poſſe Petrus cenſet, quòd tam diſſita patrimonia, varias tutelas facilè admittant. Iacobus de Aretio,putat legem ea permiſſione tutoris teſtamento dati onus minuere, vt nec ſe, ob ita diſſita patrimonia,facilè excuſet.
l Tutor in perſonam ſolam pupilli non datur deductis rebus, *vt hic.* quia datur præcipuè & directò in perſonam: ſecundò in res ipſas. Datus ſimpliciter tutor, ad res omnes,in quacunque ſint iuriſdictione,datus intelligitur. m Vtile in totum vitiatur inutilis adiectione,*vt l.per ſeruum,§* 1.ſ.*de vſuf.& habit.* n Tutela eſt perſonarū: Cura,rerum ac bonorum :tutor in perſonā, curator in res datur, *l.in computandis.Cod.de nuptiis.* o eſt enim poteſtas in perſonam,*l.*1.ſ.*de tutelis.* p Imò rei datur,*l.*12.§.3.*j.de admin.tut.* q i.dari debet. r Tutor dari poteſt omnibus rebus Africanis vel Syriacis,*vt hic,*at non ita, rebus in villa aliqua exiſtentibus, vt alia ſit ratio rerum vnius prouinciæ & villæ,vt notat hîc Albericus & Porcus, *Inſt.qui teſt.tutor.* ſ vel Syriacæ *Hal.* adde vel Romanæ,vel prouinciali,*l.*27.*j.de tutorib.dat.*
t Quòd tutor vniuerſitati bonorum dari poteſt, ratio petenda eſt non è ſtrictò iure,ſed ex vſu populi Romani.

Si quis

a Filiorum appellatione, filiæ etiam continentur, *vt hîc.* vnde notant, ſubſtitutum alicui, *ſi ſine filijs deceſſerit*, non admitti niſi poſt filias teſtatoris: hoc eſt, excludi à filiabus defuncti niſi mens alia ſit teſtatoris. Alioquin, ſine filiis deceſſiſſe non videtur, qui moriens filiam reliquit. *vide Manticam 3. de Coniecturis 13.* Quin & hoc quoque colligitur: Prohibitione facta filiis, Ne alienent, prohibitionem factam quoque fœminis ne alienent. de quo vide *Conciliatium 3. quæſt. 15.*

b at non è contrà, *l. 45. ℑ. de leg. 2.*

c cuiuſque ſexus, & omnibus liberis, etiam filiæ. *vide leg. 116. l. 122. ℑ. de verb. ſignific. l. 17. ℑ. de leg. 1.*

d propter ſpem poſtliminij. *Accurſ.*

e An idem erit ſi eos tantùm heredes inſtituerit. *vide leg. 9. Cod. de teſtam. milit.*

f verba reſtringimus ad ea, de quibus cogitatũ eſt.

g *l. 40. in fin. ℑ. de fact. l. 24. in fine ℑ. de liber. & poſthum l. 3. Cod. de inoff.*

h *ſub.* teſtamento.

i valere non videtur: quia appellatione poſthumorum, iam nati non continentur, *l. 10. ℑ. de liberis & poſth. l. 164. ℑ. de verborum ſignif.*

k Cur magis eſt? Poſthumi etiam dicũtur, qui poſt teſtamentũ naſcuntur.

l *l. vltim. Cod. de poſth.*

m *Inſt. de ſatiſd. tut. in pr.*

n Idem loquendi genus *in l. ſtipulatio iſta habere licere. § ſicut autem ℑ. de verborum obligat.*

† *l. 4. Cod. de tutore qui nõ ſatiſd. §. 1. inſtit. de ſatiſd. l. 7. ℑ. rem pupill.*

o Cur ita? collige ex lege 3. §. 6. ℑ. *de adminiſtr. tut.*

p id eſt, vt ſecũdum formam edicti res pupilli ſalua foret, *dicta l. 4.*

q cauẽdi & adminiſtrandi.

r *ſub.* ſi ſunt æquè idonei: quippe aliàs præfertur magis idoneus, *l. 18. ℑ. eod.*

ſ contra contutorem, non contra pupillum.

t cur ita? *vide l. 6. ℑ. de ſuſpect.*

u *lege 3. §. 3. de adminiſtr. tut. l. 3. § 4. ℑ. de ſuſpect.*

SI quis ita dederit, *Filijs meis tutorem do:* in ea condicione eſt, vt tam filiis, quàm filiabus dediſſe videatur. filiorum enim appellatione &[a] filiæ[b] continentur.

1 ¶ Si quis filio tutorem dederit, & plures filios habeat: an omnibus filiis dediſſe videatur? & de hoc Pomponius dubitat. magis autem eſt, vt omnibus[c] dediſſe videatur.

2 ¶ Si quis liberis tutores dederit, vel filiis, & habeat quoſdam apud hoſtes: etiam ipſis dediſſe videbitur[d], ſi nõ aliud apertè probetur teſtatorem ſenſiſſe.

3 ¶ Si quis, cùm ignoraret ſe filium Titium habere, filiis tutores dederit[e]: vtrũ his ſolis dediſſe videatur, quos[f] in poteſtate ſcit, an ei quoque, quem ignorauit ſe habere? & magis eſt, vt huic dediſſe nõ videatur[g]: licèt nomen filiorum admittit & ipſum. ſed quia de ipſo non ſenſiſſet: dicendum eſt, ceſſare in perſonam eius, dationem.

4 ¶ Proinde & ſi certus fuit filium deceſſiſſe, qui ſuperetat: idem erit dicendum. nec enim videtur ei dediſſe, quem obiſſe credebat.

5 ¶ Si poſtumis dederit[h] tutores, híque viuo naſcantur: an datio valeat[i]? & magis[k] eſt, vt vtilis[l] datio fiat, etiã ſi viuo eo naſcantur.

De ſatiſdatione.

17. *Idem* "libro trigeſimoquinto ad Edictum."

TEſtamento datos tutores non[m] eſſe cogendos ſatiſdare rem ſaluam fore, certo[n] certius eſt. Sed nihilo minùs, cùm quis † offert ſatisdationem, vt ſolus adminiſtret, audiendus eſt[o]: vt edicto[p] cauetur. ſed rectè prætor etiam cæteris detulit hanc condicionem[q], ſi & ipſi velint ſatiſdare, nam & ſi ipſi parati ſunt ſatiſdare: non debent excludi[r], alterius oblatione: ſed, impleta videlicet ab omnibus ſatiſdatione, omnes gerent, vt qui cõtentus eſt magis ſatis accipere, quàm gerere, ſecurus[ſ] eſſet.

1 ¶ Non omnimodò autem is, qui ſatiſdat, præferendus eſt[t]. quid enim, ſi ſuſpecta perſona ſit, vel turpis, cui tutela committi nec cum ſatiſdatione debeat? vel quid, ſi iam multa flagitia[u] in tutela admiſit? nónne magis repelli, & reiici à tutela, quàm ſolus adminiſtrare debeat? Nec ſatis non dantes temere repelluntur. quia plerumque benè probati, & idonei, atque honeſti tutores, etiam ſi ſatis non dent, non debent reiici. quinimò nec iubendi ſunt ſatisdare.

2 ¶ Duplex igitur cauſæ cognitio eſt: vna ex perſona eius, qui obtulerit ſatisdationem, quis, & qualis eſt: alia contutorum[x], quales ſunt, num fortè eius exiſtimationis[y] vel eius honeſtatis ſunt, vt non debeant hanc contumeliam[z] ſatisdationis ſubire.

18. *Calliſtratus* "libro tertio Edicti Monitorij."

QVòd ſi plures ſatiſdare parati ſint, tũc idonior[a] præferendus erit, vt & tutorum perſona inter ſe, & fideiuſſorum[b] comparentur[c].

De tutore datiuo, de poſtumo.

19. *Vlpianus* "libro trigeſimoquinto ad Edictum."

SI nemo tutorum prouocet ad ſatisdationem, ſed exſiſtat quidam[d], qui tutor non eſt, deſideraretque, vt aut ſatisdent tutores, aut ſi non dent, parato ſibi ſatiſdare cõmittant tutelam: non eſt audiendus. neque enim aut[e] extero[f] committenda tutela eſt: aut teſtamento dati tutores, contra ius, ſatisdationi ſubiiciendi ſunt.

1 ¶ Hoc edictum de ſatisdatione ad tutores teſtamẽ-

x *ſub.* non ſatiſdantium.
y quid exiſtimatio. *vide l. penult. §. 1. ℑ. de extraord. cognit.*
z ſatiſdatio, eſt grauamen honeſto & probato viro. *Bald.*
a Idonei magis præferendi.
b Idonior dicitur, qui fideiubet, quàm qui non fideiubet.
c *l. 16. ℑ. de accuſationib.*
d Extraneus volens ſatiſdare, non repellit tutores ab adminiſtratione.
e contra quam in licitatione & communi diuidundo iudicio. *vide legem 1. Cod. com. diuidundo.*
f id eſt, non nominato in teſtamento.
g *ſub.* vt ne cogantur ſatiſdare
h *ſub.* à maioribus magiſtratibus. hi enim dati ex inquiſitione non ſatiſdant, *vt hîc.* qui à minoribus, ſatiſdant, *l. penult. ℑ. de excuſat. tut.*
i Pars maior tutorum decernere ex ſeipſis poteſt vnum qui gerat tutelam.
k *§. 1. inſtit. de ſatiſd. tut. l. 3. § 7. ℑ. de adminiſtr. tut.*
l De eo quod quis gerit antequam naſcatur poſthumus, negotiorum geſtorum: de eo quod poſt eum natum gerit, tutelæ tenetur.
m *ſub.* ſi poſtumus non naſcatur.
n vt protutelæ teneatur. *vide legem primam, §. ſexto, ſuprà de eo qui pro tutore, lege 29. ſuprà de pactis.*
o Imò, nec protutelæ, neque negotiorum geſtorum actio, ſed vtilis in factum in eum datur. *l. 24. §. de tutelæ, & rationib.*
p *ſub* nato poſtumo.
q ante natum poſtumum, & poſt eum natum.

tarios pertinet[g]. Sed & ſi ex inquiſitione dati[h] ſunt tutores. Marcellus ait, "&" ad hos pertinere hoc edictum, & id oratione etiam Diuorum fratrum ſignificari. ideóque & illi clauſulæ ſunt ſubiecti: vt ſi cui maior[i] pars tutorum decernat, is gerat, quem maior[k] pars eligat: quamuis verba edicti ad teſtamentarios pertineant.

2 ¶ Teſtamento datus poſtumo[l] tutor, nondum eſt tutor, niſi poſtumus edatur. datur tamen aduerſus eum, ſubſtituto pupilli, negotiorum[m] geſtorum[n] actio[o]. ſed ſi partus editus fuerit, deinde hic tutor, prius quàm quicquam gereret[p], remotus à tutela fuerit: & hic eadem actione tenebitur, ſi quid planè geſſit poſt editum partum: de eo quoque, quod antè geſſit, tutelæ iudicio tenebitur: & omnis[q] adminiſtratio in hac actione veniet.

Qui tutores dari poſſunt.

20. *Paulus* "libro trigeſimo octauo ad Edictum."

TVtor[r] incertus[ſ] dari non poteſt.

1 ¶ Teſtamento quemlibet poſſumus tutorem dare, ſiue is prætor, ſiue conſul ſit[t]: quia lex duodecim tabularum id confirmat[u].

21. *Idem* "libro octauo Breuium".

TEſtamento[x] tutores hi[y] dari poſſunt, cum[z] quibus teſtamenti factio eſt.

De libero opinato.

22. *Vlpianus* "libro quadrageſimo quinto ad Edictum."

SI quis tutorem dederit filio ſuo ſeruum, quem putabat[a] liberum eſſe, "cùm eſſet ſeruus:" is neque liber, neque[b] tutor erit.

De datione collata in arbitrium tutoris.

23. *Africanus* "lib. 8.[c] Quæſtionum."

TVtor ita rectè non datur, *illi aut[d] illi filiis meis, vtri[e] eorum volet[f], Titius tutor eſto.* quid enim dicemus, ſi Titius conſtituere nolit[g], vtri ex filiis tutor eſſe velit?

1 ¶ Ita autem rectè[h] tutor dabitur, *Titius ſi[i] volet[k], illi filio meo tutor eſto.*

De pluribus tutoribus.

24. *Iauolenus* "lib. 5. ex Caſſio."

SI plures tutores ſint: à prætore curatorem poſci litis cauſa, ſuperuacuum[l] eſt: quia, altero[m] auctore, cum altero agi poteſt.

De excuſatione à tutela vnius.

25. *Modeſtinus* "libro 4. Pandectarum."

DVobus pupillis tutor datus, & ſi alterius tutela ſe excuſare poteſt, cùm[n] res[o] ſeparatæ[p] ſint, attamen alterius tutor[q] manet.

De matre. 1. De eo, qui à contutoribus rationes accipere debet. 2. De querela inofficioſi.

26. *Papinianus* "lib. 4. Reſponſorum."

IVre noſtro[r] tutela communium liberorum matri, teſtamento patris, fruſtra[ſ] mandatur. nec[t], ſi prouinciæ præſes imperitia[u] lapſus patris voluntatem ſequendam decreuerit, ſucceſſor[x] eius ſententiam, quam leges noſtrę non admittunt, rectè ſequetur.

1 ¶ Honoris[y] cauſa tutor datus non videtur, quem pater à cæteris tutoribus, quibus negotia gerenda mandauit, rationes accipere voluit[z].

r vt & is cui tutor datur, *lege 23. infrà eodem*, procurator, *lege 65. ſuprà de procurator.* inſtitutus *lege 62. § 1. infrà de heredibus inſtituendis.* legatarius, *§. 25. inſtit. de legat.*

ſ *lege 30. infrà eodem, §. 27. verſ. tutor. inſtit. de leg.* ἄδηλος, *Eclog. c. 7. 5. Harmenopul. 11. §. 29.*

t habet tamen excuſationem. *§. 3. inſtit. de excuſat.*

u Cur confirmat? quia in hac ſpecie inferior dat ſuperiorem. Verùm quoniã id fit iure teſtamenti non iuriſdictionis, lex eã dationem confirmat.

x paſſiua: nam filiofamiliàs nõ eſt teſtamenti factio, qui tamen rectè tutor datur, *inſt. t. eodem, in princ.* Immò, ij quibus teſtamẽti faciẽdi ius eſt præter Latinum Iunianum. *Vlp. 11. §. 15.*

y *ſub.* tantum.

z & hi ciues Romani. *11. Vlpianus 16.*

a *§. 1. inſtit. eod. lege 24. §. 9. ℑ. de fideicommiſſ. libertatib.*

b *Theophil. §. 1. Inſtitut. qui teſtamento tutores dari.*

c *vide Cuiac. 8. ad Afric.*

d Imò rectè vtrique datus eo caſu intelligitur. *lege 4. Codice de verborum ſignification.*

e ſi ita datur. alterutri datur. *argument. lege 16. ℑ. de leg. 2.*

f *ſub.* tutor.

g Is omnino vt incertus tutor videtur dari, de quo qui conſtituere, niſi velit, cogi non poteſt.

h Cur rectè? quia eſt certa perſona cui datur.

i An hæc verba referẽda ſunt ad tutorem? An ad pupillum, vt vult Raynutius & Petrus?

k Obligatio ad aliquod officium (non ad rem pecuniariam) poteſt conferri ad voluntatem eius, qui grauatur. *Bart.*
l adeò vt ſi datus ſit, datio ſit nulla.
m *l. 8. §. 4. ℑ. de tutelæ. l. 1. Cod. de in litem dando.*
n i. quamuis. o i. patrimonia pupillorum.
p in teſtamentis de vno ad aliud non infertur. *Bart.*
q ſi id non excuſet: propoſita alia excuſatione.
r *l. 16. ſ. de tutel. Scholiaſt. Harmenop. 1. Titul. 1.* Hodie id ius correctum eſt. poteſt enim mater eſſe tutrix filij ſui. *Nou. 11. c. 5. l. 2. C. quando mulier tut. off. l. 5. §. 8. ℑ. de adminiſt. tut. l. 2. §. 25. ℑ. ad Tertull.* ſ *vide l. vlt. ſ. de tutelis.*
t Iudicis ſucceſſor ſequi factum illegitimum ipſo iure, anteceſſoris ſui non debet. *adde l. 1. Cod. ſentent. reſcindi non poſſe.* u multò magis ſi ſciens.
x Succeſſor factum anteceſſoris non legitimi ſequi non debet. *l. 19. ℑ. de reb. cor.*
y Honorarius non eſt tutor, qui rogatus eſt à teſtatore rationes ab aliis audire vel accipere. *vt hîc.* tametſi is videatur cum plena adminiſtratione, & quaſi aliis præpoſitus conſtitutus. z Is enim honorarius tutor eſt, qui non adminiſtrationis & bonorum, ſed honoris cauſa datur. *l. 3. §. 9. ℑ. de admin. tut.* Iuſſus accipere rationes ab aliis, non eſt honorarius, quando id onus ei iniunctum eſt.

2 ¶ Propter litem inofficiosi testamenti ordinandam, exheredato[a] filio, cui tutorē pater dedit, eundem[b] à prætore confirmari oportet. euentus[c] iudicatæ[d] rei declarauit vtrùm ex testamento patris. an ex decreto prætoris, auctoritatem acceperit.

Si paterfamilias intestatus decessisset aut testamentum falsum esse dicatur. 1. *De præiudicio.*

27. *Tryphoninus* "libro quartodecimo Disputationum."

IDem fiet, si intestatum decessisse patrē pupilli nomine defendatur, falsúmve testamentum nomine pupilli dicatur: & si[e] patruus extet, legitimus tutor futurus ab intestato. quia tutorem habenti tutor dari non potest[f]: nam commodius[g] ipse qui scriptura continetur, à prætore dabitur. vt, sine vllo litis præiudicio, iustus tutor auctor pupillo ad eam litem fiat.

1 ¶ Cùm autem ipse patruus, quem tutorem legitimum sibi dicebat pupillus esse, subiectum filium criminaretur[h], & ad se legitimam hereditatem pertinere contenderet: alium tutorem petendum, Iulianus respondit.

De legato tutori, qui se excusauit, vel eius filijs. 1. *De libertate fideicommissaria.* 2. *De patrono.*

28. *Papinianus* "libro quarto Responsorum."

QVi tutelam testamento mandatam, excusationis iure, suscipere noluit[i], ab his quoque legatis summouendus[k] erit, quæ filiis eius relicta sunt: modò si legata filij non affectione propria, sed in honorem patris meruerunt.

1 ¶ Verbis[l] fideicommissi manumissus, non iure tutor testamento datur. post libertatem itaque redditam[m], ex voluntate testatoris ad tutelam vocatur.

2 ¶ Impuberi liberto[n] patronus frustra tutorem dabit: sed voluntatem eius, si fides inquisitionis congruat, prætor sequetur.

De eo qui sibi tutelum adscribit testamento.

29. *Idem* "libro quintodecimo Responsorum."

EX sententia senatusconsulti Liboniani[o], tutor non erit qui se testamento pupillo tutorem[p] scripsit. cùm autē patris voluntas hoc ipsum manu sua declarantis ambigua non esset: eum, quamuis alij[q] tutores essent, curatorem dandum respondi: nec admittēdam excusationem, quam iure publico habebat: quoniam promisisse[r] videbatur: nec vt suspectum remoueri.

De tutore incerto.

30. *Paulus* "libro sexto Quæstionum."

DVo[f] sunt Titij: pater, & filius. datus est tutor Titius: nec apparet, de quo sensit testator: quæro, quid sit iuris. respondit: Is datus est, quem dare se testator sensit. si id non apparet: non ius deficit[t], sed probatio. igitur neuter[u] est tutor[x].

Si testamentum ruptum dicatur.

31. *Scæuola* "libro quarto Quæstionum."

SI pater exheredatæ[y] filiæ tutores dederit, & testamētum eius ruptum dicatur, nato postumo: commodissimum est, eosdem tutores pupillæ dari ad petendam intestati hereditatem.

De non eiusdem ciuitatis ciuibus. 1. *De eo qui propter rerum notitiam tutor datus est.* 2. *De seruo minore, tutore dato.*

a *lege 31. ff. eodem.*
b Tutor datus filio exheredato à patre, confirmandus est, vbi dubius est euentus litis ei futuræ aduersus pupillum.
c Euentu aliquid declaratur.
d id est, sententiæ ferendæ in querela inofficiosi testamenti.
e Dubia tutela testamētaria excludit legitimā.
f *lege 10. ff. de tutoribus datis. lege 9. Codice qui petant tut. l. vn. vers. quod tamen. Cod. de tutoribus vel curatoribus illustr. lege 9. Cod. qui dari tutores. argu. §. 1. Instit. de Attil. §. 5. instit. de curatoribus. lege 4. Cod. in quibus causis tut. hab.*
g Quid ita? Præsumitur pro testamento, licèt dicatur falsum. *Bart.*
h Tutor non est confirmandus, qui status controuersiam moturus pupillo speratur.
i etiam in partem, *lege 111. ff. de leg. 1.*
k *lege 28. § 1. lege 32. infrà de excus. tut.*
l Qui heredem suum rogat, vt seruum suum Erotem manumittat, non rectè sic postea scribit, *Eros tutor esto.* quid ita? quia qui Erotem tutorem esse iubet, eundem directò liberū esse iubet, ac suum idcirco libertū facit. at qui rogauit, heredi libertum attribuit: Is itaque non ex testamento, sed ex heredis manumissione libertatem consequetur.
m atqui libertas ei tacitè data intelligitur, *l. 10. in fine, ff. eodem, §. 1. instit. eodem.*
n *l. 1. Codice eodem.*
o de quo in inscriptione tituli *ff. de falsis. & l. 5. lege 14. lege 15. ff. de falsis. lege 3. Cod. de his qui sibi adscri.*
p *lege 18. § 1. ff. de falsis. adde l. 25. ff. de procuratoribus.*
q *lege 2. Codice in quibus causis tut. hab.*
r *§. 4. in fine. Institut. de excusat.*
f *vide leg. 4. Cod. qui testament. facere*
t Iussus, & voluntas testatoris, nihil quidquam potest, vbi deficit probatio.
u *vide l. 20. ff. eodem.*
x & ita ratione incertitudinis euitatur condemnatio. *vide legem 27. infrà de rebus dubijs.*
y *l. 26. in fin. ff. eodem.*
z ¶ Tutorem testamento dare possumus eum qui nostræ non sit ciuitatis, *vt hic.* Et tamen iudex sibi non subditum, putà vrbanus magistratus prouincialem aliquem, tutorem dare non potest, *l. neque. Cod. qui dari tutor. l. 1. l. diuus ff. de tutorib. datis. l. inter. §. 13. ff. de excusat. l. 1. Cod. vbi pet. tut.* Cur tam variè? An quia cùm iudex dat tutorem, considerat iurisdictionem suam: testator, cùm dat tutorem, suam iurisdictionem non considerat, quia nullam habet: vt Dynus putat?
a *vide l. 10. ff. de tutelis.*
b *l. 1 Cod. de periculo tutorum.*
c duplici quasi nomine hic appellatur Eros simul & Lucius. Prænomen enim patroni, liberti ita adsumebant. vnde notant directam libertatem ei competiisse.
d Tutores testamento dati non fiebant ante legitimam ætatem, *vt hic §. furiosus. Inst. qui testamenta facere. vide l. 28. ff. de cond. & demonstr.*
e Tutor à domino datus, hoc ipso libertatē consequitur, *vt hic.* An directam? *vt Inst. quib. testam. tutores.* An fideicommissariam? *vt l. 9. Cod. de fideic. liber. l. si hereditas. 10. in fi. ff. de testam. tutela. l. 24. §. si quis tutorem ff. de fideicommiss. libert.* Possis dicere, directam: quod testator seruum quasi liberum duplici nomine L. Erotem appellauerit

32. *Paulus* "libro nono Responsorum."

QVæro, an[z] non eiusdem ciuitatis[a] ciues testamento quis tutores dare possit? Paulus respondit, posse.

1 ¶ Idem Paulus respōdit, eum quoque, qui propter rerum notitiam [b] tutor datus est, perinde in omnibus, & administrationis, & accessionis iure conueniri posse, atque cæteros tutores, qui eodem testamento dati sunt.

2 ¶ Lucius Titius heredes instituit filios suos pupillaris ætatis, eísque tutores his verbis dedit. *Filijs meis tutores sunto Gaius Mæuius, & Lucius Eros*[c], cui Eroti libertatem non dedit. fuit autem Eros[d] intra viginti quinque annos ætatis. quæro, an possit libertatem sibi vindicare. Paulus respondit: quoniam placet, eum[e], qui à domino tutor datus est libertatem quoque meruisse videri[f]: eū quoque, de quo quæritur, in eadem causa habendum: & liberum quidem ab adita hereditate esse: tutela autem, post legitimam ætatem[g], onerari.

De particula tum.

33. *Iauolenus* libro octauo ex posterioribus Labeonis.

TVtoribus ita datis: *Lucium Titium tutorem do. Si is non viuit*[h], *tum Gaium Plautium tutorem do*: Titius vixerat, & tutelam gesserat[i]: deinde mortuus erat[k]. Trebatius negat, ad Plautium pertinere tutelam Labeo contrà. Proculus, quod Labeo. ego Trebatij sententiam probo[l], quia illa verba[m] ad mortis tempus referuntur.

De mutatione tutorum in codicillis.

34. *Scæuola* libro decimo Digestorum.

CVm codicillis[n] ideo alios tutores dari significasset, *quoniam testamento datos quosdam defunctos, aut excusationem habere posse comperisset*: an nihilo minùs, qui eorum viuerent, nec excusati essent, tutores permanerent? respōdit, nihil proponi, cur[o] non permanerent[p].

DE CONFIRMANDO[q] TVTORE, vel curatore.

TIT. III.

Propositio. 1. *Si tutor testamento rectè datus sit vel non.* 2. *De patre & alijs.*

Modestinus libro sexto Excusationum.

VT ne de confirmandis tutoribus relinquamus indiscussum: pauca & de his scrutemur.

1 ¶ Sunt quidam dati rectè tutores secundùm † testamenta: id est[r], & à quibus oportet[f], & quibus oportet[t], & quomodo[u] oportet, & vbi[x] oportet. Pater enim filiis, vel nepotibus quos habet in potestate, rectè dat tutorem, sed in testamento. Si autem fuerit persona talis, quæ non potest dare, velut mater[y], aut patronus[z], aut extraneus quis, aut persona, cui non potest dari, velut si pater filio non[a] existenti in potestate, aut filiæ dederit, aut si[b] dixerit, *Precor te curam habere rerū*: aut[c] in codicillis[d] non confirmatis dederit tutorem, aut curatorem: tunc, quod deficit, repleri à consulari[e] potestate constitutiones concesserunt, & secundùm[f] mentem confirmari[g] tutores.

2 ¶ Et si quidem pater fuerit, qui dederit tutorem:

f tacitè, *§. 1. inst. e.*
g *§. 2. instit. eod.*
h Verbum præsentis temporis trahitur ad tempus mortis testatoris, non ad tēpus testamenti. Quid ita? An id fit ob consequētem vocem, *Tūc.* quæ extremum tempus notat? An potius, id fit ex natura rei ipsius, qua de re nunc agitur, quę suadet, quéque actum eo potissimū tempore spectare, quo vim sortitur.
i post mortem testatoris.
k constante tutela.
l atqui verbum legati, amplissimè accipiēdum est in tutelis, *lege 120 ff. de verborum signif.*
m id est, hic articulus, *Tum*, ad extremitatem & tempus mortis refertur: *l. 4. in fi. ff. de condit. & demonstrat. vide tamen Baldum.*
n *l. 2. Cod. eod.*
o Cur manent tutores? quia defectus causæ finalis in hac oratione, ipsam orationem reddit inutilem. Porrò cùm tutores testamento dati permaneant: sequitur tutores codicillis datos, tutores non esse vt Baldus notat: & post Thomam Albericus.
p igitur dati in vltimis codicillis non sunt tutores. *Bald.*
q *5. Cod. 29. 37. Eclog. 3.*
† id est, in testamento, vel alia vltima voluntate.
r *v. l. 7. in fi. ff. eo.*
f putà à parentibus paganis, *l. 1. tit. prox.* milite, *l. 2. d. tit.*
t putà filiis in potestate, *d. l. 1.*
u nec enim omnes dari possūt, *l. 21. ff. tit. prox.* nec omnes dare.
x id est, in ea voluntate, in qua potest dari, testamento scilicet, vel codicillis, *l. 3. d. titul.* An epistola, imperfecto testamento? *vide l. 2. Cod. eodem.*
y *lege 2. ff. eodem.* z *lege 4. ff. eodem.*
a Tutor emancipato vel filio naturali datus à patre, confirmandus est à iudice, *vt hic.* Quid si spurio datus est? non est confirmandus, *l. 1. ff. Titul. prox.*
b Tutor hoc modo, hácve forma minus rectè datur.
c Tutor minus solenni voluntate codicillis datur.
d *facit §. 3. Instit. de Attil.* e *vide l. 3. ff. eodem.*
f Ex mente testatorum iudex confirmat tutores minus solenni voluntate datos, iudex supplet defectum, formæ, personæ, solennitatis & dubitationis.
g Quid: tutores inutiliter à patre dati, confirmati ita à iudice: non præferentur legitimis? Glossæ sunt in ea decisione variæ. Quædā enim censent præferri legitimū: alij confirmatū: alij cōcurrere vtrūque. Martius Sillius præfert confirmatum arg. *l. de creationib. Cod. de Episcop. audientia.* videtur enim quasi testamētarius tutor cùm necessariò eum confirmare iudex teneatur. An idem est in eo qui datus ab extraneo cōfirmatur à iudice? non idem. nec enim hic confirmatur necessitate, sed inquisitione facta, vt datiuus tutor sit censendus. Vnde colligitur hunc tutorem, legitimis idoneis existentibus, non præferri. adde hic Albericum.

amplius

amplius nihil[a] vt plurimum inquirit, qui præest[b], sed simpliciter[c] eum cõfirmat. Si autem alius quis dederit: tunc[d] inquirit personam, si apta sit.

3 ¶ Hoc amplius scire oportet: quoniam curator[e] testamẽto neque à patre rectè[f] datur[g]: sed datum assuetum est confirmari[h] ab eo, qui præest[i].

De matre.

2. *Neratius* lib:3. Regularum.

MVlier liberis non rectè[k] testamento tutorem dat[l], sed si dederit[m]: decreto[n] prætoris, vel proconsulis, ex inquisitione confirmabitur[o]: nec satisdabit pupillo rem saluam fore.

1 ¶ Sed etsi curator à matre testamento datus sit filijs eius, decreto confirmabitur[p] ex inquisitione.

De patre.

3. *Iulianus* lib.21. Digestorum.

QVi à patre tutor scriptus est aut nõ iusto[q] testamento, aut non vt lege præcipiebatur[r]: confirmandus est ad tutelam gerendam, perinde[s] ac si ex testamento tutor esset. id est, vt[t] satisdatio ei remittatur[u].

De eo qui libertum vel extraneum, heredem instituit.

4. *Paulus* "libro singulari de excusationibus tutelarum."

SI patronus[x] vel quiuis extraneus[y] impuberi, quẽ heredem instituerit, tutorem dederit, & extra ea nihil in bonis habeat pupillus: non malè dicetur, iudicium eius sequendum esse, qui & personam eius, quem tutorem esse voluerit, nouerit[z], & impuberem[a] ita dilexit[b], vt eum heredem instituerit.

De patruo.

5. *Papinianus* "lib.11. Quæstionum."

TVtores à patruo[c] testamento datos iussit[d] prætor magistratus confirmare. hi cautionem quoque accipere debuerunt[e], nec voluntas eius[f], qui tutorem dare nõ potuit, negligẽtiam[g] magistratuum excusat. Denique prætor nõ[h] antè decretum interponere potest, quàm per inquisitionem idoneis pronunciatis. vnde sequitur, vt, si tutelæ tempore soluendo non fuerunt, in id, quod de bonis eorum seruari non possit, contra magistratus[i] actio decernatur.

De patre.

6. *Idem* "lib.5. Responsorum.

SI filio puberi[k] pater tutorem, aut[l] impuberi[m] curatorem dederit: citra inquisitionem[n] prætor eos confirmare[o] debebit.

De patre naturali. 1. *De inquisitione.*

7. *Hermogenianus* libro secundo iuris Epitomatorum.

a *al.* nihil multum: hoc sensu. Tutorẽ in qui confirmat iudex aut nihil penitus inquirit, aut non multum.

b ὁ ἡγούμενος.

c simpliciter confirmatur, qui sine inquisitione confirmatur.

d Cur testamento curator à patre dari non potest? An quia tutor datur inuito, non curator, §. *item inuiti. Inst. de curat?* An quia tutor datur iure patriæ potestatis, quæ in personã directa est, potius quàm in res, vt putat Cynus *in l.7. Cod. de test. tut?* An quia puberes, ipsi curatorẽ petere possunt: vt necesse non sit curatorẽ eis à patre dari, *l 1. Cod. qui petant tut?* An quòd in lege 12. Tabularum, tutelæ testamentariæ nõ curæ fit mentio. *Vlp. 11. author ad Herennium 1. l.53. l.120.ff. de verb. signif?* quod vtcũque placet: non tamen omnino, cùm tutela rei suæ, in lege XII. Tabul. nihil penè aliud videatur quàm rerum ipsarum cura. Quin & hoc seruandum est curatores puberibus à patre datos, confirmari à iudice, *vt hic.* dari etiam vtiliter testamento liberis non vt puberibus, sed vt furiosis. *l. de creationib. C. de Episcopal. audient.* Quin: Dion refert Cæsare Octauio puberi dedisse ἐπιτρόπους: vt mox dicetur.

e In tutorum inquisitione, iudices personã potissimum inquirũt, nũ apta sit.

f *l.7. C. de testam. tut. §.1. instit. de curatorib.* Cur non datur? an quia lex 12. tabularũ, de qua agitur in *l.53. ff. de verborum signific.* loquitur tantùm de tutela, non de cura, vt vult Cuiacius *7. obs. 6.* An verò quod pater directè disponere non potest de rebus filij vltra pubertatem, *l.2. in princip. ff. de vulgari: l.8. in fin. Cod. de impub. & alijs. adde l.16. ff. de curat. furiosi.* An quod lex nolit iam adultis prospici testamento, cùm sibi possint ipsi prospicere, vt vult Cynus? sed de his plenius paulò ante dictum est.

g Imò Dio scribit testamento Cæsaris Decium Brutum, & percussores alios quosdam, Gaio Octaui o ἐπιτρόπους datos, quo nomine curatores significauit: nam tutores Octauio dari non potuerunt in plena & firmata pubertate. *vide Cuiacium 7. obseruationum 6.*

h citra inquisitionem: quia lex patris electioni plurimum confidit, cùm nullus sit affectus qui vincat paternum: *l. vlt. Cod. de curat. furiosi.* Quid: curator ita testamento datus: num confirmatur inuito adulto? Odofredus ita putat: & *d. §. inuiti. Inst. de curator.* referri ad curatores à iudice datos. Verùm ab Odofredo dissentit Baldus.

i decreto præsidis, vel prætoris, *d. §.1.*

k *l. vlt. s. de tutelis.*

l Immò, viuente viro mater tutorem communi filio rectè relinquit. *Harmenopulus 5. Titul. 11.*

m *vt l.1. Cod. eodem.*

n Decreto & inquisitione facta, tutor à matre datus confirmatur, *vt hic.*

o *l. vlt Cod. eodem.*

p §.1. *Inst. de curatoribus.*

q vel imperfecto. *l.2. Cod. eodem.* vel codicillis. *l. 1. s. eodem.*

r vt quia dedit tutorem emancipato, §. *vlt. Inst. de Atil. tutore.*

s vide quæ scripsi *ad l.1. § 1. s. eod.*

t Tutorem à satisdando liberare potest testator, testamento etiam non solenni. Hinc etiam colligunt, Probari voluntatem testatoris etiam minus solenni voluntate.

u *adde l. vlt. ff. eodem.*

x *l.1. §.1. s. eodem.*

y *d. §.1. l.32. vers. similis est. ff. de excusat. tut. Nouell. 117. c.1.*

z Eligens, præsumitur cognoscere eum quem eligit. vnde notant, Eligentem indignum, præsumi scientẽ & prudentem eligere. vt postea eligendi potestate priuetur. *adde l.1. §. penult. ff. furti aduersus.*

a Qui impuberem heredem instituit, videtur eum eligere in filium, denique patris loco illi esse. *Bald.* vt & alibi fratris: *l.58. in fi. ff. de heredib. instit.*

b *arg. l. nemo. ff. de hered. b. instit.*

c Tutor à patruo testamento inutiliter datur iure duplici. vno quòd detur ab eo qui pupillos in sua potestate non habeat: altero, quòd testamento det tutorem, *l.1. s. e.*

NAturali[p] filio, cui nihil relictum est, tutor frustra datur à patre. nec sine inquisitione confirmatur.

1 ¶ Si quæratur, an ex inquisitione rectè datus[q] sit tutor, quattuor[r] hæc[s] consideranda sunt: an hic dederit, qui[t] dare potuit: & ille acceperit, cui fuerat dandus: & is datur, cuius dandi facultas erat: & pro[u] tribunali decretũ interpositum.

De inquisitione an durauerit patris voluntas.

8. *Tryphoninus* "libro quartodecimo Disputationum."

IN confirmando tutore hoc prætor inquirere debet: an durauerit[x] patris voluntas. quòd in facili est, si proximo[y] mortis tempore tutores non iure, vel curatores scripserit pater. nam si ante annos, vt[z] spatio medio potuerit facultatium, dati non iure tutoris à patre, fieri deminutio vel morum antè celata, vel ignorata, emersit improbitas, aut inimicitiæ cum patre exarserunt.

9. *Paulus* "libro singulari de cognitionibus."

VEl cum fisco[a] aliquem contractum damnosum miscuissent.

10. *Tryphoninus* "libro quartodecimo Disputationum."

VTilitatem[b] pupillorum prætor sequitur[c]: non scripturam testamenti, vel codicillorum. nam patris voluntatem prætor ita accipere[d] debet, si non fuit ignarus[e] scilicet eorum, quæ ipsa Prætor de tutore comperta habet. Quid denique, si postea de eo, quem pater testamento codicillisve non iure dedit, scripsit, tutorem esse nolle? nempe non sequitur primam[f] voluntatem prætor, à qua pater discessit.

De auia.

11. *Scæuola* "lib.20. Digestorum."

AVia[g] nepotibus curatorem dedit, fideicommisso relicto. quęsitum est, an administrare curator compelli debeat. respondit: curatorem quidem non[h] esse: sed, cùm aliquid ei testamento datum esset, teneri[i] eum ex fideicommisso, si non curam susciperet: nisi id, quod ei datum esset, nollet petere, aut reddere esset paratus.

1 ¶ Item quæsitum est, an iste curator satisdare[k] nepotibus debeat. respondit: quasi curatorem, non debere[l]: sed cùm fideicõmissum ab eo[m] peti posset. fideicommissi[n] nomine satisdare[o] debere.

DE[p] LEGITIMIS[q] TVTORIBVS.

TIT. IIII.

De l. XII. tab. de succedentibus ab intestato. 1. *De consanguinea de patrona, & eius liberis.* 2. *Si is qui ad tutelam legitimam vocatur, sit apud hostes.* 3. *De eo qui latitauit, ne seruum manumitteret de liberto filia adsignato.*

Vlpianus "lib.14. ad Sabinum."

d Tutoris confirmatio delegari potest, *vt hic,* at non datio.

e Tutoris inquisitio & confirmatio cui committitur, is nihil eorum quæ necessaria sũt prætermittere debet.

f i patrui.

g in exigenda cautione.

h Inquirere vtrùm persona sit idonea, nécne, pronunciare idoneum vel non idoneum debet. qua ratione, notant: Iudicẽ decretum interponentẽ super rerum pupillariũ. venditione, hoc pronunciare cogi, venditionem rerum pupillarium fieri ex causa necessaria: sed & illud: Discussionis faciendæ iudicem, eam ritẽ factam, pronunciare cogi: nec enim aliàs solẽnẽ præsumi.

i *l.5. Cod. de magistratibus conueniend.*

k impuberi. *Haloand.* & ita legit Albericus.

l *sub.* plenum.

m aut puberi. *Hal.* Florentinã defendit Charõdas: Russardus verò nõ probat.

n Curator impuberi: tutor puberi dari non solet: sed tutor impuberi: curator, puberi.

o *v. §.1. Instit. de curatorib.*

p ¶ Tutorẽ naturali filio pater naturalis dare non potest, *vt hic.* cur non potest? quia filiũ naturalem non habet in potestate. Patria quippe potestas, iustis nuptiis adquiritur. *Instit. de patria potestate.*

q id est, confirmatus, vt huic titulo hoc caput cohæreat.

r adde & quintum: mores tutorum, *l. scire. ff. de tutoribus.*

s nota modum inquisitionis, *adde l.1. §.1. s. eod. l.21. §.2. ff. de tutorib. datis.*

t *v. Cod. qui dare tutores.*

u Decretum iudicis si non pro tribunali sedente iudice interpositum sit, nullũ est.

x *l.9. l.10. ff. eod. l. 4 in fi. s. de test. tut.*

y Præsumitur voluntas propinqua seu non ita dudum expressa, durare.

z Tutorẽ à patre datum eum non confirmat iudex, qui postquam datus est à testatore, cœpit facultatibus labi & patrimonium suum deminuere: qui mores suos ante honestos aut celatos, in luxuriosos & improbos mutauit: qui testatori ipso postea factus est inimicus, *vt hic.* qui fisco obligari cœpit: idq; ex cõtractu aliquo damnoso. *l. 9. ff. eod.* Quid ita? vtilitatẽ pupillorum, patris scripturæ Prætor præferre debet, *l.10. ff. eod.* Deinde noluisse eũ confirmari præsumitur testator. videtur enim quisque velle (cùm ita liberis ignarus improbos tutores dat) nolle eos à magistratu confirmari, si magistratui improbi aut pupillis noxii esse detegantur, *vt hic. vers. Nam patris voluntate.*

a *l. vlt. Cod. qui dare tutor. l. vn. Cod. ne tutor vel.*

b *l.7. §.1. ff. de annuis:* seu mentem potius quàm verba, *l.3. §. antepen. ff. de adimend.*

c *sub.* repellendo tutores, & eos non confirmando.

d id est sequi. e *sub.* pater.

f *l.10. §.1. s. de testam. tut.* Nouissimam scripturam testatoris in tutelis confirmandis sequitur iudex. g Quidam *vulgata.* h *sub.* nisi confirmetur.

i *sub.* adultis: quibus curator datus est. At non cogitur præcisè curã suscipere: cùm legatum ea conditione relictum, *vt curam gereret,* possit vel tum petere: aut acceptũ iam reddere.

k Curator inutiliter datus, cõfirmandus tamen legis præcepto à iudice, non satisdat, rem adulti saluam fore: sed fideicommissi nomine ei relicti, vt id redderet, si curam adultorum non gereret. l *l.3. in fin. s. eod.*

m repeti. n restituendi nepotibus si non administret.

o *sub.* rem pupilli saluam fore.

p 5. *Cod* 30.1. *inst.* 15.16.17.18.19.

q id est, agnatis, *l.1. ff. eod.* & patronis, &c. Hodie sublata est differentia agnatorum & cognatorum. *Nouell.* 118. *c.* 5.

a ideo, per eminentiam dicuntur legitimi tutores, qui ex lege duodecim tabularum introducuntur, ſeu propalàm, vt agnati: ſeu per conſequentiam, vt patroni. *Vlpian.* 11. §. 3.

b Vlpianus paulò id immutat. legitimi aut ſenatuſconſultis conſtituti (vt agnati, patroni) aut moribus, vt qui mulieri, pupillóve qui cum ſuo tutore lege, aut legitimo iudicio agere vult. *Vlp.* 11. §. 2. 24. *adde l.* 7. *ſ. de capite minutis*

LEGITIMAE[a] tutelæ lege[b] duodecim[c] tabularum agnatis[d] delatæ ſunt: & conſanguineis[e]: item patronis: id eſt his[f], qui ad legitimam hereditatem admitti poſſint[g]. hoc ſumma prouidentia: vt qui[h] ſperarent hanc ſucceſſionem iidem tuerentur bona, ne dilapidarentur.

1 ¶ Interdum alibi[i] eſt hereditas, alibi tutela. vtputa ſi ſit conſanguinea pupillo. nam hereditas quidem ad adgnatam[k] pertinet: tutela autē ad adgnatū[l]. Item in libertinis[m], ſi ſit patrona, & patroni filius. Nam tutelam patroni filius, hereditatem patrona[n] obtinebit. Tantūdémque[o] erit, & ſi ſit patroni filia, & nepos.

2 ¶ Si apud hoſtes[p] ſit frater, inferioris[q] gradus adgnato tutela non defertur. nam, & ſi patronus apud hoſtes ſit, patroni filio tutela nō defertur, ſed interim[r] à prætore datur.

3 ¶ Interdum "autem" etiam ſine hereditate tutela defertur. interdum hereditas ſine tutela. vt puta in eo[ſ], qui latitauit[t], cùm ſeruum[u] "ſuum" rogatus eſſet manumittere. nam generaliter Diuus Pius reſcripſit Aurelio Baſſo, ius patroni eum[x] nō[y] habere, his verbis: Planè tergiuerſatio eorum, qui ſubuertere fideicommiſſam libertatem velint, eo modo puniatur, ne[z] ius[a] patroni adquirant in eo, quem liberum eſſe nolunt. Idem erit, ſi filię adſignatus[b] libertus ſit: tutela quidem apud fratres remanebit, vt Marcellus notat: legitima autem hereditas ad ſororem pertinebit.

De capitis deminutione pupilli.

2. *Idem* lib. 37. ad Sabinum.

LEgitimam tutelam[c] capitis deminutione pupilli, etiam ea[d], quæ ſalua ciuitate contingit[e] amitti nulla dubitatio eſt.

¶ De patronis, de fideicommiſſ., de empto vt manumittatur. 3. De liberto orcino, & S. C. Rubriano. 4. Si ex pluribus patronis. 5. Aliqui. 6. Vel omnes deceſſerint. 9. De morte & cap. deminutione. 10. De parentibus & tutoribus fiduciariis.

3. *Idem* libro trigeſimooctauo ad Sabinum.

TVtela legitima, quæ patronis defertur "è" lege[f] duodecim tabularum, non quidem ſpecialiter, vel nominatim delata eſt, ſed per[g] conſequentias[h] hereditatium, quæ ex ipſa lege patronis datæ ſunt.

1 ¶ Ergo manumiſſor ex lege duodecim tabularum tutor eſt: ſiue ſponte "manumiſit", ſiue etiam compulſus ex cauſa fideicommiſſi manumiſit.

2 ¶ Sed etſi hac lege emit, *vt manumitteret*, & ex conſtitutione[i] Diui Marci ad Aufidium Victorinum, peruenit ad libertatem: dicendum eſt tutorem eſſe.

3 ¶ Planè ſi fortè ex Rubriano[k] ſenatuſconſulto peruenerit ad libertatem: non habebit tutorem eum, qui rogatus eſt: ſed Orcinus[l] libertus effectus, ad familiam[m] teſtatoris pertinebit. in qua ſpecie incipit tutela ad liberos patroni primos pertinere, quæ ad patronos non pertinuit. Quod quidem in omnibus orcinis libertis locum habet teſtamento manumiſſis.

4 ¶ Si duo, pluréſve manumittāt: omnes tutores ſunt. Sed, ſi mulier[n] ſit inter manumiſſores, dicendum eſt, ſolos maſculos fore tutores.

5 ¶ Sed ſi aliquis ex patronis deceſſerit, tutela penes cæteros patronos eſt, quamuis ille filium reliquerit. Sed & ſi ab hoſtibus fuerit captus, interim ſoli compatroni tutores ſunt. Simili modo, & ſi in ſeruitutem redactus ſit, apparet, cæteros eſſe tutores.

6 ¶ Sed ſi omnes patroni deceſſerint, tunc tutela ad liberos eorum incipit pertinere.

add. l. 3. 5. *j. eodem. inſtit. de legit. agnat. tut. in princ. Inſtit. de legit. patr. tut. in princ.*

c *l.* 6. *j. eodem* qui hodie non differunt à cognatis. *Nouell.* 118. *c.* 5.

e Conſanguinei hic, non ſunt adgnati & cognati, vt perperam notat Accurſius, ſed fratres ex eodem patre qui capite minuti nō ſunt. & alioquin, ſanguis & conſanguinei ſunt diuerſa. Sāguis, eſt cognatio vniuerſa naturalis: Conſanguinitas, eſt fraternitas. §. *vlt. Inſt. de ſucceſſ. cognator. vbi ad Accurſium ſcripſi.*

f An adoptiu.? Accurſius negat: Iacobus de Rauenna ait, quod & confirmari videtur hoc loco.

g id eſt, patroni non propalàm, ſed per conſequentiam ad tutelam libertorū admittuntur. *Vlpian. ibid.* §. 3. per interpretationē, *inſti. de legit. patr. tut. in pr.* non tamen ideo minus legitimi prioribus, quod nō ex verbis, ſed ex ſētentia legis admittuntur. *vid. l.* 6. *in fin. j. de verb. ſignif.*

h *l.* 73. *j. de regulis iuris. inſtit. de legit. patron. tut.*

i i. ad alium pertinet.

k quæ hic agnata, paulò antè cōſanguinea dicta eſt. Conſanguinea porrò, ſoror eſt.

l fortè patruum & remotiorem.

m *ſub.* in puberibus.

n *l.* 6. §. 4. *infrà eod.*

o Nam filiæ deferetur hereditas: tutela nepoti.

p aliud ſi deportatus, *l.* 9. §. 6. *j. de tut. & ration* priori caſu ſperatur legitima ob ius poſtliminij: altero non ita, propter delictum.

q Quamdiu ſperatur poſtliminiū legitimi tutoris proximi, tandiu non admittitur ad tutelam alius agnatus remotior: ſed interim, ac pendente poſtliminio tutor à Prætore datur.

r id eſt, captiuus.

ſ herede inſtituto & adeunte hereditatem.

t in fraudem libertatis ſcilicet. *vide l.* 28. §. *vlt. j. de fideicommiſſ. libert. adde l.* 7. §. 7. *j. ex quibus cauſis in poſſ.*

u *ſub.* tunc.

x *ſub.* rogatum.

y vt ſuccedat: cogitur tamen tutelam ſubire, *infrà eodem: & facit lex* 3. §. *ſecundo, infrà eodem.*

z Contumacia quis honores & commoda mittit non onera.

a Patronatus ius in eum is non conſequitur, quem liberare noluit.

b Adſignant liberis ſuis plerumque libertos ſuos patroni.

c non tamen patronorum. *Vlp.* 11. §. 9. *l.* 7. *ſ. de capit. minut.*

d Ea minima capitis diminutio eſt.

e qualis eſt adrogatio, *l.* 14. *ſ. de tutelis:* minima capitis diminutio, §. 3. *Inſtit. quibus modis tut. fi.*

f Ex lege ſeu legitimū eſt, & id quoque quod ex mente & ratione legis ducitur, *l. nominis. §. verbum ex legibus. j. de verb. ſignif.*

g Tutela pupilli penes eum eſſe debet, penes quem ſucceſſio. Ita à iure ſuccedendi, ad ius tutelæ aſcendimus.

7 ¶ Proinde ſi alter ex patronis filium, alter[o] nepotē reliquerit: vtrùm ad ſolum filium, an verò & ad nepotem tutela pertineat, quia & nepos in familia patri ſui proximus eſt: hoc apparebit ex legitimis hereditatibus. legitima autem hereditas ad ſolum filium pertinet. ergo & tutela ad ſolum filium deſcendit: poſt[p] filium tunc ad nepotem.

8 ¶ Quæri poteſt: ſi patroni filius ſit remotus, vel excuſatus, an nepoti tutela deferatur. & Marcellus in ea ſententia eſt, vt ſuccedi non poſſe ſcribat. idcirco[q] enim abierunt tutela, vt alij in locum eorum dentur: non vt ſucceſſio admittatur.

9 ¶ Non tantum autem morte[r], verum etiam capitis deminutione ſucceſſio[ſ] debet in legitima tutela admitti. quare ſi proximior capite deminutus eſt: qui poſt eū eſt, ſuccedit in tutelæ adminiſtratione.

10 ¶ Si parens filium, vel filiam, vel nepotem, vel neptem, vel deinceps impuberes, quos in poteſtate habeat, emancipet: vicem[t] legitimi tutoris ſuſtinet.

4. *Modeſtinus* "lib. 4. Differentiarum."

QVo defuncto, ſi liberi perfectæ[u] ætatis exſiſtant, fiduciarij[x] tutores fratris, vel ſororis efficiuntur.

De tutela vni decernenda. 3. De prouocatione ad ſatisdationem. 5. De capitis deminutione.

5. *Vlpianus* "libro trigeſimoquinto ad Edictum."

LEgitimos tutores nemo dat: ſed[y] lex duodecim tabularum fecit tutores.

1 ¶ Sed, etiam hos cogi ſatisdare, certum eſt. in tantum, vt etiam patronum[z], & patroni filium, cæteróſque liberos eius cogi, rem ſaluam fore, ſatiſdare[a], pleríſque videatur: ſed hoc, cauſa[b] cognita, prætorem ſtatuere debere, melius eſt: vtrum debeat ſatisdare patronus, liberíque eius, an non. vt, ſi perſona honeſta[c] ſit, remittatur ei ſatisdatio: & maximè ſi ſubſtantia modica ſit. ſi autem patroni perſona vulgaris, vel minùs honeſta ſit: ibi dicendum eſt, ſatiſdationem locum habere: vt * aut modus tutelæ, aut perſona[d], aut cauſa admittat ſatisdationem.

2 ¶ In legitimis, & in his, qui à magiſtratibus dantur, quæſitum eſt, an vni decerni tutela poſſit, & ait Labeo, & vni rectè tutelam decerni. poſſe enim aliquos vel abſentes, vel furioſos eſſe. quæ ſententia, vtilitatis gratia, admittenda eſt: vt vni decernatur adminiſtratio.

3 ¶ An ergo & prouocare[e] ſe inuicem ſecundum ſuperiorem clauſulam poſſint? & magis eſt: vt, ſi omnes ſatis non dederint, vel ſi finita eſt ſatiſdatio (nonnumquam enim ſatisdatio ab eis non petitur, aut ſatis deſinit eſſe cautum) aut magiſtratus municipales ab his, quos dederint, aut non potuerunt, aut noluerunt ſatis exigere: poſſe dici etiam in his, quo caſu cautum non eſt, admittendam prouocationem

4 ¶ An ergo & in patronis idem ſit dicendum, maximè vbi ceſſat ſatisdatio? & puto, in patronis non oportere admitti prouocationem, niſi ex magna cauſa: ne quis ſpem ſucceſſionis deminuat. nam ſi patrono tutela non fuerit commiſſa, poterit per compatronum damno adfici, qui ſolus rem pupilli malè adminiſtrat.

5 ¶ Si legitimus tutor capite minutus[f] ſit. dicendum eſt, deſinere eum eſſe tutorem, & locum eſſe iudicio tutelæ, finita tutela.

De inteſtato.

6. *Paulus* "libro trigeſimooctauo ad Edictum."

INteſtato[g] parente mortuo, adgnatis[h] defertur tutela. Inteſtatus[i] autem videtur non tātum is, qui teſtamentū non fecit[k]: ſed & is, qui teſtamento liberis ſuis tutores

h *Vlp.* 11. §. 3. interpretationem. *Inſt. de legit. patr. tut. l. quo tutela. j. de regulis iuris.*

i cuius fit mentio, *l.* 2. *Cod. ſi mancip.*

k de quo *vide l.* 26. §. 7. *j. de fideicommiſſ. libert.*

l directò manumiſſus. Quidam *Horcinus* legunt. *Vlp.* 2. §. 8. nam & orcum quidā dixere, παρὰ τὸ ὅρκος. Charon anus à Theophilo dicitur, quaſi Charōtis. *Cuiac. ibid.*

m *l.* 48. *j. de manumiſſ. teſtam.* aliàs nullius, *l.* 4. §. *de bon. libert.* quodammodo ſibi libertus, *lege vn.* §. 8. *Cod. de lat. liber. toll.*

n *lege* 1. §. 1. *ſ. eodem. inſtit. de legit. patron. tut. in fine. Nouell.* 118. *cap.* 5.

o ¶ *lege* 5. *in fi. l.* 23. §. 1. *j. de bon. libert.*

p Patruum preferri nepoti, hoc eſt filio, ex fratrē, hinc colligitur, & ita in regis Roberti cauſa iudicatum refertur Baldus hic & Oldradus, *conſil.* 94.

q *v. l.* 11. *ſ. de teſtam. tut.*

r *l.* 4. §. 1. *j. de tut. & rat.*

ſ *dixi ad Vlpianum* 16. §. *in fin.*

t §. 6. *Inſtit. quibus modis ius patriæ poteſt. Inſtit. de legit. par. tut.*

u *lege* 8. *j. eodem.* vide quæ de perfecta ætate ad hunc locum ſcripſi *in lege* 16. §. 1. *ſ. de tutelis.*

x liberi ſuis, emancipatis: vt emancipati emancipatis fiduciarij ſunt: ſui, ſuis legitimi: vt emancipati ſuis (ex cōſtitutione Anaſtaſij) legitimi tutores ſunt. *v. Cuiac. inſtit. de fiduciaria.*

y Legitimi tutores, fiunt à lege, non dantur à iudice.

z Legitimos tutores (quiqui illi ſint ſiue patroni ſiue alij, vt hic notat Baldus) ſatiſdare coguntur rem pupilli ſaluā fore: cauſa tamē cognita remitti poteſt illis ſatiſdatio, vt ſi honeſti locupletes palàm, aut nullum fideiuſſorem nanciſcantur: quod & in decreto iudex adiicere debet.

a & inuentarium facere, *l. vlt. Cod. arbitr.*

b *l.* 13. §. 1. *j. t. t. prox.* c Honeſtas vitæ excuſat à ſatiſdatione.

d *vt l.* 2. §. 4. *ſ. qui ſatiſd. l.* 17. §. 1. *ſ. de teſtam. tut.*

e *vide l.* 17. *in pr. l.* 19. *ſ. de teſtam tut.*

f *l.* 2. *Cod. eodem.* §. *vlt. inſt. de legit. agn. tut.*

g Quia tunc teſtamentaria non ſperatur, *l.* 11. *ſ. de teſtam. tut.*

h *l.* 1. *ſ. eodem, l.* 1. *Cod. eodem.*

i Inteſtatus dicitur, qui teſtari potuit, neque teſtatus eſt. vnde notant, furioſo vel mente capto mortuis, iure inteſtati eorum bona non occupari à fiſco, poſita cōſuetudine, vt inteſtatis quibuſcunque ſuccedat fiſcus. Nec enim propriè furioſos inteſtātos dici, qui teſtari non potuerunt. *Cyn. Petr. Iacob. Ray. Bald.*

k §. 1. *inſtit. de heredit. quæ ab inteſt.*

a vt intestatus videatur quod ad tutelam attinet.
b *l.11.§ pen.* ~~s~~ *de testamentaria.*
c *§.1.Inst.de legit.agnat.tut.l.10.§.1.§.6.* ~~j~~ *.de gradib.*
d *l.4.* ~~s~~ *.eodem.vide quæ scripsi ad l.16.§.1.* ~~s~~ *.de tutelis.*
e *l.9.* ~~j~~ *.eodem,§.vlt.instit.de cap.diminut.Nouell.118.c.2.*

non dedit.quantum enim ad tutelam pertinet, intestatus est. Idem[a] dicemus, si tutor testamento datus, adhuc filio impubere manente, decesserit[b]. nam tutela eius ad adgnatum reuertitur.

Qui sunt agnati.

7. *Gaius* "libro 1. Institutionum."

SVnt autem adgnati[c], qui per virilis sexus personas cognatione iuncti sunt: quasi a patre cognati. veluti frater eodem patre natus, fratris filius, nepósve ex eo: item patruus, & patrui filius, nepósve ex eo.

De gradu adgnatorum.

8. *Paulus* 'lib.38.ad Edictum.'

SI relinquero filium impuberem, & fratrem, & nepotẽ ex alio filio: constat, vtrósque esse tutores, si perfectæ[d] ætatis sunt. quia eodem[e] gradu sunt.

6. *Gaius* "libro duodecimo ad Edictum Prouinciale."

SI plures sunt adgnati[f], proximus tutelam nanciscitur[g]. &, si eodem gradu plures sint, omnes tutelam nanciscuntur[h].

De adgnata. 1. *De surdo, vel muto.*

10. *Hermogenianus* 'libro secundo iuris Epitomarum."

ADgnato propior fœmina, quo minùs sit impuberis adgnati tutor, non obiicitur. Ideóque patruus sororem consanguineam habentis fratris filij legitimus erit tutor. nec amita patruo magno, vel matertera fratris filiis, ne sint tutores, obstat.

1 ¶ Surdus, & mutus, nec legitimi tutores esse possunt: cùm nec testamento, nec alio modo vtiliter dari possint.

De surdastro.

11. *Paulus* "libro sextodecimo ad Plautium."

MInus autem audiens potest[i].

DE TVTORIBVS ET CVRATORIBUS datis[k] ab his, qui ius dandi habent: & qui[l], & in quibus causis specialiter[m] dari possunt.

TIT. V.

De prouincias regentibus. 1. *De legato proconsulis.* 2. *Quibus præses tutorem dare potest.*

Vlpianus "libro 39.ad Sabinum."

SIue[n] proconsul[o], siue præses[p] siue etiam præfectus Ægypti[q], siue procõsulatum "obtineat" prouinciæ, "vel" temporis[r] causa, præside defuncto, vel quia ipsi[s] prouincia regenda commissa est: tutorem dare poterit.

1 ¶ Legatus[t] quoque proconsulis ex oratione Diui Marci tutorem dare potest.

2 ¶ Quod autem permittitur, tutorem dare, prouinciæ præsidi: eis tantùm[u] permittitur, qui sunt eiusdem[x] prouinciæ, vel[y] ibidem domicilium habent[z].

De tutore temporario.

2. *Idem* "lib.35.ad Edictum."

CVm quidam tutores dati appellassent[a], quidã autem non adessent: Diuus Pius rescripsit, dandum temporarium tutorem, qui tutela fungatur.

Qui dari possunt à magistratu municipali.

3. *Idem* 'lib 36 ad Edictum.'

IVs dandi tutores datum est omnibus[b] magistratibus municipalibus[c]. eóque iure vtimur. sed illum, qui ab eodem[d] municipio, vel[e] agro eiusdem municipij est.

De prætore.

f *sub.* non eodẽ gradu constituti.
g Cuiacius 10. *obseruat.*11. putat in legibus duodecim tabularũ ita scriptũ fuisse, Agnatus proximus familiam nancitor, id est, prehendito.
h quidam legunt, nanciuntor. Festus Nancitor, nactus erit, prædatus erit: Item in fœdere Latino, pecuniam quis nãcitor, habetos & si quid pignoris nancitur, sibi habeto.
i *adde l.1. in fi* ~~s~~ *. de tutelis.*
k *5.Cod.34.1.instit.20.*
l *5.Cod.35.*
m *5.Cod.33.36.*
n *5. Harmenop.* 11.§.18.
o *facit lex 8. lege 9.* ~~j~~ *. de offic. procons.*
p *facit l.11.* ~~s~~ *.de off.præsid.§.4.institut.de Attil.*
q vt & iuridicus Alexandriæ, *d §.4. lege 1. suprà de off.iud.*
r ad eum pertinet titulus legis 2. *Cod. de off. eius qui vicem.*
s Vicarium præsidis tutorẽ dare posse hinc colligunt.
t *l.penult.* ~~s~~ *.de of. procons.*
u Iurisdictionis actus non exercẽtur nisi in personam subditã.
x *lege 27.* ~~j~~ *. eodem. lege 3.* ~~s~~ *. de offic. præs.l.vltim.* ~~s~~ *.de iurisdict. lege 4 in fin.* ~~j~~ *.eodem, lege 1. §.penultimo, l.23. in fine* ~~j~~ *. de excus. tut.§.4. institut.de Attil.*
y Loci alicuius esse ij videntur, qui ex eo loco sunt originis ratione.
z Imò, non municipes dari possunt, *l.10.* ~~s~~ *.de tutelis.*
a à sententia excusationem non admittentem. *l.17.in fine* ~~j~~ *.de appellat.*
b Municipalibus magistratibus, seu Duumuiris tutoris dãdi ius initio datum: vt tutoris & curatoris dationem haberẽt: nimirum, vt tutores darent iniussu præsidum. Hodie non aliàs possunt quàm iussu præsidum. *Inst.de Attiliano tutore.* quod & circa defensores, præsides vsurparunt. *Nouell.15.* adde quæ scripsi de duumuiris *ad l.26.* ~~j~~ *.ad Municipalem : & l.3.* ~~j~~ *.qui petant tutores.*
c *5.Harmenopul* 11.§ 19.
d *l.2.* ~~s~~ *.eodem.*
e *l.Insulæ* ~~s~~ *.de indic l.qui ex voco.* ~~j~~ *.ad Municip.*
f ¶ *l.4.* ~~s~~ *.de off.Prætor.l.5.* ~~s~~ *.de off.Præs.*
g quídni ? *arg.l.4.* ~~s~~ *quod cuiusque.*
h qui humiliora negotia tractat, *l 5.c.de pedaneis.*
i Tutelarias causas non compromitti hinc colligit Bartolus & Baldus.
k *l.28.§.2.* ~~s~~ *.de recept.arbitris.*

l atqui præses apud se manumittit, adoptat, emancipat, *l.2.* ~~s~~ *.de off.Præs.v.Cuiacium 7.obseruat.17.*
m seipsum quis eligere non debet, nec patronus seipsum præsentare, nec exemplariter se filio substituere. *Bart.in l.43.* ~~j~~ *.de vulg.num.33.*
n Absens & absenti tutor dari potest.

4. *Idem* "libro nono ad legem Iuliam & Papiam.

PRætor ipse se tutorem dare non[f] potest[g]: sicut nec pedaneus[h] iudex, nec[i] compromissarius[k], ex sua sententia fieri[l] potest[m].

De præsentibus, absentibus vi. ignorantibus, inuitis.

5. *Gaius* "libro duodecimo ad Edictum Prouinciale.'

ILlud semper constitit, præsidem posse tutorem dare[n] tam absentem[o], quàm præsentem, & tam præsenti quam absenti.

6. *Vlpianus* "libro 8. de omnibus tribunalibus."

NEc non ignoranti[p], &[q] inuito.

De dote.

7. *Idem* "libro primo de omnibus tribunalibus.

NOn tãtùm ad dotem[r] dandam[s] nupturæ curatorem dari oportet: verumetiam ei "quoque," quæ iam nupta est[t]. sed & ad dotem augendam datur. & mutandæ quoque dotis gratia curator dari potest.

De mandata iurisdictione. 1. *De furore magistratus.* 2. *Quibus diebus datur tutor.* 3. *De furiosis, mutis, surdis.*

8. *Idem* "libro octauo de omnibus tribunalibus."

NEc[u] mandante præside, alius[x] tutorem dare poterit.

1 ¶ Si prætor, vel præses prouinciæ, in furore, aut dementia constitutus, dederit tutorem : non puto valere. quamuis enim prætor, vel præses sit, nec furor ei magistratum[y] abroget: attamen datio nullius erit momenti.

2 ¶ Dari tutor omni die[z] poterit.

3 ¶ Furioso[a], & furiosæ[b], & muto[c], & surdo[d], tutor vel curator à prætore vel præside dari poterit.

De hereditate adeunda.

9. *Marcianus* "lib.9.Institutionum."

IMpuberi[e] ad hereditatem adeundam vt tutor detur ex causa permissum est.

Si erratum sit in petitione tutoris.

10. *Idem* "libro 5.Regularum.'

TVtor si petitus fuerit habenti[f], sed, absente eo, quasi non habenti datus sit : datio nulla est *. nã & quoquomodo in petitione tutoris sit erratum fuerit in[g] facti causa, maximè post constitutionem Diuorum fratrum, nõ valet tutoris datio.

De absentia tutoris.

11. *Celsus* libro vndecimo Digestorum.

CVrator pupillo vel pupillæ non datur, si[h] tutor eorum afuerit[i].

De his qui rebus suis superesse non possunt. 1. *De filio curatore patri dando.* 2. *De prodigis.*

12. *Vlpianus* libro tertio de officio Proconsulis.

HIs, qui in ea causa sunt, vt superesse[k] rebus suis non possint, dare curatorem, proconsulem oportebit.

1 ¶ Nec dubitabit, filium[l] quoque patri curatorem dare. quamuis enim contrà sit apud Celsum, & apud alios plerósque relatum, quasi indecorum sit, patrem a filio regi: attamen Diuus Pius Iustio[m] Celeri, item Diui fratres rescripserunt, filium, si sobriè viuat, patri curatorem dandum magis quàm extraneum.

2 ¶ Diuus Pius matris querellam de filiis prodigis[n] admisit, vt curatorem accipiant, in hæc verba : Non est

o aliud in curatore, *l.7.§.2.* ~~s~~ *.in telis.*
p *l.2.* ~~s~~ *.de tutelis.*
q Inuito alio quod facimus: id eo ignorãte multo magis promittitur.
r Doti nupturæ & nuptæ constituendæ vel augendæ vel mutandæ curator constitui potest. *lege 5.§.3.4.l.61. lege 69. §.5.* ~~s~~ *.de iure dot. vide legem 22. §.10.* ~~s~~ *.soluto. Vlpianus* 11. *§.20.l.obligamur. §. lege* ~~j~~ *. de oblig.*
s & augendam & mutandam. ~~j~~ *.eodem.* dicendam promittendam : ídque ex lege Iulia de maritandis ordinibus, *Vlp.*11.§.20.
t dos enim post nuptias dari potest, *l.vlt. Cod.de donat. ante nupt. Paul.2.sent.21.*
u id est, quamuis Præses putet id sibi mandare licere, *lege 6.§.4.* ~~s~~ *.de tutelis.*
x alij is tutor dari poterit. *Haloand.*
y Furor administrationẽ tollit, at non dignitatem, *l. 20.* ~~s~~ *.de statu.*
z Tutor dari potest omni die, *v. leg.3.§.3.* ~~s~~ *. de tutelis.* etiã dominico, nisi dandus sit ex inquisitione, *l.naturali,* ~~s~~ *.de confir. tut. Iacob. Aretin. Bald.* Nam quæ maiorem strepitũ desiderant, ea die dominico expediri non ita pium sit.
a *l.1. Cod de curat furiosi: §.3.instit.de curatorib.*
b impuberibus vel adultis.
c *l 6.* ~~s~~ *. de tutelis. 5. Harmenopul.* 11.§.13.
d *l.6.§.3.* ~~s~~ *.de tutelis.*
e *l.13.* ~~j~~ *.eodem.* vide quæ scripsi *ad l.12.* ~~s~~ *. de testam. tutela.*
f *l.27.* ~~s~~ *.de testam. tut.*
g Tutor datur ei cui dari non debuit, & ex causa, ex qua dari non debuit, inutiliter datus intelligitur. Quid si datus est tutor alicui, quasi non habenti tutorẽ, cùm tamen tutorem haberet, sed absentem? quia obreptum iudici non valet datio, *vt hic.* si iudex dedit ex officio, vltrò ac spontè, valet.
h Curator non datur pupillo habenti præsentem tutorem, *vt hic.* datur itaque non habenti præsentem tutorem.
i adfuerit. *vulg. Hal.* nisi fortè valetudo id exigat, *l.13.* ~~s~~ *.de tutelis.*
k *l.2.* ~~j~~ *.de curat furiosi.*
l Curator patri filius dari potest, *l.1.2.4.* ~~j~~ *.de curat.furiosi.* Quid: tenetúrne rationibus patri reddendis? tenetur sanè: vt & mater liberorum tutrix, *l.2.Cod.quando mulier* Quid, pater liberorum tutor : éstne rationibus reddẽdis obnoxius? vt extraneus obnoxius est si tutorio nomine administrata secus si vt vsumfructum habẽs in bonis filii. *l. si superstite.Cod.de dolo.L.Aurelius,§.Titius.* ~~j~~ *.de liberal.legata,liberet.C.ad l.Falcid.l.vlt.Cod.de sentent.passis.*
m *vide Cuiac.10.obs.37.* de Iustij nomine.
n *v.l.1.* ~~j~~ *.de curatore furiosi.*

a Probatur quis ex sermone, rebus & factis, mentis compos sit necne. Ita, probatur mentis qualitas, actu exteriori.
b *facit l.27.ʒ.de condit.inst.*
c Atqui tutor seruo non datur, *l.1.ʒ.de tutelis.* Potentia actui propinqua, actus esse videtur. Datur autem hîc tutor seruo, qui proximè futurus est liber

nouum, quosdam, etsi mentis suę videbuntur[a] ex sermonibus compotes esse, tamen sic[b] tractare bona ad se pertinentia, vt, nisi subueniatur his, deducātur in egestatem. eligendus itaque erit, qui eos consilio regat. nam æquum est, prospicere nos etiam eis, qui, quod ad bona ipsorum pertinet, furiosum faciunt exitum.

Si impuberi libertas & hereditas relicta sit.

13. *Papinianus* "libro 11. Quæstionum."

SI impuberi libertas & hereditas per[c] fideicommissum data sit, & institutus adire nolit: senatus censuit eum, si impuberis nomine desideretur, adire cogendum[d]: vt[e] tamen pupillo, pupillæ tutor ab eo, cuius dandi erit, detur: qui tutelam retineat, quoad restituatur hereditas, & rem saluā'm fore, ab herede caueatur. Postea Diuus Hadrianus, vt idem[f] in eo seruetur, cui directa libertas data fuerit, rescripsit.

1 ¶ Quamuis autem à patrono, rem saluam pupillo fore, non facilè cautio[g] exigatur: tamen senatus pro[h] extraneo haberi voluit eum, qui, quod in ipso fuit, etiam libertate priuauit impuberem, & ius quidem liberti, quod habet, quia ex causa fideicommissi manumittit, non est ei ablatum. tutela verò sine[i] vinculo cautionis non committitur. quid ergo, si non caueat? non dubiè tutela non erit apud patronum.

2 ¶ Sed si puella duodecimum annum[k] impleuerit, tutor desinit esse[l]. quoniam tamen minoribus annorum desiderantibus curatores dari solent, si curator patronus petatur, fides inquisitionis pro vinculo[m] cedet cautionis.

De liberis patroni.

14. *Idem* "libro 12. Quæstionum."

LIbertus non aliis patroni patronæve liberis tutor esse cogitur, quàm qui iura patronatus sperare possunt[n].

De excusatione ad tempus.

15. *Paulus* "libro 2. ad Edictum."

IN omnem[o] rem curator dandus est in eius tutoris locum, qui reipublicæ[p] causa abfuit.

16. *Idem* "lib.73. ad Edictum."

NEc ille desinit[q] tutor esse[r]. quod & in omnibus, qui ad tempus excusantur, iuris est.

De præiudicio.

17. *Vlpianus* "libro 9. ad Edictum."

EI, qui de statu[s] suo litigat[t], tutorem dari posse Pomponius scribit. & verum est, vt ita demum teneat datio, si liber est.

De inquisitione.

18. *Idem* "libro 61. ad Edictum."

IN dando tutore ex inquisitione, & in eum inquiritur, qui senator[u] est. & ita Seuerus rescripsit.

De decurionibus. 1. *Et duumviris.*

19. *Paulus* "lib.16. ad Plautium."

VBi absunt[x] hi, qui tutores dare possunt, decuriones[y] iubentur dare tutores: dummodo maior pars conueniat. vbi non est dubium, quin vnum ex se dare possint.

1 ¶ Magistratus municipalis collegam[z] suum quin dare tutorem possint, non est dubium.

De ventre. 1. *De curatore dando curatorem habenti.*

20. *Modestinus* "libro septimo Differentiarum."

VEntri[a] tutor à magistratibus populi Romani dari nō potest: curator potest. nam, de curatore constituen-

d *l.22.§.1.ʒ.ad Trebell.*
e *l.9.ʒ.eod. l.17. in fin.ʒ.de appellationib.*
f Nam superiori casu dictum est, de tutore dato ei cui libertas & hereditas per fideicommissum relicta: hîc autē casus pertinet ad eum cui directa data est.
g *v.l.5.§.1.ʒ.tit. prox.*
h Pro patrono non est habendus, qui nō fungitur officio patroni.
i *l.2.c. de tutore vel curat. qui non satisd.*
k tunc curatorem habere incipit.
l *l.33.§.1.ʒ.de adminis.tut. l.3.cap. quando tutor esse des.*
m i. pro satisdatione, *v.l.8.ʒ.de curat.furiosi.*
n Sperare autē non possunt liberi eius, qui fideicommissariā contulit. *l.5.§.2.ʒ.de agnosc. lib. l.24.ʒ.de excus. tut.* sperare possunt ij, quorum parens directam contulit, *v.l.5.C. de excusat.tut. Ac curs.* sed Cuiacius *14. obs. 6.* eorum nomine qui iura patronatus sperare non possunt, intelligit: liberos à patrono exheredatos, qui bonorū possessionem, contra tabulas, vel vnde legitimi, in bonis liberti petere non possunt.
o præterquā ad hereditatem adeundam, *l. Impuberi, ʒ.eod.*
p *l.11. l.12.ʒ.de tutelis.*
q & si possit vti iusta exceptione, *l.11.§.2.ʒ.de minorib.*
r vt alius tutor detur, nisi abses desiit esse tutor.
s *l.1.Cod.qui dare tutores. l.si putas. Cod. de petit. hered.*
t Dubij euentus causa suspenditur tutoris datio. Ita dubitatio plerumque magis attenditur, quàm veritas.
u *l.15.§.2.ʒ.de excusat.tut.*
x Absente magistratu decuriones tutores dare possunt, etiam ex seipsis.
y *l.3.ʒ.titul.prox. adde §.4. Inst.de Atil.*
z *vide Cuiac.7 obseru.17.*
a Ventri curator dantur, non tutor. *l.8.ʒ.de curat.furiosi.*
b ¶ Curatorem habēti, curator dari potest, *vt hîc. l.12. Cod.qui dare tutores.* Tutorem tamen habēti, à tutor non datur, *l.9.Cod.qui petant tutores.*
c contra quàm tutorem habenti. Cur ita? *vide Cuiac.17.obseru.7.* Imò, non contra quàm in tutore, *l.21.in fin.ʒ.de excus.*
d *vide l.vlt.ʒ.de tutelis.*
e hodie in matre & auia id correctum, *v.Cod.quando mul.tut.off.*
f ἐπὶ ταύτῃ τῇ αἱρέσει.
g putà emancipatione.

h Quod vna via prohibetur, alia non debet esse permissum. *Bart.*
i An extraneus, vt putat Ferrandus, *1.Explicat.25*? An filius: vt Alciatus? quod iuri videtur repugnare: vt ne prohibere filium possit pater à tutela: cùm viuus ac superstes ipse pro tutela filio delata, satisdare debeat, *l.vlt.ʒ.de suspectis: l.31.ʒ.de excusat.*
k finge à matre. *vide l.vn.Cod.si contra matris voluntatem.*

do, edicto comprehensum est.

1 ¶ Curatorem[b] habenti, quo minùs alius curator detur, regula iuris non est impedimento[c].

De fœminis. 1. *De liberis à matre institutis sub condicione si emancipentur.* 2. *Si quis à parentibus prohibitus sit tutor esse.* 3. *De legatione.* 5. *De moribus.* 6. *De his qui se ingerunt aut pecuniam dant.*

21. *Idem* "libro 1. Excusationum.

SCire oportet magistratus, quòd curatrices minoribus mulieres[d] non creabunt[e].

1 ¶ Si mater sub hac condicione[f] scripserit filios heredes, *Si soluti patris potestate fuerint*[g]: solutis his, & propter hoc heredibus, ipse pater curator creari non poterit: etiāsi voluerit: vt non alia[h] via hoc, quod noluit testatrix, fiat. & hoc ita à Diuo Seuero promulgatum est.

2 ¶ Sed etsi quis[i] à parentibus[k] prohibitus fuerit tutor esse: hunc neque creari oportet: &, si creatus sit, nec recusauerit, prohiberi eum esse tutorem manente epitimia[l].

3 ¶ Eos, qui in legatione sunt, ne creent tutores vel curatores, magistratus: quia per id tempus, quo in legatione sunt, periculum ad eos non pertinet.

4 ¶ Si præfectorium[m] hominem in legatione existentem Romanus princeps[n] dederit tutorem, dimittetur.

5 ¶ Cum reliquis oportet magistratum & mores[o] creandorum inuestigare *. neque[p] facultates[q] enim, neque dignitas ita sufficiens est ad fidem, vt bona electio[r] vel voluntas, & benigni mores.

6 ¶ Semper autem maximè hoc obseruent magistratus, ne creent eos, qui se ipsos volunt ingerere[s], vt creentur, quique pecuniam dant. hos enim & pœnæ obnoxios esse, promulgatum est.

De decurionibus.

22. *Idem* libro 5. Excusationum.

ET qui non sunt consiliarij[t] vel senatores: consiliariorū, vel senatorum filijs tutores creantur[u]. sicut & consiliarij vel senatores his, qui non sunt ex consiliariis, vel senatoribus.

De pluribus tutoribus.

23. *Idem* "libro quarto Pandectarum."

SImul[x] plures[y] tutores dari possunt.

De tutore inquirendo ex vicinis ciuitatibus.

24. *Paulus* libro nono Responsorum.

DIui Marcus & Verus Cornelio Proculo. Si quando[z] desint in ciuitate, ex qua[a] pupilli oriundi sunt, qui idonei videantur esse tutores: officium sit magistratuum, inquirere ex vicinis[b] ciuitatibus honestissimum quemque, & nomina[c] præsidi prouinciæ mittere: non ipsos arbitrium dandi sibi vindicare.

De curatore dato impuberi.

25. *Idem* libro decimo Responsorum.

CVratorem impuberi datum quacūque ex causa, perseuerare in diem pubertatis[d] in eadem cura, respondi. ergo post pubertatem alium curatorem sibi petere debebit.

De tutore dato impuberi opinato.

26. *Scæuola* libro secundo Responsorum.

SEiæ egressæ annos duodecim, decreto prætoris ex inquisitione[e] datus est tutor quasi minori[f]. quæro, an excusare se deberet. respondi, secundùm ea, quæ propo-

l id est, salua existimatione, saluo honore, *l.3.ʒ. de suspectis.* Hinc constat Cœlium Rhodiginū grauiter errare, qui Epitimium hîc notat accipi pro iurgio. adde Alciat. *2. parerg.29.*
m ἐπαρχικὸν ἄνθρωπον, prouincialem: id est eum, qui cùm ex prouincia esset, Roma legatus venit. de huiusmodi prouincialibus legatis legitur, *l.2.§.3. l.8. l.19.§.3.ʒ.de iurisd. l.25.in fin.ʒ. de iureiur.*
n ὁ ἐν Ῥώμῃ ἄρχων, id est, qui Romæ præest: magistratus, ἄρχων *l.13.§.1.§.vltimo, ʒ.de excusat. tut.* πολιτικὸς ἄρχων *l.14.§.9.ʒ.de excus.tut.*
o *l.7.ʒ.de confirmando.*
p *5. Harmenop. 11.§.28.*
q *l.17.§.1.ʒ.de testamentaria: l.6. ʒ.de suspectis.*
r προαίρεσις, cōsilium votum ac studium iuuandi pupilli. Ita, Iudex explorabit in eligendo tutore, an rectè vitam instituerit, num modestus sit, non egens, non orbus, non vagus, sed locuples, qui norit pueros educare, & eos amet. *Harmenopul. 5. titul. 11.§.2. Theophil. instit. de satisf.tut. Vide Anton. August.hîc.*
s vel qui adfectant tutelas, *§.5. instit. de excusat.* est enim suspectus, qui operam ingerit. *vide leg. 25.ʒ.de procuratoribus.*
t βουλευταῖς: verte decuriones passim hac in lege, vbi vox, *consiliarij*, occurrit, *vt l.2.§.8. in fine, Cod.de veteri iure: adde Nouell. 38. 49. 87.* municipales senatores. *v. August.hîc.*
u Imò non consiliarius, cōsiliario non datur? *l.spadonem.§.1.ʒ. de excus.tut.* Non consiliarius seu non senator, in dignitate tamen aliqua constitutus, rectè tutor datur consiliario vel senatori: In nulla dignitate constitutus, secus.

x *vide l.5.Cod.qui dare tutores.*
y *l.1.Cod.de tutorib.illustr.*
z *l.1.§.10.ʒ.de magistratibus conueniendis.*
a *l.10.ʒ.de tutelis.*
b *l.6.Cod.qui dare tutores.*
c eo casu vnius loco sunt. vide quæ scripsi *ad legem 4. Cod. in quibus causis tutorem habenti.*
d nec vltrà extenditur, *l.14.ʒ.de vulgari: l.2.in fi.Cod.in quib.caus.tutor.hab. l.1.C.quando tutor esse desinant.*
e & ita scienter.
f & malè: *facit l.1.§.2.ʒ.quæ sent. l.1.Cod.quando prouoc.*

nerentur,

a Iurisdictionum diuersarum ratione, diuersi iudices dant tutores. Quid si vno loco sit origo pupilli: altero, domicilium: in tertio bona habeat? Iudex originis tutorem dabit, vt & domicilij. Imò & bonorum iudex curatorem illis bonis dabit, vt notat Bartolus aduersus Dynum existimantem, tutorem datum à iudice originis vel domicilij pupilli, bonis in tertio aliquo loco sitis datum intelligi. *arg. l. magis. §. illud* ꝟ. *de reb. eor. l. propter litem, §. licèt* ꝟ. *de excus. tutor.* Pro Bartolo facit *l. Iurisperitos, §. cùm oriundus* ꝟ. *de excus. tutor.*

nerentur, neque excusationem necessariam esse, neque obligari, quod non gereret.

Si pars bonorum sit Romæ, pars in prouincia. 1. *De libertinis.*

27. *Hermogenianus* libro secundo iuris Epitomarum.

PVpillo, qui[a] tam Romę, quàm in prouincia facultates habet, rerum[b], quæ sunt Romæ, prętor[c], prouincialiũ præces tutorem dare potest[d].

1 ¶ Libertino tutores liberti[e] dandi sunt sed etsi ingenuus detur, nec[f] se excusauerit, tutor perseuerabit.

Si is ad quem periculum tutelæ spectat, tutor detur.

28. *Paulus* libro secundo Decretorum.

ROmanius Appulus ab iudice appellauerat[g] dicens, se non debuisse dari in tutela collegam ei[h], quem ipse, cùm magistratus esset, nominasset[i] suo periculo: ne in vna tutela duplex periculum sustineret. decreuit Imperator, posse quem & fideiussorem[k] pro tutore esse, & nihilo minùs tutorem dari. itaque detentus est in tutela.

De absentibus.

29. *Idem* 'libro singulari de cognitionibus.'

SI peregrè agant, qui tutores, vel curatores dati sunt: vt intra diem trigesimum[l], notum his à magistratibus fiat, Diuus Marcus rescripsit.

QVI PETANT[m] TVTORES vel curatores, & vbi petantur.

TIT. VI.

De matre.

Modestinus lib. 7. Differentiarum.

MATRIS sollicitudo[n] in petendis filio tutoribus, non etiam curatoribus, obseruatur: nisi[o] quo casu impuberi curator petendus est.

De cognatis affinibus, amicis, educatoribus. 1. *De matre. De libertis.* 3. *De creditoribus.* 4. *De adulto & eius procuratore.* 5. *Et cæteris.* 6. *De excusatis à tutela.*

2. *Idem* libro 1. Excusationum.

SI minores non habent eos, qui ex legibus sunt, defensores[p]: si quidem tutoribus indigent propter ætatem: possunt petere, eis tutores constitui, cognati[q], &, qui secundùm affinitatem sunt, familiares parentum masculorum & fœminarum[r]: possunt & amici[s] parentum, & educatores[t] ipsorum puerorum hoc petere.

1 ¶ Alij igitur voluntate petunt tutores[u]. sunt autem quidam, quibus est necesse petere tutores: putà, mater[x], & liberti[y]. ex his enim illa damnum patitur: hi autem & puniuntur, si nō petierint eos, qui ex legibus defensores[z] sunt. Mater enim expellitur à legitima[a] filij hereditate, quasi existens indigna accipere hereditatem legitimam, negligens[b] ei constitui tutorem. Et non solùm si non petierit: sed & si puritatis[c] gratia petierit eum, qui dimitti poterat, deinde dimisso[d] eo, vel abiecto, alium non petierit rursum, vel ex studio malos petierit. Liberti autem ex his causis accusati apud præsidem puniuntur, vt emendētur: si apparuerint vel propter negligentiam, vel propter malitiam non petiisse.

2 ¶ Quæ autem de matre dicta sunt, ostenduntur in epistola Diui Seueri, cuius verba subiecta sunt[e].

DIuus Seuerus Cuspio Rufino. Omnem me rationem adhibere subueniendis pupillis, cùm ad curam publicam pertineat, liquere omnibus volo. & ideo quæ mater vel non petierit tutores idoneos filiis suis, vel, prioribus excusatis, reiectísve, non confestim aliorum nomina dederit: ius non habeat vindicandorum sibi bonorum intestatorum filiorum.

3 ¶ Si quidem aliquis vel fœnerator[f], vel legatarius, vel alius necessariam[g] habeat aduersus pupillum persecutionem[h]: ipse quidem non petet tutorem pupillo: sed eos, qui petere possunt, rogabit petere: vel, si hi neglexerint, tunc accedens[i] ad pręsidem, hoc ipsum dicet: vt constituto tutore legitimo, ea aduersus pupillum moueatur persecutio.

4 ¶ Hæc quidem de tutoribus. Curatores autem minores sibi[k] ipsis petent. si quidem adfuerint, per se ipsos: si[l] autem abfuerit aliquis eorum, petet per procuratorē.

5 ¶ An autem alius petere curatorem possit minori, quæsitum est. & Vlpianus egregius[m] ita scribit, non licere alium ei petere, sed ipsum sibi[n] ipsi.

Et apud Paulum libro 9. responsorum ita relatum est:

CVratorem, ignorante, nec mandante[o] pupilla, non rectè ei a[p] tutore petitum videri: periculúmque eorum, quæ curator non[q] iure datus gessit non sine ratione eum, qui petit, cogēdum agnoscere. Et alia parte eiusdem libri ita respondit, si matris iudicium princeps secutus, curatores filię eius dedit: periculum administrationis eorum eam respicere debere.

QVi qualitercunque dimissi sunt per excusationem à tutela, necesse non habēt[r] petere pupillis tutorem, vt ait Seueri & Antonini constitutio.

De decreto decurionum.

3. *Paulus* "lib. 10. Responsorum."

DEcreto decurionum & ipsum[s] magistratum[t] curatorem dari potuisse, respondi[u].

De matre.

4. *Tryphoninus* libro tertiodecimo Disputationum.

CRedendum est & eam matrem constitutione[x] contineri: quæ à patre non legitimè tutores testamento vel codicillis datos[y] filiis impuberibus, non postulauit decreto confirmari. 1 ¶ Sin autem idoneis datis tutoribus pluribus vnus eorum vel decessit, vel temporalem excusationē accepit[z]: mater, quæ propterea in loco illius alium non petit, quia[a] numerus reliquorum administrationi tutelæ sufficiebat: incidit quidem in verba constitutionis, sed sententia[b] excusatur[c]. 2 ¶ Sed si suspecto tutore pupilli accusato, decretum erit, ei adiungi alios[d]: mater eos quoque petere debet. &, si non petit, incidet in sententiam[e] constitutionis. 3 ¶ Hæc autem mater ab omni quidem bonorum vindicatione intestatorum filiorum[f] repellitur. Si verò maritus ei fideicommissum à filio relinquerit, cui mulier non petit tutorem, *Si sine liberis decesserit*: vel sub hac ipsa condicione, *Si intestatus mortuus erit*: fideicommissi petitio, quæ ex alieno iudicio descendit, non[g] est perempta[k].

4 ¶ Quæ[i] autem suspectum tutorem non fecit: nec verbis, nec sententia constitutionis, in pœnā incidit. quòd

b Atqui tutor datur personæ. *l. quia personæ,* ꝟ. *de test. tut.* datur personę directò: rebus, per consequentias.
c *vide l. 3. in fi.* ꝟ. *eod.*
d *vide l. vn. Cod. vbi petant. tut.* aliàs Prætor prouincialibus, pręses vrbanis rebus tutorem nō dat, *l. vltim.* ꝟ. *de iurisdict.*
e *l. 1. §. 4. l. 44.* ꝟ. *de excusat.*
f *l. 3. Cod. de excusat.*
g Atqui nō appellatur à tutelæ curatione, *l. 1. §. si quis tutor* ꝟ. *quando appell. sit*? Hîc appellauit à sententia reprobante excusationē.
h *vt l. 60 §. 1.* ꝟ. *de ritu.*
i Vnus & idem potest esse nominator, tutor & fideiussor.
k Fideiubere pro contutore quis potest, idoneus tamen, vt & alij pro aliis. hinc vicaria fideiussio, *adde Nouell. 53. §. suspecto.*
l *v. l. 13. §. 1.* ꝟ. *de excusat. tut.*
m 5. *Cod.* 31.
n *lege* 1. *Codice eodem.*
o mater tenetur filiis impuberibus tutorem petere. An adultis curatorem? non tenetur: nisi si impubes curatore opus habeat.
p κηδεμόνας. de qua voce *vide l. 10. §. 7.* ꝟ. *de excus. tut.*
q *v. l. 10. Cod. eodem.* Atqui proximi cognati, vt agnati, hodie legitimi sunt tutores: Igitur cùm ipsi sint lege tutores, necesse nō habent tutorem petere? Ponendū est in hac specie testamento datos fuisse tutores, sed remotos, vel excusatos, ita non legitimis sed datiuis opus esset, *l. si quis sub condit. §. de testam. tutel.* & ita Dynus & Bartolus.
r familiares parentibus tam masculis quàm fœminis. *Haloand.*
s Amicitiæ ratione datur actio *Seneca 3. Controuers. 1 in fin. princip.*
t Educationis ratione admittitur quis ad agendum, qui aliàs non admitteretur.
u & hi quidem ex electione, vel voluntate petunt tutores. *Hal.*
x *l. 6. Cod. eodem.*
y An & agnati? nouo iure etiam coguntur petere tutores agnatis, *l. sciant. Cod. de legitimis heredibus.*
z κηδεμόνας.
a ab eorum successione repellitur, *lege 2. §. 23. infrà ad Tertyll. §. penultimo, Instit de senatusconsf. Tertyll*
b Atqui hodie legitima tutrix est liberorum mater. *Authent. matri & auiæ. Codice quando mulier*: Igitur tutorem petere necesse non habet? Necesse habet, si tutrix esse nolit: quippe inuita tutrix esse liberorum non cogitur.
c ὁσίας χάριν, dicationis gratia, puritatis gratia. *Contius 1. disput. 16.* defunctoriè, *d. l. 2. §. 32.* ꝟ. *ad Tertyll.* ἀφοσιώσεως χάριν *l. 13. § 6.* ꝟ *de excus. August. hic.* malè legit 5. Haloander *prauitatis.* Dicis causa *vide l. 4.* ꝟ. *commodati.* Bruto & Cassio prouinciæ, dicis causa datæ *Cornel. Nepos in Attici vita*. sed ánne tu dicis causa vindicaueris? *Cicero pro Muræna: vide Cuiac. 5. obser. 33.*
d Obsequij deserti periculum ita subeunt, qui aut non petunt tutores quos debeant, aut eos quos non debeant, *l. 2. Cod. eodem.*
e ¶ Modestino id fuit familiare ipsa legum verba interdum recitare, *lege 1. §. 2.* ꝟ. *de excusat. tut.*
f δανειστής, creditor.
g Litigaturus aduersus pupillum, tutorem ipse petere non debet, sed iis nunciare, qui petere possunt, vt ipsi tutorem pupillo constitui petant à iudice. Agit in eos vt agant: aut petit potius, vt petant.
h σύστασιν, consistentiam. *vide l. 1. Cod. eod.*
i *l. 4. Cod. eodem. l. 28. §. 2. vers. ne autem. Cod. de admin. tut. l. 7. §. 3.* ꝟ. *de mino.*
k *l. 16. Cod. eod.*
l Curatores sibi dari postulāt minores per se vel per procuratorem.
m κράτιστος optimus, præstantissimus. egregius *Hal* aliàs, Alexander Vlpianum vocat parentem suum, *l. 4. Cod. locati.* disertissimum, *lege vlt. Cod. de institutionibus*: summi ingenij virum, *l. vnic. §. 9. Cod. de caducis*: Diocletianus prudentissimum virum appellat, *l. 11. Cod. de quæstionibus Anton. August. hic.*
n *l. 3. §. 2.* ꝟ. *de tutelis.*
o nec consentiente, *l. 43. §. 3.* ꝟ. *de procuratorib.*
p Curatorē pupillo petere tutor non potest.
q Tutor nō videtur, qui non iure datus est.
r tutiùs tamen facturi sunt, si petierint, *l. 29. §. 2.* ꝟ. *de administr. tut.* aut saltē admonere debent ipsos pupillos, vt petant sibi curatores: cùm & tutores finita tutela id facere debeant, *l. ita autem §. si tutor.* ꝟ. *titulo proximo*
s Municipalis magistratus ipse, hoc est, Duumuir rectè ab ipso ordine tutor datur, *vt hic.* vide quæ scripsi *ad l. 26.* ꝟ. *ad Municipalem.*
t *facit l. 19.* ꝟ. *tit. prox. vide Cuiac. 7. obseru. 17.*
u *sub.* iussu præsidis: vel vbi magistratus absunt, *l. 19.* ꝟ. *tit. prox.*
x quæ matrem impuberi filio tutorem non petentem eius successione priuat, *l. 2 §. 1. §. 2.* ꝟ. *eodem.*
y & ita reiectos, *l. 2. §. 23.* ꝟ. *ad Tertull.*
z i. quid si non omnes excusati, vel non omnes reiecti?
a quia numerus. *Hal.*
b sententia seu mens legis potentior est quàm verba, *vt hic.* sententia legis excusatur, qui in verba legis admisit, *l. non dubium, Cod. de legibus: l. nominis. §. verbum.* ꝟ. *de verborum signif.*
c Imò, ei imputatur, *l. 2 §. 29.* ꝟ. *ad Tertull.*
d quod quando fiat, *vide l. 9.* ꝟ *de suspect.*
e & erit eadem pœna, *l. 6. in fi.* ꝟ. *de verb. signif.*
f si impubes moriatur, *l. 3. Cod. ad Tertull.*
g Imò est perempta, *l. omne. Cod. ad Tertull. l. sciant. Cod. de legit. heredibus*? Quidquid matri debetur, vt ab ipso pupillo, id mater in hac specie amittit. sed hic debebatur fideicommissum vt ex bonis mariti: ideóque id non amittit, quia in bona mariti nihil deliquit.
h Imò, hoc casu omnis successio matri est deneganda, siue ab intestato, siue iure substitutionis, *l. 6. Cod. ad Tertull.*
i Matri ignoscitur quæ tutores liberorum suspectos non postulauit. Nam suspectum discernere, virilis est animi, & delicta potest ignorare mulier: ciúsque iudicium non sufficit ad eligendos liberis tutores.

eiusmodi facta diiudicare, & æstimare, virilis[a] animi est[b]. & potest etiam delicta[c] ignorare mater: satisque est, eam petisse talem, qui inquisitione per prætorem habita idoneus [d] apparuit. & ideo nec iudicium eius sufficit ad eligendos tutores sed inquisitio fit, etiam si maximè in bona propria liberis suis testamento tutores dederit.

DE ADMINRISTATIONE ET periculo[e] tutorum, & curatorum[f] qui gesserint[g], vel non[h]. & de agentibus, vel conueniendis[i], vno, vel pluribus.

Tit. VII.

De tutore administrare cogendo. 1. *De periculo tutoris cessantis.* 2. *De deffensione pupilli.* 3. *De adulto vel curatore conueniendis.* 4. *De debitoribus pupilli, vel adulti conueniendis.*

Vlpianus "libro 35. ad Edictum."

GERERE[k] atque administrare tutelam, extra ordinem tutor[l] cogi[m] solet[n].

1 ¶ Ex quo scit[o] se tutorem datum, si cesset tutor, suo periculo cessat. id enim à Diuo Marco constitutum est: vt, qui scit se tutorem datum[p]: nec excusationem, si quam habet, allegat intra tempora præstituta: suo[q] periculo cesset.

2 ¶ Sufficit tutoribus ad plenam defensionem: siue ipsi iudiciũ suscipiant: siue pupillus, ipsis[r] auctoribus. nec[s] cogendi[t] sunt tutores cauere, vt defensores solent. licentia igitur erit: vtrùm malint ipsi suscipere iudiciũ: an pupillum exhibere, vt, ipsis auctoribus, iudicium suscipiatur. ita tamen, vt pro his, qui fari[u] non possunt, vel absint, ipsi tutores iudicium suscipiant: pro his autem, qui supra septimum annum ætatis sunt, & præstò fuerint, auctoritatem præstent.

3 ¶ In causis autem adultorum licẽtia erit agentibus: vel ipsum adultum præsentem in iudicium vocare, vt cõsensu curatoris conueniatur: vel contra curatorem agere, vt ipse litem suscipiat. In absentibus autem adultis omnimodo contra curatorem agendum.

4 ¶ Non denegari autem neque tutoribus, neque curatoribus, etiam debitores pupillorum, vel adultorum, ex persona sua, prospectu officij, in iudicium[x] vocare: vel eis hoc facientibus, suum accommodare consensum.

De actione iudicati.

2. *Idem* "lib. 9. ad Edictum."

SI tutor condemnauit[y], siue ipse condemnatus[z] est: pupillo, & in[a] pupillum potiùs[b] actio iudicati datur. & maximè si non se liti obtulit: sed cùm non posset, propter absentiam "pupilli," vel propter infantiam, auctor ei esse ad accipiendum iudicium. & hoc etiam Diuus Pius rescripsit. & exinde multis rescriptis declaratum est, in pupillum dandam actionem iudicati semper tutore cõdemnato: nisi abstineatur[c]. tunc enim nec in tutorem, nec in pupillum, nec pignora tutoris capienda esse, sæpè rescriptum est.

1 ¶ Ampliùs Marcellus libro vicesimo "primo" digestorum scribit: & si satisdedit tutor, mox abstinuit pupillus: fideiussoribus[d] quoque eius debere subueniri. sed "&" si pupillus non abstinuit: quemadmodum ipsi, ita & fideiussoribus eius subueniri, maximè si pro absente pupillo, vel pro infante satisdedit.

De eo quod vnus, ex pluribus curatoribus gessit. 1. *De eo qui ex pluribus pater administrationem commisit.* 2. *De tutoribus honorariis.* 3. *Quibus casibus ab eo creditur, cui testator administrationem delegauit.* 4. *De curatoribus adiungendis tutori testamentario.* 5. *De curatoribus testamento datis.* 7. *Si non sit à testatore electus tutor, aut electus gerere nolit.* 8. *Si tutores velint omnes gerere.* 9. *Vel tutelam diuidere.*

3. *Idem* "libro trigesimoquinto ad Edictum."

SI plures curatores dati sunt: Pomponius libro sexagesimo octauo ad edictũ scripsit, ratum haberi debere[e], etiam quod per vnum[f] gestum est. nam & in furiosi curatoribus[g] ne vtilitates furiosi impediantur, prætor vni eorum curationem decernet: ratúmque habebit, quod per eum sine dolo malo gestum est.

1 ¶ Si parens, vel pater, qui in potestate habet, destinauerit testamento, quis tutorum tutelam gerat[h]: illum[i] debere gerere prætor putauit, meritóque parentis statur voluntati, qui vtique rectè filio prospexit. tantumdem prætor facit & de his, quos parens destinauit testamento "ipse" autem confirmauit. vt si parens declarauit, quem velit tutelam administrare, ille[k] solus administret.

2 ¶ Cæteri igitur tutores non administrabunt. sed erũt hi, quos vulgò honorarios[l] appellamus. nec quisquam putet, ad hos periculum [m] nullum redundare. constat enim, hos quoque excussis[n] prius facultatibus eius[o], qui gesserit, conueniri oportere. dati sunt enim, quasi obseruatores actus eius, & custodes. imputabitúrque eis quandóque, cur, si malè eum conuersari videbant, suspectum "eum" non fecerunt. assiduè igitur & rationem ab eo exigere eos oportet: & sollicitè curare, qualiter conuersetur. &, si pecunia sit, quæ deponi possit: curare, vt deponatur[p] ad prędiorum comparationem. blandiuntur enim sibi, qui putant, honorarios tutores omnino non teneri. tenentur enim secundum ea, quæ suprà ostendimus.

3 ¶ Quamuis autem ei potissimùm se tutelam commissurum prætor dicat, cui testator delegauit: attamen nõnunquam ab hoc recedet. [q] vtputa si pater, minus penso consilio, hoc fecit, fortè minor[r] viginti quinque annis. vel eo tempore fecit, quo iste tutor bonæ vitæ, vel frugi videbatur: deinde postea idem cœpit malè[s] conuersari, ignorante testatore. vel si contemplatione facultatium eius, res ei commissa est, quibus postea exutus est.

4 ¶ Nam etsi vnum pater dederit tutorem, nonnunquam ei adiunguntur curatores. nam imperator noster cum patre rescripsit: cùm duos quis libertos suos tutores dedisset, vnum rerum Italicarum, alium rerum Africanarum: curatores eis adiungendos. nec patris secuti sunt voluntatem[t].

6 ¶ Quod in tutoribus scriptum est: & in curatoribus erit obseruandum, quos pater testamento destinauit, à prætore confirmandos.

6 ¶ Apparet igitur prætori curæ fuisse, ne tutela per plures administretur, quippe etsi pater non destinauerit, quis gerere debeat: attamen id agit, vt per vnum[n] administretur: (sanè enim faciliùs[x] vnus tutor & actiones exercet, & excipit) ne per multos[y] tutela spargatur.

7 ¶ Si nõ erit à testatore electus tutor, aut gerere nollet: tum is gerat, cui maior[z] pars tutorum tutelam decreuerit. prætor igitur iubebit eos conuocari[a]. aut si nõ coibunt, aut coacti non decernent: causa cognita, ipse statuet, quis tutelam geret.

8 ¶ Planè si non consentiant tutores prætori, sed velint omnes gerere, quia fidem nõ habeant electo, nec patiuntur succedanei esse alieni periculi: dicendum est, prętorem permittere eis[b] omnibus gerere.

9 ¶ Item si diuidi inter se tutelam velint tutores, audiendi sunt, vt distribuatur inter eos administratio.

4. *Idem* libro nono ad Edictum.

VEl in partes[c], vel in regiones. &, si ita fuerit diuisa, vnusquisque exceptione summouebitur pro ea parte[d], vel regione[e], quam non administrat.

De pecuniæ depositione. 1. *De eo qui gerere cœpit.* 2. *Et abstinuit.* 3. *De eo qui tutelam gerendam mandauit.* 4. *De debitore patris, qui tutelam administrauit filij.* 5. *Si tutor puberem factum non monuit, vt sibi curatores peteret.* 6. *De dote cœpta ante curationem finitam.* 7. *Si testator iusserit tutores esse aneclogistos.* 8. *Vel ex consilio matris pupillorum tutelam gerere.* 9. *Vel aliquid non vendere.* 10. *De scientia tutoris se tutorem esse.*

5. *Idem* libro trigesimoquinto ad Edictum.

ITa autem depositioni[f] pecuniarum locus est, si ea summa corradi, "id est colligi," possit, vt comparari ager possit. si enim tam exiguam esse tutelam "facilè" probatur, vt ex nummo refecto prædium puero comparari non possit: depositio cessat. Quæ ergo tutelæ quantitas depositionem inducat, videamus. &[g] cùm causa[h] depositionis exprimatur, vt prædia pupillis comparentur: manifestum est, vt ad minimas summas non videatur pertinere. quibus modus præfiniri generaliter non potest: cum faciliùs causa cognita, per singulos possit examinari. Nec tamen auferenda facultas est, etiam minores summas interdum deponi postulare, si suspecti tutores esse videantur *.

---

a vir seu masculus magis discernit quæ sint agenda, quàm fœmina in masculo, iudicium maius exigitur quã in fœmina.
b atqui plenum officium à matre desideratur, *l.2.§.42.ʒ.ad Tertull.*
c Suspectus tutor fit ex delicto.
d qui sit, *vide l. 2. §.37 ʒ. ad Tertull.*
e 5.*Cod.*38.
f 37. *Eclog.*7. & de pecunia pupilli fœneranda, vel deponenda, 5.*Cod.*37.
g *facit* 5.*Cod.*44. 45.46.47.48.57.
h 5.*Cod.*55.
i *facit* 5. *Cod.*39. 40.52.54.
k 11.*Vlp.*25.
l *sub.* qui nondum administrare cœpit.
m Imò non cogitur, *l. si tutor ʒ. de author. tut?* Cogitur si vel nunquam gessit: vel gessit quidem, sed eius cessatio pupillo nocitura est, *l. vlt. Cod. eodem.* Quod si certum est non nocituram, non cogitur: si dubitatur, non cogitur quoque, sed tutelæ tenetur.
n à iudice iudicis officio, captis pignoribus. *l.6. in fine, Cod. de testam. tut.*
o *l.5. in fin. ʒ. eodem.* scit autem, qui certè scit se datum esse.
p testamẽto vel à iudice: dum tamen vtiliter sit datus, *l.3. ʒ. de testam. tut.*
q tenetur enim actione tutelæ pro neglectis, *l. res tutores, §. in cum. ʒ. eod.*
r *vide leg.1. Cod. qui legitimam personam.*
s Imò, cogendi sunt satisdare de rato *l. vulgo. ʒ. eodem.* Non cogitur tutor satisdare, quoties dubium est tutor sit nécne.
t *l.28.* §.3. *Cod. eodem. adde l.55. §. penultimo, ʒ. de euict.*
u *vide quæ notaui ad leg.54. ʒ. de re iudicata.*
x *l.22. l.46. in fine, ʒ. eodem. l.18. l.21. Cod. eodem. l.4. ʒ. de except. rei iud. l.56. §.4. ʒ. de furt. l.2. Cod. arbit. tut.*
y id est, obtinuit.
z Iudicati actio non datur contra tutorem, nisi se liti obtulit, sed contra pupillum: nisi pupillus se abstineat hereditate eius, cuius causa condemnatus est.
a *vide l.1. ʒ. quando ex facto tutor.*
b Imò in tutorem danda est: exemplo procuratoris, qui etiam finito officio conuenitur, *l. procurator qui pro euictione. ʒ. de procurat.* An hîc differentiam constituemus inter tutorem & procuratorem cum Accursio: vt hîc etiam finito officio conueniri possit, tutor non possit? An cum Iacobo Rauenate & Richardo, dicemus eandem esse rationem procuratoris & tutoris: sed in *d. l. procurator.* procuratorem finito officio ideo conueniri, quòd fines mãdati excessit?
c nisi abstineat. *Hal. l. vlt. in fin. ʒ. si quis cautionib.*
d *l.89. ʒ. de adquirend. heredit.* tunc enim nihil creditoribus deperit: vt qui saluam habeant actionẽ aduersus eos qui hereditatem adituri sunt.
e Immò, ratum non est habendum, quod per vnum gestũ fuerit. *l. consilio. § penult. ʒ. de curat. furiosi?* Quod per vnum, alio contradicente, gestum est, ratum haberi non debes: secus si consentiente.
f *l.24. §.1. ʒ. eod. l.7. in fin. ʒ. de curat. fur. l. 5. Cod. de auth. præst.*
g *vid. l. plurib. ʒ. de procurat. c. vlt. extr. de testam.*
h ¶ Tutorib. quibusdam solet decerni gestio seu administratio à tutore. *l. 14. §.1. ʒ. de solut.*
i §.1. *vers. quòd si nemo. Instit. de satisd. l.14. §. 1. ʒ. de solutio.*
k *l.3. §.5. ʒ. iudicatum solui.*
l *l. 60. §.1. ʒ. de ritu nupt. l.56. §.1, testam. tut. l.14. §.1. ʒ. de solutionib.*
m *l.60. §.2. ʒ. de ritu nupt. l.4. §.2. ʒ. rem pupilli saluã: l.1. Cod. si tutor nõ gess.*
n *l. 39. §.11. ʒ. eod. l.6. Cod. arbitr. tut.*
o & eius fideiussorum.
p *l.5. ʒ. eod.*
q Voluntatem testatoris in tutelis nõ semper sequitur iudex.
r minor viginti quinque annis potest filio tutorem testamento dare.
s vt in casu *l.4. in fin. ʒ. de testam. tutela. lege* 10. *ʒ. de confirm. tut.*
t *vt in l.5. §.9. ʒ. eod.*
u *v. l.24. in fi. ʒ. eo.*
x Vnus tutor facilius actiones exercet & excipit, quàm si per plures tutelas spargatur.
y multitudo noxia.
z *l.19. ʒ. de testam. tut. §.1. vers. quod si non fuerit: instit. de satisd.*
a *Nouell.*118.*c.*5.
b *Nouell.* 118.*c.*5.
c quotas: putà vni dimidia: alteri, dimidia.

d *l.46. §.6. l.47. §.2. l.51. l.55. ʒ. eod. l.2. Cod. si ex plurib. tutorib. l.2. C. de peric tut. l.2. Cod. de diuid. tut.* e *l.51. ʒ. eodem.*
f *de qua l.3. §.2. infi. ʒ. eodem.*
g Dictum restringitur ex causa: *vel,* Causa effectum interpretatur, *l.1. ʒ. de doli except. l. cùm pater. §. dulcissimis ʒ. de legat.2.*
h Dictum determinatur secundùm suam causam. *Bart.*

i Gessisse

a *lege 55.in princip.J.eodem.lege 5.in fin.J.de magiſtratibus conueniendis. adde l.88.J.de adquir.hered it.*

b Modicum etiam qui quid tutelare attigit, tutelæ tenetur. *adde l.gerit.J.de adquir. hereditat.*

c fictione ſc.*vide Bald.v.Dynum regula qui facit 72.de regulis in 6.*

1 ¶ Geſſiſſe autem videtur tutor, qui quid omnino pupillare attigit[a]. etiam ſi modicum[b]. ceſſántque partes eorum,qui ſolent ceſſantes cogere adminiſtrare.

2 ¶ Quòd ſi, poſteaquàm geſſit, tunc ſe geſtu abſtinuit:etiam ſuſpecti poſtulatio ſuccedit.

3 ¶ Quòd ſi quis tutelam mandauerit gerendam:geſtáque fuerit ab eo,cui mandatum eſt:locus erit tutelæ actioni. * videtur[c] enim geſſiſſe,qui per alium geſſit.quòd ſi non acceſſit is, cui mandatum eſt : vtili actione conuenitur.

4 ¶ Debitor[d] patris, qui tutelam adminiſtrauit filij, tutelæ iudicio tenebitur etiam ob id,quod patri debuit[e].

5 ¶ Si tutor pupillum ſuum puberem factum non[f] admonuerit, vt ſibi curatores peteret : (ſacris enim conſtitutionibus hoc facere iubetur,qui tutelam adminiſtrauit) an tutelæ iudicio teneatur ? & magis puto , ſufficere tutelæ iudicium , quaſi connexum[g] ſit hoc tutelæ officio quamuis poſt pubertatem admittatur.

6 ¶ Poſt completum viceſimum quintum annum ætatis,ſi nondum rationes redditæ ſunt, nec ad cauſam inſtrumenta[h] pertinentia : fidei, ac verecundiæ curatorum conuenit, vt conſilio ſuo cœptam[i] litem perficiant. ſi igitur ceſſent in his, quæ conſtituta ſunt, faciendis : magis puto ſufficere negotiorum geſtorum iudicium,etiam ſi actum eſt:ſi tamen huius rei ratio reddita non eſt.

7 ¶ Iulianus libro viceſimoprimo digeſtorum huiuſmodi ſpeciem proponit : Quidam decedens filiis ſuis dederat tutores : & adiecerat , *Eos "quos" aneclogiſtos*[k] *eſſe volo*.& ait Iulianus,tutores,niſi[l] bonam[m] fidem[n] in adminiſtratione præſtiterint , damnari debere: quamuis teſtamento comprehenſum ſit, vt[o] aneclogiſti[p] eſſent. nec eo nomine[p] ex cauſa fideicommiſſi quicquam conſequi debebunt, vt ait Iulianus. & eſt vera iſta ſententia. * nemo enim ius publicum remittere poteſt huiuſmodi cautionibus:nec mutare formam antiquitus conſtitutam[r].damnum[ſ] verò,quodcumque ex tutela quis ſenſerit, & legari,& per fideicommiſſum ei relinqui[t] poteſt[u].

8 ¶ Papinianus libro quinto reſponſorum ita ſcribit: Pater tutelam filiorum conſilio[x] matris geri mandauit,& eo nomine tutores liberauit[y].non idcirco minùs officium tutorum integrum erit. ſed viris bonis conueniet , ſalubre conſilium matris admittere. tametſi neque liberatio tutoris,neque voluntas patris aut interceſſio matris, tutoris officium infringat.

9 ¶ Vſque adeo autem licèt[z] tutoribus patris præceptum negligere[a]:vt ſi pater caueret, *ne quid rei ſuæ diſtraheretur*,vel *ne mancipia" diſtrahantur*,vel" *ne veſtis*, "vel" *ne domus*, "vel" *ne aliæ res periculo ſubiectæ* : liceat eis contemnere hanc patris voluntatem.

10 ¶ Ex[b] quo[c] innotuit[d] tutor, ſe tutorem eſſe : ſcire debet periculum tutelæ ad eum pertinere. innoteſcere autem qualiterqualiter , ſufficit : non vtique teſtatò eum conueniri.nam etſi citra teſtationem,ſcilicet vndecũque, cognouit : nulla dubitatio eſt, quin debeat periculum ad ipſum reſpicere.

6. *Idem* 'libro trigeſimoſexto ad Edictum."

HOc autem, quòd cognouit[e] tutor, pupillus probare debebit[f].

De Iureiurando faciendo. 1. *De diſtractione dierum quæ tempore pereunt.* 2. *De prædiis comparatis non idoneis.* 3. *De vſuris.*

7. *Idem* libro trigeſimoquinto ad Edictum.

TVtor[g], qui repertorium[h] non fecit , quod vulgò inuentarium[i] appellatur,dolo[k] feciſſe videtur:niſi fortè aliqua neceſſaria[l], & iuſtiſſima cauſa[m] allegari poſſit, cur id factum non ſit. ſi quis igitur dolo[n] inuentarium nõ fecerit: in ea condicione eſt, vt teneatur[o] in id, quod pupilli intereſt. quod ex iureiurando in litem æſtimatur. Nihil[p] itaque gerere, ante[q] inuentarium factum, eum oportet. niſi id,quod dilationem[r] nec modicam exſpectare poſſit.

1 ¶ Si tutor ceſſauerit in diſtractione earum rerum, quæ tempore depereunt[ſ]: ſuum periculum facit. debuit enim confeſtim[t] officio ſuo fungi.Quid,ſi contutores exſpectabat vel differentes, vel etiam volentes ſe excuſare? an ei ignoſcatur ? & non facilè ignoſcetur. debuit enim partibus ſuis fungi[u].non[x] quidem præcipiti feſtinatione , ſed nec moratoria cunctatione.

2 ¶ Competet aduerſus tutores tutelę actio,ſi[y] malè contraxerint[z]: "hoc eſt," ſi prædia comparauerint non idonea,per ſordes,aut gratiam. Quid ergo,ſi neque ſordidè, neque gratioſè , ſed bonam condicionem elegerint? rectè quis dixerit , ſolam latam [a] negligentiam eos præſtare in hac parte debere.

3 ¶ Si, poſt[b] depoſitionem pecuniæ,comparare prædia tutores neglexerunt : incipient in *vſuras* conueniri [c], quamquam enim à prætore cogi eos oportet ad comparandum: tamen , ſi ceſſent , etiam vſuris plectendi ſunt, tarditatis[d] gratia. niſi [e] " ſi"·per eos factum non eſt , quo minùs compararent.

4 ¶ Pecuniæ , quam in vſus ſuos conuerterunt tutores,legitimas[f] vſuras[g] præſtant. ſed hoc ita demum, ſi euidenter doceantnr pecuniam in vſus ſuos conuertiſſe. ceterùm non vtique,qui nõ fœnerauit, vel nõ depoſuit [h], in ſuos vſus vertit. & ita Diuus Seuerus decreuit. doceri igitur debet,in vſus ſuos pecuniam vertiſſe.

5 ¶ Vertiſſe in ſuos vſus "non" accipimus eum , qui debitor patris pupilli fuit,deinde ipſe ſibi[i] non ſoluit. hic enim eas vſuras præſtabit,quas patri promiſerat.

6 ¶ Si tutor pecuniam pupillarem ſuo nomine fœnerauit:ita demum cogetur vſuras,quas percepit,præſtare: ſi ſuſcipiat pupillus cæterorum nominum periculum.

7 ¶ Si deponi[k] oportet pecunias ad prædiorum cõparationem:ſi quidem factum eſt: vſuræ non current.ſin[l] verò factum non eſt:ſi quidem nec præceptum eſt, vt deponantur: pupillares præſtabuntur. ſi præceptum eſt, vt neglectum : de modo vſurarum videndum eſt. & ſolent prætores comminari, vt,ſi non fiat depoſitio, vel quando tardiùs fiat,legitimè[m] vſuræ præſtentur.ſi igitur comminatio interceſſit:iudex,qui quandoque cognoſcet,decretum prætoris ſequetur.

8 ¶ Idem ſolent facere prætores etiam circa eos tutores,qui negant habere,ad alendos pupillos, penes ſe aliquid.vt quidquid conſtiterit penes eos eſſe,eius grauiſſima[n] vſura pendatur. &,hoc perſequi oportere iudicem, palàm eſt,cum[o] & alia pœnæ adiectione.

9 ¶ Reſiduarum autem ſummarum pupillares vſuras pendi oportet.

10 ¶ Quæ autem ſunt pupillares[p] vſuræ , videndum eſt.& apparet,hanc eſſe formam vſurarum: vt eius quidẽ pecuniæ, quam quis in vſus ſuos conuertit , legitimam [q] vſuram præſtet. Sed & ſi negauit,apud ſe eſſe pecuniam: & prætor pronuntiauit contra eum:legitimas ſoluere debebit. vel ſi moram depoſitioni fecit, & prætor irrogauit ei legitimas. Sed & ſi, dum negat aliquam quantitatem penes ſe eſſe, pupillis ad onera ſua expedienda impoſuit neceſſitatem, mutuam pecuniam legitimis vſuris accipiendi: tenebitur in legitimis. itẽ ſi à debitoribus legitimas exegit. Ex cæteris cauſis ſecundum morem[r] prouinciæ præſtabit vſuras,aut quincunces [ſ],aut trientes,aut ſi quæ aliæ leuiores in prouincia frequentantur.

d An abrogetur hîc paragraphus vide *Nouell. 72. c.2.* vide quæ dixi *ad l.8. Cod. qui petant tutores.*

e ideóque ſibi ſoluere debet, *l. 9.§.1. in fin. §.5.J. eod. l.5.J.de tutelæ & rationib.*

f Tutor finita tutela, monere pupillũ ſuum debet, vt curatoré petat.

g *adde l. 11. Cod. arbitr.tutelæ.*

h *vide l.vnicam. Cod.vt cauſæ poſt pubertatem.*

i Curator etiam finita cura, cœptum negotium perficere tenetur, *l.24.in fine,l. 27.J.de appellationib.l.1.Cod.vt cauſæ poſt pubert.*

k ἀνεκλογίστους, *Haloand.* ἀλογοθετήτους, *Ecloga 37.& 7.c.4. adde leg. 118.J. de l.g. 1.* ἀνεξετάστους. *l.23. §. penult .J. de pecul.* eis quæſtionem non fieri, *l. 20.J.de lib. leg.* rationem ab eis non exigi, *l.9.J.de lib.legat.*

l Generali liberatione ſeu remiſſione adminiſtrationis non intelligitur remiſſa adminiſtratio dolo inita.*adde c. requiſiti. §.ſi vero illud. extr.de teſtam.*

m *l.60. in fin.ſ. mandati. Synopſis Baſilicon 37. Tit. 7.c.4.5. Harmenopul.11.§.52.*

n ideo tenentur de dolo.*l.20. in fine.J. de liberatione: l.18. Cod. de fideic.*

o In generali mandato ſubintelligitur bona fides.

p ἀνεκλόγιστοι. *Hal.*

q ſi dolum admiſerint ſc.

r vt ſc.quis non teneatur de dolo futuro,*l. 27.§. 3.ſ de pactis.*

ſ *l.49.§.13.l.41. in fi.J.eod.*

t remitti.

u Imò,ſi quis rationes exigere vetatur,non impeditur reliqua exigere. *l. 9 .J.de liber.leg.*

x *vt l. 26 .J.de teſtam.tut.*

y Conſiliarius datus tutori, non minuit tutoris ipſius officium.

z Imò,non licet,*l.7 .in fi.Cod eod.*

a Teſtatoris voluntatem tutor interdum poteſt iure negligere.*l.3. §.3 ſ.eo.* in hunc locum vide quæ notaui ad *l 14.§.5.J.de religioſ.*

b Ex particula includit vocem cui adiicitur prohibitio *l.de diuiſione,ſ.ſoluto.*

c *l.1.§.1.ſ.eod.l.17.J.eod.l.19.Cod.eod.* d *ſub.*ſe tutorem datum eſſe.

e Tutor (qui iuſtè datus eſt neque excuſatus) periculum tutelæ præſtat, ex eo die, quo ſciuit,ſe tutorem datum eſſe.

f Probatio pupillo incumbit aſſerẽti tutorem ſuum ſciuiſſe , ſe tutorem datũ eſſe.

g etiam honorarius.*Bart.hic num.3.* non actor cõſtitutus à tutore *num.2.* non tutor ad lites *num. 5.* An datus ad vnum articulum, putà ad adeundum? cautiùs eſt vt faciat *num.4.*ſed & procurator ad lites & negotia : actor vniuerſitatis , executor teſtamenti & ſentẽtiæ,curator ad lites,hoſpitalarius,heres grauatus fideicommiſſo: ſeruus,ſocius,frater,communium bonorum : filius,paternorum : Pater filij bonorum adminiſtrator.hi omnes etiam vſque ad 30.annos tenentur reddere rationem actus. ſui.*vide Rolland.à Valle 1.conſil.49.*

h *l.3.§.16.J.de ſuſpect.5.Harmenop.11.§.25.*

i ſic appellatur,*l.5.Cod.de peric.tut.l.24.Cod.eod.l.27. Cod de epiſt.aud. l.vlt.Cod.arbitr tut.l.vlt.§.5.in fi.§.6.in fi.Cod de curat.fur.* ὑπογραφή,37 · *Eclog.7.c.5.* ἀπογραφή. *Nouell. 94.in fi.* Tutor qui repertorium non fecit,in litem iureiurando tenetur.

k Præſumitur dolus contra omittentem ſolemnia. vide Rolandum à Valle 1.*Conſilior.49 numero 55.* Inuentarij omiſſione præſumitur fuiſſe in dolo tutor qui id omiſit.*l.ad commentarienſem,Cod.de cur.re.*

l ¶Neceſſitas ex illicito facit illicitum *l.27.in fi.J.de manum.teſtam.*

m demus tutoré morbo ſontico detentum. *v. Bart.hic numero 17.18.*

n Dolo non facit inuentarium , vel qui omnino non facit :aut nõ coram notario, iudice,& non omniũ rerum , & inſtrumentorũ, *l.25.Cod.eod.*

o Pœna tutoris inuentarium nõ conficientis dolo malo, *l.vlt.in fi.Cod. arbitr. tut.* Excipe tamẽ eos nõ teneri ad inuentarium conficiendum, ſi teſtator eis remiſit inuentarij cõfectionem *l. vlt. Cod.arbitr.tut.*

p Ante inuentarium factum,tutor nihil pupillare attingere poteſt : niſi iuſta cauſa interueniat.

q *d.l.24. Cod.eo.*

r *adde l.22. Cod. eod.l. vlti. Cod. de tut. & curat. qui non ſatiſd.*

ſ *d.l.22.*

t Confeſtim, eſt quàm primũ potuit, *l.2.§. Confeſtim.J.ad Tertull.*

u Vendendo ea quæ ſeruari non poterant.

x Tutor res pupilli tempore perituras , neque tardiùs,neque nimis feſtinanter vendere debet.

y Tutor ſi quid per ſordes aut gratia ex pecunia pupilli comparauit , tenetur id pupillo præſtare.

z *v.l.57.J.eod.*

a *v.l.223.J de verbor.ſignif.*

b Tutor qui depoſitam ſeu deſtinatam pecuniam à teſtatore ad prædiorũ emptionem,in emptioné prædiorũ non vertit , vſuras eius pecuniæ pupillo præſtat. An potius hîc locus accipiendus eſt, de pecunia fœneratitia, à debitore recepta ? Prior ſententia verior. *arg. §.7.J.*

c excipe *vt.J.eod.*

d Tarditas punitur. Eſt verò tarditas mora, ceſſatio, negligẽtia.

e niſi fortè credere non potuerunt,*lege 12.in fin.J.eodem.*

f *l.38.ſ.de negot.* quæ ſint.*vide l.1. Cod.de vſur.pupill.*

g Vſuras centeſimas pecuniæ pupillaris quàm in vſus ſuos verterunt,præſtare tutores pupillis debent.

h ſed otioſam tenuit. i *d.l.38.* k *vt l.5.ſ.eodem.*

l *adde §.3.ſ.eodem.*

m *de quibus vide l.1 Cod de vſur.pupillarib.*

n Vſura grauiſſima,centeſima,*l.8.ſ.de minorib.ſcripſi ad l.1.§.3 ſ.de pignorib.*

o *al.*& cum alia.

p Vſuræ pupillares variæ.legitimas ſeu centeſimas debet tutor, ſi pecuniam pupillarem in vſus proprios vertit : ſi conuictus ſit , pecuniam habuiſſe pupillarem , ſi pecuniam pupillarem habens otioſam, coegit pupillos pecuniam mutuo accipere, ad onera ſua expedienda: ſi legitimas à debitoribus exegit. Conſuetudinarias verò & pro more regionis vſuras præſtat ex cæteris cauſis. ſunt verò interdum vſuræ illæ regionum variæ inter ſe quoque, putà,quincunces,trientes,vel tenuiores.

q *§.4.ſ eodem.d.l.1.Cod.de vſur.pupillaribus. l 3 Cod.arbitr.tut.* maximæ, *l.38. ſ.de negot.adde l.1.in fin.ſ.de vſur.*

r *l.1 in princ.ſ.de vſur.*

ſ *de quibus vide l 17.ſ.de vſuris,*

a non perpetuò, perſeueranter, ſine intermiſſione & laxamento: excipiuntur enim duo menſes. *vel*, non ſtatim atque pecunia pupillaris ad eos peruenit, aut vt ſtatim à debitoribus pecuniam exigere potuerunt.
b duorum menſium. *Hal. Nouell. 72. c. 6.* vide huius loci interpretationem *in l. 15. j. eodem.* c hoc Græci ſic expreſſerunt, τοῦτο δὲ οὐκ ἔστι ὅτι συγχωρουμένου.

11 ¶ Vſuræ à tutoribus non ſtatim[a] exiguntur: ſed interiecto tempore, ad exigendum, & ad collocandum, duũ menſiũ[b]. ídque in iudicio tutelę ſeruari ſolet. quod[c] ſpatium ſeu laxamentum temporis tribui non oportet his, qui nummos impuberum vel adoleſcentium in ſuos vſus conuerterunt.

12 ¶ Si vſuras exactas[d] tutor vel curator vſibus ſuis retinuerint, earum vſuras agnoſcere eos oportet. ſanè enim parui refert, vtrùm ſortem pupillarem, an vſuras, in vſus ſuos conuerterint.

13 ¶ Pecuniæ, quæ in arca fuit, etiam heredes curatoris tamdiu vſuras præſtabunt, quamdiu non interpellauerint, vt loco defuncti curator conſtituatur.

14 ¶ Si tutor pro cōtutore condemnetur[e]: an etiam in[f] vſuras condemnandus ſit, quęritur. & placet, (vt multis reſcriptis continetur, & Papinianus libro duodecimo quæſtionum ait) etiam in vſuras eum condemnandum, ſi ſuſpectum facere ſuperſedit. & quidem eas demum vſuras cogendum præſtare, quas etiam ſuæ adminiſtrationis cogitur.

15 ¶ Sciendum eſt, tutorem, & poſt officium finitum, vſuras debere in diem[g], quo tutelam reſtituit.

De pecunia credita.

8. *Idem* "libro vigeſimotertio ad Edictum."

SI tutelæ agat is[h], cuius tutela adminiſtrata eſt: dicendum eſt, nonnunquam diem creditæ[i] pecuniæ exſpectandam: ſi fortè tutor pecunias crediderit, pupilli nomine, quarum exigendarum dies nondum venit. ſanè, quod ad pecunias attinet, ita 'demum' verum eſt, ſi potuit[k], & debuit[l] credere. cæterùm, ſi non debet credere, non exſpectabitur.

De ſtipulatione concipienda. 1. *De ſolutione.* 7. *De mutuo.* 8. *De aug. bon.*

9. *Idem* "libro trigeſimoſexto ad Edictum."

QVotiés tutor pecuniam pupillarem fœnori dat, ſtipulatio hoc ordine facienda eſt. ſtipulari enim debet aut pupillus, aut ſeruus pupilli. quòd ſi neque pupillus eius ætatis erit, vt[m] ſtipulari poſſit: neque ſeruum habebit: tunc ipſe tutor, quíve[n] in eius poteſtate erit. quo caſu Iulianus ſæpiſſimè ſcripſit, vtilem actionem pupillo dandam. ſed & ſi abſens ſit pupillus: oportere tutorem ſuo nomine ſtipulari, nequaquam ambigendum eſt.

1 ¶ Si paterfamiliàs eum, pro quo fideiuſſit, tutorem dederit filio ſuo: officio tutoris conuenit, vt, cùm dies pecuniæ præterierit, creditori debitum[o] ſoluat. & ideo, ceſſante eo, ſi pupillus ſuæ[p] tutelæ factus ſoluerit ex cauſa fideiuſſoria: non ſolùm mandati, ſed etiam tutelæ agere poterit, hoc enim ei imputatur, cur pro ſe non ſoluerit[q]. quòd ſi in diem debitor fuit iſte tutor: quibuſdam videtur, non venire in tutelæ iudicium: ſi modò is dies poſt tutelam finitam ſuperuenit. quòd ſi dies adhuc durante tutela venit, putant, omnimodo deuolui in tutelæ iudicium. Ego, & hoc, & ſuperius ita verum puto, ſi facultatibus labi tutor cœpit. cæterùm, ſi idoneus tutor fuit, nihil venire in tutelæ iudicio. Nec quiſquam putet, nullum effectum hoc habere: namque ſi quis dixerit, in tutelæ iudicium deuolui[r]: &[ſ] priuilegio locus eſt: & fideiuſſores tenebuntur, ſi rem ſaluam fore cautum eſt.

2 ¶ Item ſi[t] temporali[u] actione fuit obligatus tutor: dicendum eſt, locum eſſe tutelæ iudicio, vt perpetua actio ſit.

3 ¶ Et generaliter, quod aduerſus alium præſtare debuit pupillo ſuo, id aduerſus ſe quoque præſtare debet. fortaſſis & plus[x]. aduerſus alios enim experiri ſine[y] actione non[z] potuit, aduerſus ſe potuit[a].

4 ¶ Sed ſi ſub vſuris grauioribus patri pupilli pecu-

d vſurarum pupillarium à tutoribus exactarũ, ipſi tutores vſuras debent, ſi eas in ſuos vſus verterint. *l. 58. §. 1. j. eod.*
e *l. 2. Cod. de vſur. pupillarib.*
f *dixi ad l. 2. Cod. de vſuris pupillaribus.*
g *l. 46. §. 3. j. eod.*
h Tutelæ agit is cuius tutela adminiſtrata eſt.
i Idem poteſt dici de locationibus factis à tutore.
k non potuit, ſi non fuit ei cui crederet, *l. 12. in fi. j. eod.*
l debuit, ſi id præceptum eſt à teſtatore, *l. 7. §. 7. j. eod.*
m vt ſi infans fuerit, *l. 1. j. de verbor. oblig.*
n per ſeruum tutoris, ita quæritur vtilis pupillo actio, ſicuti per ipſum tutorem. *Bart.*
o *facit l. 5. §. 4. ſ. eod.*
p i. finita tutela. *Inſtit. de pupill. in princip. in verbis*, priùs moriatur, quàm in ſuã tutelã venerit. ſuæ tutelæ fit, pubertate.
q *§. 2. j. eod. l. 18. ſ. de negot.*
r Debitum ex alia cauſa in actionem tutelæ deuoluitur, ſi tutor debuit, & potuit ſoluere, & pupilli intereſt, vt id in actionẽ illam deuoluatur. *Bart.*
ſ Priuilegiũ habent debita in tutelæ iudicium deuoluta.
t Tutor idémque debitor tẽporalis tenetur à ſe exigere.
u Idem dicendũ ſi obligatus, actione perpetua. *Alberic. hic.*
x Tutor in ſeipſum plus pręſtare debet pupilli nomine, quàm aduerſus alios.
y ſine actione nemo experitur, *l. 31. §. 4. in fi. ſ. de heredit. petit.*
z vt quia naturale erat debitum, quod exigere non poterat, vt potè quia inefficax erat actio.

a Igitur à ſeipſo debitum naturale exigere cogetur tutor? cogetur, ſi id debitum cœpit ante tutelam. *Bartol.* An & à pupillo exiget debitum naturale? non exiget. *Dyn. Bart.*
b ¶*ſub.* ſi ſoluat, vel ſoluere omittat.
c ideo à tempore ſolutionis, non current vſuræ.
d Argumentum à iure ſoluendi ad ius exigendi.
e *l. 5. §. 4. ſ. eod. l. 23. Cod. eod. l. 78. §. 2. j. de leg. 2.*
f Tutor à ſeipſo exigere quod ipſe debeat cogitur. *l. 23. Cod. de adminiſt. tut.*
g *ſub.* à pupillo.
h *l. 13. ſ. de negotijs. vide l. 78. §. 1. j. de contrah. empt.*
i *l. 3. §. 5. j. de contrar. tut.*
k *lege* denuntiare verum debet: hoc ſenſu, Tutor in iure interrogatus id quod rei contineat veritas reſpondere cogitur, licèt id noceat pupillo: Præferre denique pupillo veritatem debet. vnde notant, Confeſſioni tutoris ſtari in lite pupilli. *adde leg. vnic. §. ſed an ipſos j. de confeſſis. l. vnic. Cod. de confeſſis.*

l Tutor honoraria aduocatorum & alias expenſas litis factas in lite pupillari, imputare ſibi debet.
m vel calumnioſam, *l. 6. Cod. eod. adde l. 78. §. 1. j. de leg. 2.*
n vt eo caſu duplicem perſonam ſuſtineat, mutuantis ſcilicet, & eius qui mutuũ datur. *Bart.*

niam debuit quàm ſint pupillares: videndum eſt, an ei aliquid imputetur[b]. & ſi quidem ſoluit, nihil eſt, quod ei imputetur[c]. potuit enim ſoluere, nec onerare ſe vſuris. ſi verò non ſoluit: vſuras cogendus eſt agnoſcere, quas à ſe exigere debuit.

5 ¶ Sicut[d] autem ſoluere[e] tutor, quod debet: ita & exigere[f], quod ſibi debetur[f], poteſt, ſi creditor fuit patris pupilli. nam & ſibi[h] ſoluere poteſt: ſi modò fuit pecunia, vnde ſoluat[i]. & ſi vſuræ fuerunt grauiores, quæ ei debebantur, releuabitur eis pupillus: quia tutor ſe potuit liberare. ſicut aliis quoque ſoluere & potuit, & debuit.

6 ¶ Nec vtique neceſſe habet, ſi conueniatur, per iudicem ſoluere. idcircóque ſi mala cauſa pupillaris eſt, denuntiare[k] ſibi verum debet. Denique Imperator Antoninus cum patre, etiam honoraria[l] eos imputare pupillo, prohibuit, ſi ſuperuacaneam[m] litem inſtituiſſent, cùm cõuenirentur à vero creditore. nec enim prohibentur tutores bonam fidem agnoſcere.

7 ¶ Non tantùm autem ſibi ſoluere tutor, verum etiam ſibi creditam pecuniam ſcribere[n] "poteſt:" vt Marcellus libro octauo digeſtorum ſcripſit. ſéque mutua pecunia poterit obligare, ſibi mutuam proſcribendo[o].

8 ¶ Conſtat, eum, qui ad augmentum[p] datur, (vtputa ad bona materna, quæ poſtea acceſſerunt, vel ad quid aliud augmentum) adminiſtrare bona priſtina non ſolere. Si autem ſuſpectum[q] facere priorem tutorem ſuperſedit, vel ſatis ab eo exigere: plectetur.

9 ¶ Per contrarium autem, qui datus eſt ſimpliciter tutor pupillo vel curator, ſi quid poſtea[r] augmenti acceſſerit, periculo tenetur: quamuis ſoleat[ſ] ad augmentum dari curator. quę res non facit, vt ipſa augmenta non pertineant ad curam priorum, ad quos omnis vtilitas pupillorum debet pertinere. Siue igitur datus eſt, communicatur periculum cum prioribus, ſiue datus non eſt, tenetur adminiſtrationis neceſſitate is, qui antea erat datus.

De defenſione pupilli.

10. *Idem* "lib. 49. ad Edictum."

GEneraliter quotiescúmque non fit nomine pupilli, quod quiuis paterfamiliàs idoneus facit[t]: non videtur defendi. ſiue igitur ſolutionem, ſiue iudicium, ſiue ſtipulationem detrectat: defendi non videtur.

De peculio.

11. *Idem* "lib. 33. ad Edictum."

CIrca pupillum, cuius tutor ſeruus erat pronunciatus, Diuus Pius reſcripſit, in rebus, quas ex pecunia pupilli ſeruus comparauerat, dominum non poſſe vti prærogatiua deductionis[u]. Quod & in curatore obſeruandum eſt.

De pluribus tutoribus. 1. *De rebus pupillis alienatis.* 2. *De ſumptibus.* 4. *De pecunia otioſa.*

12. *Paulus* "lib. 38. ad Edictum."

CVm plures tutelam gerunt: nulli eorum in contutorem[x] actio, pupilli nomine, datur.

1 ¶ Quæ[y] bona fide à tutore geſta ſunt, rata[z] habentur etiam ex reſcriptis Traiani, & Hadriani. & ideo pupillus rem à tutore legitimè diſtractam vindicare non poteſt. nam & inutile eſt pupillis, ſi adminiſtratio eorum non ſeruatur: nemine ſcilicet emente[a]. nec intereſt, tutor ſoluendo fuerit, nec ne, cùm, ſi bona fide "res" geſta ſit, ſeruanda ſit. ſi mala fide, alienatio non valet.

4 ¶ Nimium eſt, licere tutori, reſpectu exiſtimationis pupilli, erogare ex bonis eius, quod ex ſuis[b] non honeſtiſſimè fuiſſet erogaturus.

3 ¶ Cùm tutor non[c] rebus dumtaxat[d], ſed etiam moribus pupilli præponitur: in primis mercedes[e] pręceptoribus, non quas minimas poterit, ſed pro facultate patrimonij, pro dignitate[f] natalium conſtituet. alimenta[g] ſeruis, libertíſque, nonnunquam etiam exteris,

o Tutor poteſt ſeipſum debitorẽ pupillo adſcribere, & à pupillo mutuo accipere: vt ea ratione duplicem perſonam ſuſtineat, mutuãtis ac mutuum accipientis: & in re ſua palàm auctoritatem interponat.
p Tutor datus patrimonio ſuperuenienti, nõ tenetur de anteriori. ſed prior tenetur de augmento ſuperueniente. *Bart.*
q *l. 18. j. eod. l. 3. j. de ſuſpect.*
r *l. vlt. §. 7. Cod. de curat. fur.*
ſ *vide l. vlt. Cod. in quib. cauſ. tutor hab.*
t quod quid ſit, *vide l. 32. j. eod. l. 1. j. de tutelæ & rationib.*
u hîc enim alienare non potuit res pupilli, *l. 52. verſ. planè. ſ. de pecul.*
x *vide l. 32. in fi. j. eodem, lege vltima, Cod. de ſuſpectis.*
y *5. Harmenop. 11. §. 50.*
z *l. 11. j. de curat. furioſi. Synopſis 37. Titul. 7. c. 11. 5. Harmenopul. 11. §. 50.*

a nemine cum his contrahente, *lege 24. §. primo, ſuprà de minoribus.* aliud autem expoſcit vtilitas promiſcui vſus, *lege 17. §. ſecundo, ſ. de inſtitor.*
b Culpa eſt, cùm quis aliter verſatur in alienis, quàm in ſuis rebus.
c *ita reſcribo*, nõ moribus dumtaxat, ſed etiam rebus pupilli pręponatur. quadrat enim hæc traiectionis ſententia, ad quæſtionem de rebus pupilli alienandis hîc propoſitã: At, cos quies, tutori licet mercedes præceptoribus cõſtituere ſolẽnia munera parentibus & cognatis mittere, dotem ſorori alio patre natæ cõſtituere? Quid ni liceat: Tutor enim non moribus dumtaxat, ſed & rebus pupilli præponitur. Niſi ex cuſa hîc lectione hunc ſenſum adferas, Tutoris partes eſſe res pupillorum non tantùm conſeruare, ſed & eas in mores pupillorum in melius formandas erogare. Verùm hæc ſententia vt per ſe vera ſit, & huic exemplo conueniat, non conuenit tamen aliis, quæ de ſolemnibus muneribus, & de dote ſororis pupilli tractant, vt eò magis placeat mihi ſuperior emendatio, quò frequentes in iure huiuſmodi traiectiones ſunt, vt aliàs notaui.
d Quid ita? An non legimus tutorem rebus non dari, *lege decimaquarta, ſuprà de teſtamentaria.*
e *facit lex prima, §. ſexto, infrà de tutela & rationibus.* διδακτρα, Minerual Feſto.
f *l. 13. j. eodem.*
g *dicta l. 1 §. 8.*

ſi hoc

a At quæ illa? Ne dicas nuptialia: quippe nuptialia munera, vt non neceſſaria, mittere prohibetur. *l* 13.*in fin.*.j.*eod.* Quid igitur: quæ illa fuerint? ſolemnia ex Varrone, Feſto, Seruio interpretamur, quæ ex more recepto cognati inuicem natali cuiuſque die miſſitabant. chara cognationis munera vocat Tertullianus in libro de Idololatria. adde Martialem 9.*Epigram.*54,55. 56. quod & faciebant Romani Saturnalibus 1. *Macrob.*7.*Martial.*4. 7.10. *Adde Briſſonium* 4. *ſelectar.*3.

ſi hoc pupillo expediet, prꝺſtabit. Solemnia[a] munera[b] parentibus, cognatíſque mittet. Sed non dabit dotem[c] ſorori alio[d] patre natæ, etiamſi aliter ea nubere non potuit. nam etſi honeſtè, ex liberalitate tamen fit: quæ ſeruanda arbitrio pupilli eſt.

4 ¶ Si tutor pecuniam pupillarem credere non[e] potuit: quòd non erat, cui crederet: pupillo vacabit.

De modo ſeruorum, qui circa pupillum futuri ſunt. 1. *De pecunia otioſa.* 2. *De ſumptibus & ſolutionibus.*

13. *Gaius* libro duodecimo ad Edictum Prouinciale.

TVtor, ſecundum dignitatem[f] facultatéſque pupilli, modum ſeruorum æſtimare debet. qui circa eum futuri ſunt.

1 ¶ Non[g] eſt audiendus tutor, cùm dicat, ideo ceſſaſſe pupillarem pecuniam, quòd idonea nomina non inueniret, ſi[h] arguatur[i] eo tempore ſuam pecuniam benè collocaſſe.

2 ¶ In ſoluendis[k] legatis[l], & fideicommiſſis, attendere debet tutor, ne cui non debitum ſoluat. Neque nuptiale munus matri[m] pupilli, vel ſorori mittere[n]. Aliud eſt, ſi matri fortè, aut ſorori pupilli tutor ea, quæ ad victum[o] neceſſaria ſunt, præſtiterit, cum ſemetipſa ſuſtinere non poſſit. nam ratum id habendum eſt. Nec enim eadem cauſa eſt eius: quod in eam rem impenditur: & quod muneris[p], legatorúmve nomine erogatur.

De facto contutoris.

14. *Paulus* "libro 8. Breuium."

ETiam contutoris[q] factum imputatur collegæ[r], ſi potuit, & debuit ſuſpectum facere. interdum, & ſi debuit ſatis petere. nam, ſi idoneus ſubitò lapſus eſt, nihil collegæ imputari poteſt.

De negligentia tutoris.

15. *Idem* "libro ſecundo Sententiarum."

SI tutor conſtitutus, quos inuenerit debitores, non cõuenerit, ac per hoc minùs idonei efficiantur: vel, intra[ſ] ſex primos menſes, pupillares pecunias non collocauerit[t]: ipſe in debitam pecuniam, & in vſuras eius pecuniæ, quam non fœnerauit, conuenitur[u].

De nominibus.

16. *Idem* "libro ſexto ad Sabinum."

CVm quæritur iudicio tutelæ, quæ nomine à tutore facta agnoſcere pupillus debeat: Marcellus putabat: ſi tutor pecuniam pupilli mutuam dediſſet, & ſuo[x] nomine ſtipulatus eſſet: poſſe dici, nomina integra pupillo ſalua eſſe, deperdita & malè contracta ad[y] tutorem pertinere. ſed[z] verius ſe putare, poſſe[a] tutorem eam condicionẽ adoleſcenti deferre: vt id, quod geſſiſſet tutor in contrahendis nominibus, aut in[b] totum agnoſcere, aut à toto recedere. ita vt perinde eſſet, ac ſi tutor ſibi negotium geſſiſſet. Idem eſt, etſi pupilli nomine crediſſet.

Ex quo tempore tutor tenetur.

17. *Pomponius* "libro decimoſeptimo ad Sabinum."

QVi iuſſus eſt ab eo, qui ius iubendi habet, tutelam gerere: ſi ceſſaſſet[c]: ex[d] quo iuſſus eſt, indemnem pupillum præſtare debebit: non ex quo tutor eſſe cœpit.

De authoritate tutoris. 1. *Si alter ex tutoribus conueniatur.*

b *d.l.*1.§.5.*l.*13.*in fi.*.j.*eod.*
c an alimenta? ſic videtur, *l.*4.j. *vbi pupillus.*
d hinc collige, fratrem non cogi dotare ſororem ex alio patre natam. *v.leg.*19.ſ.*de ritu.*
e excuſabitur, *l.*7.§.7.*l.* 8.*in fin.* ſ.*eod.*
f *l.*12.*in fi.* ſ.*eodem. adde l.*12.§.5.ſ.*de religioſis.*
g hodie tutor tenetur tantùm cuſtodire pecuniã pupillarem, *Nouell.*72 c.6.
h Tutor an & quomodo res ſuas, pupillarib[9] præferre poſſit. vide apud Romanum *ſingulari* 701.*adde quæ ſcripſi ad Gloſſam, l.ſi vt certo*.j.*mandat.*
i vide ſimilem cauſam in *l.*5.§.4.*in fin.*ſ.*commodati.*
k *l.*6.*in fi.l.*7.*l.*57.*l.*67. §.1. ſ.*de cond.indeb.*
l à pupillo relictis & præſtandis.
m *l.*1. §.5.j.*de tutelæ & rationib.*
n Imò, ſolennia munera parentibus & cognatis mittere poteſt, *l.*12.§.3. ſ.*eodem.*
o *l.*4.j. *vbi pupillus educari.*
p ſeparatim ab alio gerentis, qui ſoluendo non eſt.
q *l.*12.§.3. ſ.*eod.*
r *l.*39.§.*penult.*j.*eod.*
ſ 5. *Harmenopul.* 11.§.64.
t primo anno ſc. nam ſequentibus annis ſingulis duo ei mẽſes dantur, quorum ratione nullæ ab eo pecuniarum vſuræ exiguntur. detrahuntur hi duo menſes in ponẽda vſurarum ratione, quòd tantum tẽporis ad exigendas & rurſus collocandas pecunias tutori ſuppetere neceſſariũ videatur, *l.*7.§.11.ſ. *eodem. vide Cuiacium* 5. *obſeru.* 12. *& Nouella* 72.*c.* 6. *& adde leg.* 58 §.3.j.*eodem.*
u hodie tantùm abeſt vt cogatur fœnerari: vt ſi pecunias pupillares crediderit, illarum periculum ad eum pertineat. *Nouell* 72.*c.*6.
x l.46.§.2.j.*eodem. Synopſis Baſilicon* 37.*Titul.*11.*ex Tit.*8.8.*c.*15.5. *Harmenop.*11.§ 44.
y *l.*24.*in fi.Cod. eod.Nouell.*72.*c.*6.
z Variatio non admittitur circa diuerſa connexitatem habentia. *Albericus.*
a 5.*Harmenopul.*11.§.44.
b *vide l.*75.j.*de regulis iuris.*
c *l.*5.*in fin.*ſ.*eodem.*
d Excuſatione non admiſſa tutoris ſe excuſare volentis, tutor periculũ tutelæ prꝺſtat non à die excuſationis non admiſſæ, ſed à die ex qua datus eſt tutor, quæ antè excuſationem fuit.
e ¶Tutela ita conſtituta eſſe poteſt, vt etiam in nulla re tutor auctoritatem ſuam præſtet. Quod etſi poſſit accidere, tenetur tamen tutelæ iudicio. Quid ita? Aliunde poteſt tutor obligari quàm ex auctoritate interpoſita.
f *l.*39.§.15.j.*eod.l.*23.j.*de tutelæ & rationib.*
g contutori. *Hal. adde l.*32. *in fin.*j.*eodem.*
h *de quo vide l.*31.§.1.j.*de rebus auth.ind.*
i *l.*39.§.6.j.*eodem, l.*15.*in fin.Cod.de excuſat.tut.*
k Tutor, cuius excuſatio non eſt admiſſa, tenetur vel ex eo tempore quo gerere debuit.
l poteſt enim dari tutor, *l.*7. ſ.*de tutelis.* m Tutori teſtamentario filio conſentiens pater, obligatur de peculio & in rem verſo, *vt hîc.* Imò in ſolidùm, *l.ſi filius,*ſ.*de tutelis.* An hac lege agitur de teſtamentario tutore, ibi de datiuo? An quia fauor eſt huius iudicis? An quia ſi teſtamentarius tutor datus ſit filius, pater non cogitur ſatiſdare: vt vult Iacobus de Aretio? An potius, quòd in tutela, cuius nomine ſatiſdare cogi poteſt pater? in eadẽ cogitur pater expreſsè filio conſentire, *vt vult Bartolus.*

18. *Vlpianus* "libro vigeſimoprimo Digeſtorum."

QVi tutor negotia pupilli geſſit, quamuis in nulla re auctor pupillo fuerit: quin tutelæ iudicio teneatur, dubitari non oportet. quid[e] enim prohibet, ita patrimonium pupilli compoſitum eſſe, vt nihil gerere neceſſe ſit, in quo tutoris auctoritas interponi debeat?

1 ¶ Ex duobus tutoribus, ſi cum altero actum fuerit, alter[f] non liberabitur.

De concuratoribus.

19. *Vlpianus* lib.1. Reſponſorum.

ACtus ſui rationem concuratori[g] reddere non eſſe compellendum. ſed, niſi cum eo adminiſtrationem communicet "ſi non" ex fide curam gerat, ſuſpectum[h] poſtulari poſſe.

De excuſatione non recepta.

20. *Idem* "libro quinto de Officio proconſulis."

TVtor, vel curator: cuius[i] iniuſta appellatio pronuntiata erit, cuiúſve excuſatio recepta non ſit: ex[k] quo accedere ad adminiſtrationem debuit, erit obligatns.

De patre tutoris.

21. *Marcellus* libro ſingulari Reſponſorum.

LVcius Titius Gaium Seium filiumfamiliàs[l], teſtamento, filio ſuo tutorem dedit Gaius Seius, ſciente, & conſentiente patre, tutelam adminiſtrauit. quæro: an, defuncto Gaio Seio, actio tutelæ aduerſus patrem eius: & in quantum competat. Marcellus reſpondit, ſecundùm ea, quæ propoſita eſſent, actione[m] de peculio, & de in rẽ uerſo[n] patrem teneri: nec multum videri in hoc caſu[o] facere patris ſcientiam & conſenſum ad obligandum eum inſolidum. niſi forte, contutore, vel alio quo volente eum facere ſuſpectum, interceſſit, & quaſi in ſe periculum recepit.

De nouatione, petitione, & donatione.

22. *Paulus* libro tertio ad Edictum.

TVtor, ad vtilitatem[p] pupilli, &[q] nouare[r], & rem in iudicium[ſ] deducere[t] poteſt. donationes[u] autem ab eo factæ, pupillo non nocent.

Cautio de rato.

23. *Vlpianus* "libro nono ad Edictum."

VVlgò obſeruatur, ne tutor caueat[x], *ratam rem pupillũ habiturum:* quia[y] rem[z] in iudicium deducit. Quid tamen, ſi[a] dubitetur, an tutor ſit, vel an duret[b] tutor, vel an geſtus illi commiſſus ſit? ꝺquum eſt, aduerſarium non decipi[c]. Idem & in curatore eſt, vt Iulianus ſcripſit.

De actore conſtituendo. 1. *De tutela duobus ſimul permiſſa.*

24. *Paulus* libro 9. ad Edictum.

DEcreto prætoris actor[d] conſtitui periculo tutoris ſolet: quotiénſque[e] aut diffuſa[f] negotia ſint: aut dignitas, vel ætas, aut valetudo tutoris id poſtulet. Si tamẽ nõdum fari pupillus poteſt, vt procuratorem facere poſſit, aut abſens ſit: tunc actor neceſſariò conſtituendus eſt.

1 ¶ Si duobus ſimul tutela gerenda permiſſa eſt vel à parente, vel à contutoribus, vel à magiſtratibus: benignè accipiendum eſt, etiam[g] vni[h] agere permiſſum. quia duo ſimul agere non[i] poſſunt.

De reſtitutione in integrum.

25. *Vlpianus* "libro 13. ad Edictum."

n Imò pater in ſolidùm tutelæ tenetur, ſi filio gerenti conſenſit *d.l.*7.
o vt & in quibuſuis aliis obligationibus. *Bartolus.*
p Quid ſi dubiũ ſit, an ad vtilitatem pupilli pertineat? poteſt etiam nouare. *l. nouare.* §.1.j.*de nouat.*
q *l.*20. §.1.j.*de nouation.*
r Imò, deminuendi cauſa trãſigere non poteſt, *lege* 46. *in fin.*j.*eodem.*
ſ *l.*1. *in fin.* ſ.*eodem.*
t Igitur & compromittere.
u *l.*46.*in fin.*j.*eodem.* ne quidem mortis cauſa, *l.*1. §.1.j.*de tutel.& rationib.*
x actor tamen à tutore datus cauet, *l.*9.j.*rat.rem.hab.l.* 13. *Cod. de admin.tutor.*
y *l.*11. §.7.j.*de except. rei iudic.*
z ius pupilli in iure periclitari facit, perinde ac ſi ipſe litigaret, *l. ſi mater.* §.*hoc iure*.j.*de except. rei indic. l.procurator* j. *ratam rem haberi.*
a Quid: is de cuius mandato dubitatur, an cauet de rato? An potius aduerſariũ indemnem fore *l. Prætor,* §.*ſi controuerſia. l. quis vias.*§.1.j.*de damno:* vt Dynus putat? ſanè, voluntarium mandatum habens, putà procurator, cauet de rato: neceſſarium habens, vt tutor, cauet ſub hac conditione ſi non apparebit eum tutorem eſſe. *Ioan.Bart.*
b An cauet de rato: ſi plenè conſtat de mandato: ſemiplenè de eo reuocato? Ita notat Bart.
c & eo caſu tutorem cauere: num de rato, num de indemnitate? *v. Bart.hîc num.*2.
d qui paulo pòſt procurator, *l* 13.*in f.* ſ.*de tutel. v.l.vn.Cod.de actore à tutore.*
e Actor conſtitui ſolet, quoties neceſſitas eſt ex parte rei (putà patrimonij, quod diffuſum proponitur) vel ex parte tutoris (vt quia in dignitate, vel ſenex vel infirmus) vel ex parte pupilli (putà ſi infans vel abſens, *vt hac lege.*) Imò etſi nulla ſit neceſſitas, ſpontè *l.Neque. Cod. de procurat.* Conſultiùs tamen eſt vt addatur quædã cauſa, quamuis generalis, putà propter impedimentum rei familiaris. *l Thais.*§.1.j.*de fideic.liber.* f *Theophil.*§.1.*Inſt.de ſatiſd.tutor.* g Imò omnes agent, *l.creditor.*§.*duobus.*ſ.*mandati: l.ſicuti,*ſ.*de arbitr.l.qui proprio,in fi.*ſ.*de procurat.* An aliud hîc in tutore quàm ibi in procuratore: quòd ius tutelæ ſit indiuiduum, & in ſolidùm apud quemlibet tutorem. h *l.*3.§.6.ſ.*eodem.l.*1.*Cod.ſi ex plurib.tutorib.*
i Quid ſi velint vnà atque omnes experiri? poſt Gloſſam & Dynum, Bartolus ita putat, reiecta opinione Cyni & Iacobi Aretij.

SI minoris actum fuerit cum tutoribus, adsistentibus curatoribus, & pupillus ob hoc egerit cum curatoribus:& ei sint condemnati in id, quod sua intererat[a], minoris tutores, culpa eorum, condemnatos non esse: an restitutio aduersus tutores cesset? & Papinianus Respōsorum libro secundo ait, nihilo minùs posse restitui. & idcirco curatores, si nondum iudicatum fecerunt, posse prouocātes, per exceptionem doli consequi, vt eis mandentur[b] aduersus tutores actiones. quid tamen, si iam fecerunt iudicatum curatores[c]? proderit hoc tutoribus: quoniam nihil minori abest, qui de præda[d] magis, quàm de damno sollicitus est. nisi fortè mandare[e] actiones paratus sit curatoribus.

De administratore conueniendo.

26. *Paulus* "libro vigesimo quarto ad Edictum."

(CVm) curatore[f], & pro tutore[g], etiam manente administratione, agi potest.

De authoritate tutoris.

27. *Idem* "lib. 7. ad Plautium."

TVtor: qui tutelam gerit: quantum ad prouidentiam pupillarem, domini[h] loco haberi debet.

De cautione iudiciali & tutela finita. 1. De vsuris.

28. *Marcellus* lib. 8. Digestorum.

TVtor pro pupillo in iudicium vocatus, solemniter cauit. si inter moras puer ad pubertatem peruenit[i]: nō est cogendus accipere iudicium.

1 ¶ Tutor: qui, post[k] pubertatem pupilli, negotiorum eius administratione abstinuit: vsuras præstare non debet, ex quo[l] obtulit pecuniam. Quinetiam iustiùs mihi videtur: eum, per quem non stetit, quo minùs conuentus restitueret tutelam ad præstationem vsurarum non compelli. *Vlpianus notat*: Non sufficit obtulisse, nisi & deposuit[m] obsignatam tuto[n] in loco.

29. *Idem* libro 8. Digestorum.

MAximéque heredem tutoris. nam periniquum est, eum: cui fortè post viginti annos, vel ampliùs[o], in mentem venit, tutelam reposcere: etiam vsuras postulare.

De defensione pupilli.

30. *Idem* "libro vigesimoprimo Digestorum.

TVtoris præcipuum est officium, ne indefensum[p] pupillum relinquat.

In quantum tutor tenetur.

31. *Modestinus* libro primo Excusationum.

DIui Seuerus & Antoninus Augusti Sergio Iuliano. Forma: qua singuli tutores, prout[q] quisque gessit tutelam, nonnunquā insolidum[r] tenentur: dumtaxat intra pubertatis tempora locum habet: non etiam si post pubertatem administrauerint.

De fideiussore tutoris. 1. De cautionibus amissis. 2. De fructibus qui percipi potuerunt. 4. De restitutione aduersus venditionem. 5. De impensis voluptuariis. 6. De annonis. & contributionibus ex consuetudine præstandis. 7. De relegatione tutoris.

32. *Idem* libro sexto Responsorum.

SIne herede tutor decessit. quæro: an curator pupillo datus: cùm neque inuentaria, neque alia instrumenta à fideiussore tutoris exhibeantur: possit eundem[s] fideiussorem conuenire ex stipulatione, quanti pupilli interest. Modestinus respondit *, in id, quod tutor conueniri potuit, fideiussorem[t] "quoque" conueniri posse[u].

1 ¶ Modestinus respondit, damnum, si quod[x] "datum" accidit, eo quia cautiones soluti vectigalis inuentæ non sunt, ad tutorem, cuius[y] nulla culpa admissa proponitur, minimè pertinere.

2 ¶ Modestinus respondit, tutorem eorum redituum nomine rationem pupillæ reddere debere, qui ex fundo bona fide percipi potuerunt[z].

3 ¶ Item respondit: si[a] minus à seruo[b] tutor percepit, quàm bona fide ex fundo percipi potuit: ex eo, de quo pupillæ sit obstrictus, quantum ex peculio serui seruari possit, eidem tutori proficere debere. scilicet si non perdituro[c] seruo administrationem credidit.

4 ¶ Interposito curatore, adolescens fundum Titio vendidit: postea, adgnita fraude, in integrum restitutus, in possessionem induci iussus est. quæro: an, cùm ex hac venditione melior factus nō est. neque in rem suam quidquam versum probetur: pretium emptori restituere non debeat. Modestinus respondit *, pretium[d] fundi ab adolescente venundati, si[e] rationibus eius non profuit[f], nec quidquam de eo (à) iudicante de in integrum restitutione statutum est: emptorem frustrà postulare.

5 ¶ Item respondit, sumptibus voluptatis causa ab emptore factis adolescentem onerandum non esse[g]. qui tamen ab eodem ædificio ita auferri possunt, vt in facie pristina[h] "(id est, quę fuit ante venditionem)" ædificium esse possit: emptori auferre, permitti oportere.

6 ¶ Lucius Titius coheres, & curator sororis suæ: cū esset ex ciuitate, in qua vsitatum erat[i] ipsos dominos[k] prædiorum, non conductores, onera annonarum[l] & contributionum[m] temporarium[n] sustinere: morem hunc & consuetudinem[o] semper obseruatam secutus, & ipse pro communi & indiuidua hereditate annonas pręstitit. quæro, an in rationibus dandis opponi curatori possit, quia nō rectè pro parte sororis tales impensas fecerat. Modestinus respondit, "in" id[p] demum curatorem adultę reputare ex causa, de qua quæritur, posse, quod ipsa, si rem suam administraret, erogare compelleretur.

7 ¶ Tutores duo, post venditionem pupillarium rerum factam, pecuniam inter se diuiserant. post quam diuisionem, alter eorum in exilium[q] datus est, durante tutela. quærebatur, an, actore constituto, contutor eius partem pupillaris pecuniæ petere ab eo poterit. Modestinus "respondit." Si hoc quæritur: an, contutore relegato, contutor eius, tutelæ actionem exercere possit, non[r] posse[s], respondi.

De diligentia tutoris. 1. De curatoribus constitutis. 2. De herede pupilli. 3. De sumptibus in tutelam, vel in tutores factis.

33. *Callistratus* libro quarto de Cognitionibus.

A Tutoribus, & curatoribus pupillorum eadem diligentia exigenda est circa administrationem rerum pupillarium, quam paterfamiliàs[t] rebus suis ex bona fide præbere debet.

1 ¶ Officium tutorum, curatoribus[u] constitutis, finem[x] accipit. ideóque omnia negotia, quæ inita sunt, ad fidem curatorum pertinent. ídque etiam Diuus Marcus cum filio suo Commodo rescripsit.

2 ¶ Heredibus quoque pupillorum electio eadem aduersus tutores, in[y] quo potissimùm consistere velint, competit[z], quæ ipsis, quorum tutela administrata sit.

3 ¶ Principalibus constitutionibus declaratur: Sumptuum[a], qui bona fide in tutelam, non[b] qui in ipsos tutores fiunt, ratio haberi solet. nisi ab eo, qui eum dat, certū solatium[c] ei constitutum est.

De seruis torquendis.

34. *Iulius Aquila* libro Responsorum respondit.

AD instruendam[d] diligentiam iudicantis, & pupillorum vtilitatem admittendam, seruos[e] quoque eorū interrogari[f] posse.

a *l. 20. §. 1. ff. de tutela & rationib.*
b *l. 1. §. 18. ff. de tutelæ & rationib.*
c i. solidum persoluerunt. *l. 15. ff. de tutelæ & rationibus.*
d *v. l. 15. in fin. ff. ad Velleian.*
e Cedi posse inuentarij beneficium hinc colligunt.
f *l. 4. in fi. ff. de tutelæ & rationibus.*
g *l. 1. §. 3. ff. de eo qui pro tutore.*
h *vide l. 56. §. penult. ff. de furt. adde l. 157. ff. de regulis iuris:* in ædes. vide Ciceronem 5. *ad Attic. vlt.*
i adoleuerit, *lege vlt. ff. si quis cautionib.*
k Vsuræ quas tutor præstat pupillo vt impuberi, post pubertatem non pręstat, si modò pecuniam pupilli legitimè deposuit & obsignauit tuto hoc loco. Est enim iniquū ab eo tutore vsuras exigere, qui reliqua obtulit tutelæ.
l *l. 1. in fine. ff. de vsuris. l. 4. Cod. de vsur. pupillarib.*
m *vide l. 19. Cod. de vsur.*
n *vide l. 34. in fi. ff. de damno: l. 9. C. de pignorat. act.*
o actio tutelæ olim nō erat ex perpetuis. *vide l. 8. in fin. Cod. arb. tutelæ.* sed postea ad 30. annos restricta est, *l. 3. in fi. Cod. de præscrip.*
p Officium tutoris pręcipuum est, pupillum indefensum non relinquere: quod initio tutelæ tutor promittere debet. *l. 28. l. vlt. §. defensionem. C. eodem.*
q In solidùm tutores obligātur, quà gerunt ex officio publico: secus, quà ex priuato. *Bart.*
r *vide legem 2. Cod. de diuid. tutela.*
s Tutore mortuo sine herede, tenetur eius fideiussor.
t *l. 3. ff. de fideiussorib. tutor.*
u casu scilicet, citra culpam tutoris. *vide l. 50. ff. eod.*
x & sic durat accessoria obligatio sine principali. Non iuratur tamen aduersus ipsum fideiussorem in litē, quia actione stricti iuris hìc conuenitur, hoc est, ex stipulatione. An aduersus tutoris heredem? iuratur in litem: si ipse in dolo fuerit. *l. vlt Cod. de in litem iur.*
y Damnum casu contingens tutor non præstat.
z satis est igitur si probetur fructus, percipi potuisse. Ita: Tutor præstat fructus pupillo, nec eos tantùm quos percepit, sed & quos percipere potuit.
a *vide l. 39. in fin. ff. eodem.*
b pupillo scilicet.
c *adde l. 24 §. 4. ff. de minoribus.*
d Restitutus in integrum minor aduersus venditionem rerum suarum, pretium non restituit, nisi eo factus sit locupletior: sed nec expensas voluptarias. *§. 5. ff. eodem. adde l. 7. ff. quæ in fraud. cred. l. 1. Cod. de præscripi. 30. ann.*

e *lege 27. §. 1. in fine, ff. de minoribus.*
f *lege 10. Cod. de prædijs minorum.*
g Imò, omnes bona fide factæ expensæ debentur, *lege 39. in fine, ff. de minoribus.*
h *lege 5. in fine, Codic. de rei vindic.*
i aliàs conductores tenerentur ad soluendum vectigal, *lege 6. Cod. de pignoribus.* nec pactione aliter constitui potest inter debitorem & creditorem, *lege 42. suprà de pactis.*
k Annonas & tributa quotannis conferebant possessores, id est, vel ipsi domini prædiorū, vel conductores: ídque per causam tuendi exercitus, *lege 2. Cod. de exact. tribut.*
l Annonæ in speciebus consistunt, veluti frumento, vino, oleo, pane, carne, sale.
m Contributiones (quæ in tributiones & tributa) in corporibus consistunt, veluti auro, argento, aere, equis, vestibus. súntque vel soli vel capitis. *l. vlt. ff. de censib.* adde quę scripsi *ad l. 27. §. 3. ff. de vsufruct.*
n *al.* temporariarum. *al.* contributionē temporariam.
o Consuetudo extra ius commune inducta, minores etiam obligat.
p *l. 13. §. 2. ff. eod.*
q Relegatione tutela non finitur: vt hinc constet à pupillo tutelæ cōueniri nō posse tutorē relegatum: nempe cōstante ipsa tutela, nondum finita. secus si fuerit deportatus, *vt in l. si tutor, in fi. ff. de rat. distrah.*
r *l. 11. in pr. l. 19. in pr. ff. eo. l. 2. C. e.*
s saltem potest aduersus fiscum *v. l. 9. §. penult. ff. de tut. & rat.*
t *v. l. 10. ff. eod.*
u i. anno 12. in fœminis, & 14. in masculis. *v. l. 13. §. penul. ff. de tutor. & curat. datis ab his*
x Tutela vbi desinit, ibi cura incipit. Finis & interitus tutelæ, actus est, & vt ita loquamur, generatio curæ.
y id est, in quem.
z Imò non competit, *l. 42. in fi. ff. eod.*
a *l. 3. Cod. eod.*
b Expensas in suam ac propriam personam factas, tutor pupillo imputare non potest, *vt hìc* Pone tutorem à negotiis suis auocatum pupilli causa? Aliud fuerit, si tutelæ nomine iter instituere aliquod fuerit coactus: Tales enim sumptus rectè pupillo imputat: *Iacob. de Aret. Bartol. Alberic.*
c Potest iudex tutori ex certa causa salarium constituere. *Bart.*
d *vide l. 1. ff. de fide instrum.*
e *d. l. a. l. vlt. ff. de suspectis. l. 1. §. 3. ff. de tutelæ & rationib.*
f & torqueri, *l. 22. Cod. eod.* Ita in causa suspecta tutori & rationis reddēdæ, possunt torqueri serui pupilli.

De mi-

De nominibus.

35. *Papinianus* "lib.2.Quæstionum."

TVtor siue curator nomina[a], quæ iustè putat non esse idonea, a priore tutore vel curatore suscipere quidē cogitur, non[b] tamen exactionem periculo suo facere.

De diuisione tutelæ.

36. *Idem* "libro 3. Quæstionum."

INter tutores diuisa tutela est. æquitas[c], quæ merum[d] ius compensationis[e] inducit, propter officium & personam agentis tutoris non[f] differtur. nam diuisio tutelæ, quæ[g] non iuris, sed iurisdictionis[h] est, modum administrationi facit: & inter ipsos[i] locum habet: nec experiri cum pupillo volentibus obstare debet.

Si mutetur conditio tutoris.

37. *Idem* "libro 11. Quæstionum."

TVtorem[k]: qui tutelam gerit: Sabinus, & Cassius, prout[l] gerit, in singulas res per tempora, velut ex pluribus causis[m], obligari[n] putauerunt.

1 ¶ Secundùm quam sententiam seruus institor dominicæ mercis, vel præpositus debitis exigendis: si liber factus in eodem actu perseueret: quamuis tempore seruitutis obligari non potuerit: præteriti temporis nomine, actione, negotiorum gestorum, non inutiliter conuenietur: earum scilicet rerum, quæ connexam[o] rationem cum his, quæ postea gesta sunt, habuerunt. sic "enim" & tutelæ iudicium, earum quoque rerum causa, tenere placuit, quę post pubertatem administrantur, si posterior actus priori cohæreat, neque diuisus propriam rationem habet.

2 ¶ Inde descendit quæstio, quæ vulgò circa filiumfamiliàs tractata est, qui tutor testamento datus, post tutelam gestam emancipatus[p], in eodem officio perseuerauit. & secundùm Sabini, & Cassij sententiam eueniet: vt de eo quidem, quod post emancipationem gestum est, in solidum conueniri possit: de præterito autem, siue peculium non sit ademptum, siue ademptum sit, in id, quod facere possit. quod si, superioris temporis nomine, patrē[q] de peculio pupillus conuenire maluerit: (annus enim vtilis, ex quo tutela agi posse cœpit, computabitur) ne capiatur pater, inducta totius temporis causa. tempus, quo filiusfamiliàs tutelam gessit, comprehendendum erit.

De pluribus tutoribus qui non administrauerunt.

38. *Idem* "libro duodecimo Quæstionum."

SI plures tutelam non administrauerint, & omnes soluendo sint: vtrùm, quia nullæ partes administrationis inueniuntur, electioni locus erit? an, vt[r] eiusdem pecuniæ debitores excipere debebunt periculi societatem[ſ]? quod magis[t] ratio suadet[u].

1 ¶ Si quidam ex his idonei non sint, onerabuntur sine dubio cæteri. nec inique: cùm singulorum contumacia pupillo damnum in solidum[x] dederit.

2 ¶ Vnde quærendum est, an actiones[y] pupillus "ei", qui solus conuenitur. in alterum pro parte scilicet præstare debeat. sed, cùm propria cuiusque contumacia puniatur, qua fronte poterit hoc desiderari[z]?

De protutoribus pròve curatoribus. 3. *De duobus tutoribus vno rerum Italicarum, altero prouincialiū.* 4. *De contractu tutoris.* 5. *De mutuis cautionibus & pignoribus curatoris* 6. *De appellatione tutoris.* 7. *De curatoribus rerum Italicarum petendis à tutoribus rerum prouincialium.* 8. *De tutore Romæ substituto in locum eius, qui res Italicas & prouinciales administrauerat.* 9. *De protutoribus pròve curatoribus.* 10. *De heredibus tutorum.* 11. *Si quidam gesserunt, quidam non.* 12. *De lite post pubertatem peracta.* 13. *De remißione culpæ tutorum.* 14. *De nominibus & vsuris.* 15. *De tutoribus & curatoribus conueniendis.* 16. *De eo qui contutoris heredem non conuenit, aut contutorem suspectum non fecit.* 17. *De tutore fratris coheredis.* 18. *De seruo actore manumisso ab adolescente.*

a *vide l.44.in princ.ff.eodem.*
b Tutor secundus seu posterior nomina facta à priore tutore cogitur suscipere, at non exigere suo periculo.
c Quid: æquitas, quibus in negotiis ipso iure aliquid inducit? non tantùm in societate, sed & omni contractu, *vt hîc. l.4.l.10. l.21.ff.de compensat.* Accursius hoc malè coangustat ad causam vsurarū, *in l.10.ff. de compensat.* Olim nō fiebat ipso iure, neque per exceptionem doli in strictis iudiciis, postea cœpit fieri opposita exceptione doli ex constitutione D. Marci, quæ strictum iudicium bonæ fidei fecit. Postea inter prudentes constitit ipso iure fieri, idque confirmatum cōstitutione Seueri Alexandri, *l.4.l.6.C. de compensat.* deinde cōstitutione Iustiniani, *l. vlt.Cod.de compēsat.* vide Cuiac. 8.*obseru.*16.
d *adde l.4.ff.de compensationibus adde Cuiac.* 8. *obseru.*16.
e Compensatio vni tutori obiicitur propter alterius debitum.
f vide quæ dixi *ad l.2.Cod si ex pluribus tutorib.*
g Tutelam non iuris esse sed iurisdictionis: an hoc significat, Tutelam nō fieri iure sed iudicis authoritate? An tutelam eas res cōtinere quę non diuiduntur? An tutelam non esse iuris magni, hoc est imperij, sed iurisdictionis, seu minimi imperij, vt quidam loquuntur? An tutelæ ius indiuiduum esse, cū apud quēlibet sit solida & tota tutela: diuisionem verò seu administrationē tutelæ, iurisdictionis esse, vt putat Bartolus?
h Imò, iurisdictionis non est, *l.6.§.2.ff. de tutelis.*
i *adde l.2.in fin. C.de diuid.tut.*
k siue sit paterfamiliàs, siue filiusfamiliàs, siue liber: siue seruus. tametsi cū de seruo hîc loquimur, seruum negotia gerentē intelligere debeamus, ac non tutorem, *l. si arrogati. ff. de tutel.*
l *v.l.Pomponius, ff.de negotijs.* Variata conditione gerentis, variatur obligationis conditio.
m de quibus vide *l.9.in fin.ff.de tutelæ & rat.*
n Tutela constante obligatur tutor naturaliter & ciuiliter, *vt hic.* sed non nascitur actio, *l.si tutor.ff.de tutel. & rat.*
o Connexorum idem est iudicium. *v.l.3.ff.de tut. & rat.*
p *v.l.11.in pr.ff.de tut.& rat.*
q *vide l.11.in fi.ff.de tut & rat.*
r Diuisionis non cessionis beneficium habent tutores in gerendo negligentes seu contumaces. Imò diuisionis beneficium non habent. *l.1. §.nunc tractemus.ff.de tutelæ.* quod & ita Azo censet. malè. quippe vnum tantùm eligi non posse hîc dicitur: & simul conueniendos esse.
ſ id est, petere beneficium diuisionis.
t Imò non magis id suadet ratio, potest enim pupillus vnum ex tutoribus non gerentibus eligere, & in eum vnum ac solum experiri; cùm ius eligendi habeat aduersus plures tutores non contumaces in gerendo, *l.à tutoribus, §.heredibus, ff.eod.l.2.C.de diuid.tutela.* vide hîc Bartolum.
u vt sc. conueniantur pro virili. *l.1.§.10.§.11.ff.de tut.& rat.*
x ergo si non idonei erunt, in solidum tenebuntur, *v.l.55.in pr.ff.eod.*
y Inter plures tutores contumaciter non gerentes, cessionis beneficium non est; *vt hic.* Imò est. *d.§.nunc tractemus?* Non est aduersus plures tutores qui ex culpa cōueniuntur, *vt ib.* Est aduersus eos qui ex contumacia conueniuntur, *vt hîc.* hoc est qui ex delicto. Protutores tenētur in solidum, vt tutores.
z *adde l.12.§.1.ff. de furtis.* *l.1.in fi.l.4.in fi.C.de testam.tut.§.5.ff.eod.*

39. *Idem* "libro quinto Responsorum."

TVtores: qui post finem tutelę per errorem officij durantes, rerum administrationem retinuerunt: nominum paternorum[a] periculum, quę post pubertatem adolescentis idonea fuerunt, præstare cogendi non erunt: cū[b] actionem inferre non potuerunt.

1 ¶ Curator à patre testamento datus impuberis negotiis se per errorem immiscuit: postea à prætore tutoribus aliis datis[c], periculum futuri temporis ille, qui postea nihil gessit, non præstabit.

2 ¶ Qui se negotiis impuberis[d] non iure tutor datus, secundum patris voluntatem immiscuit: errore comperto, tutorem à prætore constitui consultiùs petet[e], ne fortè, si rem cœptam deseruerit, fraudis vel culpę causa condemnetur. nō idem seruatur, si quis vltrò negotium alienum gesserit. cùm satis[f] abundéque sufficiat, vel in vna specie per amici laborem domino consuli.

3 ¶ Heres institutus, qui non habuit substitutū, priùs quam hereditatem adiret, quam impuberi restituere debuit, vita decessit. cùm hereditas in Italia esset, scriptus autem heres in prouincia vita decessisset: tutores prouincialium[g] rerum, culpæ nomine, condemnandos existimaui: si causam testamenti non ignorantes, vtilitatem impuberis deseruerunt[h]. nam hereditatis in prouincia fideicōmisso restituto, causam quidem iuris expediri potuisse, rerum autem administrationem ad eos recidere debuisse, qui tutelam in Italia suscepissent.

4 ¶ Aduersus tutorem, qui pupillū hereditate patris abstinuit[i], actionem denegari non oportet creditori[k], qui cum ipso tutore contraxit: quamuis tutor pecuniam in rem impuberis verteret.

5 ¶ Curatores adolescentis, mutui periculi gratia, cautionem inuicem sibi præbuerūt, & in eam rem pignora dederunt. cùm[l] officio deposito[m], soluendo fuissent: irritam cautionem esse factam, & pignoris vinculum solutum, apparuit.

6 ¶ Tutor datus aduersus ipsam creationem prouocauit. heres eius postea victus[n], præteriti temporis periculum pręstabit. quia non[o] videtur leuis culpa, contra iuris auctoritatem, mandatum tutelæ officium detrectare[p].

7 ¶ Rerum[q] prouincialium tutores, in[r] vrbe causas appellationis impuberum agentes, rerum Italicarum curatores vt impuberibus constituantur, ad officium suum reuocare debent. alioquin: si priùs in prouinciam redierint: dolum aut culpam[ſ] eorum in ea quoque parte rectè iudex conueniet.

8 ¶ Patruus: testamento, fratris filio tutor datus: cùm in Italia domicilium haberet: tam Italicarū rerum, quàm prouincialium administrationem suscepit: atque ita pecuniam ex vēditionibus Romæ refectam, in[t] prouinciam traiecit, & in calendarium pupilli conuertit. tutor in locum eius Romæ substitutus, administrationem pecuniæ, quæ[u] non pertinet ad tutelam suam[x], suscipere non cogitur. 9 ¶ Curatores testamento, vel tutores inutiliter[y] dati, neque decreto prętoris confirmati, negotia gesserunt. vice mutua periculum præstare coguntur[z]: cùm officium sponte[a], citra iuris adminiculum, iniuerint: & qui fuit idoneus, decretum prætoris curatores vel tutores constituentis implorare debuerit.

10 ¶ Tutoribus idoneis diem functis, vice[b] mutua periculum ad heredes eorum[c] non redundat: quod non habuit locum, officio tutelæ manente[d].

11 ¶ In[e] eum, qui tutelam gerere noluit, post[f] cæteros, qui gesserunt, actionem "vtilem" tutelæ dari placuit. quod tamen ex tutela non peruenit ad eos, qui se negotiis miscuerunt, sed communi[g] negligentia periit: citra substitutionis ordinem, æqualiter omnium periculum spectat.

12 ¶ Tutores, pubere pupillo constituto[h], litem appellationis inchoatam, iussu consulum[i] ob notitiam rei perfecerunt. cùm iudicatum persequi non[k] potuerunt[l], periculo culpæ non subiiciuntur.

a ¶*l.43. in pr.ff.eo.*
b Ei qui non potest agere, non imputatur periculum nominis, *Bart.*
c putà, quia curator impuberi non datur. *v.§.9.ff.eod. facit l.101. §.2.ff.de condit. & demonst.*
d *v.§.9.ff.eod.*
e Imò, non est illud necesse, *l.2. in fi.ff.qui pet.tut.*
f *v.l.20.Cod.de negot.*
g quæ sunt agēda in persona, vel in rebus, ea pertinent ad tutorē eius regionis vnde est persona, & vbi res sunt, *Bart.*
h *§.6. in fi.ff.eod. l.47.§.2.in fi.ff.eod.*
i *vide tit. Cod.si minor ab hered.se abst.*
k Imò, oportet denegari, *l.2.§.1. in fi.ff.eod.*
l Causa sublata cautionis interponendæ cessat effectus cautionis interpositæ.
m *v.l.vlt.Cod.in quib.caus.tutor.*
n *v.l.20.ff.eod.*
o Appellare iniustè non leuis culpa est, sed dolus vel lata culpa. Ita fit, vt omne periculum, quod ea appellatione pendente acciderit, pręstet tutor, qui iniustè appellauerit.
p & deserere, *§.3.ff.eod.*
q Curatorem rebus prouincialibus dari petere tutor vrbanus potest. sic tutor vnius prouincię, rectè petit curatorem constitui, ad eam causam quæ in alia prouincia tractatur.
r Appellatur ex prouincia in vrbem.
ſ *v.§.3.ff.eod.*
t Tutor domicilium mutare potest ex vna prouincia in aliam.
u *v.l.10. §.4.ff.de excusat.*
x quæ translata est in prouinciā: & patrimonio prouinciali applicita.
y *§.1.2. ff.eodem.*
a Beneficium diuisionis locum non habet inter eos qui sponte administrant.
b Heres tutoris non tenetur ex sua persona, si non exegit heredem alterius.
c *v.l.53.ff.eodem.*
d Tunc enim vnius periculum ad alium pertineret.
e In gestis, priùs conuenitur qui gessit, quàm qui non gessit: in non gestis, singuli æquo iure conueniuntur.
f *l.1.Cod.si tutor non gesserit: adde l.3.§.1. & 2. ff.eod.*
g ex eo quod communi negligentia actum est, omnes in solidum tenentur.
h & sic finita tutela.
i vt & legati, *vide l.5. §.7.in fi.ff.eod.*
k Tutoribus qui agere non potuerunt, nihil imputatur.
l licèt finita tutela causa cepta peragi possit per tutorem causa cognita, non agitur tamen iudicati in eum. *Bartol.*

13 Ab eo, qui[a] restitutionis auxilio non iuuatur, quæstio culpæ tutorum, conuentione, remitti potest: nec[b] donatum, sed[c] transactum videtur.

14 ¶ Negligentiæ tutorum periculo[d] nominum, quæ pater vsuris maioribus fecit, adscripto: pupilla quidem actionem[e] calendarij præstare cogitur: exactas autem vsuras tutelæ tempore, citra vllam compensationem retinet.

15 ¶ Adolescens: tutoribus conuentis[f], à quibus totum seruari non potuit: aduersus curatores, qui[g] tutelam ad se negligentia non transtulerunt, integram actionem retinet. neque enim tutelę iudicio consumptum videtur, quod alterius officij querellam habuit.

16 ¶ Tutor[h]: qui tutoris[i] idoneum heredem conuenire, pupilli nomine, noluit: damni vicarius substituitur. vt is, qui non idoneum tutelæ tempore[k] suspectum facere supersedit.

17 ¶ Tutelæ iudicium ita differri non oportet: quòd fratris, & coheredis impuberis idem tutelam sustineat.

18 ¶ Quod de peculio serui actoris: quem adolescens postquam res suas administrare cœpit, manumisit [&] retinuit, aut retinere potuit: in ratione reddenda, curatori per iudicem acceptò feretur.

De priuilegio militari.

40. *Idem* libro 6. Responsorum.

IMpuberi filio centyrio curatorem dedit. decreto prætoris nō secuto: si nihil curator datus administret: periculo contumaciæ, vel negligentiæ non adstringetur. nam * priuilegium[l] militum ad alienam[m] iniuriam porrigi nō oportet. nec in aliis, circa[n] supremam voluntatem, imperitiæ venia datur, quàm in bonis militum. * filij verò tutela iure patrię potestatis, non militię præmio mandatur.

De remißione rationum reddendarum.

41. *Idem* libro 7. Responsorum.

QVi plures tutores habuit: vnum, qui soluendo non fuit[o], *rationem[p] actus sui vetuit reddere.* quoniam eius liberatio, quod ex tutela percepit, aut dolo contraxit, nō est relicta: contutores qui suspectum facere neglexerunt, ex culpa rectè conueniuntur. tutor enim legatarius ex culpa, quæ testamento[q] remissa est, non tenetur.

De priuilegio pupilli.

42. *Idem* lib. 1 Definitionum.

EX pluribus tutoribus in solidum, vnum tutorem iudex condemnauit. in rem suam iudicatus procurator datus, priuilegium[r] pupilli non habebit. quod[s] nec heredi[t] pupilli datur[u]. non enim causæ, sed personæ succurritur, quæ meruit præcipuum fauorem.

De ære alieno. 1. De dote promissa supra vires patrimonij.

43. *Paulus* libro 7. Quæstionum.

CVm post mortem[x] pupilli desinit esse nomē idoneū, tutor[y] periculo eximitur.

1 ¶ Qui, cùm esset fratris sui filiæ curator, quadringenta, dotis nomine, marito eius se daturum promisit: quæro, an succurrendum sit ei: cùm, postea ære alieno emergente[z], supra vires[a] patrimonij eius, dos promissa sit: quoniam in instrumēto ita scriptum sit, *Ille patruus & curator[b] stipulanti spopondit.* mouet quęstionem: quòd non vt[c] de suo dotem daret: sed, cùm crederet rationem pupillarem sufficere, promisit. præterea &[d] illud hîc potest tractari: vt: si sciens curator non sufficere, promiserit[e]: vel donasse videatur, vel quoniam dolo fecit[f], non illi succurratur. respondi: * Curator cùm officium suum egressus[g],

a Restitutionis auxilio non iuuatur, qui veniam ætatis impetrauit, *l.1. Cod. de his qui veniam ætatis.*
b Venia ætatis impetrata alienare & pignorare olim licuit, at non donare, *vt hic. & l. vlt. Cod. si maior factus alienat. ratam.* hodie, nec alienare, nec pignorare. *l.3. Cod. de his qui veniam ætatis.* Porrò veteres interpretes, ad maiorem 25. annis hunc locum referunt, non ad eum qui veniam ætatis impetrauit.
c Transactionis & donationis discrimen.
d Periculum nominum exigendorum negligēti in ea re tutori imputatur.
e *v. l.1. §.18. j. de tutelæ & rationibus.*
f Tutoribus cōuentis non liberantur curatores, & è contrà curatoribus conuentis, tutores quoque non liberātur, nisi quaten⁹ exactum est.
g *vide l.18. in fin. s. eod.*
h Tutori imputatur negligentia si heredē cōtutoris non cōuenit: sicut si suspectum contutorem facere neglexit.
*
i *l. 2. in fin. Cod. de tut. vel cur. qui non satisd.*
k *l.4. s. eod. l.2. in fi. j. de magist. conueniend.*
*
l Priuilegia militum extendere ad alienam iniuriam non debemus. *adde l. nec annus C. de emāc. lib.25. l.2. §. meritò. §. si quis à principe. j. ne quid in loco publ.*
m sed nec alias causas & res, quā militares. *v. d. l. 28. l. 41. j. de milit. testa.*
n Imperitiæ venia nō datur militibus in vltimis voluntatibus. *l.3. Cod. eod.*
o *adde l.5. §.7. s. eod.*
p Qui rationem actus sui reddere tutorem suum vetat, non ei remittit aut legat, res ex tutela perceptas, aut contractus dolo initos. Ita fit vt eius contutores eo nomine possint conueniri, quòd eum tutorē (cuius dolus probatur) suspectum non fecerint.
q *vide d. §.7. in f. s. eod.*
r *l. 19. j. de rebus author. iud.* vt in personali præferatur cæteris.
s Cedi alteri non potest beneficium, quòd ad heredem transmitti non potest.
t Priuilegium pupilli non transit ad eius heredes: nisi eius generis sit, vt personæ mero iure non detur, *l. à tutorib. §. heredib. s. eod. l. non solùm, s. de restit. in integ.*
u Imò datur, *l.33. §.2. s. eod.*
x vel pubertatem. *l.39. in princ. s. eodem.* & sic finita tutela, si nomen pupilli fiat non idoneum, periculum, est tutoris.
y *l.47. §.5. j. eodem.*
z *5. Harmenopul. 11. §.38.*
a id enim reuocatur. *vide l. vn. Cod si aduers. dot. l.9. §.1. s. de minorib.*
b nomine curatorio promittens, interdum quis non tenetur. *Bart. l.2. s. eodem. v. l. 5. §.1. j. quando ex facto tutor.*
c *vide quæ not. ad l. vlt. s. de institoria.*
d nec illud. Ita emendat Antonius Faber *6. Coniectur. 18.*
e *arg. l. fin. vers. vtraque. Cod. de dot. promiss. l. 53. j. de reg. iur. v. l. 9. Cod. de cond. indeb.*
f *l.2. §.3. s. ad Velleian.*
g Egreditur officium qui id promittit sciens, quod scit pupillum non debere.
h ¶ Curator dotem promittēs pro pupilla, eam non videtur promittere animo donandi, sed repetendi. *facit l. 34. s. de negot.*

spontè se obligauerit: non puto, ei à prætore subueniri debere. non magis, quàm si creditori puellę pecuniam se daturum spopondisset. sed is, de quo tractamus: si non donandi animo, sed negotij gerendi causa, dotem promisit: habet mulierem obligatam[h]. & poterit dici, etiam manente matrimonio eam teneri: quia habet dotem. sicut in collatione bonorum dicitur. vel certè post diuortium: siue exacta sit dos, siue maneat nomen. quia potest efficere, vt ei acceptò feratur. Quòd si mulier suum curatorem adimplere[i] id, quod supra vires patrimonij[k] eius in dotem dare promisit, non queat: curatorem quidem in hoc, quod superfluum est, per exceptionem releuari: mulier verò cautionem in maritum exponere debet, quòd, si quandoque locupletior constante matrimonio facta fuerit, dotis reliquum marito seruat.

De nominibus.

44. *Idem* lib. 13. Quæstionum.

QVi[l]: nominibus, à curatoribus prioribus, susceptis, siue tutoribus: nomina adgnouerunt[m]: periculum in se transferunt[n].

1 ¶ Sed si pupillus post pubertatem, rationibus à tutore acceptis, reliquationem eius secutus, vsuras acceptauerit[o]: priuilegium suum non amittit in bonis tutoris vēditis. prætor enim priuilegium ei seruart debet.

De liberatione vnius ex duobus administratoribus.

45. *Idem* libro 14. Quæstionum.

SI pupillus alterum ex tutoribus post pubertatem liberasset[p]: improbè alterum illius[q] nomine conabitur interpellare. ¶ Idémque dicemus in duobus magistratibus collegis, quorum alterum respublica conuenit. Sed hæc in magistratibus tractaui, quasi duo rei eiusdem debiti essent omnimodo. quod non[r] ita est[s]. nam, si vterque idoneus est, electio locum non habet. ¶ Is[t] autem: qui tēpore liberatus est: non ei similis est, qui nihil habet: sed ei qui satisfecit. habet enim, quod obiiciat petitori.

Si adultus debitorem suum procuratorem fecerit. 1. De diuisione administrationis. 2. De pecunia fœnerata. 3. De vsuris. 4. De fideiussore tutoris. 5. De apocha tutoris. 6. De duobus tutoribus testamentario & datiuo, vel pluribus datiuis. 7. De authoritate tutoris.

46. *Idem* libro nono Responsorum.

LVcius Titius curator Gaij Seij, tempore curæ, fundum Cornelianum locauit Sempronio: qui Sempronius reliqua traxit[u]. pupillus, ætate probata[x], eundem quondam colonum Sempronium fecit procuratorem. quæro: an ex eo, quòd ille vt procurator egit, omne debitum adolescens agnouisse videatur: eóque nomine curatorem suum liberasset[y]. Paulus respondit: non ex eo: quòd adultus eum, qui prædia eius coluit, procuratorem habere voluit: debitum, quod ex conductione reliquatus est, adgnouisse eum videri.

1 ¶ Sempronij, qui ex pollicitatione[z] debitor patriæ suæ exstiterat, bona respublica[a] iussu præsidis possedit. quorum bonorum, magistratus reipublicę tres curatores constituerunt, qui apud Græcos ἐπιμεληταὶ[b], *id est, curatores* vocantur. qui postea inter se, sine consensu reipublicæ, administrationem bonorum Sempronij diuiserunt[c]. ex quibus quidā, cùm reliqua traherent, idonei 'in' ipso tempore administrationis esse desierūt. postea pupillus heres Sēpronij, qui abstētus erat, ab imperatore impetrauit, vt

i creditorem adimplere, est soluere creditori. *Cod. de conueniendis fisci debitoribus libro 10.*
k *adde l.9. §.1. s. de minoribus.*
l nouissimi curatores sc. *adde l.35. s. eodem.*
m Agnouisse nomina pupillaria ab antecessore administratore contracta, sibi assignata is videtur, qui verbo vel aliquo actu ea, vt idonea agnouit, *l. si filius, s. de tutel.* nō qui simpliciter suscipit. Minus est enim nomen suscipere quàm agnoscere.
n *l. 19. j. de tutelæ & ratio.* Imò nō transferunt. *l. tutor siue. s. eod.* solue: non transferunt in se periculum eorū nominum, quę simpliciter susceperunt, non tamen agnouerunt.
o pupillus vsuras reliquationis acceptando, priuilegium suū non amittit. *Bartol.* in cæteris aliud est, *l.24. §.2. j. de rebus author. iud.*
p Atqui id fieri non posse videtur. *arg. l.39. §.13. s. eodem*: An liberauit transigendo non donando?
q Improbus est, qui cùm vnum tutorem liberauerit, id quod ei remiserit, ab altero tutore velit exigere. Ita, liberatus tutor cedere actiones suas non potest donatori, vt in collegam tutorem agat.
r Cur duo magistratus non habētur vt duo rei? An quia alter alterius culpa tantùm tenetur, nō ex dolo, *l. antep. j. de magist conuen.* vt putat Accursius? An quia magistratibus hoc iure beneficium diuisionis competiit, quod hoc iure aliis reis nō cōpetiit: vt vult Bartolus? quod magis videtur. Nam alioquin magistratus, tenetur etiam ex culpa communi *l. Imperator. j. ad municip. l. Magistratus. j. de admin. rerum.* vt ea parte falsus Accursius videatur. At hodie beneficium diuisionis datum est duobus reis. Igitur duo magistratus, hodie sunt correi? Correus beneficium diuisionis habet, si correus sit præsens, & tum idoneus sit cùm conuenitur. *Authent. hoc ita. Cod. de duob. reis.* magistratus id beneficium habet (vt & tutor) vberius. sufficit enim collegam fuisse idoneum tempore depositi officij, seu ante litem. *l. ex persona. Cod. de probat.*
s conueniuntur enim pro virili. *v. l.7. j. de magistr. conuenien. l.3. Cod. de magist. conu.*
t Præscriptione liberatus, similis est soluenti, *vt hic.* potest enim aduersario culpā & negligētiam ita obiicere, vt eum repellat ab agendo, perinde ac si ei soluisset. aliàs minus potest præscriptio, quàm solutio. quippe solutio, naturalem etiam obligationem tollit, quam non tollit præscriptio.
u i. reliquatus est.
x antè non potest, nisi præsente curatore, *l.11. in fin. Cod. de procurat.*
y non liberauit *j. eod.* Adultus debitorem suum colonum procuratorem constituens, non videtur eum, vt debitorem idoneum ex causa antecedente approbare. *Bart.* non videtur reliqua ei remittere, quæ, cùm colonus esset, contraxit.
z *v. l.1. j. de procurat.*
a *al.* Reipublicæ. & malè.
b ij decem erant apud Athenienses. eodem munere fungebantur, quo apud Romanos Ædiles cereales. *Alciat. 2. parerg. 29.*
c Diuisione facta inter plures tutores, vnus pro alio tenetur, antequam veniri possit ad ipsos magistratus, qui tutores dederunt: quod contra est in diuisione facta inter plures Reipublicæ administratores.

bona

a An negotiorum: vt vult Accurſius & Bartolus?

b Imò,is conuenietur,cui legitima hereditas quæſita eſt. *lege 26.in fine, ʒ.de negotijs geſtis.*

c Imò eadem: cùm magiſtratus in ſolidùm pro altero teneatur §. 6.ʒ.*eodem : l.45. ʒ.eod.l.cùm alicui.ʒ.de negotijs:l.Aufertur,in fin.ʒ.de iure fiſci.*

bona paterna ei reſtituerentur. Quæro,an ex bonis eorũ, qui idonei ſunt,indemnitati pupilli proſpici debeat: cùm indiuiduũ his officium curæ à magiſtratibus iniunctum ſit. Paulus reſpondit: ſi pupillo in curatores bonorum actiones[a] decerni placuerit: pro eius portione,qui idoneus non ſit,magiſtratus conueniri oportere[b]. alia[c] enim cauſa eſt tutorum : alia eorum , qui reipublicæ negotia adminiſtrant. 2 ¶ Tutorem[d]: qui pecuniam[e] pupillarem, quamuis ſuo nomine, fœnerauit : non videri contra conſtitutiones feciſſe, quæ prohibent, pecuniam pupillarem in vſus ſuos conuertere.

3 ¶ Quæſitum eſt,an eius pecuniæ qua tutor vſus eſt, poſt[f] finitam quoque tutelam in diem[g] iudicij accepti eaſdem vſuras præſtare debeat. Paulus reſpondit, finitã adminiſtratione eas vſuras debere computari, quæ in tutelæ iudicio computantur.

4 ¶ Paulus reſpondit : propter ea , quæ poſt pubertatem, nulla[h] neceſſitate cogente, ſed ex voluntate ſua tutor adminiſtrauit : fideiuſſorem , qui ſaluam rem fore cauit,non teneri[i].

5 ¶ Tutelæ iudicio tutor conuentus edidit librum rationum , & ſecundum eum condemnatus ſoluit. poſtea (cùm) à debitoribus paternis , quorum nomina libro rationum non inerant,exigere vellet pupillus: "&" prolatæ ſunt ab his apochæ[k] tutoris : quæſitum eſt, vtrùm aduerſus tutorẽ,an aduerſus debitores actio ei cõpetat. Paulus reſpondit,ſi tempore adminiſtrandæ tutelæ tutori tutelã gerenti[l] debitores ſoluiſſent[m], liberatos eos[n] ipſo iure a pupillo. ſed ſi cum tutore actum eſſet: poſſe eundem adoleſcentem,propter eam cauſam,tutelæ experiri: & aduerſus exceptionem rei iudicatæ, doli mali vti replicatione.

6 ¶ Cùm teſtamento duo tutores dati eſſent pupillo, & alter ex his vita defunctus fuiſſet: in[o] locum eius petẽte matre, ex præſidis prouinciæ præcepto, à magiſtratibus "alius" tutor datus eſt[p]. à quo magiſtratus ſatis exegerunt, rem ſaluam fore. tutor teſtamento datus, poſtea datum ſuſpectum fecit. quæſitum eſt,in quantum teneatur. Paulus reſpondit,tutorem teſtamento datum pro ea[q] parte conueniri oportere , pro qua parte adminiſtrauit. pro contutoris autem portione priùs[r] eos[ſ] conueniri debere , qui pro eo ſe obligauerunt[t]: vel magiſtratus, qui eum dederunt. tunc ſi ſolidum pupillus conſequi non potuerit, de officio contutoris quærendum , an ſuſpectum facere debuerit. præſertim cùm ſuſpectum quoque eum poſtulaſſe dicatur. Aliàs quidem,cùm magiſtratus plures tutores dant, non[u] priùs ad eos reuerti pupillus poteſt, quam omnes tutores excuſati fuerint. in propoſito , cùm vnus à magiſtratibus datus proponeretur, non eſt viſum, priùs collegam conueniendum,qui & ſuſpectum fecit, & teſtamento datus eſt. perindéque habendos ſingulos,ac ſi in partes dimidias tutores dati eſſent.

7 ¶ Tutoribus conceſſum eſt[x], à debitoribus pupilli pecuniam exigere , vt ipſo iure liberentur : non etiam donare[y], vel etiam deminuendi cauſa cum iis tranſigere[z]. & ideo eum,qui minus tutori ſoluit,à pupillo in reliquum conueniri poſſe.

Si teſtator iubeat fieri ex conſilio alicuius. 1. *De æſtimatione diurni.* 2. *De inſtrumentis debitorum prouincialium repertis à tutoribus rerum Italicarum.* 3. *De venditione facta à protutore.* 4. *De vſuris.* 5. *De mutuo & pignore.* 6. *Si tutor venditis omnibus communis negotiationis mercibus,& ſibi redemptis, negotium ſuo nomine exercuit.* 7. *Si tutor rerum Italicarum creditori prouinciali ſoluerit.*

47. *Scæuola* "lib.2.Reſponſorum."

d *Synopſis Baſilicon* 37. *Titul.*11. *ex Titulo* 8.*c.*65.

e *l.16.in princ.ʒ.eodem.*

f Tutela finita ante ſolutionẽ, currunt vſuræ quæ prius currebant.

g *l.7.in fin.ʒ.eod. l.1.§.fin.ʒ.de vſuris.*

h Fideiuſſor tutoris ea nõ præſtat quæ tutor poſt pubertatem pupilli ſpontè geſſit,*vt hîc.* Quid ſi tutor negotiũ aliquod connexum geſſit? Fideiuſſor tenebitur. Ex hoc loco notant quoque: Fideiuſſores temere ſtri cuſtodiæ caſtris,poſt id tempus non teneri: neque præſtare cuſtodiam : niſi fortè promiſerint caſtrum reſtituere. *Bart.*

i nam ſemel adquiſita exceptio fideiuſſori ei auferri non poteſt.*l.vlt.ʒ.de pactis.*

k Apochæ à tutoribus datæ, fidem faciũt contra pupillum. Inde colligũt, Procuratorẽ ad mutuum accipiendum conſtitutũ poſſe de recepta pecunia confiteri: eóque nomine apocham dare , vt aduerſus Bartolum & doctores ſentit Zaſius 1. *Reſponſorum* 21.

l nec remoto ab adminiſtratore, *v.l.*114.§.2.ʒ.*de ſolutionib.*

m Apocha ſeu ſcriptura tutoris probat cõtra pupillum , licèt in tutorem regreſſum habeat pupillus,*vt hîc.* Atqui confeſſio tutoris ſpontè facta,pupillo non nocet? *l.certum.§.ſed an ipſos.ʒ. de confeſſis?* Hoc argumento putat Bartolus , in huiuſmodi apocha ſolam confeſſionem recepti nõ ſufficere: ſed eò amplius veræ numerationis mẽtionem fieri ibidem oportere.*l.1.§ ſi mutuam.ʒ.ſi quid in fraudem patroni.*

n *dicta l.*14.§.1.

o Atqui habenti tutorem,tutor non datur.*l.1.Cod.in quibus caſib. tut.hab.* Specialis eſt hîc caſus.

p atqui tutorem habenti tutor non datur,*l.1.Cod.in quib cauſ.tut.hab.*

q *vide l.4. ʒ.eodem.*

r Imò contutor prius eſt conueniendus, quàm magiſtratus,*l.1.§.nunc tractemus.ʒ.de tutelæ & rat.diſt.* An hîc initio diuiſa fuit adminiſtratio per iudicem? An potius hîc agitur,quando tutores ſimul diuerſæ conditionis (putà vnus teſtamentarius , alius datiuus, alius legitimus) Ibi quando omnes eiuſdem ſunt conditionis: quod & ſentit poſt Iacobum Aretinum Bartolus ?

ſ Si tutor teſtamentarius & datiuus gerunt diuiſim , pro datiuo prius peruenitur ad magiſtratum quàm ad teſtamentarium. ſecus ſi omnes eſſent datiui.qui caſus eſt ſingularis. *Bart.*

t *l.1.in pr.ʒ.de magiſtr.conueniend.*

u *arg.l.5.ʒ.de magiſtr.conu.*

x *vide l.1.§.fin.ʒ.eodem.*

y *vide l.1. §.1.de tut.& rat.*

z Imò,tranſigere poteſt indiſtinctè,*l.56.§.4.ʒ.de furtis.* Tranſactio diminuendi cauſa, tutoribus interdicta.

a ¶Tutor iuſſus omnia gerere cum alterius,putà Titij,conſilio: an præciſè conſilio Titij vti debet? ſic ſanè,ſi Titius & officium & adminiſtrationem habet,*vt hinc colligitur.* Quid ſi Titius non eſt particeps officij? nõ cogitur eius conſiliũ ſequi : poteſt tamen ſequi.& ita accipienda lex.*l.Quidam,§.pater,ʒ.eod.l.1.§.ſi plures,ʒ.de exercit.l.idémque,§.ſi quis.ʒ. mandati.l.ſi quis mihi.§.ſi coram,ʒ.de adquir.heredit.* b *v.l.*14 §.1.ʒ.*de ſolutionib.* c Imò,cuique eorum rectè ſoluitur : niſi à Prætore interdicta ſit adminiſtratio *l.*14.§.2.ʒ.*de ſolutionib.*

TItium & Mæuium tutores quis dedit:& cauit:Βούλομαι καὶ παρακαλῶ, πάντας γίνεσθαι μετὰ τῆς Μαιβίου τοῦ ἀδελφοῦ μου γνώμης. "καὶ" δίχα αὐτοῦ τὸ γινόμενον, ἄκυρον ἔστω.id eſt, *Volo & rogo, omnia fieri cum Mæuij fratris mei conſilio. & quod ſine eo fiet,irritum ſit.* Titius ſolus à debitoribus exegit.an liberati eſſent? reſpondi, ſi[a] & adminiſtrationem Mæuio dediſſet[b].non rectè[c] ſolutum[d].

1 ¶ *Quantum "autem" filio meo diurnum*[e] *ſufficiat:Marina, & Ianuaria æſtimabunt.*quæro,an contenti eſſe debeant tutores arbitrio[f] mulierum. reſpondi ſumptum boni viri[g] arbitrio faciendum.

2 ¶ Tutores dati ad res Italicas , inſtrumenta Romæ reperierunt[h] debitorum prouincialium, *vt pecunia Romæ aut,vbicumque*[i] *petitum fuerit,ſoluatur.*quæro : cùm[k] neque debitores in Italia eſſent , neque eorum prædia : an hæc exactio ad Italicæ rei tutores pertineat. reſpondi, ſi prouincialis contractus eſſet , non pertinere. reſpicere tamen[l] ad officium eorum : ne, inſtrumentorum ignorantia, contractus eos[m], ad quos adminiſtratio pertineret, lateret. 3 ¶ A matre datus[n] teſtamento tutor,cùm putaret ſe tutorem eſſe,diſtraxit[o] bona materna, & paterna pupillorum: & deceſſit non ſoluendo. quæritur,an pupillus res poſſit vindicare. reſpondi , ſi manent res pupilli, vindicari ab eo poſſe[p].

4 ¶ Præfectus legionis ita teſtamento cauit : *Volo, vt ſit in arbitrio tutorum filij mei,ſi voluerint huius ſummæ vncias*[q] *inferre vſurarum nomine. ita, ne nummi diſpargantur.*quæro,ſi apparuerit pecunia fœnerata à tutoribus , iudicio tutelæ vncias vſuras,an verò eas,quas ſtipulati ſunt,præſtare debeant. reſpondi : Si ſecundum voluntatem defuncti elegiſſent[r] vſurarum præſtationem , neque pupilli[ſ] nomine in fœnus dediſſent : id præſtatur,quod teſtator voluiſſet.

5 ¶ Lucius Titius mutuam pecuniam à tutore accepit,&[t] rem hereditariam pignori ei dedit.poſt[u] triennium iam puberibus his,quorum tutela adminiſtrata eſt,fiſco bona defuncti adiudicata ſunt,quia mortẽ eius heres non eſt vltus. quæritur,an id nomen pupillus recuſare poſſit. reſpondi,ſecundùm ea quæ proponuntur, id nomen ad onus tutorum[x] non pertinere.

6 ¶Altero ex duobus fratribus ſociis bonorum & negotiationis defuncto,herede filio,patruus tutor, venditis omnibus communis negotiationis mercibus,& ſibi redẽptis,negotium ſuo[y] nomine exercuit.quæſitum eſt,vtrùm cõpendium[z] negotij, an vſuras pecuniæ præſtare debeat. reſpondi,ſecundùm ea,quæ proponũtur, pupillo vſuram[a] non compendium[b] præſtandum[c].

7 ¶ Tutor rerum Italicarum , conuentus à creditore prouinciali,vbi rem pupillus habuit,ſoluit.quæſitum eſt, an id tutelæ iudicio reputari poteſt. reſpondi,nihil proponi,cur non[d] poſſit.

Differentiæ curatorum.

48. *Hermogenianus* libro 1. Iuris Epitomarum.

INter bonorum ventríſque curatorem, & inter curatorem furioſi,itémque prodigi,pupillíve, magna eſt differentia. quippe cùm illis[e] quidem planè[f] rerum adminiſtratio: duobus[g] autem ſuperioribus[h] ſola cuſtodia, & rerum,quæ deteriores futuræ ſunt, venditio committitur.

De contumacia tutoris punienda.

49. *Paulus* "lib.2.Sententiarum."

OB fœnus pupillaris pecuniæ per contumaciam non exercitum[i],aut fundorum omiſſam comparationẽ, tutor,ſi non ad damnum reſarciendum idoneus eſt, extra ordinem[k] coercebitur.

d Iuſſus quid facere conſilio alteri[a],ſiquidẽ eſt particeps officij , tenetur eum requirere & ſequi. *Bartolus.*

e *ſub.* alimentũ.

f Tutores iuberi poſſunt à teſtatore,in ſumptib. & alimentis pupillo decernendis, mulierum arbitrium & æſtimationem ſequi.

g *v.leg.*1.§.1.ʒ.*de leg.*2.

h *al.*repererunt.

i *v.l.*21.ʒ.*de oblig. & act.*

k Reus ſoluendi vbicunque petitũ eſſet, vbicũq; conuenietur, ibi videbitur cõtraxiſſe : dũmodo reus cõueniatur, vbi vel ipſe præſens eſt,vel bona poſſidet, *vt hîc.*

l *v.l.*39.§.3.ʒ.*eo.*

m *vide l.*4.ʒ.*eodem.*

n i.inutiliter datus. *l.2. Cod.de eo qui pro tutore.*

o Venditas res ſuas iniuſtè, pupillus vindicare poteſt.

p tanquã res illegitimè venditas.*Bart.*

q de vnciariis vſuris *v. Bud. & Aug.*10. Eſt autẽ vnciaria vſura, pars duodecima centeſimæ: cùm mille ducentis menſibus , ſiue centum annis,vſura æquatur ſorti: quoties nimirũ annuatim vnũ in centũ ſoluitur: ſemuncialis verò eſt viceſima quarta pars cẽteſimæ quæ in ducentis annis ſorti æquatur. *de qua Tacit.*5. *adde Molineum de vſuris.in pr.num.*53.

r Tutor qui ſuo nomine & pupilli facere poteſt, indiſtinctè ſeu ſimpliciter cùm facit, ſuo nomine feciſſe videtur.

ſ ſed ſuo periculo. *adde leg.*10.ʒ.*mandati.*

t Tutor mutuum dare & pignus occipere poteſt. u Damnum ſubitò emergens in re pignorata, tutori non imputatur. x *l.*43.ʒ.*eodem.* y An potuit cum ſuo pupillo ſocietatem expreſsè contrahere? An tacitè cenſetur durare ſocietas? v. Aiciat.1.*præſumpt.*23.*& additiones ad eundem ibid.in litera* C. vbi etiam eam quæſtionem tractat: An quæſitum per vnum fratrem ſimul habitantium poſt mortem patris cenſeatur adquiſitum ex communi. *v.hîc etiam Bart.* z Compendiũ negotiationis,extra rem ipſam eſt: & ab vſuris ſeparatur.*adde l.*58.ʒ.*eod.l* 3.ʒ.*ad l. Falcid.*

a *l.*58.ʒ.*eod.v.Cuiac.*8. *ad Afric.fol.*189.*circa princ.* b hinc nota,vſuram dici, non compendium. impendium igitur hîc præſtabitur non cõpendiũ. *v.Cuiac.*10.*obſ.*36. c Imò,compendium præſtandum,*l.*65.§.2.ʒ.*pro ſocio.* d Imò, videtur non imputandum,cùm tutores regiones ſuas defendere debeant. *l.*2.§.2.ʒ.*de cura.bon.dand.*

e Curatores furioſi & prodigi plenam rerum habent adminiſtrationem.

f Plenam rerum adminiſtrationem habens,plus quiddam habet quàm rerum cuſtodiam: hoc inquam habet, vt etiam vendere poſſit eas res quæ deteriores futuræ non ſunt. Porrò plena adminiſtratio, libera adminiſtratio eſt. *l.ſi procurator. Cod.de procurat.l.*1.ʒ.*de off.proconſ.* g Curatores bonorũ & ventris à curatoribus furioſi & prodigi diſtinguuntur.Hi enim poſtremi plenam rerum habent adminiſtrationẽ: Illi cuſtodiam tantùm, & earum rerum quæ deteriores futuræ ſunt , venditionem: plenam denique neque liberam habent rerum adminiſtrationem.

h *v.l.*5.§.2.ʒ.*de Carbon.edict.* i de quo? *vide d.l.*5.*in princ.*

k corporaliter ſc. Bar. Imò aliud videtur *arg.l.*6.*in fi.*ʒ.*de off præſ l.pœnã.C.de pœnis.*

a *l.32.§ 1.ſ.eodem l.4.Cod.de periculo tut.*
b in loco veriſimiliter tuto. aliàs tenetur tutor *vide l.3.Cod.de peric.tut.*
c quo modo vnus tutor tenetur pro aliis, eodem modo tenetur eius fideiuſſor. *Bartolus.*
d *vide leg.4.ſ.eodem.* e *lege 4.ſ.eodem.*

De incurſu latronum, de periculo nominum.

50. *Hermogenianus* libro ſecundo Iuris Epitomatorum.

SI res pupillaris incurſu latronum[a] pereat[b]: vel argentarius, cui tutor pecuniam dedit, cùm fuiſſet celeberrimus, ſolidùm reddere non poſſit: nihil eo nomine tutor præſtare cogitur.

De fideiuſſore tutoris, de diuiſione tutelæ.

51. *Venuleius* libro ſexto Stipulationum.

SI duo, pluréſve tutores tutelam adminiſtrent: in fideiuſſorem quidem inſolidum per quamlibet[c] eorum committitur ſtipulatio. at ſi inter eos diuiſa ſit tutela regionibus, quod plerumque fit: & alius vrbica negotia, alius peregrina adminiſtraret: tunc ex ſubſtãtia cuiuſque rei, aut committi contra fideiuſſorem ſtipulationem, aut non committi dicemus. nam licèt omnes tutores ſint, & tutelam gerant: tamen cùm quis de ea[d] re, quæ extra[e] ſuã regionem erit experiri, vel ad iudicium vocari cœperit: perinde non committitur ſtipulatio, atque ſi ei adminiſtratio tutelæ permiſſa non eſſet *. quantum enim facit in[f] totum denegata: tantumdem valet[g], ſi in ea re, de qua agitur, denegata ſit.

De dote & impendijs ad nuptias.

52. *Neratius* libro primo Reſponſorum.

CVrator pro minore non[h] tantùm dotem dare debet: ſed etiam impendia[i], quæ ad nuptias facienda ſunt.

De periculo tutorum & magiſtratuum.

53. *Paulus* libro ſecundo Decretorum.

AEmilius Dexter, magiſtratus ſui tempore, datis tutoribus, ceſſauerat in exigenda ſatisdatione. deinde [à] quibuſdam excuſatis, à ſequentibus magiſtratibus Dexter tutor adſumptus fuerat. creatus conueniebatur in ſolidùm duplici ratione: quòd, cùm magiſtratus eſſet, & tutores dediſſet, ſatiſdationem non exegiſſet: ex diuerſo dictum eſt, licèt ſatis exactum non eſſet, tamen in diem tutelæ finitæ idoneos[k] fuiſſe tutores. neque ceſſationem curatorum obeſſe tutoribus debere. pronuntiauit: ſi[l] in diem finitæ tutelæ idonei permanſiſſent tutores, licèt "&" ſatis non eſſet exactum, curatorum eſſe periculum: ſi minùs: tutorum, & magiſtratuum. "hoc eſt, tunc eſſe periculum eius, qui ſuſpectum non feciſſet, aut ſatis non exegiſſet: cùm, finita tutela, non inueniretur idoneus fuiſſe."

De tutore pecuniam pupilli mutuato.

54. *Tryphoninus* libro ſecundo Diſputationum.

NOn exiſtimo maximis[m] vſuris ſubiiciendum eum, qui à contutoribus ſuis mutuam pecuniam pupilli accepit, & cauit, certáſque vſuras promiſit, quas & alij debitores pupillo dependunt. quia hic ſibi non conſumpſit, nec[n] clam[o], nec quaſi ſua pecunia licenter abutitur. & niſi his vſuris à contutore mutuum ei daretur, aliunde accepiſſet. & multùm refert: palàm[p] apertéque[q] debitorem ſe, vt[r] extraneum & quemlibet, faceret pupillo: an ſub adminiſtratione tutelæ, pupillíque vtilitate, latenter[ſ] ſua commoda, pupilli pecunia iuuaret.

De pluribus tutoribus.

55. *Idem* libro quartodecimo Diſputationum.

TRes tutores pupillo dati ſunt. vnus tutelam geſſit, & ſoluendo non eſt. ſecundus Titio gerendam mandauit[t]: "& Titius quædam adminiſtrauit." tertius nihil

f Quod de toto prædicatur, prædicatur & de parte, *vt hîc.* Nulla committitur ſtipulatio aduerſus eum qui tutor non eſt, Nec igitur (diuiſis tutelæ regionibus) commiſſa ſtipulatio aduerſus alium committetur, *lege 76. in pr.ſ.de rei vind.v.l.3.ȷ.pro derelicto.*
g Imò nõ valet tantundé, in genere denegare, quod in ſpecie denegare, *l. quoties. in fin. ſ.de vſufr.*? Genere, includitur vel excluditur res ipſa, vt in ipſa ſpecie: durat tamẽ magis genus quàm ſpecies, *vt hic.l.ſi ipſorum, in pr.ȷ.de legat.3.l.omnes, C. de præſcript. 30. ann.* Fit etiam interdum, vt res non ita genere contineatur vt ſpecie, vt eo caſu ſpecialis permiſſio vel prohibitio requiratur, *l. Illud.§ ſi talis.ſ.de minorib.*
h *l.9.Cod.eod.*
i *de quibus v.l.13.§.vlt.ſ.eod.*
k *l.39.§.10. ſ.eodem, l.1.Cod.de diuid.tutela l.vlt.in fi.Cod.in quib. cauſis tutor.hab.*
l ſententia ſub conditione dici poteſt, quoties ea conditio eſt, quæ negotio ipſi cohæret, *l.cùm Iudex.Cod.de ſenten. l.à diuo. §.in vendit.ȷ.de re iudic. l.1.§. biduum.ȷ.quãdo appell.*
m centeſimis, *v.l.38.verſ ſed quoniam vſur. ſ.de negot.*
n Clandeſtina præſumuntur fraudem continere. *vide Cæpolam ad l.1.Cod.pro emptore.*
o ideo mitiùs punitur, *v.l.vlt. in fi.ſ.de ritu.*
p Tutor poteſt mutuo accipere pecuniam pupilli à cõtutore vel ſeipſo, palàm & bona fide, non clàm
q non per interpoſitam perſonam, *l.5.§.3.ȷ.de auth. tut. l 5. C.de contrah.empt.*
r vt extraneus, & quilibet poteſt quis interdum, quod ex ſuo officio, vel vt ipſe non poſſit, *vt hic.*
ſ *vide l 2.Cod.de repud heredit.*
t is geſſiſſe videtur, *§.2.ȷ.eodem. & arg l.5.§.1.ſ.eodem.*
u ¶Tutorũ generaliter periculum eſt commune, vt in ſolidùm teneantur, *vt hic.* quod obtinet, quoties communiter ipſi geſſerunt, vt quia tutela non fuit diuiſa vel á teſtatore vel á iudice, *l.ſi duo.ſ.eod.* Quid ſi vnus geſſit, alter non geſſit? Priùs conuenietur qui geſſit, *l.tutores, §. qui poſt.§.in eum.§ tutor. ſ.eod.* Quid ſi finita adminiſtratione, omnes ſunt ſoluendo? Inter eos diuidetur periculum, *l.53.ſ.eod.*
x vbi cæteri non ſunt ſoluendo, *l.38.§.1.ſ.eodem. l.12.verſ. nec quiſquam.ȷ.rem pupilli ſaluam fore.*
y Tutela, non tota, ſed in re aliqua (putà pecunia aliqua) diuiſa à teſtatore vel à iudice, periculum eius rei ita diuiſæ, diuiſum intelligitur: vt quiſque ea tantùm parte teneatur, quam accepit. Ita, Partis diuiſio ad partem idem præſtat, quod totius diuiſio ad totum. *adde l.51.ſ.eod.*
z *vide l.4.ſ. eodem.*
Dixi ad Ciceronem 1.*de Oratore*, vbi tractatur de Hypſeo Octauio.

b Tutorum periculum eſt cõmune, quoties ad id quod intereſt in eos agitur. Quid ſi actione pœnali ex facto in eos agitur? Pœna, non à ſingulis in ſolidum exigetur, ſed ab omnibus communiter vnica ſufficiet ſolutio, *vt hic, l.ſi multi.ȷ.de public.l.ſacrileg.ȷ.ad l.g.Iul peculat.l. Aufertur, in fi.ȷ.de iure fiſci.*
c Imò, ſi ab vno exacta, cæteri liberantur, *l 1.C.de condict. furt.*

omnino geſſit. Quæſitum eſt, quatenus quiſque eorum teneatur. ¶ Et[u] tutorum quidem periculum commune eſt in adminiſtratione tutelæ. & in ſolidùm vniuerſi tenentur[x]. ¶Planè, ſi[y] pecunia numerata pupilli inter eos diſtributa eſt[z], non in maiorẽ ſummam quiſque eorum, quam accepit, tenetur.

1 ¶ Sed ſi ipſi tutores rem pupilli furati ſunt, videamus, an ea actione, quæ proponitur ex lege[a] duodecim tabularum aduerſus tutorem in duplum[b], ſinguli in ſolidum teneantur: & quamuis vnus duplum præſtiterit, nihilo minùs etiam alij teneantur. nam in aliis furibus eiuſdem rei pluribus, non eſt propterea cæteris pœnæ deprecatio, quod ab vno iam exacta eſt[c]. ſed * tutores, propter[d] admiſſam adminiſtrationẽ, non[e] tam inuito domino contrectare eam videntur[f], quàm perfidè agere. nemo[g] denique dicet: vnum tutorem & duplum hac actione præſtare: & quaſi ſpecie condictionis, aut ipſam rem, aut eius æſtimationem.

2. ¶ Non[h] ſolùm ergo geſſiſſe tutelam is creditur, qui alij gerendam mandauit[i]: ſed & qui[k] ſatis à contutore accepit, rem ſaluam pupillo futuram: eíque permiſit adminiſtrationem totius tutelæ. nec poteſt ſe defendere conſtitutionibus[l], quæ iubent antè conueniri eum, qui geſſit.

3 ¶ Item in eo, quod nemo geſſit, non vtique eius periculum eſt, qui quædam geſſit: ſed communiter omniũ. exigi autem ab eo ſolo periculũ ob alia, quæ non geſſit[m], non oportet: niſi ſi qua talia ſunt, quę vel conſummationẽ cœptorum ab eo deſiderabant, vel ita coniuncta fuerunt, vt ſeparari non debuerunt.

4 ¶Quod autẽ dicitur, deſiſſe ſoluendo eſſe, vel non eſſe, contutores præſtare debere: videamus, qualem[n] intellectum habet. id eſt: vtrùm ſufficit, nihil deminutum eſſe de facultatibus contutoris, ex quo tempore datus eſt: ſed eandem faciem[o] patrimonij permanſiſſe: an, etſi nihil poſt accidit, quod palàm faciat deminutionem patrimonij, debet tamen contutor inquirere fortunas contutoris: ſed hoc & ex perſonæ qualitate, & ex temporis intercapedine, quo teſtamentum factum eſt, vſque ad mortem patris, aliam æſtimationem accipere debet. nam apertè prodigo[p], vel cuius bona venierunt[q], licèt obreptum[r] fuerit prætori, qui decreto eum dedit, permittere contutori adminiſtrationem non debet &[ſ] potuit aliquid pater eorum, poſt teſtamentum factum accidens ignoraſſe: aut cùm deſtinatum haberet mutare teſtamentum, id non feciſſe.

De tutore, qui rem pupilli venditam retinet.

56. *Scæuola* "lib. 4. Digeſtorum."

TVtor rerum & animalium[t] pupilli venditionem fecit: ſed quædam animalia, emptoribus pretium non ſoluentibus, retinuit[u], & apud ſe habuit: pretium idem rationibus pupilli acceptò tulit. ex his aliquot nata ſunt. defuncto tutore, heres "eius" eandem tutelam adminiſtrauit, & animalia annis plurimis poſſedit. quæſitum eſt, an: cùm is, cuius tutela adminiſtrata eſt, annis vigintiquatuor eſſet: iure animalia vindicaret. reſpondit, ſecundũ ea, quæ proponerentur, pupillũ ea vindicare non poſſe.

De debitoribus conueniendis ex inuentario. 1. *De emptione.*

57. *Idem* "lib.10. Digeſtorum."

CHirographis[x] debitorum incendio exuſtis, cùm ex[y] inuentario tutores conuenire eos poſſent[z] ad ſoluendam pecuniam, aut nouationem[a] faciendam cogere, cùm idem circa priores debitores propter eundem caſum feciſſent, id omiſiſſent circa debitores pupillorũ: an, ſi quid propter hanc ceſſationem eorum pupilli damnum contraxerunt, iudicio tutelæ conſequantur? reſpondit: ſi adprobatum fuerit, eos tutores hoc, per dolum[b], vel culpam prætermiſſe: præſtari ab his hoc deberi.

d Adminiſtratio delictum & pœnam minuit, *vt hîc.* Imò adminiſtratio non minuit delictũ, *l.Athletas.§.prætor.ſ.de his qui not.int.* An id ita ſtatuitur, quòd caupo conueniatur ibi non vt caupo, ſed vt quilibet tenẽs quæſtuaria mãcipia. An potius quòd cauponis officiũ eſt publicum vtilitate non authoritate?
e Atqui tenetur furti. *l.1. §. in tutela ȷ. de tutel. & rat.diſt*? Ibi non cõuenitur vt tutor, ſed vt quilibet: hîc, vt tutor. *Bart.*
f & ſic velamen adminiſtrationis tẽperat furtum.
g Imò, duplo nõ ineſt ſimplum, *l. ſi pro fure.ſ.de cõdict.furtiua.* Hîc tutor conuenitur actione de rationibus diſtrahendis & vt tutor: at nõ actione furti vel vt fur.
h Geſſiſſe tutelã is videtur, non tantùm qui geſſit ipſe, ſed & qui vel alteri vel cõtutori mandauit gerendam, aut ab eo ſatis accepit.
i *§ prox.ſ.eod.l.5.§.1.ſ.eod.*
k *vt §.1.inſtit.de ſatiſd.*
l *l fin. Cod de diuid.tut.l.fi. Cod.ſi tut.non geſſ.*
m *d.l fin.C ſi tut.*
n Deſiiſſe ſoluendo tutores quando dicãtur.
o facies eadem patrimonij, idẽ ſtatus eiuſdem.
p hinc colligũt, quòd licet quis ſit manifeſtè prodigus, tamen valeant geſta per eum, niſi interdicatur ei adminiſtratio. *v.l.6.ȷ.de verb. obligatio. Bart.*
q Præſumitur non ſoluendo is cuius bona veneunt.
r *vt l.5.§.penult.ȷ.de reb.eor.*
ſ Cur ita? *v.l.6.ȷ.de ſuſpect.*
t *v.l.22.in fi.Cod.eod.*
u atqui tutor & vẽditoris & emptoris officio fungi non poteſt. *l. 5.§.2.ȷ.de auth.tut.* vt in re ſua authoritatẽ interponat? Iuſtè ab initio fuit interpoſita tutoris authoritas, quaſi extraneo aliquo tum empturo: quo non emente, potuit in tutorem transferri ius emendi: ita non videbitur noua emptio, ſed antiquæ in perſonam tutoris tranſlatio, vt hoc etiam addatur tutorem hîc emiſſe rem pupilli palàm & bona fide. x publicis: nam in priuatis non fit comparatio. *Bart.* y Exemplum inſtrumenti in inuẽtario tranſcripti probat: vt ex eo cõueniri poſſint debitores. *Nouella 119.c.3.dixi ad Authent.ſi quis Cod. de edendo.* atqui ex inſtrumenti exẽplo conueniri neminem poſſe videtur. *Authent.ſi quis in aliquo.Cod.de edendo*? Dici poteſt: hoc exemplũ authoritate ſimul iudicis & parte citata deſcriptum eſſe. *l.Nam ita.ſ.de adopt.l. Nam ita.ȷ.de reg.iur.* deinde totã ſeriem inſtrumenti ſeu chirographi, in ipſo cõmentario tranſcriptam eſſe, non eius tantùm partẽ. Nã pars tantũ exſcripta chirographi, nihil probaret. *arg.l.in ciuile ȷ. de legib.* z *l.6.l 7.ſ.de edendo.Nouell.127.c.2.* hinc collige, ex inſtrumẽto exemplato in inuẽtario probari debitũ vel delictũ. Imò, id non poſſe fieri videtur. *v.Nouell.119.c.3.* a in hanc legẽ vide nonnulla apud Cuiaciũ 19.*obſ.36.* mutatio chirographi, nouatio eſt. b *l.39.ſ.eod.l.2.Cod.arbitr.tut.vide l.35.ſ.de reb.credit.*

1 ¶ Ab eo

1 ¶ Ab eo: qui, ſententia præſidis, bonis ademptis, relegatus erat: cùm ex permiſſu principis[a] appellatio eius recepta ſit, quam is, qui pronuntiauerat, non receperat, fundum emerat pupillus, interuenientibus tutoribus: & appellatione iniuſta pronũciata, fundus ei ablatus eſt[b]. quæſitum eſt, an tutelæ iudicio pretium fundi pupillus conſequi à tutoribus poſſit. reſpondit, ſi ſcientes[c] emerũt ab eo, qui in ea cauſa eſſet, vt obnoxius ſententiæ priori eſſet: tutelæ iudicio eos teneri.

De rationibus reddendis. 1. De ſorte facta ex vſuris. 2. De ceſſatione tutoris teſtamento, quod ruptum videbatur dati. 3. De exactione legati neglecta. 4. De ſorte facta ex vſuris.

58. *Idem* "libro vndecimo Digeſtorum."

QVi negotiationem, per Pamphilum, & Diphilum, priùs ſeruos, poſtea libertos, exercebat: ſuo teſtamento eos tutores reliquit: & cauit, *vt[d] negotium eodem more exerceretur, quo, ſe viuo exercebatur.* hi "que" tutelam adminiſtrauerunt, non tantùm cùm impubes patroni filius fuiſſet, ſed etiam poſt pubertatem eius. ſed Diphilus quidem cum incremento[e] negotiationis rationes obtulit[f]: Pamphilus autem putauit, reddere oportere non ad incrementum negotiationis[f], ſed ad computationem vſurarum, vt in tutelæ iudicio ſolet. quæſitum eſt, an, ſecũdùm voluntatem defuncti, exemplo Diphili, Pampilus quoque rationem reddere debeat. reſpondit, debere. *Claudius Tryphoninus:* Quia * lucrum facere ex tutela non[h] debet.

1 ¶ Ex duobus tutoribus pupilli altero defuncto, adhuc impubere pupillo. qui ſupererat: ex perſona pupilli ſui, iudice accepto, conſecutus eſt[i] cum vſuris, quantum ex tutela ad tutorem defunctum peruenerat. quæſitum eſt: iudicio tutelæ, quo experitur pubes factus, vtrùm eius tantum 'portionis,' quæ ab initio [quod] ex tutelæ ratione peruenerat ad defunctum contutorem vſuræ veniant: an[k] etiam eius ſummæ, quæ exortis[l] vſuris pupillo aucta. poſt mortem eius ad ſuperſtitem æquè cum ſorte tranſlata ſit, aut transferri debuit. reſpondit, ſi eam pecuniam in ſe vertiſſet, omnium pecuniarum vſuras præſtãdas[m]. quòd ſi pecunia manſiſſet in rationibus pupilli: prȩſtandum, quod bona fide percepiſſet, aut percipere potuiſſet: ſed, fœnori dare cum potuiſſet, neglexiſſet. cùm id[n] quod ab alio debitore nomine vſurarum cum ſorte datur, ei, qui accipit, totum ſortis vice fungitur, vel fungi debet.

2 ¶ Teſtamento dati tutores, quod[o] ruptum videbatur[p], ceſſauerunt in adminiſtratione tutelæ: & à præſide tutor datus eſt pupillo. iuſſi autem ſunt etiam hi, qui dati erant teſtamento tutores, tutelam adminiſtrare coniuncto eo, qui à præſide datus cœperat adminiſtrare, quæſitum eſt, ex teſtamento datos periculum "antecedentis temporis" adminiſtrationis, vtrùm ex apertis tabulis, an ex quo iuſſi ſunt, pertineat "ad eos." reſpondit, ad eos, de quibus quæreretur, nullum antecedẽtis[q] temporis periculum pertinere.

3 ¶ Pupillo herede inſtituto, filiæ exheredatæ duo milia nummorum aureorum legauit, eoſdémque tutores vtriſque dedit. quæſitum eſt, an ex eo die[r], quo duo milia potuerunt à ſubſtantia hereditatis, & in nomina collocare, neglexerint: vſurarum[ſ] nomine pupillȩ tutelæ iudicio teneantur. reſpondit, teneri[t].

4 ¶ Quæſitum eſt, an vſuræ pupillaris pecuniæ, quas tutores debuerunt, cùm ad curatorem transferuntur, in ſortem[u] computantur[x]: & vniuerſæ ſummæ vſuras debere curatores incipiant. reſpondit, [ſ] omnis pecuniæ, quæ ad curatores tranſit, parem cauſam eſſe: quia * omnis ſors efficitur.

De pacto tutoris cum creditoribus.

59. *Idem* "libro vigeſimoſexto Digeſtorum."

CVm hereditas patris ære alieno grauaretur: & res in eo ſtatu videretur, vt pupilla "ab" hereditate paterna abſtineretur: vnus ex tutoribus cum pleriſque creditoribus ita decidit[y], vt certa crediti portione contenti eſſent, acciperéntque[z]. idem[a] curatores iam viripotenti accepti cum pleriſque creditoribus deciderunt. quæſitum eſt: an, ſi aliquis tutorum creditor patris pupillæ, ſolidã pecuniam expenſam ſibi ex re pupillæ cum vſuris fecerit: reuocari à curatoribus pupillæ ad portiones eas poſſit, quas cæteri quoque creditores acceperunt. reſpondit *eum tutorem, qui cȩteros ad portionem vocaret[b], eadẽ parte contentum eſſe debere.

De herede tutoris.

60. *Pomponius* "libro octauo Epiſtolarum."

SI tutoris heres[c] exſecutus eſt, quæ tutor inchoauit[d]: tutelȩ etiam eo nomine tenetur.

De petitione hereditatis.

61. *Idem* 'lib. 20. Epiſtolarum.'

APud Ariſtonem ita ſcriptum eſt. *Quod culpa[e] tutoris pupillus ex hereditate deſiit, poſſidere, eius æſtimatio in petitione hereditatis ſine vlla dubitatione fieri debebit. ita, ſi pupillo de hereditate cautum ſit. * cautum autem eſſe videtur, etiam ſi tutor erit idoneus, à quo[f] ſeruari poſſit id, quod pupillus ex litis æſtimatione ſubierit. Sed ſi tutor ſoluendo non eſt: videndum erit, vtrùm calamitas pupilli, an detrimentum petitoris eſſe debeat. perindéque haberi debet, ac ſi res fortuito caſu interiſſet. ſimiliter atque pupillus expers culpæ quid ex hereditate deminuiſſet, corrupiſſet, perdidiſſet. De poſſeſſore quoque furioſo quæri poteſt: ſi quid ne in rerum natura eſſet, per furorem eius accidiſſet. tu quid putas? Pomponius: Puto eum[g] verè dicere. ſed quare cunctatus es, ſi ſoluendo non ſit tutor, cuius damnum eſſe debeat? cùm alioquin elegantiùs dicere poterit, actiones dumtaxat, quas haberet cum tutore pupillus, venditori hereditatis prȩſtandas eſſe. ſicuti heres, vel bonorũ poſſeſſor, ſi nihil culpa eius factum ſit, (veluti ſi fundo hereditario[h] vi deiectus ſit, aut ſeruus hereditarius vulneratus ab aliquo ſit, ſine culpa poſſeſſoris) nihil plus, quàm actiones, quas eo nomine habet, præſtare debeat. Idem dicendum eſt, & ſi per curatorem furioſi, culpa, vel dolo, quid amiſſum fuerit. quemadmodum ſi quid ſtipulatus tutor, vel curator fuiſſet, aut vendidiſſet rem hereditariam. *Impunè autem puto admittendum, quod per furorem[i] alicuius accidit. quomodo ſi caſu aliquo, ſine facto perſonæ, id accidiſſet.

DE AVCTORITATE[k] ET conſenſu tutorum, & curatorum.

TIT. VIII.

De negotio pertinente ad tutorem. 1. De tutore inuito retento.

Vlpianus 'libro 1. ad Sabinum.'

QVAMQVAM * regula ſit iuris ciuilis, *in[l] rem ſuam[m] auctorem tutorem fieri non poſſe:* tamen poteſt tutor proprij ſui debitoris hereditatem adeunti pupillo auctoritatem accommodare, quamuis per hoc debitor eius efficiatur. prima enim ratio auctoritatis ea eſt, vt heres fiat. per conſequentias[n] contigit, vt debitum ſubeat. Se tamen auctore, ab eo ſtipulari non poteſt[o]. Et cùm quidam auctoritatem accommodaret pupillæ ſuæ, vt ſeruo ſuo ſtipulanti ſponderet. DIuus Pius Antoninus reſcripſit. iure pupillam non teneri: ſed in quantum locupletior[p] facta eſt, dandam actionem. Sed ſi auctor fiat, vt filio[q] ſuo quid tradatur: nulla erit auctoritas. euidenter enim ſua auctoritate rem adquirit.

1 ¶ Tutor ſi inuitus[r] retentus ſit[ſ] per vim: non valet, quod agitur. neque enim præſentia corporis[t] ſufficit ad auctoritatem. vt ſi ſomno, aut morbo comitiali occupatus tacuiſſet.

De authoritate non interpoſita vel perperans adhibita.

2. *Idem* 'libro vigeſimoquarto ad Sabinum.'

NVlla[u] differentia eſt, non interueniat auctoritas tutoris, an perperam[x] adhibeatur.

De interrogatione.

a v.l.1. §.1. nihil innouari.
b an ſine pretio? v. Bartol.
c vide l.7. §.2. ſ. eodem hinc colligitur, facta pendente appellatione reuocari in priſtinum ſtatum per officium iudicis appellationis. v.l. 6. ȷ. de appell. recipiend.
d Teſtator negotiationem mandare liberis ſuis poteſt: vt eam exercere tutores dati teneantur.
e Incrementum negotiationis, eſt eiuſdem cõpendium ab vſuris differens, vt l.47. §. penult. ȷ. eod.
f & ſic ex defuncti voluntate.
g v. quæ not. ad l. 47. §. pen. ſ. eod.
h lucrum facere ex pupilli tutela tutor non debet. (Lucrum autem non facit qui ſalarium à iudice eo nomine accipit. l. à Tutoribus, in fi. ſ. eod.) adde l.46. §.4. in fin. ſ. de procur.
i vide l.7. §. 12. ſ. eod.
k Omnis pecunia, ſiue ſors ſit, ſiue vſura quam tutor pupillorũ nomine percipit, eiuſdem ſtatus & conditionis eſt: vtraque ſortem effecit: & ſortis rationem ſuſtinet. adde §. 4. ȷ. eod.
l ex ſortis vſuris, &c. vt de anatociſmo intelligas id.
m ſed quomodo? v.l.54. in fi. ſ. eod.
n v.l. 7. §. 12. ſ. eod. quod tutor exegit ab alio, nomine vſurarum, ei ſortis loco eſt.
o Tutor inutili teſtamento datus, confirmatus à iudice periculum tutelæ prȩſtat, ab eo tempore quo iuſſus eſt à iudice, tutelam adminiſtrare.
p fortè tamen non erat: vt quia poſthumus natus, non erat legitimus.
q i. ante confirmationem. l.2. C. de confirm. tut.
r quo? v.l.13. §.1. v.l.15. ſ. eod. l.24. Cod. eod.
ſ vſuras ex pecunia pupillari prȩſtat tutor, in qua fœnori occupãda negligẽs fuit.
t hodie tenentur tantùm cuſtodire. Nouella 72. c.6.
u vſuræ pupillares quas pupillorum nomine tutores accipiunt, ſortis locum obtinent: vt bono & vtilitati pupilli ſortem efficiant, & pro ſorte habeantur: eadem ſit ratio in illis, quæ in ſorte alterius pecuniæ
x computantur, l.7. §.12. ſ. eodem. y Pactum quod tutor facit cum creditoribus pupilli, tenetur ſeruare in ſeipſo, ſi ſit & ipſe creditor pupilli. *Bart.* At fuerit ei officium damnoſum contra *l. ſi quis. ȷ. teſtam. quemad. aper*? Num dicemus cum Accurſio tutorem, id in ſua quoque perſona ſequi cogi, quod maior pars creditorum hîc conſenſerit aliquid remittendũ eſſe pupillo? An potius aditione hereditatis facta à pupillo, tutorem eundémque creditorem, debitorem nactum fuiſſe, quem nõ habuiſſet, ea hereditate non adita? An potius, quòd cùm alios prouocauit ad partẽ debiti remittendam, in id quoque ipſe conſenſiſſe tacitè intelligatur: vt volenti nulla facta fuerit iniuria?
z fortè legendum, abiréntque.
a al. iidem.
b ¶ l.44. in fi. ſ. de pact.
c v.l.1. in pr. l.4. ȷ. de fideiuſſ. tut.
d Tutoris heres inchoata ab auctore exſequi poteſt: vnde & tutelæ nomine obligatur quoque vt hic. aliàs non tenetur exſequi, non inchoata ab auctore, v.l. tutores, ſ. eod. l. etiam, ȷ. de fideiuſſ. tutor.
e l.4. ȷ. quando ex facto tut. l.7. Cod. de arbitr. tut.
f l.1. ȷ. quando ex facto tut.
g Ariſtonem ſ. de quo in pr. huius legis.
h de eo vide l. 16. §.4. ſ. de petit. hered.
i v.l.14. ſ. de off. præſid.
k 5. Cod 59.1 Inſtit. 21.37. Eclog. 8. Authoritas eſt pars adminiſtrationis, atque approbatio expreſſa tutoris. *Cuiac. hic & Cod. eodem.* ſeparatur autem à voluntate auctoritas. Auctoritas interponitur in ipſo negotio, non poſt negotium nec per nuntium, aut epiſtolam: voluntas etiam poſt finitum negotiũ per ratihabitionem & actu quolibet ſine verbis, dixi ad l. 9 ȷ. eod. Auctor in rem ſuam nemo eſſe poteſt. l.1. ȷ. eodẽ. Velle & conſentire in rem ſuam quis poteſt
l Auctor in rem ſuam nemo eſſe poteſt, vt hic. & in eo differt auctoritas à voluntate. poteſt enim quis in rem ſuã velle.
m l.5. in pr. l.7. in pr. ȷ. eod.
n & ſic ex conſequentia interdum licet, quod non licet directò, l.7. in pr. ȷ. eod. o Cur ita? v.l.5. in princ. ȷ. eodem. p vide leg. 5 ȷ. eodem.
q l.5. in fi. l.7. in princ. ȷ. eodem.
r Auctoritatem præſtare pupillo inuitus tutor non poteſt: eum in modum interpoſita auctoritas non valet. ſ l.2. arg. l.17 ȷ. eod.
t cum ignorantia, ſc. atque ita poteſt eſſe præſentia ſine conſenſu. *Bart.*
u Paria ſunt auctoritatem non interpoſuiſſe & malè.
x Paria ſunt auctoritas nulla & vitioſa. v.l.6. ſ. qui ſatiſdare.

a Qui non interrogatus respondet pro interrogato habetur, *l.9.in princip. ꝗ.de interrog.in iure.*
b Auctoritas vnius tutoris sufficit, si possit administrare. *l.5.in pr. Cod eod.*
c Imò, pupillus quoties talis tutor hereditatem adit obligatur, *l.49.ꝗ.de adq.hered.*
d Tutore honorario authore pupillus vendendo & tradendo non alienat, *vt hic.*

3. *Paulus* "libro octauo ad Sabinum."

ETiam si non[a] interrogatus tutor actor fiat, valet auctoritas eius, cùm se probare dicit id, quod agitur. hoc est enim auctorem fieri.

De pluribus tutoribus, de tutore remoto.

4. *Pomponius* "libro decimoseptimo ad Sabinum."

ET si, pluribus datis tutoribus, vnius[b] auctoritas sufficiat: tamen, si tutor auctoretur, cui administratio tutelæ concessa non est, id ratum à prætore haberi non debet[c]. & ideo puto verius esse: quod Ofilio placebat: si[d] eo tutore auctore, qui tutelam non gerat, emam à pupillo, sciens alium eius tutelam gerere: dominum me non posse fieri. Item si eo auctore emam, qui[e] à tutela fuerit remotus. nec enim id ratum haberi.

An pupillus tutori obligetur. 1. De venditione & emptione.

5. *Vlpianus* "libro quadragesimo ad Sabinum."

PVpillus obligari tutori, eo[f] auctore, non potest. Planè si plures sint tutores, quorum vnius auctoritas sufficit: dicendum est: altero auctore, pupillum ei posse obligari: siue mutuam pecuniam ei det, siue stipuletur ab eo. Sed & cùm solus "sit" tutor, mutuam pecuniam pupillo dederit, vel ab eo stipuletur: non erit obligatus tutori. naturaliter tamen obligabitur, in[g] quantum locupletior factus est. nam in pupillum nō tantùm tutori, verùm cuiuis actionem, in quantum locupletior factus est, dandam Diuus Pius rescripsit.

1 ¶ Pupillus vendendo[h] sine tutoris auctoritate non obligatur. sed nec in emendo[i], nisi in quantum locupletior factus est.

2 ¶ Item ipse tutor & emptoris[k] & venditoris officio fungi[l] non potest[m]. Sed enim: si contutorem habeat, cuius auctoritas sufficit: procul dubio emere potest. sed si mala fide emptio intercesserit, nullius erit mométi. ideóque nec vsucapere potest. sanè ei suæ ætatis factus, comprobauerit emptionem cōntractus valet.

3 ¶ Sed si per interpositam[n] personam, rem pupilli emerit: in ea causa est, vt emptio nullius mométi sit: quia[o] non bona fide videtur rem gessisse. & ita est rescriptum à Diuo Seuero, & Antonino.

4 ¶ Sanè si ipse quidem emit palàm[p] dedit autem nomen, non mala fide, "sed" simpliciter, vt solent honestiores non[q] pati nomina sua instrumentis inscribi: valet emptio. quòd si callidè: idem erit, ac si "per" interpositam personam emisset.

5 ¶ Sed & si creditor pupilli distrahat, æquè emere bona fide poterit.

6 ¶ Si filius tutoris[r], vel quæ alia persona iuri eius subiecta, emerit: idem erit, atque si ipse emisset.

6. *Pomponius* "libro decimoseptimo ad Sabinum."

TVtores, quibus administratio decreta non esset[s], tanquam[t] extraneos, rectè à pupillo emere placet.

De duobus tutoribus, de stipulatione.

7. *Vlpianus* "libro quadragesimo ad Sabinum."

QVod dicimus*, in rem suam, auctoritatem accommodare tutorem non posse, totiens verum est, quotiens per semet, vel subiectas[u] sibi personas adquiritur ei stipulatio. cæterùm negotium ei geri per consequentias[x] vt dictum est, nihil prohibet "auctoritas."

Atqui hereditatem adit eo auctore? *l. 49 ꝗ.de adquir. hered.* An ideo traditio ab aditione separáda est: quòd aditio animi sit potius, quàm facti vel administrationis, *l.20 ꝗ.de adquir. heredit.* & suppletur facilè animus quolibet tutore auctore, *l. pupillus ꝗ.de regulis iuris.* venditio verò & traditio, facti est potius quàm animi *l.consilio, §.vlt. ꝗ.de curator.furiosi.* vt ideo auctoritas eius requiratur qui negotia gerit, neque sufficiant honorarij? Atenim dices solutionem esse facti *d. l.consilio.* & tamē rectè fit solutio tutori honorario. *l.quod si fortè, l. 14.§.6.ꝗ.de solutionib?* Fit rectè honorario tutori solutio: at non ab eo, vel à pupillo eo auctore. An verò hac lege nostra dicemus cum Azone interdictā à Prætore administrationē huic tutori, cuius negatur auctoritas sufficere? Prior sententia verior est.

e *adde casum l. 7.§.5.ꝗ.pro emptore.*

f *v.l.18.in prin.ꝗ. eod.*

g Naturaliter tutori pupillus obligatur, quatenus factus est locupletior. *§.prox.in fin.ꝗ.eod. l.1.ꝗ.eod. v.l.3. ꝗ.commoda. l.vlt. Cod. pro emptore.§.vlt. Instit. quibus alienare: l. 3.§.1. ꝗ. de tributoria.*

h Pupillus obligari non potest sine tutoris auctoritate in contractu hinc inde obligatorio. *Instit.eod.in pr. adde l.1.& 2. Cod.si aduers.vend.*

i *Instit. eod.in pr. adde l.11.§. 4.lege 27.§.1. ꝗ.de minoribus.*

k *l.34.in fin. ꝗ.de contrah.empt.*

l Cur nō potest? inter vendentē & ementem est diuersitas. *lege 1. suprà de rerum permutatione.*

m Imò potest, *lege 56.in fin.ꝗ.tit prox.*

n *vide l.7.in princ.ꝗ eodem.*

o Præsumitur mala fide emere, qui quid comparat ex rebus pupilli, per interpositam personam. de quo vide pleniùs hic Bartolum.

p *v.l.54.circa fin.ꝗ.de administ tut.*

q vide Edictum Iustiniani 7.*c.2.*

r *vide l.1.ꝗ eod.in fi.pr.*

s de quibus *l.4.ꝗ.eod.*

t Vt extraneus à pupillo rectè emere potest tutor, cui decreta non est administratio, *vt hic.* At quomodo? eorum auctoritate, qui eam præstare possunt: quibus administratio non est denegata.

u *l.5.§.3.ꝗ.eod. adde l 26. Cod.de adm.tut.*

x *l.1.ꝗ.eodem.*

y ¶ Ita diuersitas tutorū auctoritatem præstantiū, non impedit duos reos costitui.

z sufficit autem vnius tutoris auctoritas, nisi expressè dictū sit, vt ne vnius auctoritas sufficeret, *l.Titium.ꝗ.Titul prox.*

a Filius tutor, non potest auctoritatē interponere, patre contrahente, in cuius sit potestate.

b datiui vel testamentarij. Nam legitimi simul esse non possunt, cùm pater præcedat filium vno gradu: atque ita in tutela, *l.si plures.ꝗ.de legit.tutorib.*

c *d.l.1.in fi.pr.ꝗ.eod.*

d hinc quæritur, an filius notarius possit conficere instrumentum de contractu patris? Non posse videtur, quia notarius testis munere fungitur. Posse videtur: quia notarij officiū, cùm sit officium publicum, in eo nō curatur patria potestas. Bartolus ait posse, si non sit in patria potestate.

1 ¶ Si duo rei sint stipulandi, & alter me auctore, à pupillo stipuletur, alter, altero tutore auctore: dicendū est, stipulationem valere[y]. sic tamen, si auctoritas tutoris vnius sufficiat[z]. cæterùm si non sufficiat, dicendum erit inutilem esse stipulationem.

2 ¶ Si[a] pater, & filius, qui in potestate eius fuit, tutores[b] fuerunt: & pater sit stipulatus, filio auctore: nullius mométi erit stipulatio. idcirco, quia in rem patris auctor esse filius[c] non potest[d].

De *conditione.*

8. *Idem* "lib.48.ad Sabinum."

ETsi condicionalis contractus cum pupillo fiat, tutor debet purè auctor fieri. nam auctoritas[e] non condicionaliter, sed purè interponenda est, vt condicionalis contractus confirmetur.

De omnibus contractibus. 1. De manumißione. 2. De solutione. 3. De hereditate. 5. Quomodo interponitur authoritas.

9. *Gaius* libro duodecimo ad Edictum Prouinciale.

OBligari ex omni contractu pupillus sine tutoris auctoritate non potest[f]. adquirere autem sibi stipulando[g], & per traditionem accipiendo[h], etiam sine tutoris auctoritate potest. sed credendo[i] obligare sibi non[k] potest[l]. quia sine tutoris auctoritate nihil alienare potest.

1 ¶ Ex hoc autem quòd pupillus nullam rem sine tutoris auctoritate alienare potest, apparet nec manumittere[m] eum sine tutoris auctoritate posse. hoc ampliùs, licèt tutoris auctoritate manumittat, debet è lege Ælia Sentia[n] apud consilium causam probare.

2 ¶ Pupillus ex omnibus causis, soluendo[o] sine tutoris auctoritate, nihil agit: quia nullum dominium transferre potest. si tamen creditor bona fide pecuniam pupilli consumpserit[p], liberabitur pupillus.

3 ¶ Hereditatem[q] adire pupillus sine tutoris auctoritate non[r] potest: quamuis lucrosa sit, nec vllum habeat damnum. 4 ¶ Nec ex senatusconsulto Trebelliano hereditatem recipere "pupillus" sine tutoris auctoritate potest. 5 ¶ Tutor statim[s] in[t] ipso negotio præsens[u] debet auctor fieri. post[x] tempus verò, aut per epistolam interposita eius auctoritas, nihil agit.

6 ¶ Etiam si non exaudiat tutoris auctoritatem is, qui cum pupillo contrahit, scriptis tamen hoc adprobetur: rectè negotium geritur[y]: veluti si absenti pupillo per epistolam[z] vendam aliquid, aut locem: & is, tutoris auctoritate, consentiat.

De tutore, qui auctor fieri non potuit.

10. *Paulus* "lib.24.ad Edictum."

TVtor, qui per valetudinem, vel absentiam, vel aliam iustam[a] causam auctor fieri non potuit, non tenetur.

De bonorum possessione.

11. *Gaius* libro 15. ad Edictum Prouinciale.

SI ad pupillum, aut furiosum, bonorum possessio pertineat: expediendarum rerum gratia, & in agnoscenda[b] & in repudianda bonorum possessione voluntatem tutoris curatorísque spectari debere, placuit. qui scilicet, si quid "eorum" contra commodum[c] pupilli, furiosive fecerint, tutelæ, curationísve iudicio tenebuntur.

De seruo communi, tutoris & extranei.

12. *Iulianus* lib.21.Digestorum.

SI seruus communis, tuus & Titij, à pupilla tua, te auctore, aliquam rem per traditionem acceperit: tota ad Titium pertinebit. *Marcellus notat:* Nam quodcumque ad omnes dominos non potest pertinere[d]: id pro solido ad eum, cui adquiri potest, pertinere, veteres cōprobauerūt.

e Auctoritatis interpositio conditionem nō recipit, vt & actus quiuis legitimus *l.77.ꝗ.de reg.iur.*

f *Inst.eod.in pr.*

g *l.1.Cod.eod.§.1. Instit.eod §.2.Instit.qui.alien. licet vel non, l. 11 ꝗ. de adqu.rer.dom.*

h *§.2. Inst.quibus alien.non licet.*

i *l.19.§.1.ꝗ.de rebus cred.*

k Quid ita? cùm possit obligari, vbi sit locupletior? *l.1.§. An in pupillum. ꝗ. depositi.*

l nec pecuniam facit accipientis, *d.§.2.Insti.quibus alien. l.14.in fin.ꝗ. de solutio.*

m siquidem qui manumittit alienat: manumissio, est alienatio, *l.vlt. Cod. de rebus alien.*

n *§.4 Inst. quib. ex caus.manumit.*

o *v.l.14. in fi.ꝗ.de solution.*

p i. alteri crediderit, vel in solutum dederit, *l. 19.§.1. ꝗ. de rebus cred.*

q *v.l.11.ꝗ.eod.*

r Cur non potest: cùm mutuū dando non obligetur? Non quia non obligatur mutuum dando, prohibetur mutuum dare: sed quia mutuū dādo, rem suam alienat.

s Theophil.*eod.* §.2. perseueranter, cùm negotiū geritur, à principio ad extremū: quod Cuiacius non admittit. satis est, si statim atque peractum est negotium, in re presenti tutor actor fiat. nec quidquam nocet si in ipso tractatu, & gestu negotij non interfuerit, *l.25 §. 4.ꝗ.de adq.heredit. vide Cuiacium 13.obseruat.31.*

t Auctoritas interponitur in ipso negotio, non post transactum negotium, nec per nuntium aut epistolam, *vt hic. l.1.in fi.ꝗ.de tutelis: l.si quis mihi bona.§.iussum.ꝗ.de adquir. hered.* Voluntas etiam post finitū negotium est pro ratihabitione. *l.3.§.sed si mutua.ꝗ.de in rem verso. l.2.in fin.ꝗ.soluto matrimonio* & in actu quolibet sine verbis, *l.5.ꝗ.ratam rem habere.* Ita, Consensus potest subsequi: vt & iussus ex interuallo aliquo præcedere, *l.si quis mihi bona, §.iussum.ꝗ.de adquir.hered.*

u *§.2. Instit.eodem.*

x putà post vnum diem. *Theophil.§.2.Inst.eod.* at non post vel ante tempus modicū, dum ne actus contrarius aliquis interuenerit, *l.continuus.ꝗ.de verb.oblig.*

y quando contractus geritur per epistolam, tunc perficitur, quando recipiens, cōsentit. *Bart.* summam manum venditio accipit consentiente eo, cui se vendere quis scribit. *Cuiac.13.obs.31.*

z Epistola ratum haberi negotium potest. *l.34.ꝗ.mandati.*

a *l.1.in fin. ꝗ.eodem.*

b *l.8.§.3.ꝗ.eodem.§.1.Instit.eod.l 7.§.3.Cod.de curat.fur.*

c contra modum, *Haloand.v.l.17.ꝗ.eodem.*

d *l.1.§.4 in fin.ꝗ.de stipul.seru.*

Si pupillum

a l.6.in princ.ꝭ.de tut.sine tutore verò naturaliter, l.1.in fin.ꝭ.de nouat.
b ad impediendum effectum contractus cum pupillo initi.
c Auctoritatem rectè interponi,tutore præsente & sciente,etiamsi non loquatur, hinc colligunt.
d lege 1.in fine,suprà eodem.

Si pupillus taceat.

13. *Idem* lib.21. Digestorum.

IMpuberes tutore auctore obligantur,etiam si taceant[a] nam cùm pecuniam mutuam acceperint,quamuis nihil dicant,auctoritate tutoris interposita tenentur.quare etsi non debita pecunia his personis soluta fuerit, quamuis tacuerint,interposita tutoris auctoritas sufficit,vt cōdictione teneantur.

De absentia vel ignorantia tutoris.

14. *Idem* libro 31. Digestorum.

NOn multum interest[b],afuerit tutor, cùm negotium cōtraheretur,an[c] præsens[d] ignorauerit,quale esset, quod contrahebatur.

De iudicio accipiendo & intentando.

15. *Marcianus* "lib.2.Regularum."

ACcipientis[e],& edentis iudicium[f],idem tutor auctor vtrique fit. sed "hoc" vtrū ita est,si bis auctor factus est, an & vna auctoritas sufficiat eo animo, vt ad vtrumque pertineat : dubitat quidem Pomponius. sed fortiter defenditur,sufficere[g] vnam auctoritatem.

De tutore cæco.

16. *Paulus* "libro 1. ad Legem Æliam Sentiam."

ETiam si tutor cæcus[h] factus sit, auctor[i] fieri potest.

Si tutor nolit auctor fieri.

17. *Idem* "lib.6.ad Edictum.

SI tutor pupillo[k] nolit auctor fieri, nō debet eum prætor cogere. primùm quia iniquum est, etiam si non[l] expedit pupillo, auctoritatem eum præstare: deinde,etsi expedit, tutelæ iudicio[m] pupillus hanc iacturam[n] consequitur.

De delegatione,de procuratore dando,de eo quod pertinet ad tutorem.

18. *Idem* "lib.1.ad Plautium."

POtest[o] pupillus,tutore auctore,debitorem suum Titio delegare[p].sed cùm tutor debet pupillo:dicendum est,neque delegari[q] eum, neque procuratorem aduersus tutorem dari ipso tutore auctore posse: quia futurum sit, vt auctoritate sua liberetur[r].

De curatore impuberi dando.

19. *Idem* libro 9. Responsorum.

CVratorem etiam impuberi dari posse. sed ad ea quæ solemnitatem[s] iuris desiderant[t], explicanda, tutore auctore opus esse.

De diuisione hereditatis,de subsignatione tutoris.

20. *Scæuola* libro 10. Digestorum.

INter pupillos paternæ hæreditatis diuisio facta est, præsente tutore,sed non adsignante[u] instrumento diuisionis.quæsitum est,an ei stari oporteret,respondit, si tutor auctor fuisset non idcirco minùs standum esse diuisioni[x],quod non adsignasset[y].

De abstentione ab hereditate paterna.

21. *Idem* lib.26.Digestorum.

DEfendente tutore,pupillus condemnatus ex contractu patris, accepit curatorem. inter quem, & creditorem acta[z] facta sunt apud procuratorem Cæsaris infrà scripta.Priscus procurator Cæsaris dixit[a], *Faciat iudicata* Nouellus curator dixit, *Abstineo[b] pupillum.* Priscus procurator Cæsaris dixit, *Responsum habes. scis, quid agere debeas.* quæsitum est, an secundùm hęc acta adolescens "a" bonis patris abstentus sit. respondit,proponi abstentum[c].

De eo quod ad tutorem pertinet.

22. *Labeo* libro 5. Pithanon.

e Duobus pupillis, in duabus causis potest idē tutor tam in agendo quàm in defendendo auctoritatem præstare.
f vt in communibus iudiciis, l.42.§.penult.ꝭ.de procurat.
g vna verborū formula,vna denique oratione vtroque pupillo aut potius litigātibus inter se: pupillis auctoritatem tutor potest interponere.
h Cœcus etiam tutor, auctoritatem potest interponere.vide quę scripsi ad l.1.Cod. qui morbo.
i retinet enim suam potestatē, facit l.1.§.5.vers. quamuis, ꝭ. de postulan.
k sub. contrahēte,vel quasi contrahenti, extra iudicium tamē: nam in iudicio cogitur defendere. Quidā putant etiam extra iudicium auctoritatem suam interponere cogi tutorem, si certa sit atque euidēs pupilli vtilitas, secus si dubia sit.
l l.11. in fi ꝭ.eod.
m de auctoritate non minus, quàm de administratione tutor rationē reddere tenetur. Cuiac. Cod.eod.
n id est, quod sua interest.
o Imò,non potest tutor debitorē pupilli delegare. l.nouare.ꝭ. de nouat? Nō potest vt conditionē pupilli faciat deteriorem.
p Delegare suū debitorem creditori suo pupillus potest. An & tutorem suum debitorem? non potest: quia futurum esset, vt auctoritate sua tutor liberaretur à pupillo, vt hic. Quid;potéstne solus tutor,sine pupillo delegare? Quidā negant. arg.l.restituta.§.1.ꝭ.ad Trebell quod Bartolus non admittit, si tamen pupillo expediat. l. Tutor.ꝭ.tit.prox.
q adde l.vlt ꝭ.eo.
r Delegatus liberatur ab eo creditore, à quo delegatus est alteri. Qui delegat debitorem eundem à se liberat,& alij obligat, aut verius obligatum cedit.
s vide l.vlt.Cod.de in litem dando.
t vt ad appellandum,l.17.§.fin.ꝭ.de appell.adde §.vlt.inst.hoc tit.
u id est,subscribente.
x hinc collige,inter pupillos fieri posse diuisionem.vide l.17.Cod.de præd.min.
y non est necessaria auctorantis subscriptio in diuisione. Bart.
z Formulæ huic actorum,adde quæ scripsi ad l.3.ꝭ.de his quæ in test.debet. Portò huiusmodi acta notis excipi solita,ostendi ad l.33.ꝭ.ex quibus causis maiores.
a sine scriptis sententiam, in articulis incidentibus ferri posse hinc colligit Baldus. adde Romanum singulari 5.
b id est,peto vt pupillus meus abstineat ab hereditate patris, & ita restituatur aduersus aditionem.vide Cod.si minor vt ab hær.se abst.
c Quid ita? cùm solus tutor sine causæ cognitione abstinere pupillum non possit? lege 13.in fine pr.ꝭ.de minor. ¶ d lege 18.in fi.ꝭ.eod. e 5.Cod.39.

SI quid est, quod pupillus agendo, tutorem suū liberaturus est[d]:id ipso tutore auctore, agi rectè nō potest.

QVANDO[e] EX FACTO[f] TVTORIS, vel curatoris, minores[g] agere, vel conueniri possunt,

TIT. IX.

De pupillo condemnando ob dolum, vel culpam tutoris.

Pomponius "libro vicesimo nono ad Sabinum."

OB dolum malum, vel culpam tutoris, Aristo ait pupillum possessorem cōdemnandum. sed non puto, quanti actor in litem iuraret. & tamen illud ita est,si rem[h] à tutore pupillus seruare possit.

Si tutor vel curator crediderit.

2. *Vlpianus* 'lib.1. Opinionum.'

SI tutor,vel curator,pecunia eius,cuius negotia administrat[i],mutua data, ipse stipulatus fuerit, vel prædia in nomen suum emerit:vtilis actio ei[k],cuius pecunia fuit, datur ad rem vindicandam, vel mutuam pecuniam exigendam.

De dolo tutoris.

3. *Papinianus* "libro vigesimo Quæstionum."

DOlus[l] * tutorum puero neque nocere neque prodesse debet. Quod autem vulgò dicitur,tutoris dolum pupillo non nocere : tunc verum est, cùm ex illius fraude locupletior[m] pupillus factus non est. Quare meritò Sabinus tributoria[n] actione pupillum conueniendum ex dolo tutoris existimauit. scilicet si, per iniquam distributionem pupilli rationibus fauit. Quod in depositi[o] quoque actione dicendum est : item hereditatis petitione : si modò quod tutoris dolo desiit[q], pupilli rationibus illatum probetur.

4. *Vlpianus* "libro 64.ad Edictum."

AT si extrinsecùs[q] aliquid tutor[r] dolo admiserit, pupillo[s] nihil nocere oportet.

De tutela, vel curatione finita.

5. *Papinianus* "lib.5. Responsorum."

POst mortem furiosi non dabitur[t] in curatorem qui negotia gessit, iudicati[u] actio:non magis,quàm in tutores[x]:si modò nullam ex consensu, post depositum officium,nouationem factam, & in curatorem, vel tutorem obligationem esse translatam,constabit.

1 ¶ Tutor, qui pecuniam se soluturum cauit[y], quam pater pupilli cōdemnatus fuerat, actionem post tutelam finitam,rectè recusat. Non[z] idem in eo[a] placuit, qui suo nomine mutuam pecuniam accepit, & iudicatum pro pupillo fecit. nisi fortè creditor ideo contraxit, vt in causam iudicati pecunia transiret.

De actore.

6. *Idem* "lib.2. Definitionum."

TVtor, interposito decreto prætoris[b], actorem[c] reliquit. secundùm eum sententia dicta, iudicati transfertur ad pupillum actio non[d] minùs, quàm si tutor obtinuisset.

De infante.

7. *Scæuola* "libro 13.Quæstionum."

TVtori,qui infantem defendit,succurritur, vt[e] in pupillum iudicati actio detur.

Si coheredis tutor fideicommissi nomine in solidum cauerit.

8. *Idem* "libro quinto Responsorum."

f administratione, contractu,fide,diligentia,dolo,culpa. Cuiac. hic.
g pupilli & adolescentes, Cuiac. hic.
h id est, si tutor sit soluendo, vt l.vlt. ꝭ.de admin. tutel.
i idem in vxore,Ecclesia & muliere, esse ait Bartolus.
k id est pupillo, l.2.l.4.Cod. eodē. 37.Eclog.8.c.2.l.5. §.pen. ꝭ. de const. pecu
l l.15. in princ.ꝭ. de dolo. vid. Bartolum in l.si dolo.ꝭ. si quis omissa causa t.stam.
m dolo tutoris eatenus conuenitur pupillus, quatenus est factus locupletior:
n vide l. 3.§.vlt. ꝭ.de tribut.
o adde casum l.1.§ 15. ꝭ. depositi.
p sub esse in hereditate.
q id est, in re sua propria,suóque nomine.
r vid leg. 61. in pr. ꝭ.de adm.tut.
s l.198.ꝭ.de reg. iur.
t Imò, dari videtur, l.67. ꝭ.de procuratorib. l 3. §. 2.ꝭ.de adm. tut.
u Iudicati actio ex sententia cōtra curatorem, curatorio nomine furiosi,vel tutorem lata, non datur in ipsū curatorē vel tutorē finita tutela, nisi post depositum officium, debitum pupillorum suorum nouauerint,& in se obligationem transtulerint.
x quam in tutores post depositum officium: si modò nullā ex consensu nouationem factam, &c. hanc traiectionem notat Cuiacius 20. obseru.39.
y vt tutor scilicet. vide quæ notaui ad l.vlt.ꝭ.de institoria.
z Quod promittit tutor directò, & ab ipso negotio initio vt rei pupilli inseruiat, tutela finita ab eo peti non potest,vt in princip. legis. Quod suo nomine initio accepit mutuū, postea in rem vertit pupilli, ab eodem tutore etiam finita tutela peti potest.
a vide l.43.§.1.ꝭ.de adm.tut.
b vt l.24.ꝭ.de admin.tut.
c Actorem ad agendum : vt & adiutorem tutor eligit, vt hic l.1.Cod. de actore à tutore seu creditore dando.l.si actor Cod.de appellat.l.actor.ꝭ.ratam rem. Curatorem ipsum magistratus. quia enim ab eis procurator constitui non potest, (propterea quòd domini non sunt,ideo hoc eis datum est, vt quoties absfuturi essent, vel aliàs impedirentur, decreto Prætoris vel Præsidis actorem darent. actor autem ad agendum, vt ꝭ.adiutor ad alia munia.l.solet.ꝭ.de tutelis.
d Vt pupillo adquiritur per tutorem, ita eidem adquiritur per actorem ab ipso tutore constitutum.
e l. 8.ꝭ.eod.l.1.l.3.Cod.eod.l.2.ꝭ.de adm.tut.l.28. C.de administ. tut.l.4.§.1. ꝭ.de re iudic.

TVtor, qui & coheres pupillo erat, cùm conueniretur[a] fideicommiſſi nomine, in ſolidum ipſe cauit. quæſitũ eſt, an[b] in adultum pupillum pro parte[c] danda ſit vtilis actio. reſpondit danda.

DE SVSPECTIS[d] TVtoribus, & curatoribus,

TIT. X.

Vtilitas huius tituli. 1. *Propoſitio dicendorum.* 2. *Vnde ſuſpecti crimen deſcendit.* 3. *Qui de ſuſpecto cognoſcunt.* 5. *qui accuſare poſſunt.* 6. *De muliere accuſante.* 7. *De tutore plebeio.*

Vlpianus "libro trigeſimoquinto ad Edictum."

HÆC clauſula[e] & frequens[f], & per neceſſaria eſt. quotidie enim ſuſpecti tutores poſtulantur[g].

1 ¶ Primùm igitur tractemus vnde[h] deſcendat ſuſpecti crimen[i]: & apud[k] quos poſtulari[l] quis poſſit ſuſpectus tutor, vel curator: deinde quis[m], & à[n] quo, & ex quibus[o] cauſis remouetur: déque pœna ſuſpecti. 2 ¶ Sciendum eſt, ſuſpecti crimen *è lege*[p] *duodecim tabularum* deſcendere.

3 ¶ Damus[q] autem ius remouendi ſuſpectos tutores Romæ prætoribus[r]: in prouinciis, præſidibus earum.

4 ¶ An[ſ] autem apud legatum proconſulis ſuſpectus poſtulari poſſit, dubium fuit[t]. ſed Imperator Antoninus cum Diuo Seuero Braduæ Maurico proconſuli Africæ reſcripſit, poſſe *: quia mandata iurisdictione, officium[u] ad eum totum[x] iuris dicundi tranſit. Ergo & ſi prætor mandet iurisdictionem: ſimili[y] modo dicendum eſt, ſuſpectum poſſe apud eum poſtulari, cui mandata eſt. cùm[z] enim ſit in prouincia hoc reſcriptum: conſequens erit dicere, & eum, cui à prætore mandata eſt iuriſdictio, poſſe de ſuſpecto cognoſcere.

5 ¶ Oſtendimus[a], qui poſſunt de ſuſpecto cognoſcere. nunc videamus *qui ſuſpecti fieri poſſunt.* & quidem * omnes tutores poſſunt: ſiue[b] teſtamentarij ſint, ſiue nõ ſint, ſed alterius generis tutores. quare & ſi legitimus ſit tutor, accuſari poterit. quid ſi patronus? adhuc idem erit dicendum: modò vt meminerimus, patrono parcendum[c].

6 ¶ Conſequens eſt, vt videamus, *qui poſſunt ſuſpectos poſtulare.* & ſciendum eſt, quaſi[d] publicam[e] eſſe hanc actionem: "hoc eſt, omnibus patere."

7 ¶ Quinimò & mulieres admittuntur: ſed hæ ſolæ, quæ pietate neceſſitudinis ductæ ad hoc procedunt. vtputa mater, nutrix[f] quoque, & auia 'poſſunt.' poteſt & ſoror. nam in ſorore & reſcriptum exſtat Diui Seueri. & ſi qua alia mulier fuerit, cuius prætor perpenſim[g] pietatem intellexerit, non ſexus verecundiam egredientis[h], ſed pietate[i] productam, non continere iniuriam pupillorum: admittet eam ad accuſationem.

8 ¶ Si quis de plebeis, ob facta atrociora[k] in tutela admiſſa, fuerit apud prætorem accuſatus: remittitur ad præfectum[l] vrbis grauiter puniendus[m].

De liberto tutore.

2. *Idem* 'libro 1. de omnibus tribunalibus.'

LIbertus[n] quoque, ſi fraudulenter geſſiſſe tutelam filiorum patroni probetur, ad præfectum vrbis remittetur puniendus[o].

De tutore accuſante contutorem. 1. *De liberti accuſante.* 2. *De curatore ſuſpecto.* 4. *De accuſatione.* 5. *Ex quibus cauſis ſuſpecti remouentur.* 6. *De eo qui deſiit eſſe tutor, & cœpit eſſe curator, vel iterum tutor.* 9. *De vna tutela habente interualla.* 10. *Si abſuturus reipublicæ cauſa deſiderauit in locum ſuum conſtitui alium tutorem.* 11. *De curatore ventri boniſque dati, deinde tutore dato.* 12. *De tutore inimico & aliis cauſis remouendi tutorem.* 13. *De rebus vetitis ſine decreto diſtractis.* 14. *De tutore qua non præſtat alimenta.* 16. (*De repertorio conficiendo*) *De pecunia deponenda ad prædiorum comparationem.* 17. *De abſtentione ab hereditate.* 18. *De infamia.*

3. *Idem* 'libro trigeſimoquinto ad Edictum.'

TVtor quoque contutorem[p] poteſt ſuſpectum facere: ſiue duret adhuc tutor: ſiue iam deſierit ipſe, cõtutor autem maneat tutor. & ita Diuus Seuerus reſcripſit. Plus Diuus Pius Cæcilio Petino reſcripſit, poſſe[q] tutorem ſuſpectum remotum contutores ſuos ſuſpectos facere.

1 ¶ Liberti quoque pupillorum gratè facient, ſi tutores, vel curatores eorum, malè gerentes rem patronorum, vel liberorum patronorum, ſuſpectos fecerint. Sed ſi patronum ſuum vt ſuſpectum in tutela facere velint: melius[r] eſt, libertos ab accuſatione repelli: ne in ipſa cognitione grauius aliquid emergat: cum hoc aliis omnibus pareat.

2 ¶ Non tantùm autem adoleſcentis curator, ſed etiã furioſi, vel prodigi, vt ſuſpectus remoueri poteſt.

3 ¶ Sed &[ſ] ſi quis curam ventris bonorúmve adminiſtrat, non carebit huius criminis metu.

4 ¶ Præterea videndum, an & ſine[t] accuſatione poſſit ſuſpectus repelli. & magis eſt, vt repelli debeat[u], ſi prætori liqueat[x] ex apertiſſimis[y] rerum argumentis, ſuſpectum eum eſſe. quod fauore[z] pupillorum accipiendum eſt.

5 ¶ Nunc videamus, ex *quibus cauſis ſuſpecti remoueantur.* & ſciendum eſt: aut, ob dolum in tutela admiſſum, ſuſpectum licere poſtulare, ſi[a] fortè graſſatus in tutela eſt: aut ſordidè egit, vel perniciosè pupillo, vel aliquid intercepit ex rebus pupillaribus iam tutor. quòd ſi quid admiſit, antè[b] tamen "admiſit," quàm tutor eſſet, quamuis in bonis pupilli, vel in tutela non poteſt ſuſpectus tutor poſtulari: quia delictum[c] tutelam præceſſit. proinde ſi pupilli ſubſtantiam expilauit, ſed antequam tutor eſſet: accuſari debet expilatæ hereditatis 'crimine,' ſi minùs, furti.

6 ¶ Quæri poteſt, ſi tutor fuerit pupilli, idémque ſit curator confirmatus adoleſcenti, an poſſit ex delictis tutelæ ſuſpectus poſtulari. & cùm poſſit tutelæ à concuratoribus conueniri: conſequens erit dicere, ceſſare ſuſpecti accuſationem: quia tutelæ agi poſſit, depoſito[e] officio, & alio ſumpto.

7 ¶ Idem erit quærendum, '&' ſi proponas aliquem deſiſſe eſſe tutorem, & rurſum cœpiſſe, (vtputa vſque ad tempus, vel ad condicionem erat datus: deinde iterum, vel ſuperueniente condicione teſtamentaria[e], vel etiam à prætore poſtea datus 'eſt') an ſuſpectus poſtulari poſſit: & quia duæ tutelæ ſunt: ſi eſt, qui eum tutelæ iudicio conueniat: æquiſſimum erit dicere, ceſſare crimen ſuſpecti.

8 ¶ Si autem ipſe tutor eſt ſolus: nunquid, quia tutelæ ceſſat, remouendus ſit ab hac adminiſtratione, quaſi 'in hac' ſuſpectus ex eo[d], quòd in alia malè verſatus ſit? Ergo & in eo, qui curator ſolus poſt finitam tutelam cõfirmatus eſt, idem dici poteſt.

9 ¶ Quòd ſi quis ita tutor datus ſit, *quoad in Italia erit, tutor eſto*: vel, *quoad trans mare non ierit*: an poſſit ſuſpectus poſtulari ex eo geſtu, quem adminiſtrauit, antequã trans mare abeſſet? & magis eſt, vt poſtulari poſſit: quaſi vna[g] tutela ſit habens interualla.

10 ¶ Si quis abſuturus[h] reipublicæ cauſa, deſiderauit in locum ſuum conſtitui alium[i] tutorem: an reuerſus ex antè geſto ſuſpectus poſtulari poſſit? & quia poteſt, ex priore geſtu, vtili actione conueniri: ceſſabit poſtulatio.

11 ¶ Si curator ventri[k] boníſque[l] datus, fraudulenter verſatus ſit, deinde tutor datus[m]: an poſtulari ſuſpectus propter fraudes in cura admiſſas poſſit, dubitari poteſt. & ſi quidem habet contutores, nõ poterit poſtulari: quia conueniri poteſt. ſi non habet, amoueri poteſt.

12 ¶ Si tutor inimicus pupillo, parentibúſue[n] eius ſit, & generaliter, ſi qua iuſta cauſa prætorem mouerit, cur non debeat in ea tutela verſari: reiicere eum debebit.

13 ¶ Seuerus, & Antoninus reſcripſerunt Epcurio, tutores, qui res vetitas[o] ſine decreto diſtraxerunt, nihil quidem egiſſe: verùm, ſi per fraudem id fecerunt, remoueri eos oportere.

14 ¶ Tutor, qui ad alimenta[p] pupillo præſtanda copiã ſui non faciat, ſuſpectus eſt, poterítque remoueri.

15 ¶ Sed ſi

---

a putà à legatariis.
b *v.l.7.ſ.eod.*
c ſi negotium pro parte ſpectat ad pupillũ, pro alia ad tutorem, tutor videtur pro illa facere nomine tutorio: pro alia proprio. *Bart.*
d 5.*Cod.*45.1.*Inſtit.vlt.*37. *Ecloga* 10.
e i. materia.
f Quotidiana ſubtilius examinanda, *l.legim.ſ. de liberat. legata.*
g ſi à geſtione ſe abſtineãt, vel malè gerant. *l.*5. §.2.*ſ.de adm. tut*
h quo ex iure? dic ex lege duodecim Tabularum §.2.
i id eſt, actio vel accuſatio criminis de ſuſpecto. hoc enim crimẽ non eſt publicum.
k §.3.§.4.
l accuſari.
m §.5.*ſ.eod.*
n §.6.7.8.*l.*2.*l.*3. *ſ.eod.*
o §.3.§.5.*ſ.eod.*
p *Inſtit.eodem, in princ.*
q §.1. *Inſtit.eod.* De ſuſpecto cognoſcere & remouere poſſunt Prætores & Prçſides.
r Imò, præfectis vrbi, *v.l.*1. §.7.*ſ. de off.præf.vrb.*
ſ De ſuſpecto cognoſcere poteſt legatus proconſulis, at non eo nomine remouere.
t nunc non eſt dubium *ſ.eodem.* nam & iidem legati tutores dari poſſunt, *l.penult. ſ. de off.procon.* & cognitio ſuſpecti mandari poteſt, *vide l.*3. *ſ.de off. eius cui mand.*
u id eſt, poteſtas, *vt l.*3.§.2.*ſ.de adminiſtr. rerum ad ciuit. l.*1.*ſ.de Iuriſdict.*
x Imò, non totum, *l.*6.*ſ. de off. proconſ.*
y Prætoris & Proconſulis cognatio.
z Ius prouinciale ſeu prouinciæ ad vrbem extenditur.
a §. 2.*Inſtit.eod.*
b *l* 4.*Cod.eod.*
c *d.*§. 2.*l.*11.*ſ.de poſtulando.*
d §.3 *Inſtit.eod. l.*6.*Cod. eod.* Suſpecti tutoris accuſatio, quaſi publica eſt. cur quaſi publica? An quia verè publica? An quia non eſt omnino publica: quia ſi verè publica eſſet, non omnibus pateret. fœminæ ad hãc accuſationem non admitterentur: quæ tamen admittuntur. *l. qui accuſare. ſ. de accuſat.*
e publicum eſt quod omnibus patet. *Bart.*
f *adde l.*13.*ſ.de manumiſſ.vind.*
g propenſam. *Inſt.eod.*§.3.
h *al.* egredientem.
i §.3.*Inſt.eod.l.*5.§.1.*ſ.quibus ex cauſis in poſſeſſ.* causa. *l.*1.*Cod.in quibus cauſis tutor.* i Dixi ad *Theophil.*§.2.*Inſt.de excuſat.l.*13.*ſ.de tut.*
k *vide l.*8.*ſ.de curat.fur.* l *vide* §.2.*ſ.eod.* m *vide tit.ſ.de curat.bon.dando.*
n quid iuris erit ſi tranſuerſalibus? id arbitrio iudicis & regionis conſuetudini relinquendum *Bart.*
o alienari ſc. *vide l.*22.*Cod.de adm.tut.*
p *l.*7.§.1.*ſ.eod.*§.9.*inſtit.eod.l.*6.*ſ.vbi pupill. educari.*

k quæ non numerantur inter atrocia illa, de quibus in *l.*3.§.14 §.16.*ſ.eodem.l. Auxilium, ſ.de minorib.*
l *l.*2.*l.*3.§.14.*ſ.eodem.*§.10.§.11.*Inſtit.eod. l.*1.§.7.*ſ. de off.præf.vrb.*
m & hæc quæſtio pro tribunali tantùm cognoſcitur, *l.*1.§.11.*ſ.ad Turpill.*
n §.11. *Inſt.eod.*
o etiam in corpus. *Theophil.*§.11. *Inſt.eod.*
p ¶ *l.*9. §.*ſ.de adminiſt.tut.*
q in dubio inſpicitur magis cauſa prohibẽs, quàm permittẽs *vide quæ notaui ad l.*5.*ſ.de fideiuſſorib.*
r Prohibitio magis ſpectatur, q̃ permiſſio.
ſ §.11.*ſ.eodem.adde l.*48. *ſ. de admin tut.*
t Inquirere in ſuſpectos tutores iudex poteſt: eóſque remouere: ídque fauore pupillorũ, *vt hic,* Quid: qui ita remotus, éſtne infamis? non eſt. *Dyn. & Bartol. Gloſſ.in l.vlt.Cod. eodem.*
u Tutor remoueri poteſt etiã officio iudicis ſine accuſatione *Bart.*
x vel ipſo iudice principaliter inquirente: vel incidenter fraudem tutoris detegente.
y *vt l.fin. Cod. de prob.*
z Inquirere ad vtilitatem priuati, ex ſuo officio iudex non poteſt (excipitur tamen hîc pupillus) ad vtilitatẽ publicã, poteſt.
a *l.*17.§.1.*ſ. de teſtam.tut.*
b ob crimẽ cõmiſſum aliàs q̃ in tutela (dici idem poteſt in notario ſecundùm Baldũ) non poteſt quis remoueri vt ſuſpectus, *Bart*
c delictum tutelam præcedẽs hîc non attenditur.
d *l.*1.*in fin.l* 4 *in princ.ſ.de tutel. & ration.*
e nam datiua vtilis ita eſſe non poteſt. *l.*6. §.1.*ſ. de tutel.*
f in vno malus, præſumitur in eodem genere malus. *l.*7. §.2. *circa fin ſ. de accuſ.*
g *adde l.*45.*in pr. ſ.tit.prox.*
h *vide l.* 1. & 2. *Cod. ſi tutor reip.*

15 ¶Sed si non latitet: sed si præsens, nihil posse decerni contendit, quasi inopibus: si datis pupillo aduocatis, in mendacio reuincatur: ad præfectum vrbis [a] remittendus est. neque enim interest: id agere quemquam, vt corrupta fide inquisitionis, tutor constituatur: an bona fide constitutum, velut prædonem, bonis alienis incumbere. hic ergo non quasi suspectus remouebitur: sed remittetur[b] puniendus ea pœna, qua solent adfici, qui tutelam, corruptis ministeriis prætoris, redemerunt.

16 ¶Qui[c] pecuniam ad prædiorum emptionem conferre, neque "pecuniam" deponere peruicaciter perstant, quoad emptionis occasio inueniatur: vinculis publicis [d] iubentur contineri: & insuper pro suspectis habentur. sed sciendum est, non omnes hac seueritate debere tractari: sed vtique humiliores. ceterùm eos, qui sunt in aliqua dignitate positi, non opinor vinculis publicis contineri oportere.

17 ¶Is tutor, qui inconsideranter pupillum vel dolo abstinuit hereditate: potest suspectus postulari.

18 ¶Qui ob segnitiem[e], vel rusticitatem, inertiã, simplicitatem, vel ineptiam[f] remotus sit: in hac causa est, vt, integra existimatione [g], tutela vel cura abeat. Sed & si" quis" ob fraudem non remouebit aliquem, sed ei adiunxerit: non erit famosus: quia non est abire tutela iussus.

3. De prohibito gerere. 4. De his qui non gesserunt.

4. *Idem* "libro primo de omnibus tribunalibus."

HÆ enim causæ faciunt, vt, integra existimatione [h], tutela vel cura quis abeat.

1 ¶Decreto igitur debebit causa remouendi significari [i], vt appareat de existimatione.

2 ¶Quid ergo, si non significauerit causam, remotionis decreto suo? Papinianus ait, debuisse [k] dici hunc integræ esse famæ. & est verum.

3 ¶Si prætor, sententia sua, non remouerit tutela, sed gerere prohibuit: dicendum est, magis esse, vt & hic desinat tutor esse.

4 ¶Qui nihil gesserunt, non possunt suspecti postulari. verùm ob ignauiam, vel negligentiam, [l] vel dolum, si dolo fecerunt, possunt remoueri.

De satisdatione.

5. *Idem* "libro tertio Disputationum."

SVspectus fieri is[m] quoque, qui satis dederit, vel nunc offerat, potest. expedit enim pupillo, rem suã saluam fore, quàm tabulas rem saluã fore cautionis habere. Nec ferendus est contutor, qui ideo collegam suum[n] suspectum [o] non fecit, quoniam cautum erat pupillo.

6. *Callistratus* "lib. 4. de Cognitionibus".

QVia* satisdatio propositum tutoris maleuolum [p] nõ mutat: sed diutius grassandi in re familiari facultatem præstat.

De impuberibus accusantib. tutores, vel adultis Curatores. 1. De lata negligentia. 2. De tutore qui non præstat alimenta. 3. Si tutor datus non comparat.

a v. l. 1. in fi. ĩ. eo.
b l. vlt. in fi. Cod. arbitr. tutelæ.
c tutores qui repertorium non fecerunt, vel qui pecuniam *Hal.* adde l. 9. ĩ. de tutelis.
d Hæc verba refert Cuiacius ad leges 12. tab. 10. obser. 11.
e l. 4. in fin. j. eo.
f vel paupertatem l. 2. C. de tutore qui non satisd.
g l. 4. j. eod.
h Infamis fit tutor ob dolum remotus. hac lege l. 7. in fi. j. eod. l. 2. in fin. ĩ. eod. §. 6. Inst. eod. l. vlt. Co. eod.
i l. 2. §. 2. ĩ. de his qui notam.
k Cur ita? collige ex l. 104. j. de regulis iuris.
l l. 2. l. 3. Cod. eo.
m l. 6. j. eod §. vlt. Instit. eo. l. 17. §. 1. ĩ. de testam. tut.
n l. 3. in pr. ĩ. eod.
o atqui colega ad reddẽdam rationem nõ tenetur l. 19. ĩ. de adm tut.
p v. l. 17. §. 1. ĩ. de testa. tut. v. l. 21. ĩ. de tutorib. datis.
q ¶l. 6. inf. C. eod. §. 4. Inst. eod.
r Adolescentis & impuberis in suspecti tutoris postulatione dissimilitudo, Hi suspectos non faciunt: illi faciũt, ex consilio necessariorum.
s Consilium sequi necessariorũ interdũ lex nos iubet.

7. *Vlpianus* "libro 1. de omnibus tribunalibus."

IMpuberibus[q] quidem non permittitur suspectos facere. adolescentibus [r] planè volentibus suspectos facere curatores suos, permittitur: dummodò "ex" cõsilio [s] necessariorum id faciant.

1 ¶Si [t] fraus non sit admissa, sed lata negligentia: quia ista propè fraudem accedit: remoueri hunc, quasi suspectum oportet.

2 ¶Præterea accesserunt quædam species ex epistola Imperatoris nostri, & Diui Seueri ad Atriunculonium. nam aduersus eos, qui, ne alimenta [u] decernantur, sui copiam perseuerant non facere: vt suis rebus careant, præcipitur: reiq. seruandæ causa, pupillus in possessionẽ mittatur eius, qui suspectus sententia [x] sua factus est: quæque mora deteriora futura sunt, curatore dato distrahi iubentur.

3 Item, si quis tutor datus non compareat: solet [y] edictis euocari: nouissiméque, si copiam sui nõ fecerit, vt suspectus remoueri ob hoc ipsum, quòd copiam sui non fecit. quod & perrarò, & diligenti habita inquisitione faciendum est.

De moribus & paupertate tutorũ.

8. *Idem* "libro 61. ad Edictum.

SVspectum tutorem eum putamus, qui moribus [z] talis est vt suspectus sit. enimuerò tutor, quàmuis pauper est, fidelis tamen & diligens, remouendus non est quasi suspectus.

De cognato vel affini pupilli, vel patrono tutore.

9. *Modestinus* "libro singulari de Eurematicis."

SI tutor aliquo vinculo necessitudinis, vel adfinitatis pupillo coniunctus sit, vel si patronus pupilli liberti tutelam gerit, & quis eorum à tutela remouendus videatur: optimum factum [a] est, curatorem, ei potiùs adiungi [b], "quàm eundem" cum notata fide & existimatione remoueri.

De periculo post remotionem.

10. *Papinianus* libro 12. Quæstionum.

DEcreto prætoris, vt suspectus, remotus, periculum futuri temporis non timet[c]. iniquum enim videtur, remoueri quidem à tutela, vel cura: in futurum autem non esse securum.

De tutela finita.

11. *Idem* "libro 5. Responsorum."

POst finitam[d] tutelã, cognitio suspecti tutoris, quamuis pridem recepta, soluitur.

De fraude tutoris per seruum detegenda.

12. *Iulius Aquila* libro Responsorum.

NIhil proponi, cur præscribere [e] curator possit in cognitione suspecti, quo minùs religio prætoris à pupillari seruo[f] detegente fraudes instruatur [g].

t l. vlt. Cod. eod.
u v. l. 3. §. 14. ĩ. eod. §. 9. Instit. eod.
x Fugitiuus sententia sua fit suspectus quoties nimirum fuga ipsa habetur pro delicto. Adde quæ de fuga scripsi ad l. 28. infi. j. de bonis libert. adde l. 1. Cod. de desertorib. l. locorum Cod. de omni agro deserto. Nouella 53.
y l. 68. ĩ. de iudiciis.
z Mores faciũt suspectum tutorẽ, (dic idem in nuncio & tabellario) non facultates. §. fin. Inst. eod l. 5. C. eod. adde l. 17. §. 4. ĩ. de admin.
a optimum factum est: & ita locutus est Cicero 1. *Catil.* Salustius *in Iugurtha.* Plautus *in Aulularia.* v. Cuiac. 12. obs. 32. & l. 58. ĩ. soluto.
b Imò remouendus est omnino l. vl. in fin. C. arbitrium tutelæ.
c l. 22. Cod. de excusat.
d l. 1. C. eod. adde §. 8. Inst. eod.
e excipere vt in l. 15. §. 7. j. de adult.
f v. leg. 33. ĩ. de adm. tut.
g v. l. 1. ĩ. de fide instrum.

LIBER VICESIMVSSEPTIMVS.

DE [a] EXCVSATIONIBVS [b].

Præfatio. 3. Qui creari non possunt. 4. De Ingenuis & libertinis. 5. De sponsis.

Modestinus lib. 1. [c] Excusationum.

HERENNIVS [d] Modestinus Ignatio Dextro. S. Conscribens librum, vt mihi videtur, vtilissimum, quẽ excusationẽ tutelæ & curatoriæ volui, hunc tibi misi.

1 ¶Faciam autem, quoad possibile erit, de his doctrinam manifestam, enarrãs legalia Græcorum voce: & si cognouero, inepta [e] ea ad transferendum esse.

2 ¶Apponam[f] dicendorum, narrationi etiam ipsa[g] legum verba [h], si necesse erit: vt dicendorum simul & legẽdorum vsum habentes, integritatem indigentibus & vtilitatem præbeamus. 3 ¶Dicendum igitur primum est quos creari non oporteat.

4 Libertinis pupillis ingenuos[i] tutores vel curatores, præsides non dabunt, nisi omnimodo libertinorum penuria[k] secundùm locum illum sit. libertinis[l] enim libertinos solos oportere dari, qui ex eodem[m] loco sint [n], oratio diui Marci iubet. Si autem dabitur: diuus Seuerus impuberum curam habens, obligatum eum esse tutelæ, nisi[o] iustè rationes reddiderit, rescripsit[p].

5 ¶Non potest curator esse sponsæ [q] sponsus, vt senatus dicit. creatus autem talis absoluetur[r].

De septuagenario. 1. De ætate probanda. 2. De numero liberor. 9. De trib. tutelis.

2. *Idem* libro 2. Excusationum.

EXcusantur à tutela[s] & curatoria, qui septuaginta[t] annos compleuerũt. Excessisse autẽ oportet septuaginta

a 5 Cod. 62. ad 70. 1. Inst. 25. Pau. 2. sent. 27. 38. Eclog. 1.
b Tutorum. s. vt enim senatorũ alij à senatu amouẽtur, alij excusantur: ita & tutores à tutela. *Cuia. hîc.*
c sex libros excusationum cõscripsit.
d Interpretatio hæc Latina cuiusdã Latini interpretis, nõ Modestini, qui Græcè scripsit: cuius denique extãt Greca fragmenta hæc.
e δύσφραστα. coguntur tamẽ Græci sæpissimè Latinis vti vocibus, quales sunt illæ, Curator, oratio, incola, spado, salarium, veteranus, primipilus, legionarius, legatarius, caliga, patronus, excusatio, librarii, calculatores.
f v. l. 2. §. 2. ĩ. qui petant tutores.
g verba siue sententiæ siue testimonii quæ cõmodè in vulgarem sermonem transferri non possunt, ipsissima & vt ita loquamur, de verbo ad verbum & formaliter referenda.
h i. an quædam ex libris Vlpiani & Pauli? an constitutiones imperatorum? v. Ant. Aug. hîc & Cuiac.
i ¶l. 3. C. eod.
k Nobilium penuria, ignobiles ad dignitates promoueri posse hinc colligit. l. generali. §. spuriis. j. de decur. l. honor. in fi. j. de muneribus.
l l. 27. in f. ĩ. de tutorib. datis.
m l. 13. inf. j. eod. l. 3. ĩ. de tutorib. dat. l. 5. C. qui dare tut. l. 3. C. qui pet. tut.
n Imò & eos qui non sunt ex eodẽ loco l. 10. ĩ. de tutelis: v. Cuiac. hic.
o εἰ μὴ ἐμπροθέσμως δικαιολογήσεται. nisi tẽpore finito se excusauerit.
p Tutor datus non iustè, si administrat, rationes perinde tenetur reddere ac si iustè datus esset.
q μνηστῆρα, μνηστῆς: vtriusque verbi appellatio ad eos pertinet qui matrimonio iuncti sunt. & ita, *apud Matthæũ & Lucã,* quidam non ineptè, μνηστευθεῖσαν, & μεμνηστευμένην, nuptam interpretantur. v. l. 14. j. de curat. fur. de tutela fœminarum v. Cuiac. 7. obs. 11.
r ἀπολυθήσεται, i. excusabitur.
s & à cæteris munerib. personalib. l. 3. C. qui ætate
t §. 13. Inst. eod. l. vn. C. qui ætat. l. 3. C. qui ætate vel profess.

a Aetas, quæ certo tempore ante in negotio aliquo, putà ad excusationem, exigitur, initio ipsius negotii esse debet:ita vt posteà superueniens,pendente iudicio nihil conferat ad excusationem.
b *ἐκ παιδογραφιῶν* natalibus professionibus *v.l.13 l.16.ſ.de probationib.*
c *Dixi ad l.13.ſ.de probat.l.2.Cod.de his qui veniam ætatis.*

ta annos tempore [a] illo,quo creantur, aut quo hereditatem adiit quis,aut quo condicio,quæ testamento inscripta est,completa est:non intra tempora excusationis.

1 ¶Ætas autem probatur aut ex natiuitatis scriptura [b],aut aliis[c] demonstrationibus legitimis.

2 ¶Remittit[d] a tutela vel curatoria & liberorum multitudo[e]. 3 ¶Legitimos[f] autem liberos esse oportet omnes,etsi non sint in potestate [g].

4 ¶Oportet autem liberos viuos[h] esse,quando[i] tutores patres dantur.qui enim antea decesserunt,his nõ connumerantur.neque rursus nocent,qui postea moriuntur. & hoc ita inquit constitutio diui Seueri.

5 ¶Hoc autem videtur quidem dictum esse de tutore dato secundum testamentum: conuenit autem hoc & in omni alio.

6 ¶Qui autẽ in ventre est,etsi in multis partibus legũ comparatur[k] iam natis,tamẽ neque in præsenti quæstione,neq; in reliquis[l] ciuilibus muneribus prodest patri.& hoc dictum est in constitutione diui Seueri.

7 ¶Non solùm autem filij remissionẽ tutelæ tribuunt, & filiæ:sed etiam nepotes[m] ex filiis masculis nati,masculi,& fœminæ. Auxiliantur autem tum,quando,patre eorum mortuo,illius locum supplent [n] auo. Quotcumque autem nepotes fuerint ex vno filio, pro vno filio numerantur [o]. Hæc autem ex constitutionibus,quæ de liberis loquuntur,possunt colligi.nusquam enim facilè est inuenire,vbi de filiis loquatur constitutio, sed de liberis. appellatio autem hæc & ad nepotes[p] extenditur[q].

8 ¶Numerum autem liberorum determinatum cõstitutionibus esse oportet vnicuique tunc, cùm creatur. nam si[r] post creationem generantur,non auxiliantur : vt constitutio inquit Seueri & Antonini.

9 ¶Ampliùs autem,& qui habet tres [ſ] tutelas,aut tres curatorias [t],aut commixtim [u] tres curatorias & tres tutelas,& adhuc manentes,hoc[x] est nondum excedentibus [y] ætatem minoribus:hi excusantur,ad tutelam vel curatoriam vocari [z].Sed tamen & si curator quis fuerit, non impuberis[a],sed furiosi,"seu prodigi:"in numerũ curarum & hæc computabitur curatoria.quod sic se habere docet constitutio Seueri & Antonini.Dicit autem hæc & nobilis[b] Vlpianus de tribus tutelis.

3. *Vlpianus* libro singulari de Officio prætoris tutelaris.

TRia[c] onera tutelarũ dant excusationem.Tria autem onera sic sunt accipienda:vt non numerus [d] pupillorum plures tutelas faciat, sed patrimoniorũ separatio [e]: & ideo qui tribus fratribus tutor datus est, qui indiuisum[f] patrimonium haberent,vel quibusdam tutor, quibusdam curator:vnam tutelam suscepisse creditur.

4. *Modestinus* libro secundo Excusationum.

DIximus [g] tres habentes tutelas,ad quartam non vocari.quæsitum est igitur,si quis duas habens tutelas, deinde ad tutelam tertiam vocatus appellauerit[h],&,adhuc pendente [i] iudicio appellationis ad quartam tutelam promoueatur,vtrùm à quarta se excusans, mentionem [k] faciet & tertiæ,an omnino dimittet illam.Et à Diuo Seuero & Antonino constitutum inuenio, non oportere ad quartã promoueri à tertia appellantem[l] sed: pendente tertiæ creationis excusatione [m],illius finem expectare [n],terminum futurum quartæ creationis : recta ratione.si enim ordine præpostero[o] quartam suscipiat quis: eueniet,vt,post tertiam extantem,iniusta tertiæ appellatione apparẽte, quatuor oneribus grauetur extra[p] leges.

1 ¶Si pater in tribus fuerit muneribus aut tutelarum aut curatoriarum:filius eius non vexabitur [q]. & ita

d id est excusat.
e *πολυπαιδία* de qua vide *Instit.eod in pr l.12. C.qui num.lib.* exemplum summi fauoris *v. l.7. §. 3 ĵ.de bõ. damnat.* Porrò multi dicuntur duo,tres, quatuor, quinque.
f non naturales tãtùm. *Theophil.Inst e d.* Publicè enim interest legitimè progenitis patriam augeri *l.2. Cod.de indict. viduit.* non adoptiui *v.l.2. §. 2 ĵ. de vacat.muner.*
g si quidem emancipati prosunt *d.l.2 §.5.*
h defuncti enim non prosunt, nisi in bello amissi *v l. 18. ĵ.eod.*
i *facit l.28.infrà eod.*
k *l.7.2.ſ.de statu.*
l Cur ita? *v.quæ notaui ad l.9.in f. ĵ.ad l. Falcid.v. hîc Cuiac.*
m *l.3. C. de his qui num.libe.*
n Auus mortuo filio tenet locum patris : & nepotes locum filii. *adde.l.Sed si in condicione. §.nepotes.ĵ. de hæredib.inst.*
o vt non eorũ capita numerẽtur, sed stirpes. quin & ita fit in successione ab intestato. *v. §.6. inst. de hæredit. quæ ab intestato.*
p Nepotes excusant à tutela, vt filii.
q id est porrigitur:quia non est propria extẽsio, sed generalis vocabuli prædicatio. *v.l.103.ĵ. de verbor.signif.*
r *§.4.ſ.eod.*
ſ *l.4.ĵ. eod. §. 5. Inst.eo.l. vnic.C. qui num.tut.*
t curationes.
u Imperfectæ duæ excusationes eiusdem generis perfectam constituunt.
x Tutela adhuc manere dicitur, nondum excedentibus ætatem minoribus.
y *v.l.non tantum.ĵ.eod.*
z non tamen excusantur á reliquis munerib.ciuilibus *l.3.C.de excuſ.muner.*
a *μὴ ἀφήλικος*.i.minoris 25.annis. *Anton. Aug.hîc.*
b alibi dicitur egregius.*l.3.in fi.ſ.qui petant tutor.*nobilissimus *l.4.in f.ĵ.eod.*
c *l.2.§.vlt.ſ.eo.* d *§.5.Inst.eod.*
e *v l.15.§.15.l.31.in fin.ĵ.eo.*
f Indiuisa patrimonia,vnius patrimonium censentur.*c.1.extr.ne sede vacante.*
g *d.§.vl.& l.3.ſ eo.l 6.ĵ.eo.*
h quidam appellari non posse à tutelæ datione existimant: verùm id Cuiacius negat *arg.l.13.l.6.ĵ.eo.l.penul.ſ de tutor datis l.20.ſ.de administr.tut. l.17.in f.ĵ. de appellat. l.1.§.1.ĵ.quando appellandum.l 18.C.h.t.* i Appellatione pendente nihil est innouãdum: siue causam spectes in qua est appellandum,siue eam quæ ei cohæreat.
k Appellationi non renunciat, qui sententiam pro se allegat. *Bald.*
l *ἀλλὰ, μετεώρου οὔσης τῆς ἐπὶ τῇ τρίτῃ χειροτονίᾳ δικαιολογίας τὸ ἐκείνης τέλος περιμένειν*,i.suspensa allegatione tertij,eius finis expectabitur. Tertiam vocat sententiam causam appellationis,ex qua cognoscetur quarta subeunda sit necne. si hac non liberatur,altera liberabitur:& è contrà. Quarta,ordine decretorum est quarta: vi ipsa & effectu est tertia:sed non antequam de tertia bis secundum tutorem iudicetur.*v.Cuiac.hîc.* m vel appellatione.
n Quoties alterum ab altero dependet,principale prius inspiciendum est.
o Præposteratio litis non permissa. p id est præter. q Cur nõ vexabitur?

Quoties paterfamilias vnius domus onera sustinet, toties eiusdem domus liberi onera non sustinẽt Onus patri impositũ, & ab eo præstitum,prodest liberis, vt aliud onus nõ subeant *adde l.filia pater.ĵ.de legat.1.l.1.Cod.de non cõtinuandis.* r ¶Tria onera tutelarũ in vna domo sufficiunt *l.5.ĵ.eo.* ſ nã domũ dicimus,plures personas vnius potestati subiectas *l.1.Co.de honor.& mun.li.10.tit.40.l.3.C de filiisf. & quead.lib. 10.tit. 60. Theophil.§. ἐμοῦ διατιθεμένου Inst. de tit.*

constitutum est à Diuo Seuero & Antonino. hoc autem & è contrario est,quòd oportet filij tutelas remissionem patri dare: & rursus vtrisque cõmunes: id est,vnam filij, & duas patris:aut è conuerso. Tunc autem [r] hæc ita se habent,cùm onus vni [ſ] domui, non [t] separatis contingit. Scribit autem & Vlpianus nobilissimus hæc eadem.

5. *Vlpianus* libro singulari de Officio prætoris tutelaris.

TRia [u] onera in domo vna [x] esse sufficit. proinde si pater alicuius,vel filius,vel frater[y] qui est in eiusdẽ potestate[z],tria onera sustineat,quæ ad periculum patris sui spectent,quia voluntate eius administrant : omnibus excusatio à tutela competit.Sed si non Patris voluntate administrent:non prodesse,sæpè rescriptum est.

De professionibus & medicis. 12 *De iurisperitis.* 13. *De athletis.* 14. *De sacerdotio.* 15. *Quale munus sit tutela.* 16. *περὶ στρατηγῶν τῶν πόλεων.h.e. De magistratib.municipalib.* 17. *De capitalibus inimicitiis.* 18. *De status Controuersia.* 19. *De rusticis humilibus & illiteratis.*

6. *Modestinus* libro 2.Excusationum.

SI duas habenti tutelas, aliæ duæ simul superinductæ fuerint:quæ est ordine tertia, auxiliabitur ei ad remissionem quartæ:etsi[a] Imperator [b] fuerit, qui quartam iniunxerit:aut tertiam,&,antequã cognoscat [c] imperatoris mandata,promotus[d] erit ad aliam[e]. Si[f] autem ordo non apparuerit,sed in vna die duæ creationes proponerentur in diuersis chartis:non qui creatus est,sed qui creauit,eliget[g],quam oporteat eum suscipere.

1 ¶Grammatici,sophistæ,rhetores,medici, qui *περιοδευταί*, id est, circulatores [h] vocantur, quemadmodum à reliquis muneribus, ita & à tutela & à cura requiem [i] habent [k].

2 ¶Est autem & numerus rhetorum [l] in vnaquaq.ciuitate, qui vacationem numerum habent, & hæreses[m] quædam propositæ lege.quod manifestum est ex epistola Antonini Pij,quæ descripta quidem est communitati Asiæ,vniuerso [n] autem orbi conueniens est:cuius capitulum hîc subiectum est : Minores quidem ciuitates possunt quinque[o] medicos [p] immunes habere,& tres sophistas [q], & grammaticos totidem. maiores autem ciuitates,septem,qui curent,quatuor,qui doceant vtramq.doctrinam.maximæ autem ciuitates,decẽ medicos, & rhetores quinque,& grammaticos totidem. Supra [r] nunc autem numerum ne maxima quidem ciuitas immunitatem præstat.Decet autem,maximo quidem numero vti[ſ] metropoles[t] gentium:secundo autem quæ habent vel forum[u] causarum[x],vel loca iudiciorum:tertio autem reliquas.

3 ¶Excedere[y] quidem hunc numerum non licet:neque sententia[z] senatus,neq. alia qua adinuẽtione:minuere autem licet.quoniam pro ciuilibus muneribus apparet hoc tale factum. 4 ¶Et vtiq.non aliter de immunitate hac fructum habebunt,nisi decreto[a], senatus inscripti [b] fuerint numero concesso,& circa [c] operationẽ [d] se negligenter nõ habeant. 5 ¶Et philosophos quidem liberari à tutelis Paulus scribit ita:Philosophi,oratores,grammatici, qui publicè iuuenib prosunt,excusantur à tutelis[e]. nam & Vlpianus libro quarto de officio procõsulis ita scribit: *Philosophi, Oratores, Grammatici qui publicè Iuuenib . prosunt excusantur à tutelis nam & Vlpianus lib.* 4. *De officio proconsulis ita scribit.* ¶Sed & [f] reprobari[g] medicum posse à republica,quamuis semel probatus sit, Imperator noster cum patre,Lælio Basso rescripsit.

t Vnitas domus inter patrẽ & filium videtur ex patria potestate.
u dixi *l.2. §.9. & sequẽtib.l.67. §.2.ſ.de ritu.*
x dixi *l.4.§.1.ſ. eo.adde l.31. in fi. ĵ.eod.*
y *Adde l.67. §. 2.ſ.de ritu.*
z *l.3.C.de filiisfã.*
a Interpretamur volũtatem principis ex iure communi.
b Excusare se à tutela quis potest, etiãsi eã iniũxerit princeps.
c Principẽ non contemnit qui ignorat eius mãdatum.vnde rursus notant,mandatum principis non obligare ignorantes.
d Appellatur etiã à promoto ad honores.
e Ordinis ratione inferioris factũ præfertur facto Prĩcipis *Bald.*
f Ordo certus seruandus : incertus à iudice definiri debet.
g Gratiæ locus non est in necessariis : sed & id colligũt, Dubiũ quod ex facto iudicis oriatur,per iudicem ipsum definiri. Eius esse definire, cuius sit disponere.
h circuitores. circũforanei,rectè,si dixisset *περιαγορᾶιοι*: de Periodeuta *v.l.42. §.9.in f.C.de episc.* datur medicis circuitoribus tãtum immunitas, nõ iis qui sedentarii sunt, & in vmbra studia medicinæ exercent *Cuiac.hîc.*
i id est excusationem.
k & meritò:est enim eorũ causa iustissima *l. 1. §.ĵ.de extraordin. cognit.*
l *ῥητόρων* id est, professorum liberaliũ artium, de quib9 dicam ad *l.4. C.de professo & med.*
m *καὶ αἱρέσεις* id est,condiciones(malè Accursius diuisiones ciuitatum.nec.n.Iurisconsultus dixit *διαιρέσεις*)Lex enim has cõdiciones dat,vt professores & medici probentur decreto ordinis:& sic condiciones propositas dicit lex penultima *ĵ.de condit.& demonst.*
n Principem esse totius orbis Imperatorem hinc colligunt.
o *l.1.ĵ.de decretis ab ordine.* p Hi Archiatri dicũtur,quasi principales medici: honorati comitiua primi & secundi ordinis *v.l.vlt.C.de professorib.& med.*
q sophistæ,qui docent præcepta docendi. Rhetores,etiã ii qui non docent *v.Cuiac.hîc.* r Immunitatẽ ab oneribus publicis ciuitates alicui præstare non possunt nisi ad suũ præiudicium. ſ Vrbiũ aliæ metropoles,aliæ forũ causarũ habent,aliæ neutro iure censentur. t Metropolitanæ vrbes aliis maiores
u Non omnis ciuitas forum causarum habet:sine foro causarũ ciuitas esse potest.
x *ἀγορὰς δικῶν*:alii legunt *ἀγορὰς δικαίων* quam lectionem probat hîc Cuiacius.
y Numerum à superiore finitum inferior excedere non potest.
z Principis maior est potestas quàm senatus.
a *l.8.C de professorib.& med.* b Priuilegio non fruuntur,qui matriculæ non inscripti. c Salarium professori non debetur lectiones non continuanti.
d vt immunitas datur tantùm medicis circuitoribus *§.1.ĵ.eod.* ita & Rhetoribus, sophistis:i.præceptoribus & magistris.
e at non à muneribus patrimonialibus *§.7.ĵ.eod.*
f Reprobari potest medicus etiã semel probatus. Cur potest? Publicæ vtilitati id debetur. g *v.l.2.l.8.10.C.de profess.& med.*

7 ¶De Ph

a Rari sunt qui philosophantur. *vt hic*. Sic rari boni apud Iuuenalem *Satyr*.8. Sic rari oratores & quidē pauciores, quàm in sua quaque arte alij professores. De quo Cicero queritur.*lib.1.de Oratore*.
b vix singulæ ætates singulos ferunt philosophos. c hinc constat philosophos non excusari à munerib. patrimonialibus *v.l.6. C.de muner.patrimonialib.*

7 ¶De Philosophis autem eadem constitutio diui Pij ita dicit: Philosophorum autem non constitutus est numerus: quia rari [a] sunt, qui philosophātur[b]. Existimo autem, quoniam qui diuitiis superabundant, voluntariè[c] tribuent pecuniam in vtilitates patriæ. si autem propriè loquantur de substantia, inde iam manifesti fient non philosophantes.

8 ¶Est autem imperatoris Commodi constitutionibus inscripum capitulum ex epistola Antonini Pij: in qua manifestatur, & philosophos habere immunitatem tutelarū. sunt autem hæc verba: Consimiliter autem his omnibus Diuus pater meus[d] mox ingrediens [e] principatum, constitutione existentes honores, & immunitates firmauit scribens, philosophos, rhetores, grammaticos, medicos, immunes esse gymnasiis[f] sacerdotij[g] stantes[h], & neque ad frumenti [i], & vini, & olei emptiones, & præpositiones, & neque iudicare, [k]neq; legatos esse, neque in militia numerari nolentes, neque ad alium[l] famulatum [m] eos cogi.

9 ¶Ampliùs & illud scire oportet, & eum, qui in patria[n] propria docet, aut medicatur, immunitatem hanc habere. si enim existens Comaneus in Cæsarea doceat aut medicetur: apud Comanenses immunitatem non habet. & hoc ita promulgatum est à diuo Seuero & Antonino.

10 ¶Valdè tamen disciplinis instructos, & si supra numerū, & in aliena patria morā faciāt, esse immunes Paulus scribit dicens, Diuum Pium Antoninum ita iussisse.

11 ¶Romæ[o] philosophantem cum salario, vel sine salario remissionem habere promulgatum est à Diuo Seuero & Antonino, ita ac si in propria patria doceret. Quibus promulgationibus potest quis illam rationem adducere: quoniā in regia vrbe, quę & habetur, & est cōmunis patria, [p] decenter vtique vtilem seipsum præbens, non minùs, quàm in propria patria, immunitate fruetur.

12 ¶Legum verò doctores in aliquo præsidatu [q] docentes, remissionem non habebunt: Romæ [r] autem docentes à tutela & cura remittuntur.

13 ¶Vlpianus libro singulari de officio prætoris tutelaris ita scribit:

Athletæ[s] habent à tutela excusationem, sed qui sacris certaminibus coronati[t] sunt [u].

14 ¶Gētium præsidatus, putà[x] Asiæ, Bithyniæ, Cappadociæ, tribuit immunitatem à tutela: hoc est, quo [y] ad in præsidatu sunt.

15 ¶Tutela non est[z] reipublicæ munus, nec quod ad impēsam pertinet: sed ciuile: nec prouinciale videtur tutelam administrare.

¶Tutela non est reip. munus, nec quod ad impēsam pertinet, munus, sed ciuile: nec prouinciale videtur tutelam administrare.

16 ¶Remittuntur à tutela & cura magistratus [a] ciuitatum.

17 ¶Dat remissionem tutelæ & capitalis [b] inimicitia à creato facta aduersus[c] patrem pupillorum: nisi secundū testamentum[d] apparuerit datus tutor: nisi, postquàm scriptum est testamentum, capitale certamē[e] eis adinuicem constitit: vel nisi antiquior quidem est testamento inimicitia: propter[f] hoc autē videtur esse datus tutor, vt supponatur debito, & negotiis: & hoc ex epistola Imperatoris Seueri ostenditur.

18 ¶Amplius autem absoluitur à tutela, cùm quęstionem quis pupillo de statu mouet: cùm videtur hoc non calumnia[g] facere, sed bona fide. & hoc diui Marcus & Seuerus[h] promulgauerunt.

19 ¶De rusticis autem, & humilibus, & illiteratis, scribit Paulus ita:

Mediocritas [i] & rusticitas interdum excusationē præbent, secundùm epistolas diuorum Hadriani & Antonini. Eius, qui se neget literas [k] scire, excusatio accipi non debet†: si[l] modò non sit expers negotiorum.

De paupertate.

7. *Vlpianus* libro singulari Excusationum.

Paupertas[m] sanè dat excusationem, si quis imparem se oneri[n] iniuncto possit probare. idque Diuorum fratrum[o] rescripto continetur.

De militib. veteranis. 12. De primipilaribus.

8. *Modestinus* libro tertio Excusationum.

Sed & milites, qui honestè compleuerunt[p] militiæ tēpus[q], remissionem habēt tutelarum aduersus omnes hodie priuatos. Aduersus[r] autem filios[s] eorum, qui eidē ordini communicauerūt, & eorum, qui olim milites fuerunt, intra annum quidem dimissionis remissionem habent, post annum autem non habent. coæqualitas [t] enim honoris [u] militiæ fortior videtur olim militum priuilegio. nisi [x] fortassis alias habuerint iustas tutelæ excusationes: vtputà numerum annorum, vel aliquid tale, quale & priuatos aduersus omnes excusare consueuit. Hæc [y] autem de filiis, non de nepotibus eorum, qui olim milites fuerunt. Nepotes[z] enim eorum, qui olim milites fuerunt in eodem loco cum reliquis priuatis esse creduntur.

1 ¶Qui nimirum[a] ignominiosè dimissi sunt [b]: similes [c] his, qui nequaquàm militauerunt, existimantur. & propter hoc neque ipsi habent priuilegium [d]: neque [e] filiis, eorum, qui olim fuerunt milites, tutores dati, obligabuntur.

2 ¶Quandoque[f] autem non complent quidam militiæ tempus [g], & tamen habent remissionem tutelarum, sed non eandem cum iis qui compleuerunt. qui enim vigesimum[h] annum militiæ excessit, similis esse creditur ei, qui compleuit tempus militiæ.

3 ¶Qui autem intra hos annos dimissus est, non habet continuam tutelarum immunitatem, sed ad tempus: quemadmodum & reliquorum ciuilium munerum remissionem habet. qui enim intra quinque annos [i] militia solutus est, nullam sibi vindicabit immunitatem. qui autē post quinque annos vnius anni habet immunitatē: qui autem post octo, biennij: qui autem post duodecim, triennij. qui autem post sexdecim, quadriennij. qui autem post viginti, sicut suprà diximus, continuò absoluetur.

4 ¶Qui autem inter nocturnos custodes [k], qui sunt Romæ, militauerit: anni solius habet remissionem.

5 ¶Ita autem: si honestè scilicet absoluti fuerint, sicut dictum est: vel, propter ægritudinem, causariam [l] remissionem acceperint. est[m] enim & hæc honesta. qui enim ignominiosa potitur remissione, non habet vacationem.

6 ¶Veteranus [n] autem esse creditur, non solùm legionarius, sed & omnis [o] qui qualitercumque [p] militauit: etsi honestè est & ipse solutus. " filiorum tamen tutor creabitur. " etenim legionarius [q] eius, qui inter nocturnos custodes [r] militauit, filiorum tutor fit.

d Hadrianus s. *arg.l.vlt.s.demin.*
e moris enim erat initio imperij cuiusque, immunitatem vel petentibus confirmare, vel etiā vltrò non petentibus concedere ex instituto Tiberij: *Sueton. in Tito*. extat etiam edictum Neruæ confirmātis beneficia à Domitiano concessa *Plin.10.epist.* Aurelius Victor in eodē: *Cuia.ad l.2.§.1.s. eod.* adde Plin.2.
f ἀτελεῖς εἶναι γυμνασιαρχιῶν, ἀγορανομιῶν, ἱερωσυνῶν. Gymnasiarchæ præsunt exercitio palestræ, cum sumptu aliquo *Hesych. Vlpianus in orat. contra Leptinē: Philo in Flaccum: Cuiac. hic.* gymnasiarches, idē quod Xystarches oleum certaminibus præbēs. De ædilitate *v, l.1.j. de via publica.*
g de sacerdotiis veterum, *v. quæ notaui ad l.1.C.de offic. Comm. Orient.*
h ἱερωσυνῶν ἐπισταθμιῶν. *Hesychius* ἐπισταθμία, ὑποδοχὴ ξένων *Cuiac.*
i à munere sitoniæ vel eleoniæ.
k quod aliàs inuitis iniungi solet. *l.14.§.14.j. de mun. & honor.*
l ὑπηρεσίαν ἐθνικὴν prouinciale munus *Ant. August. Cuia. hic.*
m putà suscipiendorum hospitum. *l.21.j. de vacat. mun.* non vulgarium sed eorū qui sunt in comitatu Principis aut legati.
n originali & communi, putà Romæ. *v.l.9.j. de vac.mun.*
o *v.l.9.j.de vac. mun.*
p *l.33.j. de munerib. & honorib.*
q ἐπαρχία.
r Iuris professores Romæ excusationem à tutela habent. s *v.l.5.C.quæ res pign.*
t Coronari caput in signum honoris hinc colligit Baldus.
u hos vocabant στεφανίτας ἀγῶνας. *Galenus ad Thrasybulum adde l.1. C.de athletis.* alij sunt qui dicuntur ἀργυρῖται quos qui vicerunt, consequuntur pecuniaria commoda *Vlpian. in orat. in Leptinem. v.l.40.j. de re iudica.*
x ἀσιαρχία. *Act.*19.30. 4.*Euseb.*15. hoc sacerdotio qui fungebantur suis sumptib. præerant ludis institutis in honorem Dei. Munerarii dicuntur à Ruffino. De sacerdotum immunitate. *Cicero in Lucullo. vide l.8.j.de vacat.*
y Cessante causa priuilegii cessat priuilegium.
z Imò publicum munus est §.1.*Instit. eod. v. hic Cuiac.*
a στρατηγοὶ τῶν πόλεων. *v.l.15.§.9.j. eod.*
b κεφαλικὴ ἔχθρα, i. ob capitalem accusationem orta. *nouell.90.c.7. Ant. August.*
c Inimicus pupillo præsumitur, qui eius patri fuit inimicus: etiamsi pupilli pater sit mortuus. d Probatur pax & redingratio amoris, testamēto, vt per subsequentia merita. e κεφαλικὸς ἀγών, i, lis capitalis, quam sola mors diremptura sit. *adde Pau.2.sen.27.§.1*, Quid: quæ Capitalis inimicitia apud veteres fuit? quam soléni quadam ratione præsentibus testibus professi erant. renūciata amicitia vt colligi potest ex Cicerone *oratione pro l. Flacco.* Seneca 10.*epistolar. & 2. & 3. de Ira & declamat.* 10. Sidonio.7.*Epistolar.* Arnobio.2. *aduersus gentes.* Sic Germanicus amicitiā renunciat Pisoni apud Suetoniū *in Claudio.* Sic Tiberius Gracchus ex professo inimicitias gessit cum Africano & Asiatico Scipionibus 4.*Valer.* cuiusmodi inimicitiæ testatæ eidem Valerio *ibid.* Acerrimè, inquit, cum Scipione Africano Macedonicus dissenserat: eorúmque ab æmulatione virtutis profecta contentio, ad graues testatásque inimicitias profecta fuerat. Ita capitales inimicitię *hic & l.18. in f.s. de procur. l.15.s. de arbitr. l.3.§.9.j. de adimendis legat. l.9.j. de his quib. vt indignis. §. item si propter. Inst. eod.* testatæ denunciatæ, quæ sanguinem & vindictam spectant ex professo.
f Arbitrio iudicis definitur lis sit reconciliata verè, nec ne.
g Calumniosa aut falsa excusatio non præbet excusationem. Qui statim cōtrouersiam mouet pupillo, excusatur quidem ab eius tutela, si tamen id per calumniā dicit, nō excusatur. Itaque in eas causas inquirere iudex debet, *vt hic.* Eadē ratio fuerit in eo qui falsò se dixerit pupilli creditorem, vt eo nomine excusetur. Eadē quoque in eo qui accusat testes, ne eorū testimonio accusari vel cōuinci possit.
h Μάρκος καὶ Βῆρος: Marcus & Verus. Hi sunt qui diui fratres & interdum fratres Imperatores vocantur. *v. Ant. & Cui. hic.*
i ¶*v.l.15 §.15.& l.40.j.eo.* vt Græcè μετριότης, ita Latinè mediocritas paupertatem significat, & hoc sensu hominē mediocrem dicimus, & mediocre patrimonium.
† hodie recipitur §.8.*Inst. eo.*
k Pro rustico nō est habēdus, qui peritiā rerū agendarū habet.
l Illiterati non excusabantur olim à tutela, si modò non expertes negotiorum. quod ad orphanotrophos, & hospitatorios extēdit Bal.
m Paupertas excusat à tutela §.6.*Inst. eod.*
n *facit l.40.j.e.*
o Seueri & Antonini *Theophil.* §.6.*Inst. eod.*
p quin vt non cōpleuerint, ne quidem si velint tutores esse possunt *lege 4.C. qui dare tut.*
q i. veterani.
r Priuilegiatus aduersus æquè priuilegiatū nō vtitur priuilegio.
s παῖδας. hinc & ex sequētibus colligere possis appellatione παίδων solos filios, non nepotes intelligi. *& l.6.s. de testamēt. tut.* & ideò, cum esset interdictū τοῖς παισί, id est filiis Senatorum ne ludo polluerētur: Augustus postea idē nepotibus interdixit, *Dion.*54. cui regulæ repugnare videtur *l.84.j. de verb. sign. v. Cuiacium ad l.2.s. eo.*
t Par in parem priuilegio vtitur. u Honoris species est malitia.
x Priuilegio sublato seu reuocato, iure communi vtitur, qui priuilegium amisit.
y Nepotes iure communi non continentur appellatione filiorum.
z In priuilegiis nepotes non continentur appellatione filiorum.
a *al.* nimium. Vnde notauit. Baldus, in infamia gradus esse, vt in virtute.
b formulam missionis ignominiosæ, v. apud Hirtium *de bello Africano: adde l.13.§.3.j. de re militari.*
c Reatus omnem honorem excludit.
d vt excusentur à tutelis.
e οὔτε τοῖς τούτων παισὶν παλαιστρατιώταις. neque horum filiis qui olim. Bulgarus ita rectè vertit. f Militiæ iustum tempus qui complet, perpetuam habet immunitatem: qui non complet, interdum vel nullam vel temporalem pro rata temporis quo in militia fuit. g vt alij emeriti, quorum ætas militaris definitur ab anno 17. ad 46. ex instituto Seruij Tulli & lege Gracchana.
h *v.l.9.C. quando prouocare.* ante emerita stipendia dimittuntur, qui 20. annos in militia fecerunt *l. vltim. Cod. de his qui non impletis: Dion.57. Tacit.1. Cuiacius hic.*
i *v. in hunc locum Cuiac.* k *l.1. l.3.s. de of. præfecti vigilum.* vigiles etiā milites sunt *l.1.j. de bo. p. ff. ex test. milit. l.15 §.3.j. de adult. Vlp. tit.3.§.5. vbi* vide.
l Causarii ob vitiū ægritudinis aut senectæ dimissi *l.8.C de re militari l.12* vt Græcis αἰτία, sic Latinis causa vitium est: Seneca, causariæ partes animi. i. vitiosæ.
m Aegritudo militi parit honestam missionem.
n συμβετεραιος vox hybrida, poterat dicere συναποστρατευθεὶς.
o *facit l.15.§.3.j. de adul.* p in quocumque genere militum.
q *l. vlt. C. de excusat. veter.* r de quibus §.4.s. *eod.*

a ϛρατιώτȣ ἀφήλικος minori : ne alioqui cum Accurſio, Baldo hîc & Bartolo in *l.in ratione.§.quod vulgo.ꝫ.ad l.Falcid.* putes, Impuberes militare potuiſſe: vide *Tiraquell.6.de Nobilitate.*
b Pater non eſt legitimus curator filij emancipati: *vt hîc.* Quid igitur? iudex dabit curatorem. c Teſtimonium lex perferre poteſt: Vnde notant, ſtatuti verbis narrationem facti continentibus, fidem adhiberi.

7 ¶Iam verò & militi impuberi [a] curator dabitur, qui olim miles fuerit: ſcilicet ſi pater huius mortuus fuerit: ſiue etiam hic emancipatus [b] fuerit, ſimiliter.

8 ¶Et de vniuerſis his conſtitutiones teſtantur [c].

9 ¶Scribit autem & Vlpianus ita.

Sed ignominia miſſi, ab [d] vrbicis planè tutelis excuſabuntur: quia [e] ingredi eis vrbẽ nõ licet [f]. ¶Planè ſi quis in cohortib. vrbanis [g] permilitauit [h], licèt antè viginti annos mittitur, tamẽ perpetuã habet à tutelis excuſationẽ.

10 ¶Quæſitum eſt autem : vtrùm vnam & ſemel tutelam recipiunt qui olim fuerunt milites : vel vno tempore non amplius quàm ſemel : quieſcente autem prima tutela, rurſus "priuilegium" recipiãt [i]. aliter atque in priuatis, qui quieuerunt. non enim auxiliantur his, qui habuerunt, neque inter tres adnumerantur. ita & in his, qui olim fuerunt milites, non [k] prodeſt creatum eſſe. Hoc autem & in curiis [l] eſt promulgatum, vt oſtendit Diui Seueri & Antonini conſtitutio.

11 ¶Et nihil differt, qualiter indigẽt filij comilitonis [m] tutore vel curatore: vtrùm emãcipati, vel patre mortuo.

12 ¶Primipilarij ex cõſtitutionibus imperialibus excuſationem habent reliquarum tutelarum : primipilarij autem filiorum tutores erunt. Primipilarij autem hi exiſtimantur, qui exercent [n] primum pilum [o]. Si autem non exercens, mortuus fuerit, huius filiorum primipilarius tutor non erit.

De cohorte prætoria.

9. *Vlpianus* lib. ſingulari de officio prætoris tutelaris.

SI tribunus in cohortibus prætoriis permilitauerit, etiam collegarum filiorum tutela excuſabitur, beneficio diui Seueri, & imperatoris noſtri.

De abſentia reip. cauſa. 1. *De anno vacationis.* 4. *De rebus quæ ſunt in alia prouincia.* 5. *Si primipilo functus, tutelã ſuſceperit, & rurſus ad militaria munera aſſumatur.* 6. *De aſſeſſore. De excuſatione ad tempus.* 7. *Si minor. 25. annis, curator vel tutor detur.* 8. *De aduerſa valetudine. De furore.*

10. *Modeſtinus* lib. 3. Excuſationum.

NOn ſolum autem, qui ad caligatas [p] militias & reliquas, primipilarij militauerũt. ſed & qui qualitercũque neceſſitatis publicæ plebis Romanorũ gratia abſentes fuerunt, anni [q] habent vacationem poſt reuerſionẽ [r].

1 ¶Annus denique hic non ſolum his, qui compleuerunt conſuetum militiæ tempus, in reliquis publicis neceſſitatibus datur: ſed & his, qui qualitercunque [ſ] quieuerunt [t] à publica neceſſitate, & reuerſi ſunt: & ſi minus tẽpus eo, quod conſtitutum eſt, conſummauerunt.

2 ¶Quas denique prius habebãt tutelas: propter hoc autem depoſuerunt, quoniam publici negotij gratia abibant: has, quum reuerſi fuerint, confeſtim recipient, nihil eis auxiliante anno. annus enim ad futuras, nouáſque datur: non ad eas, quæ reſumi debent.

3 ¶Annus autem copulatorum dierum ſcrutabitur [u]: ex quo quis reuerſus eſt, rectam viam dirigens, vel dirigere debens, non eam, quæ eſt ex circuitibus.

4 ¶Et qui in teſtamento [x] dati ſunt tutores, renuent, ſecundùm leges, adminiſtrationẽ earum [y], quæ in alia prouincia ſunt poſſeſſionum, quod oſtendit ſubiecta Diui Seueri conſtitutio. Diui Seuerus & Antoninus Auguſti Valerio. Teſtamento tutor datus, antè præfinitum diem adire debuiſti, & poſtulare, vt ab adminiſtratione rerum, quæ in alia prouincia erant, liberareris.

5 ¶Qui primumpilum [z] expleuit, ſi cum tutelam ſuſcepiſſet vnius filij, rurſus [a] in militates neceſſitates [b] aſſumptus erit, deponet ſolicitudinem tutelæ.

6 ¶Similiter & in [c] locum illius tutoris, quem poſtea ſibi collegam [d] quis adduxerit, dabitur curator: vt ait conſtitutio Diui Seueri. quam rectè adaptans [e] omnibus [f] ſimilibus capitulis, curatorem dari dicet in [g] locũ eorum, qui temporis vacationem recipiunt. 7 ¶Si libertus impubes dabitur à patrono tutor filiis ſuis, vel alius quicũcumque minor vigintiquinque annis: donec [h] quidẽ impubes fuerit, non moleſtabitur: interim autem alter in locum eius creabitur curator [i]. Similis eſt huic & legitimus tutor [k], ſi impuberem eſſe contigerit. etenim in locum eius curator [l] interim dabitur.

8 ¶Si quis ita ægrotus fuerit, ut oporteat eum non omnino [m] dimitti à tutela: in locum eius curator [n] "interim" dabitur. ſenatus autẽ hic rurſus recipiet tutelam. Si quis autẽ & in inſaniam [o] inciderit, ſimilis eſt huic. & ita Vlpianus ſcribit:

Aduerſa [p] quoque valetudo excuſat: ſed ea quæ impedimento eſt [q], quo minùs qui ſuis rebus ſupereſſe poſſit: vt Imperator noſter cum patre reſcripſit.

11. *Paulus* libro ſingulari de excuſatione tutorum.

ET nõ tãtùm ne incipiãt, ſed [r] & à cœpta excuſari debẽt.

1. *De mutatione domicilij.*

12. *Modeſtinus* lib. 3. Excuſationum.

IDem Vlpianus ſcribit : Sed in hoc reſcripto adiectum eſt, ſolere vel ad tẽpus, vel in perpetuũ excuſari, prout valetudo eſt, qua adficitur. Furor [ſ] autem non in totũ excuſat: ſed efficit, vt curator interim [t] detur.

1 ¶Sunt & alij, qui, etſi iam ſint tutores vel curatores, continuò tamen de reliquo abſoluuntur à ſolicitudine. putà qui domicilium aliò tranſtulerũt [u] ex reſcripto Imperatoris ſcientis [x] quidem tutorem eſſe eum, trãſmigrare [y] autem expreſſim ei concedentis, & horũ alterutrum literis [z] ſignificantis.

De appellatione. 1. *De tempore proponendi excuſationes.*

13. *Idem* libro 4. Excuſationum.

SCire [a] oportet, quoniã neque dati tutores, neque teſtamentarij prouocare neceſſe habent [b]: vt oſtendit conſtitutio Diui Veri [c] & Antonini. Hoc autẽ obſeruari oportet, & in datis curatoribus, in [d] pauciſſimis. n. diſtant curatores à tutoribus. Aduerſus denique ſentẽtias auferentes [e] eis excuſationes, licentiam habebunt appellandi.

1 ¶Multa verò obſeruari oportet, vt concedatur, tutores vel curatores cauſas remiſſionis tribuere. Oportet enim, eos cõſtituto legibus tempore [f] ad iudicẽ accedere. ſunt autem conſtituta tempora hæc: Qui enim in ipſa ciuitate eſt, vbi creatur, vel intra centeſimum lapidem à ciuitate: intra quinquaginta [g] dies excuſabitur: poſtea autem non admittetur, ſed tenebitur ad ſolicitudinem. & ſi horum quid non fecerit, erit in eadem [h] cauſa, in qua eſſet, ſi apparuiſſet proprio periculo ipſum negligere : neque [i] vlla ei via relicta erit ad excuſationem. Qui autem ſupra centũ miliaria à ciuitate abeſt: viginti miliaria habebit numerata in vnamquámque diem, à quo [k] cognouerit: (oportet autem ei manifeſtari [l] à præſidibus vel in faciem [m], vel ad domum [n]) & extra hos, alios triginta dies habebit ad excuſationẽ. Hoc autem conuenit & iis [o], qui teſtamento dati ſunt: ſiue tutores fuerint, ſiue curatores, quos confirmari [p] à magiſtratibus [q] conſuetum [r] eſt.

2 ¶Aliud etiam inuenimus. in Diui Marci promulgatione [ſ], inquiſitione dignum. etenim ei, qui in ipſa ciuitate eſt, in qua creatus eſt, vel intra centum miliaria, quinquaginta dierum ſpatium legiſlator dedit. ei verò, qui vltra centũ miliaria habitat, in vnamquámque diem numerari [t] viginti miliaria iuſſit: & extra hos alios triginta dies adiecit ad excuſationem. vnde contingit, vt, ſi cuius habitatio centum ſexaginta miliaribus abſit, is octo & triginta dierum ſpatium habeat : octo quidem, centum ſexaginta miliariorum nomine, in vnamquamque diem viginti miliariis numeratis : triginta verò, eo quòd ad excuſationem faciunt. erit igitur in deteriori ordine, qui longiùs habitat, eo qui intra centum miliaria eſt, vel in ipſa ciuitate : ſi vtique his quidem ſemper quinquaginta dies ſpatij ſunt, illis verò pauciores. ſed etſi maximè verba legis hunc habeant intellectum,

d Infamis excuſatur à tutela in vrbe gerenda.
e Militibus ignominia miſſis in vrbem ingredi non licuit. Vnde colligas, Eum tutorem in ea vrbe dari non poſſe, cui in eam vrbem ingredi non liceat.
f non quòd id eorum honori detur, vt de conductorio. vectigalium dicitur. *l.penul.§.10.ꝫ. de iure immunitatis*: & de iis, qui neceſſitate impediuntur. *l.pen.in f.ꝫ.eo.*
g hinc milites vrbaniciani *l.35.§.4.ꝫ. ex quibus cauſ.maior.* vigilibus, incendii: vrbanis, cuſtodia vrbis potiſſimum committitur : Prætoriis, cuſtodia Imperatoris. hi σωματοφύλακες, καὶ δορυφόροι dicũtur Herodiano *lib.5.Cuiac.in hũc locum & P. Fabrum 1. ſemeſtr.*
h Permilitare dixit, vt & aliàs pernoctare. *l. Vrbana. §. Pernoctare ꝫ. de verbor.ſignif.* Quibus in verbis, Per perfectionem quandam adiicit.
i Priuilegium non amittitur per actum contrarium ipſi priuilegio.
k Tutorẽ creatũ eſſe non prodeſt ad excuſationem, ſed adminiſtraſſe: non excuſat creatio ſed nominatio.
l ἐπὶ τῶν κουρατορειῶν.
m commilito, qui ſimul militat.
n Priuilegii officio conceſſi, officium in habitu & actu eſſe debet *Bald.*
o qui fuit primipili centurio, primus centurio, primus centurionum, primi ordinis centurio. dicitur etiã eo nomine & is, qui nõdum depoſuit primipilum: cuius præcipuum munus fuit in exhibenda militari annona *v.l.10.§.5.ꝫ.eod.*
p caligatæ militiæ ſunt gregariorum, & manipulariorum militum & tyronum. Caliga, militare tegmen pedum. Aliæ ſunt clariores militiæ, vel etiam Palatinæ: nam & in Palatina militia, & in officio magiſtratuum primipilares fuiſſe conſtat *Cuiac. hîc dixi ad l.10.ꝫ.de cuſtodia.*
q Excuſantur à tutelis, intra annum à reditu, qui abſentes Reipublicæ cauſa defierunt. r *l.2.C.ſi tutor.vel curat.reipubl.*
ſ Imò, non qui qualitercumque. *§.3.Inſt.eod.*
t ἀλλὰ καὶ τοῖς ὁπωσοῦν παυσαμένοις τῆς δημοσίας χρείας, i. perfunctis publico negotio. *Cuiac.hîc.*
u i. non eſt vtilis: computatur ex quo rediit vel redire debuit recta via, ſine mora, aut ſine circuitione *l.4.ꝫ.de vacat.muner.*
x Tutor teſtamento datus excuſatur ab adminiſtratione rerum alterius prouinciæ, *vt hîc.*
y *adde l.12.l.19.l.21.§.penult.l.42.l.vlt.in f.ꝫ.eod.l.2.l.11.Cod.eod.l.39.§.8.ꝫ. de admit.tut.*
z ὁ πριμιπῖλον ἀνύσας. Primipilaris excuſatur ab omnib. tutelis, præterquam vna filiorum primipilaris, poſt annum *v.l.8.in fi.ꝫ.eod.*
a Publicum officium poſt tutelam iniunctum excuſat ab adminiſtratione, vt interim detur alius. b ad exhibendam annonam ϛρατιωτικὰς χρείας διατροφάς.
c *§.2.Inſtit.eod.§.5.Inſt.de curatorib.*
d συγκάθεδρον.
e Legis virtus in eo quoque conſiſtit, vt ſimiles ſimilibus connectantur.
f vide quæ notaui *ad l.19.Cod.de Sacroſ.Eccleſ.*

g Curator datur in eius locũ, qui excuſationẽ temporariã habet tutelam.
h ¶Spes teſtamẽtarii tutorii, efficit, vt interim detur tutor à iudice, locum facit interim datiuo tutori, neque locus ſit legitimo tutori. Eadem ratione ſpes legitimi proximioris, locum facit datiuo, excluſo remotiore legitimo. Porrò in ſpe id eſſe dicitur, quod eſt in potentia naturali.
i κηδεμὼν: quod verbum eſt ambiguum: ſiquidẽ eo ſignificatur tam tutor quàm curator. reperitur etiam ꝫ.*eod.* & *in l.2. in prin.* & *§.1.ꝫ.qui pet. tut.*
k hæc excuſatio, propria excuſatio non eſt, quia tutela non ſoluit. datiui & teſtamentarij ſe excuſant, non legitimi. *v. Cuiac. ad l.10. 13.ꝫ. eod.*
l κηδεμών.
m μὴ παντάπασιν.
n *l.13.ꝫ.de tutelis.§.5.Inſt.de curatorib.*
o μανίαν vel furorem *v. l.12.ꝫ. eod.*
p *l.11.l.12.ꝫ.eod. §.7.Inſt.eod.l.vnic.C.qui morbo.*
q putà ſonticã *l.2.§.3. in fi.ꝫ. ſi quis cautionibus: l.40.ꝫ.de re iud.*
r *l.40.ꝫ.eod.*
ſ *l.10. in fin. ꝫ. eod.*
t *§.11.ꝫ. de tutelis.§.2. Inſt. qui teſtam.tut.*
u Tranſlatuſ à principe ſciente ad aliud domicilium, intelligitur liberatus ab oneribus primi domicilij & tutelis ibi gerendis.
x Principis certa ſciẽtia idem præſtat, quod clauſula, Nõ obſtante.
y de eo genere migrationis *v.l.4.C de iure fiſci.*
z Scripturã requiri in gratiis quæ à Principibus ſolent impetrari hinc quidem colligunt. Alii ſcripturam non exigi neceſſariò vt gratia eſſe incipiat, ſed vt probetur. a hæc lex eſt de temporibus excuſationum
b poſſunt tamen apppellare à nominatione, *ꝫ.eod.v.l.4.ꝫ.eod.* c *al.* Seueri.
d Curatores à tutoribus diſtant in pauciſſimis.
e Appellari non poteſt à tutela, vel cura niſi per iudicem legitima excuſatio non ſit admiſſa. *adde l.ait prætor.§.permittitur.ꝫ de minorib.c.ex parte de appellat.in 6.*
f intra 50. dies: dic vt ꝫ.*eod.* g *l.38.ꝫ.eo.§.16.Inſt.eod.*
h Paria ſunt nullo modo comparere, & poſt tempus lege conſtitutum.
i Contumacia non ſe recuſantis iutra tempus purgari non poteſt.
k *l.6.C.eod.* l *l.vlt.ꝫ.de tutorib.datis.*
m Renuntiatio fit vel ad faciem, hoc eſt præſenti: vel ad domum, abſenti.
n quod & quando fiat *v.Cuiacium 7.obſer.15.* Porrò denuntiationem ad domũ eam vim habere notat Baldus, vt id tẽpus currat ignorãti, quod aliàs nõ currit, niſi ſciẽti.
o id eſt, & datiuis & teſtamentariis. An legitimis? negat Cuiacius. *v.l.10.§.7.ꝫ.eod.*
p Confirmari etiam teſtamentarios probat Cuiacius. *7.obſer.7.*
q ὑπὸ τοῦ ἡγουμένου à Præſide. r Conſuetudo in tutore & curatore confirmãdis ſeruanda. ſ Promulgare quid: vide Feſtum in Promulgari.
t *l.3.ꝫ.de verb.ſignif.*

tamen

a Quoties ex verbis legis, simpliciter intellectis, præfertur iniquum æquo, recedimus à verbis, & stamus menti rationi legis. *Baldus.*

b Κερβίδιος.

c *§.16. Inst. eod.*

d *adde leg.38.j.eod.*

tamẽ mens[a] legislatoris aliud vult. ita enim & Cerbidius[b] Scæuola[c], & Iulius Paulus, & Domitius Vlpianus, coryphæi legum prudentum scribunt dicentes, ita oportere hoc obseruari, vt nunquam alicui minùs[d] detur quinquaginta dierum spatio: tunc autem longius[e], cùm annumeratio dierum, qui in viam computantur, adiectis triginta diebus, quos ad excusationem lex dat, excedit quinquaginta dies. vt puta si dixerimus, aliquem à [f] quadringẽtis quadraginta miliariis habitare. hic[g] enim viæ quidem habebit dies viginti duos, ad excusationẽ aũt alios triginta.

3 ¶ Obseruabunt autem hoc temporis spatium omnes, qui qualitercunque[h] excusantur a tutela, vel cura, vel parte eius. 4 ¶ Consequens autẽ est credere, quod si aliqua specie excusationis fuerit quis vsus, non aliter audietur quàm si obseruauerit constitutum[i] tempus: nisi forte alterius[k] alicuius ciuitatis est ciuis.

5 ¶ Ita verò necesse est custodiri constitutum tempus: vt & si excusatus fuerit dimissus, non liberari eum Diui Verus &[l] Antoninus ostendant in constitutione iubentes, nõ detineri eum, qui in locum eius creatus sit, quasi non[m] liceat alium dari in locum existentis tutoris.

6 ¶ Sufficit autem intra constitutum tempus excusare se solum. Si enim postea nolens[n] defierit, non ei nocebit. Ideóque si representauerit[o], qui se solùm, non permanserit[p] autem postea, vt se excuset: post constitutum tempus, exceptione repellitur[q]. & hoc dicit constitutio imperatorum Veri & Antonini.

7 ¶ Si enim quis propter ægritudinem, vel aliam necessitatem (puta maris, vel hyemis, vel incursus latronũ, aut aliam quam similem[r]) constituto tempore non poterit venire: ignoscendum ei[s] est. cuius[t] fidem tametsi[u] sufficit firmare ex ipsa naturali[x] iustitia: est tamen & constitutio Imperatorum Veri & Antonini hæc dicens.

8 ¶ Scire autem oportet: non sufficere, si accedat ad iudicem: sed oportere, etiam de specie[y] remissionis testari: &, si multa habeat iura, quæ ad remissionem faciunt, omnia nominare: si minùs, similem esse ei, qui nequaquã accessit, aut accessit quidem, iustam autem remissionis causam non nominauit. 9 ¶ Quinquaginta verò dies continui[z] numerantur, incipiendo à tempore cognitionis, quo quis cognouit sepsum datum esse.

10 ¶ Oportet autem vnam[a] testari ante tribunal, vel aliter, in submemorationibus. Potest[b] autem & libellos[c] dare[d], vt iidem ipsi aiũt imperatores. 11 ¶ Hæc de iis, qui obseruare constitutum tempus debent. De iis autem, qui non subiecti sunt constitutis temporibus, age scrutemur.

12 ¶ Qui non iustè dari sunt tutores, (hoc est, à quibus non oportet[e], aut quos non oportet, aut quibus non oportet[f] aut quo nõ oportet modo[g]) si neq; cõfirmentur, neque administrauerint, sunt immunes[h]. neque opponet quis eis, quod constituta[i] tẽpora excusationũ nõ obseruauerint. neque enim habẽt excusationis necessitatẽ: vt ostenditur in subiectis constitutionibus, quas exempli gratia subieci. adaptantur autem vtique omnibus.

Diui Seuerus & Antoninus Augusti Narcisso: Ab auo materno tutor datus[k], necesse non habuisti excusari: cùm ipso iure non teneris[l]. si igitur administrationi te nõ immiscuisti, potes esse securus.

e τόπε δὲ μακροτέραν legendum puto. μακροτέραν vel σμικροτέραν, hoc est minorẽ, hac sentẽtia. Regulariter paucιores 50. diebus ad excusationẽ nõ dari: pauciores tamen tum dari, cum dierũ adnumeratio qui in viam cõputantur, adiectis 30. diebus (quos ad excusationem lex dat) excedit. 50. dies vt in hoc exemplo. Titius habitat 440. miliario: hic viæ quidẽ habebit dies 22, ad excusationẽ 30. quia dies viæ 22. iuncti 30. diebus. excedũt dies 50 In priore exẽplo aliud fuerat. Pone Titium 160. miliariis abesse. Hic 8 dies habiturus est ad excusationem: ac præterea non 30, sed 42. Vt non pauciores 50. diebus habeat: ne deteriore sit loco quàm qui in vrbe.

f A particula diuidit & separat.

g Dilationes dantur magis distantibus quàm qui propè.

h alij enim excusantur in omnem tutelam, alij in partem *v. l.19.j. eod. l.2. C. eod. l. 111.j. de legat.1.*

i Tẽpus constitutum à lege, in quaque re seruari oportet. Excusatur tamen alienę ciuitatis ciuis, qui intra id statutum tempus non egerit. Ita ius strictum solennitatis remittitur peregrino & extraneo ignoranti.

k is enim potest impunè iurisdictioni extranei iudicis non obtemperare *§. vlt. j. eod. l. vlt. s. de iurisdict.*

l Seuerus. in *l.9. Cod. qui petant tutores. l.9. C. qui dare tutores.*

n *al.* volens: quod & notat. Glossa & *Bald.*

o διόπερ ἐὰν ἀφοσιώσεως χάριν μόνον ἐντυχῇ, *sic in l.2 §.1.s. qui petant tutores,* ὁσίας χάριν puritatis gratia. Harpocratio ὥσπερ ὁσίας ἕνεκεν perfusoriè. hinc perfusoriæ assertiones. *Suet. in Domitiano. v. Cuiac. hîc.*

p Paria sunt non comparuisse, aut legitimè aduersarium non expectasse in iure *l.2. in fi. j. quib. ex caus. in possess.*

q Tempus legitimum elapsum vim habet peremptorii.

r purà clarigationem seu repressalias.

s Dilatio prorogatur propter impedimenta. t *v. l.19. §.1. s. de probationib.*

u similis ratio in lege 5. s. *de seruis exportandis*: Naturalis ratio pro lege scripta obseruanda est: etiam sine lege, rationẽ naturalẽ adferre sat est. *vt hîc: l. cum ratio naturalis. j. de bonis dam. l. In summa §. item Varus j. de aqua pluuia.* Vnde notant legẽ generalẽ restringi per rationẽ naturalẽ: neque verisimiliter lege contineri casus, quos vir bonus non staturet. x Naturalis iustitia est iuris notorium, de quo vide *l.4. s. ad l. Aquil. l. vlt. j. de bonis damnat. l. 220. j. de verb. signif.* De Natura dixi *ad l.1. §.8. j. de dote prælegata.* Naturalem rationẽ allegare, pro lege sufficit. y Generaliter rationẽ reddi haud sufficit: cùm in specie reddi oportet. z continui esse debent. *§.16 Inst. eod.* non vtiles. a μίαν μαρτυρῆσαι, vnà testari. b Scripturam non exigit excusatio tutoria, *vt hîc.* Quid exceptio recusationis, vt, non numeratæ pecuniæ? Scripturã exigit. *l. apertissimi. Cod. de iudiciis. Authent. hanc autem. Cod. de non numerata: vide Socinum regula 228.* c βιβλίδια. sed quo fini? vt scilicet cõtestetur excusatio summouendæ præscriptionis gratia: aliàs pro tribunali disceptatur, excutitur, recipitur excusatio tutoris: & sic intellige *l.25. j. eod.* d ἐπιδοῦναι χαμόθεν. de plano. ἐξ ἐπιπέδου. qua forma, & χαμαιδικασταὶ dicuntur iudices pedanei, iudices qui plano pede iudicãt, nec tribunal habent. & χαμαιδιδάσκαλοι, quasi pedanei magistri, qui primas literas docent de plano, nec cathedram habent *Cuiacius hîc. adde quæ notaui ex eodem ad l.11. §.3. s. de instit. action.* Ita χαμόθεν quidã interpretantur, malè, superficiariè: præcipuè verò Accursius in *l.25. j.* libellos interpretatur sententiã inter absentes latam, vel apud iudices delegatos. e puta à matre. *l.1. Cod. de confirmando*: vel auo materno. *j. eod.* tutore vel patrono: *l.1. Cod. de testam. tut.* vel tutore extraneo. f vt qui datur à patre filio emancipato vel naturali. g vt qui datur verbis precariis, nõ directis. *v. l.1. s. de confirm. tut.* h à proponenda excusatione i *l.6. Cod. eod.* k inutiliter scilicet. l *fac. t. l.8. j. de fideiussorib. tut.* m *¶ v. §.4. s. eod. l.5. C. qui dare tutor.* n Ciuium alij, ciues, & originarii: alij, incolæ. o Hi μέτοικοι. *l.4. Cod. de iure fisci.*

Similiter autem & si eum, qui non[m] suppositus est iurisdictioni, creabũt magistratus tutorem vel curatorem: neque hic necessitatem habet obseruare constituta tempora. vtputa quia neque ciuis[n], neque incola[o] est.

De libertis tutoribus.

14. *Idem* lib.5. Excusationum.

Libertum[p] cùm de excusatione tutorum & curatorum tractatur, scire oportet, non solùm patris pupilli, sed & matris intelligi debere.

1 ¶ Sed & cùm de liberis patroni quæsierimus: scire oportet, appellationem hanc non in primo gradu consistere, hoc est in filium & filiã, sed & in nepotes ex vtroque latere, & eos, qui deinceps sunt.

2 ¶ Sed etsi ius[q] anulorum aureorum impetrauerit: adhuc custodit libertorum ordinem secundùm hæc, quæ rescripsit Marcus Antoninus.

3 ¶ Qui propria pecunia emptus & manumissus est: nequaquam connumeratur reliquis libertis[r].

4 ¶ Si plures liberti fuerint[s]: vnus omnibus libertis tutor dabitur, & à tribus tutelis non absoluetur.

De spadone. 1. *De eo qui patri promisit, se futurum tutorem* 2. *De dignitate.* 5. *De librariis & calculatorib.* 6. *De Iudæis.* 7. *De rationibus ciuitatis.* 8. *De libertis vxor. Senator.* 9. *De magistratibus. De fideiussoribus. De tutorib. honorariis.* 10. *De publicanis.* 11. *De plurib. causis excusationis.* 12 *De immunitate Ciuilium aut publicorũ munerum.* 13. *An liberatus tutela vel cura, possit eisdẽ actis vti ad excusationẽ alterius.* 14. *De tutore ignoto patri, vel matri pupilli.* 15. *De trib. tutelis vel curatorib.* 16. *De filiofam. tutore.*

15. *Idem* lib.6. Excusationum.

Spadonem[t] quoque creabunt tutorem[u]: nullã enim habet excusationem: vt constitutio ostendit Imperatorum Seueri & Antonini. 1. ¶ Qui patri promisit[x], se fore tutorẽ liberorum: excusari ab hac tutela nõ potest: etsi aliter habet ius excusationis. 2 ¶ Scire oportet, nulli dignitatẽ tribuere excusationem. vnde si quis senator[y] fuẽrit, hic tutor erit & eorũ, qui inferioris ordinis sunt, "quã" senatorũ. quemadmodũ rescripsit Diuus Marcus & Commodus. 3 ¶ Siquis aũt tutor vel curator fuerit non senatoris vel aliter non[z] in dignitate positi deinde postea fiat senator: continuò absoluetur à solicitudine. Si aũt liberi, quorum tutelam aut curã administrabat, erãt senatoris[a]: non absoluetur a tutela aut cura. 4 ¶ Similiter aũt, & qui inferioris[b] ordinis est, nõ excusabitur a tutela vel cura maiorum. 5 ¶ Neque librarios[c], neque calculatores[d], quos vulgò rationarios dicimus, habere immunitatem, dicunt Diuorum constitutiones[e]. 6 ¶ Iam aũt & Iudæi[f] nõ Iudæorum tutores erunt: sicut[g] & reliqua[h] administrabunt. constitutiones. n. in iis solis sine molestia eos esse iubent, per quæ cultus[i] inquinari videtur[k]. 7 ¶ Ratiocinatio[l] ciuitatis neq; in numerũ vnius tutelæ procedit. 8 ¶ Liberti[m] vxorum senatorũ vnius, etsi res eorum disponunt, nõ absoluuntur tamen à tutelis. hoc enim masculorũ senatorum libertis[n] solùm concessum est. 9 ¶ Si ciuitatis[o] princeps, id est, magistratus[p], incidente ei creatione, obnoxius fuerit periculo tutelæ: hanc non cõnumerabit aliis tutelis[q]: quemadmodum nec fide iussores[r] tutelæ, sed neque qui ob honorem tutores conscripti sunt.

p hæc lex est de iis quorũ excusatio non recipitur. libertus autẽ non excusatur *l. 5. Cod. eo.* nisi aduersa valetudine laboret *l. penult. in f. j. eod.* & sit minor annis *l.10. §.7. s. eo.* adde & aliam exceptionem *j. eo.* quin si minus idoneus est adiungi ei curator potest. *Paul. 2. sent. 29. §.1.*

q libertus donatus anulis, tutor datus liberis patroni, non habetur pro ingenuo.

r nã in plerisque aliis iura patronatus manumissori non debentur *l.10. s. de in ius vocando: l.5. §.2. s. de liber. agnosc. l.71. §.2. j. de adq. hæredit. l.1. C. de bon. libert. l. 7. de oper. lib.*

s ἐὰν πολλοὶ ἀπελευθέρωσιν, εἷς. Author τοῦ πατρὸς. ita legit Cuiacius.

t Spadoni hoc ipso quòd spado sit, non est à tutela excusatio. *l. 1. Cod. e. d.*

u tale vitium non est impedimentum, quominus suis & alienis superesse possit.

x Promissio tutelæ gerendę retractari non potest: Post eam promissionem non est excusatio à tutela *l.29. s. de testam. tut.*

y συγκλητικὸς de quo *hîc.* & βουλευτὴς de quo in *l.18. l. 22. s. de tutorib. datis* differũt. Rectè vetus interpres in Euangelio vbi est βουλευτὴς vertit, decurio.

z μὴ ἀξιωματικοῦ.

a *al.* Senatores, & ita Dynus legit. Vnde Nicolaus Neapolitanus colligit, Pupillum in senatorẽ cooptari posse: quo quid ineptius? cùm à senibus Senatus dictus sit & Cicer. *in Verrina* 4. notat quò apud Halesinos pueri annorum senum, septenúmque denum senatorium nomen nudinarentur: & lege à P. Clodio lata cautum esset, vt Ne quis minor annis 30. Senator cooptaretur. Certè finito anno 24. permisit in Senatum admitti. August. vide *Alexand. 4. Genial. 11.*

b varij fuere ordines Senatorum: olim, patricii, conscripti, pedarij: hodie illustres, spectabiles clarissimi. *Cuiac. hîc & l.1. C. de dignitatibus.*

c *l.97. j. de regul. iuris.*

d μηδὲ λιβραρίους μηδὲ καλκουλάτορας οὓς διαψηφιστὰς λέγομεν, ii numerandi artem docent *l.1. §.6. j. de extraord. cognit. l. 4. C. de profess. & med.*

e additur in Basilicis *lib.38.* ζυγοστάται, id est, ponderatores & libripendes: possunt addi *ex d. l.1. §.6.* notarii & tabularii.

f Iudæus non tutor lector esse potest, *vt hîc.* nec tamen eo casu apud Iudæũ pupillus Christianus morabitur, cùm eius periculum versetur. *l.2. Co. vbi pupillus educari: Iacobus Rebuffus. ad l. omnes. Cod. de decurionib. facit. l.1. Cod. Ne Christianum mancipium: facit quoque finis huius paragraphi.*

g Iudæi ea ratione decuriones esse possunt. *l.50. Cod. de decurionib.*

h & etiam collegia habent *v. l.3. inf. j. de decur.* i ἡ θρησκεία.

k ideóque salua religione septimo die nec arma mouere, nec iter vllũ instituere tenentur *vide Ioseph. 14.* l λογιστεία. logistæ curatores & patres reipublicæ *vide l. 30. C. de decurionibus.* m verte meliùs: liberti mulierum senatoriarum, quamuis earum negotia gerant, à tutelis non excusantur. *Cuiac.*

n id est, ei liberto qui res patroni procurat. *l.17. §.1. j. ad municipalem: vide tamen l.13. C. hoc tit. & adde l.43. l.44. inf. j. hoc tit.*

o ὁ τῆς πόλεως ἄρχων. *vide l.21. §.4. j. de Tutorib. datis.*

p municipiorũ scilicet στρατηγός. sic vetus interpres Lucæ 22. στρατηγοὺς magistratus interpretatur, quos idem Lucas 24. ἄρχοντας vocat: adde *l.21. §.4. s. de tutorib.*

q est enim tutor subsidiarius *j. de magist. conuen.*

r in numerum trium onerum non cedit, si quis sit fideiussor tutoris *l.60. s. de ritu*: vel si tutor sit honorarius.

a vel à fisco: item coloni prædiorum & è contrà *l.49.§.locati.Cuiac.ad l.8.C.eo.*

b Imò, qui præsentes id munus curant excusantur *v.l.8.§.1.ff.de vacat.* vide *hîc* Cuiacium, differentiam constituentem inter vectigalia fisci & ciuitatis.

c *vide l.vnicam Cod.qui ætate.*

d variæ species excusationis, si per se singulæ imperfectæ sint, nec turba seu aceruo valent *Cuia.*

10 ¶ Qui vectigalia conduxit à ciuitatibus[a], non excusatur à cura[b].

11 ¶ Qui iura multa poterit dicere, quorũ vnũquodque per se ipsum satis validum nõ est: an possit excusari, quæsitum est. puta septuaginta[c] quis annorum nõ est, neque tres habet tutelas, sed neque quinque filios, aut aliquod aliud ius remissionis: habet nimirum duas tutelas, & duos filios, & sexaginta annorum est: aut alia quædam talia dicit, per se ipsa quidem perfectum auxilium non præbentia, quæ tamen, si inuicem cõiuncta sint, iusta appareant. sed visum est, hunc non excusari[d].

12 ¶ Qui accepit vel habet immunitatem ciuilium vel publicorum munerum, hic à tutela vel cura non excusabitur.

13 ¶ Qui absolutus est à tutela vel cura, non omnino depositionibus apud acta ad remissionem alterius tutelæ vel curationis vtetur, si nõ extiterint ei iura remissionis.

14 ¶ Qui dixerit, se ipsum ignotum esse patri vel matri pupilli: ea de causa liberandus non est[e].

15 ¶ Est autem quando & qui tres habet tutelas vel curas, non habet ius remissionis. puta si quis affectauerit suscipere. Iam autem & tutor, qui "modici patrimonij[f]" factus est, affectasse videtur. 16 ¶ Vlpianus libro singulari de excusationibus ita scribit:

SI quis, inter tres tutelas, emancipati[g] filij sui tutelam administret: an ei hæc in numerum procedit, scio dubitatum[h]. Inuenio tamen rescriptum, emancipatæ filiæ tutelam numerari inter onera oportere.

17 ¶ Si quis creabitur tutor, existẽs in patris potestate, deinde pater noluerit pro eo cauere: iusserunt[i] leges, & ipsum patrem creari tutorem[k]: vt nullo modo impediatur tutelæ cautio. vt ostẽdit Diui Hadriani cõstitutio.

Imperator Hadrianus Bitrasio Pollioni legato Lygdonensi[l]. Si Claudius Macer, quamuis filiusfamilias sit, idoneus tutor esse videbitur, pater autem eius idcirco cauere non vult, vt filium suum tutela eximat, & in hoc artificio perseuerauerit: existimo, te huic fraudi rectè occursurum: vt & filius, & ipse[m] ad tutelam liberorũ Clementis gerendam compellantur[n].

De excusatione à cura.

16. *Idem* lib.2. Responsorum.

GAius testamento Nigidium filio suo tutorem dedit, eundémque, vsque ad vicesimum quintum annum, curatorem[o] constituit. quæro, cùm liceat Nigidio à curatione[p] etiam citra appellationem[q] se excusare, ex qua die tempora, quæ in excusationibus obseruanda Diuus Marcus statuit, computanda sunt: vtrùm[r] ex die aperti testamenti, an ex quo ad negotia gerenda vocatur, id est post quartumdecimum annum impletum. Modestinus respõdit, excusationem[s] à cura tunc necessariã esse, cùm decreto prætoris seu præsidis cõfirmatus curator fuerit.

De trib. tutelis. 1. *De iliensib.* 2. *De collegiis vel corporib.* 4. *De ædilitate.* 5. *De honoribus.* 6. *De dominis nauium.* 7. *De inquilinis.*

17. *Callistratus* lib.4. de Cognitionibus.

NOn tantùm magnitudo[t] patrimoniorum ineunda est susceptarum trium tutelarum, quæque suscipiẽda est: sed etiam ætas pupillorum consideranda est. nam si priorum pupillorũ ætas propè[u] pubertatem sit, ita vt tantummodo semestre[x] tempus reliquum fuerit, aut eorum, quorũ suscipere tutelam cogitur: non dabitur excusatio. ídque principalibus constitutionibus cauetur.

1 ¶ Iliensibus[y] & propter inclytam nobilitatem[z] ciuitatis, & propter coniunctionem[a] originis Romanæ, iã antiquitus & senatusconsultis & constitutionibus principum plenissima[b] immunitas tributa est, vt etiam tutelæ excusationem habeant: scilicet eorum pupillorum, qui Ilienses non sint. ídque Diuus Pius rescripsit.

e §.10.*inst. eod.* rectè enim ignotus hæres instituitur *l.11. C. de hæred. instituend.* §.*vl. inst. de hæred. instit.* rectè ignoto donatur. *l.29. C de donat.* rectè ignotus tutor datur.

f ὁ μετρίας γενόμενος ἐπίτροπος, id est, qui mediocris patrimonij, vel mediocris pupilli *arg. l.4.ff. de vsu & habit. l.25.§.1.ff.de oper. libert.* factus est tutor. non igitur pauper tutor, sed pauperis tutor, eis verbis significatur, qui tam leuem tutelam dicis causa præsumitur affectasse, vt expleretur numerus trium tutelarum: eámque confirmat opinionẽ Theophilus *in* §.5. si modo εὐπορωτάτην tenuissimã, non, vt Curtius, opulentam, interpreteris. Et ita non tã tres tutelæ, quàm tria onera difficilima excusant *l.31. in fi.ff.eod. Cuiac. ad l.2.ff.eod.*

g Tutela filij emancipati numeratur inter tres tutelas. *vt hîc.* dubium autẽ mouebat, naturalis stimulus: *l.Amici fimos.§. Lucius.ff.eod.*

h quia tutela filij onus non videtur esse, cùm pietatis ratione ad eam compellatur pater *l.16. in f.ff.eod.* & rem agere videtur, cũ agit filij, vt pater quidã apud Antiphanem υἱῷ ἀγαπητῷ ... πράττων πρὸς χάριν ἔρανος ἐμαυτῷ ... φέρειν apud Stobæum 121. *vide Cuiac. hîc.*

i Pater latitans in fraudem legis ne filius tutor fiat, cogitur vnà cum filio administrare: cogitur vnà cũ filio se obligare & tutelã gerere. *vt hîc.* An idem in dote? Ita notat Dynus. *adde l.si non dotem.in fi.ff.soluto.*

k atque ita tutela filio delata computatur in numerum trium tutelarum *l.4.ff. eodem.* l Lugdunensi *Haloand.* à Plinio verò 36 *cap.7.* procurator Claudij Cæsaris in Ægypto: & à Dione 57. Præfectus prætorio. fortè ex familia huius Vitrasij nomẽ accepit Senatusconsultum Vitrasianum *Cuiac. hîc.*

m pater scilicet. Ex hoc verbo (iuncta epigraphe huius rescripti in verbo Lugdunensi) Imbertus in Enchiridio notat aduersus Accursium, Gallos veteres filios habuisse in sua potestate: ídque facere ad quæstionem, an hodie in Gallia pater lucretur vsumfructum bonorum filij aduentitiorum.

n captis pignoribus §.*penul. instit. de satisd.*

o Curator testamento constitui daríue potest. *vt hîc.*

p quia curator testamento non datur. *l.6. Cod. de negotiis.*

q *vt l.1.§.1.ff. quando appellandum*, aliàs appellare potest. *vide l.4.ff.eod.*

r Curator adulti, non cogitur se excusare ante confirmationem. Actus qui indiget confirmatione, esse perfectè non videtur, antequam sit confirmatus.

s *adde l.20 C.eod.*

t *l.31.§.4.ff.eod. Theophil.§.1. Inst. de satisdat. tutor.*

u Distare nihil videtur, quod propè sex menses est, quod intra semestre fieri potest. *vt hîc.* Prope pubertatem esse videtur, qui ab ea semestri tantum distat.

x *vide l.4.§.26.ff.de doli except.* Tres tutelæ excusant à quarta, nisi si qui ex iis, quorum tutela geritur vel defertur, proximi sint pubertati, vt quia semestre duntaxat tempus supersit.

y & aliis quibus hoc nominatim indultum est *l.41. in f.ff.eod. adde l.24. C.eo. l.1.ff. ad munici. Tacit.12. Strabon.13. Sueton in Claudio. Liuium 38. Cuiac.10. obs.5.*

z Nobilitas tribuit immunitatem.

a Coniunctione originis priuilegium confertur vide Cuiacium 10. *obseruat.5.*

2 ¶ Eos, qui in corporibus sunt, veluti fabrorũ[c], immunitatem habere dicimus. etiam, circa tutelarum exterorum hominum administrationem, habebunt excusationem: nisi si facultates eorum adauctæ fuerint, vt ad cetera quoque munera publica suscipienda compellantur. ídque principalibus constitutionibus cauetur.

3 ¶ Non omnia tamen corpora, vel collegia vacationem tutelarum habent: quamuis[d] muneribus municipalibus obstricta non sint: nisi[e] nominatim id priuilegium eis indultum sit.

4 ¶ Is, qui ædilitate[f] fungitur, potest tutor dari. nam ædilitas inter eos magistratus[g] habetur, qui priuatis muneribus excusati sunt, secundùm Diui Marci rescriptum.

5 ¶ Sanè notum est, quòd gerentibus[h] honorem, vacationem tutelarum concedi placuit. vacare autẽ eos, qui tunc primùm vocentur ad suscipiendum officium tutelę. ceterùm eos, qui[i] iam se miscuerint administrationi, ne tempore quidem magistratus vacare, "æquè notum est."

6 ¶ Domini nauium[k] non videntur haberi inter priuilegia. vt à tutelis vacent. ídque Diuus Traianus rescripsit.

7 ¶ Inquilini castrorum[l] à tutelis excusari solent: nisi eorum, qui & ipsi inquilini sunt, & in eodem castro, eadémque condicione sunt.

De liberis bello amissis.

18. *Vlpianus* lib.20. ad legem Iuliam & Papiam.

BEllo[m] amissi, ad tutelæ excusationem prosunt. quæsitum est[n] autem, qui sunt isti: vtrùm[o] hi, qui in acie sunt interempti: an verò omnes omnino, qui per causam belli parentibus sunt abrepti, in obsidione fortè. meliùs igitur probabitur, eos solos, qui in acie amittuntur, prodesse debere, cuiuscumque sexus, vel ætatis sint. hi[p] enim pro republica ceciderunt.

De his, qui in Italia domicilium habent.

16. *Idem* lib.35. ad Edictum.

ILlud vsitatissimum est, vt his, qui in Italia domicilium[q] habeant, administratio rerum prouincialium[r] remittatur.

De lite cum pupillo.

20. *Iulianus* lib.20. Digestorum.

SI pupillum patruus contendat exheredatum esse, & se heredem scriptum: æquum est, tutorẽ[s] pupillo dari, recepta patrui excusatione. vel, si nolit excusationem petere, remoto eo à tutela, ita litem de hereditate[t] expedire.

1. *De plurib. excusationib.* 2. *De excusatione pro parte patrimonij.*

21. *Marcianus* lib.2. Institutionum.

PRopter litem[u], quam quis cum pupillo habet, excusare se à tutela nõ potest. nisi fortè de omnibus bonis, aut plurima parte eorum controuersia sit.

1 ¶ Qui se[x] vult excusare, si plures habet excusationes, & de quibusdam non probauerit, aliis vti intra tempora non prohibetur[y].

2 ¶ Licèt[z] datus tutor ad vniuersum patrimoniũ datus est: tamen excusare se potest[a], ne vltra centesimum lapidem[b] tutelam gerat: nisi in eadem prouincia[c] pupilli patrimonium sit. & ideo illarum rerum dabunt tutores in prouincia præsides eius.

3 ¶ Nec senatores vltra centesimum lapidem[d] vrbis tutelam gerere coguntur.

4 ¶ Habenti "ergo tutorem tutor datur. sed aliarum rerum, non earundem" datur.

b Iliensibus immunitas plenissima data. sub Claudio enim soluti sunt omni publico munere.

c ¶ & nauicula riorum. *l.24. Co. eod.*

d *l.15.§.12.ff.eo.*

e Præsumi non solet priuilegiũ, nisi probetur.

f *vide l.6.§.8.ff. eod.* Possis hoc ad ædiles municipales referre. *dixi ad l. 30.§.1. ff.locati.*

g §.3.*instit.eod.*

h *l.41.ff. eod.§.3. Inst.eod. vbi Theophil.*

i *l.28.ff.eod.*

k *adde l.5.§.64. ff.de iure immunitatis.*

l id est, aduenæ. hinc colligit Baldus, aduenas nõ teneri ad custodiam castri. Quidam inquilinos castrorum vrbanorũ interpretãtur de quibus *Lazius.4.c.5.* Fuerint fortè ii quos Galli appellant, *morte-payes.*

m Bello amissi qui dicãtur. *Inst. eo. in pr. l.vlt.ff. de vacat. muner.*

n quia soli liberi superstites prosunt regulariter *l.2.§.4.ff. eod. 2. Gell.15.*

o In acie quis cadat, an in obsidione, interest. Minus est enim in obsidione cecidisse, quàm in acie. Hi quasi in bello amissi, ad tutelæ excusationẽ prosunt: Illi nõ tã in bello quàm p causam belli amissi â tutela non excusant.

p pro Republica cecidisse intelligũtur: qui in acie ceciderunt.

q Domicilium in Italia habẽtes, à rerũ prouinciaiũ administratione excusãtur.

r *l.2.C.eo. adde l.10.§.4.l.13. §.3. ff.eod.*

s alium scilicet. Nã qui litem habẽt cum pupillo, vel adolescente, olim excusabantur si his esset omnium bonorum, vel de statu *l.6.§.18.ff.eod.* hodie ob quamuis litem remouentur. *Novell.72.c.1.* t *l.16.C.eo.§.4. Instit.eod.*

u *d.l.16.d.§.4.* x §.16.*Inst.eo.*

y *vide l.8.ff.de exceptionibus.* z §.17.*Inst.eod.*

a *l.10.§.4.ff.eo.l.2.C.eo.l.27.ff.de tutorib.datis.*

b vide quæ scripsi *ad* §.3.*ff.eod.*

c de exceptione longinquæ prouinciæ adde *l.35.§ 2.ff.de procurat.*

d Lapidibus itinerũ spatia dimetiebãtur veteres. *vt hîc & §.2.ff.eod.§.16. Inst.eod.* & miliariis *l.1.§.4.ff de offic.præf.vrb.* vnde colligitur, lapidem & miliarium pro eodem sumi: hoc ideò, quod singulis miliariis lapideæ columnæ, spatiorũ signa inscripta habentes, positæ essent. *Plutarchus in Gracchis* Notata inscriptis lapidibus itinerum spatia testatur quoque Quintil.4.*c.vlt.* Cuiusmodi lapides Boetius *lib.3. de Geometria*, appellat, Cursorios. & in vetusto libro Canonum poenitentialium, miliaria lapidea, litteris plena viam docent, & in momẽto quod Theleziæ exstat, viam fecei ab Regio ad Capuã & in ea via põtes omnes, miliariis tabellariosque posciuei. Hinc sunt Nuceriã vsque milliaria 51: Franci vero, *Leugis* (vocabulum id Francum est vt ex Paulo VVarnefrido, libro 15 appendicis ad Eutropium: Hieronymo in Iohelem: & legibus Baiuuariis à Theodorico latis: Isidoro in libello variorum de limitibus) itinera dimetiebãtur: adde Brissonium.4.*select.8.* & quæ scripsi de miliario, columna. Romæ posita *ad l.153.ff.de verb.signif.*

e Dixi *ad l.4.Cod in quib.causis tutor.hab.*

De geome-

a *l. 2. C. de excusationib. artificum.*
b licet habeant immunitatem *d. l. 2. in f.* nam generaliter data immunitate, semper tutelæ exceptæ videntur. *v. Cuiac. in l. 6. §. 1. ſ. 10. & in l. 2. Cod. de mune. patrim.*
c *l. 30. l. 41. ſ. eod.*
d magistratus municipalis non excusatur à tutela.

De geometris. 1. *De his quib. princeps curam alicuius rei iniunxit.*

22. *Scæuola* lib. 1. Regularum.

GEometræ[a] à tutelis non vacant[b].

1 ¶ Hi verò, quibus princeps curam alicuius rei iunxit, excusantur à tutela, donec[c] curam gerunt.

De magistratu municipali. 1. *De his qui in castris merent.*

13. *Vlpianus* lib. 2. Responsorum.

PRopter magistratum, quem in municipio[d] quis erat administraturus, tutelæ excusationem non habere respondi.

1 ¶ Si in castris merentes, non[e] ab eo tutores dentur, qui in castris merebat: excusationem habere, respondi.

De manumissione ex causa fideicommissi.

24. *Papinianus* lib. 11. Quæstionum.

NEquaquàm credendum est, ei priuilegium excusationis ablatum, cui fideicommissaria[f] libertas soluta est. nam in toto ferè iure manumissor eiusmodi nihil iuris vt patronus aduersus liberti personam cõsequitur: excepto, quòd in ius vocare patronum iniussu prætoris non debet.

De libello.

25. *Vlpianus* lib. 2. de officio Proconsulis.

EXcusare se tutor per libellos[g] non poterit[h].

De mensorib. frumentariis.

26. *Paulus* lib. singulari de Excusationibus.

MEnsores frumentarios[i] habere ius excusationis, apparet ex rescripto Diuorum Marci & Commodi, quod rescripserunt præfecto annonæ.

De legatario.

27. *Marcianus* lib. 5. Regularum.

LEgatarius, qui rogatus[k] est alij omne legatum restituere, si maluit se excusare à tutela, legatum propter fideicommissarium consequitur. Cui similis est, qui de falsò egit, nec obtinuit.

De petitione & decreto. 1. *De eo quod tutori relictum est* 2. *De exilio tutoris.*

28. *Papinianus* lib. 5. Responsorum.

TVtor petitus, antè[l] decreti diem, si aliquod priuilegium quærit, rectè petitionem institutam excludere non poterit. 1 ¶ Quæ tutoribus, remunerandæ[m] fidei causa, testamento parentis relinquuntur: post excusationẽ, ab heredibus extrariis quoque retineri placuit[n]. quod non habebit locum in persona filij, quem pater impuberi fratri coheredem, & tutorẽ dedit: cùm iudicium patris, vt[o] filius, non vt tutor, promeruit.

2. ¶ Tutorẽ ad tẽpus exulare[p] iussum, excusare nõ oportet. sed per tẽpus exilij curator in locũ ipsius debet dari.

49. *Marcianus* lib. 2. Institutionum.

PLanè si in exilium datus sit tutor: potest se excusare, si in perpetuum datus est[q].

1 ¶ Faciliùs autem[r] exulis ignorantia, qui contutorem[s] suspectum facere non potuerit, veniam habebit.

De consiliariis principum. 1. *De reb. quæ partem Romæ, partim in prouincia sunt.* 2. *De fratre. De Collibero tutore, vel curatore dato à patrono.*

30. *Papinianus* lib. 5. Responsorum.

e *vide l. 1. ſ. de tutorib. datis.*
f aliud est si directa *v. de l. 14. ſ. de tutorib. dat.*
g Cur ita? *vide l. 9. §. 1. ſ. de off. proconsul.*
h potest tamen contestari excusationem per libellos *vt l. 13. §. 10. ſ. eo.*
i *v. l. vn. C. de conditis in publicis horreis: v. quæ notaui ad l. 5. in fi. ſ. si mensor.*
k *l. 18. §. 14. ſ. de inoff.*
l *l. 17. §. 5. ſ. eo. l. 45. ſ. eo. v. l. 7. ſ. de iudic.*
m 5. *Harmenop.* 11 §. 41.
n *l. 28. ſ. de test. tut. l. 41. §. 3. ſ. de fideic. liber.*
o Præsumitur pater soluere vt pater, non v. administrator bonorum filij. *vide Alciatum. 1. præsumpt. 26. num. 5.*
p *l. 32. in f. ſ. de admin. tut.*
q eiúsque loco dari potest tutor vel curator *l. 14. ſ. de solut.*
r in perpetuũ exilium dãnati.
s qui domi mãsit.
t *vide l. 16. §. 12. ſ. eod.*
u ¶ *v. de leg. 11. §. 2. ſ. de minoribus.* Consiliarii principũ à tutelis immunes. Principum cõsiliarios hîc interpretor eos, qui circa latus principum agũt. *vt ſ. eod.* vnde pars eius corporis dicũtur *in l. 5. Cod. ad l. Iul. maiest.*
x in perpetuũ.
y Cõsiliarii qui circa latus principum versantur his de causis à tutelis excusantur. Primò, quòd circa latus ipsius principis agant, quẽ deserere neq; possint, neque Reipublicæ expediat. Deinde honor ille consiliarij, finem certè temporis & loci non habet. Quod cum ita sit, cõsiliarij principum, meritò in perpetuum excusantur à tutela. In perpetuum, hoc est, non ad tempus, non ratione huius vel huius loci, sed omnium planè: cum, quoquo tempore sequi principẽ eos oporteat. Nescitur enim quo temporis spatio Princeps eos apud se habiturus sit, aut in quẽ locum missurus: *adde l. 22. in fi. ſ. eod.* Vnde notãt, annonas Ecclesiasticas percipere eum, qui sit in seruitio sui antistitis.
z Legatorum alios esse à latere, alios de latere hinc colligunt.
a Perpetua ea dicuntur quæ certum finem neque loci, neque temporis habẽt. *adde l. sufficit. ſ. de cond. indeb.* quæ ab arbitrio & mera voluntate principis pendent: cùm sit incertum quo tempore finitum.
b Tutor qui decreto constituitur ad diuersa patrimonia administranda, vtriusque iudicis decreto constituendus est. vnde notant de delicto in confinibus commisso, vtrunque iudicem simul cognoscere debere, ne contrariæ sententiæ in re eadem ferantur. Item habentem bona in diuersis territoriis si ab vno bonis sit multatus, ab alio, seu apud alium, vel in alio territorio bonis nõ esse multatum. vnde rursus colligas, Bonis in vno territorio, confiscatis, nõn censeri confiscata in alio.
c tutor decernendus administrationi diuersorum patrimoniorum, debet decerni per vtrumque iudicem, non per alterum *Bald.*
d Priuilegio excusatus à tutela, excusatur etiam à tutela fratris. Ita priuilegium excusationis tutelæ, fratris coniunctione quauis potentius est.
e *vide l. 12. C. eod.* priuilegii ius potentius est, putà naturæ *Bald.*
f *sub.* à quarta: idque putà propter numerum trium tutelarum.
g *l. 6. ſ. eod.*
h Tres tutelæ excusant à quarta, quinta & vlterioribus. quòd si vna ex tribus deficiat quia hoc casu quarta reputatur tertia, quasi succedens in locum tertiæ, & quinta censetur quarta, quasi succedens in locum quartæ, in quarta quæ successit loco tertiæ non erit excusatio, sed à quinta quæ successit in locum quartæ. quod obtinet, siue omnes tutelæ vnius generis sint, putà omnes datiuæ, siue diuersorũ generum, putà, quædam datiuæ, quædam testamentariæ.

i Ita accessit ei quarta quædam ac quinta tutela.
k hoc est quarta tutela successit in locum tertiæ, cùm primum vna ex tribus tutelis finita est.
l vt ita ex quarta, & quinta tutela, prior ea censeatur cuius decretum prius est *Cuiac. ad l. 2. ſ. eo.*

IVrisperitos[t], qui tutellam gerere cœperunt, in consilium[u] principum assumptos, optimi maximíque principes nostri constituerunt excusandos.[x] quoniam[y] circa[z] latus eorum agerent, & honor delatus finem[a] certi temporis, ac loci non haberet.

1 ¶ Cùm oriundus[b] ex prouincia, Romæ domicilium haberet, eiusdem curator decreto præsidis[c] ac prætoris constitutus, rerum administrationem vtrubique suscepit. placuit, eum duas curationes administrare non videri: quòd videlicet vnius duo patrimonia non viderentur.

2 ¶ Qui priuilegio[d] subnixus est, fratris curationem suscipere non cogitur[e].

3 ¶ Patronus impuberi liberto quosdam ex libertis tutores aut curatores testamento dedit. quamuis eos idoneos esse constet, nihilo minùs iure publico poterunt excusari, ne decreto confirmentur.

De tribus tutelis.

31. *Paulus* lib. 6. Quæstionum.

SI[f] is qui tres[g] tutelas administrabat, duobus[h] pupillis, diuersis decretis, datus est, qui potuit excusari,[i] & priùs, quã causas excusationis allegaret, vnus ex pupillis, quorum iam tutelam administrabat, decessit: vbi desiit ei competere excusatio, statim[k] tenuit eum prius decretum, quasi in loco tertiæ tutelæ quarta subroganda[l]. nam ipso[m] iure tutor est, & antequàm excusetur. Potuit ergo tutela, qui nunc quarto loco inuenitur, excusari. sed cùm non sit excusatus, necessariò subeundum est onus illius quoque tutelæ Nec[n] me mouet, quòd dicat aliquis, hoc[o] ne exigi, an administretur tutela. hoc enim eò pertinet, ne sit finita administratio, ceterùm si periculum sustineat cessationis, puto ei imputandam eam quoque tutelam. 1 ¶ Idem[p] euenire potest, si duobus testamentis, cùm haberet tres tutelas, tutor datus est. vbi[q] non apertarum tabularum tempus inspici debebit, si quæratur, quæ prior delata sit tutela: sed[r] aditę[s] hereditatis, vel condicionis existentis. 2 ¶ Illa[t] quoque erit differentia tutelarum, de quibus diximus, si tertia & quarta dilata, licèt in quartam priùs detentus sit: quòd huius, id est, quartę, ex quo iussus est administrare: illius, ex quo datus est, periculum sustinet. 3 ¶ Eum,[u] qui pupillum bonis paternis abstinuerat, detinendum in quarta tutela existimaui, quasi deposita illa. 4 ¶ Ceterùm putarem, rectè facturã prætorem, si etiam[x] vnam tutelam sufficere crediderit, si tam diffusa[y] & negotiosa sit, vt pro pluribus cedat. Neque igitur fratres consortes[z] plurium loco habendi sunt. neque non fratres, si idem patrimonium habent, & ratio administrationis pariter reddenda sit. Et ex diuerso fratres, diuisio patrimonio duæ tutelæ sunt. non enim (vt dixi) numerus pupillorũ, sed difficultas[a], rationum conficiendarum & reddendarum consideranda est.

De eo quod relictum est tutori.

32. *Idem* lib. 7. Quæstionum.

NEsennius Apolinaris Iulio Paulo. Mater filiũ suum pupillum, vel quiuis alius extraneus extraneum æque pupillum scripsit heredem, & Titio legatum dedit: eúmque eidem pupillo tutorem adscripsit. Titius confirmatus, excusauit se à tutela. quęro, an legatum amittat[b]. & quid, si testamento quidem tutor non sit scriptus, legatum tamen acceperit, datúsque à prętore tutor

m Ipso iure quis est tutor antequam excusetur. Cui rei hoc argumẽtum est, quod ei iã tutori excusatio cõpetat, nõ antè. *l. Gaius. ſ. eod.* Ita si ius excusationis natũ, antequam quis eo vtatur, expiret, nihil proderit anteà natũ esse. Quippe omnis exceptio & excusatio, tum demum spectãda est, cùm proponitur, seu cum in iudiciũ deducitur. Antè competiisse nihil iuuat, si desiit postea competere.
n Tutelã ex tribus finitam, in numero trium tutelarum non haberi paulò ante diximus, vt ea ratione quæ quarta decreta erat à iudice in eius locum succedat, & fiat tertia: quæ quinta quoque decreta erat ab eodẽ iudice, succedat in locum quartæ & fiat quarta. De quo possit aliquis dubitare, ac tãdem etiam dicere, Tutelam finitam, non eò finitã intelligi, quòd finita sit eius administratio: sed tum demum ac potius finitam, cum rationes plenè fuerint redditę. Ceterùm hîc rationes redditas nõ poni. proinde finitã quidẽ administrationem, at non finitam tutelam. Paulus cõtra existimat, finitam tutelam cẽseri, cùm primum finita est, administratio, etiã antè redditas rationes cùm primùm periculum cessationis non sustinet tutor. finita hũc in modum vna ex tribus tutelis, quartam succedere in eius locum, quæ desiit.
o *al.* hoc non exigi: *al.* hîc non exigi.
p Quod superiori capite dictum est de tutela quarta & quinta decreta per iudices, idem obtinet, in tutela quarta & quinta decreta per testatores.
q In testamentis priùs & posteriùs non sumitur ex die testamenti vel, apertis tabulis, sed ex die, ex quo actus (de quo quæritur) effectum sumit.
r Tutelæ dies testamentariæ, non cedit à die mortis testatoris aut apertis tabulis, sed ab adita eius hereditate, vel conditione existente post aditionem. *vt hîc.*
s *vide l. 7. ſ. de testam. tut. l. 55. §. 2. infrà ad Trebell.*
t Si quarta & quinta tutelæ sint testamentariæ, & quarta subrogatur loco tertiæ, tutor statim atque notitiam habuit, tenetur administrare: vbi verò quinta loco quartæ, post elapsos dies excusationis, *vel ita*. Qui duas habet tutelas, deinde ad alias duas vocatur, tertiæ adstringitur, statim atque sciuit se tutore datum: quartæ, post finitum tempus excusationis.
u Qui tres tutelas habet, & vnius tutelæ pupillos abstinet hereditate paterna, duas tantum tutelas habere videtur, ideóque aliã tutelam delatam agnoscere cogitur. *vt hîc.* Cur duas tantum tutelas habere videtur? An quod eius tutelæ, cuius nomine pupillos hereditate patris abstinuit, habitu quidem tutor est, sed fine effectu fine re, fine administratione: vt Baldus hunc locum accipere videtur? An quia quo momẽto, pupillos hereditate paterna abstinuit, eodem, quasi deposuisse tutelã intelligitur. *vt hoc loco dicitur?*
x Etiam vna tutela (diffusa tamen habens negotia) sufficit ad excusationẽ aliarum
y *l. 17. ſ. eod.*
z Si tres sint fratres consortes, vna est tutela: si tres dissortes, tres sunt tutelæ. Consortes fratres dicuntur & socii, quibus communis domus, communiáque sunt patrimonia *Cuia. hic. & 5. obser. 10.* Quid Cõsors & Disors dixi ad Festũ in Disortione.
a *vide l. 15. § 15. ſ. eod.*
b amittit *l. 28. in pr. ſ. de test. tut.*

a Testatoris præceptum non seruans, legatum eius testamento relictum amittit.
b Tutor testamentarius dicitur is etiam qui confirmatus est à iudice. Quid ita? Iudex ex se non confirmat, sed iudicium testatoris sequutus.
c hinc notat Baldus, testamentarium tutorem confirmatum à iudice, testamentarium dici non datiuum. quia iudex eum non ex se cõfirmat, sed ex iudicio patris.

excuset se: an æquè repellendus sit à legato. & an aliquid intersit, si à patre vel emãcipato pupillo tutor datus sit vel puberi curator. respõdi: Qui[a] nõ iure datus [sit] vel tutor vel curator à patre, cõfirmatus[b] à prætore, excusationis beneficio vti maluit: repellendus est à legato. idque & Scæuolæ nostro placuit. nã & prætor, qui eum confirmat tutorem, defuncti[c] sequitur iudicium. Idem in matris testamento dicendum est. Similis est matri quiuis extraneus[d], qui pupillum heredem instituit, eíque & in tutore dando prospicere voluit. quales sunt alumni[e] nostri. Rectè ergo placuit, eum, qui recusat[f] id, quod testator relinquit, ab eo, quod petit, quòd idem dedit, repelli debere. Non semper tamen existimo, eum, qui onus tutelæ recusauit, repellendum à legato: sed[g] ita demũ, si legatum ei ideo adscriptum appareat, quòd eidem tutelam filiorũ iniunxit: non quòd alioquin daturus esset, etiam sine tutelæ. Id apparere potuit[h], si posueris, testamẽto legatum adscriptum, codicillis verò postea factis tutorem datum. in hoc enim legato potest dici, non ideo ei relictum, quia & tutorem esse voluerit testator.

33. *Idem* lib.23. Quæstionum.

SEd hæc[i] nimium scrupulosã[k] sunt, nec admittẽda: nisi euidenter pater expresserit[l], velle se dare, etiam si tutelam non administrauit. semper enim legatum aut antecedit, aut sequitur tutelam[m].

34. *Idem* lib.7. Quæstionum.

EX eis apparet non esse his similem eum, quem prætor[n] tutorem dedit, cùm posset vti immunitate. hic enim nihil contra iudicium fecit testatoris. nam, quem[o] ille non dedit tutorem, eum voluisse[p] tutelam administrare filij, dicere non possumus.

35. *Idem* lib.23. Quæstionum.

QVid autem, si se non excusauerit, sed administrare noluerit, contentus, quòd ceteri idonei essent? hic poterit conueniri[q], si ab illis res seruari non potuisset. sed hoc non quærendum est. sed contumacia punienda[r] est eius, qui quodammodo se excusauit. multò[s] magis quis dicere debebit indignũ iudicio patris, qui, vt suspectus, remotus est à tutela.

1. *Si Ius trium liberorum habens curator filio petatur.*

36. *Idem* lib.9. Responsorum.

AMicissimos[t] quidem & fidelissimos parentes liberis tutores eligere solere: & ideo ad suscipiẽdum onus tutelæ etiam honore legati eos persequi. sed cùm proponatur is, de quo quęritur, in testamento legatum meruisse[u], & idem pupillo substitutus[x]: non est verisimile, hũc demum eum testatorem substituere voluisse, si & tutelã suscepisset. & ideo eum, de quo quęritur, à legato quidẽ, si adhuc viueret pupillus, repellendum fuisse. à substitutione autem non esse summouendũ[y], cùm eo casu etiam suscepta tutela finiretur[z].

1 ¶ Lucius Titius ex tribus filiis incolumibus vnum habet emancipatum[a] eius ætatis, vt curatores accipere debeat. quæro, si idem Titius pater, petente eodem filio emancipato, curator à prætore detur, an iure publico vti possit, & nihilo minùs trium filiorum nomine vacationem postulare. respondi præmium quidẽ patri, quod propter numerum liberorum ei competit, denegari non oportere[b]. sed cùm filio suo curator petatur, contra naturales[c] stimulos facit, si tali excusatione vtendum esse tentauerit.

De falsa allegatione & de vitio pronuntiationis.

37. *Scæuola* lib.2. Responsorum.

QVi testamento tutor datus fuerat: adito prætore, dixit, se tres liberos habere. adiecit præterea, habenti patruũ legitimum tutorem se vitiosè tutorem datũ. prætor ita decreuit: *Si[d] legitimum tutorem habenti tutor datus es, non est tibi necessaria excusatio.* quæro, cùm nemo patruus

d *vide l.4.ṡ. de confirm.tut.*
e Allumni tutores dati cõfirmãdi, adde quæ de alũno scripsi *ad l.1. Cod. quæ res pignori.*
f 37. *Synops.* 1. c. 21. 5. *Harmenopul.* 11 §.41. *l.5.§.2.ȷ. de his quæ vt indig. l.penult. in f. C. de legatis: die vt ȷ. eod.*
g Tutor vel curator inutiliter testamento datus, à iudice cõfirmandus, si se excusat à tutela, priuatur legato sibi in eo testamẽto relicto (etiamsi ab extraneo aliquo tutor datus sit) nisi testator aliàs fuit legatum relicturus: quod non præsumitur nisi ab eo dicatur, *vt hîc.* An idem est in tutore dato per iudicẽ m? nõ idem. Quid: quæ hic dicta sunt de tutore se excusante, vtrum locũ habent, etiã in cessante ab administratione vel suspecto remoto? Sic sanè. *vt hic & legib. sequẽtib.*
h *sub.* vtrũ contemplatione tutelæ relictum sit an non sit.
i Distingue vtrum præcedat tutela an legatum.
k hic notat Baldus, Codicillos trahi ad mẽtem testamenti, & contra.
l vel sit verisimile eum voluisse. *l.tutor.* §.1.2.ṡ. *eod.*
m siue præcedat, siue sequatur præsumitur ratione tutelæ, relictum fauore pupilli.
n *d. l.5. §.2.ȷ. de his quæ vt indign.*
o Testator nõ videtur eum tutelã gerere voluisse, quem ipse tutorem nõ dedit.
p Non credimus hominẽ aliquid velle nisi id quod dicit *Bald.*
q *l.8. Cod. de administ. tut.*
r non præmio afficienda *Bald.*
s Commodum officii amittit qui officio remouetur propter culpam. *l. Mænia ȷ de annuis.*
t hinc colligit Baldus, Electum, eligenti præsumi amicum.
u Licèt tutor, qui se excusat à tutela, repellitur à legato *l.28.ṡ. de testa. tut.* non repellitur tamen à pupillari substitutione. Ratio? quia non intelligitur relinqui propter officium, quod relinquitur post illud depositum *Bal.* Substitutio pupillaris cõfertur in tempus quo finitur tutela.
x Substitutus impuberi potest ei tutor testamento dari: *vt hîc*: at non à iudice, ídque propter suspicionem speratæ successionis, *arg. l.1. §.1.ȷ. vbi pupillus. l. vlt. Cod. vbi pupillus educari.*
y *adde casum l.51.ṡ. de v. suf. uct.*
z quia, cùm hîc substitutio competat, & incipiat vbi tutela desinit, non intelligitur fieri contemplatione tutelæ.
a Emancipatus filius strictò iure prodest patri, etiam vt excusetur à cura ipsius emancipati: naturales tamen aliud suademus.
b Priuilegio, quod habeo propter te, (id est, propter liberos) vtor contra te *Bald.*
c Naturales stimulos sequi debemus. *vide l.15.§.15.ṡ.eod. adde leg.7. Cod. de integr. restit. min.*
d Sententia sub condicione inutiliter datur *l.1.§.5. in f.ȷ. quando appell.*
e ¶ qua lata est sententia sub condicione *d l.1.§.5.*
f Errori, non malitiæ, subuenitur. *l.32. in f.ȷ. de cond. & demon.*
g *leg.13.§.1 §.6.ṡ.eod.*

impuberi tutor esset, an nihilo minùs tutor remansit. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, quamuis iustas excusationis causas haberet, non tamen esse excusatum propter vitium[e] pronuntiationis.

1 ¶ Item, quæro, si acquieuisset sentẽtiæ, an ob id, quòd non gessit tutelam, vtilis actio in hunc dari debeat. respõdi: si errore potiùs, quòd se pro iure triũ liberorum, quod allegabat, excusatum crederet, quàm malitia[f], ab administratione cessasset: vtilem actionem non dandam.

De tempore excusationis.

38. *Paulus* lib.2. Sententiarum.

QVinquaginta[g] dierum spatium tantummodò ad cõtestandas excusationum causas pertinet. peragendo enim negotio, ex die nominationis continui quatuor menses constituti sunt.

39. *Tryphoninus* lib.13. Disputationum.

SI[h], cùm ipse institueret[i], vt proferret excusationem: mora contradictionis[k] impeditus est, quo minùs decreto liberaretur: excusationem rectè probari.

De tutore, cæco, surdo, muto, furioso, valetudinario. 1. De paupertate.

40. lib.2. Sententiarum.

POst[l] susceptam tutelam, cœcus[m], aut surdus, aut mutus, aut furiosus, aut valetudinarius deponere tutelam potest.

1 ¶ Paupertas quæ operi[n], & oneri tutelæ impar est, solet tribuere vacationem.

Administrantibus rem principum. 1. De præfecto annonæ, aut vigilum. 2. De commitibus absentiam reipub. causa. 3. De Iure corporis vel collegij.

41. *Hermogenianus* lib.2. Iuris Epitomarum.

ADministrantes[o] rem principum[p], ex indulgentia eorum licet citra codicillos. à tutela, itémque cura, tempore admistrationis delata excusantur.

1 ¶ Idémque custoditur in his, qui pręfecturam annonæ: vel vigilum[q] gerunt.

2 ¶ Eorum, qui reipublicæ[r] causa absunt, comites[s], qui sunt intra statutum numerum, de tutela, quæ absentibus vel profecturis[u] delata est, excusantur. nam susceptam antea non deponunt. ¶ Qui[x] corporis[y], item collegij[z] iure excusantur: à collegarũ, filiorúmque eorũ tutela non excusantur: exceptis his[a], quibus hoc specialiter tributũ est.

42. *Paulus* lib. singulari de Cognitionibus.

PLanè vltra centesium[b] miliarium[c] ab vrbe filiorum collegarum suorum tutelam suscipere non coguntur.

De liberto Senatoris.

43. *Hermogenianus* lib.2. Iuris Epitomarum.

LIbertus[d] senatoris, filiorum eius tutelã administrans, ab aliis tutelis non excusatur[e].

De ingenuis & libertinis.

44. *Tryphoninus* lib.2. Disputationum.

CVm ex oratione Diui Marci ingenuus[f]. libertino tutor datus excusari debeat: eandẽ[g] excusationẽ competere etiam ei, qui ius anulorum[h] impetrasset, Imperator noster cum Diuo Seuero patre suo rescripsit.

1 ¶ Ergo si pupillo libertino habenti ius anulorum, datus sit ingenuus tutor vel curator: consequens est, vt excusatio eius ob hanc conditionum diuersitatem[i] non debeat accipi, 2 ¶ At si antequam pupillus. vel pubes minor annorum vigintiquinque ius anulorũ acciperet. Lucius Titius ei datus, vt ingenuus, excusatus fuit: post impetratum beneficium, denuo[k] eidem tutor curatórue dari poterit, exemplo eo, quo placuit, & rescriptum est, eum qui tẽpore, quod intra annum erat, ex quo reipublicę[l], causa abesse[m] desierat, excusatus fuit, præterito eo, ipsum suo[n] loco dari posse.

3 ¶ Et quamuis libertinus, qui senatori patrono procurat[o], excusationem ab aliorum tutela habeat: iste tamen, qui ius anulorum impetrauit, qui in[p] ordinem[q] ingenuorum transit, tali excusatione vti non posset.

h exceptio legis superioris.
i id est, instaret, insisteret: sic constituere, est consistere vel constare, *in l.11. §.1.ȷ. de custod. reor. l.19. in f.ȷ. de adult.*
k aduersarij. *facit l.vlt. C. de iure fisc.*
l *l.11. ṡ.eo. l.17. ṡ. de tutelis.*
m *vide l.9. Cod. eod. leg.1. Cod. qui morbo.*
n id est, administrationi *adde l.7.ṡ.eo.*
o *l.17.§.5. l.22. §.1.ṡ.eod. l.10. C. eod.*
p §.1. *Instit. eod.* vel fisci.
q *adde l.8. §.4. ṡ.eo.*
r §.1. *instit. eod. l.10. in pr.ṡ. hoc tit. l.1. C. de profes. scrib. & medicis.*
s Comites eorũ qui Reipublicæ causa absunt nõ excusantur à tutela iam suscepta, sed ab ea tantum quæ absentibus iis aut mox profecturis delata est. Ita priuilegium excusationis trãsit ad comites, sicut ad ipsos dominos.
t *l.6 §.3.ṡ.eo. l. vlt.ȷ.eod.*
u *l.35. §.8.ṡ. ex quibus causis maiores.*
x Corporati & collegiati Romę vrbis excusantur à tutela aliorum, at nõ à collegarum tutela. Nisi specialiter hoc sit eis tributum. *vt hîc.* (Ita priuilegium collegii, non datur collegiato aduersus collegiatum) vel nisi vltra cẽtesimũ miliariũ ab vrbe tutela sit gerenda.
y *l.17.§.2.ṡ.eod. l.penul. in f. Cod. eod.*
z *l.vlt.ȷ.eod.*
a putà vrbicis *d.l.vlt.§.1.*
b centesimum *Hal.* vt *l.21. §.2. ṡ.eod.*
c De miliario aliàs sepè dixi.
d *vide quæ not ad l.15.§.8.ṡ.eod.*
e strictè igitur priuilegium accipimus *d.l.15.*
f *leg.27. in f.ṡ. de tutorib. datis.*
g Paria sunt priuilegio qualitatem inesse & natura. *vt hic,* eodem priuilegio fruuntur ingenui, & aureis annulis donati. Vtrique excusantur à tutelis libertinorum.
h *§.1.2.ȷ.eod. l.14.§.2.ȷ.eo.*
i Diuersa quidem est, à natura, conditio ingenui & libertini habentis ius aureorũ annulorum: ciuili tamen iure, eadem: ideóque hæc diuersitas negligitur, vt ea neglecta, rectè tutor datur ingenuus libertino habenti ius aureorum annulorum.
k Sententia retrò lata non prodest statu mutato.
l *l.10.ṡ.eod.*
m In locum suiipsius dari potest tutor.
n *vide l.1. C in quib. causis tutor. hab.*
o In ordinem ingenuorum transit, iure aureorum annulorum donatus.
p *l.15.§.8.ṡ.eod. l.13 C.eo. l.17.§ 1.ȷ. ad municip.*
q Ordo alius est ingenuorum & libertinorum.

De absentia

De absentia reip. causa. 2. De iure liberorum. 3. De tutore commendato. 4. De liberto qui genere non potest.

45. *Idem* lib.13. Disputationum.

Titius filius meus, quoad [a] reipublicæ [b] causa non abierit, tutor esto. gessit tutelam ex testamẽto delatam: deinde reipublicæ causa abesse cœpit. & desiit. an, quasi noua tutela nunc delata, excusari debeat etiam ob absentiam reipublicæ causa? an quia præcessit testamẽtum absentiam ob publicam causam, & et ab eo iam administrata tutela, non oporteat eum excusari? quid, si liberos interea susceperit, aut aliam excusationem parauit? magis est, vt hæc vna [c] tutela sit. ideo nec excusationem ei competere, nec agi tutelæ ob prius tempus posse.

1 ¶ Sed si ita scriptum in testamento fuit: *Titius tutor esto: cùm [d] reipublicæ causa aberit, tutor ne esto: cùm redierit, tutor esto:* quid de excusatione aut ob absentiam reipublicæ causa, aut aliam, quæ post obuenit, dici oporteat, videamus. ¶ Præcedit autem alia quæstio: testamento [e], ex die, vel sub condicione tutores dati, an se excusare ante diem, condicionemve necesse habeant: & in primis an iã dies quinquaginta eis cedant, intra quos necesse est causas excusationis exercere. Sed verùm est, non [f] antè esse tutorem, quàm dies venerit. nam nec antequam [g] adita sit hereditas. Qui igitur ex eodem testamento iã gesta fuit tutela: & qui excusatus est, alias afuturus reipublicæ causa, reuersus continuò heret tutelis ante susceptis, etiã intra annum. sed hic ex ipso testamento desierit esse tutor. & ideo ex secunda tutela excusare se potest.

2 ¶ Si a prætore detur curator mente [h] capto, aut muto, siue ventri: excusatur iure liberorum.

3 ¶ Romæ datos tutores eos tantùm accipere debemus, qui vel [i] à præfecto vrbis, vel a prætore, vel in [k] testamento Romæ [l] confecto, vel in continentibus [m] dati sunt.

4 ¶ Si tanta [n] corporis, aut mentis valetudine ab agendis rebus libertus prohibeatur, vt ne suis quidem negotiis sufficiat: necessitati [o] erit succumbendum: ne impossibile [p] iniungatur tutelæ munus, quod obiri a liberto non potest, cum incommodo pupilli, & aduersus vtilitatem [q] eius.

De pistoribus. 1. De domicilio.

46. *Paulus* lib. singulari de Cognitionibus.

Qui in collegio [r] pistorum sunt, à tutelis excusantur. si modò per semet [f] pistrinum exerceant. sed non alios puto excusandos, quam qui intra [t] numerum sunt.

1 ¶ Vrbici autem pistores à collegarum quoque filiorum tutelis excusantur [u].

2 ¶ Sed & hoc genus excusationis est, si quis se dicit ibi domicilium [x] non habere, vbi ad tutelam datus est. idque Imperator Antoninus cum Diuo patre significauit.

VBI [y] PVPILLVS EDVCARI, VEL morari debeat: & de alimentis [z] ei præstandis.

TIT. II.

De prætore adeundo. 1. De circunstantiis considerandis à prætore. 2. De eo qui recusat apud se educari.

Vlpianus lib.34. ad Edictum.

Solet prætor [a] frequentissimè [b] adiri, vt constituat, vbi filij vel alantur [c], vel morentur: non tantùm in postumis [d] verùm omninò in pueris.

1 ¶ Et solet ex [e] persona, ex condicione [f], & ex tempore statuere, vbi potiùs alendus sit. & nonnumquam à voluntate patris recedit [g] prætor. Denique cùm quidam testamento suo cauisset, *vt filius apud [h] substitutum educetur:* Imperator Seuerus rescripsit, prætorem æstimare debere, præsentibus ceteris propinquis [i] liberorum. id enim agere prætorem oportet, vt sine vlla maligna suspicione [k] alatur partus, & educetur.

2 ¶ Quamuis autem prætor recusantem apud se educari, non polliceatur, se coacturum: attamen quæstionis est, an debeat etiam inuitum [l] cogere [m]: vt puta libertum parentem, vel quem aliũ de adfinibus, cognatisve. & magis est, vt interdum debeat id facere.

3 ¶ Certè non malè dicetur, si [n] legatarius, vel heres educationem recuset testamento sibi iniunctam, denegari ei actiones debere, exemplo [o] tutoris testamento dati. quod ita demum placuit, si idcirco sit relictum. ceterùm, si [p] esset relicturus, etiam si educationem recusaturum sciret, non denegabitur ei actio. & ita Diuus Seuerus sæpissimè statuit.

De reputationibus tutoris admittendis. De modo alimentorum.

2. *Idem* lib.36. ad Edictum.

Officio iudicis, qui tutelæ cognoscit, congruit, reputationes [q] tutoris non improbas [r] admittere. vtputa [s] si dicat, impendisse in alimenta pupilli, vel disciplinas [t].

1 ¶ Modus autem, si [u] quidem prætor arbitratus est, is seruari debet, quem prætor statuit. si verò prætor non est aditus, pro modo [x] facultatium pupilli debet arbitrio iudicis æstimari. nec enim permittendum est tutori, tantum reputare, quantum dedit, si plus æquo dedit.

2 ¶ Hoc amplius: etsi prætor modum [y] alimentis statuit, verumtamẽ vltra vires facultatium est, quod decretum est, nec suggessit prætori de statu facultatium: non debet ratio haberi alimentorum omnium: quia, si suggessisset, aut minuerentur iam decreta, aut non tanta decernerentur.

3 ¶ Sed si pater statuit alimenta liberis, quos heredes scripserit: ea præstando, tutor reputare poterit. nisi [z] fortè vltra vires facultatium statuerit. tunc enim imputabitur ei, cur nõ addito prætore desiderauit, alimẽta minui.

6. De pupillis egenis. De alimentis diminuendis vel augendis.

3. *Idem* lib.1. de omnibus tribunalibus.

Ivs alimentorum decernẽdorum pupillis prætori competit: vt ipse moderetur [a], quam summam tutores vel curatores ad alimenta pupillis vel adolescentibus præstare debeant.

1 ¶ Modum [b] autem patrimonij spectare debet, cùm alimenta decernit. & debet statuere tam moderatè: vt [c] non vniuersum reditum [d] patrimonij in alimenta decernat: sed semper sit [e], vt aliquid ex reditu supersit.

2 ¶ Antè oculos habere debet in decernendo & [f] mancipia [g], quæ pupillis deseruiunt, & mercedes [h] pupillorum, & vestem, & tectum pupilli. ætatem [i] etiam contemplari in qua constitutus est, cui alimenta decernuntur.

3 ¶ In amplis tamen patrimoniis positis non cumulus patrimonij, sed quod exhibitioni frugaliter [k] sufficit, modum alimentis dabit.

4 ¶ Sed si non constat, quis modus facultatium sit, inter tutorem, & eum, qui alimenta decerni desiderat, suscipere debet cognitionem [l]. nec temerè alimenta decernere: ne in alterutram partem delinquat. priùs tamen exigere debet, ut profiteatur tutor, quæ sit penes se summa. & comminari grauiores ei vsuras [m] infligi eius, quod supra professionem apud eum fuerit comprehensum.

5 ¶ Idem ad instructionem quoque pupillorum, vel adolescentium, pupillarum, vel earum quæ intra vicesimum annum constitutæ sunt, solet decernere respectu facultatium, & ætatis eorum, qui instruuntur.

6 ¶ Sed si egeni sunt pupilli, de suo eos alere tutor non [n] compellitur [o]. & si fortè post decreta alimenta, ad egestatem fuerit pupillus perductus: deminui debent, quæ decreta sunt. quemadmodum [p] solent augeri, si quid patrimonio accesserit.

De alimentis pupillæ pupilli præstitis.

4. *Iulianus* lib.22. Digestorum.

Qvi filium heredem instituerat, filiæ dotis nomine, *cùm in familia nupsisset*, ducenta legauerat, nec

---

a Quoad & Donec particulæ tẽporis in se spatium habent, nõ tamen inducunt conditionẽ quæ perpetuò rem extinguat.
b *vide l.1. Cod. in quibus causis tutorem habenti.*
c *l.3. §.9.s. tit. prox.*
d quoad reipublicæ causa *Hal.*
e Tutores ex die vel sub conditione testamẽto dari possunt.
f Tutores ex die vel sub conditione dati, se excusare nõ coguntur antè diẽ vel cõditionem: idq; intra quinquaginta dies excusationibus proponẽdis præfinitos. Quid ita? iidem nec antè aditam hæreditatem coguntur se excusare.
g *l.9.C.de testamentar.tutela.*
h Liberorũ numero quis excusatur, vt ne curator mẽte capto, aut muto, aut ventri datur.
i *§.4. Instit. de Atiliano tutore*
k Testamentaria tutela, datiua etiam dici potest. *vt hic.*
l Testamẽtum fieri debet ex consuetudine & solennitate loci vbi fit, non ex consuetudine loci ipsius testatoris. In Testamentis & contractibus inspicitur locus vbi actus ipse geritur, non agentiũ ipsorum vel cõtrahentium.
m *l.23. de verborum signif.*
n *l.10.§.8.s.eod.*
o Necessitati succumbẽdum, *vide quæ notaui ad l.8.§.9.s.eod.*
p Græci hoc loco eleganter ἀνάλωμα τῆς ἐπιτροπῆς ... *Cuiac. 8. ad Africanum.*
q Nam in Tutelis semper spectamus vtilitatẽ pupilli. *l. vtilitatem.s.de cõfirmãdo tutore.*
r Pistores habuerunt Romæ suum collegium *vide l.41.§.3.s.eo.*
f *vide quæ not. ad.l. 6.§.1.& §. 4.s.eod.*
t *l.41.§.2.s.eod.*
u specialiter *d. l.41.in f.*
x *l.10.§.4.s.eod*
y *l.5.C.49.*
z *l.5.C.50.*
a & præses. *l. 5.s.eod.l.1.Cod.vbi pupilli.*

Pœna hæc est legatarii, heredis vel tutoris, pupillum apud se educare recusantis, vt denegentur ei actiones ex Testamento.
o *l.28.§.1.s. tit. proximo: l.28.s. de testa.tutela.* Argumentum à tutela ad educationem. vide quæ scripsi *ad.l.1 Cod. vbi pupilli.*
p *l.32.l.33.l.34. s.de excusat.*
q *l.3.s.eo.§.2.Instit.de obl.ex quasi contractu.* Expensas tutorum non improbas iudex officio suo admittit.
t *l.2. Cod.de alimentis*
f Expensæ hæc non improbæ dicũtur, quæ factæ in alimenta pupilli vel disciplinas.
t *d.l.2.*
u Expensarũ in educando pupillo modum priore loco petimus ex ipsius iudicis decreto: si id dictum non sit, ex facultatum modo præstãdas esse dicimus iudicis arbitrio.
x *l.12. §.5.s. de religiosis: l.12.§.3. s.de administrat. tut.*
y *l.3.s.eod.*
z Voluntas patris, alimenta filiis suis decernentis non semper seruatur. *Accur.* quid enim si vltra facultates alimenta statueret testator.
a *l.2.in pr.§.1.s. eod.*
b *d.l.2.§.1.*
c Expensas qui præstat, id semper spectare debet, vt minor sit expẽsa quàm reditus; vt plus sit in reditu quàm in expensa.
d Expensæ pro reditu patrimonij fieri debent.
e Sumptus faciendi sunt vt aliquid supersit *vide l.24.s.soluto.*
f In expẽsis pupillorũ spectam expensas etiam mãcipiorum eius: mercedum, vestis, tecti ætatis eius.
g *l.12.§.3.s. de administrat.tut.*
h quæ aliis præstantur pro pupillis. Mercedũ autem nomine hic intelligi videtur alimentorum mercedes.
i nec enim in pueros tãti sumptus faciendi, quanti in maiorem. *l. 10. inf.* *de alim.*

b Tituli à frequenti vsu commendantur.
c *d l.1.l.2.s.de feriis.*
d Posthumorum, etiam educandorum curam habet iudex *l.2.Cod.vbi pupilli.*
e Circumstantiæ personarum, conditionum, & temporis iudici semper spectandæ.
f *d.l.2.* g vt hic & aliàs *l.14.§.5.s.de religiosis: l.5.§.9.s.de administrat.tutorum.*
h *vide l.36.§.1.s.de excusat.*
i *facit l.18.in f.C.de nupt. vide l.5.infrà quibus ex causis in possess.*
k *l.2.Cod.eod.*
l Inuitum, apud se educare pupillos interdum cogit Prætor.
m *l.1.C.vni.vbi pupill.*

k Frugaliter, est quanti virum frugi & bonum virum æstimari oportet. Baldo frugaliter est competenter: Alberico, largè.
l Causæ cognitio in litigiosis adhibenda.
m *l.7.§.8.s.de administrat.tut.*
n Tutor egenos pupillos alere non tenetur.
o sed nec tutorem egenum pupilli alere tenentur *l.33.inf.s.de admin.tut.*
p Augmenti & deminutionis eadem est ratio. Vt augetur & minuitur pupilli reditus, ita augere & minuere pupilli sui vel adulti expensas tutor & curator potest.

a de quibus *vide l.5.j.de extr.cognit.*
b non idem est in dote *l.12.§.3.l.13.§.2.s.de admid:str.tut.*
c putà ne alimenta quidem.
d Dos relicta alicui, ei debetur cum est aut talis ætatis, hoc est 13. annorum licèt nō-dum nups-rit. vide Cynum *in l.sancimus Cod.de nupt.Bartolum in l.Titio centum.§. Titio genero.j. de cōdit. & demonstrat.*

quicquam[a] præterea: & tutorem eis Sempronium dedit. is à cognatis & "à" propinquis pupillæ perductus ad magistratum, iussus est, alimenta[b] pupillæ, & mercedes, vt liberalibus[c] artibus instirueretur, pupillæ nomine præceptoribus dare. pubes factus pupillus puberi[d] iam factæ sorori suæ ducenta, legati causa, soluit. quæsitum est, an tutellæ iudicio consequi possit, quod in alimenta pupillæ & mercedes à tutore ex tutela pręstitum sit. respōdi: Existimo: etsi[e], citra magistratuum decretum, tutor sororem pupilli sui aluerit, & liberalibus[f] artibus instituerit[g], cùm hæc aliter ei contingere non posset: nihil eo nomine, tutelæ iudicio, pupillo, aut substitutis pupilli præstare debere.

De causæ cognitione.

5. *Vlpianus*" lib.3. de officio Proconsulis."

SI disceptetur, vbi morari, vel vbi educari pupillum oporteat: causa cognita id præsidem[h] statuere oportebit. In causæ cognitione euitādi[i] sunt, qui pudicitiæ impuberi possunt insidiari[k].

De absentia tutoris.

6. *Tryphoninus* lib.14. Disputationum.

SI absens sit tutor, & alimēta pupillus desideret: si quidem negligentia, & nimia[l] cessatio in administratione tutoris obiiciatur, quæ etiam ex hoc arguatur, quòd per absentiam eius deserta derelictáque sunt pupilli negotia: euocatis[m] adfinibus, atque amicis[n] tutoris, prætor, edicto proposito, causa cognita, etiam absente tutore, vel remouendum eum, qui dignus tali nota videbitur, decernet, vel adiungendum curatorem. & ita, pupillus erit, expediet alimenta pupillo. si verò necessaria absentia tutoris, & improuisa acciderit, (fortè[o] quòd subitò ad cognitionem[p] principalem profectus, nec rei suæ prouidere, nec consulere pupillo potuerit) & speratur rediturus, & idoneus sit tutor, nec expediat alium adiungi, & pupillus alimenta de re sua postulet: rectè constituetur ad hoc[q] solum. vt ex re pupilli alimenta expediat.

DE TVTELÆ[r] ET RATIONIBVS[f] distribuendis, & vtili curationis causa actione.

TIT. III.

¶ *De Actione tutelæ. De factis vel omissis. De dolo. Culpa & diligentia.* 1. *De mortis caus.* 2. *vel non mortis causa donatione.* 3. *De rationibus.* 4. *De matre alita.* 5 *De munere nuptiali.* 6. *De alimentis statutis tutori.* 8. *vel seruis, vel libertis, vel aliis hominib. liberis.* 9. *De sumptibus litis & viaticis.* 10. *Quatenus plures tutores tenentur.* 16. *De successoribus tutoris.* 17. *vel pupilli.* 18. *De actionibus tutori mādandis.* 19. *De rationibus distrahendis. De genere tutelæ.* 20. *Quid veniat in hanc actionem.* 21. *De actione tutelæ & rationibus distrahendis, & furti.* 23. *De successoribus.* 24. *De tempore huius actionis.*

Vlpianus[s] lib.36. ad Edictum."

IN OMNIBVS[t] quæ fecit tutor, cùm facere non deberet: item in his, quæ non fecit[u], rationem reddet hoc iudicio: præstando dolum, culpam[x], & quantam in suis rebus diligētiam.

1 ¶Vnde quæritur apud Iulianum libro vigesimo primo digestorum, si tutor pupillo auctoritatem ad mortis causam donationem[y] accōmodauerit, an tutellæ iudicio teneatur. & ait, teneri eum. nam sicuti[z] testamenti factio (inquit) pupillis concessa non est: ita nec[a] mortis quidem causa donationes permittendæ sunt[b].

2 ¶Sed & si non mortis causa donauerit tutore aucto re: idem Iulianus scripsit, plerosque quidem putare, non valere donationem. & plerumque ita est. sed[c] nonnullos casus posse existere, quibus sine reprehensione tutor auctor fit pupillo ad diminuendum, decreto scilicet inter-

e Tutela bonæ fidei iudicium est.
f Coniunctis personis multa debemus quæ extraneis non debemus.
g cuiuscumque & curatoris, & negotiorum gestoris, *l.2.supra de negotiis*, procuratoris ad lites, ad negotia *l.46, §.4.supra de procuratoribus*: orphanotrophi, seu hospitalarii *nouell.131.cap.15.* hæredis gravati fideicommisso *l.vltima Cod.de iure deliberandi: Bartolus ad l.72.§.2. infrà de condit. & demonstrat.*

ueniente. veluti si matri[d], aut sorori, quæ aliter se tueri non possunt, tutor alimenta præstiterit. nam cùm[e] bonæ fidei iudicium sit: nemo feret (inquit) aut pupillum, aut substitutum eius quærentes, quòd tam coniunctæ[f] personæ alitæ sint. Quinimmò per contarrium putat posse cum tutore agi tutelæ, si tale officium prætermiserit.

3 ¶Officio tutoris[g] incūbit, etiam rationes[h] actus sui cōficere[i], & pupillo reddere[k]. ceterùm si non fecit, aut si factas nō exhibet: hoc nomine, iudicio tutelæ tenebitur[l]. De seruis quoq; interrogationes, sed & quęstiones habēdas, & hoc officio iudicis[m] conuenire placuit. nam Diuus Seuerus decreuit, cùm neque inuentaria, neque auctionalia[n] proferentur, remedio eo vti debere, vt rationes à seruis, qui rem gesserant, proferantur. has rationes si esse mala fide conscriptas à seruis dicunt tutores, etiā in quæstionem serui interrogari poterunt.

4 ¶Præterea si matrem[o] aluit pupilli tutor: putat Labeo imputare eum posse. sed est verius, nō nisi perquàm egenti dedit, imputare eum oportere de largis facultatibus pupilli. vtrumque[p] igitur concurrere oportet: vt & mater egena[q] sit, & filius in facultatibus positus.

5 ¶Sed si munus[r] nuptiale matri pupilli miserit: non eum pupillo imputaturū[f], Labeo scripsit. nec per quàm necessaria est ista muneratio.

6 ¶Si pupillis tutores pater dedit, inter quos & libertum suum, pérque eum voluerit tutelam administrari, & tutores certam summam ei statuerunt, quia aliter se exibere non poterat: habendam eius rationem, quod statutum est, Mela existimat.

7 ¶Ergo & si ex inquisitione propter rei notitiam fuerit datus tutor, eique alimenta statuerint contutores: debebit eorum ratio haberi. quia iusta causa est præstandi.

8 ¶Sed & si seruis[t] cibaria præstiterit, vel libertis, scilicet rei pupilli necessariis: dicendum est, reputaturum. Idémque, & si liberis hominibus: si tamen ratio præstandi iusta intercedat.

9 ¶Item sumptus[u] litis tutor reputabit, & viatica: si ex officio necesse habuit aliquò excurrere, vel proficisci.

10 ¶Nunc tractemus, si plures tutelam pupilli administrauerint, pro qua quisque eorum parte conueniendus sit.

11 ¶Et si quidem omnes simul gesserunt tutelam, & omnes[x] soluendo sunt: æquissimum erit,[y] diuidi[z] actionem inter eos pro portionibus virilibus, exemplo[a] fideiussorum.

12 ¶Sed & si non omnes soluendo sint: inter eos, qui soluendo sunt, diuiditur actio. sed prout[b] quisque soluendo est, poterunt conueniri.

13 ¶Et si forte quis ex facto alterius tutoris condemnatus præstiterit, vel ex communi gestu, nec ei mandatæ sunt actiones: constitutum est à Diuo Pio, & ab Imperatore nostro, & Diuo patre eius, vtilem[c] actionem tutori aduersus contutorem dandam.

14 ¶Planè: si ex dolo communi conuentus præstiterit tutor: neque mandandæ sunt actiones, neque vtilis competit. quia proprij delicti pœnam subit. quæ res indignum eum fecit, vt à ceteris quid consequatur doli participibus: nec enim vlla societas[d] maleficiorum[e], vel cōmunicatio iusta damni ex maleficio[f] est.

15 ¶Vsque adeo autem ad contutores non venitur, si[f] sint soluendo contutores: vt priùs ad magistratus, qui eos dederunt, vel ad fideiussores veniatur. & ita Imperator noster Vlpio Proculo rescripsit. Quod enim Marcellus libro octauo digestorum scripsit, quódque sæpissimè rescriptum est, quamdiu vel[r] vnus ex tutoribus idoneus est, non posse ad magistratus, qui dederunt, veniri: sic erit accipiendum, si[g] non contutor ob hoc conueniatur, quòd suspectum facere, vel satis exigere noluit.

16 ¶Hanc actionem etiam in[h] heredem tutoris competere constat.

17 ¶Sed & heredi[i] pupilli æquè competit, similibúsque[k] personis.

e Frater tenetur alere sororē nondū nubilem cui in tēpus nubendi pater dotem reliquerit.
f Liberales artes quę dicantur vide in *l.1. j. de variis & extr.cognit.*
g Alere qui alium tenetur iure naturæ, eundem & liberalibus artibus instituere cogitur. Ita alimētorum verbo, artes, eruditio atque disciplinæ continētur, si quis alium iure naturæ alere tenetur: secus si testamento.
h *l.1.s. eod. l.1. C.eod.*
i Priuignos nō cogi cum nouercis suis habitare hinc colligunt.
k tales sunt nouercæ. hinc notat Baldus, Sequestrum fieri debere, quando partes inter se diuersæ sunt.
l *l.3. §.14. s.de suspectis.*
m *adde l.5. infra quib. ex caus. in poss.* hinc notio quando proceditur contra indefensum absentem, vocandos esse cognatos & affines eius.
n *l.223.j. de verborum signif.*
o Casus improuisus est, factum Principis: quippe quoties iubet, parendum, & quidem reb[o] propriis etiam relictis.
p *l.41.j.de excusationib.*
q id est solummodo ad hunc actum: ad alendum dabitur curator.
r actione scilicet quæ arbitriū dicitur 5. C. 51. quòd huius iudicii potestas omnis sit in arbitrio iudicantis.
f *l.1.§.3. 19.l.2. j.eod.37.Eclog.7. 38.Eclog.3.*
t in actionē tutelæ venit factū, non factum, dolus, culpa, & diligentia tutoris.
u quæ faceret idoneus paterfamilias *l.10. supra de administr. tut.*
x *sub.*leuem.
y *l.22.l.46. in fine s. de administrat.tut.l.12.infra de curat.furiosi.l.16.Cod.de administr. tut.vide tit.Cod.si aduers.donat.*
z Argumentum à testamēto ad donationem causa mortis valet prohibitiuè. Hinc etiam colligunt, mortis causa donationem vltimæ voluntati magis accedere quàm contractui. *vt hîc.* Si modo formam & modum spectes, non personam. Quippe contrahere pupillus tutore auctore potest: donare non potest. *vt hic.* hoc addendum, filiumfamiliàs, non pupillum tamen, donare causa mortis posse, patris consensu. *Bald.*
a nota argumentum à testamento ad donationem causa mortis.
b Imò, permittuntur iis, qui testamentum facere possunt. *l.25. infra de mort. causa donat.* vide Grassum. *§.donatio mortis causa, quæst.4.*
c Tutor certis casibus deminuere potest patrimonium pupilli. At quomodo? decreto iudicis: si matri aut sorori pupilli prorsus egenis alimenta suppeditet. Quinimò agi eo casu aduersus tutorem potest, si tale officium prætermiserit.
d ¶*adde l.21.supra soluto: l.13.§.2.supra de administrat.tut. adde l.4.supra tit proximo.*

servi institoris, socii, fratris administrātis bona cōmunia, patris negotia filii gerentis, officialis publici, notarii, argentarii, quæstoris publici: *vide Roll. à Valle 1. consf.49.* commissarii, curatoris bonis dati, missi in possessionem, vsufructuarii.
h inuētarium, repertorium bonorum pupilli *l.7.supra de administrat. tutor.* libros expēsarum pupilli nomine factarum *argumen.l.2.supra tit. proximo.* auctionalia seu rationalia *versic.de seruis, infra eodem.* Ita tutor rationū codicē conscribere, in quem referre omnes expensas pupillares debet.
i *l.7.l.46. §.5. supra de administrat.tutor.* plenè, sufficienter *l.10. §.2.supra de edēd.*
k edere: nec ferendus est, si eas se amisisse dixerit: quia eius officium est eas diligenter custodire *adde §.vltimum institution. de Atill.tutor.*
l iurabitur quoque in litem eo casu *l.vlt. C. de in litem iurand.* nam qui non facit quod ex officio suo debet, in dolo est præsum *v.Mol.1.consuet.parte1. §.6. gl.6.nu.34. ad 38.*
m Tortura petitur fieri officio iudicis *Bald.*
n rationalia instrumenta auctionis.
o *l.13.§.2.s. de admin.tut.*
p *v.l.5. §.13.s. de agnosc.lib.l.1. C.de alend.lib.*
q Synopsis Basilicon.37. *Titul. 1. lib.38.Titul. 2. §.e.2.*
r *d.l.13. §.2. de administr.tut.*
f Imò imputabit *l.12. §. pen.s. de administr. tut.*
t *v.l.3.§.2. s.tit. prox.*
u *l.33.in f.s. de administr. tut. l. 10. §.9. s. mandati.*
x tempore depositi officium *l.3.Cod.de probat.* y *l.38.s.de administr.tut.l.6.C.arbitr.tut.l. vlt.j.rem pup.* z Imò non diuidetur *l.2.C.de diui.tut.*
a *l.vlt.Cod.de constituta pecunia.* b *§.15.j.eod.*
c *l.20.j.eo.*
d Societas non est communio, sed per societatem inducitur iusta communicatio lucri & damni, dixi *ad l.63.s.pro socio.*
e *l.57.s.pro socio: l.35.§.2.s de contrah.empt.l.70.in f.j.de fideiussorib.*
f *§.12.s.eod.vide l.3 Cod.de probat.* si non sint soluendo. *Ita legit. Cuiacius ad Titul. Cod.de diuidenda tutela.*
g *al.* si contutor. *Ita Cuiacius ad Titul Cod.de diuidenda tutela & in l.vlt.Cod.de periculo nominatorum libro* XI. *ex Hugotino.*
h *v l.3.C de hæredib.tutorum.*
i *l.7.j.eod.l.12.C.eod.l.2.in f.C.com.de success.*
k creditoribus. *l.18.j.eod.*

18 ¶Non

18 ¶Non tantùm ante condemnationem, ſed etiam poſt condemnationem, deſiderare tutor poteſt, mandari ſibi actiones[a] aduerſus contutorem, pro quo condemnatus eſt.

19 ¶Rationibus diſtrahendis[b] actione non ſolùm hi tenentur tutores, qui legitimi fuerunt: ſed omnes qui iure tutores ſunt. & gerunt tutelam.

20 ¶Conſiderandum eſt in hac actione, vtrùm pretium rei tãtùm duplicetur[c]: an etiam quod pupilli interſit. & magis eſſe arbitror: in hac actione, quod intereſt, non venire, ſed rei tantùm æſtimationem[d].

21 ¶In tutela ex vna obligatione duas eſſe actiones[e], conſtat. & ideo, ſiue tutelæ fuerit actum, " de rationibus diſtrahendis agi non poteſt. ſiue cõtra tutelæ actio, quod ad ſpeciem iſtam, perempta eſt.

22 ¶Hunc tamen tutorem, qui intercepit pecuniam pupillarem, & furti teneri Papinianus ait. qui, & ſi furti [f]teneatur hac actione conuentus, furti actione non liberatur. nec.n. eadẽ eſt obligatio furti, ac tutelæ: vt quis dicat, plures eſſe actiones eiuſdem facti, ſed plures obligationes. nam & tutelæ, & furti obligatur.

23 ¶Hanc actionem[g] ſciendum eſt perpetuam eſſe: & heredi, ſimilibùſque perſonis dari ex eo, quod viuo pupillo captum eſt. Sed in heredem ceteróſque ſucceſſores non dabitur: quia[h] pœnalis[i] eſt.

24 ¶Hæc actio tunc competit, cum & tutelæ actio "eſt" hoc eſt. finita † demum tutela.

De cauſa actionis. 1. De actione furti, & conditione furtiua. 2. quid perſequitur hæc actio de rationib. diſtrahendis.

2. *Paulus* "lib.8.ad Sabinum."

ACtione " de " rationibus[k] diſtrahendis nemo tenetur, niſi qui in tutela gerenda rem ex bonis pupilli abſtulerit.

1 ¶Quòd ſi furandi animo fecit, etiã furti tenetur[l]. Vtraque autem actione obligatur, & altera alteram non tollet. Sed & condictio ex furtiua cauſa competit. per quam ſi cõſecutus fuerit pupillus, quod fuerit ablatum: tollitur hoc iudicium: quia nihil abſit pupillo.

2 ¶Hæc actio licèt in duplum[m] ſit, in ſimplo rei perſecutionem continet: non tota dupli pœna eſt.

¶De actione tutelæ. Si incertum ſit quantum tutori, Curatoríue debeatur.

3. *Pomponius* "lib.5.ad Sabinum."

SI tutelæ, aut negotiorum geſtorum agatur, incerto[n] hoc, quantum ab aduerſariis debetur tutori, procuratorive: arbitratu iudicis cauendum eſt, quod eo nomine eis abſit.

Quando agi poteſt. 1. De emancipatione tutoris. 2. Si impubes agat. 3. De curatore furioſi.

4. *Paulus* "lib.8.ad Sabinum."

NIſi finita[o] tutela ſit, tutelę agi non poteſt. Finitur autem non ſolum pubertate[p], ſed etiam morte tutoris vel pupilli[q].

1 ¶Filiumfamilias emancipatum, ſi tutelam[r] adminiſtret, etiam directò teneri Iulianus putat.

2 ¶Si adhuc impubes tutelæ agat, nihil conſumitur.

3 ¶Cum furioſi curatore non[ſ] tutelæ, ſed negotiorum geſtorum actio eſt. quæ competit etiam[t] dum negotia gerit. quia[u] nõ idẽ in hac actione, quod in tutelę actione dũ impubes eſtis cuius tutela geritur, conſtitutũ eſt[x].

De depoſito.

5. *Vlpianus* "lib.43.ad Sabinum."

SI tutor[y] rem ſibi depoſitam[z] à patre pupilli, vel commodatam, non reddat: non tãtùm commodati, vel depoſiti, verùm[a] tutelæ, quoque tenetur. &, ſi[b] acceperit pecuniam, vt reddat: pleriſque placuit, eam pecuniam vel depoſiti, vel commodati actione repeti, vel condici poſſe. quod "habet rationem: quia" turpiter accepta ſit[c].

De dolo & emancipatione tutoris.

6. *Idem* "lib.31.ad Edictum."

SI filiusfamilias[d] tutelam adminiſtrauerit: & liberatus patria poteſtate, dolo aliquid fecerit: an actio tutelæ

a *l.20.in f.j.eo.l.25.in f.l.39.§.4.ſ.de admin.tut.l.2.C.de diuid.tut.l.2.C.de cõtrar.iud.tu.*
b *v.l.2.j.eod.*
c *l.2.in f.j.eod.v.Paul.2.ſent.30.& ibid.Cuiac.l.55.§.1.ſ.de adminiſtr.tut.*
d quæ minus quiddam continet quàm id, quod intereſt *§.23.j.eod.*
e tutelæ ſc. & rationib. & diſtrahendis. Illa, finita tutela, vt rationes dẽtur & reddãtur: hac etiam finita tutela, in duplum cũ eo qui in gerẽda tutela pecuniã intercepit, vel quam rem aliam pupilli abſtulit, auertit, ſubripuit, agitur: hac ferè formula, quod ex rationib. pupilli abeſt. Concurrit cũ ea furti actio *v.Cu.hîc.*
f *l.2 §.1.j.eod. adde l.55.§.1.ſ.de adm tut.*
g de rationibus diſtrahendis ſc.
h *l.1.j.de priuatis delict.*
i in duplum *l.2.in f.j.eod.*
† *v.l.4.j.eod.*
k *v. quæ notaui ad l.1.§.19.21.ſ.eod.*
l *l.1.§.22.ſ.eod l.33.j.de furtis.*
m *v.l.1.§.20.ſ.eod.*
n Ab obligatione conditionali quis conſeruatur indẽnis, non per ſolutionem, ſed per idoneã ſatiſdationem *Bal.ad l.13.§.5.ſ.de pignoribus.*
o *l.1.in f.ſ.eo.l.9.§.2.l.18.in f.j.e.l.3.§.6.ſ.de ſuſpec. v. Cuiac. in hãc legẽ 17.obſ.7.*
p vide quæ dixi *ad l.1.Cod.quãdo tutores eſſe deſinant.*
q *§.3.inſtit.quib.mod.*
r *l.11.ſ.eod.*
ſ Curator furioſi non tutelæ, ſed negotiorum actione tenetur.
t *l.16.j.eod.l.26.ſ.de adm.tut.*
u Curatoris furioſi, à tutore & curatore adulti hæc differentia eſt. Ille dũ gerit negotia, conueniri poteſt negotiorum geſtorum: Hi dũ gerũt negotia, neque Tutelæ, neque curæ conueniuntur *vt hîc.* Quid ita variè? In pupillis & adultis certum tẽpus eſt ac finitiua: In furioſis nullum.
x In pupillo & adulto tempus certũ eſt in furioſo, non æquè. *Accurſ.Bal.*
y debitor patris *l.5.§.4 ſ.de adm.eod.*
z *l.2.§.1.l.vlt.ſ.de condict.ob turp.l.vlt.ſ.de depoſ.*
a Tutor aliis pluribus iudiciis teneri poteſt, quàm tutelæ. *vt hîc,* tenetur commodati & depoſiti.
b Soluendi officium ſuſtinẽs, ſi nomine ſolutionis aliquid recipit, turpiter facit: ídq; reſtituere tenetur, quod aduerſus theſaurarios regum & Principum ſummè notandum eſt. Solent enim hi vel ipſi, vel per interpoſitos ſubſtitutos, ſolutionis nomine nonnulla exigere.
c *d.l.2.§.1.ſ.de condict.ob turp.*
d *l.4.§.1.ſ.eod.*
e ¶Fideiuſſio, qua pater pro filio obſtringitur iuris neceſſitate, finitur filio ſui iuris facto.
f *l.1.§.16.ſ.eod.*
g Tutela finitur, tutore ab hoſtibus capto.
h hinc collige, valere iudicium contra captiuum hoſtium. *Bald.*
i *l.15.ſ.ex quib.cauſ.maior.l.6.in f.ſ.de tutelis.*
k Fictio ſuperueniens non extinguit iudicium interim rectè agitatum non impedit ius agendi. *Bald.*

patrem "quoque" hoc nomine teneat, quæritur. & æquum eſt, vt[e] eum dumtaxat dolum pater præſtet, qui cõmiſſus eſt ante emancipationem filij.

De cauſa hereditaria. 1. De captiuitate tutoris.

7. *Idem* "lib.35.ad Edictum."

SI pupillus heres[f] exſtiterit ei, cuius tutelã tutor ſuus geſſerat, ex hereditaria cauſa cum tutore ſuo habebit actionem.

1 ¶Si tutor in hoſtium poteſtatem peruenerit: quia[g] finita tutela intelligitur: fideiuſſores, qui pro eo rem ſaluam fore ſpoponderint: & ſi quis exiſtat defenſor[h] eius, qui paratus eſt ſuſcipere iudicium tutelæ: vel ſiquis "ſit" curator[i] bonis eius conſtitutus: rectè conuenientur[k].

De abſentia reipub.cauſa. 1. Si pupilli frater perfectæ ætatis eſſe cœperit. 2. De conditione. 3. de die. 4: Si tutor deſiit & iterum cœpit eſſe. 5. De curatore adiuncto. 6. De tutore confiſcato. 7. De cæteris actionibus præter tutelæ.

8. *Papinianus* "lib.28.Quæſtionum."

QVamuis iure poſtliminij tutelam priſtinam poſſit integrare[l].

9. *Vlpianus* "lib.25.ad Edictum."

SI tutor reipublicæ cauſa abeſſe cœperit: ac per hoc fuerit excuſatus[m], quòd reipublicæ cauſa aberit: tutelæ[n] iudicio locus eſt. Sed ſi deſierit[o] reipublicæ cauſa abeſſe. conſequenter deſinit, qui in locum eius datus eſt: & tutelæ conueniri poterit.

1 ¶Si duobus impuberibus fratribus tutor datus ſit: & alter eorum in legitimam[p] tutelam fratris ſui, perfectæ[q] ætatis conſtituti: recidit[r] eum, qui datus eſſet, tutorẽ eſſe deſiiſſe, Neratius ait. quia igitur deſinit, erit tutelæ actio etiam ex perſona impuberis, quamuis ſi teſtamẽto datus fuiſſet, non deſineret[ſ] eſſe tutor eius, qui adhuc erat impubes, quia* ſemper legitima tutela teſtamẽtariæ cedit[t].

2 ¶Si teſtamento ſub condicione tutor datus ſit, deinde alius medio tempore ex inquiſitione: dicendum eſt, locum eſſe tutelæ iudicio, exiſtente conditione: quia tutor eſſe deſinit. 3 ¶Sed & ſi quis teſtamento vſque ad tempus fuerit datus, idem erit dicendum.

4 ¶Et generaliter quod traditum eſt, pupillum cum tutore ſuo agere tutelæ non poſſe: hactenus verum eſt, ſi eadem tutela ſit[u]. *abſurdum enim erat, à tutore rationẽ adminiſtrationis negotiorũ pupilli repoſci, in qua adhuc perſeueraret[x]. in qua autem deſinit tutor. & iterum cœpit "eſſe": ſic ex priſtina adminiſtratione tutelæ debitor eſt pupillo, quomodo ſi pecuniam creditam à patre eius accepiſſet. Quem igitur effectum hæc [ex] ſententia habeat, videamus. nam, ſi ſolus tutor eſt, vtique ipſe ſecum non aget. ſed vel per ſpecialem[y] curatorem cõueniendus eſt. vel pone eum contutorem[z] habere, qui poſſit, aduerſus eũ iudicem accipere: ex qua cauſa cum eo tutelæ agi poteſt. Quinimò ſi medio tempore ſoluendo eſſe deſierit, imputabitur contutoribus, cur non egerunt cum eo.

5 ¶Si[a] tutori curator ſit adiunctus, quamuis ſuſpecto poſtulato, non cogetur tutelæ iudicium tutor ſuſcipere: quia tutor maneret.

6 ¶Sed & ſi[b] fuerit tutor cõfiſcatus[c]: aduerſus[d] fiſcum dandam eſſe actionem conſtat ei, qui loco eius curator datus ſit, vel contutoribus eius.

7 ¶Cæteræ actiones præter[e] tutelæ, aduerſus tutorem competunt, & ſi adhuc tutelam adminiſtrant. veluti furti, damni, iniuriæ, condictio[f].

10. *Paulus* "lib.8.breuis Edicti."

SEd non dantur[g] pupillo, dum tutor tutelã gerit, quãuis enim morte tutoris intereant: tamẽ pupillus cum herede eius actionem habet. quia ſibi ſoluere[h] debuit[i].

De emancipatione tutoris.

11 *Vlpianus* "lib.35.ad Edictum."

SI filiusfamilias tutelã adminiſtrauerit[k], deinde[l] fuerit emancipatus[m]: remanere eum tutorem, Iulianus. ait: & cùm pupillus adoleuerit, agendum cum eo[n], eius quidem temporis, quod eſt ante emancipationẽ, in quãtum facere poteſt: eius verò quod eſt poſt emancipationem, in ſólidũ. cum patre verò dumtaxat de peculio[o]. manere enim aduerſus eum, etiam poſt pubertatem, de peculio actionẽ. neq; enim antè annus cedit, intra quem de peculio actio detur, quàm tutela fuerit finita.

l *§.2.inſtit. de Attiliano.*
m *l.11.§.2.ſ. de minorib.*
n Tutelæ intermiſſio facit cenſeri tutelam denuo receptam, nouam tutelam eſſe.
o Perfecta ętas, annorum 25.
p Pubes impuberi fratri tutor eſt legitimus *l.19.§.1.ſ.ad Velleian.*
q Datur enim tutor. *l.12.ſ.de tutelis: l.3.§.10 ſ.de ſuſpectis.* Imò curator *§.2.Inſt.de excuſat.tutorum.*
r reciderit *Hal.*
ſ *l.3.C.de teſtã.tut.*
t Tutela datiua cedit legitimæ: legitima, teſtamẽtarię *Bald.*
u ſecus ſi ſit noua tutela. tunc enim tutor conueniri poteſt per curatorem *Bald.*
*
x Actus continuatus & diuerſi differunt. Priore caſu, totius temporis ratione, vna eſt actio: altero plures *Bald. adde l.4.ſ.eod.*
*
y nec enim generalẽ habet *facit l.3.§.2.ſ.de tutelis.§.vlt Inſtit. de Attiliano.*
z *l.24.ſ.de teſtam.tut.*
a Tutoris officium nõ finitur curatoris adiunctione.
b Tutela finitur tutore confiſcato, damnato, eiúſque bonis publicatis & tutelæ actione agi poteſt.
c Tutore cõfiſcato in perpetuum, finitur tutela *l.28. l.29.ſ.de excuſ.l.14.§.3.j.de ſolutionib.*
d *l.32.in f.ſ.fide adminiſt.*
e Tutela conſtante, aduerſus tutorem agi tutelæ non poteſt; furti, damni, iniuriæ poteſt.
f vt prout gerit, in ſingulas res, velut ex pluribus cauſis obligetur *l.37.ſ.de adminiſtr.tut.*
g quatenus exercitium ſpectamus: ídque quãdo oriuntur poſt tutelam: ſecus ſi ante. *Bald.*
h *v.l.69.j.de fideiuſſ.r.*
i Actionẽ deuolutam magis durare quàm primitiuam hinc colligit Baldus.
k non vt legitimus tutor ſed vt datiuus & teſtamentarius.
l Variatur qualitas & modus agendi, propter varietatem temporum.
m *l.37.§.1.ſ.de adm.tut.l.5.j.de curat.fur.l.4.C.de legit.§.4.Inſt.quib.mod.tut.*
n *l.4.§.1.ſ.eod.*
o *d.l.37.in f.*

12. *Paulus* lib.8.breuis Edicti.

FIlius autem tutor propter hoc suum factum [a] cum patre agere non potest ante pubertatem.quia [b] nec finita tutela,hoc ab eo exigi potest.

De pubertate.

13. *Vlpianus* lib.35.ad Edictum.

SI tutor post pubertatẽ pupilli negotia administrauerit:in iudicium tutelæ veniet id tantũ,sine [d] quo administratio tutelæ expediri non potest. si verò post pubertatem pupilli is,qui tutor eius fuerat,fundos eius vẽdiderit:mancipia,& prædia comparauerit : neque venditionis huius,neque emptionis ratio iudicio tutelæ continebitur.Et est verum, * ea.quæ connexa [e] sunt, venire in tutelæ actionem.sed & illud est verum, si cœperit negotia administrare post tutelam finitam,deuolui iudiciũ tutelæ in negotiorum gestorum actionem [f]. oportuit enim, eum a semetipso tutelam exigere. Sed & siquis, cùm tutelam administrasset, idem curator adolescenti fuerit datus : dicendum est, negotiorum gestorum eum conueniri posse.

14. *Gaius* lib.12.ad Edictum Prouinciale.

SI post pubertatem tempore aliquo,licet breuissimo [g], intermiserit administrationem tutor:deinde [h] cœperit gerere:sine vlla dubitatione,tam tutelæ, quàm negotiorum gestorum iudicio,cum eo agendum est.

De dolo communi tutor.

15. *Vlpianus* lib.1. Disputationum.

SI ex duobus tutorib. cum altero quis transegisset [i]; quamuis ob dolum communem:transactio nihil proderit alteri.nec immeritò: cùm * vnusquisque [k] doli sui pœnam sufferat.Quòd si cõuentus alter præstitisset:proficiet id,quod præstitit,ei,qui conuentus non est.licèt enim doli ambo rei sint:tamen sufficit, vnum satisfacere. vt in duobus,quibus res cõmodata est,vel deposita, quibúsque mandatum est.

Si conueniatur qui est adhuc tutor. 1. vel curator.

16. *Idem* lib.74.ad Edictum.

SI cum adhuc tutore ex stipulatu agatur: vel cum his, qui pro eo interuenerunt:erit dubitatio, an, quia tutelæ agi non potest, nec ex stipulatu agi possit & plerique putant,etiam hanc actionem propter eandem vtilitatem differendam [l].

1 ¶Cum curatore pupilli siue adolescentis agi [m] poterit [n], & si vsque adhuc cura perseueret [o].

De sumptib.litis.

17. *Idem* lib.3.de officio Consulis.

IMperatores Seuerus & Antoninus rescripserũt in hæc verba:Cùm hoc ipsum quæratur, an aliquid tibi a tutoribus vel curatoribus debeatur : non habet rationem postulatio tua volentis,in sumptum litis ab his tibi pecuniam subministrari [p].

De tutore qui pupillum perperam abstinuit.

18. *Papinianus* lib.25.Quæstionum.

CVm tutor,negotiis impuberis administratis, pupillum paterna hereditate abstinet [q],bonis patris venditis tractari solet.vtilis actio pupillo relinqui, an creditoribus [r] concedi debeat.& probatur,actionem inter pupillum & creditores patris esse diuidendam. scilicet vt quod rationi bonorum per tutorem deerit,creditoribus reddatur:quod autem dolo [s] vel culpa tutoris in officio pupilli perperam abstenti contractum est, puero relinquatur.quæ actio sine dubio non priùs competet, quàm pupillus ad [s] pubertatem peruenerit. sed illa confestim creditoribus datur.

De nomine probato à nouissimo curatore.

19. *Vlpianus* lib.1.Responsorum.

SI probatum [t] est nomen debitores à nouissimo curatore,frustra tutorem de eo conueniri [u].

De restitutione in integrum aduersus adultum. 1. De restitutione adulti aduersus tutorem.

20. *Papinianus* lib.2.Responsorum.

ALterius curatoris heredem minorem, vt [x] maiore pecunia cõdemnatum, in integrum restitui placuit. Ea [y] res materiam litis aduersus [z] alterum curatorem instaurandæ non dabit,quasi minore pecunia condemnatũ, si non fit eius ætatis actor,cui subueniri debeat.sed æquitatis ratione suadente,per vtilem [a] actionem ei subueniri, in quantum alter releuatus est,oportet.

1 ¶Non idcirco actio,quæ post vigintiquinque annos [b] ætatis intra restitutionis tempus aduersus tutorem minore [c] pecunia tutelæ iudicio condemnatum redditur, inutilis erit [d],quod adolescenti curatores ob eam culpam condemnati sunt [e].itaque,si nõ iudicium [f] à curatoribus factum est,per doli exceptionem curatores consequi poterunt eam actionem præstari [g] sibi.

De actione tutoris aduersus contutorem.

21. *Idem* libro primo Definitionum.

CVm pupillus tutelæ actione contra tutorem alterũ, tutori, quem iudex in solidum condemnauit, cessit: [h] quamuis postea iudicatum fiat : tamen actio data [i] non intercidit. quia pro parte condemnati tutoris non tutela reddita,sed nominis pretium [k] solutum videtur.

De defensione tutoris de priuilegio pupilli.

22. *Paulus* lib.13.Quæstionum.

DEfensor tutoris condemnatus non auferet priuilegium [l] pupilli [m]. neque enim sponte cum eo pupillus contraxit [n].

Si heres tutoris vel magistratus conueniatur.

23. *Idem* libro nono Responsorum.

COnuento [o] herede tutoris iudicio tutelæ,curatorem eiusdem neque ipso iure liberatum videri [p], neque exceptionem rei iudicatæ ei dandam. idémque in heredibus magistratuum obseruandum.

De postumo non nato.

24. *Idem* libro secundo Sententiarum.

POstumo [q] tutor datus,nõ nato posthumo, neque tutelæ,quia nullus pupillus est:neque pro tutore, quia nulla significatio [r] est:neque negotiorum gestorum iudicio tenetur [s] : quia administrasse negotia eius, quia natus non esset, non videtur. & ideo vtilis [t] in eum actio dabitur.

De priuilegio tutelæ.

25. *Hermogenianus* lib.5.Iuris Epitomarum.

NOn solùm tutelæ priuilegium [u] datur in bonis tutoris:sed etiam eius,qui pro tutela negotiũ gessit: vel ex curatione pupilli,pupillæve,furiosi, furiosæve debebitur,si eo nomine cautum non sit.

DE CONTRARIA [x] TVTELæ [y], & vtili [z] actione,

TIT. IIII.

Ratio huius actionis. 1. De protutore. De curatoribus. 3. De tempore huius actionis. 4. De Compensatione & petitione. 5. De causa obligationis. 7. De obligatione quæ tempore finitur. 8. Si Iudicio directo tutelæ. 11. vel rationibus distrahendis non agatur.

Vlpianus lib.36.ad Edictum.

COntrariam [a] tutelæ actionem prætor proposuit,induxitque in vsum, vt faciliùs tutores ad administrationem accederent scientes, pupillum quoque sibi obligatum fore ex sua administratione.quamquam enim sine tutoris auctoritate pupillum non [b] obligentur, nec in rem [c] suam tutor obligare pupillum possit : attamen receptum est, vt tutori suo pupillus sine tutoris auctoritate

---

a delictum,malam administrationẽ quæ præcessit emancipationem.
b Accessorium ea suspendit ratio, quæ principale suspendit.
d *facit l.17.ꝭ.de negotiis.* Administratio coherẽs tutelæ venit in actionem tutelæ.
e Connexa veniunt in actionẽ tutelæ.*l.11.C.eod. l.37.§.1.ꝭ.de adm. tut.adde l.1. §.3.ꝭ. de eo qui pro tutor.*
f *l.6.in f.l.8. ꝭ. de negot.*
g cùm in aliis causis mora breuissimi temporis, non inducat discrepantiã *l.8. ꝭ.de cond. & demonst.*
h Ex duplici officio duæ oriuntur agendi formæ.
i Trãsactio minus operatur quàm solutio, quoties nimirũ agitur de extendenda libertate ad aliam personam.
k *l.1.§.17.ꝭ. depositi: l.25. circa finem ꝭ. de administr.tutor.*
l ad tempus finitæ tutelæ *v. l. 1.ꝭ.rem pupilli.* Ita : suspensa actione principali, suspẽditur & omnis alia actio quæ inde originem habet.
m propter vnã speciẽ malè administratam.
n Imò non poterit *l.14. Cod. de administr. tutorum.*
o *l.4.inf.ꝭ. eo.l. 26.ꝭ.de administ. tut.l.1. §.3.ꝭ. de eo qui pro tut.l.14.C. de administrat. tut.*
p Nemo sumtus cogitur ministrare contra seipsum *facit l.10. ꝭ.de postulando:l. 11.C.de testib.* hinc cõcludit Baldus, Assessorem dari expẽsis actoris,si is solus assessorẽ petit: vtriusque, si iudicis officio detur.
q *l.4.C.eod.*
r Gestor bonorum tenetur creditoribus ex mala gestione, seu negotiis malè gestis.
s *l.1.in f.ꝭ.eo.*
t Probatum semel nomẽ debitoris, perpetuò probatum intelligitur.
u *l.44.ꝭ.de administ.tutor. v.Cuiac.7.obs.12.*
x Restituitur minor aduersus sentẽtiam:vt puta si in maiorem pecuniam sit restitutus quàm debuerit.
y ¶id est restitutio minori concessa.
z Minore aduersus maiorem restituto,ipsi maiori restituitur actio cõtra tertium, qui beneficio ipsius minoris fuerat liberatus.

a *l.1.§.10.ꝭ.eod. l.2.C. de contrar. iud.tutelæ.*
b post vigesimum quintum ætatis annum. *Hal.*
c Curatores soluentes propter culpã tutoris absoluti,beneficium restitutionis in integrum sibi cedi aduersùs tutorem rectè à pupillo postulant.
d aduersùs alios *l.3.l.5. C. si tutor vel curat.int.*
e *v.l 25.ꝭ.de administ.tut.*
f *al.* iudicatum *vt l.21.ꝭ.eod.*
g *l.1.§.18.ꝭ. eod.* hinc notat Baldus, beneficium restitutionis in integrum cedi posse.
h Solutio facta edendæ actionis causa, debitorẽ non liberat. Cur ita? Solutio ad vnum finẽ destinata cõtrarium effectum haud sortitur
i id est cõcessa.
k *v.l.76.inf.ꝭ.de solutionib.* solutio ordinata ad vnũ finem nõ debet eius oppositum operari *Bal.*
l Priuilegium petitoris nõ mutatur ex persona defensoris.
m Ex persona defensoris rei, non mutatur priuilegium petitoris *Bald.*
n id est quasi contraxit litigãdo.
o Tutelæ actio aduersùs heredẽ tutoris mota, curatores, aut hęredes magistratuũ nõ liberat, neq; parit eis exceptionem rei iudicatæ.
p *l.18.inf.ꝭ. de administ.tut.*
q *l.19.§.vlt.ꝭ.de testam.tut.*
r id est nulla similitudo est : propter quam actio tutelę locũ habere possit.
s Imò negotiorum tenetur *l. 26.ꝭ.de negotiis.*
t *v.l.47.ꝭ.de negotiis.*
u reale & personale.
x 5.C.58.
y quæ tutori competit ad id repetendũ quod ei abest.
z negotiorum gestorum : Ea cõmpetit curatori *Cuiac.*
a sic enim vocatur *ꝭ. in epigraphe:l. 6.ꝭ. eod. §.2. Inst.de obliga. quæ ex quasi contract.* & contrarium iudicium *§.4.ꝭ. eod. leg.3. §.1.8.ꝭ. eod. leg.6. in f. ꝭ. de his qui notant. adde leg. 5. §. 1. ꝭ. de oblig. & act.leg.2. in fin.*

ꝭ.de negotiis.
b *l.9.ꝭ.de author tut.*
c *l.1.ꝭ.de des.auth.tut.*

civiliter

a & naturaliter in hoc casu *l.5.ſ.de author.tut l.46.j.de oblig,& act.*
b *§.3.j.eod.* c *l.vltim.j.de eo qui pro tut.*
d *vt l.24 in fin.j. de obligat.*
e quibusuis curatoribus hoc iudicium datur.
f quia eius contraria, nempe directa eo tantùm tempore competit, *l.4.ſ.titul.proxim.* contrariorum autem eadem est ratio.

ciuiliter [a] obligetur, ex administratione scilicet. etenim prouocandi fuerant tutores, vt promptiùs de suo aliquid pro pupillis impendant, dũ sciunt, se recepturos id, quod impenderint.

1 ¶ Hæc actio non solùm tutori [b], verumetiam ei [c], qui pro tutore negotia gessit, competere debet.

2 ¶ Sed & si curator sit vel pupilli, vel adolescentis, vel furiosi [d], vel prodigi: dicendum est, etiam his contrarium dandum. Idem in curatore quoque ventris probandum est. quæ sententia Sabini fuit existimantis, cæteris [e] quoque curatoribus ex iisdem causis dandum contrarium "iudicium."

3 ¶ Finito autem officio hanc actionem competere dicemus tutori. cæterùm, quamdiu durat, nondum competit [f]. Sed si pro tutore negocia gessit, vel etiam curam administrauit: locus erit iudicio etiam statim [g], quia hoc casu in ipsum quoque statim actio competit.

4 ¶ Præterea, si tutelæ iudicio "quis" conuenietur, reputare [h] potest id, quod in rem pupilli impendit [i]. sic erit arbitrij eius, vtrum compensare [k], an petere velit sumptus. Quid ergo, si iudex compensationis eius rationem non [l] habuit? an contrario iudicio experiri possit? & vtique potest [m]. sed [n] si reprobata [o] est hæc reputatio, & adquieuit: non debet iudex contrario iudicio id sarcire.

5 ¶ An in hoc iudicio, non tantùm quæ pro pupillo, vel in rem eius impensa sunt, veniant: verumetiam ea quoque, quæ debebantur aliàs tutori, (vtputa à patre pupilli si quid debitum fuit) quæritur. & magis puto, cùm integra sit actio [p] tutori, non esse in contrarium iudicium deducendum.

6 ¶ Quid tamen, si ideo expectauit, quia tutor erat, & ideo non exegit? videamus, an contrario iudicio tutelæ indemnitatẽ consequatur. quòd magis probandum est. nam * sicuti quodcumque aliud gessit pro vtilitate pupilli, id contrario iudicio consequetur: ita etiam id, quod sibi debetur, consequi debet, vel eius securitatem.

7 ¶ Ego: & si ex causa, quæ tempore finitur [q], obligatio aliqua fuit: tutelæ contrarium iudicium esse ei opinor.

8 ¶ Hanc actionem dandam placet, & si tutelæ iudicio non agatur [r]. etenim nonnumquàm pupillus idcirco agere tutelæ non vult, quia [s] nihil ei debetur: immò plus in eum impensum est, quàm "quod" ei abest. nec [t] impediendus est tutor, contrario agere.

2. *Iulianus* libro decimosecundo Digestorum.

LOngè magis dandum est, & si rationibus [u] distrahendis actio intendatur.

De modo impensarum. 1. *De liberatione. De vsuris. De compensatione.* 7. *De euentu rei gestæ.* 8. *Quibus ex causis datur hæc actio.* 9. *De tempore huius actionis De successoribus.*

3. *Vlpianus* "libro trigesimosexto ad Edictum."

QVid ergo, si plus in eum impendit, quàm est in facultatibus? videamus, an possit hoc consequi. & Labeo scripsit, posse [x]. sic tamen accipiendum est, si expedit pupillo ita tutelam administrari. cæterùm si non expedit: dicendum est, absolui pupillum oportere. * neque enim in hoc administrantur tutelæ, vt mergantur [y] pupilli. iudex [z] igitur, qui contrario iudicio cognoscit, vtilitatem [a] pupilli spectabit, & an tutor ex officio sumptus fecerit.

1 ¶ Contrarium [b] iudicium an [c] ad hoc quoque competat, vt quis à pupillo exigat liberationem, videndum est, & nemo dixit, in hoc agere quem contrario posse, vt [d] tutelæ iudicio liberetur [e]. sed tantùm de his, quæ ei propter tutelam absunt. consequitur [f] autem pecuniam, si quam de suo consumpsit, etiã cum vsuris [g]. sed vel trientibus [h]: vel his, quæ in regione [i] obseruantur: vel his,

g quia tutor non est. *l.1. §.3.j. titul. proximo*
h *l.2.l.10.ſ.vbi pupillus.*
i id est, impensas, sumptus, *l.3. §.1.j.eodem.*
k *l.3. Cod. eod. l.2, Cod.de in litem dando tutore.*
l quia nec admisit exceptionem neque reprobauit expressè.
m *l.8.§.2. ſ. de negotiis l.7. §.1. ſ.de cõpensationibus.*
n Exceptionem non admitti, & discussam reprobari per interlocutoriam aut definitiuam differunt. Priore casu non obstat exceptio rei iudicatæ: non posteriore, *l. si non autem.§.vltim. ſ. de negot. l. quod in diem. §. si rationes. ſ.de compensat. l. vltim. §. vltim. Cod. de compensat.*
*
o *dict. §1.*
p *facit l. 2. in fine Cod.de in litem dando tutore.*
q sunt enim quædã quæ certo tempore finiuntur *l.8.l.19. ſ. de negotiis.* nec enim omnes in hæredes actiones dantur: aliæ sunt temporales.
r id est, hæc actio vltro datur, *l.10.ſ.de negotiis. l.17.§.1.l.18.in fine ſ.commodati.*
s *l.3.in fin, Cod. eodem.*
t Cõtraria tutelæ actio proponi potest, licet exceptio proponi non possit.
u de hac actione *vide. ſ. titul. proxim.*
x si modo vtiliter cœptæ & factæ sint impensæ: aliàs non cõsequetur impensas. *j.eod. vide §.7.j.eodem.*
*
y Pupilli sumptibus non sunt mergendi.
z Tutor in pupillam plus expendere nõ debet quàm sit in eius facultatibus.
a Vtilitatẽ pupilli iudex semper spectare debet. *l.10.ſ.de confirmat tut.*
b Contrario iudicio tutor non agit vt liberetur, sed vt accipias potius expensas.
c nota quid consequamur contrario iudicio tutelæ: & formulam collige huius actionis.
d Potest tamen augere vt indemnis seruetur à pupilo. *l.vltim.j.eodem.*
e fingamus tamen tutorem, iustam ob causam, tutela liberari velle, qua actione aget? *vide ſ. de excusat.tutor.*
f *l.22.ſ.de euict.*
g *l.19.§.4.ſ.de negot.l.18.Cod.de negot l.37.ſ.de vsuris.*
h si tales debentur, secundum condicionem suæ personæ, *l.26.Cod.de vsuris.*
i *l.1.ſ.de vsuris.*
k ¶ *dict.l.* 37.
l Imò consequitur. *dict.l.19.§.4.ſ.de negot.*
m pensabit, *Haloander.* sensus est, Si tutor pecuniam pupillarem fœnerari debuit, (hodie necessitas ea tutori est remissa, *Nouell. 72.cap.6.*) & aliquid pupilli nomine soluit: nec pupillus ab eo (pecuniæ non fœneratæ) nec is à pupillo (pecuniæ solutæ pupilli nomine) vsuras exiget. At fortè, cum pecunia pupillari, quàm apud se reliquam habet, pensabit? ne id quidem, *vide l.11.ſ.de compensationibus*
n *l.10.§ 6.ſ.de in rem verso.* o id est, ob eam causam. p pecuniæ scilicet quam in vsus suos vertit.

quibus mutuatus est, si necesse [k] habuit mutuari, vt pupillo ex iusta causa prorogaret: vel his "à" quibus pupillum liberauit: vel quibus caruit tutor si nimium profuit pupillo pecuniam esse exsolutam.

2 ¶ Planè si fortè tutor aliquid pecuniæ debuit fœnerare, aliquid ipse pro pupillo soluit: nec ipse vsuras consequitur [l], nec pupillo præstabit [m].

3 ¶ Quare & si in vsus suos conuertit, deinde aliquid impendit, in rem pupillarem: quam impendit, desinit vertisse [n]. & exinde [o] vsuras [p] non præstabit. Et: si ante impendit in rem pupillarem, mox in vsus suos vertit: non videbitur vertisse quantitatem, quæ concurrit cum quantitate sibi debita, vt eius summæ non præstet vsuras.

4 ¶ Vsuras vtrùm tamdiu consequetur tutor, quamdiu tutor est, an etiam post finitam tutelam, videamus, an ex mora tantùm: * & magis est, vt, quoad [q] ei reddatur pecunia, consequatur, nec enim debet ei sterilis [r] esse pecunia.

5 ¶ Si tamen fuit [s] in substantia pupilli, vnde consequetur: dicendum est, non oportere eum vsuras à pupillo exigere.

6 Quid ergo, si de re pupillari non potuit sibi soluere, quia erat deposita [t] ad prædiorum [u] comparationem? siquidem non postulauit à prætore, vt promatur pecunia, vel hoc minùs deponatur: sibi [x] imputet [y]. si [z] verò hoc desiderauit, nec impetrauit: dicendum est, non deperire ei vsuras contrario iudicio.

7 ¶ Sufficit [a] tutori, benè & diligenter negotia gessisse: & si euentum [b] aduersum habuit, quod gestum est.

8 ¶ Iudicio contrario tutelæ præstatur & id, quod in rem pupilli versum "ante tutelam," vel post tutelam, si negotiis tutelæ tempore gestis nexum [c] probatur. & quod antè impensum est: siue pro tutore negotia gessit, & postea tutor constitutus est, vel ventri erat curator. sed & si non pro tutore negotia gerebat: debet venire, quòd antè impensum est. deducuntur enim in tutelæ iudicium sumptus quoscunque [d] fecerit in rem pupilli sic tamen, si "ex" bona fide fecit.

9 ¶ Hanc actionem [e] perpetuam † esse, palàm est. & heredi, & in heredem dari, cæterósque successores [f]: & ad quos ea res pertinet, & in eos.

De tutore remoto.

4. *Iulianus* "libro 21. Digestorum."

A Tutela remotus eo [g] loco haberi debet, quo esset finita tutela [h]. & sicut actiones patitur, perinde ac si pupillus pubes factus esset: ita [i] cõtrario iudicio, si quid ei aberit, persequi debebit. nihil enim prohibet, suspectum tutorem esse: quamuis complura in rem pupilli impenderit: quæ eum amittere non oportet.

De herede tutoris.

5. *Vlpianus* "libro 1. Responsorum."

HEredem tutoris [k], si eam summam soluerit in quam obligati pupilli fuerunt, actionem contrariam aduersus eos habere posse respondi.

Si tutor se pro pupillo obligauit.

6. *Paulus* "libro 5. ad Plautium."

SI tutor pro pupillo se obligauit [l], habet [m] contrariam actionem, & antequam [n] soluat.

DE EO, QVI PRO [o] TVTORE, próve curatore negotia gessit [p].

TIT. V.

Ratio huius actionis. 1. *quid sit pro tutore gerere.* 2. *De seruo.* 2. *Si antè pubertatem agatur.* 4. *De tutela finita.* 5. *Si pro tutore administrauit.* Deinde *quasi tutor.* 6. *De*

q nota regulam.
r sterilem pupillorum pecuniã lex esse non patitur *vt hic: & l.7.ſ.de vsuris,* vt hinc colligas, iure ciuili, nũmos nũmum parere, *l. 33. ſ.de vsuris.*
s *l.5. §.5.ſ de administrat.tutor.*
t vide quæ notaui de destinata pecunia, *ad l. 58.§.1.ſ.pro socio.* Porrò depositæ pecuniæ nomine Zasius *ad l.15. j. de re indicat.* intelligit, non simplicem depositionem, & separationẽ pecuniæ, 79. §.1.j. de legat 3. depositã hic intelligi ait, quæ ex venditione rei immobilis sit redacta: quæ nõ simpliciter redacta, sed in arcam, prædij emendi causa specialiter reclusa. Porrò, an pecunia redacta ex immobili cẽseatur immobilis, *vide quæ notaui ad l.84.in fine j.de furtis.*
*
u vel redituum annuorum. siquidem talis pecunia prædio cõparatur: neutrum sine decreto tutor impunè potest attingere, *argumẽt. l.22. Cod. de administrat. tutor.*
x Imputare, sibi debet, qui à Prætore vel iudice id non petiit, quod petere potuit vel debuit.
y nam si à Prætore id postulasset, ei Prætor id permittere potuisset *l.15. inf.j. de re indicata.*
z Iniuria facta tutori seu administratori dicitur facta pupillo, ideóque ei nocet.
a *l.10.§.1.ſ.de negotiis, vide quæ notaui ad leg. 4. Cod mandati.*
b Euentum aduersum negotiorum pupillarium tutor non præstat, si ea initiò gessit ex bona fide.
c In connexis idem iudicium Bald.
d vtiliter tamen cœptos, *§.7.ſ.eod.*
e tutelæ contrariam.
† *l.8.Cod. arbitr. tutor.* hodie 30. annis finitur, *l.3.in fin. Cod.de præscript.30.*
f singulares non vniuersales, *leg. 1. §.si heres.j. ad Trebell l.omnino Cod.de obligat.*
g Remotus tutor eodem iure est, quo is cuius tutela tempore finita est.
h licet quis remoueatur ab actu, non perdit iura quæ adquisiuit medio tempore. *Baldus.*
i Remotus à tutela, id quod impendit in eam tutelam, actione tutelæ contraria recuperat.
k & fideiussoris, *l.14 ſ mandati.*
l *§.2.in fine Institut.de obligat.ex quasi contractu.*
m At quatenus? nempe vt liberetur à suscepta obligatione, vel vt ei præstetur indemnitatis cautio, *l.si tutelæ ſ.Titul.proxim.*
n *l 28.in fine.ſ.de negot.l.45.ſ mandati.*
o 5.*Cod.*47. etiam proprio nomine: aliàs non teneatur finito officio.
p cum neque tutor, neque curator esset.

a sic enim dicitur.§.6.§.8.ꝭ *eod.*
b Protutelæ actio prætoria.
c Protutelæ actio inuenta quia plerumque incertum est, vtrum quis tutelam pro tutore administrauerit vt tutor, an vt quasi tutor.
d Protutelæ agi potest etiam ante pubertatem : qua parte protutelæ actio differt ab actione tutelæ, quæ antè pubertatem non mouetur. Cur autē hæc etiam antè pubertatem moueri potest? Quia vt principium nullum verum ac certum habet, ita nullum quoque finem certum habet.

eo, qui tutorem habere non potest. 7. De curatore dato impuberi. De eo qui cum tutor non esset, coactus est gerere. 8. De vsuris. 9. De gestis vel omißis.

Vlpianus "lib. 36. ad Edictum."

PROTVTELAE [a] actionem necessariò prætor [b] proposuit. nam: quia [c] plerumque incertum est, vtrùm quis tutor, an verò quasi tutor pro tutore administrauerit tutelam: idcirco in vtrumque casum actionem scripsit: vt: siue tutor est, siue non sit, qui gessit: actione tamen teneretur. solent enim magni errores intercedere: vt discerni facilè non possit: vtrùm quis tutor fuerit, & sic gesserit an verò non fuerit, pro tutore tamen munere functus sit.

1 ¶ Pro tutore autem negotia gerit, qui munere tutoris fungitur in re impuberis: siue se putet tutorem, siue scit non esse. finget tamen "esse".

2 ¶ Proinde & si seruus quasi tutor egerit: Diuus Seuerus rescripsit, dandum in dominum iudicium vtile.

3 ¶ Cum eo, qui pro tutore negotia gessit etiam [d] ante pubertatem agi posse, nulla dubitatio est: quia tutor non est [e].

4 ¶ Quare, si quis, finita tutela, pro tutore negotia impuberis gessit: tenebitur.

5 ¶ Sed & si priùs pro tutore administrauerit, deinde quasi tutor: æquè tenebitur ex eo, quod pro tutore administrauit. quamuis deuoluatur [f] hic gestus in tutelæ actionem.

6 ¶ Si quis quasi tutor negotia gesserit eius, qui iam pubes est, neque tutorem habere potest: pro tutelæ actio cessat. simili modo, & si eius, qui nondum natus est [g]. nam vt pro tutore quis gerat: eam esse personam oportet, cuius ætas recipiat tutorem. " id est, impuberem esse oportet. " sed erit negotiorum gestorum actio.

7 ¶ Si curator impuberi [h] à prætore datus, negotia gesserit: an quasi pro tutore gesserit, teneatur, quæritur. & est verius, cessare [i] hanc actionem. quia officio curatoris functus est. Si quis tamen, cùm tutor non esset, compulsus à prætore, vel à præside præside, dum se putat tutorem, gesserit tutelam: videndum, an pro tutore teneatur. & magis est, vt quamuis [k] compulsus gesserit, teneri tamen debeat, qui animo tutoris gessit cùm tutor non esset. At iste curator, non quasi tutor, sed quasi curator gessit.

8 ¶ In protutelæ iudicio vsure quoque veniunt [l].

9 ¶ Sed vtrùm solūmodo in id, quod gessit, tenebitur: an verò in id etiam, quod gerere debuit? & si "quidem omnino non attingit [m] tutelam, non tenebitur. neque enim attingere debuit, qui tutor non fuit. quòd si quædam gessit: videndum, an [n] etiam eorum, quæ non gessit, teneatur. & hactenus [o] tenebitur. si alius gesturus fuit. sed "&" si cognito, quòd tutor non fuit, abstinuit " se " administratione: videamus, an teneatur, si necessarios pupilli non certiorauit [p], vt ei tutorem peterent. quod verius est.

De *venditione.*

2. *Celsus* libro 25. Digestorum.

SI is, qui pro tutore [q] negotia gerebat, cùm tutor non esset, rem pupilli vendidit [r]: nec [s] ea vsucapta est [t]: petet eam pupillus, quanquàm ei cautum est. non enim eadem huius, quæ tutoris, est rerum pupilli administratio.

De eo *qui ignorabat se tutorem esse.*

3. *Iauolenus* "lib. 5. Epistolarum."

QVæro: an is, qui cum tutor testamento datus esset & idipsū ignoraret, pro tutore negotia pupilli gesserit quasi tutor: an, quasi protutore negotia gesserit, teneatur. respondit, non puto teneri quasi tutorem: quia scire [u] quoque se tutorem esse debet, vt eo affectu negotia gerat, quo tutor gegere debeat.

De *fide & diligentia.*

4. *Pomponius* "libro 16. ad Quintum Mucium."

QVi pro tutore negotia gerit: eandem fidem, & diligentiam præstat, quam [x] tutor præstaret.

De *contrario iudicio.*

ab actione tutelæ, quæ antè pubertatem non mouetur. [cont. d]

e *l.26.ꝭ.de administrat tutor. l.4.ꝭ. de tut. & rationibus.*
f cohereat, *l.13.ꝭ.de tut. & rationibus.*
g posthumi, *l.19. in fine ꝭ. de testament. tutor.*
h Curator impuberi non tantum ad lites, *l.3.§.2.ꝭ. de tut.* sed ad negotia dari potest, *l.25.ꝭ.de tutor.dat.Bald.*
i *Dixi ad l. 3. Cod. arbitrium tutelæ.*
k Compulsus à iudice æquè tenetur rationes reddere, quàm qui non compulsus gessit.
l *subaudi* à die moræ.
m attigerit, *Haloander.*
n Pro tutele actione pro tutor conuenitur etiam ob ea quæ non gessit
o *facit. l.6.§. vltim.ꝭ. de negotiis.*
p Recessurus à negotiis pupilli, de discessu pupilli cōiunctos certiorare debet. An idem in fideiussore? *vide l.10.§.12.ꝭ. mandati* : & conductore? *vide l.13.§.7.ꝭ.locati.*
q id ad possessorem prælaturæ extendit Baldus.
r etiam interposito decreto. vnde colligunt: vēditionem rerum pupilli etiam interposito decreto iudicis & cum auctoritate protutoris factam nō valere, *Baldus.*
s Imò vtcunque vsucapta est non nocet pupillo. *l.4.§.24.ꝭ. de doli mali.*
t quia non potest vsucapi res pupillaris. *l.48.ꝭ. de adquirend. rerum.*
u vt tutor non gerit, qui ignorans in re pupillari versatur *adde l.22.ꝭ. de adquirend. heredit.*
x de qua *vide l.33.ꝭ. de administrat.tut.*
y ¶*l.1.§.1.ꝭ.de contrar.tut.*
z περὶ πλάστων ἐπιτρόπων, 38. *Eclog.6.*
a dicetur, *Haloander.*
b similis ratio in *l.1.ꝭ.de exercit.*
c Quem in modum multa desunt? quandoque est gestū à vero tutore & tamē locum habet hoc edictum *vt ꝭ. eodem.* quandoque non est gestum à verò tutore, & tamen non habet locum hoc edictum, §.5.ꝭ.*eodem.*
d Interdum verba legis sunt defectiua, neque in omnem casu & euentum consulunt, *adde l.12.ꝭ.de legibus.*
e *adde l.1.§.2.in fin.ꝭ.quod cuiusque vniuers.*

5. *Vlpianus* "lib. 10. ad Edictum".

EI, qui pro tutore negotia gessit, contrarium [y] iudicium competit.

QVOD[z] FALSO TVTORE AVctore gestum esse dicatur [a].

TIT. VI.

Æquitas, edicti. 1. Verba edicti. 2. Si tutor authoritarem accōmodare non potuit. 3. De duobus tutoribus altero falso, altero vero. 4. De pluribus falsis tutoribus. 5. De pro tutore. 6. alia verba edicti. De scientia & ignorantia actoris.

Vlpianus "lib. 12. ad edictum."

HVIVS edicti æquitas non est ambigua: ne [b] contrahentes decipiantur, dum falsus tutor adhibetur.

1 ¶ Verba autem Edicti hæc sunt: *Quod eo auctore* "(inquit)" *qui tutor non fuerit.*

2 ¶ Verbis edicti multa [c] desunt [d]. quid enim: si fuit tutor: is tamen fuit, qui auctoritatem accommodare non potuit? putà [e] furiosus, vel aliam regionem datus.

3 ¶ Sed Pomponius libro trigesimo scribit, interdum, quamuis "à non" tutore gestum est, non pertinere ad hāc partem edicti. quid enim, si duo tutores, alter falsus, alter verus auctoritatem accommodauerint? nónne valebit, quod gestum est [p]?

4 ¶ Item hoc edictum: licet singulariter scriptum sit: si tamen plures "interuenerint, qui tutores non erant: "tamen" locum habere debere, Pomponius libro trigesimo scribit.

5 ¶ Idem Pomponius scribit: etiam si pro tutore negotia gerens, auctoritatem accommodauerit: nihilo minus hoc edictum locum habere. nisi fortè prætor decreuit [g], ratum se habiturum id, quod his auctoribus gestum est. tunc enim valebit per prætoris tuitionem, non [h] ipso iure [i].

6 ¶ Ait prætor: *Si actor ignorauit, dabo integrum restitutionem.* scienti [k] non subuenit. meritò: quoniam [l] ipse se decepit.

2. *Paulus* "lib. 12. ad Edictum."

SI *id* (inquit) *actor ignorauerit* [m]. Labeo: & si dictum [n] sit, & bona fide non crediderit [o].

3. *Vlpianus* "libro 12. ad Edictum."

PLanè si is sit, qui auxilio non indiget: scientia ei non nocet. vtputa si pupillus [p] cum pupillo egit. nam cùm nihil actum sit, scientia non nocet.

4. *Paulus* "libr. 12. ad Edictum."

MInori viginti quinque annis succurretur, etiam si scierit [q].

5. *Vlpianus* lib. 12. ad Edictum.

INterdum, tamen & si [r] scientia noceat [s], tamen restitutio facienda erit, si à prætore compulsus est ad iudicium accipiendum.

6. *Paulus* "lib. 12. ad Edictum."

PVpilli [t] scientia computāda non est: tutoris eius computanda est. vtique "&" si pupillo cautum sit: meliùs dicitur, rem suam restitui pupillo, quàm incertum [u] cautionis euentum, "eum" spectare. quod & Iulianus si aliàs circumuentus sit pupillus, respondit.

Alia verba edicti. 1 De scientia dolo & metu eius, qui auctor fuit. 2 Interpretatio verborum. quanti ea res erit. 3 De sumptibus Iudicij restitutorio. 4 si plures auctores fuerint.

7. *Vlpianus* "lib. 12. ad Edictum."

NOuissimè prætor ait: *In eum, qui cùm tutor non esset, dolo malo auctor factus esse dicetur, iudicium dabo: vt quanti* [x] *ea res erit, tantam pecuniam condemnetur.*

1 ¶ Non semper tutor conuenitur. nec sufficit, si sciēs auctor fuit. verùm ita demum, si dolo malo auctor fuit. quid, si compulsus, aut metu ne [y] compelleretur, auctoritatem accommodauerit? nónne debebit esse excusatus?

2 ¶ Quod ait prætor, *quanti ea res erit*: magis puto, non pœnam, sed [z] veritatem [a] his verbis contineri.

3 ¶ Pomponius libro trigesimo rectè scribit, etiam sumptuum in hoc iudicio rationem haberi, quos facturus est actor restitutorio agendo.

4 ¶ Si plures sint, qui auctores fuerunt: perceptione ab vno facta, & cæteri liberantur, non [b] electione.

f vt ita per inutile, vtile non vitietur.
g Auctoritas interposita à falso tutore, valet propter auctoritatem prætoris decernentis se ratum habiturum: aliàs non valet, *l.4. Cod. in quibis causis in integr. rest. non est*
h non ipso iure, seu vi ipsæ gestionis, sed auctoritate decreti.
i potest enim Prætor supplere defectum tutoris.
k *l.145.ꝭ. de regulis iuris.*
l Decipienti se non subuenitur.
m *l.57.ꝭ. de obligat. & act.*
n id est, denunciatū. Ita denunciatio facta ab eo cuius nō interest denūciationé factā esse denunciatū non cōstituit in mala fide: vt qui possit ei denunciationi impune fidem non habere.
o id accidere potuit. quia is, cuius non intererat denūciare, denunciauit. Eius denunciatio non inducit malam fidem, *vide l.13.ꝭ depositi.* vide quæ notaui *ad l.10.§.3.ꝭ.quæ in fraud.credit.*
p *adde l.6.ꝭ. eodem.*
q *l.3. Cod. de in integr. rest. min.*
r tamē etsi vnica dictione, *Cicero ad Plancium. 4. epistol. famil. 15. vide Cuiac. 1. obseruat.* 14. Eam vocem reperiri apud Plautum, *in milite*: apud Ciceronem, *in Verrem. & de petitione consulibus*: 3. *de oratore: & 5. ad Atticū. 17. & 12. ad Atticum.* Cæsarem. 7. *de bell. Gall. duobis locis*: apud Ennium, Lucanum *in carmine ad Pisonem*: Senecam, *lib. 5. de beneficiis* notat Muretus 11. *Varia.* 17. & Catullū: Terētium in Andria.
s *l.1.in f.ꝭ. eod.*
t *l.3.ꝭ. eodem. vide Cuiac. 52. obser.* 48.
u *vide l.66.§.1.ꝭ.ad Trebellian.*
x Falsus tutor tenetur ad id interest, ei qui eius authoritatem secutus est
y Paria sunt aliquid fieri (putà confiteri coactè, vel timore coactionis *Baldus.*
z Pœna & veritas differunt,
a veram rei æstimationem, *l.1. in fin.ꝭ.si quis ius dicenti. l.2.ꝭ.si quis satisdat. leg.179.ꝭ.de verbor. significat.*
b perceptionis & electionis differentia.

8. *Paulus* "lib. 12. ad Edictum."

ET ideo si nihil, aut non totum seruatum sit: in reliquos non denegandam in id, quod deest, Sabinus scribit.

De eo qui aliū, vt auctoraretur, adhibuit. 1. *De successoribus de tempore & forma har. actionum.* De *his qui sunt alieni iuris.*

9. *Vlpianus* " lib. 12. ad Edictum."

HVius actionis exemplo Pomponius libro trigesimo "primo" scribit, dandam actionem aduersus eum, qui dolo [a] malo adhibuit, vt alius auctoraretur inscius.

1 ¶ Has in factum actiones heredibus quidem competere, ceterísque successoribus:[b] in eos verò non reddi, Labeo scribit. nec in ipsum post annum: quoniam & factum [c] puniunt, & in dolum concipiuntur: & aduersus eas personas, quæ alieno iuri [d] subiectæ sunt, noxales erunt.

De actione finita, De vsucapione.

10. *Gaius.* "lib. 4. ad Edictum Prouinciale."

SI [e] falso [f] tutore actū sit, & interea dies actionis exierit [g], aut res [h] vsucapta sit [i]: omnia incommoda perinde substinere debet [k]: ac si illo tempore, vero tutore auctore, egisset [l].

De dolo & conditione eius, qui auctor fuit. 2. *De filiafam. de ancilla.* 3. *De patre.* 4. *De eo ad quem dos pertinet.*

11. *Vlpianus* "lib. 35. ad Edictum."

FAlsus [m] tutor, qui in contrahēdo auctor minori duodecim vel quatuordecim annis fuerit, tenebitur in factum actione propter dolum [n] malum: cuiuscumque condicionis fuerit: vel sui iuris, vel alieni.

1 ¶ Qui dolo [o] malo auctoritatem accommodauit, tenebitur hoc edicto.

2 ¶ Sed & si quis filiæfamilias auctor factus sit ad cōtrahendum, tenetur. Idémque iuris est: si ancillæ quis, tutore auctore, credidisset. Nam omnibus istis modis propter tutorem decipitur is, qui contraxit, qui aliter impubere contracturus non fuit, quàm si tutoris auctoritas intercessisset.

3 ¶ Iulianus libro vigesimo primo digestorum tractat, an etiam in patrem debeat dari hæc actio, qui filiam minorem [p] duodecim annis nuptum dedit. & magis probat, patri ignoscendum esse, (qui) filiam suam maturiùs in familiam sponsi perducere voluit. affectu [q] enim propensiore, magis quàm dolo "malo" id videri fecisse.

4 ¶ Quòd si intra duodecim annos hæc decesserit, cùm haberet dotem: putat Iulianus: si dolo malo conuersatus sit is, ad quem dos pertinet: posse maritum doli mali exceptione condicentem summouere in casibus, in quibus dotem vel in totum, vel in partem, si constabat matrimonium, fuerat lucraturus.

De interrogatione in iure.

12. *Idem* "lib. 1. Responsorum."

EX eo, quòd interrogatus tutorem se esse respondit, nulla eum actione teneri [r]. si tamen, cùm tutor non esset, responso suo in aliquam captionem adolescentem induxit: vtilem actionem aduersus eum dandam.

DE FIDEIVSSORIBVS [s], & nominatoribus, & heredibus [t] tutorum, & curatorum.

TIT. VII.

De inchoatis à tutore. 1. *De eo quod penes tutorem vel pupillum fuit.*

Pomponius "lib. 17. ad Sabinum."

QVAMVIS heres tutoris tutor nō [u] est: tamē ea, quæ per defunctum inchoata sunt, per heredem, si legitimæ [x] ætatis, & masculus sit, explicari [y] debent [z]: in quibus dolus eius admitti potest.

1 ¶ Quod penes tutorem fuit, heres [a] quoque eius reddere debet. quod apud pupillum is reliquerit, si heres capit, non quidem crimine [b] caret, sed extra tutelam est, & vtili actione hoc reddere compellitur.

Si per alium postuletur, vel nominetur tutor.

2. *Vlpianus* "lib. 39. ad Sabinum."

POstulare tutorem videtur, & qui [c] per [d] alium postulat. item nominare [e], & qui per alium hoc idem facit.

a *l. 7. ʒ. eodem.*
b vniuersalibus.
c Facti nomine delictum intelligitur.
d id est, dominio.
e vide *Cuiac. 22. obseruat. 19.*
f si cum falso, *Haloander.*
g ei scilicet qui aduersus pupillum agebat.
h putà actoris.
i à pupillo.
k ipse pupillus.
l verbo agendi hîc, intellige actionem & exceptionem, *vt l. 1. infrà de exception.*
m *vide Cuiac. 22. obseruation. 20.*
n *l. 7. ʒ. eodem.*
o *in princip. ʒ. eodem. dict. l. 7. l. 9. in princip & §. 1 § eod.*
p *l. 9. ʒ. de sponsalibus.*
q *de quo vide l. 62. ʒ. de ritu. l. 3. ʒ. de liberat. legata: l. 4. in fin. ʒ. de re militari: l. 36. ʒ. de excusat. tutor. l. 7. Cod. de curatore furiosi.*
r Mendacium quod nemini nocet, non punitur, etiamsi quis iudici mētiatur. *Bald.*
s 5. *Cod.* 57.
t 5. *Cod.* 54.
u Tutela ad heredes non trāsmitttitur. *l 16. in fin. ʒ. de tutelis: vide 5. Harmenopul.* 11.
x id est, viginti quinque annorum *vide quæ scripsi ad l. 16. §. 1. ʒ. de tutelæ: l. 27. ʒ. de negotiis.*
y Ad heredes, defuncti officiū quidem seu ius officij nō trāsit, trāsit tamen administratio seu exercitiū in connexis extra iudicialibus, *l. Nā & seruius §. sed esse vino. ʒ. de negotiis.* Nam in iudicialibus heres tutoris, exequi nō potest etiam inchoata: quod vltimū tamē non admittit Dynus, Andreas, & Aretius, *argument. l. 1. in fin. ʒ. si pendente appell. l. si tutor. ʒ. de appell.* contra legem Tam ex contractibus §. certè ʒ. de iudiciis.
z *l. 4. ʒ. eodem. l. 5. ʒ. de administr. tut. l. 27. ʒ. de appellat.*
a *vide l. 4. ʒ. eodem.*
b Heres tutoris pecuniā pupillarem intercipiens crimine non caret.
c Postulare vel nominare etiam is videtur qui per alium postulat vel nominat.
d *l. 1. § 2. ʒ. de postulando.*
e potiorem scilicet, *vide Paul. 2. sentent. 28. § 1. 2.*
f ¶ Vsuras easdem præstant fideiussores tutorum & eorum heredes, quas tutores ipsi præstare debent.

De vsuris.

3. *Idem* "lib. 35. ad Edictum."

ETiam [f] fideiussorem [g], & heredes fideiussoris ad rationem eandem vsurarum reuocandos esse constat, ad quam & tutor reuocatur.

De dolo. 1. *& negligentia heredis.* 2. *De vsuris.* 3. *De fideiussoribus, & affirmatoribus sine stipulatione obligandis.*

4. *Idem* "libro 36. ad Edictum."

CVm ostendimus, heredem [h] quoque tutelæ iudicio posse conueniri: videndum, an etiam proprius eius dolus, vel propria administratio veniat in iudiciū. & exstat Seruij sententia existimantis: si, post mortem tutoris, heres eius negotia pupilli gerere perseuerauerit: aut in arca tutoris, pupilli pecuniam inuenerit, & consumpserit: vel eam pecuniam, quam tutor stipulatus fuerat, exegerit: tutelæ iudicio eū teneri suo nomine. nam cùm permittatur aduersus heredem ex proprio dolo iurari in litem: apparet, eum iudicio tutelæ teneri ex dolo proprio.

1 ¶ Negligentia [i] planè propria heredi non imputabitur. [k]

2 ¶ Vsuras quoque eius pecuniæ, quam pupillarem agitauit, præstare debet heres tutoris. quantas autem, & cuius temporis vsuras præstare debeat: ex bono & æquo constitui ab iudice oportet.

3 ¶ Fideiussores à tutoribus nominati, si præsentes fuerunt, & non contradixerunt, & nomina sua referri in acta publica passi sunt: æquum est, perinde [l] teneri atque si iure legitimo stipulatio interposita fuisset. ¶ Eadem causa videtur adfirmatorum [m]: qui scilicet, cùm idoneos esse tutores adfirmauerint, fideiussorum vicem [n] sustinent.

De reputationibus.

5. *Paulus* " lib. 38. ad Edictum."

SI cum fideiussoribus tutoris ex stipulatione rem saluam fore agetur, easdē reputationes habebūt quas [o] tutor.

De *beneficio diuisionis fideiussoribus concedendo.*

6. *Papinianus* "lib. 2. Responsorum."

PVpillus contra tutores, eorúmque fideiussores [p], iudicem accepit: iudice defuncto, priús quàm ad eū iretur, contra solos fideiussores alter iudex datus est. officio cognoscentis conueniet: si tutores soluendo sint, & administratio non dispar, sed communis fuit: portionum [q] virilium admittere rationem ex persona [r] tutorum.

7. *Idem* " libro tertio Responsorum."

SI fideiussores, qui *rem saluam fore pupillo* cauerant, tutorem adolescens vt ante conueniret, petierant, [s] atque ideo stipulanti promiserunt [t] se reddituros, quod ab eo seruari non potuisset: placuit inter eos, qui soluendo essent, actionem residui diuidi [u]: quod onus fideiussorum susceptum videretur. nam & si mandato plurium pecunia credatur, æquè diuiditur actio. si enim quod datum pro alio, soluitur: cur species actionis æquitatem diuisionis excludit [x]?

De herede eius, qui non iure datus non gessit. 1. *Si tutor lite Contestata, vel ante decesserit.*

8. *Paulus* "lib. 9. Responsorum."

HEredes eius: qui non iure [y] tutor, vel curator datus, administrationi se non immiscuit: dolum, & culpam [z] præstare non [a] debere.

1 ¶ Paulus respondit, tale [b] iudicium in heredem tutoris transferri oportere, quale defunctus suscepit. Hoc eò pertinet, vt non excusetur heres, si dicat, se instrumenta tutelaria non inuenisse. nam [c] cùm ex omnibus bona fide iudiciis propter [d] dolum defuncti heres teneatur: idem puto obseruandum "&" in tutelæ actione. Sed constitutionibus subuentum [e] est ignorantiæ heredum. hoc tamen tunc obseruandum est, cùm post mortem tutoris heres conueniatur: non si, lite contestata, tutor decesserit. nam [f] litis contestatione & penales actiones transmittuntur ab vtraque parte, & temporales [g] perpetuantur.

g *l. 8. ʒ. de eo quod certo l. 92. ʒ. de administrat. tut.*
h *l. 1. in princip. l. 3. ʒ. eodem.*
i *vide Cuiacium 13. obseruat. 39. l. 1. Cod. de heredib. tutor. l. 4. ʒ. de magistratib. conueniendis.*
k nisi sit nimia, *l 4. in princip. ʒ. de magist. conueniend. l. 1. Cod. de hered. tut.* Imò ne si quidem magna sit, *adde l. 4. ʒ. tit. proxim. vide Cuiac. 13. obseruat. 39.*
l Fideiussor tenetur ex stipulatione, non ex contractu quo reus principalis obligatur, *Bald. ad l. 33. Cod. de Episcopis.*
m Adfirmator hîc tenet vicem fideiussoris: aliàs nō tenetur, nisi dolo adfirmauerit, *l. 7. §. vltim. ʒ. de dolo.*
n *vide l. 12. § 13. in fine. ʒ. mandati.*
o *l. 6. in fine ʒ. eodem.*
p Diuiditur actio tutelæ vt inter ipsos tutores, ita inter fideiussores eorum: Datur vtrisque beneficium diuisionis. Porrò hic agitur de fideiussoribus qui omnes pro omnibus: non singuli pro singulis fideiusserint.
q *l. 51. ʒ. de fideiussoribus.*
r *l. 5. ʒ. eod.*
s hoc enim possunt eligere, *l. 1. Cod. de fideiussoribus tutor. vide Nouell. 4. cap. 1.*
t Tacita nouatio non tollit beneficium legis, *Bald.*
u Inter fideiussores habet locum beneficium diuisionis, *Baldus.*
x vbi eadem ratio, idem beneficiū ibi esse debet, *Bald.*
y *l. 13. §. 12. in fine ʒ. de excusat. tut. l. 1. Cod. de tement. tutor. l. 5. Cod. qui dare tutores.*
z in abstinendo.
a Cur non debent? Iuris impotentia, negligentiā excusat
b Heres tutoris eo iudicio tenetur quo tutor ipse.
c Argumētum à genere ad speciem.
d Heres tenetur ex dolo defuncti.
e Heres excusatur ob ignorantiam: ídque antè litem contestatam cum defuncto, secus si lis cum defuncto contestata
f litis contestatæ hi sunt effectus: pœnales, transmittuntur ad heredes: temporales, perpetuantur.
g *§. 1. Institut de perpetuis & temporalibus leg. 1. Cod. ex delict. defuncti. l. 9. § 3. ʒ. de iureiurand. l. 29. ʒ. de nouat.*

DE MAGISTRATIBVS conueniendis[a].

TIT. VIII.

De ordine, de magistratibus. De fideiussoribus & nominatoribus magistratuum. 1. De prætore & aliis, qui tutores dandis ius habent. 2. De præside & magistratibus. 4. De pupillis & eorum successoribus. 5. De præside & magistratibus. 6. Si tutor vel curator datus non sit. 7. Si magistratus distulerit in successorem. 8. De electo ad æstimandas satisdationes. 9. De conuentione magistratuum. De collega qui non dedit. 10. De tutoribus exquirendis ex vicinis ciuitatibus. 11. De satis exactione. De tutore idoneo vel non 14. De priuilegio pupilli. 15. Quis stipuletur rem saluam fore. 16. De effectu stipulationis. 17. De patre magistratus.

Vlpianus "lib. 36. ad Edictum."

IN ORDINEM[b] subsidiaria actio nō dabitur, sed in magistratus[c]: nec in fideiussores eorum. hi enim rempublicam saluam fore promittunt, non pupilli. proinde nec nominatores magistratuum ex hac causa tenebuntur. sed soli magistratus. Sed si ordo receperit in se periculum, dici debet, teneri eos, qui præsentes fuerunt. parui enim refert, nominauerint, vel fideiusserint, an in se periculum receperint. vtilis ergo in eos actio competit. Sed si à magistratibus municipalibus tutor datus sit, non videtur per ordinem electus.

1 ¶ Neque[d] prætor, neque quis alius, cui tutoris dandi ius est, hac actione tenebitur[e].

2 ¶ Si præses prouinciæ denuntiare magistratus tantùm de facultatibus tutorum voluit, vt ipse daret: videamus, an, & quatenus teneantur. & extat Diui Marci rescriptum: quo voluit eos, qui præsidi renunciant, non[f] perinde teneri, atque si ipsi dedissent: sed, si deceperunt, gratia fortè, aut pecunia, falsa renunciātes. Planè si præses prouinciæ satis eos exigere iussit: non dubitabimus, teneri[g] eos, etiam si præses dederit.

3 ¶ Si præses prouinciæ, nominibus ab alio[h] acceptis, ad magistratus municipales remiserit, vt se nominibus instruant: & perinde instructus dederit tutores: an exemplo eorum, qui prætorem instruunt, debeāt magistratus teneri, quæritur. vtique enim interest: vtrùm ipsi magistratus nomina electa dederint præsidi: an ea, quæ ab alio præses accepit, inquisierint. & puto, vtroque casu "sic" teneri: quasi dolo, vel lata culpa versati sunt.

4 ¶ Non tantùm pupilli, sed etiam successores eorum, subsidiaria agere possunt.

5 ¶ Si curatores fuerunt minùs idonei dati: dicendum est, teneri magistratus oportere, si ex suggestu[i] eorum, vel nominibus ab eis acceptis, præses dederit. Sed & si ad eos remiserit, vt ipsi dent, vel post dationem vt exigerent satisdationem: periculum ad eos pertinebit.

6 ¶ Magistratibus imputatur, etiam si omnino tutor vel curator datus non sit. sed ita demum tenentur, si[k] moniti[l] non dederint. ideo damnum, quod impuberes, vel adolescentes medio tempore passi sunt, ad eos magistratus pertinere non ambigitur, qui munere mandato non paruerunt.

7 ¶ Sciendum autem est: si magistratus municipales data opera tutelam distulerint[m] in successores[n] suos, vel si satisdationem data opera traxerint, quoad successores accipiant: nihil eis prodesse.

8 ¶ Diuus Hadrianus rescripsit, etiam in eum, qui electus est ad æstimandas[o] tutorum satisdationes, actionem dandam.

9 ¶ Si inter magistratus hoc conuenerit[p], *vt alterius tantùm periculo tutoret darentur*: conuentiones pupillo non præiudicare, Diuus Hadrianus rescripsit. conuentione enim duumuirorum ius publicum[q] mutari non potest. priùs tamen arbitror conueniendum eum, qui hoc suscepit: deinde, excusis facultatibus eius, tunc veniendum ad collegam. quemadmodum si solus dedisset: diceremus, prius eum, deinde collegam adgrediendum.

10 ¶ Si[r] quando desint in ciuitate, ex qua pupilli oriundi[s] sunt, qui idonei videantur: officium est magistratuum exquirere ex vicinis ciuitatibus honestissimum quemque, & nomina præsidibus prouinciæ mittere: non ipsos arbitrium[t] dandi sibi vindicare.

11 ¶ Si magistratus ab initio tutorem idoneum[u] dedit, & satis non exegit[x]: non sufficit. quòd si satis exegit, & idoneum exegit: quamuis postea facultatibus lapsi sint tutores, vel fideiussores: nihil[y] est, quod ei, qui dedit, imputetur. non enim debent magistratus futuros casus & fortunam[z] pupillo præstare.

12 ¶ Sed & si satis non exegit: idoneus tamen tutor eo[a] tempore fuit, quo tutelæ agi potest: sufficit.

13 ¶ Probatio[b] autem non pupillo incumbit, vt doceat fideiussores soluendo non fuisse, cùm acciperentur: sed[c] magistratibus, vt doceant, eos soluendo fuisse.

14 ¶ Priuilegium[d] in bonis magistratus pupillus non habet. sed cum cæteris creditoribus partem habiturus est.

15 ¶ Exigere autē cautionē magistratus sic oportet: vt pupilli seruus[e]: aut ipse pupillus, si fari potest, & in in præsentiarum est, stipuletur à tutoribus, item fideiussoribus eorum rem saluam fore. aut: si nemo est, qui stipuletur: seruus publicus[f] stipulari debet, rem saluam fore "pupillo" aut certè ipse magistratus.

16 ¶ Planè[g] vbi seruus publicus, vel ipse magistratus stipulatur: dicendum est, vtilem actionem pupillo dandam.

17 ¶ Si filiusfamilias fuit magistrat⁹, & caueri pupillo non curauerit, aut non idoneè cautū sit culpa eius: an, & quatenus in patrem eius actio danda sit, quæritur. & ait Iulianus, in patrem de peculio[h] dandam: siue voluntate eius filius decurio factus sit, siue non. nam & si voluntate patris magistratum administrauit, attamen non oportere patrem vltrà, quàm de peculio, conueniri. quasi rempublicam saluam "solam" fore promittat, qui dat voluntatem, vt filius decurio creetur.

Si vnus ex duobus tutoribus pupillo in solidùm satisfecerit.

2. *Idem* "lib. 3. Disputationum."

PRoponebatur[i], duos tutores à magistratibus municipalibus datos, cautione non exacta[k]: quorum alterum inopem decessisse, alterum in solidum conuentum satis pupillo fecisse, & quærebatur, an tutor iste aduersus magistratum municipalem habere possit aliquam actionem: cùm sciret à contutore suo satis non esse exactum. dicebam, cum à tutore satis pupillo factum sit: neque pupillum ad magistratus redire posse, neque tutorem: cùm numquàm tutor aduersus magistratus habeat actionem. senatus enim consultum pupillo subuenit. præsertim cum sit, quod tutori imputetur: quòd satis à contutore non exegit, vel suspectum non[l] fecit, si scit, (vt proponitur) magistratibus eum non cauisse.

3. *Iulianus* "lib. 21. Digestorum."

QVòd si tutor ab hac parte culpa vacet: non erit iniquum aduersus magistratus actionem ei dari.

De magistratu, & herede magistratus, vel tutoris.

4. *Vlpianus* "libro tertio Disputationum".

NOn[m] similiter tenentur heredes[n] magistratuum, vt ipsi tenentur. nam nec hæres tutoris[o] negligentiæ[p] nomine tenetur. nam magistratus quidem in omne[q] periculum succedit: hæres ipsius dolo[r] proximè culpæ succedaneus est.

Si vnus ex tutorbus sine herede decesserit.

5. *Iulianus* "lib. 21. Digestorum."

DVo tutores partiti[s] sunt inter se administrationem tutelæ, alter sine hærede decessit. quæsitum est, in magistratum, qui non curasset, vt caueretur: an in alterum tutorem actio pupillo dari deberet. respōdi, æquius[t] esse, in alterum tutorem dari, quàm[u] in magistratum. debuisse enim eum, cùm sciret pupillo cautum non esse, vniuersa negotia curare, & in ea parte quàm alteri tutori commisisset, similem esse ei, qui ad administrationem quorundam negotiorum pupilli non accessisset. nam: etsi aliquam[x] partem negotiorum pupilli administrauerit: tenetur etiam ob rem, quam non gessit. cùm gerere deberet.

De herede magistratus.

6. *Vlpianus* "lib. 1. ad Edictum."

QVod ad hæredem[y] magistratus pertinet: extat Diui Pij rescriptum, causa cognita debere dari actionem. nam magistratus si[z] tanta fuit negligentia, vt omnem cautionem omitteret: æquum est, haberi eum loco[a] fideiussoris, vt & hæres eius teneatur, si verò cauit, & tunc idonei[b] fuerunt. "& "postea desierunt: sicut" &" ipse magistratus probè recusaret hanc actionem, ita & hæres multo[c] iustiùs. Nouissimè non aliàs ait in hæredem actionem dandam, quàm si euidenter magistratus cum minùs idoneis fideiussoribus contrahunt:

In quan-

---

a 5. Cod. 75.
b id est, magistratus vrbanos & prouinciales, §. 1 ȷ. eod. § vlt. Inst. de satisd. tut. l. 53. ſ. de administrat. tutorum.
c municipales & duum viros.
d §. vltim. Inst. de satisdat. tutor.
e cur ita? quia dānum per eos non euenit: sed iniungunt aliis, d. §. vlt. Cuia. hic. Nō tenebitur igitur magistratus ad aliū rescribens, vt se informet: nisi sordidè, aut gratia falsū rescribat.
f Periculū tutelę in se nō suscipit, q inquirendi onus in se recipit, nisi falsum renuntiarint.
g si non receperint idoneam satisdationem.
h Paria sunt aliquid fieri proprio motu, vel ad denunciationem alterius: vtroque modo Iudex malè iudicans litē suam facit, *Bald.*
i Ille, ad cuius suggestionem fit quod fieri nō debet, tenetur dānū passo, *Bal.*
k Officio magistratus quod qs præstare debet, tacitam habet conditionem, si denunciatum ei fuerit.
l monitionem tamen anteuertere possunt, & ex inquisitione dare, §. 4. *Instit. de Attilia.*
m In successoris tempus differre magistratus id nō debet, quod ipse præstare atque perficere tenetur.
n *l. 2. Cod. eod.*
o *vide l. vltim. Cod. eod.* Æstimatores rerum publicos, si iniustè æstiment teneri hinc colligunt.
p Pactum quod inter se magistratus faciūt, non nocet pupillo, cui ex officio obligantur, nisi ordinis ratione: scilicet vt priore loco conueniatur magistratus, qui in se periculū suscepit, quàm alius.
q *vide l. 20. ſ. de de religiosis.*
r *l. 24. ſ. de tutoribus datis.*
s Origo pupilli in dando ei tutore potissimum spectatur.
t Iurisdictionem suam egredi non licet.
u *l. 6. ȷ. eodem.*
x *l. 3. Cod. eod. l. 11. ſ. de probationibus, § 2. Institut. de satisdat. tutor.*
y Officio suo semel functus, non tenetur.
z Casum & fortunam pupillo magistratus pręstare nō debent, *l. 7. § 8. ſ. de min.*
a *vide l. 3. Cod. de probat.*
b Præsumitur nō idoneis quisque esse facultatibus, nisi contrarium probetur: hoc est non præsumūtur facultates: magis pręsumitur paupertas.
c ¶ Probare debet se officio functum fuisse magistratus in eo quod gessit.
d Magistratus bona non obligantur tacitè ex quasi delicto seu ex negligentia.
e & publicus, ȷ. eo. l. 2 l. 3. l. 4. l. 6. ȷ. rē pupilli saluā.
f *dict. l. 2.*
g Ex tabellionis vel magistratus stipulatione actio vtilis cuique adquiritur sine cessione. Quid ita? quia publicum officium gerunt.
h *l. 3. in fin. ſ. de peculio.*
i Tutor soluēs regressum habet contra tutorem, non contra magistratum: nisi ipse tutor qui regressum habet sit sine culpa, magistratus cum culpa.
k ídque contra leges, §. 15. *Instit. de Attiliano.*
l *l. 39. §. 16. ſ de administrat. tutor.*
m Heredes interdum minus tenentur quàm defunctus cui successit. Defunctus etiam negligentiæ teneri potest: hæres, culpę dolo proximæ.
n *l. 6. ȷ. eodem.*
o & fideiussoris tutorum, *l. 4. §. 1. ſ. titul. prox.*
p etiam nimię, *v. Cuiac. 13. obs. 39. v. l. 1. C. de hered. tutor. l. 4. §. 1. ſ. de fideiuss. tutor.*
q Periculum omne qui præstat, negligētiæ quoq; tenetur, *vt hîc*: Periculi verbo, continetur dānum negligētia datum.
r Ex culpa dolo proxima heres obligatur.
s *l. 2. in fin. Cod. de diuidund. tut.*
t *l. 46. §. 6. ſ de administrat. tutor.*
u *l. 4. Cod. eod.*
x *l. 5. §. 1. ſ. de administ. tutor.*
y *v. l. 4 ſ. eod. l. 2. Cod. eod.*
z Excusari negligentia nō potest, qui omnia omisit.
a Fideiussoris loco habetur magistratus, qui sua negligentia non exegit satisdationem, quam debuit exigere.
b *l. 1. ſ. 11. ſ. eod.*
c Heredis iustior est excusatio, q̄ defuncti.

In quantum magistratus tenetur.

7. *Celsus* "libro 11. Digestorum".

IN magistratus, qui tutorem dederunt, rogo rescribas, vtrùm [a] pro virili portione actio danda sit: an optio sit eius, qui pupillus fuit, cum quo potissimum agat. respondit: Si dolo fecerunt magistratus, vt minùs pupillo caueretur: in quem vult, actio ei danda in solidum est. sin culpa" dumtaxat" eorum, neque dolo malo id factum est: æquius esse existimo, pro portione [b] in quemque eorum actionem dari, dum pupillo salua res sit.

Si vnus ex curatoribus sine herede deciderit.

8. *Modestinus* "libro 6. Responsorum".

MAgistratus à curatoribus adulti cautionē exegerunt, rem saluam fore. ex his alter sine herede decessit. quæro, an indemnitatem in solidum collega eius præstare debeat. Modestinus respondit nihil proponi, cur non debeat.

De vsuris.

9. *Idem* "libro 4. Pandectarum."

AN in magistratus actione data, cum vsuris sors exigi debeat [c]: an verò vsuræ peti non possint: quoniam constitutum est pœnarum [d] vsuras [e] peti non posse, quæsitum est. & rescriptum est à Diuis Seuero & Antonino, & vsuras peti posse: quoniam * eadem in magistratibus actio datur, quæ competit in tutores.

DE REBUS [f] EORUM, QUI SUB tutela, vel cura sunt, sine decreto non alienandis [g], vel supponendis [h],

TIT. VIIII.

Summa. 1. *Tempus.* 2. *Et verba orationis seueri.* 3. *De rebus quas defunctus venales habuit.* 4. *An prædia sint obligata venditori.*

Vlpianus "libro 35. ad Edictum."

IMPERATORIS Seueri [i] oratione prohibiti sunt tutores & curatores prædia rustica [k] vel suburbana distrahere.

1 ¶ Quæ oratio in senatu recitata est, Tertyllo & Clemente consulibus [l], idibus Iunii.

2 ¶ Et sunt verba eius huiusmodi. *Præterea, Patres conscripti, interdicam* [m] *tutoribus & curatoribus* [n], *ne prædia rustica vel suburbana distrahant: nisi* [o], *vt id fieret parentes testamento vel codicillis cauerint: quòd si fortè æs* [p] *alienum tantum erit, vt ex rebus cæteris non possit exsolui: tunc prætor vrbanus vir clarissimus adeatur, qui pro sua religione æstimet* [q], *quæ possint alienari* [r] *obligarive debeant. manente* [s] *pupillo actione, si postea potuerit probari, obreptum* [t] *esse prætori. si communis res erit, & socius ad diuisionem prouocet: "aut" si" creditor, qui pignori agrum à parente* [x] *pupilli acceperit, ius exsequetur: nihil nouandum censeo.*

3 ¶ Si defunctus, dum viueret, res venales habuerit: testamento [y] tamen non cauerit, *vti distraherentur*: abstinendum [z] erit venditioni. non [a] enim vtique, qui ipse voluerit [b] vendere, idem etiā postea distrahenda putauit.

4 ¶ Si minor vigintiquinque annis emit prædia: *vt, quo ad pretium solueret, essent pignori obligata venditori*: non puto pignus valere [c]. nam vbi dominium quæsitum est minori [d], cœpit non posse obligari [e].

2. *Paulus* "libro singulari ad orationem Diui Seueri."

SEd hic videtur illud mouere, quòd cum [f] dominio pignus quæsitum est: & ab initio obligatio inhæsit. Quòd si à fisco [g] emerit: nec dubitatio est, quin ius pignoris saluum sit. Si igitur talis species in priuato venditore inciderit: imperiali [h] beneficio opus est, vt "ex "rescripto pignus confirmetur [i].

Si ex pupilli pecunia fundus alteri pupillo sit comparatus.

1. *De prætorio pignore.* 2. *De litis æstimatione.* 3. *De fundo restituti ex condemnatione.* 4. *De Iure emphyteutici vel embateutico.* 5. *De vsufructu & seruitutibus.* 6. *De lapidicinis & fodinis.*

3. *Vlpianus* "libro 35. ad Edictum."

SEd si, pecunia alterius pupilli, alteri pupillo fundus sit comparatus: isque pupillo vel minori traditus: an pignoris obligationem possit habere is, cuius pecunia fundus sit emptus? & magis est, vt saluum sit ius pignoris (secundùm constitutionē Imperatoris nostri, & Diui patris eius) ei pupillo, cuius [k] pecunia cōparatus est fūdus.*

1 ¶ Pignori [l] tamen capi, iussu magistratus, vel præsidis, vel alterius potestatis, & distrahi fundus pupillaris potest. ¶ Sed & in possessionem [m] mitti rerum pupillarium à prætore quis potest. & ius pignoris cōtrahitur, siue legatorum seruandorum causa, siue damni infecti. vt procedat [n], iuberi etiam possideri poterit. Hæ enim obligationes siue alienationes [o] locum habent: quia non ex tutoris, vel curatoris volūtate id fit: sed ex magistratuum auctoritate. 2 ¶ Item quæri potest: si fundus à tutore petitus sit pupillaris, nec restituatur: an litis æstimatio oblata [p] alienationem pariat: & magis est, vt pariat: hæc enim alienatio non sponte tutorum fuit.

3 ¶ Idémque erit dicendum, & si fundus petitus sit, qui pupilli fuit & contra pupillum pronuntiatum, tutorésque restituerunt. nam & hic valebit alienatio propter rei iudicatæ [q] auctoritatem.

4 ¶ Si ius ἐμφυτευτικὸν vel ἐμβατευτικὸν [r] habeat pupillus: videamus, an distrahi hoc à tutoribus possit. & magis est, non posse [s]. quamuis ius prædij potius sit.

5 ¶ Nec vsusfructus alienari potest, etsi solus fuit vsusfructus pupilli. ¶ An ergo hic nec non vtendo amittatur, si tutor causam præbuerit huius rei? & manifestum est, restaurari debere. ¶ Sed si proprietatem habeat pupillus: non potest vsumfructum, vel vsum alienare. quamuis oratio nihil de vsufructu loquatur. ¶ Simili modo dici potest, nec seruitutem imponi posse fundo pupilli, vel adolescentis: nec seruitutem remitti. ¶ Quod & in fundo dotali [t] placuit.

6 ¶ Si lapidicinas, vel quæ alia metalla [u] pupillus habuit stypteriæ [x], vel cuius alterius materiæ, vel si cretifodinas, argentifodinas, vel quid aliud huic simile.

4. *Paulus* "libro singul. ad orationem Diui Seueri."

QVod tamen priuatis licet possidere.

1. *De Salinis.* 2. *De fundo bona fide empto à pupillo.* 3. *Vel ei pignerato, vel ex causa damni infecti possessi.* 4. *De legato & fideicommisso.* 5. *Si pupillus promiserit.* 6. *aut promissori.* 7. *V enditione successerit.* 8. *De repudiatione legati.* 9. *De ære alieno.* 14. *Si æs alienum nullum sit.* 15. *De obreptione.* 16. *De prædiis communibus pro diuiso, vel indiuiso.*

5. *Vlpianus* "libro 35. ad Edictum."

MAgis puto ex sententia orationis impediri alienationem.

1 ¶ Sed & si salinas [y] habeat pupillus, idem erit dicendum.

2 ¶ Si pupillus alienum fundum bona fide emptum possideat [z]: dicendum puto, nec hunc alienare tutores posse. ea enim, qua quasi pupillaris verò distractus est, venditio valet [a].

3. ¶ Si fundus pupillo pignoratus [b] sit, an vendere tutores [c]? hunc enim quasi debitoris, hoc est alienum, vendunt. si tamen impetrauerat pupillus vel pater eius, vt iure dominij [d] possideant: consequens erit dicere, non posse distrahi, quasi prædium pupillare. Idémque, & si fuerit ex causa damni infecti iussus possidere.

4 ¶ Si fundus legatus, vel per fideicommissum fuerit relictus Seio à pupillo herede instituto: an tutores restituere hunc fundum possint sine auctoritate prætoris? & putem, si quidem rem suam legauit, cessare orationem. sin [e] verò de re pupilli: dicendum erit, locum esse orationi, nec inconsulto prætore posse alienare.

5 ¶ Si pupillus stipulanti spoponderit, an soluere possit sine prætoris auctoritate? & magis est, ne possit. alioquin inuenta erit alienandi ratio [f].

6 ¶ Sed si pater stipulanti fundum spoponderit, successeritque [g] pupillus in stipulatum: fortiùs dicetur, sine prætoris auctoritate posse eum reddere. Idémque, & si iure hereditario alij successerit, qui erat obligatus.

---

a Magistratus, ratione doli, in solidum: culpæ, pro virili tenentur. *Bald.*
b *l.3. in fi. Cod. eod. l.45. §. de admidistr. tut.*
c Vsuræ possunt à magistratibus exigi, eo modo quo à tutoribus, quando conueniuntur actione tutelæ.
d Vsuræ pœnarum non debentur. nam si deberentur, vsura vsuræ esset. cùm nihil aliud sit vsura quàm pœna nō soluentis, *dixi ad l.1. C. de fiscalib. vsuris lib.10.*
e vsuræ pœnarum nō debentur.
f prædiis 5. C. 71. & dominio, & seruitutibus, & Emphyteusi *v l.16. C. eod.*
g 37. *Eclog.* 9. alienationis verbo intelligitur venditio, commutatio, trāsactio, datio in solutum, cautio reddēdæ rei donatæ, diuisio, vsucapio, longa possessio, donatio. *
h i. pignori obligandis. Cornutus in illum locū Me tibi supposui. tanquam aliquod pignus, inquit, *Cuiac. hic.*
i *l.2. C. de curat. furiosi. l.9. in fin. C. hoc titulo.*
k *l.22. C. de administr. tutor.*
l anno vrbis 944.
m *synopsis Basilicon 37 titul. 11. ex tit. 8 c.1.5. Harmenopul. 11. §.48.*
n An idem in executoribus testamentariis? sic putat Bartolus. tutor enim & executor comparantur.
o *l.3. Cod. quando decreto opus.*
p *l.5. §.9. §.13. §. eod.*
q *l.5. §.10. §. e. d.*
r *dict. §.10.*
s *l.5. penult. §. §. eodem.*
t *dict. §. penult. l.5. Cod. eodem. l.55. in fin. §. de administra. tut. l.8. in fin. §. eodem l.17. Cod. eodem.*
x *vide l.2. Cod. si aduersus venditionem pignor.* quid si ab ipso pupillo. *vide l.7. §.1. §. eodem.*
y Testator cauere testamento potest, vt res eius distrahantur.
z hinc collige, Etiam in filiis mercatorum, requiri decretum in his, quæ possunt seruando seruari *Bald.*
a volūtas non semper eadē in testatore præsumitur. Nam si res venales testator superstes habuit, ideo eas post mortē venales habere velle censendus est. A testatoris vsu, plerunque recedimus: cur ita? fauore pupilli.
b Non omnis voluntas patris est testamentum. *Bald.*
c in hoc casu: licet in aliis talis conuentio licita sit. *l.13. §.8. §. de act. empt.*
d quæsitum est autem per emptionem.
e atque ita valere contractus emptionis potest: non tamen valere pactum in eo appositum. *Bald.*
f Pignori ipsi venditori res, vt ab eo empta est, dari statim potest, sic vt quo momento rei dominium adquisitum est, eodem in re ipsa pignus ab initio possit contrahi: cum dominio pignus queri: ab initio obligatio pignoris inherere potest, *vt hic*: An in minore id etiam verum? non verum, stricto iure, ipso iure: sed si imperiali beneficio pignus sunt confirmatum sit.
g Tacitè fisco obligata sunt bona maioris, qui à fisco comparauit. *l.2. l.3. Cod. de priuilegio fisci*, secus in minore, *vt hic: l.2. Cod. in quibus caus. pign. tacitè.*
h *l.2. Cod. quando decreto opus non est*
i nam confirmatio, inualidum validum facit.
k *¶ l.7. §. qui potiores.*
l *l.1. Cod. eodem.*
m *l.26. §. de pignorat. act.*
n vt dominiū præcedat iuberi &c. Grecè ὅπως διασώζηται *vide Cuiac. 7. obseruat. 23.* *
o Missio ex secundo decreto transfert dominium: vide quæ notaui ad *l.5. §. de damno.*
p &, ad eam soluendam coactio per iudicem possessore
q Propter auctoritatem rei iudicatæ, & per sententiam transfertur dominiū *Bartol.*
r Ius ἐμφυτευτικὸν ius prædij est, quod & ἐμβατευτικὸν: vtrūque perpetuarium. quin mō temporarium esse potest *l. vltim. §. si ager vectigalis*: videlicet, si non ad modicum tempus prædia fruenda tradantur. *Cuiac. Institut. de locati.* ἐμβατεύειν dicitur τὸ ἐμβαδεύειν, quòd creditor ius habeat ingrediendi in bona pignorata, *Alciat. 1. Parerg. 36.*
s Pupilli proprietatem, vel vtile dominium, tutor alienare non potest.
t *l.5. §.6.7. §. de fundo dotali.*
u id est, lapides, cretas, arenas. Metallorum nomine, lapides etiā intelliguntur: & apud Spartianum in statuam Nigri ex Thebaico lapide factam, Nigrum nomē habet, nigrum formauim ipsi, Vt cōuenitent forma metalla sibi. *Cuiac. 15. obseruat. 21. in fin. adde l.9. §.3. l.13. §.5. de vsufructu*: facit titulus. *Cod. de metallariis*, sub. quo tractatur de saxis & lapidibus. Ita metallū dicetur, quidquid erutū ex terra. sic sulphur viuax metallum *Apul. 9. de asino.*
x id est, aluminis παρὰ τὸ στύφειν, quòd potentissimè adstringit.
y vide quæ notaui *ad l.8. §.8. §. de pœnis.*
z habeto nomine Publicianam *l.1. §. de Publiciana*: non tantū nudā possessionem
a posse etenim, si quasi pupillaris distractus est, venditio non valet *vulg. & Haloan.* vel sic, Ea enim (qua quasi pupillaris vero pretio distractus est) venditio valet.
b Pignus pupilli tutor eorum sine decreto alienare potest, *vt hic*: Cur potest? quia pignus pupilli, non est res pupilli. Pignoris possessio sola transit in creditorem non dicta lege commissoria *l. cum & sortis. §. vltim. §. de pignoratitia act.*
c tutores possint. *Haloander.*
d *l. vltim. Cod de iure dominij.*
e Quando testator legat rem heredis, non transit dominium in legatarium recta via. *Bal.*
f *add. l.3. §. de Senatusconsult. Macedon.*
g *l.1. Cod. quando decreto opus est.*

a hic notat Baldus dictionem, *cætera*, comprehendere ea q[uæ] sunt de perfectione contractus.

b an id quod venditorem facere & præstare oportet? (quo sensu cætera cognitionis dicimus, *l.29. ff. de minorib.* Omnia quæ ad causam pertinent) an generalem hypothecam intelligemus quomodo dicimus, cætera bona pignori dare, *l.2. §. qui potior. l. 1. ff. de distract. pignor.* vt sit sensus, pupillum ea generaliter obligare posse, quæ eius auctor alienare iusserit.

7 ¶ Eadem ratione, & si parens fundum vendidit, vel quis alius, cui pupillus successerit, potest dici, pupillum cætera [a] venditionis [b] inconsulto prætore posse perficere.

8 ¶ Fundum autem legatum repudiare pupillus sine prætoris auctoritate non potest. esse [c] enim & hanc alienationem, cùm res sit pupilli, nemo dubitat.

9 ¶ Non passim [d] tutoribus sub obtentu æris alieni permitti debuit venditio. námque non esse viam eis distractionis tributam. & ideo prætori arbitrium huius rei senatus dedit: Cuius officio in primis hoc conuenit excutere, an aliunde possit pecunia ad extenuandum æs [e] alienum expediri. quærere ergo debet, an pecuniam pupillus habeat vel in numerato, vel in nominibus, quæ conueniri possunt, vel in fructibus conditis, vel etiam in redituum spe [f] atque obuentionum. Item requirat, num aliæ res sint præter [g] prædia, quæ distrahi possint, ex quorum pretio æri alieno satisfieri possit. Si igitur deprehenderit, non posse aliunde exsolui, quàm ex prædiorum distractione, tunc [h] permittet distrahi. si modò vrgeat [i] creditor, aut vsurarum modus parendum æri alieno suadeat.

10 ¶ Idem prætor æstimare [k] debebit, vtrùm vendere potiùs, an obligare permittat nec non illud vigilanter obseruare, ne plus [l] accipiatur sub obligatione prædiorum fœnoris quàm "quod" opus sit ad soluendum æs alienum, aut distrahendum arbitrabitur. ne propter modicum æs alienum magna possessio distrahatur. sed si sit alia possessio minor, vel minùs vtilior pupillo: magis eam iubere distrahi, quàm maiorem, & vtiliorem.[m]

11 ¶ In primis igitur, quotiens desideratur ab eo, vt remittat distrahi, requirere [n] debet "eum," qui se instruat de fortunis pupilli, nec [o] nimiùm tutoribus, vel curatoribus credere: qui nonnumquam, lucri [p] sui gratia, adseuerare prætori solent, necesse esse distrahi possessiones, vel obligari. Requirat ergo necessarios [q] pupilli, vel parentes, vel libertos aliquos fideles, vel quem alium, qui notitiam pupillarium habet. aut, si nemo inueniatur, aut suspecti sint, qui inueniuntur, iubere debet, edi rationes: itémque synopsin [r] bonorum pupillarium: aduocatúmque [s] pupillo dare, qui instruere [t] possit prætoris religionem, an adsentire venditioni, vel obligationi debeat.

12 ¶ Illud quæri potest, si prætor aditus permiserit distrahi possessionem prouincialem [u], an valeat, quod fecit & putem valere [x]. si modo tutela Romæ agebatur: & hi tutores eam quoque administrationem subierant [y].

13 ¶ Ne tamen titulo tenus tutores ære alieno allegato, pecunia abutantur, quam mutuam acceperunt: oportebit prætorem curare, vt pecunia accepta creditoribus soluatur, & de hoc decernere, daréque viatorem, qui ei renuntiet [z], pecuniam istam ad hoc conuersam, propter quod desiderata est alienatio, vel obligatio.

14 ¶ Si æs alienum non interuenis[se]t, tutores tamen allegent expedire, hæc prædia vendere, & "vel" alia comparare [a], vel certè istis carere: videndum est, an prætor eis debeat permittere. & magis est, ne possit [b]: prætori enim non liberum arbitrium datum est distrahendi res pupillares: sed ita demum, si æs alienum immineat. proinde, & si permiserit, ære alieno non allegato, consequenter dicemus, nullam esse venditionem, nullúmque decretum. non enim passim distrahi iubere, prætori tributum est, sed ita demum, si vrgeat æs alienum.

15 ¶ Manet actio pupillo, si postea poterit probari, obreptum [c] esse prætori. sed videndum est, vtrùm in rem an in personam dabimus ei actionem. & magis est, vt in rem detur, non "tantùm" in personam aduersus tutores siue curatores.

16 ¶ Communia [d] prædia accipere debemus, si pro indiuiso communia sint. cæterùm si pro diuiso [e] communia sint: cessante oratione, decreto locus erit.

Si alius proprietatem fundi, alius vsumfructum habeat.

6. *Idem* "libro secundo de omnibus tribunalibus."

c Alienat, qui repudiat.

d *v. in hanc l. Rollādum à Valle 1. consil. 33.*

e *l.1. §.2. vers.2. ff. eod. adde l.15. §. 2. j. de re iudicata.*

f Hæc venditio est, fructuū futurorum venditio.

g *l.16. C. eod.*

h Decreti interpositio in vēditionibus rerū pupillarium est futuræ venditionis permissio: quæ ordine precedere ipsam venditionē debet.

i Res pupilli immobiles non aliàs vendi possunt quàm si creditor vrgeat vel dispendiū sit in mora, *l. vltim. Cod. eodem.*

k *l.1. § 2. vers. 2. ff. eodem.*

l iuxta modum necessitatis, mēsuranda est potestas vendendi & obligādi *Bald.* vt ne vnius nūmi prætextu aut vilissimi debiti res pretiosas & magno numero vendamus.

m *adde l.7. §.8. ff. de minoribus.*

n Inquirere facti veritatē à peritis iudex debet.

o Iudex non debet esse nimium credulus.

p nam quis facilè mentitur propter lucrum suū *Bald.*

q *adde l.5. §. 1. j. quibus ex causis in possess.*

r breuem descriptionem bonorum pupillarium. de hac voce, vide Cuiac. 8 *obseruat.* 1. Robertum. 2. *animaduers.* 14. Ant. Mercatorem. 2. *not.* 14.

s *l. 9. §. 5. ff. de off. proconsulis: l. 1. §. 4. ff. de postulando:* Bald. hic notat, vsitatum in Francia esse, vt inopi cū Rege litigaturo Rex ipse aduocatum administret.

t vel ex eo aduocatorum vtilitas intelligitur, *adde l. 22. ff. de testibus.*

u Decretum potest interponi de re alibi existente.

x Ratione personæ, voluntaria iurisdictio effectum suum extendit ad res extra territorium iudicij sitas, *Bald.*

y tutius est tamen ab vtroque iudice decretum interponi, *l.30. §.1. ff. de excusat. tut. vide quæ notaui ad l. vltim. ff. de iurid. & l.16. Cod. de prædiis minorum.*

z hinc colligit Baldus, credi viatori seu nuncio publico & iurato, quoties rē exequitur secundum naturam sui officij, & in modicis.

a per mutandi facultatem tutori, prætor tribuere non debet, *vide l.4. Cod. eodem.*

b *l.12. 18. Cod. eodem.*

c *l.1. §.2. vers.2. ff. eodem. l.55. in fin. ff. de administrat. tutor.* Ex decreto obreptitio non transfertur dominium *Bald.*

d *vide l.7. j. eodem.*

e vbi partes discretæ, ibi non est communio. Vbi non est communio, ibi diuisio. *Bartol.*

g *adde l. vltim. Cod. de fundo dotali. l.17. Cod. hoc titul. l.13. §.17. ff. commun. diuidund.*

h qui diuidit, alienat.

i quid si euidens sit vtilitas vtriusque pupilli? diuisionem valere aiunt interpretes, *argument. l. 14. in fin. ff. pro socio: l. vltim. ff. de iure dot. l.20. ff. de auctoritat. tutor.*

SEd si fortè alius proprietatem fundi habeat, alius vsumfructum: magis est, vt cesset hæc pars orationis, quæ de diuisione loquitur. nulla enim communio [f] est.

De prædiis communibus pupillorum. 1. *De pignore distrahendo à creditore pupilli.* 2. *De parente tutore.* 3 *De tutore qui aliud fecit, quàm quòd decretum est.* 4. *De decreto alternato* 5 *Si res sine decreto obligetur.*

7. *Idem* "libro trigesimoquinto ad Edictum".

SI pupillorum [g] sint communia prædia, qui diuersos tutores habent: videamus, an alienatio locum habere possit. &, cum prouocatio necessaria sit, puto alienationem [h] impediri[i]. neuter enim poterit prouocare [k]. sed ambo prouocationem exspectare. Item, si eosdem tutores habeant, multò magis [l] quis impeditam alienationem dicet.

1 ¶ Si pupillus dedit pignori "ex" permissu prætoris: nonnulla erit dubitatio, an alternatio possit impediri. sed dicendum est, posse [m] creditorem ius suum exequi. tutiùs [n] tamen fecerit, si prius prætorem adierit.

2 ¶ Si pater, vel parens, tutor sit alicui ex liberis: an prætor adeundus sit, si obligare velit? & magis est, vt debeat [o]. pronior tamen esse debet prætor ad consentiendum patri [p].

3 ¶ Si prætor tutoribus permiserit vēdere, illi obligauerint, vel contrà: an valeat, quod actum est? & * mea fert opinio, eum, qui aliud [q] fecit, quàm quòd à prætore decretum est, nihil egisse [r].

4 ¶ Quid ergo si prætor ita decreuit, *vēdere obligaréve permitto*? an possit liberorum arbitrium habere, qui faciat [s]? & magis est, vt possit. dummodò sciamus, prætorem non rectè partibus suis functum [t]. debuit enim ipse statuere, & eligere, vtrùm magis obligare, an vendere permittat.

5 ¶ Si obligauit rem tutor sine decreto, quamuis obligatio non valeat, est tamen exceptioni [u] doli locus. sed tunc, cùm tutor acceptam mutuam pecuniam ei soluerit, qui [x] sub pignore erat creditor.

6 ¶ Item videndum est, an & obligare ei rem possit. & dicendum est, si eandem sortem acceperit, nec grauioribus vsuris valere obligationem: vt ius prioris creditoris ad sequentem transeat.

De pro tutore prauo curatore. 1 *De curatoribus.* 2 *an obligari communia possint.*

8. *Idem* "libro secundo de omnibus tribunalibus."

QVi neque [y] tutores sunt ipso iure, neque curatores, sed pro tutore negotia gerunt, vel pro curatore: eos non posse distrahere res pupillorum, vel adolescentium, nulla dubitatio est.

1 ¶ Sed si curator sit furiosi, [z] vel cuius alterius non adolescentis: videndum est, vtrùm iure veteri valebit venditio, an hanc orationem admittemus. & puto, quia de pupillis princeps loquitur, & coniunctim tutoribus curatores accipiunt [a]. & [b] de cæteris puto ex sententia orationis idem esse dicendum.

2 ¶ An obligari communia possint, quæritur. sed non puto, sine decreto obliganda [c]. nam quod excepit oratio, ad hoc tantum pertinet, vt perimatur communio [d], non vt augeatur difficultas communionis.

Si præsidis successor fraudem & dolum deprehenderit.

9. *Idem* "libro quinto Opinionum".

QVamuis antecessor præsidis decreuisset, ea prædia venundari, quæ tutor pupilli, subiecto [e] nomine alterius emptoris, ipse sibi comparabat: tamen si fraudem & dolum contra senatusconsulti auctoritatem, & fidem tutori commissam, deprehendisset successor [f] eius: æstimabit, quatenus tam callidum commentum etiam in exemplum [g] coercere debeat.

De litis æstimatione.

10. *Idem* "libro sextó Opinionum."

ILlicitè [h], post senatusconsultum, pupilli vel adolescentis prædio venumdato: si eo nomine, apud iudicem

k id est, alter ex pupillis alterum prouocare ad diuisionem non potest. vide tamen Socinum *regula* 329.

l Cur ita? *vide leg. 42. §. 6. ff. de procuratoribus.*

m facit lex 16. *ff. de pignoratitia.*

n *vide l. 3. Cod. de pignoribus.*

o *l.3. Cod. eod.*

p amare enim liberos præsumitur: de qua præsumptione, *vide Alciat. 1. præsumpt. 1.*

q etiam minus, quàm est permissum.

r A forma decreti non est recedendum. est enim stricti iuris, nec extenditur ad similia, vel minora *Baldus. adde l.8. §. 13. ff. quibus mod. pignor. solut.* vide quæ notaui ad *l. 21. j. de regulis iuris.*

s quid faciat? *Haloander.*

t quia decretum iudicis non debet esse alternatiuum.

u *l. 14. Cod. eodem.*

x *vide leg. 16. ff. de pignoratitia.*

y *leg. 4. in fine Codice de cur. furiosi.*

z *leg. 11. in fine infrà eodem. leg. 2. Codice de curat. furios.*

a accipiùntur *Haloander.*

b *adde leg. 34. in fine ff. de contrahend. emptione.*

c *leg. 17. Codice. eodem.*

d *l.1. §.2. vers. vltimo suprà eodem.*

e *l.2. Codice eodem.*

f *l.26. suprà de testament. tutel.*

g *adde l.38. §.4. j. de pœnis.*

h Illicitè quod hic dicitur venundatum prædium, éstne prędium vēditum: non adhibitis, solemnitatibus iuris? An potius prædium venditū proprio nomine? Bartolus in *l. cum vir. j. de vsucap.* hoc postremum non putat: cùm hic titulus sit de alienationibus quæ fiunt per tutores, at non de his, quas tutor facit proprio nomine, vt in dubia quæstione hunc casum referamus ad suam Rubricam, *l. Imperator ff. de in diem addict.* Præterea vt se tutor hîc obligauerit proprio nomine, in facto consensit: quod præsumi non solet, nisi probetur. *l. in Cello §. factum j. de captiuis* ad hæc si nomine proprio hîc vendidisset tutor, stricto iure repeteretur, & tamen dicitur hîc repeti ex æquitate *j. eod. l. vindicantem. ff. de euict.* Ex æquitate, inquam, quia promissio negatiua, *Non cōtra veniendi,* tacitè videtur inesse omni contractui: alioqui pateret fraudi ac dolo via. qua ex causa Interpretes notāt, *Rati* clausulam in mandatis superuacuam esse, cùm & ea omissa mandator ratum habere teneatur. Ab his hic intellectus improbatur lege *si seruo infrà qui & à quibus manumiss.* Postremò maior est dubitatio in hac interpretatione, quoniam si tutor se hic obligasset nomine proprio, indubius esset casus.

tutelæ,

a igitur non stricto iure: vt hinc colligas in hac facti specie, Tutorem se non obligasse proprio nomine, sed vt tutorem vendidisse.
b nec enim tam asperè tractādum est ius prohibitæ alienationis prædiorum pupillarium, vt &, soluta æstimatione à tutore, in emptorem pupillus summo iure experiatur *Cuiac. ad l.14. in fin. ff. quod met. caus.*

tutelæ, vel vtilis actionis æstimatio facta est, eáque soluta: vindicatio prædij ex æquitate[a] inhibetur[b].

De causæ cognitione Cum curatores distrahere volunt.

11. *Idem* "libro tertio, de Officio proconsulis".

SI prædia minoris vigintiquinque annis distrahi desiderentur: causa cognita † præses prouinciæ debet, id permittere. Idem seruari oportet, & si furiosi[c] vel prodigi vel cuiuscumque alterius prædia curatores velint distrahere.

Si tutor in locum creditoris successerit.

12. *Marcianus* "libro singulari ad formulam Hypothecariam".

NOn fit † contra senatusconsulsum, si cuius tutor creditori patris pupilli exsoluit, vt eius loco succedat.

De fundo infructuoso. 1. Si tutor errore elapsus vendiderit, & pretium acceptum creditorib. soluerit.

13. *Paulus* "libro singulari ad orationem Diui Seueri."

SI fundus sit sterilis[d], vel saxosus, vel pestilens[e]: vidēdum est, an alienare eum nō possit. & Imperator Antoninus & Diuus pater eius in hæc verba rescripserunt: Quod allegastis, infructuosum[f] esse fundum, quem vendere vultis: mouere nos non potest. cùm vtique pro[g] fructuum modo pretium inuenturus sit.

1 ¶ Quamquam autem neque distrahere: neque obligare tutor pupillare prædium possit: attamen Papinianus libro quinto responsorum ait, " tutorem pupilli sine decreto prætoris non iure distrahere. si tamen (inquit) "errore lapsus vendiderit, & pretium acceptum creditoribus[h] paternis pueri soluerit: quandóque domino prædium cum fructibus vindicanti, doli non inutiliter opponitur[i] exceptio, pretium, ac medij temporis vsuras, quæ creditoribus debentur, non offerenti: si ex ceteris eius facultatibus æs alienum solui non poterit. Ego autem notaui: Etsi solui potuerit: si tamen illæ res saluæ erūt, ex quarum pretio æri alieno satisfieri potuit: dicendum est, adhuc doli exceptionem obstare, si lucrum captet pupillus ex damno alieno.

De testamento irrito.

14. *Idem* "libro nono Responsorum."

PAulus respōdit, etsi testamentū *patris* postea irritum esse apparuit, tamen tutores[k] pupilli, siue curatores filij, nihil contra orationem Diuorum principum fecisse videri, si, secundùm voluntatem defuncti testamēto scriptam, prædium rusticum pupillare vendiderunt[l].

DE CVRATORIBVS[m] FVRIOSO ET aliis[n] extra minores dandis[o].

TIT. X.

De prodigo & furioso.

Vlpianus "lib. 1. ad Sabinum."

LEGE[p] duodecim tabularum prodigo[q] interdicitur bonorum suorum administratio. quod moribus[r] quidem ab initio introductum est. sed solent hodie prætores, vel præsides, si talem hominem inuenerint, qui[f] neque tempus, neque finem[t] expensarum habet, sed bona sua dilacerando & dissipando[u] profudit, curatorem ei dare, exemplo furiosi[x]. & tamdiu erunt ambo in curatione, quamdiu vel furiosus sanitatem, vel ille sanos mores receperit, quod si euenerit, ipso iure[y] desinunt esse in potestate curatorum.

1 ¶ Curatio autem eius[z] cui bonis interdicitur, filio negabatur permittenda. Sed extat Diui Pij rescriptū, filio[a] potiùs curationem permittendam in patre furioso, si tam probus sit.

De his qui reb. suis superesse non possunt.

2. *Paulus* "libro primo de officio Proconsulis."

† *l.6. l.18. C. eo. v. l.9. ff. de off. pro cons.* Cui inhibetur? An pupillo? An tutori? vtique tutori. Cur inhibetur? An quia sine solennibus vendidit? An quia pretiū recepit?
c *l.8. §.1. ff. eo.*
† hodie fieret contra constitutionem Iustiniani *Nouell. 72. in prin.*
d Agrorum vitiosorū alii steriles, alij saxosi. alij pestilentes.
e De pestilenti fundo vide *l. 4. Cod. de ædilitiis act.*
f Infructuosos Ecclesiæ fundos sine decreto vēdi nō posse hinc colligit Cuiacius Nouella 7.
g valor rei ex eius reditu intelligitur *adde l. 92. ff. de leg. 1.*
h *l.14 Cod. eod.*
i hinc colligit Bartolus *in l.8. ff. de transf.* minores (& ecclesiā) interdum res suas distrahere posse, etiam sine decreto.
k id Baldus extendit ad executores datos codicillis.
l hinc colligit Baldus, Testamētum irritum probare voluntatem defuncti.
m *§.1. Instit. 23. Vlp. 12.*
n vt prodigo 5. *Cod.* 70. muto, surdo. *l.10. Cod. de testam.*
o talis est prodigus, demēns, fatuus, mutus, surdus, venter (*v. l.8. ff. eod.*) laborans morbo perpetuo *§.4. Instit. eod.* Bonis absentis, non defensi etiam datur curator *C. de curatore bonis dādo*: & bonis distrahendis. *l. 9. ff. eod. adde his omnibus. l.19. 20. 21. 22. ff. de reb. auth.* & generaliter, omnibus, qui reb. suis superesse non possunt *v. Cuiac. hîc.*
p *Vlpian. titul. 12. §.2. & §.4.*
q *l.1. Cod. eod. l. 12. §.2. ff. de tutorib. dat. Cic. de Senectute.*
r *Vlp. 11. §.2.* nostro more *Cic. ibid. v. quæ notaui ad l.1. ff. de donat. int. vir.*
f Prodigus neque tempus neque finem habet expensarū *adde Aristotel. 4. Ethic. 1.* Sic largitio fundum non habet *Cicero 1. de offic.* Ita prodigus, à prodigendo id est, consumendo *Festus prodigere.*
t non habet fundum, peccat ἐν τῇ δόσει, sicut auarus ἐν τῇ λήψει. *Cuiac. ad l.6. ff. de verbor. obligat.*
u disperdendo: ídque sua nequitia, & liberos ad egestatem perducendo. formulam interdicendi prodigo, vide apud Paulum 3 *sent.* 4. §.7.
x *Scripsi ad leges* XII. Tabularum. *Titulo de Tutelis adde Ciceronem. 2. de Inuentione & 3. Tusculana: 2. Vlp. 3. l.7. Cod. de curat. furiosi: l.27. §. Sin autem. Cod. de Episcop. audien.* vt meritò hic quæri possit, an quemadmodum pater furioso substituere potest *§.1. Inst. de pupil.* ita possit prodigo *v. l.16. §.1. ff. eod.*
y i. quando certum est, eos neque furere amplius, neque prodigos esse *Bald.*
z i. patris furiosi.
a *l.3. Cod. eod.* b *§.4. inst. eod.*
c Filius patri furioso curator esse potest. *vt hic & l.1. ff. eod. l.4. ff. eod. l.12. §.1. ff. de tutoribus & curatorib. dat. adde l. 60. §.4. ff. mandati. l.3. Cod. eod.* neque impunè negligit furiosum parentem. *Nouell. 115. c.3 §. 12.*

SEd & aliis dabit proconsul curatores, qui[b] rebus suis superesse non possunt: vel dari iubebit. nec dubitabit, filium quoque patri[c] curatorem dari.

De curatore bonis dando.

3. *Vlpianus* "libro trigesimo primo ad Sabinum."

DVm deliberant[d] heredes instituti adire, bonis à prætore curator datur[e].

De furiosa.

4. *Idem* "libro trigesimooctauo ad Sabinum."

FVriosæ matris curatio ad filium[f] pertinet. pietas enim parentibus, etsi inæqualis est eorum potestas, æqua[g] debebitur.

Si bona claræ personæ venire debeant.

5. *Gaius* "libro nono ad Edictum Prouinciale."

CVrator ex senatusconsulto constituitur, cùm clara[h] persona (veluti senatoris, vel vxoris eius) in ea causa sit, vt eius bona[i] venire debeant. nam, vt honestiùs ex bonis eius, quantum potest, creditoribus solueretur, curator constituitur, distrahēdorum bonorum gratia, vel à prætore, vel in prouinciis à præside.

De causæ cognitione.

6. *Vlpianus* "libro primo de omnibus tribunalibus."

OBseruare[k] prætorem oportebit, ne cui temerè citra causæ cognitionē plenissimum curatorē det. quoniam plerique vel furorem, vel dementiam fingunt[l], quo magis, curatore accepto, onera[m] ciuilia detrectent.

De patrimonio corpore ac salute furiosi. 1. De alienatione facta à curatore, qui non cauit. 2. De exceptione rei Iudicatæ. 3. an vni ex curatorib. rectè soluatur: & an vnus rem furiosi alienare possit.

7. *Iulianus* "libro vigesimoprimo Digestorum."

COnsilio & opera curatoris tueri[n] debet non solum patrimonium. sed & corpus, ac salus[o] furiosi.

1 ¶ Curator dementi datus, decreto interposito, vti satisdaret, non cauit[p]: & tamen quasdā res de bonis eius legitimo modo alienauit. si heredes dementis easdem res vindicēt, quas curator alienauit. & exceptio opponetur, *si non curator vendiderit*: replicatio dari debet, *aut si satisdatione interposita secūdum decretum vendiderit* quod si, pretio accepto, curator creditores furiosi dimisit[q]. triplicatio doli tutos possessores præstabit.

2 ¶ Cum dementis curatorem, quia satis[r] non dederat, & res male administraret, proconsul remouerit à bonis, aliúmque loco eius substituerit curatorem, & hîc posterior, cùm nec ipse satisdedisset, egerit cum remoto negotiorum gestorum, posteáque heredes demētis cum eodem negotiorum gestorum agant, & is exceptione rei iudicatæ inter se & curatorem vtatur: heredibus replicatio danda erit, *aut si is, qui egit, satisdederat.* Sed an replicatio curatori profutura esset, iudex æstimabit. nam si curator sequens pecuniā, quam ex condemnatione cōsecutus fuerat, in rē furiosi vertisset: doli triplicatio obstabit.

3 ¶ Quæsitum est, an alteri ex curatoribus furiosi rectè soluetur, vel an vnus rem furiosi alienare possit. respondi, rectè solui[f]. eum quoque, qui ab altero ex curatoribus fundū furiosi legitimè mercaretur, vsucapturum. quia * solutio, venditio, traditio, facti[t] magis, quàm iuris sunt. ideóque sufficit vnius[u] ex curatoribus persona: quia intelligitur alter consentire. denique si præsens sit, & vetet solui, vetet venire, vel tradi: neque debitor liberabitur, neque emptor vsucapiet[x].

De curatore bonorum ventris nomine.

8. *Vlpianus* "libro sexto de officio Proconsulis."

BOnorum, ventris[y] nomine, curatorem dari oportet. eúmque, rem saluam fore, viri boni arbitratu satisdare proconsul iubet. sed hoc, si non ex inquisitione detur. nam, si[z] ex inquisitione, cessat satisdatio.

d *l.8. ff. quib. ex caus. in possess.*
e aut signo publico defuncti domus obsignanda.
f *v. l.2. in fi. ff. eodem.*
g si ita est, cur non in nuptiis matris consensus æquè requiritur ac ipsius patris?
h Clarissimorum nomine, senatores olim honorati, *vt & l. 100. ff. de verborum signif. l.8. ff. de senatorib. l.22. ff. ad municip. l. 10. Cod. de Nuptiis: Lampridius in Alexandro*, ac multis aliis clarissimis appellationē tributam esse verisimile est, q̄ senatorib*. Atque ita accipiēda est clara dignitas *l. 23. ff. quod metus causa* clarissimus vir. *l.52. §.2. ff. de iudiciis. l. 35. ff. de legat. 3.* [illegible] *§.1. ff. de his quæ vt indignis. l. 12. ff. de publ. iudic. l.18. §. 1. ff. de iure fisci.* Lampridius *in Alexandro*, Præfectis Prætorio, senatoriam addidit dignitatem, vt viri clarissimi essent & declararentur: eáque nulla maiorem (quam conferret) dignitatem dicebat se habere Hadrianus, *teste Spartiano.* Postea Præsidibus prouinciarū & aliis tributum vt clarissimi dicerētur, *v. Brissonium 3. select.* 16.
i *v. leg. 4. C. de curat. bon. dando.*
k Curator datur causa prius cognita.
l *facit l.13. §.1. in fi. l. 14. ff. de off. præs.*
m *facit l. 2. §. 2 in f. ff. de his qui notant.*
n id est defendi, vt passiuè hanc vocem accipias.
o quin & ipsi mores furiosi *l. 12. §.3. ff. de administ. tut.* & ipsa securitas spectāda *leg. 14. ff. de off. præs.*
p *v. §.2. ff. eod.*
q *l.13. §.1. ff. tit. prox.*
r *§.1. ff. eod. l.1. l.3. l.5. C. de tutor. qui non satisd.*
f vni sc. *l.14. §.5. ff. de solutionib.*
t Contractus & distractus sunt facti.
u *l.5. C. de administ. tut. Vlp. 11. §.26.*
x Vide *Zasium. 2. Responsor. 39.* vbi exponit, quando actus legitimū sint facti vel iuris.
y *l.20. ff. de tutorib. datis: l.24. ff. de reb. auth.*
z *l.13. in fin. ff. de tutoribus dat. Instit. de satisd. in pr.*

De curatore bonis distrahendis dato.

9. *Neratius* "libro primo Membranarum."

CVius bonis distrahendis curatores facere senatus permisit, eius bona creditoribus vẽdere non permisit: quamuis creditores post id beneficium bona vendere mallent. sicut enim, integra re, potestas ipsorum est, vtrum velint, eligendi: ita cum alterum elegerint, altero [a] abstinere debent. Multóque magis id seruari æquum est, si "etiam" factus est curator, per quem bona distraherentur: quamuis, nondum explicato eo negotio, decesserit. nam & tunc ex integro alius curator faciendus est, neque heres prioris curatoris onerãdus. cum accidere possit, vt negotio, vel propter sexus, vel propter ætatis infirmitatem, vel propter dignitatem maiorem, minorémve, quàm in priore [a] curatore spectata erat, habilis non sit. possint etiam plures heredes ei existere: neque "aut" per omnes [b] id negotium administrari expediat: aut quicquam dici possit, cur vnus aliquis ex his potissimùm onerandus sit.

De interdictione bonorum. 1. Si curator rem suam quasi furiosi tradat, vel furiosi quasi suam.

10. *Vlpianus* "libro decimosexto ad Edictum."

IVlianus scribit, eos, quibus per prætorem bonis interdictum est, nihil [c] transferre posse ad aliquem. quia in bonis non habeant, cùm eis deminutio [d] sit interdicta.

1 ¶ Curator furiosi rem quidem suam quasi [e] furiosi tradere poterit, & dominium transferre. rem verò furiosi si quasi suam tradat: dicendum, vt non transferat dominium: quia non furiosi negotium gerens tradidit.

De pignore.

11. *Paulus* "libro septimo ad Plautium."

PIgnus à curatore furiosi datum valet, si, vtilitate [f] furiosi exigente, id fecit.

De rei dedicatione & alienatione.

12. *Marcellus* "libro primo Digestorum."

AB adgnato [g], vel alio [h] curatore furiosi, rem furiosi dedicari [i] non posse constat. adgnato enim furiosi non vsquequaque competit rerum eius alienatio: sed quatenus negotiorum exigit administratio.

Si legitimus curator inhabilis sit.

13. *Gaius* libro tertio ad Edictum Prouinciale.

SÆpè [k] ad alium è lege [l] duodecim tabularum curatio furiosi aut prodigi pertinet, alij prætor administrationem dat. scilicet cùm ille legitimus inhabilis [m] ad eam rem videatur.

a Qui à principio duas vias habet, vnam eligendo, videtur alteri renũtiasse. *Baldus.*
b tunc ad primogenitum recurrendum esse, Bald. ait.
c *l. 6. ff. de verbor. obligat.*
d *l. 26 ff. de contrahend. emptio.*
e Curator rem pupilli suo nomine vendens, non trãsfert dominium: si pupilli tantum, vel suo & pupilli, secus. Hoc postremum emptoribus vtile est.
f *l. 12. §. 1. ff. de administ. tut.*
g ad adgnatos furiosorum cura pertinebat. *Vlpianus* 12. §. 2.
h qui & necessarius dicitur *l.* 13. §. 1. ff. *de off. præf.*
i & donari *l. 1. §. 1. ff. de tutelæ & ration.* potest tamen nouare. *l. vlt. §. 1. ff. de nouat.*
k Proximior non semper curator aut administrationé habet. quippe etsi proximior, si tamen sit inhabilis, alij defertur administratio.
l lege XII. tabularum cura defer[illegible] proximis.
m *l. 10. in fin ff. de legitimis tutoribus*
n ¶ *v. l. 1. §. 5. ff. de excusatio. l. 2. Cod. qui dare tutores: l. 4. Cod de excusat. tut. §. 19. Institut. de excusa.* vt mulieribus tutores dati fuerint, vide apud Vlpianum *titul.* 11. §. 18. 20. 22. 23. 24. 25. 27.
o Meretrici bonis interdicitur. vide Paul. 3. *sentent.* 4. §. 6. & vbi Cuiacius: reprehensus à Fornerio. 2. *select.* 5. Luxuriæ vocabulo intelligit, prodigum: vt luxuriosè viuere, nihil aliud sit, quàm profusè. & hoc sensu ἀσωτίαν Cicero 2. de finibus vbi de Epicuro loquitur, vertit, Luxuriã. sic Festo Luxa membra, Luxuriosus in re familiari: Ita Luxuria immoderata in *l. 40. ff. de damno. l. 1. ff. de ædilitio. ad de* Nonium in Luxuria.

De viro & vxore.

14. *Papinianus* libro quinto Responsorum.

VIrum vxori [n] mente captæ curatorem dari non oportet.

De muliere quæ luxuriosè viuit. 1. De priuilegio furiosi, prodigi, & cæterorum.

15. *Paulus* "libro tertio Sententiarum."

ET mulieri, quæ luxuriosè viuit [o], bonis interdici potest.

1 ¶ In bonis curatoris priuilegium [p] furiosi furiosæve seruatur. Prodigus, & omnes [q] omnino, etiam si in edicto non sit eorum mentio, in bonis curatoris decreto priuilegium consequuntur.

Si pater furioso. 1. Vel prodigo curatorem dederit.

16. *Tryphoninus* "libro decimotertio Disputationum."

SI furioso puberi, quamquam [r] maiori annorum vigintiquinque, curatorem pater testamento dederit: eum prætor dare debet [s], secutus patris voluntatem. manet enim ea datio curatoris apud prætorem, vt rescripto Diui Marci continetur.

1 ¶ His consequens est, vt, "&" si prodigo curatorem dederit pater [t], voluntatem eius sequi debeat prætor, eúmque dare curatorem. Sed vtrùm omnimodo: an ita, si futurum esset, vt, nisi pater aliquid testamento cauisset, prætor ei bonis interdicturus esset? & maximè si filios habeat iste [u] prodigus?

2 ¶ Potuit tamen pater & aliàs prouidere nepotibus suis si eos iussisset heredes esse, & exheredasset filium [x]: eíque, quod sufficeret, alimentorũ nomine, ab eis certum legasset, addita causa [y] necessitatéque iudicij sui. aut, si non habuit in potestate nepotes, quoniam emancipato iam filio nati fuissent, sub conditione eos heredes instituere, vt emanciparentur [z] à patre prodigo.

3 ¶ Sed quid, si nec ad hoc consensurus [a] esset prodigus? "sed" per omnia iudicium testatoris sequendum est. ne [b] quem pater vero consilio prodigum credidit, eum magistratus, propter aliquid fortè suum vitium, idoneum putauerit.

De manumissione & alienatione.

17. *Gaius* "libro primo de Manumissionibus."

CVrator furiosi nullo [c] modo libertatem [d] præstare potest: quòd ea res ex administratione non est. nam in tradendo ita res furiosi alienat, si "id" ad administrationem negotiorum pertineat. & ideo si donandi causa alienet, "neque" traditio quicquam valebit: nisi ex magna vtilitate furiosi hoc cognitione iudicis faciat.

p *l. 19. 20. 21. 22. ff. de rebus authoritat. iud.*
q putà, negotiorum gestores *l. 23. ff. de rebus author. iud.*
r *§. 3. Instit. eod.*
s *vide leg. 2. in fin. ff. de confirmando tutore.*
t Pater, ratione prodigalitatis, filio curatorem dare potest. *Baldus.*
u Hic casus hodie vsitatissimus est.
x scilicet prodigum: non tamen plenè. nam eo casu pater alimenta cogitur filio relinquere, ídque non fit in prodigi odium, sed eius potius fauorem, ne dissipet bona.
y nota causam exheredationis testamento esse adiiciendam.
z Prodigus, licèt res suas non possit alienare, potest tamen emancipare suos liberos *Baldus.*
a nec enim cogi debet emancipare, *§. vltim. Instit. quibus modis ius patr. pot.*
b Præsumitur prodigus, quem pater suo testamento prodigum appellauit. *vide Alciatus.* 1. *præsumpt.* 15.
c Quid ita? Curator administrare potest, nõ dare. qui manumittit, non administrat sed alienat. Alienatio, administrandi voce non continetur: quod ad rerum quoscunque administratores extendi potest.
d *vide l. 13. ff. de manumiss.*

DIGESTORVM SEV PANDECTARVM,

PARS QVINTA[a].

LIBER XXVIII.

QVI TESTAMENTA FACERE POSSVNT[b], & quemadmodum[c] testamenta fiant.

Definitio testamenti.

Modestinus "libro secundo Pandectarum."

TESTAMENTVM[d] est[e] voluntatis[f] nostræ[g] iusta[h] sententia[i], de eo[k], quod quis post[l] mortem[m] suam[n] fieri velit[o].

De mentis vel corporis Sanitate.

2. *Labeo* "libro 1. posteriorũ Iauoleno Epitomatorum."

IN[p] eo, qui testatur, eius temporis, quo testamentum facit, integritas[q] mentis[r], non corporis sanitas exigenda est[s].

De iure testandi.

3. *Papinianus* "libro 14. Quæstionum.

TEstamenti[t] factio[u] non priuati, sed publici iuris est[x].

Si queratur an testamentum valeat.

4. *Gaius* "lib. 2. Institutionum."

SI quæramus an valeat testamentum: in[y] primis animaduertere, debemus, an is, qui fecerit testamẽtum, habuerit testamenti factionem[z]: deinde si habuerit, requiremus an secundum regulas iuris[a] ciuilis testatus sit[b].

De ætate testatoris.

5. *Vlpianus* "libro sexto ad Sabinum."

A[a] qua[c] ætate testamentum vel masculi, vel feminæ facere possunt, videamus. verius est, in masculis[d] quidem quartumdecimum,[e] annum spectandum, in feminis verò duodecimum completum[f]. Vtrùm autem excessisse debeat quis quartumdecimum annum, vt testamentum facere possit? an sufficit complesse? propone aliquem Kalendis Ianuariis natum, testamentum ipso natali suo fecisse quartodecimo anno. an valeat testamentum? dico valere. plus arbitror: etiam si pridie[g] Kalendarum fecerit post sextam[h] horam noctis, valere testamentum. iam enim complesse videtur annum quartumdecimum, vt Marciano videtur.

De filiofamil. De surdo vel muto.

6. *Gaius* "lib. 17. ad Edictum Prouinciale."

QVi[i] in potestate parentis est, testamenti faciendi[k] ius non habet[l]. adeo vt quamuis pater ei permittat, nihilo magis tamen iure testari posse.

1 Surdus, mutus testamentum facere non possunt[m]. sed si[n] quis "post" testamentum factum, valetudine, aut quolibet alio casu, mutus, aut surdus esse ceperit ratum nihilominùs permanet testamentum.

7. *Aemilius Macer* libro primo ad Legem vicesimam hereditarium.

---

a Constitutio ad omnes populos §.6.

b 6, *Cod.* 22. 2. *Institut.* 12. *Vlpian.* 20. *Paul.* 3. *sentent.* 4. 4. *Cod. Theodo.* 4. 35. *Eclog.* 1. 3. an sui iuris? an mulier? *vide* 5. *Harmenopul.* 1. an alieni iuris? 2. liberti? 3. Episcopi? Monachi? 4. *ibidem. adde. Nouell. Leon.* 37. Imperatoris serui? *Nouella. Leon.* 38. an captiui? 40. cæci? *Nouell. Leon.* 69.

c 6. *Cod.* 23. 2 *Institut.* 10. 25. *Eclog.* 2 An imperfectũ valeat inter liberos & extraneos, *vide Nouel.* 107. quot testes, & an signacula requirantur, *vide Nouell. Leon.* 41. 42. an per conscribendi ignaros possint confirmari, *vide Nouell.* 43. de testamento resignato, *vide Nouel. l.* 82. occulto, 4. *Harmenopul.* 1. περὶ διαθήκης μυστικῆς καὶ περὶ ἀτελοῦς καὶ περὶ ἀγράφου καὶ περὶ δευτέρας. *vide* 35. *Eclog.* 2. *Nouell. Leon.* 69. Porrò rectè ait, queadmodum, nec enim potest quis arbitrio suo testari, *vide l.* 13. *Cod. de testament.*

d *Synopsis eodem. cap.* 1.

e natura sua scilicet & definitione. quid etymo? Quasi mentis testatio, *Institut. eod. Vlpian.* 10. §. 1. *Seruius* 2. *de leg. apud Gell.* 6. *cap.* 12.

f mentis, *Institut eodem Vlpian. ibid.* hinc colligunt testamentum numerari in voluntariis, *vide l.* 1. *Cod. de sacrosanct. ecclesiast.*

g nostra non est, quæ non est integra, *l.* 2. *l.* 16. *in fin. l.* 17. quæ ab alio pendet, putà patre *l.* 6. quæ iustè captiua, *l.* 8. *l.* 11. *l.* 13. *l.* 19. cuius libertas sententia capitali, à qua non est appellatum, nobis adempta est, *dict. l.* 8. §. 1. *& sequest. l.* 13. *in fin. l.* 18. *in fin.* quam exprimere omnino non possumus, *l.* 6. *in fine. l.* 7. quam liberam esse nescimus, *l.* 14. *l.* 15. ℨ. *eodem* quæ in alienum arbitrium est collata, *vide l.* 32. ℨ. *de heredibus. Institut.*

h id est, in id solenniter facta, *Vlpian ibidem.* secundum regulas iuris, *l.* 4. *in fin.* ℨ. *eod.* in suo genere, putà vt testamentum, non vt alius actus absolutè. In eo testamentum differt à codicillo, quòd nullam solennitatem ordinationis desideret, *Institut. de Codicill. in fine:* non contra leges, *vide l.* 55. ℨ. *de legat.* 1. *adde quæ notaui ad l.* 14. §. 5. ℨ. *de religios.* Ad solennitatem referendi sunt testes, *l.* 20 §. 7. §. 8. ℨ. *eodem.* §. 3. *Institut. de testament. ordin.* (quod tamen Cuiacius negat, 2 *ad Africanum.*) & heredis institutio. non est solenniter facta, quæ est imperfecta, *l.* 29. ℨ. *eodem.* nec valet, nisi eam voluerimus valere, vt codicillos, *l. vltim. Cod. de Codicillis.* Solenniter factum testamentum ex iuris Romani legibus, iuris est ciuilis, non gentium. Ideóque extranei Romæ non sunt capaces testamenti, *vide l.* 2. ℨ. *ad l. Falcid.* Rectè Baldus notat, quadruplicem perfectionem in testamento requiri, materiæ scilicet id est, voluntatis defuncti: formæ seu substantiæ, vt est institutio heredis: solennitatem confirmationis per mortem testatoris, & testamenti executionem.

i Testatio, *Institut. eodem.* contestatio *Vlpian. ibid.* quatenus dicitur sententia testamentum, habere vim legis dici potest, *Nouell.* 22. *cap.* 2. quatenus testatio, chirographi loco est, vel quasi, legatariis, *l.* 41. ℨ. *ad Aquil. l.* 3. ℨ. *de pignoribus. l.* 50. §. 1. ℨ. *de leg.* 1. *l.* 42. ℨ. *de obligat.*

k non tamen de omni re. de quibusdam enim testari non possumus, nec quouis modo, nec quiduis imperare

l huc enim vsque tantùm, voluntas ambulare potest, *l.* 32. §. 3. ℨ. *de donationibus inter vir. & vxor.* ideóque & suprema dicitur, *dict. l.* 32. §. 2. & suprema dicitur ordinare, qui testamentum facit, *l.* 36. ℨ. *de pignorat.* & postremum iudicium, *l.* 15. *Cod. de testament.*

m naturalem scilicet, ea enim propriè mors est, *vide l.* 47. *in fin.* ℨ. *de iure fisci:* eámque ante nihil legatariis & fideicommissariis competit: propter pœnam rumpitur. quilibet enim vtroque tempore testamenti faciendi potestatem habere debet, & cùm facit testamentum & cùm moritur, *l.* 1. §. 7. ℨ. *secund. tab.* propter captiuitatẽ suspenditur. An per ingressum monasterij confirmatur testamentum, tanquã morte naturali? *vide Bald. hîc.*

n non alterius.

o hinc voluntas dicitur testamentum, *l.* 14. §. 1. ℨ. *de diuersit.* hinc promanat, quòd in testamentis in re dubia potissimùm inspicimus volũtatem defuncti, *vide l.* 69. ℨ. *de leg.* 3. quã etiam in dubio colligimus ex iure communi, vt id voluisse videatur, quod sit cõsentaneum iuri municipali (vbi municipale reperitur) vel eo deficiente, iuri communi *vide l.* 57. §. 2. ℨ. *ad Trebell.*

p *Synopsis eod. cap.* 2.

q sinceritas, *l.* 3. *Cod. eodem.*

r *facit l.* 17. ℨ. *eodem.*

s censetur tamen satis superque fuisse in testamẽto, nota si rius eum sanæ mentis scripserit: cùm aliàs etiam quilibet sanus mente præsumitur, nisi contrarium probetur, *l.* 4. *Cod. d. codicill.*

t *Synopsis Basilicon. eod. cap.* 6.

u id est, ius testamenti faciendi tribuitur cuique ex iure publico & legibus, non priuatorum voluntate. nec enim pater filiofamiliàs, *l.* 6. ℨ. *eodem. l.* 43. ℨ. *de vulgari.* (& si ei ius vouẽdi tribuit lex 2. ℨ. *de pollicitationibus*) nec patronus liberto testamenti factionem præbet, *l.* 47. §. 2. ℨ. *de bon libert. Cuiac. hîc.*

x licet vtilitas testamenti plerúmque ad res, & personas priuatas: ideóque testamentum vocatur ius publicum, *l.* 1. ℨ. *ad l. Falcid.*

y In quaque iuris materna primò querendum est, de personis, *l.* 24. *Codice de procuratoribus.*

z *vide l* 19. ℨ. *eodem.*

a iure, *leg.* 1. *suprà de petit. hereditat.* de regulis in testamento obseruandis, *vide* §. 3. *Institut. de testament.*

b demus defunctum testamentum non perfecisse, an valebit tacitè vt codicillus? non valebit, *l.* 8 *Cod. de codicil.* valebit tamen inter liberos, *vide l.* 21. *Cod. de testam.*

c *Synopsis eodem. cap.* 7. *Vlpian.* 20. §. 2.

d *l.* 19. ℨ. *eodem.* § 1. *Institut. eodem. l.* 4. *Cod. eod. l.* 1. §. 8. ℨ. *secund. tabul. l.* 2. *Cod. quando prouocat. Paul.* 3. *sentent.* 4. §. 1 igitur pupilli non possunt? sic sanè. id tamen olim remissũ fuit tribunis militum, *l. vltim. Cod. de testament. milit.* & profitentibus cœlibatum, auctore Sozomeno & Nicephoro *Cuiac. ibid*

e fit enim in eo mutatio per septenarium, vt, ex Solone, tradit Clemens *lib.* 6. infans vsque ad 7: impubes ad 14. *vide hic Cuiacium.*

f *dic* vi. ℨ. *eodem. Gaius.* 1. *Institut.* 7.

g hic annus cœptus habetur pro completo, contra quàm in aliis multis causis, *vide quæ notaui ad l.* 3. §. 3. ℨ. *de minoribus.*

h Dies ciuilis siue Romanus est à media nocte ad insequentem mediam noctem constans horis vigintiquatuor. *l. more* ℨ. *de feriis.* Hac ratione quoties anni testatoris computandi erant, computabantur ij de die ad diem, *vt hîc:* valere dicitur testamenttum quod quis fecit anno 14. pridie natalis sui, post mediam noctem.

i de peculio pagano & militari, *Cuiac. hîc.*

k de iure ciuili, cùm eo nihil sibi proprium habeat: secus ex constitutionibus, quibus hæbet militare peculium, *Institut. eodem. in princip,* vide aliàs exceptiones apud Socinum, *regula.* 153.

l neque per æs & libram. quia nec verba nuncupatim loqui, nec verba familiæ emptoris exaudire potest. *Vlpianus in fragmentis.* nec qualecunque. cùm accire, rogare, audire testes non possit, *argument.* §. 4. *apud Paul.* 3. *sentent.* 4.

m Prima exceptio.

a Synopſis. eod.cap.9.Secunda exceptio.
b Quid ſi miles teſtamenti poteſtatem impetrauerit? vide.l.10.Cod. eod.
c alterutro morbo laborans,ſcilicet,& quidem paganus.
† ſi modò ſolẽnitates in eo obſeruauerit l.35.Cod.de inoffic de ſurdo & muto hoc olim verum fuit.Hodie ſurdus omnino,& mutus à natura,non poteſt. Qui talis eſt caſu, vel voce vel ſcriptura poteſt: multò magis ſi alterutro tantũm morbo laborat v. l.10. Cod.eod.adde Nouell.Leon.40.

SI[a] mutus,aut[b] ſurdus[c],vt liceret ſibi teſtamẽtum facere,à principe impetrauerit:valet teſtamentum †.

De eo qui eſt apud hoſtes. 1. De eo, cui aqua & igni interdictum eſt. 2. De deportatis. 3. De relegatis, & interdictis. 4. De damnatis ad ferrum, aut ad beſtias, aut in metallum.

8. *Gaius* libro 17. ad Edictum prouinciale.

EIus[d],qui apud[e] hoſtes eſt,teſtamentum,quod ibi fecit,non valet †,quamuis redierit.

1 ¶Si[f] cui aqua & igni interdictum ſit[g]: eius nec illud teſtamentum valet,quod ante fecit,nec id,quod poſtea"fecerit."bona quoque,quæ tunc habuit, cùm damnaretur,publicabuntur †:aut, ſi non videantur lucroſa, creditoribus concedentur.

2 ¶In inſulam deportati in eadem cauſa ſunt.

3 ¶Sed relegati in inſulam, & quibus terra Italica & ſua prouincia interdicitur, teſtamenti faciendi ius retinent[h].

4 ¶Hi verò, qui ad ferrum[i], aut ad beſtias, aut in metallum damnantur †,libertatem perdunt, bonáque eorum publicantur.vnde apparet,amittere eos teſtamẽti factionem.

De accuſato.

9. *Vlpianus*"libro quadrageſimoquinto ad Edictum."

SI quis,poſt accuſationem in cuſtodia fuerit defunctus[k] indemnatus[l]:teſtamentum eius valebit.

De eo qui manus amiſit.

10. *Paulus*"libro tertio Sententiarum."

Qui[m] manus amiſit[n], teſtamentum facere poteſt, quamuis ſcribere[o] non poſſit.

De obſide.

11. *Vlpianus* libro decimo ad Sabinum.

OBſides[p] teſtari non poſſunt[q], niſi eis permittatur[r].

De eo qui in poteſtate hoſtium deceſſit.

12. *Iulianus*"libro quadrageſimoſecundo Digeſtorum."

LEge Cornelia[ſ],teſtamento eorum[t], qui in hoſtium poteſtate deceſſerint,perinde cõfirmantur[u],ac ſi hi, qui ea feciſſent,in hoſtium poteſtate non perueniſſent.& hereditas ex his eodem modo ad vnumquemque pertinet.quare ſeruus heres ſcriptus ab eo, qui in hoſtiũ poteſtate deceſſerit,liber & heres erit, ſeu[x] velit,ſeu nolit: licèt minus propriè[y] neceſſarius heres dicatur. nam & filius eius,qui in hoſtium poteſtate deceſſit, inuitus[z] hereditati obligatur:quamuis ſuus heres dici non poſſit[a], qui in poteſtate morientis non fuit.

De capto à latronibus. 1. De legati. 2. De condemnato qui appellauit.

13. *Marcianus*"libro quarto Inſtitutionum."

QVi[b] à latronibus[c] capti ſunt, cùm liberi manent, poſſunt facere teſtamentum.

1 ¶Item qui apud externos[d] legatione funguntur, poſſunt facere teſtamentum[e].

2 ¶Si quis in capitali crimine damnatus, appellauerit,& medio[f] tempore, pendente appellatione, fecerit teſtamentum,& ita deceſſerit:valet eius teſtamentum.

De eo qui de ſtatu ſuo dubitat vel errat.

14. *Paulus*" libro ſecundo Regularum."

d Synopſis eod. c.9.
e §.vltim.inſtit. eod.l.10.ſ.de teſtamento milit.Paul. 3.ſentent.4.§.8.
† hodie valet ex Nou. Leonis 40.
f vide Socinum regula.76.
g in locum interdictionis,ſucceſſit deportatio v.l.3.ſ. peculatus.
† hodie nõ publicantur Nouel. 134.capit.vltim.
h retinẽt enim ciuitatem l.7.§.3.infrà, de interdict. Paul.3.ſent. 4.§.9.
i Suetonius in Nerone: ad gladium l.5.§.6. infrà, de iniuſto: l. 25 §.3.ſ.de adquirẽd hæredit. quíque intra annũ conſumẽdi ſunt Paul. 5. ſenten. 17.§.1. in fin. ad ludum venatorium,vel gladiatorium damnati l.1.Cod.ad l. Fab. Hæc pœna poſtea mutata eſt l.1.Cod.de gladiatorib. Cuiacius hîc & illic apud Paul.vide etiam P. Pithæum ad 11. Notar.Moſaicar.
† hodie qui in metallum damnantur libertatẽ non amittunt Nouel.22.capit.8.
k qui & antequam moriatur teſtari poteſt: certus enim eſt de ſuo ſtatu, licèt ſit incertus de eius duratione Baldus. valet enim teſtamentum decedentis pendente appellatione l. 13. in fi.ſ.eo. Porrò nomine defuncti, hîc nec intellige eum qui mortem ſibi conſciuit in cuſtodia v.l.6.§.7.ſ. de iniuſto.
l An aliud eſt in accuſatis maieſtatis, & repetundarum? ait Accurſius ex l. 20.ſ.de accuſ. negat Bartolus hîc: ſed fatetur ex ſecunda ſententia infirmari eorũ teſtamentum.
m vide Nouellam Leonis 26.& 27.quæ ſcripſi ad l.4.§.12.ſ.de re militari.
n putà in bello,vel rixa & conflictu. quid ſi ſupplicij cauſa, an eius teſtamentum valebit? valere putat Baldus hîc,quem vide.
o facit l.29.de teſtamentis.
p quos ab hoſte ſc.obſides accepimus l.31.ſ.de iure fiſci.
q nec enim ſunt ciues:captiuis comparantur d.l.31.Tacit.11.non obſidem, ſed ciuem,nec ex teſtamento,nec ab inteſtato heredem habet Cuiac.d.l.31.
r dato vſu togæ Romanæ v.l.32.ſ.de iure fiſci.
ſ de qua v.l.21.ſ.de vulgari.
t Synopſis eod.c.12.
u id eſt,vires ſuas retinent.conualeſcere,eſt vires recipere.
x 2.Gaius.3.§.7.

y l.18.ſ.ad l.Falc.l.4.§.1.ſ.de bon.libert.l.3.ſ.de ver.ſig.
z adde §.2.inſ.inſt.de here.qualit.& diff.
a §.2.inſtit.de hered.qual.
b vide Manticam.2.de Coniecturis.7.
c l.1.ſ.de leg.3.l.24.ſ.de capt.

QVi"in"teſtamento domini manumiſſus[g] eſt,ſi ignorat dominum deceſſiſſe, aditámque eius eſſe hereditatem,teſtamentum facere non poteſt †:licèt iam paterfamilias,& ſui iuris eſt.nam,qui incertus[h] de ſtatu ſuo eſt,certam legem teſtamento dicere non poteſt.

15. *Vlpianus*"libro duodecimo ad Edictum."

DE ſtatu[i] ſuo dubitantes[k],vel[l] errantes, teſtamentũ facere non poſſunt:vt Diuus Pius reſcripſit.

De filiofamil.ſeruo alieno,poſtumo,ſurdo. 1. furioſo.

16. *Pomponius*"libro ſingulari Regularum."

FIliusfamilias[m],& ſeruus alienus,& poſtumus[n],& ſurdus,teſtamenti factionem[o] habere dicuntur. licèt enim teſtamentum facere non poſſunt: attamen ex teſtamento"vel"ſibi,vel aliis adquirere poſſunt.

1 ¶*Marcellus notat*: Furioſus quoque teſtamẽti factionem habet,licèt teſtamentum facere non poteſt[p]. ideo autem habet teſtamenti factionem:quia poteſt[q] ſibi adquirere legatum,vel fideicommiſſum. nam etiam compotibus mentis perſonales[r] actiones etiam ignorantibus adquiruntur.

De mente capto.

17. *Paulus*"libro tertio Sententiarum[ſ]."

IN[t] aduerſa corporis valetudine mente captus[u],eo tẽpore teſtamentum facere non poteſt.

De prodigo de damnato ob carmen famoſum.

18. *Vlpianus*" libro primo ad Sabinum."

IS[x],cui lege[y] bonis interdictum[z] eſt, teſtamentum facere non poteſt †. &, ſi fecerit, ipſo iure non valet[a]. Quod tamen interdictione vetuſtius[b] habuerit teſtamẽtum,hoc valebit. Meritò ergo nec teſtis[c] ad teſtamentum adhiberi poterit,cùm[d] neque teſtamenti factionem habeas.

1 ¶Si quis ob carmen famoſum[e] damnetur: ſenatuſconſulto expreſſum eſt,vt inteſtabilis[f] ſit.ergo nec teſtamentum facere poterit, nec ad teſtamentum adhiberi.

De filiofam. De pupillo, de ſeruo.

19. *Modeſtinus*"libro quinto Pandectarum."

SI filiusfamilias[g], aut pupillus[h], aut ſeruus[i] tabulas teſtamenti fecerit,ſignauerit: ſecũdùm eas bonorum poſſeſſio[k] dari non poteſt: licèt[l] filiusfamilias ſui iuris, aut pupillus, pubes, aut ſeruus, liber factus deceſſerit. quia nullæ ſunt tabulæ teſtamenti, quas is fecit, qui teſtamenti faciendi facultatem non habuerit.

De teſtib.de teſtamento furioſi.

20. *Vlpianus* libro primo ad Sabinum.

QVi teſtamento heres inſtituitur,in eodem teſtamẽto teſtis[m] eſſe non poteſt[n]. Quod in legatario[o],& in eo,qui tutor ſcriptus eſt,contrà habetur[p].hi enim teſtes poſſunt adhiberi,ſi aliud eos nihil impediat: vtputa ſi impubes[q],ſi in poteſtate ſit teſtatoris.

d non ſubditos imperio Romano.
e ſecũdùm ſuas leges ſc.iure ſuo Bar.Ferret.Cuiac.
f adde l.9.ſ.eod. l.6.§.8.ſ.de iniuſto.
g ¶vide Nouellã Leonis.
† hodie poteſt Nouell.Leon.37.
h l.15.ſ.eo.l.1.ſ. deleg.3.
i v.l.14.ſ.eo.
k Synopſis eo.c.6.
l Dubitans nõ errat: hic enim ſeparatur ab errante.
m v.l.8.C.de per. hær.
n Poſthumi sũt capaces hæreditatis,& legatorũ vt hîc. Imò, non ſunt l.29.§.15.ſ. de liberis.
o paſſiuam.
p l.9.C.eod. Tuditani tamẽ furioſi teſtamentum fuit cõprobatum à cẽtumuiris Cic. 3. Phil. 7.Valer. Max.8. de eius furore meminit Lactãtius 3.c.23.
q vide l.24.ſ.de obligat.
r dominium enim ignoranti non adquiritur v.Cui.hic.
ſ tit.4.§.12.
t Synopſis c.18.
u l.9 Cod.eod.
x Synopſis c.19.
y à Prætore,de quo v. Paul. 3. ſent.4.§.7.
z id eſt, prodigus, de quo vide quæ dixi ad l.1 ſ. de curatore furioſi.
† §.2.inſt.quib. nõ eſt permiſſum. commercium enim illi eſt interdictum,qui familiam mancipare non poteſt Vlp.20.§.13. hodie poteſt ex Nouell.Leon.39.
a Imò valere debet. nec enim cuiquam teſtamenti factione interdicitur l.6. ſ.de inoff.
b vel eam ſubſequitur recepta vitæ ſanitate, & ad bonos mores eo reuerſo Paul. 3 ſent.4.§.12.
c excipe, vt antea dixi ex Paulo.
d §.6. Inſt. de teſt.ordin.ac ſi diceret qui in ſuis vt incurioſus reiicitur, multo magis & in alienis reiiciendus eſt.
e v.l.5.§.10.ſ.de iniuriis.
f l.21.ſ.de teſtibus.
g Is enim,niſi ſit miles,proprium nihil habet.Vlp. 20.§ 10.Paul.3,ſent.4.§.3.
h nec enim impubes plenum animi iudicium habet l. 20.ſ.eod.Vlp.20 § 12.
i niſi publicus Prætoríſve ſit Vlp.20.in fin.vel,vt ibi legit Cuiacius,ſeruus publicus P.Romani.Is plus iuris habet, quàm ciuitatũ aut priuatorum ſeruus.
k v.l.1.§.8.ſ.ſecund.tabul.v.l.5.C de teſtam.fac.poſſ.
l vide l.26.ſ.de regulis.
m Tranſit iuriſconſultus à perſonis teſtantibus ad teſtamenti ſolemnia.
n niſi in teſtamento arcano,ſecreto,& myſtico:de quo v.Nouell Leon.66.
o l.22.Cod.de teſtamentis.
p Cur heres non poterit,legatarius poterit.l.23.Cod.de teſtam? vel ideo quòd totũ negotium,quod agitur teſtamenti ordinandi gratia, inter teſtatorem & heredem agitur §.10.Inſtitut.de teſtam.Vlpia.20.§.3.vide Forner.2.ſelection.12.
q l.19.ſ.eod.

1 ¶Pote-

a *v.l.15.ȷ.de captiuis.*
b adhibe.i non poſſe *Cuiac arg.l.13.ſ.de teſtib.*
c §.6.*Inſtit.de teſtam.ordin.* An in codicillis? ſic viſum eſt interpretibus. *l.vlt.Cod.de codicill.* præter quàm Harmenopuli ſcholiaſti,1.*tit* 6.qui eam quoque remouet à teſtimonio dicendo in donatione cauſa mortis. An in criminalibus cauſis? *v.quæ notaui ad l.18.ſ.de teſtibus.* An in crimine maieſtatis? ſic ſane vt: & in iis vbi viri nõ aduocãtur *Har.ibid.v.tit.de inſp.ventr.* alias exceptiones vide apud Socinum *regula* 419.

1 ¶Poteſtatis autem verbum non ſolùm ad liberos, qui ſunt in poteſtate, referendum eſt: verumetiã ad eum, quem redemit ab hoſtibus. quamuis placeat, hunc ſeruum non eſſe: ſed vinculo [a] quodam retineri, donec pretium ſoluat.

2 ¶Per contrarium quæri poteſt, an pater eius, qui de caſtrenſi peculio poteſt teſtari, adhiberi ab eo ad teſtamentum teſtis poſſit. & Marcellus libro decimo Digeſtorum ſcribit poſſe. & frater ergo poterit.

3 ¶Quæ autem in teſtamento diximus ſuper perhibendis teſtimoniis eorum, qui in poteſtate ſunt: in omnibus teſtimoniis accipias, vbi aliquid negotij geritur, per quod adquiratur.

4 ¶Ne furioſus quidem teſtis adhiberi poteſt, cùm compos mentis non ſit. ſed, ſi habet intermiſſionem, eo tempore adhiberi poteſt. teſtamentum quoque, quod ante furorem conſummauit, valebit. & bonorum poſſeſſio ex eo teſtamento competit.

5 ¶Eum, qui lege repetundarum damnatus eſt, ad teſtamentum adhiberi poſſe [b] exiſtimo: quoniam in iudicio teſtis eſſe vetatur.

6 ¶Mulier teſtimonium dicere in teſtamento [c] quidem nõ poterit. aliàs autem poſſe teſtem eſſe mulierem, argumento [d] eſt lex Iulia de adulteriis, quæ adulterij damnatam teſtem produci, vel dicere teſtimonium vetat.

7 ¶Seruus quoque meritò ad ſolemnia adhiberi non poteſt: cùm † iuris ciuilis communionem non habeat, in totum, ne [e] prętoris quidem edicti.

8 ¶Et veteres [f] putauerunt, eos, qui propter ſolemnia teſtamenti adhibentur, durare debere [g], donec ſuprema conteſtatio peragatur.

9 ¶Non tamen intelligentiam ſermonis [h] exigimus. hoc enim Diuus Marcus Didio Iuliano in teſte, qui Latine non nouerat, reſcripſit. nam ſi vel ſenſu [i] percipiat quis, cui rei adhibitus ſit: ſufficere.

10 ¶Sed ſi detenti ſint inuiti ibi [k] teſtes: putant, non valere teſtamentum.

De heredib. palàm nuncupandis. 1. *De mutatione aut declaratione teſtamenti.* 2. *De teſtibus rogandis.* 3. *De vno contextu.*

21. *Idem* libro ſecundo ad Sabinum.

HEredes palàm [l], ita [m] vt exaudiri poſſint, nuncupandi ſunt [n]. Licebit ergo teſtanti vel nuncupare heredes, vel ſcribere. ſed, ſi nuncupat, palàm debet. Quid eſt palàm? non vtique in publicum: ſed vt exaudiri poſſit. exaudiri autem non ab omnibus, ſed à teſtibus. &, ſi plures fuerint teſtes adhibiti, ſufficit [o] ſolemnem [p] numerum exaudire [q].

1 ¶Si quid [r] poſt factum teſtamentum mutari [ſ] placuit, omnia ex integro facienda ſunt [t]. Quod verò quis obſcurius in teſtamento vel nuncupat, vel ſcribit, an poſt ſolemnia explanare poſſit, quæritur. vtputa Stichũ legauerat, cùm plures haberet: nec declarauit, de quo ſentiret. Titio legauit, cùm multos Titio amicos haberet. errauerat in [u] nomine, vel prænomine, vel cognomine, cùm in corpore non erraſſet. poterítne poſtea declarare [x] de quo ſenſerit? & puto, poſſe. nihil enim nũc dat. ſed datum ſignificat. Sed & ſi notam poſtea adiecerit legato, vel ſua voce, vel literis, vel ſummam, vel nomen legatarij, quod non ſcripſerat, vel nummorum qualitatem: an rectè fecerit? & puto, etiam qualitatem numerorum poſſe poſtea addi. nã etſi adiecta nõ fuiſſet, vtique placeret, coniectionem [y] fieri eius, quod reliquit, vel [z] ex vicinis ſcripturis, vel ex conſuetudine [a] patrisfamilias, vel regionis [b].

2 ¶In teſtamentis [c], quibus teſtes rogati [d] adeſſe debent †, vt teſtamentum fiat: alterius rei cauſa: fortè rogatos, ad teſtandum non eſſe idoneos placet. quod ſic acci-

d tale ſit argumentum, Lege vetatur adultera eſſe teſtis: ergo, mulier nõ adultera, lege teſtis admittitur.
† Aliud in Latino Iuniano *Vlp.*20.§.8.
e ſed ne prætorii quidem edicti *Vulg. Hal. v.l.7.ȷ.de falſis.*
f iuris auctores, ſcilicet, qui de teſtamento per æs & libram ſcripſerunt.
g niſi cõtagio, vel aliquis alius caſus obſtet. *l.8.C.de teſtam.*
h puta Latini, ſi Latinè quis teſtetur: atque ita Græcus poteſt eſſe teſtis in teſtamento Latini. *v.quæ notaui ad l.21.in fin. Cod. de teſtã. adde Paul.3.ſent.*4.§ 13.
i Teſtis debet teſtificari, de eo quod ſenſu aliquo percepit: & per ſenſum, rationem ſui dicti reddere *adde l.18. Cod.de teſtib. Bart.Bald.*
k in teſtamento ſcil. dic idem in contractu, qui ab inuito notario factus, ipſo iure non valet. *Baldus.*
l *l.vlt. infrà, de iure Codicillorum l.29.Cod.de teſtamentis.*
m formulam vide apud. *Vlp.*20.§.9.
n ſunt *Haloãd.* in teſtamento nũcupatiuo ſcilicet, nam in myſtico, ſeu ſcripto, id non requiritur *v. Nouell.*119.*cap.*9. Portò vt olim nuncupatio fieret *v. Vlpian.*20.§.9.
o Plus, igitur, creditur teſtibus adfirmantibus, quàm negantibus. *Baldus.*

p qui requiritur de natura huius actus. nam in codicillis, & teſtamentis, ruri factis, aut peſtis tempore, pauciores quàm ſeptem ſufficiunt.
q ſuperflui teſtes non nocent *v.Paul.3.ſentent.*4.§.10.
r putà hæredem: vel legata.
ſ Synopſis 35.*Titul.*1.c.21.§.6.
t hæres ſcilicet, in teſtamento inſtituendus erit: legata, in codicillis relinquenda *l.16.infrà, de vulgari*: & hæc mero iure vera ſunt. nam nuda voluntate legatum mutare poſſumus *l.3.in fin.infrà, de adimendis*: decennii ſilentio, aut nuda voluntate *l.27. Cod.de teſtamentis.* u vide *l.4.Cod.eod.*
x Obſcura teſtamenti poſſumus ſine ſolennitate, nudis literis, vel nuda voluntate declarare. y Coniectio, eſt coniectura.
z Coniecturas voluntatis teſtatoris colligimus vel ex vicinis ſcripturis vel ex conſuetudine, teſtatoris vel regionis.
a *l.50.in fi.ȷ.de legat.*1. Porrò conſuetudinem de qua hoc loco, etiam poſſis referre, ad conſuetudinem loquendi teſtatoris, de qua vide Manticam 3.*de coniectura*.9.
b *l.1.ſ.de vſuris: l.50.in f.ȷ.de legat.*1. Obſcurum declaratur ex coniecturis.
c Aliud in codicillis. *l.vlt.Cod.de codicill.* in teſtamento ad pias cauſas & inter liberos: *Gloſſ.in d.l.vlt* vide *Socinum regula* 420.
d *l.21.in fi.Cod.de teſtam.* vt rogarentur v.Vlp.20.§.9 Paul.3.*ſent.*4.§.4.& *ibid.*Cuiac. vide quæ ſcripſi de rogatis teſtibus. ad *Nouellam* 90.c.1.
† ſufficit ſi ante, quàm teſtamentum fiat, certiorentur *ȷ.eod.*

e *v.l.28.C.de teſtament.*
f niſi quid aliud obſtet. *l.8.C.de teſta.*
g non igitur poterit in teſtamento donari, promitti per ſtipulationem, celebrari contractus? id negat lex 20.ȷ.*de verb.ſign.* ſed tamen, poſt Accurſium, omnes interpretes reclamant. eámque communem opinionem in ſcholis & foro eſſe receptã ait Ferretus *hîc.* verùm Iulius Clarus 3.*ſent.*§.*teſtamẽtum quæſt.* 75. ſcribit, hanc regulam ita procedere, quando conuentiones & contractus, qui celebrantur in teſtamento, non ſunt penitus extranei ab ipſo teſtamento, ab Actus omnino non eſt extraneus à teſtamento, libertorũ adſignatio: ea neque legatum eſt, neque fideicommiſſum *l.7.ȷ.de adſign.libert.* & tamen teſtamento fieri poteſt *l.1.§. 3. dict. tit.*

piendum eſt: vt, licèt ad aliam rem ſint rogati, vel collecti: ſi tamen ante" teſtimonium" certiorentur, ad teſtamẽtum ſe adhibitos: poſſe eos teſtimonium ſuum rectè perhibere.

3 ¶Vno contextu [e] actus teſtari oportet. [f] eſt autem vno contextu, nullum actum alienum [g] teſtamento intermiſcere, quòd (ſi) aliquid pertinens ad teſtamentum faciat, teſtamentum non vitiatur.

De teſtibus. 4. *De ſubſcriptione & ſignis.*

22. *Idem*" libro trigeſimonono ad Edictum."

AD teſtium numerum [h] ſimul adhiberi poſſumus: "vt" ego [i], & pater: & plures [k], qui fuimus in eiuſdem poteſtate.

1 ¶Conditionem [l] teſtium tunc inſpicere debemus cùm ſignarent [m], non mortis [n] tempore. ſi igitur tũc, cùm ſignarent tales fuerint, vt adhiberi poſſint: nihil nocet, ſi quid [o] poſtea eis contigerit.

2 ¶Si ab ipſo teſtatore anulum accepero, & ſignauero: teſtamentum valet, quaſi alieno [p] ſignauerim.

3 ¶Si ſigna turbata ſint [q] ab ipſo teſtatore, non videtur ſignatum.

4 ¶Si quis ex teſtibus nomen ſuum non adſcripſerit, verumtamen [r] ſignauerit: pro [ſ] eo eſt, atque ſi adhibitus non eſſet. & ſi (vt multi faciunt) adſcripſerit ſe, non [t] tamen ſignauerit: adhuc idem dicemus.

5 ¶Signum autem vtrùm [u] anulo tantùm impreſſum adhibemus: an verò, & ſi non anulo, verùm alio quodam impreſſo? variè enim homines ſignant. & magis eſt, vt tãtùm [x] anulo quis poſſit ſignare. dum tamen habeat χαρακτῆρα [y], *id eſt, formam, inſculptámque ſigni imaginem* [z].

6 ¶Poſſe & nocte [a] ſignari teſtamentum, nulla dubitatio eſt.

7 ¶Signatas tabulas accipi oportet, & ſi linteo, quo tabulæ inuolutæ ſunt, ſigna impreſſa fuerint [b].

23. *Idem*" lib.4. Diſputationum."

SI teſtamẽtum, quod reſignauerit teſtator, iterum [c] ſignatum fuerit ſeptem teſtiũ ſignis: non erit imperfectum. ſed vtroque iure valebit: tã ciuili, quàm prætorio.

De plurib. exemplis.

24. *Florentinus*" libro decimo Inſtitutionum."

VNum [d] teſtamentum [e] pluribus [f] exemplis [g] cõſignare quis poteſt. idque interdum neceſſarium eſt. fortè ſi nauigaturus, & ſecũ ferre, & relinquere iudiciorum [h] ſuorum teſtationem velit.

De teſtamento imperfecto.

25. *Iauolenus* libro quinto Poſteriorum Labeonis.

SI [i] is, qui teſtamentum faceret, heredibus primis nũcupatis, priùs quàm ſecũdos exprimeret heredes obmutuiſſet [k]: magis cœpiſſe eum teſtamentum facere, quàm feciſſe, Varus digeſtorum libro primo Seruium reſpondiſſe ſcripſit. itaque primos heredes ex eo teſtamento non [l] futuros. Labeo tum hoc verum eſſe exiſtimat, ſi conſtaret [m], voluiſſe plures eum, qui teſtamẽtum feciſſet, heredes pronunciare. ego nec Seruium puto aliud ſenſiſſe:

De inteſtabili.

26. *Gaius*" libro vigeſimoſecundo ad Edictum prouinciale."

CVm lege quis inteſtabilis [n] iubetur eſſe: eò pertinet, ne

h in alieno negotio ſc.§.8.*Inſt. de teſt.v.l.7.ſ.de teſtib.*
i Teſtis in vltima alicuius voluntate poteſt eſſe pater & filius *Synopſis 35. Titul.*1.c.22.
k *Vlp.*20.§.6.
l veram vel putatiuam §.7.*Inſt. de teſt.l.1. Cod.de teſt.2. Feud.* 19. *in fi.*
m in teſte initium ſpectamus. initium, i. tempus quo teſtis fuit. *l.1.Cod.eod.l.1.§.12.ȷ. de quæſt. l.99.in fi.ȷ.de verbor.ſignif.*
n teſtatoris ſc.
o puta ſeruitus, infamia, cõdemnatio, quibus fit inteſtabilis.
p eſt enim teſti alienum *adde §.ȷ.in fi.Inſt.de teſt.*
q conſultò ſc. non caſu *l. vlt.ȷ.ſi tab.teſt. extant.*
r Signare teſtamentum aliud eſt quàm teſtamento nomen ſuis adſcribere.
ſ Teſtamenti ſcriptura iure valet nõ quam teſtes nõ ſignauere.
t Signa, ex iure prætorio: ſubſcriptio teſtium, ex conſtitutionib⁹ requiritur.
u Anulis teſtamenta veteres obſignabant. *adde Feſtum in ſignare.*

x vt non tantum anulo *Hotom.*1.*obſ*20. reprehenſus à Roberto 1.*recepta* 21. & à Cuia.14.*obſ.*11.
y Anulo non quouis teſtamentum ſignari poteſt, ſed eo tantum qui habeat χαρακτῆρα. §.5.*Inſt.eod.* z talis anulus ſignatorius eſt: ſigillaricius Vopiſco dicitur.
a *v.quæ not.ad l.20.in fin.Cod.de tranſact.Synopſ.eod.c.*23.
b è contrariò, linteo inciſo conſultò à teſtatore non videntur tabulæ ſignatæ *l.pen.ȷ.ſecund.tab.* c Res ad naturam ſuam tacitè redit.
d hoc eſt, vnius teſtamento plura exempla.
e Exemplis pluribus fieri poſſunt teſtamenta. *vt hîc* contractus. *Pragmaticum Iuſtiniani c.*21. litteræ. Cicero.4.*familiar.*4, litteræ non vno exemplo.
f *v.l.1.§.6.ȷ.ſecund.tab.*
g exemplaribus, authenticis. poteſt etiam vnum, quaſi authenticum: aliud, quaſi exemplum facere *d.l.1.§.7.* An duo poſſunt in vno tantum exemplo teſtamenta facere? hoc tantum Valentinianus dedit coniugibus *Nouel.*1. *de teſtamentis. v.Cuiac.hîc.* Huc refer elegantem ſpeciem, ex Minſingero.1.*obſ.*8.
h Teſtamentum, iudicii noſtri teſtatio.
i fortè *legendum*, ſi quis cum teſtamentum.
k 5.*Harmenopul.*1.§.16.& 48.
l *l.29.C.de teſtamentis*: actus enim imperfectus dicitur nullus.
m nam aliàs tribus verbis perficitur teſtamentum: Lucius hæres eſto *l.1. §.3.ȷ. de hæred.inſt.* n *v.l.5.§.9.ȷ.de iniur.*

eius testimonium recipiatur.& eo amplius (vt quidam putant) néve ipsi dicatur testimonium.

De teste qui testamentum scripsit.

27. *Celsus* libro decimoquinto Digestorum.

DOmitius[a] Labeo Celso suo salutem. Quæro an testium numero habendus sit is, qui, cum rogatus est ad testamentum scribendum [b], idem quoque, cùm tabulas scripsisset, signauerit. Iubentius Celsus Labeoni suo salutem. Aut non intelligo [c], quid sit, de quo me cōsulueris: aut valdè stulta [d] est consultatio tua. plus enim quàm ridiculum est dubitare, an aliquis iure testis adhibitus sit, quoniam idem & tabulas testamenti scripserit.

Si seruus testamentum scripserit.

28. *Modestinus* lib. 9. Regularum.

SEruus [e], licet alienus, iussu testatoris testamentū scribere non prohibetur.

De testamento imperfecto.

29. *Paulus* lib. 14. Responsorum.

EX ea scriptura, quæ ad testamentum faciendum parabatur, si nullo iure testamentum perfectum esset, nec [f] ea, quæ fideicommissorum verba habent, peti posse.

1 ¶ Ex his verbis, quæ scriptura paterfamilias addidit, ταύτην τὴν διαθήκην βούλομαι εἶναι κυρίαν ὅτῳ παντὶ ἐξουσίας.[g] *Hoc testamentum volo esse ratum, quacumque* [h] *ratione poterit*, videri eum voluisse, omnimodo valere ea, quæ reliquit, etiam si intestatus decessisset.

De subscriptione testium.

30. *Idem* libro 3. Sententiarum.

SIngulos testes, qui in testamento adhibentur, proprio [i] chirographo [k] adnotare conuenit, quis, & cuius testamentum signauerit.

Si quis se Imperatorem facturum heredem iactauerit.

31. *Idem* lib. 5. Sententiarum.

EIus [l] bona, qui se Imperatorem facturum heredē esse iactauerat, [m] fisco occupari non possunt.

a vide Manticā. 2. de Cōiectur. 12.
b De Scriptura testamenti vide. 22. Cod. de testam. Synops. 35. Titul. 1. c. 29.
c id videtur quæsisse Labeo, An rogatus ad testamentum scribendū, testamētum nō rogatus rectè signare possit: vt videatur omnino aliud fecisse ab eo, de quo rogatus fuerit. aliud enim est scribere, aliud signare, seu sigillum adponere.
d Stultè interroganti, rusticè respondendum Bart.
e quilibet enim potest testamentum scribere l. 21. C. de testam.
f i. imperfectū testamentū non valet, ne quidem iure codicilli. v. tamen l. 11. § 1. j. de leg. 3. l. 29. C. de fideicommiss.
g i. omni iure l. 8. in fin. j. de leg. 2.
h etiam iure codicillorum.
i hinc colligit Baldus, Subscriptionē non posse alteri cōmitti, ne quidem notario. Alieno tamen anulo subsignare possum § 5. Inst. eod.
k Testamento ita subscribere testes oportet, L. Titius subscripsi & Gaij Seij testamētum obsignaui. Testamenti iure non valet, quod ita subscriptum nō est adde. Synopsis 35. Titul. 1. c. 31. Nouellam Leonis 82.
l adde l. 6. Cod. qui testam.
m Paul. 5. sent. 12. § 9 v. l. 22. j. de iure fisci.

DE LIBERIS [n], ET POSTVMIS [o], HEREDIBUS INSTITUENDIS, VEL [p] EXHEREDANDIS [q].

TIT. II.

Quib. mod. exheredatur nominatim.

Vlpianus lib. 1. ad Sabinum.

QVID sit nominatim exheredari, videamus. nomen [r], & prænomen, & cognomen eius dicendum est? an sufficit vel vnum [s] ex his? & constat, sufficere.

2. *Idem* lib. 6. Regularum.

NOminatim exheredatus filius & ita videtur, *Filius meus exheres esto*, si nec nomen eius expressum sit. si modò vnicus [t] sit. nam si plures sunt filij, benigna interpretatione potiùs à plerisque respondetur, nullum exheredatum esse.

1. purè filium exheredari. 2. De exheredatione inter medias institutiones: vel, qui heres erit. 3. vel ante institutionem, 4. vel inter duos gradus. 5. commixtos. 6. vel à secundo gradu.

3. *Idem* lib. 1. ad Sabinum.

ET si pepercerit filium dicere, ex Seia autem natū dixit: rectè exheredat [u]. & si cum conuicio [x], dixerit, *Nō nominandus*, vel, *Non filius meus, latro, gladiator*: magis est vt rectè exheredatus sit. &, si ex adultero [y] natum dixerit,

1 ¶ Purè [z] autem filium exheredari [a] Iulianus putat. qua sententia vtimur.

2 ¶ Filius inter [b] medias quoque heredum institutiones rectè exheredatur. & erit à toto gradu [c] summotus, nisi fortè ab vnius persona eum testator exheredauerit. nam, si hoc fecit, vitiosa erit exheredatio. quemadmodū si ita eum exheredauerit: *Quisquis mihi erit filius, exheres esto*. nam (vt Iulianus scribit) huiusmodi exheredatio vitiosa est. quoniam post [d] aditam hereditatem voluit eum summotum. quod est impossibile.

3 ¶ Ante [e] heredis institutionem exheredatus, ab omnibus gradibus summotus est.

4 ¶ Inter [f] duos autem gradus exheredatus, ab vtroque remotus est, secundùm Scæuolæ sententiam, quam puto veram.

5 ¶ In eo, qui miscuit duos gradus, exheredationem valere, Mauricianus rectè putat. veluti: *Primus heres esto ex semisse. si primus heres non erit, secundus ex semisse heres esto. tertius ex alio semisse heres esto. filius exheres esto. si tertius heres non erit, quartus heres esto.* nā ab vtroque gradu summotus est.

6 ¶ Si ita testatus sit paterfamilias, vt à primo [g] quidem gradu filium præteriret, à secundo solo exhæredaret: Sabinus, & Cassius, & Iulianus putant, perempto primo gradu, testamentum ab eo gradu exordium capere, vnde filius exhæredatus est. quæ sententia comprobata est.

n 6. C. 28. iam natis.
o 6. Cod. 29. i. nascituris. de voce posthumis v. l. 3. j. de iniusto.
p vide l. 4. Cod. qui testamenta. Theophilū. Inst. de exhæredat. liberorum: Ferrandum 2. explicat. 30.
q 2. Instit. 13. huius tituli vtilitatem v. in l. 30. j. eod.
r Quod ad exhæredationes attinet magna sēper causa esse debuit vt liberos parentes exhæredarent. Cicero pro Roscio Amerino, Seneca 1. de Clementia.

f Nominatim satis exhæredatus videtur is cuius nomē, vel prænomen, vel cognomen exprimitur l. 34. j. de cond. & demonstr.
t Indefinita ad vnum tantum relata, orationi singulari æquipollet Bald. nihil interest, vtrùm dicas: Socrates, an Sophronisci filius: cùm vnus Sophronisco sit filius. Porphyrius: v. Cuiac. hîc Quin Theophilus Inst. de exhæredat. liberorum, Nominatim exheredatum videri, qui designatus sit ἀπὸ ἐπιτηδεύματος, ἀπὸ τέχνης, ἀπὸ ἡλικίας, ἀπὸ χρώματος ex studiis, arte, ætate, colore. Et breuiter omnem sermonem qui dilucidè explicans personam de qua quis loquitur, exhæredationem nominatim perfacere.
u nam è cōtrariò rectè instituit cum conuicio l. 48. § 1. j. de heredibus institut.
x Imò, non rectè exheredat, si cum conuicio dixit l. 9. § 8. in fin. j. de heredib. instit. adde l. 29. in fin. suprà. de probationib. l. 13. C. ex quib. caus. in f. l. 1. § 8. j. de Carboniano.
y ex adulterio Bald. § 8.
z l. 68. inf. s. de heredib. instit. l. 18. j. contra tabulas: l. 1. § 3. j. de ventre in possess. mitt.
a Purè etiam posthumus instituendus est l. 22. l. 24. j. eodem.
b & ante l. 1. j. de hæredib. instit.
c Gradus hîc intellige non ex numero heredum, sed ex ratione successionis.
d ¶ l. 98. in f. j. de hær. inst.
e l. 1. Cod. eod.
f l. 1. Cod. eod.
g l. 3. inf. j. de iniusto: l. 75. j. de hered. b. inst. l. 43. § 1. j. de vulg.

De eo qui vxorem habet vel non.

4. *Idem* lib. 3. ad Sabinum.

PLacet, omnem masculum posse postumum [h] heredem scribere, siue iam maritus sit, siue nondum vxorem [i] duxerit. nam & maritus repudiare vxorem potest: & qui non duxit vxorem, postea maritus effici. nam & cùm maritus postumum heredem scribit: non vtique is solus postumus scriptus videtur, qui ex ea, quam habet vxorem, ei natus est, vel is, qui tunc in vtero est: verùm is quoque, qui [k] ex quacumque vxore nascatur.

5. *Iauolenus* lib. 1. ex Cassio.

IDeóque qui postumum heredem instituit, si post testamentum factum mutauit matrimonium: is institutus videtur, qui ex posteriore matrimonio natus est.

De eo qui generare facilè non potest. De spadone. 1. de castrato. 2. De Hermaphrodito.

6. *Vlpianus* lib. 3. ad Sabinum.

SEd est quæsitum, an is, qui generare, facilè non possit, postumum heredem facere possit. & scribit Cassius, & Iauolenus [l], posse. nam & vxorem ducere [m], & adoptare [n] potest. Spadonē quoque posse postumum heredem scribere, & Labeo, & Cassius scribunt, quoniam, nec ætas nec sterilitas ei rei impedimento est.

1 ¶ Sed si castratus [o] sit: Iulianus Proculi opinionē secutus, non putat postumum heredem posse instituere. quo iure vtimur.

2 ¶ Hermaphroditus planè, si in eo virilia præualebunt postumum heredem instituere poterit [p].

Si filius præteritus viuo patre decesserit.

7. *Paulus* lib. 1. ad Sabinum.

SI filius, qui in potestate [q] est, præteritus [r] sit, & viuo patre decedat: testamentum nō valet. nec superius rumpetur [s]. & eo iure vtimur.

De exheredato à primo gradu, & præterito à secundo.

8. *Pomponius* lib. 1. ad Sabinum.

SI, primo herede instituto, filium [t] exheredauero, à secundo autem substituto non [u] exheredauero, & dum pendet, an prior aditurus sit, filius decesserit: secundùm sententiam, qua vtimur, non erit secundus heres: quasi ab initio inutiliter institutus, cum ab eo filius exheredatus non sit. quod si in postumo filio idem acciderit, vt natus viuo patre [x], à quo exheredatus sit, moriatur: eadem dicenda erunt de substituto: quoniam, cùm est natus filius, loco eius est, qui superstes est.

De temporali vitio & valetudine. 1. De nupta alij. 2. De exhæredatione filij, & præteritione nepotis. 3. De ea quam nefas est ducere. 4. De sorore adoptiua.

9. *Paulus* libro primo ad Sabinum.

h Posthumus testamenti factionem passiuā habet l. 3. j. secund. tab. § 4. Instit. de hær. qual. Vlp. 22. § 15. 18. 19. 21. v. Paul. 3. sent. 4. § 22. 23.
i Antequā quis vxorem ducat, posthumū instituere potest.
k Qui posthumum instituit, non tantum sentit de eo, qui nascetur ex vxore præsenti: sed ex futura Bald.
l & Iauolenus & Cassius Cuiac. hîc.
m v. l. 39. s. de iure dot.
n l. 2. § 1. s. de adoptionib. potest testamētum facere eo tempore quo plerūque pubescit. Paul. 3 sen. 4. § 2. potest generare l. 6. 7. 35. § 7. s. de ædilitio. potest manumittere l. 14. inf. j. de manumiss. vind.
o castratis quid sit permissum v. l. 5. Cod. qui testamenta.
p & ad testamentum testis adhiberi l. 15. in f. s. de testi. & mas æstimari l. 10. s. de statu.
q l. pen. j. eod.
r leg. 16. in f. j. de vulgari: Instit. de exheredat. liber.
f in quo scil. filius institutus est, vel exheredatus Cuiac. hîc. Secundum testamentum, quod ratione præteritionis est nullum, non tollit primum, etiamsi præteritus viuo testatore decedat. Bald.
t iam natum, non posthumum.
u Filius iam natus rumpit spem eius gradus, à quo præteritus est, incōtinenti: posthumus verò, statim cùm nascitur. Bart. & si filio ab instituto exheredato, à substituto præterito valet institutio, substitutio non item Cuiac.
x viuo Primo Cuiac. hîc: & inst. de exhered. liber.

SI quis postumos, quos per ætatem[a] aut valetudinem habere forte non potest, heredes instituit: superius testamentum rumpitur: quòd natura[b] magis in homine generandi, & consuetudo spectanda est, quam temporale vitium, aut valetudo, propter quam abducatur homo à generandi facultate.

1 ¶ Sed si ex ea, quæ alij[c] nupta sit, postumum quis heredem instituerit: ipso iure non valet: quod turpis[d] sit institutio.

2 ¶ Si filium exheredauero, nepotemque ex eo præteriero, & alium heredem instituero, & superuixerit[e] filius post mortem meam: licèt ante aditam hereditatem decesserit: non tamen nepotem rupturum testamentum, Iulianus, & Pomponius, & Marcellus aiunt †. Diuersumque[f] est, si in hostium potestate filius sit, & decesserit in eodem statu: rumpit enim his casibus nepos testamentum. quòd moriente auo filij ius[g] pependerit[h], non abscisum, vt superiore casu, fuerit. Sed & si heres institutus omiserit hereditatem erit legitimus heres. quoniam hæc verba, *si[i] intestato moritur*, ad id tempus referuntur, quod[k] testamentum destituitur[l], non[m] quod moritur.

3 ¶ Sed si ex ea[n], quam nefas sit ducere, postumum heredem instituero: non putat rumpi testamentum Pomponius.

4 ¶ Sed, si[o] per adoptionem sororē factam habeam, potero postumum ex ea heredem instituere: quia, adoptione soluta[p], possum eam ducere vxorem.

De forma instituendi postumum.

10. *Pomponius* "libro primo ad Sabinum."

COmmodissimè is, qui nondum natus "est," ita[q] heres instituitur: *siue viuo me[r], siue mortuo[s], natus fuerit, heres esto.* aut etiā purè, neutrius temporis habita mentione. si alteruter casus omissus fuerit: eo casu, qui omissus sit, natus rumpit[t] testamentum. quia "hic filius" nec sub condicione quidem scriptus heres intelligitur, qui in hunc casum nascitur, qui non est testamēto adprehensus.

De successione sui heredis.

11. *Paulus* "libro secundo ad Sabinum."

IN suis heredibus euidentius apparet cōtinuationem[u] dominij eò rem perducere, vt nulla videatur hereditas fuisse, quasi[x] olim hi domini essent, qui etiam viuo patre quodammodo domini † existimantur. vnde etiam filiusfamilias appellatur, sicut paterfamilias: sola nota hac adiecta, per quam distinguitur genitor ab eo, qui genitus sit. itaque post mortem patris non hereditatem percipere videntur: sed magis liberam bonorum administrationem consequuntur. hac ex causa, licèt non sint heredes instituti, domini[y] sunt. nec obstat, quòd licèt eos exheredare: quòd[z] & occidere[a] licebat.

De ventre execto. 1. De animali non integro edito.

12. *Vlpianus* "libro nono ad Sabinum."

QVod dicitur, filium natum rumpere testamentum: natum accipe, & si exsecto[b] ventre editus sit. nam & hic rumpit testamentum: scilicet si nascatur in potestate.

1 ¶ Quid tamen, si non integrum[c] animal editum sit, cum spiritu[d] tamen? an adhuc testamentum rumpat? & hoc tamen rumpit.

De institutione vxoris, & postumi, vel postumæ. 1. De ademptione hereditatis & libertatis. 2. De exheredatione filij post mortem eius.

13. *Iulianus* "libro vicesimonono Digestorum."

a Inhabilis ex accidēti, non ex natura, posthumum instituere potest.
b *vide Nouellam Leonis* 60.
c Nō possumus ex ea muliere quæ nupta est, vel quam honestè vxorem ducere non possumus, posthumū heredem instituere *hic: & §.3. §.4.j.eod.* Possumus ex quacumque alia, *l.4.s.eodem.* & vidua, *l.27.j.eod.*
d *facit l.1. in fine, s.de his qui notāt. Nouell.22.c.16.*
e *vide l.2.Cod.de liberis præteritis.*
† hodie quid iuris sit. *v.l.34.Cod. de inoff.*
f Cur diuersum? vide Langebekium *c.20. Annotationum.*
g filius pependerit, *Hotom.1.obseru.14.*
h *v.l.7.§.1.j.de Carbon.*
i *dixi ad Vlpianum 26.§.1.infi.*
k quo.
l destituitur autem, & deseritur testamentum nō adita hereditate, *l.vlt.s. de cond.instit.*
m *vide quæ scripsi ad leg.83.§.5. vers.sed genus j.de verb.oblig.*
n *§ 1.s.eod.*
o *v.§.1.s.eod.*
p *l.17.s.de ritu: l.35.§.1.j.de verb. oblig.*
q id est, vno ex his quinque modis. Qui mihi nascetur posthumus: qui post testamentum: qui me viuo: qui me mortuo, qui me viuo, vel mortuo, posthumus nascetur, heres esto. Primus, vt simplicior, ita à notariis diligenter est seruādus: *adde Paul.3.sent.4.§.22.*
r Ea institutio postumi fit ex lege Iulia Velleia. *Vlp.l.22.§.19.*
s Ea institutio postumi fit ex iure ciuili. *Vlp. ib.* & ita in omnem casum instituitur, *l.47.§.1.j.de heredib.instit.*
t Imò nō rumpit. *l. vlt. Cod. de postliminio reuers.*
u ea statim fit, *l.1.§.7.j.si quis omissa causa.* statim ipso iure, *l.14.j.de suis.addе l.30.s.ex quibus causis maior.*
x *§.2.Inst. de heredum qualitate.* Cicero 1. *Verrina*, Quibuscum viui nostra partimue.
† & necessarij heredes, *l.63.j.de adquir.heredit.*
y si filius, ergo heres. *Galat.cap.3.in fine cap.4.numero* 7. hinc appellantur αὐτοκληρονόμοι.
z *al.*quos. Argumentum à maiore ad minus. licèt enim exheredare, si licèt occidere.
a *l.vlt.Cod.de patria potest.l.5.j.de parricid.Cicero pro domo.*
b *l.6.in fin.princ.s.de inoff.l.41.j de verb.signif.*
c *l.3.circa f.Cod.de posth.hered.Theophil.§.1.Inst de exheredat.liberor.*

SI ita scriptum sit, *si filius mihi natus fuerit, ex besse[e] heres esto:* "ex reliqua parte vxor mea heres esto." *si verò filia mihi nata fuerit, ex triente heres esto: ex reliqua parte vxor heres esto.* & filius[f], & filia nati essent: dicendum est, assem distribuendum esse in septem partes: vt[f] ex his filius quatuor, vxor duas, filia vnam partē habeat. ita enim, secūdùm voluntatē testātis, filius altero tāto amplius habebit quàm vxor. item vxor altero tanto ampliùs quàm filia. licèt[h] enim subtili[i] iuris regulæ cōueniebat, ruptum fieri testamentum: attamen, quam ex vtroque nato testator voluerit vxorem aliquid habere, ideo ad huiusmodi sententiam humanitate suggerente decursum est. quod etiā Iuuentio Celso apertissimè placuit.

1 ¶ Regula est iuris ciuilis, qua constitutum est, hereditatem[k] adimi non posse. propter quam liber & heres esse iussus, quamuis dominus ademerit eodē testamento libertatem, nihilo minùs & libertatem & hereditatem habebit.

2 ¶ Testamentum, quod hoc modo scribitur, *Titius post mortem filij mei heres esto, filius exheres esto*, nullius momenti est. quia filius post[l] mortem suam exheredatus est[m]. quare & contra tabulas paternorum libertorū huiusmodi filius bonorum possessionem accipere poterit.

De postumo partim præterito, partim exheredato. 1. Quo casu valet gradus, à quo filius preteritus est. 2. De falso elogio.

14. *Africanus* "libro quarto[n] Quæstionum."

SI postumus à primo gradu exheredatus[o] à secundo præteritus sit: quamuis eo tempore nascatur, quo ad heredes primo gradu scriptos pertineat hereditas: secūdum tamen gradum vitiari placet: ad hoc, vt, prætermittentibus institutis, ipse heres existat. immò & si, defuncto eo, heredes instituti omiserint hereditatem: non posse substitutos adire. Itaque & si à primo gradu exheredatus, à secundo præteritus, à tertio exheredatus sit, & viuentibus primis, & deliberantibus, decedat: quæri solet, omittentibus primis aditionem, vtrùm ad eos, qui tertio gradu scripti sint, an potiùs ad legitimos heredes pertineat[p] hereditas. quo & ipso casu rectiùs existimari putauit, ad legitimos eam pertinere. Nam & cum duobus[q] heredibus institutis, & in singulorum locum facta substitutione, à primis exheredatus postumus, à secundis præteritus fuerit: si alter ex institutis omiserit, quamuis postumus excludatur[r], nō tamen magis substitutum admitti[s].

1 ¶ Quod vulgò dicitur, eum gradum, à quo filius præteritus[t] sit, non valere, non vsquequaque verum esse "ait." nam si primo gradu heres institutus sit filius, non debere eum à substitutis exheredari. ideóque si filio, & Titio heredibus institutis, Titio Mæuius substitutus sit: omittente Titio hereditatem, Mæuium eam adire posse: quamuis filius secundo gradu exheredatus non sit.

2 ¶ Si quis ita scripserit, *ille, quem scio ex me natum non esse, exheres esto:* hanc exheredationem ita nullius momēti esse ait, si[u] probetur ex eo natus. non enim videri quasi filium exheredatum esse, cùm elogium[x] pater, cùm filiū exheredaret, proposuisset, "&" adiecisset propter eam causam exheredare: probatúrque, patrem circa causam exheredationis errasse.

15. *Vlpianus* "libro primo ad Sabinum."

IDem est, & si ita dixerit, *ille illius filius exheres esto*, patrem ei adulterum per errorem adsignans.

De filio instituto, & postumo præterito, & nepote.

16. *Africanus* "libro quarto[y] Quæstionum."

d *v.l.2.l.3.Cod.de postliminio reuersis.*
e ¶ hic filius ad matrem, & mater ad filiam est in proportione dupla. Erit ergo eadem ratione diuidenda hereditas inter geminos & matrem.
f Simplicibus duobus expressis, mixtus casus continetur.
g Proportionis hæc est ratio, vt quæ sit ratio octo ad quatuor, ea sit quatuor, ad duo: & duorum ad vnum.
h A subtilitate discedimus, vt æquū sequamur.
i *al.* subtilis iuris.
k libertatem. *Cuiac.hic.* hereditatem seruo *Hal.* hāc postremam tuetur lex 6. *inf. j.de hered.instit.* Florētinam defendit lex 17.§.2. *j.de testament.milit.*
l *l.29.§.10.j.eodem.*
m Post mortem exheredatus est, quādo post mortem filij hereditas adiri potest: itaque hic filius pro præterito habetur.
n *vide Cuiac. in hanc legem 4. ad Afric.*
o hodie nō exheredātur posthumi. nec enim hodie licet parētibus filios exheredare, nisi ingratos *Nouell.* 115. *c.*3. Posthumi autem ingrati esse non possunt.
p Pertinere dicitur hereditas quæ delata est, nondum adquisita, vel repudiata. *vide Cuiac.ibidem.*
q *l.19.j.de iniusto.*
r morte sua scilicet.
s Quis admittetur? An qui simul institutus? *vt hic.* Imò ne simul quidem institutus, cū testamētum ruptum videatur *l.19.j.titul.prox.* i. Posthumus admittetur? Hic substitutus admitti negatur, etiāsi posthumus excludatur morte. Quæ responsio per se satis imperfecta: plenior requirēda est *ex d.l.19.*
t Filius, qui non instituitur, ab omnibus gradib. exheredandus est. Qui instituitur, non necesse est eum exheredari à sequentibus, *Cuiac. ibidem.*
u Nulla est exheredatio filij, si probet filius elogium falsum: secus si non probet. *l.3.s.eodem.*
x notariam, vituperationem *lege 6.lege 11.in fine, infrà de custodia.* cum elogio, μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ προσαχθέντων. Elogia μηνύσεις: & elogia *lege 3. infrà de re militari.* μετὰ ἀναφορᾶς. Notaria, scriptum breue apud August. & Symmachum, pro vituperatione & conuicio, *vt hic, & leg.1.§.9.infrà de Carbon. lege 37.§.2. infrà de legat.3. vide Cuiacium ibidem.*
y *vide Cuiac.hic, & 4.ad Afr.*

SI filius heres institutus sit, omisso postumo, filióque substitutus[a] nepos ex eo sit: si interim moriatur filius, postumo non nato: nepotem tam patri, quam auo suum heredem futurum. quòd si nemo filio substitutus sit, & solus ipse institutus sit. tunc, quia eo tempore, quo is moriatur, certum esse incipit, neminem ex eo testamento heredem fore, ipse filius intestato patri heres existat. sicut euenire solet, cùm sub ea conditione, quæ in ipsius potestate erit, filius heres institutus, prius quam ei pareret, moriatur.

De forma exheredationis.

17. *Florentinus* "libro decimo Institutionum."

FIlij etiam hoc modo exheredantur: *filius exheres sit*[b], *filius exheres erit.*

De exheredatione non notæ causa.

18. *Vlpianus* "libro quinquagesimo septimo ad Edictum."

MVlti non notæ[c] causa exheredant filios, nec vt eis obsint, sed vt[d] eis consulant: (vt puta impuberibus) eisque fideicommissam hereditatem dant.

De exheredatione ex parte, vel certare.

19. *Paulus* "libro primo ad Vitellium."

CVm quidam filiam ex asse heredem scripsisset, filióque, quem in potestate habebat, decem legasset, adiecit, "*& in cætera parte exheres mihi erit*, & quæreretur, an rectè exheredatus videretur: Scæuola respondit, non videtur. & in disputando adiiciebat, ideo non valere, quoniam nec fundi exheres esse iussus, rectè exheredaretur. aliámque causam esse institutionis. quæ benignè[e] acciperetur: exheredationes autem non[f] essent adiuuandæ.

De filio qui pendente conditione institutionis se dedit arrogandum.

20. *Modestinus* "libro secundo Pandectarum."

SVb conditione[g] filius heres institutus, si pendente conditione adrogandum se dedit[h] necessarius heres non erit[i].

Si idem exheredetur, deinde instituatur.

21. *Pomponius* "libro secundo ad Quintum Mucium.

SI filium nominatim exheredauero, & eum postea heredem instituero: heres erit[k].

De postumo instituto sub condicione.

22. *Terentius Clemens* "lib. 17. ad Legem Iuliam & Papiam."

CVm postumus sub condicione[l] instituitur, si priùs quam nascatur, condicio exstiterit: non rumpitur testamentum, postumi adgnatione.

De adoptione.

23. *Papinianus* "libro duodecimo Quæstionum."

FIlio, quem pater post emancipationem à se factam, iterum adrogauit, exheredationem antea scriptam nocere dixi. nam in omni ferè iure sic obseruari conuenit, vt veri patris adoptiuus filius nunquam intelligatur: ne imagine, naturæ veritas[m] adumbretur[n]: videlicet quòd nò translatus, sed redditus videretur. nec multum puto referre, quod ad propositum attinet, quòd loco nepotis filium exheredatum pater adrogauit.

1 ¶ Si Titius heres institutus, loco[o] nepotis adoptetur[p]: defuncto postea filio, qui pater videbatur, nepotis successione[q] non rumpitur testamentum ab eo, qui heres inuenitur.

De postuma instituta sub condicione.

24. *Paulus* "libro nono Quæstionum."

POstuma sub conditione heres instituta, si, pendente conditione, viuo patre, nascatur, rumpit testamentũ.

a suitatem substitutione vulgari tolli hinc colligunt, de quo vide *Socinum regula 390.*
b his verbis, *sit & erit*, institutio & exheredatio fieri potest, *l. 15. C. de testam. Vlp. 21. §. 1.*
c Exheredatio non omnis, notę causa fit. inest tamen in exheredatione, quasi quædam nota. *v. Cuiac. hic.*
d *l. 16. §. 2. 3. de curat. fur. l. 12. §. 2. ỹ. de bon. libert.*
e Institutiones sunt fauorabiliter interpretandæ: exheredationes, strictè: ideóque in his nõ, vt in illis, locus est iuri adcrescẽdi. *Bald.*
f ideo restringẽdæ. sunt enim fauorabilia extendenda: odia coercenda. *Dynus in c. odia, de regulis in 6.*
g putà si Alexandriam iuerit.
h post mortem patris.
i quia nec suus: vel ideò, quòd in familia patris non est, tempore delatæ hereditatis. Suus est autem, qui in familia proximior est, delatæ hereditatis tempore, *Cuiac. hic.*
k Secunda scriptura potior est priore, tunc maximè cùm prior odiosa est. *Bald.*
l Institutioni postumi adiecta conditio, & ante eum natum existens, testamentum non rũpit.
m i. ius naturale.
n Vbi habetur veritas, non est opus fictione: nec fictioni cum veritate conuenit. *Decius ad l. 5. ỹ. de reg. iur.* Quãdo fictio & veritas tendunt ad vnum, veritas præualet fictioni. *Bart.*
o *l. 10. §. de adop.*
p vel adrogetur *l. 18. ỹ. de iniusto.*
q *l. 6. §. 3. ỹ. de iniusto.*
r ¶ plures filij ita exheredari solent. De exheredatione inter cæteros vide *Inst. de exheredat. liber. in pr. & §. 1. Vlpian. 22. §. 20. 21. 22.*
s Imò malè. Nã qui ita exheredatur filius, *ἀορίστως* seu indefinitè exheredatur. Filius autem in potestate, inter cæteros exheredare non debet, sed nominatim. *Theophil. in pr. Inst. de exhered. liberor.*
t *l. 29. ỹ. de manumiss. test.*
u id est, testamentum.
x & ita ignorantem. vnde colligunt, Rustico ignosci qui feudi inuestituram non petierit intra tempora moribus præfinita. *Anchoranus consil. 393. Choppinus 1. de priuilegijs rustic. 4. num. 2.*
y i. meridie. Ita ignorans citò moriturus testator potest

De exheredatione, cæteri omnes filij filiæque. 1. *De institutione postumi alieni, qui paulo ante testamentum, testatore ignorante natus erat.*

25. *Idem* "libro 12. Responsorum."

TItius testamento heredem instituit, & filium habẽs, sic exheredationem posuit: *cæteri*[r] *omnes, filij filiæque meæ exheredes sunto.* Paulus respondit, filium rectè[s] exheredatum videri. Postea consultus, an videatur exheredatus, quem pater putauit[t] decessisse, respondit, filios & filias nominatim exheredatos proponi. de errore autem patris, qui intercessisse proponitur, apud iudicem agi oportere.

1 ¶ Lucius Titius, cùm suprema[u] sua ordinaret in ciuitate, & haberet neptẽ ex filia prægnante, rure[x] agente, scripsit id, quod in vtero haberet, ex parte heredem. quæro, cùm ipsa die, qua Titius ordinaret testamentum in ciuitate, hora[y] diei sexta[z], "eodem die", albescente[a] cœlo, rure sit enixa Mæuia masculum, an institutio heredis valeat, cùm, quo tempore scriberetur testamentum, iam editus esset partus. Paulus respondit, verba quidem testamenti ad eum pronepotem directa videri, qui post testamentum factum nasceretur. sed si (vt proponitur) eadem die: qua testamentum factum est, neptis testatoris, antequàm testamentum scriberetur, enixa esset, licèt ignorãte testatore, tamen institutionem iure factam videri[b], "rectè" responderi.

De filiofam. milite.

26. *Paulus* "lib. 3. Sententiarum."

FIliusfamiliàs, si militet, vt paganus, nominatim à patre aut heres scribi, aut exheredari debet[c]: iam sublato edicto Diui Augusti, quo cautum fuerat, ne pater filium militem exheredet.

De postumo ex qualibet vidua.

27. *Idem* "libro 3. ad Neratium."

POstumum ex qualibet[d] vidua[e] natum sibi filium heredem instituere potest.

Si filius pendente condicione tam institutionis, quàm exheredationis moriatur. 1. *De nepote qui recedit in potestatem militis testatoris ob mortem aui.* 2. *De postumo ex certa vxore instituto.* 3. *De postumo ex ea quæ tempore testamenti non poterat esse vxor.* 4. *Si postumus & postuma instituantur: & vnus solus nascatur.*

28. *Tryphoninus* "libro vicesimo Disputationum."

FIlius[f] à patre, cuius in potestate est, sub condicione, quæ non est ipsius potestate, heres institutus[g], & in defectum conditionis exheredatus, decessit pendente etiam tunc conditione tam institutionis, quàm exheredationis. dixi, heredem eum ab intestato mortuũ esse. quia, dum viuit[h], neque ex testamento heres, neque exheredatus fuit. Herede autem scripto ex parte filio, coheres post mortem filij institui[i] potest.

1 ¶ Filiusfamiliàs miles de castrensi peculio fecit testamentum, habens filium in eiusdem potestate. cùm militare desisset, patre eodémque auo defuncto, quæsitum est, an rumpetur eius testamentum. Non quidem adoptauit[k]: nec hodie ei natus ex filius: nec, priore subducto de potestare suo herede, vlterior successit in proximum locum. sed tamen in potestate suo herede cœpit, quem non habebat. simúlque paterfamilias factus est, & filius sub eius recidit potestate. rumpetur ergo testamentum. Sed, si heres sit institutus, vel exheredatus iste eius filius, non rumpitur. quia nullo circa eum nouo facto, sed ordine quodam naturali[l], nactus est potestatem.

2 ¶ Si quis ex certa[m] vxore natum scribit heredem: in periculum rumpendi testamentum deducit, ex alia susceptis liberis.

3 ¶ Si quis eo[n] tempore, quo nondum eius vxor esse posset, testator natum ex ea scripsit heredem: an postea contracto licito matrimonio natus, heres ex testamento esse possit, quæritur. veluti si scribas hodie heredem, qui tibi ex Titia natus erit, quando Titia ancilla[o], vel minor annis vigintiquinque ea, cuius pater tuus[p] tutelam administrauit, aut tutor tu ipse fuisti: postea "Titia" vxor iusta tibi fuerit, vel libertatem adepta, aut tẽ-

meridie heredẽ instituere, qui iã albescente cœlo natus sit.
z de sexta diei, *vide l. 2. in fin. ỹ. de verb. signif.* Est verò hic sexta hora, sexta à media nocte. more enim Romano dies incipit à media nocte, *l. more, ỹ. de ferijs. v. Forcatulum c. 10. Anuari.*
a i. diluculo, nõdum clarescente: vt primum albescere lucem vidit, *Vergil. 4. Aeneid.* albicasit Phœbus *Gell. 15.* albente cœlo copias educit, *Cæsar 1.* dies inalbebat. *Apul. 7. Cuiac. hic.*
b atque ita fauore testamenti, & propter ignorantiam testatoris, natus habetur p non nato. Nemo enim dubitat, testatorem aliter fuisse prouisurũ, si sciuisset. *v. leg. 22. in pr. ver. Brasidas. ỹ. ad Trebell. l. 3. §. 16. ỹ. de test. tut.*
c vtcúque enim sit miles, pater in filium ius paternum habet, *l. 1. ỹ. de obsequijs.*
d legem restringi, vt improptius sensus & fictio euitetur hinc colligit Stephanus de Phederícis *libro de interpret. legum, c. quatiter lex restringatur ex mente. adde l. statu. in ſi. ỹ. de inofficsi.*
e secus si exnupta, *l. 9. §. 1. 3. eodem.*
f vide Langebekium *c. 1. Annotationum.*
g & ideo malè institutus. debet enim institui sub conditione potestatiua. *l. vlt. ỹ. de condit. instit.* sub casuali non potest.
h id est, quia p præterito habetur. *Cuiac.*
i substitui. vide Antonium Fabrum *3. Coniectur. 15.*
k hic notat Baldus, his modis dici posthumũ per natiuitatem, adoptionem, si quis incipit tenere primum locum, si incidat in patriam potestatẽ, per legitimationem.
l Interest quid fiat facto hominis, an ordine naturæ. *Bald.*
m Verba specialiter prolata non possunt ad aliud prorogari. *Bald.*
n Valet institutio posthumi ex ea quæ vxor esse potest: licèt ea non possit esse vxor de præsenti. *Baldus.*
p 4. *Harmenopul. 4. §. 19* Non est mihi aut filio meo cum ea connubium, cuius tutor aut curator sum: erit tamen allegatis, redditisque rationibus, & expleto tempore 25. annorum & vtilis anni: vel ex constitutione Iustiniani expleto tempore 29. annorum.

pore

a non prohibito tamen de iure diuino vel naturali. *Baldus.*
b sua cuique vice, non mutuo, *Cuiac*
c Aquilius sc. de quo vide *l.2.§.43.ff. de origine iuris.* cautiones eius commendat. *Cicero orat. pro Cæcinna.*
d sub conditione, *vide l.4.ff. de heredibus instit.* multo breuiùs instituerentur eo modo quem notaui *ad l.10.ff. eod.*
e ex legibus 12. tabularum: iis saltem non refragantibus. Ea posse dicimur, quæ iure permittente possumus. *vide quæ notaui ad l.12. in fin. ff. de bon. poss.*
f suos sc. *Cuiacius:* quin & alienos, *l.pen. ff. de legat.1. Salomonius.*
g quo casu sc. præmortuo parẽte auo suo, sui futuri sunt. alioquin, rumperetur testamentũ. *Paulus 3 senten. 4. §.23.*
h ex legibus 12. tabularum scil. absque eo, quòd decurrãt ad Prętores pro bonorum possessione impetranda. *Salomonius arg. l. penult. ff. de leg.1.*
i Is cuius pater viuo auo moritur, Opiter Latinis dictus. *vide Festum in Opiter.*
k hæc verba nõ sunt necessaria in institutione postumi nepotis. *§.1. ff. eod.*
l adde vel ex nepote pronepos, aut proneptis, *§.23. ff. eod.*
m à morte, non testatoris, sed genitoris postumi *ff. eod. l. vlt. Cod. de posthum. hered. instit.* non post decem menses, *l.3. §.11.* [illegible] *nell. 39. c.2*, multo minùs post longius tempus, *l.6. ff. de his qui sunt sui. vide l.12. ff. de statu.*
n vel aqua vel igni interdictus: vel emancipatus *§.4.* vel captiuus apud hostes erit: & generaliter, quibuscumque casibus nepos post mortẽ meam suus reperietur, *§.5.6. ff. eodem.*
o vel ab hostibus redierit *§.7.* tunc enim videtur nasci.
p sufficiet ergo, si ita instituat, instituo filium, & nepotem ex eo: & ita verbũ, *instituendi*, ad filium relatum, propriè: ad nepotem, pro *substituere*, sumitur. *Bald.*
q is casus institutioni tacitè inest. cæterùm, non videtur testator sensisse quod non dixit.

pore annorum vigintiquinque, & vtilis anni, & rationum allegatione: an natus heres esse possit? Nemo certè dubitabit, ex Titia, quæ tunc propter tenorem ætatis vxor duci non potuit, quando testamentum fiebat, natum postea ea vxore ducta, heredem esse posse. Et generaliter nato post testamentum, herede scripto, aditus est ad hereditatem: in qualicumque statu[a] testamenti faciendi tempore fuit, quæ postea testatori ciuiliter nupta est.

4 ¶ Quid autem, si filium post testamentum natum ex besse, filiam autem post testamentum natam ex triente scripsit heredem, nec vllum coheredem dedit, nec substituit inuicem[b] alium? vnus natus solus testamento fit heres.

¶ ¶ *De institutione nepotum vlteriorúmve postumorum suorum.* ¶ *Ius antiquum, de institutione natorum post mortem parentis, de institutione nepotis si filius ante annum testatoris moriatur.* 1. *Si non exprimatur de morte filij.* 2. *De institutione pronepotis, si nepos.* 3. *Aut filius.* 4. *Aut vterque moriatur.* 5. *Si exprimatur de morte filij & alius casus contigerit.* 6. *Si filius apud hostes decesserit.* 7. *De nepote qui apud hostes conceptus est, & rediit.* 8. *Si nepote non rectè instituto, pronepos ex eo instituatur.* 9. *Si pronepos institutus adoptetur in locum nepotis.* 10. *De institutione præcedentium personarum.* 11. ¶ *Legis Velleæ.* 12. *Caput primum de natis post testamentum.* 13. *Et alterum de his, qui post testamentum succedunt in locum suorum heredum.* 14. *Si filius sit apud hostes.* 15. *Si nepos nondum natus instituatur & viuo patre nascatur.* 16. *Et emancipetur.*

29. *Scæuola* "libro sexto Quæstionum."

GAllus[c] sic[d] posse[e] institui postumos[f] nepotes[g] induxit[h] *si filius meus, viuo[i] me, morietur[k], tunc si quis mihi ex eo nepos, siue quæ neptis[l], post mortem meam in decem mensibus proximis[m] quibus filius meus moreretur[n] natus nata erit[o], heredes sunto.*

1 ¶ Quidam rectè admittendum credunt, etiã si non exprimat de morte filij, sed simpliciter instituat[p]: vt eo casu valeat, qui ex verbis concipi possit[q].

2 ¶ Idem credendum est Gallum existimasse & de pronepote[r]: vt dicat testator: *si me viuo, nepos decedat, tunc qui ex eo pronepos*[s], &[t] cætera.

3 ¶ Sed & si viuo filio: iam mortuo pronepote[u], cuius vxor prægnas esset, testamentum faceret: potest dice[illegible] *me viuo filius decedat, tunc qui pronepos.*

4 ¶ Num, si & filius, & nepos viuat, concipere, vtrísque mortuis, viuo se, tunc qui pronepos nasceretur? quod similiter admittendum est. ita sanè, si priùs nepos, deinde filius decederet: ne successione testamentũ rumperetur.

5 ¶ Et quid, si tantùm in mortis filij casum conciperet? quid enim, si aquæ & ignis interdictione[x] peteretur? quid, si nepos, ex quo pronepos institueretur, vt ostendimus, emancipatus[y] esset? hi enim casus, & omnes ex quibus suus heres post mortem scilicet aui nasceretur, non pertinent ad legem Velleam. sed ex sententia legis Velleæ & hæc omnia admittenda sunt: vt ad similitudinem[z] mortis, cæteri casus admittendi sint.

6 ¶ Quid, si, qui filium apud hostes[a] habebat, testaretur? quare non induxere: vt, si antea quam filius ab hostibus rediret, quamuis post mortem patris, decederet, tunc deinde nepos: vel etiam adhuc illis viuis post mortem scilicet aui nasceretur, non rumperet? nam hic casus ad legem Velleam non pertinet. melius ergo est, vt in eiusmodi vtilitate, præsertim post legem Velleam, quæ & multos casus rumpendi abstulit *, interpretatio admittatur: vt instituens nepotem, qui sibi post mortem suus nasceretur, rectè instituisse videatur, quibuscumque casibus nepos post mortem natus suus esset, rumperétque præteritus. atque etiam si generaliter[b], quidquid[c] sibi liberorum natum erit post mortem. aut, quicumque natus fuerit, sit institutus: si suus[d] nasceretur.

7 ¶ Si eius, qui filium habeat, "&" nepotem ex eo in-

r nam qui inducit postumos institui posse, pronepotes comprehendit.
s Pronepos posthumus institui potest in eum casum, quo suus futurus est. *Cuiacius.*
t Seneca 2. *de beneficijs, cap.16.* Refert quid, cui, quando, quare, vbi, &c. De hac particula, *& cætera*, quam vim habeat. vide hîc Bartolum, *adde §.12. ff. eodem.*
u mortuo nepote, *Hal. Cuiac.*
x Aqua & igni interdictus, habetur pro mortuo, *v. l.1. §.8. ff. contra tab.*
y Emancipatio in his quæ per eam extinguuntur, comparatur morti. *Bald. vide l.3. Cod. de inst.*
z Prouisio facta in vno casu, censetur facta in simili. *Bald.*
a Captus ab hostibus apud eos moriens, fingitur mortuus à tempore captiuitatis, *l.12. ff. de test.*
b Potest quis sibi generaliter prouidere: & tantùm prodest prouisio generalis, quoad genus: quantum specialis, quo ad speciem. *Bald.*
c Ea verba referuntur ad eum, qui suus nascitur, non ad alienum. *Bald.*
d Qui non est suus, institui potest sub conditione, *si suus erit. Baldus.*
e ¶ ex eo pariat. *Cuiac. hîc.*
f Ius antiquum hîc, leges duodecim Tabularum. *Vlpianus 22. § 19.*

stituat[e] nurus prægnas ab hostibus capta sit, ibíque viuo pariat, mox ille, post mortem patris, atque aui, redeat: vtrùm hic casus ad legem Velleam respiciat, an ad ius antiquum[f] aptandus sit? possitque vel ex iure antiquo, vel ex Vellea institutus non rumpere? quod quærendum est: si, iam mortuo filio, pronepotem instituat, redeátque, mortuo. Sed cùm testamentum ab eo non rumpitur: nihil[g] refert, vtrùm ex iure antiquo, an ex lege Vellea excludatur.

8 ¶ Forsitan[h] addubitet quis: an istis casibus, si nepos post testamentum nascatur, viuo patre suo, deinde ex eo concipiatur, ísque viuo patre, deinde auo, nascatur: an nõ potuerit heres institui, quia pater ipsius non rectè[i] institutus esset. quod minimè est expauescendum. hic enim suus heres nascitur, & post mortem nascitur. 9 ¶ Ergo & si pronepos[k] admittetur: qui natus erit ex nepote, postea viuo filio, atque si ex eo natus esset, adoptatur. *

10 ¶ In omnibus his speciebus illud seruandum est, vt filius dumtaxat, qui est in potestate[l], ex aliqua parte[m] sit heres institutus: nã frustra exheredabitur post[n] mortem suam. quod non esse necessariò in eo filio, quia apud hostes "est," si ibi decedat. & in nepote certè, & pronepote: quorum si liberi heredes instituantur, institutionẽ nunquam exigemus: quia possunt præteriri.

11 ¶ Nunc de lege Vellea[p] videamus. voluit viuis nobis natos similiter non rumpere testamentum.

12 ¶ Et videtur primum caput eos spectare, qui, cùm nascerentur, sui heredes futuri essent. Et rogo: si filium habeas, & nepotem nondum natum tantùm[q] ex eo heredem instituas: filius decedat: mox, viuo te, nepos nascatur? ex verbis dicendum est, non rumpi testamentum. vt non solùm illud primo capite notauerit: si nepos, qui eo[r] tempore instituatur, quo filius non sit: verùm & si viuo patre nascantur[s]. quid enim necesse est, tempus testamẽti faciendi respici? cùm satis sit, obseruari id tempus, quo nascitur. nam etsi ita[t] verba sunt, *Qui testamentum faciet, is omnis[u] virilis sexus, qui ei[x] suus heres futurus erit*, & cætera[y], *etiam si [viuente] parente viuo nascatur.*

13 ¶ Sequenti parte, succedentes in locum liberorũ, non vult "lex" rumpere testamentum. & ita interpretandum est: vt: si & filium, & nepotem, & pronepotem habeas: mortuis vtique, pronepos institutus succedens in sui heredis locum, non rumpat. Et benè verba se habẽt, *Si quis ex suis heredibus suus heres esse desierit*[z], ad omnes casus pertinentia, quos supplendos in Galli Aquilij sententia diximus. nec solùm si nepos viuo patre decedat, nec succedens pronepos[a] auo mortuo rumpat: sed & si superuixit patri, ac decedat: dummodò heres institutus sit, aut exheredatus. 14 ¶ Videndum, num hac posteriore parte, *Si quis ex suis heredibus suus heres esse desierit, liberi eius*, & cætera, *in locum suorum sui heredes succedunto:* possit interpretatione induci: vt: si filium apud hostes habens, nepotem ex eo heredem instituas: non tantùm si viuo te filius decedat: sed etiam post mortem, antequam ab hostibus reuersus fuerit: succedendo, non rumpet. nihil enim addidit[b], quo significaret tempus: nisi quòd (licèt audenter[c]) possis dicere, viuo patre hunc suum heredem esse desisse, licèt post mortem decedat: quia nec redit, nec potest redire. 15 ¶ Ille casu in[d] difficili est: si filium habeas, & nepotem nondum natum instituas, ísque nascatur viuo patre suo, ac mox pater decedat. non enim suus heres est tempore, quo nascatur: nec posteriori alij succedendo prohiberi videtur rumpere, quàm qui iam natus erit, Denique "&" superiore capite: vt liceat institui nondum natos, qui, cùm nascentur, sui erunt: permitti. posteriore capite non permittit institui: sed vetat rumpi: néve ob eam rem minus ratum esset, quod succedit. Porrò procedere debet, vt vtiliter[e] sit institutus, (quod nullo iure potuit) qui nondũ natus erat? Iuliano tamẽ videretur, duobus[f] quasi capitibus legis cõmixtis, in hoc quoque inducere legẽ: ne rumpantur testamenta.

g Cùm habetur statutum, vlteriùs non est quęrẽda ratio. *Bald.*
h vide Langebekium *c.40.* annotationum.
i id est, nullo modo. *Accursius.* Aretinus tamen, coniectura ductus putat nepotem hîc institutum, si testatore mortuo nasceretur, eúmque viuo testatore natum: ergo malè institutum. Salomonius putat hunc locum deprauatum esse.
k & si nepos. *Cuiac. hîc.* ergo & sic pronepos. *Haloand.*
l nam is, qui est apud hostes pręteriri potest, si non reuertatur, *lege penultim. ff. eodem.* nullum enim habet ius in bonis patris. cæteri præteriri nõ possunt.
m olim quota, hodie certa. *Baldus.*
n *lege 13. in fine, ff. eodem.* Exheredatio non potest incipere post mortem exheredati. *Baldus.*
o quod non est necesse. *Haloan. Cuiac.*
p *vide l.10. §.2. suprà de testam. tut.* Et, lex Iulia Vlpiano dicitur, *tit.22. §.19.*
q natum tamen *Hal.*
r si nepos eo tẽpore, *Haloander Cuiac.*
s patre instituatur. *Cuiac.* vox *nascatur*, & *instituatur*, deest apud Haloandrũ.
t nam & ita verba sunt. *Cuiacius.* nam ita *Haloander.*
u omnes virilis sexus, *Haloand.*
x qui cùm nasceretur suus futurus erit instituendi potestatem habeto. *August.*
y vide Langebekium *cap. 41. Annotationum. adde §.2. suprà eodem.*
z desierit, liberi eius & cæteri in locum suorum sui heredes succedunto: néve ob eam rem, si instituti aut nominatim exheredati ad similitudinem posthumorum sunt, minus ratum testamẽtum esto, *Ant. August.*

a nec succedens nepos, *Gouean. Cuiac.*
b Non debemus requirere, plus quàm verba legis aut statuti requirunt. *Baldus.*
c hinc colligit Baldus, Interpretibus audaciam esse permissam.
d *al.* indifficilis est. *Quid si legas*, in difficili. vide quæ scripsi *ad leg. primam, §. secundo, infrà de migrando: hic in leg. 9. §. 11. infrà de heredibus instituendis*: planè erit similis, *& lege 31. §.1. infrà de vulgari.* non simili modo. *& in l.74. §.3. ff. de adquir. hered.* similis est.
e vt inutiliter Hotom. reprehensus à Roberto 1 *recept. 32.*
f hinc notat Bald. Validum esse argumentum duarum legum, vel duorum capitulorum eiusdem legis.

16 ¶ Quæremus[a] tamē: cùm recepta est Iuliano sententia: an, si nascatur nepos viuo patre suo, deinde emancipetur, sponte adire possit hereditatem. quod magis probandum est. nam emancipatione suus heres fieri non potuit.

De liberis præteritis.

30. *Gaius* "lib. septimodecimo ad Edictum Prouinciale."

INter cætera, quæ ad ordinanda testamenta necessariò desiderantur, principale[b] ius est de liberis heredibus instituendis, vel exheredandis, ne præteritis istis, rumpatur[c] testamentum. námque, filio[d], qui in potestate est, præterito, inutile[e] est testamentum.

De filio qui est apud hostes.

31. *Paulus* libro secundo ad Sabinum.

DVm apud hostes[f] est filius, pater iure fecit testamentum, & rectè eum præteriit. cùm, si in potestate esset filius, nihil valiturum esset testamentum.

De exheredatione emancipati, & præteritione sui.

32. *Marcianus* libro secundo Regularum.

SI, filio emancipato[g] exheredato, is, qui in potestate est, præteritus sit: ipse quidem emancipatus, si contra tabulas petat, nihil agit[h]: ab intestato[i] autem & suus & emancipatus venient.

DE[k] INIVSTO, RVPTO[l], irrito[m] facto testamento[n],

TIT. III.

Quibus ex causis testamentum non valet.

Papinianus "lib. 1. Quæstionum."

TESTAMENTVM[o] aut[p] non iure factum dicitur, vbi sollemnia[q] iuris defuerunt: aut nullius esse momenti, cùm filius, qui fuit in patris potestate, præteritus est: aut rumpitur alio[r] testamento, ex quo heres existere poterit, vel adgnatione[s] sui heredis: aut in irritum constituitur, non adita hereditate[t].

De posteriore testamento.

2. *Vlpianus* "libro 2. ad Sabinum."

TVnc[u] autem prius testamentum rumpitur, cùm posterius[x] ritè perfectum est. nisi fortè posterius vel iure militari sit factum: vel in eo scriptus est, qui[y] ab intestato venire potest. tunc enim, & posteriore non perfecto, superius rumpitur.

De posthumo exheredato vel præterito.

3. *Idem* libro tertio ad Sabinum.

POstumi[z] per virilem sexum[a] descendentes, ad similitudinem filiorum, nominatim exheredandi sunt: ne testamentum, adgnascendo, rumpant.

1 ¶ Postumos[b] autem dicimus eos "dumtaxat," qui post mortem parentis nascuntur. Sed & hi[c]: qui post testamentum factum in vita nascuntur: ita demum per legem Velleam rumpere testamentum prohibentur, si nominatim sint exheredati.

2 ¶ Vnde etiam ante[d] heredis institutionem, vel inter medias heredum institutiones, vel inter gradus exheredari possunt, nam Diuus Marcus decreuit, idem in postumo, quod in filio, seruandum. nec ratio diuersitatis reddi potest.

3 ¶ Ex[e] his apparet, aliam causam esse filiorum superstitum, aliam posteriorum[f]. illi iniustum faciunt: hi rumpunt. illi semper: hi, si nascantur[g], nec inueniant se exheredatos:

4 ¶ Sed & si sit, ante[h] hoc, aliud testamentum, à quo postumus exheredatus sit[i]: placet, siue post mortem testatoris nascatur, siue viuo testatore, vtrumque ruptum esse: & superius per inferius, & inferius per postumum.

5 ¶ Nominatim autem exheredatus posthumus videtur: siue ita[k] dixerit: *Quicumque mihi nasceretur*: siue ita, *ex Seia*: siue ita, *venter exheres esto*. sed & si dixerit. *postumus exheres esto*: natus vel[l] post mortem, vel viuo testatore, non rumpet.

6 ¶ Licèt autem postumus præteritus adgnascendo rumpat: tamen interdum euenit, vt pars testamēti rumpatur. vtputa si proponas, à primo[m] gradu postumum exheredatum, à secundo præteritum. nam hîc primus gradus valet, secundus ruptus est.

4. *Idem* "lib. 4. Disputationum."

DEnique & deliberantibus[n] primo gradu scriptis heredibus: qui secundo gradu scripti sunt, heredes obtinere hereditatem non possunt, gradu enim rupto & infirmato, ampliùs hereditas inde obtineri non potest.

5. *Idem* "libro tertio ad Sabinum."

NAm & si sub conditione sit heres institutus quis, à quo postumus non est exheredatus: tamē pendente[o] conditione rumpitur gradus, vt & Iulianus scripsit. Sed & si sit ei substitutus quis: etiā deficiente conditione primi gradus, non admittetur substitutus, à[p] quo scilicet postumus exheredatus non est. Puto igitur, existente quidem cōdicione primi gradus, postumo potius locum fore. post defectum autem conditionis natus postumus gradum non rumpit: quia[q] nullus est. Rumpendo autem testamentum, sibi locum facere postumus solet. quamuis filius sequentem gradum, a quo exheredatus est, patiatur valere. Sed si a primo gradu præteritus, à secundo exheredatus sit: si eo tempore nascatur postumus, quo aliquis ex institutis vixit: totum testamentum ruptum est. nam, tollendo primum gradum, sibi locum facit.

De nepote præterito. 2. De capto ab hostibus. 5. De eo qui se venundari passus est. 6. De seruitute pœnæ. 7. De deportatione. 8. De eo qui mortem sibi consciuit. 9. De appellatione. 10. De condemnatione illicita. 11. De memoria post mortem damnata. 12. De postliminio, de lege cornelia, de restitutione damnati. 13. De testamento militis aut veterani.

6. *Idem* "libro decimotertio ad Sabinum."

SI[r] quis, filio exheredato, nuru prægnante relicta, decesserit: & extraneum sub conditione instituerit: & pendente conditione, post mortem patris, vel deliberante herede instituto de adeunda hereditate, exheredatus filius decesserit: & nepos fuerit natus: an rumpat testamentum? & dicemus, testamentum non rumpi[s]. cùm nec exheredari huiusmodi[t] nepos deberet ab auo, quem pater præcedebat. Planè, si fortè institutus omiserit hereditatem, hunc auo suo futurum heredem ab intestato, non dubitatur. Vtrumque propriis rationibus. nam adgnascendo quidem is rumpit, quem nemo præcedebat mortis tempore[u]. ab intestato verò is succedit, "cui" ante eum alij non est delata hereditas. non fuisse autem filio delatam hereditam apparet, cùm deliberante instituto decesserit. Sed hæc ita, si[x] mortis aui tempore in vtero nepos fuit. cæterùm si postea conceptus est: Marcellus scribit, neque vt suum, neque vt nepotem, aut cognatum ad hereditatem, vel ad bonorum possessionem posse admitti. 1 ¶ Sed si pater eius, qui mortis aui tempore in vtero fuit, apud hostes erat: nepos iste, patre in eadem causa decedente, post mortem aui succedēdo[y], testamētum rumpet. quia suprascripta persona ei non obstat. nec enim creditur in rebus humanis fuisse, cùm in ea causa decedat. quamquam captiuus reuersus, patris sui iniustū faceret testamentum, in eo præteritus.

2 ¶ Siue autem in ciuitate nepos fuit conceptus, siue apud hostes: quoniam datur & partui postliminium: succedendo, testamentum rumpit.

3 ¶ Succedendo itaque sui non rumpunt, siue[z] fuerint instituti, vel exheredati ab eo gradu, ad quem hereditas defertur. scilicet si gradus ille valeat.

4 ¶ Quocumque autem modo parentes præcedentes in potestate esse desierint: succedentes liberi, si fuerint instituti, vel exheredati, non rumpent testamentū: siue per captiuitatem, siue per mortem, vel pœnam.

5 ¶ *Irritum*[a] fit[b] testamentum, quotiens ipsi testatori aliquid contigit[c]. putà si ciuitatem amittat per subitam seruitutem, ab hostibus[d] (verbi gratia) captus. vel si maior annis viginti venum[e] se dari passus[f] sit ad "actum[g] gerendum," pretiúm"ve" participandum.

a vide Langebekium *cap. 42. Annotationum.*
b *l. 1 l. 3. § 3. j. tit. prox. Nouell.* 115. *c. 3 c. 4. Inst. de exheredat. liber.*
c postumo nato scilicet.
d nato sc.
e ab initio.
f *l. 7. s̄. eodem.*
g *l. 8. j. contra tabulas.*
h ipso iure.
i Testamentū in quo filius in potestate est præteritus, deducitur ad intestati causam, *Bald.*
k *adde 2. Inst. 27. 5. Harmenopul. 5. 39. Synopsis 2.*
l *Vlp. 23. § 1. Inst. quib. mod. testam. infirm.*
m Irritum testamentum Procitum dicitur Festo.
n varia sunt testamentorum πάθη. est enim aliud iniustum ac non iure factum & nullum: nō iure factum, quod non ritè ac solenniter: nullum, in quo filius præteritus est: ruptum, mutatione, & agnatione sui heredis: irritum, non adquisita hereditate, capitis minutione testatoris, tempore decennij. *vide Cuiac. hîc.*
o *Synopsis eodem c. 1.*
p Testamenti hæc quatuor vitia: non iure factū, nullius momenti, ruptum, irritum.
q vt si pauciores septem testibus. *Theophil Instit. eod. in pr.*
r *l 4 in fi. j. de adimendis.*
s l. 3. § 3. j. eod. l. 1. *Cod de ordine iudiciorum.*
t *l. 4. Cod. de fidei commiss. l. 12. § 5. j. de bonis libertorum.*
u *Synopsis eodem c. 2.*
x *l. 21. § 1. s̄. qui testam.*
y *l. 21. § penult. Cod. de testam.*
z *Inst. de exheredat. liber. Synopsis eod. c. 3.*
a cuiuscumque sexus. *Vlp. 22. § 18.*
b 2. *Gaius* 3. § *adde Festum in Postumos.* hic & passim in Pandectis Florentinis, vox *postumus*, sine *h*, aspiratione scribitur. quæ res ef fecit, vt doctiss. Cuiacio ea vox videatur non à *post*, & *humus* deriuari: sed eam particulā, *vmus*, intendi & inflecti. sicuti à citra citumūs: extra, extumus dicitur. & à Græcis verti πύσθυμον, non πόσθυμον, 3. *obseru.* 4. in eo reprehensus à Roberto 3. *animad.* 1. & 2. defensus ab Anton. Mercat. 2. *Notat.* 2.
c Postumi per prolepsim, hi dicuntur, qui in vita testatoris nascuntur, post eius testamentum. Ita dos dicitur quæ dos non est, *lege 39. s̄. de iure dotiū.* vendere, pro velle vendere, *l. 17. § 4. s̄. de præscriptis.*
d *vide l. 1. j. de hered. instit.*
e *Synopsis eodem c. 3*
f posterorum, 2. *Feudor.* 95. *al.* postumorum.
g *l. 1 in fine. s̄. eodem. l. 2. Cod. de cōtra tab.*
h sed & si stante. *Hal.*
i exheredatus non sit. *Hal.*
k Nominatim dicitur fieri, quod ex ipso nomine apparet, licèt nō sit propriū. *Haloand.*
l § 1. *Inst. de exheredat.*
m *l. 3. s̄. de liberis.*
n Quādiu prior heres institutus hereditatem adire potest, substitutus non potest, *v. l. 3. j. de adq. heredit.*
o atqui euentus conditionis semper est expectandus, vt agi possit, *l. 22. s̄. mandati. l. 43. § penult. s̄. de ædilitio. l. 13. l. 25. j. quando dies legat.*
p *vide l. 83. j. de regulis iuris*
q *vide l. 208. j. de reg. iur.*
r *vide l. 10. in fi. j. de bonis libertor. & quæ scripsi ad l. 3. Cod. de collationib.*
s summo iure, *l. 9. § 2. s̄. de liberis*: non nouo, *vide l. 34. Cod. de inoff.*
t Postumus, quē alius præcedit tēpore mortis testatoris, potest præteriri (de veteri iure scilicet) licèt qui eū præcedebat pater, desinat esse in rerum natura. ideóque postum9 ita præteritus, non rumpit testamentum. *Baldus.*
u *dic vt in dicta l. 34.*
x *l. 6.*
y i. agnascendo.
z l. 23. *in fi. l. 25. s̄. de liberis.*
a *Synopsis Basilicon 39. Titul. 2. cap. 6.*
b superiùs dixit de vitio rupti: nūc tractare incipit de vitio irriti.
c *v. Inst. de capit. dimin. § 4. Instit. quib. mod. testam.* 2. *Gaius* 3. § 6.
d *Vlpianus.* 23. § 5.
e *l. 5. § 1. s̄. de statu. § 4. institut. de iure perso. lege 14. s̄. de pœn.*
f hodie prohibetur huiusmodi venditio. *Nou. Leonis* 59.

g Ingenui nonnunquam seipsos vendebant, vt essent actores dominorum. præferebant conditionem actoris serui suæ ac propriè. adde Cuiacium *ad l. 1. Cod. ne quis liber. lib.* 11.

6 Sed & si

6 ¶ Sed & ſi quis fuerit capite[a] damnatus, vel ad beſtias, vel ad gladium[b], vel alia pœna, quæ vitam adimit: teſtamentum eius irritum fiet. "&" non tunc, cùm conſumptus eſt, ſed cùm ſententiam paſſus eſt. nam pœnæ[c] ſeruus efficitur. niſi[d] fortè miles fuit ex militari delicto[e] damnatus. nam huic permitti ſolet teſtari, vt Diuus Hadrianus reſcripſit. &, credo[f], iure militari teſtabitur. Qua ratione igitur damnato ei teſtari permittitur: numquid, & ſi quod antè habuit factum teſtamentum, ſi ei permiſſum ſit teſtari, valeat? an pœna irritum factum, reficiendum eſt? &, ſi militari iure ei teſtandum ſit, dubitari non oportet, quin, ſi voluit id valere, feciſſe id credatur.

7 ¶ Eius[g], qui deportatur, non ſtatim irritum fiet teſtamentum, ſed cùm princeps factum comprobauerit[h]. tunc enim & capite minuitur. Sed & ſi[i] de decurione puniendo, vel filio, nepotéve, præſes ſcribendum principi interlocutus eſt: non puto, ſtatim ſeruum pœnæ factum: licèt in carcere ſoleant, diligentioris[k] cuſtodiæ cauſa, recipi. nec huius igitur teſtamentum irritum fiet, priùs quàm princeps de eo ſupplicium ſumendum reſcripſerit. proinde, ſi antè deceſſerit, vtique teſtamentum eius valebit. niſi mortem ſibi[l] conſciuit. Nam eorum, qui mori magis, quàm damnari, maluerint ob conſcientiam criminis, teſtamenta irrita conſtitutiones faciunt[m], licèt in ciuitate decedant. Quòd ſi quis tædio[n] vitæ, vel valetudinis aduerſæ impatientia, vel iactationis[o], vt quidam philoſophi[p]: in ea cauſa ſunt, vt teſtamenta eorum valeant[q]. Quam diſtinctionem in militis quoque teſtamento Diuus Hadrianus dedit epiſtolâ ad Pomponium Falconem. vt, ſi quidem ob conſcientiam delicti militaris mori maluit, irritum ſit eius teſtamentum. quòd ſi tædio vitæ, vel dolore, valere "teſtamentum." aut ſi inteſtatò deceſſit, cognatis[r]: aut ſi non ſint, legioni[ſ] iſta ſint vindicanda.

8 ¶ Hi autem omnes, quorum teſtamenta irrita dãnatione fieri diximus, ſi prouocauerint[t], capite non minuuntur. atque ideò neque teſtamenta, quæ antea fecerunt, irrita fient: & tunc teſtari poterunt. hoc enim ſæpiſſimè eſt conſtitutum. nec videbuntur, quaſi de ſtatu ſui dubitantes, non habere teſtamenti factionem. ſunt enim certi ſtatus, nec ipſi de ſe interim certi.

9 ¶ Quid tamen, ſi appellationem eius præſes non recepit: ſed, Imperatori ſcribẽdo, pœnam remoratus eſt? puto, hunc quoque ſuum ſtatum interim retinere: nec teſtamentum irritum fieri. nam (vt eſt oratione Diui Marci expreſſum) * tametſi prouocantis, vel eius, pro quo prouocatur, appellatio non fuerit recepta: pœna tamen ſuſtinenda eſt[u], quoad princeps reſcripſerit ad literas præſidis, & libellum rei cum literis miſſum. niſi[x] fortè latro manifeſtus, vel ſeditio prærupta, factióque cruenta, vel alia iuſta cauſa, quam mox præſes literis excuſauit, moram non recipiant: non pœnæ feſtinatione, ſed præueniẽdi periculi cauſa. tunc enim punire permittitur, deinde[y] ſcribere.

10 ¶ Quid, ſi quis fuerit damnatus illicitè, pœna nõ ſumpta? an teſtamentum eius irritum fiat, videamus. vtputà decurio[z] ad beſtias. an capite minuatur, teſtamentúmque eius irritum fiat? & non puto: cùm ſententia eum non tenuerit. Ergo & ſi quis eum, qui non[a] erat iuriſdictionis ſuæ, damnauerit: teſtamentum eius non erit irritum, quemadmodum eſt conſtitutum.

11 ¶ Sed ne eorum quidem teſtamenta rata ſunt, "ſed irrita fient," quorum memoria poſt mortem[b] damnata eſt. vtputa ex cauſa maieſtatis, vel alia tali "cauſa."

12 ¶ Quatenus tamen diximus, ab hoſtibus capti teſtamentum irritum fieri: adiiciendum eſt, poſtliminio[c] reuerſi vires ſuas recipere iure poſtliminij. aut, ſi ibi decedant, lege Cornelia confirmari. Ergo & ſi quis damnatus capite, in integrum indulgentia[d] principis ſit reſtitutus: teſtamentum eius conualeſcet.

13 ¶ Filiifamiliàs veterani ſui iuris morte patris factum teſtamentum irritum non fieri conſtat. nam, quantum ad teſtandum de caſtrenſi peculio pro[e] patrefamiliàs habendus eſt. & ideò nec emancipatione[f] irritum fieri militis, vel veterani teſtamentum verum eſt.

Rupto primo gradu, qui valet iure ſpeciali, ſecundus, qui dependet ex eo, non rumpitur. Bartol.

7. *Vlpianus* libro decimo ad Sabinum.

SI miles iure ciuili teſtamentum fecerit: & primo gradu heredem eum ſcripſerit, quem iure militari poterat: ſecundo eum, quem communi[g] iure poteſt: & poſt annum miſſionis deceſſerit: primus gradus irritus fiet, & à ſecundo incipiet teſtamentum.

De adoptione. 1. *Et emancipatione.*

8. *Idem* "libro vndecimo ad Sabinum."

VErùm eſt, adoptione[h] vel adrogatione[i] filij filiæúe, teſtamentum rumpi: quoniam ſui heredis adgnatione ſolet rumpi.

1 ¶ Filia cùm emancipatur, vel nepos: quia vna[k] mancipatione exeunt de poteſtate, teſtamentum non rumpunt.

De poſtliminio.

9. *Paulus* "libro ſecundo ad Sabinum."

SI pater ab hoſtibus capiatur, filio manente in ciuitate: reuerſo eo, non rumpitur[l] teſtamentum.

10. *Idem* "libro primo ad Vitellium."

SEd nec filius poſtliminio rediens rumpit patris teſtamentum, vt Sabinus exiſtimauit.

De tabulis vacuis.

11. *Vlpianus* "lib. 46. ad Edictum."

SI binæ[m] tabulæ proferantur diuerſis temporibus factæ, vnæ prius, aliæ poſtea, vtræque tamen ſeptem teſtium ſignis[n] ſignatæ, & apertæ poſteriores vacuæ[o] inuentæ ſint, "id eſt, nihil ſcriptum habentes omnino:" ſuperius teſtamentum non eſt ruptum. quia ſequens nullum eſt.

Quibus caſibus teſtamentum conualeſcit iure prætorio. 1. De poſteriore teſtamento, quo prius confirmatur iure fideicommiſſi.

12. *Idem* libro 4. Diſputationum.

POſtumus præteritus, viuo teſtatore natus deceſſit. licèt iuris ſcrupuloſitate, nimiáque ſubtilitate[p], teſtamentum ruptum videatur: attamen, ſi[q] ſignatum fuerit teſtamentum, bonorum poſſeſſionem ſecundùm tabulas accipere heres ſcriptus poteſt[r]. rémque[ſ] obtinebit, vt & Diuus Hadrianus, & Imperator noſter reſcripſerunt. Idcircó "que" legatarij, & fideicommiſſarij habebunt[t] ea, quæ ſibi relicta ſint, ſecuti. Idem & circa iniuſtum, & irritum teſtamentum erit dicendum: ſi bonorum poſſeſſio data fuerit ei, qui rem ab inteſtato auferre poſſit.

1 ¶ Si paganus, qui habebat iam factum teſtamentum, aliud feciſſet: & in eo comprehendiſſet[u], fidei heredis committere, vt priores tabulæ valerent: omnimodo prius teſtamentum ruptum eſt. quo rupto, poteſt quæri, an vice codicillorum id valere deberet. & cùm hæc verba ſint fideicommiſſi: & ſine dubio vniuerſa, quæ illic ſcripta ſunt, in cauſa fideicommiſſi erunt: non ſolùm legata, & fideicommiſſa: ſed & libertates, & heredis inſtitutio.

De nepote ſuccedente in locum filij.

13. *Gaius* "libro ſecundo Inſtitutionum.

POſtumorum[x] loco ſint & hi, qui in ſui heredis loco ſuccedendo, quaſi adgnaſcendo fiunt parentibus ſui heredes. vt ecce ſi filium, & ex eo nepotem[y], neptémve in poteſtate habeam: quia filius gradu præcedit, is ſolus iura ſui heredis habet: quamuis nepos quoque, & neptis ex eo, in eadem poteſtate ſint. ſed ſi filius meus, me viuo, morietur: aut qualibet ratione exeat de poteſtate mea: incipit nepos neptíſve in eius loco ſuccedere. & eo modo iura ſuorum heredum quaſi adgnatione nanciſcuntur ne ergo eo modo rumpat mihi teſtamentum: ſicut ipſum filium vel heredem inſtituere, vel exheredare nominatim debeo, ne non iure faciam teſtamentum: ita & nepotem, neptémve ex eo, neceſſe eſt mihi vel heredem inſtituere, vel exheredare: ne fortè, me viuo, filio mortuo, ſuccedendo in locum eius, nepos neptíſve, quaſi adgnatione rumpat teſtamentum. ídque lege Iunia Vellea prouiſum eſt.

De exheredatione alternata.

14. *Paulus* "libro ſingulari de adſignatione libertorum."

a *Synopſis eodem c. 6. vide Clarum 3 ſentent. §. Teſtamentum, quæſt. 21.*
b *v. l. 8. ſ. qui teſtam. fac.*
c hodie nemo pœnæ ſeruus efficitur, *Nouella 22. c. 8.*
d *Synopſis d. c. 6.*
e *dixi ad l. 14. Cod. de teſtam. militis*, non tamen ex rupta fide ſacramenti, *l. 11. ſ. de teſtam. militis.*
f qui conſilium dat iuriſperitus, ſe credere reſpõdere poteſt. quod perinde eſt ac ſi diceret, ſe affirmare.
g *d. c. 6.*
h nec enim ante deportationẽ confirmatam à Principe amittitur ciuitas à deportato. *l. 2. §. 1. ſ. de pœnis. l. 6. ſ. de interdict.*
i vide quæ ſcripſi *ad leg. 1. Cod. de bonis proſcript. lege 27. ſ. de pœnis, l. 1. in fin. pr. ſ. quando appellandum: & quæ ſcripſi ad Titul. de decurionib.*
k adde Cuiaciũ *14. obſeru. 34.*
l *vide quæ notaui ad leg. 9. ſ. qui teſtam. fac.*
m Primis tamẽ temporibus vrbis Romæ, & ſub Cicerone, bona C. Licinij Marij, ſui ipſius interfectoris, ac repetundarum rei, confiſcata non fuerunt. *Valer. 5. c. 12.*
n *vide l. 3. §. 4. ſ. de bonis eorum qui ante ſent.*
o Vel iactatione, *Haloand.* vide quę ſcripſi ad *leg. 3. §. 4. ſ. de bonis eorum.* addit Paulus *5. ſent. 12. §. 1.* loco iactationis, vel pudore æris alieni.
p & alij, de quibus vide Valeriũ 7. c. 22. aduerſus eos ſcripſit Varro Satyram, cui titulũ fecit, περὶ ἐξαγωγῆς. *vide Nonium cap. 2. numero 375.*
q eorum etiam corpora humantur.
r *l. 2. ſ. de veteran. & milit. ſucceſſ.*
ſ vexillationi, *l. 2. in fi. Cod. de heredit. decur.*
t *vide l. 15. ſ. qui teſtam. l. 2. in fin. ſ. de pœnis.*
u *l. 6. ſ. de appellat. recip.*
x ſeditionis propulſatio moram & longiorẽ cauſæ cognitionẽm non admittit. *adde l. 6. §. 1. Cod. de cuſtodia. l. 16. ſ. de appellat. l. 2. Cod. quorum appellat. l. 3. in fin. Cod. de off. Præfect. Præt. Orient.*
y vide quæ notaui ad *l. 7. §. 2. ſ. ad leg. Iul. maieſt.* Cato apud Salluſtium *in Catilina.* Cætera maleficia tum perſequâre, vbi facta ſunt: hoc niſi prouideris ne accidat, vbi euenit, fruſtrà iudicia explores.

z *l. 9. §. 11. ſ. de pœnis.*
a *v. l. vlt. ſ. de iuriſdict.*
b poteſt enim quis poſt mortẽ damnari. *vide l. vlt. ſ. ad legem Iul. maieſt.*
c *l. 22. in princ. & §. 1. ſ. de captiuis.*
d *v. l. vlt. Cod. de ſent. paſſis.*
e *§. 2. §. 3. Inſt. de milit. teſta.*
f *lege 22. l. 23. infrà de teſtam. milit.* Teſtamentum reſtituti factum tempore dãnationis, conualeſcit ipſo iure, neque opus eſt vt confirmetur à reſtitutione, *vide Oddum Sfortiam tract. de de reſtitut. quæſt. 95. articul. 2.*
g Lex præſumit, militem teſtari potius voluiſſe iure communi, quàm ſpeciali. *v. quæ notaui ad l. 5. ſ. de fideiuſſ.*
h ¶ *§. 1. inſt. quib. modis teſtam. infirm.*
i *Synopſis eodem c. 9. 2. Gai. 3. §. 4.*
k *Vlpianus 10. §. 1.*
l *vide l. 12. ſuprà qui teſtam. facere.*
m poteſt enim quis pluribus codicibus teſtari. *l. 24. ſ. qui teſtam. §. 13. Inſtit. de teſt. ordinan.*
n *l. 22. §. 5. ſ. de teſtam.*
o Vacuæ tabulæ, mentis teſtationem defuncti non continent: ideóque, licèt poſteriores, prius teſtamentũ non rumpunt.
p *lege 3. §. 3. ſ. eodem.*
q *Vlpianus 23. §. 6.*
r ídque approbari omnium communi opin. teſtatur Clarus *3. ſent. §. teſtamẽtum. quæſt. 45.* hinc etiam ſequi ait: Ob iuris ſubtilitatem nõ adiri hereditatem: ſed peti bonorum poſſeſſionem.
ſ id eſt, hereditatem. vide quæ notaui *ad leg. 8. ſ. vnde liber. §. 6. Inſtit. eodem. & ib. Theophil.*
t Imò, non habituri ſunt, *l. 81. ſ. de leg.*
u *dixi ad leg. penult. Cod. qui teſtamenta.*
x Poſthumi dicuntur, qui vel poſt teſtamentum, vel poſt mortem teſtatoris naſcuntur, *lege 3. §. primo, ſuprà eodem.* & illi quidem, vel ſui vel alieni. Poſthumorum loco cenſentur, qui in ſui heredis locum ſuccedendo teſtatori, ſui heredes fiunt, *vt hic.*
y *vide l. 2. C. de liberis præteritis.*

SI ita facta ſit exheredatio, *ſi filius natus, natáve*[a] *ſit, exheres eſto:* vtríſque natis, non rumpitur teſtamentum.

De nato poſt captiuitatem patris teſtatoris.

15. *Iauolenus* "libro quarto Epiſtolarum."

QVi vxorem prægnatem[b] habebat, in hoſtium poteſtatem peruenit. quæro, filio nato, quo tempore teſtamentum in ciuitate factum rumpatur. & ſi filius antè moriatur, quàm pater, an ſcripti heredes hereditatem habituri ſint. reſpondi: Non puto dubium eſſe, quin per legem Corneliam[c], quæ de confirmandis eorum teſtamẽtis qui in hoſtium poteſtate deceſſiſſent, lata eſt, nato filio, continuò[d] eius teſtamentum, qui in hoſtium poteſtate ſit, rumpatur. ſequitur ergo, vt ex eo teſtamento hereditas ad neminem[e] perueniat.

De poſteriore teſtamento.

16. *Pomponius* "libro 2. ad Quintum Mucium."

CVm in ſecundo teſtamento heredem eum, qui viuit, inſtituimus: ſiue purè, ſiue ſub conditione: tamen conditio exiſtere potuit[f]: licèt non extiterit: ſuperius teſtamentum erit ruptum. Multum autem intereſt, qualis condicio poſita fuerit. nam aut in præteritum concepta ponitur, aut in præſens, aut in futurum. In præteritum[g] concepta ponitur, veluti, *Si Titius conſul fuit.* quę conditio ſi vera eſt "(id eſt, ſi Titius conſul fuit)" ita eſt inſtitutus heres, vt ſuperius teſtamentum rumpatur. tum enim ex hoc heres eſſet. ſi verò Titius conſul non fuit, ſuperius teſtamentum non eſt ruptum. Quòd ſi ad præſens[h] tempus conditio adſcripta eſt herede inſtituto, veluti, *ſi Titius conſul eſt:* eundem exitum habet: vt, ſi ſit, poſſit heres eſſe, & ſuperius teſtamentum rumpatur: ſi non ſit, nec poſſit heres eſſe, nec ſuperius teſtamentum rumpatur. In futurum autem collatę condiciones: ſi poſſibiles ſunt, exiſtere potuerunt "licet non extiterint:" efficiuntur, vt ſuperius teſtamentum rumpatur, etiam ſi non extiterint. ſi verò impoſſibiles[i] ſunt, veluti, *Titius, ſi digito cœlum tetigerit, heres eſto:* placet perinde eſſe quaſi conditio adſcripta non ſit, quæ eſt impoſſibilis.

De filio præterito.

17. *Papinianus* "libro quinto Reſponſorum."

FIlio præterito[k], qui fuit in patris poteſtate, neque libertates competunt, neque legata præſtantur[l]: ſi pręteritus fratribus[m] partem hereditatis auocabit. quòd ſi bonis ſe patris abſtinuit, licèt[n] ſubtilitas[o] iuris refragari videtur, attamen voluntas teſtatoris ex bono & æquo[p] tuebitur[q].

De herede arrogato à teſtatore.

18. *Scæuola* "libro quinto Quæſtionum."

SI, qui heres inſtitutus eſt, à teſtatore adrogetur[r]: poteſt dici ſatis ei factum. quia & antequam adoptetur, inſtitutio vt in extraneo locum habebit.

De poſtumo partim exheredato, partim præterito.

19. *Idem* "libro 6. Quæſtionum."

SI ego[f] & Titius inſtituti ſimus: & à nobis poſthumus exheredatus ſit, à[t] ſubſtitutis noſtris non ſit exheredatus: Titio defuncto, ne[u] ego quidem adire potero. iam enim propter inſtituti perſonam, à quo poſthumus exheredatus eſt, in[x] cuius locum ſubſtitutus vocatur, à quo poſtumus exheredatus nõ eſt, ruptum eſt[y] teſtamentum.

1. ¶ Sed ſi ego & Titius inuicẽ ſubſtituti ſimus: quamuis in partem ſubſtitutionis exheredatus non ſit: mortuo, vel repudiante Titio, me poſſe adire puto, & ex aſſe heredem eſſe.

2 ¶ In prima tamen ſpecie, etſi viuat Titius, neque ego ſine illo, neque ipſe ſine me adire poterit: quia incertum eſt, an adhuc altero omittente rumpatur teſtamentum, itaque ſimul adire poſſumus.

De teſtamento inciſo à teſtatore mente capto.

20. *Idem* "libro tertiodecimo Digeſtorum."

LVcius Titius, integra mente, & valetudine, teſtamẽtum fecit, vti oportet. poſtea cùm in valetudinem aduerſam incidiſſet, mente captus tabulas eaſdem incidit[z]. quæro, an heredes his tabulis inſtituti adire poſſint hereditatem. reſpondit, ſecundùm ea, quæ proponerentur, non ideo minùs adiri poſſe[a].

a *Ve* particula, pro coniunctione accipitur: vt alibi particula, *Seu*, *vide l.30.ꝗ.de auro.Cuiac.hîc.*

b *l.22.§.4.ꝗ.de captiuis.*

c *de qua v.l.28.ꝗ. de vulgari.*

d Continuò hîc eſt confeſtim. alibi pro duabus horis, vt in interdicto de vi. alibi pro triduo. *l.vlt. Cod. de errore aduoc. l.vlt. Cod. de iudicijs.v.Cuiac.c.1.de præſcript.*

e *l.1.C.de poſtum.*

f *l.91.ꝗ.de condit. & demonſtr.§.2. Inſt.quib.mod.teſt. infirm.*

g *l.3.§.13.ꝗ.de bo. libert.*

h *v.l.37.in pr.ꝗ. de reb.cred.*

i *v.l.3.ꝗ.de condi. & demonſtr.*

k atque ita iniuſto teſtamento reddito.

l non idem erit ſi filius iniuſtè exheredatus: tũc enim legata debentur, inſtitutio heredis non valet. *Nouell.115. c.3.in fine.*

m hinc rectè cõcludas, aliud exiſtimaſſe Papinianũ in extraneis inſtitutis. vt non ita generaliter ſit accipienda hæc ſententia, qua dicimus, filio præterito, patris iudicia cõprobante, ex æquo & bono defendi teſtamentũ. dequo vide plura apud Antonium Fabrũ 1. *Coniect.*19.

n vide quæ ſcripſi *ad l. vlt. C.de bon. poſſeſ. contra tabul.*

o ad quam refert *l.2.ꝗ.vnde lib.*

p *l.2.ꝗ.de except. rei iudic.*

q paſſiuè hoc verbum accipitur, *vt l.7.ꝗ.de curat.furioſi.l.30.ꝗ.de liberali cauſa. l.6.§.penul.ꝗ.de legat. præſtan.l.3.Cod.de ſeruit.l.10.ad Velleianum.*

r vel adoptetur, *l.23.in fin.ꝗ.de liberis.*

ſ *adde l.14.ꝗ.de liberis.*

t Exheredari nõ tantùm ab inſtitutis, ſed etiam à ſubſtitutis poſtumus debet, ne aliàs ab inſtitutis exheredatus nec ab eis ſubſtitutus rũpat teſtamẽtũ.

u Teſtatus & inteſtatus pro parte mori quis nõ poteſt, *vide Tiraquellum 13. priuilegio piæ cauſæ.*

x ſubſtitutus in locum inſtituti vocatur.

y Imò non eſt, *v.l.14.ꝗ.de liberis.*

z ¶& ita inconſulto, *l.1.ꝗ.eod.l.1.in fi.ꝗ.ſecund.tab.*

a quia teſtamẽtum factum tempore ſanæ mentis, non poteſt reuocari conſtãte furore.

DE[b] HIS, QVÆ IN TEſtamento delentur[c], inducuntur[d], vel inſcribuntur[e].

TIT. IIII.

Si inconſultò deleta, vel adempta, legi poſſunt. 2. Vel non. 3. Etſi petantur, an obſtet exceptio. 4. De hereditate adempta. 5. De codicillis deletis.

Vlpianus "libro quintodecimo ad Sabinum."

QVAE[f] in teſtamento legi poſſunt: ea inconſultò[g] deleta, & inducta[h] nihilo minùs valent: conſultò, non valent. Id verò, quod non iuſſu domini ſcriptum, inductum, deletúmve eſt, pro nihilo eſt. *legi* autem ſic accipiendum[i]: non intelligi: ſed oculis[k] perſpici quæ ſunt ſcripta. cæterùm, ſi extrinſecus intelliguntur, non videbuntur legi poſſe. ſufficit autem, ſi legibilia ſint. *Inconſultò deleta*†, ſiue ab ipſo, ſiue ab alio, ſed nolentibus: *inducta*, accipiendum eſt, & ſi perducta[l] ſint.

1 ¶ Quod igitur incautè factum eſt, pro[m] non facto eſt, ſi legi potuit. Et ideo & ſi nouiſſimè (vt ſolet) teſtamento[o] fuerit adſcriptum, *lituras, inductiones, ſuperinductiones ipſe feci*: non[n] videbitur referri ad ea, quæ inconſultò contigerunt. Proinde & ſi inconſultò ſuperſcripſit, induxiſſe ſe: manebunt. &, ſi ademit, non erunt adempta.

2 ¶ Sed ſi legi non poſſunt, quæ inconſultò deleta ſunt, dicendum eſt, non deberi. ſed hoc ita demum ſi ante conſummationem teſtamenti factum eſt.

3 ¶ Sed conſultò quidem delata[o] exceptione petentes repelluntur: inconſultò verò, non repelluntur: ſiue legi poſſunt, ſiue non poſſunt. quoniam ſi totum teſtamentum non exſtet, conſtat valere omnia, quæ in eo ſcripta ſunt. Et ſi quidem illud concidit teſtator, denegabũtur actiones. ſi verò alius inuitò[p] teſtatore, non denegabuntur.

4 ¶ Et hereditatis portio adempta, vel tota hereditas, ſi fortè ſit ſubſtitutus, iure facta videbitur: non quaſi adempta: (quoniam hereditas ſemel data, adimi facilè non poteſt[q]) ſed quaſi nec data.

5 ¶ Si quis codicillos in teſtamento confirmauit, & codicillis aliquid adſcripſit: mox deleuit ita, vt appareat: an debeatur? & Pomponius ſcribit, codicillos deletos non valere.

De cancellatione propter vnum heredem facta.

2. *Idem* "libro quarto Diſputationum."

CAncellauerat quis teſtamentum, "vel induxerat," etſi propter vnum heredem facere dixerat. id poſtea teſtamẽtum ſignatum eſt. Quærebatur de viribus teſtamenti, déque portione eius, propter quem ſe cancellaſſe dixerat. Dicebam, ſi quidem vnius ex heredibus nomen induxerit, ſine dubio cæteram[r] partem teſtamenti valere, & ipſi ſoli denegari actiones. ſed legata ab eo nominatim relicta debebuntur, ſi voluntas ea fuit teſtantis, vt tantùm heredis inſtitutio improbetur. Sed ſi inſtituti nomen induxit, & ſubſtituti reliquit: inſtitutus[ſ] emolumentum hereditatis non habebit. Sed ſi omnia nomina induxerit: (vt proponitur) adſcripſerit autem, idcirco ſe id feciſſe, quia vnum heredem offenſum habuit: multùm intereſſe arbitror: vtrùm illum tantùm fraudare voluit hereditate: an verò, cauſa illius, totũ & teſtamentum infirmare: vt licèt vnus inductionis cauſam præbuerit, verùm omnibus offuerit. & ſi quidem ſoli ei ademptam voluit portionem, cæteris[t] nihil nocebit inductio. non magis, quàm ſi volens vnum heredem inducere, inuitus & alium induxerit. quòd ſi putauerit totum teſtamẽtum delendum ob vnius malum meritum, omnibus denegantur actiones. Sed an legatariis denegari actio debeat, quæſtio eſt. in ambiguo tamen interpretandum erit, & legata[u] deberi, & coheredum inſtitutionem nõ eſſe infirmandam.

Si teſtator nomen heredis, & ſerui manumiſſi induxerit.

3. *Marcellus* libro vigeſimonono Digeſtorum.

Proximè

b 35. *Synopſ.* 7. Cancellata, χαραχθέντα & ἀνεχαραχθέντα: Inducta ἀνελκυσθέντα & ἀνεσφραγισθέντα: deleta, ἀπαλειφθέντα.

c Irritum fit etiam teſtamentum, ſi deleatur, aut incidatur. *Cuiacius hîc.* ídque permiſſum eſt, *l.17.ꝗ.de adimendis legat.*

d *Suet. in Iulio, c.17.*

e hæc tria verba Suetonius *in Nerone* colligauit: Ita, inquit, multa & deleta, & inducta & ſuperſcripta inerant, Inſcriptum, hîc pro ſuperſcripto accipitur.

f hęc verba ſunt Sabini *Cuiac.*

g *l.12.C de teſtam.*

h Conſultò inducta adimunt, *l.16.ꝗ.de adimend.*

i hęc verba ſunt Vlpiani. *Cuiac.*

k Illud dicitur poſſe legi, quòd oculis perſpici poteſt.

† oblita maculis & lituris.

l hinc perductũ nomen, *l.8.§.3.ꝗ. ſecund.tab.* i. cancellatum, *l.22.C. de ſolutionib.*

m Incautè factum, pro nõ facto habetur.

n Verba generalia non referuntur ad ea de quibus non eſt cogitatum. *Bald.*

o teſtamento ſc.

p *l.1.ꝗ.eod.l.12.in fi.C.de teſtam.*

q poteſt tamen, *l.16.l.17.ꝗ.de adim.*

r i. alteram, ſeu reliquas vel cæteras partes teſtamenti.

ſ ſubſtitutus. *Cuiac.*

t Si teſtator omnium, i. & inſtitutorũ & ſubſtitutorum, nomina induxit: & dubitetur cuius eorum cauſa id fecerit, in dubio id præſumitur feciſſe eius cauſa qui demeruit, vt cæteris non noceatur.

u Nemo enim præſumitur velle officere his qui non demeruerunt.

PRoximè in cognatione principis, cùm quidam heredum nomina induxisset, & bona eius vt caduca à fisco vindicarentur[a], diu de legatis dubitatum est: & maximè de his "legatis" quæ adscripta erant his, quorum institutio fuerat inducta. plerique etiam legatarios excludendos existimabant. quod sanè sequendum aiebam, si omnem scripturam testamenti cancellasset: nonnullos opinari: id iure ipso peremi, quod inductum sit: cætera omnia valitura. quid ergò? non & illud interdum credi potest, eum, qui heredum nomina induxerat, satis se cõsecuturum putasse, vt intestati exitum faceret? * sed in re dubia benigniorem[b] interpretationem sequi, non minùs iustius est, quàm tutiùs. Sententia[c] Imperatoris Antonini Augusti, Pudente & Pollione consulibus. *Cum Valerius nepos, mutata voluntate, "&" inciderit testamentum suũ, & heredum nomina induxerit: hereditas eius, secundum Diui patris mei constitutionem, ad eos, qui scripti fuerint, pertinere non*[d] *videtur*[e]. Et aduocatis[f] fisci dixit: *Vos habetis iudices vestros*[g]. Viuius Zeno dixit: *Rogo*[h], *domine Imperator, audias me patienter. de legatis quid statues?* Antoninus Cæsar dixit: *videtur tibi voluisse testamentum valere*[i], *qui nomina heredum induxit?* Cornelius Priscianus aduocatus Leonis dixit: *Nomina heredum tantum*[k] *induxit.* Calpurnius Longinus aduocatus fisci dixit: *Non potest vllum testamentum valere, quod heredem non habet*[l]: Priscianus dixit: *Manumisit quosdam, & legata dedit*[m]. Antoninus Cæsar, remotis omnib⁹ cùm deliberasset, & admitti rursus eosdẽ iussisset[n], dixit: *Causa præsens admittere videtur humaniorem*[o] *interpretationem: vt ea dumtaxat existimemus Nepotem irrita esse voluisse, quæ induxit* Nomen serui, quem liberum esse iusserat, induxit. Antoninus rescripsit, liberum eum nihilo minùs fore. quod videlicet fauore constituit libertatis.

De vnis tabulis deletis.

4. *Papinianus* "libro sexto Responsorum."

PLuribus[p] tabulis eodem exemplo scriptis, vnius testamenti voluntatem eodem tempore dominus sollemniter compleuit. si quasdam tabulas in publico depositas, abstulit, atque deleuit[q]. quæ iure gesta sunt, præsertim cùm ex[r] cæteris tabulis quas non abstulit res gesta declaretur, non constituentur irrita. *Paulus notat*: Sed si, vt intestatus moreretur, incidit tabulas: sed hoc adprobauerint hi, qui ab intestato venire desiderant: scriptis auocabitur hereditas.

DE HEREDIBVS INstituendis[s],

TIT. V.

De initio testamenti. 1. *Quis dicatur institutus.* 2. *De muto & surdo.* 3. *Quot verbis testamentum nuncupatiuum fieri posit.* 4. *De institutione ex fundo.* 5. *De oratione imperfecta, de verbo vno.*

Vlpianus "libro 1. ad Sabinum."

QVi testatur, ab heredis institutione plerumque[t] debet[u] initium[x] facere testamenti. Licèt etiam ab exheredatione, quam nominatim facit. nam Diuus Traianus rescripsit, pósse nominatim etiam ante[y] heredis institutionem filium exheredare.

1 ¶ Institutum autem heredem, eum quoque dicimus, qui scriptus non est, sed solummodo nuncupatus[z].

2 ¶ Mutus & surdus rectè heres institui potest[a].

3 ¶ Qui neque legaturus quid est, neque quemquam exheredaturus: quinque[b] verbis potest facere testamentum: vt dicat, *Lucius Titius mihi heres esto.* Hęc autem scriptura[c] pertinet ad eum, qui non per scripturam testatur. qui poterit etiam tribus[d] verbis testari: vt "dicat," *Lucius heres esto.* nam & *mihi*, & *Titius* abundat.

4 ¶ Si ex[e] fundo fuisset aliquis solus institutus: valet institutio, detracta fundi mentione.

5 ¶ Si autem sic scribat, *Lucius heres*, licèt non adiecerit[f] *esto*, credimus plus nuncupatum, minus scriptum. & si ita, *Lucius esto:* tantũdem dicimus. ergo & si ita, *Lucius* solummodo. Marcellus non insubtiliter non putat hodie hoc procedere. Diuus autem Pius, cùm quidam portiones inter heredes distribuisset ita, *ille ex parte tota, ille ex tota:* nec adiecisset, *heres esto:* rescripsit, valere institutionem. quod & Iulianus scripsit.

6 ¶ Item Diuus Pius rescripsit, *illa vxor mea esto*, institutionem valere, licèt deesset *heres*.

7 ¶ Idem Iulianus, *illum heredem esse*, non putauit valere: quoniam deest aliquid, sed & ipsa valebit, subauditõ, *iubeo*[g].

De institutione ex partibus quas adscripsero: vel, quas adscripsi: vel ex quibus me heredem scripsit: vel ex quibus testamento matris scriptus est.

2. *Idem* "libro secundo ad Sabinum."

CIrca eos: qui ita heredes instituti sint, *ex*[h] *partibus, quas adscripsero*: non putat Marcellus eos heredes, nullis adscriptis partibus. quemadmodum si ita essent heredes instituti, *si eis partes adscripsero.* sed magis est, vt sic vtraque institutio accipiatur, si voluntas defuncti nõ refragatur: ex quibus partibus adscripsero: si minùs, ex æquis. quasi duplici[i] facta institutione. quam sententiam Celsus libro sextodecimo digestorum probat. Alter atque "probat" in illa institutione: *ex qua parte me*[k] *Titius heredem scripsit, Seius heres esto.* tunc enim, si non est à Titio scriptus, nec Seius ab eo. nec immeritò. hîc enim creditur inesse conditio. sed Marcellus hæc similia putat.

1 ¶ Potest autẽ interesse, vtrùm ita quis scribat, *ex his partibus, quas adscripsi*[l], an *adscripsero*: vt superiori modo dicas, nullis adscriptis partibus, nullam esse institutionẽ, quomodo in illo Marcellus, *ex his partibus, ex quibus testamento matris scripti fuissent, heredes sunto*, si intestata mater decesserit, hos non esse institutos.

De seruo alieno. 1. *De seruo testatoris.* 2. *De conditione si Titius heres erit.* 3. *De statu libero.* 4. *De dilatione appertura tabularum si impuberum substitutus, se arrogandum dederit.*

3. *Idem* "lib. 3. ad Sabinum."

SEruus[m] alienus vel totus, vel pro parte, sine libertate heres institui potest.

1 ¶ Si seruum meum purè heredẽ scripsero, sub conditione[n] liberum: differtur institutio in id tempus, quo libertas data est.

2 ¶ Si quis ita scripserit: *si Titius heres erit, Seius heres esto, "Titius heres esto:"* quasi quæuis conditio, exspectatur[o] Titij aditio, vt Seius heres fiat. & sanè & Iuliano, & Tertylliano hoc videtur.

3 ¶ Qui fideicommissam libertatem sub conditione accepit, potest ab herede purè cum libertate heres institui: &, non exspectata conditione, libertatem & hereditatem consequitur: & erit interim[p] necessarius: &, existẽte conditione, voluntarius heres efficiatur. vt non desinat heres esse, sed vt ius in eo mutetur succcessionis.

4 ¶ Aperturæ[q] tabularum dilatio, necessarij heredis ius non mutat. vt solemus in substituto impuberis dicere. nam est relatum: si se adrogandum dederit substitutus impuberi, defuncti filius: necessarium eum fore[r].

De institutione sui heredis sub conditione.

4. *Idem* "libro 4. ad Sabinum."

SVus[s] quoque heres, sub[t] conditione heres potest institui[u]. Sed excipiendus est filius: quia non sub omni cõditione institui potest. & quidem sub ea conditione, quæ est in potestate ipsius[x], potest[y]. de hoc enim inter omnes constat. sed vtrùm ita demum institutio effectum habeat, si paruerit conditioni: an, & si non paruerit, & decessit? Iulianus putat, filium sub eiusmodi conditione institutum, "etiam" si conditioni non paruerit, summotum esse. & ideò, si coheredem habeat ita institutus, non debere eum exspectare donec conditioni pareat filius. cùm, etsi patrem intestatum faceret non parendo conditioni, proculdubio exspectare deberet. quæ sententia probabilis mihi videtur. vt sub ea conditione institutus, quæ in arbitrio eius sit, patrem intestatum non faciat.

1 ¶ Puto rectè generaliter definiri, vtrũ in potestate

a forte ex causa legis 4. *Cod. de his quæ vt indignis.*
b *v. l. 10. infr. de reb. dub.*
d nota formulam veterem agendi apud Principem. adde & alias ex *l. 1. Cod. de appellationib. vide Cuiac. 18. obseru. 32.* Hãc quoque actorũ formulam possis notare. adde *l. penult. ff. de auct. tutor: l. penult. ff. ad l. Iul. de vi priuata.*
d De aduocatis fisci dixi. *adde l. vlt. ff. de postul.*
e nihil enim interest, quis nomen heredis inducat, an ei adimat, *l. 16. ff. de adimendis. v. Cuiac. 3. obseru. 26.*
f *15. Gell. 5.*
g Præfectos ærarij, *l. 12. ff. de his, quæ vt indignis. l. 2. §. 4. ff. ne quid in loco publ.* dixi ad *l. 42. ff. de iure fisci.* quasi diceret, nõ est ea de re, ipse Imperator solicitandùs.
h Hac formula vtebantur quoque iudices, cùm dicerent, *sibi non videri.* de qua dixi ad *leg. 28. ff. de probat. l. 1. §. 5. ff. ad Turpill.* sic Magistratus, teste Festo, cùm de consilij sententia capitis quem condẽnaturus erat, *patrauisse videri*, pronuntiabat. Ita quæ iurati iudices cognouerant, ea non esse facta, sed videri pronuntiabant, *Cicero 4. Academic. Verrina 4. 6. in Pisonem: 1 de finibus: Liuius 25. Lactant. 4. Institut.* qua & forma decreta collegij Tribunorum & Pontificum concipi mos erat. *Cicero 4. Verr. pro domo sua: 4. ad Attic. 2.*
i In vtilitatem legatariorum sc.
k quasi diceret, Non igitur inductio heredũ nocebit legatariis.
l *l. 1. infr. ff. de vulgar. l. vlt. ff. de iure codicill. §. 34. Inst. de legat.*
m hîc stricto iuri opponuntur causæ fauorabiles.
n nota formam sententiæ ferendæ in principis auditorio. Princeps litigãtes remoueri iubet, deliberat. admitti eosdem iubet, sententiam pronuntiat.
o hinc possis colligere Humaniorem sententiam existimari, quæ actum quoquo modo sustentat, quæ pœnã vnius ad alium non extendit, quæ libertati fauet, quæ contra fiscum respondet, atque ita, Cancellatio instituti heredis, legatis & libertati non nocet. *adde Alciat. 3. præsumpt. vlt.*
p *vide l. 24. ff. qui testam. fac.*
q *vide quæ scripsi ad l. 30. Cod. de testam.*
r hoc interpretes extendunt vtiliter ad notarium. Si de eodem, inquiunt, facto sunt plura instrumẽta, vnius cancellario, alterius integri vires non tollit, nisi de mẽte constet. *Bart. Bald.*

s *6. Cod. 24. 2. Institut. 14. Vlpian. 21 22.* Huius Tituli summa hæc est, Testamentũ non valere sine institutione heredis, *§. 1. ff. eodem.* Quid si testamẽtum ad piã causam pertineat? aliud putant, *vide Tiraquellum priuilegio 9. piæ causæ.*
t nec enim sẽper qui testatur, ab institutione initium facit, sed ab exheredatione.
u i. potest, *vt ff.*
x *l. 2. §. 4. ff. de vulgari.*
y *facit lex 3. §. 3. ff. de liberis. l. 3. §. 2. ff. de iniusto.*
z est enim aliud testamentũ scriptum, aliud quo viua voce heredem nuncupamus, *vide l. 29. Cod. de testamentis.*
a *lege 16. ff. qui testam. §. 4. instit. de heredit. qualit.* non poterat tamen olim esse emptor familiæ. *Vlp. 20. §. 7.*
b vel trib. *vide ff. eod.*
c id est, adnotatio: sic alibi dicitur scriptura Mutij, *l. 7. ff. de annuis.* Iuliani, *l. 18. ff. de damno*: postquã poeta sensit scripturam suã. *Terent. in Adelph. Cuiac. hic.*
d Tribus verbis testari possum⁹.
e *l. 9. §. 13. l. 10. ff. eod.*
f *l. 7. in fine, Cod. de testamentis.*
g ¶ vel volo, *l. 10. Cod. de fideicommiss.*
h *lege 36. infrà eod.*
i conditionali & pura. *Cuiacius hic.*
k *adde leg. 29. ff. eod.*
l nota differentiam inter emãcipationem de præterito & futuro.
m *l. 31. ff. eod.*
n *lege 38. §. 2. ff. eod.*
o nec Seius erit, ante Titij aditionem.
p *l. 71. §. 1. ff. de adquirend. heredit.*
q Ius necessarij heredis, dilatio extrinsecus adueniens (vt est dilatio aperturæ tabularum) non mutat. vide plura apud Langobekium *cap. 27. Annotat.*
r Imò necessarius non erit, *l. 20. ff. de lib.*
s ne dum necessarius & voluntarius
t *l. 6. §. 1. ff. eod. l. 29. ff. de liberis. l. vlt. ff. de condit. instit. l. 83. ff. de cond. & demonstr. l. 20. §. 4. in fin. ff. de bon. libert. l. 4. Cod. de inst. & substit.*
u etiam in legitima, dummodò conditio sit potestatiua. *Alciat. Cuiac.*
x vt te instituo, si testamentum feceris.
y nam ex quo potest eam conditionem implere, censetur quasi purè institutus. & ideò si illam non adimplet, videtur tacitè paternam hereditatem repudiare: nec reiicitur talis conditio potestatiua ab institutione filij, nisi sit contra bonos mores. *vide Iul. Clar. 3. sent. §. testamentum. q. 39. v. l. 15. ff. de cond. inst.*

fuerit conditio, an non fuerit, facti[a] poteſtas eſt. poteſt enim & hæc, *ſi Alexandriam peruenerit*, non eſſe in arbitrio per hiemis conditionem. poteſt & eſſe, ſi ei, qui à primo miliario Alexandriæ agit, fuit impoſita. poteſt & hæc, *Si decem Titio dederit*, eſſe in difficili, ſi Titius peregrinetur longinquo itinere. propter quæ ad generalem definitionem recurrendum eſt.

2 ¶ Sed & ſi: filio ſub conditione, quæ in eius poteſtate eſt, herede inſtituto: nepos ſit ſubſtitutus, ſiue extraneus: puto, viuo filio non extaturum heredem ſubſtitutum[b]: poſt mortem verò extaturum. nec neceſſariam "à" ſubſtituto filij exheredationem: cùm, etſi fuerit facta, fruſtra eſt. poſt[c] mortem enim filij facta eſt: quam inutilem eſſe, aliàs oſtendimus. opinamur igitur, filium, ſi ſit inſtitutus ſub ea conditione, & ſit in eius poteſtate, non indigere exheredatione a ſequentibus gradibus. alioquin & "a" coherede indigebit.

5. APud Iulianum libro viceſimonono Digeſtorum *Marcellus* notat.

SI eiuſmodi ſit conditio, ſub qua filius heres inſtitutus ſit, vt vltimo[d] vitæ eius tempore certum ſit, eam exiſtere non poſſe: &, pendente ea decedat: inteſtato patri heres erit: veluti, *Si Alexandriam peruenerit, heres eſto.* Quòd ſi etiam nouiſſimo tempore impleri poteſt, veluti, *Si decem Titio dederit, heres eſto*: contra puto.

De die condictioni adiecto. 1. De poſtumo Velleano. 2. De medio tempore. 3. De ſeruo communi.

6. *Vlpianus* "libro quarto ad Sabinum."

SEd ſi conditioni dies eſſet adiectus[e], vtputa, *Si Capitolium intra dies triginta aſcenderit*: tantundem poteſt dici: vt: ſi non paruerit condicioni: ſubſtitutus poſſit admitti, filio repulſo. conſequens eſt ſententiæ Iuliani, & noſtræ.

1 ¶ Nepotes autem, & deinceps cæteri, qui ex lege Vellea inſtituti non rumpunt teſtamenta, ſub omni[f] condicione inſtitui poſſunt: etſi redigantur ad filij condicionem.

2 ¶ Solemus dicere, media[g] tempora non nocere. vtputa ciuis Romanus heres ſcriptus, viuo teſtatore factus peregrinus[h]: mox ciuitatem Romanam peruenit, media tempora non nocent. Seruus alienus ſub condicione heres ſcriptus, traditus eſt ſeruus hereditario: mox vſucaptus ab extraneo, non eſt vitiata inſtitutio.

3 ¶ Si ſeruum communem cum libertate dominus heredem ſcripſerit, & eum redemerit[i]: neceſſarius efficietur. Sed ſi ſubſtitutus ſit impuberi, & partem redemerit impubes: neceſſarius non efficietur, (vt) Iulianus ſcribit.

4 ¶ Sed ſi ſit cum libertate inſtitutus, an ei libertatis datio codicillis adimi poſſit, apud Iulianum quæritur. & putat, in eum caſum, quo neceſſarius fieret, ademptionem[k] non valere: ne a ſemetipſo ei adimatur libertas. ſeruus enim heres inſtitutus, a ſemetipſo libertatem accipit. quæ ſententia habet rationem. nam ſicuti legari ſibi non poteſt, ita nec à ſe adimi.

7. *Iulianus* "libro trigeſimo Digeſtorum."

SI ſeruus communis [l], ſub cōdicione heres inſtitutus, viuo teſtatore libertatem conſecutus ſit: etiam pendente condicione teſtamentariæ libertatis, adire hereditatem poteſt.

1 ¶ Item: ſiue teſtator eum alienauerit [m], ſiue heres poſt mortem teſtatoris: iuſſu domini, hereditatem adibit[n].

Si hereditatis delatæ à duobus dominis dies ſimul cedit, ſeruus vtique neceſſarius erit. Bart.

8. *Idem* "libro ſecundo ad Vrſeium Ferocem."

DVo ſocij quendam ſeruum communem, teſtamento facto, heredem & liberum eſſe iuſſerant: ruina ſimul oppreſſi perierant. plerique reſponderunt, hoc caſu duobus orcinum[o] heredem exiſtere. & id eſt verius.

1 ¶ Sed & ſi ſub eadem conditione ſeruum communem vterque ſocius liberum heredémque eſſe iuſſiſſet, eáque extitiſſet: idem iuris erit.

De errore in herede. 1. Vel in corpore. 2. Vel in parte. 5. Vel in conditione. 7. Vel in adiectione coheredis. 8. De demonſtratione heredis. 12. De iure heredis, & diuiſione hereditatis. 13. De heredibus inſtitutis ex partibus vnius fundi. 14. De inſtitutione, liber eſto, & poſtea heres. 15. Si ſubſtituto maior pars data ſit, quam inſtituto. 16. Si ſeruus proprius inſtitutus in eadem cauſa non manſerit.

9. *Vlpianus* "libro quinto ad Sabinum."

QVotiens volens[p] alium heredem ſcribere, alium[q] ſcripſerit, in corpore[r] hominis errans: (veluti *Frater meus, patronus meus*) placet: neque[ſ] eum heredem eſſe, qui ſcriptus eſt, quoniam volūtate deficitur: neque eum, quem voluit, quoniam ſcriptus non eſt.

1 ¶ Et ſi in re quis errauerit: (vtputa, dum vult lancem relinquere, veſtem leget) neutrum debebit. Hoc, ſiue ipſe ſcripſit, ſiue ſcribendum dictauerit[t].

2 ¶ Sed ſi non in corpore errauit, ſed in parte: (putà "ſi," cùm dictaſſet, ex ſemiſſe aliquem ſcribi, ex quadrante ſit ſcriptus) Celſus libro "duodecimo quæſtionum" digeſtorum vndecimo, poſſe defendi[u] ait[x], ex ſemiſſe heredem fore: quaſi plus nuncupatum ſit, minus ſcriptum. quę ſententia reſcriptis adiuuatur generalibus. Idémque eſt, & ſi ipſe teſtator minus ſcribat, cùm plus vellet adſcribere.

3 ¶ Sed ſi maiorem adſcripſerit teſtamentarius[y], vel (quod difficilius eſt probatione) ipſe teſtator: vt pro quadrante ſemiſſem: Proculus putat, ex quadrante fore heredem. quoniam ineſt[z] quadrans in ſemiſſe. quam ſententiam & Celſus probat.

4 ¶ Sed, & ſi quis pro centum ducenta per notam[a] ſcripſiſſet, idem iuris eſt. nam & ibi vtrumque ſcriptum eſt: & quod voluit, & quod adiectum eſt. quæ ſententia non eſt ſine ratione.

5 ¶ Tantumdem Marcellus tractat & in eo, qui condicionem deſtinans inſerere, non addidit. nam & hunc pro non inſtituto putat. Sed ſi condicionem addidit, dum nollet: detracta ea, heredem futurum: nec nuncupatum videri, quod contra voluntatem ſcriptum eſt. Quam ſententiam & ipſe & nos probamus.

6 ¶ Idem tractat: & ſi teſtamentarius contra voluntatem teſtatoris condicionem detraxit, vel mutauit: heredem non futurum: ſed pro non inſtituto habendum.

7 ¶ Sed ſi, cùm primum heredem ex parte dimidia ſcribere deſtinaſſet, primum & ſecundum ſcripſit: ſolus primus ſcriptus heres videbitur: & ſolus heres exiſtet, quaſi ex parte dimidia inſtitutus.

8 ¶ Si quis nomen heredis quidem non dixerit, ſed indubitabili ſigno[b] eum demonſtrauerit, quod penè nihil à nomine diſtat, non tamen eo, quod contumeliæ[c] cauſa ſolet addi: valet inſtitutio.

9 ¶ Heres inſtitui, niſi vt certè[d] demonſtretur, nemo poteſt[e].

10 ¶ Si quis ita dixerit: *Vter[f] ex fratribus meis, Titio, & Mæuio, Seiam vxorem duxerit, ex dodrante: vter non duxerit, ex quadrante heres eſto*: "hîc" rectè factam inſtitutionem eſſe, certum eſt. ſed quis, ex qua parte, incertum.

11 ¶ Planè erit ſimilis, ſi ita inſtitutio facta fuerit: *Vter[g] ex ſupraſcriptis fratribus meis Seiam vxorem duxerit, heres eſto.* ſed & hanc puto valere inſtitutionem. quaſi[h] ſub condicione factam *.

12 ¶ Heredes iuris[i] ſucceſſores ſunt. &, ſi plures inſtituātur, diuidi[k] inter eos à teſtatore eius oportet[l]. quod ſi non fiat[m], omnes æqualiter[n] heredes ſunt.

13 ¶ Si duo ſint heredes inſtituti, vnus ex parte tertia fundi Corneliani, alter ex beſſe[o] eiuſdem fundi: Celſus expeditiſſimam Sabini ſententiam ſequitur, vt, detracta[p] fundi mentione, quaſi ſine partibus heredes ſcripti, hereditate potirentur[q]. ſi modò voluntas patrisfamilias manifeſtiſſime non refragatur[r].

14 ¶ Si quis ita ſcripſerit: *Stichus[ſ] liber eſto, &, poſteaquam[t] liber erit, heres eſto*: Labeo, Neratius, "&" Ariſto opinantur, detracto verbo medio *poſtea*, ſimul ei "&" libertatem & hereditatem competere. quæ ſententia mihi quoque vera videtur.

15 ¶ Si quis primum[u] ex triente, ſecundum ex triente heredem inſtituerit: &, ſi ſecundus heres non erit, tertium ex beſſe heredem ſcribat: hic, ſecundo repudiante[x], beſſem habebit non ſolum iure ſubſtitutionis, ſed & inſtitutionis. id eſt, trientem iure ſubſtitutionis, trientem iure inſtitutionis.

a facti potiùs eſſe, *Haloand.* facti atque ideò in poteſtate iudicis *Cuiac.*
b Cur ita? *vide l.3.ff. de adquir. heredit.*
c *l.29.§.10.ff. de liberis*
d *l. vlt. ff. de cond. i ſtit.*
e Vbi eſt conditio & dies, cōditio non poteſt impleri poſt diē *Baldus.*
f Liberi ſequētis gradus poſt filium poſſunt ſub omni conditione inſtitui. *Bartol. adde l.4.ff. eodem.*
g Sunt tria tempora teſtamenti, mortis teſtatoris, medium tempus, & aditionis, *l.49.§.1.l.50.ff. eodem. §.4. verſ. medio. Inſtit. de hered. qualit.*
h De peregrino dixi *ad l.1. C. eod.*
i *l.18. ff. de vulgari.*
k *l.13.§.1.ff. de liberis.*
l Si ſeruus cum libertate, *Cuiac. hic. argum. l.90. ff. eodem.*
m *lege 9.§.16. ff. eod.*
n adire poterit, *l.38.§.2. ff. eod.*
o orcinum & heredem, *Cuiacius.*
p *lege 4. Cod. eodem.*
q *vide l.92. ff. de regulis iuris.*
r *add. leg. 4. ff. de leg. 1.*
ſ Imò et, *l.7. Cod. de teſtam.*
t putà notario, *l.24. Cod. de teſtamentis.*
u Error qui non vitiat, remouetur: vt actus maneat validus. *Bald.*
x Quid ita? vide *l.110. ff. de verborū obligat.*
y id eſt, ſcriptor teſtamenti.
z Maiori ſummę, minor ineſt, *l.27.§.3.ff. de receptis. l.19.ff. de peculio. l.15. ff. de leg. 1. l.1.§.4. ff. de verbor. oblig.*
a Teſtamentum notis inuſitatis ſcriptū non valet: vſitatis valet. *adde l.6. ff. de bonorum poſſeſſ. Nouell.* 107 c.1. Imò & inuſitatis notis ſcriptum teſtamentum, ad pias cauſas valere notat Tiraquellus 12. *priuilegio piæ cauſæ Authent. quod ſine, Cod. de teſtam.* Porrò de notis adde *l.40. ff. de teſtam. militis: l.15. Cod. de hered. inſt. l.33. ff. ex quib. cauſis maiores.*
b id ὁμολογούμενον γνώρισμα. Græci vocant. *Cuiac.*
c *l.48.§.1. ff. eodem.*
d niſi certus, *Haloan. Vlp.22.§.4. dixi ad §.4. Theophil. Inſt. de hered. inſt.* excipe tamen *l.49. Cod. de epiſcop.*
e ideóque incerta perſona heres inſtitui non poteſt. Incerta eſt ſi dixero, qui primus ad funus meum venerit, *Vlp.22.§.4. adde l.62.§.1. ff. eod.* Certus intelligitur deſignatus à teſtatore per relationē ad aliam ſcripturam, in qua ſit nomen eius expreſſum. *vide Clar. 3. ſentent. §. Teſtamentum, numero 36.* eámque opinionem eſſe communem ait, non tantùm receptam in legatariis, ſed & heredibus.
f *l.24. ff. eodem; l.24.§.1. ff. de damno.*
g *Vter*, idem eſt, quod *ſi quis.*
h Certitudo ex euentu conditionis, certa cenſetur vel ab ipſo initio
i *ſub. vniuerſi. lege 24. lege 178.§.1. ff. de verborum ſignificatio. lege 59. 62. 128.§.1. l.194. ff. de regulis iuris. lege 6. ff. de exceptionibus: lege 11. ff. de diuerſis.* Ita heredis nomine is intelligitur, qui de iure ſuccedit.
k Diuidi ius poteſt: nam hic diuiditur hereditas quæ ius eſt. de quo vide plura apud *Baldum.*
l quoties id à teſtatore dictū eſt.
m *ſub.* diuiſio.
n *§.6. Inſtitut. eodem.*
o & ita diſpariter.
p ¶ Inſtitutio in re certa trahitur ad vniuerſalem inſtitutionem: quia demonſtratio rei certæ, nō coercet inſtitutionem ad ipſam rem: ſed perinde eſt ac ſi rei certæ facta non eſſet mentio. Vniuerſalis ſucceſſio, non notatur ex re certa deſignata.
q potiantur.
r atque ita, heredes æquis partibus inſtituti ex re certa, pariter ſeu ęquè vniuerſaliter ſunt heredes, niſi repugnet intentio teſtatoris. *Bald.*
*
ſ ſeruus meus, ſcilicet.
t qui ita inſtituitur, perinde eſt ac ſi purè inſtitutus ſit. *adde l.49. ff. eod. l. l.21. l.22. ff. de cond. inſt. Inſt. de hered. inſtit. in pr. & §.1.* Videbatur dicendū hāc inſtitutionē eſſe nullā, quia liber initio factus deinde heres. liber autē eſſe nō potuit ex teſtamēto, nullo ei coherede dato. Nā teſtamēto libertas non competit, niſi ex eo teſtamento fuerit aliquis heres. *l. ſi nemo, ff. de teſtam. tut.* Verùm vt vitetur id ἀσύστατον vocē *poſteaquā*, ſic interpretantur, vt ordinē intellectus non temporis deſignet. Ita fiet vt ea voce detracta, fiat ſimul liber & heres. *Poſtea*, temporis interuallum nullum innuit in his, quæ ſimul ſunt natura.
u *facit l.15 §.1. ff. eod.*
x Quid ſi adiit? ſubſtitutio facta tertij euanuit.

16 ¶ Seruus cum libertate heres inſtitutus,ſi[a] ſit alienatus[b]: iuberi adire ab eo poteſt, cui alienatus eſt. ſed, ſi redemptus[c] ſit à teſtatore, inſtitutio valet: &[d] neceſſarius heres erit.

17 ¶ Si ſeruus ex die[d] libertatem acceperit, & hereditatem purè[e]? mox[f] ſit alienatus, vel manumiſſus: videamus, an inſtitutio valeat. & quidem, ſi alienatus non eſſet,poteſt defendi,inſtitutionem valere: vt,die veniente libertatis, quæ hereditatem moratur: competente libertate,& heres neceſſarius exiſtat.

18 ¶ Sed ſi in diem libertas, hereditas "autem" ſub condicione data ſit: ſi condicio poſt[g] diem aduenientem extiterit:liber & heres erit.

19 ¶ Sed "&" ſi purè fuerit heres inſtitutus.libertate in diem data: ſi ſit alienatus,vel manumiſſus: dici debet, heredem eum poſſe exiſtere.

20 ¶ Sed "&" ſi non ipſe ſeruus ſit alienatus,ſed vſusfructus in eo: æquè inſtitutio valet:ſed differtur in id tẽpus,quo extinguitur vſusfructus.

De duobus heredibus inſtitutis ex diuerſis partibus diuerſorum fundorum.

10. *Paulus* "libro primo ad Sabinum."

SI alterius atque alterius fundi pro partibus quis heredes inſtituerit:perinde[i] habebitur,quaſi non[k] adiectis partibus heredes ſcripti eſſent. nec[l] enim facilè ſed diuerſitate pretiũm[m] portiones inueniũtur.ergo expeditius eſt, quod Sabinus ſcribit, perinde habendum, ac ſi nec fundum,nec partes nominaſſet.

De coniunctis, & inſtitutione ex re certa.

11. *Iauolenus* "libro ſeptimo Epiſtolarum."

ATtius[n] *fundi Corneliani heres eſto* "mihi." *duo*[o] *Titij illius inſulæ heredes ſunto.* habebunt duo Titij ſemiſſem, Attius[p] ſemiſſem. ídque Proculo placet. quid tibi videtur[q]? reſpondit: Vera[r] eſt Proculi opinio.

De partibus inæqualibus exæquatis.

12. *Paulus* "libro ſecundo ad Sabinum."

SI,inæqualibus partibus datis,ita adiiciatur: *Quos*[ſ] *ex diſparibus partibus heredes inſtitui, æquè heredes ſunto*:exiſtimandum eſt,exæquari eos,ſcilicet ſi hoc ante[t] peractũ teſtamentum ſcriptum ſit.

De adiectione, Aeque heredes ſunto. 1. De diuiſione hereditatis. 2. Si pars vacet. 4. Si teſtator duodecim vncias exceſſerit.

13. *Vlpianus* "libro ſeptimo ad Sabinum."

INterdum hæc adiectio, *Æquè*[u] *heredes ſunto*, teſtatoris voluntatem exprimit. vtputa, *Primus & fratris mei filij æquè* † *heredes ſunto.* nam hæc adiectio declarat, omnes ex virilibus partibus inſtitutos: vt & Labeo ſcripſit. qua detracta,ſemiſſem[x] fratris filij,ſemiſſẽm primus haberet.

1 ¶ Paterfamiliàs diſtribuere hereditatem in tot partes poteſt, quot[y] voluerit. ſed ſolennis[z] aſſis diſtributio in duodecim[a] vncias fit.

2 ¶ Denique,ſi minus[b] diſtribuit, poteſtate[c] iuris in hoc reuoluitur. vtputà ſi duos heredes ex quadrãte ſcripſerit.nam hereditas eius[d] reſidua[e] accedit,vt ex ſemiſſibus videantur ſcripti.

3 ¶ Sed ſi alter ex quadrante, alter ex ſemiſſe, heredes ſcripti ſunt: qui accedit quadrans, pro partibus hereditaris eis adcreſcit.

4 ¶ Sed ſi exceſſerit in diuiſione duodecim vncias, æquè pro rata[f] decreſcet.vtputà,me ex duodecim vnciis heredem,te ex ſex ſcripſit.ego hereditatis habeo beſſem, tu trientem.

5 ¶ Sed ſi duos ex aſſe heredes ſcripſerit, alios ex duodecim vnciis: an æquè diſtributio fiat,apud Labeonẽ libro quarto poſteriorum quæritur.& putat Labeo,& illos ex[g] ſemiſſe, & hos, qui ex duodecim vnciis ſcripti ſunt, ex ſemiſſe heredes fore. cui ſententiæ adſentiendum puto.

6 ¶ Sed ſi duos ex aſſe heredes inſtituerit, tertium autem ex dimidia & ſexta: eodem libro Labeo ait, in viginti vncias aſſem diuidendum:octo laturum ex dimidia & ſexta ſcriptum,illos duodecim.

7 ¶ Apud eundẽ refertur: *Titius ex parte tertia:* deinde aſſe expleto, *Idem ex parte ſexta.* in quatuordecim[h] vncias hereditatem diuidendam, Trebatius ait.

De parte prima, ſecunda.

14. *Iauolenus* "lib. 1. ex Caſſio."

SI quis heredes ita inſtituit, *Titius ex parte prima, Seius ex parte ſecunda, Mæuius ex parte tertia, Sulpicius ex parte quarta, heredes ſunto:* æquè partes hereditatis ad inſtitutos pertinebunt:quia teſtator,appellatione numeri, ſcripturæ magis ordinem[i], quàm[k] modum partibus impoſuiſſe videtur.

Si tertius inſtituatur ex eadem parte, ex qua ſecundus. 1. Si in ſubſtitutione excedatur as.

15. *Vlpianus* "lib. 7. ad Sabinum."

IVlianus quoque libro trigeſimo refert:ſi quis ita heredem ſcripſerit, *Titius ex parte dimida heres eſto, Seius ex parte dimidia: ex qua*[l] *parte Seium inſtitui, ex eadem parte Sẽpronius heres eſto:* dubitari poſſe,vtrùm in tres ſemiſſes diuidere voluit hereditatem, an verò in vnum ſemiſſem Seium & Sempronium coniungere. quod eſt verius.& ideo coniunctim[m] eos videri inſtitutos[n]. ſic fiet,vt Titius ſemiſſem,hi duo quadrantes ferant.

1 ¶ Idem eodem libro ſcripſit: ſi primus ex ſemiſſe, ſecundus ex ſemiſſe: ſi primus[o] heres non erit,tertius ex dodrante ſubſtitutus ſit: facti quidem quæſtionem eſſe. verùm rectè dicitur, ſi quidem primus adierit, æquales partes habituros. ſi repudiauerit, quindecim partes futuras: ex quibus, nouem quidem laturum tertium. ſex ſecundum.

16. *Iulianus* "lib. 30. Digeſtorum."

NAm tertium & inſtituti & ſubſtituti perſonam ſuſtinere: in tres partes inſtitutum videri, in ſex ſubſtitutum.

De inſtitutis ſine parte.

17. *Vlpianus* lib. 7. ad Sabinum.

ITem quod Sabinus ait, *Si cui pars adpoſita non eſt,* "excutiamus." duos ex quadrantibus heredes ſcripſit: tertium ſine parte.quod aſſi deeſt[p],feret. hoc & Labeo.

1 ¶ Vnde idem tractat: ſi duos ex vndecim,duos ſine parte ſcripſit: mox vnus ex his, qui ſine parte[q] fuerunt, repudiauerit: vtrùm omnibus ſemuncia, an ad ſolum ſine parte ſcriptum pertineat.& variat. ſed Seruius omnibus adcreſcere ait.quam ſententiam veriorem puto.nam quantum[r] ad ius adcreſcendi,non[ſ] ſunt coniuncti, qui ſine parte inſtituuntur. quod & Celſus libro ſextodecimo digeſtorum probat.

2 ¶ Idémque putat: & ſi,expleto aſſe,duos ſine parte heredes ſcripſerit:neque hos,neque illos coniunctos.

3 ¶ Sed ſi, aſſe expleto, alium ſine parte heredẽ ſcripſerit,in alium aſſem veniet. Aliter atque ſi ita ſcripſiſſet,expleto aſſe, *Ex reliqua parte heres eſto.* quoniam, cùm nihil[t] reliquum eſt,ex nulla[u] parte heres inſtitutus eſt.

4 ¶ Sed[x] ſi,expleto aſſe,duo ſine partibus ſcribantur: vtrùm in ſingulos aſſes iſti duo, an in vnum aſſem coniũgantur,quæritur.& putat Labeo, & verius eſt,in vnum[y] aſſem venire. nam & ſi vnus ſine parte,duo coniunctim[z] ſine parte inſtituantur: non trientes fieri, Celſus libro ſextodecimo ſcripſit,ſed duos ſemiſſes.

5 ¶ Quòd ſi quis dupondium diſtribuit, & tertium ſine parte inſtituit: hic non in alium aſſem, ſed in trientem[a] venit,vt Labeo quarto poſteriorum ſcripſit. nec Ariſto,vel Aulus[b],vtpote probabile,notant[c].

Inſtitutus ſine parte, habebit, quod deeſt ad dupondium. Bartol.

18. *Paulus* "lib. 1. ad Vitellium."

"SAbinus:" Quæſitum eſt: ſi plus[d] aſſe paterfamiliàs diſtribuiſſet, & aliquem ſine parte feciſſet heredem: vtrúmne is aſſem habiturus foret,an id dumtaxat, quod ex dupondio deeſſet. & hanc eſſe tolerabiliſſimam ſentẽtiam puto:vt eadem ratio in dupondio omníque rè deinceps, quæ in aſſe ſeruetur. *Paulus:* Eadem ratio eſt in ſecundo aſſe,quæ in primo.

De ſubſtituto in partem non heredis.

19. *Vlpianus* lib. 7. ad Sabinum.

a Inſtitutus ſeruus cum libertate & alienatus, non amittit libertatem, cùm iuſſu noui domini adire poſſit. Quid ſi redemptus à teſtatore? redit eius inſtitutio in priſtinã cauſam, vt efficiatur neceſſarius heres.
b *l.7.in fi.* ſ. *eod.*
c *l.50.*ȷ.*eod.*
d putà poſt annum.
e id eſt,ſimpliciter.
f Inſtitui ſeruum meum ſimpliciter? differtur inſtitutio in tẽpus datæ libertatis,niſi fuerit à iure manumiſſus vel alienata eius proprietas. Nam ſi eius tantùm vſusfructus alienatus eſt, differet libertatis & hereditatis datio,in tempus finiti vſusfructus.
g hereditas ſub conditione dari poteſt, aliã quoque recipit. *v. l. 9. Cod. de heredib. inſtit.*
h Dixi *ad Vlpianum* 1. §. 19.
i Perinde,omnẽ omninò ſimilitudinem nõ denotat. Nam hoc τὸ perinde,referendum eſt ad portiones.
k *l.1.§.4. l.9. §. 13.* ſ. *eod.*
l nullo modo.
m prædiorum. *Haloand.* pretiorum.
n His verbis eſt diſiũctus à duobus Titiis,de quibus ȷ.
o His verbis cõiũctim inter ſe.
p Cur ita? *v. l. 17. §. 4.* ȷ. *eod.*
q de hac formula ſcripſi *ad l. 21. §. 1.* ſ. *de arbitris.*
r At quæ illa eſt? Inſtitutos in re certa & coniunctos, in ipſo iure ſuccedendi vniuerſim & accreſcendi, cõiunctos eſſet loco vnius haberi, in diuiſione hereditatis cum alio facienda.
ſ Inæquales initio, ſeu prima parte teſtamenti, æquales fieri poſſũt in vltima parte teſtamenti. Ita finis ſcripturæ principio eius præfertur.
t Eodem teſtamento quis ſe corrigere poteſt. Conſummato teſtamento,ſi quæ corrigere velimus, omnia ex integro facienda, *Cuiac.*
u Æquè particula diſtribuit in capita non in ſtirpes.
† Omnes coniuncti vnius loco habentur. *l.15.§.1.l.53.in fin.*ȷ. *eod.*
x *l.19.in fi.*ȷ. *de legat.1.*
y *§.5.inſtit.eod. Paulus 3. ſent. 4. §. 19.*
z & vſitata, *l.50.*ȷ. *codem.*
a vt Aſtrologi res omnes reuocant ad duodecim partes, menſes, horas,ſigna,latitudinem ſignorum: ſic nos hereditatem, vſuras,& res ſolidas omnes, *Cuiacius hic.*
b *l. 8.*ȷ. *ſecund. tabulas.*
c 1.tacitè. *l.7.*ȷ. *de regulis iuris.*
d militis, *l.3. Codice de teſtamento militis.*
e *§.7. inſtitut. eodem.*
f quæ excedit, quæ vacat. *l.47. §.1.*ȷ. *eod. §.7. inſt. eod.*
g *adde l.23. Cod. de legatis.*
h Atqui hęc verba *Tertia, Sexta,* nõ tam modum partibus imponunt, quàm ordinem ſcripturæ, *l.14. in fine,*ȷ. *eod.*
i Ordo loquendi non ſignificat ordinem ſuccedendi: vel ita, Nemo plus iuris habet, ex eo ꝙ prior ſit nominatus, *Bald.*
k ordo ſcripturæ,& modus diſtinguuntur.
l *lege 142. in fine,* ȷ. *de verborum ſignif.*
m re & verbis.
n Cur ita? *vide l.3.* ſ. *eod.*
o *lege 9. §.7.* ſ. *eod.*
p de aſſe non diſtributo. *adde leg. 77.*ȷ. *eodem. §. 6. Inſt. eodem, lege 12 infrà ſecund. tab.*
q certa.
r Coniuncti in iure adcreſcendi non ſunt, qui ſine parte ſunt inſtituti.
ſ Atqui paulò antè dixit omnibus adcreſcere. Igitur ſunt coniuncti, *l. re coniuncti.*ȷ. *de legat. 3.* An exigẽda hæc negatio eſt,vt ſit ſenſus, vocatos ſine parte,re cõiunctos eſſe cum iis,quibus certa pars eſt relicta? vide Graſſum *in §. Ius adcreſcendi. quæſt. 5. numero 4. in fine.* ſi modò vna oratione coniuncti ſint.
t *lege 19. in fine, l.78. l.79. l. 80.*ȷ. *eod. l. 12.*ȷ. *ſecund. tab.*
u Imò, ex aliqua, *lege 87.*ȷ. *eodem.*
x vide Antoniũ Fabrum 5. *Coniecturar. 20.*
y id eſt, alterum, *l.53. in fine.*ȷ. *eod.*
z *adde leg. 11.* ſ. *eodem, lege 59. §. 2.* ſ. *eodem. lege 9.* ȷ. *de vulgari. l.11. Cod. de impuberum.*
a ſed in treſſem *Hotom. in §.6 Inſtit. eodem.* ídque non ſeparatim, ſed coniunctim. i. in ſummam trium aſſium. nam qui triens eſt in aſſe, in tripundio eſt as. *Viglius.*
b fortè Caſcellius. *Cuiac.*
c Ariſto & Aulus ſcripta Labeonis notarunt,& vt probabiles eorum notas accepit Vlpianus.
d *l.87.*ȷ. *eod. §.6. inſtit. eodem.*

EX facto etiam agitatum Pomponius & Arrianus refer͂ũt:ſi quis,vacua parte relicta,ita inſtituerit: *Si mihi Seius heres non erit*[a], (quem non inſtituerat) *Sempronius heres eſto:* an hic occupare poſſit vacantem portionem: & Pegaſus quidem exiſtimat,ad eam partem admitti. Ariſto contra putat:quia huic pars eſſet data,quæ nulla[b] eſſet. quam ſentẽtiam & Iauolenus probat,& Pomponius, & Arrianus. & hoc iure vtimur.

De inſtitutis ſine parte.

20. *Paulus* "libro ſecundo ad Sabinum."

QVo loco[c] ſcribatur heres ſine parte : vtrùm primo, an medio,vel nouiſſimo:nihil intereſt.

1 ¶ Si iam mortuo quadrans , alij dodrans datus ſit, & alius ſine parte ſcriptus ſit : Labeo ait, eum, qui ſine parte heres inſtitutus ſit , alterum aſſem habiturum. & hanc mentem eſſe teſtantis. quod & Iulianus probat. & verum eſt.

2 ¶ Quòd ſi viuus & mortuus ex parte dimidia coniunctim heredes inſtituti ſunt,ex altera alius: æquas partes eos habituros,ait. quia mortui pars pro non ſcripto[d] habetur[e].

De inſtitutione ſerui proprij.

21. *Pomponius* "libro primo ad Sabinum."

TRebatius ait,ſi non rectè ſcribi:*Quiſquis*[f] *mihi heres erit, Stichus liber & heres eſto*[g]: liberum tamen "futurum." Labeo,& heredem eum futurum,rectè putat.

1 ¶ Seruo[h] libertatem purè[i],hereditatem ſub condicione dari poſſe, veriſſimum puto. vt tamen vtrumque ex condicione pendeat.

22. *Iulianus* "libro trigeſimo Digeſtorum.

ET, expleta quidem condicione , liber heréſque erit, quocumque loco[k] libertas data fuerit. deficiente autem condicione, perinde habetut, ac ſi libertas ſine hereditate fuerit.

De die certo,vel incerto. 1. *De conditione.* 4. *De cauſæ cognitione.*

23. *Pomponius* "libro primo ad Sabinum."

SI quis inſtituatur heres in diem[l] certum , vel incertum[m]:is bonorum poſſeſſionem[n] agnoſcere poteſt:&, tamquàm heres,diſtrahere hereditatem[o].

1 ¶ Sed ſi bonorum poſſeſſionem non admittat , ſed condicionem trahat, cui facilè parere poſſit : (veluti, *Si ſeruum*,quem in poteſtate habeat,*manumiſerit:* nec manumittat) hic prætoris erunt partes , vt imitetur edictum ſuum illud,quo præfinit tempus, intra quod adeatur hereditas.

2 ¶ Item[p] ſi condicioni heres parere non poterit, quam in ſua poteſtate non habebit : (veluti inſtitutione collata in alterius[q] factum, aut quendam caſum , *Si ille*, putà,*conſul factus fuerit*) tunc,poſtulantibus creditoribus conſtituet prætor : niſi intra certum tempus hereditas obtigerit, aditáque fuerit: ſe bona defuncti creditoribus poſſidere "iuſſurum." & interim,quæ vrgebũt[r],per procuratores diſtrahi iuſſurum.

3 ¶ Sed ſi ſub condicione quis heres inſtitutus ſit: & graue æs alienum ſit,quod ex pœna creſcit,& maximè ſi publicum debitum imminet: per procuratorem ſoluendum æs alienum. ſicuti cùm venter in poſſeſſione ſit,aut pupillus heres tutorem non habet.

4 ¶ Et ideo ait,cauſę cognitionem adiectam propter eos[ſ], qui ſine dilatione peregrè eſſent : vel ægritudine, vel valetudine ita impedirentur[t], vt in ius produci non poſſint: nec tamen defenderentur.

De inſtitutione coniuncta & alternata.

24. *Celſus* "libro decimoſexto Digeſtorum."

T*Itius,& Seius,vtérve*[u] *eorum*[x] *viuet,heres mihi eſto.*exiſtimo, ſi vterque viuat, ambo[y] heredes eſſe. altero mortuo,eum,qui ſupererit[z],ex aſſe[a] heredem fore.

25. *Vlpianus* "lib.6.Regularum."

QVia tacita ſubſtitutio ineſſe videatur inſtitutioni[b].

De legato.

26. *Celſus* "lib.16. Digeſtorum."

IDque & in legato eodem modo relicto ſenatus cenſuit.

De inſtitutione pura , & conditionali.

27. *Pomponius* "lib.3.ad Sabinum."

SI te ſolum ex parte dimidia purè, ex altera ſub condicione heredem inſtituero , & ſubſtituero tibi : non exiſtente condicione, ſubſtitutum ex ea parte heredem fore,Celſus ait.

1 ¶ Sed ſi te heredem inſtituero : & deinde eundem te ſub condicione inſtituam : nihil valere ſequentem inſtitutionem.quia ſatis plena[c] prior fuiſſet.

2 ¶ Sed ſi plures inſtitutiones ex eadem parte ſub diuerſis condicionibus fuerint factæ:vtra prior condicio exſtiterit , id faciet , quod ſuprà diximus, ſi purè & ſub condicione idem inſtituatur.

De ordine.

28. *Vlpianus* "lib.5.ad Sabinum."

SI ita[d] quis inſtitutus ſit, *Titius heres eſto, ſi ſecundus heres non erit* : deinde, *Secundus heres eſto :* placet, primo gradu Secundum eſſe inſtitutum.

De verbo quiſque.

29. *Pomponius* lib.5.ad Sabinum.

HOc articulo *quiſque*[e] omnes[f] ſignificantur. & ideo Labeo ſcribit,ſi ita ſcriptum ſit,*Titius,& Seius,quãta quiſque eorum ex parte heredem me*[g] *habuerit ſcriptum, heres mihi eſto:* niſi omnes habeant ſcriptum heredem teſtatorem, neutrum heredem eſſe poſſe. quoniam ad omniũ factum ſermo refertur. in quo puto teſtatoris mentem reſpiciendam.ſed humanius eſt: eum quidem, qui teſtatorem ſuum heredem ſcripſerit,in tantam partem ei heredem fore[h]:qui autem eum non ſcripſerit, nec ad hereditatem eius admitti.

De ſeruo pignerato.

30. *Vlpianus* "libro 21.ad Edictum."

PIgnori obligatum ſeruum,neceſſarium domino poſſe fieri[i],imperator Seuerus reſcripſit.ita tamen,ſi paratus ſit,priùs creditori ſatisfacere.

De ſeruo. 1. *Hereditario.*

31. *Gaius* "libro 17. ad Edictum Prouinciale."

NOn minùs ſeruos[k],quàm liberos, heredes inſtituere poſſumus.ſi modo eorum[l] ſcilicet ſerui ſint,quos ipſos heredes inſtituere poſſumus.cùm teſtamenti factio cum ſeruis ex perſona dominorum introducta eſt.

1 ¶ Hereditarium[m] ſeruum ante aditam hereditatẽ, ideo placuit heredem inſtitui poſſe : quia creditum eſt, hereditatem dominum[n] eſſe defuncti locum[o] obtinere.

De inſtitutione collata arbitrio alterius. 1. *De captiuo.*

32. *Idem* lib.1.de teſtamentis ad Edictum prætoris vrbani.

ILla inſtitutio,*quos Titius voluerit*,ideo vitioſa eſt[p],quòd alieno[q] arbitrio permiſa eſt.nam ſatis conſtanter veteres decreuerunt , teſtamentorum[r] iura ipſa per ſe firma[ſ] eſſe oportere,non ex alieno arbitrio pendere.

1 ¶ Is , qui apud hoſtes eſt , rectè heres inſtituitur. quia iure poſtliminij omnia iura ciuitatis in perſonam eius in ſuſpenſo retinentur,non abrumpuntur. Itaque,ſi reuerſus fuerit ab hoſtibus , adire hereditatem poterit. Seruus quoque eius rectè heres inſtituitur. &,ſi reuerſus ſit ab hoſtibus, poteſt eum iubere adire hereditatem. ſi verò ibi deceſſerit,qui ei heres exiſtet,poteſt per ſeruum heres fieri.

De inſtituto ex parte purè.

33. *Idem* "lib.2. de teſtamentis ad Edictum prætoris vrbani."

SI quis ita ſcripſerit:*Titius ex parte dimidia heres eſto: idem Titius ex altera parte dimidia, ſi nauis ex Aſia venerit,heres eſto:* cum ex pura inſtitutione adierit heres,quãuis condicio alterius inſtitutionis pendeat,ex aſſe ſit heres:ſcilicet etiam condicione deficiente.cùm non[t] proſit ei condicio quicquam exiſtens. quippe cùm non dubitetur,quin, ſi quis ex parte dimidia heres inſtitutus ſit.nec præterea quiſquam alius , ipſe ex aſſe heres inſtitui videatur.

---

a *heres erit*, Auguſtinus ita legit: nec probatur in eo à Cuiacio.

b *l.17.§.3 s̃.eod.*

c *l.78.§. penult. in fine.ȷ.eod. § 6.in fi. inſtit.eod.*

d pro non ſcripta, *Hal.*

e & apud coniunctum remanet,*l.vn.§.3.Cod. de caducis.*

f Hæc verba, *Quiſquis mihi heres erit*, non faciunt conditionẽ, quãdo non ſubeſt perſona ad quam poſſint referri.

g *ſub.*inſolidum.

h Libertas ſimpliciter relicta, differtur in euẽtum cõditionis, ſub qua data eſt hereditas , qua non exiſtẽte nõ erit liber nec heres., ſi erat inſolidum inſtitutus : ſed ſi habebat coheredem, non differtur. imò ſtatim debetur,etiamſi poſtea hereditatis cõditio deficiat, quia confirmatur aditione coheredis.

i id eſt , ſimpliciter,*l.18.ȷ.de conditionibus inſtit.*

k gradu , *l. 2.in fine, ȷ. de ſtatu liberis.*

l *l.2. §.3.ȷ ſecund. tabul.*

m vis huius capitis in hoc articulo conſiſtit : quia dies incertus in vltimis voluntatibus conditionem facit *l. dies incertus ȷ.de condit.& demonſtrat.* Pendente autem conditione heres adire non poteſt, nec petere bonorũ poſſeſſionem iuris quæ dominium tribuit,ſed eam , quæ facti, quæ ſolam adminiſtrationem.

n *ſub.*ſecundùm tabulas.

o conſequitur ita bonorum adminiſtrationem, & poteſtatẽ vendendi,vt ſatisfiat creditoribus hereditariis,perinde ac ſi curator fuiſſet inſtitutus hereditati incerti.

p vide Antoniũ Fabrum 5.*Coniecturar.*18.

q Inſtitutio cõditionalis collata in factum alienum , non eſt in poteſtate inſtituti.

r *l 5.§. 2.ȷ.de Carboniano. l.8.ȷ.quibus ex cauſis in poſſeſſ. l. 4.ȷ.de rebus auth. iud. l.1.ȷ. de curat. bonorum dand.*

ſ *l.2.ȷ.quis ordo in bonorum poſſeſſ.*

t *vide l.60.ȷ.de re iudicata.*

u *l.9.§.10.s̃.eodem.*

x ſubſtitutionem vulgarem verbis aientibus fieri poſſe (& tunc tacitè) hinc colligunt. Nam expreſſa fit verbis negantibus & adfirmatiuis , vt ſi Titius heres nõ erit, Seius heres eſto.

y *l.4.verſ.melius,Cod.de verb.ſignif.* Imò neuter heres videtur , quia τὸ *Vter*,de vno, *Vterque* de duobus dicitur, *l.ſi creditores. Cod. de pact.l.ſi ex toto,§. 1.ȷ.de legat.1* vnde cũ non conſtet, de quo videatur teſtator ſenſiſſe, magis videbitur inſtitutio vitiari ipſa incertitudine. An dicemus τὸ, Vter de vno tantũ prædicari, quoties iungitur verbo quod non conuenit niſi vni:*l.vter, C.de cõdit.inſtit.* de duobus verò, ſi verbo iungatur , quod duobus competat,*vt l.penult. C. de impuberum & alijs ſubſtit?*

z *l.7.ȷ.de reb.dub.*

a ſcilicet in dimidia ſua , tanquam inſtitutũ: & in dimidia defuncti, tanquam tacitè ſubſtitutũ, *l.25.ȷ.eod.*

b *l.vlt. Cod.eod.* hinc notat Baldus, omnem inſtitutionem collatam in defectũ heredis, eſſe vulgarem.

c ¶Quando prima forma inſtitutionis eſt plenior ſecunda,ſ[illegible]tur priori.

d Nõ primò nominatus, ſed qui primus ſuccedit, habetur loco inſtituti. *Ba.d.*

e *l.1.ȷ.de verbor. ſignif.*

f *l.8.§.3. s̃.de pignorat.*

g *l. 20. in fin.ȷ.de condit.& demõſt.*

h Imò non erit. Eſt enim huiuſmodi inſtitutio captatoria : hoc eſt nulla.*l. 1.in fi. ȷ. de his quæ pro non ſcriptis: facit l. 61.ȷ.de verb.ſignif.* adde quæ ſcripſi *ad l 11.C de teſtamento militis.*

i Nexus pignoris non impedit exiſtentiam neceſſarij heredis, ſi creditori ſatisfiat,*Bald.*

k *l.3.s̃.eod. Inſtit. eod.*

l *l.49.§.1.ȷ.eod.*

m *l.50. l.62. ȷ. eod. §.2. Inſt.eod.*

n *l.13.§. 2.l.43.s̃. ad l. Aquil.l.15.s̃. de interrogationib. l,9. Cod. depoſiti. adde l,13.§.5.in fi. ȷ. quod vi aut clã. l.1.§. 1.ſi is qui teſtamento.*

o *§.2. Inſt. eod.l. 116. §.3. in fin.ȷ.de leg. 1. l.34.ȷ.de adquir.rer.l 15.l.22. ȷ. de vſucapionib. l,28 ȷ.de ſtipulat. ſeruor. l. 22.ȷ.de fideiuſſorib. l. 24.ȷ. de nouationib.lege 62.l.138.ȷ.de regul. iur. Inſtit. de ſtipul. ſeru.in pr.*

p Imò valere videtur, *l,43. §.2.ȷ de legat.1.*

q Teſtamentum ab alieno arbitrio pendere non poteſt. *vide leg.52. in fi.ȷ.de condit. & demonſtr.*

r Teſtandi ius per ſe firmum eſſe debet,non ex alieno pendere arbitrio.

ſ Firma dicuntur quæ ipſa per ſe ſunt, non ex alieno arbitrio , aut ab alio dependent.

t Non expectatur conditio,cuius euentus nil prodeſt *Bart.*

De die.

De die.

34. *Papinianus* "lib. 1. Definitionum."

HEreditas[a] ex die[b], vel ad diem[c] non[d] rectè datur[e], sed vitio temporis sublato[f], manet institutio[g].

De pluribus institutis heredibus.

35. *Vlpianus* lib. 4. Disputationum.

EX facto proponebatur quidam duos heredes scripsisse, vnum rerum prouincialium, alterum rerum Italicarum: &, cùm merces in Italia deuehere soleret, pecuniam misisse in prouinciam ad merces comparãdas: quæ comparatæ sunt, vel viuo eo, vel post mortem: nondum tamen in Italiam deuectæ. Quærebatur: merces vtrùm ad eum pertineant, qui rerum Italicarum heres scriptus erat: an verò ad eum, qui prouincialium[h]. Dicebam[i] *, receptum esse, rerum[k] heredem institui posse: nec esse inutilem institutionem. sed ita, vt officio iudicis familiæ herciscundæ cognoscentis[l] contineatur, nihil ampliùs eum, qui ex re institutus est, quàm rem, ex qua heres scriptus est, consequi. Ita igitur res accipietur: verbi gratia, pone duos esse heredes institutos: vnum ex fundo Corneliano, alterum ex fundo Libiano: & fundorum alterum quidem facere dodrantem bonorum, alterum quadrantem. erunt quidem heredes ex æquis partibus, quasi sine partibus instituti. verumtamen officio iudicis tenebuntur, vt vnicuique eorum fundus, qui relictus est, adiudicetur[m], vel adtribuatur.

1 ¶ Vnde scio quæsitũ, æris alieni onus pro qua parte adgnosci debeat. & refert Papinianus, cuius sententiã ipse quoque probaui, pro[n] hereditariis partibus eos adgnoscere æs alienum debere. hoc est, pro semisse. fundos etenim vice præceptionis accipiendos. Quare si fortè tantum sit æs alienum: vt nihil, detracto eo, superesse possit: consequenter dicemus, institutiones istas ex re factas, nullius esse momenti. Et si fortè Falcidia[o] interueniens recisionem[p] esset legatorum factura, hic officio[q] iudicis recidit præceptiones istas. vt non[r] plus quisque eorum habeat, quàm esset habiturus, si legatum accepisset vel aliud[f], vel etiam præceptiones. Quòd si fuerit incertum, an Falcidia interuentura sit: rectissimè probatur, officio iudicis cautiones[t] esse interponendas.

2 ¶ Cùm hæc ita sint: hæc etiam institutio, de qua quæritur, non est repellenda, si alius rerum prouincialiũ, alius rerum Italicarum heres fuerit scriptus. officióque iudicis adtribuentur singulis res, quæ adscriptæ sunt. Erunt tamen heredes ex æquis partibus[u]: quia nulla pars adscripta est. Quæ res facit: vt si fortè in aliis facultatibus plus sit, (in Italicis fortè, quàm in prouincialibus) in aliis minùs, & æris alieni ratio vrgeat: dici imminutionẽ eandem fieri, quam supra ostendimus. Proinde, & si aliis fuerint legata relicta, contributio admittenda erit.

3 ¶ Rerum autem Italicarum, vel prouincialium significatione quæ res accipiendæ sint, videndum est. & facit quidem totum voluntas defuncti. nam, quid senserit, spectandum est. verumtamen hoc intelligendum erit, rerum Italicarum significatione eas contineri, quas perpetuò[x] quis ibi habuerit, atque ita disposuit, vt perpetuò haberet. cæteroquin si tempore[y] in quo[z] transtulit in alium locum, non vt ibi haberet, sed vt denuo ad pristinũ locum reuocaret: neque augebit[a], quò transtulit: neque minuet, vnde transtulit. Vtputa de Italico patrimonio quosdam seruos miserat in prouinciam (fortè Galliam) ad exigendum debitum, vel ad merces comparandas, recursuros, si comparassent, dubium non est, quin debeat dici, ad Italicum patrimonium eos pertinere debere. Vt est apud Mucium relatum, cùm fundus erat legatus vel cum instrumento, vel cum his, quæ ibi sunt. Agasonem enim missum in villam à patrefamilias, non pertinere ad fundi legatum, "Mucius" ait: quia non idcirco illò erat immissus, vt ibi esset. Proinde si seruus fuerit missus in villam, interim illic futurus, quia[b] dominum offenderat, quasi ad tempus relegatus: responsum est, eum ad villæ legatum non pertinere. Quare ne serui quidem: qui operari in agro consuerunt, qui in alios agros reuertebantur, "&" quasi ab alio commodati: in ea sunt conditione, vt ad legatum pertineant: quia non[c] in agro fuerant, vt ei agro viderentur destinati[d]: Quæ res in proposito quoque suggerit, vt Italicarum rerum esse credantur hæ res, quas in Italia esse testator voluit.

4 ¶ Proinde & si pecuniam misit in prouinciam ad merces comparandas, & nec dum comparatæ sint: dico, pecuniam, quæ idcirco missa est, vt per eam merces in Italiam aduehe rentur, "in" Italico patrimonio iniungendam. Nam & si dedisset in prouincia de pecuniis, quas in Italia exercebat ituras & rediturus: dicendum est, hanc quoque Italici patrimonij esse rationem.

5 ¶ Igitur efficere dici: vt merces quoque istæ: quæ[e] comparatæ sunt, vt Romam veherentur: siue prouectæ sunt eo viuo, siue nondum: & siue scit, siue ignorauit: ad eum heredem pertinere, cui Italicæ res sunt adscriptæ.

De parte adscribenda in codicillis.

36. *Idem* "lib. 8. Disputationum."

SI quis ita scripserit heredem, *ex qua*[f] *parte codicillis Titium heredem scripsero, heres esto*: etiam si pars in codicillis non fuerit adscripta, erit tamen heres, quasi sine parte institutus[g].

De nepote postumo instituto secundum Galli formulam. 1. *De substitutione reciproca.* 2. *De filiis institutis, & exheredato.*

37. *Iulianus* "libro vigesimonono Digestorum."

CVm in testamento ita scribitur *si filius meus me viuo morietur, nepos ex eo post mortem meam natus, heres esto*: duo gradus heredum[h]. nullo enim casu vterque ad hereditatem admittitur[i]. Ex quo apparet: si nepoti Titius substitutus fuerit, & filius patri heres exstiterit: non[k] posse Titium vnà cum filio heredem esse. quia non in primũ, sed in secundum gradum substituitur.

1 ¶ Hæc verba: *Publius, Marcus, Gaius inuicem substituti, heredes mihi sunto*: sic interpretanda sunt, vt breuiter videretur testator tres instituisse heredes, & inuicem eos substituisse[l], perinde ac si ita scripsisset, *Ille, & ille, & ille instituti heredes, & substituti sunto.*

2 ¶ Qui tres filios habebat, & ita scripserit, *filij mei heredes sunto. Publius*[m] *filius meus exheres esto*: videri potest, prima parte duos dumtaxat filios heredes instituisse.

Si seruus legatus instituatur post mortem legatarij. 1. *Si testamento hereditas purè, libertas sub condicione, & codicillis libertas purè seruo relinquatur.* 2. *De alienatione serui instituti.* 4. *De alienatione aut manumissione serui legatarij.* 5. *Si emptor seruum nondum sibi traditum pro parte heredem scripserit.*

38. *Idem* "lib. 30. Digestorum."

QVi filio impuberi exheredato Pamphilum legat[n], eundem post[o] mortem filij ex parte heredem instituere eodem modo potest, quo is, qui seruum Sempronio legatum[p], eundem post mortem Sempronij ex parte heredem instituit.

1 ¶ Seruus testamento heres purè scriptus, liber autẽ iussus esse, si[q] intra Kalendas Decembres decem dedisset si codicillis purè libertatem accepérit: intra Kalendas qui dẽ neque liber, neque heres erit, nisi decem dederit: si intra Kalendas non dederit, liber ex codicillis erit.

2 ¶ Si quis seruum suum, liberum sub[r] condicione, heredem purè scripsisset, eúmque vendidisset[f] pendente condicione: iussu emptoris, seruus adire hereditatem potest. quia & constitit institutio, & est, qui ius imperandi habet.

3 ¶ Quòd si post defectam condicionem alienatus fuisset: non potest, iussu emptoris, hereditatem adire. quia eo tempore ad eum peruenisset, quo iam extincta institutio, inutilis fuerat.

4 ¶ Igitur cùm seruus sub condicione liber esse iubetur, & legatum purè accepit: si, pendente condicione, manumissus, vel alienatus fuerat: legatum habebit, aut domino adquiret: quamuis mortis tempore condicio libertatis extincta fuerit. si verò post defectum condicionis manumissus, aut alienatus fuerit: legatum ad irritum recidit. 5 ¶ Cùm venditor seruum ante traditionem ab emptore pro parte heredem scriptum adire iubet, restituere coheredi serui necesse habet. quia lucrum[t] facere eius serui iure, quem vendidit, non debet. Planè non totum, quod adquisierit, restituet: sed pro ea dumtaxat parte, qua seruus coheredem habuerit.

39. *Marcianus* lib. 2. Regularum.

ID est, partem dimidiam serui, & quartam hereditatis. Libro trigesimo digestorum Iuliani Marcellus notat: Immò "&" id debet præstari, quod consequi venditor nõ potuisset, si priùs, quàm adiret seruus partem hereditatis, is traditus esset. quod est verum.

---

a non idem est in legato, *l. vlt. Bod. de legatis.*
b *§. 9. inst. t. eod. l. 77. ff. de regul. iur.* Cur ita? ne quis pro parte testatus mori videatur, *l. 7. ff. de reg. iur.*
c Cur ita? est enim durum vt qui heres semel factus est, nomẽ heredis exuat, *l. 88. in fi. ff. eod.*
d *sub. nisi à milite. vide l. 8. Cod. de testam. milit. vide quæ scripsi ad l. 9. Cod. de hered. instit.*
*
e nisi ratione libertatis, *l. 9. §. 18. ff. eod.*
f Institutus *donec vixerit* in perpetuũ est heres: vitium temporis tollitur vt pura maneat institutio, *vt hic. §. heres. pure, I. instit. eod.* nisi probabili aliqua coiectura doceatur, rogatus restitue re post mortem hereditatẽ legitimis heredibus ab intestato. *Castrens. 2. cõsil. 241. Corn. 1. Consil. 60.*
g vt institutus heres ex Calendis Martiis, statim possit adire: vt ad aliquod tãtum tempus heres perpetuò heres futurus sit.
h Respondeo, ad eum, qui rerum Italicarum heres fuit institutus, pertinere. Nam ea quæ aliquo tempore loco destinato (putà Italia) absunt, perinde ha bentur ac si non abessent. *Baldus. adde §. 3. in fine, §. 4. §. vltimo, ff. eodem.*
i hoc quod sequitur Vlpiani responsum ad finem §. 3. ita longè petitum est, vt illud prætermitti à lectore satius sit, quàm legere.
k *l. 1. §. 4. ff. eodem. l. penult. Cod. eod.*
l inter coheredes sc.
m *lege 78. infra eod.*
n *l. 85. in princip. & §. 1. ff. de verborum obligationib.* Pro hereditariis portionibus, onera hereditaria heredes sustinẽt *l. 1. Cod. si certum petat.* nisi intercedat pignus vel hypotheca. tunc enim possessor obligatæ rei cõueniendus est. *v. l. 2. Cod. de act. heredit.*
o *vide Manticã 9. de Coniecturis vltimarum voluntatum vlt. numero 8. 9. 10.* p Falcidia legata resecat.
q officium. *Haloand.*
r *l. 22. §. 1. in fin. ff. ad l. Falcid. vide l. 17. Cod. ad l. Falcid.*
f Falcidia detrahi potest ex institutione facta in rebus certis. habetur enim qui ita institutus est, pro legatario, vt ex communi opinione refert Mantica *9. de Coniectur. vltimarum voluntatum, 13. numero 10. Grass. §. Falcidia. quæst. 5.*
t *l. 1. ff. si cui plus quàm per leg*
u *adde l. 13. Cod. eod.*
x *adde l. 39. §. 1. ff. de auro: l. 17. §. 7. ff. de act. empti. l. 32. ff. de pignorib. l. 7. ff. quibus ex causis pignus tacitè.*
y si in tempore. *vide l. 44. ff. de leg. 3.* si ad tempus translata.
z si tempore ini quo transtulit. *Cuiac.* quid si legamus, si tempore quæda transtulit, vt, tempore transferre, fit ad tempus transferre.
a *l. 86. ff. de leg. 3.*
b Pœnæ causa serui vrbe in villam mitteban tur. *vide quæ scripsi ad Titul. si seruus exportandus.*
c *v. l. 4. ff. de instructo*
d Destinatum à testatore portio ni relictæ seu legatæ, ipsi rei legatæ cedit. de destinatione, vide plura apud Simonem *de Prætis 4. de interpretat. vltimarum voluntatum. 1. dubit. 7. numero 50.*
e *§. l. 27. §. 1. ff. de instructo.*
f *l. 2. in fi. ff. eod.*
g vt quæ valere possint sine declaratione, non vitientur non facta declaratione.
h vnus instituti, alter substituti.
i nec enim gradus subalterni primo gradui cõiungendi sunt.
k *adde l. 3. ff. de adquir. heredit.*
l atque ita valet substitutio sine institutione expressa: *adde l. 41. in fin. ff. de vulgari. adde l. 10. ff. de mortis caus. donat. adde l. vn. §. 7. Cod. de caducis.* atque ita in eadem oratione verborũ fiet institutio & substitutio reciproca.
m hæc postrema pars testamẽti priorem declarat & restringit. n *adde l. 5. §. 3. C. de necessar. seruis heredib. instit.*
o Seruus legatus post mortem legatarij, institui ex parte heres cum libertate, & substitui filio, potest: eritque necessarius, *lege 19. infrà de vulgari.*
p Instituere eũ seruum heredem possumus, quem alteri legauimus.
q Aditio hereditatis purè relictæ, retardatur per conditionem impositam libertati. *Baldus.*
r *l. 3. ff. eodem.*
f *l. 7. ff. eodem.*
t Postquam quis rem vendidit, ex ea lucrum & commodum sperare non debet. *Baldus.*

Si liber opinatus inſtituatur, & alius ei ſubſtituatur.

40. *Iulianus* libro trigeſimo Digeſtorum.

SI paterfamiliàs Titium, quem ingenuum[a] eſſe credebat, heredem[b] ſcripſerit: eique, ſi heres non poſſet, Sempronium[c] ſubſtituerit: deinde Titius, quia ſeruus fuerat, iuſſu[d] domini adierit hereditatem: poteſt dici, Sempronium in partem[e] hereditatis admitti. nam qui ſcit aliquẽ ſeruum eſſe, & eum heredem ſcribit & ita ſubſtituit, *ſi*[f] *Stichus heres non erit, Sempronius heres eſto:* intellegitur tale quod[g] dicere, ſi Stichus neque ipſe heres erit, neque alium fecerit. atqui eum, quem liberum putat eſſe heredem ſcripſerit: hoc ſermone: *ſi heres non erit*, nihil aliud intelligitur ſignificare, quàm ſi heredati[h] vel ſibi adquiſierit, vel mutata condicione alium heredem non fecerit. quæ adiectio ad eos pertinet, qui patresfamiliàs heredes ſcripti, poſtea in ſeruitutem deducti fuerint. igitur in hoc caſu ſemiſſes fient. ita vt alter ſemis[i] inter eum, qui dominus inſtituti heredis fuerit, & ſubſtitutũ, æquis portionibus diuidatur.

41. *Pomponius* "libro 12. ex variis Lectionibus."

ET hoc Tiberius[k] Cæſar conſtituit[l] in perſona Parthenij[m]: qui, tanquàm ingenuus, heres ſcriptus, adierat hereditatem: cùm eſſet[n] Cæſaris ſeruus. nam diuiſa hereditas eſt inter Tiberium[p], & eum, qui Parthenio ſubſtitutus erat: vt refert Sextus Pomponius.

De ſeruis propriis inſtitutis ab eo, qui ſoluendo non eſt.

42. *Iulianus* "libro 64. Digeſtorum."

QVi ſoluendo non erat, duos[p] Apollonios liberos heredéſque eſſe iuſſerat. altero ante[q] apertas tabulas teſtamenti mortuo, nõ ineleganter defendi poterit, eum, qui ſupererit, liberum & ſolum neceſſarium heredem fore. quòd ſi vterque viuit, inſtitutionem nullius eſſe momenti propter legem Æliam Sentiã, quæ ampliùs quàm vnum neceſſarium heredem fieri vetat.

43. *Paulus* "libro 1. ad legem Æliam Sentiam."

INuicem enim eos ſibi obſtare.

De facto coheredis.

44. *Alphenus* "lib. 5. Digeſtorum."

PAterfamiliàs teſtamẽto duos heredes inſtituerat: eos monumentum[r] facere iuſſerat in diebus certis: deinde ita ſcripſerat, *Qui*[ſ] *eorum non ita fecerit, omnes exheredes ſunto.* alter heres hereditatem prætermiſerat. reliquus heres conſulebat, cùm ipſe monumentum inſtruxiſſet, numquid minùs heres eſſet ob eam rem, quòd coheres eius hereditatem non adiſſet. reſpondit, neminem ex alterius facto hereditati neque alligari, neque exheredari poſſe. ſed vti quiſque condicionem impleſſet, quamuis nemo adiſſet præterea, tamen eum heredem eſſe[t].

De conditione poßibili & impoßibili.

45. *Idem* "lib. 2. Digeſtorum à Paulo Epitomatorum."

SI[u] *Mæuia mater mea, & Fuluia filia mea viuent, tum mihi Lucius Titius heres eſto.* Seruius reſpondit: ſi teſtator filiam numquam habuerit, mater autem ſuperuixiſſet: tamen Titium heredem fore. quia id, quod impoſſibile[x] in teſtamento ſcriptum eſſet, nullam vim haberet.

De fideicommiſſo de mandato.

46. *Africanus* "lib. 2.[y] Quæſtionum."

QVidam, cùm filiumfamilias heredem inſtituere vellet, ne ad patrem eius ex "ea" hereditate quicquã perueniret, voluntatem ſuam expoſuit filio. filius, cùm patris offenſam[z] vereretur, petiit à teſtatore, ne ſub condicione, *Si*[a] *à patre emancipatus eſſet*, heredem eum inſtitueret: & impetrauit[b] ab eo, vt amicum ſuum heredem inſtitueret. atque ita teſtamento amicus filij, ignotus[c] teſtatori, heres inſtitutus eſt. nec quicquam ab eo petitum eſt. quærebatur: ſi ille amicus aut adire nollet, aut aditam nollet reſtituere hereditatem: an fideicommiſſum ab eo peti poſſit, aut aliqua actio aduerſus eum eſſet: & vtrùm patri, an filio competeret. reſpondit: etiam ſi manifeſtum ſit ſcriptum heredem fidem ſuam interpoſuiſſe: non tamen aliter ab eo fideicommiſſum peti poſſe, quàm ſi & ipſum teſtatorem fidem eius ſecutum eſſe probaretur. ſi tamen, cùm à filiofamiliàs rogaretur amicus, & aditurum ſe hereditatem recepiſſet, & reſtituturum patrifamiliàs facto: non abſurdè dici poſſit, mandati actionem futuram. & eam actionem patri inutilem[d] fore: quia non ſit ex bona fide, id ei reſtitui, quod teſtator ad eum peruenire noluerit. ſed nec filio vulgarem[e] competituram; verùm vtilem[f]. ſicuti dare placeret ei, qui, cùm filiusfamiliàs eſſet, pro aliquo fideiuſſiſſet, ac paterfamiliàs factus ſoluiſſet.

De verbo immò. 1. De inſtitutione filiæ, & poſtumi, & poſtumæ. 2. Si primo vnciæ, reliquis partes dentur.

47. *Idem* "lib. 4.[g] Quæſtionum."

SI ita ſcriptum fuerit, *Titius, immò*[h] *Seius heres eſto:* Seiũ ſolum heredem fore reſpondit. Sed & ſi ita, *Titius heres eſto, immò Seius heres eſto:* idem erit dicendum.

1 ¶ Quidam teſtamento ita heredes inſtituit: *Titia filia mea heres eſto. ſi quid mihi liberorum, me viuo*[i]*, mortuóve naſcetur. tunc qui virilis ſexus vnus*[k] *pluréſve naſcentur, ex parte*[l] *dimidia & quarta: qui fœmini ſexus vna pluréſve natæ erunt, ex parte qua mihi heres ſit.* poſtumus ei natus eſt. cõſulebatur, quota ex parte poſtumus eſſet. reſpondit, eam hereditatem in ſeptem partes diſtribuẽdam. ex his filiam quatuor, poſtumum tres habituros. quia filiæ totus as, poſtumo dodrans datus eſt. vt quarta portione ampliùs filia, quàm poſtumus, ferre debeat. ideo ſi poſtuma quoque nata eſſet: tantumdem ſola filia, quantum vterque poſtumorum habituri eſſent. itaque in propoſito cùm as filiæ, dodrans poſtumo ſit datus, vigintiunam partes fieri: vt filia duodecim, nouem filius habeat.

2 ¶ In teſtamento ſcriptum eſt: *Lucius Titius ex duabus*[m] *vnciis, Gaius Attius ex parte vna, Mæuius ex parte vna, Seius ex partibus duabus, heredes mihi ſunto.* conſulebatur, quid iuris eſſet. reſpondit, hanc ſcripturam, illam interpretationem accipere poſſe: vt Lucius Titius duas vncias habeat: cæteri autem, quaſi ſine[n] partibus inſtituti, ex reliquo dextante heredes ſint. quem dextantem ita diuidi oportet, vt Seius quincuncem, Attius & Mæuius alterum quincuncem habeant.

De inſtitutione hereditatis dominus eſto. 1. De herede inſtituto cum maledicto. 2. De inſtituto à domino cum qua adulterium commiſiſſe dicitur. 3. De falſa demonſtratione heredis.

48. *Marcianus* "lib. 4. Inſtitutionum."

HIs verbis[o], *Titius hereditatis meæ dominus*[p] *eſto.* rectè inſtitutio fit.

1 ¶ Illa inſtitutio valet[q], *filius meus impiiſſimus*[r]*, malè de me meritus, heres eſto.* purè enim heres inſtituitur cum maledicto. & omnes huiuſmodi inſtitutiones receptæ ſunt.

2 ¶ Interdum[ſ] nec cum libertate vtiliter ſeruus à domina heres inſtituitur: vt conſtitutione Diuorum Seueri & Antonini ſignificatur: cuius verba hæc ſunt: Seruum adulterij accuſatum[t], non iure teſtamento manumiſſum ante ſententiam ab ea muliere videri, quæ rea fuerit eiuſdem criminis poſtulata, rationis eſt. quare ſequitur, vt in eundem à domina collata inſtitutio nihil momenti habeat.

3 ¶ Si in patre[u], vel patria, vel alia ſimili adſumptione falſum ſcriptum eſt: dum de eo, qui demonſtratus ſit, conſtet: inſtitutio valet.

Si ſeruus alienus cum libertate inſtitutus, teſtatoris efficiatur. 1. Quibus temporibus teſtamenti factio requiritur.

49. *Florentinus* libro decimo Inſtitutionum.

SI alienum ſeruum liberum & heredem eſſe iuſſi, & is poſtea meus effectus eſt, neutrum[x] valet, quia libertas alieno ſeruo inutiliter data eſt.

a *§. vlt. Inſtit. de vulgari.*
b *ſub.* in vniuerſum.
c Sempronium coheredem ſubſtituerit *Alciat. 1. diſp. 2.* Goueanus *obſeruat. 6.* Duarenus, Balduinus, Vveſebek: Mynſinger. Cantiũcula, Lancellotus Politus. *Inſtit. de vulgari.* hoc ſenſu, Inter Titium & Sempronium eius coheredem in ſemiſſem & æquas partes diuidi: deinde propter patrisfamiliàs errorẽ, rurſus ſemiſſem Titij cũ Sempronio diuidendum. verùm hæc lectio diſplicet Viglio. *Inſt. de vulgari:* Canono 10. *commentar. 7.* Batoni.
d Hereditatem adire iuſſu domini ſeruus poteſt.
e dimidiam, *vt ꝗ. eod.* æqualem. Theophil. Inſt. *de vulgari.*
f *l. 7. ꝗ. de adquir. heredit. §. vlt. Inſt. de vulgari.*
g quid.
h *al.* hero. *al.* hereditatẽ *al.* quã ſi ſibi.
i ita vt as. *Cuiac. hic. & inſt. de vulgari. al.* vt vterque. *al.* alteruter.
k *d. §. vlt. inſt. de vulgari. al.* Titus & Veſpaſianus. *Suet. Dion Martial. al.* Diuus Pi⁹ *Theophil* quod de Antonino Pio interpretatur Conanus 10. *c. 7.*
l Ius ſibi dicere poteſt qui ſuperiorẽ non recognoſcit. *vide quæ ſcripſi ad Titul. ne quis in ſua cauſa.*
m vide quæ ſcripſi *ad §. vlt. Inſt. de vulgari.*
d hîc notat Baldus: Cæſarem iudicem eſſe poſſe in cauſa propria. *adde l. 13. ꝗ. tit. prox.*
o *al.* Titum & Veſpaſianum.
p & malè. nam lex Sentia ampliùs, quàm vnũ neceſſarium heredem fieri vetat ꝗ. *eod. l. 43. lege 57. ꝗ. eod. §. 1. Inſt. quibus ex cauſ. manumit.* quod refer ad l. Iuliam & Papiam.
q antequam heres extiterit. hîc collige, Regulã Catonianam nõ pertinere ad l. Iuliam & Papiã. *l. vlt. ꝗ. de reg. Caton. Cuiac. hic:* adde quæ ſcripſi *ad Vlp. 24. §. 31.*
r *adde l. pen. ꝗ. de condit. & demonſtr. l. 13. ꝗ. de manumiſſ. teſtam.*

ſ Inſtituti etiam extranei plerumque exheredabantur, niſi voluntati teſtatoris paruiſſent. Cuius rei exempla exſtant in *l. vxorem, §. eius heres. ꝗ. de legat. 3. l. Seius. ꝗ. ad l. Falcid. l. ſi certarum, §. ſi eodem. ꝗ. de teſtam. militis.* ſic in teſtamento Gregorij Nanziazeni, οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἔστωσαν μου ἀποκληρονόμοι. & in teſtamento B. Remigij. Cæterùm omnes exheredes eſtote, ſuntote. quam fuiſſe vulgarem teſtamentorum in Galliis clauſulam, formula edita à Marculpho indicat, in qua eſt, *Reliqui verò heredes, exheredes ſunto.* Alioquin exheredationem in extraneo ineptam eſſe, *l. quidam cùm filius. ꝗ. de verb. oblig.*
t *l. 6. Cod. de conditionib. inſertis.*

u Conditio eadem eſt *in l. 6. §. 1. ꝗ. de condit. & demonſtr.*
x *l. 6. in fine ꝗ. de condit. & demonſtrat.* Cur hæc conditio impoſſibilis dicitur, nõ falſa? quia non propriè falſa eſt, ſed nugatoria. Quæ ſunt impoſſibilia, & nõ propriè falſa ſunt. Cur impoſſibilis eſt? quia in rerũ natura nũquam fuit. Teſtator ita ſcripſit, ſi filia mea viuet Titius heres eſto. Filiã nunquã habuiſſe teſtator hîc proponitur. hæc igitur conditio, quia nunquã in natura fuit, impoſſibilis fuit. & quia impoſſibilis natura, nõ vitiat inſtitutionẽ heredis.
y *vide Cuiac. 2. ad Afric.*
z nam filiorum inſtitutiones ſub conditione emãcipationis factæ, plerumque filios inuidioſos & patribus offenſos reddunt.
a ſub ea conditione Curtius Peroſus inſtituit apud Plinium 8. *epiſt. adde Suetonium in Vitellio. Nouella 159. c. 1.*
b *adde l. 31. §. 7. ꝗ. de do. int.*
c Poteſt enim ignotus teſtatori inſtitui, *l. 11. Cod.*
d ¶ Imò vtilem, *l. 70. ꝗ. de verb. obligat.*
e i. directam. *l. 42. ꝗ. de furtis.*
f quæ in factũ dicitur *l. 12. §. 6. ꝗ. mandati.*
g *vide Cuiac. 4. ad Afric.*
h *l. 21. ꝗ. de manumiſſ. teſtam.*
i eo genere poſthumus commodius inſtituitur, *l. 10. ꝗ. de liber.*
k ſic in Satyra Varronis, quę inſcribitur *Teſtamentum.* Si quis mihi filius, vnus, pluréſve: nam qui vnius tantũ mentionem facit in periculum rumpendi deducit teſtamentum pluribus natis.
l *adde l. 13. ꝗ. de liberis.*
m *adde l. 78. §. 2. eod.*
n *l. 36. ꝗ. eod.*
o *l. 15. Cod. de teſtamentis.*
p id eſt heres. Heres enim pro domino ita ſumitur, *§. vlt. vbi Theophil. Inſt. de heredum qualitate.*

q Imò non valet, quia Inſtitutio, vt & legatum & donatio, fit meritis antecedentibus, *l. 9. ꝗ. pro ſocio vide l. 9. §. 8. ꝗ. eodem.*
r *l. 9. §. 8. ꝗ. eod. adde l. 3. ꝗ. de liberis. vide Valer. 5. c. 9.*
ſ *l. 76. §. 4. ꝗ. de leg. 2. inſt. eod. in pr. verſ. eſt tamen caſus.*
t maculatum. *Inſtit. de heredibus inſtituend. in fine princip.* ἔνοχον τῇ μοιχείᾳ. *Theoph. ibid. vbi ſcripſi.*
u *facit l. 4. Cod. eod. l. 58. inf. ꝗ. hoc tit. l. 5. Cod. de teſtam. l. 2. Cod. de neceſſariis.*
x Imò, vtcumque libertas ſuperuacuè data videatur, inſtitutio tamen non infirmatur. *paulus 3. ſent. 4 §. 20.*

1 In extra-

1 ¶ In extraneis heredibus illa obseruantur, vt sit cum eis [a] testamenti factio. siue ipsi heredes instituantur: siue hi, qui in potestate eorum sunt. & id duobus [b] temporibus inspicitur: testamenti facti, vt constiterit institutio: & mortis testatoris, vt effectum habeat. hoc ampliùs, & cùm adibit hereditatem, esse debet cum eo testamenti factio: siue purè, siue sub condicione heres institutus sit. nam ius heredis eo vel maximè tempore inspiciendum est, quo adquirit hereditatem. medio [c] autem tempore inter factum testamentum, & mortem testatoris, vel condicionem institutionis existentem, mutatio iuris heredi non nocet. quia (vt dixi) tria tempora inspicimus.

a §. 4. *Institut. de heredit qualit. facit l. 31. s. eod. l. 10. Cod. eodem.*
b *dict. §. 4.*
c *dict. §. 4. vers. medio autem tempore.*

De seruo proprio instituto. deinde alienato. 1. *De condicione impossibili.* 2. *De diuisione hereditatis.*

50. *Vlpianus* lib. 6. Regularum.

SEruum meum heredem institutum cum libertate, si viuus vendidero ei, cum quo testamẽti factio non est, posteáque eum redemero [d]: ex testamento mihi heres esse poterit. nec medium tempus, quo apud eum fuit, vitiauit institutionem. quia verum est, vtroque tempore, tam testamenti faciendi, quàm mortis "tempore", meum fuisse. Vnde, si apud eum remanserit, vitiatur institutio. vel, si cum eo testamenti factio est iussu eius adeundo adquiret ei hereditatem.

1 ¶ Si in non faciendo impossibilis [e] condicio institutione heredis sit expressa, secũdùm omnium sententiam heres erit, perinde acsi purè institutus esset.

2 ¶ Hereditas plerumque [f] diuiditur in duodecim vncias, quæ assis appellatione continentur. Habent autem & hæ partes propria nomina ab vncia vsque ad assem. "puta" hæc: sextans, quadrans, triens, quincunx, semis, septunx, bes, dodrans, dextans, deunx, "as."

d *l. 9. §. penult. s. eodem.*
e *l. 3. j. de condit. & demonstr.*
f *vide l. 3. § 1. s. eodem. §. 5. Instit. eodem.*

De institutione serui proprij, si liber erit 1. *vel si meus erit cum moriar*

51. *Marcianus* "libro tertio Regularum."

TAlem institutionem quidem valere non putabant, *Stichus liber esto: & si* [g] *liber erit, heres esto.* Sed Diuus Marcus rescripsit, hanc institutionem valere, perinde [h] atque si non erat adiectum, *si liber erit.*

1 ¶ Si quis ita scripserit, *Stichus si meus erit cum morior liber & heres esto*: alienatus non poterit iussu emptoris adire hereditatem. quamuis, etsi non erat hoc expressum, non aliàs liber & heres fieri poterat, quàm si mansisset eius. Sed si viuus eum manumiserit: Celsus libro quintodecimo Digestorum scribit, fieri hunc heredem. non enim hunc casum testatorem voluisse excludere palàm est. neque verba omnino repugnant. nam quamuis seruus eius non est, at certè libertus est.

g *l. 9. §. 14. s. eod. Institut. eodem. l. 21. l. 22. j. de condit. instit.*
h *dixi ad l. 6. Cod. de instit.*

De seruo hereditario.

52. *Paulus* "lib. 2. Regularum".

SEruus hereditarius [i], heres institui potest: si modò testamenti factio fuit cum [k] defuncto: licèt cum herede instituto non sit.

i *l. 31. §. 1. s. eod.*
k *Vlpian. 22. §. 1. Theophil. §. 2. Institut. de heredibus instituendis.*

Si quibusdam institutis, & inuicem substitutis, ac cæteris exheredatis, deinde legata, & libertates dentur; postea alij heredes instituantur & inuicem substituantur.

53. *Marcellus* "libro singulari Responsorum."

LVcius Titius, Seio & Sempronio ex semissibus heredibus institutis, & cæteris [l] exheredatis, inuicem heredem substituit, deinde legata, & libertates dedit: postea ita subiecit: *Cornelius, & Salustius, & Varo æquis partibus heredes sunto. quos inuicem substituo.* quæro, quantum vel priores duo ex semissibus instituti, vel posteriores habere debeant. Marcellus respondit, in obscuro esse, Cornelium & Salustium & Varonem primo, an secundo, vel tertio gradu heredes instituere voluerit: sed secundùm scripturam testamenti, quæ poneretur, alterum [m] assem datum eis videri.

l id est, filiis: aliàs, in extraneis hæc enunciatio inepta est.
m qui sine parte heres institutus est vacãtem portionem vel alium assem occupat, *l. 17. §. 3. s. eodem. §. 6. vers. si verò totum instit. eod. l. vltim. j. secund. tabul.*

Si seruus proprius pupillariter substitutus alienetur à pupillo & instituatur heres ab emptore.

54. *Neratius* "libro primo Membranarum."

PAter filio impuberi seruum heredem substituit, liberúmque esse iussit. eum pupillus vendidit [n] Titio. Titius eum, iam primo testamento facto, in secundo testamento liberum heredémque esse iussit, [o] superius testamentum Titij ruptum est, quia his seruus & heres potest esse: &, vt superius [p] testamentum rumpatur, sufficit, ita posterius factum esse, vt aliquo casu potuerit ex eo heres existere. quod ad vim autem eius institutionis pertinet: ita se res habet [q], vt, quamdiu pupillo ex ea substitutione heres potest esse, ex Titij testamento libertatem hereditatémque consequi non possit. si pupillus in suam [r] tutelam peruenerit: perinde ex Titij testamento liber herésque sit, acsi pupillo substitutus non fuisset. si pupillo heres extitit: propiùs est, vt Titio quoque, si velit, heres esse possit.

n Seruus substitutus impuberi, interim potest alienari cum sua causa, *Bald.*
o emptor scilicet.
p Prius testamentum à posteriori rumpitur.
q ¶ Seruus substitutus impuberi, & ab eo alienatus, nõ potest à nouo domino heres institui: nisi is impubes in suam tutelã venerit
r id est, cum pubes fact⁹ fuerit, *l. 50. j. de legat. 3. l. 5. §. 2. j. ex quibus caus. imposs.*

De testatore qui non est soluendo.

55. *Paulus* "libro primo ad legem Æliam Sentiam."

SI is, qui soluendo non [s] est, primo loco Stichum, secundo eum, cui ex fideicommissi causa libertatem debet, liberum & heredem instituerit: Neratius, secundo [t] loco heredem scriptum fore, ait. quia non videtur creditorum fraudandorum causa manumissus [u].

s *l. 42. s. eodem.*
t *l. 24. in fin. j. qui & à quibus.*
u Nec enim à tali debitore volens manumittitur, *l. 84. j. eod.*

De institutione, si intra annum illum decessero.

56. *Idem* "libro singulari de secundis tabulis."

POtest [x] quis ita heredem instituere: *si intra annum septuagesimum decessero, ille mihi heres esto.* non enim pro parte testatus intelligi debet, sed sub condicione instituisse.

x Imò, non potest: eo enim casu heredi nihil datum videtur, *l. 1. §. 1. j. de reg. Catoniana.*

De testatore qui non est soluendo.

57. *Idem* "libro quinquagesimoseptimo ad Edictum."

SI is, qui soluendo non est, seruum cum libertate heredem instituerit, & liberum substituerit: ante incipiendum erit à substituto. lex enim Ælia [y] Sentia ita demum ei, qui in fraudem creditorum heres institutus est, conseruat libertatem, si nemo alius ex eo testamento heres esse potest.

y *de qua lex. 42. s. eodem.*

De pronomine hic. 1. *De herede sub appellatione fratris instituto.*

58. *Idem* "libro quarto ad Vitellium."

NEmo dubitat rectè ita [z] heredem nuncupari posse, *hic* [a] *mihi heres esto*: cùm sit coram, qui ostenditur.

1 ¶ Qui frater [b] non est, si fraterna [c] caritate diligitur, rectè [d] cum nomine suo sub appellatione fratris heres instituitur.

z *adde Vlpian. 20. §. 1.*
a Heredis nomen nuncupari non est necesse, sufficit institutum demõstrare, *l. 9. §. 8. s. eod.*
b Fratrem appellare possumus, quem heredem nominamus, *vide l. 4. s. de confirmat. tutor. adde l. 48. in fin. s. hoc titul.*
c *adde l. 8. Cod. de obligat.*
d neq; vitiatur institutio quasi incerta perpera instituta. vide quæ scripsi ad *l. 24. j. de testam. milit.* Error in nomine heredis, cum de persona cõstat non vitiat heredis institutioné: sunt enim vocabula reperta hominis gratia: quę si alio modo intelligantur nihil interest, *l. si in nomine Cod. de testam. §. siquidem in nomine. Instit. de legat.* Ita falsa patris vel patriæ denominationõ vitiat institutionem, *l. his verbis. in fin. s. eod.* Ita fratris vocabulo, amicum rectè instituim⁹, *vt hic*: vt & vxorem, adfinis vocabulo, *l. non ideo. Cod. de heredibus inst.* vide plura apud Manticam, 4. de Coniectur. 5.

De libero homine bon. fid. seruiente. 1. *De socio institutos ex qua parte socius est.* 2. *De coniunctis.* 3. *De iuro accrescendi.* 4. *quo tempore spectatur testamenti factio.* 5. *De instituto ex parte purè, & ex parte sub conditione* 7. *Si coheres coheredi successerit.*

59. *Celsus* "libro decimosexto Digestorum.

LIber [e] homo, cùm tibi seruiret, heres institutus, iussu tuo adiit. Trebatius esse eum heredem: Labeo, tunc non esse heredem, si necessitate id fecerit, non quòd alioquin vellet obligari.

1 ¶ Si quis ita heredem instituerit: *Titius qua ex parte est in vectigali salinarum, pro ea parte mihi heres esto*: quidam mihi socium putant, si asse descripto id dictum sit, vt maximè socius fuerit Titius, non esse heredem. sed, si pars vacua relicta fuerit, ex ea heredem esse. quod totum & ineptum, & vitiosum est. quid enim vetat, asse descripto vtiliter Titium, ex parte fortè quarta, ex qua socius erat heredem institutum esse?

2 ¶ *Titius heres esto* [f]. *Seius, & Mæuius heredes sunto.* verum est, quod Proculo placet, duos semisses esse, quorum alter coniunctim duobus datur.

3 ¶ Cùm quis ex institutis, qui [g] "non" [h] cum aliquo coniunctim institutus sit, heres non est: pars eius omnibus proportionibus hereditariis adcrescit. neque refert, primo loco quis institutus, an alicui substitutus heres sit.

4 ¶ Si heres institutus scribendi testamenti tempore ciuis Romanus fuit, deinde ei aqua & igni interdictum est: heres fit, si intra illud tempus, quo testator decessit, redierit [i]: aut si sub condicione heres institutus est, quo tempore condicio exsistit. Idem & in legatis, & in bonorum possessionibus.

5 ¶ *Titius ex semisse heres esto. Seius ex quadrante heres esto. Titius, si in Capitolium ascenderit, ex alio quadrante heres esto.* antequam Capitolium ascendat, si pro herede gerat: ex semisse heres erit. "si Capitolium ascenderit, & ex quadrante heres erit. nec erit ei necesse [k] pro herede gerere, quippe iam heredi.

6 ¶ Si ita scriptum fuerit: *Titius ex parte tertia, Mæuius ex parte tertia heredes sunto. Titius: si intra tertias Kalendas nauis ex Asia venerit, ex reliqua parte heres esto.* videamus, ne Titius statim ex semisse heres sit. nam duo heredes instituti sunt. Sed Titius aut ex semisse, aut ex besse. ita sextans vtique erit in pendenti. &, si condicio exstiterit, ex besse heres erit. si non exstiterit, ille sextans Mæuio adcrescet. sed si decesserit Titius, antequàm

e *l. 54. j. de adquirend. rerum. l. 21. Cod. de iure de libert.*
f *vide l. 11. s. eod.*
g Portio disiuncti ab omnibus, omnibus accrescit pro hereditatia parte, *Bald.*
h Ita legendũ putat Duaren. 2. de iure accrescendi. 11.
i *l. 104. j. de cond. dit. & demonst.*
k Ius expressum trahit ad se tacitum, *Bald.*

a Dubius euentus in vltimis voluntatibus non tranſmittitur, *Baldus.*
b dari nihil intelligitur ei qui in rerum natura non eſt.
c Quando quis prætendit plures inſtitutiones diuerſorum, poteſt vnam cognoſcere aliam repudiare, *Bald.*
d heres pro parte, nec habeens coheredem in ſolidum eſt heres, *Bald.*

condicio exſiſtat, deinde condicio exſtiterit: tamen ille ſextans non Titio heredi, ſed Meuio adcreſcet. nam, cùm adhuc dubium eſſet, Titio, an Mæuio is ſextans datus eſſet, Titius deceſſit. nec [a] poteſt intelligi datus ei, qui tempore dandi in rerum natura [b] non fuit.

7 ¶ Attius Titium & Mæuium & Seium æquis partibus heredes inſtituit, Titius interim ſolus adiit hereditatem, & Seium heredem inſtituit: poterit Seius Titij adire hereditatem: Attij vel adire [c], vel omittere. ſed Attio, antequàm adeat, vel omittat eius hereditatem, ex ſemiſſe heres erit. ſi adierit Seius Attij hereditatem, Titius ex triente duntaxat heres erit. & per hereditatem Titij triens duntaxat ad Seium perueniet. alterũ trientem ex ſua inſtitutione habebit. Quid ergo, ſi ab Attio Titius & Seius heredes inſtituti ſunt, Titius adierit hereditatem, Titio Seius heres extiterit? potéſtne Attij hereditatem omittere? an neceſſario ei ex aſſe heres eſt? quippe cum alius nemo [d] heres inſtitutus eſt, quàm is ipſe, "qui" ex aliqua parte iam heres eſt: perinde eſt, quaſi vnus heres per Titium inſtitutus ſit.

De teſtatore qui non eſt ſoluendo.

60. *Celſus* "lib. 29. Digeſtorum."

QVi ſoluendo non erat: ſeruũ primo loco, & alterum ſeruum ſecundo loco heredes ſcripſit. ſolus is, qui primo loco ſcriptus eſt, hereditatem capit. nam lege Ælia [e] Sentia ita cauetur, vt ſi duo pluréſve ex eadem cauſa heredes ſcripti ſint, vti [f] quiſque primus ſcriptus ſit, heres ſit.

De exheredatione.

61. *Modeſtinus* "lib. 8. Reſponſorum."

QVi volebat [g] filiam exheredare, ſic teſtamento cõprehendit: *te autem, filia, ideo exheredaui, quoniam* [h] *contentam* [i] *te eſſe doti* [k] *volui.* quæro, an efficaciter exheredata ſit. Modeſtinus reſpondit, nihil proponi, cur non eſſet voluntate teſtatoris exheredata.

De relicto in tempus capiendæ hereditatis. 1. De demonſtratione heredis.

62. *Idem* "lib. 2. Pandectarum."

IN tempus [l] capiendæ hereditatis inſtitui heredẽ poſſe, beneuolentiæ eſt. veluti: *Lucius Titius, cum capere potuerit, heres eſto.* Idem & in legato.

1 ¶ Quotiens [m] non apparet, quis heres inſtitutus ſit: inſtitutio non valet. quippe euenire poteſt, ſi teſtator complures amicos eodem [n] nomine habeat, & adſignationem nominis ſingulari nomine vtatur. niſi ex aliis apertiſſimis [o] probationibus fuerit reuelatum, pro qua perſona teſtator ſenſerit.

De coniunctis, & diſiunctis & iure accreſcendi.

63. *Iauolenus* "lib. 1. ex Caſſio."

HEredes ſine partibus vtrùm [p] coniunctim, an ſeparatim ſcribantur: hoc intereſt. quod, ſi quis ex coniunctis deceſſit, hoc non ad omnes, ſed ad reliquos, qui coniuncti erant, pertinet. ſin autem ex ſeparatis: ad omnes, qui teſtamento eodem ſcripti ſunt heredes, portio eius pertinet.

De ſeruo poſtumi.

64. *Idem* "lib. 7. Epiſtolarum.

EIus ſeruum, qui poſt [q] mortem meam natus erit, heredem inſtitui poſſe, Labeo frequenter ſcribit. ídque verum eſſe manifeſto argumento comprobat: quia ſeruus hereditarius [r], priùs quàm adeatur hereditas, inſtitui heres poteſt: quamuis teſtamenti facti tempore nullius [ſ] ſit.

De legato, De commendatione liberti.

65. *Idem* "lib. 12. Epiſtolarum."

HEreditas ad Statium Primum nullo iure pertinet, cùm inſtitutus heres non ſit. nec quicquam ei prodeſt [t], quod [u] ab eo aliquid legatum eſt, aut libertus ei defuncti teſtamento commendatus [x] eſt, ex quo, ſi manumiſſus non eſt, ſeruus eſt.

De iure accreſcendi.

66. *Pomponius* lib. 5. ad Quintum Mucium.

SI ita quis heredes inſtituerit: *Titius* [y] *heres eſto. Gaius* [z] *& Mæuius* [a] *æquis ex partibus heredes ſunto:* quamuis Et, ſyllaba coniunctionem [b] faciat: ſi quis tamen ex his [c] decedat, non [d] alteri ſoli [e] pars adcreſcit, ſed "&" omnibus coheredibus [f] pro hereditatiis portionibus. quia non tam coniunxiſſe [g], quàm celerius dixiſſe videatur. [h]

De inſtitutione conditionali & pura.

67. *Idem* lib. 2. ad Quintum Mucium.

SI ita ſcriptum fuerit: *Tithaſus* [i], *ſi in Capitolium aſcenderit, heres eſto. Tithaſus heres eſto:* ſecũda ſcriptura potior erit. plenior [k] eſt enim, quàm prior.

De inſtitutione collata in voluntatem alterius. De his quæ tacita valent, expreſſa non valent.

68. *Idem* libro ſeptimo ad Quintum Mucium.

SI quis Semproniũ heredem inſtituerit ſub hac [l] condicione *ſi Titius in Capitolium aſcenderit*: quamuis non aliàs heres eſſe poſſit Sempronius, niſi Titius aſcendiſſet in Capitolium, & hoc ipſum in poteſtate ſit repoſitum Titij: quia tamen ſcriptura nõ eſt expreſſa voluntas Titij, erit vtilis ea inſtitutio. Atquin ſi quis ita ſcripſerit, *ſi Titius voluerit, Sempronius heres eſto:* non valet inſtitutio [m] * Quædam enim in teſtamentis ſi exprimantur [n], effectum nullum habent. quando, ſi verbis tegantur, eandem ſignificationem habeant, quam haberent expreſſa, "&" momentum aliquod habebunt. Sic enim filij exheredatio cum eo valet, ſi quis heres exiſtat. & tamen nemo dubitát, quin, ſi ita [o] aliquis filium exheredauerit, *Titius heres eſto: & cum heres erit Titius, filius exheres eſto*: nullius momenti eſſe exheredationem.

De inſtitutione duorum heredum vter eorum volet.

69. *Proculus* lib. 2. Epiſtolarum.

COrnelius & *Mæuius, vter eorum volet, heres eſto.* vterque vult. Trebatius, neutrium fore heredem: Cartilius, vtrumque. tu cui adſentiaris? Proculus: Cartilio adſentio. & illam adiectionem, *vter eorum volet*, ſuperuacuam puto [p]. id enim, etiam ea non adiecta, futurum fuit: vt, vter vellet, heres eſſet: vter nollet, heres non eſſet. quòd ſi hi ex numero neceſſarorum [q] heredum eſſent: tum id non fruſtra adiectum eſſe [r]: & non ſolùm figuram, ſed vim quoque condicionis continere. dicerem tamen, ſi vterque heres eſſe vellet, vtrumque heredem eſſe.

De Captatoria inſtitutione.

70. *Papinianus* "lib. 6. Reſponſorum."

CAptatorias [ſ] inſtitutiones non eas ſenatus improbauit, quæ mutuis [t] affectionibus iudicia prouocauerunt: ſed quarum condicio confertur ad ſecretum [u] alienæ [x] voluntatis. [y]

71. *Paulus* "lib. quinto ad legem Iuliam & Papiam."

ILlæ autem inſtitutiones captatoriæ non ſunt: veluti ſi ita heredem quis inſtituat, *qua* [z] *ex parte Titius me heredem inſtituit, ex ea parte Mæuius heres eſto*: quia in præteritum [a], non in futurum inſtitutio collata eſt,

1 ¶ Sed illud quæri poteſt, an idem ſeruandum ſit, quod ſenatus cenſuit, etiam ſi in aliam perſonam captionem [b] direxerit. veluti ſi ita ſcripſerit: *Titius, ſi Mæuium* [c] *tabulis teſtamenti ſui heredem à ſe ſcriptum oſtenderit, probaueritque, heres eſto.* quod in ſententiam ſenatuſcõſulti incidere, non eſt dubium [d].

---

e *l. 83. §. 1. ff. eod. l. 42. ff. eodem.*
f *l. 24. §. 17. ff. de fideicommiſ. liber.* Ordo verborum deſignat ordinẽ intellectus, *Baldus.*
g *l. 2. l. 17. ff. de liberis l. 3. Cod. de liberis*
h *aliàs* dote.
i his verbis non inducitur exheredatio: nec tollitur actio ad ſupplementum, *l. 29. Cod. de inoffic.*
k Exheredationibus interdum cauſa non turpis adiiciebatur, *vt hic: & l. emptor. §. vltim. ff. de rei vindicat.* Et ita Leontius Philoſophus, cum Eudociæ filiæ (quæ tandem Theodoſio nupſit) ex ſiderum poſitione & effectu proſperam fortunam portendi præuideret ideo modicum quid ei reliquit, quòd ea fortuna ſua contenta eſſe deberet, *Zonar. tomo. 3.*
l Non capax poteſt inſtitui, cum capere poterit. *Bald.* Porrò tempus capiendæ hereditatis hîc refer ad orbum, de quo dixi ad *Vlpianum.* 13.
m *Paul. 3. ſent. 4. §. 16. l. 17. §. 3. ff. de regulis iuris vide quæ notaui ad l. 20. ff. de teſtament. tutor. vide Antoniũ Faber. 2. Coniectur. 9.*
n Inſtitutus (ſi plures eiuſdem nominis habeat) is demum videbitur ſi probauerit ſe à teſtatore, deſignatum: ſin minus, inſtitutio non valet ob incertam inſtitutionẽ, *vt hîc:* Quid ſi Titium inſtituit heredẽ & ſit aliquis Titius teſtatori ſpeciali aliqua amicitia ei coniunctus, aut genere proximus? hæ circunſtãtiæ declarant nominis obſcuritatẽ, *Roman. in l. heredes palam. ff. teſta. l. duo ſunt Titij. ff. de teſtament. tutela. Iaſ. l. 1. §. hoc autem. ff. ad Trebell.* Ita putant, Titio filiam & neptem habẽte (etſi ſuperſtes neptem appellauerit ſemper nomine filiæ) filiam tamen inſtitutam videri non neptem, *l. cum acutiſſimi. C. de fideicommiſ. Cynus, Albericus, Raum. Iaſon in l. ſi pater Cod. de heredibus inſtitut.* Eadem ratione filiis inſtitutis, ſolos filios non filias inſtitutas videri, ſi filiæ ſtatuto excludantur maſculis extantibus, *Anchar. Bald. in l. tres fratres ff. de pact. Alex. in l. Gallus §. quidam rectè. ff. de liberis.* Huc referendum pauperibus indiſtinctè inſtitutis domicilium defuncti teſtatoris pauperes inſtitutos, intelligi, *l. ſi quis ad declinandam l. nulli. Cod. de epiſcopis. l. hæc conditio in fin. ff. de condit: & demonſtrat.*
o Quoties dubitatur de perſona hæredis, apertiſſimis probationibus debet videri de quo teſtator ſenſerit, *Bald.*
p *vide l. 142. ff. de verbor. ſignificat.*
q Seruus eius qui nondum eſt in rerum natura poteſt inſtitui, *§. 2. Inſtit. eod. Bald.*
r *vide l. 31. ff. eodem.*
ſ Seruus hereditarius, nullus eſt veritate inſpecta: fictione tamen dicitur hereditatis.
t ad præſumendam ſcilicet inſtitutionem.
u Non ideo quis præſumitur inſtitutus hæres, quòd ab eo quid legatum ſit.
x ¶ Commendatio non affert titulum, *Bald.*
y Hic Titius Caio & Mæuio (de quibus ff.) coniunctus eſt, re tantum.
z Hi duo verbis coniuncti.
a hi duo verbis tantùm coniuncti, quia ſub vna oratione comprehẽduntur: & tamen re non ſunt coniuncti, propter diuiſionem portionum: quia teſtator dixit, æquis partibus, *Bartol. l. 89. ff. de legatis. 3.*
b verbalem ſcilicet.
c duobus ſcilicet.
d & ita verbis coniuncti, non præferuntur re coniunctis.
e verbis coniuncto.
f id eſt, etiam ei qui re tantùm eſt coniunctus.
g *ſubaudi* re quàm verbis.
h celeriùs dixi, *Gaius & Mæuius heredes ſunto*: quàm, *Caius heres eſto, Mæuius heres eſto.*
i Hoc verbo Græci manſuetum ſignificant.
k Plenior volũtas eſt ſeruanda in teſtamento, *vt hic*: in procuratoria, in ſtatutis, in arbitriis, *Baldus.*
l *l. 52. ff. de condit. & demonſtrat.*
m quia etſi in voluntatẽ & poteſtatẽ tertij poteſt referri cõditio facti non tamen mera conditio voluntatis poni poteſt, *l. 52. ff. de condit. & demonſtrat.*
n *l. 52. in fin. ff. de condit. & demonſtrat. l. 77. l. 195. ff. de regulis iuris.*
o Exheredatio filij non poteſt conferri poſt aditam hereditatem. *Bald.*
p quia hereditas nõ defertur niſi volenti.
q *vide l. 12. ff. de condit. inſtitut.*
r quia talis inſtitutio in ſuo, *ſi voluerit*, non eſt cõdicionalis quoad ſuſpẽdendum effectũ inſtitutionis: ſed eum tantum facit ex neceſſario voluntariũ, *Bal.*
ſ *l. 64. ff. de legat. 1. vide in hũc locũ Cuiac. 16. obſ. 39.*
t *l. 3. ff. ſi quis aliquem teſtari l. 17. Cod. de pact.* Quid tamẽ ſi legamus, *mutuatis.* hoc eſt ſermonibus vel blanditiis prouocatis affectionibus, dixi *ad l. 11. Cod. de teſtam. milit. & in dict. l. 3.*
u *l. 3. in fin. ff. de probat. l. 10. ff. eod. l. 11. Cod. de teſtam. milit.* ſecretum alienæ voluntatis éſtne conditio à teſtatore ad poſita eo fine, vt ab alio heres inſtituatur, *Cuiac. 16. obſeruat. 11. Auguſtinus. 4. Emendat. 15.* An potius Captatoria inſtitutio eſt, cuius conditio ſeu euentus confertur à teſtatore, in meram alterius voluntatem? An verò techna teſtatorum, per quam alteri hereditatem pollicetur ſi ab eo ipſe vel alius inſtituatur, *l. 12. Cod. d. condit.*
x *l. 52. ff. de condit. & demonſtrat.*
y Non ita eſt in legato ſic vt in inſtitutione, *vide l. 43. §. 2. ff. de legat. 1*
z *l. 1. ff. de his. quæ pro non ſcriptis.*
a *l. 29. ff. eod.* hinc nota, Non poſſe quẽ adſtringi ad inſtituendum, ſpe premij, *Bald.*
b *aliàs* captationem.
c *vide l. 61. ff. de verbor. obligat.*
d Igitur non valebit inſtitutio facta ſpe alterius ſubſtitutionis: videtur tamen eſſe cõtra legẽ 19. *Cod. de pact.*

De teſta-

De testatore qui non est soluendo.

72. *Terentius Clemens* "lib. 4. ad Legem Iuliam & Papiam."

SI quis solidum [a] à lege capere non possit [b], & ex asse sit institutus ab eo [c], qui soluendo non est: Iulianus ex asse respondit, legi enim locum non esse in ea hereditate, quæ soluendo non est.

De conditione.

73. *Gaius* "lib. 13. ad legem Iuliam & Papiam."

SVb condicione herede instituto, si substituamus: nisi eandem condicioné repetemus: purè eum heredem "substituere intelligimur.

De exceptione certæ rei, vel vsusfructus.

74. *Licinius Rufinus* "libro secundo Regularum."

SI [d] ita quis heres institutus fuerit: *excepto* [e] *fundo, excepto vsufructu heres esto*: perinde erit iure ciuili, atque si sine ea re heres institutus esset: idque auctoritate Galli Aquilij factum est.

De filio substituto, vel exheredato à substituto.

75. *Papinianus* "libro duodecimo Quæstionum."

SI filius substituatur ei, [f] à quo præteritus est: non vt intestati patris, sed ex testamento habebit hereditatem. quoniam, & quolibet alio substituto, si fuisset ab eo exheredatus, inde testamentum inciperet, vbi filius esset exheredatus.

De seruo vxori à marito mortis causa donato.

76. *Idem* "lib. 15. Quæstionum."

SEruus vxori à marito mortis causa donatus, mariti manet [g], vt & Iuliano quoque videtur. Idem, si accipiat libertatem simul & hereditatem, viro necessarius heres erit. nec sine libertate aliquid ei legari potest [h].

De herede scripto in codicillis.

77. *Idem* "libro septimodecimo Quæstionum."

ASse toto non [i] distributo, ita scriptum est: *quem* [k] *heredem codicillis fecero, heres esto.* Titium codicillis heredem instituit. eius quidem institutio valet ideo: quod licet codicillis [l] dari hereditas non possit [m] tamen hæc ex testamento data [n] videtur. sed hoc tantum [o] ex hereditate habebit, quantum ex asse residuum mansit.

De heredibus institutis ex certis rebus. 1. De institutione ex duobus partibus, & ex quadrante. De nummis legatis. 2. Quibus casibus sit transitus ad dupondium. 3. De instituto ex reliqua parte, vel non facta reliqui mentione.

78. *Idem* "lib. 6. Responsorum."

QVi non militabat [p] bonorum maternorum, quæ in Pannonia possidebat, liberum heredé instituit: paternorum, quæ habebat in Syria, Titium. iure semisses ambos habere constitit. sed arbitrum diuidendæ hereditatis supremam voluntatem, factis adiudicationibus [q], & interpositis propter actiones cautionibus, sequi salua Falcidia. scilicet vt quod vice mutua præstarent, doli ratione quadranti retinendo compensetur [r].

1 ¶Lucio Titio ex duabus partibus, Publio Mæuio ex quadrante scriptis heredibus: assem in dodrantem esse diuisum, respondi. modum enim duarum partium [s] ex quadrante [t] declarari [u]. Quod veteres, nummis Titio legatis, nummorũ specie non demonstrata [x], ceterorum legatorum contemplatione receperunt.

2 ¶Filiis heredibus, æquis partibus institutis, ac postea fratris filio pro duabus vnciis: vnũ assem inter omnes videri factum, placuit: & ex eo decem vncias filios accepisse. tunc [y] enim ex altero asse portionem intelligi relictam, cùm, asse nominatim dato, vel duodecim vnciis distributis, residua portio non inuenitur. * nihil [z] autem interest, quo loco sine portione quis heres instituatur, quo magis assis residuum accepisse videatur.

3 ¶Seius Mæuium ex parte, quam per leges [a] capere possit, heredem instituit: ex reliqua [b] Titium. si Mæuius solidum capere poterit: Titius adiectus, aut substitutus heres non erit.

79. *Idem* "lib. 1. Definitionum."

QVòd si non sit reliqui facta mentio: tantumdem in altero asse habebit Mæuius, quantum Titius in primo.

80. *Idem* "lib. 6. Responsorum."

QVòd si Mæuius nullius capax sit in totum substitutus admittitur.

De postumis. De institutione captatoria.

81. *Paulus* "lib. 9. Quæstionum."

CLemens Patronus testamento cauerat, vt, si sibi filius natus fuisset, heres esset: si duo filij, ex æquis partibus heredes essent: si duæ filiæ, similiter: si filius & filia: filio duas partes, filiæ tertiam dederat. duobus filiis & filia natis: quærebatur [c] quemadmodum in proposita specie partes faciemus. cùm filij debeant pares esse, vel etiam singuli duplo plus, quam soror accipere. quinque igitur partes fieri oportet. vt ex his binas masculi, vnam femina accipiat.

1 ¶Si ita scripserit testator: *Quanta* [d] *ex parte me à Titio heredem institutum recitassem, ex ea parte Sempronius mihi heres esto*: non est captatoria [e] institutio. planè, nullo recitato testamento ab ipso testatore, inanis videbitur institutio remota suspicione captatoriæ institutionis.

De institutione si legitimus heres vindicare nolit.

82. *Scæuola* "lib. 15. Quæstionum."

SI quis ita [f] heres instituatur, *Si legitimus heres vindicare nolit hereditatem meam*: puto, deficere condicionem testamenti, illo vindicante.

De testatore qui non est soluendo.

83. *Idem* "libro 18. Quæstionum."

SI non lex Ælia Sentia [g], sed alia lex [h], vel senatusconsultum [i], aut etiam constitutio [k], serui libertatem impediat: is necessarius fieri non potest [l], etiam si non sit soluendo testator.

1 ¶Temporibus Diui Hadriani senatus censuit, si testator, qui cùm moritur, soluendo non fuit, duobus pluribúsve libertatem dederit, eisque hereditatem restitui iusserit, & institutus heres suspectam sibi hereditatem dixerit, vt adire eam cogatur, & ad libertatem perueniat, qui priore [m] loco scriptus fuerit, eique hereditas restituatur. idem seruandum in his, quibus per fideicommissum libertas data fuerit. Igitur, si primo loco scriptus desideraret adire hereditatem, nulla difficultas erit. nam si posteriores quoque, liberos se esse dicent, & restitui hereditatem desiderent: an soluendo sit hereditas, & omnibus liberis factis restitui deberet, apud prætorem quæreretur. absente autem primo, sequens desiderans adiri hereditatem, non est audiendus. quia si primus velit [n] sibi restitui hereditatem, præferendus est: & hic seruus futurus

Si dominus seruum cui libertatem debebat, instituerit.

84. *Paulus* "lib. 23. Quæstionum".

SI seruo fideicommissa data sit libertas: heres hũc eundem seruum cum libertate heredem reliquisset: quæsitum est, an necessarius fiat heres. & humanius est, & magis æquitatis ratione subnixum, nõ fieri necessarium. qui enim, etiam inuito [o] defuncto, poterat libertatem extorquere: is liber esse iussus, non [p] magnum videtur beneficium à defuncto consequi. immò nihil [q] commodi sensisse, sed magis debitam sibi accepisse libertatem.

1 ¶Idem probandum erit & in illo seruo, quem testator ea lege emerat, vt manumitteret, si heres fuerit institutus. nam & hic, seposito beneficio testatoris, proprio iure poterit ad libertatem peruenire ex constitutione Diui Marci [r].

2 ¶Idem & in eo, qui [s] propria sua data pecunia, emptus est ab aliquo. nam & hic poterit ab ipso testatore libertatem extorquere.

De particula aut.

85. *Scæuola* "lib. 2. Responsorum."

LVcius Titius, qui fratrem habebat, testamento ita cauit: *Titius frater meus ex asse mihi heres esto. si mihi Titius heres esse noluerit, aut* [t] *(quod* [u] *abominor) prius morietur, quã meã hereditatẽ adierit, aut filiũ filiámve ex se natũ natámve nõ habebit: tunc Stichus & Pamphilus, serui mei, liberi & heredes mihi æquis partibus sunto.* quæro: cùm Titius hereditatem adierit, & liberos aditæ hereditatis tempore non haberit: an Stichus & Pamphilus ex substitutione liberi & heredes esse possint. item quæro: si ex substitutione neque liberi, neque heredes esse possint: an in partem hereditatis videantur adiecti. respondit: Apparet quidem non eam mentem testatoris fuisse, vt quemquam heredem adhiberet fratri, quem aperté ex asse heredem instituisset. igitur, si frater adiit, Stichus & Pamphilus heredes non erunt. quos eos amplius noluit heredes esse, si frater, priùs quàm hereditatem adiret, decessisset liberis relictis. nam prudens consilium testantis animaduertitur. non [x] enim fratrem solùm heredem prætulit substitutis: sed & eius liberos.

a Bannitus an aliquid possit adquirere in territorio vnde bãnitus sit vide apud Socinũ, *regula* 36.
b vt filius naturalis, *l.* 1. *Cod. de nupt. l.* 2. *Cod. de naturalibus lib.*
c solidi nõ capax, potest institui ab eo qui nõ est soluendo.
d *vide Langebekium cap.* 5. *Annotationum.*
e *l.* 82. *ff. de leg.* 2.
f *l.* 3. *in fin. ff. de liberis.*
g Imò non manet, *l.* 20. *ff. de donat. int. vir.*
h summo iure: secus ex æquitate, *l.* 5 §. 2. *Cod. de necessar.*
i *l.* 17. *ff. eod. m.*
k Relatio cum omnib' suis qualitatibus fit.
l *l.* 2. *Cod. de codicill.*
m nisi à milite, *l.* 19. *ff. de testam. militis.*
n *l.* 38. *ff. de condict. & demonst.*
o In relato quidquid est, id in referéte censetur repetitum, *l. in sententiis ff. de re iudicata.*
p aliud in milite, *l.* 10 §. 6. *ff. ad Trebell.*
q *l.* 35. *ff. eodem*
r & sic generis ad genus fit cõpensatio.
s in quibus Titius fuit institutus.
t .i. ex ea parte qua Mæuius institutus est.
u & sic sequẽtia declarant præcedentia: & testator appellatione duarum partium intellexit duos quadrantes.
x tunc nummi currentes intelliguntur legati, *Bald.*
y Non fit transitus ad dupondium, vbi verba & mens testatoris possunt saluari sine isto transitu, *Bald.*
z §. 6. *Instit. eod.*
a sub. Papias, *Vlpian* .13.
b Partis & residui appellatio. totum comprehendit, *Bald. adde l.* 2. *Cod. eod.*

c *adde l.* 47. §. 2. *ff. eod l.* 13. *ff. de libertat.*
d Baldus hic notat dictionẽ, *quanta*, indicare conditionem.
e *l.* 70. *ff. eodem.*
f Ex voluntate testatoris causa intestati potest præcedere causam testati in ordine succedẽdi, *Bald.* voluntas testatoris potest causa intestati præcedere testati causã. substitutio vulgaris potest fieri ab intestato herede.
g de qua, *l.* 42. *l.* 60. *ff. eod.*
h putà Fauia, *l.* 12. *ff. de manumiss.*
i *vide l.* 11. *ff. qui & à quibus.*
k *l.* 48. §. 2. *ff. eod. l.* 1. *l.* 2. *Cod. qui possunt ad libert.*
l Imò, is qui soluendo non est, heredem necessarium etiam in fraudem creditorum relinquere potest, *l.* 4. *Cod. de necessariis.*
m *l.* 60. *ff. eod.*
l. 24. *ff. qui & à quibus manumiss.*
n *l.* 22. §. 1. *ff. ad Trebellian.*
o *l.* 90. *ff. eodem.*
p *l.* 50. *ff. de ritu.*
q Vectigal ex insinuationis necessitate (finge eam statuto requiri) & legato relicto pro malè ablatis nõ solui hinc colligitur: eùm ex huiusmodi negotiis nihil adquiratur, *vide Corsetũ singulari, statuto cauetur.*
r de qua, *vide l.* 2. *C. de. si mancip. ita fuer. alien. vt manumit.*
s *l.* 4. *ff. de manumiss.*
t hæc particula pro, *Et*, hic sumitur, vt & *l.* 6. *Cod. de institut. & substitut. vide l. pen. Cod. de verb. significat.*
u *l.* 41. *in fin. ff. de vulgari. l.* 88. §. 9. *ff. de legat* 2. *Plin.* 9. *epistol. ad Tyron. Q. Curtius.* 7 Quod dij prohibeant, *Terent.* Quod Deus auertat, *Cicero* Dij auerruncent, *Cicero* 9. *ad Attic.*
x Verba testatoris sunt interpretanda, secundùm quòd naturalis ratio, & necessitudo sanguinis dictat, *Bald. adde l.* 6. *Cod. de institut.*

De suo herede sub condicione instituto.

86. *Maecianus* "libro septimo Fideicommissorum.

IAm dubitari nō potest, suos quoque heredes sub hac [a] condicione institui posse, vt, si voluissent, heredes essent. si heredes non essent. alium, quem visum erit, "eis substituere. Negatúmque, hoc casu necesse esse, sub contraria condicione filium exheredare. primùm quia tunc tantùm id exigeretur, cùm in potestate eius non esset, an heres patri existeret, exspectantis extrinsecùs positæ condicionis euentum. deinde quòd etsi quacumque posita condicione deberet filius sub contraria condicione exheredari: in proposito ne possibilis quidem reperiri posset. certè si verbis exprimeretur, inepta [b] fieret. huic enim condicioni, *Si volet, heres esto*, quæ alia verba contraria [c] concipi possunt, quàm hæc, *Si nollet heres esse, exheres esto?* quod quàm sit ridiculum [d], nulli non patet.

1 ¶ Non ab re autem hoc loco vellet excessus hic subiungeretur: suis ita heredibus institutis, si voluerint [e] heredes esse, non permittendum ampliùs abstinere se hereditate: cùm ea conditione instituti, iam non vt necessarij, sed sua sponte heredes extiterunt: sed & ceteris condicionibus, quæ [f] in ipsorum sunt potestate, si sui pateant: ius abstinendi adsequi non debent.

Si testator assem excesserit: & alium ex residua parte, vel partis non factæ mentione instituerit.

87. *Hermogenianus* "lib. 3. iuris Epitomatorum."

EX vnciis sex primo herede instituto, secundo ex octo, si tertius ex residua parte, vel nulla portionis facta mentione heres instituatur: quinque vncias hereditatis tertius habebit. in vigintiquatuor etenim partes hereditate distributa, tertio ratio [g] calculi, veluti [h] ex decem partibus instituto, quinque vncias adsignauit.

De testatore qui non soluendo.

88. *Gaius* "lib. singul. de Casibus."

EI, qui soluendo non est, aliquo [i] casu euenit, vt & seruus cum libertate heres exsistat, "& " præterea alius heres adiiciatur. veluti si, seruo cum libertate herede instituto, "ita" adiectum sit, *Si mihi Stichus heres erit tunc Titius quoque heres esto.* nam Titius, antequam Stichus ex testamento heres exstiterit, heres esse non potest [k]. cùm autem semel heres extiterit seruus: non potest adiectus efficere, vt qui semel heres exstitit, desinat heres esse [l].

De socio, de seruo communi, de seruo heredis.

89. *Paulus* "libro 2. Manualium."

SI socius heres institutus sit ex asse, & seruo communi legetur purè sine [m] libertate: hoc legatum non constitit [n]. Planè sub condicione ei vtiliter & sine libertate legabitur. quoniam & proprio seruo ab herede rectè sub condicione legatur. Quare etiam heres institui sine libertate, vt alienus, socio herede scripto poterit. quia & proprius cum domino heres institui poterit.

De seruo proprio instituto qui necem domini detexit.

90. *Tryphoninus* "lib. 21. Disputationum."

TEstamento domini seruus sub condicione cum libertate heres institutus, pendente adhuc condicione necem domini detexit: eúmque prætor mereri [o] libertatem decreuit, etsi postea condicio testamenti extiterit, aliunde liber est: id est, ex præmio, non [p] ex testamento. igitur non est necessarius domino heres. licet autem ei volenti adire [q].

De imperatore litis causa instituto.

91. *Paulus* "lib. 5. Sententiarum".

IMperatorem litis [r] causa heredem institui, inuidiosum [s] est. nec calumniâ facultatem ex principali maiestate capi oportet [t].

De testamento ex falsa causa mutato.

92. *Idem* Imperialium sententiarū in cognitionibus prolatarum ex libris sex primo: seu Decretorum [u] "lib." secundo."

PActum eius Androstenes Pactumeiam Magnam filiam Pactumeij Magni ex asse heredē instituerat: eíque patrem eius substituerat. Pactumeio Magno occiso, & rumore perlato [x], quasi filia quoque eius mortua eius mortua, mutauit testamentum: Nouiúmque Rufum heredem instituit, hac præfatione: *Quia heredes, quos volui habere mihi continere non potui: Nouius Rufus heres esto.* Pactumeia Magna supplicauit Imperatores nostros. &. cognitione suscepta, licèt modus institutioni contineretur, quia falsus [y] non solet obesse, tamen ex voluntate testantis putauit Imperator ei subueniendum: igitur pronuntiauit [z] hereditatem ad Magnam pertinere. sed legata, ex posteriore testamento eam præstare debere, proinde atque si in posterioribus tabulis ipsa fuisset heres scripta.

a l. 69. ff. eodem. l. 12 de cond. Inst.
b Quod ineptum est, dicitur impossibile.
c Velle & Nolle, contraria, *vt hîc*: non velle, mediū est, *Bartol. l. 3. ff. de regulis iuris.*
d Cur ridiculum? quia nemo seipsum exheredare potest.
e Nulla magis potestatiua est conditio quam ista, *Si volueris.*
f *l. 4. ff. eodem.*
g Ratio calculi est seruāda, *Baldus.*
h *l. 18. ff. eodem.*
i Potest fieri per posteriꝰ (putà condicionaliter) quòd per prius (id est, simpliciter) fieri nō potest. *Bald.*
k Cur ita? *vide l. 3 §. 2. ff. eodem.*
l *l. 7. §. 10 in fin. ff. de minor.*
m *l 76. in fin. ff. eodem.*
n *l. 76. in fin. ff. eodem. vide l. 3. Cod. de legatis.*
o purè scilicet: atque ita vox publica priuati ac testatoris voci præiudicat, *Bald.*
p *l. 84. ff. eodem.*
q eo casu. aliàs non licet, *vide l. 57. in fin. ff. de adquirend. hered.*
r *§. vltim. Instit. quibus modis test. infirmit. l. vltim. ff. qui testam. Paul. 5. sentent. 12. §. 8. vide l. 1. Cod. qui militare.*
s *v. l. vltim. C. de fiscus vel Respub. Paul. dict. loco.*
t nota contra illos qui instituunt Ecclesiam Romanam, sperantes ex hoc, quòd Ecclesia moueat litem cōsortibus Baldus Idem, *hic* notat, Plura priuatis permitti quàm Principi, Principem magis quàm alios abstinere debere, ab illicitis. Hæc verba literis aureis scribenda, hæc ille.
u de tribus Paulis Decretorum libris, *vide Cuiac. 2. obseruat. 26.*
x *l 28. ff. de inoffic.* vide Ciceronem. 1. de *oratore.*
y In hac sententia Princeps non dicit condemno. atque ita sufficit ferre sententiam declaratoriam licèt nō sit insertum verbū condemno, vel absoluo, *facit l 21. §. 1. ff. de receptis.*
z *vide l. 3. §. 3. ff. de testament.*

DE VVLGARI [a], ET PVPILlari [b] substitutione [c].

TIT. VI.

Diuisio institutionis. 1. *substitutionis.* 2. *De liberis institutis, vel exheredatis, Qui ei substitui possunt.* 1. *Si pater sibi heredem non instituerit.*

Modestinus " lib. 2. Pandectarum ".

HEredes [d] aut instituti dicuntur, aut substituti. instituti, primo gradu [e]: substituti, secundo, vel tertio.

1 ¶ Heredis substitutio duplex est, aut simplex veluti. *Lucius Titius heres esto si mihi Lucius Titius heres non erit. tunc Seius heres " mihi " esto. si heres non erit, siue erit, & intra pubertatem decesserit, tunc Gaius Seius heres mihi esto.*

2 ¶ Substituere liberis tam heredibus institutis quàm exheredatis [f] possumus: & tam eum, quem heredem nobis instituimus, quàm alterum.

3 ¶ Substituere liberis pater non potest, nisi si [g] heredem sibi instituerit. nam sine [h] heredis institutione nihil in testamento scriptum valet.

Quibus liberis pupillariter substituitur. 1. *Si pater sibi testamentum non fecerit, aut eius hereditas ex testamento adita, non sit.* 2. *De herede instituto adire cogendo.* 3. *Si minor adeundæ hereditatis causa sit restitutus.* 4. *De ordine scripturæ. De filio vel seruo testatoris, vel posthumo suo pupillariter substitutis.* 7. *De ordine in quæstione, an valeat testamentum.*

2. *Vlpianus* "lib. 6. ad Sabinum."

MOribus [i] introductum est, vt quis liberis impuberibus [k] testamentum facere possit, donec masculi ad quatuordecim [l] annos perueniant, feminæ ad duodecim. quod sic erit accipiendum, si sint in potestate [m]. ceterùm emancipatis non possumus: postumis [n] planè possumus nepotibus etiam possumus: & deinceps si qui nō recasuri sunt in patris potestate. sed si eos patres præcedant, ita demum substitui eis potest. si heredes instituti sint, vel exheredati ita enim post legem Velleam succedendò non rumpunt testamentum. nam, si principale [o] ruptum sit testamentum, & pupillare euanuit. Sed si extraneum quis impuberem heredem scripserit, poterit ei substituere: si modò eum in locum nepotis adoptauerit, vel adrogauerit, filio precedente.

1 ¶ Quisquis autem impuberi testamentum facit, sibi [p] quoque debet facere. ceterùm soli filio non poterit, nisi fortè miles [q] sit. Adeo autem, nisi sibi quoque fecerit, non valet: vt, nisi adita quoque patris hereditas sit, pupillare testamentum euanescat. Planè si omissa causa principalis testamēti, ab intestato possideatur hereditas: dicendum est, & pupillo substitutum seruandum.

2 ¶ Interdum etiam pupillaris testamenti causa compellendum heredem institutum adire hereditatem, vt ex secundis tabulis fideicommissum conualescat. vt, puta si iam pupillus decessit. ceterùm, si adhuc [r] viuat improbū [s] esse Iulianus existimat eum, qui sollicitus est de viui hereditate.

3 ¶ Ego, etiam si minor vigintiquinque annis adeundæ hereditatis causa fuerit restitutus, puto proficere secundis tabulis, vt prætor vtiles actiones decernat substituto.

4 ¶ Priùs [t] autem sibi quis debet heredem scribere, deinde filio substituere: & non conuertere ordinem scripturæ. & hoc Iulianus putat, " priùs sibi debere deinde filio heredem scribere. " ceterùm, si antè filio, deinde sibi testamentum faciat non valere. Quæ sententia rescripto Imperatoris nostri ad Virium Luppū Britanniæ præsidem comprobata [u] est. & meritò: constat enim, vnum [x] esse testamentum, licèt duæ sint hereditates. vsque adeò, vt, quos quis sibi facit necessarios, eosdem etiam filio faciat. & postumum suum filio impuberi possit quis substituere.

5 ¶ Sed si [y] quis ita [z] fuerit testatus, *Si filius meus intra quartumdecimum annum decesserit, Seius heres esto.* deinde, *Filius heres esto*: valet substitutio licèt conuersa [a] scriptura filij testamentum fecerit.

6 ¶ Sed & si ita scripserit, *Si filius mihi heres non erit, Seius heres esto: filius heres esto*: secundo quidē gradu Seius scriptus est heres, &, si filius heres non exstiterit, procul dubio Seius ei [b] heres erit. sed etsi exstiterit filius heres, & in pubertatem defunctus est, Seius admittendus rectè videtur vt non ordo scripturæ, sed ordo successionis spectetur.

7 ¶ Quod

a ¶ 2. *Institut. 15.*
b 2. *Institut. 16. 6. Cod. 26.*
c substitutio appendix institutionis præcedentis, *l. 35. ff. de adquirend. hered.*
d *Paul. 3. sentent. 4. §. 17. Vlpian. 22. §. 33. 350. Synopsis 10. cap. 1. 5. Harmenop. 8. §. 1 §. 2.*
e id est, primo loco, *l. 2. §. 4. ff. secund. tabul.*
f *§. 4. Institut. de pupillari: Vlpian. 23. §. 8.*
g *l. vltim. ff. de iure codicil. §. 34. Institut. de legat.*
h Institutione heredis testamenta vim accipiunt, *l. vltim. Cod. de iure codicill. §. 34. Institut. de legatis.*
i Consuetudine & statuto fieri potest, ut quis decedat pro parte testatus & intestatus, *v. Tiraquellum 13. priuilegio piæ causæ.*
k *Institut. de pupill. in princip. l. 7. Cod. de imper. & aliis substitut.*
l *§. 8. Institut. de pupill.*
m cùm non extranei. *§. vltim. institut. de pupill.*
n *§. 4. Institut. de pupill.*
o *§. 5. inf. inst. in de pupill.*
p *dict. §. 5. in princip.*
q *l. 15. §. 15. l. 41. in fin. ff. de testam. milit.*
r Viuentis de hereditate sollicitum esse improbum est, *l. 1. §. 21. ff. de collat. bon. l. vltim. Cod. de pactis. l. 2. inf. ff. de his quæ vt indignis: l. 29. l. 30. ff. de donat.*
s nisi præsente eo de cuius hereditate agitur, paciscatur, *l. vltim. C. de pactis.*
t *l. 1. ff. de hered. institut.*
u improbata, Gouean. 1 *Varr.* 9. reprehensus à Roberto 1. *rec.* 34.
x vel quasi, *§. 2. Institut. de pupill.* duplex, *l. 1. ff. si cui plus quàm per legem Falcid.*
y Sed & si quis, *Goueanus 1. Var.* 9. reprehensus à Robert. 1. *rec.* 34.
z præmissa scilicet substitutione institutioni.
a Verba, præposita & postposita idem significant, *Bald.*
b Quando vulgaris expressa includit pupillarem tacitā, vulgaris naturam habet vulgaris & pupillaris: ita vt virtute ipsius succedatur [illegible] impuberi, *Bal.*

a Id autem indicat verbum *ſubſtituere*, quod ſignificat ſecundum actum & non priorem, *Bald.*
b ſi ſpectes ordinem ſucceſſionis non ſcripturæ.
c id eſt, generaliter.
d *vide l.7. Cod. eodem.*

7 ¶ Quod igitur dictum eſt, ſingulis liberorum ſubſtituere licere; ideo adiectum eſt, vt declaretur [a], non eſſe à filij teſtamento incipiendum [b] impuberis.

De ſubſtitutione pupillari quiſquis mihi heres erit.

3. *Modeſtinus* "libro primo differentiarum."

CVm filio in puberi pater ita [c] ſubſtituerit, *Quiſquis mihi heres erit, idem filio impuberi heres eſto*: placuit ad hanc ſubſtitutionem ſcriptos tantummodò "ad hereditatem" admitti. itaque [d] dominus, cui per ſeruum hereditatis portio quæſita ſit, ex ſubſtitutione impuberi heres effici non poterit, ſi ſeruus ab eius exierit poteſtate.

Si pater in vnum caſum ſubſtituerit. 1. *De ſubſtitutione reciproca.*

4. *Idem* "lib. ſingula. de Eurematicis [e]."

IAm hoc iure vtimur ex Diui Marci & Veri conſtitutione, vt, cum pater impuberi filio in alterum caſum ſubſtituiſſet, in vtrumque caſum ſubſtituiſſe intelligatur [f], ſiue filius heres non exſtiterit: ſiue exſtiterit, & impubes deceſſerit.

1 ¶ Quod ius ad tertium [g] quoque genus ſubſtitutionis tractum eſſe videtur. nam ſi pater duos filios impuberes heredes inſtituat, eóſque inuicem ſubſtituat: in vtrumque caſum reciprocam [h] ſubſtitutionem factam videri Diuus Pius conſtituit.

2 ¶ Sed ſi alter pubes [i], alter impubes, hoc communi verbo [k], *eóſque inuicem* † *ſubſtituo*, ſibi fuerint ſubſtituti: in vulgarem tantummodò caſum factam videri ſubſtitutionem Seuerus & Antoninus conſtituit. incongruens [l] enim videbatur, vt in altero duplex eſſet ſubſtitutio, in altero ſola vulgaris. Hoc itaque caſu ſingulis ſeparatim pater ſubſtituere debebit: vt ſi pubes heres non extiterit, impubes ei ſubſtituatur. ſi autem impubes heres exſtiterit, & intra pubertatem deceſſerit, pubes frater in portionem coheredis ſubſtituatur. quo caſu in vtrumque euentum ſubſtitutus videbitur. ne, ſi ſingulari modo impuberi quoque ſubſtituat, voluntatis quæſtionem relinquat, vtrùm de vna vulgari tantummodo ſubſtitutione, in vtriuſque perſona ſenſiſſe intelligatur. ita enim in altero vtraque ſubſtitutio intelligitur, ſi voluntas [m] parentis non refragetur. vel certè euitandæ quæſtionis gratia ſpecialiter. [n] in vtrumque caſum impuberi ſubſtituat fratrem: *Siue heres non erit: ſiue erit, & intra pubertatis annos deceſſerit.*

De ſubſtitutione, quiſquis mihi heres erit. Quiſquis mihi heres erit conditio ad deficientis quoque partem vocat. Duar.

5. *Gaius* "lib. 3. ad legem Iuliam & Papiam."

SI in teſtamento heredes ſcripti ita alicui ſubſtituti fuerint, vt, ſi [o] is heres non eſſet, quiſquis ſibi heres eſſet, is in parte quoque deficientis eſſet heres: pro qua parte quiſque heres exſtitiſſet, pro [p] ea parte eum in portione quoque deficientis vocari placet. neque intereſſe, iure inſtitutionis quiſque ex maiore parte heres factus eſſet, an quòd, per legem [q] alteram partem alicuius vindicaſſet.

Prohibitus ſuccedere patri, quatenus poßit ſuccedere filio.

6. *Terentius Clemens* lib. 4. ad Legem Iuliam & Papiam.

SI is [r] qui ex bonis teſtatoris ſolidum capere non poſſit [ſ], ſubſtitutus ſit ab eo impuberi filio eius: ſolidũ ex ea cauſa capiet, quaſi à pupillo capiat. ſed hoc ita interpretari Iulianus noſter videtur, vt ex bonis, quæ teſtatoris fuerant amplius capere non poſſit. quod ſi pupillo aliquid præterea adquiſitum eſſet, aut ſi exheredato eſſet ſubſtitutus: non impediri eum capere, quaſi à pupillo capiat.

De ſubſtitutione facta poſt pubertatem.

7. *Papinianus* "lib. 6. Reſponſorum."

VErbis ciuilibus [t] ſubſtitutionem poſt quartumdecimum annum ætatis fruſtra fieri conuenit [u]. ſed qui non admittitur vt ſubſtitutus, vt adiectus heres quãdoque non erit. ne fiat contra voluntatem, ſi filius non habeat totum interim, quod ei teſtamento pater dedit.

De ſubſtitutione pupillari pura, vel condicionali: veluti.
1. *Si mihi heres erit: aut, quiſquis mihi heres erit.*

e de quibus, *vide l.58. ſ. ſolut.*
f Vulgaris expreſſa continet tacitam pupillarem: & è conuerſo, *Bald.*
g Primus caſus eſt delatæ hereditatis: ſecundus adquiſitæ, *l. 8. Cod. de impub. & aliis*: tertius eſt, qui habet formulam diuerſam à vulgari pupillari ſubſtitutione, introductam potiſſimum propter caduca: vt, remedio ſubſtitutionis reciprocę, valeret inter coheredes ius adcreſcendi antiquum, potius quàm ius caduci. Et formulam ſi inſpicias, multa ſunt genera ſubſtitutionum: ſi ſucceſſionem, duo tãtùm, vulgaris & pupillaris: qua diuiſione comprehendũtur quæcumque ad inſtar earum rediguntur & duplices, ſiue, vt loquitur Theophil[o], vulgaris pupillaris, *Cuiac. hîc.*
h noſtri breuiloquam (quòd breui ſermone plures contineat ſubſtitutiones) id eſt, compendioſam appellant.
i *vt l. 6. Cod. de teſtament. milit. l. 2. Cod. de Impubert.*
k Verbum, ſubſtituere, eſt Verbum commune: poteſt enim trahi ad diuerſas ſpecies inſtitutionum, putà directã & fideicõmiſſariam, *Bald.*
† *l.43. ſ. eod. l.2. Cod. eod.*
l Incongruè de perſona reſpondetur, *vt hic*: de contractu, *l. 52. §. 2. ſ. de verbor. obligat.* de facto *l.24. ſ. de legat.* de aliis atque aliis rebus, *l.13. ſ. de offic. præſid.*
m vt tacita includatur expreſſæ, in poteſtate eſt teſtatoris, *Bald.*
n Optimum eſt conſilium, vt teſtator ſubſtituẽdo exprimat ſingulos caſus, vt non remaneat queſtio voluntatis, *Bald.*
o *vide quæ ſcripſi ad l. vnicam. Codice de caducis.*
p Quantam partem quis habet in inſtitutione primæua, iure primæuo vel accreſcendi, tantam habet ex ſubſtitutione, *Bald. adde l.24. ſ. eodem*
q Papiam caducariam. *l vnica. Cod. de caducis*, id eſt, iure accreſcendi. hinc nota, quòd pars iure accreſcendi, dicitur propria. *Bald.*
r putà cœlebs *vide Vlpian. 3. §. 2. 9.*
ſ putà filius naturalis, *l. 2. Cod. de nat. Accurſ.* vt vxor inſtituta pro parte, & pupillo ſubſtituta, quæ olim plus decima bonorum mariti capere non poterat per legem Iuliam hodie ſublatam, *l. 2. Cod. de infirm pœnis cœlibat Gouean.* His verò verbis, *Cuiac. 9. obſeruat. 17.* aliud quàm de orbo & cœlibe exemplum profert, putà de vxore, quæ ex teſtamento mariti ſolidùm capere non poteſt: ex teſtamento filij poteſt, *Vlpian. 15.*

t id eſt, directis, legitimis, communibus, vulgaribus, quibus opponũtur obliqua & precaria. directa ſunt, vt, *Heres eſto: Heredem facio: Do, lego, capito ſumito, habeto, Vlpian. 25. §. 1. Zaſ. Gouean. Duar. 2. diſput. 9. vide Cuiac. 11. obſeruat. 25.*
u niſi à milite. *l. 15. ſ. eodem.*
x ¶Subſtitutio pupillaris poteſt fieri purè & ſub condicione extrinſeca.

8. *Vlpianus* lib. 4. ad Sabinum.

QVi liberis [x] impuberibus ſubſtituit, aut purè [y], aut ſub condicione [z] ſolet ſubſtituere. Purè [a] ſic: *Si [b] filius meus intra pubertatẽ deceſſerit, Seius heres eſto.* ſiue Seius iſte heres inſtitutus ſit, & impuberi ſubſtitutus, nullam habet condicionem: ſiue ſolùm ſubſtitutus. ſub [c] condicione autem inſtitutum ſi ſubſtituat, id eſt, *ſi mihi heres erit*: non alias exiſtet heres ex ſubſtitutione, niſi & ex inſtitutione heres fuerit [d]: cui ſimilis [e] eſt & hæc ſubſtitutio, *Quiſquis [f] mihi ex ſupraſcriptis heres erit.* habet enim in ſe "eandem" conditionem "ſimilem ſuperiori."

1 ¶ Hæc verba, *Quiſquis mihi heres erit, idem impuberi filio heres eſto*, hunc habent ſenſum, vt non omnis, qui patri heres exſtitit, ſed [g] is, qui ex teſtamento heres exſtitit, ſubſtitutus videatur. & ideo neque pater, qui per filium, neque dominus, qui per ſeruum exſtitit, ad ſubſtitutionem admittetur, neque heredis [h] heres. quia non [i] ex iudicio veniunt. partes [k] quoque eædem ad ſubſtitutos pertinent, quas in ipſius patris familiæ habuerũt hereditate

Si pater heredes ſuos & alium præterea pupillo ſubſtituat.

9. *Labeo* "lib. 1." Poſteriorũ à Iauoleno Epitomatorũ.

SI pater filio impuberi eoſdem, quos ſibi, & te vnum [l] præterea heredem inſtituit: bonorum filij te dimidiam, [m] ceteros patris heredes communiter dimidium ita habere, vt vnus ſemis apud te maneat, alterius ſemiſſis pro his partibus inter heredes paternos diuiſio fiat, quibus ex partibus hereditatem paternam hâberent.

De ſubſtitutione pupillari quiſquis mihi heres erit. 1. qui fiunt heredes neceſſarij pupillo. 2. in quibus bonis ſuccedit ſubſtitutus impuberi. 3. De ſubſtituto pupillariter, qui repudiauit hereditatem patris. 5. in quibus bonis ſuccedit ſubſtitutus impuberi. 7 De eo qui inſtitutus, & ſibi ſubſtitutus eſt.

10. *Vlpianus* lib. 4. ad Sabinum.

SEd ſi plures ſint ita ſubſtituti, *Quiſquis mihi ex ſupraſcriptis heres erit*, deinde quidam ex illis, poſteaquàm heredes extiterint patri, obierũt: ſoli ſuperſtites [n] ex ſubſtitutione heredes exiſtẽt * pro rata partiũ, ex quibus inſtituti ſint. nec quicquam valebit ex perſona defunctorũ.

1 ¶ Quos [o] poſſum heredes mihi facere neceſſarios, poſſum & filio, vt ſeruum meũ, & fratrem ſuum, quamuis in rebus vmanis [q] nondum ſit. poſtumus igitur erit fratri heres neceſſarius.

2 ¶ Filio impuberi herede ex aſſe inſtituto ſubſtitutus quis eſt. exſtitit patri filius heres. an poſſit ſubſtitutus ſeparare hereditates, vt filij habeat, patris non habeat? non poteſt. ſed aut vtriuſque debet hereditatem habere, aut neutrius. iuncta [r] enim hereditas cœpit eſſe.

3 ¶ Idémq; eſt, ſi pater me heredem ſcripſerit ex parte, "&" filium ex parte, & ego patris hereditatem repudiauero: nam neque filij hereditatem habere poſſum.

4 ¶ Si ex aſſe heres inſtitutus, filio exheredato ſubſtitutus, repudiauerit patris hereditatem, cùm non haberet ſubſtitutum: non poterit filij adire. * nec enim valet filij teſtamẽtum, niſi [ſ] patris fuerit adita hereditas. nec "enim" ſufficit ad ſecundarũ tabularum vim, ſic eſſe factũ teſtamentũ, vt ex eo adiri hereditas poſſit. 5 ¶ Ad ſubſtitutos [ſ] pupillares pertinent, & ſi [t] quæ poſtea pupillis obuenerint. neq; enim ſuis bonis teſtator ſubſtituit, ſed impuberis. cùm & exheredato ſubſtituere quis poſſit. niſi mihi proponas militem eſſe, qui ſubſtituit heredẽ hac mẽte, vt ea ſola velit ad ſubſtitutũ pertinere, quæ à ſe ad inſtitutũ peruenerunt. 6 ¶ In adrogato quoque impubere dicimus, ad ſubſtitutũ eius ab adrogatore datũ non debere pertinere ea, quæ haberet, ſi adrogatus non eſſet: ſed ea ſola, quæ ipſe ei dedit adrogator. niſi fortè diſtinguimus: vt quartam quidem, quam omnimodo ex reſcripto Diui Pij debuit ei relinquere, ſubſtitutus habere nõ poſſit: ſuperfluũ habeat. Scæuola tamen libro decimo Quæſtionũ putat, vel hoc [u] adrogatori permittendum. quæ ſententia habet rationem. ego etiam ampliùs puto, & ſi quid beneficio adrogatoris adquiſiit, & hæc ſubſtitutum poſſe

y ¶Quid ita? An aliud eſt ſubſtitutio, quàm cõditionalis inſtitutio? *vide l.41. §.6. ſ. eodem.*
z *l. vltim. §. 1. ſ. eodem. Paul. 3. ſentent. 4. §. 18.*
a In ſubſtitutione pupillari purè facta non requiritur vt inſtitutus ſit heres patris.
b Cõditio quæ tacitè ineſt, etiam expreſſa actum conditionalem non facit.
c Verba adfirmatiua ſub conditione concepta, diſpoſitionem & inſtitutionem inducunt, *vt hic*: etſi vulgò dicatur, in diſpoſitione non eſſe quæ ſint in conditione, & conditionẽ nihil certum conſtituere.
d Imò, vt heres non ſit, aliud erit, *l.21. ſ. de hereditat.*
e Inſtitutiones ſi Titius mihi heres erit: & Quiſquis mihi heres erit, verborum conceptione & formula diſſimiles, re & effectu pares ſunt.
f Quiſquis diſtributione iunctum verbo futuri tẽporis inducit diſpoſitionem.
*
g ſubſtitutio pupillaris in qua fit mentio heredum teſtatoris, ad eos tantũ heredes pertinet qui iudicio defuncti ſunt heredes, at non per aliam perſonam (vt eſt, pater per filiũ: dominus per ſeruum. Hi non ſunt heredes ex iudicio defuncti, ſed per mediam perſonã. vnde notãt, verbũ ſimpliciter prolatum, intelligi per prius, non per poſterius.
h *l. 70. ſ. de verb. ſignificat.*
i Heredum alij heredes iudicio defuncti, alij nõ iudicio defũcti, *vt hic: & l.1. §.4. vt legatorum nominate.*
k *l.34. ſ. eodem.*
l Coniunctus, habetur loco vnius perſonæ: diſiunctus, loco alterius.
m *vide l. vltim. Cod. eodem.*
n Spes vulgaris ſubſtitutionis non tranſmittitur ad heredes.
o *l.2. §.4. ſ. eodem.*
p humanis.
q *l.59. ſ. de adquirend. heredit.* Coniunctorum & vnitorum impoſſibilis eſt ſeparatio. Hereditatem proprie dici antè aditam hereditatem: poſt aditam, patrimonium heredis dici hinc colligunt *Socin. ad l.1. §.8. ſ. de adquirend. heredit.*
r Quando principale eſt caducum & acceſſorium etiam, *Bald.*
ſ Sicut pater non poteſt decedere pro parte teſtatus, pro parte inteſtatus; ita nec filius cui pupillariter ſubſtituitur, *Bald.*
t Imò non ea, *l.22. §.1. ſ. de adopt.*
u id eſt, quartam ſubſtitionis. Atque ita pater, nõ tantũ naturalis ſed adoptiuus poteſt ſubſtituere filio pupillariter, etiam in legitima, *Bald.*

habere. vtputa adrogatoris amicus [a] vel cognatus ei aliquid reliquit.

7 ¶ Nemo inſtitutus, & ſibi ſubſtitutus ſine cauſæ mutatione [b] quicquam proficit. ſed hoc in vno gradu. ceterùm, ſi duo ſint gradus, poteſt dici, valere ſubſtitutionem: vt Iulianus libro trigeſimo Digeſtorum putat. ſi quidem ſic ſit ſubſtitutus ſibi, cùm haberet coheredem Titium, *Si Stichus heres non erit, liber & heres eſto:* non valere ſubſtitutionem. quòd ſi ita: *Si Titius heres non erit, tunc Stichus liber & heres, & in eius partem eſto:* duos gradus eſſe: atque ideo, repudiante Titio, Stichum liberum & heredem fore.

Quo tempore ſpectatur an heres poßit capere

"11. *Paulus* lib. 1. ad Sabinum."

SI is qui heres inſtitutus eſt, filio ſubſtitutus ſit: nihil oberit ei in ſubſtitutione, ſi tunc capere poſſit, cùm filius deceſſit. Contrà quoque poteſt pœnas [c] in teſtamento pupilli pati, licèt in patris paſſus non ſit.

De ſeparatione hereditatis paternæ, & pupillaris.

12. *Papinianus* "lib. 3. Quæſtionum."

SI filius, qui patri, ac poſtea fratri ex ſecundis tabulis heres extitit, hereditatem patris recuſet, fraternam autem retinere malit: audiri debet [d]. iuſtiùs enim prætorem facturũ exiſtimo, ſi fratri ſeparationem bonorum patris conceſſerit. etenim ius dicenti [e] propoſitum eſt, liberos oneribus hereditariis non ſpontè ſuſceptis liberare: non inuitos ab hereditate remouere. præſertim quòd, remotis tabulis ſecundis legitimam haberet fratris hereditatem. itaque legata dumtaxat ex ſecundis tabulis præſtari debent, habita ratione facultatium in Falcidia, non patris, vt aliàs ſolet, ſed impuberis.

De gradu ſubſtituti pupillariter.

13. *Pomponius* "lib. 1. ad Sabinum.

QVo gradu [f] heres liberis ſubſtituatur, nihil intereſt

De fine ſubſtitutionis pupillaris.

14. *Idem* "lib. 2. ad Sabinum."

IN pupillari ſubſtitutione, licèt longius [g] tempus comprehenſum fuerit, tamen finietur ſubſtitutio pubertati [h].

De ſubſtitutione facta à milite.

15. *Papinianus* lib. 6. Reſponſorum.

CEnturio [i] filiis, ſi intra [k] quintum & vigeſimum annum ætatis ſine liberis vita deceſſerint, directò ſubſtituit. intra quatuordecim annos etiam propria bona filio ſubſtitutus iure communi capiet. poſt eam autem ætatem, ex priuilegio militum, partis duntaxat, cum [l] fructibus [m] inuentis in hereditate.

Si ſeruus legetur, & à ſubſtituto filij liber eſſe iubeatur 1. *Si pater primum ſibi, deinde filio: vel primum. Sibi, & filio, Deinde ſibi teſtamentum fecerit.*

16. *Pomponius* "lib. 3. ad Sabinum."

SI quis eum, quem [n] teſtamento ſuo legauit, rurſus à ſubſtituto filij liberum eſſe iuſſerit: liber erit: quaſi legato adempto. nam & in legato in "his" teſtamentis nouiſſima [o] ſcriptura erit ſpectanda. ſicut in eodem teſtamento" vel teſtamento & "codicillis confirmatis obſeruaretur.

1 ¶ Si, ſuo teſtamẽto perfecto, alia [p] rurſus hora [q] pater filio teſtamentum fecerit, adhibitis legitimis teſtibus: nihilominùs id valebit. & tamen patris teſtamentum ratum manebit. Nam & ſi ſibi, & filio pater teſtamẽtum feciſſet, deinde ſibi tantùm vtrumque ſuperius rumpetur. Sed ſi ſecundum teſtamentum ita fecerit pater, vt ſibi heredem inſtituat, ſi viuo ſe, filius decedat: poteſt dici, non rumpi ſuperius teſtamentum. quia * ſecundum non valet, in [r] quo filius præteritus ſit.

De naſcituro poſt mortem eius. cui pupillariter ſubſtituitur.

17. *Idem* "lib. 4. ad Sabinum."

SVbſtitui liberis is etiam poteſt, qui [ſ] poſt mortem eius natus fuerit, cui ſubſtitutus heres fuerit.

De ſeruo communi pupillariter ſubſtituto. De ſubſtitutione, vel inſtitutione ſerui legati.

18. *Vlpianus* "lib. 16. ad Sabinum."

SI ſeruus communis [t] ſubtitutus ſit impuberi cum libertate, ſi quidem à patrefamilias fuiſſet redemptus,

a Beneficium quod alij confertur meo nomine, mihi confertur. An idem in vxore, vtquæ ei fuerint donata à conſanguineis mariti, cenſeantur ei data fauore mariti: vt ita donatio marito adquiratur? Veteres aiunt: Alciatus negat. de qua præſumptione, *vide Alciatũ 1. præſumpt. 18. vide quæ notaui ad l. 9. Cod. de donation. ante nuptias.*

b id eſt, ſine ademptione cõmodi ex ſubſtitutione prouenientis, *Bartol.* Cauſa mutatur, ſi res à me in aliũ transferatur, *l. 48. §. 1. ȷ. eod.*

c Pœna eſt, nõ poſſe capere ex teſtamento, *Baldus.* Pœnas autem legis Iuliæ cœlibib cõſtitutas intelligit de quibus. *dixi ad Vlpia. 14. §. 1. vide Vlpi. 14 §. 1.*

d *l. 57. §. 1. ad Trebell.*

e id eſt, prætori, *l. 1. ȷ. de iuriſd.*

f *l. 36. ȷ. eodem.*

g quid ſi breuius? *l. 21. ȷ. eodem.*

h *aliàs* pubertate. Ita pupillaris ſubſtitutio finitur pubertate: filiis enim impuberibus tãtum fieri poteſt, *vt hic: l. cohæredi. § cũ filiæ. hoc tit. Inſtit. de pupillari 2. Gaius. 4.* Hanc ſubſtitutionem ſic deſcribit Horatius. *2. ſermon. 6.* ſi cui præterea validus malè filius, in re Præclara ſublatus aletur, ne manifeſtum Cælibis obſequium nudet te, leuiter in ſpem Arripere officioſus, & vt ſcribere ſecundus heres, vt ſi quis caſus puerũ egerit Orco, in vacuũ venias,

i *l. 8. Cod. eodem.*

k *vide Cuiac.* in hanc legem. 11. *obſeruat. 25. & 12. obſeruat, 27.*

l Fructus inuẽti in hereditate, tempore mortis, vel percepti poſt mortẽ teſtatoris iacente hereditate, vel percepti poſt aditam hereditatẽ, an & quemadmodũ fideicõmiſſario ſint reſtituendi, vide omnino apud Manticam, *7. de Coniecturis vltimarum volũt. 10.*

m *l. 9. ȷ. ad l. Fal.*

n *vide l. 14. ȷ. de legat. 2.*

o *v. quæ not. ad l. 21. §. 1. ȷ. qui teſt.*

p Teſtator poteſt facere teſtamentum ſibi & filio, diuerſis horis & tabulis.

q de hora & horis, *vide Cuiac. cap. 2. de præſcript.* & Oldend. *cap. 7. de præſcript.*

r *vide l. 7. ȷ. de liberis.*

ſ Poſthumus poteſt iam nato pupillariter ſubſtitui, *Bald.*

erit impuberi neceſſarius. ſi verò ab impubere redemptus: non neceſſarius, ſed voluntarius fit heres, vt Iulianus libro trigeſimo Digeſtorum ſcribit. quòd ſi neque à patre, neque à pupillo fuerit redemptus: æquitatis ratio ſuggerit, vt ipſe pretium [u] partis ſuæ domino offerens poſſit & libertatem, & hereditatem conſequi.

1 ¶ Si Titio fuerit legatus [x] ſeruus: poſſe eum impuberi [y] ſubſtitui cum libertate, quemadmodum inſtitui potuit legatus. & euaneſcit legatum exiſtente condicione ſubſtitutionis.

19. *Iulianus* "libto trigeſimo Digeſtorum."

IDem eſt, & ſi poſt [z] mortem legatarij ſeruus ſubſtitutus ſit:

De ſubſtitutione pupillari.

20. *Vlpianus* libro ſextodecimo ad Sabinum.

PAtris & filij [a] teſtamentum pro vno [b] habetur etiam in iure prætorio. nam (vt Marcellus libro Digeſtorum nono ſcribit) ſufficit [c] tabulas eſſe patris ſignatas, & ſi reſignatæ ſint filij. & ſeptem ſigna patris ſufficiunt.

1 ¶ Si pater ſibi per [d] ſcripturam, filio per nuncupationem, vel contrà fecerit teſtamentum: valebit.

De ſubſtitutione, ſi intra decimum annum deceſſerit.

21. *Idem* "lib. 41. ad Edictum."

SI ita quis ſubſtituerit: *ſi filius meus intra* [e] *decimum annum deceſſerit, Seius heres eſto*, deinde hic ante quartumdecimum, poſt decimum, deceſſerit: magis eſt, vt non poſſit bonorum poſſeſſionem ſubſtitutus petere. non enim videtur in hunc caſum ſubſtitutus.

De bonorum poſſeßione contra tabulas.

22. *Gaius* "lib. 15. ad Edictum Prouinciale."

IS, qui contra tabulas teſtamenti patris bonorum poſſeſſionem petierit, ſi fratri impuberi ſubſtitutus [f] ſit, repellitur [g] à ſubitutione.

Ex ſubſtitutione reciproca qui xxv. vocantur pro qua parte.

23. *Papinianus* "libro ſexto Reſponſorum."

QVi [h] plures heredes inſtituit, ita ſcripſit: *Eóſque omnes inuicem* [i] *ſubſtituo.* poſt aditam à quibuſdam ex his hereditatem, vno eorum defuncto, ſi condicio ſubſtitutionis exſtitit, alio herede partem ſuam repudiante, ad ſuperſtites tota portio pertinebit. quoniam inuicem in omnem cauſam ſinguli ſubſtituti videbuntur. vbi enim quis heredes inſtituit, & ita ſcribit, *Eóſque inuicem ſubſtituo*: hi ſubſtitui videbuntur, qui heredes exſtiterunt [k].

Pars data in inſtitutione, cenſetur data in ſubſtitutione.

24. *Vlpianus* "lib. 4. Diſputationum."

SI plures ſint inſtituti ex [l] diuerſis partibus, & omnes inuicem ſubſtituti: plerumque credendum, "&" ex [m] iiſdem partibus ſubſtitutos, ex quibus inſtituti ſint. vt ſi fortè vnus ex vncia, ſecundus ex octo, tertius ex quadrante ſit inſtitutus: repudiante tertio, in nouem partes diuidatur quadrans, ferátque octo partes, qui ex beſſe inſtitutus fuerat, vnam partem, qui ex vncia, "ſcriptus eſt:" niſi fortè alia mens fuerit teſtatoris, quod vix credendum eſt: niſi [n] euidenter fuerit expreſſum.

De filijs impuberibus inuicem ſubſtitutis & extraneo ſubſtituto ei, qui nouißimus morietur.

25. *Iulianus* "libro vigeſimoquarto Digeſtorum."

SI pater impuberes filios inuicem ſubſtituerit, & ei, qui nouiſſimus mortuus fuerit, Titium: reſpondendum eſt, ſolos fratres [o] bonorum poſſeſſionem accepturos: & quodammodo duos gradus huius inſtitutionis factos. vt primo fratres inuicem ſubſtituerentur, ſi illi [p] non eſſent, tunc [q] Titius vocaretur.

Si poſtumus pupillariter ſubſtitutus viuo patre naſcatur

26. *Idem* "libro vigeſimonono Digeſtorum."

SI pater filium impuberem heredem ſcripſerit, & ei ſubſtituerit, ſi quis ſibi poſt mortem natus erit, deinde viuo fratre poſtumus natus fuerit: teſtamẽtum "viuo" rumpetur. poſt mortem autem fratris viuo patre natus, ſolus heres patri ſuo exiſtet.

t *l. 6. §. 3. ȷ. de hereditat. Inſtitut.*

u ¶ Fauore libertatis & pupillaris ſubſtitutionis, cogitur quis vendere partem ſuam, *vide l. 1. §. 1. de comm. ſeru.*

x *l. 14. ȷ. eodem.*

y *l. 5. § 3. Cod. de neceſſariis.*

z *l. 38. de heredi. tat. Inſtitut.*

a *ſubaudi* impuberis. i

b *§. 2. & ibidem Theophil. Inſtit. de pupillari. l. 28. verſ. nec illud monet. ȷ. de rebus authorit. iud.* ideóque vna ſolemnitas ſufficit, in vtroque, *Baldus.* Proinde vt ibidem Theophil⁹ ſcribit ſeptem teſtes ſufficiunt, neque quatuordecim exiguntur.

c *l. 9. ȷ. ſecund. tabular.*

d *l. 8. in fine. ȷ. ſecund. tabular.* adde quæ ſcripſi *ad l. 11. ȷ. teſtam. quemadmodum aper.*

e quid ſi in tempus longius? *vide l. 14. ȷ. eod.* Permiſſum intra tempus, poſt tempus videtur denegatum, *Baldus.*

f *vide Tyraquellum priuilegio. 29. piæ cauſæ.*

g *l. 8. §. 4. ſuprà de inofficiȷ. l. 27. §. 2. ȷ. ad Trebell. l. 5. §. 2. §. 4. ȷ. de legat. præſtand.* Qui impugnat paternum teſtamentum, non debet ex pupillari & acceſſorio commodum reportare, *Baldus.*

h vide Lãgebekiũ, *cap. 7. Annotationum. Cuiac. in hanc legem. 10. obſeruat. 40.*

i ex ſubſtitutione reciproca debẽt admitti heredes ſuperſtites, non autem heredes præmortuorum: & debent admitti pro hereditariis portionib⁹, *Baldus.*

k *leg. 41. §. 1. ȷ. de adquirend. hereditat.*

l *§. 2. Inſtitut. de vulgari.*

m *l. 5. l. 8. in fin. leg. 10. ȷ. eodem. l. 41. §. 1. ȷ. de adquirend. hereditat. §. 2. Inſtitut. de vulgat. §. 7. in fine Inſtitut. de pupil l. 1. Codice. de impub. & aliis.*

n vt ſi dixerit teſtator hos ſubſtituo ęquis partibus.

o præmortui, ſcilicet ac primo defuncti.

p fratres.

q Subſtitutus poſt filios, aliquo viuente, non admittitur. Extraneus in dubio videtur ſubſtitutus poſt mortẽ omnium filiorum. Nunquã admittitur ſubſtitutus, vbi ſupereſt pſona, quę ex prę̃ſũpta volũtate defũcti debet antecedere ſubſtitutũ. *Bald.*

r Agnatione poſthumi rumpitur teſtamentum ex ſubſtitutione, *Bald.*

Si quis

Si quis heredi substituto substituatur.

27. *Idem* "lib. 30. Digestorum."

SI[a] Titius coheredi suo substitutus fuerit, deinde[b] ei Sempronius: verius puto, in vtramque[c] partem Sempronium substitutum esse.

a §.3. *Instit. de vulgari.*
b Substitutus substituti videtur vtrique substitutus. *Bald.*
c Cur ita? vide Paponé. 20. *Arrestorum. 3. articulo.* 3.

De L. Cornelia.

28. *Idem* "libro 62. Digestorum."

LEx[d] Cornelia, quæ testamenta eorum qui in hostium potestate decesserunt, confirmat[e], non solùm ad hereditatem ipsorum, qui testamenta fecerunt pertinet: sed ad omnes hereditates, quæ ad quemque ex eorum testamento pertinere potuissent, si in hostium potestaté non peruenissent. Quapropter cùm pater in hostium potestate decessit, filio impubere relicto in ciuitate, & is intra tempus pubertatis decesserit: hereditas ad substitutum pertinet, perinde ac si pater in hostium potestatem non peruenisset. Sed si pater in ciuitate decessit, filius impubes apud hostes: si quidem mortuo patre filius in hostium potestatem peruenerit: non commodè dicitur, hereditatem eius ex ea lege ad substitutos pertinere? si verò viuo patre filius in hostium potestatem peruenerit: non existimo, legi Corneliæ locum esse. quia non efficitur per eam, vt is, qui nulla bona in ciuitate reliquit, heredes habeat. Quare etiam si pubes filius viuo patre captus fuerit, deinde, mortuo in ciuitate patre, in hostium potestate decesserit: patris hereditas ex lege duodecim tabularum, non[f] filij ex lege Cornelia, ad adgnatum proximum pertinet.

d Vide Antonium Fabrum 3. *Coniect.* 9.
e Heres eius qui apud hostes mortuus est, heres fingitur ante mortem patris, idque propter fictionem legis Corneliæ, *l. 25. §. familiæ. l. 12. §. qui testament. l. 9. §. de iniusto. l. 3. §. 6. ff. de bon. poss. l. ff. de suis. l. 4. §. 1. ff. de bon. libert. l. 22. ff. de captiuis. vide in hanc legem Cuiac. 15. obseruat. 17.*
f *l. 10. in fin. ff. de captiuis.*

29. *Scæuola* "lib. 15. Quæstionum."

SI pater captus sit ab hostibus, mox filius, & ibi ambo[g] decedant: quamuis prior pater decedat: lex Cornelia ad pupilli substitutionem non pertinebit, nisi reuersus in ciuitate impubes decedat. quoniam[h] etsi ambo in ciuitate decessissent, veniret substitutus.

g *l. 11. ff. de captiuis.*
h quamquam, *Cuiac. ad l. 19. ff. ex vsurpat. & vsucap.*

De substitutis tertio gradu.

30. *Iulianus* "lib. 78. Digestorum."

QVidam testamento Proculum ex parte quarta, & Quietum ex parte dimidia & quarta heredem instituit: deinde Quieto Florum, Proculo Sosiam heredes substituit: deinde, si neque Florus, neque Sosia heredes essent, tertio gradu ex parte dimidia & quarta coloniam[i] Leptitanorum, "&" ex quarta complures heredes substituit in plures quàm tres vncias. Quietus hereditatem adiit. Proculus, & Sosia, viuo testatore, decesserũt. quæritur, quadrans Proculo datus ad Quietum, an ad substitutos tertio[k] gradu pertineat. respondi, eam videri voluntatem patrisfamilias fuisse, vt tertio gradu scriptos heredes ita demum substituerit, si tota hereditas vacasset. idque apparere euidenter[l] ex eo, quod plures, quàm duodecim, vncias inter eos distribuisset. & idcirco partem quartam hereditatis, de qua quæritur, ad Quietum pertinere.

i *l. vltim. ff. de censibus.*
k Coniunctus substituto præfertur ex præsumpta voluntate testatoris, *l. 2. §. 6. ff. de bonorum possess. secundum tabul.*
l Illud dicitur probari euidenter quod probatur ex coniecturis & verisimilitudinibus, *Bald.*

De substitutione pupillari, quisquis mihi heres erit. 1. vel si ille mihi heres non erit.

31. *Idem* "libro singulari de Ambiguitatibus."

IN substitutione filio ita facta, *Quisquis mihi ex suprascriptis heres erit, idem filio heres esto*, quæritur: quisquis heres quandoque fuerit intelligatur: an quisquis heres tum erit, cùm filius moriatur. placuit prudentibus, si quandoque[m] heres fuisset. quanuis enim viuo pupillo heres esse desisset[n], fortè ex causa de inofficioso, quæ pro parte mota est: futurum tamen eum heredem ex substitutione, creditum est.

1 ¶ Non simili modo in hac specie dicendum est, si quis, cùm filios duos haberet, Gaium puberem, Lucium impuberé, ita filio substituisset: *Si Lucius filius meus impubes decesserit, neque mihi Gaius filius heres erit*[o], *tũc Seius heres esto.* nam ita prudentes hoc interpretati sunt, vt ad impuberis mortem condicio substitutionis esset referenda.

m Sufficit semel quem heredem extitisse nisi testator eũ heredem esse tempore mortis requirat, *Bald.*
n Heres interdum esse desinit, *l. 43. ff. eodem. §. 4. Institut. de heredit. ab intestato.*
o nota differentiam inter hanc condicionem, *Si heres non erit*, de qua *hic*: & illam, *Quisquis heres erit*, de qua *§. eodem.*

De coheredibus substitutis, & alio aliisue adiectis.

32. *Idem* "lib. 1. ad Vrseium Ferocem."

QVi complures heredes ex disparibus[p] partibus instituerat, & in his Attium: si Attius non adierit, ceteros ex iisdem partibus, quibus instituerat, heredes ei substituerat: deinde si Attius non adisset, Titium coheredem eis, qui substituti sunt, adiecit. quæsitum est, quam partem is, & quam ceteri habituri essent. respondi. Titium virilem[q], ceteros hereditarias. veluti si tres fuissent: Titium partem quartam Attianæ partis habiturum: reliquarum partium hereditarias partes, ex quibus instituti erant, reliquos habituros esse. Quòd si non solum Titium, sed etiam alios adiecisset heredes: hos quidem vtiles partes habituros. veluti si tres (putà) coheredes fuissent substituti, extranei duo adiecti: hos quintas partes Attianæ partis, reliquos auté coheredes hereditarias partes habituros esse, "dixit."

p Disiuncti in institutione intelliguntur, disiuncti in substitutione facta per verba, *quisquis mihi heres erit, Bald.*
q Coheredes respectu aliorũ substitutorum, dicuntur venire in viriles: habito respectu inter seipsos, diuidunt pro hereditariis portionib[9]. *Bal.*

Si mater filio, cum pubes erit, instituto, vulgariter substituat. 1. Si quis nepoti secundum Galli formulam instituto, vulgariter substituatur.

33. *Affricanus* "lib. 2.[r] Quæstionum."

SI mater ita testetur, vt filium impuberem, cùm[s] erit annorum quatuordecim, heredem instituat, eique pupillaribus[t] tabulis, si sibi heres non erit, alium substituat: valet[u] substitutio.

1 ¶ Si filius, & ex eo nepos postumus, ita heredes instituantur, vt Gallo Aquilio placuit, & nepoti, si is heres non erit, Titius substituatur: filio herede existente[x], Titium omnimodo, id est, etiam si nepos natus non fuerit, excludi[y] respondit.

r ¶ *vide Cuiac. 2. ad African.*
s *vide l. 9. Cod. de heredibus inst.*
t pupillares dicuntur impropriè: quia mater non potest substituere pupillariter.
u substituere filio vulgariter mater potest etiam inlegitima. An & pupillariter? nõ potest.
x apparente, *vide Cuiac. 2. ad African.*
y Substitutio facta in locum deficientis primi & secundi gradus non vendicat sibi locum instituto adeunte, *Bald.*

De supremo, & proximo. 1. De substitutione, quisquis mihi heres erit. 2. De bonor. possess. contra tabulas.

34. *Idem* "lib. 4.[z] Quæstionum."

EX duobus impuberibus ei, qui supremus moreretur, heredem substituit. si simul[a] morerentur, vtrique heredem esse respondit: quia supremus[b] non is demum, qui post aliquem, sed etiam post quem nemo sit, intelligatur. sicut & è contrario proximus[c] non solùm is, qui ante aliquem, sed etiam is, ante quem nemo sit, intelligitur.

1 ¶ Filium impuberem, & Titium heredes instituit: Titio Mæuium substituit: filio, quisquis sibi heres esset ex suprascriptis, substituit. Titius omisit hereditatem. Mœuius adiit. mortuo deinde filio, putat, magis ei soli ex substitutione deferri pupilli hereditatem, qui patris quoque hereditatem adierit.

2 ¶ Etiam si contra patris tabulas bonorum possessio petita sit: substitutio tamen pupillaris valet: & legata omnibus præstanda sunt, quæ à substitutione data sunt.

z *vide Cuiac. 4. ad African.*
a *l. 42. ff. eodem. l. 22. §. 4. ff. de donat. l. 9. ff. de rebus dub. l. 11. ff. secundum tabularum.* Quæstio est de pariter commorientibus, qualis inscriptio est vete ris cuiusdã fabulæ Plauti, *Commorientes*, translatæ ex Græca Diphili, συναποθνήσκοντες, *Cuiac.*
b supremus dicitur primus & vltimus.
c *l. 9. ff. de rebus dub. l. 1. §. 5. ff. vnde cognat. l. 92. l. 155. l. 162. ff. de verb. significat.*

35. *Idem* "libro quinto Quæstionum."

ET si contra tabulas patris petita sit à pupillo bonorum possessio: in substitutum tamen eius actionem legati dandam esse, ita vt augeantur[d] præterea: quòd filius extraneis non debuerit. sic & crescere à substituto data legata, si per bonorum possessionem plus ad filium peruenisset: quemadmodum & ipse filius plus exceptis deberet. his consequens esse existimo, vt, si impubes ex asse heres scriptus sit, & per bonorum possessionem semis ei ablatus sit, substitutus in partem legati nomine exoneretur. vt quemadmodum portio, quæ per bonorum possessionem accesserit, auget legata: ita & hîc, quæ abscesserit, minuat[e].

d *l. 5. ff. delect. præstand.*
e *l. vltim. in fin. ff. de legat. 3.*

De numero graduum. De seruo herede necessario. 1. De numero heredis singulis gradibus. De substitutione reciproca.

36. *Martianus* "libro quarto Institutionum."

POtest[f] quis in testamento plures gradus heredum facere: putà, *Si ille heres non erit, ille heres esto*, & deinceps plures. vt nouissimo loco in subsidium vel seruum necessarium heredem instituat.

1 ¶ Et vel plures[g] in vnius locum possunt substitui, vel vnus in plurium, vel singulis singuli, vel inuicem ipsi qui heredes instituti sunt.

f *l. 1. l. 13. §. eod. Institut. de vulg. in princip.*
g §. 1. *Institut. de vulgar.* vbi vide Theophilum: 35. *Synopsis Basilicon.* 10. *cap.* 34. 5. *Harmenopul.* 8. §. 3.

Si singulis liberis vel nouissimè morituro substituatur.

37. *Florentinus* "libro 10. Institutionum."

VEl singulis[h] liberis, (vel) qui eorum nouissimus morietur, heres substitui potest. singulis, si neminem eorum intestato decedere velit. nouissimo, si ius legimarũ hereditatium integrum inter eos custodiri velit.

h §. 6. *Institut. de pupilli. l. 87. §. 2. ff. de leg. 2.*

Si non omnibus liberis substituatur 1. De substitutione pupillari ad breue tempus ætatis 2. & aliis substitutis post illud tempus. 3. Si heres à fideicommissario coactus adierit.

38. *Paulus* "lib. singul. de secundis tabulis."

QVi plures liberos habet, potest quibusdam[i] substituere. neque vtique necesse habet, omnibus. sicuti potest nulli substituere.

1 ¶ Ergo[k] & ad breue tempus ætatis substituere potest. vtputà: *si filius meus intra annum decimum decesserit, Titius ei heres esto.*

2 Itaque, & si diuersos substituat post finem ætatis, admittendum erit. veluti: *si intra annum decesserit, Titius heres esto: si post decimũ, intra quartumdecimũ, Mæuius heres esto.*

i *l. 39. §. 1. l. 45. ff. eodem.*
k Possumus arguere de personis ad tempus: secus de numero personarum ad diminutionem téporum, *Bald.*

3 ¶ Si à patre institutus, rogatúsque hereditatem restituere, coactus [a] ex fideicommissario adierit, quamuis cetera, quæ in eodem testamento relicta sunt, per eam aditionem confirmentur, vt legata, & libertates: secundas tamen tabulas non oportere resuscitari destituto iam iure ciuili testamento, "Quintus" Ceruidius Scæuola noster dicebat. sed plerique in diuersa sunt opinione: quia & pupillares tabulæ pars [b] sunt prioris testamenti. quo iure vtimur.

De duobus impuberibus, altero in potestate, altero emancipato. 1. Si alius vulgariter, alius pupillariter substituatur. 2. De iure accrescendi.

39. *Iauolenus* lib. 1. ex Posterioribus Labeonis."

CVm ex filio quis duos nepotes impuberes habebat, sed alterum eorum in potestate, alterum non [c], & vellet vtrumque ex æquis partibus heredem habere, &, si quis ex his impubes decessisset, ad alterum partem eius transferre: ex consilio [d] Labeonis, Ofili, Cascellij, Trebatij, eum quem in potestate habebat, solum heredē fecit: & ab eo alteri dimidiam partem hereditatis, cùm in suam [e] tutelam venisset, legauit [f]. quòd si is qui in potestate sua esset, impubes decessisset: alterum heredem ei substituit.

1 ¶ Filio impuberi in singulas [g] causas alium & alium heredem substituere possumus. veluti vt alius, si tibi nullus filius fuerit: & alius, si filius fuerit, & impubes mortuus fuerit, heres sit.

2. ¶ Quidam quatuor heredes fecerat & omnibus heredibus præter vnum substituerat. vnus ille, cui non erat quisquam substitutus, & ex ceteris alter, viuo patrefamilias, decesserat. patrem, cui nemo [h] erat, substitutus, ad substitutum quoque [i] pertinere, Ofilius Cascellius responderunt: quorum sententia vera est.

De bonis impuberis arrogati.

40. *Papinianus* " lib. 29. Quæstionum."

CAusa cognita [k] impubes adrogatus decesserat. quemadmodum legitimis heredibus auctoritate principali prospicitur vinculo cautionis: ita, si fortè substituit naturalis pater impuberi, succurrendum erit substituto. nam & legitimis heredibus futuris non aliæ, quàm vtiles [l], actiones prestari possunt.

Si ei, qui coheredi substitutus est, alius substituatur. 1. De substitutione reciproca. 2 Si is, cui parens substituit, mortis tempore non sit in eius familia. 3. De fideicommisso. 4. De coniunctis. De substitutione reciproca. 6. Si coheres vel extraneus substituatur impuberi. De eadem re vni in primis tabulis, alteri in secundis legatà 7. De pupillari substitutione ei quæ nouissima morietur. 8. De substitutione in locum partémve filij. De instituto ex re certa

41. *Idem* " libro 6. Responsorum."

COheredi [m] substitutus, priùs quàm hereditatem adiret, aut condicio substitutionis existeret, vita decessit. ad [n] substitutum eius, siue ante substitutionem, siue postea substitutus sit, vtraque portio pertinebit. nec [o] interierit, prior substitutus post institutum, an antè decedat.

1 ¶ Ex his [p] verbis, *eósque inuicem substituo*, non adeuntis portio scriptis heredibus pro modo sibi vel alij quæsitæ portionis defertur.

2 ¶ Cùm filiæ, vel nepoti qui locum filij tenuit, aut post testamentum cœpit tenere, parens substituit: si quis ex his mortis quoque tempore non fuit in familia: substitutio pupillaris fit irrita.

3 Quòd si heredem filium pater rogauerit, *si* [q] *impubes diem suum obierit Titio herediatem suam restituere*: legitimum herede [r] filij, salua [s] Falcidia, cogendum [t] patris hereditatem, vt ab impubere fideicommisso post mortem eius dato, restituere placuit. Nec aliud seruandum, cùm substitutionis condicio puberem ætatem verbis precariis egreditur. Quæ ita locum habebunt, si [u] patris testamentum iure valuit. alioquin si non valuit: ea scriptura, quam testamentum esse voluit, codicillos non faciet [x]: nisi hoc expressum est. Nec fideicommisso propriæ [y] facultates filij tenebuntur. Et ideo si pater filium exheredauerit [z], & ei nihil reliquerit: nullum fideicommissum erit. Alioquin si legata, vel fideicommissa filius acceperit: intra modum eorum, fideicommissum hereditatis à filio datum, citra Falcidiæ rationem, debebitur.

4 ¶ Qui discretas [a] portiones coniunctis [b] pluribus separatim dedit, ac post omnem institutionis ordinem ita scripsit, *quos heredes meos inuicem substituo*: coniunctos [c] primo [d] loco vice mutua substituere videtur: quibus institutionum partes non agnoscentibus, ceteros omnes coheredes admitti.

5 ¶ Qui patrem & filium pro parte heredes instituerat, & inuicem substituerat: reliquis coheredibus datis, post completum assem ita scripsit, *hos omnes inuicem substituo.* voluntatis fit quæstio commemoratione omnium patrem & filium substitutioni coheredum miscuisset, an eam scripturam ad ceteros " omnes " transtulisset. quod magis vesimile videtur propter [e] specialem inter patrem & filium substitutionem.

6 ¶ Coheres impuberi filio datus, eidémque substitutus, legata è secundis [f] tabulis relicta perinde [g] præstabit [h], ac si purè partem, & sub condicione partem alteram accepisset. Non [i] idem seruabitur alio [k] substituto. nam ille Falcidiæ rationem induceret, quasi planè [l] sub condicione primis tabulis heres institutus: tametsi maximè coheres filio datus quadrantem integrum obtineret. Nam & cùm legatum primis [m] tabulis Titio datur secundis autem tabulis eadem res Sempronio: Sempronius quandoque Titio concurrit.

7 ¶ Cùm pater impuberi [n] filiæ, quæ nouissima diem suum obisset, tabulas secundas fecisset, & impubes filia, superstite sorore pubere, vita decessisset, irritam esse factam substitutionem placuit: in persona quidem prioris, quia nouissima decessit: in alterius verò, quia puberem ætatem compleuit.

8 ¶ Non videri [o] cum vitio factam substitutionem his verbis placuit: *ille filius meus si* (*quod* [p] *abominor*) *intra pubertatis annos decesserit: tunc in locum partémve eius Titius heres esto.* non [q] magis, quàm si, post demonstratam condicionem, sibi heredem esse substitutum iussisset. Nam & qui [r] certæ rei heres instituitur, coherede non dato [s], bonorum omnium hereditatem obtinet.

De duobus impuberibus simul pereuntibus.

42. *Idem* lib. 1. Definitionum."

QVi duos impuberes filios heredes reliquerat, ita substituit, *si* [t] *ambo* [u] *mortui essent.* deinde pueri post mortem patris simul perierunt. duæ hereditates substituto deferuntur. sed si diuersis temporibus vita decedāt: in hereditate nouissimi pueri, eius fratris, qui antè mortuus est, hereditatem substitutus inueniet. sed in ratione

---

a *l. 14. §. 4. ad Treb.* sicut aditio spontanea paternæ hereditatis, confirmat tabulas pupillares, sic & coacta aditio. *Bald.*

b *§. 5. Institut. de pupill.*

c & ita diuersæ conditionis, *l. 45. ℨ. eodem. l. 6. Cod. testament. milit.*

d Sapiens testator testari debet consilio sapientum. *Bald.*

e id est, post 14. annum, *vide l. 54. s. de hered. Instit.*

f hoc verbum est obliquum.

g vt ita expressum faciat cessare tacitum. *Bald.*

h *l. 29. in fin. s. eod. l. 42. ℨ. eod. l. 9. ℨ. de rebus dub.*

i Non solum ad primos heredes institutos. atque ita substitutus vulgariter, institutis dicitur coniunctus, *Bal.*

k nec enim aliter potest, *vide l. 18. s. de adopt. l. 2. Cod. de adopt.*

l Per publicam personam adquiritur vtilis. nō directa actio, *Bald.* quod confirmat Cuiacius *consultatione. 46.*

m *vide Langebekium. cap. 11. Annotat.*

n *l. 27. s. eodem.* Substitutus substituti, eiusdémque coheredis, videtur in vtriusque portionem substitutus, *Bald.* substitutus, substituti directa substitutione, intelligitur substitutus quoque instituto, *vt hic*: & fideicommissaria substitutione multò magis, in qua testatoris voluntas potissimum spectatur, *l. heredes §. cum ita. ℨ. ad Trebell.*

o vide *Paponem. 20. Arrestorum. 3. articul. 2.*

p Reciproca substitutio videtur facta pro partibus hereditariis sibi vel vel alteri quæsitis, *Bald.*

q substituere etiam post pubertatem verbis fideicommissariis liberis nostris possumus *adde l. 6. in fine. Cod. de testament. milit.*

r Falcidia & Trebellianica deducitur etiam ab herede. dixi ad *leg 10. Codice. ad legem Falcidiam.*

s hinc colligit Goueanus, Iure ciuili vnam dútaxat quartæ retentionem permitti: addítque *l. 10. Cod. ad l. Falcid.* qua de re alibi dicam commodiùs.

t substitutiones odiosas esse hinc colligunt, cùm onus heredibus inferant & eorum mortem spectent, *dixi ad l. 3. §. 5. ℨ. de verbor. obligat.* & impediant bonorum alienationem, *l. vltim. Cod. de fideicommiss. ir.* quod odiosum, *l. cum vsque. ℨ. si à parente.* hoc etiam notant, substitutionem esse facultatem fauore cognationis excogitatam vt bona conseruentur in familia. *Decius consil. 652. Socinus Iunior consil. 168. Bald. consi. 104.* Vnde in dubio semper pro fideicōmisso iudicandum est *Socinum consil. 249.* præsertim si agnationis facta fit mentio, *Ancharanus consil. 29. Gozadius consil. 89. Curtius consil. 22. Paris. consil. 7. 35. 63. Graueta. consil. 288.* Plena denique interpretatio sumitur in fideicommissis vt actus valeat. *Graueta consil. 208 Decius in l. in Testamentum. ℨ. de regulis.*

u Si non valet testamentum, non valet substitutio fideicommissi, *Bald.*

x Clausula, si non valet iure testamenti, non intelligitur tacitè, sed debet adiici expressè, *Bald. vide l. 28. ℨ. de fideicommiss. libert.* Porrò de clausula codicillari, *adde l. 8. §. 1. Cod. de codicill.*

y *l. 17. §. 2. ℨ. ad Trebellian.* In fideicommissaria substitutione non veniunt bona impuberis: secùs in pupillari, *Bald.*

z Substitutio fideicommissaria non potest fieri exheredato: secus in pupillari, *Bald.*

---

a distinctas, separatas. b quod fit rato.

c Substitutio reciproca generaliter facta, refertur prius ad coniunctos, deinde ad cæteros, *Bald.* Vel ita: Reciproca substitutio inuicem videtur facta secundum ordinem coniunctionis, *Grass. §. Ius accrescendi quæst. 8. numero 2.* vel ita: vbi discretæ institutorum sunt portiones, etiam eorum substitutiones discretæ intelligūtur, nec alterutra ad alteram producitur.

d ordinem in substitutione præsumimus ex amore & dilectione defuncti. In substitutionib⁹ prçsumūtur à testatore magis dilecti, hoc est, in substitutionibus præfertur qui testatoris habent affectionē atque iudicium *Castrensis, Aretius: lex Ias. hic Alex. 2. consil. 66. Decius consil. 86. Curtius Iunior. cōs. 125. 161.*

e *l. vltim. in fin. Cod. eodem.*

f legata relicta in secundis tabulis, contribuūtur cum relictis à substituto in primis tabulis, non cum relictis ab alio.

g substitutus pupillariter perinde habetur ac si esset substitutus in testamento paterno sub cōditione: quia nihil aliud est substitutio q̃ cōditionalis institutio, *l. in ratione legis Falcidiæ §. quod vulgo. ℨ. ad l. Falcid.*

h de contribuendis legatis ab instituto, & ab eodem impubere substituto relictis, *vide Cuiac. 4. obseruat. 36.* Quoties pars grauata nō grauatę accedit, ex substitutione pupillari portio augetur per non grauatam & ita fit contributio, *vt hic*: Non augetur tamē quoties legata nominatim relicta à pupillo, *l. quis fundum §. qui filiam. l. in ratione §. quesitum. ℨ. ad l. Falcid.* aut si grauata portio non grauatæ accedat ex iure accrescēdi, *l. quid. si alterutri. ℨ. ad leg. Falcidiam.*

i de non contribuendis legatis à pupillo, & pupilli substituto relictis cū his quęab alio quodam coherede pupillo relicta sunt, *vide Cuiac. 4. obseruat. 37.*

k Pars quæ defertur ex substitutione ad extraneum non augetur portione coheredis. Quid ita? *v. l. in sing. ℨ. ad l. Falc.*

l i. simpliciter.

m legata re duobus: vni in testamento patris alteri in tabulis pupillaribus, secundo legato non intelligitur primum ademptū, *vt hic: l. plane §. si coniunctim. ff. de lega. 1.* Quinimò faciunt sibi partes per concursum, perinde ac si res eadem legata fuisset duobus in eodem testamento, *l. si pluribus. ℨ. de legat. 1. §. eodem. Institut. de legat.* Re denique videntur cōiuncti.

n substitutio pupillaris facta nouissimo in pupillari ætate moriente, expirat si vltimus moriatur pubes.

o *vide Cuiac. in hunc. §. 10. obseruat. 40.* substitutio facta filio valet, licet institutio non præcesserit: cum intelligatur præcessisse, *Bartol.* quod non probatur Dyno, Alberico, Angelo Baldo, Iasoni. adde *l. 37. ℨ. de hered. Institut. l. 10. ℨ. de mort. caus. l. vnic. Cod. de caducis.*

p *l. 4. Cod. eod. l. 85. s. de heredibus Instit.*

q id est, non magis quàm si adiecta esset alia condicio extrinseca.

r *5. Harmenopul. 1. §. 38.* substitutio pupillaris facta in partem vel rem certam, si alius non reperitur, trahitur ad vniuersum patrimonium.

s partis appellatione totum continetur, *l. 2. §. 2. ℨ. secund. tabul.*

t substitutus duobus impuberibus si ambo in ætate pupillari decesserint, vtrique ex pupillari substitutione succedit, aliàs vltimo morienti: & in ratione Falcidiæ non computatur hereditas primi, quam reperit in hereditate secundi & legata relicta à substituto impuberis euanescūt.

u *v. l. 34. s. eod.*

Falcidiæ, pueri prioris [a] hereditas non veniet. nec substitutus amplius, quàm sescunciam [b], iure [c] testamenti desiderabit. legata quoque, quæ à substituto eius filij data sunt, qui prior intestatò decessit, ad irritum recidunt.

De substitutione quasi pupillari. 1. De substituto ad breue tempus ætatis, & alio substituto post illud tempus. 2. De filijs à primo gradu præteritis 3. De substitutione, quisquis mihi heres erit.

43. *Paulus* lib. 9. Quæstionum.

EX facto [d] quæritur: Qui filium habebat mutum puberem: impetrauit † à principe [e], *vt muto substituere ei liceret*, & substituit Titium. mutus [f] duxit vxorem post mortem patris. & nascitur ei filius. quæro, an rumpatur testamentum. respondi: Beneficia [g] quidem principalia ipsi principes solent interpretari. [h] verùm voluntatem principis inspicientibus, potest dici, eatenus id eum tribuere voluisse, quatenus [i] filius eius in eadem valetudine [k] perseuerat. & vt quemadmodum iure ciuili pubertate finitur pupillare testamentum, ita princeps imitatus sit ius in eo, qui propter infirmitatem non potest testari. Nam & si furioso filio substituisset: diceremus, desinere [l] valere testamentum, cum resipisset [m]: quia iam posset sibi testamentum facere. etenim iniquum incipit fieri beneficium principis, si adhuc id valere dicamus. auferret enim testamenti factionem homini sanæ mentis. Igitur etiam * agnatione [n] sui heredis dicendum est rumpi substitutionem. quia nihil interest, alium heredem institueret ipse filius postea, an iure habere cœpit suum heredem. nec enim aut patrem, aut principem de hoc casu cogitasse, verisimile est: vt eum, qui postea nasceretur, exheredaret. Nec interest, quemadmodum beneficium principale intercedat circa testamenti factionem: vtrùm in personam vnius, an complurium.

1 ¶ Item quæro: si ita facta proponatur substitutio: *filius meus si intra* [o] *decem annos decesserit. Titius heres esto: si intra quatuordecim, Mæuius.* filiúsque octo annorum decesserit: vtrùm Titius solus ex substitutione ei heres erit, an & Mæuius. quia certum est, & intra decem, & intra quatuordecim annos filium decessisse. respōdi*, omne quidem spatium, quod est intra pubertatem, liberum esse patri ad substituendum filio. sed finis [p] huius pubertas est. magis autem est, in vtroque eorum tempus suum separatim [q] seruari. nisi contraria voluntas testatoris apertè ostendatur.

2 ¶ Lucius Titius, cùm haberet filios in potestate, vxorem heredem scripsit, & ei substituit filios. quæsitum est, an institutio vxoris nullius momenti sit, eò [r] quòd ab [s] eo gradu filij non essent exheredati. respondi, eum gradum, à quo filij præteriti sint, nullius [t] esse momenti. & ideo, cùm iidem substituti proponantur, ex testamento eos heredes exstitisse videri. scilicet quia non totum testamentum infirmant filij: sed tantum [u] eum gradum, qui ab initio non valuit. sicut responsum est, si à primo sit filius præteritus, à secundo exheredatus. nihil autem interest, qua ratione, secūdi heredis institutio valeat: vtrùm qui ab eo filius exheredatus est, an quia ipse filius substitutus est.

3 ¶ Iulius [x] Longinus pater eos, quos sibi heredes instituerat, filio ita substituit, *quisquis* [y] *sibi heres esset.* vnus ex heredibus institutis, qui tacitam [z] fidem accommodauerat, vt non capienti partem ex eo, quod acceperat, daret, ad substitutionem impuberis admissus, vtrùm [a] pro ea parte, pro qua scriptus fuit, veniat: an verò pro ea, quam cepit, ita vt augeatur eius pars in substitutione? respondi.* Qui in fraudem [b] legum fidem accommodat, adeundo heres efficitur. nec [c] desinet heres esse, licèt res, quæ ita relictæ sunt, auferuntur. [d] & ex secundis tabulis in tantum heres esse potest, in quantum scriptos esset: satis [e] enim punitus est in eo, in quo fecit contra leges. Quinimmò, etsi desineret heres esse, idem dicerem. quemadmodum [f] intelligendum est in eo, qui, cùm scriptus esset heres, postquàm adisset hereditatem, in seruitutem redactus est, & postea libertatē donatus. cui permissum est, ad substitutionem venire, quæ ei in testamento [g] fuerat relicta, licèt enim hereditatem ex institutione amisit, tamen ex substitutione istam portionem, quantum amisit, percepturum.

a *l.14. §. 2. ff. ad l. Falcid.*
b Falcidia retineri dicitur iure testamenti, *vt hîc:* vt aliàs iure hereditario, *l.14. ff. ad legem Falcidiam:* adde quæ scripsi, *ad l.30. ff. de act. empt.*
d Nouum enim erat, patrem puberi filio substitutum.
† hodie non est necesse impetrari: potest enim pater exemplariter substituere filio muto, *leg.9. Cod. eodem.*
e Princeps ius substituēdi muto potest concedere.
f *l. 73. ff. de iure dot.*
g *l. 191. in fin. ff. de regulis iuris.*
h Interpretatio principis vim legis habet, *Nouella.138.*
i Substitutio exēplaris facta ex priuilegio principis ratione morbi vel vitij, cessāte morbo vel vitio expirat, *Bald.*
k est enim morbosus, *l.9. ff. de ædilitio.*
l *l.31. ff. eodem.*
m resipuisset.
n *l.101. ff. de cō. dict. & demonst. l.6. Cod. de instit. & substit.*
o *l.38. §. 1. ff. eodem.*
p Species temporis derogat generi. *Bald,*
q Specie derogatur generi ídque vel in rebus, *l. vxorem. §. fœlicissi. ff. de legat. 3. l. quæsitum. in fin. ff. de fundo inst.* vel in tempore, *vt hîc:* vel in personis *l. coheredi. §. qui patriæ ff. eodem.*
r Præteritus sit filius à primo gradu, substitut⁹ à secūdo? incipit testamētum à secundo gradu. Primo gradu vitiato incipit testamētum à secundo. Ita filius impugnans primum gradū à quo preteritus est, potest succedere ex substitutione vulgari.
s *l.3. in fine. ff. de de liberis.*
t Præteritio filij in potestate positi, reddit testamentum ipso iure nullū, *l.1. ff. de inius. l. posth. Cod. de bonorum possess. cōtra tabul.*
u Qui improbat primum gradum, reportare cōmodum potest ex secundo gradu, *Bald.*
t *Antonius Faber. 5. Coniectur. 17.*
y Qui semel est heres, licet denat esse heres in totum vel pro parte (vt quia ei tāquā in digno aufertur hereditas) admittitur tamen ad substitutionem propter verba· Quisquis mihi heres erit, sit filio meo sustitutus.
z Tacitam fidem accommodat, qui incapaci partem, ex eo quod accipit, dat.
a hanc verborum traiectionem hîc obseruat, Cuiac *in prælectione ad me transmissa* vtrum pro ea parte quam cœpit veniat, an pro ea parte pro qua scriptus fuit ita vt augeatur, &c.
b *vide l.30. ff. de legat.*
c Heredi indigno aufertur commodum hereditatis, non tamen nomen heredis, nec vllum aliud commodum, quod sequela sit solius nominis, *Bald.* Ita fiscus hoc casu non propriè heres fuerit, licèt teneat locum heredis in eo quod debetur quod creditum est, quod legatum est, *l.2. Cod. ad l. Iul. de vi: l. cum fisco. ff. ad sillam. l. Recusare §. fisco. ff. ad Trebellian.*
d Qui tacitam fidem adcommodat de restituenda re incapaci, priuatur eo quod restituere voluit incapaci (quippe ea parte deliquit) at non substitutionem pupillari, in qua nihil deliquit, *vt hîc: arg. l. cum quidam iur. ff. de donat.* Vnde notant, Exclusum à testamento paterno non excludi à tabulis pupillaribus. Ius substitutionis pupillaris, bonorū publicatione seu confiscatione nō contineri. Quid ita? futura non continētur publicatione bonorum, *l. eius §.1. ff. de testament. l. si tibi mandauero §. si tit. ff. mandati* An quia publicatio ad bona pupilli nihil pertinet, sed ad bona patris tantum quibus est adcommodata fides tacita, vt vult Iason?
e Nemo duplici pœna afficiēdus, *l.4. §.2. ff. de lege Rhod.*
f Heres ob seruitutē qui esse desint, si post fiat liber, admittitur ad substitutionē factam his verbis, Quisquis mihi heres erit. Quid ita? licet seruitute ius heredis amittat, retinet tamen nomen heredis, quod satis est, vt recuperata libertate, recuperet quoque ius substitutionis.
g an in institutione data? id enim testamentum interdū significat, *vide Cuiac. 7. obseruat. 18.*
h ¶ Accessoriū non confirmat suum principale, *vt hîc.* Hinc fit, vt remisso pignore, debitum remissum non intelligatur: vt pactū vestitutū aut stipulatio pœnalis rei accessoriç, non vestiat pactum nudum adiectum rei principali, *l. l. nuda. Cod. de contrahend. stipul.*
i ne ex pupillari, quod ex principali valet, ipsum principale cōfirmari videatur, *vide l.10. ff. de iur. codicil.* Principale non capit vires ab accessorio. *Bald.*
k *vide. l.4. §. 2. ff. eodem.*
l *l.39. §. eodem.*
m Absurdum est vnius verbi in alterius persona vim esse duplicem, in alterius simplicē, *Goueanus.*
n pertinet aliter, si eiusdem ætatis liberi instituti, inuicemque substituti fuissent. tunc enim altero defuncto intra pubertatem, eius successio, non ad matrem, sed ad substitutum eius, deuoluitur. vulgat. quam Cuiac. 17 *obser. 26.* ita emendat, aliter si eiusdem condicionis & ætatis liberi·
o *v. l.81. ff. de adq. hered.*
p Appellatio heredis complectitur omnem heredem, qui iudicio testatoris succedit ex quocumque gradu, *Bald.*
q Substitutus moriens, viuente eo qui substitutus fuit, non transmittit ius substitutionis ad heredem, *Bald.*
r substitutione pupillari aduentu pubertatis extincta, etiam extinguitur tacita pupillaris quæ ea continetur: destructo medio, destruitur finis.

Primas tabulas ex secundis non confirmari.

44. *Idem* libro decimo Quæstionum.

EX pupillari testamento superius principale [h] neque ex parte, neque in totum confirmari posse, Mæcianus scripsit [i].

De substitutione reciproca.

45. *Idem* lib. 12. Responsorum.

LVcius Titius legitimum filium, & alterum [k] naturalem, heredes instituit: eósque inuicem [l] substituit. Titius legitimus filius, quem pater anniculum reliquit, post patris mortem impubes decessit, superstite matre, & fratre naturali, quem etiam coheredem habebat. quæro an hereditas eius ad Titium naturalem fratrem ex causa substitutionis pertineat, an verò ad matrē. respondi: ad primum casum non existentium heredum, substitionem, de qua quæritur, pertinere: non ad sequentem, si quis eorum postea decessisset intra pubertatem. cùm in naturalis filij persona duplex [m] substitutio locum habere non poterit. & ideo ad matrem legitimi filij hereditas ab intestato pertinet [n].

1 ¶ Paulus respondit, si omnes instituti heredes omnibus inuicem substituti essent, eius portionem, qui quibusdam defunctis postea portionem, suam repudiauit, ad eum [o] solum, qui eo tempore superuixit, ex substitutione pertinere.

De fideicommisso, & conditione si mihi heres erit

46. *Idem* lib. 13. Responsorum.

PAterfamilias, primis tabulis postumo herede instituto, secundis sibi, vel filio si intra pubertatē decessisset, Gaium Seium fratrem suum substituit, deinde Titium Gaio Seio: & postea sic dixit, *quod si Gaius Seius frater meus primo loco substitutus, heres* [p] *mihi esset. tunc Titio fideicommissum relinquo.* quæro cùm filius patri heres extiterit, eóque intra pubertatem mortuo, frater testatoris ex substitutione heres sit: an fideicommissum debeatur cùm ita relictum sit, si Gaius frater suus sibi heres extitisset. respondi, fratrem defuncti, qui in vtrumque casum institutus vel substitutus est, filio impubere defuncto, ea, quæ testator reliquit, præstare debere. nec aduersari hæc verba. *quod si Gaius Seius mihi heres erit, tunc dari volo:* cùm verum sit, eum & testatori heredem extitisse.

De substitutis, substitutæ pupillariter

47. *Scæuola* libro secundo Responsorum.

QVi habebat filium & filiam impuberes, instituto filio herede, filiam exheredauit: &, *si filius intra pubertatem decessisset*, filiam eidem substituit. sed filiæ, si, antequàm nuberet, decessisset, vxorem suam, item sororem suam substituit. quæro, cùm filia impubes prior [q] decesserit, deinde frater eius impubes, an filij hereditas ad vxorem & sororem testatoris iure substitutionis pertineat. respondi, secundùm ea, quæ proponerentur, non [r] pertinere.

De seruo communi. 1. De seruo legato, & instituto deinde sub conditione, si heres non erit, instituto cum libertate si quis sibi substituatur. 2. De seruo proprio pupillariter substituto. Deinde alienato à pupillo, & instituto ab emptore.

48. *Idem* libro singulari Quæstionum publicè tractarum.

Quando vnus repræsentat plures, potest pro parte heres esse (atque ita facit locum substitutioni vulgari) & pro parte non esse, *Bald. Vel ita* si seruo duorum dominorum cõmuni instituto datus substitutus vulgaris iussu vnius adeat, alterius repudiat, substitut⁹ admittitur. Ita seruus cõmunis institutus heres, potest pro parte adire & pro parte repudiare: contra, *l. 1. l. 2. l. si solus ℸ. de adquir. heredit. l. quidam C de iure delib.* hoc ideo, quia repræsentat personam duorum.

SEruum communem [a] habemus. hic heres scriptus est. &, *si* [b] *heres non sit*, Mæuius illi substitutus est alterius iussu dominorum adiit hereditatem, alterius non. quæritur, an substituto locus sit, an non. & verius est, supstituto [c] locum esse [d].

1 ¶*Titius heres esto. Stichum Mæuio do lego. Stichus heres esto. Si Stichus heres non erit, Stichus liber herésque esto.* in hac quæstione in primis quærẽdum est, vtrùm vnus gradus sit, an duo: & an causa mutata [e] sit substitutionis, an eadem permaneat. Et quidem in plerisque quæritur, an ipse sibi substitui possit, & respondetur, causa [f] institutionis mutata [g] substitui posse. igitur si Titius heres scriptus sit, &, si heres non sit, idẽ heres iussus sit: substitutio nullius momenti erit: sed si sub condicione quis heres scriptus sit, purè autem substitutus "est:" causa immutatur: quoniam potest ex institutione defici conditio, & substitutio aliquid adferre. sed si exstiterit condicio: duæ [h] puræ sunt: & ideo nullius momenti erit substitutio: contrà si purè quis instituatur, deinde sub cõdicione sibi substituatur: nihil [i] facit substitutio condicionalis. nec mutata intelligatur. quippe cùm, "&" si extiterit condicio, duæ puræ sint institutiones. Secundùm hæc proposita quæstio manifestetur: *Titius esto. Stichũ Mæuio do lego. Stichus heres esto. si Stichus heres non erit, Stichus herésque esto.* Nos didicimus, quoniam eodem testamẽto & legatus sit Stichus, & libertatem accepit, præualere [k] libertatem. &, si præualet libertas, non deberi [l] legatum. & ideo iussu legatarij non posse adire hereditatẽ. ac per [m] hoc verũ esse, Stichum heredẽ non esse. & ex sequentibus verbis libertatẽ illi competere: cùm vnus gradus videtur. Quid ergo, si non adierit Titius? incipiet substitutione Stichus liber & heres esse. porrò, quamdiu non adit iussu legatarij, nec ex causa legati intelligitur legatarij esse effectus. & ideo certũ est, illum heredẽ non esse. hac per hoc ex his verbis, *si heres non erit, Stichus liber herésque esto*, liber, & heres existet. Hoc autẽ, quod sentim⁹, Iulianus quoq; in libris suis probat. 2 ¶Si pupillus substitutũ sibi seruũ alienauerit [n], eúmq; emptor liberũ heredémq; instituerit: nũquid iste in substitutione habeat substitutis vniuersum? & si quidẽ pupillus ad pubertatẽ peruenerit, necessarius [o] ex testamẽto emptoris heres exstitit: sin verò intra pubertatẽ decesserit: ex substitione quidẽ liber & heres sit, & necessarius patri pupilli: emptori autẽ volũtarius [p] heres exstitit.

b Conditio, *si heres non sit*, institutionib⁹ adiecta, id significat, *quatenus heres non erit.*

c substitutus hìc concurrit cũ instituto.

d pro parte scilicet non omnino, *l. 65. ℸ. de adquirend heredit.*

e substitui sibi ipsi nisi mutata causa, nemo potest: hoc est nisi substitutio adferat emolumentum, *vt l. sed si plures ṡ. eodem.* Quid ita? effectu bis vnus & idem esset institutus: ita secunda institutio idẽ continens inutilis est si (vt quoties bis legatur) secundum legatum non valet, *l. cũ quæstio. Cod. de legatis.* vt & quoties bis idẽ stipulamur, secũda stipulatio nihil iuuat, *l. qui bis idem. ℸ. de verborum obligat.* nisi institutio adferat aliam vtilitatem: quia testator sæpius loqui potest, at nõ sæpius legare, *l. Mæuius §. eum qui ℸ. de legat. 2.*

f id est, vtilitas.

g *l. 10. in fin ṡ. eodem.*

h Conditio purificata, hoc est, quæ extitit, pura cẽsetur, seuidẽ operatur quod quæ pura est ab initio. Puri & purificati instrumenti idem est iudicium, *l. si pupillus §. 1. ℸ. de condict. inst. l quæ de inofficios. ṡ. de inoffic. vide Iason hic.*

i *l. 27. ℸ. de hered. institut.*

k Quoties duo relinquũtur, valet id quod est fauorabilius, *l. 14. ℸ. de legat. 2. l. 10. in fin. ℸ. de manumiss. testam. l. 50. ℸ. de fide liber. l. 20. ℸ. de regulis iuris.*

l si liber est, legatum de ipso factum nullum est: legatarius eius non erit dominus.

m Qui non potest adire ex institutione nec ex suo arbitrio, nec alterius iussu adire potest, *Bald.*

n Alienatio à pupillo facta, non officit pupillari substitutioni, *Bald.* Pupillus alienando seruum sibi pupillariter substitutum non euertit iudicium testatoris. Ita valet alienatio serui pupillariter substituti pendente conditione & casu pupillaris substitutionis. sic res subiectas legato vel fideicommisso conditionali potest interim heres alienare: cuius tamen alienatio resoluitur adueniente conditione, *l. vltim. §. penultim. Cod. comm. de legat. l. Marcellus §. 10. ℸ. ad Trebell.* An pupillus eadem ratione poterit alienare omnia bona sua: vt & seruum, Bartolus, Bald. Angel. Imola. Alexand. Castrens. Raphael ita putant, in *l. sed si cõdicioni. § si seruum communem ṡ. eodem. argument. l. fideicommissa. § si rem. ℸ. de legat 3* Iason negare videtur: cùm sit inter hæc duo, alienationem serui & bonorum (discrimen: cùm serui alienatio remoretur, adueniente conditione) in bonis sit alia ratio.

o *l. 71. §. 1. ℸ. de adqnirend heredit.* seruus substitutus pupillariter, heres necessarius est etiam primi testatoris, *vt hic:* Quid ita? heres heredis, testatoris est heres, *l. paterfamilias. ṡ. eodem.*

p *l. 54. in fin. ṡ. de hereditat. institut.*

DE CONDICIONIBVS [q] Institutionum. TIT. VII.

De condicione impossibili, vel alio mendo.

Vlpianus "lib. 5. ad Sabinum."

SVB impossibili [r] cõdicione, vel alio [s] mẽdo [t] factã institutionem placet non vitiari.

De pronomine meus. 1. mei.

2. *Idem* lib. 6. ad Sabinum.

SI testamẽto cõprehesum sit. *ille seruus, si meus erit: aut, qui meus erit, cum moriar heres esto:* quatenus accipiatur. *meus* [u] quæritur. & si quidẽ alienauit in eo vsumfructũ, nihilo [x] minùs ipsius [y] est. si verò partẽ in eo alienauit: an deficiat cõdicio institutionis, quæritur. & verius est, nõ [z] defecisse cõdicionẽ: nisi [a] euidẽtissimis probationibus testatorẽ voluisse apparuerit: pro hac cõdicione hæc verba inseruisse, si totus seruus in dominio eius remãserit. tũc enim, parte alienata, cõdicio deficit. 1 ¶Sed si duo serui ita sint heredes instituti, *Primus & secundus, si mei erunt, cum moriar, liberi & heredes sunto*, & alter ex his sit alienatus: Celsus rectè putat, sic accipiendũ, atq; si singulos [b] separatim sub eadem condicione heredes instituisset.

Si per heredem non stet, quominus impleat conditionem.

3. *Paulus* "lib. 1. ad Sabinum."

SI ita heres institutus sim, *si decem dedero*: & accipere nolit [c], cui dare iussus sum: pro impleta condicione habetur.

De societate. 1. De seruo hereditario non alienando, & muciana cautione.

4. *Vlpianus* "lib. 8. ad Sabinum."

SI [d] qui ita sint instituti: *Si socij vnà bonorum meorum permanserint vsque* [e] *ad annos sedecim, heredes sunto*: inutilem [f] esse institutionẽ secundùm verborũ significationẽ, Marcellus ait [g]. Iulianus autem, quoniã & ante [h] habitam hereditatẽ iniri societas potest, quasi rei futuræ, valere institutionẽ. quod est verum [i]. 1 ¶Idẽ Iulianus scribit, eũ, qui ita heres institutus est, *si seruũ hereditariũ non alienauerit*, cauentẽ [k] coheredi implere cõdicionẽ. ceterùm, si solus heres scriptus sit, sub impossibili [l] conditione heredem institutum videri. quæ sententia vera est.

De pluribus condicionibus.

5. *Paulus* "lib. 2. ad Sabinum."

SI heredi plures [m] condiciones coniunctim [n] datæ sint, omnibus parendum est: quia vnius [o] loco habentur. si disiunctim [p] sint, cuilibet [q].

De monumento faciendo & impossibilitate conditionis.

6. *Vlpianus* "lib. 9. ad Sabinum."

SI quis ita institutus sit, *si monumentum post mortem testatoris in triduo* [r] *proximo mortis eius fecisset*: cùm monumentũ in triduo perfici non possit: dicendum erit, conditionem euanescere, quasi impossibilem [s].

De cautione legator. præstandorum.

7. *Pomponius* "lib. 5. ad Sabinum."

SI quis sub cõditione heredes instituisset, *si inuicem cauissent*, se legata eo testamento relicta reddituros: placet, remitti eis cõdicionẽ. quia ad fraudẽ [t] legum respicerent, quæ vetarent, quosdam legata capere. quamquã "&" si cautũ esset: in ipsa actione, exceptione [u] tuendus esset promissor.

De Iureiurando.

8. *Vlpianus* "lib. 50. ad Edictum."

QVæ sub condicione [x] *iurisiurandi* relinquũtur, à prætore reprobantur [y]. prouidit enim: ne is: qui sub iurisiurandi cõdicione quid accepit: aut omittendo condicionem, perderet hereditatẽ: legatúmve: aut cogeretur, turpiter accipiendi, condicionẽ iurare. voluit ergo, eum, cui sub iurisiurãdi cõdicione quid relictũ est, ita capere, vt capiunt hi, quibus nulla talis iusiurandi cõdicio inseritur. & rectè. cùm enim faciles [z] sint nõnulli hominum ad iurandũ contemptu [a] religionis [b], alij perquàm timidi [c] metu diuini numinis vsque ad superstitionẽ [d]: ne vel hi, vel illi, aut cõsequerentur, aut perderent, quod relictum est: prætor consultissimè interuenit. etenim potuit is, qui voluit factũ, quod religionis cõdicione adstringit, sub cõdicione faciẽdi relinquere. ita enim homines aut faciẽtes admitterẽtur, aut non facientes deficerẽtur condicione. 1 ¶Hoc edictũ etiã ad legatũ pertinet, nõ tantùm ad heredũ institutionẽ. 2 ¶In fideicõmissis quoq; oportebit, eos, qui de fideicõmisso cognoscunt, subsequi [e] prætoris [f] edictum. ea propter, quia vice [g] legatorum funguntur. 3 ¶Et [h] in mortis [i] causa donationibus dicendum est, edicto locũ esse [k]: si fortè quis cauerit, *nisi* [l] *iurasset se ali-*

c *l. 45. ℸ. de cond. & demonstrat. l. 161. ℸ. de regulis iuris.* & ita conditio dandi dicitur impleri per solã oblationem, si is, cui debetur, nolit recipere, *Bald.*

d Antonius Faber. 2. *Conиect.* 16.

e Testator potest præcipere heredib⁹, ne diuidant, nisi vsque ad certum tempus.

f Cur inutilis est, quia perplexa: eiusque conditionis forma repugnat conditioni institutionis.

g *saubaudi* & malè: quippe heredes esse nõ possunt antequã socij: nec socij bonorum præsentium, antequam heredes: quia nondum domini.

h societas super futura successione interdum potest cõtrahi, *Bald.*

i vnde sufficit impleri conditionẽ quoquomódo contracta societate, dùm duret per tempus adiectum à testatore.

k Mutiana cautione, *vide l. 72. §. 2. ℸ. de condit. & demonstrat. & Cuiacius. 2. obseruat. 2.* Conditio negatiua impletur per cautionem Mutianam, *Bald.*

l de qua, *vide l. 3. ℸ. de condit. & demonstrat. adde Cuiac. consul. 5.*

m Conditiones coniunctæ, omnes adimplẽdæ: In disiunctis, electio est implentis. In copula & coniunctiua, duo extrema vera esse oportet: In alternatiua, vnum sufficit esse verũ, *l. 13. §. 2. ℸ. de rebus dub. l. 129. ℸ. de verbor. obligat.*

n *§. 11. institut. de heredibus institut.*

o Coniuncti, vnius loco habẽtur: vide quæ scripsi *ad l. 29. ℸ. de verbor. obligat.*

p *l. 78. in fin. ℸ. de condit. & demonstr.*

q id est, vni ex pluribus. Dictio, *quilibet*, est dictio particularis, non vniuersalis: non collectiua, sed distributiua: de qua vide Molineum, *1. parte Consuetud. §. 2. nummer.* 48.

q *6. Cod. 25.* Conditio, est euentus futurus, qui in dubio est, sit an non sit, *Cuiac. hic.*

r Impossibilis natura vel iure conditio vel alia quæ habetur pro non adiecta, institutionem non vitiat, vt pura remaneat institutio, *vide l. 3. ℸ. de condit. & demonst. adde §. 10. & ibidem Theophil Institut. de heredibus institut.*

s Relatiuum facere conditionem hinc notat Baldus quoties euentũ futurũ notat.

t vel alio modo, *Haloander.*

u *l. 85. ℸ. de legat 3.*

x Domini: voce intelligitur etiam nuda proprietas: quod dominium vindicantibus in rei vindicatione scitu dignum est, *adde l. sciendum. §. 1. ṡ. quod cuiusque niuse§. si fundus. ṡ. de vsufr.*

y proprietarij, quod pro parte meum est, meum dicitur: parte, inquam, proprietatis scilicet, *l. 1 §. 1. ℸ. de Silanian.*

z Cur non deficit conditio? Nostrum est, etiam cuius pars nostra dici potest.

a *l. 68. §. 2. ℸ. de legat. 3.*

b ¶Conditio diuiditur siue vni, siue pluribus adiiciatur

r de sumptu triduano sepulchri, vide Ciceronem, 2. & 3. *de legibus.*

s Conditioni adiectæ in fraudem legum, non est parendum: ac licet re ipsa obtemperatum sit, aut in contractum translata sit, vim non consequitur. Vnde notant, impossibile testatori per modum dispositiuum, non posse eundem id facere per modum conditionis. *l. 3. ℸ. de condit. & demonstrat.* eáque valet vt puta.

t Præsumitur dolus vbi nimia diligentia adhibita, *dixi ad l. 2. Cod. de furt. & ad l. 17. Cod. de testament.*

u *1. §. 14. in fin. ℸ. vt legatorum.*

x Id est, si iurauerit, *l. 29. §. 2. ℸ. de testam. milit l. 112. ℸ. de legat. 1. l. 20. ℸ. de condit. & demonst. v. Cuiac. 5. obs. 1.*

y Imò, non reprobantur, *l. 39. ṡ. de iureiur.*

z Iurans facilè, Deum non timet: difficilè, timet. *v. c. etsi Christus de iureiur.*

a Atque adeo intrepidi quæcunque altaria tangunt, *Iuuenal. satyr. 13.*

b Religionem contemnunt qui facilè iurant: & hi impij: alij metu diuini numinis vix iurant, & hi plerumque superstitiosi. Ita neque in iureiurando impietas, neque superstitio ferenda.

c *l. 21. Cod. de fide instr.*

d de qua vide *l 1. §. 9. ṡ. de ædilitio & l. 30. ℸ. de pœnis.*

e Iudex sequi formam legis debet, neque ab ea recedere.

f *saubaudi* fideicommissarij

g iisque sunt exæquata, *l. 1. ℸ de legat. 1*

h Edictum prætoris vltimarũ voluntatum, extenditur ad donationes mortis causa.

i Conditio impossibilis adiecta donationi causa mortis, non vitiat donationem, *vide Corsetum singulari conditio.*

k quia ad instar legatorum ferè sunt comparata, *§. 2. institut. de donat.*

l Renuncianti beneficio legis 2. Cod. de rescindenda venditione, beneficium dictæ legis non dari hinc colligunt: vide tamen Socinum, *regula 226. & 436.*

quid factum

a *l.26.ʒ. de condit. & demonstrat.* b Conditio iusta non remittitur, licet iniusta [c]i adiuncta non remittatur. Ita vtile inutili non vitiatur.
c Quod prohibitum est simpliciter, prohibetur etiam alternatiuè, *Baldus.*
d Conditio iuramenti licet remittatur, non tamen remittitur id cuius nomine iurari debet. Ita aliud est, liberare iuramento & obligatione principali.

quid facturum, restituturum, quod accepit. oportebit itaque remitti cautionem.

4 ¶ Si quis sub iusiurandi condicione, & præterea [a] sub alia sit institutus: huic, videndum est, an remittatur condicio, & magis est, vt remitti iusiurandi conditio debeat, licèt [b] alij condicioni parendum habeat.

5 ¶ Sed si sub iusiurandi condicione sit institutus, aut si decem "milia" dederit: hoc est, alternata condicione, vt aut pareat conditioni, aut iuret: aliud quid videndum, numquid remitti ei condicio non debet, quia potest alteri conditioni parendo, esse securus. sed est verius remittendam condicionem, ne [c] alia ratione condicio alia cum vrgeat ad iusiurandum,

6 ¶ Quotiens heres iurare iubetur *daturum se aliquid, vel facturum,* quod non improbum est: actiones hereditarias non [d] aliàs habebit, quàm [e] si dederit, vel fecerit id, quod erat iussus iurare.

7 ¶ Mortuo [f] autem, vel manumisso Sticho, viuo testatore: qui ita heres institutus est, *si iurasset se Stichum manumissurum:* non videbitur defectus condicione "heres." quamuis verum sit, compellendum eum manumittere, si viueret. Idem est, & si ita heres institutus esset quis: *Titius heres esto, ita* [g] *vt Stichum manumittat:* aut, *Titio centum ita lego, vt Stichum manumittat.* nam, mortuo Sticho, nemo dicet summouendum eum. Non videtur enim defectus condicione, si parere condicioni [h] non possit. implenda est enim voluntas, si [i] potest.

8 ¶ De hoc iureiurando remittendo non [k] est necesse adire prætorem. semel enim [l] in perpetuum à prætore remissum est. nec per singulos remittendum. Et idcirco, ex [m] quo dies legati cesserit, remissum videtur, etiam ignorante [n] scripto herede. Ideóque in herede legatarij rectè probatur, vt post diem legati cedentem, si decesserit legatarius, debeat heres eius actione de legato vti: quasi purè legato relicto ei, cui heres exstiterat.

De conditione contra bonos mores.

9. *Paulus* "lib. 45. ad Edictum.

CONdiciones, quæ contra bonos [o] mores inseruntur, remittendæ sunt. veluti: *si* [p] *ab hostibus patrem suum non redemerit* [q]: *si parentibus suis, patronóve alimenta non præstiterit.*

De herede scribendo. 1 aut scripto in codicillis De conditione in præteritum, vel præsens relata.

10. *Vlpianus* "lib. 8. Disputationum."

INstitutio talis, *Si codicillis* [r] *Seium hæredem scripsero, hæres esto,* non est inutilis in quouis herede instituto, præter [s] filium, est enim condicionalis institutio. nec videtur hereditas codicillis [t] data, quod interdictum est. verùm condicionalis est hæc institutio, quæ testamento data esset. Proinde & si ita scripserit, *Cuius* [u] *nomen codicillis* [x] *scripsero, ille mihi heres esto:* pari ratione dicendum erit, institutionem valere, nullo iure impediente.

1 ¶ Si quem ita institutum ponamus, *Ille, si eum codicillis heredem scripsi, heres esto:* valet institutio etiam in filio, quæ in potestate est. cùm * nulla sit condicio [y] quæ in præteritum [z] confertur, vel [a] quæ in præsens. veluti: *Si rex Parthorum viuit: si nauis in portu stat.*

Si per heredem non stet quo minùs impleat conditionem.

11. *Iulianus* "libro decimonono Digestorum."

SI quis testamento hoc modo scripserit: *Filius* [b] *meus, si Titium adoptauerit,* [c] *heres esto: Si non adoptauerit. exheres esto:* & filio parato [d] adoptare, Titius nolit [e] se adrogandum dare: erit filius heres quasi expleta [f] conditione.

De conditione si volet.

12. *Hermogenianus* "libro tertio Iuris Epitomarum."

VErba hæc, *Publius Mæuius, si volet, heres esto,* in necessario [g] condicionem faciunt [h]: vt, si nolit, heres non existat. "nam" in [i] voluntaria heredis persona fru-

e *l.14. ʒ. de legat. 3. l. 26. ʒ. de condit. & demonstrat.*
f *l 6. in fine. ʒ. de cōdit & demōstr.*
g modus.
h id est, modo. dixi ad Titulum. *Cod. de his quæ sub modo.*
i Conditio *si potest* subintelligitur in quoque facto mandato, *vide cap. 41. ʒ. de regulis iuris.*
k Vbi iuramētum est relaxatum per legem, nō est opus ministerio iudicātis, *Baldus.*
l Iudicium adiri nō est necesse in his quæ iure sunt permissa. Generaliter semel dispositū sigillatim constitui non est necesse. Quod remissum est à lege, non est necesse remitti à iudice, *l. de pupill. ʒ. de operis noui nuntiat.*
m An quia mors testatoris euenit vt vult post Glossā Bartolus? An quia legatarius impleuit onus legato adiectū, vt vult Dynus? Primam veriorem in trāsmissione: alteram in petitione notat Baldus.
n Ignorātes etiam, iuuantur legis beneficio, *adde l. nullum interest. ʒ. de condit. & demonstrat.*
o *l. 14. l. 15. ʒ. eodem. l. 29. §. 2. in fine. ʒ. de testam. milit. l. 2. §. 44. ʒ. ad Tertull.*
p Patrem redimere filium, naturaliter tenetur.
q *facit l. 73. ʒ. de iure dot.*
r *l. 28. ʒ. de condit. & demonstr.*
s Institui sub condicione futura filius non potest.
t Codicillis hereditas dari non potest, *l. Scæuola ʒ. ad Trebell.*
u Institutio facta in scriptura confirmata, videtur facta in scriptura confirmante. confirmatum trahitur ad tēpus cōfirmationis. cōfirmatio cōfirmatum præcedere potest, *l. Aurelius §. testamento ʒ. de libert. legat.*
x Codicillis testamentum declarari & purificari potest, *Baldus.*

y Conditio nulla in præteritum vel præsens confertur.
z *l. 80. ʒ. de condit. & demonstr.*
a sub. condicione præterita vel præsenti institui filius potest. Vnde notant, institutionis filij conditione veram esse sufficere: non requiri tamen vt sit liquida. differentiam esse inter non lequidum & condicionale.
b *subaudi* emancipatus.

c *l. 41. §. 8. ʒ. de legat. 3.*
d Paratus implere conditionem testamenti filius succedit ex ipso testamento, proprie non per fictionem.
e *l. 45. ʒ. de condit. & demonstrat.*
f *aliàs* impleta. Ita conditio licet remittatur à prætore, si tamen institutus paratus est eam implere, non succedet tāquam ex conditione remissa, sed tanquam ex impleta. hoc casu ciuili: illo, prætorio iure succederet, *Bald.*

stra [k] adduntur. cùm & si non fuerint addita, inuitus non efficitur [l] heres.

De conditione impleta.

13. *Iulianus* "libro trigesimo Digestorum."

EI [m], qui ita hereditatem, vel legatum accepit, *si decem dederit:* neque hereditas, neque legatum aliter adquiri potest: quàm si, post impletam condicionem, id egerit scriptus heres, vel legatarius: per quod hereditas aut legatum adquiri solet.

De conditione contra ius aut contra bonos mores, aut derisoria.

14. *Martianus* "lib. 4. Institutionum."

COnditiones contra edicta [n] Imperatorum, aut contra leges, aut quæ legis vicem obtinerit, scriptæ, vel quæ contra bonos mores, vel derisoriæ sunt, aut huiusmodi, quas prætores improbauerunt [o], pro non scriptis habentur, & perinde, acsi conditio hereditati, siue legato adiecta non esset, capitur hereditas legatúmve.

15. *Papinianus* "libro decimosexto Quæstionum."

FIlius, qui fuit in potestate, *sub condicione* scriptus heres *quam senatus aut princeps improbant* [p] testamentum infirmet [q] patris ac [r] si condicio non esset in eius potestate. nam quæ facta lædunt pietatem, existimationem, verecundiam nostram, & (vt generaliter dixerim) contra bonos mores fiunt: nec [s] facere nos posse credendum est.

De perplexitate.

16. *Marcianus* "lib. 4. Institutionum".

SI *Titius heres erit, Seius heres esto: Si Seius heres erit, Titius heres esto:* Iulianus inutilem [t] esse institutionem [u] scribit, cùm condicio existere non possit.

De pluribus conditionibus.

17. *Florentinus* "lib. 10. Institutionum.

SI plures institutiones [x] ex eadem parte sub diuersis condicionibus fuerint [y]: cōdicio, quæ prior extiterit, occupabit institutionem [z].

De tacita repetione.

18. *Marcianus* "libro septimo Institutionum".

CVm [a] seruus purè liber, & heres scriptus sub condicione sit: &, si heres non exstiterit, legatum acceperit: in legato repetitam [b] videri condicionem, Diuus Pius rescripsit.

1 ¶ Hac ratione & Papinianus scribit: cum auia nepotem sub condicione emancipationis pro parte heredem instituit, & postea codicillis scriptis hoc amplius [c] ei legauit, quàm quòd heredem eum instituit: repetitam videri condicionem emancipationis etiam in legato: quamuis in legato nullam, vt in hereditate substitutionem fecisset.

Si quis suspectam hereditatem adierit.

19. *Idem* "libro octauo Institutionum."

SI ita scriptum fuerit, *Titius heres esto: si Titius heres erit, Mæuius heres esto:* si [d] Titius suspectam [e] adierit hereditatem: potest Mæuius suo arbitrio adire, & quartam [f] retinere.

De dote non petenda. 1. De manumissione serui hereditarij. 2. De institutione, & legato.

20. *Labeo* "libro secundo Posteriorum à Iauoleno Epitomatorum."

g *l. 69. 86. ʒ. de heredibus instit.*
h Imò, talis cōdicio pro enunciatione pura habetur, *l. 1. §. 8. ʒ. si quis omissa causa.*
i *l. 69. in fin. ʒ. de heredibus instituendis.*
k ¶ si particula non semper facit cōditionem.
l efficiatur.
m Conditionē qui implet, adire hereditatem, aut legatum agnouisse non videtur. Ita hic institutus sub conditione potestatiua, potest repudiare impleta conditione.
n *l. 9. ʒ. eodem. Paul. 3. sentent. 4. §. 15. l. 20. ʒ. de condit. & demonstrat. institut. de legat. in fin l. vnic. Cod. de his quæ pœnæ nomin. l. 6. Cod. de pactis.*
o *l. 15. ʒ. eodem.*
p improbauerunt, *l. 14. ʒ. eod.*
q Infirmat, *Haloand.* atqui huiusmodi condiciones, vt impossibiles de iure, pro non scriptis habentur, *l. 3. ʒ. de condit. & demonstrat.*
r Conditio turpis adiecta filio instituto in potestate patris, reddit testamētum nullum.
s *vide cap. 58. de regul. in 6.* Ea impossibilia dicuntur, quæ non, nisi cum dedecore possum?: quę salua fama & existimatione non possumus, *vide quæ notaui ad Nouell. 83. & l. 79. ʒ. de iure dot.* Paria sunt impossibili & turpe: in nostra potestate non esse & iniustum.
t *vide l. 188. ʒ. de de regulis iuris.*
u Huiusmodi enim institutio est perplexa. nec enim condicio, præcedere potest effectū dispositionis, *Bal.*
x id est, plures cōdiciones continentes institutionem.
y *sub.* de eodem herede.
z eáque considerabitur.
a Conditio adiecta institutioni, videtur repetita in legato & prælegato.
b *l. 77. ʒ. de condit. & demonstratione.*
c quid his verbis significetur, *vide Cuiac. 8. obseruat. 36.*
d Condicio si heres erit, impletur etiam per coactam aditionem: huiusmodi condicionem interpretamur non tantum in spontanea, sed & in coacta aditione. Coacta aditio, aditio est, & puram efficit condicionem si heres erit.
e *l. 67. ʒ. ad Trebell.* f *subaudi* suæ partis non Titij.

a *Vide in hanc legem Cuiacium.9.obſeruat.4.*
b Dos profectitia remanet penes virum, dixi *ad l.4.Cod.ſoluto matr.*
c Conditio non petendi & non exigendi, impletur per acceptilationem, vel ſi per virum non ſtet quominus acceptò feratur.
d *l.22.in fin.ſ.eodem.*

MVlier, quæ viro ſuo ex dote promiſſam pecuniam debebat, virum heredem ita inſtituerat, *ſi eam pecuniam, quam doti promiſiſſet, neque* [a] *petiſſet, neque* [b] *exegiſſet. puto*: ſi vir denuntiaſſet ceteris heredibus, per [c] ſe non [d] ſtare quo minùs acceptum faceret id, quod ex dote ſibi deberetur: ſtatim eum heredem futurum. quòd ſi ſolus heres inſtitutus eſſet in tali condicione: nihilo minùs puto ſtatim eum heredem futurum. quia ἀδυνάτος [e] *id eſt impoßibilis* condicio pro non ſcripta accipienda eſt.

1 ¶Si quis hereditarium [f] ſeruum iuſſus eſt manumittere, & heres eſſe: quamuis ſi manumiſerit, nihil agat: tamen heres erit. verum eſt enim, eum manumiſiſſe. ſed poſt aditionem, libertas ſeruo data, ſecundum voluntatem teſtatoris conualeſcit.

2 ¶Si quis te heredem ita inſtituit, *ſi ſe* [g] *heredem inſtituiſſes, aut quid ſibi legaſſes*: nihil [h] intereſt, quo [i] gradu is à te heres inſtitutus, vel quid [k] ei legatum [l] ſit: dummodò aliquo [m] gradu id te feciſſe probes.

De condicione cum liber erit.

21. *Celſus* [n] libro decimoſexto Digeſtorum.

SEruus alienus ita [n] heres inſtitui poteſt, *Cùm liber erit.* proprius autem ita inſtitui non [o] poteſt [p].

22. *Gaius* [o] libro decimooctauo ad Edictum Prouinciale [e].

QVia ratio ſuadet: eum, qui libertatem dare poteſt, ipſum debere aut præſenti die, aut in diem, aut ſub condicione dare libertatem: nec habere facultatem, in caſum à quolibet obuenientis libertatis heredem inſtituere.

De alternatione ſi per heredem non ſtet quo minùs conditionem impleat.

23. *Marcellus* [r] libro decimoſecundo Digeſtorum [a].

VTer ex fratribus meis conſobrinam noſtram duxerit [q] *vxorem, ex dodrante: qui non duxerit, ex quadrante heres eſto.* aut nubit alteri, aut non vult nubere. conſobrinam qui ex his duxit [r] vxorem [a] habebit dodrantem. erit alterius quadrans, ſi neuter eam duxerit vxorem, non quia ipſi ducere noluerunt, ſed quia illa nubere noluerit: ambo in partes æquales admittuntur. plerumque enim hæc condicio: *Si vxorem duxerit, ſi dederit, ſi fecerit*: ita accipi oportet, quòd [r] per eum non ſtet, quo minùs ducat, det, aut faciat.

24. *Papinianus* [u] libro ſexto Reſponſorum [a].

QVi ex fratribus meis Titiam conſobrinam vxorem duxerit, *ex beſſe heres eſto: Qui non duxerit ex triente heres eſto.* viuo teſtatore conſobrina defuncta, ambo ad hereditatem venientes ſemiſſes habebunt. quia verum eſt, eos heredes inſtitutos, ſed emolumento portionum euentu nuptiarum diſcretos [c].

De ſeruo.

25. *Modeſtinus* [u] libro nono Regularum [a].

SVb condicione heres inſtitutus ſeruus, ſine iuſſu domini condicioni parere [n] non [a] poteſt [t].

De pupillo.

26. *Pomponius* [u] libro ſecundo ad Quintum Mucium [a].

SI pupillus ſub condicione heres inſtitutus fuerit, conditioni etiam ſine [u] tutoris auctoritate parere poteſt. idémque [n] eſt, [a] & ſi legatum ei ſub condicione relictum fuerit. quia condicione expleta, pro eo eſt, quaſi purè ei hereditas, vel legatum relictum ſit.

e Dotis curandæ pactum locũ habet ſiue dos ſit ſoluta, ſiue non ſit ſoluta. *vide l.3.l.7 in fin.ſ.de condic. & demonſtr.*
f Pone conditionem fuiſſe, Titius heres eſto, ſi ſeruum meum manumiſerit.
g Pone eam conditionẽ fuiſſe, Titius heres eſto, ſi me inſtituerit.
h *l.29 ſ.de heredibus inſtituend.* huiuſmodi inſtitutio. An captatoria eſt? *vide l.in fin. ſ. de his quæ pro non ſcriptis. dixi ſ. de teſtament milit.*
i Subſtitutus omnis, etiam inſtitutus dici poteſt. Conditio ad inſtitutionẽ relata, locum habet etiã in ſubſtitutione.
k Legatari' dicitur, ne quid etiam minimum legatum eſt.
l Legatarius etiam is dicitur, qui ius habet ab inſtituto, vel à ſubſtituto vel quouis alio gradu.
m Verbum *inſtituo*, eſt commune ad omnes gradus. Inſtituit, qui ſubſtituit.
n *l. 9. §.14. & ſequentibus l.51.ſ. de heredit. Inſtit. de heredibus inſtituend. in princ. §.1. Inſtitut. qui teſtam. tutores.*
o Cur non poteſt? An quia quod teſtator in ſua poteſtate habet, id fortunę committere nõ debeat?
p nam quod liberè explicari poteſt à teſtatore, fortunæ non eſt committendum, *Bald.*
q *l.24.ſ.eodem. l.2.§.6.ſ. ſecund. tabulas.*
r Conditionem impleuiſſe is videtur per quem non ſtat eam impleri, *l.20.ſ. eodem. l. 92.§.1.ſ. de legat.1.l. 13. in fin.ſ. de annuis l. 14.l.40.l 57. in fine. l. 58. ſ. de condit. & demonſtrat.*
s Licèt condicio deficiens faciat deficere diſtributionem, non tamen facit deficere diſtributum, *Baldus.*
t parere poteſt, *Cuiac.2.obſeruat.16.*
u Conditioni parere pupillus poteſt etiam ſine tutoris auctoritate: eíque parendo conſequitur hereditatem & legatum, *l.5.ſ.de condit. & demonſtr.*
x ¶Ex verbis teſtamenti præſumitur quis furioſus, ſi ea ſapiunt furorem: niſi per alia iudicia probetur contrarium, *Bald.*
y Voluntas defuncti non ſemper eſt ſequenda, *l. 14. §.5.l.37.in fine.ſ.de religioſis. l.5.§.4.ſ.de adminiſtr.tutor.l.1.in fine.ſ.ad legem Falcid. Nou.ll.1.cap.1. Nouell. 22.cap.43. in fin.l.6.ſ.de vſufruct.*
z An quia id hominis conditioni inter cætera animantia, debeatur, vt mortuus ſepeliri debeat, non abiici. An verò teſtandæ immortalitatis cauſa id ſit, cùm ſit eius nota ſepultura? Cicero 1.*Tuſculana*. Quid ipſa ſepulchrorum monumenta, quid elogia ſignificant, niſi nos etiam futura cogitare? Idem 3.*de finibus*. Ex hac animorum affectione teſtamenta, commendationéſque morientium natæ ſunt. vbi verbum commmendandi ad ſepulturam refero, *l.14. §. 4. ſuprà de religioſ.* An potius quod ſepultura quaſi imago eſt corporis humani corruptioni obnoxiæ?
a Conditio contra humanitatem tanquam iuri contraria, ſpernitur.
b Præſumitur teſtator ſanæ mentis, niſi contrarium probetur, *adde l.nec codicillo Cod.de codicill.* Item præſumptio alia, aliam tollit, *vt hîc.*
c *§.2.Inſtitut.de codicillis. vide l.2.Cod.de codicillis.*

De reliquiis teſtatoris. 1. De codicillis.

27. *Modeſtinus* libro octauo Reſponſorum.

QVidam in ſuo teſtamento heredem ſcripſit ſub tali condicone, *ſi* [x] *reliquias eius in mare abiiciat*, quærebatur, cùm heres inſtitutus condicioni non paruiſſet, an expellendus eſt ab hereditate. Modeſtinus reſpondit: Laudandus [y] eſt, magis quàm accuſandus, heres: qui reliquias teſtatoris non in mare ſecundùm ipſius voluntatem abiecit: ſed, memoria humanæ condicionis, ſepulturæ [z] tradidit. ſed hoc priùs inſpiciendum eſt, ne [a] homo, qui talem condicionem poſuit, neque compos mentis eſſet. igitur ſi [b] perſpicuis rationibus hæc ſuſpicio amoueri poteſt, nullo modo legitimus heres de hereditate controuerſiam facit ſcripto [a] heredi. [a]

1 ¶Heredi, quem teſtamento purè inſtituit, codicillis ſcripſit condicionem. quæro, an ei parere neceſſe habeat, Modeſtinus reſpondit: Hereditas [c] codicillis neque adimi poteſt. porrò in defectu condicionis de ademptione hereditatis cogitaſſe intelligitur.

De filio inſtituto ſub condicione, & nepotibus ſubſtitutis vel non ſubſtitutis.

28. *Papinianus* [a] libro 13. Quæſtionum. [a]

SI filius ſub condicione heres erit, & nepotes ex eo ſubſtituantur: cùm * non [d] ſufficit, ſub qualibet condicione filium heredem inſtitui: ſed ita demum teſtamentum ratum eſt, ſi [e] condicio fuit in filij poteſtate: conſideremus, numquid interſit, quæ conditio fuerit adſcripta: vtrum quæ [f] moriente [g] filio, impleri non potuit: (veluti *ſi Alexandriam ierit filius heres eſto.* iſque Romæ deceſſit) an verò quæ potuit [h] etiam extremo vitæ momento impleri. veluti: *Si Titio decem dederit, filius heres eſto.* quæ condicio nomine filij per [i] alium impleri poteſt. nam ſuperior [k] quidem ſpecies condicionis admittit, viuo filio, nepotes ad hereditatem. qui, ſi neminem ſubſtitutum haberet dum [l] moritur, legitimus patri heres extiterit. argumentóque eſt, quod apud Seruium quoque relatum eſt. quendam enim refert ita heredem inſtitutum, *ſi in* [m] *Capitolium aſcenderit*: quòd *ſi non aſcendiſſet, legatum ei datum.* eúmque, antequàm aſcenderet, mortem obiſſe. de quo reſpondit Seruius condicionem morte defeciſſe: ideóque, moriente [n] eo, legati diem ceſſiſſe. [o] altera [p] verò ſpecies condicionis, viuo filio, non [q] admittit nepotes ad hereditatem. qui, ſubſtituti ſi non eſſent, inteſtato auo heredes exiſterent. neque [r] enim filius videretur obſtetiſſe: poſt cuius mortem, patris teſtamentum deſtituitur. [s] quemadmodum [t] ſi, exheredato eodem filio, nepotes, cùm filius moreretur, heredes fuiſſent [u] inſtituti.

DE [x] IVRE DELIBERANDI [y],

TIT. VIII.

De ſeruo. 1. Verba edicti. 2. Quod tempus præſtituendum.

Vlpianus [a] libro 60. ad Edictum. [a]

SI SERVVS fuerit heres inſtitutus: vtique [z] non ipſi præſtituimus tempus ad deliberandum: ſed ei, cuius ſeruus eſt, quia pro [a] nullo iſti habentur apud prætorem, itemque plurium ſeruus ſit, vtique omnibus dominis præſtituemus.

1 ¶Ait prætor, *Si tempus ad deliberandum petet*, [b] *dabo.*

2 ¶Cùm dicit tempus, nec adiicit diẽ: ſine [c] dubio oſtendit, eſſe in ius dicẽtis poteſtate quẽ diem præſtituat. [d]

2. *Paulus* [a] libro 57. ad Edictum. [a]

ITaque pauciores centum dierum non ſunt dandi.

An dies ad deliberandum ſæpius detur.

3. *Vlpianus* [a] libro 60. ad Edictum. [a]

NEc non illud ſciendum, nonnumquam ſemel, nonnumquam ſæpiùs [e] diem ad deliberandum datum eſſe, dum [f], prætori ſuadetur, tempus, quod primùm aditus præſtituerat, non ſuffeciſſe.

d Inſtitui ſub conditione poteſtatiua (quæ in eius ſit poteſtate) filius poteſt.
e *vide l. 4. ſ. de heredib.inſtituend.*
f Codicio facti tẽporis ſpatium continens, impleri vltimo vitæ momento non poteſt, dandi poteſt: etiam per alium: quin imp letæ ignoranti puram diſpoſitionem efficiunt.
g *vide l.5.de heredibus inſtit.*
h *adde l. 12. ſ. de verbor.ſignific.*
i Conditioni implẽdæ poteſt vnus pro alio offerre, *l.quid eũ §.1.ſ.de ſolut. ad de l.15. in fine.ſ. de ſtatu hominum.*
k ſi Alexandriæ erit filius dum eſt in actu moriendi, & efficitur ſuus heres, & ita tranſmittitur: nam ſi nõ tranſmitteret, momẽtanea iſta adquiſitio negligetur, *l. vlt. Cod.de bonis.quæ libert.* Ita ſui heredis exiſtentia, etiam momentanea inducit tranſmiſſionem hereditatis.
m de hac cõditione vide Duarenũ 1.*diſput.*15.
n in actu moriendi exiſtente.
o quia prius defecit conditio inſtitutionis, quia vita: ita quodam momento extitit conditio & tranſmittitur, vt hinc colligas: ſuam ita tranſmittere hereditatem vt legatarios legatum.
p ſi Titio decem dederit.
q quia per totum vitæ Tempus pendet conditio inſtitutionis.
r Filius nõ officit ſequẽtibus in ſuitate, quoties ipſe numquam fuit ſuus, vt quia dum vixit, fuit in ſuſpenſo conditio.
s *§.7. Inſtit. de heredit. quæ ab inteſtat.*
t Similitudo eius qui conditionis defectu & per exheredationem excluditur. neutro caſu reperitur exiſtentia ſui heredis.
u hoc caſu nepotes tanquam ſui ſuccederent auo.
x *6. Codice. 30.*
y Tempus dabatur inſtitutis deliberandi, & cernendæ hereditatis (de cretione. *vide Vlpian.22 §.27 & ſequent.*) hodie tutior inuenta eſt ratio adquirẽdæ hereditatis, ex inuentario ſcilicet: de qua, *vide l.vltim.Cod.eodem.*
z Deliberandi ius dominis competit non ſeruis. Vnde colligas, Deliberandi tempus ſtatui perſonis idoneis & capacibus, non incapacibus.
a *l.13.§.de capite minutis l.32.ſ. de regulis iuris.*
b Deliberandi tempus non datur niſi potenti *facit, l.ad peremptorium ſ. de iudicis. l.2.Cod.vt intra certum tempus ciuilis quæſtio terminetur. l.4.paragrapho hoc iudicium ſ.de damno l properandum §.1.Cod.de iudicis.*
c Arbitrarium tempus eſt, quod lege non eſt finitum.
d *l.9 in fin.Cod.eodem*
e Imò nunquam ſæpius, *l vltim.§.13.in fin.Cod.eodem.*
f Deliberandi tempus ſæpius dari poteſt: ex magna tamen cauſa.

4. *Idem*

4. *Idem* "libro sexagesimoprimo ad Edictum."

SEd hoc impetrari non debet, nisi ex magna causa.

De instrumentis inspiciendis. 1. *De distractione & solutione.*

5. *Idem* "libro 70. ad Edictum."

ARisto scribit, non[a] solùm creditoribus, sed & heredi instituto prætorem subuenire debere. hisque copiã instrumentorum[b] inspiciendorum facere. vt perinde[c] instruere se possint, expediet, nécne, agnoscere hereditatẽ.

1 ¶ Si maior sit hereditas, & deliberat heres, & res sunt in hereditate, quæ[d] ex tractu temporis deteriores fiunt adito[e] prætore, potest is, qui deliberat, sine præiudicio[f] eas iustis pretiis vendere[g]. qui possit etiam ea, quę nimium sumptuosa sint, veluti iumẽta. aut venalicia, item ea quæ morâ deteriora fiant, vendere. quíque præterea curaturus sit, vt æs alienũ[h], quod sub pœna, vel sub pretiosis pignoribus[i] debeatur, soluatur.

6. *Gaius* "libro vigesimotertio ad Edictum Prouinciale."

IGitur si quidem in hereditate sit vinum, oleum, frumentum numerata pecunia: inde fieri debebunt impendia[k]. si minùs, à debitoribus hereditariis exigenda[l] pecunia quod si nulli sunt debitores, aut iudicem prouocent: venire debent res superuacuæ[n].

Alia verba edicti, si pupilli nomine petitum sit. 1. *Et eorum interpretatio.*

7. *Vlpianus* "lib. 60. ad Edictum."

AIt prætor: *Si[o] pupilli, pupillæ nomine postulabitur tempus ad deliberãdum, an expediat, eum hereditatem retinere: & hoc datum sit: Si iusta causa esse videbitur: bona interea deminui, nisi si causa cognita boni viri arbitratu, vetabo.*

1 ¶ Meritò prætor impedit interim deminutionem, quamdiu nomine pupilli petitur tempus ad deliberandũ.

2 ¶ Quid sit autẽ *deminui[p] vetabo*, videamus. his verbis prætor non tantum alienationem[q] impedit, verumetiam actiones exerceri non patitur. est enim absurdum, ei, cui alienatio interdicitur, permitti actiones exercere[r]. & ita Labeo scribit.

3 ¶ In causæ autem cognitione hoc vertetur, an iusta[s] causa sit, vt diminuere prætor permittat. ergo & funeris causa deminui permittet. item eorum, quę sine piaculo non possunt præteriri. vescendi gratia æquè deminui permittet. sed & vbi vrget, ex aliis quoque causis permittere eum oportet: vt ædificia sarciãtur: ne agri inculti sint: si qua pecunia sub pœna debetur, vt restituatur, ne pignora[u] distrahantur. ex aliis quoque iustis causis prætor aditus deminutionem permittet: neque enim, sine permissu eius, debet deminutio fieri.

De eo qui se abstinuit.

8. *Idem* "libro 61. ad Edictum."

SI quis suus heres, posteaquàm se[x] abstinuerit, tunc petat[y] tempus ad deliberandum: videamus, an impetrare debeat. magísque est, vt ex causa debeat impetrare, cùm nondum[z] bona venierint.

De alimentis.

9. *Paulus* "lib. 58. ad Edictum."

FIlius, dum deliberat, alimenta habere debet ex hereditate[a].

De gradibus heredum.

10. *Marcellus* "libro 28. Digestorum."

SI plures gradus[b] sint heredum institutorum: per singulos obseruaturum se, ait prætor, id, quod præfiniẽdo tempore[c] deliberationis edicit. videlicet vt, à primo quoque ad sequentẽ translata hereditate, quamprimùm inueniat successorem, qui[d] possit defuncti creditoribus respondere.

De conditione si filius nullus erit, qui in suam tutelam veniat: & filio libertino.

11. *Iauolenus* "libro quarto ex posterioribus Labeonis."

QVi filium libertinum habebat, heredem eum instituerat. deinde ita scripserat: *si mihi filius nullus erit, qui in suam[e] tutelam veniat, tum Dama seruus liber esto.* is filius pupillus libertinus erat. quærebatur, si Dama liber esset. Trebatius negat: quia filij[f] appellatione libertinus quoque contineretur. Labeo contrà: quia eo loco verum filium accipi oportet. Trebatij sententiam probo: si tamen testatorem de hoc filio locutum esse apparet,

a Deliberandi tempus creditorum & heredũ fauore introductum. Debét autem creditores heredibus copiã instrumẽtorum inspiciendorum facere, vt se instruere inde possint, agnoscere debeant nécne hereditatem. Ita editio instrumẽtorum fieri debet deliberãti.
b *l. 28 ꝟ. de adqu. hered.*
c *fortè legendum* exinde, *vel* inde.
d officium iudicis, pendente dilatione, nõ quiescit in his quę necesse est interim expediri. Dilatio non impedit sequestrẽ, si iusta causa id exigat.
e sequester fructus vendere potest, adito tamen prætore, hoc est, eius auctoritate, *l. 7. in fin. ꝟ. eodem, l. vlt. š. de reb. creditis: l. si magistratus ꝟ. de reb. aucto. indic.*
f *sub.* aditionis inducendæ vel præsumendæ.
g *l. 5. š. de hered. pet.*
h & alimenta. *l. 9. ꝟ. eod.*
i *l. 7. in fi. ꝟ. eod.*
k *adde l. vlt. §. 4. C. de bon. quæ lib.*
l *sub.* per curatorem bonis datũ.
m negando se debitores.
n Fructus, & quę in fructu consistunt omnia, tẽpore fiunt deteriora.
o Deliberante pupillo, bona hereditaria alienari, vel actiones hereditariæ exerceri non possunt nisi causâ cognita Prætoris permissu.
p *v. Hot. 3. obs. 16.*
q rerum pretiosarum *l. 63. š. de procurat. l. 22. Cod. de admin.*
r In iudiciũ deducere, est species alienationis *Bald.*
s ¶ & necessaria, *l. 53. š. de pet. here.*
t *l. 9. ꝟ. eod.*
u *l. 5. in fi. š. eod.*
x post repudiationem.
y & ita variet, *l. 8. ꝟ. de collat. adde quæ scripsi ad leg. 39 §. 1. ꝟ. ee leg. 3.*
z licitũ est abstinẽti adire, re integra *l. 6. ꝟ. de optione: l. vlt. Cod. de repud. heredit.*
a *l. 6. §. 3. š. eod.* maximè si nulla sint ei bona *l. 51. š. de petit. hered. l. vlt. in fin. Cod. de ordin. cognat.*
b *l. 3. ꝟ. de adq. heredit.*
c Per singulos gradus, singuli termini statuendi sunt *Bald.*
d non ad alium finẽ, putà excludendum successorem. *dixi ad l. 1. §. 12. ꝟ. de success.*
e *l. 50. ꝟ. de leg. 3.*
f *v. in hunc locum Cuiac. 3. obser. 37.* Appellatione filij, continetur etiam naturalis in seruitute cõceptus *Bald.*

LIBER VICESIMVS-NONVS.

DE TESTAMENTO[a] MILITIS.

De origine priuilegij militaris. 1. *Etymologia militis, & exercitus.* περὶ τάγματος περὶ χιλιάρχου.

Vlpianus "libro quadragesimoquinto ad Edictum."

MILITIBVS liberam[b] testamẽti factionẽ primus quidem Diuus Iulius[c] Cæsar concessit. sed ea concessio temporalis erat. postea verò primus Diuus Titus dedit. post hoc Dominitianus. postea Diuus Nerua plenissimam indulgentiam in milites contulit. eámque & Traianus secutus est. & exinde mandatis inseri cœpit caput tale. 'Caput ex mandatis." *Cùm in notitiam meam prolatum sit, subinde testamenta "à" commilitonibus[d] relicta proferri, quæ possint in controuersiam deduci, si ad diligentiam legum reuocentur, & obseruantiam: secutus animi mei integritudinem erga optimos fidelissimósque commilitiones, simplicitati[e] eorum consulendum existimaui. vt, quoquo modo[f] testati fuissent, rata esset eorum voluntas. Faciant igitur testamenta, quo modo volent: faciant, quo modo poterint, sufficiatque ad bonorum suorum diuisionem faciendam nuda[g] voluntas testatoris[h].*

1 ¶ Miles autem appellatur, vel[i] à militia, id est duritia, quam pro nobis sustinent: aut à multitudine, aut à malo, quod arcere milites solent: "aut à numero mille[k] hominũ, ducitum[l]" à Græco verbo, tractum[m] à tagmate. nam Græci mille hominum multitudinem τάγμα appellant, quasi millesimum quemque dictum. vnde ipsum ducem χιλίαρχον appellant[n]. Exercitus autem nomen ab exercitatione[o] traxit.

Cur de testamento militis separatim edicatur.

2. *Gaius* libro quintodecimo ad Edictum Prouinciale.

DE militis testamento ideo separatim proconsul edicit, quòd optimè nouit, ex constitutionibus principalibus propria atque singularia iura in testamenta[p] eorum obseruari.

De milite, qui destinauit iure communi testari, de clausula codicillari.

3. *Vlpianus* "libro secundo ad Sabinum."

SI miles, qui[q] destinauerat communi iure[r] testari, antè defecerit, quam testaretur: Pomponius dubitat. sed cur non in milite diuersum probet? neque enim, qui voluit iure communi testari, statim beneficio militari

ff j

a *6. Cod. 21. 2. Instit. 11. 35. Synopsis 21.*
b habet enim multa propria & singularia, *l. 2. ꝟ. eod.* Potest enim miles imperfectè testari *l. 35.* & notis *l. 40 ꝟ. eod.* quoquomodo, *inst. eod. in princ. l. 1. Cod. eod.*
c & pòst eum Augustus, Nerua Traianus, *Instit. quibus non est permiss. in prin.* & alij.
d Sic enim principes appellant milites. quoties verò eos exauctorát, Quirites, id est, quasi priuatos & paganos *v. Petrum Fabrũ 1. Semest. 17.*
e imperitiæ. *Instit. eod in pr.*
f *Inst. ibid.*
g *l. 15. §. 1. ꝟ. eod.*
h nisi domi sit. tunc enim iure communi testari debet *l. pen. C. eod.* quidam addunt: si in tentoriis, duobus vocatis testibus: *argu. l. 24. ꝟ. eod.* si in prœlio, eos nullo vocato teste testari posse *l. 15. C. eo.* quæ Viglius nõ probat. Probat autem *instit. eod. in pr. num. 11.* adhuc hodie durare militis priuilegia in condẽdis testamentis.
i Miles vel à militia, multitudine, malo, millenario numero, *vt hîc.* à malitia *Varro.*
k ¶ Tot enim milites, nempe mille, tres tribus mittebant ad legionem conficiendam. *Varro de lingua.*
l *al.* ductum.
m *al.* χιλιον. vnde χιλιάστης tractum est, &c.
n adde & aliud etymon, à mollitia, κατ' ἀντίφρασιν dici, quod nihil molle, sed potiùs quid asperum gerat *Paul. apud Festum:* alij à malitia deriuant.
o quod exercitãdo fiat melior *Varro 4. de lingua.*
p *al.* testamẽto. *al.* testamentis.
q *Synops. eod. c. 3.*
r i. perfectè ac solenniter *l. 35. l. 40. ꝟ. eod.*

renuntiauit. * neca credendus est quisquam genus testandi eligere ad impugnanda sua iudicia. sed magis vtroque genere voluisse propter fortuitos casus, quemadmodum plerique pagani solent, cum testamenta faciunt per scripturam, adiicere, velle hoc etiam vice † codicillorum valere. quisquam dixerit, si imperfectum sit testamentum, codicicillos non esse? nam secundum nostram sententiam etiam Diuus Marcus rescripsit.

De muto, surdo.

4. *Idem* "lib. 1. ad Sabinum."

IVre militari surdum[b] & mutum testamentum facere posse ante causariam[c] missionem, in numeris manentem placet.

De substitutione.

5. *Idem* "lib. 4. ad Sabinum."

MIlites etiam[d] his, qui heredes extiterunt, possunt substituere in his dumtaxat, quæ sunt ex testamẽto eorum consecuti.

De institutione ex fundo.

6. *Idem* "lib. 5. ad Sabinum."

SI miles vnum ex fundo heredem scripserit: creditum, quantum[e] ad residuum patrimonium, intestatus decessisset. * miles[f] enim pro[g] parte testatus potest decedere, pro parte intestatus.

De adgnatione postumi. viij. vel quasi.

7. *Idem* "lib. 9. ad Sabinum."

QVi iure militari testatur: etsi ignorauerit[h] prægnãtem vxorem, vel non fuit prægnãs: hoc tamen animo fuit, vt vellet, quisquis sibi nascetur, exheredem esse: testamentum non rumpitur.

8. *Marcellus* "lib. 10. Digestorum."

IDem est, & si adrogauerit filium, nepósve successerit in locum filij.

1. *De testamento facto ante militiam.*

9. *Vlpianus* "lib. 9. ad Sabinum."

IDémque erit dicendum: & si nato filio, viuo se, maluit eodem testamento durante decedere. nam videtur iure militari refecisse testamentum.

1 ¶ Vt est rescriptum a Diuo Pio in eo, qui, cùm esset paganus, fecit testamentum: mox militare[i] cœpit. nã hoc quoque iure militari incipiet valere, si hoc maluit miles.

De hostium potito.

10. *Idem* lib. 11. ad Sabinum.

FAcere testamentum hostium potitus[k] nec iure militari potest[l].

De capitali condemnatione. 1. *De incertitudine aut ignorantia status.*

11. *Idem* lib. 45. ad Edictum.

EX[m] militari delicto capite damnatis testamentum facere licet super bonis dumtaxat[n] castrensibus. sed vtrùm iure militari, an iure communi, quæritur. magis autem est, vt iure militari eis testandum sit. nam cùm ei quasi militi tribuatur ius testandi, consequens erit dicere, iure militari ei testandum. quod ita intelligi oportet, si non sacramenti[o] fides rupta sit.

1 ¶ Si miles incertus[p], an sui iuris sit, testamentum fecerit: in ea condicione est testamentum eius, vt valeat. nã & si incertus, an pater suus viuat, testamentum fecerit: testamentum eius valebit.

2 ¶ Si filiusfamilias ignorans patrem suum decessisse: de castrensi peculio in militia testatus sit: non pertinebunt ad heredem eius, patris bona: sed sola[q] castrensia.

12. *Papinianus* "libro sexto Responsorum."

MIlites enim ea dumtaxat, quæ haberent[r], scriptis relinquunt.

De mutatione testamenti. 1. *De veteranis.* 2. *Qui possunt à milite institui.* 3. *De seruo proprio, quasi libero instituto.* 4. *De fideicommisso trahendo ad ius directum si hæres mortuus sit antequam adeat.*

13. *Vlpianus* "lib. 45. ad Edictum."

IDem est, & si de testamento mutando cogitauit: non quia adimere volebat castrensia bona heredi scripto: sed quia de paternis testari volebat, & alium heredem scribere.

1 ¶ Sed si iam veteranus decessit, vniuersa[t] bona etiã paterna ad heredem pertinere castrensium, Marcellus libro vndecimo digestorum scribit.

NEque enim iam potuit de parte bonorum testari[u].

2 ¶ Et deportati, & ferè omnes, qui testamenti factionem non habent, à milite heredes institui possunt. Sed si seruum pœnæ heredem scribat, institutio non valebit. Sed si mortis tempore in ciuitate inueniatur, institutio incipit conualescere[x], quasi nunc data hereditate. Et generaliter in omnibus id poterit dici, quos miles scribit heredes, vt institutio incipiat vires habere, si mortis tempore talis inueniatur vt à milite institui poterit.

3 ¶ Si seruum proprium, quem liberum esse credidisset, miles heredem[y] sine libertate instituit: in ea cõdicione est, vt institutio non[z] valeat.

4 ¶ Cùm miles in testamento suo seruo libertatem dederit: eidémque & à primo, & à secundo herede per[a] fideicommissum hereditatem, reliquerit: quamuis & primus heres, & substitutus priùs quàm adierint hereditatem, mortem obierunt: non[b] debere intestati exitum facere, Imperator noster cum Diuo Seuero rescripsit. sed perinde habendum est, ac si eidem seruo libertas simul & hereditas directò data esset. quæ vtraque ad eum peruenire testatorem voluisse, negari non potest.

14. *Marcianus* "lib. 4. Fideicommissorum."

TRactabatur, an tale[c] aliquid & in paganorum testamentis indulgendum esset. & placet, non sine distinctione hoc fieri. sed si quidẽ viuo testatore, & sciente[d], decessissent, nihil noui statuendum: si autem ignorante, aut post mortem eius omnimodo subueniendum.

De testatore, qui non est soluendo 1. *De nuda voluntate instituendi, vel adimendi, vel confirmandi.* 2. *De testamento facto ante militiam.* 3. *De eo qui se scripsit heredem in testamento.* 4. *De tempore & conditione.* 5. *De substitutione pupillari.* 6. *De tempore petendæ bonorum posses.*

15. *Vlpianus* "lib. 45. ad Edictum."

IN fraudem[e] planè creditorum nec miles ampliùs quã vnum necessarium facere poterit.

1 ¶ Sicut autem hereditatem miles nuda[f] voluntate dare potest, ita & adimere potest. Denique si cancellauerit testamentum suum, vel inciderit[g]: nullius erit momẽti. Si tamen testamentum cancellauerit, & mox valere voluerit: valebit ex suprema voluntate. Et ideo cùm miles induxisset testamentum suum, mox anulo suo signasset: qui super ea re cogniturus erit, considerabit quo proposito id fecerit. nam si mutatæ[h] voluntatis eum pœnituisse probabitur: renouatum testamentum intelligetur. quod si ideo, ne ea, quæ scripta fuerint, legi possint: causa irriti facti iudicij potior existimabitur.

2 ¶ Testamentum ante militiam factum à milite si in militia decesserit, iure militari valere, si militis voluntas contrario non sit[i], Diuus Pius rescripsit.

3 ¶ Si quis se scribat heredem in testamento militis, non remittitur ei senatusconsulti pœna.

4 ¶ Miles & ad[k] tempus heredem facere potest, & alium post tempus: vel ex condicione, vel in condicionem.

5 ¶ Item tam sibi[l], quàm filio, iure militari testamentum facere potest. & soli filio, rametsi sibi non fecerit. quod testamentum valebit, si fortè pater vel in militia, vel intra annum militiæ decessit.

6 ¶ Bonorum possessionem, vltra tempora edicto determinata, nec militis posse agnosci, Papinianus libro quartodecimo "quæstionum scribit." quia generalis est ista determinatio[m].

De fundo dotali.

16. *Paulus* "libro 43. ad Edictum."

DOtalem fundum si legauerit miles, non erit ratum legatum propter legem Iuliam[n].

De heredib. institutis ex certis rebus. 1. *Si alius sit heres rerum castrensium, alius cæterarum.* 2. *De ademptione solius hereditatis.* 3. *Si pater militis omissa causa testamenti, peculium possideat, aut dolo fecerit, quo minus possideret.* 4. *De testamento facto in militia, & codicillis post militiam, de lege falcidia.*

17. *Gaius* "libro quintodecimo ad Edictum Prouinciale."

SI certarum[o] rerum heredes instituerit miles, veluti alium vrbanorum prædiorum, alium rusticorum, aliũ cæterarum rerũ: valebit institutio perindéque habebitur atque si sine partibus heredes eos instituisset. résque omnes suas per præceptionem cuique legando distribuisset.

1 Iulianus

a de hac præsumptione, *vide Alciat. 3. Præsumpt. 35.*
† *l. 8. §. 1. Cod. de Codicillis.*
b vide in hanc legem Viglium §. *quinimmò & mutus 2. inst. eod.*
c *l. 17. Cod. eod.*
d *v. l. 6. in fin. C. eod.*
e creditur. *vulg.*
f *§. 5. & ibi Theophil Inst. de hered. inst. l. 7. ff. de reg. iuris.* an & alius? interdum posse innuit lex 14. ff. e. An ad pias causas? ita putat Tiraquellus priuilegio 13. *piæ caus.: adde l. 15. ff. de inofficioso.*
g *l. 11. in fi. l. 12. l. 13. l. 19. l. 37. ff. eod. l. 1. 2. eod. l. 7. ff. de reg. iur.*
h Ignorantia nõ officit testamento militis *Bald.*
i *l. 20. ff. eod.*
k i. captiuus. *v. l. 15. ff. ex quib. caus. maior.*
l *l. 8. ff. qui testam. fac.*
m *l. 6. §. 5. ff. de inius. l. ff. de Veteran. & milit. success.*
n *dixi ad l. 14. C. eod.*
o De sacramento militari dixi pleniùs *ad l. 2. ff. de veteranis: adde 16. Gell. 3. Halicarnass. 10. Appianus 1. Ciuil.* in Consulis verba iurabant, *Liuius 3. 22. 45.* Cæsaris salutem se omnibus antelaturos. *Arrian. 3. Epicteti 14.* patrẽ, matrem, & omnes proximi eierabant *Tertull. de corona milit.* se & liberos *Suet. in Caligula.* se nisi completa militia non recessuros. *9. Isid. 3. Seruius 8. Aeneid.* Iurabant in verba & præcepta principis. *Veget. 2. c. 6. Suet. Claudio c. 9 in Galba 11. 16. Othone 8. Vitellio 15. Vespasiano 6. Tacit. 6. 17. 20. Ammian. 21. & 26.* Id sacramento rogari & dicere. *Liuius 4. 24. 25. Seneca epist. 37. 66. Plin. 10. Epistol. Tacit. 1. 20.*
p *l. 9. ff. de iure codicillorum.*
q quorũ ratione moritur testatus *v. l. 6. ff. eod.*
r quæ habent. *Haloand.*
s vt eo pacto in paganis moriantur intestati, *l. 2. Cod. eod.*
t ¶ *lege 19. §. 2. ff. de castrensi peculio.*
u quia iure cõmuni testari debuit *§. 3. instit. eodem.*
x Testamẽtum militis citiùs cõualescit, quàm pagani *Bald.*
y vel tutorem. *adde l. 24. §. 9. ff. de fideicommiss. liber.*
z Cur ita? *v. l. 5. in fi. Cod. eod.*
a Fauore militiæ, & libertatis ratione, verba obliqua trahuntur ad directa. *Bald.*
b id q; iure speciali.
c fauore libertatis sc. de qua actum *l. 13. in fin. ff. eod.* possis etiam non inutiliter quærere: An paganus hodie pro parte testatus pro parte intestatus mori possit: præsertim ratione diuersorum bonorũ diuersam iurisdictionem habentium, & ad pias causas. vide Tiraquellum priuilegio 13. *piæ causæ.*
d Fideicommissarius moriens viuo testatore, eóque id sciente, transmittit fideicommissi ius in heredem. *adde quæ dixi ad l. 14. Cod. de fideicommiss. vide Sebast. Medicẽ tract. de morte, parte 2. Conclus. 44.*
e Priuilegium alicui cõcessum, in damnum tertij recidere non debet *Bald.*
f *l. 1. ff. eod.*
g *l. 20. in fi. ff. eod.*
h *l. 25. in fi. ff. eod.*
i Eo ipso quòd miles testamentum factum non mutat, approbare videtur. *Bald.*
k putà quoad vixit *l. 19. ff. eod. l. 8. Cod. eod. l. 41. ff. eod.*
l *l. 2. §. 1. ff. de vulgari.*
m προθεσμία. *vide Cuiac. initio libelli de præscrip.*
n *de qua v. l. vn. §. 15. Cod. de rei vxor. act.*
o *adde l. 16. §. 6. ff. ad Trebell.*
p An aliud in pagano *vide leg. 78. ff. de heredibus instit.*

1 ¶ Iulianus etiam ait: si quis alium castrensium rerum, alium ceterarum scripsisset: quasi duorum hominũ duas[a] hereditates intelligi. Vt etiam in æs alienum, quod in castris contractum esset, solus is teneatur, qui castrensium rerum heres institutus esset. extra castra contracto ære alieno is solus [b] obligetur, qui cæterarum rerum heres scriptus esset. Cui scilicet conueniens videtur respõdisse, vt ex quaqua causa debeatur militi: vel huic heredi, vel illi, ipso iure debeatur. Quòd si alterutra pars bonorum ære alieno, quod ex ea causa pendebit, non sufficiat: & propter hoc is, qui ex ea parte heres institutus est, non adierit: alterum, qui adisset, compellendum esse, aut defendere totam hereditatem, aut totam creditoribus soluere.

2 ¶ Si eodem testamento miles eundem heredem, deinde exheredem scripserit: adempta videtur hereditas. cùm * in paganorum testamento sola hereditas exheredatione adimi[c] non possit.

3 ¶ Si pater à filiofamiliàs milite ex castrensi peculio heres institutus, omissa [d] causa testamenti, aliquid ex peculio possidebit, dolóve malo fecerit, quo minùs possideret: datur in eum legatorum actio.

4 ¶ Si miles testamentum in militia fecerit, codicillos post militiam, & intra annum missionis moriatur: plerísque placet, in codicillis iuris ciuilis regulam spectari debere: quia non sunt à milite facti. nec ad rem pertinere, quòd testamento confirmati sunt. Idcóque in his legatis, quæ testamento data sunt, legi Falcidiæ locum[f] non esse. at in his, quæ codicillis scripta sunt, locum esse.

18. *Tryphoninus* "libro 18. Disputationum."

SI verò composita vtraque legata, tam quæ testamento, quam quæ codicillis data sunt, vltra dodrantem sint: quæritur, quatenus minuantur ea, in quibus Falcidia locum habet. commodissimè autem id statuetur, vt ex vniuersitate bonorum in solidum solutis legatis, quæ testamento miles dederat: id quod supererit, pro dodrante & quadrante diuidatur inter heredes, & eos, quibus codicillis legata data sunt.

1 ¶ Quid ergo, si consumant vniuersorum bonorum quantitatem legata, quæ testamento data sunt: vtrùm nihil[g] ferent hi, quibus codicillis legatum est: an aliquid? & quoniam, si adhuc miles hęc quoque legasset, contribuebãtur[h] omnia, & pro rata ex omnibus decedebat ea portio, quam ampliùs legauerat, quam in bonis habuerat: nunc quoque idem fiat. deinde constituta quantitate legatorum, quæ codicillis data sunt; ex summa, quæ efficiebatur debita, si ęquo iure omnia deberentur, quartam deducat his solis, quibus codicillis legata sunt.

2 ¶ Quòd si, post vtraque legata solida computata, deprehenderetur, quod remaneat apud heredem, nõ tamen sufficiens quartæ eorundem legatorum: quod ei deest, detrahatur his solis, quibus codicillis legata data sunt.

De duobus testamentis, de herede ex parte, de codicillis & testamento. 2. De duobus heredibus tempore distinctis.

19. *Vlpianus* "libro quarto Disputationum."

QVærebatur: si miles, qui habebat iam factum testamentum, aliud[i] fecisset: & in eo comprehendisset, fidei heredis committere, vt priores tabulæ valerent, quid iuris esset. dicebam: Militi licet plura testamenta facere[k]. sed, siue simul fecerit, siue separatim, vtique valebunt, si hoc specialiter expresserit. nec superius per inferius rumpetur cùm & ex parte heredem instituere possit: hoc est, ex parte[l] testatò, ex parte intestatò decedere. Quinimmò & si codicillos antè[m] fecerat, poterit eos, per testamentum sequens cauendo, in potestatem institutionis redigere[n], & efficere directam institutionem, quæ erat precaria. Secundùm hæc in proposito referebam: si hoc animo fuerit miles, vt valeret prius factum testamẽtum: id, quod cauit, valere oportere. ac per hoc effici, vt duo testamenta sint. sed in proposito cùm fide heredis committatur, vt valeat prius testamentum: apparet, eum non[o] ipso iure valere voluisse, sed [p] magis per fideicommissum, id est, in causam fideicommissi, & codicillorum, vim prioris testamenti conuertisse.

1 ¶ Vtrùm autem totum testamentum in eã causam conuersum [q] sit, hoc est, & heredis institutio: an verò legata tantùm, & fideicommissa, & libertates, quæritur. sed mihi videtur non solùm cætera pręter institutionem heredis, sed & ipsam institutionem [r] in causam fideicommissi vertisse: nisi aliud testatorem scripsisse probetur.

2 ¶ Si quis à milite heres ad tempus[f] scriptus esset, & alius ex tempore: quęritur, an posterior heres à priore relicta legata debet: & arbitror, hunc non debere: nisi alia voluntas militis probetur.

De tribuno militum qui successorem accepit. 1. De testamento facto, ante militiam.

20. *Iulianus* "libro 27. Digestorum."

TRibunus militum, si intra dies certos, quàm successor eius in castra venerat, manens in castris codicillos fecerit, & ibi decesserit: quoniam desinit militis loco haberi, postquam successor eius in castra venit: ideo[t] cõmuni iure ciuium Romanorum codicilli eius æstimandi sunt.

1 ¶ Cùm aliquis, facto testamento militare cœperit: id quoque testamẽtum, quod †, antequàm militare cœperit, fecerat, aliquo casu intelligitur militiæ tempore factum. ueluti si tabulas inciderit[u], & legerit testamentũ, ac rursus suo signo signauerit[x], ampliùs si & aliquid interleuerit, perduxerit, adiecerit, emendauerit. quòd si nihil horum inciderit, testamentum eius ad priuilegia militum non pertinebit.

De anno missionis.

21. *Africanus* lib. 4.[y] Quæstionum."

QVod[z] constitutum est, vt testamẽtum militiæ tempore factum, etiam intra [a] annum post missionem valeret: quantum ad verba eius: ad eos dumtaxat [b], qui mitti solent, id beneficium pertinere existimauit. secundùm quòd neque præfectos, neque tribunos, aut cæteros, qui successoribus acceptis militare desinunt, hoc priuilegium habituros.

De capitis deminutione.

22. *Marcianus* "lib. 4. Institutionnm."

MIles filiusfamiliàs, si capite minutus fuerit: vel emancipatus, vel in adoptionem datus à patre suo: testamentum eius valet, quasi ex[c] noua voluntate.

23. *Tertyllianus* "libro singulari de Castrensi peculio."

IDem, & si paterfamiliàs miles de castrensibus rebus dumtaxat testatus, adrogandum se dederit. Si verò missus iam, hoc fecerat: non valet testamentum.

Rescriptum Traiani.

24. *Florentinus* "lib. 10. Institutionum."

DIuus[d] Traianus Statilio Seuero[e] ita rescripsit. Id priuilegium quod militantibus datum est, vt quoquomodo facta ab his testamenta rata sint, sic intelligi debet, vt vtique priùs cõstare debeat, testamentum factum esse: quod & sine scriptura & à non militantibus fieri potest. Si ergo miles: de cuius bonis apud te quæritur, conuocatis[f] ad hoc hominibus, vt voluntatem suam testaretur, ita locutus est, vt declararet, quem vellet sibi esse heredẽ, & cui libertatem tribuere: potest videri, sine scripto hoc modo esse testatus. & volũtas eius rata habenda est. Cæterùm si[g] (vt plerumque sermonibus[h] fieri solet) dixit alicui, *Ego te heredem facio:* aut, *tibi bona mea relinquo:* non oportet, hoc pro testamento obseruari. Nec[i] vllorum magis interest, quàm ipsorum, quibus id priuilegium datum est, eiusmodi exemplum non admitti. alioquin non difficulter post mortem alicuius militis testes existerent, qui adfirmarent se audisse dicentem aliquem, relinquere se bona, cui visum sit. & per hoc iudicia[k] vera subuertũtur.

De testamento facto ante militam.

25. *Marcellus* "lib. singul. Responsorum."

TItius, priùs[l] quàm tribunus legionis [m] factus esset, testamentum fecit. & postea cinctus [n], manente eodem defunctus est. quæro, an militis testamentum videatur esse. Marcellus respondit: Testamentum, quod ante tribunatum fecisset: nihil si postea ab eo factum, dictum esse probaretur, quòd valere vellet: ad commune ius pertinet. constitutionibus enim principum non militum testamenta, sed quę à militibus facta sunt, confirmantur. sed planè fecisse testamentum eum interpretandum est, qui se velle testamentum, quod antè fecerat, valere, aliquo modo declarauit.

a *vide l.1. Codice eod.*
b Onus æris alieni, suum sequitur patrimonium. *Bald.*
c *l.13. §.1. ff. de liberis. l.1. §. 4. ff. de his quæ in testam. l.6. in fin. ff. de heredib. instit.*
d Pater occupãs iure peculij, & omittens ex testamento, tenetur legatarijs, *Baldus*
e *l.17. ff. ad legem Falcid.*
f *dixi ad l.12. C. eodem.*
g Relicta testamento diminuuntur per relictũ codicillorũ: relicta codicillis, singũtur relicta testamento *Bald.*
h *l.11. §.5. ff. ad leg. Falcid.*
i Miles cũ duobus testamentis decedere potest *Bald.*
k ita vt prius per postremum non censeatur reuocatum *Bal.*
l *l.6. ff. eod.*
m *l.77. ff. de heredib. instit.*
n Testator potest verba obliqua transferre ad directa *Bald.*
o Testamẽtum quod ipso iure non valet, defuncti volũtate per fideicommissum valere potest: hoc est, in causã, fideicommissi & codicillorũ verti potest.
p *vide quæ scripsi ad l. 10. Cod. qui testam facere.*
q hinc nota, Quod quãdo testamentũ transfertur in vim codicillorum, non solùm transferũtur legata, sed etiam institutio heredis. *Bald.*
r ¶ Fideicõmissarius lata appellatione, institutus dici potest. *Angel. §. legatarijs. Inst. de testament.* vide quæ scripsi *ad l.1. §.1. ff. ad Trebell.*
f *vide l.15. §.4. ff. eodem.* Aliud est ordinare successionem per distinctionem tẽporis, aliud est substituere. *Bal.*
t Priuilegium quod conceditur propter officium, finito officio terminatur *Bald.*
† *l.9. ff. eod.*
u *l.15 §.1. ff. eod.*
x Qui apponit sigillum, approbare videtur. *Bald.*
y *vide Cuiac. 4. ad Afric.*
z *Synopsis Basilic. 35. Titul. 3 ex titul. 21. c. 17.*
a *l.26. ff. eod.*
b A verbis legati, vel statuti, vel priuilegij recedere non debemus, nec possumus priuilegia extendere *Bald.*
c *l.6. in fi. ff. de inofficio. §.5. inst. eod.* d *§.1. inst. eod.* e Catilio Seuero *Hal.* de eo extat epistola Plinij *lib.1.* sub Traiano vixit, fuítque D. Marco proauus maternus, & vrbis Præfectus, teste Capitolino, *in vita Marci* eáque dignitate priuatus ab Hadriano, *Spartianus in Hadriano.*
f Testes in testamento militis requiruntur, & quidẽ plures & rogati, *v. quæ scripsi ad Nou. Leon. 40.*
g Institutũ eum heredẽ non continuò intelligimus, quẽ testator se facturum heredẽ iactauerit, *vt hic. l. vlt. ff. de test.* (etsi institutiones tanquam fauorabiles, aliàs extendere soleamus) Hinc fit, vt ne institutiones contra testatoris voluntatem interpretemur, adeò vt verbũ instituit, plerumque flectamus ad fideicommissum, vt testatoris voluntas seruetur. *Paul. Castr. 2. consil. 5.* Ita fit quoque vt is institutus non videatur, quem in cõtractu aliquo heredem meũ appellauero. *Bart. in l. Tale pactum. in fin. ff. de pactis. Alex. in l. licet inter priuatos. C. de pact.* quemadmodum is institutus non videtur, cui decem pro sua benedictione reliquero. *Bald. in proœmio decret. Alexan. in l. nam quod. §. nõ omnis. l. apud Iuliam ff. ad Trebel. 2. cõsil. 70. Ias. Authent. nouissima. C. de inof. & in l. & si pepererit. ff. de liberis.* nisi cõmuni vsu benedictionis verbũ accipiatur pro institutione. *argu. l. Labeo. ff. de supellect.*
h ὁμιλίαις *Theophil. §.1. Inst. eod.*
i *l.7. C. de rescindenda §.1. instit. de milit. testam.*
k Σκλήσεις dixit Theophilus, voluntates.
l Qualitas quæ est causa alicuius effectus, debet inesse tunc tẽporis, cùm de illo effectu disponitur: nec postea superueniens patrocinatur.
m Legiones sub Iulio fuerunt triginta. legiones singulæ decẽ cohortibus constabat. Prima censu, genere, litteris, forma, & virtute pollẽtes habuit. reliquę prout principi placuisset à Tribunis vel præpositis regebantur. Legionibus itaque fuerunt sui tribuni, *vt hic.* vt & cohortibus. adde quæ de legionibus dixi *ad l.12. C. de re mil. lib.12.*
n de veteri more milites cogendi, dixi *ad l.43. ff. eodem.*

De ignominiosa missione.

26. *Macer* "lib. 2. Militarium."

TEstamenta eorum, qui[a] ignominiæ[b] causa missi sunt, statim desinũt militari[c] iure valere, quòd anni[d] spatium testamentis eorum, qui honestam, vel causariam missionem meruerunt, tribuitur.

1 ¶ Ius testandi de castrensi[e] peculio, quod filiisfamiliàs militantibus concessum est, ad eos, qui ignominiæ causa missi sunt, non pertinet. quod hoc, præmij loco[f] merentibus tributum est.

De reuersione ad primum testamentum.

27. *Papinianus* "libro sexto Responsorum."

CEnturio[g] secundo testamento postumos heredes instituit, neque[h] substitutos dedit. quibus non additis, ad superius[i] testamentum se redire testatus est. cætera, quæ secundo testamento scripsit, esse irrita placuit: nisi nominatim ea confirmasset, ad priorem voluntatem reuersus.

De filiofamiliàs milite, qui filio impuberi substituit, & tutores dedit.

28. *Vlpianus* "lib. 36. ad Sabinum."

CVm filiusfamiliàs miles decessisset, filio impubere herede instituto, eique substituisset in aui potestate manenti, tutoresque dedisset: Diui fratres rescripserunt, substitutionem [k] quidem valere, tutoris [l] autem dationem non valere. quia hereditati quidem suæ miles, qualẽ vellet substitutionem facere potest. verumtamen alienum[m] ius minuere non potest.

De restitutione ex S. C. Trebelliano. 1. De manumissione. 2. De conditione iurisiurandi, vel turpi. 3. De bonorum possessione contra tabulas.

29. *Marcellus* "libro 10. Digestorum."

SI à milite scriptus heres sua sponte adierit hereditatem, & rogatus totam hereditatem restituerit: ex Trebelliano[n] transeunt actiones.

1 ¶ Miles[o] testamento suo manumittendo, nihil efficit in eo, cuius libertas lege Ælia Sentia: vel aliqua impeditur.

2 ¶ Edictum prætoris, quo iusiurandum[p] heredibus institutis legatariisque remittitur, locum habet etiam in militum testamentis. sicut etiam in fideicommissis. Idẽque si turpis[q] esset condicio.

3 ¶ Patri[r] "eius," qui in emãcipatione ipse manumissor extitisset, contra tabulas testamenti dandã bonorum possessionem partis debitæ placet: exceptis his rebus, quas in castris adquisisset: quarum liberam testamenti factionem habet.

30. *Paulus* "lib. 7. Quæstionum."

NAm in bona castrensia non esse dandam[s] contra tabulas filij militis bonorum possessionẽ, Diuus Pius Antoninus rescripsit.

De manumissione serui legati.

31. *Marcellus* "lib. 13. Digestorum".

SI miles Titio, & Seio seruum legauerit: & eum Titius manumisisset, deliberante Seio: moxque is legatum omisisset, liberandum fore dico. quia & si heres seruum alicui legatum interim manumisisset, deinde legatarius[t] repudiasset: liber[u] esset.

Si secundum voluntatem militis non adeatur.

32. *Modestinus* "libro nono Regularum."

SI secundum probabilem voluntatem militis hereditas eius non adeatur, nec res castrenses heredibus competunt[x].

De postumo.

33. *Tertyllianus* "libro singulari de Castrensi peculio."

SI filiusfamiliàs miles fecisset testamentum more militiæ: deinde, post mortem patris, postumus ei nasceretur: vtique rumpitur[y] eius testamentum. Verùm si perseuerasset in ea voluntate, vt vellet adhuc illud testamentum valere: valiturum illud, quasi rursum aliud factum: si modò militaret adhuc eo tempore, quo nasceretur illi postumus.

1 ¶ Sed si filiusfamiliàs miles fecisset testamentum: deinde postea, viuo eo, & adhuc auo quoque superstite, nasceretur ei postumus: non rumpitur eius testamẽtum. quia cùm id, quod nasceretur, in potestate eius non perueniret: non videtur suus heres adgnasci. Ac ne auo quidem suo hunc nepotem postumum, cùm viuo filio nasceretur, suum heredem protinus adgnasci. & ideo nec aui testamentum rumpi. quoniam, licet in potestate aui protinus esse inciperet, tamen antecederet[z] eum filius.

a Synopsis Basilicon 35. *Tit.* 20. *c.* 21.
b ignominiæ. *Haloand.*
c hinc colligit Baldus, Testamẽtum infamis valere de iure cõmuni, nõ de iure priuilegiato.
d *l. 21. ff. eod. l. 5. Cod. eod. l. 38. ff. eod. § 3. Inst. eodem. & ibid. Theophil.*
e *l. 30. ff. eod.*
f Priuilegia conceduntur in præmium, & ideo ad odiosos, & merentes non pertinent *Bald.*
g *vide Contium 1. disput. 3.*
h neque eo quenquam substituit, postea huiusmodi verbis cauit, quibus nõ editis ad superius testamentũ, &c. *Zoanet. lib. respit. cap. 1.*
i Primum testamentum, virtute confirmationis extremæ, efficitur tertiũ, & præualet secundo. *Bald.*
k *l. 5. ff. eod.*
l *l. 41. § 2. ff. eod. l. 2. ff. de testam. tut. l. 40. ff. de administ. tut.*
m *l. 2. ff. de testament. tut.*
n In militis testamento habet locum auctoritas Senatusconsulti Trebelliani *Bald.*
o *v. l. 4. C. eod.*
p *l. 8. ff. de condit. instit.*
q *l. 14. ff. de cond. instit.*
r *v. Cuiac. 8. obs. 23.*
s patri sc. *l. 1. § 4. ff. si quis à patro no manumiss.*
t *l. 2. ff. de manumiss.*
u *v. l. 1. C. de communi seruo. instit. de donat. inst.*
x hinc colligit Baldus, Legata ad pias causas non deberi, non adita hereditate.
y Posthumus rumpit testamẽtum filij militis, nisi nascatur viuo auo. *Bald.*

2 ¶ Secundùm quæ: si filiusfamiliàs miles testamentum fecerit, & omiserit postumũ per errorem, non quòd volebat exheredatum: deinde postumus, post mortem aui, viuo adhuc filio, id est patre suo: natus fuerit: omnimodo rumpet illius testamentum. Sed si quidem, pagano[a] iam illo facto, natus sit: nec conualescet ruptum. si verò militante adhuc, natus fuerit: rumpetur: deinde: si voluerit ratum illud esse pater, conualescet sic, quasi denuo factum.

3 ¶ Sed & si, viuo auo, nascatur postumus: hîc non rumpet continuò patris testamentũ. si superuixerit post mortem aui, viuo adhuc patre: rumpet[b] quòd nouus illi nunc primum heres adgnascitur. Ita tamen, vt nunquam possit duorum[c] simul testamenta rumpere, & aui, & patris.

De milite qui mori maluit. 1. De secundo testamento cœpto. 2. De nuda militis voluntate.

34. *Paulus* "libro decimoquarto Quæstionum."

EIus militis: qui[d] doloris impatientia[e], vel tædio vitæ, mori maluit: testamentum valere, vel intestati bona ab his, qui lege vocantur, vindicari, Diuus Hadrianus rescripsit.

1 ¶ Militia missus intra annum testamentum facere cœpit, neque perficere[f] potuit. potest dici, solutum ita esse testamentum, quod in militia fecit, si iure militiæ fuit scriptum. alioquin, si valuit iure communi, non esse iure rescissum.

2 ¶ Nec tamen circa militem eadem adhibebitur distinctio. nam quocumque[g] modo testamentum fecerit, nouissima voluntate rescindetur. quoniam voluntas quoque militis testamenti est.

35. *Idem* "libro decimonono Quæstiodum."

MIles si testamentum imperfectum[h] relinquat: scriptura, quæ profertur, perfecti testamenti potestatem obtinet. nam militis testamentum sola [i] perficitur voluntate. Quique plura per dies varios scribit, sæpe facere testamentum videtur.

De codicillis ad testamentum factis. 1. De priore testamẽto mutato pro parte. 2. De adgnatione postumæ. 3. Si veteranus qui iure commũ, militiæ tempore, testamentum fecerat: intestatus esse malit. 4. Si is qui testamento militari superius iure communi factum rupit, post annum missionis decesserit.

36. *Idem* "lib. 6. Responsorum."

MIlitis codicillis ad testamentum factis, etiam hereditas iure videtur dari. quare si partem dimidiã hereditatis codicillis dederit: testamento scriptus ex asse heres, partem dimidiam habebit: legata autem testamẽto data communiter[k] debentur.

1 ¶ Miles castrensium bonorum, & non castrensium, diuersis heredibus institutis, postea castrensiũ bonorum alios heredes instituit. prioribus tabulis tantum abstulisse videtur, quantum in posteriores contulerit. nec videtur mutare, etsi prioribus tabulis vnus heres scriptus fuisset. 2 ¶ Miles in supremis ordinandis, ignarus[l] vxorem esse prægnatem, ventris non habuit mentionem. post mortem patris filia nata, ruptum esse testamentum apparuit: neque legata deberi. si qua verò medio tempore scriptus heres legata soluisset: vtilibus actionibus filiæ datis, ob improuisum casum esse reuocanda[m]. nec institutum, cùm bonæ fidei possessor fuerit, quod inde seruari non potuisset, præstari.

3 ¶ Veteranus moriens, testamentum iure communi, tempore militiæ factum, irritum esse voluit[n]: & intestatus[o] esse maluit. heredum institutiones, "ac substitutiones" in eodem statu mansisse, "placuit. legata verò petentes, exceptione[p] doli mali secundùm ius commune summoueri. cuius exceptionis vires ex persona petentis æstimantur. "&" alioquin potior[q] est, in re pari, causa possessoris[r]. 4 ¶ Miles iure communi testatus, postea testamento iure militiæ super bonis omnibus facto, post annum militiæ vita decesserat. prioris testamenti, quod ruptum esse constabat, non redintegrari vires constitit.

Si ex duobus heredibus vnus adeat, qua ex parte miles intestato moritur, ea ex parte patronus ei succedit. Hotom.

37. *Paulus* "lib. 7. Quæstionum."

Si duo-

z *l. 3. Cod. de posthumis.*
a Testamẽtum ruptum agnatione posthumi nõ conualescit ex nuda voluntate pagani, sed militis *Bald.*
b *l. 28. § 2. ff. de liberis.*
c Est impossibile, vt nepos simul rumpat testamentum patris & aui, sicut est impossibile, vt sit in vtriusque potestate, & vtrique agnascatur *Bald.*
d *Synopsis 35. Titul. 21. c. 27.*
e *l. 6. § 7. ff. de in iusto.* Lepidũ est, quod hîc à quibusdam dicitur & præsertim à Baldo, Testamẽta eorum qui seipsos impatientia doloris occidunt, valere secundùm Iuriscõsultos: eos tamẽ ire ad inferos, secundùm Theologos.
f Testamentum perfectum rumpit imperfectũ, nisi in milite, *Bald.*
g Testamẽtum imperfectũ militis alio imperfecto reuocari potest, *vt hîc.* At imperfectum testa ẽtum patris inter liberos nõ potest reuocari nisi alio perfecto. *v. quæ scripsi ad Nouell.* 107. *c.* 2.
h *l. 3. ff. eod. Synopsis 35. Titul.* 21. *c.* 28.
i & nuda *l. 1. ff. eod.*
k Qui succedit in partem hereditatis, succedit in partem onerum *Bald.*
l *l. 9. l. 10. Cod. eod.*
m Ignorantia, (putà præteriti posthumi,) dans causam testamẽto, ei officit, & legata soluta cõdicuntur *Bald.*
n *vide Paponem 20. Arrestorum 1. § 3.*
o Testamẽtum alio testamento reuocandum, *dixi ad Authent. hoc inter liberos, Cod. de testam.*
p *v. l. 30. Cod. de testam.*
q Si actor non habet ius petendi, licèt reus non habeat ius possidendi, reus tamẽ potior est: ex regula, qua possessores potiores sunt iure *Bald.*
r *l. 154. ff. de regul. iuris.*

SI duobus à milite liberto scriptis heredibus, alter omiserit hereditatem: pro ea parte intestatus videbitur defunctus decessisse. quia miles & pro[a] parte testari potest. & competit patrono ab intestato bonorum possessio. nisi "si" hæc voluntas defuncti probata fuerit, vt, omittente altero, ad alterum vellet totam redire[b] hereditatem.

Si conditio post annum missionis extiterit. 1. *Si miles missus iterum militare cœperit.*

38. *Idem* "libro octauo Quæstionum."

QVod dicitur: si miles intra[c] annum, quàm missus est, decesserit: valere eius testamentum, quod iure militari fecerat: verum est, etiam si post annum condicio institutionis extiterit, mortuo eo intra annum. Et ideo, si heredi filio substituerit, nihil interest, quando filius moriatur. sufficit enim, patrem intra annum obisse.

1 ¶ Miles testamentum fecerat. deinde non ignominiæ causa missus, rursum[d] cinctus[e] est in alia militia. quærebatur, an testamentum eius, quod in militia fecerat, valeret. quæsiui, vtrùm iure militari, an communi iure testatus est. & si quidem communi iure testatus est: nulla dubitatio est, quin valeat. sed si, vt miles, fecisset testamentum: agitare cœpi, quando adsumptus fuisset, postquàm desiit in numeris esse: vtrùm intra annum, an post annum. cognoui, intra annum eum adsumptum. ergo si, cùm adhuc iure militari valeret, rursus eodem iure posset testari: numquid, etiam post annum eo mortuo, valeat testamentum? me mouebat, quòd alia militia est posterior. sed humanius est dicere, valere testamentum: quasi coniuncto munere militiæ. Non loquor[f] de eo, qui voluit valere testamétum etiam adsumptus. hic enim quasi in militia sequenti fecit testamentum, exemplo eius, qui paganus fecit, deinde militare cœpit.

De mortuo apud hostes & de lege Cornelia.

39. *Idem* "libro nono Quæstionum."

SI filiusfamiliàs miles captus, apud hostes decesserit: dicemus, legem Corneliam[g] etiam ad eius testamentum pertinere. sed quæramus: si pater eius priùs in ciuitate decesserit, relicto nepote ex filio: an similiter[h] testamentum patris rumpatur. & dicendum est, non rumpi testamentum. quia ex eo tempore, quo captus est, videtur decessisse.

De testamento notis excepto & nondum literis præscripto. 1. *Si seruo legatum sit.* 2. *De serua instituta: deinde legata vt manumittatur.*

40. *Idem* "libro vndecimo Responsorum."

LVcius Titius miles notario "suo" testamentum scribendum notis[k] dictauit: &, antequam literis præscriberetur, vita defunctus est. quæro, an hæc dictatio valere possit[l]. respondi, militibus, quoquo modo velint, & quo modo possunt, testamentũ facere concessum esse. ita tamen, vt, hoc ita subsecutum esse legitimis[m] probationibus ostendatur.

1 ¶ Idem respondit, ex testamento eius, qui iure militari testatus esset, seruum, qui (licèt sub condicione) legatum meruit[n], etiam libertatem posse sibi vindicare.

2 ¶ Idem "respondit": Lucius Titius miles testamentum ita fecit, *Pamphila serua mea ex asse mihi heres esto.* alio deinde capite, Sempronio commilitoni suo eandem Pãphilam reliquit. cuius fidei commisit, vt eam manumitteret: quæro, an heres esset Pamphila, atque si directò accepisset libertatem. respondi, intelligendum militem, qui ancillam suam heredem instituerat, ignorasse, posse ex ea institutione etiam libertatem ei competere. & ideo sine causa postea à commilitone petisse, vt eandem manumitteret, cùm ex priore scripturâ libera[o] & heres effecta est: postea, nullo præiudicio voluntati facto, frustra legata est.

De herede ex tempore vel ad tempus. 1. *De muliere in quam turpis suspicio cadit.* 2. *De tutoris datione.* 3. *De legato relicto à substituto filij non instituti.* 4. *De substitutione filio emancipato, vel in potestate aui existenti facta.* 5. *De hereditate non adita.*

41. *Tryphoninus* "libro decimooctauo Disputationum."

MIles ita heredẽ scribere potest:[p] *Quoad viuit Titius heres esto. post mortem eius, Septicius.* Sed si ita scripserit, *Titius vsque ad annos decem heres esto,* nemine substituto: intestati causa post decem annos locum habebit. Et quia diximus, ex certo tempore, & vsque ad certum tempus, milites posse instituere heredem: his[q] consequens est, vt, antequàm dies veniat, quo admittatur institutus, intestati herditas deferatur. Et quod in bonorum portione ei licet, hoc etiam in temporis spatio, licèt nõ modicum sit, ex eodem priuilegio competat.

1 ¶ Mulier, in[r] qua turpis suspicio cadere potest, nec ex testamento militis aliquid capere potest, vt Diuus Hadrianus rescripsit.

2 ¶ Nec tutorem ei[s], qui in aliena est potestate, miles dare potest.

3 ¶ Si miles exheredauerit filium: vel sciens eũ filium suum esse, silentio præterierit: an legatum à substituto eius dare possit, quæsitum est. dixi, non posse: licèt ampla legata reliquerit[t] exheredato[u].

4 ¶ Miles & emancipato filio substituere potest. Verùm hoc[x] ius in his exercebitur, quæ ab ipso ad eum, cui substituit, peruenerint: non etiam in his, "si" quæ habuerit, vel postea adquisierit. nam & si filio suo, viuo adhuc auo, substituit: pòst adquisitam ei aui hereditatem, nemo diceret, ad substitutum pertinere.

5 ¶ Si militis adita non fuerit hereditas: an substitutio, quam pupillo fecit, valeat, quæritur. & consequens erit, hoc dicere. quia permittitur, militem filio facere testamentum, quamuis sibi[y] non fecerit.

Ex quo tempore quis iure militari testari possit.

42. *Vlpianus* "libro 45. ad Edictum."

EX eo tempore quis iure militari incipit posse testari, ex quo in numeros[z] relatus est: antè, non. proinde qui[a] nondum in numeris sunt, licèt[b] etiam lecti tirones sint, & publicis expensis iter faciunt, nondum milites sunt. debent enim in numeros referri.

43. *Papinianus* "libro sexto Responsorum."

FIliusfamiliàs equestri militia exornatus, & in comitatu principum retentus, cingi[c] confestim[d] iussus, testamentum de castrensi peculio facere potest.

De his qui in hostio loco testantur.

44. *Vlpianus* "libro 45. ad Edictum."

REscripta principum ostendunt, omnes omnino: qui eius sunt gradus, vt iure militari testari nõ possint[e], si in hostico[f] deprehendantur, & illic decedant: quomodo[g] velint. & quomodo possint, testari: siue preses sit prouinciæ, siue quis alius qui iure militari testari nõ potest.

DE ADQVIRENDA[h] VEL Omittenda[i] hereditate,

TIT. II.

De aditione, & repudiatione pro parte.

Paulus "libro secundo ad Sabinum."

QVi totam hereditatem[k] adquirere potest, is pro parte, eam scindendo adire non[l] potest.

2. *Vlpianus* "libro quarto ad Sabinum."

SEd & si quis ex pluribus partibus in eiusdem hereditate institutus sit: nõ potest quasdam partes repudiare, quasdam adgnoscere.

De substitutione.

3. *Idem* "lib. 6. ad Sabinum."

QVamdiu[m] prior heres institutus hereditatem adire potest, substitutus non potest.

De eo qui non potest adire.

4. *Idem* "lib. 3 ad Sabinum."

NOlle adire hereditatem non videtur, qui non potest[n] adire.

De muto. de surdo. 1. *De prodigo.*

5. *Idem* "lib. 1. ad Sabinum."

MVtum[o], nec non surdum, etiam ita natos, pro herede gerere, & obligari hereditati posse, constat.

1 ¶ Eum, cui[p] lege bonis interdicitur, heredem institutum posse adire hereditatem constat.

De filiofamiliàs instituto. 4. *De eo qui se putat filiumfamil. aut incertus est.* 5. *De institutione nepotis ex filio exheredato.* 6. *De herede adoptato à filio exheredato.* 7. *De metu.*

6. *Idem* "lib. 6. ad Sabinum."

a *l.6. ſ. eod.*
b Verbũ redeat, est verbum directum *Bald.*
c *v. l.26. ſ. eod.*
d Priuilegia cõiunguntur, & factũ prætextu vnius priuilegij conseruatur per aliud priuilegiũ superueniẽs *Bal.*
e de veteri more militum cingendorum, dixi *ad l.43. ſ. eod.*
f Quia tunc non esset dubium, quod valeret ex recenti voluntate *Bal.*
g *l.14. ſ. de captiu.*
h hoc vocabulũ magnã vim habere indicat Cuiacius.
i & ita eo tempore quo filium suum in potestate non habebat. *Accurs.* hanc enim negatiuam Cuiacius glossæ restituit, vt mihi fidem fecit eius quædam prælectio ad me trãsmissa.
k *Synopsis* 35. *Tit.* 1. *c.* 33. de testamento notis scripto à pagano & milite, *v. Cuiac.* 3. *obseru.* 3. *adde quæ scripsi ad l.33. ſ. ex quib. causis maiores: l.* 15. *C. hoc tit. l.9. §.3. ſ. de heredib. instit.*
l non valet. vide Paponem 3. *Notar.* 2.
m *l.24. ſ. eod.*
n *v. l.7. in fi. Cod. eod.* In aliis ita ius non est *l.2. l.5. §.2. C. de necess. heredib.*
o *l.10. in fin. ſ. de manumiss. testam.*
p i. ad tempus, *l.15. §.4. l.19. ſ. eo. l.8. C. eod.*
q ¶ Quæ diuisionem recipiũt in substantia, diuisionem recipiũt in tempore *Bal.*
r *l.14. ſ. de his quæ vt indig. Synopsis* 6. *Titul.* 36. *ex lib.* 35. *Tit.* 21. *c.* 36. Miles turpem personam instituere nõ potest *Bal.*
s *l.29. ſ. eod. l.2. ſ. de testam. tutela.*
t reliquerit. Exheredato miles & emancipato. *Bal, adde l.5. ſ. eo.*
u Miles non potest relinquere substituto exheredati. *Bal.* fortè ita hîc locus est restituẽdus reliquerit. Exheredato miles & emancipato, &c.
x Miles testando impuberi filio non ita testatur vt testamentum pupillare fruatur militari priuilegio, *vt hîc.* Aliud esse volunt, si pater miles testetur filio impuberi ad pias causas. vide Tiraquellum 20. priuilegio piæ causæ.
y *l.15. §.5. ſ. eod.*
z i. in aliquã cohortem, dixi *ad l.18. C. eod. l.1. inf. ſ. de bonor. poss. ex testam. milit.*
a Ille qui nõ est de numero, non gaudet priuilegio *Bald.*
b Sola electio non facit militẽ, sed receptio ad numerum *Bald.*
c Cingi milites apud Romanos mos fuit, *l.25. l.38. ſ. eodem.* vt & præfectos. *Xiphilinus in Traiano.* exemplo militũ. *Seruius* 2. *Aeneid.* Inde testamentum in procinctu, quod milites pugnaturi, *Fest.* vel vt Plutarchus refert, ὅταν περιζώννυσθαι ἔμελλον, præsentibus commilitibus nuncupabãt. de quo testamenti genere Cicero 1. *de oratore. &* 2. *de Natura.* Velleius 2. Tacit. 11. Nec in castris sine nota, discinctus versabatur. Hinc pœnæ militaris, genus discingi. *Sueton. Liuius, Frontinus* 4. discincti quoque sub iugum mittebantur *Festus.* qui exauctorabantur, *Herodian.* 2.
d Proximus cingi, habetur pro cincto. Paria sũt, aliquid esse factum, vel in proximo faciendũ, *Bald.*
e *Synopsis* 35. *Titul.* 21. *c* 39. vt pagani.
f *d.l. vn. in princ.* Miles & quicũque alius, qui in manus inimicorum moritur sine vlla solennitate potest testari *Bald.*
g *l.15. C. eod.*
h 6. *C.* 30. quid sit adire hereditatem, bona, institutionem, nomen, testamentum, *v. Cuiac.* 7. *obs.* 18.
i 6. *C.* 31. *Paul.* 4. *sent.* 4.
k *l.6. C. de impuberum*, vel totum legatum. *Paulus* 3. *sent.* 6. §. 12. *adde l.38. ſ. de legat.* 1.
l *l.20. in f. Cod. de iure delib.*
m *l.69. ſ. eod. l.3. in fi. l.37. ſ. de heredib. inst. l.4. ſ. de iniusto: l.19. §.1. ſ. de condit. & demonstrat. l.3. §.2. ſ. secund. tab. l.5. C. de impub.*
n *l.18. ſ. eod.* Eius est priuatio, cuius est positio. Vbi non adsistit iuris potẽtia, voluntas est inanis & vacua *Bald.*
o *l.93. §.1.2. ſ. eod. §. vlt. in fin. instit. de hered. qualit.*
p *vide leg.* 6. *ſ. de verborum obligationib.*

a patrem vel dominum ſcilicet, *l.8.in princ.verſ.ſiue à contrario. Cod. de bonorum quæ liber.* Ita aditione filij vel ſerui non obligantur patres vel domini.
b Hæreditatem adire non poteſt ſine iuſſu patris filius, licèt bonorum poſſeſſionem poſſit petere, eam petitionem patre poſtea ratam habente. *vel ita,* Hereditatis aditio confirmari nō poteſt rati habitione patris, licèt bonorū poſſeſſion & decretum poſſit. Quid: quæ ratio eſt, vt hereditatis aditio facta per filiū ratihabitione patris, bonorum poſſeſſio poſſit: confirmari non poſſit? An quia hereditas initio per procuratorē adiri non poteſt, eadem ex poſt facto rata haberi quoque non poſſit. *l. Paulus.* ꝫ. *eod.* An quia aditio hereditatis actus legitimus eſt, qui in pendenti eſſe nequeat. *l. actus.* ꝫ. *de regulis iuris*: bonorum poſſeſſio non itē? An quia aditio miniſterij non eſt, ſed tota pendet ab animo conſtituentis adire? An vt ne heres per alium heres eſſe videatur, non directò?

QVi in aliena eſt poteſtate, non poteſt inuitum[a] hereditati obligare eum, in cuius eſt poteſtate: ne æri alieno pater obligaretur.

1 ¶ Sed[b] in bonorum[c] poſſeſſione placuit, ratam[d] haberi poſſe eam, quam citra[e] voluntatem adgnouit is, qui poteſtati ſubiectus eſt.

2 ¶ Sed & ſi legitima hereditas filio delata ſit ex ſenatusconſulto Orfitiano, matris[f]: idem[g] erit probandum.

3 ¶ Sed & ſi non adierit filius, diu[h] tamen poſſedit pater hereditatem: credēdus eſt admiſiſſe[i] hereditatem: vt Diuus Pius & Imperator noſter reſcripſerunt.

4 ¶ Si is, qui[k] putabat[l] ſe filiumfamiliàs, patris iuſſu adierit: eum neque ſibi, neque ei, qui iuſſit, quæſiſſe hereditatem, conſtat. quamquam[m] is, quem pater iuſſit adire, & deceſſit[n], ſi adierit[o] iam mortuo patre, obliget ſe hereditati: vt Iulianus libro trigeſimo primo digeſtorum ſcripſit. Nam eum, qui dubitat[p], vtrùm filiusfamilias, an paterfamiliàs morte patris factus ſit, poſſe adire hereditatem magis admittit.

5 ¶ Interdum filiifamiliàs & ſine[q] aditione adquirent hereditatem his, in quorum ſunt poteſtate, vtputa ſi nepos[r] ex filio exheredato, heres ſit inſtitutus. patrem enim ſuum ſine aditione faciet, heredem, & quidem neceſſarium[ſ]. 6 ¶ Sed ſi quis heres inſtitutus adoptetur à filio exheredato: neceſſarium eum non facit: ſed iuberi debet, vt adeat: quoniam mortis tempore in poteſtate non fuerit. nam per[t] eum quis exiſtere neceſſarius non poteſt, qui ipſe non eſſet exſtaturus.

7 ¶ Celſus libro quintodecimo digeſtorum ſcripſit.

EVm, qui[u] metu verborum[x], vel aliquo timore coactus, fallens adierit hereditatem: ſiue liber ſit, heredē non[y] fieri placet: ſiue ſeruus ſit, dominum heredem non facere.

De ſubſtitutione vulgari. 1. De abſtentione. 2. De herede heredis.

7. *Paulus* "libro primo ad Sabinum."

SI[z] quis filiumfamiliàs heredem inſtituerit: & ita ſcripſerit: *ſi mihi Titius iſte filiusfamiliàs heres non[a] erit, Sempronius heres eſto:* filio adeunte iuſſu patris, ſubſtitutus excluditur.

1 ¶ Si filius, priùs quàm ſciret ſe neceſſarium extitiſſe patri heredem, deceſſerit relicto filio neceſſario: permittendum[b] eſt nepoti abſtinere ſe aui hereditate. quia & patri[c] eius idem tribueretur.

2 ¶ In omni ſucceſſione, qui ei[d] heres extitit, qui Titio quoque heres videtur eſſe, nec poteſt Titij omittere hereditatem.

De impubere.

8. (17.) *Vlpianus* lib.7. ad Sabinum.

MOre[e] noſtræ ciuitatis neque pupillus, neque pupilla, ſine tutoris auctoritate obligari poſſunt[f]. hereditas autem[g] quin obliget[h] nos æri alieno, etiam ſi non ſit ſoluendo, plus[i] quam manifeſtum eſt. de[k] ea autem hereditate loquimur in qua non ſuccedunt huiuſmodi perſonæ quaſi neceſſariæ.

1 ¶ Impubes[l], qui in[m] alterius poteſtate eſt, ſi iuſſu eius adierit hereditatem: licèt conſilij[n] capax non fuerit: ei adquirit hereditatem.

c Decretalis bonorum poſſeſſio poteſt eſſe in pēdenti & confirmari ratihabitione *l.1. Cod. qui admitti.*
d *l.24.* ꝫ. *rem ratā haberi.*
e *l.1. Cod. qui admitti ad bonorum.* i. ſine iuſſu, non præcedente iuſſu. Quid: potéſtne filius hereditatem adire ſine iuſſu patris? poteſt, eo etiā contradicente *l. vlt. Cod. de bonis quæ liberis.* multo magis ignorante. *l. qui poteſt.* ꝫ. *de regulis iur.*
f videbatur filiꝰ in hereditate materna adquirenda tanquam ſibi debita plus poſſe, quàm in hereditate extranei, *l. filiusfam.* ꝫ. *eod.* ſed vtrobique idem eſt, *vt hîc.*
g *ſub.* vt aditio facta non præcedente iuſſu patris non valeat.
h *l.10. Cod. de petit. hered. l.4. l.18. circa fin. Cod. de iure delib.* Præſumitur ſolennitas iuris ex temporis diuturnitate: vnde notant, Præſumi pro conſuetudine & longa poſſeſſione.
i i. agnouiſſe: ea nimirum ſolennitate quæ iure requiritur.
k Errans (qui exiſtimat ſe iuſſu patris adire) adire hereditatem non poteſt, *vt hic.* ſciens vel dubitans, poteſt, *vt* ꝫ. *eodem.*
l *l.96.* ꝫ. *eodem.*
m hinc colligitur, Actus ſequentes præſumi fieri ad executionem præcedentium. *vide Alciat. 2. præſumpt 24.*
n *ſub.* pater: poſt iuſſum & ante aditionem.
o *ſub.* filius.
p Dubitans quod quis facit, valet omni modo, quo melius valere poteſt, *vt hic,* niſi certa ſcientia nominatim exigatur, *l. in totum omnia.* ꝫ. *de regulis.*
q *v. §.3. Inſt. de hered. quæ ab inteſtato.* ſine iuſſu præcedente aditionem.
r Nepos (patre exheredato) auo ſuus eſt heres & neceſſarius, *vt hic.* Cynus anomalum heredē putat: cùm ſit in poteſtate, non tamen proximū tēpore mortis: & malè
ſ Heres quiſque is efficitur, qualis is fuit per quem heres factus eſt. Ita non neceſſarius heres, alium neceſſarium non facit.
t Heredem neceſſarium non facit, qui ipſe non eſt neceſſarius, *vt hic.* Exheredatus à patre, alium adoptando, adoptiuum non facit neceſſarium heredem patri.
u Proteſtatio præcedens, aditioni hereditatis contraria, actum aditionis reddit inutilem.
x verberum. *Cuiac. ad l.21. §.5. ſ. de eod. quod metus: adde l.16. Cod. de iure deliberandi.* ex impreſſa lectione colligit Baldus, Potentiorum verba inducere iuſtum metum.
y Imò fit heres *d. l.21. §.5. ſ. de eo quod met. cauſa.*
z Hereditatis aditio facta per filiumfamiliàs iuſſu patris, vulgarem ſubſtitutum excludit. a *l.40. ſ. de heredib. inſtit.*
b ſuus heres tranſmittit ius immiſcendi & abſtinendi: beneficia adquirendi & omittendi, ad heredes tranſeunt. c *l.42.* ꝫ. *eodem* d Heres heredis, teſtatoris primi heres cenſetur, *l. vlt. C. de heredib. inſtit. l.3. ſ. de heredit. petit. l.194.* ꝫ. *de reg. iur.*

e Moribus multa introducta. Eſt verò moribus hîc, idem quod iure ciuili.
f ciuiliter & naturaliter. g Pupillus ſine tutoris auctoritate non obligatur ex ſuo facto, ſed ex diſpoſitione legitima, non adit hereditatem ſine tutoris auctoritate. h Obligat nos æri alieno hereditas, etiamſi non ſit ſoluendo. i Probationes quaſdā pluſquā notorias eſſe hinc colligunt. k Cur de ea loquitur hic Iuriſcōſultus? quia vbi pupillus ſuus & neceſſarius eſt heres, iure ipſo eſt heres etiam ſine tutoris auctoritate. ſic tamē eſt heres vt abſtinere poſſit, vt abſtinendi beneficiū habeat. quod beneficium abſtinendi id ei præſtat, vt ne ante conueniri poſſit quàm ſe hereditati immiſcuerit.

Pupillus poteſt cum tutoris auctoritate, hereditatem adire. Bart.

9. *Paulus* "libro ſecundo ad Sabinum."

PVpillus ſi[o] fari[p] poſſit: licèt huius ætatis ſit, vt cauſam[q] adquirendæ hereditatis non intelligat: (quamuis non videatur[r] ſcire huiuſmodi ætatis puer. neque enim ſcire[ſ], neque decernere talis[t] ætas poteſt, non[u] magis quam furioſus) tamen cum tutoris auctoritate hereditatem adquirere poteſt. hoc enim fauorabiliter eis præſtatur.

Si deſtinans partem habere, pro herede geſſerit.

10. *Vlpianus* "lib.7. ad Sabinum."

SI ex aſſe heres deſtinauerit[x] partem[y] habere hereditatis, videtur[z] in aſſem pro herede geſſiſſe.

De abſtentione.

11. *Pomponius* "lib.3. ad Sabinum."

IMpuberibus[a] liberis omnimodo[b] abſtinendi poteſtas fit: puberibus autem ita, ſi[c] ſe non immiſcuerint.

12. *Vlpianus* "lib.11. ad Edictum."

EI, qui ſe non miſcuit hereditati paternæ, ſiue maior ſit, ſiue minor, non eſſe[d] neceſſe prætorem adire, ſed ſufficit[e], ſe non miſcuiſſe hereditati. Et in ſemenſtribus Viuiis Soteri & Victorino reſcriptum, non eſſe neceſſe pupillis in integrum reſtitui ex auito[f] contractu, quorū pater conſtituerat non agnoſcere hereditatem, neque[g] quicquam amouerat, vel pro herede geſſerat.

De effectu repudiationis, de hereditate delata non. 1. Si quis dubitet an ſit delata, de ſubſtituto. 3. De filiofam. inſtituto.

13. *Idem* "lib.7. ad Sabinum."

IS, qui heres inſtitutus eſt, vel "is" cui legitima hereditas delata eſt, repudiatione[h] hereditatem amittit. Hoc ita verum eſt, ſi[i] in ea cauſa erat hereditas, vt & adiri poſſet, cæterùm heres inſtitutus ſub conditione, ſi ante conditionem exiſtentem repudiauit, nihil egit: qualiſqualis fuit condicio: et ſi in arbitrium collata eſt.

1 ¶ Si quis dubitet[k], viuat teſtator, nécne: repudiando nihil agit. 2 ¶ Subſtitutus[l] quoque ſimiliter ſi antè repudiat, quam heres inſtitutus decernat[m] de hereditate. nihil valebit repudiatio.

3 ¶ Neque filiusfamiliàs repudiando ſine[n] patre, neque[o] pater ſine filio, alteri nocet[p]. vtrique autem poſſunt repudiare.

14. *Paulus* "lib.2. ad Sabinum."

IDem[q] eſt etiam, ſi legitima hereditas filiis obuenit.

De voluntario herede, qui ſe putat neceſſarium, XVI. vel contra.

15. *Vlpianus* "libro 7. ad Sabinum."

IS, qui putat[r] ſe neceſſarium, cùm ſit voluntarius: non poterit repudiare. nam[ſ] plus[t] eſt in opinione[u], quàm in veritate.

16. *Idem* "lib.24. ad Edictum"

ET è contrario, qui ſe putat neceſſarium, voluntarius exiſtere non poteſt.

Si teſtamentum dicatur non valere. 1. De inſtitutione heredis legitimi.

17. *Idem* "lib.7. ad Sabinum."

l *l.7. §.1.* ꝫ. *de bon. poſſeſſ.*
m Filius maior infante, hereditatem iuſſu patris adire poteſt.
n Impubes non plenè conſilij capax eſt, plenum conſilium nō habet, *l.9.* ꝫ. *eod. l. vlt. C. de teſt. mil. l.1. C. de falſa moneta.*
o ¶ Hereditatē adire tutoris auctoritate pupillꝰ maior infante poteſt.
p *l.18. C. de iure deliberandi.*
q *ſub.* teſtati & inteſtati.
r *l.26. ſ. de iureiu.*
ſ Neſcire is dicitur qui ex cauſis rem non cognoſcit: Nā id ſcire eſt. Scire tū demum arbitramur, cùm eius cauſas cognoſcimus.
t *Vlp.22. §.8.*
u Pupilli & furioſi ſimilitudo.
x Deſtinatio pro actu perfecto eſt nonnunquam.
y Indiuidui partem qui facit, totum feciſſe videtur.
z *l.80.* ꝫ. *eod.*
a *l.57. in pr. verſ. ſed impuberib.* ꝫ. *eo.*
b i. nō impediēte immixtione.
c Nam ſi ſe immiſcuerint, abſtinendi beneficiū non habent ipſo iure, ſed per reſtitutionem in integrum.
d Iure communi quod conceditur, precibus impetrari à principe vel iudice non eſt neceſſe. *adde l. quæ ſub conditione.* ꝫ. *de cond. inſt. v. l.6.* ꝫ. *ad Trebel.*
e *l.2. C. de leg. heredib.* f Hereditate auita nepos abſtinere poteſt, & ſe immiſcere hereditati paternæ: vt contractus aui nepos non teneatur, niſi eius ſit heres mediatè vel immediatè. g *l.42. in fin.* ꝫ. *eod.* h contraria deſtinatione, *inſt. de hered. qualit. in fin. §.5. inſtit. de bon. poſſ. l.1. §.3.* ꝫ. *vnde liberi: l.1. §.6.* ꝫ. *de ſucceſ. edicto. l.4. Cod. quis ordo in bonor. poſſ. l.22. §.1. Cod. de iure delib. l.4. C. de repudianda.* i Renunciatio, iuri nondum competenti non valet, *adde l.45. §.1. ſ. de legat.2.*
k *v. l.23.* ꝫ. *eod.* Hereditatem repudiare non poteſt, qui dubitat de morte teſtatoris. Renunciare nemo poteſt iuri nondum competenti, vel quod dubitat competere.
l Hereditatem repudiare non poteſt ſubſtitutus vulgaris, antequam eam repudiet inſtitutus. m Cernere, eſt, quaſi decernere ſe heredem eſſe velle. de cretione *v. Cuiac. 7. obſ. 18. Vlp. 22. §.27. & ſequ[illegible]b.* n Hodie repudiare poteſt etiam ſine patre vel non adire, *l.8. Cod. de bonis quæ liberis.*
o *l.11. Cod. de iure delib.*
p Cur ita? *v. l.1. §.1.* ꝫ. *de ſucceſſ. edicto.*
q Hoc eſt, ſuperiora obtinent, ſiue de hereditate teſtamentaria agatur, ſiue de legitima
r Hereditatem repudiare non poteſt qui errat in qualitate ſucceſſionis. *v. l.23.* ꝫ. *eo.*
ſ Opinio quæ repugnat hereditatis aditioni vel repudiationi, inutilem reddit aditionem & repudiationem.
t In opinione plus eſt quàm in veritate, *vt hic. l.20. ſ. quib. mod. vſusf.* Imò minus, *l.4.* ꝫ. *de manumiſſ. vindict.* Imò non plus, *vt l.2. §.2. §.15.* ꝫ. *pro emptore: d. l.20. §.11. Inſt. de legatis l.9. §.4.* ꝫ. *de iuris & facti ignor.*
u *ſub.* eius. Quid ita? quia opinatur ſe neceſſarium, cùm ſit voluntarius. Plúſne eſt in neceſſario herede quàm in voluntario? Eſt ſanè. Voluntarius repudiare poteſt: neceſſarius non poteſt. Ne alioqui putes cum Accurſio & aliis hic regulam generalem conſtitui. Nam contrà, interdum minus eſt in opinione priuati, quàm in veritate, *lege 20. ſuprà quibus modis vſusfruct.* & ita plus ei nocet opinio, quàm proſit veritas.

Nec

NEc[a] is,qui non valere teſtamentum, aut falſum eſſe putat,repudiare poteſt. Sed ſi certum[b] ſit, falſum non[c] eſſe,quod falſum dicitur:ſicut adeundo adquirit:ita repudiando amittit hereditatem.

1 ¶ Heres inſtitutus,idémque legitimus. ſi quaſi inſtitutus repudiauerit, quaſi[d] legitimus non amittit hereditatem. ſed ſi[e] quaſi legitimus repudiauit, ſi quidem ſcit ſe heredem inſtitutum,credendus eſt vtrumque[f] repudiaſſe. ſi ignorat, ad neutrum ei repudiatio nocebit: neque ad teſtamentariam, quoniam hanc non repudiauit: neque ad legitimam, quoniam nondum ei fuerat delata[g].

De eo qui poteſt acquirere vel non.

18. *Paulus* "libro ſecundo ad Sabinum."

IS[h] poteſt repudiare, qui & adquirere poteſt.

De morte teſtatoris.

19. *Idem* "libro 59. ad Edictum."

QVi hereditatem adire, vel bonorum poſſeſſionem petere volet: certus[i] eſſe debet,defunctum eſſe teſtatorem.

Quid ſit pro herede gerere. 1. De his quæ filius geſſit.

20. *Vlpianus* libro 61. ad Edictum.

PRo[k] herede gerere videtur[l] is,qui aliquid facit quaſi heres,& generaliter Iulianus ſcribit, eum demũ pro herede gerere, qui aliquid quaſi heres gerit, pro herede autem gerere, non eſſe[m] facti,quam animi[n]. nam hoc animo eſſe debet,vt velit eſſe heres.cæterùm ſi quid[o] pietatis "cauſa fecit," ſi quid cuſtodiæ[p] cauſa fecit, ſi quid quaſi non heres egit, ſed quaſi alio iure dominus : apparet,non videri pro herede geſſiſſe.

1 ¶ Et ideo ſolent teſtari liberi, qui neceſſarij exiſtunt: non animo heredis ſe gerere, quæ gerunt: ſed aut pietatis,aut cuſtodiæ cauſa,aut pro[q] ſuo. Vtputa patrem *ſepeliuit*[r], vel *iuſta*[ſ] *ei fecit.* ſi animo heredis, pro herede geſſit. enimuerò[t],ſi pietatis cauſa hoc fecit,non videtur pro herede geſſiſſe. Seruos hereditarios *pauit*: iumenta aut pauit,aut diſtraxit. ſi hoc vt heres geſſit,pro herede. aut ſi non vt heres,ſed[u] vt cuſtodiat, aut putauit ſua, aut dum deliberat, quid fecit, conſulens, vt ſaluæ ſint res hereditariæ, ſi fortè ei non placuerit pro herede gerere, apparet non videri pro herede geſſiſſe.Proinde & ſi fundos,aut ædes *locauit*,vel *fulſit*,vel "ſi" quid aliud fecit. nõ hoc animo,quaſi pro herede gereret:ſed dum ei,qui ſubſtitutus eſt,vel ab inteſtato heres exſtaturus[x], proſpicit, aut res tempore perituras diſtraxit:in ea cauſa eſt,vt pro herede non geſſerit:quia non hoc animo fuerit.

2 ¶ Si quid tamen quaſi heres petit, ſed ex his, quæ ad heredem extraneum nõ tranſeunt videamus, an oneribus ſe immerſerit hereditariis. vtputà à liberto parentis operas petit. has heres extraneus petere non potuit. hic tamen petendo conſequi poteſt. & conſtat,pro herede eum non geſſiſſe : cùm petitio earum[y] etiam creditoribus competat,& maximè futurarum.

3 ¶ Sed & qui in ſepulchrum hereditarium mortuũ intulit, obligari paternis creditoribus non eſt exiſtimandus[z],vt Papinianus ait.quæ ſententia humanior eſt:licèt Iulianus contrà ſcripſerit.

4 ¶ Papinianus ſcribit, filium heredem inſtitutum, qui ſe bonis paternis abſtinuit, vulgò putare quoſdam,ſi à ſtatulibero pecuniam accepit à creditoribus conueniendum:ſiue nummi peculiares fuerint, ſiue nõ fuerint. quia ex defuncti voluntate accipitur, quod condicionis implendæ cauſa datur. Iulianus autem, & ſi[a] non abſtinuit, idem exiſtimauit. Ita demum autem pro herede geſſiſſe ait Papinianus, ſi ſolus heres ſit. cæterùm ſi coheredem habeat,& coheres adiit: non eſt cogendus (inquit) is, qui accepit à ſtatulibero, actiones creditorum ſuſcipere. nam, cùm ſe filius abſtinet,idem debebit conſequi[b] iure prætorio,quod emancipatus conſequitur,qui hereditatem repudiauit. quo facto,ſtatuliber filio nominatim pecuniam dare iuſſus,potuiſſet non heredi dando ad libertatem peruenire. Itaque tunc pro herede geri dicendum eſſe ait, quotiens accipit quod citra nomen[c] & ius[d] heredis accipere non poterat.

5 ¶ Si ſepulchri violati filius aget, quamuis hereditarij:quia ex bonis patris,capit:non videtur bonis immiſcere. hæc enim actio pœnam & vindictam[e], quàm rei perſecutionem,continet.

De re ſurrepta, vel expilata. 1. De ſolo animo. 2. De hereditate delata,vel non. 3. De ignoratione partis,vel conditionis.

21. *Idem* "libro ſeptimo ad Sabinum."

SI quis extraneus rem hereditariam quaſi[f] ſubripiens vel expilans tenet,non pro herede gerit. nam admiſſum contrariam[g] voluntatem declarat.

1 ¶ Interdum autem animus[h] ſolus eum obſtringet hereditati. vtputa ſi re non hereditaria quaſi heres vſus ſit. 2 ¶ Sed ita demum pro herede gerendo adquiret hereditatem, ſi[i] iam ſit "ei" delata. cæterùm ex quibus cauſis repudiantem nihil agere diximus : ex iiſdem cauſis nec pro herede gerendo quicquam agere, ſciendum eſt. 3 ¶ Si quis partem[k],ex qua inſtitutus eſt,ignorauit: Iulianus ſcribit, nihil ei nocere,quominus pro herede gereret. quod & Caſſius probat, ſi condicionem, ſub qua heres inſtitutus eſt,non ignorat.ſi tamen extitit condicio, ſub qua [ſubſtitutus] eſt. Quid tamen, ſi ignorat condicionem extitiſſe[l]?puto poſſe[m] adire hereditatem. quemadmodum ſi ignoret, an coheredis, cui ſubſtitutus eſt,repudiatione portio ei delata ſit.

De ignorantia cauſæ,ex qua defertur hereditas.

22. *Paulus* "libro ſecundo ad Sabinum."

SI is, ad quem legitima hereditas pertinet, putauerit defunctum ſeruum ſuum eſſe : & quaſi peculium eius nactus ſit: placet,non obligari eum hereditati.Idem ergo dicemus, (vt ait Pomponius) ſi quaſi libertini ſui, cum ingenuus eſſet,bona "eius" occupauit. Nam * vt quis pro herede gerẽdo obſtringat ſe hereditati,ſcire[n] debet, qua ex cauſa hereditas ad eum pertineat. veluti adgnatus proximus iuſto teſtamento ſcriptus heres,antequam tabulæ proferantur, cùm exiſtimaret inteſtatò patremfamiliàs mortuum, quamuis omnia pro domino fecerit, heres tamen non erit. Et idem iuris erit,ſi[o] non iuſto teſtamento ſcriptus heres, prolatis tabulis, cùm putaret iuſtum eſſe, quamuis omnia pro domino adminiſtrauerit,hereditatem tamen non[p] adquiret.

Si hæres certus ſit vel incertus de iure ſuo.

23. *Pomponius* "lib.3.ad Sabinum."

IN repudianda hereditate, vel legato, certus[q] eſſe debet de ſuo iure is,qui repudiat.

De hereditate non gratis omiſſa.

24. *Vlpianus* "libro ſeptimo ad Sabinum."

FVit quæſtionis, an pro herede gerere videatur, qui[r] pretium hereditatis omittendæ cauſa capit. & obtinuit:hunc pro herede quidem non gerere,qui ideo accepit ne heres ſit:in edictum tamen prætoris incidere[ſ].ſiue igitur à ſubſtituto "non" heres accepit, ſiue à legitimo: mortis cauſa accepiſſe videtur. Idémque[t] erit, & ſi non accepit, ſed promiſſa ſit ea pecunia. nam & ſtipulando[u] mortis cauſa capit.

De bona fide ſeruiente, de ſeruo fructuario. 1. Vel vniuerſitatis. 2. Vel fiſci. 3. Vel pœnæ. 4. De iuſſu paterno.

25. *Idem* "libro octauo ad Sabinum."

SI[x] quis mihi bona fide ſeruiat ſeruus alienus:iuſſu meo hereditatem adeundo, nihil promouebit: nec adquiret mihi.nec fructuarius quidem ſeruus.

1 ¶ Seruus municipum, vel collegij, vel decuriæ[y], heres inſtitutus, manumiſſus, vel alienatus,adibit hereditatem.

a Hereditatem repudiando is nihil agit qui putat teſtamẽtum non valere, vel eſſe falſum.
b *l. 3.in fi.j.eod.*
c Negatiuã indefinitã ſub ſenſum cadere hinc colligit Baldus.
d *l.41.l.76. in fine.j. eodem. l.2.j. vnde legitimi. l.1. §. 11.j.de ſucceſſor. l. 2. § 2.j.ad Tertull. l. 91.j. de reg. iur.l.13.Cod.de iure delib.*
e id eſt, ſi quaſi ex teſtamento,*l. 91.j.de regulis iuris.*
f Heres inſtitutus cũ vnũ vult, duo vult. vnum id quod ipſe velit,alterum, ſine quo velle nõ poteſt. Repudiatio vnius, non eſt alterius repudiatio, niſi aliter valere non poſſit. Ita vnus actus vim plurium habere poteſt. *l.ſingularia, ṡ.ſi certũ. l.3.§. ſciendum. ṡ. de donat. inter v.rum.* vno iure exclusus, alio non admittitur. *l. vindicantem, ṡ. de euict. l.ſi ius.j.de bonis liber. l.1. §. ſed videndum.j. de ſucceſſ.edicto.l.miles. §. ſexaginta .j. de adult.*
g Quid ita? quia cauſa teſtati, inteſtati cauſã præcedit.
h *l. 4.ṡ.eodem,l. 174. in fin .j.de regulis iuris.* Contrariorum eadẽ eſt diſciplina, vt vbi vnũ non ſit, non ſit & alterũ. Porrò vide ad hanc legem,Repetitionem Roberti Marantæ elegantem & vtilem.
i *v.l. 32.j.eodem. adde l. 1.j.pro emptore.*
k *Vlp 22.§.26.§. vlt. Inſt.de hered. qualit. v.l. 1.C.de repudianda* : vide Manticam 12. *de coniecturis* 2. & *vlt.*
l Aditio alia tacita: alia expreſſa.
m *al.* non tam eſſe facti. Eſt verò Helleniſmus. *Ant. Auguſt.* 4. *Emendat.*8.
n *l.5.C.de iure deliberandi.*
o *v.l.1. C.de iure delib. l.1. C.de repudianda heredit.*
p fortè vel cuſtodiendi corporis, vel cuſtodiẽdarum rerum cauſa.
q i. putans ſua, *j.eod.*
r *l.49.in fin ṡ.familiæ.* ſ *al.*buſta,& *malè.v.l.2.ṡ.de in ius voc.*Fuſtum eſt de combuſtis. Iuſtum,de ſepulturis.Forcatul.1.*Necyomant.* t id eſt,Nam ſi.
u *l.4.C. vnde legitimi.l.1.C.de repud.§.vlt.inſtit.de hered. qualit. adde l.21.22.29.42.§.1. 78.87.j.eod.* x exſtiturus
y Filius agens vt heres, intelligitur ſe talem aſſerere qualem requirit natura petitionis. *Baldus.*
z Quia exheredato etiam id licet,*l.6.§.1.ṡ. de religioſis.*
a *v.l.4.C.arbitr.tutelæ.*
b *adde l.57.j.eod.*
c ¶quod conſiſtit in appellatione. d quod in effectu ſeu commodo conſiſtit.

e *l.6.in fin.l.10. in fi.j.de ſepulchro.* Filius qui perſequitur ius vindictæ & non attingit aliquid hereditarium, non videtur pro herede ſe gerere.*Bal.*
f *l.20.§.1. verſ. ſeruos,ṡ.eod.l.vlt. §.10.C.de iure deliber.*
g Cur contrariã? Nemo ſibi furtũ facere intelligitur. Subripuiſſe hîc dicitur, igitur alienum furatus eſt. ſi alienũ, non pro herede geſſit.quippe qui pro herede gerit, tanquã ſuũ attingit. Furtum non eſt modus hereditatis adeundæ Non adit hereditatẽ, qui quid ex ea ſubuertit.
h *l. 88.j.eod.* Animo ſolo hereditatem adit, qui quaſi heres vtitur re non hereditaria. Animũ potius quã factũ inſpicimus.
i *l.27.l.69.j.eod. l.9.C.qui admitti. l.12. C. de iur.delib.*
k *adde l.75.j.eod. l.5.in fin.ṡ.ſi pars hereditatis.* adire non prohibetur qui ignorat portionem hereditatis, & conditionem inſtitutionis impletam.
l *ſub.* & eo ampliùs ignorat cõditionem adiectam: vt quia credit ſe purè inſtitutum: quippe ſi ſciret adiectam conditionem & neſciret eã extitiſſe,adire non poſſet. *l.multum, j.de condit. & demonſt.* ſed tamen Accurſius putat re ipſa ignoraſſe. vehementer tamen opinatũ, eámque vehementem opinionem veritati & certitudini exæquari.
m Imò, non poteſt,*l.2.in fi.l.21.j. de cond. & dem.*
n Hereditatem adire nemo poteſt, niſi qui ſcit qua ex cauſa ad eum hereditas perueniat. *l.93.j. eodẽ. l.1.§. 4.j.ſecun.tab.§.vlt.inſt. & de hered. qualitate : l.3. ṡ. de eo qui pro herede.*
o *l.6.j.ſecund.tab.*
p Cur nõ adquiret? Errauit in cauſa ſubſtantiali. Aditione facta ex vna cauſa ſeu vno capite, actio non cõfirmatur. Itaque adire volens cogitur dicere,an ex teſtamento,an ab inteſtato potius ſit heres. Is ſane hereditatem adire non poteſt. q *l.13.§.1.l.8.l.16.l.17. ṡ.eod.* r Pro herede non gerit,qui quod accepit,aut ſtipulatus eſt, ne heres eſſet,aut omittendæ hereditatis cauſa. Quid igitur? mortis cauſa accepiſſe videtur. Differunt enim pro herede gerere, & mortis cauſa accipere.hæreditatem adire, & hereditatis omittendæ cauſa aliquid accipere. Actus agentiũ interpretamur ex eorũ propoſito, non ex oppoſito. ſ Cur ita? *v.l.21.j.eod.l.1.2.j.ſi quis omiſſ.cauſa.* t Argumentum à pecunia numerata accepta, ad ſtipulatã. u *v.l.34.j.de mort.cauſ.* x Hereditas nõ adquiritur per ſeruũ bona fide poſſeſſũ vel fructuariũ. y *ſub.* vrbis Romæ. Decurialiũ vrbis Romæ corpus fuit.Hi acta ſenatus perſcribebant & ſeruabant, *l.1.l.2.C.de decurialib.vrbis Romæ.*

a *l.46.§.pen.ꝫ.de iure fisci.*
b *l.1.§.ꝫ.de off.proc.Cæs.l.46.§.1.ꝫ.de iure fisci: adde titul.de off. procur Cæsar.*
c Hereditatem fiscus non adquirit per seruum pœnæ. *v.l. 8.in fi.ꝫ. qui testam.fac. vide Cuiac.13.obseru.10.*
d *l.17.ꝫ.de pœnis* Iussus. e Pater n. certiorari debet, *l.vlt.ꝫ.quis ordo in bon.poss.* Iussus patris debet præcedere in adeũda hereditate, sed cõsensus potest sequi. *Bald.*
f Iussus & auctoritatis differẽtia. Iussus præcedit negotium: auctoritas perfecto negotio seu in ipso negotio, interponitur, *vt hic.* Iussus per nuntium & epistolã fieri potest: auctoritas non potest, *vt hic.* dixi *ad l.9.§.3.ꝫ.de auctorit.præst.*
g Auctoritas perfecto negotio interponitur, *vt hic.* i. statim in ipso negotio, nõ post transactum negotium, *vt dixi l.9.§ 5.ꝫ. de auctorit.tutor.* Comitatur negotium, non antecedit, neque sequitur.
h Imò, non est necesse. *l.1.C.qui admitti ad bonor.poss.*
i Nũtio vti possumus in iubendo: at non in auctoritate præstanda.
k Epistola, iubere possumus: auctoritatem interponere non possumus.
l Iussus potest fieri in absentia. *Bald.*
m Non tantum valet generale quoad generalia, quãtum speciale quoad specialia, *Bald.*
n Viuẽtis vt hereditas adeatur mãdari rectè nõ potest. *l.21.§.2.ꝫ.eod.* Spes in mortem alterius, reprobatur. *Bald.*
o Pro licito habetur, quod licere probatur *Bal.*
p De scriptura clausa, nõ potest haberi vera certitudo Bald. qui hic etiam notat, Attestationes clausas esse oportere, donec publicentur, nec cõmitatur subornatio *Bald.*
q & sic incertũ, *Hal.*
r huiusmodi impropria vocabula non nocent, *l.pater.§.conditionum.ꝫ.de condit. & demonstr.l.quoniam, Cod. de test.* Vnde notant, eum qui collector hereditatis defuncti à defuncto sit relictus, heredem esse. Nam qui iubet hereditatem colligi, iubet adiri hereditatem. Vnde rursus colligas, Verba minus propria, non vitiare iussum.
s *l.117.ꝫ.de regulis.*
t Ratihabitio bonorum possessionis inducit tacitum iussum aditionis. *Bald.*
u Heres iure prætorio factus, etiam iure ciuili heres fieri potest. Ita hereditas vna & eadem diuerso iure apud vnum & eundem esse potest. *l.diuortio, §.si fundum.ꝫ.soluto matr.l.puberem.Cod.de iure delib.*
x *l.51.ꝫ.eodem.*
y Verba enunciatiua & monitoria mandatum tacitè inducunt *Bald.* Ita interpellasse debitorem videtur creditor si ei dixerit, Cogita vt mihi satisfacias. Item delictum seruo mandasse, qui ei dixerit, vide vt ne domum redeas, nisi me vltus sis, & eo nomine tanquam mandatorem delicti capite plexum Florentiæ refert Bartolus.
z *vide l.92.ꝫ.eodem.*
a Consensu consanguineorum minor contrahere statuto iussus, si sine eorũ consensu contrahat, contractus ipso iure nullus est. vide Socinum *regula 261.*
b Pater conferendo filio liberum arbitrium mandare videtur *Bald.*
c Hereditatis aditionem in arbitrium filij vel tertij pater conferre potest.
d scilicet arbitrio *Hal.*
e Quid ita? Error in iubente iussum vitiat.
f A forma mandati non est recedendum. Qui à forma recedit, à substantia recedit *Baldus.*
g Qui mandat quod est magis periculosum, videtur mandare quod est minus. *Baldus.* h Hereditatem adire iure intestati minus periculosum est, quàm ex testamento.
i Institutionis verbo substitutio continetur. nec enim οὐσίᾳ inter se differunt, sed gradu.
k *sub.*dum ne fiat deterior conditio. l Speciale mandatum adeundi, restrictius est generali. Specifica verba minus continent quàm indefinita.
m Hereditatis adeundæ iussus reuocari potest, licèt in notitiam iussi nõ venerit.
n de effectu reuocationis. *v.hic Bald.*
o Adire partem sibi per aliũ delatam qui vult, idem & partem sibi delatam adire intelligitur. Consensus mediatus, trahit ad se mediatum.
p *l.21. §.2.l.25. §.6.ꝫ.eodem.* Viuentis hereditas adiri nõ potest.
q *l.5.ꝫ.de iure deliberandi.*
r probantur rationibus defuncti, eiusdem facultates. *adde leg. Nesennius. ꝫ.de negotiis.l.maritus, in fi.ꝫ.ad l.Falc.*
s Non videtur adire hereditatem, qui petit instrumẽta defuncti edi.
t *l. 86.ꝫ. eodem.* legationis causa absens, Reipublicæ causa absens dicitur.
u *l.vlt.§.1.ꝫ.quis ordo in bon. poss.* Hereditatis adeundæ commodo exclusus propter propriã vel filij absentiã restituitur
x Imò nõ oportet *l. denique sed vtrùm.ꝫ.de minoribus?* Patri non subuenitur ob ætatem filij, *vt ibi:* propter absentiam eiusdẽ subuenitur, *vt hic.* vt ea ratione plenior sit absentiæ quàm ætatis restitutio.
y Qui legatione fungitur, reipublic.causa abest.
z *l.1. §. 14. ꝫ.de insp. ventre. l.1.§. 6.ꝫ.si mul. ventris nom.* Proximus defuncto dum adire hereditatẽ ex testamẽto vel ab intestato potest, remotiores non admittuntur. Ita fit vt siue vxor defuncti sit prægnans, *vt hic.* siue dubitetur esse §.2.ꝫ. posterior adire non possit hereditatem.

2 ¶ Si fisci[a] seruus sit, iussu procuratoris[b] Cæsaris adibit hereditatem, vt est sæpe rescriptum.

3 ¶ Si quis planè seruus pœnæ fuerit effectus, ad gladium[c], vel ad bestias, vel in metallum damnatus: si fuerit heres institutus: pro[d] non scripto hoc habebitur. idque Diuus Pius rescripsit.

4 ¶ Iussum[e] eius, qui in potestate habet, non[f] est simile tutoris auctoritati, quæ interponitur perfecto[g] negotio. sed præcedere debet[h], vt Gaius Gassius libro secundo iuris ciuilis scribit. & putat, vel per internũtium[i] fieri posse, vel per[k] epistolam[l].

5 ¶ Sed vtrùm generaliter *quæcumque tibi hereditas fuerit delata*: an specialiter? & magis placet, (vt Gaius Cassius scribit) specialiter[m] debere mandare.

6 ¶ An nominatim de viui[n] hereditate mãdari possit, quæritur, sed ego non puto recipiendum, vt de viui hereditate mandetur. ¶ Planè, si rumor[o] fuit Lucium Titium decessisse, poterit ei mandare, vt, si scripsit eum, adeat. aut si clusæ[p] adhuc tabulæ sunt: & sit[q] incertum, an filius scriptus sit heres.

7 ¶ Sed quid si mandauit, *vt hereditatem obligat*[r]? an videtur mandasse, vt adeat? quid si, *vt petat bonorum*[s] *possessionem?* aut *vt rem hereditariã distrahat?* aut quid si petitam bonorum possessionem ratam[t] habuit, mox[u] filius adeat hereditatem? vel quid, si pro herede gerere mandauit, filius adiit hereditatem? an iussu[x] videatur adisse, dubitari potest. immò verius est, ex his omnibus aditionem esse introducendam.

8 ¶ Pater filio ita scripsit: *scio fili, quod pro tua prudentia inuigilabis*[y] *hereditati delatæ tibi Lucij Titij.* puto, iussu patris adisse[z].

9 ¶ Quid, si mandauit, *si*[a] *expedit adire, adito? si*[b] *putas expedire "adire", adito?* erit iussu aditum.

10 ¶ Si coram[c] Titio iussit adire, si[d] arbitrio Lucij Titij rectè puto iussisse.

11 ¶ Sed si mandauit quasi ex asse instituto, & inueniatur ex parte: non[e] puto, ex iussu adisse. Quòd si ex parte iussit, potest ex asse adire. ¶ Aliter[f] atque si mandauit quasi ab intestato, & ex testamento adiit. nam non puto quicquam egisse. At si ex testamento mandauit, poterit[g] & ab intestato: quoniam[h] non fecit deteriorẽ conditionem patris. ¶ Idémque, & si[i] quasi instituto præcepit, & inueniatur substitutus: vel contrà[k].

12 ¶ Sed si mandauit, vt patris adiret: sit autem & impuberi substitutus: non sufficit iussum.

13 ¶ Planè[l] si sic mandauit, *si qua ex testamento Lucij Titij deferatur hereditas:* potest defendi, iussu adisse.

14 ¶ Sed si, posteaquam iussit, pœnitentiam[m], egit[n], prius quàm adiret: nihil agit adeundo.

15 ¶ Item si se adrogandum dederit, priùs quàm filius adiret: non est adquisita hereditas.

De iussu patris vel domini.

26. *Paulus* "lib.2.ad Sabinum."

SI ego & seruus meus, vel filius, heres institutus sit: si iussero filio, vel seruo, adire: statim[o] & ex mea institutione me heredem esse, Pomponius scribit. idem & Marcellus probat, & Iulianus.

Si viuus sit is in cuius bonis gerendum est.

27. *Pomponius* "libro tertio ad Sabinum."

NEminem pro herede gerere posse viuo[p] eo, cuius in bonis gerendum sit, Labeo ait.

De rationibus tabulis, literis inspiciendis.

28. *Vlpianus* "lib.8. ad Sabinum."

ARisto existimat, prætorem[q] aditum facultatem facere debere heredi, rationes[r] defuncti ab eo petere, penes quem depositæ sunt, deliberanti de adeunda hereditate.

29. *Pomponius* "libro tertio ad Sabinum."

QVi heres institutus prohibeatur ab eo: qui vna institutus, iam hereditatem adiit: tabulas, literas, rationes inspicere[s] mortui: vnde scire posset, an sibi adeunda esset hereditas: non videtur pro herede gerere.

De iussu paterno. 1. De proximo herede à filio postumo & de suo herede. 8. Si testamentum dicatur non valere.

30. *Vlpianus* "libro octauo ad Sabinum."

CVm quidam legationis[t] causa absens[u] filium heredem institutũ non potuisset iubere adire in prouincia agentem. Diuus Pius rescripsit consulibus, subuenire ei oportere[x], mortuo filio: eo quòd reipublicæ causa aberat[y]. 1 ¶ Quod dicitur: *proximus*[z] *Atilio postumo heres, dum*[a] *mulier prægnas est, aut putatur esse, adire hereditatem non potest: sed, si scit non esse prægnatem, potest:* accipe proximus à ventre, qui suum heredem pariturus est. "Et" non solùm ad testatos hæc verba, verùm ad intestatos quoque pertinent. Et in eo ventre idem accipias, qui legitimum, vel[b] consanguineum pariturus est. Quoniam * mortis tempore qui in vtero est, quantum ad moram faciendam inferioribus & sibi locum faciendum, si fuerit editus, pro[c] iam nato habetur. "Idémque & per bonorum possessionem edictalem[d]". Denique pretor ventrem mittit in possessionem. 2 ¶ Siue igitur putem prægnatem, siue sit re vera prægnas, quæ eum paritura est, qui suus heres futurus est: adire hereditatem non possum. quoniam in eo est, vt rumpatur testamẽtum, nisi[e] si proponas ventrem institutum, vel exheredatum[f].

3 ¶ Quod dicitur, *si putatur esse prægnas:* sic accipiendum "est," si dicat se prægnatem. Quid ergo: si ipsa non dicat, sed neget: alij dicant prægnatem esse? adhuc adiri hereditas non potest. finge obstetrices dicere. Quid, si ipse putat solus? si iusta ratione ductus, non potest adire. si secundum multorum[g] opinionem potest.

4 ¶ Quid ergo: si prægnas fuit, cùm putaret heres nõ esse prægnatem, & adiit: mox abortum[h] factum est? proculdubiò nihil egerit. Totiens igitur ei sua præsumptio proficit, quotiens concurrit cum veritate[i].

5 ¶ Sed & si ipsa mulier heres instituta sit, quæ se prægnatem fingit, adeundo adquiret hereditatem. Per contrarium non adquiret, si se putet prægnatem, cùm nõ sit. 6 ¶ Suum heredem, certum est, ex asse[k] heredem esse, etsi putat esse prægnatem mulierem, quæ non[l] est prægnas. Quid, si vnũ in vtero habeat? an ex parte dimidia sit heres? siue institutum postumũ proponas, siue intestatum patrem decessisse. quod & [Sextum Proponiũ] opinatum Tertyllianus[m] libro quarto quæstionum refert, putasse enim, sicuti "cùm" vacuo[n] vtero suus ex asse heres est, ita & cùm vnum gerit, nec per naturam humanæ cõdicionis alium partum formare potest, (quod quidem post certum tempus conceptionis eueniet) ex parte dimidia & ignorantem fore heredem, non[o] ex quarta,

a Prægnante vxore defuncti, posterior adire non potest. *Bald.*
b Legitimus & consanguineus hîc opponuntur, cùm tamen vnus & idẽ possit esse, interdum legitimus & consanguineus. *l.1.in fi.ꝫ.de suis.*
c Qui in ventre est, pro nato habetur, *l.84.ꝫ.eod.v.l.7.ꝫ.de statu.l.2.3.§.9.ꝫ.de suis.*
d Imò & decretalem, *l.3. §.à municip.vers. proinde.ꝫ.de bonorum poss.* Vtramque habet. Ea enim ratio est edictalis ad decretalem, quæ iuris ad sententiam vel decretũ.
e Venter iure æqualis vel posterior non exspectatur.
f Venter institui & exheredari potest.
g *vide l.3.ꝫ.de Sc.Macedon.* Fama dicitur multorum opinio *Baldus.* Sic præsumitur nemo id ignorare quod in fama omnium est: aliàs præsumitur ignorantia, *l.6.Cod. qui militare.* h Abortum dixit in neutro: vt & Festus Abortum.
i Tria sunt quæ faciunt aditionem valere, veritas, propria heredis opinio, & fama, scilicet, quòd non sit prægnans. Porrò fama consideranda est, vbi agitur de incerto, non de iis quæ certa sunt *Bald.* De fama *vide Tertull.in apolog.aduers.gentes.*
k *l.5.ꝫ.si pars hered.l.3.§.10.ꝫ.de suis.*
l Si vxor non est prægnans, filius iam natus, est heres in solidum. *Bald.*
m Tertullianus libros quæstionum composuit.
n Vacuus vterus dicitur, mulier quæ prægnans non est: Nam hîc opponitur mulier quæ vnum vtero gerit.
o Imò ex quarta, *l.Antiqui, ꝫ.si pars heredit.pet l.sed & si. ꝫ. de Iudiciis.* Hîc sufficit naturæ certitudo: Ibi certum quoque iudici esse debet. Ita manifestum aliud natura est: aliud nobis, *l.cùm ad præses.ꝫ.si cert.l.si pecuniam, §.si seruum. ꝫ.de condit.ob caus.*

7 Scientia

a In hereditate filio vel ſeruo, qui maiores ſint pupillis, delata, inſpicitur eorum ſcientia, non patris & domini, *vt hic.* ſi minores pupillis, patris vel domini inſpicietur ſcientia: cùm ſcientiam perfectam habere non poſſint, *l. pupillus. ſ. eod.*
b Hereditatem adire poteſt, qui certus eſt valere teſtamentum, licèt communi opinione teſtamentum falſum habeatur.

vt Iulianus putat. 7 ¶ Scientia[a] autem, vel opinio, ſi filiusfamilias, vel ſeruus inſtituti ſunt, vtrùm ipſorum, an domini, vel patris accipienda ſit? finge patrem putaſſe prægnatem, filium certum eſſe finge, & ſic adire: an adquirat hereditatem? puto adquirere. ſed contrà, non adquirere. 8 ¶ Si[b] certus[c] ſum, non eſſe falſum teſtamentum, vel irritum, vel ruptum: licèt dicatur eſſe: poſſum adire hereditatem.

De poſtumo & iure accreſcendi.

31. *Paulus* "lib. 2. ad Sabinum."

HEredi cum poſtumo[d] inſtituto reliquæ partes adcreſcunt[e], quæ poſtumo datæ ſunt, ſi certum ſit non eſſe prægnatem, licèt heres ignoret[f].

De ignorantia & dubitatione heredis.

32. *Vlpianus* "lib. 8. ad Sabinum."

HEres inſtitutus, ſi[g] putet teſtatorem viuere, quamuis iam defunctus ſit, adire hereditatem nõ poteſt[h].
1 ¶ Sed & ſi ſcit, ſe heredem inſtitutum: ſed vtrùm purè, an ſub condicione, ignoret: non poterit adire hereditatem, licèt purè heres inſtitutus ſit. & ſub condicione, licèt paruerit condicioni.
2 ¶ Sed & ſi de condicione teſtatoris[i] incertus ſit, paterfamilias, an filiusfamilias ſit: non poterit adire hereditatem, etſi eius condicionis ſit in veritate, vt teſtari poterit.

33. *Paulus* "lib. 12. ad Plautium."

QVòd ſi dubitet, apud hoſtes deceſſit, an ciuis Romanus[k]: quoniam vtroque[l] caſu eſt ius adeundi, & in re eſt, vt poſſit adire: dicendum eſt poſſe adire.

Error in condicione perſonæ adeuntis, aditionem non impedit. Ex Bart.

32. *Vlpianus* "lib. 8. ad Sabinum."

SEd "&" ſi de[m] ſua[n] condicione quis dubitet, an filiusfamilias ſit: poſſe eum adquirere hereditatem, iam dictum eſt. ¶ Cur autem, ſi ſuam ignoret condicionem, adire poteſt: ſi teſtatoris[o], non poteſt? illa ratio eſt, quòd qui condicionem teſtatoris ignorat, an valeat teſtamentum, dubitat qui de ſua, de teſtamento certus eſt.
1 ¶ Sed & ſi, cùm[p] eſſet purè inſtitutus, putauit ſub conditione, & impleta condicione, quam[q] iniectam putauit, adiit: an poſſit adquirere hereditatem? conſequens eſt dicere, poſſe eum adire[r], maximè cùm hæc ſuſpicio nihil ei offuerit, nec periculum adtulerit. Faciliùs quis admittet, ſi quis purè inſtitutus, putabit ſe ſub condicione inſtitutum, condicionémque impletam, quam in euentum putabat. nam in nullo hæc ſuſpitio offuit.

De ſubſtituto coheredi. 1. De patre & filio coheredibus. 2. De fratribus coheredibus.

35. *Idem* "lib. 9. ad Sabinum."

SI quis heres inſtitutus ex parte, mox Titio ſubſtitutus. antequam ex cauſa ſubſtitutionis ei deferatur hæreditas, pro herede geſſerit: erit heres ex cauſa quoque ſubſtitutionis[ſ]. quoniam inuito[t] quoque ei adcreſcit portio. Idem dico, & ſi filiusfamilias, vel ſeruus, iuſſu domini, vel patris, adierint hereditatem, mox emãcipatus, vel manumiſſus, ex cauſa ſubſtitutionis adeant. erunt namque heredes: ſunt enim appendices[u] pręcedentis inſtitutionis.
1 ¶ Si[x] excluſus[y] per condicionem ſibi datam pater filium iuſſit adire: dicendum erit, eum non quæſiſſe ſuam portionem.
2 ¶ Sed ſi ex duobus filiis vnum iuſſerit, debebit & alium filium iubere adire.

De patre, & filio, vel domino & ſerua coheredibus.

36. *Pomponius* "lib. 3. ad Sabinum."

SI ex ſua parte dominus vel pater adierit: neceſſarium eſt iuſſum[z], vt filius, vel ſeruus coheredes adeant[a].

De iure heredis.

37. *Idem* "lib. 5. ad Sabinum.

HEres in omne[b] ius mortui, non tantùm ſingularum rerum dominium ſuccedit. cùm & ea, quæ in nominibus ſint, ad heredem tranſeant[c].

De duob. ſuis heredib. quorum alter immiſcuit ſe.

38. *Vlpianus* "lib. 43. ad Edictum."

SI duo ſint neceſſarij heredes, quorum alter ſe abſtinuit, alter, poſteaquam prior abſtinuit, immiſcuit ſe. dicendum eſt hunc non poſſe recuſare, quo minùs tota[d] onera hereditaria ſubeat. qui enim ſcit, aut[e] ſcire potuit, illo abſtinente, ſe oneribus fore implicitum, ea conditione adire videtur.

De cauſa teſtati & inteſtati.

39. *Idem* "lib. 46. ad Edictum."

QVamdiu[f] poteſt ex teſtamento adiri hereditas, ab inteſtato non[g] defertur.

De filio inſtituto, & ſubſtituto impuberi.

40. *Idem* "lib. 4. Diſputationum."

QVæſitum eſt, an licèt quis paternæ hereditatis nihil attingat, aliquid tamen propter patris voluntatem habeat, vel faciat, an creditoribus paternis cogatur reſpondere. vtputa[h] ſi impuberi fuerit ſubſtitutus. in qua ſpecie Iulianus libro viceſimoſexto Digeſtorum ſcripſit, incidere eum in edictum[i], ſi ſe immiſcuerit impuberis hereditati. nam qui iudicium parentis oppugnauerit[k], nõ debet ex eadem hereditate quicquam cõſequi. Sed Marcellus eleganter diſtinguit, multùm intereſſe, vtrùm ex aſſe fuerit inſtitutus "in" patris teſtamento, an ex parte. vt ſi ex parte, potuerit ſine metu, remota patris ſucceſſione, impuberis hereditatem amplecti.

41. *Iulianus* lib. 26. Digeſtorum.

FIlius[l], qui ſe paterna hereditate abſtinuit[m], ſi exheredati fratris hereditati ſe immiſcuerit[n], & pro herede geſſerit, poterit ex[o] ſubſtitutione hereditatem obtinere.

De herede inſtituto & ſubſtituto impuberi. 1. De ſocietate. 2. De manumiſſione ſerui paterni. 3. Vel caſtrenſis peculij.

42. *Vlpianus* lib. 4. Diſputationum.

"IVlianus libro viceſimoſexto Digeſtorum ſcripſit,"
SI pupillus paterna hereditate ſe abſtinuiſſet, deinde ei aliquis heres exſtitiſſet, non[o] eſſe eum compellendum creditoribus paternis reſpondere, niſi ſubſtitutus ei fuit[q]. inclinat enim in hoc, vt putet ſubſtitutum etiam patris onera ſubiturum. quæ[r] ſententia à Marcello rectè notata eſt. impugnat enim vtilitatem[ſ] pupilli, qui ipſe ſaltem poteſt habere ſucceſſorem. metu enim onerum patris, timidiùs quis etiam impuberis hereditatẽ adibit. Alioquin (inquit) & ſi frater fuit, omiſſa cauſa teſtamẽti, ab inteſtato poſſidebit hereditatẽ. & quidem impunè. * nec enim videtur voluiſſe fraudare[t] edictũ, qui ſibi proſpicit, ne oneribus patris pupilli hereditas implicaretur. Sed[u] quod in fratre ſcripſit, credo ita intelligendum, ſi ea ſubſtitutus pupillariter fratri exheredato.

c *l. 17. ſ. eodem.*
d Poſtumo non nato, aut quẽ certum ſit non naſciturum, partes eius adcreſcunt eius coheredi.
e *l. 3. in fi. ĩ. de bonorum poſſeſſ.*
f Adcreſcit portio deficiens vel ignoranti. In iure adcreſcendi conſideratur veritas nõ opinio.
g Hereditatem adire non poteſt qui dubitat, an hereditas ſibi ſit delata (vt ſi dubitet de vita teſtatoris, de conditione teſtamẽto inſerta, de teſtatoris ſtatu) Cõtrà adire poteſt, ſi certus ſit delatam ſibi hereditatem eſſe, licèt dubius ſit in quibuſdam circunſtantiis: vt ſi dubitet, teſtator captiuus deceſſerit nécne: an ipſe ſui iuris ſit, vel non ſit. ſufficit enim ſciſſe eum rem eſſe, licèt eius modũ ignoret.
h Cur ita? *v. l. 19. ſ. eod. l. 1. §. 4. ĩ. ſecund. tab. l. 4. C. de poſtli.*
i *l. 34. ĩ. eod.*
k Conſtabat tamen teſtamentum in ciuitate conditum, ſciebat quidem teſtatorẽ mortuũ ſed ignorabat an captiuus, an dimiſſus à captiuitate mortuus eſſet. Ita ignorabat, an heres eſſet ex lege Cornelia, an ex fictione poſtliminij. Huiuſmodi dubitatio, non nocet. ſcit enim ſatis, qui effectum compertum habet, licèt modũ ignoret.
l Dubitatio non nocet, quoties neutra pars dubitationis nocet: ſecus ſi altera tãtùm *vt l. 32. ſ. eodem.*
m Hereditatem adire poteſt, qui de ſua conditione dubitat: non poteſt qui de conditione teſtatoris, *vt hic.* Cur tam variè? Qui ignorat conditionem teſtatoris, dubitat an valeat teſtamentum: id ignorat, vnde ius pręcipuè defertur. Qui ſuam ignorat, de teſtamento certus eſt, non ignorat id quod præcipuum eſt, ſed quod ſecundarium & acceſſorium, *vt ĩ. eod.*
n *l. 96. ĩ. eodem.*
o *l. 32. §. vlt. ſ. eod.*
p Hereditatem adire poteſt, qui credit, inſtitutionis conditionem extitiſſe, quæ pura planè fuerit.
q Qui credit inſtitutionem purificatam, quæ à principio pura fuerat, is poteſt adire hereditatem *Bald.*
r nec enim errat in effectu, ſed in eius mediis.
ſ putà ante repudiationem Titij.
t *l. 53. in fin l. 59. in fin. ĩ. eod. l. 6. in fin. Cod. de impub. l. 20. in fin. Cod. de iure delib. l. vn. §. 10. verſ. in his itaque. Cod. de caducis.* Aditio hereditatis ex inſtitutione, trahit ad ſe partẽ venientem ex ſubſtitutione vulgari, vel ex iure adcreſcendi: vt quæ ſint appendices inſtitutionis. Ita quod ius fuerit in principali, idem fuerit & in appendicis: In eandem perſonam conueniet ius ſubſtitutionis & accreſcendi.
u dicuntur & appendiciæ. dixi ad Feſtum in Appendices.
x *vide in hunc §. Cuiacium 12. obſ. 14.*
y Adire qui non poteſt ex ſua perſona (vt potè conditione excluſus) iubere filium coheredem adire, poteſt. portionem ſuam non adquirit iudicio teſtatoris, ſed patrio iure: non vt heres defuncti, ſed vt pater ſui filij quem habuit coheredem. vnde notant, Patrem & filium eodem ſimul teſtamento inſtitutos, non ordine ſucceſſionis, ſed ſimul inſtitutos: vt ne obſtet, *l. Gallus. §. idem rectè. ſ. de liberis & poſth.* cũ ſibi teſtari ita oportuerit defunctum Galli conſilio.

z *l. 26. ſ. eod. l. 25. ĩ. ſi quis omiſſa cauſa.*
a *adde l. 80. in fin. ĩ. eodem.*
b *l. 1. 2. 3. ĩ. de bon. poſſ. l. 59. ĩ. de reg. iur.*
c *l. 156. l. 177. ĩ. de reg. iur. adde l. 76. in fin. ſ. de contrahen. emptione.* Heres non ſolùm dominij defuncti, ſed & omnium obligationum ſucceſſor eſt, ſiue actiuæ ſiue paſſiuæ, quæ ei & in eum competunt.
d Qui adiit hereditatem pro parte, totam cõſequitur, ſi pars coheredis vacet, & in ſolidum tenetur creditoribus hereditariis, *Bald.*
e Paria ſunt ſcite, & facilè ſcire poſſe.
f Teſtati cauſa potior eſt quàm cauſa inteſtati, ſi modò teſtamẽtum iuſtum eſt, neque tale vt rumpi poſſit. *lege 70. ĩ. eodem, l. 89. ĩ. de regulis iuris. l. 2. Cod. vnde liberi: l. 8. Cod. commun. de ſucceſſionib.*
g vide tamen *l. ſi quis ita heres. ſ. de here. inſt.*
h ſubſtitutus impuberi inſtituto, Iuliani ſententia non poteſt ſubſtitutionem ſiue inſtitutionẽ obtinere: Marcelli verò ſententia diſtinguitur. Nã ſi ſolus fuit inſtitutus, vera eſt ſententia Iuliani: ſin coheredem, qui & adeat, habuerit: ſubſtitutionem cõſequi quis poteſt, etſi hereditatem paternam non habeat. Ita qui ſolùs inſtitutus eſt, & repudiat hereditatẽ primam, pupillarem obtinere non poteſt: ſi coheredẽ habuit, eúmque adeuntem, poteſt *Bald.* Agnoſcẽs hereditatem pupillarem, paternam videtur quoque agnoſcere, ſi ſolus fuit heres; ſecus ſi habuit coheredem.
i de hoc edicto vide Cuiaciũ 18. *obſ. 8.*
k Ex teſtamento, quod quis impugnat, nemo reportat commodum.
l hîc erat inſtitutus ac præterea ſubſtitutus pupillariter fratri exheredato.
m *l. 17. §. 1. ſ. eodem.*
n *ſub.* fratre mortuo in pupillari ætate: vt ita extitiſſe conditionem ſubſtitutionis pupillaris dicamus.
o Cur ex ſubſtitutione hereditatem obtinebit, cùm ipſe hereditate paterna abſtinuerit? Perobſcurè ſanè dicitur, Exiſtentiam ſui heredis confirmare tabulas pupillares, vt ipſe ſuus heres poſſit pupillariter ſuccedere exheredato.
p *l. 7. §. 1. l. 12. circa fin. ſ. eod l. 56. ĩ. eod.*
q aliud eſt, ſi ei ab inteſtato ſuccederet.
r ſubſtitutus pupillo, ſi pupillus hereditate paterna ſe abſtinuit, & impubes deceſſit, adeundo ex ſubſtitutione, hereditariis oneribus defuncti teſtatoris non tenetur Marcelli ſententia, ea parte Iulianũ notantis. Primùm enim, cur non pupilli hereditatẽ quis adeat lucroſam, vt ea ratione defunctus aliquẽ habeat heredẽ, quem nõ haberet, ſi qui ei ſubſtitutus eſt, vnà cum ipſius pupilli hereditate, patris pupilli hereditatem oneroſam adire cogeretur. Ita cùm Iuliani ſententia hæc, repugnet vtilitati pupilli, rectè notata eſt à Marcello. Eſt & hæc ratio aduerſus Iulianum. Subſtitutus in hac hypotheſi, mallet ab inteſtato, quàm ex ſubſtitutione ſuccedere: Nam ab inteſtato ſuccedens euitaret onera hereditatis patris pupilli. Ab inteſtato eo ſuccedente deſtitutum fieret teſtamentum: ídque nullo ſubſtituti ipſius incommodo, cui iure licet ab inteſtato ſuccedere potius, quàm ex teſtamẽto, ſi id dolo non faciat, ſed vt damnum euitet. ſ ſubſtitutio pupillaris, & ex ea ſucceſſio continet vtilitatem ipſius pupilli. t *l. 77. §. 31. in fi. ĩ. de leg. 2.* Fraudem nõ committit, qui periculum cauet. Fraudem legi Corneliæ non facit, qui ſuis rebus cauet: qui damni vitandi cauſa mauult ab inteſtato ſuccedere quàm ex teſtamento, *l. cùm pater. §. Titio. ĩ. de leg. 2.* u Frater teſtatoris poteſt eſſe heres impuberis ex ſubſtitutione, nec erit vllo modo heres teſtatoris. Frater autẽ impuberis, vtrique heres eſt neceſſarius

a *vide l.1.§.16.ꝟ.de adquir.rerum dominio.*
b & eius consensu.
c Filius qui prosequitur idem factum patris, videtur se immiscere: secus si inchoat nouum factum vel proprium. *Bald.*
d non emancipatus *l.1.Cod.de iure delib.* e *l.86.§.vlt.ꝟ.eodem.* Hereditatem adire videtur, qui seruum hereditarium manumittit. quippe nemo seruum hereditariũ manumittere potest nisi heres.
f Filius cùm vtitur iure proprio, non se immiscet paternæ hereditati. Actũ quemque interpretamur, vt eo minus quisque obligetur.
g Quia antequã heres adeat, non est heres: post aditionem heredis seruus nõ est amplius hereditarius *Bart.*
h Licèt quis (putà pupillus administrator) remoueatur ab officio, valent tamẽ ea quæ per eum legitimè facta sunt, constante officio.
i *l.6.§.2.ꝟ.de rebus author.*
k æris alieni soluẽdi causa. *l.magis.§.ne passim.ꝟ.de rebus eorum.*
l vt non reuocetur fundus à pupillo venditus.
† Hereditatis adeundæ actus, in opera non cõsistit, *vt hic.* Ideóque hereditas quæsita per seruum dotalẽ, mulieri soluto matrimonio restituenda est. §.1.ꝟ.*eod.* quæ non restitueretur, si operis serui quæsita diceretur. nã quod ex operis serui dotalis maritus adquirit, id suum facit, & sibi adquirit: neque restituit mulieri.
m *l.47.ꝟ.de iure dot.*
n nisi testator expressim vetuerit marito adquiri *l.65.ꝟ.de iure dot.*
o Hereditatis adquisitionem non inducit, quæstus & compendij societas. *l.13.l.71.ꝟ.pro socio.*
p *l.9.ꝟ.pro soc.*
q *l.25.ꝟ.eod.* Hereditatem fructuarius seruus fructuario non adquirit.
r Id quod mei contemplatione disponitur, meũ esse videtur. *Baldus.* Hereditas propter me relicta, homini libero qui bona fide à me possidetur, mihi adquiritur.
ſ nota argumentum à contractu ad aditionem hereditatis.
t *vide Cuiac.1.ad Afr.fol.4.*
u *l.1.Cod.de bonorum possess.secundum tabul.*
x in facto proprio præsumitur quis scire veritatem: certusque esse debet, se id fecisse, vel non fecisse *Bald.*
y *vide Cuiac.4.ad Afr.fol.53.*
z *l.48.ꝟ.eodem.* Mandatum de adeunda hereditate tacitè reuocatur per furorem mandanti superuenientem.
a putà procuratori. *l.3.§.7.ꝟ.de bonor.possess.*
b ¶Furor superueniens non vitiat actum iam perfectum *l.47.ꝟ.eod.*
c *vide Cuiac.4.ad Afr.fol.54.*

non impuberis frater fuit, sed testatoris. ceterùm vtique, si frater à patre fratri substitutus impuberi[a] sit, sine dubio necessarius heres existet.

1 ¶ Si in societatem, quam viuo[b] patre inchoauerat filius, post mortem patris perseuerauerit[c]: Iulianus rectè distinguit, interesse, vtrùm rem cœptam sub patre perficit, an nouam inchoauit. Nam si quid nouum in societatem inchoauit: non videri miscuisse hereditati patris scripsit. 2 ¶ Si seruum paternum filius[d] manumiserit[e], sine dubio miscuisse se paternæ hereditati videbitur.

3 ¶ Proponebatur filius à patre de[f] castrensi peculio seruos comparasse: eósque a patre manumittere rogatus, cùm heres esset ab eo institutus, quærebatur, si se abstinuisset paterna hereditate, eósque manumisisset, an miscuisse se paternæ hereditati videatur. dicebamus, nisi euidenter quasi heres manumiserit, non debere eum calumniam pati, quasi se miscuerit hereditati.

De seruo hereditario.

43. *Iulianus* "lib.30. Digestorum."

HEres per seruum hereditarium eiusdem hereditatis partem, vel id, quod eiusdem hereditatis sit, adquirere non potest[g].

De restitutione aduersus immixtionem.

44. *Idem* "libro 47. Digestorum."

QVotiens pupillus patri heres extitit, & abstinet se hereditate: quamuis patris bona sub creditoribus fiant: tamen[h] rata haberi debent, quæcumque pupillus bona[i] fide gesserit. & ideo ei, qui fundum tutore auctore, à pupillo emerit[k], succurrendum[l]. nec interest, pupillus soluendo sit, nécne.

De seruo adeunte.

45. *Idem* "lib.1. ad Vrseium Ferocem."

ADitio † hereditatis non est in opera seruili.

1 ¶ Idcirco, si seruus dotalis[m] adierit, actione de dote eam hereditatem mulier recuperabit: quamuis ea, quæ ex operis dotalium adquiruntur, ad virum pertineant[n].

2 ¶ Et cùm quæstus[o] & compendij societas initur: quidquid ex operis suis socius adquisierit, in medium conferet: sibi autem quisque hereditatem[p] adquirit.

3 ¶ Præterea nec fructuarius[q] quidem seruus iussu eius, qui vsumfructum in eo habet, adire hereditatem poterit.

4 ¶ Et quod à quibusdam respondetur, si liber homo, qui bona fide mihi seruiebat: propter[r] me heres institutus erit, posse eum iussu meo adire hereditatem: potest verum esse vt intelligatur non operâ suâ mihi adquirere, sed ex re mea. sicut[ſ] in stipulando, & per traditionem accipiendo, ex re mea mihi adquirat.

Si testamentum falsum dicatur.

46. *Africanus* "lib.1.[t] Quæstionum."

CVm falsum[u] testamentum diceretur: si quidem ipse heres accusaretur, quoniam certus esse debeat, se[x] falsum non fecisse, rectè adibit hereditatem: sin autem alius argueretur citra conscientiam eius, non potest adire, quasi dubitet verum esse testamentum.

De furore.

47. *Idem* "libro 4.[y] Quæstionum."

QVi seruum suum heredem institutum adire iusserat: priùs quam ille adiret, furiosus[z] est factus. negauit, rectè seruum aditurum. quoniam non nisi voluntate domini adquiri hereditas potest: * furiosi autem voluntas nulla est.

48. *Paulus* "lib.1. Manualium."

SI quis alicui[a] mandauerit, vt si existimauerit, peteret sibi bonorum possessionem, & postquàm ille petit, furere[b] cœperit: nihilo minùs adquisita est ei bonorũ possessio. quòd si, antequàm ille petat, is, qui mandauit petendum, furere cœperit: dicendum non est, statim ei adquisitam bonorum possessionem. igitur bonorum possessionis petitio ratihabitione debet confirmari.

De authoritate tutoris.

49. *Africanus* "lib.4.[c] Quæstionum."

PVpillum[d] etiam eo[e] tutore auctore, qui tutelam non gerat, hereditatem adeundo obligari ait[f].

50. *Modestinus* "libro singulari de Eurematicis."

SI per epistolam[g] seruo pupilli, tutor hereditatem adire iusserit: si post subscriptam epistolam tutor moriatur[h], antequam ex epistola seruus adiret: nemo dicturus est, obligari[i] postea pupillum hereditati.

De dubitatione, vtrum ex duobus testamentis valeat. 1. De iussu paterno. 2. Aditione conditionali.

51. *Africanus* "lib.4.[k] Quæstionum."

EVm, qui duobus testamentis eiusdem testatoris heres scribitur, cùm dubitet, num posterius falsum sit, ex neutro eorum posse adire hereditatem, placet[l].

1 ¶ Filiusfamiliàs heres scriptus patrem suum certiorem fecerat, videri sibi, soluendo esse hereditatem. pater rescripserat, sibi parum idoneum renunciari[m]: Itaque debere eum diligentiùs explorare: & ita adire, si idoneam comperisset. filius, acceptis literis patris, adiit hereditatem. dubitatum est, an rectè adisset. probabiliùs diceretur, quamdiu persuasum ei non sit, soluendo esse hereditatem, patrem non obligasse.

2 ¶ Sed & si ita quis dixerit, *si[n] soluendo hereditas est, adeo hereditatem:* nulla[o] aditio est.

De filio furiosi. 1. De instituto ex parte purè, ex parte sub condicione.

52. *Marcianus* "lib.4. Institutionum."

CVm heres institutus erat filius. & habebat partẽ furiosum, in cuius[p] erat potestate, interponere se suam beneuolentiam Diuus Pius rescripsit: vt, si filiusfamiliàs adierit[q], perinde habeatur, atque si paterfamiliàs adisset permisitque ei, & seruos hereditaris manumittere[r].

1 ¶ Qui ex parte heres institutus est purè, ex parte sub condicione, solus: etiam[ſ] pendente condicione, si adierit hereditatem, ex asse heres erit: quia solus heres futurus est omnimodo: nisi habeat in condicionalem partem substitutum.

1. De iure accrescendi.

53. *Gaius* libro quartodecimo ad legem Iuliam & Papiam.

QVi ex duabus partibus heres institutus fuerit, ex alia purè, ex alia sub conditione, & ex pura institutione adierit, & decesserit, posteáque condicio extiterit: ea quoque pars ad heredem[t] eius pertinet.

1 ¶ Qui semel aliqua ex parte heres extiterit, deficientium partes etiam inuitus[u] excipit "id est[x], tacitè ei deficientium partes etiam inuito adcrescunt."

De tempore successionis.

54. *Florentinus* "lib.8. Institutionum."

HEres quandoque[y] adeundo hereditatem, iam[z] tunc[a] à morte successisse defuncto intelligitur.

De abstentione.

55. *Marcianus* "lib.2. Regularum."

CVm hereditate patris necessarius heres se abstineat: condicio coheredi, siue suo, siue extraneo, defertur: vt aut totam adgnoscat, aut à toto recedat. & ita se abstinere potest propter[b] alium, qui per suam personam non poterat si tamen creditores dicant, se contentos esse eius portione: quia non potest exonerari, nisi deferatur cõdicio: & alterius parte abstinere se creditores debent, vt eius actiones ei, qui conuenitur dentur.

d maiorem infante: qui fari potest. Nam infans ne tutore quidem auctore adire potest, vt qui verba aditionis loqui non possit. subuenitur tamen ei, vt per tutorem adire possit. *l.si infanti.Cod.de iure delib.* e pupillus tutore honorario auctore hereditatem adire potest, *vt hic:* immò non potest, *dixi ad l.4.ꝟ.de auct.tut.*
f *adde l.4.ꝟ.de auctor.tut.* g Epistola iubere possumus adiri hereditatem.
h morte reuocatur mandatũ. *l.26.l.27.§.1.ꝟ.mandati.*
i *l.7.ꝟ.ratam rem haberi.*
k *vide Cuiac.4.ad Afr fol.46.*
l Cur ita? vel ideo quod de vtriusque testamẽti viribus dubitat. Prioris scilicet, an per posterius sit reuocatum. posterioris, an sit verum.
m Pater qui filio rescribit, sibi videri non idoneam hereditatem, eo ipso videtur prohibere, ne adeat, donec filio oppositum rescribat, *Bald.*
n hinc colligitur, Aditionem hereditatis esse actum qui non recipiat conditionem.
o Quid ita? Hereditatis aditio actus legitimus est, purè fieri debet, sine conditione: semel, tutore auctore, nõ curatore, iussu patris & domini, testatò & certis conceptísque verbis, per se, nõ per alium: symbolo aliquo, veluti percussione digitorum. Quæ omnia cessant in petitione bonorum possessione. quia ius prætorium, ius solenne non est. *l.27.ꝟ.de regulis iuris.* sic iussum adeundi conditionale esse potest: licèt aditio esse non possit conditionalis.
p *l.8.ꝟ.de his qui sunt sui.*
q quid si mutuum contraxerit? idem esse ait Baldus.
r ob furorem patris, filio à Principe permittitur ius adeũdæ hereditatis sibi delatæ & manumittendi. vnde notant, Filium, si furiosum parentẽ habet, rectè contrahere sine eius consensu, (tametsi aliàs cõsẽsum patris lex vel statutum exigat) item vtiliter ex mutuo obligari: denique pro patrefamiliàs haberi.
ſ Conditio minimè expectanda est, cuius euentu atque subsistentia effectus non augetur. Conditio necessaria adquisitionem non impedit neque suspendit, sed contingens tantùm.
t Etiam heredi heredis pro parte adquiritur portio, in conditionis euentum *Baldus. adde l.2.in fi.ꝟ.de liberat.legata.*
u Ius adcrescendæ hereditatis fit etiam inuito.
x Tacitè fieri intelligitur, quod inuito fieri lex iubet.
y quandocunque.
z *l.193.ꝟ.de regulis iuris.*
a Hereditatis rectio fingit ratio quem à morte testatoris.
b *lege 29.in fine, infrà de liberat.leg.* Permittitur ex accidenti, quod aliàs non permitteretur, *Baldus.* Quod non possum per me, possum interdum per alium. Abstinere licèt ab hereditate propter alium, quod iure nostro aliàs non licet.

56. *Vlpianus*

56. *Vlpianus* "libro 57. ad Edictum."

SI is qui immiſcuit ſe hereditati,deceſſiſſet, deinde alter ſe abſtinet:eadem condicio deferenda eſt heredi[a] eius,quæ & ipſi.quod Marcellus ait.

De abſtentione. 1. *De reſtitutione in integrum.* 2. *De ſeruis neceſſariis heredibus.*

57. *Gaius* "libro viceſimo tertio ad Edictum Prouinciale."

NEceſſariis heredibus non ſolùm impuberibus, ſed[b] etiam puberibus,abſtinendi[c] ſe[d] ab hereditate proconſul[e] poteſtatem facit: vt quamuis creditoribus[f] hereditariis iure ciuili teneantur,tamē in eos actio non detur,ſi velint derelinquere hereditatem.Sed impuberibus quidem,etiam ſi ſe immiſcuerint[g] hereditati,præſtat abſtinendi facultatem. puberibus autem ita, ſi ſe non immiſcuerint.

1 ¶ Sed tamen & puberibus minoribus vigintiquinque annis,ſi temere damnoſam hereditatem parentis appetierint,ex generali[h] edicto, quod eſt de minoribus vigintiquinque annis, ſuccurrit:cùm,& ſi extranei damnoſam hereditatem adierint,ex ea parte edicti in integrum eos reſtituit.

2 ¶ Seruis autem neceſſariis heredibus,ſiue puberes, ſiue impuberes ſint,hoc non permittur[i].

58. *Paulus* "lib.2. Regularum."

EX parte heres inſtitutus ſeruus, & nondum adita hereditate à coherede eius,liber & heres fit neceſſarius. quia non[k] à coherede,ſed à ſemetipſo accipit libertatem. niſi ita inſtitutus fuerit: *cum mihi quis heres erit, Stichus liber & heres eſto.*

De inſtituto qui ſubſtitutus eſt impuberi.

59. *Neratius* "libro ſecundo Membranarum."

QVi patri heres extitit, ſi idem filio impuberi ſubſtitutus eſt, non poteſt hereditatem eius prætermittere. quod ſic recipiendum eſt: "etiam" ſi viuo pupillo mortuus erit,deinde pupillus impubes deceſſerit. nā is, qui heres extiterit, pupillo quoque heres neceſſariò [l].nā ſi ipſum inuitum obligat, coniungi [m] eam paternæ hereditati, & adſcrendi iure adquiri cuicumque[n] patris heredi exiſtimandum eſt.

Inſtituto,qui ab inteſtato,petit.

60. *Iauolenus* lib.1.ex poſterioribus Labeonis.

FIlium emancipatum[o] pater ſolum heredem inſtituit. &,*ſi is heres non eſſet*, ſeruum liberum & heredem eſſe iuſſerat. filius, tamquàm pater demens fuiſſet, bonorum eius poſſeſſionem ab inteſtato petit: & ita hereditatem poſſedit.Labeo ait,ſi probaretur[p] ſana mente pater teſtamentum feciſſe, filium ex teſtamēto patri heredem eſſe, hoc falſùm puto.nam filius emancipatus cùm hereditatem teſtamento datam ad ſe pertinere noluit,continuò[q] ad ſubſtitutum heredem tranſit. nec poteſt vìderi pro herede geſſiſſe,qui,vt hereditatē omitteret,ex alia parte edicti poſſeſſionem bonorum petat. *Paulus.* Et Proculus Labeonis ſententiam improbat, & "in" Iauoleni ſententia eſt.

De reſtitutione in integrum,& iure accreſcendi.

61. *Macer* libro primo de Officio Præſidis.

SI minor annis, poſteaquàm ex parte heres extitit, in integrum reſtitutus eſt: Diuus Seuerus conſtituit vt eius partis onus coheres ſuſcipere non[r] cogatur, ſed bonorum poſſeſſio creditoribus detur.

a Æquitas quæ patrocinatur defuncto,patrocinatur eius heredi. *Bald.*
b Abſtinendi beneficium datur impuberibus & puberibus.
c ſic heredes habent beneficium abſtinendi, niſi ſe immiſcuerint. de abſtinendi beneficio *adde* §.2.*Inſt.de heredum qualitate & differentia.* Porrò duplex abſtinendi beneficium eſt. vnum conceſſum edicto prætoris mortui ſuo heredi competens antequàm ſe immiſceat: Imò & poſt immixtionē, quæ ipſo iure non valet. Alterum quod à iudice conceditur, reſtitutione in integrum data, poſt immixtionem quæ ipſo iure tenet. conceditur,inquam, fauore ætatis minori, ídque extraneo heredi,vt ſuo.
d Abſtinēdi beneficium eò pertinet, vt quis ſe ab hereditate abſtineat.
e Cur proconſul? Agitur hac lege de edicto prouinciali,vt inſcriptio huius legis indicat.
f ſuus heres mero iure eſt heres: quo & creditoribus hereditariis tenetur.
g Heres ſuus poſt immiſtionē non habet abſtinendi beneficiū, niſi immiſtio ſit ipſo iure nulla: vel ex edicto de minoribus, ope reſtitutionis in integrum reuocetur *Bald.*
h Edictū de minoribus, generale.
i Contra immiſtionem iuris, & de iure (qualis ea eſt quæ à ſeruis fit, vtpotè neceſſariis heredibus) non habet locum beneficium & remediū abſtinendi *Bald.*
k Inſtitutionis ius ideo dicitur directum, quod eo iure quis à ſe ipſo capiat, non per mediā manum alterius:atque hinc manifeſta eſt differentia ſubſtitutionis directæ & obliquæ.
l Quoties adquiſitio & tranſmiſſio neceſſaria eſt, hereditas nō adita tranſmittitur ad heredes: ſecus ſi voluntaria *Bald.*
m *l.* 10.§.2.3.*de vulgari.*
n Spes iuris adcreſcendi tranſmittitur ad quēlibet heredem. *Bald.*
o Filius emancipatus bonorū poſſeſſionē inutiliter agnouit, & bona poſſedit: An poſſidendo videtur gerere pro herede, vt ne impediatur illo actu inutili? Labeo ita putat: Iauolenus poſt Proculum contrà ſentit. Quid ita? Hæc poſſeſſio differt à quæſtione pro herede. non ex ea deſcendit pro herede geſtio: ſed manat potius ab vtili agnitione. p Non cogitur heres probare teſtatorem ſanæ mentis fuiſſe, niſi contraria præſumptione oneretur. Quo iure? præſumitur quiſque ſanæ mentis eſſe. Cur præſumitur? Naturalis ea qualitas eſt hominis: προλήψεις, & præſumptiones tutò ac certò ducimus à natura.
q *l.3.Cod.de impub.& aliis ſubſtit.*
r Inuito non adcreſcit portio deficiens ex poſtfacto per reſtitutionem in integrum.*Baldus.*
ſ ¶Iurans,voluntatem ſuam perſpicuè ſatis: imò enixiſſimè oſtendit.
t Adire hereditatem non videtur qui implet conditionem, niſi expreſsè hoc animo faciat adeundi *Bart.*

u Iurando voluntas declaratur.
x Adire non videtur qui conditionem implet citra animum adeundi. Animus diſtinguit aditionem.
y Iuſſum neutro genere dixit.
z §.1.*verſ.ſi verò alienatus. inſtit.de hered.inſtit.* a Cur ita? Finita poteſtate domini, iuſſus eius finitur.

Si heres ſcriptus pareat conditioni. 1. *Iuſſu domini.*

62. *Iauolenus* "libro primo ex poſterioribus Labeonis."

ANtiſtius Labeo ait,ſi ita inſtitutus ſit,*ſi iurauerit, heres eſto*, quamuis[ſ] iurauerit, non tamen eum ſtatim heredem futurum, antequàm[t] pro herede aliquid geſſerit. quia iurando voluntatem magis ſuam declaraſſe[u] videatur. Ego puto ſatis eum pro herede geſſiſſe, ſi[x] vt heres iurauerit. Proculus idem.eóque iure vtimur.

1 ¶ Si ſeruus heres inſtitutus,poſt iuſſum domini,antequàm adiret, alienatus eſſet: nouum iuſſum[y] poſterioris[z] domini,non iuſſum prioris exigitur [a].

De furioſo.

63. "*Libro* ſingulari regularum Pomponij Marcellus notat."

FVrioſus adquirere ſibi commodum hereditatis ex teſtamento non poteſt [b]: niſi "ſi" neceſſarius patri, aut domino heres exiſtat: per[c] alium autē adquiri ei poteſt: veluti per ſeruum,vel eum, quem in poteſtate habet.

De ſeruo communi.

64. *Iauolenus* "libro 2.ex poſterioribus Labeonis."

SEruus duorum heres inſtitutus, & adire iuſſus, ſi alterius domini iuſſu adierit, deinde manumiſſus fuerit: poterit ipſe adeundo ex parte dimidia heres eſſe.

65. *Paulus* "libro ſecundo ad Sabinum."

ET ſi ſubſtitutum haberet idem ſeruus ita, *Si heres non erit,ille heres eſto:* ſubſtitutus locum non habet[d].

66. *Vlpianus* "libro 61. ad Edictum."

SI ſeruus communis[e] vel vni ex dominis,vel pluribus, vel omnibus heres extiterit neceſſarius: nullius eorū hereditate ſe poterit abſtinere.

67. *Idem* "lib.1.Regularum."

SEruus communis ab extero heres inſtitutus, ſi iuſſu vnius adierit hereditatem, non pro maiore parte interim heredem eum facit, quàm[f] pro dominica. deinde cæteris ſociis non iubentibus, tacito [g] iure partes ei adcreſcunt [h].

68. *Paulus* "libro 5. ad Legem Iuliam & Papiam."

CVm ſolus ſeruus heres inſtitutus ſit, ſicut licet vno tempore omnium dominorum iuſſu adire hereditatem, ita & ſeparatis temporibus ſingulorum iuſſu rectè adit.nam ſæpius adit, non ex teſtamento,ſed ex iure dominorum venire, vtilitatis cauſa,videtur.ne,alterius[i] feſtinatione,alterius ius lædatur.

De tempore adeundi,vel repudiandi.

69. *Vlpianus* "lib.69.ad Edictum."

QVamdiu[k] inſtitutus admitti poteſt,ſubſtituto locus non eſt, nec antè ſuccedere poteſt, quàm excluſo herede inſtituto.Eueniet igitur, vt neceſſarium ſit remedium[l] prætoris & circa denegandas primo actiones, & circa prēſtituendum[m] tempus ſubſtituto:quia[n] intra diē primo præſtitutum neque adire hereditatem poteſt, neque pro herede gerere. Is[o] autem,qui tertio gradu ſcriptus eſt,ſi primo deliberante ſecundus decedat, ipſe poteſt ſuccedere[p]. Ergo exſpectamus[q] in ſingulis, vt priùs eis deferatur hereditas, tunc deinde, poſteaquàm delata eſt,exſpectamus diem[r] præſtitutū:intra[ſ] quē "diem" niſi aut adeat, aut pro herede gerat,denegamus[t] ei actiones.

Siue ſuccedatur iure ciuili, ſiue prætorio, ſcripti præcedunt legitimos,etiamſi conditio ſit adiecta.& interim non poteſt repudiari,niſi coram iudice.Bart.

b *l.*7.§.3. *Cod.de curat.furioſi.* vide Hotomanum 5. *obſ.*27.
c Per ſeruum, eúmue quem in poteſtate habet furioſus adquirere hereditatē poteſt, licèt per ſeipſum nō poſſit,*vt hic.* Cur tā variè? An quia iure, factóque ipſe adquirere non tam prohibetur, quàm nō poſſit: qui ſi prohibitus eſſet per per ſe adquirere, aliū quoque adquirere non poſſet?
d omnino: ſecus pro parte. *l. vlt.*§.*de vulgari.*
e §.3.*inſt.de heredib.inſtit.*
f §.3.*& ibi Theophil. Inſt.de heredib.inſt.*
g Quid ita? ne defunctus pro parte inteſtatus moriatur: quam ob cauſam inductum eſt ius adcreſcēdi. *v.Graſſum.* §.*Ius adcreſcendi. quæſtion.* 3.
h *l.*3.*in fi.*ff.*de bon.poſſ.* Ius adcreſcēdi eſt inter heredes lege coniūctos, *vt hic.* non inter legatarios. *l. & proculo* ff.*de leg.*2. Cur tam variè? Ius adcreſcendi locum habet in directò iure adquirendi(talis eſt hereditas) etiam inter non cōiunctos,ne teſtator decedat pro parte teſtatus & inteſtatus.
i *l.vlt* ff.*de Silaniano. l.*5. §.5 ff.*de non. operis nunt.*
k *l.*3.§.*eod.*ſubſtitutus non admittitur, quādiu inſtitutus admitti poteſt, hoc eſt, niſi poſt inſtitutū: inſtituto excluſo, vel per tacitā renunciationem quæ temporis lapſu inducitur.Ita ordo ſuccedēdi ſeruatur, vbi plures ſunt gradus, neque admittuntur ſecūdi, ſequentéſve, niſi priorib. excluſis.
l Ad petitionē primi ſubſtituti præfigitur terminus ſubſtituto: ſecūdi verò ſubſtituti, primo ſubſtituto.
m Tempus adeundi præſtituitur inſtituto, petente primo ſubſtituto: primis verò ſubſtitutis,ſi poſteriores an ſequētes id petant. Quippe quæ ratio inſtituti eſt ad primos ſubſtitutos,eadem eſt eorum ad vlteriores. n vide quæ ſcripſi *ad l.vlt* §. 14.*C.de iure delib.* o Subſtitutus ſecundus ſuccedit in locum primi, primo decedente. vt ex ſecundo fiat primus ſubſtitutus: Ita ſecundæ inſtitutiones primæ fiunt. p vt ſubſtitutio ſecunda prima eſſe incipiat. q Fatalia adquirendi, exercendi, vel acceptandi tempora nemini nocent, antequàm ius ei competere cœperit. omnis enim priuatio habitum aliquem fingit. r bonorum poſſeſſioni ſc. *l.*4 ff.*de bon.poſſeſſ. l.*1.*in pr.*§.1 ff.*de ſucceſſ.edict.l.*4.*Cod.qui admit.*§.4.*circa fin.inſt.de bon.poſſeſſ.*
ſ Renunciatio tacita,diei lapſu inducitur. Renunciat adquirendæ hereditati, qui intra tempus adeundæ hereditati conſtitutum,non adit.
t Sequens non admittitur, niſi primus excludatur per renunciationem ſaltem tacitam,quæ inducitur ex termini lapſu.

70. *Paulus* "lib. 57. ad Edictum."

IN plurium heredum gradibus hoc seruandum est, vt, si testamentum proferatur, prius[a] a scriptis[b] incipiatur, deinde[c] transitus fiat ad eos, ad quos legitima hereditas pertinet: etiam[d] si idem sit, ad quem vtroque modo pertineat. nam hoc gradatim[e] consequitur, vt prius[f] ex testamento delatam, deinde legitimam repudiet. Idem iuris est in bonorum possessione: vt prius scriptus repellat bonorum possessionem, deinde is, qui ab intestato petere potest.

1 ¶ Si verò ei, ad quem legitima hereditas potest pertinere, condicio data sit: nihil constituere potest de legitima, antequàm dies condicionis transeat, & ideo dicendum est & in eo casu. Si respondit neutram[g] hereditatem ad se velle pertinere: bona defuncti à creditoribus possidenda sunt."

De seruo redempto ab hostibus. 1. *De eo qui manumitti debuit.* 3. *De suo herede per quem factum est, quo quid ex hereditate amoueretur.*

71. *Vlpianus* "libro 61. ad Edictum."

SI seruum quis alienum ab hostibus redemerit, & heredem eum cum libertate instituerit: magis puto, fore eum liberum, & necessarium heredem. nam cùm scribit ei libertatem, vinculo suo resoluit. & in hoc solùm reddit iure postliminij: vt non iterum[h] seruus eius fiat, cuius erat, antequam caperetur: (hoc enim satis impium est) sed "vt" pristino domino suā existimationem[i] omnimodo offerat, vel maneat ei obligatus, donec pretium soluat. quod libertatis fauore introductum est.

1 ¶ Si quis hac lege emptus sit, vt intra certum diem manumittatur, & cum libertate heres institutus: sit: an ei succurrēdum sit, vt se abstineat, videamus. magisque est, vt, donec[k] dies non extiterit, possit ei necessarius heres effici, & non possit "se" se abstinere. sin autem dies præteritus fuerit, tunc non necessarius, sed voluntarius heres efficitur: & potest se abstinere secundùm exemplum eius, cui fideicommissaria libertas sub condicione debebatur.

2 ¶ Si quis dederit nummos domino, vt manumittatur: puto, huic omnimodo esse succurrendum.

3 ¶ Prætor ait, *Si per eum eámve factum erit, quo quid ex ea hereditate amoueretur.*[l]

4 ¶ Si quis suus se dicit retinere hereditatem nolle, aliquid autem ex hereditate amouerit: abstinendi beneficium non habebit.

5 ¶ Non dixit prætor, *Si quid amouerit:* sed, *Si per eum eámve factum erit, quo quid ex ea amoueretur.* siue ergo ipse amouerit, siue amouendum curauerit: edictum locum habebit.

6 ¶ Amouisse eum accipimus, qui quid celauerit, aut interuerterit, aut consumpserit.

7 ¶ An prætor, *Quo quid ex ea amoueretur.* siue autem vna res, siue plures fuerint amotæ edicto locus est. siue ex ex ea hereditate sint, siue ad eam hereditatem pertineat.

8 ¶ Amouere non videtur, qui non[m] callido animo nec maligno rem reposuit. Ne is quidem, qui in re errauit, dum putat non esse hereditariam. Si igitur non animo amouēdi, nec vt hereditati damnum det, rem abstulit, sed dum putat non esse hereditariam: dicendum est, eum amouisse non videri.

9 ¶ Hæc verba edicti ad eum pertinēt, qui antè quid amouit, deinde se abstinet. cæterùm si[n] antè se abstinuit, deinde tūc amouit: hic, videamus, an, dicto locus sit. magisque est, vt putem, istic Sabini sententiam admittendā, scilicet vt furti potiùs actione creditoribus teneatur, etenim qui semel se abstinuit, quamadmodum ex post delicto obligatur.

De tempore adeundi.

72. *Paulus* "libro 1. ad Plautium."

SI quis heres ita scriptus fuerit, vt intra certum tempus adeat hereditatem, &, si non ita adierit, alius, ei substituatur, prior autem hæres, antequam adiret, decesserit[o]: nemo dubitat, quin substitutus, vltimum diem[p] aditionis exspectare non solet[q].

De alimentis.

73. *Idem* "lib. 7. ad Plautium."

SI quis, non[r] quasi heres, sed quasi patroni filius, egēs[s], à liberto paterno ali velit: proculdubio hoc extra[t] causam est immiscendi se bonis paternis, & ita rectè Labeo scribit.

De ignorantia vel dubitatione heredis.

74. *Idem* "lib. 12. ad Plautium."

QVi putat se decem[u] dare iussum, cū quinque iussus sit: si decem dederit: fiet heres adeundo.

1 ¶ At si quinque putet se iussum dare, cùm decem dare iussus est, & dat quinque[x]: non implet conditionē, sed ad aliquid proficit, vt, si adimpleuerit reliquum, aliorum quinque datione videatur condicio esse impleta.

2 ¶ Qui[y] bona fide seruit, si quasi iussu[z] domini adierit, non obligabitur.

3 ¶ Similis est huic statuliber, qui iussus ab herede adire hereditatem, post condicionem libertatis existentem, cum hoc ignoraret adiit.

4 ¶ De eo, qui heres institutus ab aliquo, dubitat[a], an libertas ei ex testamento domini obtigerit, cùm nesciat conditionem libertatis extitisse, vel hereditate[b] aditam, an adeundo heres fiat, videndum. Iulianus hunc diceret fieri heredem.

De errore petentis bon. possessionem vel adeuntis.

75. *Marcellus* "lib. 9. Digestorum."

EX semisse Titius heres scriptus est. quadrantis[c] bonorum possessionem per errorem[d] petit. quæro, an nihil actum sit, an verò perinde omnia seruanda sint, ac si quadrans nominatus non sit. respondit, magis nihil actum esse: quemadmodum cùm ex semisse scriptus heres, ex quadrante per errorem adiit hereditatem.

De substitutio, qui ex parte sub conditione institutus est.

76. *Iauolenus* "lib. 4. Epistolarum."

SI tu ex parte sexta sub condicione institutus fuisses heres, & omittente partem suam Titio, cui substitutus eras, ex substitutione adisses, deinde condicio iure sextantis extitisset: quæro, an adire necesse habueris, ne sextans tuus intereat. respondit: Nihil interest, utrùm ex substitutione prius adierit, an ex prima institutione. cùm ab vtraque caussa vna aditio sufficiat. sextans itaque, qui sub condicionem datus mihi est, ad me solum pertinet.

1 ¶ Item si tu sextantis, ex quo institutus esses heres, omiseris aditionem, nunquid dubitas, quin[e] ex substitutione adeundo Titiandæ partis, habiturus partem esses? respondit: Non dubito, quin, si prima institutione adeundo heres esse possim, in potestate[f] mea sit, quam partem hereditatis aut amittere velim, aut vindicare.

De causa testamenti & ab intestato.

77. *Pomponius* lib. 8. ad Quintum Mucium.

ILlud dubitari potest: "an" si cum testamento heres institutus essem ab eo, qui etiam si intestatus decessisset, legitima hereditas eius ad me pertineret: an simul[g] vtrāque hereditatem repudiare possim, quoniam antequàm ex testamento hereditatem repudiarim, legitima nondū ad me pertinet. verùm eodem momento intelligor[h] & ex testamēto, & legitimam repudiare. sicuti si legitimam velim ad me pertinere, cùm sciam testamento mihi relictam, videbor antè repudiare testamentum[i], & ita legitimam acquisisse.

De societate & rerum communium vsu.

78. *Idem* lib. 35. ad Quintum Mucium.

DVo fratres fuerant: bona communia habuerant. eorum alter intestato mortuus, suum heredem non reliquerat. frater, qui supererat, nolebat ei heres esse. consulebat, num ob eam rem, quòd communibus, cùm sciret eum mortuum esse, vsus[k] esset, hereditati se alligasset. respondit, nisi eo consilio vsus esset, quòd vellet se heredē esse, non astringi. itaque cauere debet, ne qua in re plus sua parte dominationem[l] interponeret.

De acquisitione per alium.

79. *Vlpianus* "libro secundo ad legem Iuliam & Papiam."

PLacet, quotiens[m] adquiritur per aliquem hereditas, vel quid aliud, ei cuius quis in potestate est, confestim[n], adquiri ei, cuius est in potestate, neque[o] momento aliquo subsistere in persona eius, per quem adquiritur, & sic adquiri ei, cui adquiritur.

De instituto ex pluribus partibus. 2. *Si seruus ex parte purè institutus sit, ex parte sub conditione, dato coherede.*

80. *Paulus* libro 5. ad Legem Iuliam & Papiam.

SI solus heres ex pluribus[q] partibus fuero institutus, vnam

a l. 2. l. 4. l. 5. Cod. vnde legiti.
b Testati causa præcedit causam intestati, de iure ciuili & Prætorio *Bald.*
c Legitimi heredes succedunt post institutos & testamentarios.
d ordo qui in diuersis est personis, in vna & eadem persona seruatur, si in eam diuersa iura cōcurrant.
e Legitimus sub conditione institutus, pendente conditione adire hereditatem non potest, neque ex testamēto, neque ab intestato.
f *l. 39. s. eod.*
g *l. 77. s. eod.*
h non vt iterū, *Contius 1. Lect. 7.*
i Seruum alienum, quem ab hostibus redemimus, instituere heredē possumus, numerato, priùs pretio eius domino *Bald.*
k *l. 3. §. 3. s. de heredib. inst. l. vlt. in fi. s. de vulgari.*
l Sui heredes, nec furari ex hereditate, nec subripere, nec expilare, sed leuiore verbo amouere dicūtur: & eodē modo heredes non fieri, sed existere, & apparere, ἀναφαίνεσθαι. *vide Cuiac. instit. de her. qualit.*
m Doli etsi lex non faciat mentionem: dolus tamen subintelligitur *Bald.*
n Quod impedit indulgēdum beneficium, nō tollit indultum. *Bald.*
o Finita causa dilationis, finitur dilatio *Bald.* Quoties certum est primum adire non posse, substitutus adire potest: *vel ita*, Institutione concepta in diē, vel sub conditione, existente conditione potest adiri hereditas, die nō expectata
p qui adpositus fuit in institutione: aliàs nunquā intelligitur dies repetita seu intellecta, nisi cōiectura aliqua probabilis id suadeat.
q nō soleat. *Haloand. adde l. vlt. C. qui admit.*
r Hereditati se non immiscet, qui gerit nō quasi heres.
s secus si locuples *l. 5. §. 19. s. de agnoscend. liber.*
t Actus diuersus ab aditione, non includit hereditatis aditionem *Baldus.*
u ¶ Errans in quantitate aditionis, adire hereditatem non vetatur.
x *l. 23. l. 32. s. de condit. & demonstrat.* Errans implet conditionem plus faciendo, sed non minus *Bald.*
y Hereditati se non obligat, qui per alium possessus heres institutum est intuitu alterius adit.
z *lege 1. Cod. de iure deliberandi.*
a *lege 96. s. eod.*
b *vide leg. vnic. §. 6. Cod. de caducis.*
c Qui ex minori parte, quàm sit institutus adit, non adit.
d Actus errore admissus non valet, siue fiat coram iudice, siue extra iudicium. *Bald.*
e Repudians hereditatem ex institutione admitti potest ex substitutione vulgari, *Bald.*
f *lege 17. § 1. s. eodem.*
g *l. 70. in fine. s. eod.*
h Qui repudiat ab intestato, videtur etiam ex testamento repudiare: quia, cùm aliquid simpliciter fit, præsumitur fieri eo ordine quo debet fieri. *Baldus.* Facta priore loco præsumūtur, quæ priore loco fieri oportet. Priùs est autem, vt quis ex testamento succedat, quàm ab intestato.
i id est, hereditatem. Interdum enim vocabulum testamenti pro hereditate vsurpatur. *vide Cuiacium 7. obs. 8. in fine.*
k Remanere in communi, seu vsus rei communis (nisi ius communionis excedatur, id autem accidit, cùm quis solus, & in solidum possidere vult) non inducit persumptiuā aditionem hereditatis *Bald.*
l Dominationē interponit, non qui pro fructuario, aut possessore, aut patrefamilias, sed qui se pro proprietario gerit. *Cuiac. 10. obseru. 16.*
m *lege decima, infrà de adquir. rerum.*
n Adquisitio duplex Baldo cōstituitur. Vna quæ transeat, Altera quæ permaneat. Primā notat proficisci à persona adquirēte, & in eam desinere cui adquiritur, totam tamen cohærere personæ adquirenti. *l. qui liberis §. hæc verba. s. de vulgari. l. cum filio. infrà de legat. 1.* Alteram ita ta coherere personæ cui adquiritur, vt ab ea non separetur.
o Ordo nullus hic temporis statuitur, sed intellectus tantum.
p ἐν ἀτόμῳ. de momento vide Cuiacium *cap. 1 de præscriptionibus.* Ciuiles adquisitiones ex persona filij vel serui, immediatè transeunt in patrem vel dominum *Bald.*
q *l. 52. s. eodem.*

a Licet teſtator det ſubſtitutum vulgarem, non videtur permittere, vt ſcindatur actus aditionis *Bald.*
b Inſtitutus ſæpius ab eodem, non poteſt fieri ſæpius heres. vt ità vnica aditio trahatur ad omnem portionem. *vt hîc.* Quid ſi ex ſe heres fieri non poſſit. Sed per aliū? Noua portio nouam requirit aditionem. §. *vlt.* ȷ. Quid ita? mox ſequetur.

vnam partem omittere non poſſum. nec [a] intereſt, in quibuſdam habeam ſubſtitutum, necne.

1 ¶Idem puto, etiamſi aliis mixtus heredibus, ex pluribus partibus heres inſtitus ſim. quòd & hîc adeundo[b] vnam portionem, omnem acquiro, ſi tamen delatæ ſint.

2 ¶Item [c] ſi ſeruus meus ex parte heres inſtitutus ſit purè, ex parte ſub condicione, dato ſcilicet coherede, & iuſſu meo adierit, deinde eo manumiſſo, cōdicio alterius portionis extiterit: verius eſt, non mihi eſſe adquiſitam illam portionem, ſed ipſum comitari. omnia enim paria permanere debent in id tēpus, quo alteris portionis condicio extet, vt adquiratur ei, cui prior portio adquiſita eſt.

3 ¶Ego quidem puto, & ſi adhuc in poteſtate ſit, iterum adeundum eſſe, ſi condicio extiterit. & illud, quod dicit eis, ſemel [d] adeundum, in eiuſdem perſona locum habet: non [e] cùm per alium adquirenda eſt hereditas[f].

De ſpe ſubſtitutionis ad heredem non tranſmittenda.

81. *Vlpianus*[′] libro 13. ad Legem Iuliam & Papiam″.

TOtiens videtur heres inſtitutus etiam in cauſa ſubſtitutionis [g] adiſſe, quotiēs adquirere ſibi poſſit. nam ſi mortuus [h] eſſet, ad heredem non transferret ſubſtitutionem.

De ſeruo inſtituto cuius dominus capax non eſt.

82. *Terentius Clemens*″ libro ſextodecimo ad Legem Iuliam & Papiam.″

SI ſeruus eius, qui capere nō poteſt, heres inſtituatur, &, antequam, iuſſu domini adeat hereditatem, manumiſſus, alienatúſve ſit, & nihil in fraudem legis factum eſſet: ipſe admittitur ad hereditatem. ſed & ſi partem capere poſſit dominus eius: eadem [i] dicenda ſunt de parte, quam ille capere non poteſt. nihil enim intereſt, de vniuerſo [k] quæratur, quod capere nun poſſit, an de portione.

De iure accreſcendi.

83. *Vlpianus*″ libro 18. ad Legem Iuliam & Papiam.″

SI totam an partem[l], ex qua quis heres inſtitutus eſt, tacitè rogatus ſit reſtituere: apparet, nihil ei debere adcreſcere: quia [m] rem [n] non videtur habere[o].

De ventre præterito.

84. *Papinianus*″ lib. 16. Quæſtionum.″

VEntre[p] præterito, ſi filius, qui fuit emancipatus, aut exter[q], heres inſtitutus ſit: quādiu rumpi teſtamentum poteſt, [r] non [f] defertur ex teſtamento hereditas[t]: ſed ſi vacua[u] ventre mulier fuit, &, incerto eo, filius in familia retentus, vita deceſſit: heres fuiſſe intelligitur. emancipatus, aut exter, non aliter poſſunt hereditatem quærere, quàm ſi non eſſe prægnantem ſciant. ergo ſi ventre pleno ſit mulier, nónne iniquum erit, interea [x] defunctum filium heredi ſuo[y] relinquere nihil? & ideo, decreto [z], filio ſuccurrendum eſt. quia, ſiue frater ei naſcatur, ſiue non naſcatur, patri heres futurus eſt. eadémque ratio facit, vt emancipato quoque ſubueniri debeat, qui alterutro caſu rem omnimodo habiturus eſt.

De metu.

85. *Idem*″ lib. 30. Quæſtionum.″

SI metus[a] cauſa adeat aliquis hereditatem: fiet, vt, quia inuitus heres exiſtat, detur obſtinendi facultas.

Si quis moriatur antequam ſciat ſe inſtitutum. 1. de hereditate rei perduellionis. 2. quid ſit pro herede gerere.

c vide in hunc §. Cuiacium 12. *obſ.* 24.
d Aditio hereditatis eſt actus legitimus: ideóque purè fit *l.* 77. ȷ. *de reg. iur.* & ſemel *vt hîc*: *v. Cuiac.* 7 *obſ.* 18.
e *l.* 36. ſ. *eod. l.* 22. §. 1. ȷ. *de oper. libert.*
f Quia propter perſonā mediā, cuius ſtatus poteſt variari, non poteſt omnis inſtitutio vniformiter cenſeri. Variato autem medio, variātur extrema, & eorū effectus *Bald.*
g Spes ſuccedendi ex ſubſtitutione vulgari, ad hæredem nō tranſmittitur.
h *l.* 9. *inf.* ȷ. *de ſuis: l.* 8. *inf. l.* 10. *l.* 23. *inf. l.* 45. *inf. l.* 47. ſ. *de vulg.*
i vide Antoniū Fabrum. 1. *Coniectur.* 10.
k *l.* 3. ȷ. *pro derelicto.* Quòd de toto prædicatur, & de parte quoque prædicari intelligitur vide *l.* 78. ſ. *de rei vindic. l.* 1. ſ. *de euict.*
l Si totam hereditatē aut partem *Hal.* Si totā eam *Cuiac.* 2. *obſ.* 7. 3. *obſ.* 38. vt hæc particula *An* veteri more vſurpata ſit pro *am.* *adde l.* 29. *in fi.* ȷ. *de ſtatulib.*
m Ius adcreſcendi defertur rei, non perſonę ſcriptum in rem eſt, ideóque nec perſonā ſequitur, quoties nimirū agitur de proprietate non de vſufructu Cur tam variè? In vſufructu ius principale ſcriptum ac receptum eſt, in perſonam fructuarii: igitur & eius iuris acceſſio perſonalis, acceſſio, putà ius accreſcendi. *l. ſi Titio* §. *vſumfructum* ſ. *de vſufructu.*
n Cui adimitur principale, ei adimitur acceſſorium *Baldus*,
o Ei velut indigno eripitur hęreditas, qui tacitè cauet ſe incapaci hereditatē reſtituturum *v. Cuiac.* 12. *obſer.*
p Ventre præterito, inſtitutus interea adire nō poteſt. Quid ita? mox dicetur. *l.* 30. §. 3. *l.* 46. ſ. *eod. v. in hanc legem Cuiac.* 3. *obſer.* 21.
q id eſt extraneus.
r *ſub.* nato poſthumo.
f Quia interim pendent vires teſtamenti, & inſtituti expectant præteritos *Baldus.*
t interim adiri hereditas non poteſt, neque bonorum poſſeſſio peti.
u *fortè legendum* vacuo. vt ȷ. ventre pleno.
x id eſt, dum ius teſtamenti pendet. *v. l.* 4. *in fin.* ȷ. *contra tabulas.*
y An etiam in extraneo? vide quæ ſcripſi. *ad l. vnicam* §. 3. *Cod. de caduc. toll.*
z *v. titul. de ventre in poſſ.*
a Arbitrium quod non eſt liberum, neminem hæreditati obligat. *Baldus l.* 6. ſ. *eo. l.* 21. §. 5. ſ. *de eo quod met. cauſ. l.* 16. *Cod. de iure deliber.* An velle videatur, qui cogitur *v. Cuiacium* 16. *obſer. vlt.*
b Pomponius Auitus *Hal.*
c alias, ex æquo & bono competit: atque ita impeditus adire ex iuſta abſentia, vtcumque interim decedat, ius tamen petendæ reſtitutionis & aditionis relinquitur heredi.

86. *Idem*″ libro ſexto Reſponſorum″

PAnnonius Auitus[b], cùm in Cilicia procuraret, heres inſtitutus, antè vita deceſſerat, quàm heredem ſe inſtitutum cognoſceret. quia bonorum poſſeſſionem, quam procurator eius petierat, heredes Auiti ratam habere nō potuerāt: ex perſona defuncti reſtitutionem in integrum implorabant. quæ ſtricto iure [c] non competit, quia intra diem [d] aditionis Auitus obiſſet. Diuum tamen pium contra conſtituiſſe Mæcianus libro quæſtionum refert in eo, qui legationis [e] cauſa Romæ erat. & filium, qui matris delatam poſſeſſionem abſens amiſerat, ſine reſpectu eius diſtinctionis reſtitutionem [locum] habere, quod & hîc humanitatis gratia obtinendum eſt.

1 ¶Rei perduellionis [f] hereditatem, ſuſpenſa cognitione filius emancipatus, cui de patris innocentia liquet, poteſt quærere.

2 ¶Pro herede geſſiſſe filium placet, qui [g] moriens, comperto matrem ſuam inteſtatò vita deceſſiſſe, codicillis petit ab heredo ſuo. vt maternorum bonorum ſeruum manumitteret[h], ac ſibi parētibúſque ſuis in poſſeſſionem matris monumentum extrueret.

Quid ſit ſe immiſcere. 1. De actionibus confuſis, pupillo reſtituendis.

87. *Idem*″ lib. 10. Reſponſorum″

EVm bonis patris ſe miſcere conuenit, qui remoto familiæ vinculo, pro herede gerere videretur. & ideo filius, qui tamquàm ex bonis matris, cuius hereditatem ſuſcepit, agrum ad hereditatem patris pertinentē, vt maternum, ignorans poſſedit [i]: abſtinendi conſilium, quod in bonis patris tenuit, amiſiſſe non videtur.

1 ¶Pupillis, quos placuit oneribus hereditariis eſſe liberandos, confuſas [k] actiones reſtitui oportet.

Quid ſit pro herede gerere.

88. *Paulus*.″ lib. 1. Quæſtionum.″

GErit [l] pro herede, qui animo [m] agnoſcit ſucceſſionem, licet nihil [n] attingat hereditarium. vnde & ſi domum pignori datam, ſicut hereditariam, retinuit: cuius poſſeſſio qualiſqualis [o] fuit in hereditate: pro herede gerere videtur. idémque eſt, & ſi alienam rem, vt hereditariam, poſſediſſet.

De abſterſione pupilli & eius fideiuſſoribus.

89. *Scæuola*″ lib. 13. Quæſtionum.″

SI pupillus [p] ſe hereditate abſtineat: ſuccurrendum eſt [q] fideiuſſoribus ab eo datis, ſi ex hereditario contractu conuenirentur.

De curatore. 1. De peculio caſtrenſi.

90. *Paulus*″ lib. 12. Reſponſorum reſpondit.″

PEr curatorem [r] hereditatem [f] adquiri non poſſe[t].

1 ¶Idem reſpondit: ſi iuſſu aui nepos patris, qui de caſtrenſi peculio teſtamentum fecit, hereditatem adiſſet: adquiſiſſe ei ea, de quibus pater teſtari poteſt: quia caſtrenſia eſſe mutatione [u] perſonæ deſierint.

De eo qui abſtinuit, & per ſuppoſitam perſonam bona emit.

91. *Idem*″ libro 15. Reſponſorum reſpondit.″

SI is, qui bonis paternis ſe abſtinuit, per ſuppoſitam [x] perſonam emptoris bona patris mercatus probatur: perinde eum conueniri oportere à creditoribus, atque ſi bonis paternis ſe immiſcuiſſet.

d Dies aditionis, centum dies *l.* 9. §. 1. ſ. *de Iuris & facti ignor.* dixi *ad l.* 2. *Cod. qui admitti.*
e *l.* 30. ſ. *eod.*
f Pendente accuſatione cōtrà memoriam defuncti, heres (cui liquet de innocentia) adire poteſt *Baldus.*
g Poteſt quis, teſtamētum faciendo hæreditatē adire, & quaſi cōtrahere, hoc eſt, qui teſtatur de re hereditaria ſibi relicta, videtur gerere pro herede, *adde l. ſi an. a. Cod. eod.* atque ita vltimæ voluntati poteſt contractus permiſceri *Bald.*
h *l.* 42. §. 2. ſ. *eo.*
i Actus qui in extraneo inducit hæreditatis aditionē, in ſuos inducit immiſtionem *Bartol.*
k Reſtitutio in integrum actiones confuſas in integrū ſtatum reſtituit.
l *l.* 20. ſ. *eod.*
m Ex animo dēpēdet pro herede geſtio. Quid an p herede geſtio animo ſolo ſiue verbis neq; fact⁹ inducitur? Itē quibus verbis vel factis? An & nō faciendo, aut res hereditarias pupilli nomine in cōmentarium vel inuentarium referēdo? vide hîc Bartolus. *l.* 21. §. 1. ſ. *eod.*
n *l.* 4. *C. vnde legitimi: l.* 6. *l.* 14. *Cod. de iure deliber. d. l.* 5. §. 1. ſ. *de adminiſt.*
o Hereditas veram poſſeſſionē non habet, ſed qualemqualem: de hac voce *v. l.* 5. *in f.* ſ. *de condic.* Hinc notāt, poſſeſſionē impropriiſſimam eſſe in hereditate: hoc eſt non veram. ideóque finge non poſſe eam poſſidere: Cum in iis tantū fictio locum obtineat, in quibus veritati ſit locus. *Zaſ.* 2. *Reſponſor.* 27. *vbi de fictionis & improprietatis differentia.* Adde quæ ſcripſi *ad l.* 32. ȷ. *d. Trebell.*
p *l.* 51. ſ. *de procurator. b. tut.*
q nihil in creditoribus hæreditariis deperit, vt quibus etiā maneat ſalua actio, aduerſus eū qui nomine hæreditatis aditurus eſt, tranſlatione iudicij nil amittit: 3. *Harmenopul.* 5. § 27.
r per procuratorem *Hal.* Atque ita legitur in manuſcriptis Contii. Vnde quidam hunc locū ita accipiunt. quaſi hereditarius adquiri nō poſſit per procuratorem Cæſaris *l.* 1. ſ. *de offic. proc. Cæſar.* vide Contium 2. *Subreſiuar.* 17.
ſ niſi opimam *l.* 1. *in f.* ȷ. *de off. procurat. Cæſar. l.* 3. § 7. ȷ. *de bonor. poſſ.* An per procuratorem, tutorem curatorem adquiri poſſit hæreditas, vide Cuiacium 1. *obſ.* 34.
t eſt enim actus legitimus, ideóque niſi purè *l.* 77. ȷ. *de reg. iur.* niſi ſemel *l.* 80. *in f.* ſ. *eod.* niſi verbis conceptis *l.* 51. *in f.* ſ. *eod.* niſi teſtibus præſentibus adiri poteſt hæreditas *v. Cuiac.* 7. *obſ.* 18. u *l. vlt. C. de inofficioſo.* x Titulus adquiſitus clā, & generalis poſſeſſio, faciūt vt præſumatur fraus & ſimulatio *Bald. vide l.* 2. *Cod. de repudiand.*

De Iussu.

92. *Idem* lib. 17. Responsorum.

FIliusfamilias duxit vxorem. ea, filiis sublatis, intestata decessit. filij iussu patris, non aui [a], adierunt hereditatem. quæro, an auo adquisita sit hereditas. Paulus respondit, secundùm ea, quæ proponuntur, nihil actum esse.

In mandante requiritur certitudo causæ. 1. Iussus potest fieri nutu & litteris Bart.

93. *Idem* lib. 3. Sententiarum.

PAter quotiens filio mandat adire: certus esse debet, "an" pro parte, an ex asse: & "an" ex institutione, an ex substitutione: & "an" testamento [b], an ab intestato filius suus heres existat.

1 ¶Mutus [c] pater vel dominus, filio vel seruo heredibus institutis, magis est, vt, si intellectu non careat, nutu iubere possit adire hereditatem. vt ei iure eius commodum quæri possit, quod facilè explicari possit scientiâ literarum.

2 ¶Mutus seruus, iussu domini pro herede gerendo, obligat dominum hereditati.

De repudiatione bonorum superstitis.

94. *Hermogenianus* lib. 3. Iuris Epitomarum.

QVi superstitis [d] bona repudiat, post mortem eius adire hereditatem, item bonorum possessionem petere non prohibetur [e].

Quibus modis hereditas recusatur.

95. *Paulus* lib. 4. Sententiarum.

REcusari [f] hereditas non tantùm verbis, sed etiam re [g] potest, & alio quouis indicio voluntatis.

De pubere, qui se pupillum putat.

96. *Hermogenianus.* lib. 3. Iuris. Epitom.

QVi se pupillum falsò [h] existimans, cum esset pubes, pro herede gessit: quo minùs heres existat, nihil error talis ei nocebit.

De eo qui adit ex posteriore testamento quod putat valere.

97. *Paulus* lib. 3. Decretorum.

CLodius Clodianus, facto priùs testamento, postea eundem heredem in alio testamento inutiliter facto instituerat. scriptus heres, cùm posterius putaret valere, ex eo hereditatem adire voluit. sed postea hoc inutile repertum est. Papinianus putabat [i], repudiasse eum ex priore hereditatem, ex posteriore autem nô posse adire. dicebam non [k] repudiare eum, qui putaret posterius valere. pronunciauit, Clodianum intestatum [l] decessisse.

Si quidem ex heredibus restituatas aduersus aditionem.

98. *Scæuola* lib. 26. Digestorum.

QVæ neptis suæ nomine, quam ex Seia habebat, Sêpronio tot dotis nomine spoponderat, & pro vsuris, in exhibitionem, certam summam præstabat: decessit, relictâ Seiâ filiâ, & aliis heredibus. cum quibus Sempronius iudicio [m] egit, condemnatíque pro portionibus hereditariis singuli heredes, inter quos & Seia, Sempronio cauerunt, summam, qua quisque condemnatus erat, vsuris iisdem, quæ ad exhibitionem à testatrice præstabantur. postea, excepta Seia filia, ceteri heredes abstinuerunt hereditate beneficio [n] principis: & tota hereditas ad Seiam [o] pertinere cœpit. quæro, an [p] in Seiam, quæ sola heres remansit, & omnia vt sola heres egerat, pro eorum quoque portionibus, qui beneficio principali hereditate abstinuerint, vtilis actio dari debeat. respondit, pro parte eorum, qui se abstinuissent, actiones solere decerni in eam, quæ adisset, & maluisset integra hereditaria onera subire.

Si vnus ex necessariis heredibus abstineat.

99. *Pomponius* libro 1. Senatuscon-sultorum.

ARisto in decretis Frontianis [q] ita refert: cùm duæ filiæ patri necessarię heredes extitissent, altera se paterna abstinuerat [r] hereditate, altera bona paterna vindicaret, totúmque onus suscipere parata erat [s]: Sanctũ Cassium [t] prætorem, causa cognita, actiones hereditarias vtiles daturum, rectè pollicitum, ei [u], quæ ad hereditatem patris accederat [x], denegaturúmque ei, quæ se abstinuerat.

TESTAMENTA QVEMADmodum aperiantur [y], inspiciantur, & describantur.

TIT. III.

Quib. fiat copia inspiciendi describendique testamentum. 1. Ratio huius edicti. 2. Si quis neget, se sigillum suum adgnoscere.

Gaius libro 17. ad Edictum Prouinciale.

OMNIBVS, quicumque desiderant [z] tabulas [a] testamenti inspicere [b], vel etiam describere, despiciendi describendíque potestatem facturum se prætor pollicetur. Quod vel suo vel alieno nomine desideranti tribuere eum, manifestum est.

1 ¶Ratio autem huius edicti manifesta est. neque enim sine iudice transigi, neque apud iudicem exquiri veritas de his controuersiis, quæ ex testamento proficiscerentur, aliter potest, quàm inspectis [c] cognitísque verbis testamenti.

2 ¶Si [d] quis neget sigillum suum agnoscere, non ideo quidem minùs aperiuntur tabulæ, sed aliàs suspectæ [e] fiunt.

Cuius est testamentum. 1. Quæ dicuntur testamenta. 2. quæ pertinent ad causam testamenti. 3. De pluribus testamentis. 4. Si dubitetur, vtrum viuat, an decesserit testator. 5. De lectione. 6. De die & Consule. 7. De tempore ad exhibendum dando. 8. De eo qui fatetur, aut negat, apud se tabulas esse.

2. *Vlpianus* libro 50. ad Edictum.

TAbularum testamenti instrumentum [f] non est vnius hominis, hoc est heredis: sed vniuersorum, quibus [g] quid illic adscriptum est. quin potiùs publicum est instrumentum.

1 ¶Testamentum autem propriè illud dicitur, quod iure perfectum est. sed abusiuè testamenta ea [h] quoque appellamus, quę falsa sunt, vel iniusta, vel irrita, vel rupta. itémque imperfecta [i] solemus testamenta dicere.

2 ¶Ad causam autem testamenti pertinere videtur id, quodcumque [k] quasi ad testamentum factum sit, in quacumque materia fuerit scriptum, quod contineat supremam voluntatem. & tam principales, quàm [l] secundæ [m] tabulæ edicto continentur.

3 ¶Si plura sint testamenta, quæ quis exhiberi desideret: vniuersorum ei facultas facienda est.

4 ¶Si dubitetur [n], vtrùm viuat, an decesserit is, cuius quis, quod ad causam testamenti pertinet, inspici † describíque postulat: dicendum est, prætorem causâ cognitâ statuere id debere vt, si liquerit [o], eum viuere, non [p] permittat inspici tabulas. & vt ipsam scripturam quis inspiciat, & sigilla, & quid aliud ex tabulis velit spectare.

5 ¶Inspectio tabularum etiam lectionem [q] earum indicat.

6 ¶Diem autem & consulem [r] tabularum non [s] patitur prætor describi vel inspici. idcirco, ne quid falsi fiat. námque [t] etiam inspectio materiam falso fabricando instruere potest [u].

7 ¶Vtrùm autem incontinenti [x] potestatem inspiciendi vel describendi iubet: an desideranti tempus dabit ad exhibitionem? & magis est, vt dari debeat, secundùm locorum [y] angustias, seu prolixitates.

8 ¶Si quis non negans apud se tabulas esse, non patiatur inspici & describi: omnimodo ad hoc compelletur. si

a Nepos in aui potestate, aui iussu, non patris, adire debet.
b *l.22.ff.eod.*
c *l.5.ff.eod.l.2.j.de bonor.poss.* furiosus *instit. de hæred.qualit.in f.*
d *l.31.l.17.l.70.ff.eod.l.4.j.de adsign.libert.* Viuus heredem nõ habet, ideóq; qui sibi & filio paciscitur, filio paciscitur vt heredi.
e nisi renũciationi interpositũ sit iuramentum, eáque iuramento sit iuncta *c. 2. de pact.in 6. vide l.3.Cod. de collat.*
f Hereditas recusari quibus verbis videatur vide apud Manticam 12.*c*.14.
g *v.l.7.j.ad Trebel.* Factis, nõ tantũ verbis res declaratur *v. Paul. 4.senten.4.§.1.*
h *l.6.§.34.l.4.l.74.in f.ff.eo. l.21. circa finem j. de cõdit.& demonst.* Veritas præfertur opinioni *Baldus*.
i & malè *j.eod.*
k Nõ repudiat hereditatem ex priori testamẽto delatam, qui eam adit ex secundo testamẽto quòd valere putat. Nec repudiat is hereditatem qui eá sibi competere ignorat.
l Institutus in testamento solẽni ante aditam hereditate decedens, facit testatorem intestatũ decessisse.
m Actio diuisa inter plures heredes per legem. XII. Tabul. per sententiã subsequentem, & cautionem: coheredibus se abstinentibus, solida transfertur in personam eius qui eam hereditaté possidet: vt in eum actio rei iudicatæ trãsferatur.
n *l.60.in fin.ff.eod.*
o *sub.* volẽtem.
p Aduersus vnum ex plurib9 heredibus adeuntem solidæ actiones dantur.
q ¶Frontonianis *Hal.*
r Aduersus aditionem hereditatis vno heredum restituto, alteri coheredi tota adcrescit hereditas. Proinde vt in solidum adeunti, solidæ actiones hereditariæ cõpetunt: ita non in solidum abstinente, denegantur quoque solidæ.
s parata esset *Hal.*
t Secundum Cassium *Hal.* u *sub.* filiæ.
x accesserat *Hal.* y *6.C.32.*
z i. quorum inter est: non calumniandi animo petentibus. Nam verba generalia ad honestos petitores restringuntur *Baldus*.
a quid in nuncupatiuo? collige ex lege 2.C.*secund.tab.*
b *v.l.1.j.de tabulis exhibendis:* legere *l 2.§.5.j.eod.*
c hinc colligere possis, Transactionem & renunciationem factam, non inspectis, cognitísque verbis testamenti, non valere *l.6.in fi.l.12.ff.de transactionib.* qua de re vide Rollãdum à Valle r. *consil. 13 præsertim numer.20.& sequẽtibus. vide* Paponem 3. *Nota.9.c. des restitutione de trãsactione depẽdant de testament.*
d 35. *Synops.6.c.2.*
e Contradictio vnius testis, non impedit aperturã testamẽti, sed reddit scripturã suspectam *Bald.*
f *l.1.ff.de fide instrument.*
g *l.3.§.10.j. de tabul.exhib.*
h Hæ qualitates testamentorũ Testamentorum alia iure perfecta, alia falsa, iniusta, irrita, rupta, imperfecta.
i *l.1.§.5.j. de tabul.exhib.*
k seu id quod quocunque tenore factum sit *l.vlt.C.eod.l.1.j.de tabul.exhib.*
l ordo est inuersus, legẽdum est, tam secũdæ, quàm principales *Petr. Fab. 1. Semestr.23.*
m de quib. *in l. 11.j.eod.*
† tabulas sc.
n Mors quemadmodum probetur vide *in l. 6.§. 2.j. de Silaniano.*
o In præterito, vt pluit & luit *v. Cuiac.11.obs.1.*
p hoc Baldus ita extendit, Vt, viuo testatore, notarius nõ debeat heredi testamentum edere. *adde Hebræor.* 9.11. viuentis atque superstitis hominis tabulæ hoc edicto non exhibentur.
q Inspiciendi instrumenti, data facultate datur facultas eius legẽdi: vide *quæ dixi in l.6.j.de alimentis.* vt per contrarium colligamus ea non esse inspiciẽda, quæ legenda nõ sint.
r hinc colligere possum9, Moris fuisse apud veteres diem & consulem testamentis adscribi: *adde l.3.C.eod. Ciceronem.13. Epistol.famil.29.* An verò id necessitatis est? nihil nocere testamẽto, si vtrumque desit, post Pithæũ ex veteribus auctoribus refert Cuiacius *in l.20.ff.qui testam. fac.* quin eodem modo, id est sine die, cautio interponi potest *l. 34.§.1.in f.ff.de pignorib.* vide quæ notaui *ad l.3.j.de accusat.& ad l.21.Cod.de testam.*
s Imò patitur *l.prætor.§.1.ff.de edendo?* Patitur si à tabellione, eóue petatur, cuius muneris sit instrumenta atque testamenta conficere. *d.l.prætor.* secus si à nudo possessore testamenti. & ita hunc locum veteres accipiunt Bartolus, Baldus, Albericus.
t *l.1.§.2.ff.de edendo.*
u At quomodo? nempe quia possunt actores, die vel consule cognitis, μεταγενέστερον, ἔγγραφον καὶ ἀνατρεπτικὸν conficere 1. *Harmenop.4.* quo scilicet, quasi posteriore, priùs rumpatur *v. Cuiac.3.obs.7.*
x Dilatio iusta editioni instrumentorum concedenda.
y Locorum habita ratione dilationes dari solent.

tamen

tamen neget [a] penes se tabulas esse: dicendum est, ad [b] interdictum remitti, quod est de tabulis exhibendis.

De vindicatione tabularum, & actione ad exhibendum.

3. *Gaius* libro 17. ad Edictum Prouinciale.

Ipsi tamen heredi vindicatio [c] tabularũ, sicut ceterarum hereditariarum rerũ competit. & ob id [d] ad exhibendũ [e] quoque agere potest.

De signatoribus cogendi VII. & de absentibus.

4. *Vlpianus* libro 50. ad Edictum.

Cum [f] ab initio aperiendæ sint tabulæ: prætoris [g] id officium est, vt cogat [h] signatores [i] conuenire, & sigilla [k] sua recognoscere [l].

5. *Paulus* lib. 8. ad Plautium.

Vel negare se signasse. publice [m] enim expedit suprema hominum iudicia exitum † habere.

6. *Vlpianus* libro 50. ad Edictum.

Sed si maior pars [n] signatorum fuerit inuenta: poterit ipsis interuenientibus, resignari testamentum, & recitari.

7. *Gaius* libro 7. ad Edictum Prouinciale.

Sed si [o] quis ex signatoribus aberit: mitti debent tabulæ testamenti, vbi [p] ipse sit, vti adgnoscat. nam reuocari [q] eum adgnoscendi causa onerosum est. quippe sæpe cũ magna captione à rebus nostris reuocamur. & sit iniquũ, damnosum [r] cuique esse officium suum. nec ad rem pertinet, vnus absit, an omnes. & si fortè, omnibus absentibus, causa aliqua aperire tabulas vrgeat: debet proconsul curare, vt interuenientibus optimæ [s] opinionis viris aperiantur, & post descriptum & recognitum factum, ab hisdem, quibus interuenientibus apertæ sunt, obsignentur. tunc deinde eò mittantur, vbi ipsi signatores sint, ad inspicienda sigilla sua.

De secundis tabulis.

8. *Vlpianus* libro 50. ad Edictum.

Pupillares tabulas, etiam si non fuerit superscriptum, ne aperirentur, attamen, si seorsum eas signatas testator reliquerit, prætor eas aperiri, nisi [u] causa cognita non patietur [x].

9. *Paulus* libro 45. ad Edictum.

Si mulier ventris [y] nomine in possessione sit: aperiẽdæ sunt secundæ tabulæ, vt sciatur, cui demandata sit curatio.

De duobus exemplariis. 1. De tabulis sui natura apertis. 2. Si tabulæ non appareant.

10. *Vlpianus* libro 13. ad Legem Iuliam & Papiam.

Si in duobus [z] exemplariis scriptum sit testamentum alterutro patefacto, apertæ tabulæ sunt.

1 ¶Si sui natura tabulæ patefactæ sunt: apertum videri [a] testamentum, non dubitatur. non enim quæremus, à quo aperiantur.

2 ¶Si tabulæ non compareant [b], vel exustæ [c] sint: futurum est, vt subuenire [d] legatariis debeat. Idẽ est, si suppressæ, vel occultæ sint.

De codicillis & secundis tabulis.

11. *Gaius* libro vndecimo ad Legem Iuliam & Papiam.

Sicut [e] codicilli pars [f] intelliguntur testamenti: ita secũdæ [g] tabulæ principalium tabularum partem obtinere videntur.

De authentico & exemplo.

12. *Vlpianus* libro 13. ad Legem Iuliam & Papiam.

Si quis fecerit testamentum, & exemplum eius: exemplo quidem aperto, nondum apertum est testamentum. quòd si authenticum [h] patefactum: est totum apertum.

a *l.1.§.1.ff. de tabul. exhib.* Testis negans etiam vnicus reddit dubium: dixi *ad l. 9. in fi. Cod. de testib.*
b Aduersus cõfitẽtem se tabulas habere testamenti, hoc edictum, aduersus negãtem, interdictum de tabulis exhibendis datur. Cur tam variè? An quia hoc edictum officio iudicis, sine litis cõtestatione, & in confitẽtem datur? Interdictum vero iudicii formã exigat, exceptiones & probationes vt putat Baldus?
c Hæres. vt cæteras res hereditarias vindicare potest, ita & tabulas testamẽti.
d Cui vindicatio, ei & ad exhibendum actio competit.
e *l.3. §.8.ff. ad exhibendum.*
f nota formam publicandi testamenti ex hoc loco, & iuncta lege §.6.7. & sequentibus: *adde Paul. 4. sent. 6. §.1.*
g 35. *Synops. 6. c.4.* vel cuiusque idonei, vel competentis iudicis *l.2. C. eo.*
h Testes cogi possunt sigilla sua recognoscere.
i Quid si illi mortui sint? An testamentũ concidet? non putat Vigius (*ad §.7. inst. de testam. ordin. num. 9.*) etiãsi eo casu penitus sigilla cognosci nequeant, dummodo appareat à mortuo subscriptum, signatúmque testamentum. Iniquum est enim vt vnius testis facto pereat testamentum, cùm alioquin de voluntate certi esse possimus *arg. l. vlt. C. de edicto D. Hadriani. adde l. 6. ff. eo.*
k quid si agatur de testamento non scripto, sed nuncupatiuo: & vnus testium sit mortuus? An testamentum concidet? negat *ibid.* Viglius *num. 5.6.*
l hęc igitur verba, *officium Prætoris est vt cogat, &c.* tunc locum habent, cùm testamentum scriptum est & omnes testes viuũt.

SI QVIS, OMISSA [i] CAVSA testamenti, ab intestato, vel alio modo possideat hereditatem.

TIT. IIII.

Summa edicti. 1. De eo, qui per se vel alium potest acquirere. 2. De eo qui in potestate habet heredem institutum. 5. Si idem sit institutus & substitutus. 6. De repudiatione. 7. De suis heredibus. 8. De conditione potestatiua. 9. De causa ex qua hereditas possidetur. 10. De eo qui dolo desiit. 11. aut non cœpit possidere. 13. De fraude omittentis, vt ad legitimum perueniat.

Vlpianus libro 50. ad Edictum.

Prætor [k] voluntates defunctorum tuetur [l]. & eorum calliditati occurrit, qui, omissa causa testamẽti, ab intestato hereditatem partemve eius possident ad hoc, vt eos circumueniant, quibus quid ex iudicio defuncti deberi potuit, si non ab intestato possideretur hereditas. & in eos actionem pollicetur [m].

1 ¶Et parui refert, vtrùm quis per semetipsum, an per alium adquirere potuit hereditatẽ. nam, quomodocunque potuit, si non adquisiit hereditatem, in ea causa est, vt incidat in edictum prætoris.

2 ¶Prætermittere autem causam testamenti videtur, qui, cùm [n] posset iubere, noluit id facere.

3 ¶Quid ergo, si seruus eius, cùm iuberetur adire hereditatem, dicto audiens non fuit? sed compellendus est seruus hoc facere. ideóque dominus ab intestato veniens incidit in edictum.

4 ¶Sin autem nec certioratus est dominus à seruo, & postea ipse ab intestato possedit hereditatem: non debet incidere in edictum: nisi si fingit ignorantiam [o].

5 ¶Si proponatur idem & institutus [p] & substitutus, & prætermiserit institutionem: an incidat in edictũ, quæritur. & non puto incidere. quasi testator hanc ei dederit facultatem, qui eum substituit.

6 ¶Prætermittere [q] est causam testamenti, si quis repudiauerit hereditatem.

7 ¶Qui sunt in potestate, statim [r] heredes sunt ex testamento. nec, quòd se abstinere possunt, quicquam facit. quòd si postea miscuerunt, ex testamento videntur heredes. nisi si abstinuerint quidem se testamento: verùm ab intestato petierint bonorum possessionem. hic enim incident in edictum.

8 ¶Qui sub conditione institutus heres potuit [s] parêre condicioni, nec paruit, cùm condicio talis sit, vt in arbitrio sit heredis instituti, deinde ab intestato possideat hereditatem: debebit edicto teneri. quia eiusmodi condicio pro pura debet haberi.

9 ¶Non quærimus, qui prætermissa causa testamenti ab intestato hereditatem possideant, vtrùm iure legitimo possideat, an non. nã, quoquo [t] iure possideat hereditatẽ, vel partẽ [u] eius, conueniri ex edicto poterunt. vtique si non ex alia causa possideant. Vt puta si quis omisit quidem hereditatem, sed ex causa fideicommissi possidet, missus in possessionem fideicommissorum seruandorum causa. Vel si proponas eum crediti [x] seruandi causa venisse in possessionem. nam nec ex hac causa legatariis respondere cogetur. Totiens igitur edictum prętoris locum habebit, quotiens aut quasi heres legitimus possidet. aut quia bonorum possessionem accepit ab intestato, aut si fortè quasi prædo [y] possideat hereditatem, fingens sibi aliquẽ titulum ab intestato possessionis. quocumque enim modo hereditatem lucrifacturus quis fit, legata præstabit.

10 ¶Sanè interueniente cautione [z], *Euicta hereditate legata reddi:* etsi non possideat quis hereditatem, dolo autem malo fecerit, quo [a] minùs possideat: eueniet, vt perinde teneatur, atque si hereditatem adisset.

11 ¶Dolo autem malo fecisse videtur, quo minùs possideat, qui ad alium transtulit possessionem per fraudem, vt legatarii, ceterique qui quid in testato acceperunt, careant his, quæ sibi relicta sunt.

a Quid ita? Natura quod sit, eo loco est, quo quæ constant ac perficiuntur, artificio. Arte & natura comparantur. Nihil interest natura an facto hominis tabulæ aperiantur.
b *l.1.§.3. in fine ff. secund. tabulas.*
c *adde dict. l.1. §. vltimo.*
d Incerta igitur petitio admittetur, etsi neque incerta probatio, neque cõdemnatio admittatur.
e Codicilli eadẽ ad testamentum ratio: quæ secundarum tabularum ad principales. Codicilli, pars testamẽti, secundæ tabulæ pars sunt ita principalium tabularum.
f *l.18.ff. de iure codicillorum.*
g *l.2.§.2. ff. eod.* Secundæ tabulę, pupillares dicũtur: quibus opponũtur, *vt hîc:* tabulæ principales *l.5. §.14. ff. de his quib. vt indig. l.11. §.5. l. 79.ff. ad l. Falcid. l.1.§.1.ff. si cui plus quam per legem Falcid. l.2. §.3.ff. de statulib.* Secũdæ autem dicũtur fortè, quòd pupillares substitutiones in inferiori parte testamenti seu ima cera fieri solebãt: aut plerũque cauebãt, ne inferiores illæ viuo testatore aperirentur. *Gai. Inst. 4.§.3. Inst. de pupillari subst. l. vlt. ff. ad Sc. Trebell.* Ideóque nõ aperiebantur, nisi causa cognita. *l.8. ff. eod.* Plerunque tamen sufficiebat, solas patris tabulas signatas esse. *l.20.ff. eadem vulgari. l.9. in fi. ff. de bonor. possess. secund. tab.* Atque ita ex testamẽto quod secundas tabulas habet, adiri potest hereditas *l. 14. §.3. ff. ad Sc. Trebell.*
h de authentico *v. l.8. ff. familiæ erciſc. l.3. C. de diuers. rescript.*
i ¶6 C.19. prætermissa *l.1.§.2.§.6. ff. eod.*
k *l. vlt. C. eod.*
l *v. l.5. ff. tit. proximo.*
m conueniri possunt *l.6. ff. eo.*
n Dominus nõ potest obtende- re inobedientiam serui, cum habeat ius cogendi *Bald.*

m *l.1. ff. titul. proximo. l.1 Cod. de sacrosanct. Eccles. nouell 22. cap. 2.* † id est effectum,
n 35. *Synops. 6. c.6.* quid si nulli omnino sint præsentes? coram Prætore & honestis personis testamentum aperiri poterit *ff. eo. & l.2. C. eo.*
o 35. *Synops. 6. c.7.* p vide *l.18. Cod. de Testam.*
q *l.3. ff. de testib.* Testis negotia sua omittere cogi non potest, testimonii dicendi causa: ne officium, quòd alteri præstat, ei sit damnosum.
r *l.1. l.29. ff. ex quib. caus. maior. l.140. ff. de reg. iur.*
s *l.2. Cod. eod. vide omninò Paulum 4. sent. 6. §.2. & Cod. de edicto Diui Hadriani.*
t vide *l.3 Cod. eod.* u vide quæ scripsi *ad l.11. ff. eod.*
x Cur ita? vide § 3. *instit. de pupillari*
y *l.1. ff. de ventre in possess.*
z vide *l. vlt. ff. eod. l.1. §.5. ff. secund. tabulas.*

o Ficta ignorantia non excusat.
p *l.10. in fin. ff. de vulgari.*
q Testamenti causam prætermittit, qui hereditatem repudiat.
r *v. l.11. ff. de liberis.* Filius est heres ipso iure, eámque ob causam creditoribus tenetur *Bald.*
s Conditio potestatiua non censetur condicio *Bald. v. l.174. ff. de regulis iuris.*
t *v. l. vlt. Cod.* u *l.13. ff. eod.*
x dixi *ad l.2. Cod. qui potiores.*
y Colorata, vel improba possessio. non est melioris condicionis, quàm ea, quæ habet iustum titulum *Baldus.* z *l. vlt. Cod. de petit hæred.*
a vide *l.131. ff. de regulis iuris.*

12 ¶Sanè quæſtionis fuit, vtrùm is demum dolo malo facere videatur, quò minùs poſſideat, qui per dolum eam poſſeſſionem dimittat, quam aliquando habuit: an verò is "quoque," qui hoc ipſum malitioſe fecit, ne [a] ab initio poſſidere inciperet. Labeo ſibi videri ait, non minùs[b] delinquere eum, qui non incipiat poſſidere, quàm eum, qui deſinat. quæ ſententia obtinet.

13 ¶Si quis per fraudem [c] omiſerit hereditatem, vt ad legitimum perueniat: legatorum petitione tenebitur [d].

De eo qui prætio accepto prætermiſit.

2. *Idem* "libro 7. ad Sabinum."

LIcet pro herede gerere non videatur, qui pretio[e] accepto prætermiſit hereditatem: tamen dandam in eum[f] actionem, exemplo eius, qui omiſſa cauſa teſtamenti ab inteſtato poſſidet hereditatem, Diuus Hadrianus reſcripſit. proinde legatariis, & fideicommiſſariis tenebitur.

1 ¶Sed vtrùm ab eo erit incipiendum, & ſic ad heredem veniendum: an conuertemus ordinem? mihi videtur humanior eſſe hæc ſententia, vt poſſeſſor hereditatis prior excutiatur: maximè ſi lucratiuam [g] habet poſſeſſionem.

3. *Pomponius* "lib. 3. ad Sabinum."

SI pecuniam[h] à ſubſtituto acceperis, vt prætermitteres, iſque adierit: an dāda ſit legatariis actio, dubitari poteſt. & puto: ſi ipſe quoque prætermiſerit, &, quòd lege ad ſe rediret, poſſidebit hereditatem: in vtrumque veſtrûm dandam. vt ei tamen, cui ab vtroque legatum ſit, in alterutrum detur actio.

De eo qui gratis omiſit, 1. *De poſſeſſore & eo qui omiſit.* 2. *Si heres vel legatarius omiſerit.* 3. *De hereditate vendita.*

4. *Vlpianus* "lib. 50. ad Edictum."

SI quis pecuniam non accepit, ſimpliciter autem omiſit cauſam teſtamenti, dum [i] vult præſtitum, ei, qui ſubſtitutus eſt, vel legitimo: numquid locus non ſit edicto? planè indignandum eſt, circumuentam voluntatem defuncti. & ideo ſi liquidò cōſtiterit, in necem legatariorum hoc factum: quamuis non pecunia accepta, ſed nimia[k] gratia collata dicendum erit, locum eſſe vtili actioni aduerſus eum, qui poſſidet hereditatem.

1 ¶Et rectè dicetur: Vbicumque quis, dum vult præſtitum ei, qui ſe repudiante venturus eſt, non repudiaturus, niſi præſtitum vellet, & maximè ſi ob euertenda iudicia id fecit: " ibi dicendum eſt, " aduerſus poſſeſſorem competere actionem. ſic tamen: vt: ibi quidem pecuniâ acceptâ repudiauit: ibi dicamus, eum, qui omiſit conueniendum: vbi verò gratis, in fraudem tamen eorum, quibus quid relictum eſt: poſſeſſorem [l] debere conueniri vtili actione.

2 ¶Quamquàm de heredibus inſtitutis videatur prætor loqui, attamen etiam ad alios hæc res ſerpet. vt: Si ſit legatarius [m], à quo fideicommiſſum relictum eſt: & hic id egiſſet, vt omittatur hereditas, dolóque id fecit: conueniri debet.

3 ¶Si quis vendiderit[n] hereditatem: vtique poſſidere videtur [o]: non dolo feciſſe, quo minùs poſſideat.

De patrono aliter inſtituto quam debuerit.

5. *Marcellus* "lib. 12. Digeſtorum."

EXcuſatus videtur patronus[p], qui inſtitutionem prætermiſit, cùm aliter eſſet à liberto ſcriptus heres, quàm eum inſtitui oportet. nam & ſi ſeruus eius ex aſſe inſtitutus fuerit, & per quemcunque caſum [q] non potuerit iuſſu domini adire hereditatem: impunè prætermittet ex teſtamento hereditatem.

De voluntate teſtatoris, & alia Iuſta cauſa omittendi. 4. *Si bona ad alium pertineant. De colluſione.* 5. *De poſſeſſione.* 7. *bonorum vacantium.* 8. *De patrono.* 9. *De bonor. poſſeſſione contra tabulas.* 10. *De libertate relicta ſub cōditione.*

6. *Vlpianus* "lib. 50. ad Edictum."

QVia autem is, qui ab inteſtato poſſidet hereditatē, conueniri[r] poteſt, ſi omittit cauſam teſtamēti: quæſitum eſt, ſi quaſi ex voluntate teſtatoris videatur omiſiſſe, an cogatur præſtare. Vtputa, fratrem ſuum ſcripſit heredem: & codicillos fecit ab inteſtato: petítque à fratre, vt, *ſi legitima hereditas ad eum pertinuerit, fideicommiſſa præſtaret quibuſdam.* ſi igitur, omiſſa cauſa teſtamenti, ab inteſtato poſſideat hereditatem: videndum eſt, an legatariis cogatur reſpondere. & Iulianus libro trigeſimo primo digeſtorum ſcribit: cogendum primùm legata præſtare: mox, dimiſſis legatis, ſi quid ſuperfuerit ex dodrāte, tunc fideicommiſſa cogi præſtare: ceterùm, ſi legata adſumant[ſ] dodrantem, tunc nihil fideicommiſſariis præſtandum. habere enim integrum[t] quadrantem[u], legitimū heredem oportet. Ordo igitur à Iuliano adhibetur: vt priùs legata [x] præſtentur: deinde ex ſuperfluo[y] fideicommiſſa [z]: dummodò quadrans non tangatur. Ego puto Iuliani ſententiam ita accipiendam: vt: ſi, omiſſa cauſa teſtamenti. ab inteſtato poſſideat hereditatem: cogatur omnimodo legata præſtare. nec enim vtique omittere ei hereditatem permiſit, qui fideicommiſſa ab eo relinquit" ab" inteſtato.

a vide l. 131. ff. de regulis iuris.
b Imò, minùs tenetur hic, q̄ ille l. 68. §. 1. ff. pro ſocio. l. 1. §. 6. ff. ſi quis in fraud. patroni. l. 6. ff. quæ in fraud. cred.
c l. 1. C. eod.
d Imò, is non tenebitur, ſed poſſeſſor l. 4. §. 1. in fi. ff. eod.
e Pro herede nō gerit, qui pretiū accipit, ne ſit heres. Sed vt hereditas ad ſubſtitutū deferatur: in edictū tamen incidit l. 3. l. 10. in f. ff. eod. l. 24. ff. de adquir. hæred. At quomodo? legatariis tenetur & fideicommiſſariis vt hîc diſcuſſo priùs ſubſtituto, §. 1. ff. eod. Vnde notant, vafro homini & cauto, ordinis & diſcuſſionis beneficiū dari.
f d. l. 24.
g Imò, qui pro donato habet, à legatariis nō cōuenitur l. vlt. ff. eod.
h v. l. 2. ff. eo.
i l. 1. Cod. eod.
k Nimia gratia qui facit, æquè punitur atque is qui pecunia accepta quid facit.
l Imò, poſſeſſor non conueniendus eſt, ſed is qui omiſit l. 1. in f. ff. eod.
m Legatarius cuius dolo malo repudiata hereditas eſt, fideicōmiſſariis relicta præſtare cogitur.
n l. 28. ff. eod.
o Qui vendit hæreditatē, non tenetur tāquam fraudulētus, ſed tanquam verus heres *Baldus.*
p adde l. 6. §. 8. ff. eod.
q putà, fugam. l. quod ſæpè. §. ſi quis amico. ff. de contr. empt.
r l. 1. ff. eod.
ſ abſumāt *Hal.*
t ¶Hic locus oſtendit legitimā onerari legatis non poſſe.
u legis Falcidię ſc. l. 18. inf. ff. eod. l. vlt. Cod. eod. l. 1. §. 2. l. 22. ff. ad leg. Falcid.
x tanquam relicta ex teſtamento.
y ſub. dodrāte.
z ſub. tanquam relicta ab inteſtato.
a ſub. omittere ex teſtamento hereditatem.
b §. 3. ff. eod. l. 1. §. 5. inf. ff. eo.

1 ¶Planè ſi nominatim id[a] ei permiſit [b]: dicemus, nō eum incidere in edictum. quia vſus eſt facultate ea, quam ei teſtator conceſſit. quòd ſi non ei conceſſit ſpecialiter teſtator omittere: is ordo erit ſequendus, quem Iulianus oſtendit.

2 ¶Quid deinde dicemus, ſi iiſdem & ex teſtamento legata, & fideicōmiſſa ab inteſtato fuerint relicta, & pręterea aliis fidecommiſſa? an ordinem illum debeamus facere, quem Iulianus monſtrat: an verò contribuemus omnes fideicommiſſarios, quaſi æquales? & magis eſt, vt ita diſtinguamus: multū intereſſe, vtrùm incidit in edictū heres, an non. nam ſi incidit: præferendi [c] erunt hi, quibus teſtamento relicta fuerunt quædam. ſin verò non incidit: quia hæc fuit teſtatoris voluntas, vt daret ei facultatem, & ab inteſtato ſuccedendi, vel quia alia cauſa interceſſit, quæ ſecundùm ea, quæ ſupra ſcripta ſunt, non offendit edictum: dicēdum eſt, contribui fideicommiſſa debere quaſi exæquata.

3 ¶Non ſimpliciter autem prætor pollicitus eſt, ſe daturum actionem [d]: ſed cauſa cognitâ. nam ſiue inuenerit teſtatorem huius rei [e] auctorem [f] eſſe: ipſúmque permiſiſſe ab inteſtato ſuccedere, aut ſi qua alia [f] iuſta cauſa omittendi interuenerit: vtique nō dabit actionem in eum[h] legatorum.

4 ¶Item ſi inuenerit bona ad alium pertinere, non dabit actionem. ſi verò nulla ſuſpitio [i] colluſionis religionem prætoris inſtruxerit.

5 ¶Si autem is, cui auferri hereditas poteſt, aliquid poſſideat de hereditate, & poſſidere deſierit ſine dolo malo: magis eſt, vt deſinat conueniri.

6 ¶Quod ergo tempus ſpectabimus, poſſideat, nec ne? litis conteſtatæ tempus ſpectari debet.

7 ¶Certè ſi vacantia bona quis poſſiderit, & quadriennniū[k] præterierit, indubitatè conueniri poterit ex hac parte edicti. quia & omiſit cauſam teſtamēti, & quia ab inteſtato poſſedit. & quidem ſic, vt præſcriptione quadriennii tutus ſit.

8 ¶Si patronus ex debita ſibi portione hæres ſcriptus, dato ſibi coherede, ex alia parte omiſerit inſtitutionem, quia debita pars eius erat exhauſta, omiſerit & coheres, deinde poſſideat patronus ab inteſtato legitimam hæreditatem totam dandam in eum legatorū actionem. Celſus libro ſextodecimo Digeſtorū ait, quæ in Titium com peteret. ſufficerétque patrono [l], quòd integram debitam ſibi portionem habeat. hæc autem ita ſunt, ſi coheres colluſit cum patrono. aliter enim non eſſe patronum cogendum legata præſtare. neque [m] enim interdictum eſt, vt quis omittat hereditatem, ſi ſine [n] fraude id fiat.

9 ¶Hoc[o] edictum etiam ad contra tabulas[p] bonorum poſſeſſionem pertinere, magis dicendum eſt. ſcilicet vt qui, accipiendo contra tabulas bonorum poſſeſſionem, liberis parentibúſque[q] legata præſtaret: ſi omiſerit eam bonorum poſſeſſionem, & ab inteſtato poſſideat hereditatem: cogatur ea præſtare, quæ præſtaret, ſi contra tabulas bonorum poſſeſſionem accepit.

10 ¶Si libertas ſub condicione fuerit data, *ſi decem dederit*, & omiſſa cauſa teſtamenti fuerit: non aliter libertas competet, quàm ſi condicioni paritum ſit.

De legato præceptionis.

7. *Marcellus* "lib. 12. Digeſtorum."

QVidam Titium & Mæuium inſtituit heredes, & cētum Titio legauit. vtérque omiſſo, [r] teſtamento, legitimam adiit hereditatem. non probè legatorum actionem Titius poſtulabit. Idem, ſi vtrique legaſſet [ſ].

De conditione.

8. *Vlpianus* "lib. 50. ad Edictum."

SI quis ſub[t] condicione dandorum decem, vel qua alia, quæ in dando, vel in faciendo fuit heres inſtitutus, omiſſa cauſa teſtamenti, ab inteſtato poſſideat hereditatē: videndum eſt, an huic, in cuius perſona condicio collata eſt, ſubueniri debeat, & magis eſt, ne ſubueniatur[u]. neque enim legatarius eſt.

9. *Paulus* "libro quadrageſimoquinto ad Edictum."

SEd & ſi adhuc parendi cōdicioni tempus habeat, hac parte edicti non tenetur.

c Legata quæ debentur tanquam ex teſtamēto, priùs ſunt ſoluenda, quàm ea quæ debētur tanquam ab inteſtato *Bald.*
d ſub. in eū qui ex teſtamēto repudiat hereditatem, vt eam ab inteſtato adeat.
e id eſt omiſſionis ex teſtamento.
f §. 1. ff. eod.
g de hac clauſula vide l. 12. in f. ff. qui ſatiſdare.
h omittentem ex teſtamento, & ab inteſtato adeuntem.
i l. ab herede. ff. de ſeparat. Probatur colluſio per ſuſpicionem & indicia.
k à tēpore denunciationis: vicennium verò à tempore delationis l. 1. §. 2. §. 3. ff. de iure fiſci.
l l. 19. ff. eod.
m Inuitus nemo cogitur hereditatem retinere ſeu non omittere: modò id fiat ſine fraude.
n l. 77. §. 31. ff. de legat. 2.
o v. l. 9. C. cōtra tabulas.
p v. Cuiac. 3. obſ. 20.
q l. vlt. verſ. ſancimus C. de liberis præteritis.
r Qui poteſt adire hereditatē, ſi omittit, beneficio huius edicti non vtitur. *Bartol.*
ſ Prælegata per hoc edictū non confirmantur *Bald.*
t Hoc edictum locū non habet, eius cauſa quod conditionis implendę cauſa dādum eſt.
u Imò, ſubueniri debet in eū qui condicionē non implet l. 1. §. 8. ff. eod.

Si is qui omisit cum alio possideat. De substituto cui legatum est. 2. Si institutus, vel substitutus omiserint.

10. *Vlpianus* lib. 50. ad Edictum.

SI non solùs, sed cum[a] alio possidet hereditatem is, qui omisit causam testamẽti: rectissimè Iulianus ait, quod & Marcellus probat, dandam in ipsum quoque legatorũ actionem vtilem. nec[b] enim aspernari debet, obesse sibi factum heredis scripti, cui etiam profuerit. hoc[c] autẽ ita est, nisi si pecuniam accepit is, qui omisit causam testamenti. tunc enim in solidum tenebitur.

1 ¶Cùm substitutis ab institutis legata fuissent relicta[d], & tam instituti[e], quàm substituti, omissa causa testamẽti, possideant ab intestato hereditatem: Diuus Pius rescripsit, neque improbe, neque imprudenter[f] institutos legata recusare substitutis data. rectè enim recusant in se dari legatorum, fideive commissorum petitionem substituto, cui liberum fuit adeunti hereditatem, non fideicõmissorum petere, sed vniuersa bona obtinere.

2 ¶Si duo sint heredes, institutus, & substitutus, & ambo, omissa causa testamenti, ab intestato possideant hereditatem: quæstionis est, an ambo cogãtur legata præstare: & vtrùm vnusquisque ea legata, quæ à se relicta sunt, an verò ambo vtraque legata cogantur præstare. Ego puto, in solidum[g] aduersus singulos legatorum petitionem dandam. Sed vtrùm eorum, quæ à se legata sunt, an verò etiam eorum, quæ ab altero herede, videamus. Et aliàs proponamus, institutum solum possidere hereditatem, eorum legatorum, quæ sunt à se relicta, an etiã eorum, quæ sunt à substituto relicta, actionem patietur? dicendum est, ita demum etiam eorum, si dolo substituti perueniat ad institutos hereditas sine pecunia. nam si pecuniam accepit substitutus, ipse erit conueniendus. Item si solus substitutus possideret: si quidem, pecunia[h] accepta, institutus omisisset: dicemus, institutum suis legatariis respõdere debere, substitutum suis. si autem sine pecunia, aduersus substitutum dabimus actionem. Nunc cùm ambo possideant, meliùs dicetur, singulos suis legatariis respondere debere.

11. *Iauolenus* libro 7. Epistolarum.

SI[i] ab instituto & substituto eadem res mihi legata sit, &, omissa causa testamenti, hereditatẽ possideant lege: etiam si ab vtroque herede solidum[k] mihi debetur: tamen ab vno legatum consecutus, ab altero petere non potero. eligere itaque reum potero.

De libertatibus. 1. *De herede eius, qui incidit in hoc edictum.*

12. *Vlpianus* libro 50. ad Edictum.

DE libertatibus[l] quoque in hoc casu quæsitum est, an competant tam hæ, quæ ab instituto, quàm hæ, quæ à substituto datæ sunt. & magis est, vt competant, tam directæ, quàm fideicommissariæ.

1 ¶Heredem eius, qui omissa causa testamenti, ab intestato possidet hereditatem, in solidum legatorum actione teneri constat. magis est enim, rei persecutionem, quàm pœnam continere. & ideo & perpetuam esse. hoc autem ita est, nisi propter dolum defuncti conueniatur heres. tunc enim in id[m], quod ad eum peruenit, conueniretur.

De eo qui partem siue rem possidet.

13. *Gaius* libro 17. ad Edictum Prouinciale.

ET si non totam aliquis hereditatem, partẽmve[n] eius, ex qua heres institutus est, ab intestato possideat, sed vel minimam[o] portiunculam, vel etiam vnam aliquam rem: tenetur hoc edicto.

14. *Idem* lib. 2. de testamentis ad Edictum prætoris Vrbani.

QVamuis non propriè pars hereditatis in vna[p] re intelligatur.

15. *Idem* libro 17. ad Edictum Prouinciale.

NEc id iniquum est: cùm, ex suo[q] quisque vitio, hoc incommodo afficiatur.

16. *Idem* lib. 2. de testamentis ad Edictum prætoris Vrbani.

CVm enim hereditas ab eo[r] quoque peti possit, qui vnam aliquam rem hereditario nomine possideat: dubitari non oportet, quin verum sit, quod diximus.

Si omittens non possideat.

17. *Idem* lib. 17. ad Edictum Prouinciale.

SI quis, omissa causa testamenti, omnino eam hereditatem non possideat: excluduntur legatarii[s]. nam[t] liberum cuique esse debet, etiam lucrosam hereditatem omittere, licèt eo modo legata[u] libertatésque intercidũt. sed in fideicommissariis hereditatibus id prouisum est, vt, si scriptus heres nollet adire hereditatem, iussu prætoris adeat[x], & restituat. quod beneficium[y] his, quibus singulæ res per fideicommissum relictæ sint, non magis tributum est. quàm legatariis.

De duob. heredib. omittentib. 1. *De lege Falcidia.*

18. *Idem* lib. 2. de testamentis ad Edictum prætoris Vrbani.

SI[a] duo heredes instituti, ambo, omissa causa testamenti, ab intestato possideant hereditatem, tũc, quia vterque pretorio iure perinde habetur, atque si ex testamento hereditatem adisset: pro partibus[z] in singulos cõpetit actio.

1 ¶Admonendi sumus, huic, in quem ex hac parte edicti legatorum actio datur, beneficium legis Falcidiæ[a] concedendum.

De parte debita patrono.

19. *Idem* lib. 17. ad Edictum Prouinciale.

PRæterea patrono[b] quoque, qui ex asse heres institutus est, si ab intestato possiderit hereditatẽ, commodum partis debitæ, quod habiturus foret, si ex testamẽto adisset hereditatem, saluum ei debet esse.

De legato relicto ab instituto, & à substituto.

20. *Vlpianus* lib. 4. Disputationum.

SI eadẽ res diuersis personis ab instituto & substituto fuerit relicta: non vterque, sed qui ab instituto[c] accepit, solus vindicabit.

De patre heredis omittente.

21. *Iulianus* lib. 27. Digestorum.

SI filius meus à matre sua heres scriptus fuerit, & ego, testamenti causa omissa, bonorũ possessionem[d] eiusdem filij nomine petiero: actio legatorum in me dari debebit: non secus ac si ipse heres scriptus, omissa causa testamẽti, bonorum possessionem ab intestato accepissem.

De legato libertate & hereditate. 2. *Si legetur substituto sub Conditione, si heres non erit.*

22. *Idem* libro 31. Digestorum.

SI in testamento ita scriptum fuerit, *Titius hæres esto. si Titius hæres erit, Mæuius hæres esto.* & Titius omissa causa testamenti hereditatem legitimam[e] possederit: Mæuio[f] aduersus eum petitio hereditatis dari nõ debet pro parte, quam habiturus esset, si testamenti causa omissa non fuisset. Cùm enim omisso testamento hereditas possidetur: legatorum quidem & libertatium[g] ratio habenda est. quia aliter[h], quàm ab herede dari non potuerunt. hereditatis verò, quæ ita data est, rationem habere prætor non debet. sua enim culpa testator sub hac condicione hereditatis partem dedit, quam potuit purè[i] dare.

1 ¶Quare etsi ita scriptum fuisset, *Titius heres esto. quisquis mihi ex suprascriptis heres erit, Stichus liber herésque esto,* & Titius omisso testamento, hereditatem possideat: libertatem prætor Stichi tueri non debet: nec hereditatis petitionem ei dare.

2 ¶Si quis hoc modo testamentum scripserit, *Titius heres esto, si Titius heres non erit, Mæuius heres esto. quisquis mihi ex suprascriptis heres erit, Mæuio, si mihi heres non erit, centum dato,* deinde Titius[k], omisso testamento, legitimã hereditatem possideat: an Mæuio, cuius in potestate fuit, vt ex substitutione adeundo totam[l] hereditatem haberet, legatorum actio dari debeat, quæritur. & placet dari. quia nihil prohibet, Mæuium iustam causam habuisse, propter quam nollet negotiis hereditariis implicari[m].

De filiis institutis, & emancipato prætereito.

23. *Vlpianus* libro quadragesimosexto ad Edictum.

SI filius[n], qui mansit in patris potestate, item filia[o], heredes instituti, præterito fratre emancipato, qui contra tabulas accipere possessionem potuit, vt intestati patris possessionem acceperint: legata omnibus præstabũt. nec[p] filia dotem[q] suam fratri conferet: cùm vt scripta videatur hereditatem habere.

a Possidẽs cùm doloso in fraudẽ creditorum, cõuenitur simul cum eo *Bald.*
b Damnũ sentire debet, qui & lucrũ consequitur. *l. 149. ff. de reg. iur.*
c *sub.* vt vterque teneatur pro parte.
d fortè sub cõditione si substituti non sint. *vt l. si in testamento in fi. ff. eod.*
e Si institutus & substitutus repudiant in fraudem legatariorum, non potest substitutus petere legata relicta sibi ab instituto *Bald.*
f *al.* imprudenter.
g Si institutus & substitutus repudiauit in fraudem legatariorum, vnusquisque tenetur suis legatariis in solidum *Bald. adde l. 11. ff. eod.*
h *l. 2. l. 3. s. eo.*
i Si institutus & substitutus repudiant in fraudem legatorum & vtérque possidet, legatario vtriusque vtérque tenetur in solidum: alter tamen est eligendus.
k *adde l. 10. §. vlt. in pr. s. eo.*
l *l. 22. verſ. cum enim ff. eod.*
m Ex dolo defuncti descendit obligatio in hæredem, si ad eũ peruenit res aliqua *Bald.*
n *l. 1. §. 9. s. eo.*
o Minima etiã possessio idẽ præstat, quòd maior.
p *§. 9. Instit. de fideicommiss. hæred.*
q *l. 20. ff. de reg. iur.*
r *l. 4. s. de hæredit. pet.*
s *l. 2. in f. Co. eod.*
t Inuitus nemo cogitur hæreditatem etiã lucro sam adire, nisi per fideicõmissariũ vniuersalẽ.
u *d. l. 2. in f.*
x *l. 4. ff. ad Trebell. §. 6. verſ. sed quarta instit. d fideicommiss. liber.*
y *sub.* cogendi hæredem adire.
z *v. l. 24. ff. eod.*
a i. quartæ *l. 6. in pr. verſ. ego s. eod.*
b *l. 6. §. 8. s. eod.*
c *vide l. 13. Cod. de fideicommiss.*
d vnde legitimi *l. 2. in f. vnde legitimi.*

e Legitima hæreditas, quæ ab intestato defertur: cui opponitur testamenti causa.
f Institutio directa hoc edicto nõ seruatur. Sed & id quoque colligunt: Nullam obligationẽ naturalem esse inter coheredes, reiecta Glossa. *l. si post diuisionem. Cod. de iuris & facti ignor.*
g *l. 12. s. eod. l. 28 inf. l. 29. ff. eod. l. 2 Cod. eod.*
h Legata & fideicommissa aliter, quam ab hærede dari nõ possunt.
i *adde. l. Seruus alienus cum l. seq. s. de condit. inst.*
k Substitutus omittens iusta ratione nõ in fraudem, petit legata sibi data ab instituto qui in fraudem repudiauit.
l Qui vniuersũ repudiauit, potest alio iure venire ad partem vniuersi *Bal.*
m *facit l. 4. §. 11. ff. de doli mali.*
n *v. Cuiac. 3. obs. 20.*
o Soror quæ conuenitur ad legata hoc edicto: quia censetur hæres testamẽtaria non cõfert dotẽ. Vnde addit Baldus: Fictionem & veritatem eodem miti priuilegio: Fictum heredẽ consequi priuilegia veri heredis: fictum ciuẽ, veri ciuis.
p Introductum contra se quemque in fauorem suam inducere posse, vt ius habeat retinendi, hinc colligit Baldus *l. filius in fi. s. de iureiur. act.*
q *l. 3. ff. de dotis collatione.*

De pupillo. 1. *De adulto.*

24. *Paulus* lib.60.ad Edictum.

SI dolo tutoris [a] omiserit pupillus causam testamenti, & legitimam hereditatem possideat: danda est legatorum actio in pupillum.sed eatenus[b],quatenus hereditas ei adquisita est.quid enim,si cum alio possideat hereditatem?

1 ¶Sed hoc & in eo, qui pubes est.plerique putãt obseruandum:vt pro qua parte possideat, teneatur. quamuis prætor perinde[c] in eum det actionem, atque si adisset hereditatem.

De eo qui omisit, & iussit Seruum substitutum XXVI.*vel filiam substitutam adire.* 1. *aut filiæ substitutus adiit.*

25. *Celsus* lib.16.Digestorum.

CVi seruus ipsius substitutus est,seruum suum adire [d] iussit[e],si idcirco fecit,ne legata præstaret: vtraque [f] præstabit:& quà heres est,& quà,omissa causa testamenti,possidet ex substitutione hereditatem: salua Falcidia[g] ei seruata.

26. *Papinianus* lib.16.Quæstionum.

IVlianus scribit,patrem,qui filiam sibi substitutam iussit adire hereditem, legata, quæ ab ipso data sunt ex sententia edicti præstaturum: quoniam filia patri substituitur in casu [h], non vt arbitrium eligendi relinquatur. sed si varia legata supra dodrantem data sint: eorũ priùs rationem habendam, quæ à filia relicta sunt non [i] enim caret dolo pater,qui, honore [k] proprio omisso, propter[l] compendium alienam institutionem maluit.

1 ¶Denique si filiæ pater substitutus adiit hereditatem,nihil eum dolo facere Iulianus existimat.[m] quia nemo filiæ patrem contra votum[n] parẽtium substituere videtur:sed vt arbitrium eligendi relinquat.

De institutione & pupillari substitutione. 1. *De eo qui non emancipauit filium suum substitutum,* 2. *De non fide scripto herede.*

27. *Idem* lib.6.Responsorum.

MAter secũdis tabulis impuberi filio substituta, locum[o] edicto facit,si,omisso testamento [p], legitimã hereditatem filij possideat. Idem Iuris erit,& si filio heres data sit,& substituta.

1 ¶In sententiam edicti, propter legatorum causam, frater incidisse:non[q] videbatur,[r] qui filium [s] suum substitutum impuberi testamento fratris non emancipauit:sed ab intestato per eum bona possidere cœpit.

2 ¶In eum, qui testamento scriptus heres non fuit, si fraudis [t] consilio cum heredibus scriptis participato[u], legitimam hereditatem solus possideat, actio legatorum ex sententia prætoris dabitur.

De venditione serui instituti. 1. *De legatis, fidei commissis, & libertatibus.*

28. *Mæcianus* libro 4.Fideicommissorum.

SI seruum heredem institutum Dominus, qui ipse rogatus fuerat fideicommissum præstare,priùs quàm adire iuberet,vendiderit[x].præstare id debet:cùm per pretium serui,hereditatis quoque æstimationẽ consequatur.

1 ¶Institutus heres & rogatus restituere hereditatem,si,omissa caussa testamenti, legitimam hereditatem possideat,non dubiè,vt legato ceteráque fideicommissa, ita hereditatem quoque restituere compellendus est. libertates [y] quoque tam directas:quàm fideicommissarias. sed si alienos seruos rogatus sit manumittere, vtique redimere eos debebit.eam autem decessionem patietur is, cui restituta fuerit hereditas, quam is, qui ei restituerit, passurus fuit.

29. *Vlpianus* libro quinto Fideicommissorum.

QVi,omissa causa testamenti, ab intestato possidet hereditatem: seruos ad libertatem perducere debet.ne eis factum noceat eius,qui ex testamẽto adire noluit.sic tamen,vt habeat libertos.

De causa possessionis.

30. *Hermogenianus* libro tertio Iuris Epitomarum.

QVi,omissa causa testamenti,pro[z] emptore [a], vel pro dote,vel pro donato,[b] siue alio[c] quolibet titulo,exceptis pro herede,& pro possessore, possideat hereditatem:a legatariis, & fideicommissariis non conuenitur.

a Omittens ex testamẽto vt ab intestato adeat, minimam rem possidẽdo tenetur in solidum id prestare quod ab eo relictum est, hoc tamen fallit in minore quũ si dolo tutoris omiserit, nõ teneatur,nisi quatenus possidet.
b *l.* 18. *in pr.s. eod.*
c Perinde dixit: temperamẽtũ tamen quoddam adhibendũ est.*Bald.*
d quasi dicat, ex institutione repudiauit.
e *v.l.*36.*s.de adquir.hæred.*
f relicta à se & à seruo.
g *v.l.*18.*in f.s. eod.*
h Substitutio vulgaris cõpræhendit duos casus, *si heres esse noluerit, vel non poterit,l.*3.*Cod.de hæred.instit.*
i Honor commodo pecuniario præferẽdus: qui secus facit, dolo facere videtur. Honestũ preferẽdũ vtili.
k Institutio,honor: exhæredatio, notæ & iniurię species,est. *l.filium.j. de legatis præst.*
l *vide l.*5.*Cod.de Institut.*
m Vota parentũ hæc sunt: sibi adquirere, tũ filiis: at non sibi, deinde filiis, aut simul sibi & filiis. Ita qui reditum sibi liberísque emit, sibi eos comparat primò, & superstiti: deinde post mortem,liberis.
n *v.l.*7 *in f.j.vnde liberi.*
o Præsumitur in dolo esse mater quæ propriã institutionem omisit, vt adeat ex substitutione filiæ.
p id est substitutione pupillari quæ ex testamento defertur.
q Dolum non admittit pater qui filium emancipare non vult, sed potius ab intestato possidere.
r nõ videbitur *Hal.* Imò, videbitur. Is enim qui potuit parere, & nõ paruit, tenetur *l.*1.§.8.*s. eod.*
s *sub.*institutum sub. conditione emancipationis.
t *l.*10 *in pr.s.eo.*
u dolo cessante, hoc edictum cessat.
x *v.l.*4.*inf.s.eo.*
y *l.*12.*s.eod.* z Hoc edicto non conuenitur qui possidet,titulo inter viuos.
a Imò,is conuenitur *l.*91.*s.de adquir.hæredit.*
b Imò,is conuenitur *l.*2.*in f.s.eod.* c *l.*1.§ 9.*s.eod.*
d ¶6 *Cod.*53.3.*Paul.sent.*5.35.*Eclog.*16.
e hoc Senatusconsultum factum est non sub D. Marco, sed Augusti temporibus, Dolabella,& Silano coss.nam Senatusconsultum de quo agitur in lege 13.j.*eod.* posterius fuit Silaniano. Id verò factum fuit sub Augusto. Simile igitur veri est, anno pręcedenti Silanianũ esse factum: Cuiac.1.*obs.*19. id notat ex monitionę P. Fabri.
f quod & Neronianũ appellari à Paulo 3.*sent.*5. & Pisonianum putat *ibidẽ* Cuiacius.
g nec aperiant *Hal.* Porrò ea fuit Senatusconsulti sententia, hæreditatẽ eius, qui à familia occisus esse diceretur ante habitam quæstionẽ, adiri non posse: neque bonorum possessionẽ postulari *Paul.* 3.*sen.*5.§.1. An hæres antea adire non possit? v.Cuiac.18.*obs.*6.
h de qua *l.*19.*j. eod.*
i *v.Tacitum* 14.*Annalium*: *adde Plin. in epistolis: l.*18.*s.familiæ l.*27.*s.communi diuidundo.*
k Domini appellatione intelligitur etiam nudus proprietarius.*facit l. rectè.j.de verb.sign.* vt ne ea ratione varius videatur, qui se dominũ dixerit aut asseuerit,& proprietarium probauerit.
l *Instit.de hæredib. instit.in fine pr.*
m Pignus est in dominio debitoris. *v. l.* 27.§.2.*j.de adultor.*
n Hęredis sunt serui & in eius dominio pendẽte conditione & die,serui sub cõditione legati,vt & statuliberi. *vt hîc.*
o *v.l.*4.*s.si seruit.vindic.*
p Conditio existens in legatis retro nõ agitur.
q *l.*5. *Cod. de quæst.*
r Cur nõ est festinandum? quia mox manumittendus, habetur pro manumisso.
s Sub eodem tecto fuisse: crimen non est: sed tũ demum crimen admisit qui sceleris particeps fuit.
t Participes scelerum,vt rei ipsi tenentur.
u §.1.*s.eod. l.*15.§.1.*s.qui satisd.l.*13.§.1.*s. de fundo dotali. l.* 2.*s. de cond.instit*
x hinc colligit Baldus, Dominũ,& filios à vasallis defendi oportere. Eadẽ pœna puniri vasallum offendẽtem dominum & eius liberos. Castatrũ patris, familiaribus,domesticis & alienis.

DE[d] SENATVSCONSVLTO Silaniano[e],& Claudiano[f]:quorum testamenta ne aperiantur[g].

TIT. V.

Senatusconsulta:vt occiso domino,quæstio habeatur,& supplicium sumatur de seruis,nisi opem tulerint.Ratio.S.C. 1. *De nuda proprietate.* 2. *De bon.fid.possessore.De fructuario.* 3. *De seruo pignerato.* 4. *vel sub Conditione legato.* De *statulibero.* 5. *De libertate debita ex fideicommisso.* 6. *De parte dominij.* 7. *De seruis patris.* 10. *De alumno.* 11. *De seruis matris.* 12. *De filiis captiui occisis.* 13. *De seruis patris purè legatis,vel manumissis.* 14. *De seruis peculij castrensis.* 15. *De viro & vxore.* 16. *De occiso vi aut clam.* 22. *De eo qui sibi manus Intulit.* 24. *Si non constet occisum esse.* 25. *quæstio quid.* 26. *De his qui sunt in eodem tecto, vel in eadem regione.* 30. *De occiso in villa.* 31. *vel in itinere.* 32. *De seruis impuberibus.* 34. *De auxilio lato.* 36. *De clamore.* 37. *De seruo vulnerato.* 38. *Si dominus.* De *seruis conquestus non sit.*

Vlpianus lib.50.ad Edictum.

CVm aliter nulla domus tuta esse possit, nisi, periculo capitis sui,custodiam [h] dominis tam ab domesticis, quàm ab extraneis, præstare serui cogantur: ideo senatusconsulta introducta sunt de publica quæstione [i] à familia necatorum habenda.

1 ¶Domini appellatione continetur,qui [k] habet proprietatem,etsi vsusfructus alienus sit.

2 ¶Qui seruum bona fide possedit, domini appellatione non continebitur. nec qui vsumfructum [l] solum habuit.

3 ¶Seruus pignori[m] datus,quod attinet ad debitoris necem,per omnia perinde habetur,atque si pignori datus non esset.

4 ¶Serui appellatione etiam hi continentur, qui sub conditione legati sunt. nam [n] medio tempore [o] heredis sunt.nec [p],quòd condicio existens efficit,vt desinant esse heredis.facit,ne videantur interim eius esse.Idémque erit dicendum in statulibero.

5 ¶Sed in eo,cui fideicommissa libertas [q] purè debetur,exstat rescriptum Diui Pij ad Iubentium Sabinum: quò ostenditur,non [r] esse festinandum ad tormẽta eius, cui fideicommissa libertas debetur. & magis est, ne puniatur ob hoc,quòd sub[s] eodem tecto fuit,nisi particeps [t] sceleris fuerit.

6 ¶Domini appellatione etiam pro parte [u] dominum contineri dicendum est.

7 ¶Domini appellatione & filiusfamilias[x], ceteríque liberi,qui in potestate sunt, continentur, senatusconsultum enim Silanianum non solùm ad patresfamilias, verùm ad liberos quoque pertinet.

8 ¶Quid deinde dicemus,si liberi non sint in potestate?Marcellus libro 12. Digestorum dubitat.ego puto pleniùs accipiendum,vt etiam ad eos liberos pertineat, qui in potestate non sunt.

9 ¶In eo,qui est in adoptionem datus, non[y] putamus locum habere senatuscõsultum:quamuis in adoptato locum habet.

10 ¶Sed nec in aluno[z] occiso locus est senatuscõsulto.

11 ¶De matris[a] seruis,filio filiáve occisis,quæstio non habebitur.

12 ¶Si pater ab hostibus captus sit:quæstionem de seruis habendam & supplicium,filio occiso, eleganter Scæuola ait. Quod etiam post mortem patris probat,si,antequàm ei suus heres existat,occisus fuerit.

13 ¶Idem Scæuola ait,constantiùs defendendum,herede instituto filio,de his quæstionem habendam & supplicium,qui purè[b] legati vel manumissi sunt,ante aditam hereditatem filio occiso.quamuis enim si viueret, herede eo existente, ipsius[c] non essent futuri:attamen vbi decessit,quà extinctum legatum & libertas est, senatusconsulto fore locum dicit.

14 ¶Si pater necatus sit, an de seruis filii quæstio habeatur. si fortè castrensi peculio seruos habuit? & magis est, quæstionem de seruis filii [d] habendam[e], suppliciúmque sumendum,licèt non sit in potestate filius.

15 ¶Si vir [f] aut vxor occisi esse proponantur, de

prodesse filiis eius & nepotibus.etiã emancipatis:at non aliis puta familiaribus,domesticis & alienis. y Quid ita? Adoptiuus in aliam familiam adscitus est.
z De alumno dixi *ad l.*1.*Cod.quæ res pignori.* a hinc colligit Baldus,Filium non esse de domo matris, Matre viuente,rei maternæ dominos filios non haberi.
b vel condicionaliter §.4.*s.eod.adde l.*64.*j.de furtis.* c *l.*64.*j.de furtis.*
d vt qui seruiunt filio,censeantur quoque patri seruire.
e Imò non est habenda.*l.*40.§.2.*j.de quæst.* f *v.Paul.*3.*sent.*5.§.5.

seruis

ſeruis eorum quæſtio habetur [a]. quamquàm neque viri ſerui propriè vxoris dicantur, neque vxoris propriè viri. ſed quia [b] commixta familia "eſt," & vna [c] domus eſt: ita vindicandum, atque in propris ſeruis. ſenatus cenſuit.

16 ¶Sed neque vxore occiſa, neque marito de ſeruis ſoceri quæſtionem habendam, ſenatus cenſuit. Marcellus autem libro duodecimo digeſtorum etiam in ſoceri ſeruis idem, quod in mariti, rectè dixit.

17 ¶Occiſorum [d] appellatione eos contineri Labeo ſcribit, qui per [e] vim aut cędem ſunt interfecti:" vt "putà iugulatum, ſtrangulatum, præcipitatum, vel ſaxo, vel fuſte vel lapide percuſſum, vel quo alio [f] telo "necatum".

18 ¶Quòd ſi quis (putà) veneno [g], vel etiam quo alio, quòd clam necare ſoleat, interemptus ſit: ad" hoc "ſenatusconſultum vindicta mortis eius non pertinebit. hoc idcirco: quia totiens puniendi ſunt "ſerui", quia auxilium domino non tulerunt quotiens potuerunt [h] ei aduerſus vim opē ferre, & non tulerunt. Ceterùm [i] quid potuerũt facere aduerſus eos, qui veneno, vel quo alio more inſidiantur?

19 ¶Planè ſi venenum per vim infuſum ſit ſenatuſconſultum locum habet.

20 ¶Vbicumque igitur vis adhibita eſt, quæ interimere ſolet: ibi dicendũ eſt, locum ſenatuſconſulto fore.

21 ¶Quid ergo ſi dominus veneno, non per vim necatus eſſe proponatur? impunitum erit factum? nullo modo, licèt enim ceſſat ſenatuſconſultum Silanianum: nec quæſtio ſuppliciúmque de his, qui ſub eodem tecto fuerunt, habeatur: tamen ſi qui conſcii, vel factores [k] ſceleris fuerunt, hi demum ſupplicio adficiuntur. & adiri hereditas, aperiríque tabulæ etiam ante quæſtionem habitam poſſunt.

22 ¶Si [l] ſibi [m] manus quis intulit, ſenatuſcōſulto quidem Silaniano locus non eſt, ſed mors eius vindicatur. ſcilicet vt: ſi in cōſpectu ſeruorum hoc fecit, potuerúntque eum in ſe ſæuientem prohibere: pœna adficiantur: ſi verò non potuerunt, liberentur.

23 ¶Si quis non metu criminis imminētis, ſed tædio [n] vitæ, vel impatientia doloris ſibi manus intulit, eius teſtamentum aperiri & recitari mortis caſus non impedit.

24 ¶Item illud ſciendum eſt, niſi conſtet aliquem eſſe occiſum, non haberi de familia quæſtionem, liquere igitur debet, ſcelere interremptum, vt ſenatuſconſulto locus ſit.

25 ¶Quæſtionem autem ſic accipimus: non tormenta tantùm, ſed omnem inquiſitionem, & defenſionē mortis.

26 ¶Hoc autem ſenatuſcōſultum eos quidem, qui ſub eodē tecto fuerunt. omnimodo punit. eos verò: qui non [o] ſub eodem tecto, ſed in eadē regione non aliter, niſi conſcij fuiſſent.

27 ¶Eodem [p] autem tecto qualiter accipiatur, videamus: vtrùm intra eoſdem parietes, an & vltrà [q]: intra eandem diætam, vel cubiculum, vel eandem domum, vel eoſdem hortos, vel totam villam, & ait Sextus, ſic eſſe ſæpè [r] iudicatum: vt quicumque eo loci fuerunt [s], vnde vocem [t] exaudire potuerunt, hi puniantur: quaſi ſub eodem tecto fuerũt: licèt alij validioris vocis, alij exiguioris "ſunt, "nec omnes vndique exaudiri poſſunt.

28 ¶Iuxta hoc tamen videtur & Diuus Hadrianus reſcripſiſſe in hæc verba: Serui [u], quotiēs dominis ſuis auxilium ferre poſſunt, non [x] debent ſaluti eorum ſuam anteponere. potuiſſe autem ancillam, quæ in eodem conclaui cum domina ſua fuerat, auxilium rei ferre, ſi non corpore ſuo, at certè voce [y] plorantem: vt hi, qui in domo fuerant, aut vicini audirēt. hoc ipſum manifeſtum eſt, quòd dixit percuſſorem ſibi mortem minatum, ſi proclamaſſet. vltimum vtique ſupplicium pati debet vel hoc, ne [z] ceteri ſerui credant, in periculo dominorum ſibi quemque conſulere debere.

29 ¶Hoc reſcriptum multa continet. nam ei nō parcit, qui eodem conclaui fuit. & ei, qui timuit [a] mori, non ignoſcit. & quòd vel voce oporteat ſeruos domini auxilium ferre, oſtendit.

30 ¶Si quis in villa agens occiſus ſit: plus quàm iniquum eſt, ſi fortè diffuſa latè prædia habeat, de omnibus, qui in ea regione fuerint, ſeruis & quæſtionem haberi, & ſupplicium ſumi. ſufficit ergo eos: qui cum ipſo, qui occiſus dicitur, fuerunt: & qui ſuſpicione cædis, aut conſcientia attingi videbuntur: " de his " quæſtionem haberi.

31 ¶Cùm dominus in itinere [b] eſſet occiſus: de his: qui vna cum eo fuerunt, cùm occideretur, vel cùm vnà fuiſſent, profugerunt: ſupplicium ſumendum eſt. quòd ſi cũ

a *l.1. §.13. ĵ. de quæſt.*
b Matrimonii vis, vnam domũ facit viri & vxoris.
c *v.l.1.ſ. rerum amotarum.*
d Occiſi dicuntur qui vi aut cæde interfecti: puta iugulati, ſtrangulati, præcipitati, percuſſi ſaxo, vel fuſte, vel lapide: necati denique alio quo telo.
e *v.Paul.3.ſent. 5.§.2.*
f vide *l.233.§.2. ĵ. de verbor ſignif.*
g *v.l.21.ĵ.eo.* Imò ſi veneno, idem erit. Honeſtati enim hæredis cōuenit qualēmcũque mortem teſtatoris inultā non prætermittere *Paul. 3 ſent. 5.§.2.*
h *l.3.§.4 ĵ.eod. l.vlt.inf. Co.eod. l.50.ĵ. de regulis iuris.*
i Vis parum nihilúe prodeſt aduerſus ea quæ clam geri ac cōmitti ſolent.
k *al.* fautores.
l Seruus dominum iuuare cogitur, ne ſeipſũ ſtrãgulet, aut ſibi manus inferat. Id enim iniuriã inferre non eſt ſed opem ferre. vis non omnis, iniuria eſt: ſed quæ animo fit nocendi. Ita vim non facit medicus, dũ ſecat: aut q. furioſũ legat.
m *Paul. 3. ſent. 5.§.4.*
n *l.3.§. 4.ĵ. de bon.eor. qui ante*
ſ *ent.*
o *l.vlt. Cod.eod. Paul.3.ſent.5.§.6.*
p Sub eodem tecto fuiſſe hi dicũtur qui eò loco fuerint, vnde vocem eius cui vis infertur, exaudire potuerit.
q *Paul.3.ſent.5. §.3.*
r Iudicatis ſæpe rebus ſtandũ eſt. Optima.n. interpretatio eſt quæ ducitur ex ſententiis iudicantium.
ſ putà, cùm eodem in itinere, vel de proximo *Paul.3. ſent. 5.§. 6.7.8.*
t Vicini dicuntur, qui vocem alterius cōquerentis adire poſſunt.
u *vide 6. Valerÿ* 8.
x vide quę ſcripſi in mea Epitome feudorum. Titulo *de his quæ vt indignis.*
y *l.vlt.Cod eod.* Voce etiã nuda auxilium ferre poſſe quis intelligitur. Quin his vocibus & querelis exauditis, indicia de vi rectè colliguntur.
z *adde l.1.C.ad l.Iuliam repetund.*
a Mortis metus non excuſat ſeruum pro domini vita ac ſalute ſeruanda mori recuſantem: Eadem penè poſſis dicere pro ſubdito, Principem ſuum in vitæ diſcrimine deſerente.
b *Paul.3.ſent.5.§.8.*
c ¶ *§.33.ĵ.eod.l.14.ĵ.eod.* delicti tamen non capax *l.23.ĵ.de furtis.*

domino nemo fuit: cùm occideretur: ceſſant iſta ſenatuſconſulta.

32 ¶Impubes [c] ſeruus, vel ancilla nondum viripotens, non in eadem cauſa erunt. ætas enim excuſationem meretur.

33 ¶Impuberi autem vtrùm in ſupplicio tantùm parcimus, an verò etiam in quæſtione? & magis eſt, vt [d] de impubere nec quæſtio habeatur, & alias ſolet hoc in vſu obſeruari, vt impuberes non torqueantur. terreri tãtùm ſolent: & habenà [e], vel ferulà [f] cædi.

34 ¶Excuſantur autem ſerui, qui auxilium tulerunt ſine dolo malo. nam ſi finxit ſe quis auxiliũ ferre, vel dicis [g] gratia tulit: nihil hoc commentum ei proderit.

35 ¶Tuliſſe [h] autem auxilium non tantùm is videtur, qui ſeruauit dominum: (hoc eſt, qui potuit ita opem ferre, vt ſaluus eſſet dominus) verùm is quoque, qui quidquid [i] potuit, fecit: tametſi dominus interfectus eſt, veluti ſi quis clamauit, *vt ad auxilium* conueniretur: aut terruit adgreſſores: atque ſi quis turbam conuocauit, aut ſi corpus ſuũ obiecit: vel alias corpore ſuo auxilium tulit.

36 ¶Non tamen ſemper, qui clamore vſus eſt, auxiliũ tuliſſe videtur. quid enim, ſi, cùm poſſet manu depellere à domino periculum, ille clamorem inanem elegit? plectendus vtique erit.

37 ¶Quid, ſi [k] vulnerati ſint ſerui, cùm protegerēt dominum? dicēdum eſt, parci eis debere, niſi ſi aut ipſi [l] vulnera iſta fecerunt data operà, ne punirentur: aut talia [m] vulnera iſti acceperunt, vt poſſent nihilominùs opē ferre, ſi voluiſſent.

38 ¶Si dominus mortiferè vulneratus ſuperuixerit [n], nec de quoquam ſeruorum ſuórum conqueſtus [o] ſit: etiam ſi ſub eodem tecto fuerunt, tamen parcendum illis erit.

Si dominus officium ſeruorum purgauerit.

2. *Caliſtratus* "libro 5. de Cognitionibus."

DIuus Marcus Commodus Piſoni reſcripſit in hæc verba: Cùm conſtiterit apud te, Piſo cariſſime, Iulium Donatum, poſteaquàm conterritus aduentu latronum profugerat uillam ſuam, vulneratum eſſe, mox teſtamento facto purgaſſe [p] officium ſeruorum ſuorum: nec pietas pro ſeruis, nec ſollicitudo heredis obtinere debet, vt ad pœnam vocentur, quos abſoluit dominus ipſe.

3. *Vlpianus* "lib. 50. ad Edictum."

SI quis in [q] graui valetudine [r] adfectus, opem domino ferre non potuerit: ſubueniendum eſt ei.

1 ¶Si quis moriens [ſ] dixiſſet, à ſeruo [t] vim mortis allatam eſſe ſibi: dicendum eſt, non [u] eſſe credēdum domino, ſi moriens hoc dixit: niſi potuerit & probari.

2 ¶Si maritus vxorem noctu intra cubiculum ſecum cubantem necauerit. vel vxor maritum: ſerui pœna ſenatuſconſulti liberabuntur. Sed ſi exaudiſſent [x], & opem nō tuliſſent: plectendi erunt, nō tantùm ſi proprii eſſent mulieris: ſed etiam ſi mariti.

3 ¶Si tamen maritus in adulterio depræhenſam occidat: quia ignoſcitur [y] ei: dicendum eſt, non tantùm mariti, ſed etiam vxoris ſeruos liberandos, ſi iuſtum [z] dolorē exſequenti domino non reſtiterunt [a].

4 ¶Si cùm omnes domini adgreſſuram paterentur, vni ſeruus opem tulit: an ſit excuſandus: an verò, quia omnibus non tulit, plectendus? & magis eſt: "vt" ſi quidem omnibus ferre potuit, quamuis quibuſdam tulit, ſupplicio adficiendum: ſi verò ſimul omnibus non potuit, excuſandum, quia quibuſdam opem tulerit. nam illud durum eſt dicere: ſi, cùm duobus auxilium ferre, non poſſit, elegit [b] alteri eſſe auxilio: electione crimen eum contraxiſſe.

5 ¶Quare & ſi ſeruus mulieris marito dominæ magis auxilio fuit, quàm dominæ, vel contrà: dicendum eſt, ignoſci ei debere.

d *l.10.ĵ. de quæſtionibus.*
e Habena, hîc lorum. Horat. 2. *Epiſtol.* 2. In ſcalis iacuit, metuēs pendentis habenæ.
f *adde l.1. C. de curſu publico.*
g de hac dictione *vide l.4.ſ. commodati.*
h Probat ſe opē domino tuliſſe, non is tantũ qui probat ſe dominũ ſeruaſſe, ſed & qui fecit quidquid potuit, qui clamauit ad auxiliũ, qui terruit aggreſſores, qui turbã cōuocauit, qui corpus ſuum obiecit, vel alias auxilium tulit.
i Auxilium opemúe tuliſſe dicitur, qui fecit quod potuit.
k Probans infirmitatem, probat quoque ſe opem ferre non potuiſſe
l Adfectata vulnera non excuſant ſeruum, opē domino non ferentem.
m Vulnus modicum non excuſat ſeruũ, domino opem nō ferentem.
n Mortiferum ac mortale ſeu lethale dicitur tametſi vulneratus ſuperuiuat.
o *l.2.ĵ.eod.*
p *v.l.5.C. familiæ erciſc.*
q Hæc particula videtur ſupereſſe: aut ſolœciſmus fuerit: De Solœciſmo adde *l.82.ĵ.de legat.2.l. 14.Cod. de fideic.* Solœciſmum autem dictum putant à Solone, quòd in legibus ſuis pingui Minerua ſit locutus.
r *facit l.15.in pr. l.23.§.1.l.34.ĵ. de operis libert.*
ſ Morientis teſtimonio, dicto & querelis an fides habenda ſit: vt iis quis torqueri poſſit dixi *ad l.6.Cod.de teſt. ordin.* Sanè hîc nō creditur morienti, niſi & ea probētur: tametſi aliàs nemo prēſumitur moriens immemor ſuæ ſalutis *l. vlt. C.ad l.Iul.repetũd.*
t vel à filio *l.4. ſ.de inofficioſo.*
u nota, depoſitionē morientis, & offenſi nō audiri *facit l. 39. ſ. de pignorat. l. 28. in f.ſ.ad Velleiã.* nec fidē facere aduerſus ſeruos *vt hîc:* filios *d.l. 4. ſ. de inoff.* vt hinc poſſis colligere, Rei depoſitionem ſupplicii tempore, neminem onerare, alteri præiudiciũ non facere. vide Medicem parte 3. *Tract. de morte, numero* 32.
x *v.l.4.in fine pr.ſ.de noxalibus.*
y quantum ad pœnam legis Corneliæ, ſed non in totum *l.22.in f.l.24 l.38. §.8.ſ. de adulteriis.l.1.in f.ĵ.de ſicariis.*
z Iuſtum dolorem licet cuique exequi.
a aliàs, Non reſiſtere, cùm poſſis, culpa eſt.
b In re pari, gratificationi locus eſt *Bald.v.l.53.l.54.ĵ de re iudicata.*

6 ¶Subuenitur eis, qui eo tempore, quo dominus dominávе occiſus eſt, clauſi ita fuerunt ſine dolo malo, vt erumpere ſuccurrendi cauſa, aut comprehendendi eos, qui cædem fecerint, non potuerint. Nec intereſt, à quo clauſi continebuntur. Sic tamen, ſi non [a] data opera voluerint ſe ita includi, ne opem ferre poſſint. Cluſos [b] accipere debemus, & ſi ſunt vincti: ſi tamen ita vincti, vt omnino erumpere vincula, & auxilio eſſe non potuerunt.

7 ¶Ignoſcitur etiam his, qui ætate defecti [c] ſunt.

8 ¶Surdus quoque inter imbecillos [d] numerandus eſt, aut inter eos, qui ſub eodem tecto non ſunt, quia vt illi per ſpatium, ita hic per morbum nihil audit.

9 ¶Cæcus quoque veniam mereri debet.

10 ¶Mutum ſimili modo excipimus: ſed ibi, vbi vocis tantum auxilium ſuperfuit.

11 ¶Furioſos excipi nequaquam dubium eſt.

12 ¶Si quis [e] quem eorum ſeruum ſeruámve ex ea familia, qui eius facinoris noxius erit, receperit, vel celauerit ſciens dolo malo: in ea cauſa eſt, ac ſi lege, quæ de ſicariis lata eſt, facinoris noxius fuerit.

13 ¶Si ex ſtipulatu ſeruus debeatur, & cædem domini arguerit [f], & pro hoc præmio [g] liber eſſe iuſſus ſit: ex ſtipulatu actio ſtipulatori non datur. nam, & ſi ſupplicio adfectus fuiſſet, non daretur, quòd ſi ſub eodem tecto non fuit: ex ſtipulatu actio in æſtimatione ſerui vtilis erit creditori.

14 ¶Vtrùm autem is ſolus videatur indicaſſe [h] vel arguiſſe, qui ad hoc proſilit vltrò: an etiam is, qui, cùm accuſaretur, ipſe detorſit in alium crimen? & magis eſt, vt ille hoc præmio dignus ſit, qui vltrò ad accuſationem proſilit.

15 ¶Hi quoque, qui non potuerunt aliàs ad libertatem peruenire, (vt putà ſi hac lege diſtract [9] erat quis, ne manu mitteretur) poterunt propter hoc, quod in commune vtile eſt, ad libertatem peruenire.

16 ¶De his quoque ſeruis, qui teſtamento manumiſſi ſunt [i], perinde atque ſeruis, ſupplicium ſumendũ eſt.

17 ¶De his: qui, antequàm teſtamentum occiſi occiſæúe aperiretur, profugiſſent, poſteáque aperto teſtamento liberi ſcripti inuenirentur: perinde, ac ſi de ſeruis, quæſtio habenda, ſuppliciúmque ſumendũ eſt. nam eſt æquiſſimum, vltioni dominorum non obſtare indulgẽtiam ipſorum. quam [k] quiſque pleniorem eſſet expertus, eo grauiorem ſceleri ſuo pœnam merebitur.

18 ¶Quod ad cauſam teſtamenti pertinens relictum erit ab eo, qui occiſus eſſe dicetur: id ne quis ſciens dolo malo aperiendum, recitandum, deſcribendúmque curet, edicto cauetur, priùs quàm de ea familia quæſtio ex ſenatuſconſulto habita, ſuppliciúmque de noxiis ſumptum fuerit.

19 ¶Aperire autem hic ille videtur, qui naturaliter aperit: ſiue ſint ſignatæ, ſiue non ſint legatæ [l] ſed tantùm naturaliter clauſæ.

20 ¶Aperire accipere debemus, prohibitos nos, vel palàm, vel publicè, vel ſecretò: Omnis enim apertura prohibita eſt.

21 ¶Si quis ignorans occiſum, apperuerit: non debet hoc edicto te ne ri [m].

22 ¶Et ſi ſciens, non [n] tamen dolo apperuit, æquè non tenebitur: ſi fortè per imperitia [o], vel per ruſticitatem [p], ignarus edicti prætoris, vel ſenatuſconſulti, aperuit:

23 ¶Si quis tabulas quidem non aperuit naturaliter, linum autem inciderit: excuſatus erit. quia dolo caret, qui ipſas tabulas non aperuit.

24 ¶Si autem non totum teſtamentum, ſed pars [q] eius aperta ſit: dicendum eſt, in edictum incidiſſe eum, qui aperuit. parui enim refert, vtrùm totum, an pars aperiatur.

25 ¶Si quis codicillos aperuerit, teſtamentum non aperuerit: in edictum incidit. nam & codicilli ad cauſam teſtamenti pertinent.

26 ¶Item ſiue iure valeat, id, quod apertum eſt, ſiue non valeat: attamen edicto locus eſt.

27 ¶Eadem ſeruantur & de his, quæ ad cauſam ſubſtitutionis pertinent, ſi pupillus pupilláve occiſus occiſáve eſſe dicetur.

28 ¶Si alius aperuit, alius recitauit, alius deſcripſerit: omnes in edictum incident, qui ſingula eorum fecerunt.

29 ¶Non tantùm ex teſtamento, ſed etiam ab inteſtato hereditas ad hoc edictũ pertinet: vt ne [r] quis adeat, bonorúmve poſſeſſionem [ſ] petat, antequàm quæſtio de familia habeatur. ne heres, propter compendium ſuum, familiæ facinus occultaret.

30 ¶Eleganter Scæuola ait: vt quis ad heredem ſuum vtiles actiones tranſmittat, ſi fortè ante aditionem deceſſit: exploratum eſſe debere, idcirco eum non adire, quòd ſenatuſconſulto, edictóque terreatur.

31 ¶Si condicioni intra diem ex die mortis præſtitutum parère iuſſi, ignorantia non paruerunt: ſi idcirco ignoratum eſt, quia, metu ſenatuſconſulti aperiri tabulæ non potuerunt: ſuccurritur [t] eis ad implendam condicionem.

a *l.2. §. 8. ſ. ſi quis cantion.*

b *l.9.ſ. ex quib. cauſ.maior.*

c Senes & decrepitos à quæſtione & tormentis immunes eſſe hinc colligunt. vide *Clarum. 5. ſentẽt.§.vlt.quæſt.* 64.

d *l.3.l.9.ſ.de ædilitio. l.43.ſ. de vulgari.*

e Qui reum recepit, tenetur eiuſdem criminis. *vide l.1.ſ. de recept.*

f iudicauerit §. 14.15.ſ.*eo. l.* 197. ſ.*de verb.ſig. l.* 1. *Cod.pro quib.cauſ. ſerui.v. Cuiac.*18. *obſ.*22.

g *v.l.25.ſ. eod. l.* 2.ſ.*de iure fiſci.l.*8. ſ.*de accuſat.*

h vindicaſſe *Hal.* Florẽtinam defendit Auguſtinus 2. *Emend.* 19. Cuiacius 18. *obſ.*22.

i de ſtatuliberis: de quibus *l.* 1.§.4.*in fi.ſ. eod. adde Paul.3.ſent.* 5.§.6.

k Pœna maiori digni ſunt, q maiora præmia ſũt experti *l.vn.in f. Co.de conductorib. lib.*11.*tit.*71.

l *al.*ligatæ.

m quia nõ præſumitur doloſus, qui ignorat. de qua præſumptione *v. Alciat.* 3.*præſum.*30.

n Dolum non continuò admittit, qui ſciens quid facit.

o *l.5.§.1.ſ.d. his quæ vt indignis.*

p iuris. *vt l.* 8. *Cod. qui admitti.* cui parci ſolet *l.* 7.§.4.ſ. *de iuriſdict. l.2.§.1.ſ. ſi quis in ius vocat.l.* 1.*in f. ſ. de edẽdo. l.1.in f.ſ.de inſpiciend.vent.l.2. in f.ſ.de iure fiſci.l.*31. *C.de teſtam.*quod in ſagaciſſimis fallit *arg. l.* 6. §. 19.ſ. *de excuſ.tut.* & in delictis. Iaſon *ex d.l.* 7. ait ruſticitatem nũquam excuſare, niſi in caſib. in iure comprænhenſis.

q vide *quæ notaui in Epitome feudorum Titulo ſi quid in fraudem patroni: & Titul. & contr.empt.*

r *l.5.§.1.ſ.eo.*

ſ *l.5.§.1.ſ.eo.*

t vide quæ notaui *ad l.vnicam. §.Cod.de caducis.*

u ¶In dubio potentior eſt cauſa quę nocet, quàm quæ prodeſt *v.l.* 5.ſ.*de fideiuſſor.*

x *l.4.in f.ſ.eod.*

y ex ſubſtitutione *Cuiacius* 4.*obſ.* 13.

z *l.3.in f.ſ.eod.*

32 ¶Si & aliud impedimentum ſit de nõ adeunda hereditate. vel aperiendarum tabularum: ſit [u] & ſenatuſconſulti: nihil [u] prodeſſe impedimentum ſenatuſconſulti, ſi & aliud fuit. veluti ſi prægnas [x] vxor occiſi fuit, vel etiã putabatur: & propterea adire hereditatem inſtitutus non potuerit.

4. *Papinianus* libro ſexto Reſponſorum.

QVi poſtumos heredes inſtituerat: non natis poſtumis, vxorem ſecundo loco ſcripſit heredem. cùm à familia necatus diceretur, vxor diem ſuum obierat. heredes mulieris actiones ex conſtitutione [y] ſibi dari poſtulabant. eos ita demum audiendos eſſe reſpondi, ſi mulier, quam in vtero nihil geſtare conſtabat, propter ſenatuſconſultum hereditatem adire noluit. alioquin, prægnate [z] ea defuncta, nullam iniuriæ querellam interueniſſe.

De neceſſariis heredib. 1. *De bonorum poſſeſſione.* 2. *De publicatione bonorum.* 3. *De incuria & medici inſidiis.*

5. *Vlpianus* libro 50. ad Edictum.

NEceſſarios heredes puto edicto compræhendi, ſi [a] ſe miſceant hereditati.

1 ¶Nec bonorum [b] poſſeſſionem peti prætor permittit. & ego puto ad omnes [c] bonorum poſſeſſiones hoc edictum pertinere.

2 ¶Non aliàs bona publicantur [d], quàm ſi conſtabit, eſſe occiſum patremfamilias: & heredem ante quæſtionem de familia habitam, ſuppliciúmque ſumptum, adiſſe hereditatem.

3 ¶Vbi quis incuria necatus eſt, vel medici [e] inſidiis: adiri quidem hereditas poteſt, ſed heredi defenſio mortis incumbit.

Si certus ſit percuſſor. 1. *De herede accuſato.* 2. *Si vnus ex dominis non compareat.* 3. *De eo qui appetitus eſt, nec occiſus.*

6. *Paulus* libro quadrageſimoſexto ad Edictum.

ET, ſi percuſſor certus ſit: tamen habenda quæſtio eſt, vt cædis mandator [f] inueniatur. Vtique autem ipſe maximè quæſtioni dabitur, quamuis & ceteri puniantur.

1 ¶Quamuis aliàs in caput domini ſerui non torqueantur: rectè tamen fiet quæſtio, etiam [g] ſi heredem accuſet: ſiue extraneus heres, ſiue ex ſuis ſit.

2 ¶Si vnus ex dominis non compareat [h], quærendum eſt de caſu eius per ſeruos, quos communes habuerunt. magis enim de ſalute, aut vltione domini non comparentis, quàm in caput præſentis torquebuntur.

3 ¶Si appetitus [i] ſit, nec occiſus dominus: nihil ſenatuſconſulto cauetur. ipſe enim in familiam ſuam poteſt animaduertere.

7. *Idem* libro ſingulari ad ſenatuſconſultum Silanianum.

ET (in) libertos extraordinarium [k] auxilium habebit.

De ſeruo vendito. 1. *De caſtrenſi peculio.*

8. *Idem* libro quadrageſimoſexto ad Edictum.

SEnatuſconſulto Piſoniano cauetur, *vt, ſi pœnæ obnoxius ſeruus veniſſet* [l] *quandoque animaduerſum in eum eſſet, vt venditor pretium præſtaret:* ne emptori iniuriam feciſſe videatur ſenatus.

1 ¶Si filiuſfamilias, qui in caſtrenſi [m] peculio teſtatus eſt, occiſus ſit: omni modo id defendendum eſt, vt ex quibus caſibus ad fiſcum [n] patrisfamilias bona pertinent, his caſibus & huius peculium, potiùs quàm ad hæredes, qui delinquerunt in adeundo, & ſimilibus, vltíve non ſunt.

De confiſcatione bonorum ob mortem inultam.

9. *Gaius* lib. 17. ad Edictum Prouinciale.

a Suos non dici ad hanc edicti pœnam antequã ſe immiſuerint, ex hoc loco notat Baldus.

b *l.3.§.29.ſ.eod. Paul.3.ſent.5.§.1.*

c ſunt enim variæ: ſex ordinariæ, vna extraordinaria *Inſtit. de bon.poſſ.*

d *l.8.in f.ſ.eod.*

e Medicus eo caſu punitur *l.* 6.§. 7.ſ. *de off. præſ.adde l.3.ſ. de variis & extraordin.cognit.*

f *l.17.ſ.eod.*

g Habetur de familia quæſtio, etiamſi hæres teſtatorem occidiſſe dicatur *Paul.3.ſent.5.§.9.*

h Mortu9, præſumitur, ac probatur qui diu quæſitus in itinere aut conflictu non cõparet. Alios modos mortis probandæ vide apud Capellã Tholozanam *deciſ.*312. An & anno centeſimo? *vide l.23.Cod.de Sacroſ. Eccleſ.* Ex hac quoque lege decidenda eſt pars legis. 2. §.4. ſ. *teſtamenta quẽadmod.aper.*

i Perfecta eſſe homicidia ac delicta interdum exigitur vt vindicari poſſint, ac de præfectis delictis ſtatuta intelligenda eſſe notat Baldus: vt ad ſtatuta de homicidio, nõ pertineat lex is qui cum telo. ¶*Cod. ad l. Conel. de ſicariis.*

k vt ſc. in ſeruitutem redigãtur *arg. l.2. Cod. de libertis.*

l Alienatio ſerui fiſco ob pœnã obnoxij, nõ impedit vindĩctam fiſci.

m Caſtrẽſe peculium publicatur propter delictum hæredis filij.

n *v.leg.5.§.2.ſ. eod.l.9.ſ.eod.*

Cum ſiſc.

CVm fisco caduca[a] bona defuncti addicantur propter inultam mortem: in [b] eum legatorum actio datur[c]: & libertates ratæ sunt, eorum scilicet, qui senatusconsulto excipiuntur.

De filio exhæredato. 1. De liberis.

10. *Paulus* libro singulari ad Senatusconsultum Silanianum.

SI exheredatus filius, antequàm adiretur patris hereditas, occisus sit, ex euentu[d] inspicietur. vt, si adita fuerit hereditas, quasi alieni fuisse videantur. si verò irritum testamentum factum sit: quia ipsius esset, si vixeret: omnia perinde aguntur, acsi dominus esset

1 ¶Sub Diuo Traiano constitutum est, de his libertis quos viuus manumiserat, quæstionem haberi.

11. *Tryphoninus* libro 2. Disputationum.

IDemque erit & de [e] his, qui ius anulorum petierant.

Si seruus legatus pro præmio libertatem accipiat.

12. *Paulus* libro singulari ad Senatusconsultum Silanianum.

SI seruus à testatore occiso legatus sit: & prætor pro præmio statuerit liberum eum esse: dicendum est, nõ impediri libertatem[f].

De tempore cognitionis aperti testamenti.

13. *Venuleius Saturninus* libro 2. de publicis iudiciis.

IN cognitione aperti aduersus senatuscõsultum testamenti eius, qui à familia sua occisus dicatur, quinquennij [g] tempus constitutum est senatusconsulto, Tauro & Lepido consulibus [h]. quod tamen ad extraneos pertinet. namque eos, qui parricidij pœna teneri possunt, semper[i] accusare permittitur eodem senatusconsulto.

De seruo impubere.

14. *Mæcianus* lib. 11. de publicis iudiciis.

EXcipiuntur senatusconsulto Silaniano impuberes [k] serui. Trebius autem Germanus legatus etiã de impubere sumi iussit supplicium. & tamen non sine ratione. nam is puer nec multum à puberi ætate aberat: & ad pedes domini cubuerat, cùm occideretur: nec postea cædem eius prodiderat. vt enim opem ferre eum non potuisse constabat: ita silentium præstitisse etiã postea, certum erat. & his duntaxat impuberibus senatusconsulto parci credebat, qui tantum sub eodem tecto fuissent. qui verò ministri, vel participes cædis fuissent: & eius ætatis, (quamquam nondum puberis) vt rei intellectum capere possent: his non magis in cæde domini, quàm in vlla alia [l] causa parci oportere.

Si substitutus vltus sit necem testatoris. 1. Si heredi scripto legatum fuerit. 2. De herede scripto vel legitimo.

15. *Marcianus* lib. singulari de Delatoribus.

SI sequens[m] gradus vltus fuerit necem testatoris, an priore [n] hereditas ad illum transferatur? & ait Papinianus, non esse hoc. nam pœna illius, huius præmium esse non debet.

1 ¶Cùm ex parte heredi instituto legatum quoque erat, & in vlciscenda morte cessauerat: Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, tam hereditatis portionem, quàm legatum, ei auferendum.

2 ¶Heredibus [o] autem, qui in vlciscẽda morte defuncti cessauerant, tam testamento, quàm ab intestato auferuntur bona. (forte & si quasi patronus venit) quamuis hi suo iure admittantur.

Si seruus communis necem detexerit.

16. *Marcellus* lib. 12. Digestorum.

DOmino à familia[p] occiso, seruus cõmunis [q] necem eius detexit. fauore libertatis liber quidem fieri debet: pretij [r] autem partem sibi contingentem socium cõsequi oportet.

De familia torquenda.

17. *Modestinus* lib. 8. Regularum.

PRiùs de se familia torquenda est. &, si confiteatur: tũc interrogetur, quo mandante[s] flagitium admissum sit.

De querela inofficiosi, & morte defuncti vindicanda.

18. *Idem* lib. 9. Regularum.

ET inofficioso testamento queri idem, & mortem vindicare defuncti non prohibetur. idque Paulus respondit.

De auxilio à familia ferendo.

19. *Idem* lib. 8. Pandectarum.

CVm[t] dominus occiditur: auxilium ei familia ferre debet[u] &[x] armis, & manu [y], & clamoribus[z], & obiectu [a] corporis, quòd si, cùm posset, non tulerit: merito de ea supplicium sumitur.

De reb. hereditar. ordinandis.

20. *Papinianus* lib. 2. Responsorum.

HEres, qui veneni[b] causam persequitur, res hereditarias vrgentes ordinare, saluis probationum indiciis non prohibetur.

De tempore petendæ possessionis, de libertate. 1. De fideicommisso. 2. De appellatione.

21. *Idem* lib. 6. Responsorum.

PRopter veneni [c] quæstionem tempus petendæ possessionis non profertur: cùm, eo quoque suspenso crimine, rectè petatur. Aliud senatui placuit, cùm à familia dominus necatus dicitur, seruorum videlicet causa: quorum libertatem, quæstionis habendæ gratia, negligi necesse est.

1 ¶Neptis, quæ possessionem auiæ petierat, mortem eius, interfectam sciens, nõ defenderat. fideicommissam[d], quod auia ex alio testamento nepti debuit, in restituendis fisco bonis non esse deducendum placuit. dolus enim heredis punitus est. si [e] autem negligentia mulier emolumentum bonorum amiserit: fideicommissum esse retinendum, integrato iure debiti, rationis est.

2 ¶Præsidis iniquitate reis illatæ cædis absolutis: heredibus, qui non defunctoriè [f] debitum officium impleuerant, quamuis [g] non prouocassent, hereditatem auferri non oportere visum est.

De morte heredis.

22. *Paulus* libro 16. Responsorum.

GAius Seius, cùm languesceret [h], questus est, *se veneno occidi* [i] *à seruo suo*: & sic exspirauit. cui heres exstitit Lucia Titia soror: & mortem eius exequi neglexit. & ipsa post annum decimum[k] decessit. exstitit, qui bona nũtiaret Gaij Seij quæro, an morte Titiæ extinctum sit crimẽ. Paulus respõdit, causam de qua quæritur, cùm sit pecuniaria [l] mortẽ[m] ingratæ[n] heredis extinctam non videri.

D. S. C. Trebelliano.

23. *Mæcianus* lib. 13. Fideicommissorum.

SI, antequam pateferet testatorem occisum, tabulæ testamenti apertæ essent. deinde innotuisset, id admissum esse, causa cognita puto[o] compellendum institutum adire hereditatem, quam suspectam diceret: & ex Trebelliano senatusconsulto restituere[p].

24. *Vlpianus* lib. 50. ad Edictum.

SI quis quasi suspectam hereditatem coactus[q] adit: nõ tenetur edicto.

De præmio eius qui fugitiuos requisiuit & conuicit. 2. De actione populari in centum aureos.

25. *Gaius* libro 70. ad Edictum Prouinciale.

LEge Cornelia cauetur de præmio [r] accusatoris, qui requisiuit & renuntiauit eos seruos, qui ex ea familia ante quæstionẽ fugerint[s]. vt in singulos [t] seruos, quos conuicerit, quinque aureos ex bonis occisi, aut, si inde redigi ea quantitas non possit, ex publico [u] accipiat. quod præmium non in omnes seruos, qui sub eodem tecto locóve fuerint, sed in eos solos, qui cædem admisissent accusatori tribuitur.

1 ¶Præterea cauetur, vt de his, qui ante quæstionem habitam fugerint, si aperto testamento liberi scripti inueniantur, lege de sicariis iudicium fiat. ita vt ex[x] vinculis causam dicant: & conuicti, perinde ac serui puniãtur. & ei, qui conuicerit, deni aurei præmij nomine darentur ex bonis damnati.

2 ¶Ex hoc edicto actio proficiscitur contra eum, qui aduersus edictum prætoris tabulas testamenti aperuisse dicetur. vel si quid aliud fecisse dicetur. (nam vt ex supradictis apparet) plura sunt, propter quæ pœna edicti constituta est. ¶Palàm est autem popularem

---

Caduca bona fisco addicuntur propter inultam mortem.
b Hæreditate publicata seu cõfiscata, omnia onera hereditatis transeunt in fiscum. Onera, inquam, legatorũ & libertatum.
c atque ita sentit onus hereditatis *l. 2. inf. j. si quis aliquo testari.* & in eum datur legatorum persecutio. *l. 50. §. 2. j. de leg. 1.* quemadmodũ & aduersus priuatos successores *l. 2. inf. j. de alimentis. l. 60. in f. j. de condit. & demonstr. l. 3. inf. j. ad Trebell. l. 14. j. de iure fisci. l. vn. §. 14. Cod. de caducis.*
d Euentus futurus expectandus quando non apparet de delicto, inspecto tẽpore præsenti, *Bald.*
e *adde l. 42. j. de adultor.*
f quia liber, habetur pro mortuo: *l. si mihi alienum. j. de solut. l. inter omnes. j. de furtis.* & sic oblique & indirectò ius tertii absorbetur *Bal.*
g *v. Cuiac. 4. obs. 14.*
h *v. quæ not ad inscriptionem huius tituli.*
i *l. vlt. j. ad l. Põp. de parricid. adde Tiraquellũ de pœnis causa. 29.*
k *l. 1. §. 33. s. eod.*
l quam in nulla alia *Hal.*
m vt putà soror defuncti. *l. 10. C. de his quæ vt indignis.*
n An à priore, putà vxore defuncti instituta *d. l. 10.*
o facit lex *20. d. 21. j. de his quæ vt indignis.*
p Exstat hæc Marcelli sententia in *l. 1. Cod de communi seruo.*
q 36 Synops. τῶν φόνων. c. 16.
r *§. vlt. Instit. de donationi.*
s *l. 6. s. eo.* quo in anno. *manuscrip. Accurs.* vnde notat, Testes interrogandos esse de die & mense dixi ad Accursiũ Nouella de Testibus. *§. & licèt.*
t 36. Synops. τῶν φόνων. c. 6.
u *l. 1. s. eod.*
x Auxiliũ ferrẽ alter alteri, armis, manu, clamore, corporis obiectu.
y *l. 1. §. 36. s. eod.*
z *l. 1. §. 28. §. 36. l. 3. §. 10. s. eod.*
a *l. 1. §. 35. inf. s. eod.*
b *l. 1. §. 18. §. 19. l. 5. inf. s. eod. l. 21. j. eo. l. 9. C. eod.*
c *v. l. 19. s. eo.*
d & fructus *l. 17. j. de his quæ vt indig.*

e Confusa additione hereditatis is actio non integratur, si hereditas ob dolũ sit euicta: secus si per negligentiã. Ita in pœnis pecuniariis culpa sufficit, neq; dolus exigitur.
f *v. l. 1. §. 34. s. eod.*
g Sufficit hæredi accusasse, nec tenetur appellare.
h *v. l. 3. §. 1. s. eo.*
i Mori viuentẽ non mortuum hinc colligunt.
k Post decennium mouetur quæstio bonorum, & sic. Ingratus hæres longo tempore nõ præscribit *Bal. v. tamen l. 13. s. eod.*
l & ipso iure imposita.
m Mors delinquentis, non impedit causam bonorum post mortem agitari *Bald.*
n Ingratus est hæres, qui non vindicat mortẽ defuncti *Bald.*
o Hereditatem adire cogendus est heres, & restituere fideicõmissum, etiã ante vindicatam mortem defuncti. hoc amplius adiicit Baldus, mortis defuncti vindicandæ onus heredi, at nõ fideicommissario vniuersali imminere.
p & sic restitutio fideicõmissi non patitur moram propter inultam mortem defuncti *Bal.*
q putà à prætore. Iussus enim iudicis excusat *l. 2. §. vlt. s. si quis cautionib.*
r *l. 3. § 13. s. eod.* vide quæ scripsi ad *l. 13. §. 2. j. de iure fisci. Cicero pro Cluentio* Præmio quis ad accusandum inuitatur.
s Fuga sola suspicionem facit *dixi ad Nouellã. 161. c. 1.*
t Si statutum pollicetur talentum deferenti reum læsæ maiestatis, quot quis reos detulerit, tot talenta feret.
u Præmium debetur de bonis offensi, ei qui vindicat necem: si non sufficiunt bona offensi, debetur de publico *Bal.*
x *l. 2. j. de custodia reorum.* Reus criminis causam ex vinculis debet dicere, nec dimittendus est datis fideiussoribus *Bal.*

actionem eſſe. cuius [a] pœna in centum [b] aureos ex bonis damnati extenditur.& inde partem dimidiam ei, cuius opera conuictus erit,præmij nomine ſe daturum prætor pollicetur:partem [c] in publicum redacturum.

De eo qui fideicommiſſum accepit ab herede.

26. *Scæuola* lib.34.Digeſtorum.

FIdeicommiſſum [d],quod ex teſtamento fratris patruelis Gaius Seius Titio debebat, ab heredibus Seij Titius accepit.quæſitum eſt, cùm necem Gaij Seij heredes eius non vindicauerint,an"Titius"nihilominus" eos" heredes [e] vt indignos accuſare poſſit ob id, quòd necem eius nõ vindicauerint:nec obſit ei, quod ab iiſdem fideicommiſſum ex teſtamento fratris patruelis conſecutus ſit.reſpondit,nihil proponi cur obſtaret.

An delictum heredis coheredi noceat.

27. *Calliſtratus*"lib.1.de iure fiſci."

SI de pluribus heredibus,quibuſdam inuitis,aut ignorantibus, apertum erit teſtamentũ:non amittunt portiones ſuas,qui [f] culpa c ar ent.

SI QVIS [g] ALIQVEM TESTARI prohibuerit,vel coegerit [h].

TIT. VI.

De teſtamentar. prohibito. 1. *Si dominus ſcripti heredis dolo fecerit,ne teſtamentum mutaretur.* 2. *De plurib. heredib.*

Vlpianus"lib.48.ad Edictum".

QVI [i]: dum captat hereditatem legitimam, vel ex teſtamento:prohibuit taſtamẽtarium [k] introire,volente eo [l] facere [m] teſtamẽtum, vel mutare [n]: Diuus Hadrianus conſtituit,denegari ei debere actiones:denegatíſque ei actionibus,fiſco [o] locum fore.

1 ¶Si dominus dolo fecerit, ne teſtamentum mutaretur [p], in quo ſeruus eius ſcriptus erat: quamuis manumiſſus adierit hereditatem, actiones ei denegantur. cùm & liberis eius,ſi quid fuerit datum, denegari debeat, etſi non fuerint in poteſtate. Sed ſi legatum ei relictum ſit, ídque reſtituere ſit rogatus:cõſequens erit dicere,admitti eum ad legatum,quod non ipſe habuiſſet,ſed ad alium ſit tranſlaturus.

2 ¶Si plures heredes inſtituti ſint:& omnes dolo fecerint quo minùs teſtamentum mutaretur: dicendum eſt, actiones omnibus denegari,quia omnes dolo fecerunt.

De teſtib.impeditis. 1. *De fratrib.* 2. *De fideicommiſſo.*

2. *Paulus*"lib.44.ad Edictum."

SI [q] quis dolo malo fecerit,ut teſtes non veniant [r],&per hoc deficiatur facultas teſtamenti faciendi: denegãdæ ſunt actiones ei,qui dolo fecerit:ſiue legitimus heres ſit,ſiue priore teſtamento ſcriptus.

1 ¶Fratris autem factum fratri [ſ] non nocet.

2 ¶Si fidei eius,qui dolum admiſit,commiſſum eſt,vt hereditatem reſtitueret:ea hereditas caduca cum ſuis [t] oneribus fiet.vt commodum legis Falcidiæ fiſcus ſentiat: dodrantis autem fideicommiſſarius.

De viro & vxore.

4. *Papinianus*"libro 15.Reſponſorum.

VIrum:qui non per vim,nec dolum, quo minùs vxor contra eum, mutata voluntate, codicillos faceret, intercesſerat: ſed (vt fieri adſolet) offenſam [u] ægræ mulieris maritali ſermone placauerat: in crimen non incidiſſe,reſpondi.nec ei,quod teſtamento fuerat datum,auferendum.

DE [x] IVRE [y] CODICILLORVM [z].

TIT. VII.

De teſtamento non iure facto.

a addel.12.ℨ.de dolo.l.vn.ℨ. de arbitris: adde §.3 inſt.de ſucceſſ. libert.
b in centũ millia ſeſtertiũ *Pau.* 3.*ſent.* in decem Hotomanus in ſua diſputatione de aureo Iuſtinianeo.
c In popularibus actionibus pars pecuniæ, actori: dimidia, fiſco applicatur: quod verum eſt in caſibus expreſſis à iure, aliàs regulariter totũ actori debetur *.l. Agraria.ℨ. de termino.l.ſi cui.ℨ.de verbor.ſignif. l.ſi quis id quod.ℨ. de iuriſdict. iud. Baldus.*
d Fideicõmiſſarius vniuerſalis poteſt accuſare hæredẽ de inulta morte defuncti *Bal.*
e *l.9.ℨ.eod.*
f *l.5.§.6.ℨ.de noui operis nũc.* Puniri non debet, qui culpa caret.
g 6. *Cod.* 34. *v. Paul.*5, *ſent.* §.2. 35.*Eclog.*4.
h de eo crimine vide in oratione Iſæi περὶ τοῦ κλεωνύμου κλήρου.
i Ei etiam velut indigno aufertur hereditas qui adfinẽ, tollenda eſt ex hoc loco vox hæc adfinem. Nulla eſt enim adfinitatis iure ab inteſtato ſucceſſio) vel cognatũ, cui ipſe ab inteſtato ſucceſſurus erat, teſtamentũ facere prohibuit: aut ne iure ſubſiſteret operã dedit.*Paul.* 5.*ſent.*12.§.2. *adde l.*2.*Cod.eod.*
k i. teſtamenti ſcriptorem *l.* 9. §.6.ℨ.*de hæredib. inſt.l.*3. *in f.ℨ. ad Trebell.l.*22.§.10. ℨ.*de falſis.*
l ſic interpretor: eò, vbi quis vult teſtamentũ facere vel mutare.
m §.1.ℨ.*eo.l.*19.ℨ. *de his quæ vt ind.*
n vel ordinare *l.*2.*C.eod.*
o *Synopſ.eod.c.*1.
p *in pr.ℨ. eod.l. vn.ℨ.quib. nõ compet.bon.poſſ.*
q *Synopſis eo.c.*2.
r & ita iure nõ ſubſiſteret *Paul.* 5.*ſent.*12.§.1.
ſ *l.5.§.5.ℨ.de noui oper.nunc*
t *v.l.9.ℨ. de Silaniano.*
u Iudiciũ vxoris poſtremum in ſe prouocare, maritali ſermone,non eſt criminoſum *l.vlt.C.eod.adde l.70.ℨ.de hæredib.inſtit.*
x 6.C 36.2.*inſtit.vlt.*4.*Co.Theod.*4.36 *Eclog.*1.
y ac ſolennitate.Porrò non tanta ſolennitas requiritur in codicillis,quanta in teſtamento *§.vlt.inſt.eod.*
z Codicillis quid eſt? An correctio teſtamento,vt Moſchopulus putat? An ſupplementum teſtamenti,vt Theophilus? Neutrũ verum eſt.Nam & ſine teſtamẽto fieri codicillus poteſt, & qui neque corrigit neque ſupplet teſtamentum, codicillus eſt. Codicillus igitur eſt inteſtati voluntas,vel teſtamenti ſequela minus ſolennis.Fit enim ab inteſtato verbis precariis tantùm:& ex teſtamento vires accipit. Teſtamentum ſi non valet, aut ſi rumpitur,non valet codicillus: rumpitur codicillus. Quid ſi ante teſtamentum factus eſt?eſt etiam ſequela:quia intellectus poſterior eſt.*l.5.ℨ. eo.*
a ¶Inutile teſtamentum vim codicillorum non habet *l.13.§.1.ℨ.eod.l.29.ℨ.qui teſtamenta.*

Vlpianus"lib.4.Diſputationum."

SÆPISSIME reſcriptum & cõſtitutum eſt, eum,qui teſtamentum facere opinatus eſt,nec voluit quaſi codicillos id valere, videri nec [a] codicillos feciſſe. Ideóque quod in illo teſtamento ſcriptum eſt, licèt quaſi in codicillis poterit valere,tamen non debetur.

De nato. 1. *mortuóue poſt teſtamentum ante codicillos.* 2. *vtrum ſpectetur tempus teſtamenti facti, an codicillorum. De libertate.* 3. *De furioſo.* 4. *De hereditate.*

2. *Iulianus*"lib.37.Digeſtorum."

SI ei [b],qui poſt teſtamẽtum factum, & ante codicillos ſcriptos natus eſſet,codicillis per fideicommiſſum aliquid daretur:vtile eſt.

1 ¶Quòd ſi ei,qui † poſt teſtamentum factum,& antequam codicilli ſcriberentur,mortuus eſſet, datũ eſſet: pro non ſcripto habetur.

2 ¶Codicillorum ius ſingulare [c] eſt: vt quæcumque in his ſcribentur, perinde haberentur ac ſi in teſtamento ſcripta eſſent.Ideóque [d] ſeruo,qui teſtamenti facti tempore teſtatoris fuiſſet,codicillorum tempore alienus, nõ rectè libertas directa datur.Et contrà:ſi: cùm teſtamentũ fiebat,alienus eſſet:codicillorum tempore,teſtatoris: intelligitur alieno ſeruo libertas data. Et ideo licèt directæ libertates deficiunt, attamen ad fideicommiſſarias eundum eſt.

3 ¶Furioſus [e] non intelligitur codicillos facere: quia nec aliud quicquam agere intelligitur: cùm per omnia [f], & in omnibus,abſentis [g] vel quieſcentis loco habetur [h].

4 ¶Hereditas teſtamento inutiliter [i] data, non poteſt [k] codicillis quaſi hereditas confirmari:ſed ex fideicõmiſſo petitur,ſalua ratione legis Falcidiæ.

De codicillis ab inteſtato. 1. *De legitima heredib.natis poſt codicillos.* 2. *De teſtamento facto.*

3. *Idem*"lib.59.Digeſtorum."

SI quis, cùm teſtamentũ nullum [l] habebat, codicillis fideicõmiſſa hoc modo dedit:*quiſquis* [m] *mihi heres erit bonorúmve poſſeſſor, eius fideicommitto*: fideicõmiſſa præſtari debent.quia paterfamilias, qui teſtamenti factionem habet,& codicillos faceret [n], perinde haberi debet,acſi omnes heredes eius eſſent, ad quos legitima eius hereditas vel bonorum poſſeſſio peruentura eſſet.

1 ¶Sed & ſi poſt codicillos factos natus quis eſſet proximus adgnatus,vel ſuus heres:fideicommiſſum præſtari debebit.intelligitur enim is quoque heres ſcriptus. & ideo non peinde habendus eſt, ac ſi rupiſſet hos codicillos.

2 ¶Teſtamento facto, etiam [o] ſi codicilli in eo confirmati non eſſent,vires tamen ex eo capient.Denique,ſi ex teſtamento hereditas [p] adita [q] non fuiſſet, fideicommiſſum ex huiuſmodi codicillis nullius momenti erit.

De eo qui non eſt ſoluendo.

4. *Idem*"lib.63.Digeſtorum."

EVm qui codicillorum tempore ſoluendo ſit, rectè libertatem dare placuit.quamuis teſtamenti facti tempore ſoluendo non fuerit.

De codicillis factis ante teſtamentum.

5. *Papinianus*"lib.7.Reſponſorum."

ANte [r] tabulas teſtamenti codicilli facti † non aliter valent:quàm ſi teſtamento. quod poſtea factum eſt, "vel"codicillis confirmentur: aut voluntas eorum quocumque [ſ] indicio retineatur. ſed non ſeruabuntur ea, de quibus aliter defunctus nouiſſimè iudicauit.

De conditione. De ſubſtitutione. 1 *De pluribus codicillis. De ſcriptura & ſignaculis.* 3. *Qui poſſunt facere codicillos* 4. *Si mortuo legetur.*

6. *Marcianus*"lib.7.Inſtitutionum."

DIui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt, nihil egiſſe matrem,quæ, cùm purè liberos ſuos heredes inſti-

menta.
b Codicillis ſi deicommiſſum relinqui poteſt ei ꝙ in vtero ſit teſtamenti tempore,vel qui natus ſit codicillorum tempore.
† *l.4.ℨ. de his quæ pro non ſcriptis.*
c Codicillis ſcripta perinde habentur ac ſi teſtamento ſcripta eſſent. *vt hîc.* Inde fit vt rupto teſtamẽto, rumpantur codicilli.
d Codicillis directa libertas rectè nõ datur ſeruo qui alienus fuerit tempore teſtamenti, licèt tempore codicillorum fuerit teſtatoris. *vt hîc.* vt per contrarium, Codicillis rectè datur directa libertas ſeruo,qui teſtamenti tempore fuerit teſtatoris,licèt codicillorum tempore fuerit alienus.
e *l.5.C. eo.* quid diſtet à prodigo vide Hotomanũ 3.*obſ.*29.
f Imò, non per omnia *l.* 2. ℨ. *de procurator.*
g *l.7.§.9.* 10.11. ℨ.*quib.ex cauſ. in poſſ.l.*124. *inf.* ℨ. *de regul.iur.*
h vox *Habetur* Fictionem notat, niſi antecedant hæc verba *per omnia, vt hîc vel in omnibus.* Vnde notant vtile eſſe, vt peregrinus ciuis factus cæterorum ciuium iure fruatur, cautionẽ eã optimam eſſe, vt mixta hæc verba, *habeatur & ſic* iniugãtur, vide Corſetum ſingulari, *Habetur*
i Inutiliter teſtamento datuo hereditas, codicillis quaſi hereditas cõfirmari non poteſt.Inutile teſtamẽtũ, non valet vt codicillus.Hereditatis appellatio directa intelligitur. *vt hîc & in libertatibus.* ℨ. *de manumiſſis teſtamento.*
k Nec enim ius teſtamenti & codicillorum confundi oportet §. 2.*inſt.eod.*
l *v.l.9.ℨ.eo.* Qui ſuccedit ab inteſtato poteſt grauari.
m hæc verba, non facto teſtamento, ad inteſtato venientes referuntur *Bal.* n & codicillos facit. o Codicilli vires ex teſtamento capiunt,etiamſi in teſtamento non ſint confirmati. p Codicillus,vt teſtamento non valente,non valet:ita rupto teſtamento rumpitur,adde *l 6.ℨ.eod.*
q Si eſt factum teſtamentum ad confirmationem codicillorum,requiritur aditio ex teſtamento:ſi non eſt factum,ab inteſtato *Bald.*
r §.1 & ibi Theophilus vbi dixi.*inſt.eod l.22.§.6.ℨ.de falſis.* Adde *Antoniũ Fabrum* 5.*Conectur.*12.5.*Harmenop.*5.§.7.36.*Synopſ*1 *c.*3. † Codicillus etiã ante teſtamentũ factus,Teſtamẽti ſequela eſt:quippe intellectu poſterior eſt, valet quoque etiamſi teſtamento nõ ſit cõfirmatus, ſi modo voluntas teſtatoris quocumque iudicio retineatur.Hodie codicilli valent.etiamſi non ſint ſpecialiter confirmati.*§.1.Inſt.eod.*
ſ ſed tamen Cuiacius putat, Codicillis ſcripta verba directis, non aliter valere quàm ſi ſpecialiter teſtamento ſint confirmata 18.*obſ.*7.

tuerit

tuerit, condicionem emancipationis codicillis adiecit. quia neque [a] condicionem heredi instituto codicillis adiicere, neque substituere directò potest.

1 ¶Codicillos & plures[b] quis facere potest, & ipsius manu neque[c] scribi, neque signari, necesse est.

2 ¶Licèt in confirmatione codicillorum paterfamilias adiecerit, *vt*[d] *non aliàs valere, velit, quàm sua manu signatos & subscriptos*: tamen valent facti ab eo codicilli, licèt neque ab eo signati, neque manu eius scripti fuerint. nam ea, quæ postea[e] geruntur, prioribus derogant[f].

3 ¶Codicillos is demum facere potest, qui [g] & testamentum facere potest.

4 ¶Si post testamentum factum mortuo [h] codicillis quis legauerit, licèt testamento confirmatis: pro [i] non scripto legatum fit.

Vtrum spectetur tempus testamenti facti an codicillor.

7. *Idem*" lib.2.Regularum."

QVædam non referuntur ad confirmationem codicillorum. veluti si ante captiuitatem quis codicillos cōfirmauerit, & in captiuitate codicillos scribat. nam non valent. Idem est, si aliquo modo ius testamēti faciendi desierit habere[k].

1 ¶Præterea in illis: quæ non iuris, sed facti sunt: non est perinde habendum, quod codicillis scribitur, atque si, vbi confirmatio [l], scriptum fuisset. Veluti si ita in codicillis scriptum erit, *vestem, quæ mea est*: codicillorum tempus spectandum, non quo confirmantur. Item, *Si Titius viuus est* [m]: vel, *si tot annis est*, codicillis legauit Seio. tempus codicillorum, non quo tempore fit testamentum, spectandum.

Quib. mod. Codicilli fiunt. 1. *De fideicommisso ab intestato.* 2. *qui possunt facere codicillos.* 3. *De arrogatione & emancipatione.* De *muto.* De *adgnitione postumi.* 4. *De militia.* 5. *Si seruo legatum vim testamento, libertas in Codicillis datur.* 6 *De confirmatione codicillor. nouissimor.*

8. *Paulus*" lib. singul. de iure codicillorum."

COnficiuntur codicilli quatuor modis. aut enim in futurum confirmantur, aut in præteritum, aut per fideicommissum testamento facto, aut sine [n] testamento.

1 ¶Sed ideo fideicommissa dari possunt ab intestato succedentibus, quoniam creditur paterfamilias sponte sua his relinquere legitimam hereditatem.

2 ¶Codicilli totiens valent, quotiens quis [o] testamentum quoque facere possit. Non tamen hoc ita intelligemus, vt exigamus, potuisse eum eo tempore, quo scribit eos codicillos, testamentum facere: (quid enim, si sufficientium testium facultatem non habuit?) sed si iure testamenti factionem habuit.

3 ¶Si post factum testamentum codicillos quis confirmauerit, deinde adrogandū [p] se præbuerit, & ibi codicillos fecerit, atque ita emancipatus decesserit: quæritur, an ex codicillis legata debeantur. nam & testamentum valet. sed eo tempore eos fecit, quo testamenti factionem non habuit. nec similis est muto[q], qui rectè codicillos cōfirmauerit. licèt enim is testamentum facere non possit: tamen testamentum, quod antè fecerat, in eodem statu est: huius autem testamentum sublatum est: & de alienis quodammodo rebus testatur. sed dicemus, codicillos valere. nam etsi postumus natus repetit testamētum, & decesserit: nihilominus codicilli valent.

4 ¶Si miles testamentum quidem ante militiam, sed codicillos in militia fecerit: an iure militari valeant codicilli, quæritur: quoniam testamentum iure communi valet, nisi " si " militiæ tempore signauit, vel quædam adiecerit. certè codicilli militiæ tempore facti, non debent referri ad testamentum: sed iure militari valent.

5 ¶Si [r] ei seruo, qui testamento legatum acceperat, libertas codicillis detur: vtile legatū esse dicemus: quasi [f] ab initio constiterit legatum.

6 ¶Si quis certi generis codicillos confirmauerit: putà *quos nouissimos fecero*: non vtique statim, quæ codicillis dantur, consistere videbuntur, quandiu [t] alij quoq. fieri possint. & ideo, si alij post ea fiant, legata in prioribus data non valebunt.

De incerto sui status.

9. *Marcellus*" libro 9. Digestorum".

ARisto negauit valere codicillos ab eo factos, qui paterfamilias, necne esset, ignorasset [u] *Vlpianus notat*: Nisi [x] veteranus fuit. tunc enim & testamentum valebit.

a §.2.infi. Inst. eod. l.27. in fi. ff. de condit. instit. Imò, quis condicionem codicillis adiicere potest l penult. in f. ff. de condit. instit.
b §. vlt. inst. eod.
c Codicillus testamenti sequela est minus solennis. §. vlt. Inst. de Codicillis, nullæ in eo formulæ obseruantur, nulla certa verba, nullus ordo, nullus in eo libripens, nullus emptor familię, nec scribi aut signari debet, testatoris manu vt hîc.
d l. 22. ff. de legat. 3.
e Posteriores codicilli prioribus derogant.
f de clausula derogatoria, vide Cuiacium 14. obs. 7. vide l. 75. ff. de reg. iur
g l. 8. §. 2. ff. eo.
h v. l. 4. ff. de his quæ pro non scriptis.
i id refert ad caduca, in quib9 Iurisconsulti versati. dixi ad l. vnicam. Cod. de Caducis.
k Vbi causa efficiens deficit, ibi confirmatio nihil operatur Bal.
l vbi confirmauit Hal.
m Verbum *est*, denotat tempus præsens Bal.
n l. 3. ff. eod. l. 16. ff. eod. §. 1. inst. eo.
o l. 6. §. 3. ff. eod.
p l. 6. §. 5. ff. de iniusto.
q l. 6. in f. ff. qui testā. §. 3 in f. inst. quib. non est permiss. facere testā.
r Codicillis scripta perinde cōfirmantur, ac si testamēto scripta essent. Inde fit, vt legatū testamento relictū seruo proprio, valeat, quasi relictum cum libertate, si modò libertas codicillis adscripta sit.
f Si legatum ab initio non valet, confirmatur ex post facto, impedimento ex vltima voluntate testatoris sublato Bart. l. 91. §. 2. ff. de l. 1. l. 9. l. 19. ff. de manumiss. testam. l. 8. C. de fideicommiss. vt hîc regula Catoniana lōcum non habeat.
t Vltimus codicillus non est, post quem aliū facere superstes testator potest. Viuo testatore, nullum eius testamentum nouissimum seu vltimum est dicēdum.
u l. 1. ff. de leg. 3.
x ¶Codicillos facere non potest qui de suo statu dubitat, nisi sit miles l. 11. ff. de testam. militis.

De hereditate.

10. *Papinianus*" libro decimoquinto Quæstionum."

QVod per manus traditum est[y], *codicillis hereditatem dari non posse*: rationem illam habet: ne [z] per codicillos, qui ex testamento valerent, ipsum testamentū, quod vires per institutionem heredum accipit, confirmari videretur.

De libertatib. & postuma præterita.

11. *Idem*" libro decimonono Quæstionum".

QVi graui vtero vxorem esse ignorabat: codicillis ad filium scriptis, libertates [a] dedit. nata post mortem patris filia, cum de ea nihil patrem sensisse constitisset: placuit, libertates [b] à solo filio præstari posse.

12. *Idem*" libro vigesimosecundo Quæstionum."

REdemptis à sorore partibus.

De hereditate.

13. *Idem*" libro decimonono Quæstionum".

ILlud " enim " sine dubio dici nō potest, etiā filiā manumittere cogendam, cùm ab ea nihil pater petierit, & iure suo heres exstiterit.

1 ¶Tractari solet de eo, qui, cùm tabulas testamenti non fecisset, codicillis ita scripsit, *Titium heredem esse volo.* sed multùm interest, vtrùm fideicommissariam hereditatem à legitimo per hanc scripturam, quam codicillorum instar habere voluit, reliquerit: an verò testamentum facere se existimauerit. nam hoc casu nihil à legitimo peti poterit. Voluntatis autem quæstio ex " eo " scripto plerumque declarabitur [c]. nam si forte à Titio legata reliquit: substitutum adscripsit, heres si non extitisset: sine dubio non codicillos, sed testamentum facere voluisse intelligitur.[d]

De legato relicto, vel adempto in codicillis post. mortem heredis.

14. *Scæuola* libro octauo Quæstionum.

QVidam referunt (quantum repeto) apud Viuianum Sabini & Cassij & Proculi expositam esse in quæstione [e] huiusmodi controuersiam: an legata: quæ posteaquam instituti mortem obierunt [f], codicillis adscripta vel adempta sunt: à substitutis debeātur. id est, an perinde datio & ademptio etiam hoc tempore codicillis facta valeat, acsi testamento facta esset. quod Sabinum & Cassium respondisse aiunt. Proculo dissentiente. nimirum autem Sabini & Cassij collectio[h] (quam & ipsi reddunt) illa est, quòd codicilli pro parte [i] testamenti habentur, obseruationémque [k] & legem iuris inde traditam seruent. Ego autem ausim sententiam Proculi verissimam dicere. *nullius enim momenti est legatum, quod datum est ei, qui tempore codicillorum in rebus humanis [l] non est: licèt testamenti fuerit. esse enim debet, cui detur: deinde sic quæri, an datum consistat: vt non antè [m] iuris ratio, quàm persona, quærenda sit. & in proposito igitur, quod [n] post obitum heredis codicillis legatum, vel ademptum est, nullius momenti est. quia heres, ad quem sermonem conferat, in rebus humanis non est. eáque ademptio & datio nunc vana efficietur. Hæc in eo herede, qui ex asse institutus erit, dato substituto, ita vt ab instituto codicilli confirmarentur.

1 ¶Quòd si duo instituti sint, substitutis datis: vnúsque eorum decesserit: vtilia videtur legata. sed circa coheredem erit tractatus, nunquid totum legatum debeat, si, *quisquis mihi heres erit*, legatum erit: an verò non: quia sit substitutus heres, qui partem faciat, licèt ipse non debeat. idem etiam potest circa nomina expressa tractari. multóque magis solum coheredem, totum[o] debere puto. quia is adiunctus sit: qui etiam tunc, cùm adiungebatur, in rebus humanis non erat.

15. *Africanus*" lib.2.[p] Quæstionum."

SEd cùm ea testatoris voluntas fuerit, vt ex vniuersa hereditate legata erogarentur: dicendum scriptis he-

y l. 6. §. 1. ff. eo. §. 2. inst. eod.
z adde l. 44. ff. de vulgari. Codicillis testamentum confirmari non potest. Quid ita? Accessio, suum principale non confirmat: Nihil causa suæ causæ est: quod confirmat, confirmato maius est.
a Libertas codicillis relinqui potest.
b adde l. 77. §. 29. ff. de legat. 2. l. 31. §. 1. ff. de fideicō miss. libert.
c Ex præsumptione colligitur, vtrùm testator voluerit instituere directò, vel non. Bart.
d quomodo? v. l. 14. C. de testamētis. Testamētum, non codicillos facere voluisse is videtur, qui heredem instituit, ab herede legata reliquit, qui substitutum hæredi adscripsit, hæc enim omnia testamento fieri solent.
e Quæstio, propositio dubia est.
f Pro non scripto dicitur, quid quid ei relinquitur, qui non est, vel ab eo, qui nō est in rerum natura Baldus.
g post mortem heredum institutorum.
h i. syllogism9, conclusio.
i Codicilli, pars sunt testamenti v. l. 16. ff. eo.
k Hoc quid est: Codicilli pro parte testamēti habētur, obseruationé & legem iuris inde traditam seruant? Ne dicas, Easdem esse testamenti & codicillorū solennitates: Sed eadem in codicillis obseruare quæ in testamēto, vt is demū faciat codicillos, qui testamentū: & vt ei legetur codicillis, cui & testamento.
l v. l. 4. ff. de his quæ pro non scriptis.
m Priore loco quærendum est de persona, quā de iure Bald. vide, l. 6. ff. de falsis.
n Codicillis legatum relinqui & adimi post obitum heredis nō potest, sed & eò amplius legē iuris codicillorū inde traditā seu petitā. Codicillos & testamēta iisdem modis infirmari, vt & pòst Azonem Accursius acutè notat.
o Imò, partem l. 19. in f. ff. eo.
p v. Cuia. 2. ad Afric. fol. 14. 15. 16. 17.

redibus profuturam doli exceptionem.ſi amplius[a] quàm hereditaria portio petatur.

De Codicillis ab inteſtato vel ex teſtamẽto. De nato poſt codicillos.

16. *Paulus*" lib.21. Quæſtionum.

AB[b] inteſtato factis codicillis relicta,etiam poſtea natus inteſtati ſucceſſor debebit. quicumque enim ab inteſtato ſucceſſerit,locum habent codicilli.nam vnus caſus eſt.nec intereſt,qui ſuccedit,dum inteſtato ſuccedat. ad teſtamentum autem, quod quoquo tempore feciſſet, pertinent [c]codicilli . & (vt manifeſtiùs dicam)inteſtato paterfamilias mortuo,nihil deſiderãt codicilli, ſed vicem teſtamenti exhibent:teſtamento autem facto, ius ſequuntur eius.

De literis.

17. *Idem*" lib.3, Sententiarum."

LItteræ[d],quibus hereditas promittitur[e], vel animi affectus exprimitur,vim codicillorum non obtinent.

De codicillis ante teſtamentum factis.

18. *Celſus*" lib.20. Digeſtorum."

PLautiana Celſo ſuo ſalutem.Lucius Titius his verbis ita cauit: *Si quid tabulis aliòve quo genere ad hoc teſtamẽtum pertinens reliquero* [f] , *ita valere volo*.quæro an codicilli, qui ante hoc teſtamentum ſcripti ſunt, debeant rati eſſe. Iuuẽtius Celſus Plotianæ ſalutem.Hæc verba : *Si quid ad hoc teſtamentum pertinens reliquero,valere volo*:etiam ea,quæ ante teſtamentum ſcripta ſunt,comprehendere.

Si quis damnetur quaſi ſolus heres ab inteſtato,& habeat coheredem.

19. *Marcellus*" lib.14. Digeſtorum".

IS[g] qui vnum filium habebat, cùm codicillos ad eum ſcripſiſſet,deceſſit inteſtatus,herede eo[i]" &' quem poſtea procreauit.adgnatione ſui heredis nemo dixerit codicillos euanuiſſe. igitur ſi nihil tum de poſtumis ſperauit[k]:"&"codicilli non euaneſcent:& quæ relicta ſunt , pro parte dimidia filius,ad quem codicillus factus eſt,ſoluere compellitur : non etiam poſtumus:ſed & ſi codicillos reliquiſſet,duobus ſuperſtitibus filiis decedens : cùm putaret,alterum ex his priùs deceſſiſſe: ſimili modo dici poteſt, omnia perinde debere filium , ad quem ſcripti ſunt codicilli,atque ſi ſolus heres extitiſſet patri [l] Immò duntaxat partem[m] debet.Eorum tamen,quæ pro parte præſtari non poſſunt, nihil eorum præſtandum. quoniam illi non fuerit filio ablatus,niſi[n] ſolum putaret ſucceſſorem ſibi futurum.

De herede nuncupato,& legatis ſolis ſcriptis.

20. *Paulus*" lib.5. ad legem Iuliam & Papiam,"

SI palàm [o] heres nuncupatus [p] ſit, legata autem in tabulis collata fuerint : Iulianus ait,tabulas teſtamenti non intelligi,quibus [q] heres ſcriptus non eſt, & magis codicilli[r], quàm teſtamentum , exiſtimandæ ſint.& hoc puto rectiùs dici.

a *l.1.§.17.ff. ad Trebell.*
b *vide l.8.ſ.eod.*
c *l.14,ſ.eod.l.11.ſ.quemad teſtam. aperiant.*
d *l.52.ſ. de pactis.*
e Hereditas promitti non poteſt *Bal.* lepidum eſt, quod idem adiicit,eum qui promittit hæreditatem ſeruire de vento.
f Imò obtinẽt. Nam epiſtola fideicommiſſum relinqui poteſt? *l.22. C. de fideicõ.*
g Verbũ futuri temporis, etiam præterita comprehendit *l.123.ff.de ver.ſign.f.*
h *v. Antonium Fabrum 3. Coniectur.11.*
i hærede eo relicto *Hal.*
k A filio quem teſtator grauare non credidit,legata non debentur *Baldus.*
l extitiſſet patri:Vlpianus notat. Imò , &c. *Hal.* codẽ modo Vlpianus notat Marcellũ *in l.27. inf.ſ. de pign.l.28.inf.ſ. de adminiſt.tut.*
m Imò, totum *l.14.in f.ſ.eo.*
n Nõ præſumitur , quòd pater velit diminuere hæreditatẽ filij per legatum : de qua præſumptione *v. Alciat. 1. præſ.3.*
o Sic enim nũcupãdi ſunt *l. 21. ſ. qui teſtamenta.*
p Codicilli pars eſſe poſſunt teſtamenti etiam nuncucupatiui.
q *v.l.1.in f ſ.de vulgari.*
r Nominatio hæredis ſine ſcriptura,nõ facit vt ſcriptura continẽs legata ſine inſtitutione ſit teſtamentũ , ſed vt codicilli habeantur *Bartol.*

LIBER TRIGESIMVS.

DE [a] LEGATIS [b], ET [c] FIDEICOMMISSIS [d], (LIBER PRIMVS.)

De exæquatione legator.& fideicommiſſor.

Vlpianus lib.67. ad Edictum.

PER [e] omnia[f] exæquata [g] ſunt [h] legata [i] fideicommiſſis [k].

Qui poſſunt fideicommittere.

2. *Idem*" lib.1. Fideicommiſſorum."

SCiendum eſt , eos demum fideicommiſſum poſſe relinquere,qui[l] teſtandi ius habẽt [m].

De conditione.

3. *Idem*" lib.4. ad Sabinum."

HÆc verba teſtatoris. *Quiſquis* [n] *mihi ex ſupraſcriptis heres erit*:aut *ſi*[o] *heres erit Seius*:vel *ſi hereditatem adierit*:ſubiectum legatum,vel fideicommiſſum , non faciunt conditionale[p].

De errore in nomine rei legatæ. 1. *De legato relicto ab hered.certar.rer.*

4. *Idem*" lib.5. ad Sabinum."

SI quis in fundi[q] vocabulo errauit . & Carnellianum pro Semproniano nominauit : debebitur Sempronianus.Sed,ſi in corpore [r] errauit,non debebitur [ſ]. Quòd ſi quis,cum vellet veſtem legare , ſupellectilem adſcripſit, dum putat ſupellectilis appellatione veſtem contineri. Pomponius ſcripſit, veſtem non deberi. quemadmodum ſi quis putet,auri appellatione electrũ vel aurichalcum [t] contineri : vel(quod eſt ſtultius)veſtis [u] appellatione etiam argentum contineri. Rerum enim vocabula [x] immutabilia ſunt:hominum[y] mutabilia [z].

1 ¶Si quis heredes inſtituerit, & ita legauerit:*Quiſquis mihi Gallicanarum rerum heres erit damnas eſto dare* : ab omnibus [a] heredibus videri legatum. quoniam ad omnes eos res Gallicanæ pertinent.

De electione. 1. *& pronomine Meus.*

5. *Paulus*" lib.1. ad Sabinum."

SErui electione legata, ſemel [b] dumtaxat optare poſſumus.

1 ¶Labeo ait:cùm certa res aut perſona legatur ita, *Qui meus erit cum moriar,heres dato*:& communis ſit[c]:totum deberi Trebatium, verò reſpõdiſſe,partem[d] deberi, Caſſius ſcripſit.quod & verius eſt.

2 ¶Cùm fundus cõmunis legatus ſit non adiecta portione,ſed *meum*[e] nominauerit:portionem[f] deberi conſtat.

De conditione & demonſtratione. 1. *De pronomine meus.*

6. *Iulianus*" lib.33. Digeſtorum.

STichum,qui meus erit,cum moriar,heres meus dato.* magis cõdicionẽ[g] legato iniecisse,quam demõſtrare[h] voluiſſe,patrem-

a De legatis multa præclarè & acutè notata vide apud Antonium Fabrum *6. Coniectur.1.* adde *2. Gai.7.§.vlt.§.10. Inſt de fideicõ.hæred & Inſt. de ſingul.reb. per fideicõmiſſ.relict.*
b *6.C.37.2.inſt.20.Vlp.24.Paul.3.ſent. 65 Harmenop.10.44. Eclog.1.* Legatum quid eſt? An delibatio hereditatis, qua teſtator ex eo quod vniuerſum foret heredis , alicui quid collatũ velit:vt Florẽtinus ſcribit.*l.116.ff.eod.* An donatio teſtamento relicta,vt Modeſtinus *l.36.ff. de legat.2.* His addẽdum eſſe quaſi quædam legata *v.l.filiæ. 18. Cod. familiæ. vbi vide Accurſium.*
c Legata imperatiuè,fideicommiſſa precariis verbis relinquũtur *Vlp.24.§.1.& 25.§.1*
d *6.Cod 42.2.Inſtit.23.Vlp.25.Paul.4.ſent.1.* In hunc titulũ ſcripſerunt ex Neotericis Zaſius,Alciatus,Duarenus,Ferretus.
e Per omnia exæquata,vi eadem ſunt,licèt nomine & forma ſint diuerſa.§. *Sed nõ vſque.Inſt.eod.§.1.Inſt.de donat.§ pari ratione. Inſt.quib.mod.ius patriæ poteſt:l. Antoninus ff.de fideic.libert.l.Ius ciuile.ſ.de iuſtitia l.vlt Cod. de contr.empt.*
f putà in quartæ deductione.de qua vide Cuiacium *4.obſ.4.*
g à Iuſtiniano *v.l.2.C.comm.d legatis.v.Duaren.hîc & 2.diſp.9.* De verbo exæquari, adde legem vn.§.1 ff *vtrubi.§.4 in f inſt de interdict*
h legata fideicommiſſis exæquata.igitur diuerſa.Eſt enim diuerſorum exæquatio. Fuerint igitur forma & nomine diuerſa:vt & natura,eadem.
i Si quidem olim erãt inter legata & fideicommiſſa differentiæ:de quibus vide *hîc* Alciatum *num.2.3.4.5.6.* & Duarenum.
k an particularia,ſingularia,ac non vniuerſalia? ſic ait Zaſius *hîc num.13.*
l *Vlp.25.§.4.l.1.ff.de legat.3.adde l.24.ff.de fideicom.libert.l.confirmantur. §.codicillo. ſ. de iure codicill.*
m vtcunque filius teſtari non poſſit,poteſt tamen donare cauſa mortis *l.25.§.1.ff. de mort.cauſa.*
n Dictio *quiſquis*,apta eſt ad condicionem faciendam *l.6.ff.eod.*
o Dictio *Si*,condicionem facit *l.24.ff.quando dies legat.*
p Cur ita?vel ideo,quòd condicio quæ tacitè *Bald.* quæ ex neceſſitate ineſt, legatũ condicionale non facit *Socinus,Zaſius hîc*.eius expreſſio nihil operatur,*Alciat.hîc.adde l.107.ff.de cond.& demonſt.* Tacitè quæ inſunt,ſi adiecta ſint,nihil noui iuris conſtituunt.*l.3.Cod.de fideiuſſ.l.22.§.9.ff.quando dies legat.l.7.in fi.Cod.de re. uoc.donat.*
q vel hominis *l.8.§.2.ff.ſecund.tab.*

r *l.9.ſ de cõtrah. empt.l.9.ſ.de hæredib.inſt.*
ſ tũc enim teſtator non ſcripſit quod voluit: ſcripſit quod noluit.
t non ideo dicitur , quòd ex auro & ęre mixtum ſit: aliàs vẽditio aurichalci pro auro valeret *l.14.ſ. de contrah.empt.* ſed æs quod auri colorem & ſplendorẽ habet , quod longo iã tempore non reperiri effœta tellure Plinius ait *lib.34. v. Anton. Mercat.1.nota.4.v. Ioſeph.Scalig. apud Feſt. in voce* Aurichalcum:*vbi etiam dixi: adde l.45.in fi.ſ. de contrahenda empt.* Fuit , auro præſtantius. *Plaut. Seruius 12. Aeneid.*
u Veſtis appellatione argentum non continetur.
x Errore in proprio nomine admiſſo, legatum debetur:in appellatiuo,vel corpore,non debetur.Quid ita?vocabula rerum,immutabilia : ideóque in illis nemo cenſetur errare:Hominũ verò,mutabilia ſunt, ideóque facilè fit,vt in illis error admitti poſsit & decipi.
y Vocabula alia rerum:alia hominum:hæc mutari poſſunt:illa,non poſſunt.Quid: hominum vocabula quæ ſunt? Ne dicas cum Accurſio , ea eſſe quæ ab hominibus impoſita.quippe omnia,etiam rerum vocabula,ab hominibus impoſita , *teſte Ariſtotele.1 de interpretat.& c.2.de generatione.* Ne dixeris rurſus cum eodem, ea eſſe,quæ ſint hominum,ſed quæ ab hominibus deducta.Verbi gratia,hîc Cornelianus , & Sẽpronianus fundus,vocabula ſunt non rerũ ſed hominum.Fundus, rei nomen eſt,& quidem immutabile:Hominum verò vocabula mutari poſſunt . poteſt enim fieri vt qui fuerit Cornelianus,poſtea ſit Sempronianus,nempe dominis mutatis fundorũ. *vide.Ferrandum.1.Explicat.31.*
z *l.Cod.de mutat.nomin.*
a quoties enim teſtator vult vt quiſquis illi hæres erit det, centum nullum hæredem excipit:ideóque ab omnibus peti poteſt *l.33.ff.de leg.2.*
b *l.20.ff.de optione.* Semel eligere permiſſum.nec vbi elegeris,variare licet. *adde l. huiuſmodi.§.ſtichum.ff.eod.* Electione,ius eligendi in vniuerſum abſumimus.
c Poſſumus rem communem legare.Nam quod commune eſt , aut futurũ commune eſt,meum eſt *v.l.46.ſ.de ritu.l.2.Cod.de comm.ſeruo.*
d *l.30 §.4.9.de leg.3.*
e Verba,*meum & tuum*,ſunt ambigua:intelliguntur enim de toto & parte *l. 25.ff. de verb.ſign.* vide in hunc locum Socinum *regula 224.*
f *2.§.1.ſ.eo.*
g vt nihil interſit,an ita dictum fuerit,*qui meus erit:* an ita,*Si meus erit.l:85.ff.de leg.3.v.Cuiac.2.obſ 30.*
h Imò.ea enarratio demonſtrationem continet *l.34.inf.ff.de auro.*

ſe,patrem-

se, patremfamiliás apparet. eo quòd, si demõstrandi causa hæc oratio poneretur, ita[a] concepta esset, *Stichus, qui meus est:* non, *qui meus erit.* Sed conditio talis accipi debet, quatenus meus erit. vt, si totum alienauerit, legatum exstinguatur. si partem: pro ea parte debeatur, quæ testatoris mortis tempore fuerit.

De domino legatarij repudiante.

7. *Paulus* libro secundo ad Sabinum.

LEgatum seruo delatum dominus potest[b] repudiare[c].

De augmento, & decremento. 1. De duobus heredibus alternatè oneratis. 2. De pluribus rebus alternatè legatis.

8. *Pomponius* libro secundo ad Sabinum.

SI ex toto fundo legato testator partem[d] alienasset: reliquam dumtaxat partem deberi, placet. quia[e], etiam si adiecisset[f] aliquid ei fundo, augmentum legatario cederet.

1 ¶ Si ita[g] scriptum sit, *Lucius Titius heres meus, aut Mæuius heres meus decem Seio dato:* cùm vtro[h] velit, Seius aget: vt: si cum vno actum sit, & solutum: alter[i] liberetur: quasi "si" duo rei promittendi in solidum obligati fuissent: quid ergo, si ab altero partem petierit? liberum cui erit ab alterutro reliquum petere. idem erit, & si alter partem soluisset.

2 ¶ Si ita legatum sit, *Lecticiarios*[k] *octo, aut*[l] *pro his in homines singulos certam pecuniam, vtrum legatarius volet:* non potest legatarius partem seruorum vindicare, pro parte nummos petere. quia vnum[m] in alterutra causa legatum sit. quemadmodum si olei pondo quinquaginta, aut in singulas libras certum[n] æs legatum sit. ne, aliter obseruantibus, etiam vno homine legato, diuisio concedatur. nec interest, diuisa ea summa, an iuncta ponatur. "&" certè[o] seruis, aut pro omnibus[p] certa pecunia legata, non posse inuitum heredem partem pecuniæ, partem mancipiorum debere.

De eo quod est apud hostes.

9. *Idem* lib. 3. ad Sabinum.

ID, quod apud hostes est, legari[q] posse[r] Octauenus scripsit: & postliminij[s] iure consistere[t].

De optione.

10. *Paulus* "libro secundo ad Sabinum."

IVlianus, nec à filiofamilias sine iussu patris optari posse[u], nec ante aditam hereditatem, putat, quod est verũ.

De fideicommisso relicto à patre, vel domino legatarij.

11. *Papinianus* "libro nono[y] Quæstionum."

CVm filiofamilias vel seruo alieno[z] legatum vel hereditas datur[a]: fidei committi patris vel domini potest[b]. ac tunc demum ex persona ipsorum fideicommissum vires capit, cùm ipsis, per quos commodum hereditatis vel legati patri dominóve quæritur, fideicommissum relinquitur. denique Iulianus non insubtili ratione motus, patrem, cuius filius heres institutus est, extero[c] quidem, habita ratione legis Falcidiæ, restituere hereditatem respondit: quoniam ex persona filij teneretur: ipsi verò filio, non admissa Falcidia: quoniam ex persona sua sibi filius obligari non posset: ac pater non vt heres[d], sed vt pater, rogari videtur. & ideo si filio rogat[e] sit pater post mortem suam, quod ad se peruenit ex legato vel hereditate filio relictis, restituere, isque viuo patre decedat: omnimodo patrem id retenturum: quoniam fideicommissum ex persona patris vires acceperit.

Si legatarius collegatario successerit. 1. De difficultate præstationis. 2. De seruis alienis. 3. De nouissimis & præcedentibus scripturis.

12. *Pomponius* "libro tertio ad Sabinum."

SI mihi & tibi eadem res legata fuerit: deinde, die legati cedente, heres tibi exstitero[c]: liberum mihi esse Labeo ait, ex meo legato, an ex eo, quòd tibi heres sim, adquiram "legatum." si voluero eam rem ex meo legato ad me pertinere, vt tota mea fit: ex hereditario[f] legato petere eam posse[g] Proculus ait.

1 ¶ Si quis seruos, quos Gadibus[h] haberet, eo testamento, quod Romæ moriens fecerit, triduo[i], quo mortuus fuerit, heredem dare mihi damnauerit: ratum esse legatum[k]: & angustias[l] temporis nihil legato nocere.

2 ¶ Regula iuris ciuilis est, quæ efficit: vt[m] quibus ipsis legare possumus, eorum quoque seruis[n] legare possumus.

3 ¶ In legatis nouissimæ[o] scripturæ valent[p]. quia mutari[q] causa præcedentis legati vel die, vel cõdicione, vel in totum ademptione, potest. sed si sub alia & alia cõditione legatum ademptum est: nouissima ademptio spectanda est. ¶ Interdum tamen in legatis non posterior, sed præcedens scriptura valet. nam si ita scripsero, *Quod Titio infra legauero, id neque do, neque lego:* quod infra legatum erit, non valebit. nam & eum sermonem: quo præsentia legata data, in diem proferuntur[r]: ad postea quoque scripta legata pertinere placuit[f]. ¶ Voluntas[t] ergo facit, quod in testamento scriptum valeat.

De homine generaliter legato.

13. *Idem* "libro quarto ad Sabinum."

CVm incertus homo legatus tibi esset, heres Stichum seruo suo tradidit. Neratius respondit: si voluntate[u] domini tradidit, vel ratum hoc dominus habuerit: perinde eum liberatum, atque si Stichus legatus esset.

De ademptione legati.

14. *Vlpianus* "libro quintodecimo ad Sabinum."

SI ita sit adscriptum, *Si cui legauero bis, semel hæres ei dato:* vel, vt semel debeatur: & eidem duas quantitates adscripserit, vel duos fundos: an vtrumque debeatur? & ait Aristo, vnum videri legatum. nam quod ademptum est, nec[x] datum videri, secundùm Celsi & Marcelli sententiam, quæ vera est.

1 ¶ Sed Papinianus libro nonodecimo quæstionum ait: & si post legata sæpiùs adscripta idem hoc subiecit, *semel*[y] *præstari velle.* & hoc ante impletum testamentum fecerit: ipso iure videri cætera legata adempta. sed quo magis erit ademptum? non enim apparet. & ait, posse dici, exiguius esse præstandum.

De errore in quantitate. 1. De iure accrescendi.

15. *Paulus* "libro tertio ad Sabinum."

QVi quartam partem bonorum legare voluit, dimidiã scripsit. Proculus rectè ait, posse defendi quartam legatam: quia inesset[z] dimidiæ. Idem erit, & si quinquaginta voluit legare, & centum scripta sunt. quinquaginta enim debebuntur. Sed & si plus legare voluit, & minus scripsit: valebit legatum.

1 ¶ Si quis vnam summã filiabus legauerit, vt etiam de postuma sentiret: si ea non est nata, superstiti solidum debebitur.[a]

1. Si is, qui cum alio damnatus sit, solus sit heres. 2. De iure accrescendi.

16. *Pomponius* "libro quinto ad Sabinum."

SI duobus res coniunctim legata sit: quamuis alter in rerum natura non[b] fuerit: alteri solam partem deberi puto verum esse.

1 ¶ Heres, adiecto ei nomine cuiusdam, qui heres nõ sit, dare damnatus, totum legatum debet. nam & si duos ex heredibus suis nominatim quis damnasset, & alter hereditatem non adisset: qui adisset[c], totum deberet, si pars eius, qui non adisset, ad eum, qui adisset, peruenerit.

2 ¶ Si Titio & postumis legatum sit, non nato postumo[d], totum Titius vindicabit. Sed & si testator Titio & postumis viriles partes dari voluisset, vel etiã id expressisset: totum legatum Titio debetur, non nato postumo.

Cur appellatione filiæ contineatur postuma. 1. Si postumæ legetur & plures nascantur. 2. De legato præceptionis.

17. *Vlpianus* lib. 15. ad Sabinum.

---

a id est, in præteritum tempus. nam demonstratio, in præteritum: conditio, in futurum concipitur *lege 34 in fine, ? de conditionibus & demonstrationib.*
b Imò, non potest, *l. 34. §. 2. ? de lega. 2. vide Cuiac. 3. obs. 11.*
c quia potest & alienare. Repudiare, est alienare *l. 5. §. 8. ? de rebus eorum.*
d *l. 24. §. penult. ? eod.*
e id est, quia sicut res legata aucta crescit, ita deminuta decrescit.
f *l. 3. ? de instructo. l. 32. §. 15. ? de donatione inter vir.*
g *vide l. 9. ? de duobus reis.*
h *l. 25. ? de leg. 2.*
i *l. 51. in fi. ? de euictionib.*
k Lectitarios, *Haloand. & l. 29. ? de verborum obligationib.* Cæterùm lecticarij erant, qui lecticas faciebant, in quibus per vrbẽ potentiores ac ditiores circunferebantur, *vt & l. 65. §. primo, infrà de legat. 3. lege vnic. Cod. de excus. artif.* quarum lecticarum meminit Iuuenalis *Satyra 1.* Quin & eodem nomine dicebãtur hi quoque, qui lecticas ipsas circunferebant, quos Petronius arbiter lectuarios appellat. Procurator, inquit Insulæ, à duobus lectuariis in mediam rixam profertur. Lecticariorũ meminit quoque S. Sulpitius in quadam ad Ciceronem epistola.
l atque ita illud aut illud. *v. l. 27. ? de legat. 2.*
m In alternatiuis vnum tantũ legatum esse intelligitur.
n Si æstimatio pro re legata alternatiuè subiicitur, non potest solui pars rei legatæ, & pars æstimationis.
o id est, ad numerum.
p aliud esset, si pro singulis certa pecunia danda esset.
q ne varia solutio in vna re recipiatur. *adde l. 15. ? de leg. 2.*
r Immò, legati non posse videtur, id quod nostrum, apud hostes nostros sit. Nam fundum hostium stipulari non possumus. *l. 103. ? de verborum obligationib.* An aliud in legato: aliud in stipulatione fuerit? Idem apertiùs explicemus, Rem nostram quæ semel nostra fuerit, quæque apud hostes sit, legare possumus: vt & stipulari (vt hic quod satis innuunt hæc verba, iure postliminij) quæ nunquam nostra fuit, quæque apud hostes sit, stipulari, neque legare possumus. Qua ratione notant, Pontificem Romanum, regnum Hierosolymitanum possessum à Saracenis regi Carolo legasse & donasse, cùm semel Ecclesiæ fuerit.
s non posse *Hal.*

t vel emptionis, *l. 104. §. 2. ? eod.*
u Res in qua spes est postliminij, legari potest. Quis autem legatarij fructus fuerit? Heredi incumbit onus, eiúsue rei redimendæ ac recuperandæ *Ias.*
x Quid ita? optioni tacitè inest repudiatio: si quidem vno electo ex pluribus aliud repudiatur *d. l. 5. ? eod.* id autem filio sine patre non licet *l. 13. in fin. ? de adquir. heredit.* Ita, filiusfamiliás sine iussu patris optare legatum non potest.
y vide in hanc legem Cuiacium 10. obs. 38.
z *lege 62. ? de legat. 2.*
a ea patri vel domino adquiritur, *l. 79. ? de adquirenda hereditate.*
b vt scilicet emãcipet filium, vel seruum, eíque hereditatẽ restituat.
c hic pater (cuius filius est institutus heres) extero restituit hereditatem fideicommissariã, quartam deducit, vt heres in effectu: cùm ipso filio non deducit.
d quia si vt heres restitueret, sibi ipsi restitueret: quod est absurdum *l. 41. in fi. pr. ? de euictionib. Duar. hic.*
e & ita legatum adcreuerit mihi ex causa lucratiua, *l. 21. §. 1. ? de legat. 3.*
f ¶ ex testamentario.
g eam non posse *Contius.*
h loco à Roma remoto *Horat. 2. Od. 2.*
i & ita sub conditione impossibili.
k vtrumque sit conditio impossibilis *v. l. 3. ? de cond. & demonst.*
l *l. 19. Cod. eod.*
m legatum seruus an possit capere ex persona eius domini diiudicandum est. de quo vide quę scripsi *ad l. 1. ? de verb oblig.*
n *l. 82. §. vlt. ? de leg. 2. l. 5. ? de seruitut. b.*
o *l. 87. ? de cond. & demonst.*
p vide tamẽ *ver. interdum. ? eod.*
q legati causa mutari potest vel in die vel in cõditione, vel in totũ ademptione. *adde l. 75. ? de reg. iur.*
r *l. 30. in fi. ? eod.*
f *vide l. 22. ? de legat. 3.*
t *l. 7. in fi. ? de supellect. v. Cuiac. 14. obs. 7.*
u *l. 49. ? de solutionib.*
x *l. 17. Cod. eod.*
y & sic nuda voluntate adimuntur legata *l. 3. in fi. ? de adimend.*
z quia inest *Hal. l. 9. §. 3. ? de heredib. instit. vide l. 110. ? de regulis iuris.*
a & adcrescet *l. 7. ? de rebus dub.*
b *l. 34. §. 9. ? eodem.*
c *l. 122. §. 1. ? eodem.*
d *l. 7. in princ. ? de rebus dubiis.*

Q**Vi filiabus**[a] legauit, si mentionem aliqua[b] parte testamenti postumę fecit, videtur in filiarum legato & de postuma[c] sensisse.

1 ¶ Si quis ita legauerit: *Si qua*[d] *filia mihi genitur*[e], *ei heres meus centum dato*: pluribus natis[f], videtur singulis tantundem legasse. quod ita accipiendum "est." nisi euidés[g] sit contraria sententia testatoris.

2 ¶ Si[h] vni ex heredibus fuerit legatum: hoc deberi ei officio iudicis familię herciscundæ, manifestum est. sed etsi abstinuerit se[i] hereditate: consequi cum hoc legatum posse, constat.

18. *Iulianus* "libro trigesimoprimo Digestorum."

E**T quidem** totum[k] legatum petere potest. quamuis à[l] semetipso inutiliter ei legatum fuisset.

De repetitione legati. 1. *Et pluribus legatariis.*

19. *Vlpianus* "libro 15. ad Sabinum."

L**Egata** inutiliter data, Papinianus putat libro quęstionum, confirmari per repetitionem[m]: "id est, per hanc scripturam" postea forte in codicillis factam, *Hoc amplius ei heres meus dato.* & diuersum esse in illa scriptura: *Quas pecunias legaui: quibus dies adpositus non est: annua, bima, trima die heres meus dare damnas esto.* non enim hoc egisse testatorem, vt confirmaret, quæ inutilia sunt: sed vt diem vtilibus prorogaret.

1 ¶ Idem eodem loco & in substituto impuberis scripsit: vt, si fuerit ab impubere inutiliter legatum, substitutus hoc debeat, si hoc amplius legatum ab eo sit relictum aliquid, nec ille patri heres exstiterit, & decesserit.

2 ¶ In legato pluribus relicto, si partes adiectæ non sunt, ęquæ[n] seruantur.

Si vnus ex seruis legetur.

20. *Pomponius* "libro quinto ad Sabinum."

Q**Vi duos** seruos haberet, vnum[o] ex his legasset, vt non intelligeretur, quem legasset[p]: legatarij[q] est electio.

De grege & insula.

21. *Vlpianus* "libro 15. ad Sabinum."

G**Rege**[r] legato, & quæ postea[s] accedunt, ad legatarium pertinent.

22. *Pomponius* "libro quinto ad Sabinum."

S**I grege** legato, aliqua pecora, viuo testatore, mortua essent, in eorúmque locum aliqua essent substituta[t]: eundem[u] gregem videri. & si deminutum ex eo grege pecus esset, & vel vnus bos superesset[x]: eum vindicari posse: quamuis grex desisset esse. quemadmodum insula legata si[y] combusta esset, area possit vindicari[z].

23. *Paulus* "lib. 3. ad Sabinum."

S**I quis** bonorum partem legauerit, vt hodie fit: sine fructibus[a] restituitur: nisi mora[b] intercesserit heredis

De re futura. 1. *De vsufructu.* 2. *De augmento.* 3. *De decremento rei legatæ.* 4. *De pronomine meum.*

24. *Pomponius* "libro quinto ad Sabinum."

Q**Vod** in rerum natura adhuc non sit[c], legari posse: veluti, *quidquid illa ancilla peperisset*: constitit: vel ita: *ex vino, quod in fundo meo natum est: vel, fœtus tantum dato.*

1 ¶ Si vsumfructum[d] habeā, eúmque legauerim: nisi postea proprietatem eius nactus sim: inutile legatum est.

2 ¶ Si quis, post testamentum factum, fundo Titiano legato partem aliquam adiecerit[e], quam fundi Titiani destinaret: id quod adiectū[f] est, exigi à legatario potest. & similis est causa alluuionis[g]. "&" maximè si ex alio agro, qui fuit eius, cùm testamentū faceret, eam partē adiecit.

3 ¶ Quòd si, post testamentum factum, ex fundo Titiano aliquid detraxit[h], & alij fundo adiecit: videndum est, vtrúmne eam quoque partē legatarius petiturus sit, an hoc minus, quasi fundi Titiani esse desierit: cùm nostra destinatione fundorum nomina[i] & domus, non natura, constituerentur. & magis est, vt, quod alij destinatum tum est, ademptum esse videatur.

4 Si nauem legauero, & specialiter meam adscripsero: eámque per partes totam refecero[k], carina eadem manente. nihilominùs rectè à legatario vindicaretur.

Si patri heredis legetur.

25. *Paulus* "lib. 3 ad Sabinum."

A Filio[l] herede etiam purè patri[m] legari potest. nec interest an die cedente legati in patris potestate sit. Igitur, & si iussu patris adita sit hereditas, imputabitur ei in Falcidiam.

Quid sit legatorum nomine pertinere. 1. *De interitu rei legatæ.* 2. *De parte bonorum.*

26. *Pomponius* "lib. 5. ad Sabinum."

N**On**[n] amplius legatorum nomine ad quemquam pertinere videtur, quàm quod, deducto eo, quod explendæ conditionis causa datum esset, superesset.

1 ¶ Si certum corpus heres dare damnatus sit: nec fecerit, quo minùs ibi, vbi id esset, traderet: si[o] id postea sine dolo & culpa heredis perierit: deterior fit legatarij[p] conditio. 2 ¶ Cùm, bonorum parte legata, dubium sit, vtrùm rerum partes an æstimatio debeatur: Sabinus quidem & Cassius æstimationem, Proculus & Nerua rerum partes esse legatas existimauerunt. sed oportet heredi succurri[q]: vt ipse eligat, siue rerum partes, siue æstimationem dare maluerit. In his tamen rebus partem dare heres cōceditur, quæ sine dāno diuidi possunt. sin autem vel naturaliter[r] indiuisę sint, vel sine dāno diuisio earū fieri nō potest: ęstimatio ab herede omnimodo pręstāda est.

27. *Paulus* "lib. 9. ad Plautium."

P**Otest** autem heres vel paucioribus, vel in vna re relictam partem legatario dare: in quam vel legatarius consenserit, vel iudex[s] æstimauerit. ne necesse haberet legatarius in omnibus rebus, vindicare portionem.

De debito legato creditori.

28. *Vlpianus* "lib. 19. ad Sabinum."

S**I creditori** meo, tutus[t] aduersus eum exceptione, id, quod ei debeo, legem: vtile legatum est: quia remissa ei exceptio videtur. sicut Aristo ait: id, quod honoraria actione mihi debetur, si legetur mihi: legatū valere. quia ciuilis mihi datur actio pro honoraria.

1 ¶ Marcellus libro vicesimo octauo putat: rē quàm ex stipulatu mihi debes, si legaueris: vtile esse legatum: vt neque[u] Falcidia hoc minuat.

29. *Paulus* "lib. 6. ad legem Iuliam & Papiam."

S**In**[x] autem neque[y] modo, neque tēpore, neque conditione, neq; loco debitū[z] differatur: inutile[a] est legatū.

De clausula qua dies adiicitur legatis, quibus dies appositus non est.

30. *Vlpianus* "lib. 19. ad Sabinum."

T**Alis** scriptura: *quas pecunias*[b] *legaui, quibus dies adpositus*[c] *non est: eas heres meus annua, bima, trima die dato*: ad corpora legata non[d] pertinet: sed ad ea, quæ pondere, numero, mensura continentur.

1 ¶ Et ad ea tantùm legata pertinet, quibus dies non est adpositus. proinde si fortè purè legatum est, ex hac adiectione prorogabitur.

2 ¶ Quid, si forte centum mihi legata sunt præsentia? vtrùm annua die[e] dabuntur, an verò præsentia: & ait Seruius, & Labeo, præsens deberi. Quamuis igitnr superuacua sit hæc adiectio, quantum ad vim, & effectum legati pertinet: tamen ad hoc proficiet, vt præsenti die legatum debeatur.

3 Sed si

---

a Filiæ legans, etiam de postuma sensisse intelligitur, si mentionem aliqua parte testamenti postumæ fecerit: secus, si non fecerit. Hunc tamen locum refert Iason ad verè postumos qui mortuo testatore nascuntur, non ad natos post testamentum viuo testatore: cùm eos testator viderit, imò & dilexerit, *l. si cognatis* ⁊. *de reb. dub. lege enim ita legatum.* §. 1 ⁊. *tit.* 1. Quid si quis filiabus quis leget id, quod eis necessitate pręstare teneatur, putà dotem? aut tutorē det? postumū contineri notant *l. si quis filiabus* ⁊. *de test. tut. vide Iasonem hic numero* 26. *& seqn.*

b *vide quæ scripsi ad l.* 50. ⁊. *eod.* Testamenti (vt & legis, & statuti) verba ambigua, alia eius parte declarantur & interpretationem accipiunt, *vt hîc*: Imò & testatoris aliis scripturis & epistolis. *l. alimēta.* §. 1. ⁊. *de alimēt.* vt per contrariū contractus verba declarātur ex verbis prolatis in vltima voluntate. *l. vxori in fi.* ⁊. *de legat.* 2. Ita fiet vt vna cum clausula legati, legatario petenti ea fiet quoq; edenda clausula, qua ipsius legati clausula interpretationem & lucem potest accipere *Bart. Angel. Ias.*

c *v. l.* 164. ⁊. *de verbor signif.*

d *Qua*, particula distributiua, quæ vt vni, ita pluribus conuenit, vt, *quisquis & quicumque*.

e Euidens quid est? quod etiam coniectutis colligitur, *l. Imperator*, ⁊. *eod. l. qui à testamento.* ⁊. *de vulgar.*

f singularis sæpe accipitur pro plurali, *vt hîc.* filia, pro filiabus *l.* 81. §. 8. ⁊. *eo. l.* 24. *l.* 25. *l.* 26. ⁊. *de heredib. instit. l. vltim.* ⁊. *ad Trebell.*

g ἀρχαισμὸς. Varro Andabata, Hęc loca aliquid genunt. Lucretius 3. Tanto magis inficiandum, totum extra corpus durare genique. Priscus X. Gigno pro Geno vetustissimi protulerunt. Varro 4. *de re rustic.* Antequam genat siliquas.

h Prælegata, hoc est legata nobis etiam institutis, consequimur iudicio familię erciscūdæ: hoc est, pro parte: quòd si repudiemus hereditatem, actione ex testamento solidum consequimur.

i *l* 91. § 2. ⁊. *eod. l.* 4. §. 11. ⁊. *de doli mali. v. l.* 12. *C. de legatis.* Legatarius pro parte & pro alia heres, hereditate abstinere & legatū cōsequi possunte

k *vide quæ scripsi ad l.* 16. *Cod. de fideic.*

l *l.* 116. §. 1. ⁊. *eodem.*

m *l.* 32. ⁊. *eod.* de particulis repetitioni seruientibus, vide Cuiacium 8. *obs.* 36. sanè τὸ *Ampliùs*, hac lege repetitionem inducit.

n *arg. l.* 23. *in fin Cod. eod. adde* §. 6. *inst. de heredib. inst.*

o ex duobus sc. aliud erit si vnum tātùm legauerit: tunc enim heredis electio est, *l.* 32. §. 1. ⁊. *eodem.*

p i. Quoties incertus ex certis legatus est, legatarij electio est.

q *l.* 2. ⁊. *de optione. v. l.* 106. ⁊. *de verb. oblig.* quid si duo sint legatarij? is in eligendo præferetur, qui prior erit nominatus. *arg. l.* 34. ⁊. *de vsufr.*

r 5. *Harmenop.* 10. §. 6. i. toto vniuersali.

s §. 18. *instit. eod. l.* 3. ⁊. *de instructo.*

t *l.* 24. *in fi.* ⁊. *eod. l.* 65. §. 1. *in fin.* ⁊. *de legat.* 2. *l.* 16. *l.* 79. §. *penult.* ⁊. *de legat.* 3.

u *l.* 76. ⁊. *de iudiciis.*

x In residuis vniuersitatis superierit legatum *l* 10. *in fi. l.* 11. ⁊. *quib. mod. vsusfr. l.* 38. ⁊. *de auro.*

y 5. *Harmenop.* 10. §. 7.

z Imò, eo casu area vindicari non potest, *l.* 5. §. 1. ⁊. *quib. mod. vsusfr.*

a *l.* 77. § 19. ⁊. *de legat.* 2. *l.* 18. §. 1. §. 2. ⁊. *ad Trebell.*

b *l.* 48. ⁊. *de legat.* 2. *l.* 26. ⁊. *de legat.* 3. adde idem esse in legatis ad pias causas, *l.* 46. §. 4. *C. de episcopis*

c sed tamē esse potest *l.* 15. *l.* 17. ⁊. *de legat.* 3. §. 7. *inst. eod.* aliàs legatū erit inutile, *l.* 7. *in fi.* ⁊. *de tritico.*

d *l.* 20. *Cod. eod.*

e *v. l.* 1. *C. finium regundor.*

f *l.* 3. ⁊. *de instruct.*

g *l.* 16. ⁊. *de leg.* 3. *adde l.* 16. ⁊. *de pignorib.*

h *l.* 8. ⁊. *eod. l.* 65. ⁊. *de leg.* 2. *d. l.* 3.

i *v. l.* 12. ⁊. *finium regundor.*

k *v. l.* 22. ⁊. *eod.*

l *Vlp.* 24. §. 24. Legare à seruo herede, ipsi domino ita possumus. §. 33. *& ibi Theophil. Instit. de legat.*

m *l.* 91. ⁊. *eod. l.* 17. *in fi.* ⁊. *quando dies legat.*

n *l.* 70. *in fi. pr.* ⁊. *de leg.* 2.

o interdum sine detrimento heredis moritur seruus legatus.

p *l.* 14. *in fi.* ⁊. *eod. l.* 32. § 2. ⁊. *de leg.* 2. *l.* 22. *in fi. l.* 88. § 2. ⁊. *de leg.* 3. *l.* 18. *in fin.* ⁊. *de auro. l.* 30. §. 2. ⁊. *ad l. Falc.* §. 16. *inst. hoc tit.*

q *l.* 32. §. 7. ⁊. *de vsufructu legato.*

r Diuidua alia sunt natura, alia lege. Natura, quę naturaliter diuidi non possunt: lege, quæ sine damno diuidi non possunt.

s vel arbiter *l.* 3. §. 1. ⁊. *de alimentis.*

t *l.* 13. ⁊. *de liberat. legata.*

u *l.* 1. §. 13. ⁊. *de dote prælegata*

x Debitū differtur modo, tempore, cōditione, loco, *vt hîc.* & re ipsa. *l. nemo.* ⁊. *eod. l. interdū.* ⁊. *de verbor. oblig.* His detractis præsenti die debetur ex stipulatiōe *l.* 14. ⁊. *de reg. iur.* in cōstituto decē dierum spatiū est, *l. promissor.* §. 1. ⁊. *de constituta pecun.*

y Cùm obligationem differri dicit, i. modo, tēpore, conditione, loco, quatuor terminos in decussem collocat: & quasi χιασμὸν facit: quod & σχῆμα χιαστὸν vocant Græci. nā modus respondet conditioni, tempus loco *v. Cuiac.* 14. *obs.* 24.

z mihi sc. *l.* 25. *vers. contra* ⁊. *de liberatione.* §. 14. *inst. eod.*

a Legare creditori debitor quod ei ipse debeat non potest: nisi modo, tempore, conditione, loco meliorem faciat creditoris conditionem, *vt hîc. adde Socinum regulæ* 220.

b Pecuniæ legato, corpora non continentur, sed ea tantùm quæ pondere, numero, mensura constant.

c *l.* 54. ⁊. *de condit. & demonst.* Porrò hæc verba, *quibus dies adpositus non est*, Cuiacius ait esse ex interpretatione non ex formula: ídque apparere ex lege 19. ⁊. *eod. vide Cuiac.* 15. *obs.* 19.

d Imò pertinet, *l.* 178. ⁊. *de verb. signif.*

e i. tribus pensionibus. cōpendium enim orationis hîc affectauit Tribonianus pro annua, bima, trima die. *v. Cuiac.* 7. *obs.* 20. *dixi ad Vlp.* 6. §. 13. *l.* 3. ⁊. *de annuis.*

a Legata in annos singulos ac menses, initium & finẽ habent & quia initium & finem habent, certa sunt. diem habent: vt ne videantur ex eorum legatorum esse numero, quibus dies non est adpositus.

b Certa dicuntur quæ initium & finem habent. Certitudo esse cẽsetur in his quæ initium & finem aliquem habent.

3 ¶ Sed si[a] annos singulos, aut singulos menses sit legatum relictum: cessabit ea scriptura, quia hoc legatum & initium[b] & finem habet.

4 ¶ Sed & si sub condicione sit legatum relictum: potest dici, cessare annuam adiectionem: quia dies incertus appellatur[c] condicio.

5 ¶ Cui congruit, quod Trebatius existimat, si cui legetur, *quando annorum viginti erit:* vulgarem hanc clausulam cessare.

6 ¶ Item si legetur pecunia, *quæ[d] in arca est*, vel vinum, *quod in apothecis est:* dicendum est, cessare clausulam. quoniam, quotiens species legetur, cessare diximus.

7 ¶ Hanc[e] autem scripturam non solum ad præcedentia[f] "sola" legata: sed ad vniuersa, quæ testamento adscripta sunt: extendi, Gallus Aquilius, Ofilius, Trebatius responderunt. idque verum est.

31. *Paulus* "libro tertio ad Sabinum."

SEd etiam ad ea: quæ codicillis confirmatis postea legata fuerint, hæc clausula pertinet.

De legator. repetitione à substituto pupilli. 1. De verbo homonymo. 2. De relicto parti ciuitatis.

32. *Vlpianus* "libro vigesimo ad Sabinum."

SI quis à filio pupillo herede instituto, *cùm[g] is in tutelam suam venisset*, pecuniam legauerit, & à substituto herede legata repetierat[h]: impubere[i] filio mortuo, secundus heres legatum non debebit. quòd ita verum esse tam Sextus, quàm Pomponius putant, si repetitio[k] legatorum ad eum modum concepta sit, "veluti:" *Quæ à filio meo legaui, quæque eum dare iussi, si mihi heres esset: id heres meus[l] iisdem diebus dato.* sed si ita repetita fuerint. *Quæ à filio meo legaui heres meus dato*: purè repetita videbũtur legata, "&" dumtaxat demonstratio eorum facta. igitur & hoc ipsum legatum, de quo quæritur, præsens debebitur.

1 ¶ Si quis plures Stichos habens, Stichum legauerit: si non[m] apparet, de quo Sticho sensit: quem[n] elegerit, debet præstare.

2 ¶ Si parti[o] ciuitatis[p] aliquid sit relictum, quod ad ornatum, vel compendium reipublicæ spectat: sine dubio debebitur.

De re pluribus legata.

33. *Paulus* "lib. 3. Regularum."

SI[q] pluribus eadem res legata fuerit: si quidem coniunctim[r]: etiam[s] si alter vindicet, alter ex testamento aget: non plus[t], quàm partem[u], habebit is, qui ex testamento aget. Quod si separatim[x]: si quidem euidentissimè[y] apparuerit, ademptione à priore legatario facta, ad secundum legatum, testatorem conuolasse: solum posteriorem ad legatum peruenire, placet. sin autem hoc minimè apparere potest: pro virili[z] portione ad legatum omnes venire, scilicet[a] nisi[b] ipse testator ex scriptura manifestissimus[c] est, vtrumque eorum solidum accipere voluisse. tũc enim vni pretium, alij ipsa res adsignatur: electione rei vel pretij[d] seruanda ei, qui prior[e] de legato siue fideicõmisso litem contestatus est. ita tamen, vt non[f] habeat licentiam, altero electo, ad alterum transire.

1. De eadem re sæpiùs in eodem testamento, vel duobus testamentis legata. 7. De emente rem sibi legatam. 8. De eadem re duob. testamentis legata. 9. De legatariis coniunctis. 10. vel disiunctis. 11. Si legetur heredi & extraneo. 12. Si legetur heredib. 13. Si vnus ex legatariis heredi successerit. 14. De duabus rebus alternatè legatis. 15. De fundo legato vt partem habeat.

34. *Vlpianus* "lib. 21. ad Sabinum."

PLanè, vbi transferre voluit legatum in nouissimum, priori non debebitur: tametsi[g] nouissimus talis sit, in

c *l. 75. ff. de cond. & demonst. l. 8. C. de testam. manumiss.* Conditio, dies est incert[9].

d Quoties quæ pondere, numero, vel mensura constãt, non simpliciter legãtur, sed vti certo quodã loco concluduntur, non quantitatis sed speciei, legatum est. Ita pecunia quæ in arca est legata, speciei est legatum ac corporis, non quantitatis, *vt hic.* Quis inde effectus? Pecuniæ legato, pecunia quæ ita in arca fuerit, non continebitur. Quid ita? Pecuniæ legato, quantitates solæ continẽtur, non species, *vt hic.* non corpora, *hac lege in pr.*

e Qui ita loquitur, *Quas pecunias legaui*, legata ea non tantùm intelligit, quæ antea legauit, sed & vniuersa, hoc est ea, quæ postea legabit, eodẽ testamento, *vt hic.* Imò & ea quæ legauerit in codicillis testamẽto confirmatis *l. 31. ff. eod.*

f *l. 12. in fi. s. eod. l. 31. ff. eod.*

g Conditionem facit tempus certæ ætatis, putà pubertatis, adiectæ grauato.

h Repetita à substituto qualitas, quæ legatum vitiat, in dubio nõ censetur *l. seruo. §. si ab impubere. ff. eod: l. Titia. §. 1. ff. de verb. obligat* Quid ita? ne act[9] pereat. *l. quoties. ff. de reb. dub.*

i antequam veniret in tutelam suam.

k *v l. 19. s. eod.*

l Heres testatoris est is etiam, quẽ pupillariter filio suo qs substituit, *vt hic. l. sed & si plures. §. ad substitutos. s. de vulgari: l. vlt. C. de heredib. inst.*

m *l. 37. in fi. l. 39. §. 6. ff. eod. v. l. 20. s. eod.*

n quem heres elegerit *vulg.* Imò quem legatarius elegerit. *v l. 106. ff. de verb oblig.* Ita, Electio est heredis, si certum aliquem testator senserit, de eo tamen non constet. Cur hic incertitudo non vitiat legatum? Apparet ex nomine proprio rei legatæ adiecto, testatorem certi cuiusdam habuisse rationem, licèt in indiuiduo ac specie is sit incertus. Quid si incerta sit persona legatarij: an idem? Ita putat Castrensis *ex l. si quis seruum §. inter duos. ff. de legat. 2.* quod Iasoni displicet *l. si fuerit. vers. sed etsi legatum. l. si quis de pluribus. ff. de reb. dub* An idem in iudiciis, vt heres possit declarare voluntatem defuncti? non idem: ne reo fiat præiudicium *Ias. hic.*

o Legari parti ciuitatis potest, modò ad commodum totius ciuitatis pertineat, *vt hic.* vt id legatum peti posse videatur à tota & vniuersa ciuitate, licèt eius parti sit relictum. Quid pars ciuitatis expulsa: potéstne syndicum sibi eligere? posse censet Bartolus *hic.* An parti ciuitatis improbatæ, putà sectæ legari potest? non potest. An pars ciuitatis quæ intra pomerium, & ea quæ extra est, separatim possunt alteri, ciuitatem ipsam subiicere? negat Bart. Bald. Castrens. Ias.

p Potest autem legari ciuitatibus *Vlp. 24. §. 28.*

q *5. Harmenop. 10. §. 8.*

r An re & verbis, vt putãt Dynus, Aretinus? An verbis tantùm, vt Castrensis? Iason mutat inter vtrosque. s Legatariorum eiusdem rei vnus ex testamento actione personali: alteri rei vindicatione experiri potest. t *l. 85. ff. eod.*

u Quid ita? vide quæ scripsi *ad l. 43. ff. de re iudicata.*

x Legata eadem re duobus separatim, quilibet in dubio pro virili admittitur, non in solidùm.

cuius persona legatum non constitit. At si coniuncti disiunctive commixti sint: coniuncti[h], vnius personæ potestate funguntur.

1 ¶ Si eadem[i] res sæpiùs[k] legetur in eodem testamẽto: ampliùs, quàm semel, peti non potest, sufficítque, vel rem consequi, vel rei æstimationem.

2 ¶ Sed si duorum[l] testamentis mihi eadem res legata sit: bis petere potero: vt ex altero testamento rem consequar, ex altero æstimationem.

3 Sed si non corpus sit legatum, sed quantitas[m] eadẽ in eodem testamento sæpiùs: Diuus Pius rescripsit, tunc sæpiùs præstandam summam, si euidentissimis probationibus ostendatur testatorem multiplicasse[n] legatum voluisse. Idémque & in fideicommisso constituit. Eiúsque rei ratio euidens est: quòd eadem res, sæpiùs præstari non potest: eadem[o] summa, volente testatore, multiplicari potest.

4 ¶ Sed hoc ita erit accipiendum, si non certum corpus nummorum sæpiùs sit relictum, vtputa centum, quæ in arca habet, sępiùs legauit. tunc enim fundo legato esse comparandum credo.

5 ¶ Sed si pondus auri vel argenti sæpiùs sit relictum: Papinianus respondit, magis[p] summæ legato comparandum. meritò: quoniam non species certa relicta videatur.

6 ¶ Proinde & si quid aliud est, quod pondere, numero, mensura continetur: sæpiùs relictum: idem erit dicendum. "id est, sæpiùs deberi, si hoc testator voluerit."

7 ¶ Quod si rẽ emissem[q] mihi legatã: vsque ad pretiũ quod mihi abest, competet mihi ex testamento actio.

8 ¶ Et multo magis hoc dicendum est, si duobus testamentis mihi eadem res legata sit: sed alter me restituere rogauerit vel ipsam rẽ, vel aliud pro ea. aut "si" sub conditione legasset dandi quid pro ea. nã hactenus mihi abesse res videtur, quatenus sum præstaturus.

9 Si coniunctim[r] res legetur: constat partes[s] ab initio fieri, nec solùm hi partem[t] faciunt, in quorum persona constitit[u] legatum: verùm hi quoque, in quorũ persona non constitit legatum. vtputà si Titio, & seruo proprio sine libertate.

10 ¶ Sed si in pupillari testamento alij eandem legauerit, quàm mihi in suo testamento legauit: Iulianus scribit, concursu[x] partes nos habere. interim igitur partem habebit is, cui in suo testamento legauit.

11 ¶ Si duobus sit legata, quorum alter heres institutus sit: à semetipso[y] ei legatum inutiliter videtur. ideóque quod ei à se legatum est, ad collegatarium pertinebit.

12 ¶ Inde dicitur: si duo sint heredes, vnus ex vncia, alter ex vndecim vnciis: & eius fundus legatus sit: vnciarum heredem vndecim partes in fundo habiturum[z]: coheredem vnciam.

13 ¶ Planè si alter ex legatariis heres extiterit heredi, à quo legatum erat relictum: non ideo minùs partem collegatario faciet. retinet enim pro parte legatum.

14 ¶ Si ita Titio legetur, *fundum Seianum, vel vsumfructum eius sibi habeto:* duo esse legata: & arbitrio eius esse, an velit vsumfructum vindicare.

15 ¶ Sed & si quis ita leget Titio, *fundum do lego, vt eum pro parte habeat:* mihi videtur posse dici, partem habiturũ: videri enim fundi appellatione non totum fundum, sed[a] partem appellasse. nam & pars[b] fundus rectè appellatur.

De manumissione serui legati.

35. *Paulus* "lib. 3. ad Sabinum."

SI "heres" alienũ hominẽ dare dãnatus sit, & hîc à domino[c] manumissus sit: nihil ex hoc legato debetur[d].

De perplexitate exceptionum. 1. De exceptione. 2. De particula Et, & particula cum. 3. De interitu rei duob. legatæ.

36. *Pomponius* "lib. 6. ad Sabinum."

T*Itiæ textores meos omnes, præterquàm quos hoc testamento alij legaui, lego. Plotiæ vernas[e] meos omnes, præterquàm*

y *l. 7. in fi. C. eod.*

z *l. vn. §. 11. vers. Sin autem disiunctim. C. de caduc.*

a *Scilicet* particula, declarat & restringit. *l. iusiurandum quod ex conuentione. §. procurator. s. de iureiur. l. diuortio. §. impendia. s. soluto.*

b *d. §. 11. vers. hæc autem ita.*

c manifestissimum quid? vel id quod ex coniecturis colligimus: *l. licèt. ff. eod.*

d *v l. 20. ff. de legat. 3.*

e Litis contestatione lis occupatur. *l. 32. s. de probat.*

f *l. 20. ff. de optione.* Electio in vltimis voluntatib[9] mutari non potest

g *l. 20. ff. de adimendis*

h ¶ aduersus disiunctos sc. *facit l. 7. s. de vsufr. adcresc.*

i *5. Harmenopul. 10. §. 31.*

k *l. 23. in fi C. eod. v. l. 66. ff. de leg. 2. l. 11. s qui omissa causa testam. l. 1. §. pen. ff. de dot. prælegata.* Species (& quæ ad speciem accidunt) sæpè legatæ, semel debentur: nisi in duorũ testamentis. excipe etiam *§. 3. ff. eo. adde l. 18. ff. de legat. 2.*

l *v. §. 6. Inst. eod. l. 66. ff. de leg. 2.*

m *l. 87. in fi. pr. ff. de leg. 2.* De differentia corporis & quantitatis vide Cuiacium *14. obs. 19. adde l. 94. ff. de solutionib.*

n *adde l. 29. s. de iure dot.*

o *l. 21. §. 1. in fin. ff. de legat. 3.*

p Ponderis auri, & summæ legatæ similitudo, & à specie certa differentia. *adde quæ scripsi ad l. 1. s. de contr. empt.*

q *l. 108. §. 4. §. 5. ff. eod.*

r *l. 75. ff. eod.*

s Partes fieri dicũtur alicui, quoties vno ex duobus cõiunctis nõ percipiente, alteri pars adcrescit.

t Partem hi faciunt, non quorum personæ in diuisione hereditatis partẽ accipiunt: sed cùm eius qui repudiat aut incapax est, pars coniuncto adcrescit.

u Quod ab initio, in vno legatariorum constitit, alteri non adcrescit, *l. 16. s. eod. l. 84. §. 8. ff. eod. l. 7. ff. de legat. 2. vide Vlp. 4. §. 12.*

x Vt vno non petente alteri adquiratur *l. 1. §. 3. s. de vsufr. adcresc.*

y *l. 116. §. 1. ff. eodem.*

z *l. 104. §. 3. 4. ff. eod.* a Fundi appellatione, pars venit.

b Partis fundi appellatione, totus ipse fundus intelligitur. *v. l. 60. ff. de verb. signif.*

c vel à prætore præmij causa *l. 12. s. de Silaniano:* & sic factum heredis non interuenit *§. 6. inst. de legat.*

d Si res aliena desiit posse præstari sine facto debentis, iam nec æstimatio soluetur. *Zas.*

e id est, domi natos. *Varro 9. de lingua: vide l. 15. infrà de auro.* vere natos: quod tempus anni maximè naturale fœturæ est. *Festus, Nonius*, verna οἰκογενής. *vide Cuiac. 10. obs. 17.* hoc autem vocabulo, *verna*, significamus seruos domui nostræ natos. *vide Robert. 2. sent. 13.*

a hinc oritur perplexa petitio. Titia petit textores omnes, etiam vernas, cùm non appareat à suo legato vllos textores esse exceptos. Plotia petit omnes vernas, etiamsi essent textores: cùm non appareat à suo testamento vllos vernas esse exceptos.
b Plotiæ vernas non legauerit, intelligi possit *Hal.*
c Si duobus (putà Titiæ & Plotiæ) certi generis (putà textores & vernas) serui legantur, ij communes erũt qui de vtroque participant, etiamsi obscurè excipiantur: clarè excepti, sunt neutrius *Zas.*

quos alij legaui, lego[a]. cùm essent quidam "&" vernæ, idem & textores: Labeo ait: quoniam nec quos Titiæ textores non legauerit, aliter apparere possit, quam si cognitum fuerit, quos eorum Plotiæ legauerit: nec quos Plotiæ[b] legauerit, possit: neutrius legato exceptos esse eos, de quibus quæritur: & ideo cõmunes[c] ambob[us] esse: hoc enim iuris est, & si neutri[us] legati nomine quicquã esset exceptũ.

1 ¶ Quòd si hoc modo esset legatum, *textores omnes præter vernas:* & rursus, *vernas omnes præter textores:* qui & verna & textor esset, neutri fuisse legatum.

2 ¶ Nihil[d] distat: vtrùm ita legetur, *Titio & Mæuio:* an ita, *Titio cum*[e] *Mæuio.* vtrobique enim coniunctim legatum videtur.

3 ¶ Si alteri Stichum heres dederit, quem duobus dare damnatus fuerat: & antequam interpellaretur ab altero[f], Stichus mortuus[g] est: heres non tenetur: quia nihil[h] per eum factum intelligitur.

De legato generali. 1. *Si testator de re certa sensit: nec apparet, de qua cogitauit.*

37. *Vlpianus* "libro 21. ad Sabinum."

LEgato generaliter relicto, veluti hominis: Gaius Cassius scribit, id esse obseruãdum, ne optimus[i], vel pessimus[k] accipiatur[l]. quæ sententia rescripto Imperatoris nostri, & Diui Seueri iuuatur. qui rescripserũt, homine[m] legato actorem non posse eligi[n].

1 ¶ Si de certo fundo sensit testator, nec appareat, de quo cogitauit: electio[o] heredis erit, quem velit dare. aut, si appareat, ipse fundus vindicabitur. Sed & si lancem legauerit: nec appareat, quam: æquè electio est heredis, quam velit dare.

De acquisitione, & repudiatione pro parte. 1. *De effectu repudiationis.*

38. *Pomponius* "libro sexto ad Sabinum."

LEgatarius[p] pro parte adquirere, pro parte[q] repudiare legatum nõ potest: heredes[r] eius possunt: vt alter eorum partem suam adquirat, alter repudiet.

1 ¶ Si legatum nobis relictum constituerimus nolle ad nos pertinere: pro[s] eo erit, quasi nec legatum quidem sit: & ideo dicimus, nec confusas seruitutes, si fortè prædium mihi legatum prædio meo debuerit seruitutes. & integra furti actio manebit, si seruus legatus sit "ei," cuius nomine furti agere poterit legatarius.

De fuga aut absentia serui legati. 1. *De fructibus & cæteris accessionibus & rei legatæ interitu.* 2. *Si res vendita ante traditionem legetur venditori.* 3. *Vel extraneo.* 4. *De lapide cædendo.* 5. *De oneribus præteritis ab herede soluendis.* 6. *De verbo homonymo.* 7. *De re aliena.* 8. *De re principis.* 9. *De re vniuersitatis.* 10. *De re principis.*

39. *Vlpianus* "libro 21. ad Sabinum."

CVm[t] seruus legatus in fuga[u] "esset," vel longinquo absens exigatur, operam præstare heres debet, vt[x] eam rem requirat, & præstet. & ita Iulianus scribit. nam & sumptum an in hanc rem facere heres deberet, Africanus "libro vicesimo epistolarum."

APud Iulianum quærit. putátque, sumptum præstandum. quod & ego arbitror sequendum.

1 ¶ Fructus[y] autem hi deducuntur in petitionẽ, non[z] quos heres percepit, sed quos legatari[us] percipere potuit. & in id operis seruorum, vel vecturis iumentorum, vel naulis[a] nauium dicendum. ¶ Quod in fructibus dicitur, hoc[b] & in pensionibus vrbanorum ædificiorum intelligendum erit. ¶ In vsurarum autem quantitate mos[c] regionis erit sequendus. iudex igitur vsurarum modum æstimabit, & statuet. ¶ Ipsius quoque rei interitum post[d] moram[e] "debet," sicut[f] in stipulatione, "si post moram res interierit, æstimatio eius præstatur." Item partus[g] ancillarum. ¶ Et si seruus fuerit legatus: & hereditas[h], vel legatum, vel quid per eum adquisitum sit: heres præstare debet. 2 ¶ Si Titius à me rem emisset: & eandem[i] mihi legasset, antequam[k] ei traderem: mox[l] ei tradidero, & pretium recepero: videtur[m] quidem is prima[n] facie rem mihi meam[o] legasse, & ideo legatum non consistere. sed ex[p] empto actione liberatus, vtique per[q] legatum rem vindicare potero, quam tradidi. Sed si[r] nõdum erat solutum mihi pretium[s]: Iulianus scribit: ex vẽdito quidẽ me acturũ, vt pretium exsequar: ex[t] testamẽto verò, vt rem, quam vẽdidi, & tradidi, recipiam. Idem subiungit: si pretiũ quidem mihi erat solutũ, rem autem nondum tradiderã: ex testamento me agẽtem liberationem[u] consequi[x].

3 ¶ Idem Iulianus scribit: si fundũ testator, quẽ ab alio emerat, mihi legauit: heredem cogendum[y] mihi actionẽ[z] ex empto præstare: scilicet si nondũ res tradita fuerit vel defuncto[a], vel heredi[b]. 4 ¶ Si quis alicui legauerit, *licere*[c] *lapidem cædere:* quæsitũ est, an etiã ad heredẽ hoc legatum transeat. & Marcellus negat ad heredẽ trãsmitti[d]: nisi[e] nomen heredis adiectum legato fuerit. 5 ¶ Heres[f] cogitur legati prædij soluere vectigal[g] præteritũ[h], vel[i] tributũ, vel solarium[k], vel cloacarium[l], vel pro aquæ forma.

d Et, Cũ, hæ, inquam, particulæ eandem vim habent: vtræque coniungunt.
e *l.112. §.2. j. eod. l.7. in fin. s. de vsufr. adcresc. l. 40. j. de vsu & vsufr. leg.*
f id heredi licet.
g *v. Mantica 19. de Coniectur. 12.*
h Eadem est ratio in lege 114. *in fi. j. eod. adde l.45. j. de oblig. & act.*
i *l. vlt. § 1. in fin. Cod. comm. de legatis.*
k *l. 110. j. eod.*
l sed mediocris. *l.14. in fi. s. eod. l. 39. §.6. j. eod.*
m Homine seu seruo legato, actorem seruum eligere non possumus. Actor enim inter seruos potiorem locum obtinet. *vide l.35. §.2. Cod. de donat.*
n Electio in legatis, legatarij est, *vt hic.* quod obtinet in vindicationis legato.
o *l.32 §.1. s. eod.* quin & minor: si is vtilis aliquo modo esse possit. vide Socinũ *regula 210.*
p 5 *Harmenopul. 10. §.5.*
q *l.4. l.6. l.58. j. de legat.2. adde Paul.3 sent.6. §.12. adde l.1. s. de adquir. heredit.*
r Heredibus interdum plus iuris est, quàm testatori.
s *l.44. §.1. l.86. §.2. j. eod. l.26. Cod. de fideicommiss.*
t ¶ 5. *Harmenop.* 10. §. 10.
u *l.84. §.10. j. eodem.*
x *l.69. in fin. j. eod.*
y *adde Paul. 3. sent. 6. § 46.*
z De fructibus percipiendis qui tenetur heres (idem in malæ fidei possessore, *l. si nauis in fin. l. præterea, s. de rei vindic.*) eos fructus præstat non quos ipse, sed quos aduersarius percipere potuisset, vt in fructibus percipiendis habeatur ratio petitoris non possessoris. Quod obtinet in fructibus prædij vrbani, rustici, & aliis, *vt hic.*
a *vide l.6. s. qui potiores.*
b nota argumentum à fructibus ad pensiones.
c *l.1. s. de vsur.*
d Fructus: omnes denique alias accessiones naturales & ciuiles, heres post moram suam, præstat legatario: si modò legatarius legatum petat actione personali ex testamento (quemadmodum in bonæ fidei iudiciis fit. *l. mora §. in bonæ. l. videamus. §. si actionem. s. de vsur.*) sin legatum petat, rei vindicatione (vt si res legata esset ipsius legatarij) fructus etiam ante moram heredis percipiet: ab eo nimirũ tempore, quo rei legatæ factus est dominus: seu tempore aditæ hereditatis. *l. si tibi homo. §. cùm seruus j. eod.* tanquam perceptos ex re propria, *l. Herennius. s. de vsu. l.1. l.2. Cod. de vsur. & fruct. rei. leg.* Ita titulus non excusat heredem à fructibus percipiendis quod videtur esse contrà, *l. si fundum. Cod. de rei vindic.* Quid ita? In re legata, legatarius est quasi heres *l. id tempus in fi. j. de vsur. l. quod in rerum. §.1. s. eod.*
e vel post culpam suam & delictum *l.47. in fi. j. eod.*
f Atqui fructus in iudiciis stricti iuris debentur à litis contestatione: in bonæ fidei, à mora. *l. cùm fundum. s. si certum: l. videamus. § si actionem s. de vsur?* In vtroque iudicio post moram & interitum, debetur æstimatio (atque ita similitudo est contractuum stricti iuris & vltimarum voluntatum *l. si ex legati causa. j. de verb. oblig.*) in fructibus, alia ratio est inter iudicia bonæ fidei & stricti iuris.
g Partus post moram heredis, debetur legatario, *vt hic* Quin, ante moram debetur, si partus sit perceptus ex re propria ipsius legatarij. *l. si tibi homo. §. cùm seruus j. de verb. obligat.*
h *l.86. §.2. in fin. j. eodem.*
i Legari mihi res mea potest, in qua alius ius habet: *l. senatus. §. qui ab hostib. j. eodem.* aut quæ mihi auocari potest, *vt hîc. l. in bello. § si quid. j. de capt.* aut dubio iure mea est.
k legatum non extinguitur mutatione rei legatæ facta ab alio in testatore. *l. quod in rerum. §.1. s. eod.* quod extinguitur, si testator voluntate vltrò ac spontè dominiũ eius alienet *l. fideicommissa. § si rem. j. de legat.1.*
l etiam ex interuallo: Ita *mox* particula interdum, magnum spatium continet *l. sed & si quis. § si operas. s. de vsufr.*
m Si Testator legat venditori rem quam ab eo emit, deinde legatarius, idémque vẽditori eandem rem tradiderit testatori, pretio recepto, huiusmodi traditione non videtur legatarius ius legati abdicare.
n Prima facie videri qui dicit, deinde contrarium definit, discedit à priori opinione. *c. ad audientiam de rescript.* si nihil post definit, qui prima facie videri sibi ait, definisse rem, ipsis verbis satis intelligitur. *l. vnic. § si verò non omnes. Cod. de caduc.*
o licèt res mea mihi legari non possit. *v. l.13. Cod. eod.* si tamen tu in re mea ius habeas huius, iuris respectu mihi rem meam legare potes.

p Venditor tradens rem emptori liberatur actione ex empto: etiamsi non transtulerit dominium: fortè quia non erat dominus. *l. ex empto. s. de act. empt.*
q Liberationis legatum in actionem verti hinc colligunt. facit *leg. quod n si. j. de liberatione.*
r Venditor ante receptum pretium, rem simpliciter tradẽs, fidem habere de pretio intelligitur: nisi contrà denunciet, atque ita transfert dominium.
s tunc fidem habui de pretio *l. 19. s. de contrah. empt.*
t Rem & pretiũ eius simul interdum consequimur. quoties nimirum actiones variis ex causis oriuntur: vt hîc actio ex contractu oritur ad pretium: ex testamento, ad rem ipsam. aliàs rem simul & pretium consequi nõ possumus. *l. 1. Cod. si seruus extero: l. rescriptum. §. si pacto. s. de pact. lege prædia. C. de act. empt.*
u Legãs sibi debitum, ipsi debitori, liberationẽ videtur legare. de quo tamen vide hic Iasonẽ, *numero* 4. dicam etiã paulo pòst.
x Legata quæ tẽdunt ad liberationem, actionẽ pariunt *Zas. numero 11.*
y Legato nomine, heres nomen testatoris, & actionem ex eo nomine competentem cedẽdo, se ac defunctum pariter liberat, *l. seruum filij. § cum chirographum, j. eodem.*
z Legans rem sibi debitam, intelligitur legasse actionem, quam habet ad rem *Zas. adde §.21. Inst. eodem:* Imò quiddam aliud quàm actionem. hoc enim casu legatarius non experitur sine cessione, *vt hic.* cùm actio legata est, experitur vtili actione *l. ex legato. Cod. de legatis.* vide Cephalum 1. *consil. 15. num. 7.*
a Legans rem sibi debitam ab extraneo, etsi tacitè videatur legare nomen debitoris, si tamen testator post testamentum eam rem à debitore exegerit, non extinguit legatum, *vt hic.* secus si dixisset, lego nomen debitoris Titij: quoniam id exigendo extinguit legatum *l. fideicommissa. § si rem. j. de legat. 3.*
b Legans simpliciter rem sibi debitam ex contractu, neglecto eo legato, alia res heredi solui potest, neque propterea legatum extinguitur.
c Legato factum cohærens, personæ legatarij cohæret: vt ne transeat faciendi ius ad heredem (tametsi solet dici eãdem personam esse testatoris & heredis: idem ius esse in herede quod in eius auctore) nisi nominatim dictum sit, vt heredi quoque ius faciendi esset. Quid: quo iure factum hîc dicitur cohærere legato & personæ legatarij? An quia incertum & infinitum qualitate & tempore: cùm testator legat, *licere lapidem cædere,* neque adiicit, modum tempúsue cædendi, vt putat Iason? Quid: cùm hoc ius in heredem non transire hîc dicatur: licétne legatario, quamdiu vixerit sæpius ac sæpius, an verò semel tãtùm lapidẽ cedere? *arg. l. boues. § hoc sermone j. de verb. signif.* hoc ait Aretinus: Castrensis, addubitat: Iason annum legatũ esse ait. *arg. l. cũ quidã. j. de annuis.* d est enim personale legatũ. *v. l.22. j. de vsu & vsufr. leg.*
e *v. de l. 92. j. de verb. oblig.* Renũciare emphyteusi pro se & liberis acceptæ patrẽ non posse hinc colligunt, cùm casus contingens in persona legatarij, non noceat eius heredibus *hic.* & duæ quasi concessiones videantur, vna patri: altera, liberis facta, *l. stipulatio ista. § si quis ita. j. de verborum obligation. l vlt. s. de pactis. Dyn. Ray. Bald. Salic. Flor. Raphael. Castrens. Ias.* nisi fortè pater adquisiuisset emphyteusin pro se & liberis heredibus. In hoc enim proposito liberi heredis facto, & renunciatione patris obligantur. *Imola. Alexand.*
f Heres cogitur soluere vectigalia & onera publica merè realia præterita, hoc est rei legatæ cohærentia, *vt hic.* Cur præterita soluere cogitur? prædium huiusmodi onerum nomine obligatum censetur *l Imperatores. j. de publ. l.1. Cod in quibus causis pignus tacitè.* sed & fructus præteriti temporis ex ea re legata percipit heres. *§.1. s. eodem.* igitur & hoc onus sentire debet. Quid si tale vectigal viuo testatore indictũ, & eius solutio incidat post mortem eius? Heres id vectigal præstare etiam cogitur, vt impositi vectigalis habeatur potius ratio: quàm temporis quo solui vectigal debet. *Castrens. Alex. Areti. Bald. Ias.* Quid si vectigal soluendum par sit fructibus rei legatæ? Cynus putat tributi in futurum præstandi onus ad heredem pertinere. *arg. l. qui Concubinam. §. qui hortos. j. eodem* ne legatum alioqui penitus inutile reddatur.
g Hypothecam tacitam in collectis induci hinc colligunt, vt bona allibrata & acastrata (sic enim loquuntur Itali) pro collectis sint tantùm subiecta hypothecæ, *l.1. Cod. in quibus causis pignus.* ac nisi collectæ soluantur, possint vendi. *l vlt Cod. sine censu & Cod. de vendend. bonis fisci. l Imperatores. j. de publ.* Imò vendi possunt pro pœnis etiam impositis, *Alex. in notis ad Bartolum in creditor. s. de act. empt.* adeò vt post ea solenniter vendita debitor non admittatur offerens collectas: secus si non solenniter vendita. *l.1. C. de fide & iure hastæ fisc. Bald. in l.1. C. si propter publ. censit.* h idq. ratione legatarij. aliàs ipse fiscus potest, si vult, ab ipso prædio, id est à legatario, vel emptore & possessore, tributũ exigere *l.7. j. de public. l.36. j. de iure fisci. l.5. in fi. j. de censib. l.1. C. de annon. & tribut.* vix scio an sit vtilior casus, in hoc titulo, & qui magis occurrat.
i Vectigalis tributi, solarij, cloacarij, & aquæ formæ differentia. k de quo *vide l. 15. in fi. s. qui potior.* l *l.27 §.3. s. de vsufr. adcresc.*

6 ¶ Scio ex facto tractatum, cùm quidã duos fundos eiusdem nominis habens, legasset fundum Cornelianum: & esset alter pretij maioris, alter minoris: & heres diceret minorem legatum, legatarius maiorem: vulgò fatebitur[a], vtique minorem [b] eum legasse, si maiorem non potuerit docere legatarius.

7 ¶ Constat, etiam res alienas[c] legari posse: vtique si parari possint[d]: etiam si difficilis[e] earum paratio sit.

8 ¶ Si verò Salustianos hortos, qui[f] sunt Augusti: vel fundum Albanum, qui principalibus vsibus deseruit, legauerit quis: furiosi[g] est, talia[h] legata testamento adscribere. 9 ¶ Item campum[i] Martium, aut forum[k] Romanum, vel ædem sacram[l] legari non posse constat.

10 ¶ Sed & ea prædia Cæsaris, quæ in[m] formam patrimonij redacta sub procuratore[n] patrimonij sunt, si legentur: nec[o] æstimatio eorum debet præstari. quoniam commercium eorum, nisi[p] iussu[q] principis, non sit: cùm[r] distrahi non soleant.

De re aliena.

40. *Idem* "lib. 2. Fideicommissorum."

Sed si res aliena, cuius[f] commercium legatarius non habet, ei[t], cui ius possidẽdi non[u] est, per fideicommissum relinquatur: puto æstimationem[x] deberi[y].

De rebus corporalibus vel incorporalibus. 1. *De his quæ sunt ædificiis iuncta.*

41. *Idem* "lib. 21. ad Sabinum."

Cætera igitur præter hæc videamus. &[z] quidem corpora[a] legari omnia, & iura [b], & seruitutes[c] possunt.

1 ¶ Sed ea, quæ ædibus iuncta sunt, legari non[d] possunt. quia hæc legari non posse senatus censuit, Auiola & Pansa[e] consulibus[f].

2 ¶ Tractari tamen poterit, si quando marmora, vel columnæ fuerint separatæ ab ædibus, an legatum conualescat. &[g] si quidem ab initio non constitit legatum, ex postfacto non conualescet. quemadmodum nec res mea legata mihi, si[h] post testamentum factum fuerit alienata[i]. quia vires ab initio legatum non habuit[k]. Sed, si sub [l] conditione legetur, poterit[m] legatum valere: *si[n] exsistentis conditionis tempore mea non sit, vel ædibus iuncta non sit:* secundùm eos, qui & emi[o] rem meam sub conditione, & promitti [p] mihi stipulanti, & legari aiunt. Purum igitur legatum Catoniana regula impediet: conditionale non [q], quia ad conditionalia Catoniana non[r] pertinet.

3 ¶ Item quæri potest, si quis binas ædes habens, alteras legauerit, & ex alteris aliquid iunctum ei, cui ædes legauit, an legatum valebit. mouet quæstionem, quòd ex senatusconsulto & constitutionibus licet[f] nobis ab ædibus nostris[t] in alias[u] ædes transferre possessoribus earum futuris: id est, non distracturis. & ita Imperator noster, & Diuus Seuerus rescripserũt. numquid ergo & legari possit ei, cui aliam domum legem? sed negandum erit. quia cui legatum est, non est possessor futurus.

4 ¶ Si duobus domum legauerit Sempronianam, & ex ea alteri eorum marmora ad extructionem domus Seianæ, quam ei legauerat: non malè agitabitur, an valeat, quia dominus[x] est vtriusque legatarius. Et quid, si quis domum *deductis[y] marmoribus* legauerit, quæ voluit heredem habere ad exstruendam domum, quam retinebat in hereditate? Sed melius dicetur in vtroque, detractionem non[z] valere. legatum tamen valebit, vt[a] æstimatio eorum præstetur.

5 ¶ Sed si quis ad opus reipublicæ faciendum legauit: puto, valere legatum. nãm & Papinianus libro vndecimo respõsorum refert, Imperatorẽ nostrum, & Diuum Seuerum constituisse, eos, qui reipublicæ ad opus promiserint, posse detrahere ex ædibus suis vrbanis atque rusticis, & id ad opus vti. quia[b] hi quoque non promercij[c] causa id haberent. Sed videamus, vtrùm ei[d] soli ciuitati legari possit, in cuius territorio est, an & de alia ciuitate in aliam transferre possit. & puto, non esse permittendum[e]. quamquam constitutum sit, vt[f] de domo, quam aliquis habet, ei permittatur in domum alterius[g] ciuitatis transferre.

6 ¶ Hoc senatusconsultum non tantùm ad vrbem[h], sed & ad alias[i] ciuitates pertinet.

7 ¶ Sed & Diuorum fratrum est rescriptum ad libellum Procliani & Epitynchani ob debitum[k] publicũ desiderantium, vt sibi distrahere[l] permittatur. quod eis ius distrandi denegauerunt[m].

8 ¶ Hoc senatuscõsultum non tantùm ad ædes, sed & ad balinea, vel aliud quod ædificium, vel porticus[n] sine[o] ædibus, vel tabernas, vel popinas extenditur [p].

9 ¶ Item "hoc" prohibetur [hæc] legari, quod non aliàs[q] præstari potest, quàm vt ædibus detrahatur, subducatur. id est, marmora, vel columnæ. Idem & in regulis, "& in" tignis, & ostiis[r] senatus censuit. Sed & in bibliothecis parietibus inhærentibus.

10 ¶ Sed si cancelli "sint," vel vela: legari poterunt. Non tamen fistulæ, vel [f] castella[t].

---

a *al.* fatebatur. Porrò, his verbis, vulgò fatebitur: nihil aliud significatur, quàm vulgò & passim receptum esse.

b Legare minimum de incertis testator intelligitur: vt ea re, electio sit heredis eius non legatarij. *vide l. 14. in fi. l. 37. s. eod. adde l. 43. in fin. j. de leg. 2. l. 29. l. 75. j. de leg. 3.*

c Legare res alienas (vel eas quarũ difficilis paratio seu adquisitio est) possumus, *vt hic.* scientes tamen, vel coniunctæ personæ. *l. cùm alienam. C. de legat. l. vnum ex familia. §. si rẽ, j. eod.* An & in re aliena heredem instituere? non possumus etiam scientẽ. *l. vlt. C. de hered. inst.* Quid ita? An quia legatũ pręcipuè ac secundariò rem legatam prospicit: heredis institutio, personã, vt Bald, & Iason notant?

d aliàs non *l. 14. in fi. j. de leg. 3. l. 4. §. 1. j. de statulib.*

e Difficultas pręstationis non vitiat legatũ, *vt hic.* quia nec vitiat contractum etiã stricti iuris, *l. cõtinuus. §. illud j. de verb. oblig. l. in testament. j. de regul.*

f qui non sunt in commercio.

g Furiosus videtur, qui hortos Augusti aut rem principis vsui seruientẽ legat, *vt hic.* Ita furor ex sermone eius, de quo agitur, probatur. *adde l. quidam in suo, s. de condit.*

h Difficile, admodum, impossibile. Quis inde est effectus? huiusmodi difficultas rei legatę coherẽs legatũ vitiat, adeò vt nec æstimatio quidẽ debeatur. An idem si talis difficultas tempori præstationis rei legatæ cohæreat aut conditioni? vide *l. si mihi & tibi. §. si quis. s. eod. l. 1. s. de condit. inst.*

i *§. 4. inst. eodem.* ibi dixi ad Theophil.

k *l. 137. §. 6. j. de verborum oblig.*

l *Vlpianus* 24. §. 9.

m In formam patrimonij Cæsaris prædia redigi dicebantur, quæ patrimonio Cæsaris (veluti corpori alicui suo) iungebantur.

n Procurator patrimonij, qui & rei priuatæ procurator. Meminit huius Procuratoris Capitolinus in Macrino. Fuit autem institutus primùm à Seuero post Clodiũ Albinum victum, *teste Spartiano.* Antea, rei familiari principis, liberti plerũque nonnunquam equites, sine aliqua muneris & administrationis forma duo, pluresve pręficiebantur *Tacit. 3.* Hîc procurator rei dominicæ appellari cœptus *l. penult. C. de conuen. fisci debit.* cui similis fuit posterioribus temporibus, Comes rerum priuatarum. de quo dixi *Cod. de off. Comit rerum priuat.*

o Legatorum (quorum omnino difficilis ac impossibilis præstatio est) ne quidem æstimatio debetur, *vt hic* Quid si ignarus testator coniunctæ personæ rem principis legauit? Raphael putat æstimationem deberi: quia si sciuisset principis esse, aliud legasset. *l. si quis inquilinos j. eod.* quod Castrensis & Alex. non probat.

p Impossibile censetur, quod priuati expedire non possunt sine Principis vel domini sui consensu. *adde l. 4. §. pr. & § 1. j. de fideic. libert.* vide tamen *l. quidam relegatus j. de reb. dub. l. interdicit j. de condit. & demonst.*

q *l. 12. Cod. de fundis patrimonialibus.* aliàs locari tantùm solent. *l. 12. d. tit. Cod.*

r Patrimonium, principis sine eius iussu speciali vendi non potest. *adde l. 1. s. de off. proc. Cæs.*

f Legata re aliena, quæ sit in commercio cuiusque præterquam legatarij, debetur æstimatio: si modò vitio legatarij impedimentum acciderit. *Ias.* Quid si quis stipuletur cuius commercium ipso non habeat, habeant cæteri? ne quidem æstimatio debetur. *l. multum interest j. de verb. oblig.* Quid ita? stipulationes strictè interpretamur. *l. quidquid j. de verb. oblig.*

t *al.* &. ita Græci καί. Synopsis Basilic. 44. *Titul. 1. c. 38.*

u ei cui ius possidendi est. Cuiac. *ad l. 34. j. de verb. oblig.* reprehensus à Roberto 3, *animaduers.* 11 defensus ab Antonio Mercatore 3. *notat.* 11.

x *vide l. 114. §. 5. j. eod. l. 11. §. 16. j. de legat. 3.*

y Æstimatio rei quoties debetur, peti ea etiam in libello potest.

z Edictum legatorum prohibitorium est certarum rerum, vt & certarum personarum, *vt hic.* Idem in edicto de testibus. *l. 1. s. de testib: l. quoniam. Cod. de her.* de testamẽtis *l. si quæram. s. de testa.* de matrimoniis *c. cùm apud extr. de sponsa.* procuratoribus. *l. mutus. § 1. s. de procur.* Permissa quæque nisi prohibita sint. Prohibitum autem quicquid ait, id probare cogitur.

a *§. 21. inst. eodem.*

b *l. 30. §. 1. j. de legat. 3.*

c *l. 17. in fin. j. de legat. 3.*

d *§. 3. in fin. j. eodem.* Imò possunt: præsertim si sine damno auferri possunt, *l. 43. §. 1. j. eodem: l. 45. s. de donat. inter virum;* & auferendæ res aptandæ sunt ædificio publico *§. 5. j. eod. vide l. 6. Cod. de ædif. priuat. adde l. 11. §. 14. j. de legat. 3.*

e Affixa ædibus nunquam legari possunt: ne vrbs ruinis deformetur. *l. 2. Cod. de ædif priuat.* Aliud igitur fuerit, si amoueri possint, sinę ædium deformatione *l. nutu. in fin. j. de legat. 3. l. Marcellus j. de donat. inter virum.* si ædificium illicitè factum *l. fideicommissa. § si quis illicitè j. de legat. 3.* si domunculæ affixa. *l. senatus. §. Marcellus j. eod.* si adfixa legentur ad opus aliquod publicum *§. 5. j. eod.*

f sub Traiano, anno Christi 123.

g Ab initio nullum, cessante etiam impedimento non conualescit.

h & si post.

i *§. 10. infi. instit. eod.*

k Imò legatum mihi hoc casu debetur *l. 1. in fi. j. de regula Catoniana. vide Cuiac. ad l. 16. j. de verb. oblig.*

l Adfixa ædibus possũt legari sub conditione. *l. 98. j. de condit. & demonstrat.*

m sub cõditione quædam fieri possunt, quæ purè facere non licet.

n Expectatio ea iniusta non censetur, vt adfixa ædibus separentur, *vt hîc.* (secus est si quis expectet, vt liber, fiat seruus: vt sacrũ, fiat prophanum, *l. inter stipulantẽ, §. sacram. j. de verborũ oblig.*) Quid ita? adfixa ea iustè possunt nullis modis eximi: vt transferantur in alias ædes domini.

o mea res sub conditione mihi vendi, promitti, legarive potest, *vt hîc. adde l. proprias. Codice eodem.*

p *v. l. 98. j. de verborum oblig.*

q *v. l. 4. j. de regul. Catoniana.*

r Cur regula Catoniana ad legata conditionalia & substitutiones (quæ nihil aliud sunt quàm conditionales institutiones) *l. in ratione. § quod vulgò j. ad leg. Falcid.* non pertinet? An quòd testator qui conditionem adiicit, tempus testamenti vetat inspici, sed aliquod futurum tempus?

f ¶ Imò non licet, si ea detractione publicus deformetur aspectus. *l. 2. Cod. de ædificiis priuatis.*

t non communibus tamen *l. si quis post hanc. Cod. de ædific. priuat.*

u etiam disiunctas, diuersas, & in alia ciuitate sitas. *§. 5. vers. sed videamus j.* at non in villa. *l. si quis post hanc. Cod. de ædific. priuat.*

x Pro parte dominus, verè totius rei dominus dici potest. Nam verbum *est* quod sequitur, veritatis est index: si modò veritas notari potest. aliàs secus: vt in hoc exemplo: *Florentini sint originarij Perusini.* vox ea *sint* fictionis est nota, non veritatis. nec enim statuentium auctoritas quidquam valet aduersus naturam. Præstat itaque dici, Pro parte dominum, totius dominum fictè dici.

y Directò, legando, quod quis facere non potest, id & excipiendo, non facit. Vt non possis damnare legatarium, vt ex domo ei legata detrahat marmora, eáque heredi præstet: ita non possis ædes legare deductis marmoribus: hoc est, vt ex iis ædibus heres ipse detrahat marmora.

z Quidquid directò prohibetur, etiam per obliquum prohibetur.

a Legatum de adfixis domui detrahendis per se inutile est, vt detrahi possint: vtile est tamen vt debeatur æstimatio.

b Adfixa ædibus tollenda legari non possunt, nisi tollenda in opus publicum legantur. Quid ita? Qui ita legat, promercij causa id non facit, *vt hîc.* nec oratione generali publica vtilitas coercenda. *l. si quis in graui. §. vtrùm s. ad Sillan. l. hoc modo j. de condit. & demonstr.* Ita à fauore publico vrbis ruinis non deformandæ, recedimus propter fauorem publicum maiorem. Fauendum est vtilitati publicæ magis, quàm ornatui ædium.

c quod vetitum est *l. 52. s. de contrah. empt. v. l. vlt. j. de damno.*

d Adfixa ædibus in vna ciuitate legari non possunt ad vsum publicum alterius ciuitatis, *vt hîc.* Ita vni ciuitati nihil detrahendum, vt id alteri tribuatur.

e Neque enim reipublicæ suæ detrahendum est propter alterius commodum.

f Adfixa ædibus in vna ciuitate, in aliam domum nostram alterius ciuitatis transferre possumus, *vt hîc.* licèt legare non possimus *vt s. eod.*

g Eadẽ ratione notant, Frumẽto vetito extra territoriũ exportari, frumentũ quemque exportare posse extra territorium, vsus sui causa interest enim nostra frumento propter nos vti, quàm ab alio emere, etsi eodem pretio.

h vrbis Romanæ statuta ad alias ciuitates extenduntur, in quibus eadem est ratio, licèt sola Roma, publicum habeat *l. cum. j. de verb. signif.*

i quibus hoc datum erat à senatu, vt legib. Romanis vterentur *Zas.*

k Affixa ædibus detrahere non licet ob debita vectigalia, tributa, & cætera huiusmodi. non licèt, inquam, siue ipsi domino, siue officialibus. Adfixa intellige, ostia, tegulas, fenestras. At possumus detrahere adfixa, vt fiat ædificium publicum. *§. 5. s. eod.* An id fit: quasi magis fauendum ornatui quàm debito publico: cùm in omnium oculos ornatus incurrat, non debitum.

l hinc possis etiam colligere, nõ valere legatum domus, vt diruatur *l. 114. §. 9. j. eod.*

m legimus tamen motu iudicis villas delinquẽtis dirui posse *l. 20. s. com. diuid.*

n Porticus appellatione domus non continetur, nisi per extensionem, *vt hic.*

o porticus in ædibus *Hal.*

p sunt enim species ædificij. *l. 9. in fi. j. de incend.*

q *§. 1. s. eod. l. 43. l. 114. §. 9. j. eod.*

r Ostium continetur appellatione domus. *l. 1. §. hoc interdict. ver: cloaca j. de cloacis.*

f τὸ, *Vel,* quibusdã videtur dispungendum *arg. l. 78. s. de contr. empt.*

t *al.* castelli.

a quæ ſpontè mouentur vt horologia. *v. Alciat. 1. parerg. 20.*
b *vide l. 79. in fin. ℨ. de verb. ſignif.*
c Quæ perpetuò, & tanquam portio ædibus inhærent, detrahi non debent. *adde l. fundi. §. Labeo ℨ. de act. empt.*
d Deſtinata ad ædificium legari poſſunt, *vt hic.* At adfixa non poſſunt *s. eod. hac l.*

11 ¶ Sed automataria[a], aut ſi qui canthari, per[b] quos aquæ ſaliunt, poterunt legari: maximè ſi impoſititij ſint.

12 ¶ Quid ergo in ſtatuis dicēdum? ſi quidem inhærent parietibus, non licebit. ſi verò aliàs exſiſtant, dubitari poteſt. verùm mens ſenatus plenius accipienda eſt: vt ſi qua ibi fuerunt perpetua[c], quaſi portio ædium, diſtrahi non poſſint.

13 ¶ Proinde dicendum eſt, nec tabulas adfixas & parietibus adiunctas, vel ſingula ſigilla adæquata, legari poſſe.

14 Sed ſi parauit[d] quædam teſtator quaſi[e] tranſlaturus in aliam domum, & hæc legauit: dubitari poterit, an valeat. &[f] puto, valere.

15 ¶ Sed ſi ea, quę legauit, ædibus[g] iunxit, extinctum[h] erit legatum.

16 ¶ Sed ſi[i] heres ea iunxit, puto non extingui:

42. *Idem* "libro ſecundo Fideicommiſſorum."

SIue ſcit, ſiue ignorauerit[k].

De legato in arbitrium heredis vel extranei collato. 3. De redempto ab hoſtibus.

43. *Idem* "libro vigeſimo primo ad Sabinum."

SEnatus enim ea, quæ ſunt ædium, legari[l] (non) permiſit. hæc autem mortis tempore ædium non fuerũt. heres ergo æſtimationẽ præſtabit. Sed ſi detraxerit, vt[m] præſtiterit: pœnis erit locus. quamuis, vt non vendat, detraxit, ſed[n] vt exſoluat.

1 ¶ Marcellus etiam ſcribit, ſi maritus diætam[o] in[p] vxoris hortis[q], quos in dotem àcceperat, fecerit, poſſe eũ hæc detrahere[r], quæ vſui eius futura ſint, ſine mulieris tamen damno. nec[ſ] ad hoc ei ſenatusconſultum futurum impedimento. Ergo ſi non eſt ei obfuturum, quo minùs detrahat: dici oportebit, poſſe eum hæc legare, quæ detrahere poteſt.

2 ¶ Legatum in aliena voluntate poni poteſt[t], in heredis non[u] poteſt[x].

3 ¶ Qui ab hoſtibus redemptus eſt, legari ſibi[y] poterit. & proficiet legatum ad liberationem vinculi[z] pignoris, quod in eo habuit, qui redemit.

De peculio caſtrenſi. 1. Si quis rem ſibi legatam alij legauerit. 2. De mutatione rei legatæ. 4. De domo impoſita areæ legatæ. 5. De chirographo. 6. De nomine ſi ſeruus legetur & liber eſſe iubeatur. 8. Si ſtatuliberum heres legauerit. 9. De aditu ad fundum, cuius eſt vſusfructus legatus.

Deſtinatorum & adfixorum alia ratio eſt. Deſtinatum ædificio, non eſt ædificij: nõ eſt perfectũ, non habetur pro impleto, ac perfecto, ac facto.
e de deſtinationis effectu *vide l. 58. §. 1. s. pro ſocio.* Deſtinata ad aliquod ædificium legari poſſunt.
f Adfixa ædibus noſtris detrahere poſſumus, vt in alias noſtras transferamus, ac poſtea propoſito mutato ea alteri tertio legare. Quid ita? vbi ab initio ſeparatio adfixorum licita fuit, licet id propoſitum mutare: vt ex poſtfacto liceat, quod aliàs non liceret.
g *adde l. 6. ℨ. de auro.*
h Cur extinctũ erit? legatum extinguitur, quoties facto teſtatoris, etiam neceſſario, res legata eſſe deſiit. Ita fit vt ſi rẽ legatam iunxerit ædibus ſuis teſtator, extinctum rei eiúſce legatum intelligatur. *adde l. Seia. ℨ. de auro.*
i Legatum facto heredis extingui iure non poteſt. *l. ſi id quod ℨ. de liberatione.*
k Legata res, etiamſi facto heredis perierit, imò & nuda eius ignorantia ac negligentia, debetur æſtimatio legatario.
l *v. l. 41. §. 9. s. eodem.*
m *al.* vt pręſtet. *vel,* vt præſtaret. Vnde colligimus, Heredem non excuſari à pœna huius legis, ſi res adfixas ædibus ſeparauerit, vt ſatisfaceret legato ac voluntati teſtatoris.
n Solutio emptioni ſimilis. Ita lex prohibens & pœnalis venditionibus adiecta extenditur ad in ſolutũ dationem *l. 1. ℨ. pro emptore: l. vlt. ℨ. quibus ex cauſis in poſſeſ. l. ſi prædium. Cod. de euict.*
o habitationem voluptatis cauſa. Alij exponunt, domunculam fructuum cauſa: & ita prædium ruſticum, *vt Aretin. Bald. Rayn.* Alij domunculam etiam in vrbe, *vt Imola. & Alex.* Alij habitationem patrisfamiliàs, in qua diè is habitet.
p In hortis diætas veteres habuêre, *vt hic: l. 66. §. 1. s. de donat. inter virum & vxor. l. 13. in fin. s. de vſufr. l. 41. §. 1. l. 55. §. 3. ℨ. de legat. 3. Plinius 2. epiſtol. ad Caſsium.* quæ & commutatione Gręcis vſitata, Zetę dicuntur Lampridio in Heliogabalo in duobus locis.
q De hortis dixi *ad d. l. 66. & ad l. 4. §. 5. ℨ. de pecun.*
r *l. 45. s. de don. int. vir. vide Cuiac. 5. obſ. 16.*
ſ Cur non eſt impedimento? Maritus adfixa prædio dotali ita detrahens non id facit, negotiandi ſeu promerij cauſa (quod ſenatus prohibet. *l. ſenatus. l. cætera. s. eod.*) ſed neceſſitate, ne ſuas expenſas amittat *l. Marcellus. s. de donat. inter vir. l. doce ancillam. s. de rei vind. l. pro voluntar. s. de impenſis.*
t Imò, non poteſt *l. 52. ℨ. de condit. & demonſt. v. Cuiac. 2. obſ. 2.*
u Cur non poteſt legatum conferri in liberam voluntatem hæredis? Heres nunquam præſumeretur velle obligari, *l. ſub hac. ℨ. de obligationib.*
x *l. 8. ℨ. de obligat. & act. v. tamen l. 11. §. 7. ℨ. de legat. 3. l. 46. §. 3. 4. ℨ. de fideicommiſſ. libert.*
y Legare homini libero (in quem ius pignoris ipſi habeamus: vt is eſt, quem ab hoſtibus redemimus) ius illud pignoris poſſumus: vt ea ratione iure pignoris videatur liberatus, *vt hic.* eodem modo, vaſallo, ius vaſallagij legare poſſumus: vt & debitori, actionem quam in eum habemus: vnde notant in his ſpeciebus, differentiam non eſſe inter legatarium ipſum & rem legatam: legatarium & rem legatam, vnum eſſe. Ita fur & res furtiua eſt fugitiuus. *l. ancilla. ℨ. de furtis: l. 1. Cod. de ſeruis fugitiuis.*
z Captiuus redemptus, redimenti eſt pignori: tantiſper dum ei redemptionis pretium ſoluerit. *l. 15. ℨ. de captiuis.*
a *¶ l. 9. verſ. idem referebat. ℨ. de caſtrenſ. peculio. adde l. 98. §. 3. ℨ. de ſolutionib.*
b An & ipſe filius caſtrenſe ſuum peculium legare poteſt? ſic ſanè: & id abalienare ſiue inter viuos, ſiue vltima voluntate *l. 2. s. ad Macedon.*
c Filiofamiliàs milite inteſtato moriente, caſtrenſia eius omnia finguntur retrò fuiſſe patris eius, *vt hîc: l. proponebatur. l. hereditatem in pr. & §. pater: l. vlt. ℨ. de caſtrenſ. pecul.* eáque occupat pater iure peculij *l. 2. l. pater qui caſtrenſe ℨ. de caſtrenſi.* Cur finguntur retrò patris fuiſſe? Quidquid filius etiam miles adquirit, patri adquirit ſtricto iure. Nam militia non eſt modus tollendæ patriæ poteſtatis *l. placet. s. de adquir. hered. l. 1. ℨ. ſi quis à parente manumiſſ. §. filiusf. Inſt. quib. mod. ius patr. l. 2. Cod. de caſtrenſi peculio. lib. 12.* Hinc fit vt publicato filio, non publicetur eius peculium, *l. 3. Cod. de bonis proſcript.*
d Legare, rem nobis legatam, ignorantes poſſumus, ſi modò legatum voluerimus ad nos pertinere, *vt hîc.* Quid ſi id legatum repudiauerimus? res ita repudiata retrò videtur fuiſſe heredis. *ℨ. eodem in fi.* An valebit legatum? Bartolus, Salicetus, Caſtrenſ. Alex. ita putant: Dynus, Iacob de Aretio, Cynus, Bald. Angel. Flor. Imola, Raphael, Iaſon negant. Talis enim repudiatio, alienatio eſt. *l. magis. §. fundum, s. de reb. eorum.* vt ea re videatur extingui legatum, *l. rem legatam. ℨ. de adim. legat. ſi fideicommiſſa. §. ſi rem. ℨ. de legat. 3.*
e *l. 38. §. 1. s. eod. l. 86. §. 2. ℨ. eod l. 17. in fi. l. 34. l. 35. l. 36. s. ad l. Aquil. l. 8. ℨ. de reb. dubiis.*

44. *Idem* "libro vigeſimoſecundo ad Sabinum."

SEruum filij[a] ſui, caſtrenſis peculij, legare pater[b] poteſt. &, ſi viuo patre mortuus ſit filius, & apud patrem peculium remanſit, conſtitit legatum. cùm[c] enim filius iure ſuo non vtitur, retrò creditur pater dominium in ſeruo peculiari habuiſſe.

1 ¶ Si quis rem ſibi[d] legatam ignorans adhuc, legauerit, poſtea cognouerit, & voluerit ad ſe pertinere: legatũ valebit. quia, vbi legatarius non repudiauit, retrò[e] ipſius fuiſſe videtur, ex quo hereditas adita eſt. ſi verò repudiauerit, retrò[f] videtur "res" repudiata fuiſſe heredis.

2 ¶ Si pocula quis legauit, &[g] maſſa facta eſt[h], vel contrà: item ſi lana legetur, & veſtimentum ex ea fiat[i]: Iulianus libro trigeſimo ſecundo Digeſtorum ſcripſit, legatum in omnibus[k] ſupraſcriptis conſiſtere: & deberi, quod exſtat. quam ſententiam puto veram, ſi modo non mutauerit teſtator voluntatem.

3 ¶ Sed & ſi lancem legauit, & maſſam[l] fecit, mox poculum: debebitur poculum, durante ſcilicet voluntate.

4 ¶ Si areæ[m] legatæ domus impoſita ſit, debetur legatario[n]. niſi teſtator mutauit voluntatem.

5 ¶ Eum, qui chirographum[o] legat, debitum legare, non ſolùm tabulas, argumento[p] eſt venditio. nam[q], cùm chirographa veneunt, nomen veniſſe videtur.

6 ¶ Sed etſi nomen[r] legetur: benignè id, quod debetur, accipiendum eſt: vt actiones aduerſus, debitorem cedantur[ſ].

7 ¶ Si idem ſeruus & legatus, &[t] liber eſſe iuſſus ſit: interdum[u] procedere ſolum legatum poterit. vt[x] puta, ſi in fraudem creditoris data erit libertas[y]. vel ſi is ſit ſeruus, qui in perpetuam[z] ſeruitutem venierit. idem erit, vel ſi ſeruus ſit fortè pignori[a] datus.

8 ¶ Si ſtatuliberum[b] heres legauerit: expediet[c] heredi ipſum ſtatuliberum præſtare, magis, quàm æſtimationem. etenim æſtimationem "veram[d]" præſtabit. ipſum uerò ſi dederit: exſiſtente conditione, nullum ſentiet dãnum. iam[e] enim æſtimatio poſtea non petitur ab eo hominis liberi.

9 ¶ Si duos fundos habens teſtator, alterius mihi vſumfructum, alterum Titio leget: aditum[f] mihi legatarius non debebit: ſed heres[g] cogitur redimere aditum[h] & præſtare.

f Legatum, legatarij cẽſetur fuiſſe à morte teſtatoris, fictè: à die aditæ hereditatis, verè. *l. ſi tibi homo. §. cùm ſeruus. ℨ. eod.*
g legata re, ſæpiùs arte mutata, legatum non extinguitur. Huiuſmodi iterata mutatio, non cõtinuatam voluntatem efficit.
h legatum conſiſtit *ℨ. eod.* Imò, non conſiſtit, *l. 36. in pr. s. de vſufruct.*
i legatum conſiſtit *ℨ. eod.* Imò, non conſiſtit. *l. 88. in princ. ℨ. de legat. 3.*
k *§. 3. ℨ. eod. l. 49. §. 5. l. 88. in fin. ℨ. de legat. 3. adde l. 9. in princ. verſ. hæc omnia. §. 2. ℨ. de tritico.*
l *vide §. 2. s. eod.*
m In area legata ædificatum, legatario debetur, etiam vltra areã ipſam. Ita legato ſolo, cedit ſuperficies & ædificiũ ei pòſt impoſitũ *facit l. Paulus. s. de pignorib. l. adeò. §. cùm in ſuo. ℨ. de adquir. rerum dom. l. 2. Cod. de rei vindic.* Augmentum legati, cedit legatario, *l. ſi ex toto. l. quod in rerum. §. 1. s. eodem.*
n & ipſa dom[o], & ſuperficies. *l. 39. ℨ. de leg. 2.* Chirographum qui legat debitum legat. ſunt iſta ſynonima, chirographum, debitum, creditum, quod debes, nomen debitoris actiones. His ſpeciebus, effectu ipſa actio cenſetur legata, *vt hic.* aliud fuerit, ſi quis legauerit ſpecificè rem ſibi debitam: id enim legatum, rei eſſę dicitur non actionis. Inter hæc duo diſcrimen conſtituitur. Priore caſu, legatarius, ſine vlla ceſſione heredis, actione ſua vtiliter experiri poteſt: poſteriore, ſine ceſſione non poteſt. *l ex legato. C. de legatis: l. 39. §. 2. s. eod. vide Cephal 1. Conſil. 15. v. l. 59. ℨ. de legat. 3. v. l. 1. Cod. de donat.*
p Argumentum à venditione ad legatum: à contractu ad vltimas voluntates valet affirmatiuè, *vt hîc.* adde quæ ſcripſi *ad l. 3. ℨ. de verb. oblig.* Quo iure? Contractibus cùm minus faueatur, licèt à minori ad maius interpretationem extendere atque argumentari.
q Chirographo legato vel vendito, non tabulæ, ſed debitum, & nomẽ ipſum quod tabulis continetur, legatum & venditum intelligitur, *vt hic.* Quid ita? legatum aliàs ridiculum eſſet & inutile.
r *l. 39. §. 3. ℨ. eodem*
ſ Legato nomine debitoris, liberatur heres teſtatoris cedendo legatario actionẽ, *vt hic. l. ſi ſic. § 1. ℨ. eodem.* vnde notant, heredẽ ſuo ſumptu & impenſa id nomen exigere non cogi: Imò ne quidem ſuis ſumptibus inſtrumentum nominis dare. *Bald. Angel. Flor. Alex. Iaſon.*
t Hæc capita ſeparata ſunt, & ad diuerſas perſonas referuntur, vt ea re vtile per inutile non vitietur. *l. ſancimus. Cod. de donat. l. 1. §. illud. §. Trebatius. ℨ. de aqua quotid.*
u Interdum, vox, inquam, illa, *Interdum* natura ſua denotat regulam generalẽ contrariam eſſe. *l. interdum. s. de condict. indeb.*
x Legatus vni ſeruus & liber eſſe iuſſus in fraudem creditorũ, non fit liber: valet eo caſu legatum ſerui. Libertatis datione inutili, non reuocatur legatũ ſerui ipſius, cui libertas ita data eſt inutiliter.
y tunc enim qui inutiliter manumittitur, legari eodem teſtamento poteſt. *l. 37. ℨ. de legat. 2.*
z id enim fieri poteſt. *v. l. 5. Cod. ſi mancip. ita fuerit alien.*
a *l. 3. C. de ſeruo pign. dato.* b *l. 81. §. 9. ℨ. eodem.*
c vbi euictio non debetur, cõſultius eſt rem ipſam præſtare, quàm æſtimationem.
d *adde l. mortis cauſa in fi. ℨ. de donat. cauſa mortis.*
e Æſtimatio (poſt rem ipſam ſemel à nobis præſtitam) ampliùs à nobis peti non poteſt, *vt hîc.* Quid ſi æſtimationem rei præſtiterit legatæ, cuius legatæ conditio non extitit: An eam æſtimationem repetet? non repetet. Quid ita? tanti videtur æſtimaſſe dubium euentum conditionis, *l. ſi ſeruus. s. de condit furt. l. ſi heres. l. Lucius. §. vlt. ℨ. ad Trebell.*
f vſufructu fundi legato, intelligitur via ad fundum fructuarium neceſſaria legata, per alium fundum teſtatoris, *vt hic.* Quid ita? fundum fructuarium aut fundi vnius vſumfructum videtur ea qualitate & conditione legaſſe, qua ipſe habuit: *l. damnas. §. 1. ℨ. de vſufr. l. binas. s. de ſeruit. vrban. l. 1. §. vltimo, s. ſi vſusfr. petat. l. teſtator. s. ſi ſeruitus vindic.* Quid: eo nomine in quem agetur? non in legatarium alterius fundi, è cuius fundo ſeruitutem expectamus, ſed in ipſum heredẽ. Cur non in legatarium fundi? quia nihil ab eo mihi legatum eſt, ſed ab herede.
g *l. 15. ℨ. de vſu & vſufructu leg.*
h *adde l. vlt. in princ. s. de ſeruitutib. vrban.*

Si legatarius

a res quæ ſubiacet pupillari ſubſtitutioni ignoranter alienari poteſt *Bald.* Atqui res obnoxiæ reſtitutioni ex ſubſtitutione fideicommiſſaria & vulgari, alienari non poſſunt. *l.vlt.§.ſin autem.Authent.res quæ.Cod.comm.de legat?* Aliud eſt in ſubſtitutione pupillari, *vt hic:l.qui filium,ſ.vbi pupilli:l.1.§.ſe.ſ.de tutelæ & rat.* Cur aliud? Vt teſtator poteſt ſua alienare, facto teſtamento, *l.cùm hic ſtatus.§.oratio.ſ.de donat. inter virum. l.fideic.§.rem.j.de legat.3.* ita pupillus poſt ſubſtitutionem pupillarem, quia ſubſtitutio pupillaris eius eſt teſtamentum. *Papinianus.§.ſed nec impuberis.ſ.de inofficio.l.2.§.prius.l.patris & filij.ſ.de vulgar.* Præterea ſubſtitutio pupillaris bono pupilli inuenta eſt, non vt ei ſit oneri. *Inſt.de pupillari.* & eo differt à fideicommiſſaria & vulgari: quæ oneri ſunt *l.coheredi.§.cùm filio.ſ.de vulgar.* An dicemus potiùs, poſt Baldum & Alexandrum, Pupillum habentem ſubſtitutum pupillarem, non poſſe res ſubſtitutioni obnoxias, niſi ob iuſtã cauſam, alienare. *arg.l.1.§.ſed nonnullos,ſ.de tutelæ & rationib.diſt?* An dicemus *d.§.ſed nonnullos*, referendũ eſſe ad ſubſtitutionem fideicõmiſſariam cum Iaſone?

Si legatarius rem emerit, & alienauerit. 1. Qualis res præſtari debet ex legato generali. 2. Vel ſpeciali XLVI. *vel ſtipulatione.*

45. *Pomponius* "libro ſexto ad Sabinum."

SI à ſubſtituto pupilli ancillas tibi legaſſem, eáſque tu à pupillo emiſſes [a], &, antequam [b] ſcires tibi legatas eſſe, alienaueris: vtile legatum eſſe [c], Neratius, & Ariſto, & Ofilius probant.

1 ¶ Heres generaliter [d] dare damnatus [e], ſanum eum eſſe promittere [f] non [g] debet. ſed furtis, & noxiis ſolutum eſſe, promittere debebit. quia ita [h] dare debet, vt [i] eũ habere liceat. ſanitas autem ſerui ad proprietatem [k] eius nihil pertinet. ſed ob id, quòd furtum fecit ſeruus, aut noxam nocuit, euenit, quo minùs eum habere domino liceat. ſicuti ob id, quòd obligatus eſt fundus, accidere poſſit, vt eum habere domino non liceat.

2 ¶ Si verò certus homo legatus eſt: talis [l] dari debet, qualis [m] eſt.

46. *Idem* lib.9. Epiſtolarum.

QVæ de legato dicta ſunt: eadem [n] transferre licebit ad eum, qui vel Stichum, vel hominem dari [o] promiſerit.

Quando & vbi legatum ſolui debet. 2. De ſeruo legato qui in fuga eſt. 3. De duobus ſeruis alternate legatis. 4. Si res periit aut non comparet. 5. De culpæ eſtimatione. 6. De interitu rei legatæ.

47. *Vlpianus* "libro vigeſimoſecundo ad Sabinum."

CVm res legata eſt: ſi quidem propria fuit teſtatoris, & copiam eius habeat heres: moram facere non debet [p]: ſed eam præſtare [q]. Sed ſi res alibi ſit, quàm vbi petitur: primùm quidem conſtat, ibi [r], eſſe præſtandam, vbi [ſ] relicta eſt. niſi alibi teſtator voluit. nam ſi alibi voluit: ibi præſtanda eſt, vbi teſtator voluit, vel vbi veriſimile [t] eſt eum voluiſſe. & ita Iulianus ſcripſit tã in propriis, quàm in alienis legatis. Sed ſi alibi relicta eſt, alibi [u] autem ab herede tranſlata [x] eſt dolo [y] malo eius: niſi ibi præſtetur, vbi petitur: heres condemnabitur doli ſui nomine. cæterùm ſi ſine dolo: ibi præſtabitur, quò tranſtulit.

1 ¶ Sed ſi id [z] petatur, quod [a] pondere, numero, menſura continetur: ſi quidem certum corpus legatum eſt: (veluti frumentum ex illo horreo, vel vinum ex apotheca illa) ibi præſtabitur, vbi relictum eſt: niſi alia mens fuit teſtantis. ſin verò non fuit certa ſpecies: ibi erit præſtandum, vbi [b] petitur.

2 ¶ Itaque ſi Stichus ſit legatus, & [c] culpa [d] heredis non pareat: debebit æſtimationem eius præſtare. ſed ſi culpa nulla interuenit, cauere heres debet de reſtitutione ſerui, non æſtimationem præſtare. Sed & ſi alienus ſeruus in fuga ſit ſine culpa heredis, idem dici poteſt. nam "&" in alieno culpa admitti poteſt. cauebit autem ſic, *vt, ſi fuerit adprehenſus, aut ipſe, aut æſtimatio præſtetur.* Quod & in ſeruo ab hoſtibus capto conſtat.

b mens (etiam ſcienter) legatũ ſiue ab extraneo ſiue ab herede, rem legatam eueniente conditione petere poteſt, *vt hic.* Quid ita? Iuri futuro etiam expreſsè renuntiari non poteſt.

c & legatum petetur, non obſtãte, quòd legatarius interim emerit ab inſtituto.

d non nominatim ac ſpecialiter *l.58.ſ.de euictionib.*

e In damnationis legato, electionem eſſe heredis hinc colligunt.

f *l.71.§.1.j.eodem.l.68.j.ad Trebellianum.*

g Legato ſeruo in genere, heres vel infirmum ſeruum dando, liberatur, *vt hic.* dat etiam mediocrem, qui dat infirmum. *arg.l.legato generaliter.ſ.eodem: l.ſi heres generaliter.j.eodem.*

h *l.26.§.3.j.de legat.3.*

i In legato generis heres præſtat euictionem, *vt hic.* in ſpeciei, non præſtat *§.1.j.eodem.* An quia generi nulla eſt qualitas, vt ſpeciei *in fin.j.eod.* vt putat Bald. & Flor? An quòd in legato generis lata poteſtas eſt heredis in re præſtanda: in ſpeciei, reciſior: vt cenſet Bellaperticanus?

k *adde l.75.in fin.j.de verb.oblig.*

l Species legata, talis ab herede præſtanda ea eſt, qualis ea eſt, *vt hic.* Quid ſi teſtator ſciuit eam eſſe alteri obligatã? heres eam luere cogitur. *l.quid ergo,§.ſi heres.l.ſi res obligata.j.eodem.*

m *l.56.l.70.l.116.in fin.j.eod.*

n hinc notare poſſumus ſimilitudinem vltimarum voluntatum, & contractuum. *v.hic Duar.* & argumentum ſumi à teſtamento ad contractus. *v.l.26.ſ.de pignoratitia.l.4.in fi.j.de operis libert.* & è contrà *l.21.j.de verb.oblig.* vide hic plura apud Iaſonem.

o Dandi promiſſor in contractu ſtricti iuris, dominium transferre cogitur, *vt hic.§.hic itaque.Inſt.de act.l.vbi autem.in fi.j.de verb.oblig.l.vlt.ſ.de condict.ob.cauſ.* An & in bonæ fidei? præſtatione eius quod intereſt, liberari putat Accurſius *in §.actionum.Inſt.de act.* quod Ioanni Fabro & Angelo diſplicet. Angelus putat Accurſij ſententiã veram eſſe in obligationibus dandi & faciendi mixtis.

p minus enim ſolueret, quàm legatum eſt *l.85.j.de ſolutionib.*

q præſtare abſque mora *Haloand.* qua intercedente, vſuras & omnem vtilitatem præſtandam Sabinus ait. Sed ſi, &c. Ita vulgata habet: Ita veteres quoque legerũt. De mora vide Hotomanum 2.*obſeruat.*12. de vſuris. *adde l.84.in fin.j.eodem.*

r *vide l.vnic.Cod.vbi fideicommiſſ.*

ſ An vbi erat tempore teſtamenti? an vbi ea ſita eſt? Heres, ſpeciem legatam ibi in dubio præſtare cogitur, vbi ea ſita eſt: vt adeundo, non continuò contrahat eò loci vbi adit hereditatem, ſed vbi res ſitæ, *vt hic.* In contractibus, ſpecies præſtanda, vbi petitur. *l.heres abſens.ſ.de Iudic.*

t *l.52.§.2.ſ.de iudicijs.* Veriſimilis etiam voluntas defuncti ſeruanda, non tantùm expreſſa.

u Legatã rem aliò trãsferre dolo malo heres nõ debet. Quid ſi trãſtulerit? vbi eam petet legatarius præſtabit, qui antè eam alibi præſtare non cogebatur, quàm quo loco ſita erat.

x *l.38.ſ.de iudicijs.*

y Quid ſi ſine dolo malo, in prouinciam tranſtulerit longinquam? Idem fuerit, vt eam præſtare teneatur vbi petetur *l.ſi ſeruum.§.de iſto.j.de verbor.oblig.*

3 ¶ Sed ſi Stichus aut Pamphilus legetur, & alter ex his vel in fuga [e] ſit, vel apud hoſtes: dicendum erit, præſentem præſtari, aut abſentis æſtimationem. totiens [f] enim electio eſt heredi committenda, quotiens moram non eſt facturus legatario. Qua ratione placuit, & ſi alter deceſſerit [g], alterum omnimodo præſtãdum. fortaſſis vel mortui pretium. Sed ſi ambo ſint in fuga: non ita cauendum, vt, ſi in poteſtate ambo redirent: ſed, ſi vel alter. & vel ipſum, vel abſentis æſtimationem præſtandam.

4 ¶ Item ſi res aliena, vel hereditaria ſine culpa heredis perierit, vel non compareat: nihil ampliùs, quàm cauere eum, oportebit. ſed ſi culpa [h] heredis res perit [i], ſtatim damnandus eſt.

5 ¶ Culpa autem qualiter ſit æſtimanda, videamus: an non ſolùm ea, quæ dolo proxima "ſit," verùm etiam quæ leuis eſt: an numquid & diligentia [k] quoque exigenda eſt ab herede. quod verius eſt.

6 ¶ Item ſi fundus chaſmate perierit: Labeo ait, vtique æſtimationẽ non deberi. quod [l] ita verum eſt, ſi non [m] poſt moram [n] factam id euenerit. potuit [o] enim eum acceptum legatarius vendere.

Si ſeruus heredis rem legatam ſurripiat. 1. Si vnus ex heredibus ſeruum legatum interficiat.

48. *Pomponius* "libro 6. ad Sabinum."

SI heredis ſeruus rem legatam, ignorante [p] domino, ſubtraxiſſet & vendidiſſet? Atilicinus, in factum [q] dãdam actionem: *vt vel noxæ ſeruum dederet dominus,* vel *ex peculio* [r] *præſtaret, quod ex venditione eius rei haberet.*

1 ¶ Si vnus ex heredibus ſeruum legatum occidiſſet: omnino mihi non [ſ] placet, coheredem teneri, cuius culpa factum non ſit, ne res in rerum natura ſit.

De legato cum erit quatuordecim annorum. 4. De debito legato creditori. 8. De damnato vendere.

49. *Vlpianus* "lib.23. ad Sabinum."

SI cui legetur, *cùm* [t] *quatuordecim annorum erit:* certo iure vtimur, vt [u] tunc ſit quatuordecim annorũ, cùm impleuerit: & ita Imperatorẽ decreuiſſe Marcellus ſcripſit.

1 ¶ Ergo cùm eſſet ſic relictum, *cùm ad quartumdecimum annum perueniſſet, annua, bima, trima die,* & decem & ſeptem annorum mortis tempore inueniatur: præſens legatum erit. proinde ſi quindecim annorum: conſequenter dicemus, poſt biennium deberi. ſi ſedecim: poſt annum "debebitur." ſi menſes deſint ad ſeptimumdecimum annum: reſiduis menſibus "debetur." hæc ita, ſi putans minorem eſſe quatuordecim annorum, cùm iam exceſſiſſet, ſic legauit: ſi verò ſcit, triennium ad legati præſtationem ex die teſtamenti facti numerabimus.

2 ¶ Hoc [x] autem legatum & conditionale eſt, & in diem. conditionale tamdiu, quamdiu quartusdecimus annus ſit completus, poſtea in diem.

3 ¶ Et ideo, ſi quidem ante quartumdecimum annũ deceſſerit, ad heredem nihil tranſit. certè poſtea ad heredem transfert. Quòd ſi teſtamenti facti tempore minor

z Quantitas legata (idem in legato generis quidã ſtatuunt) præſtatur ab herede, legatariis, vbi ipſa quantitas petitur: non eo loco, vbi ea eſt, *vt hic.* Quid ita? quãtitas nullo certo loco circunſcribitur. *l.Gaius.j.de legat.2.*

a *d.l.38. verſ.præterea.*

b vide Pekium *c.33* de amortizatione bonorũ. *l.30.j.de legat.3.*

c Heres legati ſua culpa amiſſi, præſtat æſtimationem legatario, ſiue res propria fuerit teſtatoris, ſiue aliena. Quid ſi ſine culpa amiſerit? non præſtat æſtimationem, ſed cauet ſe eam reſtiturum, vbi inuenerit.

d *§.4.j.eod.*

e ¶ *v.l.2.in fi.ſ.de rei vindic.*

f In legato alternatiuo electio eſt heredis, *vt hic.* Imò legatarij. *l.Lucio.j.tit.1.* An hic legati præſtatio relata nominatim eſt ad heredem, vt putat Dynus, Bald. Caſtrenſ. Alex. Aretin? An potius heredis eſt electio, vbi nullam moram facit legatario, vt hinc colligit Iaſon? quod verius. Ita Sticho & Pãphilo præſentibus, eliget heres quem præſtet: ſi præſens Stichus, abſens ſit Pamphilus, eligere abſentẽ non poteſt, vt eum det legatario. vt qui moram, ſua electione, faceret ipſi legatario: quod hic vetatur.

g *l.11.circa fi.j.de leg.2.* h *§.2.ſ.eodem.*

i *ſub.* vel non compareat. hæc enim paria, non eſſe & non apparere *Bart.*

k Obligatus ex teſtamento tenetur, de leui, non de leuiſſima culpa *Bald.* ſed omnino Iaſon aduerſus Gloſſam Accurſij, & Duarenus ait, Heredem non tantùm teneri ob culpam latam, ſed etiam ob leuem, & leuiſſimam. hic enim dicitur heres primũ leuem præſtare, deinde diligentiã. Quod quid aliud quàm leuiſſima culpa? *v. Duar. hic. adde l.108.§.12.j.eod.*

l legatæ rei interitu ante moram, heres liberatur: vt ne quidem æſtimationẽ præſtet, *vt hic.* Excipe caſum *l.cùm quidam, Cod.de condit.inſert.*

m Superueniens caſus non excuſat moram præcedentem. *Bald.l.39.§.1.in fin.ſ.eodem, l.108.§.11.j.eod.l.6.j.de vſu & vſufr.l.3.Cod.de vſur.& fruct. rei leg.*

n Poſt moram heres præſtat interitum rei legatæ. Quid ita? res ipſa legatario præſtita fuiſſet, potuiſſet non apud eum, ſed apud alium mori, *vt hic.* Ita aduerſus morã admittẽtes, ſtrictam interpretationẽ, iúſque ſtrictum ſequimur. *l.locum.§.condemnatio.j.de tabulis exhib.l.de ætate.§.qui facult.ſ.de interrog.act.* o *l.14.§.11.in fin.ſ.de eo quod met.cauſa.* p Heredis ſeruo furtũ cõmittente in re legata, domino ignorãte, heres liberatur vel ſeruũ noxæ dedendo, vel præſtando ex peculio ſerui, quod ipſe ſeruus ex vẽditione rei legatæ redegerit, *vt hic.* Imò non liberatur noxæ dedẽdo: cũ id quod ad ſe peruenerit reſtituere priùs cogatur, deinde ſeruũ noxæ dedere. *l.ſi ſeruus.ſ.de cond.furti?* An hac lege noſtra furti agitur: ibi, ad id quod dominus ex ſeruo cõ ſequutus eſt, vt Aretinus putat? An noxæ dabit, ſi nihil ad eũ peruenit: de peculio verò cõuenitur, ſi nihil peruenit? Quid ſi in ſerui peculio minus ſit, quàm pretiũ rei legatæ vẽditæ ſit? vltra peculiũ tenetur, verã æſtimationẽ præſtare *l.miles.§.decẽ.j.de re iudic.l.1.§.ſi ſeruus.ſ.de his qui deiecer.* Quid ſi domino ſciente, ſeruus rei legatæ nocuit? dominus tenetur inſolidùm. *l.2.l.in delictis.ſ.de Noxalib.* q *l.63.in fi.j.de leg.2.l.9 §.4.in fi.ſ.ad exhib.adde l.52.§.20.in fi.j.de furtis.* r De peculio actione ex ſerui delicto dominus nõ tenetur, niſi quâ quid ad eum peruenit, factúſue eſt locupletior *l.3.§.ex furtiua.ſ.de pecul.l.quoties.ſ.de noxalib.* ſ Imò factũ coheredis nocet alteri coheredi: *l.2.§.1.§.etiamſi.l.4.§.Cato.l.5.in fi.j.de verb.oblig.* Nocet, in indiuiduis: & ſi pœnã defunctus promiſerit *d.l.2.* non nocet, *vt hic.* Imò prodeſt vt cæteri liberẽtur *l.cũ res.l.nõ amplius.ſ.eo.* t *v.Cuiac.ad l.5.ſ.qui teſt.* Robertũ 3.*anim.*26. Anton. Merc.3.*not.*26. u *l.48.j.de cõd.& dem.l.22.j.quãdo dies leg.* x *d.l.22.j.quãdo dies leg.*

a *l.11.§.22.ꝫ. de leg.3.* hinc sumitur exceptio, Tua non interest: Tu non es nominatus in testamento, de qua exceptione v. Oldendorp. 5. *de exception.*

b Fideiussor, debitor est creditoris, *vt & lege & magis ꝫ. de solut. l. si seruum vid. amus ꝫ. de verb. oblig.* vnde notat post Angelum Iason, Fideiussorem apud pupillum, eiusdem tutorem esse non posse: cùm fideiussor apud pupillum, sit eius debitor *Auth. minoris debitor. C. qui dare tutores. v. l. 7. ꝫ. de liberat. legata*

quatuordecim annis filius inueniatur: puto tẽpus *annua, bima, prima die* præstationis, ex die completi quarti decimi anni statim cedere: nisi euidens alia mens probaretur testatoris aliud sentientis.

4 ¶ Si Titio decem, quæ ego debeo, legauero, & rogauero eadem creditori præstare: fideicommissum quidem in creditoris persona non valet, quia nihil eius interest: heres verò potest cum legatario agere, quia ipsius[a] interest, creditori solui, ne eum conueniat. ergo, propter hoc, valebit legatum.

5 ¶ Sed si testator decem mihi sub fideiussore debuit: fideicommissi petitio non solùm heredi, sed & fideiussori competit. interest enim eius solui mihi, quàm ipsum conuentum, mandati actionem intendere. nec interest, soluendo sit, nécne.

6 ¶ Iulianus "libro trigesimonono Digestorum scribit:"

SI fideiussor creditori legasset, quod ei deberet[b], an legatum valeret. & ait, creditoris quidem nihil[c] interesse, verum debitorem habere ex testamento actionem, interest enim ipsius liberari. quippe cõueniri à fideiussoris herede non[d] poterit.

7 ¶ Quòd si idem fideiussor Titio leget, & fidei eius commiserit, *vt[e] creditori soluat*: & debitor, & fideiussoris heres agere cum Titio ex causa fideicommissi poterunt: quia vtriusque interest, legatarium soluere.

8 ¶ Meminisse autem oportet, eum[f], qui damnatur[g] "hoc solum," fundum vendere, non[h] gratis damnari hoc facere, sed hoc solum, vt vendat vero[i] pretio.

9 ¶ Quòd si certo[k] pretio sit damnatus facere: necesse habebit tanti vendere, quanti damnatus est.

De seruo communi. 1. De sententia lata contra heredem. 2. Si quis ante quæstionem de familia habitam adierit, vel necem testatoris non defenderit. 3. De nummis.

50. *Idem* "libro vigesimo quarto ad Sabinum."

SI seruus plurium sit, pro[l] dominij portione legatum ei relictum adquiret.

1 ¶ Si hereditatis iudex contra heredem pronuntiauerit non[m] agentem causam, vel lusoriè[n] agentem: nihil hoc nocebit legatariis. Quid ergo, si per iniuriam fuerit pronuntiatum, non tamen prouocabit? iniuria ei facta[o] non[p] nocebit legatariis, vt & Sabinus significat. Si tamen secundùm substitutum[q] pronuntiet: an ille legatariis teneatur, videamus. & cùm ius facit hæc pronũtiatio, quod attinet ad ipsius personam, numquid legatariis teneatur. nec enim tam improbè causari potest, secundùm se iudicatum per gratiam. respondebit[r] igitur & legatariis[s], vt creditoribus[t].

2 ¶ Si quis ante quæstionem de familia habitam, adierit heredem, vel necem testatoris non defenderit: legatorum persecutio aduersus[u] fiscum locum habet. Quid tamen si fiscus bona non adgnoscat? ex necessitate redundabit onus legatorum ad heredem. Sed si subiecit delatorem sibi, vt ei hereditas adiudicetur, & oneribus careret, vel minùs plenè defendit causam: non se exonerat: exemplo eius, qui collusoriè[x] de hereditate litigauit.

3 ¶ Si numerus nummorum legatus sit, neque[y] apparet, quales sunt legati: ante[z] omnia ipsius patrisfamiliâs[a] cõsuetudo, deinde regionis[b], in qua versatus est, exquirenda est. sed & mens[c] patrisfamiliæ, & legatarij dignitas, vel caritas, & necessitudo. item earum, quæ præcedunt[d], vel quæ sequuntur, summarum scripta sunt spectanda.

De certis nummis aut certa lance.

51. *Papinianus* "libro quarto Quæstionum."

SEd si certos[e] nummos, veluti *quos in arca habet*, aut certam lancem legauit: non numerata pecunia, sed ipsa corpora nummorum, vel rei legatæ continentur: neque permutationem recipiunt: & exemplo cuiuslibet corporis æstimanda sunt.

c Imò creditoris interest. Fideiussor enim id legans creditori quod ei debeat, vtilitatem adfert creditori. Nam iure nouo creditor experiri aduersus reũ principalẽ priùs debet, deinde aduersus fideiussorẽ. *Authent præsente. Cod. de fideiuss.* Cui beneficio videtur hoc generis legato, renunciare ipse fideiussor. vnde putat Salicetus hanc legem esse correctam. Atqui non ita est: Pone fideiussorem renunciasse beneficio d. Authenticę pręsente? Hoc generis legato (de quo hîc agitur) videtur fideiussor renunciasse ei beneficio: quod & putat Iason.

d Fideiussor legans creditori, quod ipse ei debeat, nõ se à creditore liberat: sed debitorẽ potius, vt nõ fideiussoris heredes possint conuenire, *vt hîc.* Quid si heredes ipsi, creditori soluerint? ne id quidẽ repeti posse à debitore, per fideiussoris heredes notat Iason. *adde tribus. ꝭ. de vsufr. earum rerum.*

e Fideiussor damnare potest legatarium, vel heredem, vt pro debitore principali, soluant.

f Vendere simpliciter damnatus heres à testatore, intelligitur iussus vendere iusto pretio.

g *l. 54. l. 89. §. 1. ꝫ. de legat. 2. l. 30. §. 3. ꝫ. de legat. 3. l. 5. ꝭ. de act. empti.*

h Nec enim est vẽditio sine pretio *l. 2. in fin. ꝭ. de contrah. empt.*

i de vero & iusto pretio, vide Fornerium 2. *select.* 19. & quę notaui *ad l. 2. Cod. de rescindẽda.* & Nouellam Romani senioris

k Vendere certo pretio damnatus heres, pretiũ egredi non debet, etiamsi modicum esset, vt eo prætextu iuuari non possit lege 2. *Cod. de rescindenda vendit. adde l. etiam. §. 1. ꝭ. de petit. hered.* nisi testator putauit, id esse iustum pretiũ, quod adiecit. *Raph. Alex. Ias. arg. l. cùm tale. §. falsam. ꝫ. de condit. & demonstr.*

l *l. 20. in fi. ꝫ. de legat. 2.* legatum seruo communi relictum, dominis adquiritur non æqualiter sed pro dominica portione, *vt hîc.* vnde notant relictum castro, adquiri dominis castri non æqualiter, sed pro dominicis portionibus. *Bald. Flor. Imol. Raphael. Ias.* vt eadem ratione res nostræ nobis adquirant, vt serui. *lege casus. ꝫ. de annuis legatis.*

m Sententia lata contra heredem legatariis non nocet, si ea lata sit contra heredem causam non defendentem, vel collusoriè defendentem, vel si sententia ea iniuriosa dicatur, & ab ea non appellauit, *vt hîc.* His casibus exceptis, sententia lata cõtra heredẽ nocet legatariis. *l. Papinianus. §. si ex causa. ꝭ. de inoff. l. si superatus. §. 1. ꝭ. de ignorib. l. 1. ꝫ. de except. rei iudic.*

n *l. si perlusoria. in fi. ꝫ. de appel. l. qui repud. in f. ꝭ. de inof. l. diui. ꝫ. de liber. l. etsi. ꝭ. de euict.*

o facta nocebit legatariis. *Cuiac. 2. obs. 7. adde & eundem 16. obs. 32.* reprehenditur autem à Roberto *2. except. 13.*

p *l. 14. in prin. & § 1. ꝫ. de appellat.*

q Legata relicta ab instituto censentur repetita à substituto, *vt hîc.* Quid ita? substitutus, instituti locum sustinet *l. coheredi. ꝭ. de vulgari: l. Iulian. ꝭ. de hered. instit.* ita ius coniũctionis instituti, transit ad substitutum, *l. cũ ex filio. §. vlt. ꝭ. de vulgari.*

De seruis omnibus cum peculio legatis. 1. De legato repetito à substituto.

52. *Paulus* "libro quarto ad Sabinum."

SI cui serui omnes cum[f] peculio legati sint: etiam hi serui debentur, qui nullum peculium habent.

1 Si à filio impubere sub conditione legatum sit, & filius heres exstitit, deinde mortuus est: potest dici, patrẽfamiliâs, qui à filio sub conditione legauit, à substituto purè repetit[g], statim voluisse à substituto dari, si filius pendente conditione decessisset.

2. De re bis eidem lagata. 3. De seruo occiso. 4. Vel noxæ dedito. 5. De animali occiso. 6. De damno infecto. 7. De illatione mortui. 8. De seruo ad maleficium compulso ab herede, vt ab alio occideretur. 9. De seruo capto ab hostibus.

53. *Vlpianus* "libro vigesimoquinto ad Sabinum."

QVid ergo, si maiorem quantitatem à substituto reliquit? quod excedit: hoc erit, quod à substituto relictum est. quod verò concurrit cum summa superioribus tabulis inscripta, inde debebitur.

1 ¶ Sed si repetierit legatum cum alio, fortè fundum mihi legauerat ab impubere, repetiit hunc ab impuberis herede mihi & Seio: repetitio[h] hæc efficiet, vt pars mihi debeatur.

2 ¶ Si quis duos heredes scripserit, & damnauerit vnumquemque, solidam rem legatario præstare: idem est, atque si duobus testamentis legatum esset. nam & si mihi, & filio, vel seruo meo esset eodem testamento legatum: sine dubio valeret legatum vtriusque, vt & Marcellus apud Iulianum adiicit.

3 ¶ Si heres hominem legatum occidit ob facinus[i], "hoc est, merentem:" sine dubio dicendum erit, eum ex testamento non teneri.

4 ¶ Sed si noxæ dedit, an teneatur, quia potest redimere? & puto, teneri. 5 ¶ Sed si animal legatum occiderit: puto teneri, non vt carnem præstet, vel cætera "λείψανα[k], id est, *reliquias:*", sed vt[l] præstet pretium, quanti esset, si viueret.

6 ¶ Item si ædes legatas ob damnum infectum possideri passus est: puto, eum teneri. debuit enim[m] repromittere[n]. 7 ¶ Sed si mortuũ intulit, fecítque[o] religiosum locum legatum: si quidem patremfamiliâs intulit, cum aliò inferre non posset, vel tam opportunè non haberet: ex testamento non tenebitur. an verò teneatur, vt pretiũ loci præstet? "&" si quidem ipse paterfamiliâs illò inferri voluit, ex testamento non tenebitur. quòd si heres intulit suo arbitrio, debebit præstare, si sit in hereditate, vnde pretium præstetur. testator enim, qui legauit, vel aliò inferri voluit, vel pretium loci legatario offerri.

8 ¶ Item si seruum non ipse occidit, sed compulit[p] ad maleficium, vt ab alio occideretur, vel supplicio adficeretur: æquissimum erit, pretium eum præstare. quòd si sua mala mente ad hoc processit: cessabit æstimatio.

9 ¶ Seruus legatus, si ab hostibus captus sit sine dolo heredis, non præstabitur: si dolo, præstabitur.

De turpi legato. 1. De conditione, si arbitratu illius nupserit. 2. De conditione implenda. 3. Quota pars debetur à singulis heredibus.

54. *Pomponius* "lib. 8. ad Sabinum."

TVrpia[q] legata, quæ denotandi magis legatarij gratia scribuntur, odio scribentis, pro non scriptis habẽtur.

1 ¶ Si Titiæ legatum relictum est, si arbitratu Seij nupsisset, & viuo testatore Seius decessisset, & ea nupsisset: legatum ei deberi.

r Heres secundùm quẽ in causa petitæ hereditatis, etiã iniuria iudicatũ est, tenetur creditoribus & legatariis. *Dyn. Bald. Imol. Castrens. Ias.*

s *adde l. 74. ꝫ. eo.*

t *vide quæ notaui ad l. 1. ꝭ. qui testam.*

u *vide l. 9. ꝭ. de Silaniano.*

x *facit l. 1. §. 34. ꝭ. de Silaniano.*

y *l. 75. ꝫ. de leg. 3.*

z legatũ obscurum declaratur ex his coniecturis, cõsuetudine patrisfamiliâs, regionis, mẽte testatoris, dignitate legatarij, caritate, necessitudine, ex præcedentibus & sequentibus, *vt hîc.* Quid: coniecturæ quæ hîc enumerãtur, quo ordine hîc enumerantur, súntne potiores? Castrensis negat, existimans potiorem esse coniecturam quæ ex antecedentibus & consequentibus ac vicinitate scripturarum ducatur. *arg. l. cùm pater. §. cùm perfectò. ꝫ. de lega. 2. l. heredes palàm. §. si quid post. ꝭ. de testam.* Contrariũ censet Pet. Imola. Alex. Aretin. *arg. cùm pater. §. ꝫ. eed. Nouell. 1. §. in ordinatum: l. nec enim. ꝫ. de solut. l. 2. § priùs. ꝭ. de vulgari. l. penult. ꝫ. de aliment: l. si cui annum. ꝫ. de annuis. l. Nummis. ꝫ. de leg. 3.*

a *d. l. 75. l. 13. in fi. ꝭ. de vsuris. l. 21. §. 1. ꝭ. qui testam. l. 3. in fi. ꝫ. de supellect.*

b *l. 31. §. 19. ꝭ. de ædilit. l. 1. ꝭ. de vsuris. d. § 1. l. 1. in fi. de inspic. vent. l. 18. §. 3. ꝫ. de instructo. l. 34. ꝫ. de reg. iur.*

c Mens testatoris, non est mẽs eius coniecturata, sed coniecturæ quibus mentem colligimus.

d Præcedentia lucẽ adferũt sequentibus obscuris & generalibus: & è contrà, *vt hîc.* etiamsi præcedéntia sint meræ præfationes. *l. vlt. ꝭ. de hered. inst. l. Titia. §. idem. ꝫ. de verb. oblig.*

e *v. l. 75. ꝫ. de leg. 3.*

f ¶ *adde l. 13. in fi. ꝫ. de manumiss. testam.*

g repetiit *Hal. adde l. 89. ꝫ. de cond. & demonstr.*

h *l. 23. in fi. Cod. eodem.*

i *l. 96. ꝫ. de verborum oblig.*

k i. reliquias: id est carnem & corium: nec ea quidem debentur vsufructuario, *l. pen. ꝭ. quib. mod. vsufr. l. 49. ꝫ. de leg. 2.*

l *l. 14. §. 1. ꝭ. de cond. furt. adde l. 49. in fi. ꝭ de rei vind.*

m Imò non debuit. *l. 15. §. 3. ꝫ. de damno.*

n quia missus est tantùm ex primo decreto *Accurs.*

o *l. vlt. ꝫ. de religiosis. l. 66. §. 4. ꝫ. de legat. 2.*

p Paria sunt, occidere, vel compellere aliquem ad delinquendum, vnde mors sequatur *Bald.*

q *§. vlt. inst. eod. l. 112. §. 3. ꝫ. eod. l. vn. in fin. Cod. de his quæ pœnæ.*

2 Sed & si serui mors impedisset [a] manumissionem, cùm tibi legatum esset, si eum manumisisses: nihilo minùs debetur tibi legatum: quia per te non stetit, quo minùs perueniat ad libertatem.

3 ¶ Si pars heredum nominata [b] sit in legãdo, viriles [c] partes heredes debent. si verò omnes, hereditarias.

De legibus. de obligatione.

55. *Idem* "lib. 9. ad Sabinum."

NEmo [d] potest in testamento suo cauere, ne leges [e] in suo testamento locum habeant [f]. quia nec tempore [g] aut loco, aut conditione finiri obligatio heredis legatorum nomine potest [h].

De seruo legato qualis legatario præstatur.

56. *Idem* "libro quartodecimo ad Sabinum."

SI legati serui nomine stipuletur legatarius, fugitiuum eum non esse præstari: nihil veniet in eam stipulationem. quia qualis sit, talis [i] ex testamento præstari debet. nec vllum in legato damnum facere intelligeretur.

De re obligata.

57. *Vlpianus* "libro trigesimotertio ad Sabinum."

SI [k] res obligata, per fideicommissum fuerit relicta: si quidem scit [l] eam testator obligatam, ab herede luenda est: nisi si animo alio fuerit, si nesciat, à fideicommissario. nisi si vel hanc, vel aliam rem relicturus fuisset. si scisset obligatam: vel potest aliquid esse superfluum exsoluto ære alieno. Quòd si testator eo animo fuit, vt quamquam liberandorum prædiorum onus ad heredes suos pertinere noluerit, non tamen apertè vtique de his liberandis senserit, poterit fideicommissarius per doli exceptionem à creditoribus, qui hypothecariam secum agerent, consequi, *vt actiones sibi exhiberentur* [m]. quod quamquam suo tempore non fecerit, tamen per iurisdictionem præsidis prouinciæ id ei præstabitur.

De sumptibus in rem legatam factis.

58. *Papinianus* "libro nono Responsorum."

DOmus hereditarias exustas, & heredis nummis extructas, ex causa fideicommissi post mortem heredis restituendas, viri boni arbitratu sumptuum rationibus deductis [l], & ædificiorum ætatibus [m] examinatis, respondi.

59. *Vlpianus* "libro 33. ad Edictum."

SI [p] modò nullâ culpâ eius incendium [q] contigisset.

60. *Iulianus* libro 39. Digestorum.

QVòd si nulla retentione facta domum tradidisset, incerti condictio ei competet, quasi plus debito soluerit.

61. *Papinianus* "libro nono Responsorum."

SVmptus autem in reficienda domu necessarios [r] à legatario factos, petenti ei legatum, cuius postea conditio exstitit, non esse reputandos existimaui.

De ancilla cum liberis legata.

62. *Paulus* "libro quadragesimoprimo ad Edictum."

SI ancilla cum [f] liberis legata sit: & ancilla sola, si non sint liberi: & liberi soli, si non sit ancilla, debentur.

De ancillis, & eo quod ex his natum erit.

63. *Celsus* "libro decimoseptimo Digestorum."

SI ancillas omnes, & quod ex his natum erit, testator legauerit: vna mortua, Seruius partum eius negat deberi: quia accessionis loco legatus sit. quod falsum puto, & nec verbis, nec voluntati defuncti accommodata hæc sententia est.

De captatoria scriptura.

64. *Gaius* libro quintodecimo ad Edictum Prouinciale.

CAptatoriæ [t] scripturæ simili modo neque in hereditatibus neque in legatis [u] valent.

De particula præter. 1. *De conditione, si legatarius volet.* 2. *De dono.*

a *l.6.§.1.ǀ de cōd. & demonstr.*
b *l.124.ǀ eod.*
c æquas *l. 23.ǀ ad Trebell.*
d nota locũ de ratione testandi.
e *l.35 C. de inofficioso.* ideóque testator non poterit prohibere insinuationem testamenti, si ea statuto requiritur, *Doctores hîc:* non poterit prohibere liberos primi grad⁹ præsertim, quominùs detrahant quartam Trebellianicam. *v.l.6. C. ad Sc. Trebell.* non potest fructuario remittere cautionem de vtendo fruendo arbitrio boni viri, & inuentarij confectionem, *v. l.1. C. de vsufr.* Cuiacius aliud putat. *arg. l. vlt. Cod. arbitr. tutel.* non potest in præiudicium creditorum, etiam creditori, remittere inuentarij confectionem, *v. l.1. §.1. C. de iur. delib.* non potest prohibere quo minùs heredes in perpetuum hereditatem diuidant, *v. l. 52. §.9. l. 70. ff. pro socio.* non potest legatario potestatem facere propria auctoritate, possidente herede res legatas capiẽdi legati, *v. l.5. C. de lega. adde l.34. §.1.ǀ de leg. 2. scripsi ad l. 1. §. 2.ǀ quorum legatorũ.* non potest prohibere, quominùs heres res suas alienet, *v. l.8. C. de Iudæis.* sed & ius adcrescendi inter institutos. *v. l.7.ǀ de reg. iur.* de quibus *v. Clar. 3. sent. in §. testamẽta. q.61. & seq.*
f *l.112. in fin.ǀ eod. l.7. §.16. ff. de pact. l.6. ff. de adminis. tut. l.13. Cod. de testam. l.27.ǀ de reg. iur. v. Iul. Clarum 3. sent. §. testamentum. q.61.*
g de tempore, loco, & conditiõe *v. Duar. hîc.*
h testator sc. potest tamen ipse heres pacto ius suũ deterius facere.
i *l.45. in fi. ff. eodem.*
k 5. *Harmenop. 10. §.57.*
l *l.6. C. de fideicommiss. §.11. in fi. inst. hoc tit l.21. ff. de probat.*
m exhibeantur.
n Qui in cõseruandis rebus hereditariis sumptus factus est, imputari debet *l. 19. in fin.ǀ ad Trebell.*
o statu & quantitate ædificiorũ ex modulo lateritij, aut cæmentitij, aut marmorei operis æsti-

65. *Idem* "libro primo de legatis ad Edictum prætoris."

SI ita legatum sit: *Seio seruos decem do, præter eos decem, quos Titio legaui:* si quidem decem tantùm inueniantur in hereditate, inutile est legatum: si verò ampliores, post eos, quod Titius elegit, in cæteris valet legatum: sed non in ampliores, quam decem, qui legati sunt. quòd si minùs sunt, in tantos, quanti [x] inueniantur.

1 ¶ *Illi, si* [y] *volet, Stichum do*, conditionale est legatum: & non aliter ad heredem transit, quam si legatarius voluerit. quamuis aliàs quod sine adiectione, *Si volet*, legatum sit, ad heredem legatarij transmittitur. aliud [z] est enim iuris, si quid tacite [a] cõtinetur: aliud si verbis exprimatur. 2 ¶ Si domus fuerit legata: licèt particulatim [b] ita refecta sit, vt nihil ex pristina materia supersit: tamen dicemus, vtile manere legatum. at si, ea domu destructa, aliam [c] eodem loco testator ædificauerit: dicemus, interire legatum. nisi aliud testatorem sensisse, fuerit adprobatum.

De re emenda, vel vendenda.

66. *Idem* "libro 18. ad Edictum Prouinciale."

ET si æquo pretio emere [d] vel vendere [e] iusserit heredẽ suum testator: adhuc vtile legatum est. quid enim, si legatarius, à quo temere fundum heres iussus est, cùm ex necessitate eum fundum vẽderet, nullum inueniret emptorẽ? vel, ex diuerso, quid, si legatarij magni interesset, eum fundum emere: nec aliter heres venditurus esset, quàm si testator iussisset?

De delicto serui legati. 1. *Quotam partem singuli heredes debent.*

67. *Idem* "libro primo de legatis ad Edictum prætoris."

SEruus vni ex heredibus legatus, si quid in hereditate malitiosè fecisse dicatur, fortè rationes interleuisse [f], non aliter adiudicandus est, quàm ex eo, volentibus coheredibus, quæstio habeatur. Idem est, & si extraneo fuerit legatus.

1 ¶ Si ex pluribus heredibus ex disparibus partibus institutis, duobus eadem res legata sit: heredes non pro hereditaria portione, sed pro virili [g] id legatum habere debent.

De legato post mortem patris. 1. *Vel domini.* 2. *De libertate relicta seruo legato.*

68. *Idem* "libro decimooctauo ad Edictum Prouinciale."

SI *post mortem patris* filio legetur: dubium non est, quin, mortuo patre, ad filium pertineat legatum. nec intersit [h], an patri hæres extiterit, nécne.

1 ¶ Sed si seruo *post mortem domini* relictum legatum est, si quidem in ea causa durabit, ad heredem domini pertineat vsque adeo, vt idem iuris est, & si testamento domini liber esse iussus fuerit. antè enim cedit dies legati, quàm aliquis heres domino existat [i]. quo fit vt hereditati adquisitum legatum, postea herede aliquo existente ad eum pertineat: præter quàm si suus heres aliquis, aut necessarius domino ex eo testamento factus erit. tunc enim quia in vnum concurrit vt & heres existat, & dies legati cedat, probabilius dicitur, ad ipsum potiùs, cui relictum est, pertinere legatum, quàm ad heredẽ eius, à quo libertatem consequitur.

2 ¶ Si purè [k] legatus seruus, sub conditione liber esse iussus fuerit: sub contraria condicione valet legatum: & ideo, existente conditione, legatum peremitur: deficiente, ad legatarium pertinebit. & ideo si pendente conditione "libertatis" legatarius decesserit, posteáque defecerit conditio "libertatis:" ad heredem legatarij non pertinet legatum.

3 ¶ Quòd si idem purè legatus sit, & ex die liber esse iussus erit: omnimodo inutile legatum est, quia, diem vẽturam, certum est. ita Iulianus quoque sensit.

4 ¶ Vnde ait: Si seruus Titio legatus sit, & idem post mortem Titij liber esse iussus fuerit: inutile legatum est [l]: quia moriturum Titium, certum [m] est.

Si seruo legato legetur. 1. *De alienatione serui sub conditione legati.* 2. *De ære alieno soluendo, de dote.* 3. *De seruitutibus.* 4. *De rationibus reddendis.* 5. *Si dubitetur an res legata extet.*

69. *Idem* "libro 2. de legatis ad Edictum prætoris."

SEruo legato [n] legari posse, receptum est: quòd adita hereditate, statim seruus adquiritur legatario, deinde sequetur legatum.

matione facta. *Cuiac.* Alius tamen, ætatis vocabulo intelligit æstimationẽ factã tẽporis quo ædes ab herede restauratæ duraturæ essent, quẽ reprehendit Cuiacius 18. *obs.* 38. v. eundem Cuiacium de ætatis vocabulo 6. *obs.* 3. Alij legũt, quãtitatibus, alij qualitatibus. *Forner. 1. select. 2.*
p tunc enim teneretur.
q *l.3. §.1. ff. de off. Præf. vigil.*
r necessariò factos petenti legatario, legatũ, cuius postea conditio extitit, non esse reputandos, &c. audio doctissimum virum Iacobum Cuiaciũ, hanc legem ita emendasse.
f *v. l.3.ǀ de peculio legato.*
t captare, est venari & aucupari lucrum. Porrò, Captatoriæ scripturæ, αἱ χάριν ἀντημείψεως γραφαί. *Synopsis Basilic. 1. c. 56.*
u neque in Institutionibus, *l. 11. C. de test. militis. l. 70. ff. de heredibus instit.*
x ¶ *l.8. §.2.ǀ de legat. 2.*
y Magis enim operatur expressum, quàm tacitum *Bald.*
z *l.69.ǀ de condit. & demonst.*
a *l.47.ǀ de cond. & demonst.*
b Per partes *l. 10. §.1. ff. quib. mo. vsusfr. 5. Harmenop. 10. §.32.*
c *l.7.ǀ de instruct. adde l.76. ff. de indic.*
d Factum legari potest *l.108. in f. ǀ eod.*
e *l.49. §.8. ff. eod.*
f *v. l.12. C. de testam. ordinand.*
g *l. 2.ǀ de instructo.*
h Vbi fit mentio filij ab extraneo, filius non venit vt heres, sed vt filius, sec⁹ si à patre. *v. l.17. §.4. ff. de pact.*
i i. cedit à die mortis *l.1. §.5. C. de caducis.*
k *l.20.ǀ de vsu & vsufructu leg.*
l Imò, non est inutile *l.65. in fi. ǀ de leg. 2.*
m Mors certa, dies mortis incertus.
n *l. 91. §. 3.ǀ eadem.*

1 ¶ Si seruum sub conditione legatum heres alienauerit[a], deinde códitio exstiterit: potest nihilominùs à legatario vindicari: nec extinguitur legatum.

2 ¶ Si testator quosdam ex heredibus iusserit æs alienum soluere: non creditores habebunt aduersus eos actionem. sed coheredes[b], quorum interest hoc fieri. Nec solùm hoc casu alius[c] habet actionem, quàm cui testator dari iussit: sed alij quoque. veluti si filiæ nomine genero aut sponso dotem dari iusserit. non enim gener, aut sponsus, sed[d] filia habet actionem, cuius maxime interest.

3 ¶ (Si fundus, qui legatus est,) seruitutem debeat impositam: qualis[e] est, dari debet. Quòd si ita legatus sit, *Vti*[f] *optimus maximusque*: liber[g] præstandus est.

4 ¶ Seruus, qui in negotio fuerit, legatus, nõ antè tradi debet, quàm rationes explicet. & si ad iudicium itum sit, iudicis eædem partes esse debent.

5 ¶ Si res, quæ legata est, an in rerum natura sit, dubitetur: forte si dubium sit, an homo legatus viuat: placuit, agi quidem ex testamento posse, sed officio iudicis contineri, vt cautio[h] interponeretur, qua heres caueret. eam rem persecuturum, &, si natus sit, legatario restituturum.

a *l.15.j. de rebus dubiis.*
b *l.20.§.3.§.8.s. familiæ.*
c *l.11.§.22.j. de legat.3. l.8.§.3.j. de liberat. legata.*
d aliud in dote. *l.5.C. de dotis promiss.*
e *l.66.§.6.j. de legat.2.*
f *adde l.91.§.4.j. de legat.3. l.22.j. de instructo.*
g *l.59.s. de contrah. empt. l.75.j. de euiction.*
h *l.39.s. eod.*

De furto, de seruitutibus.

70. *Idem* "libro octauodecimo ad Edictum Prouinciale."

SI seruus Titij furtum[i] mihi fecerit, deinde Titius herede me instituto seruum tibi legauerit: non est iniquum, talem[k] seruum tibi tradi, qualis apud Titium fuit. id est, vt me indemnem præstes furti nomine, quod is fecerit apud Titium.

1 ¶ Nam & si fundus, qui meo fundo seruiebat, tibi legatus fuerit: non aliter à me tibi præstari debeat, quàm vt pristinam seruitutem recipiam.

2 ¶ Nec dissimile est ei, qui mãdato alicuius seruum emit, vel ei, qui seruum redhibet: qui omnes non[l] aliter restituere seruum coguntur, quàm vt ratio habeatur furti, quod ab eo seruo factum fuerit, vel antequam negotiũ contraheretur, vel postea.

3 ¶ Quare & si post aditam hereditatem seruus legatus heredi furtum fecerit, ita præstari debebit, vt ob hoc delictum quasi litis æstimatio à legatario sufferatur heredi.

i *l.64.j. de furtis.*
k *l.45. in fi. s. eod.*
l *l.23.§.8.s. de ædilitio.*

De domo. 1. De euictione. 2. De tempore ad soluendum dando. 3. De æstimatione loco rei præstandi. 5. De fundo vectigali.

71. *Vlpianus* "libro quinquagesimoprimo ad Edictum."

SI domus alicui simpliciter sit legata, neque adiectum, quæ domus: cogentur[m] heredes, quam vellet, domũ, ex his, quas testator habebat, legatario dare. quòd si[n] nullas ædes reliquerit: magis derisorium est, quàm vtile legatum.

1 ¶ De euictione an cauere debeat is, qui seruũ præstat ex causa legati, videamus. & regulariter dicendum est, quotiens siue iudicio præstita res legata euincitur, posse eam ex testamento peti. cæterùm si iudicio petita est, officio iudicis cautio necessaria est, vt sit ex stipulatu actio.

2 ¶ In pecunia legata confitenti heredi modicum[o] tempus ad solutionem dandum est. nec vrgendum ad suspiciendum iudicium. quod quidem tempus ex bono & æquo prætorem obseruare oportebit.

3 ¶ Qui confitetur se quidem debere: iustam autem causam[p] adfert, cur vtique prestare non possit: audiendus est. vtputa si aliena res legata sit, negétque dominum eam vendere, vel immẽsum pretium eius rei petere adfirmet. aut si seruum hereditarium neget se debere præstare: fortè patrem suum[q] vel matrem, vel fratres naturales[r]. æquissimum est enim, concedi ei, ex hac causa æstimationem officio iudicis præstare.

4 ¶ Cùm alicui poculum legatum esset, vellétque heres æstimationem prestare, quia iniquum esse aiebat, id separari à se: non impetrauit id à prætore. alia enim conditio est hominum, alia cæterarum rerum. in hominibus enim benigna ratione receptum est, quod suprà probauimus.

5 ¶ Si fundus municipum vectigalis[s] ipsis municipibus sit legatus, an legatum cõsistat, petíque possit, videamus. & Iulianus libro trigesimo octauo digestorum scribit, quamuis fundus vectigalis municipum sit, attamen, quia[t] aliquod ius in eo is, qui legauit, habet, valere legatum.

6 ¶ Sed & si non municipibus, sed alij fundum vectigalem[u] legauerit: non[x] videri proprietatem rei legatam, sed id ius, quod in vectigalibus fundis habemus.

m cogetur heres, quam domũ volet ex his, *vulg. l.106.j. de verbor. obligat.* cogentur heredes quam domum volent ex his *Hal. adde l.32.§.1.s. eod.*
n *d. l.106.*
o *vide l.1.§.6.j. si quis testamento.*
p *v. l.45.§.1.s. eo. l.29.§.3.j. de leg.3.*
q *facit l.8.s. de pignorib.*
r *l.11.j. de manumiss. vindict.* In auctione, fratres hostilis hasta nõ diuidit. *Seneca 9. Controuers.3.*
s Vectigalis fundus legari, etiam ipsis municipibus potest.
t *adde l.16. in fi. s. quib. mod. vsufruct.*
u *l.1.s. si ager vectigalis.* Eadem ratio in tabernis: quæ in solo publico *l.32.s. de contr. empt.*
x Vectigalis fundi possessor proprietaté non habet sed ius tantùm: proprietas, penes ipsum municipium est.

72. *Paulus* "libro quadragesimooctauo ad Edictum."

SI quis legauerit fundum Cornelianum, exceptis vineis, quæ mortis eius tempore erunt[y]: si nullæ vineæ erunt, legato nihil decedit.

y *vide l.123.j. de verb. sign.*

De iusso facere, vt quis habeat. 1. De ciuitatibus & viris.

73. *Gaius* "libro 3. de legatis ad Edictum prætoris."

SI heres iussus sit facere, vt Lucius centum habeat: cogendus est heres centum dare: quia nemo facere potest, vt ego habeam centum, nisi mihi dederit.

1 ¶ Vicis legata perinde licere capere, atque ciuitatibus †, rescripto Imperatoris nostri significatur.

† *vide l.122.j. eodem.*

De repetitione legati à substituto.

74. *Vlpianus* "libro quarto Disputationum."

LIcèt Imperator noster[z] cum patre[a] rescripserit, videri[b] voluntate testatoris repetita[c] à substituto, quæ ab instituto fuerant relicta: tamen hoc ita erit accipiendum, si non fuit euidens diuersa[d] voluntas quæ ex multis colligetur: an quis ab herede legatũ vel fideicommissum relictum, noluerit à substituto deberi. quid enim, si aliam rem relinquit à substituto ei fideicõmissario vel legatario quam ab instituto non relinquerat? vel quid, si certa causa fuit, cur ab instituto relinquerat, quæ in substituto cessaret? vel quid, si substituit ex parte fideicommissarium, cui ab instituto reliquerat fideicommissum? in obscura igitur voluntate locum habere rescriptum, dicendum est.

z Antoninus sc.
a Seuero sc. *lege 61. in fi. j. de legat.2. l.4.C. de Sc. Trebell.*
b de hac præsumptione vide Alciatum *3. præsumpt.35.* adde Socinum *regul.334.*
c *l.50.§.1.s. eod. l.126. in fi. j. eod. l.61. in fin. l.77.§.15. l.82.§.1.j. de legat.2.*
d coniectura cõiecturam tollit.

De legato collato in arbitrium heredis. 1. De eo quod quis debet. 3. Alternate.

75. *Idem* "lib.5. Disputationum."

SI sic legatum vel fideicommissum sit relictum, *si æstimauerit*[e] *heres, si comprobauerit, si iustum putauerit*: & legatum, & fideicommissum debebitur. quoniam quasi viro[f] potiùs bono ei commissum est: non in meram voluntatem heredis collatum.

1 ¶ Si mihi, quod Titius debet, fuerit legatum, neque Titius debeat[g]: sciendum est, nullum esse legatum & quidem, si quantitas non sit adiecta, euidẽti ratione nihil debebitur[h]. quia non apparet, quãtum fuerit legatum. nam & si quid ego Titio debeo, ei legauero quantitate non adiecta: constat, nullum esse legatum. cùm si decem, quæ Titio debeo, legauero, nec quicquam Titio debeam: falsa[i] demonstratio non perimit legatum: vt in legato dotis Iulianus respondit.

2 ¶ Quòd si addiderit: *decem, quæ mihi Titius debet, lego*: sine dubio nihil erit in legato. nam inter falsam demõstrationem, & falsam conditionem, siue causam, multùm interest. proinde & si Titio decem, quæ mihi Seius debet, legauero, nullum erit legatum. esse enim debitor debet. nam, & si[k] viuus exegissem, exstingueretur legatum. &, si debitor maneret, actiones aduersus eum heres meus dumtaxat præstare cogeretur.

3 ¶ Si quis ita stipulatus, *Stichum, aut decem, vtrum ego velim*, legauerit, quod ei debebatur: tenebitur heres eius, vt præstet[l] legatario actionem, electionem habituro, vtrum Stichum, an decem persequi malit.

4 ¶ Proinde si Stichũ legauerit, cùm ille ei Stichum aut decem deberet: incerti actio legatario aduersus heredem competit, vt scripsit Iulianus libro trigesimotertio Digestorum. per quam actionem compellat heredem experiri. &, si Stichum consecutus fuerit, præstabit ei, si decem[m], nihil consequetur. secundùm quòd erit in arbitrio debitoris, an sit legatarius is, cui Stichus legatus est.

e *vide l.11.§.7.j. de legat.3.*
f *l.24.s. locati.*
g i. nec reperiatur debitum *adde l.32.§.5.j. de legat.2. l.25. in fi.j. de liberat. legat.*
h *vide l.29.j. de verb. oblig.*
i *vide l.21.j. de leg.2. l.33.j. de condit. & demonstr.*
k *§.21. inf. eod.*
l Actio alternatiua cedi potest.
m *l.50.§.1.j. de legat.2.*

76. *Iulianus* "libro trigesimoquarto Digestorum."

QVòd si quis Stichum aut Pamphilum stipulatus, Sempronio Stichum legasset, Mæuio Pamphilum: oneratus heres intelligitur, vt necesse habeat alteri[n] actionem suam alteri[o] æstimationem Stichi aut Pamphili dare.

n ei sc. cui eligendi potestas obuenerit.
o ei sc qui eligere non potest.

De fideicommisso relicto à depositario, vel alio debitore.

77. *Vlpianus* "libro quinto Disputationum."

SI pecunia fuit deposita[p] apud aliquem, eiúsque fideicommissum, vt eam pecuniam præstet: fideicõmissum ex rescripto Diui Pij debebitur, quasi videatur heres rogatus remittere id debitori. nam si conueniatur debitor ab herede, doli exceptione vti potest. quæ res vtile fideicommissum facit. quod cùm ita se habet, ab omni debitore fideicommissum relinqui potest.

p Depositarius & debitor potest fideicommissi onere grauari, & grauatus habet exceptioné contra heredem petentem *Bald.*

De fideicommisso relicto à legatario.

78. *Idem*

78. *Idem* "libro octauo Disputationum."

FIdeicommissum, quod à legatario relinquitur, ita demum ab eo debetur, si [a] ad legatarium legatum peruenerit.

a *l.70. §. de legat.2.*

De decem relictis Titio, & Seio.

79. *Iulianus* "libro quinto Digestorum."

SI quis, testamento suo, Titio & Seio decem dari iusserit: nullam hæc verba recipiunt ambiguitatem: vt dena [b] dixisse videatur [c], qui decem dixit.

b i. singulis decem, *facit l.44. in fi. §. de legat.2.*
c Imò, qui sibi & Titio decem, eadem non alia stipulatur *l.38 §.19. §. de verb. obl.*

De relictis vltra vires patrimonij.

80. Apud *Iulianum* libro 32. Digestorum *Marcellus* notat.

IS, qui sola triginta relinquerat, Titio triginta legauit, Seio viginti, Mæuio decem. Massurius Sabinus probat, Titium quindecim, Seium decem, Mæuium quinque consecuturos. ita tamen, vt ex his pro rata [d] portionis Falcidiæ satisfiat.

d Propter defectum facultatũ, & propter legem Falcidiam, fit legatorum deminutio *Bart.*

Si hæres fundum legatum legauerit. 1. *Si seruo plurium legetur.* 2. *De seruo vni purè, alteri sub conditione, nisi manumittatur legato.* 3. *Si fundus excepto ædificio legetur.* 4. *De legato quisquis cum patrono heres erit, De seruis à testatore æstimatis.* 5. *De conditione quæ consistit in dando, & de acceptilatione.* 6. *Si legatarius ignorans sibi legatum rem legatam legauerit.* 7. *De legato à filio impubere, & à substituto.* 8. *De coniunctione, & alternatione legatariorum.* 9. *De statulibero.* 10. *Si seruus à filio impubere legetur & à substituto liber esse iubeatur.*

81. *Iulianus* libro trigesimosecundo Digestorum.

SI fundum sub conditione legatũ heres pendente conditione sub alia conditione alij legasset, & post existẽtem conditionem, quæ priore testamento præposita fuisset, tunc ea conditio, sub qua heres legauerat, exstitisset: dominium à priore [e] legatario non discedit.

e *l.105 §. de cond & demonst.*

1 ¶ Si seruo communi res legata fuisset: post alter dominus agnoscere legatum, alter [f] repellere. nam in hanc causam seruus communis quasi duo serui sunt.

f *l.41. §.9. §. de legat.3.*

2 ¶ *Stichum Sempronio do, lego. si Sempronius Stichum intra annum non manumiserit, eundem Stichũ Titio do, lego.* quæsitum est, quid iuris esset. respondi, Sempronium interim totum habiturum, &, si quidem intra annum manumisisset, liberum eum effectum. sin autem hoc non fecisset, totum ad Titium pertinere.

3 ¶ Qui fundum excepto ædificio, legat: appellatione ædificij aut superficiem significat, aut solum quoque, cui ædificium superpositum est. si de soli superficie exceperit: nihilo minùs iure legati totus [g] fundus vindicabitur. sed, exceptione doli mali posita, consequetur heres "id" vt sibi habitare in villa liceat. in quo inerit, vt iter quoque & actum in ea habeat. si verò solum quoque exceptum fuerit: fundus, excepta villa vindicari debebit. & seruitus ipso iure villæ debebitur. non secus ac si duorum fundorum dominus alterum legauerit, ita vt alteri seruiret. sed inclinandum est, testatorem etiam de solo [h] cogitasse, sine quo ędificium stare non potest.

g & sic superficies sequitur solum *l.21. §. de pignerat. l.44. § 1. in fin. §. de oblig. & act.*
h Imò, de solo superficie cogitasse dicendum est, *vide l.30 §. de seruitutib. rustic.*

4 ¶ Si libertus patronum ex septunce heredem scripserit, alios ex cæteris, & ita legauerit: *Quisquis mihi alius ex suprascriptis cum patrono meo heres erit, seruos illum & illũ Titio lego, quos æstimo [i] singulos vicenis aureis:* intelligendum erit, à coherede patroni dumtaxat legatum datum, & ideo Titium non ampliùs quincuncem in seruis vindicare posse: Adiectio autem illa, *Quos æstimo singulos vicenis aureis*, non mutat legati conditionem, si legis Falcidiæ rationem habere oporteat: nihilominus enim verum pretium seruorum in æstimationem deducetur.

i Quarta, quæ per legem Falcidiam retinetur æstimatiõe, quã testator fecit nõ magis minui potest, quàm auferri *l.15. in fi. l.42. §. ad l. Falcid. v. l.1. Cod. arbitrium tutelæ.*

5 ¶ *Titio fundum do, lego, si heredi meo decem dederit.* si decem heres Titio debuisset, & ea Titius accepta [k] ei fecisset: fundum vindicare potest.

k Dat, qui acceptum facit. Ideòque dare decem iussus Titio & legatũ accipere ab herede, legatum vindicare poterit, si Titio decem accepto tulerit. *v. l.115. §. de reg. iur.*

6 ¶ Si [l] Titius, cuj Stichus legatus fuerat, antequàm sciret ad se legatum pertinere, decesserit, & eundem Seio legauerit, & heres Titij legatum non [m] repudiauerit: Stichum Seius vindicabit.

l vide Langebekium c.13. *Annotationum.*
m vide quæ notaui *ad l. 19. in fi. §. quemadm. seru. amitt.* vide quæ notaui ad Nouellam 48. c.1.

7 ¶ Si paterfamiliàs, ab impubere filio, Titio fundum legauerit, & à substituto eundem eidem Titio, & pupillus patri heres exstiterit [n]: siue vindicauerit Titius legatum, siue repudiauerit: quãuis filius impubes decesserit à substituto vindicare non poterit. hoc enim, quod rursus à substituto legatur, perinde habendum est, ac si repetita legata essent. Quare & si purè à filio [o], sub conditione à substituto legatum fuerit: perinde omnia seruabuntur, ac si tantùm à filio legatum fuisset. Contrà autem, si à filio sub conditione, à substituto purè legatum fuerit, & pupillus pendente conditione decesserit: ex substitutione sola legatum valebit.

n & ita habeat ex causa lucratiua, *l. 21. § 1. §. de leg.3.*
o v *l.89. §. de condit. & demonstr.*

8 ¶ His verbis, *Lucio, & Titio, eorũmve, cui fundum do, lego*, vtiliter legatur. & si vtrique vixerint, vtrique [p]: si alter, alteri totum [q] debebitur.

p ¶ *l.17. §.1. §. eodem.*
q *l.7. §. de rebus dubiis.*

9 ¶ Cùm statuliber [r] sub conditione legatus est, & pendente conditione legati, conditio statutæ libertatis deficit: legatum vtile fit. nam sicut statuta libertas tunc perimit legatum, cùm vires accipit: ita legatum quoque non antè perimi potest, quàm dies cesserit eius.

r *l.44. §. 8. §. eod. l.9. §. vlt. §. de a ptione.*

10 ¶ A filio impubere legatus, & à substituto liber esse iussus, si quidem pupillus ad pubertatem peruenerit, ab eo, cui legatus fuerat, vindicabitur. mortuo verò pupillo, libertas competit. Longè magis hoc seruari conueniet: si idem seruus sub conditione ab impubere legatum fuerit, & pendente conditione, filius intra pubertatem decesserit.

Si legatarius rem ex alia causa acquisierit. 2. *Vel re vsumfructum.* 3. *Aut eius partem.* 4. *De partu legato & emptione ancillæ.* 5. *De duobus reis.* 6. *De alternatione.*

82. *Iulianus* "libro trigesimotertio Digestorum."

NOn quocumque modo "si" legatarij res facta fuerit: die cedente, obligatio legati extinguitur, sed ita, si eo modo fuerit eius, quo auelli non possit. ponamus rem, quæ mihi purè legata sit, acciperes [s] me per traditionem die legati cedente, ab eo herede, à quo eadem sub conditione alij legata fuerit. nempe agam ex testamento. quia is status est eius, vt existente conditione discessurum sit à me dominium. nam & si ex stipulatione mihi Stichus debeatur, & is cùm sub cõditione alij legatus esset, factus fuerit meus ex causa lucratiua: nihilo minùs existente cõdicione ex stipulatu agere potero.

s Duæ causæ lucratiuæ concurrunt, quatenus in vna plus est, quàm in altera, *Bald. adde d.l.17. §. de oblig. & act.*

1 ¶ Si ex bonis eius, qui reipublicæ causa aberat, rem vsu adquisierim, & ea, antequam euinceretur, mihi legata sit, deinde postea euincatur [t]: rectè ex testamento petam, eam mihi dari oportere.

t Res mea, quæ potest à me euocati, mihi legari potest *Bald.*

2 ¶ Fundus mihi legatus est. proprietatem eius fundi redemi [u], detracto vsufructu. postea venditor capite minutus est, & vsusfructus ad me pertinere cœpit. si ex testamẽto egero: iudex tanti litem æstimare debebit, quantum mihi abierit.

u *§ 9. inst. eod.*

3 ¶ *Marcellus:* Idem erit, & si partem redemero, pars mihi legata est, aut donata, partem [x] enim dumtaxat petere debebo.

x *l.22. circa fin. §. de legat.2.*

4 ¶ *Iulianus:* Quòd si legatum mihi est, quod ex Pamphila natum erit, ego Pamphilam [y] mercatus sum, & ea apud me peperit: non possum videri partum ex causa lucratiua habere, quia matrem eius mercatus sum. argumẽtum rei est, quòd euicto eo, actio ex empto competit.

y *l.73. §. de leg.2.*

5 ¶ Qui Gaium & Lucium eiusdem pecuniæ reos habebat, si ita legauerit, *Quod mihi Gaius debet, id heres meus Sempronio damnas esto dare: Quod mihi Lucius debet, id heres meus Mæuio damnas esto dare:* eam condicionem heredis sui constituit [z], vt is necesse habeat alteri actiones suas, alteri litis æstimationem præstare. Si tamen viuus testator Gaio acceptum fecit: necesse est, vt Sempronij & Mæuij legatum inutile sit.

z *l. vnic. § 11. vers. hoc autem ita. C. de caducis.*

6 ¶ Cùm mihi *Stichus aut Pamphilus* legati fuissent duorum [a] testamentis, & Stichum ex "altero" testamento consecutus fuissem: ex altero Pamphilum petere possum. quia & si vno testamento Stichus aut Pamphilus legati fuissent, & Stichus ex causa lucratiua meus factus fuisset: nihilo minùs Pamphilum petere possem.

a Lucratiuę duę causæ in diuersis rebus, testamentis & partibus possunt concurrere.

De parte.

83. *Marcellus* "libro 13. Digestorum."

TItius Stichi partem [b] tibi legauit eiusdẽ Stichi partem Seius tibi legauit. ex vtriusque testamento consequeris.

b hic pars Stichi legatur, quæ pars legetur, non exprimitur: hinc colligit Baldus, In parte intellectuali, quæ non potest ad oculũ demõstrari, cõcurrere posse plures causas lucratiuas.

De conditione quæ in cauendo consistit. 2. *Si heres rem legatam eidem legatario legauerit.* 3. *De legato generali & rei interitu.* 4. *De ædibus & seruitutibus. De seruo debilitato.* 5. *Si legatarius rem legatam emerit ab herede.* 6. *De dote à patre legata.* 7. *De conditione, si tabulas chirographi reddiderit.* 8. *De legatariis coniunctis.* 9. *De alternatione.* 10. *De ancilla quæ in fuga est.* 11. *De alternatione.* 12. *qui sunt coniuncti, vel disiuncti.* 13. *De heredibus legatarius.*

84. *Iulianus* "libro trigesimo tertio Digestorum."

HViusmodi legatum: *Si Titius heredi meo cauerit*[a], *centum Mæuio se daturum:& heres meus Titio centum*[b] *dato:* vtile[c] "legatum" est.quemadmodum[d] quod[e] alicui legatum,ex causa fideicommissi restituatur.

1 ¶Eadem ratione hoc quoque legatum vtile sit: *Si Titius heredi meo cauerit,se in municipio ex centum aureis opus facturum:Tum ei centum aureos heres meus dare damnas esto.*

2 ¶Si Sempronius Titium heredem instituerit, & ab eo post biennium fundum dari iusserit Mæuio, Titius deinde[f] ab herede suo eundem fundum Mæuio præsenti die legauerit,& Mæuius pretium[g] fundi ab herede Titii acceperit:si ex testamẽto Sempronii fundum petere velit: exceptione repelli poterit, si pretio fundi contentus non erit.

3 ¶Si cui homo legatus fuisset : & per legatariũ stetisset,quo minùs Stichum, cùm heres tradere volebat, acciperet : mortuo Sticho, exceptio[h] doli mali heredi proderit.

4 ¶Ædes, quibus heredis ædes seruiebant, legatæ, sunt traditæ legatario non imposita seruitute.dixi, posse legatarium ex testamento agere:quia non [i]plenum legatum accepisset.nam & eum, qui debilitatum ab herede seruum acceperit, rectè "ex" testamento agere.

5 ¶Qui seruum testamento,sibi legatum, ignorans[k] eum sibi legatum ab herede emit : si, cognito legato, ex testamento egerit,& seruum acceperit: actione ex vendito absolui debet[l].quia hoc iudicium fidei bonæ est, & continet[m] in se doli mali exceptionem. Quòd si, pretio soluto,ex testamento agere instituerit:hominem cõsequi debebit.actione ex empto pretium recuperabit, quemadmodum recuperaret.si homo euictus fuisset.Quòd si, iudicio ex empto factum fuerit, & tunc actor comperérit legatum sibi hominem esse,& agat ex testamento: nõ aliter absolui heredẽ oportebit, quàm si pretiũ restituerit,& hominem actoris fecerit.

6 ¶ Cùm pater[n] pro filia sua, dotis nomine, centum promisisset : deinde eidem centum eadem legasset : doli mali exceptione heres tutus erit[o],si & gener ex promissione,& puella ex testamento agere instituerit. conuenire enim inter eos oportet, vt alterutra actione contenti sint. 7 ¶ Si ita cui legatum esset: *Si tabulas*[p] *chirographi mei heredi meo reddiderit,heres meus ei decem dato:*huiusmodi conditio hanc vim habet[q], si hæredem meum debito liberauerit.quare & si tabulæ exstabunt:non intelligetur conditioni satisfecisse creditor, nisi acceptum heredi fecerit.& si tabulæ in rerum natura non fuerint : existimabitur implesse conditionem,si heredem liberauerit.Nec ad rem pertinebit,iam tunc,cùm testamentum fiebat,tabulæ interciderint,an postea,vel mortuo testatore.

8 ¶ Si Titio & Mæuio legatus fuerit Stichus,qui Titij erat: debebitur pars Stichi Mæuio. nam Titius, quãuis ad legatum non admittatur,partem[r] faciet.

9 ¶ *Stichum aut Pamphilum,vtrum heres meus volet*[s],*Titio dato.*si dixerit[t] heres,Stichũ se velle dare: Sticho mortuo, liberabitur. cùm autem semel dixerit heres, vtrum dare velit: mutare[u] sententiam non poterit.

10 ¶ Legatum est ita: *Fundum Cornelianum, & mancipia, quæ in eo fundo, cùm moriar, mea erunt, heres meus Titio dato.*ancilla,quæ in eo fundo esse consueuerat,mortis tẽpore, cùm in fuga esset, enixa est. quæro, an vel ipsa, vel partus eius legato cedat.respondi:An in fuga[x] sit,legata[y] videtur.& licèt fugitiua erat,perinde habetur,ac si in eo fundo fuisset moriente patrefamiliàs. huic consequens est,vt partus[z] quoque matrem sequatur, & perinde[a] de legato cedat,ac si in fundo editus fuisset.

11 ¶ Si Titio Stichus aut Pamphilus, vtrum eorum malet,legatus est,deinde Pamphilum testator Titio donauit[b]:Stichus in obligatione remanet.

12 ¶ Quibus ita legatum fuerit:*Titio & Mæuio singulos seruos do,lego:*Constat "eos" non[c] concursuros in eundem seruum.sicuti non concurrunt,cùm ita legatur:*Titio seruum do,lego:Mæuio alterum seruum do,lego.*

13 ¶ Si is,cui legatum fuerat,antequam cõstitueret, qua actione vti vellet, decessit duobus heredibus relictis:legatum accipere simul venientes,nisi[d] consenserint non possunt.quare.quamdiu alter rem vindicare vult,alter in personam agere non potest.sed si consenserint,rem communiter habebunt. consentire autem vel sua sponte[e] debent,vel iudice[f] imminente.

De legatariis coniunctis.

85. *Paulus* "libro vndecimo ad Plautium."

DVobus coniunctim[g] fundus erat legatus. alter ex his partis æstimationem per actionem personalem

a *l. 32. ℑ.ad Trebell.l.3. Cod.de legatis.*
b Licèt onus æquipolleat legato,nihilo minùs legatum est vtile. *Bald.*
c Legatum cautionis dandi vel faciendi, *vt hic: & §.1.ℑ.eod.* præstandæ,comparatur legato cui onus restituendi adiectum est.
d Legatum vtile est,etiamsi tãtundem sit in onere, quantum in ipso legato,*vt hic.* Imò non est, *l.fin autem ꝰ.eod. l.ciuitatibus in fin. ℑ.eod.*
e hinc colligere possis,stipulationem, & contractum testamento permisceri posse.
f Si, in testamẽto testatoris, & heredis, eidem, eadem res legatur, semel tantũ debetur *Baldus.* Cur semel? hæ duæ causæ lucratiuæ,descendunt ex testamentis duorum,quæ loco vnius habentur,scilicet testatoris & heredis. deinde heres videtur id ius tantùm legare quod ipse habeat, hoc est, ius per biennium retinendi.
g Qui ex vna causa rei æstimationem consecutus est, non potest cõsequi eam ex alia causa lucratiua. *Bald*
h *v.l.72.ℑ.de solutionib.*
i *v.l.12.ℑ.de auro,* Si res legata traditur deterior, vel in ea aliquid iuris desit, non contingit heredi liberatio ab actione ex testamento. *Bald.*
k *v.l.16.ꝰ.de contrah.emp.*
l Nec enim bis eandẽ rem consequi debet. *lege* 108.§.4.*ℑ.eod*
m *dixi ad l.3.C. de except.*
n *l.1.Cod.eod.*
o vt non teneatur ad duplicem præstationem. vnde colligitur, Patrem pro filio decem promittentem,si postea ei quid leget, animo compensandæ dotis promissæ legasse intelligi.vide tamẽ Socinum *regula* 282.
p *l.59.ℑ.de leg.3.*
q Conditio reddendi chirographi,includit liberationem debiti. *Bald.*
r *l.34.§.9 ꝰ.eod.* Ille qui non admittitur ad partem iure legati, ad eam iure proprij dominij admitti debet *Bal.*
s *vide legem* 109.§.1.*ℑ.eodem.*
t *l.11.§.1.in fin.ℑ.de legat.2.*
u *d.l.11.l.20.ℑ.de opt.* Eligens variare non potest. *Bald.*

abstulit. alter, si fundum totum[h] vindicare velit, exceptione doli pro parte dimidia repellitur. quia defunctus semel ad eos legatum peruenire voluit.

De pignore. 1. De rebus legata. 2. De seruo legato, De legati repudiatione vel adgnitione. 3. De fundo vnius heredis. 4. De superficie.

86. *Iulianus* "libro 34. Digestorum."

SI tibi homo, quem pignori dederas[i], legatus ab alio fuerit: actionem ex testamento habebis aduersus heredem,vt pignus luatur.

1 ¶ Si testamẽto Stichus ab vno herede legatus fuerit Mæuio,& eidem codicillis idem Stichus ab omnibus heredibus, & antequàm codicilli aperirentur, Mæuius litis æstimationem consecutus fuerit: ipso iure vindicari ex codicillis non potest. quia testator semel legatum ad eum peruenire voluit.

2 ¶ Cùm seruus legatur:& ipsius serui status, & omnium,quæ personam eius attingunt,in suspenso[k] est.nam si legatarius reppulerit à se legatũ,numquàm[l] eius fuisse videbitur.si non reppulerit,ex die aditæ hereditatis eius intelligetur. Secundùm hanc regulam & de iure eorum, quæ per traditionem seruus acceperit, aut stipulatus fuerit, déque his[m] quæ legata ei,vel donata fuerunt,statuetur:vt vel heredis, vel legatarij seruus singula gessisse existimetur.

3 ¶ Si fundus ab omnibus heredibus legatus sit, qui vnius heredis esset : is quidem cuius fundus esset, non amplius,quàm partem suam præstabit:cæteri in reliquas partes tenebuntur.

4 ¶ Valet legatum, si superficies legata sit ei[n], cuius in solo fuerit. licèt is dominus soli sit. nam consequetur, vt hac seruitute liberetur,& superficiem lucrifaciat.

De filio eodémque heredi prælegatum sit.

87. *Papinianus* "libro 18. Quæstionum."

FIlio pater, quẽ in potestate retinuit, heredi pro parte instituto,legatum quoque relinquit, durissima[o] sententia est[p] exstimantium denegandam ei legati petitionem,si patris abstinuerit hereditate. * non[q] enim impugnatur iudicium ab eo, qui iustis rationibus noluit[r] negotiis hereditariis implicari.

88. *Marcianus* "libro sexto Institutionum."

SEd si non aliàs voluit pater habere eum legatum,nisi hereditatem retineat:tunc neque aduersus coheredẽ dandam ei legati petitionem, secundùm Aristonis sententiam constat:cùm ipsi filio non videretur esse soluendo hereditas.& hoc ita est, licèt non condicionaliter expressisset, intellexisse tamen manifestissimè adprobetur.

89. *Iulianus* "libro 36. Digestorum."

NAm nec emancipatus,hereditate omissa, legatum[s] ab herede petere prohibetur. prætor enim permittendo his,qui in potestate fuerint,abstinere[t] se hereditate paterna,manifestum facit,ius se in persona eorum tribuere,quod futurum esset,si liberum arbitrium adeundæ hereditatis habuissent.

90. *Papinianus* "libro decimooctauo Quæstionum."

QVid ergo, si ita legauerit? *Hoc amplius filio meo.* non dubiè voluntatis quidem quæstio erit. sed non absimilis est prioris casus circa filij prouidentiam[u],nisi euidens voluntas contraria patris probetur.

1 ¶ Planè si pluribus filiis institutis[x]:ratione legatorũ actio denegabitur ei,qui non agnouerit hereditatem.

Si filio,vel patri,vel fratri heredis,vel seruo patris eius legetur. 1. Si legetur seruo. 2. Legato,de accessionibus rei legatæ.

91. *Iulianus* "lib.36. Digestorum."

QVæsitum est, si filiusfamiliàs, qui filium[y] habebat, heres institutus fuisset, cùm esset vterque in potestate aliena,an ab eo,filio eius legari possit.respõdi:Cùm possit à filio patri[z] legari: consequens est, vt vel fratri ipsius,vel filio,vel etiam seruo patris sui legetur.

x *l.39.ꝰ.eod.l.82.ℑ.de leg.3.*
y Res quæ fugit, fingitur præsens iuris fictione.
z *l.1.in fi.ℑ.ad municipal.*
a Ex quo mater est in fuga,& partus in fuga esse dicitur *Bald.*
b *l.82.§.vltim.ꝰ.eod.*
c *l.23.in fin. Cod. eodem.* Quid ita? vocantur ad res diuersas. licèt enim sint cõiuncti verbis, re tamen sunt disiũcti:ideóque pars coniuncto deficiens,alteri coniuncto non adcrescit,sed heredi testatoris. *Grassus §.Ius adcrescendi: quæst.8. numero 5.*
d *l.34 ꝰ. de vsufruct. l.3.in fin. ꝰ. quemadm. vsusfr. amit.*
e vide quæ notaui *ad l. 52.ℑ.de obligat.*
f Transactio nõ fit: ideò irrita,quę iudice iubente facta sit.
g *vt l. 80.ℑ.de legat.3.*
h ¶nec enim potest: cùm fundo duobus coniunctim legato, singulis pro virili detur actio *l.9.l.33.§.9.l.79. ꝰ.eod. l.88.§.6. in fin. ℑ. de legat. 2. l.80.ℑ. de leg.3.§.8.instit. eod.l.56.ℑ. de verb. obligat.*
i Res mea, alij obligata, potest mihi ab extraneo legari, & venit luitio in legatis *Bald.*
k Legatæ rei dominiũ, recta via transit ad legatarium adita hereditate. *v.l. 64.ℑ. de furtis.*
l *l.54. §.1.ꝰ.eod.*
m *l.39.§.1.ꝰ.eod. §.3.instit.per quas person. cuique adquir. vide quæ notaui ad l. 62.ℑ.de leg.3.*
n debitori *l. 1.ℑ. de liberatione.*
o *l.4 §. 9.ℑ.de doli mali except. v. l.12.C.de legat.Socinus regula* 156.
p Imò non est: cùm priuetur legitima. *v.l.4.ℑ.ad Trebell.*
q Qui renũtiat, non dicitur impugnare.
r voluit. *Haloander.*
s *l.4.§.11.ℑ.de doli mali.*
t *v.Nauticam* 12. *de coniecturis* 10.
u *v.Cuiac.*14.*obseru.*29.
x institutis, inter eos verbis legatorum bona diuiserit: voluntatis ratione legatorum, &c. *vulg.Hal.*
y Filius institutus potest grauari, filio suo in aui potestate constituto. *Baldus.* vide quæ notaui *ad legem 9. Codice de donatione ante nuptias.*
z *l.25.ꝰ.eodem.*

1 Præsenti

1 ¶ Præſenti quidem die data libertate, ſeruo legari vel purè, vel ſub condicione poterit. Cùm verò libertas ſub condicione data fuerit: aliàs vtiliter, aliàs inutiliter purè legabitur. nam ſi ea condicio libertatis fuerit, vt patre familias ſtatim mortuo poſſit ante aditam hereditatem exiſtere condicio: (veluti, *Stichus, ſi decem Titio dederit*, vel *Capitolium aſcenderit. liber eſto*) vtile legatum eſt. huiuſmodi autem condiciones, *ſi heredi decem dederit, ſi poſt aditam hereditatem Capitolium aſcenderit*, inutile legatum efficient. Neceſſariò [a] autem ex aſſe herede ſcripto, etiam hæ condiciones, quæ ante aditam hereditatem impleri poſſunt, inutile legatum efficient.

a *l. 86. in fin. ȷ. de condit. & demõſt.*

2 ¶ Duobus heredibus inſtitutis, alteri ſtichum legauerat, & eidem Sticho decem. cùm Stichus, viuo teſtatore, ad libertatem perueniſſet: totum legatum ei debebitur. nam in ſolidum conſtitiſſe cauſſam legati in eius perſona, hoc quoque argumento eſt: quòd ſi heres, cui legatus fuerat, hereditatem non adiſſet, [b] ſolidum ab altero herede conſequi poſſit.

b *dixi ad l. 12. Cod. de legatis.*

3 ¶ Seruo legato legatum datum eſt [c]. ſi alienatus à teſtatore fuiſſet, legatum ad emptorem pertinebit.

c Poteſt enim ſeruo legato legati, *l. 69. ȷ. eod.* olim non poterat. *Vlpian. 24.*

4 ¶ Cùm ſeruus Titio, & eidem ſeruo aliquid legatur: fideicommitti poteſt, vt aut ſeruum alicui reſtituat, vel ea, quæ ſeruo legata ſunt. hoc ampliùs, etiam ipſi ſeruo, cùm liber erit, fideicommiſſum à Titio dari poteſt.

5 ¶ Si quis Stichum legauerit, & eundem alienauerit, vel manumiſerit, deinde codicillis eidem legatum dederit: legatum vel manumiſſo, vel emptori debebitur.

6 ¶ Si mihi ſeruus à re herede legatus fuerit, & eidem ſeruo aliquis legauerit, & viuo eo, qui mihi ſeruum legauerat, dies legati ſeruo dati ceſſerit: confeſtim id legatum hereditati [d] adquiritur. & ideo, quamuis poſtea moritur is, qui ſeruum mihi legauerat, ad me id, quod ſeruo legatum eſt, non pertinebit.

d *l. 38. ȷ. de leg. 2.*

7 ¶ Cùm homo ex teſtamento petitus eſt: cauſa eius temporis, quo lis conteſtabatur [e], repræſentari [f] debet actori. & ſicut partus ancillarum, ſicut fructus fundorum interim percepti in hoc iudicium deducũtur: ita, quod ſeruo legatorum, vel hereditatis nomine interim obuenerit, præſtandum eſt petitori.

e *l. 1. Cod. de vſurp. vel fructibus legat.*
f id eſt, præſtari, *l. 84. in fin. ȷ. de legat. 2.*

De venditione fundi per fideicommiſſum relicti. 1. De conditione implenda. 2. De herede legitimo fideicommittentis vel filiis eius impuberis.

92. *Iulianus* "lib. 39. Digeſtorum".

SI fundum per fideicommiſſum relictum vnus ex heredibus, excuſſo [g] pretio, ſecundum reditum eius fundi mercatus ſit propter æs alienum hereditariũ, præſente & adſignãte eo, cui fideicõmiſſum debebatur: placet, non fundum, ſed pretium eius reſtitui deberi. *Marcellus* notat: Si fundum reſtituere malit heres, audiendũ exiſtimo.

g Valor rei ex eius reditu ſumitur, *vide l. 13. ȷ. de rebus eorum. quibus ſub.*

1 ¶ *Iulianus.*

SI Titio pecunia legata fuerit, & eius fideicõmiſſum, vt alienum ſeruum manumitteret, nec dominus eum vendere velit: nihilo minùs legatum capiet. quia per eum non [h] ſtat. quo minùs fideicommiſſum præſtet. nam, & ſi mortuus fuiſſet ſeruus, a legato non ſummoueretur.

h *l. 23. in fin. ȷ. de condit. inſtitut. l. 88. §. 3. ȷ. de leg. 2.*

2 ¶ Sicuti conceditur vnicuique, ab eo, ad quem legitima eius hereditas, vel bonorum poſſeſſio peruentura eſt, fideicommiſſum dare: ita & ab eo, ad quem impuberis filij legitima hereditas, vel bonorum poſſeſſio peruentura eſt, fideicommiſſa rectè dabuntur.

93. *Vlpianus* " libro primo Fideicommiſſorum."

QVod ſi fideicommiſſum hactenus, quatenus impubes decedat, valebit. ceterùm, ſi pubes factus deceſſerit, euaneſcit fideicommiſſum.

1. De ſeruo herede vendito. 2 De alternatione. 3 qui poſſunt onerari fideicommiſſo.

94. *Iulianus* "libro 39. Digeſtornm."

PLanè ſi filium impuberem exheredauerit [i], fideicõmiſſum legitimus heres præſtare cogendus non erit, niſi idem & patri heres fuerit.

i A legitmo herede exheredati, fideicommiſſum dari non poteſt, *vide l. 126. ȷ. eodem.*

1 ¶ Qui rogatus erat hereditatem, ex qua ſeruus eius heres inſtitutus erat, reſtituere, (cùm) alij ſeruum vendidiſſet: quæſitum eſt, an hereditatem reſtituere cogendus eſt is, ad quem hereditas ex emptione ſerui heredis ſcripti peruenerit. dixi compellendum eſſe ad fideicommiſſum reſtituendum, eum, qui ſeruum ſuum heredem ſcriptum vendidit: cùm pretium hereditatis, quam reſtituere rogatus eſt, habeat. Is autem, ad quem hereditas ex emptione ſerui heredis ſcripti peruenerit, ex cauſa [k] cogendus erit fideicommiſſum præſtare. id eſt, ſi dominus ſerui heredis ſcripti ſoluendo non erit.

k *vide l. 2. Cod. de herditate vendita.*

2 ¶ Si cui Stichus aut Dama legatus eſſet, electione legatario data & fidei eius commiſſum eſſet, vt Stichum alteri præſtaret: ſi Damam vindicare [l] maluerit: nihilominùs Stichum ex cauſa fideicommiſſi præſtare debebit [m]. ſiue enim pluris eſt Dama, compellendus "eſt" Stichum redimere: ſiue minoris, æquè Stichum iuſtè dare cogetur: cum per eum ſteterit, quò minùs ex teſtamento haberet, quod fideicommiſſum fuerit.

l *dixi ad Vlpianum. 24. §. 14.*
m ¶ quia videtur dolo verſatus fuiſſe in exigendo Dama, cùm non eius, ſed Stichi præſtatio fuerit ei commiſſa, *l. 108. §. 12. ȷ. eodem.*

3 ¶ Qui teſtamento manumittitur, & neque legatum, neque hereditatem capit: fideicommiſſum præſtare cogendus non eſt [n]. Ac ne is quidem, qui ſeruum legatum rogatus fuerit manumittere. Is enim demum pecuniam ex cauſa fideicommiſſi præſtare cogendus eſt, qui aliquid eiuſdem generis, vel ſimilis, ex teſtamento conſequitur.

n Neminem enim oportet plus legati nomine præſtare, quàm ad eum ex hereditate peruenit, *l. 1. §. 17. in fin. ȷ. ad Trebellian.*

95. *Vlpianus* "libro primo Fideicommiſſorum."

VIdendum tamen eſt, numquid, ſi vice operarum rogauerit eum aliquid [o], debeat hoc fideicommiſſum valere. quod nequaquam dicendum eſt. quia nec operæ imponi huiuſmodi liberto [p] poſſunt, nec impoſitæ exiguntur, quamuis teſtator ita cauerit.

o aliquid dare, *Haloander.*
p id eſt, fideicommiſſario, *l. 5. Cod. de operis lib.*

De demonſtratione, & conditione. 1 De bonis vacantibus 2. De morte ſerui legati. 3. De herede rogato præcipere, & legatariis diſtribuere. 4. De pecunia danda à ſtatulibero.

96. *Iulianus* "libro trigeſimonono Digeſtorum."

QVidam teſtamento vel codicillis ita legauit: *aureos quadringentos Pamphilæ dari volo ita, vt infrà ſcriptum eſt. ab Iulio auctore aureos tot: &, in caſtris quos habeo, tot: &, in numerato quos habeo, tot.* poſt multos annos, eadem voluntate manente, deceſſit: cùm omnes ſummæ in alios [q] vſus tranſlatæ eſſent. quæro, an debeatur fideicommiſſum. reſpondi: Vero ſimilius eſt, patremfamilias, demonſtrare potiùs heredibus voluiſſe, vnde aureos quadringentos ſine incommodo rei familiaris contrahere poſſint, quàm condicionem fideicommiſſo inieciſſe, quòd initio purè datum eſſet. & ideo quadringenti Pamphilæ debebuntur.

q *l. 13. ȷ. de adimendis. egat.*

1 ¶ Quotiens lege [r] Iulia [ſ] bona vacantia [t] ad fiſcum pertinent: & legata & fideicommiſſa præſtantur, quæ [u] præſtare cogeretur heres, à quo relicta erant.

r Lege Iulia bona vacãtia ad fiſcum deferebantur.
ſ ſub caducaria, *Vlpian. 20. §. 7. in fin.*
t Inteſtatorum facultates, ſine legitimis heredibus morientium, fiſci iuribus vindicãtur, *vide titul. Cod. de bon. vacãtibus lib. 10. titul. 10. l. pen. Cod. de præpoſit. ſacri cub. lib. 12. titul. 5.*
u *l. 6. § 3. ȷ. ad Trebell.*

2 ¶ Si tibi ſeruus legatus fuerit, & petitum à te, vt Titio aliquid præſtares vſque ad pretium ſerui, deinde ſeruus deceſſerit: nihil fideicommiſſi nomine præſtare cogendus eris [x]:

x aliud erit, ſi maritus pro mãcipiis dotalem pecuniam legauerit, eáque viuo marito mortua ſint. tunc enim mariti voluntas tuẽda eſt, *l. 8. ȷ. de dote.*

3 ¶ Si ſcriptus ex parte heres rogatus ſit præcipere pecuniam, & eis, quibus teſtamento legatum erat, diſtribuere [y]: id, quod ſub conditione legatum eſt, tunc præcipere debebit, cùm conditio extiterit. interim [z] aut ei, aut his, quibus legatum eſt, ſatiſdari oportet.

y *vide Nouellam Leonis 68. l. 7. in fi. ȷ. ſi cui plus quàm per legem Falcid.*
z Executoribus ſeu diſpenſatoribus teſtamentariis præſtatur cautio legatorum, *vt hic: l. 114. §. 12. ȷ. eodem l. 12. in fin. ȷ. qui ſatiſdat. l. 4. in fin. Cod. vt in poſſeſſ. leg.* Imò, & petitio, *l. alio. ȷ. de alimentis. adde quæ ſcripſi ad l. 107. ȷ. eodem.*

4 ¶ Cui ſtatuliber pecuniam date iuſſus eſt, is rogari poteſt, vt eandem pecuniam alicui reſtituat. nam cùm poſſit teſtator codicillis purè libertatem dare, & hoc modo conditionem extinguere: cur non etiam per fideicommiſſum eandem pecuniam adimendi poteſtatem habeat?

De re legata aut alia reſtituendo.

97. *Idem* " libro quadrageſimo ſecundo Digeſtorum."

SI mihi Stichus legatus eſſet, fideíque meæ commiſſum, vt aut Stichum, aut Pamphilum meum ſeruum redderem, & in Sticho aliquid ex legato [a] propter legem Falcidiam perdidiſſem: neceſſe habebo, aut Pamphilum ſeruum meum totum Titio dare, aut eam partem Stichi, quam legatorum nomine accepero.

a *l. 21. §. 1. ȷ. de annuis legat.*

De ſeruo capto ab hoſtibus.

98. *Idem* "libro quinquageſimoſecundo Digeſtorum."

SEruus ab hoſtibus captus [b], rectè legatur, hoc enim iure poſtliminij fit: vt, quemadmodum heredem inſtituere poſſumus ſeruum, qui in hoſtium poteſtate eſt, ita legare quoque eum poſſemus.

b ſeu res hoſtium, *l. 104. §. 2. ȷ. eodem.*

De domino & ſeruo legatarijs.

99. *Idem* "lib. 70. Digeſtorum."

SI domino [c] Stichus legatus eſſet, & ſeruo eius [d] optio data: partem dimidiam [e] Stichi dico ad dominum pertinere: quòd poſſit ſeruus manumiſſus eundem Stichum optare.

c putà Pãphilo.
d putà Pãphili.
e Quando res legata eſt duobus coniunctim vni purè, alteri ſub condicione, ille cui purè, relinquitur interim habebit partem tantum, *Bartol.*

Si heres rem legatam eidem legauerit.

100. *Idem* "libro 77. Digeſtorum."

SI mihi Sempronius [f] à Titio herede legauerit, Titiúſque [g] mihi ſub eadem condicione eandem rem legauerit: exſiſtente conditione, captam legatum ex teſtamento Sempronij [h].

f primus teſtator.
g ſecũdus teſtator heres prioris.
h prioris teſtatoris ſcilicet & ſic diſpoſitio heredis non tollit diſpoſitionẽ defuncti, *Bartol. adde l. 67. l. 83. l. 12. ȷ. de legat. 2.*

De domino & seruo collegatariis. 1. De capto ab hostibus.

101. *Idem* "lib. 78. Digestorum."

SI seruo meo Stichus legatus fuerit testamento, ídque legatum repudiauero [a], deinde prolatis codicillis apparuerit, mihi quoque eundem Stichum legatum esse: nihilominùs eundem vindicare possum.

1 ¶ Si ei, qui in hostium [b] potestate est, legatum fuerit, & is apud hostes decesserit: nullius momenti legatum erit: quamuis postliminio confirmari potuit.

De testatore minore viginti annis.

102. *Idem* "lib. 81. Digestorum."

SI minor "quàm" viginti annis dominus seruum, causa non probata, manumiserit, & postea legatum ei dederit: ísque alienatus ad libertatem perductus fuisset, legatum non capit †. nam perinde nullius est momenti legatum, ac si sine libertate datum fuisset.

De tacito fideicommisso.

103. *Idem* "libro octuagesimotertio Digestorum."

IN tacitis [c] fideicommissis fraus [d] legi fieri videtur [e] quotiens quis neque testamento, ne codicillis rogaretur [f], sed domestica [g] cautione [h], vel chirographo obligaret se ad præstandum fideicommissum ei, qui capere non potest.

De heredibus generaliter damnatis, & herede excepto. 1 De tabellis heredi reddendis. 2. De re hostium. 3. Si legetur heredi à primo gradu. 6. vel à secundo. 7 De socero herede.

104. *Idem* "libro primo ad Vrseium Ferocem."

AB omnibus heredibus legatum ita erat: *quisquis mihi heres erit, damnas* [i] *esto Titio dare centum*: deinde infrà comprehensum erat: ne vnus ex heredibus daret. quæritur, reliqui heredes vtrùm tota centum "dare" deberent, an deducta vnius "illius" hereditaria portione. respondit, verius esse reliquos [k] heredes tota centum debere: cùm & significatio verborum non repugnet huic sententiæ, & voluntas testatoris congruat.

1 ¶ In testamento sic erat scriptum: *Lucio Titio, si is heredi meo tabellas, quibus ei pecuniam ex promiseram, dederit: centum dato.* Titius deinde, antequàm tabellas heredi redderet, decesserat. [l] quæsitum est, an heredi eius legatum deberetur. Cassius respondit, si tabulæ fuissent, non deberi: quia, non redditis his, dies legati non cessit. Iulianus notat: Si testamenti faciendi tempore tabulæ nullæ fuerunt: vna ratione dici potest, legatum Titio deberi: quod *ἀδύνατος id est, impossibilis* [m] conditio pro non [n] scripta habetur.

2 ¶ Etiam rem [o] hostium posse legari, Sabinus ait, si aliquo casu emi possit.

3 ¶ Si Attio ita legatum fuerit: *quisquis mihi heres erit, damnas esto Attio heredi decem dare*: deducta [p] sua parte, Attius decem petet [q].

4 ¶ Item si iussus fuisset heres decem dare, & fundum sibi habere: deducta [r] sua parte, decem dabit.

5 ¶ Denique constitit, cùm ita legatum fuisset, *quisquis mihi heres erit, damnas esto heredi meo decem dare*, exæquari omnium heredum partes. eo quòd vnusquisque & sibi, & coheredi suo dari damnatus videtur.

6 ¶ Cùm quidam heredem instituit, quãdoque [s] mater eius decessisset, deinde secundus heres scriptus fuisset, & ab eo legata ei, qui sub confessione heres institutus fuisset, relicta essent, ísque, viua matre, decessisset, postquam dies legati cesserit: quæsitum est, an heredi eius legata deberentur. verius est legatum heredi [t], siue purè substituto legatum datum est primo heredi, siue sub hac conditione, *si heres non fuerit*. quia, moriente eo, conditio impletur.

7 ¶ Si, socero à genero suo herede instituto, pars [u] hereditatis alij legata fuisset: deducta [x] dote, eum debiturum esse partem hereditatis legatam, Sabinus respondit. quemadmodum, si pecunia ex crediti causa socero debita fuisset, ea deducta, partem hereditatis daturus fuisset.

De eo quod quis debet.

105. *Idem* "libro primo ex Minicio."

LEgatum ita erat: *quæ Lucius Titius mihi debet* [y] "*ea*" *heres meus Cornelio dare damnas esto*, nihil ampliùs ex hoc legato, quàm actiones suas, heres præstare debet.

a Duobus, legatis relictis, vnum repudiare, alterum amplecti possumus, *l. 5. ꝟ. de legat. 2.*
b *§. 24. Institut. de legatis l. 4. in fin. ꝟ. de his quæ pro non: l. 1. Cod. de hered. instit.*
† hodie minor ex quo tempore testari potest, libertatem potest conferre, *Nouell. 19. cap. 2.*
c *l. 46. ꝟ. de hered. petit. l. 17. §. 2. ꝟ. de vsur. l. 3. ꝟ. de probat.*
d *l. 123. in fin. ꝟ. eodem. l. 10. ꝟ. de his quæ vt indign. l. 45. ꝟ. de iure fisci.*
e Fraus huiusmodi punitur cõfiscatione, *l. 3. §. 5. ꝟ. de iure fisci.*
f id est, non palàm, *l. 3. ꝟ. de iure fisci. Vlpian. 25. §. 17.*
g Tacitê fit, quod fit domi, vel nuda pollicitatione vel cautione vel chirographo.
h putà nuda pollicitatione, *dict. l. 10. ꝟ. de his quæ vt indignis.*
i Damnas pro damnatus. Alij legunt, damnes: ea forma qua Copes pro Copioso.
k Si testator vnum ex heredibus exemit ab onere, cæteri ad onus integrum tenebũtur, *Bart.*
l *adde l. 109. ꝟ. de condit. & demonstrat.*
m Legatario mortuo, ante conditionis possibilis euentum legatum extinguitur, *Bartol.* Cõditio possibilis impedit trãsmissionem, *Bal.*
n *l. 3. ꝟ. de condit. & demonstrat.*
o *l. 103. ꝟ. de verbor. obligat. l. 9. l. 98. ꝟ. eodem.*
p Iurare contra seipsum, neminem inuitũ cogi hinc colligũt nũnulli. *v. Additiones Bartoli ad l. Paul. 29. in fin. ꝟ. de pignoribus.*
q Cur ita? *vide l. 34. §. 11. ꝟ. eod.*
r *l. 44. in fin. ꝟ. de condit. & demonstrat.*
s quandocunque *Haloander.*
t Si condicio impletur vltimo vitæ momento, legatum transferetur ad heredem.
u *l. 8. in fin. ꝟ. de legat.*
x Rogatus restituere hereditatem, deducit dotem sibi debitam & quolibet aliud debitum.
y *l. 10. ꝟ. de liberatione leg.*

De oratione imperfectâ.

106. *Alfenus* "*Varus* lib. 2. Digestorum à Paulo Epitomatorum."

SI in testamento scriptum esset, *heres meus aureos centum Licinio damnas esto*, neque adscripsisset [z] *dare*: deberi legatum, constat.

De herede iusso præcipere, & præstare legata. 1. Si seruo legato legetur.

107. *Africanus* "libro secundo Quæstionum." [a]

SI à pluribus heredibus legata sint, eáque vnus ex his præcipere [b] iubeatur, & præstare: in potestate eorũ, quibus sit legatum, debere esse ait, vtrúmne à singulis heredibus petere velint, an ab eo, qui præcipere sit iussus. itaque eum, qui præcipere iussus est, cauere debere coheredibus, indemnes eos præstari.

1 ¶ Si quis seruum, cui aliquid [c] sine libertate legauerit, *cum morietur ipse seruus*, leget: minimè dubitandum, quin vtile legatum futurum sit. propterea [d] scilicet quòd, moriente seruo, id, quòd ipsi legatum erit, ad eum, cui ipse legatus fuerit, peruenturum sit.

De seruo qui in fuga est. vbi præstatur legatum. 1 Si seruo legatario res legata donetur. 2 De legato generali. 3. De alternatione. 4. Si legatarium rem stipulatus sit. 5. De re bis eidem legata. 6. Si fundus defuncti heredi ab alio legetur. 7. De verbo hoc amplius. 9. Si seruus alienus liber esse iussus, & legatus sit. 10. De legato vel stipulatione. Decem, quæ in arca. 11. De mora & rei periculo. 12. De dolo & culpa. 13. Si creditor rogetur pignus vendere, & superfluum restituere. 14. Si quis rogetur acceptis centum, aliquid facere. 15 De mutuo & vsuris.

108. *Idem* "libro quinto [e] Quæstionum."

SI seruus legatus, viuo testatore fugisse [f] dicatur: & impensa, & periculo [g] eius, cui legatus sit, reddi debet: quoniam rem legatam eo [h] loco præstare heres debeat, in quo à testatore sit relicta.

1 ¶ Si id, quod ex testamento mihi debes, quilibet alius seruo meo donauerit: manebit adhuc mihi ex testamento actio: & maximè si ignorem meam factam esse. alioquin consequens erit, vt, etiam si tu ipse seruo meo eam donaueris, inuito me libereris. quod nullo modo recipiendum est. quando ne solutione quidem inuito me facta libereris.

2 ¶ Cùm homo Titio legatus esset: quæsitum est, vtrùm arbitrium heredis est, quem velit dandi, an potiùs legatarij. respondi, veriùs dici, electionem [i] eius esse, cui potestas sit, quæ actione vti velit: "id est legatarij."

3 ¶ Huiusmodi legatum, *illi, aut illi, vter eorum prior Capitolum ascenderit*, vtile esse, euidenti argumento probari ait: quòd constet vsumfructum libertis legatum, & qui eorum superuixerit [k], proprietatem, vtiliter legari. idque & de herede instituendo dicendum existimauit.

4 ¶ Stichum, quem de te stipulatus eram, Titius à te herede mihi legauit, si quidem non [l] ex lucratiua causa stipulatio intercessit: vtile legatum esse, placebat. sin è duabus: tunc magis "placet," inutile esse legatum: quia nec absit quicquam, nec bis eadem res præstari possit.

5 ¶ Sed si cùm mihi ex testamento Titij Stichum deberes, eundem à te herede Sempronius mihi legauerit, fideíque meæ commiserit, vt eum alicui restituam: legatum vtile erit: quia [m] non sum habiturus. Idem iuris erit, & si pecuniam à me legauerit. Multò magis si in priore testamento fideicommissum sit. Item si in priore testamento Falcidiæ locus sit: quod inde abscidit ratione Falcidiæ, ex sequenti testamento consequar.

6 ¶ Item si domino heres exstitero, qui non esset soluendo, cuius fundum tu mihi dare iussus esses: manebit tua obligatio, sicut maneret, si eum fundum emissem.

7 ¶ Si ita scriptum erit: *amplius, quam Titio legaui, heres meus Seio decem dato*: dubitandum non erit, quin & Titio suum legatum maneat, & Seio nihil vltra decem debeatur. nam & vsitatum ferè est sic legare: *Lucio Titio tot, & hoc* [n] *amplius, vxori, & liberis eius, tot.*

8 ¶ Si ei, cui nihil legatum est, cum hac adiectione, *hoc amplius* aliquid legetur: minimè dubitandum est, quin id, quod ita legauerit, debeatur. multóque minùs dubitandum, si ab eo, qui nihil [o] mihi debet ita stipulatus fuero, *amplius quam mihi debes, decem dare spondes?* quin decem debeantur.

9 ¶ Si seruus alienus liber esse iussus, & legatus sit: peti eum ex legato posse ait. nam cùm libertas nullius momenti sit: absurdum esse, per eam legatum infirmari, quod alioquin valeret, & si solum datum fuisset.

10 Qui

z ¶ *l. 67. §. 9. ꝟ. de legat. 2.*
a *vide Cuiac. 2. ad African.*
b dispensare, præstare, distribuere: hic dispensator est legatorũ, & ita appellatur in Nouella Martiani, *de testibus.* & ὑπουργὸς *Basil.* & *in l. 17. ꝟ. de legat. 2.* minister. Huiusmodi ministros, executores testamentorum vocat ἐπιτρόπους Nouella Leonis 68. à Laërtio ἐπιμεληταὶ τῶν ἐν τῇ διαθήκῃ γεγραμμένων dicuntur, *vide Cuiac. ibidem.* exequendi testamenti causa sæpè eligebantur à testatore *l. 7. ꝟ. si cui plus q̃ per legem Falcid. Nouell. Martiani de testibus.* His dispensatoribus præstatur cautio legatorũ *l. 96. ꝟ. 3. ꝟ. eodem.* Imò & petitio, *vt hîc: & l. alio. ꝟ. de alimentis.*
c Legari seruo legato potest, vide quæ scripsi *ad l. 5. §. 2. Cod. de necessar. hered.*
d vide in hunc locum Cuiac. 2. *ad African. fol.* 19. vtque punctis hunc paragraphum distingui oporteat.
e v. Cuia. in hãc legẽ 5. *ad African. fol. 73. ad 81.*
f *l. 8. ꝟ. de legat. 2.*
g Vide quæ notaui *ad l. 30. §. 1. ꝟ. de legat. 3.*
h *vide l. vnic. Cod. vbi fideicommissum.*
i *vide l. 2. ꝟ. de optione:* Cicero *2. de inuent.* Heres meus quæ volet dato, nihil attinuisse scribi *quæ volet. vide Cuiac. ibid.*
k *vide l. 11. ꝟ. de rebus dub.*
l *l. 45. in princ. l. 84. §. 5. ꝟ. eodem. l. 102. §. 2. ꝟ. de leg. 3. §. 6. Instit. de leg. vide tamen. l. 21. §. 1. ꝟ. de leg. 3.*
m *l. 34. §. 7. ꝟ. eodem.*
n Verbum, *amplius solutum*, implicationem facit, repetitionẽ inducit. Verbũ, *hoc amplius*, replicationem, & multiplicationẽ *Bald.*
o Falsa demõstratio non minuit legatum.

10 ¶ Qui quinque in arca habebat, ita legauit, vel ſtipulanti promiſit: *decem quæ in arca habeo* [a]: & legatum, & ſtipulatio valebit [b]. ita tamen, vt ſola quinque vel ex ſtipulatione, vel ex teſtamento debeantur. vt verò quinque, quæ deerunt [c], ex teſtamento peti poſſint, vix ratio patietur. nam quodammodo certum corpus, quod in rerum natura non ſit, legatum videtur. Quod ſi mortis tempore plena ſumma fuerat, & poſtea aliquod ex ea deperierit: ſine dubio ſoli heredi deperit.

11 ¶ Si ſeruus legatus ſit, & moram [d] heres fecerit: periculo eius & viuit, & deterior fit: vt, ſi debilem [e] fortè tradat, nihilo minùs teneatur.

12 ¶ Cùm quid tibi legatum, fideíve tuæ commiſſum ſit, vt mihi reſtituas: ſi quidem nihil præterea ex teſtamento capias: dolum malum dumtaxat in exigendo eo legato, alioquin [f] etiam culpam [g] te mihi præſtare debere, exiſtimauit. ſicut in contractibus fidei bonæ ſeruatur: vt, ſi quidem vtriuſque [h] contrahentis commodum verſetur, etiam culpa: ſin vnius ſolius, dolus malus tantummodò præſtetur.

13 ¶ Qui margarita Titio pignori dederat, filium heredem inſtituit, & filiam exheredauit. deinde ita cauit, *te Titi rogo, fideique tuæ* [i] *committo, vti margarita, quæ tibi pignori dedi, vendas: &, deducto omni debito tuo: quod amplius erit, id omne filiæ meæ reſtituas.* ex ea ſcriptura filiam a fratre fideicommiſſum petere poſſe, vt is actiones ſuas aduerſus debitorem ei præſtaret. hoc enim caſu eum, qui creditor fuiſſet, debitorem intelligendum, eius ſcilicet, quod pretium pignoris ſummam debiti excedat.

14 ¶ Non autem mirandum, ſi "cùm" alius rogatus ſit, alius [k] fideicommiſſo obſtringatur. nam & cùm in teſtamento ita ſcribatur: *te Titi rogo, vt, acceptis centum, illum ſeruum manumittas, vel Sempronio quid præſtes:* parum quidem aptè [l] ſcribi verùm æquè intelligendum. heredis fidei commiſſum, vt pecuniam Titio præſtet. ideóque ipſum Titium cum herede acturum: & libertatem ſeruo, vel Sempronio, quod rogatus ſit, præſtare cogendum.

15 ¶ Auidius filij ſui fideicommiſit, vt certam pecuniam quatuor libertis ſuis mutuam daret [m], & vſuras leuiores [n] taxauerat: placuit, hoc fideicommiſſum vtile totum eſſe.

Interpretatio faciẽda, per quam legatũ non ſit inutile. Duar. Facultas ſoluendi aliud pro alio tranſit ad ſingularem poſſeſſorem. Bartolus.

Si maritus vxori leget, quæ ei donauerit. 1. *De alternatione.*

109. *Idem* "libro ſexto [o] Quæſtionum."

SI quando quis vxori ſuæ ea, quæ viuus donauerat, vulgari [p] modo leget: non de aliis donationibus videri eum ſentire ait, quàm de his, quæ iure valituræ non ſunt. alioquin "&" fruſtra [q] legaturus ſit: "atque" ſi ita exprimat, *quæ vxori iure donauero*: vel ita, *quæ vxori manumiſſionis* [r] *donauero*, "*ea ei lego.*" nam inutile legatum futurum eſt.

1 ¶ Heres, cuius fideicommiſſum erat, vt mihi fundum aut centum daret fundum Titio vendidit. cùm electio [ſ] ei relinquitur, vtrùm malit, dandi, vt tamen alterum ſolidum præſtet: prætoris officio conuenire exiſtimo, vt, ſi pecuniam Titius offerat, inhibeat fundi perſecutionem. ita enim eadem [t] cauſa conſtitueretur, quæ futura eſſet, ſi alienatus fundus non fuiſſet quando etiam aduerſus ipſum heredem officium prætoris ſiue arbitri [u] tale eſſe deberet: vt, ſi fundus non præſtaretur, neque pluris, neque minoris, quàm centum æſtimaretur.

De legato generali.

110. *Idem* "libro octauo Quæſtionum."

SI heres generaliter ſeruum, *quem* [x] *ipſe voluerit* dare iuſſus, ſciens furem dederit: íſque furtum legatario fecerit: de dolo "malo" agi poſſe ait. ſed quoniam illud verum eſt, heredem in hoc teneri, vt non [y] peſſimum det: ad hoc tenetur vt & alium hominem præſtet, & hunc pro noxæ dedito relinquat.

De excuſatione tutoris.

111. *Marcianus* "libro 2. Inſtitutionum."

ETiam ſi partis [z] bonorum ſe excuſauerit tutor (putà Italicarum [a], vel prouincialium rerum) totum, quod teſtamento datum eſt, ei auferetur. & ita Diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt.

De adſcriptitijs. 1 *De manumiſſione ſerui legati.* 2. *De particula Cum.* 3. *De facto illicito.* 4 *De iureiurando.*

112. *Idem* "libro ſexto Inſtitutionum."

SI "quis" inquilinos ſine prædiis, quibus [b] adherent, legauerit: inutile eſt legatum. [c] ſed, an æſtimatio debeatur, ex voluntate defuncti ſtatuendum eſſe, Diui Marcus & Commodus reſcripſerunt.

1 ¶ Cùm ſeruum ſuum heres damnatus dare, eum manumiſerit [d]: tenetur in eius æſtimationem, nec intereſt, ſcierit, an ignorauerit legatum. Sed & ſi donauerit ſeruum heres, & eum is, cui donatus eſt, manumiſerit, tenetur heres: quamuis ignorauerit, à ſe eum legatum eſſe.

2 ¶ Si ita legatum fuerit, *Titio cum Seio do lego* [f]: vtriſque legatum eſt. ſicut vtrumque legatum eſt, cùm fundus cum domo Formiana legatus eſt.

3 ¶ Si quis ſcripſerit teſtamento, fieri, quod contra ius [e] eſt, vel bonos mores: non valet. veluti ſi quis ſcripſerit contra legem aliquid, vel contra edictum prætoris, vel etiam turpe [g] aliquid.

4 ¶ Diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt, iuſiurandum contra vim [h] legum & auctoritatem iuris in teſtamento ſcriptum, nullius eſſe momenti.

De ſeruo alieno. 1 *De cibariis ſeruo legatis.* 2 *De legatis repetitis à ſubſtituto in tertio gradu.* 3. *Vel à ſubſtituto impuberis.* 5. *De ſepultura.*

113. *Idem* "libro 7. Inſtitutionum."

SEruo alieno ita legari poteſt, *quoad* [i] *ſeruiat*: vel *ſi ſeruus* fortè *Titij erit*: vt & Marcellus ait.

1 ¶ Si quis poſt tempus libertatem ſeruo ſuo dederit, & interea rogauerit, heredem, donec ad libertatem perueniat, cibaria [k] ei dare teſtatoris voluntati obtemperandum eſſe, Diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt.

2 ¶ Si quis à primo herede centum legauerit alicui, & eidem à ſecundo ducenta, poſteáque generaliter repetierit legata: trecenta videtur repetiiſſe.

3 ¶ Sed ſi pater impuberi filio ſubſtituerit, & à ſubſtituto legata repetierit: ſi pupillus heres extiterit, & intra pubertatem deceſſerit: repetitio non valet, quia voluntas defuncti hæc eſt, vt ſemel debeantur.

4 ¶ Si ab impubere legatum fuerit ſub condicione, *ſi ad pubertatem peruenerit*, & à ſubſtituto repetitum [l] fuerit: legatum debetur & à ſubſtituto. nec videtur repetita conditio quæ [m] inutile legatum facit.

5 ¶ Ineptas [n] voluntates defunctorum circa ſepulturam (veluti veſtes [o], aut ſi qua alia ſuperuacua vt in funus impendantur) non valere, Papinianus libro tertio reſponſorum ſcribit.

De peculio caſtrenſi. 1. *De liberto & patrono.* 2. *De fiſco.* 3. *Si quis rogetur reſtituere fundum ſibi legatum, & præterea centum poſt mortem ſuam.* 4 *vel pure.* 5 *Si relinquatur ei, qui capere non poteſt.* 6. *De rogato vt heredem inſtituat.* 7 *De rogato hereditatem ſuam, vel partem eius reſtituere.* 8. *De emancipatione.* 9 *De ædibus deſtruendis.* 10. *De manumiſſione fideicõmiſſarij.* 11 *De fideicõmiſſo relicto filiofam. vel ſeruo.* 13. *De condicione, ſi ſine liberis deceſſerit.* 14. *De alienatione prohibita.* 15. *hoc adiecto, vt in familia relinquatur.* 19. *De morte ſerui relicti.*

114 *Idem* "libro octauo Inſtitutionum."

FIliusfamilias [p] miles vel veteruas, licèt ſine teſtamento decedat, poteſt fideicommittere à patre: quia etiam teſtamentum facere poteſt.

1 ¶ Si libertus ab inteſtato deceſſerit: à patrono poteſt, vſque ad [q] partem debitam, fideicommiſſum relinquere. quia, ſi teſtamentum faceret, licebit ei partem debitam ſolam relinquere.

2 ¶ Qui inteſtato decedit: & ſcit bona ſua ad fiſcum peruentura vacantia: fidei fiſci committere poteſt.

3 ¶ Apud Marcellum libro duodecimo digeſtorum talis quæſtio agitatur: Quidam ab eo, cui fundum legauerat, fideicommiſerat, vt eum fundum poſt mortem ſuam reſtitueret Sempronio. eiuſdẽ legatarij fidei commiſerat: vt Titio daret centum. quæritur, quid iuris ſit. & ait Marcellus: ſi Titio teſtator centum ex fructibus, quos viuus legatarius perceperit, reliquerit: & legatarius poſt tantum temporis deceſſiſſet, vt ex fructibus centum fierent: Titium centum accepturum. ſi poſt acceptum legatum confeſtim deceſſiſſet legatarius, Titij fideicommiſſum extingui: quia placet, * non plus [r] poſſe rogari quem reſtituere, quàm "quantum" ei relictum eſt.

4 ¶ Sed ſi Titij fideicommiſſum non eſt in tempus mortis legatarij collatum: ait Marcellus, confeſtim fideicommiſſum Titio dandum: ſed cautione exacta, quanto amplius ceperit, reddi. quàm cautionem ita committi, ſi priùs legatarius deceſſerit, quàm ex fructibus centum perciperet. ſed vix eſt, vt legatarium ex reditibus voluit antè [ſ] dare quàm fructus legatarius percepiſſet. certè erit legatarius audiendus, ſi velit totum fundum præſtare, ſi de reſtituendo caueatur. abſurdum enim eſt, de ſuo [t] eum præſtare centum: maximè ſi fundus centum, vel non multo pluris eſt, quo iure vtimur.

5 ¶ Si quid alicui licitè fuerit relictum, "vel ius aliud" quod ipſe quidem propter corporis ſui [u] vitium, vel propter qualitatem relicti, vel aliam quamcumque probabilem cauſam habere non potuit, alius tamen [x] hoc habere potuit: quanti ſolet comparari, tantam æſtimationem accipiet.

6 ¶ Vt quis heredem inſtituat aliquem, rogari [y] non

a *vide l. 37. ff. de verbor. obligat. l. 82. ff. de verborum ſignific.* hæc verba pro cõditione & cã ſunt. qualitatem ſignificant & ius legati, & certũ corpus nũmorum.
b Imò, non valebit, *l. 120. ff. de verbor. oblga.*
c id eſt, quæ non erunt in rerum natura, *l. 7. in fin. ff. de tritico.*
d *l. 47. § penultim. & vlt. ſ. eod.*
e *adde l. 12. ff. de auro.*
f ſi cõmodum ſentias.
g Qui teſtamẽto non ſentit commodum, nõ tenetur de leui culpa: ſecus, ſi ſentit commodum, *Bald.*
h *l. 5. §. 2. ſ. commodati.*
i Licet verba legati referãtur ad debitorem, actio tamen cõpetit contra heredem, cui in dubio videtur onus impoſitum *Bartol.*
k *vide l. 11. §. 21. ff. de legat. 2.*
l *alias* apertè vide Antonium Fabrum 5. *Coniectur.* 18. Nã aptè id ſcriptum eſt, ſed non apertè ſatis. quia his verbis, heres pecuniã Titio dare neque iuſſus, neq; rogatus eſt.
m Factum, vtiliter legari poteſt, *l. 66. ſ. eod.*
n Valet legatum, in quo heres iubetur pecuniam leuioribus vſuris mutuare, *Bald.*
o *vide Cuiaciũ 6. ad Africanum.*
p de quo, *l. 33. §. 1. ff. de legat. 3. l. 13. ff. de auro.*
q Verborum interpretatio ea m ſumenda eſt, vt nec fruſtra adiecta videantur, *l. 84. §. 4. l. 110. ff. eodem: l. 25. § 17. ſ. famil.*
r *l. 22. Cod. de donat. inter vir.*
ſ *l. 10. in fin. ſ. de iure dot.*
t Emptor eius condicionis eſſe debet, cuius & venditor, *Bald.*
u vide que notaui *ad l. 7. ff. de fideicom.* Vide ad hunc locũ Antonium Fabrum 3. *Coniecturar.* 13.
x *vide l. 109. §. 1. ſ. eod.*
y *l. 37. ſ. eodem. l. 99. ff. de verbor. obligat. l. 35. Cod. de donat.* Malè ſoluens, non liberatur, *Bald.*
z *vide quæ notaui ad l. 13. §. 3. ſ de excuſat. tut.* Qui peccat in parte officij, in toto peccare videtur *Bald.*
a *l. 28. ſ. de teſtament. tutor.*
b *l. 7. Cod. de agricolis & cẽſibus.*

c nam quæ à ſolo inſeparabilia ſunt, per ſe ſeparatim legata nihil operantur.
d *§. 16. verſ. ſi verò Inſt. de legat.*
e *l. 36. §. 2. ſ. eo.*
f Quod lex reprobat, teſtator adprobare non poteſt, *Bald. l. 55. ſ. eodem. l. 16. ff. de vſu. & vſufruct. l. 3. in fin. ff. de annuis. l. vnic. Cod. de his quæ pœnæ. §. vltim. Inſtitut. de legat.*
g *l. 54. ſ. eod.* turpia legata Græcis, λοιδορίαν ἔχοντα.
h *l. 8. ſ. de conditionibus inſtit.* Iuramentum nõ firmat actum iure prohibitum, *Bald.*
i *l. 82. in fin. ff. de legat. 2.*
k *l. 17. ff. de alimentis.*
l *adde l. 89. ff. de condit. & demõſt.*
m Repetita nõ cenſetur conditio, quæ repetita vitiaret & inutile legatum faceret, *Bartol. l. ab exheredat. l. 126. §. vltim. ff. eodem l. 1. ff. de dote prælegata. l. vltim. ff. de manumiſſis teſtament. l. Titia 134. §. 1. ff. de verbor. obligat. Bartolus in l cum ſeruus ſ. de conditionibus inſtituend. Caſtrenſ. in l. auia. ff. de condit. & demonſtr. Alexand. in l. ſi idem. §. ſed ſi vna ſ. de Iuriſdict. omn. iudic.*
n Nec enim omnis qui teſtatur, ſapit.
o *vt l. vltim. in fin. ff. de auro: l. 14. §. 5. ſ. de religioſis.* Idem cõſtituiſſe Lycurgum refert Alexander ab Alexandro, 3. *Genial.* 2. & 6. *cap.* 4. Quàm grauiter è ſcripturis Baldus, Nudus egreſſus ſum de ventre matris meæ & nudus reuertar illuc. Scio tamen Rebuffum aliud ſentire in cauſa epiſcoporum, vt eos nefas ſit inueſtitos ſepelire. adde Suetonium in Auguſto, *cap.* 100. & Liuium 34.
p *l. 1. §. 6. ff. ad Trebellian.*
q *l. 2. in fin. ff. ad dote.*
r *l. 2. §. 17. ff. ad Trebellian.*
ſ Quod eſt preſtandum ratione fructuum, nõ debet præſtari ante perceptos fruct⁹, *adde l. 58. ſ. de vſufructu.*
t *l. 34. §. 2. in fin. ff. de legat. 3.*
u *l. 40. ſ. eodem.*
x vide quæ ſcripſi in Epitome Feudorũ, *Titulo de teſtamentis.*
y *l. 17. ff. ad Trebellian.*

potest. planè senatus censuit perinde habendum, atque si rogasset hereditatem restitui.

7 ¶ Quid ergo, si heres post mortem suam rogatus fuerit hereditatis suæ partem quartam restituere? verius esse existimo, quod & Scæuola notat, & Papirius Fronto scribit, valere fideicommissum, atque si de hereditate sua restituenda rogatus esset. & eatenus restituenda est, quatenus [a] hereditas testatoris patitur, secundùm [b] vulgarem [c] formam iuris.

8 ¶ Sed si liberos suos emancipare rogatus fuerit, non cogitur [d] hoc facere. potestas enim patria, inæstimabilis [e] est.

9 ¶ Ædes destruendæ [f] neque legari, neque per fideicommissum relinqui possunt. & ita senatus censuit.

10 ¶ Si fideicōmissum relictum fuerit seruo alieno sine libertate, & ad libertatem peruenerit: dicendum est, posse eum admitti ad capiendum.

11 ¶ Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, eum qui rogatus est sub condicione fratris sui filiis restituere, ante diem fideicommissi cedentem ne quidem ex voluntate eorum posse restituere his in potestate patris agentibus. cùm possit, die fideicommissi cedente, sui iuris constitutis ipsis debere restitui: vel, si aliquis ex his antè decesserit, non omnibus.

12 ¶ Idem principes rescripserunt, filiis ante diem fideicommissi venientem restitui hereditatem maternam necesse non esse. sed præstare heredem posse vulgarem cautionem: [g] aut, si præstare eam non poterit, mitti liberos in [h] possessionem fideicommissi seruandi causa: *vt pro pignore*, non [i] vt pro dominis possideant: vel alienandi ius, sed vt pignus habeant: vt filius per patrē fructus consequatur, & seruus per dominum.

13 ¶ Cùm erit rogatus, si sine liberis decesserit, per fideicommissum restituere: conditio defecisse videbitur, si patri superuixerint liberi. nec quæritur, an heredes extiterint.

14 ¶ Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, eos: qui testamento vetant quid alienari, nec [k] causam exprimūt, propter quam id fieri velint: nisi [l] inuenitur persona, cuius respectu hoc à testatore dispositū est: nullius esse momenti scripturam: quasi nudum præceptum reliquerint. quia talem legem testamento non possunt dicere. Quòd si liberis, aut posteris, aut libertis, aut heredibus, aut aliis quibusdam personis consulentes, eiusmodi voluntatem significarent: eam seruandam esse. sed hæc neque creditoribus [m], neque fisco [n] fraudi esse. nam si heredis, propter [o] testatoris creditores, bona venierunt: fortunam communem fideicommissarij quoque sequuntur.

15 ¶ Cum pater, filio herede instituto, ex quo tres habuerat nepotes, fideicommisit, *ne fundum alienaret. & vt in* [p] *familia relinqueret:* & filius decedens, duos heredes instituit [q] tertium exheredauit, eum fundum extraneo legauit: Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, verum esse, non paruisse voluntati defuncti filium.

16 ¶ Sed & si, cùm duos exheredauit, vnum heredem instituit, fundum extraneo legauit: "vt" putat Marcellus, posse exheredatos petere fideicommissum. Quod euenit, & si viuus filios emancipasset [r], & postea fundum alienasset.

17 ¶ Sed si omnes filij heredes instituti sint ex disparibus partibus: non possunt petere fideicommissum ex minore parte scripti: vt viriles, non hereditarias partes, in eo habeant. verum [s] est enim, in familia reliquisse, licèt vni [t] reliquisset.

18 ¶ Item si vnum heredem instituisset, nec quicquā legasset: exheredati nihil interim, quamdiu in familia res est, petere possunt.

19 ¶ Interdum etiam cum lucro [u] heredis moritur seruus legatus, vel per fideicommissum relictus. veluti si alienus [x]: vel "licèt" proprius, pluribus tamen separatim ita relictus, vt vnusquisque in solidum capiat." scilicet si" sine culpa heredis mortuus sit.

De verbis precarijs.

115. *Vlpianus* "libro secundo Institutionum."

Etiam hoc modo [y]. *Cupio* [z] *des, opto des, credo* [a] *te daturum*: fideicommissum est.

Definitio legati. 1 Si legetur heredi, vel heredi & extraneis 2. An heres legari possit. 3 De seruo hereditario. 4 Localis fundus dari debet, & de seruitutibus.

a patitur, secundum vulgatem formam iuris & si filios suos emancipare rogatus &c. *Cuiac. vide Paulum 4. sentent.* 13. §.1. *& ibid. Cuiac.*
b *l.70. §.2.*ꝟ. *de legat.2.*
c vulgaris formula hîc interprete Accursio, stricta est formula: verisimilius est, ius rectum & ordinariū intelligi: quo legatarius non cogitur filios emancipare: quia patria potestas est res inęstimabilis & sancta. Cogi tamen potest iure extraordinario, id est, authoritate principis. *adde l.92.*ꝟ. *de condit. & demonstrat. Paul.4. sentent.*13.§.1. Cæterum Quidam hîc initium paragraphi constituunt.
d Imò cogitur, *l. 92.*ꝟ. *de condit. & demonstrat.*
e Inæstimabilis est patria potestas, *vt hîc*: vt & libertas, *l.106.*ꝟ. *de regulis iuris.*
f *vide quæ notaui ad l.41.§. 7.* s. *eodem.*
g *vide l.12. in fin.* s. *qui satisdat.*
h *l.1.§.1.*ꝟ. *vt in possess. legat.*
i *vide l.5.*ꝟ. *vt in possess. legat.*
k *l.38.§.4. l. 93.*ꝟ. *de legat.3.*
l *l.69.§. 3.*ꝟ. *de legat. 2. vide Rolandum à Vallæ. 1. Consil.25. numero.17.18.19.*
m Bonorum alienatione vetita, excipiuntur pignora in gratiam creditorū, *Cuiac.5. obseruat.* 16. *vide l.1. Cod. debitorē venditione pignor.*
n Bonorum alienatione vetita, non excipitur vicesima. nec enim iussus testatoris fisco fraudi erit, quominùs fiscus detrahat vicesimā, *Cuiac.5. obseruat.* 16. An vero id referemus, ad vicesimam rerum venalium, vel hæreditatis? *vide eundem 9. obseruat.*24.
o nā si propter heredis, *Haloan*-
p *dixi 5. Feud.*13.
q Alienationis verbo institutio comprehēditur, *adde l. 1. Cod. de fundo dotali l. vltim. Cod. rebus alienis nō alienādis.*

r tunc enim non est voluntaria alienatio, *l.69.§.1.*ꝟ. *de legat.2.* s *dict. l.69. in fin.* t *l.67.§.2. in fin.*ꝟ. *de legat.2.* u id est. citra damnum heredis, *l.26.§.1.* s. *eod.* x *l.22. in fin.*ꝟ. *de legat.3.* y *facit l.11.*ꝟ. *de legat.3.* z Fideicommissi verba Cupio, opto, credo te daturum *adde l.118.*ꝟ. *eodem. Paul.4. sent.1.§.6. dixi ad l.2. Cod. de codicill. l.2. Cod. commun. de legatis: l.11. Cod. de fideicommiss.* a *aliàs* confido. b ¶ μειωτις 34. *Eclog.1. cap.105.* adde & aliā definitionē, *l.36.*ꝟ. *de legat.2.§.1. Inst. eod.* c *l.18. l.34.§.11. in fin.* s. *eod. Vlpian.24.§.22.* d *vide l.31.* s. *de heredibus instituend.* e *l. 45. in fin.* s. *eodem.* f *l.1.* s. *quemadmodum seruit.* g *l.76.§.2.*ꝟ. *de legat.2.* h Ciuitatibus legari potest, *l.22.*ꝟ. *eod.* i Ciuitatibus in eas causas legabatur in distributionem, opus, alimenta, eruditionem puerorum, *vt hîc:* & similia, vt ad honorem & ornatum eius, *vide l.122.*ꝟ. *eod.* k Distributio hæc aliàs diuisio dicitur, *l.122.*ꝟ. *eodem. vbi vide* distributionis quoque verbo, intelliguntur aliæ distributiones

116. *Florentinus* "libro vndecimo Institutionum."

Legatum est delibatio [b] hereditatis, qua testator ex eo, quod vniuersum heredis foret, alicui quid collatum velit.

1 ¶ Heredi à semetipso [c] legatum dari non potest: à "te" coherede potest. Itaque si fundus legatus sit ei, qui ex parte dimidia heres institutus est, & duobus extraneis: ad heredem, cui legatus est sexta pars fundi pertinet. quia à se vindicare non potest: à coherede verò semissario, duobus extraneis concurrentibus, non ampliùs tertia parte. extranei autem, & ab ipso herede, cui legatum est semissem, & ab alio herede trientem vindicabunt.

2 ¶ Alienus seruus heres institutus legari ipse à se nec totus, nec pro parte potest.

3 ¶ Seruo hereditario rectè legatur, licèt ea adita non sit. quia hereditas personæ [d] defuncti, qui eam reliquit, vice fungitur.

4 ¶ Fundus legatus talis dari debet, qualis [e] relictus est. itaque siue ipse fundo heredis seruitutem debuit, siue ei fundus heredis: licèt confusione [f] dominij seruitus extincta sit: pristinum ius restituendum est. & nisi legatarius imponi [g] seruitutem patiatur: petenti ei legatum, exceptio doli mali opponetur. si verò fundo legato seruitus non restituetur, actio ex testamento superest.

De ciuitate.

117. *Martianus* "libro tertiodecimo Institutionum."

Si quid relictum sit ciuitatibus, [h] omne valet: siue [i] in distributionem [k] relinquatur, siue in opus, siue in alimenta, vel in eruditionem [l] puerorum, siue quid aliud.

De verbis præcariis.

118. *Neratius* "libro decimo Regularum."

Et eo modo [m] relictum, *Exigo*, [n] *desidero, vti des*: fideicommissum valet. sed & ita, *Volo hereditatem meā Titij esse: scio hereditatem meam restituturum te Titio.*

De rationibus reddendis.

119. *Marcianus* "libro primo Regularum."

Si seruus *vetitus est à testatore rationes* [o] *reddere*: non hoc consequitur, vt ne, [p] quod apud eum sit, reddat, & lucrifaciat: sed ne scrupulosa [q] inquisitio fiat. hoc est, vt negligentiæ ratio non habeatur, sed tantùm fraudium [r]. Ideò & [s] manumisso non videtur peculium legari per hoc, quòd vetitus est rationes reddere.

De alienatione ædium, quorum redditus legatus est. 1 Si fideicommissarij distractione consenserint. 2. De fructibus fundi legati.

120. *Vlpianus* "libro secundo Responsorum:"

Nihil proponi, cur prohibeatur hæres ędificia distrahere [t], quorum [u] reditus sportulæ [x] sunt relictæ. salua tamen causa legati.

1 ¶ Omnibus [y], quibus fideicommissum relictum est, ad distractionem consentientibus, nullam fideicommissi petitionem superfuturam.

2 ¶ Fructus ex fundo purè legato, post aditam hereditatem [z] à legatario perceptos, ad ipsum pertinere. colonum [a] autem cum herede ex conducto habere actionem.

De particula cum.

121. *Martianus* "lib.3. Regularum."

Si quis legauerit Titio cum Mæuio: & sine altero alter ad legatum admittitur. nam & cum dicit prætor, *Ventrem cum* [b] *liberis in possessionem esse iubeo*: etsi non sint liberi: venter in possessionem mittetur.

De relicto ad ornatum, vel honorem ciuitatis. 1. Si is à quo legatum est non adierit. 2 Si is, cui sub conditione dandi legatum est oneretur fideicommisso.

122. *Paulus* "lib. 3. Regularum."

Ciuitatibus [c] legari potest † etiam quod ad honorem, ornatúmque [d] ciuitatis pertinet. Ad ornatum: puta quod ad instruendum forum, theatrum, stadium, legatum fuerit. Ad honorem: putà quod ad munus edendum, venationémve [e], ludos scenicos [f], ludos Circenses, "relictum fuerit:" aut quod ad diuisionem [g] singulorum ciuium, vel epulum [h], relictum fuerit. hoc ampliùs, quod in alimenta ætatis putà infirmæ [i] (senioribus [k], vel pueris, puellísque) relictum fuerit: ad honorem [l] ciuitatis pertinere respondetur.

quæ pēsitari solent Ecclesiasticis personis, quod statis horis solemnibus specieb⁹ adfuerint, *c.2.§.1. de ætate & qualitate in Clemēt. c. vnic. de clericū nō resident. in 6. cap. licet vobis de præbend.*
l Eruditionis is est fauor vt in eam debita, valeant.
m *adde l. 11.*ꝟ. *de leg.3.*
n *vide l. 111.* s. *eo.*
o *l.23.§. 2.*ꝟ. *de pecul. vide l.5.§. 7.* s. *de administ. tutor.*
p Rationibus reddendis liberat⁹ reliqua debet reddere, *vt hîc*: vt & volumina ipsa ratione, *l. vltim. §.*ꝟ. *de liberat. legata.*
q Rationibus reddendis liberatus, scrupulosè non est inquirēdus: negligentiæ eius ratio nō habetur, sed fraudis & doli tantum.
r *l.9.*ꝟ. *de liberatione.*
s Rationibus reddendis, liberatus & manumissus, *hoc* ipso quod rationibus reddendis liberatus est, peculium suum non cōsequitur. Hinc etiam colligitur legatū vtile non vitiari per inutilē libertatis dationem.
t *vide l. 49.§.8.* s. *eodem. l.21.*ꝟ. *de ann. legatis. l.38.*ꝟ. *de vsu & vsufr.*
u *aliàs* è quorū reditu sportulæ. *Haloander.*
x Sportulæ qd Budæum in *l. si mulieri* s. *de donat. inter virum & vxorem: Alciatum.3. dispūct.* 17.
y *l.11. Cod. de fideicommissis.*
z tūc enim heres est in mora dādi legati: ideóque fructus restituere tenetur, *l.84.* s. *de legat.2.* adde quædā ex Paulo huic loco non inidonea 3. *sentent.6.§.64.*
a *l.32.* s. *locati.*
b Dictio *Cum*, non facit conditionem, *l. 13. in fin.*ꝟ. *de manumiss. testament.*
c *l.73. in fin. l. 117.* s. *eod. l.26.* s. *de negotiis. l.1.§.5.*ꝟ. *ad l. Falcid. l.26.*ꝟ. *ad Trebell. l.12.*ꝟ. *vt in possess. legat. Vlpian. 24.§. 28.*

† olim non poterat: neque per alium institui heredes poterant, *Vlpian.22. §.5.* d Honor ciuitatis ab eius ornatu distinguitur. Ad ornatum ciuitatum hæc pertinent, forum, theatrum, stadium: ad honorem verò hæc muneris editio, venatio, ludi scenini & Circenses. e de venatione adde quæ scripsi *ad l.4.*ꝟ. *de administrat. rerum. l.5.*ꝟ. *de pollicit. adde Nouell.105. c.1. vbi dixi.* f Ludorum alij scenici, alij Circenses. dixi de ludis ad leges XII. Tabularū. adde *Alex. ab Alexandro 6. genial.19.* g Diuisio hîc est distributio, *l.117.* s. *eod. adde l.23.*ꝟ. *de ann.* h *l.17. in fin.*ꝟ. *de condit. & demonst.* visceratione, *l.54.*ꝟ. *de legat.3. Anton. August.4. Emend 1.* i hinc colligit Alciat⁹, Statutū aliquid disponēs in casu infirmitatis, habere locū in casu senectutis. Probata senectute, resultare presumptionē iuris, ꝙ quis sit eget, *vide Alc.1 pres.53.* vbi etiā ait presūptionē esse, libidinē minui in senectute. k *adde l.8.§.10.* s. *de trāsact.* l Quod ad alimenta senū, puerorū & puellarū relinqtur, ad honorē ciuitatis ptinet.

1 ¶ *Lucius*

a *l. vnic. §. 3. Cod. de caducis.*
b Veteres dicebant, damnas in plurali, non damnes, v. Paul. *3. sentent. 6. §. 6. & ibid.* Cuiac. *adde l. 34. §. 1. ff. de legat. 3.*
c *adde l. 23. ff. de legat. 3.*
d Capere non videtur, qui tantum erogat, quantum accipit, *vide l. 51. ff. de regulis iuris.*

1. ¶ *Lucius*[a] *Titius & Gaius Seius Publio Maeuio decem dare damnas*[b] *sunto.* Gaius Seius heres non extitit. Sabinus ait, Titium solum, legatum debiturum. nam Seium pro non scripto habendum esse. haec sententia vera est. hoc est, Titius tota decem debebit.

2 ¶ Eum, cui sub hac conditione fundus legatus est, si centum heredi dedisset: si tantum[c] sit in pretio fundi, quantum heredi dari iussus est: non est legatarius cogendus fideicommissum à se relictum praestare, quoniam nihil[d] ex testamento videtur capere, qui tantum erogat quantum accipit.

Si fideicommissarius heredi successerit pro parte, 1. De tacito fideicommisso.

123. *Marcellus* libro singulari Responsorum.

LVcius Titius, cùm duos filios heredes relinqueret, testamento ita cauit: *Quisquis mihi liberorum meorum heres erit, eius fidei committo, vt, si quis ex his sine liberis decedat, hereditatis meae bessem, cum morietur fratribus suis restituat.* frater decedens fratrem suum ex dodrante fecit heredem. quaero, an fideicommisso satisfecerit. Marcellus respondit, id, quod ex testamento Lucij Titij fratri testator debuisset, pro[e] ea parte, qua alius heres exstitisset, peti posse: nisi diuersum sensisse eum probaretur. nam parum inter hanc speciem interest, & cùm[f] aliàs creditor debitori suo exstitit heres. sed plane audiendus erit coheres, si probare possit, ea mente testatorem heredem instituisse fratrem suum, vt contentus institutione, fideicommisso abstinere deberet.

e *l. 50. ff. de fideiussoribus.*
f Confusio fit pro parte, quoties creditor debitori pro parte succedit, *l. 6. Cod. de heredit. action.*

1 ¶ In testamẽto ita scriptum est: *Gaio Seio illud & illud heres meus dato. & te rogo, Sei, fideique tuae mando, vti ea omnia, quae*[g] *supra scripta sunt reddas sine vlla mora. ei redde res ipse.* quaero, an tacitum[h] fideicommissum sit, cùm personam testator, cui restitui vellet testamento non significauerit. Marcellus respondit: Si in fraudem legum tacitam fidem Seius accõmodasset: nihil ei prodesse potest. si his verbis paterfamilias cum eo locutus esset. non enim ideo circumuenisse minùs leges existimandus est: cùm perinde incertum sit, cui prospectum voluerit.

g *l. 85. ff. de leg. 2.*
h de quo lex. *103. ff. eodem.*

Pro qua parte heredes teneant.

124. *Neratius* libro quinto Membranarum.

SI heredes nominatim[i] enumerati, dare quid damnati sunt: propius est, vt viriles[k] partes debeant[l]. quia personarum enumeratio hunc effectum habet, vt exequentur in legato praestando: qui, si nominati non essent, hereditarias partes debituri essent.

i *l. 54. in fin. ff. eodem.* quid sit nominatim, *vide l. 92. ff. de leg. 3.*
k Imò, pro hereditariis conueniendi sunt, *l. 17. ff. de duobus reis.*
l & accipiant, *§. 6. Institut. de heredibus instit.*

De legato praeceptionis & bonor. possess. contra tab.

125. *Rutilius Maximus* libro singulari ad legem Falcidiam.

SI heres centum praecipere iussus sit, & restituere hereditatem: & patronus bonorum possessionem contra tabulas petierit: sicut legata: ita praeceptio pro parte, quam patronus abstulit, minuetur[m].

m *l. vltim. inf. ff. de leg. 3.*

De substituto vt legitimo herede exheredati. 1 De substitutis postumo.

126. *Paulus* libro singul. de secundis tabulis.

AB exheredati substituto, inutiliter legatum datur. Ergo nec à legitimo exheredati fideicommissum dari poterit. quòd & legitimi eo iure praestare coguntur, quo, si scripti fuissent. Sed si committente aliquo ex liberis edictum praetoris, quo contra tabulas bonorũ possessionem pollicetur: scriptus quoque filius contra tabulas bonorum possessionem petierit: substitutus eius, legata pro modo patrimonij, quod ad filium peruenit, praestabit: perinde ac si id, quod per bonorum possessionem filius habuit, à patre accepisset.

1 ¶ Cùm à postumo[n] ita legetur, *si heres erit*: &, non nato postumo, substituti adeant: legata eos debere, existimandum[o] est, quae ille, si viueret, debiturus erat:

n nam posthumo fideicommitti potest, *l. 1. §. 6. ff. de leg. 3.*
o Repetitam non videri conditionem, quae repetita vitiaret, legatũ hinc colligunt, *dixi ad l. 113. §. 4. ff. eodem.*

De postumo alieno

127. *Idem* libro singulari de iure Codicillorum.

AFratris[p] postumo fideicommissum dari potest. sola enim voluntas[q] seruatur in fideicommissis. & obtinuit Galli[r] sententia, alienos quoque postumos, legitimos nobis heredes fieri.

p Posthumo alieno fideicõmitti potest. *§. 26. Institut. eod.*
q *l. 7. in fin. ff. de supellectili.*
r *l. 29. ff. de liberis.*

Si tutor pupillam suam vxorem duxerit.

128. *Marcianus* libro secundo Institutionum.

SI tutor pupillam suam contra[s] senatusconsultum vxorem duxit: illa quidem ex testamento eius capere potest: ipse autem non potest. & meritò. delinquunt enim hi, qui prohibitas nuptias contrahunt: & meritò puniendi sunt. quod imputari non potest mulieri, quae à tutore decepta est.

s *l. 63. in fin. ff. de ritu l. 2. §. 1. ff. de his quae vt indign.*

LIBER TRIGESIMVS-PRIMVS.

DE LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS, (LIBER SECVNDVS.)

a An extranei? sic putat Augustin. 4. *emendat. 15. in fin.* sed tamen, adde *l. 75. ff. de legat. 1.*
b veluti conditionem, *Cuiac. 2. obseruat. 2.*
c Imò, legatum in heredis voluntatem conferri non potest, *l. 43. §. 2. ff. de leg.* 1 Quid aio? Imò potest, si modo non plenum arbitrium ei committas, sed quasi bono viro, *l. 11. §. 7. ff. de legat. 3. vide Cuiac. obseruat. 2.*
d Imò, multum. nam legatum sub hac cõditione, *Si Capitolium ascenderit*, debetur: *l. 11. §. 1. ff. de condit. & demonstrat.* sub ea, *si voluerit*, non debetur, *l. 11. §. 7. ff. de legat. 3.*
e *dict. l. 11. §. 7. ff. de legat. 3. l. 7. de contrah. empt. l. 47. §. 1. in fin. ff. de administr. tutor.*
f hinc colligit Alciatus, Praesumi pro laudo & sententia arbitri. 3. pr. *ff.* 12.

De legato in arbitrium alterius collato.

Vlpianus lib. 9. ad Sabinum.

IN ARBITRIVM alterius[a] conferri legatum, veluti conditio[b] potest.[c] quid enim interest[d]: *Si Titius in Capitolium ascenderit*, mihi legetur: an, *Si voluerit?*

1 ¶ Sed cùm ita legatum sit pupillo siue pupillae, *Arbitrio tutorum*: neque conditio inest legato, neque mora. cùm placeat, in testamentis legatum in alterius arbitrium collatum, pro[e] viri boni arbitrio accipi quae[f] enim mora est in boni viri arbitrio, quod iniectum legato velut certam quantitatem exprimit, pro viribus[g] videlicet patrimonij?

De numero legator.

2. *Paulus* libro septnagesimo quinto ad Edictum.

QVotiens nominatim[h] plures res in legato[i] exprimuntur[k], plura legata sunt. si autem supellex[l], aut argentum, aut peculium, aut instrumentum legatum sit vnum legatum est.

g *l. 14. ff. de annuis.*
h *l. 3. ff. de peculio.*
i Idem in stipulatione: tot enim sunt stipulationes, quot res sunt, *l. 29. ff. de verbor. obligat.*
k *sub.* coniunctim, nõ disiunctim, *l. 27. ff. eod.*
l *l. 6. inf. ff. eod.*
m ¶ *v. l. 7. ff. de cond. & demonst.*
n Vasalli catalogum cogi dominum seu patronum vniuersum probare hinc colligit Molineus in *cõsuet. Parisiens. de matiere feudale §. 35. num. 28.*
o Legatarius pro parte adquirere vnum vel idem legatum, pro parte repudiare non potest, *l. 38. ff. de leg. 1.*
p ex diuersis causis, *l. 101. §. 1. ff. de legat. 1 adde l. 10. ff. de vsu & vsufruct. leg.*
q *l. 15. in fin. ff. de alimentis.*
r *dict. l. 36. §. 3. ff. ad leg. Falcid. l. 22. ff. de fideicommiss. libert.*

De condicione quae est in potestate heredis.

3. *Idem* libro quarto ad Plautium.

SI ita legetur: *Heres dare damnas esto, si in Capitolium non*[m] *ascenderit*: vtile legatum est: quamuis in potestate eius sit ascendere, vel non ascendere.

An possit pro parte repudiari, pro parte acquiri.

4. *Idem* libro octauo ad Plautium.

NEminem eiusdem rei legatae sibi partem[n] velle partem[o] nolle, verius est.

5. *Idem* libro septimo Quaestionum.

SEd duobus[p] legatis relictis, vnum quidem repudiare, alterum verò amplecti posse, respondetur.

1 ¶ Sed si vnum ex legatis onus[q] habet, & hoc repellatur: non idem dicendum est. pone eum, cui decem & Stichus legatus est, rogatum[r] seruum manumittere. si Falcidia locum habet: ex decem, vtriusque legati quarta deducetur. igitur, repudiato seruo, non euitabitur onus deductionis: sed legatarius ex pecunia duas quartas relinquet.

6. *Idem* "libro singulari ad Legem Falcidiam".

GRege autem legato, non potest [a] quædam sperni, quædam vindicari. quia non plura, sed vnum legatum est. Idémque dicemus. peculio legato, aut veste [b], aut argento, & similibus.

Si vnus ex collegatariis capere non potest.

7. *Idem* "libro octauo ad Plautium."

SI Titio, & ei, qui capere [c] non potest, decem legata sint: quia duobus heres dare damnatur [d], & vnus capere non potest: quinque sola Titio dantur.

De seruo qui in fuga est. 1. Si cui decem, aut si noluerit, homo legetur. 2. De amphoris tot ex dolio illo. 3. Si dubitetur, vtri dandum sit legatum 5. De parte hereditatis.

8. *Idem* "lib. 9. ad Plautium."

SI quis seruum heredis, vel alienum legauerit: & is fugisset: cautiones interponendæ sunt de reducendo eo. sed si quidem viuo testatore fugerit, expensis [e] legatarij reducitur. si post mortem, sumptib. heredis.

1. ¶ Si ita legetur: *Sempronio leg. decem: aut, si noluerit, hominem Stichum lego:* hoc casu duo legata sunt. sed vni contentus esse debet.

2 ¶ Si quis legauerit ex illo dolio amphoras decem, etsi non decem, sed pauciores [f] inueniri possint: non extinguitur legatum: sed hoc tantummodò accipit, quod inuenitur.

3 ¶ Si inter duos dubitetur de eodem legato, cui potiùs dari oportet: vtputa si Titio relictum est, & duo eiusdem nominis amici testatoris veniant, & legatum petant, & heres soluere paratus sit, deinde ambo defendere heredem parati sint: eligere [g] debere heredem, cui soluat, vt ab eo defendatur.

4 ¶ Certam pecuniam legatam si & legatarius, & substituti legatarij peterent, & heres soluere paratus sit: si ambo defendere heredem parati sint: eligere debet heres, cui soluat, vt ab eo defendatur. & si neutrius manifesta calumnia videatur, ei potiùs soluendum, cui primùm [h] legatum est.

5 ¶ Si cui certam [i] partem hereditatis legauero: Diuus Hadrianus rescripsit, vt neque pretia manumissorum, neque funeris impensa deduceretur.

De parte bonorum.

9. *Modestinus* "libro nono Regularum."

CVm autem pars bonorum ita legatur, *bonorum meorum, quæ sunt, cùm moriar:* dos, [k] & manumissorum pretia è medio deducenda sunt.

De accessione.

10. *Iauolenus* "lib. 1. ex Plautio."

CVm fundus nominatim legatus sit, si quid "ei" post testamentum factum adiectum [l] est, id quoque legato cedit, etiam si illa verba adiecta non sint, *qui meus erit:* si modò testator eam partem non separatim possedit, sed vniuersitati prioris fundi adiunxit.

De *statulibero.* 1. De *alternatione.*

11. *Pomponius* "libro septimo ex Plautio."

STatuliberum ab herede ne tunc quidem, cùm dubia sit eius ex testamento libertas, legatum sine libertate accipere posse Labeo ait: quia seruus eius [m] esset. sed si heres eandem [n] conditionem legato inserat, quæ libertati à testatore data præposita fuerit: valet legatum. nam & si, cùm moreretur heres, seruus liber esse iussus esset: rectè sine libertate ei ab herede legari posse constitit. quia superuacuum sit, ei libertatem dare, quam ex testamento heredis capturus non sit, sed "ex" testatoris" habet.

1 *Stichum aut Pamphilum, vtrum heres meus volet, Titio dato: dum vtrum velit dare, eo* [o] *die, quo testamentum recitatum erit, dicat.* si non dixerit heres Pamphilum, an Stichum dare malit: perinde obligatum eum esse puto, ac si Stichũ aut Pamphilum dare damnatus esset, vtrum legatarius elegerit. Si dixerit [p], se Stichum dare velle: Sticho mortuo, liberari eum. Si ante diem legati cedentem alter [q] mortuus fuerit: alter, qui superérit, in obligatione manebit. Cùm autem semel dixerit heres, vtrum dare velit: mutare [r] sententiam non poterit, & ita & Iuliano placuit.

De *pecunia.* 1. De *legato, cum heres morietur.*

12. *Paulus* "libro secundo ad Vitellium."

SI pecunia legata in bonis legantis non sit, soluendo tamen hereditas sit: heres pecuniam legatam dare compellitur: siue de suo, siue ex [s] venditione rerum hereditarium, siue vnde voluerit.

1 ¶ Quod ita [t] legatum est. *heres, cum morietur, Lucia Titio dato decem:* cùm incerta die legatum est, ad heredes legatarij non pertinet, si viuo herede decesserit.

De *duobus reis.* 1. *De eo quod testatori debetur.*

13. *Pomponius* "libro septimo ex Plautio."

QVi duos reos eiusdem pecuniæ habet, Titium, atque Mæuiũ: ita legauit: *quod mihi Titius debet, Mæuio heres meus dato: quod Mæuius debet Seio dato,* his verbis onerat heredẽ: nam cùm actiones suas heres Mæuio præstiterit aduersus Titium, videtur Mæuius facto eius liberatus esse. & idcirco Seio heres tenebitur [u].

1 ¶ Si is, qui vnum reum habebat, quod is sibi deberet, duobus in solidum separatim legasset: oneratur heres duobus satisfacere, vni actione cedendo, alteri pecuniam soluendo [x].

Si seruus legatus, & liber esse iussus sit 1. De *seruo alieno*

14. *Paulus* "libro 4. ad Vitellium."

SI idem seruus & legatus [y], & liber esse iussus sit: fauor libertatis præualet [z]. sin autem & in posteriore scriptura legatus est, & euidens [a] ademptio libertatis ostenditur: legatum propter defuncti voluntatem præualebit.

2 ¶ Seruo alieno [b] herede instituto, post mortem domini eius, cui adquisita hereditas & libertatẽ fideicommissariam dari posse, constat.

De alternatione.

15. *Celsus* "lib. 6. Digestorum."

SI quis, duobus heredibus institutis, ita legauerit: *Stichum aut decem heredes danto:* non [c] potest alter heredum quinque, alter partem Stichi dare: sed necesse est, vtrumque aut Stichum totum, aut decem soluere.

16. *Paulus* "libro decimonono Digestorum."

SI Titio aut [d] Seio, *vtri heres vellet,* legatum relictum est: heres alteri dando, ab vtroque liberatur, si neutri dat: uterque perinde petere potest, atque si ipsi soli legatum foret. nam vt stipulando duo rei constitui possunt, ita & testamento potest id fieri.

De fideicommisso relicto à legatario. 1. Si vni ex libertis legatum sit: nec appareat cui.

17. *Marcellus* "libro decimo Digestorum."

SI quis Titio decem legauerit: & rogauerit, [e] *vt ea restituat Mæuio:* Mæuiúsque fuerit mortuus [g]: Titij [h] commodo cedit, non heredis: nisi [i] duntaxat vt ministrum [k] Titium elegit. Idem est, & si ponas vsumfructum legatum.

1 ¶ Si heres damnatus esset, decem vni ex libertis dare: & non constituerit, cui daret: heres omnibus [k] eadem decem præstare cogendus est.

De *re legatarij.*

18. *Celsus* "lib. 17. Digestorum."

HEredem meum ita tibi obligare possum: vt, si, quandoque ego moriar, tuus seruus Stichus non erit: dare eum tibi damnas sit.

De alternatione.

19. *Idem* "lib. 18. Digestorum."

SI is, cui legatus sit Stichus aut Pamphilus, cùm Stichũ sibi legatum putaret, vindicauerit: ampliùs mutandæ vindicationis ius non habet [l]. tanquam si damnatus [m] alterutrum dare, Stichum dederit: cùm ignoret, sibi permissum, vel Pamphilum dare: nihil repetere possit [n].

De *seruo communi è iure accrescendi*

20. *Idem* "libro decimonono Digestorum."

ET Proculo placebat, & à patre sic accepi, quod [o] seruo communi legatum sit, si alter dominorũ omitteret [p] alteri non adcrescere [q]. non enim coniunctim, sed partes [r] legatas. nam ambo si vindicarent. eam quemque [s] legati partem habiturum, quam in seruo haberet.

De *dote de verbo reddere.*

21. *Idem* "libro vigesimo Digestorum."

CVm quidam vxori suæ dotem reddidisset: quadraginta ei legare voluisset: &, quamquam sciret dotem redditam [t], hoc tamen prætextu vsus esset, quasi dotis reddendæ nomine eam summam legaret: existimo, deberi

a non possunt, *Haloander. adde l. 38. ff. de legat. 1.*
b *l. 2. ff. eodem.*
c *l. 34. §. 9. ff. de legat. 1.*
d de legato damnationis, *vide Vlpian. 24. §. 4.*
e *l. 108. ff. de legat. 1.*
f *l. 65, l. 108. §. fo. ff. de legat. 1*
g Vbi collegatarij sunt pares per omnia potest heres gratificari cui vult.
h *l. 6. Cod. de legatis.* Præsumitur enim in dubio magis pro instituto, quàm pro substituto, *Baldus.*
i Legatarius hereditatis, non partis bonorum, subiicitur oneribus, *vt hîc: & l. 9. ff. eod. l. vlt. ff. de vsu & vsufr.*
k *l. 104. in fin. ff. de legat.*
l Quod rei legatæ accedit, ad legatarium pertinet, *Bartol.*
m heredis, *l. 9. ff. de statulib.*
n Heres non legat statulibero, nisi sub conditione libertatis, vel nisi fiat liber per mortẽ heredis, *Bald.*
o Qui concedit electionem vsque ad tempus, post tempus videtur causam reuocare, & alteri concedere.
p *l. 84. §. 9. ff. de legat. 1.*
q *l. 47. §. 3. ff. de legat. 1.*
r *dict. §. 9. l. 20. ff. de optione.* Electio ex libera voluntate mutari non potest, *Bald.*
s *l. 26. ff. familiæ.* Legatario pecuniæ debetur pecunia numerata, licèt in bonis testatoris non sit inuenta, sed sola immobilia, *Baldus.*
t *l. 4. ff. quando dies legat.*
u Quando facto heredis debitor liberatur, imputatur heredi, *Bald.*
x quia iura cessa vni, non possunt postea cedi alteri. *l. vnic. §. 14. Cod. de caducis.*

y Quoties duo simul relinquũtur quæ simul valere non possunt, valet fauorabilius, *Bald. l. 16. l. 18. in fin. ff. d. vulgari. l. 94. in fin. ff. de condit. & demonstr. l. 10. in fin. l. 40. ff. de manum. ff. testament.*
z excipe casum legis, 37. ff. eo.
a *vide l. 50. de fideicomm. libert.*
b *l. 16. ff. de fideicommiss. libert.*
c In diuersis rebus non potest fieri solutio, *Bald. adde l. 85. ff. de verbor. obligat. l. 8. in fin. ff. de lega. 1. l. 34. §. 1. ff. de solutionibus.*
d *vide l. 9. ff. de duobus reis.*
e Legatarius potest rogari de legato restituẽdo.
f *l. 60. ff. eod. l. 38. §. 6. ff. de legat. 3. l. vnic. §. 4. §. 9. vers. sin autẽ Cod. de caducis.*
g Legem Papiam ea tantùm vindicare, quæ apud heredem remansura sunt non, quæ apud legatarium hinc colligit Cuiaci. 5. *ad Africanum. adde l. 60. ff. eod. 5. Harmenop. 10. §. 26. l. 8. ff. de aliment.*
h *l. 8. ff. de alimentis.*
i Qui à Græcis vocatur ὑπουργός, de quo vide quæ notaui, *ad l. 107. ff. de legat. 1.*
k *l 24. vers. idẽ. ait. ff. eodem.*
l Cur ita? vide quæ notaui ad *l. 35. ff. de condit. indebiti.*
m *dixi ad Vlpianum. 24. §. 14.*
n nihil repetere poterit, *Haloander* Imò, poterit, *l. 19. §. 3. ff. de condit. indebit. vide Cuiac. 8. obseruat. 35.*
o An proprietas? an vsusfructus? non vsusfructus, *vide l. 1. §. 1. ff. de vsu.* ergo proprietas. cur ita? nõ ideo certè, quòd vsusfructus personæ serui cohereat. nam, si ita esset, nunquam à persona, vt personale discederet.
p Omittimus delata, amittim[us] adquisita. omissa proprietas, vel omissus vsusfructus alteri adcrescit: amissa non adcrescit, amissus non adcrescit, *vide Cuiac. 5. ad African. fol. 69.*
q Imò, adcrescit, *l. 1. §. 1. ff. de vsufructu adcrescendo.*
r *l. 80. ff. de legat. 3.*
s *l. 50. ff. de leg. 1.*
t *§. 15. Institut. eod. l. 1. Cod. de falsa causa.*

deberi quadraginta. etenim *reddendi* [a] verbum, quamquàm significationem habeat retrò dandi, recipit tamen & per se dandi significationem.

Si testator rem legatam aut eius partem legatario soluerit.

22. *Idem* "lib. 21. Digestorum."

LVcius Titius, in testamento suo, Publio Mæuio militiam [b] suam reliquit [c]: siue pecuniam "eius," quæcumque redigi ex venditione eius potuerit, cum suis commodis. sed cùm superuixit testamento Lucius Titius, militiam vendidit, & pretium exegit, & dedit [d] ei cui illam militiam vel pretium eius testamento dari voluerit. post mortem Lucij Titij iterum Publius Mæuius vel militiam, vel pretium eius ab heredibus Lucij Titij exigebat. Celsus: existimo, pretium militiæ præstari non oportere: nisi legatarius ostenderit. testatorem, & post factam solutionem, iterum eum pretium militiæ accipere voluisse. quòd si non totum [e] pretium militiæ, sed partem vitius testator legatario dedit: reliqui superesse exactionem: nisi heres "& "ab hoc decessisse testatorem ostenderit: onus [f] enim probandi mutatam esse defuncti voluntatem, ad eum pertinet: qui fideicõmissum recusat.

De alternatione. De vsufructu rei legatæ.

23. *Marcellus* "lib. 13. Digestorum."

L*Vcio Titio fundum Seianum, vel vsumfructum fundi Seiani lego.* potest legatarius vel fundum vindicare, [g] vel fructum, quòd facere non potest is, cui tantùm fundus [h] legatus est.

De legato in voluntatem heredis collato.

24. *Vlpianus* "libro secundo Fideicommissorum."

CVm quidam ita fideicommissum reliquisset, *rogo restituas libertis meis quibus* [i] *voles:* Marcellus putauit, posse heredem & indignum [k] præferre. At si ita, *his quos dignos putaueris:* petere posse ait eos, qui non offenderint. Idem ait, si neminem [l] eligat, omnes ad petitionem fideicommissi admitti videri, quasi iam præsenti die datũ, cùm sic relinquitur, "*quibus voles*", nec vlli offerat. Planè, si ceteri defuncti sunt superstiti dandum, vel heredi eius, si priùs, quàm peteret, decessit. Scæuola autem notat: Si omnes petere potuerũt, cùm nulli offertur: cur non [m] & qui decesserunt, ad heredem transmiserunt? vtique, si vno petente iam eligere non potest, cui det? videtur enim Marcellus, cùm fideicommissum ita relinquitur, *ex libertis cui voluero*, "arbitrari," nisi offerat, cui heres velit, & statim offerat, sine aliquo scilicet interuallo, statim competere omnibus [n] petitionem. cùm igitur omnibus competat, meritò notatus est, cur superstiti soli putet dandum. nisi fortè antequàm iustum tempus prætereat, quo potuit eligere, cui potiùs offerat. ceteri decesserint.

25. *Marcellus* "lib. 15. Digestorum."

SI tamen, quibusdam absentibus præsentes petent, cum præsenti die relictum sit fideicommissum: causa cognita [o] statuendum est: explorandúmque, an & alij sint petituri.

De vsufructu rei legatæ.

16. *Idem* "lib. decimosexto Digestorum".

IS, cuius in seruo proprietas erat, fructuario [p] herede instituto: alicui eum seruum legauit. non potest heres doli mali exceptione vti, si legatarius vindicare seruum vellet non relicto heredi vsufructu.

De alternatiue.

27. *Celsus* "lib. 34. Digestorum."

SI illud [q] aut [r] illud legatum sit, vnum legatum est. si sub cõtrariis conditionibus aliud atque aliud legatũ est, vnum [s] legatũ esse arbitramur. neque refert, & heredum, & eorum, quibus legatum est, diuersas personas esse. veluti si ita legatum est: *si Nerua consul factus erit, Titius heres Attio fundum: si non erit Nerua consul factus, Seius hæres Mæuio centum dato.*

De parte debita patrono

28. *Marcellus* "libro vigesimonono Digestorum."

CVm patronus ex debita parte institutus, fideicommissum relictum ab eo præstare non cogitur: si omiserit institutionem: qui eam partem vindicant, vtrùm eodem modo retinere, an verò præstare debeant fideicommissum: & magis est, deberi fideicommissum. quoniam* quod illius personæ præstaretur, hoc nequaquam ad [t] alium pertinere deberet.

Si legatarius oneratus fideicommisso, non accipiat legatum. 1. *De relictis ab herede qui non adiuit.*

29. *Celsus* "libro trigesimosexto Digestorum."

PAter meus referebat, cùm esset in consilio Duceni Veri consulis, item in sententiam suam: vt, cùm Otacilius Catulus, filia ex asse herede instituta, liberto ducenta legasset: petissétque ab eo, vt ea concubinæ ipsius daret: & libertus, viuo testatore, decessisset: & quod ei relictum erat, apud filiam remansisset: cogeretur [u] filia id fideicommissum concubinæ reddere.

1 ¶ Quod alicuius heredis nominatim fideicommittitur, potest videri ita demum dari voluisse, si ille extitisset heres.

2 ¶ Si filio heredi pars eius, à quo nominatim legatum est, adcrescit: non † præstabit legatum, quod iure antiquo [x] capit.

De relicto in tutelam viæ non adscripta certa quantitate.

30. *Idem* "libro trigesimoseptimo Digestorum."

QVidam in testamento ita scripsit: *Reipublicæ Grauiscanorum* [y] *lego in tutelam viæ* "*reficiendæ*," *quæ est in colonia eorum, vsque ad viam Aureliam.* quæsitum est, an hoc legatum valeat. Iuuentius Celsus respondit: Propemodum quidem imperfecta est hæc scriptura, *in tutelam* "*Aureliæ*" *viæ:* quia summa adscripta non est. Potest tamen videri tãta summa legata, quanta ei rei sufficeret: si modò non apparet, aliam fuisse defuncti voluntatem, aut ex magnitudine eius pecuniæ. aut ex mediocritate [z] facultatium, quam testatrix reliquit. tunc enim, officio iudicis, secundùm æstimationem patrimonij, & legati, quantitas definiri potest.

De his qui manumitti non possunt legatis vt manumittantur.

31. *Modestinus* "libro primo Regularum."

SI quis [a], quos non poterit [b] manumittere, legauit, vt manumitterentur: nec legatum, nec libertas valet.

Relictum quando præstari debet. 1. *De fundo detento à legatario ante conditionem impletam* 2. *De his quæ in fundo erunt.* 3 *De legato quidquid horreo erit.* 4. *De herede legatarii fideicommisso onerati.* 5. *Si res legatæ non reperiuntur.* 6. *De fideicommisso relicto familiæ.*

32. *Idem* "libro nono Regularum."

OMnia, quæ testamentis sine die vel conditione adscribuntur, ex die [c] aditæ hereditatis præstentur. [d]

1 ¶ Fundum ante conditionem completam ab herede non traditum, sed à legatario detentum [e] heres vindicare cum fructibus poterit. [f]

2 ¶ CVm ita legatur: *illi hoc amplius fundum illum cum* [g] *omnibus rebus, quæ in eodem fundo erunt:* mancipia [h] quoque continentur.

3 ¶ Cùm ita legatur, *quidquid in horreo meo erit:* & is, cui legatum est, ex rebus non legatis, ignorante eo, ampliandi [i] legati sui gratia, in horreum intulerit, quod illatum est, non videtur esse legatum.

4 Quod à legatario petitum erat, vt alij restitueret: si legatarius decedat: heres [k] quoque eius id, quod legatum est, præstare debebit.

5 ¶ Species nominatim legatæ: si non reperiantur [l], nec dolo heredis deesse probentur [m]: peti ex eodem testamento non possunt.

6 ¶ In fideicommisso, quod familiæ [n] relinquitur, hi ad petitionem eius admitti possunt, qui [o] nominati sunt [p]: aut post omnes eos exstinctos, qui ex nomine defuncti fuerint eo tempore, quo testator moreretur, & qui [q] ex his primo gradu procreati sint. nisi specialiter defunctus ad vlteriores voluntatem suam extenderit.

Qui & pro qua parte præstant legata.

33. *Idem* "libro nono Responsorum respondit."

LEgatorum petitio aduersus heredes pro partibus hereditariis [r] competit. nec pro his, qui soluendo non sunt, onerari coheredes oportet. [s]

1 ¶ Qui plures heredes instituit testamento, à quibusdam nominatim relinquit legata. postea codicillos ad omnes heredes scripsit. quæro, quæ legata debeant. Modestinus respondit, cùm manifestè testator testamento expresserit, à quibus heredibus legata præstari vellet, licet codicillos ad omnes scripserit: apparet tamen, ea, quæ codicillis dedit, ab his [t] præstanda esse, quos munere fungi debere testamento suo ostendit testator.

De fideicommisso petu vt seruum tuum manumittas cum tot capita seruorum tibi in Codicillis legauero. 1. *De heredibus iussis accipere à semetipsis.* 2. *De domino fideicommissarij, qui diuisioni quasi testis interfuit.* 3. *De his quæ testator in prætoriũ vxoris transtulerat.* 4. *De conditione implenda.* 5 *De dote filiæ relicta* 6. *De eo quem testator dixit esse onera sustentaturum & legata præstaturum.* 7. *De his quæ testator dixit futura heredis post mortem eius, qui ea reliquerat.*

a *l. 100. ff. de legat. 3. l. 94. ff. de verbor. significat.*
b militia est officium eorum, qui in aliqua schola inter statuta relati sunt, ex quo commoda & salaria à Principe consequuntur.
c poterat enim interdum militia relinqui, *l. vlt. Cod. de pigno.*
d Legata viuo testatore præstari possunt. *l. 6. ff. de auro: vt non heredibus, vide l. 1. ff. pro herede.*
e Totum habet, cui nihil deducitur.
f *l. 11 §. 12. ff. de legat 3.*
g *Dixi ad Vlpia. 24. §. 14.*
h vbi legatur alternatiuè totum vel pars, vtrumque est in obligatione, *adde l. 34. in fin. s. de legat. 1. l. 10. ff. de vsu. & vsufr. l. 2. ff. de optione. vide l. 10. in fin. s. de iure dot.*
i *Volo* verbum sui natura liberam tribuit potestatem, *adde l. 46. in princ. ff. de fideicomm. libert. l. 7. §. 1. ff. de rebus dub. l. asin. l. si sit. 75. s. de legat. 1.*
k Indignus potest eligi.
l *l. 17. in fin. s. eodem. l. 67. §. 7. l. 77. §. 4. ff. de legat. 3. l. 21. in fin. ff. de statuliberis.*
m *dict. l. 17. in fin. s. eodem.*
n *l. vnic. Cod. de his. quæ ante apert. tabulas.*
o interim dum absunt alij, *facit l. 4. ff. de rebus auth. rit. iud.*
p Testator legando rem, simpliciter intelligitur legare proprietatem, *Bald.*
q *l. 8. § 2. s. de leg. 1. l. 25. ff. quando dies legat.*
r Aliud erit si ita legetur, *Illud & illud. vide l. 2. s. eodem. adde quæ scripsi ad l. 29. ff. de verb. oblig.*
s *adde l. 2. s. de in diem. addi* Vnũ, *dicitur* quod finaliter vnum est, *Baldus.*
t *l. 12. l. 13. s. soluto. l. 1. §. 1. ff. de iure immunitatis. l. 68. l. 196. ff. de regulis iuris cap. 7. de regulis iuris in 6. §. 6. Institut. de iure naturali*
u ¶ *l. 9. ff. de vsu. vide l. 1. §. 43. ff. de aqua quotidiana & æstiua.* Legata quasi caduca adcrescunt cum onere, *Bald.*
† hoc, iure antiquo, receptum erat, ante rescriptum diui Seueri, *l. 61. in fin. ff. eod.* hodie aliud cõstitutũ est, *l. 74. inf. s de leg. 1.*
x Ius antiquum vocat, quod antè legẽ Papiam, *l. vnic. Cod. de caducis.*
y Liuius 41. Plenis religionum animis prodigia insuper nuntiata: Tusculi, facem in cœlo, visam Gabiis ædem Apollinis & priuata ædificia cõplura, *Grauiscis* murũ portámque de cœlo tacta.
z *l. 69. §. 4. s. de iure dot.*
a putà minor, *vide l. 4. s. de seruis exportandis.*
b quos nõ potuit, *Haloander.*
c *vide l. 7. ff. quãdo dies legatorum.* Notat hîc Bald. quadruplicem cessionem legatorum. Primam, quoad transmissionem, *l. vnic. §. 5. Cod. de caducis.* Secundam, quoad dominij trãslationem, *l. 86. §. 2. s. de legat. 1.* Tertiam quoad actionem nascentem. Quartam quoad præstationem.
d ante igitur non debentur legata, nec præstentur.
e Legatarius nõ potest inuadere rem legatã sub condicione: & si inuadit interim vindicatur ab eo, *Bald.*
f Cur ita? *vide l. 12. in fin. s. de vsufruct.*
g *l. 68. in fin. l. 78. §. 2. l. 93. §. 2. ff. de legat. 3.*
h Rerum appellatione continentur personæ, *vide quæ notaui ad l. 1. s. de rebus credit.*
i *vide l. 18. §. 12. ff. de instructo.*
k *l. 40. §. 1. ff. ad Trebellian.*
l *l. 26. §. 1 s. de legat. 1.* Quæ non repetiũtur præsumuntur non esse, *Bald.*
m Qui allegat dolum vel culpam, is probare debet.
n *adde l. 54. ff. ad legem Falcid.*
o Nomine proprio ad substitutionem vocati à testatore, cæteris præferuntur: censentur enim magis dilecti.
p suo ordine, scilicet quatenus proximiores.
q Repræsentatio est in fideicõmissis filius ingreditur locũ patris defuncti, vt aduersus Baldũ, post Glossã, Angelũ, Puteũ, Imolã, Alexandrum, Socinum, Bertrandũ, Ruinum, Coraueltũ, & Sassaneũ, Durantium, Deciũ, Goradinũ, Socinum, Molineum, Fabium de Eugubio, & Corneum, refert Cephalus 1. *consil. 16. numero. 29.*
r *l. 44. ff. cod. l. 4. in fin. s. de legat. 1. l. 98. ff. de legat. 3.*
s vbi agitur personali & hypothecaria, *vide hîc Bald.*
t *vide l. 13. ff. de alimentis.*

34. *Idem* [a] libro decimo Responsorum. [a]

TItia, cùm testamento facto decederet, heredibus institutis Mæuia & Sempronio filiis suis ex æquis partibus, petit à Mæuia, vt Stichum seruum suum manumitteret, in hæc verba: *à te autem Mæuia filia carissima peto, vt Stichum seruum tuum manumittas, cum in ministerio tuo tot capita seruorum tibi his dodicillis legauero:* nec legauit. [a] quæro, quid his verbis relictum videatur: cùm vt suprà cautum est, duobus heredibus institutis defunctam testatricem, & mancipia hereditaria duarum personarum fuisse, & codicillis nihil relictum sit de præstādis mancipiis, nec possit vtile fideicommissum putari, quod datum non sit, cùm legasse se dixerit, nec adiecerit, legati speciem, nec ab herede, vti præstarentur mancipia, petierit. Modestinus respondit, ex verbis consultationi insertis Mæuiam, neque legati neque fideicommissi petitionem habere, neque libertatem seruo suo dare compelli.

1 ¶ Lucius Titius in testamento suo ita cauit: Ὀκταβιάνῃ Στρατονίκῃ τῇ γλυκυτάτῃ μου θυγατρὶ χαίρειν. Βούλομαι αὐτῷ παρ' ἑαυτῆς λαβεῖν χωρίον Γάζαν σὺν ταῖς ἐνθήκαις αὐτοῦ πάσαις. Ὀκταβιάνῳ Ἀλεξάνδρῳ τῷ γλυκυτάτῳ μου υἱῷ. Ἐξαίρετον βούλομαι αὐτὸν παρ' ἑαυτοῦ λαβεῖν σύγκτησιν [b] ἀχυνοφόρον [c] κωμάτιον, σὺν ταῖς ἐνθήκαις πάσαις. id est, *Octauianæ Stratonicæ dulcissimæ filiæ meæ salutem. Volo eam à se* [d] *ipsa accipere villam Gazam cum impositionibus* [c] *suis omnibus. Octauiano Alexandro dulcissimo filio meo salutem. Præcipuum volo eum accipere syntesin sterilium* [f] *villarum cum impositionibus suis.* quæro, an huiusmodi scriptura prædium singulis datum esse videatur, an verò partem hereditariam duntaxat contineat: cùm inutiliter à semetipso quemque eorum, quam habebat, partem accipere voluit. Modestinus respondit, non sic [g] interpretandam scripturam, de qua quæritur, vt fideicommissum inutile fit. Item quæro, si integrum prædium relictum esse videtur, an pretium portionis fratri & coheredi soluendum sit: vt hoc ipso, quod à [h] semetipso accipere præcepit, pretio illato integrum habere eum voluerit. Item respondit, ad solutionem pretij fideicommissarium minimè compellendum.

2 ¶ Lucia Titia intestata moriens, à filiis suis per fideicommissum alieno seruo domum reliquit. post mortem, filij [i] eius [i] iidem qui heredes, cùm diuiserunt hereditatem matris, diuiserunt etiam domum. in qua diuisione dominus serui fideicommissarij quasi [i] testis adfuit. quæro, an fideicommissi persecutionem adquisitam sibi per seruum, eo quòd interfuit diuisioni, amisisse videatur. Modestinus respondit, fideicommissum ipso iure amissum non esse [k], quod ne repudiari [l] quidem potest. sed nec per doli exceptionem summouetur: nisi euidenter apparuerit: omittendi fideicommissi causa hoc, [c] eum [c] fecisse.

3 ¶ Gaius, Seius, [c] cùm domum suam [c] haberet, & in prætorio vxoris suæ transtulisset, quasdam res de domo sua in eodem prætorio [m] transtulit. ibique post multos dies decedens, testamento vxorem suam heredem & alios complures reliquit. quo testamento significauit verba, quæ infrà scripta sunt. *In primis sciant heredes mei, nullam pecuniam esse penes* [n] *vxorem meam. Sed nec aliud quicquam. Ideòque hoc nomine eam inquietari nolo.* quæro: an ea, quæ viuo eo in prætorio vxoris eius translata sunt, cōmuni hereditati vindicari possint: & an secundum verba testamenti præscribi coheredibus possit à parte vxoris defuncti. Modestinus respondit: si ea, quæ in domum seu prætoriū vxoris defunctus transtulit, præcipua ad eam pertinere voluit: nihil proponi, cur volūtate [o] ipsius standum non sit [p]. necesse igitur habet mulier [q], talem voluntatem fuisse testatoris ostendere. quod nisi fecerit, in hereditate mariti & hæc remanere oportet.

4 ¶ Si ea condicione liberto [r] fideicommissum relictū est, ne [s] à filijs eius recederet: & [t] per tutores factum est, quo minus condicionem impleret: iniquum est, eum, cùm sit inculpatus, emolumento fideicommissi carere.

5 ¶ Qui, inuita filia, de dote egerat, decessit, eadem illa exheredata, filio herede instituto: & ab eo fideicōmissum filiæ dotis nomine reliquit, quæro, quantum a fratre mulier consequi debat. Modestinus respondit: Quod in primis est, non [u] esse consumptam de dote actionem mulieri, cùm patri suo non [x] consenserit, vtique non ignoras. sic enim res explicatur: vt: si quidem maior [y] quantitas in priore dote fuit: illius petitione sit tantummodò mulier contenta. quod si in summa dotis nomine legata amplius sit, quàm in dote principali: compensatio [z] fiat vsque ad eandem summam, quæ concurrit: & id tantūmodo, quod excedit in sequenti summa, ex testamento consequatur. non [a] est enim verisimile, patrem duplici præstatione dotis filium eumdemque heredem onerare voluisse: præterea cùm [b] putauerit se efficaciter, licet non cōsentiente filia, instituisse aduersus generum de dote actionem.

6 ¶ Lucius Titius, relictis duobus filiis suis heredibus diuersi sexus institutis, addidit caput generale, *vti legata, & libertates ab his heredibus suis præstarentur.* quadam [c] tamen parte testamenti a filio petit, vt omne onus legatorum in se sustineret, in hunc modum: [d] *ca: Quæcumque in legatis reliqui, vel dari præcepti: ab Attiano filio meo & herede dari præstarique iubebo.* deinde subiecit in præceptione relinquēda filiæ suæ hæc verba: *Paulinæ filiæ meæ dulcissimæ si quid, me viuo, dedi comparaui: sibi habere iubeo. Cuius rei quæstionem fieri veto. & peto à te filia carissima, ne* [e] *velis irasci, quod ampliorem substantiam fratri tuo relinquerim, quem* [e] *scis magna onera sustentaturum, & legata, quæ supra feci, præstaturum.* quæro: an [e] ex [c] his extremis verbis, quibus cùm filia sua in testamento pater locutus est, effectum videatur, vt hereditariis actionibus, [f] id est [f] omnibus filium suū onerauerit: an verò iam solùm propter onus legatorum locutus esse videatur, petitiones autem hereditariæ in vtrumque heredem creditoribus dari debeant. Modestinus respondit, vt actiones creditorum filius solus [f] excipiat, iussisse testatorem, non proponi. [g]

7 ¶ Titia, cùm nuberet Gaio, Seio dedit in dotem prædia, & quasdam alias res. postea decedens codicillis ita cauit: Γάϊον Σεῖον τὸν ἄνδρα μου παρακαταθήκαι σοὶ ὦ θύγατερ. ὦ βούλομαι δοθῆναι εἰς βίου χρῆσιν καὶ ἐπικαρπίαν, μετοχὴν [h] κώμης Νακλήνων, ὡς φάσα δέδωκα εἰς προῖκα, σὺν σώμασι τοῖς ἐμφερομένοις ἐν τῇ προικὶ, καὶ κατὰ μηδὲν ἐνοχλεῖσθαι αὐτὸν περὶ τῆς προικός. ἕως δὲ μετὰ τὴν τελευτὴν αὐτοῦ σοὶ καὶ τοῖς τέκνοις σου. id est, *Gaij Seium virum meum commendo tibi ô filia, cui volo dari ad vitæ vsum & fructum participationem Castelli Nacleorum, quam præueni dedisse in dotem, cum corporibus, quæ inseruntur doti, & in nihilum molestari eum de dote. erit enim post mortem eius tua. & filiorum tuorum.* præterea alia multa [c] huic [c] eidem marito legauit, vt, quandiu viueret, haberet. quæro: an propter hæc, quæ codicillis ei extra dotem relicta sunt, possit, post mortem Gaij Seij, ex causa fideicommissi, petitio filiæ & heredi [i] Titiæ competere & earum rerum nomine, quas in dotem Gaius Seius accepit. Modestinus respondit: Licèt non ea verba proponuntur, ex quibus filia testatricis fideicommissum à Gaio Seio, postquàm præstiterit, quæ testamento legata sunt, petere possit: tamen nihil prohibet, propter voluntatem [k] testatricis, post mortem Gaij Seij, fideicommissum peti.

Si vxori legetur, quæ vsus huius causa parata sunt.

35. *Idem* [c] lib. 16. Reponsorum respondit. [c]

LEgatis vxori, quæ vsus eius causa parata sunt, eos seruos ad eam non pertinere, qui non proprij ipsius, sed communis [l] vsus causa parti sunt.

Descriptio legati.

36. *Idem* [c] lib. 3. Pandectarum. [c]

LEgatum est donatio [m] testamento [n] relicta. [o]

Si seruus legetur, & liber esse iubeatur.

37. *Iauolenus* [c] lib. 1. ex Cassio. [c]

QVi testamento inutiliter [p] manumissus est, legari eodem testamēto potest. quia totiens efficacior est libertas legato, quotiens vtiliter data est.

De eo quod seruus legatus acquirit.

38. *Idem* [c] lib. 2. ex Cassio. [c]

QVod seruus legatus ante aditam hereditatē adquisit, hereditati [q] adquirit.

De ædificio imposito areæ legatæ.

39. *Idem* [c] lib. 3. ex Cassio. [c]

SI areæ [r] legatæ, post testamentum factum, ædificium impositum est: vtrumque debebitur: & solum, & superficium [f].

De legato duobus seruis vnius.

40. *Idem* [c] lib. 1. Epistolarum [c].

a Onus iniunctum prætextu alicuius emolumenti, non debetur, si illud emolumentum non detur, *Bald.*

b σύγκτησις hic & *l. alumnæ. §. Titia. ĵ. de adimendis.* Glossis Massa, quod & verbum eadem significatione est in Nouella Leonis & Anthemij, *Nouella de bonis vacantibus.* vt communi inquiūt iure Gestiana massa, de qua quæritur prædictæ dominæ illustri restituatur. Est autem, σύγκτησις hic & *l. 30. §. 1. ĵ. de adimendis legatis.* multa prædia vicina ac se continētia. Qua ratione dici existimant, Synthesim vestium *l. 38. §. 1. ĵ. de auro:* Vasorum, *Martial. Statius, Syluar. 4. Q. Serenus Samonicus, cap. de lumbricis & cap. de venenis.*

c *vide l. vlt. §. 17. ĵ. de munerib.*

d Testator legatario ius cōstitre potest, & legati non ab herede, sed per se, hoc est, à semet ipso capiendi: ita restringe, *l. 1. §. 2. ĵ. quorū legatorum.* non tamen auferendi ab ipso herede iam possessore. *Clarus. 3. sentent. 68.* Porrò eam partem expressè auferre potest, vel tacitè. Expressè, vt *s. lod.* Tacitè si eum faciat executorem testamenti, si vetet heredē molestiā vllam inferre legatario in re legata: si voluit legatū libere ad legatarium peruenire: si re legatario tradidit, aut ea apud eūdem sciuit sine vitio, *vide Ripensem ad l. 1. ĵ. quod legator. num. 11. 12. 13. 14.*

e ἐνθῆκαι Entheca quid sit, *vide l. 2. ĵ. de instructo.*

f σύγκτησιν ἀχυνοφόρον. Αχυροφόρον. *Haloander.* alij ἀγονοφόρον, vt sit plātæ genus, *Aristot. 9. de nat. anim.* hic interpres videtur legisse ἀφόρων κωμῶν vel magis ἀφόρων: quo verbo fœnea possessio intelligitur in Nouellis.

r Idem dicendum: si eadem conditione maritus vxori legauerit, ne à filiis suis recederet. Prohibita enim vxor cum suis filijs morari, ab eorum tutore, relictum etiam consequetur. *l. 30. §. 5. ĵ. de legat. 3.*

s Quod fit à persona repræsentante, videtur fieri à persona repræsentata, *Bald.*

u Dotis actio mulier seu filiæ nō consumitur, qua inuita pater de dote egit.

x Inuitus dicitur, qui nō consensit.

y *l. 22. §. 3. ĵ. 37. s. solut.*

z ¶ Compēsandi animo in dubio quisque intelligitur legare potius, quàm donandi. præsumitur compensandi voluntas magis quàm donandi.

a Præsumi non debet testator voluisse heredē duplici præstatione onerare.

b Præsumitur quisque id facere, quod iure valeat.

c vt ita dispositio specialis deroget, generali, *Bartol.*

d verba adulatoria non inducunt fideicommissi petitionē, *Baldus.*

e hæc verba, vt superflua, non vitiant rei veritatem, *l. 32. §. 6. ĵ. de auro.*

f Imò, is intelligitur oneratus qui præcipere iussus est, *l. 170. ĵ. de legat. 1.*

g nam propter generalia verba non est verisimile in dubio velle testatorem à speciali prouisione recessisse, *Baldus.*

h μετοχὴ quæ hic dicitur, non est participatio, sed vniuersitas prædiorum vno clausa septo, authore Suida illo Dauidis loco, ὧ ἡ μετοχὴ αὐτῆς ἐπὶ τὸ αὐτό, cuius conceptum in semet reuoluitur: qua oratione summa ciuium coniunctio significatur.

i *vide l. 22. Cod. de legatis.*

k *l. 7. ĵ. de supellectili.*

g Verba testatoris à proprietate detorqueri possunt, ne alioquin legatum inutile fiat, *Bartolus.*

h *vide l. 18. l. 34 §. 11. l. 116. §. 1. ĵ. de legat. 1. Vlpian. 24. §. 22.*

i Qui diuisioni, vt testis adfuit, non censetur repudiare ius quod in illa potest, prætendere, *vide Bartolum, l. 34. in fin ĵ. soluto.*

k Imò, videtur amissum, *l. 26. §. 1. in fin ĵ. de pignoribus.*

l Imò, repudiari potest, *l. 7. ĵ. de legat. 2. vide Cuiac. 3 obseruat. 11.* quod nec repudiatum, *Haloander.*

m villa vrbana. Prætoria prædia voluptati deseruiunt, *l. 198. ĵ. de verbor. significat.*

n de hac dictione, *vide l. 63. ĵ. de verb significat.*

o voluntati ipsius. p Cur ita? *vide l. 69. ĵ. de legat. 3.*

q Imò, non mulier sed heres, *l. 18. ĵ. de auro.*

l *vide l. 10. ĵ. de auro.*

m *34 Eclog. 1. §. 1.*

n Imò, & codicillis legatum relinqui potest, *Cod. de his quæ pœnæ nomine testament. vel codicillis relinquuntur.*

o ab herede præstanda, *argument. l. 5. Cod. eodem. §. 1. Institut. eodem.* in hanc definitionem, vide Cuiac. *hic in paratitl.* adde aliam definitionem legati ex lege, *116. ĵ. de legat. 1.*

p putà in fraudem creditorum *l. 44. §. 7. ĵ. de legat. 1.*

q Hereditati adquirit seruus hereditarius, quidquid adquiritur, hoc est quidquid adquiritur antè aditam hereditatem, id hereditati adquirit, *l. 91. §. 6. ĵ. de legat. 1.*

r *l. 44. §. 4. ĵ. de legat. 1.*

f Ea voxte peritus in lege *32. ĵ. de iure dot.* & in indice Titulorum, de superficiis.

Si duobus

a *l. 58. in fin. l. 60. ⁊. eodem.*
b Hic Seius & Mæuius verbis coniuncti.
c Hic re tantum coniunctus eſt.
d Atqui nō eſt inter eos ius adcreſcendi inter quos nulla eſt coniunctio, *argument. l. 20. ſ. eod. l. 1. ſ. de vſufruct. adcreſcend.*

e Vide omnino ad hunc locum Antonium Fabrum. 1 *Coniectur. 3.*
f *aliàs* tuę (ſimilis eſt error, in *l. ex aſſe 28. ⁊. ad Trebellian.*) Et ita legendum demonſtrant verba hæc ſequentia, quidquid ad te perueniſſet. Vtique enim dixiſſet Iauolenus, quidqnid ad me peruenit, ſi de legato teſtatoris vxori relicto intellexiſſet.
g Imò quaſdam impenſas deducet, *l. 5. ⁊. de dote.*
h *l. 16. §. 15. ⁊. ad Trebellian.*
i Legari incapari poteſt, vt reſtituat legatū capari *vt hîc: & l. 28. ⁊ de legat. 3. l. 16. §. 15. ⁊. ad Trebellian.*
k puta orbo, *Dixi ad Vlpianum 13. l. 16. §. 12. ⁊. ad Trebelliā.* vel vxori & viro. *Idem Titulo. de decimis.*
l Solidum totum atque integrū eſt id quod deductionē patitur nullam. Seneca. 2. *de beneficiis.* Vt beneficia tua illibata, vt integra ad eos quibus promiſſa ſunt, perueniāt, ſine vlla, quod aiūt, deductiōe.
m Relatio facta ad heredem complectitur omnes heredes. *Bald.*
n ergo iſte dimidiam, reliqui heredes aliam partem dimidiam habituri ſunt.
o nam in dubio minimum accipiēdum eſt, *l. 39. ſ. de legat. 1.* Imò minimum nō eſt accipiendum, *l. 37. ſ. de legat. 1. l. 38. ⁊. de auro.*
p *l. 3. §. 2. in fin. ſ. de vſuris l. 21. §. 2. in fin. ⁊. de annuis. l. 78. §. 12. ⁊. ad Trebellian.*
q *l. 63. §. 4. ⁊. ad Trebellian.*
r eſt enim hæc ſumma minor; *l. 12. l. 83. §. 3. l. 109. ⁊. de verbor. obligat. facit. l. 39. §. 6. ſ. de legatis. vide cap. 30. de regulis. in 6.*
ſ hoc enim tēpus debitori cōmodius eſt, *dict. §. 6.*
t Imò, legatarij, *l. 23. ſ. eod. dixi ad Vlp. 24. §. 14.*

SI duobus ſeruis meis eadem res legata eſt, & alterius ſerui nomine ad me eam pertinere nolo: totum [a] ad me pertinebit: quia partem alterius (ſerui per alterum ſeruum adquiro: perinde ac ſi meo & alterius) ſeruo eſſet legatum.

De iure adcreſcendi 1. *De dote.*

41. *Idem* "lib. 7. Epiſtolarum."

MÆuio fundi partem dimidiam, *Seio* [b] *partem dimidiam lego: eundem fundum Titio* [c] *lego.* ſi Seius deceſſerit: pars eius vtrique adcreſcit. quia cùm ſeparatim [d] & partes fundi, & totus legatus ſit: neceſſe eſt, vt ea pars, quæ ceſſat, pro portione legati cuique eorum, quibus fundus, ſeparatim legatus eſt, adſcreſcat.

1 ¶ A me heredi vxori meæ ita legatum eſt? *Quidquid propter Titiam ad Seium* [e] *dotis nomine peruenit, tantam pecuniam Seius heres meus Titiæ det.* quæro, ad deductiones impenſarum fieri poſſint, quæ fierent, ſi de dote ageretur. reſpondit: Non dubito, quin: vxori ſuæ [f] quòd ita legatum eſt, *A te heres peto, quidquid ad te perueniſſet, vt tantùm ei dares*: tota dos ſine [g] ratione deductionis impenſarum mulieri debeatur. Non autem idem ius ſeruari debet ex teſtamento extranei, quod ſeruatur in teſtamento viri, qui dotem vxori relegauit. hæc enim taxationis loco habenda eſt, *Quidquid ad te peruenit.* illîc autem, vbi vir vxori relegat, id videtur legare, quod in iudicio dotis " mulier" conſecutura fuerit.

Si non capax ſolidi oneretur fideicommiſſo.

42. *Idem* " lib. 11. Epiſtolarum."

CVm ei, qui [h] partem [i] capiebat, legatum eſſet, vt [k] alij reſtitueret: placuit, ſolidum [l] capere poſſe.

De legato quantum heres habebit. 1. *vel quanti vnus heres habebit.* 2. *De fructibus fideicommiſſi in diem relicti* 3 *De alternatione.*

43. *Pomponius* " lib. 3. ad Quintum Mucium.

SI ita relictum fuerit: *Quantum heres* [m] *meus habebit, tantum Tithaſo dari volo*: pro eo eſt, quaſi ita ſcriptum ſit, Quantum omnes [o] heredes habebunt.

1 ¶ Quòd ſi ita fuerit: *Quantum vnus heres habebit, tantum Tithaſo heredes meos dare volo*: minor [n] pars erit accipienda, quæ venit in legato.

2 ¶ Pegaſus ſolicitus fuerat diſtinguere: ſi in diem fideicommiſſum relictum ſit, veluti poſt annos decem: intereſſe, cuius cauſa tempus dilatum ſit: vtrúmne heredis, quo caſu heredem fructum retinere debere: an legatarij: veluti ſi in tempus pubertatis ei, qui impubes ſit, fideicommiſſum relictum ſit: tunc [o] enim fructus præſtandos & antecedentis temporis. & hæc ita intelligenda ſunt, ſi non [q] nominatim adiectum eſt, vt cum incremento heres fideicommiſſum præſtet.

3 ¶ Si ita ſcriptū ſit, *Decē aut quindecim heres dato*: pro eo eſt, ac ſi decē [r] ſola legata ſint. aut ſi ita ſit, *Poſt annum, aut poſt biennium. quàm ego deceſſero, heres dato*: poſt biennium [ſ] videtur legatum. quia heredis [t] eſſet poteſtas in eligēdo.

De legato, heres mēs damnas eſto. 1. *De eadē ſumma bis legata.*

44. *Idem* " lib. 4. ad Quintum Mucium."

SI pluribus heredibus inſtitutis, ita ſcriptum ſit, *Heres meus* [u] *damnas eſto dare aureos quinque*: non quilibet heres, ſed omnes videbuntur damnari, vt vnà quinque dēt.

1 ¶ Si ita legatum fuerit, *Lucius Titius heres meus Tithaſo quinque aureos dare damnas eſto*: deinde [x] alio loco ita, *Publius Mæuius heres Tithaſo quinque aureos damnas eſto dare*: niſi Titius [y] oſtenderit adimendi [z] cauſa à Publio legatum eſſe relictum: quinos [a] aureos ab vtroque accepit.

De filiis & filiab. 1. *De repudiatione legati conditionalis, vel in diem.* 2 *De conditione nuptiar.*

45. *Idem* " lib. 8. ad Quintum Mucium."

SI ita ſit ſcriptum, *Filiabus* [b] *meis centum aureos do*: an & maſculini generis & feminini liberis legatum videatur? nam ſi ita ſcriptum eſſet, *Filiis meis hoſce tutores do*: reſponſum eſt, etiam [c] filiabus tutores datos eſſe. quod non [d] eſt ex contrario accipiendum, vt filiarum nomine etiam maſculi contineantur. exemplo enim peſſimum eſt, feminino [e] vocabulo etiam maſculos contineri.

1 ¶ Si ſub condicione, vel ex die certa, nobis legatum ſit: ante [f] condicionem vel diem certum, repudiare non poſſumus. nam nec pertinet ad nos antequàm [g] dies veniet, vel condicio exiſtat.

u Vox indefinita æquipollet vniuerſali, collectiuè non diſtributiuè, *Bartol. Bald.*
x Vbi ſunt diuerſæ orationes, & diuerſi heredes grauati, quilibet per ſe de diuerſa ſumma grauatus intelligitur, *Bald.* vel ſic, Si vni à diuerſis heredibus quantitas relinquitur, in dubio ab vtroque debebitur tota, *Bald.*
y heres ſcilicet. Imò, non is ſed legatarius probare debet, *l. 29. ſ. de iure dot.*
z *facit l. 9. ⁊. de adimendis.*
a *l. 113. §. 2. ſ. de leg. 1.*
b *5. Harmenopul. 10. §. 3.*

c *l. 16. §. 1. ſ. de teſt. tut. v. l. 116. ſ. de ver. ſignif.*
d *vide Hotman Conſil. 6.*
e *l. 81. ⁊. de legat. 3. vide quæ notaui ad Nouell. 134. cap. 9.*
f Renunciari iuri nondum competenti non poteſt, *adde l. 13. ſ. de adquir. hered.*
g *l. 1. §. 11. ſ. quod legatorum.*

2 ¶ Si pater filiæ ſuæ teſtamento aureos tot heredem dare iuſſerit. *vbi* [h] *ea nupſiſſet: ſi filia nupta ſit,* [i] cùm teſtamentum ſit, ſed abſente patre & ignorante: nihilo minùs legatum debetur. ſi enim hoc pater non ignorabat, videtur de aliis nuptiis ſenſiſſe.

De eo quòd quis debet.

46. *Proculus* " lib. 5. Epiſtolarum."

SI ſcripſiſſet, qui legabat, *Quidquid mihi Lucium Titium dare facere oportet, Sempronio lego.* nec adiecit, *Præſens in diémve*: non dubitarem, quantum ad verborum ſignificationem [k] adtineret, quin ea pecunia comprehenſa non eſſet, cuius dies, moriente eo, qui teſtamentum feciſſet nondum veniſſet. adiiciendo autem hæc verba, *Præſens in diémve*: apertè mihi videtur oſtendiſſe, eam quoque pecuniam legare voluiſſe.

De duobus exemplariis.

47. *Idem* libro 6. Epiſtolarum.

SEmpronius Proculus Nepoti ſuo ſalutem. Binæ [l] tabulæ teſtamenti eodem tempore exemplarij [m] cauſa ſcriptæ, vt vulgò [n] fieri ſolet, eiuſdem patrisfamiliàs proferuntur. in alteris centum, in alteris quinquaginta aurei legati ſunt Titio. quæris, vtrùm & quinquaginta aureos, an centum dumtaxat habiturus ſit. Proculus reſpondit: In hoc caſu " magis " heredi parcendum eſt, ideóque vtrumque legatum nullo modo debetur: ſed tantummodò quinquaginta aurei.

De dote relegato. 1. *De herede demente.*

48. *Idem* libro 8. Epiſtolarum.

LIcinnius Lucuſta Proculo ſuo ſalutem. Cùm faciat condicionem in releganda dote, vt ſi mallet vxor mācipia, quæ in dotem dederit, quàm pecuniam numeratam recipere: ſi ea mancipia vxor malit: numquid etiam ea mancipia, quæ poſtea ex his mancipiis nata ſunt, vxori debeantur, quæro [o]. Proculus Lucuſtæ ſuo ſalutem. Si vxor mallet mācipia, quàm dotem accipere: ipſa mancipia, quæ æſtimata in dotem dedit, non [p] etiam partus mancipiorum ei debebuntur.

1 ¶ Bonorum poſſeſſione dementis curatori data, legata à curatore, qui furioſum defendit, peti poterunt. ſed qui petent, cauere [q] debebunt, *ſi hereditas euicta fuerit, quod legatorum nomine datum ſit, redditu* [r] *iri.*

De morte animalis legati. 1. *De teſſera frumentaria. De militia.* 2. *De re cuius commercium legatarius.* 3. *Vel heres non habet.* 4. *De oneribus partis accreſcentis.*

49. *Paulus* " libro 5. ad Legem Iuliam & Papiam."

MOrtuo boue, qui legatus eſt: neque corium [ſ] neque caro [t] debetur [u].

1 ¶ Si Titio frumentaria [x] teſſera [y] legata ſit, & is deceſſerit: quidam putāt, extingui legatum. ſed hoc non eſt verum. nam cui teſſera, vel militia legatur: æſtimatio videtur legata.

2 ¶ Labeo [z] refert, agrum, cuius commercium non habes, legari tibi poſſe, Trebatium reſpondiſſe. quod merito [a] Priſcus Fulcinius falſum eſſe aiebat.

3 ¶ Sed [b] Proculus " ait: " ſi quis heredem ſuum eum fundum, cuius commercium is heres non habeat, dare iuſſerat ei, qui eius commercium habeat: putat, heredem obligatū eſſe (quod verius eſt) vel in ipſam rem, ſi hæc in bonis teſtatoris fuerit: vel, ſi nō eſt, in eius æſtimationem.

4 ¶ Si teſtator dari quid iuſſiſſet, aut opus fieri, [c] aut munus dari: pro portione ſua eos prȩſtare, quibus pars hereditatis adcreſceret, æquè atque cætera legata, placet.

De ſubſtitutione. 1. *De eo quod quis debet alternatè* 2. *Vel ſimpliciter.*

50. *Marcellus* " libro 28. Digeſtorum."

VT heredibus ſubſtitui poteſt, ita etiam legatariis. [d] videamus, an idem fieri poſſit, & cùm [e] mortis cauſa donabitur: vt id promittat ille alteri, ſi ipſe capere non poterit, quod magis eſt. quia in poſterioris quoque perſona donatio confertur. 1. ¶

SI Titius mihi Stichum aut decem debeat: & legauero tibi Stichum quem mihi debet: placet exſtingui [f] legatum, decē ſolutis. & ſi diuerſis, alij decem, alij Stichus legatus fuerit: ex euentu ſolutionis legatum valet.

2 ¶ Cùm ita legatum eſt: *Quantam pecuniam heres meus à Titio exegerit, tanta Mæuio dato*: ſi ſub cōdicione legatum eſt: antequàm exacta pecunia ſit, legatarius agere non

h ¶ De hac voce *vbi* iuncta verbo futuri temporis; *vide Bartolum in l. 1. ⁊. de condit. & demonſtrat.*
i iam ſcilicet. Si iam facta ſunt quæ condicionis loco ponuntur, & neſciat teſtator, præſentia debentur, *l. 11. ⁊. de condit. & demonſtrat.*
k cui in dubio ſtatu, niſi contrarium probetur, ſtatur, *l. 69. ⁊. de legat. 3.*
l *§. 13. Inſtit. de Teſtament.*
m *aliàs* exemplaris. Quid Exemplarium ſeu axemplar éſtne originale, ſeu primaria ſcriptura, vt putat Accurſius, & Bartolus? An id qđ ex aliquo tranſcriptum eſt, vt Ferrandus, 1. *Explicationum. 33.*
n *l. 1. §. 5. ⁊. ſecund. tabul. §. ſed & vnum Inſtit. de teſtament.*
o ἀποσιώπησις ſeu reticentia figura eſt quoties id facetur, quod facilè intelligi poteſt. Idem accidit quoties Icti proponunt quæſtionē, nec reſpōdent. Nam ſi adfirmando propoſuerunt quæſtionem, intelliguntur reſpondere etiam adfirmando: ſeu negatiuè, negādo, *l. 31. §. 1. ſuprà de rebus creditis.*
p *l. 14. in fin. ſ. de vſur.*
q *l. 8. ⁊. ſi cui plus quàm per legem Falcid.*
r redditum iri.
ſ *l. 30. ſ. quibus modis vſufruct. vide l. 53. §. 5. ⁊. de legat. 1.*
t *l. 70. §. 2. l. 30. ſ. quibus modis vſufruct.*
u aliud eſt, ſi vindicari bos poterat, *l. 49. in fin. ſ. de rei vind. l. 14. §. 2. ſ. de condict. furt.*
x *l. 52. §. 1. ſ. de iudiciis* éſtque teſſera frumentaria, ſignum frumentarium, quo exhibito frumentum proportione à principe dabatur, *vide Turneb. 19. aduer. 26.* hinc teſſarij, qui annonā diuidebant, *vide Cuiac. 6. obſeruat. 33. in fin.*
y vel tribus, *l. 33. ⁊. de legat. 3.*

z *vide. Cuiac. Inſtitut. eodem. l. 34. ⁊. de verbor. obligat.*
a Imò, immerito. vide quæ notaui ad *l. 34. ⁊. de verbor. obligat.*
b quaſi diceret, multùm intereſt, vtrùm ſtipuler rem cuius commercium non habeo, an promittam. Priori caſu, inutilis eſt mihi ſtipulatio: altero, vtilis eſt, *l. 34. ⁊. de verbor obligat.*
c Damnari heres poteſt vt alij domum extruat, *vide Paul. 3. ſentent. 6. §. 10.*
d *l. 36. §. 1. l. 77. ⁊. de condit & demonſtrat. dixi ad l. 9. Cod. de fideicommiſſ.*
e *§. 1. Inſtitut. de ſingul. rebus per fideicommiſſ. relict.* f *l. 57. in fin. ſ. de legatis. 1.*

poteſt. quod ſi ſtatim dies legati cedit: (vt Publicius rectè putat) legatarius agere poteſt, vt actiones præſtentur.

De capacitate. 1. *De adoptione.*

51. *Vlpianus* "lib. 8. ad legem Iuliam & Papiam."

SI ita quis teſtamento ſuo cauiſſet: *Illi, quantum plurimum per legem* [a] *accipere poteſt, dari volo:* vtique tunc, cùm quando capere potuerit, videtur ei relictum. Sed & ſi dixerit: *Quàm maximam partem dare poſſum, damnas eſto heres meus ei dare:* idem erit dicendum.

1 ¶ Is: cui in [b] tempus liberorum tertia pars relicta eſt: vtique non poterit, adoptando [c], tertiam partem conſequi.

De capacitate.

52. *Terentius Clemens*, "lib. 3. ad Legem Iuliam & Papiam."

NOn oportet [d] priùs de condicione cuiuſquam quæri, quàm hereditas legatúmve ad eum pertineat.

De eo quod mulieri relictum eſt pro dote.

53. *Idem* "lib. 4. ad Legem Iuliam & Papiam."

CVm ab vno [e] herede mulieri pro dote, compenſandi [f] animo legatum eſſet: eáque dotem ſuam ferre, quàm legatum maluerit: vtrùm in omnes heredes, an in eum ſolum, à quo legatum eſt, actio ei dote dari debeat, quæritur. Iulianus, in eum [g] primùm à quo legatum ſit actionem dandam putat, nam cùm aut ſuo iure, aut iudicio mariti contenta eſſe debeat: æquum eſſe eum, à quo ei maritus aliquid pro dote legauerat, vſque ad quantitatem legati onus huius æris alieni ſuſtinere: reliqua parte dotis ab heredibus ei præſtanda.

1 ¶ Eadem erunt dicenda, ſi heres inſtituta pro dote, omiſerit hereditatem, vt in ſubſtitutum actio detur. & hoc verum eſt.

2 ¶ Sed de legatis & legis Falcidiæ ratione bellè dubitatur: vtrùm is [h], in quem ſolum dotis actio detur, legata integra ex perſona ſua debeat, perinde ac ſi omnes heredes dotem præſtarent: an dotem totam in ære [i] alieno computare, quia in eum ſolum actio eius detur. quòd ſanè magis rationem habere videtur.

De conditione ſi tantum dederit legatarius, quanti res valet.

54. *Idem* "lib. 13. ad Legem Iuliam & Papiam."

SI quis fundus [k] centum dignus legatus fuerit, ſi centum heredi, vel cuilibet alij dederit: vberrimum videtur eſſe legatum. nam aliàs intereſt legatarij fundum potiùs habere, quàm centum.* ſæpè enim confines [l] fundos etiam [m] ſupra iuſtam æſtimationem intereſt noſtra adquirere.

Si legatarius collegatario ſucceſſerit. 1 *De ſeruo hereditario.*

55. *Gaius* "lib. 12. ad legem Iuliam & Papiam."

SI Titio & mihi eadem res legata fuerit: & is die cedente legati deceſſerit, me herede relicto: & vel ex mea propria cauſa, vel ex hereditaria legatum repudiauero: magis placere video, partem, defeciſſe.

2 ¶ Si eo herede inſtituto, qui vel nihil vel non totum capere poteſt, ſeruo hereditario legatum fuerit: tractantibus nobis de capacitate [n], videndum eſt, vtrùm heredis, an defuncti perſona, an neutrius ſpectari debeat. & poſt multas varietates placet: vt: quia nullus eſt dominus, in cuius perſona de capacitate quæri poſſit: ſine vllo impedimento adquiratur legatum hereditati: atque ob id omnimodo ad eum pertineat, quicumque poſtea heres exſtiterit, ſecundùm quod accipere poteſt. reliqua autem pars ad eos, qui iure vocantur venit.

De principe.

56. *Idem* "lib. 14. ad Legem Iuliam & Papiam."

QVod principi [o] relictũ eſt, qui, antequàm dies legati cedat, ab hominibus ereptus eſt: ex conſtitutione Diui Antonini, ſucceſſori eius debetur [p].

De auguſta.

57. *Iunius Mauricianus* "lib. 2. ad Legẽ Iuliã & Papiam."

SI Auguſtæ legaueris, & ea inter homines eſſe deſierit: deficit, quod ei relictum eſt [q] ſicuti Diuus Hadrianus in Plotinæ, & proximè imperator Antoninus in Fauſtinæ Auguſtæ perſona conſtituit, cùm ea antè inter homines eſſe deſiit, quàm teſtator decederet.

Si legatarius rem ex parte voluerit.

58. *Gaius* "lib. 14. ad Legem Iuliam & Papiam."

SI cui res legata fuerit, & omnino aliqua ex parte voluerit ſuam eſſe: totam [r] adquirit.

a Iuliam & Papiam vt inſcriptio huius loci indicat.
b *vt l. 9. ſ. de condit. & demõſt.*
c & ſic, appellatione parentũ non ſemper veniunt adoptiui, *l. 76. ſ. de condit. & domonſtr.* aliter quàm in lege 8. ſ. *de in ius vocando.*
d etiam à fiſco *vide Cuiac. 1. ad African. fol. 8.*
e id eſt, cùm vnus heres oneratus eſt, facit *l. 20. §. 8. ſ. familiæ, l. 46. ſ. ſoluto.*
f Quid: compenſandi anim⁹ nũ præſumitur? *vide l. 34. §. 5. ſ. eod. l. 6. ſ. de hered. inſtit. l. 85. ſ. de legat. 3.*
g Teſtator poteſt vnum heredum grauare reſtitutione dotis.
h *l. 8. ſ. ad leg. Falcid.*
i Tota dos cõputatur in ære alieno: vnde, nõ detrahitur Falcidia de dote ſed de reſiduo, *Bald.*
k *adde l. 49 in fin. ſ. de legat. 1.*
l Confines fundos interdũ ſupra iuſtam æſtimationem emimus, *l. 1. §. 15. ſ. ſi quid in fraudem. patroni. l. 36. ſ. de bonis libertorum.*
m Id quod intereſt ſępè excedit iuſtam rei æſtimationem.
n *l. 31. ſ. de heredibus inſtituẽd.*
*
o Princeps ſolutus eſt legibus caducariis: quia ſunt odioſæ. vide quæ ſcripſi *ad l. 4. Cod. ad legem Falcidiam.*
p quia licet Imperator moriatur, dignitas tamen & eius officium non moritur, *Bald.* aliud eſt in Auguſta, *l. 56. ſ. eodem.*
q atqui id Principi licet, *l. 56. ſ. eod.* iiſdem autem priuilegiis quibus princeps fruitur, vtitur, *l. 32. ſ. de legib.* Cur tã variè? vel ideo ꝙ dignitas Auguſtę mediatam cauſam habet, & à mariti dignitate depẽdet: eóq; nomine ſucceſſorem non habet in ea dignitate.
r quia pro parte adquirere, pro parte repudiare non poteſt, *l. 38. ſ. de legat. 1.* Partis acceptatio, reliquum ad ſe trahit, *Bald.*

Si legato domino & ſeruo, vel duob. ſeruis eiuſdem.

59. *Terentius Clemens* lib. 15. ad legem Iuliam & Papiam."

SI mihi purè, ſeruo meo vel purè, vel ſub condicione, eadem res legata eſt [f]: egóque legatum, quod mihi datum eſt, repudiem: deinde, condicione exiſtente, id, quod ſeruo meo legatũ eſt, vellem ad me pertinere: partem legati deficere, reſponſum eſt. niſi ſi quis dubitet, an exſiſtente condicione, ſi ſeruus uiuat, omnimodo legatũ meum fiat, quod ſemel ad me pertinere voluerim. quod [t] æquius eſſe videtur. Idem eſt, & ſi duobus ſeruis meis eadem res legetur.

Si fideicommiſſum à legatario relictum deficiat.

60. *Vlpianus*" lib. 16. ad legem Iuliam & Papiam."

IVlianus ait: Si à filio herede legatum ſit Seio, fideíque eius commiſſum "fuerit" ſub condicione, vt Titio daret, & Titius pendente condicione deceſſerit fideicommiſſum deficiens [u], apud [x] Seium manet, non ad filium heredem pertinet. quia * in fideicommiſſis potiorẽ cauſam habere eum, cuius fides electa ſit, ſenatus voluit.

De oneribus portionis accreſcentis.

61. *Vlpianus* "lib. 18. ad legem Iuliam & Papiam.

SI Titio & Mæuio heredibus inſtitutis, qui quadringẽta relinquebat, à Titio ducenta legauerit, &, quiſquis heres eſſet centum: neque Mæuius hereditatem adierit: trecenta [y] Titius debebit.

1 ¶ Iulianus quidem ait: ſi alter ex legitimis heredibus repudiaſſet portionem, cùm eſſent ab eo fideicommiſſa relicta. coheredem eius non eſſe cogendum fideicommiſſo præſtare. portionem enim ad coheredem ſine onere pertinere. ſed poſt † reſcriptum Seueri: quo fideicommiſſa ab inſtituto relicta, à ſubſtitutis debentur [z]: & hic quaſi ſubſtitutus, cum ſuo onere conſequetur adcreſcentem portionem.

De fideicommiſſo relicto à domino heredis.

62. *Licinius Rufinus* lib. 4. Regularum.

SI alienus [a] ſeruus heres inſtitutus fuerit, à domino eius fideicommiſſum relinqui poteſt [b]. ſed ita hoc fideicommiſſum dominus præſtare debet, ſi per ſeruum factus ſit heres. quòd ſi, antequàm iuſſu eius adiretur hereditas, ſeruus manumiſſus fuerit, & ſuo arbitrio adierit hereditatem: dominus id debiturus non eſt, quia heres factus non eſt, nec ſeruus, quia rogatus eſt. itaque vtilis actio hoc caſu competit, vt is [c], ad quem emolumentum hereditatis peruenerit, & fideicõmiſſum præſtare compellatur [d].

De re in funus conſumpta.

63. *Calliſtratus* "lib. 4. Edicti monitorij."

SI heres rem legatam ignorans [e], in funus [f] conſumpſit: ad exhibendum actione non tenebitur: quia nec poſſidet, nec dolo malo fecit, quo minùs poſſideret. ſed per in factum [g] actionem legatario conſulitur, vt indemnitas ei ab herede præſtetur.

De mutua ſubſtitutione omiſſa, De coniecturis.

64. *Papinianus* "lib. 15. Quæſtionum."

CVm proponebatur, in ſcriptura fideicommiſſi, quod pluribus ſub condicione fuerat relictum, per errorem omiſſam mutuam ſubſtitutionem, quam teſtator in ſecundis tabulis, cùm eoſdem ſubſtitueret, expreſſit: Diui Marcus & Commodus Imperatores reſcripſerunt, voluntatem manifeſtam [h] videri mutuæ factæ ſubſtitutionis, etenim in cauſa fideicõmiſſi, vtcumque precaria voluntas quæreretur, coniectura potuit admitti.

De peculio, de familia. De *lecticarijs.* *De pediſequis* 1. *De quadriga.* 2. *Si ſeruo legato libertas poſt tempus relinquatur.*

65. *Idem* "lib. 16. Quæſtionum."

PEculium legatum augeri [i] & minui poteſt, ſi res peculij poſtea eſſe incipiant, aut deſinant. Idem in familia erit: ſiue vniuerſam familiam ſuam: ſiue certam, veluti vrbanam [k]: aut ruſticam, legauerit: ac poſtea ſeruorum officia [l]: vel miniſteria mutauerit. Eadem ſunt, lecticariis, aut pediſequis legatis.

1 ¶ Quadri-

f ¶ eo caſu diuerſa iura in meã perſonam conueniunt.
t Quando plura iura concurrunt, vno repudiato, non repudiatur alterum, *Bald. adde l. 40. ſ. de legat. 1.*
u Si fideicommiſſum deficit, legatum remanet penes legatarium, nec trãſit ad heredem, *Bartol.*
x *vide l. 16. l. 17. ſ. eodem.*
y Si portio minus grauata magis grauatæ accedit, augetur legatum, *Bald.*
† aliud erat ante reſcriptum, *l. 29. in fin. ſ. eod.*
z *l. 74. ſ. de legat. 1.*
a puta Titij.
b cuius, putà tertio.
c putà ſeruus manumiſſus.
d atque ita nõ grauatus fideicommiſſo, conuenitur vt commodum ſentiẽs & onus iniunctum domino petitur actione vtili ex teſtamento ab eius ſeruo manumiſſo adeunte hereditatem, *Bald.*
e *l. vltim. in fin. ſ. eod. l. 9. §. 4. in fin. ſ. ad exhibẽd. l. 25. §. 2. in fin. ſ. ad Trebellian. l. 1. §. 17. in fin. ſ. vt legatorum.*
f ignorãtia heredis rẽ legatam in alium vſum conuertentis, eũ excuſat à dolo: non tamen eum liberat à præſtatione ęſtimationis, *Bald.*
g *l. 48. ſ. eodem.*
h Fideicommiſſaria ſubſtitutio probatur per coniecturas, *Bald.* Probari ſeptẽ teſtibus voluntatem teſtatoris omiſſam errore notarij hinc colligunt, vide plura apud *Mynſingerum. 4. obſeruat. 98.*
i *§. 20. Inſtitut. hoc titul. l. 8. ſ. de pecul. legato.* creſcit, decreſcit, moritur, hominis ſimile eſt, *vide l. 40. §. de pecul.*
k *vide l. 97. ſ. de legat 3.*
l *adde l. 65. §. 1. ſ. de legat. 3.*

a Quadriga, biga, triga à Latinis est numerus queternatius, binarius, ternarius. Græci eodem modo Συνωρίδα, τετρωρίδα dicunt. Marcellus Empiricus quadrigam vocat τὸ τετραδαχρυσικὸν medicorum. Propertius *lib.3.* vocat quadrigam Caistri, vrbes Ephesum, Smirnam, Colophonem, Miletum: & vetus poëta, Triga mihi paucos inter dilecta sodales, Triga sodalitij, pars benè magna mei. hæc Iosephus Scaliger. *in 3. Propertij.*

1 ¶ Quadrigæ [a] legatum, equo postea mortuo [b], perire quidam ita credunt, si equus ille decessit, qui demonstrabat [c] quadrigam [d]: sed si medio tempore deminuta suppleatur [e], ad legatarium pertinebit.

2 ¶ Titio Stichus legatus, post mortem Titij libertatem accepit: & legatum adita [f] hereditate, & libertas post mortem Titij competit [g]. Idémque est, & si moriēte Titio liber esse iussus est.

2 ¶ Si tamen Titio ex parte herede instituto, seruus legatus" sit, "& post mortem eius liber esse iussus sit: siue adierit hereditatem Titius [h], siue non adierit, post cuius mortē libertas ei data est: defuncto eo, libertas competit.

Si heres legatario legauerit. 1. *De eadem re duobus testamentis legata.* 4. *Si heres sepelierit in loco legato.* 5. *De re legata in testamento, & in codicillis.* 6. *De vsufructu, & seruitutibus fundi legati, & cæteris præstationibus.* 7. *De nuda proprietate legata à municipibus.*

66. *Idem*" lib. 17. Quæstionum."

MÆuius fundum mihi ac Titio sub conditione legauit. heres autem eius eundem sub eadem condicione mihi legauit. verendum esse Iulianus ait: ne exstante condicione pars eadem ex vtroque testamento mihi debeatur. Voluntatis tamen quæstio erit. nam incredibile videtur, id egisse heredem vt eadem portio bis [i] eidem debeatur. sed verisimile [k] est, de altera parte eum cogitasse. sanè constitutio principis, qua placuit eidem sæpè legatum corpus non onerare heredem, ad vnum testamentum pertinet. Debitor autem "non" semper, quod debet, iure legat. sed ita, si [l] plus sit in specie legati. si enim idem sub eadem condicione, relinquitur, quod emolumentum legari futurum est?

1 ¶ Duorum [m] testamentis pars fundi, quæ Mæuij est, Titio legata est, noninelegantes probatum est, ab vno herede soluta parte fundi: quæ Mæuij fuit, ex alio testamento liberationem obtingere: neque postea, parte alienata reuocari actionem semel extinctam [n].

2 ¶ Sed si pars fundi simpliciter, non quæ Meuij fuit, legetur: solutio prior non peremit [o] alteram actionem: atque etiam hanc eandem partem aliquomodo suam [p] factam poterit alter heres soluere * [neque] plures [q] in vno fundo dominium [r] iuris intellectu [s], non [t] diuisione corporis obtinent.

3 ¶ Non idem respondetur, cùm duobus testamentis generatim homo legatur. nam qui, soluente altero, legatarij factus est, quamuis postea sit alienatus, ab altero herede idem solui non poterit. Eadémque ratio stipulationis est. *Hominis [u] enim legatum, orationis compensatio singulos homines continet. vtque ab initio non consistit in his, [x] qui legatarij fuerunt: ita frustra soluitur cuius dominium postea legatarius adeptus est: tametsi dominus esse desinit.

4 ¶ In fundo legato si heres [f] sepelierit, estimatio referenda erit ad totum pretium fundi, quo potuit ante sepulturam æstimari. quare, si fuerit solutus, actionem adhuc ex testamento propter locum alienatum durare rationis est.

5 ¶ Eum qui ab vno ex heredibus, qui solus oneratus fuerat, litis æstimationem legatæ rei abstulit: post ea codicillis [y] apertis ab omnibus heredibus eiusdem rei relictæ dixi dominium non quærere. * eum enim, qui pluribus speciebus iuris vteretur, non sæpiùs [z] eandem rem eidem legare: sed loqui sæpiùs.

6 ¶ Fundo legato, si vsusfructus alienus sit, nihilominùs petendus est ab herede. * vsusfructus enim: etsi in iure, non [b] in parte consistit: emolumentum tamen rei continet. Enimuero fundo relicto, ob reliquas [c] præstationes, quæ legatum sequentur, [d] agetur. verbi gratia, [e] si fundus pignori datus, vel aliena possessio sit. Non idem

b *l.58.§. pro socio.*
c ὁ καλλιστεύων ἐν αὐτοῖς.
d Cur ita? collige ex lege 34. *in fin.* lege 38.§. 15. ꝟ. *de ædilit.* quam vide.
e *l.10. in fin. l. 11.ꝟ. quibus modis vsufruct. adde l. 22.§. de legat.1.*
f *l.25.ꝟ. de manumiss. testament.*
g Imò, non cōpetit, *l. 68. in fin. ꝟ. de leg.1.*
h *l.26.§. 6.ꝟ. de fideicomm. libert.*
i *l.14. §.1. l. 34. §.1 ꝟ. de leg.1. l.1. §. penultim. ꝟ. de dote.*
k *vide l.114. ꝟ. de regulis iuris.*
l *§. 14. Institut. eodem vers. contra in fin. ꝟ. de liberatione.*
m *l.34. §.2. ꝟ. de legat.1. vide §.6. & ibi Theophilū Institut. de legat. vbi scripsi.*
n Extincta semel actio non reuocatur.
o prior perimit, *Haloander facit l.83. ꝟ. de legat.1.*
p *l.67. ꝟ. de sol.*
q námque plures *Haloander.* quod Hotomanus probat, *quæst. illustr.18.*
r Dominium diuidi potest *
s Intellectu iuris, nō diuisione corporis, plures in vno & eodem fūdo partes dominij habent. *l. 5. ꝟ. de stipulat. seruor.*
t Intellectus & corpus opponūtur.
u *vide Cuiac.14. obseruat.21.*
x *vide l.13. Cod. eod.*
y *l. vltim. ꝟ. de religiosis.*
z Codicillis legari potest.
a *l.42. in fin. suprà de vsufructu. & quemadmodū l.18. ꝟ. de verbor. obligat.* *
b Imò, vsusfructus pars est dominij, *l.7. ꝟ. de vsufruct. & quemadmodum l. l.70. §. 2. in fin. ꝟ. de fideiussor. vide Hotom.18. illustr.*

c *vide l.27. ꝟ. de solutionibus.* d *l.12. ꝟ. de auro.*
e Heres tenetur, si fundus traditur deminutus, putà cum vsufructu, vel pignoratus, vel ab alio possessus. f ¶ *l.5. ꝟ. de vsufructu & quemadmodum.*
g *l.114. §.17. ꝟ. de legat.1.* Electio potest fieri in vltimis voluntatibus, & non vitiat testamentum, *Bald.*
h Is cui commissa electio est, cogi potest officio iudicis vt eligat.
i *l.100. ꝟ. de legat.1.*
k Cur potest? hoc casu ius eligendi non consistit in præsenti, sed à tempore mortis: cùm non consumetur electione.
l Electus, non dicitur adquirere ius in electione, sed ex testamento, ex quo procedit electio: & ideo in ratione legis Falcidiæ non inspiciuntur vires patrimonij eligentis, sed testatoris, *Bald.*
m Donari videtur quod nullo iure cogente ceditur, *vide l.29. ꝟ. de donat.*
n Primogenituræ onus imponi non potest, *adde notata* ad Authenticam, *licet* 28. *Cod. de Episcop.*
o *l.114. §.17. in fin. ꝟ. de leg.1. adde l.94. in fin. ꝟ. de legat.3.*
p Electio vnius, est exclusio reliquorum, *Bald.*
q Non dicitur eligere de familia qui vno de familia instituto, fundum legat extraneo: & ideo omnis de familia admittitur ad petendum, *Bald.*

r *adde l.78. ꝟ. de heredibus instituend.* quid sit tacita pensatio. *vide Cuiac.15. obseruat.1.*
s Is scilicet qui testamento iussus erat, rem vni ex familia electo relinquere.
t Iussus vnum ex familia eligere, mandato non satisfacit, dum exterum eligit.
u Is scilicet qui iussus est testamento fundum vni ex familia restituere.
x si præterea tantumdem ei relictum esset, quod fundi pretium efficeret, *Haloand.*

placuit de ceteris seruitutibus. Sin autem res mea legetur mihi, legatum propter istas causas non valebit.

7 ¶ A municipibus heredibus scriptis, detracto vsufructu, legari proprietas potest: quia non vtendo [f] possunt vsumfructum amittere.

De re relicta illi ex familia quem heres cum morietur elegerit. 8. *Si testator rem heredis quasi suam legauerit.* 9. *De verbis omissis.* 10. *Si testator cauit, non dubitare se, vxorem liberis suis redditurum.*

67. *Idem* "lib. 19. Quæstionum"

VNum ex familia: propter fideicommissum à se, cùm moreretur, relictū: heres eligere [g] debet [h]. ei, quem elegit frustra testamento suo legat, quod, posteaquam electus est, ex alio [i] testamento petere potest. vtrùm ergo non constitit, quod datur, quasi creditori relictum: an, quamdiu potest [k] mutari voluntas, non rectè creditori cōparabitur? siue tamen durat electio, fuisse videtur creditor: siue mutetur, ex neutro testamēto petitio cōpetit.

1 ¶ Si Falcidia [l] quæratur: perinde omnia seruabuntur, ac si nominatim ei, qui postea electus est primo testamento fideicommissum relictum fuisset. * non enim facultas necessariæ electionis, propriæ libertatis [m] beneficium est. quid [n] est enim quòd de suo videatur reliquisse, qui quod relinquit omnimodo reddere debuit?

2 ¶ Itaque si cùm fortè tres ex familia essent eius, qui fideicommissum reliquit, eodem, vel dispari gradu: satis erit, vni [o] reliquisse. nam, postquàm [p] paritum est voluntati, ceteri condicione deficiunt.

3 ¶ Sed si, vno ex familia herede instituto, ille fundus extraneo [q] relictus est: perinde fideicommissum ex illo testamento petetur, ac si nemo de familia heredi heres extitisset, verùm is, qui heres scriptus est, ratione doli exceptionis ceteris fideicōmissum petētibus facere partem intelligitur. nam quæ ratio ceteros admittit, eadem tacitam [r] inducit pensationem.

4 ¶ Si duos de familia non æquis portionibus heredes scripserit [s], & partem (fortè quartam) extero [t] eiusdē fundi legauerit: pro his quidem portionibus, quas iure hereditario retinent, fideicōmissum non petetur: non magis, quam si alteri fundum prælegasset: pro altera verò parte, quę in exterū collata est, virilē, qui sunt de familia, petēt: admissa, propter heredes, virilium portionum pēsatione.

5 ¶ Sed & si [u] fundum heres vni ex familia reliquerit: eiúsque fidei commiserit, *vt eum extero restituat*: quæsitum est, an hoc fideicommissum peti possit, dixi ita demū peti posse, si [x] fundi pretium efficiat. sed si quidem ille prior testator ita fideicōmissum reliquisset: *rogo fundū, cui voles, aut quibus voles ex familia, relinquas*, rem in expedito fore. quòd si talia [y] verba fuissēt: *peto non fundus de familia exeat*: heredis heredem propter sequēs fideicommissum, quod in extremū collatū est, oneratū intelligi: petituris [z] deinceps ceteris ex primo testamēto fideicōmissum post mortem videlicet eius, qui primo electus est.

6 ¶ Et ideo: si, electo vno, fideicōmissum in exterum non cōferatur: non aliàs ei, qui electus est, fideicōmissum præstandum erit, quam interpositis cautionibus [a] *fundum, cùm morietur, si nō in familia cum effectu relinqueretur, restitui.*

7 ¶ *Rogo fundum, cum morieris, restituas. ex libertis cui voles.* quod ad verba attinet, ipsius erit electio. nec petere quisquā poterit, quamdiu præferri alius potest. defuncto eo, priùs [b] quàm eligat, petent omnes [c]. Itaque eueniet: vt, quod vni datū est, viuis pluribus vnus petere non possit. sed omnes petāt, quod non omnibus datū est. & ita demū petere possit vnus, si solus, moriente eo, superfuit.

8 ¶ Si rem tuam [d]: quam [e] existimabam meam, te herede instituto, Titio legem, non est Neratij Prisci sententiæ, nec constitutioni locus: qua cauetur, non cogendum præstare legatum heredē. nam succursum [f] est here-

y In familia, fundum relinquere grauatus, quēlibet etiam remotiorem ex familia potest elegere, *vt hîc:* hoc ideo quòd elictus non heredi sed testatori hereditatē acceptam ferre debet. Alciatus in l. qui Romæ, §. *coheredes. ꝟ. de verbor. obligat.*
z *dixi. 5. Feud 13.*
a *l.3. §. 4. in fin. de adimendis.*
b *vide l.21. Cod. de fideicommiss.*
c *l.24. vers. idē ꝟ. eodem.* Heredis est eligere: Eo mortuo, ante electionem ius eligendi nō trāsmittitur, *Bald.*
d id est, heredis, *vide l.25. Cod. de fideicommiss.*
e *vide l.10. Cod. eod.* Valet legatum rei hereditariæ ab ignorante testatore relictum, *Bald.*
f Legare rem propriam magis intelligitur testator quàm alienam, *vt hîc:* nam & hoc vltimæ voluntati consentaneum est magis quę eo fini inuenta vt de re sua ac propria quisque testari possit, *l.1. ꝟ. de testamentis:* Ex qua sententia, hæ rursus cōsectaneę sunt, Testatorem in dubio videri ius id solū legare, quod in ipsa rē habeat: *l. quod in rerum natura. §.1. ꝟ. de legat. l. Sticho ꝟ. de vsufructu. legat. l. vxor patrui. Cod. de legat.* Ad quē modū cautionem & chirographum & instrumentū legās, ius quod iis habet ac debitū legare intelligitur. *l. seruus filij §. cum qui ꝟ. de legat.1. l. qui chirographū ꝟ. de legat.3.* Qui rationum librum legat, debita & credita legare intelligi. *Cornelius 4. consil.173.* legans Ecclesię, nō ipsas ædes aut prædia, sed ius patronatus legat *argument. l. momenta, Cod. de legatis.* legans fundum vectigalem, non proprietatem, sed ius legat, *legat. l. si domus. §. vlt. ꝟ. de legat.1.* Rem [r] communem cum alio legans, partem suam tantum legat, *l. serui electionem. § vlt. ꝟ. de legat 1.* (nisi rem cū ipso herede communem legat testator: tūc enim totam legat, nisi fundum suum legauerit.) *Bartol. in dict. §. vlt. Corn. 2. consi. 84.* Fundum suū legans, non id legat, eámve partem quam præstare ipse alij personali actione tenetur, *l. qui concubinam. §. qui fundum ꝟ. de legat.3.* sicuti dimidiam dimidiæ, quam habet, is tantum legat, qui dimidiam indistinctè legat: *argument. l. Lucius. §. filiam hoc titulo.* Ita qui rem tibi pignoratam legat, non ipsam rem sed ius pignoris tantum legasse videtur. *l. Iulianus. ꝟ. de legat.3.* Ita qui rem sibi debitam legat, actionem in personam relinquit eius rei nomine non rem ipsam precisè *l. apud Iulianū. § si Titius. ꝟ. de legat.1.* Ius denique suum relinquit etsi ius id in spe mera consistat. *Accurs. in l. seruum filij. ꝟ. de legat. 1.* & morte ipsius testatoris sit peritur ū, atque ita futurum sit inutile, *l. vxor. Cod. de legat.* Quid si rem alienam possidet, eámque leget simpliciter? etiam proprietatem ipsam non tantùm possessionem legasse videbitur. *Alex. in l. si domus. §. vlt. ꝟ. de legat.1.* Quid si partim, iure proprio seu directo, & emphyteuseos rē possideat, rémque leget? eā tantū partem legasse, quam habuit iure directo notat Socinus Iunior. *consil.77. numero.70.* Quid si rem alienam sciens legauit? aliud. § *non solum Instit. de legat.* Vnde plura apud Manticam. 9. *de coniecturis vltimarum voluntatum. capite.1.*

dibus, ne cogerentur redimere, quod teſtator ſuum exiſtimans reliquit. ſunt enim magis in legandis ſuis[a] rebus, quàm in alienis comparandis, & onerandis heredibus faciliores voluntates. quod in hac ſpecie non euenit, cùm dominium rei ſit apud heredem.

9 ¶ Si omiſſa [b] fideicommiſſi verba ſint: & cetera, quæ leguntur, cum his, quæ ſcribi debuerant, congruant: rectè datum, & minus ſcriptum, exemplo inſtitutionis, legatorúmque, intelligetur. quam ſententiam optimus quoque Imperator noſter Seuerus ſecutus eſt.

10 ¶ Item Marcus Imperator reſcripſit, verba: quibus teſtator ita cauerat, *non dubitare [c] ſe, quodcumque vxor eius cepiſſet, liberis ſuis reddituram*: pro fideicommiſſo accipienda quod reſcriptum ſummam habet vtilitatem. ne ſcilicet honor [d] benè tranſacti matrimonij, fides etiam communium [e] liberorum, decipiat patrem, qui melius de matre præſumpſerat. & ideo princeps prouidentiſſimus & iuris religioſiſſimus, cum fideicommiſſi verba [f] ceſſare animaduerteret, eum ſermonem pro fideicommiſſo reſcripſit accipiendum.

68. *Paulus* lib. 11. Quæſtionum.

SEquens quæſtio eſt, an etiam, quæ viuus [g] per donationem in vxorem contulit, in fideicommiſſi petitionem veniant. reſpondi, ea extra cauſam bonorum defuncti computari debere, [h] & propterea fideicommiſſo non contineri. quia ea habitura eſſet etiam alio herede exſiſtente. Plane nominatim maritus vxoris fideicommittere poteſt, vt & ea reſtituat.

De fideicommiſſo, contentus ſis pro tua parte centum aureis. 1. De alienatione prohibita. 2. De fideicommiſſo tutoris. 3. De alienatione extra familiam prohibita.

69. *Papinianus* lib. 19. Quæſtionum.

PEto *Luci Titi. Contentus* [i] *ſis centum aureis.* fideicommiſſum valere placuit: idque reſcriptum eſt: Quid ergo, ſi cùm heredem ex parte inſtituiſſet, ita locutus eſt? *peto, pro parte tua contentus ſis Luci Titi centum aureis.* petere poterunt coheredes partem hereditatis, retinente ſiue præcipiente, quo contentum eſſe voluit defunctus. Sine dubio facilius eſt, hoc probare, quàm probari potuit illud: cùm ibi fideicommiſſum petatur ab his, cum [k] quibus teſtator non eſt locutus. Idem dicemus ſi, cùm ex aſſe ſcripſiſſet heredem, eius gratia, qui legitimus heres futurus eſſet, ita loquatur: *peto pro hereditate quam tibi reliqui, ad fratrem meum iure legitimo rediret, contentus ſis centum aureis.*

1 ¶ Prædium, quod *nomine* [l] *familiæ* relinquitur: ſi non voluntaria [m] facta ſit alienatio, ſed bona heredis veneant: tamdiu [n] emptor retinere debet, quamdiu debitor haberet bonis non venditis: poſt mortem eius non habiturus, quod exter [o] heres præſtare cogeretur.

2 ¶ Mater, filio impubere herede [p] inſtituto, tutorem eidem adſcripſit [q]: eiúſque fide commiſit, *vt, ſi filius ſuus intra quatuordecim annos deceſſiſſet reſtitueret* [r] *hereditatem Sempronio.* non [ſ] ideò minus fideicommiſſum rectè datum intelligi debet, quia tutorem dare mater non potuit, nam & ſi pater, non iure facto teſtamento tutoris fidei commiſerit: æquè præſtabitur, quemadmodum ſi iure teſtamentum factum fuiſſet. ſufficit enim, vt ab impubere datum fideicommiſſum videatur, ab eo [t] dari quem is, qui dabat, tutorem dederat, vel etiam tutorem fore arbitrabatur. Idem in curatore impuberis, vel minoris annis debet probari. Nec intereſt, tutor rectè datus viuo patre moriatur, vel aliquo priuilegio excuſetur, vel tutor eſſe non poſſit propter ætatem, cui tutor fuerat datus. quibus certè caſibus fideicommiſſum non intercidit, quod à pupillo datum videtur. Hac denique ratione placuit, à tutore, qui nihil accepit, fideicommiſſum pupillo relinqui non poſſe: quoniam quòd ab eo relinquitur extero, non ipſius proprio, ſed pupilli iure debeatur.

3 ¶ Fratre herede inſtituto, petit, *ne domus alienaretur. ſed vt* [u] *in familia relinqueretur.* ſi non paruerit heres voluntati, ſed domum alienauerit, vel extero herede inſtituto deceſſerit: omnes fideicommiſſum petent, qui [x] in familia fuerunt. Quid ergo, ſi non ſint eiuſdem gradus? ita res temperari debet, vt [y] proximus quiſque primo [z] loco videatur inuitatus. nec tamen ideo ſequentium cauſa propter ſuperiores in poſterum lædi debet. ſed ita proximus quiſque admittendus eſt, ſi paratus ſit cauere, ſe familiæ domum reſtituturum. Quòd ſi cautio nõ fuerit ab eo qui primo loco admiſſus eſt, deſiderata: nulla quidem eo nomine naſcetur conditio: [a] ſed, ſi domus ad exterum quandoque peruenerit, fideicommiſſi petitio familiæ competit. [b] Cautionem [c] autem ratione doli mali exceptionis puto iuſtè deſiderari: quamuis nemo alius vlterior ex familia ſuperſit.

4 ¶ Si quidam ſint poſtea emancipati [d]: tractari poteſt, an hi quoque rectè fideicommiſſum petant. & puto, rectè petituros: quoniam familiæ [e] appellatione perſonæ quoque hæ demonſtratæ intelliguntur.

De legatario rogato reſtituere totum, vel partem. 1. vel duplum eius quod accepit. 2. De herede iuſſo heredem facere. 3. de iuſſo reſtituere quidquid ex hereditate ſupererit.

70. *Idem* libro 20. Quæſtionum.

IMperator Antoninus reſcripſit: legatarium, ſi nihil [f] ex legato accepit, ei, cui debet fideicommiſſum, actionibus ſuis poſſe cedere [g]: nec id cogendum ſoluere. Quid ergo, ſi non totum, ſed partem legati relicti reſtituere rogatus: abſtinuit eo? vtrùm actionibus ſuis in totum cogetur cedere, an verò non niſi ad eam quantitatem, quæ fideicommiſſo continetur: quod ratio ſuadet. Sed & ſi legatum perceperit: * non ampliùs ex cauſa fideicommiſſi cogendus erit ſoluere, quàm recepit.

1 ¶ Si, centum legatis, *duplum* [h] *reſtituere* rogatus ſit: ad ſummam legati videbitur conſtituiſſe. ſi autem poſt tempus fideicommiſſum relictum ſit, vſurarum dumtaxat additamentum admittetur. nec mutanda ſententia erit quòd fortè legato percepto magnum emolumentum ex aliquo negotio conſecutus eſt, aut pœnam ſtipulationis imminentem euaſit. Hæc ita, ſi quantitas cum quantitate conferatur. enimuero [i] ſi, pecunia accepta, rogatus ſit rem propriam, quamquàm maioris pretij eſt, reſtituere: non [k] eſt audiendus legatarius, legato percepto, ſi velit computare. non enim æquitas hoc probare patitur, ſi, quod legatorum nomine perceperit, legatarius offerat.

2 ¶ Cum quidam filio ſuo ex parte herede inſtituto, patruum eius coheredem ei dediſſet, & ab eo petiſſet, *vt* [l] *filium ſuum pro virili portione filiis ſuis coheredem faceret*: ſi quidem minus [m] eſſet in virili portione quàm fratris hereditas habuit: nihil ampliùs peti poſſe. quòd ſi plus: etiam fructuum, quos patruus percepit, vel, cùm percipere potuerit, dolo non cepit, habendam eſſe rationem, reſponſum eſt. non ſecus quàm, ſi centum milibus legatis rogetur: poſt tempus maiorem quantitatem reſtituere.

3 ¶ Cùm autem rogatus, *quidquid ex* [n] *hereditate ſupererit, poſt mortem ſuam reſtituere*, de pretio rerum venditarum aliàs [o] comparat: deminuiſſe, [p] quæ vendidit, non videtur.

71. *Idem* libro 8. Reſponſorum.

SEd quod inde comparatum eſt, vice permutati [q] dominij reſtitueretur.

72. *Idem* libro 20. Quæſtionum.

IDem ſeruandum erit, & ſi proprios [r] creditores, ex ea pecunia dimiſerit. * non enim abſumitur, quod in corpore patrimonij retinetur.

De matre partus legati empta.

73. *Idem* libro vigeſimotertio Quæſtionum.

SI, quod ex [ſ] Pamphila naſcetur, legatum mihi fuerit: & ego Pamphilam emam, eáque apud me ſit enixa: ratione ſumma reſponſum eſt, non [t] ex cauſa lucratiua partum intelligi meum factum ideóque petendum ex teſtamento: tamquam iſtum emiſſem. vt ſcilicet, pretij contributione facta, conſequar tantum, quanti puerum, deducta matris æſtimatione, conſtitiſſe mihi, iudex in cauſa legati datus æſtimauerit,

De prolatione diei.

74. *Idem* libro 27. Quæſtionem.

T*Itio centum aureos heres præſens dato*: [u] deinde protulit diem legatorum. non eſt verum, quod Alfenus retulit, centum præſenti [x] deberi: quia diem proprium habuerunt..

De epiſtola. 1. De legato præceptionum.

75. *Idem* libro 6. Reſponſorum.

MIles ad ſororem epiſtolam, [y] quam poſt mortem ſuam aperiri mandauit, talem ſcripſit: *ſcire te volo, donare* [z] *me tibi aureos octingentos*, fideicommiſſum deberi ſorori conſtitit. nec aliud probandum in cuiuslibet ſuprema voluntate. placet enim, conſiſtere fideicommiſſum, ac ſi [a] defunctus cum eo loquatur, quem precario remuneratur. [b]

1 ¶ Pro parte heres inſtitutus, cui præceptiones erãt relictæ, poſt diem [c] legatorum cedentem, ante aditam hereditatem, vita deceſſit. partem hereditatis ad coheredes ſubſtitutos pertinere placuit, præceptionum [d] autem portiones, quæ pro parte coheredum conſtiterunt, ad [e] heredes eius tranſmittit.

a §. 4. *Inſtitut. eodem.*
b *vide l.10. Cod. de fideicommiſſis.* Imperfecta ſcriptura dũmodo poſſit recipere intellectum non vitiat, *Bald.*
c Huiuſmodi verba enunciatiua diſpoſitionẽ inducunt.
d quo legitima vxor à concubina differt, *l.49. §.4. ĩ. de leg.3.*
e hæc res mouet maximè, *l.57. ſ. de ritu.*
f *vide l.15. Cod. de fideicommiſſ.*
g Quæ à viuo teſtatore donata ſunt non cenſentur fuiſſe in eius bonis. *l.67. in fin. ſ. eodem.*
h Imò, nõ debet, *dict. l.15.*
i His verbis, vtpote taxatiuis & deprecatiuis factũ fideicommiſſum valet, *vide l.11. §.4. ĩ. de legat.3.*
k Non inſpicitur cum quo teſtator loquitur, ſed in quem teſtatoris intentio dirigitur, *adde l.108. §.13. ſ. de legat.1.*
l nomini familiæ, *Haloander.*
m *l.114. §.14. ſ. de legat.1. adde l.21. ĩ. de fideicommiſſ. libert. vide Cuiac. 15. obſer. 7.* Quãdo à teſtatore procedit cauſa alienationis, res alienatæ nũquã reuocantur.
n Propter debitum heredis, bona ſubiecta reſtitutioni videri. poſſunt vſufructu tenus.
o extraneus.
p *vid. l. 4. Cod. de teſtament. tutel.*
q & ita vtiliter.
r *vide l.20. Cod. de fideicommiſſ.*
ſ *l.34. §.1. ĩ. de vſu & vſufructu.*
t *l.5. Cod. de rebus creditis.*
u *vide l.135. §.3. ĩ. de verb. obligat.*
x quid ſi nulli ſint? *vide l.114. §.14. ĩ. de legat.1.*
y nota ordinem obſeruandum circa gradus. Præſumitur enim affectio ordinata, *Bald.*
z *l.77. §.3. ſ. eod. l.6. Cod de inſtit.*
a Imò, naſcetur, *l.5. §.1. ſ. vſufruct. quem. cauſ.*
b Cur ita? *vide l. vlt. C. de reb. alienis nõ alienandis.*
c *l.3. §.4. in fin. ĩ. de adimendis.*
d ¶ *l.14. §.17. in fin. ſ. de legat.1.*
e quid ſit familia, *vide l.196. ĩ. de verbor. ſignific.*
f *l.78. ſ. de leg.1.*
g *l.8. ĩ. de leg.3.*
h Legatarius quantitatis non poteſt vltrà grauari quàm percipiat: poteſt tamẽ grauari in ſpecie maiori, *ĩ. eod. ver. enim verò ſi pecunia accepta Bal.*
i *vide ĩ. eodem.*
k *vide l.26. ſ. de legat.1. l.1. §.17. in fin. ĩ. ad Trebell.*
l *vide l.114. §.6. ſ. de legat.1.*
m *adde l.122. in fin. ſ. de legat.1.*
n Rogatus poſt mortem ſuam reſtituere, *quidquid ei ex hereditate defuncti ſupererit* res quaſdam hereditarias vendidit, de earum pretio aliàs comparauit, quæro vtrum res eas ita emptas reſtituere poſt mortem ſuam debeat? tenetur. Quid ita? quia ſuperſunt: non ſunt diminutæ. Atqui non tam ex hereditate defuncti, quàm ex pretio rei hereditariæ venditæ, comparatæ videntur? Iuris fictione videntur ex hereditate ſupereſſe. At quomodo? res ita cõparatę vice permutati dominij ſunt, *l.71. eodem.* ſunt rerum hereditariarum vice.
*
o Hereditarias res nõ diminuit, qui ex earũ pretio aliàs comparauit.
p quid ſit deminuere, *vide l.21. ſ. de heredit. petit.*
q & ſic res ſuccedit in locum precij contra legem, 25. §.1. ſ. *de hered. petit.* In vniuerſalib9 preciũ ſuccedit loco rei, *vide quæ notaui ad l.34. ſ. de pignorat. l.26. l.26. ſ. de iure dotium, l.22. in fin. ſ. ſolut.*
r Qui rogatus reſtituere, *quidquid ex hereditate ſupererit.* hereditarias res aliquas vendidit: & ea ex pecunia fideicõmiſſaria creditores proprios dimiſit, eã pecuniam reſtituere cogitur. Cur ita? quia ei ſupereſſe ea pecunia intelligitur. Quomodo ſupereſſe? quia nõ abſumit, ſed in corpore patrimonij retinuit? Quomodo retinuit ſi ea pecunia creditores proprios dimiſit?
*
ſ *l.82. §.4. ſ. de leg.1. l.12. in fin. ĩ. de capt.*
t Si quis emit vxorẽ prægnantem non cenſetur habere partum ex cauſa lucratiua, *Bald.*
u *præſenti dato*, Haloander.
x præſenti die, *Cuiac. 7. obſeruat. 20.* reprehenſus à Robert. 1. *rec.* 24.
y 5. *Harmenop.* 10. §.35. *vide l.22. Cod. de fideicommiſſ.*
z nota verbum donationis hîc ſumi pro fideicommiſſo.
a Scribẽs, quaſi loquitur, *vide l.7. in fin. ĩ. de ſupellectile.*
b quem precario rogat, *Cuiac. 2. obſeruat. 3.*
c *l. vnic. §.2. Cod de caducis*
d *vide l.12. Cod. de legatis.*
e & ita prælegata nõ veniunt, in iure adcreſcẽdi, *l.18. ſ. de leg.1. v. l.16. C. de fideicom.*

De teſtamento

De teſtamento pro parte reſciſo per querellã inofficioſi. 1. *De hereditate legata.* 2. *De vſufructu, & ſeruitutibus rei legatæ.* 3. De eo *quod quis debet legato.* 4. *Si Status ſerui, cui legatum eſt, extrinſecus ſuſpendatur.* 5. *De iuſſo plus reſtituere vni quàm alij.* 6. *Si tutori non iure dato legetur.* 7. *De muciana cautione.* 8. De *varijs actionibus legatorum.* 9. *De memoria teſtatoris damnata.*

76. *Idem*" libro ſexto Reſponſorum."

CVm filius [a] diuiſis [b] tribunalibus [c] actionem inofficioſi teſtamenti matris pertuliſſet[d], atque ita variæ[e] ſententiæ iudicum extitiſſent: heredem, qui filium vicerat, pro partibus, quas aliis coheredibus abſtulit filius, non [f] habiturum præceptiones ſibi datas, non magis quàm cæteros legatarias actiones, conſtitit. ſed [g] libertates ex teſtamento competere placuit, cùm pro parte filius de teſtamento matris litigaſſet. quod non erit trahendum ad ſeruitutes, quæ pro parte minui non [h] poſſunt. planè petetur integra ſeruitus ab eo, qui filium vicit. patris autem æſtimatio præſtituitur. aut, ſi paratus erit filius pretio accepto ſeruitutem præbere, doli ſummouebitur exceptione legatarius, ſi non offerat partis æſtimationem [i]. exemplo ſcilicet legis Falcidiæ.

1 ¶ *Lucio Sempronio lego omnem hereditatem Publij* [k] *Mæuij.* Sempronius ea domum onera ſuſcipiet, quæ Mæuianæ hereditatis fuerunt, & in diem mortis eius, qui heres Mæuij exſtitit, perſeuerarunt. ſicut vice mutua præſtabuntur actiones, quæ præſtari potuerunt.

2 ¶ Dominus, herede fructuario ſcripto, fundum [l] ſub condicione legauit. [m] voluntatis ratio non patitur, vt heres ex cauſa fructus[n] emolumentum retineat. diuerſum[o] in cæteris prædiorũ ſeruitutib[9], quas heres habuit, reſponſum eſt. quoniã fructus [p] portionis inſtar obtinet.[q]

3 ¶ *Heres meus Titio dato, quod ex teſtamento Sempronij debetur* [r] *mihi.* cùm iure nouationis, quam legatarius idémque teſtator antè fecerat, legatum ex teſtamento non debeatur: * placuit falſam demonſtrationem legatario non obeſſe: nec in totum falſum videri, quod veritatis primordio adiuuaretur.

4 ¶ Seruus purè manumiſſus, cui libertas propter impedimentum iuris poſt aditam hereditatem nõ competit, quod ſtatus eius extrinſecus ſuſpenditur, fortè propter adulterij [ſ] quæſtionem, ex eodem teſtamento neque legata, neque fideicommiſſa purè data ſperare poteſt: quia dies inutiliter cedit.

5 ¶ Pater cum filia pro ſemiſſe herede inſtituta, ſic teſtamento locutus fuerat: *peto, cum morieris licèt alios quoque filios ſuſceperis, Sempronio nepoti meo plus* [t] *tribuas in honorem nominis mei.* neceſſitas quidem reſtituendi nepotibus viriles partes, præcedere videbatur. ſed moderandæ portionis, quam maiorem in vnius nepotis perſonam conferri voluit, arbitrium filiæ datum.

6 ¶ Non iure tutori dato mater legauit. ſi conſentiat, vt decreto prætoris confirmetur, & prætor non [u] idoneum exiſtimet: actio legati" non" denegabitur.

7 ¶ Qui Mucianam cautionem [x], alicuius non faciendi cauſa, interpoſuit: ſi poſtea[y] fecerit: fructus[z] quoque legatorum, quos principio promitti neceſſe eſt: reſtituere debet.

8 ¶ Variis[a] actionibus legatorum ſimul legatarius vti non poteſt. quia legatum datum, in partes diuidi non poteſt. non enim ea mente datum eſt legatariis, pluribus actionibus vti: ſed vt laxior eis agendi facultas ſit, ex vna interim, quæ fuerat electa, legatum petere.

9 ¶ Repetendorum legatorum facultas ex eo teſtamento ſolutorum danda eſt, quod irritum eſſe poſt [b] defuncti memoriam damnatam apparuit: modò ſi à legatis ſolutis crimen perduellionis illatum eſt.

De hereditate, prædio, & pecunia acceptis reſtituenda. 1. De *donatione cauſa mortis.* 2. De *dote viro legata.* 3. *De ſurdo & muto. De ignorantibus.* 4. *De morte & deportatione.* 5. De *prætio prædij dotalis & legato.* 6. *Si creditor debitori mandauerit, vt ei ſoluat, cui mortis cauſa donabat.* 7. *Si heres oneratus fideicommiſſo non adeat.* 8. *De euictione.* 9. *De dote.* 10. De *fideicommiſſario eligendo, cum heres morietur.* 11. De *manumiſſis ex fideicommiſſo.* 12. *De fideicommiſſo, quidquid ad te peruenerit.* 13. De *condicione ſi ſine liberis deceſſerit.* 14. *De rationibus reddendis à curatore.* 15. *De fieicommiſſi repetitione à ſubſtituto* 16. *De menſæ negotio.* 17. De *partu ancillæ relictæ.* 18. *De diuiſione facta à coheredibus rogatis hereditatem reſtituere poſt mortem, & de nominum prædiorúmque periculo.* 19. De *fructibus rei relictæ.* 20. De *rebus relictis, ne controuerſia oriatur.* 21. *De traditis & aſſignatis vini ex heredibus cuſtodiæ cauſa.* 22. *De ſcriptura imperfecta.* 23. *De iureiurando.* 24. *Si pater filiæ mandet, ne teſtetur, quoad liberos tollat.* 25. *De fideicommiſſo diſtribuas liberis, vt quiſque meruerit.* 26. De *verbis fideicommiſſi.* 27. De *alienatione extra familiam prohibita.* 29. *Si is, quem teſtator ſolum ſucceſſurum putabat, fideicommiſſo oneretur.* 30. De *verbis contentus ſis. &c. quæ vim habent æſtimationis, non fideicommiſſi.* 31. *Si fideicommiſſo oneratus fideicommiſſarium heredẽ inſtituat eumque oneret fideicommiſſo.* 32. *De alternatione, electione, & ſubſtitutione.* 33. De *eo quod fideicommittens dixit ſe alia ſcriptura declaraturum.*

77. *Idem*" libro octauo Reſponſorum."

CVm pater filios eorúmque matrẽ heredes inſtituiſſet: ita ſcripſit. *peto à te filia, vt, acceptis ex hereditate mea in portionem tuam centum aureis, & prædio Tuſculano, partem hereditatis reſtituas matri tuæ.* reſpondi, prædium [c] quidem hereditarium iudicio diuiſionis de communi filiam habituram, pecuniam autem de parte ſua retenturam.

1 ¶ Eorum, quibus mortis [d] cauſa donatum eſt, fidei committi quoquo tempore poteſt. quod fideicommiſſum heredes ſalua Falcidiæ ratione, quam in his[e] quoque donationibus exemplo legatorum locum habere placuit, præſtabunt. Si pars donationis fideicommiſſo teneatur, fideicommiſſum quoque munere Falcidiæ fungetur. Si tamen alimenta præſtari voluit, collationis totum onus in reſiduo donationis eſſe reſpondendum erit ex defuncti voluntate, qui de maiore pecunia præſtari non dubiè voluit integra.

2 ¶ Mater filiis ſuis vulgò [f] conceptis dotem ſuam, mortis cauſa donando, ſtipulari [g] permiſit. cùm aliis heredibus inſtitutis, petiſſet à filiis, *viro dotem reſtitui*: totum viro fideicommiſſum dotis deberi, ſi Falcidiæ ratio non interuenerit. ideo retentionem[h] dotis virum habere placuit. alioquin Falcidiæ partem heredibus, à filiis ex ſtipulatu cum viro agentibus, ex dote eſſe, per in factum actionem, reddendam.[i]

3 ¶ Surdo & muto, † qui legatum accipit, vt, cùm morietur reſtituat, rectè mandatur. nam & ignorantes[k] adſtringuntur fideicommiſſo, quibus ignorantibus emolumentum ex teſtamento quæritur.

4 ¶ Hereditatem [l] filius cùm moreretur, filius ſuis, vel cui ex his voluiſſet, reſtituere fuerat rogatus. quo interea in inſulam deportato: [m] eligendi facultatem non eſſe pœna perempta placuit: [n] nec fideicommiſſi condicionem ante mortem filij heredis exſiſtere: viriles autem inter eos fieri, qui eo tempore vixerint, cùm de aliis eligendi poteſtas non fuerit.

5 ¶ Qui dotale prædium contra legem Iuliam vendidit,[o] vxori legatum dedit,[p] & emptoris fidei commiſit, *vt amplius* [q] *ei pretium reſtituat.* emptorem fideicommiſſi[r] non teneri conſtabat.[ſ] ſi tamen, accepto legato, mulier venditionem irritam faceret: eam, oblato pretio, doli placuit exceptione ſummoueri.

6 ¶ Mæuio debitori ſuo reus ſtipulandi mandauit vt *Titio, cui mortis cauſa donabat, pecuniam debitam ſolueret.* cùm ſciens [t] dominum vita deceſſiſſe Mæuius pecuniam dediſſet: non eſſe liberationem ſecutam, conſtitit: nec, ſi Mæuius ſoluendo non eſſet, in Titium actionem ſolidi, vel iure Falcidiæ dandam eſſe: quia mortis cauſa cepiſſe non videretur. diuerſum probandum foret, ſi Mæuius ignorans [u] dominum vita deceſſiſſe pecuniam errore lapſus dediſſet. tũc enim portio iure Falcidię reuocaretur.[x]

7 ¶ Cùm pater fideicommiſſum prædiorum, ex teſtamento matris, filiæ deberet: eandem pro parte ita heredem inſtituit, *vt hereditatem fideicommiſſo compenſaret:* [y] eadémque prædia, filio exheredato, dari voluit. quamquàm filia patris hereditatem ſuſcipere noluiſſet, fideicommiſſum tamen ab [z] heredibus eſſe filio præſtandum, ad quos hereditatis portio, quam accepit filia, redierat, placuit. quòd ſi alium filiæ ſubſtituiſſet, eum oportere filio fideicommiſſum reddere.

8 ¶ Euictis [b] prædiis, quæ pater, qui ſe dominum eſſe crediderit, verbis fideicommiſſi filio reliquit, nulla cum fratribus & coheredibus actio erit. ſi tamen inter filios diuiſionem fecit: arbiter, coniectura voluntatis, non patietur, eum partes coheredibus prælegatas reſtituere: niſi parati fuerint, & ipſi patris iudiciũ fratri conſeruari.

9 ¶ Pater certam pecuniam exheredatæ filiæ verbis fideicommiſſi reliquit. eámquem *nupturæ dotis nomine dari voluit*, filio dotem ſtipulante. cum filius minorem [b] dotem dediſſet, ſuperfluum eſſe filiæ reddendum conſtabat. Diuortio quoque ſecuto, fideicõmiſſum filiam rectè petituram, vt actio ſtipulationis ſibi præſtaretur:

a exheredatus à matre ſcilicet.
b Cur dixit diuiſis tribunalibus? ſcripſi ad *l.10.ff.de inofficioſo. ad de Cuiac 10. obſer.10. Rænardũ in libro pro tribunalium.*
c erant enim quatuor, *Quintilianus 12. cap. 5. in fine.* ſed omaino *vide Cuiac. 9. obſeruat. 20.*
d id eſt, egiſſet de inofficioſo teſtamento.
e putà quædam pro filio, quædam aduerſus filium, *vt l. 15. §. 2. ff. de inoff. l. 13. Cod. de inoffic.*
f Pro qua parte reſolutum eſt teſtamentũ, pro ea neque legata, neq; fideicõmiſſa neq; prælegata debẽtur, *dict. l. 13.*
g *dict. l. 13 Cod. de inoff.*
h Excepto vſufructu omnes ſeruitutes indiuiduæ ſunt, *vide l. 1. §. 9. ad legem Falcidiam.*
i *vide l. 80. in fin. ff. ad legẽ Falcidiam*
k *vide l. vltim. Cod. de heredit. inſtituend.*
*
l cuius vſusfructus erat penes ipſum heredem.
m Titio putà. Iã fingamus condicionem eueniſſe: legatari? fundum ab herede petit: quid iuris?
n Volũtas præſumpta non patitur vt heres, prætextu vſusfructus ſibi cõpetentis in eo fundo, ſolam proprietatẽ legatorum cedat. hinc colligimus, Teſtatorẽ, ſimpliciter legantem, videri legare ius ſuum & heredis, ſi tale ius in vſufructu, vel proprietate conſiſtit, *Bald.*
o Caſus eſt. Fingamus heredem meum ius ſtillicidij habere in fundum meum: fingamus me eundẽ fundum Titio legaſſe. Titius fundum liberum ſibi tradi ab herede meo poſtulat. num audiendus eſt? neutiquã, *l. 116. in fin. ff. de legat. 1. l. 18. ff. de ſeruo.*
p in primo caſu ſcilicet.
q *vide l. 58. ff. de verbor. obligat.*
r Poſſumus dicere nobis debitũ fuiſſe, quod ante nouationẽ debitum fuit.
ſ *l. 48. ff. 2. de heredit. inſtit. l. vnic. ff. de adempt. libert.*
t Plus, præſupponit tantumdem: Natura comparatiui includit poſitiuum, *Bald.* & ſic venditor donans emptori *quod plus valet* res non renunciat beneficio legis, 2. *Cod. de reſcindenda.* quia qui plus donat non dat immodicum, *Bald.*
u *vide quæ ſcripſi ad l. 26. Cod de legatis.*

x Mutiana cautio includit plenam reſtitutionem rei & fructus, *Bald.*
y *vide l. 17. ff. de his quæ vt indig.*
z *vide Nouellã 22. cap. 44.*
a Plures enim legatario competunt, *l. 1. Cod. commun. de fideicommiſſ.*
b Quando dãnatur defuncti memoria, teſtamẽtum eius declaratur nullum: legata ſoluta repetuntur, *Bald.*
c ¶ *l. 58. §. 3. ff. ad Trebell.*
d *l. 3. in princip. & fin. ff. de legat. 3. vide l. 9. Cod. de fideicommiſſ.* vel non mortis, *l. 89 §. 3. ff. eodem.*
e *vide l. 5. Cod. ad legem Falcid.*
f Mater filiis vulgò conceptis donare poteſt mortis cauſa, *Bald.*
g *l. 11. in fin. ff. de dote.*
h *vide l. 18. Cod. ad l. Falcid.*
i ¶ *21. ff. ad Trebellian.*
† *vide Paul. 4. ſentent. 1. §. 4.*
k *adde l. vltim. Cod. quando dies legatorum.*
l *vide Cuiac. 3. obſeruat. 10. in princip.*
m Ius eligendi, deportatus non perdit, *Bald.*
n Curita? vel ideo, quod vera mors eſt ea, quæ corporis & animæ ſeparationẽ continent, *l. 48. in fi. ff. de iure fiſci. l. 121. §. 2. ff. de ver. obligat.* non deportatio in inſulam. Hîc caſus mortis non trahitur ad deportationem, *v: & in l. 121. §. penult. ff. de verbor. oblig.*
o *l. vnic. §. 15. Cod. de rei vxor. act.*
p animo compenſandi, *dict. l. vnic. §. 3.*
q id eſt, præterea, *vt l. vltim. §. 1. ff. de doli mali except.* vt ſit ſenſus, maritum vxore, legatum, ac præterea fideicommiſſum dediſſe.
r fideicommiſſi nomine conſtabat. *Antonius Faber 4. coniecturar. 11.*
ſ Cur ita? *vide l. 1. §. 17. in fin. ff. ad Trebellian.*
t Qui ſciens id ſoluit ad quod non tenetur, videtur donare, *Bald.*
u *l. 19. §. 3. ff. de donat.* Soluens ignoranter liberatur, & ſolutum defalcatur, *Bald.*
x *vide l. 18. Cod. ad l. Falcidiam.*
y Legari poteſt res fideicommiſſo obnoxia.
z *l. 61. in fin. ff. eodem.*
a *l. 69. l. 72. ff. ad Trebellian.*
b *l. 78. in fin. ff. ad Tertullian.*

a Indotatam filiam eſſe ac manere velle pater non præſumitur.
b vide Langebeckium *c.12. Annotationum.*
c Nupta intelligitur quæ primas nuptias contraxit non ſecundas. *vt hîc l.boues §.1. ℑ.de verborum ſignif.* Quid, non nupta? celebs: quæ nec primas nuptias experta eſt, virgo. vide Cuiacium *conſultatione.47.*

d Quid ita? Simpliciter enunciata, ad primum actum tantum referuntur. Vnde notant, pœnam primæ ſtipulationis interpoſitæ in prima locatione: non cēſeri repetitam in ſecunda locatione: cùm pœna nō ſit ex eodem contractu aut ex natura contractus.
e vide interpretationem huius loci apud *Cuia. 10.obſ.39.*
f *al.* fideicommiſſa.
g Eligere qui debet, cùm morietur, antè mortem eligere, non poteſt: eligendo ante mortē nihil agit.
h quid nomen in iure ſignificat, *v. Alciat.4. diſp.1.*
i *v.l.6.ℑ.de ſolutionib.*
k *v.l.2.circa fin. ℑ.de dote v.Paul. 4.ſent.1.§.1.*
l Cur ex volūtate? Sine liberis non decedit, qui cum filiis naturalibus deceſſit. *adde l.vlt.ȿ.de iure delib.*
m *v.l.vlt.ȿ. de iure delib.*
n *vide l.157.ℑ.de regulis iuris.*
o *vide l.6. infi. Cod. de inſtitutionib.*
p *l.13.ȿ.de probationibus:* dixi *ad l.5.Cod.quando dies legat.* ἀκμὴν.i. ætatē 25. annorū ſic appellatur, quòd ſit creſcendi finis: qualis perfecta plena ac integra ætas à Iuriſconſultis dicitur, quę ſequitur ætas παρακμὴ & Hippocrat. *apud Gale.5. Aphoriſ. 9.* ſenſit, ætatem 25. annorum eſſe finem pubertatis *v.Cuia.ȿ. de minorib.*
q *§.11.ȿ.eo. v.l. 74.ȿ. de leg.1. l. 108.ℑ.de cōdit. & demonſtrat.*
r Menſę negotium legari poteſt.
ſ id eſt, ita vt heredes indemnes ſeruet legatarius. Porrò, hæc *indemnitatis* formula notanda eſt.

quoniam veriſimile [a] non erat, patrem interponi ſtipulationem voluiſſe, quo filia poſt primas nuptias indotata conſtitueretur. ceterùm, ſi [b] poſtea nuberet, ad ſecundas nuptias cautionem extendi non [c] oportere.

10 ¶A [d] filia [e] pater petierat, vt, *cui vellet ex liberis ſuis, prædia, cùm moreretur reſtitueret*, vni ex liberis prædia fideicommiſſi [f] viua [g] donauit. non eſſe electionem, propter incertum diē fideicommiſſi, certæ donationis videbatur. nam in eum deſtinatio dirigi poteſt, qui fideicommiſſum inter ceteros habiturus eſt, remota mortis electione.

11 ¶*Fidei heredum meorum committo, ne fundum Tuſculanum alienent, & ne de familia nominis* [h] *mei exeat.* ſecundùm voluntatem eos quoque inuitatos intelligēdum eſt, quibus heredes extranei fideicommiſſam libertatem reddiderunt.

12 ¶*Fidei tuæ committo vxor, vt des, vt reſtituas filiæ meæ, cùm morieris, quidquid ad te quoquo nomine de bonis meis peruenerit.* etiā ea, quæ poſtea codicillis vxori dedit, fideicommiſſo continebuntur. nam * ordo [i] ſcripturæ non impedit cauſam iuris ac voluntatis. ſed dos prælegata retinebitur. quoniam reddi [k] potiùs videtur, quàm dari.

13 ¶*volo prædia dari libertis meis, quod ſi quis eorum ſine* [l] *liberis vita deceſſerit, partes eorum ad reliquos pertinere volo* collibertum [m] patris eundémque filium, ex [n] voluntate [o] ſubſtitutionem excludere placuit.

14 ¶Curatoris ſui fruſtra fideicommiſſa videbatur, *vt heredi fratri, negotiorum geſtorum rationem redderet.* quamquam igitur teſtamento cautum eſſet, vt, cùm ad ſtatutum [p] ſuum frater perueniſſet, ei demum ſolueretur: tamen ſub curatore alio fratrem agentem, rectè placuit, actionem inferre. cùm illis verbis fratri potiùs conſultum videretur, quàm ſolutio, quæ iuſtè fieri potuit, dilata.

15 ¶Ab inſtituto extraneo prædia libertis, cùm moreretur, verbis fideicommiſſi reliquerat, & petierat *ne ex* [q] *nomine familiæ alienarentur.* ſubſtitutum ea prædia debere ex defuncti voluntate. reſpondi. ſed vtrùm confeſtim, an ſub eadem condicione, voluntatis eſſe quæſtionē, ſed coniectura ex voluntate teſtatoris capienda, mors inſtituti expectanda eſt.

16 ¶Menſę [r] negotium ex cauſa fideicommiſſi cum [ſ] indemnitate heredum per cautionē ſuſceptum, emptioni ſimile videtur, & ideo non erit quęrendum, an plus in ære alieno ſit [t], quàm in quæſtu.

17 ¶Pater filię mancipia, quę nubenti dedit, verbis fideicommiſſi prętari voluit partus ſuſceptos, etſi matres ante teſtamentum mortuę fuiſſent, ex cauſa fideicommiſſi pręſtandos reſpondi. nec aliud in vxore confirmatis donationibus pridem obſeruatum eſt.

18 ¶Hereditatem poſt mortem ſuam rogati reſtituere, nominum periculo, quę per diuiſionem [u] obtigerunt, inter coheredes interpoſitis [x] delegationibus [y], non adſtringuntur: "non" magis, quàm prędiorum, cùm permutatio rerum diſcernens communionem interueniet.

19 ¶*Filia mea præcipiat, ſibique habeat, volo, rem matris ſuæ.* fructus, quos medio tempore pater percipiet, nec in ſeparato habuit, ſed abſumpſit, vel in ſuum patrimonium conuertit, non videntur filiæ relicti.

20 ¶*Dulciſſimis fratribus meis, auunculis autem tuis, quæcumque mihi ſuperſunt in Pamphylia, Lycia, vel vbicumque, de maternis bonis, concedi volo, ne quam cum his controuerſiam habeas.* omnia corpora maternę hereditatis, quę in eadem cauſa dominij manſerunt, ad voluntatem [z] fideicommiſſi pertinent. ex iiſdem igitur facultatibus percepta pecunia, & in corpus proprij patrimonij verſa, item iure diuiſionis res propriæ factæ non præſtabuntur. cùm diſcordiis [a] propinquorum ſedandis proſpexerit, quas materia [b] communionis ſolet excitare.

21 ¶Pater, pluribus filiis heredibus inſtitutis, moriēs

t *v l.6.l.7.ȿ.pro ſocio.*
u Nomina inter coheredes interpoſitis delegationibus diuidebantur *l.2.§.vlt.ȿ. familiæ: l.arbiter l.vlt.ȿ.de diſtract.pignorum.*
x Inter coheredes æs alienum diuiditur lege 12. tabularum: vel pacto, interpoſitis delegationib.
y contrà quam in lege 40.§.2.ȿ.*de pact.*
z Fideicommiſſa ipſa ampliantur, reſtringuntur, extenduntur, declarantur, & limitantur per rationem, & cauſam propter quam teſtator motus fuit ad fideicōmiſſum ita faciendum: adeò vt talis ratio potius attendi debeat, quàm verba expreſſa. eámque communem eſſe concluſionem refert Iulius Clarus 3.*ſent.§.teſt.q.76.num.1.* Ratio dictum ampliat & declarat tanquam mens & anima diſpoſitionis: verbis præfertur, vt anima corpori: caſus expreſſos continet, vt ne omiſſi intelligantur: continet, inquam, vt genus, ſpecies continet.
a Diſcordiæ inter propinquos ſedandæ: hoc eſt, is intellectus nobis ſumēdus eſt in lege ſtatuto, teſtamento, vt ad propinquos inter ſe componendos interpretationem ſemper ſumamus. b Communio inter propinquos diſcordias excitare ſolet. *l.25.ȿ.de ſeru.vrban.*
c ¶Clauium & anuli traditio facta vni filiorum à patre, intelligitur facta ad cuſtodiam non ad tranſlationē dominii: hoc eſt ad cuſtodiam, non transferendi dominij cauſa, *vt hîc.* Imò transfertur dominium traditionę clauium *l.clauibus.ȿ.de cōtr.empt.* Ibi traditionem clauium præceſſit titulus ordinatus ad dominium. Idem actus numero, vti diuerſa eſt agentis voluntas, diuerſos effectus parit.
d Primogenitis claues & anulum à patre moriente interdum tradi ſolitum hinc colligas. *v.l.vlt.ȿ de fide inſtrum.*
e Adſignandi verbum iuris tranſlationem hîc non innuit.

f Cur commune? Præſumitur pater filios ex æquò diligere.
g Imperfecta ſcriptura hîc quid eſt? An ſemiplena? An impropria?
h Oratio imperfecta vel ex præcedenti, vel ſequēti perficitur, ſi hoc fieri poteſt *Bald.*
i Quid eſt ad communionem verba præcedentia vel ſequentia adſumi? nihil aliud quàm interpretationem adferri imperfectæ ſcripturæ, ex antecedentibus & ſequentibus ipſius ſcripturæ.
k Dictum hîc, quid eſt? voluntas, intentio. Scriptum dicto non congruit, cum aliud natura vocabuli, aliud voluntas loquentis habet.
l *vide l.3.ℑ.de iure fiſci:l. 2. Cod. comm.de legatis.*
m putá, quia teſtes non erant rogati.
d Codicillaris clauſula vt & inteſtati interdum tacitè ſubintelligitur. *vt hîc*: Iurante teſtatore, vel herede, ſubintelligitur clauſula codicillaris, ſi non valet iure teſtamēti, valeat iure codicillorū.
o Iuſiurandum enixę voluntatis argumētum eſt *vt hîc*: Catullus, Qui dū aliquid cupiens animus prægeſtit apiſci, Nil metuit iurare: *adde quæ not. ad l.37. §.5.ℑ. de leg.3.v.Cuiac.17. obſ.25. & ad Nouell.48.*
p id eſt conſulo *ℑ.eod. adde l. 68.§.1.ℑ.de leg.3.*
q *Inſt. de ſubſt. pupill.*
r Imò, ex hac ſcriptura fideicōmiſſum debetur *l.74. in pr.ℑ. ad Trebell.*
ſ Fauore alterius dicta ſeu enunciata in eius fraudem verti non oportet
t Conſiliū non obligat eum cui

claues [c] & anulum, cuſtodiæ cauſa, maiori [d] natu filiæ tradidit: & libertum eidem filiæ, qui præſens erat, res, quas ſub cura ſua habuit, adſignare [e] iuſſit. commune [f] filiorum negotium geſtum intelligebatur. nec ob eam rem apud arbitrum diuiſionis præcipuam cauſam filiæ fore.

22 ¶Cùm imperfecta [g] ſcriptura inuenitur: ita demum verbum legati, vel fideicommiſſi, quod præcedit [h], vel ſequitur, ad communionem [i] adſumitur, ſi dicto [k] ſcriptum congruat.

23 ¶Filius matrem heredem ſcripſerat, & fideicommiſſa tabulis data cum [l] iuriſiurandi religione præſtari rogauerat. cùm teſtamentum nullo [m] iure factum eſſet, nihilo minùs matrem legitimam heredem cogendā præſtare fideicommiſſa, reſpondi. nam [n] enixæ [o] voluntatis preces ad omnem ſucceſſionis ſpeciem porrectæ videbantur

24 ¶*Mando* [p] *filiæ meæ pro* [q] *ſalute ſollicitus ipſius, vt quoad liberos tollat, teſtamentum non faciat: ita enim poterit ſine periculo viuere.* fideicommiſſariam hereditatem ſorori coheredi non [r] videri relictam apparuit. quòd [ſ] nō de pecunia ſua teſtari: ſed, obtentu conſilij [t], derogare iuri, teſtamentum fieri prohibendo, voluit.

25 ¶*Rogo filia, bona tua quandoque diſtribuas liberis tuis, vt quiſque de te meruerit* [u] videtur omnibus liberis, etſi [x] non æqualiter promeruerint, fideicommiſſum relictum. quibus matris electione ceſſante, ſufficiet, ſi [y] nō offenderint. eos autem, quos mater elegerit, fore potiores, ſi ſoli promeruiſſent, exiſtimaui. quòd ſi neminem elegerit: eos ſolos non admitti, qui offenderunt.

26 ¶Donationis prædiorum epiſtolam [z], ignorante filio, mater in æde [a] ſacra verbis fideicommiſſi non ſubnixam depoſuit, & literas tales ad æditũm [b] miſit: *inſtrumentum voluntatis meæ poſt mortem meam filio meo tradi volo.* cùm pluribus heredib9 inteſtatò [c] die ſuū obiſſet: intelligi fideicommiſſum filio relictum, reſpondi. non [d] enim quæri oportet, cum quo de ſupremis quis loquatur: ſed in quē voluntatis intentio dirigetur.

27 ¶Libertis prædium reliquit, ac petit, *ne id alienarent, vtque in familia* [e] *libertorum retinerent.* ſi, excepto vno, ceteri [f] partes ſuas vendiderint [g]: qui non vendidit [h], ceterorum partes, quibus non dedit alienandi voluntatem, integras petet. eos enim ad fideicommiſſum videtur inuitaſſe, qui [i] iudicio paruerunt. alioquin * per abſurdum erit, vice mutua petitionem induci. ſcilicet vt ab altero partem alienatam quis petat, cùm [k] partē ſuam alienādo perdiderit. ſed hoc ita procedere poteſt, ſi [l] pariter alienauerint. ceterùm, prout quiſque prior alienauerit, partē poſterioribus nō faciet: qui verò tardiùs vendidit, ei, qui non vendidit, in ſuperiorum partibus feciſſe partem intelligitur. at ſi nemo vendiderit, & nouiſſimus ſine liberis vita deceſſerit: fidecomiſſi petitio non ſupererit.

28 ¶Cùm inter libertos ad prædij legatū liberta quoque fuiſſet admiſſa, quod patronus petit, vt de nomine familiæ non exiret: heredem libertæ filium [m] partē prædij, quam mater accepit, retinere viſum eſt.

29 ¶Cùm exiſtimaret [n] ad ſolam conſobrinam ſuam bona peruentura: codicillis ab ea factis, pluribus fideicōmiſſa reliquerat. iure ſucceſſionis ad duos eiuſdem gradus poſſeſſione deuoluta: rationibus "æquitatis", & perpetui edicti exemplo, pro parte dimidia mulierem releuandam reſpondi: ſed libertates [o] ab ea præſtandas, quas intercidere damni cauſa durum videbatur.

30 ¶Pater, qui filio ſemiſſem dederat, & ſororibus eius impuberibus quadrantes, quibus fratrem tutorem dedit, ita fuerat locutus: *fili contentus* [p] *eris pro tuo ſemiſſe aureis ducentis, & vos filiæ pro veſtris quadrantibus centenis aureis.* vice mutua liberis fideicōmiſſū hereditatis re-

conſilium datur teſtamento. u *l.20.ℑ.de manumiſſ.teſtam.* x Imò: vt quiſq; meruerit. ȿ.*eod.l.cum filius §.pater.ȿ.eod.* Cur ita? An lex eò æquam diſtributionem facit, quòd teſtator rem totam retulerit ad merita heredis, non ad ſua?
y Præſumitur enim quilibet bonus. de qua præſumptione *v Alciatum 3.præſumpt. 2.* & idoneus 3.*præſumpt.3.* Præſumitur meruiſſe, qui non demeruit.
z Epiſtola quæ repetitur in æde ſacra depoſita per teſtatorē, ꝓbat eius voluntatem.
a *v.l.5.in f.ȿ.familiæ.* b qui ædes tuetur *§.2.inſt.de tutelis.*
c *al.* inſtitutis: quod improbat Antonius Faber.3.*Coniecturar.12.*
d Teſtator poteſt cum extraneo prorſus loqui de ſupremis ſuis: hoc eſt vltima voluntate. e *Nouell.159.c.3.*
f id eſt, omnes ſimul. g Simul, non ſucceſſiuè. *verſ.ſed hoc ita.ℑ.eod.*
h nec conſenſit *v.l.11 Cod.de fideicommiſſ.*
i *vide l.134 in fi. & l.154.in fi.ℑ.de regulis iuris.*
k Qui pœnā petit, extra omnem culpam debet eſſe: qui non facit quod non debet, percipit quod non oportet. Hoc.n. natura pœnarū, & legitimarū & conuentionaliū, vt liquida ſit cauſa prius quàm pœna petatur *vide Bart.ad l.55.ȿ.locati.*
l vide *Nouell.159.c.3.* m Non alienat extra familiam, quæ filio vēdit, licet mater filium in ſua familia verè non habeat. *Bald.*
n vide quæ ſcripſi *ad l.56.§.1.ℑ.de verbor.oblig.*
o *vide l.11.ȿ.de iure Codicillorum.* p *vide l.11.ℑ.de legat.3.*

linquiſſe

linquiſſe non videbatur:ſed æſtimationem [a], vt à parentibus frugi fieri ſolet, patrimonij ſui feciſſe. nec idcirco fratrem iudicio tutulæ bonæ fidei rationes quandoque præſcriptione demonſtratæ quantitatis excluſum.

31 Titio fratri ſuo Mæuius hereditatem, Seij "à" quo heres inſtitutus erat,poſt mortem ſuam reſtituere rogatus,eodem Titio herede ſcripto,petit, vt moriens Titius tam ſuam, quam Seij hereditatem Sempronio reſtitueret.cùm,ex fructibus medio tempore perceptis,fideicommiſſi debitam quantitatem Titius percepiſſet:æris alieni loco,non eſſe deducendum fideicommiſſum, reſpondi.quoniam ratione [b] compenſationis.percepiſſe debitum videbatur.plane eſt ea lege.Mæuius Titium heredem inſtituat,ne fideicommiſſum ex teſtamento Seij retineat : Falcidiam compenſationi ſufficere.ſed iniquitate occurrere.prudentiùs autem fecerit, ſi ex teſtamento fratris hereditatem repudiauerit , & inteſtati poſſeſſionem acceperit. nec videbitur dolo feciſſe , cùm fraudem excluſerit[c].

32 ¶*A te peto,marite,ſi quid liberorum habueris,illis prædia*[d] *relinquas*[e]*.vel, ſi non habueris,tuis,ſiue meis propinquis,aut etiã libertis noſtris.*non eſſe datã electionem[f],ſed ordinem [g] ſcripturę [h]factam ſubſtitutioni,reſpondi.

33 ¶Vicos ciuitati relictos , qui proprios fines habebant,ex cauſa fideicommiſſi non [i] ideo minùs deberi placuit[k],quòd teſtator fines eorum ſignificaturum,&certaminis formam quam celebrari ſingulis annis voluit,alia ſcriptura ſe declaraturum promiſit,ac poſtea morte preuentus non fecit.

De mora. 1. De æſtimatione loco rei legatario ſoluenda. 2. De mora & vſuris, & ſumptib.litis. 3. De alienatione extra familiam prohibita. 4. De eo qui emit à creditore.

78. *Idem* "libro nono Reſponſorum."

QVi ſolidum fideicommiſſum fruſtra petebat,herede Falcidiam [l] obiiciente,ſi partem interim [m] ſolui ſibi deſiderauerit,neque acceperit,in eam , moram paſſus intelligitur.

1 ¶Cùm,poſt mortem emptoris, venditionem reipublicæ prædiorum optimus maximúſque princeps noſter Seuerus Auguſtus reſcindi[n], heredibus pretio reſtituto, iuſſiſſet:de pecunia legatario [o] , cui prędium emptor ex ea poſſeſſione legauerat,coniectura voluntatis , pro modo ęſtimationis,partem ſoluendam eſſe,reſpondi.

2 ¶Etiam reſpublia,fideicommiſſi poſt moram[p],vſuras præſtare cogitur. ſed damnum , ſi quod ex ea re fuerit ſecutum,ab his ſarciendum erit, qui poſt dictam ſententiam iudicatum ſoluere [q] ſuperſederunt. Nec aliud ſeruabitur in litis ſumptibus, ſi [r] ratio litigandi nõ fuit*. ignauiã etenim prætendentes audiri nõ oportere. Quod in tutoribus[ſ] quoque probatur.

3 ¶Prędium pater de familia liberorum alienari, verbis fideicommiſſi prohibuit.ſupremus [t] ex liberis , qui fideicommiſſum petere potuit , non idcirco minùs actionem in bonis ſuis reliquiſſe viſus eſt, quòd heredem extrarium [u] ſine liberis decedens habuit.

4 ¶Si creditor ab eo,qui teſtamentum fecit[x] , domũ acceptam iure pignoris vendidit : contra emptorem fideicommiſſi cauſa[y] , tametſi voluntatem defuncti non ignorauit,nihil decernetur.

Si rem fideicommiſſam, quídve ex ea , oneratus fideicommiſſario & aliis reliquerit.

79. *Idem* "libro vndecimo Reſponſorum."

QVæ fideicommiſſa moriens libertis viri debuit eorundem prædiorũ ſuis[z] quoque libertis fructum reliquit.iuris ignoratione lapſi,qui petere prædia ex mariti teſtamento debuerunt [a] , ſecundùm fideicommiſſum inter ceteros [b] longo tempore perceperunt . non ideo peremptam videri petitionem [c] prioris fideicommiſſi conſtitit[d].

De acquiſitione legati.

80. *Idem* "libro primo Definitionum."

LEgatum ita [e]dominium rei legatarij facit, vt hereditas heredis res ſingulas.quod eò pertinet : vt , ſi purè

a Æſtimatio facta à teſtatore portionum hereditariarũ,non facit ius fideicõmiſſi inter heredes. vide quæ notaui *ad Nouellam* 48.*c*.1.
b *l.*12.*ſ. ad leg. Falcid.*
c nam fraudem excludere, bonus dolus eſt *l.*1.*ſ.de dolo l.*6.*§.* 8.*ſ.ſi quis omiſſa* : Qui fraudem excludit , non præſumitur fraudulẽtus: de qua præſumptione vide Alciatum 3. *præſumpt.*18.
d fingamus duo reliquiſſe.
e Subſtituere legatariis & fideicommiſſariis poſſumus *vide l.* 9.*Cod. de fideicõmiſſ.*
f marito ,vt vi ſuperiorum verborum donet hereditatem cui volet : ſed videtur mulier ſubſtituiſſe propinquos liberis , ſecundũ ordinem ſcripturæ.
g *l.*69.*§.*3.*ſ.eo.* hic ordo ſcripturæ videtur, Tuis liberis,meos propinquos: propinquis tuis, meos: vtriſque, libertos noſtros ſubſtituo
h *legendum videtur*,ſcriptura.
i *vide l.*8. *Cod. de inſtitutionib.*
k Imò,non deberi videtur.Notum eſt enim,eũ qui cõditionem deſtinat inſerere & nõ addidit, non inſtituiſſe *l.* 9.*§.*5.*ſ. de heredib.inſt.*
l *l.*2. *Cod.de vſuris & fructibus legator.*
m Iuſta cauſa in parte, nõ tollit moram in alia *Bart.*Partis & Totius aliã eſſe interdũ rationẽ hinc colligitur.
n nota,Rempublicam reſtitui aduerſus contractum B*aldus.*
o Si prædium euincitur,pretiũ legatario debetur *Baldus.*
p Quid?nũ huiuſmodi mora ab interpellatione finitur? an à die condemnatæ reipublicæ? Prius aiunt veteres : ſecundum Corraſius 2. *miſcell.*7.*inf.*
q *l.*9.*§.*5.*ſ. de adminiſt.tutor.*
r *l.*6.*Cod.de adminiſt.tutor.*
ſ *l.*23.*Cod.de adminiſt.tutor.*
t Finita cauſa prohibitæ alienationis,res alienari in extraneũ poteſt *Bald.*
u *l.*2.*Cod.quando dies.*
x & vetuit res ſuas extra familiam alienari.
y i.Fideicõmiſſarij ab huiuſmodi emptore fundum teſtatoris non deò auocabunt,quòd is fundum extra familiam voluerit alienari.
z id eſt,& viri& ſuis libertis.
a id eſt,liberti viri.
b id eſt, cum libertis vxoris.

res relicta ſit , & legatarius non repudiauit defuncti voluntatem:rectá [f] viá dominium, quod hereditatis fuit, ad legatarium tranſeat.nunquam factum heredis.

Si ſcriptus heres ſuccedat ab inteſtato.

81. *Paulus* libro nono Quæſtionum.

SI quis,teſtamento facto,à filiis ſuis, quos heredes inſtituiſſet,fideicommiſſa reliquiſſet: non vt a legitimis heredibus,ſed vt a ſcriptis , & teſtamentum aliquo caſu irritum factum ſit : filij ab inteſtato venientes fideicommiſſa ex teſtamento præſtare compelli non [g] poſſunt.

De debito legato creditori. 1. De legatis à ſubſtitutis. 2. Si legetur ſeruo alieno.

82. *Idem* "libro decimo Quæſtionum".

DEbitor decem legauit creditori , quæ ei poſt annum ſub pignore debebat[h],non(vt quidam putant)medij temporis tantùm cõmoddum ex teſtamento debetur.ſed tota decem peti poſſunt.Nec tollitur petitio , ſi interim annus ſuperuenerit.nam ſufficit,quòd vtiliter dies ceſſit. Quod ſi viuo teſtatore annus ſuperueniat : dicendum erit inutile [i] effici legatum : quanquam conſtiterit ab initio. Sic & in dote prælegata reſponſum eſt totam eam ex teſtamento peti poſſe[k]. Alioquin , ſecundùm illam ſententiam, ſi interuſurium [l] tantùm eſt in legato , quid dicemus , ſi fundus.legatus ſit ex die debitus ? nam nec pecunia peti poteſt,quæ non [m] eſt legata : nec pars fundi facilè inueniretur,quæ poſſit pro commodo peti.

1 ¶Si,Primo & Secundo & Tertio heredibus inſtitutis,ſic legata dentur: *Si mihi primus heres non erit,ſecundus Titio decem dato : Si ſecundus mihi heres non erit , primus Seio fundum Tuſculanum dato* : vtriſque omittentibus hereditatem,Primo,& Secundo: quærebatur,ſubſtituti,quos eis dederat,an & cui legata præſtare debent. ab [n] vtroque ſubſtituto legata debentur.

2 ¶Seruo alieno poſſe rem domini legari Valens ſcribit.item id,quod domino eius purè debetur , cùm enim ſeruo alieno aliquit id teſtamento damus,domini [o] perſona, ad hoc tantùm inſpicitur,vt ſit cum eo teſtamenti factio.ceterùm ex perſona ſerui conſtitit legatum. Et ideò rectiſſimè Iulianus definit , * id demùm ſeruo alieno legari poſſe,quod ipſe liber factus capere poſſet. Calumnioſa eſt enim illa annotatio, poſſe legari ſeruo, & quandiu [p] ſeruiat.nam & hoc legatum ex perſona ſerui vires accipit.Alioquin & illud adnotaremus,eſſe quoſdam ſeruos, qui, licèt liberatatem conſequi non poſſint,attamen legatum & hereditatem poſſunt adquirere domino. Ex illo igitur præcepto , quod dicimus , ſerui inſpici perſonam,in teſtamentis.dictum eſt,ſeruo hereditario [q] legari poſſe Ita non mirum,ſi res domini,& quod ei debetur, ſeruo eius purè legari poſſit:quamuis [r] domino eius non poſſent "hæc" vtiliter legari.

Si ſeruus alienus heredi à quo fideicommiſſum ſub conditione meruit ſubſtituatur.

83. *Idem* "libro vndecimo Quæſtionum."

LAtinus Largus. Proximè ex facto incidit ſpecies talis. libertinus patronum ex ſemiſſe heredem inſtituit,& filiam ſuam ex alio ſemiſſe. fidei commiſſit filiæ, vt quibuſdam ancillis patroni reſtitueret,cùm hę manumiſſæ eſſent.&,ſi eadem filia heres non eſſet,ſubſtituit ei eaſdem ancillas.quoniam filia non voluit heres exſiſtere, ancillæ iuſſu domini " , id eſt patroni " adierunt defuncti hereditatem.poſt aliquantum temporis ab eo manumiſſæ,quærebant, an fideicommiſſum petere ab eodem patrono poſſint.rogo ergo,quid de hoc exiſtimes,reſcribas. Reſpondi : nec [r] repetitum,videri in hunc caſum fideicõmiſſum:ſed alterutrum datum,vel fideicommiſſum , vel ipſam hereditatem.meliùs autem dici,in[ſ]eundem caſum ſubſtitutas videri,in quem caſum fideicommiſſum meruerunt : & ideo ad ſubſtitutionem eas vocari. Cùm enim ſeruo alieno fideicommiſſum ab vno ex heredibus ſub condicione libertatis fuerit datum : idémque ſeruus ei heredi ſubſtituatur : licèt purè ſubſtitutio facta ſit:ta-

c aduerſus libertos vxoris.
d atque ita qui vtitur re minùs vtili,non præiudicat ſibi ad contendã poſteà rẽ magis vtilem.
e id eſt , rectá via legata ab eo qui legauit ad eũ cui legata ſũt tranſeunt *l.*64.*in fin.ſ.de furtis.*
f ¶*l.*64.*ſ.de furtis.*
g Imò,poſſunt, *l.*12.*ſ. de iniuſto* adde tamen *l.*1. *Cod.de poſtliminio reuerſis.*
h id eſt, debitor creditori ſuo purè, quæ ei ſub condicione debebat legauit.id enim poteſt *l.*13. *l.*14.*ſ.de liberat.*
i Imò , non fit inutile *l.* 5.*ſ. ad legem Falcid. §.* 14.*Inſt.de legatis.* Solue: eſt inutile,& ſine cõmodo, cùm alia actione perſonali ex obligatione peto poſſit. Eſt vtile, cùm actione ex teſtamento peti poſſit.
k ſtatim ſc.quãuis alioquin annua die dos præſtanda eſſet *l.* 1. *§.*2.*ſ.de dot.*
l Interuſuriũ, commodum eſt repræſentatæ ſummæ , quæ in diẽ debebatur. *l.*66.*ſ.ad l. Falcid.l.*9.*§.* 8.*ſ. de peculio.*Sed quid? In vulgata editione legitur, Intereſſe.Si ita eſt, verbum *intereſſe* erit ſubſtantiuũ, *vt c.* 1. *de reſcriptis c. ſi facta. Si de feudo cõtrouerſ.* 3.*Quintil.*9. Qua penè dicẽdi forma vſus eſt Hieronymus *in epiſtola aduerſus Iohannem Epiſc. Hieroſolym.* Benè,inquit, benè: ſed quo iſtud tuum tam benè? Virgilius,Donat habere viro : *v. Corraſ.*1. *miſcell.*20. Crimen rapere *l crimẽ.Cod. de vi publica.*Scire tuũ nihil eſt. *Perſius.*Cum noſtrum ad viuere triſte adſpexi. velle, ſuũ cuiq; eſt.Fumęus *ad c.* 1.*de eo quòd intereſt* notat idẽ verbum reperiri *in.* *l.*35.*in fi.ſ de cõtr. emptione.* quod falſũm adde Guibertũ *libro ſingular.quæſtion.*4.
m Nõ entis nullæ qualitates.
n *l.*74.*ſ.de leg.*1. *v. in hãc legẽ Cuiac.*17.*obſ.*5.
o *l.*12.*§.*2.*ſ. de leg.*1. *l.*5.*ſ. de ſeruit.leg.*
p Imò, non eſt calũnioſum dici poſſe ſeruo legari,quoad ſeruiet *l.* 113. *ſ. de leg.*1.
q *v. l.*26. *ſ. de ſtipul.ſeruor.*
r Imò,ei legare nõ poſſumus,cuius domino legare nõ poſſumus *l.*12 *§.*2.*ſ.de legat.*1.
ſ Imò repetitum videtur *l.*74.*ſ.de leg.*1.
t Condicio adiecta in fideicommiſſo vtili videtur repetita in ſubſtitutione vulgari de eadem facta *Baldus.*

men ſub[a] eadem condicione ſubſtitui videtur, ſub qua fideicommiſſum meruit.

De libertate & pecunia per fideicommiſſum relictis ſeruo proprio.

84. *Idem* lib. 21. Quæſtionum.

SI quis ſeruo ſuo fideicommiſſam libertatem reliquit & aliud quid adſcripſit: quidam dicunt: quia placebat, ab herede eum manumitti debere: futurum eſſe, vt non admittatur ad fideicommiſſum. ſed hoc iniquum eſt. in huiuſmodi enim perſona vtriuſque quodammodò dies ceſſit, & libertatis, & pecuniæ petendæ adeo vt putem,* ſi mora fiat præſtandæ libertati, etiam fideicommiſſo moram videri factã: & vſurarum[b] onus accedere. nam & cetera, quæ medio tempore adquiſiit domino, dũ moratur præſtare libertatem, eidem reſtitui oportere, rectiſſimè reſponſum eſt.

De pignore legato creditori.

85. *Paulus* libro quarto Reſponſorum.

CReditotem, cui[c] res pignoris iure obligata à debitore legata eſſet, nõ prohiberi pecuniam creditam petere, ſi voluntas teſtatoris compenſaré[d] volentis euidéter non oſtenderetur.

De herede instituto, exceptis domibus, & quæ ibi ſunt. 1. *De fundo diuiſo vt facilius locetur.*

86. *Idem* libro decimotertio Reſponſorum.

G*Aius Seius pronepos meus heres mihi eſto. ex ſemiſſe bonorum meorum, excepta*[e] *domu mea, & paterna, in quibus habito, cùm omnibus, quæ ibi*[f] *ſunt. Quæ omnia ſcias ad portionem hereditatis, quam tibi dedi, non pertinere.* quæro: cùm ſit in his domibus argentum, nomina debitorum, ſupellex, mancipia: an hæc omnia. quæ illîc inueniuntur, ad alios heredes inſtitutos debeant pertinere. Paulus: Reſpondit, nomina debitorum non contineri[g], ſed omnium eſſe communia: in ceteris verò nullum pronepoti locum eſſe.

1 ¶Titius, cùm fratris filio fundos & vrbana prædia legaret. in his & fundum Seianum legauit: quem ipſe paterfamilias, quoad viueret, vno quidem nomine vniuerſum habuit: ſed, quo[h] facilius conductorem inueniret, per duas[i] partes locabat: ita vt ex qualitate loci ſuperiorem partem, Seianum ſuperiorem: inferiorem autem partem, Seianũ inferiorem appellaret. quæro, an is fundus totus ad fratris filium pertineat. Paulus reſpondit, ſi teſtator fundum Seianũ vno nomine vniuerſum poſſedit, quamuis eundem diuiſis[k] partibus locauerat. vniuerſum[l] eum ex cauſa fideicõmiſſi præſtario portere: niſi[m] ſi heres, de qua parte teſtator ſenſerit, euidenter probauerit.

De teſſera frumentaria. 1. *De vſuris & mora.* 2. *De fideicommiſſo eius, qui vltimus deceſſerit.* 3. De *inofficioſa donatione.*

87. *Idem* libro decimoquarto Reſponſorum.

TItia Seio teſſeram[n] frumentariam comparari voluit poſt diem[o] trigeſimum à morte ipſius. quæro: cùm Seius[p], viua teſtatrice, teſſeram frumentariam ex cauſa lucratiua habere cœpit: nec[q] poſſit id, quod habet, petere: an ei actio competat. Paulus reſpondit, ei, de quo quæritur, pretium[r] teſſeræ præſtandum. quoniam tale fideicommiſſum magis in quantitate[s], quàm in corpore conſiſtit.

1 ¶Vſuras fideicommiſſi, poſt[t] impletos annos vigintiquinque, puellæ, ex quo mora[u] facta eſt, deberi reſpondi. quamuis enim cõſtitutum ſit, vt minoribus vigintiquinque annis vſuræ omnimodo præſtentur: tamen nõ pro mora hoc habendum eſt quam ſufficit ſemel[x] interueniſſe, vt perpetuò debeantur.

2 ¶Seia libertis ſuis fundum legauit, fideíque eorum ita commiſit: *Fidei autem veſtræ Vere & Sapide committo, ne eum fundum vendatis: eúmque, qui*[y] *ex vobis vltimus deceſſerit, cùm morietur, reſtituat Symphoro liberto meo & ſucceſſori, & Beryllo, & Sapido, quos infrà manumiſi, quíve ex his tunc ſuperuiuent.* quæro: cùm nec in prima parte teſtaméti, qua fundum prælegauit, eos ſubſtituit, in ſecunda tamen adiecerit verbum, *Qui vltimus deceſſerit:* an pars vnius defuncti ad alterum pertineret. Paulus reſpondit, teſtatricem

a *adde l. 77. ſ. de condit. & demõſt.*
b Vſuræ & fructus in legatis & fideicommiſſis debentur poſt moram *l. 87. §. 1. ſ. e. l. 23. l. 47. l. 91. inf. l. 120. inf ſ. de leg. 1. l. 35. ſ. de l. 3. l. 34. ſ. de vſur.*
c *vide l. 16. Cod. de legatis.*
d *v. l. 6. Cod. de hæredit. actionib. l. 6. C. de hæred. inſt. l. 123 ſ. de leg. 1. adde Paul. 3. ſet. 6. §. 8.*
e De inſtitutione facta ſub huiuſmodi forma *adde l. 74 ſ. de hæred. inſt.*
f Legato omniũ quæ in domo ſunt, nomina debitoris nõ continentur *v. l. 92. ſ. de leg. 1.*
g Imò, cõtineri videntur *l. 27. §. 2. ſ. de inſtructo.*
h *vide l. 14. Cod. de Sacroſ. Eccleſ.*
i & ita diuiſis partibus. *vt. ſ.* Atqui pars, id nobis eſt, quod pro indiuiſo habemus *l. 25. ſ. de verborum ſignif.*
k Diuiſio facta gratia culturæ, non eſt vera diuiſio: nec ea, inducit numerum prædiorũ. Baldus. Idem notat hinc colligi poſſe, Eum, qui non poſſit diuidere, poſſe tamen dimidium locare quoad fructus. adde *quæ ſcripſi ad l 1. Cod. finium regnum.*
l Zaſius. 2. *Reſponſor. 21.* notat, Caſtri alicuius adprehenſione, omnia alia corpora ad id caſtrũ pertinẽtia, adprehenſa intelligi.
m Si alind eſt in parte quàm in toto, nõ quidquid prædicatur de toto, idẽ prædicabitur de parte.
n de qua *v. l. 39. §. 1. ſ. eod.*
o hîc libertati fideicõmiſſariæ inicitur condicio, *Si legauero.* vide Cuiacium *ad l. 2. ſ. de heredib. inſtit.*
p legatarius.
q Petere iuſtè id nemo poſſit, quod ipſe iam habeat.
r habet igitur teſſerã & pretiũ.
ſ *l. 34. §. 3. ſ. de leg* 1. vide *l. 94. §. 1. ſ. de ſolutionib.*
t Finita ætate, cuius fauore cõceditur priuilegiũ, finitur priuilegium *Baldus.*
u *l. 84. ſ. eod.*
x *adde l. 2. §. 3. ſ. quod vi aut clam.* hoc eſt vna interpellatio ſufficit, modò fiat opportuno loco vel tẽpore, nec remittatur, vel intermittatur *v.*

videri in eo fideicommiſſo, de quo quæritur, duos gradus ſubſtitutionis feciſſe: vnum, vt is, qui ex duobus prior morietur, alteri reſtitueret: alterum, vt nouiſſimus his reſtitueret, quos nominatim poſtea enumerauit.

3 ¶Imperator[z] Alexander Auguſtus Claudiano Iuliano præfecto vrbi. Si liquet tibi, Iuliane cariſſime, aduiam interuertendæ inofficioſi querellæ patrimonium ſuum donationibus in nepotem factis exinaniſſe[a]: ratio depoſcit, id, quod donatum eſt, pro dimidia[b] parte[c] reuocari.

4 ¶Lucius Titius, cùm haberet quinque liberos, vniuerſos emancipauit, & in vnum[d] filium Gaium Seium ampliſſimas facultates donationibus contulit, & modicum ſibi reſiduum ſeruauit, & vniuerſos liberos cũ vxore ſcripſit heredes: in eodem teſtamento duas poſſeſſiones, quas retinuerat, eidem Gaio Seio prælegauit: & ab eo petit, *vt ex reditibus prædiorum, quæ viuus*[e] *ei donauerat, Mæuiæ filiæ tot aureos daret, item alteri fratri alios tot.* conuentus à Mæuia ſorore ſua, legem Falcidiam implorat. quæro: cùm ſanctiſſimus Imperator, (vt ſuprà ſcriptum eſt) contra voluntatem donantis, ea, quæ donata ſunt, reuocari præceperit: an Gaius Seius compellendus ſit ſecundùm voluntatem patris ex donationibus fideicõmiſſum præſtare heredi ſororis. Paulus reſpondit, poſt literas[f] Imperatoris noſtri dubitari non oportere, quin in hac quoque ſpecie. de qua quæritur, ſubueniendum[g] ſit liberis, quorum portio, in vnum filium donationibus collatis, imminuta eſt. præſertim cùm Imperator noſter contra voluntatem patris ſubuenerit: in propoſita autem cauſa etiam voluntas patris pro his, qui fideicommiſſum petunt, intercedit. ſed ſi Falcidia lex intercedit, fideicommiſſa in ſolidum eſſe præſtanda propter immodicarum donationum rationem.

De *augmento & decremento.* 1. *De ſumma præcipienda pro ſepultura.* 2. *De hereditate boníſue præcipiendis cum ſuis oneribus.* 3. De *modo implendo.* 4. *Si legatarius dolo heredis factum eſſe dixerit, ne teſtamentum mutaretur nec obtinuerit.* 5. *De repreſentatione legati in diem.* 6. *Si ita relinquatur: libertis libertabúſque, & quos hoc teſtamento manumiſi, & Seiæ alumnæ meæ.* 7. De *legatis duplicatis à ſubſtituto.* 8. *De nomine legato.* 9. *De eo quod teſtator vult, deficientibus ſcriptis heredib. ad aliquem pertinere.* 10. *De falſa debiti Confeſſione.* 11. De *alimentis.* 12. *De fideicommiſſo filiis reſtituendo.* 13. *Si fidei committatur legatarij vt ſeruo heredis reſtituat.* 14. *De alienatione prohibita.* 16. *Si rogatus relinquere vni, potiùs quàm alij, inteſtatùs decedat.* 17. *De voluntate teſtatoris, vt non legitimè factum pro Iure legitimo habeatur.*

88. *Scæuola* libro tertio Reſponſorum.

LVcius Titius teſtamento ita cauit: *Si quid cuique liberorum meorum dedi, aut donaui, aut in vſum conceſſi, aut ſibi adquiſiit, aut ei ab aliquo datum aut relictũ eſt, id ſibi præcipiat, ſumat, habeat.* filij nomine calendariũ[h] fecerat. poſtea ſententia dicta eſt, & placuit, id, quod ſub nomine ipſius, filij in calendario remenſerat, ei deberi, non etiã id quod exactum in rationes ſuas pater conuertiſſet. quæro, ſi id, quod exegiſſet pater ex nominibus filij ante teſtamẽtum factum, iterum poſt teſtamentum factum in nomen filij conuertiſſet, an ad filium ſecundùm ſententiam pertineret. reſpondi, id, quod ex eadem cauſa exactum, in eadem cauſam rediſſet, deberi.

1 ¶*A te peto Titi, fideíque tuæ committo, vti curam*[i] *condendi corporis mei ſuſcipias: & pro hoc tot aureos è medio præcipito.* quæro, an, ſi. Lucius Titius minus[k] quàm decem aureos, erogauerit, reliqua ſumma heredibus proficiat. reſpondi, ſecundùm ea, quæ proponerentur, heredum commodo proficere.

2 ¶Quæ merito heres extiterat, ita teſtamento cauit: *Mæui & Semproni filij dulciſſimi præcipitote omne, quidquid ex hereditate boníſue Titij Domini mei*[l]*, patris veſtri, ad me peruenit mortis eius tempore: ita tamen, vt omne onus eiuſdem hereditatis tam in præteritum, quàm in futurum, nec non etiam ſi quid poſt mortem Titij Domini mei, adgnoſcatis.* quæro, an, ſi quid ſoluiſſet poſt mortem mariti, cùm ipſa fructus cepiſſet, dediſſet, ad onus[m] eorum pertineret. reſpondi, ſecundùm ea, quæ proponerentur, ea dumtaxat onera legatariis impoſuiſſe, quæ ſupereſſent.

3 ¶*Quiſquis mihi heres heredéſve erunt, hoc amplius Lucius Eytychus, quàm quod eum heredem inſtitui, è media hereditate ſumito, ſibíque habeto vnà cùm*[n] *Pamphilo, quem liberum eſſe iubeo, inſtrumentum tabernæ ferrariæ, ita vt negotium exerceatis.* Lucius Eytychus[o], viua teſtatrice deceſſit.

Cuiac. 8. ad Afr. fol. 203.
y *v. l. 37. ſ. de vulgari l. 2. C. quando dies legati.*
z ¶qui Paulum cõſuluit, hoc Imperatoris reſcriptũ libello ſuo præpoſuiſſe videtur: vt Paulus iudicaret accõmodari poſſet néene, ad propoſitæ quæſtionis definitionẽ: ídque indicat §. vltimus *in fin. ſ. eod. v. Pith. 16. not. Moſayc.*
a de donationibus immodicis *v. Cuiac. 5. obſ. 14. adde l. 1. C. de inoff. donationibus.*
b quartæ partis. *l. 5. l. 6. l. 7. Co. de inofficioſ. donat.* Cur pro dimidia? fortè plures erant heredes, *vide* quæ ſcripſi *ad l. 8. Cod. de reuoc. donat.*
c *v. l. 16. §. 1. ſ. de iure patronatus.*
d Donatio inofficioſa in vnum ex liberis collata, per querelam alterius reuocatur vſque ad legitimam ei debitam portionem *Bald.*
e *l. 37. §. 3. ſ. de leg. 3. l. 56. in f. ſ. ad leg. Falcid.* Pater poteſt eum fideicommiſſi onere grauare, cui inofficioſè donauit irreuocabiliter inter viuos *Baldus.*
f *de quibus §. 3. ſ. eod.*
g *l. 1. l. 6. l. 7. C. de inoff. donat. nouell. 92. c. 1.*
h *adde l. 64. ſ. de leg. 3.* hinc quæſtio naſcitur, An quod pater filij nomine mutuo dederit, filio donaſſe videatur.
i Sepulturæ & cõdendi ſui corporis curam vni interdũ demandabant teſtatores.
k Executor minùs expendens, quàm teſtator dixit, reſiduum reddit hæredi *Bald.* Nudus miniſter nullum commodũ ſentire debet ex teſtamẽto *Bartol.* quid ſi plus? non rectè petit: *adde l. 31. §. 4. ſ. de negotiis.* Cur ita? *v. l. 17. ſ. eod. l. 60. §. 3. ſ. mandati: vide l. 202. ſ. de verbor. ſignif.*
l ita ſolent mulieres maritos ſuos dominos vocare.
m *adde l. 48. l. 65. ſ. de rei vind.*
n de hac dictione *v. l. 13. in f. ſ. de manumiſſ. teſtam.*
o Eutychus.

cessit. pars hereditatis eius ad coheredē pertinuit. quæro an Pamphilus eodem testamēto manumissus, ad petitionem partis instrumenti admitti possit: licet taberna vt voluit testatrix, exerceri non possit. respondi, admitti.

4 ¶Sempronia substituta heredi instituto, legata accepit, *si heres non esset*. mouit contra † institutum actionem, quod dolo eius factum esse dicebat, quo minùs testatrix volens primo loco scribere eam heredem, testamentum mutaret: nec obtinuit quæro, an legati persecutionem saluam haberet. respondi, secundùm ea, quæ proponerentur, saluam habere.

5 ¶Testator legata *ante quinquennium vetuit peti præstarique*. sed heres quædam sua [a] sponte ante quinquennium soluit. quæsitum est, an eius, quod ante diem existentem solutum est, repræsentationem, in reliqua solutione legati reputare possit. respōdi non propterea minùs relictum videri [b], quòd aliquid ante diem sit solutum.

6 ¶Lucius Titius testamento ita cauit: *Prædiolum meum dari volo libertis libertabúsque meis, & quos hoc testamento manumisi, & Seiæ alumnæ [c] meæ, ita ne [d] de nomine familiæ meæ exeat, donec ad vnum proprietas perueniat*. quæro, an Seia in cōmunione cum libertis habeat portionem, an verò sibi partem dimidiam eius prædioli vindicare possit, respondi, perspicuam esse testantis voluntatem, omnes ad viriles [e] partes vocantis.

7 ¶Impuberem filium heredem instituit: vxori dotem prælegauit, item ornamenta, & seruos, & aureos decem: &, si impubes decessisset, substituit: a quibus ita legauit: *Quæcunque primis tabulis dedi, eadem omnia ab heredibus quoque heredis mei in duplum dari volo*. quæritur, an ex substitutione, impubere mortuo, dos quoque iterum debeatur. respondi, non videri de dotis legato duplicando testatorem sensisse. Item quæro, cùm corpora legata etiā nunc ex lucratiua causa possideantur, an à substitutis peti possint. respondi, non posse.

8 ¶*Ciuibus [f] meis do, lego chirographum Gaij Seij*. postea codicillis vetuit, à Seio exigi: & ab herede petit, vt ex alterius debitoris debito, quem codicillis nominauit, eandem summam reipublicæ daret. quęsitum est, si posterior idoneus [g] non esset, an integram quantitatem heredes præstare debeant. respondi, heredes reipublicæ aduersus eum duntaxat debitorem, qui nouissimis codicillis (vt proponitur) designatus est, actionem præstare debere.

9 ¶Filiam ex asse instituit heredem, eíque substituit nepotem suum, & ita cauit: *Si (quod [h] abominor) neque filia mea, neque nepos meus, heredes mei erunt [i]: tunc portionem meam partis dimidiæ fundi illius ad libertos meos pertinere [k] volo*. quæritur: cùm ante testatorē & filia & nepos decesserunt, & intestati [l] bona pertinuerunt ad pronepotem eius: an fideicommissum ad libertos pertineret. respondi, secundùm ea, quæ proponerentur, si nullus alius heres institutus, substitutúsque esset, quàm filia & nepos, videri legitimorum fideicommissum esse, vt præstarentur.

10 ¶*Quisquis heres erit: sciat, debere [m] me Demerito patruo meo denaria tria, & deposita apud me à Seleuco patruo meo denaria tria, quæ etiam protinus reddi & solui eis iubeo*. quæsitū est, an, si non [n] deberentur, actio esset. respondi, si non deberentur, nullam quasi ex debito actionem esse, sed ex fideicommisso.

11 ¶Lucius Titius Damam & Pamphilum libertos suos ante biennium mortis suæ de [o] domū dimisit [p]: & cibaria [q], quæ dabat, præstare desiit: mox facto testamento ita legauit *Quisquis mihi heres erit: omnibus libertis meis, quos hoc testamento manumisi, & quos ante habui, quosque, vt manumittantur, petij, alimentorum nomine in menses singulos certam pecuniam dato*. quæsitum est. an Damæ & Phamphilo fideicommissum debeatur. respondi, secundùm ea, quæ proponerentur, ita deberi, si [r] hi, qui petent, manifestè docerent, eo animo circa se patronum, cùm testamentum faceret, esse cœpisse, vt his quoque legatum dari vellet. alioquin nihil ipsis [s] præstetur.

12 ¶Damæ & Pamphilo, quos testamento manumiserat, fundum dedit, *ita vt post mortem suam filiis suis restituerent*. eodem testamento petiit ab heredibus suis, *vt Pāphilam manumitterent*, quæ Pamphila, filia naturalis erat Pamphili. idem Pamphilus, post diem legati sui cedentē testamento heredem instituit Mæuium, eiusque fideicōmisit, *vt hereditatē suam*, (id est, fundi suprascripti partem dimidiam, quam solam in bonis ex testamento patronæ suæ habebat) *Pamphilæ filiæ suæ, cum primùm libera fuisset, restitueret. quæro*: Pamphila manumissa vtrùm ex testamento superiore [t] patris sui patroni eam partem petere possit: an verò ex testamento patris naturalis [u], ex causa fideicōmissi, habita ratione legis Falcidiæ. respondi, ex his, quæ proponerentur, probari, Pamphilam duntaxat ex testamento superiore fideicommissum petere posse. *Claudius*: quia creditur, *appellatione filiorum & naturales liberos, id est, in seruitute [x] susceptos, contineri. [y]

13 ¶

SCæuola: Codicillis Gaio Seio centum legauit, eiusque fidei commisit, *vt ancillæ testatoris ea daret*. quæro, an vtile fideicommissum sit, quod legatarius ancillæ testatoris dare iussus est. respondi, non esse [z]. Item, si vtile non est, an legatarius heredi, cuius ancilla est, restituere compellatur. respondi, non compelli. sed nec ipsum legatarium legatum petere posse.

14 ¶Insulam libertis vtriusque sexus legauit: *ita vt ex reditu eius masculi duplum, feminæ simplum percipiant*. *eámque alienare vetuit*, ex consensu omnium ab herede venundata est. quæro, an & ex pretio insulæ duplum mares, simplum caperent feminæ. respondi, ob pretium nullam [a] fideicommissi persecutionem esse: nisi ea mente [b] venditioni consenserunt, vt similiter ex pretio mares quidem duplum, feminæ autem simplum consequantur.

15 ¶Instituto filio herede, & ex eo nepotibus emancipatis, testator ita cauit: Βούλομαι δὲ τὰς ἐμὰς οἰκίας μὴ πωλεῖσθαι ὑπὸ τῶν κληρονόμων μου, μηδὲ δανείζεσθαι κατ' αὐτῶν· ἀλλὰ μένειν αὐτὰς ἀκεραίας αὐτοῖς, καὶ υἱοῖς καὶ ἐκγόνοις, εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον. εἰ δὲ τις βουληθείη αὐτῶν τὸ μέρος αὐτοῦ διαπωλῆσαι κατ' αὐτοῦ ἐξουσίαν ἐχέτω πωλῆσαι τῷ συγκληρονόμῳ αὐτοῦ, καὶ δανείζεσθαι παρ' αὐτοῦ. ἐὰν δὲ τις παρὰ ταῦτα ποιήσῃ, ἔσται τὸ χρηματιζόμενον ἄχρηστον καὶ ἄκυρον. id est, *Volo meas ædes non vendi ab heredibus meis, neque fænerari super [c] eas: sed manere eas firmas, simpliciter meis filijs & nepotibus per vniuersum † tempus. Si autem aliquis eorum voluerit vendere partem suam, vel fænerari super eam: potestatem habeat vendere coheredi suo, & fænerari ab eo. si autem aliquis præter hæc [d] fecerit, erit, quod obligatur inutile atque irritum*. quæritur: cum filius defuncti mutuam pecuniam à Flauia Dionysia acceperit, & locatis [e] ædibus pro parte sua, pensiones sibi debitas creditrici delegauerit: an condicio testamenti extitisse videatur, vt filiis suis fideicommissi nomine teneatur? respondi, secundùm ea, quæ proponerentur, non extitisse.

16 ¶Matre & vxore heredibus institutis ita cauit: *A te vxor carißima peto, ne quid post mortem tuam fratribus tuis [f] relinquas habes filios sororum tuarum, quibus relinquas. scis vnū fratrem tuū, filium nostrum occidisse, dum ei rapinam [g] facit. sed & alius mi hi deteriora fecit*. quæro, cùm vxor intestata [h] decessit, & legitima eius hereditas ad fratrem pertineat, an sororis filij fideicommissum ab eo petere possunt. respondi, posse defendi, fideicommissum deberi,

17 ¶*Lucius Titius hoc meum testamentum scripsi sine vllo iurisperito [i]. rationem animi [k] mei potius secutus, quàm nimiam & miserum diligentiam [l]. & si minus aliquid legitimè minúsve peritè fecero, pro [m] iure legitimo haberi debet hominis sani voluntas*. deinde heredes instituit. quæsitum est intestati [n] eius bonorum possessione petita, an portiones adscriptæ ex causa fideicommissi peti possunt. respondi, secundùm ea, quæ proponerentur, posse.

De epistola. 1. De rei æstimatione. 2. Si legetur scripto heredi, si heres non erit, & præterea alij. 3. De communicatione bonorum ex causa fideicommissi. 4. Si rem fideicommissarij obligauerint, creditórque vni ex illis vendiderit. 5. De dote onerata fideicommisso. 6. Si fideicommissarius onerato successerit pro parte. 7. De re alienata ab eo, qui ignorabat se oneratum fideicommisso.

† Impugnās heredem, nō dicitur impugnare testamentū: nec ideo perdit cōmodū testamēti *Bal.* & legata *Bar.*
a vide *l. vlt. Cod. ne vxor pro marito*
b debebit *Cuiac. 5. obs. 13.*
c De alumno vide *l. 1. Cod. quæ res pignori.*
d de hoc legati genere. adde *l. 108. ∫. de codit. & demonstrat.*
e Qua in re perspicua est? in eo sc. quod omnibus pariter reliquit sub eadem condicione *Ne fundus de nomine familiæ exeat*.
f *v. l. 85. ∫. de l. 1.*
g Qui ciuibus legat, ciuitati legasse intelligitur *l. 2. ∫. de rebus dub.*
h Si alicui legatur nomē debitoris, hæres tenetur ad solā cessionem nominis faciendam: non tenetur autem nomē idoneum facere.
i *vide l. 85. ∫. de heredib. inst.*
k Relicta in defectum testamēti, videntur relicta ab intestato, *Baldus*.
l verbum, *pertinere*, ad fideicommissum trahitur *Bart.*
m *l. 3. l. 26. ∫. de iure codic. l. 9. in f. ∫. de leg. 3.*
n Confessio in vltima voluntate non probat cōtractum inter viuos, nisi pars altera fuerit præsens.
o *l. 21. ∫. eod.*
p Legans alimenta libertus, iis legasse alimēta non intelligitur, quos domo sua superste ipse expulit, nisi ii probent se in patroni gratiā rediisse: vnde notāt, Verba generalia nō trahi ad eos q offēderūt.
q signum irati patroni & dirimendæ amicitię *Tac. 5. l. 51. princ. & f. ∫. de manuinmiss. testam.* Ita expulsus domo alicuius, præsumitur esse inimicus: vt in eū testari non possit, adde *l. testamento Centurio. ∫. de manum. testā.*
r Cibaria liberti á patronis interdū accipiebāt s si qui peterēt. *H al.*
t Atque ita generalia verba restringuntur, ne odiosi cōpræhendātur *Bart* Verba referūtur ad merentes nō ad delinquētes *v. l. 10. ∫. soluto.* Generale mandatum habens, cum inimicis mandantis transigere non potest *Bald.*
u *l. 100. ∫. de leg. 1.*
x Filii Naturales, filiorum appellatione continentur.
y *l. vlt. in fi. ∫. de iur. delib. v. l. 6. in f. C. de instit. & substit.*
z Venient igitur ad Emphyteusim quæ promissa erit stipulanti & eius filiis.
a Cur ita? quia libertas non censetur data. Nemo paganus propriæ ancillæ legat, libertate nō adscripta, aut data *l. 20. ∫. de adimēdis. l. 4. C. de legat. l. 28. C. de fideicōmissis.*
b Cur ita? quia consensus alienationi præstitus, vim habet tacitæ repudiationis *Bald.* Ita fiet: vt si testator ita insulam legauerit, vt ex reditu eius, masculi duplū: fœminæ simplum percipiant, reditus æqualiter inter liberos diuidatur at nō ipsa proprietas.
c expressim declarata, aliàs reseruatio in mente retenta nihil operatur *Bald.*
c Qui petit sibi credi *super res suas*, perinde est ac si diceret, Res meas tibi obligo *Bald.*
† Substitutiones perpetuæ & in infinitum iure ciuili approbatæ, *vt hîc.* hodie intra quartū gradum restrictæ. *Nouella 159. adde Hotomanū. 1. consil.*
d id est, si hæredum aliquis alteri quàm cohæredi suo partem vendiderit, aut pignori dederit. hinc nota, Prohibitū vendere extraneo, non prohiberi eidem locare.
e Alienare prohibitur, locare in longissimum tempus seu 100. annos non prohibetur. *vide Socinum regula. 11.*
f Prohibitus alteri, puta Titio, relinquere, videtur iussus facere & curare, ne Titius ab intestato succedat *Baldus*.
g id est, dum rapas sereret, & loca cum iis serendis pararet, quo modo rapina dicitur. Rapina etiā rapistrum dicitur. *Columell. 9. c. 4.* Sic porrina dicitur *in l. 58. ∫. de vsufructu*: Napina & Rapina. Columella 11. c. 2.
h Decedere ab intestato est, species relicti & alienationis *Bal.*
i hinc nota, Veterum adeo exactam diligentiā fuisse in testamentis ordinandis, vt sine iurisperito vix quisquam testamentum facere auderet. Ita litem vix instituebant aut suscipiebant sine aduocato *Nouella 58. c. 1. l. 22. Cod. de testam.* Crassus apud Ciceronem. 2. *de oratore*. Scæuolā ludens: si, inquit, nullum erit testamentum ritè factū, nisi quod tu scripseris, omnes ad te ciues, cum Tabulis venient, omnium testamēta tu scribes vnus. Arrianus. 2. dissertationum Epicteti (sic enim Gellius 17. c. 19. Titulū eorū librorū reddidit) νομικὸς καὶ ἐξηγεῖται τὰ νόμιμα, ἀλλὰ διαθήκην οὐ γράφει, μὴ εἰδὼς πῶς δεῖ γράφειν. ἢ παραλαβὼν τὸν εἰδότα. Suetonius *in Nerone c. 32.* Deinde vt ingratorū in principē Testamēta ad fiscū pertinerēt ac ne impunè esset studiosis iuris, qui scripsissent vel dictassent ea. *Hæc ille.* Quo loco, studiosi iuris, Iurisperiti *l. 1. ∫. de offic. adsess. l. diuus ∫. de extr. cognit.*
k Clausulā codicillarem in omnibus testamētis hodie tacitè intelligi notat Cuiacius. (8. *ad Africanum in explicatione. § Locaui tibi fundum.*) quòd soleat ea adscribi frequentissimè, & omniū testatorum ferè eadem sit mens, quæ Lucio Titio *hac lege.*
l Atqui nemo efficere potest quin leges habeant locum in suo testamento? *l. 55. ∫. de leg. 1.*
m *l. 29. in f. ∫. qui testamenta.*
n Fideicommissa ab intestato deberi possunt *v. l. 5. C. de codicillis.* Testator iubere potest, vt valeat testamentum omnimodo quo melius valere poterit: vt si non valeat iure testamenti, valeat iure codicillorum *adde l. 76. inf. ∫. ad Trebell.*

89. *Idem* [a] libro quarto Responsorum.

TEstamento filium & vxorem suam heredes instituit. postea epistolam scripsisse dicitur: qua &, quidquid in peculio habuit filius, ei donauit, & adiecit, *præcipua hæc eum, suique iuris, & post mortem suam habere velle.* quæro: cum testamento significauerit, si quid obsignatum recepisset, id vice codicillorum valeret, epistola autem non [a] sit obsignata: an, quæ epistola continentur, ad filium pertineant. respondi, si fides [b] epistolæ relictæ constaret, deberi, quæ in eam dare se velle significauit.

a Obsignatio in codicillis non requiritur necessariò. Ratio dubitandi sumitur ex *l.6. §.2. de iure codicill.*

b De fide cõstat, si manu eius, de quo quæritur, scriptã esse cõstet: aliàs, epistolã nõ probat.

1 ¶Qui indiuisam cum fratre suo rem habebat, filias suas heredes instituit, & ita cauit: *Propter res vniuersas, quæ mihi cum illo fratre meo, patruo vestro, communes sunt, quas æstimationis cõstiterit esse vniuersas duo milium aureorum: fidei vestræ committo, vti pro portione vestra mille aureos à Lucretio Pacato patruo vestro accipiatis.* huic testamento quinquennio superuixit [c], & abunde patrimonium reliquit. quæsitum est, an heredes Lucretij Pacati secundùm verba suprascripta offerentes mille aureos, fideicommissum consequantur. respondi, secundum ea, quæ proponerentur, non facere voluntatem, vt vniuersa datis millenis aureis restituerentur: sed æstimationis, quæ mortis tempore in rebus fuerat, oblationem debere fieri.

c Verba generalia testamenti (vt & generalis æstimatio facta à testatore bonorum suorum) restringũtur ad tẽpus testamẽti. non referuntur autem ad bona postea quæsita *Bald.*

2 ¶Seio, quem heredi substituerat, ita legauit: *Seio, si mihi heres non erit, & vxori eius Marcellæ argenti libras quindecim dari volo.* quæro, cùm Seius heres extiterit, an Marcellæ legati dimidia portio debeatur. respondi, secũdùm ea quæ proponerentur, deberi.

3 ¶Lucius Titius intestatò [d] moriturus, cùm haberet vxorem, & ex ea filiam emãcipatam, codicillis hæc [e] verba inseruit: *Pertinent* [f] *autem hi codicilli ad vxorem & filiam. primùm autem rogo, sic inter vos agatis, vt me viuo egistis. itaque rogo, vt quidquid aut ego relinquero, aut quod vos ipsæ habetis, commune* [g] *vobis sit.* filia intestati patris bonorum possessionem accepit. quæritur, an aliqua pars hæreditatis Lucij Titij ex causa fideicommissi à filia matri deberetur, & quota. respondi, secundùm ea, quæ proponerentur, dimidiam partem deberi: si modò vxor parata sit, in commune bona sua conferre.

d v. *l.114. §.2. de leg.1.*

e *v.l.11. de l.3.*

f *l.78. ad Trebell.*

g Communione bonorum legata quid veniat *v.d.l.78.* Potest testator præcipere in testamẽto communionẽ heredibus *Bald.*

4 ¶Quatuor filios æquis partibus instituit, & fundum per præceptionem singulis legauit. filij, cum vniuersa bona patris obligata essent, mutua accepta pecunia, hereditario creditori soluerunt, & posteriori obligauerunt. qui, cùm ei debitum non solueretur, prædia vniuersa, lege pignoris, vni ex heredibus vendidit [h]. quæritur: an cùm iste filius ex causa emptionis ea possideat, fratribus & coheredibus fideicommissi petitio esset: an vero ea perempta esset, cùm communiter vniuersa sequenti creditori obligauerint. respondi, actionem [i] quidem fideicommissi in [k] personam competentem omnibus inuicem manere, non autem fideicommissum restituendum est, nisi priùs debitum ab eis emptori eidémque coheredi persolueretur.

h ¶Possumus cũ tota re etiã partem nostram emere *vt in l. 17. com. diuid. v.l. 13. in f. de in diẽ addict.*

i familiæ erciscundæ *l.7. C. familiæ.*

k *v.l. 65. de rei vindicat.*

5 ¶Filiæ fidei commisit in hæc verba: *Peto à te filia mea, vt dotalem* [l] *cautionem post mortem meam mutes, & ita renoues, vt fratres tui dotem stipularentur hoc casu, vt, si sine liberis vno pluribúsve in matrimonio morieris, dos ad eos perueniat.* post mortem patris decessit maritus, antequam renouaretur cautio dotalis. & postea alii nupta decessit, nullo liberorum relicto, viuo adhuc Titio vno ex fratribus. quæsitum est, an Titius petitionem haberet rerum, quę in dotem fuerant. respondi, posse fideicommissum ab heredibus sororis peti, si per eam stetit, quo minùs dotẽ frater stipularetur.

l Potest pater per fideicõmissum filiæ substituere in dote *Bald.* quãdo dos excedit legitimam: aliàs non potest vllum onus in legitima poni *Bald.*

6 ¶Filium & filiam heredes instituit, & libertis legata dedit, eorúmque fidei commisit in hæc verba: *A vobis peto, vt quidquid vobis legaui, contenti sitis viuentes, vt post vos* [m] *filiis meis restituatis.* defuncta testatricis filia Mæuia libertus decessit, herede instituto patronæ filio ex parte debita, ex altera extraneo. quæsitum est, an, adita hereditate, patronæ filius à coherede suo partem eorum, quæ ex testamento matris ad Mæuium libertum peruenerant, petere potest. respondi, eius, quod ei deberetur, si [n] hereditatem non adisset, partem à coherede petere posse.

m i. post mortẽ vestram.

n *l.16. de auro.*

7 ¶Maritus vxorem ex asse heredem instituit, cuius post mortem codicillos aperiri testator præcepit. prædium hereditarium, vxor, infructuosum rationi suæ existimans [o] vendidit [p]. emptor quærit, an retractari hæc venditio possit post mortem mulieris ab his, quibus codicillis per fideicommissum hereditas data deprehenderetur, an verò solùm quantitas pretij ab herede vxoris fideicommissariis debeatur. respondi, propter iustam [q] ignorantiam tam mulieris, quàm emptoris, heredem mulieris, vt fundus apud emptorem remaneat, fideicommissario pretium dare debere.

o *v.l.63. eod.*

p *vide Bertrandum 4. consil.6.*

q *l.vlt. de trãsactionib. l.1. in fin. depositi.* Res subiecta restitutioni propter iustam ignorantiã, potest efficaciter alienari: debetur tamẽ pretiũ *Baldus.* Hinc etiã colligit Rolandus *à Valle* 1. *consil. 9. numero* 4. Discussionis exceptionẽ dari ementi rem fideicommissariã, aduersus euincentem, vide tamen *quæ scripsi ad l.29. Cod. de iure dotium:* adde õmnino huic legi Bertrandum 4. *consil.6.*

LIBER

LIBER TRICESIMVS-SECVNDVS.

DE LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS, (LIBER TERTIVS[a].)

De ignorantia vel dubitatione testatoris. 1. *De manumissione testatoris.* 2. *De aqua & igni & interdictis.* *De deportatis.* 6. *De eo ad quem aliquid peruenturum est.* 7. *De proximo bonorum possessore, & inferiorib.* 8. *De nondum nato.* 9. *De successorio edicto.*

Vlpianus "libro 1. Fideicommissorum[a].

SI INCERTVS[b] quis sit, captiuus "sit," an à latrunculis obsessus: testamentum facere non potest[c]. Sed & si sui iuris sit ignarus, putétque se per errorem, quia à latronibus[d] captus est, seruum esse velut hostiũ: vel legatus[e], "qui" nihil se à captiuo differre putat: non posse fideicommittere, certum est, quia nec[f] testari potest, qui, an liceat sibi testari, dubitat.

1 ¶Sed si filiusfamilas[g] vel seruus[h] fideicommissum reliquerit, non valet. si tamen manumissi decessisse proponantur: constanter dicemus, fideicommissum relictum videri, quasi nunc datum, cùm mors ei contingit videlicet si durauerit[i] voluntas post manumissionem. hæc vtique nemo credet in testamentis nos[k] esse probaturos: quia* nihil in testamento valet, quotiens ipsum testamentum non valet: sed si aliàs: fideicommissum quis reliquerit.

2 ¶Hi quibus aqua &[l] igni interdictum est, 'item[m] deportati[n] "fidei commissum relinquere non possunt: quia nec testamenti faciendi ius habent, cùm sint, ἀπόλιδες[o], id est, *extorres*.

3 ¶Deportatos[p] autem eos accipere debemus, quibus princeps insulas adnotauit[q], vel de quibus deportandis scripsit. ceterùm, priùs quàm factum præsidiis comprobet, nondum amisisse quis ciuitatem videtur. proinde si antè decessisset: ciuis decessisse videtur: & fideicommissum, quod ante relinquerat, quàm sententiam pateretur valebit. sed "&" si post sententiam, antequàm Imperator comprobet: valebit, quod factum est: quia certum statum vsque adhuc habuit.

4 ¶A præfectis verò prætorio vel eo, qui vice[r] præfecti ex mandatis principis cognoscet, item à præfecto vrbis deportatos, (quia[s] ei quoque epistola Diui Seueri & Imperatoris nostri ius deportandi datum est) statim amittere ciuitatem[t]: & ideo[u] nec testamenti faciendi ius, nec fideicommittendi constat habere.

5 ¶Si quis plane in insulam deportatus codicillos ibi fecerit, & indulgentia Imperatoris restitutus, iisdem codicillis durantibus decesserit: potest defendi fideicõmissum valere, si modò in eadem voluntate durauit.

6 ¶Sciendum est autem, eorum fidei cõmitti [quem] posse, ad quos aliquid[x] peruenturum est morte eius: vel dum eis datur, vel dum eit non adimitur.

7 ¶Nec tantùm proximi bonorum possessoris, verùm inferioris[y] quoque fidei committere possumus.

8 ¶Sed & eius, qui nondum[z] natus est, "fidei cõmitti posse:" si modò natus, nobis successurus sit.

9 ¶Illud certè indubitatè dicitur, si quis intestatus decedẽs, ab eo, qui primo gradu ei succedere potuit, fidei commissum reliquerit, si, illo repudiante, ad sequentem gradum deuoluta sit successio, eum fideicommissum[a] nõ debere. & ita Imperator noster[b] rescripsit.

10 ¶Sed & si à patrono sit relictum, & aliquis ex liberis eius, mortuo, admissus sit ad bonorum possessionem: idem erit dicendum.

De filio præterito.

2. *Gaius* libro 1. "Fideicommissorum."

EX filio[c] præterito[d], licet suus heres erit, fideicõmissum relinqui non potest.

De viro & vxore. 1. *De fideicommisso eius, cui seruus legatus est manmittendus.* 2. *De debito legato creditori.* 3. *De proprietario cuius vsusfructus mortis causa donatus est.* 4. *De pignore liberato mortis causa.*

3. *Vlpianus* "libro 1. Fideicommissorum."

SI mulier dotem stipulata fuerit, & acceptò tulit marito in hoc dotem, vt fideicommissum det: dicendum est, fideicommissum deberi. percepisse enim aliquid à muliere videtur. hæc ita, si mortis[e] causa donaturam mulier marito fecit acceptum. Sed & si mortis causa auxerit marito dotem, vel in matrimonium eius mortis causa redierit: potest dici, fideicommissum ab eo deberi.

1 ¶Iulianus scribit, si seruus mihi legatus sit, eúmque manumittere rogatus sim, fidei commissum à me relinqui non posse: scilicet si purè roget. nam si sub condicione, vel in diem: propter fructum medij temporis, posse me obligari, nec Iulianus dubitaret.

2 ¶Si rem quis debeat ex stipulatu ei, cui rem legauerit: fideicommittere "eius" non poterit[f]: licèt ex legato commodum sentire videatur, quòd dominum nanciscitur statim, nec expectat ex stipulatu actionem. fortassis quis dicat, & sumptum litis, quem sustineret, si ex stipulatione litigaret, eum lucrari. sed nequaquàm dicendum est, huius fidei committi posse.

3 ¶Sed "&" si habenti tibi proprietatem, vsumfructum mortis[g] causa cessero: potest dici, fideicommittere me posse. nec quemquam moueat, quòd vsusfructus solet morte[h] extingui. nam[i] medij potiùs tẽporis, quo viuat, qui donauit. commodum cogitemus.

4 ¶Si autem pignus[k] debitoris liberauero mortis causa, & eius fidei cõmisero: nõ potest valere fideicõmissum.

De fideicommisso à patre vel domino heredis.

4. *Paulus* "libro 4 sententiarum."

A[l] Patre vel domino relictum fideicommissum, si hereditas ei non quæratur, ab emancipato filio vel seruo manumisso vtilibus actionibus postulatur. penes eos enim quæsitæ hereditatis emolumentum remanet.

De municipio & his qui remp. gerunt. 1. *De herede heredis, vel legatarii.*

5. *Vlpianus* "libro 1. Fideicommissorum."

SI fuerit municipio[m] legatum relictum: ab his, qui rẽpublicam gerunt, fideicommissum dari potest.

1 ¶Si quis non ab herede vel legatario, sed[n] ab[o] heredis vel legatarij herede fideicommissum reliquerit: hoc valere, benignum est.

De rogato fideicommittere. 1. *De fideicommisso si Stichus Seij factus, iussu eius adierit.*

6. *Paulus* "libro 1. Fideicommissorum."

SEd etsi sic fideicommissum dedero ab herede meo: *Te rogo Luci Titi, vt ab herede tuo*[p] *petas dari Mæuio decẽ aureos*: vtile erit fideicommissum: scilicet, vt, mortuo Titio, ab herede eius peti possit: ídque & Iulianus respondit.

1 ¶Sic autem fideicommissum dari non poterit: *Si Stichus Seij factus, iussu eius hereditatem adierit. rogo, det.* quoniam qui fortuitò, non iudicio[q] testatoris, consequitur hereditatem vel legatum, non debet onerari: nec recipiẽdum esse, vt cui nihil[r] dederis. eum rogando obliges.

De seruo deportati. 1. *De seruo heredis.* 2. *De fidei patris commisso, vt restituat filiæ.*

a in primo, de rebus quæ legari possunt: in secundo, de personis quibus legare possumus: hoc libro agitur de verborum & rerum significatione, quæ ad legata pertinent.
b *v. l. 14. inf. ff. qui testam.*
c nisi sit miles *l. 11. §. 1. ff. de test. milit. adde l. 9. ff. de iure codicill.*
d *leg. 13. ff. qui testam.*
e extranei sc. aliàs Romanus legatus testamentum facere potest *l. 13. §. 1. ff. qui testam.*
f *v. l. 2. ff. de legat. 1. vlp. 25. §. 4.*
g *l. 6. ff. qui testam.*
h *l. 19. ff. qui testam.*
i *v. l. penult. C. d. qui testament. vide Onciacum c. vlt. quæst. Academic.*
k non esse: ita scriptum esse in archetypo Florentino ait Antonius Augustinus 1 c. 2.
l *l. 1. §. 1. ff. qui testam.*
m *al.* id est. Successit enim deportatio in locũ interdictionis aquę & ignis. *l. 2. ff. de pœna.* quæ & ipsa exilium vocatur. *in l. 2. ff. de publ. iudic.* Porrò de aquæ & ignis interdictione agitur *in d. l. 1. l. 18. lege 18. in ff. de statu: l. 5. ff. de capita minut. l. 4. in fi. ff. de gradib. l. 38. ff. de solut. l. 10. in fi. ff. de vi publ. l. 3. ff. ad l. Iul. pecul. l. 2. ff. de pœnis: l. vlt. ff. de legationib. l. 5. in fi. ff. de variis, & extr. cognit.* Fuit autem introducta hæc pœna propterea quod vita ciui Romana vetustissimis legibus eripi non poterat. *Cicero pro Balbo, pro Cæcina: pro domo sua: Cæsar apud Sallust. in Catilinar. Liuius Paterculus Paul. 5. sent.* Hæc perdebat exul, quòd in illis vitæ causa esset. *Ouid. 4. Fastor.* exulem nefas erat domo recipere. *Paul. 5. sent. 28.* Mansit autem hæc pœna ad tempora vsque imperatorum *l. 2. ff. de pœnis. vide Brissonium 3. select. 5.*
n *d. l. 1. §. 2.*
o *l. 17. ff. de pœnis.*
p *l. 7. §. 2. ff. de interdict. & relegat.*
q rescripto suo. De hoc genere dicendi vide Duar. 1. *disp. 8. in f. & l. 1. C. de precib.*
r Vicarij, præfectorum prætorio erant vicarii. *l. 2. C. de off. eius qui vic. l. 1. Cod. vt omnes iudices l. 4. C. de annon. tributis & l. 1. ff. d. proximis Sacrorũ scriniorum.* Porrò quot fuerint vicarii, cum in Oriente, tũ in Occidente, Notitia Imperii Romani indicabit.
s Præfectus vrbi deportandi potestatem habet.
t Deportatus ciuitatem amittit.
u Testamentum facere, nisi quis ciuis sit, nemo potest, ideóque deportatus, testamentum facere non potest: Imò ne quidẽ fideicõmittendi potestatem habet. *adde l. 7. §. 2. ff. de interdictis.*
x *l. 1. §. 17. inf. ff. ad Trebell.*
y *l. 5. inf. ff. eod.*
z id est, posthumi *l. 126. infi. ff. de legat. 1. v. Paul. 4. sentent. 1. §. 2.*
a Fideicommissum debere. Ita legit & negationẽ hoc loco dispungit Antonius Faber. 4. *Coniecturar. 15.* ne hic locus repugnet *§. 6. 7. 8 ff. eod. & l. si Titio. 61. §. Iulianus. ff. de legat. 2.*
b Seuerus vel Antoninus.
c ¶vel à patrono *l. 31. §. 3. ff. de fideicommiss. libert.*
d *l. 31. C. de fideicommiss.*
e Eorum fidei cõmitti potest, quibus mortis causa donatum est. *l. 77. §. 1. ff. de leg. 2.*
f Imò, poterit: ídque eo magis quòd commodum repræsentationis hîc esse dicitur *l. 1. §. 10. ff. ad legem Falcid.*
g *d. l. 77. §. 1. ff. de leg. 2.*
h *l. 2. §. 1. l. 5. ff. quib. mod. vsufr.*
i Vsusfructus potest mortis causa donari: adeo vt ea etiam donatione, fructus medii temporis debeãtur: & retro agatur ipsa donatio, etiã fructus causa, *vt hîc.* quod non idem est in donatione coniugũ, morte cõfirmata, vti notatur in lege talis scriptura *ff. de legat. 1.* Ita mortis causa donatari[9] fructus lucratur etiam ante mortem quæsitos.
k Pignoris remissionem non esse donationẽ hinc colligit Baldus *facit l. 1. §. 1. ff. quib. modis pignus soluitur.*
l Fideicõmissum à patre vel domino (putà à Titio) relictum, vtili actione fideicõmissarius petere potest ab emãcipato filio vel seruo eius à cuius persona relictum est: hoc est à filio vel seruo Titij, si modò ipsi Titio hereditas sit, relictum adquiri non potest.
m Quod municipio legaui id per fideicommissum alteri possum relinquere à persona eius qui municipium seu eam Rempublicam gerit.
n Fideicommittere possumus etiam ab heredis vel legatarii herede.
o Rectè fideicommittitur ei ad quem aliquid peruenturum est *l. 1. §. 6. ff. eo. l. 15. ff. de liberat. legat.*
p *v. l. 40. §. 1. ff. ad Trebell.*
q Qui fortuitò, non iudicio testatoris capit, non potest grauari: siue vtamur proprio siue appellatiuo nomine *Zas. 2. intell. 11.*
r *l. 1. §. 17. ff. ad Trebell.*

a *l.5.§.de testam.milit.* b *l.5.§.ad leg.Falcid.*
c actionem cedere *Hal.l.70.ff.de leg.2.*
d Si testator reliquit fideicommissum ab omni successore,etiam is successor præstat fideicommissum quem testator non credebat successurum. Cuiuscunque heredis nomine,intelligũtur etiã hi heredes,de quibus testator nõ cogitauit: putà posthumus, cognatum,vxor.

7. *Vlpianus*" libro 1.Fideicommissorum."

SI deportati seruo fideicommissum fuerit adscriptum: ac fiscum pertinere, dicendum est. nisi si eũ deportatus viuo testatore alienauerit,vel fuerit restitutus. tunc enim ad ipsum debebit pertinere.

1 ¶Si miles[a] depórtato fideicómissum reliquerit: verius est,quod & Marcellus probat,capere eum posse.

2 ¶Si quis creditori suo legauerit id[b],quod debet:fidei committi eius non poterit, nisi commodum aliquo ex legato consequatur: fortè exceptionis timore, vel si quod in diem debitum fuit,vel sub condicionem.

De *fideicommisso legatarij.* 1. *De seruo heredis.* 2. *De fidei patris commisso,vt restituat filiæ.*

8. *Paulus*" lib.1.Fideicommissorum."

SI legatarius,à quo fideicommissum datum est,petierit legatum:id tantùm,quod per iudicem exegerit, præstare fideicommissario cogetur:vel,si nõ exegerit, actione cedere[c].ad eum enim litis periculum spectare,iniquũ est,si non culpâ legatarij lis perierit.

1 ¶Seruo heredis fideicommissum vtiliter non relinquitur:nisi fidei eius commiserit,vt seruum manumittat.

2 ¶Cùm ita petisset testator, *vt, quidquid ex bonis eius ad patrem peruenisset,filiæ suæ ita restitueret,vt eo ampliùs haberet,quàm ex bonis patris habitura esset*:Diuus Pius rescripsit,manifestum esse, de eo tempore sensisse testatorem, quod post mortem patris futurum esset.

De succedentibus ab intestato.

9. *Mæcianus*" libro 1.Fideicommissorum."

SI ita fuerit fideicommissum relictum, *ad quemcumque ex testamento meo,vel ab intestato*,vel ita *ad*[d] *quemcumque quoquo iure bona mea perueniant*: hac oratione & eius,qui postea natus erit,inve familiã venerit,& eius, qui postea cognatus esse cœperit,fidei cõmissum videtur eius quoque,quæ nondum nupta erit,sed postea eo casu, quo ex edicto[e] ad vxorem bona mariti intestati solent pertinere.

De coniunctis.

10. *Valens*" lib.2.Fideicommissorum."

SI tibi,& ei, qui ex tribus liberis meis in funus eũ venerit,centum aureos legauero:non[f] minuitur in tua persona legatum,si[g] nemo venit[h].

De *verbis fideicommissi.* 1. *De exemplo testamenti præparato.* 2. *De commendatione.* 3. *De rogato restituere portionem accepta certa quantitate.* 4. *De verbis sufficit tibi: vel cõtentus esto.* 5. *De fideicommisso vel legato collato in arbitrium. heredis.* 9. *De rogato prædia diligere, & curam eorum agere, vt possint ad filios peruenire.* 10. *De filio heredis fideicommissario.* 11. *De cõditione,si morte patris sui iuris fuerit effectus.* 12. *De alienatione rei legatæ.* 13. *De exactione debiti legati.* 14. *De ædificio illicitè facto.* 15. *De fauore.* 16. *De militia relicta seruo alieno.* 17. *quid præstandum ex fideicommisso.* 18. *Si quis alicui reliquerit,& ,si is relictum perdidisset, rursus id ei reliquerit* 19. *Si fideicommittens dixerit, summam fideicommissam posse compensari.* De *voluntate fideicommittentis seruanda,* 20. *Si plurium interest,& testator de vno.* 21. *De plurib.senserit.* 22. *De rogato soluere publicum pro aliquo.* 23. *De relicto in opus ciuitatis faciendum.* 24. *De reb.indiuiduis.* 25. *De Iusso opus facere.*

11. *Vlpianus*" lib.2.Fideicommissorum."

FIdeicommissa[i] quocumque[k] sermone relinqui possunt:non solùm Latina,vel Greca[l],sed etiam Punica, vel Gallicana,vel alterius cuiuscumque gentis.

1 ¶Quotiens quis exemplum testamenti præparat,& priùs decedat,quàm testetur:non valent[m] quasi[n] ex codicillis,quæ in exemplo scripta sunt:licèt verba fideicõmissi scriptura habeat.& ita Diuum Piũ decreuisse,Mæcianus scribit. 2 ¶Si ita quis scripserit.*illũ tibi cõmendo*[o]: Diuus Pius rescripsit,fideicõmissum non deberi.aliud est

e *vide.l. vnicã. ff. vnde vir & vxor.*
f Non minuitur hic, nihil aliud est, quàm non decrescit. Nam per cõtrarium, Adcrescit idem est, quod non minuitur vel non decrescit.Quid? nũ cẽtum aurei,tui erũt? Quidam ita putant,cùm pluribus cõiunctim sunt legati: & quòd ob reliquorũ moram diligẽti pars adcrescat. Id Accursius non probat. Vim enim eam coniunctionis esse, vt e pluribus cõiunctim legata, nemo plus parte sua possit petere. Secus fore si disiunctim, centum aurei essent legati.
g Cõditio quæ vni personaliter adscribitur, ad alterũ non porrigitur.*Bald.*
h *adde l.13.in f. ff. de manumiss. testam.*
i Cur dixit fideicõmissa,quacumque linguã dari posse? Olim directa ciuilia seu legitima testamentorũ verba,Latina dumtaxat lingua concipi poterant:Obliqua, vt fideicommissa, quauis lingua enunciari poterant *Vlp.25.*
k & quaq; forma.
l Fideicommissum olim Græcè scriptũ valebat, licèt legatũ Grecè scriptum non valeret *Vlp.* 25. §.9.sic Grecè acceptò fieri potest *v.l.8.in f.ff.de acceptil.* & tutor dari(quod olim non poterat) *l. vlt. C.de testam. tut.*& testari possumus *l.21. in f. C. de testamentis*: & directã libertaté dare (quod olim quoq; non licuit)*l.14. C.de testam. manum.* Olim decreta interponi Latinè oportebat *l. 48. ff. de re iudicata*: sed post translatum Byzantium imperium,etiam Græcè sententiæ ferri cœperunt *l.12 C.de sentent. & interlocutionib.* sic verbis obligatio Græcè fieri potest *l.1.§.6.ff.de verbor.obligat.§.1.instit. de verbor.obligat.*& fideiussio *v.l.8.ff.de fideiussorib.*& acceptilatio *l.8.ff.de acceptilat.*
m Imò,valent *l.39.ff.de fideicommiss.libertatib.l.vlt.ff.de iure codicill.*
n *v l.vlt.C.de codicillis.*
o Commendo non est verbum precarium.*Paul.4.sent.1.§.6.v.l.12. C. de fideicommiss.libertatib.* p *¶l.40.inf.ff.eod.v Cuiac.ad l.8.C de transact.*
q *§.7.inf.inst.de fideicommiss.hæredit.*
r Imò,non cogitur *l.30 §.7.in pr.ff.ad l.Falcid.*
s *l.37.§.4.ff eod.l.69.in pr.l.77.§.3.ff.de leg.2.*
t Qui fideicommissum relinquit,etiam cum eo cui relinquit loqui potest. *d.l. 69. v.Paul.4.sent.1.§ 5.*
u *l.41.§.13.ff.eod.l.46.§.4.ff.de fideicommiss.libert.*
x id est,voluerit.*v.Cuiac.14..obs.9.*
y aliud in stipulationib.*vt,l.46.§.2.ff.de verbo,obligat.*
z Dies incertus,est condicio *l.75.ff.de condit.& demonst.Accurs.*

a *Volo,*verbum liberam potestatem confert.*vt hîc:& l.24.in fi.ff.de legat.2. l. 46.ff. de fideic.libert.l.vtrum.ff.de reb.dub.*
† Imò,debetur *l.1.ff.de leg.2.* b *l.43.§.2.ff.de leg.2.*
c *l.73.ff.de leg.2.*legatum in arbitrium legati,quasi viri boni collatum,valet.
d si demeruerit *Hal.l.46.§.3.ff.de fideic.libert.l.20.ff.de manumiss.testã.* e *v.l.22.inf.ff. de reg.iur.*

enim personam commendare:aliud,voluntatem suam fideicommittentis heredibus insinuare.

3 ¶Cùm esset quis rogatus restituere portionẽ acceptâ[p] certâ quãtitate:respõsum est,vltrò petere ipsum fideicõmissum ab herede posse.Sed vtrùm,si volet,pręcipiet, restituétque portionẽ:an verò,& si noluerit,cogatur, acceptâ quantitate portionem restituere, propriæ est deliberationis.& sane,cùm quis rogatur,accepta certá quantitate portionem restituere,duplex est fideicommissum: vnum,vt possit petere quantitatem paratus portione cedere:aliud,vt,etsi non petet,tamen[q] cogatur[r] fideicommissario restituere parato præstare quantitatem.

4 ¶Si quis ita scripserit,*sufficiunt tibi vineæ, vel fundus*: fideicõmissum est.quoniam & illud fideicommissum esse arbitramur,*contentus*[s] *esto*[t] *illa re.* 5 ¶Sic fideicõmissum relictum,*nisi heres meus noluerit,illi decem dari volo*,quasi condicionale fideicommissum est: & primã voluntatẽ exigit. ideóq; post primã voluntatẽ non erit arbitrium heredis dicendi noluisse. 6 ¶Hoc autem legatum, *cum*[u] *voluerit*, tractũ habet, quamdiu viuatis, à quo fideicõmissum relictũ est.verùm si,antequã dederit[x] decesserit: heres eius præstat[y].sed "&" si fideicõmissarius,antequàm heres cõstituat,decesserit: ad heredem suum nihil transtulisse videtur condicionale[z] enim esse legatum, nemini dubiũ est: &, pendẽte condicione legati,videri decessisse fideicommissum. 7 ¶Quanquàm aũt fideicommissum ita relictũ non debeatur†,*si*[a] *voluerit*[b]: tamẽ si ita adscriptum fuerit, *si fueris arbitratus,si putaueris,si æstimaueris*[c] *si vtile tibi fuerit visum,vel videbitur*:debebitur. nõ enim plenum arbitrium voluntatis heredi dedit,sed quasi viro bono commissum relictum.

8 ¶Proinde si ita sit fideicommissum relictum: *illi,si te meruerit*[d]: omnimodo fideicommissum debebitur. si modò meritum, quasi apud virum bonum, collocare fideicommissarius potuit.Et si ita sit, *si te non offenderit*: æquè debebitur.Nec poterit heres causari,non esse meritum, si alius vir[e] bonus & non infestus meritum potuit admittere. 9. ¶Hæc verba, *te fili rogo,vt prædia, quæ ad te peruenerint,pro*[f] *tua diligentia diligas, & curam eorum agas, vt possint*[g] *ad filios tuos peruenire,*[h] licèt non satis exprimunt fideicommissum, sed magis consilium[i] quàm necessitatem reliquendi: tamen ea prædia in nepotibus post mortem patris eorum vim fideicommissi videntur continere.

10 ¶Si filio a patre herede instituto fideicommissum relictum fuerit:etsi verbis non sit ita relictum, *cùm pater moreretur*,sed[k] intelligi hoc possit:(putà quia sic relictum est,*vt relinquat*[l] *filio*:vel *volo eum habere*:[m] vel, *volo ad eum pertinere*[n])defendetur, in id tempus fideicommissum relictum,quo[o] sui iuris filius efficitur.

11 ¶Si cui ita fuerit fideicõmissum relictum, *si*[p] *morte patris sui iuris fuerit effectus*, & emancipatione sui iuris factus sit:non[q] videri[r] defecisse condicionem. sed & cùm[s] mors patri contingat,quasi extante condicione, ad fideicommissum admittetur.

12 ¶Si rem suam testator legauerit, eámque necessitate vrgente alienauerit[t]:fideicommissum peti posse: nisi probetur,adimere ei testatorem voluisse, probationem autem mutatæ voluntatis ab[u] heredibus exigendum.

13 ¶Ergo & si nomen, quis debitoris exegerit, quod per fideicommissum reliquit: non tamẽ hoc animo,quasi uellet exstinguere fideicommissum: poterit dici, deberi. Nisi fortè inter hæc interest[x].hic enim exstinguitur ipsa constantia[y] debiti:ibi res durat,tametsi alienata sit. Cùm tamen quidam nomen debitoris exegisset,& pro[z] deposito pecuniam habuisset:putaui,fideicommissi petitionem superesse. maximè quia non ipse exegerat,sed debitor vltrò pecuniam obtulerat: quam offerente ipso non potuit(non)accipere. Paulatim igitur admittemus,etsi ex hac parte pecuniæ rem comparauerit, quam non hoc animo exegit, vt fideicommissarium priuaret fideicommisso,posse adhuc fideicommissi petitionem superesse.

f Fideicõmissum relinquit, qui his verbis vtitur,pro tua diligentia dilige prædia, quæ ad te peruenerint, & curã eorum agas, vt possint ad filios tuos peruenire.
g *Posse*,verbum trahitur ad necessitatem: neque nudam potentiam demonstrat, sed actum, planè.
h Peruenire, verbum indicat fideicõmissum.
i Verba consilij inter liberos, inferunt necessitatem.
k Quod intelligi potest, habetur pro expresso *Bald.*
l A patre filio relinqui potest ad tempus quo suis iuris erit. *vt hîc*,purè non potest. *§. an seruo. Inst.de legatis.*
m *Habere* verbum trahitur ad fideicõmissum, vide.*l. Centurio. ff.de vulgari.*
n *Pertinere* verbum fideicommissarium. *vt hîc.*Imò directũ. *§.licet.Cod.de pactis.* Dic id commune esse.
o *adde l.8. inf. ff.eod.*
p *l.70.ff. de condit. & demonst.l. 15.ff.quãdo dies leg.*
q Imò videtur defecisse: nec enim ciuilis actus eãdem vim habet, quam naturalis:hoc est: nõ videtur idẽ solui patria potestate per emancipationem & per mortem patris. *arg.l.vlt. Cod.de his qui leniam ætatis.* Dic: ciuilis & naturalis act[u] hîc eundem esse effectum:in lege contraria,diuersum.
r Cur ita? nil.n. refert quid ex ęquipollentibus fiat.
s Imò statim debebitur cũ sui iuris factus fuerit.*l.mulier.ff. ad Trebell l.si ita. ff. quãdo dies legat. l.3.Cod.de institut.* An dicemus etiã ante mortẽ patris admitti: licet videri possit res non esse sine controuersia:vt vult Accursius?An statim admitti vtili actione ex testamento:nõ statim,sed post mortẽ patris directa actione testamẽti,cùm viuo patre,nec dum plenè liberatus sit propter reuerentiam patri debitam.*l.1.Cod.de ingratis liberis*.vt Iacobus Aretinus?An hunc locũ propriè accipiendum esse: leges cõtrarias,hac nostra lege definiẽdas esse,vt censet Petrus? t *v.§.12.Inst.de legatis:Paul.4. sent.1.§.9.v.l 3.C.de legatis.* Necessaria alienatio,nõ perimit legatũ *Bald.* voluntaria, perimit.vide Socinũ *regula.*218. u Imò à legatario. Nã legatarius probare debet, testatoré non mutasse volũtatem *l.rem legatam.l.cum seruus.ff.de adim.legatis*? Hic necessitate:ibi volũtate testator alienauit. x Rem legare,& eã alienare: est ne idem quod nomẽ legare, & id exigere?Nõ idẽ.Cũ testator rẽ corporalẽ à se legatã alienat: res ipsa durat:cùm nomen exigit,constantia seu substãtia debiti extinguitur Posteriore casu,siue testator nomen exegerit spõte vel necessitate, legatarius probare debet,sibi nõ ademptũ fuisse nomen ea exactione.Priore verò casu, onus probãdi nõ sustinet,nisi cũ testator rem ipsam volũtate alienauit. y σύστασις.substãtia *Bartol. Antõ.August.2.Emend.1.* z Nomen qui legat,& id à debitore pòst exigit, legatariis id ademisse non intelligitur,si nomen exactum in deposito habuit.Hoc indicio legatarius probare potest,nomen sibi non esse ademptum à testatore.

14 ¶Si quis illicitè ædificasse[a]:(id[b] est, hoc, quod dirui constitutiones iubent) an fideicommissum relinquere ex eo[c] quis possit, videamus. & puto posse[d]. cùm enim dirui necesse sit: nulla dubitatio est, quin senatusconsultum impedimento non sit.

15 ¶Si heres rogatus sit certam summam vsuris certis fœnori dare[e]: vtile est fideicommissum. sed Mæcianus putat, non aliàs cogendum credere quàm idoneè ei caueatur. sed ego procliuior sum, vt putem cautionem non exigendam.

16 ¶Si seruo alieno[f] militia[g] relinquatur: an domino quæratur legatum, quæritur. & aut scit seruum esse: & dico, æstimationem deberi[h]. aut ignorauit: & denegari fideicommissi persecutio debet: quia†, si sciscet seruum, non relinquisset.

17 ¶Ex his apparet, cùm per fideicommissum aliquid relinquitur, ipsum præstandum, quod relictum est. cùm verò ipsum præstari non potest, æstimationem esse præstandam.

18 ¶Si quis decem alicui per fideicommissum reliquerit, &, si[i] perdidisset id, quod testamento relictum est, rursus ei reliquerit: querebatur, an sequens fideicommissum valeat, vel an exigere heres debeat cautionem, salua fore decem, ne cogatur ad prestationem: & an, si sepiùs perdidisset, sepiùs ei sarciretur fideicommissum. Diuus Pius rescripsit: neque cautionem exigendam: & non[k] ampliùs, quàm semel, postquàm perdidisset, præstandum. non enim onerandus est heres, vt in infinitum, quotiens perdiderit, restituere ei tantundem debeat: sed vt per fideicommissum posterius duplicata eius legata videātur: nec ampliùs ad periculum heredis pertineant, si quid postea is consumpserit, ex soluto & posteriore fideicōmisso.

19 ¶Item si quis certam quātitatem cui reliquerit: & addiderit, faciliùs hanc summam posse compensari, cùm debitor sit fideicommissarius ex causa hereditatis Gaij Seij: nec velit ille hereditatem adire Gaij Seij: sed petat fideicommissum: Imperator noster, contra voluntatem eum testantis petere fideicommissum, rescripsit: cùm * in fideicommissis precipuè spectanda seruandáque sit testatoris voluntas[l].

20 ¶Plerumque euenit: multorum interesse id[m], quod relinquitur: verùm testatorem vni[n] voluisse honorem habitum. & est hæc sententia Marcelli verissima.

21 ¶Sic euenit vt interdum, si plurib. testator honorē habere voluit, & de pluribus sensit, quamuis vnum[o] legatum sit, tamen ad persecutionem eius plures admittantur. Vtputa si decem fuerunt eiusdem rei[p] stipulandi: & heres, vel fideicommissarius rogatus est, *vt eis*[q] *solueret*. hîc enim, si omnium interest, & de omnibus sensit testator, fideicommissum relictum omnes petere potuerunt. sed vtrùm in partem agent, an in solidùm, videamus. & credo, prout cuiusque interest, consequentur. vnus igitur, qui occupat, agendo totum consequitur: ita vt caueat, defensu iri aduersus ceteros fideicōmissarios eum, qui soluit: siue socij sunt, siue[r] non.

22 ¶ *Interdum alterius nomen scribitur in testamento, alteri[s] verò fideicommissi petitio vel legati competit. vtputa si fidei heredis committatur, *vt ipse publicum pro*[t] *Titio præstet*. fideicommissum hoc, vel legatum non[u] publicanus petit, licèt ei sit adscriptum: sed ipse petere poterit, pro quo legatum relictum est. multùm autèm interesse arbitror, cui volet prospectum, cuiusque cōtemplatione testator fecerit. plerumque[x] autem intelligendū est, priuati causa hoc fecisse, licèt emolumentum publicano quæratur.

23 ¶Si in opere ciuitatis faciendo aliquid relictum sit: vnumquemque[y] heredem in[z] solidū teneri, Diuus Marcus & Lucius Verus Proculæ rescripserunt. tēpus tamē coheredi præstituerunt, intra quod mittat ad opus faciēdum: post quod solam Proculam voluerunt facere, imputaturam coheredi sumptum pro parte eius.

24 ¶Ergo & in statua, & in seruitute, ceterísque, quæ diuisionem[b] non recipiunt, idem Diuus Marcus rescripsit.

25 ¶Si quis opus facere iussus, paratus sit pecuniam dare reipublicæ, vt ipsa faciat, cùm testator per ipsum id fieri voluerit: non[c] audietur[d]: & ita Diuus Marcus rescripsit.

De artificio docendo.

12. *Valens* lib. 1. Fideicommissorum.

STichus *liber esto. & vt eum heres artificium doceat, vnde se tueri possit, peto*. Pegasus inutile fideicommissum esse ait: quia genus[e] artificij adiectum non esset. sed prætor, aut arbiter[f], ex[g] voluntate[h] defuncti, & ætate, & condicione, & natura, ingenióque eius, cui relictum erit, statuet[i], quod potissimum artificium heres docere eū sumptibus suis debeat.

De verbo hoc amplius.

13. *Mæcianus* libro 2. Fideicommissorum.

SI sic locutus erit testator: *heres meus illi fundum dato: Seio hoc amplius decem*: non erit dubitandum, quin Seius & fundi partem[k], & decem ex testamento percipere debeat.

De conditione si non nupserit. 1. *De Conditione Iurisiurādi.* 2. *De re aliena redimenda.*

14. *Gaius* lib. 1. Fideicommissorum.

NOn dubium est, quin, si vxori legatum sit, *si non*[l] *nupserit*, ídque alij restituere rogata sit, cogenda[m] est, si nupserit, restituere.

1 ¶Heres quoque, cui iurisiurandi[n] cōdicio remittitur, legatum & fideicommissum debet.

2 ¶Sed si cui legatum relictum est, *vt alienam rem redimat, vel præstet*. si redimere[o] non possit, quòd dominus nō vendat, vel[p] immodico[q] pretio vendat: iustam[r] æstimationem inferat.

De his quæ in profundo esse dicuntur.

15. *Mæcianus* lib. 2. Fideicommissorum.

HÆ res testatoris legatæ, quæ in[s] profundo esse dicūtur, quandoque[t] apparuerint, præstantur.

De alluuione, de insula, de re futura.

16. *Pomponius* lib. 1. Fideicommissorum.

SÆpè legatum plenius[u] restituitur fideicommissario, quàm esset relictum. veluti si alluuione ager auctus esset, vel etiam insulæ natæ[x].

De seruitute.

17. *Mæcianus* lib. 2. Fideicommissorum.

ETiam ea, quæ futura[y] sunt, legari possunt: vt insula vel in mare, vel in fluminibus enata.

1 ¶Seruitus[z] quoque seruo prædium habenti rectè legatur.

De posteriore testamento non Iure facto.

18. *Pomponius* lib. 1. Fideicommissorum.

SI iure testamēto facto fideicommissum tibi relinquero, deinde[a] postea aliud fecero non iure, in quo fideicommissum relictū tibi, vel aliud quàm quod priore testamento, vel omnino non sit relictum: videndū est, mens mea hæc fuerit facientis postea testamentum, vt nolim, ratum tibi sit priore testamento relictum: quia nuda[b] voluntate fideicommissa infirmarētur. sed vix[c] id obtinere potest. fortassis ideo, quòd ita demum à priore testamēto velim recedi, si posterius valiturum sit. & nunc ex posteriore testamento fideicommissum ei non debetur, etiā si iidem heredes vtroque testamento instituti, ex priori exstiterunt.

De relicto vt quid fiat.

19. *Valens* lib. 5. Fideicommissorum.

SI tibi legatum est, vel fideicōmissum relictū, vti quid facias: etiam si non interest heredis, id fieri: negādam tibi actionem, si[d] non[e] caueas heredi futurū, quod defunctus voluit, Nerua & Atilicinus rectè putauerunt.

De eadem re duobus relicta in solidum.

20. *Vlpianus* lib. 6. Fideicommissorum.

SI res mihi per fideicōmissum relicta, eadē tibi legata vel per fideicommissum relicta sit, non communicādi animo, sed vtrique in solidum: ambigendum non est. si alteri sit soluta, alterum, nullū quidem ius in ipsam rē habere, sed[f] actionem de pretio integram eum habere.

De nutu, de causa lucratiua. 2. *De columnis vel tignis relictis.*

21. *Paulus* lib. 4. Sententiarum.

NVtu[g] etiam relinquitur[h] fideicommissum: dummo-

a putà ædificio iunxisset.
b Aedificata illicitè, dirui lex iubet.
c Ex ædificio necessario diruendo, possunt legari marmora & colūnæ *Bald.* Nec enim reputatur esse id quod debet necessario destrui. *idem.*
d Aedificata illicitè per fideicommissum relinquere possumus, *vt hîc*. vt sit hic casus, exceptionis loco *ad l. 41. §. 1. ff. de legat. 1.*
e Factum legari potest *l. 109. inf. ff. de legat. 1.*
f *v. l. 40. ff. de leg. 1.*
g quid sit militia *v. Nou. 53. c. 5.* huius incapax est seruus.
h tale enim legatum in quantitate potiùs, (cuius seruus nō est incapax) quàm in corpore consistit *v. Cuiac. ad l. 34. ff. de verb. oblig.*
† Militiæ impares serui. Vnde notant: Rusticos feudum nobile sibi stipulari nō posse.
i *l. 1. §. 11. ff. vt legatorum seu fideicommiss.*
k *d. §. 11. l. vlt. §. 13. inf. C. de iure deliberandi.*
l *l. 7. inf. ff. de supellectili.*
m i. plerunque euenit vt pluribus cōpetat legati petitio, tametsi vni ex eis legatum sit.
n vt in legatis spectetur illud Cassij, Cui bono: & Platonis, τινος ἀγαθόν. *Cuiac. 14. obs. 26.*
o quamuis vni legatum sit *Cuiac. ibid.*
p id est, promissoris *Cuiac. 14. obs. 26.*
q vt ei solueret *Cuiac. ibi.*
r Accursius tamen *in l. ex duobus. ff. de duobus reis*. negare videtur, Reos debēdi agendo occupare debitum quoties socii non sunt: quod & Bartolus notat.
s *l. 4. ff. eod. l. 108. §. 14. ff. de leg. 1.*
t Pro Titio præstare est nomine Titii.
u Imò publicanus petit. *l. seruo legato. §. si testator ff. de legat. 1.* Hîc publicani non intererat, vtpote, nudi executoris, ideóq; ei non prospicitur.
x Præsumitur quisque ei cauisse, cuius interest maximè.
y *l. 25. §. 12. ff. familiæ.* Cur in solidum quilibet heredum tenetur? ita ius est in indiuiduis. *vt. §. 24. ff. eod.*
z Imò pro parte. *l. mortuo. §. vlt. ff. titul. 1.* Ibi heredes iussi tantum dare ad opus: hîc ipsum opus facere.
a *v. l. 80. in f. ff. ad leg. Falcid.*
b *l. 72. ff. de verb. oblig.*
c Cur non audietur? quia electa est industria personæ. Facti debitor ex testamēto, facere præcisè cogitur. *adde l. stipulationes ff. de verb. obligat.*
d hinc colligit Corrasius, 2 *miscell. 3. numer. 4*, Quod si quis ex alterius verbis ad factum obligatus præcisè cogitur: multò magis is tenebitur, qui se proprio ore obligauit.
e est enim longa inter artifices differentia *l. 31. ff. de solutionib.*

f vide quæ notaui *ad l. penult. ff. d. confessis.*
g Certum colligimus ex coniecturis volūtatis defuncti, ætatis, condicionis, naturæ, ingenij. *adde l. 6. §. 5. ff. de Carboniano.*
h *l. 7. C. de fideicommiss.*
i Imò non statuet: quia incertum.
k Imò sola decem Seius feret *l. 108. §. 7. ff. de leg. 1.*
l *l. 63. inf. ff. de cōdit. & demonst.*
m Imò, non est cogenda *v. l. 22. ff. de cond. & demonst. v. Robert. 1. animaduers. & Ant. Mercat. 1 notat. 3.* An ius nouum hîc proponitur? An hæc verba *quin cogēda* idem significant, *quod non cogenda*? An potius hîc fideicōmissum simpliciter relictum est citra pœnā, si non nupserit: vt probat Bartolus?
n *l. 8. §. 6. ff. de condit. instit.*
o *l. 30. inf. ff. et.*
p Paria sunt nolle vendere, & iniusto pretio.
q *l. 31. §. 4. ff. de fideicōmiss. libert.*
r Vendere iussus, si immodicū pretium exigat, modum in pretio seruare cogitur à Iudice. *vt hîc l. alieno. §. si in cuius. ff. de fideic. libert.*
s *l. 24. ff. de legat. 1. 2. Harmenopul. 6. §. 1.*
t quādocūque.
u *l. 3. ff. de instructo.*
x de quibus *v. Plinium 87.*
y *d. l. 24. ff. de leg. 1.*
z *l. 41. ff. de leg. 1. & ff. de seruitute legata.*
a Legatū relictū in testamētō solenni, per voluntatem minus solennē sequentem non intelligitur reuocatū.
b Nuda voluntate fideicōmissum adimitur.
c Imò obtinebit: & relicta in primo testamento nō debentur, licet sequēs voluntas sit inualida *l. etsi transferā: l. 3. inf. l. 4. ff. de adimendis. l. fideicommissum. Cod. de fideic. l. planè. ff. de legat. 1.* An leges contrariæ locum habent quoties expressè legatū, reuocatū est secundo testamento vtili: Tum enim præsumitur testator legatum prioris testamenti reuocasse? An verò in *d. l. 3. & d. l. 4.* præsumitur legatū ex aliis indiciis (putà inimicitiis) ademptū: non ex sola testamenti secundi factione?
d Imò legatarius nō cauet. *l. liberto. §. Largius. ff. eod.* Cauet legatarius: at non nudus executor.
e Legatarius de modo implēdo cauere debet *l. 40. inf. ff. de cōd. & demōst. Nouella. 1. c. 1.*
f Ad pretium competit actio vbi res haberi non potest.
g *l. 22. C. de fideicommiss. Vlp. 25. §. 3.* νεύματι *4. Eclog. 3.* Sine scriptura *adde l. 5. ff. de re iudicata.* Quid: nutu quomodo quis relinquere potest? vel humeris, vel capite adnuēdo. *l. seruo inuito. §. si pupilli. ff. ad Trebell.* quod & notarius referre in testamentū cogitur.
h Imò non relinquitur. *l. discretis. Cod. qui testamenta.* non relinquitur, seu relinqui non potest ab omnino muto: sed ab eo qui mutus sit ex accedenti.

a i. à quo rogatus erit: & ita nutu relinqui potest, si ab altero verba idonea pronunciata sint, quib. testator nutu responderit

b igitur mutus testamentum non faciet, *l.10.C qui testamenta: Vlp.20.§.7.§.13.* vtique, nisi morbus ei impedimento sit *j.eod.*

c hæc verba, *nisi superueniens* & sequentia ex dicta lege 10. sumpta esse ait Cuiacius *ad l.6.s.qui testã.*

g i. non ea quæ sub cõdicione legata. Verba exclusiua intelliguntur adposita rebus ita stantibus, quod ad interpretationẽ capitis quamuis de pactis in 6. facit. *vide Angelum in l. quoties. § si duo s. de hered. inst.*

h à Iulio Mauro *Hal.*

i à debitore suo legatum præstari voluerat.

dò is nutu relinquat [a], qui & loqui potest[b], nisi superueniens morbus ei impedimento sit[c].

1 ¶Fideicommissum relictum, & apud eum, cui relictum est, ex causa lucratiua [d] inuentum, extingui placuit: nisi [e] defunctus æstimationem quoque eius præstari voluit.

2 ¶Columnis ædium vel tignis per fideicommissum relictis, ea tantummodò amplissimus ordo præstari voluit, nulla æstimationis facta mentione, quæ sine domus iniuria [f] auferri possunt,

De priore & posteriore voluntate. 1. De condemnatione militis. 2. De morte serui relicti.

22 *Hermogenianus* lib. 4. Iuris Epitomarum.

SI quis in principio testamenti adscripserit, *cui bis legauero, semel* [g] *deberi volo*, postea eodem testamento, vel codicillis, sciens, sæpè eidem legauerit: suprema voluntas potior [h] habetur. nemo enim eam sibi potest legem dicere, vt à priore ei recedere non [i] liceat. Sed hoc ita locum habebit, si specialiter [k] dixerit, prioris voluntatis sibi pœnituisse, & voluisse[l], vt legatarius plura legata accipiat.

1 ¶Miles [m], in eum ex militari delicto capitali dicta sententia, permittente [n] eo in ipsa sententia, qui damnauit, sicut testamenti faciendi, ita fideicommissi relinquendi potestatem consequitur.

2 ¶Mortis damnum per fideicommissum serui relicti, antequàm mora fiat, fideicommissarius solus[o] patitur: licèt alienus relinquatur.

Sic relictum sit imperatori ex testamento imperfecto.

23. *Paulus* lib. 5. Sententiarum.

EX [p] imperfecto testamento legata vel fideicommissa Imperatorem vindicare, inuerecundum [q] est[r]: decet enim tantæ maiestati, eas seruare leges [f] quibus ipse solutus esse videtur [t].

De repetitione indebiti.

24. *Neratius* lib. 2. Responsorum.

CReditori ita potest legari, ne indebitum ab eo [u] repeteretur.

De alternatione. 1. De quæstione voluntatis.

25. *Paulus* libro 1. ad Neratium.

ILle aut [x] *ille heres Seio centum dato.* potest Seius, ab vtro [y] velit, petere.

1 ¶Cùm in verbis nulla ambiguitas est, non [z] debet admitti voluntatis quæstio.

De fructib. & omni damno & mora.

26. *Idem* lib. 2. ad Neratium.

IS, qui fideicommissum debet, post moram [a] non tãtùm fructus, sed etiam omne damnum, quo adfectus est fideicommissarius, præstare cogitur.

Si legetur filiæ heredis in testamento & relinquatur patri in Codicillis. 1. De rogato in codicillis vt certa re contentus sit pro omni hereditate, & his quæ in testamento relicta fuerant. 2. De fideicommisso quod testator à debitore solui voluit.

27. *Idem* lib. 2. Decretorum.

PAula, Callinico ex parte herede instituto, filiæ eiusdem Iubentianę, cùm in familia nupsisset, decem testamento legauit. deinde [b] post tempus codicillis factis, centum eidem Callinico reliquerat, non adiecto *hoc amplius*, pronuntiauit, vtramque summam deberi. maximè cùm in codicillis filiæ Callinici nihil legatum fuisset.

1 ¶Pompeius Hermippus filium Hermippum ex dodrante, filiam Titianam ex quadrante heredes instituerat, & prædia certa singulis prælegauerat. præterea, si sine liberis Hermippus moreretur, aliam possessionem filiæ dari iusserat. post testamentum factis codicillis, filiæ certa prædia dederat: eámque bis contentam[c] esse voluit pro omni hereditate, & his, quæ in testamento relinquerat. Hermippi bona ad fiscum peruenerant. Titiana soror fideicommissum petebat. quærebatur vtrùm pro hereditate tantùm, an & pro his, quæ post mortem frater rogatus erat restituere, pater eam voluisset accipere ea, quæ codicillis[d] relinquerat: mihi ab omni voluntate recessum videbatur. placuit humaniùs interpretari, ea sola [e], quæ viuente[f] fratre acceptura erat, adempta videri: nõ etiam quę post mortem eius relinquerat, si sine liberis decederit. & ita pronuntiauit.

2 ¶Iulianus Seuerus decedẽs, institutis quibusdã heredibus, alumno suo quinquaginta legauerat: eáque Iulio [h] Mauro colono suo, expensionibus fundi debitis [i] ab eo, præstari voluerat: eidémque Mauro quædam legauerat. cùm de hereditate fiscus quæstionem mouisset: iussu [k] procuratoris. Maurus pecuniam fisco soluerat. postea heres scriptus obtinuerat fiscum [l]. alumno autẽ mortuo, heres eius fideicommissum ab herede Mauri petebat. placuit Imperatori, non[m] videri eius [n] fideicommissum, sed demonstratum [o], vnde accipere posset. & ideo heres Seueri hæc præstare debet.

De capacitate.

28. *Idem* lib. singulari ad senatuscon[sult]um Tertullianum.

SI fidei meæ committatur, vt, quod mihi relictũ fuerit, supra[p] quod capere possum [q], alii [r] restituam posse [f] me id capere, constat,

De legato, vestem quæ eius causa empta parata esset. 1. Si legetur tanta pars, quantam habet vnus heres. 2. De verbo peruenisse. 3. De euictione. 4. De Conditione, si in potestate mea erunt.

29. *Labeo* lib. 2. Posteriorum à Iauoleno epitomatorum.

QVi concubinam habebat, ei vestem prioris concubinæ vtendam dederat. deinde ita legauit, *vestem, quæ eius causa empta[t], parata esset.* Cascellius, Trebatius negant, ei deberi prioris concubinæ causa parata. quia alia[u] conditio esset in vxore. Labeo id non probat: quia in eiusmodi legato non ius [x] vxoreum sequendum, sed verborum interpretatio [y] esset facienda: idémque vel in filia, vel in qualibet alia persona iuris esset. Labeonis sententia vera est.

1 ¶Cùm ita legatum esset, *vt Titia vxor mea tantandem partem habeat* [z], *quantulam* [a] *vnus heres*: si non æquales partes essent hæredum: Quintus Mucius, & Gallus putabãt, maximam partem legatam esse: quia in maiore [b] minor quoque inesset: Seruius, Ofilius, minimam [c]: quia cùm heres dare damnatus esset, in potestate eius esset, quam partem daret. Labeo hoc probat. ídque verum est.

2 ¶Cùm ita legatum esset: *quanta*[d] *pecunia ex hereditate Titij ad me peruenit, tantam pecuniam heres meus Seiæ dato*: id legatum putat Labeo, quod acceptum in tabulis[e] suis ex hereditate testator retulisset. ceterùm negat cauendum heredi à legatario, si quid fortè postea eius hereditatis nomine heres damnatus esset. ego contrà puto [f]: quia * non[g] potest videri peruenisse ad heredem, quod eius hereditatis nomine præstaturus esset. idem Alfenus Varus Seruio placuisse scribit. quod & verum est.

3 ¶Si heres tibi, seruo generaliter legato, Stichũ tradiderit, ísque à te euictus [h] fuisset: posse [i] te ex testamẽto agere, Labeo scribit. quia * non [k] videtur heres dedisse, quod ita dederat, vt habere non possis. & hoc verũ puto.

d 44. Synopsis. 3.

e. 21. putà successione, legato *l.12. l.81. §.7. l.108. §.4. j. de leg. 1. §.6. inst. de legatis.*

e *l.34. §.3. s. de leg. 1.*

f & ita restringe legem 43. *s. de leg. 1.* nec enim rectè legantur domus destruẽdæ 34. *Eclog. 1. c. 102.* Vectigalium aut pignoris causa ædes discooperiri non posse hinc colligit Bartolus. *arg. l. cætera s. de legat. 1.*

g His verbis testator, libertatẽ testãdi sibi præcipere videtur.

h Ita: bis idem debebitur.

i *l.7. §.8. s. de do. int. vir.*

k Hæc verba Triboniani esse videntur non. Hermogeniani Iurisconsulti. Nã exigit ante sciẽtiam, post specialem derogationem. v. Cuiaciũ 14. obs. 7. vbi de clausula derogatoria tractat. adde Iulium Clarũ *3. sent. § testamentum quæst. 99. & l.6. §.2. s. de iur. codic. v. Paponem 20. arestor. 1. §.4.*

l Bartolus tamẽ negat testatorẽ tollere non posse vim legis *Mæuius. §. duorum s. de leg. 1.* qua cauetur, duas causas lucratiuas nõ posse concurrere circa rem eãdem in eundem.

m *l.32. §.8. s. de donat. int. vir. l.11. s. de testam. milit.*

n *Dixi ad l.14. Cod. de test. militis.*

o *l.114. inf. s. de leg. 1.*

p 5. *Harmenopul. 8. §.104. & 105. l.3. Cod. de testam. & quod ibidem notaui.*

q audiant hoc Principũm adulatores: non tãtum inuerecundum est subditis & Principi id sentire, sed etiã non licet *l.4. C. de legibus.*

r v. quæ notaui de iure Principis *ad Nouell. 85. in pr.*

f passim: & exempli causa in testamentis *l.7. C. qui testamenta: l. vlt. s. qui testam. l. 81. s. de hæred. inst.*

t rectè ait, *videtur.* nec enim verè solutus est legibus, quin eis alligatus est *l.4. C. de legibus.*

u iam acceptum sc. ad quod repetendum aliàs hæredi competebat condictio.

x *v. l.9. j. de duobus reis.*

y *l.8. §.1. s. de leg. 1.*

z *l.7. inf. j. de supellectili.*

a *l.23. s. de leg. 1. l.8. l.39. s. de vsuris. l.118. j. ad Trebell.*

b Legatum filiæ in testamento factum, non reuocatur per legatum factum patri, in Codicillis *Bart.*

c ¶Si testator iubet aliquem contentum esse pro his quæ in testamento reliquerit intelligitur de relictis purè, non de his quæ sub condicione, sensisse *Bart.*

d Legatum filiæ factum non reuocatur per legatum factum patri in codicillis.

e i. ea tantum quæ purè legata sunt.

f Imò & fideicommissum futurum debetur. *l. qui Romæ. §. duo fratres. j. de verb. oblig.* An hic equitas? ibi ius strictum? An potius hîc loquitur pater inter liberos: ibi frater inter fratres? An potius ibi malè iudicatum fuit? hanc sententiam vt veram tenet Bartolus.

k Hoc facit ad quæstionem, vtrùm ciuitas possit cogere debitores exulis soluere: & si soluãt, vtrùm liberẽtur *Bartol.*

l ita legitur & loquitur Iurisconsultus *in l.16. s. qui potiores.* obtinuerat aduersus fiscum *Hal.*

m Imò quoties debitum demõstratur vnde soluatur videtur grauatus debitor, non heres. *l. antepenult. §. ciuibus. s. de legat. 2. l. si seruus. §. penult. & si penult. & si pecunia. s. de legat. 2.* An hic debitor damnatus est à iudice soluere? An hîc relictum nõ agnouit? An debitor hîc adhibitus fuit ad executionem solut. Hoc verius videtur Bartolo.

n i. debitoris.

o Si debitũ demonstretur vnde soluatur, non videtur grauatus debitor, sed hæres *Bart.* Imò, ipse debitor grauatus videtur *l. 88. §.8. s. de leg. 2.*

p Legatum incapaci relictum an valeat. vide *in l. cogi §. si qui. j. ad Trebell.*

q i. mihi incapaci.

r vide quæ scripsi *ad l. 42. s. de legat. 2.*

f *l.16. §.15. j. ad Trebell.*

t Duobus adiectiuis prolatis respectu vni substantiui, non requiritur vtriusque cõcursus. Nam licèt hîc testator dicat empta, parata: sufficit parata esse, licèt testator dicat empta, parata: Sufficit parata esse, licet non empta.

u differt. n. vxor dignitate à concubina *l.49 §.4. j. eod.*

x Ius vxoreum vel vxorium, est ius receptum in vxore.

y At quæ interpretatio? vt vestis prioris cõcubinæ, legata intelligatur secũdæ testatoris cõcubinæ: licet ei legauerit, vestẽ eius causa emptã, paratã. Atqui in hanc speciẽ, vestis de qua agitur, secũdæ concubinæ, causa nõ fuit empta, sed prioris? licèt cõiunctim empta parata secũdę cõcubinę legauerat, sufficit tamen alterutrũ verũ esse, sufficit paratũ fuisse eius causa, licet nõ emptũ, *vt hic.* Atqui in cõiũcta oratione requiritur vtriusque partes veras esse: *l. si heredi plures. s. de condit. institut. l. si quis ita stipulatus fuerit dotem. j. de verb. oblig.* An hæc oratio neque cõiuncta, neq; disiũcta est, sed soluta? An potius in cõiuncta oratione sufficit alteram partẽ verã esse, quoties duo adiectiua referũtur ad substantiuũ generis: nõ ad certum aliquod & finitũ? z *Habeat* particula adiecta portioni hereditatis, trahitur ad fideicõmissũ, nõ ad institutionẽ. Quin id verbi refertur ad heredẽ: perinde ac si dictũ fuisset, ab heredis manu accipiat. Vnde notãt, verba executiua legati, referri ad heredẽ, non ad legatariũ. a *l 43. s. de leg. 2.* b Maiori parti minor inest.

c Minora in dubiis adsumimus *vide l.12. j. de verb. oblig.* d adde *l.97. j. de verb. signif.*

e Atqui actori reus nõ edit. *l. qui accusare l. vlt. C. de edendo,* non edit ad intentionẽ seu probationes instituẽdas nũc primũ: sed ad institutas iã adiuuandas. *adde l. prædiis § Titio. j. eod. l. penult. in fi. j. ad l. Falcid.* f cauendum sc. *l.36. j. ad Trebell.*

g *Peruenit* seu *peruenerit* intelligitur cũ effectu. *l.39. §.6. s. de l. 1.* h *l.71. §.1. s. de leg. 1.*

i Imò non potes: nec. n. legatario præstat euictionẽ heres. *l. si à substituto. §.1. s. de legat. 1.* legatario speciei non præstat euictionem hæres, sed generis tantum.

k Traditũ nõ intelligitur, q̃ iure põt auocari *l.3. s. de actionibus empt. l.45. §.1. s. de leg. 1.*

sed hoc

a Euictionem denuntiare ante litem contestatam debet, qui titulum lucratiuum habet:nam qui onerosum habet, quandocunque ante sententiā denunciare potest *adde l. si rem in fi. š. de euictionib.*
b Paria duo & bina paria legare differunt.
c nam iura legari possunt *l. 41. š. de leg. 1.*

sed hoc ampliùs ait, debere te, priùs [a] quàm iudicium accipiatur, denuntiare heredi. nam, si aliter feceris, agenti ex testamento opponetur tibi doli mali exceptio.

4 ¶*Si Stichus & Dama serui mei in potestate mea erunt, cum moriar: tum Stichus & Dama liberi sunto, & fundum illum sibi habento.* si alterum ex his post testamentum factū dominus alienasset, vel manumisisset: neutrum liberum futurum, Labeo putat: sed Tubero eum, qui remansisset in potestate, liberum futurum, & legatum habiturum putat. Tuberonis sententiam voluntati defuncti magis puto conuenire.

De duobus paribus. 2. De fructibus prædij conducti. 2. De pecunia & libertate seruo proprio legatis. 3. De re vendenda certo pretio. 4. De fundo communi. 5. De legato vxori, dum cum filio Capuæ erit. 6. De ædibus alienis.

30. *Idem* lib. 2. Posteriorum à Iauoleno epitomatorum.

QVi quatuor pocula oleaginea habebat, ita legauit: *pocula oleagina paria* [b] *duo.* respondi, vnum par legatum esse: quia non ita esset, *bina paria:* neque ita, *poculorum paria duo,* idem & Trebatius.

1 ¶Qui hortos publicos à republica conductos habebat, *eorum hortorum fructus* [c] *vsque ad lustrum* [d], *quo conducti essent, Aufidio legauerat. & heredem eam conductionem eorum hortorum ei dare damnauerat, sinereque vti eum & frui.* respondi, heredem teneri, sinere frui. hoc ampliùs heredem [e] mercedem [f] quoque horreorum reipublicæ præstaturum.

2 ¶Cùm testamento scriptum esset: *Sticho seruo meo heres quinque dato: & si Stichus heredi meo biennium seruierit, liber esto:* post biennium legatum deberi existimo. quia in id [g] tempus & libertas, & [h] legatum referri deberet. quod & Trebatius respondit [i].

3 ¶Si fundum *mihi vendere* [k] *certo pretio damnatus es:* nullum fructum eius rei ea venditione excipere, tibi liberum erit: quia id pretium ad totam causam fundi pertinet.

4 ¶Qui fundum, mandatu meo in societate, mihi [l] & sibi emerat, deinde eum finibus [m] diuiserat: &, priùs quàm mihi traderet, ita eum tibi legauerat: *fundum meum* [n] *illi do.* negaui, ampliùs [o] partem [p] deberi [q]: quia verisimile non esset, ita testatum esse patremfamilias, vt mandati heres eius damnaretur.

5 ¶*Vxori meæ dum cum* [r] *filio meo Capuæ erit* [s], *heres meus ducenta dato.* filius [t] à matre migrauit. si ambo Capuæ habitassent, legatum matri debitu iri [u] putaui: quamuis vnà [x] non habitassent. sin autem in aliud municipium transissent, vnius anni tantummodo debitu iri, quo vna habitassent, quantolibet tempore. Trebatius ait, videamus, an his verbis, *dum cum filio Capuæ erit,* non condicio significetur: sed ea scriptura pro superuacuo debet haberi. quod non [y] probo. sin autem per mulierem mora non est, quo minus cum filio habitet: legata ei deberi.

6 ¶Si, ædes alienas vt dares, damnatus sis: neque [z] eas vlla [a] condicione emere possis: æstimare iudicem oportere, Atteius scribit, quanti ædes sint: vt, pretio soluto, heres liberetur. idémque iuris est, cùm potuisses emere non emeres.

De ædibus.

31. *Idem* lib. 1. Pithanorum à Paulo Epitomatorum.

SI cui ædes legatæ sint, is omne habebit id ædificium, quòd solùm eatum ædium erit. *Paulus:* Hoc tunc demum falsum est, cùm [b] dominus [c] "ædium" binarū aliquid conclaue, quod supra concamerationem [d] alterarum ædiū esset, in vsum alterarum conuertit, atque ita his vsus fuerit. namque eo modo alteris ædibus id accedet alteris decedet.

De substitutione.

32. *Scæuola* lib. 14. Digestorum".

SExtiam filiam ex quadrante, ex reliquis Seium & Marcium sororis filios scripsit heredes. Sextiam substituit Marcio, & Marcium Sextiæ. dedit autem per præceptionem Marcio certas species. Marcius partem hereditatis, ex qua scriptus erat, omisit. & eo intestato defuncto, bona eius ad fratrem legitimum Seium deuoluta sunt. quæsitum est, an Sextia ex substitutione etiam hæc, quæ prælegata [e] Marcio erant, iure substitutionis à legitimo herede defuncti sibi vindicare possit, respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, Sextiam in legatis, quæ Marcio data sunt, substitutam non esse.

De legato domus eam partem in qua morari consueuimus. 1. De verbo temporis præteriti. 2. De viro qui vxori, cuius pignus luerat, legauit quidquid concessit.

33. *Idem* "libro 15. Digestorum".

VXori suæ inter cetera ita legauit, *& domus eam partem, in qua morari consueuimus.* quæsitum est: cùm tam testamenti faciendi tempore, quam mortis, totam [f] domum in vsu habuerit, nec quicquam ex ea locatum: an ea tantummodò videtur legasse cubicula, in quibus dormire [g] consueuerat, respondit, eam omnem [h] partem, in qua morari cum familia sua consueuisset.

1 ¶Vxori suæ inter cetera ita legauit *Vxori meæ. Quidquid viuus* [i] *dedi, donaui, vsibúsve eius comparaui, concedi volo.* quæro, an quod, post testamentum factum, ei donatum est, id quoq; concessum videatur. respōdit verba quę proponerentur, nihil [k] pro [l] futuro" tempore" significare.

2 ¶Cùm Seius pro vxore centū aureos creditori soluerit: & ornamentum pignori positum luerit: postea [m] autem, testamento facto, vxori suæ legauit, *quidquid ad eum* [n] *iure stipulatum eius cōcessit.* & hoc ampliùs vicenos aureos: annuos: quæsitum est, an hos centum aureos heredes viri ab vxore, vel" ab" heredibus eius repetant. respondit: si donationis causa creditori soluisset: teneri heredes ex causa fideicommissi, si repetāt: atque etiam petentes, exceptione summoueri. quod præsumptum [o] esse debet [p], nisi contrarium ab herede approbetur [q].

De nomine legato. 1. De optione nominis. 2. De ære alieno soluendo à legatorib. 3. De oneribus ab vno ex heredibus subeundis.

34. *Idem* "lib. 16. Digestorum,"

NOmen debitoris in hæc verba legauit: *Titio hoc amplius dari volo decem aureos, quos mihi heredes Gaij Seij debent: aduersus quos ei actionem mandari volo, eique eorundem pignora tradi.* quæro, vtrùm heredes tantùm decem dare debeant, an" in" omne debitum, hoc est in vsuras [r] debeat mandare. respondi, videri vniuersam eius nominis obligationem legatam. Item quæro: cùm, ignorante matrefamilias, actores in prouincia adiectis sorti vsuris, decem stipulati sint: an, ex causa fideicommissi suprascripti, etiā incrementum huius debiti ad Titium pertineat, respondit, pertinere.

1 ¶Filio ex parte hærede scripto, præceptionem dedit inter cetera his verbis: *Titio filio meo nomina ex Kalēdario* [s], *quæ elegerit filius meus sibi, viginti dare damnas* [t] *sunto sine dolo malo* eidem filio viuus omnium rerum suarum administrationem permisit, qui post testamentum factum, ante mortem patris annos decem, quibus procurabat patri contra veterem consuetudinem patris, qua Kalendarium exercebatur, nouos debitores amplarum pecuniarum fecit: & in priores, quos pater exiguarum fortunarum habebat, maius creditum contulit, adhoc, vt viginti nominibus propè [u] omnis substantia Kalendarij esset. quęsitū est, an huic filio eorum nominum, quæ ipse fecit, præceptio permittenda est. respondit, ex his electionem [x] habere, quæ testamenti [y] tempore testator in Kalendario habuit.

2 ¶Vni ex heredibus per præceptionem reliquit ea, quæ ex patrimonio viri sui Aretonis ei supererant: eiúsque heredi commisit, hęc eadem restituere pronepoti, cùm erit annis sedecim: in quibus hæc verba adiecit: *Item rogo, vti reliquum æs alienum, quod ex bonis Aretonis debetur, omnibus creditoribus ex reditibus eorum bonorum soluas, reddas, satisque facias.* quæsitum est: "an," si probauerit heres, non

d Cōductiones in quinquenniū fieri solebāt *vide l. 4. §. 1. š. de reb. cred. l. 67. §. vlt. š. de furt.* & dixi *ad Varronē libro 5. & ad Festum.*
e Imò legatarium. *l. hactenus l. si pendentes. § si quid cloacarij š. de vsufr.*
f *l. 27. §. 3. š. de vsufr. & quę adm.* Horti conducti legati, heres mercedem soluere tenetur: alioquin legatarius, nullam penè vtilitatem sentiret. *vt hic.* Eodē modo si seruus legatus in fuga est, hæres operā, sūptúmque in eo conquirēdo præstare debet *l. 108. š. de legat. 1.* vnde notāt: Hæredem teneri præstare pretiū amortizationis regi ac fisco debitę ex legato immobilium Ecclesiæ facto: quod tamen non placet Pekio. *c. 33. de amortizatione bonorum.*
g biennij sc.
h Conditio apposita libertati, videtur apposita legato. vide tamen. *l. quæsitum. §. 1. š. de legat. 2.*
i interim tamē alendus est ab hærede *l. 16. š. de annuis.*
k *l. 49. in f. š. de leg. 1.*
l ita mandatū consistere potest *l. 2. §. 4. š. mādati.*
m Finibus agri diuidebantur
n rectè ait, *meū,* quod enim cōmune eit nostrū est quodāmodo.
o Legato, fundi ea pars fundi ea non debetur quam testator actione persona li, alteri dare debuit.
p amplius parte *l. 5. §. 1. §. 2. š. de leg. 1.*
q & meritò. nec enim socius plus parte sua alienare potest *v. l. 68. š. pro socio.*
r *l. 34. §. 4. š. de leg. 2. l. 8. š. de condit. & demonstr.*
s id est, eadem vrbe.
t Legatum vxori factum *dum cum filio Capuæ erit* semper debetur si per filiū stet: fin casu his tantum annis debebitur, quibus mora fuerit, non pro futuris.
u debitum iri *Hal.*
x i. in eadem domo. Diuersum autem est legetur vxori, *dum cum filio erit,* hoc enim casu simul cum filio & in eadem domo esse debet: &, legetur, *dum cum filio Capuæ erit,* Sufficit enim Capuæ esse, vt ne in eadem domo esse sit necesse.
y Imò probandum videtur. Nam certo loco addici, seruitutis species est: quæ nulli libero homini sed libertis tantum inijci potest. *l. Titio. §. Titio. š. de condit. & demōst.* Sanè addici certo loco simpliciter species est seruitutis: Sec̄ si quid cui legetur. sub ea conditione, si certo loco moretur.
z Aestimationem ædium legatarum præstare cogitur heres, qui eas emere, vti iussus est, non potest. Quid si heres potuit emere, nec emit? idem. *l. cum pater in f. cū l. sequent. š. ad l. Falcid. adde l. is qui Cod. de in litem iur.*
a *l. 14. in f. š. eod. §. 4. inst. eod.*
b Aedibus legatis quid cedat vel non cedat æstimamus ex eatum aditu. *adde l. quod conclaue š. de dāno.* c Ex cuius vsu volūtas eius inspicitur *l. 15. in f. š. de vsu & vsufr.*
d *v. l. 1. Cod. de ædit. priuat.*
e Prælegata non veniunt in substitutione vulgari: secus in fideicommissaria *Bald. l. 3. §. 4. š. ad Trebell. vide l. 16. Co. de fideiuss.*
f & sic nomine partis, totum interdum (putà ratione incertitudinis) intelligitur *arg. l. 2. in f. C. de hær. inst.* Est συνεκδοχὴ quoties pars rei, tēporis, & similiū pro toto sumitur, adde *l. 76. š. de rei vin.*
g Morari propriè ibi quis dicitur, vbi dormire qs consueuit.
h Quid: domus ea parte legata in qua morari consueuit testator, nū tota domus debebitur quam in vsu habuit testamenti vel mortis tempore: An potiùs omnis ea pars in qua morari cum familia sua cōsueuit? An eatum cubicula in quibus dormire consueuerat? tot enim partes hac quæstione pponuntur. Iurisconsultus eam omnē partē deberi, in qua morari cum familia sua consueuit: quæ verba interpretes accipiunt de tota domo quod falsum puto. Legauit. n. testator his verbis *eam partē in qua morari cōsueuimus.* Cōsueuimus dixit, nō, *consueui* vt intelligamus id legatū referendū esse ad eas partes, vbi non ipse solus dormiuit, sed vbi tota familia dormieuit. Nec tamē continuò totas ædes deberi: quia partē ædiū, non totas ædes legauit: nisi omni partē ædium eius fāmilia habitare consueuerit.
i Legans vxori quidquid ei viuus donauit, non intelligitur id ei legare, quod post id testamentum ei donauerit. Ita verbū præteriti tēporis nō extenditur ad futurū.
k Imò aliquid. *l. Talis scripturā §. vlt. l. sequ. š. de legat. 1.*
l verbū præteriti tēporis nō extēditur ad futura quæ purè nō sūt cōcessa: puta ad donationes iure non permissas.
l verbum præteriti tēporis licèt aliàs porrigatur ad futurū, non tamen porrigitur ad ea quę à iure communi

exorbitant *Bart.* m Ex verbis prolatis in testamento potest declarari id quod dependet ex mera voluntate testatoris, licet pertineat ad contractum *Bart.*
n ne dicas quidquid vxori concessit aut donauit: Sed quidquid ad vxoris creditorē (cuius paulò ante facta mentio est) ex eius stipulatione concessit, id est, quidquid ei, ex eius stipulatione, adnumeratum est: quidquid eo nomine ad eum peruenit. *adde Menochium 2. de arbitr. centur 1. eo casu. 8. numero 17. 18.*
o De hac præsumptione vide Menochium *d. loco:* Alciatum. *1 præsumpt. 32.*
p Imò non debet. *l. si donatio. Cod. de donat.* Præsumitur donatio, si is à quo res accipitur sit diues, & quantitas accepta non sit magna. q *al.* probetur.
r Nominis legato debitum & vsuræ continentur *Bart.* s *v. l. 64 in f. š. eod.*
t in plurali: non damnes. *v. l. 122. §. 1. š. de leg. 1.*
u Donatione omnium propè facultatū (vt omnium) fraude præsumi hinc colligit Bartolus. x *adde l. vlt. š. de optione. l. vlt. š. de auro.*
y Imò eliget ex futuris *l. vlt. š. de optione: l. Mela. §. 1. š. de alimentis.*

sufficere reditum bonorum ad totius debiti exsolutionem, nihilo minus tamen ipse debet adgnoscere onus æris alieni. respondit, * manifeste proponi, ex reditibus bonorum eorum iussum æs alienum exsoluere, non [a] de proprio.

3 ¶Pater, filio & filia heredibus institutis, cùm singulis certa prædia, & Kalendaria prælegasset, ita cauit: *A te autem fili carissime" peto," quæcumque legaui, præstari volo. Et si quid euenerit, æris alieni, si quod in tempus pro mutuo[b] acceperam, & debuero, à te solui volo: vt, quod sorori tuæ reliqui, integrum ad eam pertineat.* quæsitum[c] est. an, quod ex quacumque causa debuit pater, à filio sit præstandum. respondit, posse filiam ex fideicommisso consequi, vt leuaretur, quo magis integrum, quod testator dedisset, ad eam peruenisset.

De tribu comparanda. De mora heredis. 1. De falsa Demonstratione. 3. De vsu balnei.

35. *Idem*" libro 17. Digestorum."

PAtronus liberto statim tribum [d] emi petierat [e]. libertus diu moram ab herede patroni passus est, & decedens heredem reliquit clarissimum[f] virum. quæsitũ est, an tribus æstimatio heredi eius debeatur. respondit, deberi [g]. Idem quæsiit: an & commoda[h], & principales liberalitates [i], quas libertus ex eadem tribu vsque in diem mortis suæ consecuturus fuisset, si ei ea tribus secundùm voluntatem patroni sui tunc comparata esset: an verò vsuræ[k] æstimationis heredi eius debeantur. respondi, quidquid ipse consecuturus esset, id ad heredem suum transmittere.

1 ¶Sempronio ita legauit: *Sempronius sumito prædia ea omnia quæ sunt vsque [l] ad prædium, quod vocatur Gaas, finibus Galatiæ, sub cura villici primi, ita vt hæc omnia instructa sunt.* quæsitum est: cùm in eodem confinio prædiorum vnum sit prædium non Galatiæ, sed Cappadociæ finibus, sub cura tamen eiusdem villici: an etiam id [m] prædium cum ceteris ad Sempronium pertineat. respondit, & hoc deberi [n].

2 ¶Libertis, quos nominauerat, ita legauit: *Fundum Trebatianũ, qui est in regione Atellata: Item fundũ Satrianum, qui est in regione Niphana, cùm taberna dari volo.* quæsitum est: cùm inter fundos, quos suprà legauit, sit quidem fundus vocabulo Satrianus, in regione [o] tamen Niphana nõ sit: an ex causa fideicommissi libertis debeatur. respondit: si nullus esset Satrianus in regione Niphana: & de eo sensisse testatorem, certum sit, qui alibi esset: nõ" idcirco" minùs deberi, quia in regione designanda lapsus [p] esset.

3 ¶Codicillis confirmatis ita cauit: *Tiburtibus municipibus meis, amantissimisque: scitis balineum Iulianum, iunctum domui meæ, ita vt publicè sumptu heredum meorum, & diligẽtia decem mensibus totius anni præbeatur gratis.* quæsitum est, an & sumptus refectionibus necessarios heredes præstare debeant. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, videri testatorẽ super calefactionis & præbitionis onus, de his[q] quoque sensisse, qui ad quotidianam tutelã pertineant, quibus balineæ aut instruuntur, aut deniq; inter solitas cessationum vices parari purgaríque, vt habiles ad lauandum fierent, sint solitæ.

De inofficioso testamento.

36. Apud *Scæuolam* libro 18. Digestorum *Claudius* notat.

NEc fideicommissa ab intestato data debẽtur ab eo[r], cuius de inofficioso [f] testamento constitisset. quia crederetur quasi furiosus testamentum facere non potuisse. ideóque nec aliud quid pertinens ad suprema eius iudicia valet.

Si is cui sua res legata est oneretur fideicommisso. 1. De codicillis quibus præcipitur, vt, si quid aliud prolatum esset, non valeat. 2. De hereditate codicillis in alium translata. 3. De fideicommisso donatarij. 4. De eo cui mulieri mandauit, vt dotẽ stipularetur. 5. De confessione debiti facta in testamento. 7. De fideicommisso, omnibus quos manumisi, manumiseram siue his tabulis, siue quibuscumque aliis.

38. *Scæuola*" lib. 18. Digestorum."

CVm quis decedens Seiæ matri fundum, qui proprius matris erat, legauerat: ab ea petierat, vt eundẽ, cùm moreretur, Flauiæ Albinæ coniugi suę restitueręt. post mortem testatoris, mater apud magistratũ professa est: nihil se aduersus voluntatem filij sui facturam: paratámque se fundum Flauię Albinę tradere, si sibi annua bina prestarentur redituum nomine. sed neque possessionem tradidit, neque annua bina accepit. quęsitum est, an iure fundum alii vendere possit. respondit: si de legati iure, fideique commissi quęreretur: secũdùm ea, quę proponerentur: nec[t] valuisse, quod matri suum legabatur: neque onus fideicommissi processisse, si modò nihil [u] pręterea mater cepisset.

1 ¶Qui testamento heredem scripserat: Mæuio ducenta legauit: & fidei eius commisit, *vt centum daret Glauce Tyche, Elpidi autem quinquaginta,* postea Mæuius volente testatore, literas emisit ad eas, secundùm voluntatem testatoris restituturum. postea testator fecit codicillos: quibus & hoc præcepit, *vt pater hos codicillos si quid aliud prolatum esset, non valeat*[x]. quæsitum est, an Mæuius, qui ducenta, accepit quia mutauit voluntatem de ea epistola testator, a mulieribus cõueniri ex causa fideicõmisi possit. respondit, secundũ ea, quæ proponuntur frustra[y] Mæuium conueniri, siue ducenta, siue prædium pro his accepit.

2 ¶Seiam & Mæuium libertos suos æquis partibus heredes scripsit. Mæuio substituit Semproniũ pupillum suum. deinde codicillos, per fideicommissum confirmauit, quibus ita cauit: *Lucius Titius Seiæ heredi suæ, quam pro parte dimidia institui, salutem. Mæuium libertum meũm, quem in testamento pro parte dimidia heredem institui, eam partem hereditatis veto accipere. Cuius* [z] *in locum, partémve eius, Publium Sempronium dominum meum heredem esse volo.* & Mæuio, ad quem hereditatis portionem noluit peruenire, cum hoc elogio[a] fideicommissum reliquit: *Mæuio liberto meo de me nihil merito dari volo lagynos* [b] *vini vetusti centum quinquaginta.* quæsitum est: cùm voluntas [c] testatoris hæc fuerit, vt omnimodo perueniat portio hereditatis ad Sẽpronium pupillum: an fideicommissum ex verbis suprascriptis valere intelligatur: & à quo Sempronius petere possit, cùm ad certam personam codicillos scripserit. respondit, posse fideicommissum à Mæuio peti.

3 ¶Pater emancipato filio bona sua vniuersa, exceptis duobus seruis, non mortis causa donauit: & stipulatus est à filio in hæc verba: *Quæ tibi mancipia, quæque prædia donationis* [d] *causa tradidi, cessi: per te non fieri dolo" ve" malo, neque per eum ad quem ea res pertinebit: quo minùs ea mancipia, quæque ex his adgnata erunt, eáque prædia cum instrumẽto, cùm ego volam, vel cùm morieris, quæque eorum exstabũt, neque dolo malo aut fraude factove tuo, eiúsque ad quẽ ea res pertinebit, in rerum natura, aut in potestate esse desissent: Si viuam: mihi, aut cui ego volam, reddantur, restituantur. Stipulatus est Lucius Titius pater spopondit Lucius Titius filius.* Idem pater decedens, epistolam fideicommissariam ad filiũ suum scripsit in hæc verba: *Lucio Titio filio suo salutem. Certus* [e] *de tua pietate, fidei tuæ committo, vti des præstes illi & illi certam pecuniam. & Lucrionem seruum meum liberum esse volo.* Quæsitum est: cùm filius patris nec bonorum possessionem acceperit, nec ei heres exstiterit: an, ex epistola, fideicommissa & libertatem præstare debeat, Respondit: etsi neque hereditatem adisset, neque bonorum possessionem petisset, & nihil ex hereditate possideret: tamen nihil minus & ex stipulatu [f] ab heredibus patris, & fideicommisso ab his, quorum interest, quasi debitorem conueniri posse. maximè post constitutionem Diui Pij, quę hoc induxit.

4 ¶Nuptura, duobus filiis" suis", quos ex priore marito habebat, mandauit, *vt*[g] *viginti, quæ doti dabat, stipularentur in omnem casum, quo solui posset matrimonium, vt etiam alterutri ex his tota dos soluatur.* constante matrimonio, vno ex filiis mortuo: vxor per epistolam petit à superstite filio, vti quandóque partem dimidiã dumtaxat dotis exigeret, & ea contentus[h] erit, alteram autem partem[i] apud maritum eius remanere concedat. quęsitum est, postea in matrimonio muliere defuncta: an maritus, si de tota dote conueniatur à filio, doli mali exceptione se tueri possit, & an vltrò ex causa fideicõmissi actio ei competit, vt de parte obligationis accepto ei feratur. respondit, & exceptionẽ vtilem fore, &, vltrò [k] ex fideicommisso peti posse. Idem quęrit, an de reliqua dimidia parte mandati actio vtilis sit heredibus mulieris aduersus filium eius. respondit, secundum ea, quę proponerẽtur, maximè post literas ad filium scriptas, non fore vtilem. *Claudius*: Quoniam in his expressit, vt contentus esset partis dimidię dotis. quibus verbis satis fideicommissum filio relinqui placuit.

5 ¶Codicillis ita scripsit:

Βούλομαι πάντα τὰ ὑποτεταγμένα κύρια εἶ(ναι). Μαξίμῳ τῷ κυρίῳ μου δηνάρια μύρια πεντακισχίλια· ἅ τινα ἔλαβον παρακα-

a *l.114.§.3. inf. ṡ. de leg. 1. l. 1. §. 17. inf. ṡ. ad Trebell.* Imò legatarius hereditatis tenetur ad onera. *l. cum filius. §. 1. l. statulibcrum. §. vlt. ṡ. de legat. 2.* Non tenetur quoties testator designauit onera: seu voluit heredes onera subire.

b pro mutua *vt leg. 15. §. 6. locati. Cæsar. 3. de bello ciuili.* quasi mutuo datur quod prærogatur *P. Pythæus apud Cui. 3. obs. 1.*

c Cur quæsitũ? Mutui facta tantum fuit mẽtio. Verùm quęcunque declarandi causa adiecta sunt, ea minuere legatum nõ debent. Mutui verbum declarãdi, non restringendi causa adiectũ est.

d Libertini ciues Romani in tribus vrbanos referebãtur, sed non simul ac libertatem nacti erant. Sicut L. Cornelio nõ statim tribus concessa fuit ac ciuitas vt Cicero scribit *pro L. Cornelio*: Vnde hîc liberto, tribum enim mandat patronus.

e nec enim simul atque quis libertatẽ nactus erat, in tribus vrbanas referebatur. sic, L. Cornelio tribus cõcessa, nõ fuit statim cum ipsa ciuitate, vt ait Cicero. *pro L. Cornelio. v. Cuiac. 7. obs. 14.* Quod de tribu emenda dixi, dic idem in tessera frumẽtaria *l. 49. §. 1. ṡ. de legat. 2.*

f id est Senatorium dixi *ad l. 5. ṡ. de Curatore furioso.*

g Imò non debetur tribus æstimatio, sed ipsa res seu ipsa tribus. *l. si domus. §. cum alicui. ṡ. de legat. 1.* An æstimatio hîc præstanda est, quod testator certæ personæ tribus præstare volunt: ea autem persona sublata, res præstari nõ debeat. Sed æstimatio? An potius hîc non tribus legata, sed emptio tribus: & ita factum: vt post moram faciendi teneatur heres ad id quod interest?

h i. annonas, tesseras frumentarias, liberalitates principis: ad quem locum propriè pertinet inscriptio hæc vetus. *Traiano Augusto Germanico Dacico, Pontifici maximo Trib. pot. VI. Imp. 4. C. s. V. P. P. tribus 35. quod liberalitate optimi principis commoda earum etiam locorum adiectione amplificauit.* relata à Cuiacio *7. obs. 14. inf.*

i congiaria. veteres glossæ scribunt congiarium liberalitatem in legib. appellari. Congiarium ἐπίδοσις ἐπὶ τῶν νόμων δωρεά. *v. Cuiac. 10. obs. 37. inf.*

k *leg. 84. suprà. de legat. 2. l. de dictione vsque, vide* Bartolum hîc. & quam vim habeat quoties agitur de fauore vel odio: quoties adiecta loco, temporis, numero, gradui.

m *vide l. 91. §. 3. ṡ. eod.*

n Imò hoc prędium non debetur: Nam dictio *vsque* excludit. *l. filiusfamilias §. 1. ṡ. de legat. 1. l. Sacularij. §. Sunt quædam. ṡ. de extraord. l. 1. §. in publico, l. penult. ṡ. de seminib.* Excludit, vbi aliàs interpretatio legis esset vitiosa. *l. 1. §. 1. ṡ. an per alium causæ appellat.* aliàs includit. *l. si cum exceptione. §. quatenus. ṡ. quod met. caus. l. vlt. ṡ. ṡ. de senat. l. à caligato. Cod. Nupt. Authent. quod eis Cod. de procurat. l. Authent. Quod locum. Cod. de donat. causa mort. Nouell. de appellat. §. illud etiam,*

o Error regionis non nocet, si constet de corpore.

p & sic, falsa demonstratio non vitiat legatum *l. 33. ṡ. de cond. & demonst.*

q Legato vsu balinei, vidẽtur legata omnia necessaria ad balineum *Bartol.*

r *l. 13. ṡ. de inofficioso.* Rupto testamẽto per querelam, non præstantur legata, si ab intestato fuerit repetita *Bart.*

f *l. 13. ṡ. de inofficioso: dixi ad l. vlt. § 1. Cod. de codicill.*

t ¶Si non tenet legatum, nec onus fideicõmissi adiectum *Bart.*

u vltra partem debitam. *l. 20. ṡ. de donationib.*

x Is postea voluntatem de epistola mutauit.

y Imò cõueniri rectè potest legatarius ex fideicõmisso: cum id viuo testatore promiserit. Se restiturũ. *l. vlt. in pr. ṡ. de solut. l. statius. ṡ. de iure fisci.* An hic facta promissio est contẽplatione alicuius legati, quod postea factum non est. *arg. l. 1. §. si quis sub conditione. ṡ. vt legatorũ.* In dicta verò lege vltimo promissio facta est inter viuos, nulla contemplatione legati? An in *d. l. 1.* adeo heredis suscipiẽtis in se tantum fideicommissum id, constitutum est?

z *l. 3. Cod. de heredib. inst.*

a *v. l. 14. inf. ṡ. de liberis.*

b lagenas vini *Hal.*

c verba directa in codicillis prolata, ad fideicommissum trahuntur *Bart.*

d *l. 87. §. 4. ṡ. eo.*

e Donatario volenti potest imponi onus fideicommissi à testatore, tanquam debitori *Bartol.*

f *l. 3. Co. de donationib. quæ sub modo.*

g Dotem sibi redde mandato mulieris qui stipuletur, præsumitur in dubio interpositus, vt minister: non vt suo nomine ac sibi dotem stipularetur.

h *l. 11. §. 4. ṡ. eod.*

i *v. l. vlt. ṡ. de dote.*

k de hac dictione *vid. l. 10. ṡ. de negotiis.*

a Iurisiurandi acti adseueratio auget fidem scripturæ, & debitoribus prodest: alias nihil veritati officit, quòd defunctus modum patrimonij sui declarauit. *vide Nouell. 48.*

b *adde l. 6. Cod. de probat. l. 5. Cod. familiæ.*

c *l. 77. §. 23.* ℨ. *de legat. 2.* imò non est credenda, *Authentica, l. si quis in aliquo documento. Cod. de edendo.*

ταθήκην παρὰ τῷ θείου αὐτοῦ Ἰουλίου Μαξίμου, ἵνα αὐτῷ ἀνδρωθέντι ἀποδῶσω ἃ γίνονται σὺν τόκῳ, τεῖς μύρια ἀποδοθῆναι αὐτῷ βούλομαι. οὕτω γὰρ τῷ θείῳ αὐτοῦ ὤμοσα. id est,

Volo omnia quæ infrà ordinaui sunt, firma esse. Maximo domino meo denaria quinquies mille: quæ accepi in depositum à patruo eius Iulio Maximo, vt ei viro facto vel adulto reddam cum vsuris, quæ sint triginta millia: et dari volo. ita enim patruo suo iuraui[a]. Quæsitum est, an ad depositam pecuniam petendam sufficiant verba codicillorum, cùm hanc solam nec aliam vllam probationem habeat. Respondit: Ex his, quæ proponerentur, scilicet cùm[b] iusiurandum dedisse super hoc testator adfirmauit, credenda[c] est scripturæ[d].

6 ¶ Titia honestissima fœmina, cùm negotiis suis opera Callimachi semper vteretur, qui ex testamento capere[e] non poterat, testamento facto manu sua ita cauit: Τιτία διέθέμην καὶ βούλομαι δοθῆναι Καλλιμάχῳ μισθοῦ χάριν δηνάρια μύρια. id est: *Titia testamentum condidi: & volo, dentur Callimacho mercedis gratia*[f] *denarium decem millia.* quæro: an hæc pecunia, ex causa mercedis, ad heredibus Titiæ exigi possit. respondi, non idcirco, quòd scriptum est, exigi posse in fraudem legis relictum[g].

7 ¶ Ex his verbis testamẽti: *omnibus, quos*[h] *quásve manumisi, manumiseram, siue*[i] *his tabulis, siue quibuscunque aliis, filios filiásve suos omnes concedi volo:* quæsitũ est, an his, quos viuus manumisisset, debeantur filij. respondit, his quoque, quos quásve ante testamẽtum factum manumisisset, filios filiásve ex causa fideicommissi præstari oportere.

De alienatione & opigneratione prohibita. 1. De fideicommisso deficiente. 7. De alienatione prohibita. 8. De coherede recipiendo in re prælegata.

38. *Idem* 'libro decimonono Digestorum.'

PAter[k] filium heredem prædia alienare[l], *seu pignori ponere, prohibuerat: sed conseruari liberis ex iustis nuptiis, & cæteris cognatis, fideicommiserat.* filius prædia, quæ pater obligata reliquerat, dimisso hereditario creditore, nummis noui creditoris à priore in sequentem creditorem, pignoris hypothecæve nomine, transtulit. quæsitum est, an pignus rectè contractum esset, respondit, secundùm ea, quę proponerentur, rectè[m] contractum. Idem quæsiit: cùm filius prædia hereditaria, vt dimitteret hereditarios creditores, distraxisset: an emptores, qui fideicõmissum ignorauerunt, benè emerint. respondi, secundum ea, quæ proponerentur, rectè contractum, si non erat aliud in hereditate, vnde debitum exsolui[n] esset.

1 ¶ Duobus libertis Sticho & Erote heredibus institutis, ita cauit: *Fundum Cornelianum de*[o] *nomine*[p] *meorum exire veto.* vnus ex heredibus Stichus ancillam Arescusam testamento liberam esse iussit, eique partem suam fundi legauit. quæro, an Eros & cæteri cõliberti Stichi, ex causa fideicommissi, eius fundi partem ab herede Stichi petere possint. respondit, non[q] contineri.

2 ¶ Filiam[r] suam heredem scripserat, & ita cauerat: *veto autem ædificium de nomine meo exire, sed ad vernas meos, quos hoc testamento nominaui*[s], *pertinere volo*[t]: quæsitum est: defuncta herede, & legatariis vernis: an ad vnum libertum, qui remansit, totum fideicommissum pertineret. respondit, ad[u] eum, qui ex vernis superesset, secundum ea, quæ proponerentur, virilem[x] partem pertinere.

3 ¶ Fundum[y] à filio, *quoad vixerit, vetuit venumdari, donari, pignorari:* & hæc verba adiecit: *quod si aduersus voluntatem meam facere voluerit, fundum Titianum ad*[z] *fiscum pertinere. ita enim fiet, vt fundus Titianus de nomine vestro nunquã exeat.* quæsitum est: cùm viuus filius eum fundum secundùm voluntatem patris retinuerit: an, defuncto eo, nõ ad heredes scriptos à filio, sed ad eos, qui de familia sunt, pertineat. respondit, hoc ex voluntate defuncti colligi posse: filium, quoad viueret, alienare vel pignorare non prohibitio alienationis heredi facta, donec vixerit, non impedit quo minùs testamento leget extraneo. ideòque prohibitus in vita alienare, non impeditur heredẽ scribere etiam extraneum *Alciatus.*

b Imò non est habiturus. Nam ratio prohibitæ alienationis etiam testamento alienationem comprehendit: dixit enim testator, *de nomine vestro nunquam exeat.* vide Bartol.

posse: testamenti[a] autem factionem & in eo fundo in extraneos etiam heredes habiturum[b].

4 ¶ Iulius Agrippa primipilaris testamento suo cauit, ne vllo modo reliquias eius, & prædium suburbanũ, aut domum maiorem heres eius pignoraret aut vllo modo alienaret. filia eius heres scripta heredem reliquit filiã suam neptem primipilaris, quæ easdem res diu possedit, & decedens extraneos instituit heredes. quæsitum est: an ea prædia extraneus heres haberet: an verò ad Iuliam dominam[c], quæ habuit patruum maiorem Iulium Agrippam, pertinerent. respondi: cùm hoc nudum[d] præceptum[e] est: nihil proponi contra voluntatem defuncti factum, quo minùs ad heredes pertinerent[f].

5 ¶ Quindecim libertis: quos nominauerat, prædiolum cum taberna legauerat: & adiecerat hæc verba: *sibique eos habere possidere volo ea lege & condicione, ne quis eorũ partem suam vendere, donaréve, aliúdve quid facere alij*[g] *velit. quod si aduersus ea quid factum erit, tũc eas portiones prædiúmve cum taberna ad rempublicam Tusculanorum pertinere volo.* quidam ex his libertis vendiderunt partes suas duobus conlibertis suis ex eodem[h] corpore. emptores autem defuncti Gaium Seium extraneum heredem reliquerunt. quæsitum est: partes, quæ venierunt, vtrùm ad Gaium Seium, an ad superstites collibertos suos, qui partes suas non vendiderunt, pertinerent. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, ad Gaium Seium pertinere[i]. Idem quæsiit, an partes venditæ ad rempublicam Tusculanorum pertinerent. respondi, non pertinere. *Claudius:* Quia non possidentis persona, qui nunc extraneus est, respicienda est, sed emptorum, qui secundùm voluntatem defunctæ ex illis fuerunt, quibus permiserat testatrix venundari. nec condicio exstitit ad fideicommissi[k] Tusculanis.

6 ¶ Fidei commisit eius, cui duo milia legauit, in hæc verba: *à te Petroni peto, vti ea duo*[a] *milia*[a] *solidorum reddas collegio*[l] *cuiusdam templi.* quæsitum est, cùm id collegiũ postea dissolutum[m] sit, vtrùm legatum ad Petronium pertineat, an verò apud herede n remanere debeat. respondit, Petronium iure petere: vtique si per eum non stetit, parêre defuncti voluntati.

7 ¶ Mater filios heredes scripserat, & adiecit: *prædia, quæ ad eos ex bonis meis peruentura sunt, nulla ex causa abalienent*[n] *sed conseruent successioni*[o] *suæ, déque ea re inuicem sibi caueant.* ex his verbis quæsitum est, an prædia per fideicõmissum relicta videantur. respondit, nihil de fideicommisso proponi[p].

8 ¶ Ex parte dimidia heredi instituto, per preceptionem fundum legauit, & ab eo petit: *peto, vti velis coheredẽ tibi recipere in fundo Iuliano meo, quem hoc amplius te præcipere iussi, Clodium Verum nepotem meum, cognatum tuum.* quæsitum est, an pars fundi ex causa fideicommissi nepoti debeatur. respondit, deberi[q].

De fideicommisso, suo ad filios meos peruentura c. 1. De prædiis relictis quæ fideicommissarius voluit, & de verbo μάλιστα. *2. De reuocatione legati.*

39. *Idem* 'lib. 20. Digestorum.'

PAmphilo liberto hoc amplius, quàm codicillis reliqui, dari volo cẽtum, s[r]io[r] *omnia quæ tibi Pamphile relinquo, ad filios meos peruentura: cum affectionem tuam circa eos benè perspectam habeo.* quæro, an verbis suprascriptis Pamphili fidei commisit, vt post mortem filiis defuncti cẽtum restituat. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, non videri quidem, quantum ad verba testatoris pertinet, fideicommissum Pamphili, vt centum restitueret: sed cùm, sententiam[s] defuncti à liberto decipi, satis inhumanum est: centum ei relictos, filiis testatoris debere restitui: quia in simili specie & Imperator noster Diuus Marcus hoc constituit.

1 ¶ Propositum est, non habentẽ liberos nec cognatos, in discrimine[t] vitæ cõstitutum per infirmitatẽ, arcessitis[u]

Margin notes (left column):

c ... *l. 77. §. 23.* ℨ. *de legat. 2.* ... *Cod. de edendo. l. rationes. Cod. de probat.* credenda est contra testatorẽ, non contra alium: contra scribentem, non contra tertium.

d An ad probationem depositi: An potius ad fideicommissi petitionẽ? Alij hoc postremum putant *arg. l. Lucius. §. Sempronius. eodem: l. qui vxori. ℨ. de auro: l. si creditor. ℨ. de legat. 1. l. Lucius Titius. §. quisquis. ℨ. de legat. 2.* Alij probationem induci censent, siue quia testator iurauit, siue quia dixit se iurasse.

e Confessio etiã iurata facta in testamento fauore incapacis, præsumitur facta in fraudem. *adde l. testamentum. ℨ. de probat.*

f *facit l. 27. ℨ. de probation.*

g *facit Nouel. 119. c. 3.*

h *l. 9. ℨ. de alimentis.*

i Siue, particula, non restringit. *adde l. si quis ita. ℨ. de auro.*

k *vide Langebekium c. 16. Annotationum.*

l Alienationis prohibitio propriè pertinet ad alienatione voluntariam, non ad necessariam. *adde l. peto. §. prædium. ℨ. de legat. 2. l. filiusfamilias. §. diui. ℨ. de legat. 1.*

m atque ita alienandi prohibitione, necessaria non continetur. *Bart.*

n *al.* exsolueretur.

o similis petitio est in *l. 94. ℨ. eod.* & quæ scripsi *ad l. 108. ℨ. de cond. & demonstr.*

p *v. Alciat. 4. dispunct. 2.*

q aliud in formula de qua in §. 7. ℨ. *eodem.* vbi mandat testator prædiũ suæ successioni seruari. Quin liberti appellatione libertus liberti continetur. *l. cùm pater. §. cùm inter. §. fidei heredis. ℨ. de legat. 2. l. alimenta. §. vlt. ℨ. de alimentis.*

r *vide Cuiacium 15. obs. 4.*

Margin notes (right column):

Quinimò alienare prohibitus, in perpetuum etiã testamẽto alienare prohibetur. *l. 114. §. 15. ℨ. de leg. 1. l. 15. C. de secund. nupt. v. Conuenationum 3. quæst. 14.*

c hinc notat Cuiacius 3. *obs.* 18 *in fin.* matronas dici etiã dominas, non respectu maritorum duntaxat (quomodo ipsi quoque mariti ab vxoribus domini appellatur) sed etiam per se. *adde l. 19. §. 1. ℨ. de annuis:* ea de re vide etiã Fornerium 1. *sel. lect.* 11.

d secus vbi nudum non est. *vt l. peto. §. fratre. ℨ. de legat. 2.* Porrò nudum præceptũ hic est, quod nullã pœnæ adiectionem continet.

e Alienationis nuda prohibitio sine causa adiecta, alienationẽ non impedit.

f Cur ita? collige ex lege 62. ℨ. *de adquir. rer.*

g Alij alienare prohibitus inteligitur prohibitus aliis omnibus alienare, præter coniũctos. Nam ad cõiunctos in eodẽ legato, non refertur, & inuicem videtur permissa alienatio. *facit l. voluntas. C. de fideicommiss.* repugnare tamen videtur ratio. *l. cùm hi. §. si vnis. de transact.*

h Cur pertinet? Prohibitus alienare partem suã, non videtur prohibitus alienare partẽ quam redemit. *Bart.* vide Pellonum 4. *supputationum* 12.

i Ex eodem corpore liberti, an sunt liberti eodem testamento nominati? An eiusdẽ patroni?

k reipublicæ Tusculanorum, Tusculanus fidei eius cui duo millia solidorum legauerat, commisit in hæc verba, &c. *Hal.*

l Collegio legari potest. *l. 20. ℨ. de reb. dub. l. 1. l. 3. C. de incertis personis.*

m An legata ad pias causas caduca, remanent apud grauatum? non videtur, cùm in alias causas æquè pias conuerti debeant *l. 16. ℨ. de vsu & vsufr.* v. tamen hic *Bart.*

Footnotes (bottom):

s dando libertatem quæ ex lege Caninia danda erat nominatim, *l. 88. §. 6. de leg. 2. Cuiac. 15. obs. 14.*   t his verbis, post mortem heredis ædificium vernis legatum videtur, *l. 15. ℨ. de auro.*   u Prohibitio hæc volo venire seu vendi, & volo ad tales peruenire, conditionalis est: peruenit enim fundus ad nominatum, si prædium venditum fuerit aduersus prohibitionem testatoris. Ideóque in hac specie venditus fundus eius erit, qui tempore venditionis superstes fuerit.

x Nominum enim nuncupatio viriles partes ab initio fecit: & ideò, singulis ab initio, quasi diuisim, partes adscriptæ fuisse videntur, *l. 41. §. 9. ℨ. eod. l. 7. ℨ. de legat. 2.* & consequ enter inter eos non est ius adcrescendi. *l. 3. ℨ. de vsufruc. adcresc. l. 16. in fin. ℨ. de legat. 1.* ideò, inquam, inter eos non est ius adcrescendi, nisi adiecerit testator, donec ad vernas ædificium perueniat. *v. Cuiac. 15. obs. 4.*

y *vide Alciat hic.*

z *l. 1. Cod. debitorem venditionem pignoris.*

a ¶ Alienatio inter dicta filio quoad vixerit, nõ videtur ei interdicta in testamento.

n *vide l. 67. ℨ. de verb. signif.*

o hæc formula diuersa est à §. 1. 3. *eod.*   p dubitari. *Vigelius 32. Pandect. 6. fol. 703.* Quid: Dynus putat non esse hic fideicommissum ex verbis sed ex mente: Alij putant fideicommissum hic esse inter heredes, sed inter eorum successores: Bartolus putat, nullo modo fideicommissum esse: cùm hic agatur de successore vniuersali. *adde l. sciendum. §. penult. ℨ. de ædilitio: l. sciendum, in f. ℨ. de verb. signif.*

q Ad fideicommissum ita trahuntur verba institutionis ex certa, si ad heredem institutum verba fiunt relata. *l. 1. §. si ex fundo: l. ex fundo. l. ex facto. ℨ. de hered. inst.*

r Verba enũtiatiua ad grauatũ directa, dispositionẽ inducunt *Bart.*   s *v. l. 7. in f. ℨ. de supellectil.*   t Testari quisque potest, etiã in discrimine vitæ constitutus. *adde l. 5. C. ad Trebel.*   u accersitis *Hal.* Porrò arcessendi verbũ, eo significatu accipitur *in l. dom. C. vbi causæ fiscales.* & ita apud Fest. quidã ita legũt. Nouerca dicitur quã quis liberis sublatis arcessẽdæ (malè legitur arcedæ. aliis augẽdæ) familiæ causa vxore ducit.

amicis[a], Gaio Seio contubernali dixisse, quòd vellet[b] ei relinquere prædia, quæ nominasset: eáque dicta in testationem[c] Gaium Seium redegisse: etiã ipso testatore[d] interrogato, an ea dixisset: & responso[e] eius tali[f] μάλιστα, id est, *maximè*, inserto. quæsitum est, an prædia, quæ destinata essent, ex causa fideicommissi ad Gaium Seium pertinerent. respondit, super hoc ne dubitandum esse, quin fideicommissum valet.

2 ¶ Duas filias æquis ex partibus heredes fecerat: alteri fundum prælegauerat: & ab ea petierat, *vt sorori suæ viginti daret:* ab eadem filia petit, vt *partem dimidiam fundi eidem sorori restitueret.* quæsitum est, an viginti præstari "non" deberent. respondi, non[g] esse præstanda.

Si vt solus heres legitimus fideicommisso oneratus ex parte bonorum possess. acceperit. 1. De iusso restituere hereditatem corpore aliquo retento.

40. *Idem* "libro vicesimoseptimo Digestorum."

POst emancipationem patris suscepta, à patruo vt legitimo[h] herede petierat, *vt partem hereditatis auunculo suo daret, & agros duos*, ad vtrumque autem vt proximũ cognatum successio eius pertinuit per[i] bonorum possessionem. quæsitum est: cùm in parte hereditatis fideicommissum non constiterit, quàm suo iure per bonorum possessionem auunculus habiturus est: an nihilo minùs in partem agrorum cõsistat: vt Titius partes agrorum duas: id est vnam, quam suo iure per bonorum possessionem habeat, alteram verò partem ex causa fideicommissi petere debeat. respondit, posse petere. Idem quæsiit: si ab eodem patruo fideicommissum aliis quoque dederit: vtrùm in solidum, an verò pro parte ab eo prẹstanda[k] sint. respondit, in solidum[l] præstari.

1 ¶ Seiam ex dodrante, Mæuium ex quadrante instituit heredes. fidei Seiæ commisit in hæc verba: *à te peto, tuæque fidei committo, quidquid ex hereditate mea ad te peruenerit*[m], *restituas filio tuo retentis*[n] *tibi hortis meis.* quẹsitum est cùm generali capite fideicommisisset, quisquis heres esset de omnibus vt præstarent, quod cuique legasset, "præstari fieríve iussisset:" an cùm dodrantem hereditatis restituerit, hortos in assem vindicare Seia debet. respondit, etiam coheredis fideicommissum videri, vt quadrantem, quem in his hortis haberet Seia[o], redderet.

De vindicatione prohibita. 1. De parte domus libertis legatæ, vni liberto legata. 2. De filiis patri legatis præter legatos vxori. 3. De re quibusdam nominatim, deinde vni ex heredibus sermone generali legata. 4. De pueris intra septem annos ætatis legatis. 5. An, filiis legatis, nepotes debeantur 6. De fideicommisso, quidquid tibi possideo. 7. Si pater filiæ dotem reliquerit eámque rogauerit pati, vt filius & vxor stipulentur, deinde ipse viuus dotem dederit. 8. De adoptione. 9. De agri plaga transcribenda, ita vt prætium hereditati inferatur, de euictione promittatur, & cautio præstetur ne ea res ad certas personas perueniat. 10. De partu rei relictæ. 11. De patre naturali, qui, cum filiæ fideicommissum deberet, dotem pro ea dedit. 12. De fideicommisso restituto ante diem. 13. De rogato restituere cum volet. 14. De rogata restituere, à qua satis exigi vetuit.

41. *Idem* "libro vigesimosecundo Digestorum."

VXorem & filium communem heredes instituit: & vxoris fidei commisit in hæc verba, *peto à te domina*[p] *vxor, ne ex fundo Titiano partẽ tibi vindices*[q]*: cum scias me vniuersam emptionem eius fundi fecisse: sed beneficio affectionis & pietatis, quam tibi debui, eandem emptionem, cùm nummis meis comparassem, tecum communicasse.* quæsitum est, an eum fundum in solidum filij esse voluerit. respondit, eum, de quo quæreretur, perinde rationem in fundo haberi voluisse, ac si vniuersus hereditarius esset: vt pro[r] dimidia parte & vxor, & filius agrum vt hereditarium habeant.

1 ¶ In testamento ita scriptum fuit: *domum meam cum horto*[s] *applicito, libertis meis concedi volo.* & alio capite: *Fortunio liberto meo ex domu mea, quam libertis dedi, diætam*[t] *in qua habitabam, item cellarium*[u] *iunctum eidem diætæ, ab herede meo concedi volo.* quæsitum est, an heres testatoris oneratus videatur in præstando legato Fortunio, quamuis domus vniuersa libertis sit prælegata. respondit, non esse oneratum[x].

2 ¶ Codicillis confirmatis ita cauit: *omnibus autem libertis meis, & quos viuus, & quos his codicillis manumisi, vel postea manumisero: contubernales*[y] *suas, item filios, filias lego, nisi si quos quásve ad vxorem meam testamento pertinere volui, vel ei nominatim legaui, legauero.* idem postea petiit ab heredibus suis, vt regionem Vmbriæ, "Tusciæ," Piceno[z] coheredes vxori suæ restituerent cum omnibus, quæ ibi erũt, & mancipiis rusticis, vel vrbanis, & actoribus, exceptis manumissis. quæsitum est: cùm Eros & Stichus serui in diem vitæ testatoris, in Vmbria, in Piceno actum administrauerint: sint autem Damæ, quem testator viuus manumiserat, filij naturales: vtrùm eidem Damæ ex verbis codicilli ab heredibus prẹstandi sint: an verò ad Seiam vxorem ex verbis epistolæ pertineant. respondit, ex codicillis ad patrem eos naturalem pietatis intuitu[a] pertinere.

3 ¶ Felicissimo & Felicissimæ, quibus libertatem dederat, fundum Gargilianum legauit cum casa[b]. & alio capite, Titio filio, quem ex parte quarta heredem scripserat, prælegauerat in hæc verba: *tibi fili hoc amplius de medio sumito legata mea, quæ mihi tam pater tuus præsens, quàm Cælius Iustus frater patris reliquerunt.* quẹsitum est: cùm fundus Gargilianus testatrici à marito eius, id est, à patre Titij filij legatus sit: cui fundus ex causa fideicommissi debeatur: vtrùm Titio filio tantùm, an Felicissimo & Felicissimæ, an tribus. respondit, non esse verisimile, eam: quæ nihil aliud Felicissimo & Felicissimẹ, nisi hæc, "quæ" specialiter, legauit: ad filium, cui & hereditatis suæ partẽ reliquit, legatum generali[c] sermone transferre voluisse.

4 ¶ Testamento pueros[d] ita legauerat: *Publio Mæuio dominulo*[e] *meo ab heredibus meis dari volo pueros quinque ex meis, dumtaxat intra annos septem.* post annos complures, quàm fecit testamentum, moritur. quẹsitum est, cuius ætatis Mæuio mancipia debantur: vtrúmne, quæ testamẽti facti tempore intra septem annos fuerunt, an quæ mortis tempore intra eam ætatem inueniantur. respondit, eam videri ætatem designatam, quæ esset, cùm[f] à testatore relinquerentur.

5 ¶ Concubinæ inter cætera his verbis legauerat: *Fundum in Appia cum villico suo, & cõtubernali eius, & filijs*[g]*: dari volo.* quæsitum est: an nepotes quoque villici, & contubernalis eius testator ad concubinam pertinere voluit. respondit, nihil proponi, cur non deberentur.

6 ¶ Legauerat per "fideicommissum Mæuius ita, *& quidquid*[i] *in patria*[k] *Gadibus possideo.* quæsitum est, an si quam suburbanam adiacẽtem possessionem haberet, hæc quoque ex causa fideicommissi Mæuiis debeatur. respondit, posse[l] ad hanc quoque verborum significationem extendi. Item quæsitum est: calendarij[m]. quod in patria sua, vel intra[n] fines eius, defunctus exercuit: instrumenta in domo, quam in patria sua habebat, reliquid: an id quoque Kalendarium propter verba suprà scripta Mẹuiis ex causa fideicommissi deberetur. respondit, non deberi[o]. Item quæsitum est: an pecunia: quæ in arca domi Gadibus inuenta esset, vel ex diuersis nominibus exacta, & ibi deposita[p]: ex fideicommisso debeatur. respondit, suprà[q] responsum.

7 ¶ Testamento, quo filium & vxorem heredes instituerat, filiæ per fideicommissum centum, cùm in familia nuberet, legauit: & adiecit ita: *Fidei tuæ, filia, committo: vt cùm in familia nubas*[r]*, & quotiescumque nubes, patiaris ex dote tua, quam dabis, partem dimidiam stipulari fratrem tuum & Seiam matrem tuam pro partibus dimidijs dari sibi, si in matrimonio eius, cui nubes, siue diuortio facto, priusquàm dos tua reddatur, eóve nomine satisfactum erit, morieris nullo filio filiáve ex eo relicto.* pater virginem filiam nuptum collocauit, eiúsque nomine dotem dedit[s]: & post diuortium eandem recepit: & alij in matrimonium cum dote dedit, & stipulatus est, eam "dotem" sibi aut filiæ suæ reddi. manente filia in matrimonio secundo, mortuus est eodem testamento relicto. eique heredes

a id est, legatariis, *Duarenus:* Fornerius 2. *select.* 12. tradit, legatarios in testamento testes esse posse. *arg. l.* 14. ↄ. *de rebus dubiis.* quod non placet Cuiacio 9. *obseru.* [illegible] *infi.*

b Verbum *vellem*, in vltimis voluntatibus, & aliis actionibus habentibus dependentiam de futuro, inducit dispositionem: secus in his quæ incontinenti debent perfici *Bartolus.* quod Castrensi & Iasoni displicet, in *lege cunctos populos, Cod. de summa Trinitate.* cùm quidquid testamento vel inter viuos dicitur, dispositionem inducat, si animo perpenso ac deliberato dicatur, *l.* 8. *s. de iure delib.*

c hinc collige, signatoribus testamenti rectè legari *l.* 22. *Cod. de test.*

d Testamẽtum fieri potest stipulatione interposita.

e vide Iasonem in *l. cunctos populos. Cod. de summa Trinitate.*

f *adde l.* 1. §. 2. ↄ. *de verborum obligationib. l.* 12. *Cod. de fideiussoribus.* §. 1. *instit. de verborum obligationibus.*

g legato reuocato, onus legati reuocatum intelligitur. *facit l. alteri* ↄ. *de adim. legat.*

h An emancipatione tollitur ius legitimum? tollitur iure nouo. §. *vltimo. Instit. de legit. agnat succes. l. lege. Cod. de legit. hered.*

i & ita iure prætorio: non iure fideicommissi.

k Quid: à quo præstanda sunt hic fideicommissa? An à patruo, q. soluere grauatus videtur *s. eodẽ*? An ab auunculus? vide Bartolum hic.

l Imò, partem, *lege* 19. *in fine, suprà de iure codicill. l.* 79. §. 29. *s. de leg.* 2.

m *vide l.* 57. ↄ. *ad Senatusconf. Trebell.*

n Retinere corpus hereditariũ aliquod iussus, pro parte sua retentionem: pro parte coheredũ etiam petitionem habet.

o Seiæ redderet Ita emendat Antonius *Faber.* 1. *Coniectur.* 14.

p quo sensu vxores dominæ dicerentur, vide Fornerium 1. *select.* 11. *Cuiacium* 3 *obs.* 18. *in fin. adde l.* 38. §. 4. *s. eod. l.* 19. §. 1. ↄ. *de annuis.*

q *adde l.* 6. *Cod si quis alteri vel sibi.*

r his verbis deficientibus, vxor dimidium fundi haberet ex emptione, & aliud dimidium diuideret cum filio. *arg. l.* 22. *in fi.* ↄ. *de peculio.*

s De hortis & habitationibus veterum, in hortis dixi *ad leg.* 66. §. *primo, s. de donat. inter virum.*

t Diætæ, habitationes voluptuariæ in hortis, *vt hic. & dicta l.* 66. *l.* 43. §. *primo,* ↄ. *de legatis* 1.

u *vide l.* 24. ↄ. *de manumiss. testam.*

x Cur ita? quià non est verisimile testatorẽ voluisse grauare heredem duplici prẹstatione *Bal.*

y id est, vxores seruas §. 5. ↄ. *eodẽ. vide l.* 12. §. 7. & 33. ↄ. *de instructo:* Inter seruos nõ est connubium, sed cõtubernium, *l.* 3. *Cod. de incestis. Interim.* nota Vxores & filios parentibus legari posse.

z in Piceno coheredi vxori *Haloand.*

a *l.* 102. ↄ. *de condit. & demonstra.* Nec enim verisimile est testatorem voluisse duram separationem iniungere, §. 5. ↄ. *eodem. lege* 11. *Cod. comm. vtriusque iudicij. adde l.* 6. 7. 8. *s. de pign. l.* 71. §. 3. *in fine, s. de leg.* 1. *l.* 2. *Cod. de patribus qui filios distrax. l.* 3. ↄ. *de liberali causa.* An quia legatum vxoris magis generale est quàm libertorum, ideo generi per speciem derogatur. An quia vxori hic nominatim non relinquitur sed generaliter.

b Casa quid. dixi *ad l. penult. s. de vsufr.*

c Generi per speciem derogatur, *l.* 99. *in fin.* ↄ. *eod. l.* 80. ↄ. *de reg. iur.*

d Pueri appellatione ætatẽ puerilem demõstramus *l.* 204. *in fi.* ↄ. *de verb. signif.*

e sic Marculus, à Marco dicitur apud Festum.

f Legati mancipij æstimatio à tempore facti testamẽti, nõ mortis testatoris ducitur. *v. quæ notaui ad l.* 3. *in verbo deteriorem in fi. s. de reb. credit.*

g Filiorum legatorum appellatione, veniunt nepotes.

h Quid verò proponitur, vt nepotes debeantur? fortè vt euitetur dura nepotum à parentibus separatio. *v.* §. 2. *s. eod.*

i vox generalis.

k In patria seu vrbe nostra esse ea possessio videtur, quæ vrbi adiacet. *adde l.* 12. *in fi.* ↄ. *de supellectili.*

l Patriæ appellatione, etiam suburbia continentur. Ita qui legat quod in patria habet, legat id omne quod in vrbe sua & eius suburbiis possidet.

m Qui legat, *quidquid in patria sua possidet.* Calendarium quod in patria eiúsue finibus, habet non legat.

n Qui legat, *ad quod in patria sua possidet*, non id tantùm legat quod in patria sua possidet, sed id omne quod intra patriæ fines eius est. *Patriæ* verbum finibus propriis ac suis etiam terminamus.

o Cur ita? vel ideo quòd in generali legato non continentur nomina debitorum, *l.* 86. *s. de leg.* 2.

p *sub.* ad tempus non perpetuò. *l. si chorus.* §. 1. *l. fundus* ↄ. *eod. l. si vxorẽ* 39. §. *cum ita.* 1. ↄ. *de auro: l.* 32. *s. de pignorib. l.* 7. *s. in quib. causis pignus tacitè.*

q i. in casu proximo *d. l.* 86. At quis ille est? *Legato eorum quæ in patria nostra habemus* non contineri Calendaria: non contineri pecunias quoque ad tẽpus ibi depositas.

r nubes *Hal.*

s & ita ademisse legatum ei censetur. *arg. l.* 11. *Cod. de legatis.*

exstiterunt

exstiterunt filius & vxor: postea marito defuncto, puella, dote recepta, nupsit alij, præsentibus[a] & consentientibus fratre & matre, quæ etiam dotē eius auxit. & [b] neuter eorum stipulati sunt dotem. mox matri filius & filia heredes exstiterunt, deinde in matrimonio filia decessit, marito herede relicto, quæsitum est: cùm puella non ex causa legati pecuniam in dotem ab heredibus patris acceperat, sed mortuo secundo marito materfamilias facta dotem recuperauerat: an heres eius ex causa fideicommissi fratri defunctæ teneatur in eam pecuniam, quam percipere posset, si dotem stipulatus esset. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur non teneri.

8 ¶ "Eius" heres, vel legatarius rogatus est, *vt quendam*[c] *adoptet* his verbis adiectis, *si alias feceris, exheres esto:* vel, *perdas legatum.* quæsitum est, si non adoptauerit, an "ei, qui adoptatus non est," actio quædam ex fideicommisso competit. respondit, fideicommissum, quo quis rogatur, vt adoptet, ratum non[d] esse.

9 ¶ *Agri plagam*[e]*, quæ est in regione illa, Mæuiis, Publio & Gaio transcribi*[f] *volo, pretio facto viri boni arbitratu, & hereditati illato, duplæ euictione expromissa reliquis heredibus ita vt sub pœna centum promittant, eam agri plagam partémve eius ad Seiam posterósve eius non peruenturam quaqua ratione.* quæsitum est, an legatum valeat, cùm Publius emere velit, Gaius nolit. respondit, eum qui fideicommissum præstari sibi velit, posse[g] partem[h] dimidiam eius agri, qui legatus est, petere, quamuis alter persequi nolit. Item quæsitum est: cautio, quæ interponi debeat secundùm voluntatem, pro quota parte cuique heredum præstanda sit. respondit, pro ea portione, quæ ex fideicommisso præstatur.

10 ¶ Sorori legauit homines, quos nominauit testamento, eiúsque fidei commisit, vt eadem mancipia filiis suis, cùm obiret, restitueret. quæsitum est, adgnata ex his an defuncti filij heredibus restituenda sint post mortem legatariæ, an remaneant ad [i] heredes eius. respondit, "ea," quæ postea adgnata essent, verbis fideicommissi non[k] contineri.

11 ¶ Pater naturalis filiæ suæ, ex testamento mariti eius, fideicommissi debitor: cùm ea mulier alij nuberet: non mandatu mulieris, dotem marito eius dedit, & sibi reddi eam stipulatus est, si sine liberis filia moreretur. mulier filiam suscepit. quæsitum est, an fideicommissum à patre exigere possit. respondit, si nec[l] ratam habuisset dotem datam, superesse fideicommissi petitionem. Idem quæsiit, an, si pater accepto facere stipulationem velit, mulieri persecutio fideicommissorum deneganda sit. respondit, suprà responsum. eúmque patrem, de quo quæreretur, si ita dedisset, vt mulier ratum haberet, posse condicere.

12 ¶ Seium maritum scripsit heredem: eíque substituit Appiam alumnam: fideique heredis commisit, vt post mortem suam hereditatem eidem alumnæ restitueret, aut, si quid antè contigisset[m] alumnæ, tunc Valeriano fratris filio restitueret eandem hereditatem. quæsitum est: si Seius viuus, quidquid ad eum ex hereditate peruenisset, alumnæ restituisset: an secundùm voluntatem defunctæ id fecisse videretur: præsertim cùm hæc eidem substituta esset. respondit: si viuo[n] Seio Appia decessisset, nō esse liberatum à fideicommisso Valeriano relicto.

13 ¶ Scæuola respondit: Cùm heres scriptus rogatus esset, cùm[o] volet, alij restituere hereditatem: interim nō est compellendus ad fideicommissum. *Claudius:* Post[p] mortem "enim" vtique creditur datum.

14 ¶ Heredis scripti fideicommiserat, vt Seiæ vniuersam restitueret hereditatem: & vxoris fidei commisit in hæc verba: *A te Seia peto, vt quidquid ad te ex hereditate mea peruenerit, exceptis his,* "*si*" *qua tibi supra legaui, reliquum omne reddas, restituas Mæuiæ infanti dulcissimæ. A qua Seia satis*[q] *exigi veto: cum sciam, eam potius rem aucturam, quàm detrimento futuram.* quæsitū est, an statim [r] Mæuia fideicommissum à Seia petere possit. respondit, nihil proponi cur non possit[f].

De sumptibus in monumentum extruendum.

42. *Idem* "libro 33. Digestorum."

TItius heredes instituit Seiam vxorem ex parte duodecima, Mæuiam ex reliquis partibus: & de monumento, quod sibi exstrui volebat, ita cauit: *corpus meum vxori meæ volo tradi sepeliendum in fundo illo, & monumentum exstrui vsque ad quadringentos aureos.* quæro: cùm in duodecima parte non amplius, quam centum quinquaginta aurei, ex bonis mariti ad vxorem peruenient: an hac scriptura ab ea sola monumentum sibi testator exstrui voluerit. respondi, ab vtraque [t] herede monumentum pro hereditatis portionibus instruendum [u].

De quantitate dotis legatæ, arbitrio boni viri constituendæ.

43. *Celsus* "libro 15. Digestorum."

SI filiæ pater dotem arbitratu tutorum dari iussisset: Tubero perinde hoc habendum ait, ac si viri boni arbitratu legatum sit. Labeo quærit, quemadmodum apparet, quantam dotem cuiusque filiæ boni viri arbitratu constitui oporteret. ait, id non † esse difficile ex dignitate[x], ex facultatibus, ex numero liberorum testamentū facientis æstimare.

De fundo legato, cum his qui ibi erunt.

44. *Pomponius* "libro secundo ad Sabinum."

SI fundus legatus sit *cum his, quæ ibi*[y] *erunt*, quę ad tempus[z] ibi sunt, non videntur legata. & ideo[a] pecuniæ quæ fœnerandi causâ ibi fuerunt, non sunt legatæ.

De vxoris causa emptis vel paratis.

45. *Vlpianus* "libro 22. ad Sabinum."

HOc legatum, *vxoris*[b] *causa*[c] *parata*[d], generale est: & continet tam vestem, quàm argentum, aurum, ornamenta, cæteráque, quæ vxoris gratiâ parātur. Sed quæ videantur vxoris causâ parari? Sabinus libris ad Vitelliū ita scripsit: Quod[e] in vsu frequentissimè versatur, vt in legatis vxoris adiiciatur, quòd eius causâ parata sint: hāc interpretationem obtinuit, quòd magis vxoris "causâ," quàm[f] communis promiscuique vsus causâ paratum foret. neque interesse visum est, ante[g] ductam vxorem id paterfamiliâs parauisset, an postea: an etiam ex his rebus, quibus ipse vti soleret, vxori aliquid adsignauisset: dum id mulieris vsibus propriè adtributum esset.

46. *Paulus* "libro secundo ad Vitellium."

EA tamen adiectio legatum aliàs exiguius, aliàs pleniùs efficiat[h]. augetur, cùm sic[i] scriptum est *quæque eius causa parata sunt.* id enim significat, & si quid præter ea, quæ dicta sunt, eius causâ paratum est. minuitur, detracta coniunctione: quia ex omnibus suprà comprehensis ea sola definiuntur, quæ eius causâ parata sunt.

47. *Vlpianus* "libro 22. ad Sabinum."

SI quid earum rerum antè[k], comparauit, quàm vxorem duxit: si id ei, vt vteretur, tradidit: perinde est, quasi postea parauisset. ex eo autem legato ea pertinent ad vxorem, quæ eius causâ empta, comparata, quæque retenta sunt. in quibus etiam quæ prioris vxoris, quæque filiæ, neptis, vel nurus fuerunt, continentur.

1 ¶ Inter emptum[l] & paratum quid intersit, quæritur. & responsum est, in empto paratum inesse[m], in parato non continuò emptum contineri. veluti si quis, quæ prioris vxoris causâ emisset, posteriori vxori tradidisset: eas res eum posterioris vxoris causâ parauisse, non emisse, constat. idéoque quamuis maritus posterioris vxoris causâ nihil emerit: tamen tradendo, quæ prior habuerit, eius causâ parata sunt: & si ei adsignata[n] non sunt, legato cedunt. at quæ prioris vxoris causâ parata sunt, ita posteriori debentur, si ei adsignata sint. quia non est ita de posteriore vxore cogitatum, cùm compararentur.

a Præsenti & cōsentienti non fit iniuria.
b Ex legato repudiato, nihil peti potest.
c *l.11.ʒ.de condit. instit.*
d Imò, est tatū, *l.si cui.ʒ.de condit. & demonstration.* Quid: valētne onus adoptandi, licèt petitionem fideicōmissi non inducat ei quem iussit testator adoptare? An potiùs nullo modo valet id onus, tāquam contra bonos mores? An *d. l. si cui* agitur de emācipando: hîc de adoptando? *adde l. si quis in testamento. ʒ. de condit. instit. l. filiumfamilias. § secundùm vulgarē. ʒ. de legat. 1.*
e regionem, tractum.
f id est, in eos tranferri: ducta locutione ex eo quòd veteres in foro, & de mensæ scriptura magis quàm ex arca, domóque pecuniam numerabant: nā quòd argentarius Titio acceptū ferret, Titiíque nomen expūgeret, transcribere dicebatur: hæc vox etiam reperitur *in l.13. ʒ. ad Velleianm. l.12.ʒ.de præscriptis. l.14.in fi. Cod. de sacrosanctis eccles.*
g Imò, non potest, *l.64.ʒ.de contrah. emptione.*
h *l.81.§.1.ʒ.de legat.1.*
i *Ad*, pro apud, *vt l.3.ʒ.apud eum à quo appellatur: l.7.ʒ. de incendio:* vt apud pro ad. *l. 43.ʒ.familiæ.*
k *l.14.§.1.versic. Paulus respondit in fin.ʒ. de vsuris.*
l Pater naturalis dotando filiam, magis compensandi, quàm donandi animum habuisse videtur: secus in legitimo, *l.vlt. Cod. de dot. promiss.* hinc colligitur, Patrem naturalem non cogi filias dotare. *vide quæ notaui ad leg. 19. ʒ. de ritu nuptiarum.* Quod Paleotus *tractatu de spuriis c.49. numero 5.* negat pertinere ad patrē naturalem, qui multa filiæ bona habeat. *vide* Cāpegium *tractatu de dote. parte 1. quæst.17.*
m *vide l. 162.ʒ.de verb. signif.*

t quantitate relicti.
u quo nomine cohæres à cohærede cogi potest actione familiæ vel præscriptis in factum *l.18. §.2. ʒ. familiæ.* ab extraneo non potest, sed à Pontificibus. *l.50.in fi. ʒ. de hereditat. petitul. l.8.ʒ. de religiosis l. vltim. ʒ. de mortuo inferendo. l. 28. Cod. de episcopis:* vel à prætore, *l.14.§.2.ʒ. de religiosis.*
† Imò, difficile est, *l.1. Cod. de dotis promiss. adde l. cùm post. §. generaliter. ʒ. de iure dot.*
x *v. l.60. l.69. §. 4. ʒ. de iure dot. l. 25. Cod. de nupt. l. 9. Cod. de administr. tut.*
y Esse, alicubi, ea intelliguntur, quæ ibidem sunt perpetuò nō ad tempus.
z vel casu, *l.67. l 68. in fin. l.84. in fin. ʒ. eod. l.3. §.3. ʒ. heredib. instit. l.32. §. 2. ʒ. de vsu & vsufr.*
a *His quæ ibi erunt* legatis, pecunia fœnerandi causa non intelligitur legata, *vt hîc.* Cur ita? quæ fœnerandi causa alicubi pecunia est, ad tempus est, non perpetuò, modò ibi est, modò nō est. Hoc autem legato, *quæ ibi erunt*, legata intelligūtur quæ perpetuò ibi sunt non ad tempus, verbi τὸ εἶναι, ea natura est, vt res momētarias, fluxas ac minimè manētes nō innuat. adde quæ scripsi *ad l.41. §. 6. in fin. ʒ. eod.*
b *Synopsis Basilic. 44. Tit.3.c.49.*
c *l.47.ʒ.eod. l.13.ʒ. de auro.*
d Paratorum, vxoris causa, voce intelligitur id omne quod eius causa paratū est: puta continetur, vestis, argētum, aurum, ornamēta, cætera, quæ vxoris gratia parari solent.
e Parata alicuius causa ea videntur, quæ ad eius vsum proprium sunt destinata: non quæ ad vsum communem eius & alterius.
f *l.10.ʒ. de auro.* *l.47. in pr.*
h *al.* efficit.
i *d. l.10. vers. sed quod Quintus. ʒ. de auro.* Pone ita legatum: *Vestem, aurum, argentum, quæ vxoris causa parata sunt do lego.* Relatiuū *quæ* ea tantùm demonstrat quæ nominatim sunt expressa. At cùm ita lego, *Vestem, aurum, argentum, quæque vxoris causa parata sunt do, lego:* legatum in hac specie augetur. Nec enim vestis aurum & argentum tantùm debetur, sed alia, quæcunque vxoris causa parata fuerint. Tanti interest, relatiuo *quæ* adiiciatur coniūctio *que*, an non adiiciatur. priore enim casu exiguius est legatum: vberius posteriore.
k *vide l.45. in fi. ʒ. eod.* l *l.49. §.3. ʒ. eod.*
m Imò non inest: Nam qui legat empta, non legat parata *l.49. §.3. ʒ. eod.*
n i. tradita: Adsignare & tradere idem est, *l.19. ʒ. de auro. l. 22. ʒ. de manumiss. test.* Plinius *10. Epist. vide Cuiac. 12. obs. 8. in fin.*

n *l.114. §. 11. in fi. ʒ. de legat 1.* o *l.11. §.6. ʒ. eod.* p Restituere, *cùm volet*, rogatus, post mortem suam restituere rogatus intelligitur. In vltimis voluntatibus moriendo quis velle videtur, *vt hîc.* Imò moriendo videtur nolle. *l. centum. § si ita stipulatus. ʒ. de verb. oblig.* Aliud in contractibus: aliud in vltimis voluntatibus. q satis exigi qui vetat, fideicommissi diem non differt. r Fideicommissum purè relictum, statim peti potest. ſ statim sc. Imò, statim peti non debet, sed post mortem matris. *arg. l. 75. ʒ. ad Trebell.* t ¶ Imò ab ea tantùm, cui sepulturæ cura commissa est. potest enim vel vnum tantùm heredum testator onerare. *l. cùm ab vno. ʒ. de legat. 2.* potest, si vult: sed hîc in dubio præsumitur cura sepulturæ vni tantùm iniecta: cæteros sumptus ex æquo ab heredibus faciendos esse voluisse. quod etiam colligitur ex

48. *Paulus* "libro quarto ad Sabinum."

NAm ne id quidem, quod traditum est, si postea adēptum sit, legato cedet.

4. *De concubinæ.* 5. *Vel vxoris.* 7. *Vel filij filiæve vel serui seruæue causa paratis.*

49. *Vlpianus* "lib. 22. ad Sabinum."

ITem legato continentur mancipia: putà lecticarij[a], qui solam matremfamiliàs portabant. item iumenta, vel lectica[b], vel sella, vel burdones[c]. item mancipia alia: puellæ fortassis. quas sibi comatas[d] mulieres exornant.

1 ¶ Sed & si fortè virilia ei quædam donauerit, quodammodo eius causa parata videbuntur.

2 ¶ Proinde si quædam promiscui vsus sint, solitus tamen fuerit ab ea quasi vsum mutuari: dicendum erit, ipsius causa videri parata.

3 ¶ Item interest[e]: *ipsius causa parata*[f], sint ei legata: an *ipsius causa empta.* paratis enim omnia continentur, quæ ipsius vsibus fuerunt destinata[g]. empta verò ea sola, quæ propter eam empta fecit maritus. vnde non[h] continebūtur emptis solis legatis, quæ alia ratione paterfamilias adquisita ei destinauit. vtroque autem legato, continebūtur, & quæ maritus emi mandauerat, vel quæ emerat, necdum autem ei adsignauerat, adsignaturus si vixisset.

4 ¶ Parui autem refert, vxori, an concubinæ quis leges, quæ *eius causâ empta parata sunt.* sanè enim, nisi[i] dignitate[k], nihil interest.

5 ¶ Si vxori aurum, *quod eius causâ paratum est*, legatū sit: & postea sit conflatum[l], materia tamen maneat: ea ei debetur.

6 ¶ Sed vt legatum valeat, mortis tempore vxorem esse debere, Proculus scripsit. & verum est. * separatio[m] enim dissoluit legatum.

7 ¶ Hoc legatum & filio & filiæ relinqui potest, *Quæ eius gratia parata*[n] *sunt:* & seruo seruæque. & continebuntur, quæ ipsi sunt adtributa[o], vel destinata[p].

De legato, cùm in suam tutelam peruenerit. 4. *Vel cùm sui iuris fuerit factus.* 5. *Vel cum ad pubertatem peruenerit.* 6. *Vel cum suæ ætatis: vel legitimæ: vel iustæ, vel maturæ factus sit: vel, cum adoleuerit.*

50. *Idem* "libro 23. ad Sabinum."

CVm filiofamiliàs ita legatur, *Cum is in*[q] *tutelam suam*[r] *peruenerit:* pubertatis tempus significatur. Et sanè si impuberi[s] filiofamiliàs legatum sit: plerumque sentiendū est, quod Sabinus ait, vt non & paterfamiliàs fiat, sed vt pubes. Cæterùm si mater quæ suspectam habuit mariti, à quo diuorterat, vitam, filio suo, quamuis impuberi leget: non videtur sensisse de eo tempore, quo pubes est: sed eo, quo & pubes, & paterfamiliàs est. Nam & si pubes fuit: multò magis dicemus, de patrefamiliàs eam sensisse: ac si dixisset, *In suam tutelam & in suam potestatem.*

1 ¶ Quod si quis patrifamiliàs impuberi leget, cùm suæ tutelæ sit: de pubertate sensit. Interdum & de viginti quinque annis, si mens testantis appareat. Nam si iam puberi, minori tamen vigintiquinque annis legauit: proculdubio anni vigintiquinque erunt præstituti.

2 ¶ Item si furioso[t], vel prodigo, vel ei, cui prætor ex causa curatorem dedit, ita sit legatum: puto, & de eo sensum casu, quo curæ, & tutelæ liberetur.

3 ¶ Ex his & huiusmodi apparet, volūtatis quæstionem Sabinum interpretatum. Et vtique non dubitaret: si puberi, & multò magis maiori vigintiquinque annis ita sit legatum: de sua potestate testatorem sensisse.

4 ¶ Sic autem hæc scriptura varia est, & voluntatis habet quæstionem: vt illa quoque, si quis ita scripserit, *Cum sui iuris fuerit factus*: nam aliter aliàs accipiatur[u]. & plerumque[x] potestatis liberationem cōtinet, plerumque pubertatem, vel vicesimumquintum annum.

5 ¶ Ego quidem, & si quis iam puberi, minori tamen vigintiquinque annis sic legauerit, *Cum ad pubertatem peruenerit*: puto, de ætate[y] eum sensisse, quæ caret[z] in integrum restitutione.

a Sellis & lecticis honestiores fœminæ vehebátur. quarum vsus probrosis fœminis interdictus à Domitiano, teste Suetonio & Dione 58. Seneca de remediis fort. Apuleio 11. *Metamorph.* vnde Tertullianus, pessum ire pudicitiam quærebatur, quòd stolis sellisq; de auratis, in publico mulieres versarentur, quò facies de plano posset perspici. adde quæ scripsi de veste matronorum & meretricum *ad l.* 15. §. 15. ʃ. *de iniur.* & de sella gestatoria, *ad l.* 7. ʃ. *de seruit. rustic. præd.* §. 7. *Theophil. de iure naturali.*

b de qua vide *l.* 7. ʃ. *de seruitutib. rust.*

c i. mulos. eodē namque sensu *ad l.* 62. ʃ. *eod*, Græci scribunt, τῷ λεγάτῳ τῶν βρδονίων καὶ αἱ μοῦλαι ἐμπεριέχονται. (*Synopsis Basilic.* 44. *Titul.* 3. *c.* 58. legit κορδονίων) Hieronymus in *translatione* 2. *Regum*, vt tollam onus duorum burdonum. Burdones etiam manui & burici vocantur. *vide Cuiac.* 10. *obs.* 16. *in pr.* Pessimè Accursius hic exposuit, baculos quibus efferetur domina: eósue qui dominā portabant.

d queis sibi comas mulieres. *Cuiac. ibidem.* Hæ sunt quæ cinisflones dicuntur, ornatrices. *vide l.* 65. §. 3. ʃ. *eod.*

e Generis legato, species omnes continētur: speciei verò, nō continetur alia species sub eodē genere posita.

f inter paratum & emptū interest. *v. l.* 47. §. 1. ʃ. *eod.*

g Imò destinata ad vsum non videntur contineri: cùm non habeantur pro traditis. *l. cætera in fin. l. sequent.* ʃ. *de legat.* 1.

h Imò empti nomine continetur paratum. *l.* 47. §. 1. ʃ *eod.*

i Vxor à concubina non differt nisi dignitate, *vt hic.* Quid ita? Vtraque coniunctio iure ciuili comprobatur. *l.* 1. ʃ. *de concubin. Nouell. quibus modis naturales.* §. 1.

k Nomine matrisfamiliàs quálibet honestam mulierem intelligimus, *l.* 41. *infi.* ʃ. *de ritu. l.* 3. *infi.* ʃ. *de liber. exhib. l.* 46. *infi.* ʃ. *de verborum signif. l.* 29. *Cod. de adulteris. adde l.* 67. §. 10. ʃ. *de legat.* 2. *vide Cuiacium* 3. *obseruat.* 18.

l *l.* 44. §. 2. ʃ. *de leg.* 1. m *l.* 13. ʃ. *de auro.*

n Parati verbo adtributa & destinata continentur.

o Adtributa à destinatis distinguuntur.

p Destinata dicuntur quæ parata.

q In tutelam suam venisse, nihil aliud quàm pubertatis tempus, attigisse: idque tempus, quo quis alterius tutelam euadens, suam subire videtur.

r *l. vlt.* ʃ. *de iure deliberandi: instit de pupillari.*

s Impuberi filiofamiliàs relictum, cùm primùm pubes factus fuerit non debebitur, licèt nōdum sit paterfamiliàs.

6 ¶ Idem & si "quis," *Cum suæ ætatis fuerit factus:* vel, *legitimæ ætatis*: vtrùm de pubertate, an de vigintiquinque annis sensum "sit," disputari de voluntate potest. non minùs quàm si ita adscripserit, *Cum iustæ*[a] *ætatis "sit" factus:* vel, *cum maturæ ætatis:* vel, *cum adoleuerit.*

De legato cùm in tutelam suam peruenerit.

51. *Paulus* "libro quarto ad Sabinum."

SI filiæfamiliàs ita legatum sit, *Cū in tutelam*[b] *suam peruenerit:* tunc debebitur, cùm viripotens[c] facta fuerit.

52. *Vlpianus* "libro 24. ad Sabinum."

LIbrorum appellatione continentur omnia volumina[d]: siue in charta, siue in membrana sint, siue in quauis alia materia. sed & si in philyra[e], aut "in" tilia, (vt nōnulli conficiunt) aut in quo alio corio: idem erit dicendum. Quòd si in codicibus sint membraneis, vel chartaceis, vel etiam eboreis, vel alterius materiæ, vel in ceratis codicillis: an debeantur, videamus. & Gaius Cassius scribit, deberi & membranas libris legatis. consequenter igitur cætera quoque debebuntur, si non aduersatur voluntas testatoris.

1 ¶ Si cui centum libri sint legati: centum volumina, ei dabimus: non centum, quæ quis ingenio suo metitus est, cui ad libri scripturam sufficerent. vtputà cùm haberet Homerum totum in vno volumine: non quadraginta octo libros computamus: sed vnum Homeri volumen pro libro accipiendum est.

2 ¶ Si Homeri corpus[g] sit legatum, & non sit plenū: quantæcunque partes[h] hodie inueniantur[i] debentur.

3 ¶ Libris autem legatis bibliothecas[k] non contineri Sabinus scribit. idem & Cassius. ait enim, membranas, quæ scriptæ sint, contineri. deinde adiecit, neque armaria, neque scrinia, neque cætera, in quibus libri conduntur, deberi.

4 ¶ Quod tamen Cassius de membranis puris scripsit, verum est. nam nec chartæ puræ "debentur," libris legatis: nec chartis[l] legatis, libri debebuntur. nisi fortè & hic nos vrserit voluntas[m]. vtputa si quis fortè chartas sic reliquerit, *Chartas meas vniuersas:* qui nihil aliud, quàm libros, habebat: studiosus studioso. nemo enim dubitabit, libros deberi. nam & in vsu plerique libros chartas appellant. Quid ergo, si quis chartas legauerit puras? membranæ non continebuntur: neque cæteræ adscribendum materiæ: sed nec cœpti[n] scribi libri.

5 ¶ Vnde non malè quæritur, si libri legati sint, an contineantur nondum perscripti. & non puto contineri. non magis quàm vestis appellatione, nondum detexta[o] continetur. sed perscripti libri nondū malleati[p] vel ornati cōtinebuntur. proinde & nondū conglutinati, vel emendati continebuntur. sed & membranæ nondum consutæ continebuntur.

6 ¶ Chartis legatis, neque papyrum ad chartas paratum, neque chartæ nondum perfectæ continebuntur.

7 ¶ Sed si bibliothecam legauerit: vtrùm armarium[q] solum, vel armaria "cōtinebuntur:" an verò libri quoque contineantur, quæritur. & eleganter Nerua ait, interesse "id," quod testator senserit. nam &[r] locum significari bibliothecam eo, aliàs armarium," (sicuti dicimus, eboreā bibliothecam emit) "alias libros," sicuti dicimus, bibliothecam emisse." Quod igitur scribit Sabinus, libros bibliothecam non sequi: non per omnia verum est. nam interdum armaria quoque debentur, quæ plerique bibliothecas appellant. planè si mihi proponas adhærentia[s] esse membro[t] armaria, vel adfixa: sine dubio nō debebuntur, cùm ædificij portio sint.

8 ¶ Quod in bibliotheca tractauimus, idem Pomponius libro sexto ex Sabino in dactyliotheca[u] legata tractat. & ait, anulos quoque contineri: non solùm thecam, quę anulorum causa parata sit. hoc autem ex eo cōiectat: quòd ita proponitur quis legasse, *Dactyliothecam meam, & si quos præterea anulos habeo.* & ita Labeonem quoque existimasse air.

t *lege antepenult. Cod. de curat. furiosi.*

u *al.* accipitur

x sui iuris dicūtur, qui vel potestate liberati, qui puberes, qui XXV. annum attigerunt.

y de ea ætate. *Hal.*

z nec enim sufficit ad veniam impetrandam ætatis allegatio, *l. vlt. Cod. de his qui ven. atat.*

a ¶ Ætates hîc tres enumerātur, Iusta, matura, adolescens. & paulò antè, sua ætas, legitima.

b id est, tutelæ finem.

c *l.* 5. §. 2. ʃ. *quibus ex caus. in possess. eatur.*

d Ideo dicta sūt volumina, quòd veteres volumina, in cilyndrū modum complicare solebát. *vide Paul.* 3. *sent.* 6. §. 87.

e foliis chartæ non colligatis. 13. *Plin.* 15. 16. *cap.* 26. 20. *cap.* 3. de philyra & tilia vide Cottam *in memoralib. in voce Librorum.*

f *Synopsis Basilic.* 44. *Titul.* 3. *cap.* 48. Volumē & liber hîc, idē: quod Laurētius Valla non admittit authoritate Plinij, qui tres libros in sex volumina diuisos (propter amplitudinem) refert: ita volumen libro minus esse. sed Valla parum adsequitur hūc locum. Porrò volumen, à voluēdo: vnde volumen: serpentis cauda est Virgilio & Valerio.

g eodem modo Latinè diceremus, Corpus iuris ciuilis. Corpus enim sumitur pro opere aliquo scripto. *Cicero ad Quint. fratrem* 2. Hinc σωματοποιεῖν legū. *Nouell. Leonis* 1.

h quantæcumque partes inueniantur *Haloan.* quantæcumque partes rhapsodiæ. alij ita legunt.

i *l.* 76. ʃ. *eod.*

k de bibliothecis §. 7. ʃ. *eod. adde l.* 50. ʃ. *de contrah. empt.*

l Chartarū nomine, libros legatos videri prudentes coniciūt tribus argumentis: quòd dixerit testator chartam vniuersam, quòd nullas alias chartas quàm libros habuerit, quòd studiosus studioso ita legauerit. *v. Cuiac. consult.* 35.

m *vide l.* 15. *Cod. de fideicom.*

n *l.* 19. §. 11. ʃ. *de auro:* de destinatione *v. quæ not. ad l.* 58. §. 1. ʃ. *pro socio.*

o *l.* 22. *l.* 23. ʃ. *de auro.*

p hac voce vtitur Columella 12. *c.* 19.

q *l.* 12. §. 34. ʃ. *de instructo: l.* 50. ʃ. *de contr. empt.*

r Festus: Bibliothecæ, & apud Græcos & apud Latinos, tam librorum per se magnus numerus, quàm locus ipse, in quo libri collocati sunt, appellantur.

s *v. l.* 17. ʃ. *de act. empt. l.* 12. §. 23. ʃ. *de instructo*

t Membrum pro cubiculo sumitur, hîc & *l.* 13. §. 1. ʃ. *de manumiss. testam.*

u anulorum capsula 37. *Plin.* 1.

9 ¶ Sunt tamen quædam, quæ omnimodo legatum sequuntur. vt lectum legatum contineat, & fulctra [a] & armariis & loculis claustra & claues cedunt.

De argento legato. 1. De anulis legatis.

53. *Paulus* "libro quarto ad Sabinum."

ARgento legato constat arculas [b] ad legatarium non pertinere.

1 ¶ Item anulis legatis dactyliothecæ[c] non cedunt.

De verborum hoc amplius.

54. *Pomponius* "libro septimo ad Sabinum."

SI purè tibi legauero: deinde postea scripsero ita: *Hoc*[d] *amplius, si nauis ex Asia venerit, heres meus ei fundum dato*: verius est, eo verbo *amplius* superiora repeti. Sicuti dicimus, *Lucius Titius plebi quina milia dedit, hoc amplius Seius visceratiouem*[e]: quina quoque milia Seium dedisse intelligimus. Et, *Titius accepit quinque, Seius hoc amplius fundum*: Seium quinque quoque cepisse intelligimus.

De lignis & materia. 7. De lignis, carbonibus, titionibus lignis coctis. 8. De sulphuratis. 9. De ad faces paratis. 10. De strobilis.

55. *Vlpianus* "libro 25. ad Sabinum."

LIgni [f] appellatio nomen generale est. sed sic separatur: vt sit aliquid materia [g], aliquid lignum. materia est, quæ ad ædificandum, fulciendum necessaria est. lignum, quidquid comburendi causa paratum est. Sed vtrùm ita demum, si concisum sit, an & si non sit? & Quintus Mucius libro secundo refert, si cui ligna legata essent, quæ in fundo erant: arbores quidem materiæ causâ succisas non deberi. nec adiecit, si "non" comburendi gratia succisæ sunt, ad eum pertinere. sed sic intelligi consequens est.

1 ¶ Ofilius quoque libro quinto iuris partiti ita scripsit, cui ligna legata sunt, ad eum "omnia" ligna pertinere, quæ alio nomine non appellantur: veluti virgæ: carbones, nuclei oliuarum, quibus ad nullam aliam rem, nisi ad comburendum, possit vti. sed & balani[h], vel si qui alij nuclei.

2 ¶ Idem libro secundo negat, arbores nondum concisas, nisi quæ minutatim conciduntur, videri ei legatas, cui ligna legata sunt. ego autem arbitror, hoc quoque ligni appellatione contineri, quod nondum minutatim fuit concisum, si iam concidendo fuit destinatum. proinde si siluam huic rei habebat destinatam: silua quidem non cedet: deiectæ autem arbores lignorum appellatione continebuntur: nisi aliud testator sensit.

3 ¶ Lignis autẽ legatis: quod comburendi causâ paratum est, continetur: siue ad balnei calefactionem, siue diætarum[i] hypocaustarum[k], siue ad calcem, vel ad aliam rem coquendam solebat vti.

4 ¶ Ofilius libro quinto iuris partiti scripsit, nec sarmenta ligni appellatione contineri. sed (si voluntas non refragatur) & virgulæ, & gremia[l], & sarmenta[m], & superamenta materiarum, & vitium stirpes, atque radices [n] continebuntur.

5 ¶ Lignorum appellatione in quibusdam regionibus (vt in Ægypto: vbi arundine proligno vtuntur. & arundines, & papyrum comburitur) & herbulæ quædam, vel spinæ, vel vepres continebuntur. quid mirum? cùm ξύλον *id est, lignum*, hoc: & naues[o] ξυληγὰς[p]. *id est, lignorum vectrices*, appellant, quæ hæc ἀπὸ τῶν ἑλῶν. *id est, à paludibus* deducunt.

6 ¶ In quibusdam prouinciis & editu [q] bubum ad hanc rem vtuntur.

7 ¶ Si lignum [r] sit paratum ad carbones coquendas [s] atque conficiendas: ait Ofilius libro quinto iuris partiti, carbonum appellatione huiusmodi materiam non contineri. sed an lignorum? & fortassis quis dicet, nec lignorum. non enim lignorum gratia hæc testator habuit. sed & titiones, & alia ligna cocta ne fumum faciant, vtrùm ligno, an carboni, an suo generi adnumerabimus? & magis est, vt proprium genus habeatur.

8 ¶ Sulphurata [t] quoque de ligno æquè eandem habebunt definitionem.

9 ¶ Ad faces [u] quoque parata, non erunt lignorum appellatione comprehensa, nisi hæc fuit voluntas.

10 ¶ De pinu [x] autem integri strobili[y], ligni appellatione continebuntur.

De palis & perticis.

56. *Paulus* "libro quarto ad Sabinum."

PAli[z], & perticæ in numero materiæ redigendi sunt, & ideo lignorum appellatione non continentur.

a fulcra *Hal.* fulcrum lecto cedit *l.26.§.1.in fin.j.de adquir.rer.dom.*

b Arculas argẽteas Heliogabalus fertur primꝰ habuisse. *Lampr.*

c *v.l.67.j.de furt.*

d *l.10.§.2.j.de annuis. l.3.j.de dolo.* de hac voce vide Cuiacium 8. *obs.*36.

e Visceratio, διανομὴ κρέως, Glossis: quid esset, dixi *ad l.122.s.de legat.1.*

f *l.167.j.de verb. signif.*

g Aliud est materia, aliud lignũ *dixi ad l.12.s.de vsufructu. dixi ad Festũ in Abietaria negotiatio.*

h *d.l.167.in fine,* βάλανος generale nomen est, omnia continens quæ apud nos glandis vocabulo comprehenduntur: de quibꝰ *v. Dioscoridem c.*154. *&* 13. *Plin.* 4.

i Diætæ cubicula, siue cœnacula, in quibus viuimus versamúrque æstate ad vmbram, hyeme ad solem. ἐκ τοῦ διαιτᾶσθαι, i. viuo. hæc vox reperitur in lege 13.§.7.8.*s.de vsufruct. l.43.§.1.s.de leg.1.* hinc diætarij *l.12.§.42.j.de instructo.* δίαιτα, cœnaculũ Gloss.

k *l.16.s.mandati.* ὑποκαυστον ἐκ τοῦ ὑποκαίειν. locus, qui succenso sub pauimento igne, calefieri solet.

l *l.13.in fi.j.arbor. furtim cæsarum.* hinc gremiales arbores. *v.l.7.§.12.s.soluto.*

m adde Festum *in Sarpta.*

n *al.* ridicas. *vt l.15.§.3.j.quod vi.*

o *v. quæ notaui ad l.1.§.12.s.de exercitoria.*

p Alciatus 2. *præ termiss.* legit χέδια, vel ξυλοφόρας νῆας.

q i. stercore, excreméto. Editus dicitur ab edendo, seu extra mittendo.

r *l.167.j.de verb. signif.* lignum deputatum ad carbones coquendos, non est lignum. vide quæ de destinatione scripsi *ad l.58.§.1.s.pro socio.*

s coquendos. *Hal.*

t sulphurata *Haloand. d.l.167.*

u *d.l.167.*

x *d.l.167.*

y στρόβυλος. i. nucleus pinus. *vide Plin.16.c.15.*

z *l.17.s.de contr. empt. l.168.j.de verb.signif.*

De materia arca, armario.

57. *Pomponius* "libro trigesimo ad Sabinum."

SEruius respondit, cui omnis[a] materia legata sit, ei nec arcam, nec armarium legatum esse.

De vxoris causa paratis.

58. *Vlpianus* "libro quarto Disputationum."

CVm vxori suæ quis ea, quæ eius causâ parata sunt[b], legasset, deinde[c] viuus purpuras cõparasset in prouincia, nec dum tamen aduexisset: rescriptum est, ad mulierem purpuras pertinere.

De chirographo.

59. *Iulianus* "libro 34. Digestorum."

QVi chirographum[d] legat: nõ tantùm de tabulis cogitat: sed etiam de actionibus, quarum probatio tabulis continetur. appellatione enim chirographi vti nos pro ipsis actionibus, palam est: cùm venditis chirographis, intelligimus nomen venisse. quin etiam si nomen [e] quis legauerit: id, quod in actionibus est, legatum intelligitur.

De agnis. 1. De seruis & ancillis vrbanis. 2. De vxoris causa paratis, de penu. 3. De prædiis & quæ prædiorum colendorum causa parata sunt.

60. *Alfenus* "libro 2. Digestorum à Paulo Epitomatorum."

CVm quæreretur, agni [f] legati quatenus viderentur: quidam aiebant, agnum dumtaxat sex mensium. sed verius est, eos legatos esse, qui minores[g] anniculi essent.

1 ¶ Seruis & ancillis vrbanis[h] legatis, agasonem mulionem legato non cõtineri respondi, eos enim solos "in" eo numero haberi, quos paterfamiliàs circum[i] se ipse sui cultus causa haberet.

2 ¶ Lana, lino, purpura vxori legatis, quæ eius causà parata essent: cùm multam lanam, & omnis generis reliquisset: quærebatur, an omnis deberetur. respondit, si nihil ex ea destinasset ad vsum vxoris, sed omnis commixta esset: non dissimilem esse deliberationem, cùm penus legata esset, & multas res, quæ penus essent, reliquisset, ex quibus paterfamiliàs vendere solitus[k] esset. nam si vina diffudisset, habiturus vsioni[l] ipse, & heres eius: tamen omne in penu existimari. sed cùm probaretur, eum, qui testamentum fecisset, partẽ penus vendere solitum esse: constitutum esse, vt ex eo, quod ad annum[m] opus esset, heredes legatario darent. sic, mihi placet, & in lana fieri: vt ex ea, quod ad vsum annuum mulieri satis esset, "ea" sumeret. non enim deducto eo, quod ad viri vsum opus esset, reliquum vxori legatũ esset: sed quod vxoris causa paratum esset. 3 ¶ Prædiis legatis: & quæ eorũ prædiorum colendorum causa empta, paratáque essent: neque topiarium, neque saltuarium legatum videri ait: (topiarium enim ornandi, saltuarium[n] autem tuendi[o] & custodiendi fundi, magis quàm colendi, paratum esse) asinum machinarium legatum videri: item oues[p], quę stercorandi fundi causâ pararentur: item vpilionem[q], si eius generis oues curaret.

De textoribus qui sui essent cùm moreretur.

61. *Idem* "lib 8. Digestorum à Paulo Epitomatorum."

TExtoribus omnibus, *qui sui eßent, cùm moreretur*, legatis: quæsitum est, an & is, quem postea [r] ex his ostiarium fecisset, legato contineretur. respondit, contineri. non enim ad aliud artificium [s], sed ad alium vsum transductum esse.

De sexu masculino & fœminino.

62. *Iulianus* "libro singul. de Ambiguitatibus."

QVi duos mulos habebat, ita legauit: *mulos duos, qui mei erũt, cum moriar, Seio heres dato.* idem nullos mulos, sed duas mulas reliquerat. respondit Seruius, deberi legatum: quia[t] mulorum[u] appellatione etiam mulę continentur. quemadmodum appellatione seruorum etiam[x] seruæ plerumque continentur. Id autem eò venier, quod * semper sexus[y] masculinus "etiam" femininum "sexum" continet.

De repetitione legatorum.

63. *Idem* "lib.1.ad Vrseium Ferocem."

IN repetundis legatis hæc verba: quæ adiici solent, *itẽ*[z] *dare damnas esto*: & ad condiciones, & ad dies legatorũ easdem repetendas referri, Sabinus respondit.

a *l.88.§.1.j.eod.*

b parata essent. *Hal.*

c deinde viuus *Hal. v.in hanc l. Cuiac.* 12.*obs.*8.

d *l.44.§.5.l.84.§.7.s.de leg.1.l.3.§.1.j.de liberat.leg. l.18.§.2.l.28.j.de mort.caus.donat.*

e *l.4.j.de verb.signif.*

f *l.65.in fin.j.eod. Paulus 3.sent.6.§.74.*

g *Synopsis Basil.* 44.*tit.*3.*c.*56.

h vrbanis seruis legatis agasones & mulieres non continentur, sed ij tantùm, quos paterfamiliàs circum se sui cultus causa habuit.

i *l.99.j.eod. l.12.j.de supellect. l.116.j.de verb.signif.*

k *l.4.§.2.j.de penu legata*: de loco à solitis & cõsuetis dixi *ad l.9.§.8.s.de reb. cred.*

l vsionis verbo vsus est Iuriscõsultus quoque *in l.27.§.4.j.de auro.* sic vsio Varroni: & abusio Ciceroni 11. *ad Atticum* 20.

m Ita pro vno tantùm anno debebitur. *adde l.nã quod liquidè. §.itẽ si quis.j.de pena legata.*

n *de quo l.12.§.4.j.de instructo.*

o *l.16.§.1.s.de vsu & habitat.*

p *l.9.j.de instructo.*

q opilionem. *v. Paul.3.sent.6.§.38.in fin.* opilio, quasi ouilio. i. ouium custos.

r Mutatio artificij ad officium, non mutat substantiam legati.

s Seruo ab vno artificio ad aliud translato, legatũ extinguitur. *vide Cuiac.9.obser.17. adde l.65.§.1.j.eodem.*

t Mulorum legato, mulæ continentur.

u Ϛκρδονιων. *de quibus v. l.49.s.eod. Synopsis 44. Titul.3.c.8.*

x *l.81.j.eod.l.101.l.195.infi.j.de verbor.signif.*

y Masculinus sexus fœmininũ semper cõtinet.

z *Idẽ* dictio inducit repetitionem præcedentis qualitatis, vbi personarum vel rerum identitas est. *v.Bart.hic.*

a *l.6.j.de instructo.*
b Kalendario legato vel excepto à legato, nomina debitorum & pecuniæ destinatæ ad Kalendariis legatæ vel exceptæ intelliguntur.
c *l.34.§.1.s.eod.l.88.s.de leg.2.*
d *adde l penultim.j.de adimendis.*

e Negotiatores serui dicuntur, qui ad emendũ, locãdum & conducendum præpositi: at non ij qui officium aliquod exercent in herili domo, *vt hic.* Quid qui mutuũ dat: qui proprias possessiones locat, aut alias conducit: qui semel quid meritus est: éstne negotiator? non est. *Bart.*
f *fortè legendum* piscationibus.
g Officij & artificij discrimen est. de effectu huius differentiæ vide Forcatulum *c.27.Penus.*
h *l 12.in f.s.quib. mod. vsus fr. adde l.65.s.de legat.2.*
i Quia officium artificio mutatur, non idem è contrario. Cùm lecticarius cocus postea factus est, si vnus seruus, &c. Zoanetus *c.7.restitution.* ita monet legendũ.
k *v. Cuiac.9.obs.17.in pr.*
l Lecticarij hîc, *& §.1.j.eod.* An artifices qui lectos faciunt, an potius qui lecticam portant? vide quæ scripsi *ad l.8.§.6.s.de leg.1.*
m Cocus nomẽ officij non artificij hîc constituitur. Atqui inter artifices refertur *§.2.j.eod.* quod & confirmat *l. si quid vẽditor. s. de ædilitio.* Ita Liuio quęritur de insigni temporis luxu, quo coqui ministerium in artẽ transiit. & extãt Cœlij Apicij de re culinaria, libri decem, vbi eam artificẽ nominat. An dicemus cum Accursio coquum esse artificem, cùm delicatiores cibos apparat? An hîc dicemus coquum nominari artificem: neque lecticarium (hoc est, qui lecticam portet) in coquũ euasisse: sed cocũ in lecticariũ? Quærat aliquis, cui bono hæc ita sollicitè disquiri oporteat? si cocum artificem posuerimus, eadem opera pluris æstimari fatebimur. *l.si duobus.§.sancimus Cod.communia de legat* Deinde si artificiales vel fabriles operas indebitas patrono libertus errore iuris præstiterit, æstimationẽ earum condicet: qui officialium æstimationem non condiceret, *l.si non sortem.§.libertus.s.de condict.indebiti.* Artificiales operæ edentis sumptu & victu præstantur. *l. suo victu.j.de operis lib.* officiales, patroni *l.operæ.j.de operis libert.*

De calendario.

64. *Africanus* "libro sexto Quæstionum."[a]

QVi filium & nepotem heredem instituerat: certa prædia, quæque in his mortis tempore sua essent, nepoti per fideicõmissum dederat, *excepto*[a] *Kalendario*[b]. mortis tempore in ea arca, in qua instrumenta & cautiones debitorum erant, pecunia nnmerata inuenta est. plerisque videbatur, vix verisimile esse, vt testator de pecunia numerata sensisset. ego autem illud dignum animaduersione existimabam: cùm quis Kalendarium[c] præstari alicui voluerit, vtrùmne nomina dumtaxat debitorum præstari voluisse intelligendus est, an verò etiam pecuniam, si qua ab his exacta, eidem tamen Kalendario destinata fuerit. & magis puto: quemadmodum si exactæ pecuniæ, & rursus collocatæ essent: permutatio nominũ non perimeret, vel minueret fideicommissum: ita ipsæ quoque pecuniæ: si adhuc[d] Kalendario, id est nominibus faciendis, destinatæ essent: eidem fideicommisso cedere debeant. quin etiam illud quoque "putem" defendi posse: vt non modò à debitoribus exactæ pecuniæ, sed quacumque de causa redactæ, eidem tamen rationi "fuerint" destinatæ, fideicommisso cedant.

De seruis negotiatoribus. 1. *De officio & artificio seruorum.* 3. *De ornatricibus.* 4. *De pecoribus* 5. *De iumentis.* 6. *De equis.* 7. *De ouibus & agnis.*

65. *Marcianus* "libro septimo Institutionum."

LEgatis seruis, *exceptis negotiatoribus*[e]: Labeo scripsit, eos legato exceptos videri, qui præpositi essent negotij excendi causa. veluti qui ad emendum, locandum, conducendum præpositi essent. cubicularios autem, vel obsonatores, vel eos, qui piscaroribus[f] præpositi sunt, nõ videri negotiationis appellatione contineri. & puto veram esse Labeonis sententiam.

1 ¶ Si ex[g] officio quis ad artificium trãsierit: quidam rectè putant, legatum exstingui[h]. quia officium artificio mutatur[i]. Non idem è contrario[k]: cùm lecticarius[l], cocus[m] postea factus est.

2 ¶ Si vnus seruus plura artificia sciat, & alij coci legati fuerunt, alij textores, alij lecticarij: ei cedere seruũ dicendum est[n]: cui legati sunt, in quo artificio plerumque versabatur[o].

3 ¶ Ornatricibus[p] legatis, Celsus scripsit, eas, quæ duos tantùm menses apud magistrũ fuerunt, legato non cedere: alij & has cedere: ne necesse sit, nullã cedere: cùm omnes adhuc discere possint: & * omne artificium incrementum recipit[q]. quod magis obtinere debet: quia humanæ naturæ congruum[r] est.

4 ¶ Pecoribus[s] legatis, Cassius scripsit, quadrupedes contineri, quæ gregatim pascuntur. & sues[t] autem pecorum appellatione continentur: quia & hi gregatim pascuntur. sic denique & Homerus in Odyssea ait:

Δήεις τόν γε σύεσσι παρήμενον, αἱ δὲ νέμονται
Πὰρ Κόρακος πέτρῃ, ἐπί τε κρήνῃ Ἀρεθούσῃ.
id est:
Inuenies hunc assidentem suibus: quæ pascuntur
Iuxta Coracis saxum, iuxtáque fontem Arethusam.

5 ¶ Iumentis[u] legatis, boues[x] non continentur: nec contrà.

6 ¶ Equis[x] "autem" legatis, & equæ continentur.

7 ¶ Ouibus[y] legatis, agni[z] non continentur. quamdiu autem agnorum loco sunt, ex vsu cuiusque loci sumendum est. nam in quibusdam locis ouium numero esse

n dicendum est, qui legatus est artificio in quo plerumque. *Hal.*
o *adde l.61.s.eodem.*
p huiusmodi mulieres ciniflones dicuntur, quibus mulieres comas sibi exornabant *adde l.49.in pr.s.eod.adde l.25.§.1.j.de auro.Festus,* Acus qua ornatrix vtitur. Acus comatoria Petronio. Ouidius, Tuta sit ornatrix. Martialis, Galenus apud Cuiacium *11.obs.16.in fin.* Hinc cinerarij, Varroni *4.de lingua.* & incoctæ Festo.
q *adde l.20.j.de fideicommiss.libert.*
r Cur congruum est? quamdiu viuimus, discere possumus *l.20.j.de fideic.libert.*
s *Paul.3 sent.6.§ 73.l.38.§.3.4.5.6.s.de ædilitio.44.Synops.3.c.61.*
t *l.2.§.2.s.ad l.Aquil §.1.Inst.de lege Aquil.*
u *l.38.§.6.s.de ædil.Paul.3.sent.6.§.74.*
x idem est in mulis, *l.62.s.eod.adde l.81.j.eod.l.195.j.de verb.signif.*
y *l.81.§.penult.& vlt.j.eodem*

z *l.60.s.eodem.* a *¶titul.6.§.76.*
b saltuum alij æstiui, alij hiberni. dixi ad Festum *in saltus.*
c solet verbum, perpetuitatem notat,
d *vide l.44.s.eodem.*
e Qui omne dicit, nihil excipit. f Imò non videtur, *l.73.l.101.j.eodem.*

videntur, cum ad tonsuram venerint.

De auibus legatis.

66. *Paulus* "lib.3.Sententiarum[a]."

AVibus legatis, anseres, phasiani, & gallinæ, & auiaria debebuntur. phasianarij autẽ, & pastores anserũ non continentur: nisi id testator expressit.

De salto, & his, quæ ibi esse solent.

67. *Marcianus* "libro 7. Institutionum."

QVi saltum æstiuum[b] legauit: & hoc amplius *etiam eas res "legauerit," quæ ibi esse solent*[c]: non videtur de illis pecoribus sensisse, quæ hieme in hibernis, aut æstate in æstiuis esse solent: sed de illis "sensit," quæ perpetuò[d] ibi sunt.

De pignore. 1. *De verbis futurum enunciantibus.* 2. *De seruis communibus.* 3. *De prædiis cum Enthecis.*

68. *Vlpianus* "libro primo Responsorum."

"IVliano respondit."

TEstatorem, adiiciendo *prædium Seianum omne*[e], eam quoque partem fundi suprascripti quasi ad se pertinentem videri[f] per fideicommissum reliquisse, quam ex causa pignoris nactus est, saluo scilicet iure debitoris.

1 ¶ Ex his verbis: *curare*[g] *agros attendere: & ita fiet, vt filius meus filios vestros vobis condonet*: fideicommissum peti non[h] posse.

2 ¶ Seruos communes à Seia ita relictos: *si*[i] *mei erunt cum moriar*: non deberi: si[k] modo hoc sensit testatrix, vt ita deberentur, si in solidum eius fuissent.

3 ¶ Prædiis cum his enthecis[l], quæ in ea possessione sunt, relictis: mancipia quoque prædiorum, cùm illîc testamenti facti tempore fuerunt, cedent: sed & quę postea accesserunt: si[m] modò hoc testator manifestè expressit.

De verborum significatione. de iuuenibus.

69. *Marcellus* "lib.singul. Responsorum."

NOn[n] aliter à[o] significatione verborum recedi oportet, quàm[p] cùm manifestum est, aliud sensisse testatorem. 1 ¶ Titius codicillis suis ita cauit: *Publio Mæuio omnes iuuenes, quos in ministerio habeo dari volo.* quæro, à qua ætate iuuenes, & in quam intelligi debeant. Marcellus respondit: quos verbis quæ proponerentur, demonstrare voluit testator: adnotionem[q] eius, qui de ea re cogniturus esset, pertinere. * non enim in causa testamentorum ad definitionẽ[r] vtique descendendũ est: cùm plerumque abusiuè loquantur: nec propriis nominibus ac vocabulis semper vtantur. cæterùm existimari posset iuuenis is, qui adolescentis excessit ætatem, quoad[s] incipiat inter seniores numerari.

De lana legata. 11. *De lino legato.* 12. *De versicoloribus.* 13. *De purpura.*

70. *Vlpianus* "lib. 22. ad Sabinum."

SI cui lana[t] legetur: id legatum videtur, quod tinctum non[u] est[x], sed αὐτοφυές *i.sponte sua natum.*

1 ¶ Siue autem facta est, siue infecta lanæ appellatione continetur. 2 ¶ Quæsitum est, vtrùm lanæ appellatione ea sola cõtineatur, quæ neta non est. an & ea, quæ neta est. vtputa stamẽ & subtemen[y]. & Sabinus & netam contineri[z] putat. cuius sententia vtimur.

3 ¶ Lanæ appellationẽ eatenus extendi placet, quoad ad telam[a] peruenisset.

4 ¶ Et sciendum, sucidam[b] quoque contineri, & lotam, si modò tincta non sit.

5 ¶ Lanæ appellatione tomentum[c] non continebitur[d].

g *facit l.32.j.de fu.* mando vt faciat *l.77.§.24.s.de leg.2.*
h Imò peti potest, *l.74.j.ad Trebell.*
i Conditio, *si meus erit*, intelligitur in solidùm, si testator hoc sensit, aliàs secus, *l.2.s.de condit.instit. l.Stichũ qui meus erit.s.de legat.1.l.si quos seruos.j.eodem.*
k *l.2.s.de condit.instit.*
l *vide l.34.§.1.s.de leg.2.vide l.2.j.de instructo.* 44. *Synopsis 3.c.64.* Cuiacius legisse videtur, enthecio *ad l.vlt.Cod.de diuer.præd.vrb.*
m *l.32.in fin.s.de leg.2.*
n 44. *Synopsis 3.c.65.* Imò aliter: interdum enim vel manifestæ voluntati testatoris non statur, *l.4.s.de leg.1.sed* Ibi erratum est in nomine appellatiuo.
o Quid: quo ordine iudex recedet à verborum significatione testamenti: est enim iudicis interpretari testamenta. *l. voluntatis. Cod.de fideicõmiss?* Primum inspicit, quid senserit testator: deinde quid verisimile: tum eo deficiente recurrit ad primam significationem verborum: quod si plures sint, propriam interpretationem sequitur, non impropriam. Quòd si plures propriæ sint, minimam sequetur, *l.in cõditionibus.l.pater seuerinam,§.conditionem j.de condit.& demonstr. l.si seruus plurim. §.vlt.s.de legat.1. Dynus c.inspicimus de regul. in 6. l.1.§.si is qui nauẽ.s.de executor.*
p *l.34.§.3.l.46.s.de leg.2.l.27.§.2.j.de instructo.*
q *l.7.Cod.de fideicommissis.*
r id est, ad propriam verborũ significationem, *l.18.§.3.j.de instructo.l.7.in fin.j.de supellectili. l.219.j.de verborum significationib. l.96.j.de regulis iuris.l.3.in fin.Cod.de liberis præteritis.*
s Iuuentutem sequitur senectus. *Senec.4.Epistol.30.* Iuuenis censetur qui inter senex non refertur. t *l.88.j.eodem*
u Imò, lana legata, ea etiam quæ tincta est debetur. Lana tincta, etiam lana est, *l.32.§.6.j.de auro. Paul.3.sent.6.§.82.* x *§.12.j.eodem.*
y subtegmen *Hal.* & malè. subtemen est quod subest stamini. Subtemen κρόκη ῥοδάνη. *v.Cuiac.11.obs 6.* at tamen apud Terentium *Heautontim. act.2.* legitur subtegmẽ.
z Imò, lanę appellatione stamen, subteménve legato non continetur. *Paul.3.sent.6.§.82.* solue. Paulò subtemen est, filum in lana iam contextum: Sabino verò hîc, filum subteminis causa paratum *Cuiac.ibid.* Lanæ finis est quoad vsque ad telam peruenit *Gouean.2.Var.9.*
a Lana legata, non continetur ea quæ ad telam peruenit, hoc est, quæ tela facta est.
b succidam *Hal.*
c tormentum *Hal.* & malè. neque enim hîc de aliqua machina bellica sensit Vlpianus. Interim notandum est, aliud lanam esse, aliud tomentum.
d licèt lanas in tomenti vsum venisse. i. tomenti loco esse testetur Plinius 8.c.48. De tomento Lingonico & Circensi vide Petrum Fabrum 1.semest.11.

7 Ne ea

a si quidem lanæ sordidæ ad irrigationes commodæ sunt: vstæ, in vlceribus carnem citò consumunt *Ægineta* 7. succidæ, superuacuus est vsus: lota ad implendum vulnus proficit. *Celsus* 5. *de re medica.* oleo imbuta, ad aluei profluuium valet. *Tralianus* 8. *cap.* 7. calida & sulphurata, ad pleuritidem sedandam confert *Ægineta* 3. c. 33.

b Lana legata, etiam ea continetur quæ non est separata pellibus, *vt hîc.* Quod Bartolus refert ad pelles animantium iam mortuorum, non viuorum: deinde refert ad pelles eorum animalium, quæ lanæ causa primariò ac directò habentur: non quæ habentur propter pelles directos, propter lanam secundariò. Negat prætereà, lanam asserinam, (puto sericũ aut tamentum intelligi) cõtineri legato lanæ.

6 ¶ Sed nec ea lana, ex qua quis quasi vestimentum fecerit valetudinis vel deliciarum gratia continebitur.

7 ¶ Ne ea quidem, quæ fomentationis gratia parata sunt vel medicinæ[a] lanarum appellatione continentur.

8 ¶ Sed & pelles[b] lanatæ contineantur? & hoc lanæ cedere, manifestum est.

9 ¶ Lana legata: etiam leporinam lanam, & anserinam: & caprinam, credo contineri: & de ligno, quam ἐριόξυλον[c] (*i. lanam ligneam*) appellant.

10 ¶ Linum autem, lana legata, vtique non continebitur.

11 ¶ Lino autem legato, tam factum, quàm infectum continebitur: quodque netum, quodque in tela est, quod est nondum detextum. Ergo aliud[d] in lino, quàm in lana est. Et quidem si tinctum linum sit: credo, lino continebitur.

12 ¶ Versicoloribus videndum est, & constabat[e] apud veteres: lanæ[f] appellatione versicoloria non contineri: sed ea omnia videri legata quæ tincta sint, & neta: quæ neque detexta, neque contexta sunt. proinde quæritur, an purpura appellatione versicolorum contineatur. & ego arbitror, ea[g], quæ tincta non sunt, versicoloribus non adnumerari. & ideo neque album, neque naturaliter nigrum contineri, nec alterius coloris naturalis. purpuram[h] autem, & coccum, quoniam nihil natiui coloris sunt, contineri[i] arbitror, nisi aliud sensit testator.

13 ¶ Purpuræ autẽ appellatione omnis generis purpuram contineri puto. sed coccum[k] non continebitur. fucinum[l], & ianthinum[m] continebitur. Purpuræ appellatione etiam subtegmen factum contineri, nemo dubitat. lana tingendæ purpuræ "causa" destinata[n] non continebitur.

De verbo Suum.

71. *Idem* "libro 20. ad Sabinum."

CVm *suæ*[o] ancillæ siue serui in testamento scribuntur: hi designari videntur, quos paterfamiliâs seruorum numero habuit.

72. *Paulus* "libro quarto ad Sabinum."

EAdem in omnibus rebus, quas *suas* quis legauerit, dicenda sunt.

73. *Vlpianus* "libro 20. ad Sabinum."

S*Vos*[p] autem seruos vel ancillas eos accipimus, qui sunt pleno[q] iure testantis. inter quos fructuarij non continebuntur.

1 ¶ Sed qui bona fide testatori seruiunt, suorum appellatione, magis est, vt contineantur: si modò suorum appellatione eos, quos suorum numero habuit, voluit contineri.

2 ¶ Eos verò, quos quis pignori[r] hypothecæve dedit[s], sine dubio inter suos[t] legasse videbitur debitor: creditor nequaquam.

3 ¶ Proinde si quis seruos habuit proprios, sed[u] quorum operas locabat[x], vel pistorias[y], vel histrionicas, vel alias similes: an seruorum appellatione etiam hos legasse videatur? quod & præsumi[z] oportet: nisi[a] contraria voluntas testatoris appareat.

4 ¶ Eum qui venaliciariam [b] "vitam" exercebat, puto *suorum* numero non facilè contineri velle eiusmodi mancipia: nisi euidens voluntas fuit etiam de his sentiẽtis. nam quos quis ideo comparauit, vt illicò distraheret: mercis[c] magis loco, quàm suorũ habuisse credendus est.

5 ¶ Vicarios[d] autem seruorum *suorum* numero non contineri, Pomponius libro quinto scribit.

74. *Pomponius* "libro sexto ad Sabinum."

SI quis *suos* seruos legauit: communes[e] quoque continentur: & in quibus vsusfructus[f] alienus fuit.

De nummis.

75. *Vlpianus* "lib. 20. ad Sabinum."

NVmmis[g] indistinctè legatis: hoc receptum est, vt exiguiores [h] legati videãtur, si neque ex consuetudi-

c est lanugo quę ex pomo cuiusdam fruticis apud Arabas decerpitur: gossipium veteribus: *Alciat.* 6. *parerg.* 25. quibusdam sericum videtur. dixi *ad l.* 2. *Codice qua res venire.*

d Imò, nõ aliud in lino quàm in lana, *l.* 32. §. 6. ĩ. *de auro.*

e & constat apud veteres lanæ appellatione versicoloria nõ contineri. *Petrus Faber apud Cuiac.* 3. *sent. Paul.* 6. §. 82.

f *in pr.* s̃. *eod.*

g Versicolorum appellatione nõ continentur ea quæ tincta non sunt: naturaliter alba vel nigra: denique quæ quemque colorem alium naturalem retinent.

h Versicoloriũ appellatione cõtinetur purpura & coccum

i *Paulus* 3. *sent.* 6. §. 82.

k *v. l.* 78. §. 5. ĩ. *eo.*

l succinũ quidam legunt. Buccinum *Haloand.* quod Cottæ placet, *in voce Purpuræ*: Est autem buccinum inter genera conchatum, minor purpura, ad similitudinem buccini, quo sonus editur. *Plin.* 9. *c.* 36.

m id est, purpurea viola: vnde ianthina vestis. Martialis, Buccina famosæ donans, & Ianthina mœchæ. *vide Cottam in dictione purpura.* Inde purpura ianthina *in l.* 1. *Cod. quæ res venire.*

n Destinata lana purpuræ tingendæ, nondum est purpura: pro purpura non habetur.

o *vide l.* 73. ĩ. *eodem*

p suum cuiusque est, quod pleno iure eius est, *l.* 71. *lege* 72. s̃ *eodem*, *l.* 74. ĩ. *eod. l.* 24. §. 4. ĩ. *de auro.* 44. *Synopsis* 3. *c.* 69.

q Pleno iure rem non habet, qui in ea vsumfructum tantùm habet.

r vt olim fiduciæ. *Paul.* 3. *sent.* 6. §. 69. *in fin.*

s Nostrum non est quod pignori accepimus, *l* 9. *in fin.* ĩ. *de supellect.*

t suum quisque rectè dixerit, quod pignori dedit.

u suum quisque seruum rectè appellet, cuius operas locet. Quid ita? Qui locat serui sui operas, dominium serui non amittit. Locando dominum non amittimus, *l.* 101. ĩ. *eod. adde l.* 68. s̃. *eod.*

x locat operas, qui mercedem accipit.

y locari pistoris & histrionum operæ solebant.

z Cur præsumitur suorum numero habere? hoc ideo, quòd qui locat seruum suum, dominiũ transferre non intelligitur. Nihil in ius dominij sui facit, qui rem suam alteri locat: suorum igitur numero seruos habere præsumitur qui eorum operas locat.

a A præscriptione communi recedimus inspecta agentis contraria voluntate.

ne patrisfamiliæ, neque ex regionis, vnde fuit, neque ex contextu[i] testamenti possit apparere.

De chartis, de tabulis.

76. *Idem* "lib. 2. ad Edictum."

CHartis[k] legatis: nemo dicet scriptas, & libros iam factos, legato cedere. Hoc idem & in tabulis est.

De repetitione legator.

77. *Iauolenus* "lib. 1. ex Plautio."

CVm in substitutione legata repetuntur, libertates[k] etiam continentur.

De eo qui disciplinæ causa abest. 1. *De nominibus debitor, De nummis, de legato generali vel speciali.* 2. *De prædiis vti possessa sunt, & quæcumque ibi erunt.* 3. *De fundo ita vti est, adscribendo.* 4. *De materia & specie.* 5. *De purpura, cocco, coracyno, hisgino, melino.* 9. *De vxoris causa paratis.* 7. *De his quæ in fundo sunt.*

78. *Paulus* "lib. 2. ad Vitellium."

QVæsitum est Stichum seruũ ex eo fundo ante annũ mortis testatoris abductum, & disciplinæ[m] traditum postea in eum fundum non reuersum: an deberetur. responsum est: si studendi causa misisset, non quo de fundo eum aliorsum transferret: deberi.

1 ¶ *Mæui fili, quod iam tibi maximam partem facultatium dederim, contentus esse debes fundo Semproniano cum suis inhabitantibus, id est familia, & quæ ibi erunt.* quæsitũ est de nominibus debitorum, & nummis. Eadem epistolam talem emisit: *Argentum omne, & supellectilem, quodcumque habeo, tibi dono, & quidquid in prædio Semproniano habeo.* an supellex, quæ in aliis prædiis, vel domibus esset, ad Mæuium pertineret. & an serui, quos ex eo fundo aliis legauit. Responsum est, nomina[n], & nummos non videri deberi: nisi manifestè de his quoque legandis voluntas defunctæ adprobaretur. seruos, ex iisdẽ fundis aliis datos, deminuisse filij legatum de argento, & supellectili, quæ alibi esset: eum, cuius notio est, æstimaturum: vt id obtineat, quod testatori placuisse à legatario adprobabitur.

2 ¶ Prædia quidam reliquit, adiectis his verbis: *vti à me possessa sunt, & quæcumque ibi erunt, cum moriar.* quæsitũ est de mancipiis[o], quæ in his prædiis morata[p] fuerunt, vel operis rustici causa, vel alterius officij: ceterísq. rebus quæ ibi fuerunt in diẽ mortis: an ad legatariũ pertinerẽt. respondit, ea omnia de quib. quæreretur, legata videri.

3 ¶ *Peto vt fundum meum Capanianum Genesiæ alumnæ meæ adscribatis ducentorum aureorum, ita vti*[q] *est.* quæritur, an fundo & reliqua colonorũ, & mancipia, si qua mortis tempore in eo fuerunt debeantur, respondit: reliqua quidem colonorum non[r] legata: cætera verò videri "illis" verbis, *ita vti est*, data.

4 ¶ Illud fortasse quęsiturus sit aliquis, cur argẽti appellatione etiam[s] factum argentum comprehendetur: cùm, si marmor legatum esset, nihil præter rudem materiam demonstratum videri posse. cuius hæc ratio traditur: quippe[t] ea, quæ talis naturæ sint, vt sæpiùs in sua redigi possint initia: ea materiæ potentia victa, numquam vires eius effugiant.

5 ¶ Coccum[u] quod proprio nomine appellatur, quin versicoloribus cederet, nemo dubitauit. Quin minùs porro coracinum[x] aut isginum aut melinum suo nomine, quàm coccum purpuráve designatur.

6 ¶ Cùm vir ita legasset: *quæ vxoris causa*[y] *parata sunt, ei do lego:* "ego" apud prætorem[z] fideicommissarium petebam etiam res æstimatas[a]: quarum pretium in dotem erant, nec obtinui[b]: quasi testator non sensisset de his rebus, atquin, si in vsum eius datæ sint, nihil interest, ab ipsa, an ab alio comparatæ sunt. postea apud Aburnium Valẽtem inueni ita relatum: Mulier res æstimatas in dotem dederat, ac deinde maritus ei legauerat his verbis: *quæ eius causa comparata, emptáque essent,* dixit, emptorum paratorúmque appellatione non contineri ea, quę in dotem data essent: nisi si maritus eas res, posteaquam ipsius factæ essent, in vxoris vsum conuertisset.

7 ¶ Rebus, quæ in fundo sunt, legatis accedũt etiam ea, quæ tunc non sunt, si esse solent. nec[c], quæ casu[d] ibi fuerunt, legata existimantur.

b venalitiarios seruos nõ legat, qui suos seruos legat. Quid ita? Tales seruos vẽditor mercis loco potius habet, quàm suorũ numero. suorum numero, ea quisque habet, quæ constantia quadã possidet. Quæ mercis causa possidemus, ea in horas, atque adeò in momenta possidemus, hoc est, tantisper dũ inueniatur emptor. *vide l.* 37. *lege* 44. §. 1. s̃. *de ædilit.*

c *vide l.* 207. ĩ. *de verborum signific.*

d *l.* 38. §. 2. s̃. *de peculio. l.* 15. ĩ. *de pẽculio lega.*

e Commune quod est, meum dici potest, *l.* 239. *in fi.* ĩ. *de verborum signific.*

f *l.* 25. ĩ. *de verbor. signif.*

g *l.* 50. *in fin. l.* 51. s̃. *de legat.* 1.

h *v. l.* 39. §. 6. s̃. *de leg.* 1.

i ¶ *v. l.* 44. ĩ. *de manumiss. testam.*

k *l.* 52. §. 4. s̃. *eodem.*

l *l.* 80. ĩ. *de verbor. signif.*

m *adde Senec.* 9. *Cõtrouers.* 9. Fũdo instructo legato vti esset missus studiorum causa debetur. atque ita absens habetur pro præsente. studiorũ causa absens abesse non videtur. idẽ de actore *l.* 12. §. 38. *l.* 20. §. 6. ĩ. *de instructo.*

n *lege* 86. *suprà de leg.* 2.

o *l.* 32. *in fin.* s̃. *de legat.* 2.

p Ea esse in fundo vidẽtur, quæ ibi sunt, vt perpetuò sint.

q *l.* 101. *in fi.* ĩ. *eod. l.* 27. §. *penult.* ĩ. *de instructo.*

r Cur non legata? An quia reliqua ibi non erãt vt perpetuò essent? An quod reliqua, & cætera debita, certũ fundũ non afficiũt, sed vniuersum potiùs, defuncto patrimonio. *vt l. si fideicommiss.* §. *tractatum.* s̃. *de iudic. l. ex facto.* s̃. *de heredib. inst.*

s *l.* 19. ĩ. *de auro.*

t Materiæ appellatione non cõtinetur materiatũ, quod ad suam materiã reuerti non potest.

u *l.* 70. § 12. *in fi.* s̃ *eod.* rubeum, gramen laudatissimum quod nascitur circa Emeritam Lusitaniæ ciuitatem.

x crocinum, aut œnanthinum, aut mœlinum. Cotta, *in voce coccum:* Crocinus, idem quod croceus. vel ita, coccinum. i. cocci coloris: vbi de œnanthino Hisgino, seu Isgino ac melino colore tractat.

y *l.* 58. s̃. *eod.*

z De prætore fideicommissario dixi ad 25. §. 12.

a Empti & parati legato, non continentur res æstimatæ in dotem datæ, si non fuerint ad vsum traditæ.

b Num ea sententia iusta fuit? sic omnes putant: à quibus Cuiacius dissentit, quem vide 12. *obs.* 9.

c Casu quæ absunt vel adsunt, abesse vel adesse non videntur.

d *vide l.* 44. s̃. *eodem.*

a *vide l.29.* ꝫ *de verborum obligat.*
b vide in hunc locum Cuiacium *6.ad Afric.fol.99.*
c *adde l.93.* ꝫ *de verborum signif.*
d Mobilibus legatis aurum & argentum non debetur, nisi de eis manifestè testator senserit. *Paul.3.sent.6.§.60.* e Esse alicubi non videntur, quæ ibi sunt vt mutuò dentur.

De choro & familia. 1. De legato, Quæ ibi mobilia mea erunt. 2. De area. 3. De seruo legato.

79. *Celsus* "lib.9. Digestorum."

SI chorus aut familia[a] legetur: perinde[b] est, quasi singuli homines legati sint.

1 ¶ His verbis, *quæ ibi mobilia*[c] *mea*[d] *erunt, do lego,* nũmos ibi repositos, vt[e] mutui darentur[f], non esse legatos, Proculus ait[g]: at eos, quos præsidij[h] causa repositos habet, (vt quidam bellis ciuilibus factitassent) eos legato contineri: & audisse[i] se rusticos senes ita dicentes, pecuniam sine peculio fragilem esse: peculium[k] appellantes, quod præsidij causa seponeretur.

2 ¶ Area legata, si inædificata medio tempore fuerit, ac rursus[l] area sit: quamquàm tunc peti non[m] poterat: nunc[n] tamen debetur.

3 ¶ Seruus quoque legatus, si interim manumittatur, & postea seruus factus sit, "postea" peti potest[o].

De coniunctis.

80. *Idem* "lib.35. Digestorum."

COniunctim[p] heredes institui, aut coniunctim legari, hoc est: totam hereditatem, & tota legata singulis data esse: partes[q] autem concursu fieri[r].

De sexu. 1. De muliere vel viro legatis. 2. De pecudibus. 3. De armento. 4. De ouibus. 5. De ouium grege.

81. *Modestinus* "libro nono Differentiarum."

SEruis[s] legatis, etiam ancillas quidã deberi rectè putant: quasi commune nomen vtrumque sexum contineat. Ancillis verò legatis masculos[t] non deberi, nemo dubitat. Sed pueris legatis etiam puellæ[u] debentur. Id non æquè, in puellis pueros contineri, dicendum est.

1 ¶ Mulieribus verò legatis etiam[x] virgines debentur[y]: sicuti viris legatis, etiam pueros deberi respõdetur.

2 ¶ Pecudibus[z] autem legatis: & boues, & cætera iumenta continentur.

3 ¶ Armento autem legato, etiam boues[a] contineri conuenit: non etiam greges ouium, & caprarum.

4 ¶ Ouibus[b] legatis: neque agnos, neque arietes cõtineri quidam rectè existimant.

5 ¶ Ouium verò grege legato: & arietes, & agnos deberi, nemo dubitat.

82. *Idem* "libro nono Regularum."

SEruus, qui in fundo morari solitus erat, si fugerit[c]: licèt post mortem testatoris adprehendatur: fundo legato, vt instructus est, etiam ipse "legato" cedit.

De fructibus & cæteris quæ vice fructuum sunt. 1. De posteris.

83. *Idem* "lib.10. Responsorum."

QVod his verbis relictum est: *Quidquid ex hereditate bonisve*[d] *meis ad te peruenerit, cum morieris, restituas:* fructus[e], quos heres viuus percepit, itẽ quæ fructuũ vice sunt, non[f] venire placuisse. nec enim quicquam proponi, ex quo de his quoque restituendis testatricem rogasse, probari potest.

1 ¶ Idem testator, qui libertis fideicommissum relinquebat, substitutione inter eos factâ expressit, *vt post mortem extremi ad posteros eorum pertineret.* quæro, cùm nemo alius sit, nisi libertus eius, qui extremò mortuus est: an is ad fideicommissum admitti debeat? respondit: Posterorum[g] appellatione liberos tãtummodò, non etiam libertos eorum, quibus fideicõmissum relictum est, fideicommisso contineri, nequaquàm incertum est.

f *facit l.95.* ꝫ *eod.* vel vt ex eis emerẽtur prædia, *l.3.§.6.* ꝭ. *de cont. tut. l.22. de administ. tut.*
g Cur ita? vel ideo quòd legibus præsumitur testator quibuscũque mobilibus memoratis, non generaliter pretiosiora quæq; sed specialiter memoraturus fuisse. *Harmen.5. titul.*12. alij hanc rationem addũt, quòd ea pecunia animi destinatione non fuit testatori sua. Aliud verò fore volunt si simpliciter mobilia legata sint. vide in hunc locum Hotomanum *3.obs.*3. elegantissimè tractantem, An pecunia fœneratitia, & in prædiorum emptionẽ deposita, mobilis sit, nécne.
h id est, θησαυρίζειν, reponere in crastinum & futuras necessitates.
i An prouerbia probant? id videtur innuere lex 6. *in fin.* ꝭ. *de off præsid.*
k *l.4. l.5.§.3.* ꝭ. *de pecul.*
l *l.22.* ꝭ. *de leg.1.*
m Imò peti potest: nec enim desiit esse in rerum natura *l.98.§.vlt.* ꝫ. *de solutionib.*
n *l.36.* ꝭ. *de vsufructu.*
o Imò, peti non potest *l.27. in fin.* ꝫ. *de adimen.*
p *l.85.* ꝭ. *de leg.1.*
q Partes cõcursu fieri dicuntur, quoties vno partem suam non petente, alter qui petit, totum cõsequitur, *l.1.§.3.* ꝭ. *de vsufr. adcrescend.*
r *v.Vlp.24.§.13. & ibid. Cuiac.*
s *Paul.3.sent.6 §.*69. Masculinum concipit fœmininum *l.62. in f.* ꝫ. *eod. l.101. in fin.* ꝫ. *de verb.signif.*
t *vide l.45.* ꝭ. *de leg.2.*
u *vide l.204.* ꝫ *de verb.signif.*
x *l.25.§.9.* ꝫ. *de auro. adde l.13. l.195. in fi.* ꝫ *de verborum significationib. Synops d.loco.*
y 44. *Synopsis 3.c.75.*
z Imò non debentur. Nam ex Seruio 2. Æneidos Valla notat, mulierum appellatione virgines non contineri: quod tamen hîc dicitur: vt & virorum appellatione, pueros contineri. Verùm legisse vel Tertullianum grauem authorẽ in libro de velandis virginibus debuit Valla. Naturale, inquit, vocabulum est fœmina. Naturalis vocabuli generale, mulier: generalis etiam speciale virgo, vel nupta vel vidua, vel quot etiã ætatis nomine accedunt. adde quæ scripsi ad *l. quæritur. §.3. suprà de ædilitio edicto.*
a *l.89.* ꝫ *de verborum signif: adde quæ scripsi ad l.12.* ꝭ. *de seruit. rustic. præd.*
b *l.63 in fin.* ꝭ. *eodem.*
c Fugitiuus dicitur esse in eo loco à quo fugit. *l.84.§.10.* ꝭ. *de legat.1.*
d Bona & hereditas differunt. *adde l.16.§.1.* ꝫ. *ad Trebell.*
e *l.75.* ꝫ. *ad Trebell.*
f Imò veniunt, *l.3.§.2.* ꝭ. *de vsuris. l.32.* ꝫ. *ad Trebell.* An dicta lege 3. dies adiecta est fideicommissarij gratia: hîc, heredis? in dicta lege 32. vox *quantumcunque,* vsurpata: hîc autem vox *quidquid*?

g Posterorum appellatione continentur liberi, non liberti. h ¶ *l.4.§.4.* ꝫ. *de penu legat.* i De horreis scripsi *ad l.7.* ꝫ. *de instructo.* k Imò non debentur. *l. quæsitum. §. vlt.* ꝭ. *eod. l. si vxori.* ꝫ. *de auro.* An dicemus deberi, perinde ac si in ciuitate essent? An quę extra vrbẽ custodiæ deposita fuerunt, ea mente deposita fuerunt, vt essent postea in vrbe & quidem perpetuò? An potius horti extra vrbem, horti sunt vrbi contigui?

De his quæ sunt Romæ legatis.

84. *Iauolenus* "lib.2. ex Cassio."

CVi, *quæ*[h] *Romæ essent,* legata sunt: ei, etiam quę custodiæ causa in horreis[i] extra vrbem reposita sunt, debentur[k].

De verbo meum.

85. *Pomponius* "lib.2. ad Quintum Mucium."

NVper constitutum est à principe: vt & non adiecto hoc[l] *meum*[m], si quis corpus alicui leget, & ita sentiat, vt ita demum præstetur, si suum sit: ita valere legatum. vt appareat, magis sentẽtiam legantis, non hoc verbum *meum* respiciendum esse. & ideo elegans est illa distinctio: vt, * quotiens certum corpus legatur, ad præsens tempus adiectum hoc verbũ meum non faciat condicionem, si verò incertum[n] corpus legetur: (veluti ita, *vina mea, vestem meam*) videatur pro condicione hoc verbum esse *mea*: vt ea demum, quæ illius sint, videantur legata. quod non puto fortiter posse defendi. sed potiùs & hîc vestem, vel vinum, quod suorum[o] numero habuerit, hoc legatum esse. sic enim responsum est, etiã, quod coacuerit[p], vinum legato cedere, si id vini numero testator habuisset. Planè in mortis tempore collatum hunc sermonem, *vestem, quæ mea erit,* sine dubio pro cõdicione accipiendum puto. sed &, *Stichum, qui meus erit,* puto pro condicione accipiendum. nec interesse, vtrùm ita, *qui meus erit:* an ita *si meus erit.* vtrubique condicionẽ "eam" esse. Labeo tamen scribit, etiam in futurum tempus collatum hunc sermonem, *qui meus erit,* pro demonstratione accipiendum. sed alio[q] iure vtimur[r].

De legato domum quæque ibi mea erunt.

86. *Proculus* "lib.5. Epistolarum."

SI ita legatum est: *domum, quæque mea ibi erunt, cum moriar:* nummos ad diem exactos à debitoribus, vt aliis nominibus collocarentur, non puto legatos esse. & Labeonis distinctionem valdè probo: qui scripsit, nec quod casu abesset, minùs esse legatum: nec, quod casu[s] ibi sit, magis esse legatum.

Quæ continentur appellatione legati.

87. *Paulus* "libro 4. ad Legem Iuliam & Papiam."

ET fideicommissum, & mortis causa donatio[t] appellatione legati continetur[u].

De lana. 1. De materia. 2. De naue. 3. De massa.

88. *Idem* "lib.5. ad Legem Iuliam & Papiam."

LAna[d] legata: vestem, quæ ex ea facta sit, deberi non placet[y]. 1 ¶ Sed & materia[z] legatâ: nauis, armariúmve ex ea factum, non vindicetur. 2 ¶ Naue autem legata dissoluta[a]: neque materia, neque nauis debetur.

3 ¶ Massa autẽ legata: scyphi[b] ex ea facti, exigi possint[c].

De coniunctis.

89. *Idem* "lib.6. ad Legem Iuliam & Papiam."

REd[d] coniuncti videntur, non etiam verbis, cùm duobus separatim[e] eadem res legatur. Item verbis[f], nõ etiam re, *Titio & Seio fundum æquis*[g] *partibus do lego:* quoniam semper partes habent legatarij. Præfertur[h] igitur omnimodo cæteris, qui & re & verbis coniunctus est, Quòd si re tantum coniunctus sit, constat non esse potiorem[i]. Si verò verbis quidem coniunctus sit, re autem non: quæstionis est, an cõiunctus[k] potior sit. & magis est, vt "&" ipse præferatur[l].

l *Meum,* pronomen adiectũ certo corpori & verbo præsenti, demõstrationem: incerto corpori, taxationem: futuro tẽpori, conditionem facit.
m *l.2.* ꝭ. *de cond. inst. l.6.* ꝭ. *de leg.1.*
n *l.10. vers. sed quod Quintus.* ꝫ. *de auro.*
o *l.73.* ꝭ. *eod.*
p *l.9.§.2.* ꝫ. *de tritico.*
q vt sc. particula, *si meus erit,* magis conditionem legati innuat, q̃ demonstrationẽ *l.6.* ꝫ. *de leg.1.*
r Imò, non alio iure vtimur. hæc enim particula demonstrationẽ innuit *l.34. in fi.* ꝫ. *de auro.*
s Casu rem alicubi seu certo loco esse, non inspicim⁹, sed hoc potiùs perpetuò ibi esse. *v. l.44.* ꝭ. *eodẽ. l.35.§.3.* ꝭ. *de her. inst.*
t An vt fideicõmissum & mortis causa donatio, legati appellatione continetur, ita & hereditas? continetur, *l. obuenire.* ꝫ. *de verbor. signif. v. Bart. in l. filium. §. si legata.* ꝫ. *de leg. prist.*
u *§.2. instit. de donationib.*
x *adde l.70.* ꝭ. *eo. Paulus 3. sent. 6.§. 85. in fin.*
y Potentior est enim forma quã materia. Præstantior est in veste formæ natura, q̃ materiæ. Imò etsi ex lana legata vestimentũ fiat, legatum nihilominùs debetur, *l.44.§.2.* ꝭ. *de leg.1 v. Cuiac.5. ad Afr. fol.65.*
z *l.57.* ꝭ. *eod.*
a *l.10.§.7.* ꝭ. *quib. mod. vsufr. l.84. §.5.* ꝫ. *de verb. obli. l.98. in fin.* ꝫ. *de solution.*
b *d. l.44.§.2.* ꝭ. *de leg.1.*
c Imò non possunt, *l.10.§.5.* ꝭ. *quib. mod. vsufr.*
d *l.142.* ꝫ *de verb. signif.* vide in hãc legem Alciatum hîc & 4. *Paradox. 8. & 9. c.7.* Ripensem, & Zasium 1. *respons.*18. Porrò, Re tãtùm coniuncti sunt, quibus separatim, hoc est, diuersis orationibus, eadem res legatur.
e i. duabus orationibus. f Verbis tantùm coniuncti dicuntur, quibus vna & eadem oratione partes eiusdem rei relinquuntur. *adde l.3.§.1.* ꝭ. *quib. mod vsusfr. amitt.*
g *adde l.13. l.66.* ꝫ. *de her. inst.* h Coniunctus simul re & verbis, re tantùm vel verbis tantùm coniunctis præfertur. i *sub.* re & verbis coniuncto. k Quid: num hac voce intelligendus est re & verbis coniunctus? Quidam putant: nam cùm mox sequatur Coniunctũ esse potiorem, satis ostenditur re & verbis coniunctum, coniuncto verbis tantùm esse potiorem. Alij hanc vocem *Coniunctus* accipiunt pro verbis tantùm coniuncto, hac sententia. Coniunctum verbis tantũ, potiorem esse, re tãtùm coniuncto. Nam si quod modò potior est verbis tantùm coniunctus, dicendũ est eũ potiorẽ esse re tantũ coniuncto, cùm vtrinque coniuncto non sit potior. Alij contra hanc eandẽ vocẽ *coniunctus* accipiunt, de re tantùm coniuncto, quem verbis tãtùm cõiuncto anteponũt. Planè Bologninus re tantũ cõiunctos præferri ait. Hugolini Petri, cõmunis denique sentẽtia est, verbis tãtùm cõiunctos præferri re tantùm cõiunctis. Azo, Accursius, & alij multi neutrũ alteri præferri, sed simul admitti existimãt *v Grassum lib sent. §. Ius adcrescendi. quæst.*13. l de iure accrescendi hîc communiter tractatur. de quo vide Grassum in sententiis, §. *Ius adcrescendi.*

De legato

a l.34. j. de condit. & demonstr.
b Nominatim legatum videtur, quod, à quo legatum sit, intelligitur. adde Theoph. vers. nominatim. Inst. de exh. redat. liber.
c Nominatim legatum intelligitur non tantùm ex pronũciatione, sed ex intellectu.
d v. l.97. l.101. j. eo.
e l.20. j. de instructo. v. Paul. 3. sent. 6. §.53. l.52. in fin. ſ. de act. empt.
f Taberna purpuraria legata cum purpuris & institorib⁹ eius, pretia purpuræ condita vel debita, non debentur eo legato.
g Imò debita, l. cùm pater. §. mensæ. ſ. de legat. 2. Ibi legatur mensa seu negotiatio: hic taberna seu locus.
h l.86. ſ. de leg. 2.
i Probari solo emptionis titulo fines plebanatus, hinc colligit post Accursium Bartolus.
k voluntas testatoris magis colligitur ex eius vsu, quàm ex instrumentis emptionis.
l hoc genus probationis est firmissimum l.1. j. de reb. dub.
m l.20. §.7. j. de instructo.
n Domo legata, balineum eius quod publicum probatur, nisi alias separetur, legato cedit. Paul. 3. sent. 6. §.57.
o Non ex vna, sed ex pluribus coniecturis colligitur, legato domuum balneas cõtineri, quę publicè præberi solebant. adde l.52. §.4. ſ. eo. v. Cuiac. consult. 35.
p Domo legata, hortus debetur, si hortus domus causa comparatus est, vt amœnior ac salubrior domus esset, & aditus in eum per domũ fuit: denique si hortus ædiũ additamentũ fuit.
q adde l. vlt. ſ. de seru. vrban.
r Hortos amœnitatis & salubritatis causa comparamus.
s Aditui cedit res ea, ad quam per eum aditum acceditur: Ex aditu iudicatur, res vna cedat alteri, an non cedat. adde l. quod conclaue. j. de damno.

De legato nominatim.

90. *Idem* "libro 7. ad Legem Iuliam & Papiam."

NOminatim[a] legatum accipiendum est: quod[b] à quo legatum sit, intelligitur: licèt[c] nomẽ pronuntiatum non sit.

De reliquis. 1. De prædiis cum prætorio, sicut à testatore in diem mortis possessa sunt, de taberna purpuraria cum seruis institoribus & purpura quæ in diem mortis fuerunt. 3. De prædiis sicuti comparata sunt. 4. De domo legata.

91. *Papinianus* "libro 7. Responsorum."

PRædiis per præceptionem filiæ datis cum reliquis[d] actorum & colonorum, ea reliqua videntur legata, quæ de reditu prædiorum in eadem causa manserunt. alioquin pecuniam à colonis exactam, & in Kalendarium in eadem regione versam, reliquis non contineri neque colonorum, neque actorum, facile constabit. tametsi nominatim actores ad filiam pertinere voluit.

1 ¶ Ex his verbis, *Lucio Titio prædia mea illa cum prætorio, sicut[e] à me in diem mortis meæ possessa sunt, do*: instrumẽtum rusticum, & omnia, quæ ibi fuerunt, quo domus fuisset instructior, deberi conuenit. colonorum reliqua non debentur.

2 ¶ Pater filio tabernam[f] purpurariam cum seruis institoribus, & purpuris, quæ in diem mortis eius ibi fuerunt, legauit. neque pretia purpuræ condita, neque[g] debita[h], neque reliqua legato contineri placuit.

3 ¶ *Titio Seiana prædia sicuti comparata sunt, do lego.* cũ essent Gabiniana quoque simul vno pretio comparata: non[i] sufficere solum argumentum emptionis respondi: sed[k] inspiciendum: an litteris & rationibus[l] appellatione Seianorum Gabiniana quoque continentur, & vtriusque possessionis confusi[m] reditus titulo Seianorum acceptò lati essent.

4 ¶ Balneas legatæ domus esse portionem constabat quòd si eas publicè[n] prębuit: ita[o] domus esse portionem balneas, si per domum quoque intrinsecus adirentur, & in vsu patris familiæ vel vxoris nonnunquàm fuerunt, & mercedes eius inter cęteras meritoriorum domus rationibus acceptò ferebantur, & vno pretio comparatæ, vel instructæ communi coniunctu fuissent.

5 ¶ Qui domum possidebat, hortum[p] vicinum[q] ædibus comparauit, ac postea domum legauit. si hortum domus causa comparauit, vt amœniorem domum ac[r] salubriorem possideret, aditumque[s] in eum per domum habuit, & ædium hortus additamentum[t] fuit: domus legato continebitur.

6 ¶ Appellatione domus insulam quoque iniunctam domui videri[u], si vno pretio cum domu fuisset comparata, & vtriusque pensiones similiter acceptò latas rationibus ostenderetur[x].

De instrumentis & pecunia.

92. *Paulus* "libro decimotertio Responsorum."

S*I mihi Mæuia & Nigidia filiæ meæ heredes erunt: tunc Mæuia è medio sumito, præcipito, sibique habeto fundo meos illum & illum cum casulis & custodibus omnium[y] horum fundorum, & cum his omnibus agris, qui ad coniunctionem cuiusque eorum fundorũ emptione, vel quolibet alio casu obtigerint: item cum omnibus mancipiis, pecoribus, iumentis, cæterisque vniuersis speciebus, quæ in[z] iisdem fundis, quóve eorum, cum moriar, erunt. vti optimi maximique sunt, vtique eos in diem mortis meæ possedi, & (vt plenius dicam) ita vti cluduntur*: in fundo autem vno ex his, qui prælegati sunt, tabulariũ[a] est: in quo sunt & complurium mancipiorum emptiones: sed & fundorum, & variorum contractuum instrumenta: præterea & nomina debitorum. quæro, an[b] instrumenta communia sint. respondi, secundum ea, quæ proponuntur, instrumẽta emptionum, item debitorum, quæ in fundo prælegato remanserunt, non[c] videri legato contineri.

1 ¶ His verbis, domibus legatis, *fidei heredum meorum committo, vti sinant, eum habere domus meas, in quibus habito, nullo omnino excepto, cum omni instrumento[d], & repositis omnibus*, non videri testatorem de pecunia[e] numerata, aut instrumentis debitorum sensisse.

t Additamenta etiam immobilia cedunt principalibus suis.
u Primogenito, seu Maiori natu, insula huiusmodi accessura est, si vi statuti domũ paternam iure hereditario consequi debeat. Bart. x addit Bartolus. Idem dicendum esse, si aliunde aditus non sit, l.47. infi. j. de damno. adde l.31. ſ. eodem.
y Et si hoc legatum latissimè patet, non tamen eo continentur instrumenta j. eod.
z l.41. §.6. in fi. l.78. §.1. l.91. §.2. ſ. eod. l.86. ſ. de leg. 2. l.12. §.45. l.18. infi j. de instructo.
a Tabularium: locus vbi tabulæ & instrumenta seruantur. b Instrumenta non continentur legato generali. c Imò, videntur contineri, l.27. §.3. infi. j. de instruct.
d Instrumenti, vox ad instrumentum domuum (quarum antè facta mentio est) refertur. Proinde legata domo cum omni instrumento, pecuniæ in ea domo repertę, non debebũtur. nec enim pecunia domus est instrumentũ.

De alienatione prohibita. 1. De confessione debiti facta in testamento. 2. De prædiis vti possessa sunt, & quæcumque ibi erunt tempore mortis. 3. De fratribus & sororibus. 4. De fundo cum syluis, vti optimus maximúsque est. 5. De coherede in re legata recipiendo.

93. *Scæuola* "libro tertio Responsorum."

LVcius Titius testamẽto suo cauit, *nec[f], vllo modo prædium suburbanum, aut domum heres alienaret.* filia eius heres scripta heredem reliquit filiam suam: quæ easdem res diu possedit, & decedens extraneos heredes instituit: quæsitum est, an prædia pertinerent ad Iuliam, quæ Lucium Titium testatorem patruum maiorem habuit. respondit, nihil proponi contra voluntatem defuncti factũ, quo minùs ad heredem pertineret, cùm hoc nudum[g] pręceptum est.

1 ¶ *Semproniæ mulieri meæ reddi[h] iubeo ab heredibus meis centum aureos quos mutuos acceperam.* quæsitum est, si hanc pecuniam vt debitam Sempronia petens[i], victa sit, an fideicommissum peti possit: respondit, secundum ea, quæ proponerentur, posse ex causa fideicommissi peti, quod apparuisset non fuisse ex[k] alia causa debitum.

2 ¶ Quidam prędia legauit libertis, adiectis his verbis: *vti à me possessa sunt, & quæcumque ibi erunt, cum moriar.* quæsitum est: an mancipia † quæ in his prædiis morata in diem mortis patrisfamilias fuerunt operis rustici causa vel alterius officij, cæteræque res, quæ ibi fuerunt, ad legatarios pertineant. respondit, pertinere.

3 ¶ Quæsitum est, an, quod heredes fratribus[l] rogati essent restituere, etiam ad sorores pertineret. respondit, pertinere[m]: nisi aliud sensisse testatorem probetur.

4 ¶ Collegio[n] fabrorum *fundum cum siluis, quæ ei cedere solent, vt[o] optimus maximusque esset*, legauit. quæro, an ea quoque, quæ in diem mortis ibi fuissent, (id est fænum, pabulum, paleam: item machina, vasa vinaria, id est cuppæ, & dolia, quę in cella defixa sunt: item granaria) legata essent. respondit, non[p] rectè peti quod legatum non[q] esset.

5 ¶ Ex[r] parte dimidia herede instituto, per præceptionem fundum legauit, & ab eo ita petit: *peto, vti velis coheredem tibi recipere in fundo Iuliano meo: quem amplius te recipere iussi, Clodium verum nepotem meum, cognatum tuum.* quæro, an pars fundi ex causa fideicommissi nepoti deberetur. respondit, deberi.

De petitione ne fundus de nomine testatoris exeat.

94. *Valens* "lib. 2. Fideicommissorum."

IS, qui complures libertos relinquebat, tribus ex his fundum legauerat, & petierat, *vt curarent, ne[s] de nomine suo[t] exiret.* quærebat: ex tribus qui primus moriebatur, vtrùm vtrique vel alteri ex his, qui sibi in legato coniuncti essent, relinquere partem suam deberet: an posset vel alij conliberto suo eam relinquere. placuit, etsi voluntatis quæstio esset, satis illum facturum, etsi alij[u] relinquisset. quòd si nulli dedisset: occupantis, an omnium conlibertorum. & num eorum tantùm quibus pariter legatum esset, petitio fideicommissi esset, dubitabatur. & Iulianus rectè omnibus debere putauit.

Interpretatio verborum quantas summas.

95. *Mæcianus* "libro secundo Fideicommissorum."

Q*Visquis mihi heres erit, damnas esto dare, fideique eius committo, vti det, quantas[x] summas dictauero, dedero.* Aristo res quoque corporales contineri ait: vt prędia, mancipia, vestem, argentum. quia & hoc verbum *quantas*, non ad numeratam dumtaxat pecuniam referri, ex dotis relegatione & stipulationibus emptæ[y] hereditatis apparet. & *summæ[z]* appellatio similiter accipi deberet: vt in his argumentis, quæ relata essent, ostẽditur. voluntatem[a] præterea defuncti, quæ maximè in fideicommissis valeret, ei sententiæ suffragari. neque enim post eam præfationem[b] adiecturum testatorem fuisse res corporales[c], si dumtaxat pecuniam numeratam præstari voluisset.

De hereditate restituenda.

96. *Gaius* "libro secundo Fideicommissorum."

t Libertos gentilitium nomen patronorum suorum vsurpasse hinc colligitur. qua de re dixi *ad l.108. j. de condit. & demonstrat.* u & sic appellatione familiæ continentur non nominati à defuncto *Bart.* x *adde l.117. j. de verb. sign. l.37. ſ. de peculio.*
y *l.2. ſ. de hered. petit.* z summæ verbum speciebus & corporibus adcommodatur, non vi propria, sed ex manifestaria defuncti voluntate: qui cùm dixisset initio, *quas summas* dictauero, do lego, dictauit postea corpora.
a voluntas defuncti maximè in fideicõmissis spectanda. *v. l.7. C. de fideicom. l. pen. ſ. de leg. 1.* b Præfationem vocat, clausulam superiorem, *quantas summas dictauero.*
c Incorpoream rem esse pecuniam hinc colligit Hotomanus 15. *Illustr. vide l.94. §.1. j. de solutionib.*

e *adde l.79. §.1. ſ. eod.*
f ¶ Alienare prohibito Titio herede, heres Titij alienare potest, (videtur enim hæc prohibitio vnius ac certi cuiusdam tantùm heredis esse) Aliud fuerit si testator indefinitè, heredem alienare vetuerit, hoc enim interdicto omnes testatoris heredes etiam secundi prohibentur alienare, *vt hic. l. si plures. j. eo. Nouella de restitut.* Quid si filios alienare voluit? nepotibus ius alienandi est. *dict. Nouella.*
g Nudum præceptum testatoris nõ valet *Bar.* Nudum dicitur, quod nullã præcepti rationem habet l.38. §.4. ſ. eod.
h *v. l.94. j. de verbor. signific.*
i *l.28. in fin. j. de liberatione.*
k sententia absolutoria in vna causa lata, nõ parit exceptionem rei iudicatæ aduersus eum qui ex alia causa agere velit.
† *v. l.32. in fin. ſ. de leg. 2.*
l fratrum appellatione continẽtur etiam sorores, *vt hic.* consanguinei vel vterini secũdi gradus, nisi fortè alia sit alicubi loquendi ratio, 22. *quæst. 2. c. quærit.*
m *v. l.38. ſ. familiæ.*
n Collegiũ. suũ etiam fabri habuerunt Romæ.
o *l.69. §.3. ſ. de leg. 1. l.22. j. de instructo.*
p Imò rectè petitur. fũdo enim legato *vti optimus est*, etiam instrumenta fundi debentur, *l. fundo. j. de fundo instructo.*
q Atqui vendita domo huiusmodi res emptori cedunt, *l.18. l.54. in fin. ſ. de act. empt.* Tiraquell⁹ *lib. de retract. §.1. gloss. 7. num. 98.* hic mendũ esse putat.
r extat hic idem locus *in l. pater filiũ in fi. ſ. eod.*
s similis petitio est *in l.38. §.1. ſ. eod. l.108. j. de cõd. & demonstrat.*

SI Titius ex parte heres, rogatus ſit *Mæuio hæreditatem reſtituere*, & rurſus Titio coheres eius rogatus ſit partem ſuam, aut partis[a] partem reſtituere: an hanc quoque partem, quam à coherede ex fideicõmiſſo recipit, Titius reſtituere Mæuio debeat, Diuus Antoninus conſultus, reſcripſit, non[b] debere reſtituere. quia * hereditatis appellatione neque legata, neque fideicommiſſa continentur[c].

De reliquis.

97. *Paulus* "libro ſecundo Decretorum."

OSidius[d] quidam, inſtituta filia Valeriana herede, actori ſuo Antiocho data libertate, prædia certa, & peculium, & reliqua[e] relegauerat, tam ſua, quàm colonorum. legatarius proferebat, manu patrisfamiliæ reliquatum, "&" tam ſuo, quàm colonorum nomine. item in eadem ſcriptura adiectum in hunc modum: *item quorum rationem reddere debeat, ſcilicet quæ in condito habuerat paterfamiliæ, frumenti, vini, & cæterarum rerum.* quæ & ipſa libertus petebat, & ex reliquis eſſe dicebat, & apud præſidẽ obtinuerat. ex diuerſo cũ diceretur, reliqua colonorũ ab eo non peti, nec propria, diuerſam autem cauſam eſſe eorum, quæ in condito eſſent: Imperator[f] interrogauit[g] partem[h] legatarij, quærendi[i] cauſa. pone (inquit) in cõdito centies[k] aureorum eſſe, quæ in vſum ſumi ſolerent. diceres totum, quod eſſet relictũ in arca, deberi? & placuit rectè appellaſſe. A parte legatarij ſuggeſtum eſt, quædam à colonis poſt mortem patrisfamiliæ exacta. reſpondit, hoc quod poſt mortem exactum[l] fuiſſet, reddendum eſſe legatario.

De verbo heres.

98. *Idem* libro ſingulari de forma teſtamenti.

SI plures gradus ſint heredum, & ſcriptum ſit, *heres meus dato:* ad omnes[m] gradus hic ſermo pertinet; ſicuti hæc verba, *quiſquis mihi heres erit.* itaque ſi quis velit non omnes heredes legatorum præſtatione onerare, ſed aliquos ex his: nominatim damnare debet.

De mancipiis vrbanis & ruſticis. 4. Si idem ſit lecticarius, & cocus. 5. Vel verna, & curſor.

99. *Idem* libro ſingulari de inſtrumenti ſignificatione.

SEruis vrbanis[n] legatis: quidam vrbana mancipia non loco, ſed opere ſeparant: vt licèt in prædiis ruſticis ſint, tamen, ſi opus ruſticum non faciant, vrbani videtur. dicendum autem eſt, quòd vrbani[o] intelligẽdi ſunt, quos paterfamiliàs inter vrbanos adnumerare ſolitus ſit. quod maximè ex libellis familiæ, item cibariis [p] deprehendi poterit.

1 ¶ Venatores [q] & aucupes vtrùm in vrbanis, an in ruſticis contineantur, poteſt dubitari. ſed dicendum eſt, vbi paterfamiliàs moraretur, & hos alebat, ibi eos numerari.

2 ¶ Muliones[r] de vrbano miniſterio ſunt: niſi propter opus rureſtre teſtator eos deſtinatos habebat.

3 ¶ Eum, qui natus eſt ex ancilla vrbana, & miſſus in villam nutriendus, interim in neutris eſſe quidem putãt. videamus, ne in vrbanis eſſe intelligatur. quod magis placet.

4 ¶ Seruis lecticariis legatis: ſi idem lecticarius ſit, & cocus: accedet[ſ] legato.

5 ¶ Si alij vernæ[t], alij curſores legati ſunt: ſi quidam & vernæ & curſores ſint: curſoribus cedent. * ſemper enim ſpecies [u] generi derogat. ſi in ſpecie [x] aut in genere vtrique ſint: plerumque[y] communicabuntur.

De verbo reddere. 1. De duabus ſtatuis marmoreis & omni marmore legatis. 2. De factis paratiſque vxoris cauſa. 3. De vaſis. 4. De teſtudineis.

100. *Iauolenus* "libro 2. ex Poſterioribus Labeonis."

HEres meus damnas eſto Lucio Titio Stichum ſeruum meum reddere[z]. vel ita, *illum ſeruum meum illi reddito.* Caſcellius ait, deberi. neque id Labeo improbat. quia * qui reddere[a] iubetur, ſimul dare iubetur.

a *adde l. 164. j. de verb. ſignif.*
b Imò, debet, *l. 16. Cod. de fideicõmiſſis.*
c Imò, continẽtur. eſt enim hereditas ſucceſſio in vniuerſum ius defuncti. *l. 24. j. de verb ſignif.* Inter iura defuncti legata continentur.
d *al.* Ofilius.
e *l. 91. ſ. eod. l. 17. j. de optione. l. 20. §. 3. j. de inſtructo.*
f nõ fruſtrà Imperatoris fit hîc mẽtio: eſt enim hîc locus ex libris Decretorũ Pauli. ſunt autẽ Decreta, ſententiæ imperatoriæ.
g In iure reddẽdo, vel ipſi Principes plerunque partes ſeu litigatores interrogabant.
h putà patronũ legatarij: aut eũ qui à legatario erat.
i & quaſi irridendi, vt ſit quaſi Ironia. vt in *l. 13. ſ. quod metus cauſa. adde l. 24. j. de verb. ſignif.*
k id eſt, centena millia aureorũ.
l Appellatione reliquorum, nõ continetur pecunia iam exacta, vel quæ ad vſum patrisfamiliàs eſt depoſita *Bart.*
m *l. 33. ſ. de legat. 2.*
n vrbani ſerui à ruſticis non loco, ſed opera ſeparantur. vnde accidit vt prędio ruſtico eſſe poſſint ſerui, & tamen vrbani eſſe. *l. 60. §. 1. ſ. eod. l. 65. ſ. de leg. 2. l. 12. j. de ſuppellect. l. 166. j. de verb. ſignif.*
o vrbani ſerui, quos vrbanorũ numero teſtator habuit.
p *l. 166. j. de verb. ſignif.* cibariis. id eſt, diariis & demenſis. Horatius 2. *epiſt.* cùm ſeruis vrbana diaria rodere mauis. *vide Cuiac. ad Nouell 6.*
q *Paul. 3. ſent. 6. §. 71. l. 12. §. 12. j. de inſtructo.*
r *Paulus 3. ſent. 6. §. 72.*
ſ Imò non accedet: id enim officium inſpiciẽdum eſt, in quo magis verſatur, *l. legatis. § ſi vnus. ſ. eodem.* An hîc cocus fuit vilium ciborum? An ibi æquè in vtroque officio verſatus, in vno tamen aſſiduꝰ magis quàm in alio?
t *vide l. 36. ſ. de legat. 1.*
u In dubio potior exiſtimatur cauſa ſpecialis, quàm generalis. *vide quæ notaui ad l. 5. j. de fideiuſſ. l. 1. j. de auro. l 41. j. de pœnis l. 80. j. de regul. iuris. l. 16. ſ. de legibus. adde l. 7. j. de except. rei iudic.*
x Atqui ſpecies accidentibus non conſtat, §. *vlt. Inſt. de iure perſonarum.* Litis ſignificatione ſpecies diuerſæ dici poſſunt quæ ſolis accidentibus differunt.
y *vide hîc Accurſium.*
z Reddendi verbo datio continetur, *l. 94. j. de verb. ſignif.*
a *vide l. 94. j. de verb. ſignif.*

1 ¶ Duæ ſtatuæ marmoreæ cuidam nominatim: item omne marmor erat legatum. nullam ſtatuam marmoreã, præter duas, Caſcellius putat deberi. Ofilius, Trebatius contrà. Labeo Caſcellij ſententiam probat. quod verum puto. quia duas ſtatuas legando, poteſt videri non putaſſe in marmore ſe ſtatuas legere.

2 ¶ *Vxori meæ veſtem mundum muliebrem, ornamenta omnia, aurum, argentum, quòd eius cauſa factum, paratúmque eſſet, omne do lego.* Trebatius hæc verba: *quod eius cauſa factum paratúmque eſt*, ad aurum & argentum dumtaxat referri putat. Proculus ad omnia[b]. quod & verum eſt.

3 ¶ Cui Corinthia[c] vaſa[d] legata eſſent, & βάσεις (*i. baſes ſeu fulcra*) quoque eorum vaſorum collocandorum cauſa paratas deberi, Trebatius reſpondit. Labeo autem id non probat, ſi eas βάσεις[e] teſtator numero vaſorum habuit. Proculus verò rectè ait, ſi æneæ quidem ſint, non autem Corinthiæ, non deberi.

4 ¶ Cui teſtudinea legata eſſent, ei lectos teſtudineos pedibus inargentatos deberi, Labeo, Trebatius reſponderunt. quod verum eſt.

De prædiis legatis Ὅσα κέκτημαι, h. e. quæcumque poſſideo. 1. De fundo ita vti eſt.

101. *Scæuola* "libro ſextodecimo Digeſtorum."

QVi habebat in prouincia, ex qua oriũdus erat, propria prædia, & alia pignori ſibi data ob debita codicillis ita ſcripſit: τῇ γλυκυτάτῃ μου πατρίδι "βούλομαι" εἰς τὰ μέρη αὐτῆς δοθῆναι[f]· ἀφορίζω αὐτῇ χωρία πάντα, ὅσα ἐν Συρίᾳ κέκτημαι, σὺν πᾶσιν τοῖς ἐνοῦσιν βοσκήμασιν, δούλοις, καρποῖς, ἀποθέτοις[g], κατασκευαῖς πάσαις. *id eſt, ſuauiſſimæ patriæ meæ volo in partem ſuam dari, & ipſi ſeparatim adiudico prædia omnia, quæcumque in Syria poſſideo, cum omnibus in eis exiſtentibus "&" pecoribus "&" ſeruis, "&" fructibus "&" vſu conſumptilibus "&" apparatu omni.* quæſitum eſt, an etiam prædia, quæ pignori habuit teſtator patriæ ſuæ reliquiſſe videatur. reſpondit, ſecundùm ea, quæ proponerentur, non [h] videri relicta: ſi modò in[i] proprium patrimonium (quod ferè[k] ceſſante debitore fit) non ſint redacta.

1 ¶ *Peto fundum meum, ita vti[l] eſt, alumnæ meæ dari.* quæſitum eſt, an fundo & reliqua colonorum, & mancipia, ſi qua mortis tempore in eo fundo fuerint, debeantur. reſpondit, reliqua[m] quidem colonorum nõ eſſe legata, cætera verò videri illis verbis, *ita vti eſt*, data.

De lateralibus viatoriis, & quidquid in his conditum erit. 1. De falſa demonſtratione. 2. De militia.

102. *Idem* "libro 17. Digeſtorum."

HIs verbis legauit: *Vxori meæ lateraria[n] mea viatoria, & quidquid in his conditum erit, quæ membranulis mea manu ſcriptis continebuntur, nec ea ſint exacta, cum moriar, licèt in rationes meas tranſlata ſint, & cautiones ad actorem meum tranſtulerim.* hic chirographa debitorum, & pecuniam, cùm eſſet profecturus[o] in vrbem, in lateralibus condidit: & chirographis exactis, quàm pecunia erogata, reuerſus in patriam, poſt biennium alia chirographa prædiorum, quæ poſtea comparauerat, & pecuniam in lateralia condidit. quæſitum eſt, an ea tantùm videatur nomina ei legaſſe, quę poſtea reuerſus in hiſdem lateralibus cõdidit. reſpondit, ſecundùm ea, quæ proponerentur, non deberi, quæ mortis tempore in his lateralibus eſſent, & membranis manu eius ſcriptis continerentur. Idem quæſiit, an, cùm emptiones prędiorum in hiſdem lateralibus cõdiderat, prædia quoque legato cedant. reſpondit: nõ quidem manifeſtè apparere, quid de prędiis ſenſiſſet: verùm ſi ea mente emptiones ibi haberet, vt his legatariæ datis proprietas prędiorum pręſtaretur, poſſe defendi: prędia quoque deberi.

1 ¶ Paterfamiliàs ita legauit: *Lances numero duas leues[p], quas de ſigillaribus[q] emi, dari volo.* is de ſigillaribus leues [r] quidem non emerat, lances autem emptas habebat. & dictauerat teſtamentum ante triduum, quam moreretur. quæſitum eſt, an hæ lances, quas emptas de ſigillaribus habuit, legato cederent, cùm nullas alias de ſigillaribus emerit, nec legauerit. reſpondit, ſecundùm ea, quæ proponerentur, deberi eas, quas de ſigillaribus emiſſet.

b ¶ ita vt intelligatur etiã legata veſtis eius cauſa non parata.
c *Corinthiorum vaſorum tanta olim fuit æſtimatio, vt argento & auro penè anteponeretur. *adde Plinium 34. cap. 1.*
d de legato vaſorum, *v. l. 19. §. 10. j. de auro.*
e abaces. *Vulgata & Nebriſſenſ.*
f *al.* σωθῆναι.
g ἀπαπητοῖς, Alciatus legit 4. *diſpunct.* 18. à ἀπαπτάω, quod eſt cõſumo: quaſi diceret, cùm iis quæ vſu cõſumi poſſunt, malè: καρποὺς ἀποθέτους, Polluci: eſt ὁ ψυχόμενος καὶ ἡλιούμενος, fructus reſeruatitius & ſole aduſtus. *vide Ferrandum 1. Explicat. 34.*
h Prædiis legatis, ea non intelligitur teſtator legaſſe, quæ pignorata habuit, niſi ex mora debitoris non ſoluentis, ea in proprium patrimonium vertit. vide quę ſcripſi *ad l 9. in fi. j. de ſupellectile.* Imò videntur relicta. Nam qui omne legat, nihil excipit, *l. 68. ſ. eodem.* ſolue: Prædia obligata hîc non videntur obligata: quia dictio *omnis* ea dumtaxat comprehendit, quæ natura verborum ſignificari poſſunt. *adde l. 73 §. 2. ſ. eod.*
i Pignus in proprium patrimonium creditori verti poteſt, ceſſante debitore in ſolutione.
k Ceſſat debitor in luenda re pignorata, ſi ſit tali pretio pignorata, vt non ſit ſpes eius amplius luendæ. *vide l. 31. ſ. de pignoribus:* & ita reſtringe, *l. 22. §. 1. ſ. de noxalib.*
l *l. 78. §. 3. ſ. eod. l. 27. §. penult. j. de inſtructo.* Fundo legato vti eſt, nõ debẽtur reliqua.
m quod reliqui debent coloni, ſeu reliquatio, hîc, ſunt penſiones à colonis debitæ. *vt l. 78. §. 3. l. 91. l. 97. ſ. eodẽ. l. 32. in fin. j. de vſu & vſufr. legato. l. 20. lege 27. j. de inſtructo.*
n lateralia mea *Hal. ſic j. eodem.* in lateralibus condidit pecuniam. *& pòſt*, pecuniam in lateralia condidit. *Item*, emptiones prædiorum in lateralia condidit. Lateralia viatoria, ſunt capſulæ, in quibus ad ephippiũ vtrinque loro ſuſpẽſis, ea quæ nobis in itinere neceſſaria ſunt recondimus.
o ea eſt cauſa, ob quam hæc pecunia non debetur *l. 79 §. 1. ſ. eod.*
p ſunt puræ, quæ non ſunt aſperæ ſignis.
q vox *Sigillaria* hîc locum vrbis Romæ ſignificat, in quo ſigilla vaſáque cælata venibant. *Sueton. in Claudio & Nerone*: Gellius 5. c. 4. Hinc dies ſigillariorum, in Saturnalibus. vide Alex. ab Alexandro 3. *Genialium* 4.
r atq; ita hîc teſtator errat. legat enim lãces leues quæ cælatę ſunt. *v. Cuiac. 11. obſ. 30.*

2 ¶ Alumno

2 ¶ Alumno præcepit militiam his verbis : *Sempronio alumno meo illud & illud: & cum per ætatem licebit, militiam illam cum introitu* [a] *comparari volo : huic quoque omnia integra.* quæsitum est, si Sempronius eam militiam sibi comparauerit, an pretium eius, sed & id, quod pro introitu erogari solet, ex causa fideicommissi ab heredibus consequi possit. respondit, secundùm ea, quę proponerentur, posse.

3 ¶ Idem testator liberto militiam[b] his verbis legauit, *Seio liberto meo militiam do lego illam.* quam militiam & testator habuit. quæsitum est, an onera[c] omnia & introitus militiæ ab herede sint danda. respondit, danda.

De legatis relictis à substituto pupilli exheredati. 2. De bonorum possessione contra tab.

103. *Idem* "libro singulari Quæstionum publicè tractatarum."

SI pater exheredato filio substituit [d] heredem extraneum, deinde [e] ille extraneus hunc filium heredem instituit, & heres factus intra pubertatem decedat: puto, à substituto ei filio, omnino legata præstari non[f] debere, quia non directò[g], sed per successionem ad filium hereditas patris peruenit.

1 ¶ Plus ego in fratre, qui, cùm heres exstitisset patri, exheredatum fratrem heredem instituit, accepi, substitutum eius legatum non debere. ac ne quidem si intestato fratre successerit. quia non principaliter, sed per successionem bona fratris[h] ad eum peruenerunt.

2 ¶ Si filius ex vncia heres institutus sit [i], & "ab" eo legata data sint, habeat & substitutum, deinde commisso edicto per alium filium, accepit partis dimidiæ bonorum possessionem: substitutus eius vtrùm ex vncia legata[k] pręstat, an verò ex semisse? & verius est ex semisse[l]. "sed[m] ex vncia, omnibus. ex reliquis, liberis & parentibus."

3 ¶ Contrà quoque si ex dodrante institutus, cõmisso edicto, semissem [n] acceperit bonorum possessionem : ex semisse tantum legata substitutus debebit. quomodo enim augentur, vbi amplius est in bonorum possessione: sic & vbi[o] minus est deducitur.

a hoc verbum etiam reperitur in §. vltimo ĩ. eodem. vetus hîc mos fuit, vt pro ingressu aliquid præstaretur prioribus militiæ, scholæ, officij, collegij, curiæ, corporis. Suetonius *in Claudio*: pro introitu sacerdotij. Plinius *ad Traianum* 10. *epist.* 113. Superest vt inspicias, an in omnibus ciuitatibus certum aliquid omnes, q. βουλὁυτοι leguntur, debeant pro introitu dare. Solatium & suffragium vocat lex 11 *Cod. de proximis sacror. scrin.*
b militia legata, onera & introitus militiæ præstantur ab herede.
c honoraria legit Cuiacius *ad l. 7. Cod. de proxim. sac. scrin.*
d instituit, *vide Cuiac. 2. obser. 32.*
e Exheredatum cum substituto, suum instituere possumus
f ¶ Imò, substitutus exheredati legata præstare debet : potest enim legatis onerari à testatore. *l. Im ratione. §. vltimo. ĩ. ad leg. Falcid.* Substitutus grauari potest, quoties ipse defuncti est heres : aliàs non potest.
g id est principaliter, *vt ĩ. eod.* vtrumque idem *Cuiac. ibidem. & §. vlt. instit. quod cum eo.*
h patris ad eum *Cuiac. 2. obs. 32.*
i fit, habeat & substitutũ, & ab eo legata data sint, deinde, &c. sic restituit Cuiacius 3. *obs. 9.* quã lectionẽ nõ probat Antonius Faber 5. *Coniectur.* 1.
k à se, non à pupillo *Cuiacius ibidem.*
l vsque ad semissem *l. 5. ĩ. de leg. præstand.*
m sed ex v. o. ę. r. l. & p. hæc verba esse cuiusdam imperiti interpretis notat Cuiacius *ibidem*
n semissis acceperit, &c. *Cuiac. ibid.*
o *l. 35. in fi. š. de vulgari. l. 125. š. de legat. 1.*

LIBER TRIGESIMVS-TERTIVS.

DE ANNVIS[a] LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS.

Vbi legatum præstandum.

Pomponius "libro quinto ad Sabinum."

CVM in annos singulos quid legatum sit, neque adscriptũ, quo loco detur : quocumque [b] loco petetur, dari debet. sicuti ex stipulatu [c], aut nomine [d] facto petatur.

De mora heredis.

2. *Idem* lib. 6. ad Sabinum.

IN annos[e] singulos heres damnatus sinere me frui fundo, si initio anni, quo colere deberem, moram fecerit, licèt postea patiatur, quia cultura sim exclusus, tamen totius [f] anni nomine mihi tenebitur. quemadmodum si diurnas operas Stichi dare damnatus, non à mane [g], sed à sexta[h] diei hora det: totius diei nomine tenetur.

De legato, annua, bima, trima die. 5. De legati trima die. 6. De vsuris.

3. *Vlpianus* "libro 24. ad Sabinum."

SI legatum sit relictum[i] annua, bima, trima die [k], triginta fortè: dena [l] per singulos debentur annos, licèt non fuerit adiectum *Æquis pensionibus.*

1 ¶ Proinde & si adiectum fuerit *pensionibus*, licèt nõ sit insertum *æquis* item si scriptum fuerit *æquis*, licèt non sit adiectum *pensionibus*: dicendum erit, æquas fieri.

2 ¶ Sed si adiectũ *Pensionibus inæquis*, inæquales debebuntur. Quæ ergo debeantur, videamus. & puto eas deberi, (nisi specialiter testator electionem heredi dedit) qui [m] vir bonus fuerit arbitratus. vt pro facultatibus defuncti & depositione [n] patrimonij debeantur.

3 ¶ Sed & si fuerit adiectum *Viri boni arbitratu*: hoc sequemur, vt pro positione patrimonij sine vexatione & incommodo heredis fiat.

4 ¶ Quid si ita, *Pensionibus, quas*[o] *putauerit legatarius*? an totum petere possit, videamus. & puto totum non petendum simul. sicut & in heredis electione. fieri enim pẽsiones debere testator voluit. quantitates dumtaxat pensionum in arbitrio heredis, aut legatarij contulit.

5 ¶ Sed si ita sit legatum, *Heres meus Titio decem trima*[p] *die dato*, vtrùm pensionibus, an verò post triennium debeatur? & puto sic[q] accipiendum, quasi paterfamilias de annua, bima, trima die sensisse proponatur. 6 ¶ Si cui certa quantitas legetur, &, quoad præstetur, in singulos annos certum aliquid, velut vsuras[r] iusserit testator pręstari: legatum valet: sed[s] in vsuris hactenus debet valere, quatenus modum probabilem[t] vsurarum non excedit.

De numero, & natura legati annui, & transmissione ad heredes.

4. *Paulus* "lib. 62. ad Edictum."

SI *in singulos annos* alicui legatum sit: Sabinus (cuius sententia vera est) plura[u] legata esse ait : & primi anni purum, "sequentium[x] condicionale. videri enim hanc inesse condicionem, *si viuat.* & ideo, mortuo[y] eo, ad heredem legatum non transire.

De pensione vltimi anni.

5. *Modestinus* "lib. 10. Responsorum."

A*Vobis quoque, cæteri heredes, peto, vt vxori meæ præstetis, quoad viueret, annuos decem aureos.* vxor superuixit marito quinquennio & quatuor mensibus. quęro, an heredibus eius sexti anni legatum integrum debeatur. Modestinus respondit, integri[z] sexti anni[a] legatum deberi [b].

a 44. *Eclog.* 4. legatum in annos singulos, debetur in ingressu anni *l. 8. ĩ. eod.*
b In dubio, legatũ ibi dari debet vbi petitur, *l. 38. vers. præterea. š. de iudiciis. l. 47. §. 2. š. de leg. 1.*
c rectè ea diuiditur. Alia est enim obligatio ex stipulatu, alia quæ ex nomine fit. cùm ex mensę scriptura pecunia numeratur, nominibus contrahitur obligatio: cùm ex arca, ex domo, *lege 40. š. de rebus creditis*: per stipulationem. *v. Cuiac. ad l. 9. š. de pact.*
d Nominibus obligato (quæ & scriptura fieri dicebatur) olim in vsu § 1. *Instit. de litterarum obliga.* tabulas proferebat, qui alterum sibi obligabat ex quoquo contractu: & ad eas scribendas & subsignãdas vrgebat: vt omissa veteris obligationis causã, ex litterarũ subsignatione ciuilis succederet debiti persecutio. *Theophil. Inst. de litterarum obligat.* Cùm nomina fiebant, pararij interponebãtur, signatores aduocabãtur, & chirographũ dabatur. *Seneca 2. de benef.* qui obligabatur, stipulatione interrogabatur quoque. *Idem Seneca 3. de benef. 15.* Porrò pararij, quibusdam librarij: *arg. c. 93. ĩ. de regulis iuris.* Plauto *Aulularia.* actuarij. Vlpiano, Tabellio : testes verò in nominibus Romæ, equites alij clari nominis & integræ famæ viri (quales ex albo Prætorio priuati litigaturi, aliquid facturi, sibi quasi iudices & arbitros eligebãt. *Seneca 3. de benefic. 14. Gell. 2.*) in prouinciis, duumuiri decuriones, & alij non ignobiles, *l. 22. š. de testibus.* Ea erat formula interrogationis, *Centum illos aureos, quos mihi ex causa mutui debes, tu mihi ex conuentione & promissione literarum tuarum debes?* Tum debitor respondebat, *Ex conuentione dabo mearum litterarum*, (falsus est enim Theophilus *d. loco*, dum commẽtus est ad creditorem litteras misisse debitorem. Is enim præsens interrogabatur, *vt dixi.*) Creditor tabulas tenens, parariis dabat transcribendam eam formulam, adiecto loco die, consule. *l. 1. š. de edendo: l. 9. §. 1. ĩ. de pœnis.* Testes deinde subsignabant, & nomen eo ampliùs suum subscribebãt. *l. 39. ĩ. de verbor. signif. l. 22. §. 4. š. qui testamentis l. 4. š. de auct. tutorum.* modum signandi explicat Paulus 5. *sentent. 25.* Hi signatores dicebantur à testibus vtcumque differentes, *l. 20. š. de testib. l. vlt. š. de lege commiss. l. 32. §. 1. ĩ. de furtis.* Huiusmodi nomina, syngraphæ appellatæ potiùs quàm chirographa. Nam in chirographis gesta tantùm : in syngraphis, citra fidem veritatis etiam pactio veniebat. *Predianus.* Ita plurium nomina fiebant *sent. 2. de benef.* pluriũ, sc præsentia. Nam qui nomine obligatur, vnũ tantùm nomẽ facit, non plura. *l. 41. in fi. ĩ. de fideic. libert. l. 12. §. 11. š. mãdat.*
e *adde l. 16. in fi. š. de verb. oblig*
f Imò partiũ tãtùm *l. stipulationes non diuiduntur §. planè ĩ. de verb. oblig.* Hîc mora partis aut in parte anni admissa, totius temporis commodum abstulit.
g *adde l. 3. l. 15. ĩ. de operis libert.*
h i. meridie. *v. l. 7. ĩ. de vsurpat.*
i dic idem esse si ita legatũ sit, donec nubat, *l. 17.* die nundinarum *l. 20. § 1.* die natali *l. 23.* per quadriennium, *l. 24. ĩ. eod.* quotãnis *l. 12. § 6. ĩ. quãdo dies*: si ex reditu pars aliqua legetur *l. 58. in fi. š. de vsufruct. & quemadm.*
k i. vnis, secũdis, tertiis pẽsionib.
l legatũ annua, bima, trima die, præstari debet p annuas pẽsiones æquales, nisi mens alia testatoris fuerit.
m quas vir. &c. Iussus distribuere, arbitrio viri boni fũgi debet.
n ¶ positiõe § 3. ĩ. *eod.* Positionẽ autem vocat, situm patrimonij.
o dare iubeens pẽsionibus, quas Tertius aliquis declarauerit, si ille Tertius declarare non potuerit, videtur iussisse vt vna pensione id daretur.
p Trima die qui quid dari alteri iubet, compendiosè annuam, bimam, trimam diẽ intelligit. vnde notat Bartolus, Iussum dare tribus terminis, iussum intelligi dare tribus annis.
q i. post triennium.
r de vsuris testamẽtariis *v tit. C. de vsur. vel fruct. leg.*
s Vsuræ etiam testamento adiectæ legatæque, legitimum vsurarum modum excedere non debent. Et tamen hinc satis constat, Iure ciuili, vsuras etiam testamẽtarias promitti. Nam iure Canonico aliud dicendum putat Bartolus. *adde l. 2. ĩ. de his quæ pœnæ nomine.*
t *l. 1. š. de vsuris l. 112. š. de leg. 1. dixi ad l. 1. § 3. š. de pignorib.*
u *l. 11. ĩ. eod. l. 13. ĩ. quando dies.* Non est ita in stipulatione in annos singulos cõcepta; quæ vna est *l. 16. in fi. ĩ. de verb. oblig.* Imò vnum legatum est *l. nec semel. l. etsi. l. Firmio: in fi. ĩ. quando dies legat.* An ibi vnum legatum, cuius præstatio diuisa fuerit fauore heredis? An ibi alimentaria causa est? An ibi certum tempus adiectum? Prior, vera.
x In legatario, singulis annis capacitatẽ exigimus: in stipulationibus, initio capacitatẽ fuisse sat est, *l. 1. § 16. ĩ. ad l. Falc. l. 10. l. 23. ĩ. quando dies legat. l. 35. in fin. ĩ. de mort. cau. vi d. l. 16. in fi. ĩ. de verb. sign. adde l. post duos. C. de aduocat. diuers. iudic.* excipe tamen *l. 6. ĩ. eo.*
y *l. 10. š. de cap. minut.*
z Legatũ annuũ vt trãsmitti possit, sufficit vltimũ annũ esse cœptum.
a nec dum cõpleti, *l. 22. ĩ. eod. l. 58. š. de vsufr. & quemad.*
b Imò nõ debetur *l. si operas l. sed & si quis. § si operas. š. de vsufr. l. petitionem. C. de aduocat. diuers.*

De pecunia ad ludos, quibus heredes voluit præsidere, relicta.

6. *Idem* "libro vndecimo Responsorum."

ANnuam pecuniam ad ludos[a] ciuitati reliquit, quibus præsidere heredes voluit. successores heredum negant, se debere: quasi testator tamdiu præstari voluisset, quamdiu præsideret heredes. quæro igitur, "an," cùm præsidendi mentionem fecerit, ad tempus fideicommissum, an perpetuò præstari voluerit. Modestinus respondit fideicommissum quotannis in[b] perpetuum[c] reipublicæ præstandum esse.

De eo, quod ad scribentis authoritatem non ad obligationem inducendam pertineat.

7. *Pomponius* "libro 8. ad Quintum Mucium."

QVintus Mucius ait: Si quis in testamento ita scripsit: *Filij filiæque meæ ibi sunto, vbi eos mater sua esse volet: eisque heres meus in annos singulos, inque pueros puellásque singulas damnas esto dare cibarij nomine aureos decem:* si tutores eam pecuniam dare nolunt ei, apud quem pueri atque puellę sunt: nihil est, quòd ex testamẽto agere possit[d]. nam ea res eo pertinet, vti tutores sciant, quæ volũtas testatoris fuit: vti possint eam pecuniam sine periculo dare. *Pomponius:* In[e] testamentis quædam scribuntur, quæ ad authoritatem dumtaxat scribentis referũtur, nec obligationem pariunt. Hæc autem talia sunt: si te heredem solum instituam, & scribam, *vti monumentum mihi certa pecunia facias.* nullam enim obligationem ea scriptura recipit, sed ad auctoritatem meam conseruandam poteris, si velis, facere. Aliter atque si, coherede tibi dato, idẽ scripsero. nam siue te solum damnauero, vti monumentum facias: coheres tuus agere tecũ poterit familiæ herciscundæ, vti facias: quoniam interest[f] illius: quinetiam si vtrique iussi estis hoc facere, inuicem actionem habebitis. Ad auctoritatem scribẽtis hoc quoque pertinet: cùm quis iussit *in municipio imagines*[g] *poni.* nam si non honoris municipij gratia id fecisset, sed sua: actio eo[h] nomine nulli competit. Itaque hæc Quinti Mucij scriptura[i], *Liberi mei ibi sunto, vbi eos mater sua esse volet,* nullam obligationẽ parit: sed ad auctoritatem defuncti conseruandam "id" pertinebit: vt, vbi iusserit, ibi sint. ¶ Nec tamen semper[k] voluntas eius aut iussum conseruari debet. veluti[l] si prætor doctus sit, non expedire, pupillum eo morari, vbi pater iusserit, propter vitium, quod pater forte ignorauit in eis personis esse, apud quas morari iussit. ¶ Si autem pro cibariis eorum in annos singulos aurei decem relicti sint: siue hoc sermone significantur, apud quos morari mater pupillos voluerit: siue ita acceperimus hunc sermonem, vt ipsis filiis id legatũ debeatur: vtile erit: & magis enim est, vt prouidentiâ filiorum suorum hoc fecisse videatur. Et in omnibus, vbi auctoritas sola testatoris est, neque omnimodo spernenda, neque omnimodo obseruanda est. sed interuentu[m] iudicis hęc omnia debent, si non ad turpem causam feruntur, ad effectum perduci.

Collatio annui legati & vsusfructus.

8. *Gaius* "lib. 5. ad Legem Iuliam & Papiam."

IN singulos annos relictum legatũ simile[n] est vsuifructui, cùm morte[o] finiatur. sanè capitis deminutione[p] non finitur, cùm vsusfructus finiatur. & vsusfructus ita legari potest, *Titio vsumfructum fundi lego: "&" quotiénsque capite minutus erit, eundem vsumfructum ei do.* illud certè ampliùs est in hoc legato: quod ingressu[q] cuiuslibet anni, si decesserit legatarius, eius anni legatum heredi suo relinquit quod in vsufructu non ita est: cùm * fructuarius, etiam si maturis fructibus, nondum tamen perceptis, decesserit: heredi suo eos fructus non[r] relinquet.

De pignore.

a Annua reipublicæ, *vt hîc.* vel templo, *vt l.20. in fin.* ꝭ. *eod.* legata, in perpetuum debentur. *adde l.16.* ꝭ. *de vsu & vsufr. legato.* neque morte executoris extinguuntur.
b Imò non præstatur in perpetuum, *l. legatum in fin.* ꝭ. *de administratione rerum ad ciuit. pertinentium.* Ibi ad ludos inhonestos relictum est.
c aliud est in vsufructu qui centum annis tantùm durat, *l.8.* ꝭ. *de vsufr. legato.* ne alioquin proprietas semper sit inutilis *Bart.*
d Officio tamen iudicis quis potest.
e In testamentis non omnia quæ ibidem adscripta sunt, obligant heredem: sunt enim nonnulla quæ ad authoritatem dumtaxat scribentis referuntur: hoc est, quæ sua tantùm causa non alterius priuati, aut ciuitatis adiiciũtur. Iussit testator monumentũ sibi fieri ab vnico & solo suo herede? Ille vnicus ac solus heres, nemini obligatus est, vt monumẽtũ id faciat, sed authoritate solius defuncti ad id cogi potest. Obligatio nulla est nisi inter diuersas personas. Nulla est inter testatorem & heredem: Est inter coheredes: vnde in hac specie, heres iussus monumentum facere, cogi ad id per coheredẽ potest: quemadmodum inuicem eo nomine experiri poterũt, si vtriq; iussi sint monumẽtum ponere.
f Is agere potest cuius interest, *l. 5. in fin.* ꝭ. *ne quis eum:* hinc exceptio illa valida est, Tua non interest.
g Imagines ponendæ in municipio plerunque legabantur. *l.17. in fi.* ꝭ. *de vsuris: l. 44. in fi.* ꝭ. *de vsufructu: l.14.* ꝭ. *de cõdit. & demonstr. l.5.* ꝭ. *de operib. publ. Cicero 4. Verrina duobus locis.*
h *v. l.6. in fin.* ꝭ. *de auro.*
i scriptura Mucij dicitur, vt alibi Iuliani & Africani.
k Testatoris nõ omnem voluntatem seruat Prætor, *vt hîc. adde l. 14. §. 5.* ꝭ. *de religiosis. l.10.* ꝭ. *de cõfirm. tutoris.*
l Pupillus vbi morari debeat, summæ curæ esse debet iudicibus: adeò vt voluntatẽ parẽtum ea parte (si pupillis noceat) neglìgere possint & debeant.
m Executoribus testamentariis imminent iudices, vt testamenta exequantur. *Castrensis in l. nulli. Cod. de Episcopis.*
n Similitudo & dissimilitudo vsusfructus, & in annos singulos relicti. similitudo, vtrũque morte finitur: dissimilitudo triplex, Nam vsusfructus capitis diminutione finitur: potest prorogari in tempus capitis diminutionis: fructuarius in ingressu anni moriens, fructus nondum perceptos ad heredem non transmittit.
o *vide l.3. in fin.* ꝭ. *quibus modis vsusfr.* p *l.10.* ꝭ. *de capite minutis.*
q Legatarius in singulos annos in ingressu cuiusque anni, si decesserit, eius anni legatum heredi suo relinquit.
r Fructus pendentes ad heredem suum vsufructuarius non transmittit, *l.13.* ꝭ. *quib. mod. vsusfr. amitt. l.25. §.1. vers. præterea.* ꝭ. *de vsuris. l.48.* ꝭ. *de adqu. rer. dom. §.36. instit. de rerum diuis.*
s ¶Potest ager in alimenta obligari, *l.8. §.11.* ꝭ. *de transact. vide l.12.* ꝭ. *de alimentis.*
t Cur rectè petetur? Qui quid legat super aliquo fundo, eum obligare videtur. ꝭ. *de reb. eorum qui sub tutela: l. cod. cillis. §. instituto* ꝭ. *de legat.2.*
u vt singulare scilicet: non tamen reprehendit.

9. *Papinianus* "libro septimo Responsorum."

FVndus, quem paterfamilias libertis legatorum nomine, quæ in annos singulos relinquit, pignus[s] rectè[t] petetur. *Paulus* notat[u]: Hoc admittendum est, & in aliis rebus hereditariis: vt & in eas[x] legatarius mittatur[y].

De diuisione legati. 1. De eo quod à testatrice viua præstabatur. 2. De centum legatis, præter id quod anni nomine à viuo accipiebat. 3. De eo quod à testatore viua præstabatur.

10. *Idem* "libro octauo Responsorum."

SEio amico fidelissimo: *si voluerit, sicut meis negotiis interueniebat, eodem modo filiorum meorum interuenire: annuos senos aureos & habitationem, qua vtitur, præstari volo.* non[z] ideo minùs annua Seio pro parte hereditaria viuentis filię deberi placuit, quòd ex tribus filiis Titiæ duo aliis heredibus institutis vita decesserunt: cùm tam labor[a], quàm pecunia, diuisionem reciperent.

1 ¶ *Medico Sempronio quæ viua præstabam, dari volo.* ea[b] videntur relicta, quæ certam formam erogationis annuæ non incertam[c] liberalitatis voluntatem habuerunt.

2 ¶ *Vxori præter*[d] *id, quod à me viuo annui nomine accipiebat, aureos centum dari volo.* annuum videtur, & semel centum aureos reliquisse.

3 ¶ *Libertis dari volo, quæ viua præstabam,* & habitatio[e] præstabitur. sumptus iumentorum non debebitur, quem actori domina præstare solita fuit vtilitatis suæ causa. ideo nec sumptum medicamentorum medicus[f], libertus rectè petet: quem vt patronam[g] eiusque familiam curaret, acceptabat[h].

De numero legator. de iure capiendi.

11. *Paulus* "lib. 21. Quæstionum."

CVm in annos singulos legatur: plura[i] legata esse, placet: & per singula legata ius capiendi inspicietur. idem in seruo inspiciendum est ex persona dominorum.

De seruitute.

12. *Idem* "lib. 13. Responsorum."

GAius Seius prædia diuersis pagis Mæuię & Seiæ legauit, & ita cauit: *Præstari autem volo ex prædiis Potitianis, prædiis*[k] *Lutatianis annua harundinis milia tricena, & salicis mundæ annua librarum singula milia.* quæro: an id legatum, defuncta legataria, exstinctum sit. Paulus respondit: seruitutem[l] iure constitutam non videri neque in personam[m], neque[n] in rem: sed fideicommissi petitionem cõpetisse ei, cui prædia Lutatiana legata sunt: & ideo, cùm annua legata fuerint: mortua[o] legataria, finitum legatum videri[p].

De conditione implenda.

13. *Scæuola* "libro quarto Responsorum."

MÆuia nepotem ex Mæuio puberem heredem instituit. & Lucio Titio ita legauit: *Lucio Titio viro bono, cuius obsequio gratias ago, dari volo annuos, quamdiu viuat, aureos decem si rebus nepotis mei interueniat, omnémque administrationem rerum nepotis mei ad sollicitudinẽ suam reuocauerit.* quæro: cùm Lucius Titius aliquo tempore Mæuij negotia gesserit: & per eum nõ[q] stet, quo minùs gerat: Publius autem Męuius nollet eum administrare: an fideicommissum præstari debeat. respondi: si[r] non propter fraudem, aliámve quam iustam causam improbandæ operæ causa remotus esset à negotiis, quę administrare secundùm defuncti voluntatem vellet: percepturum legatum.

x & interdum heredis ipsius, *l. 6. Cod. vt in poss. legat.*
y si non satisdetur ꝭ. *vt in possess.*
z Imò, ideò minus debebitur, *l. 13.* ꝭ. *eod.* Ibi stetit per eum, cũ quo morari debebat, hîc per casum. *adde leg. 1. Cod. de institut. & substit. l. in testamento* ꝭ. *de condit. & demonstrat.*
a Labor & pecunia diuidi possunt: *adde l.13.* ꝭ. *eod.*
b Imò ea quæ tempore mortis præstitit *l. Mela. §.1.* ꝭ. *de alimentis.*
c Incerta nunquam in dubio præsumimur promisisse. vnde notant generalem renunciationem non complecti, insolitas siccitates, dixi *ad l.78.* ꝭ. *de contr. empt.* Procuratorẽ generalẽ posse ea facere, quæ dominus solitus erat facere. *l. vel vniuersorum 12.* ꝭ. *de pignoratitia actione.*
d *l.54.* ꝭ. *de leg.3. Præter,* dictio ponitur inclusiuè, quoties cadit inter res separatas, quarum vna aliam non comprehẽdit (vt inter genus & species) aliàs secus. *l. Nam quod. in fi.* ꝭ. *de pec. legat. c. dudum extr. de elect.*
e *l. 33.* ꝭ. *de vsufr. leg.*
f Medicinam exercebant etiam liberti.
g legans, quę viuus præstabat, ea tãtùm legat, quæ ipse sui causa nõ eius vxor sui causa præstabat.
h *l.40. §.2.* ꝭ. *de pact. l.9. in fin.* ꝭ. *de alimentis.*
i *vide l. 4.* ꝭ. *eod. l.28.* ꝭ. *quib. modis vsufr.*
k Quemadmodum cùm legatur seruo meo, adquiritur mihi: ita quando legatur rei meæ, videtur mihi relinqui *Bart.*
l An eo nomine prædium est obligatum? est: sed generaliter, non specialiter, *l. 1. Cod. comm. de legat. l. creditorib.* ꝭ. *de separat. bonorum.*
m Imò in personam: cùm sit vsusfructus. *l. si quis ita.* ꝭ. *de vsufr.* Ibi fructus à seipso percipiebat: hîc ab alio.
n Imò in rem, *l. item. l. veluti.* ꝭ. *de seruitutib. rustic.* sanè nõ est seruitus. nec enim hîc patientia præstatur. *vt l. quoties* ꝭ. *de seruitut.* sed datur. Hic legantur annua, seruitutes verò perpetuæ sunt. *l. quoties.* ꝭ. *de seruit.* ad numerum res hîc relinquitur: seruitus realis constituitur ex fundi necessitate. *l. & At. licinius.* ꝭ. *de seruit. rustic.* o Annua præstatio finitur morte legatarij. *v. l.10.* ꝭ. *de capite minutis.* p non videri. & ita quosdam legisse notat Bartolus. q Conditio quę pendet ex legatarij & tertij voluntate, si tertij facto impeditur sine facto & culpa legatarij, habetur pro impleta; *adde l.10.* ꝭ. *eod. l.8. in fin.* ꝭ. *de condit. & demonstr.* r Imò legatum non consequitur, etiamsi sine fraude remoueatur. *l. Seio.* ꝭ. *eod.* Ibi casu remotus est: hîc facto eius, in cuius persona impleri debuit conditio.

1 ¶ Vxore

1 ¶Vxore herede ſcripta, ita cauit: *Libertis meis omnibus, alimentorum nomine, ſingulis annuos denarios duodecim ab herede dari volo, ſi ab vxore mea non*[a] *receſſerint*. quęro cùm paterfamilias ſua voluntate de ciuitate difficilè profectus ſit, ea autem adſiduè proficiſcatur: an liberti cum ea proficiſci[b] debeant. reſpondi, non poſſe abſolutè reſponderi: cùm multa oriri poſſint, quæ pro bono ſint æſtimanda. ideoq; huiuſmodi varietas viri boni arbitrio dirimenda eſt. Item quæritur: cùm proficiſcens eis nihil amplius obtulerit, ac per hoc eam ſecuti non ſint: an legatum debeatur. reſpondit: & hoc ex longinquis, breuibuſque[c] excurſionibus, & modo[d] legati æſtimandum eſſe.

De ſumma non adiecta.

14. *Vlpianus* lib. 2. Fideicommiſſorum.

SI cui annuum fuerit relictum ſine[e] adiectione ſummæ: nihil videri huic adſcriptum, Mela ait. ſed eſt verior Neruæ ſententia[f], quod teſtator præſtare ſolitus fuerat, id videri relictum, ſi minus, ex dignitate perſonæ ſtatui oportebit.

De ſolutione ante diem.

15. *Valens* lib. 7. Fideicommiſſorum.

IAuolenus.

EVm: qui rogatus *poſt decem annos reſtituere pecuniam*, ante[g] diem reſtituerat. reſpondit, ſi[h] propter capientis perſonam, quòd rem familiarem tueri nõ poſſet, in diem fideicommiſſum relictum probetur, & perdituro[i] ei id heres ante diem reſtituiſſet: nullo modo liberatum eſſe. quòd ſi tempus heredis[k] cauſa prorogatum eſſet, vt commodum medij temporis ipſe ſentiret: liberatum eum intelligi. nam & plus eum præſtitiſſe, quàm debuiſſet.

Si ſeruo libertas poſt certum tempus, legatum ex die mortis domini relinquatur.

16. *Paulus* lib. 3. ad Neratium.

SEruus *poſt decem annos liber eſſe iuſſus eſt*, legatúmque ei ex die mortis domini in annos ſingulos relictum eſt. eorum[l] quidem annorum, quibus iam liber erit, legatum debebitur: interim autem heres ei alimenta præſtare compellitur[m].

De legato, donec nubat. 1. De vino quod domi naſceretur.

17. *Labeo* lib. 2. Poſteriorum à Iauoleno epitomatorum.

LEgatum ita eſt: *Attiæ, donec*[n] *nubat, quinquaginta damnas eſto heres meus dare.* neque adſcriptum eſt, *in annos ſingulos*. Labeo, Trebatius præſens legatum deberi putat. ſed rectiùs dicetur, id legatum in[o] annos ſingulos deberi.

1 ¶*Vini Falerni quod domi naſceretur, quotannis in annos ſingulos binos culeos heres meus Attio dato.* etiam pro eo anno, quo nihil[p] vini natum eſt, deberi duos culeos[q]: ſi modò ex vindemia cæterorum annorum dari poſſit.

De morte fideicommiſſoris. 1. Quando legatum peti poteſt.

18. *Scæuola* lib. 14. Digeſtorum.

a Qui tenetur cum alio morari, non tenetur eum ſimpliciter aliò ſequi: ſed hoc declarabitur arbitrio boni viri. *Bart.*
b *adde l. 23. in fi. ſ. de condit. inſtit. l. 20. in fi. j. de oper. libertorum.*
c hinc notat Bartolus, Vxorem teneri virum ſequi ſi modica ſit excurſio.
d hoc eſt, quantitate legati: quod fortè non ſufficit ad huiuſmodi expenſas. Vnde notant, vaſallum ſequi dominum ſuũ nõ cogi ſi itineri faciendo, feudi fructus non ſufficiant.
e Incertum legatum valet, nõ quia annuũ eſt, ſed quia alimẽta continet: aliàs non valet. *l. cum poſt. §. gener. ſ. de iure dotium.* Ita in contractibus incerta promiſſio nõ valet. *d. §. gener. l. triticum. l. ita ſtipulatus j. de verb. obligat.* niſi aliquo alio certũ eſſe demonſtretur. *d. l. triticum.* vel niſi cauſa fauorabilis ſit, puta dotis, alimentorum & viæ reficiendæ.
f In legato indefinito, primùm inſpicitur conſuetudo legantis: dein, ea ceſſante, modus eius patrimonij: & ſic, fauore alimẽtorum legatum incertũ valet, *l. 22. j. de alimentis.*
g Ante diem reſtituens legatum an liberetur, *adde l. 50. j. de obligat. l. 17. j. de regul. iur.*
h An tempus capientis ſeu legatarij cauſa adiectum præſumitur, an potius hæredis? hęredis: vtpote debitoris: *vt notatur in l. qui Romæ. j. de verb. obligat.*
i Quid ſi non perdituro ſoluit? ſolutione hęres liberatur.
k Si dilatiò ponitur gratia hæredis, antè ſolui poteſt: ſi legatarij, non poteſt. *l. 122. j. de verbor. oblig.*
l *l. 113. ſ. de legat. 1. l. 30. §. 2. ſ. de legat. 3.*
m Imò, non compellitur, cũ legatum eo caſu non valeat, *l. 4. C. de legatis.* An cogitur officio iudicis fauore alimentorum, *l. ſeruos. j. de alimentis. l. ſi in metallum. j. de his quæ pro non ſcriptis.* An ſeruus eo tempore quo ſeruus eſt, in dominum non agit: liber factus, agit pro tempore iam præterito. *l. lecta. ſ. ſi certum. l. huiuſmodi. j. de verb. obligat.* Prior vera: Nam hic interim, hoc eſt etiam dum ſeruus eſt, agere ſeruum dicitur. Quid: an huius legati nomine ſeruum conſtituet procuratorem? *vide l. ſeruum quoque. ſ. de procurat.*
n Legatum, *donec nubat*, intelligitur annuum. *Bart.* Idem dicendum ſi legatum ſit, *quoad viuet, l. 56. §. 4. j. de verb. obligat.*
o Imò vnicum legatũ eſſe videtur. *l. apud Iulianum. l. ſi ita. ſ. de legat. 1.* Dic annuum hîc eſſe fauore dotis: vt legataria facilius nubat in tam lauta dote. *vt hîc.* Idem dicendum eſſet in alimentis & ſimili cauſa fauore digna.
p In annuo legato quod deficit in fructibus vnius anni, ſuppletur ex fructibus ſequentium annorum, *Bart. l. 13. j. de tritico. l. 12. j. de alimentis.*
q *v. l. vlt. §. vlt. ſ. de pignorat. act.*
r ¶Tali confirmatione hæredis opus non eſt, *Inſt. de codicillis.*
ſ & ita ante 35. cuius temporis nominati, facta mentio eſt à teſtatore.
t Deberi ait Iuriſconſultus. atqui annuum legatum finitur morte, *l. 8. ſ. eod.*
u Imò non debetur: quia annuum legatum finitur morte legatarij, *l. in ſingulos. ſ. eod.* Legatum annuũ ſimplex, morte legatarij finitur: Legatum annuum ad certum vſque tempus, non item: cùm debeatur ac præſtet ad vſque finem temporis teſtamento præſtituti.

x *Forte legendum eſt*, non reſpexiſſe. Hac ſententia: ad annos trigintaquinque legatum eſt Titio: Titius ante id tempus mortuus eſt: debeturne legatum reſidui temporis eius hæredibus? debetur: niſi oſtendatur teſtatorẽ, ad Titij trigeſimumquintum annum non reſpexiſſe: hoc eſt, voluiſſe ei quidem legatum præſtari, ſi ad id vſque tempus viueret: ſi non viueret ad id tempus, non præſtari.

COdicillis teſtamento confirmatis[r], fundum libertis legauit, *eúmque alienari vetuit: ſed pertinere voluit & ad filios libertorum, vel ex his natos*, deinde hæc verba adiecit: *A quibus præſtari volo heredi ex reditu eius fundi decem per annos ſingulos vſque ad annos trigintaquinque à die mortis meæ.* quęſitum eſt, cùm heres à Titio inſtitutus, intra[ſ] trigeſimum quintum annum ætatis deceſſerit, an reſidui temporis fideicommiſſum ex verbis ſupraſcriptis heredis quoque heredi[t] debeatur. reſpondit, deberi[u]: niſi oſtendatur à libertis, teſtatorem ad heredis trigeſimumquintum annum reſpexiſſe[x].

1 ¶Sticho alumno ſuo centum, & menſtruos decem, & annuos centum dari voluit. & Semproniam: quam heredem ex triente inſtituerat, rogauit in hæc verba: *Fidei tuæ committo, Sempronia ſoror, vti legata: quæ alumnis meis relinqui, ex medio recipias, & apud te habeas, quoad*[y] *vſque commendatos habeas.* quæſitum eſt, cùm Sempronia, cuius fideicommiſſum ſit abſtinuerat, ſe hereditate, antequàm[z] ſecundùm voluntatem defuncti perciperet pecuniam alumnis relictam, an Sticho de legatis actio etiam ante viceſimum quintum annum competat. reſpondit, competere[a].

De morte legatarij onerati fideicommiſſo. 1. De legato generali & ſpeciali. 2. De eo quod teſtatrix viua præſtabat.

19. *Idem* lib. 17. Digeſtorum.

TItia, herede Seia ſcripta, vſumfructum fundi Mæuio legauit, eiúſque fidei commiſit in hæc verba, *A te Mæui ex*[b] *reditu fundi Speratiani præſtari volo Arrio Pamphilo & Arrio Sticho ex die mortis meæ annuos ſexcẽtos quotannis, quoad viuent.* quæſitum eſt, cùm Mæuius annua alimenta præſtiterit, poſt mortem autem eius fundus ad heredem Titiæ pleno iure redierit, an alimenta, ex fideicõmiſſo, Pamphilo & Sticho debeantur. reſpondi, nihil[c] proponi, cur debeant præſtari ab hæredibus Titiæ, cùm ab vſufructuario alimenta relicta ſunt. Idem quæſiit, an ab heredibus Mæuij legatarij præſtanda ſint. reſpondi, nihil ab herede legatarij, niſi teſtatorem manifeſtè probetur voluiſſe etiam finito vſufructu præſtari, ſi modò id, quod ex vſufructu receptum eſſet, ei rei parandæ ſufficeret.

1 ¶Qui Marco homini docto certa annua præſtabat, teſtamento cauit, *Domina*[d] *ſanctiſſima, ſcio te de amicis meis curaturam, ne*[e] *quid his deſit: verumtamen & Marco dari octingenta*[f]. quæſitum eſt, an Marcus, præſtitis ſibi ex cauſa legati octingentis, annua quoque[g] conſequi debeat. reſpondit, nihil[h] proponi, cur non ſecundùm ea, quæ in conſultatione collata eſſent, debeantur.

2 ¶*Lucio Titio auri pondo*[i] *tria, quæ viua præſtabam.* quæro cùm teſtatrix quadraginta Titio, quoad viueret, ſalarij nomine certam ſummam, & amplius feſtorum dierum nomine certum pondus argenti, aut pro eo pretium præſtiterit, an eadem ex cauſa legati vel fideicommiſſi ab heredibus eius Titio præſtari debeant. reſpondit, nihil proponi, cur præſtanda non ſunt.

De conditione. 1. De eo quod relictum eſt ſacerdoti & hierophylaco & libertis qui in illo templo erunt.

20. *Idem* lib. 18. Digeſtorum.

ANnua his verbis legauit, *Si morarentur*[k] *cum matre mea, quam heredem ex parte inſtitui.* quæſitum eſt, an, mortua[l] matre, conditio adpoſita defeciſſe videatur, ac per hoc neque cibaria, neq; veſtiaria his debeantur. reſpondit, ſecundùm ea[m] quæ proponerentur, deberi[n].

y id eſt, vſque ad 25. annum ętatis, *arg. l. 21. §. 4. j. eo.*
z Atqui tametſi repudians retinere pecuniam apud ſe potuit, vt miniſtra: quippe non hæres, miniſter eſſe poteſt, *l. alimenta. j. de alimentis.* Hîc quia hæres & miniſtra ſeu executrix relicta ſimul: hæreditate repudiata, miniſterium exequẽdi legati retinere non poteſt. *adde l. Lucius. j. de fideic. libert.*
a ante diem ſcilicet. Imò nõ competit ante diem. *l. 1. j. de cond. & demonſtr.* Hîc dies adiecta fauore legatarij: non ibi. Imò hoc caſu nulla omnino petitio eſſe videtur. *l. 26. in fi. j. quando dies legat.* Hîc ſine vllo cõmodo depoſitã apud ſe pecuniam habere debuit.
b *l. 20. §. 2. j. de alimentis.*
c Imo legatũ deficiens remanet apud hæredem cum ſuo onere. *l. ſi ab eodem. j. de vſufructu. l. vnica. §. pro ſecundo. §. nouiſſimo. C. de caducis tollend.* Hîc legatum cœpit in ipſo legatario: & eò amplius extinctum ex natura ipſius legati & voluntate defuncti: Ibi legatũ nunquam verè cœpit: quin eò amplius finitio eſt citra cogitationem & voluntatem defuncti.
d Matronę dicebãtur dominæ, non tantum reſpectu maritorum, *l. 41. ſupra de legat. 3. l. vlt. j. de auro: Nouell. 74. cap. 4.* ſed & per ſe. *l. 38. §. 4. ſupra de legat. 1.*
e His verbis, *ne quid his deſit*, legare videmur quod viui atque ſuperſtites legatario præſtabamus.
f volo ſcilicet. hoc enim verbum ſubintelligitur, *l. 10. C. de fideicom.*
g A legato generali, per ſpeciale non recedit, quoties ſimpliciter relinquitur, non ob eandem cauſam.
h Imò ſpeciei legato, receditur à generali. *l. alimenta. §. Baſilicæ. l. Stichus. j. de alimentis.* An ibi id ita voluit expreſsè teſtator: vt putat Accurſius: An ibi relicta ſpecies eſt ob eandem cauſam, ex qua & genus: vt vult Dynus? An ibi legatum alimentorum iterari non poteſt: hocce autem legatum, poteſt: vt vult Petrus? Atqui rurſus dicitur generalem ſententiam ad ſpecialem nõ referri. *l. dolo. l. ſtipulationes commodiſſimum. j. de verbor. obligat.* Non refertur ſi generalis ſententia præcedat & ſpecialis ſequatur: ſecus ſi ſpecialis præcedat, & generalis ſequatur.
i Si teſtator id pondus legauit, quod præſtabat ad numerum, legatum tamẽ valet ad ipſum pondus.
k *vide in hanc leg. Cuiac. 17. obſer. 22. in fin.*
l *l. 20. in fin. infra de alimentis.*
m Si conditio legati deficit morte eius in quem collata conditio eſt, non extinguitur legatum, *vt hîc.*
n Imò non debetur. *l. 1. C. de inſtitutionib. l. in teſtamento. infra de condit. & demonſtr.* Speciale eſt hic fauore alimentorum.

a Ecclesiæ sacerdoti legatum, videtur ipsi Ecclesiæ relictum seu Ecclesiæ intuitu legatum, vide Bartolum *in l. ciuibus. j. de rebus dub.*

b ἱεροφύλακι, *Haloand. seu æditu o. l. 3. §. 3. j. de tab. exhib.*

c *v. l. 3. s. eod.* Legatum reipublicæ vel templo, perpetuum est. Cuiacius *ad l. 16. j. de verbor. oblig.* ait habere se constitutionem Iustiniani, περὶ καταλιμπανομένων ἀναλίων πτωχοῖς ἢ ξενῶσιν ἢ ἄλλοις ποὶν εὐαγέσι συστημάτων. intelligit fortè legem *46. §. 9. C. de episcop.*

d Feniciales ferias intelligit & Nouemdialia. de quibus dixi ad Festum.

e Ecclesiæ sacerdoti legatū, intelligitur esse annuum, fauore piæ causæ.

f *vide l. 13. j. de rebus dub.*

g An vltra centum annos? An centū annis tantum vt in vsufructu: *collige ex l. penult. j. eod. l. si vsusfructus. j. de vsufructu. l. annum. s. de legatis 3.*

h id est, conductoribus, *vide Cuiac. 9. obser. 15. vide quæ notaui ad l. 19. l. 20. s. de action. emp.*

i suo quidem iure: sed tamen saluo iure legatorum, *l. 120. s. de legat. 1.*

k Legatum ex reditu certæ rei præstandū, non extinguitur alienatione hereditatis.

l Legatario fideicōmitti potest.

m qua vtitur hæres aduersus legatarios, *l. 1. s. ad leg. Falcid.*

n non videtur. & ita legatarius onere extrinseco grauatus Falcidiam non detrahit contra fideicommissarium, licèt ipse Falcidiā ab herede passus fuerit, *l. 25. in fi. j. ad legem Falcid.*

o Imò, tātùm minuēdum est fideicommissario, quātum legatario ex Falcidia detractū erit, *l. 32. §. 4. j. ad leg. Falcid.* An hîc legatarius dānatus est dare quiddā extrinsecum: puta decem: ibi intrinsecum, puta partem relicti seu legati?

p Commendabant interdum parentes liberos suos, amicis suis: *vt hîc. & l. generali. §. duas. j. de vsufructu. l. Lucius. §. filiam. j. ad Trebell. Cicero lib. 2. & 3. de Finibus: 1. de Oratore: Ouid. 3. Trist. 13. 4. Propert. vlt. Cæsar de bello ciuil. Terent. Andr. act. 2: sic 5. Sueton. Claudio. c. 6.* Libertos *l. verba. j. de alimentis. l. Imperator. j. de manumiss. testam. l. Thais. §. Lucius. j. de fideicomm. libert. l. fideicommissa. §. si ita quis. s. de legat. 2.*

1 ¶Attia fideicommissum his verbis reliquit: *Quisquis mihi heres erit, fidei eius committo, vti det ex reditu cenaculi mei, & horrei, post obitum, sacerdoti*[a] *& hierophylaco*[b], *& libertis, qui in illo templo*[c] *erunt, denaria decem die nundinarum*[d], *quas ibi posui.* quæro, vtrùm his dumtaxat, qui eo tempore, quo legabatur, in rebus humanis, & in eo officio fuerint, debitum sit, an etiam his qui in locum eorum successerunt. respondit, secundùm ea quæ proponerentur, ministerium nominatorum designatum, cæterùm[e] datum templo[f]. Item quæro, vtrùm vno dumtaxat anno decem fideicommissi nomine debeantur, an etiam in perpetuum[g] decem annua præstanda sint. respondit, in perpetuum.

De alienatione prædij cuius reditus pars relicta est. 1. De lege Falcidia. 2. De fideicommisso reciproco. De fructibus. 3. De modo implendo. 4. De satisdatione. 5. De morte eius, cuius fideicommissum est.

21. *Idem*||lib. 22. Digestorum.||

Liberto suo ita legauit: *Præstari volo Philoni, vsque dum viuet, quinquagesimam omnis reditus, quæ prædijs à colonis vel emptoribus*[h] *fructus ex consuetudine domus meæ præstantur.* heredes prædia vendiderunt[i], ex quorum reditu quinquagesima relicta est. quæsitum est, an pretij vsuræ, quæ ex consuetudine in prouincia præstarentur, quinquagesima debeatur. respondit, reditus[k] dumtaxat quinquagesimas legatas, licèt prædia vendita sunt.

1 ¶A liberto, cui fundum legauerat ferentem annua sexaginta, per fideicommissum[l] dederat Pamphilæ annua dena. quæsitum est, si lex Falcidia[m] liberto legatum minuerit, an Pamphilæ quoque annuum fideicommissum minutum videatur[n]: cùm ex reditu legata sint, qui largitur, etiam si Falcidia partem dimidiam fundi abstulerit, annuam Pamphilæ præstationem. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, non videri minutum[o]: nisi si alia mens testatoris probaretur.

2 ¶Filium ex dodrante, vxorem ex quadrante instituit heredes: & filij fidei commisit, vt nouercæ restitueret hereditatem: ab ea autem petit, *vt infirmitatem filij commendatam*[p] *haberet: eique menstruos aureos denos præstaret, donec ad vicesimumquintum annum ætatis peruenerit: cùm autem impleſſet eam ætatem, partem dimidiam hereditatis ei restitueret.* filius, deducta dodrantis parte quarta, ex qua institutus erat, nouercæ hereditatem restituit: & postea impleuit vicesimumquintum annum ætatis, quæsitum est, cùm nouerca vniuersæ hereditatis haberet dodrantem, semunciam[q], & sicilicum[r]. an eius partem dimidiam priuigno suo restitueret. respondi, secundùm ea quæ proponerentur, tantùm restituendum, quantum cum eo, quod Falcidiæ nomine filius deduxisset, semissem faceret. Idem quæsiit, an, quòd infirmitati[s] filij pater consulere voluerit, fructus quoque medij temporis nouerca eis restituere deberet. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, debere.

3 ¶Lucius Titius testamento patriæ suæ ciuitatis[t] Sebastenorum centum legauit, vti alternis annis ex vsuris eiusdem certamina[u] sub nomine||ipsius||celebrarentur: & adiecit hæc verba: *quod si conditione suprascripta recipere legatam sibi pecuniam ciuitas Sebastenorum noluerit: nullo modo heredes meos obligatos ei esse volo, sed habere sibi pecuniam.* postea præses prouinciæ ex nominibus debitorum hereditariorum elegit idonea nomina, & in causam legati reipublicæ adiudicauit[x]. post cuius sententiam respublica à plerisque adiudicatis sibi pecunias percepit. quæsitum est, an si respublica conditionibus[y] testamento adscriptis postea non paruerit, legatum ad filios heredes pertineat. respondit: rempublicam voluntati[z] testatoris parêre compellendam[a]: ac, nisi faciat, in his quidem summis, quæ per numerationem vel nouationem solutæ sunt, vtili repetitione[b] heredes adiuuandos: ab his verò nominibus, quæ neque soluerunt reipublicæ, neq; nouatione absceſſerunt à pristina obligatione, non prohibendos, quo minùs debitum petant.

q vnciæ partem dimidiam.

r vnciæ partem quartam, teste Volusio Mætiano. duas drachmas.

s *l. 43. §. 2. s. de legat. 2.* t *al.* ciuitati.

u vel quid tale. *l. 17. in fi. j. de condit. & demonstr.*

x *Vlp. 19. §. 16.*

y id est, modo, *vide quæ scripsi ad titulum Codicis, de his quæ sub modo.*

z *l. 1. l. 5. supra de administrat. tut.*

a Imò, potest eam summam in alios vsus conuertere, *l. 17. j. de vsufruc. l. 1. l. 5. j. de administr. rerum ad ciuit. pertinent.* Potest, nisi testator mandauerit eas summas ad hæredes suos redire, nisi id quod ipse iusserit, fiat.

b *d. l. 17. in fi. l. 2. C. de his quæ sub modo.*

c ¶Quid si post mortem? Idem: Imò & multo magis. *Accurs. Bartol.*

d Executorem testamentarium hunc constituit Castrensis *in l. Nulli. 28. C. de Episcopis.* Qui Græcis ἐπιτροπος, *in l. 17. s. de legat. 2.* Dispensator legatorum. *Nouella Martiani, de test. cleric.* Qui & ἐπίτροποι, *Nouella Leonis 68.* Vbi clerici ἐπίτροποι curatores esse possunt: & suprà ἐπίτροποι id est, executores esse possūt. Huiusmodi executores, in testamento Theophrasti & Stratonis apud Diogenem Laertiū, dicuntur, ἐπιμεληταὶ τῶν ἐν τῇ διαθήκῃ γεγραμμένων.

e *vide l. 7. j. si cui plus quam per l. Falc.*

4 ¶Largius Eurippianus consuluit, alumno certam pecuniam patronum testamento legaſſe, déque ea re testamento ita cauiſſe: *pecuniam, quam Titio liberto & alumno meo legaui, esse volo penes*[c] *Publium Mæuium vsque ad annum vicesimumquintum ætatis eius, próque ea computari cum eo vsuras quadrantes. quantum autem in sumptum ei statuendum sit, tu Publi Mæui, cum*[d] *patris affectum ei præstare debeas, æstimabis.* quæsitum est, an heredes à Publio Mæuio satis accipere debuerint, soluentes eam pecuniam. respondit, cùm testamento nulla exigendę[e] satisdationis commemoratio fiat, satis habuiſſe heredes, secundùm voluntatem defuncti Publio Mæuio pecuniā numerare. & ideo nec Titius alumnus, vel heredes eius audiri debeant, aduersus heredes patroni agentes, quòd satis non exegerunt. ex ea enim numeratione etiam à Titio, ac proinde etiam ab heredibus eius liberatos esse suprascriptos heredes. nisi[f] viuente[g] testatore Publius Mæuius soluendo esse desierit. tunc enim cautio ab eo exigenda est.

5 ¶Pater duos filios æquis ex partibus instituit heredes: maiorem: & minorem, qui etiam impubes erat: & in partem eius certa prædia reliquit: & cùm quatuordecim annos impleuerit, certam pecuniam ei allegauit: idque fratris eius fideicommisit: à quo petit in hæc verba: *à te peto Sei, vt ab annis duodecim ætatis ad studia liberalia fratris tui inferas matri eius annua tot vsque ad annos quatuordecim. eo amplius tributa fratris tui pro*[i] *censu eius dependas, donec bona restituas. & ad te reditus prædiorum illorum pertineant, quo ad perueniat frater tuus ad annos quatuordecim.* quæsitum est: defuncto maiore fratre, herede alio relicto: vtrùm omnis conditio percipiendi reditus[k] fundorum, anniuersaria prçstetur: alia quæ præstaturus esset: si viueret Seius, ad heredem eius transierint[l]: an verò id omne protinus ad pupillum & tutores transferri debeat. respondit, Secundùm ea, quæ proponerentur, intelligitur[m] testator quasi cum tutore locutus, vt tempore, quo tutela restituenda est, hæc, quę pro annuis præstari iussiſſet, percipiendísque fructibus, finiantur. sed cùm maior frater morte præuentus est, omnia, quæ relicta sunt, ad pupillum & tutores eius confestim[n] post mortem fratris transiſſe.

De pensione anni non completi.

22. *Alfenus Varus*||lib. 2. Digestorum à Paulo Epitomatorum.||

Filiæ meæ, quotienscumque vidua erit, in annos singulos centum heres meus dato. quæritur, si filia minùs annui temporis vidua fuiſſet, numquid minùs ei centum deberentur. respondit, sibi videri[o], tametsi totus annus nondum fuiſſet, tamen deberi.

Vtrum legatum sit perpetuum.

23. *Marcianus*||lib. 6. Institutionum.||

Cvm quidam decurionibus diuisiones[p] dari voluiſſet die[q] natalis sui, Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, non esse verisimile, testatorem de vno anno sensiſſe: sed de perpetuo legato.

24. *Idem*||lib. 8. Institutionum.||

Cvm erat certa pecunia, id est centum, reipublicæ Sardianorum[r] relicta per quadriennium[s] certaminis Chrysantiani[t]. Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, videri perpetuam pensitationem reliquiſſe testatorem per quadriennium, non in primum quadriennium.

De filiofam.

25. *Valens*||lib. 2. Fideicommiſſorum.||

Filiofamilias, quoad in potestate patris sit, in annos singulos dena[u] dari poſſunt.

f Legatorū distributor satisdare nō debet, nisi pauper fiat testatore ignorante. *adde l. diuus. j. si cui plus quam per l. Falcid.* Vnde notāt, Paupertatis interuentu procuratorem reuocatum intelligi, *l. 12. in fi. s. qui satisdare.*

g Hæres soluens executori testamentario, conueniri non potest à legatariis.

h & ita maior est ei fiduciarius, *Instit. de fiduciaria.*

i pro cuius modo certum est, singularum ciuitatum ciues & posseſſores tributa dependere: *adde l. 7. C. de bon. proscript. vide Cuia. j. de censibus.*

k Atqui fructus hunc maiorem fratrē non lucrari videtur. *ex l. si ita. §. Pegasus. supra de legat. 2. l. in fideicommissi. §. cum Polidius. supra de vsuris.* Hîc testator voluit maiorem natu lucrari fructus.

l non trāseunt *l. 49. §. 3. supra de legat. 1. l. 22. j. de vsufruct.*

m Imò non intelligitur: nec enim præsumitur persona extrinseca. *argum. l. si ita stipulatus. §. Chrysogonus. j. de verb. obligat.* Deinde præsumitur quisque agere id quod agit, nomine proprio agere, *l. & magis. j. de solutionib.* Hæc omnino vera, nisi circunstantiæ aliud suadeant. *l. post mortem. s. quando ex facto tutoris. l. cū post. s. de admin. tutorum.* Nā hic testator de rebus pupilli loquitur: & voluntatem suam retulit ad tempus pupillaris ætatis: & loquebatur cum succeſſore seu fratre, qui tutor erat fiduciarius.

n Imò, non confestim, sed post pubertatē, *l. 5. C. quādo dies legat. l. Seius. j. ad Trebell.* An quòd ibi tempus adiectū, grauati causa, hic, onerati? An hîc se retulit ad tempus quo tutela finitur: vt nihil intersit morte an tempore finiatur? An interest legetur prius alicui: deinde executor cōstituatur. *vt hîc. & l. à filia. §. 1. j. ad Trebell.* vel legatarius damnetur in certum tempus ætatis restituere. *d. l. Seius. l. ex his. Co. quando dies.*

o *adde l. 5. supra eod.*

p *vide l. 122. supra de legat. 1. adde Suetonium. Cæsar. 83. in fin.* Diuisio Glossis διανομὴ χρυσίου καὶ ἀργύρου. q *vide l. 3. supra eod.*

r Sardis vrbs Tmolo monti vitifero contermina, in prouincia Mæonia, id est Lydia, proxima Mysiæ, *de qua l. 3. s. de offic. aſſeſſor.* Vnde Sardiana iurisdictio *5. Plin. 29.* Strabo 10. refert. Sardiam terræmotu ætate Tiberij, qua ipse floruit, concuſſam: deinde restitutam, florentem ac claram extitiſſe. s *vide d. l. 3.*

t Chrysas *teste Strabone. 10.* oppidum, Apollinis delubro insigne. Vnde certamen Chrysanthianum, *hîc.* vt Apollinis honori id certamen à Sardianis dicatum suspitio sit: vel fortè Cereri. Memoriæ enim proditum est, Cererem Argos veniētem à Pelasgo hospitio exceptam: ibi ex Chrysantide de filiæ raptu cognouiſſe. *Pausan. in Atticis. sen. 1.* u *adde l. 79. s. de legat. 1.*

DE

a 44.Eclog.5. b nec pignorari, *vide l.11.ſ.de pignorib.* c *l.33.in fi.ſ.de ſeruit.ruſt.* Imò poteſt, *l.2.§.1.l.per quem.ſ.de ſeruit.ruſt.l.15.ſ.commun.præd.* In ſeruitute nobis conſtituta ſeruitutem aliam cõſtituere non poſſumus: In noſtro fundo, qui iam altero ſeruiat, ſeruitutem conſtituere poſſumus. Hæc, ſeruitutis nõ eſt ſeruitus, ſed ſeruientis iure fundi. d *Vlpian.24.§.27.*

* Seruitutes ꝓpriè ex bonis nõ ſunt: *vt hîc.* & tamen, quia non omnino extra bona, magis eſt vt bonis adnumerentur, vt ea ratione, tam ea quæ ſunt quàm quæ intelliguntur, in bonis noſtris cõputẽtur.
e Imò eſt ex bonis: cum eius nomine nobis competat actio & exceptio, *l.rẽ in bonis.ĩ.de adquir.rerũ domin.* Nõ eſt in bonis, quia neque ſine fundo ꝑ ſe: neq; non habẽti fundũ cedi poteſt. *l.ſi aliena.§.1.ĩ.de vſuc.§.Ideo. Inſt. de ſeruit.* deinde eſt acceſſio alterius. Eſt tamẽ latiſſima interpretatione in bonis.
f Imò ſeruitutes ſunt extra bona: quia nobis debentur in prædio alieno. *l.vti frui.ſ.ſi vſusfruct. petatur.* Non eſt ita extra bona, vt ꝓprietas eius ſit alterius.
g Operarum legatum ab vſusfructus legato differt. Operę non amittuntur capitis diminutione vel nõ vtendo: deinde operas locare poſſumus, & mercedẽ ex iis accipere. Quin ipſe ſeruus, cuius operas ipſi habemus, ipſe ſe locare poteſt. Poſtremo ad heredes operarum legatum tranſmittimus.
h Imò poteſt. *l.13.§.3.ſ.de vſufru.* Ibi petitur æſtimatio vſusfructus.
i *l.2.l.3.ſupra de oper.ſeruor.*
k Aliud eſt ex operis ſerui mercedem capere: aliud operas ſerui locare. Qui illud poteſt, & hoc ſanè poteſt. & retrorſum, Qui illud non poteſt, hoc non poteſt, *vide Cuiac.14.obſ.23.*

DE VSV[a] ET VSVFRVCTV, ||& reditu,|| & habitatione, & operis, per legatum vel fideicommiſſum datis,

Tit. II.

An legatum valeat. De natura ſeruitutis.

1\. *Paulus*||lib.3.ad Sabinum.||

NEC vſus nec vſusfructus itineris, actus viæ, aquæductus legari poteſt[b]. quia ſeruitus ſeruitutis eſſe non[c] poteſt. nec erit vtile ex ſenatuſconſulto[d], quo cauetur, vt omnium, quę in bonis ſint, vſusfructus legari poſſit: quia id[*] neque[e] ex bonis, neque[f] extra bona ſit. ſed incerti actio erit cum herede: vt legatario quamdiu vixerit, eundi, agendi, ducendi facultatem præſtet: aut ea ſeruitus conſtituatur ſub hac cautione, vt, ſi deceſſerit legatarius, vel capite deminutus ex magna cauſa fuerit, reſtituatur.

De operis ſeruorum.

2\. *Papinianus*||lib.17.Quæſtionum.||

HOminis operæ legatæ, capitis[g] deminutione, vel non vtendo non amittuntur[h]. Et quoniam ex operis mercedem percipere legatarius poteſt, etiam[i] operas eius ipſe locare poterit. Quas ſi prohibeat heres capi, tenebitur. Idem eſt[k], & ſi ſeruus ſe locauerit. Et quia legatarius fructuarius non eſt, ad heredem ſuum operarum legatum tranſmittit. ſed ſeruo vſucapto, legatum[l] perit[m].

De operis hominis liberi.

3\. *Paulus*||lib.3.ad Sabinum.||

HOminis quoque liberi[n] operæ legari poſſunt: ſicut locatori, & in ſtipulationem deduci.

De nuda proprietate legata.

4\. *Vlpianus*||lib.18.ad Sabinum.||

SI purè proprietas legata erit, ea ad legatarium perueniet, quamuis fructuarius heres ſit inſtitutus.

5\. *Paulus*||lib.3.ad Sabinum.||

VSumfructum, *cùm moriar*[o] inutiliter[p] ſtipulor. idem eſt in legato. quia & conſtitutus vſusfructus morte intercidere ſolet.

De mora heredis.

6\. *Pomponius*||lib.15.ad Sabinum.||

SI vſusfructus mihi *in biennium continuum à morte teſtatoris legatus ſit*, & per heredem ſteterit[q], quo minùs eum mihi daret: præterito biennio, nihilo minùs tenetur. quẽadmodum teneretur, ſi res legata in rerum natura eſſe deſiſſet, quam quis deberet, moratúſque[r] eſſet in ea danda. vt peti quidem iam vſusfructus, qui legatus ſit, non[ſ] poſſit: quia alius futurus ſit, quàm qui legatus fuerit. ſed[t] æſtimatio[u] eius bima dumtaxat facienda ſit.

De operis.

7\. *Vlpianus*||lib.26.ad Edictum.||

OPeræ teſtamento relictæ quando cedere debeant? vtrùm ex quo petit eas legatarius, an ex quo adita hereditas eſt? & cui pereant dies, quibus æger ſeruus fuit? & puto, ex[x] die petitionis[y] eas cedere. quare ſi poſt petitas æger[z] eſſe ſeruus cœperit: legatario peribunt.

De vſufructu municip. delicto.

8\. *Gaius*||lib.3.de legatis ad Edictum prætoris.||

SI vſusfructus[a] municipibus legatus erit: quæritur, quouſque in eo vſufructu tuendi ſint. nam ſi quis eos perpetuò tuetur, nulla vtilitas erit nudæ proprietatis, ſemper abſcedente vſufructu. vnde[b] centum[c] annos[d] obſeruandos eſſe conſtat[e]: qui finis vitæ longiſſimus[f] eſſet.

De fideicommiſſo legatarij.

9\. *Vlpianus*||lib.8.Diſputationum.||

SI ab eo, cui legatus eſſet vſusfructus, fideicommiſſum fuerit relictum: licet vſusfructus ad legatarium non[g] peruenerit: heres[h] tamen, penes quem vſusfructus remanet, fideicommiſſum præſtat[i]. quod & in militis teſtamento erit dicendum, ſi legatarius, à quo fideicommiſſum relictum eſt repudiauerit legatum, vel viuo teſtatore deceſſerit.

De fundo & eius vſufructu eidem legato.

10\. *Iulianus*||lib.78.Digeſtorum.||

SI Titio fundus, &[k] eiuſdem fundi vſusfructus legatus fuerit: erit[l] in poteſtate eius, fundum[m], an vſumfructum vindicare malit. &, ſi fundum elegerit, neceſſariò plenam proprietatem habebit, licèt vſumfructum à ſe repulerit. Si verò vſumfructum habere maluerit, & proprietatem fundi repulerit: ſolum vſumfructum habebit.

De habitatione.

11\. *Idem*||lib.1.ex Minicio.||

HAbitationis legatum in ſingulos annos, ab[n] initio anni deberi[o] conſtat.

De eo quod heres poſuit in fundo cuius vſusfructus legatus eſt.

12\. *Alfenus*||*Varus* lib.2.Digeſtorum à Paulo Epitomatorum.||

HEres in fundo, cuius vſusfructus legatus eſt, villam poſuit. eam inuito fructuario demolire[p] non poteſt: nihilo magis, quàm ſi, quam arborem poſuiſſet, ex fundo ||is|| euellere[q] vellet. ſed ſi, antequàm vſufructuarius prohibuerit, demolierit[r]: impunè facturum.

De relicto alternis annis.

13\. *Paulus*||lib.13.ad Plautium.||

CVm vſusfructus alternis[ſ] annis legatur: non vnum, ſed plura[t] legata ſunt. aliud[u] eſt in ſeruitute aquæ, & viæ. viæ enim ſeruitus vna[x] eſt: quia natura ſui habet intermiſſionem[y].

De vſufructu duob. ſeparatim relicto.

14\. *Celſus*||lib.18.Digeſtorum.||

DVos ſeparatim vtifrui ſinere damnatus heres, communiter vtifrui paſſus eſt. quærebatur, an vtrique ex teſtamento teneretur. dixi teneri, ſi[z] teſtator vtrumque ſolidum habere voluit. nam ipſius onus eſt, vt ſolidum ſingulis legatum præſtaret. qua parte igitur alterum vtifrui ſineret heres, ea parte eum non ſinere alterum vtifrui. ideóque per æſtimationem, vnicuique quod deeſt, replere debet.

De habitatione quoad viuet. 1. De via fructuario præſtanda.

15\. *Marcellus*||lib.13.Digeſtorum.||

D*Amnas eſto heres Titium ſinere in illa domo habitare, quoad viuet.* vnum[a] videtur eſſe legatum.

1\. ¶Qui duos fundos habebat, vnum legauit, & alterius fundi vſumfructum alij legauit. quæro, ſi fructuarius ad fundum aliunde[b] viam non habeat, quàm per illum fundum, qui legatus eſt, an fructuario ſeruitus debeatur. reſpondit, quemadmodum ſi in hereditate eſſet fundus, per quem fructuario poteſt præſtari via, ſecundùm voluntatem defuncti videtur id exigere ab he-

c Imò triginta tantum, *l.68.in fi.princip.ĩ.ad legem Falcid.vide Cuiac.cap.34.de præſcriptionib.*
d *l.56.in fi.ſupra de vſufr.& quemadmod.*
e Idem dicitur de legato ad redemptionem captiuorum: vt ſcilicet excludi non poſſit niſi præſcriptione centum annorum. *vid.quæ ſcripſi ad l.23.C.de ſacroſ.Eccleſ.*

f atq; ita Reſpublica eſtimatur, ὡς ὁ μακροχρόνιος ἄνθρωπος: hoc tẽporis ſpatium, ſeculum Varroni dicitur.
g Legatũ cadũcũ vel quaſi, remanet apud heredem cum onere ſuo.
h *l.29.§.1.ſ.de legat.2.l.19.ĩ.de adimend.*
i Imò non præſtat. *l.vnica.§.in primo. C.de caducis.* Quę pro non ſcriptis dicuntur apud legatarium remanent ſine onere. *vt ibi.* Caduca & quaſi, ad eum tranſeunt cum onere. adde quæ ſcripſi *in l.Titia, ſupra titul.prox. l.Stichus.§.1.ĩ.de adimend.legat.*
k Coniunctio poſita inter res penitus diuerſas reſoluitur in diſiunctam. *vt hîc.* & in his formulis, valeat iure teſtamenti & codicillorũ: ſubſtituo vulgariter & pupillariter & per fideicõmiſſum: Cõſtituo Titiũ procuratorem, actorem & Numium: vxor ſit domina & fructuaria. *Bartol. hîc.*
l *l.5.ſupra de legat.2.*
m *vide l.23.ſupra de leg.2.*
n *l.12.§.1.ĩ.quãdo dies legat.* Imò ab initio anni habitatio deberi non poteſt: cùm habeat cauſam cõtinuam ac ſucceſſiuã, per integrum annũ. *l.item.§.quærit. ſupra locati.* An hic habitatio eſt relicta: ibi pecunia pro habitatione? An initio deberi dicitur, quod eo tempore inſpicimus an legatarium habitationis ſit capax legati: non qđ ei preciſè eò tẽpore debeatur?

l id eſt, vide Cuiac.in hunc locum, *14.obſ.23.* m operarum ſc.
n atqui vſucapto ſeruo, ius pignoris vel vſusfructus, quod in eo habes, non perimitur, *l.7. C.de pignorib.* Cur tam variè? vel ideo quòd operæ dominij ius ſequuntur: pignus, non item, *vide Cuiac.19.obſ.23.* o vt liberti, *l.26.§.12.ſupra de condit.indeb. l.9.ĩ.de oper.libert.* p Vſusfructus ab eo caſu incipere non poteſt, à quo extingui ſolet. *l.5.ſupra de vſufruc.& quemadmod.* q Imò, ſtipulatio hoc modo concepta, eſt vtilis, *l.45.§.1.ĩ.de verb.obliga.adde l.vnic.C.vt actiones ab hæredib.l.11.C.de contrahend.ſtipulatione.* hoc certè verum eſt in reliquis legatis: in vſufructu falſum. Nec enim quis vſumfructum ſibi, *cùm morietur*, ſtipulari poteſt, ne aliàs vſusfructus eò incipiat vnde debet extingui.
r *l.35.l.37.ſupra de vſufruct.& quemadmod.*
ſ *vide l.47.in fin.ſupra de leg.1.*
t Id quod intereſt in obligationibus faciendi, petitur quoties deſiit poſſe fieri. *l.ſtipulationes non diuiduntur.ĩ.de verbor.obligat.*
u Imò cùm præteritæ fuerint. *l.13.§.2.l.22.ĩ.de operis libert.* Ibi certæ, hîc incertæ.
x quæ rei peremptæ loco ſolet ſuccedere. In ea etiam veniunt fructus percepti.
y Imò à die mortis: vt cætera legata. *l.vnica.§.in nouiſſimo. C.de caducis.* à die petitionis cedunt, vt dici poſſint eſſe obligatione: à die mortis, vt tranſmitti.
z & debitis. *l.vlt.§.1.ſupra de oper.ſeruor.*
a An in annum ciuitati relictum ita finitur vt vſusfructus. Rogerius negat: Hugolinus ait, quod & Bartolo probatur. *l.ſingulos.ſ.tit.1.*
b ¶An nullo penitus alio modo? Imò & non vtendo: & ſi ciuitas aratrũ patiatur *Mæuius.§.vlt.ſ.de leg.2.l.ſi vſusfruct.ſ.quemadm.vſufr.amitt.*

Bartolus ita putat, aduerſus multos.
o Quid ſi habitationis legatarius intra annum mortuus fuerit? habitationem non tranſmittet ad heredes: exempli vſusfructus. *l.cum antiquitas. C.de vſufructu.*
p demoliri non poteſt. *Haloand.*
q *l.15.in princip.ſupra de vſufruct.& quemadmod.*
r demolitus erit, *Haloand. adde l.2.ſupra ſi vſusfr.pet.* In fructuario fundo villam poſitam heres demoliri non poteſt inuito fructuario.
ſ poteſt enim ita conſtitui. *l.16.§.2.ſupra, familiæ:* vel ex die, *l.4.ſupra, de vſufruct.& quemad.l.vnic.§.3.ſupra, quando dici vſufruct.*
t *l.28.ſupra, quibus modis vſufruct.*
u Cur aliud? legatum viæ quia perpetuum, indiuiduum eſt. *l.4.ſupra de ſeruitut.* vſusfructus diuidi poteſt.
x Imò multiplex. *l.ſi prius.ĩ.de aqua pluuia.* Ibi ſeparatim conceſſio aquæ facta eſt, ideoque multiplex eſt ſeruitus: hîc ſimul ac ſemel.
y in vſu ſcilicet, & continua poſſeſſione, *l.20.ſ.de ſeruitutib.vrb.* in vſufructu non idem. nam & ſi poſſit vſufructuarius non ita aſſiduò capere fructus: tamen aſſiduò vtitur re, eáque fruitur, dum eam naturaliter poſſidet, *vide Cuiac.14.obſer.18.*
z *l.vnic.§.11.verſ.hoc autem ita.C.de caducis tollendis.*
a Imò annuum eſt legatum ob vocem, quoad, & donec. *l.legatum.ſupra, titul.1.* Ibi diuiduum, hic indiuiduum, eſt legatũ. diuiduum ibi, quia vſusfructus: Indiuiduum hîc, quia habitationis.
b Vſusfructus adminiculis eget, *l.1.§.1.ſupra ſi vſusfr.petat. l.vltim.ſupra de ſeruitut. vrban.*

a *l.45.in fine.s.de legat.1.*

b Vsusfructus legatario viam heres cõstituere potest, retinendo alterum fundum legatum per quem via petitur ad alium fundum legatum. *vt hîc.* Atqui viam emere tenetur heres, non gratis exigere ab altero legatario. *l.seruum filij.§.vlt.s.de leg.1.* Ibi redimit viam heres per retentionem vel incerti condictionem, proinde hæ species nõ sunt diuersæ.

rede[a], ita & in hac specie non[b] aliter concedendum esse legatario fundum vindicare, nisi priùs ius[c] transeundi vsufructuario præstet. vt * hæc forma in agris seruetur, quæ viuo[d] testatore obtinuerit: siue donec vsusfructus permanet, siue dum ad suam proprietatem redierit.

De legato ciuitati ad certum vsum.

16. *Modestinus* lib.9.Responsorum.

LEgatum ciuitati relictum est, *vt ex reditibus quotannis in ea ciuitate, memoriæ conseruandæ defuncti gratia spectaculum*[e] *celebretur*, quod illic celebrare non licet, quæro, quid de legato existimes. Modestinus respondit: cùm testator spectaculum edi voluerit in ciuitate, sed tale[f], quod ibi celebrari non licet, iniquum esse, hanc quantitatem, quam in spectaculum defunctus destinauerit, lucro heredum cedere[g] igitur adhibitis[h] heredibus, & primoribus[i] ciuitatis, dispiciendum[k] est[l], in quam rem conuerti debeat fideicommissum, vt memoria testatoris alio & licito genere celebretur.

17. *Scæuola* lib.3.Responsorum.

QVidam prædia reipublicę legauit, de quorum reditu quotannis ludos edi voluit, & adiecit: *quæ legata peto, decuriones, & rogo, ne*[m] *in aliam speciem aut alios vsus conuertere velitis.* respublica per quadriennium continuum ludos non edidit. quæro, an reditus, quos quadriennio respublica percepit, heredibus restituere debeat, vel compensare in aliam speciem legati ex eodem testamento: respondit, &, inuitis heredibus possessione adprehensa, perceptos fructus restituendos[n] esse, & non erogatum secundùm defuncti voluntatem, in alia, quæ deberentur, compensari.

De legatario designando.

18. *Modestinus* lib.9.Responsorum.

QVi plures habebat libertos, testamento suo dixit, *se habitationem relinquere iis, quos codicillis designasset,* cùm[o] nullos postea designauerit: quæro, an omnes admitti debeant. respondit, Si patronus, qui se designaturum personas libertorum pollicitus est, nullum posteà designauit: legatum habitationis perfectum esse non[p] videtur: non[q] existente, cui datum intelligi possit.

Si alij fundus, alij vsusfructus, eiusdem fundi legetur.

19. *Idem* lib.singulari de Eurematicis.

SI alij fundum, alij vsumfructum eiusdem fundi testator legauerit: si eo proposito fecit, vt alter nudam proprietatem haberet: errore[r] labitur. nam detracto vsufructu proprietatem eum legare oportet eo modo: *Titio fundum detracto vsufructu lego:* vel *Seio eiusdem fundi vsumfructum heres dato.* quod nisi fecerit, vsusfructus inter eos communicabitur: quòd * interdum[s] plus valet scriptura, quàm peractum sit.

De vsufructu serui, qui sub conditione liber esse iussus est.

20. *Pomponius* lib.8.ad Quintum Mucium.

SI seruum sub[t] conditione liberum esse iubeam, & vsumfructum eius tibi legauero: valet legatum.

De alternatione.

21. *Paulus* lib.septimo ad legem Iuliam & Papiam.

TItio vsusfructus Stichi, *aut si nauis ex Asia venerit, decem legata sunt.* non petet vsumfructum, antequàm[u] conditio decem existat, vel deficiat: ne[x] potestas heredis, vtrum velit, dandi auferatur.

De reditu.

22. *Vlpianus* lib.15.ad legem Iuliam & Papiam.

PAtrimonij mei reditum omnibus[y] *annis vxori meæ dari volo.* Aristo respondit, ad heredem vxoris non[z] transire: quia[a] aut vsuifructui[b] simile esset[c], aut huic legato, *in annos singulos.*

c De iure trãseundi, *dixi ad l.6.j.de seruit.leg.*

*

d *vide l.31.s.de legat.3.*

e putà ludos funebres: qui mos apud Homerum obseruatus fuisse perspicitur. *vide Alciat.1.parerg.22.* officium autẽ mortuis talibus spectaculis facere se, veteres arbitrabantur. nam olim, quoniã animas defunctorum humano sanguine propiciari creditum erat, captiuos, vel malo ingenio seruos mercati in exequiis immolabant. Postea, placuit impietatẽ voluptate adũbrare. itaque, quos parauerant armis, quibus tunc & qualiter poterant eruditos, tãtum vt occidi discerent, mox edicto die inferiarum apud tumulos erogabant. ita mortẽ homicidiis consolabantur. hæc Tertullianus, *libro de spectacul. cap.de munere.*

f *l.112.§.pen.s.de legat.1. adde l.37.j.de condit.& demonstr.l.13.in fin.j.de pollicitationibus: adde l.14.§.s.de religiosis.*

g Imò, hęredib. cedere debet, *l.38.§.6.in fin.s.de legat.3.l.21.§.3.s.de annuis.* Imò conuerti in aliũ vsum licitũ Reipublicæ & ciuitatis commodo debet *j.eod.l.1.l.conditiones.l.filius.s.de condit.instit.*

h Imò adito Principe. *l.legatum.j.de administrat.rerum ad ciuit.pertin.* si pecunia, qua de agitur, ad vsum illicitũ relicta, *vt hîc.* aut non sufficit vsui licito. *d.l.legatum.* per ipsos primores ciuitatis in alium vsum verti potest. Sin ad vsum licitũ sufficit, in aliũ vsum verti non potest sine authoritate principis. *d.l.legatum: c.2.de religiosis domib.in Clement.* nisi testator ad suos heredes reuerti legatum voluerit, si id non fieret, *l.17.j.eo.l.liberto.§.Lucius.s.titul.1.*

i qui & primarij ciuitatis, Ciceroni *3.Verrina.*

k Quid si discordes sint? Iudex medius adhibebitur. *l.1.l.in coniunctione.C.de nupt.*

l Obserua diligentissimè hoc cõsilium. potest enim ad res maximè vtiles adaptari: *adde l.1.& l.4.j.de administrat.rer.ad ciuit.*

m Qui sic testatur, periculo legis superioris (26.scilicet) occurrit.

n *vide l.21.§.3.s.de annuis.l.2.C.de his quæ sub modo.*

o Incerto legatario, habitatio relicta non debetur: Incertitudine legatarij, legatum redditur nullum. *vt hîc.*

p Imò videtur perfectum. *l.cum pater.§.vlt.s.de legat.2. l.si testamentum. C.de instit.& substit.* Ibi certa persona, fines incerti: hîc incerta est persona.

q *l.4.j.de rebus dubijs.* r *l.1.§.17.j.vt legat.nomine.* * s *vide l.34.j.de regul.iur.* t *l.68.§.2.s.de legat.1.* u *vide l.14.j.quando dies legator.* x Electio est heredis in alternatiuis, *vt hîc.* Imò legatarum est. *l.Lucio.s.de legat.2.* Hîc verba executiua relata fuerunt ad heredem.

y Legare reditum omnibus annis, & singulis annis, Imò vsumfructum legare paria sunt. z *l.41.j.eo.* a Quæ similia sunt, eiusdem iuris censentur.

b *l.3.in fin.s.quibus mod.vsusfr.amit.l.21.in fi.infra de annuis.*

c Vsusfructus & legatum in annos singulos, ad hæredes nõ transit. d ¶Iulius Vlpianus, *Hal.* e *l.3.l.5.s.quibus mod.vsusfr.l.3.§.2.supra vsusfr.quemadm.caueat.* f debeatur. g tunc tamen. *Hal.* nec tãtum. Cuiac. *14.obs.17.* reprehensus à Roberto *1.animaduers.5. adde l.8.supra de annuis: & d.l.3.l.5.supra quibus mod.vsusfr.* defensus ab Antonio Mercatore *1.notat.3.* vt sit sensus, Vsumfructum non tacitè tantum, sed etiã expressim repeti posse, *d.l.3.*

De repetitione vsusfructus.

23. *Iunius*[d] *Maurcianus* lib.2.ad leg.Iuliam & Papiam.

LIcet testatori repetere[e] legatum vsusfructus, vt etiam post capitis deminutionem deberetur[f]. & hoc nuper Imperator Antoninus ad libellum rescripsit, tunc tãtùm[g] esse huic constitutioni locum, cùm in annos singulos relegaretur.

De fructu bonorum legato. 1. De seruo quem testator alicui seruire voluit.

24. *Papinianus* lib.7.Responsorum.

VXori fructu bonorum legato: fœnus[h] quoq; sortium, quas defunctus collocauit, post[i] impletam ex senatusconsulto[k] cautionem, præstabitur[l] igitur vsuras nominum in hereditate relictorum ante cautionem interpositam debitas, velut sortes, in cautionẽ deduci necesse est[m]. non idem seruabitur, nominibus ab herede factis. tunc enim sortes dumtaxat legatario dabuntur: aut, quòd propter moram vsuras quoque reddi placuit, super his non cauebitur.

1 ¶*Scorpum*[n] *seruum meum Semproniæ concubinæ meæ seruire*[o] *volo.* non videtur[p] proprietas serui relicta, sed vsusfructus.

De morte fructuarij.

25. *Idem* lib.8.Responsorum.

QVi fructus prædiorum vxori reliquit: post mortem eius, prædia cum[q] reditibus ad heredes suos redire voluit, imperitiâ lapsus[r]. nullum fideicommissum dominus[s], neque proprietatis, neque fructus, ad eos reuerti dedit[t]. etenim reditus futuri non præteriti[u] temporis demonstrati videbantur.

Si heres pendente conditione legati fundi, vel proprietatis decesserit. 1. De coniunctis & iure accrescendi.

26. *Paulus* lib.10.Quæstionum.

SEmpronius Attalus ab herede suo fundum in Italiam Caio post decennium, *deducto*[x] *vsufructu*, dari iussit. quæro, cùm medio hoc decennij spatio heres vita functus sit, an post tempus decennij plenus fundus ad legatarium pertineat. mouet enim me quòd dies legati huius siue fideicommissi cesserit, ac per hoc & ad heredem legatarij pertinere potuerit: & ideo quasi circa debitum iam legatum, mortuo herede, vsusfructus extinctus sit, nec ad heredem heredis pertinere possit. respondi: *Dies quidem fideicommissi vel legati cedit statim, cùm[y] pòst tempus certum heres dare rogatur, siue iubetur. sed[z] vsusfructus nõdum est heredis: nisi cùm dominium, deducto vsufructu, præstitit. & ideo capitis deminutione, vel morte perire nõ potest, quod nondum habuit. Idem euenit, si proprietas, deducto vsufructu, sub conditione legata sit. & pendente conditione, heres decesserit. tunc[a] enim ab heredis herede incipit vsusfructus, qui ex persona eius finietur. Sed his casibus de sententia testatoris quærendũ est, qui vtiq; de[b] eo vsufructu detrahendo sensit, qui[c] coniunctus esset heredis personæ. quo extincto, solidam[d] proprietatem ad legatarium voluit pertinere, nec plus transmitti ad successorem suum, qui nondum habere cœpit vsumfructum, quàm si iam habere cœpisset.

1 ¶Si fundus duobus[e], alij vsusfructus legatus sit: non trientes in vsufructu, sed semisses constituuntur. Idémque est ex contrario, si duo sint fructuarij, & alij proprietas legata est. Et inter eos tantùm adcrescendi ius est.

De repetitione indebiti.

27. *Scæuola.* lib.1.Responsorum.

VXori maritus per fideicommissum vsumfructum, & alia, & dotem prælegauit, heredes vsumfructum ei concesserunt. post biennium, illicitum matrimonium fuisse pronuntiatum est[f]. quæsitum est, an id, quod præterito tempore possedit, ab ea repeti possit[g]. respondit, id, quod fructus nomine percepisset[h], repeti posse[i].

h Fructuario vsuræ pecuniæ fœneratæ per defunctum debẽtur, cuiuscũq; tẽporis eæ sint: ab herede fœneratæ, debẽtur ex mora. *vt hîc.*

i Quid: fructuarius facilius fruct⁹ suos ante præstitam satisdationem? *Oldrad. ait, arg. huius legis.* Azo negat, *arg.l.hac edictali.§.his illud.C.de vsufru.* Quid iuris sit? Fructus perceptos ab herede ante præstitam cautionẽ, suos non facit: sed à se pceptos sciẽte & patiẽte hærede: secus si ignorante & inuito. *Bart.*

k Cautionem præstitisse etiã intelligitur, quæ sciẽte & patiente proprietario vsa est: vt eo casu fructus suos faciat, perinde ac si cautionem præstitisset, *vide Mynsing.1.obs.6.*

l vt eas quidẽ cõsequatur, nõ lucretur.

m *de quo vide §.2.instit.de vsuf.*

n Scorpium. *Haloand.*

o Seruire vel seruitia debere, & seruum esse: seruitus & seruitiũ differunt. Potestas domini, seruitutem: patiẽtia seruientis, seruitium facit. vasalli non sunt serui, sed ἀντίδουλοι.

p in dubio. nisi aliud testator dixerit *l.4.§.4.j.de statulib.*

q Legatum vsusfructus non valet, vt legatarius post mortem suam restituat fructus.

r Imò, imperitia non labitur, qui ita legat. *l.15.j.de auro: l.vlt.supra de vsufruc.ear.rer.*

s *al.*dicimus.

t *al.*debere. u Fructus præteriti vsusfructus non restituuntur. *vt hîc.* imputantur tamen in quartam. *l.fideicommissariam.j.ad Trebell.* x Vsufructu deducto legamus fundum, quoties alicui proprietatem legamus: ipsum vero vsumfructum heredi: Per contrarium dominio deducto, seu proprietate deducta, legamus fructum. quoties proprietatis dominum, ipsum heredẽ esse volumus: fructus vero, ipsum legatarium. Prior vsusfructus coniunctus est heredis personæ. *vers.sed his.j.eod.* * y *l.1.§.1.j.de condit.& demonstr.l.13.j.quando dies legat.*

z Legatum in diem cedit à die mortis, si transmittendi ius spectes: sic dominii adquisitionem, non cedit nisi die adueniente. a Vsusfructus ab heredis herede incipere potest, quoties deducto vsufructu proprietas sub conditione alicui legata est: & pendente ipsa conditione, hæres fructuarius moritur. b *vide l.36.§.1.s.de vsufru.* c Vsusfructus coniunctus heredis personæ dicitur, quoties vsusfructus ei relictus est: proprietas alteri. d Solidam proprietatem hic intelligit cui accesserit ipse vsusfructus. e *l.9.s.de vsufruct.adcresc.* f & ita apparuit per errorem facti vsumfructum solutum, *l.7.C.de condic.indebit.* g *l.15.s.de condict.indebit.* h Cur ita? *vide l.2.j.de his quæ vt indign.*

i Imò non potest repeti, legatum relictum iniustæ vxori: *l.præfectus.s.de ritu: l.2.j.de his quibus vt indignis.* Ibi aduersus ignorantem vxorem non repetitur: hîc aduersus scientem. An ab ipsa muliere vel à fisco? à fisco, *d.l.2.*

De oneribus fundi fructuarij.

28. *Paulus* lib.13.Reſponſorum.

QVæro, ſi vſusfructus fundi legatus eſt, & eidem fundo indictiones temporariæ indictæ ſint, quid iuris ſit. Paulus reſpõdit, idem iuris eſſe & in his ſpeciebus, quæ poſtea indicuntur, quod in vectigalibus dependendis reſponſum eſt[a]. ideóque hoc onus ad fructuarium[b] pertinet.

De vſufructu relicto à legatario.

29. *Gaius* lib.1.Fideicommiſſorum.

SI quis vſumfructum legatum ſibi, alij reſtituere rogatus ſit, eúmque in fundum induxerit fruẽdi cauſa: licet iure ciuili morte[c], & capitis deminutione ex perſona legatarij pereat[d] vſusfructus, quòd huic ipſo iure adquiſitus eſt: tamen prætor iuriſdictione ſua id agere debet, vt idem ſeruetur[e], quod futurum eſſet, ſi ei, cui ex fideicommiſſo reſtitutus eſſet, legati iure adquiſitus fuiſſet.

De vſufructu legato donec ſatisfiat. 1. Si vſusfructus colono legetur.

30. *Iauolenus* lib.2.ex poſterioribus Labeonis.

CVi vſusfructus legatus eſſet, *donec*[f] *ei totius dotis ſatisfieret*[g]: cùm ei heres pro ſua parte[h] ſatiſdediſſet: quamuis[i] reliqui ſatis non darent: tamen pro ea parte vſumfructum deſinere habere mulierem, ait Labeo. idem fieri, & ſi per mulierem mora fieret, quo minùs ſatis acciperet.

1 ¶Colono ſuo dominus vſumfructum fundi, quem is colebat, legauerat. agat colonus cum herede ita, vt iudex cogat heredem ex locationis actione eum liberare[k].

De vſufructu partis pro indiuiſo.

31. *Labeo* lib.2.Poſteriorum à Iauoleno Epitomatorum.

IS, qui fundum tecũ communem habebat, vſumfructum fundi vxorei[l] legauerat. poſt mortem eius tecum heres arbitrum communi diuidundo petierat. Blæſus ait, Trebatium reſpondiſſe, ſi arbiter certis regionibus fundum diuiſiſſet, eius partis, quæ tibi obtigerit, vſumfructum mulieri nulla ex parte deberi: ſed eius, quod heredi obtigiſſet, totius vſumfructum eam habituram. ego hoc falſum puto. nam cum ante arbitrum communi diuidundo coniunctus pro indiuiſo ex parte dimidia totius fundi vſusfructus mulieris fuiſſet: *non[m] potuiſſe arbitrum, inter alios iudicando, alterius ius mutare. quod & receptum eſt.

Quibus verbis legatur. 1. De vſufructu legato ita vt poſt obitum legatarij ad heredes, aut ad eum qui ex his viuet, redeat. 2. De vſufructu domuum & omnium, quæ ibi ſunt excepto argento: item fundor. & Salinar. legatis. 4. ex reuocatione legati. 5. De ſumptibus. 6. De vſufructu portionis filij mente capti ſorori eius eidémq; coheredi legato. 7. De morte fructuarij, & reliquus colonor. 8. De vſufructu partis bonorũ.

32. *Scæuola* lib.15.Digeſtorum.

GEnerali[n] capite præpoſito, quidam in teſtamento ſuo ita adiecit: *Felici, quem liberum eſſe iuſsi, vſumfructum fundi Veſtigiani lego: cuius proprietatem puto te*[o] *conſecuturum, ſi non contenderis cum herede meo, ſed potius concordaueris. ſed & tu heres omnia fac, vt amici ſitis, hoc enim vobis expedit.* quæſitum eſt, an, viuente herede exigere poſſit. Felix fundi proprietatem. reſpondit, nihil proponi[p], cur Felici proprietas fundi legata videretur.

1 ¶Filius[q] ex Seio, & filiam ex alio marito, heredes inſtituit[r] æquis portionibus, & matri ita legauerat: *Aelia Dorcadi matri meæ dari volo, quoad viuat, vſumfructum*[ſ] *bonorum meorum: ita vt poſt obitum eius ad liberos meos, aut ad eum, qui*[t] *ex his viuet, pertineat.* filij poſt editam hereditatem deceſſerant. quæſitum eſt, mortua matre, ſuperſtite filia teſtatricis, vſusfructus vtrùm ad ſolam filiam, an verò pro portione hereditatis pertineret. reſpondit, ad eos redire, apud quos proprietas eſſet. *Claudius:* Non credidit[u] ipſum vſumfructum in vicem portionum hereditariarum poſt mortẽ auiæ inter ipſos datum: eò magis, quod æquis partibus heredes erant ſcripti.

2. ¶*Vxori vſumfructum domuum, & omnium rerum, quæ in his domibus erant, excepto argento, legauerat, item vſumfructum fundorum, & ſalinarum.* quæſitum eſt, an lanæ cuiuſque coloris, mercis cauſa paratæ: item purpuræ, quæ in domibus erant, vſusfructus ei deberetur. reſpondit, excepto argento, & his, quæ mercis[x] cauſa comparata ſunt, cęterorum omnium vſumfructum legatariam habere.

3. ¶Idem quæſiit, cùm in ſalinis, quarum vſusfructus legatus eſſet, ſalis inuentus ſit non minimus modus, an ad vxorem ex cauſa fideicommiſſi vſusfructus pertineat. reſpondit, de his legandis, quæ venalia ibi eſſent, non ſenſiſſe teſtatorem.

4. ¶Idem quæſiit: cùm eodem teſtamento ita cauerit: *à te peto vxor, vti ex vſufructu, quem tibi præſtari volo in annum quintumdecimum, contenta*[y] *ſis annuis quadringentis: quod amplius fuerit, rationibus heredis heredúmve meorum inferatur:* an receſſum videatur à ſuperiore capite; ideóq; vxor non amplius habeat ex vſufructu, quàm annuos quadringentos, reſpondit, ſatis id, quod quæreretur, apertè verba, quæ proponerentur, declarare.

5. Lucius Titius, teſtamento ſuo, Publio Mæuio fundum Tuſculanum reliquit, eiúſq; fideicommiſit, vti eiuſdem fundi partem dimidiam vſusfructus Titiæ præſtaret. Publius Mæuius villam vetuſtate corruptam, cogendis & conſeruandis fructibus neceſſariam ædificauit, quæro, an ſumptus partem pro portione vſusfructus Titia[z] adgnoſcere debeat. reſpondit, ſi prius, quàm vſumfructum præſtaret, neceſſariò ædificauit, non aliàs cogendum reſtituere, quàm eius[a] ſumptus ratio habeatur.

6. ¶Duas filias & filium mente captum heredes ſcripſit. filij portionis mente[b] capti datæ vſumfructum legauit in hæc verba: *hoc amplius Publia Clementiana præcipiet ſibi quartæ partis hereditatis meæ, ex qua Iulium Iuſtum filium meum heredem inſtitui. petóque à te Publia Clementiana, vti fratrem tuum Iulium Iuſtum alas, tuearis, defendas pro eo, pro*[c] *quo tibi vſumfructum portionis eius reliqui, donec mentis compos fiat, & conualeſcat.* quæſitum eſt, cum filius in eodem furore in diem mortis ſuæ perſeuerans deceſſerit, an vſusfructus interciderit. reſpondit, verbis, quæ proponerentur, perſeuerare legatum; niſi manifeſtiſſimè probetur, aliud teſtatorem ſenſiſſe.

7. ¶Heredis inſtituti fideicommiſit, filio ſuo annua decem præſtare, aut ea prædia emere, & adſignare, vt[d] vſumfructum haberet, reditum efficientia annua decem. filius fundos ſibi ab herede ſecundum matris voluntatem traditos locauit. & quæſitum eſt, defuncto eo, reliqua colonorum vtrúmne ad heredem filij fructuarij, an verò ad heredem Seiæ teſtatricis pertineant. reſpondit, nihil proponi, cur ad heredem Seiæ pertineant.

8. ¶Vſumfructum tertiæ partis bonorum ſuorum vni ex heredibus legauerat. quæſitum eſt, an pecuniæ, quæ ex rebus diuiſis ſecundùm æſtimationem effecta eſt, tertia præſtanda ſit. reſpondit, heredis[e] eſſe electionem, vtrùm rerum, an æſtimationis vſumfructum præſtare vellet[f].

9. ¶Item quæſitum eſt: tributa[g], præter[h] ea, quæ vel pro prædiis aut mouentibus deberi & reddi neceſſe eſt, an eximenda ſint ex quantitate, vt reliquæ[i] dumtaxat pecuniæ, ſi hoc heres elegerit, reddi debeat, reſpondit, reliquæ pecuniæ tertiam præſtandam.

De his quæ viuus præſtabat, legatis. 2. De petitione, vt heres patiatur libertos, vbi nunc agunt, ſeneſcere.

33. *Idem* lib.17.Digeſtorum.

SEmpronio *ea, quæ viuus præſtabam, dari volo.* is etiam habitabat[k] in teſtatoris domo, quæ vni ex heredibus prælegata erat. quæſitum eſt, an habitatio quoque debeatur. reſpondit, nihil proponi, cur non debeatur.

1 ¶Ex his verbis teſtamenti, *libertis meis, quibus nominatim nihil reliqui, quæ viuus præſtabam, dari volo*, quæſitum eſt, an libertis, qui[l] cum patrono ſuo in diem mortis habitabant, etiam habitatio relicta videatur. reſpondit, videri[m].

a *vide l.7.§.2.in fine.ſ.de vſufruct.& quemadmod.*
b Imò, ad heredem.*l.102.in fin.l.pen.§.vlt.ſ.de leg.3.* Heres præſtat onera, pro iure fructuum percipiendorum: fructuarius verò onera, ipſis vel fructibus, vel prædio, vel perſonæ impoſita.*adde l.hactenus.ſ.de vſufruct.*
c *vide l.3.in fin.ſ.quibus mod.vſusfr.*
d Imò non perit, *l.4.j.de nouat.l.vſufr.ſ.ſoluto matr.* Hic vſusfructus reſtituitur alteri voluntate defuncti qui vſumfructum cõſtituit: Ibi ſecus.
e *Sub.* ſi fideicommiſſario facta eſt reſtitutio: ſecus ſi antè fideicõmiſſum deficeret. *l. ſi quis Titio.ſ.de legat.2.*
f Atqui non ſatiſdatur pro dote, *l.1.C.ne fideiuſſor dotiũ.* Non ſatiſdatur conſtãte matrimonio, *vt ibi.* ſed ſoluto, *vt hîc.*
g Satisfacit, qui ſatiſdat, *vt hîc.* Imò non ſatisfacit, niſi qui ſoluit. *l.ſi rem.§.ſatisfactum.ſ.de pignoratit. Authent.ſi quando.C.de conſtituta pecunia.*
h *vt l.56.verſ.& ideo ſingulis cum ſua parte.j.de condit.& demonſtr.*
i Imò omnes ſatiſdare oportet: *arg.l.ſi vnus.C.de diſtr.pigno.l.ſi neceſſarias.§.ſi vnus.ſ.de pignorat.act. adde l. inter cohæred.§.vſufructu.ſ.de vſufruct.*
k multo magis id verum erit, ſi expreſſim colono liberatio legata ſit. *l.18.infra de liberatione.*
l de ſimili ſcribendi formula, *v.l.34.in fin.j.eo.*
m *l.3.C.communi diuidund.*
n Ea ſcilicet quæ legauero, ea dari volo.
o hîc teſtator dirigit verba ad legatarium.
p his verbis ſcilicet. *Puto te conſecuturum:* item, *Fac, vt amici ſitis.* Imò, aliud videtur. Nã rectè fideicõmittitur his verbis cupio, opto vt des, credo te daturum *l.115.* exigo, deſidero vt des, ſcio hæreditatẽ meam reſtituturum te, *l.118.ſ.de legat.1.* mando vt des, *l.74.j.ad Trebell.* Imò, non aliud videtur. Nec enim his verbis fideicommittitur, curate id attendere: ita fiet vt filius meus filios veſtros vobis condonet, *l.68.§.1.ſ.de legat.3.* Ex qua lege colligitur, Verba adulatoria ad honoratum directa, non inducere diſpoſitionem. *Bart.*
q *vide Langoberium cap.18.*
r mater ſcilicet.
ſ Vſumfructum omnium bonorum matris legare filius poteſt, ea lege, vt is vſusfructus reuertatur ad liberos ſuos.
t Fingamus, mortuum eſſe vnum ex liberis teſtatoris, relictis liberis. Fingamus fructuariam mortuam, Num vſusfructus partiendus erit inter filium ſuperſtitem teſtatricis, & liberos alterius filij defuncti? neutiquam. ſolius ſuperſtitis erit vi horum verborum, *Aut ad eum qui ex his viuet, pertineat.*
u Scæuola ſcilicet vt hîc ait Claudius, *vide Cuiac.10.obſer.39.* Antonius Faber *1.Coniecturar.11.* ita emendat. Claudius nam credidit. At ego hunc in modum: Claudius, non: Credidit, *&c.* vt ſubaudias Scæuolam. & diſſenſionem inter Scęuolam & Claudiũ notes. Ille, non putabat vſumfructum in vicem portionum hereditariarũ datum: Hic putabat, eò maximè, quòd æquis partibus, heredes ſcripti.
x ¶Vſusfructu omniũ rerum, legato ea quæ mercis cauſa comparata ſunt non cõprehenduntur. Mercis cauſa, id eſt ad tempus, *l.44.ſ.de legat.3.* Imò, merces videntur legato omnium bonorũ comprehendi. Nam qui pignori dat tabernam, merces quoque pignorare cenſetur, quæ mortis ſuæ tempore in taberna reperientur, *l.34.in fine principij.ſupra de pignoribus.*
y *vide l.3.in fi.infra de adimendis.*
z fructuaria ſcilicet. hinc collige, Ad expenſas factas pro fructibus colligendis, fructuarium teneri pro rata. *Bart.*
a *l.50.in fin.ſ.de vſufruct.& quemadmod. l.19.in fin.infra ad Trebell.*
b Hotomanus *3.obſeruat.5.* putat: hæc verba ex Gloſſa in cõtextũ irrepſiſſe: niſi legas, portionis filio mente capto, dati, *&c.*
c Finita cauſa impulſiua legati, non extinguitur legatũ: niſi aliud conſtet de mente teſtatoris. *Bartolus.*
d Vſusfructus ſubrogatus in locum annui legati, eius naturam ſapit. *Bartolus.*
e *l.26.in fin.ſ.de legat.1.*
f Alterutrum heres hoc caſu ſoluere poteſt. *Bartolus.*
g Onus tributorum pertinet ad legatarium vſusfructus. *Bartolus.*
h Tributum duplex: vnum ſoli: alterum, capitis. *l.vltim.§.7.j.de cenſibus. adde Feſtum, in Tributorum.*
i id eſt, penſionis debitæ, *vide l.10.j.de legat.3.*
k Quid ſi non habitabat? idem videtur iuris eſſe. *l.10.in fin.ſ.de annuis.*
l Liberti plerunque cum patrono ſuo habitabant, inde familiæ & quaſi clientes. *l.2.ſ.de vſu & habit.*
m his caſibus ea videntur relicta quæ certam formam erogationis annuæ habuerunt, non incertæ liberalitatis voluntatem, *l.10.§.1.ſ.de annuis.*

2 ¶ Codicillis ita ſcripſit: *Negidium* [a] Titium *Dionem libertos meos ſenes & infirmos, peto, in locis, in quibus nunc agunt, ſeneſcere* [b] *patiamini.* quæro, an ex hoc capite liberti ſuprascripti ex fideicommiſſo fructus locorum, quibus morantur, recipere debeant. cùm alia, quæ eis ſpecialiter legata ſunt, ſine controuerſia conſecuti ſunt. reſpondit, verbis, quæ proponerentur, id petitum, vt ad eum [c] modum paterentur heredes ibi eos eſſe: ad quem modum ipſa patiebatur.

De fideicommiſſo relicto ab eo qui nouiſſimus morietur.

1. *De curatoris fideicommiſſo.*

34. *Idem*||lib.18. Digeſtorum.||

CODicillis fideicõmiſſa in hæc verba dedit: *libertis: libertabúſq; meis, & quos in codicillis manumiſi, fundum, vbi me humari volui, dari volo: vt qui ab his deceſſerit, portio eius reliquis adcreſcat* [d]*, ita vt ad nouiſſimũ pertineat. poſt cuius nouiſſimi deceſſum ad rempub. Arelatenſium* [e] *pertinere volo. hoc amplius libertis libertabúſque meis habitationes in domo, quamdiu viuent, Pactiæ & Trophimæ diætas omnes, quibus, vti conſueuit, habitet. quam domum poſt mortem eorum* [f] *ad rempublicam pertinere volo.* quæſitum eſt, reipub. fideicommiſſum vtrùm ab herede, an à libertis datũ ſit. reſpondit, ſecundùm ea, quę proponerẽtur, poſſe ita verba accipi, vt eius legatarij qui nouiſſimus decederet, fideicõmiſſum videatur. Idẽ quæſiit, defunctis quibuſdam ex libertis, quib. habitatio relicta erat, an portiones domus, in quibus hi habitauerant, iam ad rempub. pertineant. reſpõdit, quoad aliquis eorum viuat, fideicommiſſum reipublicæ non deberi. 1. ¶ Qui [g] Semproniam ex parte decima, & Mæuiã ex parte decima, alumnum [h] ex reliquis partibus inſtituerat heredes: curatorẽ alumno dedit, cùm [i] iure facere putaret. & curatoris fidei cõmiſit, ne pateretur fundum venire, ſed cum Sẽpronia & Męuia nutricibus ſuis frueretur reditu eius. & ima [k] parte teſtamẽti ita adiecit: *omnem voluntatẽ meam fidei heredum meorum committo.* quęſitũ eſt, an tertias partes vſusfructus fundi nutrices ex fideicõmiſſo petere poſſint, quãuis curator ei [l] receptus ſit, quem iure dare non poterit aluno. reſpondit, ſecudùm ea, quæ proponerentur, vtiliter [m] fideicommiſſo voluntatem ſuam confirmaſſe. id igitur cuique dediſſe, vt & nutrices vnà cum alumno reditu fundi vterentur.

De conditione, & die.

Licet extiterit conditio: tamen expectanda eſt dies, quæ ſupereſt. Bartolus.

35. *Idem*||lib.22. Digeſtorum.||

VXori vſumfructũ villæ [n] legauit in quinquennium à die mortis ſuæ. deinde hæc verba adiecit. *& peracto quinquennio, cùm eius vſusfructus eſſe deſierit, tunc eum fundũ illi & illi libertis dari volo.* quæſitum eſt, cùm vxor intra [o] quinquennium deceſſerit, an libertis proprietatis petitio iam, an verò impleto quinquennio cõpetat. quia peracto quinquennio teſtator proprietatem legauerat. reſpondit, poſt [p] completum quinquennium fundũ ad libertos pertinere.

Si fructuarius proprietatem legauerit.

36. *Idem*||lib.25 Digeſtorum.||

STicho teſtamento manumiſſo fundi vſusfructus erat legatus. &, cùm is vti fruique deſiſſet, fidei heredum teſtator commiſit, vti eum fundum darent Lucio Titio. ſed Stichus teſtamento ſuo eiuſdem fundi proprietatem nepotibus ſuis legauit. & heredes Stichi ex teſtamento eius legatarijs nepotibus eum fundum tradiderunt. quæſitum eſt, cùm nepotes legatarij ignorauerint conditionem fundi ſuprascripti priore teſtamento datam, & plùs quàm tẽpore ſtatuto [q] poſſederint, an eum fundum ſibi adquiſierint. reſpondit, ſecundùm ea, quæ proponerentur, legatarios ſibi adquiſiſſe.

1 ¶ Idem quæſiit, ſi aliquo caſu legatariis auferri poſſit, an repetitionem ab heredibus Stichi eius nepotes habere poſſint. reſpondit: ſuprà quidem de adquiſitione reſponſum: verùm, ſi ex alia cauſa adquiſitio ceſſaſſet, videri Stichum ſi poſt mortem eorum, quibus proprietas legata eſſet, teſtamentum feciſſet potiùs quòd habere ſe crederet, quàm quòd onerare heredes vellet legaſſe.

De vſufructu bonorum.

37. *Idem*||lib.33. Digeſtorum.||

V*Xori meæ vſumfructum lego bonorum meorum* [r] *vſque dum filia mea annos impleat octodecim.* quæſitum eſt, an prædiorum tam ruſticorum, quàm vrbanorum, & mancipiorum, & ſupellectilis, itémque calendarij vſusfructus ad vxorem pertineat. reſpondit, ſecundum ea, quæ proponerentur omnium [ſ] pertinere.

De reditu.

38. *Idem*||lib.3. Reſponſorum.||

F*Vndi Aebutiani* [t] *reditus* [u] *vxori meæ, quoad viuat, dari volo.* quæro an poſſit tutor heredis fundum vendere, & legatario offerre quantitatem annuam, quam viuo patrefamilias ex locatione fundi redigere conſueuerat. reſpondit, poſſe [x]. Item quæro, an habitare impunè prohiberi poſſit. reſpondit, non eſſe obſtrictum heredem ab habitationem præſtandam. Item quæro: an compellendus ſit heres reficere prædium. reſpondit, ſi heredis facto minores reditus facti eſſent, legatarium rectè deſiderare, quod ob eam rem deminutum ſit. Item quæro, quo diſtat hoc legatum ab vſufructu? reſpondit, ex his, quæ ſuprà reſponſa eſſent, intelligi differentiam [y].

De rebus legatis ita, vt proprietas ad filias teſtatoris reuertatur.

39. *Idem*||lib.6. Reſponſorum.||

FIlios heredes inſtituit. vxori veſtem, mundum muliebrem, lanam, linum, & res alias legauit, & adiecit: *Proprietatem autem eorum, quæ ſuprascripta ſunt reuerti volo ad filias meas, quæve ex his tunc viuent.* quæſitum eſt vtrùm vſusfructus, an proprietas earum rerum data ſit. reſpondit, proprietatem legatam videri [z].

De particula cum.

40. *Alfenus*||*Varus* libro 8. Digeſtorum à Paulo Epitomatorum.||

I*Lli cum illo habitationem lego.* perinde eſt, ac ſi [a] ita *illi & illi* legaſſet.

De fructibus annuis

41. *Iauolenus*||lib.2. ex poſterioribus Labeonis.||

CVm ita legatum eſſet, *Fructus annuos fundi Corneliani Publio Mæuio do lego:* perinde [b] putat accipiendum eſſe Labeo, ac ſi vſusfructus fundi ſimiliter eſſet legatus: quia hæc mens fuiſſe teſtatoris videatur.

De fructibus maturis vel immaturis.

42. *Idem*||libro 5. ex poſterioribus Labeonis.

IN fructu id eſſe intelligitur, quod ad vſum hominis inductum eſt: neque enim maturitas [c] naturalis hîc ſpectanda eſt: ſed id tempus, quo magis colono dominóve eum fructum tollere expedit. itaq; cùm olea immatura [d] plus habeat reditus [e], quàm ſi matura legatur: non poteſt videri, ſi immatura lecta eſt, in fructu non eſſe.

De vſufructu bonorum vel rerum.

43. *Venuleius*||lib.10. Actionum.||

NIhil [f] intereſt, vtrùm bonorum quis, an rerum [g] tertiæ [h] partis vſumfructum legauerit. nam ſi bonorum vſusfructus legabitur, etiam æs [i] alienum ex bonis deducetur: & quod in actionibus [k] erit, cõputabitur. at ſi certarũ [l] rerum vſusfructus legatus erit, non idem obſeruabitur.

DE SERVITVTE LEGATA,

Tit. III.

De ædificat. ex ſuperiore taberna ad inferiorem.

1. *Iulianus*||lib.1. ex Minicio.||

QVi duas tabernas coniunctas habebat, eas ſingulas duobus legauit. quæſitum eſt: ſi quid ex ſuperiore taberna in inferiorem inędificatum eſſet: num inferior oneri ferundo in ſuperioris tabernæ loco contineretur. reſpondit, ſeruitutem impoſitam videri. *Iulianus* notat: Videamus, ne hoc ita verum ſit, ſi aut nominatim hæc ſeruitus impoſita eſt, aut ita legatum datum eſt: *Tabernam meam, vti nunc eſt, do lego.*

De fundo communi. De pluribus heredibus ſtipulatoris.

2. *Marcellus*||lib.13. Digeſtorum.||

FVndum communẽ habentibus legari [n] poteſt via: cùm & communis ſeruus rectè [o] viam ſtipulatur: & cùm duo ei, qui ipſe viam ſtipulatus fuerit, heredes exſtiterint, non corrumpitur ſtipulatio.

De fundo vni cum via, alij ſine via legato. De fundo ſub conditione: vel pro parte pure, pro parte ſub conditione: & via pure legato. De fundo communi.

3. *Idem*||libro 29. Digeſtorum.||

SI [p] fundum Mæuio, & ad eum viam per alium fundum, & eundem fundum ſine via Titio legaſſet: ſi vterque fundum vindicaſſet: ſine via||legato|| fundum ceſſurum. quia neque adquiri per [q] partem ſeruitus poſſit. Et ſi priùs Mæuius fundum vindicaret, altero deliberante, poſſe dubitari, an, ſi poſtea Titius omiſiſſet, viæ legatum ſaluum eſſet. & hoc magis videbatur. Quamquàm ſi ſub conditione quis fundum legaſſet viam purè: aut pro parte fundum purè, pro parte ſub conditione, & viam ſine conditione: ſi, pendente ea, legati dies ceſſiſſet [r]: interiturum fore viæ legatum. Vt reſponſum eſt, cùm alteri ex vicinis, qui fundum communem habebant, viam ſub conditione, alteri purè legaſſet, pendente [ſ] conditione deceſſiſſet [t]: quia alterius legatarij perſona impedimento eſſet, quo minùs ſolidus fundus cum via vindicaretur.

De pariete communi.

4. *Iauolenus*||lib.9. Epiſtolarum.||

SI is, qui duas ædes habebat, vnas mihi, alteras tibi legauit: & medius paries, qui vtraſque ædes diſtinguat, interuenit: eo iure eum communem nobis eſſe exiſtimo, quo,

a Nigidium, *Haloand.*
b Scripto libertis plerũque habitationem legabant patroni.
c Heres grauatus pati, in dubio id pati debet, quod ipſe teſtator patiebatur.
d *Adcreſcat* verbum, inducit fideicommiſſum, *vt l. Centurio. ſ. de vulgari.*
e *vide l.13. ſ. de inſtitoria.*
f Fideicommiſſum relictũ poſt mortem omnium, ab vltimo decedente videtur eſſe relictum.
g *in hunc §. vide Cuiac. 3. obſer. 27.*
h De alumno dixi *ad l.1. Cod. quæ res pignori.*
i *l.69. §.2. ſ. de legat.2.* Non iure autem dederat: quia curator teſtamento non datur.
k Seu ima cera *Suetonius in Iulio c.83.* Extrema cera, *Cicero 3. in Verrem*, eo ſenſu quattuor ceras ſe impleſſe ait *Plautus in Curculione*. In prima cera, *Suetonius in Nerone*, Solebant enim veteres etiam ceratis codicillis ſcribere *l.52. j. de leg.3.*
l curatorei, id eſt, curatori, *ſic in l.31. ſ. eod.* legitur *vxorei*, pro *vxori*, Cuiacius *3. obſ.27.*
m & ita fideicommiſſum relictum à curatore, quem quis putabat idoneũ ab herede ſcripto debetur. *Bart.*
n *l.15. l.16. j. de inſtructo.*
o *l.12. in fi. C. de vſufru.*
p Conditio licet extiterit, expectãda tamen eſt dies, quæ ſupereſt. Imò non eſt expectanda dies. *l. aliquando. ſ. ad Velleiã. l. fundus. ſ. ſi vſusfruct. pet.* An ibi conditio tantum: hic & conditio & dies adiecta. *l. in illa. j. de verb. obligat.* An dies hic expectanda eſt: quod particula *Tunc*, hîc adiecta, quæ tẽporis extremitatem innuit, *l.4. in fin. j. de condition. & demonſtr.*
q decem inter præſentes: viginti inter abſentes, *l. vlt. Cod. de præſcriptio. longi temp.*
r *adde l. vlt. j. eo.*
ſ omnia pertinere *Haloan.* Imò, nõ omnia ſed dodrans, *vide l.29. ſ. de vſufruct. vide quæ notaui ad Nouel. 18. cap.3.*
t Trebatiani, *Hal.*
u Reditus pecunię ſunt ex locatione prędiorum redactæ.
x nam & eſſe heres poteſt, *l. 120. ſ. de legat.1.*
y ¶ Imò, nulla eſt differentia inter vſumfructum & legatũ reditus quoad viuet, *l.41. ſ. eod.*
z addito onere fideicommiſſi ſc. *vide l.15. in fi. j. de auro.* alioquin earum rerum inutilis eſſet vſusfructus, *l.1.2. ſ. de vſufr. ear. rer.*
a *vide l.36. §.2. ſ. de legat.1.*
b *l.22. ſ. eo. l.20. ſ. de vſufruct. & quemadm.* Imò, perinde nõ eſt *vide l.43. ſ. de euictionibus.* Aliud eſt vſusfructus, aliud fructus annui legati, *l. vn. ſ. quando dies vſufru. lega. cedat.*
c *vide l. 8. in fi. ſ. de vſufr. & quemadm.*
d Immatura olea plus habet reditus, quàm matura. *vt hîc.* Quid ita? minimum amurcæ effluit ex baica matura. vide plura apud Forcatulum *cap.10. Penus.*
e tenetur tamen lege Aquilia, qui eam legerit, *l.27. §.25. ſ. ad leg. Aquil.*
f Nonnihil *Haloand.* Multum intereſt. *Vulgat.* vide Antonium Fabrum, *1. Coniecturar.14.*
g rerum certarum. Ita emẽdat Anton. Faber. *1. Coniecturar.14.*
h *dixi ad l. 4. C. quãdo dies legati.*
i vide Rolandum à Valle, *1. conſil.22. numero 19.*
k *vide l.49. j. de verbor. ſignificat.*
l *l.8. l.9. ſ. de legat.2.*
m *vide l. 32. in fin. ſ. de actione empti: adde l. 34. ſ. de pignoribus.*
n *adde l. vltim. in fin. ſ. commun. prædiorum.*
o *l.12. ſupra de ſeruitutibus. l.19. ſ. de ſeruitutibus ruſtic.*
p *vide in hanc legem Cuiac. 1. obſer.23.*
q *vide l.11. ſ. de ſeruitutib.*
r Cedere eſt incipere deberi, *l.213. infra de verborum ſignificat.*
ſ & pendente. *Cuiac. 1. obſeru. 23.*
t dies deceſſiſſet. *Cuiac. ibid.*

a vt fiat diuisio *l.25.s.de seruitutib.vrban.*
b *l.12.§.2.s.de leg.1.l.28.in fin.s.de leg.2.*
c *vide l.4.§.1.s.de vsu & habitat.l.111.j.de verb.oblig.*
d Ius transeundi hoc est iter seruitus quidem rustica, sed tamen personæ conceditur, nō prædio interdum *vt hic.l.15.§.1.in fin.s.de de vsufructu legato l.41.s.de seruit.vrbanor.* Eius generis est pecoris ad aquā appulsus *l. 4. s. de seruit.præd.rust.* aquæductus. *l. 37.de seruit.rust.*
e *vide l.1.§.43.j.de aqua quot.*
f *l.80. in fi.j. ad leg. Falcid.* Via partē non recipit: indiuidua est.
g relegata *Haloand.* & ita legimus passim hoc titulo περὶ προικὸς ἀντιλεγατευθείσης 44. *Eclog.7.* Formula relegandæ dotis hęc est, Quanta pecunia dotis nomine ad me peruenit, tantùm hæres meus dato. *Cuiac. hic.* Prælegare, est alteri quodammodo rem suam legare *Cuiac. 4. obs. 23.in fi.* Hoc etiā verbo, Prothesin quidam obseruant.
h & ita fructus insunt ante nuptias percepti, *vide l.38.in fin.s. de vsuris.*
i *l. 2. s. de pac. dotalib.*
*
k *l.2.l. 16. in fi. s. de pact. dotalib.l.3.C.de pact. conuent.*
l non maritus, *l.3.Cod.de pactis conuentis.*
m *§.12.j.eod.l.2. in fi.j.eod. l.24.§. 2.s.soluto.* Repræsentat, qui ante diem soluit: qui efficit vt res sit præsens, vtque quasi ad manum præsens detur.
n compendiosè dicit, annua, pro annua, bima, trima die, *l.30. §.2.s. de legat. 1.* vide quæ scripsi *ad l. 4.j. eod.*
o inter virum & vxorem scilicet.
p cuius fit mentio in *l.32.in pr. §.1.§.2. s. de donat.inter vir.*
q ab herede donatoris scilicet. est enim durum & amarū, vt res donata eripiatur aduersus voluntatem supremam eius qui donauit *d.§.2.*
r *d.l.32.§.3.4.5.*
s necessariæ scilicet *l. 2.j. eod. l. vn.§. 5. vers. cur enim. Cod.de rei vxor.act.*
t *l.56.§. 3. s. de iure dotium: l. 5. l.15.s.de impensis.*
u dotis.
x eiusdem dotis *l.in prin. supra de impensis: adde l.50. §.1.s. de iudicijs.*
y putà, vt se suósque alat *l.73.§.1.de iure dotium. vide l. vnicam Cod.si dos constante matr.soluta fuer.*
z *l.8.infra eod.*
a dotis quæ dari debuit: quia maritus de ea tantùm cogitasse videtur *Accurs.*
b *adde l.34.§.4.s.de legat.1.*
c Imò, alibi deberi videtur aliquid non vt dos, sed vt legatum. Sufficit enim testatorem quantitatem expressisse dotis, etsi ea in dotem verè data non sit. *l.3. Cod. de falsa causa:* vt valeat non quasi dos, sed quasi fideicommissum *l. 88. §. 10. s.de leg.2.*

quo, si paries tantùm duobus nobis communiter esset legatus. ideóque neque me, neque te agere posse, ius non esse alteri ita immissas habere. nam quod cōmuniter socius habet, & in iure eum habere constitit. itaque de ea re arbiter [a] communi diuidundo sumendus est.

De seruo alieno.

5. *Papinianus* ||lib.16.Quæstionum.||

ET si maximè testamenti factio cum seruis alienis [b] ex persona dominorum est, ea tamen, quæ seruis relinquuntur, ita valent, si liberis relicta possent valere. sic ad fundum domini via seruo frustra legatur.

De domo filiæ legata, & iure transeundi per domus hereditarias.

6. *Idem* ||lib.7.Responsorum.||

PAter filiæ domum legauit, eíque per domus hereditarias ius transeundi præstari voluit. si filia domum suam habitet, viro [c] quoque ius transeundi præstabitur. alioquin filiæ præstari non videbitur. quòd si quis non [d] vsum transeundi personæ datum, sed legatum seruitutis esse plenum intelligat: tantundem iuris ad heredem quoque transmittetur. quòd hîc nequaquam [e] admittendum est: ne quod affectu filiæ datum est, hoc & ad exteros eius heredes transire videatur.

De pluribus heredibus.

7. *Paulus* ||lib.21. Quæstionum.||

CVm à pluribus heredibus institutis via legata est, quia partem [f] non recipit, singuli heredes in solidum conueniuntur. quia, & vno ex heredibus adeunte, vindicari potest.

DE DOTE PRÆLEGATA [g].

Tit. IIII.

Quid continetur legato dotis. 1. *De pacto dotali.* 2. *De repræsentatione.* 3. *De donatione inter virum & vxorem.* 4. *De impensis in res dotales factis.* 5. *De dote stante matrimonio soluta.* 6. *De interitu rei dotalis.* 7. *De dote promissa, nec data.* 8. *De demonstratione.* 9. *Si socer nurui.* 10. *Vel marito dotem legauerit.* 12. *De dote alij legata, vt mulieri restituatur.* 13. *Vel mulieri vt alij restituat.* 14. *De legato generali & speciali.* 15. *De fundo dotali locato.*

Vlpianus lib.19.ad Sabinum.

CVm dos relegatur: verum est, id dotis legato inesse, quod actione de dote inerat [h]. 1 ¶ Et ideo: si inter virum, & vxorem conuenerat [i]: vt, morte viri soluto matrimonio, filio communi interueniente, dos apud mariti heredem remaneret: & maritus decedens dotem relegauerit: stari pacto non debet ob hoc, quòd dos relegata est. Verùm & citra relegationem hoc probari debet. nam *quod est admissum, posse deteriorem conditionem dotis fieri interuenientibus liberis: totiens [k] locum habet, quotiens ipsa [l] in matrimonio decedit, vel diuortium interuenit. 2 ¶ ||Et|| verum est, commodum in dote relegata esse repræsentationis [m], quamuis annua [n] die dos præstaretur. 3 ¶ Est & illud, quòd ob res donatas [o] hodie post senatusconsultum [p] nulla fit exactio [q]: simodò voluntatem non [r] mutauit testator. 4 ¶ Impensæ [s] autem ipso iure dotem minuunt. sed quod diximus, ipso iure [t] dotem impensis minui: non ad singula corpora [u], sed ad vniuersitatem [x] erit referendum. 5 ¶ Adeo autem dotis actionem continet dotis relegatio, vt, si viuus eam vxori (scilicet quibus licet casibus [y]) soluerit, cesset legatum. 6 ¶ Sed & si mancipia fuerint in dote non æstimata, & hæc demortua [z] sint: legatum dotis in his euanescit. 7 ¶ Sed & si dotem promiserit mulier, neque dederit: & decedens maritus vxori dotem prælegauerit: mulier nihil ampliùs quàm liberationem [a], habebit. Nam & si quis ita legauerit: *Centum quæ* [b] *in arca habeo:* aut *quæ ille apud me deposuit:* si nulla sint: nihil [c] deberi cōstat: quia nulla corpora sint.

8 ¶ Si quis vxori fundum Titianum his verbis legasset: *Is enim fundus propter illam ad me peruenit:* omnimodo debetur fundus. nam * quidquid demonstratæ [d] rei additur satis demonstratæ, frustra [e] est. 9 ¶ Celsus libro vicesimo digestorum scribit.

SI socer nurui dotem relegauit, si quidem ius actionis de dote voluit relegare, nullius momenti esse legatum: quippe nupta [f] est. sed, si voluit eam recipere dotalem pecuniam, (inquit) vtile erit legatum. Si tamen hæc dotem receperit, nihilominùs maritus dotis persecutionem habebit: siue heres institutus esset, familiæ herciscundæ iudicio: siue non, vtili actione. Ego puto: quoniam non hoc voluit socer, vt bis dotem heres præstet & mulierem agentem ex testamento, cauere [g] debere, defensu [h] iri heredem aduersus maritum. Ergo & maritus idem debebit cauere, aduersus mulierem defensu iri, si prior agat.

10 ¶ Per contrarium apud Iulianum libro trigesimoseptimo quæritur, si socer filio suo exheredato [i] dotem nurus legasset. & ait: agi quidem cum marito exheredato de dote non posse: verumtamen ipsum dotem persecuturum ex causa legati: sed non aliàs cum legatum consecuturum, quàm si cauerit, heredes aduersus mulierem defensum iri. & differentiam [k] facit inter eum, cui dos relegata est, & orcinum libertum, cui peculium legatum est. namque eum [l] de peculio posse [m] conueniri [n] ait, heredem non [o] posse: quia peculium desijt [p] penes se habere. at dotis actio nihilò minùs competit [q], etsi dotem desierit habere.

11 ¶ Idem Iulianus quærit: si dotem marito relegauerit socer: an, dote soluta [r] mulieri, legatum mariti extinguatur. & dicit, extingui: quia nihil esset iam, quod marito posset præstari.

12 ¶ Idem quærit: si dos alij legata esset, eámque rogatus sit mulieri restituere: an lex Falcidia in legato locum haberet & dicit habere [s]: sed, quod minus est in fideicommisso, mulierem dotis actione consecuturam. Ego quæro, an commoda repræsentationis in hoc legato sic obseruentur, atque si dos ipsi mulieri fuisset relegata. & puto, ||habere.||

13 ¶ Idem Iulianus quærit si mulieri dos sit relegata, eáque rogata dotem restituere: an Falcidia locū habeat. & negat [t] habere: quoniam fideicommissum quoque negat valere. Quòd si præterea quid vxori legatum sit: putat, ex residuo fideicommissum præstari. quod vtique, habita ratione Falcidiæ, mulieri præstabitur. Sed & marito ex parte herede instituto, à socero dote prælegata, legatum dotis Falcidiam passurum. videlicet, quia adhuc constante [u] matrimonio, indebita dos videtur relegata. verùm quod Falcidia recidit, in familiæ herciscundę iudicio maritum præcepturum. quemadmodum totam dotem præciperet, si non esset relegata.

14 ¶ Mela scripsit: si fundus in dote sit, & specialiter sit legatus, mox generaliter dos relegata, nū bis [x], sed semel deberi fundum.

15 ¶ Ibidem Mela coniungit: si fundus in dote fuit locatus à marito ad certum tempus, vxorem: nō [y] aliàs fundum ex relegatione cōsequi, quàm si cauerit, se passuram colonum frui: dummodò ipsa pensiones percipiat.

De fideicommisso vxoris honoratæ, vel mariti honorati.

2. *Vlpianus* ||lib.5. Disputationum.

CVm quis vxori suæ dotem relegat, fideíque commissum ab ea relinquit: hoc [z] fideicōmissum ex commodo, quod ex relegatione mulier sentit, æstimabitur. & ita Celsus quoque libro vicesimo digestorum scripsit. Quod si necessariæ fuerunt impensæ, quæ ipso

d Demonstrata res intelligitur, quæ tempore & facto finita est. *l.137. in fi.j.de verb. obligat.* Notoria, quam omnes sciunt. *l.213. l. 223.j. de verb. significat.* quo sensu ipso deprehenditur. *cap. 2. de verbor. signif. in 6.* quæ fit frequentissimè. *l.9.§.2. s.de edendo.* Notoriū iuris est, quod lex tacita, ratióq; naturalis nobis indidit. Cicero pro Milone. *l.4.s.ad l.Aquil.l.3.§.7.s. de excusat. tutor. l. vlt.j. de bon. damnat. l.220.in fin. infra de verbor.signif.* Facti vero notoriū est, quod negari neq; debet neque potest. *adde l.11.§. 12.s.de act.empt.*
e Notoria nō indigēt probatione *c.31.de regul. in 6.l.137. §. 2.j de verb. obligat.l.33.j.de condit & demonstr.*
f *l.vn.Cod.si dos cōstāte matrimonio soluta fuerit.*
g Quid si cautio est omissa? potest mulier cōueniri actione incerti vt caueat, vel repetat quod datū est, *l. quod si nulla.s.de legat.1. l. qui exceptione.§. si pars.s. de condict.indebit.*
h Imò de indēnitate cauere debet. *l.7.j.eod.*
i *l. 7. in princ.j. eod.*
k Differentiæ inter peculium legatum libertis, & dotem legatam marito, ratio hæc est: quod actio de dote ex cōtractu est: actio de peculio, ex contractu reali. *l. quæsitū.s. de peculio.* Priore actione hæredes soceri tenētur, licet desierint habere: posteriore, libertus non tenetur, si desierit habere peculium: vt in pupillo est qui sine culpa sua rē habere desijt. *l.si à bonæ.s. de rei vindic.*
l Libertus potest conueniri, si peculium ei sit pręlegatum. adde *l.2.Cod.an seruus pro suo facto.*
m Imò nō potest seruus conueniri: sed heres. *l. 2. Cod. an seruus ex suo facto. vide tertiam solutionem Accursii.*
n Nam qui peculiū cohæredi prælegat, cum onere legat, *l.6. j.de peculio legato.*
o Imò, potest conueniri, ex quo illi caueri necesse est. *l.17. l. 18.j. de peculio legato.*
p *l.28.s.de pecu.*
q Dos licet sit soluta viro, actio tamen de dote adhuc superest, *vt hic.* quod verum, si postea sit solutum matrimonium: alias non peteret. *v.s.eod.in prin.* aut si constante matrimonio, actionem eo casu dixeris, actionē hic interpretabere, non ipsam omnimodo actionem, sed spem tantum actionis.
r *l.7.§.1.j.eod.* s Imò, non habet *l.57.j.ad leg.Falcid.* t *l.28.in fi.s.de legat.1.*
u Dos constante adhuc matrimonio relegari non potest. Cur nō potest? quia indebita *vt hic.* Ita dos vtiliter relegatur, quæ debita. x *l.66.s.de legat.2.*
y Imò aliàs: nec enim tenetur mulier stare colono mariti. *l. nihil proponi.§.vlt.s. de legat.1.* an hoc speciale est in dote. *vide Bartolum in l.si filium.§.vlt.s.soluto.*
z Dotis relegatæ (hoc est, quam vxori suæ relegat maritus) commodum per fideicommissum maritus alteri relinquere potest.

a Necessariæ impensæ dotem ipso iure minuunt. *vide l.1.§.4.supra eod.*
b Dos relegata videtur, non modo si dos ipsa relegata est, sed etsi pro dote aliquid relegatum est.
c Compensationis ineundæ animo, non præsumitur maritus legare vxori: hoc est vt legatum habeat vxor dotis loco. *adde l.vnicam §.sciendum. Cod. de rei vxoriæ act. l. credit.j.de legat.2.*

iure [a] dotem minuunt: amplius dici potest: si tanta quantitas dotis, quam maritus accepit, ei relegata est: oportere dici, etiam eam quantitatem posse fideicommissum erogare, quæ ipso iure dotem minuit. esse enim mulierem legatariam, nemo est, qui dubitet. Sed [b] & si non dos, sed pro dote aliquid vxori fuerit legatū: adhuc quasi dos relegata accipitur. Hoc amplius Iulianus scripsit: etsi non fuerit adiectum, pro dote esse legatum, hoc [c] tamen animo relictum: adhuc eius esse conditionis. Vxor igitur: si rogetur vel dotē, vel quod pro dote legatum est, vel quod in vicem dotis sibi adscriptum est, restituere: nō cogetur, nisi eatenus, quatenus diximus, restituere. Et ideo heres instituta, rogatáque quantitatem hereditatis restituere: id demum restituet, quod quantitatem dotis excedit: ídque, quod ex repræsentationis cōmodo sentit. Nam & si quis, cùm à nuru dotem accepisset, filium suum heredem instituerit: eúmque rogauerit, *quidquid ad eum ex hereditate peruenisset, restituere*: mox morte vxoris dotem fuerit lucratus: id non restitueret [d], quod ex dote percepit: quia matrimonij causa id lucratus est, non [e] ex patris iudicio.

1 ¶ Mulier dotem promisit quadringentorum, & dedit fundos duos in ducenta, præterea nomina debitorum in residua ducenta. mox maritus eius decedens pro dote fundos ei duos, nō eos, quos in dotem acceperat, reliquit: & præterea duos illos dotales quos æstimatos acceperat, reliquit. fideique eius commisit, *vt, quidquid ad se ex hereditate eius peruenisset, id restitueret Seio, cum moreretur.* quærebatur, quantum esset in fideicommisso, muliere defuncta. dicebam, vxorem hanc: quæ rogata est, *quidquid ad se peruenerit ex testamento restituere*: in ea esse conditione, vt id demum restituere rogetur, quod, deducta [f] dotis quantitate, ad eam peruenit: dotem enim recepisse eam magis [g], quam accepisse: saluo eo, quod ex commodo repræsentationis ab ea fideicommitti potuit. Proinde id quidem, quod pro dote maritus ei reliquit, non cogetur restituere: nisi plus [h] fuit in eo, quàm in quantitate dotis: residuum verò, quod præterea illi relictum est, cum [i] fructibus cogetur restituere. habebit igitur præcipuam dotem cum suis fructibus. id verò, quod extrinsecus ei relictum est, cum fructibus, qui ad eam peruenerint, restituet.

De legato amplius quam dotem.

3. *Iulianus* ||lib.34. Digestorum.||

QVi ita legat vxori suæ, *Titiæ, amplius [k] quàm dotem, aureos tot heres meus damnas esto dare*: manifestus est [l] dotem quoque relegasse.

De prolatione diei.

4. *Africanus* ||lib. 5. [m] Quæstionum.||

CVm vulgari [n] modo dies legatorum profertur: nihil [o] eam rem ad dotis relegationem pertinere ait: quia suum diem habeat.

De solutione dotis non differenda.

5. *Marcianus* ||lib.3. Regularum.||

DOte relegata, non [p] est heres audiendus, si velit ob [q] donationes in mulierem factas solutionem differre, vel ob impensas [r] alias quàm quę ipso iure dotem minuunt. aliud est enim, minorem esse factam dotem, quod per necessarias [s] impensas accidit: aliud, pignoris nomine retineri dotem ob ea, quæ mulierem inuicem præstare æquum est.

De pecunia legata pro dote.

6. *Labeo* ||lib.2. Posteriorum à Iauoleno Epitomatorum.||

CVm scriptum esset: *Quæ pecunia propter vxorem meam ad me venit quinquaginta, tantundē pro ea dote heres meus dato*: quamuis quadraginta dotis fuissent: tamē quinquaginta debere Alfenus Varus Seruium respondisse scribit. quia [t] proposita summa quinquaginta adiecta sit.

d nō restituet. *Halo.l.67.l 68.§. de legat.2.*
e Quod ex dote quis lucratur, id non refert ad paternā hereditatem.
f Atqui potest quis rogari restituere vltra id quod ei sit relictum. *l. Imperator.§.1. supra de legat.2.*
g Recipit dotem nō accipit mulier, cum ei dos relegatur. *l.77.§.12.in fi.§. de legat. 2. adde l.41.infra de bon. libe.*
h *l.114.§.3.in fi. supra de legat.1.*
i Imò cū fructibus non restituet. *l. quod his verbis.§.de legat.3.* Coniectura quadam videtur testator hîc reliquisse pro debito: atque ita vt restitueret cū fructib.
k *adde l. 54. §. de legat. 3. vide Cuia. 8. obs. 35.* Verbum *Amplius* repetitionem inducit. Quid si vxori maritus legauit cētum præter dotem. *vt l.Seio. §.vxor.§.de ann. leg.* vel supra dotem. *l. diuortio. § quod in anno §. soluto matr. l. si vno.§ penult. supra locati*: vel vltra dotem. *l.si vltra. C. de fideic.* Dotem relegasse intelligitur.
l Imò non est. Nam vox *Amplius* repetitionem non inducit, nisi adiectū sit hoc, *vel* eò amplius. *l.si seruus. §.si ita scriptū.§.de legat.1.*
m *vide Cuiac. 5.ad Afric.*
n i. his verbis annua, bima, trima die *l.30. §.2. §.de legat.1. vide Cuia.7. obser. 20. & Gouean.1.variar. 28.* Ea erat vulgaris clausula, legatis adiici solita *vt hîc.* Iis soluēdis annuum diem præfiniuit Augustus. *Sueton.in eius vita.* Annuus dies, tres pensiones. *Cuia. ibid.6.Vlp.8. & 13.*
o Imò aliquid pertinet *l.talis.§.de leg.1.* speciale est in dote.
p *l.41.§.1.supra de legat.2.*
q Dote relegata, non potest heres testatoris dotem retinere, propter impensas vtiles in eū factas, vel donationes vxori factas: etsi impensas necessarias possit deducere.
r *l.15.§.de impensis.*
s Imò necessariis impensis dos minuitur, dote relegata. *l.Mæuio.§.1. §. de legat.2.* Hîc dos simpliciter relegata: ibi, quidquid ad maritum peruenit.
t quia proposita summa quinquaginta adiecta sint, hinc Bartholus, Si legat aliquis pro dote, adiecta certa quantitate, siue dos fuerit nulla, siue minor, tenet legatum.
u ¶ Quando legatur corpus quod nō est in rerum natura, & pecunia alternatiuè, valet legatum in pecunia. *Bart.*
x *adde l.3.C.de falsa causa adiecta.*
y *l.1.§.10.supra eod.*
z Imò cauere debet, de herede defendendo. *§.2.j.eod. & l.1.§.9.§.eod.* Vtraque cautio eiusdē est effectus. *adde l.2. Cod. de in litem dando tut. l. si quid possessor. supra de rei vindic.*
a *l.1.§ 11.supra eod.*
b Atqui mulier constante matrimonio dotē recuperare non potest. *l.in rebus.§. omnis.supra de iure dotium.* An hîc matrimoniū solutum fuit vel ad inopiam maritus vergebat, vt putat Rogerius. An hîc matrimonium solutū fuit, respectu soceri. *l.cum hîc.§.si socer.§.de donat.inter virum.* vt vult Iacobus de Aretio? An mulier facto, non iure, dotem recepit vt vult Azo? An actio de dote committi potest constante matrimonio, vt putat Ioannes? An hîc dotem recepit. quibus casibus iure eam recipere potest, vt innuere videtur Bartolus: *arg. l. mutus.§.manēte. §. de iure dotiū. l.quamuis.§. soluto matrim.* Bartolus Rogerij & Azonis sententias præfert.

1 ¶ Item ei, quæ dotem nullam habebat, vir sic legauerat: *Quanta pecunia dotis nomine, & reliqua pro ea quinquaginta heres dato.* deberi ei legatum, Ofilius, Cascellius, item & Seruij auditores retulerunt, perinde habendum esse, ac si seruus alicui mortuus [u], aut pro eo centum legata essent. quod verum est: quia his verbis non [x] dos ipsa, sed pro dote pecunia legata videtur.

Si pater dotem à nuru acceptam filio exhæredato legauit.

7. *Papinianus* ||lib.18. Quæstionum.||

PAter dotem à nuru acceptam filio exheredato [y] legauit heres patris, opposita doli exceptione, nō antè soluere legatum cogendus est, quàm ei cautum fuerit de [z] indemnitate soluto matrimonio.

1 ¶ Sed si priùs quàm legatum filio solueretur [a], mulier dotem suam recuperauit [b], frustra [c] filius de legato aget.

2 ¶ Sed si lex Falcidia locum in legato dotis aduersus filium exheredatum habuerit [d], & mulier solutionem ratam fecerit, propter eam quantitatem, quam heres retinuerit, vtilis actio dotis ei dabitur. quòd si ratum non habeat: defendi quidem debebit heres à viro, qui se [e] defensurum promisit. sed si totam litem vir solus subierit: actio iudicati [f], si cautum non [g] erit, pro [h] ea quātitate, quæ iure Falcidiæ petenda est, aduersus heredem dabitur.

3 ¶ Sed si priùs quàm legatum filio solueretur, mulier diuertit: quamquàm ipsa nondum præcipere dotem possit: non ideo tamen actio filij differtur. quia tunc ijsdem [i] diebus filio solui dotem [k]: responsum est: cùm patri pro parte heres exstitit: & ad præceptionem dotis, soluto matrimonio postquam heres exstitit, admissus est.

4 ¶ Si fortè per errorem cautio defensionis omissa sit, & ex causa fideicommissi filius dotem acceperit. vt indebitum fideicommissum non repeteretur. cautionis enim præstandæ necessitas solutionem moratur: non indebitum facit, quod fuit debitum. sed non erit iniquum, heredi subueniri [l].

5 ¶ Quid ergo, si patris heres soluendo non sit? nónne iustè mulieri dabitur aduersus virum vtilis [m] actio dotis? cui dos perire non debet: quia non interposuit per errorem heres cautionem.

De pecunnia legata pro dote.

8. *Idem* ||lib.7. Responsorum.||

VIr vxori, quæ dotē in mancipijs habebat, pecuniam [n] pro dote legauerat. viuo viro mancipijs mortuis [o], vxor post virum vita decessit. ad heredem eius actio legati rectè transmittitur [p]. quoniam mariti voluntas seruanda est.

Si testator certum fundum, & quæ nuptura obtulit æstimata in speciebus restitui voluit.

9. *Idem* ||lib.8. Responsorum.||

VXori meæ fundum Cornelianū, & quæ nuptura obtulit æstimata [q] in speciebus restitui volo. respondi, non æstimatū prædium in dotem datum, exceptum non videri, sed [*] vniuersa dote prælegata, rerum æstimatarum pretium nō relictum: verùm ipsas res, quales inuenirentur.

De fundo vxori pro dote & alij legato.

10. *Scæuola* ||lib.8. Quæstionum.||

SI Seiæ pro dote cētum fundus legatus sit, idémq; Mæuio: quod Mæuio Falcidia aufert, pro eo, quasi concursus nō fuerit, mulier plus vindicet. quia amplius sit in dote mulieris.

Si mulier dotem ad quam stipulandam alium adhibuerat, viro reliquit.

11. *Paulus* ||lib.7. Responsorum.||

SEia, cùm nuberet Lucio Titio, dedit dotis nomine centum aureos, & adhibuit Quintum Mucium, qui nihil numerauit, sed dotem stipulatus est, si morte mulieris solutum fuerit matrimonium. Seia moriens testamēto suo ita cauit: *Lucio Titio marito meo, cui maximas gratias ago, dari volo super [r] dotem, quā ei dedi, tot aureos.* quæro cùm instituit Lucium Titium conuenire Quintus Mucius ex stipulatu

c Imò non frustra: quia solutio facta mulieri, nocere viro non debet. *l. si Stichum. §. vlt.j. de nouat. l.vlt.in fin. j. de verb. obligat.* Hîc non tam alij personæ, quàm creditori creditoris solutio facta esse videtur. *l.1. §. Idem Iulianus. supra eod.*
d Atqui Falcidia locum aduersus filiū habere non potest: cū hoc iudicio familię erciscundæ consequatur vt debitum. *l.filia.§.1.§. familiæ.* An hîc solutū est matrimonium, vt putat Rogerius? An potius hic cōstāte matrimonio hic agitur actore ex testamento, *l.1. §.idem Iulianus. supra eod.*
e *l.1.§.9.§. eod.* Atqui de indēnitate cauere debet *hac lege in prin. dixi ibidem.*
f *vide l.4.j.de re iudicata.*
g Quid si cautū erit? An maritus in solidū conuenietur? an heres in solidum tenebitur, si præsens fuit tempore stipulationis? An nullo modo cōuenietur, si cautum fuerit animo nouandi, vt vult Iacobus de Rauēna? An tenetur ex stipulatione propria, non procuratoria, vt ex Dyno notat Bartolus?
h Imò in solidū. *l.actor.l.etsi. §.de procurat.*
i Imò incontinenti dotem consequi potest si agere velit familiæ erciscundæ. *l. si filiam.§.1. supra familiæ.* Aut hîc solutū est matrimonium: aut si non est solutum, incontinenti dotem vir recuperaturus fuerit, si onera matrimonij sustineat.
k dotem responsum est cum patri hæres extitit: & ad perceptionem dotis soluto matrimonio, postquam hæres extitit admissus est. *Cuiac.11.obseru.29.*
l Qua actione? condictione incerti, ad cautionem exigendam *l. 1.supra de vsufruct. ear.rer.*
m Dotis nomine experiri potest aduersus maritum vxor, si heres soceri non sit soluendo. qua actione? vtili, *vt hîc.* Imò & mandati, negotiorum, incerti, de dote. *Bartol.hîc.*
n sub.certam seu expressam *Roger. apud Bartol.* Atqui teneri videntur heredes etiam si quantitas non fuerit expressa. *l plerumque.l.in rebus.supra de iure dotium.* Hîc mancipia mortua siue culpa hæredis seu mariti.
o *l.1.§.6.supra eod.*
p Imò, non transmittitur: neque mortuis mancipiis æstimatio debetur. *arg.l.86. §.2.supra de legat.1.* Hîc legata est certa quantitas pro serui pretio: at non serui pretium indefinitè, nulla quantitate expressa.
q de hac æstimatione *uide l.10.§.de iure dot.*
* r Qui super dotem legat ipsam dotem etiam legat.

a Adhibitus ad stipulandum totam dotem, in dubio non videtur adhibitus animo donandi *Bart.adde l.77.§.4.ſ.de leg.3.l.2.C.de iure deliberandi.*
b Adhibitus animo donandi, intelligitur causa mortis, si mortis causa facta est mentio.*Bart.l.77.§.2.ſ.de leg.2.*
c Imò, non potuit.*l.29.§.vlt.ſ.de pact.dotalib.* d De dotalibus tabulis, *vide quæ scripsi ad l. 29.ſ. de pactis dotalibus.*

actionem, an repellere eum maritus possit ex verbis testamenti. respondit: si Quintus Mucius, mandante Seia, non [a] donationis causa, stipulatus est, heredibus mulieris eum teneri:& ideo Quintum Mucium exceptione repellendum esse.quòd si [b] donationis causa Seia stipulari permisisset: videri eum in eũ casum, qui morte mulieris extitit, mortis causa stipulatum: & ideo fidei eius committi potuisse [c], in eum casum dicendum fore.

De conditione implenda.

12. *Scæuola*||lib.3.Responsorum.||

QVi dotem in pecunia numerata, & æstimatis rebus acceperat: vxori ita legauit: *Seiæ vxori meæ, si omnes res, quæ tabulis [d] dotalibus contineantur, heredi meo exhibuerit, & tradiderit summam dotis, quàm mihi pro ea pater eius intulit: dari volo hoc amplius||denarios||decem.* quæsitum est: cùm res in dotem datæ plures ipso vsu finitæ essent [e], nec moriente marito fuerant: an quasi sub impossibili conditione legatum datum debeatur. respondi, videri conditioni paritum, si, quod ex rebus in dotem datis supererat, in potestatem heredis peruenit [f].

Si filiusfamil. dotem ab vxore accepit, eámque illi paterfamil. factus legauit.

13. *Labeo*||lib 1.Pithanorum à Paulo epitomatorum.||

||P*Aulus*:|| Si filiusfamilias, vxorem cum haberet, dotem ab ea acceperat: deinde paterfamilias factus, dotem ei (vt solet) legauit: quamuis patri heres non erit: tamen id legatum debebitur.

De eo cui testator voluntatem suam se declarasse testatus est.

14. *Scæuola*||lib.15.Digestorum.||

THeopompus testamento facto duas filias & filium æquis partibus instituit heredes, & codicillis ita cauit: Τὴν θυγατέρα μου Κρισπῖναν, ἣν ηὐχόμην ἐκδοῦναι ᾧ ἂν οἱ φίλοι μου καὶ οἱ συγγενεῖς δοκιμάσωσι. φροντίσει ἐκδοθῆναι Πολλιανός, εἰδώς μου τὴν γνώμην, ὅτι τοῖς ἴσοις, ἐφ' οἷς καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς ἐξέδωκα. i. *Filiam meam Crispinam, quã vellem tradi nuptui cuicumque amici mei & cognati approbabunt: prouidebit [g] tradi Pollianus [h] sciens [i] mentem meam, in æqualibus portionibus in quibus & sororem eius tradidi.* Pollianus à marito puellæ iuratus, scripsit [k], voluisse patrem, eandem quantitatem in dotem accipere etiam minorem filiam, quam maior accepisset: quæro: an eandem summam, dotis nomine, coheredes, extra partem hereditatis, minoris filiæ præstare debeant. respondit, eum cuius notio est, æstimaturum, vt eadem quantitas, ex communi, pręcipua minori filiæ, dotis nomine, detur.

De re obligata.

15. *Gaius*||lib.2.de legatis ad Edictum prætoris.||

LIcèt placeat, pignoratas res vel in publicum obligatas, heredẽ, qui dare iussus est, liberare debere: tamen, si is, qui tales res in dotem accepit, dotem prælegauerit: non cogetur heres liberare eas, nisi aliud specialiter [l] testator dixerit.

Si vxori legetur dos, quæ alij reddenda erat.

16. *Paulus*||lib.2.ad Vitellium.||

QVi dotem à matre vxoris acceperat, & stipulanti ei, promiserat: testamento vxori dotem legauit. cùm quæsitum esset, an vxor dotis summam consequi posset: respondit Scæuola, non videri dari vxori, quod necesse sit matri reddi. aliâs sic respondit. non videri [m]: nisi manifestè vxor docuisset eam testantis voluntatem fuisse, vt onerare heredes duplici [n] præstatione dotis vellet.

De legato vxori, quidquid ei comparaui & quod mihi dedit. 1. Vel quanta pecunia ad me, inve stipulationem dotis eius nomine peruenit.

17. *Scæuola*||lib.3.Responsorum.||

VXori ita legauit: *vxor mea, quidquid ei comparaui, & quod mihi dedit, è medio sibi sumat.* quæro, an dos prælegata videatur. respondit: verbis, quæ proponerentur, videri [o] & de dote legata loqui: nisi aliud testatorem voluisse, probaretur.

1 ¶ *Titiæ vxori meæ, quanta pecunia ad me, inve Stipulationem dotis eius nomine peruenit. quæ dos est dotalibus duobus consignatis [p] instrumentis centum aureorum.* quæsitum est, an

e atque ita impossibile esset, vxorem eas res hæredi mariti exhibere iuxta defuncti voluntatem.
f i. Si conditio pro parte est possibilis, sufficit si ei pareatur in eo quod possibile est, *Bart.*
g Dotis filiæ quantitatẽ per aliũ pater declarare potest, *vide tamen quæ scripsi ad Nou. 18.c.6.*
h Atqui id videtur fieri non posse: cùm vni testi non credatur. *l. 9. Cod. de testibus.* Aliud est in alterius voluntatem aliquid cõferre: aliud alicui amico mandare tanquam mentis suæ instructo: vt cum vsus venerit vsus fidem faciat. *vide Alciat. 2. parer. 19. vide l.1 in fi.ſ. de verb. obligat.*
i Captatoriam dispositionem quæ in alicuius specialẽ voluntatẽ collata sit, speciali dotis fauore non infirmari: & posse testatorẽ hoc iubere, vt solius testis adfirmationi stetur, quidã hinc colligunt: quod nõ placet Alciato, quẽ vide *2.Parerg.19.* & tamẽ Mãtica post Castrensem & Crauettã notat, testes singulares admitti ad probandam coniecturam voluntatis defuncti. *12.de coniectura vltimarũ voluntatum 16. numero 18.*
k Testimoniũ, de scripto, perferre testis potest.
l *v. l. 57. supra de legat.1.*
m non deberi. similẽ errorem notat Cuiacius *in l.81.§.5.in fin. ſ.de legat.2. vide Cuiac.11.obs.13.*
n aliàs, id non est verisimile testatorem voluisse.
o Si testator legat vxori quę ei debet, videtur dotem relinquere. *Bart.*
p *adde §. 5. instit.de legatis.*
q ¶ quam actũ esse legitimum lex 77.ſ. *de regul.iur.* ait *Cuia. hîc.* Fit enim solenniter, vel exhibita publicè familia, vel rebus legatis, hærede præsente certis verbis. *l.20.ſ. eod.* testibus præsentibus semel & purè, interdum Prætore diem ad eam decernente. De optione agit. *§.22.23. inst.de legat.l.vlt.C.com.de leg.*
r περὶ τῶν κατ' ἐπιλογὴν λεγατευομένων.*44.Ecl.8.* ſ multò magis duos.*arg. l. 12. ſ.de testib.* An vnicum tantum? vtique, si eius tantum ratio habeatur. Sin verò iussus est quis pauperibus bona distribuere, vnum tantum eligere non potest. *Bart.*
t Ea est actus legitimus.*l.77.ſ.de regul.iur.* u *l.20.l.34.in fi.l.108.§.2.ſ.de leg.1.l.23.ſ.de leg.2.§.22.inst.de leg.Vlp.24.§.14.*

vtramque summam consequi possit. respõdit, nihil proponi, cur non possit.

DE OPTIONE [q] VEL ELECTIONE [r] LEGATA.

Tit. V.

De seruis.

Vlpianus||lib.2.ad Sabinum.||

DIvvs Pius Cæcilio Proculo rescripsit, eum, cui seruorum legata sit electio, tres [ſ] posse eligere.

De seruo. 1. De legato generali. 2. Si legatarius semel elegerit.

2. *Idem*||lib.20.ad Sabinum.||

QVotiens serui electio vel optio [t] datur: legatarius [u] optabit, quem velit [x].

1 ¶ Sed & homine generaliter legato, arbitrium eligendi, quem acciperet, ad legatarium pertinet.

2 ¶ Data igitur optione, si quis optauerit alienum [y] seruum, vel hominem liberum: vidẽdum est, an consumpserit optionem. & puto, non consumi.

3 ¶ Eum [z] cui centum amphorarum electio data sit acetum eligentem, non consumere optionem, si id acetum elegerit, quòd vini [a] numero paterfamilias non habuit.

3. *Idem*||lib.3.ad Sabinum.||

SCilicet si ante exhibitionem, hoc est ante degustationem [b] acetum elegerit.

4. *Paulus*||lib.3.ad Sabinum.||

SCyphi electione data: si, non [c] omnibus scyphis exhibitis, legatarius elegisset: integram ei optionem manere [d] placet [e]. nisi ex his duntaxat eligere voluisset, cùm sciret & alios esse.

5. *Africanus*||lib.5.Quæstionum.||

NEc solùm si fraude heredis: sed etiamsi alia qualibet causa id euenerit.

De tempore præstituendo ad eligendum.

6. *Pomponius*||lib.6.ad Sabinum.||

MAncipiorum electio legata est, ne venditio quandoque eligente legatario interpelletur: decernere [g] debet prætor, nisi intra tempus [h] ab ipso præfinitum elegisset, actionem legatorum ei non competere. Quid ergo, si, die præterito, sed antequam [i] venderet, heres, vindicare legatarius velit? quia non est damnum subiturus heres, propter quod decernere prætor id solet, & quid, si die præterito, quem finierit prætor, heres aliquos ex seruis, vel omnes manumiserit? nónne prætor eorum tuebitur libertatem? ergo totiens actio deneganda non est. si omnia in [k] integro sint. Idem est, & si pignori aliquos ex his seruis heres dederit post diem, vel vendiderit.

7. *Paulus*||lib.10.Quæstionum.||

IMo & si quosdam seruos distraxit, quosdam retinuit: nõ est audiendus legatarius, si velit optare ex retentis ab herede, cum iam disposuerit familiam heres.

1. De rerum numero. 2. De collegatarijs. 3. De rebus depositis.

8. *Pomponius*||lib.6.ad Sabinum.||

SI tibi electio serui, & mihi reliqui legati sunt: decernendum [l] est à prætore. nisi intra certum tempus optaueris petitionem tibi non [m] datu iri.

1 ¶ Si ex quatuor viriolis [n] duæ, quas elegissem, mihi legatæ sint: siue [o] duæ solæ relictæ sint, siue ab initio duæ solæ fuerint: valet legatum.

2 ¶ Vnius hominis mihi & tibi optio data est, cum ego optassem, si non mutassem volũtatem, deinde tu eundem optaueris: vtriusque nostrûm seruum futurum. quòd si antè decessissem, vel furiosus factus essem: nõ futurum communem. quia* non videor [p] consentire, qui sentire [q] non possim [r]. humanius autẽ erit: vt & in hoc casu, quasi semel electione facta, fiat communis.

3 ¶ Si rerum depositarũ electio mihi relicta sit: & ad exhibendum cum eo, apud quem depositæ sint, agere potero: & cum herede agere, vt [ſ] is, depositi agendo, facultatem mihi eligendi præstet.

x non tamen optimum. *l. 37. supra de leg.1.*
y nihil agit. Nã optione data debet eligi de rebus hæreditariis. *Bart.*
z *Harmenop.10. §.38.44. synopsis. 9.c.3.*
a Acetum interdũ à patrefamilias vini numero haberi potest. *l.9.ſ. titul. prox.*
b Degustatio sola non facit electionem: *adde l.1.in prin.l.4. §.1.l.15.ſ.de periculo.* Gustus ad hoc prodest, vt improbare liceat. *l.34. §.5.ſ. de cõtrah. empt. v.l.2.in fi.ſ. tritico.*
c Ante exhibitionem rerum: electio non tenet, nisi à sciente facta.
d *l. 9. §. 1.ſ. de dolo.*
e vt postea voluntatem mutare possit: aliàs non potest. *l.20. ſ.eod.*
f *v. Cuiac.5. ad Afric.*
g *l.8.ſ.eod.*
h hinc colligit Hotomanus *32. Illustr.* Optionẽ purè fieri solitam: ne alioqui hæres semper incerto & suspenso animo sit: semel fiebat *l.20.ſ.eod.l.5. ſ.de legat.1.* sine iussu patris, nec ante aditam hereditatem *l. 10. ſ. de legat. 1. l. 25.ſ de liberali:* exhibitio quoque vniuersa fiebat. *l.3. §. 6. ſ. ad exhibend. l.80. §.2. §. de furtis.* Seneca *24.cõtrouers.* Nõ oportet tibi amplius optare quàm semel. Omnis nimia potẽtia saluberrimè breuitate cõstringitur. *v. Cuiac.5.ad Afr.*
i *adde l.7. ſ.de in integrum.*
k *l.8. ſ. de iure deliberãdi. l.vlt. C.de repud.hereditate.*
l *l.6.ſ.eod.*
m *l.28.ſ.de verb. signif.*
n *vide quæ notaui ad l.14.ſ.de cõtrah.empt.adde l.vlt.ſ.de auro.*
o Falsa demonstratio, legatum optionis non vitiat.
* consentit, qui sentire non potest.
p siue naturaliter, siue fictione: ad id enim se porrigit legis fictio, ad quod ius naturæ porrigitur.
q *l.33.in fi.C.de inofficioso.* non
r Imò possum.*l.2.in fi.ſ.soluto.*
ſ Vt fiat exhibitio, potest agi ex testamento ad exhibendum.*Bart.*

De conditione & alternatione. 1. *De libertate pure, vel sub conditione relicta.*

9. *Iulianus*||lib.32.Digestorum.||

CVm ita legatur: *Titio Stichum do lego, si Pamphilum non elegerit*: simile est, atq; si ita legatum fuisset: *Titio Stichum aut Pamphilum, vtrum eorum volet, do lego.*

1 ¶ Quæsitum est: si Stichus sub conditione [a] liber esse iussus sit, & mihi optio serui data esset, vel seruus generaliter legatus esset: quid iuris esset dixi, commodius constitui, eum, qui sub conditione libertatem Sticho det, & optionem seruorum, non cogitare de Sticho sicuti cõstat, non cogitare eum de eo, cui præsentem libertatem dederit. secũdùm quòd, si Stichum optauero vel elegero, nihil agam: & ex cæteris nihilominus optabo.

2 ¶ In eodem casu quæsitum est: si optione seruorum data, antequàm optarem, conditio statutæ libertatis defecisset: an Stichum optare possim. puto Mucianæ sententiæ adsentiendum: qua placet, ipsa libertate legatum perimi, non datione statutæ [b] libertatis. quare siue viuo testatore, siue post mortem eius ||&|| ante aditam hereditatem conditio statutæ libertatis defecerit: legatum erit vtile. nam sicut pura libertas, ita statuta libertas aditæ hereditatis tempore vires accipit. ideó||que||Stichum optare possum.

a Cui data est optio, non potest eligere seruum purè vel sub conditione manumissum. *Bart.*

b statu libertatis *Hal. adde l. 81. in fi. supra de leg. 1.*

De manumißione legatarij.

10. *Idem*||lib.34.Digestorum.||

SI Pamphilo seruo Lucij Titij seruus generaliter legatus sit: deinde dominus Pamphili, postquàm dies legati cesserit [c], eum manumisisset: siquidē Titius seruum vindicauerit: extinguitur Pamphili legatum, quia non esset in hereditate, qui possit optari. si verò [d] Titius legatum à se repudiasset: Pamphilum optare posse legatum, constat. licèt enim manumissione Pamphili duæ [e] personæ constituerentur, Titij, & Pamphili: vnius tamen rei legatum inter eas vertitur: & Titio vindicante, optio extinguitur: repudiante [f], Pamphilus optare potest.

c à die mortis scil. *l. vn. §. 5. C. de Caduc.*

d Sensus est, Ius electionis relictum seruo, competere eius domino post manumissioné, si vult: si non vult, ipsi seruo manumisso. *Bartol.*

e Manumissione vel emancipatione seu solutione potestatis duæ aut plures personæ cõstitui dicuntur *hîc*, vt & à Theophilo manumissione personas, hoc est, patrem à filio separari atque discerni: q. aliàs potestatis iure ac nodo, vnius personæ loco iure ciuili habentur. Ideóque Aristoteles scribés filiũ patris quandam esse parté, adiecit rectè πλὴν ὅταν ἤδη λάβῃ τὴν τοῦ ἀνδρὸς τάξιν ἢ χωρισθῇ ὑπ᾽ αὐτοῦ, quod iure ciuili fit emancipatione vel manumissione, & vtroque genere duę personæ quodammodo constituuntur.

f Heredes, quibus data est optio, consentire debent.

Si seruo legato vel seruo communi legetur.

11. *Idem*||lib.36.Digestorum.||

SI Eros Seio legatus sit, & Eroti [g] fundus, deinde optio serui Mæuio data fuerit, ísque Erotem optauerit: fundus [h] ad solum [i] Seium pertinebit. quoniam aditæ hereditatis tēpore is solus erit, ad quem posset legatum pertinere. Nam & cùm seruo communi alter ex socijs legat: idcirco ad solum socium, totum legatum pertinet: quoniam die legati cedēte solus est, qui per eum seruum possit adquirere.

g i. seruo legato.

h i. res legata seruo legato.

i non ad Mæuium. & ita legatum factum seruo legato ad legatarium optionis nō pertinet. *Bart.*

De electione data heredibus.

12. *Idem*||lib.1.ex Minicio.||

SEruo generaliter legato: verius est, omnes heredes, si eis electio data est, eundem [k] dare debere. si non consentiant heredes, ex testamento eos teneri.

k *l. 10. §. 1. supra de legat. 1.*

Si seruo proprio legetur sine libertate. 1. *Si emptor hereditatis vt optetur postulet.*

13. *Paulus*||lib.8.ad Plautium.||

SI optio serui data mihi fuerit, & Sticho aliquid testator sine [l] libertate legásset: tunc sequens legatum consistit, cùm tota familia ad vnum, id est Stichum, reciderit: vt quasi purè legato, vtiliter sit legatum. Nec aduersatur Catoniana [m], si voluntarius heres institutus sit: quia potest ante aditam hereditatem, etiamsi statim decesserit, familia minui. Quòd si necessarius heres, institutus sit: sequens legatum, propter Catonianam, inutile est.

1 ¶ Pomponius scribit: emptore hereditatis postulante, vt is, cui serui optio legata sit, optet: videndum esse, an prætor, vt id faciat, cogerè debeat legatarium, quemadmodum si heres institutus id postularet: quia potest per heredem id emptor consequi. &, quare non possit, non video.

l *vide l. 88. j. de conditionib. & demonst.*

m *l. 3. j. qui & à quib. manumiß.*

De manumißione.

14. *Iauolenus*||lib.2.ex Cassio.||

SI cùm optio serui ex vniuersa familia legata esse, heres aliquem, prius [n] quam optaretur, manumisit: ad libertatem eum interim non perducit: seruum tamen, quem ita manumiserit amittit: quia is aut electus, legato cedit: aut relictus, tunc liber ostenditur.

n Seruus manumissus ab herede, ante electionem frustra manumittitur, quoad personã eligere debentis: vtiliter manumittitur, quoad personã manumittētis.

Si seruo proprio legetur sine libertate.

15. *Idem*||lib.2 Epistolarum.||

SEruo sine libertate legaui [o], deinde optionem seruorum Mæuio dedi. is eundem seruum optauit. quæro, an id quoque, quod legatum est, ei deberetur. respondit: Non puto legatum huius serui nomine ad dominum pertinere.

o huiusmodi legatum est inutile. *l. 4. C. de legatis.*

Quando optatur.

16. *Terentius Clemens*||lib.15.ad legem Iuliam & Papiam.||

OPtione legata, placet, non posse ante aditam [p] hereditatem optari: & nihil agi, si optaretur.

p ¶ *l. 10. in fi. s. de leg. 1.*

De electione omissa.

17. *Idem*||lib.17.ad legem Iuliam & Papiam.||

CVm optio duorum seruorum Titio data sit, reliqui [q] Mæuio legati sint: cessante primo in electione, * reliquorum appellatione omnes [r] ad Mæuium pertinent.

q *vide l. 160. j. de verb. signific.*

r *l. 97. supra de leg. 3.*

De legato generali.

18. *Scæuola*||lib.13.Quæstionum.||

HOmine legato, Neratius ait, nihil agi repudiato Pamphilo. itaque eum ipsum eligi posse [s].

s Imò, nõn potest eligi. *l. 27. §. 7. s. de pactis.*

Si moriatur legatarius, antequam eligat.

19. *Paulus*||lib.3.Sententiarum.||

ILlud aut illud, *vtrum elegerit legatarius.* nullo à legatario electo, decedente eo post diem legati cedentem: ad heredem transmitti [t], placuit [u].

t olim nõ trãsmittebatur. *§. 23. inst. de legat.*

u *vide l. 12. j. quando dies legatorum.*

Si legatarius semel elegerit.

20. *Labeo*||lib.2.Posteriorum à Iauoleno Epitomatorum.||

APud Aufidium libro primo rescriptum est; cùm ita legatum est: *vestimēta, quæ volet, triclinaria sumito sibique habeto*: si is dixisset, quæ vellet: deinde, antequam ea sumeret, alia se velle dixisset: mutare volutatem eam non [x] posse [y], vt alia sumeret. quia omne ius legati prima testatione [z], qua sumere se dixisset, consumpsit. quoniam res continuò eius fit, simul ac si dixerit eam sumere.

x Imò potest. *v. Accurs. ad l. 2. in fin. in litera h. s. de act. empt. l. vnum ex familia. s. de legat. 2.*

y fit enim semel. *vide quæ notaui ad l. 6. supra eod. adde l. 5. l. 84. §. 9. s. de lega. 1. l. 11. in fi. l. 33. in fi. s. de legat. 2. l. 8. C. de inofficio. l. 17. C. de testib. l. 4. §. 2. s. de lege commissoria: vide Dynũ ad c. 21. de regulis in 6.*

z hinc colligit Hotomanus 32. *Illust.* legati optionem certis verbis fieri solitam *adde Vlp. 24. §. 14.*

De legato cum nupserit.

21. *Scæuola*||lib.22.Digestorum.||

FIlium & vxorem heredes scripsit: filiam exheredauit: & ei legatum dedit, cùm in familia nuberet, centum, ||& cùm in familia nupserit, || his verbis: *insuper arbitratu Semproniæ matris eius mancipia decem: quæ confestim post aditam hereditatem meam à Sempronia vxore mea eligi volo. Quæ mancipia cum in familiam nupserit, dari volo. & si, antequam nupserit, aliquod ex mancipijs decesserit: tunc in locum eius, arbitratu Semproniæ matris eius, dari volo, dum ad eam plenus numerus perueniat. quod si Sempronia mater eius non elegerit: tunc ipsa sibi quæ volet, eligat.* quæsitum est, cùm mater [a] elegerit, an ea, quæ ex his mancipijs ante nuptias adgnata sunt, ad puellam supra numerum decem mancipiorum pertineant. respondit, cùm mancipiorum legatum in tempus, nuptiarum testator trãstulit, id, quod medio tempore ancillæ enixæ sunt, ad filiam non [b] pertinere. Idem quæsijt: ante nuptias, eorundem mancipiorum fructus & vsus an ad Semproniam matrem pertineant. respõdit, nihil proponi, cur ad matrem pro solido pertineant.

a hinc colligit Hotomanus 32. *Illust.* optionem serui per procuratorem, cui id mandatum sit, fieri posse.

b *vide l. 14. s. de vsuris.*

Ex quibus rebus eligendum.

22. *Idem*||lib.17.Digestorum.||

MAritus vxori suæ codicillis per fideicommissum dedit prædia: item lances, quas elegerit, quatuor. quæsitum est, an ex his lancibus, quæ mortis [c] tempore sint, eligere possit. respondit, posse.

c *l. 24. §. 1. s. de leg. 3.*

DE [d] TRITICO, VINO, vel oleo legato, Tit. VI.

d *44. Ecl. 9.*

De vino & aceto.

1. *Vlpianus*||lib.20.ad Sabinum.||

VIno legato, acetum quoque continetur, quod paterfamilias vini [e] numero habuit.

e *l. 9. vers. hæc omnia & in fi. j. eod. l. 2. in fi. s. de optione.*

De penu, & vino. 1. *De optione legata.*

2. *Pomponius*||lib.6.ad Sabinum.||

CVm alij penum, alij vinum legatum esset: excepto vino, omne penum ad alium legatarium pertinebit.

1 ¶ Si centum amphoræ, quas velles, tibi legatæ sint: ex testamento agendo consequi potes, vt degustare [f] tibi liceat. aut quanti interfuerit licere tibi degustare, ad [g] exhibendum agere potes.

f de degustatione dixi *ad l. 3. j. de optio.*

g *l. 38. in fi. s. de iudicijs. l. 8. in fin. s. de optione.*

De vino & aceto. 1. *De vino & vasis.*

3. *Vlpianus*||lib.23.ad Sabinum.||

SI cui vinum sit legatum centum amphorarum, cùm nullum vinum reliquisset: vinum heredem empturum, & præstaturum: nō acetum, quod vini numero fuit.

1 ¶ Si

a ασιτλα vel ασικλα *44. Eclog. 9. c. 3.*
b de quibus *vide l. 17. §. 2. s. ad exhibendum: l. 17. j. de auro: Paul. 3. sent. 6. §. 89.*
c *l. 14. l. 15. infra eod.* d Dolia ὁ μὴ οἱ πίθοι καὶ μάλιστα οἱ κεχωσμένοι. *44. Ecl. 9. c. 3.*
e ὅτι ἀσκοί. *Eclog. ibid.*

1 ¶ Si vinum legatum sit: videamus, an cum vasis debeatur. & Celsus inquit,* vino legato etiam si non sit legatum cum vasis, vasa quoque legata videri. nõ quia pars sunt vini vasa, quemadmodũ emblemata [a] argenti, scyphorum fortè, vel speculi [b]: sed quia credibile est, mentem testãtis eam esse, vt voluerit, accessioni esse vino amphoras. & sic (inquit) loquimur, habere nos amphoras mille, ad mensuram vini referentes. In dolijs [c] non puto verum: vt, vino legato, & dolia debeantur: maximè si depressa [d] in cella vinaria fuerint: aut ea sunt, quæ per magnitudinem difficilè mouentur. In cuppis autem siue cuppulis puto admittendum & ea deberi: nisi pari modo immobiles in agro, veluti instrumentum agri, erant. Vino legato, vtres non debebuntur. nec culleos [e] quidem deberi dico.

De qualitate olei.

4. *Paulus* ||lib. 4. ad Sabinum.||

CVm certum pondus olei, non adiecta qualitate [f], legatur: non [g] solet quæri, cuius generis oleo vti solitus fuerit testator, aut cuius generis ||oleum|| istius regionis homines in vsu habeant. & [h] ideo liberum [i] est heredi, cuius vellet generis, oleum legatario soluere.

De quantitate vini quod in fundo natum esset.

5. *Iulianus* ||lib. 15. Digestorum||

CVm certus numerus amphorarũ vini legatus esset [k] ex eo, quod in fundo Semproniano natum esset, & minus [l] natum esset: nõ [m] amplius deberi placuit: & quasi taxationis vicem obtinere hæc verba, *Quod natum erit.*

De vino & vasis, de seruis & peculio.

6. *Proculus* ||lib. 5. Epistolarum.||

CVi vinum heres dare damnatus est: quod in amphoris & cadis diffusum [n] est, dari debet: etiam si vasorũ mentio facta non est. Item quamuis cum vasis, cadis legatum est: tamen id quoque, quod in doliis, legatum esse videtur. Sicuti si seruos omnes cum peculio cuiusque eorum legasset: etiã eos, quibus peculij nihil esset, legasse videretur.

De quantitate non adiecta. 1. *De pondere impoßibili.*

7. *Iauolenus* ||lib. 2. ex posterioribus Labeonis.||

QVidam heredem damnauerat dare vxori suæ vinũ, oleum, frumentum, acetum, mella, salsamenta. Trebatius aiebat, ex singulis rebus nõ [o] amplius deberi, quàm quantum heres mulieri dare voluisset: quoniam non adiectum esset, quantum ex quaque re daretur. Ofilius, Cascellius, Tubero, omne quantum paterfamilias reliquisset, legatum putant. Labeo id probat. ídque verum est.

1 ¶ *Lucio Titio tritici modios centum, qui [p] singuli pondo centum pendeant, heres dato.* Ofilius, nihil legatum esse. quod & Labeo probat: quoniam eiusmodi triticum in rerum natura [q] non esset. quod verum puto.

De mora legatarij.

8. *Pomponius* ||lib. 6. Epistolarum.||

SI heres damnatus sit dare vinum, quod in dolijs esset: & per legatarium stetit, quo minùs accipiat: periculosè heredem facturũ, si id vinum effundet: sed legatarium petentem vinum ab herede, doli mali exceptione placuit summoueri, si non præstet id, quod propter moram eius damnum passus sit heres.

Vini appellatione quid contineatur. 1. *De aceto legato.* 2. *De vino quod coacuit.* 3. *Di vino paterno, vel peculiari.* 4. *De vino vetere.*

f bonitate.
g *fortè legendũ est vt ex coniectura clarißimi & doctißimi viri, collegæ mei Iacobi Lectij*, tũc quęri, *&* post nec ideo liberũ est.
h *al.* nec ideo, *vt supra.*
i *l. 52. s. mãdati.*
k *44. synops. 9. c. 5. 5. Harmenop. 10. §. 39.*
l *adde l. 39. §. 1. s. de cõtra. empt.*
m Imò amplius: ac totum legatum debetur. *l. 12. infi. j. de alimentis.*
n *l. 9. l. 15. infra eod.*
o Imò nil dari oportet: siquidem legatũ indefinitum nõ valet. *arg. l. 94. j. de verb. oblig.*
p Modij singuli tritici, centũ pondo multi pendebant. ita triticum veteres non tantum modiatione explorabãt, sed appensione ac pondere.
q *l. 108. §. 10. s. de leg. 1.*
r ¶ *Cui. 24. obs. 39.*
s Vinum est, quod ex vinea natum. An mulsũ, zythũ, camũ, ceruesia, hydromeli, cõditum, œnomeli, passum, defrutum, acinaticium, cydoneum, acetũ? vid. hãc legem.
t Zythũ quod & sabaia Illyricis. *Ammianus 26.* Valens iniuriosè cõpellabatur vt sabaiarius. est autem sabaia, ex hordeo vel fruméto in liquorem conuersus paupertinus in Illyrico potus.
u vel ex paneco (siue panico) conficitur *Cuiacius.* nec enim zythum fit ex pane. Alciatum reprehendit legentem, farre. *11. obs. 30.*
x nec curmi. *Hal.* & ita legit Dioscorides *apud Cuiacium ibid.* Curmi & camum idem quod lora. *Cuiac. ibid. ex Apitio.* sed Hieronymus Mercurialis 5. *Var. 1.* putat camum esse potionis genus ex variis rebus commixtæ, perinde ac ceruisiæ, non absimilis Sabaiæ potioni, quæ in Illyrico, ex hordeo & frumento fiebat *Ammianus 26.* his adde *Alciatum 1. prætermissorum.*
y nec ceruisia *Hal.* à Cerere dicitur seu frumento.
z Hydromeli potio ex aqua & melle: vetustate, vini saporẽ adsequitur. *vide Dioscoridem 5. c. 13. 24. Plin. 17.*
a Oenomeli potio ex vino & melle.
b Imò, œnomeli non continebitur. Mulsum enim non continebitur. *in prin. s. eo.* Mulsum autem & oinomeli eadem sunt Dioscoridi & Plinio. *Alciatus 9. parerg. 2.* duplex genus oinomeli statuit, *vide ibid.*
c *vide l. vlt. §. 1. j. eodem.*
d à deferuendo. Idem de sapa dicendum est, quæ à defruto non differt, nisi nomine & modo & decoquendi mensura: defrutũ mustum est decoctum ad dimidiũ redactum deferuendo: sapa, ad tertium. *adde l. quæsitum. §. cellariũ. j. de fundo instructo.* de sapa & defruto coquendis. *vide 12. Columell. 19. & 20.*

e ex vuarum acinis aqua maceratis fit, idem quod lora: sed tamen id non placet *Mercuriali 5. var. 1.* Ex *Caßiodoro 12. variar.* probat protrope seu prodromi genus esse, à Galeno sæpius in vsu medicamentorum nominatum: quod vt fieret indicat *Plinius 14. cap. 9.* fuisse inter dulcium genera: dulcia à vino distincta fuisse. sed ille malè *hîc legit* Acinaticium vino non contineri.

9. *Vlpianus* ||lib. 23. ad Sabinum.||

SI [r] quis vinum legauerit: omne [s] continetur, quod ex vinea natum vinum permansit. Sed si mulsum sit factum, vini appellatione non continebitur propriè: nisi fortè paterfamilias etiam de hoc sensit. Certè zythum [t]: quod in quibusdam prouincijs ex tritico, vel ||ex|| hordeo, vel ||ex|| pane conficitur [u]: non continebitur. Simili modo nec camum [x], nec ceruesia [y] cõtinebitur, nec hydromeli [z]. Quid conditum? nec hoc puto, nisi alia mẽs testantis fuit. Oenomeli [a] planè, id est dulcissimum vinum, continebitur [b]. Et passum [c] nisi contraria sit mens, continebitur. Defrutum [d] non continebitur, quòd potiùs conditurę loco fuit. Acinaticium [e] planè vino continebitur. Cydoneum [f], & si qua alia sunt, quæ non ex vinea fiunt, vini appellatione non continebuntur. Item acetum vini appellatione non continebitur. Hęc omnia ita demum vini nomine non continentur, si [g] modo vini numero à testatore non sunt habita. alioquin Sabinus scribit, omnia [h] vini appellatione contineri, quæ vini numero paterfamilias habuit. Igitur & acetum, quod vini numero paterfamilias habuit, & zythum, & camum, & cetera, quæ pro hominum affectione atque vsu vini numero habebuntur. Quod si totum vinum, quod paterfamilias habuit, coacuit: non extinguitur legatum.

1 ¶ Si acetum quis legauerit: non continebitur legato acetum, quod vini numero testator habuit: embamma [i] autem continebitur: quia aceti [k] numero fuit.

2 ¶ Item si quis vinum, quod habuit, legauit: deinde ||hoc|| coacuit: licèt postea in aceti locum translatum sit à patrefamilias: vino legato continebitur: quia id, quod testamenti facti tempore vinum fuit, demonstratum est. & est hoc verum, nisi [l] voluntas aduersetur.

3 ¶ Vino autem paterno legato, id demum legatum videtur, quod testator vini numero habuit, non quod pater. Item si peculiare vinum legatum sit, id continebitur, quod serui habuerunt. Cur tam diuersè? quòd paternum vinum iam cœpit vsus ipsius testatoris esse: ac peculiare in vsu seruorum remansit.

4 ¶ Item si vinum vetus [m] sit legatum.

10. *Hermogenianus* ||lib. 2. iuris Epitomarum.||

EX vsu testatoris legatum æstimabitur: id est, quot annorum vino pro vetere vtebatur, quod si non appareat.

11. *Vlpianus* ||lib. 23. ad Sabinum.||

VEtus [n] accipietur, quod [o] non est nóuum: id est, & anni prioris [p] vinum appellatione veteris continebitur.

12. *Paulus* ||lib. 4 ad Sabinum.||

NAm aliter obseruãtibus, quis finis, aut quod initium veteris vini sumeretur [q]?

De quantitate vini, quod in fundo nascetur.

13. *Vlpianus* ||lib. 23. ad Sabinum.||

EX *eo vino, quod in illo fundo nascetur, heres meus amphoras decem quotannis in annos singulos dato.* quo anno natum non [r] fuisset: ex superiore anno eius fundi eum numerũ amphorarum heredem daturum, Sabinus existimat: quæ sententia, si volũtas non aduersetur, mihi quoque placet.

De vino & vasis.

14. *Pomponius* ||lib. 6. ad Sabinum.||

VIno [s] legato, ea demum vasa sequuntur, quæ [t] ita diffusa sunt, vt non ad perpetuum vsum ||vasa|| reseruarentur. veluti amphoræ, & cadi.

15. *Proculus* ||lib. 2. Epistolarum.||

VInum cum [u] vasis legauit. negat Trebatius, quod in dolijs sit, deberi. & sensum testatoris alium putat esse: verborum alium. ceterùm dolia in vasis vinariis non essent [x]. ego, etsi dolia in vasis vinarijs non sunt, tamen nõ concedere [y] Trebatio, vinum, quod in dolijs esset, id est, quod in vasis non esset, non esse legatum.* Illud verum esse puto, cui vinum cum vasis legatum erit, ei amphoras,

f ex malis cotoneis: quod & cotoneum *Macrob. 7. Saturnal. 7. Dioscorid. 5.*
g *vide l. 1. supra eod.*
h Vini appellatione ea omnia cõtinentur quę vini numero paterfamilias habuit. *adde l. 2. in fin. s. titulo prox.*
i *l. 9. in fin. supra de contrah. empt.* acetum factitium τὸ ὄξος σκευαστόν: quod & βάμμα. *vide Cuiac. 2. obs. 4. & 15. obs. 27. in fi.*
k nam ei magna aceti portio admiscetur: & ita *lege 12. Columell. 33.* de embammate non bammate. Idẽ author *12. cap. 55.* cuiusdam sinapis ad embammata idonei mẽtionem facit. *vide Mercurial. 1. variar. 14.* Embamma, intinctus dicitur. *l. 9. in fin. supra de contrah. empt.* ἐμβάπτειν enim est intingere. Dioscoridis interpres pro oleo vsurpat. *Cuiac. 15. obs. 27. in fin.* bene pro aceto ὄξος σκιλλητικόν.
l *l. 44. §. 2. in fin. supra de legat. 1. l. 85. vers. sic enim responsum est supra de legat. 3. l. 67. in fin. supra de legat. 3.*
m Vinum vetus ex vsu testatoris accipimus. *l. 10. j. eod.* vsu deficiẽte, vetus dicimus, qđ est anni prioris. *l. 11. l. 12. j. eodem. vide Zasiũ. 2. Responsor. 14.*
n hoc de vino tradit Gellius. Vinũ nouum, refrigerat: Vetus, calefacit: medium, est prandium caninum: id est, pro vino non habendum: siquidem canis vino non vtitur. nigrum, vires: album, vrinam: medium ceu giluum ac κίρρον, πέψιν efficit *13. noct. vlt.* Nouum mense Nouembri militibus dari moris erat: veteris enim difficilis erat erogatio *l. 10. C. de erogat. militaris annonæ.*
o Definitio sumpta à remotione contrarij.
p e contrario, nouum est quo nullum est recentius. *v. Zas. 2. respons. 4.*
q atque ita malè *Bartolus in l. 2. s. de reb. cred.* definit vinum illud vetus esse, si vltra annum seruari non possit, simul ac clarum esse cœpit.
r *l. 17. in fi. s. de annuis legatis.*
s *5. Harmenop. 10. §. 37.*
t *Fortè legendum* in quæ vina ita diffusa. Nam vina diffusa aptè dicimus, at non vasa diffusa.
u Vino cum vasis legato: vinum quod in doliis sit legatum Trebatius negat: Proculus concedit dolia quidem non esse in vasis vinariis, sed tamen vino cum vasis legato, vinum quod in doliis fuerit, legatũ intelligi. Interim fatetur vino cum vasis legato, vinum quod in amphoris & cadis fuerit, legatum quoq;: & alia mẽte vina diffundi in cados & amphoras, alia in dolia. *
x non erunt. Imò, sunt. *l. 106. j. de verb. sign.* y *al.* non concederen.

a funt enim vaſa vinaria,& ad condendum vinum parata. Culei verò & vtres ad deferendum. Dolia verò ad perpetuum vſum cellæ deprimuntur, *vide Cuiac. 2. obſ.36.*

b *Fortè legendum*, promantur, *vel* prodigantur.

c Dulcium legato quid comprehendatur. *vide Paul.3.ſent.6.§.77.Plautus in Pſeudolo.* Quid ſi opus fiet vt dulce promat indidem. ecquid habet? murrinam, paſſum, defrutum, mèlinam. *Cui. ibid.* Murrina quid eſt? Num vinũ ex baccis myrthi factum? vt vult *Iulius Scaliger in 6. Theophra. de cauſis plantarũ 38.* Nũ vinum, aut altera potio odoribus condita ἀπὸ τῆς μύρου vt vul Iunius. Certè non eſt vinũ lautiſſimũ, myrrhæ odore conditũ, vt ait *Plinius 14.c.12.* Mulieribus enim Romanis myrrhina vti licuit. (Porro de murrha adde illud Tibulli 3. ſpirabat Tyria murrha. Virgilius, Crines vibrabat ferro murrháq; madentes. *Horat.3.Carmin.14* murrheum nodo cohibere crinem) vino non æque. *10.Gell.23.* Eam, nectar, verterũt Græci: mulieres ipſæ, murriolam *Feſtus.* Deinde murrinam inter dulcia refert Plautus. Myrrha verò eſt amara. Huiuſmodi vinum myrrhatũ Iudæi Chriſto crucifixo obtulerunt. Rectè Mercurialis *5.variar.1.* ait ſolum myrrhinæ nomen remanſiſſe: cõſtare tamen dulcibus myrrhinã adnumerari, eſſéque potionis mixtæ genus.

d *vid.l.9 ſupra ead.*

e *l.9.ſ.eod.* Vinum quod ex vuis paſſis conficitur. Paſſa vua, quæ in ſole paſſa eſt aduri *Varro.*

f *v.l.12.§.10.j.de inſtructo.*

g ſapam addit Paulus *ibid. vide d.§.10.*

cados, in quibus vina diffuſa ſeruamus, legatos eſſe [a]. vinum enim in amphoras & cados hac mẽte diffundimus, vt in his ſit, donec vſus cauſa probentur [b]. & ſcilicet id vendimus cum his amphoris & cadis. in dolia autem alia mente conijcimus: ſcilicet vt ex his poſtea vel in amphoras & cados diffundamus, vel ſine ipſis dolijs veneat.

De dulcibus legatis.

16. *Idem*||lib.3.ex Poſterioribus Labeonis.||

QVi vinum Surrentinum in vrnalibus habebat diffuſum. is tibi vinum legauerat in amphoris. omne illud quoque vinum legauerat quod in vrnalibus fuiſſet, legatum eſſe, Labeo & Trebatius reſponderunt.

1 ¶ Cui dulcia [c] legata eſſent, ſi nihil aliud teſtamento ſignificetur, omnia hæc eſſe legata, mulſum [d], paſſum [e], defrutum [f], & ſimiles potiones [g]: itẽm vuas [h], ficos, palmas [i], caricas [k].

2 ¶ Quòd ſi ita eſſet legatum. *Vinum amphorarium, aminæum, Græcum, & dulcia omnia*: nihil [l] inter dulcia, niſi quod potionis fuiſſet, legatum putat Labeo ex collatione [m] vini amphorarij. quod non improbo.

DE INSTRVCTO [n], VEL instrumento legato,

Tit. VII.

De numero legatarij. 1. *De alienatione fundi.*

1. *Paulus*||lib.4.ad Sabinum.

SIVE [o] cum inſtrumento fundus legatus eſt, ſiue inſtructus: duo legata intelliguntur.

1 ¶ Fundo cum inſtrumento legato, & alienato [p], inſtrumentum non vindicabitur ex ſententia defuncti.

De prælegato. 1. *De entheeis.*

2. *Papinianus*||lib.7.Reſponſorum.||

CVm pater, pluribus filijs heredibus ſcriptis, duobus præceptionem bonorum auiæ præter partes hereditarias dediſſet: pro partibus coheredum viriles habituros legatarios placuit.

1 ¶ Dotes [q] prædiorum, quæ Græco vocabulo ἐνθήκαι [r] appellantur, cum non inſtructa legantur, legatario non præſtantur.

Si is, cui fundus inſtructus legatus eſt, rogetur fundum reſtituere. 1. *De ſeruis inutiliter manumiſſis.*

3. *Idem* lib.8.Reſponſorum.

FVndum inſtructum libertis patronus teſtamento legauit. poſtea codicillis petit, vt morientes partes ſuas fundi ſuperſtitibus reſtituerent, nec inſtructi mentionem habuit. talem [ſ] in cauſam fideicommiſſi deductum videri placuit, qualis fuerat legatus. ſed medij temporis augmenta [t] fœtuum & partuum, item detrimenta [u] fatalium fideicommiſſo contineri [x].

1 ¶ Minor viginti annis inſtructa prædia conſobrinæ ſuæ dari voluit, & quoſdam ſeruos prædiorum viuus manumiſit. non idcirco ſerui manumiſſi præſtabuntur, quòd ad libertatem peruenire non poſſunt. Idem iuris eſt, cùm ex quauis alia cauſa libertas non competit.

h paſſas ſcil.& dulce vinum *Paul.ibid.*

i Palmas hìc accipe pro fructu ipſo, non pro arbore. Porro de palma arbore, hoc ſingulare eſt, eam ponderi non cedere, ſed remitti: vnde ſignum victoriæ, palma: palmarium, munus victoriæ. *l.1.§.ſi cui cautum.j.de varijs & extr.cognitionib.*

k hæc etiam poſſunt numerari inter poma. *l.205.j.de verb.ſignif.* Porro caricæ, ſiue cariotæ palmarum fructus quas cum aſſe Ianuariis Calendis pauperes & clientes offerebant patronis. Martialis in *Xenijs*. Aurea porrigitur Iani cariota Kalendis, ſed tamen hoc munus pauperis eſſe ſolet. *Idem alibi de phiala Ruffi.* Hoc linitur ſputo Iani cariota Calendis, Quam fert cum paruo ſordidus aſſe cliens. Mel quoque oblatum refert Ouidius *1. Faſtorum* ibi. Quid vult palma ſibi, rugoſáque carica dixi, Et data ſub niueo candida mella cado. Cætera vide ibidem.

l Generalia reſtringuntur ad caſus ſuperius expreſſos.

m *vide quæ notaui ad l.1.in fi.j.de reb.dubijs.l.91.§.3.ſ.de legat.3.*

n περὶ παρασκευῆς καὶ ἐξοπλισμοῦ, &c.44.*Eclog.10.*

o *vide Cuiac.7.obſeru.24.*

p *l.5.in fin.j.eod.*

q *l.20.§.1.j.eod.l.52.§.2.j.de fideiuſſorib.l.1.Cod.ad l.Falcid.*

r *l.34.§.1.ſ.de legat.2.*i.ferramenta, & inſtrumenta agri cauſa repoſita *Hal. ad Nouell.128.c.8.l.9.§.6.ſ.de vſufructu.* Iſiodoro, rei copioſa ſubſtantia: alias, entheca pecuniam ſepoſitam à menſariis ſignificat apud Libanium, & onus impoſitũ naui. nam Auguſtinus *ad fratres in Heremo*, Enthecam nobis habere non licet. *v. Cuiac. ad Nou. 128.* Quicquid enthecatum poſſederat. *Sidonius apud Turneb.8.aduerſ.9.*

ſ Vide Manticam. *6.de coniecturis vltimarum voluntatum 4.*

t *l.19.j.eod.l.21.l.24.§.2.ſ.de legat.1.l.16.l.60.in fin.ſ.de legat.3.l.19.§.13.j.de auro.*

u *adde l.24.§.3.ſ.de legat.1.*

x non contineri: ita legat Martinus apud Accurſium. Ita quoque emendat Antonius Faber. *5.coniecturar.5.quem vide.*

y ¶ Boues aratorij, pars inſtrumenti fundi, dixi ad *Authent. Agricolæ. C. quæ res pignori.*

z *l.12.§.14.j.eod.l.35.§.3.ſ.de hæredib.inſtit.*

a Conſuetudinem non ſemper ſequimur.

b Imò probandum non videtur. Nam duo faciunt pro Caſcellio. Vnum, boues in eo fũdo morari & eum fundum reuerti ſolitos, ſeu conſuetudo. Alterum, quòd veriſimile ſit in eodem fundo boues quoque opus feciſſe. Ita veriſimile eſt. hìc ita legendũ eſſe: Labeo, Trebatius boues & fundo ceſſuros putant, vbi manere conſueuiſſent, non vbi opus feciſſent: Caſcellius contra. Labeonis ſententiã probo. Idq; eo magis amplectendum videtur quod idem Labeo ſimilis ea parte ſui ipſius ſit. *in l. 39. §. 1.j. de auro.*

c *5.Harmenop. 10.§.40.*

d Imò nõ contra. *§. 17. in fin. Inſt. de legatis.* Fundi inſtructi, quàm fundi cũ inſtrumento, legati plenius eſt. *vide l. 12. §.28.j. eod.*

e *l.1.in fi.ſ.eod. §.17.Inſtit.de legatis.*

f *l.16.ſ.de vſu & habitatione.*

g *adde l. 64.ſ. de legat.3.*

h *l.23. infra eodem.*

i Horrea in vrbe, varia fuiſſe diſcimus ex Petri Victoris libello de regionibus vrbis Romæ. Ea non tantum frumentaria, ſed & vinaria. *vt hìc l.12.§. 39.§.40.l. 20.§.8. j.eod.l.2. Cod.de periculo.* (ea vini apothecæ frequentius appellabãtur) mercium, inſtrumẽtorum, pignorum, rerúmque omnium mobilium ac pretioſiſſimarum. *l.3. §.2.ſ. de officio præf. vigilũ.l.6. ſ.de edendo: l.19. §.3.de iudicijs: l. 74. ſ. de contr. empt.l.55.ſ.locati: l. 21. §. 6.j. de furtis* (vbi etiam quędam de horreis dixi) *l.24.ſ. de legat.3.l.9. C.de pignoratitia act.l.12.§.39.§.40.j.eod. l.32.§.4. infra de auro l.30.§.4. infra ad l. Falcid. Apuleius 3.de Aſino.* Atque ita effracturę periculo horrea ſæpe obnoxia. *l.1.§.3.ſupra de off.Præf.vigilũ: l.55.ſupra locati. l.1.l.4. Cod.de locato.*

k *l.65.in fin.ſupra de legat.1.*

l *l.11.§.12.ſupra de legat.3.*

m *44.ſynopſis 10.c.8. 5.Harmenop.10.§.41.Varro 4.de lingua.numero 31.*

n *l.12.§.2.3.4.5.27.l.16.§.vlt.l.20.in fi.infra eod.l.2.C.de verb.ſignific.*

o *vide Paul.3.ſent.6.§.35.*

p Inſtrumenti fundi pars, homines ſeu ſerui. *Ariſtotel.1.Polit.4.* ὁ δοῦλος κτῆμά τι ἔμψυχον· καὶ ὥσπερ ὄργανον πρὸ ὀργάνων πᾶς ὁ ὑπηρέτης. ſeruus res quædam poſſeſſio animata eſt, & miniſter omnis veluti eſt inſtrumentum, inſtrumenta omnia antecedens.

q *ſub.* homines.

r Vilicus eſt, is qui præponitur rationibus ruſticis, fructibus percipiendis & vniuerſo operi ruſtico. *v. Cuiac.10.obſ.37.l.16.ſ.de inſtit.*

ſ Monitores hic & *Paulo 3.ſent.6.§.5. Varroni 4.de lingua.* & Columellæ, qui ceſſatores operum in re ruſtica admonent, vt neceſſe non ſit cum Cotta legere *vinitores*: monitores quoque Feſto dicebantur, qui hiſtriores in ſcena mouent, quales & oratoribus adfuiſſe teſtis *Cicero in Philippicis: Plinius in Panegyrico.*

t ſarcula. *Hal.*

u *Paul.3.ſent.6.§.36.*

x Corbes, aluei, falcéſque. *Paul.d.loco.*

y moles oliuarias adijcit *Paulus d.loco.*

z *al.* quales.

De bobus.

4. *Iauolenus*||lib.2. ex poſterioribus Labeonis.||

CVm quidam duos fundos iunctos haberet: & ex altero boues, cùm opus feciſſent, in alterum reuerterentur: vtrumque fundum cum inſtrumento legauerat. Labeo, Trebatius boues [y] ei [z] fundo ceſſuros putant, vbi opus feciſſent, non [a] vbi manere conſueuiſſent. Caſcellius contra. Labeonis ſententiam probo [b].

De fundo cum inſtrumento, vel fundo & inſtrumento vel, fundo inſtructo legato.

5. *Labeo* || lib. 1. Πιθανῶν à Paulo epitomatorum.||

SI [c] cui fundum, & inſtrumentum eius legare vis: nihil intereſt, quomodo leges: *Fundum cum inſtrumento*: an *Fundum & inſtrumentum*: an *Fundum inſtructum. Paulus*: Immo contra [d]. nam inter ea legata hoc intereſt. quòd: ſi fundo alienato [e] mortuus fuerit, qui ita legauit: ex hac ſcriptura, *Fundum cum inſtrumento*: nihil erit legatum: ex cæteris [f] poterit inſtrumentum eſſe legatum.

De debitore condemnato qui ſatis non fecit.

6. *Scæuola*||lib.16.Digeſtorum.||

NEpoti legauerat, quæ certa regione prædia habuerat, vt inſtructa ſunt, cum vino, grano, calendario [g]: & adiecerat hæc verba: *Quidquid erit, cum moriar, in illa regione: & quidquid in quacumque ſpecie erit in illa regione, vel quod meum erit.* viua teſtatrice vnus ex debitoribus condemnatus, viuente teſtatrice ſatis non fecit. quæſitum eſt, an, quod ex ſententia iudicis deberetur, ad nepotem pertineret. reſpondit, nihil proponi, cur non deberetur.

De mutatione voluntatis.

7. *Idem*||libro 22.Digeſtorum.||

TAbernam [h] cum cęnaculo Pardulæ manumiſſo teſtamento legauerat cum mercibus, & inſtrumentis, & ſupellectili, quæ ibi eſſet: item horreum [i] vinarium cum vino, & vaſis, & inſtrumento, & inſtitoribus, quos ſecum habere conſueuerat. quæſitum eſt: ||&|| cum viuo teſtatore inſula, in qua cænaculum fuit, quod ei legatum erat, exuſta ſit, & poſt biennium eodem [k] loco conſtituta noua: & horreum, quod eidem legatum erat, à teſtatore venierit [l], vini autem venditio dilata ſit, vt ex eo commodo venirent: an vniuerſa legata Pardula conſequi poſſit. reſpondit, ea, in quibus voluntas mutata eſſet, non deberi.

De inſtrumento fundi.

8. *Vlpianus*||lib.20.ad Sabinum.||

IN [m] inſtrumento fundi [n] ea eſſe, quæ fructus quærendi, cogendi, conſeruandi gratia parata ſunt, Sabinus libris ad Vitellium euidenter enumerat. ¶ Quærendi [o]: veluti [p] homines, qui agrum colunt, & qui eos [q] exercent, præpoſitíve ſunt his: quorum in numero ſunt vilici [r], ||&|| monitores [ſ]: præterea boues domiti, & pecora ſtercorandi cauſa parata: vaſáque vtilia culturæ, quæ ſunt aratra, ligones, ſarculi [t], falces putatoriæ, bidentes, & ſi qua ſimilia dici poſſunt. ¶ Cogendi [u]: quemadmodum torcularia, corbes [x], falcéſq; meſſorię, falces fenarię [y], quali [z] vindemiatorij, exceptoriíque, in quibus vuæ comportantur.

¶ Conſer-

a *l.2.C.de verb.sign.Paul.3.sent.6.§.37.*
b adiiciuntur hæc à Paulo vehicula,rustica,cibaria,pistores,asini,focariæ,ancillę, quæ vestimenta rusticis faciunt, scotia & sutor. Porro Cupæ synopseos authori ἐξάτης.
c Villam cultiorem faciebant atrienses & scoparii : vt viridiaria, topiarii, saltus, pastionésque, saltuarii,greges pecorum,pastores, de quibus hîc.

¶ Conseruandi [a] quasi dolia,licet defossa nō sint,& cupę.[b] 1 ¶Quibusdam in regionibus accedunt instrumento,si villa cultior [c] est,veluti atrienses [d] scoparij, [e] si etiam viridiaria [f] " sint," topiarij [g].si fundus,saltus, [h] pastionésque habet:greges [i] pecorum,pastores,saltuarij [k].

9. *Paulus* " lib.4.ad Sabinum."

DE grege ouium ita distinguendum est:vt, si ideo cōparatus sit [l], vt ex eo fructus caperetur : non debeatur. si verò ideo, quia non aliter ex saltu fructus percipi poterit. contrà erit:quia per greges fructus ex saltu percipiuntur.

10. *Vlpianus* " lib.20.ad Sabinum."

SI reditus [m] " etiam " ex melle constat : aluei [n], apésque continentur.

11. *Iauolenus* " lib.2.ex Cassio."

EAdem ratio est in auibus, quæ in insulis maritimis aluntur.

16. *De instrumento domus.* 17. *De fundo instructo.* 36. *De imaginibus.* 37. *De prædiis instructis.* 39. *De horreis instructis.* 40. *De supellectili.* 41. *De fundo instructo.* 42. *De domo instructa.* 44. *De seruis, qui in fundo morantur legatis.* 45. *De his quæ sunt in domo.* 46. *De fundo, ita vt instructus est legato & alia re adiecta.* 47. *De hortis instructis:& eo quod in hortis est,alij specialiter legato.*

12. *Vlpianus* " lib.20.ad Sabinum."

QVæsitum est, an frumentū [o], quod cibariis cultorum paratum foret,instrumento cederet.& plurimis non placet : quia consumeretur. quippe * instrumentum [p] est apparatus rerum diutius mansurarum, sine quibus exerceri nequiret possessio.accedit eò,quòd cibaria *, victus magis,quam colendi causa,pararentur.Sed*ego puto,& frumentum, & vinum ad cibaria paratum instrumento contineri. & ita Seruium respondisse,auditores eius referunt. Item nonnullis visum est,frumentum, quod serendi [q] causa sepositum est, instrumento contineri puto : quia & instar culturæ esset : & ita consumitur, vt semper reponeretur.sed causa seminis nihil à cibariis differt.

1 ¶Conseruandi fructus causa: veluti granaria [r], (quia in his fructus custodiuntur) vrceos,capsellas,in quibus fructus componuntur:sed & ea,quę exportandorum fructuū causa parantur, instrumenti esse constat: veluti iumenta [s], & vehicula [t] & naues,& cupæ [u],& culei.

2 ¶Alfenus autem, si quosdam ex hominibus aliis legauerit,cęteros,qui in fundo fuerunt,nō contineri instrumento ait : quia nihil animalis instrumenti esse opinabatur [x], quod non est verum. constat enim, eos [y], qui agri gratia ibi sunt, instrumento contineri. 3 ¶Quæritur, an seruus,qui quasi colonus [z] in agro erat, instrumento legato contineatur.& Labeo, & Pegasus rectè negauerunt; quia non pro instrumento in fundo fuerat,etiam si solitus fuerat & familiæ imperare. 4. ¶Saltuarium [a] autem Labeo quidem putat eum demū contineri, qui fructuū seruandorū gratia paratus sit, eum non, qui finiū custodiendorum [b] causa. sed Neratius etiam hunc, & hoc iure vtimur,vt omnes saltuarij contineantur.

5 ¶Trebatius amplius etiam pistorem [c],& tonsorem [d], qui familiæ rusticæ causa parati sunt, putat contineri. itē fabrū,qui villæ reficiēdæ causa paratus sit,& mulieres,quę panē coquāt,quæque villam seruent. item molitores,si ad vsum rusticum parati sunt.itē focariā [e],& villicā [f]: si modo aliquo officio virum adiuuet:itē lanificas [g] quæ familiā rusticam vestiunt,& quæ pulmentaria [h] rusticis coquant.

6 ¶Sed an instrumenti instrumentū legato instrumento continetur,quæritur. hæc enim, quæ rusticorum causa parantur,lanificæ [i],& lanæ,& tonsores [k] & fullones, & focariæ [l],non agri sunt instrumentum,sed instrumenti. puto igitur,etiam focariam contineri. sed & lanificas, & cæteros,qui supra numerati sunt.& ita Seruium respondisse, auditores eius referunt.

7 ¶Vxores quoque, & infantes eorum,qui suprà enumerati sunt, credendum est, in eadem villa agentes voluisse testatorem legato contineri. neque enim duram [m] separationem iniunxisse credendus est.

8 ¶Si aliqua parte anni in fundo pascantur pecora, aliqua parte his pabulum conducitur, vel serui,si aliqua parte anni per eos ager colitur, aliqua parte in mercedem [n] mittuntur:nihilo [o] minùs instrumento continentur.

9 ¶ Cellararium [p] quoque," (id est " ideo præpositum vt rationes saluæ sint) item ostiarium,mulionémque,instrumenti esse cōstat. 10 ¶Et molas [q],& machinas,fenū, stipulas,asinum machinarium [r], machinam frumentariā, vas æneum, in quo sapa [s] coqueretur,& defrutum [t] fiat, & aqua ad bibendū lauandámque familiā paratur,instrumēti esse [u],& cribra,& plaustra,quibus [x] stercus euehatur.

11 ¶ Ea verò,quæ solo continentur, instrumenti fundi non esse Cassius scribit. veluti arundineta,& salicta,antequàm cæsa sint*:quia fundus fundi instrumentum esse nō potest. [y] sed,si cæsa [z] sint, puto contineri : quia quærendo fructui deseruiunt.Idem & in palis [a] erit dicendum.

12 ¶Si in agro venationes [b] sint:puto, venatores [c] quoque,& vestigatores, [d] & canes,& cætera,quæ ad venationē sunt necessaria,instrumento cōtineri:maximè si ager "&" ex hoc reditū habuit. 13 ¶ Et si ab aucupio reditus fuit: aucupes, & plagæ, & huius rei instrumentum agri instrumento continebitur.nec mirum,cum & aues [e] instrumento,exemplo apium [f],contineri,Sabinus & Cassius putauerunt. 14 ¶Si quis eodem instrumento in plurimis agris vtatur : cuius agri sit instrumentū,quæritur. & ego arbitror:si quidem apparet voluntas patrisfamilię,cui [g] potius agro destinauerat:eius esse instrumentum : cęteri enim agri ab hoc agro veluti mutuantur:si non appareat,nullius instrumento cedet.*neque enim pro parte diuidemus instrumentum. 15 ¶ Supellex,cęteráque,si qua in agro fuerunt,quo instructior esset paterfamilias,instrumento fundi non continentur.[h] 16 ¶ Si domus sit instrumentum legatum: videndum, quid contineatur. & Pegasus ait,instrumentū domus id esse, quod tēpestatis arcendæ aut incendij [i] causa paratur : non quod voluptatis gratia.itaque neque specularia [k], neque vela quæ frigoris causa vel vmbræ in domo sunt deberi [l]. Quæ sententia Cassij fuit,qui dicebat, inter instrumentū & ornamentum multùm interesse : instrumenti enim ea esse,quæ ad tutelam domus pertinent:ornamenti, quæ ad voluptatē,sicuti tabulas pictas, 17 ¶ Vela autem Cilicia [m] instrumenti esse [n] Cassius,quæ ideo parantur,ne ædificia vento vel pluuia laborent. 18 ¶Acetum quoque,quod extinguendi [o] incendij causa paratur.item centones,sifones,[p] perticæ quoque, & scalæ, & formiones, & spongias [q], & amas [r], & scopas [s] contineri,plerique,& Pegasus aiunt.

19 ¶ Tegulam [t] autem, & tignum eius rei causa paratum, instrumento contineri, si ad huiusmodi causam habeat tigna parata,ad alios vsus non deseruientia. Proinde & fulcimenta,si qua habebat huic rei necessaria : etiam ea instrumento domus continebuntur.

20 ¶ De velis,quæ in hypethris [u] extenduntur:idem de his,quæ sunt circa columnas, Celsus scribit, magis supellectili adnumeranda.& ita Sabinum,& Cassium putare.

21 ¶ Canales autem, & arpagones, & amas [x], instrumento contineri constat.

22 ¶Item perticæ,quibus araneæ detergantur:itē spongię [y], quibus columnę, pauimenta,podia [z] extergantur [a]: scalæ, quę ad lacunaria admoueantur, instrumenti sunt, quia mundiorem domum reddunt.

23 ¶ Papinianus quoque libro septimo responsorum ait,Sigilla,& statuę [b] adfixę,instrumento domus non continentur, sed domus portio [c] sunt [d]. quæ verò non [e] sunt adfixa,instrumento non continentur, inquit, supellectili enim adnumerantur. excepto horologio [f] æreo, quod nō est adfixum. nam & hoc instrumento domus putat contineri.sicut prothyrum [g] domus, si velamen est, (inquit) instrumento domus continetur.

24 ¶Fistulæ autem,& canales & crateres,& si qua sunt alia ad aquas salientes [h] necessaria, item serræ, & claues [i], magis domus portio,quàm domus instrumentum sunt.

25 ¶Specularia [k] quoque adfixa, magis puto, domus esse partem. nam & in emptione domus & specularia, & pegmata [l] cedere,siue in ædificio sunt posita,siue ad tempus detracta.Sed si non sint reposita,ad hoc tamen sint,vt suppleantur, si qua desint, instrumento potiùs continebuntur.

26 ¶Cancellos [m] quoque instrumento contineri puto.

27 ¶Sed si fundus non sit cum [n] instrumento legatus, sed

d de atriensibus, qui & diætarii, & diætarchæ, & scopariis. *v. Cuiac.10. obs.3.* Atriensis Glossis, διαιτάριος, διαιτάρχης. *synopsis 44.titul. 10.c.8.* μέσαυλα φυλάττων.
e μέσαυλα σαροῦντες. *synop.d.loco.*
f *v.l.26.j.eod.*
g *l.60. in fi.s.de leg.3.* Græcis ἀλσοφύλακες. *author synop. ibid.* sunt enim ἄλση viridia seu viridiaria.
h ἄλη καὶ βοσκάς. *synop. Varro 4. de lingua. nu. 4.* Quos agros nō colebant propter siluas aut id genus vbi possit pasci & possidebant, ab vsu suo saltus nominarunt. Hæc etiā Græci τὰ ἄλσεα καὶ νομάς: Nostri, nemora.
i *al.* gregésque.
k *l.12.§.4.j.eod. v.Pau.3.sent. 6.§.35.*
l *adde l. 60. in fin.s.de leg.3.l.2. C.de verb.sign.*
m *adde l. 12. §. 12.j.eo.*
n *adde Paul.3. sent.6.§.36.*
o de frumento reposito ad mancipiorum exhibitionem, *adde l. 18. §. 9.j. eod.*
*
p *l.5.§.13. s.de tributoria. adde §.16.j.eo.*
* *
q *adde l. 18. s. de act.emp.*
r *d.l.18.§ 9.j.eo. Paul.3.sent.6. §. 35.*
s puta asinus *Paul.3. sent.6. §. 37.* asinus machinarius.*§.10.j. eo.* non tamen asina molendaria. *l.18.§.2.j.eod.*
t *Pau.3. sent.6. §.37.*
u *in fi. pr. s.eo.* adde & cacabos, & patinas, vrceos,si modo testatoris vsus non repugnet, *l.18.§.3.j.eo.*
x hoc falsum est.*j.eod.* verum est autem animalia supellectilis verbo nō contineri. *l. 2.j. de supellectili.*
y *l.19.s.eo.*
z de officio patrisfamilias erga colonos.*v.1.Columel.7.*

a *l.8.in fi.s.eo.l.15 §.7.l.17.in fi.j.eo.l.60.in fi.s.de leg.3.Pau.3.sent.6.§.35.*
b de custodibus.*v.l.15.§.vlt.j.eo.* c *Paul.3.sent.6.§.37.l.15.j.eo.* d *de quo §.6.j.eod.*
e *v.§.6.j.eod.* f de officio vilici.*v.Caton.3.1.Columel.8.* g *§.6.j.eo.l.16.in fi.j.eo.*
h *l.18.§.3.j.e.* i *§.5.s.eo.* k *d.§.5.s.e.* l *d.§.5.s.eo.l.15.j..eo.l.2.C.de don.int.vir.l.3. C. de cond.insert.Paul.3.sent.6.§.3.* vbi quidam legunt *soccariam.* Cæterū focaria est quę focum colit,culinatia.nam quas μαγειρίσσας dicimus, Hieronymus focarias reddidit.*Turneb.8.aduers.9.* dicitur & focarius. *l. 1.§.5.s.nautæ.* Eadem forma casaria Festo,est casæ custos. * m contubernalis,*l.41.§..s.de leg.3.Pau.3.sent.6.§.38.*
n *facit d.§.2.l.8.s.de pignorib.* o Imò,non continetur,*l.19.in fi.j.eo.Paul.3.sent.6. §.40.* p *Pau.3.sen.6.§.72.* Cellariū.*Hal.* q *l.25. in fi.j.eo.* r i.molēdariū:qui molit, & molam torquet. hinc machinaria pondera.*Auson.7.* i. pristinalia. amica. de machinis *Cic. de pet.cōsul.v.Turneb.7. aduers.9.* s faba. *Hal.* Sapa, est mustum ad mediā partē decoctū. *Varro apud Nonium.* t Defrutum vt fiat. *v. 12. Columel.21.* de defruto, *adde l.9.s.de tritico.* u Imò,asinus machinarius non est instrumenti *l.18.§.2.j. eodem.* x Varro *4. de lingua.* scipea quę virgis scipatur, id est colligando implicatur,in qua stercus, aliudue quid euehitur.

y *§.23.j.eo.* tunc enim ea pars fundi sunt.*l.44. s.de rei vin. l.17. s.de act.emp.*
z vtcūque non sint cęsa vsufructuarii sunt cū quodā tēperamēto,*l.9.in fi.s. de vsufr.l.17.l.18. s.de act.emp.*
a *d.l.9.d.l.17.*
b *Pau. 3.sent.6. §.41.*
c *l.99. §.1. s. de leg.3.*
d *Varro 4. de lingua.nu.18.* vestigator à vestigiis ferarū quas indagatur vt venator, à venatu Glossis vestigator ἰχνευτής: qui & iisdē sagax.
e *l.11.s.eo.*
f *l.10.s.eo.*
g cuius potius agro.*Hal.l.4.s.e*
h instructi tamē cōtinentur. *§.28.j.eo.*
i *Pau.3.sen.6.§. 56.* k *v.§.25.j.eo.*
l Imò debētur *§.17.j.eo.*
m *l.17 §.4. s.de act.emp.* Sunt tegumēta aspera ex pilis pecorū, quę & segestria. *Procop.2.ad bellū Pers.Suidas apud Cuia.13.obs. 13.* Asconius *1.in Verrē.* interpretatur, texta de pilis in vsum nautarū & castrorum.
n Imò,nō sunt instrumenti. *§. 16.s.eo.*
o Acetū solū ex omnib. humorib. crescētē flāmā violēter extinguit, dum per frigus suū calorē vincit elemēti *7.Macro. Saturn.6.adde l. 3. §. 5.j. de penu.* Cui rei aptissimum est quod Luitprandus *3. histor. 6.* ait: Ignem Gręcum nullo pręterquā aceti liquore extingui. De vi aceti in vnionib.soluēdis, dixi *ad l.6.j.de aur.*
p Inter instrumēta, incendiis extinguēdis,referuntur siphones:*vt hîc,& apud Plin.in epist. ad Traianum de Nicomedēsiū incendio.* Vasa autē ait esse Isidorū *vlt. c. 6.* quę aquas sufflando fūdūt,Meminit ēt siphonij,Columel.*3.c.o. Sen.1. 2. quæst. Natural.* Passim autē in ędibus fuisse siphones qui subterraneis meatibus aquā exprimerēt,testis est Strabo *lib.15.* q *v.§.22.j.eo.* r *§.21.j.eo.l.3.§.3.s.de off.præf.vigil.* s scaphas.*Hal.* à scopis scoparii. t *Pau.3.sen.6.§.56.* u *l.242.§.2.j.de ver.sig.§.18.j.e.* x *§.18. s.eo.* y *§.18.s.eo.* z quid podiū.*v.Cuiac.13.obs.13.* a effingantur.*v.Cuiac.3.obs.13.* b *l.17.s.de act.emp.l.245.j.de ver.sig.* c *v.l.242.j.de ver.sign.* d Imò nō sunt,*l.245.j.de ver.sig.* e *§.11.s.eo.* f de horologio,*adde l.41.§.11.s.de le.1.* g de prothyro,*l.245.j.de ver.sig.v.Cuia.14.obs.1.* h *l.15.s.de act.emp.l.79.j.de ver.sig.* i *l.17.s de act.emp.* k *§.16. s.e.l.15.§.6.s.de vsufr.Pau.3.sent.56.* (hinc specularis lapis) integumēta sunt ex speculari lapide,Martialis,Hybernis obiecta notis,specularia puros Admittūt soles,& sine face diē.Alii legūt,*specula.* l antepagmēta ceu valuarū ornamēta affixa antis.*Turneb.8.aduer.9.* de pegmatis.*v.Cot.in voce specularia.* m *l.41.§.10.s.de leg.1.* n *l.8.s.eo.*

a l.16.s.de vsu & habitatione. b instructo sc. vt hic: non instrumento. §.15.s.eo.
c §.43.j.eo. d Paul.3.sent.6.§.67.
e v.l.12.j.de decurionib.
f l.1 C.de verb.signif. Paul.3.sent.6.§.39.
g v.l.1. C.de verb.signif.

ita vt instructus sit: quæsitum est, an plus contineatur, quã si cum instrumento legatus esset. & Sabinus[f] libris" ad Vitellium scribit, fatendũ esse, * plus esse, cùm instructus fundus legetur, quàm si cũ instrumento. quam sententiã quotidie increscere & inualescere videmus. quanto igitur hoc legatum vberius est, videndum est. & Sabinus definit, & Cassius apud Vitellium notat. Omnia, quæ eo collocata sunt, vt instructior esset paterfamiliàs, instructo (inquit) continebũtur." id est, quæ ibi habuit, vt instructior esset." Hoc ergo legato non agri instrumentum, sed[a] proprium suum instrumentum reliquisse videtur.

28 ¶Proinde si fundus sit instructus legatus: & supellex continebitur[b], quæ illic fuit vsus ipsius gratia: & vestis non solum stragula, sed qua ibi vti solebat. mensæ quoque eboreæ[c] vel si quæ aliæ: item vitrea[d], & aurum, & argentum: vina quoque, si qua ibi fuerint vsus ipsius causa, continentur. & si quid aliud vtensilium.[e]

29 ¶ Sed si qua eo congesserat[f] non vsus sui causa, sed custodiæ[g] gratia: non continebuntur. vina etiam, quæ in apothecis[h] sunt, non cedent. & hoc iure vtimur, vt, quę ibi paterfamilias quasi in horreo habuit hæc nõ cõtineantur.

30 ¶Celsus quoque libro nonodecimo digestorũ scribit. fructus ibi repositos: vt venirent[i], vel in alium vsum, quàm fundi conuerterẽtur: instructo fundo non cõtineri.

31 ¶Idem Celsus eodem libro ait, etiam supellecticarios[k], & cæteros hoc genus seruos contineri." id est ministeria, quibus instructus erat in eo fundo, extra ea, quæ libertatem acceperunt: & qui rure morari solebant.

32 ¶Si instructum fundum legasset: ea pędagogia[l], quę ibi habebat, vt, cùm ibi venisset, pręsto essent in triclinio: legato continentur. 33 ¶ Cõtubernales[m] quoque seruorum, id est vxores, & natos, instructo fundo cõtineri, verũ est. 34 ¶Instructo autẽ fundo & bibliothecã[n], & libros, qui[o] illic erant, vt, quotiens venisset, vteretur, cõtineri cõstat. sed,[p] si quasi apotheca[q] librorũ vtebatur, contrà erit dicendũ. 35 ¶ Neratius quoque libro quarto epistolarũ Rufino respondit, instructo fundo & supellectilem, & vina, & mancipia nõ solùm ad cultum custodiámve[r] villæ, sed etiã quæ vt ipsi patrifamilias in ministerio ibi essent, legato cedere. 36 ¶ Imagines quoque hæ solæ legatæ videntur, quæ in aliquo ornatu villæ fuerunt.

37 ¶Papinianus quoque, pręsaid instructis legatis, mãcipia nõ contineri, quæ temporis causa illic fuerunt, ac nõ eo animo transtulit paterfamilias, vt aut fundi aut suum instrumentum faceret. 38 ¶Idem respondit, pręiis instructis legatis, actorem[s] ex his in prouinciam missum, vt ordinatis negotiis ad pristinum actum rediret, legato prædiorum cedere, quamuis nondum redierit.

39 ¶Idem respondit, instructis hortis legatis, etiã vina, quæ ibi fuerunt, quo dominus esset instructior, contineri. aliud esse, si[t] horrea ibi habuit, vnde instruebatur vel in vrbe, vel in aliis prædiis.

40 ¶Idem respondit, domo per fideicommissum relicta cum supellectili[u] Claudio Hieroniano[x] clarissimo viro ab Vmbrio Primo, & mensas, & cæteram supellectilem, quam in hortis[y] paterfamilias in proconsulatum profecturus contulerat, vt tutiore loco essent, contineri.

41 ¶ Idem respondit, theriacam[z] quoque, & cætera medicamenta, quæ secessus causa dominus ibi habuit, & vestem propter secessum ibi depositam, instructo fundo legato inesse.

42 ¶ Idem respondit: domo, ita[a] vt instructa est, cum omni iure suo legata: vrbanam[b] familiam: item artifices, quorum operæ cęteris quoque prædiis exhibebantur, legato non contineri. hostiarij autem, (inquit) vel topiarij[c], diætarij[d], aquarij, domui tantùm deseruientes continebuntur. sed quod de artificibus ait, falsum est, si eius domus causa parati sunt, licet aliis quoque prædiis commodabantur.

43 ¶ Idem respondit, domo instructa legata, mensas eboreas[e], & libros non contineri. sed" & " hoc falsum est. nam omne, quidquid in domo fuit, quo instructior †ibi esset paterfamilias, continebitur. supellectilem[f] autem patrisfamiliæ instrumentum esse, nemo dubitat. Denique Neratius libro quarto epistolarum Marcello fratri[g] suo respondit, & vestem domus instructæ legato contineri, maximè, inquit, in proposita specie. proponebatur enim, qui legauerat, argentum & rationes excepisse. nam qui

h Apotheca, est locus ad quascunque res recondendas idoneus.
i l.1.in fin.C.de verb.sign. non vt ibi absumerentur. Pau.3.sent.6.§.42.
k qui supellectilem curant, Turneb.8.aduers.9.
l l.15.§.16.j.de iniur. i. puerorũ cœtus. hinc pagios, seu pædagianos, vt Marcellinus lib.26. vocat, appellare solemus. v.Turneb. 8. aduers. 9. Seneca 22.epistol. 123. fit mentio pædagogi. l.13.j. de manumiß.vindicta.
m qui operantur sc. Paul. 3. sent.6.§. 38. non eos qui mercedem præstare consuerũt ibid. §. 40. adde l.41. §.2.s.de leg.3 & §.7.s.eo.
n Pau.3.sent.6. §.51 l.52.§.7.s.de leg.3.
o Bibliotheca etiam in fundis & prædiis veteres habuere.
p Bibliotheca & apotheca librorum differunt.
q v. l. 21. §. 6.j. de furtis.
r §. 4. s.eo.l.15. §.vlt.j.eo.
s l.20.§.3.j.eo.
t sub. vinaria, de quibus dixi ad l.7.s.eo.
u supellectili ab Claudio Herminiano clarissimo viro, Vmbrio Primo Cuiac.1.obs.28.
x Hieronymiano, Hal. Hermoniano: aliß. fortè legendum est Herminiano. Tertullianus, ad Scapulam, Possumus, inquit, æquè & exitum quorundã præsidum tibi proponere, qui in fine vitæ suæ recordati sunt deliquisse, quòd vexassent Christianos. Claudius Herminianus in Cappadocia: cùm, indigne ferens vxorem suam ad hanc sectam transiisse, Christianos crudeliter tractasset: solúsque in Pretorio suo vastatus peste, cùm viuus vermibus ebulisset. Nemo sciat, aiebat, ne gaudeãt Christiani. v. Cuiac.1.obs.28.
y in horrea vulgata: comprobata à Brissonio 4.select. 18. Mouetur autem quòd horrea custodię causa fiebant, non horti. dixi ad l.7.s.eo.
z est medicamentum aduersus omnium animantium venena, 20.Plin.24. ita dicitur ἀπὸ τῶν θηρίων à venenatis bestiis, siue quod ex carne viperina fit, siue quod aduersus venenata animalia prodest. Vt conficiatur, quas vires habeat. v. Ælium 4. Tetrab.c.87. & sequentibus. Paul. Æginetam 7.de re medica 11. vide Forcatulum cap.1. penus.
a Paul.3.sent.6.§.58.

b l.60.§.1.s.de legat.3.
c l.8.§.1.l.17.in fi.s.eo.l.60.in fin.s.de leg.3. Topiarius à topiis, i. funiculis quibus frutrices & arbusculæ tonsiles in animalium aut rerum historias, luculenta varietate, assimilantur, religantur, torquentur, flectuntúrque. v. Turne.18.aduers.23.
d vide quæ notaui de diæta ad l.55.§.3.s.de leg.3.

hæc (inquit) excepit[h], non potest non videri de cæteris rebus, quæ in ea essent, sensisse. Sed & ipse Papinianus eodem libro responsorum ait: patrem mercatorem ac fœneratorem, qui duos filios totidémque filias heredes instituerat, ita legasset: *filiis maribus domum meam instructam do lego, daríque iubeo*: merces & pignora an contineantur, quæri posse, sed facilem iudici voluntatis coniecturam fore, cęteris patris facultatibus examinatis[i].

44 ¶ Celsus scribit, seruis, qui in fundo morarentur, legatis, vicarios eorum non contineri, nisi appareat, & de vicariis eum sensisse.

45 ¶ Papinianus quoque libro septimo responsorum, vxori, * cui vir omnia quæ in domo erant, ab herede filia præstari voluit, cautiones[k] debitorum emptionésque seruorum, non[l] videri legatas, respondit. nisi (inquit) ex alia parte, & de seruis eum cogitasse, apparuerit. scilicet vt eorum seruorum ei legasse videatur emptiones, quos & ipsos voluit ad eam pertinere.

46 ¶Si quis fundum, ita vt instructus est, legauerit, & adiecerit cum supellectili, vel mancipiis vel vna aliqua re, quæ nominatim expressa non erat[m], vtrum minuit legatum adiiciendo[n] speciem, an verò non, quæritur. & Papinianus respondit, non[o] videri minutum, sed potiùs ex abundanti adiectum.

47 ¶ Idem Papinianus libro septimo responsorum ait, Instructis hortis filio legatis, mater argentum muliebre filiæ legauerat. respondit, etiam id argentum muliebre, quod in hortis habuit, vt ibi esset instructior, ad filiam pertinere.

De instrumento tabernæ cauponiæ, vel cauponæ.
1. *Vel balneario.*

13. *Paulus* lib.4.ad Sabinum.

TAbernæ cauponiæ[p] instrumento legato, etiam institores contineri, Neratius existimat. sed videndum: ne inter instrumentum tabernæ cauponiæ, & instrumentum cauponæ, sit discrimen, vt tabernæ non nisi loci, instrumenta sint, vt dolia, vasa, ancones[q], calices, trullæ[r], quę circa cænam[s] solent traiici, item vrnę æreę, & congiaria[t], sextaria, & similia. cauponę autem, cùm negotiationis nomen sit, etiam institores.[u]

1 ¶ Instrumento balneario[x] legato, etiam balneatorem contineri, Neratius respondit.

14. *Idem*" lib.2.ad Vitellium."

COntinetur autem & fornicator[y].

De factis paratísque tabernarum exercendarum, instruendarum, pistrini, cauponæ causa. 1 De domo instructa. 2. De fundo instructo, vel cum instrumento.

15. *Pomponius*" lib.6.ad Sabinum."

SI ita testamento scriptum sit: *quæ tabernarum[z] exercendarum, instruendarum. pistrini, cauponæ causa, facta paratáque sunt: do lego*: his verbis Seruius respondit, & caballos[a], qui in pistrinis essent, & pistores, & in cauponio institores[b], & focariam[c], mercésque, quæ in his tabernis essent, legatas videri.

1 ¶Domo instructa, responsum est, supellectilem legatam, non[d] etiam vina, quia domus vinis instructa intelligi non potest.

2 ¶ Mulier villæ custos[e] perpetua fundo, qui cum instrumento legatus esset, aut instructo continebitur: sicuti saltuarius, par enim ratio est. nam desiderant tã villæ, quã agri custodiam. illic: ne quid vicini aut agri, aut fructuum occupent. hic: ne quid cęterarum rerum, quę in villa continẽtur. villa autẽ sine vlla dubitatione pars fundi habetur.[f]

De instrumento villæ. 1. Vel vineæ. 2. De fundo instructo.
16. *Alfenus*" lib.2. Digestorum à Paulo Epitomarum."

VIllæ[g] instrumẽto legato, supellectilem nõ[h] cõtineri verius est. 1 ¶Vinea & instrumento eius legato, instrumentum vineæ nihil esse, Seruius respondit, qui eum consulebat, Cornelium respondisse aiebat, palos, perticas, rastros, ligones instrumenti vineæ esse, quod verius est.

e Mensæ eboreæ, instructi fundi legato continentur. §.28.s.eo.
† vel munitior, vel tutior ab incendio. Paul. 3.sent.6.§.55.
f v. l. 1.j. de supellectile.
g Dixi ad l.vlt. C.de seruis Reipublicæ.
h ¶Exceptio firmat regulam, l. 4.in fi.j. de penu. l.63.in fi.j.de cõdi.& demon.
i vt si sint exiguę, non cedãt, Accur. *
k l.92.in fin.pr. s.de leg.3.
l Imò cedunt Paul.3.sent. 6. §. 59.l.86.s.de le.2.
m vel quæ nominatim expressa erat: vel, quæ nominatim expresserat. Hoto. 3.obs.2.& 30.
n Specierũ enumeratione minuitur legatum generale: nisi species ex abundanti per errorẽ adiectæ sint. v.l.9. s. de supellectile.
o Imò modus videtur legato adiectus. l.9.j.de supellec. Solue, vt ibi.
p l.15. in f.l.23. j.eo. Pau.3.sen.6. §.61.
q calices inflexi, & angulũ habẽtes. inde enĩ nomen habent.
r tryllæ. l.19.§. 9.j.de auro. truellæ. l.36.j.de auro. truili Festo in Nasitana. trullę, Pau.3.sen.6.§.86. quæ & bacriones. de trullis. v.Cuiac.11.obs.7. in eis nõ ponebatur vinũ, sed fundebatur in pocula. Truam quoq; appellat Nonius cap.1.in Trudis 68. Titinius Salina. Cocus magnũ ahenũ quando feruit, paulla confutat trua. Truæ Varroni 4.de lingua. quæ à culina in lauatrinã aquã fundunt. Ibidẽ meminit Trullei & vinariæ trullæ. Est & Festo Drua & Trua, quo permouent coquentes exta in Andruare & Autroare.
s cœnum. Hal. ahenũ. Alcia.7. parerg.3.
t Congiarium vas, cõgii vnius capax, seu sex sextariorũ: interdum munus imperatoriũ significat.
u l.15.l.17.j.eod. Imò institores nõ cedũt. Pau.3.sent.6.§.61. x Pau.3.sen.6. §.65.l.17.in fi.j.eo. y fornacator, is est, qui fornacẽ balnei, caminúmque succendit. v.Turneb.8.aduers.9. qui & fornacarius, in l.27.§.9.s.ad leg.Aquil. de furnario dicam ad l.24.§.7.j.de damno. z l.23.j.eod. a hinc caballatio, l.14. Cod.de erogation.milit. annonæ. & caballarius in gloss. Isidori. b v.l.13.in fi.pr.s.eod.
c de qua v.l.12.§.16.s.eo. d Imò etiam vina, l.12.§.35 s.eo. e v.l.12.§.4.§.35.s.eo.
f ideoque, alterutro legato, alter alteri cedit. Paul.3.sent.6.§.68.
g adde l.35.s.de vsufr.legat. h adde l.19.§.pen.j.eod.

2 ¶Qui-

a *v.l.8.s.eod.* b *v.l.12.§.5.s.eo.* c *Paul.3.sen.6.§.63.* d penicillis.*Paulus ibid.* e *Paulus ibid.* Cauteria sunt quibus pictores olim ceris pingentes picturam tabularum inurebant, *Turneb.8.aduers.9.* de hac pictura intellexit Ouidius, tabulásque coloribus vris; *Cotta in voce cauteria.* Encaute, picturæ genus à quo monumenta ciuitatis encauta, & encautarium dicitur, *l.9.C.de agricolis: Cuiac.ibid.* de Encausto dicam *ad l.6.C.de diuers.rescrip.*

2 ¶Quidā vxori fundum, vti [a] instructus esset, in quo ipse habitabat, legauit. consultus de mulieribus lanificis [b], an instrumento continerentur, respondit: non quidē esse instrumenti fundi: sed quoniam ipse paterfamilias, qui legasset, in eo fundo habitasset: dubitare non oportere, quin & ancillæ, & cæteræ res, quibus paterfamilias in eo fundo esset instructus, omnes legatæ viderentur.

De instrumento pictorio. 1. Piscatorio. 2. Balneario, fundi, cauponio.

17. *Mæcianus* lib.7.Institutionum.

ITem pictoris [c] instrumento legato, ceræ, colores similiáque horum legato cedunt. item peniculi [d] & cauteria [e], & conchæ [f]. 1 ¶Instrumento piscatorio contineri Aristo. ait nauicellas [g], quę piscium capiendorum causa cō paratæ sunt. sed & piscatores contineri verius est.[h]

2 ¶Instrumento balneatorio [i] legato, dictū est, balneatorem sic instrumento contineri balneario, quomodo instrumento fundi saltuarium [k], & topiarios [l]: & instrumento cauponio institorem [m]. cum balneæ sine balneatoribus vsum suum præbere non possint.

De instrumento lanionis. 1. De personis. 2. De instrumento fundi. 10. De instrumento medici. 11. De fundo instructo, & nominatim legatis. 12. De fundo & his quæ ibi sunt. 13. De villa ita vt testator possedit, cum quibusdam specialiter legatis. 14. De domo instructa.

18. *Paulus* lib.2.ad Vitellium.

CVm de lanionis instrumento quęritur, semota carne, mensas, pondera [n], ferramentaq; laniandę carnis causa præparata: item trutinas, [o] cultros, dolabras instrumēto relinquimus. 1 ¶Instrumento legato, aliquando etiam personas legātium necesse est inspici. vt ecce: pistorio instrumēto legato, ita ipsi pistores inesse videri possunt [p], si paterfamilias pistrinum exercuit. nam plurimùm interest, instrumentum pistoribus, an pistrino paratum sit.

2 ¶Asinam [q] molendariam & molam negat Neratius instrumento fundi contineri. 3 ¶Itē caccabos, & patinas in instrumēto fundi esse dicimus: quia sine his pulmentarium coqui nō potest. Nec multū refert inter caccabos, & aenum [r], quod supra focum pendet. hic aqua [s] ad potandum calefit: in illis pulmentarium [t] coquitur. Quod si aenum instrumento continetur. vrcei quoque, quibus aqua in aenum infunditur, in idem genus rediguntur: ac deinceps in infinitum primis quibusque proxima copulata procedunt. *optimum ergo esse Pedius ait: non propriam verborum significationem [u] scrutari: sed in primis, quid testator demonstrare voluerit: deinde in qua pręsumptione sunt, qui in quaque regione [x] commorantur.

4 ¶Cum de vilico [y] quæreretur, & an instrumento inesset, & dubitaretur: Scæuola consultus respondit: si non pensionis certa quantitate, sed fide dominica [z] coleretur: deberi. 5 ¶Idē consultus de meta [a] molendaria respondit, si rusticis eius fundi operariis moleretur, eam quoque deberi. est autem meta, inferior pars molæ, catillus [b] superior. 6 ¶De bubulco quoque ita respondit: siue de eo, qui bobus ibi araret: siue de eo, qui boues eius fundi aratores pasceret, quæretur: deberi. 7 ¶De putatoribus [c] quoque ita respondit, si eius fundi causa haberetur, inesse. 8 ¶Pastores quoque, & fossores ad legatarium pertinere. 9 ¶Item cùm fundus ita legatus esset: *Mæuio fundum Seianum, ita vt optimus maximúsque est, cum* [d] *omni instrumento rustico, & vrbano, & mancipiis, quæ ibi sunt,* & quæreretur, an semina [e] deberentur: respondit, verius esse deberi: nisi aliud testatorem sensisse, heres probaret. Idem respondit de frumento reposito [f] ad mancipiorum exhibitionem. 10. ¶In instrumento medici [g] esse collyria, [h] & emplastra, & cætera eius generis, [i] Cassius scribit.

11 ¶Cui fundum instructū legauerat, nominatim mancipia legauit. quæsitum est, an reliqua mancipia, quæ non nominasset, instrumento cederent. Cassius ait, responsum esse, tametsi mancipia instructi fundi sint, tamen videri eos solos legatos esse, qui nominati essent: quòd appareret, non intellexisse patremfamilias, instrumento quoque seruos adnumeratos esse.

12 ¶Sabinus: Cui fundus, quæque ibi sint: legata sunt, ei fundus, & omnia, quæ in eo solita sunt esse, quæque ibi maiore [k] parte anni morari, & hi, qui in eum manendi causa recipere se consueuerunt, legati videntur. at si qua consultò [l] in fundo congesta, contractáve sunt, quo legatum cumularetur: ea non videntur legata esse.

13 ¶Quidam cùm ita legasset: *Villam meam, ita vt ipse possedi, cum supellectile, mensis, mancipiis, quæ ibi deputabuntur, vrbanis, & rusticis, vinis, quæ in diem mortis meæ ibi erunt, & decem aureis:* & quæreretur, cùm in diem mortis ibi libros, & vitreamina, & vesticulam habuerit, an eadem omnia legato cederent, quoniam quædam enumerasset: Scæuola respondit, specialiter expressa, quæ legato cederent.

14 ¶Domum instructam legauit cum omnibus adfixis. quæritur de instrumentis [m] debitorum, an ea legatarius habere potest. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, non posse.

De instrumento fundi vel villæ.

19. *Paulus* lib.13.Responsorum.

SI mancipia [n]: quæ post testamentum factum, in fundū Seiæ relictum, à testatore inducta fundi colendi gratiâ, in eodem fundo fuerint, ea quoque instrumento fundi contineri, respondi. quamuis enim ea mancipia testator demonstrasset, quæ tunc ibi essent, cum legare, tamen nō minuendi legati, sed augendi [o] causa, mancipiorum quoque fecit mentionem. cæterùm instrumento fundi mancipia quoque colendi agri causa inducta contineri, non ambigitur.

1 ¶Paulus respondit villæ [p] instrumento neque fructus repositos, neque equitium contineri. supellectilem autem legato cedere. seruum verò arte fabrica peritum [q], qui annuam mercedem præstabat, instrumento villæ non contineri.

De fundo instructo. 2. De fundis instructis, & domo. De instrumento habitationis. 3. De prædiis vt instructa sunt, cum dotibus & reliquis colonorum, & villicorum, & mancipiis & pecore omni, & peculiis, & cum actore. 6. De fundo cum instrumento, & his, quæ in eodem erunt. 7. De pascuis. 8. De domibus instructis. 9. De verbis vti possedi.

20. *Scæuola* libro 3.Responsorum.

SEiæ [r] ex parte heredi institutæ, si hæres erit, fundos per præceptionem dederat instructos cum suis villicis, & reliquis [s] colonorum, & codicillis ita scripsit, *Postea mihi venit in mentem: Seiæ fundos, quos reliqui, ita vt sunt instructi rustico instrumento, supellectile, pecore, & villicis, cum reliquis colonorum, & apotheca, habere volo.* quæsitum est, an etiam ea, quę patrisfamilias vsus quotidiani causa, in fundis fuerūt, legato continerentur. respondi, testamento quidem (vt proponeretur) Seiæ insuper [t] fundum legatum, verū nō [u] ampliùs deberi, quàm in codicillis, quos sanè post obliuionem testamentariæ scripturę fecisset, instructi appellatione contineri velle se, manifestè ostendisset.

1 ¶Liberto suo quidam prædia legauit his verbis, *Seio liberto meo fundos illum & illum do, lego, ita vt instructi* [x] *sunt, cum dotibus* [y], *& reliquis colonorum, & saltuariis, cum contubernalibus suis, & filiis, & filiabus.* quæsitum est, an Stichus seruus, qui prædium vnum ex his coluit, & reliquatus est amplam summam, ex causa fideicommissi Seio debeatur. respondit, si non fide dominica [z], sed mercede, vt extranei coloni solent fundum coluisset, non deberi.

2 ¶*Gaio Seio alumno meo fundos meos illum* [a] *& illum, ita vt instructi sunt, & domum superiorem dari volo.* quæsitum est, an etiam domum instructam dari voluerit. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, ita videri dedisse: nisi is, à quo peteretur, aliud testatorem sensisse, manifestè doceret. at si habitationis [b], id est, ædificij, instrumentum legasset: non cedere seruos operę, aliíve rei paratos.

3 ¶Prędia, vt instructa sunt, cum dotibus [c], & reliquis colonorum, & vilicorum, & mancipiis [d], & pecore omni legauit, & peculiis, & cum actore. quęsitū est, an reliqua colonorum, qui finita conductione, interposita cautione, de colonia [e] discesserant, ex verbis suprascriptis legato cedant. respondit: non videri de his reliquis esse cogitatum. 4 ¶Idem quæsiit in actore [f] legato, an vxor &

f addit *ibidem* Paulus, & temperādorum colorum vasa.
g nauicellas, *Hal.* nauiculas *Paul.3.sent.6.§.66.*
h adde & retia, nassas & fuscinas *Pau.ibid.* Nassæ meminit Festus. Nassa Glossis κυρτὸς ἁλιευτικός.
i *Paul.2.sent.6.§.65.* balneario. *Hal.*
k *v.l.12.§.4.s.eod.*
l *v.l.12.§.41.s.eod.*
m *v.l.13.in fin. princ.s.eodem.* adde & scamna hypodia, fistulas, miliaria, epitonia, rotas aquarias, & iumenta quæ ligna deferunt *Pau.ibid.*
n hinc colligere possis, moris fuisse Romæ carnem ad pondus vendi: de ponderibus amplius dicam *ad tit. C. de ponderatoribus.*
o Carnes hinc constat Romæ (vt & apud Græcos, *teste Plutarcho 2.symposiarū vlt.*) ad pondus venisse (vt & in quibusdam Galliæ partibus ad hunc diē mansit mos ille.) Lampridius *in Alexandro*: Tantum carnis fuit intra bienniū, vt cum fuisset octominutalis libra, ad duos vnúque vtriusque carnis (porcinæ & bubulę) libra redigeretur. Idque probat vetus inscriptio (apud Brissonium 1. *Variar.16.*) in qua consuetudine micandi sublata, lex iubet carnes sub exagio, id est sub trutina vendi. Id etiam probat *lex 4.C.Theodos. de suariis.* qua mandatur, vt pondus porcorum, trutinę, non oculari libertate quæratur. Hoc præterea addendū est, curam carnis Romæ commissam fuisse P.vrbis. *l.1.§.11.s. de offi.præfect.vrb.* formā curę carnis, vide apud *Ammia.26.*

p i. serui qui pistrinum exercent, quin & cribra, asini, molæ, machinæ, quibus farinæ subiguntur. *Paul.3.sent.6.§.64.* q *l.12.§.10.s.eo. adde l.26.in fi.j.eo.* r aheneum. *Hal. v. quæ notaui ad l.38.§.2.s.de act.emp.* s Aqua calida veteres inter potandum nonnunquam vsi sunt, *vt hîc, Seneca 1.de Ira 12* Irascuntur si calida non benè præbeatur, si vitrum fractum est, si calceus luto sparsus est. Idem *2.de Ira 25.* Minimis sordidísque rebus non exacerbemur. Parum agilis puer, aut parum tepidior aqua potui erogata, aut turbatus thorus, aut mensa negligentius posita, ad ista concitari insania est. Inde calix, quòd caldum eo biberent. *Varro 4.de lingua. Festus in Calix.* hinc Martialis, Caldam poscis aquam, sed nondum frigida venit. Iuuenalis, calidæ gelidęque minister, hinc Thermopotare *apud Plautum in Trinummo:* & Thermopolia *apud eundem ibidem: Curculione & Rudente*, cauponæ in quibus aqua calida vendebatur, quem morem Claudius sustulit. *Dion.* Caligula cauponem interfecit, quòd Drusillæ aquam calidam vendidisset. *Dion.* Hinc Drusus ebrietatis notatus, quod aliquando excitatus, ad ignem extinguēdum, calidam infundi iussit. *Idem Dion.* Ea re Claudius, Caldius liberius mero dictus est *Sueton.* Porrò ea aqua calida vino infundebatur, à gulonibus præsertim. Apuleius *2.* Aqua calida iniecta porrigit vt bibam. Martialis, me conuiua leget misto quincunce, sed ante incipiat quàm tenuisse calix. *alibi.* Iam defecisset portata calda ministros, si non potares, Sextiliane, merū. Plautus *Curculione.* Calidū bibunt, tristes atque ebrioli incedūt, *& in Milite.* Hic caldū exbibit in prandio. *Tacitus 13.* Præ calida & libata gustu potio traditur Britannico. *Plin. 7. c.53.* Calidā in pultario poposcit. Vas huic aquæ institutum, Athenæo 3. θερμοπότρον. quod & miliarium *Seneca 3.Natura.24. & 4.c.9.* Plura vide apud Lipsium *1.Electorum 4.*
t i. cibus *Varro.* veterib. glossis προσφάγιον. sic vetus interpres προσφάγιον pulmētariū vertit. *v.Cuiac.11.obs.8. adde quæ scripsi ad Varronem 4. de lingua vbi de cacabo.*
*
u *v.l.69.s.de legat.3.*
x *l.50.in fi.s.de leg.3.*
y *l.8.s.eo. Paul.3.sent.6.§.35.*
z *l.20.§.1.j.eod.*
a *v.l.20.in fi.j.e.*
b Catillus, qua operatur machina seu meta. Plutarchus in Philopoemene appellat προαγόμενον λίθον: *Liuius.9.saxum.*
c *Pau.3.sent.6.§.50.*
d *Paul.3.sent.6.§.43.*
e *l.12.s.eod.*
f *d.l.12.*
g Medici sunt qui medicamenta conficiunt, vulnera curant, cucurbitas admouēt, qui circūcidūt aut castrant. *l. lege.§.vlt.j.ad l.Corn. de sicar.5. Pau.23.§.7.§.13.*
h *§.25. Inst.de rerum diui. Pau.3.sent.6.§.62.*
i puta ferramenta, & apparatum omnem ad conficienda medicamenta, *Paul.3.sent.6.§.62.* adde quædā ex *l.12.§.41.s.eo. l.21.§.1.l.25.in fi.j.de auro.*
k ¶vide quę notaui *ad l.160.§.1.j.de reg.iur.*

l *l.32.s.de leg.1.l.39.in fi.j.de auro.* m *adde l.21.j.eo.* Adfixorum ædibus nomine, instrumenta debitorum non continentur. n *l.12.§.2.s.eod.* o *v.l.3.s.eo.* p *Paul.3.sent. .§.68.* q *l.12.§.8.in fi.s.eo.Paul.3.sent.6.§.40.* r vide ad hunc locum Antonium *1.Fabrū 1.Coniectur 7.* s instructum fundū. Ita Cuiacius emendat. probatur ab Antonio Fabro *1.Coniect.7.* t i. pensionibus debitis à colono. *l.101.in fi.s.de leg.3.* u atque ita, Enumeratio specierū facta in codicillis, restringit legatū generis factū in testamēto. *Bar.* x Legato fundi instructi, nō cedit seruus qui colit data mercede. *Bar.* y *v.l.2.s.eo.* z *l.8.§.4.s.eo.* a Virtus copulatiuæ, qualitatem pręcedentis legati repetit in sequenti. *Bar.* b de habitationis definitione *v.Hotom.3.obs.23.* c *v.l.2.in fi.s.eo.l.97.s.de leg.3.* d *Paul.3.sent.6.§.47.* e de Colonia. *adde l.1.§.23.j.ne quid in loco publico.* f *l.12.§.38.s.eo.Paul.3.sent.6.§.48.*

filia legato cedant: cùm actor non in prædiis, sed in ciuitate moratus sit. respondit, nihil [a] proponi, cur cedant [b].

5 ¶ Idem quæsiit, cùm testator, facto testamento, in prouinciam sit profectus, an ea mancipia, quæ post profectionem eius, aut mortem, siue cuiusquam auctoritate, sponte sua ad parentes & notos sibi homines in fundos legatos transiere, legato cedant. respondit, non legatos eos, qui fortè veluti commeantes transissent.

6 ¶ *Pamphilæ libertæ meæ dari volo fundum Titianum, cum instrumento, & his, quæ in eodem erunt, cùm moriar.* quæsitum est, si Stichus seruus ex eo fundo ante annum mortis testatoris abductus, & in disciplinā [c] traditus, postea in eū fundū nō reuersus [d] sit, an debeatur. respondit, si studēdi causa [e] misisset, nō quo à fundo eū aliorsum trāsferat, deberi.

7 ¶ *Tyrannæ sorori meæ fundum meum Græcianum, cum stabulo, & instrumento rustico omni relinquo.* quæritur, an fundi appellatione etiam pascua [f], quæ ad eum simul cum fundo peruenerint, & quę semper in vsibus huius possessionis habuerat, legato cederent. respondit, si prata fundo Gręciano ita coniunxisset [g], vti sub vna fundi appellatione haberentur, ea quoque deberi.

8 ¶ Instructis [h] domibus legatis, crabattus [i] argento inaurato tectus, mortis Titiæ tempore in domibus nō est repertus, sed in horreis [k] tantis per conditus. quæro, an is quoque præstandus sit. respondit, si in domo esse soleret: [l] &, quo tutiore loco haberetur, interim in horreo allatus esset, nihilo minùs præstandum.

9 ¶ Quòd adiecit testator, *vti* [m] *possedi*, an hoc significat sicut instructa in diem mortis habuit, id est, cum mancipiis, pecoribus, instrumento rustico? respondit: Non de iure quæritur.

De fundo legato sine instrumento.

21. *Pomponius* libro primo Fideicommissorum.

CVm fundus sine instrumento legatus sit: dolia [n], molæ [o] oliuariæ: [p] & prælum, [q] & quæcūque infixa [r] inędificatáque [s] sunt, fundo legato continentur. * nulla [t] autem ex his rebus, quæ moueri [u] possunt, paucis exceptis, fundi appellatione continentur. de molis tum [x] quæri solet, cùm ita adfixæ, itave inædificatæ sint, vt paries ædificiorum esse videantur.

De fundo vt optimus maximúsque est. 1. *De peculio.*

22. *Paulus* lib. 3. Sententiarum.

FVndo legato, vt [y] optimus maximúsque est, retia apraria, & cætera venationis instrumenta continebuntur. quod etiam ad instrumenta pertinet, si quęstus [z] fundi ex maxima parte in venationibus consistat.

1 ¶ Fundo legato cum [a] mancipiis, & pecoribus, & omni instrumento rustico, & vrbano: peculium actoris [b] ante testatorem defuncti, si ex eodem fundo fuerit, magis placet ad legatarium pertinere.

De instrumento tabernæ.

23. *Neratius* libro secundo Responsorum.

CVm quæratur, quod sit tabernæ [c] instrumentum: interesse, quod genus negotiationis in ea exerceri solitum [d] sit.

De instrumento fundi.

24. *Paulus* lib. 3. ad Neratium.

FVndus, qui locatus erat, legatus est cum instrumento. instrumentum, quod colonus in eo habuit, legato cedit. *Paulus.*

AN quod coloni fuit, an tantùm id, quod testatoris fuit? & hoc magis [e] dicendum est: nisi nullum domini fuit.

Illud instrumentum, quod est in fundo, inspicitur, non quod fundus sustinere potest. Bart.

25. *Iauolenus* libro secundo ex Posterioribus Labeonis.

FVndi instrumento legato, id pecus cedere putabat Tubero, quod is fundus sustinere potuisset. Labeo contrà. quid enim fiet, (inquit) si, cùm mille oues fundus sustinere potuisset, duo millia ouium in eo fundo fuerint? quas oues potissimum legato cessuras existimabimus? nec [f] quærendum esse, quid debuisset parari pecoris, instrumenti fundi causa, sed [g] quid paratum esset. non enim ex numero aut multitudine legata æstimandum esse. Labeonis sententiam probo.

1 ¶ Quidam, cùm in fundo figlinas haberet, figulorum opera, maiore parte anni, ad opus rusticum vtebatur. deinde eius fundi instrumentum legauerat. Labeo, Trebatius, non videri figulas [h] in instrumento fundi esse.

2 ¶ Item cùm instrumentum omne legatum esset excepto pecore: pastores ouiliones, ouilia quoque legato contineri, Ofilius non rectè putat. [i]

a Imò cedere videntur *l. 12. §. 4. s. eod.*
b Seruo legato, quid contineatur *v. l. 62. s. de leg. 3.*
c *Paul. 3. sent. 6. §. 52.*
d *adde l. 12. §. 38. s. eo.*
e Causa finalis inspicitur.
f *Paul. 3. sent. 6. §. 54.*
g *l. 8. s. eod.*
h *Paul. 3. sent. 6. §. 49.*
i grabbatus. *Hal.* κράββατος est lectulus meridiando idoneus.
k de horreis, vide quæ scripsi *ad l. 7. s. eo.*
l Consuetudo patrisfamilias inspicitur.
m *l. 27. §. 3. j. eo. l. 91. §. 1. s. de legat. 3.*
n *l. 26. j. eo.*
o *Pau. 3. sent. 6. §. 36.*
p oleariæ, *Varro 4. de lingua.*
q *l. 19. §. 2. s. locati.*
r infícta: adde & immobilia *v. Cuia. 9. obs. 9.*
s infixa & inædificata, fundi legato cedunt. *
t nullæ autem. *Hal.*
u Mobilia, fundi appellatione non continentur.
x nam immobilia, adfixa, & inædificata fundi legato comprehenduntur.
y *l. 69. §. 3. s. de leg. 1. l. 93. §. 3. s. de leg. 3. v. Paul. 3. sent. 6. §. 47.*
z *l. 26. s. de vsuris.*
a *v. Pau. 3. sent. 6. §. 47.*
b *sub.* serui.
c *l. 13. l. 15. l. 7. in fin. s. eo. adde l. 32. s. de contrahend. emp. adde l. 34. supra de pignorib.*
d Consuetudo loci ac tabernæ inspicitur.
e vt sc. testator id tantum quod suum erat videatur legasse. *facit l. 5. in fi. s. de legat.*
f Imò, ius potius quam factum inspiciendum est, *l. 12. supra de offic. præsid.*
g *l. 60. §. 2. supra de leg. 3.*
h figlinas.
i & meritò. nam remoto principali (pecoribus sc.) & accessorium (pastor scil.) remouetur. *l. 2. j. de peculio.*
k ¶ *v. l. 21. s. eo.*
l *v. Plinium 35. c. 12. v. Iuuenalē satyra 14. in fin.*
m *l. 8. §. 1. s. eod. l. 12. supra de seruit. vrbanor. Vlpian. 6. Sueton. in Tiberio 60. Lampridius in Heliogabalo 4. Veget. 6.* quæ & viridia

De doliis & viridariis quæ in eis sunt. 1. *De molis.*

26. *Idem* lib. 5. ex Posterioribus Labeonis.

DOlia [k] fictilia, [l] item plumbea, quibus terra adgesta est, & in his viridiaria [m] posita, ædium esse Labeo, Trebatius putant. ita id verum puto, si [n] ita illigata sint ędibus, vt ibi perpetuo posita sint.

1 ¶ Molas [o] manuarias quidem supellectilis, iumentarias autem instrumenti esse, Ofilius ait. Labeo, Cascellius, Trebatius neutras supellectilis, sed potius [p] instrumenti putant esse. quod verum puto.

De prædiis cum seruis qui ibi erunt. 1 *De fundo ita vt est instructus, cum omnib. reb. & mancipiis, & reliquis colono.* 3 *De fundo, & his, quæ in eo sunt.* 4 *De verbis sicut est.* 5. *De fundis vt instructi sunt, cum suis salictis, & syluis.*

27. *Scæuola* lib. 6. Digestorum.

PRædia maritima cum seruis, qui ibi erunt [q], & omni instrumento, & fructibus, qui ibi erunt, & reliquis [r] colonorum, nutritori suo legauit. quæsitum est, an serui piscatores, [s] qui solebant in ministerio testatoris esse, & vbicunque [t] eum sequi, & vrbicis rationibus expungebantur, [u] nec mortis testatoris tempore in prædiis legatis deprehensi fuerint, legati esse videantur. respondit, secundum ea, quæ proponerentur, non esse legatos.

1 ¶ Adfini suo ita legauit: *Fundum Cornelianum Titio, ita vt est instructus, cum omnibus rebus, & mancipiis, & reliquis colonorum dari volo.* hæc testatrix Romæ [x] litis causa ex Africa veniens, mancipia quædam ex fundo suprascripto, quo citius per hiemem [operam eligeret [y],] secum abduxit. quæsitum est, an ea mancipia fideicommisso cedant: cùm quædam ex his rusticis officiis ad [z] tempus peregrinationis abducta sunt, relictis conseruabus, & filiis suis, & quædam matribus, & patribus. respondit, mancipia, de quibus quæreretur, secundum ea, quæ proponerentur, ex causa fideicommissi deberi.

2 ¶ Idem quæsiit, an fructus eiusdem fundi, qui ibi in diem mortis coacti manserint, fideicommisso cedant: cùm plenissima [a] testatoris ęrga adfinem voluntas ab eo quoque manifestetur, quo reliqua colonorum eiusdem possessionis ad eum pertinere voluerit. respondit, in huiusmodi scriptura posse responderi, hoc solum quærendum, an manifestè appareat defuncta id, de quo quæreretur, dari noluisse.

3 ¶ Liberto [b] quem heredem ex parte rescripsit, fundū per præceptionem dedit in hæc verba: *Pamphilæ libertæ præcipito, tibíque habeto fundum meum Titianum, & agellum Sempronianum cum instrumento, & his, quæ in eodem erunt, cum [c] moriar, familiáque, quæ in eo fundo moratur: exceptis, quos manumisero.* quæsitum est, cùm testator in eo fundo aliquantum vini in doliis habuerit, quod viuus totū vendiderat [d], & partem tertiam pretij pro eo acceperat, an vinum in doliis remanens, ad libertum ex causa præceptionis pertineat. respondit, verbis, quæ proponerentur, contineri: nisi manifestè contrariam voluntatem coheredes approbant. In eo fundo instrumenta calendarij, & nummos reliquit. responsum est de nummis quoque, vt supra responsum. [e]

4 ¶ Ita legatum est, *Septitiæ sorori meæ fundi paterni mei Seiani partem dari volo, sicut [f] est: & alteram partem, ita vt in diem mortis fuerit.* quæsitum est, an ex verbis suprascriptis asseres, & præla iam posita paratáque, vt immittentur ædificio: item instrumentum vrbanum, & rusticum, cum mancipiis, quę fundi causa erant, ad legatarios pertineant. respondi: Possunt hæc verba, *sicut [g] est*, ad instructum referri. 5. ¶ Fundos legauit in hæc verba: *Sempronio fratri meo hoc amplius fundos meos, ita vt instructi sunt, Caßianum, Nouianum, cum suis salictis, & siluis.* quæsitum est, cùm siluæ, & salicta non in fundis suprascriptis, sed in adiectis [h] agellis, & quos simul testator comparauit, nec sine his fundi coli possint, an legato cederent. respondit, id tantum cedere legato, quod verbis comprehendisset.

De fundo instructo.

28. *Idem* libro 23 Digestorum.

LVcius Titius fundum, vti erat [i] instructus, legauerat, quæsitum est, fundus instructus quemadmodum dari debeat: vtrum [k] sicut instructus fuit mortis patrisfamiliæ tempore, vt quæ medio tempore adgnata, aut in fundum illata sunt, heredis sint: an verò instructus fundus eo tempore [l] inspici debeat, quo factum est testamentum: an vero eo tempore, quo fundus peti cœperit, vt quidquid eo tempore instrumenti deprehendatur, legatario proficiat respondit, ea, quibus instructus sit fundus, secundum verba legati, quæ sint in eadem causa, cùm dies [m] legati cedat [n], instrumento contineri.

De instrumento nauis.

29. *Labeo* lib. 1. Πιθανῶν.

SI nauem cum instrumento emisti, præstari tibi debet scapha nauis. *Paulus:* Immo contrà. etenim scapha nauis non [o] est instrumentum nauis. etenim mediocritate,

in *l. 15. §. 1. supra de seruitutib. l. 3. supra de seruitutib. vrb. l. 79. in fi. j. de verb. signifi. 6. Vitruuius 6. & 5. c. 9. Seneca 15. epist. 1.* Cisterna viridibus subdita, *Seneca 13. epistol. Plin. 5. episto. ad Apollinarem. Macrob. 1. Saturnal. 4.* viridaria *l. 13. §. 4. supra de vsu.*
n dolia tamē, vt non illigata sint & defossa, instrumento cedunt *l. 8. in fi. pr. supra eo.*
o *l. 12. §. 10. l. 18. §. 5. supra eo.*
p Imo, mola non est instrumenti *l. 18. §. 2. supra eo.*
q Seruis piscatoribus nō adnumerādi sunt ii piscatores, qui solebāt esse in ministerio testatoris & eū quocunque sequi: quiq. mortis eius tēpore, in prædiis maritimis nō sunt depræhensi.
r id est pensionibus debitis à colonis, *l. 101. §. 1. supra de leg. 3.*
s Piscatores serui, prædiis maritimis adtributi.
t quocunque. *Hal.*
u *al.* fungebantur.
x Romā, *Hal.*
y per hiemem, ad oram legeret. *Hal.*
z *adde l. 35. in fi. supra de here. inst.*
a *v. l. 69. supra de leg. 3.*
b vide ad hūc paragraphū Antonium Fabrū *1. Con ecturar. 6.*
c *l. 20. in f. supra eod.*
d *l. 11. §. 12. sup. de leg. 3.*
e contineri sc. Imò, nomina & instrumenta non continētur fundi appellatione, *l. 92. supra de leg. 3.*
f *l. 78. §. 3. l. 101. in fi. supra de legat. 3.*
g *l. 20. in fi. sup. eod.*
h *v. l. 3. supra eo. l. 24. §. 2. supra de leg. 1.*
i *al.* erit.
k An tempus mortis testatoris spectandū: an testamenti: an quo legatū peti cœpit: an cum dies legati cedit.
l *v. quæ notaui ad l. 3. supra de reb. cred. & l. 41. §. 4. sup. de leg. 3.*
m *l. 28. in fin. j. quando dies.*
n Imo, ea videtur legasse quæ testamenti tēpore fuerunt. *arg. l. 7. in fi. j. de auro.*
o *l. 44. supra de euict. v. quæ not. ad l. 1. §. 3. supra de exercitor.*

tate,[a] non genere [b] ab ea differt. instrumentũ autẽ cuiusque rei necesse est alterius generis esse, atque ea quæque sit. quod Pomponio libro septimo epistolarum placuit.

DE PECVLIO [c] LEGATO, Tit. VIII.

De alienatione, manumißione, morte.

1. *Paulus* ‖ lib. 4. ad Sabinum. ‖

SERVO legato cum [d] peculio, & alienato vel manumisso, vel mortuo [e]: legatum etiam peculij extinguitur.[f]

2. *Caius* ‖ lib. 18. ad Edictum prouinciale. ‖

NAm quæ accessionum locum obtinent, extinguuntur [g] cum principales [h] res peremptæ fuerint.

3. *Paulus* ‖ lib. 4. ad Sabinum. ‖

AT [i] si ancilla cum suis [k] natis legata sit: etiam [l] mortua, ea, vel alienata, vel manumissa, nati ad legatariũ pertinebunt: quia duo legata sunt separata.

4. *Caius* ‖ lib. 18 ad Edictum prouinciale. ‖

SEd & si cum vicariis suis legatus sit seruus: durat vicariorum legatum, & mortuo eo, aut alienato, aut manumisso.

De *nominibus*.

5. *Paulus* ‖ lib. 4. ad Sabinum. ‖

PEculio legato, constat heredem nomina peculiaria persequi posse, & insuper ipsum, si quid debeat seruo, reddere [m] legatario debere.

De *corporib.* 1. *De ære alieno.* 2. *De peculio vicarij.* 4. *De eo quod dominus debet vel domino.* 5. *Vel herede debetur.*

6. *Vlpianus* ‖ lib 25. ad Sabinum. ‖

SI peculium legetur, & sit in corporibus: (puta fundi, vel ædes) si quidem nihil sit, quod seruus domino, vel conseruis, liberísve domini debeat: integra corpora vindicabuntur [n]. sin vero sit, quod domino, vel suprascriptis personis debeatur: domini singula [o] corpora pro rata debebunt. & ita & Iulianus & Celsus putant.

1 ¶Et si fuerit legatum peculium, non deducto ære alieno: verendum, ne inutile legatum sit: quia quod adiicitur, contra naturam legati fit. sed puto verum, (ad) hanc adiectionem non vitiare legatum, sed nihil ei adiicere. nec enim potest crescere vindicatio peculij per hanc adiectionem. Planè si proponas, legatarium nactum possessionem rerum: exceptione doli aduersus heredem vindicantem vti potest. habet enim in solidis rebus voluntatẽ æris alieni non deducendi. Sed & si dominus remittere se seruo, quod debet, vel nihil sibi seruum debere significauerit: valet hæc adiectio: quia nuda voluntate potest dominus seruo remittere, quod ei debet.

2 ¶ Vicario autem meo mihi legato, an & vicarij mei peculium ad me pertineat, quæritur. & putamus, contineri [p] legato vicarij, eius peculium: nisi aduersa sit voluntas testatoris.

3 ¶Si seruus, & vicarius eius, liberi esse iussi sint, eisque peculia sua legata sint: verba secundum voluntatem testatoris exaudienda, tanquàm de duobus separatisque peculiis testatore locuto. & secundum hæc vicarius vicarij non communicabitur: nisi hæc mens fuit testantis.

4 ¶ Sicut autem æs alienum, hoc est, quod [q] debetur domino, minuit legatum peculium: ita per contrarium id,[r] quod dominus debet seruo, augere debet. sed huic sententiæ aduersatur rescriptum imperatoris nostri, & patris eius, quod ita est: Cùm peculium seruo legatur, nõ etiam id conceditur, vt petitionẽ habeat, pecuniæ, quam se in rationẽ domini impendisse dicit. Quid tamen, si hęc voluntas fuit testatoris? cur non possit consequi? certè cõpensari debet hoc, quod impendit, cũ eo, quod domino debetur [s]. An & quod dominus scripsisset se seruo debere, peculio legato, cederet? Pegasus negat. idem Nerua. & cũ Gnæus Domitius filiæ suæ peculium, quod eius esset, legasset: & annuum, quod ei solitus erat dare, biennio non dedisset, sed in rationibus suis retulisset, filię se debere quinquaginta: Atilicinus existimauit, legato non cedere. quod verum est: quia consonat rescripto.

5 ¶ Non solum autem, quod domino debetur, peculio legato deducitur: sed & si quid heredi [t] debitum fuit.

De *arrogatione*.

7. *Pomponius* ‖ lib. 7. ad Sabinum. ‖

SI quis creditori suo adrogandum [u] se dederit, & agetur de peculio cum adrogatore, idem puto dicendum, quod de herede dicitur.

De eo quod heredi. 2. *Vel conseruo debetur.* 3. *De eo quod heredi.* 5. *Vel domino datum est.* 6. *De liberatione legata debitori peculiari.* 7. *De peculio tacitè legato.* 8. *Quo tempore spectatur quantitas peculij.*

8. *Vlpianus* ‖ lib. 25. ad Sabinum. ‖

DEniq; Pegasus respõdit, si statulibero, cui peculiũ legatũ sit, heres [x] interim crediderit, id ipso iure detrahi,[y] & corpora singula ‖ etiã ‖ per hoc æs alienũ deminui.

a *l. 3. §. 1. s. de rei vind.*
b Genere differunt quę sunt sub diuersis generibus. (Ita genere differunt Nauis & eius instrumentum: genere conueniunt, Nauis & scapha. *vt hic,*) vel quorum vnum genus alterum species specie differũt, quæ sunt sub eodem genere, verbi gratia, aliud est vendere, aliud venditioni cõsentire, *l. 160. j. de reg. iu.* donum & munus, *l. 194. j. de verb. sig.* Creditũ & mutuum, *l. 2. s. de reb. cred.*
c περὶ πεκουλίου ληγατευθέντος 44. *Eclog. 11.*
d Peculii & serui peculiaris differentia est, *vt hîc. & l. 4. j. eo.* vt & peculii & mercis peculiaris. *l. 1. §. peculiarem. s. de tribut. act.* peculiũ, & in rem versum, quamuis & hoc ipsum in peculio sit.
e *l. 12. j. eod. l. 39. §. 4. s. familiæ. §. 17. inst. de legat.*
f Cur ita? *v. l. 2. j. eod.*
g Principali extincto, extinguitur accessoriũ *l. 19. in fi. s. de dolo. l. 129. in fin. l. 178. j. de regu. iur. Theoph. §. 17. Inst. de legatis.*
h Imò nõ extinguuntur. *l. 12. j. eod. l. fundo. §. vlt. s. titu. 1. l. intelligere. Cod. de tuitione pignor. l. quid tamen. s. quib. mod. vsusfr. amit.*
i etsi. *Hal.*
k *l. 3. j. eo. l. 2. s. de leg. 2. §. 17. Instit. de legatis. l. 38. j. de auro.*
l *v. l. 62. s. de legat. 1.*
m *l. 23. j. eod.*
n Peculiũ quãdo vindicatur, res singulæ petuntur: quando condicitur, potest vniuersaliter peti. *Bar.*
o Imo vniuersim agi sufficit: est enim peculium quiddã vniuersum. *l. quod dicitur. s. de impensis. arg. l. 1. s. de edendo.* sic sanè: si actione personali petatur peculiũ: aliàs singula corpora petenda, si agatur rei vindicatione.
p Imò seruo legato peculiũ eius non continetur. *l. 24. j. eod.*
q *l. 9. §. 4. s. de peculio.*
r *l. 23. §. 1. in fi. j. eo. §. 20. Instit. de legat.*
s naturaliter, *arg. l. 41. s. de peculio.*
t *v. l. 8. j. eod.*
u *l. 42. s. de peculio.*

1 ¶ Proinde si purè libertatem accipiet, & heres, vel viuo domino, vel ante aditam hereditatẽ, seruo crediderit, legatum peculij minuetur secundum Iuliani sententiam, licet dominus serui nunquàm fuerit.

2 ¶Qui Stichũ & Pamphilũ seruos habebat, testamẽto eos manumisit, & vnicuiq; peculium suum legauit. placet, quod alteri debet, de peculio eius decedere, & alterius [z] accedere legato. 3 ¶ Itẽ quæritur, si seruo libertas data sit, *si decem dedisset heredi,* peculiumq; ei legatũ sit, an decẽ, quæ dedisset heredi, debeant de peculio decedere. & est verũ, quod Sabino placuit, hoc minus esse in peculio legato.

4 ¶Plus ait Sabinus, si statuliber seruũ heredi vẽdiderit, pĩde desinere eũ ĩ peculio esse, atq; si extraneo vẽdidisset.

5 ¶ His consequenter quęritur, si seruus cũ domino de libertate pactus fuerit, & partẽ [a] pecuniæ dederit, & antequam residuum dederit, dominus decesserit, liberúmque esse, testamẽto iusserit cũ peculio legato, an, quod domino dederit, in peculio sit imputandũ. & ait Labeo, de peculio decedere. planè si nondu dederat, sed, donec totũ traderet, pro deposito apud eũ fuerit, id in peculio esse placuit.

6 ¶Item si seruo peculium sit legatũ, & à debitore eius peculiari heres vetitus sit petere, verum est, hoc minus esse in legato peculio, hoc est, detrahendum id, quod debitori legatũ est. 7 ¶ Interdũ, & si non sit legatũ peculium, velut legatũ, sic accipitur. id est in huiusmodi specie. quidã seruo libertatẽ, *si rationes reddidisset* [b], dederat, *& si heredibus centum intulisset.* Imperator igitur noster cum patre rescripsit, peculiũ quidẽ non nisi legatũ deberi. verùm (inquit) si conditionibus præscriptis paruit seruus: testatorẽ voluisse eum retinere peculiũ interpretamur, videlicet [c] ex eo, quòd ex peculio eum iusserat centum inferre.

8 ¶Vtrum autem id demũ peculium accipimus, quod mortis tempore fuit: an verò, & quod postea accessit, applicamus, vel quod decessit, detrahimus? & Iulianus alias accipiendum legatum peculij ait, si ipsi seruo legetur: alias, si alij. nam si ipsi, id tempus in legato spectandum, quo dies [d] legati cedit si verò extraneo: mortis [e] tempus. sic tamen, vt incrementa [f] ex rebus peculiaribus ad eum perueniãt: vt puta partus ancillarum, vel fœtus pecorũ. quod autem ex operis suis, vel ex alia re accedit: id, si alij, quam ipsi, legetur peculium, non debebitur. hoc vtrũque Iulianus secundum voluntatem testatoris scribit. cùm enim ipsi suũ peculium legatur: verisimile est, eum omne augmentum ad ipsum pertinere voluisse, cui patrimonium manumisso futurum est. cùm alij: non sic. tamen vt, si in alterius persona hoc eum sensisse appareat, idem dicas.

De eo quod ordinarius debet vicario. 1. *Si seruus conseruum vulneret, scindat, frangat, surripiat.* 2. *Se vulneret, se occidat, fugiat.*

9. *Paulus* ‖ libro 4. ad Sabinum. ‖

ID quod seruo, qui [g] in ipsius peculio est, debetur: nõ deducitur ex legato peculio, quamuis conseruus eius sit.

1 ¶Si conseruum suum vulnerauerit [h] seruus, & vilẽ fecerit: Marcellus, nõ esse dubitandũ, deduci ex peculio, quod domino interesset. nã quid interest, conseruũ vulneret, an scindat aliquid, vel frangat, an subripiat [i]? quo casu sine dubio minuitur peculium. sed nõ [k] vltra simplum.

2 ¶Sed si se vulnerauit, vel etiam occidit, nihil est deducendum hoc nomine. alioquin dicemus, & si fugerit, deducendum id, quanto vilior sit factus propter fugam.

De eo quod patri, vel domino debetur.

10. *Pomponius* ‖ libro 7. ad Sabinum. ‖

SI peculium seruo, vel filio prælegare [l] velis, ne deducatur id, quod tibi debebitur, specialiter [m] ea, quæ in peculio erunt, leganda sunt.

De peculio futuro.

11. *Vlpianus* ‖ libro 29. ad Edictum. ‖

EI quoque, qui nihil [n] in peculio habet, potest peculium legari. non enim tantum præsens, sed etiam futurum peculium legari potest.

De morte serui.

12. *Iulianus* ‖ libro 37. Digestorum. ‖

TVnc inutile legatum peculij fit, cũ seruus viuo testatore decedit [o]. cæterum, si mortis tempore seruus vixerit, peculium legato cedet.

13. *Celsus* ‖ libro 19. Digestorum. ‖

ALiter atque si seruus vestitus legatus foret.

14. *Alfenus* ‖ *Varus* lib. 5. Digestorum. ‖

QVidam in testamento ita scripserat, *Pamphilus seruus meus peculium suum cùm moriar, sibi habeto, libérque esto.* consulebatur, recténe Pamphilo peculium legatum videretur, quòd prius quàm liber esset, peculium sibi habere iussus esse, respondit *, in coniunctionibus ordinem [p] nullum [q] esse, neque quicquam interesse, vtrum eorum primum diceretur, aut scriberetur, quare rectè peculium legatum videri, ac si prius liber esse, deinde peculium sibi habere iussus est.

culio.
x *l. 6. in fi. s. eo.*
y *l. 9. §. sed & creditor. s. de exercitoria: vide Cuiacium 8. ad Africanum in explicatione legis vl. s. de exercitoria. §. vlt.*
z ¶ *v. l. 9. j. eod.*

a *v. l. 6. j. de manumiss.*
b *§. 20. in fi. Instit. de leg.*
c Peculium tacitè legare is intelligitur, qui iubet seruum liberũ esse sub hac conditione, *si rationes reddiderit & heredibus centum intulerit.* Iussisse enim intelligitur domus, centum ex peculio inferre.
d *d. §. 20.*
e *d. §. 20.*
f *d. §. 20. l. pen. s. de peculio. l. 28. in fin. s. de statuliberis.*
g Quod vicarius debet ordinario, minuit peculium vicarii.
h *l. 9. §. 1. s. de peculio.*
i *l. 4. §. 3. l. 7. s. de peculio.*
k Pœnas ipso iure à lege impositas, non augeri, etiam contra negantém, hinc colligit Bart.
l Prælegari peculium cur dicimus, non legari? Prælegare est alteri quodammodo rem suam legare, *vt l. vlt. j. eo. l. 1. §. si seruus. s. de excep. rei venditæ: l. cũ igitur. j. de statulib.* sic obligatio prælegatur, *l. non solum. §. pe. s. de liberatione.* vt & dos. *s. de dote prælegata.*
m & ita nulla sit ambiguitas, legendum εὕρημα ad hunc locum refert Bartolus. Pone statuto quodam emente vniuersim seu auersione omnia bona alicuius, æri alieno eius diuortiũ fieri. Cautiorem esse ait, vt sigillatim debitoris bona compares. Ita enim fore, vt ne venditoris æri alieno subiiciare.
n *l. 10. supra de peculio.*
o *l. 1. supra eod. l. 2. j. de penu.*
p orationum sc. *adde l. 25. C. de testamentis, l. 6. j. de solutionib.*

*

q Imò, ordo antiquus seruatur. *l. 34. supra de vsufr.*

Serui peculium alij omnes ancillæ legentur: & sit ancilla peculiaris.

15. *Idem* lib. 2. Digest. à Paulo epitomatorum.

SEruo manumisso peculium legatum erat. alio capite omnes ancillas suas vxori legauerat. in peculio serui ancilla fuit [a]. serui [b] eam esse respondit. neque referre, vtri prius legatum esset.

De eo quod vicarius debet domino.

16. *Africanus* libro 5.[c] Quæstionum.

STichus habet in peculio Pamphilum [d]. hunc dominus noxali [e] iudicio defendit: & damnatus, litis æstimationẽ soluit. deinde Stichum testamento manumisit: eique peculium legauit. quæsitum est, an, quod Pãphili nomine præstitum sit, ex peculio vel ipsius Pamphili vel Stichi deducendum sit. respondit, Pamphili quidem de peculio vtique deducendum, quantacunque ea summa esset, id est, etiam si eum noxæ dedere expedisset. quidquid [f] enim pro capite serui præstitum sit, in eo debitorem eum domini constitui. quòd si Pamphili peculium non sufficiat: tunc ex peculio Stichi non vltra pretium Pamphili deduci debere.

1 ¶ Quæsitum est, si ex alia qua causa Pamphilus pecuniam domino debuisset, nec ea ex peculio eius seruari posset, an vsque [g] ad pretium eius ex peculio Stichi possit deducere. negauit. neque enim simile id superiori esse. ibi enim propterea precium vicarij deducendum, quod ea nomine ipse Stichus ob defensionem [h] vicarij sui domino debitor constituatur. at in proposito, quia Stichus nihil debeat, ex eius peculio nihil esse deducendum, sed ex Pamphili duntaxat, qui certè ipse in suo [i] peculio esse intelligi non potest.

Si dominus iudicium serui nomine acceperit.

17. *Iauolenus* libro 2. ex Cassio.

QVi peculium serui legauerat, iudicium eo nomine acceperat: deinde decesserat. placuit, non aliter peculium ex causa legati præstari, quam si de accepto iudicio heredi caueretur [k].

De creditoribus peculiaris.

18. *Marcianus* libro 6. Institutionum.

SI seruo manumisso peculium legatum fuerit, in eum sine dubio creditoribus peculiatus actiones non competunt. sed non aliàs heres peculium præstare debet, nisi ei caueatur defensu iri aduersus creditores peculiarios.

De manumissione inter viuos.

19. *Papinianus* libro 7. Responsorum.

CVm [l] dominus seruum vellet manumittere, professionem [m] edi sibi peculij iussit, atque ita seruus libertatem accepit. res peculij professioni subtractas, non videri manumisso tacitè concessas apparuit.

1. ¶ Testamento data libertate, peculium legauerat: eundémque postea manumiserat. libertus, vt & nominum peculij actiones ei præstarentur, ex testamento consequetur.

2. ¶ Filiusfamilias, cui pater peculium legauit, seruum peculij viuo patre manumisit. [n] seruus communis omniũ heredum est. exemptus peculio propter filij destinationem: quia id peculium ad legatarium pertinet, quod in ea causa, moriente patre, inuenitur.

20. *Marcianus* libro 7. Institutionum.

NIhilque [o] interest, antè legatus, deinde, inutiliter manumissus sit: an contrà.

De vicario.

21. *Scæuola* libro 8. Quæstionum.

SI Sticho manumisso peculium legatum sit, & Titio seruus peculiaris: quantum peculio detractum erit ob id, quod domino debetur, tantum ei accedere, qui vicarius legatus est, Iulianus ait.

De eo quod domino debetur, heredi Soluto. 1. De vicario communi.

22. *Labeo* lib. 2. Posteriorum à Iauoleno epitomatorũ.

DOminus seruum testamento manumiserat, & ei peculium legauerat. is seruus mille nummos domino debuerat, & eos heredi soluit. respondi, omnes eas res deberi orcino, si pecuniã orcinus, quam debuerat, soluisset.

1 ¶ Dominus seruum, qui cum eo vicarium communem habebat, testamento manumiserat, & peculium ei legauerat. deinde ipsum vicarium, qui communis erat, nominatim & ipsi, & libertæ suæ legauerat. respondi, partẽ [p] quartam libertæ, reliquam partem quartam liberti futuram. quod & Trebatius.

De periculo relicto ei, qui iussus est liber esse, si rationes reddidisset. 1. De eo quod dominus seruo debet. 2. De his quos testator iussit esse ἀνεξετάστους. h. e. à reddendis rationib. liberos.

23. *Scæuola* libro 15. Digestorum.

DOminus Sticho seruo suo, qui bona liberti eius gessit, cui pro parte dimidia testamẽto heres extiterat, in quibus negotiis gestis & Kalendaria fuerũt, testamento suo libertatẽ debuerat, si rationẽ reddidisset: eique peculiũ suũ per fideicõmissum dedit. Stichus summas, quibus reliquatus erat tã ex Kalẽdario, q̃ ex variis causis, reddidit, manẽtib. debitorib. ꝓ quib. ipse pecuniã heredibus patroni refuderat: libertatéq; adeptus decessit. quæsitũ est, an heredibus Stichi aduersus nomina debitorum, pro quib. Stichus pecuniam heredibus patroni intulit, heredes patroni ex causa fideicommissi, compellendi sint actiones præstare, cũm nihil aliud à Sticho patrono debitum fuerit. respondit, præstandum [q].

1 ¶ Testamento codicillisve seruos manumisit, & peculia legauit, & de Sticho ita cauit: *Stichum seruum meum liberum esse volo: eique volo dari decem aureos, & quidquid ex ratione loculorum meorum habet. rationes autem heredibus meis dari volo. his omnibus, quos hoc testamento manumisi, peculia sua concedi volo.* quæsitum est: an quod amplius rationi loculorum in diem mortis erogauit, Stichus ex peculio suo ab heredibus recipere debeat: cùm ex consuetudine [r] domus esset, vt quidquid amplius ex suo in ratione [s] loculorũ erogasset, dominica ratio ei deberet, atque exsolueret. respondit, secundum ea, quæ propter consuetudinem proponerentur, id quoque peculio legato contineri, quod & dominica ratio deberet, & solita erat reddere.

2. ¶ Seruis libertates, legatáque dederat, & conditionem ita scripserat: Ὅσους κατέλιπον ἐλευθέρους, καὶ τὰ λῆγά τα αὐτοῖς, τούτους βούλομαι εἶναι ἀνεξετάστους [t]: id est, *Quotquot reliqui liberos, atque eis legata: eos ipsos inexcussos esse volo.* quęsitum est, an pecul[u]ia quoque legata his videbuntur. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, non videri legata.

3 ¶ Item quæsitum est: an ex iisdem verbis reliqua [u] rationum, quasi legata retinere possint: aut, si res dominicas apud se habuerint, aut si qui eorum coloni prædiorũ fuerunt, pensiones. respondit, suprà responsum.

De seruo legato

24. *Vlpianus* libro 43 ad Sabinum.

SI legatus fuerit seruus, peculium excipere non [x] est necesse. quia non [y] sequitur, nisi legetur.

De vicario vicarij.

25. *Celsus* libro 19. Digestorum.

SI seruus liber esse iussus sit, eique peculium legatum sit: vicariorum eius vicarij legato continentur.

De fœnore quod pater filio nomine exercuit.

26. *Scæuola* libro tertio Responsorum.

T*Iti fili, è medio præcipito, sumito, tibique habeto domum illam, item aureos centum.* alio deinde capite peculia filiis prælegauit. quæsitum est, an peculio prælegato, & centum aurei, & vsuræ eorum debentur: cum rationibus breuiariis [z] in ære alieno & sortem & vsuras inter cæteros creditores complexus sit. respondit: si id fœnus nomine [a] filij exercuisset, & vsuras, ita vt proponeretur, filio adscripsisset: id quoque peculio legato deberi.

DE PENV [b] LEGATA.

Tit. IX.

Si heres penum dare, & nisi plenum dederit, nũmos dare dãnetur.

1. *Vlpianus* libro 24. ad Sabinum.

VXORI suæ in annos singulos penoris aliquid heres dare iussus est: si [c] non dedisset, nummos dare damnatus est. quæritur, an penus legata peti possit, an verò solummodò sit in præstatione; &, si non præstetur, tunc quantitas petatur. Etsi quidem semel penus sit legata, non per singulos annos: certo iure vtimur, (vt & Marcellus libro trigesimonono digestorũ apud Iulianum notat) in præstatione esse duntaxat penũ, quantitatem verò & peti posse. habebit igitur heres oblationem tamdiu, quamdiu lis cum eo de pecunia contestetur: nisi fortè aliud tempus vel mente vel verbis testator præstituit. Quòd si in annos singulos penus legata sit: per singulos annos pen[9] adhuc poterit præstari. si minùs: summæ per singulos annos petentur. Quid ergo, si vna summa legata sit, & primò penus non sit præstita? vtrùm tota summa debeatur, quasi toto penoris legato transfuso: an verò quantitas primi anni æstimationis sola sit translata, dubitari potest. puto tamen, sic voluntatem sequendam testatoris, vt tota summa ilico, postquam cessauerat heres dare penum vxori, præstetur, heredis in deuotione coercenda.

De vasis.

2. *Marcianus* libro tertio Regularum.

PEnu certa cum vasis certis legata & consumpta [d], ne vasa quidem cedunt legato, exemplo [e] peculij.

De his quæ esui potuíque sunt. 1. Vel non. 2. De penu esculẽta. 3. De esculentis. 4. De poculentis. 5. De aceto. 6. De vsus gratia paratis. 8. De frumento vel legumine. 9. De lignis, Carbonibus, & cæteris per quæ penus conficitur. De moilis, ture, cereis. 10. De vnguentis, chartis, odorib. 11. De vasis.

3. *Vlpianus* libro 22. ad Sabinum.

QVi penum legat, quid legato cõplectatur, videamus. & Quintus Mucius [f] scribit libro secundo iuris ciuilis, penu legata contineri, quæ esui [g] potuíque sunt. idem Sabinus libris ad Vitellium scribit. quæ harum (inquit) patrisfamiliæ, vxoris, liberorúmve eius, vel familiæ, quæ circa eos esse solet: item iumentorum [h], quæ dominici vsus causa parata sunt.

1 ¶ Sed Aristo notat, etiã quæ esui potuíque non sunt, contineri

a vt vicaria sc. *l. 73. in fin. ff. de leg. 3. v. l. 38. §. 2. ff. de peculio.*
b Imò, non serui tantum, sed & reliquarum ancillarum est communis *l. 36. ff. de leg. 1.*
c *v. Cuiac. 5. ad African.*
d vicarium sc.
e *adde l. 11. ff. de peculio.*
f Inuito beneficium dari interdum posse, hinc colligunt, adeo vt quisque pro inuito soluere possit, cui sit pes vel manus ex pœna statuti vel sententiæ amputanda, nisi intra certũ diẽ soluerit. *Bartol. hic. Baldus in l. vlt. Cod. de negotiis. Decius in regula inuito 69. ff. de reg. iur.*
g *l. 38. §. 2. ff. de peculio.*
h *adde l. 41. ff. de negotiis.*
i Nemo est in peculio suo. *d. §. 2.*
k *l. 18. ff. eod. l. 5. ff. si cui plus quam per leg. Falc.*
l vide Langebellium *cap. 38. annotationum.*
m Peculii professionem qui à seruo, quem manumittere velit, edi sibi postulat dominus, hoc ipso peculium sibi recepisse intelligitur potius quàm seruo concessisse. vnde sequitur, Dominus, si cõtentus fuerit his quæ in eiusmodi professione cõtinentur, ea quæ professione illa non continentur, tacitè seruo concessisse: nisi fortè ea seruus per dolum subtraxit. Dolus enim in omni causa excipiendus est. Cætera quæ Accursius hic adiicit falsa, Langebellius *ca. 38. annotationum.*
n sine voluntate patris: idque iniuria, *l. 13. ff. de iure patron.*
o Imò interesse videtur, *l. 7. ff. de manumissionib.*
p *l. 41. §. 1. ff. de legat. 1.*

q ¶ *l. 5. ff. eod.*
r Quod dominus debet seruo, computatur in peculio suo, si talis erat domini consuetudo *Bart.*
s *l. 6. §. 4. ff. eo.*
t *l. 119. ff. de lega. 1. vide l. 5. §. 6. ff. de administra. tut.*
u *l. 12. ff. de liberatione.*
x *v. l. 29. ff. de contrah. emp.*
y Imò, sequitur *Paul. 3. sent. 6. §. 34. adde l. 6. §. 2. ff. eo.*
z in epitome & compendiũ redactis. ratiũcula & logariũ videntur appellari *in l. 3. §. 10. ff. de penu legata.* Suetonius *in Galba c. 12.* breuiarium rationem dixit.
a quod pater pro filio stipulatur, in profectitio peculio, in dubio ei concedere videtur. *Bart.*
b *περὶ κελλαρικοῦ 44 Eclog. 12.* penũ definiunt Græci ὅσα εἰς πόσιν καὶ βρῶσιν συναθροίζεται *Cuiac. hic:* ea continentur πάντα τὰ βρώσιμα καὶ πόσιμα *Eclog. ibid.* Penus est, quod esculentum aut poculẽtum est *Scæuola apud 4. Gell. 1. quem ibidem vide* Penora, res ad victũ quotidianũ necessariæ. *Paul. apud Festum.* Videtur penus vocari, quòd huiusmodi res ad victum necessariæ, intus & penitius recondantur. vide Forcatulum *c. 12, Penus.*
c *l. 1. §. 8. ff. ad l. Falc. l. 19. ff. quando dies legat.*
d *l. 4. in prin. ff. eod.*
e *l. 12. ff. titul. prox.*
f Scæuola sc. *v. 4. Gel. 1.*
g *l. 5. ff. eo.*
h *§. 8. in fi. ff. eod.*

a nota formam loquendi, oleum, garum, muriam, non esse esculenta : sed in iis non esse.
b id est, liquamen ex pisce Silluro confectum. *Aurelian.2.Chronic.* oxygarum liquamen acetosum *Apitius.v.Cuiac.9.obs.9.* vel est liquor piscium salsus, quo olim pisces condiebant. *vide 20.Isidor.3. dixi ad l.1. Cod.quæ res exportari.* Hinc γαρέψης *1.Harmenopul.3.§.33.* salsamentarius. adde Forcatulum *c.1.penus.*
c *§.3.j.eod.* γάρον ἅλμη *44.Eclog.12.c.* vnì ἅλμη, Cotta *in voce penoris* legisse videtur amurcã. Muriã antiqui dixêre liquamẽ & Syrorum lingua sic dici refert Acron *apud Cuiac.9.obser.9.* muria lacertas cõdiri legimus *in §.3.§. eod.* & oliuas albas *apud Cels.2.* eámque copia salis, & calore solis spissari. *v. Mercur.2.Variar.26.* Muriæ componendæ rationẽ *v.apud Columell.12.* Porrò apud Festum Muries est sal in pila tunsum & in ollam fictilẽ coniectum, & in furno percoctum, quo dehinc in aquam misso vestales virgines vtebantur in sacrificio.
d lacertos. Lacertus Græcis σαῦρος dicitur. ideóque argumento huius loci, apud Martialem *10.Epig.48.* non incommodè legemus. Secta coronabunt muriatos, (non rutatos) oua lacertos.
e *v.§.1.s̃.eod.*
f *adde legem 9.s̃.de tritico.*
g *v.l.18.§.18.s̃.de instructo.*
h *l.4.§.2.j.eo.*
i *v.§.8.j.eo.*
k de cella dixi ad Festum.
l quæ & penaria Martiano Capellæ.
m *in fi. prin. s̃. eod.§.7.s̃.eo.*
n *l.55.s̃.de leg.3.*
o Cerei in domesticum vsum parati, penoris legato cedunt. *44.Synops.12.c.3.*
p Græcis ὀψοπωλικαὶ χάρται. *Synopsis ibid.*
q λογάριον *Hal.* dicitur à λόγος. alibi breuiaria rationes dicuntur *l. vlt. s̃. tit. prox.* χάρτας εἰς τὰ λογοθέσια. *Synopsis ibid.*
r *l.vlt.j.eod.*

contineri legato. vtputa ea, in quibus [a] esse solemus: oleũ fortè, garum [b], muria [c], mel ceteráque his similia.

2 ¶ Planè (inquit) si penus esculenta legetur: Labeo libro nono posteriorum scribit, nihil eorum cedere. quia non hæc esse, sed per ea solemus. Trebatius in melle contrà scribit. meritò. quia mel esse solemus. Sed Proculus omnia hæc contineri rectè scribit: nisi contraria mens testatoris appareat. 3 ¶ Esculenta vtrùm ea, quæ esse, an & ea, per quæ esse solemus, legauerit? & ea quoque legato contineri credendum: nisi contraria mens patrisfamilias doceatur. mella certè semper esculentæ penui cedere. Lacertas [d] quoque cum muria [e] sua contineri, nec Labeo negauit. 4 ¶ Poculenta penu, ea, quæ vini loco paterfamilias habuit, continebuntur. suprascripta verò non continebuntur. 5 ¶ Penori acetum [f] quoque cedere nemo dubitat: nisi extinguendi ignis [g] causa fuit paratum. tunc enim esui potuíque non fuit. & ita Ofilius libro sextodecimo actionum scribit. 6 ¶ Sed quod diximus, *vsus sui gratia paratum*: accipiendum erit, & amicorum [h] eius, & clientium, & vniuersorum, quos circa se habet: non etiam eius familiæ, quam neque circa se, neque circa suos habet. puta si qui sunt in villis deputati: quos Quintus Mucius sic definiebat [i], vt eorum cibaria contineri putet, qui opus non facerent. sed materiam præbuit Seruio notandi, vt textorum, & textricum cibaria adiiceret contineri. sed Mucius eos voluit significare, qui circa patremfamilias sunt. 7 ¶ Simili modo & iumentorum [i] cibaria penui continentur: sed eorum iumentorum, quæ vsibus ipsius, & amicorum deseruiunt. ceterum si qua iumenta agris deseruiebant, vel locabantur: legato non cedere cibaria eorum. 8 ¶ Siue autem frumentum, siue quid leguminis in cella [k] penuaria [l] habuit: penori legato continebitur. Sed & hordeum siue familiæ siue iumentorum [m] gratia: & Ofilius scribit libro sextodecimo actionum. 9 ¶ Ligna, & carbones [n], ceteráque, per quæ penus conficeretur, an penori legato contineantur, quæritur. & Quintus Mucius & Ofilius negauerunt: non magis quàm molæ (inquiunt) continentur. Idem & thus & ceras contineri negauerunt. Sed Rutilius & ligna & carbones, quæ non vendendi causa parata sunt contineri ait. Sextus autem Cæcilius etiam thus, & cereos [o] in domesticum vsum paratos, contineri legato scribit. 10 ¶ Seruius apud Melam, & vnguentum, & chartas epistolares penoris esse, scribit, & est verius, hæc omnia, odores quoq; contineri. sed & chartas [p] ad ratiunculam, vel ad logarium [q] paratas, contineri.

11 ¶ Vasa [r] quoque penuaria quin contineantur, nulla dubitatio est. Aristo autem scribit, dolia non contineri. & est verum secundùm illam distinctionem, quam suprà in vino fecimus. Nec frumenti, nec leguminum thecæ, arculæ fortè, vel sportæ, vel si qua alia sunt, quæ horrei penuarij, vel cellæ penuariæ instruendæ gratia habentur, non continebuntur. sed ea sola continentur, sine quibus penus haberi non rectè potest.

De his, quæ in promptuario sunt. 1. De eo qui fructus vendere solet. 3. De genere vocabuli penus. 4. De penu quæ Romæ est. 5. De penu vrbana. 6. De vino excepto.

4. *Paulus* ||libro quarto ad Sabinum.||

NAm quod liquidæ materiæ sit, quia per se esse non potest, rapit [s] secum in accessionis locum id, sine quo esse non potest. vasa autem, accessio legatæ penus, non legata sunt. Denique penu consumpta, vasa nõ debentur. Sed etsi penum cum vasis specialiter sit legatum: vasa nõ debebuntur, vel consumpta [t] penu, vel adempta.

1 ¶ Si cui, quæ in promptuario sint, legata fuerint: non omnis penus legata est. 2 ¶ Item si quis solitus fructus suos vendere, penum legauerit: non omnia, quæ & promercij [u] causa habuit, legasse videtur: sed ea sola, quæ in penum sibi separabat. quod si promiscuè vti solebat: tunc, quantũ ad annuum vsum ei sufficeret, familiæque eius [y], ceterorúmque, qui circa eum sunt, legato cedet. quod ferè (inquit Sabinus) euenit in personis mercatorum, aut quotiens cella est olei, & vini, quæ venire solebant, in hæreditate relicta. 3 ¶ Nomen autem *penus* mihi traditum est omnibus [z] generibus dictum. 4 ¶ Si ita legetur, *Penum, quæ Romæ sit*: vtrùm, quæ est intra continentia, legata videtur: an verò ea sola, quæ est intra murum? & quidem vrbes ferè omnes murotenus [a] finiri, Romam continentibus [b], & vrbem Romam æquè continentibus.

5 ¶ Quòd si vrbana penus sit legata: omnem, quæ vbique [c] est, legatam videri, Labeo ait: etiam si in villa sit, vrbico vsui destinata. sicuti [d] vrbica ministeria dicimus, & quæ extra vrbem nobis ministrare consueuerunt. Si autem extra vrbem, Romæ tamen sit, sed & si in hortis [e] sit vrbi iunctis [f]: idem erit dicendum. 6 ¶ Si cui penus legata sit præter vinum: omnis penus legata videtur, excepto vino. Sed si ita scriptum sit, *Omnem [g] penum, præter vinum, quod [h] Romæ erit*: sola penus, quæ Romæ est, legata videtur. Et ita & Pomponius libro sexto ad Sabinum scribit.

De eo quod bibitur. 1. De pipere, ligustico, careo, lasere, & cæteris huiusmodi.

5. *Idem* ||libro 4. ad Sabinum.||

NOn omne, quod bibetur [i], in penu habetur. alioqui necesse est, vt omnia medicamenta, quę biberentur, contineantur. itaque ea demum penoris esse, quæ alendi [k] causa biberentur. quo in numero antidotum [l] non est: & sanè verè Cassius sensit. 1 ¶ Sed quod quidam negauerunt, piper, & ligusticum [m], & careum [n], & laser, & cetera huiusmodi, in penu non esse: improbatum est.

De instrumento pistrini. De vasis.

6. *Idem* ||libro 10. ad Sabinum.||

INstrumentum pistrini, item vniuersa vasa cocitatoria [o], penu non continentur.

De omni penu.

7. *Scæuola* ||libro 3. Responsorum.||

P*Enum meam omnem ad matrem liberósque meos qui cum matre sunt, pertinere volo.* quæro: si tutores pupilli eam solummodo penum deberi, quæ in cœnaculo esset, dicãt, sint autem & in horreis amphoræ [p]. an hæ quoque deberentur. respondit, quidquid penoris vsus causa vbicunque habuisset, deberi.

DE SVPELLECTILE [q] legata.

Titulus X.

Definitio supellectilis. Quæ res hac actione continentur.

1. *Pomponius* ||libro 6. ad Sabinum.||

SVpellex [r] est domesticum patrisfamiliæ instrumentum, quod neque argento, auróve facto, vel vesti adnumeretur.

2. *Florentinus* ||lib. 11. Institutionum.||

ID est, res mouentes, non animales [s].

De vasis. 2. De capsis & armarijs. 3. De vitreis, argenteis, aureis, inargentatis, inauratis, ingemmatis. 4. De murrhinis, & crystalinis. 5. De materia supellectilis.

3. *Paulus* ||libro 4. ad Sabinum.||

SVpellectili legata hæc [t] continẽtur: mẽsę, trapezophora [u], delficæ [x], subsellia [y], scamna [z], lecti etiã inargẽtati [a],

s Quæ sine alio esse non possunt, accessionis loco ea rapiunt sine quib. non consistunt.
t *l.2.s̃.eo.*
u ¶ Promercij causa habentur, quæ venalia non sunt tantum, sed quæ palam venalia haberi solent, vt præpositio *pro* vim augeat. *l.quod si.s̃.de impensis.*
x *l.60.§.2.s̃.de leg.3.*
y *l.3.§.6.s̃.eod.*
z Penus omnibus generibus dicitur, hic penus, hæc penus, hoc penus. *§.vlt.j.eod.l.2.j.de tritico. Nonius, Seruius, Terentius in Eunucho, & ibi Donatus.*
a *l.87.j.de verb.signif.*
b *l.84.s̃.de leg.3.l.87.j.de verb.signif.*
c *l.12.j.de suppellect.*
d vrbica ministeria, non ea tantum quæ in vrbe, sed & quæ extra vrbem ministrare dominis solent.
e de hortis dixi & habitationibus veterum in hortis, dixi *ad l.66.§.1.s̃.de donat.inter virum.*
f Rectè ait, iniectis: nam extra vrbem horti. *Cicero 12. ad Atticum.* Inde qui in hortis, absentes non videntur. imò præsentes habentur. *l.s̃.de procuratoribus.*

g *al.* omne: sequitur enim mox, *quod.* Verum hæc particula referri potest ad vinum quod antecedit: nisi pro *quod*, sit, *quæ res*: vide Forcatulum *c.2.penus.*
h Relatiuum restringere suum antecedens ad quod distinctionis causa, non id ad quod excipiẽdi gratia, refertur: licet propinquius sit, hinc colligunt interpretes.
i bibitur. k *l.3.s̃.eod.*
l de Antidoto *v.l.36.§.2.s̃.de contr.empt.*
m ligustricum Carræum.
n Careum *Turneb.8.aduers.9.* est semen exiguũ stomacho iucundum, cibo gratum, quod oxypotis miscebatur. quidam carenum legũt. Carei meminit Dioscorides *c.66.* Alciatus *in l. negotiatores. Cod. de excusa.artific.* Carreum legit: & ea voce intelligit ligustrum, quod à Carris celeberrimo Parthorum emporio aduehitur.
o coquinaria. *Hal.* cocinatoria *Cuiac.2.obs.6.in fin.l.19.§.12.in fin.j.de auro.* Aliis, cociatoria. Aliis itẽ concinatoria: Eadẽ dicuntur Festo cocula.
p *v.l.13.in fi.s̃.eod.*
q περὶ οἰκοσκευῆς *44.Eclo.13.* vnde supellex dicitur *v.l.7.j.eod.*
r quæ & ἐνδομενία *Cuiac.hîc.* Hoc notat Festus veteres dixisse etiam supellectilis non supellex.
s *l.12.§.2.s̃.de instructo: adde l.207.j.de ver.sign.*
t *adde Paul.3.sent.6.§.67.*
u ad verbum, quæ mẽsam sustinent. ea vox reperitur apud Paulum *3.sent.6.§.56.* τραπεζοφόροι οἱ τὰς τραπέζας ἔχοντες, repositoria *33.Plin.11.*
x δελφῖνες *Eclog. ibidem.* Delphica *33.Plin.11.* Delficæ, abaci sunt, è quibus vina ministrantur. *v. Cuiac.10.obs.13.*
y subsellia. *Hal.* συνέδρια *Eclog. ibid.* dixi ad Varronẽ quod subsellia.
z quę & hypodia, quæ sub pede sedentib. ponũtur. *Cui.apud Paul.3.sent.6.§.65.*
a lectos auratos & inargentatos discimus ex hoc loco & *l.9.§.1.j.eod.l.etsi non sunt.§.lectum.j.de auro.* Porrò lecti, de quibus hîc, conuiuiorum: in quibus veteres solebant, depositis soleis, cœnare. *Terent. Heautom.* Adsido, accurrunt serui, soccos detrahunt, video alios festinare, lectos sternere, cœnam apparare. Plautus *Truculento.* deme, deme soleas, cedo vinum. Martialis. Deposui soleas adfertur protinus ingens inter lactucas, oxygarũmq; liber. Horatius de Nasidieno inter cœnam surgente, & soleas poscit. In his autem non sedebant, sed accumbebant, quod medium est inter ambulare & sedere. *l.hæc verba.j.de verb.sign.* Accumbebant reclinata supera parte corporis in cubitum sinistrum, infera in longum porrecta, ac iacente capite leuiter erecto, dorso à puluillis modicè suffulto. Primus decumbebat ad caput lecti cuius pedes porrigebantur ponè dorsum secundi: secundus verò occiput obuertebat ad vmbilicum primi, puluillo interiecto, pedes iacebant ad tergum tertij, & sic deinceps tertius, sic quartus. Is qui primus & ad caput lecti, summus. (qui locus altus ac Pontificalis Seruio & malè) qui ad pedes, imus: qui inter istos, medius: & hic locus honoratior & dignior, sic Cicero Consularis, *9. epistolar. ad Fræt.* medius inter Atticum & Verrium cœnat. Ita Dido, mediam se locat *apud Virgil.* Sertorius Imperator medius interior in medio: super eum Tusculus in summo, Antoninus, & infra scriba Sertorij Versius, & alter scriba in imo Mœcenas. medius inter Tarquilium & Ouium Perpennã. *Sallust.3.histor.* Igitur quoties tres in vno lecto, medius dignissimus: proximus honor, summus. si quattuor, medius dicebatur, qui proximus erat à summo: si duo

tantum, dignissimus, summus fuit. plura vide apud Lipsium *3. Antiquar. lect. 1.*
a στρώματα προσκεφάλαια *Ecl. ibid.* instructa & ceruicalia: de quib. *l. 25. §. 5. ɟ. de auro & argento.*
b Cuiacius, impelia aut impilia *10. obs. 13.* Sed Iosepus Scaliger, *ad 1. Varron. de re rustica.* monet imperia hîc legi pro imparia. Imparia vasa esse in suppellectile familiari, quæ paterfamilias sibi seruat præter ea quæ sunt vsus quotidiani. a Catone præcipi, trapetes impares esse oportere: impares, id est, præter illos quotidianos in singulis torcularibus. vt, si aliquid fractum sit in quotidianis, imparia in illorum locum sufficiantur: Paria vocari, quæ habentur quotidiano vsu: Imparia alibi vocari superuacanea. Hæc ille.
c sic etiam legitur §. 3. ɟ. *eod. & apud Paul. 3. sent. 6. §. 50.* aquiminaria *Hal.* vox aquiminaria extat *in l. 19. §. 12. & in l. 21. §. vlt. ɟ. de aur.* χερνιβόξεστα vel χερνιβόξεστα *Eclog. ibid* Aquimanilia, legit Iosephus Scaliger apud Festum *in dictione manalem lapidem*: Is apud Nonium c. 15. in Trulleũ ita legit, vrceolum aquæmanalé (non aquæmanale) dicimus χερνιβεῖον: *v. etiam Cuiac. 10. obs 13.* Aquimanile autem dicitur vel quòd ex eo aqua manet in pelues, vel quòd aquã poscere solerét his verbis, *Aquã manibus.* vt apud Plautum *Truculento: & in Persa:* Fabius pictor apud Nonium, Aquam pedibus manibúsque dato, poculum sinistra manu teneto, dextra vas cum aqua. Caper Grammaticus, veteres manibus pedibúsq; aquam dixerũt. Glossæ, Aqua manus νίψαδες. Aristophanes Grammaticus, ὅτο δ' ἔθος λέγειν, ὕδωρ κατὰ χειρὸς πρὸ τοῦ εἰσαχθῆναι τὴν τράπεζαν μετὰ δὲ τὸ δειπνῆσαι, ἀπονίψασθαι δὸς ὧτι.
d *adde l. penul. ɟ. de verb signif.*

culcitræ, toralia [a], imperia [b], vasa aquaria, pelues, aquiminalia [c], candelabra [d], lucernæ, trulla [e].

1 ¶ Item vasa ænea vulgaria, id est, quæ non propriè essent loco adtributa.

2 ¶ Præterea capsæ [f], armaria. sed sunt, qui rectè putant, capsas & armaria, si librorum aut vestium aut armamentorum [g] gratiâ parata sunt, non esse in suppellectili: quia ne hæ quidem ipsæ res, quibus adtributæ essent, suppellectilis instrumento cederent.

3 ¶ Vitrea escaria, & potoria in suppellectili sunt, sicut fictilia. nec solum vulgaria, sed etiam quæ in pretio magno sunt. nam & pelues argenteas, & aquiminalia [h] argentea, & mensas, & lectos inargentatos, vel inauratos, atque gemmatos, in suppellectili esse, non dubitatur. vsque adeo, vt idem iuris sit, & si tota argentea, vel aurea sint.

4 ¶ De murrinis [i] & crystallinis dubitari potest, an debeant adnumerari suppellectili, propter eximium vsum & pretium. sed & de his idem dicendum est.

5 ¶ Nec interest, cuius materiæ sunt res, quę sunt in suppellectili. sed craterem argenteum, non esse in suppellectili: nec vllum vas argenteum: secundum seculi [k] seueritatem nondum admittentis suppellectilem argenteam. hodie propter vsum imperitorum, si in argento relatum sit candelabrum argenteum, argenti esse videtur: & error [l] ius facit [m].

De rhedis & sedularijs.

4. *Idem* lib. singulari de instrumenti significatione.

REdæ [n], & sedularia [o] suppellectili adnumerari solent.

De tapetis, linteis, stragulis, toralibus, pellibus, loris.

5. *Idem* || libro 4. ad Sabinum. ||

DE tapetis [p] quæri potest, subsellia [q] cathedraria [r] quibus insterni solent: vtrum in veste sint, sicut stragula: an in suppellectili, sicut toralia [f], quæ propria stragulorum non sunt. & hoc magis placuit, ea suppellectili contineri.

1 ¶ De tapetis autem, vel linteis, quibus insternuntur vehicula, dubitari potest, an sint in suppellectili. sed dicendum est, potius instrumenti viatorij ea esse: sicut pelles [t], quibus inuoluuntur vestimenta. lora [u] quoque, quibus hæ pelles constringi solent.

Definitio suppellectilis. 1. De pugillaribus & codicibus.

6. *Alfenus* || lib. 3. Digestorum à Paulo epitomatorum. ||

SVppellectilis eas esse res puto, quæ ad vsum communem [x] patrisfamilias paratæ essent, quæ nomen sui generis separatim non haberent. quare quæ ad artificij genus aliquod pertinerent, neque ad communem vsum patrisfamilias accommodatæ essent, suppellectilis non esse.

1 ¶ Sed nec pugillares, & codices in suppellectili sunt.

Etymologia. 1. & definitio suppellectilis, De materia, & specie. 2. De verbis & mente legantis.

7. *Celsus* || lib. 19. Digestorum. ||

LAbeo ait, originem [y] fuisse suppellectilis, quòd olim his, qui in legationem proficiscerentur locari solerent, quæ sub [z] pellibus vsui forent.

1 ¶ Tubero hoc modo demonstrare suppellectilem tentat, instrumentum quoddam patrisfamiliæ rerum ad quotidianum [a] vsum paratarum, quod in aliam speciem non caderet. vt (verbi gratia) penum, argentum, vestem,

e *v. l. 3. ʒ. de instructo.* f *Paul. 3. sent. 6. §. 67.* g armorum. h *l. 7. in pr. ʒ. eod.*
i *l. 19. §. 19. ɟ. de auro.* μύρινα *Ecl. ibid. c. 1. & c. 10.* quæ malè *apud Paul.* byssina vocantur *v. Cuiac. 3. Paul. . § 67.* Murrea dicuntur *in l. 11. in fi. ɟ. eod.* Murra pro vase myrrhino accipitur apud Martialem *12. Epigr. 113.* Si calidum potas, ardenti murra falerno Conuenit, & melior sit sapor ille mero. de murrha aliàs dixi.
k *vide Plinium 33. c. 11.*
l καὶ ἡ πλάνη τοῦ χρωμένου, νόμον ποιεῖ *44. Eclog. 13. c. 1. in fin.* i. imperitia testatoris. *Plin. 4. Epist.* Bonis hæredibus, defunctorum voluntatem intellexisse, pro iure est. *vide Cuiac. 10. obs. 13.*
m Quomodo facit? Error hic, facti est, quo non læditur ius publicum: Error hic, voluntas est errantis testatoris: aliàs error iuris nocet. *l. 23. §. 2. in fi. ɟ. de fideicom. liber.* sed & id additur, Errorem, ius facere contingenter, non necessariò. Possis & errorem hîc accipere imperitia testatoris qui candelabrum in argento numerat, non in suppellectili. n Instrumenti significatione rhedæ, &c. *Hal.*
o seliquastra *Hal. vt apud Festum.* Sedularia sunt quæ in rheda sedenti subiiciebantur *August. . emendat. 4.* Seliquastra sedilia antiquì vocabant D. in L. conuerso à sedendo *Festus.* Sedularia legisse videtur Turnebus *8. aduers. 9.* quæ in sedibus: sicut cathedraria quæ in cathedris, *de quib. l. 5. ɟ. eod.* & idem Turneb. *18. aduer. 23.* vt rosaria, rosæ, sedularia tanquam sedillaria. p *al.* trapetis, *& malè.* q subsellia, & cathe-

draria. *Hal.* r *v. l. 4. ʒ. eod.* s *l. 3. ʒ. eod.* Toral, thori inuolucrum. i. congestæ plumæ, vel herbæ, vel arundinis operimentum, quod & elegantiore rursus stragulo obducebatur, conuiuij causa, aut feriarũ *Turneb. 1. aduers. 24.* t *l. 24. l. 25. ɟ. de auro.*
u Petronius Arbiter, Ego vos (inquit) in duas iam pelles coniiciã, vinctósque loris inter vestimenta, pro sarcinis habebo. *Cuiac. 10. obs. 13.*

ornamenta, instrumenta agri, aut domus. Nec mirum est, moribus [b] ciuitatis, & vsu rerum, appellationem eius mutatam esse. nam fictili [c], aut lignea, aut vitrea, aut ærea, denique suppellectili vtebantur. nunc ex ebore [d], atque testudine [e], & argento, iam ex auro etiam atque gemmis suppellectili vtuntur, quare speciem [f] potius rerum, quàm materiam intueri oportet. suppellectilis potius, an argenti, an vestis sint.

2 ¶ Seruius fatetur, sententiam eius, qui legauerit, aspici oportere, in quam rationem ea solitus [g] sit referre: verum si ea, de quibus [h] non ambigeretur, quin in alieno genere essent (vtputà escarium [i] argentum, aut pænulas, & togas) suppellectili quis adscribere solitus [k] sit: non idcirco existimari oportere, suppellectili legata ea quoque contineri. non [l] enim ex opinionibus singulorum, sed ex communi vsu nomina exaudiri debere. id Tubero parum sibi liquere ait. nam quorsum nomina, (inquit) nisi vt demonstrarent voluntatem dicentis? equidẽ non arbitror quemquam dicere, quod non sentiret, vt maximè nomine vsus sit, quo id appellari solet. nam vocis ministerio vtimur. ceterum * nemo existimandus est dixisse, quod non mente agitauerit. Sed etsi magnopere me Tuberonis & ratio, & auctoritas mouet: non tamen à Seruio dissentio, non videri quemquam dixisse, cuius [m] non suo nomine vsus sit. nam * etsi prior atque potentior est, quàm vox, mens [n] dicentis: tamen nemo sine voce [o] dixisse existimatur. nisi fortè & eos, qui loqui non possunt, conato [p] ipso & sono quodam καὶ τῇ ἀνάρθρῳ φωνῇ. *i. in articulata voce*, dicere existimamus.

De argento.

8. *Modestinus* || lib. 9. Responsorum. ||

CVm quidam vxori suæ legauerat domum cum iure suo omni, & instrumento, & suppellectili: quærebatur, an videretur & argentum escale, & potorium legato contineri respondit, si quid in suppellectili argentum est, deberi. escale [q] autem, vel potorium argentum non deberi: nisi hoc quoque testatorẽ sensisse, legatarius doceat.

De enumeratione specier. 1. De mensis, lectis, candelabris. 3. De pignore.

9. *Papinianus* || lib. 7. Responsorum. ||

LEgata suppellectili, cum species ex abundanti [r] per imperitiam enumerentur, generali legato non derogatur. si tamen species certi numeri demonstratæ fuerint, modus generi datus in his speciebus intelligitur. Idem seruabitur instructo prædio legato, si quædam species numerum certum acceperint.

1 ¶ Suppellectilis mensas esse cuiuscumque materiæ (scilicet vel argenteas, vel argento inclusas [f]) placet. nam & argenteos [t] lectos, item argentea candelabra suppellectili cedere, posterior ætas [u] recepit. cùm & Vlyssem ex auro & argento lectum viuentis arboris truncis ædificatum ornasse: quem Penelopa recognoscendi viri signum accepit, vt voluit Homerus [x].

2 ¶ Suppellectili sua omni legata, acceptum argentum pignori [y], non cõntinebitur: quia suppellectilem suam [z] legauit: vtique si non in vsu [a] creditoris id argentum voluntate debitoris fuit, sed propositum [b] propter contractus fidem, ac restituendæ rei vinculum.

De veste.

10. *Iauolenus* || libro tertio ex Posterioribus Labeonis. ||

x i. domesticũ *l. 1. ʒ. eod. v. quæ not. ad l. 6. ʒ. de pignorib.* πρὸς τὴν καθημερινὴν αὐτοῦ χρῆσιν.
y aliam adfert Turneb. *18. aduer. 25.* Suppellectilẽ à lectis dici, vt supellex prius habita sit, quæ super lectũ poni soleret, dein familiare quiduis.
z sub pellibus viuebant milites, *Liuius 5.* militem Romanũ in opere ac labore, niuibus pruinísq; obrutum sub pellibus durare. Idẽ 37. sub pellibus habendos milites esse. Cicero *in Lucullo* non multũ ocij sub ipsis pellibus relinquatur. *Festus in contubernali.* Tabernacula dicta ex tabulis, licet ex tentoriis & pellibus fiant.
a πρὸς τὴν καθημερινὴν αὐτοῦ χρῆσιν. *v. ʒ. eod.*
b ¶ *adde l. 9. §. 1. ɟ. eod.*
c hinc illud Propertij 4. Fictilibus creuêre diis, hæc aurea templa: & ita Iuuenal. 11. Hâc rebus Latiis curã præstare solebat Fictilis, & nullo violatus Iuppiter auro. Item ille. Fama est fictilibus cœnasse Agathoclea regem. *Seneca 4. epist. 31* loquens de diis, cogita illos, cũ propitij essent, fictiles fuisse.
d hinc mensæ eboreæ *l. 12. §. 28. ʒ. de instructo.*
e hinc testudineorum legatũ, & testudinei lecti *l. 100. ʒ. de legat. 3.* Primus Caruilius Polio testudines secare in laminas, lectósq; & repositoria his vestire, instituit *33. Plin. 11.*
f *v. l. 76. in fi. ʒ. de iudiciis.*
g *l. 10. ɟ. eod.*
h *l. 25. in fi. ʒ. de legat. 3.*
i escale. *l. 8. ɟ. eodem.*
k *l. 10. ɟ. eod.*

l Verba seu nomina non ex opinione hominis exaudiri oportet, sed ex communi vsu. * m qui non suo. *Hal.* * n *l. 12. in fi. l. 127. in fin. ʒ. de leg. 1. l. 34. in fi. ʒ. de legat. 2. l. 69. in fi ʒ. de legat. 3. l. 19. l. 101. §. 2. ɟ. de condit. & demonst. l. 23. Cod. de legatis. l. 16. Cod. de fideicommiss.* o *l. 20. ʒ. de arbit. l. 3. ʒ. de reb. dub.* p conatu ipso. *Hal.*
q escarium. *l. 7. ɟ. vlt. in pr. ʒ. eod.* r *adde l. 12. §. 6. ʒ. de instructo.* s *v. quæ notaui ad leg. 41. in fi. ʒ. de contrah. empt.* t vide quæ scripsi ad *l. 3. ʒ. eod.* u *l. 3. in fin. l. 7. § 1. ʒ. eod. l. vlt. in fi. ɟ. eod.* x *3 Odyss.* y Pignus non continetur suppellectilis legato, nisi in vsu creditoris fuit voluntate debitoris. *vt hîc* aut nisi in proprium patrimonium creditoris versus fuerit, cessante nimirum debitore. *l. 101 ʒ. de legat. 3.* Quid si pignus in eam quantitatem sit nexum, vt spes non sit id vnquam lui posse à debitore? id pignus non tantum obligatum, sed alienatum planè intelligitur. *Bart. hîc & in l. in genere. ʒ. de pignoribus.* vt eo casu tradant, id genus rei in cẽsum publicũ à creditore deferendum esse, stante statuto, vt quisque res suas in censum deferat. *Angel. in l. cum notissimi. Cod. de præscript. 30. ann. Alex. in l. 1. §. per seruum. ɟ. de adquir. possess.* Deinde id pignus in creditoris possessione esse, non debitoris: Huius generis pignore, legatum adimere legatario testatore, Huius pignoris fructus fieri creditoris. *Negusant. de pignorib. 2 membro 4. numero 27. & sequentib.* z *l. 239. in fin. ɟ. de verb. signif. l. 34. ɟ. de auro.* a Pignore vti debitoris voluntatem creditor potest. b *Quid si legas* suppositum.

Qui

QVi vestem omnem, & res plurium generum supellectilis [a] expenso ferre solitus [b] erat, is vxori supellectilem legauerat. rectè negabant, vestem legato cessuram, Labeo, Ofilius, Cascellius: quia non [c] posset videri vestis appellatione supellectilis contineri.

De vasis.

11. *Idem*||libro decimo ex Posterioribus Labeonis.||

VAsa ænea [d] salientis aquæ posita: item si quid aliud magis deliciarum, quàm vsus causa paratum esset: non esse supellectilis, Labeo, Trebatius putant. Murrea [e] autem vasa, & vitrea, quę ad vsum edendi, & bibendi causa parata essent, in supellectili dicuntur [f] esse.

De vrbanis, rusticis, seu peregrinis.

12. *Labeo*||libro quarto Pithanon à Paulo epitomatorum.||

QVemadmodum vrbanus seruus & rusticus distinguitur non [g] loco, sed genere vsus: ita vrbana penus & supellex ad vsum vrbanum, non ad locum vrbanum aut peregrinum, dirigenda est. multúmque interest, penus & supellex ea, quæ in vrbe sit, an vrbana [h] legetur, vel promittatur.

De habitatione.

13. *Modestinus*||lib. 9. Responsorum respondit.||

NVmquam [i] ex eo, quòd supellectilem legauit maritus testamento, habitationem, in qua supellex fuit, legasse videtur. quare contra defuncti voluntatem habitationem sibi mulierem vindicare, procul dubio est.

De fundo vel domo legata.

14. *Callistratus*||lib. 3. de cognitionibus.||

FVndo legato, instrumentum eius non [k] aliter legato cedit [l], nisi specialiter id expressum sit. nam & domo legata, neque instrumentum eius, neque supellex aliter legato cedit, quàm si id ipsum nominatim expressum à testatore fuerit.

a forte supellectili, hoc sensu. supellectilis legato, vestis nō cōtinetur: etiāsi testator qui supellectilem legauit, vestem omnem & res plurium generum supellectili expenso ferre solitus fuit.
b *l. 7. §. 2. s. eod.*
c Cur ita? vel ideo quòd stultum est existimare, supellectilis appellatione vestē contineri: & rerum vocabula, quæ sunt διδασκαλικὰ ὄργανα, καὶ διακριτικὰ τῆς οὐσίας arbitrio nostro mutari posse. *v. Cuiac. ad 3. Paul. sent. 6. §. 67. v. l. 6. s. de pignorib.*
d ahenea. *Hal.* τὰ τὸ ὕδωρ ἀναβλύζοντα χαλκώματα 44. *Eclog. 13. c. 10. l. 79. in fi. j. de verb. signif.*
e *v. l. 3. §. 4. s. eo.*
f *v. l. 9. §. 1. s. eo.*
g *l. 60. §. 1. s. de leg. 3. l. 166. j. de verb. signif.*
h ¶ *l. 4. §. 5. sup. de pen.*
i Supellectilis appellatione, non continetur habitatio in qua sit supellex.
k Imò, numquā cedit *Paul. 3. sent. 6. §. 34.*
l *l. 2. in fin. s. de instructo.*

LIBER TRIGESIMVS-QVARTVS.

DE [a] ALIMENTIS [b] VEL CIBARIIS LEGATIS.

De aqua.

1. *Vlpianus*||libro quinto de omnibus tribunalibus.||

SI alimenta fuerint legata: dici potest, etiam aquam [c] legato inesse, si in ea regione fuerint legata, vbi venumdari [d] aqua solet.

De libertis. De fisco.

2. *Marcianus*||lib. 8. Institutionum.||

SI quis libertis [e] alimenta reliquerit: etsi legati fuerint serui, & rogati legatarij manumittere: ad fideicommissum admittuntur: vt & Diui quoque Seuerus, & Antoninus rescripserunt.

1 ¶ Et licèt ad fiscum [f] bona fuerint deuoluta, ex quibus alimenta debeantur: præstanda sunt, sicuti si ad quemlibet successorem transissent.

De diuisione alimentorum. De electione vnius qui ea præstet.

3. *Vlpianus*||libro secundo de Officio Consulis.||

SOlent iudices, ex causa alimentorum, libertos diuidere [g], quotiens plures sunt heredes: ne [h] à singulis heredibus minutatim [i] alimenta petentes distribuantur. quam diuisionem perinde tueri oportet, atque si paterfamilias ipse libertos diuisisset. Solent & vnum eligere, per quem alimenta præstentur, aut ex voluntate defuncti, aut arbitrio [k] suo. Vt rescripta subiecta ostendunt. Exemplum libelli dati mihi à libertis Silij missi vobis, sciens, ad exemplum istam rem pertinere: quia multi testamentis suis præstari libertis iubent necessaria, quæ, quia minimi æris sunt, ad nihilum perducuntur, cùm plures heredes cœperunt per successiones existere. qua de causa puto vos rectè facturos, si, conuocatis Fauillæ heredibus, procuratoribúsve [l] eorum, constitueritis, cui à ceteris dari debeat pecunia, ex cuius vsuris alimenta præstentur. debebit autem is, qui accipiet, cauere [m] eis, qui dabunt, redditurum se, vt quisque ex libertis decesserit, alióve quo modo in ciuitate esse desierit, tantum ex sorte, quantum efficiet pro portione computatio. Diuus Pius Rubrio cuidam Telesphoro rescripsit: Consules, vocatis his, à quibus vobis alimenta deberi ex causa fideicommissi constiterit, vel omnes ab vno, vel facta pro rata distributione, quis & à quibus percipiatis, decernent. Fiscus enim, si eo nomine quid ab eo vobis deberetur, exemplum [n] sequetur. Iam nunc sciatis, partes eorum, qui soluendo esse desierint, non pertinere [o] ad onus reliquorum heredum.

a Alimentorū fauor in multis elucet. Primum enim ex minus vtili voluntate debentur. *l. 1. Cod. de fideicom.* possunt relinqui incapacibus *l. is cui. l. seruos. j. eodem.* generali clausula legata minuente, non minuuntur. *l. liberis. §. postumis. j. eod.* intelliguntur repetita à substituto. *l. 4. §. Lucius. j. eod.* priuilegium habet exigendi: habet enim executor actionem. *l. alio. j. eod.* dilationes pauciores admittunt. *l. 2. j. de iudic.* sed nec appellatione. *l. vlt. j. de appell. recipiend.* nec compensatione interdum. *l. 3. Cod. de compensat.* pu bertatis tempus in longius tempus protrahunt vt eò lōgius debeantur. *l. 14. j. eo.* pacto remitti nō possunt sine auctoritate iudicis. *l. 8. s. de transact.* peti die etiā feriato possunt. *l. 2. s. de feriis.*
b περὶ τροφείων 44. *Eclog. 14.* de alimentorū fauore Rebuffus *in tractatu sententiarū prouisionalium com. 1. art. 1. glos. 2. in verbo Donnez en matiere d'alimens.*
c Aqua alimētorū legato continetur. de aquę legato adde *l. 14. §. 3. j. eod.*
d *l. 14. §. vlt. j. eod.*
e *l. 16. j. eod.*
f *l. 9. s. de Syllaniano.*
g vt ita cōsulat alimentario *l. 8. §. 9. s. de transac.*
h Alimentorū fauore vnus cōuenitur: ne si plures cōuenire sit necesse, difficilior sit exactio.
i *v. l. 3. s. familiæ. adde quæ scripsi ad l. 2. Cod. de hæredit. act.* k *adde l. 27. s. de legat. adde l. 20. §. 4. Cod. de episcopis.* l Citatio & iudicium à procuratore incipere potest *l. 21. §. 2 supra ex quib. cau. maior. l. pen. §. 1. j. ad leg. Falcid. l. 25. §. 1. Cod. de episcop. l. 3. Cod. de procuratorib.*
m *v. l. 56. in fin. s. de vsufr.*
n *v. l. 6. s. de iure fisci.*
o *l. 24. in fin. C. familiæ.*

De prædio relicto in alimenta. 1. *De alimentis purè legatis.*

4. *Modestinus*||libro decimo Responsorum.||

TOῖς τε ἀπελευθέροις, ταῖς τε ἀπελευθέραις μου οὓς ζῶσα, ἔν τε τῇ διαθήκῃ, ἔν τε τῷ κωδικίλλῳ ἠλευθέρωσα, ἢ ἐλευθερώσω, δοθῆναι βούλομαι τὰ ἐν Χίοις μου χωρία· ἐπὶ τῷ, καὶ ὅσα ζώσης μου ἐλάμβανον, ἔτι χεῖσθαι αὐτοῖς κιβαρίου καὶ βεστιαρίου ὀνόματι. i. *Libertis libertabúsque meis, quos viuens in testamento & codicillis manumisi, vel manumittam, dari volo mea prædia, quæ in Chio insula habeo, ad hoc, vt, quæcumque viuente me acceperint, constituantur eis cibarij & vestiarij nomine.* quæro, quam habeant significationem: vtrùm [p] vt ex prædiis alimēta ipsi capiant, an verò vt, præter prædia, & cibaria, & vestiaria ab herede percipiant: & vtrùm proprietas, an vsusfructus relictus est: &, si proprietas relicta sit, aliquid tamen superfluum inueniatur in reditibus, quàm est in quantitate cibariorum, & vestiariorum, an heredem patronæ pertinet: &, si mortui aliqui ex libertis sint, an pars eorum ad fideicommissarios superstites pertinet: & an, die cedente fideicommissi, morientium libertorum portiones ad heredes eorum, an testatoris decurrant. Modestinus respondit: Videntur mihi ipsa prædia esse libertis relicta, vt pleno [q] dominio hæc habeant, & non per solum vsumfructum. & ideo & si quid superfluum in reditibus, quàm in cibariis erit: hoc ad libertos pertineat. Sed etsi decesserit fideicommissarius ante [r] diem fideicommissi cedentem, pars eius ad [s] ceteros fideicommissarios pertinet. post diem autem cedentem si qui mortui sint, ad suos heredes hæc transmittent.

1 ¶ Lucius Titius testamento suo libertis libertabúsque cibaria & vestiaria à liberis || suis || eisdémque heredibus præstari iussit, nulla conditione addita. quæro, an, si [t] sine patroni liberis, iidem liberti agant, cibaria & vestiaria accipere possint. Modestinus respondit, nihil proponi, propter quod petitio eorum, quæ testamento purè legata sunt, non competat.

De omnibus libertis.

5. *Idem*||libro vndecimo Responsorum.||

VErba testamenti: *Omnibus libertis nostris [u] cibaria præstabitis pro arbitrio vestro, non ignorantes, quot ex his caros habuerim.* item alio loco: *Prothumum, Polychronium, Hypatium commendo, vt & vobiscum sint, & cibaria præstetis, peto.* quæro, an omnibus cibaria debent dari, an his, quos commendauit, & cum heredibus esse iussit. Modestinus respondit, omnibus [x] libertis cibaria relicta proponi. quorum modum viri boni arbitrio statuendum esse.

p ¶ si fundus relinquitur pluribus vt alimenta percipiant, videtur plena proprietas esse relicta: quæ transmittitur etiam ad hæredes & coniunctos.
q licèt adscripta, & alimentorum mentio quæ morte finiri solent, tamen & in hæredē legatarij hic fundus transmittetur, & alienari poterit cōsulto Prætore. Illa. n. verba, ad alimēta, causam legendi, nō vsumfructum, exprimunt *l. pen. j. eod. v. Cuia. ad l. 8. §. 12. s. de transact.*
r secus si post, vide *l. 21. Cod. de fideic.*
s *l. 7. j. de reb. dubiis.*
t sine patroni liberis viuere, hic nihil aliud est quàm extra domum liberorū patroni: hac sententia: legatis alimentis & vestiario libertis, tacitam conditionem non imponi libertis legatariis, vt cū testatoris liberis viuant, quibus forte commodius sit domi suæ alimenta & vestiaria accipere: ne quis hic cum Accursio somniet, extraneos quosdam vnà cum liberis institutos, vel aliquos substitutos fuisse liberis absentibus. Est igitur huius loci hic sensus, Alimentis relictis, legatarios non cogi morari cum hæredibus testatoris.
u meis. *Hal.*
x *l. vlt. j. de reb. dubiis.*

a at non qui de eorum alterutro transigit, de altero transegisse censetur. *l.8.§.12.* *ff.de trans.* b *l.vlt.j.eod.l.43.j.de verb.signif.* Imò non debebitur: quippe alimentorum appellatione vestitus & habitatio non continetur: nam qui alimentis renunciant, neutri renunciant. *l.8.§.12.ff.de transact.* vbi de denunciatione alimentorum agitur, alimentorum voce duo illa non continentur. nam strictè renunciationes interpretamur, vbi de legatis alimẽtis agimus, continentur, ac pleniorem interpretationem facimus.

Quæ continentur appellatione alimentorum.

6. *Iauolenus*||lib.2. ex Cassio.||

LEgatis alimentis, cibaria, & vestitus, & habitatio [a] debebitur [b]: quia sine [c] his ali corpus non potest. cetera [d] quæ ad disciplinam pertinent, legato non [e] continentur.

7. *Paulus*||lib.14. Responsorum.||

NIsi aliud testatorem sensisse probetur.

De legato præceptionis. De eo cui legatorum diuisio mandatur.

8. *Papinianus*||libro 7. Responsorum.||

PEcuniæ sortem alimentis libertorum destinatam, vnum ex heredibus secundum voluntatem defuncti præcipientem, cauere non [f] esse cogendum, ex persona deficientium partes coheredibus restitui, placuit. ob eam igitur speciem post mortem omnium libertorum indebiti non competit actio: nec vtilis dabitur. Diuersa [g] causa est [h] eius [i] cui legatorum diuisio mandatur. nam ea res præsentem [k] ac momentariam curam iniungit. alimentorum verò præbendorum necessitas oneribus [l] menstruis atque annuis, verecundiam [m] quoque pulsantibus, adstringitur.

De nudo ministro. 1. De cibarijs & vestiario, quæ testatrix præstabat.

9. *Idem*||lib.8. Responsorum.||

ALio herede instituto, ita scripsi: *à te peto Gai Sei, quidquid ex hereditate mea redegeris, illis alumnis meis des* [n], *singulis denos aureos. eandémque summam penes te esse volo cuius ex incremento eos alere te volo, reliquum restitues Numerio conliberto nostro.* respondi, quamuis distrahere [o] bona Gaius Seius, alio scripto herede, non possit, tamen eum, alumnis relictam pecuniam vt seruet ac restituat intra Falcidiam, rectè petiturum [p] quod de superfluo probari non potest.

1 ¶ Eum quoque libertum [q] inter eos, quibus cibaria, item vestiarium patrona, quæ viua præstabat, reliquit, rectè fideicommissum petiturum existimaui, qui annuos viginti aureos, & menstruum frumentum, atque vinum acceptauit [r].

De herede heredis. 1. De dilatione & mora. 2. De arbitrio boni viri.

10. *Idem*||lib.9. Responsorum.||

CVm vnus ex heredibus certam pecuniam præcipere iussus esset, de cuius sorte libertis alimenta præstaret: heredem quoque heredis ad præceptionem admitti placuit. si tamen plures [s] heredes heres haberet: intentionem quidem defuncti prima facie refragari: sed aliud probari non oportere. quid enim, si ceteros heredes suos euitauit, & quietam ac verecundam atque etiam idoneam, libertis consulens, domum sequi maluit? & ideo ab omnibus heredibus heredis alimenta præstabuntur.

1 ¶ Verbis fideicommissi purè manumisso [t], præteriti quoque temporis alimenta reddenda sunt: quamuis tardius libertatem recuperauerit, nec heres moram libertati fecerit. tunc enim explorari moram oportet, cum de vsuris fideicommissi quæritur, non de ipsis fideicommissis.

2 ¶ Alimentis viri boni arbitratu filiæ relictis: ab herede filio pro modo legatæ dotis, quam solam pater exheredatæ filiæ nubenti dari voluit, atque pro incrementis [u] ætatis, eam exhibendam esse respondi, non pro viribus [x] hereditatis.

c hinc collige, Vno cõcesso & omnia videri concessa, sine quibus id explicari non potest. Ideóque alimẽtis legatis, vestis & habitatio *vt hîc* concessa iurisdictione, media ad eam tendentia. *l.2.ff. de iurisd.* rei vindicatione, actio ad exhibẽdum *l.56.62.ff.de procuratorib.* tabularũ inspectione, lectio *l.2.§.5.* *test.quemadm.aper.* areæ cõcessione, superficies *l.44.§.1.ver.* *placet.j. de oblig.* vsufructu concesso, accessus *l.10.in fi.ff.de ser.* *vrban.* haustu aquæ, aditus & iter concedi intelligitur *v.l.20.* *§.1.ff.de seruitut.* *vrba.l.3.§.3.ff. de seruit.rust.* seruus datus tutor intelligitur liber. Nam quoties casus omissus ἐνεργείᾳ & virtute expressi cõprehendi potest, toties ad illũ fieri debet extensio: vt casus omissus expresso contineri videatur vi ipsius vocabuli, aut actus antecedentis, aut connexi aut cõsequentis eius, aut ex necessaria causa ex eo emergente. *Alciat.in l.2.ff.de iurisdic. v. in hanc legem Rolland. à Valle cons.22.*

d Imò continentur ea quæ ad disciplinam pertinent legato alimẽtorum. *l.qui filiũ.ff.* vbi pupillis disciplinæ debentur, si iure sanguinis vel officio iudicis debentur alimenta: nõ debentur, si nudo testamento sint relicta.

e An pharmaca debentur si alimenta simpliciter alicui relicta. *l.verbo victus.j.de verb.sign.l.si cum dotem.§.sin autem.ff.sol.matrim.* Quod si non simpliciter sed operanti relictæ, minimi, non magni pretij pharmaca debentur. *l.diuortio.§.impendia.ff.soluto.l.2.l.omnino.ff.de impensis.* An lectus debetur. *l.in stratu.* quos nos. *§.verbum viuere.j.de verb.signif.*

f Cur non est cogendus? *v.l.17.l.60.ff.de legat.3.5.Harmenopul.10.§.26.*

g Heres cui quid prælegatum est cum onere alimentorum, cauere non tenetur vel reddere coheredibus deficientium portionem: secus si nudus sit minister.

h Imò non est diuersa: quia cauere non cogitur, *l.diuus.j.si cui plus quàm per legem Falcid.adde l.si à pluribus.ff.de legat.1.*

i *l.17.ff.de legat.2.*

k *l.88.§.1.ff.de legat.2.*

l Alimenta collegiis legata animalium. *l.si quis ad declinandam.* priuatis, menstruatim præstantur. *vt hîc.l.vlt.ff.de liber.agnoscendis.* nisi talia sint alimenta (pone exemplum in vestimentis & lectis) quæ menstruam solutionẽ non recipiant: ea enim annuatim soluenda.

m Verecundia & pudore perinde interdum adstringimur vt obligatione ciuili. vnde ostendit Bartolus, eum excusat, qui verecundia factum omiserit.

n hoc verbo motus, Bartolus tractat hîc de executoribus testamentariis, quem vide. *adde l.28.C.de episcop.& clericis.*

o Executor testamenti, bona defuncti distrahere non potest, sed actionem habet pro relictis alimentorum vsque ad Falcidiam.

p Executor, minister seu dispensator testamentarius legatorum petitionem habet *vt hîc.& l.107.ff.de legat.1.l.nullo.Cod.de Episcopis.* de quo plura scripsi *ad d.l.107.*

q *adde l.37.in fin.ff.de legat.3.*

r de hac dictione *vide l.11.in fin.ff.de annuis legatis.*

De restitutione damnati.

11. *Paulus*||lib.10. Quæstionum.||

IS, cui||annua||alimenta relicta fuerant, in metallum damnatus, indulgentia principis restitutus est. respondi, eum & præcedentium [x] annorum rectè cepisse alimenta, & sequentium [y] deberi ei.

De prædijs pro alimentis obligatis.

12. *Idem*||lib.14. Responsorum.||

LVcius Titius libertis suis cibaria & vestiaria annua certorum nummorum reliquit, & posteriore parte testamenti ita cauit: *obligatos* [z] *eis ob causam fideicommissi fundos meos illum & illum, vt ex reditu eorum alimenta supra-scripta percipiant.* quæsitum est: an si quanto [a] minores reditus peruenerint, quam est quantitas cibariorum & vestiariorum. heredes ad supplendam eam onerari non debeant: vel, si alio anno excesserint, an supplendum sit, quod superiore anno minus perceperint. Paulus respondit: cibaria & vestiaria libertis defuncti integra [b] deberi: neque ex eo, quod postea prædia his pignoris iure testator obligare voluit, vt ex reditu eorum alimenta perciperent, minuisse eum, vel auxisse ea, quæ reliquerat, videri.

De translatione legati. 1. Si legetur alicui, quoad cum illo moretur.

13. *Scæuola*||lib.4. Responsorum.||

GAio Seio trecentos aureos legauit, *vt ex vsuris eius summæ libertis cibaria & vestiaria præstaret, quæ statuerat. codicillis autem eandem summam vetuit dari Gaio Seio, sed* [c] *dari Publio Mæuio voluit.* quæro, an libertis fideicommissum debeat Mæuius. respondi, Mæuium, nisi [d] aliud, de quo non deliberaretur, doceat sibi à testatore iniunctum, videri secundum voluntatem testatoris recepisse [e] ea onera, quæ adscripta erant ei summæ, quæ in eum codicillis transferebatur.

1 ¶ Imperator Antoninus Pius libertis Sextiæ Basiliæ. Quamuis verba testamenti ita se habeant, *vt, quoad cum Claudio Iusto morati essetis, alimenta & vestiarium legata sint:* tamen hanc fuisse defunctæ cogitationem interpretor, vt & [f] post [g] mortem Iusti eadem vobis præstari voluerit. respondit, eiusmodi scripturam ita accipi, vt necessitas alimentis præstandis perpetuò [h] maneat [i].

2 ¶ Item consultus de tali scriptura, *& tecum sint semper, volo*: quæro: cum manumissi ab herede, cum eo morati diu sint, sed ob [k] grauiorem seruitutem ab eo discesserint: an alimenta his debeantur, quæ negat se præstare, nisi [l] vice seruitutis is vteretur [m]. respondit, secundum ea, quæ proponerentur, deberi.

De relictis puero vel puellæ. 1. De pubertate, 2. De alimentis quæ viuus præstabat. 3. De aqua.

14. *Vlpianus*||libro 2. Fideicommissorum.||

MEla ait. si puero [n] vel puellæ alimenta relinquantur, vsque ad pubertatem deberi. sed hoc verum non est. tam diu enim debebitur, donec testator voluit: aut: si non paret, quid sentiat: per totum [o] tempus vitæ debebuntur.

s *l.16.j.eod.*

t *l.11.j. eod. l.18.* *§.1.j.eod.*

u ¶ *adde l.3.§.2.ff.vbi pupillus.*

x *l.10.§.1.ff.eod.*

y *l.3.j.de his quæ pro non.*

z ita legari potest *l.8.§.15.in fi.* *ff. de transact. l.26.ff.de pignorat.* *l.9.ff.de annuis.l.4.j. de separationib.l.1.2. C.commu. de legatis.* sed & pignus testamento rectè contrahi, hinc colligitur *vt l.8.* *§.15.vers.idem.ff.de transact. l.26.* *ff.pro socio. l.1.C.commu. de legat.*

a *l.17. in fi.ff.de annuis.*

b *vide Guidonem Papam decis.5.* Imo, nõ integra *l.5. ff.tritico.*

c Legatum intelligitur translatum in alium cum onere suo. *adde l.legatum.j.de adim.leg.*

d *l.74.ff. de legat.1. l.52. in fin.* *ff.de leg.2.*

e Imò non recepit. *l.si tibi.j.de adimendis.* Ibi legatum translatum fuit in eundẽ, hic in aliũ.

f Imò non debẽtur post mortem. *l.Seio. ff.de annuis legat.* Ibi legatum adiectũ fauore eius cum quo debet morari, hic secus.

g *l.20.in fi.j.eod.*

h Alimẽta simpliciter relicta ab aliquo, etiã mortuo eo, à quo sunt relicta, debentur legatario. perpetuo enim relicta intelligũtur. perpetuò, hoc est ad vitã ipsius legatarij.

i Imò non manet. Nam conditio iniusta casu deficiente, deficit legatum. *l.legatum. Cod. de condit.insert.l.in testamento. j. de cond.& demonst.* Ne dixeris particulam hanc *quoad* non facere cõditionem. *l.1. Cod.de legat.* sed hoc speciale esse fauore alimentorum.

k morari qui cum aliquo iussus est legatarius, si facto aduersarij non potest cum eo morari, legatum non amittitur. Facto, puta ob grauiorem seruitutem familiæ, malos mores *vt hîc: adde l.Mæuia ff.de annuis.l.penult.ff.vbi pupilli.* mora heredis non nocet legatario conditionem implere volenti.

l Plus est, alimenta legatario offerre, vt eo vice seruitutis vtaris, quàm ea offerre in defuncti domo. vnde colligitur, morandi cum herede onus legatario seu alimentario adiectum, hunc effectum parere, vt alimentarius quædam seruitia præstet hæredi pro qualitate personæ, non iure seruitutis, sed vice seruitutis *vt hîc.* Porrò alimentis vxori relictis in domo testatoris, vxorem hæredibus viri operari cogi, alij aiunt, alij negant: quod & honestius est. *vide Bald.l.1.Cod.de legat. adde l.si patronus.j.de operis libert.*

m Alimenta sintne præstanda legatario in domo defuncti testatoris, an hæredis, an ipsius legatarij. vide Rolandum à Valle *1.cons.22. numero 9. adde l. 11. C. commun. vtriusque iudic.*

n Puero vel puellæ alimenta relicta, non debentur vsque ad pubertatem, sed per totum vitæ tempus. atqui pueritia, pubertate finitur? *Pueri* appellatio hic non ætate certa præstationem alimentorum definit: sed indicat potius, personam ea ætate tum affectam. o *l.8.ff.de transact.l.68.j.ad leg.Falcid.* Imò vltra vitã debentur. *l.3.ff.eodem.* hic alimenta: ibi fundus ad alimenta relictus est. *adde l.8.§.modus.sup.de transact.l.hæreditate.j.ad l.Falcid.*

1 ¶ Certè si vsque[a] ad pubertatem alimenta relinquantur, si quis exemplum [b] alimentorum, quæ dudum pueris & puellis dabantur, velit sequi: sciat Hadrianum constituisse, vt pueri vsque ad decimum [c] octauum, puellæ vsque ad quartumdecimum annum alantur. & hanc formam ab Hadriano datam obseruandam esse, Imperator noster rescripsit. sed etsi generaliter pubertas non sic definiatur: tamen pietatis intuitu in sola specie alimentorum hoc tempus ætatis esse obseruandum, non est inciuile.

2 ¶ Sed si alimenta, *quæ viuus præstabat*, reliquerit: ea demum præstabuntur, quæ mortis tempore præstare solitus [d] erat. quare si fortè variè præstiterit: eius tamen temporis præstatio spectabitur, quod proximum mortis eius fuit. Quid ergo? si, cum testaretur, minus præstabat, plus mortis tempore: vel contra? adhuc erit dicendum, eam præstationem sequendam, quæ [e] nouissima [f] fuit.

3 ¶ Quidam libertis suis *vt alimenta, ita aquam* [g] *quoque per fideicommissum reliquerat.* consulebar de fideicommisso: cum in ea regione Africæ, vel fortè Ægypti res agi proponebatur, vbi aqua venalis [h] est. dicebam igitur, esse emolumentum fideicommissi: siue quis habens cisternas id reliquerit, siue non: vt sit in fideicommisso, quanto [i] quis aquam sibi esset comparaturus. nec videri inutile esse fideicommissum, quasi [k] seruitute prædij non [l] possessori vicinæ possessionis relicta. Nam & haustus aquæ, vt pecoris ad aquam appulsus, est seruitus personæ [m]: tamen ei [n], qui vicinus non est, inutiliter relinquitur. In eadem causa [o] erunt gestandi, vel in tuo vuas premendi [p] vel areæ [q] tuæ ad frumenta ceteráque legumina exprimenda vtendi. hæc enim aqua personæ relinquitur.

De alimentis relictis à legatario. 1. *De his quæ testator præstabat.*

15. *Scæuola* ||libro 17. Digestorum.||

A Filio herede codicillis Seiæ decē reliquit, & alumno his verbis: *Mæuio infanti alumno meo quadringenta dari volo, quæ peto à te Seia* [r] *suscipias, & vsuras ei quincunces* [f] *in annum vsque vicesimum ætatis præstes, eúmq; suscipias, & tuearis.* quæsitum est, an Seia: postquam legatum suum acceperit, si nolit pecuniam alumno relictam suscipere, vel in suscipienda ea cessauerit: onus [t] alimentorum ex die mortis testatoris compellenda sit adgnoscere. respondit, secundum ea, quæ proponerentur, compellendam præstare, cum fideicommissum sit. Idem quæsiit, an heres quoque Seiæ in annos viginti alimenta præstare debeat. respondit, debere.

1 ¶ Testator concubinæ mancipia rustica numero octo legauit, & his cibaria præstari iussit in hæc verba: *eísque mancipijs, Quæ supra legaui, cibarij nomine ab heredibus meis præstari volo, quæ* [u] *me viuo accipiebant.* quæsitum est, cum viuo testatore semper mancipia rustica tempore messium & arearum delegata fuerint, & eo tempore cibaria ex ratione domini sui nunquam acceperint, excepto custode prædij: an heres eius quoque temporis, id est, messis & arearum, & cibaria concubinæ pro mancipiis rusticis præstare deberet. respondit, eum, cuius notio est, æstimaturum. *Claudius* Meritò. nam si eodem modo, quo apud testatorem fuerunt, & apud concubinam futura legauit: non debebantur eius temporis, de quo quæsitum est, cibaria. verùm si velut in ministerium vrbanum ab his transferentur: debebuntur.

2 ¶ Titia decedens testamento ita cauit: *omnibus libertis libertabúsque meis cibaria & vestiaria, quæ* [x] *viua præstabam, dari præstaríque volo*, quæsitum est, cùm tribus solis eo tempore, quo ea vixit, sicut rationibus continebatur, cibaria & vestiaria præstiterit, an heres eius à cereris quoque libertis conueniri possit, an verò tribus tantùm sit obnoxius, qui rationibus ipsius cibaria & vestiaria accepisse reperiuntur. respondit, ab omnibus [y].

De morte heredis. 1. *De his, quæ testator præstabat, De liberto paterno.* 2. *De legato generali, & speciali.* 3. *De libertis communibus.*

16. *Idem* ||libro decimooctauo Digestorum.||

A Limenta & vestiaria libertis suis dedit. quæsitum est, an quia nominatim à Moderato vno ex heredibus ||dari|| iussit testator, solus Moderatus debeat, non etiam post mortem Moderati heredes eius. respondit, & heredes [z] teneri.

1 ¶ Libertis [a] libertabúsque, item quos, quásque testamento codicillísve manumiserat, *alimenta Commoda, quæ viua præstabat, dari iusserat: item omnibus libertis libertabúsque fundos.* quæsitum est, an ad ea legata admitteretur liberti paterni libertus [b], cui scribere solebat ita, Ἀπὸ Ρουφίνης ἡμετέρῳ ἀπελευθέρῳ, *id est, Rufina prognato, liberto nostro.* epistola [c] etiam emissa ad ordinem ciuitatis, vnde oriunda erat, petierat *vti publicè, quòd medicus erat, salaria ei præstarentur*, manifestando [d] literis suis, *eum suum esse libertum* [e]. respondit, eum cuius notio est, æstimaturum: vt si quidem viua ea & ei præstabat, nihilo minùs ad fideicommissum admitteretur: aliter verò non.

2 ¶ Basilice libertæ decem dedit, quam apud Epictetum & Callistum libertos esse voluit, *vt, cùm fuerit Basilice annorum vigintiquinque, cum vsuris quincuncibus* [f] *restituerentur: ita vt ex vsuris aleretur, prout ætatem ampliauerit.* quæsitum est, an ex alio [g] capite, quo generaliter libertis libertabúsque cibaria & vestiaria & habitationem reliquit, etiam Basilice deberetur. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, non [h] deberi: nisi hoc quoque ei datum probaretur. *Claudius* Quia destinauerat alimentis eius vsuras pecuniæ, quas specialiter ei prælegauerat.

3 ¶ Qui societatem omnium bonorum suorum cum vxore [i] sua per annos ampliùs quadraginta habuit, testamento eandem vxorem, & nepotem ex filio, æquis partibus heredes reliquit, & ita cauit: *item libertis meis* [k], *quos viuus manumisi, ea, quæ præstabam.* quæsitum est, an & qui eo tempore, quo societas inter eos permansit, manumissi ab vtrisque, & communes liberti facti sunt, ea, quæ à viuente percipiebant, solida ex fideicommisso petere possint. respondit, non ampliùs, quàm quod vir pro [l] sua parte præstabat, deberi.

De seruis testatoris.

17. *Idem* ||libro decimonono Digestorum.||

S Eruos ad custodiam [m] templi reliquerat, & his ab herede legauerat his verbis: *Peto, fideíque tuæ committo, vt des, præstes in memoriam meam pedisequis meis, quos ad curam templi reliqui, singulis menstrua cibaria* [n], *& annua vestiaria certa.* quæsitum est: cùm templum nondum [o] esset exstructum: ex die mortis, an verò ex eo tempore, quo templum explicitum fuerit, percipere serui debeant legatum. respondit, officio iudicis heredem compellendum seruis [p] relicta præstare, donec [q] templum extrueretur.

Si specialiter in testamento, deinde generaliter in codicillis relictum sit. 1. *De tempore quo non est facta interpellatio.* 2. *De morte eius, qui certo ætatis suæ anno rogatus erat præstare.* 3. *De deminutione relictorum in testamento.* 4. *De onere morandi in aliquo loco.*

18. *Idem* ||libro Vigesimo Digestorum.||

L Ibertis, quos testamento manumiserat, alimentorum nomine menstruos decem legauerat. deinde [r] codicillis generaliter omnibus libertis menstruos septem, & annuos vestiarij nomine denos legauit. quæsitum est, ||an &|| ex testamento, & ex codicillis, libertis fideicommissum heredes præstare debeant. respondit, nihil [f] proponi, cur non ea, quæ codicillis data proponerentur, præstari deberent. nam ab his, quæ testamento cibariorum nomine legata essent, recessum est propter ea, quæ codicillis relicta sunt.

1 ¶ Manumissis testamento cibaria annua, si cum matre morabuntur, per fideicommissum dedit. mater filio triennio superuixit: neque [t] cibaria, neque vestiaria eis præstitit, cùm in petitione fideicommissi liberti cessarent. sed & filia, posteaquam matri heres extitit, quoad vixit, annis quatuordecim interpellata de iisdem soluendis non est. quæsitum est, an, post mortem filiæ à nouissimo herede petere possint, & tam præteriti [u] temporis, quàm futuri, id, quod cibariorum nomine & vestiarij relictum est. respondit, si conditio, extitisset, nihil proponi, cur non possent.

2 ¶ Ab heredibus Stichum manumitti voluit, eíque, si cum Seio moraretur, cibaria & vestiaria præstari à Seio. deinde hæc verba adiecit. *Te autem Sei peto, vt, cum* [x] *ad annum vicesimumquintum perueneris, militiam ei compares: si tamen te ante non reliquerit.* quæsitum est: Sticho statim libertatem consecuto, priùs autem defuncto Seio, quàm ad annum vicesimumquintum perueniret: an ab his, ad quos bona Seij peruenerunt, militia Sticho comparari debet: & si placeat deberi, vtrùm statim militia comparanda sit, in eo tempore, quo Seius annum vicesimumquintum expleturus fuisset, si superuixisset. respondit, cùm placeat

a vsque ad pubertatē alimenta alicui relicta, pueris ad 18. puellis ad 14. annū præstabātur.
b *v. l. 12. Cod. de sacros. Eccles.*
c Pubertas plena fauore alimentorum in masculo 18. in fœmina 14. ann.
d *v. l. 34. ǰ. de regulis.*
e solitū facere dicimus, quod vltima vice facit. vox *solitus* etiam in vna vice significationē suā ostendit.
f *l. 6. in fin. C. ne de statu defunct.*
g Aqua legari potest, *vt hîc*: Imò alimentorum legato continetur. *l. 1. s. eod.*
h *l. 1. s. eod.*
i Aquam qui legat, aquæ pretiū legat. *vt hîc.* Imò ipsa specie debetur. *l. 8. §. si cui non munus. s. de transact.*
k Aquam qui legat, non seruitutem legat, sed debitum personale.
l seu domino. *l. 1. s. com. prædiorum.*
m Imo, ius hauriendi, non personę sed prędij. *l. 1. §. 1. l. 20. in fi. s. de seruit. rustic.*
n *l. 38. l. 39. s. de seruitutib. vrban.*
o inutiliter legabitur.
p pomum decerpendi, cœnandi, spatiandi. *l. 8. s. de seruit.* aucupandi *l. 16. s. de seruit. rustic.*
q vide quę scripsi *ad l. vlt. C. de seruit. & Festum.*
r Executrix testamenti fœmina esse potest. vide Pekium *c. 20. de testamen. coniugum.*
f *de quibus v. l. 17. s. de vsuris.*
t *l. 5. §. 1. s. de legat. 2.*
u hoc relatiuum, suum antecedens limitat, & tempore, & quantitate. *Bartolus.*
x Hoc relatiuū limitat suū antecedens, non alia *Bart.*
y *l. 19. in fi. ǰ. eo.*
z *adde l. 2. in fi. l. 10. s. eod.* Legata relicta ab herede, debentur ab herede heredis *Bart.* non tātū libertates.
a Fideicōmisso relicto, libertas datur manumissis per fideicommissum, & libertorum libertis *l. 2. s. eod.* sed & iis qui manumissi testamento *v. Paul. 4. sent. 1. §. 16.*
b ¶ Libertorū heredis appellatione, libertus liberti continetur, quē testator vt suū agnouit.
c Testatoris voluntas probari potest & declarari ex alia scriptura eiusdem testatoris: puta epistolis eius *vt hîc*. de quo vide plura apud Manticam *12. de coniecturis. 16. nu. 19.*
d voluntas defuncti ex eius scriptura probatur. *l. 15. in fin. s. eod. l. 34. s. de negotijs.*
e Medicinam exercebant etiā liberti. *l. 25. §. 1. l. 26. ǰ. de operis libertorum. l. 41. §. 6. ǰ. de fideicom. libert.* vt & serui. *dixi ad l. 1. §. 5. C. de communi seruo manumisso.*
f *de quibus v. l. 17. sup. de vsuris.*
g Clausula generalis non refertur ad ea de quibus specialiter non est cautum *Duar.*
h *l. 20. ǰ. eodem.* Imò debetur. *l. Titia. §. qui Marco sup. de an. legat.* Hic legatum, quia alimentorum est, iterari non potest: ibi potest.
i societas omnium bonorum haberi potest cum vxore *facit l. 1. supra de ritu.* Imò omnis cōtractus præter donationē potest cum eadē iniri: dixi *ad l. 31. §. 3. sup. de donat. inter virum.*
k Appellatione suorū libertorum, intelligūtur etiā communes *l. 74. sup. de leg. 3.*
l *l. 5. in fin. sup. de leg. 1.*
m Templi custodiam seruis interdum testatores legabant: custodiæ: *vt hîc.* curæ: *vt ǰ. eodem. adde l. 35. ǰ. de liberali causa.*
n *l. 113. §. 1. sup. de leg. 1.*
o Potest relinqui tēplo quod non est, sed esse potest *Bar.* vide quæ scripsi *ad l. 5. §. 2. Cod. de necessarijs seruis hæredib. instit.*
p Serui, licèt sint incapaces, tamen in causa alimentorū admittuntur. *Bart.*
q *l. 100. supr. de legat. 1. l. 23. in fi. sup. de seruit. vrb.*
r Codicillis generalibus verbis conceptis, non minuuntur relicta in testamento facta. *vt hîc*: sed nec ea quæ relicta in testamento ad pias causas. *vide Tiraquell. 19. priuilegio piæ causæ.*
f *l. 19. ǰ. eod.*
t Alimēta debita non soluta, possunt peti tā præterita quàm futura. *Bart.*
u *l. 10. §. 1. s. eod.*
x *adde & vide l. 10. ǰ. de manum. testam.*

comparandam, non [a] ante deberi [b] quàm id tempus cessisset.

3 ¶ Postumis heredibus institutis, & patre, & matre,& substitutione facta, actores manumisit, & peculia eis legauit, & annua:& certis libertis suis legata:& aliis exteris plura. deinde post testamentum factum nata filia codicillis ita cauit: *si quid testamento, quod ante* [c] *hoc tempus feci, legaui cui,dari volui:peto ab his,vti tertiam partem Petinæ,filiæ meæ reddant.* secundis autem tabulis facta pupillari substitutione, impuberibus libertis, quibus à parentibus libertates dedit,eò ampliùs alterum tãtum, quantum in nummo,præter cibaria & vestiaria, dari voluit. quæsitum est, cùm superuixisset filia testamento aperto & codicillis, postea autem decesserit, & fideicommissum datum ei de restituenda parte tertia ad heredes suos transmiserat, an etiam cibariorum & vestiariorum tertiæ partes ei per fideicommissum datæ esse videantur. respondit, non [d] videri.

¶ Idem quæsiit, an eorum, quæ codicillis per fideicommissum relicta sunt,tertiæ partes ad filiam pertinere deberent.respondit,non deberi. Idem quæsiit,an alterum tantum à substitutione legatum, deducta tertia parte quantitatis legatorum testamento datorum, computari debeat:vt duæ partes quantitatis debeantur, præter codicillos, quibus tertiam partem || codicillis || legatorum ad filiam suam pertinere voluit.respondit, integrum [e] ex tabulis substitutionis deberi.

4 ¶ Cibaria & vestiaria per fideicommissum dederat,& ita adiecerat: *quos libertos meos, vbi corpus meum positum fuerit, ibi* [f] *eos morari iubeo, vt per absentiam filiarum mearum ad sarcofagum* [g] *meum memoriam meam quotannis celebrent.* quæsitum est,vni ex libertis, qui à die mortis neque ad heredes accesserit, neque ad sepulchrum morari voluerit, an alimenta præstanda sint.respondit,non præstanda[h].

De cibarijs & alijs quæ testator præstabat.

19. *Idem*||libro vicesimosecundo Digestorum.||

TEstamento ita cautum fuit: *Libertis meis cibaria, quæq; alia præstabam, ab heredibus meis præstari volo.* vnus ex libertis, ex voluntate [i] patroni, negotij sui gratia, quadriennio ante diem mortis abfuit. ex hac causa cibaria, quæ antè acceperat,mortis tempore non accepit. cui tamen liberto eodem testamento patronus, sicut & aliis, quos viuus manumiserat,legatum quinque dederat.quæsitum est,an isti quoque cibaria, & reliqua, quæ ceteris libertis legata sunt,debeantur.respondit,cur [k] non?

De legato speciali & generali. 1. De contubernali & liberis. 2. De relicto à legatario. 3. De conditione implenda.

20. *Idem*||libro tertio Responsorum.||

S*Tichus nutricis meæ nepos, liber esto. cui decem aureos annuos dari volo.* qui deinde,interpositis nominibus,eidem Sticho [l] contubernalem [m] eius, & liberos legauit:iísque quæ viuus præstabat. deinde alio capite libertis omnibus,quæ viuus præstabat,dari iussit.quæro,an Stichus,præter suum legatum, & alimenta percipere possit. respondit, secundùm ea,quæ proponerentur,non posse.

1 ¶ Item *cum alimenta libertis vtriusque sexus reliquerit à republica, & ex prædijs, quæ ei legauit, dari voluisset*: quæro, Sticho contubernali & liberis vtrùm ab herede instituto, an à republica diaria & vestiaria,quæ viuus dabat, præstari deberent. respondit, posse benigna [n] voluntatis interpretatione dici,iis quoque à republica præstanda.

2 ¶ Titia vsumfructum fundi legauit Mæuio, eiúsque fidei commisit, *vt ex reditu fundi præstaret Pamphilæ & Sticho annuos centenos nummos, quood viuent* [o] quæro an, mortuo Mæuio, heres alimenta debeat. respondit, nihil proponi,cur debeat præstari ab herede Titiæ. sed ne ab herede legatarij: nisi id testator manifestè probetur voluisse, etiam finito [p] vsufructu præstari:si modò id,quod ex vsufructu receptum esset,ei rei præstandæ sufficeret.

3 ¶ Mater filio herede instituto, per fideicommissum libertatem Pamphilo seruo dedit. eidem cibariorum nomine legauit quinos aureos: & vestiarij, in singulos annos,quinquagenos,si cum filio eius moretur. quæro, filio defuncto [q] an alimenta debeantur.respondit, si conditioni paruisset,deberi & post mortem.

De diarijs vel cibarijs.

a Imò,antè *l.62.in fin.j.ad Trebell.*

b & ita tempus certæ ætatis conditionem non facit *v.d.l.13.* Imò facit. *l.si ita scriptum.j. de manumissis testamento.* An hîc certum fuit testatorem diei adiectione, conditionẽ adiecisse, vt vult Iacobus Aretinus? An hîc tempus adiicitur onerato: ibi honorato.

c Deminutio legatorum relictorum in testamento, non pertinet ad legata,nec ad alimenta relicta supra, in codicillis vel in tabulis pupillaribus. *Bart.*

d Imò videtur: & hæc clausula refertur ad omnia relicta. *l.talis scriptura. supra de legat.1.* hic specialis est fauor alimentorum.

e Imò non integrum, sed ea quæ sunt relicta in codicillis. *d.l.talis.* ibi simpliciter adiecit quæ legauit:hic legauit quæ in codicillis.

f nota genus legati: *adde l.71. §.2.j.de condit.& demonst.*

g *de quo l.37.s. de religiosis. l.6. sup. de sepulchro violato C.Theod.* dicitur autem ἐκ τῦ σάρκα φάγειν, fiebátque huiusmodi sepulchrum ex lapide fissili, corpora celerrimè cõsumente, qui in Troade pluribus locis nascebatur *vide 16. Isid.4.*

h Causa dubitandi erat,quod huiusmodi legatum est species seruitutis. *d.l.71.* Dicendũ est hoc locum non habere in alio quàm in libertis. *Bart.*

i Absens propter negotia testatoris, vt præsens debet alimenta percipere. *Bart.*

k *l.15. in fi.l.18. s.eod.*

l & idem Sticho, &c. *Ant. August.3.emend.2.*

m qui sint cõtubernales *vide apud Ant. Aug. 3.emendat.2. adde l.41. § 2. s. de leg.3. l.41. §.15.s. de fideicomm.libert.*

n Qua in re consistit benigna ea interpretatio? An quod olim non poterat à legatario legari vt putat Accursius? An quòd contubernali & libertis non reliquit libertatem expressè,& tamen ij continentur appellatione libertorũ. vt vult Iacobus de Areito?

o quoad viueret *Hal. adde l.19.s.de annuis.*

21. *Vlpianus*||libro 2.Fideicommissorum.||

DIariis [r], || vel cibariis|| relictis: neque habitationem, neque vestiarium, neque calciarium deberi palam est: quoniam [s] de cibo tantum testator sensit.

De quantitate non adscripta. 1. Si is qui debet alimenta vineas alimentario reliquerit,vt habeat vnde se pascat.

22. *Valens*||libro 1.Fideicommissorum.||

CVm alimenta per fideicommissum relicta sunt,non [t] adiecta quantitate:ante omnia inspiciendum est,quę defunctus solitus fuerat ei præstare: deinde, quid ceteris eiusdem ordinis reliquerit. si neutrum apparuerit: tum [u] ex facultatibus [x] defuncti, & caritate eius, cui fideicommissum datum erit,modus statui debebit.

1 ¶ Qui fratris sui libertis alimenta debebat [y], is testamento vineas cum hac adiectione reliquerat: *Vt habeant, vnde se pascant.* si pro alimentis vineas reliquisset:non aliter eis ex fideicommissi causa eas præstari debere, quam si testamenti obligatione heredes liberassent. aut: si id omissum fuisset, & postea ex testamento agerent: doli mali exceptione tutum heredem futurum. scilicèt si non minùs valent vineę,quàm alimentorum æstimatio.illam autem adiectionem, *Vt habeant,vnde se pascant.* magis ad causam prælegandi, quàm ad vsumfructum constituendum pertinere.

De aliquo educando,De alimentorum appellatione.

23. *Paulus*||lib.4.ad Neratium.||

ROgatus es, *vt quendam educes* [z]: ad victum necessaria ei præstare cogendus es. *Paulus*: Cur plenius est alimentorum legatum: vbi dictum est,& vestiarium. & habitationem contineri?immo ambo exæquanda sunt.

DE AVRO, ARGENTO, mundo [a], ornamentis, vnguentis, veste,vel vestimentis,& statuis legatis.

Tit. II.

De legato generali & speciali. 1. De pondere.

1. *Pomponius*||lib.6.ad Sabinum.||

SI alij vestimenta,alij [b] vestis muliebris separatim legata sit: detractis muliebribus, & ei adsignatis, cui specialiter legata sunt: reliquum alteri debetur. Idem est: cum alteri mundus muliebris, alteri argentum omne legatum esset de argento,quod in mundo esset. Item si duæ statuæ marmoreæ [c] tibi,& deinde omne marmor legatum esset: præter duas,nulla statua marmorea legata est tibi.Idem,vrbanis seruis tibi legatis,si mihi dispensator legatus sit.

1 ¶ Cui certum pondus [d] argenti dare heres iussus sit, ei pecuniam numeratam dando iure ipse liberatur, si in ea pecunia eadem æstimatio fuerit. quod ita verum est, si non certum genus [e] argenti legatum sit.

De vxoris causa paratis & diuortio.

2. *Africanus*||lib.2. [f] Quæstionum.||

QVi tibi mandauerat, vt ornamenta in vsum vxoris suæ emeres,eidem vxori (vti adsolet[g]) legauit,quæ eius causa parata erunt. tu deinde post [h] mortem mandatoris, ignorans eum decessisse, emisti. non debebuntur mulieri: quoniam ea verba [i] ad mortis tempus referuntur. At si, viuente testatore, muliere autem mortua, emeris: non ineleganter dicetur, inefficax [k] hoc legatum esse. quando non possit verè dici, eius causa paratum videri,quæ prius decessit. Eadẽ dicẽda erunt:& si viuat quidem mulier, sed diuerterit: & quæratur, an post empta ei debeantur: quasi non videantur vxoris causa parata.

p Cum finitur legatum,finitur quoque onus ei adiectum,nisi aliud voluntate testatoris appareat. *Bart.*

q *l.13.§.1.s.eod.l.20.s.de annuis.l.1.C.de legat.*

r ¶ Diaria, quotidianus victus. alio intellectu hæc vox significat erogatiões annonarum, sportulas & salaria: *de quib.v.Nouel.57.* militibus dabantur. Cicero *8.ad Atticum 22.* Cæsar *3. de bello ciuili.*

s Imò, quia de cibo testatur, semper habitatio & vestiariũ debentur: Victus enim verbum ea omnia comprehendit. *l.vlt.j.eod. l.43.l.44.j.de verb.sign.*

t *l.14. s. de annuis.*

u Si alimenta simpliciter legantur, debentur arbitrio boni viri, inspectis his circumstantiis.

x An hoc innuitur, bona defuncti vendi oportere,vt alimenta præstentur,si fructus nõ sufficiunt. Proprietas vendi non debet: sed ex quantitate facultatum, alimenta præstari. *l.Imperator.j. ad Trebell.*

y Si debitor relinquit aliquid animo cõpensandi, legatarius id petere non poterit,nisi hæredem liberet:quo omisso, doli mali exceptione repellitur.

z Idem est,grauare hæredem vt aliquem educet,& ab eo alimẽta relinquere.

a κοσμιῶν. hoc vno verbo Græci hîc videntur comprehendere & mundum & ornamẽtum. *44. Eclog.15.l.8.l.13.l.25.§.10.l.30.l.32.§.6. l.39 j.eod.*

b Vestis muliebris,vestimenti: argentum muliebre, mundi muliebris: statuæ marmoreę, marmoris: dispensator, vrbanorum seruorũ appellatione cõtinetur. Legato earum specierum,generis legato derogatur.

c *l.100. §.1. s.de leg.3.*

d Qui debet pondus argenti in genere, liberatur æstimationis solutione.

e vel species. *l.9.j.eod.*

f *v.Cuiac.2. ad Afric.*

g ita maritus vulgò vxori legat. *l.45. s.de leg.3.*

h Ius caducũ innuit. *v.l.vnic. Cod.de caducis.*

i i. particula *Erunt,l.2 j.de reg. Catoniana.*

k v.in hunc locum Cuiacium *ibi. & 19.obs.17. in pr.*

a *l.49.§.pen.ſ.de leg.3.* b fortè tyrum: quæ purpura conchiliisque fuit nobilissima. *Cuiac.10.obs.17.* c Tyrias sc. *Cuiac.ibid.* d de Phuphidio aut Fufidio. *vide Cuiac.1. obs.9.* Eius fit etiam mentio in *l.29.j.de reb.autho.* e *l.2.ſ.eod.*

ui ad *l.4.Cod.de arbitr.* t *l.1.in fi.ſ.eod.* u certum genus argenti *l.16.ſ.eod.* x *l.35.infra eodem.*
y ¶ Nostrum id propriè esse dicitur, quod omni ex parte nostrũ est: cuius nulla pars est alij communis.
z non igitur vxoris causa paratur, quod ipsius & absentis causa paratur, *Bart.*

3. *Celsus*||lib.19.Digestorum.||

VXori legauit, quæ eius causa parata sunt: & ante mortem diuortit [a]. non deberi, quia adempta videantur, Proculus ait. nimirum facti quæstio est. nam potest, nec repudiatæ adimere voluisse.

De lanis purpureis.

4. *Paulus*||lib.54.ad Edictum.||

CVm quidam libertum suum in Asiam [b] misisset ad purpuras [c] emendas, & testamento vxori suæ lanam purpuream legasset: pertinere ad eam, si quam purpuram viuo eo libertus emisset, Seruius respondit.

De testatricis causa paratis.

5. *Africanus*||lib.2.Quæstionum.||

APud Phuphidium [d] quæstionum libro secundo ita scriptum est: Si mulier mandauerit tibi: vt sibi vniones, vsus sui causa, emeres: si tu post mortem eius, cum putares eam viuere, emeris: Atilicinus negat esse legatos ei, cui mulier ita legauerit: *Ornamenta, quæ* [e] *mea causa parata sunt, erúntve.* non enim eius causa videri parata esse, quæ, iam mortua eâ, empta fuerint.

De solutione vel mutatione rei relictæ. 2. *De porticu & imaginibus.*

6. *Marcellus*||lib.singulari Responsorum.||

SEia ab herede Publio Mæuio ita legauit: *Antoniæ Tertullæ do lego auri pondo tot, & vnionẽ cum hyacinthis.* postea vnionem soluit [f], neque [g] vllum mortis tempore inter ornamenta sua vnionem reliquit. quæro: an heres, ex causa fideicommissi, æstimationem rei, quæ in hereditate nõ est, præstare debeat. Marcellus respondit, non debere.

1 ¶ Item quæro si probari possit, Seiam vniones & hyacinthos quosdam in aliam speciem ornamenti, quod postea pretiosius fecit additis alijs gẽmis & margaritis, conuertisse: an hos vniones vel hyacinthos petere possit, & heres compellatur ornamento posteriori eximere, & præstare. Marcellus respondit, petere non posse. * nam quid fieri potest, vt legatum vel fideicommissum durare existimetur: cum id, quod testamento dabatur, in sua specie [h] non permãserit? nam quodammodo extinctum sit. vt interim omittam, quòd etiam dissolutione ac permutatione tali voluntas quoque videatur mutata.

LVcius Titius testamento ita scripsit: *Heredem meum volo, fideique eius cõmitto, vt in patriam* [i] *meam faciat porticum publicam: in qua poni volo imagines* [k] *argenteas, itẽ marmoreas.* quæro, an legatum valeat. Marcellus respondit, valere: & operis, ceterorúmque, quę ibi testator poni voluerit, legatum ad patriam pertinere. intelligi enim||potuit,|| aliquod ciuitati accedere ornamentum.

De verbo meum.

7. *Paulus*||lib.8.ad Plautium.||

SI ita esset legatum: *Vestem meam, argentum meum damnas esto dare:* id legatum videtur, quod [l] testamẽti [m] tempore fuisset. quia præsens tempus semper intelligeretur [r], si aliud comprehensum non esset. nam cùm dicit, *Vestem meam, argentum meum:* hac [n] demonstratione *meum* [o] præsens, non futurum [p] tempus ostendit. Idem est, & si quis ita legauerit, *seruos meos.*

De legato vestem, mundum, ornamentáque muliebria.

8. *Idem* lib.9.ad Plautium.

PLautius: Mulier ita legauit: *Quisquis mihi heres erit, Titiæ veste||meam,||* [q] *mundum, ornamentáque muliebria damnas esto dare.* Cassius ait: si non appareret, quid sensisset: omnẽ [r] vestem secundum verba testamenti legatam videri. *Paulus:* Idem Iauolenus scribit. quia verisimile est, (inquit) testatricem tãtum ornamentorum vniuersitati derogasse, quibus significationem muliebrium accommodasset. accedere eo: quòd illa demonstratio *muliebria* neq; vesti, neque mũdo applicari, salua ratione recti [f] sermonis, potest.

De pondere.

9. *Modestinus* ||lib.9.Regularum.||

CVm certum auri vel argenti pondus legatum est: si non [t] species [u] designata sit: non materia, sed pretiũ [x] præsentis temporis præstari debet.

f Rei legatæ à suo principali separatio, legatum extinguit. Ne alioqui putes cũ Accursio, vnionẽ solutũ esse legatario. solutionem vnionis hoc loco ita accipimus, vt de linea demptus fuerit ac detractus: eóque sensu accipitur. *in l.25.§.11.j.eod.* nisi solutum vnionẽ velis interpretari, aceto liquefactũ: quod & fieri vi aceti potest. *8. Vitru. 3. 23. Plin.1. & 9.c.5. Macrob. 3. saturnal. 7. 9. Va.er. 1. Sueton. in Caligula: 2. Brisson. select.10.* quod etsi factu facile, hic tamẽ minus cõuenire suspicio est,
g *v. l. 106.j. de verb.signif.*
*
h nam mutata forma, propè interimitur rei substantia. *l.9.§.3. supra ad exhibend.*
i *al.* patria mea.
k *l.38.in fi.j.eod. l.7.vers.ad autho ritatẽ scribentis. ſ.de annuis.*
l Meũ & Tuũ futura non continet, sed præsentia tantum, *vt hîc.* vnde notant, collatis priuilegiis vnius Academiæ, alteri, ea priuilegia quæ in præsenti tunc fuerũt cõcessa intelligi, nõ futura. vt post Guillelmũ Cuneum notat Corsetus *singulari meus. v. Beroiũ, quæstione 20.*
m Imò, ea vestis debetur, quæ, die legari cedente, testatoris est. *l. 28.ſ. de instructo.* vide decisionẽ Capellæ Tholosanæ, *decis.190.*
n Negat tamẽ Molinæus. *1. consuetud.glos.5.nu.17.* fieri restitutionem ad tempus testamenti, vi huius particulæ, *meum:* sed ex vi & natura dispositionis, quę est præsentis temporis.
o *adde l.19.j.de reb. dub. adde l.5.in fi.ſ. de leg.1. Roland. à Valle 4.cons.39.*
p Imò, & eam significat quam in vsus suos habuit. *l.25.§.6.j.eo.*
q hãc particulam, *meã* expungit. *Cui.10.obs.17*
r *l.23.j.eod.*
f Recti sermonis ratio seruanda. *v. Cui.17.obs.16.* & quæ nota-

De vxoris causa paratis. De falsa demonstratione.

10. *Pomponius*||lib.5.ad Quintum Mucium.||

QVintus Mucius ait: Si paterfamilias vxori vas, aut vestimentum, aut quippiam aliud ita legauit, *Quod eius causa emptum paratúmve esset:* id videtur legasse, quod [y] magis illius, quam communis vsus causa, paratũ esset. *Pomponius:* Sed hoc verum est: nõ solum si ipsius viri & vxoris, ||communis [z] vsus:|| sed etiam si liberorum eius, aut alterius alicuius, communis vsus fuerit. id enim videtur demõstrasse, quod proprio vsui vxoris comparatum sit. Sed quod Quintus Mucius demõstrat, vas, aut vestimentum, aut quid aliud: efficit, vt falsa sint, quæ subiecimus. multũ enim interest, generaliter, an specialiter legentur hæc. nã si generaliter (veluti ita, *Quæ vxoris causa comparata sunt*) vera est illius definitio. si verò ita scriptum fuerit, *Vestem illam purpuram,* vt certa demonstraret: licèt adiectum sit, *Quæ eius causa empta paratáve essent:* licèt neque empta, neque parata, neq; in vsum ei data sunt: legatum omnimodo valet. quia * certo [a] corpore legato, demonstratio [b] falsa posita non [c] peremit legatum. veluti si ita sit scriptum: *Stichum quem ex vẽditione Titij emi.* nam si neque emit, aut ex alia venditione emit: legatum nihilo minus valet. Plane si ita legatum fuerit: *Vas* [d] aut *vestimenta:*||aut||*quæ vxoris causa parata sunt:* tunc æquè erit vera Quinti Mucij sententia. quo casu sciendum est: etiam si alienæ res hæ fuerint, quas putauit [e] testator suas esse: heredem teneri, vt eas det.

De auro, gemmis, margaritis, quæ in eo auro sunt.

11. *Proculus*||lib.5.Epistolarum.||

SI quis legauerit aurum, gemmas, margaritas, quæ [f] in eo auro essent. etiam id aurum, cui neque gemmæ, neque margaritæ inessent, legasse videtur.

De imagine.

12. *Papinianus* ||libro decimoseptimo Quæstionum.||

SI imaginem legatam heres [g] derasit, & tabulam soluit: potest dici, actionem ex testamento durare. quia legatum imaginis, non tabulæ [h] fuit.

De carrucha cum mulis. De veste.

13. *Scæuola*||lib.15.Digestorum.||

VXori quis legauit his verbis: *Mundum muliebrem omnem, ornamenta, & quidquid viuus dedi, donaui, eius causa* [i] *comparaui, confeci: id omne dari volo.* quęsitum est, an carrucha dormitoria [k] cum mulis [l], cùm semper vxor vsa sit, ei debeatur. respõdit, si eius vsus causâ habita esset, deberi [m]. Idem quæsijt, an ex eadem clausula vestis, quam ancillis, vel lecticarijs [n] eiusdem vxoris suæ comparauerat, vel fecerat, præstanda esset. respondit, præstandam [o].

De statua.

14. *Pomponius*||lib.5.ad Sabinum.||

SI statuam legauero, & postea ex alia statua brachium [p] ei adiecero [q]: omnimono statua à legatario vindicari potest.

De proprietate vsufructu fideicommisso.

15. *Scæuola*||lib.15.Digestorum.||

SPecies auri & argenti Seiæ legauit, & ab ea petit in [r] hæc verba: *A te Seia peto, vt, quidquid tibi specialiter in auro, argento, legaui, id, cùm morieris, reddas, restituas illi & illi vernis* [f] *meis. Quarum rerum vsusfructus, dum viues, tibi sufficiet.* quæsitum est, an vsusfructus auri & argenti solus legatariæ debeatur. respondit, verbis, quæ proponerentur [t], proprietatem [u] legatam adito onere fideicommissi.

De *verbo seruare.*

16. *Idem*||lib.18.Digestorum.||

FIliam in potestate patris manentem mater scripsit heredem, eiq; patrem Mæuium substituit, & ita scripsit: *Quisquis mihi heres erit, fidei eius committo, vti ornamenta mea omnia, aurum, argentum, vestimenta, quibus ego vsa sum, ne veneant, & filiæ meæ reseruentur* [x]. quęsitum est: cùm, filia recusante, pater ex substitutione heres si extitisset, & intestato decessisset: filia autẽ bonis eius abstinuerat: an fideicommissum petere possit. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, videri patris vtiliter fideicommissum. *Claudius:* Quoniam verbo seruandi, quod scriptum est, videri in id tempus [y] dilatum fideicommissum, quo sui iuris futurus esset is, cui dabatur.

De *his, quæ alij rei iuncta sunt.*

17. *Vlpianus*||lib.21.ad Sabinum.||

SI gemma ex anulo legetur, vel aliæ materiæ iunctæ, vel emblemata [z]: rectè legantur, & separantur, & præstanda sunt.

*
a de incerto. *v. l. 85. supra de legat.3.*
b *v.l.33.infra de condit. & demonst.*
c Cur nõ peremit? sufficit certum corpus designatum esse, licet impropriis verbis demonstretur.
d Cuiacius ita legit, vasa aut vestimenta, quę vxoris, &c. *10. obs.17.*
e *l. 10. Cod. de legatis.*
f Huiusmodi relatiuum restringit antecedens ad quod refertur *Bart.*
g *adde l.84.§.4. l.108. §. 11. ſ. de legat.1.*
h derasæ scil. aliud est imago, aliud tabula rudis.
i *l. 47. ſ. de legat.3.*
k de carruchę legato. *v. Paul. 3. sentent.6. §.91.*
l hinc mulæ carruchariæ. *l. 38.§.8.ſ. de adilitio.*
m Cur debetur? legauit *quidquid viuus donauit.*
n *l.65. §.1. ſ.de legat. 1.*
o Cur prę̃stãda? legauit quidquid eius causa comparauit.
p *adde l. 23. §. 2. ſ. de rei vindic.*
q Additũ formæ primæ, legatum non minuit. *Bart.*
r *vide Cuiac.15. obseru.4.*
f libertis sc. nõ seruis. seruus enim inutiliter legatur. de vernis. *v. Cuiac.10. obs.17.*
t *l.39.ſ.de vsufruct.legat. v.l.38. §.1. ſ. de legat.3. v. Cuiac. 10. obseru.39.*
u Imò, vsumfructum cum legatum sit restituendum post mortem. *l.12.supra de vsufruct. ear.rer.* Imò neque vsumfructum, neq; proprietatem. *l.25. supra de vsufruct. legato.*
x *l. vlt. §. pennul. supra de legat.2.*
y Potest legari, filio, si legatum in tempus existentiæ sui iuris confertur. *Bart.*
z Emblemata dicũtur, ea quæ rei alicuius ornatus causa, adiiciuntur *l.19.§.5.§.6.l.32.§.1. infra eodem. l. 7. §. 2. supra ad exhibendum: Paul. 3. sentent. 6. §.89. l. 3. §. 1. supra de tritico.*

a ídque iure antiquo, quo viri & vxores inter se decimam tantum, matrimonij nomine capere possunt. *Vlp.15.*
b hoc non fuit contra ius antiquum, quoniam testamento additur onus fideicommissi. *l.42.§.de legat.2.l.28.§.de legat.3.adde l.vlt.§.de vsufru.leg.v. Cuiac.10.obs.17.*
c Et ita recedimus à verborum proprietate, vt saluum sit legatum.

De eo quod testator quasi domino iussit reddi. 2. De speciebus in hereditate inuentis, vel non.

18. *Scæuola* ||lib.22. Digestorum.||

QVi vxori suæ legauerat bonorum suorũ decimam[a], & mancipia, & species argenti, quas expresserat[b] eidem anulos & vestem reddi ab heredibus petit, quasi propria vxoris fuissent. quæsitum est, si vxoris non fuerint, an præstari ex causa legati deberent. respondit, legandi animo dedisse ea videri: nisi[c] cõtrarium ab herede approbetur.

1 ¶ Idem testator fideicommisit vxoris, vt, quidquid ad eam ex testamento eius peruenisset, alumno comuni restitueret. quęsitum est, an etiam eas res, quas proprias vxoris suæ fuisse testator sciat, eiq; reddi præcepit, alumno præstare debeat. respondit: si propriæ fuissent, non debere: si legato adquirerentur, debere.

2 ¶ Mulier testamento, & postea codicillis multas species vestis, argenti, quas vel ipsa se confecisse, vel habere significauit, specialiter per fideicommissum reliquit. quęsitum est, an non aliæ legatarijs cederent, quàm quæ in hereditate inuentæ essent. respondit, eas cedere, quæ inuentæ[d] essent.

De auro, vel argento. 1. De pondere. 4. De vasculis. 5. De argento. De vestimentis. 6. De auro. 8. De argento. 9. Facto. 10. De vasis. 11. De argento infecto facto, celato. 12. Escario. 13. Quid cui cedat. 17. De gemmis lapillis. 18. margaritis. 19. murrhinis, vasis. 20. De auro. De gemmis. quid cui cedat.

19. *Vlpianus* ||libro vigesimo ad Sabinum.||

CVm aurum vel argentum legatum est: quidquid auri argentíque relictum sit, legato continetur: siue factum[e], siue infectum. pecuniam autem signatam placet eo legato non contineri. 1 ¶ Proinde si certum[f] pondus auri sit legatum, vel argenti: magis quantitas legata videtur: nec ex vasis tanget[g]. 2 ¶ Sed si argenti facti pondo centum sint legata: ex facto argento debebitur legatũ. Vnde est quæsitum apud Celsum, an & vascula possit separare, & scripsit, vascula non[h] separaturum, licèt ei optio fuerit relicta. 3 ¶ Idem Celsus libro nonodecimo quęstionum quærit, si centum pondo argenti fuerint relicta, an replumbari debeant, vt sic appendantur. & Proculus, & Celsus aiunt, exempto plumbo appendi debere. nam & emptoribus replumbatæ[i] adsignantur, & in rationes argenti pondus sic defertur. quæ sententia habet rationem.

4 ¶ Planè si cui vascula argentea, vtputa lances quadratæ sint legatæ: etiam plumbum[k] quo continentur[l], eum sequetur. 5 ¶ Simili modo quæritur, si cui argentum legetur, an emblemata[m] aurea, quæ in eo sunt, eum sequantur. & Pomponius libro quinto ex Sabino distinguit multùm interesse. certum pondus ei argenti facti legetur, an verò argentum factum. si pondus, non cõtineri. si argentum factum, contineri: quoniam argento cedit, quod ad speciem argenti iunctum est. Quemadmodum claui[n] aurei & purpuræ[o] pars sunt vestimentorum. Idem Pomponius libris epistolarum.

ETsi non sunt claui[p] vestimentis consuti: tamen veste legata contineri. 6 ¶ Idem Celsus libro nonodecimo digestorum, commentariorum septimo scribit, auro legato ea; quæ inaurata[q] sunt, non deberi: nec aurea emblemata[r] quæ in absidibus[s] argenteis sint. 7 ¶ An autem auri appellatione anuli[t] aurei contineantur, quæritur. & Quintus Saturninus libro decimo ad edictũ scribit, contineri. 8 ¶ Lectum[u] planè argenteum, vel[x] si qua

d *v.l.26.§.1.§.de leg.1.*
e *l.78.§.4.§.de leg.3.Paul.3.sent.6.§.88.*
f *dixi ad l.35.§.1.Cod.de donat.*
g Imò tanget. Nam argento legato vasa continentur. *l.19.in fi.j.eod.* Aliud est certum pondus legare, aliud argentum.
h solebant enim veteres paria vasorũ, aut bina pariũ aut plura, plumbo colligare. *vide Cuiac.12.obs.38.*
i replumbata. *Cuiac.ibid.*
k id est, nodus plumbeus iure accessionis eis cedet. *vide Cui. ibid.*
l *l.10.j.de precario.*
m *v.l.17.§.eod. Paul.3.sent.6.§.89.*
n *v.Cui.12.obs.39.*
o Claui ex purpura fiebant. *Cicero 2. de legib. Festus in Reciniũ.*
p *l.23.§.1.in fi.j.eod.*
q Auro legato, neque inaurata neq; aurea emblemata debentur.
r *l.32.§.1.j.eod.*
s absides sunt lances rotundæ escariæ: sunt etiam tabulæ.
t auri appellatione anuli etiã aurei continentur.
u Lectum argenteum hic vsurpatur in neutro genere.
x Argenti appellatione non continetur lectus argenteus, supellex argentea, iunctura argentea, candelabra, lucernæ, sigilla, imagines, speculum argenteum.
y ¶ alias continebitur. *l.2.in fi.§.de supellectili.*
z μελλων κόσμω. *44.Ecl.1. Paul.3.sent.6.§.91.*
a *v.l.25.§.10.j.c.*
b Cur id dictum? Nempe quòd luxuriosis mulieribus, specula fuere interdum, totis paria corporibus auro argentóque cælata, denique gemmis adornata: quorum vnum ex his pluris fœminæ constitit, quàm antiquarum dos fuit, illa quæ publicè dabatur imperatorum pauperum filiabus. An tu existimas ex auro nitidum filias Scipionis habuisse speculum, cùm illis dos fuisset æs graue. Nõ fecisset illis senatus dotem, si habuissent. *Seneca 1. Naturalium vlt.*
c *l.32.§.1.j.eod.* Parapsis, & acetabulum idem. illud Græcum, hoc Latinum vocabulum est. Hesychio ὀξυβάφιον est, & τρυβλίον. Apsis, est vas in quo ponitur esca: Parapsis quod illi accedit acetabulum. *v.Cuiac.10.obs.17.*
d trullas *vulgat.* & malè.
e *l.32.§.5.j.eod.adde l.100.§.3.§.de legat.3.*
f Vasa eo fini parata, vt aliquid in se recipiant.
g *v.Paul.3.sent.6.§.86.*
h Vasorum alia edendi bibendíve: alia sustinendi causa: alia, vt quid in iis reponatur.
i vasa in quibus promulsis vel condimentum ponitur. *vide Turneb. 28. obseruatione 23.*
k nauaria, niuaria, niualia. *v.l.21.j.eod.*
l *l.27.§.4.j.eodem.*
m Infectum argentum, rudis materia argenti.
n Cœptum fabricari argentum, facti argenti appellatione, continetur: vt & factum, nondum tamen cælatum.
o Cœptum cælari argentum, cælato argento continetur.
p Cælatum quid, vide Festum An cæsa. hinc cælatura. *l.13. supra de condict. furtiua.*

q Escario argento legato, continetur omne argentum quod ad esum & potum pertinet: vt & aquiminarium.
r *l.32.§.3.j.eod.* hæc verba *ad esum & potum*, adultera esse notat Cuiacius: legẽdum esse, item ad esum & potum. *10.obs.17.* s *v.l.21.in fi. infra eodem: vide l.3.§.de supellectile: adde Cui.10.obseruat.17.* t Escarium argentum à cocinatorio seu coquinatorio distinguitur. Escaria vasa sũt in quibus quę ad escã parantur seu offeruntur: quæ nobis sunt in ministerio, dũ edimus & potamus: Cocinatoria vero in quibus coquimus, vt sunt cacabi, miliaria, sartagines.

alia supellex argentea fuit, argenti appellatione non continetur, si numero argenti habita non[y] est. Vt in iunctura[z] argentea scio me dixisse, quod non in argentario paterfamilias reponebat. Sed nec candelabra, nec lucernæ argenteæ, vel sigilla, quæ in domo reposita sunt, vel imagines argenteæ, argenti appellatione continebuntur. nec speculum[a] ||vel|| parieti adfixum, vel etiam quod mulier mundi causa habuit. si[b] modò nõ in argenti numero habita sunt. 9 ¶ Argento facto legato, Quintus Mucius ait, vasa argentea contineri. veluti parapsidas[c] acetabula, tryllas[d], pelues, & his similia, non tamen, quæ supellectilis sunt. 10 ¶ Sed cui vasa[e] sint legata: non solùm ea cõtinentur, quæ[f] aliquid in se recipiant[g] edendi[h] bibendíq; causa paratum, sed & quæ aliquid sustineant. & ideo scutellas, vel promulsidaria[i] contineri. Repositoria quoq; continebuntur. nam vasorum appellatio generalis est. dicimus vasa vinaria, & naualia[k]. 11 ¶ Infecti[l] autem argenti appellatio rudem[m] materiam continet, id est, non factã. Quid ergo, si cœptum[n] sit argẽtum fabricari, nondum perfectum? vtrùm facti, an infecti appellatione contineatur, dubitari potest. sed puto magis facti. Certè si iã erat factum, sed celabatur: facti appellatione continebitur. An & celati continebitur, quod celari cœpit[o]? & puto contineri, si cui fortè celatum[p] sit argentum legatum.

12 ¶ Si cui escarium[q] argentum legatum sit: id solum debebitur, quod ad epulandum in ministerio habuit, ||id est, ad esum & potum[r].|| Vnde de aquiminario[s] dubitatum est. & puto contineri. nam & hoc propter escam paratur. Certè[t] si caccabos[u] argenteos habebat, vel miliarium[x] argenteũ, vel sartaginem, vel aliud vas ad coquendum: dubitari poterit, an escario contineatur. & hæc magis cocinatorij[y] instrumenti sunt. 13 ¶ Perueniamus & ad gemmas inclusas[z] argẽto, auróque. & ait Sabinus, auro argentóve cedere. ei enim cedit, cuius maior[a] est species. quod rectè expressum. semper enim cùm quęrimus, quid cui cedat: illud spectamus, quid cuius rei ornandæ causâ adhibetur: vt accessio[b] cedat principali. cedent igitur gemmæ fialis vel lancibus, inclusæ auro argentóve.

14 ¶ Sed & in coronis mensarum gemmæ coronis cedent: & hæ, mensis. 15 ¶ In margaritis quoque & auro idem est. nam, si margaritæ auri ornandi gratiâ adhibitæ sunt, auro cedunt. si contrà, aurum margaritis cedet.

16 ¶ Idem & in gemmis anulis inclusis. 17 ¶ Gemmæ autem sunt perlucidæ materiæ. quas (vt refert Sabinus libris ad Vitelliũ) Seruius ||à|| lapillis eo distinguebat: quòd gemmę essent perlucidę materiæ, veluti smaragdi[c], chrysolithi[d], amethusti[e]: lapilli autem cõtrariæ[f] superioribus naturæ, vt obsiani[g], vementani[h]. 18 ¶ Margaritas autem nec gemmis nec lapillis contineri, satis cõstitisse[i], ibidem Sabinus ait. quia concha[k] apud rubrum[l] mare & crescit, & coalescit. 19 ¶ Murrina[m] autẽ vasa in gemmis nõ esse[n], Cassius scribit. 20 ¶ Auro legato, vasa aurea continẽtur[o]: & gemmis, gemmea ||vasa.|| secundũ hęc: siue gemmæ sint in aureis vasis, siue in argenteis: auro, argentóve cedent. quoniam hoc[p] spectamus, quæ res cuius rei ordinandę[q] causa fuerit adhibita, nõ quæ sit pretiosior.

20. *Paulus* ||libro tertio ad Sabinum.||

SI, vt habiliter gemmæ geri possint, inclusæ auro fuerint: tum aurum gemmis decimus cedere[r].

De argento proprio. 1. De vnguentis. 2. De aquiminario.

21. *Pomponius* ||libro sexto ad Sabinum.||

IN argento potorio[s] vtrùm id dumtaxat sit, in quo bibi possit: an etiam id, quod ad præparationem bibendi

u cacabus est in quo pulmẽtarium coquitur.
x non vas ad milium coquẽdum: sed aënum, in quo aqua ad potandum calefit. *vide l.38. in fin. suprà de actio. empti. vide Cuiac. 2. obs. 6.* Glossis Θέρμοψ.
y coquinarij. *Hal. vide l. penult.§.de penu.*
z *Paul. 3. sent. 6.§.88.*
a Minus cedit maiori.
b Accessio cedit principali. *l. 20.l.29.j.eod.§.26. Instit. de rer. diuis. l. 23.§. 5. supra de rei vindicatione.*
c *vide 16. Isidor. 7. de viridiorib. gemmis.*
d sunt quædã gemmarum genera ex specie metallorũ vel lapidum cognominata, *Chrysophus*, aurum tantum videtur esse. *Chrysolitus*, auro similis est, cũ marini coloris similitudine, hũc Aethyopia gignit, *Chrysolectus*, simile auro, sed in colorẽ electri vergens matutino tantum aspectu iucũdus, rapacissimus igniũ, & si iuxta fuerit, citissimè ardescens. *Chrysolampis* ex auro & igne vocata. Aurea est n. die & nocte ignea. *Lammochrysus* arenis auro intermixtis, nunc bractearũ, nunc pulueris habet quadratulos. gignitur in Perside *Leocrysus* colore aureo interueniẽte cãdida vena. Molecrysus quod veluti per aurum sincere, hic hæc gemma transluceat. *Chrysocolla* gignitur in India vbi formicæ eruunt aurum. Est auro similis & habet naturã magnetis, nisi quod aurũ augere traditur. *16. Isid. 14. de aureis.*
e Inter purpureas gammas principatũ Ametistus Indicus tenet. *Isid.16.c.9.* vbi inter purpureas gemmas refertur, ab eodẽ quoque Saphirus, Hyacinthus, Hyacynthizon, Ametiltezon, Chelidonea, Cyanea, Roditis.
f Imò non sunt contrariæ naturæ: est enim obsidianus (qui hîc obsianus) in genere vitri, nigerrimi coloris, aliquãdo & trãslucidi, in speculis parietũ, pro imagine, vmbras reddens. ex quo multi gemmas & imagines faciunt. *36.Plin.27.in fi.*
g *al.* obsidiani. *vt §. dixi.* dicitur tamen *Isidoro 16. c.15.* obsianus.
h *Fortè* Veientani. *Isid.16.c.11* de nigris: Veientana, inquit, Italica gemma est, à Veientibus reperta nigra facie, albis intermicantibus notis.
i Iurisconsultis sc. nam alij auctores refragantur.
k quia margarita conchæ pars est, potiùs quàm gemmæ aut lapilli: vel cõchæ partus, vt voluit *Plin. v. Cui.10.obs.18.*
l inde Hieronymo, rubri maris grana. *Tertull. in lib. de resurrectione* rubentis maris grana, & Martiali Erythræi lapilli & gemmæ Erythræis erutæ vadis dicuntur. *v. Cui. ibid.*
m *de quibus v.l.3.§.4.§.de supellect.*
n quia nec crystallina continentur, perinde ac vitrea & fragilia. *Plin.33.* Murrina & crystallina ex eadem tellure effodimus, quibus pretiũ fecit: ipsa fragilitas. Hoc argumentũ opum, hæc vera luxuria existimata est habere, quòd possit totũ perire. *v. Cui.10.obs.18.* adde *Senecã epist.124.*
o Imò non continentur. *l.19.in fi.j.eod.*
p *v.l.29.in fi.j.eod.*
q *al.* ornandæ.
r Imò non cedunt. *l.32.j.eod.*
s *l.36.in fin.j.eod. Paul.3.sent.6.§.90.*

compa-

a colum niuarium.*Hal.*vas ad colandum vinum. *Alciat.8.parerg.8.* de colo niuario *vide Martialem 12.epigramma.*111.de ſacco niuario.114.de lagena niuaria.116.*ad-de* 117.118. b *l.25.in fi.j.eod.*
c glaucina, crinina Rhodina è myrrha.*Hal.*
d *Fortè* Cyprina, à flore Cypri.4.*Iſidor.12.* e Coſtum.*v.l.vlt.§.7.j. de publicanis.*

comparatum eſt, veluti colum niuarium [a], & vrceoli: dubitari poteſt. ſed propius eſt, vt hæc quoque inſint.

1 ¶ Vnguentis legatis, non tantùm ea legata videntur quibus vnguimur voluptatis cauſâ. ſed & valetudinis [b], qualia ſunt, commagena, glaucina [c], crina [d], roſa, mura, colum [e], nardum purum [f]. hoc quidem, etiam quo elegantiores ſint & mundiores, vnguntur feminæ.

2 ¶ Sed de aquiminario [g] Caſſius ait, conſultum ſe reſpondiſſe, cùm alteri argẽtum potorium, alteri eſcarium legatum eſſet: eſcario cedere.

De veſtibus & veſtimentis.

22. *Vlpianus* libro vigeſimoſecundo ad Sabinum.

VEſtimentum id eſt, quod detextum eſt, etſi deſectum non ſit: ||id eſt, ſi ſit cõſummatum.|| Quod in tela eſt, nondum|| pertextum vel|| detextum: contextum appellatur. Quiſquis igitur veſtem legauerit: neque ſtamen, neq; ſubtemen [h] legato continebitur.

23. *Idem* ||libro quadrageſimoquarto ad Sabinum.||

VEſtis [i], an veſtimenta legentur: nihil refert.

1 ¶ Veſtimentorum ſunt omnia lanea, lineáque, vel ſerica, vel bombucina [k], quæ induendi [l], præcingendi [m], amiciendi [n], inſternendi [o], inijciendi [p], incubandíve [q] cauſâ parata ſunt: & quæ his acceſſionis vice cedunt [r]. quæ ſunt inſitæ [ſ] picturæ [t], clauíque [u], qui veſtibus inſuuntur.

2 ¶ Veſtimẽta omnia aut virilia ſunt, aut puerilia, aut muliebria, aut communia, aut familiarica [x]. ¶ Virilia [y] ſunt, quæ ipſius patrisfamiliæ cauſâ parata ſunt: veluti togæ, tunicæ, palliola, veſtimenta ſtragula, amfitapa [z] ||&|| ſaga, reliquaque ſimilia. ¶ Puerilia ſunt, quæ ad nullum alium vſum pertinent, niſi puerilem. veluti togæ prætextæ, aliculæ [a] chlamydes, pallia, quæ filijs noſtris comparamus. ¶ Muliebria ſunt, quæ matrisfamiliæ cauſâ ſunt comparata, quibus vir non facilè vti poteſt ſine vituperatione: veluti ſtolæ [b], pallia [c], tunicæ [d], capitia [e], zonæ, mitræ [f], quæ magis capitis tegendi, quàm ornandi cauſâ, ſunt comparata, plagulæ [g], penulæ [h]. ¶ Communia ſunt, quibus promiſcuè [i] vtitur mulier cum viro. veluti ſi || eiuſmodi|| penula [k], palliúmve eſt, & reliqua huiuſmodi, quibus ſine reprehenſione vel vir vel vxor vtatur. ¶ Familiarica ſunt quæ ad familiam veſtiẽdam parata ſunt: ſicuti ſaga [l] tunicæ [m], penulæ [n], lintea, veſtimẽta ſtragula, & conſimilia.

3 ¶ Veſtis etiam ex pellibus conſtabit.

24. *Paulus*||lib. vndecimo ad Sabinum.||

CVm & tunicas, & ſtragula pellicia nonnulli habeant.

f nardinum purum. *Hal.* Nardinum purum, nardũ purum. nardus piſtica dicitur in Euangelio. quam & *Marcellus lib. de medicamẽtis*, & Theophilactus vocat ἄδολον καὶ μετὰ πίστεως κατασκευασθεῖσαν. & gloſſæ veteres nardum piſticam, balſamum ſine impoſtura. *vide Cuiac.8.ad Afr.fol.164.* de nardo. *ad e l. vlt. §.7.j. de publicanis.*
g *l.19.§.12.s.eo. l.3.s.de ſupellect.*
h *vide l.70.§.2.s.de leg.3.*
i *l.8.l.22.s.eod. l.27.j.eod.Paul.3.ſent.6.§.79.*
k bombycina. *Hal.*
l vt tunicæ, capitia.
m vt zonæ, ſemizonæ, ſemicinctia, quæ veſtes præcinctoriæ à D. Auguſtino: & περιζώματα, *vide Cui.10.obſ.18.*
n vt pallia, quæ Tertullianus ait operire ſolutim, id eſt, vno circumiectu. operiendi dixit *Paulus 4. ſent. 6. §. 79.* & Varro amictũ, circumiectum. *v.Cui.10.obſ.17.*
o vt veſtes ſtratoriæ, aut ſtragulæ, veluti amphitapa, pſilotapa pallia, periſtromata. *l.45.j. de verb. ſignific.*
p vt tapeta, quibus mẽſæ teguntur. *l.25. §. 3.j.e.* inſternuntur ſubtus, iniiciuntur ſupra: vtimur tamen vtroq; promiſcuè. *l.45.j de verb ſig.* q vt culcitra, toralia. r cedunt inſitæ, pilsturæ. *vt teſt. Cuiac.12.obſeruat.24.* adde quæ ſcripſi ad *Nouellam Leonis 80.*
ſ Inſtitæ *Petr.Pithæus apud Cuc.10.obſ.17.* Inſtitæ, ſunt ſegmenta & limbi aſſuti veſtibus. An interdicto vſu purpuræ, ſegmenta purpurea interdicta videantur. *vide Cuiac.12.obſ.24.*
t & varietates colorum *Forcatul.Cupidinum 20.numero 9.*
u *l.19.§.1.s.eod.* Hinc Clauata, veſtimenta clauis intertexta, aut calciamenta clauis confixa. *Feſtus.*
x *hic: & j.eod.in fin.* Eo ſenſu familiarica dicuntur, quo Varroni & Vitruuio ſellæ familiaricæ. *vide Cuiac.ibid.*
y *Paul.3.ſent.6.§.80.*
z ἀμφιτάπης, χιτὼν ἑκατέρωθεν ἔχων μάλλους. *Heſichius* ſtragulę vtrinque villoſæ: villoſa ſunt Turcarum tapetia, at non vtrinque. *v.Turneb.28.aduerſ.20.*
a i. togæ breues. *vide Cuiac.10.obſ.17.* Malè Haloander legit, alicubi: alij legunt, caligulæ. b nec enim ſtola numeratur inter veſtes viriles: etiam ſi ea vel Caligula vel Heliogabalus vtantur: vt merito στολὴν ἀπάνθρωπον Tatianus dixit *in oratione πρὸς Ἕλληνας. Cuiac.ad 3.Paul.6.§.8.* videntur tamen ſtola vſi interdum maſculi. Ennius Telepho. *apud Noniũ.c.14.* Cedo & caueo veſtitus ſquallida ſeptus ſtola. Idẽ *eadem.* Regnum reliquit ſeptus medici ſtola. Quo loco notat etiam Nonius ſtolam veteribus non honeſtam veſtem ſolum, ſed etiam omnẽ quæ corpus tegeret. Stola etiam vtebantur matronæ. *Feſtus matronalibus.*
c pallæ. Petrus Faber. *1.ſemeſtrium 15.* Eſt enim palla honeſtæ mulieris veſtimentum, tunicę pallium. *Nonius c.14.* dictam pallã quòd forum & palam: vt intuſium quòd intus Varro ſcribit. *4.de lingua.*
d Varro de vita populi Romani. *4.apud Nonium. c.14.* Hæc tria quoque coniungit. Tunicas, neque capitia, neque Zonas.
e Capitia pectoris ſunt ornamenta quòd pectus capiant Varroni *4. de lingua.* non capitis vt putat Nonius *cap.14.numero 37.* vbi capitia, *capitula* appellari quoque ait. vt & Iſidoro *19.c.31.* Cappa appellatur à forma Capitali Varroni. *4. de lingua.* quod ſacerdotulæ in capite ſolent habere.
f Mitræ veſti adnumerantur, ſi tegendi capitis cauſa eis mulieres vti cœperint *vt hîc:* ſin venuſtatis ornamentis. *l.25.§.10.l.26.j.eod. Iſidoro 19.c.31.* mitra pileum Phrygium, quale eſt ornamentum capitis deuotarum fœminarum. eſt & ex lana redimicula quibus mitra alligatur, Rigula, mitra virginalis capitis.
g dicitur à plaga. Plaga Varroni eſt chlamys. *Nonio.8.c. 14.* plaga grande linteum, tegmen, quod nũc torale vel lecticariam ſindonem dicimus, quarũ diminutiuum plagulæ. h Atqui paulò poſt penulam recenſet inter virilia veſtimenta.
i *vide Fornier.1.ſelect.1.* k *vide Fabrum d.l.*
l ſagum eſt & veſtimentũ militare. Cicero 1. epiſtolarum ad Cæſarem deſcendi ad forum togatus, cum reliqui conſulares ſagati vellent deſcendere. Siſenna hiſtoriar.3. ſenatus auctoritate ſagaria nunc, & apud *Noni.cap.14.* dicitur ſagus. *Varro virgula diuina*, Cum neq; aptam mollis humeris fibulam ſagus ferret. m Tunica veſtimentum ſine manicis. *Nom.c.14.* n Penula veſtis ſupra tunicã. *Noni. c.14.* o ¶ indumẽta ſunt ſtrictius compacta ex illis craſſiorib. quo ex genere petaſi & καυνάκαι & galbinæ, vel molliora alia quædã, quæ ex lanis xylinis, caprinis, ouilibus conficiuntur: huiuſmodi ſunt thoracomachi. *Cui. 5.obſ.11.*

10. *De ornamento, vel mundo muliebri.*

25. *Vlpianus*||libro quadrageſimoquarto ad Sabinum.||

ARgumento ſunt etiam nationes quædam, veluti Sarmatarum, quæ pellibus teguntur.

1 ¶ Ariſto etiã coactilia [o] veſti cedere ait, & tegimenta [p] ſubſelliorum [q] huic legato cedere.

2 ¶ Vittæ [r] margaritarum, item fibulæ ornamentorum magis, quàm veſtis ſunt.

3 ¶ Tapeta veſti cedunt: quæ aut ſterni, aut inijci ſolent. Sed ſtragulas, & babylonica [ſ] quæ equis inſterni ſolent, non puto veſtis eſſe.

4 ¶ Faſciæ crurales, peduléſque [t], & impilia [u] veſtis loco ſunt: quia partem corporis veſtiunt. Alia [x] cauſa eſt odorum [y]: quia vſum calciamentorum præſtant.

5 ¶ Ceruicalia [z] quoque veſtis nomine continentur.

6 ¶ Si quis addiderit *veſtem ſuam*: apparet, de [a] ea eum ſenſiſſe, quam ipſe in vſus ſuos habuit. 7 ¶ Culcitæ [b] etiam veſtis erunt. 8 ¶ Item pelles caprinæ & agninę veſtis erunt. 9 ¶ Muliebri veſte legata: & [c] infantilẽ contineri, & puellarum, & virginũ [d], Pomponius libro viceſimoſecundo ad Sabinum rectè ſcribit. mulieres [e] enim omnes dici, quæcumque ſexus fœminini ſunt. 10 ¶ Ornamenta muliebria ſunt quibus mulier ornatur: veluti inaures [f], armillæ [g], viriolæ [h] anuli, præter ſignatorios [i], & omnia, quæ ad aliam rem nullam parantur, niſi corporis ornãdi cauſa: quo ex numero etiã hęc ſunt, aurũ, gemmę, lapilli: quia aliam nullã in ſe vtilitatem habent. ¶ Mundus [k] mulieris eſt, quo [l] mulier mundior fit. Continentur eo ſpecula [m], matulæ [n], vnguenta, vaſa vnguẽtaria, & ſi qua ſimilia dici poſſint: veluti [o] lauatio, ||riſcus [p].|| ¶ Ornamentorum hæc. vittæ [q], mitræ [r], ſemimitræ, calautica [ſ], acus [t] cum margarita, quam mulieres habere ſolent, reticula, crocuſantia [u]. Sicut & mulier poteſt eſſe munda, non [x] tamen ornata: vt ſolet cõtingere in his, quæ ſe emundauerint lotæ in balneo, neq; ſe ornauerint, & cõtrà eſt aliqua ex ſomno ſtatim ornata, non tamen commundata.

11 ¶ Margaritæ: ſi nõ ſoluta [y] ſunt: vel qui alij lapides, ſi quidem exemptiles ſint: dicẽdum eſt, ornamentorũ loco haberi. Sed etſi in hoc ſint reſoluti vt cõponantur; ornamentorum loco ſunt. Quòd ſi adhuc ſint rudes lapilli, vel margaritæ, vel gemmæ: ornamentorum loco non erunt: niſi alia mens fuit teſtantis, qui hæc quoque, quę ad ornamenta parauerat, ornamentorum loco & appellatione comprehendi voluit. 12 ¶ Vnguenta, quibus valetudinis [z] cauſa vnguimur, mundo non continentur.

De veſte & ornamentis.

26. *Paulus*||lib. vndecimo ad Sabinum.||

QVamuis [a] quædam ex veſte magis ornatus gratia, quam quo corpus tegãt, cõparentur: tamen, quòd eo nomine ſint reperta, potius [b] habenda eſſe veſtis numero,

p tegmenti.
q quæ & ſolaria. *v.Cui.10.obſ.17.*
r *v.Petrũ Fabr. 1.ſemeſt.16.*
ſ Babulonicũ gloſſis ψιλὴ πολύμιτος. & alibi: βαβυλωνικοῦ δέρματος εἶδος, Beuentanũ. *Plin.8.c.48.* Colores diuerſos picturæ intexere Babylon maxime celebrauit, & nomen impoſuit. *Ibidẽ* Metellus Scipio tricliniaria Babylonica ſeſtertium octingentis millibus væniſſe iã tunc, poſuit in criminibus Capitonis: quę Neroni principi quadragies ſeſtertio nuper ſtetere.
t de impilibus & pedulis. *vide Cuiac.5.obſ.11.in fi.* πέδιλα *Feſtus.* Pedules ſunt faſciæ pedũ, aut calceamẽtorũ. *Cui.10.obſ.17.* Alij pedules, ἐνώπια.
u impilia, *& ita à quibuſdã legitur apud Plin. 19.c.2.* nõ mapalia πόδια. Theophraſtus 8. περὶ φυτῶν, πόδια.
x *legendum videtur.* Nec alia eſt cauſa odonum. Nam cur odones nõ ſint veſtimẽtorum numero, cùm vſum calciamẽtorum præſtent?
y Vdonum *Holoand.* ſunt autem lanei calcei. In donatione Conſtantini σανδάλια λευκὰ διὰ ὀθονίων. vetus interpres habet, vdonibus. *Cui.10.obſ.17.* ſed Turnebus vdones legit, & interpretatur calceamenta ex hircinis pellibus contexta *1.aduerſar.13.* Cotta, Vndones legit. & Vndones cilicios interpretatur ab vndis dictos quaſi cymatites & vndulatos, ineptiſſimè, mea ſententia. z Ceruical gloſſis ὑπαυχένιον. a ſuum ac cuiuſque eſt, quod in vſus ſuos habeat. b Culcitræ. *Hal.* c Mulieris appellatione continentur etiam infantes, puellæ & virgines ſexus fœminini. d *vide quæ ſcripſi ad l.81.§.1.s.de legat.3. l.13.j.de verb.ſign.* e *l.81.§.1.s.de leg.3.*
f ἐνώπια.
g Armillæ & viriolæ ornamenta ſunt manuum, quæ ψέλια, χλάνια, περιχείρια. *vide Cuiac.10.obſ.17.in fi.vide l.14.s.de contrah.empt.* vnde dicta armilla vide apud Feſtũ.
h Gloſſis ψέλιον viriola armilla. ψέλιον ἀνδρὸς brachionarium. i *v.Paul.3.ſent.6. §.84.v.l.74.j.de verb. ſignif.*
k *vide Paul.3.ſentent.6.§.83.*
l Mundus muliebris dictus à munditia *Varro 4.de lingua.*
m *l.19.§.8.s.eod.* Nouit etiam ſpeculum argẽteum Plinius. & diſpoſitio cœnæ Cypriani. *v.Cuiac.10.obſ.17.* In mundo etiam collocat *Varro 4.de lingua.* n ἀρύταινα. *v.Cuiac.10.obſ.17.* o Veluti alabaſtriſcus ornamentorum, &c, *Turneb.28.obſ.23.* Quid tamen ſi *rica* legatur. Nam *Varro 4.de lingua*, Ricam refert in mundum muliebrem, vt & diſcerniculum pecten, ſpeculum, reticulum, calamiſtros, & mitram palliola, interpretatur capitis Feſtus.
p in veteri contractu emptionis legit Cuiacius, ſupellectilem & cum ea baſem, cofinum, riſcum. Riſcus κίβωτος μεγάλη. Hieronymus *in Ezechielem* riſco, loculis omnem ſupellectilem tribuunt. *v.Cuiac.8.obſ.1.* q de vittis. *vide Turneb.29.aduerſ. 4.* anademata. *l.26.j.eod.* r *l.23.§.2.s.eod.* ſ calantica, *Hal.* idem quod mitra. inde decalauticare. i, calauticam detrahere. *v.Cuiac.10.obſ.17.in fi.* Gloſſis cacautica, εἶδος ζώνης. t Acus qua ſarcinatrix vel etiam ornatrix vtitur, *Feſtus: dixi ad l.65.§.3.s.de legat.3.* diſcerniculum vocari videtur à *Varrone 4.de lingua.* Eſt enim diſcerniculum quo diſcernitur capillus: vt calamiſtri, quibus calefactis in cinere capillus ornatur. qui ea miniſtrabat, à cinere cinerarius eſt appellatus. u crocohiphanta. *Hal.* ornamenta capitis villoſa, quæ ſub reticulis contexta per eorũ plagulas apparent *Hotomanus*, ſed Turnebus 28. *aduerſ.23.* ornamẽta ſine vllo ſtamine contexta interpretatur. crocyphatium dicitur quòd διὰ κρόκης ὑφαίνεται. x mundæ & ornatæ mulieris differẽtia. *v. 12. Columell.3.* Ferrandus *1.Explicationum 35.* ornamentum & veſtem mundi ſeu κόσμου appellatione contineri probare nititur, ex *Liuio 32.34.Polyb.1.* Gellio, Nonio, Varrone, Feſto, *Cicer.1.de diuinat. Iuſtino 20.* Artemidoro *lib. 2.* Galeno περὶ διαγνώσεως Polluce 5. Platone *in Alcibiade*: ab Halicarnaſſeo ornatum à veſte ſeparari *Halicarnaſſ.2.* adde Cottam *memoralib. in voce vndones.* y De ſolutis margaritis dixi. *ad l.6.s.eod.* z *l.25.§.1.j.eod.*
a *vide Petrum Fabrum.1.ſemeſt.16.in prin.* b Principale attendi debet, non ſecundarium. Gloſſis *peticulum*, γύργατος καὶ κροκύφαντος.

a id eſt, redimicula *vt Pollux 7. cap. 22. Heſichius. vide Cuiac. 10. obſeru. 17. in fin.* Gloſſis rediminculat, ἀναλύει δέσματα, pro Redimicula, ἀναδέσματα quæ & Catella, *Feſto in Redimiculum*. eſt autē ab ἀναδέω, vnde Etymologicus & Phauorinus στεφανώματα appellat. *Lucretius 4.* fiunt anademata mitræ, ſed quid *Alciatus 2. Prætermiſſorum: & Cotta in voce Vndones* legunt ἀναδέσματα: fieri enim ἀναδεσμῆς mentionem apud *Suidā. adde Ferrandum. c. explicat. 36.*

quâm ornamentorum. Similiter ornamentorum eſſe conſtat, quibus vti mulieres venuſtatis & ornatus cauſa cœperunt. neque referre, ſi quædam eorum alium quoque vſum præbeant, ſicuti mitræ, & anademata [a]. quamuis enim corpus tegant, tamen ornamentorum, non veſtis eſſe.

De argento. 2. Suo. 3. De argento & auro facto. 4. De omni auro. De auro facto vel infecto. De auro vel argento ſignato. 5. De argento. 6. Facto.

27. *Vlpianus* ||libro quadrageſimoquarto ad Sabinum.||

QVintus Mucius libro ſecūdo iuris ciuilis ita definit, argentum factum [b] vas argenteum videri eſſe.

1 ¶ An, cui argentum omne legatum eſt, ei nummi quoque legati eſſe videantur, quæritur. & ego puto, non[c] contineri. non facilè enim quiſquam argenti numero nummos computat. Item argento facto legato, puto, niſi euidenter contra ſenſiſſe teſtatorem appareat, nummos non contineri.

2 ¶ Argento omni legato: *quod ſuum*[d] eſſet: ſine dubio non debetur id, quod in credito [e] eſſet. hoc ideo, quia[f] nō[g] videtur ſuum eſſe, quod vindicari non poſſit.

3 ¶ Cui aurum, vel argentum factum, legatum eſt: ſi fractum aut colliſum ſit: non continetur. Seruius enim exiſtimat, aurum vel argentum factum id videri, quo commodè vti poſſumus, argentum autem fractum & colliſum non incidere in eam definitionem, ſed infecto contineri.

4 ¶ Cui legatum eſt aurum omne: quod ſuum eſſe[h] cùm moreretur, vindicare potuit: ſuum eſſe. Sed ſi qua diſtributio eius rei facta eſt: tunc intereſt, quomodo ſit legatum. Si factum aurum [i] legatum eſt: omne ad eum pertinet, cui legatum eſt, ex quo auro aliquid eſt effectum: ſiue id ſuæ, ſiue alterius vſionis [k] cauſa paratum eſſet: veluti vaſa aurea, emblemata, ſigna, aurum muliebre, & cetera, quæ his rebus ſunt ſimilia. Sed ſi infectum legatum eſt: quod eius ita factū eſt, vt eo, ||quod|| ad rem [l] comparatum eſt, non poſſis vti ſine refectione, quodque ab eo [m] patrefamilias infecti numero fuerat: id videtur legatum eſſe. Si autem aurum vel argentum ſignatum legatum eſt: id paterfamilias videtur teſtamento legaſſe, quod eius aliqua forma eſt expreſſum: veluti quæ Philippi [n] ſunt, itémque nomiſmata, & ſimilia.

5 ¶ Argento legato, nō puto, ventris cauſa habita ſcafia[o] contineri: quia argenti numero non habentur.

6 ¶ Argentum factum rectè quis ita definierit, quod[p] neque in maſſa, neque in lamna [q], neque in ſignato, neque in ſupellectili [r], neque in mundo [ſ], neque in ornamentis inſit.

De teſtatoris cauſa parato.

28. *Alphenus* ||*Varus* libro ſeptimo Digeſtorum.||

CVm in teſtamento alicui argentum, *quod vſus ſui cauſa paratum eſſet*, legaretur: itémque veſtis, aut ſupellex: quæſitum eſt, quid cuiúſque vſus cauſa videretur paratum eſſe: vtrúmne id argentum: quod victus ſui cauſa paratum paterfamilias ad quotidianum vſum paraſſet: an & ſi eas menſas argenteas, & eius generis argentum haberet, quo ipſe non temerè[t] vteretur, ſed commodare ad ludos, & ad ceteras apparationes ſoleret. & magis placet, quod victus ſui cauſa paratum eſt, tantùm contineri.

De auro & argento facto. 1. De principali & acceſſorio.

29. *Florentinus* ||libro vndecimo Inſtitutionum.||

b *l. 19. §. 9. ſupra eod.*
c *adde l. 19. ſupra eod. l. 78. §. 4. ſupra de legat. 3.* Aliud putat *Cicero in Topicis in loco à genere.*
d Pronominibus poſſeſſiuis iūctis cum ſubſtantiuo alterius generis (puta cum auro, tritico) dominiū ſignificari notat *Socinus regula 96.*
e *l. 34. infra eodem.*
f ſuum nemo id poſſit dicere, quod vindicare non poſſit. Igitur à vindicatione, ad proprietaté aſcendimus. *adde l. 239. ǯ. de verborum ſignificat.*
g *vide quæ notaui ad l. 1. ſupra de rebus creditis.*
h quod ſuum eſſet *Hal.*
i Aurum factum rectè definitur, omne ex quo ſpecies cies aliqua effecta eſt. Infectum, quòd ita factum eſt, vt eo (cuius id rei cauſa comparaueris) non poſſis vti ſine refectione noua. Rudis auri materia eſt, aurum infectum. *vide Cui. 10. obſeru. 18.*
k hoc verbo vtitur Iuriſconſultus. *l. 60. §. 2. ſupra de legat. 3. Cato de re ruſtica: & Gellius 4. cap. 2. vide Anton. Augu. 2. cap. 2.*
l vt eo ad rem ad quam comparatum eſt *Hal.*
m ſuperius enim dixit, eius omne aurum fieri, quòd tunc paterfamilias, cum moreretur, habuit. *vide Cuiac. 10. obſeruat. 18.*
n Qui & Philippei. Sunt aurei nūmi à Philippo rege ita nominati. huius nummi frequés apud Plautum fit mentio. *Hor. 1. Epiſtol.* Philippi regale numiſma.
o Scaphia vaſa, ad purgandam aluum. ne alioqui putes cum Accurſio, genus cinguli. Scaphiū etiam ſignificat vas potorium *Plaut. in Perſa: Cicero 6. in Verrem*: ſed & vas quo horas deſignabant, imò & vas ad ignem: & inſtrumētum medicum, & ruſticum: quin etiam pars corporis vicina fœmoribus: ſed & tonſuræ honeſtioris. *Iuuenal. ſatyr. 6. Martialis: Ferrandus 1. Explicationum 37.*
p Argentum factum eſt, quod neque in maſſa, vel lamna, vel in ſignato, vel in ſupellectili, vel in mundo, vel ornamentis.
q lamina. *Hal*
r *l. 7. ſupra de ſupellectile.*
ſ *l. 25. §. 10. ſupra eod.*
t non ſolus. *l. 203. ǯ. de verb. ſignif.*
u ¶ *l. 32. infra eod.*
x *l. 19. §. 13. ǯ. eod.*

y dic idem eſſe de particula *Ve. l. 14. ſupra de iniuſto. adde l. 53. infra de verborum ſignificat.*
z *Vide Romanum ſingulari 548. ver. 549.*
a hinc colligere poſſumus, Rem minorem apud Latinos interdum intelligi, quæ mediæ ſit magnitudinis. Eodem ſenſu, minorem libertatem dici, quæ eſt inter iuſtam & dedititiam: & minorem capitis deminutionem, minorem ordinem. *vide Cuiac. 10. obſ. 35. in fin.*

SI quando alterius generis materia auro argentóve iniecta ſit: ſi factum aurum, vel argentum legetur, & id quod iniectum [u] eſt debetur.

1 ¶ Vtra autem vtrius materiæ ſit acceſſio [x], viſu atque vſu rei, conſuetudinis patrisfamilias æſtimandum eſt.

De verbo, Seu.

30. *Paulus* ||libro ſingulari de adſignatione libertorum.||

SI quis ita legauerit: *vxori meæ mundum, ornamēta, ſeu*[y] *quæ eius cauſa paraui, do lego*: placet, omnia deberi. Sicuti cùm ita legatur: *Titio vina, quæ in vrbe habeo, ſeu*[z] *in portu, do lego*, ||omnia deberi.|| Hoc enim verbum *ſeu*, ampliandi legati gratia poſitum eſt.

De verbo, minor.

31. *Labeo* ||lib. 2. Poſteriorum Iauoleno Epitomatorum.||

QVi lancem maximam, minorem, minimam relinquebat: ita legauerat. *Lancem minorem illi lego.* mediæ[a] magnitudinis videri legatam lancem reſponſum eſt, ſi non appareret, quam lancem ex his paterfamilias demonſtrare voluiſſet.

De argento facto. 1. De auro facto. 2. De argento potorio vel eſcario. 4 De verbo meum. 5. De argento & electro. 6. De verbo generali & ſpeciali. 7. De mundo muliebri. 8. Si teſtator detraxerit de re legata.

32. *Paulus* ||lib. 2. ad Vitellium.||

PEdiculis [b] argenteis adiuncta ſigilla ænea, ceteráque omnia, quæ ad eandem ſimilitudinē redigi poſſunt, argento facto cedunt.

1 ¶ Auro facto adnumerantur gemmæ anulis incluſæ: quippe anulorum ſunt. Cymbia [c] argentea cruſtis aureis illigata: margaritæ: quæ ita ornamentis muliebribus contextæ ſunt, vt in his aſpectus auri potentior ſit: auro facto adnumerantur [d]. Aurea emblemata: quæ in||lapidibus[e],|| abſidibus [f] argenteis eſſent, & replumbari poſſent: deberi. Gallus ait [g] ſed Labeo improbat. Tubero autem, quod teſtator auri numero habuiſſet, legatum deberi ait. alioquin [h] aurata [i], & incluſa vaſa alterius materiæ, auri numero non habenda.

2 ¶ Argento potorio vel eſcario legato: in his, quæ dubium eſt, cuius generis ſint: conſuetudinem patrisfamilias ſpectandam: non etiam in his, quæ certum eſt eius generis||non|| eſſe.

3 ¶ Quidam primipilaris vxori ſuæ argentum eſcarium [k] legauerat. quæſitum eſt: cum paterfamilias in argento ſuo vaſa habuerit: quibus & potabat [l], & edebat: an legato hæc quoque vaſa continerentur. Scæuola reſpondit, contineri.

4 ¶ Idem: cùm quæreretur de tali legato: *hoc amplius filia mea dulciſſima è medio ſumito, tibíque habeto ornamentum omne meum muliebre cū*[m] *auro, & ſi qua alia muliebria apparuerint*: cum teſtatrix negotiatrix fuerit: an non ſolum argentum, quod in domo vel intra horreum[n] vſib. eius fuit, legato cedit: ſed etiam quod in baſilica [o] fuit muliebre: reſpondit, ſi teſtatrix habuit proprium argentum[p] ad vſum ſuum paratum, non [q] videri id legatum, quod negotiandi cauſa venale proponi ſoleret: niſi de eo quoq; ſenſiſſe, is qui petat, probet.

5 ¶ Neratius Proculum refert ita reſpondiſſe: vaſis electrinis [r] legatis: nihil intereſſe, quantum ea vaſa, de quibus quæritur, argenti aut electri habebant. Sed vtrum argentum electro, an electrum argento cedat: id ex aſpectu vaſorum faciliùs intelligi poſſe. quod ſi in obſcuro ſit: inſpiciendum eſt, in vtro numero ea vaſa is, qui teſtamentum fecit, habuerit.

6. ¶ Labeo teſtamento ſuo Neratiæ vxori ſuæ nominatim legauit: *veſtem, mundum muliebrem omnem, ornamentáque muliebria omnia, lanam, linum, purpuram, verſicolaria fa-*

b pédiculis vel pendiclis. gloſſa ἀρπεδόνας interpretatur *Leunclaius.*
c pocula ad modum cymbæ facta: *Feſtus 20. Iſidor. 5.*
d Imò nō adnumerantur. *l. 20. ǯ. eod.*
e hanc vocem *lapidibus*, delendam eſſe ait *Cuiac. 6. obſer. 31. in fin.*
f *l. 19. §. 6. ſupra eod.*
g Vt in conſultatione Demiphonis apud Terentium *2. Phormionis 3.* ex tribus vnus negat, alter adfirmat, tertius cunctatur: & apud *Vlpianum 11. §. vlt.* vbi pubertas à Caſſianis definitur ex habitu, à Proculo annis. XIIII. à Priſco, aliter. adde *l. 10. Cod. de adopt.* ita in hac quæſtione, Gallus deberi emblemata ait: Labeo negat: Tubero in facto atque adeo in incerto, rem eſſe poſitam ait. Dubitandi cauſa hæc eſt: quòd inauratis, vel auro incluſis argenteis vaſis, aurū ita alligetur, vt nō detrahatur: quaſi confuſione facta. Emblemata verò aurea plerumque exéptitia ſunt. verum tamen eſt, omnia argento legato cedere, nihil eorum auro legato cedere. *Cuiac. 6. obſeruat. 31.*
h id eſt, Cæterum. *Cuiac. 6. obſeru. 31.*
i Auro legato, inaurata, vel auro incluſa: auro coperta, & veſtita, non debentur.
k Eſcario argento legato, ea vaſa argentea debentur, quibus paterfamilias potabat & edebat.
l id eſt, quod illi erat in promiſcuo vſu. *v. Cuiac. 11. obſ. 7.*
m Aurata, vt & aurum muliebre venale venditum eſſe hac formula colligitur.
n De horreis, *vide quæ ſcripſi ad l. 7. ǯ. de inſtructo.*
o Quid ſi legas *in taberna*: nam hîc agitur de muliere auri & argenti negotiatrice: de auro & argento negotiandi cauſa venali.
p Cur argenti facit hoc loco mentionem in reſponſione: cùm ipſa quæſtio fuerit *de auro*? ac vt intelligamus auro legato, argentum deberi?
q Auro legato nō id intelligitur legatum, quod negotiandi cauſa venale proponi ſolet.
r Electri tria ſunt genera, vnum ex arboribus, quod & ſuccinum: aliud naturale: tertium quod fit de tribus partibus auri, & vna argenti. *Seruius 8. Aeneid. adde l. 4. ſupra de legat. 1. l. 7. §. 8. infra de adquirend. rerum. vide 15. Iſid. 23.*

cta inſe-

a Substantiam rerum testamento adscriptarum non mutat verborum non necessaria multiplicatio. *adde l.65.j.de verb.oblig.*
b Tincta lana, etiam lana est.
c argentum balneare *Cuiac.10.obs.17.Basil.* ὁ τῶν λουτρῶν ἄργυρος. *adde Paul.3.sentent.6.§.83.*
d margaritæ lingua Indica dicuntur, teste Arriano: vniones Latinè.

cta infectáque omnia, & cetera. sed non mutat substantiam[a] rerum non necessaria verborum multiplicatio: quia Labeo testamento lanam, ac deinde versicoloria scripsit: quasi desit[b] lana tincta, lana esse detractóque verbo *versicolorio*, nihilo minùs etiam versicoloria debebuntur: si non appareat, aliam defuncti voluntatem fuisse.

7 ¶ Titia mundum muliebrem Septiciæ legauit. ea putabat, sibi legata & ornamenta, & monilia, in quibus gemmæ & margaritæ insunt, & anulos, & vestem tam coloriam, quàm versicoloriam. quæsitum est, an hæc omnia mundo continentur. Scæuola respondit, ex his, quæ proponerentur, dumtaxat argumentum[c] balneare mundo muliebri contineri.

8 ¶ Item cùm inaures, in quibus duæ margaritæ[d] elenchi[e], & smaragdi duo, legasset: & postèa elenchos eisdem detraxisset: & quæreretur, an nihilo minù, detractis elenchis, inaureis deberētur, respondit, deberi, si maneant inaures, quamuis margaritæ eis detractæ sint.

9 ¶ De alio idem respondit: cùm quædam ornamentum mamillatum[f] ex cylindris[g] triginta quatuor, & tympanis[h] margaritis triginta quatuor legasset: & postea quatuor ex cylindris, etiam sex de margaritis detraxisset.

De veste aut vestimento virili vel muliebri.

33. *Pomponius* || libro 4. ad Quintum Mucium. ||

INter vestem[i] virilem & vestimenta virilia nihil interest, sed difficultatem facit mens legantis, si & ipse solitus fuerit vti quadam veste, quæ etiam mulieribus conueniens est. itaque ante omnia dicendum est: eam legatam esse, de qua senserit testator: non quæ re vera aut mulieris, aut virilis sit. nam & Quintus [Titius] ait, scire[k] se quendam senatorem muliebrib. cænatorijs vti solitum. qui, si legaret muliebrem[l] vestem, non[m] videretur de ea sensisse, quasi virili vtebatur.

De omni auro suo. 1. De vxoris causa parato.

34. *Idem* lib. 9. ad Quintum Mucium.

SCribit Quintus Mucius: Si *aurum suum omne* paterfamilias vxori suæ legasset: id aurum, quod aurifici faciendum dedisset, aut quod ei deberetur, si ab aurifice ei repensum non esset, mulieri non debetur. *Pomponius.* Hoc ex parte verum est, ex parte falsum. Nam de eo, quod debetur, sine dubio, vt puta si auri libras stipulatus fuerit, hoc[n] aurum, quod ei deberetur ex stipulatu, non pertinet ad vxorem: cùm illius factum adhuc non sit. id enim, quod suum esset, non[o] quod in actione haberet, legauit. In aurifice falsum est, si[p] aurum dederit, ita[q] vt ex eo auro aliquid sibi faceret. nam tunc: licèt apud aurificem sit aurum: dominium[r] tamen non mutabit: manet tamen eius, qui dedit: & tantùm videtur mercedem præstaturus pro opera aurifici. per quòd eò perducimur, vt nihilo minùs vxori debeatur. Quòd si aurum dedit aurifici, vt non tamen ex eo auro fieret sibi aliquod corpusculum, sed ex alio: tunc, quatenus dominium transit eius auri ad aurificem, (quippe quasi permutationem fecisse videatur) & hoc aurum non transibit ad vxorem.

1 ¶ Item scribit Quintus Mucius: si maritus vxori, cùm haberet quinque pondo auri, legasset ita: *aurum, quodcumque vxoris causa paratum esset, vti heres vxori daret*: etiam si libra auri inde venisset, & mortis tempore ampliùs, quàm quatuor libræ, non deprehenduntur: in totis quinque libris heredem esse obligatum. quoniam *articulus *est* præsentis[s] temporis demonstrationem in se cōtinens. Quod ipsum, quantum ad || ipsam || iuris obligationem pertineat,

e elenchus, est lapillus ex genere margaritarum, fastigiatę longitudinis, alabastri figura in pleniore orbem desinens. 9. *Plin. 35.* Auribus extensis magnos commisit elenchos *Iuuenalis. satyra 6.* Porro hoc notandū est, margaritas elēchos iunctim appellari, non margaritas & elenchos. *vt & §.9.j.*
e. tympani margaritæ, non tympani & margaritæ.
f ornamēta mamillarum. *Hal. Martialis 14.* mamillare vocat.
g cylindrus, proceritatis est orbiculatæ: in eo differt ab elencho, de quo supra. Est & cylindrus gēmę ac smaragdi species. 5. *Plin. 37. Iuuenal. satyr. 2.*
h tympaniis *Hal.* Tympanæ margaritæ, *v.9. Plinij 35.* quæ quia instar tympani ab vna parte tumidæ seu rotundæ sunt: ab altera, planæ: tympania nominantur: solidæ sunt substantiæ, in quo differunt à phisemmatis.
i Vestis virilis & vestimētum virile, idem.
k Viri interdū muliebris cœnatoriis vtebantur.
l qui si legaret virilem *Hotom. 3.obseru.13.* vt sit sensus. Legato vestis virilis abusiuam muliebrem non contineri: aliàs sensus est, vestis muliebris appellatione ea non continebitur, qua viri inhoneste vtuntur.
m Imò videtur & de ea sensisse. *l.110. in fi.j.de ver.oblig.* solue. Aliud in stipulatione, aliud in legato.
n Qui omne suum aurum legat, aurum non legat quòd in credito habet. *l.24 §.2.s.eod.*
o suum nemo rectè dixerit quod in actione tantum habet: cum quod tantum agere: non vindicare possit.
p de duobus rerum locatarum generibus. *v.l.31.s locat.*
q suum argentum vxori qui legat, & id quoque argentum legasse intelligitur quod aurifici dedit aut adpēdit, vt ex eo aliquid sibi faceret: secus si aurum dedit, vt ex alio auro aurifex quid faceret.
r Nostrum est cuius dominiū ipsi habemus.
s *l.7.supra eod.*
t ¶ *l.11.§.12.s.de legat.3.*
u *vide l.19.in fin.infra de reg.iuris.*
x de verbo, *Erit*, adde *l.123.infra de verb.signif.*
y habeat in se & deminutionem legati, & augmentum. sic legit Cuiacius *2.obseru. 39.in fin.*
z Imò conditionem magis, quàm demonstrationem habet *l.6.s.de legat.1.l.85.s. de leg.3.*
a Hinc illæ inscriptiones, sine vlla animi offensa: sine vlla animi læsura: sine vlla querela: sine vllo iurgio.
b Imò, non videtur talis distinctio admittenda, sed præcisè pretium dari debet. *l.9.s.eod.*
c *vide l.35.C.de donat.l.1.in fi.l.9.l.19.supra eod.*

d Quæstio est, an si legata sit electio poculi aurei, trullæ aureæ eligi possint? vtique possunt. *in fin.j.eod.*
e ex hoc verbo non sumitur ratio dubitandi, perinde ac si innueret Iurisconsultus, legatarium legato poculi aurei, (quo casu aureum non fuerit) argēteum poculum posse eligere. hoc æquitas non patitur: vt cui certæ qualitatis res legata est, ei præstetur longè diuersæ. ratio dubitandi sumitur ex verbo, *poculum*, de quo s.v. *Cuiac.11.obs.7.*

rectè dicetur: id est, vt ipso iure heres sit obligatus. verùm sciendū: Si in hoc alienauerit testator inde libram, quòd deminuere vellet ex legato vxoris suæ: tunc mutata voluntas defuncti locum faciet doli mali exceptioni: vt, si perseuerauerit mulier in petendis quinque libris, exceptione doli mali submoueatur. Sed si ex necessitate[t] aliqua compulsus testator, non quòd vellet deminuere ex legato: tunc mulieri ipso iure quinque libræ auri debebuntur, nec doli[u] mali exceptio nocebit aduersus petentem.

2 ¶ Quòd si ita legasset vxori, *aurum, quod eius causa paratum erit*[x], tunc rectissimè scribit Quintus Mucius, vt hæc scriptura habeat in se[y] demonstrationem[z] legati, & argumentum. ideóque ipso iure, alienata libra auri, amplius quatuor pondo non remanebunt in obligatione. nec erit vtendum distinctione, qua ex causa alienauerit testator.

De pondere.

35. *Paulus* || lib. 14. Responsorum. ||

T*Itiæ amicæ meæ, cum qua sine*[a] *mendacio vixi, auri pondo quinque dari volo.* quæro, an heredes ad præstationem integræ materiæ auri, an ad pretium, & quantum præstandum compellendi sint. Paulus respondit: aut aurum ei, de qua quæritur, præstari oportere: aut[b] pretium[c] auri, quanti comparari potest.

1 ¶ Item quæro: si lite contestata prætor ita pronuntiauit, vt materia præstetur: an tutores audiendi sint ab hac sentētia pupillum, aduersus quem pronuntiatum est, apud successorem eius in integrum restituere volentes. Paulus respondit: prętorem: qui, auro legato certi ponderis, materiam præstari iussit: rectè pronuntiasse videri.

De electione poculi.

36. *Scæuola* || lib. 3. Responsorum. ||

S*Eiæ dulcissimæ poculum*[d] *aureum*[e], *quod elegerit, fidei heredum committo, vt darent*: quæro: cùm in hereditate non sint nisi truellæ[f], scyphi modioli, phialæ: an Seia de his speciebus eligere possit. respōdit: cùm omnia potui[g] parata, pocula dicuntur: posse eam ex his eligere.

De ornamentis.

37. *Paulus* || lib. 21. Responsorum. ||

ORnamentorum[h] appellatione vestem muliebrem non contineri, nec errorem heredis[i] ius mutasse, respondi[k].

De speciebus in hereditate inuentis, vel non. 1. De electione. 2. De signo statuendo.

38. *Scæuola* || lib. 3. Responsorum. ||

TItia testamento, item codicillis multas species tam argenti, quàm vestis specialiter per fideicommissum reliquit. quæro, an non aliæ species legato cedant, quàm quæ in hereditate inuentæ essent. respondit: eas cedere, quæ[l] inuentæ essent: de ceteris cauendum[m] vt si inuentę essent, præstentur.

1 ¶ *Semproniæ Piæ hoc amplius copertoria Tabiana*[n], *& tunicas tres cum palliolis, quæ elegerit, dari volo.* quæro, an ex vniuersa veste, id est || an ex || synthesi[o], tunicas singulas, &[p] palliola Sempronia eligere possit. respondit, si essent tunicæ singulares[q] cum palliolis relictę, ex his dumtaxat eligi posse: quod si nō est[r]: heredem vel tunicas & palliola, sed ex synthesi[s] præstaturū, vel veram æstimationem earum.

2 ¶ Seia testamēto ita cauit: *si mihi per conditionē humanam contigerit, ipsa faciam sin autē: ab heredibus meis fieri volo, iubeóque, signum*[t] *Dei ex libris centum in illa sacra æde, & in patria statui subscriptione*[u] *nominis mei.* quæsitum est: cùm[x] in eo templo non nisi aut ærea, aut[y] argentea tātùm sint dona: heredes Seiæ vtrùm ex argento, an ex auro signum ponere compellēdi sunt, an æreum. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, argenteum[z] ponendum[a].

f vtcūq; n. trullis, scyphis &c. non sumatur vinum, funditur tamen in pocula. Trullę manubrium longum erat, & cauum, fundendo vino aptum potius quàm bibendo. Scyphis etiam & phialis rarò vtebantur ad bibendum. quòd essent capacia nimis, & magna vasa: eis ornabātur abaci. *Cuiac. ibid.*
g id est, non tantum ea, vnde potatur: sed etiā omnia potui parata.
h *l.26. supra e. Paul.3. sent.6.§.84.*
i soluentis sc.
k Nullus enim est errantis consensus. *l. 9. Cod. de iur. & fact. ignor.*
l *vide l.22.l.62. supra de legat. 1.*
m *vide l.69. in fin. supra de legat.1.*
n à Tabia ciuitate Italiæ.
o Synthesim Accursius locum atque domicilium facit eius qui hîc testatur. Synthesim *Alciatus 2. parerg.21.* id esse ait, quod Galli *liuraam* vocāt: *Turnebus 23. aduers. 9.* lautiorem vestē qua populo Romano certis diebus publicè (vt saturnalibus) vti licebat: Idem *lib. 27. c.18.* pro veste elegantissima & viris parum decora accipit. Alij, pro virili veste. vt vt sit, Synthesis, hoc loco, vestis vniuersa defuncti definitur, id est, & Tabiana, & aliis præterea in locis relicta. vt sit sensus, Si electio triū copertoriorum Tabianorum, & trium tunicarum cum palliolis relicta sit: neque superiora in vrbe Tabiana reperta sint, heredem eo casu teneri legatario ea omnia præstare ex reliqua veste defuncti, quàm fortè aliis locis habuit: sin minus veram æstimationem. Ferrando, *Explicat. 32.* synthesis, vestes in vno loco positæ. *vt apud Martialem 2.* Ita synthesis vasorum *Martiali 1. adde Stathium. 4. syluarum.* Q. Serenum Samonianū. *1. de lumbricis. & c.1. de venenis prohibendis: l.34.§.1.s.de legat.1.l.30.j.de adimendis.*
p an & palliola. *Hal.*
q tunicæ singulæ. *Hal.*
r quod si non esset. *Hal.*
s vel tunicam & palliolum ex synthesi præstaturum. *Hal.*
t Imagines ponendas interdum legabant veteres. *v.l.6. in fi. s.eod. vide Petr. Fabr. in Semestrib.*
u Imaginibus templorum, qui eas ponebant nomen suum inscribebant.
x Ratio dubitandi sumitur à loci, quo legatum relictum est, qualitate.
y *Puto legendum*, aut ærea, aut aurea, aut argentea. vt ex sequentibus potest colligi.
z & ita in dubio, iussus signum deo ponere, neque aureum, neque æneum debet, sed argenteum. ideóque falsum est quod Bartolus simpliciter ait, Fauore religionis intelligi in dubio id quod maius est. *adde Ludouicum Romanum singulari 517.*
a *Facit l.37.s. de legat.1.* Imò non argenteum ponendum est, sed æreum: cùm sit minus. *l.39.§.6.s.de legat.1.l.43.s.de legat.2.*

a ea vitanda est, *l.5.in fi.ſ.de transactionib.*
b *l.61.j.de oblig.& act.* c *al.*domi.
d *l.41.§.6.ſ.de legat.3.*
e *Ita legendum videtur:* si perpetuæ, veluti thesauro, non si præsentis custodiæ causa, depositum esset. Nam mox sequitur: *esse solebat.* similis est error *in l.4.ſ.de instructo. l.17. §.7.ſ.de act.empt.*

De mundo muliebri. 1. De legato argenti, quod tibi erit.

39. *Iauolenus*||lib.2.ex Posterioribus Labeonis.||

SI vxori mundus muliebris legatus esset: ea tantummodò deberi, Ofilius, Labeo responderunt, quæ ex his tradita vtēdi causa vxori viro fuissent. aliter enim interpretātibus, summam fore captionem [a], si vascularius[b], aut faber argentarius vxori ita legasset.

1 ¶ Cùm ita legatum esset, *argentum, quod domo [c] meæ erit, cum moriar:* Ofilius, nec quod depositum [d] à se, nec quod commodatum reliquisset, argentum legatum videri, respondit. idem Cascellius de commodato. Labeo, quod depositum esset, ita deberi, si [e] præsentis custodiæ causa, nō perpetuæ, veluti thesauro, depositum esset. quia illa verba, *Quod domo meæ erit,* sic accipi debere, *esse [f] solebat.* & hoc probo.

2 ¶ Atteius Seruium respondisse scribit: cui argētum: quod in Tusculano fundo, cùm moreretur, habuisset: legatū esset: & quod, antequàm moreretur, ex vrbe in Tusculanum iussu testatoris translatum esset, deberi. contrà fore, si iussu [g] translatum esset.

De argento viatorio. 1. De argento balneari. 2. De ornamentis vniuersis.

40. *Scæuola*||lib.17.Digestorum.||

MEdico suo contubernali [h] & communium expeditionum comiti inter cætera ita legauerat: *Argentum viatorium meum dari volo.* quæsitum est: cùm paterfamilias, in diuersis temporibus, reipublicæ causa afuerat: quod viatorium [i] argentum hoc legato comprehensum esse videtur. respondit, quod habuisset argentum viatorium eo tempore, cùm testamentum faciebat, deberi.

1 ¶ Vxori suæ testamento ita legatum est, *Semproniæ Dominæ [k] meæ hoc ampliùs argentum balneare.* quæsitum est, an etiam id argentum, quo diebus festis in balineo vti consueuit, legato cedat. respondit, omne legatum videri.

2 ¶ Mulier decedens ornamenta legauerat ita: *Seiæ amicæ meæ ornamenta vniuersa dari volo.* eodem testamento ita scripserat: *Funerari me arbitrio viri mei volo, & inferri † mihi, quæcumque [l] sepulturæ meæ causa feram ex ornamentis, lineas [m] duas ex margaritis, & viriolas [n] ex smaragdis.* sed neque heredes [o], neque maritus. cùm humi corpus daret, ea ornamenta, quæ corpori iussus erat adijci, dederunt. quæsitum est, vtrum ad eam cui ornamenta vniuersa reliquerat, pertineant, an ad heredes. respondit, non ad heredes, sed ad legatariam pertinere.

f *l.35.§.3.ſ. de hered. inst. l.4.ſ. de instructo.*
g *l. 32.ſ. de legat.2.l.18.§.12.ſ. de instructo.*
h Contubernales, qui eodem contubernio vtuntur vel vsi. cōtubernio hoc est lecto, ac tētorio. adde *Festum in adtubernalis & cōtubernalis.*
i *adde l. 7. ſ.e.*
k *v.l.19. §.1.supra de annuis.*
† Hodie nō licet inferre mortuis pecuniā: sue sepelire vna cū mortuo pecuniā. *l.4.§.6.j. ad l.Iul.peculat.*
l *vide l.14.§. 5. ſ.de religios.v.l.113. in fin. supra de legat.1.*
n v. quæ scripsi *ad l.52.§.25.j. de furtis.*
n *vide l.8.§.1.ſ. de optione.*
o Adde *l.14.§. 5. supra de religiosis.*
p περὶ ἐλευθερίας χρεῶν. 44.*Ecl.16.*
q *l.3.j eod. l.86. in fi.supra de legat.1.l.18.C.de fideicommiss. §.13. inst.de legat.*
r *l.31.infra eod. adde l. 3. supra de pactis.*
ſ Legans debitori suo pignus sibi obligatum, non præsumitur ei debitum remisisse. *vt hîc* quod legato accessorij (hoc est pignorū) legatū nō intelligitur principale seu debitū. *l. ex pupillari. supra de vulgar.* Quid si pignus par sit debito? Aliud dicēdum putat Bartolus *arg. l. qui habebat. supra de legat. 3.* quod Angelo, Castrensi & Alexandro displicet: potest enim vel sola pignoris obligati remissio, vtilis esse legatario: & *in d.l.* qui habebat, res pignori obligata non fuit legata debitori, sed alicui extraneo.
t liberatio relinquitur variis modis. Expresse relinquitur, quotiens nimirum liberatio nominatim relinquitur. *l.3.infra eod.* Idem est si tibi relinquam, id quod ipse mihi debeas. *l. 1. supra eod.* si damnem hæredem meum non petere, *vt hîc* si legem tibi chirographum. *l.3.§.1.infra eodem.*
u *l.5.infra eodem.*

DE LIBERATIONE[p] LEGATA, Tit. III.

De eo quod debetur. 1. De pignore.

1. *Vlpianus*||lib.21.ad Sabinum.||

OMNIBVS debitoribus ea [q], quæ debent, rectè legantur: licèt domini eorum sint.

1 ¶ Iulianus scripsit, si res pignori [r] data legetur debitori à creditore, valere legatum, habereque eum actionem, vt pignus recipiat, priùs quàm pecuniam soluat. sic autem loquitur Iulianus, quasi [ſ] debitum non debeat lucrari. sed si alia testantis voluntas fuit, & ad hoc peruenietur exemplo luitionis.

De reo & fideiussore. 1. De herede heredis.

2. *Pomponius* ||lib.6.ad Sabinum.||

HEredem damnatum, [t] *à fideiussore non petere*, ab reo petere posse: sed à reo [u] petere vetitum, si à fideiussore petat, reo ex testamento teneri, Celsus putat.

1 ¶ Idem ||Celsus|| ait, * nullam dubitationem habere, quin, herede petere à debitore vetito, nec heres [x] heredis petere possit.

An valeat legatum. 1. De chirographo reddito. 2. Vel dato, vt reddatur. 3. De effectu huius legati. 4. An legatarius sit cuius nomen non est scriptum in testamento.

3. *Vlpianus*||lib.23.ad Sabinum.||

LIberationem debitori [y] posse legari, iam certum est.

1 ¶ Sed etsi chirographum [z] quis decedens debitori suo dederit: exceptionem ei competere puto, quasi [a] pro [b] fideicommisso huiusmodi datione valitura.

2 ¶ Iulianus etiam libro quadragesimo digestorum scripsit: Si quis decedens, chirographum Seij Titio dederit: *vt [c] post mortem suam Seio det, aut, si conualuisset sibi redderet:* deinde. Titius, defuncto donatore, Seio dederit [d] & heres eius petat debitum: Seius doli exceptionem habet.

3 ¶ Nunc de effectu legati videamus. & si quidem mihi liberatio sit relicta, cùm solus sim debitor: siue à me petatur, exceptione [e] vti possum: siue [f] non petatur, possim [g] agere, vt liberer per acceptilationem. Sed etsi cum alio sim debitor, puta duo [h] rei fuimus promittendi: & mihi soli testator consultum voluit [i]: agendo consequar: non [k] vt accepto liberer, ne [l] etiam conreus meus liberetur contra testatoris voluntatem: sed pacto [m] liberabor [n]. Sed quid, si socij [o] fuimus? videamus, ne per acceptilationem debeam liberari, alioquin, dum [p] à conreo meo petitur, ego inquietor. Et ita Iulianus || libro trigesimo secundo digestorum || scripsit: si quidem socij non simus, pacto me debere liberari: si socij, per acceptilationem [q].

4 ¶ Consequenter quæritur, an & ille socius pro legatario habeatur, cuius [r] nomen in testamēto scriptum non est: licèt commodum ex testamento ad vtrunque pertineat, si socij sunt. & est [ſ] verum: non solùm eum, cuius nomen in testamento scriptum est, legatarium habendum: verùm eum quoque, qui non est scriptus, si & eius contemplatione liberatio relicta esset.

5 ¶ Vtrique autem legatarij habentur & in hoc casu. nam & si quod ego debeo Titio, sit ei legatum mei gratiâ, vt ego liberer: nemo me negabit legatarium: vt & Iulianus eodem libro scribit, & Marcellus notat, vtriusque legatum esse, tam meum, quàm creditoris mei, & si soluendo fuero. interesse [t] enim creditoris, duos reos habere.

4. *Pomponius*||lib.7.ex Plautio.||

QVid ergo est, cùm agere poterit creditor ex testamento? non aliter heres cōdemnari debebit, quâm [u] si caueatur ei aduersus debitorem defensu iri. item agente debitore, nihil [x] ampliùs heres præstare debet, quàm vt eum aduersus creditorem defendat.

De reo & fideiussore. 2. De patre & filio, de marito.

5. *Vlpianus*||lib.23.ad Sabinum.||

SI [y] quis reum habeat, & fideiussorem: & reo liberationem leget: Iulianus ibidem scripsit, reum [z] per acceptilationem liberandum. alioquin [a], si fideiussorem cœperit conuenire, alia ratione reus conuenitur. Quid tamen, si donationis [b] causa fideiussor interuenit, nec [c] habet aduersus reum regressum? vel quid, si ad fideiussorem pecunia peruenerit, & ipse reum dederit vice sua, ipséque fideiusserit? pacto est reus liberandus. Atqui solemus dicere, * pacti exceptionem [d] fideiussori dandam, quæ reo competit. sed cùm alia sit mens legantis, alia paciscentis, nequaquam [e] hoc dicimus.

1 ¶ Quòd

k Acceptilationis & pacti differentia. Acceptilatio vim solutionis habet, at non pactum.
l Imò liberari non possū, quin mea liberatio prosit alteri, saltem pro ea parte, qua in me regressum habet. *l. 1. Cod. de duob. reis.* Contrariū verum.
m *l.5.§.1.l.10.in princip. infra eodem.*
n Atqui pactū minimè hîc videtur necessarium: cum mihi cōpetat exceptio. nec enim pacto opus est, vbi exceptio est. *l.hæc stipulatio.§.Diuus. infra vt legatorū nominum. l. penult.supra de petit.hæred.* Quoties exceptio nobis adest, agi non potest, vt pacto se aduersarius obliget: sed vt nos pacto etiam liberet, de quo vide hîc Bartolum.
o omnium bonorum vel in illo debito, sic vt inter eos lucrū & damnum esset commune. *l. eandem.j.de duobus reis.*
p Cōuenimur ab aduersario mediatè vel immediatè. Mediatè per correum: seu correo nostro conuento.
q *d.l.10. in fin. l.12. in fin. supra de inofficioso.*
r Non nominatus in testamento, habetur pro legatario, si testator prodesse illi voluit. *Bartol.*
ſ Imò non est verum: Nam creditor nō habetur vt legatarius. *l. si cui.§. vlt. ſ. de legat.1.* nō habetur, nisi testator ei prodesse voluit.
t Imò non interest plures reos soluendo habere, si vnum soluendo habeamus. *l.si quis stipulatus Stichum. §.vlt.j. de verb.obligat. vide Bart.*
u Nota formā libelli, qua petimus hæredem compelli vt me defendat contra debitorem: vel si hoc non faciat vt condemnetur mihi ad interesse, *Baldus.*

e *l.22.infra eod.l.17.Cod.de fideicommi.*
f Exceptionis subsidium, est & ad siue actio. *vide l.8.j.de doli mali.*
g *vide l.9.in fin.infra de nouationib.*
h *l.31.§.2.infra eod.*
i nempe quia mei vnius contemplatione reliquit.

x ¶ *l.53.supra de adquir.hæred.*
y *vide l.1.ſ.eod.* z *l.59.supra de legat.3.*
a Quasi particula & nota impropriętatis.
b Imò valet vt donatio inter viuos. *l.1.infra de donat.l.3.& l.Seia. in fi.infra de dona. causa mort.* An hic dixit testator seu mortis suæ causa instrumentum dare? An hęc donatio causa mortis, effectu ipso quasi fideicommissum est?
c *l.18.§.2.j.de mortis causa donationib.*
d Quid si dare nolit? negotiorū tenebitur. *l.si pupilli.§.si quis pecuniā.ſ.de negotijs.*

x Imò non id agit, vt hæres tantum præstet, quantum ipse pręstaret creditori. *l.6.j.eod.* hic sanè, si hæres nolit defendere.
y Vide explicationem huius loci apud Antonium Fabrum. *4.Coniecturar.18.*
z *l.2.supra eod.*
a *l.3.§.2.in fin.ſ.eod.*
b Fideiussor interdum donationis causa fideiubet. *l.32.ſ.de pactis: l.16.§.1.ſ.ad Velleianum: l.9.§.non solum.ſ.de senatuscons. Macedoniano.*
c Fideiussor donationis causa fideiubens, regressum non habet in rem principalem. * d *l.3.§.3 ſ.eod.* e Imò pactum factum cum rei fideiussori prodest. *l.si mulier.§.si ab ea.ſ.ad Velleianum.*

a Fideiussor,cui relicta liberatio est,interdum pacto, interdum acceptilatione liberandus est.
b Pater pacto liberandus est,cuius filiofamilias debitori liberatio legata est.
c *l.6.§.1.infra eod.*
d *l.27.infra eodem.*
e *l.8.l.9.ff.de cõdict.indeb.*
f *l.48.supra de condict.indeb.*
g Filius, cui liberatio est relicta,in dubio acceptilatione liberandus est, quoties non eũ solum voluit liberatus esse testator, sed & eius patrem : aliàs pacto tantum liberandus est.
h Acceptilatio facta filiofamilias debitori, prodest eius patri, pacto vero facta liberatio non prodest.
i Fideiubere pro filio pater potest. *l.1.§.3.ff.quod iussu.*
k *v.l.6.ff.quod cuiusque vniuers.*
l Liberatione patris filij fideiussoris legata, interdum ipse pater vel pacto vel acceptilatione liberandus est. pacto,si eum testator liberari voluit, quasi fideiussoré: acceptilatione,si eũ liberari voluit vt patré. Priore nõ posteriore casu pater,cui ea liberatio est relicta, de peculio tenetur.
m Imò nõ id agere debet vt defendatur.*l.4.supra eod.*
n quod habet vt filio succedat,*l.6.ff.quibus mod.ius patr.potest.* hinc nota, Non habédam æstimationem eius, quòd quis alteri potest succedere. *Bartol.* Spes quidé est ac dici potest successionis:verùm ea spes illegitima est. *l.vlt.supra de pactis.vide tamen l.3.§.sed vtrũ. supra de minorib.*
o *vide l.9.ff.de acceptilat.*
p vel vt ne ad tépus petatur. *§.13.Inst.de lega.*
q Liberatione vnius rei sub alternatione debitæ, relicta : liberatio alterius quoque rei relicta intelligitur. *vt hîc.*
r Imò non liberabit in altera. *l.qui hominẽ.ff.titul.1.* Ibi species liberatio est.hic vnius partis alternatiuæ.
*
f *l.31.in fi.infra de nouat.l.5.l.16.ff.de acceptilatione.* Imò acceptilatio non comparatur solutioni.*l.49.in fi.infra de solutionib.*
t vel solutum.*l.21.infra eod.*
u Quod est relictum à substituto , videtur relictum conditionaliter ab ipso pupillo,*l.11.§.5.infra ad legem Falcid.*

1 ¶Quòd si fideiussori sit liberatio legata: sine dubio (vt & Iulianus scripsit) pacto erit fideiussor liberandus, sed [a] & hic puto interdum acceptilatione liberandum, si vel reus ipse verè fuit,aut in eam rem socius reus.

2 ¶Idem Iulianus eodem libro scripsit:si [b] filiusfamilias debitor fuerit, & patri eius fuerit liberatio relicta:patrem pacto [c] liberandum esse,ne etiam filius liberetur. & parui (inquit) refert, si sit aliquid in peculio die legati cedente , nec ne. securitatem enim pater per hoc legatum consequitur.maximè(inquit) cùm rei iudicandæ tempus circa peculium[d] spectetur. Huic patri similem facit Iulianus maritum, cui vxor post diuortium liberationem dotis legauit.nam & hunc:licèt die legati cedente,soluendo non sit:legatarium esse: & vtrumque,ait,solutum repetere[e] non posse. Sed est verius,quod Marcellus notat:patrem petere posse. nondum enim erat debitor, cùm solueret: maritum non posse, quòd debitum soluit. patrem enim etsi quis debitorem existimauerit.attamen loco esse conditionalis [f] debitoris: quem, solutum repetere posse, non ambigitur.

3 ¶Sed si [g] damnatus sit heres filium liberare,non adiicit Iulianus, vtrùm acceptilatione filius, an pacto sit liberandus.sed videtur hoc sentire,quasi acceptilatione debeat liberari.quæ [h] res patri quoque proderit. quod obtinendum est: nisi euidenter approbetur, contrarium sensisse testatorem.id est, ne filius inquietetur, non ne pater. tunc enim acceptilatione eum non liberãdum, sed pacto.

4 ¶Idem Iulianus scripsit : si pro filio pater fideiusserit[i],eíque liberatio sit legata:eum pacto liberandum,quasi fideiussorem,non quasi[k] patrem: & ideo de peculio posse conueniri. hoc [l] ita demum putat,si dumtaxat quasi fideiussorem eũ voluit testator liberari : ceterùm si & quasi patrem:& de peculio erit liberandus.

6. *Iauolenus*||lib.6.Epistolarum.||

POst emancipationem verò filij eatenus [m] pater actionem habebit, quatenus aliquid ex peculio,aut in rem verso præstaturus est. id enim legatorum nomine ad patrem pertinebit,quod eius interierit.

1 ¶Illud quæri potest, an eo quoque nomine pater ex testamento agere possit,vt etiam filius actione liberetur. quibusdam,eousque extendi actionem, placebat.quia patris interesse videatur, si peculium filio post emãcipationem concessisset,integrum ius[n] eius permanere,ego contrà sentio : nihil quicquam ampliùs patri præstandum ex eiusmodi scriptura testamenti puto : quàm vt nihil ex eo, quod præstaturus heredi fuerit,præstet.

De parte. 1. De obligatione alternata. 2. De quantitate. 3. De herede damnato soluere creditori. 4. De exactione & petitione.

7. *Vlpianus*||lib.23.ad Sabinum.||

NOn solùm autem, quod debetur,remitti potest, verum etiam pars[o] eius,vel pars[p] obligationis, vt est apud Iulianum tractatum libro trigesimotertio digestorum.

1 ¶Si is,qui stipulatus Stichum aut decem,damnauerit heredem,Stichum non petere,legatum valere,cõstat.sed, quid contineat,videamus.& Iulianus scribit. actionem ex testamento in hoc esse videri , vt debitor acceptò liberetur.quæ res vtiq; debitorem &[q] in decem liberabit[r],quia* acceptilatio solutioni comparatur[f],& quemadmodum si Stichum soluisset debitor, liberaretur,ita & acceptilatione Stichi liberari.

2 ¶Sed si debitorem decem,damnatus sit heres viginti liberare, idem Iulianus scripsit||libro trigesimotertio,|| nihilo minùs esse liberandum decem.nam & si ei viginti acceptò ferantur,in decem liberabitur.

3 ¶Sed si,duobus heredibus institutis, alterum ex his damnauerit, creditori soluere, valet legatum propter coheredem, eúmque ex testamento acturum, vt creditori soluatur.

4 ¶Liberatio autem debitori legata ita demum effectum habet,si non fuerit exactum[t] id à debitore, dum viuat testator.ceterùm,si exactum est, euanescit legatum.

5 ¶Vnde quærit Iulianus , si ab impuberis substituto sit liberatio relicta,deinde impubes exegerit, quod debetur,an euanescat legatum & cùm constet,pupillum in his, quæ à substituto[u] relinquuntur, personam sustinere eius,à quo sub conditione legatur, consequens est, substitutum actione ex testamento teneri , si pupillus à debitore exegerit.

x ¶*vide l.17.Cod.de fideicommiss.*
y *l.28.§.8.infra eod.§.13.Instit.de legatis.* z *§.4.infra eod.*
a *l.40.supra de reb.creditis.* *
b *l.20.infra eod.*
c Legatum personæ cohærens (vt est personalis seruitus) ad hæredem non trãsit.
d Liberatione in rem collata, & hæres petere prohibetur,non modò à debitore testatoris, sed & à testatoris hęrede.
e *l.15.infra eo.*
f Rationes reddere , est edere rationes legendas & computandas, tradere libros rationũ, instrumẽtáque actus sui , instruere hæredẽ de singulis quæ ad eam rẽ pertinent, & non hoc tantum,sed etiam reliqua soluere in solidum. *vt hîc.* incipit à facto, id est cõputatione & dispunctione rationũ,& desinit in pecuniæ dationem. qua de causa mista est cõditio, quæ in faciendo & dando cõsistit. *vide plura in l.cum seruus ff. de conditionibus & demonstrat.*
g *l.13.§.2.ff.de manumiss. testament.*
h Non petere à debitore prohibitus, non intelligitur prohibitus id petere quod debitor dolo vel fraude, subtraxit. Ita ad dolo ablata , non extenditur liberatio debitori relicta.
i *l.9.infra eo.*
k Quid : liberatione relicta depositario, cõmodatario,creditori pignoratitio , obligato furti : quæ continentur? An nobis hæ formulæ separandę sunt. Conductori legans locator, quidquid eum dare oportet,oportebitue, non rem ipsam conductam legat, sed liberationé pẽsionis:de quo vide Ruinum *2.consil.25.*
l vide Beroum *quæstione 21.*
m Præteritæ quæstionis non futuræ,*vide l.20.infra eod.*
n *l.8.§.6.supra eod. l.20. in fine. infra eod.l.119.in fin. supra de legat.1.*
o Reliquæ,reliqua. *l.vlt.§.1.infra eod.*
p quis ipse reliquauit,*Hal.*
q *l.72.§.3.in fi.infra de condit.& demonstrat.*
r *l.3.§.3.supra eod.*
f *l.105.in fin.ff.de legat.1.*
t *l.3.§.3.supra eodem.*

6 ¶Idémq; est, & si pupillus non exegerit, sed solummodò litem sit contestatus,teneri eum,vt remittat actionem.

7 ¶Nam & si debitori liberatio sub conditione legata fuisset, & vel lis fuisset contestata , vel etiam exactum pendente conditione,ex testamento[x] actio maneret,liberatione relicta.

De debitore testatoris,vel heredis,vel alius. 1. De liberatione ad tempus. 3. De herede legatarij. 5. De rationibus reddendis. 6. De dolo. 7. De causa obligationis.

8. *Pomponius*||lib.6.ad Sabinum.||

NOn solùm nostrum debitorem,sed & heredis, & cuiuslibet alterius,vt liberetur,legare possumus.

1 ¶Potest heres damnari, vt[y] ad certum tempus non petat à debitore. sed sine dubio nec liberare eum intra id tempus debebit.&,si debitor decesserit,ab herede[z] eius intra id tempus peti non poterit.

2 ¶Illud videndum est,an eius [a] temporis, intra quod petere heres vetitus sit,vel vsuras vel pœnas petere possit. & Priscus Neratius existimabat , committere eum aduersus testamentum,si petisset.quod verum est.

3 ¶Tale legatum, *Heres meus à solo[b] Lucio Titio ne petito*,ad heredem Lucij Titij non transit , si nihil viuo Lucio Titio aduersus testamentum ab herede, eo quòd ab eo exigere debitum tentauit, sit commissum. * quotiens [c] enim cohæret personæ id, quod legatur, veluti personalis seruitus, ad heredem eius non transit. || si non cohæret, transit.||

4 ¶Si verba liberationis in rem [d] sint collata, pro eo est,quasi heres ab eo debitore, heredéque[e] eius petere vetitus sit.vt adiectio heredis perinde nihil valeat, atq; non esset valitura, ipsius debitoris personâ non comprehensâ.

5 ¶Is,qui *reddere[f] rationes iussus sit*, non videtur satis facere,si reliquum[g] reddat,non editis rationibus.

6 ¶Si heres *vetitus sit agere cum eo , qui negotia defuncti gesserit*:non videtur obligatio ẽi prælegata, quæ[h] dolo[i],vel ||ex fraude eius,qui negotia gesserit,commissa sit,& testator id videtur sensisse. ideo si heres negotiorũ gestorum egisset,agens procurator ex testamento incerti,doli mali exceptione excludi potest.

7 ¶Et ei[k] liberatio rectè legatur,apud quem deposuero,vel cui commodauero,pignorive dedero,vel ei,quem ex furtiua causa mihi dare oportet.

De reliquis. 1. De dolo.

9. *Vlpianus*||lib.24.ad Sabinum.||

SI[l] quis *rationes* [m] *exigere* vetetur: vt & sæpissimè rescriptum,non [n] impeditur reliquas [o] exigere,quas quis se[p] reliquauit,& si quid dolo [q] fecit,qui rationes gessit.Quòd si quis & hæc velit remittere, ita debet legare, *damnas esto heres meus, quidquid ab eo exegerit illa vel illa actione, id ei restituere,vel actionem ei remittere.*

De reo, fideiussore,& extraneo.

10. *Iulianus*||lib.33.Digestorum.||

SI damnatus heres fuerit , *à fideiussore quidem non petere: quod autem reus debet,Titio dare*:pacisci [r] debet,ne à fideiussore petat:& aduersus reum actiones [f] suas præstare legatario. Quemadmodum damnatus heres ne à reo petat & damnatus dare,quod fideiussor debet,& reo acceptum[t] facere,& legatario litis æstimationem sufferre cogatur.

Si debitor fideiussori,aut debitor creditori legauerit.

11. *Idem*||lib.36.Digestorum.||

SI debitor *fideiussorem suum ab herede suo liberari* iusserit, an fideiussor liberari debeat? respõdit,debere.Itẽ quæsitum est,an, quia mandati [u] actione heredes tenerentur, inutile legatum est, quod debitor creditori suo legat. respondit, quotiens debitor creditori suo legaret, ita inutile[x] esse legatum, si nihil interesset creditoris ex testamento potiùs agere , quàm ex pristina obligatione. nam & si Titius mãdauerit Mæuio,vt pecuniam promitteret,deinde liberari eum iusserit à stipulatore , manifestum est, quantum intersit promissoris liberari potiùs[y], quàm præstare ex stipulatu,deinde mandati agere.

u *adde l.38.ff.mandati.* x *l.13.l.25.infra eod.*
y Ad hoc quòd interest mea,potius non soluere,quàm solutum repetere , dicitur legatum valere.*Bartol.*

a *dixi ad l.9.supra eod.*
b his verbis videtur prioris temporis liberationem reliquisse.
c Liberatio ab onere reddendarum rationum, ad reliqua non porrigitur, nisi exprimatur. *Bartol.*
d *l.21. in fin.ꝟ.eo. l.28. supra de legat.1.*

De rationibus reddendis.

12. *Idem*||lib.39.Digestorum.||

LVcius Titius, cùm Erotem actorem haberet, codicillis ita cauit: *Erotem liberum esse volo. quem rationes*[a] *reddere volo eius temporis, quod erit post nouißimam meam subscriptionem*[b]. Postea viuus Erotem manumisit, in eodem actu habuit, rationésque subscripsit vsque in eum diem, qui fuit ante paucissimos dies, quàm moreretur. heredes Lucij Titij dicunt: quasdam summas & seruum adhuc Erotem, & postea liberum accepisse: neque in eas rationes, quæ à Lucio Titio subscriptæ sunt, intulisse. quæro, an heredes ab Erote nihil exigere debent eius temporis quo Lucius Titius subscripsit. respondi, Erotem ex ea causa, quæ proponeretur, liberationem petere non[c] posse: nisi & hoc specialiter ei remissum est.

De exceptione perpetua.

13. *Idem*||lib.81.Digestorum.||

SI creditor debitori, qui se exceptione[d] perpetua tueri poterat, legauerit, quod sibi deberet: nullius[e] momenti legatum erit. At si idem debitor creditori legauerit, intelligendũ erit, exceptionem eum remitti creditori voluisse.

De die & conditione.

14. *Vlpianus*||lib.1.Fideicommissorum.||

IDem est, & si in diem [f] debitor fuit, vel sub conditione.

De herede heredis.

15. *Idem*||lib.64.ad Edictum.||

SI quis in testamento damnatus est, *ne à Titio debitore exigat*: neque ipsum, neque[g] heredem eius potest conuenire[h]. nã neque heredis heres agere, neque ab heredis herede potest peti. Heredis [i] autem heres potest damnari, ne exigat debitorem.

De locatione & conductione.

16. *Paulus*||lib.9.ad Plautium.||

EI, cui fundum in quinquennium locaueram [k] legaui, *quidquid* [l] *eum mihi dare facere oportet, oportebítve, vt sineret heres sibi habere*. Nerua, Atilicinus, si heres prohiberet eũ frui, ex conducto[m]: si iure locationis quid retineret, ex testamento fore obligatum aiunt: quia nihil interesset, peteretur, an retineret: totam enim locationem legatã videri.

17. *Iauolenus*||lib.2.Labeonis Posteriorum.||

REliqua quoque in iudicio locationis venire.

18. *Paulus*||lib.9.ad Plautium.||

C*Aßius*: Etiam si habitatio eo modo legata esset, gratuitam habitationem heres præstare deberet. & præterea placuit, agere posse colonum [n] cum herede ex testamento, *vt liberetur conductione*. quod rectissimè dicitur.

De causa obligationis.

19. *Modestinus*||lib.9.Regularum.||

CVm ita testemur: *heres meus damnas esto liberare illum, quod* [o] *is negotia*[p] *mea gesßit: & si quid eum mihi dare facere oportet, ab eo non exigere*: damnatur heres: nec creditas ab eo quoque pecunias exiget. in simili autem legato vix est, vt de eo quoque legando paterfamilias senserit: quod seruis eius, peculij nomine, debetur.

De herede debitoris. 1. *De dolo curatorum & eo quod apud ipsos est.*

20. *Idem*||lib.10.Responsorum.||

A*Vrelio Sempronio fratri meo. neminem molestari volo nomine debiti, neque exigere* [q]*: aliquid ab eo* [r]*, quamdiu viueret* [s]*, neque de sorte, aut vsura, nomine debiti: & absoluo*||*ei,*||*& libero ex pignoribus eius domum, & poßeßionem Caperlatham*[t]. Modestinus respondit: ipsum debitorem, si conueniatur, exceptione tutum esse: diuersum[u] in persona heredis eius.

1 ¶Gaius Seius, cùm adoleuisset [x], accepit curatores Publium Mæuium & Lucium Sempronium. ||sed enim|| idem Gaius Seius intra legitimam [y] ætatem constitutus, cùm in fatum concideret, testamento[z] suo de curatoribus suis ita cauit: *quæstionem* [a] *curatoribus meis nemo faciat. rem enim ipse tractaui.* quæro, an rationem curæ heredes adulti à curatoribus petere possint: cum defunctus (vt ex verbis testamenti apparet) confessus sit, se omnem rem suam administrasse. Modestinus respondit: si † quid dolo[b] curatores fecerunt, aut si quæ res testatoris penes eos sunt: eo nomine conueniri eos posse.

Quibus modis legatum liberationis vel nominis extinguitur.

21. *Terentius*||Clemens lib.12.ad legem Iuliam & Papiam.||

SI id, quod mihi (deberes vel tibi vel alij legauero: idque mihi) solueris[c]: vel qualibet alia ratione liberatus à me fueris, extinguitur legatum.

e Imò alicuius momenti, legatum enim liberationum parit actionem, vt legatarius liberetur per acceptilationem. *l.4.§.1.ꝟ.eod.*
f i. putà post annum, *l.82.ꝟ.de legat.2.*
g *l.8. §.4. supra eod.*
h & sic in dubio, relictum liberationis intelligitur in rem, vt personam hęredis comprehendat.
i *l.5. in fi. supra de legat.3.*
k Conductori liberatione legata, omne id videtur remissum, ad quod præstandum actione personali tenetur: remissa videtur tota locatio: idque omne cuius nomine tenebatur ratione doli vel culpæ, vel reliquorũ: item vt hæres teneatur pati, vti, frui, vt det gratuitam habitationẽ. *vt hîc. & l.17. l.18. infra eod.*
l Vt si liberatę sint hæ personæ à deposito commodato, &c. Res ab eis peti nõ possit, sin liberatæ sint actione depositi & commodati, peti possit: vt vult Gulielmus Cuneus? An potius liberatione hisce personis relicta, dolus, culpa, & omnis alia huiusmodi præstatio remissa intelligitur, at non ipsa res, seu species, vt cẽset Bartolus. *argum. l. Nesennius. §. fundum. ꝟ. de re iudicata. l. si in lege. §. vlt. ꝟ. locati?* Sane id verum existimat Bartolus in liberatione speciei: at non in liberatione pecuniæ: Hanc enim esse plenam & ab ipsa re liberationem.
n *l.24. in fin. ꝟ. locati. l.30. in fin. supra de vsu. & vsufr. legat.*
o quoad is. *Haloand.*
p *adde l.8. §. penult. supra eod.*
q *al.* exigi.
r *l.8. §.3. supra eo. l.28. §.1. ꝟ. eod.*
s *al.* viuet.
t caussa perlata, *Hal.* cũ prolatis, Alciatus legit. Prolatorum nomine intelligit res quas paterfamilias ex vrbe rus aduehit. *Alciat. 6. parerg. 23.* Sed Antonius Augustinus legit Caperlatam, idque nomen possessionis fuisse ait, *Augustinus 3. emend. 7. adde Cuiac. 7. obs. 16.*
u Imò, est diuersum, *l.15 supra eod.*
x Curator adolescenti datur.
y dixi ad *l.27. supra de negotijs.*
z Testamentum facere adultus potest, etiamsi curatorem habeat, *vt hîc.*
a *l.5. §.7. supra de administr. tut.*
† *5. Harmenopul. 11. §. 13.* liberatio curatoribus relicta non extenditur ad dolum eorum & reliqua. vide plura hîc apud Bartolum.

2 ¶Vnde Iuliano placuit: etsi debitori heres extiterit creditor, posteáque ipse creditor decesserit: legatum extingui. & hoc verum est: quia confusione perinde extinguitur obligatio, ac solutione.

2 ¶ Sed si sub conditione dato legato heres præoccupauerit, & exegerit debitum: aliud dici oportet. quia in arbitrio heredis esse non debet: vt, quandoque conditione existente, neque ipsi legatario debeatur legatum, si tum viuat, & capere possit: neque ei, ad quem hoc commodum peruenit, si legatarius capere non possit.

De exceptione & actione.

22. *Papinianus*||lib.19.Quæstionum.||

Q*Vod mihi Sempronius debet peti nolo* [d]. habere debitorem: sed & fideicommissum, vt liberetur, petere posse, responsum est.

De procuratore.

23. *Idem*||lib.7.Responsorum.||

PRocurator, *à quo rationem heres exigere prohibitus, eóque*[e] *nomine procuratorem liberare damnatus est*, pecuniam ab argentario debitam ex contractu, quem vt procurator fecit, iure mandati cogetur restituere, vel actiones pręstare.

Si debitor heredis post mortem testatoris soluerit.

24. *Idem*||lib.8.Responsorum.||

CVm heres rogatur debitorem suum liberare, de [f] eo tantùm cogitatum videtur, quod in obligatione mãserit. itaque si quid ante tabulas apertas fuerit solutum, ad causam fideicommissi non pertinebit. quod autem post tabulas apertas ante aditam hereditatem ab eo, qui voluntatem defuncti non ignorauit, fuerit exactum[g], dolo proximum erit, ideóque repeti potest.

De certa quantitate vel specie adiecta, vel non.

25. *Paulus*||lib.10.Quæstionum.||

LEgaui Titio, quod mihi debetur, vel adiecta certa quãtitate siue specie, vel non adiecta. aut ex contrario, æquè cum distinctione. veluti, *Titio*[h]*, quod ei debeo.* vel ita, *Titio centum, quæ ei debeo*[i]. quæro, an per omnia requirendum putes, an debitum sit. & pleniùs rogo, quę ad hęc spectant, attingas. quotidiana enim sunt. respondi, Si is, cui Titius debebat, debitum ei remittere voluit, * nihil interest, heredem suum iussit, vt eum liberaret, an prohibeat eum exigere. vtroque enim modo liberandus est debitor, & vtroq; casu competit vltrò ad liberandum debitori actio. Quòd si etiam centum aureorum, vel fundi debiti mentionem fecit, si quidem debitor fuisse probetur, liberandus est. quòd si nihil [k] debeat, poterit dici, quasi falsa demonstratione adiecta, etiam peti, quod comprehensum est, posse. Sed poterit hoc dici, si ita legauit, *centum aureos, quos mihi debet: vel* [l]*: Stichum*[m]*, quem debet heres meus damnas esto non petere.* Quòd si [n] sic dixit: *heres meus centum aureos, quos mihi*||*Titius*||*debet, damnas esto ei, dare*[o]: etiam illud tentari poterit, vt petere possit, quasi falsa demonstratione[p] adiecta. quod mihi nequaquàm placet, cùm dadi verbum ad debitum referre se testator existimauerit. Contrà autem, si debitor creditori leget, nullam[q] vtilitatem video, si sine quantitate leget. Sed & si id demonstret, quod debere se confitetur nulla vtilitas est, nisi in his speciebus, in quibus[r] emolumentum debiti ampliatur. Quòd si centum aureos, quos se debere dixit, legauit: si quidem debet, inutile est legatum. quod si non fuit debitor, placuit vtile esse legatum. certa enim nummorum quantitas similis est Sticho legato cùm demonstratione falsa. idq; & Diuus Pius rescripsit, certa pecunia dotis acceptæ nomine legata.

De tutore & pupillo.

26. *Scæuola*||lib.4.Responsorum.||

TVtor decedens, aliis heredibus scriptis, pupillo suo, cuius tutelam gessit, tertiam partem bonorum dari voluit, *si heredibus suis tutelæ causa controuersiam non fecerit* [s]*, sed eo nomine omnes liberauerit.* pupillus legatum prætulit, & postea nihilo minùs petit, quicquid ex distractione aliáve causa ad tutorem suum ex tutela peruenerit. quæro, an verbis testamenti ab his exactionibus excludatur. respondit: si priùs, quàm conditioni pareret, fideicommissum percepisset, & pergeret petere. id, in quo contra conditionem faceret: doli mali exceptionem[t] obstaturam: nisi paratus esset, quod ex causa fideicommissi percepisset, reddere. quod ei ætatis beneficio indulgendum est.

De peculio.

27. *Tryphoninus*||lib.8.Disputationum.||

VIdeamus: si ei [u], cum quo de peculio actio erit, liberatio testamento legata sit, an, si die, quo legata cedere solent, nihil in peculio sit: legatarij loco habetur. atquin nondum debitor fuit. nec procedit, vt emolumentum aliquid

b *l.9. supra eod. l.28. §.9. ꝟ. eod. l.5. §.7. supra de administrat. tutor. vide l.18. C. de fideicomm.*
c *l.7. §.4. supra eo. l.24. in fi. ꝟ. eo.*
d ¶*l.3. §.3. ꝟ. eo. l.37. §.4. ꝟ. de legat.3. l.8. ꝟ. de doli except. §.5. Insti. de legat.*
e His verbis restringitur liberationis legatũ: quæ si deessent, ac liberat⁹ simpliciter fuisset procurator, aliud diceretur, *l.20. §.1. ꝟ. eod.*
f Liberatio hæredi hæredis relicta, restringitur ad debitũ tempore apertarũ tabularũ.
g *l.21. supra eo.*
h puta ei, qui meo nomine fideiussit. *l.11. ꝟ. eo.*
i id fit per dãnationẽ, vel sinendi modum: ea quoq; verba pro demõstratione sunt.
*
k *l.75. §.1. ꝟ. de legat.1.*
l hæc verba, *vel Stichum, quẽ debet hæres meus damnas esto non petere*, dispungenda esse notat Antonius Faber. *5. Coniectu rar. 2.*
m Cuiacius *5. ad Africanum fol. 78.* videtur velle ita intelligi, Decem quæ mihi debet, hæres meus dãnas esto nõ petere: quia liberationem legaui, nõ qualitatẽ, si nihil debeat Titius, nulla legati petitio est.
n Quæ ratio est hîc differentiæ? vide Antonium Fabrum *ibidem.*
o seu donare, seu remittere.
p Falsa demõstratio nõ vitiat legatum.
q Cur ita? Qui neq; modo, neque tẽpore, neque cõditione, neq; loco debitũ differt, inutiliter legat, *l.29. supra de legat.1.*
r *v. l. 66. ꝟ. de legat.1.*
s A legatario possumus liberationem relinquere hęredib. nostris.
t Agnito legato cõditionali, remouetur legatarius impugnans cõditionem.
u *adde l.5 §.4. ꝟ. eo. l.57. ꝟ. de pecul. l.45. ꝟ. de iure dot.*

a Aliquando dicitur quis legatarius propter ſpem, licèt non propter rem. *Bart.*
b liberatio relicta pupillo non extenditur ad eius tutorem.
c *v.l.30. Cod.de teſtamentis.*
d Legatum liberationis, ad debitum tempore teſtamenti reſtringitur, nō ad poſt contractum. *Bartol.* Hoc eſt liberatio relicta debitoribus, refertur ad eos debitores qui debitores erant tempore teſtamenti, *vt hîc Fulgoſius conſil.37.* Eadem ratione liberatione relicta debitoribus, intelligitur relicta debitoribus purè non in diem. *Raphael conſil. 170.* Vt nec iis videtur liberationem reliquiſſe, qui eius res poſſident: quia non propriè debitores dicũtur. *Bal. in l. cum neceſſitatē. C. de fideicomm. & in l.1. Cod. de falſa cauſa adiecta.* tametſi rei vindicatione conueniri poſſint. *§.1. Inſtit. de actionib. l.1. C. de alienat. iudic. mut. cauſſa facta. l. actionum. ʒ. de obligat.*
e *adde l.102. ſ. de leg.3.*
f Liberatio generalis patri relicta, continet liberationem reliquorum: ſecus in extraneo *Bartol.* de hac præſumptione. *v. Alciat. 1. præſumpt.6.*
*
g *l.50. in fin. ſ. de legat.1. l.72. l. 102. in fin. infra de condit. & demonſtr. Valer. 5. c.4. v. Alciat. d. loco.*
h approbaretur. *Hal.*
i Liberatione generali, ea remiſſa non videntur quæ vindicare teſtator potuit.
k hoc verbum reperitur *in l. 30. ʒ. de adimēdis. v. Cuia. 8. obſeru. 36.*
l Sortem remittẽs teſtator, intelligitur vſuras quoque remittere, poſt teſtamentum cõtractum. *l.31. §. 4. ʒ. eod.*
m ¶ Ratione adiecta ſolẽt legata reſtringi.
n i. ex eo ꝙ, cum ſeruus eſſet, geſſit. *l.1. l.2. l.5. C. an ſeruus pro ſuo facto poſt manumiſſ. teneat. l.4. C. de teſtamen. manum.*
o Ex reſponſione colligimus, quid in ipſa interrogatione dictũ aut cogitatum fuerit. *vt hîc.* Item poſitiones, ex reſpõſione rei: vt ex concluſione, capita antecedentia libelli intelligimus. *adde l. cum pater. §. dulciſſimũ. ſ. de legat.2. l. Epiſtolam. ʒ. ad Trebell.*
p quod ſibi legatum eſt.
q *l.8. §.1. ſ. eod.*

quid ex legato ad eum perueniat, niſi propter ſpem[a] futuri peculij. numquid ergo in pendenti ſit, an legatarius fuerit: perinde atque ſi qua alia cauſa ſpem legati dubiam faceret.

De fideicommiſſo. Ne quid ex ratione tutelæ à pupillis exigatur. 1. De eo quod poſt teſtamentum deberi cœpit. 3. De liberatione patri relicta. 4. De ratione tutelæ non poſcanda. 5. De imminutione fideicommiſſi. 6. De ſorte & vſuris. 7. De rationibus non reddendis à manumiſſo. 8. De liberatione ad tempus. 9. De rationibus actus non reddendis à manumiſſo. 8. De liberatione ad tempus. 9. De rationib. actus non reddendis. 10. De eo quod tutori debetur. 13. Si vt creditori legetur.

28. *Scæuola* lib.16. Digeſtorum.

AVrelius Symphorus fideiuſſerat pro tutore quodã, & decedens eiſdem pupillis legauit in hæc verba: *Arellio Latino & Arellio Felici ſingulis quina, cum quis eorum quatuordecim annorum fuerit. ad quod tempus præſtari eis volo, ſingulis alimentorum nomine menſtruos denarios ſenos, & veſtiarij nomine annuos denarios vigintiquinque. quo legato contenti eſſe debetis, quando tutela veſtra non minimo damno rationem meam adflixerit. à vobis autem heredes mei peto, ne quid ex ratione tutelæ ab his[b] exigere, vel ab hoc legato eorum retinere velitis.* quæſitum eſt: ſi heres eius ex cauſa fideiuſſionis aliquid præſtiterit: ab herede filiorum eius, pro quo fideiuſſerat, repetere poſſit. reſpondit, verbis, quæ proponerentur, id ſolum videri heredum fideicommiſſum, ne exigerent, quod ex ratione tutelæ, quam ipſe Symphorus adminiſtrauerat, ab Arelliis ſibi deberetur.

1 ¶Teſtamento facto, debitoribus liberationem reliquerat. pòſt inciſo[c] lino, & recognito teſtamento, aliud teſtamẽtum fecit, in quo repetit legatum his verbis: *quibúſque legata in eo teſtamento, quod incideram, dedi. omnia rata eſſe, & quæque ſcripta ſunt, volo.* quæſitum eſt, adita ex ſequente teſtamento hereditate, an debitores, quibus priori teſtamento liberatio relicta erat, conſequi poſſint, vt etiam eius[d] quantitatis nomine, quam poſt prius teſtamentum debere cœperant, liberarentur: &, ſi ab his heredes petere cœperint, an doli mali exceptione ſummouerentur. reſpondit, non liberari.

2 ¶Titius Seio debitori ſuo ita legauit: *do lego Seio denarios decem. Item dono illi, quidquid ſortis & vſurarum nomine mihi debebat*, prǽterea generaliter damnauit heredes, fideíque eorum commiſit, vti darent, reſtituerent vnicuique, quidquid ei legaſſet. poſtea Seius aliã præterea pecuniam à Titio mutuatus eſt. quæro, an hæc quoque pecunia, quæ[e] poſt teſtamentum factum data eſſet Seio, legata intelligitur. reſpondit, cùm in præteritum tempus verba collata proponerentur, non eſſe poſterius credendum legatum.

3 ¶Titius, teſtamento facto, & filiis heredibus inſtitutis, de patre[f] tutore ſuo quondam facto ita locutus eſt: *Seium patrem meum liberatum eſſe volo ab actione tutelæ.* quæro, hæc verba quatenus accipi debent. id eſt, an pecunias: quas vel ex venditionibus rerum factis, aut ex nominibus exactis in ſuos vſus conuertit, vel nomine ſuo fœnerauit: filiis & heredibus teſtatoris, nepotibus ſuis debeat reddere. reſpondit, eum, cuius notio eſt, æſtimaturum. * præſumptio enim propter naturalem[g] affectum facit, omnia patri videri conceſſa: niſi aliud ſenſiſſe teſtatorem, ab heredibus eius approbetur[h].

4. ¶Mæuia teſtamento ſuo alterum ex heredibus ſuis actione tutelæ voluit liberari his verbis: *rationem tutelæ, quam egit Iulianus Paulus cum Antiſtio Cicerone, poſci ab eo nolo. eóque nomine cauſa omni liberatum eſſe volo.* quæro, an, ſi qua pecunia ex tutela apud eum remanſit, peti ab eo poſſit. reſpondit, nihil proponi, cur pecunia, quæ[i] pupillæ eſt, & apud tutorem poſita maneret. legata videretur.

5 ¶Teſtamento ita ſcripſerat, *Titio adfini meo, quidquid mihi quacumque ex cauſa debebat, remitti volo. eóque amplius decem do.* codicillis ita ſcripſit, *Titio hoc amplius adfini & debitori meo vſuram pecuniæ, quam mihi debebat, ab herede meo, do nec aduivet[k]. Quod ſi exigere vltra voluntatem meam putauerit, eius ſortis vſuram eidem Titio ab heredibus meis, donec viuit, præſtari volo.* quæſitum eſt, cùm augendi potiùs, quàm minuendi, teſtator voluntatem habuerit, an heredes ex cauſa fideicommiſſi Titio teneantur, vt eum omni debito liberent. reſpondit, ſecundùm ea, quæ proponerentur, videri minutum legatum, quod primò dederat.

6 ¶Legatum eſt teſtamento hoc modo, *Seio concedi volo, quidquid mihi ab eo debitum eſt, vel fidem meam pro eo obligaui.* quæro, vtrùm id ſolum, quod teſtamenti facti tempore debebatur, legatum ſit, an etiam ſi quid ex ea ſumma, vſurarum[l] nomine, poſtea acceſſit, legato cedat. reſpondit, videri omnem obligationem eius debiti per fideicommiſſum ſolui voluiſſe.

7 ¶Sticho teſtamento manumiſſo fundũ inſtructum & alia legauit, & hæc verba adiecit, *quem rationem reddere veto, quia[m] inſtrumenta penes ſe habet.* quæſitum eſt, an Stichus reliqua, quæ ex adminiſtratione actus debuerat, reddere debuerit. reſpondi, Stichum eo nomine non teneri. *Claudius:* Nemo enim ex ſeruitutis actu[n] poſt libertatem tenetur: & conſultatio[o] ad ius debiti relata fuerat. retineri ergo reliqua poſſunt cum peculio, aut ex eo deduci, ſi legatum eſt[p].

8 ¶*Centum, quæ apud Apronianum depoſita habeo, apud ipſum eſſe volo, donec filius meus ad annos viginti peruenerit. eiúſque pecuniæ vſuram exigi veto.* quæſitum eſt: an ex cauſa fideicommiſſi Apronianus conſequi poſſit: ne, ante[q] tempus à teſtatore præſcriptum, ea ſumma ab eo exigatur. reſpondit, ſecundùm ea, quæ proponerentur, cõſequi poſſe.

9 ¶Filias heredes ſcripſerat, quarum fideicommiſit in hæc verba: *Ne à Gaio Seio rationes actus rei meæ: quæ per menſam eius, ſiue extra[u] menſam, in diem mortis meæ geſta eſt: exigatis. eóque[r] nomine eum liberetis.* quæſitum eſt: cùm vniſas rationes in diem mortis iſte[ſ] adminiſtrauerit &[t] per menſam ſuam, & quæ extra adminiſtrabantur: an ad rationes reddendas heredibus teneatur, reſpondit, liberationem quidem ſecundùm ea, quæ proponerentur legatam eſſe: ſed, quatenus præſtanda ſit, ex[u] qualitate diſceptationis iudicem æſtimaturum.

10 ¶Eum, qui tutelam ipſius adminiſtrauerat, & fratrem ſuum, & alios quoſdam ſcripſit heredes: & tutori legauit, *quæ impenderat in ſe, & fratrem ipſius, decem.* quæſitum eſt, an vtile eſſet in perſona eius fideicommiſſum. reſpondit, ſi id dederit per fideicommiſſum, quod debebatur, peti[x] non poſſe.

11 ¶Idem quæſiit: ſi in tutoris perſona inutile eſſet: an in perſona fratris vtile videretur, quoniam illi proficeret, cuius & ipſius tutelam adminiſtraſſet. reſpondit, fratri vtiliter eſſe legatum, cùm ſuo debito liberetur.

12 ¶Idem quæſiit: ſi tutor amplecteretur fideicommiſſum ita, vt quibuſdam[y] ſtari vellet verbis teſtamenti, in quibuſdam autem recedat, quòd minorem quantitatem ſumptuum dicat fideicommiſſo contineri, quam ipſe erogauerat, an audiri deberet. reſpondit, non[z] impediri eum ſcripturâ teſtamenti, quo minus omne, quod ſibi deberi probaſſet, petere poſſet.

13 ¶Quidam ita legauit: *Semproniæ vxori meæ reddi iubeo[a] ab heredibus meis quinquaginta, ea quæ mutua[b] acceperam chirographo particulatim in negotia mea.* quæſitum eſt, an, ſi verè vxoris debitor fuerit fideicommiſſum conſtiterit. reſpondit, ſi debita[c] fuiſſet, nullum eſſe fideicommiſſum.

14 ¶Idem quæſiit: an ſi hanc pecuniam vt debitam apud iudicem petierit, & victa fuerit: an fideicommiſſum peti poſſit. reſpondit, ſecundùm ea, quæ proponuntur, poſſe ex cauſa fideicommiſſi peti, quòd apparuiſſet non fuiſſe ex alia cauſa debitum.

De duobus reis.

29. *Paulus* lib.6. ad legem Iuliam & Papiam.

SI is, qui duos reos promittendi habet, damnauerit heredem vt vtroſq; liberet: ſi alter ex his capere non poſſit, nec ſocij ſint: delegari debebit is, qui nihil capit, ei, cui hoc commodum lege competit. cuius petitione vtrumque accidit: vt & hoc commodum ad eum perueniat, & is, qui capit, liberetur. Quòd ſi ſocij ſint, propter[d] eum, qui capax eſt, & ille capit[e] per conſequentias, liberato illo per acceptilationem. id enim eueniret, etiam ſi ſolum capacem liberare iuſſus eſſet.

De iudicio non exercendo.

30. *Idem* lib.10. Quæſtionum.

PEtitor[f] vel poſſeſſor damnauit heredem ſuum, ne centumuirale[g] iudicium exerceat. de effectu legati quæritur, & dictum, ita demum vtile videri legatum eſſe, ſi malam cauſam aduerſarius teſtatoris habuit, vt litigante herede vinci debuerit. tunc enim non tantùm litis emolumentum, ſed etiam ſumptus heres legatario præſtare cogitur. nam in bona[h] cauſa nihil videtur eſſe in legato, nec[i] propter[k] ſumptus, quod quidam exiſtimauerunt.

De ſolutione poſt teſtamentum facta. 1. De rationibus à liberto non reddendis. 2. De ratione tutelæ non repoſcanda. 4. De ſorte & vſuris. 5. De nouatione poſt teſtamentum facta.

31. *Scæuola* lib.3. Reſponſorum.

CReditor debitori legauit ita, *Gaio Seio, quidquid mihi ſub pignore hortorum ſuorum debuit, ab heredibus meis dari volo[l].* quæro, cùm teſtator viuus à Seio aliquid recepit, an

Liberatio cui ad tẽpus relicta eſt, ſilentiũ interim iudice aduerſario petere poteſt.
r id eſt, quatenus vires legati patiuntur. ſ *l.20. in fin. ſ. eod.*
t Actum dominicum adminiſtrabant ſerui, vel per menſam vel extra.
u Legatum ne rationes exigantur, eatenus extendi vel ampliari oportet, quatenus teſtatorem voluiſſe colligemus.
x Cur ita? *v. l. 25. in fi. ſ. eo.*
y *vide l. 75. ʒ. de regul. iur.*
z Imò, impediri videtur. nec enim cuiq;. conceſſum eſt pro parte probare, & pro parte reprobare. *l.27. ſ. de procuratorib.*
a hoc verbum eſt precariũ, & vtrumq; ſignificat volo, ſiue cupio. hæc verba παρακλητικὰ dicũtur & inflexa & fideicõmiſſaria. verba hæc precaria ſunt, peto, rogo, volo, mando, *l.2. Cod. comm. de legatis. §. vlt. Inſtit. de ſingulis reb. per fideicommiſſ.* itẽ, deṕcor, cupio, iniũgo, deſidero, *l.15. l.118. ſ. de legat.1.* & relinquo. *l.79. ʒ. ad Treb. v. Cuiac. 4. ſent. Paul.1. §.6.*
b Mutuum inter coniuges eſt ꝑmiſſum, *vt hîc.* Imò onus contractus præter donationẽ, dixi *ad l. 31. §.3. ſ. de donat. inter virũ & vxorem.*
c ſi debitor fuiſſet. *Hal.*
d Quòd ꝑ me nõ poſſum, poſſum interdum propter alium (putà meum ſocium) *l. 13. §.7. ʒ. de acceptilation. l. 4. ʒ. de decurionib. l. 55. ʒ. de adquir. hæred.*
e Imò, capere non debet. *l. 5. §.1. ſupra de donat. int. vir.*
f hæreditatis, ſcilicet.
g id eſt, petitionẽ hæreditatis, *v. l. vlt. in pr. C. de petit. hæredit.*
h id eſt, ſi aduerſus teſtatorẽ legatarius bonam habiturus fuiſſet cauſam, legatum ei relictum nil proficeret.
i . ſed nec propter. *Hal.*
k Si legatũ nõ valet in cauſa principali, non valebit propter ſumptus litis.
l adde & has formulas legandæ liberationis, hæres libera, ne exige. *l.25. ſ. eod.* parte cõtentus eſto, *l.37. §.4. ſ. de legat. 3.* dotẽ marito meo reſtitue, *l.77. §.2. ſ. de legat. 2.* plura vobis legaſſem, niſi me parens veſter malè accepiſſet, & hoſtes ſubſtantiam meã abſtuliſſent, *l.17. §. 1. infra de doli mali.* ſoluta eſt mihi pecunia, *l. 1. l.4. Co. de falſa cauſa.*

a Rationibus reddendis testamento liberatus, volumina rationum tradere cogitur,& reliqua quæ apud eum sunt. *adde l. si seruus vetitus. ff. de legat. 1.*
b *l. 12. supra eod.*
c Reliquæ, reliqua. *vt l. 9. supra eod.*

id ex causa legati peti possit. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, non posse. Idem repetiit: & ait, "item" testatorem ante factos codicillos, quibus legauit, penè omnem pecuniam sortis & vsurarum recepisse, ita vt modicum sortis & vsurarum debeatur: & quæsiit, an ei petitio competeret propter verba ad præteritum relata, *quidquid mihi debuit.* respondit. Priùs quidē secundùm ea, quæ proponerentur, rectè responsum est. verùm posteriùs propter ea, quæ in tempore adderentur, ita ab iudice æstimādum, vt inspiceret, obliuione pecuniæ solutæ, aut quòd eo inscio numerata esset, id fecisset, an consultò, quòd quantitatem quondam debitam, non ius liberationis dare voluisset.

1 ¶Inter cætera liberto ita legauit, *& si quid me viuo gessit, rationes ab eo exigi veto.* quæritur, an chartas[a], in quibus rationes[b] conscriptæ sunt, item reliquas[c], secundùm accepta[d] & expensa, heredibus reddere debeat. respondit, ea, de quibus quæreretur, posse heredem vindicare, id autem, quod conseruis, qui remanent in hereditate, crediderit, & in rem domini versum esset, desisse in reliquis esse.

2 ¶Titia, quæ duos tutores habuerat, ita cauit, *Rationem tutelæ meæ, quam egit Publius Mæuius cum Lucio Titio, reposci ab eo nolo.* quæritur, an, si qua pecunia apud eum ex tutela remansit, peti ab eo possit. respondit, nihil[e] proponi, cur non pecunia, quæ pupillæ esset, & apud tutorem remaneret, legata videretur.

3 ¶Item quæritur, an contutor liberatus videretur. respondit, contutorem non[f] liberari.

4 ¶*Gaio Seio optimè merito hoc amplius lego, concedíque volo, neque ab eo peti, neque ab heredibus eius, quidquid mihi aut chirographis aut rationibus debitor est, vel quidquid à me mutuū accepi, vel fidem meam pro eo obligaui.* quęro, vtrùm id solùm, quod eo tempore, quo testamentum fiebat, debebatur, legatum sit, an & si quid ex ea summa, vsurarum[g] nomine, postea accessit, legato cedat, respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, videri omnem[h] obligationem Seio eius debiti per fideicommissum solui voluisse.

5 ¶Item quæritur, si postea nouatione factâ, & ampliatâ summâ, cœperit debere, an id, quod ex vetere contractu debebatur, nihilo minùs in causa legati duret, & an verò, nouatione facta, quasi nouus debitor ampliatæ summæ possit conueniri. respondit, id dumtaxat legatum videri, quod tunc debuisset, si tamen mansit in ea voluntate testator, quæ tunc fuisset.

DE ADIMENDIS[i] VEL transferendis[k] legatis vel fideicommissis.

Tit. IIII.

De actu, & itinere.

1. *Paulus* "lib. 3. ad Sabinum."

QVI, actu legato, iter adimat[l], nihil adimit[m], quia numquàm actus sine itinere esse potest[n].

De proprietate, & vsufructu. 2. *De parte.*

2. *Pomponius* "lib. 5. ad Sabinum."

FVndo legato, adimi ita potest, *fundum illi præter[o] vsumfructum neque do neque lego*, vt vsusfructus in legato relinquatur.

1 ¶Sed & fructus[p] adimi potest, vt proprietas relinquatur. 2 ¶Item pars[q] fundi legati adimi potest.

9. *Conditiones non minus adimi quam adscribi possunt. Pac.*
De translatione conditionali. 4. *legatum secundo, si primus legatarius alienauerit.* 5. *Si plus adimatur quam datum sit.* 6. *Si aliud detur, aliud adimatur.* 7. *De incertitudine.* 8. *De puritate & conditione.* 10. *De imminutione.* 11. *De nuda voluntate. De inimicitiis.* 4. *& reconciliatione.*

3. *Vlpianus* "lib. 24. ad Sabinum."

SI quis ita legauerit, *Titio fundum do lego[r] si Titius decesserit[s] Seio heres meus dare damnas esto[t]*, rectè translatum[u] legatum videtur. sed etsi iam mortuo eo, cui legatum erat, easdem res transtulerit, Sempronio debetur.

1 ¶Si quis Titio legauerit sic, *Titio dato, aut, si Titius ante decesserit, quàm accipiat[x], Sempronio dato*, secūdùm meram subtilitatem vtriq; obligatum videri heredem, id est, "&" Sempronio, & heredi Titij, sed si quidem mora Titio ab herede facta est, ad heredes eius legati exactio transmittitur, Sempronio repellendo. sin autem nulla mora intercesserit, tunc Sempronius legatum accipit, & non Titij heredes. sed si ante[y] diem, legati cedentem decesserit Titius, soli Sempronio debetur legatum.

d Rationū duę partes pręcipuę, accepti & expensi.
f *l. 3. §. 3. supra eod.* Relatiuum ea ratione restringit suū antecedens ad quod directò ac principaliter refertur, non ad quod accessoriè.
g *l. 28. §. 6. supra eod.*
h hinc & ex §. *vltimo. ff. eod.* collige, legatum liberationis porrigi ad debitū accessoriè post testamentū cōtractum, & ad nomen etiā debitum, quod primi loco succedit. *Bart.*
i *2. instit. 21.* An & quatenus legatum vitiatū, mutatum, extinctum, finitū dicatur inspecta dispositione legis vel principis, inspecto modo vel forma legati, inspecta mutatione formæ rei legatæ, inspecto facto testatoris, legatarij, iure, casu eueniente & tempore. vide apud Simonem de Prætis, *lib. 4. de interpret. vltim. voluntat. interpretatione vltima, dubitatione vltima.*
k addit Ecloga καὶ ἀπὸ καταστάσεως, id est, de restitutione *44. Eclog. 17.*
l adimit. *Hal.*
m quia iter ad actum, est pars substātialis: partis substantialis ademptio nihil valet. *Bart. adde l. 14. §. 1. in fine. supra de vsu.*
n Imò esse potest. est enim ab itinere actus diuersus. *l. 1. supra de seruitutib. rust.*
o Si prior est oratio negatiua, dictio pręcedēs ponit illud de quo prius erat dispositum. *Bart.*
p *d. l. 14. §. 1. ff. de vsu.*
q *l. 3. §. penult. l. vlt. ff. eod.*
r audis legatum.
s audis conditionem.
t audis quæ hęres iubeatur facere post euentum conditionis.
u *l. 25. infra ad Trebell.*
x Verbum *accipiendi* verificatur, siue accipiat legatarius, siue per eū non stet, siue per eū stare nō fingatur, *Bart. adde l. 23. in fin. supra de condit. instit.*
y *l. 10. in fi. ff. eod.*

z ¶*l. 3. C. in quib. cau. f. in integr.*
a *l. 69. §. 3. supra de legat. 2.* Quando ex facto legatarij hæres potest damnum accipere, cogitur legatarius ei cauere de illo non faciendo, *Bart.*
b *l. 67. §. 5. supra de legat. 2.*

2 ¶Idem dicendum est, & fideicommissa hereditate puero data, aut, si ante restitutam decessisset, matri eius relicta, vt si puer ante diem legati cedentem decessisset, matri debeatur, si postea, ad pupilli heredes fideicommissum transmittatur, vt pote re[z] ipsa mora subsecuta.

3 ¶Sed & cùm quis ita legasset, *heres meus Titio dato, si non dederit, Sempronio dato*, ita demum Sempronio debetur, si dies eius in persona Titij non cessisset.

4 ¶Si quis ita legauerit, *heres meus Titio fundum dato, &, si Titius eum fundum alienauerit, heres meus eūdem fundum Seio dato.* oneratus est heres. nō enim à Titio fideicommissum relictum est, si alienasset fundum, sed ab herede ei legatum est. heres igitur debebit, doli exceptione posita, prospicere sibi cautione[a] à Titio de fundo non[b] alienando.

5 ¶Si quis plus[c], quàm dedit, ademerit: ademptio valet. veluti si quis viginti legauerit, & quadraginta ademerit.

6 ¶Si loci vsumfructum leget testator, & iter adimat: non valet ademptio, ne vitiatur legatum. Sicuti qui proprietatem fundi legat: iter adimendo, legatum non minuit.

7 ¶Si duobus Titiis separatim legauerit, & vni ademerit, nec[d] appareat, cui ademptum sit, vtriq; legatum debetur. quemadmodum & in dando, si non appareat, cui datum sit, dicemus neutri[e] legatum.

8 ¶Si Titio fundus purè, eidémque sub conditione legatus sit, deinde postea ademptum sit sic, *Titio fundum, quem sub conditione legaui, heres meus ne dato*, ex nulla[f] datione debetur, nisi specialiter dixerit, purè eum legatum velle accipere.

9 ¶Conditio[g] legati an adimi possit, vel hereditatis, vel statuliberi, videndum. & Iulianus scribit, in statulibero detractam conditionem non repræsentare libertatem. Papinianus quoque libro septimodecimo quæstionum scribit generaliter, conditionem adimi non posse. nec enim datur (inquit) conditio, sed adscribitur. quod autem adscribitur, non potest adimi, sed quod datur. sed * melius est, sensum[h] magis, quàm verba amplecti, & conditiones[i], sicut adscribi, & adimi posse.

10 ¶Cum Titio centum testamento legasset, & eidem codicillis ita legasset, *Titio quinquaginta[k] dumtaxat[l], nec amplius heres meus dato*: non amplius quinquaginta legatarium petiturum.

11 ¶Non solùm autem legata, sed & fideicommissa adimi possunt: & quidem nuda[m] voluntate[n]. Vnde quæritur, an etiam inimicitiis interpositis fideicommissum nō debeatur. & si quidem capitales[o] vel grauissimæ[p] inimicitiæ intercesserint, ademptum videri, quod relictum est. sin autem leuis offensa, manet fideicommissum. Secundū hæc & in legato tractamus, doli[q] exceptione opposita.

4. *Idem* "lib. 33. ad Sabinum."

QVòd si iterum in amicitiam redierunt, & pœnituit testatorem prioris offensæ: legatum vel fideicommissum relictum redintegratur. * ambulatoria[r] enim est voluntas defuncti vsque ad vitæ supremum exitum.

Collatio ademptionis, & translationis.

5. *Gaius* "lib. 2. ad Edictum vrbicum."

SIcut adimi legatum potest, ita & ad alium transferri[s]: veluti hoc modo: *Quod[t] Titio legaui, id Seio do lego.* quæ res in personam Titij tacitam[u] ademptionem continet.

Quibus modis translatio fit.

6. *Paulus* "lib. 5. ad legem Iuliam & Papiam."

TRanslatio legati fit quatuor modis: aut enim à persona in personam transfertur: aut ab eo qui dare iussus est, transfertur, vt alius det: aut cùm res[x] pro re datur, vt pro fundo decem aurei: aut quòd purè datum est, transfertur sub conditione.

1 ¶Sed si id quod à Titio dedi, à Mæuio dem: quamuis soleant esse duo eiusdem rei debitores, tamen verius est, hoc casu ademptum esse legatum. nam cùm dico, *quod Titium dare damnaui, Seius damnas esto dare*: videor dicere, ne Titius det.

2 ¶Item si pro fundo decem legentur, quidam putant non esse ademptum prius legatum, sed verius est, ademptum esse. * nouissima[y] enim voluntas seruatur.

7. *Vlpianus* "libro vicesimoquarto ad Sabinum."

QVòd si alij legetur sub conditione, quod alij purè datum est, non plenè recessum videtur à primo[z], sed ita demum, si conditio sequentis exstiterit. ceterùm si hoc animo fuerit testator, vt omnimodo recessum à primo putauerit, dicendum erit, à primo ademptum legatum.

8. *Iulianus*

c Qui plus adimit quàm dedit, & id quod minus est, ademisse intelligendus est quoque. Minus enim inest ei quod plus est. *vide l. 110. ff. de regul. iuris.*
d *l. 10. in fine. ff. de reb. dubijs.*
e vtrumq; sic enim à quibusdam legi scribit Bartolus.
f Si ademptio refertur ad rē, videtur adimi omnis dispositio facta circa illam rem. *Bartolus.*
g *l. 53. ff. de condit. & demonstr.*
*
h *l. 10. supra de confir. tutore. vide l. 3. Cod. de liberis præteritis.*
i Non solum res legata adimi potest, sed & qualitas rei legatæ adiecta,
k pars enim adimi potest, *l. 2. in fi. supra eod.*
l Dictio taxatiua in residuo inducit ademptionem. An dictio taxatiua posita in lege noua sufficit ad inducendā veteris correctionem? Bartolus post alios negare videtur. Iason autem ait: ídque puto verius.
m ad adimēdi formas refert, *l. 13. l. 16. l. 29. ff. eo. l. 14. circa fin. ff. de legat. 1. l. 18. ff. de legat. 3. l. 32. §. 4. supra de vsufruct. legato. l. 27. Cod. de fideicommiss.*
n *adde l. 27. Co. de testament.*
o *v. l. 9. supra de his quæ vt indig. l. 3. supra de testib.*
p Grauissimæ inimicitiæ, maioris partis bonorum vel status, *§. 11. §. 12. Instit. de excusat. tutorum. l. vlt. in fi. prin. C. de reuoc. donat.*
q *l. 15. infra eo. l. 19. ff. de reg. iuris.*
*
r *vide l. 32. §. 3. in fin. supra de donat. inter virum & vxor.*
s *§. 1. Instit. eod.*
t Prioris obligationis commemoratione inducitur nouatio, *l. 47. infra de verbor. obligat.*
u Translatio in alium inducit tacitam ademptionem. *Bart.*
x *l. 30. §. 1. infra eod. l. 23. Cod. de legat.*
*
y *vide l. 87. infra de condit. & demonstr.*
z cur ita? *vide l. 6. infra quando dies legat.*

a Si quantitas bis diuersimodè relinquitur, bis debetur, nisi animo adimendi secunda voluntas fuerit expressa. *Bartol.*

b Centum quinquaginta. & ita hunc locum restituit Antonius Faber, *5. Coniectur. 18.* nam & ea summa mox sequitur: & id agit Vlpianus, vt docuit tantum deberi quantum sit legatum. c *l. 44. in fin. ff. de legat. 2.*

8. *Iulianus* ||lib. 32. Digestorum.||

ET ideo si viuo testatore mortuus fuerit, is in quem translatum legatum fuerit: nihilo magis ad eum, à quo translatum fuerit, pertinebit.

Si quantitas bis relinquatur, bis debetur: nisi animo adimendi secunda voluntas fuit expressa. Bart.

9. *Vlpianus* ||lib. 5. Disputationum.||

CVm centum, quæ quis purè reliquit, conditione adiecta iterum[a] eidem legauit: si quidem quasi aliam hanc summam esse voluit: & quod purè relictum est, statim debebitur: & quod sub conditione adscriptum est, si conditio exstiterit. quòd si eandem summam, mutata voluntate, sub conditione reliquit: pura datio, conditionalis effecta videbitur. Quare si in eodem testamento, in quo centum adscripserat, postea quinquaginta[b] reliquerit: si quidem[c] voluit esse hæc quinquaginta, cētum quinquaginta debebuntur: sin verò quinquaginta tantùm deberi voluit, quinquaginta tantùm debebuntur. Idem est, & si in codicillis ||id|| fuerit factum.

De ademptione. 1. vel translatione conditionali.

10. *Iulianus* ||lib. 37. Digestorum.||

SI legatum purè datum Titio, adimatur[d] sub conditione, &, pendente conditione, Titius decesserit: quamuis conditio defecerit: ad heredem Titij legatum non pertinebit. nam legatum cùm sub conditione adimitur: perinde est, ac si sub contraria conditione datum fuisset.

1 ¶ Quod ita legatum est: *Titio decem heres meus dato: si Titio non dederit*[e], *eadem decem Sempronio dato:* si moriatur Titius ante[f] diem legati: Sempronius legatum vtiliter petet. translatum enim legatum intelligi debebit.

De legato generis & ademptione speciei.

11. *Idem* ||lib. 54. Digestorum.||

QVi hominem legat, & Stichum adimit[g], non[h] perimit legatum, sed extenuat.

12. *Vlpianus* ||lib. 50. ad Sabinum.||

VT Stichum legatarius eligere non possit.

De eo, quem testator pessimum libertum vocauit.

13. *Marcianus* ||lib. 6. Institutionum.||

DIui Seuerus & Antoninus rescripserunt, cùm testator postrema[i] scriptura, quaqua ratione motus, *pessimum libertum esse adiecisset*: ea, quæ priori scriptura ei relicta fuerant, adempta videri[k].

De legato inutili. 1. De ademptione ex his causis ex quibus datio non valet.

14. *Florentinus* ||lib. 11. Institutionum.||

LEgata inutiliter data, ademptione non confirmantur, veluti si domino herede instituto, ||seruo|| purè legatum, sub cōditione adimatur, nam * purè[l] legatum si sub[m] conditione adimatur, sub contraria conditione datum intelligitur[n] & ideo confirmatur. ademptio autem, quo minùs, non quo magis legatum debeatur, interuenit.

1 ¶ * Quibus ex causis datio legati inutilis est, ex iisdem causis etiam ademptio inefficax[o] habetur[p]: veluti si viam[q] pro parte adimas, aut pro parte liberum esse vetes.

De *alienatione & redemptione serui legati.*

15. *Paulus* ||libro singulari de adsignatione libertorum.||

CVm seruus legatus à testatore, & alienatus[r], rursus redemptus sit à testatore: non debetur[s] legatario, opposita exceptione[t] doli mali. sanè si probet legatarius nouam voluntatem testatoris, non[u] submouebitur.

Collatio inductionis & ademptionis.

16. *Idem* ||ex libro singulari de iure Codicillorum.||

NIhil interest[x], inducatur[y], quod scriptum est, an adimatur.

De *priore & posteriore scriptura.*

17. *Celsus* ||lib. 22. Digestorum.||

NIhil prohibet[z], priorem scripturam posteriore[a] corrigere, commutare, rescindere.

De *donatione rei legatæ.*

d *vide l. 6. infra quando dies legat.*
e puta quia decessit. *l. 3. §. 1. ff. eod.*
f Imò etsi decesserit antequam accipiat, legatum vtiliter petet: vti in fideicommisso vniuersali receptum est. *l. quidam ita. ͻ. ad Trebell.* An diuersitatis hæc differentia est, quòd in legato quantitatis dominiū recta via non transeat, sicut in fideicommisso vniuersali? An potius hîc dominiū non transit recta via, statim tamen deberi incipit: In fideicommisso verò vniuersali acceptatio fideicommissarij necessaria est, eiusque factū, cum in fideicōmisso damnum esse possit: vbi in legato merū est lucrum?
g *adde l. 7. §. 1. supra de liberatione.*
h Imo perimit: *l. non solum. §. 1. supra eod.* Hic in legato generis: Ibi, in alternatiuo.
i *l. 6. in fin. ff. eo.*
k Imò non videtur: nec enim testimonio ac querelis testatoris fides adhibetur, *l. 3. §. 1. ff. ad Sillanianum. Nouell. 115. §. caussis.* Hîc testator legatum tātùm adimit: Ibi pœnam infligere vult. Item in d. Nouella, testator vult auferre filio successionem, quæ ei lege debetur: hîc beneficium indebitum.
*
l Adimēs sub conditione, dat sub conditione.
m Ita non adimere, dare est. λειπλότη dixi *ad l. 29. in fi. ff. de probat.*
n Priuatione posita seu constituta videtur sequi positio habitus. *Bart.*
*
o Imò non est inefficax: quia inutilis ademptio non perimit legatū. *v. l. 20. ͻ. eo.* p & è cōtra. *v. l. 26. ͻ. eo.* q *v. l. 11. in fi. ff. de seruit.*
r Testator superuiuens, si eam rem quam reliquit vendiderit, extinguitur fideicommissum. *Paul. 4. sent. 1. §. 9.*
s non reconualescit. Cur ita? quia seruo hærede cum libertate instituto, & pòst alienato, & mox redempto institutio conualescit. *l. 9. §. 16. supra de haredib. instit.*
t *l. 3. in fin. supra eod.*
u *vide l. 19. in fi. ͻ. de regul. iuris.* Imò submouebitur. *l. 18. ͻ. eod. l. verum est. ͻ. de manumiss. testamento.* In. d. l. 18. distinguitur alienatio spontanea à necessaria. In. d. l. verum, specialis est fauor libertatis. nisi dicam *ex l. 41. ff. eod.* cessantibus inimicitiis, causam adimendi cessare præsumi: meram autem alienationem legati, non esse caussam voluntatis mutatæ. sed indicium tantum.
x *adde l. 3. in fi. ff. eo.* y Adimit legatū, qui inducit. *l. 1. l. 2. §. 1. ff. de his quæ in testam.*
z cur ita? *v. l. 4. in fi. ff. eo.* a *l. 6. in fi. supra eo. l. 87. ͻ. de condit. & demonstr.*
b ¶ *adde Paul. 4. sentent. 1. §. 9.*
c vt in alienatione. *l. 11. §. 12. ff. de legat. 3. dixi ad l. 3. C. de legatis.* *
d *l. 29. ͻ. de donationib. οὐδεὶς ἄκων δωρεῖται. 44. Eclog. 17.* e *l. 9. ff. de vsu & vsufr. leg.*
f In dubio autem non præsumitur reuocare velle.

g Legatum simpliciter ademptum remanet apud heredem cum suo onere, *vt hîc*, vt per contrarium, quoties in alium transfertur, cū suo onere transfertur. *l. Caio. ff. de alim. ent.* h *l. 34. ff. de leg. 1.* i *l. 4. C. de legat.* k Imò illi non debebitur: Inutilis enim translatio non perimit legatū, *arg. c. nō præstat. de regul. in 6. l. 1. ͻ. de nouat. l. si id quod. ff. de rescinden. vend.* Aliud in contractibus quæ duorū voluntatem constant, aliud in vltimis voluntatibus, *vt hîc. & l. plane. ff. de lega. 1.* Atqui rursus possis cōfirmare, ademptione inutili nō vitiari legatum. *l. 14. in fi. supra eo.* Ibi adeptio inutilis erat rei & incertitudinis ratione: hîc de inutili, quæ vtilē habet in se ademptionem.

18. *Modestinus* ||lib. 8. Differentiarum.||

REm legatam ||si|| testator viuus[b] alij donauerit, omnimodo exstinguitur legatū, nec[c] distinguimus, vtrùm propter necessitatem rei familiaris, an mera volūtate donauerit: vt, si necessitate donauerit, legatum debeatur: si nuda voluntate, non debeatur. hæc enim distinctio in donantis munificentia non cadit: cùm * nemo[d] in necessitatibus liberalis existat.

De fideicommisso relicto à legatario cui legatum ademptum est.

19. *Idem* ||lib. 11. Responsorum.||

||MOdestinus respondit,||

SI adimendo legatum, quod Mæuio relictum sit, fideicommissum ab eo datum defunctus reuocare[e] noluit[f], heredes[g] ex causa fideicommissi conueniri posse, rectè probari.

De *translatione in eum, cui deberi non potest.*

20. *Pomponius* ||libro 1. ad Quintum Mucium.||

LIcèt transferam legatum in eum[h], cum quo nobis testamenti factio non est, siue in seruum proprium, cui sine[i] libertate legauero: licet eis non debeatur: nec[k] illi tamen debebitur, cui fuerit ademptum.

Cui adimi potest.

21. *Licinius Rufinus* ||lib. 4. Regularum.||

LEgatum nulli alij[l] adimi potest, quam cui[m] datum est. quapropter si filio, aut seruo alieno legatum fuerit: domino, aut patri legatum adimi non[n] potest.

De *inimicitiis.*

22. *Papinianus* ||lib. 6. Responsorum.||

EX parte heres institutus, etiam legatum acceperat. eum testator inimicitiis grauissimis[o] persecutus, cum testamentum aliud facere instituisset, neque perficere potuisset, præteriit. hereditariæ quidem actiones ei non denegabuntur: sed legatum si petat, exceptione doli mali submouebitur.

De *possessione empta ex pecunia legata.*

23. *Idem* ||lib. 7. Responsorum.||

PAter, inter filios facultatibus diuisis[p], filiam ex ratione primipili[q] commodorum trecentos aureos accipere voluit: ac postea de pecunia commodorum possessionem parauit[r]. nihilo minùs fratres & coheredes sorori fideicōmissum præstabunt[s]. non enim absumptum videtur, quod in corpus patrimonij versum est. cùm autem, inter filios diuisio patrimonio, res indiuisas ad omnes coheredes pertinere voluisset, ita possessionem ex commodis comparatam diuidi placuit, vt in eam superflui pretij filia portionem hereditariam accipiat. hoc enim eueniret, in bonis pecunia relicta[t].

De translatione legati conditionalis. 1. De donatione rei legatæ.

24. *Idem* ||lib. 6. Responsorum.||

LEgatum sub conditione datum, cùm transfertur, sub eadem conditione transferri videtur, si non conditio priori personæ cohæreat. nam[x] si quis vxori *sublatis*[y] *liberis* legauerit, repetita conditio non videbitur, quæ fuit in persona mulieris necessaria[z].

1 ¶ Pater hortos instructos filiæ legauit, postea quædam ex mancipiis hortorum vxori donauit[a], siue donationes confirmauit, siue non confirmauit, posterior voluntas filiæ legato potior erit[b]. sed etsi non valeat donatio, tamen[c] minuisse filiæ legatum pater intelligitur.

De duobus prælegatis.

25. *Idem* ||lib. 9. Responsorum.||

ALteri ex hæredibus præceptionem prædij dedit, mox alteri præstari aduersus debitorem actiones ad[d] eum[e] finem mandauit, quo prædium fuerat comparatum. cùm postea prædio distracto citra vllam offensam eius, qui præceptionem acceperat, pretium in corpus patrimonij redisset, non[f] esse præstandas actiones coheredi, respondi.

l nā quæ factę sunt, non transeunt ad alium, *l. 44. ͻ. de condit. & demonst.*
m nec. n. ei adimi potest qui non habet.
n Imò potest, *l. legatum seruo. ff. de legat. 1. l. 1. §. per seruum. ͻ. de successorio.* Parentes & serui legata filiis & seruis possūt repudiare: & tamen legatum eorū filiis vel seruis, non potest illis adimi. Nam cū repudiant, mortuo iā testatore, rē suam repudiant. Adimi autē illis quod (viuo vtpote testatore) eorum non fuerit, non potest.
o *adde l. 3. in fi. supra eod.*
p Parētes nōnunquam bona sua inter liberos testamento diuidebant, *vt hîc. & l. 30. §. 3. ͻ. eod. l. si filia nupta. §. si pater. l. quæ pater. l. ex parte. §. pater. ff. familiæ. l. quoties. l. si cogitationem. l. licet. C. familiæ. l. scriptura. C. commun. vtriusque iudicij.* sic Cōstantinus inter liberos testamento imperium diuisit. *Theodoretus 1. historiæ eccles. 2. Sozomen. vlt. 1. Ruffinus. 11.*
q de primipilo alibi dixi.
r pater sc. & sic pecuniam in alios vsus trāstulit, *l. 96. ff. de legat. 1.* Si ex pecunia legata per testatorem aliquid emitur, legatū non extinguitur: sed ex re empta præstatur. *Bart.*
s Imò nō præstabunt. Nam alienatione rei legatæ extinguitur legatum. *l. 18. ff. eod.* Hic autem pecunia legata est in emptionem rei alicuius, atque ita pecunia alienata est. Sic sane: sed tamē rem emptam ea pecunia in suo patrimonio retinuit testator. Imò vt res empta seruata fuerit in patrimonio, extinguitur etiam legatum. *l. Seia. ff. de auro.* Ibi species legata: hîc quantitas in genere: genera non ita facile perimuntur vt species.
t *l. 25. in fi. ff. familiæ.* u *l. 95. ͻ. de condition. & demonstrat.*
x Legatū intelligitur transferri cū sua conditione, nisi conditio cohærebat psonę.
y *vide l. 4. C. quando dies legatorum.*
z *vide Cuiac. 10. obser. 17.* a inutiliter scilicet.
b Cur ita? vel ideo, quòd per donationē inutilem inducitur legati ademptio. *Bart.*
c Inutili donatione, inducitur legati ademptio.
d De hoc genere loquendi, *dixi ad l. 19. in fin. supra de compensat.*
e Si testator vni hæredum aliquid prælegat, & propter illam causam alij cohæredi prælegat aliquid: si adimit prælegatum vni, intelligitur ademptum prælegatum alteri, licèt expresſè non sit dictum. *Bart.*
f Prælegato vni adempto (vt seruetur æqualitas) intelligitur & alteri prælegatum ademptum. de quo vide Manticam, *5. de coniectur. 12. numero 30. & 39.*

Si seruo legato legatum fuerit.

26. *Paulus*[a] lib. 9. Quæstionum.[b]

SI[a] seruo cum libertate dato legato, & alienato, adimatur libertas: quamuis alieno inutiliter adimatur[b]: tamen legatum ad emptorem non peruenturum. & meritò: constitit enim ademptio, quia posſit[c] redimi. ſicut datio, cùm in eum confertur, qui testamenti faciendi tempore fuit testatoris, deinde alienato codicillis libertas datur.

1 ¶Quid ergo, ſi eum, quem liberum eſſe quis iuſſerat, manumiſerat viuus, deinde codicillis libertatem ei ademerit? videamus, an perdiderit legatum vana ademptio libertatis. quod quidam putant, ſed[*] ſuperuacua[d] ſcriptura non nocet legato.

27. *Idem*[e] lib. 21. Quæſtionum.[f]

SEruus legatus eſt, & ei aliquid, ſi alienato eo adimatur, quod ei legatum eſt: valet ademptio: quia & legatum poteſt procedere, ſi redimatur.

1 ¶Seruo legato, & inter viuos manumiſſo, ſi legatum adimatur: nullius momenti ademptio eſt. igitur legatum, quod ipſi datum eſt, capiet. nam etſi rurſus in ſeruitutem ceciderit, non tamen legatum eius reſuſcitabitur[f], nouus enim videtur homo eſſe.

De poſteriore ſcriptura.

28. *Valens*[g] lib. 5. Fideicommiſſorum.[h]

SI tibi certam rem legauero, & rogauero te, *vt eam Titio reſtitueres*. deinde[i] eandem rem tibi fideicommiſero, nec rogauero te, vt alij eam præſtares: quæritur, an in tua poteſtate ſit, ex cauſa fideicommiſſi eligere, vt fideicommiſſum non præſtes. & [g] magis poſteriorem[h] ſcripturam teſtamenti placuit ſpectari.

De liberto quem teſtator ingratum appellauit.

29. *Paulus*[i] lib. 3. Sententiarum.

LIbertus[i], qui in priore parte teſtamenti legatum acceperat, & ingratus[k] poſtea eadem ſcriptura à teſtatore appellatus eſt, commutata voluntate, actionem ex teſtamento habere non poteſt.

De fideicommiſſo tranſlato ab herede ad legatarium. 1. *De legato tranſlato in heredem, ſi hereditatem omiſerit.* 2. *De ademptione modi.* 3. *De mutatione voluntatis pro parte.* 4. *De tranſlatione ob ſuſpicionem mortis eius, à quo transfertur.*

30. *Scæuola*[l] lib. 20. Digeſtorum.[m]

ALumnæ ſuæ plura legauerat. quædam ex his abſtulit. quædam vt præſtarentur, ab herede ſuo petit: in quibus viginti dari voluit his verbis: *Hoc amplius do lego, darique volo viginti auri libras.* & adiecit: *Fideique tuæ Atti committo, vt in primis Semproniam ſororem tuam pro tua pietate & regere & tueri velis: &, ſi putaueris eam ad bonam vitæ conſuetudinem reuerſam, ita viginti auri libras ei reddere, cùm morieris: interim tamen reditus*[l] *eius, id eſt vſuras ſemiſſes, ei præſtes.* poſtea codicillis ad Mæuium legatarium eaſdem[m] viginti libras auri tranſtulit, & fidei eius commiſit in hæc verba: *Viginti libras auri, quas*[n] *teſtamento Semproniæ alumnæ meæ reliqui, eas dari volo Mæuio, cautionibus interpoſitis, vt ex ea ſumma eidem Semproniæ, quamdiu adiuxerit*[o], *præſtet menſtruos denarios quinq;, & veſtiarij nomine denarios centenos vicenos quinos. idque fidei veſtræ committo, certa*[p] *ſum autem, te Mæui pro tua pietate petiturum ab herede tuo, vt voluntas mea in perſona alumnæ meæ duret.* quæſitum eſt, an Mæuius legatarius cogendus ſit poſt mortem ſuam viginti libras auri Semproniæ reſtituere, ſicut rogatus fuerat Attius heres. reſpondit, ſecundùm ea, quæ proponerentur, viginti quidem auri libras non cogendum præſtare: ſed alia, quæ ab eo alumnæ relicta ſunt, deberi & à Mæuio, & ab herede eius, donec viuit alumna.

1 ¶Titia teſtamento Seiam libertam, eandémq; collactaneam, ex parte duodecima heredē inſtituerat. Pamphilo liberto ſuo prædia per fideicommiſſum dedit: in quibus & συγκλήσιν[q], i. latifundium prædiorum, quę appellabatur circa Colonem. eidem liberto poſtea per epiſtolam alias[r] etiam res donauit, in quib. de Seia & Pāphilo ita eſt locuta[s] Titia: Τοῖς κληρονόμοις μου χαίρειν. Βούλομαι βέβαια εἶναι τὰ ὑποτεταγμένα, ὅσα ἔφθασα εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Παμφίλου πεποιηκέναι. ἐὰν Σεΐα ἡ σύντροφός μου κληρονόμος μὴ γένηται, ἐξ ἧς γέγραφα αὐτὴν μέρους βούλομαι αὐτῇ δοθῆναι τὴν[t] σύγκλησιν[u] τὴν περὶ Κολωνόν, id eſt, *Heredibus meis ſalutem. Volo firma eſſe, quæ inferius ordinata ſunt, quæcumque in nomen Pamphili iam antè conſtitui. ſi Seia collactanea mea heres non fiet ex parte, ex qua eam ſcripſi: volo ei dari ſyncleſin, quæ eſt circa Colonen.* quæſitum eſt: cùm Seia liberta, omiſſa parte hereditatis ei teſtamento adſcripta, ex codicillis fideicommiſſum, id eſt σύγκλησιν circa Colonen, eligat: an, ſi Pamphilus ex cauſa fideicommiſſi eadem prædia vindicet, doli mali exceptione ſummoueri debeat. reſpondit, tranſlatum videri fideicommiſſum prædiorum, id eſt σύγκλησιν, quæ eſt circa Colonen,[u] in Seiam libertam.[x]

2 ¶Ab heredibus petierat, vt, ſi in prouincia deceſſiſſet, ſexaginta Lucio Titio darentur, vt is corpus eius curaret in patriam reportari: & adiecerat hæc verba: *Cui concedi volo, ſi quid ex ea pecunia ſupererit.* eadem die codicillos ad heredes ſuos ita ſcripſerat: *Peto à vobis: vt, ſiue in prouincia, ſiue in via aliquid mihi humanitus*[a] *acciderit, corpus meum cum reus & in Campania & in monumentum filiorum meorum reportare.* quæſitum eſt, an id, quod ſuperfuerit ex ſexaginta, à Lucio Titio tacitè ademerit. reſpōdit, ademptum[u] videri.

3 ¶Qui filias ex diſparibus portionibus teſtamēto heredes inſtituerat, penè omnium bonorū ſuorum eodem teſtamento diuiſionem[x] fecit. deinde hæc verba adiecit: Τὰ δὲ λοιπὰ πάντα τῶν ὑπαρχόντων μου, ὁμοίως καὶ τὰ τῆς κληρονομίας βάρη, ἔσεσθαι μόνων τῶν δύο[u] μου θυγατέρων Πρίμας καὶ Σεκούνδης, τῆς αὐτῶν φύσεως. id eſt, *Reliqua autem omnia bona exiſtentia mihi, ſimiliter & hereditaria onera, erunt ſolùm duarum filiarum mearum, ſc. Primæ & Secundæ, vel quæ ex his ſubſiſtet*[y]. poſtea codicillis longè aliam[z] diuiſionem fecit bonorum. inter eaſdem, inter quas & teſtamento diuiſerat: quædam tamen nulli nominatim dedit. quæſitum eſt, an Prima & Secunda filia ex verbis teſtamenti conſequi poſſint, vt ſolæ habeant ea, quæ nominatim nulli relicta ſunt in diuiſione, quę nouiſſima à patre facta eſt. reſpondit, non à tota voluntate receſſiſſe videri, ſed his tantùm rebus, quas reformaſſet.

4 ¶Cùm poſt apertas tabulas teſtamenti Priſcillianus vixerit: de cuius legato portioneque hereditatis, mater epiſtola ita cauerat: *Quoniā cognoui Priſcillianum filium meum in extremis eſſe, iuſtiſſimum & piiſſimum duxi, portionem eius hereditatis, quam ei teſtamento dederam, legare Mariano fratri meo & Ianuario marito meo æquis portionibus. Et ſi quid ei amplius legaueram, vt ſi quid ei humanitus*[a] *contigerit, do lego, darique eis volo*, poſtea ex eadem infirmitate[b] Priſcillianus deceſſit: quæſitum eſt, an legatum quoq; eius ad Ianuarium & Marianum ex cauſa fideicommiſſi pertineat. reſpondit, poſſe videri, ſi deceſſiſſet ex ea infirmitate, omnimodo & legatum ad eos, de quibus quæreretur, tranſtuliſſe.

Si ſeruus legatus transferatur in fundum alteri legatum. 1. *De ademptione fideicommiſſi relicti à legatario.* 2. *De capitali accuſatione.* 3. *De peculio.*

31. *Idem*[c] lib. 14. Digeſtorum.[d]

FIlio ex parte heredi[e] inſtituto duos fundos cum mancipiis & inſtrumento omni legauit. idem vxori plura legata, & ſeruos Stichum & Damam legauit. ſed cùm in altero ex fundis filio prælegatis cognouiſſet vilicum[d] non eſſe: Stichum miſit: & tam rei ruſticæ, quàm rationibus fundi præfecit. quæſitum eſt, Stichus vtrùm ad vxorem, an ad filium pertineret, reſpondit, cùm memor[e] erat eorum, quæ teſtamento cauiſſet: Stichum his prædiis, in quę tráſlatus[f] eſt, actorem cedere: nec vxorem poſſe Stichum ex fideicommiſſi cauſa petere.

1 ¶Matri ſuæ heredi ex parte inſtitutę quatuor prędia legauit: & fidei eius commiſit, *vt ex his duo ſocero reſtitueret.* deinde codicillis[g] ſocero ademit fideicommiſſum. quæſitum eſt, an nihilo minùs ex prælegatione ad matrem pertineret. reſpondi, nihil proponi cur ad matrem pertinerent[h].

2 ¶Seia teſtamento ſuo legauit auri pondo quinque. Titius accuſauit[i] eam, quòd patrem ſuum mandaſſet interficiendum. Seia, poſt inſtitutam accuſationem, codicillos confecit: nec ademit Titio priuigno legatum: & ante finem accuſationis deceſſit. acta cauſa, pronunciatum eſt, patrem Titij ſcelere Seiæ non interceptum. quæro, cùm codicillis legatum, quod teſtamento Titio dederat, non ademerit, an ab heredibus Seiæ Titio debeatur. reſpondit, ſecundùm ea, quæ proponerentur, non[k] deberi.

3 ¶Filiæ, quam in poteſtate habebat, inter cetera legauit peculium. idem poſt factum teſtamentum pecuniam à debitore filiæ exegit, & in ſuam[l] rationem conuertit. quæro, an filia eo nomine cum heredibus patris agere poſſit. reſpondit, ſi probaret, non adimendi animo factum, agere poſſe.

De pecunia numerata. De rebus corporalibus. 1. *De libertate.*

32. *Venuleius*[l] lib. 10. Actionum.[m]

DEtrahere[m] legatis, vel adiicere, ſi nihil præter numeratam pecuniam legatum ſit, promptum eſt. cùm[n] verò res corporales interuenient, & ſcriptura difficilior fit, & obſcura portio.

1 ¶Cùm libertas adimitur, legata ſeruis relicta nihil attinet adimi.

DE REBVS DVBIIS[o],

Tit. V.

De alternatione, & homonymia.

1. *Papinianus*[p] lib. 7. Reſponſorum.[o]

FVN-

a vide Langebeckium ca. 32. annotationum.
b id eſt, adimi videatur.
c l. 27. infra eod.
d Superuacuæ ſcripturæ non nocent legatariis, vide l. 17. C. de teſtamentis.
e Imò reſuſcitabitur, l. 79. in fi. ſupra de leg. 3.
f i. in alio teſtamento, l. 3. §. 7. ſupra ſi cui plus quàm per legem.
g Tráſlatio legati facta ab vno in eundem, non videtur fieri cum onere. vt hîc. ſecus ſi facta ſit in aliam perſonam. l. legatum ſub conditione. ſupra eo. l. Caio. ſupra de alimentis. Adde etiam l. cum ſeruus. ſupra de condit. inſtit. l. auia. ꝟ. de condit. & demonſtrat.
h l. 6. in fi. ſupra eod.
i l. 13. §. eo.
k l. 3 ſupra eo. fingamus, eum patronum non redemiſſe ab hoſtibus, v. Nouell. 115. c. 3.
l v. l. 24. ſupra de præſcript.
m Repetita cōditio prioris legati non intelligitur, quoties in ſequenti, alia conditio adiicitur. vide Manticam 10. de coniecturis 6. numero 30.
n v. l. 28. §. 5. de liberatione legata.
o Si fideicommiſſum ab vno in alium transfertur cum onere ſpeciali, onus primo iniunctū in perſona ſecundi, in quem tráſfertur cum onere ſpeciali, non videtur repetitum. Bart.
p his verbis fideicommiſſum innuitur.
q v. Alciat. 1. prætermiſſ. vide l. 33. §. 1. ſupra de legat. 1. l. 38. §. 1. ſupra de auro.
r Si de rebus ſpecialiter legatis, & ſub generali nomine cōfirmatis vna alteri legetur, ea in totum videtur eſſe legata, & legatario primo adempta. Bart.
ſ σύγκλησις quid eſſet, dixi ad l. 34. §. 1. ſupra de legat. 2.
t ¶ vide §. vlt. ꝟ. eod.
u Per ademptionem oneris adiecti in vim modi, etiam legatum videtur ademptū. Bart.
x Parentes nōnunquam bona ſua inter liberos teſtamento diuidebant, vt hîc. dixi ad l. 23. §. eod.
y Superſtes erit. Id enim φύσεως ſignificat. Omnes qui ſuperſunt. Cicer. 9. epiſtol. Plaut. Aſinar. ſicut tu vis vnicam gnatā tuæ ſuperesse vitæ: ne aliquoi putes cum Viuiano τὸ ſubſiſtet referri ad vocem φύσεως.
z Quantum ad res reſeruatas, videtur teſtator voluntatem mutare, non quantum ad alias. Bartolus.
a §. 2. ſupra eod. l. 26. §. depoſiti. §. 1. initit. de donatio. his verbis mors intelligitur.
b l. 3. l. 43. de mortis cauſa donat. Tranſlatio legati facta occaſione mortis ſperatæ ex exiſtente infirmitate, ita demū habet effectum, ſi ex eadem infirmitate legatarius moriatur: non ſi ex alia. Bart.
c ex parte hærede. Hal.
d de vilico, v. l. 16. ſupra de inſtitoria.
e Præſumitur quiſq; memor eſſe eorum quæ ſemel ſciuerit. hoc an ſit perpetuò verum, v. Nouell. 18. c. 6. vide l. ex conſenſu. §. vlt. ꝟ. de appellat.
f Si ſeruus legatus transfertur in fundum vt ibi perpetuò ſit, legatū eius factum, videtur extinctum eſſe.
g Poteſt enim codicillis adimi, §. 1. inſtit. eo. Vlp. 24. §. 29.
h non pertinerent: ita emendat Antonius Faber. 3. Cōiectural. 18.
i Qui accuſat teſtatorem criminis capitalis, videtur inimicus ei capitalis eſſe: ideò legatum amittit, ad de l. 3. in fi. §. eo. k l. 1. ꝟ. de his quæ vt indign.
l l. 64. §. de lega. 3.
m l. 3. l. 13. ſupra eod.
n Corporalibus rebus pecuniam non adnumerari hinc colligunt, vide l. 94. §. 1. ꝟ. de ſolutionib.
o addit Ecloga 44. c. 18. καὶ περὶ ἀφανῶν προσώπων, id eſt, de incertis perſonis. Si ita eſt, malim coniungere huic titulo Titulum Codicis, de incertis perſonis, quàm de verbor. ſignificat. Et certe ita eſt, paſſim hoc titulo agi de incertis perſonis. Cæterum interpretes hoc titulo paſſim tractant de amphibologia & ambiguitate, quæ vel ex ſingulis vel cōiunctis vocibus oritur. de qua Quintil. 7. Cęterū hic tractatus est τῶν ἀχρων τῶν χτήσεων, l. 85. ꝟ. ad l. Falcid.
p vide in hanc legem Cuiac. 8. obſer. 25.

a id eſt, σύγκτησις. *l.30.§.1.ſ.de liberatione.*
b ex hoc verbo naſcitur ambiguitas. nam fundi Mæuiani appellatione, quidam Mæuianus ſpecialis, & vniuerſalis teſtatoris intelligi poteſt. atque ita ὁμωνυμία rem dubiam facit.
c hoc genus probationis firmiſſimum eſt. *l.91.§.3.ſ.de legat.3.*

FVndum Mæuianum aut Seianum Titio legauerat. cùm vniuerſa poſſeſſio [a] plurium prædiorum ſub appellatione fundi Mæuiani [b] rationibus [c] demonſtraretur: reſpondi, non [d] videri cetera [e] prædia legato voluiſſe defunctum cedere, ſi fundi Seiani pretium [f] à fundi Mæuiani pretio [g] non magna pecunia diſtingueretur.

De relicto ciuibus.

2. *Idem*||lib.9.Reſponſorum.||

CIuibus [h] ciuitatis [i] legatum vel fideicommiſſum datum, ciuitati [k] relictum videtur.

De ſermone ambiguo, De eo qui aliud dicit quàm vult.

3. *Paulus*||lib.14.Quæſtionum.||

IN ambiguo [l] ſermone non [m] vtrumque dicimus: ſed id duntaxat, quod volumus [n]. Itaque* qui aliud dicit quàm vult: neque id dicit, quod vox ſignificat, quia non vult: neque id, quod vult, quia id non loquitur.

De eo quod conditionis implendæ cauſa datur.

Idem, lib.19.Reſponſorum.

P*Aulus reſpondit, id, quod conditionis* [o] *implendæ cauſa datum eſt, ſine dubio & certis & incertis perſonis dari debere* [p]*: vt fideicommiſſi petitio poſſit competere.*

De nomine fideicommiſſarij non adſcripto.

4. *Idem*||lib.19.Reſponſorum.||

PAulus reſpondit, cùm nomen fideicommiſſarij [q] teſtamento adſcriptum non ſit [r]: nulli perſonæ neque certæ, neque incertæ, datum fideicommiſſum videri, indubitatum eſt †.

De perſona incerta. 1. Si relinquatur iam nato & poſtumo.

5. *Gaius*||lib.1.Fideicommiſſorum.||

QVidam relegatus [ſ] facto teſtamento, poſt heredis inſtitutionem, & poſt legata quibuſdam data ita ſubiecit: *Si quis ex heredibus ceteriſve amicis, quorum hoc teſtamento mentionem habui, ſiue quis alius reſtitutionem mihi impetrauerit* [t] *ab imperatore, & ante deceſſero, quàm ei gratias agerem: volo dari ei, qui id egerit, à ceteris* [u] *heredibus aureos tot.* vnus ex his, quos heredes ſcripſerat, impetrauit ei reſtitutionem. &, antequam [x] id ſciret, deceſſit. cùm de fideicommiſſo quæreretur, an deberetur: conſultus Iulianus reſpondit, deberi, ſed etiam ſi non heres vel legatarius, ſed alius † ex amicis curauit eum reſtitui, & ei fideicommiſſum præſtari.

1 ¶ Si tibi [y] & poſtumo ſuo vel alieno hereditatem reſtituere quis rogauerit.

6. *Mæcianus*||lib.3.Fideicommiſſorum.||

VEl ex parte||ſe, & ex parte||poſtumum heredem inſtituiſſet legatúmve ſimiliter, vel fideicommiſſum dediſſet.

De iuſſo reſtituere, cui ex coheredibus velit.

7. *Gaius*||lib.1.Fideicommiſſorum.||

VTrùm ita poſtumus partem faciat [z], ſi natus ſit: an & ſi natus non ſit, quæritur. ego commodiùs dici puto, ſi quidem natus non eſt, minimè eum partem facere [a], ſed totum [b] ad te pertinere, quaſi ab initio tibi ſolido relicto: ſin autem natus fuerit, vtroſque accipere, quantum cuique relictum eſt. vt, vno nato, pars tibi dimidia debeatur. duobus natis, tertia tibi debeatur. tribus natis, quia trigemini [c] quoque naſcuntur, quarta||debeatur.||& noſtra quidem ætate Serapias Alexandrina mulier ad Diuum Hadrianum perducta eſt cum quinque [d] liberis, quos vno fœtu nixa eſt, ſed tamen quod vltra tres naſcitur, ferè portentoſum videtur.

1 ¶ Cùm quidam, pluribus heredibus inſtitutis, vnius fidei commiſiſſet, vt, cùm moreretur, vni ex coheredibus, cui [e] ipſe velle [f], reſtitueret eam partem hereditatis, quæ ad eum perueniſſet: veriſſimum eſt vtile eſſe fideicommiſſum. nec enim in arbitrio eius, qui rogatus eſt, poſitum eſt, an omnino velit reſtituere, ſed cui potiùs reſtituat. *plurimùm enim intereſt, vtrùm in poteſtate [g] eius quem teſtator obligari cogitat, faciat, ſi velit dare, an poſt neceſſitatem dandi, ſolius diſtribuendi liberum arbitrium concedit.

d Imò videntur. Nam fundo Mæuiano aut Seiano legatis: ſi plures Mæuiani fundi fuerint in bonis teſtatoris, is Mæuianus legatus videbitur, cuius pretiũ non magna pecunia diſtinguetur à fundo Seiano: An hanc negationẽ tollẽdam eſſe dicemus?
e id eſt, vniuerſa illa prædia quæ appellatione Mæuiani cõprehendebat.
f hinc nota ex comparatione fundorum legatorum ambiguitatem ſolui: *adde l.vlt. in fin. ſ.de tritico.* Atque ita ex duobus Mæuianis fundis, is Mæuianus videbitur legatus, qui magis accedet ad pretium Seiani. Cur ita ius eſt? vel ideo quòd qui Mæuianum aut Seianum legat, æqualia legata inter ſe cõiunxiſſe intelligitur. ideóque in dubio ex Seiano fundo, qui certus eſt, Mæuiani, qui incertus eſt, æſtimatio facienda erit.
g pretio magna pecunia &c. *Hotom.1. obſer.3.* repræhenſus à Robert.*2.recept.6.*
h Ciuibus legari poteſt. *l.88.ſ.de leg.2.* Porrò Accurſius hac voce adminiſtratores ciuitatis intelligit.
i indefinitè: nõ vni vel duobus.
k eodem modo legimus, Relictum hierophylaco & ſacerdoti tẽpli, templo deberi. *l.20. in fi.§.de annuis.* ideóque, Priuilegium conceſſum ciuibus, loco & vniuerſitati conceſſum intelligitur. *Socin.* Porrò ciuitati relinqui poteſt. *l.122.ſ.de legat.1.*
l *v.10.Gell.12.*
m In ambiguo ſermone etſi duplex aut multiplex eſt interpretatio: tamen qui ambiguè loquitur, non ad omnes eas interpretationes ſimul ſe refert, ſed ad vnam tantum: nimirum ad eam quam vult: de qua denique intelligit. Nam id demum dixiſſe videri debemus, quod ipſi dicere voluerimus. Itaque futurum eſt vt qui aliud dicat, quàm velit, hoc eſt vt qui ſermone antiquo vtatur, neque id dicat quod vox ſignificat: neque id quod velit. Non enim dicit id quod vox ſignificat, quia aliud planè vult: Neque id quod vult: quia vox, qua ipſe vtitur, aliud ſignificat.
n Prior enim eſt atque potentior mens dicentis, quàm eius vox. *l.7.in fin. ſ.de ſupellectile. l.67.j.de reg.iur.*
o puta legati in perſonam indefinitè præſtandi. *l.10.j.eod.* atque ita dandi conditio conferri poteſt in perſonam incertam. *l.14.j.eod. l.21. l.22.j.de ſtatulib.*
* p .i.dari poſſe.
q fideicommiſſariis incertis legari non poteſt. *l.18.ſ.de vſufr.leg.*
r omnimodo: & nulla eius demonſtratio penitus facta.
† id hodie correctum videtur. *l.10. Cod.de incertis perſonis.*
ſ is enim poteſt teſtamentum facere. *l.8.§.3.ſ.qui teſtam.*
t cùm effectu ſc. non ſolo conatu: & ſic valet legatum incertis perſonis declarandis ex futuro euentu.
u cæterorum appellatione omnes comprehenduntur. *l.60.j.de verb.ſignif.*
x *l.10.in fin.j.de cond.& demonſt.* † vtcunque hîc teſtator videtur velle gratificari ei heredi, à quo beneficium acceperit: ſi tamen ab alio vno extraneo beneficium acceperit, intelligitur ei legare. y *5.Harmenop.10.§.30.* z .i.vtrum facit, vt quem habet coniunctum, ſit partiarius, nec ei totum adcreſcat.

2 ¶ Quæſitum eſt, ſi coheredes ex diſparibus partibus ſcripti ſint, vtrùm partem ſuam in viriles partes reſtituere ſingulis debeat, an pro portionibus hereditariis, ex quibus heredes ſcripti ſint. & placuit: ſi teſtator ita reſtitui iuſſiſſet partem, ſi aliquam pecuniam dediſſent, ſi quidem æquas [h] partes iuſſi fuerint dare, conueniens videri eſſe, etiam ex fideicommiſſo æquas partes eis reſtitui oportere: ſi verò diſpares in ea pecunia diſtribuenda ſignificauit teſtator, vt videantur [i] hereditariis portionibus congruere, conſentaneum [k] eſſe, etiam fideicommiſſum [l] pro hereditariis partibus eis reſtitui debere.

De commorientibus.

8. *Paulus*||lib.2.Sententiarum.||

SI inter virum & vxorem donatio facta fuerit: priore defuncto, cui donatum eſt, ad eum [m] res redit, qui donauerat. quòd ſi ſimul tam is, cui donatum eſt, quàm is qui donauerit: quæſtionis decidendæ gratia, magis placuit, valere donationem: eo maximè, quòd donator non ſuperuiuat, qui rem condicere poſſit.

9. *Tryphoninus*||lib.21.Diſputationum.||

QVi duos impuberes filios habebat: ei, qui ſupremus [n] moritur, Titium ſubſtituit. duo impuberes ſimul in naue perierunt. quæſitum eſt, an ſubſtituto, & cuius hereditas deferatur. dixi: Si ordine vita deceſſiſſent: priori mortuo frater ab inteſtato heres erit poſteriori ſubſtitutus: in ea tamen hereditate etiam antè defuncti filij habebit hereditatem. in propoſita autem quæſtione, vbi ſimul perierunt: quia cùm neutri [o] frater ſuperſtes fuit, quaſi vtrique vltimi deceſſiſſe||ſibi||videantur? an verò neutri, quia comparatio poſterioris decedentis ex facto prioris mortui ſumitur? ſed ſuperior ſententia magis admittenda eſt, vt vtrique heres ſit. nam & qui vnicum [p] filium habet, ſi ſupremùm morienti ſubſtituit, non videtur inutiliter ſubſtituiſſe. & *proximus [q] adgnatus intelligitur etiã, qui ſolus eſt, quíque neminem [r] antecedit. & hîc vtriq;, quia neutri eorum alter ſuperſtes fuit, vltimi primíque obierunt.

1 ¶ Cùm bello pater cum filio periiſſet, matérque filij, quaſi poſtea mortui, bona vindicaret, adgnati verò patris, quaſi filius ante periiſſet: Diuus Hadrianus credidit, patrem [ſ] priùs [t] mortuum.

2 ¶ Si cum filio ſuo libertus ſimul perierit [u], inteſtati patrono legitima defertur hereditas, ſi non probatur ſuperuixiſſe patri filius. hoc enim, reuerentia patronatus ſuggerente dicimus.

3 ¶ Si maritus & vxor ſimul perierint: ſtipulatio de dote [x] ex capitulo, *Si in matrimonio mulier deceßiſſet*, habebit locum [y], ſi non probatur illa ſuperſtes viro fuiſſe.

4 ¶ Si Lucius Titius cum filio pubere, quem ſolum teſtamento ſcriptum heredem habebat, perierit: intelligitur ſuperuixiſſe filius [z] patri, & ex teſtamento heres fuiſſe, & filij hereditas ſucceſſoribus eius defertur, niſi contrarium approbetur. Quòd ſi impubes [a] cum patre filius perierit, creditur pater ſuperuixiſſe [b], niſi & hîc contrarium approbetur.

De perſona incerta. 1. De conditione ſi primum marem peperit.

10. *Vlpianus*||lib.6.Diſputationum.||

SI fuerit legatum relictum, ex cognatis meis qui primus Capitolium aſcenderit: ſi ſimul [c] duo veniſſe dicantur: nec apparet, quis prior venerit: an impedietur legatum? vel ei, qui monumẽtum fecerit, & plures fecerint. vel ei, qui maximus natu eſt, & duo pares ætate ſint. ſed & ſi legatum Sempronio amico fuerit relictum, & duo ſint æqua caritate coniuncti. Sed & ſi duobus hominibus eiuſdem nominis fuerit legatum, putà Sempronij, mox Sempronio ademptum ſit, nec appareat, cui ademptum ſit: vtrùm datio in vtriuſque perſona infringitur, an ademptio nulla eſt, quæri poteſt. Item ſi ex pluribus

a .i.non impedit cõiunctum, quominus totũ accipiat *l.16. in fin. ſ. de leg.1.*
b Legatum in coniuncti perſona deficiens, alteri cõiuncto adcreſcit. *l.15. l.16. in fin.ſ.de legat.1. l.24. l.25.ſ. de hered. inſt. l.26. in fi.j.de cond. & demonſt. l.vn. C. de caducis. §.8. inſt.de legatis.*
c tergemini. *v. l.3.§.vlt.ſ.ſi pars hered.*
d quod vt verum ſit. *v. quæ not. ad l.36.j. de ſolut.*
e *l.46.j.de fideicomm.libert.*
f velle verbũ liberam poteſtatem confert.
*
g Subſtãtia legati, vt fideicõmiſſi, in arbitriũ alterius conferri non poteſt: ſed electio, & nominatio perſonæ. *l.11. §.7.ſ. de leg.3.*
h ¶ *l.23.j. ad Trebell.*
i vt videatur. *Hal.*
k Vno ex correlatiuis aliud declaratur. *Cuman.*
l Ab onere cõmodum regulatur. *Socin.*
m *l.32. §. 14. ſ. de don.int.vir. l.6. C. de don. int. vir. Paul.2. ſent. 23.§.5.*
n ſupremus moreretur. *Hal. l.34. l.42. ſ.de vulgari. l.34.j.ad Trebell.*
o quia neuter frater ſuperſtes. *Hal.*
p *vide l.162.j.de verb.oblig.*
*
q Proximus eſt, qui & ſolus. *l.1.§.6.j. vnde cognati.* qui ante aliquem eſt, & quem ante nemo eſt: Supremus eſt, poſt quẽ nemo. *l.34. ſ. de vulg. l.92. l.155. l.162.j. de ver. ſignif. §.5. inſt.de legit.agnat.*
r quemque nemo antecedit.
ſ Patre & filio publicè ſimul mortuis in bello, filius patri præſumitur ſuperuixiſſe. t Imò poſterius præſumitur filius mortuus. *§.4. in fin.j. eodem. l.ex facto. §.ſi quis autem.j. ad Trebell.* In dicto §.4. filius impubes præſumitur ante patrem mortuus: in d.§.ſi quis autem, ſine liberis decedere intelligitur, qui non probatur deceſſiſſe relictis liberis: hic autem ſine liberis deceſſiſſe intelligitur, qui ſimul atque vnà cum ipſo filio deceſſiſſe proponitur. u Si libertus & filius ſimul moriantur, patroni fauore non præſumitur filius ſuperuixiſſe. *Socin.* Aliàs, ſi filius præſumeretur poſt patrem mortuus, eius inteſtati hereditas ad patronum non deferretur. x lucranda ſc. * y .i.verificatur, ſi maritus & vxor ſimul moriantur. *l.32.in fin.ſ.de relig.* z Aſcendens prius mortuus intelligitur, quàm deſcendens: vt in huiuſmodi caſibus ab ordine mortalitatis ducatur argumentum. *l.15.ſ.de inoff.* a aliud eſt in pubere. *l.23.j.eod.*
b ætas enim impuberis repentino caſui magis videtur ſubiecta. *l.23.j.eod.* aliud eſt in pubere.
c Lex præmium primo aliquid facienti decernens, quomodo intelligenda ſit, ſi duo ſimul faciant. *v. Alciat.9.parerg.10* dic paucis, Stricto iure, neutri: ex æquitate, vtrique præſertim ſi præmium facilè diuidi poteſt.

a *l.28.ꝗ.eod.l.31.ꝗ.de manumiss.test.l.3.§.7.ꝭ.de adimend.*
b ídque ratione incertitudinis : quamuis earum sit magnus fauor. Ad pias causas, quod hîc dicitur de libertate transfert *Socinus.* *
c Si de natiuitatis ordine non apparet, prior natus præsumitur ille ex quo mater libertatem consequitur: & ita fauore libertatis masculus censetur prior natus *in fin. ꝗ.eod. Socin. v. l.5. C. de bon. quæ liberis. Dixi ad l.8. ꝭ. de pactis. l.14. Cod. de fideic. libert. l.24. in fin. sup. de constituta pec. l.13. ꝭ. de liberis & posthumis.*

seruis eiusdem nominis vni, vel quibusdam libertas relicta est. Et verius est, in his omnibus etiam legata & libertates [a] impediri, ademptionem autem in vtrumque valere.

1 ¶ Planè si ita libertatem acceperit ancilla, *Si primum marem pepererit, libera esto*, & hæc vno vtero marem & fœminam peperisset : si quidem certum est, quid prius edidisset : non debet de ipsius statu ambigi, vtrùm libera esset, nécne. sed nec filiæ. nam si postea edita est, erit ingenua. sin autem hoc incertum est, nec potest, nec per subtilitatem [b] iudicialem manifestari: *in ambiguis rebus humaniorem [c] sententiam sequi oportet : vt tam ipsa libertatem consequatur, quàm filia eius ingenuitatem : quasi per præsumptionem priore masculo edito.

De persona incerta, ex certis.

11. *Iulianus*||lib.36. Digestorum.||

QVotiens libertis vsusfructus legatur, & ei, qui nouissimus superuixerit, proprietas. vtile est legatum [d]. existimo enim omnibus libertis proprietatem sub hac conditione, *Si nouissimus superuixerit* [e], dari.

De oratione ambigua.

12. *Idem*||lib.50. Digestorum.||

QVotiens in actionibus, aut||in||exceptionibus ambigua oratio est : commodissimum est, id accipi, quo res, de qua agitur, magis valeat [f], quàm pereat.

De particula, cum: de conditione si illud aut illud: vel si illud & illud: vel, si quid factum non erit. De natura orationis vniuersalis, vel particularis.

13. *Idem*||lib. singulari de Ambiguitatibus.||

SI is, qui ducenta deposuit, ita leget : *Seio cum [g] ducentis, quæ apud eum deposui, trecenta lego*: singulæ summæ separatæ quidem, certam habent demonstrationem, coniunctione [h] verò tali incidunt in ambiguitatem. sed dicendum est, non trecenta, sed quingenta deberi. quia duæ summæ iunguntur.

1 ¶ Si quis leget, *Fundum Seianum heres meus Attio Dione Mæuij seruo dato*: dubitatur quidem, Dioni quoque fundus legatus sit, an Dio cum fundo legatus sit. sed magis [i] dicendum est, non solùm fundum, sed etiam seruum Dionem esse legatum : maximè si nullas iustas causas habuit Dioni legandi.

2 ¶ Cùm [k] ita stipulationem concipimus : *Si hominem aut [l] fundum non dederis, centum dari spondes?* vtrumque [m] est faciendum, ne stipulatio committatur. id est, siue alterum, siue neutrum factum sit, tenebit stipulatio. Idémque est euidenter, cùm propositis specialiter pluribus rebus, quas fieri volumus, ita stipulamur: *Si quid eorum factum non erit?* veluti, *Stichum & Damam & Herotem sisti? Si quis eorum non steterit, decem dari?* necesse est enim omnes [n] esse sistendos, vt stipulationi satisfiat. Vel (vt propiùs accedamus) fingamus ita stipulationem factam, *Si Stichum & Damam & Herotem non sisteris, decem dari?* neque enim dubitabimus, quin æquè omnes sisti oporteat.

3 ¶ Vtrùm [o] ita concipias stipulationem, *Si illud aut illud factum non erit*, an hoc modo, *Si quid eorum factum non [p] erit, quæ vt [q] fierent, comprehensa sunt* ; hoc interest : quòd quamuis altero facto verum sit, hoc aut illud verè factum esse, non ideo tamen verum erit. hoc aut illud factum non esse. nam simul ea possunt esse vera [r], quamuis inter se contraria sunt. quia cùm significatio non ex vniuerso [s], sed ex aliquo [t] sumitur, si veri aliquid inde sit, veram efficit totam orationem. Sicut è contrario duæ orationes pugnantia [u] continentes, simul falsæ sunt. veluti si qui [x] liberorum partim puberes, partim impuberes decesserint. Nam & hoc falsum erit, omnes impuberes decessisse : & illud, omnes puberes decessisse. id accidit : quia significatio sumitur ex vniuerso : in quo [y] si aliquid falsum est, totam orationem falsam efficit. Animaduertendum igitur est, quid sit de quo quæritur. nam cùm ita concipio, *Si illud aut [z] illud non fuerit*: quæri debet, an aliquid factum non sit. illius [a] effectus hic est, vt neutrum fiat. huius autem, vt vtrumque [b] fiat. nec in illo prodest, aliquid non fecisse, si aliquid factum non sit.

d Possum enim legare incerto alicui, dum postea certus fieri possit. *l.5.ꝭ.eod.*
e *adde l.108.§.3.ꝭ.de leg.1.*
f Interpretatio ea sumenda est, quæ id conseruet quod actũ gestúmque sit. *l.21.ꝗ.eod. l.16. in fin. pr.ꝗ. ad Trebell. l.109.ꝭ.de legat.1. de hac præsumpt. v. Alciat. 3. præsumpt. 34.* vel pro actore & stipulatore: aliàs aduersus vtrumq; sumenda interpretatio est. *l.38.§.18. ꝗ. de verb. signif.*
g dictio, *cum*, posita inter res legatas, idem importat quod, *Et*, dictio. *Socin.*
h Hoc ambiguum συνδετον appellant.
i sensus est, Si seruus accipi potest vt res legata, & vt legatarius, in dubio accipitur pro re legata.
k *v. in hunc §. Hoto.3.obs.1.*
l hominem & fundũ. *Hoto. ibi.*
m *vide l.5.ꝭ.de condit. institut.*
n Cùm plures res in stipulationem deducuntur, tot sunt stipulationes, quot res : & singulæ debentur. *l.29.l.86.ꝗ. de verb. obli.* idem est cùm plures res legantur. *l.2.ꝭ.de leg.2.*
o *v. in hunc §.* Gouean. *2. variar.22. Cuiac.5. obs.3.* Langebekium *c.39. Annotationum. Hotom.3.obs.1.*
p factum erit. Quidam tempore Accursij ita legerunt *Hoto.3.obs.1.*
q quæ vt non fierent. *Cuiac.5. obser.3. Hotom.3. obs.1.* reprehensus à Robert. *2.recep.22.*
r Nec enim semper ex duabus orationibus cõtrariis vna est vera, altera falsa : sed duæ aduersæ simul possunt esse falsæ, veluti, Omnis actio est in factũ, Nõ omnis actio est in factum. *v. Cuiac.5. obs.3.*
s καθόλου.
t ἐν μέρει, de parte.
u *vide l.188.ꝗ.de reg.iur.* x hanc particulam, *qui*, expungendã monet. *Hoto.3.obs.1.*
y In vniuersali oratione, si falsa aliqua particula reperitur, totam falsam enunciationem efficiet. In vniuersali oratione, si quid est falsum, tota oratio falsa est. *Bald.*
z si illud, & illud. *Hotom.3.obs.1.*
a In stipulatione copulatiua, de duobus non faciendis, neutrum fieri debet, ne pœna aliqua committatur. *Castren.*
b & sic dictio, *quid*, particularis dialecticis, resoluitur in vniuersalem apud Iurisconsultos: vt comprehendatur etiam minus quid.
c ¶sensus est, qui interrogatus, an quid eorum, quæ obiiciuntur, fecerit, respõdet, Non feci, hoc respondet, Nihil feci. *Cuiacius ibidem.* d *vide l.110.§.3.ꝗ.de regulis iur.*

4 ¶ Proinde si quis||ita||interroget, *Eorum quid, quæ obiiciuntur tibi, fecisti?* ille neget: hoc [c] exprimat: Eorum quid, quæ obiiciuntur, non feci. id est, nihil horum feci.

5 ¶ Si quis autem plura in stipulatum deducat, quorum vnum [d] fieri, velit, ita comprehendere debet: *Illud aut illud fieri spondes? si nihil eorum factum erit, tantum dabis?*

6 ¶ Item si paterfamilias in testamento ita scripserit: *Si quis mihi filius aut filia genitur [e], heres mihi esto [f]. Si mihi filius aut filia heres non erit, Seius||heres||esto* [g]: non satis voluntatem suam declarauit, si non aliter extraneum heredem esse volet, quàm si neque filius neque filia heres sit. hoc enim modo concipi oportet, *Si mihi neque filius neque filia heres erit.* potest autem interdum superior scriptura esse necessaria, si quis, cùm filium & filiam habeat, vtrumque heredem instituere velit : sed, siue alter heres futurus sit, extraneum miscere : siue neuter extraneum substituere. sed procliuior est sententia [h] testatoris sic esse interpretanda [i]: vt, siue filius, siue filia nati ei fuerint, extraneus nõ admittatur, nisi specialiter hoc testator expresserit.

De legato illis qui testamentum signauerint.

14. *Marcianus*||lib.6. Institutionum.||

SI quis ita scripserit, *illis, qui testamentum meum signauerint [k], heres meus decem dato*: Trebatius vtile legatum esse putat. quod Pomponius verius esse existimat. quia ipsum testamentum confirmatur [l] testibus [m] adhibitis. quod verum esse existimo.

De agnitione vel repudiatione legati.

15. *Idem*||lib.2. Regularum ||

QVædam sunt, in quibus res dubia est, sed ex post facto retroducitur, & apparet [n], quid actum est. Vt ecce : si res legata fuerit, &, deliberante legatario, eam rem heres alij tradiderit [o]. nam si quidem voluerit legatarius habere legatum, traditio nulla est. si verò repudiauerit [p], valet. Tantundem est, & [q] si pecuniam hereditariam legatam crediderit heres. nam si quidem non repudiauerit legatarius, alienam pecuniam credidit: si verò repudiauerit, suam pecuniam credidisse videtur. Quid ergo si consumpta fuerit pecunia? vtique idem erit ex euentu dicendum.

De commorientibus.

16. *Idem*||lib 3. Regularum.||

QVod de pariter [r] mortuis tractamus, & in aliis agitatum est. vt ecce: si mater stipulata est, dotem a marito, mortua filia in matrimonio, sibi reddi, & simul cum filia perit : an ad heredem matris actio ex stipulatu competeret? & Diuus Pius rescripsit, non esse commissam stipulationem: quia mater filiæ non superuixit [s].

1 ¶ Item quæritur, si extraneus, qui dotem stipulatus est, simul cum marito decesserit, vel cum ea, propter quam stipulatus esset, an ad heredem suum actionem transmittat.

17. *Paulus*||lib.12. ad Plautium.||

IDem est, si dos vxori prælegata sit, & simul cum marito perierit.

18. *Marcianus*||lib.3. Regularum.||

SEd & in illo quæritur, si pariter pupillus, & qui ei substitutus erat frater necessarius decesserit, an frater fratri existat heres, an contrà. vel si duo inuicem necessarij substituti sunt, & vnà perierint : an heredes extitisse videantur, vel alter alteri:||hoc est,||si inuicem hereditatem rogati fuerint restituere. * In quibus casibus si pariter decesserint, nec appareat quis antè spiritum emisit: non [t] videtur alter alteri superuixisse.

1 ¶ Sed & circa legem Falcidiam, si dominus cum seruis simul vita functus sit, serui, quasi in bonis eius mortis tempore fuerint, non computantur.

De cognatis & cognatione.

19. *Vlpianus*||lib.25 ad Sabinum.||

SI cognatis legatum [u] sit, & hi cognati quidem esse desierunt, in ciuitate autem maneant: dicendum, deberi legatum. cognati enim testamenti facti tempore [x] fuerunt. Certè si quis testamenti facti tempore cognatus non fuit, mortis [y] tempore factus est per adrogationem : faciliùs legatum consequitur.

1 ¶ Si quis cognationi leget: idem est, atque si cognatis [z] legasset.

e gignetur. *Haloan.*
f audis institutionem.
g audis substitutionem.
h procliuius est sententiam testatoris, &c. *Hal.*
i interpretandam. *Hal.* sensus est, Alternatiuã ex tacita mente testatoris resolui in coniunctã: ne videatur testator extraneũ propriæ posteritati præferre voluisse. *Socin.* In dubio quisque suos prætulisse extraneis censendus est.
k audis legari incertis personis. *adde l.4.l.6. ꝭ.eod.*
l .i. etsi incerta ab initio testatoris persona fuerit, ex ipso tamen euentu postea certo apparet qui testamentum signauerit.
m hinc colligit Viglius *ad §.11. inst. de testam. ordinand.* Legatarium testem in testamento esse posse. alioquin, si id denegaretur, aut tardior, aut nunquam, ad testamẽtum veniret. Id etiã probat *Forner.2. select.12.* Signatoribus & testibus exiguus legati honos aspergitur quorum beneficio testamenti seruatur fides, quæ, ne periret, vel inimicis testibus vterentur, id ideo receptum est. quod vt verum *v. Cuiac.9. obs.37. in fin.* vide tamen *legem 22. Cod. de testam.*
n Exitus acta probat.
o & ita alienauerit. *l.69.§.1. l.120. ꝭ.de leg.1. l.105.ꝗ. de cond. & demon. l.3. ꝗ. de re militari* : & sic restringe *l. vlt. §. 2. C. commun. de legat.*
p Legatario rẽ repudiante, fingitur res nunquam fuisse legatarij, sed semper hæredis. *l.8. in fin. ꝭ. de reb. cred.*
q *l. vlt. §.3. Cod. commun. de leg.*
r *adde l.17. l.22. ꝗ.eod. v. Bart. in hanc legem.*
s *excipe l. 23.ꝗ. eod.* *
t Ad hoc, vt alter alteri heres sit, necesse est vt superuixerit *Castr. Socin.*
u purè nõ sub conditione: vt post Ruinum, Socinum, & Curtium notat Rolandus à Valle *4. consil. 39. numero 3.*
x Tempus testamenti facti inspicitur, non euentus. *l.7.ꝭ.de auro.*
y Imò, legati cedentis. *l.24.ꝗ.de leg. præst.*
z *adde l.2.ꝭ.eodem.*

De col-

De collegio.

20. *Paulus*||lib.12.ad Plautium.||

CVm ſenatus temporibus Diui[a] Marci permiſerit collegiis legare: nulla dubitatio eſt, quòd ſi corpori[b] cui licet coire, legatum ſit, debeatur. cui autem non licet, ſi legetur: non valebit, niſi ſingulis legetur. hi enim, non quaſi collegium, ſed quaſi certi homines, admittentur ad legatum.

De ambiguitate.

21. *Idem*||lib.14.ad Plautium.||

VBi eſt verborum ambiguitas: valet, quod acti[c] eſt, veluti cùm Stichum ſtipuler, & ſint plures Stichi, vel hominem,||vel||Carthagini, cùm ſint duæ[d] Carthagines: ſemper in dubiis id agendum eſt, vt quam tutiſſimo loco res ſit bona fide contracta: niſi cùm apertè contra leges ſcriptum eſt.

De commorientibus.

22. *Iauolenus*||lib.5.ex Caſſio.||

CVm pubere filio mater nauphragio[e] periit. cùm explorari non poſſit, vter prior extinctus ſit: humaniùs eſt credere, filium[f] diutiùs vixiſſe.

23. *Gaius*||lib.5.ad legem Iuliam & Papiam.||

SI mulier cum filio impubere nauphragio[g] periit, priorem filium[h] necatum eſſe intelligitur.

De eo quod ambiguè, vel perperam ſcriptum eſt.

24. *Marcellus*||lib.11.Digeſtorum.||

CVm in teſtamento ambiguè, aut etiam perperam ſcriptum eſt: benignè interpretari, & ſecundùm id, quod credibile[i] eſt cogitatum, credendum eſt.

De eo quem dicturum ſe ſignificauit.

25. *Celſus*||lib.22.Digeſtorum.||

QVem heredi meo dixero velle me liberum eſſe, liber eſto. cui vt dare damnas ſit heres meus, dixero, ei heres meus dare damnas eſto. teſtatoris voluntas, ſi quibuſdam[k] argumentis apparebit, de quo dixit, adimplenda eſt.

De ambiguitate ſtipulationis.

26. *Idem*||lib.26.Digeſtorum.||

CVm quæritur in ſtipulatione[l], quid acti ſit: ambiguitas contra[m] ſtipulatorem eſt.

De incertitudine.

27. *Modeſtinus*||lib.1.Regularum.||

SI quis de plurib. vnum manumitti voluerit, nec appareat, de quo manumittendo teſtator ſenſit: nulli[n] eorum fideicommiſſa competit libertas[o].

De errore in verbis.

28. *Iauolenus*||lib.3.ex poſterioribus Labeonis.||

QVi habebat Flaccum fullonem, & Philonicum piſtorem: vxori Flaccum piſtorem[p] legauerat. qui eorum, & num vterque deberetur? placuit primò eum legatum eſſe, quem teſtator legare ſenſiſſet[q]. quòd ſi non appareret: primùm inſpiciendum eſſe, an nomina ſeruorum dominus nota[r] habuiſſet: quòd ſi habuiſſet: eum deberi, qui nominatus eſſet, tametſi[s] in artificio erratum eſſet. ſin autem ignota nomina ſeruorum eſſent, piſtorem legatum videri, perinde ac||ſi||nomen ei adiectum nõ eſſet.

De clauſula in fine poſita.

29. *Scæuola*||lib.18.Digeſtorum.||

PLures teſtamento manumiſerat: in quibus Sabinam, & Cyprogeniam, cùm quiſque eorum ad trigeſimum annum ætatis perueniſſent: &, cùm liber quiſque eorum eſſet, certam ſummam dari voluerat, & coniuncta ſcriptura ita cauerat: *Sabinæ, & Cyprogeniæ dari||volo,||cùm ad ſtatutam[t] ætatem peruenerint, ſingulis decem. & hoc[u] amplius alimentorum nomine in annos ſingulos, quoad viuent, ſingulis decem.* quæſitum eſt, vtrum omnibus[x] manumiſſis alimenta debeantur, an verò Sabinæ, & Cyprogeniæ ſolis. reſpondit, ſecundùm ea, quæ proponerentur videri omnibus alimenta legata.

a *Vlpian.4.§.28.*
b *v.l.1.2.3.C.de incert.perſon. l.1.ſ.quod cuiuſque vniuer.l.8.Cod.de hæredib.inſtituendis.*
c *l.12.ſ.eod.l.28.j.eod.l.66.ſ.de iudiciis.l.172.j.de reg.iur.*
d vna, in Africa, altera in Hiſpania.
e naufragio.
f *l.16.ſ.eod.adde l.13.ſ.de inoff.l.7.j.de bon.damnat.*
g *al.* naufragio.
h eſt enim debilior. *l.10.ſ.eod. l.26. de pact.dotalib.l.17.§.7.j.ad Trebell.* de hac præſumptione *v.Alciat.1. Præſumpt.49.* excipe *l.1.ſ.eod.*
i Interpretatio debet fieri iuxta id quod magis eſt veriſimile. *Socin. adde c.45. de regul. in 6.*
k A pari procedunt, quòd teſtator declarat propriis verbis, vel per relationem. *Socin. adde l.123. in fin. ſ.de leg.1.*
l dubia ſc. & inambiguis.
m *v.l.38.§.18.l.99.j.de verb.obligat.*
n Cur nulli? Ne dixeris cũ Bartolo & Sozino hoc ideo eſſe quod hîc incertitudo ſit rerũ & perſonarum: Eſt enim hîc rerum certitudo, puta libertatis. vna eſt enim libertas. *l. vnica. Cod. Latina libertate.§.vlt.Inſt.de libert.* Dicẽdum potius hic ſolã eſſe incertitudinem perſonæ & ignorare cũ ſit relicta libertas. Iure autem veteri (quod quia mutatum in eo non reperitur, conſtare intelligendum eſt. *l.præcipimus. C. de appellat.l.ſancimus.Cod.de teſtam.* incertę perſonæ libertatẽ dari nõ potuiſſe: cum placeret veteribus ſeruos nominatim liberos fieri oportere. *§.libertas quoque. Inſt. de legat.* ac præterea ſi quem liberum fieri in hac ſpecie diceremus, is fortè liber fieret quẽ teſtator noluiſſet: cõtra is ſeruus maneret quem liberum eſſe voluiſſet. vide Manticam *6. de coniectur.3. numero 38.*
o Ratione incertitudinis, vitiatur legatum libertatis *l.10.in fin.pr.ſ.eod. l.2.j. de his quæ pro non ſcrip. l.30. ſ. de teſt.tut. l.188.j. de regulis.*
p audis ſub falſa demonſtratione legatum fieri.
q in primis enim ſpectanda eſt teſtatoris voluntas.
r Ex notitia teſtatoris cognoſcitur eius voluntas. *l.12. §.4. ſ. de vſu & habit.*
ſ Magis attenditur demonſtratio per nomen proprium magis notum, quàm artificij. *Bart.*
t Statuta ætas hîc triginta annis. vide quæ ſcripſi *ad Vlpianum 1.§.2.*
u Dictio, *hoc amplius*, eſt repetitio præcedentis legati. *Socin.*
x *l.5.in fin.ſ.de alimentis.*
y ¶Pœnæ cauſa legatum relinquitur, quod non gratia legatarij, ſed in pœnam & odium heredis relinquitur.

DE HIS, QVÆ POENÆ[y] CAVſa relinquuntur[z],

Tit. VI.

De relicto in pœnam eius, cui per alium acquiritur.

1. *Africanus*||lib.Quæſtionum.||

FIliofamilias vel ſeruo herede inſtituto, etiam ſi in patris dominiue pœnam illicitè vel probroſè datum eſt: nullius † momenti legatum eſſe, reſpondit. non enim id ſolùm, quod in heredes, ſed omne, quod in cuiuſque lucrum aliquid ex vltima voluntate ſentientis,||talem||pœnam in teſtamento ſcriptum ſit, nullius momenti habendum.

Diſtinctio pœnæ, conditionis, tranſlationis.

2. *Marcianus*||lib.6.Inſtitutionum.||

POEnam à conditione voluntas teſtatoris ſeparat[a]. &,||an||pœna, an conditio, an tranſlatio ſit, ex voluntate defuncti apparet. ídque Diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt.

DE REGVLA[b] CATONIANA[c],

Tit. VII.

Regula prima de legato conditionali.

1. *Celſus*||lib.35.Digeſtorum.||

CAtoniana regula ſic definit: * quod, ſi teſtamenti facti tempore deceſſiſſet teſtator, inutile[d] foret: id legatum, quandocunque[e] deceſſerit, non valere. Quæ definitio in quibuſdam falſa eſt.

1 ¶ Quid enim, ſi quis ita legauerit: *ſi poſt Kalendas mortuus fuero, Titio dato?* an cauillamur[f]? nam hoc modo, ſi ſtatim mortuus fuerit, non eſſe datum legatum, verius[g] eſt, quàm inutiliter datum.

2 ¶ Item, ſi tibi legatus eſt fundus, qui ſcribendi teſtamenti tempore tuus eſt: ſi[h] eum viuo teſtatore alienaueris, legatum tibi debetur: quod non deberetur, ſi teſtator ſtatim deceſſiſſet.

2. *Paulus*||lib.4.ad Plautium.||

SEd & ſi ſic legauerit, *ſi filia mea Titio nupta erit:* ſufficere viſum eſt, ſi mortis tempore nupta inueniatur, licèt teſtamenti facti tempore fuerit impubes.

De his quorum dies cedit poſt aditam hereditatem.

3. *Papinianus*||lib.15.Quæſtionum.||

CAtoniana regula non pertinet ad hereditates[i]: neque ad ea legata, quorum dies non mortis tempore: ſed poſt aditam cedit hereditatem.

De conditionali inſtitutione.

4. *Vlpianus*||lib.10.ad Sabinum.||

PLacet, Catonis regulam ad[k] conditionales inſtitutiones non pertinere.

De nouis legibus.

5. *Idem*||lib.22.ad Sabinum.||

REgula Catoniana ad nouas leges[l] non pertinet.

DE HIS, QVÆ PRO[m] NON ſcriptis habentur,

Tit. VIII.

De eo quod quis ſibi adſcripſit in teſtamento.

1. *Iulianus*||lib.78.Digeſtorum.||

SI quis hereditatem vel legatum adſcripſerit[n]: quæritur, an hereditas vel legatum pro non ſcripto habeatur: & quid, ſi ſubſtitutum habeat huiuſmodi inſtitutio, reſpondit: Pars hereditatis, de qua me conſuluiſti, ad ſubſtitutum pertinet. nam ſenatus, cùm pœnas legis Corneliæ conſtitueret aduerſus eum, qui ſibi hereditatem vel legatum ſcripſiſſet, eodem modo improbaſſe videtur, quo improbatæ[o] ſunt illæ, *Qua ex parte me Titius hæredem ſcriptum in tabulis ſuis recitauerit, ex ea parte hæres eſto:* vt perinde[p] haberentur, ac ſi inſertæ teſtamento non fuiſſent.

z vel ſcribuntur in teſtamento, vel codicillis ſcilicet *6.C.41.*
† *Vlp.25.§.13.* hodie vtiliter pœnæ nomine relinquitur. *l.1. Cod. eod. §. vlt. inſt. de leg.* niſi pœna ſit adiecta rei probroſæ.
a Si odio heredis id adpoſitum eſt, pœna eſt: ſi in fauorem legatarij, conditio. *Socinus.*
b ea, Sententia dicitur *in l.86.j. de cond. & demonſt.* Catonianæ vel Caſſianæ ſententię, *Nou. 26. adde Theophil.32.Inſt.de legatis.*
c per eam legata cedunt, nõ ab apertis tabulis (vt lex Iulia & Papia caducę volebant) ſed à morte teſtatoris. *v.in hanc regulam Hot.2. obſ.3.*
*
d *l. 29. l. 178.l. 201.l.210.j. de reg. iur. inſt. de exher. lib.*
e id eſt, poſt teſtamẽtum factum.
f Cauillatio fit, quoties quis ſcienter falſo argumento vtitur aut verba captat. Cicero *pro Cecinna.* Quintilianus. Porrò de cauillatione *adde l.177.l.233.j.de verb.ſignif. l.65.j. de regulis iuris.l. 2.§.44.j. ad Tertull.*
g Imò, non eſt verum. *v. l.55.ſ. de hered.inſt.*
h An hoc innuit, ſub conditione legatum eſſe?
i ad libertates. ſic legit *Cuiac. 4.obſ.5.v.Hoto.4. obſ.3.* ſed Gouea. *2.var.29.* intelligit hereditatem relictam ſeruo legato, cuius dies, niſi adita hereditate, cedere nõ poteſt. *l.vn.§.6. Cod.de cad.tollend.*
k *l.41. §.2. ſ.de legat.*
l puta legem Iuliam & Papiã, quibus cedit dies ex apertis tabulis. *Cuia.14. obſ.4.* quæ ſententia diſplicet *Hotomano 2.obſ.5.*
m *v.l.vnic. §.2. §.3. C.de caducis.*
n ſibi adſcripſerit. *l. 15.j. de falſa.*
o *l.7. ſ.de hæred.inſt.*
p Imò aliter habentur & valet huiuſmodi inſtitutio. *l.29.ſ. de hæred.inſt.*

De his quæ non intelliguntur.

2. *Alfenus*||*Varus* lib.5.Digeſtorum.||

QVæ in teſtamento ſcripta eſſent, neque intelligerentur, quid ſignificarent ea perinde [a] ſunt ac ſi ſcripta non eſſent. reliqua autem per ſeipſa valent.

De damnato in metallum. 2. De ſeruo alieno redempto à teſtatore. De his quæ in eam cauſam perueniunt.

3. *Marcianus*||lib.11.Inſtitutionum.||

SI in metallum damnato quid, extra [b] cauſam alimentorum relictum fuerit: pro non ſcripto eſt, nec ad fiſcum pertinet. nam pœnæ ſeruus eſt, non Cæſaris. & ita Diuus Pius reſcripſit.

1 ¶ Sed etſi poſt teſtamentum factum heres inſtitutus vel legatarius in metallum datus ſit, ad fiſcum non pertinet.

2 ¶ Item ſi ſeruo alieno quid legatum fuerit, & poſtea à teſtatore redemptus ſit: legatum extinguitur. Nam* quæ [c] in eam cauſam peruenerunt, à qua incipere non poterant, pro non ſcriptis habentur.

De eo qui non eſt in rebus humanis. 1. De captiuo.

4. *Vlpianus*||lib.13.ad legem Iuliam & Papiam.||

SI eo tempore, quo alicui legatum adſcribebatur, in rebus humanis [d] non erat: pro non ſcripto hoc habebitur.

1 ¶ Sed & ſi in hoſtium poteſtate [e] erat, quo [f] teſtamentum fiebat, neque ab hoſtibus rediit: pro non ſcripto erit. & ita Iulianus ſcribit.

De eo quod quis ſibi adſcripſit.

5. *Paulus*||lib.12.Quæſtionum.||

QVod quis ſibi adſcripſerit, ſi alij [g] reſtituere à teſtatore iuſſus eſt: cum onere fideicommiſſum id apud heredem remanet, quamuis pro [h] non ſcripto eſſet. Idem eſt & in teſtamento militis.

DE HIS, QVÆ [i] VT INDIGNIS auferuntur [k], Tit. IX.

De eo qui patronum quaſi illicitæ mercis negotiatorem detulit.

1. *Marcianus*||lib.6.Inſtitutionum.||

DIui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt, quaſi indignum carere legato ſeu fideicommiſſo libertum, quæ ei teſtamento patroni relicta erant, cùm patronum ſuum poſt mortem eius quaſi illicitæ [l] mercis negotiatorem detulerat, quamuis & præmium [m] meruit.

De bonorum poſſeſſione contra tabulas & pupillari ſubſtitutione. 1. De nuptijs illicitis. 3. De eo qui viui bona donauit.

2. *Idem*||lib.11.Inſtitutionum.||

AVfertur hereditas ex aſſe, & ad fiſcum pertinet, ſi emancipatus filius contra [n] tabulas bonorum poſſeſſionem patris vt præteritus petierit, & ex ſubſtitutione impuberis adierit hereditatem.

1 ¶ Itē ſi quis contra [o] mādata duxerit vxorē ex ea prouincia, in qua officiū aliquid gerit: quod ei ex teſtamento vxoris adquiſitum eſt, Diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt, retinere eum non poſſe: tamquàm ſi tutor pupillam [p] contra decretum ampliſſimi ordinis in domum ſuam duxiſſet [q]: vtroque ergo caſu, etſi ex aſſe heres inſtitutus adierit hereditatem, fiſco [r] locus fit. nam quaſi indigno ei aufertur hereditas.

2 ¶ Per contrarium autem ducta tam ab eo, qui officium in prouincia gerebat, quàm à tutore [s] illicitè: magis eſt vt dicatur capere||illam||ex teſtamento: nec, quaſi indignam, eſſe repellendam.

3 ¶ Idem erit, ſi quis viui ignorantis bona, vel partem bonorum alicuius cognati donauerit [t]: nam quaſi indigno aufertur.

a v.l.28.ſupr.de reb.dub.
b l.11.ſ.de alimentis.
* c v.in hūc verſiculum Cuiac. 18.obſ.13.
d l.2.l.6.in fin. l.14.ſ.de iure codicillor.
e l.101.in fin.ſ.de leg.1.
f ſub.tempore.
g l.14.in fin.ʒ.de falſis.
h vide l.vnic.§.3.Cod.de caducis.
i 6.C.35. v. in huic titulum Ægidium Boſſium tit.114.
k Ea dicebantur veteribus ereptitia. huius tituli ea ſit Epitome. Omnibus qui contra voluntatem defuncti faciunt, vt indignis, aufertur hereditas, ſi nihil teſtamento in fraudem legis fuerit cautum. Pau. 3.ſent.5.§.10.
l v.tit.C.quæ res vendi non poſſunt. dixi ad l.11.§.3.ʒ.de public.
m Præmium meretur, vt delator: vt ingratè patronum accuſans, priuatur eius legato. atque ita ex eodē pœnam & præmium conſequitur.
n l.18.in fi.ʒ.contra tabulas.
o l.63.ſ.de ritu.
p vide titul.Codicis de interdicto matrimonio inter pupill.
q De in domū ductione dixi ad l.15.ʒ.de cond.& demonſtrat.
r l.13.ʒ.eod.
ſ v.l.vlt.ſup.de leg.1.
t l.29.l.30.ʒ.de don.l.vlt.Cod.de pactis.
u ¶v.l.8.ſu.ad l.Aquil.
x adde l.6.ſ.de hered.pet.
y adde l.30.ʒ.de except.rei iud.l.3.ʒ.de falſis.l.43.in fin.ſupr.de hered.pet.
z l.24.ʒ.eod.l.10.in fin.ſ.de inoff.l.8.in fi.C.de inoff.
a ſub.à petitione hæreditatis.
b putà, ſi mulier ſit.1.Harmenopul.13.in fin. adde Cuiac.5.obſeruat.39.

De eo cuius negligentia & culpa teſtatrix mortua eſt.

3. *Idem*||lib.5.Regularum.||

INdignum eſſe Diuus Pius illum decreuit, (vt & Marcellus libro duodecimo Digeſtorum refert) qui maniſeſtiſſimè comprobatus eſt id egiſſe, vt per negligentiam [u] & culpam ſuam mulier, à qua heres inſtitutus erat, moreretur.

De accuſatione falſi.

4. *Vlpianus*||lib.14.ad Edictum.||

PApinianus libro quinto Quæſtionum ait, ſi quis vnum heredem quaſi per falſum [x] adſcriptum accuſauit: legatum ei non auferri à coherede relictum, quem non inquietauit.

De accuſatione teſtamenti. 2. De excuſatione tutoris. 3. De accuſatione teſtamenti. 4. De manumiſſione. 5. De accuſatione teſtamenti. 20. De præmio quod datur his qui ſe deferunt.

5. *Paulus*||lib.1.de iure Fiſci.||

POſt legatum acceptum, non tantùm licebit falſum arguere [y] teſtamentum: ſed & non iure factum contendere: inofficioſum [z] autem dicere non permittitur.

1 ¶ Ille, qui non iure factum contendit, nec obtinuit, non repellitur ab eo, quod meruit. Ergo qui legatum ſecutus, poſtea falſum dixit, amittere debebit, quod conſecutus eſt. De eo verò, qui legatum accepit, ſi neget iure factum eſſe teſtamentum, Diuus Pius ita reſcripſit: Cognati Sophronis licèt ab herede inſtituto acceperant legata: tamen ſi is eius conditionis fuerit viſus, vt obtinere hereditatem non poſſit, & iure inteſtati ad eos cagnatos pertinet: petere hereditatem ipſo iure poterunt. Prohibendi [a] autem ſint, an non: ex cuiuſque perſona [b], conditione [c], ætate [d], cognita cauſa à iudice, conſtituendum erit.

2 ¶ Amittere id, quod teſtamento meruit, & eum placuit, qui tutor datus excuſauit [e] ſe à tutela. Sed ſi conſecutus fuerit, non admittitur ad excuſationem. Diuerſum puto in eo, qui legatum tantum meruit, & à matre pupilli tutor petitus, excuſare ſe maluit. hic enim nihil [f] contra iudicium defuncti fecit. Sed hoc legatum, quod tutori denegatur, non ad fiſcum transfertur, ſed filio relinquitur, cuius vtilitates deſertæ ſunt.

3 ¶ Si pater [g] accuſauerit teſtamentum, vel dominus: denegabitur ei actio etiam eius, quod filio eius vel ſeruo legatum eſt, ſi ad ipſos emolumentum rei peruenturum eſt. quòd ſi perſonam illorum ſpectet, diuerſum dicendum eſt.

4 ¶ Si ſeruum ſuum rogatus ſit manumittere, qui legatum meruit, vel etiam ipſi ſeruo vtrumque datum ſit: dicendum eſt, non debere obeſſe ſeruo factum domini: ſed à fiſco redimendum, vt manumittatur. ſi tamen velit ſeruum vendere: quia non poteſt cogi, qui iudicium ſpreuit [h] defuncti.

5 ¶ Si filiusfamilias falſum accuſauerit teſtamentum: videndum eſt, an denegari debeat actio patri. & puto, ſi inuito [i] patre accuſauit, non eſſe denegandam patri actionem.

6 ¶ Si is, cui rogatus ſum legatum reſtituere, falſum dixerit: reſtituere id fiſco debebo.

7 ¶ Qui accuſauit falſum, heres [k] legatario extitit, vel heredi ſcripto, nihil huic nocere dicendum eſt.

8 ¶ Similis eſt [l] ei, & qui inofficioſum dicit.

9 ¶ Ætati [m] eius, qui accuſauit, ignoſcitur [n]. & maximè ſi tutor, vel curator dicere falſum vel inofficioſum velit. & ita imperatores Seuerus & Antoninus reſcripſerunt.

10 ¶ His verò, qui teſtimonio ſuo intentionem accuſatoris adiuuauerunt, deneganda eſt actio. ídque Diuus Seuerus decreuit.

11 ¶ Sunt, qui putant, & rectè, & ei [o] denegandam, qui accuſatori adfuit, vel fideiuſſor pro eo extiterit.

12 ¶ Quidam & præſidem indignum putant, qui teſtamentum falſum pronunciauit, ſi appellatione intercedente heres ſcriptus obtinuit.

13 ¶ Aduocatum fiſci, qui intentionem delatoris [p] exequitur, in omnibus officij [q] neceſſitas ſatis excuſat [r].

14 ¶ Qui principale [ſ] teſtamentum arguit: & [t] à ſecundis [u] tabulis repellendus eſt: item à codicillis ad teſtamentum factis, licèt non confirmatis. Non idem ſequendum eſt, ſi ſecundas tabulas, vel codicillos coarguit: quia non vtrumque hoc caſu improbaſſe videtur.

15 ¶ An libertas ei ſeruo data, qui teſtimonio [x] ſuo infringere voluerit teſtamentum, auferri debeat, videndum eſt. fideicommiſſum vtique non [y] eſt dignus cōſequi: & de libertate Diuus Pius iudicauit, eſſe ea priuandum.

16 ¶ Ei, qui tutor datus eſt, non prodeſt ad excuſationem, quod falſum dixit, ſed à legato [z] remouetur.

c putà ſi miles vel ruſticus. l.4.§.22.ſup.de Syllaniano.
d putà ſi minor.
e l.32.verſ.rectè.ſ.de excuſat.tutor.37.Synopſis Baſilicon 1.c.21.5.Harmenop.11.§.41.
f l.34.ſupra de excuſ.tut.
g v.Paul.5.ſent.12.§.3.
h .i. qui nihil accepit à teſtatore l.35.ʒ.de fideicom.liber.§.2.ver.quo ſi dominus.inſtit.de ſing.reb.per fideicom, ſecus ſi recepit. l.19.in fin.ʒ.de fideicom.liber.
i In publicis iudiciis, filius poteſt accuſare inuito patre. l.69.ʒ.de adulterijs.
k v.l.7.ʒ.eod.
l v.tamen l.vlt.in fi.ſ.de inoff.
m v.Paul.5.ſen.12.§.4.v.l.8.§.2.ʒ.de bon.libert.
n Imò, non ignoſcitur, niſi beneficio principali. l.22.in fi.ʒ.eod. adde l.2.C.eod.
o Cur ei? quia voluntate accuſatori adſunt cōſilio vel fideiubendo.
p Delatoris quodammodo eſt patronus fiſci patronus. vt l.vlt.Cod.de delatorib. ſiue delatore ſi agat, ipſe delator eſt potius quàm fiſci patronus.
q Neceſſitas officij excuſat delatorem. adde l.22.ʒ.eod.l.2.Cod.de delatorib. vbi dixi: adde l.pen.ſ.de poſtulando.
r Non fit igitur infamis, vt delator, neque punitur: idem dicendum de ſeruis fiſcalibus. v.Cuiac.ad l.2.Cod.de delator. Neque tenetur parti ad expenſas, multò minus ad talionis pœnam. Cogendus tamen eſſes delatorem nominare: ne prætextu & colore officij, clancularias inimicitias exerceat.
ſ quid ſi codicillos? v.l.15.ʒ.eodem.
t Teſtamenti principalis, ſecundarum tabularum & codicillorum ſimilitudo.
u ſecundis tabulis hîc òpponitur principale teſtamentū. vide quæ ſcripſi ad l.11.ſ.teſtam.quemad.aperian.
x Teſtis admittitur aduerſus teſtamentum.
y Imò non eſt indignus. l.24.in fin.ʒ.de falſis.
z l.6.ſ.de hæred.pet.

a *adde l.11.ſ.de inoff.*
b Hæres qui eſt indignus priuatur etiam commodo quod accepit à ſtatulibero vel legatario. vide ad hunc locum Manticam *11. de coniecturis vltimarum voluntatum.17.numero 20.* vbi notat indignitatis cauſam referri vel ad portionem hæreditatis incapaci reſtituendæ, vel ad teſtamentum quod hæres ipſe accuſat.

17 ¶ Qui mortis cauſa donationem [a] accepit à teſtatore, non eſt ſimilis in hac cauſa legatario.

18 ¶ Alia cauſa eſt eius, qui propter teſtamentum à legatario vel à ſtatulibero [b] accipere iuſſus eſt. hic enim vt indignus repelletur.

19 ¶ Et Falcidiæ beneficium heredi ſcripto auferri debere, Diuus Pius & Diuus Marcus putauerunt.

20 ¶ Omnes, qui vt indigni repellentur [c], ſummouendi ſunt à præmio, quod ſecundum edictum Diui Traiani datur his, qui ſe deferunt.

De re mota.

6. *Marcellus*||lib.22.Digeſtorum.||

REſcriptum eſt à principe, *heredem rei [d], quam amouiſſet, quartam nõ retinere. & ideo ſi is qui quadringinta habebat, vniuerſa quadringenta legauit, & heres centum ſubtraxiſſet: trecentorum quartam retinebit, ſeptuagintaquinque ſcilicet: & ducenta vigintiquinque dabit legatariis.||ex||centum, quæ ſubripuit, legatariis quidem dabit ſeptuagintaquinque: reliqua, id eſt vigintiquinque, ad fiſcum venient.

De accuſatione teſtamenti.

7. *Modeſtinus*||lib.6.Differentiarum.||

QVi Titij teſtamentum falſum dixit, nec obtinuit: heredi [e] eius heres exiſtere prohibendus non eſt: quia non principaliter in Titij hereditatem ſuccedit.

De actionibus confuſis.

8. *Idem*||lib.9.Regularum.||

INdigno herede pronuntiato, adempta hereditate, confuſas actiones reſtitui non [f] oportet.

De inimicitijs. 1. De maledictione. 2. De ſtatus controuerſia.

9. *Vlpianus*||lib.14.ad Legem Iuliam & Papiam.||

SI inimicitiæ capitales [g] interuenerunt inter legatarium & teſtatorem, & veriſimile eſſe cœperit, teſtatorẽ noluiſſe, legatum ſiue fideicommiſſum præſtari ei, cui adſcriptum relictum eſt: magis eſt, vt legatum ab eo peti non poſſit.

1 ¶ Sed etſi palàm & apertè teſtatori maledixerit [h], & infauſtas voces aduerſus eum iactauerit: idem erit dicendum.

2 ¶ Si autem ſtatus [i] eius controuerſiam mouit: denegatur eius, quod teſtamento accepit, perſecutio. ex qua ſpecie ſtatim fiſco deferetur.

De tacito fideicommiſſo. 1. Si fideicommiſſarius deſierit poſſe capere. 2. De tacito fideicommiſſo.

10. *Gaius*||lib.15.ad Legem Iuliam & Papiam.||

IN fraudem iuris fidem accommodat, qui vel id, quod relinquitur, vel aliud tacitè [k] promittit reſtituturum ſe perſonæ, quæ [l] legibus ex teſtamento capere prohibetur: ſiue chirographum [m] eo nomine dederit, ſiue nuda pollicitatione repromiſerit.

1 ¶ Si quis ei, qui capere poſſit, rogatus fuerit reſtituere, & is mortis tempore prohibetur legibus hoc capere: non dubito, quin, etſi deficit fideicommiſſum, apud eum tamen, qui rogatus eſt reſtituere, manere [n] debet. quia nulla fraus eius interueniſſe videtur. niſi ſi in futurum caſum fidem accommodauit: id eſt, vt, licèt capere legibus prohiberi cœperit, reſtituat.

2 ¶ Rectè dictum eſt, ſi pater filij, quem in poteſtate habebat, tacitam fidem interpoſuerit, non debere id filio nocere: quia parendi [o] neceſſitatem habuerit.

11. *Papinianus*||lib.15.Quæſtionum.||

HEres, qui tacitam fidem contra leges accommodauit, in ea parte, quæ fraudem adhibuit, Falcidia [p] non vtitur. & ita ſenatus [q] cenſuit. Sed ſi maior modus inſtitutionis, quàm fraudis fuerit: quod ad Falcidiam attinet, de ſuperfluo quarta retinebitur.

De incapaci herede ſcripto in poſteriore teſtamento. De nomine heredis inducto.

12. *Idem*||lib.16.Quæſtionum.||

c repelluntur. *Hal.* *
d *l.24.l.68.in fi. ſ. ad legem Falcid. Nouell.1.c.2.* dixi ad Accurſium Nouella 1. c.2. & hoc iure veteri.
e *l.5.§.7.ſ.eod.*
f *l.17.l.18.§.1.ſ.eod. l.29.in fin.ſ.de iure fiſci.*
g *l.6.§.17.18.ſ.de excuſ.tut l.3.in fin.ſ.de adimen. §.11.inſt.de excuſ.tut.*
h *l.1.in fin.ſ.de iure patron.*
i *l.15.§.pen.ſ.de excuſat.tut. §.12.inſt.de excuſ.tut.*
k *l.103.ſ.de leg.1.*
l *v.Vlp.25.§.17.*
m Chirographo obligamur aut nuda pollicitatione. *l.3.ſ.de iure fiſci.*
n *l.vlt.ſ.eod.*
o *l.13.ſ.ad leg. Falc.* huc refer *Gell.2.c.7.*
p .i. quadrantẽ nõ deducit, nec caducum vindicat ex eo teſtamento, ſi liberos habeat. *Vlp.ibi.*
q .i. Senatuſconſulto Plauciano id cautũ eſt. *l.59.in fin.ad l.Falc.*
r ¶*l.16.in fi.ſ.eo. l.2.§.7.ſ.ſecund.tab.*
ſ ij cognoſcebant de caducis *v.l.3.ſ.de his quæ in teſtam.dixi ad l.42.ſ.de iur.fiſci.*
t *v.6.Harmenopul.2.in fi.* ſecus fuerit, ſi damnatam. *l.3.ſ.de minoribus.*
u Atqui damnatum & ſupplicio capitali eum affectum oportuit. *l.quamuis.Cod.de adulteris.* An hoc iure adulterij pœna non fuit capitalis. *arg.l.2.§.miles.ſ.ex quib.cauſis. in fi.l.qui cum vno.§.adulterum.ſ.de re militari.* An adulterij pœna capitalis eſt certis perſonis, quæ aliis non ſit. *vt notatur l.ſi quis viduam.ſ.de quæſtionibus.* An hîc cauſa cognita minor pœna impoſita eſt. *l.quid ergo.§.pœna grauior.ſ.de his qui notantur.*
x Nemo poteſt eam iure ducere in vxorem quam polluit per adulterium: & à tali vxore, tanquam indigna, aufertur quod à viro relinquitur. *Bart. adde c.fin. de eo qui ducit in matr. quam polluit per adulterium.* Quid? quo ſenſu matrimonium non eſt adulteri cum adultera? Canoniſtæ id intelligunt verum eſſe, ſi adulterium commiſſum fuerit, data fide matrimonij contrahendi, mortuo vxoris marito. *d.c.vlt.*
y *l.2.ſ.eodem.*
† Imò certis perſonis, *l.qui contra legem. Cod.de inceſtis.* vnde hæc lex emendata nouo iure videtur. *Bartol.*
z *d.l.2.l.14.ſ.eod.l.32.in fin.ſ.de don.int.vir.*
a *l.41.§.1.ſ.de teſtam.milit.*
b *v.l.11.ſ.ad l.Iul.de adult.*
c Imò quod relinquitur à milite ei quam per ſtuprum cognouit, non cedit fiſco. *l.affectionis.ſ.de donat.* lex Contraria in pagano, hæc in milite obtinet. *Ita not.l.2.Cod.de donat.inter virum.l.miles.§.1.ſ.de teſt.milit.*
d *adde l.5.§.14.ſ.eodem.*

e Cur non aufertur? Qui acceſſoria impugnat, eo tantum priuatur, at non his quæ conſequi poteſt ex iure principali. f *adde l.61.ſ.ad leg.Falcid.*
g ſecundæ tabulæ pupillaris ſubſtitutio.
h ſubſtituere filio impuberi, fratris filios poſſumus.
i Qui partum ſuppoſitum eſſe ait, ſecundas tabulas impugnat: ideóque vt indigno ei auferuntur, quæ illis tabulis ei relicta.

CVm quidam ſcripſiſſet heredes, quos inſtituere non potuerat: quamuis inſtitutio non valeret, neque ſuperius teſtamentum ruptum eſſet: heredibus tamen vt indignis, qui non habuerunt ſupremam voluntatem, abſtulit iam pridem ſenatus hereditatem. Quod Diuus Marcus in eius perſona iudicauit, cuius nomen peracto teſtamento teſtator induxerat [r]. cauſam enim ad præfectos [ſ] ærarij miſit. Verum ab eo legata relicta ſalua manſerunt. de præceptionibus eidem datis voluntatis erit quæſtio, & legatum ei non denegabitur: niſi hoc euidenter teſtatorem voluiſſe appareat.

De matrimonio cum adultera.

13. *Idem*||lib.32.Quæſtionum.||

CLaudius Seleucus Papiniano ſuo ſalutem. Mæuius in adulterio Semproniæ damnatus, eandem Semproniam non [t] damnatam duxit [u] vxorem: qui moriens heredem eam reliquit. quæro, an iuſtum matrimonium fuerit, & an mulier ad hereditatem admittatur. reſpondi, neque tale [x] matrimonium ſtare, neque hereditatis lucrum [y] ad mulierem ||pertinere,|| ſed, quod relictum eſt, ad † fiſcum [z] peruenire. ſed etſi talis mulier virum heredem inſtituerit, & ab eo quaſi ab indigno hereditatem auferri dicimus.

De ſtupro.

14. *Idem*||lib.33.Quæſtionum.||

MVlierem [a], quæ ſtupro cognita in contubernio militis fuit, etſi ſacramento [b] miles ſolutus intra annum mortem obierit, non admitti ad teſtamentum iure militiæ factum: & id quod relictum eſt, ad [c] fiſcum pertinere, proximè tibi reſpondi.

De accuſatione codicillorum.

15. *Idem*||lib.6.Reſponſorum.||

HEredi, qui falſos codicillos [d] eſſe dixit, neque obtinuit, hereditas [e] non aufertur. ſi tamen aliquid à coherede codicillis acceperit, eius actio denegabitur. itaque ſi bonorum inter heredes diuiſionem defunctus codicillis fecerit: partes quidem hereditarias, in quibus legatum conſiſtere non potuit, tenebit. ſed Falcidiæ beneficio non vtetur, ſi tantùm [f] in amiſſis portionibus erit, quod Falcidiam æquitate compenſationis recuſaret.

De accuſatione ſubiecti partus. 1. De concubina. 2. De nomine heredis inducto.

16. *Idem*||lib 8.Reſponſorum.

CVm tabulis [g] ſecundis pater impuberi filio fratris [h] filios, coheredibus datis, ſubſtituiſſet, ac ſubſtituti fratris filij poſt mortem pueri, matrem eius partus [i] ſubiecti [k] ream poſtulaſſent, vt hereditatem patrui legitimam obtinerent: victis auferendam eſſe partem hereditatis ex cauſa ſubſtitutionis, reſpondi: quia ex teſtamento ſententiam [l] ſecundum ſe dictam non haberent.

1 ¶ Quoniam [m] ſtuprum in ea contrahi non placuit, quæ ſe non [n] patroni concubinam eſſe patitur [o]. eius, qui concubinam habuit, quod teſtamento relictum eſt, actio non denegabitur. ídque in teſtamento Coccei Caſſiani clariſſimi viri, qui Rufinam ingenuam honore [p] pleno dilexerat, optimi maximíque principes noſtri iudicauerunt. cuius [q] filiam [r], quam alumnam [ſ] teſtamento Caſſianus nepti coheredem datam appellauerat [t], vulgò quæſitum [u] apparuit.

2 ¶ Cùm heredis nomen, mutata voluntate paterfamilias inciſis tabulis induxiſſet [x], atque ideo fiſco portionis emolumentum adiudicatum fuiſſet: eam rem legatariis non obeſſe, qui retinuerant voluntatem Diuo Marco placuit: & ideo cum ſuo onere fiſcum ſuccedere.

De vindicta defuncti omiſſa.

17. *Idem*||lib.13.Reſponſorum.||

HEredem qui ſciens defuncti vindictam inſuper habuit [y], fructus [z] omnes reſtituere cogendũ exiſtimaui: nec probè deſideraturum, actionem [a] confuſam reſtitui. Deceptum [b] autem ignoratione facti [c], bonæ fidei poſſeſſoris defenſionem habiturum, antè motam ſc. controuerſiam. ſi ratio fructuũ ſubducatur: nec improbè cõfuſam [d]

k atque ita teſtamentum impugnabat. *arg.l.4.Cod.de hered.inſt.*
l ſententia ſecundum ſe dicta non haberent. Ita legit & emendat Antonius Faber *6.coniectura 19.* atque ita veteres quoſdam legiſſe notat Bartolus.
m *adde l.1.ſ.de concubinis.* refer & adi ad hanc legem Langobekium *c.31.annotationum.* Antonium Fabrũ *3.coniectura 15.*
n Cum concubina nemo ſtuprum cõmittit iure ciuili: eſt enim concubinatus iure ciuili permiſſus. *l.3.ſ.de concubinis.* Quod etiam verum fuit in concubina patrono iuncta: cum iure ciuili liberta multò honeſtiùs patroni fuerit concubina, quàm vxor. *l.1.ſ.de concubin.* Vnde apparet, concubinã teſtamento relinqui poſſe: eíque actionem nõ denegari. Imò & matri concubinæ, & liberis eius (ex alio autem cõcubinatu ſuſceptis) relinqui poteſt: cùm ſi turpis eſſet coniunctio, æquè in liberis atque in matre inutile eſſet relictum.
o *vide Cuiac 5.obſ.3.*
p honor hic eſt maritalis, quo differt vxor à concubina. *l.49.§.4.in fi.ſ.de leg.3.l.3.ſ.de donat.* Concubina, matrisfamilias honeſtatem non habet, niſi patroni cõcubina ſit. *l.41.in fi.ſ.de rit.* Nuptias facit plenus honor. *vt hîc.* maritalis honor & affectio. *l.donationis.ſ.de don.* Honor eſt in ipſa appellatione. *Nouell.74.* vxor, materfamilias, domina, nomina ſunt dignitatis. Concubina quaſi nomẽ voluptatis. Porrò hîc quidam etiã legunt, *pleno amore.* quam lectionẽ non improbat Antonius Faber *3.coniecturar.14.*
q iudicauerunt, quam alumnam teſtamento Caſſianus nepti coheredem datam appellauerat, cuius filiam vulgò quæſitam apparuit. Ita hunc locum reſtituit & emendat Antonius Faber *3.coniecturar.14.*
r cum idem Caſſianus poſt mortem Rufinæ dixiſſet ſc.
ſ quaſi eam educaſſet.
t quæritur, an ei iuſtè potuerit legare.
u cæterum vulgò quæſtum feciſſe apparuit. *Cuiac.5.obſ.6.* hinc ſumitur ratio decidendi: iuſtè ei legatum videri, ex quo Cocceius Caſſianus ſtuprum cum legataria non commiſerit: ſtuprum non commiſiſſe hinc apparet, quòd eam concubinã habuerit, quæ vulgò quæſtũ fecerit *l.3.ſ.de concubinis.*
x *l.12.ſ.eod.*
y .i. neglexit. hoc verbo vſus eſt Gellius 1.c.19. Apuleius *1.de Aſino. v.Muretum 11.variar.17.adde quæ not.ad l.43.ſ.de religioſis. adde l.2. Cod.ſi quis omiſſa cauſa.*
z *l.1.C.eod. l.76.§.7.ſ.de leg.2.*
a *l.8.ſ.eod.*
b *l.21.§.1.ſ.de Silaniano.*
c Quid ſi ignorantia facti? ſecus: *l.ſed etſi.§.ſcire.ſ.de petit.hæred.* Ignorantia iuris, quoties de fructibus quæſtio eſt, neminem conſtituit in mala fide. *l.ſi fur.§.1.ſ.de vſucap.*
d Confuſæ actiones non reſtituuntur, niſi ignorantia deceptis. *vt hîc.*

actionem reddi postulaturum.

De tacito fideicommisso. De morte non defensa.

18. *Idem* || libro 15. Responsorum. ||

EVm, qui tacitum fideicommissum in fraudem legis suscepit, eos quoque fructus, quos ante litem motam percepit restituere cogendum, respondi. quòd bonæ fidei possessor fuisse non videtur: exemplo bonorum fisco vindicatorum. post motam de tacito fideicommisso controuersiam, antè pretia fructuum percepta cum vsuris [a] esse restituenda, respondi. sed omnium fructuum, quorum pretia percepta fuerant. quòd si fructus in vsu habuit: eorum pretia tantùm restitui, satis erit. sed Diuus Seuerus bonorum tacitè relictorum, citra distinctionem temporis, fructus dumtaxat deberi, non etiam vsuras eorum, benignè decreuit. quo iure vtimur.

1 ¶ Bonis vniuersis [b] ex causa taciti fideicommissi fisco restitutis, hæredem onus æris alieni non spectare conuenit. Nec aliud seruatur, morte non defensa. Si quid tamen ob aditam hereditatem, actionibus aut seruitutibus confusis [c], amiserit: auxilio restitutionis non merebitur.

2 ¶ Pro parte heres institutus, prædij legatum acceperat, & in hereditate non capienti restituendi tacitum ministerium susceperat, quamquam legatum pro ipsius parte non constitisset, ideóque portionem istam pro herede possideret: tamen ei prædium integrum [d] esse relinquendum, respondi. neque enim rationem iuris [e], ac possessionis varietatem inducere diuisionem [f] voluntatis.

De impedito mutare testamentum.

19. *Paulus* || libro 16. Responsorum. ||

SI scriptis heredibus ideo hereditas ablata est, quòd testator aliud testamentum mutata voluntate facere voluit. & impeditus [g] ab ipsis est: ab vniuerso iudicio priore recessisse eum videri.

De morte non defensa.

20. *Hermogenianus* || Lib. 3. Iuris Epitomarum. ||

EI, qui mortem [h] vxoris non defendit, vt indigno [i] dos aufertur [k].

21. *Paulus* || lib. 5. Sententiarum. ||

POrtionésque eorum fisco vindicãtur, qui mortem libertorum [l] suspectò decedentium non defenderunt. omnes [m] enim heredes, vel eos, qui [n] loco heredis sunt, officiosè [o] agere circa defuncti vindictam, conuenit.

a *l.1.Cod.eod.l.17.§.2.supr.de vsuris.*
b Onus æris alieni non ei incumbit, cui bona vniuersa auferuntur: nec tamen iura confusa restaurantur.
c *l.8.ff.eod.*
d In bonis quę auferuntur ex causa taciti fideicõmissi prælegata non veniunt.
e *sub.*stricti.
f Quid si legas, *diuisionis voluntatem.* Nam paulò ante scripsit prædium integrum esse relinquendum.
g Indignus est hereditate defuncti scriptus hæres, qui defunctum impediuit ne testamentum mutaret. *l.1. supra. de his quæ pro non script.*
h *adde l.21.j.eodem.l.25.j.de iure fisci.*
i Indignus dote est maritus qui mortẽ vxoris non defendit.
k Imo non cedit fisco, sed hæredibus mulieris. *l. si ab hostibus. §.vlt. ff.soluto.* Ibi vxor à marito: hic ab alio fuit interfecta. Priore casu, vir nullo tempore dotem lucratus est. posteriore, secus: quam tamen amittit, quòd mortem vxoris non vindicauerit.
l Indignus est qui mortem liberti non defendit. *adde l.20. ff.eod. l.15. in fin. ff.de Silaniano.*
m Heres vel qui loco heredis sunt officiosè agere debent circa defuncti vindictam.
n Bonorũ possessores hæredis loco sunt.
o officiũ præstat defuncto, qui eius mortẽ vindicat.

Si tutor testamentum falsum, & inofficiosum dicat.

22. *Tryphoninus* || lib. 5. Disputationum. ||

TVtorem, qui pupilli sui nomine [p] falsum vel inofficiosum [q] testamentum dixit, non [r] perdere sua legata, si non obtinuerit, optima ratione defenditur [s]. & si libertum patris pupilli suo nomine capitis accusauerit, non repelli à bonorum possessione contra tabulas. quia officij necessitas, & tutoris fides excusata esse debet. nec quisquam iudicum calumnia [t] notabit tutorem, qui non suis simultatibus accusationem sub nomine pupilli instituit, sed cogente fortè matre pupilli, vel libertis patris instantibus, & si tutor reum aliquem postulauerit pupilli nomine, & ideo non sit exsecutus, quòd interim ad pubertatem pupillus peruenerit: non oportet dici, in Turpillianum eum Senatusconsultum incidisse. discreta sunt enim iura, quamuis plura in eandem personam deuenerint, aliud tutoris, aliud legatarij. & cùm non suæ personæ iure, sed pupilli accusauerit, propriam pœnam mereri non debet. denique pupillo relicta in eo testamento, nisi [u] à principe conseruata sint, pereunt. adeo ille est accusatoris defensor, & quasi patronus. idem & Sabinus libris ad Vitellium scripsit.

De tacito fideicommisso.

23. *Gaius* || lib. singul. de tacitis Fideicommissis. ||

SI quilibet heres ex cuiuscunque testamento tacitè rogatus fuerit, vt quadrantem, quem legis Falcidiæ beneficio retinuit, non capienti restituat: æquè locus erit senatusconsulto [x]. neque enim multùm intererit inter tale fideicommissum, & cum quis id, quod ad se ex hereditate peruenerit, restituere rogatus sit.

Si testamentum non iure factum dicatur.

24. *Papinianus* || lib 18. Quæstionum. ||

SI testamentum patris iure [y] factum filius negauit, quoniam de iure disputauit, non iudicium impugnauit, aut accusauit: retinet defuncti voluntatem.

De tacito fideicommisso.

25. *Idem* || lib. 14. Responsorum. ||

SI gener [z] socerum heredem reliquerit, taciti fideicommissi suspicionem sola ratio paternæ [a] affectionis non admittit [b].

1 ¶ Apud Scæuolam libro trigesimo Digestorum Claudius notat.

SI viuo testatore decesserit is, cui illicitè [c] legatum relictum erat non fisco [d] hoc vindicatur, sed apud eum, à quo relictum est, remanet [e].

p ¶ An est ad vtilitatẽ pupilli vt putat Accursius? An potius etiam tutorio nomine accusare potest. *vt hîc: & l. Polla. Cod. eodem.* licet subscribere nomine pupilli: non possit. *l.2. qui accusare. arg. l.vlt. Cod. de iniuriis.* vbi alius accusat: alius subscribit.
q *l.30.ff.de inof. §.5. inst. de inoff.*
r Imò amittit. *l.5. §. 11.j. eodem. l.filius. l.vlt.ff.de inofficioso.* hic necessitate officij accusat: ibi, voluntate.
s Est enim æquum, vt qui ex necessitate officij testamẽtum accusat, ab eo quod proprio nomine meruit non priuetur. *adde l.vlt. ff. de postulando.*
t *adde l. vlt. ff. de postulando. l.2. C. qui accusare. Paul.5.sent.4.§.9.*
u *adde l.5. §.9. ff.eod.*
x Plauciano, de quo *l.59. in fin.j. ad l.Falcid.*
y *l.5. §.1. ff.eod.*
z vxor est incapax ex lege Papia decimaria: ideóque tantum fideicommissum ei perperam relinquitur. *vt hîc.* hodie ex constitutione. *l.2. Cod.* de infirmãdis pœnis cœlibatus, non est incapax.
a est enim loco parentis *l.16. ff.soluto.*
b Præsumptio hæredis non inducitur ex sola cõsanguinitate. *Bart.*
c vide Tiraquellũ *c.29.* priuilegio piæ causæ.
d hoc referendũ ad caduca, de quibus vidẽda est *lex vnica. Cod. de caducis.*
e *l.10. §.1. ff.eodem.*

LIBER TRIGESIMVS-QVINTVS.

DE[a] CONDITIONIBVS[b] ET DEMONSTRATIONIBVS, ET CAVSIS[c], ET MODIS[d] eorum, quæ in testamento scribuntur.

Diuisio legati. 1. De die certo. 2. De die incerto. 3. De conditione.

1. *Pomponius*[a] libro 3. ad Quintum Mucium.[a]

LEGATIS, quæ relinquuntur[e], aut dies incertus, aut conditio adscribitur: aut, si nihil horum factum sit, præsentia[f] sunt: nisi si vi ipsa conditio insit.

1 ¶ Cùm dies certus adscriptus est, quamuis dies[g] nondum venerit, solui tamen possunt: quia certum est, ea debitu iri.

2 ¶ Dies autem incertus[h] est, cùm ita scribitur: *Heres meus, cum morietur, decem dato.* nam diem incertum mors[i] habet eius. & ideo, si legatarius antè decesserit, ad heredem eius legatum non transit: quia non cessit dies viuo eo: quamuis certum[k] fuerit, moriturum heredem.

3 ¶ Inest[l] autem conditio legati: veluti cùm ita legamus: *Quod ex Arescusa natum fuerit, heres dato.* aut: *Fructus, qui ex*[a] *eo*[a] *fundo percepti fuerint, heres dato*[m]: aut: *Seruum, quem alij non legauero, Seio dato.*

Diuisio conditionum & tempore earum implendarum.

2. *Vlpianus*[a] libro 5. ad Sabinum.[a]

CONditionum quædam sunt, quæ quandoque impleri possunt etiam[n] viuo[o] testatore[p]: vtputà, *Si nauis ex Asia venerit.* nam quandoque venerit nauis, conditioni paritum videtur. quædam[q], quæ non nisi post[r] mortem testatoris: *Si decem dederit: Si Capitolium ascenderit.* nam[s], vt paruisse quis[t] conditioni videatur, etiam scire[u] debet[x] hanc conditionem insertam. nam, si fato[y] fecerit, non[z] videtur obtemperasse[a] voluntati.

De conditione impossibili.

3. *Idem*[a] libro 6. ad Sabinum.[a]

OBtinuit, impossibiles[b] conditiones testamento[c] adscriptas pro[d] nullis habendas.

De conditione dandi. 1. De particula, cum.

4. *Pomponius*[a] lib. 3. ad Sabinum.[a]

SI his legatum est, quibus[e] patronus[f] legata præstat[g] temperare debet prætor conditionem[h]: vt & patrono[i], & heredibus scriptis, pro portione dentur[k] conditionis explendæ gratiâ.[l]

1 ¶ Si ita scriptum sit: *Si, in quinquennio proximo, Titio filius natus non erit: tum*[m] *decem Seiæ heres dato*: si Titius antè mortuus sit: non[n] statim Seiæ decem deberi: quia hic articulus *tum*[o] extremi quinquennij tempus significat.

De pupillo. 1. De seruo & filiofamilias.

5. *Paulus*[a] lib. 2. ad Sabinum.[o]

COnditionibus pupillus & sine tutoris auctoritate parere[p] potest[q]: nec quem moueri, quòd expleta conditione necessarius heres aliquando esse potest[r]. nam hoc iure potestatis fieri, non conditionis expletæ[s].

1 ¶ Item seruus vel filiusfamilias sine iussu patris vel domini conditionem implere possunt. quia eo facto nemo fraudatur[t].

De arbitrio. 1. De conditione impossibili.

6. *Pomponius*[a] lib. 3. ad Sabinum.[a]

MVlta testamento non committitur ab herede vel legatario, vel eo, qui ex vltima voluntate aliquid lucratur, qui alicuius arbitratu[u] monumentum facere iussus sit, si is, cuius arbitrium[x] est, non viuat, vel adesse non possit, aut rei[y] arbitrari nolit.

1 ¶ Si seruos certos quis manumisisset, heres esse iussus erat. quibusdam ex his antè mortuis, Neratius respondit, defici eum conditione. nec æstimabat, pareri posset conditioni, nec ne. Sed Seruius respondit: cùm ita esset scriptum, *Si filia & mater mea viuent*[z], altera iam mortua[a], non defici conditione. idem est & apud Labeonem scriptum. Sabinus quoque & Cassius, quasi impossibiles eas conditiones in testamento positas, pro non scriptis esse. quæ sententia admittenda est.

De conditione, quæ in non faciendo consistit, & de cautione Muciana.

7. *Vlpianus*[a] libro 18 ad Sabinum.[a]

MVcianæ[b] cautionis[c] vtilitas[d] consistit in conditionibus, quæ in non[e] faciendo sunt conceptæ: vtputà *Si in Capitolium non*[f] *ascenderit, si Stichum non manumiserit*, & in similibus. & ita Aristoni, & Neratio, & Iuliano visum est. quæ sententia & constitutione Diui Pij comprobata

---

a De conditionibus multis disputat Bartolus in explicatione legis, hoc titulo, nimirum: Quid sit conditio, quibus verbis inducatur: & vtrum semper inducatur hoc articulo, *si*: An inducatur aduerbio, præpositione quauis, vi nominis, pronomine, verbo, participio, gerundio, supino.

b insertis scil. tā legatis quàm fideicommissis & libertatib. *6. C. 46.* περὶ τῶν ὑπὸ αἵρεσιν καὶ ἡμέραν λεγατευτέντων, i. de his quæ sub conditione & die legata sunt *44. Ecl. 29. adde tit. 30.*

c de falsa causa adiecta legato vel fideicommisso *6. Cod. 44.* Causa exprimit rationem, quæ nos monet vt alteri legemus.

d περὶ τῶν ὑπὸ τρόπων λεγατευτέντων *44. Eclog. 28.* de his quæ sub modo legata vel fideicommissa relinquuntur *6. Cod. 41.* Vt hæc omnia separemus, Demonstratio rem ipsam legatam notat, designat ac depingit. Conditio, suspendit transmissionem legati: Modus ostendit quid legatarium ex legato facere velimus.

e dies aut certus aut incertus. *Hal.*

f Si dies certus, aut cōditio expressè vel tacitè legato non adiicitur, legatum purum intelligitur.

g Quod in diē debetur, antè solui potest, licèt peti non possit, *l.137.§.2.in fi.j.de verb.oblig.*

h Si, cùm heres morietur, legatur, conditionale legatum est, *l.4.l.21.j.quando dies legat.*

i Mors habet diem incertum, licèt sit certa. *j.eo.*

k *l.68.in fi.s.de legat.1.*

l ex reipsa, *l.73.j.de verb.oblig.* extrinsecus sc. non ex testamento, huiusmodi tacitæ conditiones non faciunt legata conditionalia, *l.99.j.de verb.obli.* Tacitæ igitur sunt conditiones, quæ insunt: quæ velit nolit testator, insunt tamen ac subintelliguntur. Accidunt autem sex modis, huius generis conditiones tacitæ: puta ex necessitate (vel natura rei, vt iuris dispositione) tacita ademptione, repetitione, legis subauditione, præsumptione, qualitate legati. *Bald. hîc.*

m his casib. legatarius expectare debet donec ea nascatur & per rerum naturam præstari possit, *d.l.99.l.83.§.5.j.de verb.obl.l.39.in fi.s.de contrah.emp.* hæc verba quasi taxationis vicem obtinent, *l.5.s.de tritico.*

n Conditiones casuales testamento adiectæ, possunt etiam viuo testatore impleri: potestatiuæ, post mortem & quidem scienter non facto ipso. Quid si contractui vel legi adiectæ huiusmodi conditiones? Idem. Nam casuales impletas esse ante contractum sufficit, etiam iis ignorantibus qui contraxere. *l.hæc conditio.in fi.j.eod.* potestatiuæ ac faciles implendæ, post contractum à sciente non facto.

o *l.11.in fi.j.eod.*

p vt casuales: quæ quia non pendent ex potestate honorati, non potest dici testatorem sensisse, vt implerentur ab herede, sed tantùm considerasse effectum, & implementum huiusmodi conditionum.

q vt potestatiuæ, in potestate heredis positæ.

r An ante vel post aditam hereditatem? si implenda conditio ab herede, & in persona heredis, post aditam hereditatem implenda est, aliàs antè.

s Præsumitur quis non facto vel casu, sed animo implendæ conditionis Capitolium ascendisse, quoties idem probatur sciuisse conditionem sibi adiectam. Fingit hoc seu præsumit eo animo Capitolium ascendisse.

t purè heres. u *l.21.j.eod.*

x Imò, non tenetur scire, *l.21. in fi. s.de adqui. hæred.*

y i. citra deliberationem ac scientiam: vel si ignorans.

z Cur non videtur? Conditionem potestatiuam implere, nihil aliud est, quā parere testatori: obsequii natura pendet ab animo non à fato.

a Obtēperare, est consentire. Qui ignorat, cōsentire non potest. Consensus scientiam præsupponit. *l. 2. s. de iud.*

b *l.6.§.1.j.eod.l.16.in fi. s. de iniusto.l.50.§.1.s.de hære.inst. l.1.l.4. in fi.l.6.l.20.s.de cond.inst. l.12.§.1.in fi. l 104. §.1. in fi. s.de leg.1.§.10.inst. de hæred. inst.*

c Impossibilis conditio ex legato, & institutionib. reiicitur *l.1. s.de cōd.inst.* at nō ita ex cōtractu. *l. non solum.j.de oblig.*

d i. vitiātur & non vitiant. *l.1. s.de cond. instit.* euanescunt. *l.6. d.tit.* pro nō scriptis accipiendæ sunt. *l.6.in fi.j.eo. l.20. d.tit. l.16.in fin.s.de iniusto.l.104. C.de leg.1.§.10.inst. de hæred. inst.* pro nō adiectis. *l.135.j. de reg.iur.* perinde est ac si purè legatum esset. *l.50.§.1. s.de hære. inst.* nihil legato nocent. *l.12.§.1. in fi.s.de leg.1.*

e i. liberis. *l.64. in fi.j. ad Trebel.*

f præteritus. s. à liberto.

g accepta bonorum possessione contra tabulas liberti.

h Fingamus relictū legatariis aliquid sub hac conditione, *si scriptis heredib. decem dedissent.* & meritò. nam

i quamuis non scripto heredi, sed tantùm bonorum possessori: quem sequuntur commoda, eum sequi debent onera. *Socinus.*

k ea quæ testator voluit scriptis heredibus à legatariis dari.

l vt eo pacto & patronus bonorum possessor, & scripti hæredes voluntati defuncti pareant: atque ita conditio scripta in persona hæredis scripti, verificetur in persona bonorum possessoris. *Soc.*

m i. finito penitus quinquennio, *adde l.42.j.de verb.obli.* adde de particula, *Tum*, legem penult. *s.de test.tut.*

n Conditio negatiua dicitur impleta quam primum exploratum est conditionem alternatiuam impleri non posse. *Socin.*

o Tunc articulus, significat extremum tempus, *adde l.in substitutione.s.de vulgari: l.1.§.rectissimè.j.de vi & vi armata.l.hoc iure.l.in illa stipulatione.j.de verb.obli.l.vxori vsumfructum.s.de vsufr.legat.* p *l.26.s.de cond.inst.*

q Cur potest? An quod is qui conditionem implet neque contrahit verè, neque quasi id, vt putat Baldus? An quod neque se obligat, vel alienat? An potius, quòd viam sibi fecisse ad adeundum videatur impleta conditione, non verè adiisse?

r talis est obiectio, Si pupillus id potest, potest igitur obligari sine tutore: nā adita hereditate obligatur. id autem non est ei permissum. *l.11.s.de auct.tut.§.1.inst.de auct.tut.* s i. conditione expleta, pro eo est, quasi purè ei hereditas vel legatum relictum sit, *d.l.26.in fi.* Eo casu abstinere potest. *l.1.2.C.si minor ab hæred.* hoc igitur iure potestatis facit. nec ita censetur pupillus adire, vt necessariò ac perpetuò illigetur hereditati. post conditionem impletam, iure potest, ea adita, abstinere.

t Que nemini præiudicant fieri possunt citra solennitatē. *Bal.* u *l.28.j.eo.adde l.43.44.l.113.j.de ver.obl.l.54.§.1.s.de leg.1.* x *adde l.40.§.5.j.eo.l.11.s.de cond.cau.data.* y aut ei. *Hal.* z *l.45.s.de hære.inst.* i. si superuixerint, hęc conditio est de futuro. *v.Grassum.§.institutio.q.25.in fi.* a *l.8.§.7.s.de cond.inst l.55.§.2.s.de leg.1.* b à Mucio Scæuola inuenta est, *adde l.77.j.eo.* c Cautio hæc fit datis fideiussoribus. *l.1.in hac.j.eo.Auth.cui relictū.C.de indicta viduit.* d aliàs sine cautione relicta conditionaliter, nisi impleta conditione, peti non possunt. e i. in cōditionib. negatiuis, cōsistentib. in non faciendo, *l.3.s.e.v.l.7.s.si ser.vin.adde Nou.22.c.44.* f *l.3.s.de leg.2.*

est. Nec solùm in legatis placuit: verùm in hereditatibus quoque idem remedium admissum est.

1 ¶ Vnde si vxor maritum suum, cui dotem promiserat, ita heredem scripserit ex parte, *Si dotem, quàm ei promisi, neque* [a] *petierit, neque exegerit*: denuntiare [b] eum posse coheredi, paratum se acceptò facere dotem, vel [c] cauere: & ita adire posse hereditatem. sed si ex asse sit institutus maritus sub ea conditione: quoniam non [d] est, cui caueat: nō impediri eum, quo minùs adeat hereditatem. nam * iure ipso videtur impleta conditio, eo [e] quòd non est, quem possit de dote conuenire ipse adeundo hereditatem.

Qui debet cum aliquo esse, non tenetur cum eo omni momento morari. Bart.

8. *Pomponius* lib. 5. ad Sabinum.

SI quis ita legauerit: *Dum vxor mea cum* [f] *filio erit, heres meus ei tantum dato*: si ea latitans patronum, de medio discessit, vt tamen consilium retineret habendi secum liberos: deberi ei legatum, Trebatius, & Labeo aiunt: quia non omne momentum exigendum sit [g], vt cum liberis sit: sed si eam mentem, & id propositum habeat, ne filium à semet dimittat, néve [h] per eam stet, quo minùs cum ea filius educetur.

De conditione liberorum.

9. *Vlpianus* libro 20. ad Sabinum.

SOlemus dicere, eum, qui in [i] tempus liberorum vxori legat, de his non sensisse, quos [k] iam tunc vxor habuit, cùm testaretur maritus [l].

De conditione nuptiarum. 1. Si iam factum sit quod conditionis loco ponitur.

10. *Idem* lib. 23. ad Sabinum.

HÆc conditio: *Filiæ meæ, cum nupserit*: talis est: vt qui testatus est, impleri solummodo conditionem voluerit: non satis egerit, quando. & ideo, & si viuo testatore nupserit post testamentum factum, impleta conditio videtur. præsertim cùm conditio hæc talis est, vt semel impleri debeat. Sed enim non omnes coniunctiones implent conditionem. putà enim nondum [m] nubilis ætatis in domum mariti deducta [n], non paruit conditioni. sed etsi ei coniuncta sit, cuius nuptiis ei interdictum sit: idem dicemus. an tamen nubendo postea parêre conditioni possit, quasi non nupserit, dubitari potest. & si testator de primo nuptiali iugo sensit: puto, defectam conditione: benignè tamen dicendum est, nondum impletam conditionem [o] defectam.

1 ¶ Si sic legatum sit, *Si nauis ex Asia venerit*: &, ignorante testatore, nauis venerit testamenti facti tempore: dicendum, pro impleta haberi. Et si cui sic legatum est, *Cum pubes erit*: simili modo hoc erit dicendum.

1. De conditionibus promiscuis. 2. Vel non promiscuis.

11. *Paulus* libro 4. ad Sabinum.

SI iam facta sint, quæ conditionis loco ponuntur [p], & sciat testator: quæ iterum fieri possunt [q], expectentur, vt fiant. si verò nesciat [r], præsenti debeantur.

1 ¶ Item sciendum est, promiscuas [s] conditiones post mortem impleri oportere, si in hoc fiant, vt testamento pareatur: veluti, *Si Capitolium ascenderit*, & similia. non promiscuas, etiam viuo [t] testatore existere posse: veluti, *Si Titius consul factus fuerit.*

Exemplum causæ, distinctio causæ, & pœnæ.

12. *Vlpianus* libro 24. ad Sabinum.

SI ita legatum sit: *Quoniam filius maior ex arca mea decem sustulit, heres minor filius decem è medio sumito*: debetur legatum: quia idcirco relictum est, vt conditio filiorū exæquaretur. & sanè hæc causa est. nam causa in præteritum, pœna [u] in futurum [x] confertur.

De conditione dandi.

13. *Paulus* libro 5. ad Sabinum.

SI fundus alicui legatus fuerit, si pupillo vel furioso pecuniam dedisset: videtur [y] explesse conditionem curatori, vel tutori dando.

De conditione implenda.

14. *Pomponius* libro 8. ad Sabinum.

T*Itius, si statuas* [z] *in municipio posuerit, heres esto.* si paratus est ponere, sed locus à municipibus ei non datur [a]: Sabinus, Proculus, heredem eum fore [b]: & in legato idem iuris esse dicunt.

De conditione nuptiarum.

15. *Vlpianus* libro 35. ad Sabinum.

CVi fuerit sub hac conditione legatum, *Si in familia nupsisset*: videtur impleta conditio, statim atque ducta [c] est vxor, quamuis nondum in cubiculum mariti venerit. nuptias enim non concubitus, sed consensus [d] facit [e].

De his quæ extra testamentum incurrunt, vel ex testamento oriuntur.

16. *Gaius* libro primo de testamentis ad Edictum Prætoris.

IN his [f], quæ extra testamentum incurrerent [g], possunt res, ex [h] bono & æquo [i] interpretationem capere. Ea verò, quæ ex ipso testamento orirentur, necesse est, secundum scripti [k] iuris rationem expediri.

De falsa demonstratione. 2. De falsa causa. 3. De causa conditionaliter concepta. 4. De modo.

17. *Idem* libro 2. de legatis ad Edictum Prætoris.

DEmonstratio falsa est, veluti si ita scriptum sit: *Seruum Stichum, quem de Titio emi: fundum Tusculanum, qui mihi à Seio donatus est.* nam si constat, de quo homine, de quo fundo senserit testator: ad rem non pertinet [l]: si is, quem emisse significauit, donatus esset: aut, quem donatum sibi esse significauerat, emerit.

1 ¶ Igitur & si ita seruus legatus sit: *Stichum cocum, Stichum sutorem Titio lego*: licèt neque cocus, neque sutor sit, ad legatarium pertinebit, si de eo sensisse testatorem conueniat. nam & * si in persona legatarij designanda aliquid erratum fuerit, constat autem, cui legare voluerit: perinde valet legatum, ac si nullus error interuenire t [m].

2 ¶ Quod autem iuris est in falsa demonstratione, hoc vel magis est in falsa causa [n]. veluti ita: *Titio fundum do, quia negotia mea curauit.* item, *Fundum Titius filius meus præcipito, quia frater eius ipse ex arca tot aureos sumpsit.* licèt enim frater huius pecuniam ex arca non sumpsit, vtile legatum est.

3 ¶ At si conditionaliter [o] concepta sit causa, veluti hoc modo, *Titio, si negotia mea curauit, fundum do, Titius filius meus, si frater eius centum ex arca sumpsit, fundum præcipito*, ita vtile erit legatum, si & ille negotia curauit, & huius frater centum ex arca sumpsit.

4 ¶ Quòd si cui in hoc legatum sit, vt ex eo aliquid facere t.

a Atqui soluto matrimonio, dotem restituere maritus debet. Igitur nec necesse est id ei remitti? An dicens maritus, pacto interposito dotem hic lucrari oportuisse: vel statuto? Plerunque autem mulieres in dote maritis soluenda, moram ita admittunt. *l. si donaturum. ff. de cond. ob causam: l. Iulia. ff. de iure dotium.*
b Conditionis implendæ debitor, ipse se offerre, eúmque adire cui implenda est cōditio, debet: neque petitionem operiri: *l. pen. §. Priscus. j. eod.*
c i. &. nam vtrunque fieri oportet. *Castr.*
d Imò est: caueri enim oportet venientibus ab intestato. *l. 11 cui. j. eod.* *
e Pro facto habetur, quod nō potest fieri. *l. 6. ff. eo. l. 20. ff. de condit. inst.*
f *l. 30. §. 5. ff. de leg. 3.*
g id. n. impossibile est. hinc colligitur, Ad probandam cōtinuam possessionem & habitationem, non esse necesse probare singula temporum momenta.
h *l. 10. l. 13. ff. de annuis.*
i *l. 51. in fi. ff. de leg. 2.*
k *l. 61. j. eo.*
l sed de futuris. Imò, etiam ad antea natos. *argum. l. 25. ff. de pact. dotal.*
m *l. 4. ff. de ritu. l. 68. ff. de iur. dot. l. 30. j. quando dies legat. inst. de nupt.*
n De in domū, de actione, dixi *ad l. 15. j. eo.*
o non defectā *Cuiac. 13. obs. 40.*
p putà, nauis ex Asia venerit.
q huiusmodi conditio iterū euenire potest, eius est reiteratio, ideóque alter reditus nauis ex Asia expectandus est. Quòd si talis sit conditio, quæ reiterari non possit, qui sciens eam adiicit, nō præsumitur velle vt expectetur. Nec enim in dubio voluntas testatoris ad impossibilia extendi debet.
r *l. 45. in fi. ff. de leg. 2.*
s i. potestatiuas. Casuales sunt, non promiscuæ. cur ita dicuntur? An quia potestatiuæ sunt in facili, casuales in difficili? vt promiscuæ sint εὐχερεῖς & promptæ? An verò promiscuę dicuntur, quòd nulla ferè sit potestatiua, quæ & non possit esse nō potestatiua. *j. l. 4. §. 1. ff. de hæred. inst.* casualis non possit esse potestatiua. Mixta verò dicitur cuius euentus partim pendet ex casu, veluti, *Si Titio reuerso ab hostib. decem dederit. v. Cuiac. 14. obs. 2.*
t *l. 2. ff. eo.*
u ¶ *v. l. 19. j. eo.*
x ideóque ex mēte testatoris est, vt pœna in futuro impleatur.
y Conditio collata in personam domini vel pupilli, potest adimpleri in persona ejus administratoris: & meritò, quia is repræsentat personam domini vel pupilli. *Bald.*
z Statuæ ponendæ interdum legabantur, dixi *ad l. 7. ff. de annuis.*
a nec enim cuiquam in loco publico contra consensum publicum id permittitur. Talis conditio partim pendet à legatario, partim ab aliis, quorum impedimentum, si interuenerit, habetur pro impleta respectu legatarii.
b nec enim per eum stat. *l. 23. in fi. j. de cond. inst.*
c Quid? ea quando viro ducta censetur? ducta hîc certè intelligitur, etiam antequam in mariti cubiculum venerit, multò magis antequam maritus cum ea concubuerit. Quid? Num ductam intelligimus, in mariti hortos deductam, in separata tamen diæta habitantem, antequam aqua & igni acciperetur die nuptiarum, *vt l. 66. §. 1. ff. de don. int. vir.* An verè in mariti domum deductam? *vt l. 5. 6. 7. ff. de ritu.* vt sit sensus, In muliere domū deducta non concubitum sed cōsensum facere nuptias: ne alioquin si nudus consensus id faciat, etiam cum castrato & puella, nondum viripotente, & muliere arcta vulua nuptias esse dicamus. *v. Hotom. 4. obs. 26.* Ad hęc. Num sufficiet osculum ei à marito datum, vt ducta censeatur. *arg. l. 16. C. de nup.* Num quæ in maritum per verba de futuro consensit? An ea potius quæ per verba de præsenti? Alterutro casu, nū consensus nudus citra copulam sufficit, vt ducta intelligatur? Nam hi omnes gradus diligenter distinguendi sunt, Cōsensus per verba de futuro, per verba de præsenti, osculum, in hortos mariti, in domū, in cubiculū deductio, aquæ & ignis interuentus, olim: (hodie sacra & Ecclesiastica, & publica benedictio) postremò, ipse concubitus? Si quidem hinc definiri video ab Antonio Gayllo 2. *obs. 80.* quòd statutum de lucro dotis conceptū in casu non existentium liberorum, habet etiam locum in desponsata. Ductam ego planè putauerim, si verbis de præsenti ducta fuerit, licèt neque in domum mariti deducta sit, neque cum eo cōcubuerit, sed præstat hanc ré totam ex ipsa antiquitate deducere, vetus mos Romanis fuit, in mariti domum nouas nuptas traducédi, vt hinc colligitur ex *l. 10. ff. e. l. 5. §. 10. ff. commodati: l. 9. ff. de spōsalib. l. 68. l. 69. §. 3. ff. de iur. dot. l. 32. §. 27. l. pen. ff. de dona. inter virum: l. 2. §. 1. ff. de his quæ vt indignis: l. 17. in fin. j. de reb. authorit. iudicis posśid. Tacitus lib. 12. Seneca 4. Controuers. August. 6. de ciuit. 9.* Vespere autem domum vxores transferebantur tædis ac facibus præeuntib[9]. Noctu enim nubebāt. *Festus.* eam ob causam in Catulli Epithalamio noctem imminere pueri & puellæ monent. Porro velatæ deducebātur. *Tertul. libro de velandis virginib.* Deus qui huic solenni deductioni præerat, Domiducus dicebatur. *Marcianus Capella 2. Philologias.* Domus ipsius postes inungebantur vnde vxoris siue vnxoris nomen. *Donatus in Terent. 9. Isidor. vlt.* Eo ex more prómanauit, id quod præcisè dicimus, vxorem ducere, subintellecta, voce domum, plenè verò ac perfectè dicimus vxorem domum ducere. *Plaut. Aulularia duob. locis: Terent. Hecyra duobus locis: Phormione*: quo & modo Græci ἀγαγεῖν γυναῖκα dicunt: *Lysias in oratione de Eratosthenis cæde: Pollux. 3.* Hinc innubere veteribus est trāsire. *Nonius.* quippe nubentes in domum mariti transibant. Cuiusmodi deductio ita in nuptiis exacta, vt absens mulier absenti per literas nubere non posset. *l. 5. ff. de ritu. l. 69. §. 3. ff. de iur. dot.* etsi vir absens ducere poterat. *Pau. 2. sent. 20. adde Brisson. 1. select. 18.*
d maritalis affectio. *l. 32. §. 13. ff. de do. int. vir. l. 30. j. de reg. iu.*
e i. cōsensu distinguūtur nuptiæ à cōcubinatu. *l. 4. ff. de concubi.* solo cōsensu, etiā sine tabulis & scriptura.
f i. in re dubia.
g incurrūt. *Hal.*
h Testamēta arbitrio viri boni interpretari nos oportet. *v. Mantic. 3. de Coniect. 2.*
i Æquū & bonū nos deducit ad humaniorē interpretationē. *l. 10. in fi. ff. de reb. dub.*
k *adde l. 69. ff. de leg. 3.*
l i. nō nocet. *l. 33. j. eo. l. 8. §. 2. j. secun. tab.*
* m interuenisset. *Hal.*
n Nec enim falsa causa legato obest. *l. 72. §. 6. j. eo. §. 31. Inst. de legat.*
o *d. §. 31. vers. sed si conditionaliter Inst. de legat.*

a *v.l.1.C.de his quæ sub modo.*
b *v.l.7.supra eodem.*
c vide Manticam *3.de coniecturis vltimarum voluntatum 3.*
d & discernitur à pœna,*l.vlt.j.de his quæ pœnæ*:& causa.*l.12.s.e.*
e *vide l.6.C.de institutionib.*

faceret,veluti monumentum testatori, vel opus,aut epulum municipibus faceret, vel ex eo vt partem alij restitueret:sub modo [a] legatum videtur.

De cautione Muciana.

18. *Idem* lib.18.ad Edictum Prouinciale.

IS, cui sub conditione non faciendi aliquid relictum est, ei scilicet cauere debet Muciana [b] cautione : ad quem iure ciuili,deficiente conditione, hoc legatum,eáve hereditas pertinere potest.

De voluntate defuncti. 1. *De scriptura si heres non erit , vel quidquid mihi Ephesi oportet dari.*

Conditio, quæ tacitè inest,si exprimatur , legatum conditionale non facit,nisi testator aliter voluerit. Ex Bart.

19. *Vlpianus* libro 5.Disputationum.

IN conditionibus primum locum voluntas [c] defuncti obtinet,eáque regit conditiones [d].denique & in ea conditione,[e] *Si filia mea cum Titio nupta erit*, placuit, non semper mortis tempus obseruari, sed voluntate patrocinante tardiùs [f] produci.

1 ¶Hæc scriptura: *Si primus heres erit , damnas esto dare*: pro conditione non est accipienda [g].magis enim demonstrauit testator, quando legatum debeatur , quàm conditionem inseruit. nisi fortè hoc animo fuerat testator , vt faceret conditionem. Proinde nec illud dicendum erit facere conditionem : *Quidquid mihi Ephesi oportet dari , hoc do lego.* Sed si leget, *Si Primus mihi heres non erit,damnas esto Secundus dare:* & Primus heres extitit, legatum non debebitur.si Primus adierit cum Secundo:non extitisse conditionem,nequaquam ambigendum est.

2 ¶Si patronus contra tabulas [h] bonorum possessione accepta debitam portionem occupet: legata , quæ sic [i] data sunt,*Si patronus heres* [k] *non erit*,non debet coheres patroni præstare.[l]

3 ¶Si à Primo ita legatum est , *Si Secundus heres non erit,viginti Titio dato*: simili modo,à Secundo, eidem Titio ita legatum est , *Si Primus heres non erit* : & ambo heredes extiterint:legati conditio deficiet si alter heres extitit,alter heres non extitit:legatum debebitur.[m]

De conditione turpi vel iurisiurandi.

20. *Marcellus* apud Iulianum libro 27.Digestorum notat.

NOn dubitamus,quin turpes [n] conditiones remittendæ sunt,quo in numero plerunque sunt etiam iurisiurandi.

21. *Iulianus* libro 31.Digestorum.

MVltum [o] interest,conditio facti [p] an iuris esset. nam huiusmodi conditiones : *Si nauis ex Asia venerit, si Titius Consul factus erit*, quamuis impletæ essent [q]: impedient [r] heredem circa adeundam hereditatem , quandiu ignoraret [s] eas impletas esse. quæ verò ex iure venient, in his nihil amplius exigendum, quam vt impletæ sint [t],veluti si quis se filiumfam.existimat [u],cùm sit paterfamilias: poterit adquirere hereditatem. quare & ex parte heres scriptus , qui ignorat , an tabulæ testamenti apertæ sint, adire hereditatem poterit.

De conditione nuptiarum.

22. *Idem* || libro 35.Digestorum.||

QVotiens sub conditione mulieri [x] legatur,*si non* [y] *nupserit*, & eiusdem fideicommissum sit, vt Titio restituat,si nubat, commodè statuitur, & si nupserit, legatum eam petere posse †, & non esse cogendam fideicommissum præstare.

De conditione dandi heredibus.

23. *Idem* || lib.43.Digestorum.||

QVi duobus hæredibus decem dare iussus est, *& fundum sibi habere*, verius est,vt conditionem scindere [z] non possit,ne etiam legatum scindatur. igitur quamuis alteri quinque [a] dederit, nullam partem fundi vindicabit , nisi alteri quoque adeunti hereditatem reliqua quinque numerauerit, aut, illo omittente hereditatem ei, qui solus adierit hereditatem,tota decem dederit.

De conditione implenda.

f Vt ita sufficiat,quod quandoque fuerit nupta ante mortis iuę tempus.
g Nam quę tacitè insunt, non faciunt actum conditionalem *Socinus.*
h *sub.*liberti.
i i. sub hac cõditione.
k Verbum, *hæres*, etiam verificatur in herede Prætorio. *Socin. v.l.117.j.de regul. iur.*
l Quia succedens contra tabulas etiam dicitur hęres. *Bal.*
m atque ita cõditio, *Si hæres erit* , dicitur purificata,pro quacunque parte sit hæres : ideo masculis existentib. hæredib. tandiu fœminæ excludun tur , quãdiu reperitur masculus ex minima parte hæres.
n *l.14.s.de condi.inst.*
o nota conditionem aliàs esse in facto,aliàs in iure.
p Facti conditio dicitur, quæ à testatore exprimitur, nec à lege subintelligitur:iuris, quæ à lege subintelligitur.*Soc.*
q impletæ sint *Hal.*
r Imò, nõ impedient. *l. 21. in fi.s.de adq.*
s ignorauerit. *Hal. adde l. 2.s. eod.*
t hinc collige, In conditionib. iuris , sufficere solam veritatẽ existentiæ conditionis: In conditionib. facti præter existentiam conditionis requiri sciẽtiam heredis. *Socin.*
u *l.96.s.de adqui.hæred.*
x indefinitè. quid si vxori? si nupserit cogenda erit restituere,*l.14.s.de leg.3. v. Robert. 1. animaduers.1.2.3. v. Anton.Mercatorẽ 1.notat. 1.2.3. præsertim 3.*
y *v. Tiraquellũ 18. priuilegio piæ causæ.*
† hoc videtur abrogatum *Nouel.22.c.44.* Vnã enim ex duab. conditionib. cogitur vxor legataria eligere, aut nuptiis abstinere, si legatum habere velit : aut si nuptias eligit, legato carere.
z Dandi conditio, vt quæuis alia , non diuiditur:pro parte impleri non potest.*l.56.j.eod.*

a *l.74.§.1.s.de adquir.hæred.*
b *l.51.in fi.j.eo.l.50.in fi.s.de contrah.emp.l.20.in fi.l.38.s.locati. l.32.§.1.s.de vsuris.l.23. in fi.s.de cond.inst.l.50.in fi.l.85.in fi.j.de verb.obliga.l.1. §.13.j.de extraord.cog. l.161.j.de reg.iur.l.1.C.de inst.& subst.l.1.C.de his quæ sub modo.*
c non impleri.*v.Hotom.4.obs.21.*

24. *Idem* || lib.35.Digestorum.||

IVre ciuili receptum est, quotiens [b] per eum , cuius interest conditionem [c] impleri,fit, quo minùs impleatur, vt perinde habeatur,ac si impleta conditio fuisset. Quod plerique & ad legata , & ad heredum institutiones perduxerunt. Quibus exemplis stipulationes quoque committi quidam rectè putauerunt , cùm per promissorem factum esset,quo minùs stipulator conditioni pareret.

De conditione liberorum.

25. *Idem* || lib.69.Digestorum.||

CVm vir vxori , *quandoque* [d] *liberos habebit* , fundum legat:si mulier, diuortio facto, liberos ex alio procreauerit,deinde,soluto secundo matrimonio,ad priorem maritum redierit , non intelligitur expleta conditio [e] , quòd testatorem verisimile [f] non est de his liberis sensisse, qui, se viuo,ex alio [g] suscepti fuissent.

De conditione iurisiurandi aut dandi faciendíve. 1. *De iure accrescendi.*

26. *Idem* || libro 82.Digestorum.||

HÆc scriptura [h] *si viginti dederit aut iurauerit se aliquid facturum*,vnam conditionem exprimit habentẽ duas [i] partes. quare || si || quicunque heres scriptus erit sub conditione [k] si iurauerit se decem daturum aut monumentum facturum, quamuis verbis edicti ad hereditatem vel legatum admittatur , tamen compellitur facere id , quod facturum se iurare iussus est.solo [l] iureiurando remisso.

1 ¶Cùm eadem res alteri purè , alteri sub conditione legatur,aut cùm alter purè, alter sub conditione heres scriptus est, pars legati vel hereditatis, deficiente conditione, adcrescit [m] etiam heredi [n] eius , cui purè legatum vel hereditas data est,si tamen hereditas eius adita fuerit.

De testatore qui iussit monumentum ad cuiusdam exemplum sibi fieri.

27. *Alfenus* || *Varus* libro quinto Digestorum.||

IN testamento quidam scripserat, vt sibi monumentum ad exemplum eius , quod in via Salaria esset Publij Septimij Demetrij,[o] fieret,nisi factum esset, heredes magna pecunia multare. & cùm id monumentum Publij Septimij Demetrij nullum [p] reperiebatur, sed Publij Septimij Damæ erat , ad quod exemplum suspicabatur eum , qui testamentum fecerat , monumentum sibi fieri voluisse, quærebant heredes , cuiusmodi monumentum se facere oporteret, &,si ob eam rem nullum monumentum fecissent , quia non reperirent , ad quod exemplum facerent, num pœna tenerentur. respondit , si intelligeretur, quòd monumentum demonstrare voluisset is , qui testamentum fecisset , tametsi in scriptura [q] non tum esset , tamen ad id , quod ille se demonstrare animo sensisset, fieri debere. sin autem voluntas eius ignoraretur , pœnam quidem nullam vim habere , quoniam , ad quod exemplum fieri iussisset, id nusquam extaret,monumentum tamen [r] omnimodo secundum substantiam & dignitatem defuncti extruere debere.

De conditione si illius arbitratu nupserit. 1. *De specie quæ in locum alterius successit.*

28. *Paulus* || lib.2.Epitomarum Alfeni Digestorum.||

FIliæ [s] suæ ita quis legauit , *si Attia filia mea arbitratu Lucij Titij nupserit,ei tot heres meus dato.* Titio ante testatorem mortuo, Attia nupserat.quærebatur,an legatum ei deberetur.respondit,deberi [t].

1 ¶*Attia vxor mea optato Philargyrum puerum , Agatheam ancillam,qui mei erunt,cum moriar.*is,qui testamentum fecit, Agatheam, quam testamenti tempore habuit, vendidit, & postea ancillas emit , ex his vni Agatheæ nomen imposuit.quæsitum est, an hæc legata videretur. respondit,legatam videri [u].

De conditione,Si in Capitolium ascenderit.

29. *Iulianus* || libro 1.ad Vrseium Ferocem.||

HÆc conditio , *si in Capitolium ascenderit* , sic recipienda est, ||si|| cùm primùm potuerit Capitolium ascendere [x].

De iure accrescendi.

30. *Idem* || libro primo ex Minicio.||

d *v.Vlpian. 15. vers.præter.*
e Cur ita ? vel ideo quod legatum factum à marito vxori in tempus liberorum , intelligitur dę liberis susceptis à se, non ex alio marito. Verbum *liberorum*,in dubio intelligitur de liberis proferentis mariti.
f *v.l.114.j.de regul.iur.*
g *v. quæ scripsi ad l.4.C.quando dies legat.*
h sic legit Cuiacius *5. obser.1. in fin.* hęc scriptura , *Si iurauerit se viginti daturum, aut aliquid facturum.*
i *adde l.23.§.1. s.de recept.arbitris.* Cur ita? quia vbi duæ conditiones alternatiuè ponuntur, videtur vna conditio habens duas partes.
k *l.8. §. 4. s. de cond.inst.*
l licèt conditio iurisiurandi remittatur , illud tamẽ quod in iuramento continetur,impleri debet,*Soc.*
m *l.7.s. de reb. dub.*
n Ius adcrescendi transmittitur ad hæredes. *l. 9.j. de suis*: quia adcrescit portioni,non personę. *l. 33. in fin. s. de vsufr. & quẽad.*
o Demetrii nomen pro Dama sumitur per parallagen : vt Cratini pro Cratisti. *l 54.j.de manumiss.testam.*
p Authentico desinente , id vnde exemplũ sumi oportet esse desiit.*Castrens.in l.omnia priuilegia. C. de episcopis.*
q *v.l.6. Cod.de religiosis.*
r atque ita,forma à testatore expressa si non reperitur,declaranda erit arbitrio boni viri. *Soc.*
s atque ita, mora Titii non nocet ei qui damnatus est quid facere eius consilio. *l.72.§.4.j.e. l.3. C.com.deleg.*
t *v.Cuia.in hac leg.17.obs.22.*
u Quãdo apponitur rei emptę idẽ nomẽ quod habebat res legata , & postea alienata , indiciũ est testatorẽ velle rem ita de nouo emptã substitui & esse loco prioris.
x post mortẽ testatoris sc.*l.2. in fi.s.eod.*

a re sumus cōiuncti: nec videtur plenè recessum à meo legato : cōditio sequentis expectanda est.*l.7.s.de adim.*
b i.ad me in solidum pertinet iure non decrescendi. *Bald.*& sic,in coniunctis re , habet locum ius adcrescendi, id est non decrescendi. *Socin.* adcrescendi, inquam, sine onere.

SI separatim mihi totus fundus purè , tibi sub conditione legatus fuerit [a], & tu decesseris, antequàm conditio extiterit: non habebo necessitatem implere cōditionem: vtpote cùm,etiam si conditio defecerit,pars,quam vindicaturus eras,mihi adcrescat.[b]

De conditione implenda.

31. *Africanus* " libro 2.[c] Quæstionum."

IN testamento ita erat scriptum: *Stichus & Pamphila liberi sunto.& ,si* [d] *in matrimonium coierint,heres meus his centum dare damnas esto.* Stichus ante apertas [e] tabulas decessit. respondit , partem Stichi defectam [f] esse , sed & Pamphilam defectam conditione videri [g] , ideóque partem eius apud heredem remansuram. Sed etsi vterque viueret, & Stichus nollet [h] eam vxorem ducere,cùm mulier parata esset nubere:illi quidem legatum deberetur: Stichi autem portio inutilis fiebat. Nam cùm vni ita legatum sit: *Titio, si Seiam vxorem duxerit, heres meus centum dato* : si quidem Seia moriatur, defectus conditione intelligitur : at si ipse decedat , nihil ad heredem suum eum transmittere, quia morte eius conditio defecisse intelligitur. vtroque autem viuente : si quidem ipse nolit vxorem ducere,quia ipsius facto conditio deficit , nihil ex legato consequitur: muliere autem nolente nubere , cùm ipse paratus esset, legatum ei debetur.

De rationibus reddendis.

32. *Idem* " libro 9.Quæstionum."

QVamuis rationes [i] reddere,nihil aliud sit, quàm reliqua soluere:tamen si & statuliberi, & heredis culpa, sine fraude [k] tamen serui minus solutum sit , & bona fide redditas esse rationes , existimatum fuerit : liberum fore. &, nisi ita obseruetur , neminem , qui sub conditione ita manumissus esset,vnquàm ad libertatem peruenturum,si per imprudentiam [l] minus solutum esset. Hæc ita accipienda ait, si quando is qui rationes reddere iussus sit , per aliquem errorem [m] sine dolo [n] malo ita rationes ediderit, vt dominus quoque circa computationem erraret.

De falsa demonstratione. 1. *Si inter plures De nomine controuersia fit.* 2. *De iure aureorum anulorum.* 3. *De conditione si mea erit.* 4. *Vel si mei erunt.*

23. *Marcianus* " libro 6.Institutionum."

FAlsa [o] demonstratio neque legatario [p] , neque fideicommissario nocet, neque heredi [q] instituto. veluti si fratrem dixerit, vel sororem, vel nepotem, vel quodlibet aliud. & hoc ita iuris ciuilis ratione [r] , & constitutionibus Diuorum Seueri & Antonini cautum est.

1 ¶Sed si controuersia sit de nomine inter plures : qui probauerit sensisse de se defunctum,ille admittetur.

2 ¶ Sed si cui quasi liberto , id est inter libertos , legatum fuerit : non [s] idcirco legatum amittit , quia postea anulos ab Imperatore acceperit. nam honor [t] eius auctus est,non conditio mutata.& ita Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

3 ¶ Si quis legauerit rem ita , si mortis tempore eius erit,nec tunc eius inuenitur: nec æstimatio eius legari videbitur.

4 ¶ Quid ergo : si quis ita scripserit , *Stichum & Pamphilum Titio do lego, si mei erunt, cum moriar* , & vnum ex his alienauerit [u]:an vel alter possit à legatario vindicari ? placet,vindicari. nam hunc [x] sermonem,licèt pluralis sit,pro eo oportet accipi , atque si separatim dixisset , *Stichum , si meus erit,cum moriar.*

De demonstratione. 1. *Discrimen demonstrationis & conditionis.*

34. *Florentinus* " libro 11.Institutionum."

NOminatim [y] alicui legatur ita , *Lucio Titio* , an [z] per demonstrationem [a] corporis, vel artificij,vel officij, vel necessitudinis,vel adfinitatis : nihil interest. nam*demonstratio plerumque vice [b] nominis fungitur. nec interest [c] , falsa , an vera sit , si certum sit, quem testator demonstrauerit.

1 ¶ Inter demonstrationem, & conditionem hoc interest: quòd demonstratio [d] plerumque factam rem ostendit,conditio futuram.

De leuissima libertatis conditione.

35. *Pomponius* " lib.singulari Regularum."

c *v.Cuiac.2.ad Afr.*
d *l.5. Harmenopul.10.§.45.*
e *v. Vlp.24. §.31.l.4.C.de cond. insert.l.104.j.eod.*
f *l.59.j.eod.*
g nam conditio pendens ex facto duorum, si deficit casu nō facto vnius, non habetur pro impleta.
h *l.1. C.de inst. & subst.l.1.C.de his quæ sub modo.*
i *l.82.j.eod.*
k Dicitur impleta conditio rationum reddendarum , si redditæ sunt rationes bona fide , licèt in calculo sit erratum.*Bald.*
l *l.74.j. de adq. hæred.*
m *adde l. 37. in fi.s.de excus.tut.*
n Nam quod bona fide factū est,pœnam non meretur. *v. Cuiac.9. ad Afr. in hanc leg.*
o *l.17.s.eo.l.34. l.40.§.4.in fi.j.eo. l.75.§.1. in fin.l. 108.§.8. s. de leg. 1.l.35.§.2.in fin.l. 102 §. 1. s.de leg. 3.l.1.§.8. s.de dote. l.10. circa fin. s.de auro. l.28.s. de rebus dubiis. l.2.l.vlt. Cod. de falsa causa adiect. §. 30. inst.de legatis.*
p Imò, legatario nocet. nam falsa demonstratio legati non facit legatum,*l.72.§.*. *j.e.*
q *v.l.48. in fin. s.de hær.inst.*
r de iuris & cōstitutionum differentia. *v. Cuiac.7.obs.19.*
s *l. 1. j. de iure aur.anul.*
t Anulorum aureorum iure honor augetur, conditio non mutatur , *vide quæ scripsi ad l. 3.j.de bonis liber. & l.vlt.C.de iure aureorum anulorum.*
u *l.2.in fin.s.de cond.inst.*
x *vide l. 148.j. de reg.iur.*
y Si nominatim.*Hal.*
z *l. 90.s.de le.3.*
a *Theophi.Inst. de exheredat. liber.vers.nominatim.* *
b *l.6.in fi. s.de rei vind. l.6.s.de reb.cred.*
c *l.33.s.eo.*
d *adde l 12.s.eo. l.6.s.de leg.1.l.2. j. de his quæ pœ.*
e ¶Potest enim dari libertas sub pluribus conditionib. *l. 45.j.de manu.test.*
f facilius sc. *l. 5.j.de manu.test.*
g demus institutum sub his conditionibus , *vel si decem dederit, vel si cœlum digito tetigerit,* posterior , quò grauior & magis impossibilis , facilius deducit ad libertatem:facilius,inquam,quia habetur pro non adiecta.*l. 3.s.eod.*

h *l.91.circa finem j.eod.*
i Consules alio tempore designabantur:alio magistratum ingrediebantur.
k Munera gladiatoria etiam edebant Consules tametsi perraro : venationes sępè. Cicero *2.Officior.* Magnificentissima Pompeii munera secundo consulatu. *Suet. in Nerone cap. 4.* Domitius Præturæ consulatúsque honore , Venationes & in vico & in omnibus vrbis regionibus dedit. Munus etiā gladiatorium: sed tanta sæuitia, vt necesse fuerit Augusto, clam frustra monit?, coercere, *adde Nouell. 105.c.1.*

LEuissima [e] libertatis conditio ea intelligenda est, quæ ad libertatem perducit [f] , quamuis natura grauior & durior sit [g].

De relicto in honorem consulatus. 1. *De tempore fideicommissi restituendi.*

36. *Marcellus* " lib.singulari Responsorum."

PVblius Mæuius testamento suo ita cauit: *Quisquis mihi heres heredésve erunt:do lego , fideíque eorum committo , vti dent Gaio Seio sororis meæ filio in honorem consulatus quadringenta.* viuo [h] Mæuio Seius consul designatus [i] est , & munus [k] edidit.deinde ex calendis Ianuariis [l] consulatum ingressus est,atque ita Mæuius decessit. quæro, an quadringenta Seio debeantur.Marcellus respondit,deberi.

1 ¶Titia codicillis de prædiis, quæ testamento Septiciæ reliquerat, ita cauit : *A te peto Septicia, vt filio meo, cum annorum sedecim esset,* [m] *eadem prædia restitueres* [n] *quod si filius meus sedecim annos non impleuerit:peto, vti reddas* [o] *ea,restituas Publio Mæuio, & Gaio Cornelio.* quæro , cùm Septicia decesserit , deinde filius quintumdecimum annum agens defunctus sit: an repræsentetur fideicommissum, quintodecimo anno impleto , & [p] heredes Septiciæ restituere id Publio Mæuio,& Gaio Cornelio debeant. Marcellus respondit,Septiciam ius,quod in his prædiis habuisset,heredi suo reliquisse. etenim * videri contra voluntatem testatricis repræsentationem [q] fideicommissi desiderari , vt amplius ad substitutos perueniat , quàm ad puerum peruenire vel à Septicia vel ab heredibus potuisset. & verba quidem videntur repræsentare fideicommissum. sed nō [r] est verisimile,vt maturiùs voluerit testatrix ad substitutos id transferre. nec quicquam mutat , quòd Septicia antè decessit. nam etsi puer viueret : non priùs Septiciæ heredes,quàm Septicia,possent conueniri.

De legato vt manumittatur.

37. *Paulus* " libro singulari ad legem Fusiam Caniniam."

SI quis eum , quem ipse manumittere non poterat , legauerit ita, *vt eum legatarius manumitteret*, etsi à legato non repellatur [s] : non est compellendus , vt manumittat: quoniam * totiens secundum voluntatem testatoris facere compellitur , quotiens [t] contra legem nihil sit futurum. ídque Neratius scripsit & tamen à legato non esse eum repellendum : quoniam [u] magis legatarium aliquid commodum testator in hoc seruo , quàm heredem , habere voluisset.

De quantitate non adscripta in testamento.

38. *Idem* " libro singulari de iure Codicillorum."

SI ita scripsero, *quantum codicillis Titio legauero*:licèt codicillis legatum explicetur: tamen ex testamento [x] valet: soláque quantitas in codicillo delata est. nam & apud veteres legata talia fuere : *quantum ei per epistolam* [y] *scripsero: quantum ex illa actione detraxero,heres dato.*

Ad quos refertur conditio. 1. *De foro.*

39. *Iauolenus* " libro 1.ex Posterioribus Labeonis."

QVæ conditio ad genus personarum non ad certas & notas personas pertineat , eam existimamus totius esse testamenti , & ad omnes [z] heredes institutos pertinere. at quæ conditio ad certas personas accommodata fuerit , eam referre debemus ad eum dumtaxat [a] gradum, quo hæ personæ institutæ fuerunt.

1 ¶ Cùm " ita " in testamento scriptum erat, *vt aliquid in foro fiat*, neque adscriptum erat, in quo foro:Labeo ait: si [b] non appareat,quid mortuus senserit, in eius municipij foro faciendum,in [c] quo [d] is qui testamentum fecerit, domicilium habuerit. quam sententiam ego quoque probo.

De conditione implenda. 1. *De impensis.* 2. *De conditione legatis generaliter,& ex interuallo adiecta.* 3. *De eo quod dominus seruo debet.* 4. *De falsa demonstratione.* 5. *De legato ad monumentum ædificandum.*

40. *Idem* " libro secundo ex Posterioribus Labeonis."

QVibus diebus vicinus tuus te via publica,cùm ad parendum conditioni ire velles , ire prohibuerit , nec per [e] te staret , quo minus agēdo ob calumnias eum sum-

l Consules ex Calendis Ianuariis Consulatū inibant.
m *fortè*, esit, id est erit.
n *al.*restituas. *Hal.*
o substituere à legatario & fideicommissario possumus. *l.77.j.eo. v. l.9.C. de fideicommis.*
p & an heredes.*Hal. adde l. 40.s.ad Treb.* *
q Repręsentatio fideicommissi.
r potest tamē maturari. *l. 62. in 4.j.ad Treb.*
s & sic , Falsus modus non vitiat , licèt vitietur. *
t *v.l.16.s.de vsu & vsu* .
u Si onus iniūctū deficit , cedit lucro eius, cui erat iniunctū : & sic in re legata , legatarius censetur prædilectus heredi.*Socin.*
x *l.77.s.de hær. inst.l.10. s. de const.inst. l. 1. C. de codicillis.*
y Testatoris voluntatē interpretari possumus ex eius epistola & memoriali manuscripto:si id voluerit, dū tamē ex cōparatione literarū vel aliis legibus con iecturis cōstet, schedulam,qua de agitur , manu testatoris, scriptā esse. facit. *l.Theopōpus. s.de dote.* Planè executores nō tenentur sequi volūtatē scriptā in epistola , nisi veritas epistolę quinque testibus comprobetur : cùm possit esse suppositia. *Alcia.9.cons. 107.num.12.*
z Quia verbū, *hæres*,cōprehendit omnes gradus heredum,*l. 1.s.de vulg.*
a Cur ita?colligе ex lege *27. §. 4.in pr.s.de vulgari. s.de pactis.*
b *v.l.95. l.115.j. de verb.obl.*
c Locus in testamentis interdum subintelligitur,vt ecce, Testator iussit fieri rem quampiam , nō adscriptū loco, in ea ciuitate id fiet in qua testator domicilium habuit. *vt hîc, & l.49.C.de episcop.*
d *l.26.C.de sacros.eccles.*
e *v.l.23.s.de cond.inst.*

moueas:

a Fundi legatarius sub hac conditione *si impensas in eo factas restituerit*, hæredi solas impensas restituit, non fundi pretium: fructus tamen perceptos non lucratur. * b & meritò. nam pretium rei, non est impensa in re, sed propter rem habendam & adquirendam. *Socin.* c *v. l. 9. C. de euictionib.* d Tunc cùm eadem res legatur vni purè, dem alteri sub conditione, legatũ prius extinguitur. *l. 89. ff. eodem.* e Conditio vtroque hoc casu constituitur dato, si mater mea moritur: & , si mater mea moritur, ne dato. f Oratio conditionalis habet à contrario sensu implicitam negatiuã. *Bald.* g Nisi, conditionem facit, *adde l. 2. §. de in diem addict.* h *adde l. 37. §. de manumiss. test.* *adde Alciat. 5. Paradox. 4.* i Conditio adiecta in quacunque parte testamenti, reddit legatum conditionale. *Bal.* * k *l. 83. ff. de solutioni. l. 32. ff. ac regu. iur.* & sic, Quando verba testatoris non possunt verificari propriè (putà de vero debibito, & exigibili, quale est ciuile) verificantur impropriè de debito naturali. *Socin.* l Ita relictũ, valet vt legatũ, non vt dos, *l. 21. in fi. ff. de verb. oblig.* hinc colligẽ, per testamẽtum & vltimã confessionem non probari quòd sit res dotalis. *l. 28. in fin. ff. de liberat. legat. l. 21. in fi. ff. de ver. oblig.* m *l. 33. ff. eod.* n *l. 1. ff. eo. l. 19. §. de leg. 3.* o *adde l. 6. §. eo. l. 11. §. de condict. causa data.* p si satisdederint se monumentum ædificaturos. q Conditio legatum suspendit, *l. 5. §. 2. ff. quando dies.* r *v. Cuiac. 2. ad Af. fo. 22.* s Interpretes id ad monachos extendũt. sunt enim Abbatibus suis seruorum loco. *Bart. ad l. 5. §. de transa.* t putà Plautius patronus. u putà Titio. x vt perceptis sibi decem. y putà à Caio. z venderet. *Hal.*

moueas: hi dies conditioni non imputabuntur.

1 ¶ Quidam ita legauerat: *Si Publius Cornelius impensam [a], quam in fundum Seianum feci, heredi meo dederit: tum heres meus Publio Cornelio fundum Seianum dato.* Cascellius aiebat, etiam pretium fundi dari debere. Ofilius * impensæ verbo negat pretium significari [b], sed eos duntaxat sumptus, [c] quos in eum, posteaquàm emptus esset, fecit. idem Cinna scribit: adiectò eo, quòd, non deductis fructibus im pensarum ratio haberi debeat. & hoc [d] magis verum puto.

2 ¶ Quidam Titio centum legauerat: deinde infrà ita iusserat: *Quas pecunias cuique legaui, eas heres meus, si mater meæ moritur, dato.* mortuo patrefamilias Titius vixerat: & viua matrefamilias decesserat. mortua matre, heredibus Titij legatum deberi Ofilius respondit: quoniam non sub conditione esset legatum, sed antè legatum purè [d], deinde dies soluendi adiecta. videamus, (inquit Labeo) ne id falsum sit: quia nihil [e] intersit, vtrùm ita scribatur: *Quas pecunias cuique legaui, eas heres meus, si mater mea moritur, dato*: an ita, [f] *nisi* [g] *mater mea moritur, ne* [h] *dato.* vtrubique [i] enim sub conditione vel datum, vel ademptum esse legatum. Labeonis responsum probo.

3 ¶ Dominus seruo aureos quinque sic legauerat: *heres meus Sticho seruo meo, quem testamento liberum esse iussi, aureos quinque, quos in tabulis debeo, dato.* nihil seruo legatum esse, Namusa Seruium respondisse scribit: quia dominus seruo nihil debere potuisset. ego puto, * secundum mentem testatoris naturale [k] magis, quàm ciuile debitum spectandum esse. & eo iure vtimur.

4 ¶ Qui dotalem fundum nullum habebat, ita [l] legauerat, *Fundum Cornelianum, quem illa mihi doti dedit, ei heres dato.* Labeo, Ofilius, Trebatius responderunt, fundum nihilo minus legatum [m] esse: quia, cum fundus Cornelianus in rerum natura sit, demonstratio falsa legatum non perimit [n].

5 ¶ Thermus Minor, quorum arbitratu [o] monumentum sibi fieri vellet, testamento scripserat: deinde ita legauerat: *Lucius, Publius, Cornelius ad monumentum meum ædificandum mille heres meus* [p] *dato.* Trebatius respondit, pro eo habendum, ac si ita legatum esset, si satisdedissent se ita id monumentum ex ea pecunia facturos. Labeo Trebatij sententiam probat: quia hæc mens testantis fuisset, vt ea pecunia in monumentum consumeretur. idem & ego, & Proculus probamus.

De conditione.

41. *Vlpianus* libro 34. ad Edictum.

Legata sub conditione relicta non statim, sed cùm [q] conditio extiterit, deberi incipiunt. ideóque interim delegari non potuerunt.

De conditione, Si in potestate manserit.

42. *Africanus* libro 2. Quæstionum.

Filiofamilias legatum est sub hac conditione, si in potestate patris mansisset. magis patri legatum videri ait, & patrem suo nomine legatum petere. Idem iuris esse, & si seruo [r] similiter legetur. Argumentum rei est, quòd, etsi cibaria seruis Titij legentur, proculdubio domini est, non seruorum legatum.

De bonor. possess. contra tabul. 1. *De lege Falcidia.* 2. *De partus capacitate.* 3. *De lege Falcidia.*

43. *Paulus* libro 8. ad Plautium.

Plautius: Rogatus est heres [s] à liberto [t] testatore: vt, percepti [x], sibi decem [y], totam hereditatem reuenderet [z], postea patronus [a] defuncti bonorum possessionem contra tabulas petierat, & partem [b] hereditatis, quæ debebatur, abstulerat [c]. Proculus, Cassius, fideicommissarium pro rata, quòd soluit, repetere [d] debere aiunt [e]. *Paulus*: Hoc iure vtimur. nam quemadmodum præstatione fideicommissorum & legatorum heres exoneratur [f] per prætorẽ: ita etiam ipse partem consequi debet.

1 ¶ Diuersum est, si Falcidia interueniat, & minuat legatum. nam his casibus nihil repetetur: quia in solidum conditioni paretur [g].

2 ¶ Item scinditur ius dandi, si is, cui legatum est, non potest partem hereditatis sibi relictam, totam capere. nã verius est, partem eum præstare debere, partem illos, qui auferunt, ab eo, quod plus relictum est, quàm à lege concessum [h] est.

a præteritus à suo liberto. b putà tertiam. c eidem Caio. d à Plautio. e Sicut re diminuta, diminuitur onus: ita re aucta, augetur. *Socin.* f à Caio fideicommissario. g est que Falcidia introducta fauore hæredis: vnde non debet retorqueri in damnum eius. *Bald.* h ¶ Fideicommissarius tantum detrahit ex legatis, quæ debet, quantum hæres ei detraxit per Falcidiam. *l. 32. §. 4. ff. ad legem Falcidiam. l. 63. §. 12. ff. ad Treb.* i *l. 24. ff. de ad quir. poss. adde l. 22. §. de adimendis. §. 2. Inst. de stipulat. seruor. l. 38. §. 6. ff. de verb. oblig.* * k In eius persona debet impleri cõditio in cuius persona est formata, non in persona alterius. *Bal.* l Dare domino iussus, cõditione nõ implet dando eius seruo. Quę in facto cõsistit, ea per seruum domino nõ adquiritur. Nam conditio dandi heredi, intelligitur de directò hęrede, non

ceditur. 3 ¶ Neratius libro primo responsorum scribit: ex duobus scriptis heredibus si vnus rogatus sit tibi hereditatem restituere, si Titio certam summam dare: & beneficio legis Falcidiæ in restituendo heres vtatur: quanto minus tibi præstiterit, tanto [h] minus te Titio præstare, non esse iniquum.

Cui dandum est vt impleatur conditio. 4. *De Senatuscon sulto Trebelliano.* 6. *De controuersia hereditatis.* 7. *De S.C. Trebelliano.* 8. *An conditio dandi recipiat diuisionẽ.*

44. *Idem* libro 9. ad Plautium.

Qui heredi dare iussus est: seruo alieno instituto, non domino dare debet. nam & si, alio herede instituto, iussus est seruo Titij dare: ipsi seruo datur. quia * quę facti [i] sunt, non [k] transeunt ad dominum. quemadmodũ si mihi aut seruo Titij stipulatus sim: non Titio, sed seruo eius dari potest. & hæc vera sunt.

1 ¶ Sed cum heredi dare iussus est: videamus, ne domino dandum sit & consequens est, & hic seruo dari.

2 ¶ Certè, statuliber quin domino dare debeat, non est dubium.

3 ¶ Contrà qui domino debet dare, [l] non implet cõditionem dando seruo eius: nisi [m] si dominus consenserit. nemo enim in tali specie conditionem, nesciente me, vel nolente, implere potest. 4 ¶ Cum hereditas ex Trebelliano senatusconsulto restituta est, heredi [m] dandum est, vt impleatur conditio, nec [n] hoc restituendum est ex causa fideicommissi.

5 ¶ Sed cũ suspectà adiit, & restituit: dubitabatur, an ei auferẽdũ sit, & benignius est, & in hoc casu nihil [o] ei auferri. 6 ¶ Si autem, me herede instituto, controuersia mihi fiet hereditatis: si cauet legatarius, euicta hereditate reddi legatum, & [p] ipsi cauendum est, reddi [q], quod dedit.

7 ¶ Sed si iussus sis mihi decem dare, & accipere hereditatẽ ex senatusconsulto, decẽ tibi ex causa fideicommissi non restituam. 8 ¶ Si duorum seruo legatum sit sub cõditione dandi, non posse per partes cõditioni pareri [r], quidã aiunt, sed semel dandã pecuniã. sed ego contrà puto [s].

9 ¶ Si pars rei legatæ vsucapta [t] sit, an in solidum parẽdum sit, dubito. & potest dici, pro parte [u] parendum ex sententia testatoris. 10 ¶ *Plautius*, Vni ex heredibus fundum legaui, si centum heredibus dedisset. deducet suã partem hereditariam [x] & reliquam summam heredibus pro portione [y] eorum dabit. At si heres ex parte ita institutus esset, si heredibus decẽ dedisset, non aliter esset heres, quã si tota decẽ coheredibus dedisset [z], quia non antè ad hęreditatẽ admitteretur, quàm si omnẽ summã dedisset. Nã cùm & seruus testamento liber, & ex parte heres ita scriptus esset, si heredibus decẽ dedisset, constitit, non [a] aliter eum liberum heredẽmque futurum, quam si tota decem coheredibus dedisset. *Paulus*, Hoc iure vtimur.

De acceptilatione.

45. *Idem* libro 16 ad Plautium.

Iulianus ait, si heredi legatarius, cui sub conditione legatum erat, *Si heredi decem dederit*, id, quod ei deberet, heres acceptò tulisset [b], non quidẽ videri conditioni paruisse, quasi dederit, sed quasi per heredem stet, quo minus pareat, posse petere legatum, quasi extiterit conditio.

Quando dies conditionis cedit.

46. *Idem* libro 3. ad Vitellium.

Si in [c] diem (exempli gratia) centesimum, imperatũ est statulibero, vt pecuniam solueret [d], neque initiũ temporis eius, quod futurum esset, adscriptum est, adita [e] hereditate cedere dies incipit. quia [f] absurdum [g] visum est, antè diem præterire, quam is existeret, quem oportet accipere. & hoc in omnibus, qui heredi dare iussi sunt, dicendum est. igitur & legatario ex adita hereditate ad parendum conditioni tempus computabitur.

De conditione expressa, quæ non expressa inesset.

47. *Marcellus* lib. 14. Digestorum.

Seruo libertatem ita dedit, *Ille, si meus erit, liber esto.* legatum vel hereditatem sine conditione ei dedit. deinde eum alienauit. debebitur domino eius legatum vel hereditas, & iussu eius adiri poterit. nam id expressit, *Si meus erit*, in libertate danda. quo futurum erat, vt impediretur libertas, etiam si expressum non esset. * sæpenumero ta-

vtili: putà fideicõmissario. Et meritò, nã verba quæ directò & vtiliter intelligi possunt, acc ipiẽda sunt potius de eo quod directò est, quã quod obliquũ. *Soc.* Ita impleda est cõditio hęredi seu eius cõ modo, licet alii hereditatẽ testituat ex fideicõmisso. Quid si ei ablata est hereditas vt indigno? Quid si vẽdidit hęreditatẽ? *Idẽ Bar.* Quid si minor restitutus in integrũ nudo nomine hęres sit? *Bartol.* dubitat, Imola negat dandum esse minori, *in l. qui liberis. §. hæc verba. §. de vulg.* n Conditionis implẽdæ gratia quæ dãtur hęredi, ex fidecõmissario restituere hęres non debet. o Cur nihil auferetur? An quòd ridiculum sit, si incõtinẽti aufer atur, vt putat *Bald.* p Cauet legatarius heredi, de legato ei restituẽdo, si ipsi he redi fuerit euicta hereditas: ita vicissim legatario cauet heres de eo restituẽdo quod ab eodẽ legatario accepit, conditionẽ implẽdi, seu implẽdæ cõ ditionis causa. q vbi euincitur legatũ, recuperatur datũ causa implẽdæ cõditionis, *Bal.* r à diuersis do minis sc. s & meritò. quia seruus cõmunis sustinet vicẽ dominorũ *l. 1. §. 4. ff. de stipul. seruo.* t Sicut per alienationẽ volũtariã testatoris cẽsetur reuocatũ legatũ, *l. 11. §. 12. §. de leg. 3.* ita per alienationẽ causatã ab vsucapione. *l. 28. ff. de verb. signi.* u Si emolumẽtũ est pro parte ablatũ per viã præscriptionis, eatenus releuatur onus, ppter ea iniũctũ. *Bal.* x hoc enim ca su est hæres, scil. alii. y Iussus dare hęredib. cẽsetur iussus dare ꝓ he reditaria portione, nõ viriliter. *Soc.*

z & meritò. quia hęc conditio est adiecta institutioni. ideóque non antè hęres esse poterit, quam impleta conditione. a *addẽ l. 15. in fi. §. de stat. hom.* b Iussus dare, acceptum ferendo non paret conditioni. Est enim aliud dare, aliud liberare: qui dat, facit quid accipiẽtis: qui liberat, nil facit accipiẽtis. acceptilatio licẽt vim habeat solutionis, nõ tamen dicitur ppriè solutio. Igitur nõ dicitur impleta dandi conditio per acceptilationem. *Soc. adde l. 49. ff. de solutionib.* c Si intra. *Hal.* d Iussus dare simpliciter, intelligitur iussus dare heredi. *Soc.* e Tẽpus cõditionis dãdi hęredi, nõ incipit currere, nisi post aditã hęreditatẽ. *Soc.* f Repetita conditio nõ censetur quæ tacitè inest: quia frustra & inutiliter esset expressa. *v. Manticã 10. de cõiecturis 6. nu. 27.* g Dilatio tẽporis, nõ priùs pôt habere finẽ quã principiũ.*

men mutatur rei effectus : quanquàm [a] id expreſſerit teſtator, quod, etſi non feciſſet, ineſſet tamen.

De relicto cum ad annum illum perueniſſet.

48. *Idem* libro 15. Digeſtorum.

NOn putabam diem fideicommiſſ. veniſſe, cùm ſextumdecimum [b] annum ingreſſus fuiſſet, cui erat relictum, cùm ad annum ſextumdecimum perueniſſet. & ita etiam Aurelius [c] imperator Antoninus ad appellationem ex Germania iudicauit.

De relicto in annos decem.

49. *Celſus* libro 22. Digeſtorum.

SI in annos decem heres dare damnatus, aut quis liber eſſe iuſſus eſt : nouiſſimo [d] eius temporis die legatum debebitur, & libertas obtingit.

De rationibus reddendis.

50. *Vlpianus* libro 1. de officio Conſulis.

SI cui libertas data ſit directò ſub hac [e] conditione, ſi rationes reddidiſſet : arbitrum [f] à conſulibus Diuus Pius dari permiſit his verbis : Aditi à vobis ampliſſimi conſules arbitrum dabunt: qui, excuſſis rationibus, nō tantùm, quæ reliqua ſunt Epaphroditi, conſtituent : verumetiam quas rationes, quæque inſtrumenta tradere, aut exhibere dominis ſuis debeat. cuius ſententiæ cùm fuerit ſatisfactum, non impedietur Epaphroditi libertas.

De pluribus conditionibus diſiunctis. 1. De conditione dandi heredi.

51. *Modeſtinus* libro 5. Differentiarum.

SVb diuerſis conditionibus diſiunctim poſitis liber eſſe iuſſus, eam conditionem eligere poteſt, quæ ſibi leuior [g] eſſe videbitur. legato verò eo modo relicto, legatarium nouiſſimæ conditioni parere oportet.

1 ¶ Heredi decem dare iuſſus, & liber eſſe, & heredis [h] heredi dando perueniet ad libertatem. quod non ſimiliter in legatarij [i] perſona cuſtodiri, Publicius ſcribit.

De conditione expreſſa vel tacita.

52. *Idem* libro 7. Differentiarum.

NOnnunquam contingit, vt quædam nominatim expreſſa officiant, quamuis omiſſa tacitè intelligi potuiſſent, nec eſſent obfutura. quod euenit, ſi alicui ita legatur : *Titio decem do lego, ſi Mæuius Capitolium* [k] *aſcenderit.* nam quamuis in arbitrio Mæuij ſit, an Capitolium aſcendat, & velit efficere, vt Titio legatum debeatur : non tamen poterit aliis [l] verbis vtiliter legari : *Si Mæuius voluerit, Titio decem do.* nam* in alienam [m] voluntatem conferri legatum non [n] poteſt. Inde dictum eſt. * Expreſſa [o] nocent [p], non expreſſa non nocent.

De conditione rationum reddendarum.

53. *Idem* libro ſingulari de Eurematicis.

SI quis ſeruum liberum eſſe iuſſerit, *ſi heredi rationes reddidiſſet* [q] : poſteáque [r] eum rationes reddere vetuerit, quaſi puram facturus libertatem: competit ex teſtamento libertas.

De prorogatione legatorum. 1. Si duobus legetur ſub conditione dandi.

54. *Iauolenus* libro 2. ex Caſſio.

SI quis legata, quibus [ſ] dies adpoſita non eſſet, *annua, bima, trima die dari iuſſit* : & alicui, cùm pubes eſſet, pecuniam legauit : id quoque legatum annua, bima, trima die poſt pubertatem præſtandum eſſe, in commentariis Gaij ſcriptum eſt: quia magis conditio, quam dies, legato adiecta eſſet. contrà ego ſentio. quia* ferè dies ponitur ad proroganda ea, quæ ad præſens tempus, non etiam quæ in futurum legata ſunt : diéſque pubertatis habet [t] aliquam temporis demonſtrationem.

1 ¶ Duobus eadem res, *ſi heredi centum dediſſent*, legata eſt. ſi alter [u] ex his quinquāginta dederit, partem legati conſequetur. & pars eius, qui non dederit, alteri cum ſua conditione adcreſcit.

De conditione dandi, incapaci.

55. *Idem* libro 13. Epiſtolarum.

MÆuius, cui fundus legatus eſt, *ſi Callimacho*, cum quo teſtamenti factionem non habebat, *ducenta dediſſet:* conditioni parere debet, & ducenta dare, vt ad eum legatus fundus pertineat: licèt [x] nummos non faciat accipientis. quid enim intereſt, vtrum tali perſonæ dare iubeatur, an aliquo loco ponere, vel [y] in mare deiicere? neque enim illud, quod ad talem perſonam peruenturum eſt, teſtamenti nomine, ſed [z] mortis cauſa capitur.

a l. 65. §. 1. ſ. de legat. 1. vide quæ notaui ad l. 56. ſ. mandati.
b decimum quartum, *Cuiac. ad l. 5. C. qui teſtam.*
c aliud autem iudicauit Imperator Hadrianus. *l. 74. §. 1. j. ad Treb. adde l. 49. ſ. de leg. 1. l. 5. C. quando dies leg.*
d id eſt, vltimo. Imò ſtatim *l. 41. in fi. j. de manumiſſ. teſtam.*
e *l. 47. §. 2. j. de fideicom. libert.*
f *l. 53. in fi. ſ. de iudiciis.*
g *l. 35. ſ. eo. l. 87. j. eod.*
h *l. 94. in fi. j. eo.*
i *l. 109. j. eo.*
k *l. 68. ſ. de hær. inſt.*
l Legatū non poteſt conferri expreſſè in alterius voluntatem : tacitè & non ita verbis apertis, poteſt.
*
m *l. 32. l. 68. ver. atquin ſi quis. l. 70. ſ. de here. inſt. l. 64. ſ. de leg. 1. v. Cuiac. 2. obſer. 2.* extranei, vel heredis. *l. ſenatus. §. legatum. ſ. de leg. 1. l. fideicommiſſaria libertas. j. de fideicom. libert.*
n Imò, poteſt. *l. 43. §. 2. ſ. de legat. 1.*
*
o *l. 68. j. de hæred. inſt.*
p vbi ſc. ratione expreſſi occurrit aliqua ratio vitiandi actus. *Bal. v. l. 195. j. de reg. iur.*
q *l. 3. §. 9. ſ. de adimendis.*
r Sicut legata poſſunt adimi, ita & conditiones. nec tamen per amotam conditioné videtur id remotum cui conditio erat adiuncta, ſed purificatur. *Bald.*
ſ *l. 30. ſ. de leg. 1.*
*
t Dies incerta interpellat pro homine ex quo dies eſt. *Bald.*
u *l. 15. ſ. de ſtatu.*
x Dandi verbum hic impropriè ita ſumatur. *l. 167. j. de regul. iur.*
y ¶ Atqui cōditio in mare proiiciendi ſeruari non debet. *l. quidam. ſ. de cond. inſt.* Aliud in pecunia, aliud in hominis reliquiis.
z *adde l. 8. j. de mort. cauſ.*

An conditio dandi recipiat diuiſionem.

56. *Idem* libro 14. Epiſtolarum.

CVi fundus legatus eſt, ſi decem dederit, partem fundi conſequi non poteſt, niſi totam pecuniam numeraſſet. diſſimilis eſt cauſa,* cùm duobus eadem res ſub conditione legata eſt. in hac enim quæſtione ſtatim à teſtamento, quo pluribus [a] conditio adpoſita eſt, diuiſa quoque in ſingulas perſonas videri poteſt. & ideo ſinguli cum [b] ſua parte & conditioni parere, & legatum capere poſſunt. nam quamuis ſumma vniuerſæ conditionis ſit adſcripta, enumeratione perſonarum poteſt videri eſſe diuiſa. in eò verò, quod vni ſub conditione legatum eſt, ſcindi ex accidenti conditio non debet : & omnis numerus [c] eorum, qui in locum eius ſubſtituuntur, pro ſingulari perſona eſt habendus.

De operis.

57. *Pomponius* lib. 9. ad Quintum Mucium.

QVæſitum eſt. an, ſi iuſſus fuerit ſeruus quinque operas extraneo dare, vt liber ſit, conditio talis ſit recipienda: vt quemadmodum circa pecuniæ dationem dicitur, ita & circa præſtationem operarum dicamus. ſed hoc iure vtimur : vt quemadmodum dictum eſt, ſi pecuniam ex peculio ſuo det extraneo, admitti eum ad libertatem: ita, & ſi operam præſtiterit, neceſſe ſit eum admitti ad libertatem. itaque & in propoſito ſapienter faciet heres, ſi impedierit [d] eum, quo minùs præſtet & operas. hac enim ratione ſeruus perueniet quidem ad libertatem, ſed operis eius extraneus non vtetur.

De conditione nuptiarum.

58. *Idem* lib. 10. ex Variis lectionibus.

SI ancillæ alienæ, cùm ea nupſiſſet, legatum ſit: Proculus ait, vtile legatum eſſe: quia poſſit [e] manumiſſa nubere.

De morte. 1. Et media. 2. Vel maxima capitis deminutione legatur.

59. *Vlpianus* ||lib. 13. ad legem [f] Iuliam & Papiam.||

INtercidit legatum, ſi ea perſona deceſſerit [g], cui legatū eſt ſub conditione. 1 ¶ Quid ergo, ſi non deceſſerit, ſed in ciuitate eſſe deſierit? puta alicui legatum, *ſi conſul fuerit*: & is in inſulam deportatus eſt. numquid non interim extinguitur legatum, quia reſtitui [h] in ciuitate poteſt? quod probabilius [i] eſſe arbitror. 2 ¶ Non idē erit dicendum, ſi ea pœna in eum ſtatuta fuerit, quæ irrogat ſeruitutem: quia* ſeruitus [k] morti adſimulatur [l].

Diuiſio conditionum. 1. De fiſci.

60. *Paulus* ||lib. 7. ad legem Iuliam & Papiam.||

IN facto [m] conſiſtentes conditiones varietatē habent, & quaſi tripartitam recipiunt diuiſionem: vt quid detur, vt quid fiat, vt quid obtingat [n]. vel retrò [o], ne detur, ne fiat, ne obtingat. ex his dandi faciendíque conditiones in perſonas collocantur [p] aut ipſorum, quibus quid relinquitur, aut aliorum. tertia ſpecies in euentu ponetur.

1 ¶ Fiſcus iiſdem [q] conditionibus parere debet, quibus perſona, à qua ad ipſum, quod relictum eſt, peruenit. ſicut etiam cum ſuo onere hoc ipſum vindicat.

De conditione liberorum.

61. *Vlpianus* ||libro 8. ad leg. Iuliam & Papiam ||

SI vir vxori ad tempus liberorū legauerit: dubitari poteſt: an de his dumtaxat filiis ſenſiſſet teſtator, qui poſt mortem eius nati fuiſſent : an ||&|| de his, qui viuo [r] eo ab eo ſuſcepti fuiſſent poſt [ſ] teſtamentum factum, cùm manente matrimonio deceſſiſſet. verùm æquum eſt proficere [t], ſiue viuo marito, ſiue poſt mortem naſcatur.

1. De conditione dandi & non ſolidi capacitate.

62. *Terentius* ||*Clemens* lib. 4. ad leg. Iul. & Papiam.||

SEd ſi hoc ſpecialiter expreſſit teſtator, etiam ſi ex alio poſt mortē ſuā liberos procreauerit, nihilo minùs eam ad legatū admitti. 1. ¶ Cuidā nō [u] ſolidū capiēti, amplius legi cōceſſę portionis relicta eſt, ſi heredi aliquid dediſſet. quęritur: an id, quod cōditionis implēdę cauſa dederat, cōſequi ex cauſa legati poſſit, quaſi nō capiat id, quod derogee: an verò id extra ſit: nec ideo magis ex bonis teſtatoris amplius capiat, quā capturus eſſet, ſi ſine cōditione legatū eſſet. & Iulianus rectiſſimè ſcribit, tāto [x] amplius eū capturū, quantū cōditionis implēdæ cauſa dare eū oportet. nec intereſſe, heredi, an extraneo dare iuſſus ſit : quia cōputatione facta, quę ſemper in perſona eius introduceretur, nō amplius legi cōceſſæ portionis ad eū ſubſideret. 2. ¶ Cū vir vxori, *Si à liberis ne nupſerit*, in annos ſingulos aliquid legauit: quid iuris ſit? Iulianus reſpondit, poſſe † mulierem nubere, & legatū capere. quod ſi ita ſcriptum eſſet, *Si à* [y] *liberis impuberibus ne* [z] *nupſerit*, legem locum non habere: quia magis cura liberorum, quàm viduitas iniungeretur.

63. *Gaius*

a Enumeratio perſonarum habet vim diuiſionis portionum.
b pro ſua. *Hal. l. 44. § 8. l. 54. in fi. ſ. eo. l. 11. §. 1. l. 13. §. 1. j. de manumiſſ. teſtam. l. 40. ſ. de vſufr. leg.*
c Omnis numerus qui in locum vnius ſubſtituitur, pro vna perſona habetur. *Bald.*
d *l. 23. in fi. ſ. de cond. inſt.*
e Conditio dicitur eſſe poſſibilis, quæ etiam eſt poſſibilis ſtatu mutato. *Bal.*
f An lex Iulia & Papia ſunt vna lex vel duæ? negat Robertus *1. animaduerſ. 1.* ait Antonius Mercator *1. notat. 1. in pr. & f. adde l. 43. l. 44. ſ. de ritu.*
g *l. 31. ſ. eo. l. 69. j. eo. l. 59. §. 6. ſ. de hæred. inſtit. l. 65. §. 1. ſ. de legat. 1. l. 11. §. 6. ſ. de leg. 3.*
h *l. 104. j. eo.*
i Deportatio hunc in modū morti non comparatur, idque cohibendorum caducorum & legis Papię cauſa, vide Cuiaciū *ad l. 121. §. 2. j. de verb. oblig.*
*
k & manumiſſio. *l. 98. j. de ſolutionib.*
l aſſimilatur. *Hal. adde l. 3. in fin. ſ. de capite minutis. l. 32. §. 6. ſ. de donat. inter vir. l. 209. j. de reg. iur.*
m Qui facit, dat: dat, qui facit. *v. l. 218. j. de verb. oblig.*
n *al.* contingat. ea ponitur in euentu.
o i. è conuerſo, *vt l. 40. §. 2. j. de adquir. poſſeſ. l. 21. §. 2. in fi. j. de fideiuſſorib.*
p conferūtur.
q *l. 9. ſ. de Silaniano. l. 2. ſ. de alimentis: l. 6. j. de iure fiſci.*
r vide quę ſcripſi *ad l. 4. Cod. quando dies legatorum.*
ſ *l. 9. ſ. eod.*
t *l. 91. in fi. j. eo.*
u *l. 2. C. de naturalib. liberis.*
x vſque ad cōcurrentē quantitatem oneris cum relicto, etiam non capax capit : quia non videtur habere ex cauſa lucratiua. *Bald.*
† hodie non poteſt. *Nouel. 22. c. 44.*
y *l. 72. §. 5. j. eo.*
z *al.* non.

63. *Gaius* lib.3.ad legem Iuliam & Papiam.

CVm ita legatum ſit, *Si Titio non nupſerit:* vel ita, *Si neque Titio, neque Seio, neque Mæuio nupſerit:* & denique ſi plures perſonæ comprehenſæ fuerint: magis placuit, cuilibet eorum ſi nupſerit, amiſſuram legatum: nec videri tali[a] conditione viduitatem[b] iniunctam, cùm alij cuilibet ſatis commodè poſſit nubere.

1 ¶Videamus, & ſi ita legatum ſit, *Si Titio nupſerit,* & quidem ſi honeſtè[c] Titio poſſit nubere: dubium non erit, quin, niſi[d] paruerit conditioni, excludatur à legato. ſi verò indignus ſit nuptiis eius iſte Titius: dicendum eſt, poſſe eam beneficio legis cuilibet nubere.*quæ enim Titio nubere iubetur, ceteris[e] omnibus nubere prohibetur. itaque ſi Titius indignus ſit: tale eſt, quale[f] ſi generaliter ſcriptum eſſet, *Si non nupſerit.* immò, ſi verum amamus, durior hæc conditio eſt, quàm illa, *Si non nupſerit.* nam & ceteris omnibus nubere prohibetur: & Titio, cui inhoneſtè nuptura ſit, [cùm] nubere iubetur.

64. *Terentius Clemens* lib.5.ad legem Iuliam & Papiam.

HOc modo legato dato, *Si Lucio Titio non nupſerit:* non[g] eſſe legi[h] locum, Iulianus aiebat.

1 ¶Quòd ſi ita ſcriptum eſſet, *Si Ariciæ non nupſerit,* intereſſe, an fraus legi facta eſſet. nam ſi ea eſſet, quæ alibi[i] nuptias non facilè poſſit inuenire: interpretandum, ipſo iure reſcindi, quod fraudandæ legis gratia eſſet adſcriptum. *legem enim vtilem reipublicæ, ſobolis[k] ſcilicet procreandæ cauſa latam, adiuuandam interpretatione.

Si heres pendente legati conditione deceſſerit.

65. *Paulus* lib.62.ad Edictum.

LEgato ſub conditione relicto: ſi heres, à quo ſub conditione legatum eſt, pendente conditione moriatur[l]. heredem ſuum obligatum relinquit.

De manumiſſione ſtatuliberi.

66. *Modeſtinus* lib.10.Reſponſorum.

HEres ſtatuliberum, cui in euentum conditionis fideicommiſſum reſtituere rogatus erat, manumiſit. quæro, an fideicommiſſum, ei præſtare debeat. Herennius Modeſtinus reſpondit: Quamquam ſtatuliberum heres manumiſerit, tamen fideicommiſſum, quod ſub iiſdem conditionibus relictum ei debet, ita præſtare cogitur, ſi conditiones impletas eſſe præſtabit[m], aut per eum ſtetit, quominus impleantur.

De cautione Muciana & tranſlatione conditionali.

67. *Iauolenus* lib.11.Epiſtolarum.

CVm ſub hac cõditione fundus alicui legatus eſſet, *Si[n] ſeruum non manumiſerit,* &, ſi manumiſerit, legatum fundi ad Mæuium tranſlatum eſſet: legatarius de non liberado ſatisdedit, & legatũ accepit, & poſtea liberauit. quæro, an aliquid Mæuio detur. reſpondit, Si cui ita legatum erit, *Si ſeruum non manumiſerit,* ſatiſdatione interpoſita, accipere ab herede[o] legatum poterit: & ſi poſtea ſeruum manumiſerit, commiſſa ſtipulatione heredi vel fundum, vel quanti ea res eſt, reſtituet: eóque caſu heres ei, cui ex ſequenti conditione legatum debuerit, reſtituet.

De conditione nuptiarum.

68. *Idem* lib.2.ex Caſſio.

SI ita legatum eſſet, *Cum nupſerit,* ſi nupta fuerit, & hoc teſtator ſciſſet, alterum matrimonium erit exſpectandum[p], nihílque intererit[q], vtrùm viuo teſtatore, an poſt mortem ea iterum nupſerit.

De legato ſi voluerit.

69. *Gaius* lib.13.ad legem Iuliam & Papiam.

SI ita expreſſum erit, *Titio, ſi[r] voluerit, do lego,* apud Labeonem Proculus notat, non aliter ad heredem legatarij pertinere, quam ſi ipſe legatarius voluerit[ſ] ad ſe pertinere, quia conditio perſonæ iniuncta videtur.

De conditione emancipationis.

70. *Papinianus* lib.16.Quæſtionum.

DVos mater filios ſub conditione emancipationis ex partibus heredes inſtituit, eíſq; plurium rerum præceptiones purè dedit. hereditatem adierunt. patrem à legatorum commodo illa quoque ratio debet ſummouere, quòd emancipando[t] filios, obſecutus voluntati, ſupremum iudicium vxoris ſuæ cuſtodiri voluit.

De fundo emendo. 1. De matrimonio. 2. De iure libertatis. 3. De dote.

71. *Idem* lib.17.Quæſtionum.

TItio centum, ita vt fundum emat, legata ſunt. non[u] eſſe cogendum Titium cauere Sextus Cæcilius exiſtimat, quoniam ad ipſum dumtaxat emolumentum legati rediret, Sed ſi filio, fratri, alumno minùs induſtrio proſpectum eſſe voluit, intereſſe heredis, credendum eſt, atque ideo cautionem interponendam, vt & fundus comparetur, ac poſtea[x] non alienaretur.

1 ¶Titio centum relicta ſunt ita, vt Mæuiam vxorem, quæ vidua eſt, ducat. conditio[y] non remittetur. & ideo nec cautio remittenda eſt. Huic ſententiæ non refragatur, quòd ſi quis pecuniam promittat, ſi Mæuiam vxorem non ducat, Prætor actionem denegat.*aliud eſt enim eligendi matrimonij pœnæ[z] metu libertatem[a] auferri, aliud ad teſtamentum certa lege inuitari.

2 ¶Titio centum relicta ſunt ita, vt à monumento meo[b] non recedat, vel vti in illa ciuitate domicilium habeat.*poteſt dici, non[c] eſſe locum cautioni, per quam ius libertatis infringitur. Sed in defuncti libertis[d] alio iure vtimur.

3 ¶*Titio genero meo heres meus dotis Seiæ filiæ meæ nomine centum dato.* legati quidem emolumentum ad Seiam, quæ dotem habere incipit, pertinebit. ſed quia non tantùm mulieri, ſed Titio quoque, cui pecuniam legauit, conſultum videtur: propè eſt, vt ipſe legatarius intelligatur, & legatum petere debeat. Si poſt diuortiũ genero pecuniam heres ſoluerit, æquè liberabitur: quoniam in dotem ſoluto conuertitur. Conſtãte autem matrimonio, etiam prohibente muliere, Titio rectè ſoluetur. hoc enim & mulieris intereſt[e], vt incipiat eſſe dotata. nam & ſi quis ipſam quoque petitionem habere reſponderit, eáque pecuniam petat, neque dotis fieri velit: non dubiè doli ſummouebitur exceptione. Ante nuptias verò Titio vel muliere defunctis legatum apud heredem manet. Quod ſi nolit eam vxorem ducere: cauſa legati, quod ad mulieris perſonam attinet, ſatisfactum intelligetur: ſed Titio legatum petenti nocebit exceptio doli. Sabinus autem exiſtimabat, nupta muliere Titio, ſine cautione legatum deberi, quoniam pecunia dotis[f] efficeretur. ſed cùm ante nuptias, quia purum legatum eſt, peti poteſt, cautio, *Mulieri pecuniam reddi,* neceſſaria erit. Quod ſi maritus vitio ſuo cauſa ceciderit, neque ſoluendo ſit, nunquid aduerſus heredem mulieri, quæ nihil deliquit, ſuccurri debeat ob eam pecuniam quæ doti fuerat deſtinata? ſed quoniam ambo legati petitionem habuerunt: ſaluam habebit, non ſoluta pecunia viro, mulier actionem.

De conditione ſi à liberis non diſceſſerit. 2. De cautione fideicommiſſi non petenda. 3. & ratione non exigenda. 4. De conditione, ſi arbitratu illius nupſerit. 5. vel ſi non nupſerit. 6. De falſa cauſa. 7. De conditione falſa, vel deficiente. 8. De falſa demonſtratione.

72 *Idem* lib.18.Quæſtionum.

CVm tale legatum eſſet relictum, *Titiæ, ſi à liberis non diſceſſerit:* negauerunt, eam rectè cauere: quia vel mortuis liberis legati conditio poſſit exſiſtere. ſed diſplicuit ſententia.* non enim voto[g] matris opponi tam ominoſa non interponendæ cautionis interpretatio debuit.

1 ¶Et cùm patronus liberto certam pecuniam legaſſet, ſi à liberis eius non diſceſſiſſet permiſit Imperator, velut Mucianam[h] cautionem offerri. fuit enim periculoſum ac triſte: libertum coniunctum patroni liberis, eorundem mortem exſpectare.

2 ¶Titius[i] heredem inſtitutum rogauit poſt mortem ſuam hereditatem reſtituere, ſi fideicommiſſi cautio non fuiſſet petita. Mucianæ cautionis exemplum, ante cõſtitutionem remiſſæ cautionis, locum habere non potuit. quoniam viuo[k] eo, cui relictum eſt, impleri conditio potuit.

3 ¶Quid ergo, ſi ita ſcriptum ſit? *Peto poſt mortem tuam reſtituas hereditatem, ita ne ſatis fideicommiſſi petatur, néve[l] ratio exigatur.* ſine dubio per huiuſmodi verba non interponendæ quidem cautionis conditio videbitur adſcripta: rationi verò non exigendæ modus adhibitus, ſcilicet vt culpa, non etiam dolus[m] remiſſus intelligatur. idque in eius perſona, qui negotia geſſit, cuíque rationis reddendæ neceſſitas fuerat teſtamento remiſſa, reſcriptum eſt.

4 ¶*Si arbitratu Titij Seia nupſerit, heres meus ei fundum dato.* viuo Titio, etiam[n] ſine arbitrio Titij eam nubentem legatum accipere, reſpondendum eſt. eámque legis ſententiam videri, ne quod omnino nuptiis[o] impedimentum inferatur. Sed ſi Titius viuo[p] teſtatore decedat, licèt conditio deficit, quia tamen ſuſpenſa quoque pro nihilo foret, mulieri ſuccurretur.

5 ¶*Mæuiæ, ſi non nupſerit, fundum cum morietur, lego.* poteſt dici, & ſi nupſerit, eam confeſtim ad legatum admitti †. Non idem probatur, ſi[q] certus dies incertúſve alius legato fuerit adſcriptus.

6 ¶Falſam cauſam legato non[r] obeſſe verius eſt: quia ratio legandi legato non cohæret. ſed plerumque doli exceptio locũ habebit, ſi probetur aliàs legaturus non fuiſſe.

7 ¶Falſam conditionem Caſſius & Cælius Sabinus impoſſibilem[ſ] eſſe dixerunt: veluti, *Pamphilus, ſi quod Titio debeo, ſoluerit, liber eſto:* ſi modo nihil Titio fuit debitum. quòd ſi poſt teſtamentum factum teſtator pecuniam exſoluit, defeciſſe[t] conditionem intelligi.

Eee j

---

a Cõditio quæ perpetuam viduitatem inducit, remittitur. *Baldus.*
b *l.64.ſ.eod.*
*
c *l.2.C.de inſtit. & ſubſtitut.*
d *l.71.§.1.ſ.eo.*
e *l.12.§.43.ſ. de inſtructo.l.6.ſ. de iure patronatus.*
f *l.14.ſ.de lega. 3.* hinc Baldus, Melius eſt vxori carere marito, quàm malũ maritũ habere.
g *l.63.ſ.eod.*
h Iuliæ & Papiæ: vt indicat huius legis inſcriptio.
i Quãdo actus non poteſt geri niſi in certo loco interdicto, videtur interdictus actus, *Bald.*
*
k *l.1.ſupra ſolut.* Lex reipublicæ vtilis, eſt extendenda. *Bald.*
l Legatum cõdicionale non perit, licet grauatus moriatur pendente conditione. *Bald.*
m pretenderit, *Haloã.* conſtitit. *alij.*
n *l.73.ſ.eo.*
o Legatarius in quẽ fit tranſlatio, in pœnã, debet capere de manu hæredis, non de manu primi legatarij. *Bal.*
p Verba cõditionalia, in dubio intelliguntur de futuro. *Bald.*
q *l.91. in fi.ſ.eo. l.2.ſ.eo.*
r Legatum valet in arbitriũ legatarij collata conditione. *vt hîc.* An eſt ſtipulatio in volũtate ſtipulatoris? Ita cẽſet Cuiacius *ad l.17.ſ. de verb.oblig.*
ſ i. declarauerit. & ſic, Legatũ collatum in voluntatem legatarij, ante declarationem non tranſmittitur. *Bald.*
t *adde l.40.ſ.e.*
u *adde l.93.ſ.eo. l.13.Cod.de fideicomm.*
x ¶Omnis qui cauet de modo implendo, tenetur cauere de modo impleto conſeruando: & ſi contra venerit, rẽ reſtituet. *Bald.*
y *l.53.ſ.eo.* Modus hîc appellatur conditio, *vt l.108.ſ.eo.l.1.C. de his quæ ſub modo.*
*
z *l.2.C.de inutilib.ſtipul.*
a Debẽt enim matrimonia eſſe libera.
b *v.l.44.ſ. de manumiſſ. teſtamen.* pacto quis non poteſt adſtringi ad domiciliũ habendum in vno loco. *Bald.* Manumiſſi eunt & habitant quò lubet: *l.12.C.de oper.libert. v. Cuiac.14.obſe.27.* an ſubdito liceat patriã mutare. *v. Papon. 5. not. lib.6.tit. des lettres de naturalité.fol.462.*
*
c Poſſit ex hoc loco videri, Iniquas eſſe inſtitutiones, quibus parentes certi loci incolatum ſeu domiciliũ liberis iniungunt.
d *l.18. in fi.ſ.de alimentis.* Conditione infringi libertas ingenui non poteſt: liberti poteſt.
e *l.1.ſ.ſoluto.*
f *l.3. C. de fideiuſſorib.dot.*
*
g *l.28.§.2.ſ. de liberatione legata: adde l.vlt.C. de inſtit. & ſubſtit.*
h de qua ſcripſi *ad Nouellam 22.c.43.*
i *v. Cuiac. in hunc §.14 obſ.37.*
k *l.101.§.penul.ſ.eod.*
l teſtator poteſt remittere heredi neceſſitatem cõficiendi inuentarij in quo tamen remiſſiuè non venit dolus: aliàs hæres fideicommiſſario vniuerſali tenetur rationẽ reddere: & eam ob cauſam inuentariũ facere. *Bald.*
m *v.l.9.ſ. de liberat.*
n Conditio nuptiarũ in conſilium vel arbitrium alterius collata non tenet, quãuis dos poſſit cõferri in arbitrium alterius *Bal.*
o *v.l.4.ſ.de vſu.*
p *l.28.ſ.eod.*
† *v. Nouell. 22. c.44.*
q *l.62.in fi.ſ.eo.*
r *l.17.§.2.ſ.eo. l.31. Inſtit. de legat.* & ibi Theophilus vbi dixi.
ſ Falſa & impoſſibilis conditio æquipollet. *Bald.*
t Et ſic valebit fauore libertatis. *Accurſius.*

a *l.7.§.eod.* b *l.79.§.2.j.eod.* c i.sub hac conditione.
d coniunctim scil.
e Quæritur, Num vsusfructus, & mulieri & Titio debeatur? responsio. Pars mulieri tantum debetur. *j.eod.in verbo partem*: in parte altera Titius conditione deficit, nec mulieri adcrescit, *in fin.j.eod.* f puto legendum esse, *quandiu mulier.* est enim hîc præcipua quæstio de muliere. & ita existimo sensum huius legis manifestū esse.

8 ¶Falsam legati demonstrationem non facere legatum, Sabinus respondit: veluti si quis, cùm Titio nihil legasset, ita scriptum reliquerit: *ex centum quæ Titio legaui, quinquaginta heres Seio dato.* idque sumpsit ex defuncti voluntate. quia non animo legandi, sed diminuendi legatum, quod falsò datum existimaret, ita scriberet. Propter falsam tamen demonstrationem legati non plus Seius adsequetur, quàm si verè demonstratum fuisset.

De legato duobus sub contrariis conditionibus & cautione Muciana.

73. *Idem*[u] lib.19. Quæstionum.[u]

TItio fundus, si in Asiam non venerit idem, si peruenenerit, Sempronio legatus est. cùm* in omnibus conditionibus, quæ morte legatariorum finiuntur, receptum est, vt Muciana[a] cautio interponatur: heres cautionem à Titio accepit, & fundum ei dedit. si postea in Asiam peruenerit: Sempronio heres, quod[b] ex stipulatu cautionis interpositæ consequi potest, vtili actione præstare cogitur. sed si cautio medio tempore defecerit, quæ sollicitè fuerat exacta: non de suo præstabit heres: sed, quia nihil ei potest obiici, satis erit actiones præstari. si tamen, Titius cum Asiam venisset: Sempronius, prius quàm legatum accipiat, decesserit: heredi eius deberetur, quod defunctus petere potuit.

De iure accrescendi.

74. *Idem*[u] lib.32. Quæstionum.[u]

MVlieri & Titio vsusfructus, si non nupserit[c] mulier, relictus est[d]. si mulier nupserit[e]: quamdiu Titius[f] & viuit, & in eodem statu erit[g]: partem[h] vsusfructus habebit[i]. tantum enim beneficio legis ex legato concessum esse mulieri intelligendum est, quantum haberet, si conditioni paruisset. nec[k], si Titius, qui conditione defectus est, legatum repudiet, ea res mulieri proderit[l].

De die incerto.

75. *Idem*[u] lib.34. Quæstionum.[u]

DIes incertus[m] conditionem[n] in testamento[o] facit.

De conditione si sine liberis decesserit.

76. *Idem*[u] lib.6. Responsorum.[u]

FIdeicommissum à filiis relictum, *si quis ex his sine liberis diem suum obierit*, adoptionis[p] cōmento non excluditur.

De repetitione conditionis vel libertatis. 1. De cautione Muciana. 2. & legata alicui, si mulier non nupserit. 3. De tutoribus iussis sub conditione ad rem gerendam accedere. De remissione cautionis legatorum. De fideicommissorum.

77. *Idem*[u] lib.7. Responsorum.[u]

AVia, quæ nepotem sub conditione emancipationis pro parte heredem instituerat, ita postea codicillis scripsit: *hoc amplius nepoti meo, quàm quod eum heredem institui, lego prædia illa.* conditionē emancipationis repetitam[q] videri placet: quamuis auia nullam[r] in legatis, vt in hereditate, substitutionem fecisset. Nam & cum seruus purè quidem liber, heres autem sub conditione scriptus, &, si heres non exstiterit, legatum accipere iussus est: in legato repetitam videri libertatem[s], Diuus Pius rescripsit.

1 ¶*Muciana cautio locum non habet, si[t] per aliam conditionem actio legati differri possit.

2 ¶*Titio si mulier non nupserit, heres centum dato.* quam pecuniam eidem mulieri Titius restituere rogatus est. si nupserit mulier: die legati cedente, fideicommissum petet, remoto autem fideicommisso, legatarius exemplum Mucianæ cautionis non habebit.

3 ¶Pater exheredatę filiæ tutores dedit: eósque, si mater eius, impubere filia constituta, vita decessisset, ad rem gerendam accidere iussit. cùm vxori mandatum esset, vt moriens filiæ communi decies restitueret: non sub conditione tutores videbuntur dati: nec, si quid aliud interea puella quæsisset, eius administratione prohiberi. cautio verò fideicommissi matri remissa. * Quocumque indicio[u] voluntatis cautio legatorum, vel fideicommissorum remitti[x] potest. Itaque si cautionis non petendæ conditio legato, vel fideicommisso præscribatur: conditionem ea res non faciet. non enim deficiet, si quis caueri desiderauerit[y], onere cautionis non secuto. quod aduersus inuitum hodie iure publico sequi non potest, postquam remitti posse cautionem placuit.

De *conditione implenda.* 1. *De conditionibus disiunctis.*

78. *Idem*[u] lib.9. Responsorum.[u]

CVm pupillus aut tutor eius cōditionem in personam pupilli collatam impedit: tam legati, quam libertatis,

g matrimonij.
h quasi diceret, Post nuptias à muliere contractas contra voluntatem testatoris, mulier ipsa partem tantum vsusfructus consequitur, Titius ipse conditione defectus est, non tamen ei pars Titij accrescit, *in fi.j.eo.*
i atq; ita mulier admittitur ad legatū cōtra voluntatem testatoris, idq; iure speciali & fauore matrimonij.
k Qui admittitur ad legatum de iure speciali contra voluntatē defuncti, nō habet ius adcrescendi. *Bart. Baldus, Socinus.* quæ regula Alciato displicuit. *6.paradox.8.*
l ad quem igitur reditura est portio Titij cōditione defecti? vtiq; ad ꝓprietarium.
m Dies incertus est, cùm ita scribitur: Hæres meus cū morietur dato, *l.1.§.2.§.eod.*
n Dies incertus appellatur conditio. *l.30.§.4.in fi.§.de leg.1. l.38.§.5.j.de verb. oblig.*
o & contractibus. *l.56.in fi.j.de condict.indeb.* in qua, argumento huius legis, legendum esse opinor, *conditionis*, non *condictionis.*
p *l.51.in fi.§.de leg.2.*
q *l.82.l.108.j.eo. l.18.§. de condit. instit.l.83.in fi.§. de legat.2.*
r *v.l.36.§.1.§.e.*
s *v.Cuiac.8.obs.36.in fi.* *
t Non sufficit vnum impedimentum remouere, vbi plura sunt remouenda. *Castrens.*
*
u *dixi ad l.2.C. familiæ. & ad l.2 in fi.C.vt in possessionem legator.*
x *l.7.C.vt poss. legat.*
y *l.12.j.vt legat. nomin.*
z ¶Ius cōmune opponitur iuri singulari. *l.23.§.3.j.de fideicomm. libert.* quæ huic legi cōiungenda est. Ius commune est regula iuris, *l.30.§.10.j.de statulib.*
a *l.23.in fi.§.de condit.instit.*
b *l.5.in fi.§.de condit.instit.§.11.instit.de hæredib.instit.*
c *vide l.10.§.3.j.de regulis iuris.*

d Legatum in tempus mortis collatum, in momentum vitæ potius quàm mortis collatū videtur. e *Paul.3.sent.6.§.6.l.9.C.de hær.inst.* f *l.4.j.quando dies legat.*
g *v.Cuiac.14.obser.32.* h *Nouell.22.c.44.* *
i *Sub.* Iuliæ Miscellæ: de qua dixi ad *l.1.l.2.l.3. C.de indicta viduitate, & lege Iulia Miscella tollēda.* k *dixi ad Nouellam 22.c.43.* l quales sunt eæ, quæ ad præsens tempus collatæ.

iure[z] communi conditio impleta[a] esse videtur.

1 ¶Disiunctiuo[b] modo conditionibus adscriptis, alteram[c] defecisse non oberit, altera vel postea impleta. Nec interest, in potestate fuerint accipientis conditiones, an in euentum collatæ.

De legato cum morietur legatarius. 1. vel heres. 2. De cautione Muciana. 3. De vsufructu. 4. De nuptiis.

79. *Idem*[u] lib.1. Definitionum.[u]

HEres meus, cum[d] morietur Titius, centum ei dato. purum legatum est: quia non conditione, sed mora suspenditur. non potest enim conditio non existere.

1 ¶*Heres meus cum ipse[e] morietur, centum Titio dato.* legatum sub[f] conditione relictum est. quamuis enim heredem moriturum certum sit: tamen incertum est, an legatario viuo dies legati non cedit, & non est certum, ad eum legatum peruenturum.

2 ¶Qui post Mucianam[g] cautionem interpositam legatum accepit, si contra cautionem aliquid fecerit, stipulatione commissa etiam fructus[h] heredi restituet. hoc enim legatarius & in exordio cauere cogitur.

3 ¶Quamuis vsusfructus, cùm morietur legatarius, inutiliter legetur: tamen cautionis Mucianæ remedium, vsufructu quoque sub conditionem alicuius non faciendi legato locum habet.

4 ¶*Quod in fraudem legis[i] ad impediendas nuptias scriptum est, nullam[k] vim habet. veluti, *Titio patri centum, si filia, quam habet is in potestate, non nupserit, heres dato. vel filio familias si pater eius vxorem non duxerit, heres dato.*

De conditione & modo.

80. *Scæuola*[u] lib.8. Quæstionum.[u]

EAs causas quæ protinus agentem repellunt[l] in fideicommissis non pro conditionalibus obseruari oportet[m]. eas verò, quæ habent moram cum sumptu[n], admittemus cautione oblata. nec enim parem dicemus eum, cui ita datum sit, si monumentum fecerit: & eum, cui datum est, vt monumentum faciat[o].

De rationibus reddendis. 1. De conditione implenda.

81. *Paulus*[u] lib.21. Quæstionum.[u]

IVlius Paulus Numphidio, Quæsisti, si ita in testamento cautum esset, *Stichus, si rationes reddiderit, cum contubernali sua liber esto: eisque decem heres dato:* an Sticho mortuo[p], antequam rationes redderet, vel pariatore[q], vel reliqua habente, libera esset mulier, & an de legato idem accipiamus. Libertate data, *si rationes reddiderit*, hanc conditionem rationum reddendarum, vt iussus videatur reliqua reddere, si qua habet, cum fide actus sui. quæ si[r] nulla sunt, purè accepisse libertatem videbuntur. & si post aditam hereditatem decessit, competente libertate etiam legatum eos secutum est, quòd si, cùm adhuc reliqua haberet, decessit: sub eadem conditione & contubernalis eius libertatem accepisse videtur, & defecta[u] videbitur[u] cōditione. Sed non ineleganter illud dicetur, Stichum quidem sub conditione manumissum, contubernalem autem eius purè: & illam[s] coniunctionem non adiungendam conditionem, sed ad necessitudinem demonstrandam pertinere.

1 ¶*Tunc demum pro[t] impleta habetur conditio, cùm per eum[u] stat, qui, si impleta esset, debiturus erat.

De rationibus reddendis.

82. *Callistratus*[u] lib.2. Quæstionum.[u]

CVm seruus ita liber esse iussus sit, *si rationes*[x] *reddiderit: eique fundum heres dare damnas sit:* videamus, vtrùm conditio libertati præposita sit, an verò & legato. & quidem si libertati soli accipiamus præpositam, nullus tractatus amplius superest: nam legatum purum inuenitur, & ideo inutile fit. quòd si conditio etiā legato insita sit, quod quidam rectè putant, simul cum libertate dies quoque legati vtiliter cedit. Quid ergo continetur his[y] verbis, *si rationes reddiderit?* quidam hoc aiunt, si reliqua reddiderit. quasi nihil[z] intersit: vtrùm sub hac conditione, *si reliqua*, vel si hac, *si rationes reddiderit.* sed nos neque[a] conditionem meram putamus esse, quæ in datione exsistit: neque meram conditionem, quæ in facto sit, sed eam conditionem, quæ ex mixtura quadam consistit. nam non[b] vtique, si ille in folle[c] reliqua obtulerit, liber erit. non enim testator hoc sensit. sed illud, vt rationes reddat, quomodo seruus reddere solet[d]. id est, legendas offerre rationes primùm, deinde computandas: vt explorari possit, imputationes probè, an improbè referantur, accepta rectè re-

m sunt enim continuò veræ vel falsæ: *l.37.§. de reb. dub. l.10. in fi.j. de condit. instit.l.120.in fin. j.de verb.obl.*
n moram coniunctam, *v. Forner.1.select.vlt.*
o non faciat. *Hal.*
p *l.40.in fin.j.de statuliberis.*
q Pariator, in reliquator est: Græcis ἀλοιπατος. Pariator reliquatori opponitur, *v. Cuiac.9. ad Af.fol.216.* alius est à parario, de quo Seneca *2. de Clementia & 3.* vide Brissonium *in verbo paria facere.*
r *dixi ad l.31.§.1.j.de statulib.*
s vide Manticam *10.de coniect.ur.5.nu.15.in fi.*
*
t Pro impleta cōditio est, quæ mora aduersarij non impletur.
u Impleta ei cōditio intelligitur, ꝑ quē stat vt ne ea impleatur. *v.l.24.§.eod.*
x *l.108.j.eod. v. l.5.j.de statuliberis. l.89. in fi.j.de verbor.signific. v. quæ notaui ad l.8.§.familia.*
y *l.32.l.31.§.eo. l.111.j.eo.l.31.infra de statuliberis.*
z Rationes reddere & reliqua soluere, cōditio eadē, *vt hîc, & l.8.§.5.§.de liber. legata.*
a Rationū reddendarum conditio mixta ex faciendo & dādo: Quid ita? incipit à faciēdo, desinit in pecuniæ dationem. *vt infra eo.*
b Rationes reddere non videtur, qui chartas in quibus conscriptæ sunt rationes, tradit, qui edit rationes tantum, nisi & reliqua soluat: & è contra non videtur rationes reddere qui tantum offert in folle.
c in sacculo, *l.3.§.6.j. de statulib.* vt ille Iuuenalis versus, Si reddat veterē cū tota ęrugine follē. hinc deponere sacculū: *adde l.1.§.36.l.29.§. depositi.* in sacculo soluere, *l.25.§.1.in fi.§.de vsufr.& quēadm.* atque ita Bartolus intelligendam ait esse legem 19. *C. de vsuris.* in qua agitur de oblatione & consignatione pecuniæ ad euitandas vsuras facienda.
d Argumentum à solitis & consuetudine.

lata

lata,an non rectè.ita enim incipit[a] quidem res à facto,peruenit autem ad pecuniam. ineſt his verbis etiam, heredes notitia inſtrui rationum, vt ſciant,quid in quaque ratione ſcriptum ſit.nam quod ipſe viuus facturus erat, ab heredibus ſuis fieri iuſſiſſe intelligitur.ille autem vtique non ſic ſolebat ſeruo ſuo oſtendenti reliqua,rationes ſubſcribere: ſed ita,vt legeret[b],examinaret,exciperet.itaque cum ſeruo ſub hac conditione teſtamento libertas datur, *Si rationes reddiderit* : non hanc ſolam habet ſignificationem, ſi cautiones inſtrumentáque omnia actus ſui exhibuerit heredi:ſed & ſi reliqua ſoluerit.

De filio teſtatoris herede ſcripto ſub conditione.

83. *Paulus* lib.12.Reſponſorum.

LVcius Titius ita teſtamentum fecit: *Aurelius Claudius natus ex illa muliere, ſi[d] filium meum ſe eſſe iudici probauerit,heres mihi eſto.* Paulus reſpondit: filium,de quo quæreretur,non ſub ea conditione inſtitutum videri, quæ[e] in poteſtate[f] eius eſt[g]:& ideo teſtamentũ nullius eſſe momẽti[h].

De conditione, ſi cum filio meo morati fuerint.

84. *Idem* lib.14.Reſponſorum.

ILlis libertis alimentorum nomine, ſi cum filio meo morati fuerint, menſtruos denarios centenos, & veſtiaria dari volo. liberti in obſequio fuerunt,quamdiu adoleſcẽs ad militiam promoueretur.qua cauſa effectum eſt, vt quibuſdam Romæ relictis proficiſceretur: & apud caſtra defunctus eſt. quæſitum eſt, an ab heredibus. eius alimenta debeantur. Paulus reſpondit: conditionem quidem in perſona libertorum,qui cum filio defuncti morati ſunt,aut per eos non ſtetit, quo minùs morarentur, mortuo filio teſtatoris defeciſſe non[i] videri: ſed, ſi teſtator propter filij vtilitatem his,qui cum eo morati fuiſſent, alimenta præſtari voluit: contra voluntatem defuncti petentes audiri nõ oportere.

De verbis cum illi petierint.

Legatum alicui,cum petierit,non eſt conditionale. Ex Bart.

85. *Scæuola* lib.3.Reſponſorum.

TItia heredis inſtituti liberos habentis filij fideicommiſit,vti rem eius vniuerſam reſtitueret filiis eius,liberíſve eorum,cùm[k] ipſi petiſſent, ſine vlla iuris cauillatione: quæro, an his verbis, *cum illi a te petierint*, conditio fideicommiſſo adſcripta videatur. reſpondit,non videri.

De libertate ſub conditione, & legato relictis ſeruo.

86. *Mæcianus* lib.3.Fideicommiſſorum.

IVlianus noſter,eum,qui decem dare,& ita liber eſſe iuſſus eſſet, ſi à viuente manumiſſus eſſet, non aliter legatum,quod ei cum libertate datum eſſet,habiturum,quam ſi conditioni libertatis paruiſſet. Item in emptorem, ſi alienatus eſſet. Sed id tunc[l] locum habet,cùm omnimodo ſimul cum libertate legatum adquiri potuit, licèt legato impoſita non ſit,veluti cùm in tempus libertatis legatum collatum eſſet. Cùm verò libertas ſub conditione, legatum autem præſenti die datum eſt, in hoc quæſtio eſt, an conſtiterit[m] legatum.etenim nec Catonianæ[n] ſententiæ locum in propoſito eſſe. quia etſi ſtatim teſtator deceſſiſſet,non tamen omnimodo inutile eſſet legatum:cùm poſſet conditio libertatis ante[o] aditam hereditatem impleri, & legatum manumiſſo deberi.niſi fortè neceſſarius[p] heres exſtitiſſet tunc enim omnimodo inutile erit legatum iure ipſo:quia ſub conditione acceperit libertatem.

De priore & poſteriore ſcriptura.

87. *Valens* lib.1.Fideicommiſſorum.

QVod traditum eſt, in legatis nouiſſimam[q] in libertatibus leuiſſimam[r] conditionem ſpectandam eſſe(.

88. *Gaius* lib.1.Fideicommiſſorum.

ID eſt,quæ ipſi ſeruo commodior ſit.)

89. *Valens* lib.1.Fideicommiſſorum.

NOn ad ea dumtaxat pertinet,quæ ſæpiùs ſub diuerſis conditionibus: ſed etiam, quæ primò purè[s] deinde ſub conditione dantur.Itaque quod heres purè dare iuſſus eſt,quódve purè legatum eſt, cũ id ex interuallo ſub conditione legatum eſt,poſterius valet. Si priùs ſub conditione,deinde[t] purè legatum eſt:præſens debetur.Quòd ſi purè legatum,ex continenti heres ſub conditione damnatus aut rogatus eſt dare:perinde eſt, ac ſi iuncta ſubiecta ſcriptura idem legatum eſſet: vel vt præſens vindicari, ſi hoc voluerit legatarius:vel,cùm conditio exſtiterit,ab herede peti poſſit. niſi commemoratione[u] ſuperioris legati poſterius ſcriptum fuerit:velut: *Stichum quem illi legaui,heres meus ei,ſi illud factum erit,dato.* tunc enim reuocandi animo præſens legatum & ſub conditione dandi ita ſcripſiſſe videbitur.&,ſi ante conditionem rem vindicet, doli exceptio locum habere poterit.

90. *Gaius* lib.1.Fideicommiſſorum.

PEr fideicommiſſum variè data libertate, non leuiſſima ſpectanda eſt,ſed nouiſſima:quia poſterior voluntas[x] potior haberi debet. cui conſonat etiam reſcriptum Diui Antonini.

Diuiſio conditionum.

91. *Mæcianus* lib.2.Fideicommiſſorum.

COnditionum, quæ in futurum conferuntur, triplex[y] natura eſt: vt quædam ad id tempus, quo teſtator viuat. quædam ad id, quod poſt mortem eius futurum ſit: quædam alterutrum pertineant. tempus autem vel certum,vel infinitum comprehendatur. quæ omnia non minùs in fideicommiſſis, quàm in inſtitutionibus ac legatis incidere ſolent.Vt hæc conditio, *Titiæ ſi mihi nupſerit*, non dubiè,niſi viuente teſtatore. illa autẽ *Si ad exequias funeris mei venerit*, niſi poſt mortem, impleri non poſſe: Illa verò *Si filio meo nupſerit*,vel viuente[z],vel mortuo[a] teſtatore impleri poſſit.Et prima quidem ac tertia ex relatis conditionibus.infinitum tempus habent:quandoque enim nupſerit,impletur conditio. ſecunda ad certum tempus adſcripta eſt.

De emancipatione.

92. *Vlpianus* libro 5.Fideicommiſſorum.

SI cui legatum fuerit relictum, íſque rogatus ſit liberos ſuos emancipare.an cogi debeat manumittere?& retineo, me dixiſſe, defici eos à petitione fideicommiſſi. neq; enim prætor fideicommiſſarius[b] eos ad libertatem tuetur vt ſeruos. Papinianum quoque librò nono reſponſorum ſcribere referebam, non[c] eſſe cogendum emancipare filios ſuos.Arbitror tamen, extra[d] ordinem debere conſtitui,eum,qui adgnouit id, quod ſibi relictum eſt hac contemplatione,vt liberos ſuos emanciparet, cogendum[e] emancipare.neq; enim debet circumueniri teſtantium voluntas.ſic deinde hoc accipiendum,quemadmodum ſi ſub conditione liberorum emancipandorum ei fuiſſet legatum,vel ita relictum, vt eos emanciparet. Cui rei conſequens eſt, quod Diuus Seuerus reſcripſit, nam cùm quædam mulier nepotes ſuos heredes inſtituiſſet, & ipſum filium coheredem filiis ſuis dediſſet,eóſque inuicem ſubſtituiſſet, rogaſſétque filium, vt filios emanciparet, non autem rogaſſet, vt hereditatem eis reſtitueret:ex auctoritate Diui Seueri emancipare eos compulſus eſt,híſque reſtituere hereditatem. & adiectum eſt, vt ſi tardiùs id faceret,quaſi ex mora vſuras præſtaturum. videri[f] enim eum, qui moram faceret emancipationi, moram reſtitutioni fideicommiſſi eam facere.

93. *Papinianus* lib.8.Reſponſorum.

MAter[g] filio ſuo coheredes ſine vlla conditione filias ipſius dedit,ac petiit, *vt filias ſuas emanciparet*[h], ita vt curatores à prætore acciperent. filij videri fideicommiſiſſe placuit,vt eas ſui iuris conſtitutas, ad hereditatem auiæ peruenire pateretur. nec ad rem pertinere, ſi portionem filiarum iure ſubſtitutionis quæſiſſet.

De conditione dandi heredi. 1. *vel non heredi.*

94. *Hermogenianus* lib.1.Iuris Epitomarum.

CVm ita datur libertas, *ſi Titio*, qui non eſt heres *decem dederit:* certa[i] perſona demonſtratur:ac propterea in perſonam eius tantùm cõditio impleri poteſt.ſanè ſi cùm ceſſerit dies, pecuniam conditioni comprehenſam ſtatuliber habuerit:iure conſtituto,nulli dando, conſequitur libertatem.Diuerſa cauſa eſt legatarij,in cuius perſona placuit conditionem deficere, ſi antequam dederit legatarius pecuniam,Titius moriatur.

1 ¶Ex his verbis, *ſi heredi*, vel *ſi heredi Titio decem dederit,liber eſto*,non tantùm heredi,ſed etiam heredis[k] heredi dando,peruenit ad libertatem.at ſi nullus heredi ſucceſſerit:iure conſtituto,nulli dando, ad libertatem perueniet.

De tranſlatione.

95. *Idem* lib.4.Iuris Epitomarum.

LEgatum ſub conditione relictum,& ad alium tranſlatum, ſi non conditio perſonæ cohæreat, ſub[l] eadem conditione tranſlatum videtur.

De verbo deſinere. 1. *De nuptiis & libertate.*

96. *Paulus* lib.1.ad Neratium.

TItio vſusfructus ſerui legatus eſt, &, *ſi ad eum pertinere deſiſſet*, libertas ſeruo data eſt. Titius viuo teſtatore deceſſit.libertas non[m] valet: quia[n] conditio nec initium accepit. *Paulus*, Ergo & ſi viueret Titius & capere non poteſt:idem dicendum eſt. deſiſſe[o] enim non videtur, quod nec incipit.

1 ¶Serui vſusfructus mulieri, *quoad vidua eſſet*,legatus, idem ſeruus, *ſi[p] ea nupſiſſet*,liber eſſe iuſſus eſt.ſi mulier nupſerit,liber erit[q],quia potior eſt legato libertas[r].

a Rationũ reddendarum conditio incipit à facto, peruenit ad pecuniã. hoc eſt,incipit à cõputatione & diſpũctione rationum, & deſinit in pecuniæ dationem.
b Rationes reddens pati aduerſarius debet,legere, examinare,excipere.
c Imò non cogitur reliqua ſoluere, *l.37.ͭ.de fideicõm. libert. l.5. Cod.an ſeruus ex ſuo facto.*
d Probatio filiationis conditio non eſt poteſtatiua: *adde l.13.C.de probat. l.6.ͭ. de his qui ſunt ſui.* vide Menochiũ *2.de arbitr.1.caſu.88.numer.4.9.*
e adde Auguſtinum *5.Confeſſionum.5.6.*
f Qui ſub tali conditione inſtituit,non iure teſtatur, *l.4.ͭ.de heredibus inſtit. l.4. C.de inſtitut. adde* Menoch. *2.de arbitr.1. caſu 88.num.8.9.10.*
g vtcunque tamen non probetur, lex eum definit eſſe filium teſtatoris, qui ex eo eiuſq; vxore natus eſt, *l.6.ͭ. de his qui ſunt ſui. l.6. in fi. ͭ.de in ius vocãdo.* Præſumitur filius tametſi directè non probetur.
h hinc colligimus, Non ſufficere præſumptiones legis, vbi probatio formaliter requiritur, *Alciat.tract. præſumpt. fol.603.*
i *l.1.C.de legat.*
k *l.48.ͭ.de verb. obligat.*
l *l.66.ͭ eod.*
m *vide §.32.Inſtit.de legat.*
n *l.13.ͭ. de optione,Nouell.26. §.1.*
o *l.vnic.§.6. C. de caducis.*
p *l.91.§.1.ſupra de legat.1.*
q *l.88. l.89.ͭ. eo. l.8.in fin.ͭ.de teſtam.tut. l.16.ͭ. de vulgari l.6.l. 17.in fi.ͭ.de adimend. l.12. §.vlt. ͭ.de lega.1.l.3. C. de codicillis.l.19. C.de fideicõmiſſ.*
r *v.l.35.ͭ.eo.*
ſ *l.40.§.2.ͭ.eod. l.7.ͭ.de adim.*
t *l.52.in fin.l.81. §.7.l.113. § vlt.ͭ. de legat.1.l.vlt.in fi.ͭ.de fideicomm. libert.*
u Nouatio inducitur cõmemoratione prioris obligationi. *vide l.47.ͭ.de verbor.obligat.*
x *¶l.5.in fi.ͭ.de manumiſſ.teſt.*
y e *adde l.16.ͭ. d iniuſto.*
z *l.36.l.61.l.68. ͭ.eod.l.7.C.de inſtitutionib.*

a *l.19.ͭ.eod.*
b Fideicõmiſſarius Prætor, qui de fideicõmiſſis cognoſcèbat, de quo dixi ad Vlpian. *25.§.12.*
c Emancipare filios, agnito legato, legatarius non cogitur, *vt hîc.* nõ cogitur, inquam,iure ordinario, ſeu ſecundum vulgarem formulam iuris, *l.114. §.7.ͭ. de legat.1.* ſed iure extraordinario ſeu autoritate principis, *dixi d.§.7. v.l.4. C. de emancipationib.adde Paul. 4.ſent.13.§.1.*
d Cui opponitur vulgaris forma iuris, *l.113.§. 3.in fi.§.8.ͭ.de legat.1.*
e Imò, non eſt cogendus, *l.114. §.8.ͭ.de legat.1.*
f Qui moram cõmittit in præcedenti, eãdem in conſequenti committere videtur, *Caſtrenſis.*
g pater filio, *Haloand.*
h *l.70.ͭ.eod.*
i Cõditio dandi certæ perſonæ,perſonã non egreditur, *Caſtr. ad de l.95.ͭ.eo.*
k *l.51. §.pen.ͭ. eod.*
l *l.24.ͭ.de adimendis.*
m *l.19.ͭ.quemadmod.ſeruit.*
n interdum tamen quod non cœpit, deficere dicitur, *l.3.ͭ. de vſufr.& quemadmod.*
o Priuatio præſupponit habitum. Ita : Deſinere nõ poteſt quòd nec incipit, *vt hîc.vide l. 208.ͭ.de regul.iur.*
p *l.14.ͭ. de leg. 2.*
q *l. vlt.ͭ. de ſtatulib.*
r Libertas potior eſt legato alteri facto. vt in hac ſpecie ſerui vſusfructus legatus eſt mulieri *quoad vidua eſſet: ſi ea nupſiſſet, liber eſſe iuſſus eſt is ſeruus.* Fauendum eſt potius libertati ſerui, quàm nuptiis legatariæ, ad hũc modum legato piã cauſam potiorẽ eſſe tradant. de quo vide Tiraquell. *18.priuilegio piæ cauſæ.* Vbi etiam notat, Conditionẽ impedientẽ matrimoniũ reiici, niſi vocata ſit pia cauſa, deficiẽte cõditione. quippe huiuſmodi conditione non impleta,piã cauſam ſuccedere. Hæc ille:tametſi ex hac lege colligi poſſit matrimonij libertati,potiorẽ eſſe manumiſſionẽ ſerui.

a *l.122 §.de legat.1.* b Imò, non coguntur iurare: iuramenti conditio remittitur, *l.20.in fi.pr.§.eod.* c per eos quibus summa Reipublicæ commissa est, *l.14.ʒ.ad municipal.* per maiorem partem, *l.160.§.1.ʒ.de regul.iur.* d *l.41.§.2.§.de legat.1.* non purè. *§.10.Instit.de legatis & ibidem Theophil. vbi dixi.adde l.13.C.de legat.* e Conditionum tacitarum varia exempla, vide apud Oldendorpium, *in Topicis loco ab authoritate*, seu *præiudicijs*.

De conditione iurisiurandi.

97. *Idem*||lib.2.ad Neratium.||

MVnicipibus, *si iurassent*[a], legatum est. hęc cõditio non est impossibilis. *Paulus:* Quemadmodum ergo pareri potest? per eos itaque iurabunt[b], per quos [c] municipij res geruntur.

De re legatarij.

98. *Idem*||lib.3.ad Neratium.||

MEa res sub [d] conditione legari mihi potest: quia in huiusmodi legatis non testamenti facti tempus, sed conditionis expletæ spectari oportet.

De conditione quæ tacitè inest.

99. *Papinianus*||lib.18.Quæstionum.||

COnditiones extrinsecus non ex testamento venientes, id est, quæ tacite[e] inesse[f] videantur, non faciunt legata conditionalia.

De nuptiis.

100. *Idem*||lib.7.Responsorum.||

TItiæ, si non nupserit, ducenta, si nupserit, centum legauit. nupsit mulier. ducenta, non etiam centum residua petat. ridiculum[g] est enim, eandem & vt viduam & vt nuptam admitti.

1. *De liberis.* 2. *De verbis & voluntate. De verbo tutela.* 3. *De conditione, si in matrimonio perseuerauerit.* 4. *De menstruis vel annuis relictis.*

101. *Idem*||lib.8.Responsorum.||

PAter Seuerianam Proculam Ælio Philippo cognato nuptiis testamento designauit[h]. eidem filiæ prædium, si Ælio Philippo nupsisset, verbis fideicommissi reliquit. quòd si non nupsisset, idem prędium Philippo dari voluit. nondum viripotens puella diem suum obiit. respondi, cùm* in [i] conditionibus testamentorum voluntatem potiùs, quàm verba, considerari oporteat, Ælio Philippo fideicommissum ita datum videri, si ei Procula defuncti filia nubere noluisset *. quare cùm ea prius, quàm viripotens fieret, vita decesserit, conditionẽ exstitisse nõ videri[l].

1 ¶Ita fideicommisso dato, *Volo restituas, si sine liberis decedas:* conditio deficit ex voluntate, vel vno[m] filio superstite relicto.

2 ¶Conditionum verba, quæ testamento pręscribuntur, pro[n] voluntate considerantur. & ideò, cùm tutores testamento dati, quoniam interea puer adoleuerat, id egerint, vt curatores ipsi constituerentur, conditio fideicommissi talis præscripta, *Si tutelam in annum octauumdecimum gesserint*, defecisse non videbitur.

3 ¶Socrus nurui fideicommissum ita reliquerat, *si cum filio meo in matrimonio perseuerauerit.* diuortio sine culpa viri post mortem socrus facto, defecisse conditionem respondi: nec ante diem fideicommissi cedere, quam mori cœperit nupta, vel maritus, & ideo nec Mucianam cautionem locum habere, quia [o] morte viri conditio possit exsistere.

4 ¶Fideicommissa menstrua & annua sub ea conditione liberto relicta, *Quamdiu res patroni filiæ gesserit*, etsi præstari necesse est, filia prohibente res suas administrari: tamen voluntatem filia mutante conditionem resumunt: quoniam plura sunt.

De conditione subaudita si sine liberis decesserit.

102. *Idem*[p]||lib.9.Responsorum.||

CVm auus filium ac nepotem ex altero filio heredes instituisset: à nepote petiit, vt, *si*[q] *intra annum trigesimum moreretur, hereditatem patruo suo restitueret.* nepos liberis relictis, intra ætatem suprascriptam vita decessit, fideicommissi conditionem, coniectura[r] pietatis, respondi defecisse[s]: quòd minus scriptum, quàm dictum fuerat, inueniretur.

De cautione legati non exigenda

103. *Paulus*||lib.14.Quæstionum.||

SI ita legatum sit, *Titio post decem annos dato, si satis ab herede non exegerit*, & Titius intra decimum annum decesserit: ad heredem suum transmittat legatum: quia moriente eo conditio exstitit[t].

Quo tempore testamenti factio spectatur.

104. *Idem*||lib.14.Responsorum.||

EVm, qui post apertum [u] testamentum deportatus [x], & restitutus est, fideicommissum petere posse, cuius conditio postea exstitit, quàm ciuitatem Romanam recipiat.

f *l.1.§.vlt.§ eo. l.6.ʒ.quando dies legat.*
g de exceptione contrarietatis, *v.Oldendorp. c.26. de exceptionib.* per eã aduersarius repellitur contraria proponens.
h destinauit, *v.l.36.l.66.supra de ritu.* *
i *l.19.§.eod.*
k Immatura viro nõ dicitur nolle nubere, vt quæ nubere, etiam volẽs, nõ possit: Nolle dicimur cuius cõtrarium possumus.
l vt noluisse non videatur, qui velle nõ potuit, *Bart.*
m *l.6.§.2.C.ad Se.Trebell.l.148.l.149.ʒ.de reg.iur.*
n *l.7.in fi.§ de sup ellectile.*
o *l.72.§.2.§.eo.*
p v.Bartholomæum Socinũ in hanc legem, quam ad nauseam vsque repetiit.
q Rogati restituere liberi, alteri hæreditatẽ, intelligũtur rogati restituere sub hac conditione, *si sine liberis ipsi decesserint.* vt hîc. *adde l.6.C.de instit. l.30. Cod.de fideicomm.*
r nec enim præsumitur auus voluisse cogere nepotẽ vt restitueret potius hæreditatẽ extraneo, quàm propriis liberis: *l.30. C.de fideicomm.l.8. Co.de donationib.* de qua præsumptione. *v.Alciatum r.præsumpt. 9.v.l.30. C.de fideicommiss.*
s ideoque nepos non restituet hæreditatem patruo, sed liberis propriis. hinc collige liberos in conditione positos intelligi ad hæreditatẽ vocari, *l.101.§.1.§.eod. l.43. supra de vulgari, l.6. C.de institutionib. l.38. C.de fideicõmiss. l.22.ʒ.ad Trebell.* & excludere extraneos. Magna hic tamen quæstio occurrit. An nepos eo casu cogatur moriẽs vniuersam hæreditatem filiis suis relinquere, denegata ei facultate eius diminuendæ, *v.Hotom.13.illustr.& Iul.Clarum 3.sentent.§.testamentum.quæst.77.*
t certum est enim eum, vtpote mortuum satisdationem exigere non posse.
u *l.31.supra eod.*
x *l.59.in fi.supra eo.l.59.§.4.supra de hæredib.instit.*
y ¶*l.81.supra de le.1.l.15 supra de reb.dubijs.* z *v.l.11.in fi.supra quemadmod.seruit.*
a Conditio quæ potest impleri viuo legatario, non impletur pręstita cautione Mutiana. *B.*

b conditionem, *Flor.vt l.111.infra eod.*
c Expressio eorum quę tacitè insunt, nihil operatur, *Bartol.l.19.§.1.supra eo l.3.supra de legat.1.l.21.in fin.l.22.§.1.infra quando dies leg.* d *l.21.§.1.infra quando dies legat.*
e eandem conditionem, *Flor.* f *l.6.ʒ.quando dies legat.l.10 supra de adimẽd.*
g *vt*, particula modum facit.

De iure heredis in re legata sub conditione

105. *Pomponius*||lib.5.Epistolarum.||

SI fundum à testatore sub conditione legatum heres alij, pendente conditione, legauit: post existentem conditionem, quæ priori testamento præposita fuerat, neque proprietas à priori [y] legatario recedit, nec locum religiosum in eo fundo heres facere, nec seruitutem imponere poterit. sed & imposita seruitus[z] finietur existente conditione.

De conditione, si illi non nupserit.

106. *Iulianus*||lib.25.Digestorum.||

HOc genus legati, *Si Titio non nupserit*, perinde habendum est, ac si post mortem Titij legatum fuisset, & ideo nec Muciana [a] satisdatione interposita capere legatum potest. sed & alij nubendo, nihilo minus legatum consequitur.

Vtrum sit legatum purum, an conditionale.

107. *Gaius*||lib.singulari de Casibus.||

ALiquando accidit, vt sub conditione [b] datum legatum, purum intelligatur [c]. veluti [d] quod sub eadem[e] conditione relictum est, sub qua etiam heres alius institutus est. item quod sub hac conditione relictum est, *Si hereditatem adierit.* Ex diuerso quoque purum datum legatum, conditionale videtur: veluti quod sub conditione ademptum est: quia sub contraria [f] conditione datum intelligitur.

De tacita repetitione.

108. *Scæuola*||lib.19.Digestorum.||

LIbertis omnibus legauit domum, & hæc verba adiecit[g]: *vt in ea habitent liberti, ne*[h] *de nomine*[i] *exeat, & vt ad vnum, qui nouissimus exstiterit, perueniat. & eo amplius*[k] *eisdem libertis meis dari volo fundum Seianum.* quæsitum est, an conditio [l] adposita, ne de [m] nomine exiret, adsequens quoque legatum pertineret. respondit, pertinere.

De rogato restituere hereditatem acceptis centum nummis.

109. *Idem*||lib.20.Digestorum.||

A Testatore rogatus, vt acceptis [n] centum nummis restitueret hereditatem Titiæ çoheredi suæ, adita hereditate decessit. similiter & Titia, antequam daret centum. quæsitum est, an heres Titiæ, offerendo centum fideicõmisso, partem hereditatis consequi possit. respondit, heredem conditioni parere [o] non posse. *Claudius:* Magno ingenio de iure aperto. respondit, cum potest dubitari, an in proposito conditio esset.

De pecunia data à statulibero.

110. *Pomponius*||lib.9.Epistolarum.||

||ETiam || si inuitis heredibus ex peculio statuliber pecuniam Titio det: liber quidem fit: sed Titius, qui inuitis heredibus sciens accepit, pro possessore videtur eam pecuniam possidere: vt auocare [p] eam hi, qui inuiti fuerunt, possint.

De rationibus reddendis.

111. *Idem*||lib.11.Epistolarum.||

QVi *sub conditione rationum reddendarum* [q] *liber esse iussus est:* docere [r] debet, constare fidem omnibus, quæ ab eo gesta sunt: vt neque [s] subtraxerit quid ex his quæ acceperit, neque expensum [t] rationibus præscripserit, quod nõ dederat. sed & quod reliquum per contextum scriptum est remanere apud eum, soluere debet. neque enim aliter liber esse potest, quam si hoc modo conditioni, sub qua data est libertas, satisfecerit. Cæterùm debitores, cum quibus ipse contraxit, non vtique in diem mortis domini sui fuisse idoneos[u] præstare cogendus est: sed eo tempore quo his creditum est, eius conditionis fuisse, vt diligens paterfamilias his crediturus fuerit.

An conditio faciendi. 1. *vel dandi recipiat diuisionem.* 3. *vbi rationes reddendæ.*

112. *Idem*||lib.12.Epistolarum.||

TAles conditiones, *si monumentum* (puta) *fecerint*, pluribus[x] propositæ, non[y] possunt nisi [z] in omnibus simul personis exsistere.

1 ¶Item: *Si Sumphoro & Ianuario centum Titius præstiterit, fundum ei lego.* Sumphoro mortuo an legatum perisset? sed hoc quoque sic puto interpretandum, vt dum quisque eorum viuet, præstitisset. sed benigna interpretatione dicendum, si non post moram Titij Sumphorus decessit, debere partem dimidiam Ianuario dantem, partem fundi dimidiam legatarium esse consecuturum.

2 ¶De illo quoque quæritur: fundus quibusdam legatus est,

h Similis petitio est, *in l.94. supra de legat.3. l.88.§.6.supra de leg.2.*
i Libertos gẽtilitiũ nomẽ tulisse hinc colligitur: qđ etiã cõfirmatur, *l.77.§.15.supra de leg.2. l.88.§.1.l.94.§.de legat.3. Tertull. libro de resurrectione carnis: Lactant.3.Instit.3.* Hinc Spurij Camili libertus, Camilius, *Plutarh. Problemat.* & Põpeij magni libertus, Põpeius Leneus, *25.Plin. 5.Sueton.libro de claris oratorib.* Ciceronis libertus, Laurea Tullius, *31.Plin.1.* Cornelij Lentuli, Cornelius Alexander *à Suida.* Quin patronorum origine liberti censiti, *dixi ad l.6. in fi. ʒ.ad municipal.* Appellatione etiã familiæ continentur, *l.vlt. C.de verb.signif.* Et tamen familiaria sepulchra libertis paternis negant liberi, *l.6.supra de religiosis.*
k Dictio, *eo amplius*, nõ solum est repetitiua legati, sed conditionis antecedentis, *Bar.*
l Modus hîc appellatur conditio, *vt l.71.§.1. supra eod.*
m *l.77.l.82.§.eod.*
n hinc colligunt, Ablatiuũ absolutum facere cõditionẽ.
o *l.51.in f.l.104. §.1.§.de lega.1.*
p *adde l.20.§.1. ʒ.de statuliberis.*
q *l.82.supra eo.*
r Quẽadmodum autẽ probabit se nihil subtraxisse? hoc ipso quod subtraxisse nõ probatur, *l.super seruis.C.qui milit.*
s Rationes bona fide reddi non videntur, si quid expẽsis falsò retulerit statuliber, vel si quid subtraxerit acceptis.
t Quid? quatãdem ratione probaturus est, se verum perscripsisse? An hîc ex earũ numero est, quarum iuramento stari debeat, *arg.l.diuus.ʒ.si cui plus quàm per legem Falcid.l.si quis pro redemptione. Cod.de donation.* An tum demũ cum probauerat virum bonum tantum fuisse expensurum, *argum.l.vlt.C.de alimentis pupillo præstandis.*
u *l.41.in fi.infra de fideicommiss.libertatib.*
x v.quæ notaui *ad l.6.§.2.supra de excusat.tut.*
y Imò indiuidua conditio potest per vnum impleri. *l.penult. Cod.eod.* Potest per vnum impleri vt ei prosit, non aliis: nisi contraria sit voluntas defuncti.
z *v.l.13.infra de manumiss.testam.l.44.§.de hæredib.instituend.*

tus est,

a *l.14.§.3.supra de religiosis.vide Plin.1.epist.73.*
b Rationes reddere statuliberi debent, non vbi testator mortuus est, non vbi is ipse relictus sit, non denique, vbi velit, sed apud eum, cui reddere debet: quod totum iudicis arbitrio relinquitur, qui id æstimaturus est ex qualitate loci, &c.
c *l.4.l.5.l.6.supra de edendo.*

tus est, si pecuniam certam in funus, impensámque perferendi[a] corporis in aliam regionem dedissent. nam, nisi vterque dederit, neutri sit legatum: quoniam conditio, nisi per vtrumque, expleri non potest. sed hæc humanius interpretari solemus. vt cùm duobus fundus legatus sit, si decem dedissent: & alteri dando partem, legatum quoque debeatur.

3 ¶Priscus respondit statuliberum non[b] vtique ibi, vbi paterfamilias decessit, aut vbi ipse relictus sit, aut vbi[c] velit, rationes reddere debere: sed interim proficisci ad eum, cui reddere debeat, vtique si is reipublicæ causa abierit. verissimum est autem, vt aliàs aliud ex persona locóque sit æstimandum.

De conditione si antequam res suas administrare posset, decessisset.

113. *Paulus* || Imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum ex libris sex libro secundo. ||

CVm filius rogatus fuisset à patre, *si antequam res suas administrare posset*[d], *decessisset, hereditatem Titio restituere*, & egressus viginti annos decessisset: rescriptum est, fideicommissum deberi.

d quæritur quãdo quis res suas administrare posse cẽseatur? Negat lex, etiã post vicesimum annum id censeri. Nemo dici potest res suas administrare ante vigesimũ quintum annũ, *adde l.vlt. Co.de his qui veniam ætat.*
e *6.Co.49.2. instit. 22. Nouel. 1. 18. Paul. 3. sent. 8.* περὶ φαλκιδίου, 14. *Eclog. titul. 3. 5. Harme. 9. Vlp. 25. §.14. & sequent.*
f quæ & plebiscitũ dici potest.
g non à falce, vt quidam etiã ætate Harmenopuli existimarunt, *5. Harmen. 9.* sed à Falcidio Tribuno plebis, tẽporib. Augusti adhuc triumuiri, *Gouean.* sed tamen is refert Augustum eam sanxisse. Porrò vt donationib. lex Cincia: dotib. Papia, *Cornel. Tacit.* manumissionib. Caninia, *Inst. de l. Fus. Canin.* ita legatis: lex Furia primũ *Inst. eo. vbi Theophil. Cic. pro Balbo.* deinde lex Voconia, & ad extremum lex Falcidia præscripsit modum, dodrantis sc. qui ciuilis modus dicitur à Cornelio. Eadem Falcidia, constitutione D. Seueri postea ampliata est ad donationes causa mortis: Senatusconsulto Pegasiano (qđ Vespasiani temporibus, vt Trebellianũ Neronis temporibus, factum est) ad fideicõmissa testamento relicta: Constitutione D. Pij, ad fideicommissa ab intestato. *v. Cuiac. in paratitl. hîc.*

AD[e] LEGEM[f] FALCIDIAM, TIT. II.

Verba legis. 1. *De mortuis apud hostes.* 2. *Si quis omissa causa testamenti, ab intestato possideat hereditatẽ.* 3. *De iurisiurandi conditione remissa.* 4. *De eo quod legatũ est seruo proprio, vel captiuo, vel postumo.* 5. *vel municipibus vel Deo.* 6. *De re testatoris, vel aliena.* 7. *De corpore, quantitate, iure.* 8. *De legato penoris: & legato decem, si penus non detur.* 9. *De vsufructu & serui operis.* 10. *De debito legato creditori.* 11. *Si legatarius possideat voluntate heredis.* 12. *De cautione quanto amplius, quam per legem Falcidiã ceperit reddi.* 13. *De substitutione coheredis.* 14. *De iure accrescendi.* 15. *De arrogatione coheredis.* 16. *De annuo legato.* 17. *De naturali debito.* 18. *Si debitor creditori successerit.* 19. *De impensa funeris & monumenti.*

1. *Paulus* || lib. singulari ad legem Falcidiam. ||

LEX Falcidia[g] lata[h] est, quæ primo capite liberam[i] legandi facultatem dedit || vsque ad dodrantem[k] || his verbis: *Qui ciues*[l] *Romani sunt, qui eorum post*[m] *hanc legem rogatam*[n] *testamentum*[o] *facere volet, vt eam*[p] *pecuniam*[q] *easque res quibusque*[r] *dare*[s] *legare*[t] *volet, ius*[u] *potestásque esto*, || *vt*[x] *hac lege sequenti licebit.* || Secundo capite modum legatorum constituit his verbis: *Quicũque ciuis Romanus post hanc legem rogatã testamentum faciet, is quantam cuique ciui Romano pecuniã iure publico*[y] *dare legare volet, ius potestásq; esto: dum*[z] *ita detur legatum*[a], *ne minus, quam partem quartam* † *hereditatis*[b], *eo testamento heredes capiant. eis*[c], *quibus quid ita datum legatúmve*[d] *erit, eam pecuniam sine fraude*[e] *sua capere liceto. isque heres, qui eam pecuniam dare iussus damnatus erit, eam pecuniam debeto dare, quam damnatus est*[f].

1 ¶Lex Falcidia etiam ad eos, qui apud hostes[g] moriũtur, propter legem Corneliam pertinere videtur. quod ea lex perinde eorum testamenta confirmat, atque si in ciuitate decessissent. propter quam fictionem[h] ex Falcidia, & omnes testamentariæ pertinent: quæ tamen possint locum habere.

h cur lata est? lex duodecim tabularum liberam potestatem legandi fecerat: deinde lex Furia, *Vlp. in prin. §.2.* plus mille assib. legatarium vetabat capere. hinc eueniebat, vt multiplicato legatariorum numero hæres nihil caperet. postea, lex Voconia vetabat quenquam plus alteri legare, quàm ad hæredem legantis perueniret. hinc eueniebat vt pluribus legatariis existẽtibus, vnus interdum aureus ab hærede perciperetur. spe tam exigui lucelli fiebat vt nullus hæres adire vellet. Ne id esset, lata lex est Falcidia. ea quartam hæreditatis penes hæredem esse voluit: quouis prohibito legare vltra dodrantem bonorum.
i *Nouell. 1. in princ. Nouell. 27. c. 2.*
k hæc verba vsque ad dodrantem νοθεύονται: quia finis dodrantis secundo capite, non hoc primo capite, dirigitur. *Cuia. C. eod.* ea etiam verba Haloander non legit.
l Omnes Quirites hoc verbo comprehenduntur. alterum erat principium legum, *quicumq. Senator*, qua lege nec plebs, nec equites continebãtur, *Cicero pro Rabirio & pro Cluentio, v. Gouean. hîc.*
m nam nulla lex, de Iure ciuili, præteritum tempus respicit.
n Rogata dicitur, quam populus interrogabatur, iuberetne legem esse. Itaque in tabellis quibus suffragia ferebantur, scripta hæc verba erant, *vti rogas. Gouean.*
o nec.n. alibi quã in testamẽto legatum relinquebatur. *§.10. inst. de fideicomm. hær.*
p quam pecuniã quasq; res, *Duar. disp. 58.* sam pecuniã, sasq; res, ἀρχαϊκῶς. *Cuia. C. eo.*
q hoc vocabulo intellige res hæreditarias patrimonij, vel extra iura, actiones, *Gouean. l. 13. C. de test. l. 77. §. 24. ff. de leg. 2.*
r i. quibuscumque, siue marib. siue fœminis.
s per vindicationem.
t per damnationem vel alium legandi modum.
u *v. l. 53. l. 120. ff. de verbor. signif. Nouell. 22. c. 2. Vlp. 1. §. 9. §. 11. §. 14.*
x hæc verba *vt hac lege sequenti licebit*, νοθεύονται, *Cuiac. C. eod.*
y non testamento, *l. 3. ff. qui testam.* sed quod per leges licet legare, *l. 67. ff. eod.*
z *l. 73. in fi. ff. eod.* & meritò. vt per legem Falcidiam delibari possit hæreditas, onerari vel exhauriri non possit. Legata hæreditatem delibant, quæ non excedunt dodrantem: onerant, quæ excedunt: exhauriunt, quæ assem absumunt, *v. Cuiac. apud Paul. 3. sentent. 8. §. 1.*

a detur legetur, *Cuiac. C. eod.* † quæ hodie aucta est, *v. Nouell. 18.* An liberi duas quartas detrahere possint iure ciuili, alibi dicam. b quam ideo iure hæreditatis habere debet, *l. 90. ff. eo.* c hîc Duarenus tertium caput legis Falcidiæ constituit, *1. disp. 58.* d datum legatum, *Cuiac. C. eo.* e sine pœna quadrupli legis Furiæ, *v. Duar. 2. disp. 10.* sine vlla dodrantis diminutione ex lege Voconia. *adde Cuiac. 7. obseruat. l. 131. ff. de verb. significat.*

2 ¶Ad eos, qui, omissa causa testamenti, possident hereditatem, non pertinet lex Falcidia. sed per edictum[i] prętoris inducitur potestas legis.

3 ¶Idémque est, si iurisiurandi conditio remissa[k] sit.

4 ¶Sed & si seruo suo testator data libertate legauerit, quia differtur in id tempus, quo liber futurus est: item ei, qui apud hostes est: aut ei, qui nondum natus est, datum sit aliquid: hæc lex locum habebit.

5 ¶Ad municipium[l] quoque legata, vel[m] etiam ea, quæ Deo[n] relinquuntur, lex Falcidia pertinet. †

6 ¶Non solùm autem ad res proprias testatoris legatas, sed & alienas lex pertinet.

7 ¶Et omne, quod ex bonis defuncti erogatur, refertur ad hanc legem: siue in corpore constet certo incertóve: siue pondere, numero, mensura valeat: aut etiam si ius legatum sit, vt vsusfructus, aut quod in nominibus[o] est.

8 ¶Item si ita legatum sit: *heres meus Seio penum dato, si non dederit, decem*[p] *dato*: quidam putant omnimodo in legato decem esse, penum autem mortis causa capi, nec in Falcidiam imputare id heredem posse. Ego autẽ didici, si in continenti heres penum soluerit, videri hoc legatum esse & in legem Falcidiã imputari[q] posse. & quod dixi in continenti, ita accipiendum: cum aliquo[r] spatio. quòd si iam mora facta soluerit heres penum: tunc nec legatum eum accepisse, nec in Falcidiã imputari[s] posse. iam enim transfusum legatum esse, & decem deberi. Idémque erit, & si ab initio ita legatum datum sit: *Si penum*[t] *non dederit, decem dato.* quia hic penus non est legata. & penus si datur, mortis causa capitur: quia deficit legati conditio.

9 ¶Si vsusfructus legatus sit, qui & diuidi[u] potest[x], non sicut ceteræ seruitutes indiuiduæ sunt: veteres quidem æstimandum totum vsumfructum putabant, & ita constituendum, quantum sit in legato. sed Aristo à veterum opinione recessit. ait enim, posse[y] quartam partem ex eo, sicut ex corporibus, retineri. idque Iulianus rectè probat. sed operis serui legatis, cùm neque[z] vsus, neque vsusfructus in eo legato esse videtur, necessaria est veterum sententia, vt sciamus, quantum est in legato: quia necessariò ex omnibus, quæ sint facti, pars decedere debet: nec pars operæ intelligi potest. Immo & in vsufructu, si quæratur, quantum hic capiat, cui vsusfructus datus est, quantum ad ceterorum legatorum æstimationem, aut etiam huius ipsius, ne dodrantem excedat legatum, necessariò ad veterum sententiam reuertendum est.

10 ¶Si quis creditori suo, quod debet, legauerit: aut inutile legatum erit, si nullum commodum in eo versabitur: aut, si propter repræsentationis (puta) commodum vtile erit, lex quoque. Falcidia in[a] eo commodo locum habebit.

11 ¶Si legatarius possessionem nanctus est, & non[b] potest auocari ei res, quia voluntate heredis errantis[c] nactus est possessionem, dabitur actio[d] heredi, vt id, quod suprà dodrantem est, offeratur[e].

12 ¶Interdum omnimodo necessarium est, solidum solui legatario[f] interposita[g] stipulatione[h], *Quanto*[i] *amplius, quàm per legem Falcidiam ceperit, reddi.* Veluti si, quæ à pupillo legata sint[k], non excedant modum legis Falcidię, veremur autẽ, ne impubere eo mortuo alia legata inue-

f Quartũ addit Duarenus, *1. disp. 58.* quod Cuiacio displicet, *C. eod.*
g *l. 18. vers. nec huic contrarium. ff. eod.*
h De fictione inductiua, priuatiua, translatiua, vetatiua, permissiua, impropria, propria (his enim vocibus Interpretes docendi causa vtũtur) vide disputationẽ Pirrhi. in fin. consuetudinũ Aurelianensium.
i ¶*adde l. 6. ff. si quis omissa caus.*
k *l. 26. in fin. pr. supra de condit. & demonstr.*
l municipum, *l. 122. ff. de legat. 1.*
m non etiam ea, *Cuiacius inst. eo. & apud 4. Paul. sent. 3. §. 3. & 10. obser. 34.* reprehensus à Fornerio *2. select. 25.* & à Roberto, *1. recept. lect. 15.*
† neque enim iniquum videri debet, si de legatis Deo relictis quatta detrahatur, cùm ipsis rebus dij non indigeant quas ipsi mortalib. ad vsum vitæ tribuunt, *Goueanus.* verũ, hodie in legatis ad pias causas Falcidia locum non habet, *Nouell. 131. cap. 12.* quod intellige si hęres moram admittit in relictis ad pias causas præstandis.
n Deo legare possumus. Porrò apud veteres, Dij non omnes hæredes poterant instituti, vide Vlpianum *22. §. Deos. 6.*

o In nominibus est, quod in tabulis debetur: quod quamuis nostrum non sit (quia vindicari non potest) tamen quia nobis debetur, rectè nostrum appellatur. Goueanus ea voce actiones intelligit. p *l. 19. ff. quando dies legat. l. 1. ff. de penu.*
q i. & ideo hæres detrahet suam ex eo Falcidiam. Nota in hac lege verbum *imputandi* sensu planè contrario accipi, quàm toto hoc titulo, vbi imputare in Falcidiã, est adnumerare Falcidiæ. r cum aliquo temperamẽto, quod iudicis arbitrio definitur, *l. 105. ff. de solutionib. l. 5. §. 1. ff. de collationib.* s i. non detrahet ratione suæ Falcidiæ. Nam lex Falcidia ad ea legata pertinet, quæ voluntate testatoris erogantur. Quod mortis causa capitur à legatario (quamuis de patrimonio testatoris erogetur) ad legem tamen Falcidiam non pertinet. id enim sua volũtate hæres dat, vt legati onus defugiat, ostendit lex *93. ff. eod.* In iis quæ causa mortis capiuntur admitti, Falcidia non potest, *v. tamen l. 5. C. ad leg. Falcid. & l. 2. C. de mort. caus. donat.*
t *vide l. 135. §. 2. ff. de verb. obligat.* u *l. 5. ff. de vsufr. l. 19. ff. de vsu. l. 14. ff. quib. mod. vsufr.* vide in hunc locum Hotom. *18. illust.* vbi notat quemadmodum vsusfructus diuidi possit. x quãuis ius sit, & meritò: huic.n. iuri corpora subsunt, hoc est fructus qui diuidi possunt. y *l. 8. ff. eo. l. 5. ff. de vsufr.* z Imò, vsus, *l. 5. ff. de oper. seruor.*
a *l. 5. ff. eod.* b Cur non potest auocari possessio ei qui eam nactus est ab errante, cum errore acta nil valeant? *l. 15. ff. de iurisdict.* c in facto sc. ceu non existimãtis Falcidiam sibi competere, cùm esset ignarus patrimonij. Aliud planè erit, si sciens prudens legata promittat vel soluat, *l. 9. C. eod.* Nam si soluat ignorantia iuris, comparatur ei qui donaturus est, *d. l. 9.* d incerti condictio non certi, *l. 21. l. 22. ff. ad Trebell.* e auferatur. f cur enim eum remoretur incertitudo hæredis dubitantis, habitura sit necne locum Falcidia.
g cur interponitur? ne sc. lapso facultatibus legatario, res heredi pereat qui necessario solida legata soluit.
h *l. 1. §. 9. ff. si cui plus quàm per legem.* Cauet qui dat fideiussorem.
i *l. 1. §. 11. ff. si cui plus quàm per legem.*
k sensus est: Ante secundarum tabularum apertionem (quæ legis consilio clausæ maneant) legata in primis tabulis relicta, interim solida soluuntur exacta cautione, *Quanto amplius*, quæ quidem cautio committitur apertis tabulis, si legata secundarum tabularum cum legatis primarum commixta dodrantem excedant hæreditatis testatoris, *Gouean. ad l. 1. §. 1. ff. tit. prox.*

a id eſt,arbitro , quem Prætor dare ſolet ad ineundam quantitatem patrimonij, *l.1.§.6.ſ.titul.proximo.* b vide ad hanc legem Antonium Fabrum,*4.Coniecturar.13.* c puta ad me eius ſubſtitutum peruenit. d vt id quod ad me ita peruenit augeat legata à me relicta. e Hæc non de ſubſtitutione intelligẽda,ſed de iure adcreſcendi. f i.à me. g i.ſi omiſero:& eo caſu portio mei cohæredis mihi tamen nõ ſubſtituto adcreſcit.
h aditionem. *Hal.*
i i.à me.
k i. nomine eius expreſſo,*l.1. ſupra de liberis.*
l i.non ita.
m hæc enim verba ſunt communia.ideóque meus cohæres, quamuis mihi non ſit ſubſtitutus,legata à me relicta , quaſi à ſe relicta,ſolida præſtabit.
n *v.Cuiac.4.obſer.35. & 15.c.14.*
o Nihil hîc de ſubſtitutione proponitur, ſed de portione defecta adcreſcente, nõ repudiata : quod colligitur ex verbo *vindicauero*, qđ mox ſequitur.
p vt puta, quia vltra dodrãtem legatũ erat ab eo, legata erant ab eo tredecim, cùm legatum XII.tantùm eſſet.
q vt ita legatariis integra tredecim præſtem.
r vt puta, quia ille partem vel repudiat, vel capere nõ poteſt, & ea mihi accedit : & ita onerata eius portio meæ non oneratæ accedit.
ſ & malè.ſ.*eod.* ſenſus eſt. Quẽadmodũ quod ex ſubſtitutione cohęredis ad me peruenit, legata à me relicta auget. *§.13. ſ.eod.* ita & accreſcẽs eius portio meis proficit legatariis : quia repudiãte cohærede , ex parte vtraq; videor ab initio inſtitutus, *Goueanus.*
t non commiſcendas, *Cuiac. 4.obſer.35.*

niantur , quæ contributione facta excedant dodrantem. Idem dicitur, & ſi principali teſtamento quædam ſub conditione legata ſunt,quæ an debeantur,incertum eſt.& ideo ſi heres ſine iudice[a] ſoluere paratus ſit, proſpiciet ſibi per hanc ſtipulationem.

13 ¶Id[b], quod ex ſubſtitutione coheredis ad coheredem[c] peruenit,proficit legatariis[d]. is enim ſimilis eſt heres, ex parte purè, ex parte ſub conditione heredi inſtituto,ſed ea[e], quæ ab eo[f] legata ſunt, ſi omiſerit[g] hereditatem[h],non augebuntur:ſcilicet ſi ab eo[i] nominatim[k] data ſunt,non[l]. *Quiſquis*[m] *mihi heres erit.*

14 ¶Si[n] coheredis mei portio[o] exhauſta ſit[p] mea integra,& illam vindicauero[q]: Caſſius confundẽdas[r] eſſe partes exiſtimat[ſ]: Proculus contrà. in qua ſpecie & Iulianus Proculo adſenſit. quam ſententiam probabiliorem eſſe puto. Sed & Diuus Antoninus iudicaſſe dicitur commiſcẽdas[t] eſſe vtraſq; partes in computatione legis Falcidiæ.

15 ¶Si coheredem meum[u] poſt aditam[x] hereditatem adrogauero[y].non dubitabitur,quin ſeparandæ[z] ſint portiones,perinde atque ſi coheredi meo heres exſtitiſſem.

16 ¶Si in annos ſingulos legatum ſit Titio:quia multa[a] legata & conditionalia[b] ſunt:cautioni[c] locus eſt[d],quæ in edicto proponitur, *Quanto amplius accipit reddi.*

17 ¶Id,quod natura[e] hereditati debetur, &, peti quidem non poteſt,ſolutũ verò non repetitur[f],non eſſe computandum in hereditate quidam putant[g].ſed Iulianus & hæc ex euentu augere patrimonium,aut non augere exiſtimat : & hereditario iure id quoque capi : ideoque & in reſtitutionem hereditatis venturum.

18 ¶Si debitor[h] creditori heres exiſtat, quamuis confuſione liberetur[i], tamen locupletiorem hereditatem percipere videtur,vt computetur ei, quòd debet,quamuis aditione[k] confuſum ſit.

19 ¶De impenſa monumenti nomine facta,quæritur an deduci debeat. & Sabinus ita deducendum putat,ſi neceſſarium fuerit monumentum[l] extruere.Marcelſus conſultus,an funeris[m] monumentíque impenſa,quantam teſtator fieri iuſſit , in ære alieno deduci debeat. reſpondit, non amplius eo nomine , quàm quod funeris cauſa conſumptum eſt,deducendum.nam eius,quod in exſtructionem monumenti erogatum eſt , diuerſam eſſe cauſam. nec enim ita monumenti ædificationem neceſſariam eſſe,vt ſit funus[n] ac ſepultura.idcirco eum, cui pecunia ad faciendum monumentum legata ſit,Falcidiam paſſurum.

2. *Marcellus*" lib.22.Digeſtorum."

NEc amplius concedendum erit, quàm quod ſufficiat ad ſpeciem modicam[o] monumenti.

De venditione hereditatis non ſoluendo. 1. De tranſactione. 2. De annuo legato reipublicæ relicto.

3. *Paulus*" lib.ſingulari ad legem Falcidiam."

SI heres inſtitutus eam hereditatem , quæ ſoluendo non eſt[p],vẽdiderit[q]:vix quidem poterit perſuaderi non fuiſſe eam hereditatem ſoluendo, quæ[r] emptorem inuenerit: vera autem ratione nihil legatariis debebitur:quia magis ex ſtultitia[ſ] emptoris habere videtur heres inſtitutus,quã ex bonis defuncti. nam & è contrario. ſi malè vendiderit res hereditarias , non erit hoc legatariorum detrimentum. ita ergo commodum debet eſſe heredis , ſi bene res adminiſtrauerit.

u cuius partem teſtator non grauauit,meam verò exhauſit. x aliud eſt ſi ante aditam, *§.13.ſ.eo.* & ita, Quod ex arrogatione cohæredis ad me peruenit, eſt, cùm legatariis meis proficit:eſt,cùm non proficit.*Goueanus.* y videor eo caſu eius vniuerſa bona acquiſiuiſſe. z vt ita non proſit legatariis , quibus à me legatum eſt,portio non grauata cohæredis mei. a *l.4.ſupra de annuis.l.10.ſ.quando dies leg.* b eorum enim dies non ſemel, ſed per ſingulos annos cedit, *l.11.ſ.quando dies legat.* Ea ratione in annuis legatis , & ſtipulationibus annuis ab initio cuiuſque anni computandum eſt tempus præſcriptionis, *l.7.§.vlt.C.de præſcr.30.ann.* c *l.45.in fin.infra eo.* d nec enim propter incertam conditionem fieri poteſt computatio. e puta nudo pacto,*l.84.in fin.ſ.de regul.iur.* f Sunt enim quædam natura debita quæ ſoluta repeti poſſunt.Ea cum poſſint inuito hæredi extorqueri,mirum non eſt ſi eius hereditatem non augeant,neque legatariis proficiant.*v.Gouean.* g & malè.ſ.*eod.*Cur ita?*v.l.10.ſ.de oblig.& act.* h *vt l.95.ſ.eod.l.41.§.vlt.ſupra de euict.* i ab eo cui ſucceſſit. k Confundit res ſuas cum defuncti bonis qui defuncti hæreditatem adit: Igitur qui adit,confundit:aditióque ipſa,confuſionem parit.
l quid ſit.*v.l.42.ſupra de religioſis.* m *v.l.vlt.§.9.C.de iure deliber.* n *§.vlt.inſtit. eo.*de funeraria actione, *v.l.14. §.6.ſupra de religioſis.* o De ſumptu funerum & ſepulturæ dixi ad legem duodecim tabularum. p talis enim eſſe poteſt, *l.3.ſ.de bonor.poſſeſſ.l.119.ſ.de verbor.ſignif.* q hæreditatem ſc.maiori pretio quàm valuit: ſi quidẽ illud hæres habet ex ſtultitia emptoris,nõ ex diſpoſitione defuncti: ideoq; ea ſumma nil pderit legatariis. ſ .Emens rem maiori & immodico pretio,ſtultitia emiſſe videtur. Vnde colligitur,compendium negotij, extra rem eſſe, *l.4.§.6. ſupra de adminiſtr.tut.* Bonis defuncti non adnumeratur quod hęres adquiſiuit ſua prudẽtia,vel ſtultitia venditoris. t ¶ id enim etiã poteſt ante hæreditatẽ aditã.
u Huius paragraphi rationem fructumue ſe ignorare profitetur,*Caſtrenſis.*
x *l.3.C.ad Trebell.* y *l.68.in fi.pr.ſ.eo.* z quæ leues ſunt,*v.Capitolinum in Alexandro,* ſuntq; tertia pars vſuræ centeſimę. Centeſima eſt quæ ſingulis menſibus cẽteſimam ſortis partẽ ſoluit.De trientibus vſuris,vide Hotomanum *1.de vſuris 7.§. 17.ſ.de pactis.* a puta à Titio. b Titij ſc. c i. cùm inibitur ratio patrimonij hæredis. d *l.6.C.eod.* † & meritò.quia iure hæreditario habere non videor, qđ alio hærede inſtituto eram habiturus : ideoq; neque in reſtitutionem hęreditatis id veniet,*l.68.ſupra de legat.2.* e Vide ad hãc legem Antoniũ Fabrũ, *4.Coniectur.2.* f Verbis legati vel fideicõmiſſo non neceſſariè: hoc eſt fruſtra & inutiliter relinquitur,qđ ex debiti cauſa præſtari neceſſe eſt. g quia id ſine tuo legato conſequi poteſt. h puta creditrici. i Quia pollicitatio facta Reipublicæ obligat pollicentem,*l.1.§.1.ſ.de pollicitationib.* k id eſt,eius quod ita debuit ex ſua pollicitatione.
l i.teſtator.
m ab hærede ſc.
n creditores ſcilicet.
o cui ſcilicet teſtator nil de ſuo dat, niſi ei plus legauerit, quàm debuit, tunc enim de ſuperfluo poteſt fideicõmittere.
p i.ſi purè legauero ſtipulanti, quod illi in diẽ vel ſub cõditione debui.
q ea verſatur in repræſentatione,*l.1.§.10.ſupra eod.*
r inde igitur Falcidia detrahetur, æſtimata tamen vtilitate legati quã dies vel conditio remiſſa affert, *l.2. ſ. de dote præleg.*
ſ *§.16. inſtit. de legatis.*
t qui dotẽ, ex pacto, poſt mortem vxoris lucrabatur.
u in cuius patrimonio erant ducenta: in dote centum.
x partẽ enim vt hæres impendit: aliam verò partem de ſuo proprio , vt dominus dotis quã lucri fecit.ideoque ſi cẽtum in funus vxoris impendit,quinquaginta tantum vt hæres vxoris,hęreditatis oneri imputabit: eoq; facto, Falcidiã à legatariis detrahet.
y *l.1.§.9. ſ.eo.l. 80.in fi.infra eo.*
z quęritur quo modo de ea Falcidia detrahetur ab hęrede:ſi ſpectamus ſeruitutis legatæ naturam, ea nõ poteſt legatario detrahi, quin ſolida tribuenda eſt, *d.l.80.l.76.ſ. de leg. 2.* Igitur ne hæres careat ſua Falcidia,eundum eſt ad æſtimationẽ ſeruitutis legatæ, vt ex ea quartam hæres detrahat.

1 ¶Sed & is, qui ſoluendo non eſt , legauerit, & heres cum creditoribus deciderit[l], ne ſolidum ſolueret , & ob eam deciſionem factum ſit , vt aliquid retineret: nihil tamen legatariis debiturum:quia eam pecuniam non ex hereditate,ſed ex deciſione habet.

2 ¶Item[u] ſi reipublicæ[x] in annos ſingulos legatum ſit[y]: cùm de lege Falcidia quæratur, Marcellus putat tantùm videri legatum,quãtum ſufficiat ſorti ad vſuras trientes[z] eius ſummæ,quæ legata eſt,colligendas.

Si legatarius pendente legati conditione heredi ſucceſſerit, deinde legati conditio extiterit.

4. *Papinianus*" lib.16.Quæſtionum."

FVndo legato mihi ſub conditione[a], pendente legati conditione,heres[b] me heredem inſtituit, ac poſtea legati conditio extitit.in Falcidiæ ratione[c] fundus non[d] iure hereditario,ſed legati,meus eſſe intelligitur †.

De pollicitatione.

5. *Idem*" lib.8.Reſponſorum."

VErbis[e] legati vel fideicommiſſi non[f] neceſſariè[g] ciuitati[h] relinquitur.quod ex cauſa pollicitationis præſtari neceſſe eſt[i].Itaque ſi debiti[k] modum teſtamento dominus[l] exceſſit, ſuperfluum dumtaxat Falcidia minuetur[m]. Quare nec fideicommitti legatarij[n] poterit[o]. Quòd ſi dies aut conditio legatum fecerit[p]:non vtilitatis[q] æſtimatio, ſed totum petetur,quod datum eſt[r],nec;ſi viuo teſtatore[ſ] dies venerit , aut conditio fuerit impleta , fiet irritum, quod ſemel competit.

De ſumptu funeris.

6. *Venuleius*" lib.13.Stipulationum."

SI vir[t] vxori[u] heres extiterit, & in funus eius impenderit, non videbitur totũ quaſi heres impendere[x] ,ſed deducto eo,quod quaſi dotis nomine,quam lucrifacit, conferre debuerit.

De ſeruitute.

7. *Papinianus*" lib.7.Quæſtionum."

LEge Falcidia interueniente, legata ſeruitus, quoniam diuidi[y] non poteſt[z],non aliter in ſolidum reſtituetur, niſi partis offeratur æſtimatio.

De ære alieno.

8. *Idem*" lib.14.Quæſtionum."

IN legem[a] Falcidiam[b] æris alieni rationem[c] in hereditate relicti,quod vnus[d] ex heredibus[e] ſoluere[f] damnatus ſit[g],ipſe ſolus habebit[h].

De fructibus. 1. De partu ancillæ.

9. *Idem*" lib.19.Quæſtionum."

IN Falcidia placuit, vt fructus poſtea percepti,qui maturi[i] mortis tempore fuerunt,augeant hereditatis ęſtimationem[k] fundi nomine,qui videtur illo in tempore fuiſſe pretioſior.

1 ¶Circa ventrem ancillæ nulla[l] temporis admiſſa diſtinctio eſt.nec immeritò, quia partus nondum editus,homo non rectè fuiſſe dicitur[m].

De eo quod poteſt ad heredem peruenire.

10. *Idem*" lib.20.Quæſtionum."

QVod ſupra quadrantem apud heredem poteſt peruenire , ſupra dodrantem in pecuniam[n] legatum non onerat heredem, veluti hereditas pupilli[o] , ſi fortè ſubſti-

a *al.*lege Falcidia.
b i.in ratione legis Falcidiæ ponenda.
c puta centum.
d puta Titius.
e fingamus duos hæredes relictos æquis partib. ab eis plurima legata relicta , ab vno verò (puta Titio) nominatim centum relicta fuiſſe Caio.
f creditori teſtatoris ſc.puta Caio.
g nominatim ſc.
h i.ſuſtinebit . vt quemadmodũ is hæres qui nominatim iuſſus eſt creditori ſoluere,ſolus compelli poteſt ad ſolutionem : ita ſolus ex huiuſmodi legato deducit Falcidiam,non eius cohæres,*l.53.in fi.ſ.de leg.2.* Alij hæc verba variè interpretantur: ipſe ſolus tenetur:Alij,ſolus deducet, *vt Dynus*: Alij,ipſe ſolus deducet quem teſtator dãnat,*vt Bart.* i aliud in immaturis.& ſic Goueanus intelligit,*l.18.ſ.ad Treb.* k ideoque legatariis proderunt vt plenius hæres eis legata ſoluat, *adde l.15.in fin. ſupra de vulgari.*
l Imò aliqua.Nam partus augere hæreditatem videtur, cùm ſit pars rei, *l.1. §. ex hoc reſcripto.ſ.de ventre inſpic.l.quod ex Pamphila.ſ.de legat.2.l.qui in vtero.ſ.de ſtatu.*
m Sequimur enim Stoicorum ſententiam ἔμβρυα non eſſe animalia : ſed tamen Galenus ἐν ὅροις ἰατρικοῖς,& libro proprio εἰ ζῷον τὸ κατὰ γαστρός:quomodo & leges Lycurgi & Solonis,docet ἔμβρυον eſſe animal.nam quæ abegit partum punitur:ſed hoc non tam quod animal quàm quod ſpem animalis peremit,*l.2.ſ.de mortuo inferẽdo:* idque fit fictione quadam,quã habetur pro animali.Idem ſcribit Galenus *libr.* περὶ φιλοσόφου ἱστορίας.*v.Cuiac.ad l.2.§.6.ſupra de excuſ.tut.*Tertullianus in *Apologetico.* Nobis verò homicidio ſeueriter interdicto etiam conceptum vtero , dum adhuc ſanguis in hominem delibatur,diſſoluere non licet. Homicidij feſtinatio eſt , prohiberi naſci:nec refert natam quis eripiat animam,an naſcentium diſturbet : homo eſt,& qui eſt futurus,& fructus hominis iam in ſemine eſt.
n in pecuniam legatam,*v. Cuiac.4.obſer.36.in fin.*
o Quod ex re alterius,quamuis teſtatoris voluntate ac iudicio , ad hæredem peruenit,in Falcidiam non imputatur.

tutus

tutus sit exheredato [a], qui patri pupilli heres exstitit.

De retentionibus omnis temporis. 1. De morte serui, cui sub conditione libertas data fuerat. 2. De parte bonorum ablata. 4. Si seruus testamento manumissus decedat ante aditionem. De seruis qui moriente domino, ea valetudine affecti erant, vt viuere non possent, & his, qui sub eodem tecto fuerunt, cum dominus à familia necaretur. 5. De tabulis pupillaribus.

11. *Idem*||lib.29. Quæstionum.||

IN ratione legis Falcidiæ retentiones [b] omnis temporis heredi in quadrantem imputantur.

1 Si seruus sub conditione libertate data, vita decessit: si quidem impleta conditio quandoque fuerit, heredi non videbitur perisse. quòd si defecerit, in contrarium ratio trahit. sed, quanti statuliber, moriens fuisse videbitur.

2 ¶ Imperator Marcus Antoninus decreuit, heredes, quibus pars bonorum ablata est [c], non [d] in ampliorem partem, quàm pro ea parte, quæ relicta est, legatorum nomine teneri.

3 ¶ Cùm quidam, parte dimidia bonorum adempta fuisset relegatus, idémque, prouocatione interposita [e], testamẽto postea facto, obijsset, atque post mortem eius, *non iustè appellatum*, esset pronuntiatum [f]: quæsitum est, vtrùm æris alieni loco pars dimidia absceederet, vt residua sola videretur fuisse in bonis, an verò succurri heredi necessarium esse videbitur. sed videtur succurri debere: cùm animus litigantis||&||obtinendi votum, hanc opinionem admittit.

4 ¶ Si seruus testamento manumissus, ante aditam hereditatem decedat: heredi quidem perisse intelligitur. sed cuius pretij erit, qui, si viueret, non [g] æstimaretur? Nam & eos, qui, moriente domino, ea valetudine affecti fuerant, vt eos non posse viuere certum esset, tamen, si postea moriantur, hereditati perisse responsum est. Nec aliud in his, qui sub eodem tecto fuerunt, cùm dominus à familia necaretur.

5 ¶ Quod vulgo dicitur [h], * in tabulis patris [i] & filij vnam [k] Falcidiam seruari, quã potestatem habeat, videndum est. Quamuis enim substitutus, quę à pupillo relicta [l] sunt, cùm filius heres exstitit, vt æs [m] alienum quodlibet debeat: tamen propter ea, quę data sunt tabulis secundis [n], contributioni [o] locus est. Secundùm quæ poterit euenire, ne substitutus quicquam retineat, vel vt [p] longè plus habeat quartæ paternæ hereditatis. Quid [q] ergo, si non sufficiat pupilli hereditas legatis, cùm patris suffecisset? de suo quadrante [r] nimirum dabit substitutus: quoniam pater legauit de suo. nec ad rem pertinet, quòd ex nullo testamento prętatur vltra vires patrimonij: cùm in hac parte iuris legata, quæ tabulis secundis [s] relinquuntur, qua si primis sub conditione relicta intelliguntur.

6 ¶ Si filio suo duos substituerit, & alterius portionem onerauerit: tractari solet, an ex persona sua Falcidiã possit inducere substitutus, quam pupillus non haberet, vel vnus pupilli substitutus. & facilè quis dixerit consequẽter prioribus, quæ de patrimonij ratione dicta sunt, non esse Falcidiæ locum, & vltra vires portionis conueniendum alterum substitutum. sed verior est diuersa sententia, perinde huic quartam relinquendam existimantium, atque ita si patri heres exstitisset. vt enim opes [t] patris & contributio legatorum inde capiunt & formam & originem: ita plures substituti, subducta persona pupilli, reuocandi sunt ad intellectum institutionis. Quid tamen dicemus de altero substituto, qui non est oneratus? si fortè nõdum legata pupillus à se relicta soluit. & aliquid vltra dodrantem sit in omnibus? & ipsum Falcidiam habiturũ? atquin quartam habet. neq; idem patiatur instituti comparatio. rursus si negemus, aliud apertè, quàm quod vulgò probatum est, respõdetur. Itaque varietas existet: vt is quidem, qui proprio nomine oneratus est, velut institutus desideret quartam: alter autem, qui non est oneratus, vt substitutus, licèt portio largiatur eius, non in solidùm conueniatur propter calculi cõfusionem. Huic consequens est: vt, si pupillo de Falcidia cautum [u] fuit, duobus committatur stipulatio: videlicet in eam quantitatem, quam vnusquisque sibi retinere potuisset.

7 ¶ Quæsitum est: si quis pupillo coheredẽ substituisset: quemadmodum legis Falcidiæ ratio inquiri debeat: & quale est, quod vulgo diceretur, legatorum rationem separandam. dixi: quantum ad legata, quæ pater à filio, item à substituto reliquit, nullã fieri posse separationem: cùm communi calculo subijciantur, & inuicem inducãt [x] contributionem, sed legata, quæ ab instituto extero data sunt, permisceri ceteris non oportere. idéoque quartam pupillo datæ portionis habere substitutum: quamuis suã portionem habeat, vt institutus. & aliam causam esse eius, qui ex varijs portionibus heres scriberetur. ibi enim legatorum confundi rationem non minùs, quàm si semel fuisset nuncupatus ex ea portione, quæ conficeretur ex pluribus. neque referre, purè sæpè, an sub diuersis conditionibus sit heres, institutus.

8 ¶ Si quis exheredato filio substituit heredem institutum, & ab eo tabulis quoque secundis legauerit: necessariò ratio confundetur. cùm ideò legata valere [y] dixerit Iulianus à substituto relicta, quod idem patri heres exstiterit.

Si creditor successerit debitori.

12. *Idem*||lib.30. Quæstionum.||

SI debitor, creditore herede instituto, petisset [z], *ne in ratione legis Falcidiæ ponenda creditum suum legatarijs reputaret*: sine dubio ratione doli [a] mali exceptionis apud arbitrum Falcidiæ defuncti voluntas seruatur [b].

De tacito fideicommisso.

13. *Idem*||lib.37. Quæstionum.||

SI tacitum fideicommissum [c] seruus iniungente domino susceperit: habiturum eum legis Falcidiæ beneficium, quia parere [d] domino debuit, cõstitutum est. Idémque placuit in filio, qui fuit in patris potestate.

An dos imputetur in Falcidiam. 1. De onere retentionis omittendæ. 2. De tabulis pupillaribus.

14. *Idem*||lib.9. Responsorum.||

PAter [e] filiam, quæ à viro diuerterat, heredem pro parte instituit: & ab ea petit, *vt fratri & coheredi suo portionem hereditatis acceptã, deducta sexta, restitueret*, admissa compensatione dotis in Falcidiæ ratione, si pater dotem consentiente [f] filia non petisset: Falcidiam quidem iure [g] hereditario, dotem [h] autem iure proprio [i] filiam habituram. respondi. quia dos in hereditate patris non inueniretur [k].

1 ¶ Auia nepotibus heredibus institutis, fidei commisit, *vt omissa [l] retentione [m], quæ per legem Falcidiam ex alio [n] testamento competebat [o], solida legata fratribus & coheredibus soluerent.* rectè [p] datum fideicommissum respondi: sed huius quoque onus in contributionem [q] venire.

2 ¶ Duobus [r] impuberibus substitutum, vtrique [s] heredem existentem, in alterius hereditate Falcidia non vti conuenit, si de bonis alterius impuberis quartam partem hereditatis patris, quæ ad filios peruenerit, retineat.

3 ¶ Quòd si ||frater|| fratri [t] legitimus heres exstitit, & impuberi supremo substitutus: portio quidem paternorum bonorum, quam intestatus puer accepit: rationi Falcidiæ non confundetur. sed quartam eius tantum portionem substitutus retinebit, quã impubes accepit, qui substitutum habuit.

De mortis causa donatione. 1. De stipulatione, ne Falcidia vtatur. 2. De annuis legatis. 3. Si creditor successerit debitori. 5. De donatione inter virum & vxorem. 6. De fructibus. 7. De fideicommisso portionis supplendæ gratia. 8. De æstimatione testatoris.

15. *Idem*||lib.13. Responsorum.||

QVod [u] bonis iure falcidiæ contribuendum [x] est à debitore, cui mortis [y] causa pacto [z] debitum remissum est, in factum concepta replicatione [a] retinebitur.

1 ¶ Frater, cùm heredem sororem scriberet, alium ab ea, cui donatum volebat, stipulari curauit [b], ne [c] *Falcidia vteretur, & vt certam pecuniam, si contrà fecisset, præstaret.* priuatorum [d] cautione legibus [e] non esse refragandum constitit: & ideo sororem iure publico retentionem habituram [f], & actionem ex stipulatu denegandam.

2 ¶ Non [g] idcirco minùs Falcidiæ rationem in ceteris annuis [h] legatis admitti visum est, quod primo ac secũdo anno sine vlla detractione fuissent lagatario soluta.

a *l.1.§.2.ſ.de vulgari.* b *l.50.j.eod.* Retineri hîc intellige legata quæ apud hæredem ipsum remanent, qualia sunt & quæ vel ab initio non constiterunt, vel quæ postea deferuntur.
c puta per contra tabulas, vel querelam inofficiosi.
d *l.43.§.1.ſ.de cond.& demonst.*
e ea suspendit sententiæ effectum. *l.6.§.1.ſ. de his qui notãt.* hinc videri potest ea pars obligata quodãmodo fuisse in bonis defuncti.
f hinc videri potest, partem illã perire hæredi.
g *vt l.vlt.ſ. de his qui deiecer.*
h *l.80.in princ. & fin.j.eod.l.1.§.1.infra si cui plus quàm per leg.* *
i quarum illæ principales: hæ secundę dicuntur, scripsi *ad l.11. supra testam. quemad. aperiantur.*
k vna falcidia in duplicibus testamentis seruatur.
l legata.
m substitutus pupillo, hoc loco, legata à pupillo relicta integra soluit: quæ ab eo relicta non soluit, sed cõtributioni locus est.
n *l.18.§.1.ſ.de testam.militis.*
o Contributio fit hæredi à legatario. *vt hîc & l.14.§.1.l.15.l.30.§.7.l.79.j.eo.* Contributio enim ostendit quantum cuiq; debeatur.
p velut. *Hal.* quod improbat Cuiacius *4.obs.34.in fin.*
q *al.* Quid enim. *Goueanus.*
r hoc verbum, *quadrante*, expungit Goueanus *hîc.* Cuiacius verò defendit *4.obs.34.*
s id est pupillaribus. dixi *ad l.11.Cod.testam. quemad.aperiantur.*
t vt enim opus. *Hal.* vt enim opes patris formam capiunt & originem, & inde contributio legatorum, ita &c. *Gouean. hîc.* vt sit sensus, vt in duplicibus tabulis opes & bona, de quibus legata relinquuntur & pręstantur, capiunt patris formam (dicũtur namq. patrimoniũ) & originem (quia à testatore profluunt) sic, inde contributio legatorum nascitur, quia absurdum sit separari legatorum rationem, quæ ex iisdẽ bonis relinquuntur.
u *vt l.31.j.eodem.* x ¶ *l.78.in fin.j.eod.* y Imò, non valent. *l.103.ſ.de leg.3.l.77.§.31.ſ.de legat.2.* z *l.6.Cod.de hæreditar.act.* a *v. quæ scripsi ad l.22.j.eod.*
b Nam in imponenda ratione legis Falcidiæ creditor hæres à debitore institutus, suum creditum detrahit. *l.6.C.eod.* c hîc Goueanus scribit, legata incapacibus ad fiscum pertinere, & in eis fiscum Falcidiam pati: quo nomine repræhẽditur à Cuiacio. *7.obs.31.in fi.* d *adde l.10.in fi.ſ.de his quæ vt indig. v.l.37.ſ.ad leg.Aquil.l.14.ſ.de falsis.* e Falcidiæ non imputantur data inter viuos filio, à patre vel extraneo dotis vel donationis causa, huiusmodi enim res patrimonio donatoris exceptæ fuerunt. *vide Grassum.§.Falcidia.quæst.16.* f *dixi ad Vlp.6.§.4.*
g Falcidia iure hereditario retinetur. *vt hîc.* vt & iure testamenti. *l.42.ſ.de vulgari.* Cur ita? dixi *ad l.30.ſ.de act.empti.* h Dos mulieris est proprium patrimonium, etiãsi sit in patris potestate, *vt hîc. & l.4.j. de collationib.l.denique.§.ergo.ſ.de minorib.*
i *v.l.3.§.5.ſ. de minorib.l.16.ſ.de religios.l.4.j.de collat.* hinc collige, Quæ extra causam testamenti capiũtur, in Falcidiam non imputari. Imò, dos in quartam imputatur. *l.29.C. de inoff.* & filia alterutra contẽta esse debet. *l.22.§.3.ſ. soluto.*
k atqui dotem pater grauare potest. *l.vlt.§.5. supra de legat.2.*
l Nepotes rogare non possumus ne Trebelliana vtantur.
m *v.quæ scripsi ad l.93.j.eod.*
n Falcidiã deduci ex nostro testamẽto prohibere nõ possumus: ex alieno, possumus.
o Res enim heredum legari possunt.
p Res heredũ legare possumus: sed tamen eius fideicommissi onus in cõtributionẽ venit.
q In ratione legis ponenda legata omnia contribuuntur, hoc est, ea quæ testator de suis bonis reliquit, & quæ de bonis hæredis. *v.l.11.§.5. supra eod.*
r *l.42. supra de vulgari.*
s Si vnus pluribus substitutus vtriq; directò succedit, cõtributio habet locũ, secus si vni directò, alteri per cõsequentiam. *Bart.*
t mortuo sc. intra pubertatẽ.
u *al.* Quod de bonis.
x *v.l.14.§.5.ſ.e.*
y Donationes mortis causa referuntur in cumulũ bonorũ, vt inde Falcidia detrahatur. *Gou.*
z de nõ petendo. *v.l.82.j.eod.*
a *v.l.22.j.eod.*
b Sensus est, Quemadmodũ testamento vetari Falcidia secundum regulã iuris antiqui nõ potest, ita conuẽtione alligari heres non potest viuo testatore, ne Falcidia vtatur. *vide Cui.ad Nouell.1.*
c Falcidiæ detractionẽ olim non potuisse prohiberi à testatore: hoc est detractã fuisse contra testatoris voluntatem. Hodie potest prohiberi, de quo vide *Authent. sed cum testator. Cod. ad l.Falcid. v. Manticam 9. de coniecturis 13.num.3.* d *v.l.20.ſ.de religiosis.* e *l.13. Cod.de testamentis.* f hodie non habet *Nouell.1.c.2.* sic videtur. Nam si Falcidia testamento prohiberi potest, eidem potest & inter viuos renunciari. *l.46.ſ.de pactis soiui: in d.l.46.* cum dicitur legatarius satisdatione remisisse viuo testatore, sed hoc potius à legatario, non minus hæredi eã satisdationem remitti posse, quàm à testatore. g Hodie aliud *Nouell.1.c.3.*
h Non ea sunt annua, quæ annua, bima, trima die relinquuntur, vt sentit *hîc Gouean.* quo nomine reprehenditur à *Cuiac.7.obs.20.*

a *l.6.Cod.eod.* b *l.58.§.5.ȷ.ad Trebell.*
c de hoc loquendi genere.*ad l.19.š.de compensationib.*
d *adde l.32.supra de donat.inte. vir.*
e *l.17.Cod.eod.* f *l.22.§.2.ȷ.ad Trebell.*
g *l 81.§.4.supra de leg.1.* h *l.27.in fi.ȷ.eod.*
i hodie potest. *Nouell.1.c.2.*
k augeri.
l vni & eidem legatario sc.*arg. l.15.§.2.š.eod.* idque sine diminutione ac integrè.ideóq; non est mirũ si *Nouell. 1. c.3.* vetat heredem vni legata integra, aliis non integra soluere. est enim eius diuersa ab hac lege species.
m *vide. l. 22.ȷ.eod.*
n aliàs, ante missionem facti à milite codicilli, ad legẽ Falcidiam non pertinent.
n *l.92.l.vlt.ȷ.eo. l. 17. 18. 19. š. de test.milit.*
p In militis testamento legi Falcidiæ locus non est. *l.1.§.12.ȷ.tit. prox. l. 1.§. 18.ȷ. ad Trebell. l. 12. Cod. de test. milit.*
q *dixi ad l. 12. Cod. de testam. militis.*
r vide Langebekium *c.27.annotationum.*
ſ nullo testamẽto facto. atque ita intestatus filius patrẽ rogat vt mortuus restituat peculium.
t moritur pater, eius heredibus peculium cõdicitur, quartã retinere volunt.
*
u quia legis Falcidiæ verba ad testatorum tantum successiones pertinẽt.
x Falcidia propriè ad testamenti causam pertinet, trahitur tamẽ & ad causam intestati. *vt hîc*, sic lex Glicia propriè pertinet ad testamẽta, trahitur tamen ad codicillos factos ab intestato. *vide Cuiac. Nou.18.*
y id est, peculium de quo agitur, non fuit apud patrẽ tanquam hereditas, quia peculium apud se retinuit iure potestatis: id enim patri licet, quoties filius iure suo non vtitur. *l.17.ȷ.de Castrensi:* nõ est etiam hereditas, ergo nec detrahetur quarta, q̃a quarta tantùm detrahitur ex hereditate.
z id est, non sufficit filium de peculio castrensi testatum esse. ad hoc vt peculium eius censeatur hereditas, necesse est præterea vt adeatur ex testamento.
a *l.1.§.1.š.eod.*
b Falcidiæ scil. inductæ à diuo Pio.
c sensus est, Pater quasi legitimus heres sibi restituit. meritò igitur quasi heredi legitimo legis Falcidiæ beneficium ei indulgebitur.
d ¶ *l.58.§.5.ȷ.ad Trebell.*
e Peculium castrense quod fuit apud patrem non vt hereditas, post restitutionem diu factam hereditas censetur.

3 ¶ Quod auus ex causa tutelæ nepoti debuit [a], cùm auo nepos solus heres extitisset, ratio Falcidiæ si poneretur, in ære alieno bonis deducẽdum respondi. nec ad rem pertinere, quòd heredem auus, idémque tutor rogauerat, vt, si sine liberis ante certam ætatem decederet, tam hereditaria quàm propria bona restitueret. nõ enim ex hoc hereditatem debito compensatam videri: cùm vel ideo maximè declaretur, non esse compensationem factam, quoniam heredem suum habere propria bona defunctus ostendit. Planè si conditio fideicommissi fuerit impleta: fructus hereditatis post mortem aui percepti, pari pecunia debito tutelæ compẽsabuntur. sed quartam heres nepotis de bonis [b] dumtaxat, quæ moriens auus reliquit, retinebit.

4 ¶ Cùm fideicommissum ex voluntate matris à patre moriente debitum filio, pater hereditate sua, quam in filium conferebat, compensari voluit: quod filio debetur, si ratio Falcidiæ poni cœperit, fini [c] quadrantis, quem ex bonis patris cum effectu percepit, compensabitur: atque ita superfluum æris alieni dodranti tantùm detrahetur.

5 ¶ Ex donationibus [d] in vxorem collatis, quod heres eius reddere viro cogitur, in bonis mulieris nõ erit. nam ita fit locupletior, vt tanto pauperior esse videatur. quod autem heres inde minuit, viro non perit.

6 ¶ Fructus prædiorum sub conditione verbis fideicommissi relictos, in causam fideicommissi non deductos, heres in ratione Falcidię sic acceptò facere sibi cogitur, vt quartam ||&|| quartæ fructus ex die mortis, bonorum, quæ mortis tempore fuerunt, habeat. Nec ad rem pertinet, quãdo Falcidia lex admissa sit. nam etsi maximè post impletam conditionem fideicommissum locum habere cœpit: tamen ex die mortis fructus [e] quadrantis apud heredem relinqui necesse est.

7 ¶ Fideicommissum portionis supplendæ gratiâ, pro qua matrem filius heredẽ instituit, eidem matri datum, ratione Falcidiæ minuitur. & eam pecuniã mater supra [f] quartam portionis suæ percipiet.

8 ¶ Quarta, quæ per legem Falcidiam retinetur, æstimatione [g] quàm testator fecit, non magis minui [h] potest [i], quàm auferri [k].

De Falcidia ab initio non detracta.

16. *Scæuola* ||lib.3.Quæstionum.||

SI ex pluribus rebus legatis heres quasdam soluerit [l], ex reliquis Falcidiam plenam per doli [m] exceptionem retinere potest etiam pro his, quæ iam data sunt.

1 ¶ Sed etsi vna res sit legata, cuius pars soluta sit: ex reliquo potest plena Falcidia retineri.

De testamento militari & codicillis post missionem factis.

17. *Idem* ||lib.6.Quæstionum.||

SI post missionem [n] faciat codicillos miles [o], & intra annum decedat: ex testamento, quod in militia iure militari fecit, plena [p] legata, ex codicillis, habita [q] Falcidiæ ratione, præstari debere, dicitur. sed res ita expedietur: Si, cùm quadringenta haberet, testamento quadringenta codicillis centum legauerit: ex quinta parte (id est octoginta, quæ ad legatarium ex codicillis peruenirent, si Falcidiam non pateretur) quartam (id est vigintii) heres retinebit.

De castrensi peculio. De mortuo apud hostes.

18. *Paulus* ||lib.11.Quæstionum.||

FIliusfamilias [r], qui militauerat, decedens patris sui fideicommisit codicillis [ſ], vt peculium suum castrense Titio post mortem restitueret [t], quærebatur, an vt heres quartam deducere possit. dixi * legem Falcidiam inductam [u] esse à Diuo Pio etiam in intestatorum [x] successionibus, propter fideicommissa. sed in proposito nec hereditatem [y] esse: quamuis [z] placeret mihi extraneo herede instituto, fieri hereditatem aditione eius. nam cùm apud patrem remanet, ius pristinum durat, & peculium est. Nec huic contrariũ est, quòd in testamento eius, qui apud [a] hostes decessit, exercetur Falcidia. nam fictio legis Corneliæ & hereditatem, & heredem facit. Sed me non dubitare, quin debeat id quoq; indulgeri legis [b] beneficium: si quidem ||quasi [c]|| patrisfamiliæ bona restituere cogitur: & heres scriptus, omissa ex testamento aditione, exemplo edicti legatorum nomine conuenietur.

1 ¶ His consequens erit, vt, si ex fructibus medio tẽpore quartã & quartæ fructus [d] habuerit pater, etiã Trebellianum senatusconsultum inducamus, & vtiles actiones exerceri possint, fiátque hereditas [e] post restitutionem.

f Si fundum dignum decem heres quinque vendere iussus sit, quinque legata intelliguntur. *vt l.qui fundum.ȷ.eod.* Nam cũ ex fundo digno decem, heres à legatario pretij nomine quinque accipit, altera quinque tantum sunt in legato. Proinde & de his quinque hæres Falcidiæ detrahet, vt detrahere solet ex aliis legatis. Quod si heres fundum æquo pretio vendere damnetur Titio, vtile erit legatum: cum forte Titij expediat, etiam ę quo pretio eũ fundum consequi vt vicinum, vel à maiorib. alteri relictum: *l.etsi æquo pretio. š.de legat.1.* An ex hoc legato Falcidiã heres deducet? minimè. cùm nihil de suo testator eroget.
g legatum est vtile. *l.66.supra de leg.1.* Quid si rem dignam quinque iussus sit heres decẽ emere? *vide l.30.§.1.ȷ.eod.*
h quæ sc. pretij loco heres accepit.
i Cur hoc pretium in Falcidiã imputatur? loco rei cedit.
k reliqua quinque legata intelliguntur. *l.30.§.1.l.65.l.87.infra eod.*
l si à seruo herede instituto domino legetur, legatum valet. *§. an seruo. Inst.de legat.1.l. seruo legato.infra quando dies legatorũ.* Itaq; huiusmodi legato cætera legata non diminuentur, si iussu domini seruus hereditatẽ adierit, *vt hîc.* Nam in Falcidiã imputatur hoc legatum. *l.à filio. š.de legat.1.*
m Quid si à domino herede instituto, seruo legetur? inutile est legatũ propter regulã Catonianã, neque cõualescit, quandoque seruo manumisso. *§. an seruo. Inst. de leg.* Itaq; domino in Falcidiã imputabitur. *l.78.ȷ.eodem.* Neque reliqua legata per huiusmodi legatum minuentur.
n Imò, imputabitur. *arg.l.25.š.de leg.1.*
o etiam seruo manumisso. idque ob regulã Catonianam. *§.32.inst.de leg.*
p Quid ita. cùm constet pupillum non naturaliter obligari. *l.41.š.de cõdict. indeb. vide quæ scripsi ad l. 59.ȷ. de obligat. & actionib.*
q *vide l. 5.ȷ. de fideiusso.*
r eodẽ exemplo Falcidianã

De venditione.

19. *Scæuola* ||lib.8.Quæstionum.||

SI dignum decem [f] fundum damnetur heres quinq; vendere [g]: sine dubio quoque [h] erunt imputãda [i] Falcidię [k].

Si legetur domino heredis.

20. *Idem* ||lib.9.Quæstionum.||

SI à [l] seruo [m] meo herede instituto mihi legetur, & mihi adquiratur hereditas: negat [n] Mæcianus, id legatum in Falcidia computari: quia non debeatur [o].

De naturali obligatione. 1. De domino & seruo coheredibus vel collegatarÿs.

21. *Paulus* ||lib.12.Quæstionum.||

SI pupillus, cui sine tutore auctore decem mutua data sunt, legatum à creditore meruerit sub hac cõditione, si decẽ, quæ acceperit, heredi reddiderit: vna numeratione & implet conditionem, & liberatur naturali [p] obligatione [q]: vt etiã in Falcidia heredi imputentur: quamuis nõ imputarentur, si tantùm conditionis implẽdæ causã data fuissent. Adeò autẽ & soluere videtur: vt, repudiato legato, vel Sticho, q̃ legatus est, mortuo, nihil repetere possit.

1 ¶ Si ego & seruus meus heredes instituti sumus ex diuersis partibus, nec à seruo erogatus dodrans: his, quibus à me legatum est, contra Falcidiam proderit, quod ex portione serui ad me peruenit supra Falcidiam eius portionis. Ex contrario si seruo meo seruus, & mihi decem legata fuerint: serui Falcidia ex decem mihi legatis non tenetur, exemplo eodem Falcidiæ [r]. nam quartam retineo ex persona [ſ] serui, quamuis de mea portione nihil exhaustum sit.

De prælegato. 1. De legatis ab herede, & fideicommisso à domino heredis relictis. 2. Si seruus domino substituatur. 3. De debitore qui non est soluendo.

22. *Idem* ||lib.17.Quæstionum.||

NEsennius Apollinaris Iulio Paulo. Ex facto, domine, species eiusmodi incidit. Titias filias suas tres numero æquis ex partibus scripsit heredes: & à singulis legata inuicem dedit: ab vna tamẽ ita legauit tam coheredibus eius, quàm extraneis [t], vt Falcidiæ sit locus. quæro, an aduersus coheredes suas, à quibus legata & ipsa accepit, vti possit Falcidia, &, si non possit, vel doli [u] exceptione summouẽda est, quemadmodum aduersus extraneos computatio Falcidiæ iniri possit. respondi [x]. Id quidem * quod à coherede legatorum nomine percipitur, non [y] solet legatariis proficere [z], quo minùs Falcidiam patiantur. sed [a] cùm is, qui legatum præstaturus est, ab eodẽ aliquid ex testamento petit: non est audiendus, desiderans vti aduersus eum Falcidię beneficio, si id, quod percepturus est [b] ex volũtate testatoris, suppleat, quod deducere desiderat. Planè ceteris legatariis non vniuersum, quod coheredi præstat, imputabit: sed quantum daturus esset, si nihil ab eo perciperet.

1 ¶ Seruo herede instituto, si à domino fideicommissa, à seruo legata data sunt: priùs ratio legatorum habenda est: deinde ex eo, quod superest, fideicommissorũ. dominus enim ideo tenetur. quòd ad eum peruenit. peruenit autem, quòd deductis legatis superest. planè [c] Falcidiam exercet.

2 ¶ Sed & si dominus, omissa hereditatis aditione, seruũ sibi substitutum adire iussit: priùs erogantur, quæ ab ipso domino data sunt: tunc eorum, quæ a seruo relicta sunt, ratio initur, si patitur Falcidia.

3 ¶ Si debitori [d] liberatio legata sit, quamuis soluendo non sit: totum legatum computetur [e]: licèt nomen hoc non augeat hereditatem, nisi ex [f] euentu. Igitur si Falcidia locum habeat, hoc plus videbitur legatum, quod huic legatum esset. cetera quoq; minuentur legata per hoc, & ipsum hoc per alia. capere enim videtur, eo quòd liberatur.

4 ¶ Sed si alij hoc nomen legetur nullum legatum erit: nec ceteris contribuetur.

De fundo & via legatis.

23. *Scæuola* ||lib.15.Quæstionum.||

SI fundus mihi legetur & via: in Falcidię ratione, si tantùm [g] sit in via, quantũ [h] amplius est in Falcidia, integer fundus capietur, & [i] via perit. Sed si via legetur, nec soluendo

quartam. *Cuiac.7.obs.35.* ſ *l.1.§.14.š.eo.l.78.in fi.ȷ.eod.* t sic lege, quàm extraneis: vt Falcidiæ sit locus. quæro, &c. u *vide quæ scripsi ad l.22.ȷ.eod.* x ad postremam quæstionem sc.i. quemadmodum aduersus extraneos computatio Falcidiæ iniri possit. * y *l.74.l.86.l.91.ȷ.eod.* z .i. in quartam heredis non imputatur, quod quis à coherede percepit. *vt l.91.ȷ.eod.* a Respondet priori quæstioni. An sc. coheres prælegato honoratus, altero oneratus, ex eo detrahat Falcidiã. b *l.35.§.1.š.de hered.inst.* c *l.6.š.si quis omissa caus.* d *l.82.ȷ.e.l.34.§.1.& vlt.ȷ.de mor.caus.* e *al.* cõputatur. f *l.56.§.1.ȷ.e.* g *l.122.in fi.š de le.1.l.70.š.de leg.2.* h vulgat. quanta. i nec. *Goueanus* reprehẽsus ab Antonio Fabro. *4.coniecturarũ 6.*

uendo ſit hereditas: non debebitur. Videndum etiam, ſi, fundo & via legato, minus ex vtroque deſideret, quàm ſit viæ pretium. poteſt coacta [a] ratione dici, non tantùm fundum ſolidum capi: ſed [b] etiam vt doli [c] exceptio tantùm ſarciat, quantum deeſt: ne plus habeat, quàm Falcidia deſiderat. Vt tunc ſolum ſolum via intercidat, quotiens plus Falcidia deſiderat, quàm eſt viæ pretium.

De rebus ab herede ſubtractis. 1. De partu ancillæ. 2. De fructibus rei heredis.

24. *Paulus*||lib.14.Reſponſorum reſpondit.||

FAlcidiæ legis rationem, ſi haberi oportet, ita habendam, ac ſi heres, quæ [d] ab herede ſubtractæ ſunt, in hereditate relictæ non fuiſſent.

1 ¶ Idem reſpondit, partus ancillarum ante diem fideicommiſſi editos, ad heredes eius, qui rogatus eſt, pertinere eóſque in quartam & quartæ fructus computandos, ſi de lege Falcidia quæſtio intercedat.

2 ¶ Idem reſpondit, fructus ex propria re heredis, quę legata eſt, poſt diem fideicommiſſi cedentem perceptos, etſi non ſint reſtituendi fideicommiſſario, heredi in quartam imputari non ſolere.

De patre & filio coheredibus. 1. De fideicommiſſo legatarij.

25. *Scæuola*||lib.4.Reſponſorum.||

MAritum ſuum & filium communem æquis partibus heredes inſtituit. quæſitum eſt, an in ratione legis Falcidiæ imputandum ſit marito, quod ad eum ex eadem hereditate per filium peruenit. reſpondit, ſi ex inſtitutione filij tantùm retineat, quantum, ad Falcidiam ſatis ſit, nihil quartæ nomine deducendum.

1 ¶ A liberto, cui fundum legauerat, per fideicommiſſum Seiæ annua decem dedit. quæſitum eſt, ſi lex Falcidia liberti [e] legatum minuerit, an Seiæ quoque annuum fideicommiſſum minutum videatur, cum reditus largiatur annuam præſtationem. reſpondit, ſecundùm ea, quæ proponerentur, non videri minutum: niſi alia mens teſtatoris probetur.

De linea margaritorum, quæ eſt apud legatarium. 1. De ſtatuis.

26. *Idem*||lib.5.Reſponſorum.||

LIneam [f] margaritorum trigintaquinque legauit. quæ linea apud legatarium fuerat mortis tempore. quęro, an ea linea heredi reſtitui deberet propter legem Falcidiam. reſpondit, poſſe [g] heredem conſequi, vt ei reſtituatur, ac, ſi malit, poſſe vindicare [h] partem in ea linea, quæ propter legis falcidiæ rationem deberet remanere.

1 ¶ Quæſitum eſt, an pretium ſtatuarum [i] Falcidiam pati debeat. reſpondit, debere.

An poßit teſtator prohibere retentionem Falcidiæ.

27, *Idem*||lib.6.Reſponſorum.||

S*Eius & Agerius, ſi intra diem trigeſimum mortis meæ reipublicæ noſtræ cauerint, contentos ſe futuros tot aureis, legis Falcidiæ beneficio omiſſo, heredes mihi ſunto. quos inuicem ſubſtituo. quod ſi voluntati meæ non conſenſerint. exheredes ſunto.* quæſitum eſt, an heredes inſtituti hereditatem adire poſſint, ſi conditioni parere nolunt, cùm habeant ſubſtitutos eadem conditione præſcripta. reſpondit, Seium & Agerium primo loco inſtitutos perinde adire poſſe, ac ſi ea conditio [k], quæ fraudis [l] cauſa adſcripta eſt, adſcripta [m] non eſſet.

Si patri legetur.

28. *Mæcianus*||lib.1.Fideicommiſſorum.||

PAter [n] quoque in legatis, quæ filius ei dedit, alio herede inſtituto, legis Falcidiæ rationem patitur.

De re à legatario vel fideicommiſſario heredi poſt tempus reſtituenda.

29. *Paulus*||lib.2.Fideicommiſſorum.||

SI à me tibi fideicommiſſum || vel legatum|| eſt, túque id poſt tempus rogatus ſis mihi reſtituere: non puto, hoc imputandum eſſe in Falcidiam: quia incipio poſtea quaſi [o] fideicommiſſarius id recipere.

De eo, quod accidit poſt mortem teſtatoris. De iuſſo vendere vel emere certo pretio. 2. De damno poſt mortem teſtatoris illato. 7. De eo quod heredi datur conditionis implendæ cauſa. De eo quod heres non figura conditionis accipere iuſſus eſt. 10 Si legetur heredi, vel ſeruo heredis, vel ſeruo proprio.

a Coacta ratio, ſtricta ratio.
b ſed & viã. Ita emẽdat vir clariſſimus & collega meus Iacobus Lectius.
c Falcidiæ retentio non fit nulla exceptione oppoſita, vt quidam perperàm putant, ſed ope exceptionis doli vel in factum. *vt hîc, l.12.l.15.l.16.l.22. ſ eod. l.80. in fi.j. eod. l.21. in fi.j. ad Trebel.* idque apud iudicem.
d *l.6. ſ. de his quæ vt indignis.*
e *l.21.§.1. ſupra de annuis.*
f Ornamentũ eſt quod mulieres inerũt collo ex margaritis contextum. Græci τραχηλι-κὸν κόσμον. *v. Cuiac.8. obſ.2.* hinc colligere poſſis, Falcidiam & legitimã detrahi ex quibuſcunq; rebus. *Hotom.4. obſ.10.* putat eã etiam detrahi ex quibuſcunq; aliis reb. quàm corporibus.
g *l.21.j. ad Treb.*
h Falcidia lege non tantum quartæ retẽtionem dari, ſed etiam vindicationẽ hinc colligunt: quod Cuiacius improbat. *4. obſeru.2.*
i Quia aliàs diuidi non poſſunt. *l.80. in fi.j.e.*
k ne ſc. heres vtatur Falcidia. *v.l.15. in fi. ſ. eod.*
l hodie valet huiuſmodi conditio. nempe vt heredes ſcripti caueant, cõtentos ſe futuros tot aureis, &c. *Nouell.1.c.2.*
m Conditio in fraudẽ adiecta, pro nõ adiecta habetur, *Bald.*
n Falcidiam etiã pater in legatis ſibi à filio relictis patitur.
o Quod heres habiturus eſt nõ iure hereditatis, non imputatur in Falcidiam. *Bart.*
p ¶ *v.l.73.j. eod.* Pone totam hereditatẽ defuncti mortis eius tẽpore dignam 1200. legatariũ 900. petere vt iure Falcidiæ 300. maneãt apud heredẽ. Pone heredẽ hac exceptione vti, hereditatẽ defuncti ita imminutam eſſe, vt 900. tantum valeat. heredẽ deniq; poſtulare vt ex 900. Falcidiam detrahat.
q Quid ſi inuentarium factum ſit? an heredi peribunt? negat *Bart.*
r Damna & lucra obueniẽtia hereditati poſt mortem teſta-

30. *Mæcianus*||lib.8.Fideicommiſſorum.||

IN ratione legis Falcidiæ mortes [p] ſeruorum, ceterorúmque animalium, furta, rapinæ, incendia, ruinæ, naufragia, vis hoſtium, prædonum, latronum, debitorum facta peiora nomina, in ſumma quodcumque damnum, ſi modo culpa legatarij careant, heredi [q] pereunt. quemadmodum [r] ad heredis lucrum pertinent fructus [ſ], partus ancillarũ, & quæ per ſeruos adquiſita ſunt (vt ſtipulationes, rerum traditiones, legata, hereditatéſve his datæ, ceteræ donationes) item ſeruitutes, quibus liberata prædia pretioſiora fierent, actionéſque adquiſitæ, vt furti, damni iniuriæ, ſimiléſque. quorum nihil in rationem legis Falcidiæ cadit.

1 ¶ Vendere [t] autem vel emere [u] iuſſus certo pretio fundum, aliámve quampiam rem, in legis Falcidiæ ratione, cùm, quantum ſit legatum, requiratur, tantum eo nomine inducetur, quanto pluris minoríſve ſit res ea quantitate, quàm quo pretio teſtator accipi, daríve iuſſit. ſed [x] vt ei quidem portioni, quæ legatis deductis facienda erit, amplius deducetur. quippe non noſtri [y] cauſa capi id pretium: ſed, eo deducto, pretium reliquum legatum eſſe intellectum eſt.

2 ¶ Rurſus diligenter animaduertendum eſt, ne, quod dicitur, damna poſt mortem teſtatoris illata ad ſolum heredem reſpicere, vſquequaque & ſine [z] vlla diſtinctione recipiatur. quod [a] enim, remota lege Falcidia, in totũ iuris foret, hoc idem fore in ea parte, quæ lege Falcidia conſtitueretur. hoc enim attinet, damna poſtea facta non deduci, ne amota portio legatis fideíve commiſſis detrahatur.

3 ¶ Verum eſt autem, his ſolis: quæ pondere [b], numero, menſura conſtãt: nec damno poſtea incidente, ex portione, quæ fieri ad æſtimationem eorum bonorũ, quæ mortis tempore fuerunt, quicquam detrahi.

4 ¶ Certis verò corporibus, & his ipſis ita relictis: *Pecuniam quàm* [c] *in illa arca: vinum, quod||in||illis doleis: Pondus argenti, quod in illis horreis* [d] *habeo:* ſi ſine culpa heredis deperierunt, vel deteriora ſunt facta: proculdubio aut [e] nihil debebitur, aut eorum, quę exſtabunt, qualia erunt, ea portio debebitur, quæ per legem Falcidiam efficiatur ex æſtimatione bonorum, quæ mortis teſtatoris tempore fuerint.

5 ¶ Incertæ autem res relictæ diſtinctionẽ recipiunt. nam ſi ex ſuis rebus incertã rem teſtator reliquiſſet: veluti, *Argentum, quod elegerit* [f]: & omne argentum teſtatoris interiſſet ſine culpa heredis: nihil deberetur. ſin verò argenti pondus purè relictum eſſet: quamuis omne argentum teſtatoris deperiſſet: admiſſa lege Falcidia, portio eius quãtitatis ſumetur, quæ fuit in bonis eo tempore, quo teſtator deceſſit. nec ad imminuendam eam quicquam damna poſtea incidentia proficient.

6 ¶ Res tamen, quæ interierint, pro nulla parte, ac ne æſtimatio quidem debeatur: non magis quàm ſi omnes res per ſpeciem enumeratæ, relictæ eſſent.

7 ¶ Tametſi autem legis Falcidiæ ratione, quæ [g] conditionis implendę cauſa heredi ſunt data, in quartam non computantur: tamen id, quod non figura conditionis accipere iuſſus eſt ab [h] eo, cui hereditatem reſtituere rogatus eſt, Celſo & Iuliano noſtro placuit computari [i] quemadmodum ſi eâ ſummâ heres vendere eas res iuſſus eſſet: quia non conditionis implendæ cauſa, ſed quodammodo pro pretio inferre ſunt iuſſi. Quod loco amplius quæſitũ eſt, an fideicommiſſarius quoque inuitus cogatur dare eam ſummam, & [k] recipere hereditatem, quaſi & ipſius fideicommiſſum eſſet. ſed id veriſimile non eſt: cùm talis oratio magis ipſius cauſâ, quàm contra ipſum poſita videatur.

8 ¶ Cùm lex Falcidia interuenit: non [l] veniunt in contributionem [m], quæ ipſi heredi à ſemetipſo [n] vel ſeruo eius legata fideíve commiſſa ſunt. Alia cauſa eſt eorum, quæ in die certa dantur. nam, ſi libertatis [o] dies cœpit cedere, ei debebuntur, & in contributionem veniunt. Ac ne ea quidem, quæ quis ſeruis ſuis inutiliter [p] ſine libertate legauit fideíve commiſit, in computationem eius legis cedunt.

9 ¶ Res, quas neq; per fideicommiſſum relinqui poſſe certum eſt, in legis Falcidiæ cõputationem non veniunt.

De cautione, quanto amplius cœperit reddi.

31. *Pomponius*||lib.2.Fideicommiſſorum.||

IS, cui fideicõmiſſum ſoluitur, ſicut is, cui legatum eſt, ſatiſdare debet [q], quod amplius ceperit, quàm per legẽ Falcidiam ei licuerit, reddi. veluti cùm propter conditionem aliorum fideicõmiſſorum vel legatorum legis Falcidiæ cauſa pendebit. Sed & ſecundùm Caſſij & veterum opinionem, ſi à pupillo fideicommiſſa capiuntur, propter ea, quę à ſubſtituto erunt relicta, cauere debebit is, cui ſoluatur. Nam quamuis repetitio ſit eorum, quæ fideicommiſſi nomine non debita ſoluentur: tamẽ ſatiſdato [r] cautum debet eſſe ei, à quo pecunia proficiſceretur: ne damnum ſentiat, deficiente eo, cui ſolutum erit.

toris, ad heredẽ ſpectant non ad legatarios. *v. tamen. §.2.j. eod.*
ſ *l.73. infra eod.*
t *l.19. ſupra eod.* Vendere iuſſus rẽ minori pretio quàm valet, quò plus valebit, eò plus erit in legato: per contrarium iuſſus emere maiori pretio, quò maius eſt pretium, eò plus in legato eſt.
u ſi rem dignã quinq;, decem emere iuſſus ſit heres, quinque dumtaxat legata intelligẽtur, *vt hîc.*
x Goueanus monet hunc locum corruptũ eſſe.
y non mortis cauſa. *Gou. hîc.* vt ſi quæras, cur id quod pretij loco datur, deduci oportet, cum quæritur quantum in legato ſit? Reſponderi poſſit, ideo deduci, quia mortis cauſa non capitur: eo deducto, quod reliquum fuerit, in legato erit.
z interdum enim perit res legatario. *l.26.§.1. ſupra de leg.1.*
a Partis ad partẽ ea ratio eſt quæ totius ad totum eſt.
b Pecunia, frumento, vino.
c *v.l.37. infra de verb. obligat.*
d in iis res pretioſiſſimæ reponi ſolitæ erant. *l.1. §.1. ſ. de off. præfect. vigil.* adde quæ de horreis ſcripſi. *ad l.7. ſ. de inſtructo.*
e *l.26.§.1. ſ. de legat.1.*
f Electionis legatũ incertum.
g *l.40. in fi. l.44. l.90. in fi.j. eod.*
h ab eis quibus res certas reſtituere rogatus eſt. Ita emẽdat Antonius Faber. *6. coniectur.3.*
i *§.1. ſ. eod.*
k hęc verba & recipere hereditatem, gloſſema eſſe exiſtimat Antonius Faber *6. coniectur.3.*
l Legata quæ nõ valent, non veniũt in rationem legis Falcidiæ. *Bart.*
m *v.l.11.§.5. ſ. e.*
n Nec.n. poſſet heredi à ſemetipſo legari. *l.116. §.1. ſ. de leg.1.*
o nã ſi liberato dies cœpit cedere. *Cui.14. obſ.10. in fin.*
p *§.32. inſt. de leg.*
q *l.1.j. ſi cui plus quàm per legem Falcid.*
r *l.1.§.9.j. ſi cui plus quàm per leg. l.21. infra ad Trebell.*

r Pœnales actiones(exceptis popularib.)in bonis actoris (Imò & actoris)sunt,licet morte reorũ intercidere possint. b vt furti non manifesti. *init.de noxal.* c Iniuriarum actio in bonis actoris, eo defuncto nõ computatur.*l.13.j.de iniurijs.* d Iniuriarum actio vna cum actore moriente,intercidit. e vsusfructus mortuo fructuario extinguitur. f Debitum in diem quoad viuat creditor,eo mortuo extinguitur.

De actionibus pœnalibus. 1. *De actionibus honorarijs.* 2. *De cautione quanto amplius.* 3. *De legato annua, bima, trima die.* 4. *De fidei legatarij commisso.* 5. *De libertate.*

32. *Mæcianus* "lib.9.Fideicommissorum."

POEnales [a] actiones, siue legitimę [b] siue honorarię, exceptis popularibus, in bonis actoris non ideo minùs cõputandæ sunt, quia morte reorum intercidere possunt. E contrario autem eædem actiones nihil bonis rei, defuncto eo, detrahunt. Sed ne in actoris quidẽ bonis, defuncto eo, iniuriarum [c] actio poterit cõputari: quia & ipsa simul [d] cum eo intercidit: vt vsusfructus [e]: & id, quod in [f] dies, menses, annósve singulos alicui, *quoad viuat*, debeatur. Etenim ea demum obligatio rei bonis diminutionem pręstat, quæ in heredem transit. Nec contrarium est: quòd, viuente reo, eo minus in bonis eius intelligebatur. nam etsi ita stipulatus esset, vt, cùm moreretur, debere ei inciperet: tamen augerentur bona eius. quemadmodum si ipse sub eadem conditione promisisset: defuncto eo, minueretur.

1 ¶ Honorariæ quoque actiones, quæ intra certũ tempus à prætore promittũtur, cum bonis [g] actoris, defuncto eo, augmentum [h] rei [i] decessionémve, si tales erunt, vt in heredem quoque transeant, præstabunt.

2 ¶ Iulianus scribit, si vtriusque heredis pars exhausta est legatis, & alter ex heredibus cautionem prętoriam accepit à legatarijs, non æqualiter, sed pro suo modo legis Falcidiæ rationem, & actionem ex stipulatu habiturum. omnes enim prætorias stipulationes eiusdem [k] interpretationis esse. nam constare, ex iudicatum solui stipulatione, siue à parte actoris, siue "a" rei plures heredes extitissẽt, non omnibus, nec aduersus omnes actionem cõtingere: sed dumtaxat his, qui vicissent, & aduersus victos: hísque, aduersus quos res defensa nõ esset, aduersus eos [l], qui rem non defendissent.

3 ¶ Annua, bima, trima die aureis centenis legatis: ex omnibus [m] summis, non [n] tantùm ex posterioribus, portionem legis Falcidiæ detrahi placuit. 4 ¶ Si Titio viginti legatis portio per legem Falcidiam detracta esset, cùm ipse quoque quinque Seio rogatus esset restituere. Vindius noster tantum Seio pro portione ex quinque detrahendum [o] ait, quantum Titio ex viginti detractum esset. quæ sententia & ęquitatem & rationem magis habet: quia * exemplo heredis legatarius ad fideicommissa prę standa obligabitur. nec, quia ex sua persona legatarius inducere legem Falcidiam non possit, idcirco, quod passus esset, nõ imputaturũ. nisi fortè testator ita fidei eius cõmisisset, vt totũ, quidquid ex testamento cepisset, restitueret.

5 ¶ Si autem manumittere seruum vel suum vel alienum [r] rogatus sit, omnimodo prętare debebit libertatem. nec hoc contrarium est superiori: quia * fauor [p] libertatis sæpe & alias benigniores sententias exprimit.

33. *Paulus* "lib.3.Fideicommissorum."

SI seruus tibi legatus sit, eúmq; [q] rogatus sis manumittere, nec præterea capias, vnde quartam: quæ per Falcidiam retinetur, recipere [r] possis: senatus censuit, cessare Falcidiam [s].

34. *Marcellus* "lib.42.Digestorum."

IVliani [t] notat [u].

IN testatoris seruo non erit Falcidiæ locus. Si verò pecuniam [x], aliúdve quid legauerit, fideíque legatarij commiserit, vt alienum seruum vel legatarij manumitteret: locus erit.

35. *Vlpianus* "lib.6.Disputationum."

PLanè si quid sit præterea [y] legatum ipsi seruo: Falcidię locũ fore, senatus declarauit. Vnde Scæuola, ait * in eo, quod præterea seruo legatum est, ita Falcidiam admittendam, vt inde, & quod pro seruo præstandum est, sumatur.

36. *Paulus* "lib.3.Fideicommissorum."

SEd si non seruus ipse legatus sit, sed pecunia [z], rogatúsque sit legatarius seruum suum manumittere: Falcidiam patietur: & nihilominùs cogetur manumittere: quia tanti æstimasse videbitur seruum suum.

1 ¶ Quid, si alienus seruus fuerit? in eo non plus, quàm accepit, ad redimendum cogitur impendere.

2 ¶ Sin verò heres seruum rogatus sit manumittere: placet, pretium [a] eius, & æs alienum, deducendum esse.

3 ¶ Si solus seruus legatus, & [b] fideicommissa libertate donatus fuerit, licèt Falcidia interueniente, totus vindicari petíve potest. sed etsi aliud [c] præterea capiat legatarius: adhuc seruus totus peti potest: quartam autẽ vtriusq; ex legato retinendam, ne impediatur libertas.

4 ¶ Si incertum sit, an libertas præstari debeat, veluti quod [d] sub cõditione, vel post [e] tempus data sit: numquid [f]

g tum bonis. *Hal.* in bonis. *Gouean.*
h augmẽtum, tum rei decessionem. *Petrus Faber apud Cui. 7. obs. 35.* adde Vertraniũ Maurũ. *ad lib.5. Varronis de lingua.*
i rei verò decessionem. *Gou.*
k *l. 7.j. de Prætorijs stipul.*
l Stipulatio interposita ab vno ex heredib. ad alios nõ porrigitur. *Bar.* itẽ, Si pœna cõmittitur ex stipulatione Prætoria facto vnius heredis ipse solus, non alij, tenebitur.
m *v.l.2.C.eo.*
n Centũ, annua, bima, trima die legata sunt. Primorum annorum pensiones plenæ solutæ sunt, plenæ hoc est, sine detractione Falcidię, Quæritur an vt ex posteriorib. pensionibus Falcidiã deducere vult heres, ita possit ex omnibus, hoc est, anterioribus? Potest. *adde l.15.§. nõ idcirco. s.eod.*
o Imò, nihil detrahẽdum. *l. 25. in fin. s. eod. l. 97. s. de legat. 1. l. 77. §. 3. s. de leg. 2.*
p Fauor libertatis facit vt quis seruo suo libertatem prę stet, quamuis ipse in legato Falcidiam patiatur.
q *l.36.§.3.j.eod.*
r reficere. *Gouean. hîc.*
s nec enim Falcidia libertatẽ minuit. *l.34.j.eo. l. 6. in fi.j. de fideic. liber. l.8.§. 9.s.de inof.*
t *al.* Iulianus.
u Quid notat Marcellus? senatuscõsultum ad seruum duntaxat testatoris pertinere.
x *l.36.j.eod.*
y *l.36. §.3.j.eod.* seruo legato, cui per fideicõmissum libertatẽ reliquimus, si quid præterea legauerim, in eo legato Falcidia ponetur ex senatusconsulto. Ita fiet, vt & heredi salua fiat Falcidia, & libertas non impediatur.
z *l.34.s.eod.*
a *l.39.j.eod.*
b *l.33.s.eod.*
c *l.35.s.eo. l.36. §.4.j.eod. l.5. s. de leg.2.*
d veluti si sub. *Hal.*

e *l.5. §.3.j.eod.* f hanc particulam expungit. *Gouean.* g ¶ *l.58.§.5.j.ad Trebell.* h non est enim statuliber, cui per fideicommissũ data est libertas. Directa libertas vel post tẽpus, vel sub cõditione data statuliberum facit. *Gou.* i idq; propter incertam conditionem. k .i. substantiã, bona, hereditatem ὑπὸ ὅρον ἐλευθερούμενος οὐ συνψηφίζεται ἐν τῇ οὐσίᾳ τοῦ κληρονόμου. *41. Ecl. 1. c. 36. & Scholion. 16.* οὐκ αὔξει τὴν οὐσίαν τοῦ κληρονόμου.

incerto eo, an præstetur, cum possit aut seruus mori, aut conditio deficere, interim Falcidia admittenda est? deinde cùm libertas competere, vel deberi cœperit, tum legatarius illam partem recipiat, quam Falcidia detraxit? Cæcilio placebat, si quid ex operis eius medio [g] tempore consecutus fuerit heres id in pretium eius erogare eum debere propter legis Falcidiæ rationem.

37. *Valens* "lib. 6. de Fideicommissis."

EIus serui æstimatio, perinde ac [h] statuliberi, fieri debet.

1 ¶ Sed & si heres seruum alienum rogatus est manumittere: placuit, vt etiam huius pretium ex æstimatione hereditatis deduci debeat.

De statulibero. 1. *De seruo communi.* 2. *De seruo fructuario, pignerato, sub lege commissaria distracto, ad diem addicto.*

38. *Hermogenianus* "lib. 1. Iuris Epitomarum."

STatuliber heredis non [i] auget familiam [k].

1 ¶ Communes serui in vtriusque patrimonio connumerantur.

2 ¶ Cuius vsusfructus alienus est, in dominio proprietatis connumeratur. pignori dati, in debitoris: sub lege commissoria distracti, item ad diem addicti, in vẽditoris.

Quorum seruorum pretium æris alieni loco deducitur.

39. *Paulus* "lib.3.Sententiarum."

AEris [l] alieni loco deducuntur non solùm pretia eorum, quibus libertas data est, & eorum, qui supplicio sunt affecti [m]: sed & eius, quem prætor propter [n] indicium proditæ mortis, vel detectæ eorum [o] coniurationis, libertate donauit.

De testamento veterani. 1. *De eo qui dat Conditionis implendæ causa.*

40. *Hermogenianus* "lib.4.Iuris Epitomarum."

AD veterani [p] testamentum, siue paterfamilias siue filius familias sit, licet intra [q] annum missionis decedat, lex Falcidia pertinet.

1 ¶ Si [r] cui, *si* [s] *decem dedisset* viginti fundus fuisset legatus: is in toto fundo legatarius habebitur.

De legatis præstitis sine cautione.

41. *Paulus* "lib.9.ad Edictum."

DOlo [t] carere non videtur, si iam mota [u] quis controuersia hereditatis legata sine [x] cautionibus det.

De æstimatione.

42. *Vlpianus* "lib.14. ad Edictum."

IN Falcidia æstimatio pretij rerum ex [y] veritate facienda est.

De postliminio.

43. *Idem* "lib.19.ad Edictum."

SErui, qui apud hostes sunt post mortem testatoris reuersi, quod ad Falcidiam pertinet, locupletiorem faciunt hereditatem [z].

De dato conditionis implendæ causa.

44. *Idem* "lib.21.ad Edictum."

FAlcidia interuenire [a] non potest, si statuliber de alieno dedit, nõ [b] de bonis defuncti: vel aliàs est homo liber, qui conditionem [c] impleuit.

De legato in diem. 1. *Vel sub conditione.*

45. *Paulus* "lib.60.ad Edictum."

IN lege Falcidia non habetur pro puro, quod [d] in diem relictum est. medij [e] enim temporis commodum computatur.

1 ¶ In his legatis, quę sub conditione relicta sunt, Proculus putabat, cum quæritur de lege Falcidia, tantum esse in legato, quanti venire possunt. quod si est, & deductio sic potest fieri, vt tantum videatur vi deberi, quãti nomen venire potest. sed hæc sententia non probatur. cautionibus [f] ergo meliùs res temperabitur.

De eo qui se daturum promisit. 2. *Vel per legem Falcidiam retinere poterat.*

46. *Vlpianus* "lib.76.ad Edictum."

QVi quod [g] per Falcidiam retinere poterat, voluntatem testatoris secutus, spopondit se daturum [h]: cogendus est [i] soluere [k].

De annuis legatis. 1. *Quibus competit beneficium l. Falcidiæ.*

47. *Idem* "lib.79.ad Edictum."

LEx Falcidia, si interueniat, in omnibus pensionibus locum habet. sed hoc ex pòst facto [l] apparebit. vtputa in annos singulos legatũ relictum est, quamdiu Falcidia

nondum

l *v.l.36.§.1.s.e. l.6.Cod.eod.*
m quod dominum non iuuissent. *l.1.s. de Silaniano.*
n *v.l.4.j.de bon. liber.*
o reorum. *Hal.* κατ' αὐτῶν. *Ecl. c.37.* aduersus ipsos.
p *v.l.17.s.eod. dixi ad l.12.Cod. de testam. milit.*
q *l. 92.j.eod. l.5. C.de testam. milit.*
r si acceptis quinq; fundum heres dare iubetur, totus fundus legatus intelligetur, & de toto Falcidia detrahetur, & quinque extra quartam, mortis causa capiuntur. *adde l. 19.s. eod. & ibid. Gou.*
s .i. sub conditione. *l.76.j.eod.*
t culpa. *l.4.§.2. in fi.j.tit.prox.*
u aliud si non mota. *l. 22. §.4. C.de iure delib.*
x *l.9. §. 4.s. ad exhibendum.*
y *l.15.in fi.s.eod. l.60. in fi.l.62. in fi.l.63.j. eod. l.81. §.4.in fi.s.de leg. 1.*
z quia finguntur non fuisse capti. *l.18.§.8.j.de captiuis.*
a Falcidiã heres ac deducere possit de eo quod statuliber conditionis implẽdæ causa nõ heredi dare grauatus est? si statuliber ex peculio suo dat, Falcidia in eo locũ habet: si de alieno, non habet. Nõ enim in bonis defũcti fuit quod datũ est. *v.Langebekiũ. c. 26.annotationũ.*
b *v.l.36.infra de mort.caus.donat.*
c *l.76.infra eod.*
d *vide l.53.§.4. j.eod.*
e *l.58. §. 5.j. ad Trebell.*
f *l.1.§.16.s.eod. l.1.§.7. infra tit. prox.*
g *l.vlt. Cod. eod.*
h is plenam fidẽ exhibet testatori. *l.vlt. C. eod. l.46.s.de pactis. l.20.in fi.j.de donat. v. Cuiac. ad Nouell. 1. fol. 339.*
i Imò, non est cogendus. nam si cogitur, iuri publico .i. legis Falcidiæ beneficio derogat: id autem fieri nõ potest. *l.15.§.1.j. eod.*
k nec enim audiendus est suę confessioni repugnans. *vide l. 20. in fi.j. de don.*
l Imò, ab initio computatio fieri debet. *l.68. j.eod.*

a Imò, aliquando, idque etiam æquitas suadet. nam cùm exemplo heredis ad legata præstanda obligetur, æquum est etiam eum Falcidia vti. *l.32.§.4.s.eod.*
b vt enim Trebelliano locus sit, non sufficit de hereditate rogatum esse, sed quasi heredem rogari oportet. *l.22.in fi.ſ.ad Trebell.* Legatarius autem non est heres.
c Fingamus enim emptorem duplam stipulatum, quo casu res ei vendita euincetur. fingamus eundẽ suo venditori heredem esse: fingamus rem ei euictam esse.
d is sc. consecuturus.
e .i. ei à quo rẽ vẽdi itam emit.
f .i. ab eo. vt sit sensus, Emptor idemque heres vẽditori, vtcunque duplũ fuerit stipulatus à venditore: si tamen ei res euincitur, simplum imputat æri alieno hereditatis, nõ duplum. *adde l.2.§.15. in fi.ſ.de hered. vend.*
g *Langebeckius. c. 34. annot.*
h Falcidia admissa seruus legatus fit communis inter heredem & legatarium. *vt hîc.* Cur sit communis? quia heres vtens iure suo, vt heres & dominus retinet Falcidiam iure hereditario. *l.14.s.eod.* iure testamenti. *l.42.s. de vulgar.*
i cõmuni seruo cũ libertate, & sine libertate legari potest, totũmque legatũ socio testatoris adquritur. *Paul. 3.sent.6.§.4.l.63.§.9.s.pro socio.*
k Imò, totum non pertinet. *l.37.§.1.ſ. de adq. rer. l.7.§.1.ſ. de stipul. seru.*

nondum locum habet, integræ pensiones annuæ dabuntur. sed enim si annus venerit, quo fit, vt contra legem Falcidiam vltra dodrantem aliquid debeatur: eueniet, vt retro omnia legata singulorum annorum imminuantur.

1 ¶ Numquam [a] legatarius [b] vel fideicommissarius, licèt ex Trebelliano senatusconsulto restituitur ei hereditas, vtitur legis Falcidiæ beneficio.

Si emptor venditori successerit vel contra.

48. *Paulus* lib.2. ad Edictum Ædilium Curulium.

CVm emptor venditori, vel contrà heres exstitit: euicto homine [c] vtrùm duplum in æs alienum deducere vel cõputare debeat, an simplum? duplum enim esset [d], si alius heres exstitisset [e]. & benignius est, eodem herede existente, simplum ei [f] imputari.

Si seruo legato legetur. 1. *Si fundus & ad eum via legetur.*

49. *Idem* lib.12. ad Plautium.

PLautius [g]: Seruo, quem tibi legaueram, fundum legaui. Atilicinus, Nerua, Sabinus: primum in seruo rationem legis Falcidiæ habendam, &, quota pars ex eo decederet, eam partem in fundo legato inutilem futuram: deinde ex reliquis partibus fundi legis Falcidiæ portionem decessuram, sicut ex omnibus legatis. Cassius: quòd seruo pars lege Falcidia decedat, incipere seruũ fieri communem [h] heredis & legatarij. communi [i] autem seruo cùm legatum sit, totum [k] pertinere ad socium: quia in eam personam legatum consistere possit, qua ratione semel ex fundo partem legis Falcidiæ decessuram. *Paulus:* Cassij sententia vtimur. nam & Diuus Pius rescripsit, seruo communi fideicommissum datum, totum ad socium pertinere.

1 ¶ Interdum euenit, vt, propter rationem legis Falcidiæ, sequens legatum extinguatur. veluti si fundus, & ad eum via legata sit per alium fundum. nam si pars fundi remanserit in hereditate, non potest procedere viæ legatum: quia * per partem [l] seruitus adquiri non potest.

50. *Celsus* lib.14. Digestorum.

NOn est dubiũ, quin ea [m] legata, à quibus heres summouere exceptione [n] petitorem potest, in quartam ei imputentur, nec [o] ceterorum legata minuant.

51. *Iulianus* lib.61. Digestorum.

NEc interest, vtrùm ab initio quasi inutile fuerit, an ex accidenti postea in eum casum peruenisse legatum, vt actio eius denegaretur.

52. *Marcellus* lib.9. Digestorum.

EX asse patronum [p] heredẽ instituit libertus, cùm ducentos [q] aureos in bonis haberet: & legauit filio centum [r] viginti, extraneo reliqua [s]. diminutio [t] legati, quòd extraneo [u] præstat legatum, proficit filio ad consequenda solida, quæ ei legata sunt.

1 ¶ Quacumque ex causa [x] legata non præstantur, imputantur heredi in quartam partem, quæ propter legem Falcidiam remanere apud eum debet.

De legatis puris & conditionalibus.

53. *Celsus* lib.17. Digestorum.

SI propter ea, quæ [y] sub conditione legata sunt, pẽdet legis Falcidiæ ratio: præsenti die data, non [z] tota vindicabuntur.

De fundo in familia relinquendo.

54. *Marcellus* lib.15. Digestorum.

PAter filium, ex quo tres habebat nepotes, heredẽ instituit, fideique eius commisit, ne [a] fundum alienaret, & vt in familia eum relinqueret. filius decedens tres filios scripsit heredes. quærendum est, an omnino quasi creditores vnusquisque in ratione legis Falcidiæ aliquid possit deducere: quia in potestate sua habuit pater, cui ex his potiùs relinqueret. sed hac ratione nemo in Falcidiæ ratione quicquam deducet. quod, videndum, ne durè constituatur. vtique enim in alieno [b] ære habuit fundum: necessitate quippe obstrictus fuisset alijs eum relinquendi.

De annuis legatis.

55. *Idem* lib.20. Digestorum.

CVm Titio in [c] annos singulos dena legata sunt, & iudex [d] legis Falcidiæ rationem inter heredem & alios legatarios habeat: viuo quidẽ Titio, tanti litem æstimare debeat, quanti venire id legatũ potest, in incerto posito, quamdiu victurus sit Titius: mortuo autem Titio non aliud [e] spectari debet, quàm quid heres ex ea causa debuerit.

l *adde l.136. in fi.ſ.de verb. oblig.*
m *l.11.s.eod. l.51. l.52. l.76. l.8. in fi.ſ.eod.*
n Exceptione remoueri qui potest à legati petitione, legatũ habuisse non intelligitur, ideoque id genus legati heredi imputatur in quartam, neq; cæterorum legata minuet.
o Imputatio in quartã ideo introducta est, vt quàm minimũ legata minuerentur: quippe Falcidiæ legata minuit.
p *adde l.1.§.14.ſ.tit.prox.*
q & ita cùm maior esset centenario. *vide §. postea 2. inst. de success. libertorũ.*
r Centum, viginti extraneo, reliqua reliqs. *Accurs.* quod non placet Hotoman.
s id est, octoginta. vide Antonium Fabr. *1. coniectur. 15.*
t exoneratio. *Gouean.*
u extraneo nõ præstatur. *Gou. hîc: arg. §. prox.*
reprehensus ab Antonio Fabro *1. coniectur. 15.*
x *l.1.§.7.ſ.tit. prox.*
y *v.l.50.s.eod.*
z tamen tota. *veteres: Goueanus.*
a *adde l.38. in fi.s.de leg.2. dixi 5. feudor. 18.*
b Fideicommissariam hereditatem heres in ære alieno habet.
c Legatum annuum pendente conditione, æstimatur quanti vendi potest: post cõditionis euentum, quanti est.
d Iudex legis Falcidiæ is dicitur, qui de lege Falcidia cognoscit.

Se is cum quo de peculio agi poterat, heres creditori extitit. 1. *De libertate.* 4. *Si testator futuro heredi quadrantem vnius dederit.*

56. *Idem* lib.22. Digestorum.

CVm quo de peculio agi poterat, heres creditori exstitit. quæris, cuius temporis peculium computari oporteat in Falcidia lege. Plerique putant, quod tunc in peculio fuerit, cùm adiretur hereditas, inspiciendum. ego dubito [f]: quoniam * mortis [g] tempus in ratione legis Falcidiæ ineunda placuit obseruari. quid enim interest, peculium serui post mortem creditoris diminutum sit, an debitor pauperior factus sit?

1 ¶ Aliquis dicet: Quid ex contrario, si ante aditam hereditatem adquisierit seruus? & ego quæram: Si debitoris, qui tunc non [h] erat soluendo, ampliatæ facultates fuerũt? & cùm in isto placuerit, ex post facto vberiorem videri fuisse hereditatem, sicuti cùm conditio [i] crediti exstitit post mortem, ita etiam peculij incrementum pleniorem faciet hereditatem.

2 ¶ *Scæuola* notat: Quid ergo, si idem seruus defuncto & alij dena debuit, & vna decem habuit? augetur scilicet & his hereditas, decẽ, quæ defuncto naturaliter debebantur, in hereditate manentibus.

3 ¶ Is, qui in bonis vnum dumtaxat seruum habebat, legauit eum Titio, & fidei eius commisit, vt post triennium [k] manumitteret. debet ex eo, quod interim ex operis serui ad Titium peruenire potest, quarta apud heredem remanere. quemadmodũ si directò post triennium seruo libertatem dedisset, eiúsque vsumfructum ei legasset: aut ei proprietatem per fideicommissum relinquit.

4 ¶ Stichum tibi, seruo tuo [l] decem legauit [m]. vel contrà, tibi decem, seruo tuo Stichum, libertatémque Stichi fidei eius commisit. lex Falcidia minuit legata: redimere ab herede partem debes, quemadmodum si tibi vtrumq; legasset. 5 ¶ Sæpius euenit, ne emolumentum eius legis heres consequatur. nam si centum aureorum dominus, vigintiquinque alicui dedisset, & eum instituerit heredem, & dodrantem legauerit: nihil aliud sub occasione legis Falcidiæ interuenire potest. quia viuus [n] videtur heredi futuro prouidere.

De dote.

57. *Idem* lib.26. Digestorum.

CVm [o] dotem maritus alicui legauerit, vt vxori restituatur: non [p] habere legem Falcidiam locum, dicendum est, & sanè in plerisque ita obseruatur, vt, omissa interpositi, capientis persona spectetur.

Quando l. Falcidiæ beneficium implorari potest.

58. *Modestinus* lib.9. Regularum.

LEgis Falcidiæ beneficium heres etiam post [q] longum [r] tempus mortis testatoris implorare [s] nõ prohibetur.

De eo, qui id egit, vt fideicommissum intercideret. 1. *De tacito fideicommisso.*

59. *Idem* lib.9. Pandectarum.

BEneficio legis Falcidiæ indignus esse videtur, qui id egerit, vt fideicommissum intercidat.

1 ¶ Præterea qui non [t] capienti rogatus est restituere hereditatem, senatusconsulto Planciano [u] non cõceditur quartam retinere. sed ea quarta, quam non retinuit, ad [x] fiscum pertinet ex rescripto Diui Pij.

De tabulis pupillaribus. 1. *De in litem iurando.*

60. *Iauolenus* lib.14. ex Cassio.

CVm pater impuberi filiæ heredẽ substituit: id, quod ei legatorum nomine à patre obuenit, cùm hereditas ad substitutos pertinet, in computationem legis Falcidiæ non venit.

1 Legato petito [y], cùm in litem iuratum est [z], ratio legis Falcidiæ, nõ eius summæ, in quam legatarius iurauit, haberi debet: sed eius, quanti re [a] vera * id [b] fuit, quod petitum est. nã id, quod pœnæ [b] causa adcreuit, in legem Falcidiam non incidit.

De re aliena legata.

61. *Idem* lib.4. Epistolarum.

ALienus fundus tibi legatus est. hunc heres cùm emere [c] nisi infinito pretio non posset, emit multo pluris, quàm quanti erat. qua emptione effectum est, vt legatarij ad legem Falcidiam reuocarentur. quæro: cùm, si fundus tanti, quanti re vera, emptus esset, legata non fuerant excessura ius legis Falcidiæ: an hoc ipso heres institutus partem reuocandi à legatariis ius habeat, quòd ex voluntate defuncti pluris emerit fundum, quàm quanti erat. respondit, * quod amplius [d] heres, quàm pretiũ fundi, legatario soluit, id lege Falcidia imputari nõ potest, quia neglegentia eius nocere legatarijs non debet. vtpote cùm is, confitendo, veram [e] æstimationem præstare poterat.

e ¶ Imò, cautio exigẽda est. *l.1. §.16. l.45. in fi.s. eod.*
f Imò, de ee nõ est dubitandum. Certum est enim peculij quãtitatem, quæ aditæ hereditatis tempore fuerat, in quadrantem imputari. *l.83.ſ.eod.*
g *v.l.73.ſ.eod.*
h *adde l.22.§.3.s.eod.*
i aut spes. *l.72. §.1.ſ.eod.*
k id est, post tempus. *l.36.§.4.s.eod.*
l *l.36.§.3.s.eod.*
m *al.* legaui & post commisi.
n In quartam Falcidianã non imputantur ea quæ heredi inter viuos donata sũt, nisi ideo donata sint vt integra heres legata præstaret. *Cuiac.* hinc Paulus, Ea quæ mater viua filio donauit, in quartã non imputãtur. *3. sent. 8. §. 3.*
o Falcidia nõ deducitur ex legato dotis vxori relegatæ: *vt hîc, & l.81. ſ. eod.*
p Imò, habet. *l.1.§.13.s. de dote præleg.*
q *facit. l.15.§.1. l.57.s.eod.*
r An decennij? an quadraginta annorũ? Certè lex negat actiones præscribi ni si quadraginta annis. *l.4. C. de præscr. 30. ann.*
s excipiẽdo & agendo.
t *l.11.s. de his quæ vt indign.*
u *Vl.25.§.17.*
x *l.3. Cod. eod.*
y & non præstito.
z qui hoc? an non constat in litem non iurari ex testamẽti causa? *l.6.s. de in litem iurando.*
a *l.44.s.eod.*
b Res quã heres sua culpa amisit, in eius quartam imputatur. *l.16.s.eod. l.15.s. de his quæ vt indig.*
c *vide l.88.ſ. de verborum signif.*
d nam legatum per damnationem, quo solo res aliena legari potuit, inficiatione crescit in duplum. *vide Cuiac. 14. obseruat. 36. in fin.*
e *vide l.42. supra eod. l.63. infra eod.*

a Cur ita? *vide l.2.j.de duob.reis.*
b *l.33.s.ad l.Aquil.* c *l.3.§.5.j.de iure fisci.*
d An præscripto à contrahentibus? an forma censuali præscripto? an quo res empta est, aut quo vendi posset si coleretur diligenter, vt vult Goueanus? an à testatore præscripta? Si diligenter spectes, formale hîc opponitur vero & præsenti: Vero & præsenti opponi potest pretiũ quod ex affectu & spe singulorum sumitur. *l.63.j.eo.* formale interpretor, quod communiter sequimur. Sunt enim pretia formãda ab vniuersa regione, non à quodam priuato. non ex momento temporis, non ex eo quod raró accidit. *l.63.in fi.j.eod.*

De duobus reis. 1. *De æstimatione.*

62. *Vlpianus* lib.1.ad Legem Iuliam & Papiam.

IN lege Falcidia hoc esse seruandum, Iulianus ait: vt, si duo rei promittendi fuerint, vel duo rei stipulandi, si quidem socij sint, in ea re diuidi inter eos debere obligationem, atque si singuli partem pecuniæ stipulati essent, vel promisissent. quod si societas inter eos nulla fuisset: in pendenti [a] esse, in vtrius bonis cõputari oporteat id, quod debetur, vel ex cuius bonis detrahi.

1 ¶ Corpora, si qua sunt in bonis defuncti, secundùm rei veritatem [b] æstimanda erunt, hoc est secundùm præsens [c] pretium. nec quicquam eorum formali [d] pretio æstimandum esse, sciendum est.

63. *Paulus* lib.2.ad Legem Iuliam & Papiam.

PRetia [e] rerum nõn ex affectu nec vtilitate [f] singulorũ, sed [g] communiter [h] funguntur [i]. Nec enim qui filium naturalem [k] possidet, tanto locupletior est, quòd eum, si alius possideret, plurimò [l] redẽpturus fuisset. Sed nec ille, qui filium alienum possidet, tãtum habet quanti eum patri vendere potest. nec expectandum est, dum vendat. sed in præsentia, non quà filius alicuius, sed quà homo æstimatur. Eadem causa est eius serui, qui noxa [m] nocuit. nec enim delinquendo quisque pretiosior fit. Sed nec heredẽ post mortem testatoris institutum seruum tanto pluris esse, quo pluris [n] venire potest, Pedius scribit. est enim absurdum [o], ipsum me heredem institutum non [p] esse locupletiorem, antequàm [q] adeam: si autem seruus heres institutus sit, statim me locupletiorem effectum: cùm multis causis [r] accidere possit, ne iussu nostro adeat. adquirit nobis certè, cùm adierit. * esse autem præposterum, antè nos locupletes [s] dici, quàm adquisierimus.

1 ¶ Cujus debitor soluendo non est, tantùm habet in bonis, quantum [t] exigere potest.

2 ¶ Nonnullam tamen pretio varietatem loca, temporáque [u] adferunt. nec enim tantidem Romæ & in Hispania oleum æstimabitur. nec continuis sterilitatibus tantidem, quanti secundis [x] fructibus. dum hîc quoque non ex momentis [y] temporum, nec ex ea, quæ raró accidat, caritate pretia constituantur.

Si cui legetur quanto minus per l.Falcidiam capere poterit.

64. *Vlpianus* lib.13.ad Legem Iuliam & Papiam.

SI in testamento ita scriptum sit: *Heres meus Lucio Titio decem dare damnas esto. & quanto quidem minùs* [z] *per legem Falcidiam capere poterit, tanto ampliùs ei dare damnas esto:* sententiæ testatoris standum est.

De conditione dandi.

65. *Paulus* lib. 6.ad Legem Iuliam & Papiam.

SI fundus legatus sit quinquaginta [a] dignus, sub hac conditione, *si quinquaginta heredi dedisset:* plerique putãt, vtile esse legatum: quia conditionis implendę causa datur. nam constat [b], etiã Falcidiam eum pati posse. sed si quinquaginta aurei legati sint, *si quinquaginta dedisset:* dicendũ, inutile [c] esse legatum, & magis ridiculum esse.

De relicto in diem vel sub conditione. 1. *De ære alieno.*

66. *Vlpianus* lib.18.ad Legem Iuliam & Papiam.

CIrca legem Falcidiam, in eo, quod sub conditione, vel in diem alicui relictum est, hoc obseruandum est: Si decem sub conditione alicui fuerint relicta, eáque conditio post decennium fortè exstiterit: non videntur decem huic legata, sed minùs decem. quia interuallum tẽporis, & interusurium [d] huius spatij, minorem facit quantitatem decem.

1 ¶ Sicuti legata non debentur, nisi deducto æro alieno aliquid supersit: nec mortis causa donationes debebuntur, sed infirmantur [e] per æs alienum. quare, si immodicum æs alienum interueniat. ex re mortis causa sibi donata nihil aliquis consequitur [f].

De non solidi capacitate.

67. *Terentius Clemens* lib.4.ad Legem Iuliam & Papiam.

QVotiens cuidam ampliùs legatum sit, quàm ei capere liceret, & lex Falcidia locum haberet: prius [g] Falcidiæ ratio habenda est: scilicet, vt subducto eo, quod lex Falcidia exceperit, reliquum [h], si non excedat statutam legi portionem, debeatur.

e *d.l.33.s.ad l.Aquil. adde l.10.j.de diuersis & temp. præscript. l.35.C.de donat.*
f Quid: Emphyteuticus fundus quẽadmodum ęstimatur? tertia parte totius fundi. *Bald. consil.103.*
g Res tanti est, quanti vẽdi potest: *vt hîc & l.1 §.16.j.ad Treb.* vide tamen Socinũ *regula 345.*
h An arbitrio iudicis æstimãtur? *vt l.3.s.quod certo:* An potius quòd ea pretia consideranda sint, quę in quaque ciuitate obtinent? *vt l.2.§.1.C.vt nem. liceat empt. specier. lib.10.* an inspecta rei veritate? *vt l.44.supra eod.*
i fingũtur. *Hal.* malè: Fungi, est succedere in locum rei. *v.Robert.3.rec.sent.14.*
k atque ita liberum hominem.
l propter paternã affectionem.
m *al.* noxam *vulgat.*
n propter hæreditatem delatam.
o in l.Falcidia: sec⁹ in l. Aquil.
p si heres institut⁹ sis antequã adeam nõ sum locupletior: igitur etsi seruus meus heres fuerit institutus, non ero locupletior antequam meo iussu adierit.
q *vide l.23.s.ad l.Aquil.*
r Quid enim si antè moriatur: quid si mihi hereditas suspecta: quid si adire nolit: potest enim nolle. *l.cũ proponas de heredib.instit.* Quid si coactus adeat? aditio erit nulli⁹ momẽti. *l.qui cum alieno. §.Celsus.s.de adquir.heredit.* Neque enim nudũ serui factum, sed mens attenditur.
* s quid locuples? *v.l.234.§.1.j.de verb.signif.l.126.§.1.l.166.j.de reg.iur.l.2.s.qui satisdare.* t *l.82.infra eod.*
u Cicero *3.in Verrem.* Omnis frumenti ratio ex temporibus est.
x hoc est optima annona, & annonæ maxima vbertate.

y Et ita quo pluris res est, hodie accipimus. *l.si sterilis.§.cum per vẽditorem.s.de act.empt.* z *l.88.j.eod.* a *l.19.s.eod.* b *l.84.supra de leg.1.*
c si decem legata sint sub hac cõditione, si decem legatarius dederit, legatum inutile est & ridiculum: *vt hîc*, cùm inter pares quantitates nihil intersit. Proinde ex huiusmodi legato, Falcidia non deducetur. d *l.58.§.5.j.ad Trebell.* In legatis conditionalibus & in diẽ, tanto minus dicitur esse in legato, quàm facit ratio interusurij medij tẽporis. *Alexãder.*

De æstimatione alimentorum & vsusfructus. 1. *Si heres rem propriam esse contendat, & hereditariam esse conuincatur.*

68. *Æmilius Macer* lib.2.ad Legem vicesimam [i].

HEreditatium

COmputationi in alimentis [k] faciendæ hanc formam esse Vlpianus scribit: vt à prima [l] ætate vsque ad annum vicesimum, quantitas alimentorum triginta annorum computetur, eiúsque quantitatis Falcidia præstetur: ab annuis verò viginti vsq; ad annum vicesimum quintum, annorum vigintiocto: ab annis vigintiquinque vsq; ad annos triginta, annorum vigintiquinque: ab annis triginta vsque ad annos trigintaquinque, annorum viginti duo: ab annis trigintaquinque vsq; ad annos quadraginta, annorum viginti: ab annis quadraginta vsque ad annos quinquaginta, tot annorum computatio fit, quot ætati eius ad annum sexagesimum deerit, remisso vno anno: ab anno verò quinquagesimo vsque ad annum quinquagesimumquintum, annorum nouem: ab annis quinquagintaquinque vsque ad annũm sexagesimum, annorum septem: ab annis sexaginta, cuiuscumque ætatis sit, annorum quinq;. Eóque nos iure vti, Vlpianus ait, & circa computationem vsusfructus [m] faciendam. Solitum est tamen à prima ætate vsque ad annum trigesimum, computationẽ annorum triginta fieri: ab annis verò triginta, tot annorum cõputationem inire, quot ad annum sexagesimum deesse vidẽtur. numquàm ergo ampliùs [n] quam triginta annorum computatio initur. Sic [o] denique: & si reipublicæ vsusfructus legetur, siue simpliciter, siue ad ludos: triginta annorum [p] computatio fit.

1 ¶ Si quis ex heredibus rem propriam esse cõtendat, deinde hereditariam esse conuincatur: quidam putant, eius quoque Falcidiam non posse retineri, quia * nihil interfit: subtraxerit [q], an hereditariam esse negauerit. quod Vlpianus rectè improbat.

De vsufructu bonor. & ære alieno.

69. *Pomponius* lib.5.ad Sabinum.

VSufructu bonorum legato, æs alienum ex omnibus rebus deducendum est. quoniam * post senatusconsultum nulla [r] res est, quę non cadit in vsusfructus legatũ.

De falcidiæ stipulatione.

70. *Vlpianus* lib.16.ad Sabinum.

FAlcidiæ stipulatio statim [s] committitur, vbi conditio legati vel debiti exstitit.

De venditione hereditatis.

71. *Paulus* lib.32.ad Edictum.

POtest heres in vendenda hereditate cauere, *vt* [t], *& lege Falcidia interueniente, solida legata præstentur:* quia ea lex heredis causa lata est. nec [u] fraus ei fit [x], si ius suum diminuat heres.

De eo quod impenditur explicandarum venditionum causa.

72. *Gaius* lib.3.de legatis ad Edictum Prætoris.

QVantitas patrimonij, deducto etiã eo, quidquid explicandarum [y] venditionum [z] causa impenditur, æstimatur.

De eo quod contingit post mortem testatoris. 1. *De conditionali debito.* 2. *Vel legato.* 3. *Vel libertate.* 4. *De legatis in diem.* 5. *Si testator intra vel vltra dodrantẽ legauerit.*

73. *Idem* lib.18.ad Edictum Prouinciale.

IN quãtitate patrimonij exquirenda visum est, mortis [a] tempus spectari. Qua de causa si quis centum in bonis habuerit tota ea legauerit: nihil legatariis prodest, si ante aditam hereditatem per seruos hereditarios, aut ex partu ancillarum hereditariarum, aut ex fœtu pecorum tantum accesserit [b] hereditati, vt, centum legatorum nomine erogatis, habiturus sit heres quartã partem: sed necesse est, vt nihilo minùs quarta pars legatis detrahatur. Et ex diuerso, si ex centum septuagintaquinque legauerit, & ante aditam hereditatem in tantum decreuerint bona, (incendijs fortè, aut naufragijs, aut morte seruorum) vt non plus quàm septuagintaquinq;, vel etiã minus relinquatur: solida legata debentur. nec ea res damnosa est heredi, cui liberum est non adire hereditatẽ. quæ res efficit, vt necesse sit legatarijs, ne destituto [c] testamento nihil cõsequantur, cum herede in portionem legatorum pacisci.

e *l.17.in fi.j.de mort.caus.donationib.*
f Donari mortis causa nõ potest in fraudem creditorum.
g hîc deductio fit ex vno legato, duabus legibus, lege Falcidia & lege Iulia. *vide Cuiac.8.obs.3.*
h ¶ hinc colligit Accursius, Filiũ de restituendo rogatum, posse detrahere duas quartas ob id reprehẽditur à *Cuiac.8 obs 3.* de hac quæstione dicam *ad l.3 §.2.j.ad Trebell.*
i de vicesima. *v.Cui 9.obs.24.*
k *adde l.8.s.de transact.*
l *adde l 47.s.e.*
m modici. *l.8.§.43.s.de trãsact.* vsus. *Gouean.*
n Imò, ampliùs. constat enim alimenta cũ vita finiri. *l.8.§.10. in fi.s.de transact.*
o Imò, aliter. nam legatũ debetur reipublicæ, vsq; ad centum annos. *l.56.s.de vsufr. l.8.s.de vsu & vsufr. legato. vide Cui. lib. de præscript.*
p *vide Cuiac. Nouell.7.*
q *v.l.24.s eod. l.6.s.de his quib. vt indignis.*
r Vsusfructus vniuscuiusq; rei legari potest. *Paul.3.sent.6.§.17.l.1.l.vlt.s.de vsufr.legato* Nulla res est quæ non cadat in vsusfructus legatum vel stipulationẽ. Nam ex senatuscõsulto, remedio cautionis, etiã earum rerũ quarum abusus est, non vsus, vsusfructus constituitur.
s & post longum tempus. *l.58.s.eod.*
t Falcidiæ legi heres potest renunciare. vide Mantica *9.de coniecturis vltimarũ voluntatũ. vlt.numero 6.*
u *adde l.46.s.de pactis.*
x Potest enim quilibet iuri suo renuntiare.
y *adde l.vlt.§.9.C.de iure deliberandi.*
z dic idem in eo quod expensum est ad testamenti insinuationem, inuentarij confectionem & huiusmodi causas necessarias. *d.§.9.*
a *l.30 l.56.s.eo.l.79.j.eod.l.18.l.35.j.ad Trebell.§.2.inst.de lege Falcidia.* & ibidẽ *Theophil.*
b *l.30.s.eod.* c de hac voce. *v.l.9.§.2.s.de liberis.*

1 ¶ Magna

1 ¶ Magna dubitatio fuit de his [a], quorum conditio mortis tempore pendet, id est, an quod sub conditione debetur, in stipulatoris bonis adnumeretur, & promissoris bonis detrahatur. sed hoc iure vtimur: vt, quanti ea spes obligationis venire possit, tantum stipulatoris quidem bonis accedere videatur, promissoris verò decedere, aut cautionibus res explicari potest: vt duorum alterum fiat: aut ita ratio habeatur, tanquàm purè debeatur: aut ita, tanquàm nihil debeatur: deinde heredes & legatarij inter se caueant: vt, existente conditione, aut heres reddat, quanto minus soluerit: aut legatarij restituant, quanto plus consecuti sint.

2 ¶ Sed etsi legata quædam purè, quædam sub conditione relicta efficiant, vt, existente conditione, lex Falcidia locum habeat: purè legata cum cautione [b] redduntur. quo casu magis in vsu est: solui quidem purè legata, perinde ac si nulla alia sub conditione legata fuissent: cauere autem legatarios debere, ex euentu conditionis, quod amplius accepissent, redditu iri.

3 ¶ Cuius generis cautio necessaria videtur, & si quibusdam seruis eodem testamento sub conditione libertas data sit, quorum pretia, conditione existente, bonis detrahuntur.

4 ¶ In diem [c] relicta legata alterius esse iuris, palàm est: cùm ea omnimodò tam ipsi legatario, quàm heredibus eius deberi, certum est. sed * tanto minus erogari ex bonis intelligendum est, quantum [d] interea, donec dies obtingit, heres lucratiuus est ex fructibus vel vsuris.

5 ¶ Ergo optimum quidem est, statim ab initio ita testatorem distribuere legata, ne vltra dodrantem relinquantur. quòd si excesserit quis dodrantem: pro rata portione, per [e] legem, ipso [f] iure minuuntur [g]. Verbi gratia, si is, qui quadringenta in bonis habuit, tota ea quadringenta erogauerit, quarta [h] pars legatariis detrahitur. si trecenta quinquaginta legauerit, octaua. quòd si quingenta legauerit habens quadringenta, initio quinta, deinde quarta pars detrahi debet. * antè enim detrahendum est, quod extra bonorum quantitatem est: deinde quod ex bonis apud heredem remanere oportet.

De eo quod heres habet iure hereditario, vel iure legati.

74. *Idem* lib. 3. de legatis ad Edictum Prætoris.

QVod autem dicitur, si ex iudicio defuncti quartam habeat heres, solida præstanda esse legata: ita accipere debemus, si hereditario [i] iure habeat. itaque * quod * quis legatorum nomine à coherede accepit, in quadrantem ei non imputatur.

75. Ex lib. 40. Digestorum *Iuliani Marcellus.*

SEd si ideo legatum ei datum est, *vt integra legata vel fideicommissa præstet:* deneganda erit actio legati, si lege Falcidia vti mallet.

De eo quod datur conditionis implendæ causa.
1. De legatis inutilibus.

76. *Gaius* lib. 3. de legatis ad Edictum Prætoris.

ID autem: quod conditionis [l] implendæ causa vel à coherede, vel à legatario, vel à statulibero datur: in Falcidia non imputatur: quia [m] mortis causa capitur. Sanè si à [n] statulibero peculiares nummos accipiat, pro sua parte quadranti eos imputare debet: quia pro ea parte non mortis causa capere, sed hereditario [o] iure eos habere intelligitur.

1 ¶ Qua ratione placuit, legata, quæ legatarij non capiunt, cùm apud heredes subsederint, [p] hereditario iure apud eos remanere intelligi, & ideo [q] quadranti [r] imputanda. nec quicquam interesse: vtrùm statim ab initio legatum non sit: an, quod legatum est, remanserit.

De *pluribus heredibus.*

77. *Idem* libro decimooctauo ad Edictum Prouinciale.

IN singulis [s] heredibus rationem legis Falcidiæ componendam esse non dubitatur. & ideo si, Titio & Seio heredibus institutis, semis hereditatis Titij exhaustus est, Seio autem quadrans totorum bonorum relictus sit: competit Titio beneficium legis Falcidiæ.

78. *Idem* lib. 3. de legatis ad Edictum Prætoris vrbani.

QVòd si alterutro eorum deficiente, alter heres solus extiterit: vtrùm perinde ratio legis Falcidiæ habenda sit, ac si statim ab initio is solus heres institutus esset: an singularum portionum separatim causæ spectandæ sunt? & * placet, si eius pars legatis exhausta sit, qui heres extiterit, adiuuari [t] legatarios per deficientem partem: quia ea non est legatis onerata. quia & legata, quæ apud heredem remanent, efficiunt, vt cæteris legatariis aut nihil, aut minus detrahatur. si verò defecta pars fuerit exhausta [u]: perinde [x] in ea ponendam rationem legis Falcidiæ, atque si ad eum ipsum pertineret à quo defecta fieret.

a *l. 56. §. 1. in fi. s. eod.*
b *l. 1. §. 7. j. titu. prox.*
c *l. 45. in pr. s. eo. l. 3. §. 3. j. si cui plus quàm per leg. Falcid.*
*
d *l. 58. §. 5. j. ad Treb.*
e Falcidia lege ipso iure legata minuuntur.
f i. ex lege Falcidia.
g minui. i. detrahi, retineri, deduci, recidi. dixi *ad l. 30. s. de act. emp.* Quid, possísne hoc ex loco colligere, lege Falcidia, quartæ etiam vindicationem dari? Cuiacius negat, aliud enim esse, vt s. *dictum est,* minuere legata per legem Falcidiam, aliud, vindicare quartam. *v. Cuiac. 8. obs. 2.*
h *l. 1. s. eod. inst. eo. in pr.*
*
i hinc collige, Falcidiam iure hereditario habendam esse.
*
k *l. 22. j. eo.*
l Mortis causa capitur, quod conditionis implendæ causa à cohærede vel fideicommissario accipitur. *l. 40. l. 43. s. eo. l. 91. circa fi. j. eo.*
m Falcidiæ nō imputatur quod mortis causa capitur.
n *vid. l. 36. j. de mort. cau. donat.*
o Mortis causa capere & hæreditario iure opponuntur. Hæc non illa, Falcidiæ imputantur.
p subsident apud hæredes seu hæreditario iure apud hæredes remanent, quę à legatariis non capiuntur.
q Falcidiæ imputat hæres, ea quæ hæreditario iure à quocunque accipit.
r id est Falcidiæ. *v. l. 30. s. eod.*
s ac si plures essent hereditates. *Inst. e. vbi Theoph. v. in hāc leg. Cuiac. 4. obs. 34.*
*

De testamentis duplicibus.

79. *Idem* libro decimooctauo ad Edictum Prouinciale.

IN duplicibus [y] testamentis, siue de patrimonio quæramus, ea sola substantia spectatur, quam pater, cùm [z] moreretur, habuerit: (nec ad rem pertinet, si post mortem patris filius vel adquisierit aliquid, vel deminuerit) siue de legatis [a] quæramus, tam ea [b], quæ in primis, [c] quàm ea, quæ in secundis tabulis relicta sunt, in vnum contribuuntur [d], tanquam si & ea quæ à filij herede relinquisset testator, à suo herede sub alia conditione legasset.

De pupillari substitutione. 1. De legatis indiuiduis.

80. *Idem* lib. 3. de legatis ad Edictum Prætoris.

SI is, qui quadringenta in patrimonio habebit, filio [e] impubere herede instituto, ducenta legauerit, eique Titiū & Seium heredes substituerit, & à Titio centum legauerit: videamus, quid iuris sit. si, nondum solutis legatis, pupillus decesserit: & ob id ea legata vtrique debent: solus heres Titius vtetur lege Falcidia. cùm enim ducenta ex hereditate pupilli ad eum pertineant: ducenta legatorum nomine debet: centum, ex ducentis, quæ pupillus debebat: centum, quæ ipse dare iussus est. itaque, ex vtraque quantitate quarta deducta, habebit quinquaginta. in persona verò Seij lex Falcidia non interuenit, cùm ad eum ex hereditate pupilli ducenta pertineant, & debeat legatorum nomine centum ex ducentis, quæ à pupillo relicta sunt. quòd si pupillus soluat legata, debent curare [f] tutores pupilli, vt caueant legatarij.

1 ¶ Quædam legata diuisionem non recipiunt. Vt ecce legatum viæ, itineris, actúsve. ad nullum enim ea res pro parte potest pertinere. Sed & si opus municipibus heres facere iussus est, indiuiduum videtur legatum. neque enim vllum balineum, aut vllum theatrum, aut stadium fecisse intelligitur, qui ei propriam formam, quæ ex consummatione contingit, non dederit. Quorum omnium legatorum nomine, etsi plures heredes sint, singuli in solidum tenentur. Hæc itaque legata, quæ diuiduitatem [g] non recipiunt, tota ad legatarium pertinent. sed potest heredi hoc remedio succurri, vt, æstimatione [h] facta legati, denunciet legatario, vt partem [i] æstimationis inferat, si non inferat, vtatur aduersus eum exceptione [k] doli mali.

De vsufructu. 1. De dote. 2. De mulieris causa paratis.

81. *Idem* lib. 18. ad Edictum Prouinciale.

SEd vsusfructus [l] legatus venit in computationem legis Falcidiæ. nam diuisionem recipit. adeò vt, si duobus legatus fuerit, ipso iure ad singulos [m] partes pertineāt.

1. ¶ Dos relegata [n], extra [o] rationem legis Falcidię est, sc. quia suam [p] rem mulier recipere videtur.

2 ¶ Sed & de his quoque rebus, quæ mulieris causa emptæ, paratæ essent, vt hæ quoque extra modum legis essent, nominatim ipsa Falcidia lege expressum est.

Si is qui solum in nomine quadringenta in bonis habebat ipsi debitori liberationem, alij quadringenta legauerit.

82. *Vlpianus* lib. 8 Disputationum.

QVærebatur: cùm is, qui solū in nomine quadringēta in bonis habebat, ipsi debitori liberationē, Seio autē quadringēta legauerit: si debitor vel soluēdo [q] non sit, vel centū facere possit: quantum quisque habeat interuētu legis Falcidiæ. Dicebā: legē Falcidiam ex eo, quod refici ex hereditate potest, quartam heredi tribuere, residuū dodrātē inter legatarios distribuere. Quare cùm [r] nomē minùs soluēdo est in hereditate: eius, quod exigi potest, pro rata sit distributio: residui vēditio facienda est: vt id demū in hereditate cōputetur, quanti nomē distrahi potest. Sed cùm debitori liberatio relinquitur: ipse sibi [s] soluēdo videtur, &, quod ad se attinet, diues est. quippe si ei mortis causa acceptò feratur id, quod debet, quadringēta cepisse videbitur, licèt nihil facere possit. sensisse enim deliberationē plenā videtur, quāuis nihil facere possit, si soli ei liberatio relicta est. & ideo, Falcidia interueniēte, trecenta acceptò illi ferri debēt, residua cētū durabūt in obligationē. & si quidē facere posse cœperit, exigētur ab eo duntaxat vsq; ad cētū. Idemq; erit dicēdū, & si mortis causa acceptò ei quadringēta ferantur [t]. vnde elegāter dicitur, acceptilationē in pēdenti [u] fore. vt si quidē mortis tēpore quadringēta tota inueniantur, in trecēta valeat acceptilatio. si verò prætereà aliquid inueniatur, quod quadrātē suppleat heredi, in qua

t *l. 1. §. 13. s. eo.*
u *v. l. 50. s. eo.*
x *v. l. 21. in fi. s. eod.*
y *v. l. 11. §. 5. s. eo.*
z *v. l. 73. s. eo.*
a siue de patrimonio, *vt j. e.* siue de legatis quęram⁹, *vt hîc,* quæ relicta sūt, in vnum contribuūtur & legatarii conferunt hęredi. *l. 88. in fi. j. eod.*
b *d. §. 5.*
c De primis & secundis tabulis scripsi *ad l. 1. s. testam. quemadmod. aperiantur.*
d *v. l. 11. §. 5. s. e.*
e *l. 11. §. 6. s. eo.*
f *v. l. 84. in fi. s. eo.*
g Legata indiuidua defalcantur præstita parte ęstimationis. *Bar. l. 11. §. 24. s. de leg. 3. l. vlt. s. de seru. legat.*
h Legatarius seruitutis æstimationē debet offerre heredi, *l. 26. in fi. s. e. l. 5. §. 1. j. de doli except. l. 76. s. de leg. 2. l. vlt. s. de seru. legat.*
i *l. 7. s. eo.*
k *v. quæ scripsi ad l. 22. s. eod.*
l *v. l. 1 §. 9. s. eo.*
m *v. l. vlt. in fi. s. de vsufruct. & quemadm.*
n Falcidia non detrahitur ex legato dotis relegatæ, *vt hic,* nisi dos relegata, commodum aliquod repræsentationis habeat, tūc enim deducitur. Accursius *in l. cum dotem 57. s. eod.* Contrariū sentit *in l. 3. Cod. de falsa causa adiecta legato.* idque verius putat Costa *in c. si pater. nu. 31. de testam. v. Grassum. §. Falcidia. quæst. 7.*
o *l. 8. §. 3. j. de leg. præst.*
p non ex lucratiua causa. *Paul. 4. sen. 1. §. 1.*
q *v. l. 22. in fi. s. e.*
r *l. 63. §. 1. s. e.*
s Debitor sibi ipsi semper est diues. *Bart.*
t vel pactum ei fiat de non petendo. *v. l. 15. s. eo.*
u Imò, stipulatio ex præsenti vires accipit. *l. 26. s. de stip. seru.*

dringenta acceptilatio proficiet. Quòd si debitor iste quadringentorum, dumtaxat [a] centum facere potest: quia sibi soluendo est: necesse habebit, centum refundere. Cùm igitur debitor sibi soluendo sit: eueniet: vt si, herede aliquo instituto, ipsi debitori liberatio, & alij quadringenta legata sint: si quidem soluendo sit debitor, centum quinquaginta ex trecentis retineat, alia centum quinquaginta legatario præstentur, heres centum habeat. Sin verò centum tantùm facere possit, heredi ex refecto quarta seruanda est. sic fiet, vt centum, quæ præstari possunt, in quatuor partes diuidantur: tres partes ferant legatarij: heres vigintiquinque habeat: debitor, qui soluendo [b] non est, secum centum quinquaginta compenset. de residuis centum quinquaginta, quæ exigi non possunt, venditio fiet nominis. idque quasi solũ in bonis fuerit, repræsentatur. Quòd si nihil facere debitor potest: æquè in centum quinquaginta acceptò liberandus est. de residuo venditionem nominis faciendam, Neratius ait. quod & nos probamus.

De peculio.

83. *Iulianus* lib. 12. Digestorum.

SI creditor filij tui heredem te instituerit, & legis Falcidiæ rationem ponas: peculij quantitas, quod aditæ [c] hereditatis tempore fuisset, in quadrantem tibi imputabitur.

Quo casu heres agit quamuis testator agere non potuerit.

84. *Idem* lib. 13. Digestorum.

REperitur casus [d], quo heres agere potest, quamuis testator agere non potuerit. veluti si tutor, cùm solueret legata, non interposuerit stipulationem, quanto plus quàm per legem Falcidiam capi licuerit, solutum fuerit, reddi: pupillus quidem eo nomine tutelæ non agit: sed heredi [e] eius hoc quoque nomine tutor obligatus erit.

De dote.

85. *Idem* lib. 18. Digestorum.

SI dos [f] socero data est, & solus filius heres patri extitisset: dotem confestim, in computatione hereditatis, & Falcidiæ rationem, in ære alieno deducet [g] aliter enim videbitur indotatam [h] vxorem habere. quod si filius extraneum [i] coheredem habeat: ipse quidem semper, pro qua parte patri heres erit, dotem in ære alieno deducet: & coheres eius, antequàm dos à filio præcipiatur.

Si prælegetur ei, qui iussus est hereditatem restituere.

86. *Idem* lib. 40. Digestorum.

TItia [k] testamento suo Titium fratrem suum ex parte tertia heredem instituit: fideíque eius commisit, *vt hereditatem* [l], *retenta quarta parte, Secundæ & Proculæ restituat.* eadem fratri quædam prædia prælegauit. quæro, an Titius ea, quæ prælegata [m] sunt, etiam pro ea parte hereditatis, quam rogatus est restituere, an [n] integra retinere debeat. respondi, Titium legata integra retinere debere, sed in partem quartam imputari oportere duodecimam [o] partem prædiorum. sed si non esset adiectũ, vt pars quarta deduceretur: totum [p] trientem [q] prædiorum legi Falcidiæ imputari oportere: quoniam contra [r] sententiam matrisfamiliæ lex Falcidia induceretur.

De herede iusso vendere. 2. Si fideicommissarius heredi successerit. 3. De conditione. 4. De pupillari substitutione.

87. *Idem* lib. 61. Digestorum.

QVi fundum solum in bonis centum relinquebat: si heredem suum damnauerit, vt eum quinquaginta Titio venderet: non est existimandus ampliùs [s], quàm quinquaginta, legasse. ideóque lex Falcidia locum non [t] habet [u].

1 ¶ Item [si] is, qui duos fundos in bonis centum haberet, si me & Titium heredes instituisset, & damnasset me, vt Titio fundum Cornelianum quinquaginta venderem, & contra Titium damnasset, vt mihi fundum Seianum quinquaginta venderet: non animaduerto, quemadmodum lex Falcidia locum habere possit: cùm vterque heredum vnius fundi partem dimidiam hereditario iure habiturus sit, in qua pars dimidia hereditatis est. nam certè, qui damnatus est fundum Cornelianum vendere, Seiani fundi partem hereditario iure habet. item qui damnatus est Seianum fundum vendere, partem Corneliani fundi hereditario iure retinet.

2 ¶ Si quis heredem instituerit eum [x] cui rogatus fuerat post mortem suam centum restituere: in ratione legis Falcidiæ, centum deducere debet: quia si alius quilibet heres extitisset, hæc centum in ære alieno ponerentur.

3 ¶ Si [y] tu ex parte quarta, Titius ex parte quarta heredes scripti fueritis, deinde tu ex parte dimidia [z] heres institutus fueris sub conditione, & legata, item libertates datæ fuerint: pendente [a] conditione, libertates competent, legata tota præstabuntur. quia siue conditio extiterit, te herede existente, vtraque valent: siue conditio defecerit, tu & Titius heredes eritis. Lege Falcidia si hoc quæris, an existente conditione miscetur quadrans tuus & semis, atque ita [b] pro dodrante ratio ponenda est cum his, quibus à te purè herede legatum est: respondebimus, misceri duas partes.

4 ¶ Qui filium suum impuberem & Titium æquis partibus heredes instituerat, à filio totum semissem legauerat [c], à Titio nihil [d]: & Titium [e] filio substituat. quæsitum est: cùm Titius ex institutione adisset, & impubere filio mortuo, ex substitutione heres extitisset: quantum legatorum nomine præstare deberet, & placuit, solida legata eum præstare debere. nam confusi duo semisses efficerent, vt circa legem Falcidiam totius assis ratio haberetur, & solida legata præstarentur. Sed hoc ita verum est, si filius, antequàm patri heres existeret, decessisset. Si verò patri heres fuit: non ampliora legata debet substitutus, quàm quibus pupillus obligatus fuerat: quia non suo nomine obligatur, sed defuncti pupilli, qui nihil ampliùs, quàm semissis dodrantem, præstare necesse habuit.

5 ¶ Quòd si extranei heredis semis totus legatus fuerit, ísque pupillo, à quo nihil legatum erat, ex substitutione heres extiterit: poterit dici, augeri [f] legata, & perinde agendum, ac si cuilibet coheredi substitutus fuisset, eóque omittente hereditatem, ex asse heres extitisset. quia semper substitutus rationem legis Falcidiæ ex quantitate bonorum, quæ pater reliquerit, ponet.

6 ¶ Eadem dicenda sunt, & si pater duos impuberes heredes instituerit, & eosdem inuicem [g] substituerit, deinde iure substitutionis ad alterum hereditas reciderit, & legis Falcidiæ ratio habenda sit.

7 ¶ Qui filios impuberes duos habebat, alterum heredem instituit, alterum exheredauit: deinde exheredatum [h] instituto substituit: ac postea exheredato [i] Meuium: & ab eo legauit. & exheredatus fratri impuberi extitit heres. deinde impubes decessit. cùm iudicio patris facultates paternæ per causam hereditariam ex substitutione ad eum perueniant: potest dici, legata ab eo relicta præstanda esse, habita ratione legis Falcidiæ in his bonis, quæ pater mortis [k] tempore reliquerit. Nec huic contrarium est, quòd, cùm exheredato pater legatum dederit, nihilo [l] magis substitutus legatis obligabitur: quia eo casu non hereditatis paternæ portio, sed legatum ad eum peruenit. Dicet aliquis: Quid ergo, si exheredatus filius non ex substitutione fratri suo heres extiterit, sed aut lege, aut per interpositam personam, atque ita impubes decesserit? sic quoque existimandus erit substitutus legata debere? minimè. nam quantum intersit, exheredatus filius ex substitutione fratri suo heres existat, an alio modo: vel ex eo apparet, quòd aliàs ab eo legare pater potuit, aliàs non potuit. est igitur rationi congruens, ne plus iuris circa personam substituti testator habeat, quam habuerat in eo, cui eum substituebat.

8 ¶ Coheres [m] pupillo datus si pro parte sua legata, habita legis Falcidiæ ratione, præstiterit: deinde, impubere mortuo, ex substitutione heres extiterit, & [n] semis pupilli legatis exhaustus esset, ex integro legis Falcidiæ ratio ponenda erit. vt contributis legatis, quæ ab ipso, & quæ à pupillo data fuerant, pars quarta bonorum apud eum remaneat. licèt enim pupillo heres existat, tamen circa legem Falcidiam perinde ratio habetur, ac si patri heres extitisset. Nec aliter augebuntur legata, quæ ab ipso vltra dodrantem data fuerant, quàm augentur, cùm ex parte heres institutus, & coheredi suo substitutus, deliberante coherede, legata, habita ratione legis Falcidiæ, soluit, deinde ex substitutione alteram quoque partem hereditatis adquirat.

De perplexitate. 3. De legato purè & legato conditionali.

88. *Africanus* libro quinto Quæstionum [o].

QVi quadringẽta habebat, trecẽta legauit, deinde fundum tibi dignum centum aureis sub hac cõditione legauit, si [p] legi Falcidiæ in testamento suo locus nõ esset. quæri-

a Tantum dicitur esse in bonis debitoris, quantum ab eo exigi potest. *Bar.*
b *l. 22. in fi. ff. e.*
c Imò, nõ aditæ hæreditatis tẽpus, sed mortis, spectatur. *l. 56. ff. eod.*
d aliàs, regulariter, Quę actio mihi non competit, hæredi meo non datur *adde l. 51. §. 3. ff. de euict.*
e *l. 80. in fi. ff. eo. l. 1. §. 2. ti. proxi. l. 1. de reb. auth. iud.*
f Si filius patri (cui dos data est) succedit in solidũ vel pro parte, in solidũ vel pro parte, dotem vxoris, vt æs alienum, deducet, *vide l. 2. C. familiæ erciscundæ.*
g sibi. Dos enim apud eum esse debet qui onera matrimonii sustinet, *l. 56. §. 1. ff. de iure dot. l. 22. §. pen. ff. soluto.*
h Dotes, quantũ fieri potest, vxoribus seruandæ, vt quæ indotatam faciat vxorem interpretatio, in dubio reiici debeat.
i filius ex testamento coheredem. *Gouea.*
k *v. Ferretum in hanc legem.* & Antonium Fabrum *6. Coniecturar. 4.*
l i. portionem hæreditariã, *vt in l. 3. §. 4. ad Treb.*
m Prælegata non veniunt in fideicõmissum, quando quis primò rogat, secundò prælegat, *vt hîc, Bar. l. 22. ff. eo.* Quid ita? Testator de eo rogasse non videtur, quod nõdum dederat, *adde l. 3. §. 4. ad Treb.*
n ac integra, ita legendum putat Antonius Faber. *6. Coniect. 4.*
o i. vnam vnciam.
p totum pretium. Antonius Faber *6. Coniectur. 4.*
q quem iure hæreditario habet. *l. 90. eod.*
r hinc quidã colligunt, Falcidiam detrahi contra voluntatem testatoris.
s *v. l. 19. ff. eo.*
t Imò habet cùm totum in legato esse videatur, *l. 91. in fi. eod.*
u quia hæres habet penes se quinquaginta.

x ¶ *v. l. 6. C. eo.*
y Incertæ partis ratione non diuiditur actio pro hęreditaria portione, vide Bald. *in l. 2. nu. 6. C. de hæred. act. & ibid. Bart.*
z *v. l. 59. §. 5. ff. de hæred. inst.*
a Conditio, cuius euentus vel defectus legata & libertates nõ vitiat, eorũ petitionem non differt, *Bart.*
b *l. 41. §. 6. ff. de vulgari.*
c & ita pars impuberis oneratur.
d & ita pars Titii integra manet.
e i. non oneratum onerato substituit. hinc collige, Portione integra accedente portioni oneratæ, ex substitutione vulgari, aut pupillari, contributioni locum esse, secus si onerata integra accedat. *v. tamẽ Cuiac. 15. obs. 15.*
f *l. 1. §. 13. ff. eod.*
g substitutio reciproca hac formula etiam concipi solet.
h Exhæredatus potest substitui instituto.
i Exhæredato instituto, potest rursus substitui.
k *adde l. 78. ff. eod.*
l id est nihilominus. *vide l. 12. §. 1. vi bonorum raptorum.*
m *v. in hunc §. Cuiac. 4. obs. 25. & 15. obs. 15.*
n nec semis, *Cuiac. 15. obs. 15. in fin. & ad l. 4. in verbo si pupilli. de vsurpationibus.* reprehensus à Roberto *1. recept. 8.*
o *v. Cuiac. 5. ad Afr.*
p *adde l. 64. ff. eod.*

quæritur, quid iuris est [a]. dixi τῶν ἀπόρων [b]. *i. ex perplexis* [c] hanc quæstionem esse: qui tractatus apud dialecticos [d] τὰ ψευδόμενα [e]. *i. frustratorij cauillatoriique*, dicitur. etenim [f] quidquid constituerimus verum esse, falsum reperietur. namque si legatum tibi datum valere dicamus: legi Falcidiæ locus erit: ideóque, deficiente conditione, non debebitur, rursus si, quia conditio deficiat, legatum valiturum non sit: legi Falcidiæ locus non erit. porrò si legi locus non sit: existente conditione, legatum tibi debebitur. cùm autem voluntatem testatoris eam fuisse appareat, vt, propter tuũ legatum, cęterorum legata minui nollet: magis est, vt statuere debeamus tui legati conditionem defecisse.

1 ¶ Quid ergo dicemus, si ducenta legauit, & tibi similiter sub eadem conditione ducenta legata esse proponantur? nam aut extitisse, aut defecisse legati tui conditionem, vt aut totum, aut nihil tibi debeatur, & iniquum, & contra voluntatem testatoris existimabitur. rursus partem deberi, rationi [g] non congruit. quando necesse est, totius legati conditionem vel extitisse, vel defecisse: ergo per exceptionem doli mali tota ea res temperanda erit.

2 ¶ Quare cùm quis tale quid consequi velit, sic consequetur: *Si quo amplius legaui vel legauero, quam per legem Falcidiam licebit, tum quantum ad supplendum quadrantem deduci oportet, ex eo legato, quod Titio dedi, heres meus damnas esto dare.*

3 ¶ Qui [h] ducenta in bonis relinquebat, legauit mihi centum præsenti die: tibi æquè centum sub conditione. post aliquantum temporis extitit conditio. ita tamen, vt ex reditu [i] eius summæ, quæ tibi relicta est, non amplius quàm vigintiquinque reciperet. legis Falcidiæ ratio ita habenda erit heredi, vt vigintiquinque conferre ei debeamus, & ampliùs fructus quinquaginta medij [k] temporis, qui (verbi gratia) efficient quinque. cùm igitur triginta sint conferenda: quidam putant, quina dena ab vtroque nostrûm conferenda esse. quòd minimè verum est. licèt enim eandem quantitatem acceperimus: manifestum tamen est, aliquanto vberius esse meum legatum. quare statuendum erit, tanto minus in tuo legato esse, quantum ex fructibus eius heres perceperit. secundùm quod in proposita specie computationem ita iniri oportet, vt ex septem partibus ego quatuor, tu tres conferamus [l]: quoniam quidem quarta pars ampliùs in meo, quàm in tuo legato est.

De alimentis. 1. De vsuris.

89. *Marcianus* lib. 7. Institutionum.

Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, pecuniam relictam ad alimenta puerorum Falcidię subiectam esse [m]: &, vt idoneis [n] nominibus collocetur pecunia, ad curam suam reuocaturum præsidem prouinciæ.

1 ¶ Diui Seuerus & Antoninus generaliter rescripserunt Bononio Maximo, * vsuras [o] præstaturum eum, qui frustrationis causâ beneficium legis Falcidiæ implorauit.

De iusso restituere hereditatem pecunia accepta.

90. *Florentinus* lib. 11. Institutionum.

Si heres, cuius fideicommissum est, vt acceptâ certâ pecuniâ hereditatem restituat, à voluntate eius, qui testamentum fecit, discedat [p], & postea legis Falcidiæ beneficio vti volet: etsi non detur ei, quo accepto hereditatem restituere rogatus est: tamen fideicommissum restituere cogi debet. quoniam quod ei paterfamiliæ dari voluit, legis Falcidiæ commodum præstat.

Quid imputatur in quartam.

91. *Marcianus* lib. 13. Institutionum.

In quartam hereditatis, quam per legem Falcidiam heres habere debet, imputantur res, quas iure hereditario [q] capit, non [r] quas [s] iure legati vel fideicommissi vel implendæ conditionis causa accipit. nam hæc in quartam non imputantur. Sed [t] in fideicommissaria hereditate restituenda, siue legatum vel fideicommissum datum sit heredi, siuę præcipere, vel deducere, vel retinere iussus est: in quartam id ei imputatur. pro [u] ea verò parte, quam accepit à coherede: extra quartam id est [x], quod à coherede accipitur. Sed & si acceptâ pecuniâ hereditatem restituere rogatus sit: id, quod accipit, in quartam ei imputatur, vt Diuus Pius constituit * [y]. Sed & quod implendæ [z] conditionis causa fideicommissum heredi datur: in eadem causa esse admittendũ sciendum est *. si quid verò implendæ conditionis causa heres accipiat à legatariis, in Falcidiæ computationem non prodesse. & ideo si centum prædium legauerit defunctus, si quinquaginta heredi legatarius dederit: centum legatis computationem fieri, & quinquaginta extra hereditatem haberi, ne in quartam ei imputentur.

De testamento militis & codicillis post missionem factis.

92. *Macer* libro secundo de Re militari.

Si miles [a] testamento facto, partem dimidiam hereditatis suæ tibi restitui iusserit, deinde post missionem factis codicillis, alteram partem Titio restitui rogauerit: si quidem post [b] annum missionis suæ decesserit: & tibi & Titio heres partem quartam retinebit. quia eo tempore testator decessit, quo testamentum eius ad beneficium principale pertinere desierat. si verò intra annum missionis decesserit: solus Titius deductionem partis quartæ patietur: quia [c] eo tempore fideicommissum ei relictum est, quo testator iure militari testari non potuit.

De rogato restituere hereditatem pecunia accepta.

93. *Papinianus* libro vigesimo Quæstionum.

Acceptis [d] à Mæuio centum [e], hereditatem Mæuio restituere pecuniamque [f] post mortem suam [g] Titio dare rogatus est [h]. quanquàm hæc centum quartam bonorum efficiant: tamen, propter fideicommissum sequens [i], quartæ retentioni [k] locus erit. tunc enim ex constitutione Diui Hadriani Falcidiæ satisfacit ea quantitas, cùm apud heredem remanet. sed Falcidiam patietur solus, cui hereditas relicta est. nam in [l] centum, quæ mortis causa capiuntur, admitti Falcidia non [m] potest. Planè si quis ita scripsit, *acceptis centum, peto restituas hereditatem*, neque personam dantis demonstrauerit; quasi retentam & præceptam pecuniam, si quartæ sufficiat, inducere Trebellianum.

a an debetur legatum? si deberi dixeris, tunc sequitur quasi deficiente conditione vt nihil debeatur. si non deberi, tunc sequitur quasi existente conditione vt totum debeatur. Nec enim scindi vnum idémque legatum potest, vt pro parte valeat, pro parte non valeat. *v. Cuiac. ibid.*

b Chrysippus scripsit περὶ τῶν ἀπόρων διαλεκτικῶν λόγων. Haloander, vt & Alciatus *4. de verb. signif.* legit τῶν ἄκρων. i. de apicibus. Porrò τῶν ἀπόρων meminit Laertius *in Zenone Cittieo.* & Lucian. *in Lapithis.* ἀπόρων generalis est appellatio, Soritem complectitur Pseudomenon, Crocodilum, Electrã. διαλανθάνοντα, ἐγκεκαλυμμένον, κερατίνην, φαλακρὸν, θερίζοντα, κυριεύοντα, οὔτιδα. de quibus. *v. ib. Cuiac.* Fabium 1. *c. 10.* Non quia Ceratinæ aut Crocodilinæ possint hominem facere sapientẽ, sed quia illum ne in minimis quidem oporteat falli.

c Si perplexitas contingit ex accidenti præter testatoris propositum, secundum mentem testatoris iudicãdum est. *Bart.*

d putà apud Stoicos, apud quos multæ captiones referũtur. Sunt autem ex eis duæ præcipuæ, Pseudomenos & Sorites. vtriusque meminit Cicero *in Hortensio & Lucullo.* Augustinus *contra Academicos.* Hieronymus *in Rufinum: & in Amos.* De cauillatione & Sophismate agitur in lege *177. ∫. de verb. sign.* lege *65. ∫. de regul. iur.* Sorites ab euidenter veris ad falsa interrogando deducit, Seneca *5. de benefi. 19.* Sorites ille inexplicabilis subit, cui difficilè est modum imponere, quia paulatim surrepit, & non desinit serpere, Pseudomenon tale est, vt siue aias, siue neges, reperiatur statim id falsum esse. *Cuiac. ibid.* adde *Gell. 5. c. 10. & 9. cap. 16.*

e Pseudomenõ syllogismum Cicero *2. de diuin.* mentientem rationem interpretatur. nam quidquid statuitur verum esse, statim reperitur falsum. vt in *l. 9. ∫. de ver. oblig.* tibi fundum dabo, nisi illi dedero: illi dabo, nisi tibi dedero.

f adde exempla ex lege *5. in fi. ∫. ad Treb. l. 9. ∫. de verb. oblig.*

g strictè sc. nam ęquitate exceptionis doli mali, hoc consequetur hęres vt centum accipiat Titius iure legati: & ita seruetur voluntas defuncti.

h *v. Cuiac. ibid.*

i i. ex vsuris. *v. l. 24. ∫. de præscriptis.* Vsuræ quæ pendente conditione exiguntur de quantitate legata, in legem Falcidiam imputantur, & quod deest pro rata ab omnibus legatariis suppletur. *Bart.*

k *l. 58. §. 5. ∫. ad Trebel.*

l In Falcidię legis ratione legatarii conferunt hęredi. *l. 79. ∫. eod.*

m Imò subiecta non est. Cessat enim Falcidia in iis quę ad pias causas relicta sunt. *Nouel. 131. c. 2. Auth. si mulier. C. hoc titulo.*

n Idonea nomina, idonei & locupletes debitores. *

o *l. penult. ∫. de vsuris. l. 2. C. de vsuris & fructibus leg.*

p Qui repudiat id quod quartam minuit, quartam non deducit.

q ¶ In Falcidiam ea tantũ imputantur, quæ iure hereditario capiuntur. in Trebellianicam verò, quæ quocunque indicio testatoris, puta legati vel fideicommissi, hęreditario. *l. 96. ∫. de legat. 3.* Cur ita? Lex Falcidia quartam partem hæreditatis apud hæredem manere iubet. ergo nihil quod non est hæreditarium poterit in Falcidiam imputari. Trebellianum senatusconsultum voluit simpliciter apud hæredem remanere quartam ex fideicommissis. ergo quicquid fideicommissi nomine hæres habuerit, id ei in quartam imputabitur. v. Ripensem: Alciatum *hic & 6. paradox. 4.* Duarenum *2. disput. 10.* Contium *2. lect. 5. & 1. Subcisiuar. 15.* Cuiacium *8. obs. 4.* Goueanum *1. animaduers. penult.* Corrasiũ *2. Miscell. 1.* Interea monet Cuiacius, In quartę deductione idem omnino ius esse legatorum & fideicõmissorum *8. obs. 4.*

r Aliud est iure hęreditario capere, aliud iure legati & fideicõmissi. *l. 22. ∫. eo. l. 96. ∫. de legat. 3.*

s *v. l. 22. ∫. eod.*

t Atqui fideicommissis legata exæquata. *l. 1. ∫. de leg. 1.* Igitur non aliud est hîc constituendum in fideicommisso, quã legato. Goueanus hunc locũ emendat, & ita legit, *Sed & in.* Cuiacius putat hunc totũ versiculum generalis prioris sententię explicandæ non restringendæ causa subiectum esse. quod improbatur ab Antonio Fabro *6. coniectur. 4.* nisi fortè legatur infra, in *quartam id ei non imputatur.*

u Hic locus in Pandectis Florentinis Asterisco notatus est: vt vel omnino tollendum vel emendandũ suspicari liceat, alij ita legunt, non pro ea parte, *& post.* extra quartam enim est, quod ab hęrede accipitur. Antonius Faber *6. coniectur. 4.* ita legit, pro ea etiam parte quã à cohęrede accipit, sed & si accepta, *&c.* atque ita, hęc verba extra quartã, id est quod ab hęrede accipitur, delenda esse censet.

x Imò nõ est, cùm id quod à cohęrede accipitur, compensari oporteat: & ita in quartam imputari, *vt hîc & l. 22. ∫. eo. l. 24. C. familiæ.* Aliud esse dicitur in Falcidia, aliud in Trebellianica. Imò nõ aliud, nec enim hęres cogitur fideicommissum restituere quod à cohęrede accipit. *l. 18. in fi. ∫. ad Treb.* Non cogitur: nisi supra quartã Trebellianicam habeat.

y inclusa hiscę stellulis Cuiacius monet abesse ab Archetypo Florentino, & Basilicis, *hic in Paratitlis, & 8. obs. 4.* Idẽ negat, Ea imputari quę cõditionis implẽdæ causa, & legati & fideicõmissi iure dãtur, *arg. l. 14. C. fam. ercis.* z *l. 76. ∫. eo.* a *l. 17. ∫. eo. l. vlt. ∫. eo.* b *l. 40. ∫. eo. v. l. 5. C. de test. milit.* c v. quæ scripsi *ad l. 12. C. de test. mil.* d Postquã hęres acceperit centũ à Mæuio. e Hæc centũ donationis mortis causa capit. f *sub.* eam. g i. post mortẽ legatarii. h *sub.* Gaius. i i. quia iussus est eadẽ cẽtũ restituere Titio. k Falcidia lege retẽtio tantũ datur quartæ nõ vindicatio, *vt hic: l. 14. §. 1. ∫. e. Nouel. 1.* idque & secũdo capite, in quo ait, *Capiãt*, iure nimirũ retẽtionis. (Idẽ in S.C. Pegasiano, nã quod in legatis lex Falcidia, idẽ in fideicõmissis Pegasianũ subsequitur. §. *sed quia. Inst. de fideic. hæred. l. hæres. ∫. ad Treb.*) Hodie est vindicatio ex constitutione Iustiniani. *l. pen. C. ad l. Falc.* quod ante Iustinianũ nõ fuit, vnde hodie legatario occupãti legatũ sine volũtate hęredis, hęredi datur interdictũ, *quod legatorũ*, vt recipiat rẽ legatã, sibiq; Falcidiã seruet per retẽtionẽ. *l. 1. C. quod legatorũ*: vel si per errorẽ soluerit integrũ legatũ, datur cõdictio indebiti. *d. l. hæres. l. 1. §. si legatarius. ∫. e.* Cõstat etiã ex stipulatione Falcidiæ, si interposita fuerit, cõdictionẽ esse. Sũt qui vindicationẽ esse putent ex lege in quãtitate. *in fi. l. lineã. ∫. eo.* quod Cuiac. negat & improbat *8. obs. 2.* vbi etiã probat aduersus aliis, Retentionẽ de qua hic agitur, fieri exceptione demũ opposità doli vel in factũ. l Si hęres nõ grauatur, vt hęres, sed vt alius cõmodũ sentiens, Falcidiã nõ deducet. m Imò potest. *v. l. 2. C. de mortis cau. dona.* An hîc hęres quartã integrã habet? An mortis causa donatarius Falcidiã non detrahit? An potius plenè Falcidia non detrahitur ex mortis causa capione, siue ea non perueniat ex voluntate testatoris, siue proueniat, ab alio tamen proficiscitur quàm ab hærede. Nam si ab hærede dissentiunt interpretes. *Grassus. §. Falcidia. quæst. 8. in fin.*

An prælegata imputentur in Falcidiam.

94. *Scæuola* lib.21.Digeſtorum.

Filio & filia ſcriptis heredibus, ſingulis [a] certa prælegauit: ſed longè minus filiæ, cui etiam domum obligatã prælegauit cum inſtrumentis, & quidquid ibi fuerit. & adiecit hæc verba: *ſed ea conditione lego, vt, quidquid æris alieni in ea domo erit, Titius libertus filij mei exſoluat: & ſit eis vtriſque domus communis.* quæſitum eſt, ſi filia legis Falcidiæ beneficio vti volet ad quartam retinendam: an ex hereditate, quæ ei relicta eſt, deducto ære alieno, eius, quod ſuperfuerit, quartam conſequi debeat. reſpondit, iure quidem id poſtulaturam: verùm nõ aliàs ea, quæ ei data ſunt, accepturam, ſi modò ea quartam ſuppleant: quàm voluntati defuncti, ſoluendum præſtando, pareret.

a Cum ab heredibus inuicẽ legata vel prælegata relicta ſunt, pro concurrente qualitate compenſationi locus eſt: ſi tantum abs te legati cauſa accipio, quantum nomine Falcidiæ peto. *Gouean.*

De eo quod heres debebat defuncto. 1. *De alimentis.* 2. *De edendo.*

95. *Idem* lib.21.Digeſtorum.

Maritus vxoris res [b] extra dotem conſtitutas adminiſtrauit: [c] eáque decedens ante rationem ſibi redditam adminiſtrationis, ex aſſe eundem maritum heredẽ reliquit, eiúſque fideicommiſit, vt decem vncias filio cõmuni, cùm moreretur, reſtitueret, duas autem vncias nepoti. quæſitum eſt, an id quoque, quod ex adminiſtratione rerum apud maritum reſediſſe conſtiterit, cum cæteris bonis pro rata decẽ vnciarũ filio reſtitui debeat. reſpondit, id, quod [d] debuiſſet hereditati, in rationem venire debere. 1 ¶Filiæ, quam mater rogauerat, ſi impubes deceſſiſſet, reſtituere hereditatem Titio, patruus legitimus heres extitit. in ratione legis Falcidiæ ponenda deſiderat deduci ſortes, ex quarum vſuris alimenta impubes defuncta ex perſona teſtatricis ſuæ pluribus debita præſtitit. quæſitum eſt, an, ſi eas deduxerit, cauere [e] debeat, defunctorum alimentariorum [f] portiones pro modo ſortium ſe reſtituturum. reſpondit, debere cauere.

2 ¶Poſt aditam hereditatem triennio exacto, legatariis heres legem Falcidiam opponit idcirco, quod adminiſtrauit tutelas teſtator, quarum ratio nondum reddita ſit, & quod neget, tantũ redigi ex nominibus poſſe, quantum in cautione deductum eſt. quæſitum eſt, an rationes defuncti & omnium inſtrumentorum hereditariorum & pupillarium rationum legatariis deſiderantibus, heres deſcribendi [g] poteſtatem facere debeat: ne in poteſtate eius ſit proferre, quod velit: & per hoc in fraudem legatarij inducantur. reſpondit, ad iudicis officium pertinere, explorare ea, per quæ probetur: quanti ſit in bonis.

b Quænã illæ res extra dotẽ conſtitutæ? paraphernæ, ſeu paraphernalia, *l. hac lege. Cod. de pactis conuen.* ἐξίπροικα.

c *ſub.* & fortè ea quantitate fructus percepit, vt quingenta efficerent, quorum tamen nullam vnquã reddidit rationem, vnde in hac quantitate quærebatur, vtrum eam quãtitatem hæres mariti reſtituere cogeretur: Reſpõdetur, cogi reſtituere, tametſi videri alioqui poterat eam ſummam viro ab vxore tacitè donatam: aut eius morte confirmatam.

d *l.1.§.18.ſ.eod. l.9.§.vlt.ſ.de iure dot.*

e *l.3. verſ. debebit autem is qui accipiet.ſ.de alimentis.*

f Alimentarii ſunt, quibus alimenta relicta, *l.8.§.4.ſ.de trãſact.*

g Rationes atque inſtrumenta actori edere reus cogitur ad confirmandam replicationem, *l.1.§.2.ſ.de edendo. l.2.ſ.teſtam. quemadm. aper. l.15.j. de bonis auth. l.1. C.de edendo.*

De eo qui paganus teſtamentum fecit, militiæ tempore codicillo.

96. *Idem* libro ſingulari Quæſtionum publicè tractatarum.

Miles [h] ſi, dum paganus erat, fecerit teſtamentum, militiæ tempore codicillos: lex Falcidia in codicillis locum non habet: in teſtamento locum habebit.

h *v.l.17.ſ.eod.* dixi *ad l. 12. C. de teſtam. milit.*

SI CVI PLVS, QVAM PER LEGEM Falcidiam licuerit, legatum eſſe dicetur [i].

Tit. III.

Summa. 1. *De teſtamentis duplicibus.* 4. *De ære alieno certo, vel incerto.* 5. *De fideicommiſsis.* 6. *De arbitro dando, vel cautione præſtanda.* 7. *De legatis puris & conditionalibus.* 9. *De vtilitate huius cautionis.* 10. *De mortis cauſa donationib.* 11. *De parte vel toto reddendis.* 12. *De teſtamentis in quib. Falcidia locum non habet.* 13. *An legatario caueatur.* 14. *De portione debita patrono.* 15. *Si res legata apud legatarium interierit.*

11. *Verbum, Amplius, quandoque totum continet. Bar.*

1. *Vlpianus* lib.79.ad Edictum.

Si cui plus, quàm licuerit, legetur, & dubitari iuſtè poſſit, vtrùm lex Falcidia locũ habitura eſt, nec ne: ſubuenit prætor heredi, vt ei legatarius ſatiſdet [k]: vt, ſi apparuerit, eum amplius legatorum nomine cepiſſe, quàm è lege Falcidia capere licebit, quanti ea res erit, tantam pecuniam det, dolúſque malus ab eo afuturus ſit.

1 ¶Neq; intereſt, vtrùm [l] in primis tabulis hoc fiat, an in pupillaribus, an in vtriſque. etenim legem Falcidiam ſemel eſſe admittendam, etiam [m] ſi duplex ſit teſtamentum, iam conuenit: contributis legatis, tam his, quæ ab ipſo pupillo, quàm his, quæ à ſubſtituto impuberi relicta ſunt.

i & acceptum ſe. poterit eo caſu heres ſtipulari tantam pecuniam ſibi reddi. Tractatur etiam ſub hoc titulo de ſtipulatione, euicta hæreditate, legata & morientiũ partes reddi. & de ſtipulatione fructuarii. *v. Cuiac. hic.*

k *l.1.§.18. l.31. ſ.tit.prox.*

l vide quę ſcripſi *ad l. 11. ſ.teſtamen. quemad. aperiantur.*

m *l.11.§.5. ſ.ad leg. Falcid. §.2. inſt.de pupil.*

2 ¶Si non fuiſſet interpoſita ſtipulatio ex perſona pupilli, tutelæ actio heredi [n] pupilli aduerſus tutorem competit. Sed (vt Pomponius ait) & ipſi pupillo & heredi eius poterit committi ſtipulatio [o] ipſi, quo caſu, viuo eo, Falcidia incipit locum habere. De tutelę quoque actione, idem ſcribit.

3 ¶Marcellus ait: Qui quadringenta in bonis habebat, impuberem filium heredem inſtituit, eíque ſubſtituit [o] Titium & Seium. nihil à pupillo teſtator legauit, ſed à Titio trecenta. vtrùm ducenta (inquit) pręſtabuntur, an centum quinquaginta? nam trecenta nullo modo eum præſtare. mihi videtur verius, non amplius eum parte ſua erogare compelli. certè nec minus. ſecũdùm quod eueniret, vt non ſoli committatur ſtipulatio: ſed omnibus heredibus interponenda eſt. ſed cauſa cognita Falcidiam locum habere, & legatorum modus facit, & æris alieni onus.

4 ¶Etſi quidem euidens æs alienum eſt, vel certum: facilis eſt computatio. ſi autem adhuc incertum eſt, quia fortè vel conditio eius pendet, vel creditor litem conteſtatus eſt, & nec dum lis finita eſt: dubitabitur, quantum legatariis debeatur propter incertum.

5 ¶Hodie [p] tamen ſubſimile aliquid fit in fideicommiſſis.

6 ¶Cùm dicitur lex Falcidia locum habere, arbiter [q] dari ſolet ad ineundam quantitatem bonorum: tametſi vnus aliquid modicum fideicõmiſſum perſequatur, quæ computatio præiudicare non debet cæteris, qui ad arbitrum miſſi non ſunt. Solet tamen ab herede etiam cæteris denuntiari fideicommiſſariis, vt veniant ad arbitrum, ibique cauſam ſuam agant, plerunque & creditoribus, vt de ære alieno probent. habet tamen rationem in legatariis, item in fideicommiſſariis: vt, ſi offerat integrum, quod relictum eſt, heres deſiderans cauere ſibi hac ſtipulatione, audiatur.

7 ¶Si legata quædam præſenti die relicta ſint, quędã [r] ſub conditione: interponenda erit iſta ſtipulatio propter legata conditionalia: dummodò ea legata, quæ præſenti ſint, integra ſoluantur. Iulianus denique ſcribit: ſi purè, & ſub conditione legata fuerint: ne exiſtente conditione lex Falcidia locum habeat: non aliter legatorum, quæ purè data ſunt, actionem dari debere, quàm ſi cautum fuerit heredi, quanto ampliùs, quàm per legem Falcidiam licuerit, ceperit.

8 ¶Idem Iulianus ſcribit, eum, cui quadrans ſub conditione, & dodrans purè legatus eſt, cauere debere, quanto amplius, quàm per legem Falcidiam liceat, ceperit, reddi.

9 ¶Hæc ſtipulatio ideo [s] locum habet: quia: etſi repeti poteſt id, quod ſolutum eſt: tamen fieri poteſt, vt non ſit ſoluendo is, cui ſolutum eſt, ac per hoc pereat, quod datum eſt.

10 ¶In mortis cauſa quoque donationibus poteſt dici, hanc ſtipulationem eſſe interponendam.

11 ¶Hæc verba ſtipulationis: *Quod ampliùs* [t] *legatorum nomine ceperis, quàm è lege Falcidia capere licebit:* non tantùm eum comprehendunt, qui ampliùs accepit, quàm ei Falcidia permiſit, vt reddat partem, habeat partem: verumetiam eum, qui totum deberet reſtituere. etenim ſciendum eſt, legem [u] Falcidiam interdum partem eius, quod datum eſt, interdum totum reuocare. cùm enim, habita [x] ratione æris alieni, Falcidia ineatur: plerunque euenit, vt emergente debito, vel conditione æris alieni exiſtente, totum, quod legatum eſt, exhauriatur. ſed & libertatium conditio interdum exiſtens, efficiet, legatum omnino non deberi, quippe cùm habita ratione libertatium, & deductis pretiis eorum, tunc demum legatorum ineatur ratio.

12 ¶In quibuſdam [y] autem teſtamentis Falcidia quidem locum non habet: verumtamen ita obſeruatur, vt, licèt quadrantem heres non retineat, tamen hactenus legata debeantur, quatenus patrimonij vires ſufficiunt: vtique deducto [z] ære alieno, item deductis pretiis eorum, qui libertatem in teſtamento vel directam, vel fideicommiſſariam acceperunt.

13 ¶Sed & legatario cauendum eſt, à quo fideicommiſſum relinquitur.

14 ¶Interdum non legis Falcidiæ, ſed etiam alterius legis [a] in hac ſtipulatione ratio facienda eſt. vtputa ſi patronus [b] ex aſſe heres inſtitutus ſit, & purè quincunx legatus ſit [c], & ſub conditione aliquid ſupra debitam [f] patrono partem. nam in hunc caſum ratio facienda eſt illius legis, [d] quæ patronos vocat, non [e] legis Falcidiæ.

15 ¶Si res, quæ legata ſit, apud legatarium interierit, probandum eſt, exceptione ſuccurri ei, qui promiſit.

2. *Paulus* lib.75.ad Edictum.

Etiamſi, quanti ea res ſit, promiſit.

n *l.84. in fi. ſ. ad l. Falcid.*

o *l.11.§.9.ſ.ad leg. Falc.*

p i. poſt Senatuſconſultum Pegaſianum. *v. Cuiac. 8. obſer. 3. vide l. 7. §. 2. j. de iniuriis.*

q *l.2. C.de vſuris. Paul. 3. ſent. 8.§.2.*

r *l.45.in fi. l.53. l.73. § 2. ſ. ad l. Falcid.*

ſ *l.1.§.12. l.31.in fi. ſ.ad l.Falcid. l.21.j.ad Treb.*

t hoc verbum *quod amplius,* interdum totùm continet, *adde l.2. Cod.de hæred.inſt. Bar.*

u Falcidia interdum partes legati, interdũ totum legatum reuocat.

x *v.l.6.C.eod.*

y *v l.7.C.eod.*

z *§. vlt. Inſt. ad l.Falcid.*

a *Papiæ.§.2.inſtit. de ſucceſſ. libert.*

b *l. 52. ſ. ad l. Falcid.*

c *l.64. in fi.j.ad Treb.* Quænam autem pars illa debita patronis, Olim dimidia ante Iuſtinianum Suetonius *in Nerone.* vt ex bonis libertorum pro ſemiſſe dodrãs cogeretur. *adde l.7.l.8.j. de bonis damnat.* hodie aſſem habent. *Nouella 17.ca.2. vide l. 4.j. de bonis libertorum.*

d Quæ lex illa eſt? Papia: quæ ſemiſſem addicit patrono in bonis liberti maioris centenario. *§.3. Inſt. de ſucceſſ. libertorum.*

e Duas quartas iure ciuili non detrahi hinc colligit Bartolus. Iure canonico, purè rogatus reſtituere, duas non detrahit, ſed qui ſub conditione tantum inſtitutus eſt. *c. Raynutius. c. Raynaldus. extra de teſtam.*

1. *Qualis sit hæc actio.* 2. *De legatis in diem, vel conditionalibus.* 4. *De alimentis.* 5. *De fisco & cæteris. De cautione omissa.* 6. *De arbitrio boni viri.* 9. *An sæpius committatur hæc stipulatio.* 10. *De cautione omissa.*

3. *Vlpianus* lib. 79. ad Edictum.

NIsi si dolo ipsius aliquid factum sit. tunc enim etiam ex doli clausula, quæ in ista stipulatione continetur, tenebitur: & replicatione repelli poterit.

1 ¶ Hæc cautio, quæ propter legem Falcidiam interponitur, fideiussorum habet præstationem.

2 ¶ Si in plures dies pecunia legata est: cùm certum sit, legem Falcidiam locum habere: non stipulationi, sed cõputationi locum esse, Pedius ait: vt æstimetur, quanti sit quod in diem legatum est: & tantum credatur esse legatum. efficit æstimatio, vt pro modo eius ex omnibus legatis statim legis Falcidiæ ratio habeatur.

3 ¶ Quotiens futurum est, vt palàm sit & ante diem venientem, iam Falcidiam locum habere, totiens computatio eius fit. nam * si conditio in mora est, expectabimus conditionem, quoad existat. si autem dies superest [a]: iam hîc, intercapedinis temporis habita ratione, atque æstimatione, sic de Falcidia disputabimus, & committi stipulationem dicemus.

4 ¶ Quamuis autem omnes legatarij & fideicommissarij necesse habeant hac stipulatione cauere: tamen quibusdam remitti, Diui fratres rescripserunt: vtputà his, quibus minuta [b] alimenta sunt relicta. Pompeiæ enim Faustinæ rescripserunt sic: Non eandem causam esse decem aureorum, quos annuos tibi testamento Pompeiæ Crispianæ patronæ tuæ relictos proponis, atque fuit alimentorum & vestiarij libertis relictorum, quibus propterea [c] cautionis onus remittendum existimauimus.

5 ¶ Item sciendum est: fiscum [d] hanc cautionem non pati: sed perinde conueniri posse, ac si cauisset. cæteros autem cuiuscunque dignitatis sint, licèt iam legata perceperint, compelli [e] debere ad cauẽdum, Diuus Pius rescripsit. ex quo rescripto etiam illud accipimus, quòd etiam post [f] soluta legata voluit stipulationem interponi.

6 ¶ Si legatarius heredi, qui controuersiam hereditatis patitur iam, vel sperat, de restituendo legato sibi præstito cauerit: & euicta hereditas sit, sed negligentia [g], vel dolo eius, qui legatum præstitit: dicemus, non [h] committi stipulationem propter viri boni arbitrium, quod inest huic stipulationi.

7 ¶ Item si ipse, qui præstitit legatum, ex alia causa sibi euicerit: (vtputà quia inuenitur sequenti [i] testamento heres scriptus, in quo legatum iste legatarius non acceperat) dicemus, committi stipulationem propter viri boni arbitrium.

8 ¶ Et generaliter vbicunque hereditatem, vel quantitatem, vel emolumentum præstitit is, qui hac stipulatione sibi prospexerat, dicendum est, ibi committi eam: si modò culpa abest ab eo, qui stipulatus est.

9 ¶ Quæsitum est, an sæpius committatur. & placet, etiã sæpius eam committi, si per partes ablata est hereditas.

10 ¶ Si legatum fuerit præstitum ante interpositam hanc stipulationem: an condici possit, vt cautio ista interponatur? mouet quæstionem, * quòd ea, quæ per errorem omissa vel soluta sunt, condici possunt. & hic ergo quasi plus solutum videtur ex eo, quòd cautio intermissa est. & ait Pomponius, condictionem interponendæ satisdationis gratia competere [k]. & puto hoc probandum, quod Pomponius, vtilitatis gratiâ.

De causæ cognitione. 1. *De duobus hereditatem sibi vindicantib.* 2. *Si quis rem suam vel hereditariam tradat.*

4. *Paulus* lib. 75. ad Edictum.

HÆc autem satisdatio [l] locum habet, si iusta causa esse videbitur. nam iniquum erat, omnimodo caueri, nõdum illata controuersia litis, cùm possint ei lusoriæ [m] minæ fieri. idcóque eam rem prætor ad cognitionem suam reuocat.

1 ¶ Si duo ex testamento hereditatem in solidum sibi vindicent, fortè quòd eiusdem nominis sint: tam in possessorem, quàm in petitorem competunt actiones & creditoribus, & legatariis.

2 ¶ Hæc cautio vtique necessaria est, si quis pecuniam suam soluat, vel rem tradat. si verò pecuniam hereditariam soluat, vel rem tradat: quidam non putant cauendum: quia nec teneri potest eo nomine victus, cùm non possideat, vel dolo fecerit, quo minùs possideat. hoc si ante motam controuersiam soluat. quòd si postea [n], tenebitur culpæ nomine.

3 ¶ Sed cùm de nomine inter duos quæstio est: numquid non sit cauendum ei, qui hereditariam rem tradat, quia omnimodo vnus liberatur: quemadmodum si æs alienum hereditarium soluatur? sed si petitor suam pecuniam soluet, aut rem suam tradat: non habet, vnde retineat. & ideo necessaria [o] est ei cautio.

De fideicommisso relicto à legatario.

5. *Marcellus* lib. 21. Digestorum.

VIdeamus an stipulatio, *Qua amplius per Falcidiam licuerit, ceperis, dari*: aduersus eum non sufficiat, qui legatum alij restituere ex fideicommissi causa debet. sufficiet autem dici, nihil eius fideicommissum esse. cauebit scilicet legatario & is, qui fideicommissum accipiet. nisi fortè mallet legatarius, circuitu [p] sublato, heredi caueri. sed & legatario pręterea cauendum est, si (vt plerumque æquum est) pro rata ex fideicommisso retinere ei concedendum est: quamuis tantum ex legato apud eum erit remansurum, vt sufficere possit ad pręstandum fideicommissum.

De eo qui non potest satisdare facilè.

6. *Callistratus* lib. 4. de Cognitionibus.

CVm non facilè [q] satisdationem offerre legatarius vel fideicommissarius possit: & futurũ sit, vt propter hoc à petitione liberalitatis ex testamento submoueantur: nunquid onus satisdationis eis remittendum erit? quod videtur [r] adiuuari rescripto Diui Commodi in hæc verba: Is, cuius de ea re notio est, aditus: si compererit, ideo cautionem à te exigi, vt à fideicommissi petitione auertaris: onus satisdationis tibi remitti curabit [s].

De eo qui iussus est legata percipere ad distribuendum.

7. *Paulus* lib. 7. ad legem Iuliam & Papiam.

DIuus Pius, ab eo, qui annua legata præcipere ad distribuendum [t] iussus erat, vetuit cautionem exigi, *Cessantium partes reddi*: nisi apertè cauere iussus esset.

8. *Mæcianus* lib. 10. Fideicommissorum.

SI heres partem bonorum, vel etiam vniuersa bona delata ad fiscum diceret: constaret autem de fideicommisso: decretum est, vt petitori caueenti [u], *Euicta hæreditate restituiri*, solueretur.

Si bona delata ad fiscum dicantur.

9. *Idem* lib. 12. Fideicommissorum.

SI non in controuersia sit proprietas, sed vsusfructus: potest enim rei, cuius proprietas Titio legata est, vsusfructus alij legari: tunc de eo restituendo non heredi, sed [x] Titio caueri debeat. Interdum & si ab herede legetur vsusfructus, Titio cauendum est. veluti si, detracto vsufructu, proprietas ei legetur, vsusfructus Seio, quid enim attinebit hoc casu, heredi caueri, ad quem emolumentum intercidentis vsusfructus non sit spectandum? Verùm si, vsufructu Seio legato, proprietas Titio ita legetur, vt, cùm ad Seium pertinere desierit, habeat proprietatem, tunc heredi caueri oportebit à fructuario. ab herede autem Titio. quia non sit certum, vsufructu intercepto ad Titium proprietatem reuersuram.

---

* a *l. 73. §. 4. ff. ad l. Falcid.*

b de quibus nõ potest transigi sine Prætore, *l. 8. §. 23. in fi. ff. de transact.*

c prętoriæ cautionis. *Cuiac. ad l. 5. ff. de verb. obli. arg. l. 32. ff. ad l. Falcid.*

d Nec enim solet fiscus satisdare. *l. 1. §. 18. ff. vt legat. seruand.*

e *§. vlt. ff. eod.*

f *l. 39. ff. de condic. indeb.*

g Quod quis culpa sua sentit, ab alio non recipit. *l. 29. §. 1. ff. de euictionib.* vbi v. Accurs.

h *vide l. 9. C. de legatis.*

i *l. 28. ff. de adimendis.*

* k *§. 5. ff. eod.*

l de qua lex 3. §. 6. ff. eod.

m Vani timoris iusta excusatio non est, *l. 184. ff. de regul. l. 13. C. de transactionibus. l. 6. ff. quod met. causa. l. metum. C. quod metus causa.*

n *l. 41. ff. ad l. Falcid.*

o *l. 41. ff. ad l. Falcid. l. 44. ff. mandati. v. l. 8. ff. hoc tit. l. 17. ff. de hæred. pet.*

p Legatarius, debet cauere hæredi: fideicommissarius legatario: vel fideicommissarius hæredi, causa euitandi circuitus. *Bald.*

q Ei qui non potest satisdare, remittitur satisdatio. *Bart.*

r i. ei remittenda est. Imò, satisdatio videtur necessaria. *l. 27. in fi. C. de episcop. audien.*

s *adde l. 2. C. de vsuris & fructibus legatorum.*

t *adde l. 21. §. 4. ff. de annuis.* De huiusmodi distributoribus seu executoribus testamentariis, vide quæ scripsi ad *l. 107. ff. de legat. 1.*

u *l. 48. in fin. ff. de legatis. 2. l. 9. C. de legatis. l. 4. in fi. ff. eod. l. 6. ff. de hæred. pet. l. 17. ff. de peculio.*

x Cautio vsufructu finito, *rem restitui*, debet interponi ei ad quem peruenit proprietas, non hæredi tantummodo. *Bartol.*

LIBER TRIGESIMVS-SEXTVS.

AD SENATVSCONSVLTVM Trebellianum [a].

Scopus & nexus. 1. *Tempus.* 2. *Verba.* 3. *Et effectus SC.* 5. *De causa testati vel intestati.* 6. *De peculio castrensi vel quasi.* 7. *De bon.poss. & aliis successorib.* 8. *De fideicommissario restituente.* 9. *De fideicommisso purè vel in diem, & sub conditione.* 10. *Si pater vel dominus hæredis restituat.* 11. *Si pater filio restituat.* 12. *De tutore vel curatore.* 15. *De collegio vel corpore.* 16. *De præcepto fundo.* 17. *De præcepta quantitate, quæ semissem hæreditatis continet.* 18. *De testamento militis.* 19. *De fideicommissario restituente.* 20. *De semisse restituendo.* 21. *De quantitate præcepta, quæ quartam continet.*

1. *Vlpianus* lib.3. Fideicommissorum.

EXPLICITO tractatu, qui ad fideicommissa singularum [b] rerum pertinet, transeamus nunc ad interpretationē senatusconsulti Trebelliani.

1 ¶ Factum est enim senatusconsultū tēporibus Neronis, octauo Calēdas Septembres, Annæo [c] Seneca & Trebellio Maximo consulibus [d].

2 ¶ Cuius verba hæc sunt: *Cū esset æquissimū, in omnibus fideicommissariis [e] hereditatibus, si qua de his bonis iudicia penderent, ex his [f] eos subire, in [g] quos ius fructúsque trāsferetur, potiùs quàm cuique periculosum [h] esse fidē suā placet, vt actiones, quæ in heredem heredibúsque [i] dari solēt, eas neque in eos, neque his dari, qui fidei suæ cōmissum, sicuti rogati essent, restituissent, sed his & in eos, quibus ex testamento fideicōmissum restitutū fuisset, quo magis in reliquum confirmentur supremæ defunctorum voluntates [k].*

3 ¶ Sublata est hoc senatuscōsulto dubitatio [l] eorū, qui adire hereditatē recusare seu metu litiū, seu prætextu metus "censuerunt." 4 ¶ Quanquā autē senatus subuentum voluit heredibus, subuenit tamen & fideicōmissario. nā in eo, ꝙ heredes, si cōueniātur, exceptione vti possunt, heredibus subuentū est. in eo verò, ꝙ, si agāt heredes, repelluntur per exceptionē, quódque agendi facultas fideicōmissariis competit: proculdubio cōsultum est fideicōmissariis.

5 ¶ Hoc autē senatusconsultū locū habet, siue ex testamēto quis heres esset, siue ab intestato [m], rogatusq; sit restituere hereditatē. 6 ¶ In filij [n] quoq; familias [o] militis iudicio, qui de castrēsi peculio vel quasi [p] castrensi testari potest, senatuscōsultū locū habet [q]. 7. ¶ Bonorū quoque possessores [r], vel alij successores, ex Trebelliano restituere potuerunt hereditatē. 8. ¶ De illo quæritur, an is, cui ex causa fideicommissi restituta est hereditas ex Trebelliano senatuscōsulto, ipse quoq; restituēdo ex eodē senatuscōsulto trāsferat actiones. & Iulianus scribit, etiā ipsum [s] transferre actiones. quod & Mæcianus probat, & nobis placet.

9 ¶ Sed & quotiēs quis rogatus duobus restituere hereditatē, alteri purè vel in diē, alteri sub cōditione, suspectā [t] dicit: ei, cui erat rogatus purè vel in diē restituere, interim vniuersam hereditatē restitui, senatus censuit. cùm autem extiterit conditio, si velit alius fideicōmissarius partē suā suscipere, transire ad eum ipso iure actiones. 10 ¶ Si filio vel seruo herede instituto, rogatoq; restituere hereditatem, dominus vel pater restituat: ex Trebelliano trāsferuntur actiones. quod est, etiā si suo nomine rogati sunt restituere. 11 ¶ Idē "est," & si ipsi filio pater [u] rogatus sit restituere hereditatē. 12 ¶ Sed & si tutor [x], vel curator adolescētis vel furiosi, rogatus sit restituere hereditatem: sine dubio Trebelliano locus erit. 13. ¶ Fuit quæsitū, si ipsi tutori rogatus sit restituere pupillus, an ipso auctore restitutionē facere possit. & est decretū à Diuo Seuero * nō [y] posse tutori se auctore restituere hereditatē: quia in rē suam auctor esse nō potest. 14 ¶ Curatori tamē adolescentis ab adolescēte poterit restitui hereditas. quoniā necessaria non [z] est auctoritas ad restitutionē. 15 ¶ Si autem collegium [a] vel corpus [b] sit, quod rogatū est restituere: decreto eorum, qui sunt in collegio vel corpore, in singulis, inspecta eorum persona, restitutionem valere. nec [c] enim ipse sibi videtur quis horum restituere. 16 ¶ Si heres præcepto fundo rogatus sit hereditatem restituere: ex Trebelliano senatusconsulto restituet hereditatem. nec multum facit, si fundus [d] pignori datus est. neque [e] enim æris alieni personalis actio fundum sequitur: sed eum, cui hereditas ex Trebelliano senatusconsulto restituta est. sed cauendū est heredi à fideicommissario, vt, si fortè fundus fuerit euictus à creditore, habeat "heres" cautum. Iulianus autem cauendum non putat: sed æstimandum [f], quanti valet sine hac cautione: hoc [g] est, quanti vendere potest sine cautione: & si potest tanti vendere non interposita cautione, quantum facit quarta pars bonorū: ex Trebelliano transituras actiones: si minoris: retento eo, quod deest, similiter ex Trebelliano restitutionem fieri. quæ sententia multas quæstiones dirimit.

17 ¶ Si is, qui quadrigenta in bonis habeat, trecenta legauerit, & deductis ducentis rogauerit heredem Seio restituere hereditatem: an trecentorum onus fideicōmissarius subeat, an verò hactenus, quatenus ad eum ex hereditate peruenit? Iulianus ait, competere quidem aduersus eū trecentorum petitionem, non autem amplius quàm in ducentis actionem aduersus fideicommissarium daturū, in heredem autem centum. & mihi videtur vera esse Iuliani sententia: ne damnum fideicommissarius sentiat vltrà, quàm ad eum ex hereditate quid peruenit. * neminem enim oportere plus [h] legati nomine præstare, quàm ad eum ex hereditate peruenit, quamuis [i] Falcidia cesset, vt rescripto Diui Pij continetur.

18 ¶ Denique nec ex militis testamento plus legatorum nomine præstatur, quàm quantitas est hereditatis, ære alieno deducto, nec [k] tamen quartam retinere fideicommissario permittitur.

19 ¶ Inde Neratius scribit: si heres rogatus restituere totam hereditatem, non deducta Falcidia, rogato & ipsi, "vt" alij restituat: non vtique debere eum detrahere fideicommissario secundo quartam: nisi liberalitatem tantùm ad priorem fideicommissarium heres voluit pertinere.

20 ¶ "Sed" si quadringenta habens, ducenta legauerit Titio, & partem dimidiam hereditatis Sempronio restituere rogauerit: ex Trebelliano restitutionem faciendam Iulianus ait, & legatorum petitionem scindi: sic, vt centum quidem petantur ab herede, centum verò alia legatarius fideicōmissario petat. quod idcirco dicit Iulianus: quoniam, secundùm hanc rationem, integram quartam habet, id est centum integra.

21 ¶ Idem Iulianus scribit: si is, qui quadringenta in bonis habeat, trecenta legasset: &, deductis centum, rogasset heredem, vt hereditatem Sempronio restituat: debere dici, deductis centum restituta hereditate, legatorum actionem [l] in fideicommissarium dari.

De hereditate fideicommissa. Cuius dodrantem legata absumunt.

2. *Celsus* lib.21. Digestorum.

QVi quadringenta reliquit, Titio trecenta legauit: heredis fideicommisit, vt tibi hereditatē restitueret. ísque suspectam [m] iussu prætoris adiit, & restituit. quærebatur, quid legatario dare deberes. dicendum est: quia præsumptum est, voluisse testatorem, cum [n] onere legatorum fideicommissum restitui: tota trecēta te dare Titio debere. nam [o] heres hoc rogatus intelligi debet, vt [p] te suo loco constituat. & quod heres perfunctus omnibus hereditariis muneribus (id est post legatorum dationē) reliquū habiturus foret, si non esset rogatus, & tibi restitueret hereditatē: id tibi restituat. quantum ergo haberet? nempe centum. hæc vt tibi daret, rogatus est. itaque sic ineunda est legis Falcidiæ ratio, quasi heres trecenta Titio dare damnatus, tibi cētum dare damnatus sit. quo euenit, vt, si hereditatē sua sponte adisset, daret Titio ducēta vigintiquinq; [q], tibi septuagintaquinq; [r]. non [s] ergo plus Titio debetur, quàm si iniussu prætoris adita hereditas foret.

1. *De testamentis in quib. Falcidia locum non habet.* 2. *De rogato restituere deductis legatis.* 3. *De reb. ab herede alienatis.* 4. *De iusso restituere portionem suam.* 5. *De fisco.* 6. *Hereditas quæritur fisco cum suis oneribus. Duar. & Pac.*

3. *Vlpianus* lib.3. Fideicommissorum.

MArcellus autem apud Iulianum in hac specie ita scribit: si ad heredis onus esse testator legata dixerit, & heres spōte adiit hereditatē: ita deberē cōputationē Fal-

a *6.C.48.4.Pau. sent. 2.* de fideicōmissariis hæreditatibus *2. Inst. 23.* περὶ φιδεικομισσαρίων ἀγωγῶν ἀπὸ καταστάσεως *35. Ecl. 11.* de fideicommissis *Vlpia. 25. adde* de SC. Pegasiano *2. Paul. sent. 3.*
b in hoc differt Trebellianica à Falcidia.
c *§.4. inst. eod.*
d suffectis, nō ordinariis anno 815. *v. Tacitum.* nec enim in Fastis reperiuntur. vide quæ scripsi ad Theophilum. *§. 4. Inst. de fideicom. hæred.*
e hoc verbum abundare ait Cuiac. *18. obs. 11.* quia non tantum in fideicōmissariis hęreditatib⁹ permissum hoc est, sed etiam in directis, & in iis quæ ceduntur in iure, vt onera subeant ij ad quos ius fructúsque transfertur.
f *ex 12. tabulis,* ita legit Cuiacius *18. obs. 11. in fin.*
g Fideicommissarius vniuersalis, iuris est & fructus successor, *vt hîc,* lata appellatione, institutus dici potest, *l. 19. §. 1. ff. de testam. milit.* Est enim hęres post factam ei restitutioné. *v. l. 63. j. eod.*
h Vnicuique damnosam fidem suam esse non oportet. *v. Paul. 4. sent. 2. §. vn. in fin.*
i *l. vlt. in fi. j. de fideicom. libert.*
k Voluntates censuerūt. *Hal.* Quod verbum censendi solenne in senatusconsultis.
l *l. 4. j. eod.*
m *l. 78. in pr. j. eo. v. l. 3. C. eod. §. 10. inst. eo.* cur ab intestato? vel ideo quòd ex identitatis ratione licita est extensio de hęrede testamentario ad hæredem ab intestato: & sic, quem nō honoro expressè sed tacitè, grauare possum. *Ripens.*
n *l. 114. s. de legat. 1.*
o *v. in hunc locum Gouean. 2. variar. vlt.*
p Potest enim rogari restituere. *§. 11. Inst. eod. l. 22. in fi. j. eod.*
q Nam cui ius testandi competit, is etiam fideicommittere potest.
r nam ad honorarios successores pertinet hoc Senatusconsultum. *l. 6. §. 1. l. 40. §. 1. j. eodem.* Heredis nomine comprehenditur etiam bonorū possessor. *l. 19. §. 2. s. de condit. & demon.*
s *l. 55. §. 2. j. eo.*
t *adde l. 16. §. 4. j. eod.*
u *l. 40. §. 1. j. eo.*
x *v. l. pen. C. eo.*
*
y *l. 37. §. 1. j. eo.*
z *v. l. 101. j. de verbor. oblig.*
a vtrumq; testamento instituitur hęres. *l. 6. §. 4. l. 26. j. eo. l. 30. s. de vulgari. l. 8. l. 12. C. de hæ. inst.*
b quî hoc fieri potest, cum Vlpianus 22. §. 5. testetur nec municipia, nec municipes institui posse?
c sibi ipsi nemo quidquam restituere dicitur.
d *l. 18. in fin. j. de mort. caus. l. 25. §. 14. s. de hære. pet.*
e *v. l. 25. Cod. de donat. l. vlt. in fi. C. de contr. empt.* vide omnino in hunc locum Socin. *reg. 276.*
f ¶ *adde l. 14. in fin. pr. s. de cond. furt.*
g *dixi ad l. 63. s. ad l. Falcid.* *
h *l. 17. §. 2. j. eo. l. 15. in fi. s. de iure codicil. l. 94. in fi. l. 114. §. 3. in fin. s. de leg. 1. l. 70. §. 2. in fi. l. 77. §. 5. s. de leg. 2. l. 6. l. 34. §. 2. in fi. s. de leg. 3. l. 9. C. de fideicom. §. 1. vers. hoc solū. inst. de singu. reb. per fideic. 2. Gai. 7. §. 6.*
i potest enim ea prohiberi. *l. 22. in fi. j. eo.*
k In testamento militis cessat Falcidia. *Socin. dixi ad l. 12. C. de testamento militis.*
l *l. 30. §. 3. j. e. §. 9. inst. eo. l. 2. C. eo.*
m Adire suspectā hereditatē heres cogitur à iudice, atque aditam restituere.
n Fideicōmissa cū onere legatorum restituuntur.
o Nā heres qui rogatur deductis legatis hereditatē restituere, hoc rogatū intelligi debet, &c. Goueanus reprehensus ab Antonio Fabro *4. Coniectur. 14.*
p Fideicōmissarius vniuersales suo loco heredes constituere debet.
q ex causa legati, deducta Falcidia.
r ex causa fideicōmissi, deducta Trebellianica. hinc collige, Duas quartas ex testamēto detrahi posse. *v. quæ notaui ad l. 3. j. eo.*
s Antonius Faber *4. Coniectur. 14. in fin.* putat hanc negationem tollendā esse: vel scribendū esse, *nunc,* hoc est in casu proposito.

cidiæ

a in multis dico.*Hal.l.7.C.ad leg.Falcid.*
b .l.& ex legatis & ex fideicommissis.Res est aperta.Constat.n.hîc duas quartas simul detrahi Falcidiam & Trebellianicam.hoc etiam confirmat lex 2.§.eo. Hic causam præbent mihi interpretes quærēdi. An suus institutus hæres,duas quartas possit detrahere: vnam sc. vel vt legatarius,vel vt fideicommissarius: alteram, ex iure naturali quasi eo sibi debitā? Posse innuitur cōsuetudine generali recepta. *c. Rainutius extra de test.* Num verò id iure suffraganti fieri possit? nihil repugnare videtur, quominus fieri non possit. nam duæ illæ quartæ vario iure proueniunt, tā senatusconsulto sc.aut plebiscito quàm lege naturali.Illa, tanquā à filio, altera, tanquam ab herede scripto retinetur. nihil impedit quominus duplici iure quis deducat *l.68.§. ad leg. Falcid.* præsertim si id fiat diuersis temporibus,purè ex iure naturali:sub cōdicione, ex Sc. Trebelliano, quod ἀσύστατον non est. constat filiū agere posse ad legitimæ supplementū *l. 30.C.de inoff.*quę illi nullo modo competit iure testamēti (nam testator ea integram non reliquit)sed ex legib.non ex causa lucratiua,sed ex iure naturali.hinc constare huiusmodi quartam ad eū deferri etiam inuito patre. Iniquum fore, vt cùm hoc ille ex patris voluntate detrahat, si institutus sit & grauatus restitutione,nō possit,vt extraneus, aliam quartam deducere.quod enim licet extraneo, multò magis liberis permitti debet. *arg. l.5.ʃ. ad Tertull.*Multa in cōtrariam partem argumenta, affert Hotomanus *37. Illustr. quæst.* Eadē est in sententia Cuiacius *8.obser.3.* notū est enim eum qui quartam Falcidiam habuerit.*l.8.§.9. §.de inoff.*vel Pegasianā ex fructibus consecutus fuerit. *d.l.8. §.11.* vel ex constitutione D.Pij *d.l.8.§.15.* vel ex bonis liberti. *l. 1.§.penul.§.si cui plus quàm per leg. Falcid.* ab alia omni detractione repelli. *l.6. Cod. ad Trebellian.*Filius iussus fratri restituere,iubetur,rescripto principis,retenta quarta ex S.C. dodrantem restituere. ad hæc, Quæ legitima à natura deberi dicitur,non tam est quadrans quàm ipsa hereditas vniuersa. quin si ita esset interdum filius tres quartas detraheret, naturæ sc. Falcidiam & Trebellianicam. neque mouet hic textus.nam qui de hereditario asse(quadringentorum sc.)centum detrahit, quartam detrahit:qui 75.de 300.legatis : qui 25. de centum detrahit, is nihil aliud quàm centum(quæ assis sunt quadrans)detrahit. Quæ cum ita sint, commentum est,de iure ciuili, duas quartas detrahi. qua in re doctissimis Antecessoribus assentior Fr.Hotomano *37.illust.*& I.Cuiacio *8.obs.3.adde Nouell. 8.c.1.*
c Falcidia & Trebellianica quibusdam casibus nō detrahitur. *vide Socinum reg.331.*
d quid si suorum redimendorum causa alienauerit? an in quartam imputare id cogitur?an potius id ei impunè licuisse dicemus?id videtur , de quo dicam plenius *ad Nouell.39.c.1.*
e sic vt ipse.*Hal.*

cidiæ iniri,acsi quadringenta per fideicommissum essent relicta, trecenta verò legata:vt in septem partes trecenta diuidantur,& ferat quatuor partes fideicommissarius,tres partes legatarius. Quòd si suspecta dicta sit hereditas , & non sponte heres adiit & restituit: centum quidem de quadringentis,quæ habiturus esset heres,resident apud fideicommissarium. in reliquis autem trecentis eadem distributio fiet , vt ex his quatuor partes habeat fideicommissarius,reliquas tres legatarius. nam*iniquissimum est, plus ferre legatarium ideo, quia suspecta dicta est hereditas,quàm laturus esset,si sponte adita fuisset.

1 ¶ Quod autem in suspecta hereditate dictum est,hoc idem dici potest in his testamentis, in quibus lex Falcidia locum non habet.in militis [a] dico,& si qui sunt alij.

2 ¶ Item Pomponius scribit : Si deductis legatis restituere quis hereditatem rogatur:quæsitum est vtrum solida legata præstanda sint,& quartam ex solo fideicommisso detrahere possit.an verò & ex legatis,&||ex||fideicommisso quartam detrahere || possit ? || & refert , Aristonem respondisse, ex omnibus[b] detrahendam,[c] hoc est ex legatis,& ex fideicommisso.

3 ¶ Res,quæ ab herede alienatæ sunt , in quartam imputantur heredi[d].

4 ¶ Quidam liberis suis ex disparibus partibus institutis, datis præceptionibus, vt [e] ipse maximam partem patrimonij inter liberos ita diuisisset, rogauit eum, qui sine liberis decederet, portionem [f]suam fratribus restituere. Imperator noster rescripsit, præceptiones [f] quoque fidei commisso cōtineri [g]: quia non portionem hereditariam[h] testator commemorauit , sed simpliciter portionem : in portionem autem & præceptiones videri cecidisse.

5 ¶ Si is,qui rogatus fuerit hereditatem restituere, ante quæstionem de familia habitam vel tabulas aperuerit,vel hereditatem adierit,vel quid eorum,quę senatusconsulto prohibentur,fecerit, ac hoc publicata fuerit hereditas: fiscus cum suis oneribus hereditatem adquirit. quare commodum quartæ, quod erat habiturus heres institutus , id ad fiscum pertinet: & ex Trebelliano actiones transeunt. sed & si prohibuerit testamentarium[i] introducere,vel testes conuenire,vel mortem testatoris non defendit,vel ex alia causa hereditas fisco vindicata est : æquè quartæ quidem commodum ad fiscum pertinebit : dodrans verò fideicommissario restitueretur.

De herede adire & restituere compellendo.

4. *Idem* lib.4.Fideicommissorum.

QVia poterat fieri,vt heres institutus nolit [k] adire hereditatem,veritus,ne damno adficeretur: prospectū est,[l] vt si fideicommissarius diceret suo periculo adire, & restitui sibi velle,cogatur[m] heres institutus à prætore adire,& restituere hereditatem.quod si fuerit[n]factum, transeunt [o] actiones ex Trebelliano vtetur.nam cùm alieno periculo adierit hereditatem, meritò omni commodo arcebitur nec interest, soluendo[q] sit hereditas, nec ne.sufficit enim, recusari ab herede instituto.neque illud inquiritur,soluēdo sit hereditas. an non sit. opinio enim , vel metus[r], vel color eius, qui noluit adire hereditatem, inspicitur , non substantia hereditatis.nec immeritò.non enim præscribi heredi instituto debet, cur metuat hereditatem adire, vel cur nolit: cum variæ sint hominum voluntates, quorundam vexationem , quorundam æris alieni cumulum , tametsi locuples videatur hereditas , quorundam offensas, vel inuidiam, quorundam gratificari volentium his, quibus hereditas relicta est,sine onere tamen suo.

De hereditate harenarij,vel eius,quæ corpore quæstum facit.

5. *Mæcianus* lib.6.Fideicommissorum.

SEd & qui magna præditus est dignitate vel auctoritate,harenarij , vel eius mulieris , quæ corpore quæstum fecerit,hereditatem restituere cogetur.

f Grauatus restituere portionem , censetur etiam grauatus restituere prælegata. *Socin.*
g Imò non continetur. dixi *ad l.15.Cod.de fideicommiss.* Vide omnino *Socinum regula 303.*
h *l.86.§.ad l.Falcidiam.*Imò hereditariam.*v.l.15.Cod.de fideic.*

De præsentia vel absentia heredis. 1. *De herede instituto, & alijs successoribus.* 2. *De suo herede.* 3. *De fisco.* 4. *De municipib.De collegio.* 5. *De fideicommissaria hereditate substituto vel legitimo heredi relicta.* 6. *De loco & die & eo, quod heres dat conditionis implendæ causa.*

6. *Vlpianus* ||lib.4.Fideicommissorum.||

REcusare autem non tantùm præsentes [f], sed etiam absentes,vel per epistolam possunt, nam etiam[t] aduersus absentes postulatur decretum : siue certior sit eorū voluntas , recusantium adire , & restituere hereditatem siue incerta.adeò præsentia eorum non est necessaria.

1 ¶ Meminisse autem oportebit, de herede instituto senatum loqui[u]. ideóque tractatum est apud Iulianum, an intestato locum habeat. sed est verius, eóque iure vtimur,vt hoc senatusconsultum ad intestatos[x] quoque pertineat:siue legitimi,siue honorarij sint successores.

2 ¶ Sed & ad filium, qui in potestate est, hoc senatusconsultum locū habet, & in ceteris necessarijs[y], vt à prætore:compellantur[z]miscere se hereditati, sic deinde restituere.quod si fecerint,transtulisse videbuntur actiones.

3 ¶ Si fisco[a] vacantia bona deferantur , nec velit bona adgnoscere, & fideicommissario restituere: æquissimum erit,quasi vindicauerit,sic fiscum restitutionem facere.

4 ¶ Item si municipes[b] hereditatem suspectam dicant, heredes institutidicendum erit,cogi eos adgnoscere hereditatem , & restituere. Idémque erit & in collegio dicendum.

5 ¶ Titius heres institutus , Sempronio substituto , rogatus [c] est ipsi Sempronio hereditatem restituere. institutus suspectam dicebat hereditatem.quæritur,an cogendus est adire , & restituere hereditatem. & deliberari potest. sed verius est , cogendum eum : quia interesse Sempronij potest, ex institutione, quàm ex substitutione, hereditatem habere , vel legatis vel libertatibus onerata substitutione. Nam & si legitimus heres fuerit is , cui fideicommissaria hereditas relicta est: idem dicitur.

6 ¶ Si quis alio loco[d] restituere hereditatem iussus sit, & suspectam eam dicat:Iulianus scribit,cogendum[e] eum esse,similémque ei,qui in diem rogatus est restituere.

7. *Mæcianus* lib.4. Fideicommissorum.

SEd sciendum est , impendiorum [f] quoque , quæ ad iter explicandum [g] necessaria essent , rationem haberi debere.nam si ita institutus esset,(si[h])Titio decem dedisset: non aliter cogeretur , quàm si ei pecunia offeratur. sed & salutis [i], ac dignitatis [k] ratio habenda erit. quid enim , si morbo adplicitus , Alexandriæ iussus fuit adire? vel [l] nomen[m]vispellionis [n] testatoris ferre?

8. *Paulus* ||lib.2.Fideicommissorum.||

DE ætate quoque,& iure (id est, liceat ei eò [o] ire , nec ne)æstimabitur.

1. *Deliberatione.* 2. *Quid profiteri debet qui suspectam dicit hereditatem.* 3. *De conditione pendente vel die.*

9. *Vlpianus* ||lib.4.Fideicommissorum.||

SEd & si alio loco iussus est adire , & reipublicæ causa abfit[p]: æquè cogendum adire hereditatem,& restituere,Iulianus ait,vbi abest.

1 ¶ Planè si quis petierit [q] ad deliberationem tempus, & impetrauerit,[r]deinde post tempus deliberationis adierit , & restituerit hereditatem : non videtur coactus hoc fecisse.Nec enim suspectam coactus adit: sed sponte post deliberationem.

2 ¶ Quòd si suspectam dicit : profiteri debet , non sibi expedire adire hereditatem. neque hoc dici oportere, non esse soluendo. sed profiteri eum oportet , quòd non putat sibi expedire,hereditatem adire.

3 ¶ Si quis sub conditione fuit heres scriptus: pendente[f] conditione nihil agit, tametsi paratus sit restituere hereditatem.

10. *Gaius*||lib.2.Fideicommissorum.||

SEd etsi ante diem vel ante conditionem restituta sit hereditas,non transferuntur actiones: quia non ita restitutio satis potens est ad omnia iura in fideicommissarium transferenda , vt suopte arbitrio,suáve auctoritate hereditatem alio loco sitam adeat fideicommissarius : & ita quoque hunc locum accipit Castrensis. f *l.11.ʃ.eod.* g *adde l.72. §. ad leg.Falc.* h *i.sub conditione.l.31.§.2.l.63.§.7.ʃ.eod.* i *l.8.in fi.ʃ.eod.*de exceptione loci non tuti,vide Oldendorpium *c.17. de exceptionibus.* Hanc ob causam literæ salui conductus peti & impetrari solent. k de exceptione loci inhonesti , v.Oldendorpium *c.18.de except.adde l.63.§.7.ʃ.eod.* l Inhonestæ conditiones remittuntur. m De conditione nominis ferendi *adde l.63.§.1.ʃ.eod.l.17.in fi.ʃ.de donationib.* Ciceronem *7.ad Atticum 8.epistola 126.* Suetonium *in Iulio Cæsare in fi.* Ciceronem *3.Officiorum.vbi de M.Satyro. adde* Paponem titulo de legatis in *Arrestis.* n de Vispellione aliâs dixi. o Citatio ad locum non tutum , citatum non videtur. Non ta vitę,honoris.*adde Clementinam pastoralis de re iudicata.* p nec enim desiderari heredis præsentia.*l.6.§.eod.l.13.§.1.l.30.ʃ.eod.* q *v.l.9.Cod.de iur.delib.* r Nec solet n.indulgeri tēpus ad deliberandum.*l.vlt.§.13.c.fi.C.de iur.delib.* f *l.63.§.7.in fi.ʃ.eo.*

i de hac voce *v.d.l.1.§.si quis testa.*
k Hereditatē repudiat,qui dicit se nolle adire. vide Manticam *12. de coniecturis vltimarū voluntatum.14.*
l *l.17.in fin. §.si quis omissa causa.*
m Hæres per magistratus municipales ex auctoritate præsidis , fideicommissario postulante,hereditatem adire & restituere cōpellitur. *Paul.4.sen. 4.§.2.*
n *al.* non fuerit.
o *l.28. §. de iudicijs.*
p Legitima priuatur filius, si hereditatē adire nolit. *l.14.§. 4.l.2 .§.2.ʃ.eod.* vide tamen in hunc locum Socinum *regula 155.*
q *l.9. §.2.ʃ.eod.*
r *l.45.ʃ.eod.*
f *¶l.12.l.95.§.de adquir.hæred. §. vlt.i.stit. de hæred.qualit.*
t *v.l.7. §.1.Cod. eod.*
u *l.1.§.eod.*
x Succedentes ab intestato, coguntur adire & restituere.*v.l.3. C.eod. §.10. Inst. eod. vbi dixi ad* Theophilum.
y Sui coguntur adire & restituere.
z Imò,non cōpelluntur.*arg.l. 27.§.3.ʃ.eod.*
a Fiscus cogitur hereditatē adire , & restituere. *Bart. ad- de l.96.§.1. §. de leg 1.*
b *l.1.§15.§.eod.*
c *adde l.27. §. 12.ʃ.eod.*
d Eo loco & tempore debet hereditas restitui (si fieri potest) quo testator iussit.*Bart.*
e *Sub.*si ea conditione sit heres, vt non magnū detrimentum aut laborē sentiat in itinere suscipiendo, & eius profectio sit admodū vtilis fideicommissario. Aliâs in ipso loco domicilij restituere verbo hereditatem potest: quæ verbalis est.

a Coacta aditio, aditio est. Cuius ea vis est, vt conditio non legati, sub ea conditione, si heres non erit, detinere faciat, *vt hîc*. Eadem confirmat tabulas pupillares & alia testamento relicta: perinde ac si spontanea esset aditio.
b Adeuntem heredem fideicommissarius indemnē seruare cogitur: nō modò vt ne damnū sentiat, sed vt ne lucrū amittat vnde colligitur. In eo quod interest, non tātùm dāni, sed & lucri rationē haberi: vt qui indemnem aliquem seruare teneatur, id prestare quoq; debeat, vt non lucrum amittat. *l.7. ṡ.eod. l.27. §.14. l.59. vers. in re autem integra. ĵ. eod.*

stituitur hereditas, vt testator rogauit. planè posteaquam extiterit conditio, vel dies venerit: si ratam habeat restitutionem hereditatis: benignius est, intelligi tunc translatas videri actiones.

De eo quod heredis interest non adire. 1. *De tabulis pupillaribus.* 2. *De absentia fideicommissarij & de eius morte ante hereditatem restitutam.*

11. *Vlpianus*||lib.4.Fideicommissorum.||

APud Iulianum relatum est, si legatum fuit heredi instituto relictum, si heres non erit, & ob hoc suspectam dicat hereditatem, ne perdat legatū: offerri ei oportere quantitatem legati à fideicommissario: deinde cogendum. nec illud admittit Iulianus, vt quasi hereditatem non adisset, sic legatum à coherede petat. adiit [a] enim. sed magis arbitratur, à fideicommissario ei præstandum. Sed & si quid aliud sua interesse dicet: non cogitur adire: nisi [b] ei damnum vel lucrum fideicommissario sarciatur: vel à prætore onus remittatur, quod recusat.

1 ¶ Idem Iulianus ait: si duo [c] fuerint à patre instituti cum filio eius impubere, & idem substituti filio, sufficere ei, qui fideicommissum in secundis tabulis accepit, vnum ex heredibus institutis cogere adire patris hereditatem. hoc enim facto, confirmatísque patris tabulis, poterunt ex substitutione [d] ambo cogi adire, & restituere hereditatem.

2 ¶ Vtrùm autem præsenti, an etiam absenti restitui possit, procuratore adeunte prætorem videndum est. ego puto, absenti quoque fideicommissario cogi posse heredem institutum adire & restituere. nec vereri heredem oportere, ne fortè in damno moretur. potest enim ei per prætorem succurri: siue cautum ei fiat, siue non, & antè [e] decesserit fideicommissarius, quàm ei restituatur hereditas. est enim huius rei exemplum capere ex rescripto Diui Pij in specie huiusmodi. Antistia decedens Titium heredem instituit: & libertatem dedit Albinæ directam: eique filiam per fideicommissum reliquit: rogauítque, vt filiam manumitteret, sed & Titium rogauit, vt manumissæ Albinæ filiæ restitueret heredem. cùm igitur Titius suspectam diceret hereditatem: rescriptū est à Diuo Pio, compellendum eum adire hereditatem: quo adeunte, Albinæ competituram libertatem, eique filiam tradendam. & ab ea manumittendam, tutorémque filiæ manumissæ dandum, quo auctore restituatur hereditas filię statim, quamuis sic [f] fuisset ei rogatus restituere, cùm nubilem ætatem complesset. cùm autem possit (inquit) euenire, vt antè decedat ea, cui fideicommissaria libertas & hereditas relicta est, nec oporteat damno affici eum, qui rogatus adit hereditatem: remedium dedit, vt, si quid horum contigerit, perinde permittatur venumdari bona Antistiæ, ac si heres ei non extitisset. Cùm igitur demonstrauerit Diuus Pius, succurri heredi instituto, qui compulsus [g] adit: dici potest, etiam in ceteris causis exemplum hoc sequendum, sicubi venerit, restituatur fideicommissaria hereditas ei [h], qui compulit adire, & restituere sibi hereditatem.

De fideicommisso conditionali.

12. *Papinianus*||lib.20.Quæstionum.||

SEd cùm ab herede pro parte instituto fideicommissa hereditas sub conditione relicta esset: imperator Titus Antoninus rescripsit, non esse locum constitutioni suæ, neque pupillum extra ordinem iuuandum. præsertim, si nouum beneficium cum alterius iniuria postularetur.

1. *De præsentia & absentia heredis.* 2. *Si quæratur de testamento.* 3. *Vel de virib. fideicommiss.* 4. *Si prætor vel Consul.* 5. *Vel eius pater sit heres institutus.*

13. *Vlpianus*||lib.4.Fideicommissorum.||

ILle, à quo sub [i] conditione fideicommissum relictum est, causari quid non poterit, ne conditio deficiat, & hæreat actionibus: cùm nullùm [k] damnum sit futurum secundùm ea, quæ ostendimus,

1 ¶ ||Iam|| igitur non desideratur heredis præsentia [l].

2 ¶ Si de testamento aliquid quæratur: heres non debet audiri, si suspectam sibi hereditatem dicat. nam & si maximè dicatur, vel ius testandi non habuisse eum, qui testatus est, vel de viribus testamenti, vel de sua conditione: non erit audiendus.

c *l.17. §.7. ĵ. eod.*
d An hoc innuitur: substitutionem tacitam vulgarem exigere aditionem ex testamento paterno: quasi ex ea adiri non possit hereditas, nec ab ea testamentum initiū capere vt vult Dynus? An potius fideicommissarium secundis tabulis datum posse ac debere post mortem pupilli cogere vnum ex institutis in testamento paterno, adire ex eo hereditatē: vt ea ratione tabulæ pupillares, vnà cum ipso fideicommisso confirmentur: ac tandem etiā cogere omnes substitutos restituere iussos, hereditatem pupilli adire, eámque restituere: vt Cuneus, Oldradus, Bartolus & Castrensis existimant?
e *l.44. in fin. pr. vers. quòd si fortè. ĵ. eod.*
f *l.6. in fin. ṡ. eodem.*
g *l.14. §.4. ĵ. eod.*
h *l.61. ĵ. eod.*
i *l.6. in fi. ṡ. eod.*
k aliàs, non caperet. *l.11. ṡ. eod.*
l *v. l.9. ṡ. eod.*
m ¶ In causis summariis non admittitur exceptio rei quæ interesse non continet: & si interest, admittitur: si requirit altiorem indaginem, reseruatur. *Bartol.*
n hactenus dictū est, qui possint cogi adire & restituere. Nunc tractatur de personis à quibus quis potest cogi adire & restituere.
o Maior minorem cogere potest, non è contra. Par in parē non habet imperium, nec aliquis in seipsum. *Alexand. l.3. l.4. ṡ. de recept.*
p *l.14. ṡ. de iurisdict. l.1. ṡ. de iudic.*
q Triplici officio nemo fungi potest. *adde l.9. ṡ. de pactis.*
r Imò potest. *l.59. in fin. ĵ. eod. l.3. ṡ. de adoptionibus.*
ſ Filiusfamilias magistratu fungens, potest cogere patrem adire & restituere.
t vt sunt sententiæ & iudicia. v. tamen quæ notaui *ad l.77. ṡ. de iudiciis.*

u Publica instituta pietate paterna potiora sunt. *2. Valer. 1.* Non tantum parētibus, sed etiam patriæ nascimur. *l.1. §.15. in fin. ĵ. de ventr. in possess.*
x *v. Cuiac. in hunc §. instit. de hered. qualit. in verbis nisi minor.*
y in iure sc. nam repudiatio fit in iure. *l.3. l.4. Cod. de repud.* recusatio quoquomodo. *l.6. ṡ. eod. l.95. ṡ. de adquir. hered.*

3 ¶ Quid ergo, si de viribus fideicommissi tractetur? hæc quæstio prætermittenda non erit. sed quid, si||qui||fideicommissarius dicat: Adeat priùs, & sic de hoc quæratur? credo, interdum audiendum fideicommissarium, si cognitio prolixiorem [m] tractatum habeat. finge enim verba fideicommissi de longinquo petenda, & iustam deliberationem de quantitate fideicommissi incidere. dicendum erit, compellendum eum adire, ne priùs heres decedens fideicommissarium decipiat.

4 ¶ Tempestiuum est requirere [n], per quem quis cogatur adire & restituere hereditatem. veluti si prætor, aut consul fuerit heres institutus, suspectámque hereditatem dicat: an cogi possit adire, & restituere? & * dicendum est, prætorem quidem [o] in prætorem, vel cōsulem in consulem nullum imperium habere. sed si iurisdictioni se subiiciant [p], solet prætor in eos ius dicere. sed & si ipse prætor heres institutus suspectam dicat, ipse se cogere nō poterit: quia triplici [q] officio fungi non [r] potest, ||&|| suspectam dicentis, & coacti, & cogentis. sed in his omnibus casibus atque similibus principale auxilium implorandum est.

5 ¶ Si quis filiusfamilias [ſ] sit, & magistratum gerat: patrem suum, in cuius est potestate: cogere poterit, suspectam dicentem hereditatem adire, & restituere.

1. *De repudiatione hereditatis.* 2. *De distractione bonorum.* 3. *De effectu coactæ aditionis.* 4. *De quartæ retentione.* 5. *Qui possunt cogere heredem adire.* 6. *De fideicōmisso pecuniario.* 7. *De hereditate restituenda.* 8. *De familia, pecunia, vniuersa re xv. omnibus suis, xvi. patrimonio, facultatibus, verbis, quidquid habeo, censu, fortunis, substantia, peculio.*

14. *Hermogenianus*||lib.14.Fideicommissorum.||

NAm quod ad ius publicum [t] attinet, non sequitur ius potestatis [u].

1 ¶ Sed [x] & qui repudiauit [y] hereditatem: cogetur adire & restituere ipsam hereditatem, si iustæ causę allegentur.

2 ¶ Planè si bona venierint [z], non oportet præceptorem [a], ne quidem pupillum restituere, nisi ex causa, vt Diuus Pius rescripsit.

3 ¶ Si quis compulsus adierit hereditatem ex testamento, quod secundas [b] tabulas habebat: quæsitum est, an [c] per aditionem [d] & tabulæ secundæ firmarentur: quòd videbantur euanuisse, non adita patris hereditate. & Iulianus libro quintodecimo scribit, & sequentes tabulas confirmari. quæ sententia verissima est. nemo enim dubitat, etiam legata præstari, & libertates competere, & cetera [e], quæcumque sint in testamento, perinde valere, ac si sua sponte heres hereditatem adisset.

4 ¶ Qui compulsus adiit hereditatem, sicuti ceteris [f] commodis caret, ita hoc quoque casu careat, ne possit pœnitendo [g] quartam [h] retinere. & ita inuenio ab imperatore nostro, & Diuo patre eius rescriptum.

5 ¶ Non [i] omnis autem suspectam hereditatem repudiatione amissam cogere potest adiri, & sibi restitui. sed is [k] demum, ad quem actiones transire possunt. neque enim æquum est, ad hoc quem compelli adire hereditatem, vt emolumentum quidem hereditatis refundat. ipse verò oneribus hereditatis obstrictus relinquatur.

6 ¶ Quare si fideicommissum pecuniarium alicui fuerit relictum, cessat compulsio, tametsi indemnitatis cautio offeratur.

7 ¶ Proinde qui hereditatem rogatur restituere, is demum compellitur restituere.

8 ¶ Sed & si quis bona rogatus sit, vel familiam [l], vel pecuniam [m] rogetur, ||vel vniuersam rem|| meam.||

15. *Paulus*||lib.2.Fideicommissorum.||

VEl omnia sua:

1. *De verbo peruenire.* 2. *De re, vel quantitate, vel vniuersitate restituenda.* 3. *De rogato restituere deducto ære alieno, & legatis.* 4. *De rogato restituere partem, vel duo.* 5. *Si quis rogauerit heredem suum restituere hereditatem mulieris, quæ ad eum peruenerat, vel totam, vel partem eius.* 6. *De testamento militis.* 7. *De duobus heredibus inuicem substitutis, & fideicommisso oneratis.* 8. *Si ex fideicommissarijs quidam coegerint.* 10. *De seruo duorum.* 11. *Si quis rogetur restituere filio suo.* 13. *Vel seruo suo cum libertate.* 15. *De herede, qui solidū capere non potest.* 16. *De seruo hereditario.*

z Qui repudiauit, non cogitur adire si bona sint distracta. tunc enim res non est amplius integra: vel sic, Etiam post repudiationē cogitur quis adire, nisi bona sint vendita. *Alex.* Qui repudiauit, commodū adeundi sibi vtile amisit. *l. sicut. C. de repud. heredit.* potest tamē cogi adire alieno commodo: hoc est, si id alteri vtile esse potest.
a prætorē. *Hal.* per prætorem. *Cuiac. instit. de hered. qualit.*
b *l.11. §.1. ṡ. eod. adde quæ scripsi ad l.11. ṡ. testamenta quemad. aperiantur.*
c Aditione hereditatis coacta, confirmantur legata, fideicommissa, tabulæ pupillares, & cætera omnia.
d *l.55. §.2. in pr. ĵ. eod. l.4. C. eod. l.21. l.38. in fin. ṡ. de vulgari.* Quis ille est fideicommissarius vniuersalis cui vel hereditas, vel quota eius, vel res hereditaria relinquitur.
e *l.38. in fin. ṡ. de vulgari.*
f *l.4. ṡ. eod. l.27. §.2. ĵ. eod.*
g *l.55. §.3. ĵ. eod. l.4. in fin. C. eod.*
h Hereditatem qui coactus adiit, pœnitere hoc est vltrò postea adire nō potest. vt ea aditione noua, quartæ beneficium consequatur.
i Hereditatem adire non quouis petenti cogendus est heres. nec enim cogitur eā adire nisi petente id fideicōmissario vniuersali. Igitur adire nō cogitur legatariis vel fideicōmissariis particularibus petētibus: cùm in eos nō sint onera descensura, sed commoda tantum. Periniquum autē esset, in legatarios sola commoda transferri: penes heredem verò inuitum sola onera.
k Rogatus de restituenda re vel quantitate, nō potest compelli adire: secus si rogetur de vniuersitate rerum vel quotæ. *Bart.*
l .i. substantiæ, quæ familia dicitur heredis *in l.38. ṡ. ad leg. Falcid.* à Græcis eodem titulo ὐσία τῶ κληρονόμων appellatur. *31. Eclog. 1. c.36. adde l. vlt. C. de verb. signif.*
m *v. l.222. ĵ. de verb. signif.*

16. *Vlpianus*

16. *Vlpianus*||lib. 4. Fideicommissorum.||

COgi poterit. Hoc idem, & si patrimonium fuerit rogatus, & si facultates: & si, *Quidquid habeo*, & si *censum meum*, & si *fortunas meas*, & si *substantiam*[a] *meam*, & si *peculium meum* testator dixerit: (quia plerique ὑποκοριστικῶς. i. *diminutiuè*, patrimonium suum, peculium dicunt[b]) cogendus erit. de successione enim sua & hic rogauit. Nec ignoro, in quibusdam ex his Mæcianum dubitare; & voluntatis esse dicere quæstionem, vtrùm de pecunia tantùm, an & de successione testator senlit. in ambiguo[c] tamen magis de successione sensum dico, ne[d] intercidat fideicommissum.

1 ¶ Sed & si quis ita rogauerit: *Quidquid ad te ex hereditate bonísve*[e] *meis peruenerit, rogo restituas:* cogi poterit adire, & restituere hereditatem ex Trebelliano senatusconsulto: quanquàm *peruenire*[f] propriè dicatur, quod deductis oneribus ad aliquem peruenit.

2 ¶ ||Et|| generaliter autē potest dici, ita demum quem non posse cogi adire, & restituere hereditatem, si de re, vel quantitate[g] fuerit rogatus. ceterùm si de vniuersitate sensisse testatorem appareat: nulla quæstio est, quin, siue suspectam dicat, cogi possit, siue sponte adit, ex Trebelliano transeant actiones.

3 ¶ Inde quæritur, si quis hereditatem rogatus sit restituere, deducto ære alieno[h], vel deductis legatis, an suspectam dicens, cogi possit adire, & restituere hereditatem: quia vi ipsa magis id, quod superest ex hereditate, quàm ipsam hereditatem, restituere sit rogatus. & sunt, qui putent, (vt Mæcianus) inutilem hác deductionem. nec enim posse ex iure deduci quantitatem: non magis quàm si fundum quis deducto ære alieno, vel deductis legatis restituere sit rogatus. neque enim recipit fundus æris alieni, vel legati minutionem, sed. Iulianum existimare refert, Trebelliano senatusconsulto locum esse: ||&|| ne dupliciter fideicommissarius oneretur, || & || cùm heres æs alienum vel legatum deducit, & cùm conuenitur à creditoribus, & legatariis: restituta sibi ex Trebelliano hereditate, debere aut deductionem eum non pati ab herede, aut cauere illi heredem; defensum iri eum aduersus legatarios, ceteróśque.

4 ¶ Si quis heres institutus, rogatus fuerit hereditatem non totam, sed partem[i] restituere, vel si duobus restituere sit rogatus, & alter ex his velit sibi restitui hereditatem, alter recuset[k]: senatus censuit, vtroque casu exonerari eum, qui suspectam hereditatem dicit, totámque hereditatem transire ad eum, qui adire cogit.

5 ¶ Sed & si quis non hereditatis suæ partem dimidiam rogauit heredem suum restituere, sed hereditatem Seiæ, quæ ad eum peruenerat vel totam, vel partem eius, herésque institutus suspectam dicat: cùm placeat illud, quod Papinianus ait, ex Trebelliano transire[l] actiones: dici poterit, si suspecta dicatur hereditas, cogendum heredem institutum adire, & restituere hereditatem: totámque hereditatem ad eum, cui restituitur, pertinere.

6 ¶ Sed & si miles rogauerit quem res Italicas restituere, vel res prouinciales: dicendum est, suspectam dicentem cogi adire, & restituere. nam (vt eleganter Mæcianus libro sexto fideicommissorum ait) qua ratione excepta re[m] miles[n] heredem instituere potest, actionésq; ei dabuntur: pari ratione etiam ex Trebelliano transibunt actiones. & quamuis placeat, cùm quis hereditatem bonáque, quę sibi ab aliquo obuenerunt, vel quæ in aliqua regione habet restituere rogat, ex Trebelliano non transeant actiones: tamen contra responderi in militis testamento ait. nam sicuti concessum est (inquit) militibus circa institutionem separare species bonorum: & ita si per fideicommissum ab institutis heredibus id fecerit, admitteretur Trebellianum senatusconsultum.

7 ¶ Cùm quidam duos heredes instituerit, eósque inuicem substituerit. & ab his petierit, siue vterque, siue alter heres esset, vt hereditas sua ex parte dimidia restitueretur alicui post[o] quinquennium, & scripti suspectam sibi hereditatem dicant: fideicommissarius autem desideret, suo periculo adiri hereditatem: censuit senatus, ambos[p] heredes alterúmve cogi adire hereditatem, & fideicommissario eam restituere: ita vt fideicommissario, & aduersus eum actiones competant, quasi ex Trebelliano restituta hereditate.

8 ¶ Mæcianus scribit: cùm quis ex fideicommissariis abesset, & præsentes desiderent, suo periculo adire hereditatem, translatísque in solidum actionibus in eum, qui coegit: absentes, si velint fideicōmissum suscipere, à præsente petent. consequenter ait, nec quartam eum retenturum[q] aduersus fideicommissarios suos: quia nec heres potuit.

9 ¶ Idem Mæcianus quærit, an is, qui duobus vel pluribus rogatus est restituere hereditatem, cogente aliquo[r] adire possit, & in horum, qui id non desiderauerunt, portionibus Falcidiæ beneficio vti: siue ipsi quoque desiderent sibi restitui, siue alius in locum eorum successerit. & cùm hodie hoc iure vtimur, vt totum transeat ad eum, qui coegit: consequens erit dicere, quartæ retentionem amisisse eum, qui coactus est: quia in solidum actiones transierint in eum, qui coegit. Planè si proponas, fideicommissarium non ita coegisse, vt tota hereditas in se transferatur: cùm cœperint ceteri desiderare, sibi restitui hereditatem: dicendum, Falcidia eum vti posse. Rectè igitur Mæcianus ait, multùm interesse, vtrùm totam restitui hereditatem sibi fideicommissarius desiderauerit; an suam tantummodo partem. nam si sola pars transfertur, in residuo Falcidię erit locus. si tota hereditas translata sit, cessat huius legis beneficium.

10 ¶ Si seruo duorum rogatus[s] quis sit restituere hereditatem, & alter cogere velit suspectam dicentem, alter restituere sibi recuset. hoc erit dicendùm, quod[t] in duobus, quorum alter suscipere voluit hereditatem, alter non.

11 ¶ Si pater filio, quem in potestate habet, rogetur restituere hereditatem. an filius patrem suum, si suspectam dicat hereditatem, cogere possit? & non est dubium, patrem à filio per prætorem cogi posse[u].

12 ¶ Sed etsi id fideicommissum ad castrense peculium spectaturum est, & filiusfamilias is fuit, qui munus militiæ sustinebat, alióve quo officio præerat: multò magis dicendum erit, posse eum postulare, vt pater suus cogatur adire, & restituere hereditatem. quamuis contra obsequiū patri debitum videtur id desideraturus.

13 ¶ Sed si seruo suo rogatus sit cum libertate quis hereditatem restituere: siue directa data sit libertas, siue fideicommissaria: dici poterit, eum à seruo suo non[x] posse cogi adire hereditatem, quamuis, si sponte adisset, cogeretur præstare fideicommissariam libertatem, & hereditatem: idque Mæcianus libro septimo de fideicommissis scribit.

14 ¶ Idem quærit, si quis paratus sit domino cauere de indemnitate, an possit cogi adire hereditatem, maximè & si pretium serui offeratur. & rectè ait, non oportere sub incerto cautionis committere se aditioni hereditatis.

15 ¶ Hi[y], qui solidum[z] capere non possunt, ex asse heredes instituti, & rogati[a] restituere solidum, adire hereditatem, & restituere cogentur: cùm[b] nihil oneris apud eos remansurum.

16 ¶ Si ego heres institutus, & rogatus sim Stichum manumittere, vel alius legatarius: fidei autem meæ commissum sit, vt Titio hereditatem restituam, deinde Titij fidei commisit, vt Sticho eandem redderet: Stichus cogere me possit[c] adire, & restituere hereditatem.

17 ¶ Talis quoque casus à Diuo Pio terminatus est. nam seruo vni ex heredibus legato per fideicommissum erat ab eo libertas data, & ab[d] altero hereditas. Diuus etenim Pius rescripsit Cassio Dextro in hæc verba: Hermias si Mosco Theodoto ex parte herede instituto à Pamphilo testatore legatus est, eúmque Theodotus, postquam adierit hereditatem, priùs quàm à coherede eiusdem Pamphili adiretur hereditas, ad iustam libertatem perduxit, & ob hoc in eum casum res perducta est, vt is, qui legauit intestatus esse non possit: Hermia postulante (mihi) id Euarestatus compellendus est periculo eius adire, & ex causa fideicommissi hereditatem restituere.

De rogato heredem facere. 1. De rogato restituere hereditatem alterius, cui successit. 2. De rogato heredem facere. 3. De rogato dare, vel fideicommissum relinquere, vel libertatem adscribere. 4. De conditione, si sine liberis decesserit. 6. De rogato restituere filijs suis, vel cui ex his voluerit. 7. De conditione, si sine liberis decesserit. 8. De conditione, si alieno herede moriaris.

17. *Idem*||lib. 2. Fideicommissorum.||

EX facto tractatum[e] est, an per fideicommissum rogari quis possit, vt aliquem heredem faciat. & senatus censuit rogari[f] quidem quem, vt aliquem heredem faciat, non posse: verùm[g] videri per hoc rogasse, vt hereditatem suam[h] ei restituat: id est[i], quidquid ex hereditate sua consecutus est, vt ei restitueret.

1 ¶ Iulianus quoque libro quadragesimo Digestorum fideicommissum tale valere ait: *Fidei tuæ committo, vt hereditatem Titij restituas:* cùm esset is, qui rogatus est, à Titio heres institutus.

2 ¶ Non tantùm autem, si heredem quem scripsero, potero rogare, vt heredem faciat aliquem: verumetiam si legatum illi, vel quid aliud relinquero. nam hactenus[k] erunt obligati, quatenus quid ad eos peruenit.

3 ¶ Si quis caueret, *Peto, vt illi des*, aut, *illi fideicommissum relinquas*, aut, *illi libertatem adscribas:* admittenda sunt. nam, cùm in heredum institutione senatus censuit vtile, de ceteris quoque idem erit accipiendum.

a *adde l. 3. Cod. de liberis præteritis.*
b Quid ita? olim reditus & census veterum erat in pecore, maximè.
c *v. l. 2. ṡ. de reb. dub.*
d *de l. 12.*
e *v. l. 83. ṡ. de legat. 3.*
f *vide l. 164. ȷ. de verb. signif.*
g *l. 13. circa fin. C. de hered. instit.*
h Si aliquis in testamento rogatur expressè restituere quod superest à debito & legatis, tale fideicommissum non est vniuersale. *Bartol.*
i *§. 2. in fin. Inst. de fideic. hered.*
k de recusanda hereditate. *v. l. 85. ṡ. de adqu. hered.*
l non transire. *vulgat. v. Gouean. 2. lect. 2.*
m ex certa re. *Hal. l. 25. §. 1. ṡ. famil. ercisc. l. 1. ṡ. de testam. milit. l. 1. l. 2. C. de re militari.*
n aliud in pagano. *l. 78. ṡ. de hered. insti.*
o Rogatus restituere ad diē certam, potest interim cogi adire & restituere. *Bart.*
p *l. 11. §. 1. ṡ. eod. l. 27. §. 5. ȷ. eod.*
q *l. 28. ȷ. eod.*
r Coactio vnius ex fideicommissariis, facit vt heres amittat quartam vniuersam, si cō teplatione totius, non partis coegit.
s *l. 25. §. 1. ȷ. eod.*
t Rogatus restituere seruo plurium, perinde est ac si esset rogatus restituere pluribus. *Bart.*
u petita venia, *l. ṡ. 2. ṡ. de in ius vocan.* Imò præcisè non est cogendus. *arg. l. 19. ȷ. eod.*
x Imò, potest dominus ad petitionem serui cogi adire. *§. ȷ. eod.*
y Qui illi orbi vide quæ scripsi *ad l. 42. ṡ. de legat. 2. & ad Vlp. 13.*
z Qui non potest solidum in suam vtilitatē capere, is capere potest vt alij restituat.
a *v. l. 51. ȷ. de regulis iuris.*
b Incapax institui potest vt capaci restituat, vide Tiraquell. *29. priuilegio piæ causæ.*
c Imò, non potest. *§ 15. ṡ. eod.*
d Qui ab vno consecutus est libertatem, potest alium cogere adire & restituere. *Bart.*
e videtur enim captare alteri hereditatem.
f *v. l. 71. in fin. ȷ. de heredib. instit.*
g & sic verba directa quæ iure directo valere non possunt, trahuntur ad fideicommissum. *Bart.*
h proinde si te filio meo substituero ea spe nominatim vt illum sis instituturus, non valebit institutio: quippe hoc casu de tua non mea hereditate restituenda agitur.
i Verbū, *suum*, ab aliquo prolatum, refertur ad res proferentis.
k *l. 1. §. 7. ṡ. eod.*

a demus, ea verba à testatore non fuisse prolata, num iussus hereditatem alteri restituere post mortem suam, post susceptos liberos eam cogetur restituere? neutiquam. cur ita? *v.l.102.š.de cond.& demonst.*
b *vide l.148.j.de verb.signific.*
c Mutetur species facti. demus, patri & eius liberis ius emphyteuseos & fundi, contractu adquisitum, num ad naturales porrigetur? *v.hîc Bartolum.*
d Filij naturales efficiunt vt fideicommissi conditio deficiat: & sic filius naturalis excludit substitutum. *Bart.* multò magis legitimus. *l.30.C.de fideic.* etiam si plures nō sint nati sed vnus. *l.148.j.de verb.signif.* non idem in adoptiuo. *l.51.in fin.š.de leg.2.* & spurio. *Nou.89.c.vlt. Auth.ex complexu. C.de incestis.* Porrò huius legis sententiam restringit Ripa octo modis. *adde l. generaliter. §.cum autem. C.de instit.& subst.* Duenazium regula *Filij naturales,352.*
e Quid si post bannimentū & exilium patris? Bartolus putat ita natos efficere, vt deficiat conditio fideicommissi: & ita præferūtur substituto.
f .i.conceptos. *v.Cuiac.13.obs.25.*
g sunt tamen legitimi, quia matrimonium durat. *l.1.Cod.de repudijs.* non tamen nascuntur in potestate patris, nā per deportationem pater amittit, ea quæ sunt iuris ciuilis, ideóque & patriam potestatem. *l.17.in fin.j.de pœnis.* atque ita casus est in quo, quis est legitimus filius, non tamen in potestate.
h *vide Cuiac.in hunc §.3.obs.10.*
i Per deportationem (secus est in damnatione ad metallum) non perditur ius eligendi fideicōmissum. *Bart.*
k cui liberorū fideicōmissum restitui velit. *Cuiac.3.obs.10.*
l Conditio, *Si decesserit sine liberis*, intelligitur de superuiuētibus: & ideo si liberi ante pogatum, vel simul cum eo moriuntur, non faciunt conditionem fideicommissi deficere. *Bart.*

4 ¶ Si quis rogatus fuerit, vt, *si* [a] *sine* [b] *liberis decesserit, restituat hereditatem* [c]. Papinianus libro octauo responsorum scribit, etiam naturalem [d] filium efficere, vt deficiat conditio, & in libertino, eodem conliberto hoc scribit, mihi autem, quod ad naturales liberos attinet, voluntatis quæstio videbitur esse, de qualibus liberis testator senserit. sed hoc ex dignitate, & ex voluntate & ex cōditione eius, qui fideicommisit, accipiendum erit.

5 ¶ Ex facto tractatum memini, rogauerat quædam mulier filium suum, vt si sine liberis decessisset, restitueret hereditatem fratri suo. is postea deportatus, in insula liberos susceperat. quærebatur igitur, an fideicommissi conditio defecisset. nos igitur hoc dicemus: * conceptos quidem ante deportationem, licet postea edantur, efficere, vt conditio deficiat: post deportationem [e] verò susceptos [f], quasi ab alio, non prodesse [g], maximè cùm etiam bona cum sua quodammodo causa fisco sint vindicanda.

6 ¶ Si quis [h] rogatus fuerit filiis suis, vel cui ex his voluerit, restituere hereditatem: Papinianus libro octauo responsorum etiam deportato [i] ei tribuit, eligendi facultatem, cui [k] liber factus fideicommissum restitui velit. Sed si seruus pœnæ fuerit constitutus, nullo antè concepto filio, iam parere conditioni non poterit: decessisséque sine liberis videtur. sed cùm decedit, electionem illam, quam Papinianus deportato dedit, huic dari non oportet.

7 ¶ Si quis autem susceperit quidem filium, verum viuus amiserit [l], videbitur sine liberis decessisse. Sed si naufragio, vel ruina, vel adgressu, vel quo alio modo simul cum patre perierit: an conditio defecerit, videamus, & magis non defecisse arbitror. quia non est verum, filium eius superuixisse [m]. Aut igitur filius superuixit patri, & extinxit conditionem fideicommissi, aut non superuixit, & extitit conditio. cùm autem, quis antè, & quis postea decesserit, non apparet: extitisse conditionem fideicommissi magis dicendum est.

8 ¶ Si quis ita fideicommissum reliquerit: *Fidei tuæ fili committo, vt si alieno herede moriaris, restituas Seio hereditatem*: videri eum de liberis [n] sensisse Diuus Pius rescripsit. & ideo, cùm quidam sine liberis decederet, auunculum ab intestato bonorum possessorem habens, extitisse conditionem fideicommissi rescripsit.

De fructibus. 3. De prælegato.

18. *Idem* lib.15.ad Sabinum.

IN [o] fideicommissaria hereditatis restitutione constat non venire fructus [p], nisi ex mora [q] facta est, aut cùm quis specialiter [r] fuerit rogatus & fructus restituere.

1 ¶ Planè fructus [s] in quartam imputantur, vt est & rescriptum.

2 ¶ Quotiens quis rogatur hereditatem restituere: id videtur rogatus reddere, quod fuit hereditatis. fructus autem non hereditati [t], sed ipsis rebus acceptò feruntur.

3 ¶ Si legatum sit heredi relictum, & rogatus sit portionem hereditatis restituere: id solùm non [u] debere eum restituere, quod [x] à coherede accepit. ceterùm quod à semetipso ei relictum est, in fideicommissum cadit. & id Diuus Marcus decreuit.

De rogato dare filio suo. 1. De rogato hereditatem partiri. 2. De sumptu in distrahendis, conseruandisve rebus facto.

19. *Paulus* lib.3.ad Sabinum.

VBi purè fideicommissum datum est: si adiectum sit. *Rogo des filio* [y] *tuo, faciásque, vt ad eum perueniat*: rescriptum est, videri in id [z] tempus dari, quo capere potest: id est, sui iuris fiat [a].

1 ¶ *Te rogo, Luci Titi, hereditatem meam cum Attio par-*

m *l.23.š.de rebus dubiis.*
n Conditio, *Si sine herede decesserit*, intelligitur de liberis. Sine herede hîc moritur, qui moritur sine liberis.
o *5.Harmenop.8.§.76.* Sensus est, Iussus hereditatem restituere, nulla mentione facta fructuum, fructus non restituet: nisi moram in restitutione hereditatis commiserit. Tunc enim fructus à mora perceptos debet. Fingamus eius heredes paratos hereditatem restituere, eos tamen vti velle Trebellianica, num eam deducent? vtique, nisi iam ab eorum authore percepta sit. Percepta intelligitur, si tantam summam ex fructibus hereditatis percepit, quæ quartæ hereditatis parti respondeat: atque illud est quod hic ait, Fructus in quartam imputari. Quid si hi fructus quartam hereditatis partem excedunt? num id quod eam excedit vna cum hereditate restituere debent? non existimo.
p immaturos, secus in maturis. *l.9.š.ad leg.Falcid.*
q *l.23.š.de leg.1.* & sic actio ex testamento regitur secundum naturam actionis bonæ fidei, & non stricti iuris: quia fructus non veniunt hic restituendi à die litis contestatæ, sed à die moræ. Et sic hæc actio (quantum ad fructus, vsuras, & interesse) seruat naturam actionis bonæ fidei. *Ripensis.* y *l.83.§.4.j.eodem.*
r eo præsertim casu, vbi mora est commissa. *l.58.§.3.j.eod.l.73.š.ad leg.Falcid.*
s *v.l.23.š.de legat.1.l.83.§.de leg.3.*
u Imò quod fideicommisso grauatus accipit à coherede, cogitur id restituere. *l.24.Cod.familiæ.* Dic cogi, si supra quartam Trebellianicam habeat. *d.l.24.* secus si minus. *vt hîc.* Idē est in lege Falcidia. *l.22.l.91.š.ad l.Falcid.*
x Prælegata nō cadunt in fideicommissum hereditatis, nisi pro portione grauati, quia prælegata non veniunt appellatione hereditatis. *Ripensis.*
y *l.73.§.1.j.eod.*
z Fideicōmissum à patre relictum valet, & intelligitur delatū in tempus, quo filius erit sui iuris. *l.50.j.eo.*
a & sic, præcisè pater non cogitur à filio. Imò cogitur. *l.16.§.11.§.12.š.eo.*

tiaris [b] ex senatusconsulto Trebelliano in eum, cui restituta est hereditas, actiones competere Aristo ait: quia pro hoc accipiendū sit, *rogo hereditatem illam restituas*. nec verba spectantur senatusconsulti [c], sed sententia quibuscumque verbis: dum testator senserit, vt hereditas sua restituatur.

2 ¶ Qui in distrahendis, conseruandisve rebus hereditariis sumptus factus est, imputari heredi [d] debet.

De relicto ad tempus liberorum.

20. *Vlpianus* lib.19.ad Sabinum.

SEd & si ad tempus liberorum fuerit legatum relictum, & is vxore [e] prægnante decesserit: ad heredem suum transferat legatum.

De quartæ retentione per errorem omissa.

21. *Pomponius* libro vicesimo secundo ad Sabinum.

HEres, cùm debuerat quartam retinere [g] totam hereditatem restituit, nec causa [h] sibi stipulatione proposita, similem eum esse Aristo ait illis, qui retentiones, quas solas habent, omittunt: sed posse [i] eum rerum hereditariarum possessionem vel repetere [k], vel nancisci: & aduersus agentem doli [l] mali exceptione vti posse eum: & debitoribus denunciare, ne solueretur.

De iusso restituere filiofam. post mortem patris. 1. De seruis quibus libertas & fideicommissum relictum est. 2. De fructibus ante restitutionem perceptis. 3. De rerum periculo. De culpa heredis. De sumptu in res hereditarias facto. 4. De dote. 5. Si quis hereditatem non quasi heres restituere rogetur.

22. *Vlpianus* lib.5.Disputationum.

MVlier, quæ, duobus filiis in potestate patris relictis alij nupserat, posteriorem maritum heredem instituit, eúmque rogauit liberis suis, post mortem patris eorum, hereditatem suam restituere, vel ei, qui eorum superesset. eisdem emancipatis à patre suo vitricus restituisse hereditatem dicebatur: mox alter ex filiis viuo patre decessisse. quærebatur, an is, qui supererat ex filiis, partem fratri suo restitutam petere possit, quasi præmaturè datam. Scæuola Diuum Marcum in auditorio [m] de huiusmodi specie iudicasse refert. Brasidas quidam Lacedæmonius vir prætorius, cùm filiis suis ab vxore diuortio separata, si morte [n] patris sui iuris fuissent effecti, fideicommissum relictum esset, eos emancipauerat [o]. post emancipationem fideicommissum petebant. decreuisse igitur Diuum Marcum refert, fideicommissum eis repræstandum [p], intellecta matris voluntate. quæ quia non crediderat [q] patrem eos emancipaturum, distulerat in mortē eius fideicommissum, non dilatura id in immortalitatem, si eum emancipaturum sperasset. Secundùm hæc dicebam, & in proposita quæstione decretū Diui Marci esse trahendum, & rectè fideicommissum vtrisque solutum.

1 ¶ Non est dubitatum, cogi [r] posse heredem institutum adire, & restituere hereditatem seruis: siue directa, siue fideicommissaria libertas eis data fuisset: cùm aspernari heres non deberet personam cogentis, habet enim hic quoque aditum: vt qui nondum petere fideicommissariam libertatem possit, nec directam sibi vindicare [s], propter spem tamen libertatis, & hereditatis, aditum ad prætorem & per se habeat.

2 ¶ Si heres post multum temporis restituat, cùm præsenti die fideicommissum sit. deducta quarta, restituet. fructus [t] enim, qui percepti sunt, negligentia petentis, non iudicio defuncti percepti videntur. Alia causa est, si sub conditione, vel in diem rogatus fuerit. tunc enim

b ¶ Ex sentētia Senatuscōsulti, transeunt actiones, etiam in eū cum quo heres iussus est hereditatem partiri.
c Fideicōmissi. Antonius Faber 4. coniecturar. 8. ita hunc locum emendat. Putat autem errorem natum esse vitio notarij aut exscriptoris, qui ex F.C. fecit senatusconsulti, pro fideicommissi.
d Imò heredi non imputātur sumptus in explicandis venditionib. facti. *l.72.š.ad leg.Falcid.* Solue, Heredi, id est, fideicōmissario.
e *l.22.§.3.in fin.eod. l.58.š.de leg.1. l.32.§.5.š.de vsufr.legat.l.50.š.de vsufruct. & quemadm. adde l.72.š. ad l.Falc.*
f *v. l.18.j. quando dies legat.*
g Retentio datur quartæ ex fideicommissis senatusconsulto Pegasiano. Nam quod in legatis lex Falcidia, idē in fideicōmissis Pegasianū subsequitur. *§. sed quia. Inst. de fideic.heredit.*
h *v.l.1.š.si cui plus quam per le.*
i *l.1.§.11.l.26.š.ad l.Falc.l.77.§.2.š.de leg.2.*
k *l.40.§.1.š.de cond.indeb.sub.* condictione incerti: vt sit sensus: Heredem qui solidam hereditatem restituerit perperam, possessionem repetere condictione incerti. vnde quod *in l.1.§.si legatarius.š.ad l.Falcidiam.* de condictione indebiti legitur, de condictione incerti intelligendum, non certi. Igitur incerti condictione repetit heres, id quod retinere potuit.
l *vide quæ scripsi ad l.22.š.ad l.Falcid.*
m *sub.* principis. *l.18.§.1.š.de minorib. adde l.41.š.de reb.cred.*
n Vt morte, ita emancipatione pater potestatem amittit. Ideóque fideicommissum suscepturus quo casu morte patris fiet sui iuris, fideicommissum accipit, quo casu a patre emancipabitur.
o Emancipare filium, & illi mori, quo ad patriam potestatem, paria sunt. *l.44.š.de iure dotium.*
p repræsentandum. *v. Cuiac.3.obseru.15.* à qua emendatione discedit. *13.obs.35.* Repræsentare, est præmaturè dare: repræstare, est rem præstare. *v.l.6.š.quod cum eo.*
q Dispositio testatoris, legislatoris, statuti collata in vnum casum habetur, pro disposita & decisa in casu omisso. cui (si casum præuidisset) testator vel legislator prouisurus fuisset. *l.140.in fin.š.de pactis.l.102.š.de condit.& demonst.*
r *l.31.l.52.j.eod.l.13.š.de tutor.datis.l.83.in fi.š.de hered.inst. adde Aristotelem 5.Ethic.10.*
s *v.Paul.4.sent.1.§.18.*
t *vide Socin.regul.172.*

quod per-

quod percipitur,ſummouet Falcidiam : ſi tantum fuerit, quantum quartam facit,& quartæ [a] fructus.nam fructus [b] qui medio tempore percepti ſunt, ex iudicio teſtantis percepti videntur.

3 ¶ Sed enim ſi quis rogetur reſtituere hereditatem, & vel ſerui deceſſerint,vel aliæ res perierint:placet, non cogi eum reddere, quod non habet : culpa [c] planè reddere rationem,ſed eius,quæ dolo proxima eſt. & ita Neratius libro primo reſponſorum ſcribit.Sed & ſi,cùm diſtrahere deberet : non fecit, lata culpa,non leui,& rebus ſuis conſueta [d] negligentia : huiuſmodi rei rationem reddet. Sed & ſi ædes vſtæ ſunt culpa eius,reddet rationem. Præterea ſi qui partus extant, & partuum partus : quia in fructibus hi non habentur. Sed & ipſe, ſi quem ſumptum [e] fecit in res hereditarias,detrahet.Quòd ſi ſine facto eius,prolixitate temporis ædes vſu adquiſitæ ſint : æquiſſimum erit, nihil eum præſtare,cùm culpa careat.

4 ¶ Cùm proponeretur quidam filiam ſuam heredem inſtituiſſe, & rogaſſe eam,vt,ſi ſine liberis deceſſiſſet,hereditatem Titio reſtitueret, eáque dotem marito dediſſe certæ quantitatis,mox decedens ſine liberis, heredem inſtituiſſe maritum ſuum ; & quæreretur, an dos [f] detrahi poſſit : dixi, non poſſe dici in euerſionem fideicommiſſi factum, quod & mulieris pudicitiæ, & patris voto [g] congruebat.quare dicendum eſt,dotem decedere, ac ſi, quod ſuperfuiſſet,rogata eſſet reſtituere. quòd ſi tantos fructus ex hereditate mulier percepit, vt inde poterit [h] loti ſatisfieri : dicendum eſt, potiùs [i] fructibus hoc expenſum ferendum † quàm fideicommiſſo.

5 ¶ Vt Trebelliano locus eſſet : non ſufficit,de hereditate rogatum eſſe : ſed quaſi [k] heredem rogari oportet. Denique ſi cui portio hereditatis fuerit legata, (legari [l] enim poſſet etiam portionem hereditatis, placet nobis) rogatúſque [m] fuerit hanc partem reſtituere : dubio procul non fiet reſtitutio, ex ſenatuſconſulto : idcóque nec [n] quarta retinetur.

De hereditate reſtituenda à coheredibus.

23. *Iulianus* lib.39.Digeſtorum.

QVotiens paterfamilias vnum vel duos heredes coheredibus ſuis reſtituere hereditatem iubet, intelligitur eaſdem partes in fideicommiſſis facere, quas [o] in hereditate diſtribuenda fecerit.Sed ſi iubeantur hi,quibus fideicommiſſum datur,pecuniam numerare, atque ita fideicommiſſa recipere : ex quantitate pecuniæ,quam dare iubentur,voluntas colligenda eſt patrisfamilias.nam ſi ex diſparibus partibus heredes ſcripti æquas [p] partes dare iubentur, propius eſt, vt viriles recipere debeant. ſi verò ſumma pecuniæ dandæ congruit portionibus, hereditarias portiones accipere debebunt.

24. *Papinianus* lib.15.Quæſtionum.

NOnnunquam autem ex voluntate variè reſcriptum & iudicatum eſt : videlicet ſi non ſub appellatione heredum, ſed propriis [q] nominibus expreſſis fideicommiſſum relinquatur.

De rogato reſtituere filio teſtatoris, aut ſi prius quid ei acciderit, matri eius. 1. De fideicommiſſo relicto heredi à domino eius. 2. De codicillis poſt mortem heredis aperiendis.

25. *Iulianus* lib.39.Digeſtorum.

QVidam ita teſtamento ſcripſerat : *A te heres peto fideique tuæ committo,vt,quidquid ex hereditate mea ad te peruenerit filio meo prima quaque die* [r], *aut ſi prius* [s] *quid ei acciderit,matri eius des reddas.* quæritur,cùm,antequam adeatur hereditas, puer deceſſerit, an fideicommiſſum matri debeatur reſpondi:ſi puer, antequàm dies fideicommiſſi cedat,deceſſiſſet,fideicommiſſum tranſlatum eſſe ad matrem : poſtea autem quam dies fideicommiſſi cedit, ſi deceſſerit,ad heredem pueri fideicommiſſum pertinere. Sed an ea voluntas fuit patrisfamilias,vt,ſi ante reſtitutum fideicommiſſum puer deceſſiſſet,matri potiùs,quam heredibus,præſtaretur:prætor æſtimabit ex perſona matris, & ex perſona heredis pueri. *Marcellus:* Sed teſtatoris voluntati congruum eſt,quandocunque puer deceſſerit,ſiue antequam dies fideicommiſſi cedit,ſiue poſtea, ad matrem transferri fideicommiſſum, ſi non iam puer hoc acceperit,eóque iure vtimur.

1 ¶ Si,ſeruo herede ſcripto,dominus rogatus eſt eidem [t] ſeruo reſtituere hereditatem,cum liber eſſet:vtile [u] fideicommiſſum eſt.

2 ¶ Si quis filium ſuum ex aſſe heredem inſtituit,& codicillis,quos poſt mortẽ filij aperiri iuſſit, fidei eius commiſit, vt, *ſi ſine liberis deceſſerit, hereditatem ſuam ſorori ſuæ reſtitueret*, & filius, cùm ſciret, quod in codicillis ſcriptum eſſet, Stichum ſeruum hereditarium teſtamento ſuo liberum [x] eſſe iuſſit:heredes filij pretium eius ſerui ſorori defuncti præſtare debent, libertate [y] fauore ſui ſeruata. hoc ampliùs, etſi [z] ignoraſſet filius codicillos à patre factos, nihilo minùs heredes eius pretium præſtare debebunt,ne factum cuiuſquam alteri damnum adferat.

3 ¶ Sed & ſi ſeruus iſte à Sempronio heres inſtitutus ſit, eámque hereditatem, poſteaquàm ex teſtamento fratris ad libertatem peruenerat,adierit:hereditatis quoque æſtimationem heredes fratris ſorori eius præſtare debet:qua, ſi manumiſſus non eſſet,iuſſu mulieris adire eam potuiſſet,ſi verò viuente filio Sempronius deceſſerit, hereditas in cauſa fideicommiſſi non deduceretur. quippe ab ipſo filio adire iuſſus hereditatem,ei adquireret.

De ciuitatibus & municipibus.

26. *Paulus* libro ſingulari de Senatuſconſultis.

OMnibus ciuitatibus [a] quæ ſub [b] imperio populi Romani ſunt, reſtitui debere & poſſe hereditatem fideicommiſſam, Apronianum [c] ſenatuſconſultum iubet. Sed & actiones in eas placuit ex Trebelliano transferri. Sed municipes ad eas admittuntur.

1. De eo quod ſeruus hereditarius acquiſiuit. 2. Quid reſtituendum ab eo, qui coactus adit. 3. De ſuo herede. 4. De fideicommiſſo relicto in tabulis pupillaribus. 6. De bono. poſſ.contra tabulas. 7. De actionibus intentandis, vel ſuſcipiendis. 8. Si quis roget ſuam hereditatem. 9. Vel aliam. 10. Vel ſuam & aliam reſtitui. 11. Si heres quid retineat, vel debitor defuncti fuerit. De Iudicis fam.erciſcund. inter heredem & fideicommiſſarium. 12. De fideicommiſſo relicto filio, qui poteſt petere bonor.poſſeſſ.contra tabulas. 13. De patrono. 14. De rebus præcipiendis. 15. De legato ſub conditione, ſi heres non erit. 16. De ſemiſſe purè & altero ſemiſſe, cum heres morietur, reſtituendo & de legatis. 17. De rogato ſeruos ſuos manumittere,& eiſdem hereditatem reſtituere.

27. *Iulianus* libro 40.Digeſtorum.

ITa tamen,vt his [d] quibus reſtituetur hereditas,actorem eligant,& ad agendum & ad excipiendas actiones.

1 ¶ Si ſeruum hereditarium heres, qui coactus adierit, iuſſiſſet adire hereditatem ab alio eidem ſeruo relictam, & tunc hereditatem,quam ſuſpectam ſibi eſſe dixerat, reſtituerit : an etiam eam hereditatem,quæ per ſeruum adquiſita eſſet,reſtituere deberet, quæſitum eſt.dixi,non magis hanc hereditatem in reſtitutionẽ venire, quàm quod ſeruus hereditarius poſt aditam hereditatem ſtipulatus fuiſſet, & per traditionem accepiſſet : aut fructus, qui ex rebus hereditariis percepti fuiſſent.vtique ſi nulla mora [e] fideicommiſſo facta fuiſſet.ſed ſi [f] quid ante [g] aditam hereditatem ſeruus ſtipulatus fuiſſet, aut per traditionem accepiſſet : id reſtitui debebit, ſicut fructus † ante aditam hereditatem in reſtitutionem venient.

2 ¶ Qui ſuſpectam ſibi hereditatem dicit, nullum [h] commodum ex teſtamento conſequetur, quod habiturus non eſſet, ſi heres inſtitutus non fuiſſet, aut non adiiſſet. & ideo ſi pupillo ſubſtitutus fuerit, itaque, *Quiſquis mihi heres erit,idem filio meo heres eſto* : hereditatem, quæ ex ſubſtitutione [i] ad eum peruenerit, reſtituere cogendus erit. ſi verò detracto hoc articulo, *Quiſquis mihi heres erit*, ſubſtitutus ita fuerit,*Titius filio meo heres eſto*:tum,ſi ſolus patri heres extiterit, nihilo minùs cogendus erit hereditatem pupilli reſtituere:ſi verò coheredem habuerit, retinebit [k] pupilli hereditatem,quia potuit,coherede adeunte,quamuis ipſe patris omiſiſſet hereditatem, ex ſubſtitutione adire.

3 ¶ Si pater filium,quem in poteſtate habebat,heredem ſcripſerit,& ab eo petierit,vt hereditatem Sempronio reſtitueret,íſque ſuſpectam ſibi eſſe dicet : poterit ex Trebelliano ſenatuſconſulto hereditas reſtitui.quare etſi non immiſcuerit ſe hereditati,nihilo minùs actiones [l],quæ ei, & in eum competebant,ad Sempronium transferentur.

4 ¶ A patre heres ſcriptus, & exheredato filio ſubſtitutus, ſi rogatus fuerit hereditatem, quæ ad eum ex ſubſtitutione peruenerit,Titio reſtituere,cogendus non eſt, viuo pupillo,patris hereditatem adire : primùm, quia ſub conditione fideicommiſſum datum eſt: deinde,quia [m] non probè de hereditate viuentis pueri aget. mortuo autem pupillo,compelli [n] debet hereditatem patris adire.

5 ¶ Quòd ſi duo heredes à patre inſtituti fuerint, & vtriuſque fidei commiſſum ſit,vt exheredati filij hereditatem reſtituerent:ſatis erit,vel vnum cogi adire.hoc enim facto etiam is,qui patris hereditatem non adit, filij hereditatem adire & reſtituere cogetur.

6 ¶ Quotiens filius emancipatus bonorum poſſeſſio-

a Fructus quartæ, reſtituendi. *l.3.C.eod. l.15. §.6.ſ.ad l.Falcid.*
b *v. quæ ſcripſi ad l.5.ſ.de regul. iur.*
c Heres tenetur de dolo & lata culpa dolo proxima.
d Conſueta in ſuis rebus negligentia, in alienis rebus adhibita, punitur. *l.24. §.5. in fin.ſ. ſoluto.*
e *l.19. in fi.ſ.eo.*
f *Nouell.39. c.1.*
g & officio. *v.l.19.ſ.de ritu.*
h *al.* poſſit.
i hinc colligitur,Patrem non teneri dotare filiam, quoties ea habet vnde dotari poſſit. *v. l.19.ſ.de ritu.*
† hoc abrogatum,*l.6.C.eod.*
k *adde l. 92.ſ. ad Falcidiam.*
l legari portio hereditatis poteſt.
m poteſt enim rogari. *l.1. § 8.ſ. eod. §. 11. Inſt. de fideic.heredit. & titul. de ſingulis reb. per fideic. in pr.*
n *l.1.§.17. in fi. l.18.ſ.eod. l.63. §. 11.ſ.eod. l.47.ſ.ad leg.Falcid.*
o *l.78.§.4.ſ.eod.*
p *l.7.in fin.ſ.de reb.dubijs.*
q *l.54.in fi.ſ.de leg.1.*
r *l.3.ſ. de adimendis.*
ſ quam reſtituas ſcilicet: nō priuſquam ceſſerit dies fideicommiſſi, vox enim *prius* hîc ambigua eſt.
t *l.16.§.10.ſ.eod.*
u Valet fideicōmiſſum, per quod cogitur dominus reſtituere ſeruo inſtituto. *Bart.*

x ¶ Seruo qui ſubiicitur reſtitutioni, poteſt dari libertas. ſed tamẽ is qui tali ſeruo libertatem confert, tenetur ad eius æſtimationem.
y Libertas fideicōmiſſario ſeruo data valet. *vt hîc.l.70.§.1.ſ.eod.* ſeruo legato data nō valet.v.quæ ſcripſi *ad l.1.ſ. de manumiſſionibus.*
z *l. 91. §. 2.ſ. de verb.oblig.v.l.63.ſ.de legat.2.*
a *l.22.ſ.de leg.1. adde l.26.ſ. de negotijs. Vlpian. 24.§.28.*& collegiis licitis. *v.l.8. Cod. de heredib. inſtit.*
b hinc colligere poſſis,Ad exteras ciuitates non tranſmitti ius fideicommiſſi.
c quod factum eſt temporibus D.Marci. *adde Vlp.22.§.5.in fin.*
d puta ſyndicis.*l.1.l.6.ſ.quod cuiuſque.*
e Fructus percepti negligentia non petẽtis, non reſtituuntur etiam ab herede coacto. *Bartol.*
f Fructus ex rebus hereditariis percepti non ſunt fideicommiſſarij,ſed percepti ante aditā hereditatem. *v. Manticam 7. de coniecturis 10.*
g Quæſita iacente hereditate, veniunt in reſtitutionem. *Bartol.*
† fructus ante aditam hereditatem percepti, hereditatem augent.
h Qui adit coactus, commodū ex hereditate conſequi nō debet.*§.14.ſ.eod.l.4. l.14. §.4. ſ. eod.l. 55. §.3.ſ eod. l.22. ſ.de vulgari.*
i illud quod quis habet ex ſubſtitutione pupillari,nō venit in fideicommiſſum, niſi coactus adierit. *Bartol adde l.12. ſ.de vulgari.*
k Imò,non retinebit. *l.10. §. 2. ſ.de vulgari.*
l Exiſtentia ſui heredis operatur cōfirmationem fideicommiſſi, vt per reſtitutionẽ transeant actiones. *Bart.l.27. § 1.ſ. de vulgari.*
m de viuentis hereditate non probè agitur.
n Propter fideicommiſſum relictum in ſecundis tabulis, cogitur quis adire ex primis, mortuo demū pupillo. *Bart.*

nem contra tabulas accipit, nulla ratio est compellendi heredis ad restituendam hereditatem. & sicut neque legata, neque fideicommissa cetera præstare cogitur, ita ne ad restitutionem quidem hereditatis compelli debet. *Marcellus*: Planè [a] non est compellendus adire, si [b] iam filius bonorum possessionem: ne intercidat fideicommissum, mortuo herede instituto, & omissa à filio bonorum possessione.

7 ¶ Qui ex Trebelliano senatusconsulto hereditatem restituit: siue petat à debitoribus hereditariis, siue ab eo [c] petatur: exceptione restitutæ hereditatis adiuuari, vel summoueri potest. actiones [d] autem fideicommissario competunt, quas habuit heres eo tempore, quo fideicommissum restituebat. *Marcellus*: Sed eas quoque actiones, quæ sub conditione erant, & quarum dies eo tempore non cesserat, fideicommissario competere placet. Sed antequam [e] restitueretur hereditas, exceptione aliqua heres adiuuandus non est: cum hoc minus ex causa fideicomissi restiturus.

8 ¶ Trebellianum senatusconsultum locū habet, quotiens quis suam hereditatem vel totam, vel pro parte, fidei heredis committit.

9 ¶ Quare si Mæuius te heredem instituerit, & rogauerit [f], vt hereditatem Titij restituas, túque hereditatem Mæuij adieris: perinde à te fideicommissum petetur, ac si fundum, qui tibi à Titio legatus esset, restituere rogatus fuisses: ideóque & si suspectam Mæuij hereditatem dixeris, cogi te non oportet eam adire.

10 ¶ Quòd si Mæuius te rogauerit *& suam hereditatem & Titianam restituere*, túque sponte adieris hereditatem: vteris legis Falcidiæ commodo. & partem quartam Mæuianæ hereditatis retinebis, dimidiam & quartam ex fideicommisso restitues. nec intererit, eidem vtramque hereditatem, an alij Mæuianam, alij Titianam rogatus fueris restituere. sed si suspectam Mæuianam hereditatem dixeris: cogeris eam adire, & restituere ei, cui rogatus fueris. is autem, cui Titianam hereditatem restituere rogatus fueris, non poterit te compellere ad adeundum.

11 ¶ Si ex Trebelliano hereditatem restituit heres, & fructus prædiorum retinet [g], vel ipsa prædia, siue etiam debitor eius, qui testamentum fecit, fuerit: necessarium est, actionem aduersus eum fideicommissario dari. *Marcellus*: Hoc idem necessariò faciendum est, cùm, parte [h] hereditatis restituta, familiæ erciscundæ iudicium inter eum, qui restituit hereditatem, & qui receperit, accipietur.

12 ¶ Qui rogatus est emancipato filio restituere hereditatem, cogi debet adire, & restituere: quamuis [i] filius contra [k] tabulas bonorum possessionem accipere possit.

13 ¶ Si patronus ex parte debita heres institutus, & rogatus restituere hereditatem, suspectam sibi esse dicat: puto, rectiùs facturum prætorem, si coegerit eum adire hereditatem, & restituere: quamuis possit, mutata [l] voluntate, eam partem hereditatis retinere.

14 ¶ Si præceptis quibusdam rebus heres rogatus sit restituere hereditatem, & coactus eam adierit: an præcipere debeat? respondi, eum, qui [m] iussu prætoris adit hereditatem, omni commodo prohiberi debere.

15 ¶ Sed si eidem legatum esset sub hac conditione, si heres non esset, & suspectam sibi hereditatem dicat: non aliter cogendus est adire, quàm vt legata, quæ sub conditione, si heres non esset, data erant, restituantur: non quidem à coheredibus, ne onerentur: sed ab eo, cui restituta fuerit hereditas. nam sicut explendæ fidei gratia cogendus est adire hereditatem, ita ob id ipsum damno adfici non debet.

16 ¶ Heres ex asse erat instituta consobrina mea: & eius fideicommissum, vt partem dimidiam hereditatis statim Publio Mæuio restitueret, alteram partem, cùm ipsa moreretur, eidem Publio Mæuio. præterea [n] alia aliis legata data [s] sunt.[t] Mæuius partem dimidiam hereditatis statim percepit, & cauit [o], quod amplius, quàm per legem Falcidiam liceret, cœpisset, redditu iri. sed & ceteri legata solida acceperant, & similiter de restituendo, quod amplius percepissent, cauerunt. mortua consobrina mea, Publius Mæuius desiderat, sibi alteram partem hereditatis, cum fructibus restitui. quæro itaque, quantum ei restituere debeam: vtrùm [p] quod supra quadrantem bonorum penes consobrinam meam remanserat, nec amplius quicquam: an [q] & ab aliis, quibus legata soluta sunt, repetere quid debeam, & quantum. item quæro: si, quod ab his ex stipulatione percepero, & quod apud consobrinam meam supra quadrantem remanserat, non efficiet partem dimidiam hereditatis: an [r] ex incremento, & fructibus eius summæ, quæ supra quadrantem bonorum penes consobrinam meam remansit, supplere ei debeam dumtaxat, ne partem dimidiam hereditatis quantitas, quæ restitueretur, excedat: an verò, sicut Publius Mæuius desiderat, quidquid, seposito quadrante bonorum, eius quadrantis fructibus, perceptum est, restitui ei debet. respondi [s]: quod supra quadrantem [t] penes consobrinam tuam remansit, si adiectis fructibus quantitatem partis dimidiæ hereditatis, quæ mortis tempore fuit, non minuet: totum Publio Mæuio restituendum. nec [u] ex stipulatione ab his, quibus legata soluta sunt, repeti quicquam potest. si verò fructus [x] quantitatem partis dimidiæ exuberant: quadranti tuo, & fructibus eius accedet. si verò fructus eius partis, quæ supra quadrantem apud consobrinam tuam remanserat, non implent quantitatem partis dimidiæ bonorum, ex stipulatione agi poterit. In summa [y], ratio ita ponenda est, vt cùm omnimodo quadrantem excedit fructus si in tantum excreuerit, vt quantitatem partis dimidiæ bonorum excedat: etiam id, quod excesserit, retineas.

17 ¶ Qui suos seruos rogatus est manumittere, & hisdem hereditatem restituere: detracto pretio seruorum, hereditatem restituere debebit.

a Planè compellendus est adire. *Pet. Fa. apud Cuiac. 3. obs. 6.* reprehensus à Roberto. *2. recept. 15.*
b si non iam filius. *Petr. Fab. ibid.* vt sit sensus, Quemadmodum substitutus aut legitimus heres per heredē scriptū cogitur vt adeat & restituat: ita præteritus, si non iam bonorum possessionem contra tabulas acceperit. *Cuiac. ibid.*
c *l. 49. ꝭ. eod.*
d *l. vlt. §. 1. ꝭ. de fideicom. libert.*
e Remedia Trebelliani senatusconsulti habēt locum post restitutionē: secus antequam restituatur hereditas. *Bart.*
f *l. 17. ꝭ. eod.*
g Fideicōmissario contra heredem datur actio, pro rebus indebitè retentis. *Bart.*
h Inter heredē & fideicommissarium partis, competit familiæ erciscundæ iudicium. *Bart.*
i Heres cogitur adire, quamuis fideicommissario possit alio remedio esse consultum. *Bar.*
k Præteritus filius cēsetur, qui directò non est institutus.
l Patronus potest cogi adire & restituere ante pœnitētiam. *Bart.*
m Per coactionē perdit quis prælegata, nisi ea percipiat sub conditione, *si heres non erit. Bartolus.*
n & ita vltra vires hereditarias grauata est.
o *vt l. 1. ꝭ. si cui plus quàm per legem Falcidiam.*
p Prima quæstio.
q Secūda quæstio.
r Tertia quæstio.
s ¶Respōsio ad primam quæstionem.
t quem heres instituta detraxit à Publio Mæuio, quatenus purè erat institutus, & aliis legatariis.
u Respōsio ad secundam quæstionem.
x Respōsio ad tertiā quæstionem.
y Decisio generalis. Heres grauatus vltra vires hereditarias, id quòd restitui vltimo loco debet, supplet ex fructibus iudicio testatoris perceptis. Si fructus percepti ampliorem quantitatē efficiunt, quam sit pars quę restitui debet, illud residuum penes heredem remanebit. At si fructus non sufficiunt, à singulis legatariis pro sua parte detrahetur Trebellianica, vt ita satisfiat fideicommissario.

De fideicommisso puro, & conditionali.

28. *Africanus* [z] libro 6. [z] Quæstionum. [a]

EX asse heres institutus, partem hereditatis mihi purè, (tibi) sub conditione restituere rogatus, cùm suspectā diceret, postulante me adit, & mihi totam [a] ex senatusconsulto restituit. quandoque conditio extiterit, an fructus partis suæ [b] restituere tibi debeam, non immeritò dubitabatur. & plerisque placet. non esse eos præstandos: quia [c] nec ab herede præstarentur, si sua sponte adisset: sufficiat autem, ius tuum tibi integrum conseruari, non etiam meliorem conditionem tuam fieri.

1 ¶ Idem tamen existimabant: si ex asse heres institutus, mihi quadrantem purè, tibi æquè quadrantem sub conditione restituere rogatus sit, &, cùm suspectam hereditatem diceret, cogente me adit: quandoque conditio extiterit: semissem tibi esse restituendum.

2 ¶ Sed nec lege Falcidia in proposita specie vsurum me puto: quamuis scriptus heres, si sponte adisset, vteretur.

De secundo testamento in quo heres ex certis rebus institutus est.

29. *Marcianus* libro quarto Institutionum.

SI quis, priore facto testamento, posterius fecerit testamentum: etiam si ex certis [d] rebus in posteriores tabulas heredes instituit: superius tamen testamentum sublatum est, vt Diui quoque Seuerus & Antoninus rescripserunt. cuius constitutionis verba retuli, cùm alia quoque præterea in constitutione expressa sunt. Imperatores Seuerus & Antoninus Cocceio Cumpano. Testamentum [e] secundo loco factum, licèt in eo certarum rerum heres scriptus sit, iure valere, perinde ac si rerum mentio facta non esset. sed teneri heredem scriptum, vt contentus rebus sibi datis, aut suppleta quarta ex lege Falcidia, hereditatem restituat his, qui priore testamento scripti fuerant, propter inserta fideicommissaria verba, quibus, vt valeret prius testamentum, expressum est, dubitari non oportet. Et hoc ita intelligendum est, si [f] non aliquid specialiter contrarium in secundo testamento fuerit scriptum.

De legatione. 1. De verbo meum, tuum. 2. Si filiofamilias vel seruo restituatur. 3. An actiones in solidum transeant in fideicommissarium. 4. De fidei principis commisso.

30. *Idem* libro 8. Institutionum.

SI legatus suspectam hereditatem dicat, & legationis [g] tempore compellendus est accipere iudicium. quia hic non multum officio occupatur. & licèt deliberare [h] se dicat, an adeat, cogendus est adire: sed non vt statim restituat, sed vt reuersus domum, si putauerit sibi expedire, commodo Falcidiæ vel testamenti vtatur, vel, si non putauerit, restituat totam hereditatem, ne onera patiatur.

1 ¶ Si quis bona [i] sua, vel omnia sua rogauerit restituere: fideicommissariam restitutionem esse intelligendum est. nam *meorum & tuorum appellatione etiam actiones [k] contineri [l], dicendum est.

2 ¶ Si filiofamilias vel seruo restituatur, & postea pater, vel dominus ratum [m] habuerit: transeunt ex Trebelliano senatusconsulto actiones.

3 ¶ Multum [n] interest, vtrùm qua pars iure hereditario retineatur, an verò in re, vel pecunia. nam superiore casu actiones diuiduntur inter heredem & fideicommissarium. posteriore [o] verò apud fideicommissarium sunt actiones.

z *v. Cuiac. 6. ad Afric.*
a tūc heres nullo incommodo adficietur, cùm adierit alieno periculo: & ipso iure indēnis redditur ex Senatusconsulto, etiā sine cautione. *Cuiac. hîc.*
b partis tuæ. *Hal. & Cuiac. ibidem. vt ꝭ. ius tuum.*
c *l. 16. §. 8. ꝭ. eod. l. 4. C. eod.* sensus est autē, Is qui fideicommisso aliquo purè honoratus est: & ad cuius petitionē heres adiit, alteri fideicommissario conditionali fructus perceptos ante euentum conditionis, nō restituit. Cur ita? quia heres à me compulsus adiit meo periculo. periculū omne subij, ideóque omne commodum, quod percipere is potuisset ad me translatum est. At si is non coactus adiisset, fructus pendente conditione perceptos non restitueret. hinc constat, fructus perceptos ab eo cui fideicōmissum purè relictū est ex parte fideicōmissarij conditionalis, ante euentum conditionis nō restitui fideicōmissario conditionali.
d *§. 3. insti. quib. mod. testam. infirm.*
e *v. Antonium Fabrum 5. coniecturar. 19.*
f *Synopsis Basilicon 35. tit. 3. & tit. 11. & 23.*
g *v. l. 9. ꝭ. eod.*
h *l. 15. ꝭ. eodem.*
i Qui bona vel omnia sua restitui iubet, actiones etiam comprehendit.
*
k meorum & tuorum appellatione actiones, iura & similia continentur. *l. 91. ꝭ. de verb. sig.* & ita quoq; post Troilū de Maluitiis notat Corsetus *singularis.* Idem licet plerísque τό meū, dominium innuere, videatur.
l Imò dotis actio, & pretia seruorum manumissorū deducenda videntur. *l. 9. ꝭ. de legat. 2.*
m Non valet restitutio facta nisi cōsentiente vel ratū habente eo, in cuius potestate est fideicōmissarius. *Bartol. v. l. 65. in pr. & fin. ꝭ. eod.*
n *§. 9. & ibi Theophil. Inst. de fideicommiss. libert.*
o *vide l. 1. in fi. ꝭ. eod. §. 9. instit. eod.*

4 ¶ Et

a Si heres iussus est sine vlla præceptione hereditatem restituere, nonnunquam extra ordinem condonatur ac remittitur quarta, ad voluntatem defuncti accedente rescripto Principis. *v. Cuiac. 1. ad Nouell. 1.* b *l. 22. §. 1. ꝟ. eod.* c *vide l. 52. §. 1. j. eod.* d Imò, libertas ante diem & redditas rationes, seruo ab herede dari potest. *l. 32. ꝟ. de dolo. l. 5. Cod. de oper. libert. l. 3. §. 15. j. de statulib. l. vn. §. 7. Cod. de Latina libertate.*

4 ¶ Et heres institutus, rogatúsque hereditatem restituere præcepta aliqua summa, vel re: etiam si in præceptione minus, quam quarta pars, esset: non amplius principem pati vindicaturum.

5 ¶ Sed & si sine vlla præceptione rogatus fuerit hereditatem restituere, plerumq; a quarta donata est à principibus. & ita Diuus Traianus, & Hadrianus, & Antoninus rescripserunt.

De eo cui pure. 1. Vel in diem libertas relicta est.
2. De conditione institutionis implenda.

31. *Idem* lib. 9. Institutionum.

SI cui purè libertas, & per fideicommissum sub conditione hereditas relicta est: cogitur b heres adire hereditatem, si suspectam dicat, & restituere. & deficiẽte conditione libertas ei eripi non potest,

1 ¶ Si autem ei, qui in c diem libertatem accepit, hereditas per fideicommissum relicta fuerit: suspectam eam interim non posse adiri, Diuus Pius Cassio Hadriano rescripsit: cùm nõ potest nondum libero hereditas restitui. nec d rursus contra voluntatem defuncti libertatem esse præstandam.

2 ¶ Si e sub conditione heres institutus, rogatúsque hereditatem restituere, non vult conditioni parêre, & adire hereditatem: si facti f est conditio, debet parêre, & adire, & restituere. vel si in dando sit, offerente fideicommissario, recusante autem herede factum adimplere, licentia dabitur fideicommissario secundum imitationem dationis factum implere. & tunc necessitas imponitur (adire) hereditatem. Cæteræ conditiones, quæ non sunt in potestate heredis g, ad officium prætoris non pertinent.

De fructibus.

32. *Celsus* lib. 20. Digestorum.

BAllista filiumfamilias heredem instituit ita: *Rebellianus* h *si cauerit* i *coloniæ Philippensium* k, *si sine liberis morietur, quantacumque pecunia ex hereditate de bonis meis ad eum peruenit, eam* l *pecuniam omnem ad coloniam Philippensium perventuram.* respondi, ex his verbis, quæ proponis, "id est" pecuniam m, existimo etiam fructus, quos ex hereditate percepit, restituere eũ debere: perinde n quasi specialiter hoc testator expressisset.

33. *Marcianus* lib. 8. Institutionum.

SCribit Celsus libro vicesimo Digestorũ: si, qui quadringenta in bonis habebat, petit ab herede suo, vt, si sine liberis moreretur, quanta o pecunia ex hereditate sua ad eum peruenisset, Mæuio restitueretur, si p ex fructibus medio tempore quadrigenta perceperit, & sine liberis decesserit: heredem eius Mæuio quadrigenta debiturum. Et cùm diu multúmque tractauit, an cùm augmentum heres sensit, "&" periculũ sustineat, an per contrarium: nouissimè ait, * iniquum esse ad fideicommissarium damnum pertinere, ad quem augmentum non pertinet. & an ad q supplendum, (inquit) quodcumque ex quadringentis defuerit, etiam augmẽtum ad eum pertinebit? hoc est, vt vsque ad summam quadringẽtorum damna & fructus computentur. quod verius esse arbitror.

De commorientibus.

34. *Idem* lib. 2. Regularum.

SI eius, qui nouissimus r ex filijs mortuus est, partem hereditatis propinquo voluit pater restitui, & simul fratres diem suum obijssent: propinquum, si non ostenderit, quis nouissimus obijsset, ad partem hereditatis non admitti: sed matrem ex Tertylliano senatusconsulto ad vtriusque hereditatem admitti constat.

De curatore furiosæ.

35. *Vlpianus* lib. 6. de officio proconsulis.

CVm heres instituta furiosa s hereditatem esset rogata restituere: curatorem t eius, secundum tabulas bonorum possessione accepta, posse transferre actiones, Diuus Pius decreuit.

De cautione heredi præstanda à fideicommissario.

36. *Paulus* lib. 13. ad Edictum.

CVm hereditas ex fideicommissi causa restituta u est, si antè "cum herede" cõpromissum est, puto fideicommissarium cauere debere x heredi, sicut cùm heres multa, antequam restitueret, administrauit. nam quod dicitur, retinere eum oportere, non est perpetuum. quid enim, si nihil est. quod retineat? veluti cùm omnia in nominibus sunt, aut in corporibus, quæ non possideat. nempe enim is, cui restituta est, omnia persequitur. & tamen heres iudicijs, quibus conuentus est y, aut stipulationibus, quibus necesse habuit promittere, [omittere] obstrictus manebit. ergo non z aliàs cogetur restituere, quàm a ei caueatur.

e v. Antonium Fabrum *6. coniecturarum 11.* f Heres cogitur parere conditioni potestatiuæ. *Bart.* g quales sunt eæ quę sunt turpes. *v. l. 63. §. 7. j. eod.* h Trebellianus. *Hal.* i ex hac voce habes decisionẽ legis. deberi sc. restitutionẽ fructuũ fideicommissario in hoc casu. Vult enim Ballista heredẽ suum nõ ex testamento, & testamẽtaria cautione (qualis ea est quæ legatorum nomine fit, quæque non recipit incrementum fructuum. *l. 1. §. 13. j. vt leg.*) sed ex cautione conuẽtionali fideicõmissum præstare. Huiusmodi cõuentio ac cautio incrementum fructuum recipit. *arg. l. 222. j. de ver. sign.* conuentionalis plenior est prætoria, quoniam id plerumque agere videntur contrahentes. non igitur huius legis decisio pendet ex verbo *omnem*, tunc enim fructus nõ veniunt. *l. 57. j. eod.* non ex verbo *quantacunque*, nam rogatus restituere quicquid de hereditate superfuerit, fructus non restituit. *l. 83. ꝟ. de legat. 3.* non ex verbo *pecunia*, quia eo casu etiam fructus lucratur heres. *l. 33. j. eo. vide Cuiac. 4. obs. 39.* adde quæ dicã *ad l. 58. §. 7. j. eod.* quid enim interest testator dixerit quicquid, aut quãta, aut quantacunque? k ea iuris erat Italici. *l. 6. j. de censib.* l Pecunię verbum hîc repetitur per epanelepsin seu geminationẽ, huius rei occasione doctores hîc multa notant de effectu geminationis etiam ex interuallo interpositæ. Huic Epanelepsi opponitur Perissologia, superflua verborũ adiectio quæ & inculcatio, cuius multa exẽpla in *Nou. l. 1. §. 7. ꝟ. de ædilitio.* Quod si eorũdem verborum repetitio superflua fuerit, erit Battologia. *adde l. 88. ꝟ. de adquir. heredit.* m hæc verba mali interpretis esse ait Cuiacius *4. obs. 39.* n Ea enim videtur tacita defuncti voluntas. *l. 3. §. 2. ꝟ. de vsuris.* Imò, non videtur testator id expressisse. *l. 58. §. 7. j. e.* o *v. quæ notaui ad l. 32. ꝟ. eod.* p *l. 73. ꝟ. ad l. Fal.* * q *l. 27. §. 2. j. eod.* r *v. l. 9. ꝟ. de reb. dubijs.* s Furiosi curator potest agnoscere bonorum possessionem secundum tabulas, & hereditatem restituere. *Bart.* t *l. 7. Cod. eod.* u *l. 69. in fi. l. 78. §. pen. j. eod.* x Imò, cauere non debet. *l. 29. §. 2. in fi. ꝟ. de leg. 3.* y ¶ Per Trebellianum non tenetur heres in obligationibus per eum cõtractis: ideóque ei per fideicommissum de indemnitate cauendum est. *Bar.* z *l. 23. §. 8. ꝟ. de ædilitio.* a .i. quàm si. Catullus, vtrũ illius an mei, quid ad me? vtor tam bene quàm mihi pararim. Terẽtius Hecyra *act. 2. scæna 3.* Habui illam, ac ex me esset nata. Ouidius orta dies fuerit. tu desine credere ventis, id est, si orta dies fuerit.

Quibus modis restituitur. 1. De pupillo & tutore.

37. *Vlpianus* lib. 16. ad Edictum.

REstituta hereditas videtur, aut re b ipsa, si fortè passus est heres possideri res hereditarias vel totas, vel aliquas earum, hac mente, vt vellet restituere & ille suscipere: non si ex alia causa putauit te possidere. ¶ Sed & si postea ratum habuit, idem erit dicendum. ¶ Sed & si verbo c dixit se restituere, vel per epistolam d, vel per nunciũ restituat, audietur. ¶ Sed & si voluntate e tua alij restituerit, in f te transibunt actiones. ¶ Item si alius iussu meo restituit, vel ratam habuit restitutionem, transisse actiones videntur.

1 ¶ Pupillus autem ipse debet restituere tutore g auctore: non h tutor sine pupillo, nisi infans est. quia nec mandare actiones tutor pupilli sui potest. Ne se i quidem auctore pupillum restituere potuisse hereditatem, Diuus Seuerus in persona Arrij Honorati pupilli decreuit, qui Aprio Antonino patruo & tutori suo restituerat.

2 ¶ Sed etsi pupillo sit restituenda, nõ posse pupillo sine tutoris auctoritate restitui constat.

38. *Paulus* lib. 20. ad Edictum.

NOn "enim" solutio est hereditatis restitutio, sed & successio, cùm obligetur.

39. *Vlpianus* lib. 16. ad Edictum.

SEd nec ipsi tutori indistinctè k restitui potest.

De actionibus ciuilibus, vel prætorijs vel naturalibus. 1. Qui restituunt. 2. Quibus restituitur.

40. *Paulus* lib. 20. ad Edictum.

QVamuis senatus de his actionibus transferendis loquatur, quæ iure ciuili heredi, & in heredem competunt: tamen honorariæ l actiones transeunt. nulla enim separatio est. immo & causa naturalium m obligationum transit. 1 ¶ Persona autem heredis instituti Trebelliano cõtinetur. verùm hoc iure vtimur, vt & successor n heredis rectè ex Trebelliano restituat: veluti heres, bonorúmve possessor, vel pater, dominúsve, quibus adquisita est hereditas. omnes enim, quod iuris habent, ex Trebelliano senatusconsulto restituere debent. nec interest, is, qui institutus est, an pater, dominúsve rogatus est restituere. 2. Nihil interest o, cui nostro nomine restituitur, paterfamilias sit, an is, qui in aliena potestate est.

41. *Gaius* lib. 2. Fideicommissorum.

MVlier, an masculus, & ideo seruo quoq; voluntate p nostra, vel si ratum habuerimus, restitui potest.

De iure sepulchri.

42. *Paulus* lib. 20. ad Edictum.

QVia perinde est, atq; si mihi restituta esset hereditas. 1 ¶ Restituta hereditate, iura q sepulchrorum apud heredem r remanent s.

De iure accrescendi.

43. *Vlpianus* lib. 22. ad Edictum.

PApinianus t tractat: si quis heres institutus ex semisse, rogatus sit restituere hereditatem, & eam suspectam dicens, compulsus adit, deinde fideicommissarius ignarus sit u, adcreuisse portionem hereditatis post restitutionem scripto heredi: an opus sit ei alia actione x. & ait, securum esse eum posse. de illo planè [loco] solo quærendum ait, an ei opus sit noua restitutione, posteaquàm portio adcreuit y.

De morte fideicommissarij antequam hereditatem recipiat.
1. De vsuris, pensionibus & fructibus.

44. *Marcellus* lib. 15. Digestorum.

POstulante Sticho, qui eodem testamento libertatem & fideicommissam hereditatem acceperat, heres suspectam adijt. mox Stichus, antequàm moram in recipienda hereditate faceret, decessit relicto herede Titio. quæro, an in Titium, si nolit recipere fideicommissam

b Hereditatem re ipsa heres restituit, cùm patitur eã animo restituẽdi possideri à fideicõmissario, animo fideicõmissario & ipse quoque possidere (mens enim & animus vtriusque concurrere debet, vt hîc) vel si ratã habuit possessionẽ *ver. sed etsi postea.* vel si verbo, aut epistola, aut per nuncium iussit restitui *vers. sed etsi verbo.* si voluntate fideicõmissarij, alteri hereditatẽ restituit. *vers. sed etsi voluntate.* si aliũ restituere iussit, aut ab alio factã restitutionem ratam habuit. *vers.* item si alius. c *l. 63. j. eod.* Re aut verbis restitui potest hereditas. Re, fit tradẽdo vel patiendo. d Epistola heres restituere hereditatem fideicõmissario potest. e .i. fideicõmissarij. *l. 65. j. eod.* f Fideicõmissarius, hereditate ab herede recepta restitutáq;, actiones hereditarias excipit: in eũ deniq; transeunt actiones, effectu est heres. *v. l. 63. j. eod.* g Hereditatem fideicommissariam pupillus sine tutore auctore restituere non potest. h Hereditatem fideicommissariam tutor sine pupillo restituere non potest: nisi pupillus ipse infans sit. i *l. 1. §. 1. ꝟ. eod.* k est. n. distinguendum. *vt in l. 7. C. eod.* l *adde l. 1. §. 7. ꝟ. eod.* m *l. 64. j. eod.* n *l. 1. §. 10. ꝟ. eod. l. 64. §. 2. j. e. l. 32. §. 4. ꝟ. de leg. 2. l. 6. ꝟ de leg. 3. l. 36. §. 1. j de condic. & demonst.* o Non curatur qualis sit persona procuratoris ad lites. *Bart.* p *l. 65. in fi. j. eod.* q De iure sepulchrorum. *adde l. 4. §. 21. j. de fideicom. libert.* r *adde l. 5. l. 6. ꝟ. de religiosis.* s in quibus fideicommissarius non fit similis vero heredi. *v. Accurs. hic.* t *v. in hanc legem Cuiac. 12. obs. 12.* u fideicommissarius gnarus fit, *vel ita,* gnarurit adcreuisse *Cuiac.* sic enim veteres legebant. *Cuiac. 12. obs. 12. adde Festum in verbo* gnarigauit, *& verbo* gnaruisse, *& verbo* gnarus & gnaritas Festo. *v. ibid. Ioseph. Scaligerum.* x an opus sit ei alia aditione. *v. Cuiac. 12. obs. 12.* y Quod iure adcrescendi adquiritur, ad fideicommissarium pertinet. *Baldus.*

hereditatem, actiones [a], ex senatusconsulto competant. respondi: Quoniam ferè is, qui compulsus est adire hereditatem, confestim ei restituet: de manumisso dumtaxat senatusconsulto comprehensum est: nec heredis facta est mentio. potest tamen euenire, vt restitutionem distulerit heres. veluti si pecuniam ei debuerit defunctus, quam retinere [b] maluit, quàm petere. ceterùm existimo, idem [c] in herede eius constituendum, quod in illo constitutum est. cur enim recusaret, quam [d] recusare non potuit is, cuius hereditatem suscepit? Quòd si fortè antè hereditatis restitutionem sine herede decesserit libertus: perinde bona eius creditoribus hereditarijs vendere permittẽdum [e] est, ac si restituta hereditate decesserit.

1 ¶ Sed in huiusmodi quæstione rogo respondeas, an rectè senserim. Rogata est filia [f] ex asse heres restituere hereditatis partem dimidiam, deductis legatis minimis, & ære alieno non magno: vt legi Falcidiæ locus non sit. mora facta "non "est restitutioni fideicommissi. desidero verbo tenus [g] mihi restitui hereditatem, vt ex Trebelliano senatusconsulto agenti: & ex eo competẽtibus actionibus etiam vsuras debitas ex mortis die in tempus restitutionis, persequar. item quæro & de pensionibus [h]: quia locationũ [i] obligatio in hereditate fuit. ab herede fructus nullos peto. sed illa desiderat, refundere me, aut concedere ei actiones vsurarum, & pensionum. non possum persuadere, hereditatis [k] appellatione, quam rogata erat mihi restituere, etiam hanc stipulationem vsurarum ad me pertinere. respõdi: Omnia ea hereditatis appellatione continentur. quantum enim, "quod" ad hoc, refert, inter hæc cetera(que,) quæ sub conditione sunt promissa, aut in annos singulos, vel menses? nihil interest. sanè pro fructu rei, quæ hereditate continetur; hæc cedunt. nec fructus fideicommissarium sequitur, si mora [l] non intercessit. sed quia [m] non, vt heres fideicommissum (vt sic dixerim) suppleat, postulet: sed, qualis nunc est hereditas, desideret restitui sibi: nequaquàm id debet heres recusare. nã & quodammodo [n] in partem hereditatis senatus recipi voluit fideicommissarium, & haberi heredis loco, pro qua parte ei restituta esset hereditas. Sed cùm hereditarios nummos fœnerauerit [o], aut ex fundis fructus percepit: nihil eo nomine præstat ei, cui hereditas per fideicommissum relicta est, si non intercessit mora. scilicet quà [p] suo periculo fœnerauit: colendóve [q] fundo, vel in cogendis fructibus insumpsit operã. nec æquum erat, alterius (vt sic dixeris) procuratorem constitui. Nullum autem impendium vel opera intercedit heredis, cùm his modis, de quibus est quæsitum, augmentum [heredis] recepit.

De eo qui non vult quartam retinere.

45. *Modestinus* lib. singulari de Eurematicis [r].

QVi totam hereditatem restituere rogatus, quartam retinere non vult, fidúmque [f] obsequium defuncti precibus præbere desiderat, sua sponte adire debebit hereditatem, quasi ex Trebelliano eam restituturus. suaserim [t] tamen, suspectam potiùs dicat hereditatem, coactúsque à prætore restituat. hoc enim casu ex "ipso" Trebelliano restituere videtur: expositóque hereditario metu, vniuersas actiones in eum trãsferri, qui recepit hereditatem.

De morte fideicommissarij antequam hereditatem recipiat.

46. *Iauolenus* lib. II. Epistolarum.

SEius Saturninus archicubernus [u] ex classe Britanica testamento fiduciarium [x] reliquit heredem Valerium Maximum trierarchum [y]: à quo petit, *vt filio suo Seio Oceano, cum [z] ad annos sedecim peruenisset, hereditatem restitueret.* Seius Oceanus, antequàm impleret annos, defunctus est. nunc Mallius Seneca, qui se auunculum Seij Oceani dicit, proximitatis nomine hæc bona petit. Maximus autem trierarchus sibi ea vindicat ideo, quia defunctus est is, cui restituere iussus erat. quæro ergo: vtrum hęc bona ad Valerium Maximum trierarchũ heredem fiduciarium pertineant: an ad Mallium Senecam, qui se pueri defuncti auunculum esse dicit. respõdi: Si Seius Oceanus, cui fideicommissa hereditas ex testamẽto Seij Saturnini, cùm annos sedecim haberet, à Valerio Maximo fiduciario herede restitui debeat, priusquàm præfinitum tempus ætatis impleret, decessit: fiduciaria hereditas ad eum pertinet, ad quem cetera bona Oceani pertinuerint: quoniam dies fideicommissi viuo Oceano cessit. scilicet si prorogando [a] tempus solutionis, tutelam magis heredi fiduciario permisisse, quàm incertum diem fideicommissi constituisse, videatur.

De naturali debito.

47. *Pomponius* lib. 1. variarum lectionum.

SI heredi eius, cui natura debuerit, aliquis soluerit ei, cui fideicommissa hereditas relicta sit, id reddendum.

De rebus subtractis.

48. *Paulus* lib. 14. Responsorum.

"PAulus respondit: "Si certa portio hereditatis alicui relicta proponitur, & is res hereditarias quasdam furatus sit: in his rebus, quas subtraxit, denegari ei petitionem oportere, rectè respondetur.

De creditoribus hereditarijs.

49. *Papinianus* lib. 3. Quæstionum.

CVm hereditas ex Trebelliano senatusconsulto restituitur: si res vrgeat [b], & metus erit, ne per absentiam fortè fideicommissarij dies actionis exeat: heres iudicium suscipere cogitur.

1 ¶ Similíque modo, filio de possessione contra tabulas deliberante, scriptus heres à creditoribus hereditarijs conuenitur.

De iusso restituere filio suo.

50. *Idem* lib. 11. Quæstionum.

IMperator Hadrianus: cùm Viuius [c] Cerealis filio suo Viuio Simonidi, *si in [d] potestate sua esse desijsset, hereditatem restituere rogatus esset*, ac multa in [e] fraudem [f] "fideicommissi" fieri probaretur: restitui [g] hereditatem filio iussit, ita [h] ne quid in ea pecunia, quamdiu filius eius viueret [i], iuris haberet [k]. nam [l] quia cautiones non poterãt interponi conseruata [m] patria potestate: damnũ [n] cõditionis propter fraudem inflixit. post decreti autem auctoritatem, in ea hereditate filio militi cõparari debuit, si res à possessoribus peti, vel etiam cum debitoribus agi oporteret. sed paternæ reuerentię congruũ est, egenti fortè patri officio iudicis ex accessionibus hereditariis emolumentum [o] pręstari.

De legatis deducendis.

51. *Idem* lib. 17. Quæstionum.

CVm heres deductis legatis hereditatẽ per fideicommissum restituere rogatur: non placet, ea legata deduci, quæ [p] peti non poterant. Sed cùm vxori pro parte heredi scriptæ dos [q] prælegetur, eáq; deductis legatis hereditatem restituere rogatur. etiam si quartam, quam per legem Falcidiam retinet, tantum efficiat, quantum in dote est, tamen pro sua portione dotis prælegatæ partẽ deducit. cùm enim vtrumque consequitur: nihil interest inter hanc mulierem, & quemuis alium creditorem, heredem institutum, & hereditatem restituere rogatum. Idem probatur, & si non deductis legatis fideicommissum ab ea relictum sit.

Si rei legatæ legatarius domino successerit. 1. Si seruus ab altero exheredib. libertatem ab altero fideicommissam hereditatem accepit.

52. *Idem* lib. 19. Quæstionum.

SI res aliena Titio legata fuerit, ísque, domino rei herede instituto, petierit, vt hereditatem Mæuio restituat: Mæuius legatum inutiliter petet. non enim poterit consequi, quod ad institutum, id est rei dominum, peruenire non poterat.

1 ¶ Seruus ab altero ex heredibus libertatem [r], ab altero fideicommissum hereditatis accepit. si neuter adire velit, nullæ prætoris partes erunt. quia neque propter solam libertatem compellitur adire: neque is, à quo libertas data non est, propter eum, qui nondum liber est, vt adeat, compellitur. & senatusconsulto locus est, cùm ab omnibus directa, vel fideicõmissa libertas ab eo datur, à quo hereditas quoq; relinquitur. sed si fortè is, à quo libertas data est, portionem suam repudiauit, vel conditione exclusus est: cùm portio eius ad alterum peruenerit: defendi poterit, adire [f] cogendum. quid enim interest, quo iure debitor libertatis & hereditatis idem esse cœperit?

a *vide l.7.in fi. Cod. eod.* b Retinere satius est quàm petere. c Ad id, ad quod poterat compelli defunctus, potest compelli heres defuncti, licèt verbis legis non exprimatur. *Bart.* d *sub.* restitutioné facere. Heres recusare non potest quod defunctus non potuit. e facta prius discussione, quis sit heres. vide Rolãdum à Valle *1. consil. 20. numero 89.* f Actiones ex prouisione defuncti prouenientes veniũt in restitutioné.

g Restitutio hereditatis fit vel verbotenus, vel reipsa.

h ex hac lege collige, Actiones quæsitas ex prouisione defuncti venire in restitutionem, etiam in heredes primi gradus. *Bart.*

i Locationum obligatio etiam in hereditate est.

k Hereditatis appellatione cõtinentur etiam vsuræ, pẽsiones, fructus. vt qui hereditaté restituere iussus sit, idem superiora omnia restituere cogatur.

l Fructus qui percipiũtur mora nõ restituentis, veniunt in fideicõmissum, etiã liberis primi gradus. *Bar.*

m Liberi primi gradus non tenentur supplere fideicommissum ex fructibus. *Bart.*

n Fideicõmissarius in partẽ hereditatis recipitur, id est loco heredis habetur. *adde l.5. §.1. in fin. s. quod cum eo.*

o nota differentiam inter fructus perceptos ex prouisione defuncti, & eos qui opera & industria heredis percipiuntur.

p quia suo. Ita heres fœnerando pecuniã hereditariã, vsuras eius pecunię non præstat fideicommissario. Quid ita? quia eam pecuniam suo periculo proponitur fœnerasse.

q Heres hereditatem restituere iussus, fructus ex hereditate perceptos non restituit fideicõmissario. Quid ita? quia hîc proponitur heres in colendo fundo, cogẽdísve fructibus insumpsisse operam.

r de quibus *v. l.58. s. soluto.*

f *l.5. §.15. s. de donationib. inter vir. l.1. C. hoc tit. §.6. instit. eod.*

t Qui quartam retinere non vult, consultiùs facit, si cedit coactè, quã si sponte. *Bart. Paul. 4. sent. 3. §.2. §. vlt.*

u Seius Saturninus archicubernius. *Hal.* archicubernus. i. classis pręfectus, omniũ gubernatorũ primus.

x Fiduciarius heres is dicitur de quo tęstator spem concipit restituendæ hereditatis post mortẽ suã. *hic & in fi. j. eod. l.67. in fi. j. eod.* hinc fiduciaria hereditas. *in fi. j. e.*

y triremis principem.

z Tempus certæ ætatis ex præsumpta voluntate defuncti, propter summam personæ coniunctionem, diem facit non conditionem.

a *l.26. §.1. j. de quando dies legat. l.5. C. quando dies.*

b *l.27. §.7. s. eod.*

c Iunius. *Hal.*

d *vt l.19. s. e.*

e Quin vt nihil in fraudẽ fiat, restituere cogitur. *l.16. §.11. s. e.*

f Pater dissipans fideicommissum, cogitur filio existente in potestate, restituere etiam ante conditionis euentum. *Bart.*

g Cautionis onus (patre restituere hereditatem liberis grauato) remitti potest à testatore: *vt hîc & l. vlt. j. vt legatorũ nomine.* Quid si pater bona restitutioni obnoxia profundat? cauere quidẽ nõ cogitur, *vt hîc & d. l. vlt.* restituere tamen cogitur, *vt hîc.* Quid si extraneus restituere sit grauatus: remissa ei sit cautio à testatore: & tamen bona restitutioni obnoxia euertat? Bartolus putat non cogendum restituere. *arg. d. l. vlt.* & perperã. Nam dicta lex vltima, loquitur de patre nõ de extraneo: præterea negat cautionem remissam exigi: non vetat autẽ restitutioné fieri. In sũma si pater qui in fraudẽ fideicõmissi quid facit, restituere fideicommissaria bona liberis cogitur: *vt hîc.* quanto magis extraneus? Et vero ita Alexãder quoque sentit: vt & communis opinio ita habet. Quod ita verũ, vt etiã non omnia, sed partes quasdã fideicommissi euertat heres, restituere illis casibus hereditatẽ teneatur: de quo vide Beroum *quæst. 72.*

h Bona aduentitia pleno iure ad filiumfamilias pertinẽt, *vt hîc.* & tamen ea alienare nõ potest citra voluntatẽ patris *l. vlt. §. filijs. C. de bonis quæ literis.*

i nã filio mortuo, etiam testato, ea hereditas ad patrem deuoluitur. *v. Cui. ad l.6. s. qui testam.*

k *vide Cui. ad l.6. supra qui testam.*

l Cautio de restituenda hereditate filio, inter patrẽ & filiũ interponi non potest propter authoritatẽ patræ potestatis, quæ efficit, vt lis nulla inter patrẽ & filium esse possit. *l. lis nulla. s. de iudicijs.*

m *adde l.7. infra vt legatorum.* hæc cautio pręstatur filio emancipato. *vt d. l. 7.* non filiofamilias, *vt hîc.* vide quæ scripsi ad *Nou. 42. c. 41.* adde casum legis vltimæ. *Cod. de sent. pass.*

n Damnũ conditionis hic dicitur, vt damnũ voluntatis. *l.23. §.2. j. de fideic. libert.*

o Emolumenti nomine proprie significantur fruges, fructus & alia emolumenta, *vt l. 3. §. item si ipse. l. vlt. infra si cui plus quam per legem Falcidiam*, vt in illo Cæsaris loco. *1. de bello Gallico.* sine magno commeatu & emolumento. ab eo fortè, quòd fruges emolantur. vt illo Persij loco, Granaria emole.

p Deductio legatorum non fit de legatis inualidis.

q Dos prælegata deducitur vt debitum, nec impedit quartę Trebellianicæ deductionem. *l.6. C. ad l. Falcid.*

r *vide l.53. j. eod.*

f *vide l.22. s. eod.*

53. *Idem*

tuere superfluum hæreditatis, non potest profundere, dilapidare

Si seruo libertas à legatario, hereditas ab herede relicta sit.

53. *Idem* "lib.20. Quæstionum."

NOn est cogẽdus heres suspectam adire hereditatem ab eo, cui libertas à legatario [a], hereditas ab herede relicta est: cùm status hominis ex legato pendeat, & nemo se cogatur adstringere hereditarijs actionibus propter legatum. quid enim, si inter moras non manumittente legatario seruus decesserit? si autem viuo testatore legatarius decesserit: benignè respondetur, cogendum adire: cùm in ipsius sit potestate, manumisso restituere hereditatem.

De rogato restituere, quidquid ex hereditate supererit, & obiter de collatione bonorum.

54. *Idem* "lib.19. [b] Quæstionum."

TItius [c] rogatus est, quod ex hereditate superfuisset, Mæuio restituere. quod medio tempore alienatum [d] vel diminutum est: ita quandoque peti non poterit [e], si [f] non interuertendi fideicommissi gratiâ tale aliquid factum probetur. verbis enim fideicommissi bonam fidem inesse cõstat. Diuus autem Marcus, cùm de fideicommissaria hereditate cognosceret, his verbis, *Quicquid ex hereditate mea superfuerit, rogo restituas*, & viri boni arbitrium inesse credidit. iudicauit enim, erogationes, quæ hereditate factæ dicebantur, non ad solam fideicommissi deminutionem pertinere: sed [g] pro rata patrimonij, quod heres proprium habuit, distribui oportere. quod mihi videtur nõ tantùm æquitatis ratione, verùm exemplo quoque motus fecisse. cùm enim de conferendis bonis fratribus ab emancipato filio quæreretur: præcipuum autem, quod in castris fuerat adquisitum militi, relinqui placeret: consultus Imperator, sumptus, quos miles fecerat, non ex eo tantummodo patrimonio, quod munus collationis pati debuit, sed pro rata ieti ãcastrensis pecuniæ, decedere oportere constituit. Propter huiusmodi tractatus Mæuius fideicommissi nomine cautionem exigere [h] debet [i]. quod eò pertinet: non vt ex stipulatione petatur, quod ex fideicommisso peti non poterit: sed vt habeat fideiussores eius quantitatis, quam [k] ex fideicommisso petere potuit.

De operis & cæteris quæ restitui non possunt. 1. *De eo cui in tempus libertas directò data est.* 2. *De fideicommissario restituendo.* 3. *De eo qui supremas defuncti preces destituit.* 4 *De herede heredis.* 5. *De euictione hereditatis.*

55. *Idem* lib.20. Quæstionum.

SI patroni filius extrario restituerit ex Trebelliano hereditatem: operarum actio, quę [l] transferri non potuit, apud heredem manebit: nec ei nocebit exceptio. cùm eadem prodesse non posset ei, qui fideicommissum accepit. & generatim ita respondendum est, non summoueri heredem, neque liberari ex his causis, quæ non pertinent ad restitutionem.

1 ¶ Imperator Titus Antoninus rescripsit, in tempus [m] directò data libertate, non esse repræsentandam hereditatis restitutionem, quando persona non est, cui restitui potest.

2 ¶ Qui fideicommissam hereditatem ex Trebelliano. cùm suspecta [n] diceretur, totam recepit, si ipse quoque rogatus sit alij restituere, totum [o] restituere cogetur. & erit in hac quoq; restitutione Trebelliano locus. quartam enim Falcidiæ iure fideicommissarius retinere non potuit. Nec ad rem pertinet: quòd, nisi prior, vt adiretur hereditas, desiderasset, fideicommissum secundo loco datum intercidisset. *cùm enim semel adita [p] est hereditas, omnis defuncti voluntas rata constituitur. Non est contrarium, quòd legata cetera non vltra dodrantem præstat. aliud est enim, ex persona heredis conueniri: aliud, proprio nomine defuncti precibus adstringi. Secundum quæ potest dici, non esse priore tantùm desiderante cogendum institutum adire, vbi nulla portio remansura sit apud eum: vtique si confestim, vel post tempus cum fructibus rogatus est reddere. sed & si sine fructibus rogatus est reddere, non erit idonea quantitas ad inferendam adeundi necessitatem. nec ad rem pertinebit, si prior etiam libertatẽ accepit. vt enim pecuniam, ita nec libertatem, ad cogẽdum institutum, accepisse, satis est. Quòd si prior recusauerit: placuit, vt rectâ viâ secundus possit postulare, vt heres adeat, & sibi restituat

3 ¶ Quid ergo, si non alij, sed ipsi heredi rogatus sit restituere? quia non debet eidem quandoque quarta reddi, quam perdidit, propter huius portionis retentionem erit audiendus. Sed nec illud translaticiè [q] omittendum est, instituto, qui coactus est adire, fideicommissi petitionem denegandam [r] esse. cur enim non videatur indignus [s], vt, qui destituit supremas defuncti preces, consequatur aliquid ex voluntate? quod fortiùs probabitur, si post impletam conditionem coactus est adire. nam "si" pendente conditione: durum erit, idem probare, cùm & Falcidiam pœnitendo potuit inducere. Nec ignoro, posse dici, nullo modo fideicommissi petitionem denegandam eis, qui iura sepulchrorum [t] adquiri insequuntur. Adeo senatus nihil apud eum ex ea parte, quam derelinquit, voluit relinquere: vt nec [u] Falcidiam exercere possit, nec præceptio apud eum relinquatur: nec substitutio quoque secundarum tabularum ita facta, *Quisquis mihi heres erit filio meo heres esto*, eidem daretur.

4 ¶ Cui Titiana hereditas ex Trebelliano senatusconsulto restituta est: Mæuianam hereditatem, quam Titius defunctus ex Trebelliano Sempronio restituere debuit, & ipse restituere poterit, sicut alius quilibet successor.

5 ¶ Actiones temporariæ Trebelliani solent esse, euicta hereditate ab eo, qui, postea quàm fideicommissam restituit hereditatem, victus est: scilicet ante [x] restitutionem lite cum eo contestata, potestas enim euictionis tollit intellectum restitutionis, indebito fideicommisso constituto. planè si fideicommissum ab eo quoque, qui postea vicit, relictum est: quia possessor in ratione reddendæ hereditatis partem, quam fideicommissario restituit, heredi reputat: defendi potest, actiones Trebelliani durare.

De herede in possessionem mittendo. De alienatione facta à fideicommissario ante restitutionem.

56. *Idem* libro 7. Responsorum.

FIliam fratribus, certis rebus acceptis, hereditatem restituere pater voluit, ante restitutam hereditatem in possessionem [y] hereditatis filiam quoque mitti placuit. cùm autem interea filij res bonorum in solidum distraxissent, item alias pignori dedissent: hereditate postea [z] restituta: constitit ex eo facto ceterarum quoque portionum venditiones, item pignora confirmari.

De fructibus. 1. *De verbis & voluntate.* 2. *De gradibus fideicommissi, & electione heredi commissa.*

57. *Idem* lib.18. Responsorum.

HEredes mei, quidquid ad eos ex hereditate bonísve meis peruenerit [a] id omne post mortem suam restituant patriæ meæ coloniæ Beneuentanorum: nihil [b] de fructibus [c] pendente conditione perceptis petitum videri, constitit.

1 ¶ Cùm ita [d] fuerat scriptum: *Fidei filiorum meorum committo, vt, si quis [e] eorum sine liberis prior diem suum [f] obierit, partem suam superstiti [g] fratri restituat. quod si vterque [h] sine liberis diem suum obierit, omnem hereditatem ad [i] neptem meam Claudiam peruenire volo:* defuncto altero, superstite filio, nouissimo autem sine liberis: neptis prima quidem facie propter cõditionis verba non admitti videbatur: sed cùm * in fideicommissis voluntatem [k] spectari conueniat, absurdum esse respondi, cessante prima substitutione, partis nepti petitionem denegari, quam totum habere voluit auus [l], si nouissimus fratris quoque portionem suscepisset.

2 ¶ *Peto de te vxor carißima, vti, cum morieris, hereditatem meam restituas filijs meis, vel vni eorum* [m], *vel nepotibus meis, vel cui* [n] *volueris, vel cognatis meis, si cui voles ex tota cognatione mea.* inter filios respõdi substitutionem fideicommissi factam videri. circa nepotes autem, (&) ceteros cognatos, facultatem eligendi datam. ex ceteris autem cognatis, si nepotes superessent, non rectè mulierem electuram propter gradus [o] fideicommissi præscriptos [p]. deficiente vero gradu nepotum ex cognatis, quam velit, personam eligi posse.

Si heres ante restitutionem successerit debitori hereditario. 1. *De periculo nominum.* 2. *De vsuris.* 3. *De præceptione pecuniæ, vel prædiorum.* 4. *Vel reditus.* 5. *De fructibus vsuris, & pensionibus.* 6. *De vsuris, de rerum vsu, & periculo.* 7. *De fructibus.* 8. *de pignore.*

58. *Idem* lib.9. Responsorum.

DEducta parte quarta restituere rogatus hereditatem, priùs quàm restitueret, hereditario debitori heres extitit. quoniam actio eo confusa [q], "per" Trebel-

a *l.52.§.1.ꝭ.eod.*
b *Nouell.108.in prin.& c.2.*
c *vide Mantica in 4.de Coniecturis 4.in fin.*
d Rogatus rest. bona fideicommissarij: licet tamen ei diminuere boni viri arbitratu.
e hodie ad dodrãtẽ diminuere põt ex omni causa, & quadrantem ex certis causis *Nouell. 108. c.1.2.* Aliud est si quis simpliciter rogetur hereditatẽ restituere. Hæc sũt diuersa: grauari ad hereditatẽ restituendam, & grauari ad id tantum restituendum quod ex hereditate superfuerit.
f *l.25.§.16. ꝭ.de hered.petit.l.3.§.2.ꝭ.de vsuris.*
g hoc etiã correctum. *d.Nou. 108.*
h ab herede fc. Iure nouo eò tendit cautio, vt is se restituturũ quadrantem, & de dolo caueat. *Nouell. 108.*
i Imò non debet *l.6. Cod. eod.* Solue, Dicta lex 6. locum habet in filio iusso restituere filiis suis, exceptis certis casibus. hæc lex & *d. Nouell.108.* locũ habent in filio iusso fratri restituere.
k *v.l.6. Cod. de iuris & facti ignorantia.*
l *l.42.in fi.ꝭ.eo.*
m *l.31. §.1.ꝭ. eod.*
n *l.63. §. 12.ꝭ. eod.*
o *l.1.§.8.ꝭ.eod.*
*
p Disposita in testamento dependent & confirmantur ab adita hereditate. *l.31. §.1. supra de excusat. tutor.*
q ¶ .1. interim: vel defũctoriè, *v.l.1.§.6.ꝭ.ad Turpill.*
r *l.27.§.2.ꝭ.eod.*
s Indignus est fideicommisso, qui destituit supremas defuncti preces.
t *l.42.ꝭ eod.*
u *l.14.§.4 supra eod.*
x secus si post. *l.63.§.4. infra eodem.*
y *adde Paul.3. sent. 5. §. 11.* vbi *vide Cuiac.* dixi *ad l.2. Cod. de edicto D. Hadriani.*
z Ius superueniens auctoris, confirmat ius successoris. *Castrensis.*
a *l. 40. in fin.l. 83. supra de legat.3.*
b *l. 83. ꝭ. de legat.3.*
c Imò, fructus veniunt. *l.32 in fi.ꝭ.eod.*
d Ripensis in hunc §. integrum penè volumen edidit.
e An hę voces sint particulares vnius, & non distributiuæ. *v. Ripens. hîc.*
f id est, mortis. *vide hîc Ripensem.*
g audis filios institutos, & inuicem substitutos.
h de hac dictione collectiua sit necne, an distributiua. *v. hîc Ripensem.*
i audis duobus institutis & inuicem substitutis, neptem substitui. hinc collige, Substitutum in tota hereditate duob. institutis & inuicem substitutis, censeri ex mente testatoris vocari ad portionem vltimi, in cuius sola persona extitit conditio. *Ripensis.*
*
k *l.pen.ꝭ.de legat.1.l.7 ꝭ.de supellect.* Sui beneficij quisque est optimus interpres. Interpretari suũ beneficium quisque solet: vel eius est interpretari, qui beneficiũ dedit.
l sed ex quibus coniecturis hic sumitur voluntas defuncti? an ex institutione reciprocâ facta inter oneratos, vt vult Castrensis? an ex persona neptis substitutæ, vt vult Bartolus *v. hîc. Ripensem.* Sed tamen Iulius Clarus hinc colligit, In dubio testatoris mentẽ pręsumi conformem iuri cõmuni & statuto. *3. sent. §. testamentum q.76. reg.6.*
m si viuet scilicet, hísque verbis inducitur tacita substitutio, quę locum non habet, nisi purificata conditione subintellecta: non quod ãlij nolunt, vel non possunt ad fideicommissum admitti *Ripensis.*
n hinc nascitur quæstio, an ex his verbis vxori detur electio? an verò inter filios facta sit substitutio? Postremum verum est.
o Nam ordo scripturę est seruandus.
p sed vnde colligitur hæc testatoris intentio? ex ordinata affectione defuncti. quæ cadit inter personas sub eadem alternatione comprehẽsas. *adde l.77. §.32.ꝭ.de legat.2.*
q *l.80.in fin. infra eodem.* Debitum ab herede per aditionem confusum, in actionem ex testamento deuoluitur. *Bart.*

a Exigere enim à quibusdam, non facit heredem teneri periculo aliorum.
b *l.44.ʒ.eodem.* c In fideicommissarium actio vsurarum transfertur: *vt hîc*, pignoratitia seu hypothecaria, non transfertur. *l.59.l 7.ʒ. eod.* Quid ita variè? actio vsurarum hereditaria est: *vt hîc*, cæteræ non sunt hereditariæ. | d Hereditariæ stipulationes dicuntur, quæ cœperunt à defuncto, licet accedat principali, quæ hereditaria est.

lianum redintegrari non potest: pecuniæ quoque debitæ dodrās ex causa fideicommissi petatur. sed in eum diem, quo actio confusa est, vsuræ præteriti temporis, quæ in obligatione vel in officio iudicis fuerunt, computabuntur. posterioris ita demum, si mora fideicommisso facta sit.

1 ¶ Cùm hereditas ex causa fideicommissi in tempus restituenda est: non idcirco nominum periculum ad heredem pertinebit, quòd heres à quibusdam pecuniam exegerit [a].

2 ¶ Qui post tempus hereditatem restituere rogatur: vsuras [b] à debitoribus hereditarijs perceptas quarum dies post mortem creditoris cessit, restituere non cogitur. quibus non exactis, omnium vsurarum [c] actio (nam hereditaria [d] stipulatio fuit) ex Trebelliano transferetur. & ideo nec indebiti repetitio erit. Ac similiter hereditario creditori, si medij temporis non soluantur vsuræ, fideicommissarium in his quoque Trebellianum tenebit. nec ideo querellæ locus erit, quod de fructibus heres, quos iure suo percipiebat, fœnus non soluerit. Quòd si fœnus heres medij temporis soluerit, eo nomine nō erit retentio, cùm [e] proprium negotium gessit. quippe sortem reddere creditori coactus, fideicommissario nihil vsurarum medij temporis imputabit.

3 ¶ Acceptis centum, "centum" hereditatem rogatus restituere, totam pecuniam iure Falcidiæ percipere videtur. & ita Diui Hadriani rescriptum intellectum est, tamquam si ex bonis nummos retenturus fuisset. Quod tunc quoque respondendum est, cum pro parte hereditatem coheredi suo restituere rogatur. Diuersa [f] causa est prædiorum pro hereditaria parte retentorum. quippe pecunia omnis de portione retineri potest. prædiorum autem alia portio non nisi à coherede, qui dominium habet, accipitur. Cùm autem prædia maioris pretij, quàm portio hereditatis, essent: in superfluo prædiorum petenti fideicōmissario Falcidiam interuenire visum est, concurrentem enim pecuniam compensari placuit.

4 ¶ Hereditatem post mortem suam exceptis [g] reditibus restituere rogatus ancillarum partus non [h] retinebit, nec fœtus pecorum, qui summissi gregem retinent.

5 ¶ Ante diem fideicōmissi cedentem fructus & vsuræ, quas debitores hereditarij, cùm postea cessisset dies, soluerūt: item mercedes prædiorum ab herede perceptę, portioni quadrantis imputabuntur [i].

6 ¶ Cùm autem post mortem suam rogatus hereditatem restituere, res hereditarias distrahere non cogatur heres: sortium, quæ de pretijs earum redigi potuerunt, vsuræ propter vsum [k] medij temporis perceptæ non videbuntur. denique nec periculum mancipiorum, aut vrbanorum prædiorum præstare cogitur. sed nihilo minùs vsus [l] & casus eorum quadrantem quoque deminuit.

7 ¶ Quod ex hereditate superfuisset, cùm moreretur, restituere rogatus, fructus superfluos restituere non [m] videtur rogatus, cùm ea verba deminutionem quidem hereditatis admittunt, fructuum autē additamentum non recipiant.

8 ¶ Heres eius, qui *bonorum superfluum* [n] post mortem suam restituere fuerat rogatus, pignori [o] res hereditarias datas, si non in fraudem id factum sit, liberare non cogitur.

De obligatione naturali & pignore. De legato si heres non extitisset. 1. De eo quod heres non tanquam heres accepit.

59. *Paulus* lib. 4. Quæstionum.

DEbitor [p] sub pignore, creditorem heredem instituit, eúmque rogauit restituere hereditatem filię suæ "id est testatoris." cùm nollet [q] adire vt suspectam, coactus iussu prætoris adit, & restituit. cùm emptorem pignoris non inueniret: desiderabat [r] permitti sibi, iure [s] dominij id possidere. respondi: Aditione [t] quidem hereditatis confusa obligatio est. Videamus autem, ne & pignus liberarū sit sublata naturali [u] obligatione. atquin siue possidet creditor actor idémque heres rem, siue non possidet, videamus de effectu rei. & si possidet, nulla actione à fideicommissario conueniri potest: neque pignoratitia, quoniam hereditaria est, [x] actio: neque fideicommissum, quasi minus restituerit, rectè petetur. quod veniret, si nullum pignus intercessisset. possidet enim eam rē quasi creditor [y]. sed etsi fideicommissarius rem teneat, & hic Seruiana actio tenebit. verum est enim, nō esse solutam pecuniam. quemadmodum dicimus, cùm amissa est actio propter exceptionem. Igitur non tantùm retentio, sed etiam petitio pignoris nomine competit, & solutum non repetetur, remanet ergo propter [z] pignus naturalis obligatio. "In" re autem integra non putarem compellēdum adire, nisi [a] priùs de indemnitate esset ei cautum, vel soluta pecunia esset. Nā & cùm de lucro † heres scriptus adiit, quod fortè legatum accepit, si heres non extitisset: responsum est, non esse cogēdum adire, nisi legato præstito. vbi quidem potuit dici, nec cogendum esse heredem adire, quodammodo contra voluntatem defuncti. qui legando heredi, si non adijsset, in ipsius voluntate posuit aditionem. sed cùm testator alterutrum dederit, nos vtrumque ei præstamus.

e *l.12.§.6.ʒ.qui potiores.*
f *l.77.ʒ. de legat.1.*
g *vide Manticam 7. de cōiect. 10.nu.36.37.*
h Imò, restituere partus nō cogitur. *l.14. in fin.ʒ.de vsuris.*
i *l.18.l.23 §.2.ʒ. eod.l.8. §.11.ʒ. de inofficioso.l 18.in fin.l.36.in fi.l.45. l. 66. l.73. §. 4.l. 88.ʒ.ad legē Falcidiam.*
k vide Cuiacium *24. obseru. 40.*
l id est deminutio ac deperditio. *l.20.§.6.§. vlt.l.21. ʒ. de petit.hered.vsucap.* Vsus enim nōnunquam pro vsucapione sumitur. *l.nec vtile. ʒ. ex quibus causis maiores.*
m Imò, videtur rogatus. *l.3. §. 2. ʒ. de vsuris. Cuiacius 12. obs. 10.* hanc negationem expungit.
n Heredes interdum rogantur restituere hereditatē: interdum superfluum hereditatis: id est qđ eis supererat ex hereditate.
o Pignori obligare potest hereditatem heres, qui superfluū hereditatis restituere iussus est, si modo non in fraudem ipsam hereditatē pignorauit.
p id est, debitor pignoris.
q Hereditatem adire suspectā nemo cogitur.
r *vide l.2. Cod. de iure dominij impetrando.*
s *l. 24 ʒ. de pignoratitia.*
t Hereditatis aditione confunditur obligatio.
u Aditio quæ fit coactè, naturalem obligationē non perimit. *Bart.*
x nō est actio. Ita legit Cuiacius 7. ad Africanum in explicatione *legis 21. ʒ. de fideiussorib.* hoc sensu Pignoratitiam actionem non transire in fideicommissarium, cum non sit hereditaria. *arg. l. 73.ʒ. eod.l. 58.§.2.ʒ.eod.*
y Dominium rei pignoratæ, quod peruenit ad creditorem irreuocabiliter non perimit hypothecariam. *Bart.*
z ¶ nō propter res alias. confusione tollitur personalis obligatio, non realis, vt pignoratitia. *vide Cuiac. 9. ad Afr. fo. 211.*

a *vt l.11.ʒ eod.* † de lucro agitur, heres scriptus, quòd fortè, &c.
b Addicitur iudex cum datur. addictus igitur iudex, datus iudex. vt necesse non sit hic legi *aditus iudex*.
c Ascendentibus ex linea matris per descendentes actio non quæritur. *Bartol. adde l. 26. §. 4. ʒ. de pact. dotalib. l. 45. ʒ. soluto.*

1 ¶ Ea quæ dotem dabat, pacta erat cū marito, vt, *mortua se in matrimonio, dotis pars matri eius redderetur*: nec eo nomine stipulatio à matre interposita est, moriens deinde matrem & maritum suum heredem fecerat, & à matre petierat, *vt hereditatem Titio restitueret*. iudex addictus [b] de hereditate diuidenda, partem dotis, quasi [c] ex vtili pacto, pro parte matri adiudicauerat. quærebatur, an & ea portio ex causa fideicommissi præstanda sit, "quam" non esse restituendam puto: quia non [d] quasi heres, sed [e] quasi mater ex pacto accepit nec occasione hereditatis, sed errore [f] ex pacto eam habuit.

De patrono ex debita portione instituto.

60. *Idem* lib. 11. Quæstionum.

PAtronus ex debita portione heres institutus, sextam partem restituere rogatus restituit, non transeunt ex Trebelliano actiones [g]: quoniam non fuit debitum, quod restituit. & ideo, si per errorem fecit, etiam repetetur.

De eo cui tantum datur, quantum pro vncia hereditatis competeret.

61. *Idem* libro 14. Responsorum.

PAulus respondit: his verbis, *Sempronij heredē te non scripsi, festinans per infirmitatem, ideóque ei dari volo tantum* [h], *quantum pro vncia hereditatis competeret*. videri quidem magis quantitatem, quàm portionem hereditatis, relictam: sed sic accipiendum, vti videatur de vncia [i] etiam restituenda sensisse.

De dote. 1. Quando fideicommissum restituendum.

62. *Scæuola* libro 4. Responsorum.

AFilia petit: *vt si liberis superstitibus moreretur, partem eius, quæ ad eam ex bonis patris peruenisset: quòd si sine liberis, vniuersum fratri restitueret.* quæritur, defuncta ea in matrimonio, superstite filia, an heres eius, cum parte hereditatis, eius quoque, quod dotis nomine datum erat, partem restituere debeat. respondit, * id, quod in dotem fuisset, non [k] contineri in partem hereditatis quæ restituenda est, sed etsi ex promissione dotis aliquid debitum fuit, æris alieni loco habendum.

1 ¶ Alumno certam pecuniam legauit, *& eam recipi à Sempronio mandauit, & certas vsuras alumno præstari* [l], *donec ad vicesimum annum peruenerit*: deinde alumni fideicommisit, vt, *si sine liberis decederet, partem restitueret Sempronio, partem Septiciæ*. quæsitum est, defuncto alumno intra annum vicesimum, an substituti fideicommissum [m] petere possint, an verò in id tempus sustinere [n], quo, si viueret, alumnus vicesimum annum impleret. respondi, secūdum ea, quæ proponerentur, posse [o].

De dominio rerum restitutarum. 1. De actionibus hereditarijs. De euictione hereditatis. 3. De actionibus hereditarijs. 4. De hereditate acquisita per seruum hereditarium. 5. De mora fideicommissarij. 7. De institutione conditionali. 11. An fideicommissarius quartam detrahat. 12. An ob Falcidiam ab herede detractam minuatur fideicommissum à fideicommissario relictum. 13. De instituto, qui substitutum habet. 14. De bonorum possess. fideicommisso. 15. De testatore qui non est soluendo.

63. *Gaius* lib. 2. Fideicommissorum.

FActa [p] in fideicommissarium restitutione, statim [q] omnes res in bonis fiunt eius, cui restituta est hereditas, etsi [r] nondum earum nactus fuerit possessionem.

1 ¶ Si is, qui hereditatem sibi reddi ab herede stipulatus sit, eique ex stipulatu [s] agenti restituta fuerit hereditas: constat, nihilo minus transferri actiones. hoc ita est, si is,

d Quod peruenit ad heredē, vt heredem nō venit in fideicō missum. *Bart.*
e & sic duarū quodammodo personarum vicem sustinet.
f Quod quis habet ex erronea sententia in restitutionē non venit. *Bartol.* v. Molinæum in hunc locum *1. cōsuet.7. num.33. l.5.§.12. ʒ. de iure dot.l.64.§.5.ʒ. soluto. l. 3. ʒ. de tutelis.l.5.in fi.ʒ. de liberat. v.l.6. ʒ. quod cuiusq. l. 5.in fi ʒ.de diuers. & tempor. l.1.§. 4.ʒ.de stip.seru.*
g Restitutione facta fideicommissi nō transeunt actiones ex Trebelliano. *Bart.*
h Siue quota sit in fideicōmisso, siue in solutione locus est Trebelliano. *Bart.*
i iussus soluere tātam pecuniā quanta est æstimatio talis rei, pōt soluere pecuniā quę est in obligatione, vel ipsam rē. *l.64.in fi ʒ.soluto.l.92.ʒ. de legat.1.*
*
k Dos data, siue promissa per patrē filiæ, in fideicommissum non cadit. *Bart. v.l.78.ʒ.eod.*
l ex ea pecunia scilicet.
m .i. pecuniam alumni fideicommissam.
n erat.n. dilatio sortis alumno soluendæ, data administratori.
o quia cessante causa dilationis, cessat dilatio. dilatio adposita erat in gratiā alterius, quo mortuo cessat fauor dilationis.
p Fideicōmissarius facta restitutione effectu ipso est heres. *vt hîc & l. 37.ʒ.eod.* quodāmodo institutus dici potest. *l.19. § 1. ʒ. de testam.milit.* iuris est successor. *l. 1.§ 2.ʒ eod.*
q *v.l.35.in fi.ʒ de cōdit.& demōst.*
r Per restitutionē verbalē, trāseunt omnia iura in fideicōmissarium. *Bar. l.37.ʒ.eod.*
s Si fideicōmissum deducitur in stipulationē, & restituitur, trāseunt actiones per Trebellianum: secus si litis æstimatio sit soluta. *Bart.*

si is, cum quo actum sit, restituat hereditatem. si verò ob id, quod non restituerit, æstimatione hereditatis condemnatus fuerit: remanent actiones hereditariæ apud eum, qui condemnatus sit. actor autem quantitatem consequitur.

2 ¶ Si heres scriptus restituerit hereditatem, & postea de hereditate controuersiam passus, victus sit, aut lite cesserit [a]: durare actiones constitit in fideicommissarium semel translatas.

3 ¶ Si quis maiorem [b] partem restituerit, quam rogatus est: in eam partem, quæ excedit, non transferuntur actiones. sed cùm, præcepta aliqua re, aut summa, rogatus sit heres restituere, &, omissa retentione, totam hereditatem restituerit: rectè dicitur, transferri actiones.

4 ¶ Si heres ante restitutam hereditatem seruum hereditarium heredem ab aliquo institutum iusserit adire hereditatem, negat Iulianus, debere hanc hereditatem restitui: quia de ea rogatus non esset. & hoc est fatendum. requirendum tamen & illud est, num cum incremento [c] restituere heres rogatus sit hereditatē. (si) enim hoc fuerit subsecutum, etiam eam hereditatem restituere cogitur: nisi euidentissimis probationib. fuerit ab herede adprobatum, contemplatione [d] sui seruum esse heredem institutum.

5 ¶ Rescripto Diui Antonini significatur. "vt" si quis, accepta à Titio pecunia, quæ quartam hereditatis continet, rogatus sit ei restituere hereditatem: licèt [e] tardiùs detur pecunia: sine vsuris eam dari debere. quia quanto tardiùs quisque pecuniam dat, tanto tardiùs ad fideicommissum peruenit, & medij temporis fructus perdit. Quamobrem si ante datam pecuniam tenuerit hereditatem: fructus, quos percepit, restituere heredi eum oportere.

6 ¶ Idem iuris est, & si quis ita heredis fideicommiserit: *Rogo, si Titius tibi centum dederit, restituas ei hereditatem meam.*

7 ¶ Si [f] sub conditione heres institutus sit, qui suspectā sibi hereditatem esse dicit: si neque difficultatem, neque turpitudinem vllam habet conditio, nec impendium [g] aliquid iubendus est parêre conditioni, & adire, & ita restituere. si verò turpis, aut difficilis sit conditio: apertè iniquum est, cogi [h] eum explere eam alterius gratia. sed & remitti eam ab initio visum est. plus enim tribui à prætore ei, qui fideicommissum petit, quàm testator voluit, absurdum est. vtique autem testator, nisi expleta sit conditio. neque scripum heredem ad hereditatem vocauit, neque per hunc illi voluit restitui hereditatem.

8 ¶ Si dandæ [i] pecuniæ conditio adscripta est heredi: debet ei offerre pecuniam is, qui poscit fideicommissum, vel hereditatem impleta conditione possit adire, & restituere.

9 ¶ Quòd si conditio adscripta est, & ea est, quam prętor remittit: sufficere edictum, vt Iulianus ait. hactenus iubendus est, vt constituat prætorijs actionibus vti, aut petat bonorum possessionem secundum tabulas, vt ita nanctus actiones, tunc restituta hereditate transferat eas ex senatusconsulto.

10 ¶ Si verò nominis, [k] ferendi [l] conditio est, quā prętor exigit. rectè quidem facturus videtur, si eam expleuerit. nihil etiam malè est, honesti hominis nomen adsumere. nec enim in famosis & turpibus nominibus hanc conditionem exigit prætor. sed tamen si recuset nomen ferre, remittenda est ei conditio, vt Iulianus ait: & permittendæ vtiles actiones: aut bonorum possessio secundum tabulas danda est. vti nanctus actiones, transferat eas ex senatusconsulto.

11 ¶ Si cùm [m] suspectam videret hereditatem, postulante [n] me, iussu prætoris, adieris, & restitueris mihi: ita vtar legis Falcidiæ [o] beneficio aduersus legatarios, si tu quoque ea lege vti poteras, & quatenus vti poteras. nam [p] si quid præterea à me alicui per fideicõmissum relictum sit, id quasi [q] à legatario relictum non venit in computationem eius legis, sed extrinsecus numeratur.

12 ¶ Si Titius rogatus sit hereditatem Mæuio restituere, Mæuius Seio certam pecuniam, & Titius quartæ retinendæ beneficio aduersus Mæuium vsus fuerit: Neratius scribit, Mæuium [r] quoque Seio eo minus, æquum esse, præstare ne [s] ipse de suo damnum sentiat.

13 ¶ Iulianus ait: si heres institutus Titio rogatus sit restituere, substitutus Mæuio, & institutus suspectam sibi hereditatem esse dicat: desiderante Titio [t], iubēdum eum adire & restituere.

14 ¶ Si quis bonorum possessoris fideicommiserit de hereditate restituenda, & is passus fuerit diem bonorum possessionis adgnoscendæ transire, aut per hoc tempus, quo is, cui restitui debebit hereditas, aliqua ex causa non potuit adire prætorem, & postulare, vt petita bonorum possessione restituatur sibi hereditas: succurri [u] ei debet. id est, vt restituatur tempus [x] bonorum possessionis admittendæ, exhibendi fideicommissi gratia.

a Sentētia vel renúciatio post restitutionem procedés, fideicõmissario non præiudicat. *bar.*
b Pro eo quod indebitè restituitur respectu quotæ, nõ transeunt actiones: sec' si respectu rei certæ. *bart.*
c Quod pēdente dilatione per hereditarium seruum adquiritur, in restitutioné nõ venit. sicut nec alij fructus iudicio testatoris percepti. *bart. l. 18. ſ. e. l. 43. § 2. ſ. de legat. 2.*
d *l. 21. in fi. ſ. de vsu f. & quem.*
e Licet fideicõmissarius pecuniam tardiùs soluat, quā dare debet, ad vsuras nõ tenetur. *Bar.*
f de sentētia huius paragraphi, vide Antoniū Fabrum. *6. Coniecturarum 11.*
g impedimentum *Hal.*
h *l. 31. in fi. ſ. eo. l. 64. § 1. j. eod.*
i *v. l. 7. ſ. eod.*
k Nominis sui ferendi conditioné plerũq. legatarius, fideicõmissariis & heredibus testatores inijciebant. qua de re vide *l. 7. in fi. ſ. eod. Ciceronē 3. offic. vbi dixi: Sueton. Octauio. c. 101. Ouidium 15. Metamorph. Dionē 45.* quæ potestas fœminis quoque cõpetebat. *Cic. 7. ad Att. 8.*
l Qui ita institutus adoptatur non iure, sed tamen confirmatur à populo vel à principe. An adoptio fieri possit in testamento. *v. Cui. 7. obs. 7.*
m *l. 55. § 2. ſ. eo.*
n & ita inuitus adijsti.
o Falcidia detrahitur aduersus legatarios.
p si heres coactus hereditaté adiit, fideicommissarius Falcidiā detrahet in relictis ab herede: at nõ in relictis à se.
q *v. l. 22. in fi. ſ. e.*
r Quatenus defalcatur à primo fideicõmissario, eatenus defalcat ipse à suo legatario. *Bart.*
s *l. 43. in fi. ſ. de cõdit. & demõst.*
t substituto. & sic, Fideicõmissarius præfertur substituto vulgariter. *Bar.*
u Si institutus passus est labi tēpus agnoscendæ bonorū possessionis, fideicõmissario succurritur, vt restituatur. Bartolus id extendit ad insinua-

15 Admonendi autem sumus: [y] si is, qui soluendo non sit, Titio herede instituto seruum liberum esse iusserit, & rogauerit Titium hereditatem eidem restituere: vix esse, vt Titius recusans adire hereditatem cogatur. nam licèt desiderante seruo Titius adierit hereditatem, non tamen potest libertas seruo competere, quasi [z] in fraudem creditorum data, licèt Titius locuples sit. qua de causa nec hereditas ei restitui potest. sed ex sententia [a] legis dicendum est, perinde [b] habendum, ac si is seruus solus liber & heres scriptus esset, nec Titius heres esset.

De naturali obligatione. 1. De necessarijs heredibus sub conditione institutis, 2. De morte heredis vel fideicommissarij ante restitutionem. 3. De patrono ex parte debita instituto.

64. *Mæcianus* lib. 4. Fideicommissorum.

SI eius pupilli, cui sine tutoris auctoritate pecunia credita erat, restituta ex eo senatusconsulto mihi fuerit hereditas: si soluam [c] creditori: non repetam. atquin heres, si post restitutionem soluat, repetet non ob aliud, quam quod ab eo in me naturalis [d] obligatio translata intelligitur, & si eius mihi restituta sit hereditas, qui pupillo sine tutoris auctoritate crediderit: si soluerit mihi pupillus: non repetet. at si heredi soluerit, repetet, non repetiturus, si ante restitutionem soluisset.

1 ¶ Si necessarij heredes sub conditione quamuis leuissima heredes sint instituti, cui parere solent [e]: dicendum est, cogi restituere hereditatem desiderantibus his, quibus restituere rogati sunt. quia "etiam necessarij [f] heredes, fideicommissæ" hereditatis restituendæ gratia, conditioni parere erunt compellendi.

2 ¶ Si quis rogatus, restituere hereditatem, decessit, antequam eam restituat: heres [g] eius poterit hereditatem restituere: & ex Trebelliano senatusconsulto transeunt actiones. sed si duo ei heredes extitissent: vti quisque restituisset, pro ea parte transituras actiones. nam & si ipse partem restituisset: pro parte interim transituras, verius est. sed & si plures heredes extiterunt ei, qui rogatus est restituere hereditatem, si quidam interim restituerint, vel cùm ei, cui restitui debuit, plures heredes extiterint: vt cui restituta erit, is pro ea parte ex hoc senatusconsulto habebit actiones.

3 ¶ Si patronus ex parte debita [h] heres institutus, rogatus fuerit eam liberis exheredatis defuncti liberti restituere: si sua sponte adierit, erit Falcidiæ locus: si coactus, in solidum transibunt actiones ex hoc senatusconsulto.

De hereditate restituenda seruo, vel domino eius. 1. De fideicommisso conditionali. 2. De auctoritate rei iudicatæ. 3. De fideicommissario infante, vel surdo, vel absente, vel muto. 4. De rebus alij traditis iussu fideicommissarij.

65. *Idem* "lib. 5. Fideicommissorum."

SEruo inuito domino, vel ignorante, nõn rectè restituetur hereditas. sed (si) postea ratum habuerit, confirmabitur restitutio [i]. verum ipsi domino adquirentur actiones. nec, quia hereditatis adquisitionis similis est hæc restitutio, iussum præcedere oportet. sed (vt dictum est) etiam ratihabitio subsequi poterit, exemplo bonorum possessionis. neque interest quod ad propositum attinet, ipsi domino, an seruo quis rogetur restituere hereditatem. nec in ea re consensu, aut opera serui opus est. atquin in bonorum possessione, vel in adeunda hereditate consensus eius necessarius est. itaque si qui suspectam dicent hereditatem: postulante domino compellendi erunt adire, & restituere hereditatem.

1 ¶ Si testator rogasset heredem, vt restituat hereditatem mulieri, si non nupsisset, dicendum erit compellendum [k] heredem, si suspectam dicat hereditatem, adire, & restituere eam mulieri, etiam si nupsisset. Idem in ceteris quoque conditionibus Iulianus noster probat, quę similiter nisi fine vitæ expleri non possent. secundum quam sententiam cautione præstita his, quorum interest, ab his, quibus restitui sub ijsdem conditionibus heres rogatus esset, restituet hereditatem.

2 ¶ Cùm prætor, cognita causa, per errorem, vel etiam ambitiosè iuberet, hereditatem vt ex fideicommisso restitui etiam publicè [l] interest restitui [m], propter rerum iudicatarum auctoritatem [n].

3 ¶ Si pupillo [o] infanti restituere hereditatem quis rogatus sit: si sponte adierit: etiam seruo eius, & ipsi pupillo,

tionem, vt ea omissa ab instituto, non noceat fideicõmissario. *l. 16. ſ. ex quib. cau. maior.*
x Tēporis prę scriptio interdum magis nocet quàm expressa in iure quærendo non quæsito.
y Qui soluēdo non est, vt ex seruis suis vni relinquere libertatē potest etiam in fraudem creditorū directò: ita eidé hereditaté per fideicõmissum relinquere potest, libertatem verò vel directò, vel per fideicõmissū. *v. l. qui soluēdo. ſ. de heredib. instit.*
z libertas in fraudé creditorū regulariter dari nõ potest.
a Quæ illa sententia est? Ius ac potestas qua licet dominis directo seruū vnū cū libertate instituere etiam in fraudé creditorū: idq; fauore publico nimirum vt habeat heredé testator. *l. quia interest. ſ. de interrogat. act.*
b *l. 13. in fi. ſ. de testam. militis.*
c *sub.* errore iuris. Hic. n. error impedit repetitionem naturalis debiti soluti.
d Naturales obligationes omnino transeunt in fideicõmissarium. *l. 40. ſ. eod.*
e secus, si talis vt ei pareri nõ oporteat. *l. 63. § 7. ſ. eod.*
f Necessarij etiā heredes conditioni restituē di fideicõmissi parere compellendi sunt.
g *l. 40. ſ. eod.*
h Quæ pars illa debita est? semis. *§ 2. § 3. Inst. de success. libert. l. 1. § penult. ſ. si cui plus quā per legem Falcidiā.*
i Nam ratihabitio comparatur mandato. *adde § vlt. j. eod.* atqui iussus præcedere debuit vi hereditatē adeat? *v. hîc Bart.*
k hodie nõ cõpellitur reddere, si mulier nubat. *Nou. 22. c. 44.*
l *l. 11. ſ. de iustitia.*
m superest. n. appellatio. *l. 5. § 1. j. de appellat.*
n quę ius facit. *l. 12. j. qui & à quib. manumiss. l. 27. § 2. ſ. de recept. arbitr. l. 50. ſ. de peculio. l. 3. in pr. & § 1. ſ. de pignorib. l. 50. § 1. ſ. de legat. 1.*
o Hereditas restitui põt pupillo infanti cū authoritate tutoris eius.

tutore auctore, reſtituetur hereditas. ſi quidem eo, quòd fari non poteſt, non [a] magis ea res impedietur, quàm in muto pubere volenti ſibi reſtitui hereditatem. ſi autem heres recuſet adire hereditatem: quemadmodum res expediri poſſit, difficile eſt. quia neque tutore deſiderante, periculo pupilli adiri hereditatem, Trebelliano ſenatuſconſulto locus ſit futurus: neque pupillus ipſe id deſiderare poſſit, cùm fari non poſſit. quod aliquatenus circa mutos expediri poteſt. nam ſi auditus capaces ſunt: vel interrogati, nutu [b] poſſint ſignifacere [c], velle ſe, periculo ſuo hereditatem adire quomodo abſentes per nuntium. ſed & infanti non dubito omnimodo ſubueniendum. ídque ex ſimilitudine [d] iuris ciuilis [e] vel honorarij conſtituendum eſt. ſiue enim heres inſtitutus eſſet: non dubiè pro herede, tutore auctore, gerere poſſe videtur. ſiue de bonorũ poſſeſſione agitaretur: peti ei per tutorem poſſet. ideóque & heres compelli per tutorem poteſt adire, & reſtituere hereditatem. Quo [f] exemplo & mutus, qui nihil intelligere poteſt, per curatorem adiuuatur.

4 ¶ Si ſingulæ res ab herede traditæ ſunt iuſſu [g] meo ei, cui eas vendiderim: non dubitabimus, mihi intelligi, factam reſtitutionem. Idem erit, & ſi iuſſu meo tradatur, cui ego ex fideicommiſſo, aliáve qua cauſa eas præſtare debuerim, vel in creditum ire, vel donare voluerim.

De inſtituto ſi coheres adiſſet. 1. *De procuratore fideicommiſſarij abſentis.* 2. *De actione legis Aquiliæ.* 3. *Vbi fideicommiſſarius conueniri debet.*

66. *Paulus* lib. 2. Fideicommiſſorum.

QVi ita inſtitutus eſſet, *ſi coheres eius adiſſet*: vti poteſt lege Falcidia, etſi coheres eius coactus adiſſet: modo [h] ſi [i] ipſe non coactus adierit hereditatem.

1 ¶ Etiam abſentis procuratori, (ſi) deſideraret, poſſe reſtitui hereditatem ex hoc ſenatuſconſulto, Iulianus ſcripſit: ſi tamen caueat de rato habendo, ſi non euidens abſentis voluntas eſſet. ſed dicendum eſt, vt heres, qui ſuſpectam dicat, non ſit compellendus adire, ſi incertum ſit, an mandauerit, quamuis ei caueatur, propter fragilitatem [k] cautionis. quòd ſi ſponte adierit "hereditatem," non magna captio eſt, ſed actiones, ſi non mandauit, tranſibunt eo tempore, quo ratum habuerit.

2 ¶ Si damnum in ſeruo hereditario datum ſit, licèt per ſeruum hereditarium heredi competere actio cœpit, non tamen tranſit legis [l] Aquiliæ actio ad fideicommiſſarium. hæ enim actiones tranſeunt, quo ex bonis defuncti pendent [m].

3 ¶ Si legatus Romæ compulſus adierit hereditatem, & reſtituerit: cogetur [n] Romę actiones pati fideicommiſſarius: quamuis heres [o] non cogetur.

4 ¶ An, vbi defunctus conueniri debuit, & fideicommiſſarius debeat, videndum. ſi ſua ſponte heres adit, & reſtituit hereditatem, an tribus locis fideicommiſſarius defendi debeat: vbi defunctus, & vbi heres, & vbi ipſe domicilium habeat. oportet itaque, ibi fideicõmiſſarium conueniri, vbi vel domicilium habet, vel maior pars reſtitutę hereditatis habetur.

Si fideicommiſſarius, poſtquam adire coegit, recipere nolit. 1. *De fraudatorio interdicto.* 3. *De fideicommiſſario qui ſolidum capere non poteſt.*

67. *Valens* lib. 3. Fideicommiſſorum.

SI poſtulante me, ſuſpectam hereditatem ex decreto prætoris adieris: & nec ego poſtea eam mihi reſtitui velim, nec bonis me immiſcere: hoc fieri debet, vt (quod Octaueno nõ ineleganter videbatur: à prætore perinde [p] actiones in me dentur, ac ſi hereditatẽ recepiſſem. quod eſt iuſtius.

1 ¶ Etiam eo tempore, quo creditorum fraudandorum conſilium inieris, citra periculum interdicti [q] fraudatorij hereditatem ſuſpectã adibis, & reſtitues mihi. quia & remoto fideicommiſſo liberum [r] tibi fuerat nolenti adire hereditatem, creditores tuos tali commodo fraudare: & ego nihil turpiter faciam, recipiendo eam hereditatem: quam, remota poſtulatione mea, creditores compellere te, vt adires, non potuerint.

2 ¶ Sed & (ſi) filius ſuus heres patri, rogatus ſit à patre, hereditatem mihi reſtituere: cùm ſuorum creditorum fraudandorum conſilium iniſſet: tanquam ſuſpectam ex decreto prætoris reſtituerit mihi: vix fraudatorio interdicto locus erit. quia bonis patris eius venditis, nihil proprium creditores eius ex ea hereditate ferre potuerint.

a Muti & infantis ſimilitudo.

b Nutu ſolo pleraque ſubſiſtunt. *l. 52. in fi. ff. de oblig. & actionib.* ſic nutu etiam relinquitur fideicommiſſum. *Vlp. 25. §. 3.* Nutus, eſt etiam voluntatis ſignificatio.

c ſignificare. *Hal.*

d At quæ illa ſimilitudo eſt? Quemadmodũ tutore auctore pupillus infans hereditatem iure ciuili, vel bonorum poſſeſſionem, iure prætorio petere poteſt: ita eodem tutore auctore cogi poteſt heres fiduciarius adire hereditatẽ & reſtituere.

e Ius ciuile & honorariũ hîc appellat: paulò poſt, hereditatem & bonorum poſſeſſionem, vtramque tutore auctore pupillus infans petit.

f Mutus qui nihil omnino intelligere poteſt, per curatorem ita adiuuatur, vt pupillus infans.

g Paria ſunt hereditatẽ fideicommiſſario reſtitui, vel alteri, eius iuſſu ſeu voluntate.

h Coacta aditio facit vt conditio *ſi heres erit*, extitiſſe videatur. deniq; coacta aditio, aditio eſt penè in omnibus: prodeſt, inquã, fideicommiſſario, non ipſi adeunti. *l. quia poterat. ff. eod.*

i *l. 19. ff. de conditionib. & demonſtr.*

k hinc illud Plauti *in Aſinaria.* Vetus eſt nihili cautio eſt, ſic legendũ monet Muretus. *8. variar. 11.* Qui cautionem habet ſæpe litigare cogitur: at cui ſoluta pecunia eſt: ei res omnis in tuto eſt. ideo ſcriptores noſtri, incertæ cautionis euentum dicunt. *l. 6. in fi. ff. quod falſo tutore.* & Seneca ſyngraphas cautionéſque vocat, vacua habendi ſimulachra. hęc Muretus.

l *l. 7. §. 1. in fin. ff. eod. l. 15. ff. ad leg. Aquil.*

m *ſub.* & erant adquiſitæ à defuncto: quæ repertæ in hereditate iacentes, quæ hereditate iacente adquiſitę. Nam hereditas iacens repręſentat defunctum: ſecus ſi poſt aditam hereditatẽ: tũc enim hereditariæ non dicuntur, ſed heredis patrimonij.

n Fideicõmiſſarius ſortitur forum ex perſona propria & defuncti nõ heredis.

o Eſt enim legati perſonale officiũ. *l. 28. §. 2. ff. de iudicijs.* Exceptio perſonæ heredis coherens, non tranſit in fideicommiſſarium.

p *l. 11. in fin. l. 44. ff. eod. l. 1. §. 6. ff. de ſeparationib.*

q De interdicto fraudatorio, *adde l. 96. ff. de ſolutionib.*

r Cur ita? *v. l. 6. ff. quæ in fraud. credit.*

ſ ¶ *l. 46. ff. de iure fiſci.*

niſi fortè proprij creditores filij audiri debeant, ſi poſtulent, vt, dimiſſis patris, eius bona vendere ſibi permittatur.

3 ¶ Si donationis cauſa ſuſpectam hereditatem ſibi heres dixerit: & reſtituerit ei, qui ſolidum capere non poſſit: auferetur [ſ] ei id, quod capere non poteſt. Idem dicendum eſt, & ſi citra conſilium donandi fiduciarius [t] heres id fecerit.

De teſtatore qui non eſt ſoluendo.

68. *Idem* lib. 4. Fideicommiſſorum.

SI heres ab eo, qui, cùm moreretur, ſoluendo non fuit, rogatus hereditatẽ reſtituere, ſuſpectam ſibi dicit: dubium non eſt, quin hodie [u] coactus ex Trebelliano ſenatuſconſulto reſtituere poſſit. ſed etſi ſua ſponte adierit, ex eodẽ ſenatuſconſulto reſtituturus eſt. quamuis cùm ſumma, aut [x] certum corpus per fideicommiſſum ab eo, qui ſoluendo [y] non fuit: datum eſt: perinde non debeatur, atque ſi legatum eſſet. eo enim caſu legatarij, ſuperiore heredis vice fungi eum, cui fideicommiſſum relictũ eſt.

1 ¶ Si totam hereditatem rogatus reſtituere tu ſponte adieris, & ſine deductione quartæ partis reſtitueris: difficilè quidem crederis per ignorantiam magis, nõ explendi fideicommiſſi cauſa, hoc feciſſe: ſed ſi [z] probaueris, per [a] errorem te quartam non retinuiſſe: reciperare eam poteris.

De cautione euictionis.

69. *Mæcianus* lib. 8. Fideicommiſſorum.

DE euictione [b] prædiorum, vel mancipiorum, vel ceterarum (rerum) cauere heres, cùm reſtituit hereditatem, non debet. quinimo in contrarium caueri [c] heredi oportet, ſi quid ex his euictum eſſet, quæ ab ipſo herere veniſſent.

Si fideicommiſſarius heredi poſt tempus reſtituere rogetur. 1. *De alienatione, aut manumiſſione aut damno dato ab herede.* 2. *De temporali actione.*

70. *Pomponius* lib. 2. Fideicommiſſorum.

SI heres inſtitutus Titio rogatus fuerit reſtituere hereditatem, & rurſus Titius heredi poſt tempus: ſufficiunt directæ [d] actiones heredi.

1 ¶ Si heres [e], antequam fideicommiſſam hereditatem reſtitueret, alienauerit [f] quid ex hereditate, aut ſeruũ hereditarium [g] manumiſerit: aut ruperit quid, vel fregerit, vel vſſerit: non competit in eum vlla ciuilis actio, reſtituta poſtea hereditate ex Trebelliano ſenatuſconſulto: ſed ex fideicommiſſi cauſa erit hoc, quod deperierit perſequendum. ſin verò poſt reſtitutam hereditatem horum quid admiſerit heres: dicẽdum "eſt," lege [h] Aquilia cum eo agi poſſe, ſi ſeruum fortè hereditatem aut vulnerauerit, aut occiderit.

2 ¶ Si temporalis actio in hereditate relicta fuerit: tempus, quo heres experiri ante reſtitutam hereditatem potuit, imputabitur ei [i], cui reſtituta fuerit.

De iure deliberandi.

71. *Mæcianus* lib. 10. Fideicommiſſorum.

OMnes, qui de hereditate deliberant [k], deſiderante eo, qui ſuo periculo velit adiri hereditatem, coguntur adire, ſed nõ ſtatim reſtituere: ſed vt, completo tempore deliberationis, (ſi) expedire ſibi cõpererint hereditatem, ſentiant commodum teſtamenti eo iure, quo, ſi ſponte adiſſent: ſin verò contra oneroſam crediderint, reſtituta ea exonerentur actionibus hereditarijs.

De præceptione fundi alieni.

72. *Pomponius* lib. 4. Fideicommiſſorum.

HEres præcepto fundo rogatus erat hereditatem reſtituere. fundus alienus erat. Ariſto aiebat, vidẽdum: vtrum eum omnimodo penes heredem fundum eſſe voluit teſtator: an ita demum, (ſi) ipſius eſt: ſed ſibi ſuperius placere. ideóque æſtimatio eius retinenda [l] eſt.

De pignore. 1. *De ſeruitutibus.*

73. *Marcellus* lib. 13. Fideicommiſſorum.

SI heres pecuniam hereditariam [m] crediderit, & in eam cauſam pignora acceperit: actiones non [n] competunt ei, cui reſtituta fuerit hereditas aduerſus ipſa pignora.

ſed ali-

t de eo dixi ad legem *46. ſupra eod.*

u .i. Poſt Senatuſconſultũ Pegaſianum. *v. Cuiac. 8. obſeruationũ 5. vide l. 7. §. 2. infra de iniurijs.*

x Ex hac diſiunctiua quidã colligit, aliud eſſe ſummã, aliud corpora. *v. l. 94. §. 1. ff. de ſolutionib.*

y Legata ex teſtamento eius qui ſoluẽdo nõ fuit, omnino inutilia ſunt. *l. 17. ff. de mor. cauſ. donat.*

z Præſumi error iuris non ſolet niſi probetur. *dixi ad c. 46. de regulis in 6.*

a *§. 5. inſtit. eod. l. 5. §. 15. ſupra de donationib. int. vir.*

b Heres inſtitutus nõ cauet de euictione, ſed filio cauetur à fideicommiſſario. *Bart. l. 77. §. 8. ff. de legat. 2.* Cur ita? *v. l. 45. in fi. ſupra de legat. 1.*

c *vide l. 36. ff. eod.*

d vt neceſſe non ſit. Vtilibus vti: vnde colligunt, Directam actionem mobiliorẽ eſſe vtili: & ea præſente vtilẽ muſſitare.

e Ex damno dato ante reſtitutionẽ ex teſtamento, poſt reſtitutionem actione legis Aquilię heres tenetur.

f *l. vlt. §. 2. verſ. nemo C. communia de legatis: adde l. 104. infra de ſolutionibus.*

g libertas ſeruo fideicõmiſſo data valet. *vt hîc & l. 25. §. 2. ſupra eod.* ſeruo legato data non valet. de quo vide quæ ſcripſi ad *l. 11. ff. de manumiſſionibus.*

h *adde l. 66. §. 2. ff. eod.*

i Negligentia heredis in ſingularibus rebus adquirendis nocet fideicommiſſario.

k *vide l. 30. ff. eod.*

l *l. 77. §. 8. ſupra de legatis 2.*

m *l. 21. de ff. fideiuſſorib.*

n Actio hypothecaria non tranſit in fideicommiſſarium, ſi heres antequam reſtitueret hereditatẽ à debitore hereditario pignus acceperit.

a Hæreditarij contractus, hæreditaria actio, vel stipulatio quæ à defuncto fuit interposita.
b qui à defuncto.
c admittetur.
d Actiones quæ competunt hæredi ex sua prouisione, non transferuntur facta restitutione per Trebellianum, sed noua cessione opus est, *Bartol.* Dicamus apertiùs: Actio hypothecaria non transit in fideicōmissariū, si hæres antequam restitueret hæreditatē, à debitore hęreditario pignus accepit. Nā separādæ obligationis fideiussoriæ ab obligatione pignoris nulla est ratio. neutra est hæreditaria, neuter contractus est hæreditarius. vide cętera *in l.58. §.2.l.59.ſ.eod.* Deniq; actiones illæ summo iure nō competunt nisi cedantur, *vt ſ. eod.*
e Cedi posse inuentarij beneficium hinc colligunt: Imò id ampliùs colligitur, Hæredē cogi id omne fideicōmissario cedere, quod opera sua industriáve adquisiuerit. *adde l.22. ſ.de constituta pecunia. l.8. ſ.quibus modis pign. l.1. §.3.ſ.quod legatorum. l.25. in fi. ſ.de administ. tutorum.*
f Qui vetat aliquem testari, videtur rogare de hæreditate restituenda venientibus ab intestato.
g Imò, nō debetur, *l.77. §.24. ſ.de legat.2. l.68. §.1. ſ. de legat.3. l.32. ſ. de vsu & vsufr. legat.*
h Prohibitus testari priusquā liberos habeat, intelligitur rogatus hæreditatem fratribus restituere.
i Fideicōmissi mādatum subintelligimus ex prohibitione alienandi. *vide Simonem de Prætis.3.de interpretatione vltimarū voluntatum.3.dubitat.1.solut.10.*
k *v.Cuiac.ad l.5. ſ.qui testamen.*
l Num annus cœptus habeatur p impleto. *v.Cuiac.ibid.*
m *v.l.8.ſ.de munerib.*
n *v.l.vlt. tit.C. qui ætate se excus.*
o amitam sc. atque ita hic annus cœptus habetur pro completo. Imò, non est habēdus pro completo, *l.46. ſ. de condit. & demonstr. v. Cuiac. ibid.*

sed aliqua dubitatio remanebit, si in eum contractum, qui [a] ex [b] defuncto fuerit interpositus, heres antequam restitueret hereditatem pignus accepit. sed nec sic quidem ipse admitteretur [c] ex fideicommisso. tamen habet aduersus heredem actionem, vt [d] ei cedat [e] pro pignoris commodo actionem.

1 ¶Cùm ex Trebelliano senatusconsulto restituitur hereditas: seruitutes, quas mutuò prædia heredis & testatoris habent, nihilo minùs valent.

De prohibita testari, antequam liberos habeat.
1. De anno cœpto.

74. *Paulus* lib.2. Decretorum.

QVi filium & filiam habebat, testamentum fecit, & ita de filia sua cauerat: *Ἐντέλλομαί σοι μὴ διατίθεσθαι, πρὶν τέκνα σοι γενέσθαι. i. Mando tibi non testari, donec liberi tibi sint.* pronuntiauit Imperator, fideicommissum ex hac [f] scriptura deberi [g]. quasi [h] per [i] hoc quod prohibuisset eam testari, petisset, vt fratrem suum heredem faceret. sic enim accipiendam eam scripturam, ac si hereditatem suam rogasset eam restituere.

1 ¶Fabius Antoninus impuberem filium Antoninum & filiam Honoratam relinquens, exheredatis his, matrem eorum Iuniam Valerianam heredem instituit: & ab ea trecenta, & quasdam res filiæ reliquit. reliquam omnem hereditatem filio Antonino, cùm [k] ad annum vicesimum ætatis peruenisset, voluit restitui. quòd si ante annum vicesimum decessisset filius, eam hereditatem Honoratæ restitui præcepit. mater intestata decessit, vtrisque liberis legitimis heredibus relictis. postea filius annum agēs plenum nonumdecimum, & ingressus vicesimum, necdum [l] tamen eo expleto, decessit, filia herede Fauia Valeriana sua relicta: à qua amita fideicommissum & ex testamento patris portionem hereditatis petebat, & apud præsidem obtinuerat tutores Valerianæ filiæ Antonini, egestatem eius prætendebant, & recitabant Diui Hadriani constitutionem: in qua, quantum ad munera [m] municipalia, iusserat eum annum, quem quis ingressus esset, pro impleto numerari. Imperator autem noster motus & æquitate rei, & verbis testamenti, *Si ad annum vicesimum ætatis*: quamuis scire se diceret, à Diuo Marco nō excusatum à tutela eum, qui septuagesimum [n] annum ætatis ingressus fuisset: nobis & legis Æliæ Sentiæ argumenta proferentibus, & alia quædam, contra petitricem [o] pronuntiauit.

Si is qui credebatur futurus heres ex asse, oneretur fideicommisso, & coheredem habeat. 1. De rogata vt faciat peruenire ad filium suum.

75. *Scæuola* lib.18. Digestorum.

EPistolam [p] ad heredem suum (in) hæc verba scripsit: *Titius Cornelio heredi suo salutem. A te peto Corneli, quoniam ad te deuoluta est pars matris meæ, Item pars Sempronij curatoris quondam mei contraria [q] fortuna vsi, & per hoc totus as meus apud te esse speratur [r], vti reddas [s] restituas Gaio Seio vncias quatuor.* quæsitum est: cùm Sempronius in integrum restitutus [t] sit ab Imperatore [u], quo fuerat deportatus [x], & adierit hereditatem: an is quoque rogatus sit, vt ex sua portione restituat hereditatem. respondit, Sempronium quidem non proponi rogatum, Cornelium autem heredem debere pro [y] rata portione maternarum defuncti rerum restitutionem Seio facere.

1 ¶Mulier heredis instituti fideicommisit, vt, retenta parte quarta, reliquam partem restitueret nurui quondam suæ: cuius fideicommisit in hæc verba. *Rogo te, vt id, quod ad te ex bonis meis peruenerit, facias [z] peruenire ad filium tuum.* quæsitum est, quando hoc fideicommissum restituere debeat: vtrúmne post mortem suam, an iam nunc. respondit, ad tempus [a], quo nurus moreretur, fideicommissum aptandum esse.

De substitutione facta in codicillis.

76. *Idem* lib.19. Digestorum.

p Epistola hæredē rogare possumus de restituenda alteri hæreditate. Eadē ratione per epistolam legare possumus. An & per nuntium legare etiam possumus? Posse, notat Mantica, *1.de cōiecturis.11.in fi.* vt si quis cui dicat, *Vade, & dic Titio me ei centum legasse.* vide plura de epistola ibidem, apud eundem Manticam.
q Contraria fortuna vti, pro deportato, *adde l.77.ſ.de legat.2.*

r Speratus hæres alius est, alius re ipsa iam hæres.
s *al.* reddas & restituas.
t Restitui deportati possunt ab Imperatore, atque ita hæreditatem adire.
u Princeps restituere deportatum potest.
x Deportati bona deferuntur ad proximos eius hæredes ab intestato.

SCæuola respondit: Si pater filium suum impuberem ex asse scripserit heredem, eique codicillis substituerit, deinde filius impubes decesserit: licèt substitutio [b] inutilis sit: quia * codicillis hereditas neque [c] dari, neque adimi [d] potest: tamen [e] benigna [f] interpretatione placet, vt mater, quę [g] ab intestato pupillo successit, substitutis [h] fideicommisso obligetur. quod si [i] inuicem fuerunt substituti, & in fideicōmisso substitutionem valere: vnoque eorum mortuo, qui supersunt, totum accipiunt.

De his qui tenentur fideicommisso, donec binos liberos educauerint. 1. De conditione si sine liberis decessisset.

77. *Idem* lib.20. Digestorum.

HEredibus institutis filiis vtriusque sexus, singulos rogauit: vt, qui sine liberis decederet, partem suam hereditatis sorori fratríve restitueret, aut si frater sorórve non esset, matri suæ: & hæc verba adiecit, *Vósque liberi clarissimi hoc fideicommisso teneri inuicem volo, donec binos liberos educaueritis.* quæsitum est, si quis ex liberis duos filios procreauerit, quamuis superstites [k] non reliquerit, an heredes eius fideicommissum debeant. respondit, secundum ea, quæ proponerentur, videri fideicommissi onere liberatos. †

1 ¶Titius nepotes ex filia, & furiosam filiam suam heredes instituit: & fideicommisit filiæ, vt, si sine liberis decessisset, pars ei data perueniret ad coheredes, furiosam ipse Titius in matrimonio collocauit, & enixa est filia post mortem patris. quæsitum est, defuncta furiosa, superstite ex huiusmodi coniunctione parta filia, an fideicommissum ad coheredes pertineret. respondit, cùm [l] filiam reliquisse proponeretur, fideicommissum non deberi. *Claudius.* Nam etsi [m] matrimonium cum furiosa non [n] fuit, satis tamen factum est eiusmodi conditioni [o].

De iussis habere omnia communia. 1. De nudo ministro seu executore. 2. De institutione serui per fideicommissum manumissi. 3. & de eo qui rogatus est ei seruo manumisso restituere, quidquid ad se peruenerit. 4. De iure accrescendi. 5. De rogato restituere fratribus. 6. Si is cuius fideicommissum est, patiatur fundum distrahi à creditore. 7. Si oneratus onerato successerit. 8. De verbis communicationem enunciantibus & de commendatione. 9. De dote. 10. De portione vnius ex fideicommissariis deficientis. 11. De detractione quartæ. 12. De reditu & mercede seruorum in alimenta relictis. 13. an prælegatum alienari prohibitum, veniat in fideicommissum vniuersale. 14. De dote. 15. De iudicio cœpto cum herede, qui restituit. 16 De minore quantitate quam deberetur restituta, & de instrumentis postea repertis.

78. *Idem* lib.21. Digestorum.

LVcius Titius intestatò [p] moriturus, cùm haberet vxorem & ex ea filiam emancipatam, codicillis hæc verba inseruit: *Pertinent [q] autem hi codicilli ad vxorem & filiam. Itaque rogo, quidquid aut ego reliquero, aut vos ipsæ habeatis, commune [r] vobis sit. Quod si non ego rogarem, vos pro vestra pietate faceretis.* filia intestati patris bonorum possessionem accepit. quæsitum est, an aliqua pars hereditatis Lucij Titij ex causa fideicommissi à filia matri debeatur. respondit, secundum ea, quæ proponerentur, deberi, si etiam vxor parata sit in commune bona sua conferri.

1 ¶Mæuia duos filios heredes reliquerat, & eodem testamento ita cauit: *Fidei autem heredum meorum committo, vti omnis substantia mea sit pro deposito sine vsuris apud Gaium Seium & Lucium Titium: (quos etiam, si licuisset [s], curatores substantiæ [t] meæ dedissem, remotis aliis) vt hi restituant nepotibus meis, prout quis eorum ad annos vigintiquinque peruenerit, pro portione: vel, si vnus, ei omnem.* quęsitum est an fideicommissum præstari à scriptis heredibus Lucio Titio, & Seio debeat. respondit, secundum ea, quę proponerentur, Lucium Titium, item Gaium Seium fideicommissum petere non posse.

2 ¶Tres heredes scripsit: Mæuium fratrem suum ex

y Restituere quatuor vncias rogatus vt hæres Primi & Secundi: si Primi tantùm non Secūdi hæres fuerit, pro parte Secundi non censetur restituere rogatus: quia secundo hæres non fuit, sed Primo.
z *l. 19. supra eod.*
a Imò, non ad tempus, sed statim, *l.4.in fin. ſ. de legat.3.*
b ¶Codicilli substitutio fieri non potest stricto iure.
*
c *l. penultim. supra de condit. instit. l.6. supra de iure codicill.*
d Adimit hæreditatem, qui instituto substituit, seu substitutum dat. Est igitur substitutio ademptionis species.
e *v.Cuia.10.obser.25.*
f Benignæ interpretationes semper quærendæ, & aliis præferendæ.
g Mater pupillo filio ab intestato succedit.
h Mater filio pupillo (cui pater codicillis substituit) succedens ab intestato, substitutis fideicommissi nomine obligatur.
i Substituere de hærede in hæredem: & de descendente in descendentem, vide Simonem de Prætis *3. de interpretatione vltimarum voluntatum. dubitat.1.Sent.10.*
k Cui legatum est, *Si binos liberos educauerit*, conditioni paruisse videtur, si semel binos habuerit: nec requiritur, vt mortis suæ tempore binos relinquat.
† Cur ita? vel ideo, quod quocūque tempore hæc conditio verificatur, *vide l.vltim. Cod.de indicta viduitate.*
l *v.l.6.C.de inst.*
m Ratio dubitandi.
n Imò, furiosus retinet matrimonium, *vide quæ notaui ad l.13. §.1. supra de off.præsid.*
o vt sufficiat quocunque modo liberos sustulisse.

p *vide l.7.§.1.supra eod.*
q *l.vlt.§.3.ſ.de legat.2.* ita legari potest, *arg.l.11.ſ. de legat.3.*
r Possunt aliqui grauari de bonis inuicem communicandis, *Bart.* sed pro qua parte erunt bona communia? æqualiter, *d.l.vlt.*
s de iure sc. nam testamento curator non datur, *§.1.instit.de curator.*
t *l.6.in fi.supra de tutelis.*

a ex duabus vnciis: *adde §. 5. instit. de hered. instit.*
b Controuersia mouetur iure vel facto, in iudicio vel extra. *Accur. Bart. adde Bal. ad l. 2. C. de transactionib.*
c Controuersiam in re legata non mouere iussus, intelligitur iussus sinere eã rem habere legatarium ad eum plane modum quo res erat.
d *l. 16. §. 10. ꝫ. eo.*

l. 34. in fin. prin. ꝫ. de vsufr. leg.
q Idem potest esse mihi, & fratris filius, & gener. Valet enim iure ciuili inter duorum fratrum liberos matrimonium, *§. 4. inst. de nupt. v l. 19. C. de nuptijs.*
r Verbum, *relinquo*, est precarium, *v. Cuiac. 4. Pau. sentent. 1. §. 6.*
s commendo fidei patris, *Hal.*

dodrante: Seium ex [a] sextante: Stichum eiusdem Seij seruum, filium autem naturalem Mæuij, ex vncia. & fideicommisit Seij, vti Stichum manumitteret, in hæc verba: *A te peto Sei, vti tu Stichum manumitteres dedi, vnde faceres.* sed & codicillis ita cauit: *Vnciam, ex qua feci Stichum heredem, si quam Seius controuersiam [b] moueret [c] ad Mæuium fratrem meum reuerti volo. Tu frater secundum fidem & pietatem tuam, quidquid ad te peruenerit ex hereditate mea, Sticho filio tuo restitues. quod vt facias, fidei tuæ committo.* quæsitum est: cùm Seius adierit hereditatem, & propter hoc compulsus Stichum manumiserit [d] an vnciam hereditatis, ex qua Stichus heres institutus est, Sticho manumisso restituere debeat. respondit, non proponi Seium rogatum, vnciam ei restituere.

3 ¶ Idem quæsiit: an, si aliquam controuersiam Seius de vncia hac, ex qua Stichus institutus est, facere velit, & Mæuius vnciam ex causa fideicommissi à Seio fuerit consecutus: vtrùm hanc solam vnciam, ex qua Stichus institutus est: an verò & dodrantem, ex quo ipse Mæuius institutus est, eidem Sticho restituere debeat. respondit, de omni restituendo, quod ad Mæuium quoquo modo peruenit, testatricem sensisse.

4 ¶ Pater puerum & puellam heredes instituit: eósque inuicem substituit [e]: &, si neuter heres esset, eis plures substituit. substitutósque inuicẽ substituit [f], his verbis. *Substitutos heredes inuicem substituo.* eorundem [g] filiorum fideicommisit: vt qui eorum vita [h] superasset, & sine liberis intra annum trigesimum moreretur, hereditatem his, quos heredes substituerat, restituat. filius vita sororem superauit, & intra trigesimum annum sine liberis decessit. quæsitum est, ex substitutis vno [i] defuncto ante filium, pars eius, quæ ad ceteros substitutos, qui superuiuerent, pertinet, vtrùm pro virilibus, an pro hereditariis portionibus, quibus sunt substituti, pertineat. respondit, consequens esse, pro † his partibus, quibus [k] substituti essent, fideicõmissum pertinere.

5 ¶ Mæuia filium heredem instituit ex quincunce, Titiam filiam ex quadrante, Septicium filium ex triente, cuius fidei commisit in hæc verba: *Te rogo fili Septici, si intra vicesimum annum sine liberis morieris, quidquid ex hereditate mea ad te peruenerit, hoc fratribus [l] tuis restituas.* quæsitum est, [an] Septicio filio defuncto intra vicesimum annum sine liberis: hoc fideicommissum vtrùm pro portionibus hereditariis ad fratrem & sororem eius pertineat, an verò æqualiter. respondit, pro parte hereditaria.

6 ¶ Titia ex asse heres scripta, partem dimidiam hereditatis Mæuiæ rogata restituerat: fundum à testatore obligatum luere noluit: sed cum vendente creditore mandauit [m] redimendum Seiæ. quæsitum est, an Titia ex causa fideicommissi Mæuiæ teneatur. respondit: cum rogata hereditatem restituere proponatur: nihil proponi, cur non teneatur. *Claudius*, Subest enim, præstari oportere id, quanto pluris fundus fuit, quàm ad creditorem peruenire oportuit.

7 ¶ Gaio Seio ex semisse, Titia ex quadrante, & aliis ex reliquis portionibus heredibus institutis, ita cauit, *Fidei autem vestræ mando, Gai Sei, & Lucia Titia, vti post obitum vestrum reddatis restituatis Titio & Sempronio semissem patrimonij [n] & portionis eius, quam vobis dedi.* quæsitum est, cùm vtrique adierint hereditatem, & postea Gaius Seius defunctus sit, Lucia Titia herede instituta, an hæc Lucia Titia partem dimidiam semissis, quam rogatus erat Gaius Seius restituere, protinus debeat, an verò, post suam demum mortem, vniuersum fideicommissum, tam ex sua persona, quàm ex Gaij Seij datum restituere debeat. respondit, Luciam Titiam statim [o] teneri [p], vt partem dimidiam semissis ex persona Seij restituat.

8 ¶ Filiam suam heredem scripsit: & nepotem, quem ex ea habebat, ei substituit: & ita cauit: *Lucio Titio fratris mei filio [q], genero meo ducentos aureos relinquo [r], quo legato scio illum contentum esse: quoniam scripsi vniuersam rem meam, eo quod filiam meam & nepotem meum heredes scripsi, vniuersam substantiam eis communicasse. Quos inuicem commendo [s].* filia, adita patris hereditate, diuertit à marito. quæsitum est: an Titius quondam eius maritus, suo, vel filij sui nomine, ex fideicommisso communionem bonorum consequi possit viua quondam vxore sua, vel post mortem eius. respondit, nihil fideicommissi datum genero proponi, præter ducentos aureos.

9 ¶ Idem quæsiit: eandem vxorem marito herede scripto, fideicommisisse, vt, cùm moreretur filio communi omne, quod ad eum ex hereditate sua [t] peruenisset, restitueret: an illæ quoque res & possessiones, quæ in dotem datæ, & post diuortium restitutæ mulieri fuerant, fideicommisso contineantur. respondit. quod mulier in bonis suis relinquisset, id fideicommisso contineri. *Claudius*, & aliàs de eodem facto consultus, ita respondit, siue restitutę sint res, secundum id, quod supra responsum est, in bonis mulieris computari: siue non sint restitutæ, quia ex stipulatione de dote reddenda interposita restituendæ sint, eo auctiorem hereditatem computari.

10 ¶ Quæ habebat filium, & ex eo nepotem, vtrosque in mariti potestate, maritum ex asse scripsit heredem, eiúsque fideicommisit in hæc verba: *Si Titius maritus meus mihi heres erit, peto, fideique eius committo, quidquid ex hereditate mea ad eum peruenerit, cum mori cœperit, det restituat Gaio [u] filio nostro, ita tamen, vt decem quidem vncias Gaius [x] habeat, duas autem vncias Seius nepos habeat, quod vt fiat, fidei eius Titi heredis mei committo.* pater emancipauit filium, nepotem amisit, & superstite filio decessit. quæsitum est, an priore [y] parte scripturæ vniuersa hereditas patris ex causa fideicommissi, filio debeatur: & illa sequentia [z] verba, *ita tamen, vt decem vncias filius, duas autem nepos habeat*, ex voluntate defunctæ ita demum locum haberent, si die fideicommissi cedente filius & nepos eorum in natura essent: cùm autem non superuixit ad diem fideicommissi nepos, sequens scriptura cesset. respondit, ea quæ proponerentur ostendere, decem dumtaxat vncias filio datas.

11 ¶ Heres institutus, vxori rogatus totam hereditatem restituere, restituit detracta quarta. quęsitum est, cum vxor quartam partẽ hereditatis præsenti die, & reliquam post tempus alij rogata à testatore fuisset restituere, an id [a], quod heres ei detraxisset quartæ nomine, in restituendo fideicommisso imputare possit. respondit, quatenus [b] cepisset, fideicommisso obstrictam.

12 ¶ Heredum fideicommisit, vt, quidquid ex parte tertia hereditatis peruenerit ad eos, id redderent Gaio Męuio alumno testatoris, cùm fuerit annis quindecim: & subiunxit hæc verba: *interim ex refectu [c] paupertatis [d], qui ad vos peruenerit, alatis eum vsuris pro quantitate nummorum redactis. hoc amplius eidem alumno meo hominem caletanum, & vernam sutorem, qui eum artificio suo mercede data, alere poterit.* quæsitum est, cùm alimenta multo minora præstiterint heredes scripti, quàm vsuræ summę redactę competebant, an & residuas præstare compelli debeant totius temporis, an ex die quo quintumdecimum explesset: & cùm serui legati ei specialiter, vt ex mercedibus aleretur, statim venierint, vtrùm mercedes an vsuras petere debeant. respondit, secundum ea quæ proponerentur, testatorem videri de omni reditu [e] & mercede seruorum restituenda sensisse.

13 ¶ Pluribus heredibus institutis, in quibus & libertis tribus ex dodrante, eisdem fundos per præceptionem dedit: & ab his petit, ne eos alienarent, & vt, qui vita superasset, solidos eosdem fundos obtineret, deinde vnius ex his libertis Otacilij fideicommisit, vti, quidquid ad eum ex hereditate bonísve peruenisset, deducto pro ea parte ære alieno, & legatis, & sibi viginti aureis, restituat Titio. quęsitum est, an etiam partes tertias fundorum prælegatorum cum conlibertis eidem, deducere deberet. respondit, secundum ea, quæ proponerentur, non debere restituere præceptionem: quum ipse testator & legata excipi voluisset.

14 ¶ Maritus, vxore instituta herede ex parte tertia [f], & pluribus ei fideicommissis datis, dotem quoque prælegauit his verbis: *Seiæ vxori meæ dari volo à filiis meis summam dotis eius, quæ mihi pro ea illata est.* eiusdémque vxoris fideicommisit, vt partem hereditatis, & quæcumque ei legasset, post mortem suam Titio filio communi restitueret. quæsitum est, an summam quoque dotis inter cetera legata ex causa fideicommissi filio suo restituere debeat. respondit, non aliàs [g] nisi manifestum esset, de dote quoque restituenda testatorem sensisse: atque etiam si sensisset, & hoc fuerit adprobatum, ita eius quoque petitionem fore, si non minus in quantitate, quæ Falcidiæ nomine remaneret, foret, quam in quantitate dotis.

15 ¶ Rogatus hereditatem restituere Septicio, cùm erit annis viginti, interea fundos, quos defunctus pignori acceperat, vendidit: & propterea pigneraticia iudicio à debitore conuentus, decessit, herede relicto Sempronio: & iudicio nondum finito, restituit hereditatem Septicio. quæsitum est, an [h] iudicio nihilo minùs ipse condemnari debeat, cùm potuerit retinere, vel caueri sibi id, quod ex causa iudicati præstaturus esset. respondit, iudicij exsecutionem nihilo minùs aduersus heredem & post restitutam hereditatem mansisse.

16 ¶ Heres eius, qui post mortem suam rogatus erat vniuersam

e *Sub.* vulgariter & ex diuersis partibus, & substitutio expirauit.
f ex diuersis partibus. *Castrensis.*
g Hæc secũda substitutio est.
h Vita is alterũ superat, qui superstes relictus est.
i Idem est si nullus fuit defunctus, & omnes venirent ad fideicõmissum post mortem vltimi morientis. Succederent enim pro iis portionibus quibus fuissent vulgariter substituti.
† Portiones adiectæ in substitutione vulgari, censentur repetitæ in fideicommisso vniuersali, iisdem facto.
k i. pro portionibus hęreditariis, non virilibus, portio deficiẽs adcrescit, *l. 23. ꝫ. eo.*
l Quid si nullos fratres, sed sorores tãtum, reliquerit? sororibus debebitur. atque ita appellatione fratrum intelligũtur sorores. Anchoranus hanc regulã restringit, vt ea locum non habeat, vbi de odio agitur, *adde l. 35. ꝫ. de pactis: adde l. vlt. ꝫ. hoc tit.*
m Qui mandat emi, ipse emere videtur, *l. 22. §. 3. ꝫ. mandati. vide quæ scripsi ad l. 1. Cod. de iure dominij impetrando.*
n id est, semissem patrimonij in partes diuisi. ἐν διαδύσ figura, cùm diuersa redigũtur in vnam cõuenientiam: vel quoties vnum ex duobus dicitur. quale illud, Pateris libabat & auro. sic, arguere, pro arguẽdo conuincere, *l. 3. § possumus. ꝫ. nautæ caupones.*
o Duobus rogatis post mortem restituere, si vnus eorum moriatur, pro eius parte competit statim fideicommissi petitio, vno decedente, sit locus substituto. *adde l. vlt. §. pen. ꝫ. de legat. 2.*
p Imò, statim non tenetur: nã quãdo quis reliquit post mortem aliquorũ, perinde est ac si relictum esset post mortem omnium,

t In bonis mulieris dos numeratur, siue ea sit restituta, siue non sit restituta. ideoque maritus ab vxore grauatus quod ad eum ex bonis vxoris peruenisset restituere, doté restituere tenetur.
u ¶ Gaius hic primo loco solus fideicommissarius nominatur.
x hoc secundo loco pars certa relinquitur Gaio, qui antea solus nominatus fuerat fideicommissarius.
y quia is solus erat fideicommissarius.
z Nihil igitur interest, an ab initio, An in sequenti clausula sint partes adsignatæ: vt hoc solum consideretur, an ex certis partibus ei sit relictum. Varia sunt igitur, simpliciter relictũ per partes modificare, & ab initio quid per partes relinquere. *Bart.*
a Quatenus ab hęrede fideicõmissario, eatenus fideicõmissarius à cæteris detrahit.
b *l. 1. §. 19. ꝫ. eo.*
c i. ex omni quod ex meo modico refici poterit.
d Paupertate legata, venit hæreditas tota, etiamsi legans efficiatur diues, *vt hîc. adde l. 16. ꝫ. eod. adde Catell. Cotam in voce* paupertas.
e *l. 43. §. 2. ꝫ. de legat. 2.*
f Cuiacius *18. obseruat. 16.* vestigiũ antiquitatis hic notat, quo vxori non habenti solidi capacitatem, licebat legare vsumfructũ tertiæ partis bonorum: & cùm liberos haberet, eiusdem partis proprietatem. hoc ideo notat *10. obser. 17. adde Vlpianum 15. de decimis. dixi ad l. 4. C. quando dies legat.*
g hæc verba, *quod legata restituantur*, non porriguntur ad debita prælegata, nisi probetur testatorem sic sensisse. *Bart.*
h Instantia cœpta cum hærede, facta restitutione durat cõtra ipsum, & hæredem eius. *Bartol.*

vniuerſam hereditatem reſtituere, minimam [a] quantitatem, quam ſolam in bonis fuiſſe dicebat, his, quibus fideicommiſſum debebatur, reſtituit. poſtea repertis inſtrumentis, apparuit, quadruplo amplius hereditate [b] fuiſſe. quæſitum eſt, an in reliquum fideicommiſſi nomine conueniri poſſit. reſpondit, ſecundum ea, quæ proponerentur, ſi non [c] tranſactum [d] eſſet, poſſe.

De reſtitutione minoris.

79. *Idem* [e] lib. ſingulari Quæſtionum publicè tractatarum.

SI pupillus parenti ſuo heres extitit, & fideicommiſſam hereditatis partem reſtituit, mox abſtinetur [c] paterna hereditate: optio deferenda eſt fideicommiſſario, vt aut portionem quoque pupilli [f] adgnoſcat, aut toto diſcedat [g]. aut omnimodo bona vendenda ſunt [h], vt id, quod ſuperfluum eſt [i], pupillo ſeruetur [k], & ſi in ſolidum bona venire non poſſunt, omnimodo actiones fideicommiſſariæ denegandæ erunt. erat enim in poteſtate illius, vniuerſum ſuſcipere: &, ſi quid plus erit, pupillo ſeruare.

De creditoribus heredibus.

80. *Idem* lib. 5. Digeſtorum.

MAtrem & auunculum, eoſdémque creditores [l] ſuos, heredes ſcripſit Lucius Titius: & eorum fideicommiſit, vt poſt mortem reſtituerent, quod ex re familiari teſtatoris ſuperfuerit, Septicio heredes non modicam partem bonorum teſtatoris conſumpſerunt, & multos heredes reliquerunt. quibus ſcientibus, multa corpora, quæ remanſerant ex bonis Lucij Titij, Septicius poſſedit. quæſitum eſt: an id, quod Lucius Titius debuit matri & auunculo, heredes eorum à Septicio petere poſſint. reſpondit, non poſſe. *Claudius:* Aditione enim hereditatis confuſa [m] obligatio interciderat. ſed fideicommiſſi repetitio erat. cuius æquitas defecit his, qui multa ex hereditate conſumpſiſſe proponuntur.

De tribus filiis inſtitutis ex quibus duo inuicem vulgariter ſubſtituti ſunt, & per fideicommiſſum rogati ſunt portionem ſuam, exceptis bonis maternis & auitis, ei vel eis qui ſupereſſent, reſtituere.

81. *Paulus* [n] Imperialium [o] ſententiarum in cognitionibus prolatarum ex libris 6. [p] libro 1. ſeu Decretorum [q] libro 11. [r]

IVlius Fœbus teſtamento facto: cùm tres liberos heredes inſtitueret, Fœbum, & Heracliam ex eadem matre, Polycraten ex alia, æquis portionibus: petit à Polycrate minore fratre: vt, accepto certo prædio, hereditatem fratribus [f] concederet: & inuicem eos, qui ex eadem matre erant, ſi qui eorum heres non fuiſſet, ſubſtituerat: Polycrati, ſi intra pubertatem deceſſiſſet, ſecundas tabulas fecit, quas matri eius condemnauit aperiendas [t], ſi impubes obiſſet. deinde petit à prioribus, vt, ſi quis eorum ſine liberis decederet, portionem ſuam, exceptis bonis maternis eorum, & auitis, ei vel eis, qui ſupereſſent, reſtitueret. Heraclia ſoror mortua ſine liberis, fratrem Fœbum heredem inſtituit. Polycrates fideicommiſſum petierat, & obtinuerat apud Aurelium Proculum proconſulem Achaiæ appellatione facta, cùm ſolum Fœbus egiſſet μονομερῶς [u]. *i. altera pars abſente*, victus eſt. quia *ei vel eis* verba vtróſque fratres complecterentur. atqui inuicem duos illos tantùm ſubſtituerat. ſed & voluntas hæc patris videbatur, qui exceperat eorum bona materna, quia Polycrates aliam matrem & quidem ſuperſtitem habebat. cuius etiam fideicommiſſum erat: vel legata, quæ ei dederat inteſtatam moriens Polycrati filio ſuo reſtitueret.

QVANDO [x] DIES [y] LEGATORVM vel fideicommiſſorum cedat [z].

Tit. II.

De tabulis pupillaribus.

1. *Paulus* lib. 2. ad Sabinum.

MORTVO patre, licèt viuo pupillo, dies legatorum à [a] ſubſtituto datorum cedit.

De vſufructu, vſu, habitatione.

2. *Vlpianus* lib. 15. ad Sabinum.

SI purè ſit vſusfructus [b] legatus, vel vſus [c], vel habitatio [d], neque eorum dies ante aditam hereditatem cedit, neque petitio ad heredem tranſit. idem, & ſi ex die ſit vſusfructus relictus.

a puta quintam. id eſt, non ſolidam, non vniuerſam, *l. 77. §. 9. ꝟ. de legat. 2.*
b *al.* in hæreditate.
c Res de nouo repertę nec reſtitutæ debent reſtitui: niſi prima reſtitutio per modum tranſactionis fuerit celebrata, *Bart. l. 19. C. de tranſactionib.*
d Imò, vt ſit tranſactum, tranſactio non extẽditur ad res ignoratas tempore tranſactionis. ſi quidem per errorem quis non tam tranſigit, quã decipitur. *l. 9. §. 1. §. 2. ꝟ. de tranſact.*
e & mox abſtineat. id enim licet minori, *C. ſi minor vt ſe abſtin.*
f vacãtem ſc.
g niſi velit vniuerſam hæreditatem diſtrahi. *j. eod.*
h vt ſc. ſatisfiat creditoribus defuncti.
i ex pretio vẽditæ hæreditatis.
k ſi fortè iterum ſe reſtitui poſtulet. ſed quomodo ſeruari poteſt pupillo, cum eo caſu minor omiſſa hęreditate & repudiata, eaq; vendita ſit repellendus? *l. 24. §. 2. ꝟ. de minor.* vtique ſeruatur pupillo: quia fideicõmiſſarius, non agnita vniuerſa hæreditate, ſe eius indignum fecit.
l Eidem creditori: & hæredi licet conſumere ex eo fideicommiſſo, quod vniuerſum reſtituere iuſſus eſt.
m *l. 58. ꝟ. eo.*
n Eadẽ eſt inſcriptio, *in l. vlt. j. de iure patronatus. v. Cuiac. 2. obſer. 26.*
o *al.* Imperialium.
p totidem. n. libros decretorũ Antonini & Seueri Paulus ſcripſit. Seueri, inquam, *vt in l. 9. j. de decurionib.*
q Decreta, ſunt ſententiæ prolatæ in cognitionibus cauſarũ.
r libro primo. *Cuiac. 2. obſer. 6.* Idẽ enim ſunt decretorum & imperialiũ ſentẽtiarùm in cognitionibus ꝓlatarum libri. quinimo, decreta nihil aliud ſunt, quàm imperatorum ſententiæ prolatæ in cognitionib. de quibus poſtea (ſi quid dubij in iis accidiſſet) principes rogabantur, *l. 97. ꝟ. de legat. 3. l. vlt. j. de iure fiſci.*
ſ Appellatione fratrum, ſorores hîc continentur. *vt l. 78. §. 5. ꝟ. eo. l. 35. ꝟ. de pactis.*
t *v. § 3. inſtit. de pupill. 2. Gai. Inſt. 3. dixi ad l. 11. ꝟ. teſtamenta quemadmodum aperiantur.*
u i. κατὰ μίαν μοῖραν. *Nouel. 49. in pr. Nouell. 53. 90.* i. aduerſario abſente, vna tantum parte præſente. Quæ productiones teſtium fiunt μονομερῶς appellantur. altera agendi forma eſt, quæ fit vtraque parte preſente κατὰ διάγνωσιν. Μονομερῆς. cauſa alio ſenſu dicitur in lege *13. §. 2. ꝟ. de iureiurando:* quod ex hac ſolum parte reo cõdicitur, qua furis eſt hæres, aut ex illa, qua & fur eſt ipſe, neque dolo malo contrectauit, *v. Cuiac. 4. obſer. 32. & ad Nouell. 49.*
x *6. C. 52. adde 7. lib. ꝟ. tit. 3. Vlpian. 24. §. 30.*
y Dies legatorum varie cedere dicitur. Plerunque enim quæritur quãdo dies legati cedat, vel propter tranſmiſſionem, vel propter obligationem, vel propter petitionem, vel propter dominij tranſlationem.
z *v. l. vn. C. de caduc.* Porro cedit dies, cùm incipit deberi legatũ: venit dies, cùm debitũ peti poteſt, *l. 213. j. de verb. ſigni.* cedit à morte teſtatoris, *l. 5. j. eod.* peti poteſt ab adita hæreditate, *l. vnic. §. 5. C. de caducis.*

3. *Idem* lib. 5. Diſputationum.

NAm cùm ad heredem non transferatur, fruſtrà [e] eſt, ſi ante quis diem eius cedere dixerit.

De legato cùm heres. 1. Vel cùm legatarius morietur.

4. *Idem* lib. 19. ad Sabinum.

SI [f] cùm heres morietur, legetur: conditionale [g] legatum eſt [h]. denique viuo herede defunctus legatarius ad heredem non transfert.

1 ¶Si verò, cùm ipſe legatarius morietur, legetur ei: certum eſt, legatum ad heredem tranſmitti.

De morte legatarij poſtquam dies ceſſit. 1. De legato puro vel in diem. De vſufructu. 2. De legato conditionali. 6. Quibus diebus hered. legatarius præſtatur. 7. Cui acquiritur legatum.

5. *Idem* lib. 20. ad Sabinum.

SI poſt [i] diem legati cedentem legatarius deceſſerit, ad heredem ſuum transfert legatum.

1 ¶Itaque, ſi purum legatum eſt, ex die mortis [k] dies eius cedit. Si verò poſt diem ſint legata relicta, ſimili modo atque [l] in puris dies cedit. niſi fortè id fuit legatum, quod [m] ad heredem non tranſit. nam huius dies non antè cedit. vtputa ſi vſusfructus ſit poſt annum relictus. hanc enim ſententiam probamus.

2 ¶Sed ſi ſub conditione ſit legatum relictum, non priùs dies legati cedit, quàm [n] conditio fuerit impleta. ne quidem ſi ea ſit conditio, quæ in poteſtate ſit legatarij.

3 ¶Sed ſi ea conditio fuit, quam prætor remittit [o]: ſtatim dies cedit.

4 ¶Idémque & in impoſſibili [p] conditione: quia pro puro hoc legatum habetur.

5 ¶Item ſi qua conditio ſit, quæ, per legatarium non [q] ſtat, quo minus impleatur: ſed aut per heredem, aut per eius perſonam, in cuius perſona iuſſus eſt parere conditioni: dies legati cedit: quoniam pro [r] impleta habetur. Vt puta ſi iuſſus ſim heredi decem dare, & ille accipere nolit. Sed & ſi ita mihi legatum ſit, ſi Seiam vxorem duxero, nec ea velit nubere, dicendum erit, diem legati cedere: quòd per me non ſtat, quo minùs paream conditioni: ſed per [ſ] alium ſtat, quo minùs impleatur conditio.

6 ¶Iiſdem autem diebus, id eſt iiſdem penſionibus, heredi præſtabitur legatum, quibus legatario ipſi præſtabatur.

7 ¶Si cùm dies legati cedere inciperet, alieni quis iuris eſt, deberi his legatum, quorum [t] iuri fuit ſubiectus. & ideo ſi purum legatum fuerit, & poſt diem legati cedentem liber factus eſt, apud dominum legatum relinquet. ſed ſi vſusfructus [u] fuerit legatu, licet poſt mortem teſtatoris, ante aditam tamen hereditatem, ſui iuris efficiatur, ſibi legatum adquirit.

De ademptione conditionali. 1. De legato extrinſecus ſuſpenſo. 2. De codicillis.

6. *Paulus* lib. 3. ad Sabinum.

QVod purè datum eſt, ſi [x] ſub conditione adimatur, quaſi ſub conditione legatum habetur.

1 ¶At ſi extrinſecus [y] ſuſpendatur legatum non ex ipſo teſtamento: licet ante decedat legatarius: ad heredẽ tranſmiſiſſe legatum dicimus. veluti ſi rem dotalem maritus legauerit extero, & vxori aliquam pro dotali re pecuniam. deinde, deliberante vxore de electione dotis, deceſſerit legatarius, atque legatum elegerit mulier: ad heredem tranſire legatum, dictum eſt. idq; & Iulianus reſpondit. magis enim mora, quàm conditio, legato iniecta videtur.

2 ¶Eorum legatorum quæ in codicillis relicta ſunt, perinde [z] dies cedit, atque teſtamento relictorum.

De aditione heredis. 3. De legatis relictis à ſubſtituto vulgariter. 4. vel pupillariter. 6. Si ſeruo legetur.

7. *Vlpianus* lib. 20. ad Sabinum.

HEredis aditio moram legati quidem petitioni facit [a], ceſſioni [b] diei non facit.

1 ¶Proinde ſiue purè inſtitutus, tardius adeat, ſiue ſub [c] conditione, per conditionem impediatur: legatarius ſecurus eſt.

2 ¶Sed & ſi nondum natus ſit heres inſtitutus: aut apud hoſtes ſit: ſimiliter legatario non nocebit, eo quod dies legati ceſſit.

3 ¶Inde dicimus, Et ſi à ſubſtituto [d] legatum ſit relictum, quamdiu inſtitutus deliberat, defuncto legatario

a *l. 7. §. 3. j. eod.*
b Legatũ ſeruitutis perſonalis cedit ab adita hæreditate.
c Quid: legatum ſeruitutũ realium quando cedit? à tempore mortis. *Bartol. hîc.*
d *l. 9. j. eod.*
e ¶Si dies legati non ceſſit à die mortis, ad hæredem legatarium non trãſfertur legatum, ſi ceſſit, transfertur, *l. 5. §. 1. l. 16. in fin. infra eod. l. vnic. §. 6. C. de caducis.*
f Conditionale eſt legatum quod confertur in mortem hæredis: ſecus ſi in mortem legatarij.
g *l. 13. in fi. infra eod. l. 12. in fin. ꝟ. de legat. 1. l. 1. §. 2. l. 79. ſupra de condition. & demonſtrat. vide l. 22. j. hoc tit.*
h ſub die enim incerto relictum eſt, qui habetur conditionis loco, *l. 75. ꝟ. de condit. & demonſtrat.*
i Legatũ tranſmittitur ad hæredẽ poſt diei ceſſionem. *l. 3. Cod. eod.*
k qui certus eſt. *vide l. 26. ſupra de vſufr. leg.*
l *l. 21. infra eo. l. vnic. §. 5. C. de caducis.*
m *l. 3. ꝟ. eod.*
n *l. 41. ſupra de condit. & demonſtrat. l. vnic. C. de caducis.*
o qualis eſt iuriſiurandi, *l. 8. ſupra de condit. & demonſtrat.* & quæ contra bonos mores, *l. 63. § 9. ſupra ad Trebell.*
p *l. 3. ſupra de condit. & demonſtrat.*
q *vide l. 161. j. de regul. iuris.*
r *l. 24. ſupra de condit. & demonſtrat. l. 1. Cod. de inſtit. & ſubſtit. l. 4. C. de conditionib. inſert.*
ſ *l. 27. ꝟ. de condit. & demonſt.*
t *l. 18. j. de regul. iur.*
u *l. 14. in fi. ꝟ. eo.*
x *l. 7. l. 10. ꝟ. de adimend. l. 106. in fi. ꝟ. de condit. & demonſtr.*
y Conditio tacita ex teſtamẽto procedẽs, impedit diẽ legatorum cedere: ſecus ſi extrinſecus veniat. *l. 99. ꝟ. de cond. & demõſtr.*
z *l. vlt. C. eod. l. 2. § 2. l. 16. ꝟ. de iure codicill.*
a nec enim ante aditam hæreditatem debetur, *l. 32. ꝟ. de leg. 2.*
b Ceſſiſſe diem legati, & petere legatum poſſe differunt. Hîc enim aditio hæreditatis non differt diei ceſſionem, ſeu petitionem.
c *v. l. 19. § 2. j. eod.* d *v. l. 1. ꝟ. eo.*

non nocebit, si postea heres institutus repudiauit. nam ad heredem suum transtulerit petitionem.

4 ¶Tantundem, & si ab impuberis substituto legetur. nam ad heredem suum legatum transfert.

5 ¶Tractari tamẽ potest, si impuberi substitutus dam natus sit, si intra pubertatem filius decesserit, Seio centum dare, an viuo pupillo defunctus Seius ad heredem transferat: quasi [a] ea conditio sit expressa, quæ inerat. & magis est, ad heredem legatarij transire.

6 ¶Interdum aditio heredis legatis moram facit. vtputa si fortè seruo manumisso, vel ei [b], cui seruus legatus est, & ideo [c] seruo aliquid legatum sit. nam seruo [d] legati relicti ante aditam hereditatem dies non cedit.

8. *Idem* lib. 24. ad Sabinum.

NAm cùm [e] libertas non prius competat, quàm adita hereditate: æquissimum visum est, nec legati diem antè cedere. alioquin inutile fieret legatum, si dies eius cessisset, antequam libertas competeret. quod euenit, si seruo purè legetur, & liber esse sub conditione iubeatur, & pendens conditio inueniatur, & post aditam hereditatem.

De habitatione filiofamilias vel seruo legata.

9. *Idem* lib. 21. ad Sabinum.

SI habitatio [f] filiofamilias vel seruo legato sit: puto, non adquiri domino vel patri legatum, si [g] ante aditam hereditatem filius vel seruus decesserit. nam cùm personæ cohæreat, rectè dicitur ante aditam hereditatem diem non cedere.

De annuis, menstruis, vel diariis legatis.

10. *Idem* lib. 23. ad Sabinum.

CVm in annos singulos legatur, non vnum legatum esse, sed plura [h] constat.

11. *Iulianus* lib. 37. Digestorum.

NEc refert, singuli aurei in annos singulos legentur, an in annum primum mille aurei, in secundum homo, in tertium frumentum.

De legato generis. 8. De electione alij quam legatario commissa.

12. *Vlpianus* lib. 23. ad Sabinum.

NEc semel diem eius cedere, sed per singulos [i] annos.

1 ¶Sed vtrùm initio cuiusque anni, an verò finito anno cedat, quæstionis fuit. & Labeo, Sabinus, & Celsus, & Cassius, & Iulianus in omnibus, quæ in annos singulos relinquuntur, hoc probauerunt: vt initio cuiusque anni huius legati dies cederet.

2 ¶Inde Iulianus ait: hoc legatum si seruo relinquatur, deinde post primum vel alterum annum sit liber: sibi eum adquirere.

3 ¶Item Celsus scribit, quod & Iulianus probat, huius legati diem ex die mortis cedere, non ex quo adita est hereditas: & si fortè post multos annos adeatur hereditas: omnium annorum legatario deberi.

4 ¶Sed & si quotannis sit legatum, mihi videtur etiam in hoc initium [k] cuiusque anni spectandum: nisi fortè euidens sit voluntas testatoris in annuas pensiones ideo diuidentis, quoniam non legatario consultum, sed heredi prospectum voluit, ne vrgeretur ad solutionem.

5 ¶Si in habitatione aliquid, vel in disciplina legetur sic, *annua* [l], vel *quotannis*, quibus [m] diebus pensio debetur habitationis, vel mercedis disciplinarum, iisdem intelligitur legatum relictum, coniectura voluntatis facta.

6 ¶Nouissimè Pomponius scribit, nihil interesse, vtrùm in annos singulos, vel quotannis [n], an in singulos mẽses, vel quot [o] mẽsibus, an in singulos dies, vel quot diebus legetur. ipse quoque huic sententiæ accedo. proinde, & si annui legentur tot aurei, idem erit dicendum.

7 ¶Si cui homo generaliter sit legatus: &, antequam vindicet, decesserit [p]: ad heredem suum legatum transfert.

8 ¶Si Titio sit sic [q] legatum, *Quem Seius elegerit*: & Seius post electionem decesserit: locus est vindicationi semel acquisitæ.

De conditione quam certum est extituram.

13. *Pomponius* lib. 6. ad Sabinum. [r]

HViusmodi legatum, *Siue illud factum fuerit, siue non* [s] *fuerit, illi do lego*: ad heredem non transit: nisi alter casus viuo legatario exstiterit. quoniam causa, ex qua debeatur, præcedere [t] semper debet. nec, quia certum est, alterutrum futurum, omnimodo debebitur: nam tale [t] legatum, *Cum morietur heres dato* certum est debitum iri: & tamen ad heredem legatarij non transit, si viuo herede decedat [t].

a l. 21. § 1. ꝟ. eod.
b vel si cui *Cuiac. 4. obs. 33. & 18. obs. 16.*
c & eidem seruo. *Cuiac. 18. obs. 16.*
d *l. vnic. §. 6. C. de caducis.*
e *d. §. 6.*
f *l. 2. ꝟ. eod. adde l. 12. §. 5. infra eod.*
g secus si post aditam.
h *v. l. 4. supra de annuis. l. 1. §. 16. ꝟ. ad leg. Falcid.*
i *l. 1. C. eod. l. 11. ꝟ. de vsufr. legat.*
k *d. l. 1. C. eod.*
l *l. 20. l. 26. §. 2. 3. ꝟ. eod.*
m *v. l. 42. ꝟ. de verb. oblig.*
n *l. 3. ꝟ. de annuis.*
o i. singulis mẽsibus, *v. l. 8. § 24. ꝟ. de transactionibus.* sic alibi quot diebus apud Liuiũ *lib. 5.* quot Kalendis *Plaut. Sticho. 2.* dixi ad Varronẽ. *4. de lingua.*
p *l. 19. in fin. ꝟ. de option. §. 23. instit. de legat.*
q *l. 43. in fin. ꝟ. de ædilitio.*
r *l. 4. ꝟ. eo.*
s quia est conditionale legatum. nam dies incerta facit cõditionem, *l. 75. ꝟ. de condit. & demonstr.*

De vsufructu de alternatione. 2. De legato filiofam. vt ipsi soluatur. 3. Cui acquiritur legatum.

14. *Vlpianus* lib. 24. ad Sabinum.

SI vsusfructus aut decem, vtrum legatarius voluerit, sint legata: vtrumque spectandum [t], & mortem testatoris, (&) aditionem hereditatis: mortem, propter decem: aditionem, propter vsumfructum. quamuis enim electio sit legatarij, tamen nondum [u] electioni locus esse potest. cùm proponatur, [x] aut nondum testatorem decessisse, aut eo mortuo hereditas nondum adita.

1 ¶Inde quærit Iulianus, si post mortem testatoris legatarius decedat, an ad heredem transfertur decem legatum. & libro trigesimo septimo digestorum scribit, posse dici, decem transtulisse: quia mortuo legatario dies legati cedit. argumentum Iulianus pro sententia sua adfert tale: *Seiæ decem, aut, si pepererit, fundum heres meus dato.* nam si, antequam pariat, (inquit) decesserit ad heredem suum decem transmittet.

2 ¶Si ita quis legauerit filiofamilias, vt [x] ipsi soluatur: potest procedere legatum: nec imputari heredi [y] cur non patri, sed potius filio soluat. finge enim, hoc nominatim expressum ita, *vt filio soluat.* certè [z] si pater petat, exceptione erit repellendus.

3 ¶Si dies legati cesserit, deinde legatarius in ius alienum peruenit: ipsi potius debetur legatum, in cuius ipse ius peruenit. transeunt [a] enim cum eo, quæ ei debebantur. sed si sub conditione fuerit legatum, non transit, sed exspectabit [b] conditionem, eique adquiretur, cuius iuris erit conditionis existentis tempore. quod si [c] sui iuris fuerit eo tempore, sibi potius adquiret.

De morte patris & emancipatione.

15. *Idem* lib. 5. Disputationum.

SI ita esset liberis fideicommissum relictum, si morte patris sui iuris essent effecti: nec mortalitate patris, sed emancipatione [d] patresfamiliarum constituti sint: deberi eis fideicommissum, nemo dubitauerit: diemque eius emancipatione cessisse, qui morte patris cederet.

De alternatione. 1. De vsufructu seruo legato.

16. *Iulianus* lib. 35. Digestorum.

CVm ita legatum est: *Stichum, vel quod ex Pamphila natum erit, heres meus dato*: non ante dies legati eius cedet: quàm [e] aliquid ex Pamphila natum fuerit: aut certum fuerit, nasci non posse.

1 ¶Cùm seruo [f] legato, antequam hereditas eius, qui legauerat, adiretur, vsusfructus ab alio legatus fuerit: & prior hereditas eius, qui vsumfructum legauerit, adita fuerit: nulla ratio est, cur diem legati cedere existimemus, antequam ea quoque hereditas, ex qua seruus legatus erat, adeatur: cum neque in præsentia vllum emolumentum hereditati adquiratur: &, si interim seruus mortuus fuerit, legatum extinguatur [g]. quare adita hereditate existimandum est vsumfructum ad eum, cuius seruus legatus esset, pertinere.

2 ¶Quod si seruus, cui vsusfructus legatus fuerit, ipse [h] legatus non fuerit: dicendum est, vsumfructum ad hereditatem pertinere, eo quod dies eius ante aditam hereditatem non cesserit.

Si seruo legato aut filiofamilias legetur.

17. *Idem* lib. 36. Digestorum.

CVm legato [h] seruo aliquid legatur: dies eius legati, quod seruo datur, non mortis tempore, sed aditæ hereditatis cedit. & ideo impedimento non est regula iuris, quo minus manumisso legatum debeatur. quia etsi confestim paterfamilias moreretur: non in eiusdem personam & emolumentum legati, & obligatio iuris concurreret. Perinde igitur est hoc, de quo quæritur, ac si [i] filio herede instituto, patri legatum esset. quod consistere intelligitur, eo quod, quamuis statim paterfamilias moriatur, potest emancipatus adire hereditatem, vt patri legatum debeat.

De conditione liberorum.

18. *Idem* lib. 37. Digestorum.

IS cui ita [k] legatum est, *Quandoque* [l] *liberos habuerit*, si prægnate vxore relicta decesserit: intelligitur expleta conditione decessisse, & legatum valere: si tamen postumus natus fuerit.

De legato sub conditione in aliud translato. 1. De conditione si quid non detur. 2. De puritate & conditione. 3. De eo quod sub conditione debetur testatori.

19. *Idem* lib. 70. Digestorum.

CVm sine præfinitione temporis legatum ita datum fuerit: *Vxori meæ penum heres dato. Si* [m] *non dederit, centum dato*: vnum legatum intelligitur centum: & statim peti potest: penoris autem causa eò tantum pertinet, vt, ante litem contestatam tradita peno, heres liberetur.

1 ¶Quod si ita scriptum sit, *Si penum intra Kalendas non dederit, centum dato*: non efficitur, vt duo legata sint, sed

t ꝟ. expectandũ, *Cuiac. 18. obs. 16.*
u *l. 21. ꝟ. de vsufruct. legato.*
x *l. 26. §. 8. ꝟ. de condict. indeb.*
y i. Hæredi nõ est imputanda hæc ignorãtia. nec enim sponte cum legatariis contrahit: non legatariis facit, sed in ipsos incidit per aditionem hæreditatis, *v. Cuiac. 7. obs. 36.*
z Qui filio legat, vt ei soluatur, hoc velle intelligitur, vt ne in eo legato vsũfructũ pater legatarij consequatur. *adde Authent. excipitur. Cod. de bonis quæ liberis. Nouella vt liceat matri & auiæ.*
a *v. l. 15. ꝟ. de adoptionis.*
b sed expectamus, *Hal.*
c *l. 5. C. de conditionib. inser.*
d In tempus emancipationis, vel cum sui iuris quis erit fideicommissum relictum, quocunque modo patria potestate liberato debebitur, *Paul. 4. sent. 1. §. 12.* ideque ius est, vno casu expresso, *l. 11. §. 11. ꝟ. de legat. 3. l. 22. ꝟ. ad Trebell. l. §. 12. Cod. de institutionib.*
e *l. 8. ꝟ. eod.*
f *l. 17. ꝟ. eod.*
g *v. l. 3. ꝟ. eod.*
h *l. 6. § 1. ꝟ. eod.*
i *v. l. 25. ꝟ. de legat. 1.*
k *l. 20. ꝟ. ad Trebell. l. 53. ꝟ. de verbor. signif. l. 187. ꝟ. de regul. iur.*
l legatum est, si quando liberos, *Hal.*
m *adde l. 2. ꝟ. eo. l. 21. §. 8. ꝟ. ad leg. Falcid. l. 1. ꝟ. de penu.*

a *l.7.supra eod.l.21.in fin.infra eod.* b *l.12.§.4.supra eod.*
c In obligationibus in quibus dies non ponitur. præsenti die pecunia debetur, *v l.41.§.1.de verb.oblig.* d à die mortis testatoris, *l.5.§.eo.l.75.in fi.§.ad Treb.*
e *v.l.1.§.2.l.54.§.de condit.& demonst.* f *l.10.§.de condit.& demonst.*
g *l.1.C.de instit.& substit.*

sed vt centum legata sub conditione videantur. idcirco si vxor ante Kalendas decesserit: heredi suo neque penum relinquet, quæ legata non est: neque ea centum, quia dies legati cesserit.

2 ¶Cùm ab eo mihi fideicommissum datum est, cui sub conditione legatum est, quemadmodum [a] si, herede instituto sub conditione, pure mihi legetur.

3 ¶Si debitori, quod sub conditione debet, legatum est: præsens legatum est: agíque ex testamento statim potest, vt liberatio præstetur: &, si post mortem testatoris decesserit, ad heredem transmittit actionem.

4 ¶Hæc dicenda erunt, & si non ipsi debitori, sed alij cuilibet similiter legatum esse proponatur.

De annuis legatis.

20. *Marcianus* lib.6. Institutionum.

SI cum præfinitione annorum legatum fuerit, veluti *Titio dena vsque ad annos decem:* Iulianus libro 30. digestorum scribit, interesse. & si quidem alimentorum nomine legatum fuerit: plura esse legata, & futurorum annorum legatum, legatarium mortuum ad heredem non transmittere. si verò non pro alimentis legauit, sed in plures pensiones [b] diuisit exonerandi heredis gratia, hoc casu ait omnium annorum vnum esse legatum, & intra decennium decedentem legatarium, etiam futurorum annorum legatum ad heredem suum transmittere. quæ sententia vera est.

De die. 1. *De conditione.*

21. *Paulus* lib.2. ad Vitellium.

SI dies adposita legato non est, præsens [c] debetur, aut confestim [d] ad eum pertinet, cui datum est adiecta, quamuis longa sit, si certa est, veluti Kalendis Ianuariis centesimis, dies quidem legati statim cedit, sed ante diem peti non potest. at si incerta, (quasi cum pubes [e] erit, cum in familiam nupserit [f], cum magistratũ [g] inierit, cum aliquid demum, quod scribendo [h] comprehendere sit commodum [i], fecerit) nisi tempus, conditióve obtigit, neque res pertinere [k], neque dies legati cedere potest.

1 ¶Si sub conditione, qua te heredem institui, sub ea [l] conditione Titio legatum sit, Pomponius putat, perinde huius legati diem cedere, atque si purè relictũ esset. quoniam certum esset, herede existente debitum iri. neque enim per conditionem heredum fieri incerta legata. nec multum interesse tale [m] legatum ab hoc, *Si heres erit dato.*

De legato cum vel si quatuordecim annorum factus erit.
1. *De conditione si heres adeat.*

22. *Pomponius* lib.5. ad Quintum Mucium.

SI Titio, cum [n] is [n] annorum quatuordecim esset factus, legatum fuerit, & is ante quartumdecimum annum decesserit: verum, ad heredem eius legatum non transire. quoniam non solum diem, sed & conditionem hoc [n] legatum in se continet, si effectus esset annorum quatuordecim. qui autem in rerum natura non esset, annorum quatuordecim non esse nõ intelligeretur [o]. Nec [p] interest: vtrũ scribatur, *Si annorum quatuordecim factus erit:* an ita: cum priore scriptura per conditionem tempus demonstratur: sequenti per tempus conditio. vtrubique tamen eadem conditio est.

1 ¶Quædam autem conditiones etiam superuacuæ [q] sunt. Veluti si ita scribat: *Titius heres esto. Si Titius hereditatem meam adierit, Mæuio decem dato.* nam pro non scripto ea conditio erit, vt omnimodo ad heredem Mæuij legatum transeat: etiam si Mæuius ante aditam hereditatem decesserit. Et idem, si ita fuerit scriptum: *Si Titius hereditatem meam adierit, intra dies centum* [r] *Mæuio decem dato.* nam hoc legatum in diem erit, non sub conditione. quia definitio Labeonis probanda est, dicentis, * id demum legatum ad heredem legatarij transire, quod certum sit debitum iri, si adeatur hereditas.

2 ¶Si tamen duos heredes instituam: &, si alter ex his adeat hereditatem, alicui legem, ab omnibus heredibus: non erit pro superuacuo ea conditio: sed in portionem quidem coheredis valebit: in ipsius autẽ, cuius persona in conditione comprehensa est, superuacua erit: perinde atque si, solo coherede instituto, eo modo legatum esset.

De annuis legatis.

23. *Vlpianus* libro 4. ad legem Iuliam & Papiam.

CVm in annos singulos [s] legatũ relinquitur: sine dubio per annos singulos, inspecta conditione legatarij, ait capere. &, si plurium seruus sit, singulorum dominorum erunt personæ spectandæ.

De legato sub conditione in aliud translato. 1. *De conditione si quid non detur.*

h quod scribẽdo, *Halo. forte,* scribenti.
i ei cui legatur, sc.
k Si sub conditione, vel ex die certa nobis legatum est, legatum ad nos nõ pertinet, antequam dies vel cõditio existat. *l.45.in fi.§.de legat.2.* de die certa, *adde l.38. §.6. §.de verb.obl.*
l Quod sub ea cõditione relictum est, sub qua etiam hæres alius institutus est, etiam si sub conditione datum sit, purum tamen intelligitur, *l.107. §. de condit. & demonstr. adde l. 7. §.5. §. hoc titulo.*
m Si quis hæres sub conditione institutus est & ab eo legatum. eo casu legatum mihi pure debetur. *l.19.§ 2.§ eo.*
n *adde l. 107.§. de condit. & demonstr.*
o *l.49.§.2. §. de legat.1. adde l.4. §. eod.* si non intelligit, *Hal.*
p *vide l.45. §.3. infra de verb.oblig.*
q Superuacuæ cõditiones adiectæ non mutant conditionem iuris, *l.3.C. de fideiussorib. l. 9. §.1. §. de distr. pignorum: facit l.7. in fi. C.de reuoc. donat.*
r Forma cretionis: in his enim centũ diebus hereditas adiri debet, *adde l. 3. §.8. §. de minorib. Vlp.22. §.27.28.& sequẽtib. l.3. §.8.§ de minoribus: vide quæ dixi ad l.2. Co. qui admitti.* De cretione adde Ciceronẽ *13. ad Attic.5.*
*
s *v.l.4.§.de annuis.*
t ¶*adde l.19.§.e.*
u hinc colligi, potest, pœnę nomine nouari posse, *adde l.44. in fin.§.de oblig. & actionib.*
x Si illud, aut illud legatum sit, vnum legatum est, *l. 27. §. de legat.1.*
y Pendẽte cõditione, legatarius eligere nõ potest.
z Qui pendẽte conditione moritur, ad hæredem legatũ nõ transfert.
a pupillus sc.
b & locupletior. Cuiacius *ad l.127.infra de verb.obligat.* reprehensus à Roberto, *1.recept.17.* adde & eundem Cuiacium *17.obser.4.& ad titul.quib.mod.tollit.obligat.* haud dubiè non incõcinne negatio hic legitur. Nam hîc dicitur pupillus nihil debere. Quod si legeretur *locupletior factus est.* vt vult Cuiacius, minor aliquid deberet. vt sit sensus, Pupillum sine tutoris authoritate nummos accipientem, neque ex mutuo locupletiorem factum quidquam debere intelligi, non obligari. Quod lex *59.§.de verb.obligat.* negat pupillum obligari naturaliter, intellige de pupillo penitus impubere, nec locupletiore facto, præsertim si tutoris authoritas non accessit, *l.41.§.de condit.indeb.* Quod lex *21.§.ad leg. Falcid.* ait pupillum obligari naturaliter, intellige de pubere & locupletiore.

24. *Paulus* lib.6. ad legem Iuliam & Papiam.

SI penum heres dare damnatus sit, vel fundum: & si [t] non dedisset, decem: ego accepi: & penum legatam: & trãslatam [u] esse in decem, si noluerit penum heres dare: & tunc pecuniam deberi, cum interpellatus fundum non dedisset: &, si interea decesserit legatarius, tunc heredi eius non nisi fundum deberi. namque cum dictum est, *At Publicius fundum dato.* perfectum est legatum. & cum dicit: *Si non dederit, centum dato.* sub conditione fundi legatum ademptum videri eo casu, quo centum deberi cœperint. quorum quia conditio viuo legatario non extiterit, fortè quia interpellatus heres non sit: euenerit, vt ademptio nihil egerit, fundíque legatum durauerit.

1 ¶Planè si sic legatum sit: *Si penum non dederit, decem dato.* dicimus non esse penum legatam.

De particula, aut. 1. *De eo quod testatori naturaliter debetur. De conditione extrinsecus expectanda.*

25. *Papinianus* lib.18. Quæstionum.

CVm illud aut illud legetur: enumeratio plurium rerum disiũctiuo modo comprehensa, plura legata non facit [x]. Nec aliud probari poterit, si purè fundum alterum, vel alterum sub conditione legauerit, nam, pendente conditione [y], non erit electio. nec, si moriatur, ad heredem transisse [z] legatum videbitur.

1 ¶*Heres meus Titio dato, quod mihi Seius* [a] *debet.* si Seius pupillus sine tutoris auctoritate nũmos accepisset, (nec) [b] locupletior factus esset: & petitor ad præsens debitum verba retulit: quia nihil eius debet, nullius momenti legatum erit. quod si verbo debiti naturalem [c] obligationem & futuram solutionem cogitauit, interim nihil (si) Titius petet quasi tacitè conditio inserta sit. non secus ac si ita dixisset, *Titio dato quod pupillus soluerit:* vel si legasset, quod ex Arethusa natum erit, vel fructus, qui in illo fundo nascentur [d]. Contrarium non est, quod si medio tempore legatarius moriatur, & postea partus edatur, fructus perueniant, pecuniam pupillus exsoluat, heres legatarij petitionem habet. námque dies legati, cui conditio non adscribitur, quamuis extrinsecus expectanda sit, cedit.

De pecunia relicta ex reditu prædiorum. 1. *De executore quem testator voluit vsuras minori, & post vicesimumquintum annum sortem reddere.* 2. *De annuo legato.* 3. *De menstruis cibariis manumissis relictis.*

26. *Idem* lib.9. Responsorum.

F*Irmio Heliodoro fratri meo dari volo quinquaginta ex reditu prædiorum meorum futuri anni.* postea [e] non [f] videri conditionem [g] additam, sed tempus soluendæ pecuniæ prolatum [h] videri, respondit. fructibus [i] fini [k] relictæ pecuniæ non perceptis, vbertatem esse necessariam anni secundi.

1 ¶Cùm ab heredibus alumno centum dari voluisset testator, eam pecuniam ad alium transferri, vt in annum vicesimumquintum trientes vsuras eius summæ perciperet alumnus, ac post eam ætatem sortem ipsam, intra vicesimumquintum annum eo defuncto, trãsmissum, ad heredem pueri fideicommissum, respondi. nam certam [l] ætatẽ sorti soluendæ pręstitutam videri, non purè fideicommisso relicto conditionem insertam. cum autem fideicommissum ab eo peti non posset, penes quem voluit pecuniam collocari, propter hæc verba, *Eámque alumno meo post ætatem suprascriptam curabis* [m] *reddere,* fideicommissum ab heredibus petendum, qui pecuniam dari stipulari debuerunt. sed * fideiussores ab eo non petendos, cuius fidem sequi defunctus maluit.

2 ¶Pater annua tot ex fructu bonorum, quæ vxori legauit, accessura filij patrimonio præter exhibitionẽ, quam æquè matri mandauit, ad annum ætatis eius vicesimumquintum vxorem præstare voluit. non plura [n], sed vnum [o] esse fideicommissum certis pensionibus diuisum apparuit. & ideo filio intra ætatem suprascriptam diem functo residui temporis ad heredem fideicommissum eius transmitti. sed non initio cuiusque anni peti pecuniam oportere, quod ex fructibus vxori datis pater filio præberi voluit. ceterum si pecuniam annuam pater alimentis filij destinasset, (non) dubiè, persona [p] deficiente [q], causa præstandi videtur [r] extincta.

An conditio adiecta institutioni censeatur in legato repetita.

27. *Scæuola* lib.3. Responsorum.

FIliumfamilias ex parte purè instituit heredem, eíque fideicommissum dedit, & eodem testamẽto ita cauit:

c *v. l. 59.§. de oblig.*
d eo casu scribi intelligitur conditio, *l. 1. in fi. §.de condit.& demonstrat. l.73. infra de verbor. obligat.*
e propter ea, *Cuiac.18. obseru. 26.*
f Imo videtur conditio addita, *l. 5. supra de tritico.*
g quæ tacite inesse solet huiusmodi legatis, si fructus nascantur, *l.1.in fi. supra de condit. & demonstrat. l. 73.§.de verbor. oblig.*
h vt sit sensus, Si tibi legauero quinquaginta ex reditu fundi Tusculani neq; quinquaginta ex reditu eiusdem percepta sint, non priuatur legatarius vtilitate sui legati: sed expectabitur vbertas anni sequentis. Aliud erit, si tibi amphoram vini (quod ex fundo Tusculano natum erit) legauero. tunc enim si minus fructuum natum sit, nihil debetur, & hæc verba, *quod natum erit,* taxationis vicem obtinent, *l. 5. §. de tritico.*
i ex fructibus fundi relicta pecunia non percepta. *Hal.*
k fini pecunię, id est, si ad modum legatæ pecuniæ fructus ex fundo non sit perceptus, vt nõ sufficiat reditus ad exsoluendam pecuniam legatam, *Duare.1. disp.22.*
l *l.46. in fin. §. ad Trebell.*
m Curandi verbum non inducit fideicommissum, non fidem implorat, sed diligentiam aliquam tantum, *l.8.§.qui sine manumissione ad libertatem.*
*
n Imo, non vnum sed plura, *l.10.§.eo.l.1. §.16. §.ad leg. Falc. v. l.4.§.de annuis.*
o hinc colligunt. Non impediri iurisdictionem cumulatione talium præstationum. *l.11.§.de iurisdict.* cũ plures pstastiones vnius loco habeantur.

p nota regulam.
q Nam alimenta cum vita deficiunt, *l.8 §.10.in fi.§.de transact.*
r Imò non videtur extincta, *dixi ad l.18.in fi.§.de annuis leg.*

Quod ego Lucium Titium heredem institui, ita eum adire hereditatem volo, Si is patria potestate liberatus fuerit. quæsitum est, an, à coheredibus eius adita hereditate, legati filiofamilias dati dies cesserit. respondit, si purè sit datum, à coherede filij pro hereditaria parte fideicommissum peti posse.

1 ¶Menstruos denarios denos manumissis legauit. quæsitum est, cum absentibus heredibus ex senatusconsulto[a] libertatem sunt consecuti, ex quo tempore eis cibaria debeantur. respondit, Secundum ea, quæ proponerentur, ex eo tempore his cibaria debeantur, quo liberi esse cœperint.

De fundo instructo.

28. *Idem* lib.4. Responsorum.

SI fundus instructus relictus erit, quæritur, quemadmodum dari debeat, vtrum sicut instructus fuit mortis tempore, an eo tempore, quo facti sunt codicilli, an quo peti cœpit. respondit, à[b] quibus instructus sit fundus, cum[c] dies legati cedat, deberi.

De rogato quandoque dare.

29. *Valens* lib.1. Fideicommissorum.

ROgo, *quandoque heres meus Titio decem det.* vtiq; decem heres debebit. sed quando, dubitari potest, vtrum[d], cum[e] primum potuerit, & dies cedit, & ab ipso petitur.

De conditore nuptiarum.

30. *Labeo* lib.3. Posteriorum à Iauoleno Epitomatorum.

QVod pupillæ legatum est, quandoque nupserit, si ea minor, quam viripotens nupserit, non [f] ante ei legatum debebitur, quam viripotens esse cœperit. quia non potest videri nupta, quæ virum pati non potest.

De conditione si heres non erit.

31. *Scæuola* lib.14. Digestorum.

VXori ex parte sextante heredi institutæ substituit, & heredum fideicommisit, si vxor heres non erit, dotem ei & alia quædam dari. post mortem mariti, vxor ante conditionem, & priusquam adeat hereditatem, decessit[g]. quæsitum est, an dies fideicommissi, cum moritur, cessisse videatur, ideoque heredibus eius debeatur, respondi, si vxor prius decessit, quam hereditatem adiret, videri diem fideicommissi cessisse.

VT LEGATORVM SEV FIdeicommissorum seruandorum causa caueatur[h].

Tit. III.

De die dandi. De dolo. 1. *De dignitate & facultatibus heredis.* 2. *Ratio huius cautionis si non caueatur.* 3. *De legatariis & eorum successoribus.* 4. *Vel procuratoribus.* 5. *De legatariis alieno iuri subiectis.* 6. *De heredibus & eorum successoribus.* 7. *De fideicommissario vniuersali.* 8. *De his qui per alios heredes existunt.* De honorariis successorib. 9. *Lis de legato.* 10. *De fideicommissis.* 11. *Si cui relictum sit, & si id perdidisset rursus relictum.* 12. *Si quis ex asse, vel ex parte legatum debeat.* De instituto, vel substituto. 13. *De fructibus & vsuris.* 14. *De legato inutili.* 15. *De procuratore legatarij absentis.* 16. *De rebus & pretio earum.* 17. *De decem quæ sunt in arca, vni, & vsufructu eorũ alij legato.* 18. *De fisco.* 19. *Quatenus heres legatariis tenetur ex stipulatu.* 20 *De legatario qui est in potestate alterius. & eadem re duobus legata sub diuersis vel contrariis conditionibus.*

1. *Vlpianus* lib.79. ad Edictum.

LEGATORVM nomine satisdari oportere[i] prętor[k] putauit, vt, quibus testator dari fieríve voluit, his [l] diebus detur vel fiat, dolúmque malum absuturum[m] stipulentur.

1 ¶Semper[n] autem satisdare cogitur, cuiuscumque sit dignitatis[o], vel facultatum quarumcumque heres.

2 ¶Nec sine ratione hoc prętori visum est, sicuti heres incumbit possessioni bonorum, ita legatarios quoque carere non debere bonis defuncti, sed aut satisdabitur eis, aut, si satis non datur, in possessionem [p] bonorum venire prætor voluit.

3 ¶Non solum autem omnibus legatariis [n] satisdari oportet:[o] sed & successoribus [q] legatariorum satisdari debere, iam constat. quamuis isti non † ex iudicio defuncti, sed successionis necessitate, quasi ad æs alienum, admittantur.

4 ¶Sed & procuratoribus legatariorum satisdandum est. eóque iure vtimur.

5 ¶Planè si ei [r], qui in potestate alicuius erit, legatum sit: caueatur ei, cuius iuri subiectus est.

6 ¶Non solum autem legatorum nomine heredes cauent: sed & successores eorum.

7 ¶Is[s] etiam, cui ex senatusconsulto restituta est hereditas, nihilominus ad cautionem compellitur.

8 ¶Nec non & qui per alios heredes existunt, siue honorarij[t] successores, ad satisdationem compelluntur.

9 ¶Planè si quis, omissa stipulatione, litẽ de legato cõtestatus est: probãdum est, cessare[u] debere † stipulationem.

10 ¶Idémque in fideicommissis quoque probandum est.

11 ¶Si cui ita sit legatũ vel fideicõmissum relictum, &, *si id perdidisset, rursus relictũ:* videamus, an satis sequẽtis legati siue fideicõmissi petere possit. mouet quæstionẽ, an fideicõmissum hoc siue legatum debeatur, & quoties debeatur, & an ipse legatarius cauere debeat se nõ perditurũ. De his omnibus extat rescriptũ Diui Pij ad Iuniũ Mauricum tale: Clodio Fructulo, secundũ ea, quæ epistola continentur, legata siue fideicommissa ex testamento Clodij Felicis prętari debent citra necessitatem cauendi, nihil ex iis deminuturum se. nam quod fidei heredis ab eodem testatore commissum est, vt, si Fructulus perdidisset, quod ei in testamẽto relictum est, rursus heres ei id restitueret: non eo pertinet, vt aut Fructulo priorum legatorum nomine satisdatio iniungenda, aut onerandus sit heres in infinito [x], vt, quotiẽns is perdiderit, restituere ei tantundem debeat: sed vt per fideicommissum posterius duplicata legata eius videantur. nec amplius ad periculum heredis pertineat, si quid postea is consumpsit, ex soluto ei posteriore fideicommisso. Rescripto ergo ostensum, *legatarium heredi non debere cauere, se non perditurum. Versa vice an heres de sequenti legato siue fideicommisso cauere debeat, quæritur. & putem, non oportere ei caueri: cum in suo arbitrio habeat, ne perdat id, quod sibi relictum est. quamuis si quis inspexerit, quod sub conditione relictum est, dicere debeat, satisdationem exigendam.

12 ¶Certè siue ex asse, siue ex parte quis legatum debeat, cauere debet: siue institutus sit heres[y] siue substitutus.

13 ¶Bellissimè † quæritur, an hæc stipulatio incremẽtum ex fructibus vel vsuris sentiat. & rectè placuit, ex mora incrementum habituram stipulationem, (vt) id, quod oportebit comprehendat.

14 ¶Si quis sub conditione [z] legatum stipulatus, pendẽte conditione decesserit: stipulatio euanescit: quia* nec* legatum (non) transmittitur. Huic stipulationi easdẽ causas & conditiones inesse sciendum est. proinde si qua [a] sit exceptio, quæ petenti legatum opponi solet: eandem ex stipulatu quoque agenti opponendam esse placet.

15 ¶Procuratori eius, qui absens esse dicitur, si stipulanti legati nomine spondeat heres, Ofilius ait, ita cauere debere, si is, cuius nomine caueat, viuat. videlicet ne teneatur illo ante defuncto.

16 ¶Item quæritur, in hanc stipulationem vtrum ipsę res veniant, quæ legatæ sunt, an verò pretia earum. & est verius, in hanc stipulationem res vel pretia deduci.

17 ¶Si decem, quæ[b] in arca erant, mihi legata sint, tibi eorum vsusfructus legatus sit: si purè vtrique legatum sit relictum: is, cui proprietas legata est, ipso iure decem vindicabit: fructuarium autem ex senatusconsulto acturum, & quinque[c] vsumfructum petiturum constat. sed cum decem vindicat proprietarius, per exceptionem doli repelli, qua fructuarius de restituendis quinque heredi cauit. Planè si decem aureorum possessionẽ legatarius habeat: Marcellus ait, dandam vel heredi vel fructuario vtilem actionem in legatarium: si modo ei caueatur. Sed si sub conditione ei decem legata sint: fructuarium interim decem, oblata cautione, habiturum. legatario verò, cui proprietas relicta est, interim legatorum stipulatio præstanda est. Sed si omiserit stipulationem: existente conditione, ad exhibendum eum posse agere. Marcellus ait. sed si ignorans[d] heres legatum decem fructuario dedit: ad exhibendum eum non teneri palam est. succurrendum tamen legatario aduersus fructuarium, Marcellus ait.

18 ¶Si ad fiscum portio hereditatis peruenerit, cessabit ista stipulatio: quia* nec[e] solet fiscus[f] satisdare.

19 ¶Qui minorem partem hereditatis possidet, cum ex maiore parte heres sit, siquidẽ ipso iure minuatur portio hereditatis: securior erit heres: neq; enim ex maiore parte ex stipulatu tenetur legatariis, quam ex qua heres est. si verò nomẽ quidem heredis apud eos integrum maneat, verumtamẽ effectu minus habeant hereditatis, & cauerint legatorum nomine: vidẽtur onerari: quia ipso iure pro ea parte legata debẽt, pro qua heredes sint. sed. n. ęquissimum est non maiorẽ partẽ legatariis soluere, quam cuius habent emolumentum. hoc autẽ euenit, cum[g] hereditas pro aliqua parte ex Trebelliano restituitur. nam pro rata exonerandi sunt heredes eius partis nomine cuius emolumentum sibi ablatum est.

20 ¶Si ei, qui in alterius potestate erit, incerta die legatum fuerit: cauebitur ei qui habet eum in potestate, non præcisè[h], sed sub conditione[i], si, cum eius legati dies cedit, in potestate sit. ceterum si sui iuris inueniatur: iniquum esse visum est, patri cautum esse, cum alij legatum debeatur. quamquam etsi sine hac adiectione caueretur, verumtamen exceptione patrem vel dominum submoueremus, si existentis conditionis tempore non haberent eos in potestate. euenit tamen secundum hoc, vt in casum non sit de legato cautum. nam si existentis conditionis tempore sui iuris sunt, non erit cautum.

2. *Papinianus* lib.28. Quæstionum.

NEc, si fortè velit pater cauere, *neminem*[k] *amplius petiturum*, compellendus erit heres legatum, quod iam filius

---

a Rubriano, *l. 26. §. 2. j. de fideicommiss. libert.*

b ea quibus, *Hal.*

c Si fundus instructus relinquitur, dies legati cedẽtis inspicitur. *Bar.*

d Dando quãdoque debitor, intelligitur dare oportere, cùm primùm commodè poterit.

e *l. 29. s. de condit. & demonstr. v. l. 125. j. de verb. signif.*

f *l. 10. s. de condit. & demonstr.* Conditio nuptiarum nõ impletur ex nuptiis inualidis. *Bart.*

g Conditio, *Si hæres non erit,* moriente instituto pura efficitur.

h legatariis ab hærede sc. & quando ex ea causa satisdari debeat *6. C. 53.* Apertius Ecloga περὶ ἀσφαλείας τῆς γενομένης παρὰ τοῦ κληρονόμου τοῖς λεγαταρίοις, *44. Eclog. 21. ad 22.* nam de cautione à legatariis hæredi præstanda superius dictum fuit *titul. si cui plus quam per legem Falcidiam.* Porro, hæc cautio quæ ab hærede præstatur vulgaris dicitur in lege *114. §. 12. s. de legat. 1.* in ea stipulatur legatarius, hęres aut dispensator legatorum promittit, *l. 96. §. 3. in fin. s. de legat. 1.* adpromittit fideiussor quẽ dat hæres, eius formulam, *v. apud Cuiac. C. eo.*

i ab hærede, *l. 8. §. 4. s. qui satisdare.*

k Est enim hęc stipulatio, prætoria: *vide Theophilum. §. 2. Inst. de diuisione stipulationum.*

l *l. 5. §. 6. s. quãdo dies leg.*

m eodem modo hæredi legatarius substituitur, *l. 1. s. si cui plus quam per leg.*

n nisi testator remisit onus satisdandi, *v. l. 7. C. eod.* nisi fiscus sit hæres. *§. 18. j. eo.* nisi filius filio suo dare iubeatur, *l. 6. C. ad Treb.* nisi in casibus in quibus fuisset nulla repromissio. *l. 6. in fin. j. eo. v. hic Accursium.*

o Dignitas & facultas nõ excusant ab hac satisdatione.

p *l. 4. l. 5. §. 10. j. eod.*

q *l. 13. §. 1. j. eo.*

† Hęredum alij iudicio defuncti hæredes: alij non iudicio defuncti: *facit l. 8. s. de vulgari.*

r *l. 3. j. eo. l. 3. j. de prætoriis stipul. l. 96. §. 3. s. de leg. 1.*

s *§. 19. in fin. j. eod.*

t qui succedũt iure Prætorio, *l. 13. §. 1. j. eod.* bonorum possessores, *dixi ad l. 24. in fin. s. familiæ erciscund.* cur ita? collige ex *2. C. ad Trebell.*

u nec cessare Vulgat. & malè. sic *Ecloga 44. tit. 21. in fin.* ἀργεῖ ἡ ἀσφάλεια.

† *v. l. 5. §. 1. j. eo.*

x ¶*l. 21. §. 18. s. de legat. 3.*

*

y id est, siue directo siue per obliquum, *l. 14. j. eod.*

† hoc verbum extat in *l. 1. §. 4. j. quod legator. l. 7. §. 3. j. quod vi aut clam. l. 1. §. 5. j. quarum rerũ.*

z *vide l. 5. §. 2. l. 15. j. eod.*

a *l. 7. s. de condit. instit.*

b *v. l. 37. j. de verbor. obligat.*

c *adde l. 19. s. de vsufr. legato.*

d *v. l. 63. s. de legat. 2.*

*

e id est, non. *vt l. 3. §. 10. j. de Carboniano.*

f *l. 3. §. 5. s. si cui plus quam per leg.* Nam fiscus semp idoneus esse successor intelligitur, & soluendo, *l. 2. in fi. s. de fundo dotali.*

g *§. 7. s. eod.*

h ἀποτόμως, *§. 1. Inst. de lege Aquil.* abscissè, *l. semper j. de iure immunitatis.*

i hinc colligit Cuiacius *18. obs. 1.* Diem incertum, conditionem dici posse, nec inter conditionẽ & diem incertum differentiã esse. *adde l. 75. s. de condit. & demonst.*

k De hac formula dixi *ad l. 15. j. ratã rem haberi.*

a Licet pater sit coniuncta persona filio: non tamen citra voluntatem filij ei solui potest. *adde l. 5. ff. soluto.*
b *l. 1. §. 5. ff. eodem.*
c vel pluribus: tunc enim singulis satisdatur. *l. 3. ff. qui satisdare. l. 9. in fin. ff. tit. prox. l. 8. in fin. ff. de prætor. stipul.*
d *l. 15. §. 1. ff. eod.*

lius petere potest, alij[a], quam cui debetur, exsoluere.

3. *Vlpianus* libro 79. ad Edictum.

SEd & ipsis, qui sunt in potestate[b], cauendum est, quemadmodum solet caueri, si eadem res duobus[c] sub diuersis vel contrariis coditionibus relicta sit. duobus enim satisdatur: sed in vtroque casu iisdem personis satisdationem subituris.

4. *Idem* libro 15. ad Edictum.

SI ex causa fideicommissi sit apud[d] aliquem hereditas, nec legatorum satisdat: in possessionem[e] aduersus eum legatarius mittitur.

De herede capto ab hostibus. 1. *De appellatione & obiter de collatione bonorum.* 2. *Si heres relictum neget.* 3. *Vbi cauendum.* 4. *De pretio rerum distractarum.*

5. *Papinianus* libro 28. Quæstionum.

POstquam heres ab hostibus captus est, conditio legati, cuius nomine proposita stipulatione cautum fuerat, extitit. fideiussores interim[f] teneri negaui[g]. quia neque ius, neque[h] persona esset, ad quam verba stipulationis derigi[i] possint.

1 ¶ Imperator Marcus Antoninus Iulio Balbo rescripsit, eum, a quo res fideicommissæ petebantur, cum appellasset, cauere: vel, si[k] caueat aduersarius, transferri[l] possessionem debere[m]. Rectè placuit principi, post[n] prouocationem quoque fideicommissi cautionem interponi: quod enim ante sententiam, si petitionis dies moraretur[o], fieri debuit: amitti post victoriam, dilata petitione, non oportuit: Sed qua re non cauerat[p] de fideicommisso, qui prouocauerit: si caueret aduersarius: ad eum possessionem esse transferendam rescripsit: cum alia[q] sit edicti conditio. non enim exigitur a legatario vice mutua cautum: sed vicaria custodię gratia possessio datur: & qui obtinuit, in possessionem per prætorem aut præsidem inducitur[r]: sed prætor quidem in omnium rerum possessione, quę in causa hereditaria permanent, omnimodo fideicommissi seruandi gratia esse permittit. princeps autem earum rerum nomine, de quibus fuerat iudicatum mutuas admisit cautiones. sicuti cùm de bonis suis conferendis[f] filius, accepta possessione, cauere non potest: quia denegamus denegamus ei actiones: defertur conditio cauendi fratribus ex forma iurisdictionis: quod ex portione fratris fuerint consecuti, cùm bona propria conferre cœperit, se restituturos. sed si nec ipsi cauere possint: vtiliter probatum est, virum bonum[t] ab vtraque parte eligendum, apud quem vt sequestrem[u] fructus deponatur, quique vtiles actiones à prætore datas exerceat. possessio autem ex rescripto[x] supra relato non aliter ad eum, qui fideicommissum petit, transfertur, quam[y] si cauerit: tametsi maximè aduersarius non per inopiam, sed per contumaciam cauere noluerit. sed si is, qui vicit[z], non possit cauere. vel res deponenda, vel iurisdictio[a] restituenda erit.

2 ¶ Si dies aut conditio[b] legati, fideicommissi, petitionem actionemve differre dicatur: & ideo satisdatio desideretur: heres autem per calumniam postulari contendat, & relictu neget: non aliter audiendus erit, qui cauere postulat, quam si scripturã, qua relictũ adfirmet, exhibuerit.

3 ¶ Cum quærebatur, vbi[c] fideicommissi seruandi causa caueri oporteat: imperator Titus Antoninus rescripsit, si domicilium Romæ non haberet heres, & omnis hereditas in prouincia esset, ad satisdationem fideicommissi nomine in prouincia fideicommissarium remittendum esse. Quare si heres in eum locũ, cauenti gratia, remitti desideret, vbi domicilium habet, legatarius autem ibi caueri postulet, vbi est hereditas: non erit heres remittendus. idque imperator Titus Antoninus rescripsit.

4 ¶ Quibus litteris adiectum & si bona iam distracta sunt vel testatoris permissu[d], vel concedente legatario pretium eorum fideicommissi seruandi causa, in deposito habendum.

De summa incerta. 1. *De rebus publicis.*

6. *Vlpianus* libro 6. Fideicommissorum.

SI quando incerta summa[e], est fideicommissi: qui cognoscit, taxatione[f] quoque fideiussores petuntur.

1 ¶ Admonendi autem sumus, rebus[g] publicis[h] remitti solere satisdationem fideicommissorum, etiam si quando necessitas dandi intercedat. repromissio planè exigenda est, voluntati defuncti statu iri.

De legato filio vel seruo à patre dominóve.

7. *Paulus* lib. 2. Manualium.

e *l. 1. §. 2. in pr. ff. eod.*
f tenetur tamé postea. *v. l. 94. §. 1. in fin. ff. de solutionib.*
g cur potius hic non tenetur quam in specie legis. *10. ff. eod. vide Cuia. 15. obs. 9.*
h Imò, tenetur fideiussor. vtcumque neque heres neq; possessor sit. *l. 1. §. 14. in fin. ff. depositi.*
i dirigi. *Hal.*
k vel si nõ caueat. *Hal.*
l *l. 1. §. 2. ff. eod.* Possessio pœnæ causa eodé iudicio interdum transfertur. dixi *ad l. 6. in fin. ff. de Carboniano.*
m Fauore testamenti & sententię, nisi heres appellans cauerit, transfertur vera possessio rerum per sententiam adiudicatarum, in legatarium vel fideicommissarium heredi cauétem. Ideóque hic casus est specialis, nec extendi debet ad missionem ex edicto. *v. Molin. §. 2. consuetud. gloss. 1. num. 25.*
n & ita post condemnationé: ergo & post litem contestatam. atqui post litem contestatã non cauetur? *l. 1. §. 9. ff. eod.* solue, id est antequam lis denuo contestetur in iudicio appellationis. *Cuiac. 15. obs. 19.*
o id est, si nondum peti legatum, non dum lis de legato cõtestari potest. ergo & ante sententiam, & ante litem contestatam. atque ita post litem contestatam heres non satisdat legatario. *v. Cuiac. 15. obs. 0. v. l. 1. §. 5. ff. eod.*
p sed quare nõ caueat. *Hal.* sed quare nõ cauente. *Cuiac. 1. sent. Paul. 11. §. 1.*
q nota differétiam rescripti Marci, & edicti Prætoris.
r an ita vt heredé expellat? neutiquam. *l. 5. ff. tit. proximo.* nisi magna subsit contumacia. *l. 7. in fin. ff. quibus ex causis in poss.*
f *l. 11. l. 16. ff. de collationib. bon.*
t curatorem. *l. 1. §. 10. ff. de colla. bonor.*
u speciale est. nam regulariter prohibita est sequestratio. *l. 1. C. de probib. sequest.*
x Marci Antonini *in pr. huius §.*
y *v. quæ notaui ad l. 15. §. 16. ff. de damno.*
z is qui vicit. *Hal.*
a id est ex edicto Prætoris, is qui vicit fideicommissi seruandi causa, simul in possessionem omnium bonorum custodiendorum causa esse iubetur. Edictum à rescripto D. Marci differt: Qui edicto mittitur in possessionem, solus non possidet: qui ex rescripto, solus possidet. *versic. sed quare. ff. eod. v. Cuiac. 1. sent. Paul. 11. §. 1.*
b Cauetur etiam legati conditionalis nomine. *l. 15. ff. eod. l. 28. ff. de pignorib.*
c *l. 8. §. 4. ff. qui satisdare.*

FIlio[i] vel seruo sub conditione à patre dominóve herede instituto legatum est. huius legati satis petere nõ possunt. sed pendente conditione emancipatus[k] vel manumissus si satis petant: quæritur: an audiendi sint, ne beneficium patris dominíve ipsis onerosum sit, an sibi imputare deberent, qui dederunt eis postulandi aduersus se facultatem. sed melius est, per mediocritatem[l] causam dirimere: vt cautioni[m] tantum cum hypotheca suarum rerum committantur.

Quando dies stipulationis cedit, aut venit.

8. *Vlpianus* libro 48. ad Sabinum.

CVm legatorum nomine satisdatum est, simul[n] dies legatorum cessit, protinus iisdem diebus etiam ex stipulatione debentur[o].

9. *Paulus* libro 12. ad Sabinum.

NOn tamen vt statim peti possint, deberi[p] enim dicimus, & quod die certa præstari oportet, licet dies nondum venerit.

De morte heredis qui satisdedit.

10. *Pomponius* lib. 26. ad Sabinum.

SI à te herede legatum mihi sit sub conditione, túque, postquam adieris hereditatem, satisdederis legatorum, & post mortem tuam, ante aditam tuam hereditatem, conditio legati extiterit. Sabinus ait, fideiussores mihi teneri[q]: quia omnimodo dari oportet legatum, & (si) in rem esset concepta stipulatio.

De procuratore heredis.

11. *Gaius* libro 13. ad Edictum Prouinciale.

SI legatarij aduersus me in possessionem legatorum seruandorum causa missi sunt, procurator, vel quis alius meo[r] nomine cauerit: perinde mihi prætor accommodat interdictum, quo iubeantur discedere legatarij possessione, ac si ego cauissem.

De cautione remissa à testatore.

12. *Marcianus* libro 7. Institutionum.

LIcet, *vt*[f] *non petatur cautio*, conditio testamento scripta fuerit: non videtur conditio. & ideo[t] licet desiderauerit quis caueri sibi, non videtur conditione defectus. quia postquam remitti talem cautionem iure publico placuit, nec onus cautionis sequitur: ne quidem conditio intelligitur.

Si quis omissa causa testamenti ab intestato possideat hereditatem.

13. *Neratius* libro 7. Membranarum.

EI quoque, (cui) legatorum actio datur in eum, qui, prætermissa[u] institutione, ab intestato possidet hereditatem, legatorum satisdatur: &, nisi satisdabitur, in possessione legatorum seruãdorum causa mittitur. nam hæc quoque prætor perinde salua esse vult, atque ea, quæ iure ciuili debentur. Idem Aristoni placet.

De fideicommissis. 1. *Si certum sit non esse locum fideicommisso.*

14. *Vlpianus* lib. 79. ad Edictum.

HÆc stipulatio & in fideicommissis locum habet, si[x] purè fideicommissum sit relictum, siue ex die certa, vel sub conditione. siue res aliqua, siue hereditas, siue ius aliquod relictum est.

1 ¶ Diuus quoque Pius rescripsit: quoties euidens[y] res est: vt[z] certum sit, nullo modo fideicommisso locum esse: perquam iniquum esse, superuacua cautione onerari heredem.

De legato præsenti. 1. *& de S.C. Trebelliano.* 2. *De fideicommisso ab intestato.*

15. *Paulus* lib. 75. ad Edictum.

ETiam[a] de præsenti legato locum habet hæc satisdatio: quoniam* nonnullas moras[b] exercitio iudicij habet.

1 ¶ Si & ab herede instituto legatorum satis acceperit legatarius, & à Trebelliano fideicõmissario: vtraque quidem stipulatio committetur: sed exceptione se tuebitur heres, quia cauere non debuerit. sed si pars[c] hereditatis restituta sit, ab vtroque cauendum est.

2 ¶ Etiam si ab intestato debeatur fideicommissum, locum habet hæc stipulatio.

Si duo eiusdem nominis de legato contendant.

16. *Gaius* lib. 27. ad Edictum Prouinciale.

SI duo eiusdem nominis legato[d] contendant[e], vtrisque satisdatur, nec onerari heredem, cum possit eosdem fideiussores ad vtramque stipulationem adhibere. qui ex ipsi non onerantur: cùm futurum sit, vt vni tenerentur.

d *adde l. 1. §. 3. ff. de reb. cor.*
e finge annuũ relictum, non adiecta quantitate.
f Incertũ fideicommissum iudex taxare potest: idq; faciet cõsiderata persona defuncti: *l. 14. ff. de annuis: l. 4. Cod. de actio. empti. & l. 5. C. si quis alteri vel sibi subalter. nom. vel alien. pecun. emerit.* Eadé ratione incertam doté iudex definit. *Bald. in l. vlt. Cod. de sent. quæ sine certa quanti.* (nisi dos à marito simpliciter fuerit legata.) *l. vlt. Cod. de falsa causa adiecta.* Idem dicédum, si quantitas relicta fuerit arbitrio boni viri, tũc enim incerta quantitas non videtur relicta, sed ea demum quæ patrimonio defuncti consentanea est. *l. in fi. ff. de legat. 2.* Eodé modo incerta legata ad pias causas non vitiantur. *l. Stichus. ff. de legat. 3. l. quidam testamento. ff. de legat. 2.* aliis casibus, incertũ legatum nõ debetur, hoc est, quoties non apparet, quid, quale, quantúmue debeatur. *l. si sic. §. 1. ff. de legat. 1.*
g & illustribus. *l. 17. Cod. de dignitatib.*
h eadé remittitur in aliis causis, immobiliũ possessoribus. *l. 5. ff. qui satisda.*
i ¶ Filius & seruus emancipatis, nomine legati exigere possunt caueri sibi.
k *vide l. 50. ff. ad Trebellianum.*
l *adde l. 33. §. 3. Cod. de episcopis. & ibidem Castrensem.*
m *v. Nouell. 21. c. 42.*
n simul ac dies. *Hal.*
o *adde tamen l. 9. ff. eod.*
p *l. 213. ff. de verb. signif.*
q Cur potius fideiussores hic tenentur, quam in casu legis quintæ, *ff. eod. v. Cuiac. 15. obs. 9.*
r *l. 6. in fin. ff. tit. prox. l. 40. in fin. ff. de solutionib.*
f *l. 2. l. 4. l. 7. C. vt in poss. legat.*
t *l. 77. in fi. ff. de cond. & demonst.*
u *l. 7. C. si quis omissa causa.*
x *al.* siue purè. non tantum de

y *v. l. 1. Cod. vt in posses. legat.* z *l. 1. §. 3. & vlt. l. 2. l. 3. ff. tit. prox.* a conditionali. *l. 1. §. 4. l. 2. §. 2. ff. eod. l. 28. ff. de pignorib.* *
b *l. 51. ff. de peculio.* c *v. l. 4. ff. eod.*
d de legato contendunt. *Hal.*
e quid enim si in nomine legatarij dubitatum sit. *l. 4. ff. pro legato.*

a Nec enim mutantur confestim, cum interiecto tempore remaneant. *arg. l. 51. §. 2. in fin. ff. de fideiuss.*
b potuit enim filius vna cum matre manumitti.
c Testator satisdationem seu onus satisdationis remittere potest heredi restituere hereditatem grauato. Quid si heres bona sua profundat? cauere non cogitur, *vt hac lege.* An restituere cogitur? Bartolus negat: & perperã de quo vide quæ scripsi ad *l. Imperator. ff. ad Trebellian.*
d Satisdatio remissa non potest petere, etiã si heres dilapidet.
e quia id contra voluntatem testatoris, fieret. *l. 12. ff. eod.*
f Peti rectè potest, quod in cõtinenti restitui oportet.
g Igitur quod in dote nõ fuerit, non erit restituendũ patri.
h *vt l. vlt. si quis cautionib. adde l. 26. C. de adm. tut. l. vlt. in pr. ff. quando ex pacto tutoris.*
i *6. Cod. 53.* περὶ τῶν νεμομένων τὸ λεγαθευτὲν ἄνευ βουλῆς τοῦ κληρονόμου. *44. Eclog. 24.*
k nõ satisdante sc. herede. aliàs, nullius momẽti est ciuitas, quæ non habet neruos executionis in contumaces. *Aeschines apud VVesemb. hic.*
l à testatore. *l. 12. l. vlt. ff. titul. prox.*
m ab herede sc.
n præstita legatario sc.
o Indebitum à sciente solutum non repetitur. *l. 1. ff. de conft. indeb.*
p condictione sine causa, vel incerti. *l. 1. ff. de condict. sine causa.*
q vt mittatur quis in possessionem, nõ exigitur conuenti mora, sed conuenientis.
r Cautionẽ legatario offerre heres non cogitur.
s eo casu satius est ad domum denunciari. *l. 5. §. 2. ff. de noui oper. l. 4. §. 5. ff. de damno.*
t si cui legatũ est, cum cõstet, &c. *Cui. 4 obs. 33.*
u *l. 4. in fi. ff. tit. prox.*
x non deberi. *Hal. l. 19. ff. de testam. tut.*
y hodie constat. *Hal.*
z *¶ l. 1. §. pe. ff. e. l. 14. in fin. ff. tit. prox. l. 43. ff. de hered. pet.*
a *l. 1. Cod. eod.*
b *l. 1. §. 4. ff. tit. prox.*
c Imo, caueri debet. *l. 10. in fin. ff. qui satisd. adde l. 22. §. 2. ff. soluto.*
d *l. 11. §. 18. ff. de leg. 3. l. 1. §. 11. ff. vt legat.*
e *l. 10. in fin. ff.* qui satisdare. vide *l. 4. ff. de stipulat. prætoriis:* vide quæ scripsi *ad l. 5. Cod. de sponsalibus.* quid enim si fideiussores dati non sunt idonei. *l. 4. ff. de hered. petit. l. 4. ff. de prætor. stipul. l. 14. § 2. ff. de constituta.*
f i. legatarius ipse.
g Legatarius cui non cauetur, licet missus sit in possessionem rerum, numquam earum dominus est, *vt hic.* nisi data sit ei res in solutum ex secundo decreto. tunc enim res in bonis eius est. *l. 2. in fin. ff. si ex noxali.*

De iure accrescendi.

17. *Paulus* lib. 48. ad Edictum.

SI ab vno ex heredibus legatorum satis accipimus, cum ab omnibus heredibus nobis legatum esset, si pars coheredis adcrescat promissori, in totum fideiussores, tenentur [a], si solidum legatum is cœperit debere.

De cautione remissa à testatore. 1. De deposito. 2. Si tutor coheres pupilli in solidum cauerit.

18. *Scæuola* lib. 29. Digestorum.

QVę filium legitimum relinquebat, patrem eundémque [b] collibertum ex asse scripsit heredem: fideíque eius commisit, vt, *quidquid ad eum ex hereditate eius peruenisset, cum moreretur, restitueret filio testatricis, nepoti suo,* & hæc verba adiecit, *Satis [c] à Seio patre meo exigi veto.* quæsitum est: cum iste Seius substantiam suam dissiparet [d]; & vereretur pater fideicommissarij, ne inane fideicommissum constituatur: an satisdationem fideicommissi nomine patrem defunctæ compellere possit. respondit, secundum ea, quæ proponerentur, non compellendum cauere [e].

1 ¶ Idem quæsiit: testatricem apud maritum suum, ex quo filium reliquerat, res deposuisse non exacta cautione depositionis: an ea res patri heredi restitui debeat: an verò, quoniam [f] emolumentum totius heteditatis ad filium defunctæ reuerti deberet, apud maritum remaneret, apud quem dos remansisset. respondit, quod mulieris mansisset, nec [g] in dote fuisset, restituendum esse heredi.

2 ¶ Tutor, qui & coheres pupilli erat, absente pupillo, cum admonuerunt eum legatarij fideicommissi nomine in solidum ipse cauit [h]. quæsitum est, an in pupillum adultum factum danda sit vtilis actio. respondit, dandam.

VT IN [i] POSSESSIONEM legatorum vel fideicommissorum seruandorum causa esse liceat [k].

Tit. IIII.

De cautione remissa à testatore. 1. Quibus ex causis legatarius vel fideicommissarius mittitur in possessionem. 2. De liberatione relicta. 3. De legato soluto. 4. De hereditate non adita.

1. *Vlpianus* lib. 52. ad Edictum.

SI quis, cùm vetitus esset [l] satis accipere, acceperit: an repeti [m] satisdatio [n] ita possit, vt heres condicat liberationem? & quidem (si) sciens heres indebitum, cauit repetere [o] non potest. quid deinde si ignorauit remissam sibi satisdationem? potest condicere [p]: si verò hoc non potuisse remitti crediderit, numquid condicere possit, qui ius ignorauit? adhuc tamen benignè quis dixerit, satisdationem condici posse. Quid deinde, si commissa sit stipulatio? fideiussores putamus exceptione vti posse, an non? & magis est, vt vtantur exceptione: quia ex ea causa intercessit satisdatio, ex qua non debuit.

1 ¶ Non [q] exigit prætor, vt per heredem stet, quo minus caueat. sed contentus fuit, per legatarium vel fideicommissarium non stare, quo minus ei caueatur. quare si non fuerit, qui interpelletur cautionis nomine: (hoc est is, à quo legatum fideíve commissum relictum est) omnimodo poterit legatarius, & fideicommissarius in possessionem ex hoc edicto mitti. quia verum est, per eum, cui caueri oportebit. non fieri, quo minus caueatur. Non [r] tamen & satisdatio debet offerri legatario. sed sufficit, siue desiderauerit, ei non caueri: siue non habeat [s], à quo satis desideret.

2 ¶ Si debitori liberatio sit relicta, non est exigenda cautio: quia habet penes se legatum. quippe, si conueniatur, exceptione doli mali vti possit.

3 ¶ Ei [t], cui legatum solutũ est, cum constet legatum [u] non deberi, Diuus Pius ad Æmilium Equestrem rescripsit, non debere prætorem satisdationem admittere.

4 ¶ Tunc ante aditam hereditatem satisdandum de legatis est, cum adhuc dubium est, an hereditas adeatur. ceterum si certum sit, repudiatam, vel omissam hereditatem, vel abstentos necessarios heredes: frustra hoc edictum imploratur: cum certum sit, legatum, vel fideicommissum non debere [x].

2. *Idem* lib. 79. ad Edictum.

SI autem certum sit. hereditatem necdum aditam fuisse: nec satisdatio, nec possessio locum habet.

Si is à quo satis petitur, velit, statim constare de fideicommisso. 1. De calumnia. 2. De procuratore satis desiderante. 3. Si semel fuerit satisdatum.

3. *Idem* libro 52. ad Edictum.

SI is, à quo satis petitur, offerat cognitione, & dicat, *hodie constet [y] de fideicommisso, hodie agamus:* dicendum est, cessare satisdationem: cum possit antè de fideicommmisso, quam de satisdatione constare.

1 ¶ Nec non illa cognitio imploranda erit ab herede, si fortè dicatur per calumniam [z] satis peti. hoc enim commune est omnium satisdationum. Diuus enim Pius rescripsit, eum, apud quem satis petitur, debere explorare [a], num per calumniam satis petatur. de qua re summatim debet cognoscere.

2 ¶ Si procurator [b] satis legatorum desideret: si quidem mandatum ei sit, non habebit necesse de rato cauere, sed erit ei satisdandum: si verò dubitetur, an mandatum sit, vel non sit, de rato cautio erit exigenda.

3 ¶ Si semel fuerit satisdatum: quæsitum est, an etiam rursus cauendum sit, si fortè dicatur, egenos fideiussores esse datos. & magis est, vt caueri non [c] debeat. hoc enim Diuus Pius rescripsit Pacuuiæ Licinianæ. ipsam enim facilitati suæ expensum ferre debere, quæ minus fideiussores idoneos accepit. neque enim oportet per singula [d] momenta onerari eum, à quo satis petitur.

4. *Papinianus* lib. 28. Quæstionum.

PLane si noua [e] causa allegetur, veluti quod fideiussor decesserit, aut etiam rem familiarem inopinato fortunæ impetu amiserit: æquum erit, præstari cautionem.

De effectu missionis in possessionem. 1. De damno infecto. 2. De pluribus legatarijs pluribúsve creditoribus. 4. De legatarijs & creditoribus. 5. De rebus hereditarijs vel non. 6. De his quorum proprietas ad heredem pertinet. 7. De agris vectigalibus. De pignore. 8. De partu, fœtu, fructibus. 9. De rebus bona fide emptis. 10. De deposito vel commodato. 11. De duobus heredibus. 12. De tabulis pupillaribus. 13. De alio successore quam herede. 14. De herede heredis. 15. De dolo. 16. De rebus heredis & de mora. 22. De custodia & fructibus. 23. De legatario vtente, fruente ex constitutione Antonini. 24. Satisfieri defuncti voluntati quomodo accipitur. 25. De alijs successoribus quam heredibus. 26. De lite contestata ab eo, qui in possessionem missus est. 27. Si missus in possessionem non admittatur. 28. De fidei legatarij commisso.

5. *Vlpianus* libro 52 ad Edictum.

IS [f], cui legatorum fideíve commissorum nomine non cauetur, missus in possessionem, numquam [g] pro domino [h] esse incipit [i]. nec tam possessio rerum ei, quam custodia [k] datur. neque enim expellendi [l] heredem ius habet, sed simul cum eo possidere iubetur, vt saltem tædio perpetuæ custodiæ extorqueat heredi cautionem.

1 ¶ Si alius damni infecti nomine missus sit in possessionem, alius legatorum seruandorum causa: posse [m] eum, qui legatorum seruandorum causa in possessionem missus est, etiam damni infecti satisdare. qui, si satisdederit, non aliter decedere possessione debebit [n], quam ei cautum fuerit etiã eo nomine, quo se dãni infecti obligauit.

2 ¶ Si plures legatarij mitti in possessionem desiderauerint, omnes venire debent in possessionem. is enim, qui ex causa legatorum possidet, sibi, non alij possidet. Alia [o] est causa, cum creditores rei seruandæ causa mittuntur in possessionem. nam is, qui possidet, non sibi, sed omnibus possidet.

3 ¶ Qui prior missus est legatarius in possessionem, non præfertur ei, qui postea mittitur. inter legatarios enim nullum ordinem obseruamus, sed simul omnes æqualiter tuemur.

4 ¶ Postquam rei seruandæ [p] creditores possidere cœperunt: legatorum seruandorum gratia missus [q] in possessionem, creditoribus potior non habebitur [r].

5 ¶ Qui in possessionem legatorum seruandorum causa mittitur: in possessionem quidem rerum hereditariarum omnimodo veniet: hoc est earum, quæ in causa hereditaria manent. earum autem, quæ in causa hereditaria non erunt, non [s] alias mittitur, quàm si dolo malo in ea causa esse desierit: nec semper, sed causa cognita.

6 ¶ Bonorum [t] autem appellatione hæ res compræhensæ videbuntur, quarum proprietas ad heredem pertinet.

7 ¶ Sed & si vectigales [u] agri sunt, & si qua pignora testatori data: in eorum quoque mittetur possessionem.

8 ¶ Sed & in partus ancillarum, & fetus pecorum, item fructus, æquè omnimodo legatarius & fideicommissarius mittentur.

8 ¶ Sed & si rem alienam defunctus bona fide emerit: in possessionem eius mittendum legatarium, constat. nam & hæc [x] res in causa hereditaria est.

10 ¶ Si deposita res apud defunctum fuerit, vel commodata: locum missio, non habet: quia non sunt istæ res hereditariæ [y].

11 ¶ Si ex duobus heredibus alter satisdare sit paratus, alter non: in partem eius missio locũ vtique habere debet.

h nõ proprietatem nanciscitur, sed ius pignoris. *l. 3. in fin. ff. Cod. vt in poss. leg.* pro pignore, non pro domino possidet. *l. 114. §. 12. ff. de leg. 1. adde l. 12. ff. pro emptore. l. 26. ff. de pignorat.*
i Imò pro domino possidet. *l. 2. §. 1. ff. si ex noxal. causa. l. & si finita. §. postea autẽ. ff. de damno.* Ex missione legatorũ seruandorum causa, ad decretum perueniri potest.
k Is non possidet, sed potius custodit. *l. 1. § 9. ff. quod legatorũ.* custodiæ causa in possessionem rerum hereditariarum mittitur. *adde l 27. ff. de iudicijs.* custodia & obseruatio rerũ ei conceditur. *l. 12. ff. quib. ex caus. in poss. l. 3. in fi. ff. de adquir. posses.*
l *l. 15. §. 20. ff. de damno.*
m Cur potest? missus in possessionem curam bonorum habere debes. *l. Prætor. ff. de bonis authoritate iudicis poss. l. l. etsi finita. § si quis damni. ff. de damno.* Cauere autem de damno infecto cura est & custodia rei, ideóque si cauerit, id ipsum recipiet ab eo cuius res fuerit.
n *l. 15. §. 31. ff. de damno.*
o Cur alia est causa? An quia legatarij causam lucratiuam habẽt: creditores, onerosam.
p *l. 3. in fin. ff. de adquir. poss.*
q Vtcumque bonorum separationem petere possunt. *l. 6. ff. de separationib.*
r nisi postquã missus est in possessionem legati seruandi causa, heres æs contraxit: tunc enim creditoribus est potior. *l. 5. C. eod.*
s *l. 6. ff. eod.*
t *l. 49. ff. de verb. sign.*
u emphyteutici. *l. 15. ff. qui satisd.*
x *l. 5. §. 5. ff. de reb. eor.*
y censentur tamen quodammodo hereditariæ in petitione hereditatis. *l. 19. ff. de heredit. pet.*

Missi

a *l.32.ff.depositi.* b *vide l.6.Cod.eod.* c *l.6.C.eod.Paul.4.sent.1.§.penult.*
d de hac missione vide Zasium in *l.2. §.initium.in verbo vindicias.ff.de origine iuris.*
e Legatarij post sex menses quàm petere cœperint, etiam in res proprias heredis inducuntur, inde fructus percepturi quoad satisfiat.*vt hîc.& l.certa.Cod.eod.*
f *vide quæ notaui ad §.19.ff.eodem.*

Missi itaque legatarij impedient etiam eum, qui satisdedit, rei administratione. quare suadendum erit heredi, vt in assem satisdet, ne administratio eius impediatur.

12 ¶ Si ab impuberis substituto legata sint relicta, & impubes decesserit: missio non solum in ea bona, quæ testatoris fuerunt, verum ad ea quoque, quæ impubes adquisiit, locum habebit: nam hæc quoque hereditaria sunt. viuo autem impubere, neque missio, neque satisdatio locum habet.

13 ¶ Si heres non sit, à quo fideicommissum relictum est, sed alterius nominis successor: dicendum est, vt edicto locus sit, & dolo eius, sit æstimandus.

14 ¶ Sed & si heredis heres sit, qui dolo fecit: æquè nocere debebit.

15 ¶ Dolum [a] accipere debemus & culpam latam: sed non omnem dolum, sed qui in necem legatariorum & fideicommissariorum factus est.

16 ¶ Imperator Antoninus [b] Augustus rescripsit, certis ex causis etiam in propria [c] bona heredis legatarios & fideicommissarios esse mittendos [d]: si post sex [e] menses, quum aditi pro [f] tribunali fuerint hi, quorum de ea re notio est, in satisfactione cessatum est. inde fructus percepturos, quoad voluntati defunctorum satisfiat. Quod remedium seruaretur & aduersus eos, qui ex qua causa fideicommisso moram faciunt.

17 ¶ Satisfactionis verbum licet latius patet, tamen ad exsoluendum legatum refertur.

18 ¶ Proinde, & si remissa sit satisdatio, rescriptum locum habebit, quia mora fit solutioni.

19 ¶ Sex autem mensium puto continuum tempus, nō possessionum [g], computandum.

20 ¶ Cessatum non accipimus, si pupillus tutorem non habeat, nec curatorem furiosus vel adolescens. nam frustratio non debet huiusmodi personis nocere, quæ sunt indefensæ. Certè si hereditas iacuerit aliquo tempore, hoc tempus de medio trahendum est.

21 ¶ Quæri poterit, an in vicem vsurarum hi fructus cedant, quæ in fideicommissis debentur. & cum exemplum pignorum sequimur: id, quod ex fructibus percipitur, primum in vsuras, mox, si quid superfluum est, in [h] sortem debet imputari. Quinimo & si amplius, quam sibi debetur, perceperit legatarius: exemplo pignoratitiæ actionis etiam vtilis actio ad id refundendum dari debebit. Sed pignora quidem quis & distrahere potest. hic autem frui tantum ei constitutio permisit, vt festinetur ad sententiam.

22 ¶ Qui legatorum seruandorum causa in possessionem mittitur: & [i] fructus [k] custodire [l], & cetera debebit: & pati quidem heredem colere agros, & fructus redigere: sed custodire legatarium fructus oportebit, ne ab herede consumantur. quod si heres fructus nolit cogere: permittendum erit legatario, cogere fructus, & coactos seruare. Quinimo si [m] tales sint fructus, quos primo quoque tempore venire [n] expediat: vendere quoque legatario permittendum est, & pretium seruare. In ceteris quoque rebus hereditariis missi in possessionem hoc erit officium [o], vt vniuersas res hereditarias colligat, & ibi custodiat, vbi domicilium defunctus habuit. & si nulla domus sit: habitatione [p] conducat [q], vel horreum quoddam, in quo res collectæ custodiantur. & puto, ita legatarium custodire res hereditarias debere, vt [r] neque heredi auferantur, neque depereant, deterioresve fiant.

23 ¶ Quod si ex constitutione [s] quis in possessionem mittatur: curandum est, ne vis [t] fiat vtenti & fruenti legatario.

24 ¶ Satisfieri voluntati defuncti sic accipitur, quoad voluntati defuncti vel ex fructibus, vel aliunde satisfiat.

25 ¶ Constitutio autem Diui Antonini pertinet ad eos, à quibus vtiliter fideicommissum relictum est: (si) quamuis heredes non sint. par enim vtilitas est.

26 ¶ In possessionem missus legatorum seruandorum causa, si litem eo nomine contestatus sit, non antè decedere possessione debet, quam ei pro lite [u] fuerit cautum.

27 ¶ Missus in possessionem, si non admittatur: habet interdictum [x] propositum: aut per viatorem [y], aut per officialem præfecti, aut per magistratus introducendus est in possessionem.

28 ¶ Missio autem locum habebit, non tantum si quis idipsum, quod legatum est, rogatus sit: verumetiā si quid vel ex eo, vel pro eo restituere fuerit rogatus.

29 ¶ Si Titio purè legatum fuerit, & eius fideicommissum sub conditione, vt Sempronio restitueret: non iniquè prætorem statuturū Iulianus scripsit, si, antequam legatum consequatur legatarius, fideicommissi conditionalis satis non det, vt magis Sempronio det legati persecutionem: vt is legatario satisdet, deficiente conditione reddi decem. sed & si acceperit Titius ab herede decem: æquum esse Iulianus ait, cogi eum inuicem [a] satisdare, aut ipsa decem tradere, & Sempronium Titio cauere. & hoc iure vtimur. id enim & Marcellus ait.

30 ¶ Quid ergo, si & legatum sub conditione sit relictum, & fideicommissum, neque fideicommissi satisdetur? æquissimum erit, fideicommissarium nomine legati satis accipere ab herede, si ei legatarius non caueat. scilicet vt & ipse legatario caueat. quod si iam accepit legatarius ab herede satis: decernendum erit, ex ea satisdatione magis fideicommissario, quam legatario, dandam actionem: in eum scilicet casum, quod fideicommissi eius conditio extitit ipsius etiam legati persecutio danda erit fideicommissario, si nondum solutum est, & conditio eius extitit: scilicet si fuerit fideicommissarius paratus cauere legatario.

g sessionum. *Duar. 2. disp. 16. Zoanet. 8. restit. arg.§.16. ff.eod.l. 2. §.1.ff. quis ordo in bonor. possess.* idem sentit Goueanus *apud Cuiac.2.obs.18.* Sessionū dies sunt quibus Prætor pro tribunali sedet, iique continui, non tamē semper vtiles. nam sæpe fit vt die sessionum nō semper quis habeat experiundi potestatē. Contra dies vtiles plerumque sunt, quamuis sessionum non sint. Vtilis annus constat ex diebus vtilibus continuis & 365. de quibus *v. Cuiac.ibid.*
h prius tamen in expēsas quas fecit.
i seruat legata, qui fructum custodit, qui patitur heredē colere agros, & fructus redigere, qui non patitur heredem fructus absumere: qui ipse, [illegible] ram admittente herede, cogit fructus & coactos seruat. qui fructus (qui seruari non possunt) vendit & eorum pretium seruat: qui res omnes hereditarias colligit, custoditve, vbi domiciliū defunctus habuit: qui earum seruandarum causa habitationē vel horreū conducit.
k potest tamē vendere & locare. *l.8. §.2.ff.de reb.auth.iud.*
l officiū missi in possessionem legatorum seruandorum causa quale sit.
m *l.27.ff. de reb. auth.iud.*
n sequestratio rerum quæ seruari nō possunt quoties fit, toties eæ res vendi debent, & earum pretium in sequestri causa esse. *adde l.litigum. Cod. de agric.& censitis.l. vlt.ff. de requir. reis.*
o *l. 12. in fin.ff. quib. ex caus. in possess.*
p habitationē.
q Conducere habitationē vel horreum fructuum seruandorum nomine missus in possessionem legatorum seruandorum causa, potest.
r *l.5.ff.eod.*
s Missionis ex rescripto & edicto, variæ sunt differentiæ. Ex edicto missio fit ab initio ante aditam hereditatem. *l.1.in fin.ff.eod.* ex rescripto, post aditam: & sex menses. *§.20.ff.eod.* Præterea edictum non requirit moram heredis. *l.1.§.non exigit.ff.eod.* rescriptū verò, exigit. *d.§.20.§.18.ff.eod.* Per edictum fit missio in bonis hereditariis. *§.3.§.16.ff.eod.* Missus ex edicto, de possessione recedit p ræstita ei satisdatione. *l.si legatarij aduersus.ff.tit.1.* Missus ex rescripto non recedit, nisi plenè ei satisfactum sit. *l.si pecuniæ. in fin.ff.eodem.*
t Missus in possessionem legatorum causa, vtentibus & fruentibus iam legato, legatarius vim facere non debet.
u .i.iudicatum solui. *v. Cuiac.10. obs.29.*
x *l.1.§.9.ff.quod legat. l.3. §.1.ff.ne vis fiat ei.*
y nota formā inducendi alicuius in possessionem. An verò iudex legatario id ius tribuere potest, vt priuata authoritate res hereditarias adpræhendat? Bartolus putat.
z *¶l.44.ff.de bon. liber.*

De vsufructu pecuniæ legato & cautione remissa. 1. Quibus ex causis fideicommissarius de possessione decedit.

6. *Iulianus* libro 38. Digestorum.

SI pecuniæ numeratæ vsusfructus legatus esset, & in testamento cautum, ne eo nomine satis daretur: proprietas non est legata: sed legatario [a] permittendum satisdare, & vsumfructum pecuniæ habere: & propemodum in hac propositione [b] nullæ prætoris erunt partes, quia, nisi [c] satisdetur, agi cum herede non poterit.

1 ¶ Qui fideicommissi seruandi causa in possessionem missus est, non prius de possessione decedere debet, quam ei fideicommissum solutum, aut eo nomine satisdatum fuerit. nam quod si integra re fieret, in possessionem non mitteretur: id cum offeretur [d], discedere à possessione debet.

De ventre.

7. *Modestinus* lib.3. Regularum.

DVm venter in possessionem est, nullus legatorum seruandorum causa in possessionem esse potest.

De hereditate restituta.

8. *Papinianus* libro 6. Quæstionum.

SI legatorum satis non datur, restituta hereditate, in earum quoque rerum possessionem legatarius mittendus erit, quæ dolo malo eius, cui restituta est hereditas, in hereditaria [e] causa desierunt.

De herede condemnato. 1. De duobus legatarijs.

9. *Idem* libro 19. Quæstionum.

ETiam si condemnatus heres fuerit, nec pecuniam soluat: legatarius potest desiderare [f], mitti in possessionē.

1 ¶ Cùm sub conditionibus contrariis eadem res duobus [g] legetur, si non caueatur, vterque mittitur in possessionem.

Si nullæ sint res hereditariæ, in quas mitti possit.

10. *Paulus* libro 3.[h] Sententiarum.

SI nullæ sint res hereditariæ, in quas legatarij vel fideicommissarij mittantur: in rem quidem heredis mitti nō possunt: sed per prætorem [i] denegatas heredi actiones ipsi persequantur[k].

De re vni relicta & ab alio possessa. De statulibero.

11. *Hermogenianus* libro quarto Iuris Epitomarum.

SI fideicommissorum vel legatorum seruandorum causa missus in possessionem, eam rem teneas, quæ mihi per fideicommissum relicta esset: æquius est, me eam habere, cui ea ipsa relicta est, quam te, qui alterius fideicommissi nomine ingressus in eam esses. Nam & si mihi sub conditione legatum est, & tu medio tempore in [l] possessionem eius factus fueris legatorum seruandorum causa, deinde conditio impleta esset: non denegabitur mihi eius rei integra persecutio. Sic enim & si statuliberum ex eadem causa possidere cœpisset: impleta conditione, iustam libertatem eius impedire non potest.

1 ¶ Si rei seruandæ causa in possessionem missus esset proprius creditor heredis, & rei [m] per fideicommissum mihi relictæ adeptus fuerit: nihil me per eum lædi oportere conuenit: non magis, quam si ab ipso herede eam rem pignori accepisset.

De municipijs.

12. *Mæcianus* libro 12. Fideicommissorum.

MVnicipiis[n] fideicommissum relinqui posse, dubium non est. sed si non caueatur, aduersus [o] municipes: quidem non dubitabimus ex hoc edicto iri in possessionem posse. ipsos verò municipes, si his non caueatur, non idem adsecuturos: sed extraordinario remedio opus erit: videlicet vt decreto prætoris actor eorum in possessionem mittatur.

a *l.1. C. de vsufruct.*
b Propositio quid esset, dixi *ad l.20. §.1. ff. de heredit. vendita.*
c Vsufructuarius mobilium rerum satisdare debet, etiam si ei remissa sit cautio à testatore. *v.l.1.Cod.de vsufruct.*
d *l.11. sup.titul. prox.*
e *l.5.§.5.ff.eod.*
f *sub.* vel ex rescripto, vel ex edicto, vel iudicis officio. *l. à diuo.§.si super rebus.ff.de reb.auct. indic.*
g *v.l.3.ff. titul. prox.*
h hoc non extat inter cæteras Pauli sentētias. *lib.3* quinimo apud eundē reperio. *lib.4.ti.1.§ 17.* Eum, cui ab herede fideicommissum non præstatur, nō solum in res hereditarias, sed in proprias heredis inducitur. Ideóque hic locus satis ostēdit, quæ extant hodie Pauli sententiæ non esse Pauli Authenticas, sed Epitomen quod vt satis notum nunc probare supersedeo.
i *facit l.1.§.2.ff. quod cuiusque vniuersit.*
k sed quo ordine? *collige ex l. 15. §. 2.ff. de re iudicat.*
l de hac loquēdi formula scr[illegible]psi ad *l.21. C.de furtis.*
m *l.1.C.de bon. author.*
n *l.122.ff.de leg. 1.l.26.ff.ad Trebel. Vlp.24.§.28.*
o *l.2.§.2.ff.quod cuiusque vniuersit.*

a Etiam pro re minima legatarius mittitur in poſſeſſionem omnium bonorũ heredis.
b Imò, vnius tantum. *l.1.in fi. ꝭ.quib.ex cauſ.in poſ.*
c ¶*adde l.27.ꝫ. de inoff. l.pen. C. de ordine cognat.*

De minima re relicta.

13. *Calliſtratus* libro 3. Edicti monitorij.

QVamuis minima [a] res legata ſit, vel per fideicommiſſum relicta: tamen ſi non ſoluatur ab herede, vel eo nomine caueatur, cum caueri oporteat: in poſſeſſione omnium [b] bonorum, quæ ex ea hereditate ſunt, legatarium ſiue fideicommiſſarium prætor legatorum ſeruandorum cauſa mittit.

De bonis veſcendi cauſa deminuendis.

14. *Labeo* libro ſecundo Poſteriorum Iauoleno Epitomatorum.

QVæ legatorum ſeruandorum cauſa in bonis eſt, in cauſa veſcendi [c] deminuet, ſi filia [d] neptis, proneptis, vxórve eſſet, nec nupta ſit, nec ſuum quicquam habeat.

De loco facto religioſo. De conſecratione.

De manumiſsione.

15. *Valens* libro 7. Actionum.

INterdũ licet dolo malo fecerit heres, quo minus res in cauſa hereditaria maneant: non poterit in poſſeſſionẽ earum legatarius mitti. veluti ſi locũ religioſum fecerit: aut quid publicè conſecrauerit, permiſſu [e] ſcilicet Imperatoris: aut aliquem non in fraude creditoris manumiſerit.

d Quid ſi aliæ mulieres ſint? idem *Accurſius & Bald.* Quid in filio & nepote? Aliud. Accurſius enim putat, mulieres debilioris eſſe vitæ, quã maſculos.
e *adde l.9. §.1. ꝫ.de rer.diuiſ.l.8. ꝭ.de religioſis.*

DIGESTORVM SEV PANDECTARVM PARS SEXTA,

LIBER XXXVII.

DE [a] BONORVM [b] POSSESSIONIBVS [†].

a *3.Inſtit.10.* περὶ διακατοχῆς. *40. Eclog. 1. 1. Harmenop.23.* de poſſeſſionib. dandis. *Vlp.28.* vide praxim huius actionis apud Oldendorpium. *5. claſſ.6.act.*
b hoc verbo quid intelligatur. *v.l.3.ꝭ.eod.*
† quæ à Prætore dãtur ſcriptis heredibus ſecundum tabulas. ꝭ. *tit. 11. 6. C.11.* contra tabulas verò ſeu teſtamentũ defuncti dantur liberis. ꝭ. *tit.4.6.C.12.* patronis, vel liberis eorum. ꝭ. *tit. 4. & ſeqq. 6. C.13.* ab inteſtato, furioſo, infanti, cæco, ſurdo, muto. ꝭ. *tit.3.* filio emancipato. *tit.8.* ventri. ꝭ. *titul.9.* liberis impuberibus, quibus fit controuerſia ſtatus & bonorum paternorum. ꝭ. *ti.10.* parenti qui filium manumiſit. ꝭ. *tit.12.* ex teſtamenro militis. ꝭ. *tit. 13.* Alia eſt edictalis. *l.30.§.*[illegible]*.in fin.ꝫ.de adqui.hered.* alia decretalis. *§.8.ꝭ.eo.l.1.§.7.ꝭ.de ſucceſſor.edicto.* Illa per edictũ mortui Prætoris, hęc per Prætorẽ viuum cum actu datur & cognoſcitur. Quid ſit bonorum poſſeſſio. *v.l.3 §.2.ꝭ.eod.* Hodie formulæ veteres petendæ bonorũ poſſeſſionis non ſunt in vſu. *v. quæ notaui ad §.vlt. Inſt.eo. adde Cui. 17.obſ.19.* Dabãtur bonorum poſſeſſiones à Prætore, in Vrbe: à Præſidibus in Prouinciis. *v.Cuiac.4.obſ.15.* de differentia bonorum poſſeſſionis & hereditatis. vide Manticam *12.de coniect.vlt.volunt.15.*

De commodis & incommodis, & rerum dominio.

1. *Vlpianus* lib.39. ad Edictum.

BOnorvm poſſeſſio admiſſa, commoda [c] & incommoda hereditaria, itémque dominium rerum [d], quę in his bonis ſunt, tribuit. nam hæc omnia [e] bonis [f] ſunt [g] coniuncta.

Collatio heredis & bonorum poſſeſſoris.

2. *Idem* lib.14. ad Edictum.

IN omnibus enim vice [h] heredum bonorum poſſeſſores habentur [i].

Bona quomodo accipiuntur. Definitio bonorum poſſeßionis. 3. De inuito. 4. De vniuerſitatibus. 5. De patre vel filiofam. 6. De captiuo. 7. Per quas perſonas acquiritur. 8. Vbi datur bonorum poſſeßio. 9. De iure accreſcendi.

3. *Idem* lib.39. ad Edictum.

BOna autem hic (vt plerumque ſolemus dicere) ita accipienda ſunt, vniuerſitatis [k] cuiuſque ſucceſſionem, qua ſucceditur in ius demortui, ſuſcipitúrque eius rei commodum & incommodum. nam ſiue ſoluendo ſunt bona, ſiue non ſunt: ſiue damnum habent, ſiue lucrum, ſiue in corporibus ſunt, ſiue in actionibus: in hoc loco propriè bona appellabuntur.

1 ¶ Hereditatis autem, bonorúmve poſſeſſio (vt Labeo [re]ſcribit) non [l] vti rerum poſſeſſio accipienda eſt. eſt enim iuris [m] magis, quàm corporis, poſſeſſio. denique etſi nihil corporale eſt in hereditate, attamen rectè eius bonorum [n] poſſeſſionem adgnitam Labeo ait.

2 ¶ Bonorum [o] igitur poſſeſſionem ita rectè definiemus, ius [p] perſequendi [q] retinendíque [r] patrimonij, ſiue rei, quæ cuiuſque, cùm moritur, fuit.

3 ¶ Inuito [s] autem nemini bonorum poſſeſſio adquiritur.

4 ¶ A municipibus [t], & ſocietatibus, & decuriis [u], & corporibus, bonorum poſſeſſio [x] adgnoſci poteſt. proinde ſiue actor eorum nomine admittat, ſiue quis alius: rectè competet bonorum poſſeſſio. ſed etſi nemo petat vel adgnouerit bonorum poſſeſſionem nomine municipij: habebit municipiũ bonorum poſſeſſionẽ, prætoris [y] edicto [z].

5 ¶ Dari autem bonorum poſſeſſio poteſt tam patrisfamilias, quàm filij [a] familias: ſi [b] modò [c] ius teſtandi habuit de peculio caſtrenſi, vel quaſi caſtrenſi.

6 ¶ Sed & eius, qui [d] apud hoſtes deceſſit, bonorum poſſeſſionem admitti poſſe, quamuis in ſeruitute decedat, nulla dubitatio eſt.

7 ¶ Adquirere quis bonorum poſſeſſionem poteſt [e] vel per ſemetipſum, vel per [f] alium [g]. Quòd ſi, me non mandante, bonorum poſſeſſio mihi petita ſit: tunc competet, cùm [h] ratum habuero id, quod actum eſt. denique ſi ante deceſſero, quàm ratum habeam: nulla dubitatio eſt, quin non competet mihi bonorum poſſeſſio: quia neque ego ratum habui, neque heres meus ratum habere poteſt, cùm ad eum non tranſeat ius bonorum poſſeſſionis.

8 ¶ Si cauſa cognita bonorum poſſeſſio detur. non alibi dabitur, quàm pro tribunali [i]: quia neque decretum de plano interponi, neque cauſa cognita bonorum poſſeſſio alibi quàm pro tribunali dari poteſt.

9 ¶ In bonorum poſſeſſione ſciendum eſt ius eſſe [k] adcreſcendi [l]. proinde ſi plures ſint, quibus bonorum poſſeſſio competit, quorum vnus admiſit bonorum poſſeſſionem, cæteri non admiſerunt: (

4. *Gaius* libro octauo ad legem Iuliam & Papiam.

VEluti quòd ſpreuerunt ius ſuum, aut tempore bonorum poſſeſſionis finito [m] excluſi ſunt, aut ante mortui ſunt, quàm petierunt bonorum poſſeſſionem.)

5. *Vlpianus* libro triceſimonono ad Edictum.

EI, qui admiſit, adcreſcent [n] etiam hæ portiones, quę cæteris competerẽt, ſi petiſſent bonorum poſſeſſionem.

1. *Diuiſio bonorum poſſeßionis.* 2. *De notis.*

6. *Paulus* libro quadrageſimoprimo ad Edictum.

SEd cùm patrono quidem, contra tabulas, certè [o] partis bonorum poſſeſſionem prætor polliceatur, ſcripto autem heredi, ſecundùm tabulas, alterius partis: conuenit, non eſſe ius adcreſcendi. igitur non petente ſcripto ſecundùm tabulas, alterius quoque partis nominatim patrono poſſeſſionem pollicetur [p]: cùm ceteri, quibus adcreſcendi ius eſt, ſemel debent adgnoſcere bonorum poſſeſſionem.

§ 2. ꝭ. *de verb. ſig.* imploratur officio iudicis.
r in eo differt à petitione hereditatis (quæ non cõpetit poſſidenti) & à nuda poſſeſſione. Nuda poſſeſſio facti eſt, & poteſt eſſe ſine iuris dominio. Hæc poſſeſſio, iuris eſt vniuerſi, poteſt eſſe ſine rei detẽtione: quippe alius poteſt euincere hereditatem. *v. Vlp. tit.25. §.vlt.*
ſ *l. vlt. C. vnde legitimi & vnde cognati.* fit tamẽ quis heres inuitus, licèt illico per Prætorẽ reſtituatur. *l.21.§. vlt. ꝫ. quod met. cauſ. l.16.C.de iure delib. adde l. 85.ꝫ. de adq.here.*
t Municipij, ſocietatis, decuriæ, & corporis differentia.
u quid decuriæ. *v.quæ notaui ad l.1. C.de decurial. vrb. Romæ. lib.15.tit.14.l.25. §.1.ꝫ. de adquir. hered. l.22.ꝭ.de fideiuſſorib.*
x Quæ? ex teſtamento: Imò ab inteſtato, ſi libertũ habeãt. *l. inteſtato. §. ſi municipes. ꝭ. de ſuis.l.1.ꝭ.de libert. vniuerſitat.*
y *ſub.* mortui.
z Quid? quæ differentia eſt bonorũ poſſeſſionis adgnitę & ex edicto? An hæc edictalis, illa decretalis?
a *l.34. ꝫ. de hered.petit. l.1. §.5, ꝫ.ad Trebell.*
b *Cicero in Topicis.*
c Quid ſi non teſtatus eſt? filiofamilias inteſtato mortuo hoc iure, non erat bonorũ poſſeſſio: hodie erat: cùm nouo iure filiusfamilias habeat heredem. *C.de bonis quæ liberis. Nou. de heredib.ab inteſt.§.1.* d *l.28.ꝫ.de vulgari.* e Imò non poteſt per alium. *l.90. ꝫ. de adq.hered.* hereditas per alios quæri non poteſt: bonorũ poſſeſſio poteſt: cur tam variè? bonorum poſſeſſio nõ ex iure ciuili ac ſtricto: ſed prætorio ac benigno eſt. *l.6. §.1.ꝭ.eod.* hereditatis adquiſitio magis ſolemnis, f An mãdatum ſpeciale exigitur? exigi putat Accurſius. Bartolus ſine mandato adquiri poſſe probat ex *l.7.ꝭ.eod.* multò magis generale mandatum ſufficere. g per procuratorem. *l.86.ꝫ.de adq.hered.* eo abſente *l.7 ꝭ.rat.rem hab.* h *d.l.86.d.l.7.* i Decretalis bonorum poſſeſſio, nõ niſi de tribunali dari poteſt: Edictalis quocumque die & de plano poteſt. Edictalis, ordinaria eſt. decretalis non item. *v.Cuiac.inſtitut.eod.in fin.* Edictalem ſatis erat agnoſcere, decretalem ſolennibus verbis petere moris erat. k *l.31.l.67.ꝫ.de adqu. hered.l.4.ꝭ.quis ordo.l.1.§.9.ꝭ.ad Tertull. v.l.vnic.Cod. quando non petent.partes.* l *ſub.* ſine noua petitione ſeu agnitione. m dabatur enim bonorũ poſſeſſio liberis & parentibus intra annum: cæteris, intra centum dies. Hi omnes ſi non ad tempus petierant, ſequens gradus admittebatur, perinde ac ſi ſuperiores nõ fuiſſent, idque per ſeptem gradus ſit. *Vlp.28.§.10.§.11.* n *l.3.in fin.ꝫ.eod.*
o *l.1.Cod.de bon.poſſeß.contra tabulas liberti.*
p Quo iure ſcripto herede repudiante, patronus totum petet? An per vnde legitimi? An ſecundum tabulas? An per extraordinaria? prior ſententia, placet Bartolo.

c Omne ius mortui, res ſingulas, nomina. *l.37.ꝫ.de adquir.hered.* d .i. poſſeſſionis non proprietatis. nec enim Prætor dominium tribuit, ſed poſſeſſionem tantum, & retentionem. e Imò non hæc omnia tribuit. *l.facta. ꝫ.ad Trebell.l.cum heredes.ꝭ.de adquir.poſſeſ.* f Bonis inhærent commoda, incommoda, dominia. g Imò bonorum appellatione incommoda non continentur. *l. mulier.ꝫ. de iure dotium.* h ad eos omne ius transfertur, quod per cauſam hereditatis heres nanciſcitur. *l.13.ꝭ.contra tabulas.* heredis loco in omni cauſa à Prætore habentur. *l.117.ꝭ.de regul.iur.* quin hereditatis appellatione venit bonorum poſſeſſio. *l.138.ꝭ. de verb.ſignif.* i id eſt, heredis loco conſtituuntur beneficio prætoris: ideóque ſeu ipſi agant, ſeu cum his agatur fictitiis actionibus opus eſt, in quibus heredes eſſe fingantur. *Vlpia.28.§.vlt.* k Bona, ſunt vniuerſitatis ſucceſſio & rerum ſingularum & vniuerſarum, etiam nominum. *l.37.ꝫ.de adqu.hered.* l Bonorum poſſeſſio, qua de hîc agitur, differt à rerum poſſeſſione de qua agitur *lib.41.tit.2.* Rerum poſſeſſio, nuda eſt rei detentio: hæc autem ius & vtile dominium rerum hereditariarum continet. m *l.50.ꝫ.de hered.petit.l.44.ꝫ.de adqu.poſſ.* Imò facti. *v.l.1.§.4.ꝭ.de adq.poſſ.* n bonorum poſſeſſionem. *vide Cuiac. in hunc locum 4.obſ.16.* o *40.Synopſis Baſilicon 1.* p δίκαιον *Eclog.40.titul.1.* c.i.i. authoritas, formula, titulus, quo nanciſcimur actiones hereditarias. *l.63. §.9.10.11.ꝫ.ad Trebell.* q eſt enim perſecutio. *l.178.*

a §.1.versic.adhuc autem.§ 2.instit.eod. b puta emancipationem.l.15.Cod.de legiti. heredib.Instit.in princip.versic.aliquando. c vt.j.vt ex legibus & senatusconsultis bonorum possessio detur. d sub.insitatis,non indubitatis.arg.l.9.§.si quis.ʒ.de heredib.instituend.vide Tiraquell.12.priuileg.piæ causæ. de testamento notis conscripto. v.quæ notaui ad Nouellam 107.cap.1. e Notæ,literæ non sunt:hinc aliud est, notis dictare testamẽtum, & literis perscribere.l.40.ʒ.de test.militar. adde quæ scripsi ad l.33.ʒ.ex quibus causis maiores.

1 ¶ Bonorum possessionis beneficium multiplex est. nam quædam [a] bonorum possessiones competunt contra voluntatem : quædam secundum voluntatem defunctorum, nec non ab intestato habentibus ius legitimum,vel non habentibus propter capitis deminutionem.quamuis enim iure ciuili deficiant liberi,qui propter capitis deminutionem desierunt sui heredes esse:propter æquitatẽ tamen rescindit eorũ capitis deminutionem [b] prætor. Legũ [c] quoque tuendarum causa dat bonorum possessionem.

2 ¶ Notis [d] scriptæ tabulæ non continentur edicto. quia notas,literas non [e] esse,Pedius libro vicensimoquinto ad edictum scribit.

De seruo absente,non petente,fœmina. 1. De impubere & eius tutore,vel patre.

7. *Vlpianus* "libro primo ad Sabinum."

SEruus bonorum possessionem [f] rectè admittere potest, si prætor de conditione eius certus [g] sit.Nam & absenti [h] & non [i] petenti [k],dari bonorum possessio potest,si hoc ipsum prætor non ignoret. Ergo & fœmina poterit alij bonorum possessionem petere [l].

1 ¶ Impubes [m] nec bonorum possessionem admittere, nec iudicium [n] sine tutoris auctoritate accipere potest. quia tutor pupillo , & pater infanti [o] filio bonorum possessionem petere possunt.

2 ¶ Dies,quibus tutor aut pater [p] scit,cedere placet.

8. *Paulus* "libro octauo ad Plautium."

TVtor [q] autem bonorum possessionem pupillo competentem repudiare non [r] potest [s]:quia tutori petere [t] permissum est,non etiam repudiare [u].

Si incertum sit,an quis petierit,nécne.

9. *Pomponius* "libro tertio ad Sabinum."

SI plures gradus sint possessionis admittendæ:quamdiu incertum [x] sit,petierit,nécne:posteriori diem non procedere,constat.

De scientia & ignorantia.

10. *Paulus* "libro secundo ad Sabinum."

IN bonorum possessionibus iuris ignorantia [y] non prodest , quo minùs dies cedat. & ideo heredi instituto & ante apertas tabulas dies cedit.satis est enim scire,mortuũ esse,séque proximum cognatum fuisse , copiámque [z] eorum,quos consuleret,habuisse. scientiam enim non [a] hanc accipi,quæ iuris prudentibus sit : sed eam, quam quis aut per se habeat, aut consulẽdo prudentiores adsequi potest.

De tutore.

11. *Gaius* "libro 14.ad Edictum Prouinciale."

SI pupillo tutor bonorum possessionem petierit:& plus incommodi,quàm commodi, hæc bonorum possessio habeat:tutor tutelæ iudicio tenetur [b].

De ventre,furioso,captiuo. 1. Si ius ciuile prohibeat hereditatem capi.

12. *Vlpianus* "libro 48 ad Edictum."

NOn est ambigendum , quòd plerumque [c] & contra fiscum [d], & contra rempublicam admitti debeant quidam [e]:vt puta venter,item furiosus:item is,qui captiui bonorum possessionem petit.

1 ¶ Vbicumque lex, vel senatus, vel constitutio capere hereditatem prohibet:& [f] bonorum possessio cessat.

De pœna capitali & relegatione.

13. *Africanus* "libro quinto [g] Quæstionum."

EDicto prætoris bonorum possessio his denegatur,qui rei capitalis damnati sunt,neque in integrum restituti sunt [h]. Rei [i] autẽ capitalis damnatus intelligitur is,cui pœna mors,aut aquæ & ignis interdictio sit.Cùm autẽ in relegationẽ quis erit , ad bonorum possessionẽ admittitur.

De accusatione testamenti.

14. *Papinianus* "libro 13.Quæstionum."

CVm quidam propinquus falsum testamentum accusaret,ac post longum spatium temporis probasset:licèt dies ei petendæ possessionis,quam fortè certus [k] accusationis petere debuit , cessisse videtur:attamen,quia hoc proposito accusationem instruit , vt suum ius sibi seruet, adgnouisse [l] successionem non immeritò videbitur [m].

f quam? An sibi delatam vel domino?vtramque.*Bart.*
g *l.7.C.qui admitti.* At quomodo? vt iudex nõ vt priuatus: quod vtile est actis inseri. *adde l.hæc autem.j.quib.ex causis in possess.*
h *l.5.§.7.ʒ.eod.*
i etiam seruo. Nam si absenti & non petenti dari potest.multò magis dabitur seruo petenti.
k Quid?quo casu absenti & nõ petẽti datur bonorũ possessio, num ea statim eidem adquiritur : si iudex ita voluit.*l.penult.j.eod.* An potius necessaria est ratihabitio? *l.3.§.adquirere.ʒ.eod.*
l licèt nõ possit pro alio intercedere, nisi in certis casibus.*v.l.41. l.54.supr.de procuratoribus.*
m *l.8.ʒ.de adquir.hered.*
n *l.8.j.eod.l.7.C.qui admitti.*
o *l.1.j.de bonor.possess.furi.*
p hæc verba, *aut pater*,perperam esse posita notat Cuiacius *14.obs.8.*vbi eam quæstionẽ explicat, An dies, quibus pater sciuit, filio infanti competere bonorum possessionem, cedant filio.Ibidem inter cetera notat , Filium non videri scire ꝙ scit pater : Municipes scire videri quod sciũt hi quibus summa reipublicæ commissa est:& pupillum, quod scit tutor : *dixi ad l.2. Cod. qui admitti ad bonorum possessionem.*
q qualis pater. *l.11. C.de iur.delib.adde l.vlt.C.de bonorum quæ liberis. l.is qui.§.vlt.ʒ.de adquir.heredit.*
r Imò potest. *l.si ad pupillum.ʒ. de authoritate tutorum.*An potest consentiente pupillo. *arg.l.1.§.tutor.j.de succes.edicto. l.potuit. C.de iur.delib.* An verò consentientibus amicis & iudice?cùm hæc repudiatio species sit alienationis. *arg.l.magis puto.§.fundum. §.non passim.ʒ.de reb.eorum.* Quin vt hoc ita sit : videtur tamen dicendum tutorem posse repudiare , cum possit adquirere. *l.is potest.ʒ.de adqui.hered.l.qui potest.j.de reg.iur.*An fallat in iis qui res aliorum administrant : quas sane non administrant,cum eos spoliant?An potius dicemus eum qui suo nomine possit adquirere , eundem repudiare posse,nisi prætor impediat : qui alieno adquirat,non possit repudiare. s quia alienam repudiaret quod non permittitur.*l.1.§.1.j.de succes.edict.* t & adgnoscere.*l.7 C.qui admitti.* u nam qui repudiat,alienat. x *adde l.5.C.qui admitti.* y *l.1 l.9.ʒ.de iur.& facti ign.* z *v.l.9.§.5.ʒ.de iur.& facti ign.* a *v.l.2.in fin.j.quis ordo.* b *l.11.ʒ.de author.tutor.*
c Imò semper:quippe fiscus vltimus admittitur. *l.vnica § penult.C.de caduc.tollen.*
d Quid?An differentia est fisci & Reipublicæ?vide *l.Respublica C.ex quibus maiores.*
e Cur hæ personæ potius admittuntur quàm aliæ?Iure quodam speciali videntur admitti,igitur & facilius excludi.*l.eius militis.§.militia.ʒ.de testam.milit.*

f & ita,Eiusdem iuris sunt hereditas & bonorum possessio.*l.3.in fin.j.vnde legiti.*
g *v.Cuiac.5. ad Afr. in pr.* h à Principe vel Senatusc. *v.Cuiac.ibid.* i Capitalis pœna,mors aut aquæ & ignis interdictio. *adde l.2.j.de public.iudic.l.si verò §.qui pro rei.ʒ.qui satisdare.* k Atqui certi esse non possunt,quoties facto alieno falsum testamentum dicitur.*l.cum falsum.ʒ.de adquir.heredit.*Proferebatur hic testamentum factũ certa die: qua die certus sum abfuisse testatorem:vt qui cũ illo eadẽ die alibi fuerim. *adde l. Pantonius. §.rei.ʒ.de adquir.heredit.*

De matre impuberis.

15. *Paulus* "libro 11.Responsorum."

PAulus respondit, petitionem matris solam non [n] adquisisse filiæ impuberi bonorum possessionem:nisi si is,qui eam dedit,euidenter voluit eam impuberi dare.

De furioso,& ratihabitione.

16. *Idem* "libro tertio Sententiarum."

QVotiens is , cui bonorum possessio ab altero postulata est,furere cœperit:magis probatũ, ratum [o] eum videri habuisse. rati [p] enim habitio ad confirmationem prioris postulati pertinet.

SI [q] TABVLÆ TESTAMENTI extabunt [r], Tit. II.

De nomine heredis deleto si tabulæ post mortem testatoris interierint.

1. *Paulus* "libro 3.ad Sabinum."

HEredi : cuius nomen inconsulto [s] ita deletum sit,vt [t] penitus legi non possit : dari bonorum possessio minimè potest. quia ex coniectura non propriè scriptus videretur , quamuis [u], si post prolatas tabulas deletum sit testamentum,bonorum possessio competat.nam & si mortis tempore tabulæ fuerint, licèt postea interierint , competet bonorum possessio:quia verum fuit,tabulas extare.

DE BONORVM POSSESSIONE [x] furioso [y],infanti [z],muto,surdo,cæco competente, Tit. III.

De furioso & infante.

1. *Papinianus* "lib.15.Quæstionum."

FVrioso Titius substitutus est.bonorum possessionis tempus, quamdiu furiosus in eadẽ conditione est , neque instituto neque substituto cedit [a].nec,si curator furiosi nomine possessionem accipere potest,idcirco spatiũ temporis,quòd scientibus [b] præfinitum est, videbitur cedere.nam & pater [c] infanti filio possessionem accipit:quo tamẽ cessante,infans nõ excluditur.Quid ergo,si curator accipere nolit?nónne iustius atque vtilius erit , ad eundẽ modum proximo cuique possessionẽ dari,ne bona iaceant?quo admisso,substitutus cautionẽ prestare cogitur † omnibus his,quibus bona restitui debent:si fortè institutus in eodẽ furore decesserit, aut compos mentis effectus , antè mortem obierit, quàm hereditatẽ adgnosceret. nam & fieri potest,vt viuo furioso substitutus decedat,nec tamẽ furiosus obstet ceteris, si priùs & ipse decesserit, quàm hereditatẽ adquireret.

De muto,surdo,cæco.

2. *Vlpianus* "lib.39.ad Edictum."

MVtus [d],surdus , cæcus [e] bonorum possessionem admittere possunt [f],si,quod agatur,intelligant.

DE BONORVM POSSESSIOne contra tabulas [g]. Tit. IIII.

De liberis præteritis naturalibus vel adoptiuis. 1. De iure & ordine. 2. De postumis & captiuis. 6. De liberis sui iuris. 7. De filio emancipato & adoptato. 8. De deportatione & seruitute pœnæ.

1. *Vlpianus* "lib.39.ad Edictum."

IN contra tabulas bonorum possessione liberos accipere debemus , siue naturales [h] ,siue adoptiuos:si neque instituti,neque exheredati sunt.

1 ¶ Vocantur autem ad contra tabulas bonorum possessionem liberi eo iure, eóque ordine , quo vocantur ad successionem ex iure ciuili. 2 ¶ Hæc autem clausula etiam ad postumos videtur pertinere. 3 ¶ Sed etsi ab hostibus [i] postliminio redierint filij:Pomponius putat,ad contra tabulas bonorum possessionem eos admitti.

4 ¶ Si ex tribus filiis vnus ab hostibus captus sit : duobus,qui sunt in ciuitate bessis bonorũ possessio competit.

l Imò non videtur agnouisse,agendo inofficiosi. *l. quemadmodum. ʒ. de inofficioso. l.Antistius.ʒ.de adqu.heredit.*
m hoc ipso sc. quod falsum accusauit. *l.3.C.de repudiand.*
n ¶ Imò , per matrẽ adquiritur filio dominium.*arg.l.25.ʒ.depositi.*
o *adde l.24.j.ratam rem.*
p *v.l.1.Cod.qui admitti.*
q hic titulus est generalis ad omnes successiones testati. *Cuiacius hic in suis paratitlis.* Idem tamẽ negat vllos esse in Pandectis titulos generales *7.obs.32.*
r liberis sc.præteritis potissimum bonorum possessione contra tabulas data. *Cuiac.hic.* Olim dicebatur *Proferentur*, *Cicero 1.in Verrem.* hodie *extabunt.* Sufficit enim extare , licèt nõ proferantur.*l.1.§.1.j.secund.tab.*
s *l.1.§.1.ʒ.de his quæ testam. l.10.in fi.ʒ.de testam.quemad. l.2.l.11.Cod.de testam.*
t scriptũ propriè dici non potest quod sensu non percipitur. *adde l.1.ʒ.de his quæ in testamento delentur.*
u Instrumentũ initio plenum ac non cancellatum edi seu exhiberi sufficit : neque eius authoritas mutatur,si post cancellatum exhibeatur. *l.vlt. C.de fide instrum.*
x quam Ecloga vocat *ἀγάθων 40.tit.2.*
y An hæc bonorum possessio facti vel iuris est?Accursius facti tantum esse putat, vt tantummodo prosit ad fructus percipiẽdos. nõ vt verè efficiatur heres per bonorum possessionem. contra Bartolus iuris esse existimat.*l.vlt.§.sed si.§.tale.Cod.de curat.furiosi.*
z Quid?hæc bonorum possessio éstne iuris vel facti?Iuris. *l.si infanti. Cod.de iur.delib.* adquirit enim bonorum possessio non quæ est iuris & ad heredes suos transmittit. a Ius petendæ bonorum possessionis,furioso nunquam deperit. *adde l.12.ʒ.de bon.possess.* b *vide l.2.Cod.qui admitti.* c *vide d.l.2 l.3.j.quis ordo in bonorum possess.* † huiusmodi cautionis necessitas remissa videtur. *l.vlt.§ vlt.Cod.de curat.furiosi.*Bartolus putat,curatorem cauere non cogi.i.substitutum cogi.
d *l.93.§.1.ʒ.de adq.ir.hered.*
e Probari hæc vitia possunt ex ipsis actibus.*Bart.*
f Imò non possunt:annon curatoribus regantur.*l.2.ʒ.de curatorib.furiosi.* non possunt,si penitus ignorent quid agatur:aliàs possunt.*l.seruo.§ si pupillo.ʒ.ad Trebell.*
g quam Prætor liberis pollicetur.*6.Cod.12.40.Eclog.3.*
h *Vlp.28.§.5.*
i *l.1.§.17.j.de collat.*

5 ¶ Idem & in poſtumo. nam quamdiu poſtumus ſperatur, in ea cauſa eſt, vt partem faciat.

6 ¶ Et ſui iuris factos liberos inducit in bonorum poſſeſſionem prætor. ſiue igitur emancipati ſunt, ſiue aliàs exierunt de patris poteſtate: admittuntur ad bonorum poſſeſſionem. ſed adoptiui patris non poteſt. vt enim admitti poſſit, ex liberis [a] eſſe eum oportet.

7 ¶ Qui habebat filium, habebat & nepotem ex eo: filium emancipauit, & adoptauit in locum nepotis, deinde emancipauit. quæritur, an nepoti obſtet. & mihi magis videtur, hunc nepotem non excludi, ſiue pater eius in adoptione manſiſſet quaſi nepos, ſiue emancipatus eſt. puto enim, & emancipato patre, nepotem quoque cum patre ſuo ex edicto admitti.

8 ¶ Filium habuit, & ex eo nepotem. filius emancipatus, vel in poteſtate manens, deportatus eſt. quæritur, an nepoti noceat. & verius eſt, in vtroque caſu nepotem admittendum: deportatos enim mortuorum [b] loco habendos [c].

9 ¶ Si & pater & filius deportati ſint, & ambo reſtituti: dicemus, ad bonorum poſſeſſionem admitti filium. Sed & ſi filius in metallum damnatus, vel alia pœna, quæ ſeruum efficit, reſtitutus ſit. nihilo minus admittetur. "aliter non."

2. *Hermogenianus* lib. 3 Iuris Epitomarum."

IDémque eſt, & ſi pater pœnæ" & "ſeruus efficiatur, & poſtea reſtituatur [d].

De emancipatis & eorum liberis. 1. De nepote adoptato in locum filij, & in eo iure retento, vel emancipato. 5. De filio emancipati. 6. Si emancipatus præteritus arrogandum ſe dederit. 7. Si nepotem auus filio. 8. Vel filius auo in adoptionem dederit. 9. Si pater peruenerit in adoptiuam familiam, filius non. 10. De liberis qui iure inſtitui non poſſunt. 12. Si quis ex liberis. 13. Sub conditione. 14. Quæ in ipſius poteſtate non eſt. 16. Vel ſeruus eius ſit heres ſcriptus. 17. De legato.

3. *Vlpianus* lib. 39. ad Edictum."

NOn [e] tantum autem ipſi emancipati admittuntur ad bonorum poſſeſſionem, verumetiam hi quoque, qui ex his nati ſunt.

1 ¶ Si duos habens nepotes, alterum emancipatum loco filij adoptauerit: videndum, an ſolus ille quaſi filius admittatur. quod ita ſcilicet procedit, ſi, quaſi patrem eius nepotis, quem retinuerat, ſic adoptauerit. melius eſt autem dicere, poſſe eum ſolum ad bonorum poſſeſſionem peruenire.

2 ¶ Sed ſi ſit hic nepos emancipatus: verum eſt dicere, non admitti eum quaſi filium. hic enim quaſi filius non [f] eſt ex liberis, cùm iura adoptionis emancipatione finita ſint.

3 ¶ Si filium habens, & ex eo nepotem, in locum filij nepotem adoptauero: ambo admittentur. planè ſi fuerit [g] emancipatus nepos, non admittetur: quia pater eum præcedit.

4 ¶ Si quis poſt emancipationem quæſitum ſibi filium, patri ſuo in adoptionem dederit in locum filij: æquiſſimum eſt, ei præſtari, quod cuiuis adrogato filio. idcircóque patri ſuo iungendus eſt. ſed ſi emancipatus hic nepos poſt adoptionem proponatur: æquiſſimũ erit, eum abſtinere. recipit enim locum ſuum, nec debet patri ſuo iungi.

5 ¶ Si [h] emancipatus filius, vxore [i] non ex voluntate patris ducta, filium fuerit ſortitus, dein nepos, patre iam mortuo, ad bonorum poſſeſſionem aui velit venire: admittendus eſt ad eam. non enim per reſciſſionem is, qui filius iuſtus eſt, efficietur non filius. cùm reſciſſio, quo magis "admittantur," non quo minus, adhibeatur. nam etſi tam ignominioſam [k] duxerit vxorem filius, vt dedecori ſit tam ipſi, quàm patri, mulierem talem habere: dicemus, & ex ea natum, ad bonorum poſſeſſionem aui admitti. cùm poſſit auus iure ſuo vti, eúmque exheredare [l], nec enim minus in hoc nepote is, qui de inofficioſo cogniturus eſt, merita [m] nepotis, quàm patris eius delicta perpendet.

6 ¶ Si emancipatus filius præteritus, ante petitam bonorum poſſeſſionem adrogandum [n] ſe dederit: amittit contra tabulas bonorum poſſeſſionem.

7 ¶ Si quis filio ſuo emancipato [o] nepotem, quem ex eo retinuerat, dederit in adoptionem: nepos iſte ad contra tabulas bonorum poſſeſſionem aui ſui admittitur, patre eius antè defuncto: quia [p] in eius eſt familia. quia & ipſe admitti potuit ad bonorum poſſeſſionem contra tabulas.

8 ¶ Idémque eſt, & ſi emancipatus filium, quem poſt emancipationem quæſierat, patri ſuo in adoptionem dederit, & deceſſerit. nam & hìc nepos iſte ad bonorum poſſeſſionem patris ſui admitti debet, quaſi non ſit in alia familia.

9 ¶ Si pater [q] alicuius peruenerit [r] in adoptiuam familiam, filius non: an patris ſui in adoptiua familia mortui bonorum poſſeſſionem accipere poſſit? & arbitror, humaniorem eſſe hanc ſententiam, vt filius hic, quamuis nõ

a *l. 3. §. 2. j. eod. §. 12. in fin. Inſt. de hered. quæ ab inteſt.*
b Deportatus mortui loco habetur. *l. 63. §. 10. ſ. pro ſocio. l. 59. §. 5. in fin. ſ. de lib. & poſth. l. 4. §. 2. j. de bon. libert.*
c Imò, nõ ſunt habendi. *l. 59. ſ. de condit. & demonſt. l. 5. §. 1. j. de bon. damn. l. 121. §. 2. j. de verb. obli.*
d Quî hoc? cum is qui aliqua ratione ſeruus factus eſt, non recipiat cognationem? *l. 7. j. vnde cognati.*
e admittuntur autem ipſi. *§. 3. Inſt. quibus modis teſtamenta infirmentur.*
f *l. 1. §. 6. ſ. eod.*
g *l. 1. §. 6. j. de coniungen.*
h *vide Cuiac. in hunc §. 3. obſ. 5.*
i Nepos (ex filio meo, qui nõ ex voluntate mea duxit vxorem) filio meo ſeu patri eius præmortuo, poteſt ad bonorũ poſſeſſionẽ aui, hoc eſt, meã venire.
k *adde l. 12. ſ. de ſponſal. l. 25. ſ. de ritu. Nou. 115. c. 3. v. 2. Gell. 7.*
l ergo multò magis filiã non dotare. *v. l. 19. ſ. de ritu.*
m *v. l. 19. Cod. de inofficioſo.*
n *§. 2. Inſt. de hered. quæ ab inteſt.*
o Patri ſuo emancipato, filius dari in adoptionem poteſt.
p Datus in adoptionem non extraneo. *l. 6. in fin. j. eod.* ſed vni ex ſua familia, poſſeſſionẽ contra tabulas habet, *vt hîc.*
q .i. is de cuius bonis agitur.
r hinc collige, Facto patris nõ noceri filio. *l. 14. l. 17. in fi. l. vlt. j. eod. l. 2. §. 5. j. ad Tertull.*
ſ ¶ .i. vtiliter, in ſuã vtilitatem.
t vt ſunt deportati. *l. 1. C. de hered. inſt.*
u Non eſt locus contra tabulas, vbi ſecundum tabulas bonorum poſſeſſio haberi poteſt.
x Qui mortis tempore inſtitui non poteſt, nec contra tabulas poteſt petere.
y quod bonũ eſt. *Hal.*
z qui alias non admitteretur. Et ſic, interdum facto alterius conſequimur, quod ex noſtra perſona non haberemus. *l. 3. in fin. ſ. quæ res pignori.*
a Etiã ſub conditione heres (niſi deficiat

ſit in eadem familia, "in" qua pater, ad bonorum poſſeſſionem tamen eius admittatur.

10 ¶ Liberi, qui inſtitui heredes iure [f] non poſſunt [t], nec contra tabulas bonorũ poſſeſſionem petere poſſunt. Hæc autẽ verba, *inſtitui non poſſunt*, ad mortis [u] tẽpus referuntur.

11 ¶ Si quis ex liberis heres ſcriptus ſit, ad contra tabulas bonorum poſſeſſionem vocari non debet cùm [x] enim poſſit ſecundum tabulas habere poſſeſſionem, quo [y] bonum eſt ei contra tabulas dari? Planè, ſi alius [z] committat edictum, & ipſe ad contra tabulas bonorum poſſeſſionem admittetur.

12 ¶ Sed ſi ſub [a] conditione ſcriptus ſit, bonorum poſſeſſionem contra tabulas accipere non poteſt. & ita Iulianus quoque libro viceſimotertio digeſtorũ ſcripſit. Quid ergo, ſi defecerit conditio? verum eſt, eum contra tabulas accipere bonorum poſſeſſionem.

13 ¶ Si ſub ea conditione filius emancipatus heres ſit inſtitutus, quæ in ipſius poteſtate non [b] eſt: quia ſcriptus heres eſt: bonorum poſſeſſionem ſecundùm tabulas accipere poteſt, & debet: nec contra tabulas poteſt. &, ſi fortè defecerit conditio, tuendus erit à prætore in tantum [c], quantum ferret, ſi contra tabulas bonorum poſſeſſionem accepiſſet.

14 ¶ Sed & ſi nepos [d] ſub huiuſmodi conditione ſcriptus ſit heres, idem [e] erit dicendum.

15 ¶ Si quis ex liberis non ſit ſcriptus heres, ſed ſeruus eius ſcriptus ſit, eúmque iuſſerit adire hereditatem: denegari ei debet bonorum poſſeſſio contra tabulas.

16 ¶ Idémque eſt, & ſi legatum [f] relictum ſibi vel ſeruo ſuo elegerit: nam & hìc dicemus, bonorum poſſeſſionem contra tabulas debere denegari.

Si quis heres extiterit vel non. 1. De nepote ex filio in poteſtate, & ſequentibus gradibus. 2. De teſtamentis fœminarum. 3 De præteritione poſtumi, & inſtitutione iam nati.

4. *Paulus* libro quadrageſimoprimo ad Edictum."

ILlud notandum eſt, quod bonorum poſſeſſio contra tabulas, quæ liberis promittitur, locum habet [g], ſiue quis heres extiterit [h], ſiue non [i] & hoc eſt, quod dicimus, contra ipſum teſtamentum liberis competere bonorum poſſeſſionem. quod in patrono contra [k] eſt.

1 ¶ Si [l] quis filium, quem in poteſtate habuit, inſtituerit heredem, vel exheredauerit, & [m] ex eo nepotem omiſerit: bonorum poſſeſſioni locus non eſt: quia non eſſet nepos ſuus heres futurus. Eadem ſunt & in ſequẽtibus gradibus.

2 ¶ Ad teſtamenta fœminarum [n] edictum contra tabulas bonorum poſſeſſionis non pertinet: quia ſuos [o] heredes non habent [p].

3 ¶ Si quis eum, qui in vtero eſt, prætermiſerit: etiam nondum nato eo, alius, qui heres inſtitutus eſt, bonorum poſſeſſionem contra tabulas admittere poteſt: quia iniquum eſt, neque quaſi ſcriptum poſſe petere bonorum poſſeſſionem, quamdiu [q] contra tabulas peti poteſt, nec contra tabulas quamdiu non naſcitur præteritus: vt, etſi antè moriatur, bonorum poſſeſſionis beneficium ad heredem tranſmittat. quod maximè neceſſarium eſt in filio emancipato ſcripto herede: qui nec hereditatem interim adire poteſt.

5. *Iulianus* libro viceſimoquarto Digeſtorum."

SEd & ſi deceſſerint, antequam [r] peterent bonorum poſſeſſionem: non eſt iniquum [ſ], prætorem decernere, heredibus eorum ſaluum fore commodum bonorum poſſeſſionis ſecundùm tabulas, vel contra tabulas.

De filio & nepote, & emancipatione, & adoptione.

6. *Paulus* libro quadrageſimoprimo ad Edictum."

SI emancipatus filius nepotem procreauerit [t], & ita deceſſerit, deinde auus eius: nepos ad aui bonorum poſſeſſionem venire poteſt.

1 ¶ Quod ſi "&" filium & nepotem emancipauerit: viuente quidem filio, nepos non veniet: poſt mortem autem eius, ad bonorum poſſeſſionem aui veniet.

2 ¶ Nepote quoque ſolo emancipato, & auo mortuo, deinde patre eius, nepos præteritus accipiet patris bonorum poſſeſſionem: quia ſuus heres eſſet futurus [u] patri, ſi poteſtate aui non exiſſet.

3 ¶ Filio emancipato, ſi nepos retentus ſit, & vtrique præteriti: vtrique accipient bonorum poſſeſſionem.

4 ¶ Si filius emancipatus, in adoptiua familia nepotem ſuſtulerit [x]: ne nepos † quidem ad bonorum poſſeſſionem aui naturalis veniet. Sed & ſi emancipatus filius, procreatis nepotibus, in adoptionem ſe dederit, vt eum filij ſequantur: idem erit. Planè ſi is, qui apud adoptiuum auum procreatus eſt, emancipatus ſit: veniet ad bonorum poſſeſſionem aui naturalis. Adoptio tamdiu nocet, quamdiu quis in familia aliena ſit. ceterùm emancipatus ad bonorum poſſeſſionẽ parentium naturalium venit: ſed emancipatus viuis eis, non etiam poſt mortẽ "eorum." hoc enim verius eſt, poſt mortem eorum emancipatũ non admitti.

conditio) ſcriptus, contra tabulas poſſeſſionem non poſtulat. hinc colligere videtur Bartolus, Incarcerationem iniuſtã, iuſta cauſa ſuperueniente confirmari.
b Etiam ſcriptus heres ſub conditione non poteſtatiua, heres ſcriptus eſt.
c *l. 2. §. ... j. ſecun. tab.*
d Nihil intereſt ipſi ſimus ſcripti, an perſonæ nobis ſubiectæ heredes ſcriptæ ſint, vt à contra tabulas arceamur *vt hîc & §. 14. j. eod.*
e *v. Cuiac. ad l. 1. & 2. ſ. de lib. & poſth.*
f Legatarius contra tabulas bonorum poſſeſſionem non petit.
g κατ' γὰρ τῆς διαθήκης δίδοται, quippe datur cõtra ipſum teſtamentum 40. *Eclog. 3. cap. 3.*
h .i. ſiue quis heres adierit vel non.
i ſenſus eſt, Ante aditam hereditatem competere filio contra tabulas bonorum poſſeſſionem, quod mirum eſt: nam ante aditam hereditatem filio non competit querela inofficioſi. *l. 8. §. 10. in fi. ſ. de inoff.* cauſam differentiæ v. apud Bartolũ *hîc.*
k nec enim poteſt patronus contra tabulas liberti petere bonorum poſſeſſionem, niſi hereditas ſit adita.
l *Synopſis Baſilicon 40. tit. 3. c. 4.*
m *l. 1. §. 6. j. de coniungẽdis cum emancip.*
n *l. 15. Cod. de inoff.*
o Fœminę ſuos heredes non habent.
p nec enim in poteſtate liberos habent. *§. 3. in fin. Inſt. de hered. qualit.*
q *l. 5. j. eod. l. 84. ſ. de adqu. hered. l. 12. j. de Carbon. l. 3. §. 10. j. de ſuis & legitimis.*
r *v. l. 2. j. de collat.*
ſ alias regulariter, Bonorum poſſeſſio, vel hereditas nõ adita vel non agnita non tranſmittitur. *v. hîc Accurſ.*
t non idem ſi adoptauerit. *§. 3. Inſtitut. de hered. ab inteſt.*
u *§. 3. §. vlt. j. eod.*
x *l. 5. j. de coniun gendis.*
† hodie videtur venire is nepos in ſuam virilem. *d. l. 3. in fin.*

7. *Gaius* " libro decimoquarto ad Edictum Prouinciale."

SI retentus fuerit in potestate nepos, filio emancipato: admittitur nepos, viuo auo, ad patris bonorum possessionem.

De exheredatis. 4. *De exheredato, & instituto.* 5. *De præterito à primo gradu & exheredato à secundo.* 6. *Si quis se exheredem scripsit.* 7. *De arrogatione exheredati.* 9. *De postliminio.* 10. *De datis in adoptionem quam partem institutus accipit contra tab.*

8. *Vlpianus* " libro quadragesimo ad Edictum."

NOn putauit prætor exhæredatione [a] notatos [b] & remotos ad contra tabulas bonorum possessionem admittendos: sicuti nec iure ciuili testamenta parentum turbant. sanè si velint inofficiosi [c] querelam instituere, est in ipsorum arbitrio.

1 ¶ Aliqua parte tabularum exheredem scribi non sufficit: sed eo gradu, contra quem petitur bonorum possessio. vnde si [d] à primo gradu exheredatus sit filius, à secundo præteritus, & primo gradu scripti non petierint bonorum possessionem: poterit contra tabulas accipere bonorum possessionem.

2 ¶ Non quæuis exheredatio summouet filium à contra tabulas bonorum possessione, sed quæ ritè [e] facta est.

3 ¶ Si ab vno ex heredibus sit filius exheredatus: Marcellus libro nono digestorum scribit, filium non [f] videri exheredatum: idcirco contra tabulas bonorum possessionem peti posse contra vtrumque heredem.

4 ¶ Si exheredatus sit filius, & institutus: obtinente eo gradu, in quo institutus est: puto, commisso edicto ab alio filio, contra tabulas eum bonorum possessionem petere posse.

5 ¶ A primo gradu [g] præteritus est filius, à secundo exheredatus. si "in" primo gradu scripti, non [h] sint in rebus humanis mortis tempore testatoris: dicendum est, contra tabulas bonorum possessionem præteritum petere non posse. hereditas enim in secũdo gradu versatur, non in primo. ex quo neque adiri hereditas, neque bonorum possessio peti potest. Sed si post mortem testatoris decesserint heredes scripti: idem Marcellus putat, contra tabulas bonorum possessionẽ semel natam competere. [i] Sed etsi defecerit conditio institutionis: adhuc tantundem dicit, præteritum ab eo gradu filium contra tabulas bonorum possessionem petiturum. Idem scribit, etsi postumus, qui institutus fuit, non fuerit natus. nam adhuc contra tabulas bonorum possessionem competere filio, Marcellus ait.

6 ¶ Si quis sua manu se exheredem scripsit [k]: an contra tabulas bonorum possessionem possit accipere, videamus. & Marcellus libro nono digestorum, nocere ei hanc exheredationem, ait. quia senatus hoc pro non scripto non facit, quod contra eum est. [l]

7 ¶ Si quis emancipatum filium exheredauerit, eúmque postea adrogauerit: Papinianus libro duodecimo quæstionum ait, iura naturalia in eo præualere: idcirco exheredationem nocere.

8 ¶ Sed in extraneo [m] Marcelli sententiam probat, vt exheredatio ei adrogato postea non noceat.

9 ¶ Postliminio autem reuerso filio, dicendum est exheredationem antè factam nocere.

10 ¶ Si filium in adoptiua familia constitutum pater naturalis exheredauerit, deinde sit filius emancipatus: nocebit ei exheredatio.

11 ¶ In adoptionem datos filios non [n] summoueri prætor voluit, modo heredes instituti sint: & hoc iustissimè eum fecisse Labeo ait. nec enim in totum extranei sunt. ergo si fuerunt heredes scripti, accipient contra tabulas bonorum possessionem. sed ipsi soli non committent [o] edictum, nisi fuerit alius præteritus ex liberis, qui solent committere edictum. sed si ipse scriptus non sit, sed alius, qui "ei" adquirere hereditatem potest: non est in ea causa, vt eum ad bonorum possessionem contra tabulas admittamus.

12 ¶ Vt autem admittantur ad bonorum possessionem: ex [p] liberis esse eos, oportet. cæterùm si adoptiuum filium dedi in adoptionem, & heredem scripsi: commisso per alios edicto, bonorum possessio contra tabulas ei non dabitur.

13 ¶ Datur autem ei, qui in adoptiua familia est, contra tabulas bonorum possessio, si eo gradu heres scriptus sit, contra quem peti potest bonorum possessio.

14 ¶ Non est nouum, vt emancipatus [q] præteritus plus iuris scriptis heredibus fratribus suis tribuat, quàm habituri essent, si soli fuissent. quippe si filius, qui in potestate patris est, ex duodecima parte heres scribatur emancipato præterito, dimidiam partem beneficio emancipati

a Exhęredatis non datur bonorum possessio contra tabulas: Imò ne quidem iure ciuili testamenta parentum turbãt. si tamen velint, possunt de inofficioso experiri.
b *Synopsis Basilic. 40. tit. 3. c. 7. l. vlt. s. de liberis.* Infamię species exhęredatio.
c *l. 3. s. de inofficioso.*
d Quid si à primo præteritus, à secundo exhęredatus? An contra tabulas dabitur, vel non dabitur? *v. hic Bart.*
e solenniter *Accursius. adde Damhouderium in Enchiridio Parium, in verbo, inutilis maritus.*
f *l. 3. §. 2. s. de liberis.*
g i. ab institutis, *adde l. 1. §. 7. j. de ventr. in poss. mit.*
h vt bonorum possessio contra tabulas peti possit, sufficit bonorum possessionem peti: vel hæreditatẽ adiri potuisse post mortem defuncti.
i in quem? An contra institutos in secundo gradu? An contra ipsum testamentum?
k id potest accidere filio patri obtemperanti. *l. 22. in fin. j. de falsis.*
l An & id quòd pro scribente? fingamus Titiũ se filio testatoris tutorem adscripsisse: vtique suspectus est: ideoque nõ admittetur vt testamẽtarius: dari tamen à prætore poterit, *l. 18. in fi. j. de falsis.*
m *l. 132. in fin. princip. j. de verb. oblig.*
n *l. 10. j. eo. l. 1. §. 12. j. de ventre.*
o Committere edictum dixit, vt paulò pòst.
p Bonorũ possessio vnde liberi propriè ac directò, non datur parentibus. *dixi ad tit. Cod. vnde liberi.*
q *l. 1. §. 3. j. de cõiungendis.*

occupat: qui, si emancipatum fratrem non haberet, duodecimam partem habiturus esset. Sed si ex parte minima sit heres institutus: non pro ea parte, qua institutus est, tuendus est commisso edicto: sed amplius per bonorum possessionem habere potest. * prætori [r] enim propositum est, cum contra tabulas bonorum possessionem dat, eas partes vnicuique liberorum tribuere, quas, [s] intestato patre mortuo, in hereditate habiturus esset, si in potestate mansisset. & ideo siue emancipatus, siue is, qui in potestate mansit, siue in adoptionem datus, ex minima parte heres scriptus sit: non redigitur ad eam portionem, ex qua institutus est, sed virilem accipit.

De datis in adoptionem.

9. *Gaius* " libro decimoquarto ad Edictum Prouinciale."

VTrum autem pater adoptiuus viuit, an defunctus est, nihil interest. nam hoc solum quæritur, an in adoptiua familia sit.

4. *De liberis qui contra tab. habere non possunt.* 5. *De exheredatis.* 6. *De his qui propter alios contra tab. possess. bono. petunt.*

10. *Vlpianus* " libro quadragesimo ad Edictum."

SI post mortem testatoris heres institutus filius in adoptionem se dederit, bonorum possessionem contra tabulas accipere potest [t]: quia scriptis heredibus instituti non solet nocere adoptio.

1 ¶ Si filius in adoptionem datus auo materno, heres institutus sit à patre naturali: commisso per alium edicto, magis est, vt bonorum possessionem accipere possit. nec enim exigimus, vt adeat hereditatẽ: sed sufficit, vt ei delata sit, adquiríque possit.

2 ¶ Si in adoptionem datus, posteaquam iussu [u] patris adoptiui hereditatem adiit, emancipatus fuerit: potest contra tabulas bonorum possessionem accipere: hereditatémque ipse potiùs habebit, quàm pater adoptiuus.

3 ¶ Illud notandum est, quòd, & si adierit hereditatem in adoptionem datus contra tabulas ei datur. alias autem si quis legatum, * si quis portionem [x] sibi datam adgnouerit: à contra tabulas bonorum possessione repellendus est.

4 ¶ Liberi, qui contra tabulas habere non possunt, nec partem faciunt, si per alios committatur edictum. quo enim bonum est eis fauere, vt partem faciant, nihil habituris.

5 ¶ Exheredati liberi quemadmodum edictum non committunt: ita nec, commisso per alios [y] edicto [z], cum illis venient ad bonorum possessionem. vnáque [a] eis querela superest, si de inofficioso dicant.

6 ¶ Hi, qui propter alios contra tabulas bonorum possessionem petunt, non expectant, vt præteriti bonorum possessionem accipiant, verùm ipsi quoque bonorum possessionem petere contra tabulas possunt. * cùm [b] enim semel beneficio aliorum ad id beneficium fuerint admissi: iam non curant, petant illi, necne, bonorum possessionem.

De dato in adoptionem. 1. *De diuisione bonor. possessionis.*

11. *Paulus* " libro quadragesimoprimo ad Edictum."

SI in adoptionem datus, sub conditione scriptus sit heres à naturali patre: alio committente contra tabulas edictum, & ipse veniet. sed si defecerit conditio, repellitur ab ea possessione. Idem puto & in eo, qui purè quidem, sed non iure scriptus sit heres.

1 ¶ Exemplo iuris legitimi [c] & bonorum possessio contra tabulas distribuitur. igitur nepotes ex vno filio vnam partem habebunt.

De iure accrescendi. 1. *De filio exheredato in priore testamento, & præterito in posteriore.*

12. *Gaius* " libro decimoquarto ad Edictum Prouinciale."

SI duobus filiis, & ex altero filio duobus nepotibus bonorum possessio competat, & alter ex nepotibus non petat: pars eius fratri adcrescit. Si verò ex filiis alter non petat: tam fratri, quàm nepotibus, id prodest. namque tũc duo semisses fiunt, ex quibus alterum filius, alterum nepotes consequuntur.

1 ¶ Si prius testamentum extet iure factum, quo filius exheredatus est, sequens imperfectum, in quo præteritus

r ¶ prætoris Hal.
s *l. 11. in fi. l. 13. §. 3. j. eod.*
t nec enim in totum extranei sunt. sufficit eos heredes institutos esse. *l. 8. §. 11. s. eod.*
u Iussus patris adoptiui excusat filium: adeo vt licèt agnouerit testamentũ, possit tamen venire contra tabulas. *Bart.*
x idem dicendum est in eo qui legatum elegit. *l. 3. in fin. s. eod. l. 5. §. 2. j. de leg. præstan.*
y non exheredatos sc.
z vtpote, quia præteriti.
a Imò præter querelam quæ hic eis competere dicitur, videntur admitti ad successionẽ ab intestato. *l. vlt. s. de liberis.*
b Beneficio, quòd habeo propter te possum interdum vti te inuito. *Bart.* Imò & sine te: & beneficio ipso tibi sublato. Pone enim ea priuilegia Capuę concessa ab Imperatore, quæ Romę: Pone priuilegia Romæ vrbis extincta: Capuæ sua priuilegia sarta & integra permanebunt. vide Castrensem *in l. omnia priuilegia 33. C. de episcopis.*
c i. Quo ordine hereditas defertur iure ciuili, eodem & bonorum possessio. *l. 1. §. 1. s. eo.*

ſit filius: poſteriore teſtamento præteritus rectè petet bonorum poſſeſſionem [a], ſi [b], remoto quoque filio, potiores ſunt in ea hereditate, poſteriore teſtamento ſcripti heredes. & ita ius habet: vt, cùm is, contra quem filius petit bonorum poſſeſsionem, amoto filio poſsit obtinere hereditatem, filius quoque rectè videatur petere bonorum poſſeſsionem: ſi verò ille non poſsit obtinere hereditatem, filius quoque excludatur.

a poſſeſſioné. Si remoto. *Hal.*
b μὴ ὑπόντος υἱȣ̃. Viglius ex Baſilicis ita reſtituit, non ſubexiſtente filio. *v. Viglium. §. ex eo autem ſolo. inſtitut. quib. mod. teſtam.*

De prædijs & ſeruis hereditariis, & omni iure. 1. De nepote dato in adopt. 2. De diuiſione bon. poſſeſ.

13. *Iulianus* lib. 23. Digeſtorum.

CVm [c] emancipatus bonorum poſſeſsionem contra tabulas accipit: ſcriptus [d] heres ei hereditatem petenti cogendus eſt & prædia & ſeruos hereditarios præſtare. omne enim ius transferri æquum eſt, quod per cauſam hereditariam ſcriptus heres nanciſcitur, ad eum, quem prætor heredis [e] loco conſtituit.

1 ¶ Qui duos filios, & ex altero eorum nepotem habebat, eum in adoptionem dedit, & heredem inſtituit prę terito altero filio. quæritur, quid in his ſeruari debeat, vtrùm in partem patris ſui admittatur, an virilem portionem habeat. reſpondi: In adoptionem datus nepos, & heres ſcriptus, quamdiu pater eius aut in poteſtate aut emancipatus eſt, non poteſt contra tabulas bonorum poſſeſſionem accipere. ſed & ſi pater eius, antequam bonorum poſſeſſionem acciperet, deceſſerit: non admittitur [f] nepos ad bonorum poſſeſſionem.

2 ¶ Si pater, emancipato filio præterito, heredes duos ſcripſerit, filium, quem in poteſtate habebat, & alterum, quem in adoptionem dederat, ex quo duos nepotes in familia reliquerat, qui & ipſi teſtamento præteriti ſint: bonorum poſſeſſionem pro parte [g] tertia emancipatus, pro parte tertia is, qui in poteſtate remanſit, pro parte tertia, qui in adoptionem datus eſt, & filij eius ſimul habebunt: ita vt ſextans patri, ſextans nepotibus cedat.

3 ¶ Si pater ex duobus filiis alterum habentem filios emancipauerit, & vnum ex nepotibus, quem antè emancipauerat, in locum filij adoptauerit, præterito deinde emancipato deceſſerit: æquius erit, nepoti, qui in locum [h] filij venerit, ſuccurri, & in tres partes hereditatem diduci: vt vnam habeat, qui in poteſtate remanſerit, alteram nepos adoptatus in locum filij, tertiam emancipatus cum filio ſuo, qui nepotis loco fuerit. ſed etſi, mortuo filio, alter ex nepotibus in locum filij, adoptatus fuerit: tres partes in bonis fient. cùm ſit æquius, eum qui in locum filij adoptatus eſt, non minus habere, quàm ſi non ex numero nepotum, ſed extraneus adoptatus eſſet.

c *ſynopſis Baſilic. 40. tit. 3. c. 9.*
d *ſub.* extraneus. *l. 1. §. 3. j. de collationib.*
e nam in omnibus vice heredum bonorũ poſſeſſores habentur. *l. 2. ſ. de bonor. poſſeſ.*
f nec per ſe, quia eſt inſtitutus: nec per alium, quia nemo eſt qui poſſit committere in edictum, cũ alteri ſit ſubſtitutus. *Accurſ. adde l. 8. §. 13. ſ. eod.*
g quam habet ab inteſtato. *v. l. 8. in fi. ſ. eod.*
h *adde l. 3. §. 4. ſ. eod.*

De eo qui iudicium defuncti approbauit. 1. De nepote ex filio dato in adoptionem, vel emancipato & adrogato.

14. *Africanus* lib. 4. [i] Quæſtionum.

SI, duobus filiis emancipatis, alter heres inſtitutus ſit, alter præteritus: ſi inſtitutus adierit: quamuis verbis edicti parum expreſſum ſit: tamen, non poſſe eum petere bonorum poſſeſſionem, reſpondit: quia iudicium patris ſecutus ſit. nec enim emancipatum, ſi legatũ acceperit [k], admitti ad bonorum poſſeſſionem: ſiue ab heredibus inſtitutis, ſiue ab his, qui contra tabulas petierint, acceperit. ſed illud obſeruandum, vt prætor eum, qui heres inſtitutus adierit, in eam partem, qua ſcriptus ſit, tueri debeat: dum tamen non ampliorem, quàm habiturus eſſet, ſi bonorum poſſeſsionem accepiſſet. vt hactenus deteriorem cauſam ſuam fecerit, quòd, ſi ex minore parte ſit inſtitutus, eam dumtaxat retinere poſsit, & quod [l] extraneis [m] quoque legata præſtare cogatur. Quod ſi is, qui in poteſtate eſt, heres inſtitutus ſit: quoniam neceſſarius heres fit [n]: non aliud dici poſſe, quàm & ipſum petere poſſe bonorum poſſeſsionem, ſi modò hereditati ſe non immiſcuerit. tunc enim, quia iudicium patris comprobaſſe videtur, in eodem loco, quo emancipatum, haberi debere.

1 ¶ Filius in adoptiua familia, vxore ducta, filium ſuſtulit, eúmque poſt mortem patris adoptiui emancipauit. hunc nepotem contra tabulas aui naturalis decreto [o] poſſe petere bonorum poſſeſsionem, reſpondit. Item ſi filius emancipatus, ſublato filio & emancipato, adrogandum ſe dederit, & mortuo adoptiuo patre deceſſerit: & contra patris & contra aui tabulas ex decreto hunc admitti, minimè dubitari debere: ne alioquin ab omnium [p] bonis excluderetur.

i *v. Cuiac. 4. ad Afri. fol. 56.*
k ſecus eſt, ſi petierit: & antequam acceperit, pœnitentiam egerit. *l. 8. ſ. de bon. libert.*
l *l. 16. in fi. j. de leg. præſtand.*
m Imo, certis tantùm, *l. 16. §. 1. verſ. ſed ſi ſcriptus. j. tit. prox. v. Cuiac. ibid.*
n ita legendũ eſt, non *ſit*, & Græci ita exprimunt, ἐπειδὴ ἐκ διαθήκης ἀναφαίνεται. *v. Cuiac. 4. ad Afric. ibid.*
o i. data ei decreto bonorum poſſeſſione contra tabulas aui naturalis. quia viuo auo naturali, à patre ſuo naturali emancipatus fuit, licèt ab auo adoptiuo nunquã fuerit emancipatus. *Cuia. ibid.*
p nam ſi excluditur à bonis patris, & ab aui bonis excluditur; quia per patrem, bona aui conſequitur, *l. 10. §. 1. j. de bon. libert.*
q atqui videtur exceptio doli non poſſe obiici heredibus patris. *l. 4. §. 16. j. de doli mali.*

De emancipato præterito, qui doli exceptionem heredi oppoſuit.

15. *Marcianus* lib. 5. Regularum.

SI præteritus filius emancipatus exceptionem doli mali agenti heredi patris oppoſuerit [q] de eo, quod patri debuit: non poſſe eum contra tabulas bonorum poſſeſſioné petere exiſtimo. nam hoc [r] ipſo quaſi repudiauit bonorũ poſſeſſionem. quod ita intelligendum eſt, ſi heredem petentem debitum noluerit filius repellere illa exceptione, *Si non contra tabulas bonorum poſſeſsio filio dari poteſt*, ſed magis doli exceptione vſus eſt.

r ¶ Hæreditate renunciare videtur, qui debitum ſibi exigit. *l. 2. ſ. de condict. indeb.*

Si filius emancipatus nepoti in poteſtate relicto fideicommiſſam hereditatem reliquerit.

16. *Pomponius* lib. 4. ad Sabinum.

SI emancipatus filius nepoti in poteſtate aui relicto ab extraneo herede fideicommiſſam hereditatem, ſi liberatus aui poteſtate fuiſſet, reliquiſſet: ſi ſuſpectus auus ſit, quaſi conſumpturus bona nepotis: non eſſe ei dandam bonorum poſſeſſionem.

Si pater filio emancipato, ſe dederit in adoptionem.

17. *Vlpianus* lib. 35. ad Sabinum.

SI [s] pater [t] ſe dederit in adoptionem, nec ſequatur eum filius, emancipatus ab eo antea factus: quia in alia familia ſit pater, in alia filius: bonorum poſſeſſionem contra tabulas nõ poteſt filius eius habere. & ita Iulianus ſcripſit. Marcellus autem ait, iniquum ſibi videri, excludi eos à bonorum poſſeſſione, cùm pater ſe dedit in adoptioné. vbi enim filius non datur in adoptionem, at pater ſe dat: nullũ patrẽ filio adſignat. quæ ſententia non eſt ſine ratione.

s *ſynopſis Baſilic. 40. tit. 3. c. 13.*
t de cuius ſucceſſione agitur. *l. 3. §. 9. ſ. eod.*

De conditionali exheredatione vel inſtitutione. 1. De legato fideicommiſſo, mortis cauſa, donatione.

18. *Hermogenianus* lib. 3. Iuris epitomarum.

SEd ſub conditione exheredatus, cõtra tabul. bonorum poſſeſſione petet. licèt ſub cõditione heres inſtitutus à contra tabu. bonorum poſſeſſione excludatur. certo enim iudicio liberi à parentium ſucceſſione remouendi ſunt.

1 ¶ Ei [u], qui contra tabulas bonorum poſſeſſionem accepit, tam legati, quàm fideicommiſſi exactio, ſed & mortis cauſa donationis retentio denegatur. nec intereſt, per ſemetipſos, an per alium quæratur.

u Qui contra tabulas bonorum poſſeſſionem accipit, legato, fideicommiſſo, mortis cauſa donatione priuatur. *l. 2. ſ. de his quæ vt indignis.*

Si heres extitit vel non.

19. *Tryphoninus* lib. 15. Diſputationum.

QVod vulgò dicitur [x] liberis datam bonorum poſſeſſionem contra lignum [y] eſſe, ſic intelligendum eſt, vt ſufficiat extitiſſe tabulas mortis tẽpore patris, ex quibus vel adiri hereditas, vel ſecundum eas bonorũ poſſeſſio peti potuit: quamuis [z] neutrum eorum poſtea ſecutũ ſit, vel ſequi potuit. nam ſi vel omnes inſtituti ſubſtitutíque ante teſtatorem deceſſerint, vel is ſcriptus heres fuit, cum quo teſtamenti factio non fuit: peti contra tabulas inane eſt, quæ ſine effectu foret.

x *adde l. 10. in fin. j. tit. proxim.*
y i. contra ligneas teſtamenti tabulas, non contra heredẽ. Lignum enim tabulas dicimus. *de quo vide Cuiac. 11. obſ. 14.*
z vide in hunc locum Antonium Fabrum *1. coniecturar. 19. circa finem.*

De ſuo exheredato & emancipato præterito.

20. *Idem* lib. 16. Diſputationum.

FIlium, quem [a] in poteſtate habebat, exheredauit. emãcipatum præteriit. quæſitum eſt, quatenus emãcipatus bonorum poſſeſſionem habiturus ſit. dixi, ſi ſcripti heredes extranei adierint hereditatem, repellendum eſſe filiũ, qui manſit in poteſtate. quòd ſi hi repudiauerint hereditatẽ, quod facilè ſunt facturi, nihil laturi ex hereditate propter eum, qui contra tabulas accepit bonorum poſſeſſionem: filius ab inteſtato patris ſuus heres deprehendetur: emancipatus autem petens contra tabulas bonorum poſſeſſionem, ſolus habebit bonorum poſſeſſionem. Sed cũ exheredatio, [b] non † adita hereditate ex teſtamẽto, nullius ſit momenti: ideoque non obſtare eam, nec quo minus contra tabulas libertorum patris accipiat bonorum poſſeſſionem, Iulianus rectè reſpondit: ne teſtamentum per omnia irritum ad notam [c] exheredationis ſolam profeciſſe videatur: redit res ad inteſtati exitum, vt aduerſus filium ſuum ex aſſe heredem ab inteſtato patre emancipatum prætor in parte dimidia tueatur. Erit ergo venale beneficium ſcripti heredis extranei: vt, cùm ipſe iure hereditatis [d] nihil ſit conſecuturus, adeundo repellat filium in poteſtate relictum, præſtetq; aſſem emancipato filio iure contra tabulas bonorum poſſeſſionis: ſi autem omiſerit hereditatem, in portionem bonorum exheredatum effectum admittet [e] iure factum ſolum ſuum heredem.

Sed quemadmodum prætor emancipatum tueatur, ſi adita [f] non fuerit hereditas: ita nec filius, qui in poteſtate remanſit, aditione adhibita in totum expellendus erit: ſed ad hereditatis [g] petitionem admittendus eſt ex cauſa inofficioſi querelæ contra emancipatum mouendæ.

1 ¶ Videamus tamen iſto caſu, quo vtrique ad bona patris veniunt, an ei conferre debeat emancipatus. nam neque ex hac parte edicti verbis id facere cogitur, vnde contra tabulas accepit bonorum poſſeſſionem: (quæ inter eos, quibus ita bonorum poſſeſsio dabitur, caueri de collatione ab emancipato iubet. iſte enim, qui manſit in poteſtate,

a *adde l. vlt. ſ. de liberis. l. 13. j. de doli mali.*
b Exheredatio, non adita hęreditate ex teſtamento, nullius eſt momenti.
† *v. l. 12. §. 5. j. de bon. libert.*
c Exhæredatio, notæ ſpecies.
d ciuili, quod emancipatos non agnoſcit. *§. 9. Inſt. de hæred. quæ ab inteſt.*
e effectu admittit. *Cuiac. 3. obſ. 15.* i. in effectu. vide Renardum *4. Varia. 8.*
f *l. 8. §. 10. ſ. inofficioſo.*
g Actio de inofficioſo eſt petitio hæreditatis, quæ ex cauſa inofficioſi teſtamẽti datur, *vt hic, l. 20. ſ. de inofficioſo. l. ſi quis filium. C. de inoffi. l. 3. Cod. de pet. hæred.*
h *v. l. 1. Cod. de inof.*

testate, quod exheredatus nominatim fuit, non est vocatus ad bonorum possessionem contra tabulas) neque ex illa parte edicti,qua,intestato patre mortuo,emancipatus ad bonorum possessionem admissus, ad collationem cõpellitur. quia & si frater ab intestato heres sit, emancipatus tamen non inde [a] accepit bonorum possessionem. & vereor [b], ne hactenus filio suo profuerit factum heredis scripti non adeuntis, vt eum ad portionem admitteret bonorum paternorum, non etiam eorum, quæ emancipatus propria habuit.& hoc sit consequens illi:quòd,cùm ex minore parte scriptus à patre heres relictus in potestate, admisso fratre emancipato ad contra tabulas bonorū possessionem,eius beneficio [c] plus consequatur,quamuis edicti verbis collatio inducatur,ex mente prætoris denegandam"eam"respondetur:multo magis autem huic conferri non oportet:quia & à patre exheredatus,à prętore ad bonorum possessionem contra tabulas non vocatus, occasione omissæ hereditatis à scripto herede nihil habituro propter delatam emancipato à prætore contra tabulas bonorum possessionem, nomē [d] sui heredis adeptus"est."

2 ¶Legata tamen ex parte sua iste emancipatus liberis & parentibus præstare cogetur:non [e] solida, sed diminuta in dimidium [f] quod relinquitur manenti in potestate.Sed nec aduersus eum constituendæ actionis legatorum ratio est.qui merito iure intestato heres extitit. Sed qui accepit contra tabulas bonorum possessionem, etiam si nō fuerit adita hereditas à scripto, præstat legata ex parte testamenti data, contra quam bonorum possessio accepta est.Erit ergo melior hoc casu conditio in familia [g] relicti filij,quàm foret,si exheredatus non esset.

De filio dato in adoptionem vel emancipato & nepote in potestate retento. 1. *De adoptato à filio emancipato.*

21. *Modestinus*"lib.6.Pandectarum."

SI is,qui filium, & ex eo nepotem in potestatē habebat, filium in [h] adoptionem dedit,nepote retento in potestate, postea filius emancipatus à patre adoptiuo, decessit extraneis heredibus institutis:filius huius, qui in potestate aui remansit, contra tabulas patris sui bonorum possessionem petere poterit: quamuis nunquā in potestate huius fuerit, ideo nec debuisse in potestate esse videtur.nam si aliter obseruatur,nec si emancipatus filius fuerit, nepos ex eo, qui in potestate aui remansit, bonorum possessionem contra tabulas petere poterit.

1 ¶ Idémque iuris est,si,emancipato filio,nepos ex eo in potestate aui remanserit,& postea patri suo in adoptionem datus fuerit. id est, contra tabulas aui bonorum possessionem petere poterit: quia per adoptionem aliena familia non fuerit.

2 ¶ Sed si emancipatus filius meus adoptauerit extraneum filium: is, qui adoptatus est, filius contra tabulas meas bonorum possessionem petere non poterit: quia nunquam [i] nepotis loco apud me fuit.

DE LEGATIS PRÆSTANDIS, CONtra tabulas bonorum possessione petita [k].

Tit. V.

De æquitate huius tituli. 1. *De gradu & sexu parentium & liberorum.* 2. *De datis in adoptionem,de adoptiuis.* 3. *De postumis.*

1. *Vlpianus*"lib.40.ad Edictum."

HIc titulus æquitatem quandam habet naturalem, & ad aliquid nouam:vt,qui indicia patris rescindunt per contra tabulas bonorum possessionem, ex iudicio eius quibusdam personis [l] legata & fideicommissa prętarent:hoc est liberis,& parentibus,vxori,nuruíque dotis nomine legatum.

1 ¶ Generaliter autem parētes [m] & liberos prætor excepit:nec gradus liberorum parētiúmve enumerauit,in [n] infinitū [o] igitur [p] eis præstabitur. Sed nec personas prosecutus est: vtrùm ex virili sexu, an ex feminino descendent. Quisquis igitur ex liberis,parentibúsque fuerit: ad legati petitionem admittetur: sed ita demum, si iura cognationis sunt inter eos.

2 ¶Liberos autem etiam eos ad legatorum petitionem admittimus, qui in adoptionem dati sunt, vel etiam [in] adoptiuis,dummodò maneant liberi.

3 ¶Postumis liberis legata relicta vtique præstabūtur.

2. *Iulianus*"lib.23.Digestorum."

ET ideo si prægnate vxore filius emancipatus fuerit, & bonorum possessionem contra tabulas acceperit,legatum nepoti [q] præstare debebit.

De mortis causa donationibus. 1. *De liberis, parentibus, fratribus,sororib.* 2. *Si ipsis parentibus liberísve relictū sit aut subiecta iuri eorum personæ.* 3. *De coniunctis.* 4. *De fideicommisso coniunctæ personæ.* 5. *Vel extranei.* 6. *De modo.* 7. *De legatis vtiliter vel inutiliter datis.*

a *l. 6.* ⁊ *.de dotis collat.*
b de hac voce dixi ad legem *45.in fi.* ff. *de ritu.*
c *l.1.§.4.* ⁊ *.de collatione.*
d Exhęredatione seruorū nomē amitti,hinc colligit Cuiacius. *Nouel.1.l.1.§. post suos.* ⁊ *. de suis.*eosdem inter legitimos, ob eam causam nō vocari: Imò & legitimorū nomen amittere, cùm qui non sunt sui, nec legitimi sint, *l.scripto.* ⁊ *. vnde liberi.* Quinimo inter extraneos non vocari,quia nominatim submoti sunt hæreditate: vt ea ratione peior sit exhęredatorum, quàm extraneorum conditio. Nam extranei veniunt contra mētem testatoris, constitutionis beneficio:exhęredati veniunt contra verba. Quid igitur? inter quos vocari possunt? inter legatarios & fideicommissarios forsitan, si quid eis legatū fuerit: quia bonis omnibus exclusi non sunt, & quod aufertur nō tam his personis adiicitur,quàm bonis aliis defuncti, quę ad eos pertinēt. Iubet inter substitutos vocari,si substituti sint, licet expirauerit substitutio, quia & hos hæreditate non omnino exclusit testator,quos,si non primo,secundo gradu ad hęreditatem inuitauit.
e *l. 10. §. 2.* ⁊ *.de legatis præstand.*
f Legata pro dimidia pręstat emancipatus coniunctis personis: suis, non ita. *Bart.*
g vide Renaudum *5.Variar.1.*
h *l.3. §.9.* ff. *eod.*
i *l.10. §.8.* ff. *de in ius voc.*
k ex æquitate. aliàs, ex summo iure, Rescisso testamento per cōtra tabulas,neque legata,neque libertates debebantur, *l.8. §.6.* ff. *de inoffi.*
l liberis & parentibus. *l. 1. C. contra tab.*
m *l. vlt.in fin.* ⁊ *. eod.*
n *l.4. in fi.* ff. *de in ius voc. l.56.l.220.* ⁊ *.de verb. sig.*
o Imò, ad tritauum vsque *l. 10.§.7.* ⁊ *.de gradibus.*
p Generalia generaliter intelligenda sunt.

3. *Vlpianus*"lib.40.ad Edictum."

SEd & si mortis causa donationes collatæ, credo,tuēdæ sunt.si autē excepti non sunt, auferendas eis puto mortis causa donationes. 1 ¶ Liberis autem tantum,& parentibus prætor prospexit:non etiam fratri,& sorori conseruabit legatum. 2 ¶Hoc autem solum debetur,quod ipsis parentibus relictum est, & liberis. cæterùm si seruo [r] eorum fuerit adscriptum,vel subiectæ iuri eorū personæ, non debetur. nec enim quærimus, cui adquiratur: sed, cui [s] honos habitus sit. 3 ¶ Sed & si coniunctim ei fuerit legatum relictum cum eo, cui non præstatur: sua tantùm portio ei conseruabitur. 4 ¶ Item si quis ex his personis rogatus sit restituere extero,quod sibi relictū est:dicendum,non esse legatum præstandum:quia [t] emolumentum ad eum non respicit. 5 ¶ Sed si proponas, extero legatum,rogatúmque eum præstare hoc alicui ex liberis parentibúsque:consequenter dicemus,præstari debere. 6 ¶ Hoc ampliùs, & si extraneo relictum sit sub hoc modo, vt alicui ex liberis præstet: æquissimum erit, dicere,non debere ei prætorem denegare actionem.

7 ¶Ea autem legata sola præstant, qui contra tabulas bonorum possessionem accipiunt,quæ vtiliter data sunt, verùm idcirco non debentur, quòd filius contra tabulas bonorum possessionem accipit.

4. *Iulianus*"lib.23.Digestorum."

CVm propter hoc plerumque [u] scripti heredes omittant hereditatem,cùm scirent, emancipatum aut petisse,aut petiturum contra tabulas bonorum possessionē.

De tabulis pupillaribus. 2. *De bonorum possess.contra tabulas.* 5. *Si legatū sit liberis & extraneis.* 6. *De portione hereditatis conseruanda.* 7. *Vsque ad quam quantitatem succurritur.* 8. *De portione hereditatis conseruata.*

5. *Vlpianus*"lib.40.ad Edictum."

FIlium quis impuberem heredem scripsit eíque substituit: emancipatum autem filium præterijt. deinde vterque filius acceperunt bonorum possessionem. legata sunt etiam [x] substituto impuberis relicta non tantùm liberis,& parentibus, verumetiam extraneis. quæritur, an, mortuo impubere, cogatur substitutus ea præstare. & si quidem ab impubere relicta sunt:solis liberis, parētibúsque præstanda sunt.sin verò(à) substituto impuberis:omnibus eum præstare oportet,habita ratione legis Falcidię: scilicet vt partis dimidię, quę ad eum ex bonis patris peruenit,quartam(id est,totius assis sescunciam [y])retineat.

1 ¶"Quod"si impubes ex vncia dumtaxat institutus heres fuerit: magis est, semissem [z] vsque legata præstaturū, habita ratione legis Falcidiæ. licèt enim ex vncia fuerit impubes institutus:tamen,quod accessit, augebit legata à substituto relicta.

2 ¶Omnibus autem liberis præstari legata prætor voluit, exceptis his liberis, quibus bonorum possessionem prætor dedit ex causis suprà scriptis. nam si dedit bonorum possessionem: non putat legatorum eos persecutionem habere.Constituere igitur apud se debet, vtrùm contra tabulas bonorum possessionem petat, an verò legatū persequatur.si elegerit [a] contra tabulas,non habebit legatum si legatum elegerit: eo iure vtimur, ne petat bonorum possessionem contra tabulas.

3 ¶Si quis contra tabulas bonorum possessionem acceperit, deinde postea apparuerit, eum ex his liberis non fuisse, qui eam bonorum possessionem accipere possunt, ex his tamen esse,quibus legata præstantur:obtinuit,non esse ei denegandam petitionem legatorum: siue ordinariam [b] bonorum possessionem petierit,siue Carbonianā.

4 ¶Non solùm autem legatum denegatur ei [c],qui bonorum possessionem accepit: verumetiam si quid aliud ex voluntate accepit. Cui consequens est, quod Iulianus scripsit,si fratri suo impuberi substitutus sit, acceperítque contra tabulas bonorum possessionem, denegari ei persecutionem hereditatis fratris impuberis mortui,cui à patre substitutus est.

5 ¶Si legata fuerint relicta liberis,& extraneis:licèt vtrorúmque præstatio Falcidiæ locum faceret, legatáque liberorum recideret: tamen nunc ob hoc,quòd extraneis non præstantur,legata liberorum augentur [d].

6 ¶ Sed & si portio hereditatis fuerit adscripta ei, qui ex liberis parentibúsve est;an ei conseruanda sit, vt solent legata? & Iulianus sæpissimè scripsit, in portione [e] quoq; hereditatis idem,quod in legato, probandum. cuius sententia rescripto Diui Pij comprobata est. cùm hereditates [f] non modò honesto titulo, sed & pleniore [g] honore tribuantur [h].

7 ¶ Ad eum autem modum talibus personis succurrendum est: vt ampliore quidem, quàm virili, portione hereditatis data,vsque ad virilem tueantur [i]: in minorem autem eatenus actiones his tribuantur, quatenus scripta sint. Idem obseruatur & circa legata, fidei"ve"commissa, quæ his data fuerint,& in mortis causa donationibus.

q *adde l. vlt.* ⁊ *. eod.*
r ¶ *l.23.* ⁊ *.eod.*
s hoc ideo adiecit: quòd veteres honoris ducebāt,si quātumlibet modicum sibi supremo morientis iudicio relinquebatur, *l.5.§.6.* ⁊ *.e. l.32. §.2.* ff. *de iudiciis.* Cicer.*pro Quintio* Hęredē reliquit hunc Quintium,vt ad quem summus mœror morte veniebat, ad eundem summus honor quoque perueniret. Idem *pro Cæcinna.* vsumfructū omnium bonorum suorum Coponiæ legauit,Magnus honor viri iucundus mulieri fuisset si diuturnum esse licuisset. Quintilian⁹ *in declamationib.* Institutus primo loco hęres: non facio istius honoris controuersiam. *Valer.7.c.7.*Consideremus testamenta, quę honorem hereditatis transferūt. Per cōtrarium iniuriosum atque turpe putabant parentū testamēto prętériri. *l. 8.* ff. *de inofficioso.* vnde probri loco Cicero obiicit Antonio, quòd ex amicorum testamento nullam accepisset hæreditatē. *adde Brissonium 4. selectorum 19.*
t Imò,ob eam causam, & quia exclusus est legato, fideicommissum prestare cogitur. *l.41.* ff. *ex quib. caus. maior.*
u *l.12.* ⁊ *.eod.*
x *l.34.in fi.l.35.* ff. *de vulgari. l. 103.in fi.* ff. *de legat.3.*
y sescuncia,vncia cū dimidia. *l.41.* ff. *de vulgari.*
z *l.vlt. §.vlt.* ff. *de legat.3.*
a *l.10.§.3.* ff. *contra tab.*
b edictalem.*v. Cuiac.inst.in fin. de bon.possess.*
c *l.22.* ff. *de vulgari.*
d Imò nō augentur. *§. vlt.in fi.* ⁊ *.eod.*
e *v.l.7.* ⁊ *.eod.*
f vide quę scripsi *ad l.3.§.2.* ff. *e. & ad l.2. Cod.de necessariis hæredib.instit.*
g pleniore onere. *Hal.*
h quàm legata. & sic verbū legati ad hereditatem transfertur. *l. 220.* ⁊ *.de verb.sign.*
i *v.l.17. in fi* ff. *de iniusto.*

a id eſt, complures putant. *l.15. §.1.j. eo.* an omnibus dubito. *l.16.in fi.j.eo.*
b *l.46.s. de vſufr. & quemadmod. l.35.s. de vulgari.*

8 ¶ Is autem, cui portio hereditatis conſeruatur, vtrũ omnibus, an tantùm exceptis perſonis legata cogatur prę ſtare? & magis probatur [a], exceptis perſonis ſolis pręſtanda. nec tamen ſolius commodo id cedit. nam ſi legatis onerata ſit portio tam liberorum parentiúmve, quàm extraneorum. id, quod [b] extraneis non præſtatur, liberis, parentibúſve profuturum non dubitamus. Igitur ita demum, quod extraneis non præſtatur, communicatur [c] cum [d] eo, qui contra tabulas petit, ſi non legatariis liberis parentibúſque dandum ſit.

De bonor. poſſeſſ. contra tab. & vſque ad quam quantitatem ſuccurritur.

6. *Iulianus* " lib. 23. Digeſtorum."

SAluius Ariſto Iuliano ſalutem. Qui filium emancipatum habebat: pręterito eo patrem ſuum, & extraneum heredem inſtituit, & patri legatum dedit. filius contra tabulas bonorum poſſeſſionem petit. quæro, ſi aut vterque hereditatem adiſſet, aut alter ex his, aut neuter, an, & [e] quantum legatorum nomine patri debeatur. reſpondit: Sæpe animaduerti, hanc partem edicti, qua emancipatus accepta contra tabulas bonorum poſſeſſione liberis & parentibus legata præſtare iubetur, habere nonnullas reprehenſiones. nam ſi dodrans legatus fuerit, plus habiturus eſt is, cui legatum erit, quàm emancipatus. decreto itaque iſta temperari debebunt: vt & hereditatis partem emancipatus præſtet ita, ne ſcriptus heres amplius habeat, quàm emancipatus: & legatorum modus temperaretur, vt nihil [f] plus ex legatis ad aliquem perueniat, quã apud emancipatum bonorum poſſeſſionis nomine remanſurum eſt.

7. *Tryphoninus* " libro decimoſexto Diſputationum."

NAm, ſecundùm conſtitutionem Diui Pij ad Tuſcium Fuſcianum Numidiæ legatum, placuit, parentes & liberos heredes quoque inſtitutos tueri [g] vſque ad partem virilem exemplo legatorum: ne plus haberent ex inſtitutione tales perſonæ, quàm ad eum perventurum eſſet, qui contra tabulas bonorum poſſeſſionem accepit.

Quæ ſit de virilis portio. 1. *De portione hæreditatis & legato eidem relictis.* 2. *De libertatibus.* 3. *De vxore & nuru.*

8. *Vlpianus* " libro quadrageſimo ad Edictum."

VIrilis portio [h] quemadmodum accipienda ſit. videamus. pone duos eſſe, qui contra tabulas bonorum poſſeſſionem accipiunt: vnum eſſe ex liberis, parentibúſque. virilis, tertia erit portio. ſed ſi tres ſunt, qui contra tabulas acceperunt: quarta erit virilis. hoc idem & in legatis obſeruabitur. Sed ſi vnus ſit ex liberis, qui accepit contra tabulas bonorum poſſeſſionem, plures ſint, qui ex liberis parentibúſque legata acceperunt: ſic hoc accipiendum eſt, vt filius præteritus ſemiſſem habeat, cæteri omnes, qui ſunt ex liberis parentibúſve, ſemiſſem.

1 ¶ Si quis ex liberis parentibúſque & heres inſtitutus ſit, & legatum acceperit: vtrùm tantùm portionem ei conſeruamus, an verò & legatum, an alterutrum, quod elegerit? & magis eſt, vtrúmque [i] conſeruetur: ſed ſic, ne amplius [k] in vtroque, quàm virilem, habeat.

2 ¶ Si adierit hereditatem is, cui virilis conſeruatur: libertates competent [l] ex neceſſitate per aditionem. verumtamen videndum eſt, an de dolo actione teneatur, qui adit. & magis eſt: vt, ſi denunciante eo, qui præteritus accepit contra tabulas bonorum poſſeſſionem, hic adiit hereditatem pollicente eo portionem virilem, ſit, quod ei imputetur, & de dolo actione teneatur. damno enim adficit hereditatem, dum competunt libertates.

3 ¶ Si quid vxori, nuruíque fuerit legatum præter dotem: accepta contra tabulas bonorum poſſeſſione non præſtabitur.

4 ¶ Nurus [m] autem appellatione & pronurum cæteráſque contineri, nulla dubitatio eſt.

5 ¶ Cùm autem dotis [n] nomine legatur, non puto, ad virilem, vxorem nurúmve redigendam [o]: cùm mulier iſta ad æs alienum veniat.

6 ¶ Non ſolùm autem dotem prælegatam prętor cõplectitur, verumetiam ſi pro dote aliquid fuerit relictum. vtputa ſi dos in rebus "ſit," & pro rebus ei quantitas relinquatur: vel contra. dum tamen hoc nominetur, quod pro dote relinquitur.

De gradibus heredum.

9. *Paulus* " lib. 41. ad Edictum."

videntur repudiaſſe: qui ſi adiiſſent ſubſtitutus excluderetur. *l. poſt aditam. C. de impub. & aliis ſubſtit.* t *l.4.s. eod.* u *ſub.* ſed deceſſerint hæreditate non adita, petita iã bonorum poſſeſſione contra tabulas, per filiũ.

SEd etſi plus ſit in legato, quàm in dote: dabitur illis actio.

10. *Vlpianus* " lib. 40. ad Edictum."

SEd etſi pro dote ex parte [p] aliqua eandem heredẽ ſcripſerit: tuendam eſſe, puto.

1 ¶ Eſſe autem vxorem mortis tempore exigemus. Si nurui dotem prælegauerit, eáque mortis tempore nupta ſit: nullum legatum eſt: quia dos nondum debeatur. ſed cùm & conſtante matrimonio aduerſus heredes ſoceri dabitur actio: dicendum eſt, etiam prælegatæ dotis petitionem dari debere.

2 ¶ Non omnia, quæ ab omnibus gradibus relicta ſunt, legata præſtare eum oportet, qui contra tabulas petit: ſed ea ſola [q], quæ in eo gradu data ſunt, contra quem bonorum poſſeſſionem accepit. Sed nonnunquam contra alium quidem gradum petita eſt bonorum poſſeſſio, ex alio verò legata præſtanda ſunt. vt ecce: duo gradus heredum facit: emancipatum præteriit: ab vtroque tamen gradu liberis & parentibus legata adſcripſit. ait Iulianus: Si quidem aliquis ex primo gradu viuit: ea legata præſtabit, quæ liberis & parentibus à primo gradu data ſunt. ſin verò nemo viuit eorum ea, quæ à ſequenti. quòd ſi neque [r] ex primo gradu, neque ex ſecundo quiſquam in rebus fuerit humanis, cùm teſtator moritur: tunc ab inteſtato magis bonorum poſſeſſionem præterito filio cõpetere, nec legata cuiquam præſtanda. quòd ſi poſt mortem teſtatoris, ante aditam hereditatem, inſtituti deceſſerint: contra ipſos quidem videri petitum: verumtamen ab eis relicta legata nõ eſſe præſtanda, ſed quę à ſubſtitutis relicta ſunt.

11. *Paulus* " lib. 40. ad Edictum."

AT vbi inſtitutus & ſubſtitutus viuant, licèt nemo adeat hereditatem, ea tamen legata deberi dicimus, quæ ab inſtituto data ſunt [ſ].

12. *Vlpianus* " lib. 40. ad Edictum."

SIue autem [t] omiſerint inſtituti, ſiue [u] non omiſerint: dicendum eſt, legata, quæ ab ipſis relicta ſunt, præſtanda: quamuis ſecundo gradu inſtituti, omittentibus eis adierint hereditatem [x].

13. *Tryphoninus* " libro ſecundo Diſputationum."

ITem à ſubſtituto legata deberi dicimus, ſi inſtitutus conditione defectus eſſet, quæ in ipſius poteſtate non fuit. nam ſi eam, quę in ipſius poteſtate fuit, non impleuit: pro eo habendus eſt, qui noluit adire hereditatem: quando nihil habiturus emolumenti, conditioni meritò non paruerit.

De vno ex emancipatis inſtituto, & altero præterito. 1. *De relicto ab vno ex filiis heredibus.*

14. *Vlpianus* " lib. 40. ad Edictum."

NOnnunquam contra tabulas bonorum poſſeſſionẽ quis habet iure [y] ſecundùm tabulas bonorum poſſeſſionis. vtputa heres inſtitutus eſt emancipatus filius: alius emancipatus præteritus. inſtitutus accepit contra tabulas bonorum poſſeſſionem: præteritus omiſit. apertiſſimum eſt, vt cogatur omnibus [z] perinde legata præſtare, atque ſi commiſſum edictum non fuiſſet. nec enim occaſio emancipati pręteriti debet inſtitutum lucro adficere, [a] cùm pręteritus iure ſuo [b] non vtatur.

1 ¶ Si ab vno ex filiis herede inſtituto, nominatim alicui ex liberis parentibúſque legatum datum ſit, & acceperit bonorum poſſeſſionem contra tabulas cum aliis: melius [c] eſt, probare, omnes [d] qui contra tabulas bonorum poſſeſſionem acceperunt, cogendos id legatum præſtare.

De *ſuo præterito, vel inſtituto.* 1. *De vno ex emancipatis inſtituto, & altero præterito.* 2. *Vſque ad quam partem hereditatis heres ſcriptus tuendus eſt.* 3. *De ea qua dotem non habet.* 4. *De legato ſub conditione dandi heredi.*

15. *Paulus* " lib. 41. ad Edictum."

IS, qui in poteſtate [e] eſt, præteritus legata non debebit præſtare [f], etſi contra tabulas bonorum poſſeſſionẽ petierit [g]: quia, & non petita bonorum poſſeſſione, inteſtati hereditatem obtineret. neç enim exceptio doli mali huic noceat: & abſurdum eſt, eum çogi legata præſtare, quia bonorum poſſeſsionem petierit. cùm & ſine hac hereditatem habiturus ſit ſuo iure. Vnde ſi duo præteriti ſunt, emancipatus, & is, qui in poteſtate eſt: quidam nec [h] emancipatum præſtare debere legata exiſtimant: quia effectu fratris

c Imò nõ cõmunicatur: neque portio liberorum augetur his ipſis quę extraneis non præſtantur. §. 5. s. eod. An hic dicemus hic non prodeſſe iure adcreſcẽdi, ſed iure non decreſcendi? An hic prodeſt, quia re cõiuncti: ibi non prodeſt, quia diſiuncti? An potius hic legatum indiuiduum eſt, ibi diuiduum. An verò hic præſtantur legata ab eo qui cũ habeat volũtatem defuncti, ideo magis onerari poteſt: ibi non pręſtantur ab eo qui cum bonorum poſſeſſionem contra tabulas petit, voluntatem defuncti impugnat.
d Qui ſpeciali iure legatum habet: idem habet ius non decreſcendi, licèt non habeat ius adcreſcendi. *Bart.*
e *v. l.7.j. eod.*
f His quibus legatũ vel portio hæreditatis conſeruatur, vltra virilem non admittuntur. *Bart.*
g *l.4. §.6. s. eo. l.8. §.1. j. eod.*
h de qua dictum. *l.6. l.7. s. e.* adde de virili, legem *145. j. de verb. ſign.*
i Imò, non vtrumque habiturus eſt, cum legata pręcipua nõ habeat. *l.22. in fi. j. eod.*
k *l.7. s. eod.*
l *l.23. §.1. j. de manum. teſt. l.26. §.1. j. de fideicom. libert.* Imò libertates non competunt rupto teſtamẽto, *l. Papinianus. §. ſi ex cauſa. s. de inofficioſo.* Ibi rumpitur per querelam, hic per contra tab. atq; ita teſtamentũ iure ciuili valet.
m *l.50. j. de ver. ſign. adde l.6. §.1. j. de gradib.*
n Dotẽ legat, non tantũ, qui ipſam dotẽ, ſed & qui certam ſummã aut aliquid pro dote legat. *adde l.10. j. eod.*
o cur ita? quia dos relegata extra rationem legis Falcidiæ eſt, vel ideo quòd rem ſuã mulier recipere videtur.
p ¶ *l.5. §.6. s. eo.*
q *l.20. in fi. j. contra tabulas.*
r *l.19. s. tit. proxim.*
ſ Cur ita? quia metu præteriti, inſtitutũ omiſit: ideo, qui petiit bonorum poſſeſſionem contra tabulas, ſuccedit in eius locum. *l. cum emãcipatus. s. titul. 1.* Ideoque quâ legata ipſa ſpectabimus, perinde habetur ac ſi inſtitutus non adiiſſet.
y effectu.
z *l.15. §.1. j. eo.*
a adficit tamẽ. *l.18. in fin. s. titu. proxim.* non lucro legatorum ſed hereditatis: quia hereditas quaſi debita eſt. *l. vlt. C. de codicil.*
b iure ſuo vtatur. *Hal.*
c Imò deterius: æquius eſt enim vt is teneatur, quem teſtator onerauit: vt ea re teſtatoris voluntas ſeruetur. *l. in conditionibus. s. de cond. & demonſt.* Dic ideo hic non in ſolidum teneri, quòd ei certa pars detrahatur. qui (ſi nihil ei detraheret) in ſolidum teneretur. *adde l. ſi filia. j. de collat. dot. l. vlt. s. de legat. 3.*
d Imò, quidam tantũ præſtant. *l.18. in fi. j. eod.*
e *l.16. j. eod.*
f *ſub.* etiam exceptis perſonis.
g quod poteſt. *l. vlt. in pr. C. de liberis præteritis.* Imò non poteſt ſuus præteritus, teſtamentũ rũpere per bonorum poſſeſſionẽ contra tabulas: Nam quod nullum eſt, rũpi non poteſt. *l. quod vulgo. s. tit. 1.* præteritione verò filii, teſtamentũ eſt nullum. *Inſt. de exhereda. liber.* dic nullũ eſt iure ciuili, non prætorio, niſi dicas nullũ eſſe, niſi per filium confirmetur, *l. filio. s de iniuſto.* Nã qui petit cõtra tabulas videtur probare teſtamentũ iure ciuili. *l. poſthumo. C. de bono. poſſeſ. contr. tab.*
h Imò emãcipatũ legata præſtat. *l.16. j. eo.* An hic locus ſequẽte corrigitur? An hîc agitur de emancipato pręterito, ibi de inſtituto, qui, cũ patris habeat voluntatẽ, magis onerari poſſe videtur? vide plura hîc apud Bart.

fratris aufert partem dimidiam: cùm,etsi hic non peteret, suus solus rem habiturus esset. Quid ergo est,vbi præteritus sit suus? verius est, quod dictum est. Vbi verò scriptus est, & voluntatem patris habet: debet teneri legatariis,etiam si omiserit bonorum possessionem.

1 ¶Sed si vnus emancipatus heres scriptus sit,alter præteritus, & vtrique contra tabulas bonorum possessionem acceperint: & institutus eadem [a] præstat, quæ præteritus. Sed si solus heres institutus contra tabulas bonorum possessionem acceperit: omnibus [b] debebit legata præstare, perinde atque si adisset hereditatem. Sed si scriptus quidē adierit hereditatem, præteritus autem bonorum possessionem acceperit: hic quidem, qui bonorum possessionem acceperit, certis [c] personis legata debebit. de scripto autem quæritur. & complures [d] putant, certis personis & eum præstare debere. quod puto verius esse. nam & prætor hac ratione eum tuetur, quòd ex liberis est, qui contra tabulas petere potuerunt.

2 ¶Ita autem tuendus est in partem dimidiam, si aut ex maiore parte, quàm dimidia, heres institutus sit aut ex semisse: quòd si ex minore parte, quàm dimidia, institutus sit: dicimus, non ex maiore parte, quàm institutus sit, tuendum eum esse. qua enim ratione maiorem partem habere potest, cùm nec bonorum possessionem accepit, nec ex maiore parte institutus sit.

3 ¶Ei, quæ dotem non habet, nullum legatum debebitur, licèt sub prætextu dotis legetur.

4 ¶Si, extraneo herede instituto, sub hac conditione exceptæ personæ legatum sit, si heredi decem dederit: ita ei legatorum actio dabitur, si ei, qui contra tabulas bonorum possessionem accepit, dederit: non, si heredi instituto. quia absurdum est, illum commoda hereditatis habere, alium [e] onera sustinere in præstando legato. sed & si Titio iussus fuerit dare: non illi, sed filio dare debet.

a Imò, non eadem. *l.5.ͳ.eo.*

b *l.14.ͳ.eo.*

c etiam extraneis. *l.14.ͳ.contra tabulas.*

d magis probatur. *l.5.§.8.ͳ.eo.* & tamen, an omnibus detur, dubitari potest. *v. l.16.in fi.ͳ.eod.*

e Vbi lucrum, ibi periculum collocandū est. *l.vlt.§.3. in fi.C. de furtis.*

De suo præterito, & emancipato instituto.

16. *Vlpianus* lib.4. Disputationum.

SI [f] duo proponantur esse, vnus [g] in potestate preteritus, alius emancipatus institutus: apparet, commissum esse edictum per eum, qui in potestate est. & si ambo petissent contra tabulas bonorum possessionem: is quidem, qui in potestate mansit, cùm rem ab intestato habeat, non præstabit liberis & parentibus legata: emancipatus verò nunquid nec ipse præstat: quia ei rem auferret, qui præstaturus non erat, si solus esset? sed verius est, vel hunc saltem debere liberis & parentibus præstare legata. Proinde si contra tabulas non accepit: dicendum est, tuendum eum in partem, & vtique liberis parentibúsque legata præstaturum. sed an & omnibus, dubito [h], tamen quia plena fruatur voluntate, plenum & obsequium præstare testatoris iudicio pro sua parte debet.

f de quæstione huius legis, vide Antonium Fabrum *5. coniecturarum 13.*

g *l.15.ͳ.eod.*

h magis probatur. *l.5.in fi.ͳ.eod.* complures probant, *l.15.§.1.ͳ.eod.* Ea oratio negatiua magis est, quàm adfirmatiua *l.16.§.1.ͳ.de testamen.tutel.l.3.ͳ.de testamen.militis.* Dubitans negat. *l.41.ͳ.ad l. Aqui. v.Cuiac.ad Afri. fol.57.in fi.*

De interitu rei legatæ.

17. *Iulianus* lib.36. Digestorum.

SI emancipato filio præterito, pater extraneum heredē instituisset: & ab eo rem legasset: eáque, adita hereditate, dolo scripti heredis perisset: aduersus emancipatum vtilis actio dari debebit: ei scilicet personæ, cui filius legata præstare cogitur: quia prætori propositum est, sine [i] iniuria ceterarum [k] personarum bonorum possessionē contra tabulas testamenti dari.

i *l. 15. C. de legitim.hæred.*

k *al.*certarum. similis error est in lege *3. C. de conueniendis fisci debitorib. & l.2.ͳ. qui potiores in pignore.*

De præteritione filij emancipati institutione nepotis ex eo in potestate retenti, & filij sui, & legato relicto ei nepoti.

18. *Africanus* lib.4. [l] Quæstionum.

NEpos, qui in potestate mansit, & filius suus [m] heredes instituti sunt. nepoti legatum dedit. pater eius emancipatus petit bonorum possessionem. nepos legato contentus est. quidam in eum solum, qui in potestate esset, legati actionem nepoti dandam responderunt: quia ei nihil auferatur: & emancipatus partem filij sui occupet, in qua onus legatorum non consisteret. sed rectiùs dicetur, in emancipatum solum dandam actionem nepoti, & quidem non vltra quadrantem [n].

l *v.Cuiac.4.ad Afric.*

m in potestate *l. 6.ͳ. de iure patronatus.*

n *l. 19.ͳ.eod. l.1. §.11.l.vlt.ͳ.de coniungendis.*

19. *Idem* lib.5. Quæstionum.

QVia, & si omnes petissent bonorum possessionem, semis nepotis inter eum & patrem eius diuideretur.

De legatis donationibus causa mortis, portionib. hereditariis.

20. *Marcianus* lib.4. Regularum.

SI filius emancipatus contra tabulas bonorum possessionem petierit: tuendos quidem liberos & parentes, constat. sed, si variè donatum fuerit exceptis personis à testatore mortis causa, pro rata conferent ad virilem emancipato. sicut accidit in portionibus hereditariis, & legatis.

1 ¶Intestato autem mortuo patre, super donationibus mortis causa factis non † poterit filius queri [o]: quoniam comparatio nulla legatorum occurrit.

† hodie potest. *l.3. C. de inoffic. donationib.*

o ¶Azo hęc verba ad bonorum possessioné, non ad querelam inofficiosi, refert.

De portione hereditatis quam excepta persona habere potuit repudiata.

21. *Papinianus* lib.13. Quæstionum.

SI portio hereditatis, quam excepta persona beneficio legis habere potuit, repudietur: pro ea quoque parte filius, qui bonorum possessionem accepit, non aliis, quàm exceptis personis, legata præstabit.

De eo quod prælegatum est filio heredi scripto.

22. *Idem* lib.5. Responsorum.

BOnorum possessione contra tabulas testamenti præterito emācipato filio data, scriptus heres alter filius, qui possessionem accepit, vel iure ciuili contentus non accepit, legata præcipua non [p] habebit.

p Imò, habebit, *l.8.§.1.ͳ.eod.*

De seruis quib. propter bonorum possessionem contra tab. libertas non competit.

23. *Hermogenianus* lib.3. Iuris epitomarum.

HI, quibus vel relictum vel virilem Diuus Pius conseruari constituit [q], ex seruis, qui libertatem propter bonorum possessionem contra tabulas acceptam consequi non potuerunt, nihil habebunt,

q *l.7.ͳ.eo.l.3.§.2.ͳ.eod.*

Quo tempore spectatur, an sit persona coniuncta.

24. *Tryphoninus* lib.16. Disputationum.

INteruenit illa quæstio, quando numero liberorum esse debeat is, cui legatum datum est, vt id ferre possit à filio contra tabulas bonorum possessionem accipiente. & placet, sufficere, in ea necessitudine tunc esse, quando [r] dies legati [s] cedit.

r Tēpus mortis debet inspici in gratiam filii, cui facta est substitutio. *Bald.*

s Imò, requiritur tempus testamenti. *l. 1. ͳ. de regula Caton.* Imò, mortis *l. 19. ͳ. de rebus dubiis.*

De filio emancipato exheredato, nepote ex eo in potestate retento, ex parte instituto, & altero filio emancipato præterito. 1. De nepote ex filio dato in adoptionem.

25. *Marcellus* lib.19. Digestorum.

QVi filium emancipauerat, & nepotem ex eo retinuerat in potestate: testamento filium exheredauit, nepotem ex aliqua parte instituit heredem, & alium filium emancipatum præteriit. potest defendi, nepotem quoque bonorum possessionem contra tabulas petere posse. nam pro ea parte, qua quisque intestato suus heres esset, si pater suus heres non esset, bonorum possessio defertur.

1 ¶Is, cuius filius in adoptione erat, nepotem, quem filius postea procreauerat, scripsit heredem: emancipatum filium præteriit. num habet nepos ex edicto bonorum possessionem? tuendus tamen exemplo parentium [t] & liberorum, quibus legata præstare coguntur, qui bonorum possessionem contra tabulas acceperunt.

2 ¶Si fortè ex eodem filio retinuerat nepotem vnum, pluréve, indubitatè pro ea parte tuendus est, pro qua parte tuetur, si ex filia nepos, aut mater defuncti heredes instituti essent. nam his comparatur.

t *l.1.§.1.ͳ.eo.*

DE [u] COLLATIONE [x],

Tit. VI.

Ratio huius edicti. 1. Inter quos datur collatio. 2. De in integrum restitutione. 3. De institutione filij in potestate, & extranei. 5. Si incommodo suus afficiatur, vel non. 6. Si emācipatus iudicium patris meruit. 8. De morte sui. 9. De cautione. 12. De remissione bonor. paternor. De delegatione debitoris paterni. De re data pro portione conferenda. 13. Si vni tantum conferatur, cum duob. deberet. 14. De adoptione & emancipatione. 15. De peculio castrēsi, vel quasi castrēsi. 16. De eo quod dignitatis nomine à patre datum est, vel debetur. 17. De capto ab hostib. 18. Si legatum sit emancipatū, cum pater morietur. 19. Si filio à patre herede, cum morietur relictū sit. 20. De dote. 21. De quarta debita ex constitutione diui Pij. 22. De peculio castrensi. 23. De deminutione facta, & acquisitione omissa. 24. De portionib. collationum.

1. *Vlpianus* lib.40. ad Edictum.

HIC titulus [y] manifestam habet æquitatem [z]. cùm enim prætor ad bonorum possessionem contra tabulas emancipatus admittat participésque faciat cum his, qui sunt in potestate, bonorum paternorum, consequens esse credit, vt sua quoq; bona in medium conferant, qui appetant paterna. [a]

1 ¶Inter eos dabitur collatio, quibus possessio data est. [b]

2 ¶Planè si minorem, vel alium, quem restituere in integrum solet prætor, restituerit ad bonorum possessionē contra tabulas petendam, quam omiserat: vtique etiam

u de collationibus *6. Cod.20.* de collatione bonorum. *Hal.* Collatio, est cōfusio bonorum propriorum cū paternis, vt ea postea diuidantur æqualiter inter coherędes. Porro: In collationis tractatu hæc sententia notanda summè est. Collationē vel re ipsa, vel cautione collationis fieri, vel tanto minus capiendo. *l. 1.§.11.§.12.ͳ.eo.l.5.C.eo. Nouella 97.*

x bonorū suorum sc. facienda ab emancipatis liberis, qui ad contra tabulas possessionē patris admittūtur à Prætore. Æquum est autem, vt cùm liberi in potestate, adquirāt patri quicquid adquirunt: vt etiā emancipati, quę sibi adquisiuerūt, in communem hereditatem conferant: atque ita æqualiter omnia pro virilibus portionibus diuidant, *Vvesemb.* de Collatione. *v.Paul. 5.sent.9.§.vlt.*

y Tituli ab æquitate rerum ipsarū cōmendari solent.

z de hac ęquitate paulò antè dixi.

a hæc est æqualitas, mater concordiæ: quia, vt dicitur, τὸ ἴσον πόλεμον οὐ ποιεῖ. *Vvesemb.*

b atqui possessio datur emancipatis, inter quos collatio non est. *l.9.C.eo.*

collationis commodum ei restituit.

3 ¶ Si ex dodrante fuit institutus filius, qui erat in potestate: extraneus ex quadrante: emancipatum accipientẽ contra tabulas, pro quadrante tantùm bona sua collaturũ Iulianus ait: quia solũ quadrantẽ fratri abstulit [a] argumẽtum pro hac sententia adfert Pomponius, quòd filius emancipatus [b] nepotibus ex se natis solis conferre cogitur.

4 ¶ Pater filiũ, quem in potestate habebat, & extraneũ heredẽ scripsit, emancipatũ præteriit. bonorũ possessionem contra tabulas vterque filius accepit. potest non incommodè dici, emancipatũ ita demum cõferre fratri suo debere, si aliquid "ei" ex causa hereditaria abstulerit. nam si minore ex parte, quã dimidia, is, qui ĩ potestate erat, heres script⁹ fuerit: iniquè videbitur collationẽ postulare ab eo[c], propter quem amplius hereditate paterna habiturus est.

5 ¶ Totiens igitur collationi locus est, quotiens aliquo incommodo affectus est is, qui in potestate est, interuentu emancipati. cæterùm, si non est, collatio cessabit.

6 ¶ Vel maximè autem tunc [d] emancipatum conferre non oportet: si etiam iudicium patris meruit †: nec quicquam ampliùs nanciscitur, quàm ei pater dedit.

7 ¶ Sed & si legatis meruit semissem: vel tantum, quantum contra tabulas bonorum possessionem occupat: dicendum est, non esse cogendum ad collationem.

8 ¶ Ibidem Iulianus ait: si, bonorum possessione accepta, decesserit is, qui in potestate est: ad collationẽ bonorũ cogendũ emancipatũ: vt tantũ heredi eius conferat, quantũ conferret ipsi, si viueret. Quòd si antè [e] acceptã bonorũ possessionẽ decesserit suus: heredem eius prætor "ita" tueri debebit (inquit) pro ea parte, qua heres scriptus fuit is, qui in potestate erat: non tamen vltra virilem. ad collationem autem non admittit eum in hunc casum: quia bonorum possessio admissa non est.

9 ¶ Iubet autẽ prætor ita fieri collationẽ, vt rectè caueatur: [f] caueri [g] autẽ per satisdationẽ oportere, Põponius ait. An pignoribus caueri possit, videamus. & Põponius libro septuagesimonono ad edictũ scripsit, & reis [h], & pignoribus rectè [i] caueri de collatione. & ita ego quoque puto.

10 ¶ Si frater cauere nõ possit: curator [k] portionis eius cõstituitur, [l] apud quẽ refecta pecunia collocetur: vt tunc demum recipiat, quod redactum est, cùm bona propria contulerit. Quòd si per cõtumaciam [m] actiones denegatę sint. oblata postea cautione, recipit pristinum ius.

11 ¶ Quamuis autẽ edictũ prętoris de cautione loquatur, tamen etiã re [n] posse fieri collationẽ, Pomponius libro septuagesimonono ad edictum scripsit. Aut enim re, (inquit) aut cautione facienda collatio est. Igitur diuidat (inquit) bona sua cum fratribus: &, quamuis non caueat, satisfacit edicto. Sed & si quædam diuidat, de quibusdam caueat: ęquè dicimus, eum satisfecisse. Sed cùm possint esse quædã in occulto: non satis confert, qui nõ cauit, quamuis diuidat. Si igitur constet inter partes, quid sit in bonis emancipati: sufficiens collatio est diuiso. [o] si non constet, sed dicantur quædam non esse in commune redacta: tũc * propter incertũ [p] cautio erit interponẽda.

12 ¶ Sed & si [q] tantũ fortè in bonis paternis emancipatus remittat, quantũ ex collatione suus habere debet: dicendũ [r] est, emancipatũ satis contulisse videri. Idem, & si nomẽ paterni debitoris delegauerit, vel fundũ, rémve aliam dederit pro portione bonorũ, quæ conferre debuit.

13 ¶ Si, cùm duobus conferre deberet: alteri contulerit, alteri non: vel cùm cauet, vel cùm diuidit: videndum est, vtrùm sextantis tãtùm ei auferatur emolumentũ, an verò triẽtis totius detrahi debeat. & puto, si [f] quidẽ per contumaciã [t] nõ caueat, totius trientis ei denegandas actiones. nec enim videtur cauisse, qui non omnibus cauit. quod si per inopiã, sextantis tantùm denegandas. sic tamẽ: vt possit supplere cautionẽ vel collatione, vel ceteris modis, quibus suprà diximus: aut curator [u] cõstituatur rẽ ei saluã facturus. haberi enim debet ratio eius, qui nõ per contumaciam collationẽ non implet.

14. ¶ Is quoque, qui in adoptiua [x] familia est, conferre cogitur. hoc est, non ipse [y], sed is, qui eum habet, si maluerit cõtra tabulas bonorũ possessionem accipere. Planè, si hic adoptiuus pater ante bonorũ possessionẽ petitam emancipauerit eum, non cogetur ad collationẽ. & ita rescripto Diuorum fratrũ expressum est. Sed ita demũ adoptiuus emãcipatus collatione fratres priuabit, si sine fraude [z] hoc factũ sit.

15 ¶ Nec castrense [a], nec quasi castrense peculiũ fratribus confertur. hoc enim præcipuum esse oportere, multis constitutionibus cõtinetur.

16 ¶ Sed an id, quod dignitatis nomine à patre datum est, vel debetur, conferre quis in nomine cogatur, videamus. & ait Papinianus libro tertiodecimo quæstionum, non esse cogendum. hoc enim propter onera dignitatis [b] præcipuũ haberi oportere. sed si adhuc debeatur: hoc sic interpretandum est, vt nõ solus oneretur is, qui dignitatẽ meruit: sed cõmune sit omnium heredũ onus hoc debitũ.

17 ¶ Qui ab hostibus captus, post mortẽ patris redit [c]: licèt moriente patre nihil habuit, cùm apud hostes fuerit: tamen & ad bonorum possessionem admittetur, & conferet scilicet ea, quæ moriente [d] patre haberet, si ab hostibus captus nõ fuisset. sed etsi redẽptus ab hostibus mortis tẽpore patris inueniatur, æquę collatio erit facienda.

18 ¶ Si emancipato legatũ fuerit, *Cùm* [e] *pater morietur*: etiam hoc cõferre debet.

19 ¶ Si ab ipso patre herede instituto, filio eius fideicõmissum fuerit relictum, *Cùm morietur*: an id conferendũ est, quoniam vtile est hoc fideicommissum? & eueniet, vt pro eo habeatur, atque si post mortem patris relictum fuisset. nec cogetur hic conferre: quia moriente eo (eius) non fuisset.

20 ¶ Emancipatus [f] filius, si dotẽ habeat ab vxore acceptam, hoc minùs [g] confert, etsi antè vxor decesserit.

21 ¶ Si impubere [h] adrogato secundũ Diui Pij rescriptũ [i] quarta [k] debetur: videndum est, an, si patris naturalis bonorum possessionẽ petat, conferre quartã debeat. quæstiò in eo est, an heredi suo relinquat quartæ actionẽ, an non. & magis est, vt ad heredem transferat: quia personalis actio est [l]. igitur etiam de quarta conferenda cauere eum oportebit. sed hoc ita demum, si iam nata est quartæ petitio. cæterùm si adhuc pater adoptiuus viuat, qui eum emancipauit: dicendum est, cautionem quoque cessare.* præmatura [m] est enim spes [n] collationis, cùm adhuc viuat is, cuius de bonis quarta debetur.

22 ¶ Si is, qui bona collaturus est, habeat filium peculium castrense habentem: non cogetur vtique peculiũ eius conferre [o]. sed si iã tunc mortuus erat filius eius: & castrense peculium habuit, cùm moritur [p] is, cuius bonorũ possessio petenda est: an cõferre cogatur? cùm autem vindicari id patri non sit necesse, dici oportebit, conferendũ. non enim nunc adquiritur, sed non adimitur. Ampliùs dico, & si institutus fuerit à filio heres, necdum adierit, habeatque substitutum, quia non magis nunc quæritur peculium, quàm nunc non alienatur, conferri debere.

23 ¶ Confertur autem, etiam si quid eius non fuerit, dolo [q] malo autem factum sit, quo minus esset. sed hoc sic accipiendum est, vt hoc demum conferatur, quod eius esse desiit dolo malo. cæterùm si id egit, ne [r] adquireret, nõ venit in collationem. nam hic & sibi insidiatus [f] est.

24 ¶ Portiones collationum ita erunt faciẽdæ. vtputà duo sunt filij in potestate, vnus emancipatus habens trecenta. ducenta fratribus cõfert, sibi centum. facit enim eis partem, quamuis is sit, cui conferri nõ solet. Quòd si duo sint filij emancipati habentes trecẽta, & duo in potestate, æquè dicendũ est, singulos [t] singulis, qui sunt in potestate, centena conferre, centena retinere, sed ipsos inuicem [u] nihil conferre. ¶ Dotis quoque collatio in eundem modũ fiet, vt quicunque confert, etiam suam [x] personam numeret in partibus faciendis.

De nepote postumo. 1. De ære alieno. 2. De reb. quæ post mortem patris perierunt. 3. De stipulatione vel legato conditionali. 4. De actione iniuriar. vel furti. 5. De trib. emancipatis, & duob. in potestate. 6. Si ex emancipato filio nepos emancipatus mortuo patre simili & auo bono. possessionem vtriusque acceperit. 7. De nepote conferentib. patruo. 8. Si ex duob. emancipatis vnus conferat, alter non. 9. De cautione.

2. *Paulus* lib. 41. ad Edictum.

CVm emancipati [y] filij nomine nepotem postumum post aui mortem editum, dicimus bonorum possessionem accipere oportere: necessarium erit dicere, bona sua eum conferre: licèt non potest dici, mortis tẽpore aui bona habuisse, qui ipse nondum in rerum natura erat. igitur siue hereditatem à patre, siue legatum acceperit: hoc conferre debebit.

1 ¶ Illud autem intelligẽdum est, filiũ in bonis habere, quod deducto [z] ære alieno superest. Sed si sub conditione debeat, nõ [a] statim id deducere debebit, sed id quoq; conferre. cõtrà autẽ caueri ei oportebit ab eo, qui in potestate est, vt existẽte cõditione defendatur pro ea parte, quã contulit.

2 ¶ De illis, quæ sine culpa filij emãcipati post mortem patris perierunt, quæritur, ad cuius detrimentum ea pertinere debeant. & plerique putant, ea, quæ sine [b] dolo & culpa perierint, ad collationis onus non pertinere. & hoc ex illis verbis intelligendum est, quibus prætor viri boni arbitratu iubet conferri bona. vir autem bonus non sit arbitraturus, conferendum id, quod nec habet, nec dolo nec culpa desiit habere.

3 ¶ Id quoque, quod sub cõditione ex stipulatu debetur emancipato, [c] cõferri debet. [d] Diuersum est in legato conditionali: quia etsi in potestate fuisset, & post mortem patris conditio extitisset, ipse haberet actionem.

4 ¶ Emancipatus filius, si iniuriarũ habet actionem, nihil conferre debet. magis [e] enim vindictæ, quàm pecuniæ, habet persecutionem. Sed si furti habeat actionem, conferre debebit.

5 ¶ Si tres emancipati, duo in potestate sint: Gaius Cassius libro septimo iuris ciuilis tertias [f] conferendas putat: vt emancipati, quia inuicem non conferunt, vnius loco sint. nec indignari eos oportere, si plus conferant, & minus accipiant: quia in potestate eorum fuerit, bonorum possessionem omittere. Iulianus quoque Cassij sententiam sequitur.

6 ¶ Si

a extraneo vero totum. *l. 13. ff. de bon. poss. contra tab.*
b *l. 1. §. 13. ff. de coniungendis.*
c *l. 20. §. 1. vers. & hoc sit consequens. ff. cõtr. tab.*
d *l. 1. C. eo.*
† *d. l. 1.* hodie nihil interest, pater fuerit testatus necne, *Nouel. 18. c. 6.*
e *v. l. vn. C. de his qui ante apert.*
f *Vlp. 28. §. 4.*
g In cautione prætoria hoc perpetuum est, vt vel pignore vel fideiussoribus caueatur.
h interdum id fit. nam satis est, aliàs, si solis fideiussoribus caueatur. *l. 1. ff. qui satisda.*
i Nemo tamẽ cogitur pignoribus cauere præcisè. *l. 7. ff. de stipul. prætor.*
k vir bonus. *l. 1. §. 1. ff. vt legat. nom.*
l *adde l. 2. in fi. ff. eod.*
m *§. 13. ff. eo. l. 8. ff. eod.*
n Re fit collatio, re ipsa, seu rerum ipsarum collatione, hoc est diuisione. *ff. eod.* cui opponitur per cautionem collatio.
o i. post diuisionem.
*
p *vt l. 5 ff. de statulib. l. 1. C. de procuratorib.*
q Id est, tanto minus capere. *l. 5. C. eo. Nou. 97.*
r Confert aut contulisse is videtur, qui tantum ex bonis defuncti remittit, quantum ex collatione coheres habere debet.
f Imò, vt per contumaciã nõ caueat, postea, admittendus est quoque. *§. 10. in fi. ff. eod.*
t *§. 10. ff. eo.*
u *v. l. 1. in fi. ff. de muneribus.*
x *l. 5. ff. eod. l. 2. ff. de dotis collat.*
y *l. 5. ff. eod.*
z *l. 5. in pr. ff. de coniungend.*
a *l. 1. l. 21. C. eo. l. 1. ff. de castrensi peculio: §. 1. Inst. quibus non est permiss.*
b *l. 20. §. 6. ff. familiæ.*
c in eo comparatur posthumo. *l. 1. §. 2. ff. contra tab.*
d *l. 6. C. de collationib.*
e ¶ *l. 11. §. 10. ff. de legat. 3. v. Paul. 4. sent. 1. §. 11.*

f *l. 3. §. 3. ff. eo.*
g *l. 5. C. eod.*
h impuberi. *v. Cuiacium ad 1. Pauli. sentent. 13. §. vlt.*
i *§. 3. & ibi Theophilus. insti. de adoptionib. l. 22. ff. de adopt. l. 2. C. de adopt. l. 8. §. 8. ff. de inofficioso. l. vl. ff. si quæ in fraud. patron.*
k Quarta Antonini, seu D. Pii Antonini in hęreditariũ nomen non cadit. *Cuiac. ad l. 6. ff. de in integr.*
l i. quia nõ est in rem, hæreditatis, petitio nõ est: nec ita sc. impubes sibi vindicat quasi hæres bonorũ adrogati quartam partẽ, sed agit in personã: & ideo has actiones transfert. *v. Cuiac. apud Paul. 1. sent. 13. §. vlt.*
*
m Improbus est, qui sollicitus est de viuẽtis hęreditate, *l. 2. §. 2. ff. de vulgari.*
n *Nouel. 97. c. 6.* Patrem superstitem, liberis legitimam pręstare non cogi hinc colligunt. vide tamen Socinum *reg. 288.*
o quia non est suum sed filii, *l. 2. ff. de SC. Macedoniano.*
p Quod quęritur post mortẽ, si retro quęsitũ fingitur, venit in collationem *Bart.*
q secus si non dolo malo. *l. 2. §. 2. ff. eod.*
r *v. l. 134. ff. de reg. iur.*
f & ideo non fraudatur. *l. 145. ff. de reg. iur.*
t *l. 5. §. 2. ff. eo. l. 9. C. eod.*
u Emancipati inter se olim non conferebant.
x & sic virilẽ deducit. *l. 2. §. 5. ff. eod.*
y Cui nepos ex filio natus est post mortẽ, is poterit petere contra tabulas aui sui, quia inuenitur præteriti, & debet conferre, licèt tempore mortis aui in rerum natura non sit.
z *l. 6. in fi. C. eo. l. 72. ff. de iur. dot. l. vlt. §. 4. C. de bonis quæ lib.*
a *v l. 1. § 20. ff. e. l. 3. §. 4. ff. eo. l. 5. C. eod.*
b *l. 1. §. 23. ff. eod.*
c *al.* ab emancipato.
d Quid ita? *v. l. 78. ff. de ver oblig. l. 18. ff. de reg. iur.*
e *l. 15. §. 46. ff. de iniur. l. 10. §. 2. ff. si quis cautionib. di xi ad l. 7. Cod. de reuoc. donat.*
f & sic viriles. *l. 1. in fi. ff. eo. l. 3. §. 2. ff. eod.*

6 ¶Si ex emancipato filio nepos emancipatus, mortuo patre ſimul & auo, bonorum poſſeſſionem vtriuſque acceperit, cùm vterque eorum ſuum heredem reliquerit: eo modo collatio explicari poteſt: vt, ſi (verbi gratia) centum in bonis habuit: & patruo quinquaginta, & fratri quinquaginta conferre debet. hoc enim ratio facit, ſiue perſonas, ſiue portiones numeremus.

7 ¶Si duo [a] nepotes ex filio mortuo emancipati, bonorum poſſeſſionem aui petant: vtrùm dimidias, an quartas patruo conferre debeant, quæritur. & verius eſt, ſemiſſes conferre eos oportere. quia & ſi viuo auo, cùm in eius poteſtate eſſent, ducenta (putà) adquiſiſſent: centum filius, centum duo fratres per hereditatem aui haberent.

8 ¶Si duo emancipati bonorum poſſeſſionem petierint: & vnus contulerit, alter non contulerit: huius portio tantùm ei[b], qui in poteſtate eſt, prodeſſe debet, non etiam emancipato. quoniam eius cauſa, qui in poteſtate eſt, denegantur ei actiones.

9 ¶Si per inopiam emancipatus cauere non poſſit: non[c] ſtatim ab eo transferenda[d] eſt poſſeſſio: ſed ſuſtinendum[e], donec poſſit inuenire fideiuſſores. vt tamen de his, quæ morâ deteriora futura ſunt, his, qui in poteſtate ſunt, actio[f] detur, ipſique caueant in medium collaturos ſi cautum eis fuerit.

a Si ex filio mortuo extant duo nepotes emâcipati & præteriti, ſi petant contra tabulas bonorum poſſeſſionem in bonis aui, debent conferre ſemiſſem.
b *l.1.§..ſ.eo.*
c Ita vt nec modicum nec magnum empus adſumatur, *l.1.§.10.ſ.eo.*
d Poſſeſſio pœnæ cauſa interdum trâsfertur eodem iudico, *dixi ad l.6. inf. ȷ.de Carboniano.*
e *l.13.ȷ.de ſolutionib.*
f *al.* auctio. vide Vlpianum *22.§.26.*
g *al.* cautionis

1. De Carboniano edicto. 2. Quibus confertur de diuiſione bonorum. 4. De dote. 5. Si poſt cautionem, vel collationem bonorum poſſeſſio omittatur. 6. De duobus filiis ſuo & emancipato, duobúſque nepotibus ex edicto emancipato, altero in poteſtate retento, altero adoptato in locum filij.

3. *Iulianus* "lib.23. Digeſtorum."

PRætor non ſub conditione collationis[g] bonorum poſſeſſionem contra tabulas promittit: ſed demonſtrat, quid data bonorũ poſſeſſione fieri oportet. Alioquin magna captio erit emancipati, ſi non aliter bonorum poſſeſſionem accipere intelligeretur, niſi cauiſſet de collatione. Nam ſi interim ipſe deceſſiſſet, heredi[h] ſuo nihil relinqueret. Item, ſi frater eius deceſſiſſet, nõ admitteretur ad bonorum poſſeſſionem. Quid ergo eſt? intelligendum eſt, bonorum poſſeſſionem accipere, & antequàm caueat. ſed, ſi non cauerit, ita obſeruabitur, vt tota hereditas apud[i] eum, qui in poteſtate fuerit, remaneat[k].

1 ¶Emancipatus filius controuerſiam [l] facit impuberi, qui ſe filium & in poteſtate patris fuiſſe dicit. quæro, ſi[m] bona ſua ei emancipatus conferre debeat. *Paulus* notat: Puto conferendum eſſe, exacta [n] cautione: vt victus, ſicut hereditatem, ita & quæ collata ſunt, præſtet.

2 ¶"*Iulianus*:" Quotiens contra tabulas bonorum poſſeſſio datur, emancipati bona ſua conferre debent his ſolis [o], qui in poteſtate patris fuerint. hoc quemadmodum expediri oporteat, quæri ſolet. nam ſi bona à patre relicta, & emancipatorum in medium conferantur, & ita viriles[p] partes ſumantur: eueniet, vt "&" emancipatis quoque collatio ab ipſis facta proſit. videamus ergo, ne commodiſſimum ſit, emancipatos quartam partem ex bonis paternis ferre, ex ſuis tertiam. quod dico, exemplo manifeſtus fiet. ponamus patrem quadringenta reliquiſſe, & duos in poteſtate filios, duos emancipatos: ex [q] quibus alterum centum, alterum ſexaginta in bonis habere. is, qui centum habebit, centum trigintatria & trientem feret: is verò, qui ſexaginta contulerit, centum viginti. atque ita eueniet, vt collationis emolumentum ad ſolos, qui in poteſtate remanſerint, perueniat.

3 ¶Emancipati bona ſua conferre cùm his, qui in poteſtate fuerunt, iubentur.

4 ¶Quare ſicut is, qui in poteſtate eſt, dotem [r] vxoris præcipit: ita emancipatus quoque, quaſi[ſ] præcipiat, retinere debet.

5 ¶Emancipatus præteritus, ſi, dum deliberat, cauerit de bonorum collatione, nec bonorum poſſeſſionem petierit: agente fratre ex ſtipulatu, ipſo iure tutus erit. Sed & ſi pecuniam contulerit, condictione [t] eam repetit. omiſſa enim bonorum poſſeſſione, incipit pecunia ſine cauſa eſſe apud heredem.

6 ¶Qui duos [u] filios in poteſtate habebat, & ex vno eorum nepotem: emancipauit filium, ex quo nepotem habebat: deinde emancipatus factus procreauit filium, quem auus in locum filij adoptauit: & vel inteſtatus, vel teſtamento facto, præterito emancipato filio, deceſſit. quæſitum eſt, quid de bonorum poſſeſſione, quid de collatione iuris eſſet. reſpondi: Bonorum, de quibus quæritur, tres partes fieri debent: ex quibus vna pertinet ad filium, qui in poteſtate remanſit: altera ad nepotem, qui in locum filij adoptatus eſt: tertia ad emancipatum filium, & nepotem, qui in poteſtate remanſerit: ita vt pater ſoli ei conferat, cum quo bonorum poſſeſſionem accipiat.

De dote.

4. *Africanus* "lib.4. Quæſtionum [x]."

FIlium emancipatum dotem, quam filiæ ſuæ nomine dedit, conferre non debere. quia[y] non, ſicut in matrisfamilias bonis eſſe dos[z] intelligatur, ita & in patris, à quo ſit

h quia pendente conditione deceſſit, *l. vnic. §.7. C. de caduc.*
i *l.2.§.7.ſ.eo.*
k *ſub.* interim.
l *ſub.* ſtatus.
m i. an. ídq; more Græcorum. Eadem forma loquendi reperitur in lege vltima, *ſ. de iure deliber. l.10. §.7. ȷ. quæ in fraudẽ credit.*
n *l.15.ȷ.de Carboniano.*
o *l.1.in fin.ſ.eo.*
p *l.2.§.5.ſ.eo.*
q *forte legendũ*, exque iis.
r *l.1.§.30.ſ.eo.*
ſ Retẽtio, quaſi præceptio eſt: qui retinet, quaſi præcipit.
t Collatio ob cauſam facta, cauſa non ſecuta, condicitur. item, Conferre bona non eſt ſignum neceſſariũ immixtionis hereditatis, *l.13. ſ. de condict. cauſa data.*
u *l.1.§.9.ȷ.de cõiungendis.*
x *v. Cuiac.4. ad Afric.fol.58.*
y *v.l.1. in fi.ȷ.de dotis collatione. ſ. Harmenop.8. §. 34.*
z Dos mulieris propriũ patrimonium eſt, etiamſi ſit in patris poteſtate, *vide l.14.ſ.ad l. Falcidiam.*

profecta.

Si is qui vocatur ad bonorum poſſeſſionem, ſit in poteſtate alterius. 1. De ſtipulatione collationis admittenda, & quanti quis ex ea condemnatur.

5. *Vlpianus* "lib.79. ad Edictum."

SI quis filium habeat ſui iuris, & ex eo nepotem in poteſtate ſua: conſequenter erit dicendum, ſi nepos patris ſui emancipati accipiat bonorum poſſeſſionem, de conferendis ſuis[a] quoque bonis cauere eum debere, & eſſe ſimilem ei, qui adoptauit[b]. hoc enim Diui fratres reſcripſerunt, vt ad collationem auus compellatur. Planè eodem reſcripto adiectum eſt ſic: Niſi fortè auus iſte nullum ex his bonis fructum adquirere vult, paratúſque[c] eſt de poteſtate nepotem dimittere, vt ad emancipatum omne emolumentum bonorum poſſeſſionis perueniat. Nec idcirco ea filia, quæ poſt emancipationem nata patri heres extitit, iuſtè queri poterit, (inquit) quòd eo facto collationis commodo excluditur: cùm, auo quandoque defuncto, ad bona eius ſimul cum fratre poſſit venire. Hæc in patre adoptiuo ratio reddi non poteſt. & tamen & ibi "idem" dicemus, ſi ſine dolo malo emancipauerit.

1 ¶Stipulatio autem collationis tunc committitur, cùm interpellatus, cum aliquo ſpatio [d], quo conferre potuit, non facit. maximè cùm, boni viri arbitratu collationem fieri, edicto prætoris inſertum eſt.

2 ¶Siue ergo in totum collatio facta non eſt, ſiue in partem facta: locum habebit hæc ſtipulatio.

3 ¶Et ſiue quis non conferat ex hac ſtipulatione, ſiue dolo fecerit, quo minùs conferat: quanti[e] ea res erit, in tantam pecuniam condemnabitur.

De dote.

6. *Celſus* "lib.10. Digeſtorum."

DOtem, "quam" dedit auus paternus, an, poſt mortem aui mortuâ in matrimonio filiâ, patri reddi oporteat, quæritur. occurrit æquitas rei [f], vt, quod pater meus propter me filiæ meæ nomine dedit, proinde [g] ſit[h], atque ipſe dederim. quippe officium [i] aui circa neptem, ex officio [k] patris erga filium pendet. & quia pater filiæ, ideo auus propter filium nepti dotem dare debet[l]. quid, ſi filius "à patre" exheredatus eſt? exiſtimo, non abſurdè etiam in exheredato filio idem poſſe defendi. nec infauorabilis ſententia eſt: vt hoc ſaltem habeat ex paternis, quod propter illum datum eſt.

De nepotibus qui in locum filij ſucceſſerunt.

7. *Idem* "lib.13. Digeſtorum."

SI nepotes in locum filij ſucceſſerunt, vna portio is conferri debet, vti bonorum poſſeſſionis [m] vnam partem habeant. ſed & ipſi ita conferre debent, quaſi omnes vnus eſſent.

De variatione.

8. *Papinianus* "lib.3. Quæſtionum."

NOnnumquam prætor variantem [n] non [o] repellit, & conſilium mutantis non aſpernatur. vnde quidam filium emancipatum, qui de bonis conferendis cauere fratribus noluit[p], audiendum poſtea[q] putauerunt, ſi vellet oblatâ cautione beneficium bonorum poſſeſſionis exercere. tametſi reſponderi poteſt, videri[r] eum poſſeſſionem repudiaſſe, qui formam poſſeſſionis conſeruare noluit. ſed benignior[ſ] eſt diuerſa ſententia: maximè cùm de bonis parentis [t] inter fratres diſputetur. quem tamen faciliùs admittendum exiſtimo, ſi intra tempus delatæ poſſeſſionis cautionem offerat. nam poſt † annum, quàm delata eſſet bonorum poſſeſſio, voluntariam moram cautionis admittere. difficilius[u] eſt.

De filio emancipato, & eius liberis.

9. *Idem* "lib.5. Reſponſorum."

FIlius emancipatus inteſtati patris bonorum poſſeſſionem accepit. nepos ex eodem [x] in familia retentus, ſemiſſem hereditatis cum emolumento collationis habebit. Idem nepos, ſi poſtea poſſeſſionem inteſtati patris accipiat, fratri poſt emancipationem patris quæſito, & in familia retento, bona ſua conferre cogetur.

De ſuo & emancipato.

10. *Scæuola* "lib.5. Quæſtionum."

SI filius in poteſtate heres inſtitutus adeat, &, emancipato petente bonorum poſſeſſionem contra tabulas, ipſe non petat: nec conferendum eſt ei. & ita edictum ſe habet. ſed magis[y] ſentio, vt quemadmodum pro parte hereditatem retinet iure eo, quòd bonorum poſſeſſionem petere poſſet, ita & conferri ei debeat. vtique cùm iniuriam per bonorum poſſeſſionem patiatur.

De his quæ poſt mortem patris filio reddi debuerunt.

11. *Paulus* "lib.11. Reſponſorum."

PAulus reſpondit, ea, quæ poſt[z] mortem patris filio reddi debuerunt, emancipatum filium, quamuis priùs conſecutus ſit, quàm deberentur, fratri, qui in poteſtate patris relictus eſt, conferre non debere: cùm poſt mortẽ[a] patris non tam ex donatione [b], quàm ex cauſa debiti, ea poſſidere videatur.

a ¶*l.1.§.14.ſ.eo.*
b de adoptato, *adde l.1.§.14. ſ.eod.*
c *l.6 ȷ. vnde liberi.*
d *l.105. v. l.13.ȷ. ſolutionibus. l.1.§. 8.ſ. ad l. Falcid.*
e quâti intereſt actoris cautum fuiſſe. *l.2. l. 3. l. 19. ȷ. vti poſſidet. l.3.ȷ. de itinere actúque.*
f quæ ſua det ſc. dotem ab auo paterno datam nepti, auo mortuo, ad parentem filiæ dotatæ reuerti debere.
g perinde ſit. Imò, non perinde eſt, ſi quidẽ, dos eo caſu ad patrem filiæ dotatæ non redit. *l.79.ſ. de iure dotium.* de hac præſumptione, *v. Alciat. 1 præſumption.17.*
h vt non conferam, *l.4.ſ.eo.*
i Officium aui circa neptẽ mediatum eſt. hoc eſt pendet ex officio patris circa filium.
k Dotare filiã pater, vt & auus neptem ex filio cogitur.
l Auus paternus neptem dotare cogitur, *v. quæ notaui ad l. 19.ſ. de ritu.*
m *l. 1. §. 17.ȷ. de coniungendis.*
n & contumacem, *l.1.§.10.ſ.e.*
o *v. l.75.ȷ. de regul. iuris.*
p Hæreditatẽ non repudiat, qui dicit ſe nolle cõferre. *vide Manticam 12. de coniect. vltim. volunt.14.*
q vide quę ſcripſi *ad l. vlt. C. de repud. hæred. l.8. ſ. de iure delib.*
r *ſub.* ſtricto iure.
ſ Benigniorẽ ſentẽtiã & interpretationẽ amplecti debem[9], maximè quoties de bonis paternis inter fratres diſputatur. Ita fauendũ filio circa hæreditatem paternã, licet videatur repudiaſſe.
t Parentis appellatione intelliguntur omnes aſcendentes.
† Hodie id mutatum, *l. vlt. C. de repudianda.*
u non tamen impoſſibile eſt.
x *l.9. C. eo. v. l.1. ȷ. de coniũgendis.*
y *l. 1 ȷ. de dotis collatione.*
z *l.1.§.19.ſ.eo.*
a *v. Cuiacium 3. obſ.34.* vbi tradit Momẽtum moriendi vitæ potius, quàm morti tribui.
b *adde caſum l.3 §. pen. ſ. de hæred. inſtit.*

De ventre misso in possessionem, & de postumo.

12. *Idem* lib. 41. ad Edictum.

SI prægnantem quis vxorem reliquerit, & ea ventris nomine in possessionem missa fuerit: interim cessat collatio. nam, antequàm nascatur, non potest dici in potestate morientis fuisse. sed nato[a] conferetur.

DE[b] DOTIS COLLATIONE[c],

Tit. VII.

Si filia petat bonorum possessionem, vel non. 1. De stipulatione. 2. De filio, & nepote neptéque ex altero filio. 3. De nepte & patruo eius, & nepote & nepte ex alio filio. 5. De impensis. 6. De diuortio facto maritus non sit soluendo. 7. De dote promissa sub conditione. 8. De fratre liberando ex pollicitatione dotis. 9. Si emancipatus, qui contra tabulas bonor. possess. accepit filiam dotatam habeat.

1. *Vlpianus* lib. 40. ad Edictum.

QVAMQVAM ita demum ad collationem dotis prætor cogat filiam, si petat bonorum possessionem, attamen, & si non petat, conferre debebit, si modò se bonis paternis misceat. & hoc Diuus Pius Vlpio Adriano rescripsit, etiam eam quæ non petierit bonorum possessionem, ad collationem dotis per arbitrum[d] familiæ erciscundæ posse compelli.

1 ¶Si in stipulatum deducta[e] sit dos: siquidem ipsa mulier stipulata sit, vel ipsi negotium gestum[f]: æquè conferre cogetur. si verò alij quæsita est stipulatio: dicendum est, cessare collationem, & si tantùm promissa[g] sit dos, collatio eius fiet[h].

2 ¶Si sit nepos, & neptis ex[i] eodem filio, & dotata sit neptis, sit & filius non pater eorum: neptis omnem dotem soli fratri collatura est. emancipata autem neptis dotem & bona sua soli nepoti, non etiam patruo conferet.

3 ¶Sed si sit neptis sola, non etiam nepos ex eodem: tunc confertur patruo, itémque nepoti vel nepti ex alio.

4 ¶Sed & si duę neptes sint ex diuersis filiis: conferent & inuicem, & patruo. si ex eodem patre, tantùm inuicem conferent.

5 ¶Cùm dos confertur: impensarum necessariarum fit detractio, ceterarum non.

6 ¶Quòd si iam factum diuortium est, & maritus non sit soluendo: non † debebit integra dos computari mulieri, sed id, quod ad mulierem potest peruenire: hoc est, quod facere maritus potest.

7 ¶Si sub conditione pater vel extraneus † dotem promiserit: cautione opus erit, vt tunc conferat mulier dotem, cùm dotata esse cœperit.

8 ¶Filiam, quæ ab intestato † patri heres sit, conferre quidem dotem oportet. consequens autem est, vt ex pollicitatione[k] dotis pro parte dimidia fratrem suum liberet. æquius enim est, in solidum de suo eam dotatam esse.

9 ¶Si emancipatus filius, qui contra tabulas bonorum possessionem accepit, filiam dotatam[l] habeat, non debet dotem eius conferre: quia[m] in bonis eius non est.

De in adoptionem data.

2. *Gaius* lib. 14. ad Edictum Prouinciale.

FIlia[n] in adoptionem data, & heres instituta, debet, sicut emancipata, non solùm bona sua, sed & dotem, quæ ad eam pertinere poterit, conferre. si adhuc pater adoptiuus viuit, hic necesse habebit conferre.

De filia herede instituta.

3. *Vlpianus* lib. 14. Disputationum.

SI filia fuerit heres instituta[o], collatione dotis non † fungetur[p]. vnde si, commisso ab altero edicto, necesse habuerit contra tabulas bonorum possessionem accipere: dicendum est, quoniam nullam iniuriam fratri facit, non debere eam dotem conferre. nam quod habuit ex iudicio, conuertitur[q] ad contra tabulas bonorum possessionem. Planè si ex minore parte fuit heres instituta, & alia quædam in eam contulit contra tabulas bonorum possessio: aucta portione eius, dicendum erit, collationis munere eam fungi. nisi fortè contenta fuerit portione, ex qua instituta est. tunc enim dicendum est, ex iudicio parentis eam venientem non debere munus collationis sustinere.

De legato.

4. *Pomponius* lib. 3. ad Quintum Mucium.

SI pater pro filia dotem promiserit, deinde exheredatę[r], vel etiam emancipatæ & præteritæ[s] legatum dederit: habebit[t] filia etiam dotem præcipuam, & legatum.

De errore. 1. De mora, vsuris & fructibus.

5. *Papinianus* lib. 5. Responsorum.

FIlius emancipatus, qui possessionem contra tabulas accipere potuit, intestati patris possessionem accepit. atque ita filia, quæ mansit in potestate, cum eiusdem familiæ fratre heres instituta, possessionem intestati patris, errorem fratris emancipati secuta, accepit. dotem[u] scripto fratri conferre non[x] cogetur: cùm ea possessio frustra petita sit, & filia fratris voluntatem fini[y] virilis partis retineat: id est, vt omnes trientes habeant, & bonorum possessio vnde liberi fingatur pro contra tabulas esse petita.

1 ¶Filia, quæ soluto matrimonio dotem conferre debuit, moram collationi fecit. viri boni arbitratu cogetur vsuras quoque dotis conferre: cùm emancipatus frater etiam fructus conferat, & filia partis suæ fructus percipiat.

De querela inofficiosi.

6. *Idem* lib. 6. Responsorum.

PAter filium emancipatum heredem instituit[z], & filiam exheredauit: quæ inofficiosi lite perlata, partem dimidiam hereditatis abstulit. non esse fratrem bona propria conferre cogendum, respondi. nam & libertates competere placuit.

7. *Paulus* lib. 11. Responsorum.

NEc ipsa dotem fratribus suis conferet, cùm diuerso iure fratres sunt heredes.

De ea quæ se bonis paternis abstinuit.

8. *Papinianus* lib. 11. Responsorum.

PAter nubenti filiæ quasdam res præter[a] dotem dedit: eámque in familia retinuit: ac fratribus sub[b] conditione[c] *si dotem, & cetera, quæ nubenti tradidit, contulisset*[d], *coheredem adscripsit*. cùm filia[e] se bonis abstinuisset, fratribus res in dotem datas vindicantibus exceptionem doli placuit obstare, quoniam pater filiam alterutrum habere voluit.

Qui non vult hereditatem, non cogitur ad collationem. Bart.

9. *Tryphoninus* lib. 6. Disputationum.

FVit quæstionis, an si sua heres filia patri cum fratribus, contenta dote, abstineat se bonis, compellatur eam conferre. & Diuus Marcus rescripsit, non compelli abstinentem[f] se ab hereditate patris. ergo non tantùm data apud maritum remanebit, sed & promissa exigetur etiam à fratribus. & est æris alieni loco. abscessit enim à bonis patris.

DE † CONIVNGENDIS † cum emancipato liberis eius,

Tit. VIII.

Summa. 1. Et æquitas edicti. 2. De filio in adoptionem dato, vel emancipato. 3. De filio suo ex besse, de emancipato ex triente institutis. 4. De præteritione vel institutione, vel exheredatione filij: 6. Quæ requiruntur vt huic edicto locus sit. De postumo. 7. De ordine. 8. De postliminio. 9. Si pater ex duobus filiis alterum emancipauerit, & nepotem ex eo in locum filij adoptauerit, & præterito emancipato decesserit. 10. De quantitate portionis ad nepotē pertinentis. 11. De diuisione hereditatis. 12. De iure accrescendi. 13. De collatione.

1. *Vlpianus* lib. 40. ad Edictum.

SI QVIS ex his, quibus bonorum possessionem prætor pollicetur, in potestate parentis, cùm moritur, non fuerit: ei[g], liberísque, quos in eiusdem familia habuit, si ad eos hereditas suo[h] nomine pertinebit[i], neque notam[k] exheredationis meruerunt[l], bonorum possessio eius partis datur, quæ ad eum pertineret, si in ea potestate permansisset. ita vt ex ea parte dimidiam, reliquam liberi eius: hísque dumtaxat bona sua conferat.

1 ¶Hoc[m] edictum æquissimum est: vt neque emancipatus solus veniat, & excludat nepotes in potestate manentes: neque nepotes iure potestatis obiiciantur[n] patri suo.

2 ¶Et in adoptionem datus filius & heres institutus, ad hoc edictum pertinet, vt ei iungatur nepos, qui in aui sui naturalis potestate est. ¶Iungitur[o] autem nepos patri suo emancipato, siue pater præteritus sit, siue institutus. Et hæc erit differentia inter in adoptionem datum, & emancipatum: quòd in adoptionem quidem dato non aliàs iungitur, nisi instituto, & alio committente edictum: emancipato autem, siue sit institutus emancipatus, siue sit præteritus.

3 ¶Filio in potestate ex besse, emancipato ex triente, herede instituto, Iulianus ait, nepotem præteritum, petita contra tabulas bonorum possessione, patruo sextantem, patri vnciam ablaturum.

4 ¶Si pater emancipatus exheredatus sit, nepotibus ex eo præteritis, qui erant in potestate retenti: nepotes admittuntur. absurdum enim est, cùm patri præterito iungantur, instituto eo vel exheredato non admitti.

5 ¶Sed

a *l. 11. C. eo.* sed natus nō feret. ita videtur legisse Hugolinus.
b *adde l. 1. § 20. §. vlt. l. 4. l. 6. ff. titulo proximo.*
c à filiabus facienda sc. Tenētur enim filiæ, non modo emancipatæ sed etiam suæ, hic quibuscum bonorum possessionē accipiunt, vel si bonis se immiscent, dotem conferre, *l. 12. l. 17. l. 19. C. de collat. l. 8. ff. familiæ ercisc.*
d *vt l. 8. C. de collat.*
e stipulāti promissa. *l. 2. Cod. de collat.*
f *l. pen. ff. de negotiis.*
g *§. 8. j. eod. l. 2. l. 17. C. de collat.*
h *al.* quomodo? *vide d. l. 2. & §. 8. j. eod.*
i *l. 1. in fin. j. de coniungendis.*
† *v. quæ scripsi ad Nouellam 97. c. 6.*
† *l. 4. C. de collat.* Hodie id abrogatum *l. vl. C. de collationib. l. 4. §. 2. ff. de iure deliber.*
† Hodie etiā ex testamento cōferre cogitur, *Nouell. 17. c. 6.*
k *v. §. 1. in fin. ff. eo. l. 2. C. de collat.*
l à se. *l. 4. ff. de collat. s. Harmenopul. 8 §. 34.* vel à patre, *l. 6. ff. de collat.*
m *l. 4. ff. de collat. bonor.*
n *adde l. 1. §. 14. ff. de collat. l. 8. §. 11. ff. de bonor. possess. contr. tabul.*
o *l. 23. ff. si quis omissa causa.*
† hodie fungetur. *Authent. ex testamento. C. eod.*
p i. dotem nō conferat, *v. Duaren. 1. disp. 4.* sic infra, collationis munere fungi.
q facto alterius, ea quasi inuita.
r *v. l. vlt. in fi. j. eod.*
s *l. 10. C. de collationib.*
t si modo nolit succedere: & cōtenta esse malit dote & legato. *l. 3. ff. eod.*
u ¶*l. 3. ff. eod.*
x vtpote instituta, *l. 1. l. 3. C. eo.* hodie cogeretur, *Nouell. 17. c. 6.*
y de hoc genere loquēdi, dixi *ad l. 19. in fi. ff. de compensationib.*
z & ita diuerso iure, emancipatus & is qui in potestate erit vocātur, *adde l. 20. §. 1. ff. contra tabul.*
a Hæ res paraphernæ, extradotales.
b pater extremo iudicio hîc confirmat donationem factā filiæ, *v. in hunc locum Paulum 5. sent. 11. §. 3.*
c vide quę scripsi *ad l. 1. Co. de collationib.*
d Collationi locū esse ex testamento, hinc notat Bartolus.
e *vt l. vlt. in fi. j. eod.*
f Conferre dotem non cogitur quæ hereditate patris abstinet. *l. 4. l. 8. ff. eod.*
† An hic titulus hodie correctus est sublata differentia emancipatorum ab his qui sunt in potestate. *Nouell. de hæredit. ab intestato. §. 1.* Accursius ita putat: Bartolus existimat hunc titulum tātum esse correctum, si ab intestato succeditur (iure Nouellarum & Codicis. *l. meminimus. C. de legitim. hæredibus.*) vel si testamentū aliquod proponatur, quod vel querela, vel alia ratione nullum redditū sit, vt ad intestati causam res tota rediert. Contrà hūc titulum ne hodie quidem correctum esse, quotiés quis omisso iure ciuili succedere vellet iure prætorio, petita bonorū possessione contra tabulas.
† hodie emancipati suis liberis exæquati sunt. ideóque filios pprios excludunt, *Nouell. 118. c. 1.* atque ita hic titulus non est in vsu. Pater enim liberos suos, tanquam proximior excludit.
g *l. 5. in pr. ff. si tabulæ testam. l. 9. ff. de collat. bonor. l. 9. C. de coll.*
h secus fuerit, si per mediam personā ad eos peruenerit hæreditas, *l. 5. j. eod.*
i id est, per se directò vocabuntur.
k Exhęredatio notæ species.
l iustè sc. alioquin si iniustè exhęredati sunt querelam non proponent, *v. l. 23. ff. de inoffic.*
m Hoc edictū introductū est, vt ius ciuile prætorio componeretur seu conciliaretur.
n per legē 12. tabularum quæ solos nepotes vocat. *§. 3. instit. de exhæred. liber.*
o Imò, nō iungitur, *l. 10. in pr. vers. omnia igitur. C. de adopt.* non iungitur (si detur in adoptionem extraneo) secus, si auo.

5 ¶Sed & si patruus eorum, qui erat in potestate, sit præteritus, pater exheredatus: debent nepotes admitti. nam exheredatus[a] pater eorum pro mortuo[b] habetur[c].

6 ¶Si pater in potestate manens exheredatus vel institutus sit: nepotem ex eo, siue in potestate manentem siue emancipatum, ad bona aui neque[d] vocari neque vocandum esse, Scæuola ait. totiens enim nepote consulendum est, quotiens in potestate retentus est, patre emancipato. Liberos igitur in familia esse oportet[e], vt huic edicto locus sit. eius scilicet familia, cuius bonorum possessio petitur. Sed & si postumus natus sit ex emancipato, ante emancipationem conceptus: idem erit dicendum.

7 ¶Liberos autem non omnes simul vocat prætor, sed gradatim, hoc est eos, qui sui sunt. scilicet nepotes, si sunt. si minùs, eos, qui sunt inferioris gradus. nec eos miscebimus. planè si sint ex emancipato nepos, & ex nepote eius alio pronepos: dicendum erit, vtrumque ei iungi. ambo enim″in′suorum loco successerunt.

8 ¶Si postliminio nepos redierit: dicendum, est eum patri emancipato coniungi.

9 ¶Si pater ex duobus[f] filiis, quos in potestate habuit, alterum emancipauerit, & nepotem ex eo in locum filij adoptauerit, & præterito emancipato decesserit: Iulianus ait, nepoti in locum filij adoptato succurri oportere: vt quasi filius portionem habeat, quam haberet, & si extraneus adoptatus esset. sic fiet: (inquit) vt filius, qui in potestate fuit, tertiam partem: nepos in locum filij adoptatus aliam tertiam: emancipatus filius cum nepote altero retento in potestate partiatur. nec enim minus debet ferre nepos in locum filij adoptatus, quàm si ab extraneo[g] esset adoptatus.

10 ¶Illud non interest, quota portio hereditatis ad nepotem pertineat, an per quàm modica. nam & si modica[h] sit, attamen dicemus esse locum huic parti edicti.

11 ¶Inter ipsum filium & liberos eius diuiditur hereditas ita, vt ipse dimidium, liberi dimidium habeant, Proinde pone solum esse filium emancipatum, & nepotes in potestate duos, neminem præterea ex liberis. habebit emancipatus dimidiam partem hereditatis: ″&″aliam dimidiam duo nepotes, vt quadrantes ferant. Sed si sit præterea alius′filius:″eueniet, vt filius habeat dimidiam partem hereditatis, ex quo nepotes non sunt, alius filius semissem cum filiis suis: ita vt quadrantem hereditatis ipse ferat, quadrans inter liberos eius diuidatur. Sed si ambo filij sint emancipati, & habeant singuli nepotes: eueniet, vt singuli singulos semisses cum nepotibus suis diuidant: ita vt ipsi quidem quadrantes ferant, nepotes autem residuos quadrantes. Et si alter duos filios, alter tres habeant: quadrans vnus inter duos, alius inter tres diuiditur.

12 ¶Si quis ex nepotibus portionem suam omiserit[i]: eueniet, vt non ad patrem eius. sed magis ad fratrem pertineat. Sed & si omnes nepotes omittant, patruo nihil adcrescet, sed soli patri. Quòd″&″si pater omiserit, tunc patruo[k] adcrescet.

13 ¶Emancipatus filius, si quidem nepotes in aui potestate non habeat, fratribus suis conferet. sed si sint nepotes: voluit eum prætor filiis suis, qui sunt in potestate, solis[l] conferre. meritò: quia, veniendo ad bonorum possessionem, illis solis iniuriam facit.

14 ¶Nunc videamus, quantum[m] eis conferat. & quidem semper, cùm fratribus emancipatus confert, virilem sibi detrahit. vtrùm & in eo casu virilē detrahat: an verò, quia dimidiam partem habeat bonorum possessionis, dimidiam partem etiam bonorum suorum conferat? & puto, dimidiam tantùm bonorum eis partem conferre. nam etsi alius emancipatus sit filius, alius in potestate retentus: filius emancipatus his duobus nepotibus vnam partem tantùm conferet, & patruo eorum, qui in potestate māsit, vnam partem dabit, tertiam ipse habebit. nec quod nepotibus confertur à patruo emancipato, ipsi patri conferent. hoc enim non de bonis aui, sed propter[n] bona postea eis accessit.

15 ¶Eueniet igitur: vt pater emancipatus, si centum in bonis habeat, quinquaginta sibi detrahat, residua quinquaginta omnibus nepotibus (id est filiis suis) conferat: aut, si vnum nepotem habeat, & duos ex alio pronepotes, ita diuidat quinquaginta, vt nepos habeat vigintiquinque, pronepotes ex alio vno vigintiquinque. nam & bonorum possessionis ambo vnam partem habent.

16 ¶Si sit filius in potestate, alius emancipatus, ex defuncto[o] vnus nepos in potestate, alius′nepos′emancipatus: eleganter Scæuola tractat, patruus emācipatus′quantum′ nepotibus, quantum fratri suo conferat. & ait, posse dici, tres eum partes facere: vnam sibi, vnam fratri[p], vnam[q] istis[r] collaturum: quamuis[s] hi minus[t], quàm patruus, ex hereditate aui, concurrente patre[u], sint habituri, quæ sententia vera est.

17 ¶Sed etsi sint duo[x] nepotes ex eodem filio, hique emancipati″sunt,″& ex altero eorum pronepos in potestate defuncti: partem habebit nepos vnus, aliam nepos cum filio suo.

18 ¶Sed etsi nepos, & ex alio nepote defuncto duo pronepotes: vnus ex pronepotibus emancipatus soli fratri suo conferat. vel, si frater non est, soli patruo, non etiam patruo[y] maiori.

De legatis exceptis personis præstandis.

2 *Paulus*″lib. 41. ad Edictum.″

Nihil in hac parte edicti cauit prætor, vt legata exceptis personis nepos præstet. sed potest superior sermo & ad hunc casum referri. nam absurdum est, patrem quidem eius legata præstare, ipsum verò plus habere: cùm eadem conditione in eandem partem vocantur.

De duobus filiis emancipatis, nepote in potestate retento, & nepote à filio post emancipationem suscepto.

3. *Marcellus*″lib. 9. Digestorum.″

Qvi duos filios habebat, alterum ex his emancipauit, nepotem ex eo in potestate retinuit. emancipatus filium sustulit, & à patre exheredatus est. quæro: cùm frater eius & ipse emancipatus pręteritus sit, & nepotes ex emancipato filio ab auo heredes instituti: quid de bonorum possessione iuris sit: & quid intersit, si emancipatum quoque, ex quo nepotes erant nati, præteritum esse ponamus. respondi: Si filium, retento ex eo nepote, emancipauerit: & emancipatus procreauerit filium: & heres vterque nepos institutus fuerit, pater eorum exheredatus, alius filius præteritus[z]: solus † filius præteritus bonorum possessionem contra tabulas petere poterit. exheredatus enim obstat filiis suis post emancipationem susceptis. nepoti tamen retēto in potestate bonorum possessio dari debet: quoniam, si pater eius emancipatus præteritus esset, simul cum eo bonorum possessionem accipere posset propter id caput edicti, quod à Iuliano introductum est: id est, ex noua[a] clausula. nec debet deterioris esse conditionis, quia pater eius exheredatus sit. idque ei præterito quoque præstari oportebit. sed fratris eius, qui post emancipationem natus est, diuersa conditio est. conseruanda est tamen & illi ad virilem partem hereditas. sicut etiam Imperator Antoninus[b] in persona neptis ex filia rescripsit.

De filio emancipato nepotibus in potestate retentis & nepotib. post emancipationem susceptis.

4. *Modestinus*″lib. 6. Pandectarum.″

EMancipato[c] quis filio retinuit ex eo nepotes in potestate. filius emancipatus, susceptis postea liberis, decessit. placuit, in aui potestate manentes, simul cum his, qui post emancipationem nati sunt, decreto bonorum possessionem accipere: manente eo: vt, si velit auus sibi per nepotes adquiri[d], bona sua conferat, aut nepotes emancipet[e], vt sibi emolumentum paternæ hereditatis adquirant. idque″ita″Diuus Marcus rescripsit.

Si nepos exheredatus heredi scripto successerit.

5. *Idem*″lib. 6. Differentiarum.″

SI nepos exheredatus heres extiterit ei, quem auus heredem fecerat, deinde pater eius emancipatus testamento præteritus accipiat contra tabulas patris bonorum possessionem: iungi patri suo nepos non poterit, sed vt extraneus excludetur: quia non[f] suo nomine auo heres extiterit.

De nepote adoptiuo.

6. *Scæuola* lib. 5. Quæstionum.

SI quis filium habens in potestate, extraneum in nepotis[g] locum quasi ex eo filium natum adoptet, mox filium emancipet: non iungetur hic nepos filio emancipato. quia desiit esse emancipato ex liberis.

De nepote suscepto post filij emancipationem.

7. *Tryphoninus*″lib. 16. Disputationum.″

SI post emancipationem filij susceptus ex eo fuerit nepos, conseruanda illi erit portio. sed quāta[h], videamus. finge enim patruo scripto heredi coheredem datum hunc nepotem: patrem autem eiusdem præteritum accepisse contra tabulas bonorum possessionem. quod ad edictum prætoris attinet, semisses bonorum fient. nunc verò post constitutionem[i] Diui Pij, si cōseruatur pars nepoti, vtrùm virilis, an quarta debeat seruari? nam si in aui natus potestate fuisset, coniungebatur in vnam partem cum patre suo, & proponamus, esse alium ex eodem nepotem in familia aui. duo vnam quartam habituri erant, patre eorum accipiente contra tabulas bonorum possessionem, si fuissent in aui potestate. an ergo nūc in sescunciā tuendus sit, qui non in familia retentus est? & cui abscedet pars, quæ huic cessura est? patri eius tantum, an & patruo? & puto, & patruo. nam & legatum eidem datum præstaret.

a Vbi pater exhæredatus, nepotes admittuntur: & ita nepotes non iunguntur patri hoc casu. Imò, iunguntur, *l. 23. ff. de inofficioso.*

b Quando exhæredatus habeatur pro mortuo, v. Bartolū *in §. 6. infra eod. num. 3.*

c Imò non habetur pro mortuo exhæredatus, *l. si patronus. §. ex testamento. ff. de bonis libertorum.* Non habetur pro mortuo, si inualida est ipsa exhæredatio, vt quia nō est adita hæreditas. *l. filium. §. sed cum exhæredatio. ff. de bonorum possess. cōtra tabulas.* vel quia rite non est facta. *l. nō putauit. §. non quæuis. eo. titulo.*

d Imo vocatur iure suo, & vt nepos, *l. 3. § si emancipatus. in fi. ff. de bonor. possess. contra tabul. l. si quis filium. C. de inofficios.* Non admittitur ad bonorū possessionem contra tabulas, sed ad querelas, vt quia nō fuit institutus vel exhæredatus.

e *l. 5. §. 1. ff. vnde liberi. l. 3. §. 3. §. 4. l. 6. ff. contra tab.*

f *l. 13. in fi. ff. cō tra tabulas. l. 3. §. vlt. ff. de coll. bon.*

g *l. 13. §. vlti. ff. contra tabul.*

h Rerum etiā modicarum nomine datur actio: *facit §. 16. inst. de rer. diuis.*

i vide quę scripsi ad *l. vnic. Co. quando non petentium partes.*

k Imò nepotibus, *l. 5. in fi. ff. vnde liberi.*

l *l. 1. §. 3. in fi. ff. de collat. bonor. l. 5. ff. vnde liberi.*

m de ea quæstione v. Cuiacium *3. obser. 29.*

n *adde l. 50. in f. ff. de peculio.*

o ex defuncto alio emācipato duo nepotes in potestate elegāter Scæuola tractat, &c. *Cuiac. 3. obser. 29.*

p *Sub.* qui est in potestate.

q *l. 7. ff. de collatione.*

r Quorū vnus est in potestate: alter, emācipatus. Atqui emancipatus emancipato non confert. *l. 25. § 5. ff. de collat.* Directò non confert sed obliquè, & effectu trientē integrū nepos (qui in potestate aui fuit) accipit à patruo emancipato, quē mox cū fratre suo emācipato diuidit. id est filius in potestate, partitur illū trientem cū altero fratre emanciparo.

s quia nō. *Hotom. obs.* forte legendum, quoniam non minus quàm patruus ex hæreditate aui concurrētes patruo sint habituri.

t Imò nihil si pater concurrit, id est succedit: aut certe non minus si concurrit patruus.

u *al.* patruo. *vt ff. dictum est.* Cæterum, ne dicamus cū Accursio, hîc agi de patre in potestate posito, qui vnus ex liberis emancipauerit. Nec enim filius in potestate positus filiū emancipare potest. Quid igitur? fingemus filium emācipatum, filium suū rursus emancipasse. Quod tamen vt ita sit, quęri poterit, quemadmodum emancipat⁹ pater nepoti emācipato cōferat, *d. l. 2. §. 5. ff. de collat.*

x *l. 1. §. 2. ff. de dotis collat.*

y ¶Paulus maiorē hîc accipit pro patruo magno, *v. Cuiac. 3. obs. 29.*

z *l. 6. §. 4. ff. contra tabulas.*

† hodie nō soli filio, sed & nepoti virilis datur verbis vltimis huius edicti.

a Nouam clausulam appellat, nuperam & nō ita pridē excogitatam à Iuliano. sic nouū edictum, *in l. 1. §. si pater. 13. ff. de ventre in possess. mittendo.* noua oratio, *l. 32. §. si nurus. 18. in fi. ff. de dona. inter virum.*

b *l. 7. ff. eo.*

c hanc legem Cuiacius indicat fugitiuā esse, & à suo titulo reiectam & in minus ꝓpriū locum translatam: de quo vide eundem *3. obs. 37.*

d *l. 1. §. 14. ff. de collat.*

e *v. l. 6. ff. vnde liberi.*

f *l. 1. ff. eod.*

g hoc verbum Bartolus restringit ad nepotes legitimos naturales.

h An virilis? i. An quantam haberet ex eo edicto. i. quartam? an quantam haberet si esset in potestate? prius asserit. *Bart.*

i de qua *l. 3. in fi. ff. eod.*

† περὶ ἐγκυμονούσης καὶ ἐγκυμονουμένου, &c.31. Ecl*og*.6.

a Venter, i. is qui iam conceptus est, nec dum natus (aliàs si non est conceptus ius successionis non transmittit, *v.l.16.j.de suis*) à lege non negligitur propter spem nascendi, *l.3.hoc tit.l.3.ꝫ.si pars hæreditat.* Ideóque, quoties de commodo eius agitur perinde ac si in rebus humanis esset, custoditur, *l.7.* in rerum natura esse intelligitur, *l.pen.ꝫ.de statu.* p superstite, *l.231.j.de verb. signif.* pro iã nato, *l.30.§.1.j.de adquir.hæred.* & pro liberto habetur, *l.penult.ꝫ.de statu.* est enim matris, & viscerum eius portio, *l.1.§.1.ꝫ.de ventre inspic.* (qua de causa vectura aut naulum eius nomine non debetur, *argum.l.19.§.7.ꝫ.locati.*) & aliquo casu bonorum dominus, *l.1.§.2.* & possessor, *§.10.l.6.hoc tit.* & patris hæres futurus est, *l.84.j.de adquir.hered.* Eius fauore mater in eius bonorum possessionem mittitur, *l.1.ꝫ.si ventr.nom.mulier.* vt cibum, potum, vestitũ & tectum pro facultatibus defuncti, próque sua & eius dignitate percipiat, *l.1.§.19.hoc tit.* æquius est enim, *l.1.§.2.* & sanctius, frustra & sub incerto matrem in possessionem mitti & aliquã, dum incertum esse litigatur nasciturus sit aliquis necne, venter fame pereat, *§.3.hoc tit.* Præterea, vtcunque mater eius supplicio damnata sit, liber tamen nascitur, *l.18.ꝫ.de statu.* nec de ea quæstio aut supplicium priùs sumetur quàm pariat, *v.l.3.j.de pœnis.* vtcunque mater capta sit ab hostibus, venter postliminiũ habet: vtcunque vi detineatur, non vsucapitur, *l.penult.ꝫ.de statu.* Idem venter obstat sequentibus & proximè successuros remoratur, *l.1.§.7.j.vnde cognati.* in hæreditatis portione vẽtri tres vnciæ adsignantur. *v.l.3.ꝫ.si pars hæreditatis.* Tanta cura adhibita fuit nascituro, vt etiã eius mater mortua non prius humari possit, quàm partus ei excidatur, *l.2.ꝫ.de mortuo infered.* quin nihil interest naturæ ductu, an facto hominis nascatur, *v.l.1.§.9.j.vnde cognati.* Sed quoto die natiuitas eius probatur? septimo mense, id est, 182. die à nuptiis contractis, decimo vno mense à morte patris, *v.l.12.ꝫ.de statu.* Et ita nato restituitur hæreditas, *l.pen.ꝫ.de statu.* Et vel non nato vel statim, aut sine liberis mortuo, proximi hæredes succedunt, *l.4.in fi.ꝫ.de bonor.possess.contra tab.v.ꝫ.de liberis & posthumis.*

b *l.9.ꝫ.de testam.quemadmod.*

c omnimodo est re ipsa, non nuda adseueratione aut adfirmatione cum causę cognitione, *l.7.§.1.j.eod.* Imò summatim hoc cognoscitur, *§.14.j.eod.*

d *l.vlt.j.eod.*

† Hodie venter exhæredatus mittetur in possessionem. Nec enim potest hodie venter exhæredari, vt cuius nullum delictũ esse possit. *l.si posthum.ꝫ.de liberis. l.maxime.C.de liberis præteritis.l.si quis in suo.§.1.C.de inofficioso.*

e ritè, *vt l.8.§.2.ꝫ contr.tab.*

f id est, inter eos qui primum locum tenent in successione. Alioquin vox, *suus*, in potestate filij hîc non significat.

g Imò iniquum est de alieno largiri. *l.filius.j.de donat.* Æquius est, id est minus iniquum.

h Et bonorum possessor, *l.6.j.eod.*

DE VENTRE † IN POSSESSIONEM MITTENDO, & CURATORE EIUS,

Tit. IX.

Ratio & summa edicti. 1. *De ea quæ est prægnans, vel se prægnantem dicit.* 2. *De suitate. De exheredatione.* 3. *Vnius postumi.* 4. *De abortu.* 5. *De exheredatione conditionali.* 6. *De exheredatione à primo gradu, & præteritione à secundo.* 7. *Vel contra.* 8. *De vxore capti ab hostibus.* 9. *De exheredatione nascituri intra, vel post tres menses.* 10. *De ea quæ vxor esse desiit.* 11. *Si filius emancipatus vel in adoptionem datus sit.* 14. *Si negetur vxor, vel nurus, vel prægnans esse.* 15. *De causis ex quibus Carbon.bonor. possessio datur.* 16. *De duabus prægnantibus.* 17. *De curatore ventri, & bonis dando.* 19. *De sumptibus in mulierem faciendis, & de officio dicti curatoris.* 23. *Ex quibus eligitur curator.* 24. *Si nondum sit curator constitutus.* 26. *Vel sit constitutus.* 27. *De partu vel abortu: & ea quæ non est prægnans.*

1. *Vlpianus* lib.41.ad Edictum.

SICVTI liberorum eorum, qui iam in rebus humanis sunt, curam[a] prętor habuit: ita etiam eos, qui nondum nati sint, propter spem nascendi non neglexit. nam & hac parte edicti eos tuitus est, dum ventrem[b] mittit in possessionem vice contra tabulas bonorum possessionis.

1 ¶Prægnatem esse mulierem oportet omnimodo[c], nec dicere se prægnatem sufficit. quare nec tenet datio bonorum possessionis, nisi verè prægnas fuit & mortis[d] tempore, & eo, quo mitti in possessionem petit.

2 ¶Totiens autem mittitur in possessionem venter: si † non est exheredatus[e]: & id, quod in vtero erit inter suos[f] heredes futurum erit. Sed & si incertum sit: aliquo tamen casu possit existere, quo, qui editur, suus futurus sit: ventrem mittemus. æquius[g] enim est, vel frustra nonnumquam impendia fieri: quàm denegari aliquando alimenta ei, qui dominus[h] bonorum aliquo[i] casu futurus est.

3 ¶Quare & si ita exheredatio facta sit. *Si mihi filius vnus nascetur, exheres esto:* quia[k] filia nasci potest, vel plures[l] filij, vel filius & filia: venter in possessioné mittetur. satius est enim, sub incerto eius, qui edetur, ali etiam eum, qui exheredatus sit: quàm eum, qui non sit exheredatus, fame necari. ratúmq;[m] esse debet, quod deminutum est: quamuis is nascatur, qui repellitur.

4 ¶Idem erit dicendum, & si mulier, quæ fuit in possessione, abortum fecisset.

5 ¶Sed & si sub[n] conditione postumus sit exheredatus: pendente conditione Pedij sententiam admittimus, existimantis, posse ventrem in possessionem mitti: quia sub incerto vtilius est ventrem ali.

6 ¶Si venter ab institutis exheredatus sit, à substitutis præteritus: Marcellus negat, in possessionem eum mitti posse viuentibus institutis: quia exheredatus est. quod verum est.

7 ¶Per contrarium autem si ab institutis præteritus sit venter, à substitutis exheredatus: viuis institutis, mittendus est in possessionem. quòd si non viuant, negat mittendum: quia ad eum[o] gradum deuoluta hereditas est, à quo[p] exheredatus est.

8 ¶Si filius ab hostibus captus sit, vxor eius prægnas in possessionem soceri bonorum mittenda est. nam aliquo casu spes est, id, quod nascitur, inter suos heredes futurum. vtputà si pater eius apud hostes decedat.

9 ¶Sed & si quis ventrem exheredasset, *Qui mihi intra menses tres mortis meæ natus erit, exheres esto*: vel, *qui post tres menses*: venter in possessionem vtique mittetur. quia aliquo casu suus heres futurus est. & sanè benigniorem esse prætorem in hac parte oportebit: ne, qui speratur, ante[q] vitam necetur.

10 ¶Rectissimè autem prætor nusquàm vxoris fecit mentionem: quia fieri potest, vt mortis tempore vxor non fuerit, quæ se ex eo prægnatem dicit.

11 ¶Etiam ex emancipato vẽter ad possessionem admittitur. Vnde apud Iulianum libro vicesimoseptimo digestorum quęritur, si emancipatus quis sit, vxore iam prægnate, deinde decessisset, & pater eius mortuus sit, an venter in possessionem emancipati patris mitti possit. & rectissimè scripsit, rationem non esse, cur venter, quem edictum admittit, repelli debeat. est enim æquissimum, par tui consuli, qui natus bonorum possessionem[r] accepturus est. Sed & si auus viueret, similiter ventrem admittemus.

12 ¶Si filius in adoptionem datus, decesserit prægnate vxore, tunc deinde adoptator defunctus fuerit: mittetur venter in possessionem[s] aui adoptiui. sed an etiam in eius, qui in adoptionem dederat filium, mittetur, videamus. & si hic nepos postumus heres ab auo naturali institutus sit, mittetur[t] in possessionem: quia & nato ei, si nemo ex liberis sit alius, bonorum possessio secundùm tabulas dari potest: aut, si sint liberi pręteriti, etiam contrá tabulas cum ipsis potest accipere.

13 ¶Si pater nuru prægnate filium emancipauerit, non in totum repelli vterus debet. námque natus solet patri ex nouo[u] edicto iungi. & generaliter, quibus casibus patri iungitur natus, admittendus est venter in possessionem.

14 ¶Si ea, quæ in possessionem vult ire, vxor negetur, vel nurus vel esse vel fuisse, vel ex eo prægnas nõ esse contendatur, decretum interponit prætor (ad) exemplum Carboniani edicti[x]. & ita Diuus Hadrianus Claudio Proculo prætori rescripsit: vt summatim[y] de re cognosceret: & : si manifesta calumnia videbitur eius, quæ ventris nomine in possessione mitti desiderat: nihil noui decerneret: si dubitari de re poterit: operam daret, ne præiudicium fiat ei, quod in vtero est: sed ventrem in possessionem mitti oportet. apparet itaque, nisi manifesta sit calumniatrix[z] mulier: debere eam decretum eligere. & vbi omninò iustè dubitari poterit, an ex eo prægnas sit: decreto tuenda est, ne præiudicium partui fiat. Idémque est, & si status mulieri controuersia fiat.

15 ¶Et generaliter, ex quibus causis Carbonianam bonorum possessionem puero prætor dare solitus est, ex hisdem causis ventri quoq; subuenire prætorem debere non dubitamus. eo faciliùs, quòd fauorabilior est causa partus[a], quàm pueri. partui enim in hoc fauetur, vt in lucem producatur. puero, vt in familiam inducatur. partus enim iste alendus est. qui & si non tantùm parenti, cuius esse dicitur, verumetiam reipublicæ[b] nascitur.

16 ¶Si quis, prima vxore prægnate facta, mox aliam duxerit, eámque prægnatem fecerit, diémque suum obierit: edictum ambobus sufficiet: videlicet cùm nemo contendit, nec calumniatricem dicit.

17 ¶Quotiens[c] autem venter in possessionem mittitur: solet mulier curatorem ventri petere: solet & bonis. sed si quidem tantùm ventri curator datus sit: creditoribus permittendum, in custodia bonorum esse. si verò non tantùm ventri, sed etiam bonis curator datus est: possunt esse securi creditores: cùm periculum ad curatorem pertineat. idcirco curatorem bonis ex inquisitione dandum, idoneum scilicet, oportet creditores curare: vel si quis alius est, qui non edito partu successionem speret.

18 ¶Hoc autem iure vtimur, vt idem curator & bonis & ventri detur. sed si creditores instent, vel qui sperat se successurum: diligentiùs atque circumspectiùs id fieri debebit: & plures, si desiderentur, dandi sunt.

19 ¶Mulier autem in possessionem missa, ea sola, sine[d] quibus fetus sustineri, & ad partum vsque produci non possit, sumere[e] ex bonis debet. & in hanc rem curator[f] constituendus est: qui cibum, potum, vestitum, tectum[g] mulieri præstet pro facultatibus[h] defuncti, & pro dignitate eius atque mulieris.

20 ¶Deminutio autem ad hos sumptus fieri debet primùm[i] ex pecunia numerata: si ea non fuerit: ex his rebus, quæ patrimonia onerare magis impendio, quàm augere fructibus consueuerunt.

21 ¶Item, si periculum est, ne interim res vsu capiantur, ne debitores tempore liberentur, idem curare debet.

22 ¶Ita igitur curam hoc quoque officio administrabit, quo solent curatores atque tutores pupillorum.

i Imò semper futurus est: semper admittitur, cùm exhæredatio facta sub cõditione non valeat. *l.3.§.pure.ꝫ.de liber. & posthum.* An exhęredatio (de qua hac lege) conditionalis nullo modo differat aut suspendit ipsam exhæredatione post natum posthumũ? An exhæredatus est deficiente conditione quæ sit in potestate?

k Masculino fœmina nõ continetur in odiosis & exhęredationibus, *vt hîc.* Qui filiũ exhæredat, non exhæredat fœminã, *vt hîc.l cum quidam.ꝫ.de liberis & posthu. l. pronuntiatio. j. de verb.signif.*

l Qui vnum filiũ exhæredat, plures non exhæredat. Imò plures exhæredare videtur. *l.vtrum.ꝫ.de reb. dub. l.si quis ita. §.1.ꝫ.de testamẽt. tutela.* An hîc vnus tantum nominatim exhæredatus est: ibi indefinitè? An potius in odiosis, plures vnitatis numero non continentur?

m *l.2.j.eod.l.1.§.7.ꝫ si mulier vẽt. nom.*

n *l.3.ꝫ.de liber. & posth.*

o *adde l.8.§.5.ꝫ.contra tabulas.*

p *v.l.5.in fin.ꝫ.de iniusto.*

q *§.2.vers. sed & si incertum.§.4.ꝫ.eod.*

r *l.6.j.eod.*

s *l.8.§.11.ꝫ.contra tabulas.*

t Imò, nõ mittetur, *l.13.§.2.ꝫ.contra tabul.*

u Nouum edictum appellat, nunc primũ factum. vide quæ scripsi *ad l.3. circa finem.ꝫ.de coniungendis cum emancipato liberis eius.*

x in quo summatim cognoscitur, *l.3.§.4.j.de Carboniano. l.3.in fi.j.ne vis fiat ei.*

y Atqui plena cognitio exigitur: *arg.l.1.§.1.ꝫ.eod. l.7.§.1.j.eod.* vxoré esse plenè constare debet: In aliis quęstionibus summaria cognitio sufficit.

z *v.l.1.§.1.ꝫ.si mulier ventris nomine.l.3.§.3.j.de Catoniana.*

a *v.l.1.ꝫ.si ventr.nomine.*

b Nota quid patriæ debeatur, *adde l.2.ꝫ.de iustit.& iur. l.14.ꝫ.ad Treb.l.1.in fi.j.ad leg.Iul.maiest.l.19.§.7.in fi.j.de captiu.l.14.§.4.j.de mu.& hon.*

c Transit Iurisconsultus ad secundam Rubricæ partem, de Curatore bonis dando & ventri.

d *l.4.l.5.j.eod.*

e *l.5.§.3.j.de Carboniano.*

f An curator constitutus vẽtri & bonis? An potius curator ventris hãc curã geret, vt quæ ventri ad victũ necessaria sunt, ea præstet: interim dùm curator bonis constitutus, aliis impensas suppeditat.

g *l.4.j.eod.l.1.§.4.j.de munerib.*

h ad eas circumstantias sæpissimè recurritur, *l.2.§.1.ꝫ.vbi pupillus.*

i nota ordinem & progressum sumptuum faciendorum.

23 ¶Eligi-

a Sequestratio quibus casibus interdicta, iisdem non censetur interdicta pernumeratio & descriptio. Neque obstat, *l. si defensionis. C. de iure fisci.* quippe descriptio, qua de illo loco agitur, idem est quod executio & in fiscum incorporatio.
b i. omnes numerare. Dictio *Per*, omne significat, *l. 6. ff. de verbor. signif.*
c Curatores bonis datis, res omnes conscribere oportet.

23 ¶Eligitur autem curator aut ex his, qui tutores dati sunt postumo, aut ex necessariis adfinibúsq;, aut ex substitutis, aut ex amicis defuncti, aut ex creditoribus: sed vtique is, qui idoneus videbitur. aut, si de personis eorum quæstio moueatur, vir bonus eligitur.

24 ¶Quòd si nondum sit curator constitutus: (quia plerumque aut non petitur, aut tardiùs petitur, aut seriùs datur) Seruius aiebat, res hereditarias heredem institutum vel substitutum obsignare non debere, sed [a] tantùm per numerare[b], & mulieri adsignare.

25 ¶Idem ait, ad custodienda ea, quæ sine custodia salua esse non possunt, custodem ab herede ponendum: vtputà pecoris: & si nondum messis, vindemiáve facta sit. & si fuerit controuersia, quantùm deminui oporteat: arbitrum dandum.

26 ¶Curatore autem constituto, hæc omnia cessare puto. conscribere [c] tamen curatori debent & vendenti, & inuentarium [d] rerum facienti.

27 ¶Tamdiu autem venter in possessionem esse debet, quamdiu aut pariat, aut abortum [e] faciat, aut certum sit eam non esse prægnatem.

28 ¶Et si sciens prudénsq; se prægnatem non esse, consumpserit: de suo eam id consumpsisse, Labeo ait.

Si editus repellatur.

2. *Paulus* lib. 41. ad Edictum.

SEd & si eum ediderit, qui repulsus est: discedere debet.

De sumptibus bona fide factis.

3. *Hermogenianus* lib. 3. Iuris Epitomarum.

SVmptus [f] autem ab ea facti bona fide, non repetuntur.

De habitatione. 1. *De cibariis seruorum.*

4. *Paulus* lib. 41. ad Edictum.

HAbitatio [g] quoque, si domum defunctus non habuit, conducenda erit mulieri.

1 ¶Seruis quoque mulieris, qui necessarij sunt, ad ministerium eius, secundùm dignitatem cibaria præstanda sunt.

De alimentis mulieri præstandis. 1. *De debito soluendo.*

5. *Gaius* lib. 14. ad Edictum Prouinciale.

CVrator ventris alimenta [h] mulieri statuere debet. nec ad rem pertinet, an dotem habeat, vnde sustentare se possit. quia videntur, quæ ita præstantur, ipsi præstari, qui in vtero est.

1 ¶Curator ventri datus, soluendi [i] debiti rationem habere debet: vtiq; eius, quod sub pœna, aut pignoribus pretiosis debetur.

De institutione extranei postumi.

6. *Vlpianus* lib. 41. ad Edictum.

EXtraneo [k] postumo herede instituto, non aliter venter in possessionem mittitur, nisi [l] mater aliunde se alere non possit: ne fortè ei, qui natus bonorum possessor [m] futurus est, denegasse alimenta videamur.

De causa intestati. 1. *De causæ cognitione.* 2. *De ventre cum aliis aut solo ad possessionem admittendo.*

7. *Idem* lib. 47. ad Edictum.

VBicumque ab intestato admittitur quis, illîc & venter admittitur. scilicet si talis fuerit is, qui in vtero est, vt, si in rebus humanis esset, bonorum possessionem petere posset: vt in omnibus partibus edicti pro superstite [n] habeatur is, qui in vtero est.

1 ¶Interdum non passim, sed [o] cum causæ cognitione mitti venter in possessionem debet, si quis sit, qui controuersiam referat. sed hoc tantùm ad eum ventrem erit referendum, qui cum liberis admittitur. ceterùm si mittatur vnde legitimi, vel qua alia ex parte: dicendum est, non esse causæ cognitionem necessariam. nec enim æquum est, in tempus pubertatis ventrem vesci de alieno, in tempus pubertatis dilatâ controuersiâ. sed enim placet, omnes controuersias, quæ quasi status controuersiam continent, in tempus pubertatis differri. sed non vt in possessione sit, status controuersiâ dilatâ: sed sine possessione.

2 ¶Quamuis autem prætor ventrem in possessionem mittat cum his, quibus possessionem dederit: attamen etiam solus [p] venter admittetur ad bonorum possessionem.

De accusatione adulterij.

8. *Paulus* lib. 1. de Adulteris.

SI ventris nomine mulier missa sit in possessionem: Diuus Hadrianus Calpurnio Flacco, differendam [q] accusationem [r] adulterij, rescripsit: ne quod præiudicium fieret nato.

d Inuentarium rerum facere debet curator datus bonis, *l. 1. ff. de curat. re bonis dando.*
e Aborsus vel abactus venter partus esse non videtur, *l. 2. C. de posth.*
f *l. . §. 2. ff. eo.*
g *l. 1. §. 19. ff. eo.*
h *d. §. 19.*
i *vide l. 1. §. 21. ff. eod.*
k Extraneus hîc dicitur, qui neq; legitimus neque cognatus est. nam legitimus vel cognatus omnino mittitur in possessionem, & non tantum si instituatur, sed etiã si ab intestato succedit, *v. Cuiac. instit. de legitimis, in verbo extraneus.*
l Quilibet posthumus & extraneus mittitur in possessionem, si aliunde non habet vnde se alat.
m & dominus, *l. . §. 2. in fi. ff. eod. l. 10. ff. eod.*
n *l. 7. l. 26. ff. de statu.*
o Imo summatim & citra cognitioné causę. *l. 1. §. 14. ff. e. l. 3. §. adquirere. l. seruus. ff. de bonor. possess.* Hæc missio in possessionem, facti est deminuẽdi causam continens: *l. 1. §. toties. l. 2. ff. ex quibus causis in possess.* Illa, iuris est: quæ nullum præiudiciũ adfert possessioni vel proprietati, ideóq; summaria sufficit cognitio.
p *l. 13. in fin. ff. de manumiss. testam.*
q Imò non differtur, *l. 1. Co. de fals.* nõ differtur quoties agitur de matre punienda: differtur, si accusetur de adulterio vel partu supposito. hoc enim casu vocantur tutores.
r ¶*adde l. 3. ff. de pœnis.*
s quod deminuitur in alendo ventre, æris alieni loco est hæreditati.
t *l. 10. in fin. ff. vnde cognati. l. 6. ff. de suis.*
u *l. 1. §. 1. supra eod.*
x Ex omnibus partibus edicti mitti in possessioné, estne mitti siue ex testamento, siue ab intestato, siue per vnde liberi, siue per vnde legitimi? An potius hoc vult Iurisconsultus, quemcunque in possessionem mitti, qui si nasceretur, haberet bonorum possessionem à Prætore.

De sumptibus in alimenta ventris factis.

9. *Vlpianus* lib. 15. ad Sabinum.

CVm venter mittitur in possessionem: quod in ventris alimenta deminutum est, detrahitur velut æs [s] alienum.

De tempore quo natus, vel conceptus est postumus. De omnibus partibus edicti.

10. *Paulus* lib. 7. Quæstionum.

POstumus [t] natus quocumque tempore, qui tamen testatoris morte conceptus [u] iam erit, potest agnoscere bonorum possessionem. nam & ventrem prætor ex [x] omnibus edicti partibus mittit in possessionem bonorum: non missurus scilicet, si ei nato daturus non esset bonorum possessionem.

y *6. C. 17. 3. Paul. sent. 1. 4. Theod. 3.* apertiùs Ecloga περὶ ἀμφιβαλλομένου ἀνήβου υἱοῦ. i. de filio cui fit controuersia an sit impubes.
z Videtur Cn. Carbo auctor edicti fuisse, qué legimus apud Valerium 5. & 6. Pompeij pueritiæ & bonorum patris eius (de quibus controuersiam patiebatur) acerrimum defensorem & protectorem fuisse. *Cuiac. hîc.*

DE [y] CARBONIANO [z] edicto [a].

Tit. X.

Summa. 1. *Si pro pupillo satis non detur.* 2. *Quibus competit hoc edictum.* 4. *Si pater controuersiam faciat.* 5. *Si impubes.* 6. *Vel defunctus dicatur esse seruus.* 7. *De fisco.* 8. *De institutione vel exheredatione.* 11. *De accusatione partus subiecti.*

1. *Vlpianus* lib. 41. ad Edictum.

SI CVI controuersia fiet, an [b] inter liberos sit, & impubes sit: causâ cognitâ perinde possessio datur, ac si nulla de ea re controuersia esset: & iudicium in tempus pubertatis causâ cognitâ differtur.

1 ¶Eum, qui controuersiam facit, si pro pupillo satis ei non detur, simul in possessionem eorum bonorum esse, prætor iubet.

2 ¶Non tantum masculi, sed & fœminæ ex virili sexu descendentes, Carboniani commodum habebuut.

3 ¶Et generaliter dicimus, his demum Carbonianum competere, quibus [c] contra tabulas bonorum possessio competit. his verò non competere, qui repellentur à contra tabulas bonorum possessione.

4 ¶Si quis nõ ab aliquo hãc controuersiã patiatur, quod inter liberos non sit, sed ab ipso patre: vtputà nepos, qui se retentum in potestate aui dicit ab emancipato patre, cui iungi desiderat: an differri debeat? & magis est, vt differatur. parui enim refert, quis ei controuersiam faciat, cùm, etsi [d] testator eum negauerit ex liberis, non tamen exheredem scripserit, Carboniano possit esse locus.

5 ¶Sed & si quis non tantum ex liberis negetur esse, verùm [e] seruus [f] etiam esse dicatur, fortè ex ancilla editus: Iulianus scripsit, adhuc Carboniano locum esse. quod & Diuus Pius rescripsit. nam vel magis [g] consulendum est his, quibus maius periculum intenditur. nam, si aliter obseruetur, inuenta [h] erit ratio, quemadmodum audacissimus quisque maiore iniuria impuberem adficiat, quòd & plura & grauiora de eo mentiatur.

6 ¶Sed etsi [i] ipse defunctus seruus esse dicatur, idem [k] erit dicendum.

7 ¶Sed & si fiscus facit impuberi controuersiam, Carbonianum edictum potest locum habere.

8 ¶Pomponius libro septuagesimonono ad edictum scripsit, cùm filius heres vel exheres scriptus est, Carbonianum edictũ cessare, quamuis [l] filius esse negetur. quia [m] vel quasi scriptus habet bonorum possessionem etiam si filius non est: vel repellitur quasi exheredatus, etsi filius esse videatur. nisi fortè postumus (inquit) est heres institutus, & natus, negetur esse filius, sed subiectus esse dicetur. quo casu eius partis tantùm danda est ei bonorum possessio, ex qua institutus est.

9 ¶Idem ait: cùm quidam exheredem scripsisset filium, quod diceret, *eum ex* [n] *adulterio* [o] *conceptum*: quia fieret ei hæc controuersia, an inter liberos sit: ex hac parte edicti ei bonorum possessionem competere: cùm, si sine elogio [p] exheres scriptus esset, non haberet bonorum possessionem. Idémque & si ita sit scriptum, *quisquis est, qui filium meum se esse dicit, exheres esto*: quia non [q] est filius exheredatus.

10 ¶Si quis filium suum heredem instituerit ex minima parte sic, *ille, qui ex illa natus est, heres esto*, non [r] quasi filium suum, deinde hic contendat, patrem intestatum de-

a decretũ fortè interposuit cùm Prætor esset, quod postea vt vtile in edictũ translatum, *v. Cuiac. C. eo.*
b *l. 3. §. 5. ff. eo. l. 2. Co. eod.*
c *l. 10. supra de inoffic.*
d Pater filio non nocet, etsi eum ex liberis esse neget. *vt hîc.* Eadem ratione matris adseueratio filio non nocet. *l. Imperatores. §. mulier. ff. de probat.*
e *l. 2. C. de edict. D. Hadrian.*
f Edictum loquitur tantum de controuersia, An puer sit inter liberos defuncti. (quæ quæstio est de statu familiæ) sed porrigitur facillimè etiam ad statum capitis, *l. 1. C. hoc tit. vide Cuiac. C. eo.*
g & ita Herodianus, περὶ πολιτείας εἰς κίνδυνος οἰκειότατος γίνεται, τούτοις ἀναγκαῖον ἐστι μάλιστα μέλειν. *vide Cuiac. Cod. eod.*
h quod esse non debet, *l. 8. §. 20. ff. de transactionibus.*
i *l. 2. Cod. de edicto D. Hadriani.*
k Imò aliud. *l. liber. Co. de petit. hæred.*
l *adde l. 20. ff. de inoff.*
m Carbonianum nõ datur, bonorum possessionem secũdum tabulas habenti.
n Exhæredationes plerunque fiebant adiecto elogio, seu adiecta causa. *vt hîc.* quod ex adulterio conceptum. & alibi: quem scio ex me natum non esse. *l. si posthumus. §. vlt. supra de liberis & posthum.* Ille illius filium exhæres esto. *l. Idem. supra de liberis.* quod ob damnationem Oppianici pecuniam acceperit, *Cicero pro Cluentio.* quòd meretricem amauerit, *7. Quintil. 4.* Mater mea quæ mihi tum carissima, tum dulcissima fuit, quæque mihi vixit, bisque eadẽ die vitam dedit exhæres esto, *9. Quintil. 2.*
o Imò rectè eo casu exheredatur. *l. 3. supra de liberis & posthum.*

p *v. l. 14. ff. de liber.* nisi se filium probet.
q Imò est, *l. 3. ff. de liberis & posthum.* Valet exhæredatio
r *l. 5. C. de testam. ordin.*

a Carbonianum locum non habet ſi quæſtio ſit de bonis tantum : ſecus ſi de bonis ſimul & ſtatu. b atque ita teſtamenti reſpectu, portionis ei attributæ inſtitutionem valere negent. *l.4.C.de hæred.inſt.* c hoc crimen capitale eſt, *l.1. Cod.ad leg.Cornel.de falſis.* d Status quæſtio differtur quoties pupilli ſtatus in dubium reuocatur:ſecus ſi mater rea poſtuletur.

ceſſiſſe,ſeque ei ſuum heredem eſſe:intereſt[a] coheredes eius vtrùm negent eum filium[b], an verò contendunt teſtamentum valere.ſi teſtamentum valere contendunt, controuerſia non eſt differenda,& Carbonianum ceſſat.quòd "ſi" filium eum negant, & ad ipſos potiùs quaſi ad conſanguineos hereditatem pertinere dicunt:data bonorum poſſeſſione impuberi,controuerſia in tempus pubertatis differtur.

11 ¶Si mater ſubiecti partus arguatur[c]: an differenda ſit quęſtio propter ſtatum pueri,quęritur.& ſi[d] quidem pupilli ſtatus in dubium deuocatur, differri quæſtio in tempus pubertatis debet : cùm metus poteſt eſſe, ne minus idoneè defendatur.cùm verò mater rea poſtulatur, vtique integra fide & maiore conſtantia cauſam defenſura[e] recenti[f] tempore dubium non eſt, cognitionem fieri oportere: & poſt euentum cognitionis,ſi ſuppoſitum[g] partum apparuerit, actiones hereditariæ puero denegandæ ſunt[h]:omniáque perinde habenda, atq; ſi heres ſcriptus non fuiſſet.

2. *Marcianus* "lib.14.Inſtitutionum."

LIcèt mulier,quæ partum ſubieciſſe dicitur,deceſſerit: tamen,ſi[i] participes maleficij ſint, in præſenti cognoſcendum eſt.ſi autem nemo ſit, qui puniri poſſit, quia omnes participes [k] facinoris fortè deceſſerint : ſecundum Carbonianum edictum in tempus pubertatis differenda cognitio eſt.

De bonor.poſſeſſ.contra tab.vel ab inteſtato,vel ſecundum tabulas. 1. *De legatis & fideicommiſſis.* 2. *De ſcripto herede.* 3. *De ætate eius qui ſuccurrit Carboniano.* 4. *De cauſæ cognitione.* 5. *De accuſatione partus ſubiecti.* 7. *Si mater filio, qui fratri controuerſiam faciebat, ſucceſſerit.* 8. *Si duo impuberes patiantur ſtatus controuerſiam & alter eorum pubuerit.* 9. *De petitore, & poſſeſſore.* 10. *Si duo impuberes inuicem faciant controuerſiam.* 11. *De liberali cauſa.* 12. *Si debitores controuerſiam impuberi faciant, & hereditatem ad agnatum abſentem pertinere contendant.* 13. *De effectu Carbonianæ poſſeſſionis.* 14. *De tempore huius poſſeſſionis, & ordinario propter hanc agnoſcendo.*

3. *Vlpianus* "lib.41.ad Edictum."

CArbonianum edictum aptatum eſt ad[l] contra tabulas bonorum poſſeſſionem,& inteſtati.cum & in ſecundùm tabulas[m] in quibuſdam caſibus poſſit videri neceſſarium edictum:veluti ſi paterfamilias ita inſtituerit, *poſtumus heres eſto,vel poſtuma heres eſto,*& negetur eſſe verum, quod in teſtamento ſcriptum eſt.

1 ¶Et cùm de fideicommiſſis "vel" de legatis quæritur, differri[n] poteſt cauſa in tempus pubertatis.id enim Diuus Pius Claudio Hadriano reſcripſit.

2 ¶Quamuis ſcripto heredi non [o] promitti bonorum poſſeſſionem ex edicto Carboniano [p] certum ſit: tamen, quæſtionem ſtatus in tempus pubertatis differri, proculdubio eſt.ergo,ſi quidem de parentis bonis ſimul & de ſtatu controuerſia fiat,hoc edictum locum habebit. ſin verò tantùm ſtatus,differetur quęſtio in tempus pubertatis:ſed non ex Carboniano,ſed ex conſtitutionibus.

3 ¶Puberi quamuis minori viginti quinque annis Carbonianum non ſuccurrit [q]. Sed(ſi,)cùm eſſet pubes, quaſi impubes obrepſerit[r],bonorúmque poſſeſſionem accepit: dicendum erit: nihil eum egiſſe. Nam etſi impubes eſſet, mox pubes factus : finiretur bonorum poſſeſſionis emolumentum.

4 ¶Cauſæ cognitio [ſ] in eo vertitur,vt,ſi manifeſta calumnia appareret eorum, qui infantibus bonorum poſſeſſionem peterent,non daretur bonorum poſſeſſio.ſummatim [t] ergo,cùm petitur ex Carboniano bonorum poſſeſſio,debet[u] prætor cognoſcere.& ſi quidem abſolutam[x] cauſam inuenerit,euidentérque probatur filium non eſſe:negare debet ei bonorum poſſeſſionem Carbonianam.ſi verò ambiguam cauſam,hoc eſt,vel modicum pro puero facientem , vt non videatur euidenter filius non eſſe: dabit ei Carbonianam bonorum poſſeſſionem.

5 ¶Duæ autem ſunt cauſæ cognitiones [y] : vna dandæ Carbonianæ poſſeſſionis, quæ habet commodum [z] illud, vt perinde[a], atque ſi nullam controuerſiam pateretur impubes , poſſeſſionem accipiat. alia cauſæ cognitio illa, vtrùm differri [b] debeat in tempus pubertatis cognitio , an repræſentari.hoc autem diligētiſſimè prætori examinandum eſt, an expediat pupillo repræſentari [c] cognitionem,

e defenſura, recenti tempore dubium non eſt cognitioné fieri oportere. ſic ea verba diſtinguenda & interpretanda eſſe ſcribit *Cuiac.20.obſ.24.*

f id eſt,in prçſenti, *vt l.2.ʒ.eod.* ſic in recenri dicitur, *l.31.§.2.ʒ.de reb. auth. iud. l. 25.ʒ.de pœnis.*

g *l.9.ʒ.eod.*

h atqui res inter alios iudicata (puta inter matrem & tertium) aliis nocere nō debet. Solue.hæc regula diſtinctioné habet, *vide l.63. ʒ. de re iudicata.* & ſententia lata aduerſus matré partui non nocet. *l.1.Co.ad legem Corneliam de falſis.*

i An viuente vno ex participibus criminū, poſſit agi ciuiliter de crimine aduerſus tertium. *vide hic apud Bartol.*

k puta obſtetrices , *Paul. 2. ſent.24.§.vlt.*

l *l.1.§.3.ʒ.eod.*

m *ſub.* bonorū poſſeſſionem.

n *l.6.§ 3.ʒ.eo.*

o Imò ſcripto hæredi datur Carboniana bonorū poſſeſſio *vt initio huius legis.* An ſcripto hæredi iam nato non datur, *vt ibi?* An potius etiam nato ſcripto hæredi datur, quotiés ſtatus quæſtio eſt?

p ſed iure cōmuni , *l. 1. l. 2.ʒ. quorum bonorū. l.2.C.de edict. D. Hadriani.*

q quid? num puberi propter impuberem ſuccurritur? neutiquam, *v. Paul.3. ſent.1.§.1.*

r Obreptitia decreta non valent. *l.cum vero. § ſubuentum.ʒ.de fideicōm. libert. l. magis puto. §. penult.ʒ.de rebus eorum.*

ſ *de qua v. l. 1. ʒ.eo.*

t Imo cum cauſæ cognitione, ſeu cauſa cognita. *l.2.C.eod.l.Iudices. C.de Iudiciis.* Porro in cauſis ſummariis,quæ nō magnum ita prçiudicium parant, ſemiplenā probationem ſufficere hinc colligunt.

u Atqui in poſſeſſoriis,locum non habet regula, dolo facis, quia petis. *l.ſi quis ad ſe fundum.C.ad legem Iul.de vi.* locum non habet in poſſeſſoriis recuperandæ ſed adipiſcendæ.

x Abſoluta cauſa,euidens,cui mox opponitur euidens.

y *al.* cognitione.

z Carbonianæ poſſeſſionis hoc eſt commodum,vt impubes poſſeſſionem accipiat perinde ac ſi nullam controuerſiam pateretur.

a *v.l.1.ſupra eod.*

b *l.27.infra de liberali.*

c Repræſentari cognitio dicitur,quæ non differtur in tempus.

d ¶Teſtes in cauſa cognatorum & coniunctorum,eſſe & interrogari poſſunt cognati,mater,tutor.

e Teſtium interrogatio non eſt differenda, quoties periculum eſt dilata interrogatione,ne conſilium mutent,moriantur,obliuiſcantur, *vt hîc.* Porrò teſtes ita abfuturos , interrogari poſſe ex hoc loco ſatis euidenter oſtenditur.

an potiùs differri in tempus pubertatis.& maximè inquirere hoc à[d] cognatis,matre, tutoribúſq; pupilli debet.finge[e] eſſe teſtes quoſdam,qui,dilata controuerſia,aut mutabunt conſilium , aut decedent , aut propter temporis interuallum non eandem fidem habebunt. vel finge eſſe anum [f] obſtetricem , vel ancillas, quæ veritatem pro partu poſſunt inſinuare , vel inſtrumenta ſatis idonea ad victoriam,vel quædam alia argumenta:vt magis damnum patiatur pupillus , quòd differtur cognitio , quàm compendium,quòd non repræſentatur[g]. finge, pupillum ſatiſdare[h] nō poſſe: & admiſſos in poſſeſſionem, qui de hereditate controuerſiam faciunt, multa poſſe ſubtrahere, nouare,moliri, aut ſtulti, aut iniqui prætoris erit, rem in tempus pubertatis differre cum ſummo eius incommodo,cui conſultum velit. Diuus etiam Hadrianus ita reſcripſit: Quòd in tempus pubertatis res differri ſolet , pupillorum cauſa fit,ne de ſtatu periclitentur, antequàm ſe tueri poſſint.ceterùm ſi idoneos habeant, à quibus defendantur, & tam expeditam cauſam,vt ipſorum interſit, maturè de ea iudicari,& tutores eorum iudicio experiri volunt.non[i] debet aduerſus pupillos obſeruari , quod pro ipſis excogitatum eſt:& pendere ſtatus eorum, cùm iam poſſit indubitatus eſſe.

6 ¶Si mater impuberis, ſubiecti partus rea poſtulata, cauſam obtinuerit : poterit [k] adhuc ſupereſſe ſtatus quæſtio. vtputa ſi dicatur aut non eſſe ex ipſo defuncto conceptus,aut ex ipſo quidem,ſed nō ex matrimonio[l] editus.

7 ¶Si is, qui ſtatus controuerſiam filio faciebat & ſolum ſe filium dicebat,deceſſerit, & mater ei heres extiterit:ſi quidem eandem controuerſiam impuberi mater faciat, qui ſe ex alia natum adfirmat, quam filius eius faciebat , ſcilicet vt neget enm filium, idcircóque ad ſe totam hereditatem ex perſona filij ſui defuncti pertinere " debere. " in tēpus pubertatis differri Iulianus ait. quia nihil intereſt,ſuo,an hereditario nomine controuerſiā faciat.Planè ſi mater [m] concedat,hunc quoque defuncti filium eſſe, idcircóque partem dimidiam hæreditatis ſolam ſibi vindicet ex bonis paternis , non erit iudicium in tempus pubertatis differendum.non[n] enim de paternis [o] ,ſed de fraternis bonis impuberi fit controuerſia.

8 ¶Ibidem Iulianus quærit:Si duo impuberes patiantur ſtatus cōtrouerſiam,& alter eorum pubuerit:expectari [p] alterius quoque pubertas debet.ſcilicet vt ſic de vtriuſque ſtatu agatur , ne aliquot præiudicium fiat impuberi per puberis perſonam.

9 ¶Parui refert,vtrùm petitor ſit impubes, an poſſeſſor qui ſtatus cōtrouerſiam patitur [q]. nam, ſiue poſſideat, ſiue petat,in tempus pubertatis differtur.

10 ¶Si duo impuberes inuicem faciūt ſtatus controuerſiam:intereſt,vtrum quiſque ſe ſolum filium dicat, an & [r] ſe. nam ſi ſe ſolum dicat filium: dicendum eſt, debere controuerſiam ad vtriuſque pubertatem differre, ſiue petitor,ſiue poſſeſſor ſit,ſi verò alter ſe ſolum, alter & ſe dicat:ſi quidem ille adoleuerit,qui ſe ſolum dicat adhuc differtur controuerſia propter pueritiam[ſ] eius,qui & ſe dicit. ſed de parte,non de toto.de parte enim vtique nec[t] litigatur.quòd ſi ille adoleuerit, qui & ſe dicit, ille impubes ſit, qui ſe ſolum dicit:non differtur controuerſia.nec enim patitur impubes ſtatus controuerſiam,ſed facit:cùm hic pubes &[u] ſe dicat,illum non neget filium.

11 ¶Si quis liber & heres eſſe iuſſus, ſtatus controuerſiam impuberi faciat, qui filius eſſe , & teſtamentm patris rupiſſe dicitur:Iulianus ait, vtraque iudicia, & hereditatis & libertatis,in rempus pubertatis differenda. neutrum enim eorum ita explicari poteſt , vt non conditioni eius, qui ſe filium eſſe contendat præiudicetur.Ceteræ quoque libertatis quæſtiones ex teſtamento pendentes[x] in tempus pubertatis differuntur.

12 ¶Cùm extaret impubes, qui ſe filium defuncti diceret, debitoréſque [y] negent eum filium eſſe defuncti , & inteſtati hereditatem ad agnatum , qui fortè trans mare aberit [z], pertinere: neceſſarium erit puero Carbonianum edictum.ſed & abſenti erit proſpiciendum,vt cautio præſtetur.

13 ¶Miſſum autem ex Carboniano in poſſeſſionem, ſtudent pretores poſſeſſorem conſtituere[a].quòd ſi[b] cœperit aut hereditatem petere quaſi bonorū poſſeſſor Carbo-

f quę aliàs inuita nō cogitur teſtimoniū dicere, *l.8.ʒ.de teſt. v.quæ no.ad l.12. ʒ. de probat.*

g *v.l.1.§.3. ʒ.de ventre.*

h Satiſdatio enim vel omnibus aliis paſſim perdifficilis eſt.

i In odium & fraudem alicuius verti nō debet quod eius fauore inductū eſt. *vide l.25.ʒ.de legib.l.6.C.de legib.l.19.in fin. C. de fid.inſtr.l.5.§. 1.Cod. de ſecund. nupt.* Imò plerunque impetrata reſcripta ac beneficia nocent impetrāti. *l.1. ʒ.quod quiſq; iuris.*

k Imò non poterit : Nam matris abſolutio prodeſt partui. *l. denuntiaſſe. §. quæritur.ʒ. de adulteriis.* Prodeſt, quotiés de eodem facto queritur aduerſus filiū, de quo ipſa mater abſoluta eſt. Niſi dicas ius ſpeciale in lege contraria , hoc eſt in adulterio,pp̄ter ſequēs matrimonium, cui leges admodū fauent.

l legitimo ſc. Sic *Eclog.40. tit. 5. cap.3.* τὶ γὰρ ὅτι λέγεται καὶ μὴ εἶναι υἱὸν τοῦ τελευτήσαντος ἢ ἀπὸ νομίμου μὴ τεχθῆναι γάμου.

m mater non negat hūc quoque. *Hal.*

n Imò Carbonianum locum habet , etiamſi non ſit contentio de bonis paternis. *l.6.ʒ.eo.*

o *v. l.7. §. 7. ʒ. eod.*

p Imò nō debet expectari. *l.17.ʒ.eod. l.13. ʒ. eod.vide hic Bartol.*

q quoties ſc. agitur poſſeſſorio non petitorio. *Bart.*

r *Et*,particula implicat, id eſt, continet aliam.

ſ *Paul.3. ſent.1. §.1.*

t id eſt,non litigatur : vt τὸ *Nec* accipiatur pro *Non.* vt in legibus XII. tabularum , Aſt ei cuſtos nec eſit : & ſi adorat furto quod nec manifeſtum erit. *adde l.1.§.18.ʒ.vt legatorum nomine caueatur.*

u Hæc dictio *Et*,implicat, *v.Bartol.*

x Si propter debita particularia quæſtio ſtatus infertur impuberi,differtur in tempus pubertatis. *Bart.*

y *adde l.7.in fin.ſupra de hæred.petit.*

z abierat. *Haloand.*

a Hoc eſt miſſum in poſſeſſionem tuetur,at non de nouo poſſeſſorem facit.

b Poſſeſſoria hęreditatis petitio datur bonorū poſſeſſoribus,exceptis Carbonianis, *vt hîc:*

vt hic.h.e.missum in possessionem ex hoc edicto,tuetur Prætor:non tamen qui ita missus est in possessionem ex Carboniano edicto,hereditatem, resve singulas vindicare potest, nianus, aut singulas res: rectissimè Iulianus libro vicensimo quarto Digestorum scribit,exceptione eum summouendum.cõtentus enim esse debet hac prærogatiua,quòd possessorem eum prætor tãtisper constituit. si igitur vult hereditatem, aut singulas [a] res petere: petat(inquit)directa actione quasi heres, vt ea petitione iudicari possit. an quasi ex liberis heres sit:ne præsumptio Carbonianæ [b] bonorum possessionis iniuriam aduersarijs afferat.quæ sententia habet rationem,& æquitatem.

14 ¶ Hæc autem possessio intra [c] annum datur : sicuti ordinariæ quoque, quæ liberis dantur,intra annũ dantur.

15 ¶ Sed oportebit,hunc,qui se filium dicit,non solùm Carbonianam bonorum possessionem accipere, verumetiam ordinariam [d] agnoscere.

16 ¶ Currunt autem tempora ad vtrámque bonorum possessionẽ separatim. ordinariæ quidem,ex quo patrem suum decessisse scit, & facultatem bonorum possessionis petendæ habuit.Carbonianæ verò [e] ex [e] eo tempore,ex quo controuersiam sibi fieri cognouit.

4. *Iulianus* libro 24.Digestorum.

IDeo si ex prima [e] parte edicti bonorum possessionem non [f] petierit : alias poterit , ex sequenti parte edicti ad exemplum Carboniani accipere bonorum possessionem: alias non poterit.nam si confestim post patris mortẽ controuersia ei facta fuerit,an inter liberos bonorum possessionem accipere possit: simul ad vtriusque edicti causam annus cessisse videbitur. si verò interposito tẽpore cœperit controuersiam sibi moueri: poterit etiam finito tempore , intra quod ex prima parte bonorum possessionem acceperat,ex sequenti bonorum possessionẽ petere.quam cùm acceperit, perpetuò possessorijs [g] actionibus vtetur. sed si post pubertatem contra eum iudicatum fuerit , denegabuntur ei actiones.

Si controuersiam faciens ex liberis sit. 1. De aduersario pupilli in possessionem mittendo. 3. De deminutione vescendi causa. 4. De aduersario in possessionem misso. 5. De administratione.

5. *Vlpianus* [a] libro 41.ad Edictum. [a]

SEd si is , qui controuersiam impuberi facit , ex liberis sit:eueniet,vt,siue caueat [h] hic,cui status sit controuersia,siue non caueat,attamen simul sit in possessionem.

1 ¶ Si impubes non defendatur,idcircóque missus [i] sit in possessionem etiam aduersarius eius: actiones hereditarias quis exercebit? & ait Iulianus libro vicesimoquarto Digestorum, curatorẽ constitui debere,qui omnia curet , actiones exerceat. denique scribit , etiam eum , qui cum impubere missus est in possessionem,actiones posse aduersus curatorem intendere , nec esse prohibendum: nullum enim per hoc præiudicium hereditati fieri. nam & aduersus illum pupillum , si satisdedisset, rectè experiretur.

2 ¶ Quotiens impubes satis non dat , mittitur in possessionem aduersarius eius : siue satisdet , siue non det. si velit aduersarius committi sibi administrationem, satisdare debet pupillo. ceterùm,si satis non det,debet [k] curator constitui,per quem bona administrentur. Aduersarius autem si satisdederit: res, quæ tempore perituræ [l] aut deteriores futuræ sint , distrahere debet item à debitoribus, qui tempore liberabuntur,exigere debet. cetera cum pupillo possidebit.

3 ¶ An autem vescendi [m] causa deminuere possit is, qui e[x] Carboniano missus est,videamus. & si quidem satis impubes dedit:siue decreuit præses,siue non:deminuet vescendi causa, & hoc minus restituet hæreditatis petitori. quòd si satisdare non potuit , & aliter alere se videtur non posse:deminuendi causa vsque ad id,quod alimentis eius necessarium est,mittendus est.nec [n] mirum debet videri,hereditatem propter alimenta minui.eius,quem fortasse iudicabitur filium non esse : cùm omnium [o] edictis venter in possessionem mittatur,& alimẽta mulieri præstentur propter eum,qui potest non nasci:maiórque cura debeat adhiberi, ne [p] fame pereat filius , quàm ne minor hereditas ad petitorẽ perueniat,si apparuit filium nõ esse.

4 ¶ Maximè autem puto , si missus fuerit in possessionem aduersarius desiderandum à prætore, ne instrumenta in possessionem suam redigat. ceterum decipietur pupillus,dum vel instruitur aduersarius eius,vel etiã intercipere ea potest.

5 ¶ Cùm autem in satisdatione [q] & pupillus & aduersarius eius cessant:curator constituendus est,qui bona administret, & quandoque ei, qui iudicio vicerit, restituat. Quid tamen,si tutores pupilli velint administrare:non erunt audiendi,nisi satis dederint nomine pupilli,aut curatores quoque ijdem ipsi sint constituti.

nisi se filium esse plene probare velit.
a *l.vlt.ĵ.eod.*
b filiationis summatim cognitæ. *§.4. vers. summatim ǯ.eo. c l.2. §.9.ĵ. ad Tertull.*
d *i.* nõ solum extraordinariè, sed etiam ordinariè.*v.Cui.inst. de bon.poss.*
e Prima pars edicti,estne cõtra tabulas? An bonorum possessio ordinaria:nam sequens Carboniana extraordinaria est.
f hanc negatiuam expungit Augustinus 2.Emend.3. & Zoanetus *rest.c.3.*
g possessor his actionib. *Hal.*
h hic incipit agere Iurisconsultus de satisdatione.
i Mitti in possessionẽ quis potest bonorũ impuberis nõ defensi.
k *l.1.in fin.ĵ. de immunerib.*
l *l.48.in fi.§.de admin. tut. l.23. §.1.ǯ.de her.inst.*
m *v.l.pen.ǯ. vt in poss.legat.*
n ratio dubitandi.
o omnib. partibus edicti. *l. vlt.ǯ.de ventr.in poss.*
p Infantis causa suppliciũ matris differri, hinc colligunt, nõ modo vt pariat,sed vt natũ alat,si nemo alio educari nõ possit.*adde l. Imperator.ǯ.de statu.l. prægnatis.ĵ. de pœnis.*
q *l.15.l.16.ĵ.eod.*
r ¶ Atqui Carbonianæ locũ tantum habere videtur , in bonorũ paternorũ quæstione.*l. 3.§.7.in fin.*
s Cur ita? hoc edictũ introductũ est ad similitudinem edicti contra tabulas.*l.1.§.1.ǯ.eod.* sed in testamẽto fœminarum bonorũ possessio contra tabulas locũ non habet.*l.4.§.2.ǯ.contra tabulas.*
t ex constitutione vel interpretatione Iurisconsultorum. *Accurs. Bart.*
u *l.3.§.eod.dixi ad l.4.Cod.de hered.act.*
x Missio in possessionem vim habet cautionis. *Bart.adde l. si finita.§. eleganter.& §.sequenti ĵ.de damno.*
y Imò differtur. *vt §. eod. & l.3.§.2.ǯ.eod.* differtur ex constitutione,non ex hoc edicto.

2 *l.13.in fi.ĵ.eod.* a Alimenta cui debentur,idem debet etiam consequi expensas necessarias ad liberales artes ediscendas.*v.§.l.leg.ǯ.de alimentis.* b hinc colligere possumus,expẽsas studiorum causa factas,necessarijs quodãmodo adnumerari.huc facit. *l.4.ǯ. vbi pupillus.*

De bonis maternis. 1. De bonis paternis & maternis vel fraternis,de bonorum possessione ab intestato. 3. De controuersia status, & hereditatis,vel status tantum. 4. De aduersario pupilli in possessionem misso. 5. De sumptibus in pupillum faciendis. De actore & reo.

6. *Paulus* [a] lib.41.Quæstionum. [a]

DE bonis matris [r] an decretum interponendum sit, quæritur.& decretum quidem non [f] est interponendum dilatio autem longissima danda est, quæ in tempus pubertatis extraher negotium.

1 ¶ Planè si simul de paternis & [a] de [a] maternis bonis controuersia sit, vel etiam de fratris. & has controuersias in tempus pubertatis differendas esse [t], Iulianus respõdit.

2 ¶ Huic autem edicto locus est, etiam si ab intestato ad bonorum possessionem veniant liberi : tametsi ex inferioribus partibus petant , qua legitimi vocantur , quoniam sui sint:vel ex illa,qua cognatis datur.

3 ¶ Ita demum autem huic edicto locus est, si [t] status [t] & hereditatis [u] controuersia sit. nam si tantùm status, quòd(puta) seruus dicatur esse, nec [x] vlla bonorum controuersia fit : hoc casu liberale iudicium statim [y] explicandum erit.

4 ¶ Qui pupillo controuersiam facit, si simul cum eo in possessionem missus est,ali ex bonis defuncti non debebit.nec quicquam de bonis deminuere. hæc enim possessio pro [z] satisdatione cedit.

5 ¶ Non solùm alimenta pupillo præstari debent : sed & [a] in studia [b], & in ceteras necessarias impẽsas debet impendi pro modo facultatum [c].

6 ¶ Post pubertatem [d], quæritur , an actoris partes sustinere debeat,qui ex Carboniano missus est in possessionem. & responsum est,rei [e] partes eum sustinere debere: maximè si [f] cauit. sed & si non cauerat, si nunc paratus sit cauere , quasi possessor conueniendus est. quòd si nunc non [g] caueat , possessio [h] transfertur aduersario satis offerente, perinde atque si nunc primùm ab eo peteretur hereditas.

De adoptione. 2. De exheredatione. 3. Si mater impuberis in quæstionem libertatis vocetur. De causæ cognitione. 4. De effectu Carb.decreti. 6. De exheredatione. 7. De bonis liberti. 8. An simul pupillo Carboniana, & scriptis heredibus secundum tab.bonor.possessio detur.

7. *Iulianus* [a] lib.24.Digestorum. [a]

SI impubes negetur iure adoptatus, & ideo paternę hereditatis ei controuersia fiat, non [i] erit iniquum, simile [k] Carboniano decretum interponi.

1 ¶ Item si impubes in adoptionem datus esse dicatur, & ideo negetur naturalis patris hereditas ad eum pertinere:quia & hoc casu queritur,an iure [l] filij hereditatem obtinere possit:locis erit Carboniano edicto.

2 ¶ Cùm verò proponitur exheredatus esse: nõ est necessarium, controuersiam pubertatis differri: quia [m] non de ipsius filij,sed de testamenti iure quæritur.

3 ¶ Si mater eius,cui & de libertate & de hereditate paterna controuersia fit, in quæstionem libertatis vocatur: iudicium de matre nõ semper in tempus pubertatis differendum erit.nam & ipsi,qui subiectus [n] esse dicitur, ex causa repræsentari solet [o].

4 ¶ Quotiens Carbonianum decretum interponitur: eodem loco rem haberi oportet, quo esset, si nulla controuersia fieret ei,qui bonorum possessionem acceperit.

5 ¶ Cùm autem ex duobus fratribus ex hoc decreto missis alter pro parte sua paternam hereditatem non defendit : compellitur alter totam defendere , aut vniuersa creditoribus cedere.

6 ¶ Interdum etiam exheredatus filius ex Carboniano decreto bonorum possessionem accipiet, si non contra tabulas petit bonorum possessionem, sed ab intestato vnde liberi.quia neget tabulas testamenti patris tales esse,vt secundum eas bonorum possessio dari possit : & dicatur non esse filius.

7 ¶ Si pupillus liberti paterni bonorum possessionem petet, negaretur autem filius patroni esse : quia de paternis [p] bonis nulla controuersia ei fieret:differendum hoc iudicium non est. si verò post interpositũ Carbonianum decretum hæc quoque controuersia moueretur,hoc iudicium, in id tempus differri debet.

8 ¶ Quæsitum est, an simul & pupillus ex Carboniano, & scripti heredes secundùm tabulas bonorum possessionem habeant. respondi , si filius [r] non esset , aut [r] non accepisset contra tabulas , vel ab intestato bonorum possessionem , simul & ipsum ex Carboniano , & scriptos heredes secundum tabulas habituros bonorum possessionem.

c adde & pro qualitatis personæ.Nam & studiorum impensæ ita fieri solent. *arg.l. 12.ǯ. de legat.3.*
d *l.14.ĵ.eod.l.15. ĵ.de quæst.*
e & sic quis ex petitore fit re[o]. *Bart.*
f *d.l.15.l.§.ǯ.de her.d.pet.*
g *Paul.1.sent.11. §.1.vide l.5. Cod. de hereditat.act.*
h Possessio trãsfertur pœnæ causa eodẽ iudicio, *vt hic & l.vlt. Cod. de rei vindicat. l. 2. in fi.ǯ. de collat.l.1. ĵ.vti possidetis.l. postquam.§. Imperat.ǯ. vt legatorum nomine.*
i Imò est iniquum , *vl.ĵ.eod.* Hic de vtili Carboniano: ibi de directo.
k Cur simile Carboniano decretum dicitur? An quia Carbonianum propriè inductum propter liberos legitimos & naturales:hîc autem loquitur de adoptiuis, ideóq; propriè hoc edictum locũ non habeat? An potius quod Carbonianũ olim solennibus verbis conceptum erat: quæ cum hodie cesset , solennibus veterũ formulis sublatis,Carbonianũ hodie ad similitudinẽ antiquæ solennitatis sit proponendũ? hoc postremum putat Bartolus. Nam cùm hoc edictũ ad similitudinẽ bonorum possessionis cõtra tabulas sit inductum, *l.1.§. & illud.ǯ.eod.*& illud in adoptiuis locum habeat : hoc edictũ quoque obtineret.
l de quo *v.l.9. §.2.ǯ. de liber. §. vl.inst. de adopt. l.1.§.pen.ǯ. de agnoscend.*
m In querela inofficiosi testamenti nõ quæritur an sit filius, sed an valeat testamẽtũ vel non:atq; ita vtrũ bonis excludatur. Ideó que cũ lis sit de bonis tantũ, nõ simul de bonis & statu, nulla dilatio admittitur.
n *i.*suppositũ.
o si expediat. *l.3.§.5.ǯ.eod.*
p *l.3.§.7. vers. si plures ǯ.eod.l.11. in fi.ĵ.eod.*

Siue patrem pupilli. 1. *siue pupillum ipsum dicam esse in potestate mea.*

8. *Africanus* "lib. 4. [a] Quæstionum."

DEcessit [b], quem ego filium meum & in mea potestate esse dico. existit impubes [c], qui eum patremfamilias [d], & ad se hereditatem pertinere dicat. decretum necessarium esse respondit [e].

1 ¶ Item emancipatus decessit intestato, superstite filio impubere, qui se ei suum esse dicit. ego contendo, ante emancipationem conceptum [f], atque ideo in mea potestate esse, & bona emancipati ad me pertinere. & quidem hunc filium esse constat: sed hactenus de statu eius quæritur, "quòd" in potestate patris fuerit, necne. sententia [g] tamen edicti procul dubio ex Carboniano admittitur [h].

Si suppositus dicitur pupillus.

9. *Neratius* "lib. 6. Membranarum."

QVod Labeo scribit, quotiens suppositus [i] esse dicitur pupillus, cum quo de patris eius hereditate controuersia est, curare prætorem debere, vt is in possessione sit: de eo puto eum velle intelligi, qui post mortem patris familiæ, qui se sine liberis decedere credidit, filius eius esse dici cœpit, nam eius, qui adgnitus est ab eo, de cuius bonis quæritur, iustior in ea re causa est, quam postumi.

De iureiurando.

10. *Marcellus* "lib. 7. Digestorum."

CVm mulier, deferente [k] herede iurauerit, se prægnantem esse, bonorum possessio ex [l] edicto Carboniano dari debet: vel denegari, si illa heredi detulit iusiurandum: cùm causâ cognitâ detur possessio. ne aut heredi bonorũ possessio data faciat præiudicium, aut denegata ius ordinarium [m] eripiat pupillo.

Si non sit quæstio hereditatis paternæ.

11. *Papinianus* "lib. 13. Quæstionum."

CVm sine beneficio prætoris, qui patitur controuersiam, filius heres esse potest, fortè quia scriptus est: edicto Carboniano locus non est. ac similiter cùm certum est, quamuis filius sit, eum tamen heredem non fore. veluti si Titio herede instituto, postumus aut impubes exheredatus, negetur filius. Nec ad rem pertinet, quòd interest illius, in quibusdam filium esse. veluti [n] propter fratris [o] ex alia matre nati bona, vel iura libertorum & sepulchrorum: istos enim casus ad Carbonianum constat non pertinere.

De herede scripto vel legitimo, contra quem impubes, qui subiectus dicitur ex edicto primo bonor. possess. petit.

12. *Idem* "lib. 14. Quæstionum."

SCriptus heres, contra quem filius impubes, qui subiectus dicitur, ex edicto primo bonorum possessionem petit, exemplo legitimi, secundùm tabulas interim accipere non potest. quòd si medio [p] tempore scriptus, vel ille, qui intestati possessionem habere potuerit, moriantur: heredibus eorum succurrendum erit. quid [q] enim, si non potuerunt adire hereditatem iure cessante, vel ob litem in dubio constituti?

De adulterij quæstione.

13. *Paulus* "lib. 11. Responsorum."

TItia post mortem mariti sui postumam enixa est. eidem Titiæ crimen adulterij [r] Sempronius apud præsidem prouinciæ obiecit. quæro, an in tempus pubertatis quæstio adulterij differri debeat, ne præiudicium postumæ fiat. Paulus respondit, si ei pupillæ, de qua quæritur, bonorum paternorum quæstio non moueatur, sine causa tutores desiderare, adulterij quoque quæstionem in tempus pubertatis pupillæ differri.

De petitore, & reo.

14. *Scæuola* "lib. 2. Responsorum."

QVæritur, an impubes, qui bonorum possessionem ex Carboniano accepit, si, antequàm possessio ad eum translata fuerit, pubes [s] factus sit, petitoris [t] partibus fungi debeat. respondit, in [u] eo, quod à possessore petet, probationem ei incumbere.

a *v. Cuiac. 4. ad Afric. fol. 59.* b puta Titius.
c puta quidam tertius.
d & ita hîc agitur de statu patris pupilli.
e nam parum interest, Filius esse negetur, an ius filij habere. non negatur esse filius defuncti, dicitur tamen filius eius qui erat in aliena potestate.
f & ita tũc fuisse, & nunc esse in mea potestate.
g Quoties constat quem esse ex liberis, dubium est tamẽ an sit in potestate vel sui iuris, Carboniana possessio locum habet, nõ quidem ex ipsis verbis edicti, sed ex sententia tantum.
h ex hoc casu & superiore collige, locum esse edicto Carboniano, siue patrem pupilli, siue pupillum ipsum dicam esse in potestate mea *Cyrillus apud Cuiac. 4. ad Afri. ibid.*
i *l. 1. in fi. supra eod.*
k *l. 3. §. 3. s. de iureiur.*
l id est, ex edicto de ventre in possessionem mittendo. aliàs ventris non datur proprie bonorum possessio Carboniano, sed de ventre in possessionem mittendo. *l. 1. s. de ventre in posses. mittendo.*
m Imò, ne quidem extraordinarium ius filio mater eripit. *l. 1. in fi. s. e. l. 3. §. penult. s. de iureiur.* Neutrũ filio aufert, sed sibi tãtum præiudicium facit.
n Fratrẽ pronunciari interdum nostra interest: putà propter fratris hereditatẽ: quod in causis præiudicij, maxime notandum.
o *l. 6. §. 1. s. eod.*
p dum pendet ius testamenti. *l. 4. in fi. s. contra tabulas.*
q Hereditas nõ adita interdum trãsmittitur, *vt hîc.*
r *adde l. 8. s. de ventre in poss.*
s nam pubertate finitur hæc bonorum possessio. & ideo à Græcis dicitur *ἡ μέχρι τῆς ἥβης διακατοχὴ. v. Cuiac. ad Afric. fol. 60.*
t nondũ trãslata possessione rerum si pubuerit possessor Carbonianus, petitoris partes sustinet, nisi aduersario cessante satisdare paratus sit. *l. 6. in fi. s. eod. v. Cui. apud Paul. 1. sent. 11. §. 1.*
u Probationes iis incumbunt, qui à possessore quid petunt: denique non possessoribus sed actoribus.
x ¶ *l. 5. in fi. s. eod. l. 16. j. eod. l. 3. § 1. s. de colla.*
y Imò non ad res persequendas datur: nec enim missus in possessionem, ex Carboniano potest res vindicare. *l. 3. §. missus. s. eod.* An hic agit aduersus debitores, ibi aduersus principalem aduersariũ? An quia hîc satisdedit, vt curator bonis agit aduersus singulares possessores?
z *l. 3 in fi. s. eod.*

De possessione, rei persecutione, debiti exactione, collatione.

15. *Hermogenianus* "lib. 3. Iuris Epitomarum."

HÆc bonorum possessio, si satis datum [x] sit, non tantùm ad possessionẽ adipiscendam, sed [y] ad res [z] etiam persequendas, & debitum exigẽdum, & collationem bonorum, & dotis, & omnium, quæ conferri diximus prodest.

16. *Paulus* "lib. 41. ad Edictum."

SEd sicuti de bonis paternis emancipato cauetur: ita de istis, quis ipse confert, cauendum est.

DE BONORVM POSSESSIONIbus [a] secundum tabulas [b],

Tit. XI.

De materia in qua scriptum est testamentum. 1. *De supremis tabulis.* 2. *Si tabulæ non proferantur, vel non aperiantur.* 3. *Si extent vel non.* 4. *De scientia heredis.* 5. *De duobus codicibus.* 8. *De testamenti factione.* 10. *De lini incisione.* 11. *De tabulis rosis, vel lino rupto, vel putrefacto, vel inciso, vel raso.*

1. *Vlpianus* "lib 39. ad Edictum."

TABVLAS testamẽti accipere debemus omnẽ [c] materiæ figuram [d]. siue igitur tabulæ sint ligneæ, siue cuiuscumque alterius materiæ [e], siue chartæ [f], siue membranæ sint, vel si corio [g] alicuius animalis: tabulæ rectè dicentur.

1 ¶ Non autem omnes tabulas prætor sequitur hac parte edicti, sed supremas [h]. hoc est eas, quæ nouissimæ ita factæ sunt, post [i] quas nullæ factæ sunt. supremæ enim hæ sunt, non quæ sub ipso mortis tempore factæ sunt, sed post quas nullæ factæ sunt, licèt hæ veteres sint.

2 ¶ Sufficit autem extare tabulas, etsi nõ proferantur, si certum sit eas exstare. igitur etsi apud furem sint, vel apud eum, apud quem depositæ sunt: dubitari non oportet, admitti posse bonorum possessionem. nec enim opus est aperire eas, vt bonorum possessionem secundùm tabulas adgnoscatur.

3 ¶ Semel autem extitisse tabulas mortuo testatore desideratur, tametsi [k] extare desierint. quare, & si postea interciderunt, bonorum possessio peti poterit.

4 ¶ Scientiam [l] tamen exigemus, vt sciat heres, extare tabulas, certúsq; sit, delatam sibi bonorum possessionem.

5 ¶ Si quis in duobus [m] exemplaribus fecerit testamentum, & aliud exstet, aliud non exstet: tabulæ exstare videntur, petíque potest bonorum possessio.

6 ¶ Sed etsi in duobus [n] codicibus simul signatis alios atque alios heredes scripserit, & vtrumque exstet: ex vtroque quasi ex vno competit bonorum possessio: quia pro vnis tabulis habendum est, & supremum vtrumque accipiemus.

7 ¶ Sed si vnum fecerit testator quasi testamentum, aliud quasi exemplum: siquidem id exstat, quod voluit esse testamentum, bonorũ possessio petetur [o]. si verò id, quod exemplum erat, bonorum possessio peti non poterit: vt Pomponius scripsit.

8 ¶ Exigit prætor, vt is, cuius bonorum possessio datur, vtroque [p] tempore ius testamenti faciendi habuerit [q], & cùm facit testamẽtum, & cùm moritur. Proinde si impubes [r], vel furiosus [s], vel quis alius ex his, qui testamentũ facere non possunt testamentum fecerit, deinde habens testamenti factionem decesserit: peti bonorum possessio non poterit. Sed & si filiusfamilias putans se patremfamilias, testamentum fecerit, deinde mortis tempore paterfamilias [t] inueniatur: non potest bonorum possessio "secundùm" peti. Sed si filiusfamilias veteranus de castrensi faciat, deinde emancipatus, vel alias paterfamilias factus, decedat: potest eius bonorum possessio peti. Sed si "quis" vtroque tempore testamenti factionem habuerit, medio tempore non habuerit: bonorum possessio secũdùm tabulas peti poterit.

9 ¶ Si quis autem testamentum fecerit, deinde [u] amiserit testamenti factionem vel furore, vel quòd ei bonis interdictum est: potest eius peti bonorum possessio. quia iure testamentum eius valet. & hoc generaliter de omnibus [x] huiusmodi dicitur, qui amittut mortis tempore testamenti factionem. sed antè factum eorum testamentum valet.

a *6. C. 11.* quæ datur scriptis heredibus sc. & eorum exemplo heredibus nuncupatiuis. *v. l. 2. Cod. de bonorum posses. secundum tabulas.*
b defuncti, eásque supremas & septem testium signis obsignatas. Sed quid attinet hanc bonorum possessionẽ excogitasse? quo scil. plures viæ cõferẽdæ hereditatis paterẽt, siquidẽ iustius possidere videtur, qui authore prætore possidet. *l. 11. j. de adq. poss. VVesemb.*
c *l. 4. j. eod. l. 15. in fin. C. de test. §. 12. inst. de test.*
d Figuram materiæ appellat, qualitatem seu formam.
e Materia hîc sumitur pro eo quo aliquid cõtinetur: aliàs pro eo ex quo quid fit. vt ex vino & melle, mulsum. *§. si duorum inst. de rerum diuis.* pro eo quod quid ædificatur. *l. 3. j. de legat. 3.* pro occasione. *l. 1. s. ad Macedo.*
f Instrumentũ publicum, chartaceis papiraceis, ac ligneis tabulis perscribi atque etiam publicari possunt. eámq; fidẽ faciũt, quàm aliæ scripturæ facerent. *adde l. librorum. s. de leg. 3. l. in cõmodato. §. ergo. s. commodat.*
g An & in ipso puluere & lapidibus? sic videtur. *l. 15. C. de testamento militis.* Quid, scriptis marboribus aliísve lapidibúsve, nũ plena fides adhibenda? *v. l. monumentorum. Cod. de religiosis.*
h *v. l. 4. in fi. s de adimendis. l. 1. s. de iniusto. l. 21. C. de test. § 2. inst. quib. mod. test.*
i supremũ. i. à quo nullum quidquam est. *adde l. 165. j. de verb. signific.*
k *l. 18. s. qui testamenta: l. 85. §. 1. j. de reg. iuris.*
l *v. l. 22. l. 32. s. de adq her. l. 1. §. 1. s. de iuris & facti ignorantia.*
m Testamentũ in duob. exemplaribus facere quis potest. *l. vnum. s. qui testamẽta. §. sed & vnum. inst. de testam. l. si cui duobus. s. qui testamenta facere: l. vlt. s. de his quæ in testamento delentur l. Sempron. s. de legat. 2.* Ita Augusti testamentũ duobus codicibus scriptum. *Sueton. Octauio. c. 101. & in Tiberio c. vlt.*
n *v. l. 24. s qui test. l. 3. §. 1. j. de tab. exhib. §. 3. inst. de test. ordin. l. vlt. s. de his quæ in test. delent.*
o quia ex duobus actibus præsumitur pro benigniore, *v. Alciat. 3 præsumpt. 43.*
p *v. l. 19 s qui test.*
q *v. quæ scripsi ad l. pen. Cod. qui testamenta.* r *d. l. 19.* s *l. 16 s qui test.*
t *d. l. 16. inst. quib. non est permiss. in fi. pr.* u *l. 8. s. qui test.*
x Exemplum constitue in captiuo. *v. l. 4. C. de captiuis & postliminio reuersis.*

10 ¶ Si linum [a], quo ligatæ ſint tabellæ, inciſum [b] ſit: ſi [c] quidem alius contra voluntatem teſtatoris inciderit: bonorum poſſeſſio peti poteſt. quòd ſi ipſe teſtator id fecerit: non [d] videntur ſignatæ [e].& ideo bonorum poſſeſsio peti non poteſt.

11 ¶ Si roſæ ſint à muribus tabulæ, vel linum [f] aliter ruptum, vel vetuſtate putrefactum, vel ſitu, vel caſu, & ſic videntur tabulæ ſignatæ. maximè ſi proponas, vel vnum linum tenere. Si ter fortè vel quater linum eſſet circunductum: dicẽdum eſt, ſignatas tabulas eius exſtare, quamuis vel inciſa, vel roſa ſit pars vni.

De ordine bonorum poſſeſ. contra tab. & ſecundum tabulas. 1. *De filio ſub conditione inſtituto.* 2. *De parte.* 3. *De tabulis pupillaribus.* 4. *De gradibus hered.* 6. *De duobus gradibus inſtitutis ſub contrarijs conditionib.* 7. *De nomine heredis inducto, vel, in conſulto teſtatore ſcripto.* 8. *De ſubſtituto heredi ex parte. De iure accreſcendi.* 9. *De ſeruo herede ſcripto.*

2. *Idem* lib. quadrageſimo primo ad Edictum.

AEquiſſimum ordinem prætor ſecutus eſt. voluit enim, primò ad liberos bonorum poſſeſſionem contra tabulas pertinere, mox, ſi inde non ſit occupata, iudicium defuncti ſequendum. Expectandi igitur liberi erunt, quamdiu bonorum poſſeſſionem petere poſſunt. quòd ſi tempus fuerit finitum, aut antè deceſſerint [g], vel repudiauerint [h], vel ius petendæ bonorum poſſeſſionis amiſerint: tunc reuertetur bonorum poſſeſſio ad ſcriptos [i].

1 ¶ Si ſub conditione [k] heres inſtitutus [l] filius ſit: Iulianus peræquè putauit, ſecundùm tabulas competere ei, quaſi ſcripto, bonorum poſſeſſionem, qualis qualis conditio ſit, etiam ſi hæc, *Si nauis ex Aſia venerit.* & quamuis defecerit conditio: prætor [m] tamen filium, qui admiſerit ſecundùm tabulas, tueri debebit, ac ſi contra tabulas acceperit. quæ tuitio ei, qui emancipatus eſt, neceſſaria eſt.

2 ¶ Pro qua quiſque parte heres ſcriptus eſt, pro ea accipiet, bonorum poſſeſſionem. ſic tamen, vt, ſi non ſit, qui ei concurrat, habeat ſolus [n] bonorum poſſeſſionẽ. quamdiu tamen ex heredibus vnus deliberat, vtrum admittat bonorum poſſeſſionem, an non: portio bonorum poſſeſſionis eius coheredi non defertur.

3 ¶ Si primus quidem ita ſubſtitutus ſit, ſi [o] intra decem, ſecundus, ſi poſt decem intra quatuordecim annos: ſi quidem intra decem deceſſerit: primus ſolus heres erit, & accipiet bonorum poſſeſſionem: ſi verò poſt decem, intra quatuordecim, ſecũdus ſolus heres erit, & accipiet bonorum poſſeſſionem. nec ſibi iunguntur, cùm ad ſuam quiſque cauſam ſubſtitutus ſit.

4 ¶ Defertur bonorum poſſeſſio ſecũdùm tabulas primo gradu ſcriptis [p] heredibus: mox, illis non petentibus, ſequentibus non ſolùm ſubſtitutis, verùm ſubſtituti quoque ſubſtitutis: & per ſeriem ſubſtitutos admittimus. Primo gradu autem ſcriptos accipere debemus omnes, qui primo loco ſcripti ſunt. nam ſicuti ad adeundam hereditatem proximi ſunt, ita ad bonorũ poſſeſſionem admittendam.

5 ¶ Si quis ita ſcripſerit: *Primus ex parte heres eſto. ſi primus heres non erit, ſecundus heres eſto. tertius ex alia parte dimidia heres eſto. ſi non erit, quartus heres eſto*: primus & tertius priores ad bonorum poſſeſſionem inuitantur.

6 ¶ Si quis ita inſtituerit heredes, *Vter [q] ex fratribus meis Seiam vxorem duxerit, ex dodrante mihi heres eſto: vter non duxerit, ex quadrante heres eſto:* Si quidem mortua fuerit Seia, æquas partes habituros heredes conſtat: quod ſi ab altero vxor ducta fuerit, dodrantem & quadrantem eis competere: bonorũ autem poſſeſſionem, antequàm exiſtat conditio, neutrum petere.

7 ¶ Si conſultò [r] ſit inductum nomen heredis: indubitanter probatur, bonorum poſſeſſionem petere eum non poſſe. quemadmodum non poteſt, qui heres ſcriptus eſt non conſulto teſtatore. nam * pro non ſcripto eſt, quem ſcribi noluit [ſ].

8 ¶ Si duo ſint heredes inſtituti, Primus, & Secundus, Secundo Tertius ſubſtitutus: omittente Secundo bonorum poſſeſſionem, Tertius [t] ſuccedit, quòd ſi Tertius noluerit hereditatem adire, vel bonorum poſſeſſionem accipere: recidit bonorum poſſeſſio ad Primum: nec erit ei neceſſe petere bonorũ poſſeſſionem, ſed ipſo iure ei adcreſcet [u]. heredi enim ſcripto, ſicut portio hereditatis, ita & bonorum poſſeſſio adcreſcit.

9 ¶ Si ſeruus heres ſcriptus ſit: ei domino defertur bonorum poſſeſſio, ad quem hereditas pertinebit. ambulat enim cum dominio bonorum poſſeſſio. quare ſi mortis tempore Stichus heres inſtitutus fuit ſeruus Sempronij, nec Sempronius eum iuſſit [x] adire, ſed vel deceſſit, vel etiã eum alienauit, & cœpit eſſe Septicij: euenit, vt, ſi Septicius eum iuſſerit, Septicio deferatur bonorũ poſſeſſio. ad hunc enim hereditas pertinet. vnde ſi per multos dominos tranſierit ſeruus, tres, vel plures: nouiſſimo [y] dabimus bonorum poſſeſſionem.

a *ſub.* aliud ab eo in quo ſigilla teſtium erãt: vel, dic linũ hîc intelligendum eſſe non omnino inciſum, ſed quãdam tãtum ſui partem.
b *l. 1. §. 8. ⁊. vnde liberi.*
c Hæc controuerſia arbitrio boni iudicis dirimenda.
d v. quæ notaui *ad l. 22. ⁊. quæ teſt.*
e Tabulæ ex quibus bonorũ poſſeſſio petitur, ſeptem teſtium ſignis ſignatæ eſſe debent. *l. 2. C. eod.*
f *l. pen. Cod. de teſtam.*
g *l. 1. §. 7. ⁊. de verb. ſign. l. 1. §. 8. ⁊. de ſucc.*
h *l. 4. ⁊. quis ordo in bon. poſſeſſ.*
i *§. 4. ⁊. eod.*
k *l. 23. ⁊. de her. inſt.*
l *v. l. 5. ⁊. eod.*
m *l. 3. §. 5. 6. ⁊. contra tab.*
n *l. 28. in fin. ⁊. deliber. l. 41. ⁊. de vulg. l. 145. ⁊. de verb. ſig. §. 5. inſt. de hered. inſt.*
o *vide l. 38. ⁊. de vulgari.*
p *l. 8. §. 3. ⁊. eod. l. 12. ⁊. de his quæ in teſtam.*
q *vide l. 23. ⁊. de condit. inſt.*
r *l. 8. §. 2. ⁊. eod. l. 12. ⁊. de his quæ in teſtamento delentur.*
*
ſ *l. 12. in fi. C. de de teſtam.*
t & ita ſubſtitutus excludit coniunctũ expreſſe. *adde l. vnicam C. de caducis Authent. hoc amplius. C. de fideiuſſ.* vel tacitè. niſi aliud ex volũtate teſtatoris præſumatur. *l. 30. in fi. ⁊. de vulgari.*
u vt qui vnam partem primus agnouerit. *l. 59. §. 3. ⁊. de her. inſt.*
x Vtilẽ bonorum poſſeſſionem dari nuncupatis heredibus hinc colligunt.
y *¶ §. 1. verſ. alien. inſt. de hered. inſt.*

De poſtumo.

3. *Paulus* lib. 41. ad Edictum.

VErum eſt, omnem [z] poſtumum, qui moriente teſtatore in vtero fuerit, ſi natus ſit, bonorum poſſeſſionem petere poſſe.

De charta.

4. *Vlpianus* lib. 42. ad Edictum.

CHartæ [a] appellatio & ad nouam chartam refertur, & ad deleticiam. proinde & ſi in opiſthographo [b] quis teſtatus ſit, hinc peti poteſt bonorum poſſeſsio.

De conditione.

5. *Idem* lib. 4. Diſputationum.

SI ſub conditione [c] heres quis inſtitutus ſit, &, accepta bonorum poſſeſsione ſecundùm tabulas, conditio defecerit: interdum euenit, vt res poſſeſſori concedenda ſit. vtputà ſi filius ſit emancipatus ſub conditione heres inſtitutus. nam, ſi defecerit cõditio, attamen ſecũdùm tabulas bonorum poſſeſsionẽ eum accipere Iulianus ſcribit. ſed & ſi is fuerit, qui ab inteſtato bonorum poſſeſſor futurus eſſet: tuendum eſſe ſcripſit. & hoc iure vtimur.

1 ¶ Videdum, an legata ab eis debeantur. & filius quidem, quaſi contra tabulas bonorum poſſeſsione accepta, rem habere videtur: ceteri verò quaſi ab inteſtato. & ideo filius liberis parentibúſque [d] legata relicta ſolis præſtare cogetur, ceteris non. Planè ei, cui ab inteſtato fideicõmiſſum relictum eſt, erit præſtãdum: quaſi videatur hoc ipſo fraudatus, quòd ex teſtamẽto petita ſit bonorũ poſſeſsio.

6. *Idem* lib. 8. Diſputationum.

HI demum ſub conditione heredes inſtituti, bonorum poſſeſsionem ſecundùm tabulas, etiã pendente conditione, nec dum impleta, petere poſſunt, qui [e] vtiliter ſunt inſtituti. quòd ſi inutiliter quis ſit inſtitutus, nec ad bonorum poſſeſsionem inutilis inſtituto proficit.

De ſignis.

7. *Iulianus* lib. 23. Digeſtorum.

CVm tabulæ teſtamẽti plurium ſignis ſignatæ eſſent, & quædam ex his non parent, ſeptem [f] tamen ſigna maneant: ſufficit ad bonorum poſſeſsionem dandam, ſeptem teſtium ſigna comparere: licèt non omnium, qui ſignauerint, maneant ſigna.

De parte vacua. 1. *De ſubſtitutione pupillari.* 2. *De errore in nomine vel cognomine.* 3. *De nomine inducto.* 4. *De ſubſtitutione pupillari.*

8. *Idem* lib. 24. Digeſtorum.

SI ita ſcriptum ſit: *Sempronius ex parte dimidia heres eſto. Titius, ſi nauis ex Aſia venerit, ex parte tertia heres eſto. idem Titius, ſi nauis ex Aſia non venerit, ex parte ſexta heres eſto:* Titius non ex duabus partibus heres ſcriptus, ſed ipſe ſibi ſubſtitutus intelligi debet. ideóq; non ex maiore parte, quàm tertia, ſcriptus videtur. ſecundùm hãc rationem, cùm ſextans [g] vacuus relinquatur, bonorũ poſſeſsionem Titius accipiet non ſolùm tertiæ partis, ſed eius quoque, quæ ex ſextante eidem adcreſcit.

1 ¶ Qui filio impuberi ſubſtituitur ita: *Si filius meus moriatur, priuſquam [h] in ſuam tutelam veniat. tunc Titius mihi heres eſto:* ſicut hereditatem vindicat, perinde ac ſi verbum hoc *mihi* adiectum non eſſet: ita bonorum quoque eius poſſeſsionem accipere poteſt.

2 ¶ Sed & cùm in [i] prænomine, cognomine erratum eſt: is, ad quem hereditas pertinet, etiam bonorum poſſeſſionem accipit.

3 ¶ Is autem, cuius nomen in teſtamento voluntate [k] teſtatoris perductum eſt, ſicut ad adeundam hereditatem, ita ad petendam bonorum poſſeſsionem, ſcriptus nõ intelligitur, quamuis nomen eius legatur.

4 ¶ Quidam teſtamentum in tabulis ſibi fecit, filio autem impuberi [l] per [m] nuncupationem ſubſtituit. reſpõdi, ſententiam prætoris in danda bonorum poſſeſsione eam eſſe: vt ſeparatim patris, ſeparatim filij heredes æſtimari debeant. nam quemadmodum ſcripto filij heredi ſeparatim ab heredibus patris, ita nuncupato poteſt videri ſeparatim à ſcriptis patris heredibus bonorum poſſeſsio dari.

9. *Pomponius* lib. 2. ad Sabinum.

VT bonorum poſſeſsio ſecundùm pupillares tabulas admitti poſsit: requiritur, an [n] patris teſtamentum ſignatum ſit, licèt ſecundæ tabulæ reſignatæ proferantur.

De ſeruo ſub conditione inſtituto.

10. *Paulus* lib. 8. ad Plautium.

SI ſeruus ſub conditione heres inſtitutus ſit: an bonorum poſſeſsionem accipere poteſt, dubitatur. & Scæuola noſter probat, poſſe [o].

z *v. l. 4. ⁊. de liberis & poſthumis.*
a *v. l. 1. ⁊. eod.*
b id eſt auerſa charta. hinc Theodor. Hermopolites. *ad l. 99. ⁊. de verb. ſignific.* λύσιν ὀπισθόγραφον appellat apocham ſcriptam à tergo chirographi. *Cuiac. 8. ob. 18. in fin.*
c *l. 2. §. 1. ⁊. eod.*
d *vel vxori. l. 1. ⁊. de leg. præſt.*
e *l. 22. in fi. ⁊. de adq. hered.*
f *l. 2. C. eod.*
g *l. 13. §. 2. ⁊. de hered. inſt. §. 7. inſt. de here. inſt. l. 4. ⁊. de leg. 1. l. 17. ⁊. de cond. & demonſt.*
h ſubſtituebãt ita veteres plerũque filio impuberi. Cicero 1. & 2. de Oratore. & in Bruto. & in Topicis. 7. Quintil. 7.
i *l. 4. C. de teſt. l. 6. C. de leg. §. 29. inſt. de leg.*
k & ſic conſulto: *l. 2. §. 7. ⁊. eod.*
l *l. 20. in fi. ⁊. de vulg.*
m ſubſtitutio per nũcupationẽ fieri poteſt: neque requirit ſcripturam neceſſariã. *l. 2. Cod. eod.*
n vt patris. *Hal. adde d. l. 20. in prin. ⁊. de vulgari:* & quæ ſcripſi *ad l. 11. ⁊. teſtamenta quemad. aperiantur.*
o Seruus bonorum poſſeſſionẽ rectè admittere poteſt. *l. 7. ⁊. de bon. poſſ.*

De tabulis pupillaribus. 1. De filio reuerso ab hostibus. 2. De capitis deminutione testatoris.

11. *Papinianus* lib. 13. Quæstionum.

QVi ex liberis meis impubes supremus [a] morietur, ei Titius heres esto. duobus peregrè defunctis, si substitutus ignoret, vter nouissimus decesserit: admittenda est Iuliani sententia, qui propter incertum conditionis, etiam prioris posse peti possessionem bonorum respondit.

1 ¶ Filius heres institutus, post mortem [b] patris ab hostibus rediit. bonorum possessionem accipiet. & anni tempus, à quo rediit, ei computabitur.

2 ¶ Testamento facto, Titius adrogandum se præbuit, ac postea sui iuris effectus, vita decessit. scriptus heres, si possessionem petat, exceptione doli mali summouebitur. quia, dando se in adrogandum, testator cum [c] capite fortunas quoque suas in [d] familiam & domum alienã transferat. Planè si sui iuris effectus, codicillis aut alijs literis [e] *eodem testamento se mori velle declarauerit:* voluntas, quæ defecerat, iudicio [f] recenti redisse intelligitur: non secus, ac si quis aliud testamentum fecisset, ac supremas tabulas incidisset, vt priores supremas relinqueret. nec putauerit quisquam, nuda voluntate constitui testamentum. non [g] enim de iure testamenti maximè quæritur, sed viribus [h] exceptionis, quæ in hoc iudicio quamquam auctori opponatur, ex persona tamen eius, qui opponit, æstimatur.

De demonstratione heredis & portionis.

12. *Paulus* lib. 7. Quæstionum.

VT scriptus heres adgnoscere possit bonorum possessionem, exigendum puto, vt & demõstratus sit propria demõstratione, & portio adscripta ei inueniri possit: licèt sine parte institutus sit. nam * qui [i] sine parte heres institutus est, vacantem portionem, vel alium [k] assem occupat. Quòd si ita heres scriptus sit, vt interdum [l] excludatur à testamento, eo [m] quòd non inuenitur portio, ex qua institutus est: nec bonorum possessionem petere potest, id euenit, si quis ita heredem instituat: *Titius, quanta ex parte priore testamento eum heredem scriptum habeo, heres esto:* vel, *quanta ex parte codicillis scriptum eum habeo heres esto:* sic scriptus nõ inueniatur. Quòd si ita scripsero, *Titius, si eũ priore testamento ex semisse scriptũ heredem habeo,* vel, *si eũ codicillis ex semisse heredẽ scripsero, ex semisse heres esto:* tũc accipiet bonorũ possessionẽ, quasi sub conditione heres scriptus.

SI [n] A PARENTE QVIS MAnumissus [o] sit [p], Tit. XII.

Summa & ratio edicti. 1. De personis manumissorũ. 2. De nepote manumisso ab auo. Deinde arrogato à patre. 3. Si quid parens à filio acceperit. 4. Si filius militare cœperit. 5. De liberis manumissoris. 6. De querela inofficiosi.

1. *Vlpianus* lib. 45. ad Edictum.

EMANCIPATVS à parente, in ea causa est, vt in cõtra tabulas bonorum possessione liberti patiatur exitum. quod æquissimũ prætori visum est: qua à parente beneficium [q] habuit bonorum quærẽdorum. quippe, si filiusfamilias esset, quodcumque sibi adquireret, eius emolumentum patri quæreret. & ideo itum est in hoc, vt parens [r] exemplo patroni ad contra tabulas [s] bonorum possessionem admittatur.

1 ¶ Enumerãtur igitur edicto personæ manumissorũ sic: *In eo, qui à patre, auóve paterno, proauóve paterni aui patre.*

2 ¶ Nepos ab auo manumissus, dedit se adrogandum patri [t] suo. siue manens in potestate patris decesserit, siue manumissus diem suum obeat: solus admittetur auus ad eius successionem ex interpretatione edicti. quia perinde defert prætor bonorũ possessionẽ, atq; si ex seruitute [u] manumissus esset. porrò si hoc esset: aut non esset adrogatus, quia adrogatio liberti admittenda non est: aut si obrepserit, patroni tamen nihilo minùs ius integrum maneret.

3 ¶ Si parens vel accepit pecuniam, *vt* [x] *emanciparet,* vel postea viuus in eum filius, quantum satis est, contulit, ne [y] iudicia eius inquietet: exceptione doli repelletur [z].

4 ¶ Est & alius casus, quo bonorũ possessionem contra tabulas parens non accipit: si fortè filius militare [a] cœperit. nam Diuus Pius rescripsit, patrem ad contra tabulas bonorũ possessionẽ venire non posse. 5 ¶ Liberos autem manumissoris non venire ad contra tabulas bonorũ possessionẽ filij, constat: quamuis patroni veniant. 6 ¶ Patrem autem accepta cõtra tabulas bonorum possessione, & ius [b] antiquũ, quod & sine manumissione habebat, posse sibi defendere, Iulianus scripsit. nec enim ei nocere debet, quòd iura patronatus habebat, cùm sit & pater.

De actione Fauiana & Caluisiana.

2. *Gaius* lib. 15. ad Edictum Prouinciale.

NOn [c] vsque adeo exæquandus est patrono parens, vt etiam Fauiana aut Caluisiana actio ei detur. quia * iniquum est, ingenuis hominibus nõ esse liberam rerum [d] suarum alienationem.

De turpi vel non turpi herede. 1. De fideicommissis.

3. *Paulus* lib. 8. ad Plautium.

PAconius ait: Si turpes [e] personas [f] (veluti meretricem) à parente emancipatus & manumissus heredes fecisset: totorum bonorum contra tabulas possessio parẽti datur: aut constitutæ partis, si non turpis heres esset institus.

1 ¶ Si filius emancipatus, testamẽto suo patrem suum præterierit, siue heredem instituerit: fideicommissa non cogetur pater præstare ex sua parte, quæ ei debetur, etiam si adierit hereditatem. Sed & filia vel neptis manumissa sit, & pater, vel auus præteritus petat bonorum possessionem: eadem, quæ in filio, dicenda sunt.

De operis.

4. *Marcellus* lib. 9. Digestorum.

PAtri, qui filium emãcipauit, de his, quæ libertatis causa imposita fuerint, prætor nihil edicit. & ideo * frustra pater operas [g] stipulabitur de filio [h].

De coacto emancipare.

5. *Papinianus* lib. 11. Quæstionum.

DIuus Traianus filium, quem pater malè contra pietatem adficiebat [i], coegit emãcipare. quo postea defuncto pater, vt manumissor, bonorum possessionem sibi competere dicebat. sed cõsilio Neratij Prisci, & Aristonis ei propter necessitatem soluendæ pietatis [k] denegata est [l].

DE BONORVM POSSESSIONE ex testamento militis. Tit. XIII.

De his qui sunt in hostico loco. 1. De Nauarchis, trierarchis, remigibus, nautis, vigilib. 2. De eo, qui non est in numeris.

1. *Vlpianus* lib. 45. ad Edictum.

NOn dubium est, quin debeant ratæ volũtates esse, eorum, qui in hosticolo [m] suprema iudicia sua quoquo [n] modo ordinassent, ibidémq; diẽ suum obijssent. quamquã enim distet cõditio militũ ab his personis, quas constitutiones principales separent: tamẽ qui in [o] procinctu [p] versantur, cùm eadẽ pericula experiantur, iura quoq; eadẽ meritò sibi vindicant. Omnes igitur omnino, qui eius sunt conditionis, vt iure militari testari nõ possint, si in hosticolo [q] deprehendãtur, & illic decedẽt: quomodo velint, & quomodo possint, testabuntur: siue præses quis sit prouinciæ, siue legatus, siue quis alius, qui iure militari testari non potest. 1 ¶ Item nauarchos [r] & trierarchos classium iure militari posse testari, nulla dubitatio est. In classibus omnes remiges [s], & nautę milites sunt. itẽ vigiles [t], milites sunt, & iure militari eos testari posse, nulla dubitatio est. 2 ¶ Si quis militũ ex alio numero [u] translatus sit in alium: quamuis & hinc sit exemptus, & illò nondũ peruenerit: tamen poterit iure militari testari. est. n. miles, quamuis in numeris [x] non sit.

---

a *l. 34. l. 42. ff. de vulg. l. 10. ff. de rebus dubijs.* b *l. 32. in fi. ff. de hered. inst.*
c effectus adrogationis.
d Adrogatus in familiam & domum alienam se transfert. ex vna familia in aliam: ex vno nomine in aliud alterius familiæ nomen, *vt hîc,* Gentem ita mutat adoptio, at non genus. *l. 1. §. cognationem ff. vnde cognat.* Est enim genus à natura, & ius naturæ immutabile. secundũ quod, nobilem ex ignobili adoptio faciet, si gẽtem spectes, (cùm & Ciceronem sociasse se Pisoni familiæ vt se nobilitaret Trebellius Pollio scribat. 19. Tyrãno) non si genus, nisi id agatur specialiter adoptione facta apud Principẽ. *arg. l. sed si hoc. §. patronũ. ff. de in ius vocand.* quia hæc nobilitas ducitur ex genere. v. plura apud Cuiac. *consultatione 56.*
e munitis tamen quinq; testibus. *l. vlt. in fi. C. de codicillis.*
f *v. l. 10. Cod. qui testamẽta facere.*
g Quid: quę huius loci sententia est? si opponitur id testamentũ non valuisse, vtiliter excipietur de subsecutis codicillis: nõ vt ipso iure testamentum valeat, sed magis per fideicõmissum, quasi defunctus ad causam fideicommissi & codicillorum vim testamenti traxerit. *l. quærebatur. vers. sed in proposito. ff. de militari testamẽto.* idq; expressa omnino in codicillis voluntatẽ. *vt hac lege. vide Oncianum quæst. vltima.*
h *v. l. 30. Cod. de testamen.*
*
i *l. 17. ff. de hered. inst.*
k ad quem sc. deuenitur expleto priore. *v. l. 53. in fin. ff. de her. inst.*
l interim.
m in qua scriptus sit. Qui in nulla parte inuenitur institutus excluditur testamẽto. *l. 17. §. 3. in fi. ff. de her. inst.*
n apertius Ecl. περὶ τῆς κινουμένης παρὰ τῶν αὐτεξουσίους ποιησάντων τοὺς παῖδας, 40. *Ecl. 6.* i. de possessione, quæ petitur ab iis qui liberos manumiserunt.
o non simpliciter emancipatus, tũc enim habet alia antiqua & patria iura in bonis filij. *Eclog. ibid. c. 1. in fin.* Nil aliud esse videtur manumittere filiũ, quàm emancipare. Emancipatio, gratuitò fieri potest. Manumissio filij, fit accepta à filio pecunia. Ita emancipatus liberto adsimilatur. *Eclog. ibid.*
p eius bonorum possessionem parens (exemplo patroni) petere potest.
q Beneficium emancipationis, ius bonorum quærendorum. r .i. pater, auus, proauus. *Eclg. ibid. ff. 1. ff. eod. l. 5. in fi. ff. ad Tertull. l. 3. in fin. ff. de legit. tut. l. 16. ff. de inoff. l. 2. C. de inoff.* s Imò, ad querelam inofficiosi. *l. ff. de inoff.* t Filius à patre adrogari potest. u Qui emancipatur à patre, liberto adsimilatur.
x ¶ Emancipationis gratia parens rectè pecuniã accipit à filio: *vt hîc,* plerunq; expromissorem certæ pecuniæ pro pretio emancipationis sibi dari desiderabant, nõ quasi exacturi post emancipationem, sed vt huius exactionis metu continerent filium emancipatũ in officio: & vt magis curarentur à filio. *l. 107. ff. de verb. oblig.* Plautus *Sticho* Nunquam nimis curare possunt parentem suum filiæ. at operæ, donum, munus, emancipatis imponi non possunt: hæc enim solis libertis imponuntur. *l. 4. ff. eod. l. pen. ff. de obsequijs.* y Pactum de non succedendo valere hinc colligunt. vide quæ notaui ad *l. 3. l. 17. in fin. Cod. de collationib. l. vlt. Cod. de emancipat. liber.*
z istiusmodi pacta valere debent. *l. vlt. C. de emancip.* cùm non sint de futura successione repudianda, sed de iis quæ patri non iure successionis, sed in remunerationem & auctoramentum emancipationis debentur *VVesemb.* a Patronus contra ea bona liberti omnino non admittitur, quæ in castris sunt quæsita. *l. 30. ff. de test. milit. l. 3. §. 6. ff. de bon. libert.* b .i. querelam inofficiosi *Vig ius inst. de inoff. test. Cuiac. 8. obseru. 23.* Ius antiquum, est querela: ius nouum, bonorũ possessio cõtra tabulas ἁρμόζοντα αὐτῷ ὡς πατρὶ ἀρχαῖα δίκαια. *Eclog. ibi.* Hoc ius retinẽdæ tertiæ cum emãcipamus. *l. vlt. C. de emancipat. liberorũ: l. 2. l. 3. in fi. C. de bonis maternis. l. 6. C. de bonis quæ liberis: §. 2. inst. per quas personas nobis adquiritur.*
c Manumissio serui quæ fit à domino, differt à manumissione filij, quę fit à patre. Quæ fit à domino, libertũ facit: (q. Stoicis δοῦλος non tamen οἰκέτης vt ex Chrysippo Athenæus refert.) Quæ fit à patre, ingenui conditionẽ nõ mutat. liberto, non est libera rerum suarũ alienatio quam ingenuo manumisso seu emãcipato tolli iniquũ est: *vt hîc,* si quid emancipatus vendidit, in id patri eidémque manumissori filio nõ cõpetit Fauiana aut Caluisiana: quæ cõpetit patrono, si quis in eius fraudem libertũ alienauerit. vide plura apud Cuiacium *cõsultatione vlt.*
*
d *l. 70. ff. de rei vind. l. 8. ff. de in litem iuran. l. 9. ff. rer. amot. l. vlt. ff. de annona. l. 9. C. de Iudæis. l. 21. C. mandati.*
e Turpis persona est meretrix.
f eodẽ modo fratribus cõpetit querela aduersus testamẽtum fratris, turpibus personis institutis. *l. 27. C. de inoff.*
*
g Operas emãcipato filio pater imponere nõ põt: *vt hîc,* licet patronus possit liberto. *l. pen. ff. de obsequijs.*
h *v. l. 10. ff. de obseq.*
i v. Cicer. *pro Cluentio:* aliàs nõ facilè parẽs cogitur emancipare. *l. 8. in fi. ff. vnde liberi. adde l. 4. Cod. de emancip.* k .i. patriæ potestatis. Potestas in seruos longè alia est. Quod foris est regnum, id domi patria est potestas. Quod foris tyrannis, id domi dominium. *Tert. in Apologet.* Gratius est nomen pietatis quàm potestatis, etiam familiæ magis patres, quam domini vocantur. *v. Cui. ad l. 132. ff. de verb. obl.* l *synopsis Basilicum 35. tit. 3. ex titul. 21. c. 40.* m hostico. *Hal.* hostico loco ἐν τῷ πολεμουμένῳ τόπῳ. *35. Ecl. 3. c. 40.* hostici meminit lex vltima. *ff. de test. milit.* & Liuius. n tam exiguæ solennitates sufficiunt in testamento militis *inst. de test. milit. in prin. l. 1. ff. de test. milit.* o hanc sententiam transducit Bartolus ad pestis tempus: vt eo cuique licere debeat, testari vti possit, in tanta scilicet plerunque testium & hominum penuria. *de quo v. l. 9. & l. vlt. C. de testament.* p id est, in ipsa expeditione, dum sunt præcincti & expediti ad bellum.
q dic vt supra. r nauarchi, naui: trierarchæ, triremi. *v. l. 46. ff. ad Trebell.*
s qui remos agunt.
t *l. 8. §. 4. ff. de excus. tut.*
u numerus pro catalogo in quo militum nomina erant perscripta. Lectus tiro publicis expẽsis iter faciens, nondum est miles, ideóque nec iure militari testatur: cùm primum in numeros relatus est, miles habetur. *l. 42. ff. de test. milit.* Numerus hîc pro ordine & turma accipitur.
x id est, ordine & turma.

DE IVRE[a] PATRONATVS,

Tit. XIIII.

De querelis patronor. aduerſus libertos.

1. *Vlpianus* lib. 9. de Officio Proconſulis.

PATRONORVM querelas aduerſus libertos præſides [b] audire, & non tranſlaticiè [c] exequi debent: cùm, ſi ingratus [d] libertus ſit, non impunè ferre eum oporteat. Sed ſi quidem inofficioſus [e] patrono, patronæ, liberíſve eorum ſit: tantummodo [f] caſtigari eum ſub comminatione aliqua ſeueritatis non defuturæ, ſi rurſum [g] cauſam querelæ præbuerit, & dimitti oportet. Enimvero ſi cōtumeliam fecit, aut conuicium eis dixit: etiam in exilium temporale dari debebit. Quod ſi manus intulit, in metallum dandus erit. Idem [h], & ſi calumniam aliquam eis inſtruxit, vel delatorem ſubornauit, vel quam cauſam aduerſus eos tentauit.

De negotiatione licita.

2. *Idem* lib. 1. Opinionum.

LIberti homines negotiatione [i] licita prohiberi à patronis non debent [k].

De tutore qui ſe excuſauit.

3. *Marcianus* lib. 2. Inſtitutionum.

SI quis tutor datus, cùm ſibi legata eſſet ancilla, & rogatus eam manumittere, manumiſerit adgnito legato & tutela pupilli ſe excuſauerit [l]. Diui Seuerus & Antoninus reſcripſerūt, hunc eſſe quidem patronum, ſed omni commodo patronatus carere [m].

De liberis patroni.

4. *Idem* lib. 5. Inſtitutionum.

IVra libertorum, patronorum liberis [n], cùm pater eorum erat perduellionis [o] damnatus, ſalua eſſe diui Seuerus & Antoninus benigniſſimè reſcripſerunt. ſicut ex alia cauſa [p] punitorum liberis iura libertorum ſalua ſint.

De patrono qui liberto delatores ſubmiſit. 1. *De alimentis.*

5. *Idem* lib. 13. Inſtitutionum.

DIuus Claudius libertum ; qui probatus fuerit patrono delatores ſummiſiſſe [q], qui de ſtatu eius facerent ei quæſtionem, ſeruū [r] patroni eſſe iuſſit eum libertum.

1 ¶ Imperatoris noſtri reſcripto cauetur, vt, ſi patronus libertum ſuum non aluerit [ſ] ius patroni perdat.

De iureiurando ne nubat liberta, vel liberos tollat. 1. *De ſtipulatione operar. aut in ſingulas aureor. tot.* 2. *De libertis qui liberos tollere non poſſunt.* 3. *De iureiurando libertæ, vt patrono nubat.* 4. *De remiſſione iuriſiurandi ne nuptias contrahat.*

6. *Paulus* lib. 2. ad legem Æliam Sentiam.

ADigere iureiurando, ne [t] nubat liberta, vel *liberos tollat* intelligitur [u] etiam is, qui libertum iurare patitur [x], ſed ſi, ignorante eo, ſuus [y] filius adegerit, ſtipulatus fuerit: nihil ei nocebit. certè ſi iuſſu patroni is, qui in poteſtate eſt, idem fecerit: dicendum eſt, eum hac lege teneri.

1 ¶ Stipulatus eſt centum operas, aut in [z] ſingulas aureos quinos dari. non videtur contra legem ſtipulatus: quia in poteſtate [a] liberti eſt, operas dare.

2 ¶ Quamuis nulla perſona lege excipiatur: tamen [b] intelligendum eſt, de his legem ſentire, qui liberos tollere poſſunt. itaque ſi caſtratum libertum iureiurando quis adegerit [c]: dicendum eſt, non puniri patronum hac lege.

3 Si patronus libertam iureiurando [d] adegerit, vt ſibi nuberet: ſi quidem ducturus eam adegit: nihil contra legem feciſſe videbitur: ſi verò non ducturus, propter hoc ſolum adegit, ne alij nuberet: fraudem legi factam Iulianus ait: & perinde patronum teneri, ac ſi coegiſſet [e] iurare libertam non nupturam.

4 ¶ Lege Iulia [f] de maritandis ordinibus permittitur [g] iuſiurandum, quod liberto in hoc impoſitum eſt, ne vxorem duxerit, libertæ, ne [h] nuberet: ſi modò nuptias contrahere rectè [i] velint.

De ancilla non proſtituenda. De querelis patronorum aduerſus libertos.

7. *Modeſtinus* lib. ſingulari de Manumiſſionibus.

DIuus Veſpaſianus decreuit, vt ſi qua hac lege venierit, ne proſtitueretur, &, ſi proſtituta eſſet, vt eſſet libera, ſi poſt ea ab emptore alij ſine conditione venijt, ex lege venditionis liberam eſſe, & libertam prioris [k] venditoris.

1 ¶ Mandatis Imperatorum cauetur, vt etiam in prouincijs præſides [l] de querelis patronorum ius dicentes ſecundùm delictum admiſſum libertis pœnas irrogent. Interdum illę [m] pœnæ à liberto ingrato exiguntur: vel pars bonorum eius aufertur, & patrono datur: vel fuſtibus cæditur, & ita abſoluitur.

De manumiſſo à filiofam. milite. 1. *De diſtracto ea lege vt intra tempus manumittatur.*

8. *Idem* lib. 6. Regularum.

SEruum à filiofamilias [n] milite manumiſſum, Diuus Hadrianus reſcripſit, militem, libertum ſuum facere, non patris.

1 ¶ Seruus non manumiſſus libertatem conſequitur is, qui ea lege diſtractus [o] eſt, vt manumittatur, intra tempus: quod ſuperueniens, licèt nō manumittatur, faciet tamen libertum emptoris.

De filijs patronorum qui non ſucceſſerunt parentib. 1. *De rei capitalis damnato. De indice flagitij. De capitis accuſatione.*

9. *Idem* lib. 9. Regularum.

FIlij hereditate paterna ſe abſtinentes, ius, quod in libertis habent paternis, non amittunt [p]. Idem & in emancipato.

1 ¶ Vt in bonis liberti locum quidam non haberent, lege excipiuntur: rei capitalis damnatus, ſi reſtitutus non eſt: ſi index cuius flagitij ſit, fueríтve: vel, maior annis vigintiquinque cum eſſet, capitis [q] accuſauerit libertum paternum.

10. *Terentius Clemens* lib. 9. ad Legem Iuliam & Papiam.

EVm patronum, qui capitis [r] libertum accuſaſſet, excludi à bonorum poſſeſſione contra tabulas, placuit. Labeo exiſtimabat [ſ], capitis [t] accuſationē eam eſſe, cuius pœna mors, aut exilium eſſet. Qui [u] nomen detulit, accuſaſſe [x] intelligendus eſt [y]: niſi abolitionem petit. idque etiam Proculo placuiſſe Seruilius refert.

11. *Vlpianus* lib. 10. ad Legem Iuliam & Papiam.

IS autem nec ad legitimam hereditatem [z], quæ ex lege duodecim tabularum defertur, admittitur.

De inſtitutione liberti quaſi filij.

12. *Modeſtinus* lib. 1. Reſponſorum.

GAius Seius decedens teſtamento ordinato, inter filios ſuos Iulium libertum ſuum, quaſi & ipſum filium. ex parte heredem nominauit. quæro, an huiuſmodi ſcriptura [a] poſſit liberto ſtatum conditionis mutare. Modeſtinus reſpondit, ſtatum mutare non poſſe.

De ſeruo peculiari.

13. *Idem* lib. 1. Pandectarum.

FIliusfamilias ſeruum peculiarem [b] manumittere non poteſt. iuſſu [c] tamē patris manumittere poteſt. qui manumiſſus, libertus fit patris.

De iureiurando, de ſententia.

14. *Vlpianus* lib. 5. ad Legem Iuliam & Papiam.

SI iurauero me patronum eſſe: dicendum eſt, non eſſe me, quantum [d] ad ſucceſſionem, patronum: quia iuſiurandum patronum non aliter atq; ſi patronum eſſe pronunciatum ſit. tunc enim ſententia ſtabitur.

Ad legem Æliam Sentiam de iureiurando liberti.

15. *Paulus* lib. 8. ad Legem Iuliam & Papiam.

QVi contra legem Æliam Sentiam ad iurandum libertum adegit: nihil iuris habet nec ipſe, nec liberi [e] eius.

De alienatione facta à liberto.

16. *Vlpianus* lib. 10. ad Legem Iuliam & Papiam.

SI libertus minorem ſe centenario [f] in fraudem legis fecerit, ipſo iure non valebit id, quod factū eſt, & ideo, quaſi in centenarij liberti bonis locum habebit patronus. quidquid igitur quaqua ratione alienauit, ea alienatio nullius momēti eſt. Planè [g] ſi qua alienauerit in fraudē patroni, adhuc tamen poſt alienationem maior centenario re-

---

a 6. C. 4. de patronis & libertis. 49. *Eclog.* 1. Qui extat. 3. Decretorum. 38. titulus *de iure patronat.* ſolo nominis ſono huic congruit. eſt enim eo loci ius patronatus, ius quo is qui Eccleſiam condidit vel clericum conſtituit, Epiſcopo miniſtrum offerre poteſt, vt ab eo, ſi idoneus iudicatus fuerit, ordinetur. *v. Duar. 5. de ſacroſanct. Eccleſ. in fi. cap. 4.* b *l. 7. §. 1. ī. e.* vt Præfecti vrbi Romæ. *l. 1. §. 2. s̄. de off. præf. vrb. facit l. 10. 11. 12. s̄. de off. præſ.*

c citra dilationem vel maiorem cognitionem, de plano, *facit l. 9. §. 3. s̄. de off. proconſ.*

d liberti hæc admiſſa in patronū hoc loco recenſentur, ingratus inofficioſus, cōtumelia conuicium, manus inferre, calumniā inſtruere, delatorem ſubornare, vel quam cauſam aduerſus patronum tentare.

e debet enim officium patrono. *l. 5. Cod. de negot.*

f minus enim eſt delictum in non faciendo, quàm faciēdo. *Bart.*

g Iteratio auget pœnā. *l. 28. §. 3. ī. de pœnis.*

h hinc colligit Bartolus, Paria eſſe accuſare, calumniari, ac manus inferre: *l. 9. §. 1. s̄. de his quib. vt indign.*

i *l. 18. ī. eod. l. 45. ī. de oper. libert.*

k Imò, poſſe prohiberi vidētur. *l. 36. ī. de oper. libert.*

l Atqui ſe excuſare non poteſt. *l. ex ſententia. s̄. de teſtam. tutela.* An ibi facto non iure ſe excuſauit? An legatum accepit, eius onus ignorans?

m atq; ita poteſt eſſe penes aliquem ius patronatus ſine effectu. *Bart.*

n *l. 5. Cod. de obſequijs.*

o Patronatus iura quæ in extraneū heredē trāſire nō poſſunt, non tranſeunt etiam in fiſcum, patrono ipſo perduellionatus damnato. *adde l. 3. ī. de interdictis & relegat. l. 1. C. de bonis libert. l. quiſquis. C. ad l. Iul. maieſt.*

p Imò, in aliis cauſis liberi priuantur eo iure. *l. 3. ī. de interdict. & releg.*

q *facit l. 1. in fi. s̄. eod.*

r *l. 6. in fi. ī. de adgnoſc. liber.*

ſ *v. l. 33. ī. de bon. liber.*

t *v. §. vlt. ī. eod.*

u Adigit iureiurando, qui iurare patitur.

x cum poſſit prohibere. *v. l. 50. ī. de reg. iur.*

y *l. vlt. ī. qui & à quib. manumiſ.*

z *d. l. vlt. in fi.*

a *v. l. 10. s̄. de iure dot.*

b Lex generaliter loquēs, reſtringitur per rationem. *Bart.* ceſſante legis ratione, lex ipſa ceſſat.

c *ſub.* ne nubat. *§. vlt. in pr. iuris legis.*

d *v. l. 8. s̄. de in ius. l. 31. s̄. qui & à quib. manumiſſ.*

e *v. l. 63. s̄. de cond. & demōſt.*

f nota ad hoc caput legis Iuliæ etiā referri alia capita. *ex l. 27. l. vlt. C. de nup. v. Duar. 1. diſtinct. 40.*

g remittitur. *Hal.* hinc nota legem remittere iuramētum. *l. vlt. s̄. qui ſatiſd. l. vl. s̄. ad municip.*

h *in pr. s̄. e.*

i ſecus, ſi illicitè. *l. 3. §. 5. ī. de ſuis.*

k ¶ *l. 10. s̄. de in ius vocand. l. 34. s̄. de euictionib. v. l. 1. in fi. C. ſi mancip. ita venier.*

l *v. l. 1. s̄. eod.*

m adde alias ex *l. 6. in fi. s̄. de adſign. lib.*

n *l. 3. §. 8. l. 22. ī. de bon. lib. l. 3. §. 1. in fin. ī. de adſign. libe. l. 3. §. 7. ī. de ſuis. l. 30. s̄. 2. ī. qui & à quib. manumiſſ. l. 6. in pr. l. 13. in fi. ī. de caſtren. pecul.*

o *v. l. 3. ī. qui ſine manumiſſ.*

p liberi iura libertorum non habent vt liberi: *vt hîc*, Idem in emphyteuſi. *adde l. vt iuriſiurandi. § ſi liberi. ī. de operis libert. Bart.*

q *v. l. 10. ī. eod.*

r *l. 9. in fi. s̄. e. l. 10. §. 11. s̄. de in ius vocādo. l. 3. §. 9. l. 48. ī. de bō. libert. l. 33. §. 1. ī. de fideicōmiſſ. libert.*

ſ Accuſat capitis, q eius capitis accuſat, cui9 pœna ſit mors vel exilium.

t *facit l. 14. §. 3. ī. de bon. libert.*

u Accuſaſſe patronū videtur q nomē detulit.

x *d. l. 14. §. 8.*

y Imò nō eſt dicendus accuſaſſe. *qui cū maieſt. §. accuſaſſe. ī. de bonis libert.* An dicemus, eū qui nomen alterius detulerit accuſaſſe videri non ſentētia legis, ſed ſerie & formula verborū inſpecta? An potius tū accuſaſſe, cum delationi operā atq; induſtriam adiungit delationis ad exitum perducendæ.

z *l. 17. ī. de bon. libert.*

a *facit l. Cod. de teſtamen.*

b *l. 2. C. qui manumitt. non poſſ.*

c *l. 16. ī. de manumiſſionibus.*

d *l. 45. §. 1. s̄. de ritu nupt.* ſecus, quantum ad vocationē in ius. *l. 8. §. 1. s̄. de in ius vocando.*

e Imò, liberi eius, vt innocentes, ius habent. *l. 8. §. 7. s̄. de in ius vocando.*

f *v. l. 26. ī. de bon. liber. §. 2. inſt. de ſucceſſ. libert.*

g Mitius agitur cum homine q̄ cū lege: *vt hîc.* Imò durius agitur cū homine q̄ cū lege. *l. Celſus. s̄. de arbitr. l. amplius nō peti. ī. rata.* vbi verbū *peti.* ab homine probatū, intelligitur p litis cōteſtatiores: à lege, per ſentētiā. *l. in ſeruitutē. §. petijſſe. ī. de bonis libert.*

a Alienatio facta in fraudem legis, ipso iure non valet:in fraudem hominis, valet,sed per reuocationem rescinditur. *Bart.* b cui detur, *l.2. Cod.si in frau.patron.* c Cur omnium? quia per primam alienationem factus est minor centenario. *Bart.* d sed prior. *Hal. adde l.1.C.de inoff.donat.l.87.§.3.ſ.de leg.2.*
e .i.Marcus Antoninus Philosophus,& Ælius Verus. *v.Spartian.in Aelio.*

maneat: alienatio quidem vires habebit[a], verum tamen per Fauianam[b] & Caluisianam actionem reuocabuntur ea, quæ per fraudem sunt alienata. & ita Iulianus sæpissimè scribit.eóque iure vtimur.Diuersitatis autem ea ratio est.Quoties in fraudem legis fit alienatio:non valet,quod actum est: in fraudem autem fit, cùm quis se minorem centenario facit ad hoc,vt legis præceptũ euertat. at cùm alienatione facta nihilominus, centenarius est: non videtur in fraudem legis factum, sed tantùm in fraudem patroni.idcirco Fauiano vel Caluisiano iudicio reuocabitur id,quod alienatum est.

1 ¶ Si quis,plures res simul alienando, minorẽ se centenario fecerit: quarum vna reuocata,vel omnium partibus,maior cẽtenario efficitur: vtrùm reuocamus omnes, an pro rata ex singulis, vt centenarium eum faciamus? magísque est vt omnium[c] rerum alienatio facta nullius momenti sit.

2 ¶ Si quis planè non semel alienauerit, sed quasdam res antè,quasdam postea:alienatio earum rerum,quæ postea alienatæ sint,ipso iure non reuocabitur,sed priorum[d] in posterioribus Fauianæ locus erit.

De capitali accusatione.

17. *Idem* "lib. 11. ad Legem Iuliam & Papiam."

DIui fratres[e] in hæc verba rescripserunt[f]: Comperimus à peritioribus[g] dubitatũ aliquando,nepos contra tabulas auiti liberti bonorum possessionẽ petere possit,si eum libertum pater patris[h], cùm annorum vigintiquinque esset,capitis accusasset.& Proculum sanè non leuem iuris auctorem in hac opinione fuisse, vt nepoti in huiusmodi causa non putaret dandam bonorum possessionem.cuius sententiam nos quoque secuti sumus, cum rescriberemus ad libellum Cæsidiæ Longinæ. sed & Volusius Mæcianus[i] amicus[k] noster, vt & iuris ciuilis præter veterem & benè fundatam peritiam anxiè diligens, religione rescripti nostri ductus, sicut coram nobis adfirmauit, non arbitratum se aliter respondere debere. sed cum,& ipso Mæciano,& alijs[l] amicis nostris, iurisperitis, adhibitis, plenius tractaremus: magis[m] visum est, nepotem neque[n] verbis neque sententia legis, aut edicti prætoris,ex persona vel nota patris sui excludi[o] à bonis auiti liberti. plurium etiam iuris auctorum,sed & Salui Iuliani amici nostri,clarissimi viri hanc sententiam fuisse.

1 ¶ Item quæsitum est, si patroni filius capitis accusauerit libertũ,an hoc noceat liberis ipsius.& Proculus quidem in hac fuit opinione:notam adspersam patroni filio, liberis eius nocere. Iulianus autẽ negauit[p]: sed hîc idem, quod Iulianus,erit dicendum.

De negotiatione.

18. *Scæuola* "lib.4.Responsorum."

QVæro, an libertus prohiberi potest à patrono, in eadem colonia, in qua ipse negotiatur, idẽ genus negotij exercere.Scæuola respondit,non posse prohiberi[q].

De liberto ingrato.

19. *Paulus* "lib.1.Sententiarum."

INgratus libertus est,qui patrono obsequium[r] nõ præstat, vel res eius, filiorúmve[s] tutelam administrare detractat.

De liberto testato vel intestato.

20. *Idem* "lib.3.Sententiarum."

SIcut,testamento facto, decedente liberto, potestas datur patrono, vel libertatis causa imposita[t] petere, vel partis bonorum possessionem:ita & eum intestatò decesserit,earum rerum electio ei manet.

De restitutione damnati. 1. Si patronus ex parte institutus, id quod deest ad supplendam debitam portionem per seruum saluam habeat. 2. De duobus patronis. 3. De liberis liberti.

21. *Hermogenianus* "libro 3.Iuris Epitomarum."

SIue patronus,siue libertus deportetur,& post[u] restituatur:amissum patronatus,& petendæ cõtra tabulas bonorum possessionis ius recipitur,quod ius seruatur,& si in metallum patronus vel libertus damnatus restituatur.

1. ¶ Excluditur contra tabulas bonorũ possessione patronus:& si ex vncia heres instituatur: & id,quod deest ad supplendam debitam portionem,per seruum, iudicio liberti,sine cõditione †& dilatione,ei hereditate vel legato siue fideicommisso,quæri potest.

2 ¶ Ex duobus patronis vnus ex debita[x] parte heres institutus sine[y] conditione & dilatione,cõtra tabulas bonorum possessionem petere non poterit:licet, si minor ei portio esset relicta, & contra tabulas bonorum possessio-

f ad Quintiliũ. *l.16.§.4.in fi.ſ.de bon.libert.*
g Principes nõ-nisi peritiorum consilio atque sententia ius dicere oportet.
h hanc vocem *patris* expungit. *Cui.4.obs.13.*
i *de quo v. Iul. Capitolinum.*
k sic solent interdum principes consiliarios suos appellare: eúmq; morem retinent Francorum reges in quorum epistolis illud legitur, *A nostre amé & feal.*
l hinc colligit Alciatus, Ibi maiorẽ zelum præsumi, vbi plenior est numerus consultantium. *1. præsumpt.51.*
m Variare etiam Iurisconsultus potest.
n Imò delictũ patris nocet filio. *l. quæritur.ſ. de bonis libert.*
o Imò,videtur excludendus. *l. 58.ſ.de bõ.libert.*
p *l. 16. §.4.ſ. de bon.libert.*
q *l.2 ſ.eod.*
r *l.9.ſ. de obsequijs.l.5.in fi. C. de oper. libert. l. 4.in fin.C.de obseq.patrono.*
s *l.2.Cod.qui petant tutores.*
t putà, operas & munus. *l.2.C. de bonorum possess. contra tabulas liberti.*
u *l. 3. §. 7.ſ. de bon.libert.*
† *adde §.2.ſ.eod. v. quæ scripsi ad l.32. C. de inofficios.*videtur autem hæc verba esse ex Iustiniani cõstitutione de iure patronatus,in qua ita est πάσης αἱρέσεως καὶ πάσης ὑπερθέσεως ἀπηλλαγμένης Ita portio debita patrono pura esse debet à die & conditione : *vt hîc*, & ab omni onere legati & fideicommissi. *l.28.ſ. de legat.2.* quò fit,vt patronus qui legem Papiam se omissurũ fideicõmissario cauit non teneatur. *l.si patronus. ſ. de donat.*ibi dixi.
x *d. l. 3. §.10.ſ. de bonis libert.*
y *dixi ad §.1.ſ.e.*
z ¶ Ius adcrescẽdi locum habet in legitima patroni: *vt hîc*.ergo & in legitima filiorum.
a *l. 6. §. 2.ſ. de bon.libert.*
b *l.39.ſ. de bon. libert.*
c *v.l.4.ſ.de bon. libert.*
d *l.47.ſ.de manumiss.testam.*

e Similis est epigraphe. *in l.vlt.ſ.ad Trebell.* f *l.41.in fi.ſ.familiæ.*
g & sic in vno capite potest sententia valere,alio non valere. *v.tamen l.27.familiæ.*
h περὶ γονέων καὶ τῆς εἰς αὐτοὺς ὑποταγῆς παρὰ τῶν τέκνων ἐπὶ τῇ ἀναγωγῇ αὐτῶν ὀφειλομένης· καὶ ὅτι ἁμαρτάνοντες εἰς τοὺς γονεῖς οἱ παῖδες κολάζονται. *3. Eclog.31.*
i *l.6.Cod.6.*huiusmodi obsequium τιμὴν vocat *Ecloga 49.titul.2.*

nem petisset,alia etiam portio ei adcrescere[z] potuisse.

3 ¶ Naturales liberi liberti exheredati facti, alio ex parte herede instituto, si per seruum ex alia parte parenti successerint,obijciuntur patrono.

4 ¶ Liberti filius heres institutus, si bona repudiauerit[a]: patronus non excluditur.

De filio patronæ.

22. *Gaius* "libro singulari de Casibus."

SAtis constat,[vt] etiam si[b] in potestate sit parentis filius patronæ,nihilominus legitimo iure ad eum pertinere hereditatem.

De seruo qui ob necem detectam meruit libertatem. 1. De manumissis per errorem.

23. *Tryphoninus* "lib.15.Disputationum."

SI filius patris necem inultam reliquerit, quam seruus detexit[c] & meruit libertatem: dixi,non habendũ pro patroni filio,quia indignus est.

1 ¶ Cum ex falsis[d] codicillis, qui veri aliquo tempore crediti sunt,heres ignorans quasi ex fideicommisso libertatem serui præstitisset: rescriptum est à Diuo Hadriano, liberos quidem eos esse, sed æstimationem sui præstare debere.& hos libertos manumissoris esse rectè probatur: quia saluum est etiam in his libertis ius patroni.

De libertor.& alimentor. eis debitorum diuisione.

24. *Paulus* "Imperialium[e] sententiarum in cognitionibus prolatarum siue decretorum ex libris sex libro primo.

CAmelia Pia ab Hermogene appellauerat, quod[f] diceret iudicem de diuidenda hereditate,inter se & coheredem non tantum res,sed etiam libertos diuisisse.nullo enim iure id eum fecisse.placuit,nullam esse libertorũ diuisionem, alimentorum[g] autem diuisionem à iudice inter coheredes factam,eodem modo ratam esse.

DE OBSEQVIIS[h] PARENTIBVS & patronis[i] præstandis.

Tit. XV.

De militibus. 1. De collibertis. 2. De iniuria.

1. *Vlpianus* "lib.1.Opinionum."

ETIAM militibus[k] pietatis[l] ratio in[m] parẽtes cõstare debet.quare si filius miles in patrẽ aliqua cõmisit, pro modo delicti puniẽdus est[n].

1 ¶ Et inter collibertos matrem & filium pietatis ratio secundum naturam salua esse debet.

2 ¶ Si filius matrem aut patrem,quos venerari[o] oportet,contumelijs adficit,vel impias[p] manus eis infert:præfectus[q] vrbis delictum ad publicam pietatem pertinens, pro modo eius vindicat.

3 ¶ Indignus militia iudicandũs est,qui patrem & matrem, "a" quibus se educatum dixerit, maleficos appellauerit.

De actione,de dolo,aut iniuriar. 1. Vnde vi.

2. *Vlpianus* "lib.14.Digestorum."

HOnori parentium ac patronorum tribuẽdum est, vt quamuis per procuratorem iudicium accipiant, nec actio de dolo, aut iniuriarum[r] in eos detur. licet[s] enim verbis edicti non habeantur infames ita condemnati, re tamen ipsa & opinione hominum non effugiunt infamiæ[t] notam.

1 ¶ Interdictum[u] quoque vnde vi[x] non est aduersus eos reddendum.

De eo qui nummis acceptis manumisit.

3. *Marcellus* "libro singulari Responsorum."

TItius puerum emit, quem post multos annos veniri iussit.postea exoratus, accepto ab eo pretio, eũ manumisit.quæro,an eum filius & heres manumissoris vt ingratum accusare possit.respondit,posse:si nihil aliud esset impedimẽto.nam plurimum[y] interesse,à suo seruo quis, vel etiam ob amico eius acceptis nummis dederit libertatem,an ab eo seruo,qui cum esset alienus,in fidem eius deuenit.etenim ille,etiam si non gratuitum, beneficium tamen præstitit. iste nihil amplius, quam operam suam, accommodare videri potest.

De accusatione liberti ingrati.

4. *Marcianus* libro 2. Publicorum iudiciorum."

PEr procuratorem[z] ingratum libertum posse[a] argui, Diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt.

k Nec enim militia soluit ea quæ sunt iuris naturalis.
l quæ parentibus debetur *l.3. Cod.de patria potest.*
m huc pertinet *l.9.l.10.ſ.eod. l.3.l.4.Cod.de patria potestate: l. 16.ſ.de in ius vocando. l. 8. ſ. de probat.l.35.ſ. de ritu.l.5. §.15. supra de agnosc.liber.*
n etiam à patre. *l. 3. Cod. de patria potestate.*
o *Nou.22.§.21.*
p *Nouella 115.c. 3. §. 1. & §. 2. feudorum 24 §. 2. vers. porro.* idem in liberto. *l.1.ſ. de iure patronatus. l. vlt. C.de libert.*
q idem cognoscebat de obsequio patronis debito & liberis. *l.1. §.10. ſ. de offic. præfect. vrb.*
r Liberto aduersus patronum iniuriarum actio non datur. *l. 11. §. 7. ſ.de iniurijs:* nec temere filio emãcipato in patrem in iniuriarum actio datur. Datur autem si atrox sit iniuria : liberis in potestate, nullo modo. *l. 7.§.3. infra de iniurijs.*
s aliàs actio iniuriarum infamat. *v.l.7.ſ.de iniurijs.*
t hinc colligere possis, bonorum venditionem debitori notam aliquam infamiæ attulisse.
u *l.7.§.2.ſ. eod. l. 1. §. 43.ſ. de vi & vi.*
x Eadem ratione putant parenti ius esse filij verberandi. *v. Cod.de emendat. propinquorum: adde quæ scripsi ad Nouel. 117.c.14.*
y *l.1. C. de bonis libert.*
z *l.35. §.1. ſ. de procuratorib. v. Paulũ 5.sent. 16. §.11.*
a Imò non potest quis accusare ingratum per procuratorem:nam ingratitudine reuocatur libertus in seruitutẽ, ideoq; capitale. *l.edicto.§.rei autem. ſ. de bonor. possess.l.penult.§. ad crimẽ.ſ. de publicis iudicijs.* Causa hæc non criminaliter sed ciuiliter instituta fuit : quæ excipitur in lite per procuratorem non instituenda.

De actione

De actione calumniæ. 1. *De famosis actionib. quæque doli vel fraudis habent mentionem, De seruo corrupto.*

5. *Vlpianus* libro 10. ad Edictum.

PArens, patronus, patrona, liberíve [a] aut parentes patroni, patronæve, neque si ob negotium faciendum, vel non faciendum pecuniam accepisse dicerentur, in factum actione [b] tenentur. 1 ¶ Sed nec famosæ actiones aduersus eos dantur. nec hæ quidem, quæ doli [c] vel fraudis habent mentionem.

6. *Paulus* libro 11. ad Edictum.

NEc serui [d] corrupti agetur.

1. *De condemnatione.* 2. *De exceptione doli vel metus, De interdicto vnde vi, vel quod vi.* 3. *De iureiurando calumniæ.* 4. *De calumnia, De cæteris partib. edicti.* 5. *De interuenientib. pro aliis.*

7. *Vlpianus* lib. 10. ad Edictum.

LIcet famosæ non sint. 1 ¶ Et, in quantum [e] facere possunt, damnantur. 2 ¶ Nec exceptiones [f] doli patiuntur, vel vis [g] metúsve causa: vel interdictum [h] vnde vi, vel quod vi patiuntur. 3 ¶ Nec [i] deferentes iusiurandum de calumnia iurant. 4 ¶ Necnon, & si ventris nomine in possessionē calumniæ causa missa dicatur patrona, libertus hoc dicēs non audietur, quia de calumnia patroni queri non debet. his enim personis etiam in cæteris partibus edicti honor habebitur.

5 ¶ Honor autem his personis habebitur ipsis: non [k] etiam interuentoribus eorum. &, si fortè ipsi pro aliis interueniant, honor habebitur.

De herede liberti.

8. *Paulus* lib. 10. ad Edictum.

HEres liberti [l] omnia iura integra extranei hominis aduersus patronum defuncti habet.

Vt honesta & sancta videatur persona patris vel patroni.

9. *Vlpianus* libro 66. ad Edictum.

LIberto & filio semper [m] honesta [n] & sancta persona patris ac patroni videri debet.

De operis.

10. *Tryphoninus* libro 17. Disputationum.

NVllum ius libertatis causa impositorum habet in mancipato filio: quia nihil imponi liberis solet. nec quisquam dixit, iureiurando obligari filium patri manumissori, vt libertum patrono. nam * pietatem liberi parentibus, non [o] operas debent.

De vsu artis.

11. *Papinianus* lib. 13. Responsorum.

LIberta ingrata non est, quod [p] arte sua contra patronæ voluntatem vtitur.

a *l. 5. §. 2. ſ. de agnoscend.*
b i. narrata dūtaxat facti specie. *l. 11. in fi. ſ. de dolo.*
c *d. l. 11.*
d Corrupti serui actio famosa. *l. 56. ſ. pro soc.* quia personæ dolum malum notat.
e *v. l. 16. in fin. ſ. de re indicata.*
f *l. 4. §. 16. ſ. de doli mali.*
g *v. l. 4. in fi. ſ. de doli mali.*
h *l. 2. in fi. ſ eo. l. 1. §. 43. ſ. de vi & vi.*
i hæc negatiua legi *34. §. 4. ſ. de iureiurand.* à Cuiacio restituitur.
k *v. l. 10. in fi. ſ. de in ius vocand.*
l an idem est in herede filii quod patronegat lex *5. §. 16. ſ. de agnoscend.*
m Cur addidit semper? etiam si inhonesta sit persona parentis vel patroni, *l. vlt. Cod. qui & aduersus quos restitut. Nou. 22.*
n ideoque pietas, reuerentia, obsequium parenti debetur. *l. 1. ſ. eo.* obedientia. *l. 1. 2. ſ. de iust. & iure*: voluntas grata *Cicero pro Plance.* Pietatis appellatio ne comprehendi potest, quod Pythagoras & Græci dicunt τιμᾶν τοὺς γονεῖς, ἐν τιμαῖς ἔχειν, τιμὴν νέμειν, σέβειν, στέργειν.
o *l. 4. ſ. si quis à parente.*
p *l. 2. l. 18. ſ. tit. prox.*

LIBER TRIGESIMVS-OCTAVVS.

DE [a] OPERIS LIBERTORVM.

Definitio operarum.

1. *Paulus* libro singulari de variis lectionibus.

OPERÆ sunt diurnum [b] officium.

Ratio edicti. 1. *De iudicio operarum.*

2. *Vlpianus* libro 38. ad Edictum.

HOc edictum Prætor [c] proponit coartandæ persecutionis libertatis causa impositorum. animaduertit enim rem istam, libertatis causa impositorum præstationem vltra excreuisse: vt premeret [d] atque oneraret libertinas personas.

1 ¶ Initio igitur prætor pollicetur se iudicium operarum daturum in libertos & libertas.[e]

Si opera petatur ante diem peractum. 1. *Operas non diuidi.*

3. *Pomponius* lib. 6. ad Sabinum.

OPeras stipulatus, ante peractum [f] diem [g] operam eius diei petere non potest.

1 ¶ Nec pars [h] operæ per horas solui potest: quia id est officij diurni. itaque nec ei liberto, qui sex [i] horis duntaxat ante meridianis præsto fuisset, liberatio eius diei contingit.

De morte vnius ex duob. patronis. De herede extraneo.

4. *Idem* lib. 4. ad Sabinum.

A Duobus manumissus, vtrique operas promiserat. altero ex his mortuo, nihil est, quare non filio [k] eius, quamuis superstite altero, operarū detur petitio. nec hoc quicquam commune habet cum hereditate, aut bonorum possessione. * perinde enim operæ à libertis, ac pecunia credita, petitur. hæc ita Aristo scripsit: cuius sententiam puto veram. nam etiam præteritarum operarum actionem dari heredi extraneo sine metu exceptionis placet. dabitur igitur, & viuo altero patrono.

De posthumis.

5. *Vlpianus* lib. 15. ad Sabinum.

SI quis operas sit stipulatus sibi liberísque suis, etiam ad postumos [l] perueniг stipulatio.

De herede.

6. *Idem* lib. 26. ad Sabinum.

FAbriles [m] operæ, cæteræque, quæ quasi in pecuniæ præstatione consistunt, ad heredem transeunt. officiales vero non transeunt [n].

De iureiurando. 4. *De manumisso ex causa fideicommissi.* 5. *De impubere.* 6. *De liberis patroni.* 9. *Vel patronæ.*

7. *Idem* lib. 28. ad Sabinum.

VT iurisiurandi [o] obligatio contrahatur: libertum [p] esse oportet [q], qui iuret: & libertatis causa iurare.

1 ¶ Planè quæritur, si quis liberto suo legauerit, si filio suo iurauerit se decem operarum nomine præstaturum, an obligetur iurando. & Celsus Iubentius obligari eum ait [r]: paruíque referre, quam ob causam de operis libertus iurauerit. & ego Celso adquiesco.

2 ¶ Iurare autem debet post manumissionem [s], vt obligetur. & siue statim, siue post tempus iurauerit: obligatur.

3 ¶ Iurare autem debet operas, donum [t], munus [u] se præstaturum. operas qualescunque, quæ modo probè iure licito [x] imponuntur.

4 ¶ Rescriptum est à Diuo Hadriano, & deinceps, cessare operarum persecutionem aduersus eum, qui ex [y] causa fideicommissi ad libertatem perductus est.

5 ¶ Dabitur & in impuberem, cum adoleuerit, operarum actio. sed interdum, & quamdiu impubes est. nam huius quoque est ministerium, si fortè vel librarius [z], vel nomenculator [a], vel calculator sit, vel histrio, vel alterius voluptatis artifex.

6 ¶ Si liberi patroni ex inæqualibus partibus essent instituti: vtrum pro parte dimidia, an pro hereditariis habeant operarum actionem? & puto verius, liberos pro æqualibus [b] habituros actionem.

7 ¶ Parui autem refert, in potestate fuerint liberi, an vero emancipati.

8 ¶ Sed si in adoptionem datum, heredem scripserit patronus: magis est, vt operæ ei debeantur.

9 ¶ Nec [c] patronæ liberi summouentur ab operarum petitione.

De petitione partis. 1. *De fideiussore.*

8. *Pomponius* libro octauo ad Sabinum.

SI quando duobus patronis iurauerit libertus operas se daturum: Labeoni placet, & deberi & peti posse partē operæ. cum semper præterita [d] opera, quæ iam dari non possit, petatur. quod contingit, si vel ipsis patronis iuretur [e], vel promittatur, vel communi eorum seruo, vel complures heredes vni patrono existant.

1 ¶ Pro liberto iurante fideiubere [f] quemuis posse placet.

a *l. 6. C. 3. Paul. 2. sent. vlt.* Cuiac. legit, de operib. libertorū *ibid. apud Paulum* περὶ ὑπουργίας καὶ ἀγγαρίας *49. Eclog. 3.* Galli vocant *Coruees. v. Cuiac. C. Ne operæ à collatorib. exig. libr. 10.* De operis. *v. Zas. 1. resp. 3.*
b Diurnum dicitur officium, vel quia per singulos dies datur. *l. 20. §. 5. ſ. de statulib.* vel quia per diem laborandum est. *l. 3. ſ. eo. l. 2. in fi. ſ. de annuis*: noctu etiam deberi possunt operæ, sed Iurisconsultus ad id quod frequentius fit respexit. *v. Zas. 1. sing. respons. 3.*
c Rutilius. *l. 1. §. 1. ſ. tit. proxim.*
d vltra modum. *Hal.*
e hinc illud, Quæ onerandæ libertatis causa promissa sunt, exigere nō possumus. *l. 1. § 5. in fi. ſ. quar. rer. act.*
f *adde l. 2. in fi. ſ. de annuis.*
g quo indictæ fuerunt. *l. 15. §. 2. ſ. eod.*
h *l. 15. §. 1. ſ. eo.*
i *v. d. l. 2. ſ. de annuis.*
k Operarū stipulatio transit ad liberos. *l. 22. §. 1. ſ. eod.*
l nam liberorū appellatione cōtinētur posthumi. Donari liberis etiā nascituris vt & iā natis aliquid posse, hinc colligunt dixi *ad l. 5. C. de naturalibus liberis.*
m ¶ quæ & artificiales. *l. vlt. ſ. de oper. seruor.* vt pictoriæ & similes, quæ in artificio cōsistunt.
n Artificiales, cuiuis voluntate domini præstari possunt. officiales, soli domino præstātur. *v. Zas. ibid. nu. 10. ad 20. Cuia. 17. obs. 14.*

o *v. l. 13. ſ. de acceptil.*
p *§. 2. ſ. eod. l. 44. in fi. prin. ſ. de liberali causa.*
q Imò non oportet, *l. vlt. ſ. de liberali causa.*
r *l. 24. ſ. de manumiss. testam.*
s libertus factus. *l. 4. in pr. ſ. eod.*
t Inter donū & munus est differentia. *l. 18. l. 194. l. 214. ſ. de verb. sig.*
u *d. l. vlt. ſ. de liberali causa.*
x i. ita ne libertus oneretur. *l. 32. ſ. eod.*
y *l. 29. ſ. eod.*
z *v. l. 92. ſ. de regul. iur.*
a ita appellatur *in l. vlt. in fi. ſ. de liberal. caus.* nomenclator, *Hal.* vt & Varroni *4. de lingua* miniculator, ita legit Accursius. Vtvt sit, nomēculator cōiūgitur hic librario & calculatori, de quibus dixi *ad l. 15. §. 5. ſ. de excus. tut.* cōiungitur histrioni *in d. l. vlt.* Nomēclator à nomine calando, quod nomina ciuiū teneret, & cum opus esset pronūciaret. lis veteres, dū ambitioni seruiebāt, vtebātur. *v. Cic. pro Muræna & 4. ad Atti. 6. Quinti. 4.* ὀνοματολόγον vocat Plutarch. *in Catone.* Horat. Meremur seruum qui dictet nomina, seruū qui fodicet latus, Quin, nomēclator nomina subiiciebat eorum quos illi pensare & appellare volebat.
b eodem modo succeditur in feudo *1. Feudor. 8.*
c *l. 5. l. 7. Cod. de obsequiis.*
d *l. 13. §. 2. ſ. eo.*
e *l. 1. C. eod.*
f *l. 44. ſ. eod.*

De existentia operar. 1. Quib. edi operæ possunt.

9. *Vlpianus* lib.34.ad Sabinum.

OPeræ [a] in rerum natura non sunt [b].

1 ¶ Sed officiales [c] quidem futuræ nec cuiquam alij deberi possunt, quam patrono: cum proprietas earum & in edentis persona, & in eius, cui eduntur, constitit. fabriles autem, aliæve eius generis sunt, vt à quocunque cuicunque solui possint. sanè enim, si in artificio sint, iubente patrono & alij edi possunt.

De seruo patroni stipulante operas. 1. De persona solutioni adiecta.

10. *Pomponius* lib.15.ad Sabinum.

SEruus patroni à liberto malè ita stipulatur, *Operas mihi dare spondes?* itaque patrono [d] dari stipulandum est.

1 ¶ Libertus operarum nomine ita iurando, *Patrono aut Lucio Titio*, soluere Lucio Titio non potest, vt à patrono liberetur.

11. *Iulianus* lib.22.Digestorum.

NIhil autem interest [e], extraneus sit Lucius Titius, an filius.

12. *Pomponius* lib.15.ad Sabinum.

QVia aliç operæ erũt, quæ Lucio Titio dãtur. Sed si libertatis causa pecuniam promittat libertus egenti [f] patrono aut Titio, omnimodo adiectio Titij valet.

De empto hac lege, vt manumittatur. 1. De eo cui libertatis causa bona addicuntur. 2. De petitione præteritione, cessione indictione operar. 3. De liberto vxorem habente. 4. De nuptiis libertæ.

13. *Vlpianus* lib.38.ad Edictum.

SI quis hac lege emptus sit, vt [g] manumittatur, & ex constitutione Diui Marci peruenerit ad libertatem: operæ ei impositæ nullum effectum [h] habebunt.

1 ¶ Sed nec cui bona addicta sunt ex constitutione Diui Marci libertatium conseruandarum causa [i], poterit operas petere, neque ab his, qui directas, neque ab his, qui fideicommissarias acceperunt: quamuis fideicommissarias "libertates" qui acceperunt, ipsius liberti efficiantur. non enim sic fiunt liberti, vt sunt proprij, quos nulla necessitate cogente manumisimus.

2 ¶ Iudicium de operis tunc locum habet, cum operæ præterierint [k] præterire autem non possunt, antequã incipiant cedere. & incipiunt, posteaquam fuerint indictæ.

3 ¶ Etiam si vxorem habeat libertus, non prohibetur patronus operas exigere.

4 ¶ Si impubes sit patronus, voluntate eius nõ videtur liberta nupta: nisi tutoris [l] auctoritas voluntati accesserit.

5 ¶ Rati quoq; habitio patrono obest in nuptiis libertç.

14. *Terentius Clemens* libro 8.ad legem Iuliam & Papiam.

PLanè, cum desierit nupta esse, operas peti posse, omnes "ferè" consentiunt.

De aduersa valetudine liberti.

15. *Vlpianus* lib.38.ad Edictum.

LIbertus, qui post indictionem operarum valetudine [m] impeditur, quo minus præstet operas, nõ tenetur. nec enim potest videri per eũ stare, quo minus operas prçstet.

1 ¶ Neque promitti, neque solui, nec deberi, nec peti pro [n] parte poterit opera. Ideo Papinianus subiicit: Si nõ vna, sed plures operæ sint, & plures heredes existant patrono, qui operas stipulatus est: verum est, obligationem operarum numero [o] diuidi. Denique Celsus libro duodecimo scribit, si communis libertus patronis duobus operas mille daturum se iurauerit, aut communi eorum seruo promiserit, quingenas potius deberi, quam singularum operarum dimidias.

De operis, quæ tempore manumißionis præstabantur, & quæ postea exerceri cœperunt. 1. Quales operæ præstantur.

16. *Paulus* lib.40.ad Edictum.

EIus artificij, quod post manumissionẽ didicerit libertus, operas debebit præstare: si hæc sint, quæ quandoq; honestè [p], & sine periculo vitæ præstantur. nec semper hç, quæ manumissionis tempore præstari debuerunt. sed si turpes operas postea exercere cœperit, præstare debebit eas, quas manumissionis tempore præstabat.

1 ¶ Tales [q] patrono operæ dantur, quales ex ætate, dignitate, valetudine, necessitate, proposito, cæterísque eius generis, in vtraque persona æstimari debent.

17. *Idem* libro singulari de Iure patronatus.

NEc audiendus est patronus, si poscit operas, quas vel ætas recusat, vel infirmitas corporis non patiatur, vel quib. institutum vel propositum vitæ minuitur [r].

De alimentis liberti.

18. *Idem* lib.40 ad Edictum.

SVo † victu [f] vestitúque operas præstare debere libertum, Sabinus ad Edictum prætoris vrbani libro quinto scribit. Quod si alere se non possit, præstanda, ei à patrono alimenta.

19. *Gaius* lib.14.ad Edictum Prouinciale.

AVt certè ita exigendæ sunt ab eo operæ, vt his quoque diebus, quibus operas edat, satis [t] tẽpus ad quæstum faciendum, vnde ali possit, habeat.

a officiales.
b priusquã indicentur scil. priusquam dies venerit quo prçstandæ sunt. *v. l. 1. j. de oper. seruor.*
c de quibus. *v. l. 23. j. eod.*
d vel eius libertis. *l. 37. §. 3. j. eod.* non seruis. *l. 38. j. de stipu. seruor.*
e *l. 56. §. 2. j. de verb. oblig.*
f agenti. *Hal.*
g *l. 2. C. eo.*
h *l. 30. j. qui & à quib.*
i *v. Instit. de eo cui libert. caus. facit l. vlt. C. de testam. manumiß.*
k *l. 3. l. 8. s. eo. l. 24. j. eod.*
l *l. 22. C. de admin. tut.*
m *l. 23. §. 1. l. 34. j. eod. l. 3. s. de Silaniano.*
n *l. 3. s. eod.*
o *l. 54. §. 1. j. de verb. oblig.*
p *adde l. 7. §. 3. s. eod.*
q i. non turpes *vt in pr. s. eo.* non iniustæ. *l. 26. l. 38. l. 50. j. eo.*
r fingamus enim operas exigi à liberta, quæ ad maximam dignitatẽ peruenerit. *v. l. 34. in fi. j. eod.*
f Operæ artificiales præstantur edẽtis sumptu & victu, *vt hîc*, officiales, patroni. *l. 21. j. eod.*
† Imo patroni. *l. 21. 33. l. pen. j. eo.*
t *l. pen. j. eo.*
u ¶ nisi consuetudo patriç aliter se habeat. *Bart.*
x vagabundũ patronũ libertus sequi non cogitur. *l. 35. §. 2. s. de procuratorib. v. l. 13. in fi. s. de annuis legat.* Eadem ratione vagabundũ dominum, vasallus iuuare, & ei seruitium facere non cogitur: vagabundo creditori, debitum offerre non cogitur creditor: vagabũdus emphyteuta, priuatur emphyteusi: vagabundus seruus, administratione sibi concessa: vagabundo debitori extortas vsuras restituere non cogitur fœnerator: vagabundum maritum, vxor sequi non tenetur: nisi scienter agyrtã, histrionem & huius farinæ hominem elegerit, síve nupserit, vt multis probat Antonius Corsetus *singulari vagabundus.*
y Vbicunque *Cuia. insti. de seruitutib. vt l. 77. s. de contrah. emp.*
z sumptũ hic non pro victu, sed pro aliquo necessario impendio citra victum interpretatur Forcatul. *c. 27. penus.* vt si artificii architecto patronus præstet trabiũ erectiones, ipso liberto interea manupretium præstante, nisi aliunde quçstũ habeat. *l. 19. s. eo. l. pen. j. eod.*

Vbi operæ edi debent.

20. *Paulus* lib.40.ad Edictum.

QVod nisi fiat: prætorem ipsum patrono denegaturum operarum præstationem. ídque est verũ: quia* vnuquisque, quod spopondit, suo [u] impendio dare debet, quamdiu id, quod debet, in rerum natura est.

1 ¶ Ex prouincia libertum Romam venire debere ad reddendas operas, Proculus ait: sed qui dies interea cesserint, dum Romam venit, patrono perire: dummodo patronus, tanquam vir bonus, & diligens paterfamilias Romæ moraretur, vel in prouinciam proficiscatur: cçterum, si vagari [x] per orbem terrarum velit, non esse imungendam necessitatem liberto, vbique [y] eum sequi.

21. *Iauolenus* lib.6.ex Cassio.

OPeræ enim loco edi debent, vbi patronus moratur, sumptu [z] scilicet & vectura patroni [a].

Quando operæ edi debent. 1. De liberis patroni. 2. De tempore ad curam corporis libertus relinquendo.

22. *Gaius* lib.14.ad Edictum Prouinciale.

CVm patronus operas stipulatus sit: tunc scilicet committitur stipulatio, cum [b] poposcerit, nec libertus prç stiterit. nec interest, adiecta sint hæc verba, *cum [c] poposcero*, an non sint adiecta. aliud enim est de operis, aliud de cæteris rebus. cum enim operarum editio nihil aliud sit, quã officij præstatio: absurdum est credere, alio die deberi officium, quam quo is vellet, cui præstandum est.

1 ¶ Cum libertus promiserit patrono operas se daturum, neque adiecerit, liberísque eius: constat, liberis [d] eius ita demum deberi, si patri heredes extiterint. Heredes tamen extitisse liberos parẽti ita demum prodesse ad operarum petitionem, Iuliano placet, si non [e] per alium heredes extiterunt. Itaque si quis, exheredato emancipato filio, seruum eius heredem instituerit, & per eum seruum heres extiterit filius: repelli eum ab operarum petitione debere, perinde ac repelleretur patronus, qui operas non [f] imposuisset, vel, quas imposuit, reuendidisset.

2 ¶ In omnibus operis præcipuè obseruandum est, vt temporis [g] spatia, quæ ad curam corporis necessaria sunt, liberto relinquantur.

Differentia harum operarum quas libertus promisit, vt fabrilium vel pictoriar. 1. De duob. patronis, de liberto ægrotante.

23. *Iulianus* lib.22.Digestorum.

HÆ operæ, quas libertus promisit [h], multum distant à fabrilibus vel pictoriis operis: deniq; si libertus faber aut pictor fuerit, quamdiu [i] id artificiũ exercebit, has operas patrono prçstare cogitur. quare sicut fabriles operas quis potest sibi aut Titio stipulari, ita patronus à liberto operas sibi aut Sempronio rectè stipulatur. & libertus obligatione soluetur, si tales operas [k] extraneo dederit, quales patrono præstando liberaretur.

1 ¶ Si patroni plures consulto in diuersas regiones discesserint, & liberto simul operas indixerint: potest dici, diem operarum cedere, sed libertum nõ obligari: quia nõ per eum, sed per patronos staret, quo minus operç dẽtur. Sicut accidit, cum [l] ægrotanti liberto operæ indicuntur. Quod si diuersarũ ciuitatiũ patroni sint, & in sua quisque moretur: cõsentire debẽt in operis ab eo accipiendis. durũ alioquin est, eũ, qui se liberare potest decẽ dieb⁹ operãdo, simul operis indictis, si in accipiẽdis nõ cõsentiant, compelli ad præstandam alteri quinq; operarũ æstimationẽ.

Quando dies operarum cedit, aut operæ peti possunt.

24. *Idem* lib.52.Digestorum.

QVotiens certa species operarũ in stipulationẽ deducitur, veluti pictoriæ, fabriles: peti quidẽ nõ possunt, nisi prçteritæ [m]: quia etsi nõ verbis, at re ipsa inest obligationi tractus [n] temporis. sicuti, cũ Ephesi dari stipulemur, dies continetur. & ideo inutilis † est hæc stipulatio, *operas tuas pictorias centum hodie dare spondes?* Cedũt tamen operæ ex die interpositæ stipulationis. sed operæ, quas patronus à liberto postulat, confestim non cedunt, quia id agi inter eos videtur, ne [o] ante cederent, quam indictæ fuissent. scilicet quia ex commodo patroni libertus operas edere debet. quod in fabro, vel pictore dici non conuenit.

De locatione operarum.

25. *Idem* lib.65.Digestorum.

PAtronus, qui operas liberti sui locat, non statim intelligendus est mercedem ab eo capere, sed hoc ex genere operarũ, ex persona patroni atque liberti colligi debet.

1 ¶ Nam si quis pãtomimum [p], vel archimimum libertum habeat, & eius [q] mediocris [r] patrimonij sit, vt non aliter operis eius vti possit, quam locauerit eas: exigere magis operas, quam mercedem capere existimandus est.

2 ¶ Item plerumque medici [f] seruos eiusdem artis libertos [t] perducunt, quorum operis perpetuo vti non aliter possunt, quam vt eas locent. Ea & in cçteris artificibus dici possunt.

3 ¶ Sed qui operis liberti sui vti potest, & locando pretium earum consequi mallet, is existimandus est mercedem ex operis liberti sui capere.

4 ¶ Non-

a Imò, ipsius liberti. *l. 18. s. eo.*
b *l. 24. in fi. j. eo.*
c Hæc verba, *Cum poposcero*, in operis faciũt conditionẽ nõ admonitionem *v. quæ scripsi ad l. 6. §. 1. s. de tutelis.*
d *l. 5. l. 29. j. eod. v. quæ notaui ad l. 86. in fi. j. de adqui. hæred.*
e *l. 70. j. de verb. signif.*
f *l. 31. j. eod.*
g *v. l. 50. in fin. j. eod.*
h i. operæ officiales. *v. Cuia. 17. obs. 14.*
i *l. 38. § 1. j. eod.*
k operas patrono dederit quales extraneo præstando liberaretur. hãc traiectionem notat Cuiacius *17. obs. 14.*
l *l. 15. s. eod.*
m *l. 13. §. 2. eod. l. 6. C. eod.*
n spatium. *l. 22. in fi. s. eo. l. 73. j. de verb. obliga.* aliquod momentum naturæ. *l. 137. j. de verb. sig. adde l. 2. quod certo loco.*
† *adde l. 141. §. 4. j. de verb. oblig.*
o *l. 22. s. eo. d. l. 73. j. de ver. oblig.*
p *l. 1. C. eod. l. 4. C. de spectaculis.*
q is. *Hal.*
r *v. quæ notaui ad l. 15. §. 15. s. de excus. tut.*
f Medicinam Romæ exercebant etiam serui: quã vt exercerent commodius, ad libertatem ipsam à dominis perducebantur. *adde l. 26. j. eod. l. 16. §. 1. s. de alim. l. 41. §. 6. j. de fideicom. libert.* addç quæ scripsi de seruis Medicinam exercentibus *ad l. 1. § 1. Cod. de communi seruo manumisso.*
t id est ad libertatem perducunt.

a *l.vlt. in fin.ſ.qui & à quib.manumiſſ.* b *v.quæ ſcripſi ad l.25.§.2.ſ.eo.* c implorantes ſe habiturum.*Hal.* quæ lectio concinnior multo atque apertior eſt.
d Imo, ius non eſt, *l.2.ſ.de iure patronat.*

4 ¶ Nonnunquam autem, ipſis libertis poſtulantibus, patroni operas locant.quo facto, pretium [a] magis operarum,quam mercedem,capere exiſtimandi ſunt.

De libertis medici.

26. *Alfenus Varus* lib.7.Digeſtorum.

MEdicus libertus[b],quod putaret,ſi liberti ſui medicinã nõ facerẽt, multo plures imperãtes [c] ſibi habiturũ:poſtulabat,vt ſequerẽtur ſe,neq; opus facerẽt.id ius eſt, necne?reſpõdit,ius [d] eſſe:dũmodo liberales [e] operas ab eis exigeret:hoc eſt,vt adquieſcere [f] eos meridiano [g] tẽpore, & valetudinis,& honeſtatis ſuæ rationem habere ſineret.

1 ¶ Item rogaui,ſi eas operas liberti dare nollẽt, quãti oporteret ęſtimari [h].reſpondit, quantũ ex illorum operis fructus,non quantum ex incõmodo dãdo illis, ſi prohiberet eos medicinã facere cõmodi patron⁹ cõſecutur⁹ eſſet.

Quib.præſtantur operæ.

27. *Iulianus* lib.1.ex Minicio.

SI libertus artẽ pantomimi exerceat: verum eſt,debere eum non ſolũ ipſi patrono, ſed etiam amicorum ludis gratuitam operam præbere. ſicut eũ quoq; libertum, qui medicinã exercet, verum eſt, voluntate patroni curaturũ gratis amicos eius.*neq; [i] enim oportet,patronum,vt operis liberti ſuivtatur,aut ludos ſẽper facere,aut ęgrotare.

Si liberta communis nupſerit.

28. *Paulus* lib.ſingulari de Iure patronatus.

SI duorũ, pluriúmve communis liberta, vnius patroni voluntate nupſerit:alteri patrono ius operarũ manet.

De herede extraneo & filio patroni.

29. *Vlpianus* lib.64.ad Edictum.

SI operarum iudicio actum fuerit cum liberto,& patronus deceſſerit: conuenit, tranſlationem heredi extraneo non [k] eſſe dandam.filio autem,& ſi heres non extat,[l] etſi [m] lis conteſtata non fuerat, tamen omnimodo competit,niſi [n] exheredatus ſit.

De numero operarum collato in arbitrium patroni. 1. *De nuptiis libertæ.*

30. *Celſus* lib.12.Digeſtorum.

SI libertus ita iurauerit, dare ſe [o] quot [p] operas patronus arbitratus ſit: nõ aliter ratũ fore arbitriũ patroni, quam [q] ſi æquũ arbitratus ſit. & fere ea mens eſt perſonã arbitrio ſubſtituentium: vt,quia ſperent eum rectè arbitraturũ,id faciãt:nõ quia vel immodicè [r] obligari velint.

1 ¶In libertam,quæ voluntate patroni nupſit,præteritarum ante nuptias operarum actio datur.

De operis non impoſitis.

31. *Modeſtinus* lib.1.Regularum.

OPeris non [ſ] impoſitis manumiſſus,etiam ſi ex ſua voluntate aliquo [t] tempore præſtiterit, compelli ad præſtandas,quas non promiſit,non poteſt [u].

De pecunia promiſſa libertatis onerandæ cauſa.

32. *Idem* lib.6.Pandectarum.

"IS", qui onerandæ [x] libertatis cauſa pecuniam patrono repromiſerit, non tenetur.vel patronus, ſi pecuniam [y] exegerit,bonorum poſſeſſionem contra tabulas eius non poteſt petere.

De alendo liberto.

33. *Iauolenus* lib.6.ex Caſſio.

IMponi operæ ita,vt ipſe libertus ſe alat,non poſſunt[z].

De deminutione,augmento,mutatione,& interitu operar.

34. *Pomponius* lib.22.ad Quintum Mucium.

INterdum & diminutionem, & augmentum, & mutationem recipere obligationes operarum ſciendum eſt. Nam dum [a] languet libertus,patrono operæ,quæ iam cedere cœperunt,pereunt. Sed ſi liberta,quæ operas promiſit,ad eam dignitatem perueniat,vt inconueniens ſit pręſtare patrono operas:ipſo iure hæ intercident.

De liberta maiore L.annis.

35. *Paulus* lib.2.ad legem Iuliam & Papiam.

LIberta maior quinquaginta [b] annis operas præſtare patrono non cogitur.

De ſocietate.

36. *Vlpianus* libro 11.ad legem Iuliam & Papiam.

LAbeo ait, libertatis cauſa ſocietatem [c] inter libertum &patronum factam,ipſo iure nihil valere,palam eſſe.

Lex Iulia de liberto liberos habente. 1. *De liberis amiſsis.* 3. *De perſona cui promiſſum eſt.* 4. *De delegatione.* 5. *De operis futuris,vel præteritis.* 6. *De petitione & condemnatione.* 7. *De poſtumis vel iam natis.* 8. *De fideiuſſoribus & expromiſſoribus.*

37. *Paulus* lib.2.ad legem Iuliam & Papiam.

QVi [d] *libertinus duos* [e] *pluréſue à ſe genitos, natáſue in ſua poteſtate habebit:præter* [f] *eum, qui artem ludicram fecerit, quíve operas ſuas,vt cum beſtiis pugnaret,locauerit:ne quis eorum operas, doni,muneris aliúdve quicquam libertatis cauſa patrono, patronæ,liberíſue eorum,de quibus iurauerit, vel promiſerit,obligatúſve erit,dare,facere,præſtare debeto. & ſi non eodem tempore duo in poteſtate habuerit,vel vnum quinquennem* [g] *: liberabitur operarum obligatione.*

e liberas operas. *Hal. l.16.in fi.ſ.eod.*
f *v.l.50. in fin.ĩ.eod.*
g Qui operas conduxerunt, inuito locatore meridianis horis adquieſcere,& meridiari poſſunt.
h *l. 39. in fi.ĩ.eo.*
i *adde l.25.ſ.e.* hinc collige,Omnes promiſſiones ad arbitrium boni viri redigendas.
k extraneo eſſe dãdam.*Cuia. 17.obſ.14.*
l i.non perſeuerauerit heres eſſe. *Cuiac ibid.*
m *dixi ad l. vnicam.§.14. C.de rei vxor.act.*
n *v. l. 22. §.1.ſ. eod.*
o ſe tot operas,quot patronus.*Hal.*
p Iudex ſibi quis eſſe poteſt conſenſu aduerſarii:ſeu conſentiente ita aduerſario: aliàs non poteſt. *1. Harmen 4.§.2.*
q & ſic iuramentum ad arbitrium boni viri redigitur.*l. vlt.ĩ.ad municip.* quædam enim tacitè intelligũtur. *v.quæ notaui ad l.54. §.1. ſ. locati.*
r Immodicè obligari neminem velle præſumimus. *adde l.5.C.de dolo.*
ſ *l.22.circa fi.ſ. eod.*
t *l.28. C. de pactis. l.7. C. de vſur.*
u Imò, poteſt. *v.l.6.ſ.de vſ.*
x *l.1.§.5.ĩ.quar. rer.actio.*
y *vid. l.37. ĩ.de bon.libert.*
z Imò, poſsũt. *l.18.ſ.eod.*
a *v.l.15.ſ.eo.*
b ad præſcriptionem 50.annorum hic caſus pertinet: ad eũ quoque refertur, quòd ea quę alea perdita ſunt poſt annum 50. repeti non poſſunt: quòd annus 50. excuſabat à decurionatu. *l. 13. C.de decu.* quòd partus editus ex quinquagenaria eſt legitimus. *v.Cuia.lib. de præſ.c 32.*
c *l.1.§.7.ĩ.quar. rer.act.*
d Verba legis Iuliæ de maritandis ordinib.
e *l.6.in fi. l.17. C.eod.*
f ſunt enim ii qui ſequuntur infames.*v.l.1.§. 4. ſ. de his qui notant.*
g *v.quæ notaui ad l.1. Cod.de infantib. expoſitis.*
h *vt l.10.ſ.eo.*
i Iulia ſc. *de maritand. ordinib.l.6.C.eo.* cuius verba referũtur.*ſ.hoc tit.* k Futurarũ operarũ liberatio eſſe poteſt. l Pręteritę igitur operæ difficilius remittũtur quã futuræ. m *v.l.vnic.C.vt actiones ab hæredibus & in hæredes.§.35.Inſti.de inutilib.ſtipul.l.11. l.vlt. C.de contr.ſtip.*

1 ¶Amiſſi antea liberi ad eas operas,quæ poſtea imponuntur,proſunt,vt Iulianus ait.

2 ¶ Sed & ſi vno amiſſo obliget ſe,deinde alter naſcatur:multo magis Pomponius ait amiſſum huic iungi, vti liberetur.

3 ¶ Nihil autem intereſt, vtrum ipſi promittat patrono [h],an eis,qui in poteſtate eius ſint.

4 ¶Sed,ſi creditori ſuo libertum patronus delegauerit, non poteſt idem dici.ſolutionis enim vicem continet hęc delegatio. poteſt tamen dici, ſi in id, quod patrono promiſit, alij poſtea delegatus ſit, poſſe eum liberari ex hac lege [i].nam verum eſt, patrono eum expromiſiſſe, quamuis patrono nunc non debeat.quod ſi ab initio delegante patrono libertus promiſerit,non liberari eum.

5 ¶Non ſolum futurarum [k],ſed etiam [l] præteritarum operarum liberatio fit.

6 ¶ Iulianus, etiam ſi iam petitæ ſunt operæ, liberis ſublatis abſolutionem faciendam. ſed ſi iam operarum nomine condemnatus eſt, non poteſt liberari: quoniam iam pecuniam debere cœpit.

7 ¶ Poſtumus liberti heredes patris ſui non liberat: quod proficiſci liberatio à liberto debet, nec quiſquam poſt [m] mortem liberari intelligi poteſt. ex lege autem nati liberi proſunt.

8 ¶ Etiam ſi in perſona liberti collata liberatio eſt, fideiuſſores quoque liberabuntur ex ſententia legis.Quod ſi libertus expromiſſorem [n] dederit, nihil hoc caput ei proderit.

De operis quæ ſine turpitudine aut periculo præſtari non poſſunt. 1. *Si libertus poſt manumiſsionem artificium didicerit aut exercere deſierit.*

38. *Calliſtratus* lib.3.Edicti monitorij.

HÆc demum impoſitæ operæ intelliguntur, quæ ſine turpitudine [o] præſtari poſſunt, & ſine periculo vitæ. nec enim,ſi meretrix manumiſſa fuerit,eaſdem operas patrono præſtare debet, quamuis adhuc corpore quæſtum faciat. nec harenarius [p] manumiſſus tales operas: quia [q] iſtæ ſine periculo vitæ pręſtari non poſſunt.

1 ¶ Si tamen libertus artificium exerceat, [r] eius quoque operas patrono præſtare debebit,& ſi poſt manumiſſionem id didicerit. quod ſi artificium exercere deſierit, tales operas edere debebit, quæ non contra dignitatem eius fuerint: veluti vt [ſ] cum patrono moretur, peregrè proficiſcatur,negotium eius exerceat.

De pecunia promiſſa ſi operæ non dentur.

39. *Paulus* lib.7.ad Plautium.

SI ita ſtipulatio à patrono facta ſit,*Si decem dierum operas non dederis,viginti* [t] *nummos dare ſpondes*? videndum eſt: an nec viginti actio danda ſit, quaſi onerandæ [u] libertatis gratia promiſſi ſint,nec operarum,quæ promiſſæ nõ ſint: an vero operæ dumtaxat promiſſæ fingi debeant, ne patronus omnimodo excludatur.& hoc prętor quoque ſenſit,operas dumtaxat promiſſas.

1 ¶Sequens illa quæſtio eſt, an libertus impetrare debeat, ne maioris ſummæ, quam viginti, condemnetur. quia videtur quodammodo patronus tanti [x] operas æſtimaſſe,ideoque ipſe non deberet egredi taxationem viginti. ſed iniquum eſt, nec oportet liberto hoc indulgere: quia non debet ex parte obligationem comprobare, ex parte tanquam de iniqua queri.

Si bona patroni venierint.

40. *Papinianus* lib.20.Quæſtionum.

SI bona patroni venierunt: operarum, quæ poſt venditionem præterierint, actio patrono dabitur. &, ſi alere ſe poſſit, ante venditionem præteritarum non dabitur: quoniam [y] ex ante geſto agit.

De liberto qui operar.obligatione dimiſſus eſt.

41. *Idem* lib.5.Reſponſorum.

LIbertus, qui operarum obligatione dimiſſus [z] eſt, atque ita liberam [a] teſtamenti factionem adſecutus eſt, nihilominus obſequi verecundiæ [b] tenetur. Alimentorum [c] diuerſa cauſa eſt: cum [d] inopia patroni per inuidiam libertum conuenit.

De manumiſsione ex cauſa fideicommiſsi.

42. *Idem* lib.9.Reſponſorum.

CErdonem [e] *ſeruum meum manumitti volo, ita vt operas heredi promittat.* non cogitur manumiſſus promittere. ſed,& ſi promiſerit, in eum actio non [f] dabitur. nam iuri publico [g] derogare non potuit, qui fideicommiſſariam libertatem dedit.

De militia.

43. *Idem* lib.19.Reſponſorum.

OPeris obligatus,militiæ [h] nomen non ſine iniuria patroni dabit [i].

n hinc conſtat fideiuſſorẽ ab expromiſſore differre,Fideiuſſor cum alio obligatur,Expromiſſor ſolus, quãſi reus principalis. Qui dat fideiuſſorẽ,non liberatur: qui dat expromiſſorum, liberatur. Expromiſſione fit nouatio,non fideiuſſione. *l. 64.§.4.ſ ſoluto.*
o *l.16. in fi.ſ.eo.*
p de harenario. *v.l.4.ĩ.de accuſ.*
q Libertus ſalutem propria, patroni ſabuli pręferre poteſt. *vt hîc.* Idem in vaſallo.*Gl.quib. mod.feud.amitt. Euerard. in loco à liberto ad vaſallum.*
r *l.23.ſ.eod.*
ſ *l.20.ſ.eo. v. l. 12. C.eod.*
t Pro operis, patroni interdũ certã ſummã à libertis ſtipulabantur, *vt hîc.l.adigere.§.1. ſ.de iure patron. l.vlt.ĩ. qui & à quib.manumiſ.*
u *l.32.ſ.eo.*
x *l.26.in fi.ſ.eo.*
y *v.l.4.ĩ.de cur. bon.dando.*
z Egentẽ patronũ libertus obligatione operarũ ſolutus alere cogẽdus eſt pro modo facultatiũ ſuarũ.*Pau.2. ſen.vl.§.vnic.*
a Teſtamẽti liberã teſtãdi facultatẽ adſequitur libertus, operarũ obligatione dimiſſus ac ſolutus. Ita patrono hoc caſu bonorũ poſſeſſio cõtra tab. denegatur,ac ſi operas exegiſſet aut vendidiſſet.
b verecundiæ obligatio non cẽſetur liberto remiſſa, operis ei remiſſis.
c Hinc colligũt, Patrẽ cogi filiũ inopẽ redimere atq; etiã alere, & vetera pietatis officia in eũ exercere, licet ei legitimã ſemel dederit:nõ tamẽ eũdẽ cogi filio alterã legitimam dare.*Caſtrenſ.in Auth. ſi captiui. C.de epiſcopis.*
d hic locus mihi videtur corruptus.
e qui & lucrio. homo vilis eſt, qui actũ illicitũ,quęſtus cauſa exercet: à κέρδος quod Gręcis lucrum eſt.
f Imò dabitur. *l.47.in fi.ĩ.eo.*
g *adde l.15.ſ.ad l.Falcid.*
h Miles eſſe libertus non poteſt, qui operas patrono debet.
i Cur ita? collige ex *l.34.ſ.eo.*

De mora.

44. *Scæuola* lib. 4. Quæstionum.

SI libertus moram [a] in operis fecerit, fideiussor tenetur. mora fideiussoris nulla est. "at" in homine debito fideiussor etiam ex sua mora in obligatione retinetur.

De negotiatione.

45. *Idem* lib. 2. Responsorum.

LIbertus [b] negotiatoris vestiarij [c] an [d] eãdẽ negotiationem in eadẽ ciuitate & eodem loco inuito patrono exercere possit? respondit, nihil proponi, cur non possit, si nullam læsionem ex hoc sentiet patronus.

De concubina patroni.

46. *Valens* lib. 5. Fideicommissorum.

LIberta si in concubitu [e] patroni esset: perinde [f] ac si nupta eidem esset, operarum petitionem in eam dari non oportere, constat.

De manumißione ex causa fideicommiß.

47. *Idem* lib. 6. Fideicommissorum.

CAmpanus [g] scribit, non debere prætorem pati, donũ, munus, operas imponi ei, qui ex fideicommissi causa manumittatur. sed si [h] cum sciret posse se id recusare, obligari se passus sit: non [i] inhibendam operarum petitionem: quia donasse [k] videtur.

De nuptiis libertæ.

48. *Hermogenianus* lib. 2. Iuris epitomarum.

SIcut patronus ita etiã patroni filius, & nepos, & pronepos, qui libertæ nuptiis [l] consensit, operarũ exactionẽ amittit. nã [m] hęc, cuius matrimonio consensit, in [n] officio mariti esse debet. 1 ¶ Si autem nuptiæ, quibus patronus cõsensit, nullas habeãt vires: operas exigere patronus non prohibetur. 2 ¶ Patronæ, item filiæ, & nepti, & pronepti patroni, quæ libertæ nuptiis [o] consensit, operarum exactio non denegatur: quia his nec ab ea, quæ nupta est, indecore præstantur.

De liberto communi.

49. *Gaius* libro singulari de Casibus.

DVorũ libertus potest aliquo casu singulis diuersas operas vno tẽpore in solidũ edere: veluti si librarius [p] sit, & alij patrono librorum scribendorum operas edat, alter vero peregrè cum suis proficiscens operas custodię domus ei indixerit. nihil enim vetat, dũ custodit domum, libros scribere. hoc ita Neratius libris mẽbranarũ scripsit.

Quales operæ edendæ. 1. De alendo eo qui operas edit, & temporis spatio ei relinquendo.

50. *Neratius* lib. 1. Responsorum.

OPerarum editionem pendere ex [q] æstimatione edentis. nam dignitati, facultatibus, cõsuetudini, artificio eius conuenientes edendas.

1 ¶ Non solum autem libertum, sed etiam aliũ quemlibet operas edentem, alendum, aut satis [r] temporis ad quæstum alimentorum relinquendum. & in omnibus tempora ad curam corporis necessariam relinquenda.

Quib. casib. operæ non patrono debentur.

51. *Paulus* lib. 2. Manualium.

INterdũ operarũ manet petitio, etiã si ius patroni nõ sit. vt euenit in fratribus eius, cui adsignatus est libertus: aut nepote alterius patroni, extante [s] alterius patroni filio.

DE BONIS [t] LIBERTORVM.

Tit. II.

Ratio edicti. 1. De edicto Rutilij. 2. Et posterio. prætor.

1. *Vlpianus* lib. 42. ad Edictum.

HOc edictũ à prætore propositum est honoris, quẽ liberti patronis habere debẽt, moderandi gratia. nanque (vt Seruius scribit) antea soliti fuerunt à libertis durissimas res exigere, scilicet ad remunerandũ tam grande [u] beneficiũ, quod in libertos confertur, cum ex seruitute ad ciuitatẽ Romanam perducuntur. 1 ¶ Et quidem prius prætor Rutilius edixit, se amplius non daturum patrono, quã operarum, & societatis [x] actionẽ: videlicet si hoc pepigisset, vt, nisi ei obsequium præstaret libertus, in societatẽ admitteretur patronus. 2 ¶ Posteriores prætores certæ [y] partis bonorũ possessionẽ pollicebantur. videlicet enim imago societatis induxit eiusdẽ partis pręstationem: vt, quod viuus solebat societatis nomine præstare, id post mortem præstaret.

De morte patroni & successorio edicto. 1. De filio patroni emancipato qui nepotem in potestate aui reliquerat.

2. *Pomponius* lib. 4. ad Sabinum.

SI patronus à liberto præteritus, bonorum possessionẽ petere potuerit cõtra tabulas, &, antequam peteret, decesserit, vel dies ei bonorum possessionis agnoscendę præterierit: liberi [z] eius, vel alterius patroni petere poterunt ex illa parte edicti, qua primis non petentibus, aut etiam nolentibus ad se pertinere, sequentibus datur atque si priores ex eo numero non essent.

1 ¶ Sed si patronus heres institutus, viuo liberto decessisset superstitibus liberis: quæsitum est, an illi contra tabulas testamẽti bonorum possessionem petere possint.

a *l. 8. in fi. s. eod. v. l. 88. j. de verbo. oblig.*
b *v. l. 2. s. de iure patronat.*
c vestiarius negotiator.
d *adde l. 26. s. eod.* Libertus eiusdẽ negotiationis cuius patronus, eadẽ nõ tantum ciuitate, sed & loco eodẽ seu vico, inuito patrono eã negotiationẽ exercere potest, si modo nullam lęsionẽ ex hoc sentiat patronus.
e in concubinatu. *Hal.*
f Qui libertã duxit, operas ei remittere videtur. *l. 9. C. eo.*
g sit huius IC. mentio. *in l. inuitus. §. 1. j. de fideic. lib.* Porro vide ad hanc legem Menochiũ *2. de arbitr. 1. cas. 88. num. 56. & 57.*
h *l. 29. j. ti. prox.*
i Imò inhibenda: cum non sit petitio. *l. 42. s. eo.*
k Donare operas videtur, qui nullo iure cogente eas præstat.
l Operas libertæ remittere videtur, qui cum liberta nuptias contrahit. *l. 11. in fi. C. eod. l. 2. C. de obsequiis.*
m operarũ pręstatione liberatur nupta patrono liberta, cùm ei officium debeat, vt hinc cõstet Operas & officium distingui. Operæ patrono, officium marito debetur.
n vxor marito officiũ debet.
o *v. l. 2. C. de obsequiis. l. 11. in fi. C. hoc tit.*
p *l. 7. §. 5. s. eod. adde l. 92. j. de regul. iur.*
q *v. l. 16. in fi. s. eo.*
r *l. 22. in fi. l. 26. s. eod.*
s *l. 23. in fi. j. de bon. libert.*
t *l. 6. C. 4. Pau. 3. sent. 2.* de successione libertorũ *3. instit. 8.* περὶ διακατοχῆς (vel διαδοχῆς) ἣν ἔχουσι οἱ πάτρονες τῶν ἀπελευθέρων εἰς τὴν οὐσίαν αὐτῶν, τὴν ἐναντίασιν κινοῦντες καὶ τῆς διαθήκης αὐτῶν *49. Eclo. 4.* extat apud Vlpian. titu. *47. de libert. successionib. vel bonis*: & tit. *29. de bon. libert.* Hic igitur tractatur de bonorum possessionib. contra tab. liberti, quæ patrono pręterito dantur. datur etiam ei ab intestato *Vnde legitimi v. Cuia. hic.*
u inęstimabile.
x Imò videtur nullo modo cõ

& eo decursum est, vt mortis tempus, quo defertur bonorum possessio, spectari debeat, an patronus nõ sit: vt, si sit, ex prima parte edicti liberi eius bonorum possessionem petere non possint.

2 ¶ Si filius emancipatus nepotem in potestate aui reliquisset, bonorum possessionem partis dimidiæ dandam ei filio intestati liberti, quamuis iure ipso legitima hereditas ad nepotẽ pertineat. quia & contra tabulas eius liberti & filio potius bonorum possessio partis debitæ daretur.

De iure aureor. annulorum. 1. De natalib. restituto. 2. De impetratione liberæ testamenti factionis. 3. De empto hac lege vt manumittatur. 4. De eo qui numos accepit, vt manumitteret. Si quid requiratur vt patronus contra tab. Bonorũ possess. accipere poßit. 6. De bonis castrensibus. 7. De deportatione, & restitutione. 8. De manumisso à filiofam. milite. 9. De capitali accusatione. 10. Si patronus sit heres institutus, vel non. 11. De institutione conditionali. 15. De debita portione patrono relicta vel donata. 20. Debita portio quo tempore, & quomodo accipitur.

3. *Vlpianus* lib. 41. ad Edictum.

ETiam si ius anulorum [a] consecutus sit libertus à principe, aduersus huius tabulas venit patronus, vt multis rescriptis continetur. hic [b] enim viuit quasi ingenuus, moritur quasi libertus.

1 ¶ Planè, si natalibus [c] redditus sit, cessat contra tabulas bonorum possessio.

2 ¶ Idem, & si [d] à principe liberam testamenti factionem impetrauit.

3 ¶ Sed si hac lege emit quis, vt [e] manumittat: ad hanc partem edicti pertinebit.

4 ¶ Si quis nummos [f] accepit, vt manumitteret: non habet contra tabulas bonorum possessionem.

5 ¶ Vt patronus contra tabulas bonorũ possessionẽ accipere posit, oportet hereditatẽ aditã esse, aut bonorum possessionem petitã. sufficit autẽ vel vnũ [g] ex heredibus adisse hereditatem, bonorúmve possessionem petisse.

6 ¶ Patronus contra ea bona liberti omnino non admittitur, quæ in castris [h] sunt quæsita.

7 ¶ Si deportatus patronus restitutus [i] sit, liberti contra tabulas bonorum possessionem accipere potest. Idémque & in liberto deportato & restituto dicendum est.

8 ¶ Si quis filiusfamilias seruum de [k] castrensi peculio manumiserit, ex constitutione Diui Hadriani patronus est, admittíque poterit ad contra tabulas bonorum possessionem vt patronus.

9 ¶ Si capitis [l] libertum accusauerit is, cui adsignatus est: non potest is petere contra tabulas bonorum possessionem, fratribusq; suis non obstabit. sed hi cõtra tabulas bonorum possessionẽ petent. quemadmodum peterent, si ex altero filio nepotes essent. * libertus enim, qui alteri ex filiis adsignatur, non desinit alterius filij libertus esse. amplius dicendum est: Etiam si omiserit frater bonorum possessionem: alter frater, cui adsignatur, non potest succedere, & contra tabulas bonorum possessionem petere.

10 ¶ Totiens ad bonorum possessionem contra tabulas inuitatur patronus, quotiens [m] non est heres ex debita portione institutus. 11 ¶ Si patronus sub conditione sit institutus, eáque conditio viuo testatore extitit: contra tabulas bonorum possessionem accipere non potest.

12 ¶ Quid ergo, si mortis tẽpore pependit, extitit tamẽ, antequã patrono deferatur bonorum possessio: hoc est ante aditam hereditatem? an inuitetur ex hac parte edicti? & magis est, vt aditæ hereditatis tempus spectetur. hoc enim iure vtimur. 13 ¶ Si tamen in præteritum collata [n] sit cõditio, vel ad præsens: nõ videtur sub cõditione institutus. aut enim impleta est, & purè institutus est: aut non est, "&" nec heres institutus est. 14 ¶ Si libertus patronũ suum ita heredem scripserit, *Si filius meus me viuo morietur, patronus heres esto*: nõ malè videtur testatus. nam, si decesserit filius, poterit hic existente cõditione accipere bonorũ possessionem. 15. ¶ Si debita patrono portio legata sit, & si scriptus heres non fuerit, satis ei factum est.

16 ¶ Sed & si institutus sit ex parte minore, quã ei debetur, residua vero pars suppleta est ei legatis siue fideicommissis: & ita satisfactum ei videtur. 17 ¶ Sed & mortis causa [o] donationibus poterit patrono debita portio suppleri. * nã mortis causa donationes vice legatorũ funguntur [p]. 18 ¶ Sed & si non mortis causa donauit libertus patrono, contemplatione tamen debitæ portionis donata sunt: idem erit dicendum. tunc enim vel quasi mortis causa imputabuntur, vel quasi adgnita repellent patronum à contra tabulas bonorum possesione.

19 ¶ Si patrono conditionis implendæ [q] causa quid datum sit, in portionem debitam imputari debet, si tamen de bonis sit liberti profectum.

20 ¶ Debitam autem partem eorum quæ [r], cum moritur, libertus habuit, patrono damus. mortis enim tempus spectamus. Sed & si dolo malo fecit, quo minus haberet: hoc quoque voluit prætor pro eo haberi, atque si in bonis esset.

sistere posse societas inter patronum & libertum. *v. l. 36. s. 11. pr.*
y dimidiæ, *§. 3. inst. de success. libert. adde l. 1. §. pen. s. si cui plus quam per l. Falc.* & ad eã dimidiam ius erat bonorũ possessionis cõtra tabul. liberti. *Vlp. tit. 26.* Quintilianus in declamatione cui titulus est, Auia testis, Huic, inquit, debeo, munus, operas, testamentum.
z *d. §. 3.*

a ¶ *l. 5 in fin. j. de iure aureor.*
b Anulo donati deteriore erant cõditione quàm natalib⁹ restituti. Hi conditionẽ mutãt, quippe cùm eis natalibus restituantur, in quibus homines fuerunt nondũ neque naturali neque ciuili iure descripto. *v. l. 2. j. de natali. restit.* Illi honore quidẽ augentur, conditionẽ tamẽ non mutant, iura tantũ & munia ingenuitatis, dũ viuũt, habẽt, *vt hîc v. quæ scripsi ad l. 2. C. de iur. aur. l. 23. §. 2. s. de cõd. & dem. Nou. 74.* ideo libertinis anulus dabatur, vt quasi ingenui viuerent. Ita Musæ medico eidemq; liberto Augustus anulum dedit. *Dion.*
c *l. 2. circa fin. j. de natalib.*
d *v. quæ scripsi ad l. 5. in fi. C. qui testament. facere.*
e *v. l. 45. s. de ritu.*
f *v. d. l. 45.*
g nã ante aditã hereditatem sic accipere debemus, antequã sc. vel ab vno adeatur. *l. 5. §. 8. j. si is qui testam.*
h *l. 1. §. 4. §. si quis à parente. l. 37. C. de inoffi.*
i *l. 21. in fi. s. de iure patronat.*
k *v. l. 8. s. de iure patron. l. 45. §. 3. s. de ritu.*
l *v. l. 10. s. de iure patron.*
*
m *l. 6. in fi. j. eo. l. 21. §. 2. s. de iure patronat.*
n *v. l. 16. s. de iniusto.*
o *l. 8. §. 3. j. eod.*
*
p *Instit. de donationib.*
q *l. 8. §. 4. j. eo.*
r *l. 44. §. 2. j. eod.*

De eo

De eo qui necem domini detexit. 1. De liberto capto ab hostib. 2. De deportatione vel captiuitate patroni. 3. De fideicommissaria hereditate.

4. *Paulus* lib.42.ad Edictum.

SI necem [a] domini detexerit seruus: prætor statuere solet, vt liber sit: & constat, eum, quasi ex senatusconsulto libertatem consecutum, nullius [b] esse libertum.

1 ¶Si libertus captus ab hostibus, ibi decesserit: quãuis liberti appellatio eu non tangat: tamen propter legē Corneliam [c], quæ testamentum sic cōfirmat, atq; si in ciuitate decesserit, patrono quoque bonorum possessio dãda erit.

2 ¶Si deportatus [d] patronus sit: filio eius cōpetit bonorū possessio in bonis liberti: nec impedimēto est ei talis patronus, qui mortui [e] loco habetur. Et dissimile est, si patronus apud hostes sit. nā propter spē [f] postliminij obstat liberis suis. 3 ¶Si extraneus à liberto heres institutus, rogatus sit filio hereditatem restituere. cum, ex senatusconsulto Trebelliano restituta hereditate, heredis [g] loco filius habetur: patronus summouendus est.

De patrono & liberis eius. 1. De filio patroni emancipato, & nepote ex eo in potestate retento.

5. *Gaius* lib.15.ad Edictum Prouinciale.

LIbertinus, qui patronū, patroniq; liberos habet, si patronu ex parte debita heredē instituit, liberos eius in eandē portionē substituere debet: vt, licet patronus viuo liberto mortuus fuerit, satisfactum videatur liberis eius.

1 ¶Si patroni filium emancipatum & nepotes [h] ex eo, qui in aui familia remansit, libertus habeat: filio [i] tãtum, non etiam nepoti satisfacere debebit libertus. nec ad rem pertinet, quod ad parentis bona pariter vocantur.

De liberis liberti. 1. Si testamentū in quo patroni filia scripta est, falsum dicatur, eáque iudicio pendente decesserit. 2. De filiis patroni. 4. De eo qui iudicium defuncti liberti agnouit.

6. *Vlpianus* lib.43.ad Edictum.

ETsi ex modica parte instituti sint liberi liberti, bonorū possessionē cōtra tabulas patronus petere non potest. nā & Marcellus libro nono digestorū scripsit, quãtulacunq; ex parte heredē institutū liberti filiū, patronum expellere. 1 ¶Cū patroni filia heres instituta esset à liberto: falsumq; [k] testamentū dictū esset, in quo scripta erat: &, appellatione interposita, & pendente, diem suū obisset: heredibus eius Diuus Marcus subuenit, vt id haberent, quod haberet patroni filia, si viueret. 2 ¶Si filius liberti heres ab eo institutus abstinuerit [l], quamuis nomine sit heres, patronus admittitur. 3 ¶Sed & si per in integrum restitutionem is, qui mixtus est paternæ hereditati, vel qui adiit hereditatē, abstinuerit se: poterit quis patronum admittere. 4 ¶Patronus, patroniq; liberi: si secundū voluntatem mortui liberti hereditatē adierint [m], legatúmve aut fideicommissum petere maluerint: ad contra tabulas bonorum possessionem non admittuntur.

7. *Gaius* lib.15.ad Edictum Prouinciale.

NAm absurdum [n] videtur, licere eidem partim comprobare iudicium defuncti, partim euertere.

8. *Vlpianus* lib.43.ad Edictum.

SI verò nō habuit effectū petitio eius: dico non impediri, quo minus adiuuetur. Quinimo & si sic adit, quasi ex debita portione institutus: mox apparuit, eū minorem partē, quã sperauit, accepisse: æquissimū est, admitti eū ad suū auxiliū. Sed & si testato cōuenisset heredē, vt sibi legatū solueretur, mox pœnituisset [o]. puto eū posse adiuuari.

1 ¶Si patronus legatum sibi relictum adgnouerit, idq; fuerit euictum [p] competit ei legitimum auxilium: quia id, quod sperauit se habiturum, non habet. Sed & si nō totum euictum sit, verum aliquo minus habet, quam putauit: erit ei subueniendū. 2 ¶Si seruo vel filio suo aliquid relictum patronus adgnouerit [q]: perinde à contra tabulas bonorum possessione repelletur, atque si adgnouisset sibi relictum. 3 ¶Sed & si mortis causa [r] donationem adgnouerit: dicendum est, repelli eum à contra tabulas bonorū possessione. sic tamen, si post mortem liberti adgnouit. cęterū si ei viuus libertus donauit, ille [s] accepit: non idcirco erit repulsus à contra tabulas bonorū possessione: quia potest dicere, sperasse, quod in testamento quoque gratus circa eum fieret. remittique ei debet ab eis decedere, vel ea compensare in portionem pro rata.

4 ¶Quare dicitur: & si conditionis [t] implendæ causa quid fuerit datum patrono post mortem liberti, repelli eum à contra tabulas bonorum possessione, quasi adgnouerit iudicium.

5 ¶Si patronus minor annis vigintiquinque liberti iudicium adgnouerit: in integrum restitui eum oportere [u] existimamus, vt possit contra tabulas accipere.

De status controuersia.

9. *Paulus* lib.42.ad Edictum.

QVi in seruitutem [x] libertum paternum petierit [y]: nec nomine liberorum [z] bonorum possessionē accipere potest.

De liberto plurium. 1. De liberis patroni à parente institutis vel exheredatis vel præteritis.

10. *Vlpianus* lib.44.ad Edictum.

SI ex patronis alicui satisfactum non erit, ita vt alij amplius [a] sua portione ex bonis liberti relinquatur: ei, cui satisfactum non erit, ita actio dabitur, vt eius portio suppleatur ex eo, quod extraneo heredi, & quod patrono suprà suam portionem relictum est. Eadem ratio & in pluribus patronis seruabitur.

1 ¶Iulianus ait, eum, qui ab auo suo exheredatus [b] est, à bonis libertorum eius summoueri, à patris verò sui libertorum bonis non excludi. quod si à patre sit exheredatus, ab auo non sit: non solùm à libertorum paternorum bonis, verumetiam ab aui quoque excludi debere: quia per patrem auitos libertos consequitur. quòd si pater eius sit ab auo exheredatus, ipse non sit: posse nepotem auitorum libertorum contra tabulas bonorum possessionem petere. Idem ait: si pater me exheredauit, auus meus patrem meum, & prior auus decesserit: ab vtriusque libertis me repelli. sed [c] si ante [d] pater decessisset, postea auus: dicendum erit, nihil mihi nocere patris exheredationem ad auitorum libertorum bona.

11. *Iulianus* lib.26.Digestorum.

QVòd si pater meus à patre suo sit exheredatus, ego neque à patre meo neque ab auo: mortuo quidem patre, & aduersus auitos & aduersus paternos libertos ius habebo: viuente [e] patre: quamdiu [f] in potestate eius ero, non petam contra tabulas auitorum libertorum bonorum possessionem, emancipatus non summouebor.

12. *Vlpianus* lib.44.ad Edictum.

SI patronus testamento iure militari facto filium [g] silentio [h] exheredauerit, debebit [i] nocere ei exheredatio. verum est enim, hunc exheredatum esse.

1 ¶Si quis libertū filio suo adsignauerit, eumq; exheredauerit: admitti potest ad bonorum liberti possessionem.

2 ¶Si quis non mala mente [k] parentis exheredatus sit, sed alia causa: exheredatio ipsi non nocet. vtputa pone furoris causa exheredatū eum: vel ideo, quia impubes erat: heredemq; institutum, rogatum ei restituere hereditatē.

3 ¶Si quis, cùm esset exheredatus, pronunciatus vel perperam sit exheredatus non esse: non repellitur. rebus [l] enim iudicatis standum est.

4 ¶Si filius patroni exheredatus, in partem obtinuerit de inofficioso, in partem victus sit: videamus, an noceat ei exheredatio. & nocere arbitror. quia testamentum valet, à quo exheredatus est.

5 ¶Ex testamento autem, ex quo neque [m] adita hereditas est, neque petita bonorum possessio, liberis exheredatio non nocet. absurdum est enim, in hoc tantùm valere testamentum, vt exheredatio vigeat, cùm aliàs non valeat.

6 ¶Si patroni filius priore gradu sit heres scriptus, secundo exheredatus: huic non nocet exheredatio: cùm voluntate patris vel extiterit heres. vel existere potuerit. neque enim debet videri pater indignum [n] existimasse filiū bonis libertorum, quem ad hereditatem suam primum vocauerit. Ac ne eum quidem existimandum est summoueri à bonis liberti [o], qui "à" primo gradu exheredatus, & idem substitutus est. Ergo is: qui institutus sit heres vel primo gradu, vel sequenti, vel alio quo gradu: licet exheres sit eodem testamento: non est summouendus à liberti bonis.

7 ¶Si patroni filius emancipatus noluerit adire hereditatem: vel qui in potestate est retinere: nihilo minùs liberti bonorum possessionem habebit [p].

13. *Iulianus* libro vicesimosexto Digestorum.

FIlius patroni exheredatus, quamuis nepos ex eo heres scriptus fuerit, bonorum possessionem contra tabulas paternorum libertorum accipere non potest. licet enim necessarius existat patri suo: non per semetipsum, sed [q] per alium, ad hereditatem admittitur. & certè constat, Si emancipatus filius exheredatus fuerit, & seruus eius heres scriptus, & si iusserit seruo hereditatem adire, & ita patri suo heres extiterit, non habebit contra tabulas paternorum libertorum bonorum possessionem.

De capitali accusatione, petitione in seruitutem, testimonio, aduocatione contra libertum.

14. *Vlpianus* libro quadragesimoquinto ad Edictum.

QVi, cùm maior natu esset, quàm vigintiquinque annis, libertum capitis accusauerit [r], aut in seruitutem petierit [s], remouetur [t] à contra tabulas bonorum possessione.

1 ¶Si verò accusauerit minor, dicendum est, hunc non excludi, siue ipse, siue tutor eius, vel curator accusauerit.

2 ¶Sed si minor [u] quidē instituerit accusationē, maior autem factus sententiam acceperit, benignè erit dicendū, ignosci ei debere, quia minor cœpit. neq; enim imputare ei possumus, cur nō deseruit accusationē, vel cur abolitionē non petierit. cùm, alterum si fecisset, in Turpillianum

---

a *v. l.1. Cod. de precib. imper. l.1. C. pro quib. caus. serui pro præmio. l.23. ff. de iure patronat. l.5. j. qui sine manumiss. l.39. ff. ad l. Falc.*
b *v. l.3. §.3. ff. de legit. tutoribus.* Nullius, i. Orcinus, familiæ. *v. Cuiac. 3. obs. 23.*
c *l.28. ff. de vulgari.*
d *adde l.7. ff. de his qui sunt sui.*
e *l.23. ff. familiæ.*
f *l.8. §.3. l.50. j. eod.*
g *vide Nouellam 1. c.1. §.1.*
h *al.* nepotem ex eo, *vt. j. eod.* *nepoti. numero vnitatis.*
i *l.23. in fi. j. eod. l.3. §.4. ff. de legitim. tutorib.*
k *l.42. §.3. j. eo.*
l *l.20. in fi. l.38. in fin. j. eo. l.21. in fin. ff. de iure patronat. l.1. §.9. j. ad Tertull.*
m *l.3. §.10. ff. eo.*
n Absurditas est pro parte cōprobare testamētum, pro parte euertere, vt hinc constet indiuiduum ius esse testamēti. *l.39. in fi. tit. proxim.*
o *l.8. §.14. ff. de inof.*
p *adde l.46. ff. de solutionib.*
q *l.4. in fi. ff. eo.*
r *l.3. §.17. ff. eod.*
s Donatio non est sine acceptione, *vide Cuiacium 12 obs. 28. adde quæ scripsi ad l.15. C. de sacros. eccles.*
t *d. l.3. §.17. ff. eod.*
u ad adeundam hereditatem sc. Minoribus enim etiam subuenitur in lucro, *l.7. §.6. ff. de minorib. v. l.1. & 2. C. si vt omissa hæredit.*
x *l.14. j. eo. l.33. §.1. j. de fideicommiss. libert.*
y calumniosè scilicet.
z quibus ideo nocere videtur. & sic Delictum patris filiis nocet.

a *l.34. j. eod.*
b *l.27. j. eod.*
c *vide quæ scripsi ad l.3. Cod. de collationibus. & l.6. ff. de iniusto.*
d *v. l.11. in fi. j. eod.*
e *l.38. in fi. j. eo.*
f *l.10. in fi. ff. eo. d. l.38. vers. sin autem emancipati. j. eod.*
g quem scit se habere. *l.9. C. de testa. milit.*
h Miles silentio seu præteritione potest liberos suos exheredare. *v. l.9. C. de testa. milit.* Quid: silentio exheredare, quid est? silentio exhæredamus filiū, cùm alios instituimus heredes. *Guido Papæ singulari 343.*
i Imò non nocebit. *l.47. in fi. j. eod. vide Cuiac. 14. obseruat. 12.*
k non notæ gratia, sed alio consilio adiecta. *l.47. j. eod.* nā multi non notę causa exhæredant liberos, nec vt eis obsint: sed vt eis consulant. *l.18. ff. de liberis: adde l.16. §.1. ff. de curatore furiosi.*
l *vide quæ scripsi ad titul. Cod. de pœna iudicis qui malè iudicauit.*
m *l.1. ff. de iniusto. l.20. vers. sed cum exhæredatio. ff. contr. tabu. l.1. j. quis ordo in bonor. poss. l.181. j. de reg. iur. l.14. C. de fideicom.*
n *vide Cuiac. 14. obser. 12.*
o patris sc.
p Imò, submouetur à bonis liberti aui. *l.47. in fi. j. eod.*
q *adde l.42. j. eod. l.6. §.5. ff. de adquir. hæred.*
r *Nouel. 22. c.47.*
s *v. l.9. ff. eod.*
t Imò, non remouetur. *l.6. j. vnde cognati.*
u Ætati in delictis ignoscitur. *l.5. §.9. ff. de his quib. vt indign.*

incideret:alterum non facilè impetretur. Certè ſi, abolitione publicè [a] data,repetit(iam) iam maior:dicendū eſt, hunc eſſe remouendū. maior enim factus, potuit ſine timore deſerere abolitam accuſationem.

3 ¶Is demum videtur capitis [b] accuſaſſe,qui tali iudicio appetit, cuius pœna aut ſupplicium habuit, aut exilium, quod ſit vice deportationis,vbi ciuitas amittitur.

4 ¶Si tamen quis libertum eo crimine accuſauerit,cuius pœna non eſt capitis, verumtamē iudicāti placuit augere pœnā:nō obeſt hoc patroni filio. neque enim imperitia, aut ſeueritas iudicantis obeſſe debet patroni filio, qui crimen leuius importauit. 5 ¶Sed ſi non accuſauerit,ſed teſtimonium in caput liberti dixit,aut ſubiecit accuſatorem:puto,eum à contra tabulas remoueri.

6 ¶Si libertus maieſtatis patroni filium accuſauit:& patroni filius calumniæ eum capitis puniri deſiderauit.non debet repelli hoc edicto.idem puto,& ſi ab eo petitus,retorſit [c] in eum crimina.ignoſcendum [d] enim eſt ei,ſi voluit ſe vlciſci prouocatus. 7 ¶Si patris mortem defendere neceſſe habuerit:an dicendum ſit,hic quoque ei ſuccurrendum, ſi libertum paternum propter hoc accuſauit: medicum fortè patris,aut cubicularium,aut quem alium, qui circa patrem fuerat?& puto ſuccurrendum,ſi affectione & periculo paternæ ſubſtantiæ ducente neceſſe habuit accuſationem vel calumnioſam inſtituere.

8 ¶Accuſaſſe autem eum dicimus,qui crimina obiecit, & cauſam perorari [e] vſque ad ſententiam effecit [f]. cæterum, ſi ante quieuit, non accuſauit. & hoc iure vtimur. Sed ſi appellatione interpoſita deſiit : benignè dicitur,nō pertuliſſe accuſationem. Si igitur pendente appellatione deceſſit libertus, patroni filius admittetur ad bonorum poſſeſſionem:quia ſentētia libertus morte ſubtractus eſt.

9 ¶Si patroni filius aduocationē accuſatori liberti præſtitit,nō [g] eſt repellēdus *neq; enim aduocatus accuſat [h].

10 ¶Si pater teſtamento cauerit [i], *vt accuſaretur libertus, quaſi venenum ſibi paraſſet,aut quid aliud in ſe admiſiſſet*:magis eſt, vt ignoſci liberis deberet,qui nō ſponte accuſauerūt [k].

11 ¶Sed & ſi accuſauerit libertum, & probauerit crimē patroni filius, poſteaq; hic libertus ſit reſtitutus : non erit repellendus.crimen enim,quod intendit,etiam perfecit [l].

15. *Tryphoninus* libro 17.Diſputationum.

IDem eſt,etſi crimē quidem, quod in liberto probatum eſt, meruerat capitis pœnam, benignius [m] autem punitus eſt libertus,veluti tantum relegatus. de calumniatore enim ſenſit prætor.

De liberis exheredati vel eius qui in ſeruitutem libertum paternum petiit. 5. De patrono qui bonorum poſſeſsionem contra tab.accepit,à iudicio liberti repellendo. 10. De eo qui ſubſtitutus eſt patrono. 11. De filio patroni ſubſtituti,& viuo teſtatore defuncti.

16. *Vlpianus* lib.45.ad Edictum.

IN ſeruitutem petiſſe non is videtur,qui ei,qui in poſſeſſione erat ſeruitutis, petenti ſe in libertatem contradixit [n] verum is,qui ex libertate petit in ſeruitutem.

1 ¶Sed & ſi quis non totum ſuum,ſed pro parte,vel vſumfructum in eo ſuum dicat, vel quid aliud,quod habere non poteſt in eo, niſi ſeruus ſit : an repellatur, quaſi in ſeruitutem petierit?quod eſt verius.

2 ¶Si petierit in ſeruitutem,& obtinuerit,mox cognita veritate paſſus ſit in libertate morari:non debet ei obeſſe:maximè ſi habuit iuſtam cauſam errandi.

3 ¶Petiſſe [o] in ſeruitutem non videtur,qui ante litem conteſtatam deſtitit [p]. Sed & ſi poſt litem conteſtatam:dicendum eſt,nec id nocere debere:quia non vſque ad ſententiam durauit.

4 ¶Si patroni filius ſit vel exheredatus, vel ſi in ſeruitutem libertum paternum petiit, vel capitis accuſauerit libertum:non [q] nocet hoc liberis eius,qui in poteſtate nō ſunt.& hoc Diui fratres Quintiliis [r] reſcripſerunt.

5 ¶Si quis bonorum poſſeſſionem cōtra tabulas liberti acceperit,ab omni liberti iudicio repellitur [ſ].nec tantum ſi ipſi liberto heres fuerit ſcriptus, verumetiam ſi impuberi filio ſubſtitutus.nam & Iulianus ſcripſit:ſi,poſt petitam bonorum poſſeſſionem,adierit impuberis filij liberti hereditatem patronus:denegari ei deberi actiones.

6 ¶Sed & ſi quid codicillis fuerit patrono relictum,vel mortis cauſa donatum : ſimili modo horum quoque perſecutio denegabitur.

7 ¶Nonnunquam planè poſt petitam bonorum poſſeſſionem dabitur patrono legati perſecutio. ſi [t] nihil ad emolumentum eius peruenturum ſit, quia fortè rogatus eſt alij reſtituere.

8 ¶Præterea non tantùm,quod ipſis nominatim datū eſt,id ſe prætor denegaturum ait : verumetiā ſi quid proponas ad ipſos per alios peruēturum:vtputa per ſubiectas perſonas.quod quidem ſunt habituri non reſtituturi.

9 ¶Dabimus legati petitionem patrono,ſi ſeruo patroni dederit libertatem,pretio eius patrono prælegato.

a *vide l. 8.* ↄ. *ad Turpil.*
b Capitis pœna ea eſt, cuius pœna mors aut exilium eſt. *l. 10. verſ. Labeo* ſ. *de iure patron.*
c & ſic,Libertus reus patrono conſtitutus, dum ſe defendit, contra edictum patronū in ius non vocat. *l. 14.* ſ. *de in ius vocand.* quéadmodum è contrario, is in ſeruitutem nō petit, qui aſſerenti ſe in libertatem contradicit. *l. 16.* ↄ. *eod.*
d *adde l. 4. in fi.* ſ. *ad l. Aquil.*
e è contrario, Si à lite conteſtata diſceſſit, ei nocere non debet: quia ad ſententiam vſque non durauit. *l. 16. §. 3.* ↄ. *eod. adde l. 8. §. 8.* ſ. *de inoffi.*
f Imo,& is etiā accuſaſſe dicitur, qui nomen tantum detulit. *l. 10. in fi.* ſ. *de iure patronat.*
g Imo, eſt repellendus, *l. vlt.* ſ. *de inoff.*
h *l. 5. §. 13.* ſ. *de his quæ vt indignis.* ideoque multum intereſt inter aduocationem,& rei ſuæ defenſionem. *v. l. 54.* ſ. *de rei vindic.*
*
i Probationē conſtare ex literis honeſti viri defuncti, hinc colligunt, vide tamen. *l. 3. §. 1.* ſ. *de Sillaniano.*
k quia non ſuū iudicium, ſed alienū exequuntur. *l. 47. §. 1. in fi.* ↄ. *eod.* & inter voluntariā accuſationē & officii neceſſitatem hæredis multum intereſt. *l. 2. in fi. C. de calumniatorib.*
l Expedit enim peccata nocentium nota eſſe. *l. 18.* ↄ. *de iniuriis.*
m interdū enim id accidit. *l. 3. 4. C. de cauſ. ex quib. in fi.*
n eſt enim ei ignoſcendū qui prouocatus ſe vlciſci cupit. *l. 14. §. 6.* ſ. *eo.*
o *adde l. 15.* ↄ. *ratam rem haberi.*
p *v. l. 14. §. 8.* ſ. *e.*
q Calumnia filii aduerſus libertum paternum nepoti ex eo nato nihil nocet. *l. 11. in fi.* ſ. *eod. v. Cuiac. 4. obſ. 13.*
r huius reſcripti fit mentio, *in l. 17.* ſ. *de iure patronat.*
ſ Qui contra tabulas bonorū poſſeſſionē petit, repellitur à ſucceſſione teſtamentaria. *l. 21.* ſ. *de vulgari.* & merito, nam qui teſtamentū arguit, ab eius beneficio remouendus eſt. *l. 5. §. 14* ſ. *de his quæ vt indig. adde l. 3. in fin.* ſ. *de leg. præſtand.*
t *l. 8. §. 8. in fi.* ſ. *de inoff.*
u ¶ *l. 20. §. 3.* ↄ. *eodem.*

10 ¶Ei,qui ſubſtitutus erit patrono,qui contra tabulas poſſeſſionem petierit,actio eius partis, cuius patrono poſſeſſio data erit,non datur.

11 ¶Si patronus ſit ſubſtitutus, & patronus viuo teſtatore deceſſerit, filium patroni petentem contra tabulas bonorum poſſeſſionem, non ſolius ſubſtituti partem occupare, verùm omnibus heredibus pro parte [u] aliquid auferre conſtat.

De patrono,patrona,& proximis patrono patronæ.

17. *Idem* libro 47.ad Edictum.

LIberto ſine liberis mortuo,in primis [x] patronus & patrona bonorum poſſeſſionem accipere poſſunt, & quidem ſimul. ſed & ſi patrono & patronæ proximi ſunt aliqui,ſimul admittuntur.

De liberis patroni patronæve.

18. *Paulus* lib.43.ad Edictum.

PAtronæ quidem liberi etiam vulgò [y] quæſiti accipient materni liberti bonorum poſſeſſionem. patroni autem non ſine iure quæſiti.

De patrono inſtituto.

19. *Vlpianus* lib.4.Diſputationum.

SI patronus ex minore parte,quàm legitima heres inſtitutus,falſum teſtamentum dixiſſet, nec obtinuiſſet:nō eſt ambiguum, contra tabulas ei non deferri bonorum poſſeſſionem:eo [z] quòd facto [a] ſuo perdidit hereditatem, cùm temerè falſum dixit.

1 ¶Quòd ſi ex debita parte fuerit inſtitutus, ſiue adiit, ſiue non : à contra tabulas bonorum poſſeſſione repellitur, quaſi debitam ſibi portionem acceperit : nec poterit contra tabulas bonorum poſſeſſionem petere.

De patrono inſtituto ſub conditione iuriſiurandi. 1. De legatario rogato reſtituere patrono. 2. Si pars debita patrono relicta ſit coniunctim cum alio. 4. De eo quem libertus ſubſtituit filio ſuo emancipato. 5. De fideicommiſſo filij emancipati,ſi filius liberti patris hereditatem omiſerit.

20. *Iulianus* lib.25.Digeſtorum.

LIbertus ſub conditione iuriſiurandi,quam [b] prętor remittere [c] ſolet,patronum inſtituit heredem. nō puto dubitandum, quin à bonorum poſſeſſione ſubmoueatur. verum eſt enim,eum heredem factum.

1 ¶Si Titio legatum fuiſſet, eiuſque fideicommiſſum, vt patrono reſtitueret:denegatur legatorum actio Titio, ſi patrono pro debita parte à ſcripto herede fuerit ſatisfactum.

2 ¶Libertus patronum & extraneum coniunctim ex parte dimidia heredem ſcripſit. quadrans, ex quo inſtitutus erat patronus, totus ipſi imputari debebit, reſiduum ex debita ſibi parte omnibus heredibus pro portione cuiuſque aufert.

3 ¶Idem ſeruari conueniet in legato, quod patrono coniunctim & Titio datum fuerit : vt pars legati in portionem debitam patrono imputetur:ex reliqua parte tantum Titio detrahatur,quantum ab herede pro [d] rata portione.

4 ¶Si libertinus filium emancipatum ſub conditione heredem inſtituerit, & deficiente conditione ſubſtitutus adierit : quæro, vtrùm patrono aduerſus ſubſtitutum in partem debitam prętor,an emancipato filio in totam hereditatem ſuccurrere debeat. reſpondi, cùm pater filium ſub conditione primo gradu heredem inſtituit,ſi deficiente conditione,ſub qua filius heres inſtitutus eſt, ad ſecundum gradum hereditas pertinet, vel adhuc pendente conditione filius deceſſerit, patrono partis debitæ bonorum poſſeſſionem aduerſus ſubſtitutum competere. Idémque eſt, & ſi filius vel non petierit bonorum poſſeſſionem tempore excluſus,vel repudiauerit.Si verò deficiente conditione hereditas ad filium pertineat [e]: emancipatum potius tuebitur prætor aduerſus ſubſtitutum. Exiſtimo autem, quotiens ſub conditione heres filius ſcribitur, aliàs neceſſariam eſſe exheredationē à ſubſtitutis,aliàs ſuperuacuam. nam ſi id genus conditionis fuerit, quæ in [f] poteſtate filij eſſet, veluti [g] *cum teſtamentum fecerit* : puto, etiam omiſſa conditione filium locum ſubſtitutis facere.ſi verò conditio non [h] fuerit in poteſtate filij,veluti, *ſi Titius conſul factus fuerit* : tunc ſubſtitutus non admittitur. niſi filius ab eo nominatim exheredatus fuerit.

5 ¶Si libertus filium emancipatum heredem inſtituerit, eiuſque fidei commiſerit, vt totam hereditatem Sempronio reſtitueret,& filius,cùm ſuſpectam ſibi hereditatem diceret,iuſſu prætoris adierit eam, & Sempronio reſtituerit:non iniquè patrono bonorum poſſeſſio partis debitæ dabitur, perinde ac ſi non filius, ſed is, cui hereditas reſtituta eſt, liberto heres extitiſſet. Item cum filius hereditatem liberti patris omiſerit [i], & coheres eius totius hereditatis onus ſuſceperit : danda erit patrono bonorum poſſeſſio.Vtroque enim caſu non filio, ſed extraneo pars eripitur.

x *l. 3. Cod. de fideicom. Inſtit. de ſucceſſ. lib. l. 11.* ſ. *de iure patron. l. 3.* ſ. *de ſuis & legitimis : Vlp. 27. §. 1. & ti. 29. Pau. 3. ſent. 2.*
y Liberi vulgò quæſiti, ad matris ſucceſſionem admittuntur. *§. 3. Inſt. de SC. Orphitiano.*
z *facit l. 1. in fi. C. de furtis. l. 14. l. 16. C. de inofficioſo teſtamento.*
a *l. 6. in fin.* ↄ. *de falſis.*
b quod Prætor. *Hal.*
c *v. l. 8.* ↄ. *de condi. inſtit.*
d *l. 16. in fin.* ↄ. *eod.*
e quia nō fuit poteſtatiua. *l. 3. §. 11.* ſ. *cōtra tab.*
f *v. l 4.* ſ. *de hæred. inſt.*
g Conditio, *ſi fecerit teſtamentum*, eſt poteſtatiua: & non poteſt vltimo vitę ſpiritu impleri: nec eſt opus in ſui defectum adire. *Bart.*
h *l. 81.* ſ. *de condit. & demonſt. l. 4. C. de inſti. & ſubſt.*
i *l. 6. §. 2.* ſ. *e.*

a *l.4.ʒ.si quis in fraud.patron.* b *v.l.8.ʒ.de iur.patron.* c *l.39.ʒ.eodem.*

De vno ex tribus patronis cessante.

21. *Idem* libro vicesimosexto Digestorum.

EX tribus patronis vno [a] cessante bonorum possessionem petere, duo æquas partes habebunt.

De manumisso à filiofam.milite.

22. *Marcianus* libro primo Institutionum.

SI filiusfamilias miles [b] manumittat: secundum Iuliani quidem sententiam, quam libro vicesimoseptimo Digestorum probat, patris libertum faciet. sed quamdiu (inquit) viuit, præfertur filius in bona eius patri. sed Diuus Hadrianus Flauio Apro rescripsit, suum libertum eum facere, non patris.

De patrono qui se dedit in adoptionem. 1. *De filio patroni & nepotibus ex altero filio.* 2. *De filijs duorum patronorum.*

23. *Iulianus* libro vicesimoseptimo Digestorum.

SI libertus, præterito patrono, extraneum instituerit heredem, & patronus, antequam contra tabulas bonorum possessionem petierit, in adoptionem [c] se dederit: deinde scriptus omiserit hereditatem: patronus totorum [d] bonorum liberti possessionem vt legitimus petere potest.

1 ¶ Si libertus intestato decesserit, relictis patroni filio, & ex altero filio duobus nepotibus: nepotes non admittentur, quamdiu filius esset: quia proximum [e] quemque ad hereditatem liberti vocari, manifestum est.

2 ¶ Si autem ex duobus patronis alter vnum filium, alter duos reliquisset: dixi, viriles [f] inter eos partes fieri.

De duobus patronis.

24. *Idem* libro sexagesimoquinto Digestorum.

COmmuni liberto, si ex duobus patronis alter iusiurandum exegerit, ne vxorem ducat: vel viuo liberto decesserit [g]: is, qui extra hanc culpam fuerit, vel superuixerit [h], partis vtrique debitæ bonorum possessionem solus habebit.

Si debitores conueniantur ab herede liberti.

25. *Idem* libro primo ad Vrseium Ferocem.

QVamdiu patrono bonorum possessio partis debitæ dari potest, exceptio debitoribus datur aduersus heredem petentem, *si* [i] *non in causa sit patronus, vt bonorum possessionem pro parte debita contra tabulas petere possit.*

De liberto qui die cedente legati decessit.

26. *Africanus* libro secundo [k] Quæstionum.

LIberto octoginta habenti, fundus quadraginta legatus est. is, die cedente [l] legati, decessit extraneo herede instituto. respondit, posse patronum partem debitam vindicare. nam videri defunctum mortis tempore ampliorem habuisse rem centum [m]: cùm hereditas eius propter computationem legati pluris venire possit. neque referre, heres institutus repudiet legatum liberto relictum, nec ne. nam, & si de lege [n] Falcidia quæratur, tale legatum, quamuis repudiatum, in quadrantem hereditatis imputatur legatariis.

De nepote patroni exheredato.

27. *Idem* libro quarto [o] Quæstionum.

VIuo filio si nepos [p] exheredatur, nocebit ei exheredatio ad bona libertorum auitorum.

Si in libertinum animaduersum sit. 1. *Si libertus metu pœnæ mortem sibi consciuerit aut fugerit.*

28. *Florentinus* lib.10. Institutionum.

SI in libertinum animaduersum erit: patronis eius ius, quod in bonis eius habituri essent, si is, in quem animaduersum est, sua morte decessisset, eripiendum nõ est: sed reliquam partem bonorum, quæ ad manumissorem iure ciuili non pertineat, fisco esse vindicandam placet.

1 ¶ Eadem seruantur in bonis eorum, qui metu accusationis mortem sibi consciuerint, aut fugerint [q], quæ in damnatorum bonis constituta sunt.

De manumissione ex causa fideicommissi.

29. *Marcianus* lib.9. Institutionum.

QVi [r] ex causa fideicommissi [s] manumittitur, est quidem libertus manumissoris, & tam contra tabulas, quàm ab intestato ad bona eius venire potest quasi patronus. sed operas ei imponere non potest, nec impositas ab eo petere [t].

1 ¶ Sed si defunctus filio [u] suo legauit seruum, & rogauit, vt eum manumittat, ea mente, vt plenum ius patroni habeat: defendendũ est, postea eum operas iure imponere.

De petitione in seruitutem.

30. *Gaius* lib.2. ad edictum prætoris vrbani titulo de liberali causa.

SI quis libertum paternum in seruitutem ea voluntate petierit, vt causam euictionis [x] sibi conseruet: non amittit beneficium bonorum possessionis.

Si libertus patrono fundum quem ab eo alienum emerat, legauit.

31. *Marcellus* libro nono Digestorum.

PAtrono libertus fundum, quẽ ab eo alienum emerat, legauit. & cõstituit patronus, ad se pertinere legatum. contra tabulas bonorum possessionem accipere non potest [y], etsi nihil profecit ei legatum [z], quia alienã rem legauerit ei libertus: quia patronus ipse eũ liberto vendiderat.

z *vt in specie l.15.ʒ.de dote.* a *adde casum l.63.in fin.ʒ.de re iudic.*

De bis manumisso.

32. *Idem* libro decimo Digestorum.

SI libertus meus in seruitutẽ redactus, postea ab alio [a] liberatus est, & eius cœperit esse libertus: præfertur mihi in cõtra tabulas bonorũ possessione, qui eum manumisit.

Si patronus non aluerit libertum.

33. *Modestinus* libro singulari de Manumissionibus.

SI patronus non [b] aluerit libertum: lex Ælia Sentia adimit eius [c] libertatis causa imposita, tam ei, quàm ipsi, ad quem ea res pertinet. item hereditatem ipsi, & liberis eius, nisi [d] heres institutus sit, & bonorum possessionem, præterquàm secundùm tabulas.

De duobus patronis altero præterito, altero ex semisse herede instituto.

34. *Iauolenus* libro tertio ex Cassio.

SI libertus, cùm duos patronos haberet, alterum præteriit, alterum ex semisse fecit heredem, & alteri extraneo semissem dereliquit: scriptus quidem patronus debitam sibi partem immunem habet. de cetera [e] autem parte patroni, quæ supra debitum ei relicta est, & de semisse extraneo relicto, alteri patrono pro rata portione satisfieri oportet.

Si libertus à quo herede patronus vsumfructum fundi legauerat, fructuarium instituerit heredem.

35. *Idem* libro tertio Epistolarum.

A Liberto suo herede Seius [f] vsumfructum fundi Mæuio legauit. is libertus [g], Mæuio [h] herede relicto [i], decessit. quæro, cùm contra tabulas testamenti petierit filius Seij [k] aduersus Mæuium [l], vtrùm deducto vsufructu pars debita ei fundi restituenda sit, an solida: quia eorum bonorum acceperit possessionẽ, quæ liberti, cùm moreretur, fuerunt. respondit: Vsumfructum in causam pristinam restituendum puto. optimum itaque erit, arbitrum postulare, vt arbitrio eius vsusfructus in integrum restituatur.

De liberto qui non est soluendo.

36. *Idem* libro octauo Epistolarum.

LIbertus, qui soluendo non erat, præterito patrono extrarios [m] relinquit heredes: quæro, an possit patronus petere contra tabulas bonorum possessionem. respondit: Cùm à scriptis heredibus adita est hereditas, patronus contra tabulas bonorum possessionẽ petere potest: quia* soluendo [n] hereditas est, quæ inueniat heredem. & sanè absurdum est, ius patroni in petenda bonorum possessione contra tabulas aliorum [o] computatione, non iudicio ipsius patroni æstimari, auferríque patrono, quod modicum vindicaturus est. multi enim casus interuenire possunt, quibus expediat patrono petere bonorum possessionem, quamuis [p] æris alieni magnitudo, quam libertus reliquerit, facultates patrimonij eius excedat. veluti si prædia sunt aliqua ex bonis liberti, in quibus maiorum [q] patroni sepulchra [r] sint, & magni æstimat patronus, bonorum possessione iura pro parte ea ad se pertinere. vel aliquid mancipium [s], quod non pretio [t], sed affectu sit æstimandum. non ergo ideo minus habere debet ius petendæ bonorum possessionis, qui animo [u] potiùs, quàm aliorum computatione, bona liberti æstimat: cùm eo ipso sufficere patrimonium videri possit, quòd & heredem habeat, & bonorum possessorem.

De his quæ libertatis causa imposita sunt, liberto reuenditis. 1. *De liberti nece non vindicata.*

37. *Vlpianus* lib.11. ad legem Iuliam & Papiam.

IVlianus ait, si patronus libertatis causa imposita libertæ reuendiderit [x], filium eius à bonorum possessione summoueri, sc. quia nec contra tabulas testamenti liberti bonorum possessionẽ accipiat, quotiens pater eius donum [y], munus, operas liberto reuendiderit. Planè si patroni filius libertatis causa imposita reuendiderit [z]. nihilo minùs familiam bonorum possessionem contra tabulas liberti accipere ait: quia filius, reuendendo libertatis causa imposita, fratrem suum non summouet.

1 ¶ Si libertus heredem scripserit, ísque priùs, quàm de familia quæstionem haberet, adierit hereditatem: patronum ad contra tabulas bonorum possessionem non admitti, Iulianus ait. debuit [a] enim & patronus liberti necem vindicare. quod & in patrona erit dicendum.

De nepotibus patroni ex filio exheredato. 1. *Si filius liberti omiserit patris hereditatem.*

38. *Terentius Clemens* lib.9. ad Legem Iuliam & Papiam.

QVæritur, an, filio exheredato, etiam nepotes ex eo à bonorum possessione liberti excludantur, quod vtique sic dirimendum est, vt viuo filio, donec in potestate eius liberi manent, non admittantur ad bonorum possessionem, ne, qui suo nomine à bonorum possessione summouentur, per alios [b] eam consequantur: sin autẽ emancipati [c] à patre fuerint, vel alio modo sui iuris effecti, sine aliquo impedimento ad bonorũ possessionẽ admittantur.

a *l.4.ʒ.si quis in fraud.patron.*
d *al.* certæ partis bonorũ. *l.10.ʒ.de bonor.posses.*
e Patroni filius patroni nepotibus obest. *Vlp.27.§.3. l.3. §.7. ʒ. de legitimis tutorib. §.3. Instit.de succes. libert. l.51. ʒ. de oper. libert.* Prior est filius patroni quã nepos alterius patroni. *Paul.3.sent.2.§.1.in fin.*
f .i. æquales portiones. Libertorũ hereditas in capita, non in stirpes diuiditur. *Paul.3.sent.2.§.3.Vlp.2 .§.4.*
g decesserit is qui extra, &c. hanc interpunctuationem restituit Cuiacius. *1.obser.14.*
h adde casum legis. *4.ʒ.de oper. liber.Paul.3.sent.2.§.2.*
i Verba sunt exceptionis, quibus, vt & replicationibus, duplicationib. seruiunt hi articuli, *Si non, Si nihil, At si, aut si ἀλλ' εἰ μὴ, aut nisi, Quod præiudiciũ non fiat, Quod nõ vi, Quod facere possumi.* De formulis exceptionum *v. Cuiac.5.obs.34.* & P. Pithœum *2. notar. Mosai.fol.81.*
k *v.Cuiac.2. ad Afr.22.*
l In hereditate legatarij computãtur legata, quorũ dies cessit viuo legatario. i. quorũ petitionẽ in suum heredem transmisit etiã si repudiauerit heres. *l.81. §.6.ʒ.de legat.1.*
m *l.16.ʒ.de iur. patron.*
n huc refer legem *1.§.pen. ʒ.si cui plus quàm per leg.Falc.*
o *v.in hanc legem Cuiac. 4. ad Afric.fol.61.*
p *l.10. §.1. ʒ.eodem.*
q Reus qui fugit, damnato cõparatur, & bona eius publicãtur. *vt hîc*, sui ipsius occultator. *Nov.53.* sua sententiã fit suspectus. *l.7.§.2. ʒ. de suspect.* atque ita qui olim in exilium voluntariũ ierãt, postea aqua & igni interdicebantur. Interdictionẽ sequebatur bonorum publicatio. *v.Cuiac.7.obs.22.*
r *l.1.Cod.de bonor.posses. contra tabulas libert.*
s *l.7.§.4.ʒ.de oper.libert.*
t excipe legem *47.ʒ.tit.prox.*
u *l.3.§.1.ʒ.de fideicom.libert.*
x *adde l.12.ʒ. de iniuriis.*
y ¶ quia liberti agnouit testamentum.

b *l.6.ʒ.de agnoscend.lib. l.5.in fi.ʒ.de iur.patro.*
c ei ius libertinitatis causa impositorum. *vulgata.*
d Filia quæ renunciauit hereditati paternæ, potest heres à patre institui: ius enim est patri reuocare seu remittere eam renunciationẽ. vide Decium *in l.3.Cod.de collat.*
e *l.10.ʒ.eod.*
f patronus, sc.
g .i. Seij libertus.
h vsufructuario.
i ita vt ad eum etiam proprietas rediret.
k præteriti à liberto patris.
l heredem.
m .i. extraneos. sic vis dicitur extraria. *in l.30. in fin.ʒ.locati.*
*
n *l.3.ʒ.ad leg. Falcid. v.l.34.ʒ. soluto.*
o Id quod nostra singulariter interest, æstimamus nostra cõputatione nostróq; non aliorum iudicio.
p *facit. l.54.ʒ. de legat.2.*
q Sepulchra (in quibus maiores cõditi) iure singulari æstimare solemus. *adde l.35.ʒ.de minorib. l.1.§.15.ʒ.si quid in fraud.patron.*
r *v.l.1.§.15.ʒ si quis in frau. patron.*
s Quæ illa mancipia sunt, quæ nõ pretio sed affectu æstimare solemus? Actores serui, qui secreta patrimonij nostri norunt. *l.22.Cod.de administr. tutor.*
t Pretium & affectus opponuntur hîc. vt & animus cuiusq; & aliorũ computatio. *ʒ.eod.*
u suo, sc. Affectus enim interdũ habetur ratio. *l.54.ʒ.mandati.*
x Si patronus reuendiderit liberto impositas ei operas à petitione bonorum possessionis contra tabulas liberti repellitur. *l.20.ʒ.de iur.patro. l.22.ʒ.de oper.liber. l.4.C.de ope.liber. l.2.C.de bonor.posses.contra tabulas liberti.*
y *l.2.Cod.de bonor.posses.contra tabul.liberti. l.53.ʒ.de verb.signif.*
z Reuendere dixit, vt Cicero *Reuenire.* Cicero de Orator. Cùm miles domum reuenisset.
a *l.9.Cod.de his quib.vt indign.*
b Imò, id fieri potest. *l.14.ʒ eo.*
c *l.11. in fin.ʒ. eod.*

1 ¶ Si filius liberti omiſerit[a] patris ſui hereditatem, hoc patrono proficiet.

De patroni filia in adoptionem data.

39. *Idem* lib.10. ad legem Iuliam & Papiam.

PAtroni filia, ſi in adoptiua [b] familia ſit, ad bona libertorum paternorum admittitur.

De filio patroni exheredato.

40. *Idem* lib.12. ad legem Iuliam & Papiam.

SI pater exheredato filio ita cauit, vt ius in libertum ſaluum ei eſſet: nihil ei ad hanc rem nocet [c] exheredatio.

De onere patrono, cui quo ad debitam portionem ſatiſfactum eſt, impoſito.

41. *Papinianus* lib.12. Quæſtionum.

SI libertus patrono, quod ad debitam [d] portionẽ attinet, ſatisfaciat, inuito tamen aliquid extorquere conetur: quid ſtatuendum eſt, quæritur. Quid enim, ſi ex parte debita inſtituto, decẽ præterea legentur, & rogetur ſeruum propriũ, qui ſit decem, vel minoris pretij manumittere?* iniquum eſt, & legatum velle percipere, & libertatẽ ſeruo non dare. ſed parte debita accepta, & legato temperare, & libertatem imponere nõ cogi: ne ſeruum fortè de ſe malè meritum cogatur manumittere. Quid ergo, ſi, ſolo eodem herede inſtituto, idem libertus petierit? ſi ſubſtitutum habebit, æquè decreti remedium poterit procedere, vt accepta debita portione, cetera pars ad ſubſtitutum perueniat: ita vt, ſi fortè ſeruus redimi potuiſſet, præſtaretur libertas: ceſſante verò ſubſtitutione, patronum hereditatem liberti amplectẽtem prætor, qui de fideicommiſſo cognoſcit, libertatem ſeruo eum imponere cogat.

De filio patroni exheredato à patre & arrogato à fratre. Si quis alio iure veniat, quam eo quod amiſit. 1. Si libertus aliũ bonorum caſtrenſium, alium ceterorum heredem fecerit. 2. Si filius liberti impubes ſubiectus dicatur. 3. Si patroni filia heres inſtituta, pendente accuſatione falſi teſtamenti, deceſſerit.

42. *Idem* lib.13. Quæſtionum.

FIlius, qui patri heres extitit, fratrem exheredatum adrogauit: atque ita, herede eo relicto, defunctus eſt. bonorum poſſeſſione libertum patris naturalis exheredatus non habebit. nam* cui non [e] exheredato [f] talis adoptio noceret, nocere debet exheredato. quoniam pœna, quæ legibus aut edicto irrogaretur, adoptionis remedio non obliteraretur. *Paulus* notat: Ei, qui alio iure venit, quàm eo, quod amiſit, non nocet id, quod perdidit, ſed prodeſt, quod habet. ſic dictum eſt, patrono eodémque patronæ filio non obeſſe, quòd quaſi patronus deliquit, ſi vt patronæ filius venire poſſit.

1 ¶ *Papinianus:* Caſtrenſium bonorum Titium [g] libertus fecit heredem, ceterorum alium: adita eſt à Titio hereditas. magis nobis placebat, nondum patronum poſſeſſionem contra tabulas petere poſſe. verùm illa quæſtio interuenit, an, omittente eo, qui reliqua bona accepit, perinde Titio adcreſcant, ac ſi partes eiuſdem hereditatis accepiſſent. verius mihi videtur, inteſtati [h] iure deferri bona cetera. Titius igitur heres non poterit inuitare manumiſſorem, cum Titio nihil auferatur: nec bonis cæteris, quæ nondum ad cauſam teſtamenti pertinent.

2 ¶ Cùm filius liberti impubes, qui ſubiectus dicitur, ex prima parte bonorum poſſeſſionem accipiat. an patronus defuncti poſſeſſionem accipere poſſit, quæſitum eſt. & ſine dubio qui ſequentis gradus ſunt, non † admittuntur interim. *cum enim præcedit alia poſſeſſio: qui ſequitur, accipere non poteſt [i]. Planè ſi contra eum, qui ſubiectus dicitur, fuerit iudicatum: data non intelligitur. Sed & in patrono, pendente controuerſia, idem erit dicendum. planè, quod ad patroni quoque perſonam pertinet, differri controuerſia debebit.

3 ¶ Si falſum [k] liberti teſtamentum ab aliis in prouincia dictum, atque ita res per appellationem extracta eſſet, defuncta medio tempore patroni filia, quam libertus heredem inſtituerat: filio mulieris ſeruauit Diuus Marcus eam partem bonorum, quam filia patroni vel iure inteſtati, ſi vixiſſet, habere potuit.

De patrono ſubſtituto heredi ex ſemiſſe.

43. *Idem* lib.14. Quæſtionum.

IVlianus putat patronum, qui Titio pro parte dimidia herede inſtituto ſubſtitutus, eo deliberante [l], bonorum poſſeſſionem contra tabulas accepit, ſi poſtea Titius non adierit hereditatem, nihil ei, qui adiit hereditatem, abſtuliſſe: non magis quàm ſi ſub conditione fuiſſet inſtitutus. igitur Titio deliberante res in incerto erit, vtrúmne ſemis ex ſubſtitutione in poſſeſſionem conuertatur. an Titio adeunte ſingulis heredibus partes debitæ auferantur.

Si à patrono ex debita portione inſtituto fideicommiſſum relinquatur purè, eique tantumdem legetur ſub conditione. 1. Si patrono inſtituto ſeruus legetur ad ſupplendam debitam portionem. 2. Quo tempore ſpectatur quantitas bonorum liberti.

44. *Paulus* lib.5. Quæſtionum.

SI patronum ex debita portione heredem inſtituas, & purè roges fundum dare, eique ſub conditione tantundem leges: in conditionem fideicommiſſum redigitur. erit tamen & hic, quod moueat. onerabitur [m] enim patronus ſatiſdatione fideicommiſſi. ſed dicendum eſt ab eo fideicommiſſario cauendum, à quo patrono legatum eſt, vt vndique patronus ſuum ius habeat imminutum.

1 ¶ Patronus heres inſtitutus, legato ei ſeruo, per quem suppleretur debita ei portio, non petet contra tabulas bonorum poſſeſſionẽ, quamuis ſeruus clufis tabulis deceſſit.

2 ¶ Si ex bonis, quæ mortis [n] tempore fuerunt, debitam partem dedit libertus in hereditate vel legato: ſeruus tamen poſt mortem liberti reuerſus [o] ab hoſtibus augeat patrimonium: non poteſt patronus propterea queri, quòd minus habeat in ſeruo, quàm haberet, ſi ex debita portione eſſet inſtitutus. Idem eſt & in alluuione, cùm ſit ſatiſfactum ex his bonis, quæ mortis tempore fuerunt. Idem eſt, & ſi pars legati liberto relicti ab eo, cui ſimul datum erat, vel hereditatis, nunc illis abſtinentibus, adcreſcat.

De inſtitutione patroni & ſerui eius, vel ſerui tantum.

45. *Idem* libro nono Quæſtionum.

SI patronus ex ſexta [p], & ſeruus eius ex reliqua parte ſit heres inſtitutus: nec ex ſerui portione fideicomiſſum debetur. at ſi ſeruus dumtaxat heres inſtitutus eſt, puto, nec hic ex debita portione præſtandum.

Si patronus deceptus falſum iudicium teſtatoris ſecutus ſit.

46. *Idem* libro tertio Reſponſorum.

PAulus reſpondit: Patronus, qui deceptus [q] falſum iudicium teſtatoris ſecutus eſt, bonorum poſſeſſionem contra tabulas teſtamenti liberti petere non prohibetur.

De nepote patroni exheredato. 1. De ea quæ ex voluntate patris accuſauit libertos. 2. De libera teſtamenti factione liberto conceſſa. 3. De nepote patroni poſt mortem aui concepto. 4. De filijs patroni militis ab eo præteritis.

47. *Idem* libro vndecimo Reſponſorum.

PAulus reſpondit, exheredationem nepotis, quæ non notæ [r] gratia, ſed alio conſilio, adiecta eſt, nocere ei non oportere, quo minus contra tabulas libertorum aui bonorum poſſeſſionem petere poſſit.

1 ¶ Quæro: an, ſi Titia patroni filia iactat Titium patrem [ſ] ſuum, priùs quàm moreretur, literas ad ſe feciſſe, quibus adiiceret, per libertos ſuos maleficiis appetitum: eáſque literas ſe ſecutam, poſt mortem patris libertos accuſare: an aliquid ei prodeſſe poſſit hæc excuſatio. Paulus reſpondit, eam, quæ ex voluntate patris accuſauit, non debere repelli à bonorum poſſeſſione contra tabulas: quoniam non ſuum iudicium, ſed alienum exſecuta eſt.

2 ¶ Patroni filius epiſtolam talem liberto emiſit: *Sempronius Zoilo liberto ſuo ſalutem. Ob merita tua, fidémque tuam, quam mihi ſemper exhibuiſti, concedo tibi liberam teſtamenti factionem.* quæro, an patroni filio nihil [t] relinquere debeat. Paulus reſpondit, eum libertum de quo quæritur, liberam teſtamenti factionem conſecutum non videri [u].

3 ¶ Paulus reſpondit, nepotem etiam poſt mortem aui conceptum, ſuperſtitem liberto, bonorum poſſeſſionem contra tabulas liberti auiti pètere poſſe, & ad hereditàtem legitimam eius admitti. reſponſum enim Iuliani tantùm ad hereditatem legitimam, item bonorum poſſeſſionem aui petendam pertinere.

4 ¶ Paulus reſpondit: quamuis filij à patre milite præteriti, pro [x] exheredatis habeantur: tamen non [y] eouſque ſilentium patris eis nocere debere, vt & à bonis libertorum auitorum repelli debeant. Idem [z] reſponſum [a] eſt etiã de bonis libertorum paternorum.

De eo qui libertum effracturæ crimine accuſauit.

48. *Scæuola* libro ſecundo Reſponſorum.

QVæro de eo, qui libertum effracturæ [b] crimine accuſauit [c]. reſpondit: ſi eiuſmodi effracturæ crimine accuſatus ſit, ex quo ſi probaretur, in metallum datus eſſet: denegandam bonorum poſſeſſionem.

De liberto arrogato per abreptionem.

49. *Paulus* libro tertio Sententiarum.

LIberto per [d] obreptionem [e] adrogato, ius ſuum patronus non amittit [f].

De patrono eóque qui eſt in eius poteſtate, ex minore parte inſtituto. 4. De patrono qui hereditatem reſtituit. 5. De filio patroni arrogato à liberto. 6 De liberatione patrono legata.

50. *Tryphoninus* lib.17. Diſputationum.

NIhil intereſt: ipſe patronus ſcriptus heres ex minore parte, adierit hereditatem: an [g] ſeruum ſuum ſcriptũ iuſſerit adire hereditatem, quã retinet. nihilo minùs enim repulſus erit à contra tabulas bonorum poſſeſſione.

1 ¶ Si tamen, antequam iuberet liberti hereditatem adire, ſeruum vendiderit, aut manumiſerit: & ita ipſe nouus libertus, aut emptor heredes extiterint: verbis edicti non prohibetur patronus accipere contra tabulas bonorum poſſeſſionem.

2 ¶ Sed numquid prætor ei denegare poſſeſſorias actiones debeat, ſi fraudem edicto eius facere voluit. vt pretio vberiore percepto, vel tacita [h] pactione etiam hereditatis ex inſtitutione delatæ commodum, & bonorum poſſeſſionis contra tabulas haberet? faciliórque [i] ſuſpicio, per filium ſcriptũ heredem, quamuis emancipatũ, adeuntem, liberti hereditatẽ ipſum patronum habere: cùm* omnia, quæ noſtra

a v.l.6.§.2.ſ.eo.

b l.22.ſ. de iure patron.

c l.12.§.2.3.ſ.eo.

d v.l.2.ſ.de dote.

*

e Quod nõ exheredato noceret, nocere magis debet exheredato. *adde l.13.ſ.eod.*

f Sic reſtituit Cuiacius, *1.obſer.* 38. Nam cui non adrogato talis exheredatio noceret, nocere debet exheredato.

g commilitonẽ caſtrenſium ſc. *v. Cuiac.8.obſ.32.*

h *l.3.ſ.de teſta. milit. l.1.& 2.C. de teſtam. milit.*

† Hodie admittuntur. *l.vlt. Cod.qui admitti ad bonorum poſſeſ.*

*

i Cur ita? collige ex lege *13. §.7.ȷ.de iure fiſci.*

k *l.6.§.1.ſ.eod.*

l Si patronus, dum deliberat inſtitutus & ſubſtitutus, bonorũ poſſeſſionẽ contra tabulas liberti petit, & vterque, i. inſtitutus & ſubſtitutus moritur, patronus ſuccedit ab inteſtato.

m *l.5.§.29.ſ.vt in poſſeſ.*

n ¶*l.3. in fin.ſ.eod.*

o Serui ab hoſtibus reuerſi, poſt mortẽ teſtatoris augent hereditatem. *l.43.ſ.ad l.Falc.*

p quæ non facit tertiam patrono debitam.

§.3. Inſtit.de ſucceſſ.liberti.

q Legitimam hereditatẽ vindicare non prohibetur is qui, cum ignorabat vires teſtamẽti, iudiciũ defuncti ſecutus eſt. *l.8.ſ.de hered.petit.*

r *l.12.§.2.ſ.eod.*

ſ *l.14.in fin.ſ.eod.*

t patroni filio aliquid relinquendum. *l.5.ſ.de hered.petit. §.3.Inſtit.de ſucceſ.liberti.*

u *v.quæ not. ad l.3.ſ.qui teſtam. l.13.C.de teſtam.* De libera teſtamenti factione *v.Cuiac.8.obſ.32.*

x Pro exheredatis habentur qui præteriti à patre milite. Præteriri à patre milite, quaſi exheredari eſt. *v.l.9. Cod. de teſtamento militis.* Quaſi exheredatio eſt, inquã, quippe præteritio quæ habetur pro exheredatione, non propriè eſt exheredatio.

y Imò eouſque *l.12.ſ.eod. v. Cuiac.14.obſ.2.*

z Imò, non idem. *l.12.in fin.ſ.eod.*

a reſponſum non eſt. *v.Cuiac.14.obſ.5.*

b de eo crimine agitur *in l.1.Cod.de locato.* Effractores ſunt, qui vi fores vel parietem effringunt. de quorũ pœna *v.l.3.§.1.ſ.de offic. præfecti vigil. l.6.§.5.ȷ.de pœnis. v. Cuiac.10.obſ.27.*

c *v.l.10.ſ.de iure patronatus.*

d Qui per obreptionem adrogatur, conditionem ſuam celat: ideóque nõ fit ingenuus, nec patronum iure ſuo excludit. *l.10.§.2.ſ.de in ius vocand.*

e quid ſit obreptionis animo adire. *v.l.29.ȷ.de falſis.*

*

f Libertus ita adoptatus non fit ingenuus, manet ſemper libertus. *l.vlt.ſ.de ſtatu.*

g *v.l.4.in fin.ſ.eodem.*

h Tacita pactio hîc dicitur. & *apud Plin.5.Epi.* vt alibi, tacita ſumma. *l.47.§.1.ſ.de pactis.* tacitum mutuum. *Gell.12.* hoc eſt fraudulentum. Nam plerumq; tacita cùm dicimus, fraudes intelligimus.

i In filio præſumitur facilior ſuſpicio, quàm in alio. *v. quæ notaui ad l.67.ſ.de ritu.*

quæ noſtra ſunt, liberis noſtris ex voto [a] paremus.

3 ¶ Si tamen, cluſis [b] adhuc tabulis teſtamenti liberti, cùm ignoraret iudicium eius patronus, eorum quid, quæ ſuprà ſcripta ſunt, circa inſtitutum ſubiectum iuri ſuo fecit: amota fraudis ſuſpicione, ſuo iure in bonorum poſſeſſione contra tabulas vtetur.

4 ¶ Si patronus ex debita [c] portione à liberto ſcriptus, rogatúſque hereditatem reſtituere, ſuſpectam dixit: & compulſus adire, cùm retinere poſſet, reſtituerit: non poterit accipere contra tabulas bonorum poſſeſſionem: & quia adgnouit iudicium liberti, & quia ſpreuit, & quaſi damnauit eam poſſeſſionem.

5 ¶ Longè diſtat ab hoc patroni filius, quem libertus adrogauit, & ex minore parte heredem ſcripſit, cùm nemo ex familia patroni alius eſſet. quamquam enim hic ipſo iure, quippe ſuus, heres deprehendatur: ſi tamen ſe nō immiſcuit hereditati vt patris, ſed abſtinuit quaſi patroni: tamen filius admittendus eſt ad contra tabulas bonorum poſſeſſionem.

6 ¶ Si debēti patrono certam pecuniam, liberationem libertus reliquiſſet: iſque vſus eſt, aduerſus heredē petentem debitum, doli exceptione: aut acceptilatione liberatus eſt debito propter legatum: dicendum eſt, eum non poſſe accipere contra tabulas bonorum poſſeſſionem [d].

Si pater accuſatoris manumiſerit liberum.

51. *Labeo* libro 1. Pithanon à Paulo Epitomatorum.

SI eundem libertum & tu capitis accuſaſti, & pater tuus manumiſit: non poterit tibi eius liberti bonorum poſſeſſio ex edicto prætoris dari. *Paulus*: Immo contra accidet, ſi quem ſeruum accuſaueris, deinde is patris tui fuerit factus, & is poſtea eum manumiſit.

DE LIBERTIS [e] VNIVERSITATIUM [f].

Tit. III.

1. *Vlpianus* lib. 49 ad Edictum.

MVnicipibus plenum ius in bonis libertorum, libertarum defertur: hoc eſt id [h] ius, quod etiā patrono.

1 ¶ Sed, an omnino petere bonorum poſſeſſionem poſſint, dubitatur. mouet enim, quòd [i] conſentire non poſſunt. ſed per alium [k] poſſunt petita bonorum poſſeſſione ipſi adquirere. ſed qua [l] ratione ſenatus cenſuit [m], vt reſtitui eis ex Trebelliano hereditas poſſit: qua [n] ratione alio ſenatuſconſulto, heredibus [o] eis inſtitutis à liberto, adquirere hereditatem permiſſum eſt: ita [p] bonorum quoque poſſeſſionem petere dicendum eſt.

2 ¶ Temporáque bonorum poſſeſſionis petendæ cedere municipibus exinde, ex quo decernere de petenda potuerunt. quod & Papinianus reſpondit.

DE ADSIGNANDIS [q] LIBERTIS [r].

Tit. IIII.

Tempus & verba S.C. 1. De numero liberorum & libertorum. 2. De liberto qui eſt apud hoſtes. 3. Quibus modis aſsignatur. 4. Vel aſsignatio adimitur. 5. De filio exheredato. 7. Vel repudiante. 8. Si ſit ex patroni filius vnus, ex altero duo, & vni eorum libertus aſsignatus eſt.

1. *Vlpianus* libro decimoquarto ad Sabinum.

SEnatuſconſulto, quod factum eſt Claudianis temporibus, Velleo Rufo & Oſterio Scapula conſulibus, de adſignandis libertis in hæc verba cauetur: *Si, qui duos pluréſve liberos iuſtis nuptijs quæſitos in poteſtate haberet, de liberto libertáve ſua ſignificaſſet, cuius ex liberis ſuis eum libertum eámve libertam eſſe vellet: Is eáve, quandoque is, qui eum eámve manumiſit inter viuos vel teſtamento, in ciuitate eſſe deſiſſet, ſolus [ſ] ei patronus ſoláve patrona eſſet, perinde atque ſi ab eo eáve libertatem conſecutus conſecutáve eſt. Vtique: ſi ex liberis quis in ciuitate eſſe deſiſſet, neque ei liberi vlli eſſent: ceteris eius liberis, qui manumiſit, perinde omnia iura ſeruentur, ac ſi nihil de eo liberto eáve liberta is parens ſignificaſſet.*

1 ¶ Quamuis ſingulari ſermone ſenatuſconſultum ſcriptum eſt: tamen & pluribus liberis, & plures libertos libertáſve poſſe adſignari, certum eſt.

2 ¶ Is quoque libertus, qui apud hoſtes eſt, adſignari poteſt.

3 ¶ Adſignare autem quis poteſt quibuſcunque [t] verbis, vel nutu [u], vel teſtamento [x], vel codicillis, vel viuus.

4 ¶ Adimere [y] adſignationem etiam nuda voluntate poterit.

5 ¶ Sed & ſi exheredato filio libertum quis adſignauerit, valet adſignatio. nec nocet ei nota [z] exheredationis, quantum ad ius patronatus.

6 ¶ Sed ſi poſt adſignationem fuerit exheredatus, non [a] ſemper exheredatio adimet adſignationem: niſi hoc animo [b] facta ſit.

7 ¶ Sed ſi is, cui adſignatus eſt repudiauerit: puto verius, quod & Marcellus ſcripſit, poſſe admitti fratres eius.

8 ¶ Si ſit ex patrono filius vnus, ex altero duo: & vni eorum libertus adſignatus eſt; vidēdum, quot partes fiant hereditatis liberti: vtrùm tres: vt duas habeat is, cui adſignatus eſt: id eſt, ſuam, & fratris: an verò æquales partes fiant, quoniam per adſignationem [c] alius excluditur. & Iulianus libro ſeptuageſimoquinto ſcripſit, magis eſſe, vt beſſem hic habeat, qui fratrem excludit. quod verum eſt, quamdiu frater eius viuat, vel admitti potuit ad legitimam hereditatem. ceterùm, ſi fuerit capite [d] minutus [e] æquales partes habebunt.

Si is, cui adſignatum eſt, decedat relicto filio, & fratre & alterius patroni filio.

2. *Pomponius* libro 4. Senatuſconſultorum.

SEd ſi is, cui adſignaſſem, deceſſiſſet relicto filio, & fratre, & alterius patroni filio: ſemiſſem habiturum eum nepotem, quem eſſet filius meus is, qui viuit, habiturus, ſi ego eum libertum non adſignaſſem.

De nepote patroni. 4. De liberis eius cui aſsignatum eſt. 7. Si duobus aſsignetur.

3. *Vlpianus* libro 15. ad Sabinum.

IDem erit dicendum, & ſi is, qui filium & nepotem habebat, nepoti libertum adſignauerit: admittetur nepos ad legitimam hereditatem, licèt ſit alterius patroni filius. & hoc contingit patrui [f] vita. ceterùm, ſi ille non eſſet, nihil ei prodeſſet adſignatio ad deminuendum ius alterius patroni filij.

1 ¶ Poſſe autem & nepoti [g] adſignari certum eſt. & præferri filio nepotem adſignatoris, conſtat.

2 ¶ Vnde quæri poterit: an, ſi filium habeat, & ex eo nepotem: poſſit, quaſi duos habeat in poteſtate ius ſenatuſconſulti inducere. in qua ſpecie: cùm placeat, etiam ei, qui in poteſtate recaſurus eſt, adſignari: quare nō admittimus, cùm vtrumque eſſe in poteſtate negare non poſſumus?

3 ¶ An autem ad legitimam hereditatem admitti poſſit hic, qui eſt in poteſtate, tractari poterit. & cùm [h] multi ſint caſus: quibus & libertum habere, qui in poteſtate eſt, poſſit: cur non hoc quoque admittendum ſit, vt per eum pater ad legitimæ hereditatis admittatur emolumentum? quod & Pomponio rectè videtur. habent autem libertos etiam filiifamilias: vt putà ſi caſtrenſem [i] ſeruum eorum quis manumiſerit.

4 ¶ Emancipatos quoque filios eius, cui adſignatus eſt libertus, habere commodū ſenatuſconſulti puto: nō vt ad legitimam hereditatē admittantur: ſed ad ea, quę poſſunt.

5 ¶ Secundùm quod, liberto inteſtato defuncto, quoniā ad legitimam hereditatē admitti non poſſunt, videndum, ne admittatur filius adſignatoris in familia remanens, an non. & putem, emancipatos per prætorem præferendos.

6 ¶ Liberos autem eius, cui adſignatus eſt, accipere debemus non ſolùm filios, verum etiam nepotes [k] & neptes, & deinceps deſcendentes.

7 ¶ Si quis duobus adſignauerit libertum: & alter in ciuitate eſſe ſine liberis deſierit, alter non.

4. *Pomponius* libro 4. Senatuſconſultorum.

VEl [l] viuus noluerit ad ſe hereditatem liberti pertinere.

5. *Vlpianus* libro 14. ad Sabinum.

VTrùm portio eius, qui in ciuitate eſſe deſiit, vel repudiauit, in familiam redeat: an verò ei potiùs adcreſcat [m], in cuius perſona durat adſignatio? & Iulianus libro ſeptuageſimoquinto ſcripſit, adſignationem in huius [n] ſolius perſona locum habere, & ſolum admittendum. quod eſt verum.

1 ¶ Quòd ſi non ſine liberis deceſſerit, an cum viuo admittantur? & putat adhuc ſolum admittendum. defuncto autem eo: liberos alterius ſuccedere, non in familiam libertum redire.

2 ¶ Sed ſi ex duobus iſtis alter filios, alter nepotes reliquerit: an ſimul ad legitimam hereditatem admittantur? & puto, ordinem inter eos faciendum.

De legato, quod habet vim aſsignationis.

6. *Marcianus* libro 7. Inſtitutionum.

SI ſeruus liber eſſe iuſſus fuerit, & filio legatus, deinde viuus teſtator eum manumiſerit: ad filiū libertus quaſi adſignatus pertinet. hoc ita eſt, ſiue expreſſum eſt, vel certè intellexit non quaſi ſeruum eum legaſſe, ſed quaſi libertum adſignaſſe.

Quibus modis aſsignatur. De iure & effectu aſsignationis.

7. *Scæuola* lib. 2. Regularum.

ADſignare & purè [o], & ſub conditione [p], & per epiſtolam [q], vel teſtationem [r], vel chirographum poſſumus. quia [ſ] adſignatio liberti neque [t] quaſi legatum, neque quaſi fideicommiſſum percipitur. denique nec fideicommiſſo onerari poteſt.

An liberi manumiſſoris aſsignare poſſint.

8. *Modeſtinus* libro 7. Differentiarum.

LIberi patroni, quamquam & ipſi in pleriſque [u] cauſis manumiſſoris iure cenſentur, tamen paternum libertum liberis ſuis adſignare [x] non potuerunt: etiam ſi eis à parente fuerit adſignatus. idque & Iulianus, & Marcellus probant.

---

a *l. 15. ſ. de inoffic. teſt. l. 7. ſ. vnde liberi. l. 7. ſ. de bonis damnat. l. 13. §. 2. verſ. cū enim. C. de legit. hered.* ideóque non preſumūtur parentes decipere velle ſuos liberos. *l. 67. §. 1. ſ. de ritu.*
b clauſis. *Hal.*
c tertia. *§. 3. Inſtit. de ſucceſſ. libert.*
d *l. 5. §. 2. ſ. de leg. præſtand.*
e de libertis municipum, & aliis vniuerſitatum.
f ſenſus eſt, Bonorum poſſeſſionem municipibus, collegiis, vniuerſitatibus etiam dari contra tabulas libertorum ſuorum. Quo ex loco pariter obſeruamus, collegia licita ius habuiſſe manumittendorū ſeruorum.
g *l. 3. §. 6. ſ. de iuſ. l. 2. ſ. de manumiſſionib. quæ ſeruis. v. quæ ſcripſi ad l. vlt. Cod. ſi ſeruus rei manumiſſ.*
h Priuatorum ius ad municipia facilè extenditur.
i *l. 17. §. 6. ſ. de arbitris.*
k *l. 2. ſ. de adqu. poſſeſſ.*
l Argumētum à iure fideicommiſſi petendi, ad ſucceſſionē liberti petendā. *adde Vlp. 24. §. 5.*
m *v. l. 26. ſ. ad Trebell.*
n Argumentū ab hereditatis petitione, ad bonorum poſſeſſionis petitionē.
o *l. 12. C. de hered. inſt.*
p *l. 3. §. 4. ſ. de bon. poſſeſſ.*
q de adſignatione libertorū. *3. Inſtit. 9. περὶ προσκυρώσεως ἀπελευθέρων. 49. Ecl. 5.* quid ſit adſignare. *vide l. 107. ſ. de verb. ſignif.*
r ſenſus eſt, Si vni liberorum à parente adſignatus eſt libertus, is ſolus patronus erit cui libertus adſignatus erit: nō ideo tamen in perpetuum repelluntur cæteri à bonorum poſſeſſione contra tabulas, vel vnde legitimi. *vide Cuiac. hîc.*
ſ *inſtit. eod. l. 30. in fi. ſ. qui & à quib. manumiſſi.*
t *l. 7. l. 13. ſ. eod. §. vlt. inſt. eod.*
u Nutu adſignari libertus poteſt.
x vel ab inteſtato. *§. 3. Inſt. eo.* Porrò hinc colligunt, In teſtamēto poſſe contractum iniri.
y Ademptio fit etiam nuda voluntate.

z Exheredatio notæ & iniuriæ ſpecies.
a *l. 47. ſ. de bon. libert.*
b Animus in exheredatione perſpicitur. Inde fit, vt adſignatus filio libertus exheredato pòſt filio, adſignatus maneat: niſi exheredatio animo quoque adimendæ adſignationis facta ſit.
c ¶ Qui vni libertū adſignat, alterum excludit.
d *v. Vlp. 27. §. vlt.*
e *l. 23. l. 39. ſ. de bonis libert.*
f *al.* in patrui vita.
g Nepoti libertus adſignari poteſt. *§. 1. inſtitut. eod.*
h Libertū habere poteſt, etiā is qui in poteſtate eſt, puta filiusfamilias miles Caſtrenſem ſeruū, eundémque à ſe manumiſſum.
i *l. 8. ſ. de iure patronatus.*
k Liberorū appellatione, comprehenduntur nepotes & cæteri deſcendentes.
l nec viuus hereditatē liberti ad ſe pertinere voluerit. *Hal. adde l. 94. ſ. de adquir. hered.*
m Ius adcreſcendi, locū obtinet etiam in adſignationibus libertorum.
n i. eius cui adſignatus eſt ſeruus.
o *l. 10. in fi. ſ. eod.*
p *l. 10. ſ. eod.*
q *adde l. 1. §. 3. §. 4. ſ. eod.*
r putà teſtamentum, codicillos. *d. §. 4.*
ſ Feudum licet etiam pro anima nō poſſit relinquere vaſallus, poteſt tamē feudum vni ex filiis adſignare, quia nec pro legato vel fideicommiſſo habetur adſignatio. *vt hîc.* de quo vide plura apud Ardizonem *in vſib. feudorum. c. 12.*
t Adſignatio non quaſi legatum, non quaſi fideicōmiſſum percipitur: & tamē teſtamento adiici poteſt. hinc colligunt, Contractus etiā teſtamento adiici poſſe. *v. quæ notaui ad l. 31. in f. ſ. qui teſtamēta.*
u Is cui libertus adſignatur non omnino ſimilis eſt adſignanti: id eſt nō eodē iure cenſetur. *vt hîc.*
x Adſignatum nobis libertum, alij adſignare non poſſumus.

a Emancipatis etiam filiis libertos adsignare possumus.
b Imò, euanescit. *§.2.in prin.inst.eod.* c potest enim ita adsignari. *l.7.ff.eod.*
d Adsignare libertus vni purè, alteri sub conditione potest. Quod cum accidit, is cui purè libertus ita seruus adsignatus, pendente alterius conditione solus patroni ius habet. *vt hîc.* Igitur post conditionem partem tantum habiturus est.

De filio emancipato.

9. *Idem* libro nono Pandectarum.

VTrum ei tantùm, qui in potestate sit, an etiam emancipato [a] filio adsignare libertum patronus possit, si modò non pauciores quàm duos præterea in potestate habeat, dubitari solet. & magis est posse [b].

De aßignatione sub conditione vel in diem. 1. De duabus aßignationibus, pura, & conditionali.

10. *Terentius Clemens* libro 12. ad legem Iuliam & Papiam.

SVb conditione [c] vel in diē liberto adsignato, interim, pendente die vel conditione, omnia perinde obseruabuntur, ac si adsignatus non esset. itaque, mortuo eo interim, ad omnes liberos hereditas, & bonorum possessio pertinebit.

1 ¶ Si vni [d] purè [e], alij sub conditione libertus adsignatus sit: eum, cui purè adsignatus sit, pendente conditione solum patroni ius habere dicendum est.

De alimentis.

11. *Papinianus* libro 14. Responsorum.

ALimentorum [f] causa libertos filiis adtributos, filiis adsignatos non videri, respondi. cum ea ratione libertis consuli patronus voluerit, quo faciliùs voluntatis emolumentum consequantur saluo iure communi.

De duobus patronis.

12. *Pomponius* libro 12. Epistolarum.

SI ex duobus patronis alter eorum filio suo libertum adsignauerit: non obstat, quo [g] minùs alter patronus ius solidum suum haberet.

De manumißione & aßignatione eodem testamento factis. 1. De postumis. 2. Si quis ex liberis in ciuitate esse desierit. 3. De aßignatione ex die vel in diem.

13. *Idem* libro quarto Senatusconsultorum.

TEstamento [h] potest quis & seruum manumittere, & eundem vt libertum adsignare.

1 ¶ De liberis, qui sunt in potestate, senatus locutus est. ergo de postumis nihil hoc senatusconsulto prouisum est. magis [i] tamen puto, etiam postumos contineri.

2 ¶ Quod inquit senatus [k], *Si ex liberis quis in ciuitate esse desisset,* eum significat, qui in perpetuū in ciuitate esse desierit: non etiam si quis ab hostibus captus reuerti possit [l].

3 ¶ Ex die quoque certa adsignari potest. sed vsque in diem certum vix potest. nam ipse senatus huic negotio finem præposuit.

SI QVID [m] IN FRAVDEM patroni factum sit [n].

Tit. V.

Summa. 1. De dolo. De mortis causa vel aliter facta donatione. De legato. 2. De eo quod donatum vel legatum est filio patroni. 3. De omni gesto. 4. De dolo alienantis, vel accipientis. 5. Si vni ex patronis donatum sit. 6. De acquisitione omissa. 7. De eo qui in lite vinci voluit. 8. De actione omissa. 9. De transactione. 10. De donatione. 11. De pluribus donatarijs. 12. De venditione, emptione, locatione, conductione, permutatione. 14. De venditione, & pretij donatione. 17. De mutuatione. 18. De promißione. 19. De fideiußione, oppigneratione. 20. mandato. 21. De parte. De his quæ diuidi non possunt. 22. Si seruo aut filiofam. datum vel cum eis contractum sit. 26. Qualis sit hæc actio. De successoribus. 27. De filio patroni. 28. De fructibus.

1. *Vlpianus* libro 44. ad Edictum.

SI quid dolo malo liberti factum esse dicetur, (siue testamento facto, siue intestato libertus decesserit) quo minus: quàm pars [o] debita [p] bonorum, ad eorum quem perueniat, qui contra tabulas bonorum possessionem accipere possunt: cognoscit prætor, & operam dat, ne ea res ei fraudi sit.

1 ¶ Si alienatio dolo malo facta sit: non quærimus, vtrùm mortis causa facta sit, an non sit. omni enim modo reuocatur. Si verò [q] non sit dolo malo facta, sed aliàs: tunc actori probandum erit, mortis causa factā alienationem. Si enim proponas, mortis causa factam alienationem: nō requirimus: vtrùm dolo malo facta sit, an non sit. sufficit enim docere, mortis causa factam. nec immeritò. mortis [r] causa enim donationes comparantur legatis. & sicut in legatis non quærimus, dolo malo factum sit, an non sit: ita nec in mortis causa donationibus.

2 ¶ Quod autem mortis causa filio donatū est, non reuocatur [s]. nam [t] cui liberum fuit legare filio, quantū quantum vellet, is donando non videtur fraudasse patronum.

3 ¶ Omne autem, quodcumque in fraudem patroni gestum est, reuocatur. 4 ¶ Dolum accipere nos oportet eius, qui alienauit: non eius, cui alienatum est. & ita euenit, vt, qui fraudis vel doli conscius non fuit, carere debeat re in fraudē patroni alienata, etsi putauit ingenuum, nec credidit libertinum. 5 ¶ Aduersus compatronum, qui contra tabulas bonorum possessionem omisit, Fauiana non competit, si [u] non plus sit in eo, quod donatum est, quam pars debita patrono. Quare si mortis causa ei donatum sit, partem faciet compatrono, quemadmodum legatarius patronus facit. 6 ¶ Vtrùm autem ad ea sola reuocanda Fauiana pertinet, quæ quis libertus de bonis deminuit: an etiam ad ea, quæ non adquisiit: videndum est. & ait Iulianus libro vicesimosexto Digestorum: si hereditatem libertus non adierit fraudandi patroni causa, vel legatum repulerit: Fauianam cessare. quod mihi videtur verum. quamuis enim legatum retrò nostrum sit, nisi repudietur: attamen, cùm repudiatur, retrò nostrum non fuisse, palam est. In ceteris quoque liberalitatibus, quas non admisit is libertus, cui quis donatum voluit, idem erit probandum, Fauianam cessare: sufficit enim patrono, si nihil de suo in necem eius libertus alienauit: non [x] si non adquisiit. Proinde etsi, cùm sub conditione ei legatum esset, id egit, ne conditio existeret, vel si sub conditione stipulatus fuerit, maluit deficere conditionem: dicendum est, Fauianam cessare. 7 ¶ Quid, si in lite vinci [y] voluit? si quidem condemnatus est data opera, vel [z] in iure confessus. dicendum erit, Fauianam locum habere. quòd si noluit obtinere, cùm peteret: hîc videndum. & puto. hunc diminuisse de patrimonio. actionē enim bonis diminuit, quemadmodum si passus esset actionis diem abire.

8 ¶ Sed si (puta) querellam [a] inofficiosi, quam potuit, vel quam aliam, forte iniuriarum [b], vel similem, instituere noluit, nō potest patronus ob eam rem Fauiana experiri.

9 ¶ At si transigit in fraudem patroni, poterit patronus Fauiana vti. 10 ¶ Sed si libertus filiam dotauit: hoc ipso, quod dotauit, non videtur fraudare patronum: quia pietas [c] patris non est reprehendenda. 11 ¶ Si pluribus in fraudem libertus donauerit [d], vel pluribus mortis causa: æqualiter patronus aduersus omnes, in partem sibi debitam, siue Fauiana [e] siue Caluisiana [f] experietur.

12 ¶ Si quis in fraudem patronorum rem vendiderit, vel locauerit, vel permutauerit: quale sit arbitrium iudicis, videamus. & in re quidem distracta deferri conditio debet emptori, vtrùm malit rem emptam habere iusto [g] pretio, an verò à re discedere pretio recepto. neque omnimodo rescindere debemus venditionem, quasi libertus ius vendendi non habuerit: nec fraudem ius pretio emptorem: maximè cùm de dolo eius non disputetur, sed de dolo liberti. 13 ¶ Sed si emerit in fraudem patroni libertus: æquè dicendum, si magno emit [h], in pretio releuandum patronum, conditione [i] non ipsi delata, an velit ab emptione discedere, sed venditori, vtrùm malit de pretio remittere, an potiùs rem, quam vendidit, recipere persoluto pretio. Et in permutatione [k], & in locatione [l] & conductione similiter idem obseruabimus. 14 ¶ Sed si rem quidem bona fide vendiderit, & sine vlla gratia libertus, pretium autem acceptum alij donauit: videndum erit, quis Fauiana inquietetur: vtrùm qui rem emit, an verò is, qui pretium dono accepit. & Pomponius libro octagesimotertio rectè scripsit, emptorem non esse inquietandum. fraus enim patrono in pretio facta est. eum igitur, qui [m] pretium dono accepit, Fauiana conueniendum.

15 ¶ Et aliàs videamus: si dicat patronus, rem quidem iusto [n] pretio venisse: verumtamen hoc interesse sua, non esse venumdatam, inque hoc esse fraudem, quòd venierit possessio, in quam habet patronus affectionem [o] vel opportunitatis, vel vicinitatis [p], vel cæli, vel quod illic educatus sit, vel parentes sepulti: an debeat audiri volens reuocare. sed nullo pacto erit audiendus. fraus enim in damno accipitur pecuniario [q].

16 ¶ Sed si fortè & res viliùs distracta sit, & pretium alij donatum: vterque Fauiano iudicio conuenietur, & qui vili emit, & qui pecuniam accepit muneri. is tamen, qui emit, si malit rem restituere, non aliàs restituet [r], quàm si pretium, quod numerauit, recipiat. Quid ergo, si delegatus emptor soluit ei, cui donabat libertus: an nihilo minus reciperaret [s] & magis est, vt recuperare debeat, licèt pretium ad alium peruenit, qui soluendo non est. nam & si

e potest etiam ita adsignari. *l.7.ff.eod.*
f *l.2.ff. de alimentis.*
g *l.46.l.48.in f. ff.de ritu.nupt. Paul. 3.sentent.2.§.2.*
h *l.1. §.3. l.7.ff. eod.*
i Postumis etiā libertū adsignare possumus: vt sit ea parte eadem ratio postumi & iā nati.
k *l.1.ff.eod.*
l is enim auget hereditatē. *l.43. ff.ad l.Falc. l.44. §.2. ff. de bon. libert.*
m putà alienatum. *6.Cod.5.* seu de lege Fauiana. *Paul.3.sent.3.* sensus est, Non licere libertis familiam suam in fraudem patronorū minuere. *49.Ecl.6.*
n à liberto testato sc. id patronus actione Fabiana reuocare poterit adusque suam legitimam. *l.3.§.2. ff.eod.* intestato verò Caluisiana *d.l.3.§.3.ff.eodem.* v. apud Oldendorpiū praxim huius actionis. *clas.6.act.2.*
o *l.1.Cod.eod.*
p tertia. *§.3.Instit. de succes. libert.*
q *adde l.16.§.6. ff. de hered.petit.*
r Mortis causa donationes cōparātur legatis.
s in eo non videtur fraudare patronum, quia patris pietas nō est reprehendenda. *§.10.ff.eod.*
t Argumētum à legato ad donationem causa mortis.
u *adde l.19. in fi.ff.de verb.oblig.*
x & si non adquisiit. *Hal. adde l.6.ff. qui in fraud. cred.*
y *l.3. in fi.ff.quæ in fraud.credit.*
z *l.56.ff.de re iudicata.*
a Sicut iniuriarum actio in bonis nostris non computatur ante litem contestatam. *l.28.ff. de iniur.* ita nec querela, inofficiosi testamēti. *v.17.obs.17.*
b Actio de inofficioso multa specialia ab hereditatis petitione habet, quasi vindictæ persecutionem habet. *vt hîc.* (qua de causa etiam accusatio appellatur) datur in eum qui iusto titulo possidet, rescissoria est.

c *v.§.2.ff.eod.* d viuus sc. e ob id quod mortis causa donatum est.
f ob id quod inter viuos donatum est. *v.l.16.§.6.ff.de hered.petit.*
g de iusto pretio dixi ad *l.50.ff.de furtis.*
h hinc constat emptorem interdum restitui & iuuari beneficio legis *2.Cod. de rescind.vend.* eodem modo cæco emptori consulitur. *l.11.ff.de contrah.empt.* & minori. *l.27.§.1.vers.prædio.ff.de minorib.* & ei cui venditor mentitus est. *l.13.§.4.ff.de act.empt.* & marito pluris æstimanti res dotales (in quibus videtur esse emptor) si quidem æstimatio emptionem facit. *l.1.ff.de æstimatoria.l.6.Cod.soluto.l.2.Cod.de obligat.l.19.ff. de obligat.& act.* Cuiacius tamen negat dictā legem 2. opitulari maioribus 25. annis. *16.obseru.18.* quo nomine reprehenditur à Roberto *2.Animaduers.13.* defenditur ab Antonio Mercatore. *2.notat.13.* Video Molinæū inter duas superiores opiniones nutantem: dum ait, non videri emptoribus, saltē æquè, ex remedio dictæ legis 2. subueniēdum esse, sicut emptorib. *§.22. cōsue.nu.17.*
i nota qualitatem huius conditionis.
k hinc etiam colligit Robertus *2.animad.14.* quod & notat speculator *lib.4. parte 3.de rescin. vend. numero 13.* Beneficium dictæ legis *2.C.de rescind.vend.* habere locum in permutationib. & locationibus. hoc non negat Molinæus *§. 22. consuet.41.* negat tamē suppletionem vel repletionem æstimationis omnino in pecunia fieri, vt quæ disconueniat & sit contra intētionem partium & naturam actus: ideóque non esse admittendam. Subtiliter Cuia. *16.obs.18.* ait restitutionem eo casu permitti ei qui de permutatione cōqueritur, nō vt emptori rei alienę, sed vt venditori. Idem sentit Antonius Mercator *2.nota.14.*
l atque ita datur restitutio læsis in cōductione. *Idem speculator ibidem arg. l.29.ff.de ædilitio.* An etiam minimæ rei? sic putat Conanus, & post eum Robertus aduersus communem opinionem. An etiam operarum locatarum? Idē Roberto videtur *2. animaduers.14.*
m atq; ita pretiū loco rei succedit, nec conuenitur is qui iusto pretio emit à liberto: conuenitur is, quia liberto rei venditę pretium ex donationis causa accepit.
n *vide d. l. 50.ff. de furtis.*
o Variis de causis venditio reprehēdetur, puta, si non iusto pretio res venierit: deinde, vt iusto pretio sit vēdita, affectio tamen & oportunitas sit adēpta. Priore casu alienatio reuocatur: posteriore, non æquè. *adde l.36.ff.de bon.libert.* p *l.54.ff.de legat.2.*
q quod in rei locum successit. r Ea lex est omnium restitutionum. vt scilicet quemadmodum restitutus in damno esse non cupit, ita lucrum adfectare aliena iniuria non debeat. *l.vn.C.de reputationib.l.7.§.5.in fin.l.24.§.4.ff.de minorib.*
s recuperat. *Hal.*

a *l.3.§. quæ in fraud. credit. l.3. Cod. de donat. mort. caus.* b *l.32.§. de pactis.*

acceptum pretium libertus prodegisset, diceremus nihilo minus eum, qui dedit, recipere debere, si velit ab emptione discedere.

17 ¶ Si mutuam pecuniam libertus in fraudem patroni acceperit: an Fauiana locum habeat, videamus: & quod remedium in hoc est. accepit mutuam: si, quod accepit, donauit, conuenit eum patronus, cui donauit libertus. sed accepit, & prodegit: non debet perdere, qui mutuum dedit: nec ei imputari, cur dedit.

18 ¶ Planè si [a] non accepit, & spopondit stipulanti: erit Fauianæ locus.

19 ¶ Si fideiussit apud me libertus, vel rem suam pro alio pignori dedit in necem patroni: an Fauiana locum habeat, videamus: & numquid cum damno meo non debeat patrono subueniri. neque enim donauit aliquid mihi, si pro aliquo interuenit, qui non fuit soluendo. eoque iure vtimur. igitur creditor non poterit Fauiana conueniri. debitor poterit quidem: sed potest & mandati. planè si deficiat mandati actio, quia [b] donationis causa interuenit: erit Fauianæ locus.

20 ¶ Sed & si mandator extitit pro aliquo libertus, idem erit probandum.

21 ¶ Quamuis autem in partem Fauiana competat: attamen in his, quæ diuidi non [c] possunt, in solidum competit: vtputa in seruitute.

22 ¶ Si seruo meo vel filiofamilias libertus in fraudem patroni quid dederit: an aduersus me iudicium Fauianum competat, videamus. & [d] mihi videtur sufficere aduersus me, patrémque: arbitrióque iudicis cótineri, tam id, quod in rē versum est, condemnandi, quàm id, quòd in peculio.

23 ¶ Sed si iussu patris contractum cum filio est, pater vtique tenebitur.

24 ¶ Si cum seruo in fraudem patroni libertus contraxerit, isque fuerit manumissus [e]: an Fauiana teneatur, quæritur. & cùm diximus, dolum tantùm liberti spectandum, non etiam eius, cum quo contraxit: potest [f] manumissus iste Fauiana non [g] teneri.

25 ¶ Item quæri potest, manumisso vel mortuo, vel alienato seruo, an intra annum agendum sit. & ait Pomponius, agendum.

26 ¶ Hæc actio in personam [h] est, non in rem. & in heredem competit, & in ceteros successores: & heredi, & ceteris successoribus patroni. & [i] non est hereditaria, id est ex bonis liberti, sed propria patroni.

27 ¶ Si libertus in fraudem patroni aliquid dederit, dein, defuncto patrono, viuo liberto, filius patroni acceperit bonorum possessionem contra tabulas liberti: an Fauiana vti possit ad reuocanda ea, quæ sunt alienata? & est verum, quod & Pomponius probat libro octagesimo tertio, item Papinianus libro quarto decimo quæstionũ, competere ei Fauianam. sufficere enim, quod [k] in fraudem patronatus factum sit. magis enim fraudem [l] rei, non personæ accipimus.

28 ¶ In hanc actionem etiam fructus [m] veniunt, qui sunt post litem contestatam percepti.

2. *Marcianus* lib. 3. Regularum.

IN Fauiana & Caluisiana actione rectè dicetur, etiā præteritos [n] fructus venire, quatenus prætor omnem fraudem libertorum vult rescindere.

De patrono instituto ex parte debita. De tempore huius actionis. 2. De patrono instituto ex asse. 3. Vel succedente ab intestato. 4. De pluribus patronis. 5. Si patrono debita portio, aut aliquid amplius relictum sit.

3. *Vlpianus* lib. 44. ad Edictum.

SI patronus heres institutus ex debita parte, adierit hereditatem, dum ignorat aliqua libertum in fraudem suam alienasse: videamus, an succuri ignorantiæ eius debeat, ne decipiatur liberti fraudibus. & Papinianus libro quartodecimo quæstionum respondit, in eadem [o] causa manere ea, quæ alienata sunt, idcircóque patronum sibi imputare debere, qui, cùm posset bonorum possessionem accipere contra tabulas propter ea, quę alienata, vel mortis causâ donata sunt, non fecit. 1 ¶ Hæc actio in perpetuum datur: quia [p] habet rei persecutionem. 2 ¶ Patronum [q] ex asse heredem institutum, volente Fauiana actione vti, prætor admittit: quia erat iniquum, excludi eum à Fauiana, quia non sponte adiit hereditatem, sed quia bonorum possessionem contra tabulas petere non potuit.

3 ¶ Si intestatus libertus decesserit: patronus adeundo hereditatem eius, reuocat per Caluisianam [r] actionem ea, quæ alienata sunt dolo malo, quo minùs pars ex testamento debita bonorum liberti ad patronum, liberósve eius perueniret: idque est, siue petita sit à patrono ab intestato bonorum possessio, siue non sit. 4 ¶ Si plures sint patronæ, & patroni: singuli virilem [s] tantum reuocabunt, vel Caluisiana. 5 ¶ Si libertus intestatus decesserit, relicta patrono debita portione, aut aliquo amplius, aliquid etiā alienauerit: Papinianus libro quartodecimo quæstionum scribit, nihil esse reuocandum. nam qui potuit alicui

c seruitutes diuidi nō possunt. *l.15.§. de aqua pluuia. l.84.§. de reg. iur.*
d Fauianũ iudiciũ datur aduersus parentes & dominos, si libertus patroni quid eis dederit: sic vt ipsi parentes & domini côueniantur de in rē verso & de peculio. *vt hîc.* Imò & quod iussu, si iussu patris vel domini contractũ fuerit. *§.23.§. eod.*
e Fauiana non tenetur seruus manumissus, cũ quo libertus in fraudem patroni sui contraxit.
f Imò tenetur intra annum. *§. 25.§. eod.*
g Cur ita? *v. l. 1. Cod. an seruus ex suo facto.*
h si ita est, cur in Fauiana fraus rei magis quàm personæ accipitur? *§. 27. in fin. §. eod.*
i Hereditariũ non est côtinuò quod heredibus & in heredem datur.
k ea quæ in fraudē patroni quoquo modo alienata sunt, Fauiana tā ab ipso patrono, quàm eius liberis, reuocantur. *Paul. 3. sent. 3. §. vnic.*
l *§.4.§. eod.*
m *l.38. §.4. §. de vsur.*
n quia verbum *restituendi* plenā habet significationē. *d. l. 38. §. 4.*
o Imò reuocatur. *arg. §.5.§. eod. adde l. 79 in fin. §. de legat. 2.*
p Rei persecutoriæ actiones, perpetuæ sunt.
q vide Goueanum ad *l. 32. §. ad l. Falcid.*
r de qua vide *l. 2. C. eod.* praxim verò vide apud Oldendorpium *6. class. act. 3.*
s *l.4. §. eod.*
t *¶ l.3. §.4. §. eod. l.21. §. de adqu. libert.*
u Ius aderescēdi in actione Fauiana locum habet.
x *l. 12. §. eod.*
y *v. quæ notaui ad l. 5. C. ad exhib.*
z Macedonianum sc.
a atque ita mutuum inefficax resoluitur in donationem, vt quod condici nō possit vt mutuum, condicatur vt res donata.
b ergo & si. *Hal.*
c locum habet. *Hal.*
d non cessat. *Hal.*
e ad pecuniam repetendā. *adde l.3. §. de Senatusc. Maced.*

f quid enim si ea pecunia locupletior factus sit? g Viuo liberto relinquere quid testamento, si debitā portionem patrono relinquat: prætereà donādo, nihil videtur in fraudē facere.

De omni quodcunque dolo malo alienatum est. 1. De pluribus patronis, aut patronorum libertis.

4. *Idem* libro 43. ad Edictum.

QVodcumque dolo malo liberti alienatū est, Fauiana actione reuocatur. 1 ¶ Et, si plures patroni sint, omnes vnā partem habebunt. sed, si viriles [t] non petet, portio ceteris adcrescet [u]. Quod in patronis dixi, & in liberis patroni est. sed nō simul veniet, sed patronis deficiētibus.

De eo qui accepit, aut alij dari iussit. 1. De in litem iurando.

5. *Paulus* lib. 42. ad Edictum.

TEnetur Fauiana actione tam is, qui accepit ipse, quàm qui iussit [x] alij dari id, quod ipsi donabatur.

1 ¶ In actione Fauiana, si res non restituatur, tanti damnabitur reus, quanti actor in litem iurauerit [y].

Si filiofam. minori vij. annorum credatur.

6. *Iulianus* lib. 26. Digestorum.

SI libertus, cùm fraudare patronum vellet, filiofamilias contra senatusconsultum [z] pecuniam crediderit: non erit inhibenda actio Fauiana: quia libertus donasse [a] magis in hunc casum intelligendus est in fraudem patroni, quàm contra senatusconsultum credidisse.

7. *Scæuola* lib. 5. Quæstionum.

ERgo, si [b] senatusconsultum locum non [c] habet [d], cessat [e] Fauiana, cùm exigi possit.

8. *Iulianus* lib. 26. Digestorum.

SEed si minori, quàm vigintiquinque annis, natu filiofamilias crediderit: causa cognita [f], ei succurri debet.

De donatione inter viuos, & legato.

9. *Idem* lib. 64. Digestorum.

VIuus [g] libertus donare bene merentibus amicis potest. legare [h] verò nec bene merentibus amicis potest, qui patroni partem minuat.

Si res alienata non extet.

10. *Africanus* lib. 1. Quæstionum.

SI id, quod à liberto in fraudem alienatum est, non extet [k]: actio patroni cessat. quemadmodum [l] si pecuniam in fraudem abiecisset. Sit etiam [i] is, qui mortis causâ à liberto accepisset, eam rem vendidisset [m]: & bonæ fidei emptor eam vsucepisset.

De consensu patroni.

11. *Paulus* lib. 3. ad legem Æliam Sentiam.

NOn videtur patronus fraudari eo, quod [n] consentit. sic & quod volente patrono libertus donauerit, non poterit Fauiana reuocari.

Si quis alij mandauit vt acciperet.

12. *Iauolenus* lib. 3. Epistolarum.

LIbertus cùm fraudādi patroni causa fundum Seio tradere vellet: Seius Titio mādauit [o], vt eum accipiat: ita vt inter Seium & Titium mandatum contrahatur, quæro, post mortē liberti patronus vtrùm cum Seio dumtaxat, qui mandauit, actionem habet, an cum Titio, qui fundum retinet, an cum quo velit, agere possit. respondit: In eum, cui donatio quæsita est, ita tamen si ad illū res peruenerit, actio datur. cum omne negotiũ, quod eius voluntate gestum sit, in condemnatione eius conferatur. nec potest videri id præstaturus, quod alius possidet, cùm actione [p] mandati consequi rē possit. ita vt aut ipse patrono restituat, aut eũ, cũ quo mandatū contraxit, restituere cogat. quid enim dicemus is, qui in re interpositus est, nihil dolo fecit? non dubitabimus, quin omnimodo cū eo agi non possit. quid enim? non videri dolo fecisse, qui fidē suam amico cōmodauit, qua alij, quàm sibi, ex liberti fraude adquisiit.

De quarta debita ex constitutione diui Pij impuberi arrogato.

13. *Paulus* lib. 10. ad legem Iuliam & Papiam.

COnstitutione Diui Pij cauetur de impubere [q] adoptando, vt ex bonis, quæ mortis tempore illius, qui adoptauit, fuerunt, pars quarta ad eum pertineat, qui adoptatus est. sed & bona ei, quæ adquisiit patri, restitui iussit. si causa cognita emancipatus fuerit, quartā perdit. si quid itaque in fraudem eius alienatum fuerit, quasi per Caluisianam vel Fauianam actionem reuocandum est.

SI TABVLÆ TESTAMENTI nullæ [r] extabunt. Vnde liberi [s].

Tit. VI.

Continuatio. 1. Ordines successionum ab intestato. 2. Quibus casib. succeditur ab intestato. 5. De liberis. 6. naturalibus vel adoptiuis. 7. De filio emancipato, & adoptato & nepote ex eo. 8. Si heres institutus non habeat voluntatem. 9. De exheredatione emancipati & præteritione filij in potestate.

1. *Vlpianus* lib. 44. ad Edictum.

POsteaquam prætor locutus est de bonorum possessione eius, qui testatus est, transitū fecit ad intestatos, eum ordinem [u] secutus, quem & lex duodecim abularum secuta est. fuit enim

plus licet, quàm mox morituro.
h Legandi & donandi dissimilitudo. Libertus donare potest amicis benemerentibus, in fraudē patroni: legare etiam benemerētibus, nō potest. Quid ita? partem patroni legādo minueret. *vt hîc.* At qui donādo etiam minuit? pars non debetur patrono in donatione, sed ex testamento.
i *v. Cuiac. 1. ad Afric. fol. 67.*
k Duo hîc notat summa genera amittendę rei quę in Senatusconsulto de petitione hereditatis his verbis notātur *deperditum deminutum*: vt & alibi, *casus & vsus. l. 58. §. 6. in fin. §. ad Trebell.*
l Nobis nō extare dicuntur quæ abiecimus, quæ qui à nobis accepit alienauit, quæ quis à donatario nostro accepta vsucepit.
m dominio sc. nondum adquisito ante mortē liberti. alioquin emptor non vsucaperet.
n Cui rei quis consentit in ea non fraudatur. *l. 2. in fi. C. eod. l. 6. §. 8. quæ in fraud. l. 48. §. 2. §. de furt. l. 145. §. de reg. iur.*
o *l.5. §. eod.*
p *l. 4. circa fi. §. quæ in frau. cred.*
q Impuberi adrogato datur quasi Fauiana vel Caluisiana, si quid adrogator fecit, quominus quarta Antoniana ad eũ perueniret.
r *l. 22. §. 1. §. de adopt. l. 8. §. 15. §. de inoff. l. 2. C. de adopt. §. 3. vers. sed & si. Inst. de adopt.*
s id est, de bonorum possessionibus ab intestato. Porrò hæc verba *si tabula*, &c. prima verba sunt edicti, quibus contraria sunt, *si tabulæ testamenti extabunt. lib. 37. tit 2.* Antea dicebatur, *non proferentur. Cicero 1. Verrina.* Est qui legat, non extabunt.
t *6. C. 14. 6. Cod. Theodos.* hæc verba ostendunt hunc titulum mixtũ esse. Verba generalia sunt, *si tabulæ testamenti nullæ extabunt*, specialia, *Vnde liberi.*
u Is ordo seruari solet, vt prius succedatur ex testamēto quam ab intestato. *§. si quis omiss. caus. test.*

ordinarium, ante de iudiciis testantium, dein sic de succeßione ab intestato loqui.

1 ¶ Sed succeßionem ab intestato in plures partes diuisit. fecit enim gradus varios: primum[a] liberorum, secundum legitimorũ, tertiũ cognatorũ, deinde viri & vxoris.

2 ¶ Ita autem ab intestato potest competere bonorum possessio, si neque secundum tabulas, neque contra tabulas bonorum possessio agnita sit.

3 ¶ Planè si tempora quidem petendæ bonorum possessionis ex testamento largiebantur, verumtamen repudiata[b] est bonorum possessio: dicendum erit, ab intestato bonorum possessionẽ iam incipere. cum enim is, qui repudiauit, petere bonorum possessionem non potest post repudiationem: consequens erit, vt ab intestato posse peti incipiat.

4 ¶ Sed & si ex Carboniano edicto bonorum possessio data sit: magis est, vt dicere debeamus, ab intestato nihilominus posse peti. vt enim suo loco ostendimus, non impedit bonorum possessionem edictalem Carboniana bonorum possessio.

5 ¶ Rectè autem prætor à liberis[c] initium fecit ab intestato succeßionibus: vt, sicuti contra tabulas ipsis defert, ita & ab intestato ipsos vocet.

6 ¶ Liberos autem accipere debemus, quos ad contra tabulas bonorum possessionem admittendos diximus, tam naturales[d], quàm adoptiuos. sed adoptiuos hactenus admittimus, si fuerint in potestate. ceterùm, si sui iuris fuerint, ad bonorum possessionem non inuitantur. quia adoptionis iura dissoluta sunt emancipatione.

7 ¶ Si quis filium suum emancipatum in locum nepotis adoptauit, & emancipauit, cum haberet & nepotem ex eo: quæsitum est apud Marcellum, an adoptio rescissa impediat nepotem. sed cum soleat emancipato patri iungi nepos: quis non dicat, etsi adoptatus sit & quasi filius, nihilominus filio suo eum non obstare? quia quasi filius adoptiuus est in potestate, non quasi naturalis.

8 ¶ Si heres institutus non habeat voluntatem, vel quia incisæ[e] sunt tabulæ, vel quia cancellatæ, vel quia alia ratione voluntatem testator mutauit, voluítque intestato decedere: dicendum est, ab intestato rem habituros eos, qui bonorum possessionem acceperunt.

9 ¶ Si emancipatus[f] filius exheres fuerit, is autem, qui in potestate fuerat, præteritus: emancipatum petentem ab intestato bonorum possessionem vnde liberi, tueri debet prætor vsque ad partem dimidiam, perinde atque si nullas tabulas pater reliquisset.

De filio emancipato, vel patrono præteritis.

2. *Iulianus* libro 27. Digestorum.

EMancipatus præteritus, si[g] contra tabulas bonorum possessionem non[h] acceperit, & scripti heredes adierint hereditatem, sua culpa amittit paternam hereditatem. nam quamuis secundum tabulas bonorum possessio petita non fuerit: non tamen eum prætor tuetur, vt bonorum possessionem accipiat vnde liberi. Nam[i] & patronũ præteritum, si non petat contra tabulas bonorum possessionem ex illa parte edicti, vnde legitimi vocantur, non solet tueri prætor aduersus scriptos heredes.

Quibus casibus succeditur ab intestato.

3. *Vlpianus* libro octauo ad Sabinum.

BOnorum possessio potest peti ab intestato, si[k] certũ sit tabulas non extare septem[l] testium signis signatas.

De capitis deminutione.

4. *Paulus* libro 2. ad Sabinum.

LIberi & capite minuti per edictum prætoris ad bonorum possessionem vocantur parentium: nisi si adoptiui[m] fuerint. hi enim & liberorum nomen amittunt post emancipationẽ. Sed si naturales emancipati[n] & adoptati[o], iterum emancipati[p] sint: habent ius naturale liberorum[q].

De coniungendis, cum emancipato liberis eius. 1. De liberis qui non sunt in potestate. 2. De portione filij emancipati, qui non petijt bonorum possessionem.

5. *Pomponius* libro quarto ad Sabinum.

SI quis ex his, quibus bonorum possessionem prætor pollicetur, in potestate parentis, de cuius bonis agitur, cum is moritur, non fuerit: ei, liberísque, quos in eiusdem familia habebit, si ad eos hereditas suo nomine pertinebit, neque nominatim exheredes scripti erunt, bonorum possessio eius partis datur, quæ ad eum[r] pertineret, si in potestate permãsisset. ita vt ex ea parte dimidiam habeat. reliquum liberi eius, hísque dumtaxat bona sua conferat.

1 ¶ Sed & si filium, & nepotem ex eo pater emancipauerit: filius solus veniet ad bonorum possessionẽ. quamuis capitis deminutio per edictum nulli obstet. quin etiam hi quoque qui in potestate numquam fuerunt, nec sui heredis locum obtinuerunt, vocantur ad bonorum possessionem parentium. nam si filius emancipatus reliquerit in potestate aui nepotem: dabitur ei, qui in potestate relictus sit patris emancipati bonorum possessio. & si post emancipationem procreauerit[s], ita nato dabitur aui bonorum possessio, scilicet non obstante ei patre suo.

a Primus gradus succeßionis ab intestato, est liberorum. v. §. 5. j. eod.

b Repudiatione hereditas amittitur. *l. 13. §. de adquir. hered.*

c *in pr. s. eod. l. 7. in fin. j. eod. l. 12. in fi. s. de liber. l. 1. j. quis ordo. l. 12. j. de suis. Nouell. 118. c. 1. § 2. instit. de hered. qualit. §. 1. Inst. de hered. quæ ab intestato. §. 2. Inst. de hered. qualit. 2. Feudorũ 11. dixi ad leges xij. tabul. titul. de heredit. ab intest. Synopsis Basilic. 45. tit. 1. c. 1.*

d Suis liberis adnumerantur naturales & adoptiui. *l. 1. §. 2. j. de suis. l. 5. C. de legitimis.*

e *l. 22. §. 3. s. qui testam. l. 1. §. 0. s. secund. tab. l. 30. C. de testam.*

f *l. 20. s. contra tabulas.*

g Præteriti emancipati bonorum possessionem contra tabulas accipere possunt. Quid si nõ acceperint & scripti heredes adierint? sua culpa amisit paternam hereditatem. An fortè bonorum possessionem. *vnde liberi* petere possit? ne hanc quidem *hac lege.*

h *l. 17. s. de iniust. l. 2. j. de excep. rei iud.*

i Argumẽtum à patrono præterito non petente bonorum possessionem ex parte edicti, vnde legitimi: & ea ratione exclusi, ab omni petitione bonorum possessionis, ad filium emancipatum præteritum, qui contra tabulas bonorum possessionem non petiit.

k Intestatus dicitur qui nõ reliquit tabulas septem testium signis signatas.

l *l. 12. C. de test. l. 2. C. de bon. poss. secund. tabul.*

m *v. tamen. §. 10. inst. de hered. ab intest.*

n à patre naturali.

o ab extraneo.

p ab eodẽ extraneo.

q in bonis patris sui naturalis. *l. 2. §. 6. j. ad Tertull.*

r *l. 1. §. 4. j. de suis. §. 2. vers. ita demum. Instit. de hered. quæ ab intest. v. l. 1. s. de coniungend.*

s *l. 16. s. contra tabulas.*

2 ¶ Si[t] filius emancipatus non petierit bonorum possessionẽ: ita integra sunt omnia nepotibus, atque si filius non fuisset: vt quod filius habiturus esset petita bonorum possessione, hoc nepotibus ex eo solis, non etiam reliquis adcrescat.

De bonis filij emancipati.

6. *Vlpianus* lib. 39. ad Edictum.

SI pater filium emancipauerit, nepotem retinuerit, deinde filius decesserit[u]: & rei æquitas, & causa edicti, quo de bonorum possessione liberis danda cauetur, efficit vt eius ratio habeatur, & bonorum possessio intestatò patris detur. vt tamen bona sorori, quæ necessaria heres patri extitit, conferre cogatur auus, qui per eum bonorum possessionis emolumentum adquisiturus est. nisi fortè auus iste nullum ex his fructum adquirere vult, paratúsque[x] est de potestate nepotem demittere, vt ad emancipatum emolumentum omne bonorum possessionis perueniat: nec idcirco soror, quæ patri heres extitit, iustè quæri poterit, quòd eo facto à collationis commodo excluditur: cùm, auo quandoque intestato defuncto, ad bona eius simul cum fratre poßit venire.

Quo tempore suitas spectatur. 1. De bonis parentum vel liberorum.

7. *Papinianus* lib. 29. Quæstionum.

SCripto[y] herede deliberante filius exheredatus mortem obiit: atque ita scriptus heres omisit hereditatem. nepos ex illo filio susceptus, auo suus heres erit. neque pater videbitur obstitisse, cuius post mortem legitima defertur hereditas. nec dici potest, heredem, sed non suum nepotem fore, quod proximum gradum numquàm tenuerit: cùm & ipse fuerit in potestate, neque pater eum in hac succeßione præuenerit. & alioquin, si non suus heres est, quo iure heres erit, qui sine dubio non est adgnatus? ceterùm, etsi non sit exheredatus nepos, adiri poterit ex testamento hereditas à scripto herede, filio mortuo. quare qui non obstat iure intestati, iure testati videbitur obstitisse.*

3 ¶ Non sic[z] parentibus liberorum, vt liberis parentium debetur hereditas, parentes[a] ad bona liberorum ratio[b] miserationis admittit, liberos naturæ simul & parentium commune votum[c].

Si quis omissa causa testamenti, ab intestato poßideat.

8. *Idem* lib. 6. Responsorum.

FIliusfamilias vt proximus cognatus, patre consentiente, possessionem adgnouit. quamuis per conditionem testamento datam, quòd in patris potestate manserit, ab hereditate sit exclusus: tamen vtiliter possessionem adgnouisse videbitur: nec in edicti sententiam incidet, quoniam possessionem secundùm tabulas nõ adgnouit: cùm inde rem[d] habere non poterit, nec in filij potestate conditio fuerit, nec facilè pater emancipare filium cogi poterit.

De capitis deminutione.

9. *Paulus* lib. 11. Responsorum.

SI, posteaquàm filius emancipatus bonorum possessionem patris petiit, statum suum mutauit: nihil obesse ei, quo minùs id quod adquisiit, retineat. quòd si priùs cõditionem suam mutauit, bonorum possessionem eum petere non posse.

VNDE[e] LEGITIMI[f], Tit. VII.

Quo tempore spectatur ius legitimi heredis.

1. *Iulianus* lib. 27. Digestorum.

HÆc verba edicti, *tum*[g] *quem ei heredem esse oporteret, si intestatus mortuus esset*, παρατατικῶς[h], *id est, largè & cum extensione*, & cum quodam temporis spatio accipiuntur, non ad[i] mortis testatoris tempus referuntur, sed ad id, quo bonorum possessio peteretur. & ideo legitimum heredem, si capite deminutus[k] esset, ab hac bonorum possessione summoueri, palam est.

Si sui repudiauerint. 1. De sexu & statu defuncti. 2. De sexu successoris. 3. Si status defuncti incertus sit. 4. De his qui lege vel S.C. vocantur ad hereditatem, vel bonorum possessionem.

2. *Vlpianus* lib. 46. ad Edictum.

SI repudiauerint sui ab intestato bonorum possessionem: adhuc dicemus, obstare[l] eos legitimis, hoc est his, quibus legitima potuit deferri hereditas: idcirco, quia repudiando quasi liberi bonorum possessionem, hanc incipiunt habere quasi legitimi.

1 ¶ Hæc autem bonorum possessio non tantùm masculorum defertur, verumetiam feminarum. nec tantùm ingenuorum, verumetiam libertinorum. communis est igitur pluribus. nam & feminę possunt vel cõsanguineos, vel adgnatos habere. item libertini possunt patronos, patronásque habere.

2 ¶ Nec tantùm masculi hanc bonorum possessionem accipere possunt: verumetiam feminæ.

3 ¶ Si quis

t ¶ *adde l. 2. C. de posth. heredib. instit.*

u *sub.* intestatus relicto nepote in potestate aui: atque ita videbatur iure prætorio intestatus.

x *l. 5. s. de collat. bonor. l. 1. §. 12. s. de coniungend. cum emancip.*

y *l. 1. §. 8. j. de suis.*

z *l. 1. s. eod. & Paul. 2. Cor. 12. num. 14.* Non debent filij parentibus thesauros congerere, sed parentes filiis. *adde l. 15. s. de inoffic.*

a *§. vlt. inst. de legit. agnat. success. Nou. 118. c. 2.*

b ideóque luctuosa succeßio dicitur. *l. vlt. C. de instit. & subst. adde §. 2. §. 4. inst. de Sc. Tertul. l. 15. s. de inofficioso.*

c *l. 7. j. de bon. damnat. l. 50. §. 2. in fi. s. de bon. libert. l. 26. s. si quis omiss. causa.*

d id est, hereditatem. Res est hereditas aut bona. *Ambr. 9. epist. ad Clementinum*: sed sunt heredes sine re, sunt & cum re. hinc illud, Bonorum possessiones cum re accipere. *l. 25. C. de inoff.* bonorũ possessionẽ, rémque obtinere. *l. 12. s. de iniusto.* huc refer quod ait Vlpianus *25. in fin.* Bonorum possessionẽ aut cum re dare aut sine re. *vide Cuiac. instit. quib. mod. testam. infirm. & 4. obs. 24.*

e *l. 6. Cod. 15. §. 45. Eclog. 1.*

f id est, agnati.

g eum quem.

h *vide l. 2. in fi. j. ex quibus causis in poss.*

i *l. 2. §. 6. j. de suis.*

k *l. 11. j. de suis.*

l *l. 17. §. 1. s. de adquir. hered.*

3 ¶ Si quis decesserit, de quo incertum [a] est, vtrùm paterfamilias, an filiusfamilias sit, quia pater eius ab hostibus captus adhuc viuat, vel quod alia causa suspendebat eius statum: magis est, ne possit peti bonorum 'eius' possessio. quia nõdum intestatum eum esse apparet, cùm incertum sit an testari possit. cùm igitur cœperit certi status esse, tunc demum petenda est bonorum possessio: non cùm certum esse cœperit, intestatum esse: sed cùm certum esse cœperit, patremfamilias esse. 4 ¶ Hæc autem bonorũ possessio omnem vocat, qui ab intestato potuit esse heres: siue lex [b] duodecim tabularum eum legitimũ heredem faciat, siue alia lex, senatúsve consultum. Denique mater, quæ ex senatusconsulto venit Tertylliano, item qui ex Orphitiano ad legitimã hereditatem admittuntur, hanc bonorum possessionem petere possunt.

3. *Paulus* "lib.43.ad Edictum."

GEneraliter igitur sciendum est, quotiescumq; vel lex, vel senatus defert hereditatem, non etiam bonorum possessionem, ex hac [c] parte eam peti oportere. cùm verò etiam bonorum possessionem dari iubet, tum ex illa parte, qua ex legibus, peti debere. sed & ex hac parte poterit.

Quo tempore spectatur ius legitimi heredis.

4. *Iulianus* "lib.27.Digestorum."

SI ex duobus fratribus alter decesserit testamento iure facto, dein deliberante herede alter quoque intestato decesserit, & scriptus heres omiserit hereditatem: patruus legitimam hereditatem habebit nam hæc [d] bonorũ possessio, *Tum quem heredem esse oportet*, ad id tempus refertur quo primũ, ab intestato bonorũ possessio peti potuisset

Differentia adgnatorum & cognator. 1. Si spes sit sui heredi.

5. *Modestinus* "lib.3.Pandectarum."

INter [e] adgnatos & cognatos hoc interest, quòd in [f] adgnatis & cognati continentur, in cognatis non [g] vtique & adgnati. verbi gratia. patris frater, id est patruus, & adgnatus est, & cognatus: matris autem frater, id est auunculus [h], cognatus est, adgnatus non est.

1 ¶ Quamdiu [i] spes est, suum heredem aliquẽ defuncto existere, tamdiu cõsanguineis locus nõ est. putà si defuncti vxor prægnas sit, aut defuncti filius apud hostes sit.

De iure consanguinitatis.

6. *Hermogenianus* "lib.3.Iuris Epitomarum."

NAti [k] post mortem patris, vel post captiuitatem, siue deportationem, sed & hi, qui tempore, quo capiebatur, vel deportabatur pater, in potestate fuerunt, ius inter se consanguinitatis habent, etsi heredes patri non [l] extiterint, sicuti exheredati.

VNDE [m] COGNATI [n],

Tit. VIII.

Summa. 1. Cognati etymologia. 2. De seruili cognatione. 3. De gradu. 4. De adoptione. 5. Proximitas quomodo. 6. Et quo tempore accipitur. 8. De concepto ante vel post mortem eius, De cuius bonorum possessione agitur. 9. De eo qui execto vtero editus est. 10. De gradu. 11. De postliminio.

1. *Vlpianus* lib.46.ad Edictum.

HÆc bonorum possessio nudam habet prætoris indulgentiam [o], neque ex iure ciuili originem habet. nam eos inuitat ad bonorũ possessionem, qui iure ciuili ad successionẽ admitti non possunt, id est cognatos. 1 ¶ Cognati autem appellati sunt, quasi [p] ex vno nati, aut (vt Labeo ait) quasi commune nascendi initium habuerint. 2 ¶ Pertinet autem hæc lex [q] ad cognationes non seruiles. nec enim facilè [r] vlla seruilis videtur esse cognatio. 3 ¶ Hæc autem bonorum possessio, quæ ex hac parte edicti datur, cognatorum gradus sex complectitur, & ex septimo [s] duas personas, sobrino [t] & sobrina natum, & natam. 4 ¶ Cognationem [u] facit etiam adoptio [x]. etenim quibus fiet adgnatus hic, qui adoptatus est, isdem etiam cognatus fiet. nam vbicumq; de cognatis agitur, ibi sic accipiemus, vt etiam adoptione cognati facti contineantur. Euenit igitur, vt is, qui in adoptionem datus est, tam in familia naturalis patris iura cognationis retineat, quàm in familia adoptiua nãciscantur. sed eorum tantùm cognationem in adoptiua familia nancisceturr, quibus fit adgnatus. in naturali autem omnium retinebit. 5 ¶ Proximus autem accipietur etiam is, qui solus [y] est: quamuis propriè proximus ex pluribus dicitur. 6 ¶ Proximum accipere nos oportet eo [z] tempore, quo bonorum possessio defertur.

7 ¶ Si quis igitur proximus cognatus, dũ heredes scripti deliberãt, diem suum obierit: sequẽs, quasi proximus, admittetur. hoc est quicumque fuerit tum deprehensus, proximum locum obtinens.

8 ¶ Si quis proximior [a] cognatus nasci speretur: in ea conditione est, vt dici debeat, obstare eum sequentibus [b]. Sed vbi [c] natus non est, admittemus eum, qui post ventrẽ proximus videbatur. Sed hoc ita demum erit accipiendũ, si hic, qui in vtero esse dicitur, viuo eo, de cuius bonorum possessione agitur, fuit cõceptus. nam [d] si post [e] mortem, neque obstabit alij, neque ipse admittetur: quia non fuit proximus cognatus ei, quo viuo nondum animax [f] fuerit.

9 ¶ Si qua prægnas decesserit, & vtero exsecto [g] partus sit editus: in ea conditione est partus iste, vt matris suę accipere bonorum possessionem possit vnde proximi cognati. Sed, post senatusconsultũ Orphitianum, & vnde legitimi petere poterit: quia mortis tempore in vtero fuit.

10 ¶ Gradatim autem admittuntur cognati ad bonorum possessionem: vt, qui sunt primo gradu, omnes [h] simul admittuntur.

11 ¶ Si quis apud hostes fuerit mortis tempore eius, de cuius bonorum possessione quæritur: dicendum est, bonorum possessionem peti ab eo posse.

Ratio & summa edicti. De vulgo quæsitis. De prægnante manumissa.

2. *Gaius* "lib.16.ad Edictum Prouinciale."

HAc parte proconsul [i] naturali æquitate motus, omnibus cognatis promittit bonorũ possessionem, quos sanguinis ratio vocat ad hereditatem, licèt iure ciuili deficiant. Itaque etiam vulgò [k] quæsiti liberi matris, & mater talium liberorum, item ipsi fratres inter se, ex parte bonorum possessionem petere possunt: quia sunt inuicem sibi cognati. Vsque adeo: vt, prægnas [l] quoque manumissa si pepererit, & is, qui natus est, matri, & mater ipsi, & inter se quoque, qui nascuntur, cognati sint.

De capitis deminutione.

3. *Iulianus* lib.27.Digestorum.

CApitis deminutione perimuntur cognationes, quæ per adoptionem adquisitæ sunt. igitur si post [m] mortem (verbi gratia) fratris adoptiui intra centesimũ [n] diem adoptiuus frater capite deminutus fuerit, bonorum possessionem accipere non poterit, quæ proximitatis nomine fratris defertur [o]: prætorem enim non solùm mortis tempus, sed etiam id, quo bonorum possessio petitur, intueri palam est.

De spurio.

4. *Vlpianus* "lib.6.Regularum."

SI spurius [p] intestatò decesserit: iure consanguinitatis, aut adgnationis, hereditas eius ad nullũ pertinet: quia [q] consanguinitatis, itémque adgnationis iura à patre [r] oriuntur: proximitatis autem nomine, mater eius, aut frater eadem matre natus, bonorum possessionem eius edicto petere potest.

De capitis deminutione.

5. *Pomponius* "lib.4.ad Sabinum."

LEgitimis capite deminutis [s] non datur bonorum possessio iure heredis legitimi: quia nõ eadem causa eorum est, quæ liberorum. sed gradu cognatorum rursus vocantur.

De accusatione.

6. *Vlpianus* "lib.45.ad Edictum."

COgnatis accusatio nihil † obest ad successionem, si accusauerint cognatos suos.

De seruitute & manumissione.

7. *Modestinus* "lib.6. Regularum."

IS, qui aliqua ratione seruus factus est, manumissione [t] nulla † ratione recipit cognationem.

De vulgo quæsitis.

8. *Idem* "lib.14.Responsorum."

MOdestinus respondit, non ideo minùs ad auiæ maternæ bona ab intestato nepotes admitti, quòd vulgò [u] quæsiti proponuntur.

De octaui gradus adgnato. 1. De filio fratris.

9. *Papinianus* "lib.6.Responsorum."

OCtaui [x] gradus adgnato iure legitimi heredis, etsi non extiterit heres, possessio defertur, vt proximo autem cognato, quamuis extiterit heres, non defertur.

1 ¶ Fratris filius pro parte heres institutus, cùm patruũ surdum [y] esse contenderet, atque ideo testamentum facere non potuisse, possessionẽ, vt proximus cognatus, acce-

a *l.1.§.1.j.ad Tertull.*
b *l.vn.j.vt ex legib.*
c *l.3.Cod ad Sc.Orphitian.l.4.C.de legit.hæredib.*
d *l.2.§.6.j.de suis.*
e Eadem verba extant apud Paulum. *4.sent.8. §.1. adde l.10.§.4.j.de gradib. l.2.§.1.j. de suis.*
f Omnis adgnatus est cognatus: non omnis cognatus est adgnatus.
g Imo continentur, vt species sub genere. *l. 10. §. 2.j. de gradib. §.1. instit. de legitima agnatorũ successione. vide Ferrandũ explicationum 39.*
h *vide d.l.10.*
i *l.2.Cod. vnde liberi:* dixi ad *Vlpianum 26. §. 3.*
k *l.1.§.10.in fi.j. de suis.§.1.in fin. instit.de legit.agnat.succes.*
l *l.1.§.9.j.de suis.*
m *6.Cod.15.45. Eclog.2.*
n id est, per fœminam coniuncti.
o cur ita? vel ideo quòd Prętor per eã admittit eos qui iure ciuili admitti non possunt.
p vel ex vno cõmuniter nati, vel ab eodẽ orti. *l. 4.§.1.j. de gradibus.*
q id est, hoc edictum. eodem modo lex Fabiana dicitur à Paulo *3.sent.3.*
r fit tamẽ. nec enim parcimus his nominibus, etiam in seruis. *l.10.§.5.j. de gradib.§.1. instit. de seruili cognat.*
s *l. 9.j.eod.*
t *§.vlt.instit.de success.agn.*
u *l.23.l.26.l.44. j.de adoptionib.*
Facítne nobilẽ adoptio: vel nobilem ex Plebeio? facit, si gẽtẽ spectes (cùm & Ciceronẽ se sociasse Pisonũ familię vt se nobilitaret Trebellius Pollio scribat *19.Tyranno*) non si genus (est .n. genus à natura, ideoque immutabile) nisi fiat adoptio specialiter apud principem aut concessione feudi. Quid: adoptione fitne quis ex nobili ignobilis: ex patricio plebeius? fit: mutare genus sua spõte licet, & se seruũ etiã facere. Ea ratione, ex matrimonio patricij generis, mulier vltrò (si velit) in plebẽ trãsit, vt de Virginia scribit Liuius 10. nisi donata sit à principe ornamentis coniugij nobilioris., quod veteres Imperatores affinibus suis detulisse, & his maximè quæ maritos nobilitatos non habuerant, ne innobilitatæ manerent, Lampridius scribit in Heliogabalo. Plebeia eadem genere mariti nobilitatur ex noua constitutione. *l.mulieres. Cod.de dignitatib. v. Cuiac. consultat.56.* x facítne hodie adoptio, vt adoptatus sit nobilis? vtique efficit, si gentem spectamus: (sic Ciceronem sociasse se Pisonum familiæ vt se nobilitaret Trebellius Pollio scribit *in 19.tyranno*) non si genus, nisi id specialiter agatur, adoptione facta apud principem. *arg.l.10.§.3.j.de in ius vocando.* vt ita, eum honorẽ propaget in suos liberos: & ita consuluit Cuiacius *consultat.56.*
y Proximus propriè & impropriè sumitur. Propriè vbi plures sunt & in his vnus est proximus. Impropriè, quoties vnus atq; idem solus est proximus. *l.9.j. de rebus dubijs.*
z *l.2.§.9.j.de suis.*
a *¶l.2.j.de suis.* de proximiore cognato. *v. Cui. 10.obs.27.*
b *l. 3. j. si parš heredit.*
c *l.6.j.de suis.*
d Nepos conceptus & natus post mortẽ aui, non succedit.
e *l.2. j. secund. tabular.*
f animal fuerit. *Haloand.* vide quæ dixi *ad l. 9. j. ad l. Falcid.*
g Exsecto ventre matris editus, ad legitimã hereditatẽ admittitur. *l.1.§.5. j.ad Tertull.*
h *l. 2. §.2. §.4.j. de suis.§.5.instit. de legit. agnat. success.*
i Cur nõ Prætor? sumpta hęc lex est ex edicto Prouinciali.
k *l.4.l.8.j.eod.l.1.§.2.l.2.j. ad Tertull.*
l *l. 2. §. 3. j. ad Tertull.*
m *l.11.j.de suis.*
n *l.1.§.8.in fin. titul.prox.*
o *de qua vidẽ §.3. instit. de legitim. agna.success.*
p *vide l.2. j.eo. §.4.instit.de success.cogn.*
q Cõsanguinitatis & proximitatis differentia hæc est. Consanguinitas (vt & agnato) à patre: proximitas etiã à matre.
r & legitimis nuptiis. *l.4.§.8.j. de gradib.*
s *§. 1. instit. de success.cognat.*
† hodie obest *Nouell. 22. c. 47. adde l. 14. j. de bon.libert.*
t *l.1.§.4.l.2.§.2. j.ad Tertull. l.6. C.de suis.§.6. instit. de capit. deminut.*
† hodie recipit, *Instit.de seruili cognat.* quẽadmodum & olim id ius recipiebant beneficio principis restituti. *Paul.4. sent.8 §.5.*
u *l.2. versic. itaque etiam supra eodem. l.1.§. 2. infra ad Tertull.*
x nec tantum septimi. *in l.1.§. 3.j.eod.* sed & decimi. *§.vlt.instit.de success.cognat.*
y *vide Cuiac.3.Paul.sentent.4.§.4.*

pit,ex die mortis,temporis haberi rationem placuit:quia veriſimile [a] non videbatur,tam cōiunctum ſanguini,defuncti valetudinem ignoraſſe.

De ea quæ reliquit ſororem vterinam,& matrem prægnantem.

10. *Scæuola* lib.2.Reſponſorum.

INteſtata reliquit ſororem Septiciam diuerſo patre natam,& prægnatem matrē ex alio marito.quæro,ſi mater hereditatem repudiauerit,dū adhuc prægnas eſt, poſteáque enixa fuerit Semproniam, an etiam Sempronia bonorum Titiæ poſſeſſionem accipere poſſit, reſpondit, ſi mater hereditate excluſa eſt eam, quæ (vt proponeretur) poſtea nata eſt,accipere poſſe [b].

DE SVCCESSORIO [c] EDICTO [d],

Tit. IX.

Ratio edicti. 1. Qui bonorum poſſeßionem repudiare poſſunt. 6. Effectus repudiationis. 7. De decretali bonorum poſſeßione. 8. De morte prioris. 9. De ſpatio centum dierum. 10. Si prior ſit excluſus. 11. An quis ſibi ſuccedat. 12. De liberis & parentib. 13. De ſubſtituto fratri impuberi. 14. De liberis & parentibus.

1. *Vlpianus* lib.49.ad Edictum.

SVCCESSORIVM edictum idcirco propoſitum eſt, ne [e] bona hereditaria vacua ſine domino diutiùs iacerent,& creditoribus longior mora fieret, è re igitur prætor putauit, præſtituere [f] tempus his,quibus bonorum poſſeſſionem detulit,& dare inter eos ſucceſſionem: vt maturiùs poſſint creditores ſcire,vtrùm habeant,cum quo congrediantur,an verò bona vacantia fiſco ſint delata, an potiùs ad poſſeſſionē bonorum procedere debeāt, quaſi ſine ſucceſſore defuncto.

1 ¶ Vnus enim quiſque ſuam bonorum poſſeſſionem repudiare poteſt.alienam [g] non poteſt.

2 ¶ Proinde procurator meus ſine mea voluntate meā bonorum poſſeſſionem repudiare non poteſt.

3 ¶ Per ſeruum delatam bonorū poſſeſſionem dominus repudiare poteſt.

4 ¶ Tutor [h] impuberis an repudiare poſſit bonorum poſſeſſionem,videamus.& magis eſt,ne poſſit.ſed ille [i] ex auctoritate tutoris repudiare poteſt.

5 ¶ Furioſi curator nequaquàm poterit repudiare:quia nec dum delata eſt.

6 ¶ Qui ſemel [k] noluit [l] bonorū poſſeſſionem petere, perdidit [m] ius eius,etſi tempora largiantur. vbi enim noluit, iam cœpit ad alios pertinere bonorum poſſeſſio,aut fiſcum inuitare.

7 ¶ Decretalis [n] bonorum poſſeſſio an repudiari poſſit,videamus.& quidem diebus finiri poteſt.ſed repudiari eam non poſſe,verius eſt,quia nōdum delata eſt,niſi cùm fuerit decreta: rurſum,poſteaquàm decreta eſt,ſera repudiatio eſt:quia,quod adquiſitum eſt,repudiari non poteſt.

8 ¶ Si intra centeſimum [o] diem mortuus ſit prior,ſtatim ſequens admitti poteſt.

9 ¶ Quod dicimus intra dies centum bonorum poſſeſſionem peti poſſe.ita intelligendum eſt,vt & ipſo [p] die centeſimo bonorum poſſeſſio peti poſſit. quemadmodū intra [q] Kalendas etiam ipſæ Kalendæ ſunt. Idem eſt, & ſi in diebus centum dicatur.

10 ¶ Quibus ex edicto bonorum poſſeſſio dari poteſt, ſi quis eorum aut dari ſibi noluerit [r], aut in diebus ſtatutis [ſ] non admiſerit: tunc ceteris bonorum poſſeſſio perinde competit,ac ſi prior ex eo numero non fuerit.

11 ¶ Sed videndum eſt, an inter ceteros ipſe quoque, qui excluſus eſt, admittatur. vtputa filius eſt in poteſtate. delata eſt ei bonorū poſſeſſio ex prima parte,vnde liberis defertur. excluſus eſt tempore, aut repudiatione. ceteris defertur. ſed ipſe ſuccedat ſibi ex hac ſucceſſoria parte? & magis [t] eſt,vt ſuccedat: vt vnde legitimi poſſit petere: & poſt hos ſuo ordine ex illa parte, vnde proximi cognati vocantur.& hoc iure vtimur,vt admittatur.poterit igitur ex ſequenti parte ſuccedere ipſe ſibi. Item hoc dici poterit & in ſecundùm tabulas bonorum poſſeſſione: vt,ſi ſecundùm tabulas non petierit bonorum poſſeſſionem is, qui potuit & ab inteſtato ſuccedere,ipſe [u] ſibi ſuccedat.

12 ¶ Largius tempus parentibus liberiſque petendæ bonorum poſſeſſionis tribuitur: in honorem [x] ſanguinis videlicet. quia [y] artandi non erant, qui penè ad propria [z] bona veniunt,ideóque placuit,eis præſtitui annum [a].ſcilicet ita moderatè, vt neque ipſi vrgerentur ad bonorum poſſeſſionis petitionem, neque bona diu iacerent. Sanè nonnumquàm vrgentibus creditorus interrogandi [b] ſunt in iure,an ſibi bonorum poſſeſſionem admittant.vt,ſi repudiare ſe dicant, ſciant creditores, quid ſibi agēdum eſſet.ſi deliberare ſe adhuc dicant,præcipitandi non ſunt.

13 ¶ Si quis autem à patre ſuo impuberi filio ſit ſubſtitutus:non intra annum,ſed intra diem centeſimum bonorum poſſeſſionem petere poterit.

14 ¶ Non ſolùm autem,cùm ſuo [c] nomine veniunt liberi parentéſque, hoc eis tribuitur: verumetiam ſi ſeruus eius, qui ex liberis parentibúſque eſt, heres inſtitutus eſt, intra annum competit bonorum poſſeſſio.perſona enim ea eſt,quæ meruit hoc beneficium,quæ petat.

15 ¶ Sed & ſi pater emancipati filij bonorum poſſeſſionem contra tabulas accipere velit:anni tempus ei competere,conſtat.

16 ¶ Et generaliter ait Iulianus, ex omnibus cauſis liberis parentibúſque [d] intra annum bonorum poſſeſſionem competere.

De reſtitutione prioris cognati aduerſus bon.poſſeß. acceptam.

2. *Papinianus* lib.6.Reſponſorum.

INferioris [e] gradus cognatus beneficium edicti ſucceſſorij non habuit, cùm prior ex propria parte poſſeſſionem accepiſſet.nec ad rem pertinuit,quòd abſtinendi facultatem ob auxilium ætatis prior cognatus acceperat.igitur fiſco vacantia bona rectè deferre placuit.

DE GRADIBVS [f] ET AFFINIBVS, & nominibus eorum,

Tit. X.

Diuiſio graduum cognationis. 2. An æque ſuccedans,qui ſunt eiuſdem gradus. 3. De gradu primo. 4. Secundo. 5. Tertio. 6. Quarto. 7. Quinto.

1. *Gaius* lib.8.ad Edictum Prouinciale.

GRADVS cognationis alij ſuperioris [g] ordinis ſunt,alij inferioris, alij ex tranſuerſo ſiue a latere. Superioris ordinis ſunt parentes.inferioris,liberi. ex tranſuerſo ſiue a latere,fratres, & ſorores liberíque eorum.

1 ¶ Sed ſuperior quidem,& inferior cognatio à primo gradu incipit ex tranſuerſo ſiue à latere nullus eſt primus gradus,& ideo incipit a ſecundo.Itaque in primo [h] gradu cognationis, ſuperioris quidem & inferioris ordinis cognati poſſunt concurrere. ex tranſuerſo verò numquàm eo gradu quiſquam concurrere poteſt. at in ſecundo, & tertio, & deinceps in ceteris poſſunt etiam ex tranſuerſo quidam concurrere & cum ſuperioris ordinis cognatis.

2 ¶ Sed admonendi ſumus,ſi quando de hereditate,vel bonorum poſſeſſione quæramus, non ſemper eos, qui eiuſdem gradus ſint,concurrere.

3 ¶ Primo [i] gradu ſunt ſuprà, pater, mater. infrà, filius,filia.

4 ¶ Secundo [k] gradu ſunt ſuprà, auus, auia. infrà, nepos,neptis.ex tranſuerſo,frater,ſoror.

5 ¶ Tertio [l] gradu ſunt ſuprà, proauus, proauia. infrà, pronepos, proneptis. ex tranſuerſo, fratris ſororíſque filius,filia: & conuenienter patruus,amita,auunculus, matertera.

6 ¶ Quarto [m] gradu ſunt ſuprà, abauus.abauia, infrà, abnepos,abneptis. ex tranſuerſo,fratris ſororíſque nepos, neptis: & conuenienter patruus [n] magnus, amita magna, id eſt,aui frater,& ſoror,auunculus magnus,matertera magna,id eſt,auiæ frater,& ſoror: item fratres patrueles, ſorores patrueles, id eſt, qui, quæue ex duobus [o] fratribus progenerantur,item cōſobrini,conſobrinæque,id eſt,qui quæve ex duabus ſororibus naſcuntur,quaſi conſororini, item amitini,amitinæ,id eſt,qui,quæve ex fratre & ſorore propagantur. ſed ferè vulgus iſtos omnes fratres communi appellatione conſobrinos vocant.

7 ¶ Quinto [p] gradu ſunt ſuprà,atauus,atauia.infrà,adnepos,adneptis. ex tranſuerſo,fratris & ſororis pronepos, proneptis.& conuenienter propatruus,& proamita,id eſt, proaui frater, & ſoror, proauunculus, & promatertera, id eſt, proauiæ frater, & ſoror:item fratris patruelis, ſororis patruelis filius, filia. & ſimiliter conſobrini, conſobrinæ, item amitini,amitinæ filius filia: propior [q] ſobrino, propior ſobrina. iſti ſunt patrui [r] magni,amitę magnę,auunculi magni.materteræ magnæ filius,filia.

2. *Vlpianus* lib.46.ad Edictum.

HOc eſt patris eius,de cuius cognatione quęritur,conſobrinus conſobrina,ſiue frater patruelis.

De gradu ſexto. 1. & ſeptimo. 2. De duplatione perſonarum.

3. *Gaius* lib.8.ad Edictum Prouinciale.

SExto [ſ] gradu ſunt ſuprà,triauus [t],triauia.infrà,trinepos, trineptis.ex trāſuerſo,fratris & ſororis abnepos, abneptis: & conuenienter abpatruus,abamita,id eſt,abaui frater, & ſoror,abauunculus, abmatertera,id eſt,abauiæ frater,& ſoror: item patrui magni,amitæ magnæ,auunculi magni,materteræ magnæ nepos,neptis: item fratris patruelis,

---

a Præſumitur ſciētia inter ſanguine proximè coniunctos. *adde l.7.C.de in integr.reſtitut.*
b *l.vlt.ſ.de ventre in poſſ.*
c *6.Cod.16.*
d ceu capite. *l.1.§.3.ſ.de iuris & facti.*
e *in pr.verſ.adhuc autē.§.4.inſtit.de bonor.poſſeſ. vide l.6.ſ.de interrogationib. in iure.*
f *l.69.in fi.ſ.de adq.hæred.*
g *§.4.§.5.j.eod. l.13.l.14.ſ.de adquir.hæred.l.8.ſ.de bonor. poſſeſſ. l.vlt.C.de bonor. quæ liber. l.16.ſ.de reb.cred.*
h *l.8.j.de bon. poſſeſſ.*
i *l.5.Cod.de repudianda.*
k *l.13.ſ.de adq. hæred. l.1.§.2.ſ. vnde liberi: §.5. verſic.ſi quis itaque inſtit.de bon. poſſeſſ.*
l Repudiare hereditatē vel bonorū poſſeſſionem videtur qui dicit, *Nolo bonorum poſſeſſionem petere.*
m Pone filiam tricennio excluſam eſſe matris hereditate?Bartolus putat eadem intra alios 30.annos admitti ex edicto vnde liberi. Pone rurſus intra id ſpatiū, vnde liberi nō petiiſſe? Idē putat eandē admitti intra alios 30. annos ad petendā vnde cognat. *adde Baldum in l. licet. Cod. de iure deliber.*
n .i.Carboniana,quę ſola decreto & cauſa cognita adquiritur: & ea quę, ad Carbonianæ vicem,ventri & furioſo conceditur, opponitur ordinarię & ſimplici edictali, quæ ſine decreto & cauſæ cognitione datur. *Zoanet.2.reſtit.*
o *l.2.C.eod.l.2.ſ.ſecūd. tabulas: l.18. Cod. de iure delib.*
p *vide l.133.j.de verb. ſignif. 12. Gell.13.*
q *12.Gell.13.*
r *l.2.§.20.j. ad Tertull.*
ſ *vide l.69.ſ.de adq.hæred.*
t Cur ita? *v.l.91.j.de reg.iur.*
u *l.17.§.1.ſ.de adquir.hæred.*
x ſanguini eiúſque honori aliquid meritò indulgetur.
y Quid: iudéxne poteſt artare tēpus alicui datū vel adeundæ hereditati, vel petendæ bonorū poſſeſſioni, vel ad deliberādū? Poteſt: eò fini vt detur curator bonus, per quē ſatisfiat creditorib. *arg. l.1.j.de curator. bonis dand.*non vt ſucceſſor excludatur. Atqui iudex ex cauſa tempus moderari, coercere, atq; artare poſſe videtur. *l.ad peremptoriū.ſ.de iudicijs.* Poteſt vtique ex cauſa nō ſimpliciter atque indefinitè, vt putat Decius. *ad l.10. in fi.ſ.de iure delib.l.9.in fi. C.de iure delib.*nec enim alias facere poteſt,vt qui hæres ſit, hæres eſſe deſinat. *vide Pyrrhum diſputatione.18.*
z vnde ſuos Græci appellāt αὐτοκληρονόμους. quin dicuntur heredes nō fieri, ſed ἀιαφαρεσθαι. *v.Cui.inſtit. de hæred.qualit. & 10.obſ.16. adde l.11.ſ.de liberis.*
a *l.4.C.qui admitti ad bonor.*
b *l.5.ſ.de interrogationib.*
c ¶ *l.2.ſ.de hæredit.petit.*
d *Vlpian.28.§.10.§.11.§.vlt.*
e *vide Alciat. 4.Paradox.15.*
f *Paul.4.ſent.11.* de gradibus cognationum. *3.inſtitut.6.* περὶ βαθμῶν συγγενείας *28. Eclog. tit.5.*de conſanguinitate & affinitate *4. Decret.14.*
g *Inſtit. eodem Nouell.118.c.1.*
h *v.l.10.§.12.j.e.*
i *v.d.l.10.§.12.j.eod.*
k *d.l.10.§.13.j.eod.*
l *vide d.l.10.§.14.*
m *vide d.l.10.§.15.j.eod.*
n de quo in *l.10.§.15.j.eod.*
o *2.Gaius 8.§.4*
p *v.d.l.10.§.16.*
q Propiores ſobrinis, ſunt hi q propiore gradu ſunt quàm ſobrini: quia ſobrini ſunt conſobrinorū filij. *l.10.§.16.j.eod.*
r *l.10.4.16.verſic.j.eod.*
ſ *l.10.§.17.j.eod.*
t *al.* tritauus, tritauia.

a item patrui magni amitæ magnæ, auunculi magni, materteræ magnæ nepos neptis qui ex fratribus, &c. *Hotomanus 1.obseru.12.* quod Cuiacio displicet *14.obseruat.11.*
b vndique propagati. *Hotomanus 1.obs.12.*
c Sobrinus est patris mei cōsobrini filius,& matris meæ consobrinæ filius. *Festus.*

truelis,sororis,patruelis,consobrini,consobrinæ.amitini, amitinæ,nepos,neptis,propatrui,proamitæ,proauunculi, promaterteræ filius filia.item [a] qui ex fratribus patruelibus,aut consobrinis,aut amitinis vndique propagantur [b], qui propriè sobrini [c] vocantur.

1 ¶ In septimo [d] gradu quàm multæ [e] esse possint personæ,ex his,quæ diximus satis apparet.

2 ¶ Admonendi tamen sumus,parentium liberorúmque personas semper duplari. auum enim & auiam, tam maternos, quàm paternos intelligemus. item nepotes, neptésque,tam ex filio,quàm ex filia,quam rationem scilicet in omnibus deinceps gradibus suprà infráque sequemur.

De gradibus vltra septimum. 1. Cognatorum etymologia. 2. De naturali vel ciuili cognatione. 3. De affinib. 8. De causa cognationis,vel affinitatis. 9. De libertinis. 10. De capitis deminutione.

4. *Modestinus* "lib.12.Pandectarum."

NOn facilè autem, quod ad nostrum ius attinet, cùm de naturali cognatione quęritur,septimum gradum quis excedit,quatenus vltra eum ferè gradum, rerum natura, cognatorum vitam consistere non petitur [e].

1 ¶ Cognati ab eo dici putantur,quod [f] quasi vna communiterve nati,vel ab eodem orti,progenitive sint.

2 ¶ Cognationis substantia bifariam apud Romanos intelligitur †: nam quędam cognationes iure ciuili, quędam naturali connectentur [g]. nonnumquam vtroque iure concurrente, & naturali & ciuili, copulatur cognatio. Et quidem [h] naturalis cognatio per se sine ciuili cognatione intelligitur,quę per fœminam descendit, quæ [i] vulgò liberos peperit.ciuilis autem per se,quæ etiam legitima dicitur,sine "iure" naturali cognatio constitit per adoptionem. vtroque iure consistit cognatio, cùm iustis nuptijs cōtractis copulatur. Sed naturalis quidem cognatio hoc ipso nomine appellatur. ciuilis autem "cognatio," licèt ipsa quoque per se plenissimè hoc nomine vocetur, propriè tamen adgnatio vocatur,videlicet quę [k] per mares contingit.

3 ¶ Sed quoniam quædam [l] iura inter adfines quoque versantur, num alienum est hoc loco de adfinibus quoq; breuiter disserere? Adfines [m] sunt, viri & vxoris cognati: dicti ab eo, quòd duæ cognationes, quæ diuersæ inter se sunt,per nuptias copulantur, & altera ad alterius cognationis finem accedit. namque coniungendæ adfinitatis causa fit ex nuptijs [n].

4 ¶ Nomina verò eorum hęc sunt:socer,socrus,gener, nurus,nouerca,vitricus,priuignus [o], priuigna.

5 ¶ Gradus autem adfinitati nulli [p] sunt.

6 ¶ Et quidem viri pater vxorisq; socer:mater autem eorū,socrus appellatur,cùm apud Græcos propriè viri pater ἑκυρὸς,mater verò ἑκυρὰ vocitetur: "vxoris autem pater πενθερὸς,& mater πενθερὰ vocatur.Filij aūt vxor,nurus:filiæ verò vir gener appellatur. Vxor liberis ex alia vxore natis nouerca dicitur : matris vir ex alio viro natis vitricus [q] appellatur.eorū vterq; natos aliunde priuignos [r] priuignásq; vocant.Potest etiā sic definiri socer,vxoris meæ pater,ego illius sum gener.Socer [s] magnus dicitur vxoris meæ auus, ego illius sum progener. Et retrò pater meus vxoris meæ socer est : hæc illi nurus. & auus meus, socer magnus est: illa illi pronurus. Itē prosocrus [t] mihi vxoris meæ auia est.ego illius sum progener [u]. Et retrò mater mea vxoris meę socrus est:illa huic nurus.& auia mea,socrus magna est: & vxor mea illi pronurus est.Priuignus [x] est vxoris meæ filius ex alio viro natus. ego[illorū]vitricus.& in contrarium vxor mea liberis,quos ex alia vxore habeo,nouerca [y] dicitur:liberi mei illi priuigni. Viri frater,leuir is apud Græcos δαὴρ [z] appellatur,vt est apud Homerum [a] relatum.sic enim Helena ad Hectorem dicit:

Δᾶερ ἐμεῖο κυνὸς κακομηχάνου ὀκρυοέσσης.
id est,
Leuir mei canis, omnis mali causatricis,horridæ.

Viri soror, glos [b] dicitur:apud Græcos,galos [c]. Duorum fratrum vxores, "ianitrices" dicuntur: apud Græcos, εἰνατέρες. quod vno versu idem Homerus significat:

Ἤ ἐ πῃ ἐς γαλόων ἢ εἰνατέρων εὐπέπλων.
id est,
Siue alicubi inglorium, aut inaterum speciosis peplis.

7 ¶ Hos itaq; inter se,quòd adfinitatis causa parentiū liberorúmq; loco habentur,matrimonio copulari nefas [d] est. 8 ¶ Sciendum est, neque cognationem neque adfinitatem esse posse, nisi nuptiæ [e] non interdictæ sint, ex quibus adfinitas coniungitur.

9 ¶ Libertini libertinæq; inter se adfines esse possunt.

10 ¶ In adoptionem datus,aut emācipatus,quascumq; cognationes adfinitatésq; habuit,retinet. adgnationis iura perdit. sed in eam familiā, ad quā per adoptionem venit,nemo est illi cognatus,præter patrē,eósve,quibus adgnascitur. adfinis autē ei omnino in ea familia nemo est.

11 ¶ Is [f], cui aqua & igni interdictū est,aut aliquo modo capite [g] diminutus est, ita vt libertatem & ciuitatem amitteret, & cognationes & adfinitates omnes,quas antè habuit,amittit.

5. *Paulus* "lib.6.ad Plautium."

SI filium naturalē emācipauero [h],& alium adoptauero, non esse eos fratres si,filio meo mortuo,Titiū adoptauero:videri eum defuncti fratrem fuisse,Arrianus ait.

De nuru. 1. De sponsalibus.

6. *Vlpianus* "lib.5.ad legem Iuliam & Papiam."

LAbeo scribit,nepotis ex filia mea nati vxorē,nurum [i] mihi esse. 1 ¶ Generi & nurus appellatione spōsus [k] quoque & sponsa continetur. item socri & socrus appellatione,sponsorum parentes contineri videntur [l].

De priuigno.

7. *Scæuola* "lib.4.Regularum."

PRiuignus etiam is est, qui vulgò [m] cōceptus ex ea natus est,quæ postea mihi nupsit.æquè & is,qui,cùm in concubinatu erat mater eius natus ex ea est,eáque postea alij nupta sit.

De sponsalibus.

8. *Pomponius* "lib.1.Enchiridij."

SEruius rectè dicebat, socri [n] & socrus,& generi & nurus [o] appellationem etiam ex sponsalibus adquiri [p].

Diuisio graduum cognationis.

9. *Paulus* "lib.4.Sententiarum."

ΣΤέμματα [q] cognationum directo [r] limite in duas lineas [s] separantur,quarum altera superior [t], altera inferior. ex superiore autem,& secundo gradu transuersæ [u] lineæ pendent. quas omnes latiore tractatu habito in librum singularem contextimus.

De vsu cognitionis graduum & affinium. 1. De nomine cognationis. 2. De cognatis & adgnatis. 3. De suis. 4. Quid intersit inter adgnatos & cognatos. 5. De seruili cognatione. 6. De cognatione & adgnatione. 7. De parentibus & liberis. 8. De transuersalibus. 9. De gradibus dignoscendis. 10 Gradus vnde dicuntur. 11. De enumeratione singulorum graduum. 12. Primi. 13. Secundi. 14. Tertij. 15. Quarti. 16. Quinti. 17. Sexti. 18. & septimi.

10. *Idem* "lib.singulari de gradibus & adfinibus, & nominibus eorum."

IVrisconsultus cognatorum gradus & adfinium [x] nosse debet: quia legibus hereditates [y] & tutelæ ad proximum quemque adgnatum redire consuerunt. sed & edicto prætor proximo cuique cognato dat bonorum possessionem. præterea lege [z] iudiciorum publicorum contra adfines & agnatos testimonium [a] inuiti dicere non cogimur.

1 ¶ Nomen cognationis à Græca voce dictum videtur. Συγγενεῖς enim illi vocant, quos nos cognatos appellamus.

2 ¶ Cognati sunt [b],& quos adgnatos lex duodecim tabularum appellat. sed hi sunt per patrem cognati ex eadem familia. Qui autem per fœminas [c] coniunguntur, cognati tantùm nominantur.

3 ¶ Proximiores ex adgnatis sui dicuntur.

4 ¶ Inter adgnatos igitur & cognatos hoc interest, quod inter genus & speciem.nam [d] qui est adgnatus,& cognatus est. non vtique autem qui cognatus est, & adgnatus est:alterum enim ciuile [e],alterum naturale nomen est.

5 ¶ Non parcimus [f] his nominibus,id est cognatorum, etiam in seruis [g]. itaque parentes, & filios,fratrésq; etiam seruorum dicimus.sed ad leges,seruiles cognationes non pertinent.

6 ¶ Cognationis origo & per fœminas [h] solas contingit.frater enim est, & qui ex eadem matre tantùm natus est.nam qui [i] eundem patrem habent, licèt diuersas matres,etiam adgnati sunt.

d *l.10.§.18.j.eod.*
e sed nec vlla eis gradibus nomina inuenta sūt. *Paul.4.sent.11.§.8.*
f *l.1.§.1.s.vnde cognati.*
† hodie vna. *Nouell.118.c.4.*
g *al.* cōnectuntur: *al.* continentur.
h vide Rænardum *5.Variar.1.*
i vulgò quęsiti si ex eadem matre, inter se cognati sunt natura.
k Adgnatio per mares cōtingit.
l *l.10.j.eod.*
m Dixi *ad Festum,in Adfines.*
n & sponsalib. *l. 7. s. de condic. causa data.*
o Affines hæ personæ dicuntur. *in l.17. Cod. de Nuptijs.*
p Imò,sūt quidam. *l.10.j.eod.*
q matris meæ post obitum patris mei, maritus : de quo vide quædā apud Cuiacium *9.obs.18. & legem 15. C.de nego.*
r *vide Festum in Priuignus : l.14.in fi.s.de ritu.*
s .i. qui generum sibi sociat. *v. Festum in magnus socer.*
t magna socrus Festo.
u v. Festum.
x primus natus.
y μητρυιὰ noua patris vxor. *l.14.§.4.s. de ritu:* locum parentis tenet. *v. Cui. 9. obs. 18.* obsequium ei debetur à priuigno. *l.7. Cod. de obsequijs:* cum ea priuignus contrahere nuptias nō potest. *l.17.Cod. de nupt.* à nouerca, nouercale odium. *l. 4. supra de inoff.* & ideo quidam *ad l.5. s. vbi pupillus* : negant ei committendos esse pupillos: in eam actio furti institui potest. *l.11.Cod.de furt.* iniustæ epitheton,à poetis nouercæ attributum est. de Vitrico, vide quæ notaui *ad l.15. Cod. de negotijs. scripsi ad Festū in Nouerca.*
z ἀνδραδελφος *Iosephus Scal. apud Festum.*
a *Iliad.3.*
b vide Festum in Glos.
c γάλως *Festus.*
d ¶ *l.7.Cod.de nuptijs.*
e *l.4.§.2.s.e.l.4.s.vnde cognati.*

4. de verborū significationib. legendum censet *schemmata* nōn *stemmata.* Imagines autē fuisse, quas veteres in armarijs habuerint, non autem coronas Atqui *stemmata.* hoc loco perinde accipi oportet vt illo Iuuenalis loco *satyr. 8.* stémata quid faciūt,quid prodest, Pōticē longo sāguine censeri,pictósq; ostendere vultus maiorum,&c.
r Directus limes,est perpendicularis à sūmo ad imū: cui opponuntur,lineę transuersę: Nam hic limes idem quod linea est.
s Lineæ vocabulū interdum accipi simpliciter, effectiuè, contentiuè, defectiuè, conditionaliter, successiuè, ad conseruanda fideicōmissa notat Simonius de Prætis *3. de interpretat.3. dub. 1.sentent.11.num.39.& sequentib.*
t *l.1.s.eod.*
u Ea à secūdo gradu incipit:& oritur ex superiore. In inferiori, nulla est linea trāsuersa. hęc etiam dicitur obliqua & lateralis. Saluianus *3. ad Ecclesiam.* Nō solùm, inquit,vt aiunt, ex directo, sed etiam ex obliquo, & ex transuerso venientibus res propriæ facultatis addicuntur. *v. Cuiac. apud Paul. 4.sent.11.§.1.*
x atqui superius dixit nullos esse adfiniū gradus. *l.4.§.5.s.e.*
y Graduū cognitio prodest ad hereditates, tutelas, bonorū possessiones,testimonia, adde & matrimonia.
z v. quæ scripsi de lege Iulia iudiciorū publicorū. *ad l.4.s.de testib.*
a Testimoniū aduersus agnatū aut affinem, nemo inuitus dicere in publico iudicio cogitur.
b Imò nō sunt. *l.5.s.vnde legitimi: adde Vlp.11.§.4. l.195. §.2.j.de verb.signif.*
c *l.7.s.de legit.tutorib.*
d *l.5.s.vnde legitimi.*

f *dixi ad l.1.§.2.s.de legat.3.* g *§.6.instit.de capit.diminu.* h *adde l.4.§.10.s.eod.l.17.s.de ritu.§.2.vers.sed si qua.instit.de nupt.* i *l.14.§.4.s.de ritu.* k *l.8.j.e.* l Imò,non continentur. *l.8.j.eod.l.4.j.de parricidijs.* m *l.4.§.2 s.eod.vide l.13.§.2.j.de adulterijs.* n Imò, sponsalibus quis socer non fit. *l.6. in fi.s. eod §.9. instit.de nuptijs.* o Imò,sponsa filij nurus non est. *§.9.instit.de nupt.* p *l.5.s.de testibus.* q pictura & descriptio graduum & successionum. Tertullianus, *c. 30. de præscriptionib.num.17.* Et Apellis stemma retractandum est, non tam vetus & ipse quàm Marcion institutor eius. Quo loco post Quintius Pammelius,stemma Apellis falsò accipit pro facinore Apellis insigni. Quippe Tertullianus illo libello de præscriptionibus,nihil aliud agit quàm de origine, vetustate, nobilitate & genere, vt ita loquar, Hæreticorum. Est & mihi alius notandus hac parte error Alciati, qui

e *l.4.§.2.s.eod.*
f non fit tamen frequenter. *l.4.s.eod.*
g *instit de seruili cognatione.*
h *vide l.1.§.2.s.vnde cognati.*
i etiam fœminæ. Nam soror inter fœminas sola adgnata est.

7 ¶ Parentes vsque ad tritauum † apud Romanos proprio vocabulo nominantur. vlteriores, qui non habēt speciale nomen, maiores, * appellantur. item liberi vsque ad trinepotem. vltra hos, posteriores vocantur.

† Imò, in infinitum. *l.1.§.2.ff. de legat. præstād.*
* Posteros appellari vltra filiorū gradum Caligula dicebat, *teste Suetonio.*

8 ¶ Sunt & ex lateribus cognati: vt fratres, sororésque, & ex his prognati, item patrui, amitæ, & auunculi, & materteræ.

9 ¶ Nam quotiens quæritur, quanto gradu quæque persona sit: ab eo incipiendum est, cuius de cognatione quærimus. & si ex inferioribus, aut superioribus gradibus est: recta linea sursum versum, vel deorsum tendentium, facilè inuenimus gradus, si per singulos gradus proximū quemque numeramus. nam qui ei, qui mihi proximo gradu est, proximus est, secundo gradu est mihi. similiter enim, accedentibus singulis, crescit numerus. Idem faciendum in transuersis gradibus. sic frater secundo gradu est: quoniam patris vel matris persona, per quos coniungitur, prior numeretur.

10 ¶ Gradus autē dicti sunt à similitudine scalarum [a], locorúmve procliuium: quos ita ingredimur, vt à proximo in proximum, id est in eum, qui quasi ex eo nascitur, transeamus.

11 ¶ Nunc singulos gradus numeramus.

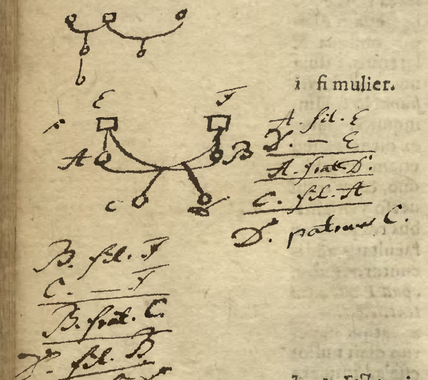
12 ¶ Primo [b] gradu cognationis sunt [c] sursum versum duo: pater, & mater. deorsum versum duo: filius, & filia: qui tamen & plures esse possunt.

13 ¶ Secundo [d] gradu duodecim [e] personæ continentur, hæ: Auus [f], hoc est patris, & matris pater. item auia, similiter tam paterna, quàm materna. Frater quoque per vtrumque parentem accipitur, id est aut per matrem tantùm, aut per patrem, aut per vtrùmque, id est ex vtroque parente eodem. sed hic numerum non auget: quòd nihil differt hic ab eo, qui eundem patrem habet, tantùm, nisi quòd is eosdem cognatos tam paternos, quàm maternos habet. & ideo euenire solet in his, qui diuersis parentibus nati sunt, vt, qui meo fratri frater sit, meus cognatus non sit. pone me fratrem habere ex eodem tantùm patre, illum habere ex eadem matre. illi inter se fratres sunt: mihi alter cognatus non est. Soror similiter numeratur, vt frater. Nepos quoque dupliciter intelligitur: ex filio, vel filia natus. Idem est & in nepte.

a & ideo ascēdētes & descendētes appellati. Gradus cognationū vetustissimam descriptionem. *v. Cui. 6. obs. 40.*
b *l.1. §. 1.3. ff. e. §.1. instit. e. Paul. 4. sent. 11. §.1.*
c Primus gradus continet quatuor personas.
d *l.1. §.1. §.4. ff. eod. §.2. instit eodem: Paul. 4. sent. 11. §.2.*
e Secūdus gradus continet duodecim personas.
f *v. Festum in Auus.*

14 ¶ Tertio [g] gradu personæ cōtinentur triginta duo [h]. Proauus, qui quadrifariter intelligitur. est enim aui paterni, aut materni pater, item auiæ paternæ, aut auiæ maternæ, pater. Proauia quoque quatuor personas complectitur. est enim aut aui paterni, aut auię paternæ mater. item aui materni, & similiter auiæ maternæ mater. Patruus, is autem est patris frater, & ipse dupliciter intelligendus est: ex patre, vel matre Auia paterna mea nupsit patri tuo, peperit te, aut auia paterna tua nupsit patri meo, peperit me: ego tibi patruus sum, & tu mihi. Id euenit, si mulieres [i] altera alterius filio nupserit. nam qui ex his masculi nati fuerint, inuicem patrui sunt: quæ fœminæ, inuicem amitæ: item masculi fœminis similiter patrui, fœminæ illis amitæ. Si vir & mulier, ille filiam eius duxerit, illa filio eius nupserit: qui ex patre adolescentis nati erunt, ex matre puellæ natos, fratris filios: illi eos patruos, & amitas appellabunt. Auunculus est matris frater. eadem significatione, qua in patruo diximus, contigit. si duo viri alter alterius filiam dixerint: qui ex his masculi nati fuerint, inuicem auunculi: quæ fœminæ: inuicem materteræ erunt. & eadem ratione masculi puellis auunculi, & illæ illis erunt materteræ. Amita est patris soror sicut suprà accipiendi. Matertera est [k] matris soror similiter vt suprà. Illud notandum est, non, quemadmodum patris matrísque fratres & sorores, patrui, amitæ, auunculi, materteræ dicuntur, ita fratris sororísque filios filias nomen speciale cognationis habere: sed ita demonstrari, fratris, sororísque filios filias. quod quidem & in alijs accidere, ex posterioribus apparuit. Pronepos quoque, & proneptis quadrifariter intelliguntur. aut enim ex nepote ex filio, aut ex nepote ex filia descendunt: aut ex nepte ex filio, aut ex nepte ex filia propagantur.

g *l.1. § 5. ff. eod. §. 3. instit. eod. Paul. 4. sent. 11. §. 3.*
h Tertio gradu contintinentur personę triginta duæ.
i si mulier.

k *v. Festum in Matertera.*

15 ¶ Quarto [l] gradu personę continentur octaginta [m]. Abauus [n], cuius intellectus in octo personas porrigitur. est enim proaui paterni, aut materni pater: quos singulos duplici modo intelligendos diximus. aut proauiæ paternæ, aut maternæ pater: quæ & ipsæ singulæ dupliciter accipiuntur. Abauia. & hæc octies numeratur. est enim proaui paterni, aut materni, item proauiæ paternæ, aut maternæ mater. Patruus [o] magnus est frater aui. qui auus, item frater, cùm duobus modis intelligūtur: quatuor personas hoc nomen amplectitur: vt sit aui paterni, vel materni frater, qui vel eodem patre, id est proauo, vel tātùm matre eadem, id est proauia, natus est. qui autem mihi patruus magnus est, is patri meo vel matri meæ patruus [p] est. Amita magna [q] est aui soror. auus autē, item soror (vt suprà diximus) dupliciter intelliguntur. & ideo hîc quoque quatuor personas intelligimus. similiter quæ patris mei, vel matris meæ amita est: mihi erit amita magna. Auunculus magnus est auiæ frater. quatuor personæ huic nomini eadem ratione subiectæ sunt. mihíque is est auunculus magnus, qui patri meo, vel matri meæ auunculus est. Matertera magna est auiæ soror. quatuor modis & hæc ob eandem causam intelligitur. ea, quæ patri meo, vel matri meæ matertera est, mihi matertera magna vocatur. Eodem gradu sunt & illi, qui vocantur fratres patrueles, item sorores patrueles, (amitini amitinæ,) consobrini consobrinæ. hi autem sunt, qui ex fratribus vel sororibus nascuntur. quod quidam ita distinxerunt: vt eos quidem, qui ex fratribus nati sunt, fratres patrueles [r]: item eas, quæ ex fratribus natæ sunt sorores patrueles, ex fratre autem & sorore, amitinos [s] amitinas: eos verò & eas, qui quæve ex sororibus nati natæve sunt, consobrinos [t] consobrinas, quasi consororinos: sed plerique hos omnes consobrinos vocant, sicut Trebatius. Sub hac appellatione nominum personæ cadunt sedecim, hæ: Patrui: filius, item filia, bifariam (sicut suprà) numerantur. nam patris mei frater esse potest vel ex patre solo, vel etiam ex matre sola. Amitæ filius, item filia. Auunculi filius, item filia. materteræ filius, item filia. amita, auunculo, matertera acceptis duplici intellectu secundùm eandem rationem. Fratris sororísque nepos ac neptis eodem gradu sint. Sed & frater, item soror, nepósve & neptis, dupliciter accepti continebunt personas sedecim, sic: Fratris eodem patre nati nepos ex filio, nepos ex filia. Fratris eadem matre, alio patre nati nepos ex filio, nepos ex filia. Fratris eodem patre nati neptis ex filio, neptis ex filia. Fratris alio patre eadem matre nati, neptis ex filio, neptis ex filia. eadémque causa octo personæ efficient, vt aliæ octo accedant ex sorore natorum nepotes neptésque. & similiter numerantur à nobis. fratris autem mei nepos neptísque me patruum magnum appellant sororum fratrúmque meorum nepotes neptésque, item mei inter se, consobrini sunt. Abnepos, abneptis. hi sunt pronepotis proneptis filius filia, nepotis neptísve nepos neptis, filij filiæve pronepos pronepris: nepote vel ex filio nato vel ex filia, nepte vel ex filio nata vel ex filia acceptis: vt ad singulas personas gradu descendamus, sic: Filius, nepos, pronepos, abnepos. Filius, nepos, pronepos, abneptis. Filius, nepos, proneptis, abnepos. Filius, nepos, proneptis, abneptis. Filius, neptis, pronepos, abnepos. Filius, neptis, pronepos, abneptis. Filius, neptis, proneptis, abnepos. Filius, neptis, proneptis, abneptis. Similiter hæ personæ enumerabuntur propositā filia. & sic fient sedecim.

l *l.1. §. 6. ff. eod. §. 4. instit. eod. Paul. 4. sent. 11. §. 4.*
m Quarto gradu continentur personæ octaginta.
n *vide Festum.*
o *l.1. §. 6. ff. eod.*
p *v. Ferrādum 2. explicationum 11.*
q *l.17. §.2. ff. de ritu: Vlpia. 5. § 6.*
r amitini, amitæ meæ filij.
s patrueles mihi, sunt patrui mei filij.
t Consobrini mihi, sunt auunculi & materteræ meæ filij: matruelis verò, materteræ filius. de quo *l.1. ff. de parricidijs.*

16 ¶ Quinto [u] gradu personæ continentur centum octaginta quatuor [x]. Atauus scilicet, & atauia. atauus est abaui vel abauiæ pater, proaui vel proauiæ auus, aui, auiæque proauus, patris vel matris abauus. huius appellatio personas complectitur sedecim, enumeratione facta tam per mares, quàm per fœminas: vt sic ad singulas perueniamus: Pater, auus, proauus, abauus, atauus. Pater, auus, proauus, abauia, atauus. Pater, auus, proauia, abauus, atauus. Pater, auus, proauia, abauia, atauus. Pater, auia, proauus, abauus, atauus. Pater, auia, proauus, abauia, atauus. Pater, auia, proauia, abauia, atauus. Pater, auia, proauia, abauus, atauus. similiter matris persona proposita numeratio fiet. Atauia totidem personas continet eadem ratione numeratas, id est sedecim. Patruus [y] maior. est proaui frater, patris vel matris patruus magnus. sub hoc nomine erunt personæ octo, & sic enumerabuntur: Pater, auus, proauus, abauus, frater proaui. Pater, auus, proauus, abauia, frater proaui. Pater, auia, proauus, abauus, frater proaui. Pater, auia, proauus, abauia, frater proaui. Totidem erunt, matris personâ & proauo eius propositis. Ideo autem fratrem [z] proaui enumerantes ante [a] abauum ponimus, quòd (vt suprà significauimus) non [b] aliter venietur ad eū, de quo quæritur, nisi per eos transitum erit, ex quibus nascitur [c]. Auunculus [d] maior. is est proauiæ frater, patris vel matris auunculus magnus. eadem denumeratione hîc quoque octo personas computabimus: hoc tantùm immutato, vt is frater proauiæ ponatur. Amita [e] maior. ea est proaui soror, patris vel matris amita magna. quod ad numerum & expositionem personarum, eadem erunt: immutato hoc, vt proaui soror ad extremum ponatur. Matertera maior. hæc est soror proauiæ, patris vel matris matertera magna. numerus personarum idem est, vt in nouissimo ponatur proauiæ soror. Hos omnes à patruo maiore, quos retulimus, quidam appellant ita: Propatruus [f], proauunculus, proamita, promatertera. quos tamen ego ita nomino, illi contrà fratris vel sororis pronepotem me demonstrant. Patrui magni filius filia. hi sunt aui fratris filius filia, proaui aut proauiæ nepos neptis ex filio [filia,] patris vel matris consobrinus consobrina. octo personas & hîc computabimus, quòd auus, & frater (vt iam dictū est) dupliciter accipiuntur. & ideo patrui magni filius quatuor implet, totidem filia. Amitæ magnæ filius, filia. hi sunt aui sororis filius filia,

u *l.1. §.7. ff. eod. §.5. instit. e. Paul. 4. sent. 11. §.5.*
x Quinto gradu continentur personæ 84. alij 192.
y *v. Festum in Maior patruus.*
z id est, patruū maiorem.
a id est, prius abauum numeramus.
b hęc verba satis ostendunt quemadmodū facienda sit dinumeratio graduū. A filio ad patrem peruenitur ἀμέσως: à nepote ad auū peruenitur per patrē: ad abauū per proauum: ad patruū maiorem per abauum. Nam abaui filij sunt, meus proauus & propatruus.
c nam semper spectanda est persona à qua quis generatur.
d *v. Festum in Maior. auūculus.*
e *v. Festum in Maior amita.*
f In his nominibus particula, *Pro*, gradū adijcit, & sic in adfinitatis linea dicitur prosocer, progener, pronurus. *l.4. §. 6. ff. eod.*

filia, proaui proauiæ nepos neptis ex filia, patris vel matris consobrinus consobrina: numerus personarum idem, qui suprà. Auunculi magni filius, filia. hi sunt auiæ fratris filius filia, proaui aut proauiæ nepos neptis ex filio, patris vel matris consobrinus aut consobrina. numerus idem. Materteræ magnæ filius filia. hi sunt auiæ sororis filius filia, proaui proauiæ nepos neptis ex filia, patris vel matris consobrinus consobrina. computatio eadem. Personæ, quas enumerauimus à patrui magni filio, ei, de cuius cognatione quæritur, propiùs sobrinis vocantur. nam (vt Massurius ait) quem quis appellat propiorem[a] sobrino, qui est patris matrísve consobrinus aut consobrina: ab eo consobrini consobrinæve filius filia nominatur. Patrui nepos, neptis. hi sunt aui paterni vel auiæ paternæ pronepos proneptis ex nepote vel ex nepte filio natis, consobrini consobrinæ filius filia. octo personas continebunt, quatuor nepos, quatuor neptis: quia & patruus dupliciter accipitur, & nepos vel neptis sub singulis patruorum personis duplicatur. Amitæ nepos, vel neptis. hi sunt aui paterni vel auiæ paternæ pronepos proneptis ex nepote vel nepte filia natis, consobrini consobrinæ filius filia. numerus idem est. Auunculi nepos neptis. hi sunt aui materni vel auiæ maternæ pronepos proneptis. cetera eadem, quæ in patrui nepote vel nepte. (Materteræ nepos neptis. hi sunt aui materni vel auiæ maternæ pronepos proneptis ex nepote vel nepte filia natis. personarum numerus idem.) His omnibus quos ad patrui nepotem proposuimus, is, de cuius cognatione quæritur, propius sobrino est: nam patris vel matris eorum consobrinus est. Fratris pronepos, proneptis. continebunt hi personas sedecim, fratre dupliciter, & pronepote & pro nepte singulis quadrifariàm (vt suprà demonstrauimus) acceptis. Sororis pronepos, proneptis, similiter sedecim personas continent. Adnepos adneptis. hi sunt abnepotis vel abneptis filius filia, pronepotis vel proneptis nepos neptis, nepotis vel neptis pronepos proneptis, filij vel filiæ abnepos abneptis. numerabuntur sub hac appellatione triginta duo personæ: quia abnepos sedecim habet, & totidem abneptis.

a nullibi apertius exprimitur quod sit propior sobrino. Propior consobrino est natus consobrino. l. 2. Cod. vnde legitimi. l. 1. in fi. §. eod. v. Festum in Propiore sobrino.

17 ¶ Sexto[b] gradu continentur personæ quadringentæ quadraginta octo[c], hæ: Tritauus. est autem tritauus, patris & matris atauus, aui vel auiæ abauus, proaui proauiæ proauus, abaui vel abauiæ auus, atraui vel atauiæ pater. dictus quasi tertius[d] auus. personas autem complectitur triginta duo. geminetur enim, necesse est, numerus qui in atauo fuit, immutatione per singulas personas propter atauiam facta: vt sedecies tritauus intelligatur atraui pater, & totiens atauiæ. Tritauia similiter numerata faciet presonas triginta duo. Patruus maximus. is est abaui frater, ataui & atauiæ filius, patris vel matris patruus maior. personas continebit sedecim, sic: *Pater, auus, proauus, abauus, atauus, abaui frater.* Pater, auus, proauus, abauus, atauia, frater abaui. Pater, auus, proauia, abauus, atauus, frater abaui. Pater, auus proauia, *abauus, atauia, frater abaui.* Pater, auia, proauus abauus, atauus, frater abaui. Pater, auia, proauus, abauus, atauia, frater abaui. (Pater, auia, proauia, abauus, atauus, frater abaui.) Pater auia, proauia, abauus, atauia, frater abaui. Totidem erunt matris appellatione proposita. Auunculus maximus. is est abauiæ frater, patris vel matris auunculus maior. & numerus idem, & personarum expositio eadem, quæ suprà: hoc dumtaxat immutato, vt pro abaui fratre, abauiæ fratrem ponas. Amita maxima. ea est abaui soror, patris vel matris amita maior. cetera, vt in patruo maximo: immutato hoc tantùm, vt, vbi est abaui frater, ponatur abaui soror. Matertera maxima. ea est abauiæ soror, patris vel matris matertera maior. cetera vt suprà, ad extremum dumtaxat pro abauiæ fratre proposita abauiæ sorore. Hos omnes, quos à patruo maximo posuimus, quidam his nominibus designant: Abpatruus[e], abauunculus[f], abamita[g], abmatertera[h]. iteque & nos indifferenter hos ponemus. quos ego autem appello abpatruos, abauunculos, abamitas, abmaterteras: illi me demonstrant fratris sororisque abnepotem. Patrui maioris filius filia. hi sunt proaui fratris filius filia, abaui abauiæ per proauum nepos neptis ex filio. personæ sub hoc erunt sedecim: enumeratione sic ducta, vt in quinto gradu, cùm patruum maiorem demonstraremus, fecimus: adiecto dumtaxat filio, filia: quia filius patrui maioris totidem necesse est personas complectatur, quot patruus maior, id est octo. totidem ex filiæ persona computatis, is numerus efficietur: quem suprà posuimus. Amitæ maioris filius filia. hi sunt proaui sororis filius filia, abaui abauiæ per proauum nepos neptis ex filia. & hîc eadem numero personas dinumerabimus totidem. Auunculi maioris filius filia. hi sunt [proaui] proauiæ fratris filius filia, abaui abauiæ per proauiam nepos neptis ex filio. eadem hîc dinumeratio facienda est, quæ in patrui maioris filio filia. Materteræ maioris filius filia. hi sunt proauiæ sororis filius filia, abaui abauiæ per proauiam nepos neptis ex filia circa numerum personarum & expositionem, vt suprà. Hi omnes, quos proposuimus à patrui maioris filio, auo auiæ [esse] eius, de cuius cognatione[i] quæritur, fratribus & sororibus eorum, consobrini consobrinæve sunt: at patri matríque eiusdem, fratribúsque & sororibus vtrius eorum propiùs sobrinis. Patrui magni nepos vel neptis, amitæ magnæ nepos vel neptis, auunculi magni nepos vel neptis, materteræ magnæ nepos vel neptis. hæc singula nomina, continent personas sexaginta quatuor. nam cùm patrui magni (verbi gratia) persona quadrifariam intelligatur, nepotis bifariam: geminatur is numerus nepote dumtaxat adnumerato, & quadruplatur is, qui geminatus erat. duplicatur etiam nepte computata. & tantum vnius, denumerationem proponimus exempli gratia: Pater, auus, proauus, frater aui, qui est patruus magnus, filius eius, nepos eiusdem ex filio, item neptis. Pater, auus, proauia, frater aui, qui est patruus magnus, filius eius: nepos eius ex filio, item neptis. (Pater, auus, proauus, frater aui, qui est patruus magnus, filia eius, nepos eiusdem ex filia, item neptis.) Pater, auus, proauia, frater aui qui est patruus magnus, filia eius, nepos eiusdem ex filia, item neptis. totidem & eadem ratione exponuntur matris nomine antepositio, id est, vt aui materni fratres, nepotes, & neptes computemus. item in amita magna, id est aui sororis nepotes neptésque enumerabimus. idémque in auunculo magno, id est auiæ fratris. eadem ratione in matertera magnæ, id est auiæ sororis. ex quibus vniuersus numerus completur sexagintaquatuor. Hi omnes proaui aut proauiæ eius, de cuius cognatione quæritur, pronepotes & proneptes: eiusdem aui auiæve fratres sororésve, nepotes, neptésve, & contra, eorum eiusdem auus auia patruus magnus, amita magna, auunculus magnus, matertera magna. erunt autem pater matérve eiusdem, fratrésque & sorores vtrius eorum propiùs sobrini. ipse his sobrinus[k] est, & inuicem huic illi sobrini. Patrui pronepos, patrui proneptis continent personas octo. nam vtriusque sexus fiunt sedecim sic: Pater, auus, patruus, filius patrui, nepos eiusdem ex filio, pronepos eiusdem ex nepote filio nato. item proneptis. Pater, auia, patruus, filius patrui, nepos eiusdem ex filio, pronepos ex nepote filio nato, item proneptis. Pater, auus, patruus, filia patrui, nepos eiusdem ex filia, pronepos ex nepote filia nato, item proneptis. Pater, auia, patruus, filia patrui, nepos eiusdem ex filia, pronepos ex nepote filia nato, item proneptis. Pater, auus, patruus, filius patrui, neptis eiusdem ex filio, pronepos ex nepte filio nata, item proneptis. Pater, auia, patruus, filius patrui, neptis eiusdem ex filio, pronepos ex nepte filio nata, item proneptis. Pater, auus, patruus, filia patrui, neptis eiusdem ex filia, pronepos ex nepte filia nata, item proneptis. Pater, auia, patruus, *filia patrui, neptis eiusdem ex filia, pronepos ex nepte* filia nata, item proneptis. Amitæ pronepos proneptis. totidem personas eadem ratione & is continet: 'tantum' pro patruo amità sumptà. 'Item' Auunculi pronepos proneptis: item pro patruo auunculo posito. Materteræ pronepos, proneptis. & hîc, vbi patruus positus est, matertera enumeratà, eundem numerum personarum inueniemus. Hi omnes eius, de cuius cognatione quæritur, consobrinorum nepotes neptésve sunt Fratris sororisque abnepos abneptis: efficiunt personas sexaginta quatuor, vt ex suprascriptis apparere potest. Trinepos trineptis. hi sunt filij filiæve adnepos adneptis, nepotis neptis, abnepos abneptis, pronepotis proneptísve, pronepos proneptis, abnepotis abneptísve, nepos neptísve, adnepotis adneptis filius filia. hæ appellationes demonstrant personas sexaginta quatuor. nam triginta duo trinepos complet, totidem trineptis. ab nepote enim numerus quadruplatus in se efficit triginta duo: ipso nepote duas significante, pronepote quatuor, abnepote octo, adnepote sedecim. his accedunt trinepos trineptis, vna ex atnepote 'nati,' altera ex adnepte. per singulos autem gradus ideo geminatio fit, quia maribus adijciuntur fœminæ, ex quibus proximus quisque progenitur[l]. & numerabuntur sic: Filius, nepos, pronepos, abnepos, adnepos, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, pronepos, abnepos, adnepos, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, pronepos, abnepos, atnepos, trinepos. item trineptis. Filia, neptis, pronepos, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, proneptis, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, proneptis. abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, proneptis, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, proneptis, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, proneptis, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, proneptis, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, pronepos, abneptis, atnepos, tri-

b l. 3. §. eod. §. 6. instit. eod. Paul. 4 sent. 11. §. 6.

c Sextus gradus cōtinet personas 448.

d tritaui etymon.

e abaui frater. l. 4. §. eod.

f abauiæ frater. d. l. 4.

g abaui soror. d. l. 4.

h abauiæ sororis. d. l. 4.

i ¶ Ab eo semper est incipiendum. nam quoties quæritur quoto gradu quæque persona sit, ab ea incipiendum est, de cuius cognatione quæritur. §. 9. §. eod.

k Sobrini Græcis διστεξάδελφοι καὶ δεύτεροι ἐξάδελφοι: Consobrini, ἐξάδελφοι & πρωτεξάδελφοι: Sobrinorū filij τριστεξάδελφοι. vide Cuiac. 4 sent. Paul. 11. § 6.

l progignitur. Hal.

nepos, item trineptis. Filia, neptis, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, proneptis, abneptis, adnepos, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, proneptis, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, pronepos, abnepos, atneptis, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, pronepos, abnepos, atneptis, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, pronepos, abnepos, atneptis, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, pronepos, abnepos, atneptis, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, proneptis, abnepos, atneptis, trinepos, item trineptis. Filia [a], nepos, proneptis, abnepos, adneptis, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, proneptis, abnepos, atneptis, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, proneptis, abnepos, atneptis, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, pronepos, abneptis, atneptis, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, pronepos, abneptis, atneptis, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, proneptis, abneptis, atneptis, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, proneptis, abneptis, atneptis, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, pronepos, abneptis, atneptis, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, pronepos, abneptis, atneptis, trinepos, item trineptis. Filius, neptis proneptis, abneptis, atneptis, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, proneptis, abneptis, atneptis, trinepos, item trineptis.

18 ¶ Septimo [b] gradu perſonæ continentur mille [c] vigintiquatuor, hæ: Tritaui, itémque tritauiæ pater mater. perſonas efficiunt centum viginti octo. tritaui enim patres tot ſint, quot ipſius tritaui: item eiuſdem matres totidem: fiunt ſexaginta quatuor. idem numerus tritauiæ patris, matríſque. Ataui atauiæ frater ſorórve. hi ſunt tritaui filius filia: abaui abauiæve patruus, auunculus, amita, matertera: proaui proauiæ patruus magnus, auunculus magnus, amita magna, matertera magna: aui auiæve propatruus, proauunculus, proamita, promatertera: patris vel matris abpatruus, abauunculus, abamita, abmatertera. fiunt perſonæ ataui fratris trigintaduo. nam ſedecim, quas atauus explet, accedant totidem propter fratris duplicem perſonam, neceſſe eſt. nam ſedecim fratres ataui ex patre computentur, & ſedecim ex matre. ſimiliter ataui ſorores trigintaduo. fiunt ſexaginta quatuor. & totidem atauiæ fratris, item ſororis. Patrui maximi filius filia. hi ſunt ataui nepos neptis ex filio, abaui fratris filius filia. Amitæ maximæ filius, filia. hi ſunt ataui nepos neptis ex filia, abaui ſororis filius filia. Auunculi maximi filius, filia. hi ſunt ataui nepos neptis ex filio, abauiæ fratris filius filia. Materteræ maximæ filius, filia. hi ſunt ataui nepos neptis ex filia, abauiæ ſororis filius filia. Hæ omnes perſonæ, quas à patrui maximi filio enumerauerimus, proaui proauiæq; eius, de cuius cognatione quæritur, conſobrinæ ſunt, aui auiæque eiuſdem propiùs ſobrinis. Singulæ appellationes continent perſonas ſedecim: quia cùm patruus maximus ſedecim efficiat, filius eius eandem habet enumerationem, totidémque filia. & fit ex omnibus his, quas à patrui maximi filio comprehendimus, ductis per octo ſedecies, centum viginti octo. Patrui maioris nepos perſonas continet ſedecim. eſt enim abaui abauię pronepos & cùm abauus octiens numeretur, nepotes bis octiens computati ſupraſcriptum numerum efficiunt. Patrui maioris neptis item. Auunculi maioris nepos neptis, eadem ratione perſonas complebunt triginta duo. Amitæ maioris nepos neptis, eadem ratione item. Materteræ maioris nepos neptis item. Et ſic ex omnibus colliguntur centum viginti octo. His perſonis auus auia eius, de cuius cognatione quæritur, propiùs ſobrinis ſunt. pater mater ſobrinus ſobrina. is, de cuius cognatione quæritur, ſobrino natus eſt. hic proximo nomine definitur parentis ſui ſobrinus [d], vt Trebatius ait. rationem quoque nominis hanc reddit, quòd vltimi [e] cognationum gradus ſobrinorum fiunt. itaque ſobrini filium rectè proximum nomen, ab eo ipſo huius ſobrini filius dicetur. & ideo eos, qui ex ſobrinis nati ſunt, inter ſe proximum nomen appellare. hos enim nullum proprium habere nomen, quo inter ſe vocentur. Patrui magni pronepos, proneptis. Auunculi magni pronepos proneptis. Amitæ magnæ pronepos proneptis. Materteræ magnæ pronepos, proneptis. Ex his omnibus centum viginti octo perſonæ efficiuntur: quæ ſingulæ appellationes ſedecim complent. nam cùm (exempli gratia) patruus magnus quadrifariam intelligatur: ad ſingulorum patrûm magnorum perſonas quadruplicatus pronepos, item proneptis triginta duo perſonas reddet. tótque quater numeratæ illam, quæ propoſita eſt, ſummam efficiunt. Eorum patres matréſque ei, de cuius cognatione quæritur, ſobrini ſobrinæque ſunt. ipſe autem iſdem ſobrino ſobrináve natus. Patrui abnepos, abneptis. Auunculi abnepos, abneptis. Amitæ abnepos, abneptis. Materteræ abnepos, abneptis. hæc ſingula vocabula ſenas denas continent perſonas. verbi enim gratia, patrui abnepos ſic enumerabitur: vt, bifariam patruo accepto quater pronepos, totiens proneptis ducatur: & ſic ad eorum filios veniatur ſedecies computatos. eadem

a ... filia neptis pronepos. *Hal.*

b *l.3.§.1.ſ.eod.*

c Septimus gradus continet 1024. perſonas. atque ita repeꝛiuntur in hoc vniuerſo ſtemmate perſonæ 1784. Vltima ſeptimi gradus nomina nec reperta ſunt: nec euenire poteſt, vt vita ſuccedétibus in id tempus portigi poſſit. *Paul. 4. ſent. 11.§.vlt.*

d parenti ſuo ſobrino. *Anton. Auguſt. 2. Emẽd. 5.*

e ideóque qui poſt ſobrinos reperiuntur vocantur ſobrino nati: propriis nominibus non appellantur. *v. Paul. 4. ſent. 11. §.7.*

f ¶*6.C.18.45.Eclog.5.l.9. in fin. ſ.de legat.3.*

g ſuccedunt ſibi inuicem ſc. vir & vxor inuicem ſibi ſuccedunt ab inteſtato nullis relictis liberis, aut parẽtibus & cognatis τῷ δημοσίου ἀποκλειομένου, id eſt, fiſco excluſo. *Ecl.45. tit.5.* Hinc *l.vlt. C. de legit. hære.* Fiſco noſtro iura matrimonij præponimus. Olim etiam ſuccedebat viro vxor, quæ in manum viri conuenerat: ſuccedebat, inquam, vt filius.

h ſic, Vbi iniuſtum eſt matrimoniũ, ibi nulla dotis aut donationis exactio. *§.12. inſt. de nupt.*

i *l. 27. ſ. de vſu & vſufru. legat. l. 13. ſ. de his quæ vt indign.*

k *l 9 C. communia de ſucceſſionibus.*

l Hinc colligunt, cõmunionem & ſocietatem coniugũ inter ſe huic ſucceſſioni locũ dediſſe: cùm diuortio facto, non ſit locus huic edicti. Decius tamen putat ſocietatem illam inter coniuges vim atq; effectum adſequi, in iis tantũ quæ matrimonij ipſius ſunt, putà, cõiunctioni & ſimilibus: at nõ in aliis, putà, patria poteſtate, origine, conditione, ſucceſſione. ſed hæc non obſtãt. Nam in aliis rebus quæ extra ipſũ matrimoniũ ſunt, cõmunio ipſa coniugũ aliquid præſtat, vt in accuſatione. *l. aduerſum. C. expilatæ.* in donationibus. *l.1.ſ. de donat. inter virum. vide Pyrrhũ diſputat.19.*

ratione ad filiam, item in ceteros. & per hoc ex omnibus efficietur numerus perſonarum centum viginti octo. Hi ſunt ei, de cuius cognatione quæritur, conſobrinorum pronepotes, pronepteſque. Eorum, de cuius cognatione quæritur, patrui maximi, auunculi maximi, amitæ maximæ, materteræ maximæ filius filia. Item proaui proauiæ conſobrinus. Fratris ſororiſque adnepos, adneptis: perſonas continent centum viginti octo. Trinepotis filius item filia. trineptis filius, item filia. hi centum viginti octo fiunt: quod, cùm trinepos trineptiſque (vt ſuprà demonſtrauimus) ſexagintaquatuor impleant, filius eorum eadem enumeratione, totidémque filia computabitur.

VNDE [f] VIR ET VXOR [g],

Tit. XI.

De matrimonio iuſto vel iniuſto. 1. Quo tempore, an ſit vxor ſpectatur, & de diuortio.

1. *Vlpianus* lib. 47. ad Edictum.

VT bonorum poſſeſſio peti poſſit vnde vir & vxor, iuſtum eſſe matrimonium oportet [h]. ceterùm ſi iniuſtum fuerit matrimonium, nequaquam bonorum poſſeſſio peti poterit. quemadmodum nec ex teſtamento adiri hereditas [i]. vel ſecundùm tabulas peti bonorum poſſeſſio poteſt. * nihil [k] enim capi propter iniuſtum matrimonium poteſt.

1 ¶ Vt autem hæc bonorum poſſeſſio locum habeat, vxorem eſſe oportet mortis tempore. ſed ſi [l] diuortium quidem ſecutum ſit, verumtamen [m] iure durat matrimonium: hæc ſucceſſio locum non habet. hoc autem in huiuſmodi ſpeciebus procedit: Liberta ab inuito patrono diuortit. lex Iulia [n] de maritandis ordinibus retinet iſtam in matrimonio, dum eam prohiberet alij nubere inuito [o] patrono. Item Iulia de adulterijs, niſi certo [p] modo diuortium factum ſit, pro infecto habet.

DE VETERANORVM [q] ET MILitum ſucceſſione [r],

Tit. XII.

De pœna capitali.

1. *Macer* lib. 2. de Re militari.

MILITI, [s] qui capite puniri meruit, teſtamentum facere concedendum [t] Paulus & Menander ſcribunt: eiúſque bona inteſtati, ſi punitus ſit, ad cognatos eius pertinere [u]: tamen ex militari [x] delicto, non ex communi punitus eſt.

De inteſtato & de bonis caſtrenſibus.

2. *Papinianus* libro 16. Reſponſorum.

BOna militis inteſtati defuncti caſtrenſia fiſco nõ vindicantur: cùm heres legitimus ad finem quinti gradus exſtitit [y], aut proximus [z] cognatus eiuſdem gradus intra tempus poſſeſſionem acceperit.

QVIBVS [a] NON COMPETIT BOnorum poſſeſſio [b],

Tit. XIII.

Si heredis inſtituti dominus aut pater dolo fecerit, ne teſtamentum mutaretur.

1. *Iulianus* lib. 28. Digeſtorum.

SERVO meo herede inſtituto, dolo feci, ne [c] teſtamentum mutaretur: eúmque poſtea manumiſi. quæſitum eſt, an actiones ei denegandæ eſſent. reſpondi: Hic caſus verbis edicti nõ continetur. ſed æquum eſt, ſi dominus dolo fecerit, ne teſtamentum mutaretur, quo ſeruus eius heres ſcriptus erat, quamuis manumiſſus adierit hereditatem, ei denegari: cùm [d] etiam emancipato filio denegetur, ſi pater dolo fecerit, ne teſtamento mutaretur.

VT EX LEGIBVS SENAtúſve conſultis bonorum poſſeſſio detur [e].

Tit. XIIII.

Edictum. 1. De bonor. poſſeſſione adgnita ex alia parte edicti. 2. Si quis ex lege ad hereditatem vocetur.

1. *Vlpianus*

m An id quaſi militi cõpetit.

n *l.7. in fi. C. de operis libert.*

o *l.10. ſ. de diuortijs.*

p certa formula. *v. l.29. ſ. de diuortijs. l. 43. ſ. de adulterijs.*

q Veterani, ſunt militia, honeſta miſſione, dimiſſi.

r quę iura ſpecialia habet à ſucceſſione paganorum.

ſ Diuortiũ interdum eſſe poteſt, & tamẽ iure donare matrimonium.

t *l. 11. ſ. de teſtam. militis.*

u quod nõ eſt in paganis *ſ. tit. de bonis dãnat.* Quãquam quæ hîc dicũtur hodie etiam locũ habent in paganis. *v. ibid. quæ notaui.*

x *dixi ad l. 14. C. de teſtam. milit.*

y *l.6. §.7. verſ. quam diſtinctionem. ſ. de iniuſto.*

z id locum habet in milite damnato. In nõ damnato, militi ab inteſtato ſuccedũt cognati vſq; ad ſeptimum gradum: & poſt eos legio, ac vexillatio. *l.6. ſ. de iniuſto: l.2. Cod. de hereditat. decurionum.*

a v. in hunc locum *Cui. 11. obſ. 14.*

b eis qui renuntiarunt, qui tẽpore ſunt excluſi, qui ſe indignos ea reddiderunt.

c *l.1. §.1. ſ. ſi quis aliquem teſtari.*

d Argumentũ à manumittẽte ſeruũ domino, ad patrẽ filium emãcipantem.

e ſi ex aliis partibus non ſit bonorum poſſeſſio ſcilicet.

1. *Vlpianus*[a] lib.49.ad Edictum.

PRAETOR ait: *vti*[a] *me quaque lege, senatusconsulto bonorum possessionem dare oportebit: ita dabo.*

1 ¶Nunquàm bonorum possessio, quæ ex alia parte edicti adgnita est, impedit istam bonorum possessionem.

2 ¶Cùm ex lege duodecim tabularum quis habet hereditatem: hinc non petit: sed inde, *Tum*[b] *quem ei heredem esse oportet.* quippe cùm non aliàs[c] hinc competat bonorum possessio, quàm si lex specialiter deferat bonorum possessionem.

QVIS ORDO[d] IN POSSESsionibus seruetur[e],

Tit. XV.

Ordines ab intestato quibus casibus intestatus quis dicatur. 2. De liberis in potestate vel emancipatis.

1. *Modestinus* lib.6.Pandectarum.

INTESTATI hi[f] gradus vocantur, primùm sui[g] heredes secundò legitimi, tertiò proximi cognati, deinde vir & vxor.

1 ¶Siue tabulæ testamēti non exstent, siue exstent, si secūdum eas, vel contra eas bonorum possessionem nemo[h] accepit: intestati detur bonorum possessio[i].

2 ¶Intestati patris liberis bonorum possessio datur, non tantùm, his qui in potestatem parentis vsque in mortis tempus fuerunt, sed emancipatis[k].

Singulos dies bonor.poss.admittendarum vtiles esse. 1. De diebus sessionum. 3. Si præses prouinciæ sit in proxima ciuitate. 4. De ventre. 5. Scientia quomodo accipitur.

2. *Vlpianus* lib.49.ad Edictum.

VTile tempus est bonorum possessionum admittendarum. Ita autem vtile[l] tempus est, vt singuli dies in eo vtiles sint: scilicet vt per singulos dies &[m] scierit, &[n] potuerit admittere. ceterùm quacumque die nescierit, aut non potuerit, nulla dubitatio est, quin dies ei non cedat. fieri autem potest: vt qui initio scierit, vel potuerit bonorū possessionē admittere, hic incipiat nescire, vel non posse admittere: scilicet si, cùm initio cognouisset eū intestatū decessisse, postea quasi certiore nuntio allato dubitare cœperit, nūquid testatus decesserit, vel nūquid viuat, quia hic rumor postea perrepserat. Idem & in contrarium accipi potest, vt, qui ignorauit initio, postea scire incipiat.

1 ¶Dies bonorum possessionis vtiles esse, palam est. sed[o] non sessionum[p] numerabuntur, si modò ea[q] sit bonorum possessio, quæ de plano peti potuit. Quid, si ea, quæ causæ cognitionem pro tribunali desiderat, vel quæ decretum exposcit? sessiones erunt nobis computandæ, quibus sedit is, quibúsque per ipsum prætorem factum non est, quo minùs daret bonorum possessionem.

2 ¶In bonorum possessione, quæ pro tribunali datur, illud quæritur, si se dedit[r] quidem prætor pro tribunali, sed postulationibus non dedit. potest dici, tempus ad bonorum possessionem non cedere, cùm præses aliis rebus, aut militaribus, aut custodiis, aut cognitionibus fuerit occupatus.

3 ¶Si præses prouinciæ in proxima fuit ciuitate, accedere debet ad vtilitatem temporis ratio itineris, scilicet numeratione viginti[s] milium passuum facta. nec enim exspectare debemus, vt præses prouinciæ veniat ad eum, qui bonorum possessionem petiturus est.

4 ¶Si venter in possessionem missus sit: bonorum possessionis tempus non cedere sequentibus[t], nequaquam ambigendum est. nec tantùm intra centesimum diem: verum etiam quamdiu nasci possit. nam etsi natus fuerit, antè ei deferri bonorum possessionem sciendum est.

5 ¶Scientiam[u] eam obseruandam Pomponius ait, non quæ cadit in iuris prudentes: sed quam quis aut per se, aut per[x] alios adsequi potuit: scilicet consulendo prudentiores, vt diligentiorem patremfamilias consulere dignum sit.

De scientia patris.

3. *Paulus* lib.44.ad Edictum.

CIrca tempora bonorum possessionis patris scientia ignoranti filio non[y] nocet[z].

De iure accrescendi. De tempore quod datur filio.

4. *Iulianus* lib.28.Digestorum.

a *l.3. in fin. supra de hereditat.pet. §.3.institut.de bonor.possession. l.2. in fin.supra vnde legitimi.*
b *vide l.227.ʒ.de verbor.signif.*
c est igitur hęc bonorū possessio subsidiaria.
d hic titulus parum differt à titulo *de successorio edict.* de quo supra.
e is vtique vt primo sui, deinde legitimi, tertio cognati, post vir & vxor.
f *v.l.1.ʒ.vnde liberi.*
g Ordo intestati & possessionum hic est, eorum scilicet qui sunt sui, legitimi, cognati, vir & vxor.
h *vide l.164.ʒ.de verb.signif.*
i Quotiēs nemo bonorū possessionē vel secundū vel contra tabulas adipiscitur, totiens defunctus intestatus dicitur, *l.9.§.2.vers.sed & si hæres.ʒ.de liberis: l.64.ʒ.de ver.signif. l.151.ʒ.de reg.iur. l.9.C.de pet.hære. l.1.ʒ.tit.prox.*
k *v.l.15.C.de legit.hæred.§.cum igitur.& sequen.instit. de bonor.possess.*
l vtile tempus est, cuius singuli dies vtiles sunt: quibus quis scierit & potuerit admittere bonorum possessionem delatā.
m his verbis dies vtiles significantur. dixi ad Ciceronem *1. de Oratore.*
n Dies vtiles dicūtur, in quibus quis potuit admittere bonorum possessionem, *adde l.25.ʒ.de hæred.instit.l.8.C.qui admitti. v.Duar.2.disp.16.*
o Sessionū dies quas vocant, βηματικὰς, sunt quibus Prætor, vel Pręses, sed & pro tribunali, qui possunt non esse vtiles. *vt hîc. & l.5.§.satisfactionis.ʒ.vt in possessionem legatorum.* Possunt, inquam, non esse vtiles, si ea sit possessio quę de plano peti possit: secus si tribunal vel decretū exposcit.
p ex hoc verbo restituenda est lectio legis *5.§.19.ʒ.vt in possess.*
q Bonorū possessio alia de plano peti potest. alia causæ cognitionē pro tribunali desiderat & decretum exposcit.
r si sedit, *l.2.§.43.ʒ.ad Tertull.*
s *v.l.3.ʒ.de verbor signif.*
t *l.1.§.8.ʒ.vnde cognati.*
u *l.10.in fi.ʒ.de bon.poss.*
x *l.10.§.5.ʒ.de iuris & facti ignor.*
y Imò nocet, *l.7.in fin.ʒ.de bonor.poss.dixi ad l.2. Cod. qui admitti.*
z & meritò, *v.l.5.ʒ.de iuris & facti.*

SI coheredi tuo substitutus fuisses, & bonorum possessionem acceperis, quando coheres tuus constituerit[a] nolle petere bonorum possessionem, tibi data tota intelligitur[b], coheres tuus amplius petendæ bonorum possessionis facultatem non habebit.

1 ¶Filius non solùm si tanquàm filius[c], sed & si tanquàm adgnatus, vel tamquàm cognatus ad bonorum possessionem vocatur, annuum spatium habet. sicuti pater filium manumisset[d], quamuis vt manumissor bonorum possessionem accipiat, tamen ad bonorum possessionem accipiendam annuum spatium habet.

Si filiofamilias aut seruo bonorum possessio delata sit.

5. *Marcianus* lib.9.Digestorum.

CVm filiofamilias bonorum possessio delata est, dies quibus certiorare[e] patrem non potest, vt vel iubeat adgnosci bonorum possessionem, vel ratam habeat agnitionem bonorum possessionis, non cedunt. fingamus, statim primo die, quo fuerit delata, adgnouisse eum bonorum possessionem, certiorare patrem, vt comprobet, non posse, non cedent dies centum. incipient autem cedere, cùm certior fieri potuit. præteritis[f] autem centum diebus, frustra ratum habebit.

1 ¶Quæri potest: si, cùm posset filius petere bonorum possessionem, patre ita absente[g], vt certiorare eum non possit, vel etiam furente, petere neglexerit: an peti amplius non possit. sed vt quid noceat, non petitam bonorum possessionem, quæ, si petita esset, tamen non ante adquireretur, quàm pater comprobasset[h]?

2 ¶Si seruus alienus heres institutus venisset: quęritur, an posteriori domino dies bonorum possessionis petendæ imputari oporteret. & placet, quantum priori domino superfuerit, ei imputari.

DE[i] SVIS[k], ET LEGITIMIS[l] heredibus,

Tit. XVI.

Qui dicuntur intestati. 1. ¶De suis heredibus. De mora facta fideicommissariæ libertati. 2. De sexu. De natura & adoptione. 3. De damnato perduellionis. 4. De nepotibus, neptibúsque succedentibus in locum parentum suorum. ¶De consanguineis.

1. *Vlpianus* lib.12.ad Sabinum.

INTESTATI propriè appellantur, qui, cum[m] possent testamentum facere, testati non sunt. sed & is qui testamentum fecit, si eius hereditas adita non est, vel ruptum vel irritum est testamentum: intestatus non impropriè dicetur decessisse. planè qui testari non potuit, propriè non est intestatus: puta impubes, furiosus, vel cui bonis interdictum est. sed hos quoque pro intestatis accipere debemus. eum quoque, qui ab hostibus captus est[n]: quoniam per legem Corneliam[o] successio his defertur, quibus deferretur, si in ciuitate decessisset, nam & eius hereditas fuisse creditur.

1 ¶Quæri poterit, si ex ea, quæ in fideicommissa libertate moram[p] passa est, conceptus & natus sit, an suus patri existat. & cùm placeat, eum ingenuum nasci, vt est à Diuis Marco & Vero, & imperatore nostro Antonino Augusto rescriptum: cur non in totum pro manumissa hæc habeatur, vt vxor ducta suum pariat? nec mirum sit, ex[q] serua ingenuum nasci: cum & ex captiua rescriptum sit ingenuum nasci. Quare ausim dicere, etsi pater huius pueri eiusdem sortis fuerit, cuius mater moram passa in libertate fideicommissa, ipséque moram passus est, suum eum patri nasci exemplo captiuorum parentium, cum quibus rediit. ergo siue postea pater eius post moram manumittatur, recipiet eum in potestate: siue antè decesserit, definiendum erit, suam existere.

2 ¶Suos[r] heredes accipere debemus, filios, filias: siue naturales[s], siue adoptiuos[t].

3 ¶Interdum etiam filius suus heres excluditur, fisco prælato. vt putà si perduellionis[u] fuerit damnatus pater post[x] mortem suam. hoc quò? vt nec iura sepulchrorum hic filius habeat.

4 ¶Si filius suus heres esse desiit[y]: in eiusdem partem succedunt omnes nepotes neptésque ex eo nati, qui in potestate sunt. quod naturali æquitate contingit. Filius autem suus heres esse desinit, si capitis deminutione[z] vel magna, vel minore exiit de potestate. Quod si filius apud hostes sit, quamdiu viuit, nepotes non succedunt. proinde, etsi fuerit redemptus, nondum succedunt ante luitionem.

a ¶*v.l.13.ʒ.de adquir.hæred.*
b i. adcreuisse intelligitur, *v.l.3.in fi.ʒ.de bonor.poss.*
c *l.1.§.11.ʒ.de successs.edicto.*
d *v.l.1.ʒ.si à parente quis manumiss.*
e nam patris iussus præcedere debet, *l.25.§.4.ʒ.de adquirēd.hæred.*
f *l.24.ʒ.ratam rem habere.*
g *l.30.ʒ.de adquir.hæred.*
h *vide l.1.C.qui admitti ad bonorum possess.*
i Transit à bonorum possessionibus ad successionē ab intestato. hinc titulus Codicis, *de suis & legitimis liberis, & ex filia nepotibus ab intestato succedentibus 6.C.54.* hinc titulus generalis concipitur à Paulo his verbis, *de intestatorum successione.4.sent.8.* & ab Vlpiano, titulus 26. & Co. Theodosiano *5.tit.1.de legitimis hæred.* & in Basilicis, de successione ascendentium descēdentiū & reliquorum cognatorum *45.Eclog.1.* & à Iustiniano *Instit. & Nouell.118.de hæreditat. quæ ab intest.deferuntur.*
k Sui sunt, qui in potestate testatoris sunt. *Vlpian.ibid.§.1.*
l *6.Cod.17.* de legitima agnatorum successione, *3.instit.2.* Legitimi sunt consanguinei: agnati, cognati.
m *instit. eod. in princip. Instit. de hæreditat. ab intest. l.4. C. de legit.hered.*
n *v.l.12.ʒ.qui testam.*
o ea legitimæ tutelæ hæreditatésque firmātur, *Paul.3.sent.4.§.8. adde l.22.ʒ.de captiuis.*
p *v.l.1.§.3.ʒ.ad Tertull.*
q Ex serua & captiua ingenuus nasci potest, *adde l.4. l.14. C.de fideicommiss.libert.*
r *§.2. Instit. de hæredum qualitate & differentia.2.Gai.3.§.7.*
s *l.1.§.6.supra vnde liberi.*
t *vide l.7.§.2.ʒ.de bonis dānatorum.*
u *§.4. instit. de hæredib. quæ ab intestat.*
x *l.vlt.infra ad legem Iuliā maiestat.*
y *l.5.ʒ.vnde liberi.*
z *vide l.11.infra eod.*

a id est, libertate. b *l.10.C.eo.§.1.instit.de seruili cognat.* c *l.7.ꝫ.vnde liberi.*
d *§.7.instit.eo.* e *l.5.ꝫ.eo.* f *l.5.C.comm.de success.Nouell.118.cap.3.*
g *l.6.in fin.ꝫ.vnde legitimi.*
h Exhæredati non sunt sui: sui esse desinunt. *l.20.§.1.in fi.ꝫ.de bonorum possess.contra tab.vide Cuiacium Nouella 1.*

sed si interim decesserit, cùm placeat, eum statu [a] recepto decessisse: nepotibus obstabit.

5 ¶Sed si quis non desiit esse in potestate, sed nunquàm cœpit: vtputà si filius meus, viuo patre meo, ab hostibus captus est, mox ibi, me patrefamilias facto, decesserit: nepotes in eius locum succedent.

6 ¶Non minùs autem neptes, quàm nepotes succedent in locum parentium.

7 ¶Interdum licèt parens alicuius in potestate esse non desierit, sed nec cœperit: tamen dicimus succedentes ei liberos suos existere. vtputà adrogaui eum, cuius filius [b] ab hostibus erat captus, nepos autem in ciuitate. mortuo filio adrogato, mortuo & captiuo apud hostes: pronepos iste suus heres mihi erit.

8 ¶Sciendum est autem, nepotes & deinceps, interdum, etiam si parentes eos mortis tempore præcesserunt, tamen posse suos heredes existere, quamuis successio in suis heredibus non sit. quod ita procedit: Si [c] paterfamilias testamento facto decesserit exheredato [d] filio, mox deliberante herede instituto filius decessit, postea deinde repudiauit heres institutus: nepos poterit suus heres esse, vt & Marcellus libro decimo scripsit: quoniam nec delata est filio hereditas. Idem erit dicendum, & si filius ex asse sub conditione, quæ fuit in arbitrio ipsius, vel nepos sub omni institutus, non impleta conditione decesserint. nam dicendum erit, suos posse succedere: si modò [e] mortis testatoris tempore vel in rebus humanis, vel saltem concepti fuerint. idque & Iuliano, & Marcello placet.

9 ¶Post [f] suos statim consanguinei vocantur.

10 ¶Consanguineos autem Cassius definit eos, qui sanguine inter se connexi sunt. Et est verum, eos esse consanguineos, etiam [g] si sui heredes non extiterunt patri, vtputà exheredatos [h]. sed, etsi pater eorum deportatus fuerit, nihilo minùs eos inter se esse consanguineos, licèt patri sui heredes non extitissent. Et qui numquàm in potestate fuerunt, erunt sibi consanguinei. vtputà qui post captiuitatem patris nascuntur, vel qui [i] post mortem.

11 ¶Non solùm autem naturales, verumetiam adoptiui [k] quoque iura consanguinitatis habebunt cum his, qui sunt in familia, vel in vtero, vel post mortem patris nati.

¶De adgnatis, quo casu vocantur. 1. Qui dicuntur adgnati. 2. De gradu. De diuisione in capita. 3. De natiuitate vel adoptione. 4. De proximo vel vlteriori, & quo tempore proximitas spectatur.

2. *Idem* [a] lib.13.ad Sabinum. [c]

POst consanguineos admittuntur adgnati, si consanguinei non sunt. merito: nam si sunt consanguinei, licèt non adierint hereditatem, legitimis non † defertur. sed hoc sic erit accipiendum, si [l] nec sperantur esse. ceterùm si vel nasci consanguineus, vel de captiuitate reuerti potest: adgnati impediuntur [m].

1 ¶Adgnati autem sunt, cognati virili sexus ab eodem orti. nam post suos & consanguineos statim mihi [n] proximus est consanguinei mei filius, & ego ei. patris quoque frater, qui patruus appellatur. deincépsque ceteri, si qui sunt, hinc orti in infinitum.

2 ¶Hæc hereditas proximo [o] adgnato, id [p] est ei, quem nemo [q] antecedit, defertur: & si plures sint eiusdem gradus, omnibus [r]: in [s] capita scilicet. vtputà duos fratres habui, vel duos patruos. vnus ex his vnum filium, alius duos reliquit. hereditas mea in tres [t] partes diuidetur.

3 ¶Parui autem refert, adgnatus hic natiuitate, an [u] adoptione sit quæsitus. nam qui adoptatur, iisdem fit adgnatus, quibus pater ipsius fuit: & legitimam eorum hereditatem habebit, vel ipsi eius.

4 ¶Legitima hereditas tantum proximo [x] defertur. Nec interest, vnus solus sit, an ex duobus prior pluribúsve, an duo pluréesve ab eodem gradu venientes, qui vel ceteros antecedant, vel soli sint, quia is est proximus [y], quem nemo antecedit & is vltimus, quem nemo sequitur. & interdum idem primus postremúsque, qui solus occurrit.

5 ¶Interdum vlteriorem adgnatum admittimus. vtputa fecit quis testamentum, cùm haberet patruum, & patrui filium. deliberante herede scripto, patruus decessit.

i *l.vlt.ꝫ.vnde legitimi.*
k Consanguinitatis iura adoptiui habent. *vt hîc:* consanguinei tamen sunt impropriè. Porro qui consanguinei dicãtur, *scripsi ad l.vlt. C. de imponenda lucratiui descriptione.*
† Hodie defertur. *§.7.vers.sed nec. inst. de legit. agnat.success.*
l *l.2.§.8.ꝫ vnde cognati.*
m *§.1.inst.de legit. adgnat. success.*
n *v.l.14. C.de legit.hæred.*
o *§.4.ꝫ.eod. v.l.1.§.penult.ꝫ.vnde cogn.*
p Proximus, quẽ nemo antecedit.
q Proximus est, quem nemo antecedit. *v.l.92.ꝫ.de verb. signif.*
r Gradu equales ac pares, pari iure sunt in succedendo.
s In capita hereditas distribuitur, quoties in tot partes diuiduntur quot hæredes sunt.
t & ita iure ciuili in capita diuidetur hereditas inter duorum fratrum liberos. hinc Vlp. *tit.26.§.4.* Agnatorum hæreditates diuidũtur in capita, veluti si sit frater solus, & alterius fratris duo pluresve liberi. huc etiam facit lex *1.§.vlt.ꝫ.si pars hæred.* in qua mortuo fratre agitur de hæreditate diuidenda inter filium fratris defuncti & vxores fratrum defunctorum prægnantes. & Caius *8. instit.* Omnes fratrum filij patruo suo ab intestato succedunt non in stirpes sed in capita. Id etiam statuit Carolus Quintus in Comitiis Spirensibus anno 1529. vt refert Mynsingerus *3.obser.94.* quem vide. Idem etiã probat Zasius *1.resp.7.* aduersus communé opinionem. sed nemo melius ea de re disseruit quàm Hotomanus quem vide *14. Illustr.*
u Adoptiui sunt etiam adgnati. *§.2.inst.le-git.agn.*
x Proximis defertur legitima hæreditas.
y nota, qui proximi, vltimi, primi & postremi dicantur.
z *¶l.3.ꝫ.eod.l.1.l.4.in fi.ꝫ vnde legit.*
a vide interpretationem huius §. *apud Cuiac.18.obs.12.*
b hęc verba, *cum onere fideicommissi.* delenda esse existimat Antonius Faber, *6.Coniecturarum 14.*
c *vide instit.de success. libert.*

d *vide l.17.supra de bonis libert.*
e *l.8.C.de ingen.manumiss.*
f vel quia etiam emerat ea lege, *l.45.§.1.ꝫ.de ritu.*
g *l.21.infra de manumiss.*
h *vide d.l.45.ꝫ.de ritu.*

mox heres institutus repudiauit hereditatem. patrui filius admittetur. ergo & bonorum possessionem petere potest.

6 ¶Proximum non eum quærimus, qui tunc fuit, cùm moreretur paterfamilias: sed eum, qui tunc [z] fuit, cùm intestatum decessisse certum est. secundum quæ: etsi suus erat, qui præcedebat, vel consanguineus: si nemo eorum, cùm repudiatur hereditas, viuit: proximum eum accipimus, qui tunc, cùm repudiatur hereditas, primus est.

7 ¶Vnde [a] bellè quæri potest, an etiam post repudiationem adhuc demus successionem. propone, heredem scriptum rogatum restituere hereditatẽ, repudiasse eam, cùm nihilo minùs compelli potuit adire hereditatem, & restituere, vt Diuus Pius rescripsit. finge, eum superuixisse centum diebus, (verbi gratia) & interim proximum decessisse: mox & eum, qui erat rogatus restituere. dicendum, posteriorem admitti cum [b] onere fideicommissi.

¶De bonis libertorum. De suis heredibus & patrono. 1. De manumissione voluntaria, vel necessaria. 2. De seruo dotali manumisso. 3. De empto vt manumittatur. 4. De eo qui necem domini detexit. 5. Ad l. Aeliam Sentiam, de iureiurando. 6. De municipibus. 7. De milite. 8. De principe. 9. De his qui sunt in vtero.

3. *Idem* [a] lib.14.ad Sabinum. [a]

INtestato liberto [c] mortuo, primùm suis deferri hereditatem, verum est. si hi [d] non fuerint, tunc patrono.

1 ¶Libertum accipere debemus eum [e], quem quis ex seruitute ad ciuitatem Romanam perduxit, siue sponte, siue necessitate, quoniam rogatus fuit eum manumittere [f], nam & ad huius legitimam hereditatem admittitur.

2 ¶Si dotalem [g] quis seruum manumisit, ipse patronus habetur, & ad legitimam hereditatem admittetur.

3 ¶Is planè, quem hac lege emi, vt manumittam, & si ex constitutione Diui Marci [h] peruenerit ad libertatem, tamen (vt eadem constitutione expressum est) meus libertus est, & legitima eius hereditas mihi deferatur.

4 ¶Qui si necem [i] domini detexit, & ex senatusconsulto libertatem meruerit [k], si quidem adsignauit prætor, cuius libertus sit, sine dubio eius erit, & ei legitima hereditas deferetur. quòd si non addidit: efficietur quidem ciuis Romanus: sed eius erit libertus, cuius proximè fuerit seruus: & ad legitimam hereditatem ipse admittetur: nisi sicubi quasi indigno deneganda fuerit hereditas.

5 ¶Si quis libertam sic iureiurando [l] adegit, ne illicitè nubat: non debere incidere in legem Æliam Sentiam. Sed si, intra certum tempus ne ducat, néve aliam, quàm de qua patronus consenserit: vel non nisi conlibertam, aut patroni cognatam: dicendum est, incidere eum in legem Æliam Sentiam, nec ad legitimam hereditatem admitti.

6 ¶Si municipes [m] seruum manumiserint, admittentur ad legitimam hereditatem in bonis liberti vel libertę intestatorum.

7 ¶Miles, manumittendo seruum peculiarem [n], suum faciet libertum, & ad legitimam hereditatem eius admittitur.

8 ¶Principem ad bona libertorum suorum admitti, plusquàm manifestum est [o].

9 ¶Vtique ex lege duodecim tabularum ad legitimam hereditatem is, qui in vtero [p] fuit, admittitur, si fuerit editus. Inde solet remorari insequentes sibi adgnatos, quibus præfertur, si fuerit editus. Inde [q] & partem [r] facit his, qui pari gradu sunt. vtputà frater vnus est, & vterus: vel patrui filius vnus natus, & qui in vtero est.

10 ¶Est autem tractatum, pro qua partem faciat, quia ex vno vtero plures [s] nasci possunt. & placuit, si in rerum natura certum sit, hanc, quæ se dicit, prægnatem non esse: ex asse iam esse heredem hunc, qui iam natus est: quoniam & ignorans [t] heres fit. quare si medio [u] tempore decesserit, integram hereditatem ad heredem suum transmittit.

11 ¶Post decem [x] menses mortis natus, non admittetur ad legitimam hereditatem.

12 ¶De eo autẽ, qui cẽtesimo octogesimosecundo die [y]

i *l.2.ꝫ.de bon. libert.*
k *v. infra qui sine manumiss. ad libert.*
l *adde l.6.ꝫ.de iure patro.*
m *v.l.vn.ꝫ.de libertis vni.*
n *v.l.8.§.de bonis libert.*
o Idem enim ius commune cum cæteris habet, etiam in successionibus. *l.7.C.qui testam.*
p i.posthumus, *l.4.C.eod §.2. in in fi.instit. de hæred. quæ ab intest. l.vltim.ꝫ.de ventre in possess. vide l.30.§.3.ꝫ.de adquiren. hæred.*
q Cur inde? Verus vt remoratur insequentes adgnatos, ita partẽ facit his qui in pari gradu sunt.
r Partem facere est admitti ad partem: partẽ cũ alio consequi: cum alio partiri.
s *v.l.3.ꝫ.si pars hæredit.l.63.ꝫ.de solutionib.*
t Ignorans etiam hæres fit.
u i.dum pẽdet ius testamenti, dum expectatur nascendus, *l.4.in fi.ꝫ.contra tabulas.*
x *v.Nouell.39.c.2.*
y i. qui ad initia septimi mẽsis natus est. nã ex sententia Græcorum singulis mensibus 30.dies tribuendi: & ita 182. dies septimum mensem attingunt, Hippocrates, *lib.2. Epidemid.3.sect.270.* dies pro nouem mensibus ponit. Porro, partus ἑπτάμηνος matri prodest, *l.12.ꝫ.de statut.* Qui ante septimum vel octauo mense nascuntur, non sunt vitales. Huius rei rationẽ Paulus *4.sent.9.§.5.* affert. Pythagorei numeris (vt aiunt) septimo pleno (210. dieb.) aut 10. mense partus maturus videtur. Idem sentit Censorinus *lib.de die natali.* Septimo, inquit, partus iam maturus est, eo quòd in omnibus numeris septenarius plurimum possit. adde Macrobium *1.in somnium.6.* Ambros. *39. ad Herontianum.* Plinium *7.c.5. 3.Gell.10.Philo de antiquitate Iudaic.Tertull.c.19. de Anima.* Causam ad astra, planetas & eorum naturam refert Schonerus *lib.1.de indiciis.* Ait enim Saturnum, vtpote antiquiorem cæteris fœtum dirigere primo mense, & materiam constringere. Iouem, secundo eodẽmq; mense motum & rationem conferre. Martem, tertio mense sanguinem: Solem, quarto mense calore suo membra præcipua formare, eóque mense rationalem animam instillari scribit: Venerem 5. mense figuram, sexum & venustatem: Mercurium, sexto mense extendere vocales

natus

arterias: Lunam, ſeptimo menſe perficere conceptum propter plenitudinẽ & perfectionem ſeptem planetarum concurrentem: ideóq; partum fieri vitalem. A Luna Saturnum octauum mẽſem dirigere, qui natura ſua frigidus, partum quoque infrigidat & ita partum vitalem facit. Nono mẽſe Iouem dominari fingit: cuius motu, quo plurimum valet, puer ex tenebris ad lucem profertur. hæ ſunt nugæ Aſtronomicæ: quas ideo hîc inſerui, ne ſtudioſi iuris eas ignorarent: eas tamẽ vt gerras euitarent. *adde quæ ſcripſi ad l.39.ʒ. de pœn. 3.Gell.10. Leonem Nouell.17. in fin. & ad l. 12. ʒ. de ſtatu homin.*

natus eſt, Hippocrates[a] ſcripſit[b], & Diuus Pius pontificibus reſcripſit, iuſto tempore videri natum. nec videri in[c] ſeruitutem conceptum, cùm mater ipſius ante centeſimum octogeſimum ſecundum diem eſſet manumiſſa.

De capitis deminutione parentis.

4. *Pomponius* "lib. 4. ad Sabinum."

HI, quorum parens capite minutus eſt, legitimæ hereditatis ius & "in" ceteris perſonis, & inter ſe retinent[d]: & alij aduerſus eos.

Quo tempore ſpectatur an ſit proximus adgnatus.

5. *Vlpianus* "lib. 46. ad Edictum."

SI quis, cùm haberet fratrem &[e] patruum, deceſſerit teſtamento facto. deinde, pendente conditione heredum ſcriptorum, frater inteſtatò deceſſerit: mox conditio defecerit: patruum poſſe vtriuſque adire legitimam hereditatem, conſtat.

De concepto poſt mortem aui.

6. *Iulianus* "lib. 59. Digeſtorum."

TItius, exheredato filio, extraneum heredem ſub conditione inſtituit. quæſitum eſt: ſi poſt mortem patris pendente conditione filius vxorem duxiſſet, & filium procreaſſet, & deceſſiſſet, deinde conditio inſtituti heredis defeciſſet: an ad hunc poſtumum nepotem legitima hereditas aui pertineret. reſpondit *: Qui poſt mortem aui ſui concipitur: is neque legitimam hereditatem eius tanquàm ſuus heres, neq; bonorum poſſeſſionẽ tanquam cognatus accipere poteſt[f]: quia lex duodecim tabularum eum vocat ad hereditatem, qui moriente eo, de cuius bonis quæritur, in rerum natura fuerit.

7. *Celſus* "lib. 28. Digeſtorum."

VEl "ſi" viuo eo conceptus eſt: quia * conceptus quodammodo[g] in rerum natura eſſe exiſtimatur.

De cognatis. 1. De ea quæ mortuum peperit.

8. *Iulianus* "lib. 59. Digeſtorum."

ITem prætor edicto ſuo proximitatis[h] nomine bonorum poſſeſſionem pollicetur his, qui defuncto mortis[i] tempore cognati fuerint. Nam quod in conſuetudine nepotes cognati appellantur etiam eorum, poſt quorum mortem concepti ſunt: non propriè, ſed per abuſionem vel potiùs ἀναφορικῶς[k] *i. per relationem* accidit.

1 ¶Si quis prægnatem vxorem reliquiſſet, & matrem, & ſororem: ſi viua vxore mater mortua fuiſſet, deinde vxor mortuum peperiſſet: ad ſororem ſolam legitima hereditas pertinet: quia certum eſſet, matrem eo tempore deceſſiſſe, quo legitima hereditas ad eam non pertinebat.

De iure accreſcendi. De ſubſtituto coheredi.

9. *Marcianus* "lib. 5. Inſtitutionum."

SI[l] ex pluribus[m] legitimis heredibus quidam omiſerint "adire" hereditatẽ: vel morte, vel qua alia ratione impediti "fuerint," quo minùs adeãt: reliquis, qui adierint, adcreſcit[n] illorum portio. & licèt deceſſerint, antequàm adcreſceret: hoc ius ad heredes[o] eorum pertinet. Alia cauſa eſt inſtituti heredis, & coheredi ſubſtituti. huic enim viuo defertur ex ſubſtitutione hereditas: non etiam[p], ſi deceſſerit, heredem eius ſequitur.

De patre & matre defuncti.

10. *Modeſtinus* "lib. 6. Differentiarum."

SI ad patrem manumiſſorem filij inteſtati legitima hereditas perueniat, vel non manumiſſori bonorum poſſeſſio competat: mater[q] defuncti ſummouetur.

De capitis deminutione.

11. *Pomponius* "lib. 10 ad Quintum Mucium."

CApitis deminutione[r] pereunt † legitimæ hereditates, quæ ex lege duodecim tabularum veniunt: ſiue viuo aliquo, ſiue antequàm adeatur hereditas eius, capitis minutio interceſſit: quoniam deſinit ſuus heres, vel agnatus rectè dici. quæ autem ex[ſ] legibus nouis, aut ex ſenatuſcõſultis, non vtique.

De adgnatione inter filium & patrem.

12. *Idem* "lib. 30. ad Quintum Mucium."

FIlius patri adgnatus[t] proximus eſt[u].

De fœminis.

13. *Gaius* "lib. 10. ad legem Iuliam & Papiam."

NVlla fœmina aut habet ſuos[x] heredes, aut deſinere habere poteſt propter capitis deminutionem.

De ſucceſſione ſui heredis.

a hinc colligũt, Cuilibet in arte ſua perito credẽdum, medicis. *vt hîc. l.12. ʒ. de ſtatu homin.* philoſophis. *l. 76. ʒ. de iud.* atq; ita citatur Demoſthenes *l. 2.* Theophraſtus *l. 6. ʒ. de legibus.* Cicero *l. 7. §. 4. ʒ. quib. ex cauſ. in poſſ.* Homerus *inſt. de empt.* ruſticorum prouerbia etiam al legantur, *l. 79. §. 1. ʒ. de leg. 3.* maiores *l. 5. ʒ. de iuriſdict.* obſtetricibus quoq; creditur, *ʒ. de inſpic. ventre.*

b lib. περὶ ἑπταμήνου.

c *l. 12. ʒ. de ſtatu.*

d cur ita? collige *ex l. 8. ʒ. de reg. iur.*

e *l. 2. §. 6. ʒ. eod.*

f *l. 1. §. 8. ʒ. eo. §. 7. inſtit. de hæred. quæ ab inteſt. l. 6. in fin. pr. ʒ. de in iuſto. l. 1. §. 8. l. 10. in fin. ʒ. vnde cognati. l. vlt. in fin. ʒ. de ventre in poſſeſſ.*

g *l. 7. l. 26. ʒ. de ſtatu.*

h Proximis defuncto, mortis eius tẽpore prætor bonorũ poſſeſſionem pollicetur.

i *l. 1. §. 8. ʒ. vnde cognati.*

k de Anaphora, adde quæ ſcripſi *ad l. 2. C. de officio P. Prætorio.*

l *§. vlt. inſtit. de SC. Orphit. Paul. 4. ſent. 8. §. vlt.*

m v. in hanc legem Cuiacium *12. obſer. 11.*

n Dixi *ad l. 26. Vlpian. ʒ. l. 6. C. de impuberum.*

o quia ius illud adcreſcit rei nõ perſonæ. v. quæ notaui *ad l. 26. ʒ. de condit. & demonſtr.*

p *v. l. 81. ʒ. de adquir. hæred. l. 8. in fi. ʒ. de vulgari.* Subſtitutionis ſpem non tranſmitti, hinc colligit Guido Papæ, quem vide *ſingulari 343.*

q *l. 2. §. 15. ʒ. ad Tertull.*

r *l. 1. §. 4. ʒ. eo. l. 1. in fi. ʒ. vnde legitimi. l. 3. ʒ. vnde agn.*

† hodie, quia exæquati ſunt cognati adgnatis, id locum non habet, *Nouell. 118. c. 4.*

ſ *v. l. 1. §. 8. ʒ. ad Tertull.*

t *v. l. 1. ʒ. vnde liberi.*

u proximus non eſt, *Alciat. 3. Parerg. 25.* reprehenſus à Roberto, *1. recept. 2.* Idem, quod Alciatus, ſentit Hotomanus *1. obſeruat. 16.* quo nomine reprehenditur à Cuia. c *14. obſeruat. 11.*

x *l. 4. §. 2. ʒ. contra tabul. Nouell. Leonis. 25. & l. 8. C. de præſcr. long. temp.*

y ¶*vide Cuiacium in hunc locum ad l. 2. ʒ. de excuſat.*

z *v. Cuiac. C. ad SC. Orphit.*

a *l. 9. circa fin. ʒ. de caſt. peculio.*

14. *Idem* "lib. 13. ad legem Iuliam & Papiam."

IN ſuis[y] heredibus aditio non eſt neceſſaria: quia ſtatim ipſo iure[z] heredes exiſtunt.

Si pater captus ſit ab hoſtibus.

15. *Papinianus* "lib. 29. Quæſtionum."

SI pater apud hoſtes moriatur: defunctum[a] iam in ciuitate filium, credimus patremfamilias deceſſiſſe, quamuis patria poteſtate, quamdiu vixerit, non fuerit in plenum liberatus. itaque heredem habiturus[b] eſt iſte non reuerſo patre. Sed ſi poſtliminio redierit pater iam defuncto filio: quidquid medio tempore per eum quæſitum eſt, habebit. & non eſt mirum, ſi peculium quoque defuncti pridem filij defertur patri: cùm ex eo natus poteſtatis ipſius fiat per ſuſpenſi[c] iuris conſtitutionem.

Si pater inſtrumento dotali comprehenderit, filiam ita dotem accepiſſe, ne quid aliud ex hereditate patris ſperaret.

16. *Idem* "lib. 12. Reſponſorum."

PAter inſtrumento dotali comprehendit, filiam ita dotem accepiſſe[d], ne[e] *quid aliud ex hereditate patris ſperaret.* eam ſcripturam ius ſucceſſionis non mutaſſe conſtitit. * priuatorum enim cautionem[f] legum auctoritate non cenſeri[g].

AD SENATVSCONSVLtum Tertyllianum[h], & Orphitianum[i],

Tit. XVII.

¶*De Senatuſconſulto Orphitiano. De matre ingenua, vel libertina. 1. De ea, de cuius ſtatu dubitatur. 2. De vulgo quæſitis. 3. De in ſeruitute quæſito ſiue concepto. 4. De eo qui poſt mortem matris in ſeruitutem deductus eſt. 5. De ventre exſecto. 6. De eo qui operas ſuas, vt cum beſtiis pugnaret, locauit. De pœna capitali. 7. Si vnus filius ſub conditione inſtitutus ſit, & conditio defecit. 8. De capitis deminutione. 9. Si nemo liberor. velit ad ſe hereditatem pertinere. 12. De iudicatis, tranſactis, finitis.*

1. *Vlpianus* "lib. 12. ad Sabinum."

SIve ingenua, ſiue libertina mater eſt: admitti poſſunt liberi ad hereditatem eius ex ſenatuſconſulto[k] Orphitiano.

1 ¶Si ea ſit mater de cuius[l] ſtatu dubitatur, vtrùm materfamilias ſit, an filiafamilias: (vtputà quoniam pater eius ab hoſtibus captus ſit) ſi certum eſſe cœperit, materfamilias eſſe, liberi admittentur. Vnde tractari poteſt, an medio tempore, dum ſtatus pendet, ſuccurri eis per prætorem debeat: ne, ſi medio tempore deceſſerint, nihil ad heredem tranſmittant. & magis eſt, vt ſubueniatur: vt in multis caſibus placuit.

2 ¶Sed & vulgo[m] quæſiti admittuntur ad matris legitimam hereditatem.

3 ¶Interdum & in ſeruitute quæſito erit concedenda hereditas legitima. veluti ſi poſt moram[n] fideicommiſſariæ libertati matris ſuæ factam natus ſit. Certè ſi poſt manumiſſionem matris fuerit natus, licèt in ſeruitute conceptus, ad legitimam eius hereditatem admittetur. Sed & ſi apud hoſtes conceptus, "à" captiua procreatus, cum ea rediit: ſecundum reſcriptum Imperatoris noſtri & Diui patris eius ad Ouinium Tertyllum poterit ex hoc ſenatuſconſulto admitti, quaſi vulgò quæſitus.

4 ¶Filio, qui mortis tempore matris ciuis Romanus fuit, ſi ante aditam hereditatem in ſeruitutem[o] deducatur, legitima hereditas non defertur[p], nec[q] ſi poſtea liber factus ſit: niſi fortè ſeruus pœnæ effectus, beneficio principis ſit reſtitutus.

5 ¶Sed ſi, matris exſecto[r] ventre, filius editus ſit: magis dicendum eſt, hunc quoque ad legitimam hereditatem admitti. nam & inſtitutus[ſ] ſecundùm tabulas, & ab inteſtato vnde cognati, & multo magis vnde legitimi bonorum poſſeſſionem petere potuit. argumento[t] eſt, quòd venter in poſſeſſionem ex omni parte edicti mittitur.

6 ¶Qui operas ſuas, vt cum beſtiis pugnaret[u], locauit: quíve rei capitalis damnatus, neque reſtitutus eſt: ex ſenatuſconſulto Orphitiano ad matris hereditatem non admittebatur. ſed humana interpretatione placuit, eum admitti. Idem erit dicendum, & ſi hic[x] filius in eius ſit pote-

b Hęreditas etiam non adita ad ſuos tranſmittitur. vide Socinum *regula 168.*

c *l. 1. §. 1. ʒ. de SC. Maced. §. 5. inſtit. quib. mod. ius patr. poteſt. 10. Vlp. 4.*

d *l. 3. C. de collation. vbi dixi.*

e Pactum de hæreditate amittenda non valet. vide Socinum *regula 280. dixi ad l. 3. C. de collationib.*

*

f cautione legum authoritati non noceri. *Hal. v. l. 2. ʒ. de religioſis. adde l. 35. §. 1. C. de inoff. l. 3. C. de collat.*

g id eſt, numerari, cenſeri. Priuati, paciſcendo legem non faciũt: aut potius leges mutare non poſſunt.

h *6. C. 55. 3. inſt. 3. Paul. 4. ſentent. 9. Vlp. 26. §. vlt.* eo matres liberis ſuccedũt. Factũ eſt autẽ à D. Pio, vt a t Zonaras, idque Tertullo & Sacerdote conſul. *v. Cuiac. inſtit. eo.*

i *6. C. 56. 3. inſt. 4. Paul. 4. ſenten. 10.* quo filij matrib. ſuis ſuccedunt. Hæc duo ſenatuſconſulta neceſſaria fuerunt, quia legibus 12. tabularũ nullũ ius vltrò citróque capiẽdæ hæreditatis erat inter matrem & liberos, & à Prætore vocabantur ad bonorum poſſeſſionem *vnde liberi.* Hodie matres ex legibus ſuccedunt certis caſibus liberis ſuis: quod definiendũ eſt ex Nouélla *118. c. 1.* neglecto magna ex parte hoc titulo: qui ob id nõ eſt ita in vſu.

k *l. 1. C. eod. inſt. eod.*

l *l. 2. §. 3. ʒ. vnde legitimi.*

m *l. 2. verſ. itaque ſupra vnde cognati.*

n *l. 2. §. 3. in fin. ʒ. eod. l. 1. §. 1. ʒ. de ſuis. l. 6. C. ad SC. Orphit.*

o *§. 8. verſ. proinde. infra eod. v. Paul. 4. ſentent. 8. §. 5.*

p *v. Paul. 4. ſentent. 1. §. 1. 2. 3.*

q *l. 7. ʒ. vnde cognati.*

r *l. 1. §. 9. ʒ. vnde cognati.* Exſecto vẽtre editus, ad legitimam hæreditatẽ admittitur. Inſtitutus, ſecundum tabulas: ab inteſtato vnde cognati & vnde legitimi.

ſ Inſtituere poſſumus exſecto ventre editum.

t Argumentum à ventre ordine naturæ nato, ad ventre matris exſectum.

u *v. l. 1. ʒ. de his qui notantur.*

x Vide quæ notaui, *ad l. 11. C. de bonis maternis.*

state, qui in causa suprascripta sit:posse eum ex Orphitiano admitti.

7 ¶Sed si mater testamento facto filium heredem scripserit vnum sub conditione, cùm plures haberet: si conditione pendente[a] bonorum possessionem petierit, & postea conditio defecit:æquum est, ceteris etiam filiis legitimam hereditatem non auferri. quod & Papinianus libro sextodecimo quæstionum scripsit.

8 ¶Capitis minutio saluo statu contingens liberis nihil nocet ad legitimam hereditatem. nam vetus sola hereditas, quæ lege duodecim tabularum defertur, capitis minutione peremitur. nouæ[b] vel ex lege, vel ex senatusconsultis delatæ, non perimuntur capitis deminutione. Proinde siue quis ante delatam, siue(post)delatam, capite minuatur:ad legitimam hereditatem admittetur:nisi magna[c] capitis deminutio interueniat,quæ vel ciuitatem adimit:vtputà si deportetur.

9 ¶*Si nemo filiorum, eorùm' ve' quibus[d] simul legitima hereditas defertur, volet*[e] *ad se eam hereditatem pertinere, ius antiquum esto.* Hoc ideo dicitur, vt, quamdiu vel vnus filius vult legitimam hereditatem ad se pertinere, ius vetus locum non habeat. itaque si ex duobus alter adierit, alter repudiauerit hereditatem, ei portio adcrescet[f]. & si fortè sit filius,& patronus:repudiante filio, patrono defertur.

10 ¶Si quis adita matris hereditate, per in integrum[g] restitutionem fuerit abstentus: an ius antiquum possit locum habere? verba admittunt, vt possit: *Volet ad se*(inquit) *eam hereditatem pertinere.* nam & hic non vult. etsi aliquando voluit. & dico, posse ius antiquum locum habere.

11 ¶Vtrùm autem ei defertur successio, qui tunc legitimus deprehenditur: an verò ei, qui tunc fuit, cùm filio defertur? vtputà proponamus fuisse defunctæ consanguineum, eiúsque filium: deliberante filio, defunctæ consanguineum obiisse: mox filium repudiasse matris hereditatem. an consanguinei filius admitti possit? & Iulianus rectè putat circa Tertyllianum, locum esse succedenti adgnato.

12 ¶Quod ait senatus: *Quæ iudicata transacta*[h] *, finitáve sunt, rata maneant*, ita intelligendum est: vt iudicata accipere debeamus ab eo, cui[i] iudicandi ius fuit: transacta[k], scilicet bona fide, vt valeat transactio finita, vel consensu, vel longo silentio sopita.

a *l. 2. §. contra tabulas.*
b *l. 11. in fi. §. de suis. §. 2. instit. de SC. Orphit.*
c *v. §. 4. §. eo.*
d vide Manticam, 12. de coniecturis vltimarū volunt. 11.
e *l. 6. §. 1. §. de bonis libert.*
f *v. l. 3. in fin. §. de bonor. possess.*
g Si filius adierit ex Orphitiano, & abstinuerit se per restitutionē, agnati matris vocātur iure antiquo. *Cuiac. ad l. 7. in ver. sed quod Papinianus §. de minorib. l. 2. §. 10. §. eod. l. 6. in fi. §. de adquir. hæredit.* vel sic, Qui per in integrum restitutionem excluditur ab hæreditate, licèt de iure ciuili heres remaneat: tamen nō impedit quin alius possit esse hæres de iure ciuili. *v. Bart.*
h *l. 229. §. de verbor. signif.*
i *l. 4. §. 6. §. de re iudicata.*
k *l. 19. C. de trāsactionib.*

De SC. Tertylliano. De matre ingenua vel libertina. 1. *De iustis liberis, aut vulgo quæsitis.* 2. *Aut libertinis effectis.* 3. *De statu matris tempore conceptionis, & partus.* 4. *De muliere famosa.* 5. *De tabulis pupillaribus, & arrogatione impuberis.* 6. *De liberis.* 15. *Vel parentibus.* 17. *Vel agnato, & patre naturali adoptato, & matre.* 18. *Vel sorore consanguinea, & matre, & patre adoptato & emancipato.* 19. *Vel matre eadémque sorore consanguinea, & patre defuncti.* 20. *De matre repudiante, vel deliberante.* 23. *De tutorib. vel curatoribus petendis, & administrare cogendis.* 47. *Si mater sit prohibita ius suum vindicare.*

2. *Idem lib. 13. ad Sabinum.*

SIue ingenua sit mater, siue libertina: habebit Tertyllianum commodum.

1 ¶Filium autem vel filiam accipere debemus, siue iuste[l] sint procreati, vel vulgò quæsiti. idque in vulgò quæsitis & Iulianus libro quinquagesimonono digestorum scripsit.

2 ¶Sed si filius vel filia libertini[m] sint effecti, mater legitimam hereditatem vindicare non poterit. quoniam mater esse huiusmodi[n] filiorum desiit[o]. idque & Iulianus scripsit,& constitutum est ab Imperatore nostro.

3 ¶Sed si in seruitute concepit filium, & manumissa ediderit: ad legitimam eius hereditatem admittetur. Idémque & si serua pœnæ concepit, & restituta[p] edidit. Hoc idem & si libera concepit, edidit serua pœnæ, mox restituta est. Sed & si libera concepit, "&" in seruitutem redacta edidit, mox manumissa est: ad legitimam hereditatem eius admittetur. Item si adhuc prægnas manumissa est: dicendum erit, prodesse. Et in seruitute[q] editi filij ad legitimam hereditatem mater admittetur. vtputà si post moram[r] factam in fideicommissa libertate peperit: vel apud hostes & cum eo redijt. vel si redempta edidit.

4 ¶Si mulier sit famosa, ad legitimam hereditatem liberorum admittetur.

5 ¶Impuberem, cui pater secundas tabulas fecit, tunc certum est intestatum decessisse, cùm omiserint substituti hereditatē eius. Quare & si impubes[s] adrogatus sit: dicendum est, matrem ad bona eius admitti, quæ haberet, si intestatus decessisset.

6 ¶Liberi defuncti, sui quidem obstabunt[t] matri eius: tam virilis sexus, quàm fœminini: tam naturales[u], quàm adoptiui: matrémque excludunt. bonorum possessores[v] verò etiam non sui. & quidem soli naturales. Adoptiui autem liberi post emancipationem ita admittuntur, si ex liberis naturalibus fuerint. vtputà nepos naturalis ab auo adoptatus. nam licèt sit emancipatus: bonorum possessione accepta, matri obstabit.

l *l. 1. §. 2. §. eod. l. 2. §. vnde cognati.*
m Maxima & media capitis deminutio similis est morte: atque ideo vt mors, ita ius sanguinis vtraque minutio perimit. Igitur mater mea mihi mater mea esse desinit, me seruo aut peregrino effecto.
n *v. l. 7. vnde cognati.*
o *§. 6. Instit. de capit. diminut.*
p *l. 2. §. vnde cognati.*
q *v. l. vlt. in fin. C. ad SC. Orphit.*
r *l. 1. §. 3. §. eod.*
s *l. 3. §. 9. §. contra tabul.*
t *§. 3. instit. de SC. Tertull. l. 11. in fi. C. de suis & legit.*
u *l. 5. §. eod.*

7 ¶Si verò apud hostes est filius, vel nasci speratur: pendet ius matris, donec redierit, vel nascatur.

8 ¶Sed si sint sui heredes, verùm hereditas ad eos non pertineat: videamus, an mater admittatur. vtputà abstinuit se hereditate. Africanus & Publicius tentant dicere, in casum[x], quo se abstinent sui, matrem[y] venire: & tunc ei obstent, quotiens rem haberent: ne nudum nomen sui heredis noceat matri. quæ sententia æquior est.

9 ¶Sed si quis decessisset relictâ filiâ, quam in adoptionem legitimè dederat, relictâ & matre: Diuus Pius decreuit, cessare senatusconsultum Tertyllianum, & simul esse admittendas ad bonorum possessionem vnde[z] proximi cognati matrem & filiam. Sed quod idem Iulianus scripsit, matrem ex Senatusconsulto non posse admitti, si filia in bonorum possessione petenda cessauerit: verum non erit. succedit enim filiæ. & ideò dicendum erit, matrem, donec filia bonorum possessionem petere potest, bonorum possessionem accipere non posse: quoniam succedere, quasi legitima, speraretur[a].

10 ¶Si, bonorum possessione accepta, filius emancipatus abstinuerit[b] se hereditate per in integrum restitutionem[c]: verum est, senatusconsultum posse locum habere. sed, si fuerit rursus immixtus, rursus debet mater abstinere.

11 ¶Si quis ex liberis, dum est in vtero, in possessionem missus sit, mox natus sit, & ante bonorum possessionem acceptam decesserit: an matri noceat, videndum, quasi bonorum possessor. & puto non nocere, si non suus patri adgnascitur. neque enim sufficit mitti in possessionem, nisi natus quoque acceperit bonorum possessionem.

¶Igitur & si furioso decreto petita sit possessio: &, priusquam ipse mentis compos factus bonorum possessionem petierit, decesserit: matri non obstabit.

12 ¶Sed si quis, cùm status controuersiam pateretur, Carbonianam solam acceperit: an noceat matri bonorum possessio, quæsitum quidem est. sed cùm hæc tempore[d] finiatur: dicendum est, matri post tempus non nocere, aut, si impubes decesserit, matrem posse admitti.

13 ¶Sed si infanti per tutorem petita sit possessio: licèt statim decesserit: dicendum erit, matri obstitisse. non enim similis est ei, quæ furioso datur.

14 ¶Ita demum autem mater senatusconsulti beneficio excludetur, si filius adijt legitimam hereditatem. ceterùm, si omiserit[e] legitimam hereditatem, mater ex senatusconsulto Tertylliano admittetur. Sed si non sit iste filius legitimus heres: sed sint, qui cum eo admittantur: nec in partem eorum mater ex senatusconsulto erit vocanda.

15 ¶Obijcitur[f] matri pater in vtriusque bonis: tam filij, quàm filiæ: siue[g] heres, siue bonorum possessor existat. Sed neque[g] auus, neque proauus in Tertylliano matri nocent, quamuis fiduciam contraxerint. Pater autem tantùm naturalis[h], non etiam adoptiuus matri noceat. verius est enim, cùm pater esse desierit, à matre eum excludi: sed nec ad bonorum possessionem contra tabulas eum admitti: cum pater esse desierit.

16 ¶Vndecumque autem acceperit bonorum possessionem pater naturalis, siue legitimus, siue contra tabulas: ex quauis parte excludit matrem.

17 ¶Si sit adgnatus defuncti, & naturalis pater sit in adoptiua familia, sit & mater: admittimus matrem: quoniam patrem adgnatus exclusit[i].

18 ¶Si sit consanguinea soror defuncti, sit & mater, sit & pater adoptatus, vel emancipatus: si consanguinea velit habere hereditatem, matrem ex senatusconsulto vnà cum ea venire, patrem excludi placet: si consanguinea repudiet, matrem ex senatusconsulto propter patrem non venire & quamuis aliàs non soleat mater exspectare consanguineam, velit, necne, adire hereditatem, nunc tamen exspectaturam. consanguinea enim est, quæ patrem excludit. repudiante igitur consanguinea, bonorum possessionem habebit mater cum patre, quasi cognata. sed & in hac moram patietur, nec antè accipiet bonorum possessionem, quam pater petierit. quoniam, omittente eo, potest ex senatusconsulto succedere.

19 ¶Sed "&" si ipsa mater eadem sit & soror consanguinea, (vtputà quoniam pater matris nepotem suum ex filia adoptauit) sit præterea & pater naturalis, hæc mater, si quidem quasi consanguinea veniat, excludet patrem. si ius consanguineæ repudiauit, vel capitis deminutione amisit, ex senatusconsulto venire propter patrem non potest, repudiante verò patre, rursum ex senatusconsulto potest venire.

x *v. l. 4. in fi. §. vnde liberi.*
y *§. 14. §. eod.*
z *§. 13. instit. de hær. d. quæ ab intestato.*
a speratur, *l. 8. C. eod.*
b Minor beneficio restitutionis in integrum abstinere potest hæreditate.
c *l. 1. §. 10. §. eod.*
d anno sc. *l. 3. §. vlt. §. de Carbonian.*
e *§. 8. §. eod.*
f i. præfertur, *l. 2. C. eo. §. 3. vers. pater. instit. eod. l. 10. §. de suis.* interdū non præfertur. *Nouell. 118. c. 2.*
g *d. vers. pater.*
h *v. l. 5. §. eod.*
i excludit, *Haloand.* cur ita? collige ex lege *15. §. 3. §. de diuers. & temporalib.*

20 ¶Si

20 ¶Si mater hereditatem filij,filiæve [a] non adierit ex ſenatuſconſulto Tertylliano: in bonis eorum antiquum ius ſeruandum eſt. cùm enim eſſet prælatio: matre omittente ſenatuſconſulti beneficium,ius ſuccedit vetus.

21 ¶Sed ſi mater repudiauerit bonorum poſſeſſionem,de adeunda autem hereditate deliberet[b]: dicendum erit, adgnatum non ſuccedere: quoniam nondum verum eſt,non adiiſſe matrem.

22 ¶Quod autem diximus, ius antiquum ſeruari matre non adeunte: cui perſonæ deferatur hereditas, videndum vtrùm ei, quæ nunc proxima inuenitur, cum mater repudiat: an ei, quæ fuit, cum inteſtato deceſſiſſe certum eſt. vtputà fuit patruus, cùm inteſtato decederet, & patrui filius. cùm mater repudiaſſet patruo nondum delatam hereditatem: atque ideo, defuncto eo matre deliberante,patrui filium vocari.

23 ¶Si [c] mater non[d] petierit tutores idoneos filijs ſuis, vel, prioribus excuſatis, reiectíſve, non confeſtim aliorum nomina ediderit: ius non habet vindicandorum ſibi bonorum inteſtatorum filiorum.& quidem, ſi non petijt, incidit.ait enim, *vel non petere.* ſed à quo non petere? loquitur quidem de prætore conſtitutio. ſed puto, & in prouinciis locum habere, etiam ſi à magiſtratibus municipalibus non petat.quoniam & magiſtratibus municipalibus[e]dandi neceſſitas iniungitur.

24 ¶Quid ergo, ſi petijt, ſed admonita, vel à libertis vel à cognatis? an incidat in ſenatuſconſultum? & puto eam incidere, ſi compulſa fecit, non ſi, cùm petere non cunctaretur,admonita eſt.

25 ¶Quid, ſi pater eis peti prohibuerat tutorem,quoniam per matrem [f] rem eorum adminiſtrari voluit, incidet,ſi nec petat,nec legitimè tutelam adminiſtrat.

26 ¶Quòd ſi penitus egenis filijs non petit,ignoſcendum eſt"ei."

27 ¶Sed ſi fortè abſens à libertis præuenta eſt, vel ab alijs:dicendum eſt,eam non excludi:niſi fortè,cùm fruſtaretur,id contigit.

28 ¶Filijs autem non petendo, punitur. vtique & filiabus. Quid, ſi nepotibus [g]? ſimiliter non petendo punitur.

29 ¶Quid, ſi curatores non petijt? verba reſcripti deficiunt.ſed dicendum eſt:ſi quidem impuberibus curatores non petijt, eandem eſſe rationem: ſi iam puberibus, ceſſare[h] debere.

30 ¶Quid,ſi,cùm prægnas [i] eſſet,bonis non petijt curatorem?dico,in ſententiam incidere. Nam,& ſi apud hoſtes habuit impuberem,idem erit dicendum.

31 ¶Quid ſi furioſo [k] tutorem,vel curatorem non petijt?magis eſt,vt incidat.

32 ¶Non ſolùm autem,quæ non petijt,coercetur: ſed & quæ defunctoriè [l] petijt,vt reſcripto declaratur:vel priuilegio munitum, vel oneratum tribus (puta) tutelis. ſed ita demum ſi data opera hoc fecit.

33 ¶Quid ergo,ſi tales petijt, & ſuſceperunt nihilo minùs,vel decenti ſunt?excuſata erit mater.

34 ¶Quid,ſi indignos [m], id eſt minus habiles ad tutelam petierit, quoniam ſciebat prætorem eos non daturum? quid tamen, ſi dedit eos prætor, matris petitionem ſecutus? iam quidem prætoris delictum eſt. ſed & matris punimus conſilium.

35 ¶Igitur ſi fortè excuſati ſint illi, vel improbati:debet mater alios ſine mora petere.

36 ¶Ergo ſiue non petierit, ſiue idoneos non petierit: punietur, etiam ſi dati fuerint minùs idonei, prætore errante.

37 ¶Idoneos autem vtrùm facultatibus, an & moribus petere debeat,dubitationis eſſe poteſt. puto autem,facilè ei ignoſci,ſi[n] locupletes ſint hi,quos petijt.

38 ¶Sed"&"ſi,prioribus excuſatis,reiectíſve, non confeſtim aliorum nomina ediderit:punitur.

39 ¶Quid ergo, ſi non fuerint omnes excuſati, vel non omnes reiecti?videndum, an ei imputetur,cur in locum excuſati non petijt,& puto imputandum.

40 ¶Quid,ſi deceſſerint quidam?puto,licèt verba deficiant,ſententiam[o]conſtitutionis locum habere.

41 ¶Sed quod diximus *reiecti:* vtrum ſic accipimus, à prætore non dati: an & ſi ſuſpecti fuerint remoti, vel ob negligentiam, vel ignauiam repulſi? etiam hos quis reiectos rectè dicet. Ergo, & ſi latitent. ſed longum eſt. nam nec hoc ei imputetur, cur ſuſpectos non fecit. alioquin, "&"ſi latitarent, potuit edicto deſiderare, vt eos prætor adeſſe iuberet:& ſuſpectos eos remouet,ſi deeſſent.

42 ¶Quid, ſi non compulit eos miſcere ſe tutelæ? "&" cum plenum[p]officium à matre deſideremus:& hæc ei curanda ſunt,ne in hereditate ei obſtent.

43 ¶*Confeſtim* autem ſic erit accipiendum, vbi primùm potuit, id eſt, prætoris copiam habuit huic rei ſedentis[q]:niſi fortè infirmitate impedita eſt, vel alia magna cauſa,quæ etiam mandare [r] eam ad petendos tutores impediret:ita tamen, vt nullo modo annale tempus excederet.ſi enim mortalitate filij præuenta eſt, nihil matri imputetur.

a *l.1.§.10.ȷ. de ſucceſſor.*
b *l.17.§.1.ȷ. de acquir.hæred.*
c Tutores idoneos filiis ſui petere mater cogitur: Imò & tutoribus excuſatis vel reiectis, aliorum nomina edere. Quod ſi non ediderit, ius vindicandi bona inteſtatorum filiorũ nõ haben. Quid:à quibus petet? à prętore in vrbe: in prouinciis, à magiſtratibus municipalibus, *vt hic.* Quid ſi admonita à libertis vel cognatis tutorem petiit? ſi cõpulſa, hoc eſt coacta petiit, hanc pœnam patitur: non ſi cunctata eſt tãtum in petẽdis tutoribus, *§ 24.ȷ.eod.* Quid ſi vetita eſt à marito, petere? incidet quoque *§.25.* Quid ſi egenis filiis non petiit? non incidet,*§. 26.ȷ.* Quid ſi quia abſens, præuenta eſt ab alio? nõ incidet quoque: niſi cũ fruſtraretur,aut animo fruſtrandi, abſens fuit, *§.27.* Quid ſi filiabus & nepotibus nõ petiit? *§.28.ȷ.* aut curatores etiam puberibus iis, non petiit? incidet quoque, *§. 29.* quemadmodũ ſi bonis ventris aut impuberis apud hoſtes nõ petiit. *§.30.* vel furioſo, *§. 40.* Quid ſi defunctoriè, priuilegio munitũ petiit data opera? Idem,*§.41.*
d *l.6.C.qui dari tutor.l.4.§.1.§.4.ȷ.qui petant tutor.*
e *l.3.ȷ.de tutor. & curator.datis ab his.*
f *l.26.ȷ. de teſtam.tutela.*
g Quod de matre cõſtituitur, id ad auiam extenditur, vide quæ notaui *ad Nouell.94.*
h *l.6. C.qui petant. tutor.* cur ita? collige ex lege *2. §. 4.ȷ.qui petant tutor.*
i Mater licèt ſit grauida non tamẽ excuſatur ſi non petierit tutores filiis. *Bart.*
k *l.3.ȷ.de tutel.*
l *l.2.§.1.ȷ. qui petant tutor.*
m Non excuſatur mater quę indignos tutores filiis petierit ſunt enim paria nullũ tutorem, & indignum petere.
n *l.2.§.2.ȷ. qui petant tutor.*
o Imò, cõtrarium omnino verum eſt. Eo enim caſu mater in verba cõſtitutionis incidit ſed ſentẽtia excuſatur.*l.4.§.1.ȷ.qui petant tutores.*

44 ¶Tractari bellè poteſt: ſi pupillo amplũ legatum ſub conditione ſit relictum, *ſi tutores non habuerit*, & propterea ei mater non petierit, ne conditione deficeretur[ſ]: an conſtitutio ceſſet.& puto ceſſare, ſi damnum minus ſit cumulo legati. quod & in magiſtratibus municipalibus tractatur apud Tertyllianum[t]: & putat, dandam in eos actionem, quatenus plus eſſet in damno, quàm in legato. niſi fortè quis putet,conditionem hanc, quaſi vtilitati publicæ [u] obpugnantem [x],remittendam, vt alias pleráſque. aut verba cauillatus [y], imputauerit matri, cur curatores non petierit. finge autem plenius conditionem conſcriptam.nonne erit matri ignoſcendum? aut hoc imputatur matri, cur non deſiderauit à principe conditionem remitti?& puto,non eſſe imputandum.

45 ¶Ego, etiam ſi mater ei, qui ſoluendo non erit, non petijt tutorem, puto ignoſcendum. conſuluit enim ei,vt minus inquietetur,quaſi indefenſus.

46 ¶Et ſi fortè quis vxorem communis filij matrem, heredem ſcripſit,rogauítque, remiſſa etiam ſatiſdatione, vt filio puberi facto reſtitueret hereditatem, nec mater ei petijt tutores.debet dici,ceſſare conſtitutionem, cùm patris voluntatem ſecuta ſit,& nihil habẽti filio tutores non petierit.Quòd ſi ei remiſſa ſatiſdatio non fuerit,contrà erit: quoniam vel propter hoc debuit tutores habere. ſed ſi fortè impubes poſt matris ceſſationem fuerit adrogatus, & impubes obierit:dicendum erit,matri aduerſus adrogatorem non competere ex ſtipulatu actionem.

47 ¶Videndum eſt,matre [z] prohibita ius ſuum vindicare,vtrùm ceteros admittamus,atque ſi mater non eſſet, an ipſam heredem dicimus fieri, vel aliud nomen ſucceſſionis induere, ſed denegamus ei actiones. & inuenimus reſcriptum ad imperatore noſtro Antonino Auguſto & Diuo patre eius Mammiæ Maximinæ, pridie Idus Apriles, Plautiano iterum conſule, matre remota eos admitti, qui venirent, ſi mater non fuiſſet. ergo & adgnati, ceteríque ſuccedent.aut,ſi nemo ſit,bona vacabunt[a].

De patre adoptiuo.

3. *Modeſtinus*"lib.8.Regularum."

PAtrem adoptiuum [b] matri non obeſſe plerique probant.

De liberis natis ex diuerſis matrimoniis.

4. *Idem*"lib.9.Regularum."

MAtris inteſtatæ defunctæ hereditatem ad omnes eius liberos pertinere,etiam ſi ex diuerſis[c]matrimonijs nati fuerint,iuris eſt.

De filiis in adoptiua familia relictis. 1. *De nepotibus ex illis.* 2. *De patre & auo,& matre defuncti.*

5. *Paulus*"lib.ſingulari ad Senatuſconſultum Tertyllianum."

AEquiſſimum[d] "viſum"eſt, omnes filios matri [e] præferri,etiam ſi per adoptionem[f] in familiam relicti eſſent.

1 ¶Sed & nepos ex adoptiuo filio natus ex verbis ſenatuſconſulti matri obſtabit.

2 ¶Si ex filio nepotem[g]auus manumiſerit,íſque patre & auo & matre ſuperſtitibus deceſſerit: poteſt quæri,quis potior eſſe debeat.nam [h] ſi mater excluſerit auum manumiſſorem,qui patri anteponitur: edicto prætoris inducetur pater defuncti. quo admiſſo, deſinit ſenatuſconſulto locus eſſe,& rurſus auus vocabitur. itaque rectius eſt, auo ius ſuum conſeruare,qui & contra ſcriptos heredes bonorum poſſeſſionem accipere ſolet.

De filiis,qui ſunt in aliena poteſtate. 1. *Si filius qui ſe nolle adire hereditatem matris dixit,voluntatem mutet.*

6. *Idem*"lib.ſingulari ad Senatuſconſultum Orphitianum."

FIlij mater ex hoc ſenatuſconſulto [i], etiam ſi in aliena poteſtate ſit,ad hereditatem admittitur.

1 ¶Filius,qui ſe nolle[k]adire hereditatem[l]matris dixit, an poteſt mutata voluntate adire, antequam conſanguineus vel adgnatus adierit, videndum: propter hæc verba, *ſi nemo filiorum volet hereditatem ſuſcipere*, quia extenſiua ſunt. & cùm verba extenſiua ſint, pœnitentia eius vſque ad annum admittenda[m]eſt: cùm & ipſa filij bonorum poſſeſſio annalis eſt.

De fratre vel ſorore adoptiuis.

7. *Idem*"lib.ſingulari ad Senatuſconſultum Tertyllianum & Orphitianum."

SI quis inteſtatus deceſſerit relicta matre, & fratre conſanguineo, vel ſorore, quamuis per adrogationẽ quęſitis eadem iura in perſona matris ſeruantur,quæ & naturalibus exſtantibus liberis.

Si filius defuncti emancipatus deliberet.

8. *Gaius*"lib.ſingulari ad Senatuſconſultum Tertyllianum."

IN ſuſpenſo[n]eſt ius matris,ſi filius defuncti emancipatus deliberet de bonorum poſſeſſione petenda.

p Imò,plenum non requiritur, *l.4.§.4.ȷ. qui petant tutores.*
q ſe dantis, *Haloand.l.2.§.2.ȷ. quis ordo in bon. poſſeſſ.*
r *l.8. C. qui petant tutor.*
ſ ¶Defici conditione eſt defectu conditionis damnũ ſentire.
t De quo dixi *ad l.vlt.C.de curatore furioſ.*
u *v.l.9.l.15. de cond.inſtit.*
x id eſt, reluctantem.
y De cauillatione, *dixi ad l.1.ȷ.de regula Catoniana.*
z *v.l.1. C.de ſucceſſ.edict.*
a & cedent fiſco.
b *l.2.§.15.ȷ.eod.*
c *l.4.in fi. C.de ſecund.nupt.Nouell.22.c.29.*
d *v.Cuia.6.obſer.23.*
e igitur & multo magis patrono,*l.1.§.1ȷ.de bonis damnat.*
f *l.2.§.6.ȷ.eod.*
g *l.1.§.2.ȷ.ſi quis à parẽte manumiſſ.*
h locus eſt περὶ ἀκριβῶν, de quo dixi *ad l.88.ȷ.ad leg.Falcid.*
i *inſtit.eod.*
k *vide Manticam 12. de coniecturis.14.numer.10.*
l *v.l.6. Cod. de repudianda hæred.*
m Imò, nõ eſt admittenda,*l.2. C.de iuris & facti.*
n *l.2.§.9.ȷ.eod.*

De liberis in aliena potestate.

9. *Idem*[a] lib. singulari ad Senatusconsultum Orphitianum.[b]

SAcratissimi principis nostri [a] oratione cauetur, vt matris intestatæ[b] hereditas ad liberos, tametsi in aliena potestate erunt, pertineat.

De peculio castrensi. 1. *De eo qui suspendebat ius matris, sublato.*

10. *Pomponius*[a] lib. secundo Senatusconsultorum.[b]

SI filiusfamilias miles non sit testatus de his, quæ in castris adquisierit: an ea ad matrem pertineant, videndum est. sed non puto[c]. magis enim iudicio militum hoc beneficium concessum est. non vt omnimodo quasi patresfamiliarum in ea re sunt.

1 ¶Quando in pendenti[d] est, an quædam personę possint obstare matri, & casus tulerit, vt non inducerentur: matri ius integrum erit, quod medio tempore appenderit. veluti si, filio intestato mortuo, postumus ei filius poterit nasci, nec natus sit, aut mortuus editus: vel[a] quod[b] etiam filius, qui in hostium potestate erat postliminio non sit reuersus.

a Hadriani Antonini & Commodi, & ita abrogatur lex 12. Tabul. de qua vide Vlpian. 26. §. 7. Paul. 4. sentent. 8. §. 3.
b Instit. eod.
c ¶pertinere sc. atqui ea legimus à patre occupari, v. l. 2. ʒ. de castrensi.
d v. l. 8. ʒ. eo.

LIBER TRIGESIMVS-NONVS.

DE OPERIS NOVI[a] nuntiatione.

Summa. 1. *De operibus futuris, vel præteritis.* 2. *De aditione prætoris.* 3. *De nunciatione suo vel alieno nomine.* 4. *De omnibus diebus.* 5. *De absentibus inuitis & ignorantibus.* 6. *Quis sit possessor.* 7. *Si quis post nunciationem ante remißionem ædificauerit.* 8. *De ignorante quid opus fiat.* 9. *De iurisdictione prætoria.* 10. *De pacto.* 11. *Quid sit opus nouum facere.* 12. *Quæ opera hoc edictum complectitur.* 13. *Si quis ædificium vetus fulciat.* 14. *De loco vbi opus fit.* 15. *Propositio dicendorum.* 16. *De finali.* 17. *Et efficiente causa nunciationis.* 18. *De ædificatione in mari, vel in littore.* 19. *De iure suo conseruando, vel damno depellendo.* 20. *De vsufructuario.*

1. *Vlpianus* libro 52. ad Edictum.

HOC[b] edicto[c] promittitur[d]: vt, siue iure[e], siue iniuria[f] opus fieret, per nuntiationem inhiberetur[g], deinde remitteretur[h] prohibitio hactenus, quatenus[i] prohibendi ius is, qui nuntiasset, non haberet[k].

1 ¶Hoc autem edictum, remediúmque operis noui nuntiationis, aduersus futura opera inductum est, non aduersus præterita[l]. hoc est, aduersus ea, quæ nondum facta sunt, ne fiant[m]. nam si[n] quid operis fuerit factum, quod fieri non debuit: cessat edictum de operis noui nuntiatione: & erit transeundum ad interdictum, quod vi aut clam factum erit, vt restituatur: & quod in loco[o] sacro, religiosóve, & quod in flumine publico, ripáve publica factum erit. nam his interdictis restituetur, si quid illicitè factum est.

2 ¶Nuntiatio ex hoc edicto non habet necessariam prætoris aditionem[p]. potest enim[q] nuntiare quis, etsi eum non adierit.

3 ¶Item nuntiationem & nostro, & alieno nomine facere possumus[r].

4 ¶Item nuntiatio omnibus diebus[s] fieri potest.

5 ¶Et aduersus absentes etiam, [a]&[b] inuitos, & ignorantes operis noui nuntiatio procedit.

6 ¶In operis autem noui nuntiatione possessorem[t] aduersarium facimus[u].

7 ¶Sed si is, cui opus nouum nuntiatum est, ante remissionem ædificauerit, deinde cœperit agere, ius sibi esse ita ædificatum habere prætor actionem ei negare debet, & interdictum in eum de opere restituendo reddere.

8 ¶Potest autem quis nuntiare etiam ignorans, quod opus fieret.

9 ¶Et post operis noui nuntiationem committunt[x] se litigatores prætoriæ iurisdictioni.

10 ¶Inde quæritur apud Celsum libro duodecimo digestorum, si post opus nouum nuntiatum conueniat tibi cum aduersario, vt opus faceres, an danda sit conuentionis exceptio. & ait Celsus, dandam[y]: nec esse periculum, ne pactio priuatorũ iussui prætoris anteposita videatur. quid enim aliud agebat[z] prætor, quam [a]hoc[b] vt controuersias eorum dirimeret? à quibus si sponté[a] recesserunt, debebit id ratum habere[b].

11 ¶Opus nouum facere videtur: qui aut ædificando, aut detrahendo aliquid, pristinam faciem[c] operis mutat.

12 ¶Hoc autem edictum non omnia opera complectitur: sed ea sola, quæ solo coniuncta sunt[d], quorum ædificatio[e], vel demolitio videtur opus nouum continere. Idcirco placuit, si quis messem faciat[f], arborem succidat, vineam putet, quanquam opus faciat, tamen ad hoc edictum non pertinere. quia ad ea opera, quæ in solo fiunt, pertinet hoc edictum.

13 ¶Si quis ædificium [a]vetus[b] fulciat: an opus nouum nuntiare ei possumus videamus. & magis est, no possimus. hic enim non opus nouum facit, sed veteri[g] sustinendo remedium adhibet.

14 ¶Siue autem intra oppida, siue extra oppida in villis, vel agris opus nouum fiat: nuntiatio ex hoc edicto locum habet: siue in priuato, siue in publico opus fiat.

15 ¶Nunc videmus, quibus ex causis fiat nuntiatio, & quæ personæ nuntient[h], quibúsque nuntietur, & in quibus locis fiat nuntiatio, & quis effectus sit nuntiationis.

16 ¶Nuntiatio fit aut iuris nostri conseruandi causa, aut damni[i] depellendi, aut publici iuris tuendi gratia.

17 ¶Nuntiamus autem: quia ius aliquod prohibendi habemus: vel vt damni infecti caueatur nobis ab eo, qui forte in publico, vel in priuato quid molitur: aut si quid contra leges edictáve principum, quæ ad modum[k] ædificiorum facta sunt, fiet: vel in sacro, vel in loco religioso, vel in publico, ripáve fluminis, quibus ex causis & interdicta proponuntur.

18 ¶Quòd si [a]quis[b] in mare, vel in litore ædificet, licèt in suo non ædificet, [a]iure tamen gentium suum[l] facit. Si quis igitur velit[a]ibi[b] ædificantem prohibere, nullo iure prohibet. neque opus nouum nuntiare, nisi[m] ex vna causa potest: si fortè damni infecti velit sibi caueri.

19 ¶Iuris nostri conseruandi, aut damni depellendi causa opus nouum nuntiare potest is, ad quem res pertinet.

20 ¶Vsufructuarius[n] autem opus nouum nuntiare suo nomine non potest. sed procuratorio[o] nomine nuntiare poterit, aut vindicare vsumfructum ab eo[p], qui opus nouum faciat. quæ vindicatio præstabit ei, quod eius interfuit, opus nouum factum non esse.

2. *Iulianus*[a] libro 49. Digestorum.[b]

SI autem domino prædij nuntiauerit, inutilis erit nuntiatio: neque[q] enim, sicut aduersus vicinum, ita aduersus dominum agere potest, ius ei non esse inuito se altiùs ædificare. sed, (si) hoc facto vsusfructus deterior fiet, petere vsumfructum debebit.

a \8. C. 11. 5. Decretal. 32. περὶ καινοτομιῶν ἤτοι καινοῦ ἔργου, &c. 58. Ecl. 2. fol. 485. v. Harmenopulum 2. tit. 4. longè latéque hanc materiam explicãtẽ. Nouella 63. περὶ καινοτομιῶν. ad noui operis nuntiationem maritimi aspectus pertinet. facit 8. C. 12. & 15. C. Theodos. 1. de operis publicis. Porro nũtiare nouum opus, est inhibere ne nouũ opus ædificando fiat, aut perficiatur. Nuntiationi subcõtraria est remissio noui operis, de qua lib. 43. tit. 25. Adiecta est autem cautio de damno infecto. ʒ. titul. prox. adde Duar. 1. dispu. 16. Hîc traduntur remedia possessionum defendendarum.
b de quo mox dicturus est.
c quod & interdictum dici potest Zas. hîc num. 10.
d permittitur Halo. Quæ permittuntur habent vim statuti, Zas. hîc.
e l. 20. §. 1. ʒ. eod.
f l. 20. §. 3. ʒ. eod. dummodo dubium sit an aduersarius habeat ius denunciandi, Zas.
g ea inhibitio legitimè fieri debet. An & nũtiationis causa exponenda est, saltẽ ad petitioné partiũ? negat Zasius cõtra Accursium, hîc num. 15. Fatetur tamẽ causas inserẽdas si executio fiat nuntiationis, num. 16.
h l. vnic. ʒ. de remißionibus.
i Prohibitio facta extra causam cognitionis, ius meũ nõ lædit.
k nec in eo Prætor sibi contrarius est. hoc enim postremũ facit cum causę cognitione.
l §. 13. ʒ. eod.
m nec enim quæ iam facta sunt prohiberi possunt, cùm facta infecta esse nequeant.
n Post factum, est intempestiua commonitio.
o l. 2. §. 2. ʒ. de interdict.
p melius est tamen si per prætorem nuncietur, l. 5. §. 10. ʒ. eod.
q hîc ratio redditur per petitionem principij.
r si modo mandatũ plenũ habeamus: aut, si de eo dubitamus, caueamus de rato.
s etiam feriatis, qualescunque illi sint.
t id est, dicimus eum possidere, l. 5. §. 10. in fi. ʒ. eod. l. 7. §. 2. ʒ. quod vi aut clam.
u preterquã si nũtiatio fiat de seruitute. negat enim Zasius ob seruitutẽ iura transferri possessionum. 1. Resp. 8.
x i. committere solent.
y l. 3. §. 3. ʒ. quod vi aut clam.
z ¶nota boni iudicis officium. adde legem 13. §. 3. ʒ. de vsufr. & quemadm. legẽ 21. in fi. ʒ. de reb. credit. legem 13. ʒ. de iudiciis.
a Concordia inter litigantes potest iniri sine authoritate iudicis, nisi agatur de crimine publico.
b quid si pertinaciter filij litigant. Zasius ait eo casu cogi posse à iudice vt concordiam ineant, aut vrbe discedant, præsertim si tales sint pſonæ quæ reipublicæ statum perturbare possint, hîc, nu. 8.
c Mutatio qualitatis intrinsecæ opus nouum facit, l. 1. §. 3. ʒ. de verb. oblig. adde l. 12. §. 2. ʒ. de verb. obligat.
d opere hominis sc.
e adde l. 17. §. 2. ʒ. de seruitut. vrb.
f forte ante tempus. v. quæ notaui ad l. 48. ʒ. de vsufr.
g Reficienti non potest nunciari nouum opus, si in ea refectione seruet veteres formas.
h nota methodum, Quæ personæ nuncient, ex quibus causis, aduersus quas personas, quo loco & quo effectu nuncietur.
i v. Bart. hic & Soc. reg. 262.
k Contra modũ ædificat, qui mensuram à lege præfinitam non seruat. vide l. vnic. ʒ. fin. regund. l. 1. l. 9. l. 11. C. de ædific. priuat. Vbi dixi de altitudine ædificiorum: vt & de crassitudine parietum, & ad l. 52. §. 13. ʒ. de seruitutib. vrban.
l hinc colligit Baldus, ideo Venetos vrbẽ suã fecisse: sed ob eã causam, non immunes à iurisdictione imperatoria, cùm imperator & terrę & maris sit dominus.
m Licèt in ripa maris ædificare liceat, non tamen id licet cum damno vicini, l. 50. ʒ. de acq. rer. l. 2. §. 8. ʒ. ne quid in loco publico. l. vlt. in fi. ʒ. de seruit. vrban.
n v. Zas. 2. intell. 19. hinc colligit Molinæus. §. 1. cons. gl. 1. num. 15. 16. 17.
o Vsumfructuarium feudalem actus dominicos suo nomine non exercere, sed nomine proprietarij, qui solus est patronus feudi, quem vide. tractat enim ibidem quæ permissa sint vsufructuario, adde Cuiac. 1. obser. 16.
p extraneo sc.
q l. vn. §. 4. ʒ. de remiß. v. Cuiac. 1. obs. 16. & 9. obs. 17.

a stipendiario,tributario *v.l.vn.C.de vsucap.transformanda.*
b nam licèt tributa soluantur,sunt tamen in proprietarij dominio.
c An socius socio possit nouum opus nuntiare,*v.Zas.1.intellect.1.*
d *vide in hunc locum Zasium 1.intellect.1.*
e atque ita non videtur posse nuntiare.nec etiam id licet vsufructuario aduersus extraneum *l.1.in fine.s.eod.*

sula, si senseris te grauatum valicat præceptum executionum, *Ripens. hic* [illegible]
19. 24.
e Nuntiatio fit, vel per prætorem,vel per lapilli iactum seu ictum (*de qua adde* [illegible]
6.§.1.s.*si seruus vendicet*,vel nudis verbis per interdictum prohibitorium, per actionem ciuilem seu confessoriam ac negatoriam.

De prædio prouinciali. 1. *De loco communi.* 3. *De superficiario.* 4. *Si quid in publico fiat.*

3. *Vlpianus* libro 52. ad Edictum.

IN prouinciali [a] etiam prædio si quid fiat, operis noui nuntiatio locum habebit [b].

1 ¶ Si in loco communi quid fiat, nuntiatio locum habebit aduersus vicinum. Planè si vnus nostrum in cōmuni loco faciat: non [c] possum ego socius opus nouum ei nuntiare: sed eum prohibebo communi diuidundo iudicio, vel per prætorem [d].

2 ¶ Quod si socius meus in communi insula opus nouum faciat: & ego propriam habeam, cui nocetur: an opus nouum nuntiare ei possim? & putat Labeo, non posse nuntiare: quia possum eum alia ratione prohibere ędificare, hoc est vel per prætorem, vel per arbitrum cōmuni diuidundo. quæ sententia vera est.

3 ¶ Si ego superficiarius sim, & opus nouum fiat à vicino: an possim nuntiare? mouet, quod quasi inquilinus sum [e]. sed prætor mihi vtilem [f] in rem actionem dat. & ideo & seruitutium causa actio mihi dabitur, & operis noui nuntiatio debeat mihi concedi.

4 ¶ Si in publico aliquid fiat, omnes ciues opus nouum nuntiare possunt.

4. *Paulus* libro 48. ad Edictum.

NAm reipublicæ [g] interest, quamplurimos ad defendendam suam causam admittere.

De pupillo. 1. *De seruo.* 2. *Vbi & qui nunciare oportet.* 5. *Si plurium sit res in qua opus sit.* 6. *Vel cui opus nocet.* 7. *Si quis prætori nunciare velit.* 8. *Si quis in ædes nostras immittat, aut in loco nostro ædificet.* 9. *De causa nuntiationis.* 10. *Si quis in nostro vel in suo faciat.* 11. *De riuis, vel cloacis purgandis, & generaliter his quorum mora, periculum est allatura.* 14. *De iureiurando calumniæ.* 15. *De demonstratione loci in quo nuntiatur.* 16. *Si in pluribus locis opus fiat.* 17. *De satisdatione.* 18. *De procuratore.*

5. *Vlpianus* libro 52. ad Edictum.

DE pupillo quæsitum est, & Iulianus libro duodecimo digestorum scripsit, pupillo non esse operis noui [h] nuntiationis executionem dandam, nisi [i] ad ipsius priuatum commodum res pertineat. veluti si luminibus eius officiatur, aut prospectui obsit. Nō aliter autem pupilli rata habebitur nuntiatio quam intercedente tutore auctore.

1 ¶ Seruo [k] autem opus nouum nuntiari potest [l]. Ipse verò nuntiare non potest: neque nuntiatio vllum effectum habet.

2 ¶ Nuntiationem autem in re præsenti faciēdam, meminisse oportebit: id est eo [m] loci, vbi opus fiat: siue quis ædificet, siue inchoet ædificare.

3 ¶ Nuntiari autem nō vtique domino oportet. sufficit enim, in re præsenti nuntiari ei, qui in re præsenti fuerit, vsque adeo vt etiam fabris [n] vel opificibus, qui eo loci operantur, opus nouum nuntiari possit. & generaliter ei nuntiari opus nouum potest, qui in [o] re præsenti fuit domini operísve nomine. neque refert, quis sit iste, vel cuius conditionis, qui in re præsenti fuit. nam & si seruo nuntietur, vel mulieri, vel puero [p], vel puellæ: tenet nuntiatio. sufficit enim, in re præsenti operis noui nuntiationem factam sic, vt domino possit renuntiari.

4. ¶ Si quis fortè in foro domino opus nouum nuntiat: hanc nuntiationem nullius esse momenti, exploratissimum est. in re enim [q] præsenti, & (penè dixerim) ipso opere, hoc est in re ipsa, nuntiatio facienda est. quod idcirco receptum est, vt confestim per nuntiationem ab opere discedatur, ceterùm, si alibi fiat nuntiatio, illud incommodi sequitur: quòd, dum venitur ad opus, si quid fuerit operis per ignorantiam factum: euenit, vt contra edictum prætoris sit factum.

5 ¶ Si [r] plurium res sit, in qua opus nouum fiat, & vni nuntietur: rectè facta nuntiatio est, omnibúsque [s] dominis videtur denuntiatum. Sed si vnus ędificauerit post operis noui nuntiationem: alij, qui non ędificauerint, nō tenebuntur. neque enim debet nocere factum alterius ei [t], qui nihil fecit.

6 ¶ Si plurium dominorum rei opus noceat: vtrùm sufficiet vnius ex sociis nuntiatio, an verò omnes nūtiare debeant: & est verius, vnius nuntiationem omnibus non sufficere: sed esse singulis nuntiare necesse. quia & fieri potest: vt nuntiatorum alter habeat, alter non habeat ius prohibendi.

7 ¶ Si quis ipsi prætori [u] velit opus nouum nuntiare [x]: debet, vt interim [y] testetur non posse se nuntiare, & si nuntiauit postea: & quod retrò ædificatum erit, destruendum erit: quasi repetito [z] die nuntiatione facta.

8 ¶ Sed & si in ædes nostras quis immittit, aut in loco nostro ædificet: æquum est, nos operis noui nuntiatione ius nostrum nobis conseruare.

9 ¶ Et bellè Sextus Pedius definit, triplicem esse causam operis noui nuntiationis: aut naturalem [a], aut publicam, aut impositiciam. naturalem: cùm in nostras ædes quid immittitur, aut ędificatur in nostro. publicam causam: quotiens leges aut senatusconsulta, constitutionésque principum per operis noui nuntiationem tuemur [b]. impositiciam: cùm quis: posteaquàm ius suum deminuit, alterius auxit: hoc est [c], posteaquàm seruitutem ædibus suis imposuit: contra seruitutem fecit.

10 ¶ Meminisse autem oportebit: quotiens [d] quis in nostro ædificare, vel in nostrum immittere vel procedere vult: melius esse, eum per prætorem [e], vel per manum (id est lapilli [f] ictum) prohibere, quàm operis noui nuntiatione. ceterùm, operis noui nuntiatione possessorem eum faciemus [g], cui nuntiauerimus. Aut si in suo [h] quid faciat, quod nobis noceat: tunc operis noui denuntiatio erit necessaria. Et si fortè in nostro aliquid facere quis perseuerat: æquissimum erit, interdicto [i] aduersus eum quod vi aut clam, aut vti possidetis, vti.

11 ¶ Si quis riuos [k], vel cloaces [l] velit reficere, vel purgare: operis noui nuntiatio meritò prohibetur [m], cùm publicæ [n] salutis & securitatis intersit, & cloaces [o] & riuos purgari.

12 ¶ Præterea generaliter prætor cetera quoque opera excepit, quorum mora periculum aliquod allatura est. nam in his quoque contemnendam putauit operis noui nuntiationem. quis enim dubitat, * multo melius esse, omitti operis noui nuntiationem, quàm impediri operis necessarij vrgentem extructionem? Totiens autem hæc pars locum habet, quotiens dilatio periculum [p] allatura est.

13 ¶ Proinde si quis, cùm opus hoc morâ periculum allaturum esset, nuntiauerit opus nouum: vel si in cloacis, vel ripa reficiendis aliquid fieret: dicemus, apud iudicem quæri debere an talia opera fuerint, vt contemni nuntiatio deberet. nam si apparuerit vel in cloaca, riuóve, eóve, cuius mora periculum allatura esset: dicendum est, non esse verendum, ne hæc nuntiatio noceret.

14 ¶ Qui opus nouum nuntiat: iurare debet, non calumniæ causa opus nouum nuntiare. Hoc iusiurandū auctore prætore defertur. idcirco non exigitur, vt iuret is antè [q], qui iusiurandum exigat.

15 ¶ Qui nuntiat: necesse habeat demonstrare, in quo loco [r] opus nouum nūtiet: scituro eo, cui nuntiatum est, vbi possit ædificare, vbi interim abstinendum est. Totiēs autem demonstratio facienda est, quotiens in partem fit nuntiatio. ceterùm, si in totum opus fiat, non est necesse demonstrare, sed hoc ipsum dicere.

16 ¶ Si in pluribus locis opus fiat: vtrùm vna nuntiatio sufficiat, an verò plures sint necessarię? & ait Iulianus libro quadragesimo nono digestorum, quia in re præsenti fit nuntiatio, plures [s] nuntiationes esse necessarias, & consequenter plures remissiones [t].

17 ¶ Si is cui renūtiatum erit, ex operis noui nuntiatione satisdederit [u], repromiserítve: aut per eum non [x] fiet, quo minùs boni viri [y] arbitratu satisdet, repromittátve: perinde est, ac si operis noui nuntiatio omissa [z] esset. Habet autem hoc remedium vtilitatem, nam remittit vexationē ad prætorem veniēdi, & desiderādi, vt missa fieret nuntiatio.

18 ¶ Qui procuratorio nomine nūtiauerit, si [a] non satisdabit, eam rem dominum ratam habiturum: nuntiatio omnimodo remittitur, etiam si verus sit procurator.

19 ¶ Qui remissionem [b] absentis nomine [c] desiderat: siue ad priuatum, siue ad publicum ius ea remissio pertinet: satisdare cogitur [d]. sustinet enim partes defensoris [e]. sed hæc satisdatio non pertinet ad ratihabitionem, sed ad operis noui nuntiationem.

20 ¶ Si procurator autem opus nouum mihi nuntiauerit, & satis acceperit: deinde interdicto aduersus eum vtar, ne vim mihi faciat, quo minùs ædificem: ex in-

f Superficiarius ratione vtilis dominij potest ꝓprio nomine nūtiare nouum opus.
g & priuatorum absentium, *l.33.§.2.s.de procurat.*
h facti in publico, sc.
i *v.l.6.j.de popularib.act.*
k *§.3.in fin.j.eod.*
l qui hoc? cum ad moram inducendam nō sufficiat seruo denuntiasse? *l.32.§.1.s.de vsuris.*
m *§.4.j.eod.*
n v.Molineum *§.1.consuetud.glos.4.num.4.*
o *§.4.j.eod.*
p vel furioso *l.10.j.eod.* id intellige de mutatione reali, non personali. hic textus nō est intelligendus de notificatione, quæ debet idoneè fieri, sed de ipso actu reali. Debet. n. arrestum fieri in ipsa re, etiamsi nemo adsit, nisi executor cum suis testibus: sed postea debet notificari, aliàs non tenet. *Molin. §.52.nu.55.*
q *§.3.s.eod.*
r *v.Zasium 1.intellect.5.*
s Quod vni ædificantium nūtiatur, reliquis nuntiatum esse intellegitur.
t *l.74.j.de regul.* *l.68.s.de acquirenda hereditate.*
u aliud est; si quis perpetuo magistratu fungens ædificet. tunc enim potest ei nunciari, *Bart.Zas.*
x quia eum in ius vocare non potest. Denunciatio, licèt sit actus extraiudicialis, tendit tamen ad iudiciū.
y debet interim testari se nō posse nunciare: & sic, Impeditus nunciare, protestari debet de impedimēto, vt ea protestatione cōseruet ius suum, & nunciatio postea facta retròtrahatur.
z *v.l.1.s.de fide instrum.*
a ea damnum repellimus.
b Vnicuique licet defendere res communes.
c Seruitutis ea est natura, vt minuat ius prædij seruientis. quod qui facit nouum opus facere intelligitur.
d hinc Bartolus & Guido Papæ *quæstione 61.* colligunt, Quod si nondum dies agendi, vel sistendi aduersarij, vel pignoris capiendi venit, intersit tamen creditoris, possit creditor libello à iudice petere eorum potestatem sibi fieri, vt ita apparitor reum vel sistat, vel ab eo pignus capiat suis postea exceptionibus vsuro. Et sic, valet prohibitio Prætoris alternatiuè facta, puta vt non ædifices, vel venias respōsurus: & clau-

f solemnitas hæc prohibendi operis per lapilli ictum hodie non est in vsu. Fit enim hodie vel per prætorem vel eo absente ab eo cuius interest opus ædificari.
g *v l.1.§.6.s.eo.*
h Qui in suo ædificat non potest prohiberi per prætorem & iactum lapilli, sed per solam nuntiationem.
i Interdictum vti possidetis cōpetit ad denunciandum opus factum post prohibitionem.
k *l.3.§.8.j.de riuis.*
l cloacas. *Hal.l.1.§.13.j.de cloacis.*
m nec est timēda ab eo cui nūciatur. Frustra timetur nuntiatio priuati, vbi consulitur publicæ vtilitati. sic in notoriis non sunt audiendi testes.
*
n Feriis riuos purgari & aquā duci posse hinc colligunt *argu. l.2.s.de feriis:* *Virgilius 1.Georgicon.* Quippe etiā festis quædam exercere diebus Fas, & iura sinūt. riuos deducere nulla Relligio vetuit, segetis prætendere sepem, Insidias auibus moliri, incendere vepres, Balantūque gregem fluuio mersare salubri.
o cloacas *Hal.*
p Propter periculum eminēs receditur à puncto iuris communis *Zas. hic num.4.in fi.*
q antequā iusiurandum exigatur: & sic, Iuramentum calumniæ potest omitti, si nec pars nec iudex petit deferri *Bald.*
r *l.6.s.de rei vin.*
s Cōtra ædificātē in locis plurib. requirūtur plures nūciationes *Zas.*
t Pluralitas nūtiationū requirit pluralitatē remissionum. *Bald.*
u Satisdatio à nouū opus faciente præstita, facit vt cesset noui operis nunciatio. Atqui ita iudicatū refert Lucius in Curia.Pari.ann. 1459. 6. Kal. Octob. cōtraria a testis referuntur 1513. Nouem. 26. & 1514. Nouem. 27. Prestat enī iniuriarū ab initiis ipsis arceri, quā post eā acceptā id minus fiat *l.20 §.*
ꝗ interest cōseq. x Paria sunt rē esse factā, aut ꝑ me nō stare quo minus fiat *l.20 §.5.j.eo.* y In reb. litigiosis recurrēdū est ad arbitriū boni viri. z i. remissa. a Vbi dubitatur de mādato ꝓcuratoris nūciātis, caueri debet de rato. b i. qui petit sibi remitti nūciationē noui operis. c putà vt ꝓcurator absentis. d iudicatū solui & de opere demoliēdo, ei à quo petit remissionē fieri nunciationis *l.8 §.2.l.21.j.eo.l.1.§.j.quod vi aut clam,* e ideóque cauere debet *l.45 in fin.s.de procuratoribus.*

a *l.3.in fin.ʒ.de exceptionib.* b *adde l.5.in fi.ʒ.eod.* c id est, immediato. d *l.5.§.9.ʒ.eodem.* e *§.5.ʒ.eod.v.l.14.§.9.ʒ.de religiosis.* f *l.5.§.17.ʒ.eodem.* g id est, repromittere. h *§.1.ʒ.eod l.1.§.4.ʒ.vsusfructus quemadmod.*
i vide Robertum 2. Animaduersionum 14. & Mercatorem 2. Notator. 14. Porro modulos sumere non est synopsim operis facere, sed admetiri opus quod iam ædificatum sit.

terdicto eum oportet iudicatũ solui satisdare: quia partes sustinet defensoris.

6. *Iulianus* libro 41. Digestorum.

ET ideò neque exceptiones [a] procuratoriæ opponi ei debent: nec satisdare cogendus est, ratam rem dominum habiturum.

1 *De tutore vel curatore.*

7. *Vlpianus* lib. 52. ad Edictum.

ET, si satisdationem non dabit, summouendus erit ab executione operis noui. & actiones, quas domini nomine intendit, debent ei denegari.

1 Et tutor, & curator [b] opus nouum rectè nuntiant.

De vicino proximo vel superiori. 1. *De eo quod ante nunciationem factum est, in intestationem referendo* 2. *Quo casu opus faciens satisdare debet.* 3. *aut promittere.* 4. *De effectu nunciationis.* 5. *De modulis sumendis, vt probetur, quod postea ædificatum sit.* 1 *De morte & alienatione.*

8. *Paulus* lib. 48. ad Edictum.

NOn solum proximo [c] vicino, sed etiam superiori opus facienti nuntiare opus nouum potero. nam & seruitutes [d] quædam, interuenientibus mediis locis vel publicis vel priuatis, esse possunt.

1 ¶ Qui opus nouum nuntiat, si quid operis iam factum erit in testationem [e] referre debet, vt appareat quid postea factum sit.

2 ¶ Si, cùm possem te iure prohibere, nuntiauero tibi opus nouum: non aliàs ædificandi ius habebis, quàm si satisdederis [f].

3 ¶ Quòd si nuntiauero tibi, ne quid contra leges in loco publico facias: promittere [g] debebis: quoniam de eo opere, alieno iure cõtendo, non meo: & tanquam alieni iuris petitor, repromissione contentus esse debeo.

4 ¶ Sciendum sit, facta operis noui nuntiatione, cui nuntiatum est, abstinere oportere, donec caueat, vel donec remissio nuntiationis fiat. tunc enim, si ius ædificandi habet, rectè ædificabit.

5 ¶ Sed vt probari possit, quid postea ædificatum sit: modulos [h] sumere [i] debet is, qui nuntiat. qui vt sumantur, conferantúrque, prætor decernere solet.

6 ¶ Morte eius, qui nũtiauit, extinguitur [k] nuntiatio [l], sicut alienatione. quia his modis finitur [m] ius prohibẽdi.

7 ¶ Quòd si is, cui opus nouum nuntiatum erat, decesserit, vel ædes alienauerit: nõ [n] extinguitur operis noui nuntiatio. idque ex eo apparet, quòd in stipulatione, quæ ex hac causa interponitur, etiam heredis mentio fit.

De creditore.

9. *Gaius* ad Edictum vrbicum, titulo de operis noui nunciatione.

CReditori [o], cui pignoris nomine prædium tenetur, permittendum est, de iure (id est de seruitute) opus nouum nuntiare. nam ei vindicatio seruitutis datur.

Vtrum nunciatio fiat in rem, aut in personam. Quibus nunciari potest.

10. *Vlpianus* lib. 45. ad Sabinum.

OPeris noui nuntiatio in rem [p] fit, non in personam. Et ideo furioso [q], & infanti fieri potest. nec tutoris autoritas in ea nuntiatione exigitur.

11. *Paulus* lib. 11. ad Sabinum.

CVilibet enim intelligenti, veluti fabro [r], nuntiatum, infantem & furiosum tenet.

De cautione.

12. *Idem* lib. 13. ad Sabinum.

EX operis noui nuntiatione si caueatur [s]: tanti [t] stipulatio committitur [u]: quanti iudicatum sit.

De procuratore.

13. *Iulianus* lib. 41. Digestorum.

CVm procurator opus nouũ nuntiat: & satisdat, rem [x] ratam dominum habiturum: & remissio [y] in domini [z] personam confertur [a].

1 ¶ Si dominus opus nouum nuntiauerit † intra diem, quæ stipulatione ex operis noui nuntiatione interposita comprehensa esset: committitur stipulatio [b]. si præterita ea die dominus nuntiaret, non cõmittitur. Nã & ipsi domino, cùm semel nũtiauerit, non [c] permittitur iterũ nuntiare, quãdiu stipulatio ex operis noui nũtiatione teneret.

2 ¶ Si in remissione à patre eius, qui opus nouũ nuntiauerat, procurator interueniat: id agere prætorem oporter, ne falsus [d] procurator absenti noceat. cùm fit indi-

k Imò non extinguitur. datur enim perpetuò, *l.20.§.6.ʒ.eod.*
l si res sit integra sc. *Zas.*
m morte finitur voluntas. vide Sebastianum medicum *tract. de morte.*
n ex hoc & superiori §. collige, Noui operis nũciationem in persona nunciantis, esse personalem: in persona eius cui nunciatum est, esse realem, *Zasius.*
o Habens prædium pignoratum, potest opus nouum nũtiare. *Bald. adde l.16.ʒ.de seruitutibus l. vnic. in f. ʒ.de remissionib.*
p & ideo quæ super eo fertur sententia, prædio datur, *l. vlt. ʒ.eod.*
q *v. quæ not. ad l.5.§.3.ʒ.eod.*
r *l.5.§.3.ʒ.eod.*
s de opere demoliendo scil.
t Cautio de demoliendo committitur ad interesse per sententiam declarandum, *Bald.*
u nisi fiat denuntiatio.
x *l.5.§.18.ʒ.eodem.*
y Procurator ad aliquid constitutus, videtur constitutus ad omnia quæ dependent ab illo.
z Procuratore nunciante, remissio in personam domini cõfertur, *Zas.*
a confertur, si dominus, *Græci apud Cuiac.1. obs. vlt.*
† & ei cautum fuerit de demoliendo opere, nisi intra certum diem docuerit ædificator de iure suo.
b si de nouo ædificati nunciatur scil. atq; ita facta semel nũtiatione, & recepta satisdatione de nouo opere demoliendo intra certum tempus, ante diei euentum nunciari non potest.
c Nunciatio nõ est geminanda.
d Falsus procurator remittere nunciationem noui operis non potest: vel ideo quod falsus procurator non gerit personam domini *l. 23. inf. ʒ. rem ratam.*

e *v.Cuiac.in hanc legem 1.obs.17.* f i. seruitutem rusticam.
g Imò videtur vtiliter nunciare. nam cui seruitus competit, ius nunciandi habet. *l.vnic.§.3.ʒ. de remiss.* h sensus est, Ratione seruitutis rusticæ non nunciari nouum opus, sed agi confessoria. i v.in hanc legẽ Alciatum *hic, v.Zas.1.Intellect.4.* & Cuiac.9.*ad Afric.fol.217.*
k ædificante scil. hic quæritur, quæ sit pœna non defendentis. Cæterùm hic non defendens separandus à latitãte. latitantis.n. pœna grauior est.

l hæc est pœna non defendentis se post nunciationem, vt ex reo fiat actor: & caueat non priùs se ædificaturum quàm intra certum tempus, quod iudex præfinierit, egerit, ius sibi esse, inuito me, altiùs ædificare, interea possessor maneo.
m superiore casu egeram ius vicino non esse ædes altiùs tollere. hic, ago ius mihi esse, inuito aduersario altius tollere.

gnum, quolibet interueniẽte beneficiũ prætoris amitti.

De seruitute.

14. *Idem* lib. 49. Digestorum.

QVi [e] viam habet [f]: si opus nouum nuntiauerit aduersus eum, qui in via ædificat: nihil agit [g]: sed seruitutem vindicare [h] non prohibetur.

De officio iudicis aduersus absentem non defendentem, cum de seruitute agitur.

15. *Africanus* [i] lib. 9. Quæstionum.

SI, priusquàm ædificatum esset, ageretur, ius vicino nõ esse ædes altiùs tollere: nec res ab eo [k] defenderetur: partes iudicis non alias futuras fuisse ait, quàm vt eum, cum quo ageretur, cauere iuberet, non priùs se ædificaturum, quàm vltrò [l] egisset, ius sibi esse altiùs tollere. Idémque è cõtrario [m], si cùm quis agere vellet, ius sibi esse inuito aduersario [n] altiùs tollere, eo non defendente, similiter (inquit) officio iudicis cõtinebitur, vt cauere aduersarium iubeat [n], nec opus nouum se nunciaturũ, nec ædificanti vim facturũ [o]. Eaque ratione hactenus is, qui rẽ non defenderet, punietur, vt iure suo probare necesse haberet. id. n. esse, petitoris partes [p] sustinere.

Si prætor iusserit nunciari, deinde prohibuit.

16. *Vlpianus* lib. 13. ad Edictum.

SI opus nouum prætor iusserit nunciari, deinde [q] prohibuit [r]: ex priore renuntiatione agi non potest, quasi aduersus dictum [s] eius factum sit.

De procuratore.

17. *Paulus* lib. 57. ad Edictum.

SI procurator opus nouum faciẽtem prohibuerit, domino [t] competit, Quod vi aut clam interdictum.

De ædibus communibus. 1. *De dominio vel possessione soli, in quo opus fit.*

18. *Papinianus* lib. 3. Quæstionum.

AEdibus communibus, si ob opus nouum nuntiatio vni fiat, si [u] quidem ex voluntate omnium opus fiat: omnes nuntiatio tenebit. si verò quidam ignorent: in solidum obligabitur, qui contra edictum prætoris fecerit.

1 ¶ Nec ad rem pertinet, cuius solum sit, in quo opus fiat: sed quis eius soli possessor inueniatur: modò si eius nomine opus fiat.

De operis noui executione, vel denunciatione denegata.

19. *Paulus* libro Quæstionum.

SCiendum est, denegata exsecutione operis noui [x], nihilo minùs integras legitimas [y] actiones manere. sicut in his quoque causis manent, in quibus ab initio operis noui denuntiationem prætor denegat.

¶ *Interdictum restitutorium.* 1. *Ratio interdicti.* 2. *De loco vacuo, vel ædificato.* 3. *De iure vel non iure facto.* 4. *De facto ante remissionem, vel illud quod loco remissionis habetur.* 5. *De parato satisdare.* 6. *De tempore. De successoribus.* 7. *De eo qui fecit vel ratam habuit.* 8. *De successoribus.* 9. ¶ *Interdictum prohibitorium.* 10. *Summa & ratio interdicti.* 11. *Si quis iure vel non iure ædificet.* 12. *Cui competit interdictum.* 13. *De cautione.* 16. *De tempore. De successoribus.*

20. *Vlpianus* libro 71. ad Edictum.

PRætor ait: *Quem in locum nuntiatum est, ne quid operis noui fieret, qua de re agitur: quod in eo loco, antequàm nuntiatio missa fieret, aut in ea causa esset, vt remitti deberet factũ est: id restituas.*

1 ¶ Interdictum [z] hoc proponitur ex huiusmodi causis: Edicto expressum est, ne post operis noui nuntiationem quicquam operis fiat, antequàm vel nuntiatio missa [a] fiat, vel vice nuntiationis missæ [b] satisdatio de opere restituendo fuerit interposita. qui igitur facit, etsi ius faciendi habuit, tamen contra interdictum [c] prætoris facere videtur: & ideo hoc destruere cogitur.

2 ¶ Siue autem vacuus locus sit, vbi nuntiatum est, siue ædificatus: æquè hoc interdicto locus erit.

3 ¶ Ait prætor: *Quod factum est, restituas.* quod factũ est, iubet restitui. neque interest, iure factum sit [d], an non. siue iure factum est, siue non iure factum est: interdictum locum habebit.

4 ¶ Quidquid autem ante remissionem fit, vel illud [e], quod loco remissionis habetur: pro eo habendum est, atque si non iure factum esset.

5 ¶ Si quis paratus fuerit satisdare [f], deinde actor stipulari noluit: in ea causa est, vt remitti debeat. nã cùm per actorem fiet: apparet, in ea causa esse, vt remitti debeat.

n hæc est pœna non defendentis, vt ex reo fiat actor, & caueat se vim non facturum ædificanti: & sic ex possessore fit non possessor, quasi aduersario cesserit possessione: & sic intellige legem 36. *ʒ. de procurator.* legem 45. *ʒ. titul. prox.*
o quia res ab initio præsumitur libera. an id sit verum, vide Alciatum *2. præsumpt. 1.* facit pro negatiua lex 8. *in fin. ʒ. de probationibus.*
p hunc locum Contius 1. *subsecti.* 5. refert ad *§. 2. in fin. instit.* vbi dicitur, Vno casu eum qui possidet nihilominus actoris partes sustinere, *vide quæ ibid. notaui.*
q hinc collige, Iudicem posse reuocare interlocutoriam, si fit modici præiudicij: secus, reuocare non posse, nisi parte citata, *Zas.*
r Prohibitioni iudicis standum est, licèt antea iudex contrarium permisisset.
s edictum, *Haloander.*
t Procurator meus nuntiando, mihi adquirit interdictum, *Quod vi aut clam. l. 72. ʒ. de procuratoribus.*
u die vt in lege 5. §. 5. ʒ. eod.
x putà à Prætore. fingamus nunciatum fuisse cloacam publicam purganti: nunciantem reipsa ædificante velle prohibere: prætorem id non pati ob causam publicam: poterit Prætor ex post facto executionem denegare. & aliàs scil. *l. 1. in fin. l. 2. in fin. l. 14. in f. ʒ. eod. l. 3. §. 8. ʒ. de vi. & vi. arm. l. vnic. §. 4. ʒ. de remiss.*
z edictum hoc: Cuiacius 17. *obs.* 12. *argumento legis 5. §. 4. l. 16. ʒ. eodem. l. penult. & vlt. ʒ. eodem.* sed tamen interdictũ legitur *§. 10. & sequentibus. ʒ. eodem.*
a id est, antequàm fiat remissio. b remissæ.
c edictum. *Cuiac. ibidem.* d *l. 1. ʒ. eodem.*
e id est, ante satisdationem.
f re ipsa ductis secum fideiussoribus, vel pignoribus delatis aliàs enim qui verbo se offert non satisfacit, *argum. l. 73. inf. ʒ. de procuratoribus.* ideóque verbalis obligatio hic non sufficeret, *adde l. 5. C. de distract. pignor.*
g *l. 5. §. 17. ʒ. eodem.*

6 ¶ Hoc

6 ¶ Hoc interdictum perpetuò [a] datur. Et heredi, cæterísque successoribus [b] competit.

7 ¶ Aduersus ipsum quoque, qui opus fecit, vel [c] factum ratum habuit, interdicto locus erit.

8 ¶ Planè si quæratur, an in hæredem [d] eius qui opus fecit, interdictum hoc competat: sciendum est, Labeonem existimasse, in id, quod ad eum peruenit, dumtaxat dari oportere, vel si quid dolo malo ipsius factum sit, quo minùs perueniret. nonnulli putant, in factum esse dandam, quàm interdictum. quod verum est.

9 ¶ Deinde ait prætor: *quem in locum nuntiatum est, ne quid operis noui fieret: qua de re agitur, si de ea re satisdatũ est: quod eius cautũ sit, aut per te stat, quo minus satisdetur: quo minus illi in eo loco opus facere liceat, vim fieri veto.*

10 ¶ Hoc interdictum prohibitorium [e] est, ne quis prohibeat facere volentem eum, qui satisdedit, etenim pertinet ad decus [f] vrbium, ædificia non derelinqui.

11 ¶ Nec quicquam interest, iure [g] quis ædificet, an non iure "ædificet" cùm sit securus is [h], qui opus nouum nuntiauit, posteaquam ei cautum est.

12 ¶ Hoc autem interdictum competit ei, qui satisdedit.

13 ¶ Adiicitur & illud, *aut per te stat, quo minus satisdetur.* proinde si satis datum non est, sed repromissum: interdicto huic locus non erit. neque enim permittendum fuit, in [i] publico ædificare, prius quàm appareat, quo iure quis ædificet.

14 ¶ Et si satisdatum sit, cautum tamen [k] non perseueret: interdictum cessat.

15 ¶ Si aliquando stetit per nuntiatorem, quo minùs satisdetur, nunc [l] non stat interdictum cessat.

16 ¶ Hoc interdictum [m] etiam post annum, & heredi ceterísque successoribus competit.

Quo casu cauetur. 1. De effectu satisdationis. 2. Quibus casibus committitur. 3. opus factum quomodo accipitur. 4. in quid stipulatio committitur. 5. De pluribus ædificãtibus: 6. vel nunciantibus.

21. *Idem* "libro 80. ad Edictum."

STipulatio de operis noui nuntiatione interponi solet, quotiens [n] vicinus dicit, ius sibi esse, prohibere vicinum, opus nouum inuito se facere.

1 ¶ Si quis autem vult post opus nouum nuntiatum impunè ædificare, offerre [o] debet satis nuntiatori. quod si fecerit: vtrique consultum est: tam ei, qui nunciauit, quoniam cautum habet de opere restituendo: quàm ei, cui nuntiatum est, quia molitio eius non impeditur. antequam enim caueat, quidquid ædificauerit, interdicto [p] restitutorio destruere compellitur.

2 ¶ Habet autem ista stipulatio conditionem [q], vt ita demum committatur, si iudicatum fuerit, siue ante rem iudicatam causa quæ acciderit, neque res defendatur. & de dolo malo subiicitur clausula.

3 ¶ Opus autem factum accipimus: non si vnum, vel alterum cæmẽtum fuit impositum: sed si proponatur instar quoddam "operis," & quasi facies quædam facta operis.

4 ¶ Siue autem res iudicetur, siue res non defendatur: stipulatio in id committitur, vt res viri boni arbitratu restituatur. Quòd si ita restitutũ non erit: quanti [r] ea res erit, tantã [s] pecuniam dabit, si hoc petitori placuerit.

5 ¶ Quæsitũ est, si plures domini ædificent, an omnes cauere debeant. & ait Labeo, vnum [t] cauere debere: quia restitutio operis fieri pro parte non possit.

6 ¶ Idem ait, etsi plures nuntient, curandũ esse, vt vni caueatur, si inter eos conueniat. planè si non conueniat, & singulis erit cauendum.

7 ¶ Idem dicit, adiiciendum esse in stipulatione, vt tantum præstetur, quanti vniuscuiusque intersit, si hoc maluerint. ceterùm si ita fuerit (inquit) cautum, *quanti ea res erit:* dubitabitur, vtrùm ad toti[a] corporis æstimationẽ, hæc verba referuntur, an [u] verò ad quod eius interest, qui stipulatur. ego puto, & si sic fuerit vni [x] cautum. *Quanti ea res erit:* defendi posse, stipulationem sufficere. ad operis enim quantitatem ea refertur.

a Imò, morte extinguitur, *l.8.§.6.ſ.eodem.* quia honorariæ actiones post annum non datur. *l.35.ſ.de obligat. & actio.*

b singularibus, *Zasius.*

c Ratum habere factum opus, vel ipsum facere, paria.

d *l.22.ſ.eodem.*

e Duplex hîc edictum prohibitoriũ est. Primum, ex parte nunciantis. Alterum, de quo hic agitur, quod ædificanti, qui satisdedit, competit ne vis fiat.

f *l. vlt.ſ. ne quid in loco publico. vide Aristotelem.5. Ethic.2.*

g *l.1.ſ.eod.*

h Cautione nobis adfertur securitas. Securitas nobis præstatur per cautionem, *l.21.§.1.ſ. eodem.*

i in eo loco ædificare. ita emendat Antonius Faber 3. *Cõiectur.* 8. *in fin.* quem vide. sunt enim hæc verba *in eo loco* edicti verba.

k Quãdo cessat fideiussio tunc illa sarciẽda est, nisi fideiussores à principio fuerint inopes, & hæc sciuerit aduersarius *l.4.ſ. vt in possess. legat. adde l.4.ſ. de stipul. prætor.*

l Alioquin si nunc staret vltima mora noceret *l.26.ſ. soluto.*

m ne vis fiat, scilicet.

n *l.1.§.17.ſ. eodem.*

o cur ita? *v.l. 30.§.11.ſ.eod.*

p Interdicto restitutorio in nouis operibus id adsequimur, vt aduersarius destruere factum opus teneatur.

q tacitam *adde l.4.§.8.ſ. tit. proxim.*

r Quando factum præcisè est in obligatione, est in electione actoris, vtrum reũ præcisè cõueniat ad factũ, aut ad interesse præstandum. *Bald.*

s *vide l.72.ſ. de verb. oblig.*

t vtrumquemque. ita quidam legũt. hinc Baldus. Quot sunt ædificantes, tot debent esse cauentes, *adde l.5. §.ſ. eod.*

u Id quod interest differt à rei ipsius & corporis, de quo agitur, æstimatione. Patet enim latius id quod interest, quàm ipsa æstimatio.

x Si plures vni nuntient, tunc omnibus creditur, non vni pro omnibus: & sufficit simplex stipulatio: quia per eam interesse venit. *Zas.*

y Nuntiatio noui operis transit in heredem, quoad patientiam, non quoad pœnam, *Baldus.*

z sumptibus heredis scil. hoc enim est pœnale.

a *v.l.33.ſ. de obligat. & actionib.*

b id est, operis rei.

c *l.10.ſ. eodem.*

d etiam singularis successor.

e *Paul. 5. sentent.* 10.2. *Harmenopul.* 1. *circa fin.* id est, nondum nobis facto: quod tamen timemus ne nobis accidat. ita possumus accipere formulam, *Quod damnum mihi ex tua domo accidere potest præstare spondes? Spondeo.* Vide tamen vberiorem apud Cuiacium *hic.* Est etiam notandum eo nomine exigi cautionem ab aduersario: eáque non præstita, mitti actorem in possessionem bonorum eius, ídque ex primo decreto. Ex secundo vero decreto plenissimè, si perseuerat non cauere. Primo decreto, reus non deiicitur: altero, deiicitur.

f Grunda est στέγη καὶ τὸ ὑπὲρ τὸν πυλεῶνα ἔξεχον. Sugrunda sunt tabulæ circum ædes à summo extensæ, quæ ædes tuentur ab iniuria imbriũ. atque etiam si larignæ sint à periculo incendiorum, Palladio & Vitruuio auctoribus, sic dicta quòd suggrediantur foras. *adde huic loco l.30. l.47.ſ. eodem.*

g protecta, sunt projecta tecta ἐκθέτα.

De herede ædificatoris.

22. *Marcellus* "lib. 15. Digestorum."

CVi opus nouum nuntiatum est, ante remissam nuntiationem opere facto decessit. debet heres eius patientiam [y] destruendi operis aduersario præstare. nam & in restituendo [z] huiusmodi opere eius, qui contra edictũ fecit pœna versatur. porrò autem in pœnam heres non [a] succedit.

Si venditori nuntiatum sit vel & emptor ædificauerit.

23. *Iauolenus* "lib. 7. Epistolarum."

SI is, cui opus nouum nuntiatum erat, vendidit prædium, emptor ædificauit, emptorem an venditorem teneri putas, quòd aduersus edictum factum sit respondit: Cùm operis noui nuntiatio facta est: si quid ædificatum est: emptor, id est dominus prædiorum, tenetur. quia nuntiatio operis [b] non [c] personæ sit? & is demum obligatus est, qui eum locum possidet [d], in quem opus nouum nuntiatum est.

DE DAMNO INFECTO [e], & de sugrundis [f], & protectionibus [g].

TIT. II.

De magistratibus municipalibus.

Vlpianus "lib. 1. ad Edictum."

CVm res [h] damni infecti celeritatem desiderat, & periculosa [i] dilatio prætori videtur, "si" ex hac causa sibi iurisdictionem reseruaret: magistratibus municipalibus [k] delegandum [l] hoc rectè putabit [m].

Definitio damni infecti.

2. *Gaius* "lib. 28. ad Edictum Prouinciale."

DAmnum infectum est, damnum nondum factum, quod futurum veremur.

Etymologia damni & damnationis.

3. *Paulus* "libro 47. ad Edictum."

DAmnum & damnatio ab ademptione, & quasi deminutione [n] patrimonij dicta sunt.

De die prorogando, vel renouando. 1. De missione in possessionem. 2. & de eo qui non admittit. 3. De officio prætoris vel præsidis, & magistratuum municipalium. 5. De denuntiatione facienda, ante missionem in possessionem. 7. De actione in magistratum, qui quid eorum, quæ suprascripta sunt, non curauit.

4. *Vlpianus* "lib. 1. ad Edictum."

DIes [o] cautioni præstitutus si finietur: prætoris, vel præsidis officium erit, ex causa [p] vel reum notare [q], vel protelare eum, &, si [r] hoc localem [s] exigit inquisitionem, ad magistratus municipales hoc remittere.

1 ¶ Si intra diem à prætore constituendum non caueatur, in possessionem eius rei mittendus est [t]. Eius rei sic accipe: siue tota res sit, siue pars "sit" rei [u].

2 ¶ An tamen is, qui non admittit, etiam pignoribus [x] à magistratibus coerceatur? non puto. sed in factũ [y] actione tenebitur. nam & si à prætore missus non admittatur, eadem actione vtendum est.

3 ¶ Duas ergo res magistratibus municipalibus [z]

h Res hîc, nõ est cautio, vt putat Accursius: (nam ipsa cautio non desiderat celeritatem) sed causa damni infecti, *vt l.1.ſ. de feriis.*

i ratio decidẽdi. nam quotiens periculum est in mora, licet discedere à regulis iuris communis: tollitur omnis mora. Quid? num eam ob causam reo tollitur potestas appellandi? non tollitur: quid? à primo decreto non poterit appellare? nõ poterit. *Paul. & Ripens.*

k *l.4.§.3.ſ.eod.*

l Iurisdictionem concessam à lege delegatam dici, dum tamen id exprimatur, hinc colligit Ripensis.

m ratio dubitandi fuit quia iubere cauere, est imperij *l.4.ſ. de iurisdictio.* Huiusmodi causæ ad magistratus municipales non pertinent *l.26.ſ. ad municipalem.*

n hinc colligunt, furtum non esse damnum, alij aiunt contingenter euenire. ad eam rem variæ leges afferuntur. Certè furtum iam factum, damnum infectum dici non potest: damnum tamẽ est, nam aufertur nobis commoditas disponendi de re nostra, quod re ipsa damnum est. Quid? damni appellatione num continentur impensæ, pœnæ, & lucri amissio: vt damno remisso vel debito, ista omnia remissa vel debita intelligãtur? Ripẽsis negat cõtineri *hic num.8. & sequentib.*

o qui certus hic præstitui solet, *v.l.13. in f.ſ.eod.*

p ex causa vel renouare vel protelare *vet. & Hal.* Renouatur dies finitus, protelatur qui adhuc durat.

q i. condemnare: nisi fortè legamus, renouare.

r Ratio decidendi.

s ea accidit, quoties negotium exigit ocularem inspectionem magistratus.

t ex primo decreto.

u non omnium eius bonorum, sed eius tantum rei ex qua damnum timetur.

x Pœnæ species est, pignoribus captis cogi à magistratu, *adde §.3. Inst. de satisdat. tutorum: l.9. in f.ſ. ad l. Iul. peculatus.*

y vt quod damni postea acciderit præstet actori. fingamus cautionem non fuisse præstitam, domum vicini sua ruina damnum mihi dedisse, quid iuris? negat Zasius *hic num.9.* ædium dominum mihi vlla actione teneri *de quo v.l.6. & l.8.ſ. eodem.*

z *l.1.ſ. eodem.*

prætor vel præses iniunxit † cautionem, & possessionem. cætera suæ iurisdictioni reseruauit.

4 ¶ Si forte duretur [a] non caueri: vt possidere liceat, (quod causa cognita fieri solet) non duumuiros [b], sed prætorem vel præsidem permissuros: item vt ex causa [c] decedatur de possessione.

5 ¶ Prætor ait: *dum ei, qui aberit prius domum denuntiari* [d] *iubeam*. Abesse autem videtur, & qui in iure non est [e]. quod & Pomponius probat. Verecunde autem prætorem denuntiari iubere, non extrahi de domo sua [f]. Sed *domum,* " *in quam degit,* " *denuntiari,* sic accipere debemus, vt, etsi in aliena [g] domo habitet, ibi ei denuntietur. Quod si nec habitationem habeat: ad ipsum prædium [h] erit denuntiandum, vel procuratori eius, vel certe inquilinis [i].

6 ¶ Totiens autem prætorem exigere denuntiationem, intelligendum est, si [k] sit, cui denuntietur. ceterum si non sit, veluti quod hereditaria insula est, nec [l] dum hereditas adita, vel si heres non exstet, nec inhabitetur: cessat hæc pars edicti. est tamen tutius, libellum [m] ad ipsas ædes proponere [n]. fieri enim potest, vt ita monitus, defensor existat.

7 ¶ In eum [o], qui quid eorum, quæ supra scripta sunt, non curauerit [p], quanti ea res est, cuius damni infecti nomine cautum non erit, iudicium datur. quod non [q] ad quantitatem refertur, sed ad id, quod [r] interest [s]: & ad vtilitatem venit, non ad pœnam [t].

8 ¶ Hoc autem iudicium certam condicionem habet, si post latum est. ceterum, qui non postulauit, experiri non potest [u]. Postulare autem proprie hoc dicimus pro [x] tribunali petere [y]: non [z] alibi.

9 ¶ Si tam vicinum [a] vrbi municipium sit, vt, magistratu se non interponente, potuerit prætor vel præses adiri: potest dici, cessare [b] hanc actionem aduersus magistratus: qua si nihil intersit, cum in tua potestate fuerit, a prætore vel præside desiderare, in possessionem mitti.

10 ¶ Hæc autem actio cum rei habeat persecutionem: & heredi [c], & in heredem, & perpetuo dabitur.

De dominio post missionem acquirendo. 1. *Si plures cauere debeant, aut caueri sibi desiderant.* 2. *De proprietario & fructuario.*

5. *Paulus* " libro primo ad Edictum. "

PRAETORIS officium est [d]: vt missus in possessionem [e], etiam eam per longi [f] temporis spatium in suum dominium [g] capere possit [h].

1 ¶ Si plures sint domini, qui cauere debent, & aliquis non caueat: in portionem eius [i] mittetur. E contra, si aliquot sint, qui caueri sibi desiderant [k], & alius pretiosiores, alius viliores habeat ædes, siue vnius domus plures habeant dispares partes: tamen non magnitudine [l] dominij quisque: sed æqualiter [m] mittentur [n] omnes in possessionem.

2 ¶ Si & dominus proprietatis, & fructuarius [o] desideret, sibi caueri damni infecti: vterque audiendus est. nec enim iniuriam sentiet promissor, non plus [p] cuique præstaturus, quam quod eius intersit.

De damno dato non interposita cautione.

6. *Gaius* " libro primo ad Edictum Prouinciale. "

EVenit, vt nonnunquam damno dato nulla nobis competat actio, non interposita [q] antea cautione

† *l. 4. in fin.* ff. *de officio eius cui mandata est iurisdictio.* Imo non iniunxit. Ea enim sunt imperij magis quam iurisdictionis. *l. 4.* ff. *de iurisdict.* cuiusmodi facere magistratus municipalis non potest *l. 26.* ff. *ad municipalem.* solue: Mandare possum, vt possessionem bonorum des, vt possidere iubeas, vt in possessionem mittas si damni infecti non caueatur *vt hic d. l. 4.* Nam possum iubere, vt bona possidere iubeas *d. l. 26.* Iubere. cauere, & in possessionem mittere magis imperij est quam iurisdictionis, *l. 5.* ff. *de iurisdict.* quę magistratus municipalis facere non potest. *d. l. 26.* Cognitio potest dari, at non ipsa possessio dari potest, vt cognoscat, at nō vt mittat. sane magistratibus municipalibus duæ res hic iniunctæ, cautio & possessio, *vt hic.* Quod si non dicatur caueri, Pretoris est vel præsidis nō duumuiri, permittere, vt possidere liceat, & vt ex causa decedatur de possessione §. 4. ff. *eo.*

a id est, perseueretur.

b ij sunt magistratus municipales, annui & biennales. Erant in aliis municipiis quatuor viri, *l. 1. C. de solutionibus & liberationibus debit. ciuil.* in aliis ædiles *l. 2. C si seruus aut libert. lib. 10. l. 30. §. 1.* ff. *locati.* Arpinum habuit ædiles *Cicer. 3. Epistol. & 15. ad Atticum.* Lanuuium dictatores: *Cicero pro Milone.* Capua prætores: Alexandria hypomnematographos *l. 59. C. de decurionibus* qui abierunt duumuiratu duumuiralitij dicuntur *v. Cuiac. ad l. 18. C. de decurionib.*

c Iudex ex causa potest missum ex primo decreto statim facere possessorem, ita quod missus capiat fructus commoda & vtilitates, sicut solet verus dominus soli. alias sine magna causa ordo decretorum nō est interuertendus: idque tantum maiori magistratui licet.

d Ei cuius interest, denuntiandum est *l. 39.* ff. *de adoptionib.*

e quia ibi non est vbi petitur. *l. 199.* ff. *de verborum signif.*

f in vim citationis *l. 18.* ff. *de in ius vocando l. 103.* ff. *de reg. iur.* nisi agatur de crimine: potest enim reus a iudice comprehēdi, & ad alium iudicem transmitti *Nouel. 134. cap. 5.*

g & sic domus hic accipitur pro habitatione, pro eo loco in quo quis habitat *l. 1. §. 9.* ff. *de his qui deiecer.*

h puta quod non habitatur *v. §. 6.* ff. *eodem.*

i seruato superiore ordine scilicet.

k *l. 5.* ff. *eodem.*

l Aduersus defunctum quomodo agatur. *v. l. 1 §. 1.* ff. *de curat. bonis dando.*

m qui etiam citra contumaciam nunnumquam proponi solet, vt in subhastationibus immobilium, vel cum heres beneficio inuentarij adit hereditatem. vel cum diffamatur quis a multis, tunc enim ratione incertitudinis, nulloque nominato citari debent ij quorum interest. Interdum vlterius progredimur, quoties voce præconis aduersarium absentem citamus: quod passim non licet, sed certis tantum casibus, puta aduersus criminis reos *Nouell. 134. cap. 5.* debitores versuram meditantes, vagabundos, carentes lare & domicilio, potentes contumaces (quos tuto accedere nemo possit) & alieni territorij homines. *Guido quæst. 419. Iason. 3. consil. 86.*

n fingamus reo neque habitationem, neque inquilinos, neque prædium, neque procuratorem esse: sed frequenter in taberna meritoria, aut caupona, aut diuersorio versari, num eo loci citari poterit? Zasius. Quid si is quidem hospitio publico frequenter vtatur: absit tamen? affixiones ad Ecclesiam proponendas esse monet Zasius *num. 14.* si debitum personale. nam si reale est, & reus habeat immobilia, sufficiet denunciari eius prædio. Eo tamen casu prætor interdum ex officio procuratorem absenti & non petenti vltro constituet. *l. 9. §. 5.* ff. *de off. proconsulis*: vel ad petitionem actoris, *l. 7. §. 2.* ff. *de minoribus*: quod supra quam dici potest vtile est scitu. E contrario bonorum possessionem dat absenti, saluo iure contradictoris, *l. 3. §. 7.* ff. *de bon. possess. adde l. 1. 2.* ff. *de curat. bonis dando.*

o id est, magistratum.

p id est, cautionem exactionem, & missionem possessionis neglexerit. §. 3. ff. *eodem.*

q Eius quod interest & qualitatis differentia *v. l. 2. in f.* ff. *qui satisdare.*

r & sic iudex inferior qui negligit superiora, tenetur iacturam passo ad omne interesse, idque actione in factum.

s vere non arbitrarie.

t Non agitur ad pœnam vbi venit interesse: non punitur iudex vt negligens, petitur id quod mea interest damnum ab eo mihi illatum: meum damnum consideratur non eius negligentia, non iuratur in litem.

u sciendum est tamen iudicem nonnunquam impertiri officium non petitum aut postulatum in iis præsertim quæ ad publicum ius & crimina pertinent: sed & in causis miserabilium personarum, & quæ piæ dicuntur, vt superius dixi. §. 6. potest enim non petentibus vltro procuratores & aduocatos dare. ad hæc, reiicere libellum ineptum, exigere iuramentum calumniæ, dilationem concedere, pronunciare de his quæ emergunt post litis contestationem potest: hæc enim omnia eius officio inhærent. his adde legem 1. ff. *de iurisdict.* qua de re *v. hic* Ripensem multos alios casus enumerantem, *vide Socinum regula* 200.

x Postulare nemo dicitur, nisi qui postulat apud iudicem pro tribunali sedentem, *l. 1 §. postulare.* ff. *de postulando.* Quid si res summaria hoc est non plenam causæ cognitionem exigit, Quidam putant tribunal non requiri. *Bartol. in l. a procedenti. Cod. de dotali.* Alij contra existimant, non posse postulari, petiue res etiam summarias nisi a iudice sedente pro tribunali, saltem vel domi, vel in via, *Ripensis.* Quod maxime fatuum est: Quod enim tribunal domi vel in via fingamus?

y Quid: num exigitur libellus? Speculator qualemqualem petitionem sufficere censet: etiam, non scriptam *argumen. l. 1.* ff. *eodem. l. si quis a liberis. §. si vel parens* ff. *de liberis agnoscēdis*: *l. penult.* ff. *de his qui sunt sui.* eo magis quod libellus non exigatur, vbi officium iudicis intercedit. Contra, libellum requiri putat Guilielmus Cuneus, Barto. Angel. Imola, *hic* Innocentius, Ioannes Andreę in *c. 1. de libelli oblatione.* & ita communiter alij. *Castrensis* libellum præcise requiri censet, nisi planum iudici liqueat, domum iam collabascere. *Ripensis*, communem opinionē amplectitur. nō quod dilationes præbeantur iudice pro tribunali sedente, *l. a procedente. Cod. de dilationibus*: non quod in causa damni infecti requiratur causæ cognitio, *l. 7. l. 13. in fin.* ff. *eodem.* non quod cautio petitur officio iudicis (id enim fallit, in his causis in quibus celeritas summa exigitur) non quod in paragrapho 6. ff. *eodem.* libelli fit mentio, cum ibi nulla conuentionalis libelli fiat mentio, sed quod libello omisso, basis atque adeo fundamentum ipsum litis contestationis omitteretur.

z Iudex extra locum ipsum iudicij interpellatus, neglectæ iustitiæ ((vt loquitur) non tenetur. quod obseruandum, in clarigationibus & earū quæstionibus. sunt enim paria non facere aut minus legitime, *l. quoties.* ff. *qui satisdare.*

a ea definitio vicinitatis, statim arbitrio iudicis.

b hinc colligunt, Quod quando magistratus est in vicino loco inferiores iudices excusentur, si non officio suo functi sint in causis sibi nō commissis.

c & sic hæc actio est perpetua.

d i. effectus decreti Prætoris is est in causa damni infecti. adde & in noxali *l. 26. in f.* ff. *de noxalib.* An in legatis? nō videtur, Disertis enim verbis exprimitur, missum in possessionem eo casu numquam pro domino esse incipere *vide l. 5.* ff. *vt in possess. legat.* Speculator distinguit. Nā *in titulo de secundo decreto.* §. 4. ait, in omnibus personalibus actionibus eam regulam locū habere: in realibus non æque. Si quidem in personalibus peti aliquid nostrū fieri quod antea non fuerit: in realibus, dominium quod iam nostrum sit peti non posse. inde sequi, vt qui egerit ad legatū personali actione & hypothecaria, ex secundo tātum decreto pro domino possidere incipiat. sin reali actione agat pro domino non possidet. Sed iste mox resilit. §. *vlt.* atque id esse iure speciali receptū in damno & noxali actione, vt missus in possessionem ex secundo decreto statim fiat dominus. In aliis causis (fingamus creditori rem in solutum datā) acquiratur causa tantum præscribendi, in eamq; sententiā magis inclino.

e ex secundo decreto scilicet possessionem, inquam, rei cuius possessor non erat dominus. nam si erat dominus, secundum decretum facit iure dominum sine temporis interuallo *l. 2. in fin.* ff. *si ex noxali l. 5.* ff. *commun. diuidundo. l. 26. in fin.* ff. *de noxalibus: l. 1. in fin.* ff. *de fundo dotali. l. 3. §. 1.* ff. *de rebus eorum.* Hæc Accursij obseruatio communiter probatur. Rationis speciem Baldus & Bologninus addunt, quod reus qui expectat secundum decretum in re aliqua, rem habere videatur pro derelicta. sed num hoc verum est in aliis causis, in quibus quis mittitur in possessionem ex secundo decreto.

f atque ita, secundum decretum habetur loco tituli ad præscribendum ius dominij, *Baldus.*

g an perpetuum? alij reo biennium, alij annum tribuunt, intra quod spatium possit actori debitum soluere cum expensis *vide Bald.* Sic puto, in causa damni infecti & noxali actione missum in possessionem statim pro domino capere: in aliis causis causam præscribendi adquiri: ideoque eo casu debitorem intra præscribendi tempus audiendum esse debitum offerentem cum expensis. Natura enim æquum est, neminem cum alterius iniuria fieri locupletiorem *l. 14.* ff. *de condictione indebiti*: præsertim si res in quam creditor missus est, sit adhuc integra, nec ab eo in alium distracta. tunc enim repellendus est *l. 24. §. 2.* ff. *de minoribus.* sicuti superius ostendi. Quid? missus ita in possessionem num fructus suos faciet? sic videtur. nam missus ex secundo decreto bona fide possidet: possidet. n. authore Prætore. ideoque fructus suos faciet, vt & quiuis bonæ fidei possessor *l. 48.* ff. *de adquirend. rer.*

h An etiam sine bona fide? sic ait Baldus: *arg. l. 28.* ff. *de noxalibus* a qua opinione non abhorret vir doctissimus Cuiac. 18. *obs.* 25.

i idest, Missio fit in portionem negligentis, & non obedientis.

k nec caueatur sc.

l non quatenus pretiosiores ædes habet.

m quia mittuntur custodiæ causa, non dominij.

n ex primo decreto sc. alias ex secundo decreto dispariter missorum fiunt dispares portiones, *Bald.* vt in primo decreto, proportio Arithmetica: in secundo Geometrica attendatur *v. l. 15. §. 18.* ff. *eod.*

o simul, sc.

p i. reus eo casu actoribus cauet non pro numero agentium, sed pro re tantum: itaque vtcunque pluribus personis caueat, non augetur eius cautio: ne excedat æstimationem rei, cuius nomine cautio petitur.

q i. non exacta a nobis cautione. & sic qui fuit negligens in petendo sibi caueri de damno infecto, sibi imputare debet, *Baldus. vide l. 2. Cod. de hæreditate vendita.*

veluti

a nota.interdictum de tollendis ruderibus ædium collapsarum in ædes alienas.de quo *l.7.infi.ꝭ.eodem.*
b *l.9.§.4.l.13.§.1.ꝭ.eodem.*
c *d.§.4.*
d *l.13.§.12.13.ꝭ.eodem.*
e *l.15.l.24.l.31.ꝭ.eodem.l.1.§.7.ꝭ.de stipulat.prætor.*
f *l.15.§.2.ꝭ.eodem.*
g *l.28.ꝭ.eodem.*
h siue vnus sit, siue plures *l.15.§.13.ꝭ.eodem.*
i est enim hoc edictũ comparatum ad cautionem damnorũ futurorum. *l.6.ꝭ.eodem.l.14.§.2.ꝭ.titulo proximo.*
k *l.7.§.6.in fi.ꝭ.de dolo. l.1.ꝭ.si quadrupes.*
l Vnicuique licet damni infecti nomine rem derelinquere. *l.10.§.1.ꝭ.de negotiis. §.2.in f.inst.de noxal.*
m id est, non tantum egerere, sed etiam exportare.
n *l.9.§.2.ꝭ.eod.*
o nota interdictum quo agimus aduersus vicinum, vt tollat rudera *v.l.6.ꝭ.eodem.*
p è contrario, si ex mea domo in tuam aream rudera ceciderint, competit mihi in te actio, vt ea exhibeas *l.5.§.2.ꝭ.ad exhibend.*
q dic *vt in l.prox ꝭ.eod.*
† id est vt ædibus careat is cuius ædes damnũ dederint.
r i. damnum passi.
s demus eum fuisse absentem causa reipubl. aut propter angustias temporis stipulari sibi nõ potuisse *l.9.in pr.ꝭ.eod.* demus nunc primum ab hostibus reuersum sarcinulas colligere, aduocatũ quærere *l.15.in fi.l.16.ꝭ.ex quib.caus.maiores.*
t sensus est, si vicinus sciens, prudens à me cautionem damni infecti non exegit, vtcũque domus mea in eius domũ deciderit, illi non teneor *l.6.ꝭ.eod.* nisi rudera nolim tollere.tunc enim vicinus coget me aut ea tollere,aut ædes pro derelicto habere *l.7.in f.ꝭ.eodem.* idem confirmat Nouella Leonis 95. ideóque alterutrius electionem habet reus. At si per angustias temporis, aut absens reipublicæ causa, vicinus non exegit à me cautionem, non tantùm rudera ex eius area cogor egerere, sed etiam damnum ei datum præstare. Cur ita? *v.l.9.ꝭ.eodem.*

veluti si vicini ædes ruinosæ in meas ædes ceciderint. adeo vt plerisque placuerit, nec cogi quidem eum posse, vt rudera [a] tollat: si modò omnia quæ iaceant, pro derelicto habeat.

Edictum. interpretatio primæ partis. 1. De damno facto vel infecto. 2. Si antequam caueatur, ædes deciderunt.

7. *Vlpianus* "libro quinquagesimotertio ad Edictum."

PRætor ait: *Damni infecti suo nomine promitti* [b], *alieno satisdari* [c] *iubebo ei, qui iurauerit* [d], *non calumniæ causa id se postulare, eúmve, cuius nomine aget, postulaturum fuisse in eam diem quam causa cognita statuero, si controuersia erit, dominus sit, necne, qui cauebit: sub exceptione satisdari iubebo, de eo opere quod in* [e] *flumine publico, ripáve eius fiet, in annos decem* [f] *satisdari iubebo. eum, cui ita non cauebitur, in possessionem eius rei, cuius nomine, vt caueatur, postulabitur, ire, &, cum iusta causa esse videbitur, etiam possidere iubebo. in eum, qui neque cauerit, neque in possessione esse, neque possidere passus erit, iudicium dabo: vt tantum* [g] *præstet, quantum præstare eum oporteret, si de ea re ex decreto meo, eiúsve, cuius de ea re iurisdictio fuit, quæ mea est, cautum fuisset. eius rei nomine in cuius possessionem misero, si ab eo, qui in possessione erit, damni infecti nomine (non) satis dabitur: eum* [h] *cui non satisdabitur, simul in possessione esse iubebo.*

1 ¶ Hoc edictum prospicit damno nondũ facto [i]: cùm ceteræ actiones ad damna, quæ contigerunt, sarcienda pertineant: vt in legis Aquiliæ actione, & aliis. de damno verò facto nihil edicto cauetur. cùm enim animalia, quæ noxam cõmiserunt, non [k] vltra nos solent onerare, quàm vt noxæ ea dedamus: multo magis ea, quæ anima carẽt, vltra [l] nos non deberent onerare, præsertim cùm res quidem animales, quæ damnum dederint, ipsæ extent: ædes autem, si ruina sua damnum dederunt, desierint extare.

2 ¶ Vnde quæritur: si, antequam caueretur, ædes deciderunt, neque dominus rudera velit egerere [m], eáque derelinquat: an sit aliqua aduersus eum actio. & Iulianus consultus: si, priusquam damni infecti stipulatio interponeretur, ædes vitiosæ corruissẽt, quid facere debet is, in cuius ædes rudera decidissent, vt damnum sarciretur. respondit, si dominus ædium, quæ ruerunt, vellet tollere, non aliter permittendum, quàm vt [n] omnia, id est, & quæ inutilia essent, auferret: nec solùm de futuro, sed ' & " de præterito damno cauere eum debere. quòd si dominus ædium, quæ deciderunt, nihil facit: interdictum reddendum ei, in cuius ædes rudera [o] decidissent, per quod vicinus compelletur aut tollere [p], aut totas ædes pro derelicto habere [q].

8. *Gaius* 'ad Edictum prætoris vrbani titulo de damno infecto."

QVod † fortè tunc rectè dicetur, cùm non ipsius [r] negligentia: sed propter aliquod impedimentum [s] sibi non prospexit [t].

1. *De importatis vi fluminis.* 2. *De crusta ex fundo vnius lapsa in fundum alterius, & de arboribus.* 3. *De rate in agrum alterius delata.* 4. *Si superficies.* 5. *vel vsusfructus alienus sit.*

9. *Vlpianus* "lib. 53. ad Edictum."

HOc [u] ampliùs Iulianus posse dici, compellendum, vt etiam de præterito damno caueret. quòd [x] enim re integra custoditur, hoc non iniquè etiam post ruinam ædium præstabitur. integra autem re vnusquisque cogitur aut de damno infecto cauere, aut ædibus carere, quas non defendit. Denique inquit, si quis propter angustias temporis, aut quà reipublicæ causa aberat, non potuerit damni infecti stipulari, non iniquè prætorem curaturum, vt dominus vitiosarum ædium aut damnum sarciat, aut ædibus careat. sententiam Iuliani vtilitas comprobat.

1 ¶ De [y] his autem, quæ vi fluminis importata sunt, an interdictum dari possit, quæritur. Trebatius refert, cùm Tiberis [a] bundasset, & res multas multorum in aliena ædificia detulisset, interdictum à prætore datum, ne [z] vis fieret dominis, quo minus sua tollerent, auferrent [a], si modò [b] damni infecti repromittent.

2 ¶ Alfenus quoque scribit: si ex fundo tuo crusta [c] lapsa sit in meum fundum, eámque petas, dandum [d] in re iudicium de damno iam facto [e]. ídque Labeo probat. nam arbitrio iudicis, apud quem res prolapsæ petentur, damnum, quod antè sensi, non contineri. nec aliter dandam actionem, quàm vt omnia [f] tollantur, quæ sunt prolapsa. Ita demum autem crustam vindicari posse idem Alfenus ait, si non coaluerit, nec vnitatem [g] cum terra mea fecerit. Nec arbor potest vindicari à te, quæ translata in agrum meum cum terra mea coaluit. Sed nec ego potero tecum agere, ius [mihi] non [h] esse, ita crustam habere, si iam cum terra mea coaluit: quia mea facta est [i].

3 ¶ Neratius autem scribit, si ratis [k] in agrum meum vi fluminis delata sit, non [l] aliter tibi potestatem tollendi faciendam, quàm si de præterito [m] quoque damno mihi cauisses.

4 ¶ Quæsitum est: si solum sit alterius, superficies alterius: superficiarius vtrùm repromittere damni infecti, an satisdare debeat. & Iulianus scribit, * quotiens superficiaria insula vitiosa est, dominum & de soli & de ædificij vitio repromittere [n], aut eum, ad quem superficies pertinet, de vtroque satisdare. quòd si vterque cesset, vicinum in possessionem mittendum.

5 ¶ Celsus certè scribit, si ædium tuarum vsusfructus [n] Titiæ est, damni infecti aut dominum repromittere, aut Titiam satisdare debere. Quòd si in possessionem missus fuerit is, cui damni infecti cauendum fuit: Titiam vtifrui prohibebit. Idem ait, eum quoque fructuarium, qui non reficit [p], à domino vtifrui prohibendum: ergo & si de damno infecto non cauet, dominúsque compulsus est repromittere: prohiberi debet frui.

10. *Paulus* "libro 48. ad Edictum."

QVamuis [q] alienus vsusfructus sit: dominum promittere [r] oportere, Cassius ait. Nisi proprietarius in totum repromittat, vel fructuarius satisdet: mitti oportet in possessionem eum, cui non caueatur [s]. Sed nisi proprietario repromittenti fructuarius caueat: denegandam ei fructus petitionem, Iulianus scribit. Sed si fructuarius de soli vitio quid præstiterit [t], ius domini ad eũ transferri oportet.

De pignore. de re empta à non domino.

11. *Vlpianus* "libro 53. ad Edictum."

QVid de creditore dicemus, qui pignus accepit? vtrùm repromittere, quia suum ius tuetur: an satisdare, quia [u] dominus non est [x], debebit [y]? Quæ species est in contrario latere apud Marcellum agitata, an creditori pignoratitio damni infecti caueri debeat. & ait Marcellus inutiliter [z] ei caueri. idémque etiam de eo cauendum, qui non à domino emit. nam nec in huius persona committi stipulationem. æquissimum tamen puto, huic [a] prospiciendum, id [b] est creditori [c], per stipulationem [d].

u id est, vel hæc quæ sequitur ratio confirmat æquitatem legis 7.*in fi.* legis 8.ꝭ.*eod.* nec enim id innuitur, dominum ædium ruinosarum semper cogi ad damnum resarciendum vicino. semper inquam, id est, siue ab eo cautio sit exacta, siue non sit exacta.
x sensus est, quod ante damnum datum exigi potest, multo magis post damnum illatum potest exigi. nam ius agendi minus competit ante damnum quàm post damnum. & sic à re integra ad rem destructam hoc argumentum sumitur.
y *l.4.in f.ꝭ.de reb.creditis.§.præterea.Instit.de rerum diuis.l.7.§.2.ꝭ.de acquirend.rerum dominio.*
z *l.39.in fin.ꝭ.ad leg.Aquil.v.quæ not.ad l.15.ꝭ.ad exhibend.*

a atque ita quæ vi fluminis importantur in fundum nostrum, non sunt nostra, sed remanent priorum dominorum, nisi fundo nostro coaluerint.
b Æquum est, cuique permitti res suas ex fundo alterius tollere: si modò alteri caueat, se citra damnum eius res suas sublaturum. *§.2.ꝭ.eod.l.15.circa fin.ꝭ.ad exhibend.*
c de auulsa terræ crusta.v. *Nouell.Leonis* 95.
d eo casu scil.
e id est, de præterito, non de futuro. Præteritũ dicitur quod illatum est crustæ casu. Futurum, quod inferri potest dum crusta legitur.
f *l.7.§.vlt.ꝭ.eodem.*
g nam coalitio & vnitio est modus transferendi dominij *l.26.§.2.ꝭ.de acquir.rer.*
h hinc collige, actionem negatoriam non solùm in seruitutibus locum habere, sed etiam in iuribus incorporalibus.
i ad eundem modum emptorem nõ possum cogere, vt vinũ quod emit tollat. *Zas.arg.l.1.§.3.ꝭ.de periculo.*
k *l.5.§.4.ꝭ.ad exhib.*
l hinc colligũt, pecus ob depastionem factam detineri posse. v. tamẽ quæ scripsi *ad l.39.§.1.ꝭ.ad l.Aquil.*
m hoc speciale est.non enim idem est in casu *§.2.ꝭ.eod.* Cur tã variè? vel ideo quòd in rate relinquenda præsumi potest negligentia domini, qui aliter poterat religare nauem. In casu *§.2.ꝭ.eod.* id non accidit.
n Dominus repromittit, superficiarius satisdat.
o Proprietarius repromittit, fructuarius satisdat.
p tenetur enim ad modicam refectionem *l.7.§.2.ꝭ.de vsuf.& quemadm.*
q damni infecti cautio locum habet etiam in his ædibus quarum vsusfructus sit alienus.
r id est, repromittere de damno infecto.
s *l.9.inf.ꝭ.eod.*
t *l.7.Co.de vsufruct.*
u *l.9.§.4.ꝭ.eodem.*
x esse tamẽ potest, si apud eũ pignus sit pro tanta summa, vt à debitore pignus lui non possit *l.101.ꝭ.de legat.1.* antea enim diximus dominum repromittere, non satisdare.
y vtique cauere debet. licèt Iurisconsultus huic quæstioni non respondeat, quæstio habetur pro responsione. *Zas.*
z stricto iure secus ex æquitate ꝭ.*eodem* & sic Marcellus strictum ius defendit, Vlpianus æquitatem.
a creditori inquam. An & qui à nõ domino bona fide emit, licèt bonæ fidei possessor cauere debet, aut ei caueri oportet? *v.l.15.ꝭ.eod.*
b Hæc verba, id est, creditori per stipulationem, Antonius Faber 2. *Coniecturarum* 17. putat esse verba interpretis non Vlpiani.
c Creditor pignoraticius, ceu hypothecarius cautionem damni infecti exigere potest.
d cur ita? quia in pignore quæritur ius reale, creditoris ius est manifestum.

a atqui missus ex secũdo decreto haberi alio loco quàm creditoris non potest. si ita est, qui ante eum erit creditor, potior erit.
b Et missus est in possessionem ex secundo decreto.
c id est, habetur loco domini.
d Qui ius habet, putà seruitutis, repromittere tenetur, de damno satisdare nõ tenetur *l.30.ӡ.eod.*

12. *Paulus*ʹ lib. 48. ad Edictum.ʺ

HIs, qui pignori rem acceperunt, potior[a] est is, cui damni infecti non cauetur[b], si possidere, & per lõgum tempus rem capere permissum fuerit.

De eo qui dominiũ vel aliud ius habet 2. Si inter ædes meas & vitiosas sint aliæ ædes non vitiosæ. 3 De iureiurando calumniæ. Quibus cauendum est. 4. De eo qui deambulat, vel lauat, vel diuertit. 5. De vicinis & eorum inquilinis, & inquilinorum vxorib. & his qui cum eis morantur. 7. De monumento. 8. De superficiario & fructuario. 9. De bon. fid. emptore. 10. De operis noui nunciatione. De actione negatoris. De interdicto quod vi aut clam. 11. Si ab eo qui in possessionem ædium, quia sibi non cauebatur, missus fuit, cautio desideretur. 12. De iureiurando calumniæ. 15. De die intra quem cautio locum habet.

13. *Vlpianus*ʺ lib. 53. ad Edictum.ʹ

QVi bona fide à non domino emit, videndũ est, numquid repromittat, non etiam satisdet. quod quibusdam videtur. habet autem rationem, vt magis repromittat, quàm satisdet. suo enim nomine id facit[c].

1 ¶ Siue corporis dominus, siue is[d], qui ius habet, (vt putà seruitutem) de damno infecto caueat: puto, eum repromittere debere, non[e] satisdare: quia suo nomine id facit, non alieno.

2 ¶ Cùm inter ædes meas & tuas sint aliæ ædes non vitiosæ: vidẽdum est vtrùm tu solus mihi cauere debeas, an verò & is, cuius ædes vitiosæ non sunt, an ille solus, ʹan ambo.ʺ & magis est, vt ambo[f] cauere debeant. quia fieri potest, vt ædes vitiosæ in ædes non vitiosas incidentes damnum mihi dent, quamuis possit quis dicere, non vitio[g] incolumium ædium hoc factum, si aliæ in eas incidentes damni causam præbuerunt. sed cùm prospicere[h] sibi potuerit damni infecti cautionem non prospexerit, meritò conuenietur.

3 ¶ Qui damni infecti caueri sibi postulat, priùs de calumnia† iurare debet. Quisquis igitur iurauerit de calumnia, admittitur ad stipulationem. Et non inquiretur, vtrùm intersit eius an non, vicinas ædes habeat, an nõ habeat. Totum tamen[i] hoc iurisdictioni prætoriæ subiiciendum: cui cauendum sit, cui non.

4 ¶ Cæterùm neque ei, qui in meo deambulet, neque ei, qui in meo lauet, vel in mea taberna deuertat, caueri debet.

5 ¶ Vicinis planè, inquilinísque eorũ, & inquilinorum vxoribus cauendum esse, ait Labeo. item his, qui cum his morentur.

6 ¶ De illo quæritur, an inquilinis suis[k] dominus ædiũ cauere possit. & Sabinus ait, inquilinis nõ esse cauẽdum. aut enim ab initio[l] vitiosas ædes conduxerunt: & habẽt, quod sibi imputent. aut in vitium ædes inciderũt: & possunt ex conducto[m] experiri. quæ sententia verior est.

7 ¶ Si quis iuxta[n] monumentũ ædificauerit, vel iuxta ædificium suum monumẽtum fieri passus sit: de damno infecto ei postea cauendum non erit: quia rem illicitã admisit. aliàs autem, si monumento ædificium noceat, in quo nihil sit, quod imputari possit ei, ad quem ius monumenti pertinet, cauendum est ei ad quem ius monumenti pertinet.

8 ¶ Superficiarium[o], & fructuarium[p] damni infecti vtiliter stipulari hodie[q] constat[r].

9 ¶ Sed ei, qui bona fide à non domino emit, damni infecti stipulationem non[ſ] competere[t], Marcellus ait.[u]

10 ¶ Si quis opus nouum[x] nũtiauerit: an nihilo minùs damni infecti[y] ei caueri debeat, Iulianus tractat. & magis probat, caueri[z] oportere[a]. Nam[b] & ei, qui egerit, ius aduersario non[c] esse, altiùs tollere ædificium, caueri debere[d]. Item eùm, aduersus quem interdictum quod vi aut clam competit, cauere[e] debere[f], Iulianus ait: quia[g] non est cautũ neque de vitio ædiũ neq; de damno operis.

e Imò, cui cõpetit seruit⁹ personalis (vt vsusfructus) satisdare debet *l.10.ӡ.eod.* quin & superficiarius (is habet seruitutẽ realem *l.3.§.3.ӡ.tit. prox.*) satisdare tenetur *l.9.§.4.ӡ eod.* atq; ita, qualiscũque seruitutis dominus satisdare debet.
f atque ita vitiosa domus nõ vitiosæ nocet. cogitur. enim non vitiosarum ædiũ dominus cauere propter ædes vitiosas vicini.
g magis enim patiuntur quàm agunt.
h Imputatur negligentia ei qui prospicere potuit.
† *l.7.ӡ.eod.*
i hinc colligere possum⁹, Post iuramẽtum calumniæ, iudicẽ inquirere posse de veritate.
k *l.33.ӡ.eod.*
l Indignus est auxilio, qui ab initio fuit negligens.
m *v.l.27.in fi.ӡ.locati.*
n *l.vlt.ӡ.finiũ regund.l.11.C.de ædificiis priuatis.*
o *l.39.§.2.ӡ.eod.*
p *l.20.ӡ.eod.l.7.ӡ.de vsufr.*
q Hodie, est ex noua iurisprudentia.
r Cur constat. superficiariis & fructuariis dãtur vtiles actiones *ӡ.de superficiario.*
ſ Imò competit, *l.11.ӡ.eod.* An hęc Marcel. opinio reprobata? An hic locus stricti iuris est?
t Cur tam variè? fructuarius & supetficiarius causam habent à domino: bonæ fidei possessor, à non domino.
u si nõ competit, igitur & exceptio dominij refertur: atqui dominij exceptio referri non potest in iis causis, quæ celeritatem desiderant. *l.3.§.ad exhibẽd.*
x iam factum, scilicet.
y id est, nondum facti.
z Imò non oportet, nam vno remedio aliud tolli solet. *§.6.ӡ.eod.* An hæc duo remedia extraordinaria sunt: vt ne alterũ altero tollatur *l.quemadmodum.§.magistratus.ӡ.ad l.Aquil.* An vt sint æquo iure ordinaria, aliud alio tamen non tollatur, cũ ad res diuersas dentur?
a Atque ita duo remedia diuersa concurrere possunt.
b argumentum à simili sumptum.
c id est, qui egerit negatoria actione. Negatoriam hîc simpliciter sumo, *vt in §.2. instit. de actionibus.*
d interea scil. dum agitur causa proprietatis. atque ita cautio damni infecti, & negatoria in rem, concurrunt. Negatoria ad tuendam libertatem fundi. Cautio, propter ruinam incœptam ædificij.
e ¶ Imò cauere non debet, nam de cõfessoria *l.loci corpor.§.in confessoria ӡ.si seruitut. vindicetur*: ita interdicto, id quod interest nostra consequimur? sic sane: sed confessoria ad id quod extra rem: interdictum ad id quod in re ipsa interest. *Bartol.*
f de damno scilicet, interea dum agitur de causa principali.
g quasi diceret, Vtcunque negatoria mihi competat, vel interdictum *quod vi aut clam*, non est tamen mihi consultum de vitio operis.

h Non est cauendum ei qui ex contumacia cauere noluit. hæc est talionis pœna *l.6.ӡ.de his quæ vt indignis.*
i atqui dupliciter puniri videtur contumax contra legis præcepta. Nã ob eius contumaciam aduersarius eius missus est in possessionem ædium: deinde ei denegatur vtilitas cautionis de damno. finge missionem in possessionem aduersario cõcessam non fuisse, æquũ erit contumacem nõ admitti exigentẽ cautionem. at si missionem vni cõcesseris, æquitas erit eandem alteri concedere vt ex sua contumacia quisque puniatur: aut qui prior missus est in possessionem ei cedat.

11 ¶ Si quis, quia sibi non cauebatur, in possessionem ædium missus fuerit, deinde is, cuius ædes fuerunt, cùm preterea alias ędes haberet, desideret ab eo, qui in possessionem missus est, vt sibi damni infecti harum ædium nomine, quarum in possessionem missus est, caueret: an sit audiendus, videamus. & Iulianus scribit: Is, qui vitiosis ædibus cesserit, si integras retinuerit, numquid improbè ab eo, qui vitiosas ædes cœpit possidere cautionem exigit? cùm ideo possessionem amiserit, quia ipse damni infecti satis non dederat. & sanè* parum probè postulat ab eo, caueri sibi earum ædium nomine, quarum ipse[h] cauere supersedit. quæ sententia vera est[i].

12 ¶ Si quis stipulaturus iurauerit, nec fuerit stipulatus: an postea ei stipulari volenti iurãdum sit, videamus. & puto, iterum iurandum: quia possit fieri, vt aut tunc, aut modò calumnietur.

13 ¶ Si alieno[k] nomine caueri mihi damni infecti postulem: iurare debeo, non calumniæ causa id eum, cuius nomine cautum postulo, fuisse postulaturum.

14 ¶ Sed si eius nomine postulem, qui, si ipse postularet, iurare nõ compelleretur: (veluti patronus vel parẽs) dicendũ est, locum iuriiurando non esse, de quo enim ille non iuraret: nec, qui vice eius postulat, in hac stipulatione debet iurare.

15 ¶ Hinc stipulationi debet dies[l] esse insertus: intra quem si quid damni contigerit, cautio locum habet. neque enim in infinitum[m] obligatus esse debet stipulatione. ipse igitur prætor diem dabit stipulationi, æstimatione habita ex causa[n], & ex qualitate eius damni, quod contingere speratur.

14. *Paulus*ʺ libro 48. ad Edictum.ʺ

IN causæ cognitione etiam longinquitas soli[o], & operis magnitudo spectanda est[p].

¶ *Interpretatio secundæ partis. Verba edicti. De satisdatione & tempore stipulationi præstituto. 3 De vitio loci vel operis. 4. De tempore intra quod stipulatio committitur. 5. Interpretatio verborũ. De eo opere. 6. De via publica. 7. & cæteris locis publicis. 10. De publica loci publici refectione. 11. ¶ Interpretatio tertiæ & quintæ partis. De eo in cuius possessionem mittitur. 15. De pluribus in possessionẽ mittendis. 16. De acquisitione dominii. 17. De plurib. in possessionem missis. 19. & sumptib. ab vno eorum factis. 20. An dominus decedat possessione. & de secundo decreto. 24. De Iurib. debitis his, qui potuerunt satisdare. 26. ædibus vectigalib. 27. De prædio vectigali. 28. Si dum prætor de danda stipulatione deliberat, Damnum contigerit. 25. De pupillo. 30. De insula fulcienda, vel reficienda. 31. Si cautio offeratur misso in possessionem. 33. vel iusso possidere. 34. Si ædes ruerint ante missionem. 35. Si quis metu ruinæ decesserit possessione, vel non accesserit. 36. ¶ Interpretatio quartæ partis. De causa actionis in factum. Quid in eam veniat & de tempore in quod extenditur.*

15. *Vlpianus*ʺ lib. quinquagesimotertio ad Edictum.ʺ

SI finita sit dies statuta in cautione: iterùm[q] arbitratu prætoris ex integro erit cauendum.

1 ¶ Si verò sine adiectione diei[r] stipulatio fuerit interposita: si quidem ex conuentione[ſ] quandoque fuerit commissa, ex stipulatu agitur[t]: si verò per errorem[u], magis est illud dicendum, finito die, in quem alioquin caueri solet[x], desiderandum esse à prætore, vt liberetur.

2 ¶ Deinde ait prætor[y]: *De eo opere*[z], *quod in flumine publico, ripave eius fiet, in*[a] *annos decem satisdari*[b] *iubebo.* Hîc exigitur satisdatio. & tẽpus stipulationi præstituit idcirco, quia in publico fit. cùm autem in alieno fiat, satisdationem prætor iniungit[c].

k *l.39.§.3.ӡ.eodem.* & sic de alieno facto & alterius conscientia iurare licet: iurare, inquam, ex credulitate, si id vehementer opinamur *l.2.§.8.in f.ӡ.tit.prox.* An & sine mandato eius cuius nomine agim⁹? id certè hæc lex innuit, multo magis igitur cũ mãdato. sed hoc loco interpretes speciale domini mandatum requiri docent. Certè lex vltima *§.2.Cod.de iureiur. propter calum.* iubet dominum in prouincia in qua degit calumniæ iuramentum subire *v.Ant.Gayl.1.obs.83.* An iuramẽtum calumnię omissum vitiat? vtique *v.l.2.§.4.C.de iureiur. propter calum.* Num consuetudine vel statuto remitti potest? posse videtur *v.l.2.C.de indicta viduitate.* Porrò pœna iurantis de calumnia non cõmittitur ipso iure. requiritur enim sentẽtia declaratoria, nec transmittitur ad hæredes. *v.l.2.§.6.C.de iureiurando propter calumniam.* An procurator ex officio datus & fiscalis cogendus est id iuramentũ præstare? An contumacia procuratoris non iurantis de calumnia noceat domino? *v.eundem c.89.* An procurator fiscalis de calumnia iurare debet? *v.eundem c.90.vide l.2.§.2.C.de iureiur. propter calumn.* An hæredi deferri potest? sic videtur *v.Nouell.124.c.1.* An & tutori? sic sane, *v.l.4.ӡ.de in litem iurando.*
l *l.4.ӡ.eodem.*
m Infinitas est vitanda *l.9.ӡ.soluto l.11.§.18.ӡ.de l.gat.3.*
n Nota circunstantias huius iudicij considerandas esse: circunstantias, inquam, causarum, qualitatis, longinquitatis, & magnitudinis operis.
o loci *v.l.15.§.3.ӡ.eo.*
p vt eorũ habita ratione, lõgior vel breuior dies cõcedatur.
q Finita vna dilatione, alia dari potest ex causa. *Bald.*
r id est, si hæc cautio *si quid intra tale tẽpus damni contigerit*, non fuerit interposita.
ſ i. si cum conuenisset expressè inter partes, nec dies adiiceretur stipulationi, & postea damnum metuitur.
t vt quoties damnum apparuerit caueatur.
u dies fuerit dimissa sc. vt pote quòd credebat promissor se semper teneri.
x Nam in dubio recurrendum est ad consuetudinem. Consuetudo conuentiones partium interpretatur.
y *l.7.in pr.ver.2.ӡ.eod.*
z i. de damno futuro ex eo opere *§.5.ӡ.eod.* vnde notant, pãrticulã hanc, *De*, rationem remotam adsignificare.
a tempus huic stipulationi subiicitur.
b hîc exigitur satisdatio.
c arbitrariè *l.19.in f.ӡ.eo.* Imò non cõiungit *l.1.§.6.ӡ.de stipul.prætor.*

a §.2.*in f.* ̄s.*eo.*
b ne hoc damno priuati contingat *Hal.* ne per hoc damnum priuato contingat.
c & ita qui officit vicinis tenetur cauere.
d Vbi speciales clausulæ deficiunt, recurrimus ad generalem, cuius virtus est omnia complecti quæ non sunt expressa in specie 53. ̄j. *de verb. obl.* Generalis enuntiatio, omnes suas species continet *l. hæc oratio.* ̄j. *si lib. ingenuus esse dicetur: l. in fraudē. §. vlt.* ̄s. *de test. milit.*
e quia respublica cauere non solet *l. 6. in fi.* ̄s. *vt legato.*
f Reipublicæ quidquam non licet facere in publico, in priuatorum iniuriam.
g hoc vt sit intelligẽdum, explicat §. 12. ̄j. *eodem.*
h Si vitium sit in parte substantiali (putà tecto, fundamento parietib.) ædiũ, tũc in totas ædes facienda est missio.
i Frustra est potentia quæ non reducitur ad actum.
k Imò superficies possideri potest sine solo *l. si duo. §. ita videamus infrà vti possidetis.* naturaliter potest possideri sine solo: naturaliter & ciuiliter non potest. Nisi dicas, iam eadẽtem superficiem sine solo possideri nõ posse.
l Imo expedit possideri naturaliter. *l. 1. §. deiicitur.* ̄j. *de vi & vi armata.* non expedit quia timetur ne decidat. aliàs superficies possideri nõ potest, nisi quid ipsi domino præstetur. *l. superficiario* ̄s. *de rei vindicat.*
m inseparabiliter. & sic connexorum idem est iudicium *l. vlt.* ̄s. *delegat.* 3.
n & sic Vtile per inutile vitiatur, si ab altero separari non potest.

3 ¶ Notandum quòd non etiam de loci vitio, sed de operis tãtùm cauetur. quamuis si in priuato fiat, & de loci, & de operis vitio caueatur. sed cùm locus publicus sit: non erat necesse, ibidem opus faciẽti de alio vitio, quàm operis, satisdare damni infecti.

4 ¶ Si quid igitur damni intra decem annos acciderit, id stipulatione continetur.

5 ¶ Et quod ait prætor *de eo opere*, sic accipe de eo damno, quod ex opere fiet.

6 ¶ Si quid in via publica fiat, quia [a] in alieno fit, satis dandum est.

7 ¶ Sed prætor causa cognita, tempus pro condicione operis determinabit.

8 ¶ Siue autem quis muniat viam, siue quid aliud in via publica faciat: debebit cautio locum habere ne [b] per hoc damno priuati contingantur [c].

9 ¶ De cæteris locis publicis nihil specialiter cauètur, verùm ex generali [d] sermone, quasi in alieno fiat, satisdari debebit damni infecti.

10 ¶ Si publicus locus publicè reficiatur: rectissimè Labeo scribit, eóque iure vtimur, de damno infecto non esse cauendum [e], *Si quid vitio loci, aut operis fiat*: certè legem dandam operis talem, ne [f] quid noceat vicinis, damníve detur.

11 ¶ Ex hoc edicto, si non caueatur, mittitur in possessionem à prætore in eam [g] partem quæ ruinosa esse videtur.

12 ¶ An verò in totas ædes missio locum habeat, videamus. & extat Sabini sententia in totas [h] ædes mittẽdum. alioquin si ex superficie (inquit) dãnum timeatur: non habebit res exitum. nec profuturum [i] in possessionẽ eius rei mitti, quam quis possidere non [k] possit, aut ei nõ [l] expediat. & verior est Sabini sententia.

13 ¶ Sed si in plures partes diuisa domus sit: vtrùm in partem, an in totam domum possidendam mitti quis debeat videamus. si tam ampla domus sit, vt & spatia inter vitiosam partem intercedant, & eam, quæ vitium non facit, dicendum: in eam solam partem mitti. si verò vnita [m] sit contextu ædificiorum: in totam. itaque & in spatiosis domibus melius dicetur, in eam [n] partem domus mittẽdum, quæ vitiosæ parti vnita est. cæterùm si modica portiuncula ædium amplissimarum vitium faceret: quale erat dicere, totas ædes iubẽdum possidere eum, cui damni infecti non caueretur? cùm sint amplissimæ.

14 ¶ Item quid dicemus, si insula adiacens [o] domui vitium faciat? vtrum in insulæ possessionem, an verò in totius domus possessionem mittendum sit? & magis est, vt non in domus possessionem, sed in insulæ mittatur.

15 ¶ Si plures sunt, qui postulent, vt caueatur: omnes mitti in possessionem solent. Idemque Labeo probat, & si priùs quis in possessionem missus sit, & alius mitti desideret. nam non spectabimus ordinem [p], sed habebunt ambo possessionem. Quòd si iam prior possidere iussus sit, & alius damni infecti caueri desideret [q], tunc nisi caueтur, mittetur in possessionem posterior.

16 ¶ Iulianus scribit, eum qui in possessionem damni infecti nomine mittitur, non [r] priùs incipere per longum tempus dominiũ capere, quàm secundo [s] decreto à prætore dominus constituatur.

17 ¶ Si ante hoc decretũ alius quoque in [t] possessionem missus fuerit, æqualiter [u] ambo ædium fiunt domini: scilicet cùm iussi fuerint possidere. Si verò, iam constituto domino [x] eo qui primus in possessionem missus est, Titius damni infecti sibi caueri desiderabit: cessante primo cauere, solus Titius erit in possessione.

18 ¶ Cum autem plures mittuntur in possessionem, æqualiter [y] mittuntur, non pro rata damni, quod vnumquemque contingeret, & meritò, nam & cum vnus mittitur, non pro portione damni mittitur, sed in totum. cùm igitur plures mittuntur: æqualiter omnes quasi in totum missi, concursu partes habebunt [z].

19 ¶ Sed si quis eorum missus in possessionem, sumptum fecerit, deinde iubeatur possidere, an sumptũ consequi possit is, qui fecit? & quo iudicio? & placet, communi diuidundo [a] iudicio consequi "eum" posse.

20 ¶ Si quis autem in possessionem missus, nondum possidere iussus [b] sit: an dominus decedere possessione debeat, videamus. & ait Labeo, non decedere [c]. sicuti, nec cùm creditores vel legatarij mittuntur. idque est verius.

21 ¶ Non autem statim, vbi misit prætor in possessionem [d], etiam possidere iubet [e] sed tunc demum, cùm iusta causa videbitur. ergo interuallum [f] aliquod debebit [g] intercedere: quod aut pro derelicto ædes longo [h] silentio dominus videatur habuisse, aut emisso in possessionẽ, & aliquamdiu [i] immorato nemo caueat.

22 ¶ Si fortè dominus reipublicæ causa abest, aut ex alia iusta causa, aut in ea sit ætate, cui subueniri solet: probandum est, non debere prætorem festinare [k] ad decernendum, vt iubeat possidere. Sed etsi decreuerit [l]: nemo dubitat, in integrum [m] restitutionem indulturum.

23 ¶ Vbi autẽ quis possidere iussus est, dominus deiiciendus [n] erit possessione.

24 ¶ Si qua sint iura debita his, qui potuerunt de dãno infecto satisdare [o]: deneganda erit eorum [p] persecutio aduersus eum, qui in possessionem missus est [q]. & ita Labeo probat [r].

25 ¶ Item quæritur in pignoraticio creditore [s], an pignoris persecutio denegetur aduersus eum qui iussus sit possidere. & magis est: vt si neque debitor repromisit, neque creditor satisdedit [t], pignoris persecutio denegetur. Quod in fructuario rectè Celsus scribit.

26 ¶ Si de vectigalibus [u] ædibus non caueatur [x], mittendum in possessionem dicemus [y], nec iubendum possidere nec enim dominium [z] capere possidendo potest: sed decernendum, vt eodem iure esset [a], quo [b] foret is, qui nõ cauerat. post quod decretum vectigali [c] actione vti poterit.

o Appellatione domus veniunt insulæ adiacentes, hinc dicitur insula communis esse paries *l. 13.* ̄s. *de seruitut. vrba.* nec hìc obest quod in lege 14. ̄s. *de seruitut. vrbanorum.* dicitur, insulas legitimo spatio inuicem distare: adiacent enim insulæ aliis, idest, sunt proximæ, nihil etiam vetat insulæ communem esse parietem, etiamsi nõ sit insula vicino ædificio connexo *v. Cuiac. 1. obs.* 4.
p non attenditur ordo eorum qui missi sunt, quoad immissionẽ ex primo decreto. An attendatur ordo scripturæ, *v. l. 6.* ̄j. *de solutionibus:* vide Cuiacius *Cod. si ex causa iudicati pignus capiatur: l. 10.* ̄s. *qui potiores.*
q Immisso vno ex creditoribus, non censentur cæteri immissi, nisi petant *l. 5. §. 2.* ̄s. *vt in possess.* Imò, immissi censentur *l. 12.* ̄j. *de reb. auth.*
r hinc colligere possis, Secundo decreto non statim dominium, sed causas tantum adquirendi dominij transferri. *facit l. 5.* ̄s. *eod.* Principium enim vsucapiendi à secundo decreto sumitur. aliud est enim ipsum principium vsucapiendi & ipsa vsucapio. Nam si missus ex secundo decreto incipit vsucapere, nondum vsucepisse intelligitur, sed res ita constituatur: Secundo decreto eum, qui missus est, fieri dominum (& ita intellige §. 17. § 33. ̄j. *eod.*) si aduersarius erat dominus: sin minùs præstatur vsucapiendi condicio, & ita intellige hunc §. id etiam intellige, si reus omnino fuerit absens per contumaciam, non per ætatem, aut reipublicæ causa. nam vtcunque decretum sit interpositum, ei succurritur §. 22. ̄j. *eod.*
s Secundum decretum, quin & primum quid est? Primum decretum Itali *tenutam*; Galli *recredantiam*, appellant quod per sententiam iudicis res alicui creduntur & committuntur. Hispani *interim.* Imbertus *possessionem fiduciariam* vocat, vtpote quam quis sub regia fiducia & manu tenet, Rebuffus, *tract. de sentent. execut. artic. 1. gloss. 4.* præiudicialem possessionis sententiam, Zasius *hìc num. 3.* primam aggrauationem iudicis contra reum contumacem definit. Ad primum decretum ita peruenitur, citatur reus & quidem peremptoriè; edendus est libellus iudici: Rei contumacia iudici declaranda est: reus pronunciandus est contumax. Post sententiam, creditor, aut is qui agit, mittendus est in possessionem per iudicem, vel apparitorem *Zasius hic num. 4. ad* 11. Ad secundum decretum: pars absens contumaciter citatur de nouo: vt intra tempus à iudice definitum de proprietate disceptatura veniat. id nisi fecerit, missus continuò sit dominus, si dominium rei contumax habuit: sin minus contumax vsucapiendi condicionem aduersario præstat. Primi decreti magnus est vsus in beneficiariis causis: de quibus nunc dicere supersedeo.

t In possessionem mitti & iuberi possidere differunt *vt ex §. 20.* ̄j. *eod.* Illud primi: hoc secundi decreti est.
u An pro rata damni? An pro dominij proportione vt Accursius putat? An eodem tempore, vt Bartolus.
x hinc colligit Baldus, Secundum decretum eradicare dominium ab eo quem inuenit dominũ, *ad le §. 33.* ̄j. *eodem.*
y *l. 5. §. 1. in fin.* ̄s. *eod. l. 40. in fin.* ̄j. *eod.*
z vt in vsufructu *l. 1. §. 3.* ̄s. *de vsufruct. adcrescendo.*
a *v. l. 4. in fin.* ̄s *communi diuidundo.*
b ex secũdo decreto.
c si res sit immobilis *l. 3. in fin.* ̄j. *de adquirenda possessione, v. l. 5.* ̄s. *vt in possess.* secus in re mobili *vt hic: Zas. num. 2.*
d ex primo decreto.
e ex secũdo decreto. Ex primo mittimur in possessionem: ex secundo iubemur possidere.
f quodnam erat illud interuallum? An decem vel viginti annorũ vt quidam volunt? omnino arbitrio iudicis id relinquitur. Interuallum illud causæ cognitionem habet si res habetur pro derelicta, aut diu immorato in possessione non caueatur
g Ad secundum decretum non est festinandũ.
h Longo silentio res habetur pro derelicta. Longum silentium potest intelligi decem vel vinginti annorum.
i quàm diuersa est alternatiua longi silentij. Tempus priori capite consideratur à iudice: hic cõsideratur, quòd creditor missus in possessionem aliquandiu in ea cõmoratus est. Quàm longum & breue differunt, tam æquitas primi capitis ab hoc posteriore differt. Prior casus, extra arbitrium iudicis esse existimatur, vtpote definitus à lege. Posterior, omnino arbitrarius est Huc res redit, Tempus mittendi ex secundo decreto totum pendere ab arbitrio iudicis.
k hinc colligere possis, Secundum decretum nunquam interponi aduersus non latitantem.
l hinc colligere possis, quòd licet iudex non debeat festinare in processu, si tamen festinet ad decretum, hoc decretum valet. & sic, Quod fieri non debuit, factum tenet *Zas.*
m Contra secundum decretum datur restitutio ex iusta causa.
n Iussus possidere ex secundo decreto expellit, dominum à possessione.
o puta eis quibus debebatur seruitus in domo ruinosa.
p iurium, sc.
q ex secundo decreto, sc. Et sic res transit sine opere ad eum qui missus est ex secundo decreto.
r idque propter contumaciam eius qui satisdare potuit nec satisdedit.
s idest in eo qui accepta hypotheca crediderit.
t Creditor non satisdans damni infecti nomine pignoris persecutionem amittit.
u *vide l. 1.* ̄s. *si ager vectigalis vel emphiteuticarius.*
x à conductore eiusdem sc.
y atque ita res vectigalis potest capi pro executione sententiæ, & actori adiudicari saluo tamen iure dominij *vide quæ notaui ad l. 31. supra de pignoribus.*
z i. propter contumaciam conductoris fundi vectigalis, non fit missio in ipsa proprietate, sed in ipso iure.
a iure sit. *Hal.*
b Non potest transferri ius in alium, nisi quale est apud eum qui transfert *l. 32.* ̄s. *de contrahenda emptione, l. 31. supra de pignoribus l. 71. infra supra de legatis primo.*
c vectigalis actio.

a ídque post morã lõgo tẽpore contractam, *vt §.21. Glos.* Imò statim adquiritur ex secundo decreto *l. vlt. Cod. de sacrosanctis Ecclesiis.* Ibi de re quæ reipsa ciuitatis fuit, agitur: hîc de re quæ putabatur esse ciuitatis, hæc postremo causa vsucapiendi tantũ causa præbetur: vt de re pupilli dicimus. *l. 2. § si à pupillo ff. pro emptore.*
b & sic municipes ob contumaciam ex secundo decreto dominium statim rei amittunt, si sint domini: si non sunt domini, vsucapiẽdi cõditionem transferunt in missũ. Et ita habẽs cõscientiam rei alienæ præscribit in hoc casu & in noxalibus. *v. l. 28. ff. de noxal.*

27 ¶ Sed in vectigali prædio, si municipes non cauerint dicendum est, dominium per [a] longum tempus adquiri [b].

28 ¶ Eleganter quæritur, si dum prætor de danda stipulatione deliberat, damnum contigerit, an sarciri possit, & missio quidem cessabit [c]. prætor tamen decernere debet, quicquid damni contigerit, vt de eo quoque caueatur [d]. aut, si putat, quod vtiliter actionem [e] daturus sit, decernat [f].

29 ¶ Si pupillus [g] tutorem non habeat, quo auctore damni infecti promittat: quasi non defendatur, missio in possessionem locum habebit. [h]

30 ¶ Si quis damni infecti in possessionem missus sit [i]: fulcire eum, & reficere insulam debere, sunt, qui putent [k]: eámque culpam præstare exemplo eius, qui pignori [l] accepit, sed alio iure vtimur. cùm enim ob hoc tãtùm missus sit, vt vice cautionis in possessione sit: nihil ei imputari, si non [m] refecerit.

31 ¶ Item videamus, si ei cautio offeratur, posteaquã missus est, "an" non priùs decedere debeat [n], quàm [o] si ei caueatur [p] etiam de eo damno, quod contingit, posteaquam missus est in possessionem. quod quidẽ magis probatur [q]. repetita [r] igitur die promittendum erit. hoc ampliùs de impensis [f] quoque si quas fecerit, erit ei cauendum.

32 ¶ Illud quæritur, ex quo tempore damni ratio habeatur: vtrum ex quo in possessionem ventum est, an verò ex quo prætor decreuit, vt eatur in possessionem: Labeo ex quo decretum est. Sabinus ex quo ventum est in possessionem. ego puto [t], causa cognita modò hanc, modò illam sententiam probandam. plerumque enim subuenitur etiam ei, qui missus in possessionem, aliqua ex causa aut non venit, aut tardiùs venit in possessionem.

33 ¶ Posteaquam aut quis possidere iure domini [u] à prætore iussus est, nequaquã [x] locus erit [y] cautionis oblationi, & ita Labeo. cæterùm [z] nullus (inquit) finis rei inuenietur [a]. & est hoc verissimum seposito eo [b], quod quibusdam vel ætate [c], vel qua alia iusta causa subuenitur.

34 Si iam fuerunt ædes: an in possessionem ruinæ [d] vel areæ mittendus sit nihilo minus is, cui cautum non est, videamus. & magis est, vt mitti debeat. & ita Labeo. sed adiicit, posteaquam decreuerit prætor, eum in possessionem mittendum, tunc ædes deciderint, & puto Labeonis sententiam veram. Proinde & si refecit aliquid: erit probandum, non prius eum discessurum, quàm si ei sarciatur, & de præterito caueatur. Potest autem & in factum [e] actione recuperare hoc, quod impendit. sed non [f] ampliùs, quàm quod boni viri arbitratu [g] factum sit. Idem est, & si alius iussu rogatúve meo eorum quid sine dolo malo fecerit: & eo nomine condemnatus sim, aut dederim sine dolo malo.

35 ¶ Si quis metu ruinæ decesserit possessione: siquidem, cum adiuuare rem non [h] posset, id fecit. Labeo scribit [i], integrum ius eum habere, perinde ac si in possessione perseuerasset: quòd si cùm posset succurrere, maluit relinquere [k], amisisse eum prætoris beneficium [l], neque, si postea succurri sibi velit, audiendum eum. Cassius autem ait, si metu ruinæ recesserit, non hoc animo [m], vt ædificia derelinqueret, restituendum in possessionem. Eum tamen, qui missus in possessionem non accesserit, si ædificia ruerint, beneficium prætoris amisisse scribit. hoc ita accipiẽdum erit, si venire in possessionem neglexit [n]: non si, dum venit, ruerunt.

36 ¶ Si quis ex hoc edicto à prætore in possessionẽ missus, non est admissus [o]: in factum actione vti poterit, vt tantum præstetur ei, quantum præstari ei oporteret, si de ea re cautum fuisset. extenditur enim actio [p] in id tempus, quo damnum committitur.

c nam damnum amplius non est infectum cùm iam accidit.
d nam post iussum de cauendo cautio habetur pro interposita *Ripẽsis ad l. 1. nu. 5. ff. eod.* nec subterfugia aduersarij mei mihi debent obesse. *Bal.*
e hinc collige Prætores pot Pontifices actiones dictasse *l. 2. § 6. ff. de orig. iuris.*
f Actiones in factum dicuntur decerni, *vt hîc*: impetrari, permitti, accommodari, constitui: quia ex æquitate, causa cognita dãtur. actio directa, ordinaria est: v. omnino Pithæũ *ad 12. notar. Mosaic. fol. 103.*
g *l. 3. in fin. l. 4. 5. ff. quibus ex caus. in possess.*
h Cur ita? quia agitur pro vitio rei. An postea restitui poterit? sic videtur § 22. *ff. eod.*
i ex primo decreto.
k & malè *ff. eodem.*
l Qui pignori rem accepit, tenetur expensas in ea re facere, ne ruat.
m Missus ex primo decreto, non tenetur facere sumptus refectionis.
n *l. 5. § 1. ff. vt in possess. leg.*
o & sic missus in possessionem habet ius retentionis.
p atque ita cautio offerri potest post missionem ex primo decreto.
q cessãte. n. causa cessat effectus.
r Cautio post missionẽ ex primo decreto, reducenda est ad initium temporis, quo damni infecti caueri primum oportet. de hac dictione *v. l. 3. ff. de fide instru.*
f *l. 44. § ff. eod.*
t Ita Iurisconsultorum sententiæ conciliandæ sunt.
u Missus ex secundo decreto possidet iure dominij. *adde § 16. ff. eodem. l. 5. ff. eodem.*
x An in omnibus personis id verum est? excipiuntur minores, & maiores iusta de causa *ff. eodem.* An in omnibus causis? id equidem verum est in damno infecto & noxalibus, vt dixi *ad § 16. ff. eodem. adde l. 3. ff si ex noxali.* Num in personalibus? negat Baldus. Ait. n. reum posse vsque ad biennium, oblato actori debito cum expensis, rem suam recuperare. Quid si rem insolutum actor ceperit? videtur actor rem emisse: ideóque non admittitur reus pœnitens post huiusmodi contractum ita perfectum. *l. 15. § 16. ff. de re iudic.*
y imò erit *l. 53 § 6. ff. de legat. 1.*
z i. alioquin.
a ratio decidendi.
b exceptio regulæ. *vide quæ notaui ad Nouellam 1. c. 2. § 1.*
c *§ 22. ff. eodem.*
d Lapsa domo post decretam missionem, sed nondum executam, fit missio in rudera & ipsam aream, à qua non disceditur, nisi omni damno & expensis refectis.
e Missus in possessionem, non solùm habet retentionem, sed actionem in factum ad consequendas expensas *l. 9. ff. de reb. author.*
f Immensæ expensæ non repetuntur *l. 38. ff. de rei vindic. l. 25. ff. de pigno.* vide quæ notaui *ad l. 79. ff. de verb. signific.*
g ad quem in rebus dubiis recurri solet.
h Nihil culpæ ei imputatur, qui iuuare non potest. *l. 1. § 22. ff. de Sillaniano.*

16. *Paulus* "lib. 60. ad Edictum."

ANtequam damnum detur, impunitum [q] est factum eius, qui neque promisit, neque admisit in possessionem: si tamen ante damnum datum vel cauit [r], vel possessione cessit.

De eo qui est in aliena potestate. 1. De his qui pro aliis interueniunt. 3. De tempore actionis. De successoribus. 4. De alienatione prædij.

17. *Vlpianus.* "lib. 53. ad Edictum."

SI quis missum in possessionem, cùm esset in aliena potestate [f] non admiserit: plerique putant noxalem [t] actionem eo nomine competere.

1 ¶ Quid deinde, si procurator prohibuerit? vtrùm in ipsum, an in dominũ dabimus? sed verius est, in ipsum [u] dandam.

2 ¶ Sed & in actore municipum, tutore, ceterísque qui pro aliis interueniunt idem erit dicendum.

3 Actio ista quæ in factum est [x]: perpetuò dabitur [y]: & heredi, & in heredem [z] ceterásque [a], itémque cæteris personis.

4 ¶ Iudex qui de damno infecto cognoscit, etiam [b] alienato [c] prædio ab eo, cum quo actum [d] fuerit, damnum æstimare solet omne, quodcumque ante [e] iudicium contingit.

De eo cuius in bonis res est, aut cuius periculo res est. 1. De vsucapione. 2. De fructuario. 3. De inquilino 4. Si quis in conducto solo superficiem imposuit. 5. De ædibus post stipulationem comparatis. De ædib. communib. 6. De his quæ post stipulationem in domo haberi cœperunt. 7. De emptore, & venditore. 11. De re vitiata. 12. Si inuicem desideretur caueri. 13. De pupillo. 14. De mandato. 15. De actione in factum ex quarta parte huius edicti, & interdicto vnde vi, & publiciana actione. 16. De procuratore.

18. *Paulus* "lib. 48. ad Edictum."

DAmni infecti stipulatio competit non tantùm ei, cuius in bonis res [f] est: sed etiam cuius periculo res est [g].

1. ¶ Sed quod opere facto consecutus sit dominij capione [h] promissor, non teneri eum eo nomine [i] Pomponius ait: quia nec loci [k], nec operis vitio, sed publico iure [l] id consecutus sit.

2. ¶ Ei cuius vsusfructus ædium est, de vitio earundem ædium caueri oportet [m] etsi [n] alias vicinas habeat. quia reficiendi habet facultatem [o]. nam * qui viri boni arbitratu vti deberet [p], reficiendi quoque potestatem consequitur. Ergo nec proprietarius [q] audiri debet, si velit sibi caueri à fructuario ædium nomine, quas vicinas fructuario habeat. quia habet cum fructuario actionem, vt viri boni arbitratu is fruatur.

*3 ¶ Sed inquilino meo, si vicinas ædes habeat, cauere debebo damni infecti propter eas ædes.

4 ¶ Ei, qui in conducto solo superficiem imposuit [r], dominus soli, quod vitio soli [f] damnum futurum sit, cauere non debebit: nec soli domino superficiarius: quia inuicẽ [t] ex conducto & locato habent actiones. in quas tamen actiones vltra culpam [u] nihil venit. plus autem in stipulationem venit damni infecti, quod quidem vitium eius esse dicitur.

i admodum indefinitè: ideóque meritò ab eius sententia receditur. *ff. eodem.*
k & esse negligens.
l quia negligẽti non succurritur *l. 16. ff. ex quibus maior.*
m qui in dubio semper præsumitur. vt sit sensus. In dubio nõ præsumi animũ deserendi.
n per multum tempus *v. Zas. hîc num. 2.*
o *l. 4. § 2. ff. eo. l. 4. § 2. ff. ne vis fiat ei.*
p An actionis verbo condemnationem intelligens; an potius eius effectus exercitium seu executio?
q *l. 6 ff. eod.*
r Contemptor vel delinquens, potest purgare morã, ante ruinam cauendo vel adeundo.
f De facto serui non admittentis missum, tenetur dominus noxaliter.
t Noxam committit seruus qui missum non admittit.
u procuratorẽ sc. Et sic procurator, licet sit constitutus in causa, de delicto tenetur.
x contra prohibentem, sc.
y quemadmodum & in eo casu, quo quis legatorũ causa missus non admittitur. alias regulariter contra prohibẽtem est annalis *l. 1. § vlt. ne vis fiat.*
z *l. 24. § 1. ff. eodem.*
a An datur in singularem successorem, datur. *l. 24. § 1. ff. eodem.*
b Licèt res propter quam lis oritur, sit alienata, propter hoc tamen non cessat iudicium.
c Libellus super damno infecto non facit rem litigiosam, cum posit alienari, alias res litigiosa non potest alienari *l. vlt. ff. de litigiosis.*
d Qua actione hîc agetur, hypothecaria vel ex stipulatione. In quem agitur? si hypothecaria agetur, conuenietur & qui primus possedit & qui nũc possidet. est enim non res hypothecaria: si ex stipulatione, idem, si modò agatur aduersus successorẽ primi possessoris, non aduersus eum qui ab eo comparauit. & ita videtur hunc locũ interpretari Bartolus *hîc.* e multo magis & id quod post iudicium contigit. *l. ædiles. § ita secundum ff. de ædilitio.* f pleno iure sc. g ratione vtilis dominij, vel alterius similis iuris vt fructuario vel superficiario *l. 9. in fin. ff. eod.* ideóque is ad quẽ spectat rei periculũ, potest petere vt sibi caueatur. h vsucapione. *vulg.* captione *Hal.* i ex stipulatione damni infecti interposita, nõ tenetur de damno quod præscriptione emerserit. nam per verba generalia nihil venit, nisi quod est de natura cõtractus. k Damnum quod non venit vitio soli, sed extrinsecus, non venit in hanc stipulationem. l i. vsucapione *l. 1. ff. de vsucap.* & sic lucrum quæsitum præscriptione, dicitur publico iure quæsitum. m sed de vitio soli *l. 20. ff. eod.* n i. vt proprietario ædium vicinarum. o i. quia ipse sibi præcauere aduersus damnum potest, frustra ab alio sibi caueri desiderat. p debet *Hal.* q Fructuario proprietarius, proprietario fructuarius ædium vicinarum nomine non cauet. r fingamus mihi in Emphyteusim abs te solum concessum ea lege, vt si in eo ædificarem, ædificium esset meum. f *l 39. § 2. ff. eod.*
t Actio locati oritur inter superficiarium & dominum.
u leuem *Baldus;* alij latam & leuem *l. 23. ff. de regul. iur.*

5 ¶ Si is,

5 ¶ Si is, qui vnas ædes habebat, stipulatus fuerit [a], deinde vicinas comparauerit: an earum quoque nomine, [b] quas post interpositam stipulationem comparasset, promissorem obligaret, quæsitum est. Iulianus scribit [c], videndum, ne earum dumtaxat nomine cautum habeat, de quibus inter eum & promissorem initio actum fuerit. Cui [d] consequens videri posse [e], vt, & cùm ædium communium nomine duo socij stipulentur, de eo dumtaxat damno caueri videatur, quod in parte ædium cuique socio datum fuerit. siue ergo redemerit alteram partẽ quis ex his, siue adiudicata fuerit: non [f] augeri promissionis obligationem. Pomponius, relata Iuliani scriptura, dicit non se improbare.

6 ¶ Si autem [g] res aliquas [h] post stipulationem [i] interpositam [k] in domo habere cœperit stipulator, quæ ex ruina vicinarum ædium perierint, agere ex stipulatu potest: licèt tunc, cùm stipularetur, hæ res non fuerint.

7 ¶ Emptor prædij, si ante traditionem stipulatus sit, cautum [l] habebit de eo damno, quod post traditionem factum erit.

8 ¶ Venditorem autem ædium, priùs quàm possessionem tradat [m], stipulari oportet [n]: quia huius [o] quoque rei culpam præstat.

9 ¶ Sed quid fiet, si venditor sine culpa stipulari non potuerit [p], & ob hoc emptor stipulatus fuerit? nónne dãnum patitur? an hoc damnum in aliena re acciderit, reuoluitur autem ad emptorem, quia actionem ex empto non habet? sed nihil in hac causa proficit stipulatio [q], nisi in id quod post traditionem accidit: quia * dum venditoris custodia est [r], is stipulari debet, omnémque diligentiam emptori præstare. & quod [s] alia actione [t] quæri potest, id in stipulationem damni infecti omnino non deducitur.

10 ¶ Sed si venditor interposuerit stipulationem, etiam id damnum continebit, quod post traditionem emptori contigerit, quod esse iniquissimum, Aristo ait. quoniam si emptor quoque damni infecti stipulatus esset, duobus promissor eiusdem nomine obligaretur; nisi fortè id contra se habeat. quia in hoc fit stipulatio, quanti ea res erit. vt possit videri, nihil interesse iam venditoris stipulatione damni infecti interposita.

11 ¶ Sabini sententia vera est existimantis, vt, si dum ædificatur, intra diem stipulationi comprehensum supra parietem meum domus deciderit, eúmque vitiauerit, licèt post diem stipulationis paries decidet, possim agere, quia damnum iam tunc [u] acceperim, cùm paries vitiosus factus sit. nec quicquam obstare, quo minùs, etiam antequam decidat, agi possit. & si ita [x] concussus sit paries, vt nulla ratione recipi possit, ideóque deponendus est, non minoris litem æstimandam, quàm si decidisset.

12 ¶ Si vicinas ædes habemus, & inuicẽ desideremus damni infecti caueri: nihil obstabit, quo minùs & ego in tuarum ædium possessionem mittar, "&" tu in mearum [y].

13 ¶ Si pupillus [z] prohibuit iri in possessionem damni infecti: placet, in eum non iniustè competere hanc in factum actionem [a].

14 ¶ Si mandatu meo alius prohibuerit, in me [b] hæc actio competit.

15 ¶ Non solùm autem eum punit prætor, qui in possessione esse [c], sed etiam eum, qui possidere passus nõ fuerit [d]. cùm alioquin, si is, qui iussu prætoris cœperat possidere, & possidendo dominium capere, aut non admissus, aut eiectus inde fuerit, vtile interdictum [e] vnde vi, vel Publicianam actionem habere potest. Sed si in factum actione egerit, his actionibus experiri non potest, cùm prætor id agat [f], ne damnum faciat actor, non vt in lucro versetur.

16 ¶ Si procurator [g] meus damni infecti stipulatus sit, causa cognita mihi ex ea stipulatione actio competit.

De absentibus. 1. De ædium vel operis vitio. De loco vbi damnum futurum est.

19. *Gaius* "ad Edictum Prætoris vrbani, titulo de damno infecto."

EOrum, qui bona fide absunt [h], in stipulatione damni infecti ius non corrumpitur, si reuersus cauendi ex bono & æquo potestas datur: siue domini [i] sint, siue aliquid in ea re ius sequentiam habeant, qualis est creditor [k], & fructuarius [l], & superficiarius [m].

1 ¶ Siue ædium vitio, siue operis, quod vel in ædibus [n], vel in loco vrbano, aut rustico, priuato, publicóve [o] fiat, damni aliquid futurum sit: curat prætor, vt timenti damnum caueatur.

De fructuario, & proprietario.

20. *Idem* "lib. 19. ad Edictum Prouinciale."

INter fructuarium [p] & dominũ proprietatis ita damni infecti cautio locum habet, si fructuarius quidem de soli vitio caueri sibi desideret, dominus verò proprietatis de operis vitio, si quid fructuarius ædificet. nam de ruina ædium neuter ab altero cautionem desiderare potest. fructuarius ideo, quia refectio [q] ædium ad eius ipsius onus non pertinet [r]: proprietarius ideo, quia vsitata stipulatio, qua de restituenda fructuarius, cauet, ad hunc quoque casum porrigitur.

De filiofamil. inquilino.

21. *Paulus* "lib. 8. ad Plautium."

SI filiusfamilias inquilinus sit: videamus, an damni infecti nomine in possessionem ædium vicinarum mittendus sit. quæritur [s] enim an filiusfamilias non videtur damnum pati, si res peculiares sint, & pater possit stipulari, si quid ei damni fiat. & placet, vtrumque eorum in possessionem mitti, nisi sic filius conduxerat, vt eius periculo ædes essent. tunc enim, quia solus tenetur ex locato, rectè dicetur, ipsum mittendum in possessionem, nisi ei caueatur.

De proprietario & fructuario. 1. Si quis à duobus earundem ædium nomine sibi caueri desideret.

22. *Idem* "lib. 10. ad Plautium."

SI proprietarius de damno infecto repromisisset, vel fortè aliquid præstitisset, aut contra fructuarius aliquid præstitit: iniquum est, alterum sine [t] damno vti ædibus, aut ædes habere. &, si obtulerit proprietarius aliquid, non est fructuario permittendum vti nisi contulerit. idémque fructuario præstandum est, vt proprietarius cogatur ei conferre. ergo & solum retinebit [u] fructuarius, si ædes ceciderint, donec præstetur ei damnum: vt, quod haberet vicinus missus in possessionem, id fructuarius habeat, qui damnum vicino sarciit. eadem erunt, & si minimum [x] damnum detur.

1 ¶ *Plautius*: Si ab eo, quem dominum esse negarem, vellem sub hac exceptione, *si dominus non esset*, satisdari, ab eo verò, quem dominum esse dicerem, purè repromitti: constituit non debere me impetrare [y], sed debere me eligere [z], à quo velim mihi caueri.

Si non in solidum caueatur.

23. *Vlpianus* "lib. 63. ad Edictum."

IN stipulatione damni infecti, quæ ædium nomine interponitur, nisi [a] in solidum fuerit cautum, mittetur in possessionem [b].

De locis publicis vel priuatis. 1. De successoribus vniuersalibus vel particularibus. 2. De vitio ædium, loci, operísve. 3. De operis vitio, & damno extrinsecus contingente. 6. Si alius quàm promissor opus fecerit. 7. De furno. 8. De eo, cui nulla ope occurri potest. 9. De vi tempestatis. De vetustate. 11. De impulsu fluminis. 12. Quando damnum dari videatur. De puteo aperto.

24. *Idem* "lib. 81. ad Edictum."

FLuminum publicorum communis [c] est vsus, sicuti viarum publicarum, & littorum. In his igitur publicè licet cuilibet ædificare, & destruere: dum tamen hoc sine incommodo cuiusquam fiat. Propter quod operis dumtaxat nomine cum satisdatione cauetur [d], de vitio loci nihil cauetur: hoc est operis, quod quis facit. ceterùm si ex loci vitio damnum timeatur: minimè [e] dicendum est, damni infecti stipulationem interponi oportere: quis enim dubitat, neminem esse, à quo stipuletur, cùm nemine [f] nihil faciente locus ipse publicus damnum inferat sui natura? Ad ea igitur opera stipulatio pertinet, quæcumque priuatim fiant. Quid ergo, si publicè opus fiat? de vitio eius quid faciemus? & planè vel princeps [g] adeundus est: vel, si in prouincia fiat, præses prouinciæ. Sed quod dictum est, operis vitio: sic accipiendum est, etiam si proponas, non tantùm tempore, quo opus fit, sed etiam si postea contingat. quid enim, si ideo, quia malè ædificatum erat, corruit?

1 ¶ Adiicitur in hac stipulatione & heredum [h] nomẽ, vel successorum, eorúmque, ad quos ea res pertinet successores autem non solùm qui in vniuersa [i] bona succedunt, sed & hi, qui [k] in rei tãtùm dominium successerint, his verbis continentur.

2 ¶ Sed vt ne [l] quid ædium, loci operísve vitio damnum factum sit, stipulatio interponitur de eo sine satisdatione. quæ non solùm ad totas ædes, sed etiam ad partem ædium pertinet. Vitium autem ædium & loci esse Labeo ait: quòd accidens extrinsecus [m], infirmiores eas facit. denique nemo dixit, palustris loci vel harenosi nomine, quasi vitiosi, committi stipulationem, quia naturale vitium est. & ideo nec "ea" stipulatio interponitur, neque interposita committetur.

3 ¶ Hæc stipulatio vtrùm id solùm damnũ contineat, quod iniuria fit: an verò omne damnum, quod extrinsecus contingat? & Labeo quidem scribit, de damno dato non posse agi, si quid fortè terræ motu, aut vi fluminis, alióve quo casu fortuito acciderit.

4 ¶ Seruius quoq; putat si ex ædibus promissoris vẽto tegulæ [n] deiectæ, damnum vicino dederint, ita eum teneri, si ædificij vitio id acciderit, non si violentia ven-

a damni infecti sc.
b vide singulares huius loci extensiones apud Zasium 2. *Resp.* 15. vbi scribit, prærogatiuã paucis concessam, iis etiam amotis locum habere: & ita omnes esse immunes.
c quid? non teneri sc.
d argumentum à simili.
e posse putamus. *Hal.*
f hinc colligitur stipulationẽ damni infecti non pertinere ad res futuras.
g casus diuersus à superiore, in quo agitur de rebus immobil.
h mobiles, puta supellectilem.
i damni infecti sc.
*
k à domino ruinosarũ ædium.
l *l. 36. ff. de act. empt.*
m emptori.
n á vicino domum ruinosam habente.
o i. damnum, quod etiam ante traditionem accedit. *l. 38. ff. eo.*
p vt quia erat absens.
q Cur ita? quia ante traditionẽ res est venditoris, non emptoris. atque ita stipulatio facta ab emptore eo casu ad rem alterius extendi nõ debet.
r i. ante traditionem.
s *l. 32. in fin. ff. eo. adde l. 4. in fi. ff. de vsur.*
t puta exẽpto.
u Quando finis habet necessariam consequẽtiam ad principium, inspicimus principiũ. *Bart.*
x Tunc ædificium ruisse censetur, quotiesest ita concussum, vt ruere necesse sit.
y hæc enim pœna est non cauentium. *l. vlt. ff. ne vis fiat.*
z doli capax.
a & sic pupillus propter dolum non restituitur.
b nam qui per alium prohibet, ipse prohibere videtur.
c ex primo decreto.
d ex secũdo decreto. hinc etiã nota, in possessione esse, facti: possidere, iuris esse.
e Missus ex secundo decreto habet tria remedia, interdictum vnde vi, publicianam, & in factum actionem.
f Damno vitãdo magis fauet prætor, quàm lucro captando.
g *l. 39. §. 3. ff. eod.*
h *l. 5. §. 22. ff. eod.*

i *l. 3. in fi. l. 13. §. 1. ff. eod.*
k *l. 11.* [illegible]
l [illegible] *l. 13. §. 8. l. 15. §. 2. ff. eo.*
m *d. l. 9. §. 4. d. l. 13. §. 8. ff. eo.*
n Imò, in ædificiis videtur cessare. *l. 1. §. 13. ff. de aqua.*
o *l. 15. §. 6. ff. eo. l. 31. ff. eo.*
p *l. 13. § 8. ff. eod.*
q magni valoris sc.
r Imò, magnarum expensarũ refectionem debet. *l. 7. §. 2. l. 65. ff. de vsufr. ucl. & quemadmod.*
s à Prætore. *l. 13. §. 3. ff. eod.*
t hoc est, nisi conferat, nisi cõtulerit. Nam & fructuarius proprietario, si quid damni infecti præstiterat, cogitur conferre: vt & vice versa proprietarius, fructuario. Hæc æquitas est, cuius hoc loco fit mentio.
u Retinere fũdũ ipsũ fructuarius potest, interim dum ei conferat proprietarius partem eius, quod ipse fructuarius damni infecti nomine aduersario præstitit.
x Minima interdum curantur à iurisconsulto.
y Petitio debet esse pura & non condicionalis, etiam si officio iudicis aliquid petatur.
z *l. vlt. C. de rebus credit.*
a atqui hoc esse non potest. nec .n. in solidum cauere necesse est. *l. 6. §. 7. ff. comm. diuid.*
b Cur ita? *v. l. 17. ff. iudicat. solui.*
c *l. 4. in fi. ff. de rer. diuis. l. 3. ff. ne quid in loco publ.*
d *l. 15. §. 3. ff. eod.*
e *d. l. 15. §. 10. ff. eod.*
f Negationes duæ interdũ negant magis, nõ adfirmant. *vt hic*, vt in illo loco Lucilij, Nihil neminem habere: & Cato, iampridem sunt ciues quos nõ misereret nemini: ad de quæ scripsi *ad l. 83. ff. de verb. oblig. l. 237. ff. de verb. signif. Cuiacium 10. obs. c. 26.*
g *adde l. 2. §. 16. ff. ne quid in loco publ.*
h *l. 17. §. 3. ff. eo.*
i *l. 8. §. 12. ff. de hered. inst.*
k *l. 14. §. 5. vers. vnde quidam. ff. quod met. caus.*
l ne in operis, loci, ædiúmve vitio damnum, &c. *Hal.*
m Extrinsecus vitium accidere dicitur, quod nõ est naturale, vt mox ex sequentibus apparet.
n *l. 43. ff. eod.*

torum, vel qua alia ratione, quæ vim habet diuinam [a], Labeo & rationem adiicit:quò, ſi hoc nó admittatur,iniquum erit. quò enim tam firmum ædificium eſt, vt fluminis,aut maris,aut tempeſtatis,aut ruinæ,incendij, aut terræmotus vim ſuſtinere poſſit?

5 ¶ Idem Seruius putat, ſi controuerſia quæ inſulam ſubuerterit,deinde ſtipulatoris ædificia ceciderint, nihil eum ex ſtipulatu conſecuturum : quia id nec operis, nec loci vitio factum eſt. Si autem aqua vitiet fundamenta, & ſic ædificium ruiſſet,committi ſtipulationem ait.multùm enim intereſſe,quod erat alioquin firmum,vi fluminis lapſum ſit protinus:an verò antè ſit vitiatum,deinde ſic deciderit. & ita Labeo probat. etenim multum [b] intereſſe, quod ad Aquiliam pertinet, ſanum quis hominē occidat,an verò factum imbecilliorem.

6 ¶ Quamquā autem ſtipulatio cōmittitur, cùm vitio operis damnum factum ſit:tamen, ſi opus factum eſt ab eo,quem promiſſor prohibere non potuit, ſtipulatio non committetur.Plane, ſi [c] prohibere potuit, committetur.Sed ſi quis promiſſoris nomine fecerit,vel eius,pro quo promiſſum eſt,aut alius, qui prohiberi potuerit, ſtipulatio iſta committetur.

7 ¶ Præterea ſi furni [d] nomine dāni infecti fuerit cautum,deinde furnarij [e] culpa damnum datum fuerit: non venire in hanc ſtipulationem,pleriſque videtur.

8 ¶ Caſſius quoque ſcribit, quod contra ea damnum datum eſt,cui [f] nulla ope occurri poterit, ſtipulationem non tenere.

9 ¶ Item apud Viuianum relatum eſt:ſi ex agro vicini arbores vi tempeſtatis confractæ, in meum agrum deciderint,eóque facto vitibus meis, vel ſegetibus nocent, vel ædificia demoliunt, ſtipulationem iſtam, in qua hæc comprehenduntur, *Si quid arborum, locíve vitio acciderit*, non eſſe vtilem. quia [g] non arborum vitio, ſed vi ventorum damnum mihi datum eſt. Planè ſi vetuſtate [h] arborum hoc fiebat: poſſumus dicere, vitio arborum damnū mihi dari.

10 ¶ Idem ait, ſi damni infecti ædium mearum nomine tibi promiſero, deinde hæ ædes vi tempeſtatis in tua ædificia ceciderint,eáque diruerint, nihil ex ea ſtipulatione præſtari: quia nullum damnum vitio mearum ædium tibi contingit.niſi fortè ita [i] vitioſæ meę ædes fuerint,vt qualibet vel minima tempeſtate ruerint. Hæc omnia vera ſunt.

11 ¶ Sed & quod Labeo putat,verum eſt,referre [k], vtrùm rmpulſu fluminis ruit ædificium, an deteriùs ante factum poſtea ceciderit.

12 ¶ Item videamus, quando damnum dari videatur.ſtipulatio enim hoc continet,quod vitio ædium, loci, operis damnum fit. Vtputà in domo mea puteum aperio: quo aperto venæ putei præciſæ ſunt.an tenear?ait Trebatius,non teneri me damni infecti.neque enim exiſtimari [l], operis mei vitio damnum tibi dari in ea re, in qua iure [m] meo vſus ſum. ſi tamen tam altè fodiam in meo,vt paries tuus ſtare non poſſit,damni infecti ſtipulatio committetur.

Si luminibus officiatur.

25. *Paulus* "lib.78.ad Edictum".

TRebatius ait,etiam eum accipere damnum,cuius ędium luminibus [n] officiatur.

De *eo,qui iure quid in ſuo facit.*

26. *Vlpianus* "lib.81.ad Edictum".

PRoculus ait, * cùm quis iure [o] quid in ſuo faceret, quamuis promiſiſſet damni infecti vicino, non tamē eum teneri ea ſtipulatione. veluti ſi iuxta mea ædificia habeas ædificia,eáque iure tuo altiùs tollas.aut ſi in vicino tuo agro cuniculo [p] vel foſſa aquam meam auoces. quamuis enim & hîc aquam mihi abducas [q],& illîc luminibus [r] officias: tamen ex ea ſtipulatione actionem mihi non competere : ſcilicet quia non debeat videri is dānum facere,qui [ſ] eo veluti lucro, quo adhuc vtebatur, prohibetur. multúmque [t] intereſſe [u] vtrùm damnū quis faciat,an lucro,quod adhuc faciebat,vti prohibeatur.mihi videtur vera eſſe Proculi ſententia.

De pluribus Dominis.

27. *Paulus* "lib.78.ad Edictum."

PLures earundem ædium domini,ſinguli ſtipulari debent ſine adiectione partis [x]: quia de ſuo quiſq; damno ſtipulatur.quin immò pars [y] adiecta partis partem faciet.Contrà ſi plures domini ſint vitioſarum ædium:pro ſua [z] quiſque parte promittere debet : ne ſinguli in ſolidum obligentur.

Quid veniat in hanc ſtipulationem.

28. *Vlpianus* "libro 81.ad Edictum".

IN hac ſtipulatione venit, quanti [a] ea res erit. Et ideo Caſſius ſcribit,eum,qui damni infecti ſtipulatus eſt, ſi propter metum ruinæ ea ædificia, quorum nomine ſibi cauit,fulſit, impenſas eius rei ex ſtipulatu conſequi poſſe.Idémque iuris eſſe, cùm propter vitium cōmunis parietis, qui cauit ſibi damni infecti, onerum eorum releuandorum gratia,quæ in parietem incumbunt, ædificia ſua fulſit. In eadem cauſa eſt detrimentum quoque propter emigrationem [b] inquilinorum, quod ex iuſto metu factum eſt. Ariſto autem non malè adiicit, ſicuti hîc exigit Caſſius, vt, "ſi" iuſtus metus migranti cauſam præbuerit,ita in eius perſonam,qui fulſit, eadem Caſſium dicere debuiſſe, ſi iuſto metu ruinæ fulcire coactus eſt.

29. *Gaius* "lib.28.ad Edictum Prouinciale."

SEd & ſi conducere hoſpitium nemo velit propter vitium ædium,idem erit dicendum.

De ſeruitute.

30. *Vlpianus* "lib. 81.ad Edictum."

DAmni infecti ſtipulatio pertinet, etiam ſi quid eius operis,quod in fundo meo aquæ ducendæ cauſa,vitio damnum mihi contigerit. ſolet enim opus in alieno fieri,cùm [c] iure ſeruitutis, quàm quis habet alieno agro impoſitam,opus in alieno faciat.

1 ¶ Vtrùm autem de hoc opere promittere, an ſatiſdare debeat,videam⁹ [d].mouet, quòd in alieno facit.qui [e] autem de alieno cauet, ſatiſdare debet [f]: qui de ſuo, repromittere. Vnde Labeo putabat,eum,qui modulorum [g] aut riui faciendi cauſa opus faceret, etiam ſatiſdare debere:quà & in alieno ſolo faceret:ſed cùm de opere,quod faciet,exigatur ſtipulatio:conſequens erit dicere, ſufficere repromiſſionem.quodammodo enim de re ſua cauet.

2 ¶ Quod dictum eſt,aquæ ducendę cauſa: exempli [h] gratia ſcriptum eſt. ceterùm ad omnia opera ſtipulatio accommodabitur.

De his qui vias publicas muniunt. Si controuerſia ſit. Dominus ſit, necne, à quo cautio exigitur.

31. *Paulus* "lib.78.ad Edictum."

QVi vias publicas muniunt, ſine damno [l] vicinorum id facere debent.

1 ¶ Si controuerſia ſit, dominus ſit, necne, is, à quo cautio exigitur,ſub exceptione ſatiſdare iubetur [k].

De ædibus communibus. Si alia actione damnū ſarciri poſſit.

32. *Gaius* lib.28.ad Edictum Prouinciale.

SI [l] ædibus meis proximæ ſint ædes meæ [m] & tuæ: quæritur, an, ſi hæ vitium mihi faciant, cauere mihi debeas pro damno propriarum mearum ædium : ſcilicet pro qua parte dominus exiſtis. & hoc pleriſque placet. ſed mouet me,quòd ipſe meas [n] ædes reficere poſſim, & impenſas,pro ſocio,aut communi diuidundo iudicio,pro parte conſequi. nam * & ſi vnas ædes communes tecum habui,eæque vitium faciant,& circa refectionem earum ceſſare videaris : noſtri præceptores negant [o], cauere te debere. quia ipſe reficere poſſim, recepturus pro parte, quod impenderim,iudicio ſocietatis, aut communi diuidundo.ideo & interpoſitam cautionem minùs vtilem futuram : quia alia ratione damnum mihi poſſet ſarciri, & eſt planè noſtrorum præceptorum hæc ſententia,vt credamus,*inutilem [p] eſſe damni infecti ſtipulationem,quo caſu damnum alia [q] actione ſarciri poſſit. quod & in ſuperiore caſu intelligendum eſt.

De inquilino.

33. *Vlpianus* "lib.42.ad Sabinum."

INquilino [r] non datur damni infecti actio : quia poſſit ex conducto agere, ſi [ſ] dominus eum migrare prohiberet.

34. *Paulus* "lib.10.ad Sabinum."

VTiq; ſi pro preterita pēſione ſatisfacere paratus fuit. alioquin iuſta retentio [t] pignoris domino fieri videretur.Sed etſi quaſi pignora [u] retinuerit,& ea interierint ruina vicinarum ædium : poteſt dici etiam pignoraticia actione locatorem teneri, ſi poterat [x] eas res in locum tutiorem [y] transferre.

a v. *l.25.§.6.ſ. locati.* Hos caſus ortuitos refert Hotomanus 4. *obſ.* 7. vim diuinam ceu cœlitus immiſſam, naturalem, (vt terræmotus) humanam,(puta latronum) beſtialem,(vt graculorum, ſturnorū) fluuialem.
b Imò,nihil intereſſe videtur. is enim cuius ictu ſeruus ægrotus percuſſus,perierit, lege Aquilia tenetur. *l. 7. §.ſ.ad leg.Aquil.*
c *vide l.109.ſ.de regulis iuris.*
d *l.27.§.10.ſ.ad leg. Aquil.*
e qui & fornicator *l.14.ſ. de instructo.* ἰπνοκαύϛης καμινοκαύϛης. *furnarij* ἰπνοκαυςῶν ὑπερ-γ.ὶ. hinc furnariam exercere. *Sueton. in Vitellio. Vide Ioſeph. Scalig. in 4. Manila.fo.219.in fi.*
f non tenetur quis ad caſum cui reſiſti nō poteſt, etiamſi ſe obligauerit ſimpliciter, *vt hic:* ſecus ſi ſpecialiter cauſæ ſūt expreſſę.*l.4.§.4.ſ. ſi quis cautionib.*
g aliud erit,ſi arborum vitio. & ſic ſtipulatio dāni nō ſolùm interponitur de ędibus,ſed etiam de arborib. *
h Vetuſtas in arboribus vitiū eſt.
i Vitioſæ ſunt ædes,quæ de facili ſunt aptæ ad ruinam.
k effectus enim tribuitur ei cauſæ quæ neceſſario agit, & cui reſiſti nōpoteſt.
l de hac prępſumptione vide Alciat.3. *præſumpt.* 23.
m eſt licitū in proprio ædificare ad ſuam vtilitatem, licèt per conſequentiam alteri noceatur. *v. l.26.ſ. eod.*
n Dammum accipit is cuius lumini atque ædibus officitur. Damni ſpecies eſt luminibus vicini officere.
o *l. 24. in fin. ſ. eod.l.1.§.21.ſ. de aqua pluuia. l. 6. §. 6.ſ. quæ in fraudem credit. l.3 §. 2.ſ. de libero homine exhib. l.55. l. 129.ſ. de reg. iur.* Vide quę ſcripſi *d.l. 3. §.7.ſ.de incendio.*
p *v.l.6.C.de metallar.* Cuniculus, foramē ſubterraneum. *Feſt.l.11.ſ.aquæ pluuiæ.l.3.§.6.ſ. de riuis.*
q Aquam abducere,damnū eſt. *vide l.10. C.de ſeruit. & aqua.*
r *l.9 l.14.ſ.de ſeruitutib.vrbanorum.*
ſ ſententia hæc mihi probatiſſima videtur:hanc tamen interim ita expedio.Quòd tuo iure iuxta mea ædificia tollis altiùs :quòd eodem iure tuo in vicino tuo agro cuniculo tuo,vel foſſa aquam meam auocas, damnum mihi ex hoc edicto facere non videris. quia iure tuo facis. hoc autem edictum pertinet ad eos qui damnū iure non ſuo non faciunt.at altiùs cùm id ita mihi liceret non ſuſtuli? lucrum id te facere paſſus ſum.i.beneficium id à me tu accepiſti? Nunc altiùs tollo?damnū non facio.quippe damnum is non facit, *qui eo te vti lucro,quo adhuc vtebaris,prohibeat.* (ita hunc locum lego atque emendo) multúmque intereſt,vtrum damnum quis faciat? an lucro, *quod adhuc faciebat, vti prohibeat.* (ita rurſus emendo hunc locum) &c. Eſt verò in hac ſententia *τὸ adhuc*,idē quod ante. i.ante hunc diē,inquam, quo altiùs tollo.multū igitur intereſt, dammum tibi faciam, an lucrū, (quo me patiente vtebaris ante hac) tibi intercidam. Illud te inuito facere nō poſſim: hoc poſſim etiam te inuito.Viderint alij oculatiores: mihi ſanè non melior occurrit ad hunc locū interpretatio vel emendatio.
t non eſt eadē ratio damnum ſentire, & lucrū non facere. *v. hîc Accurſ.*
u Differētia eſt inter damnum emergens,& lucrum ceſſans. Semper permittitur lucri impeditio,ſed nō dāni datio. *Bald.*
x qua ſignificatur dimidia. *l. 164.§.1.ſ.de verb. ſignif.*
y Nomine partis quandoque dimidia,quādoque dimidia dimidiæ ſignificatur.
z *l.40. §.1.l. 42. ſ.eod. l.2.§.2.ſ.de ſtipul.prætor*
a *l.37.ſ.eod.*
b *adde l.27.in fi. ſ.locati. v.Cuiac. 8. ad Afric. fol. 190.in fin.*
c Qui habet ſeruitutem, poteſt in fundo ſeruiēte ea facere quę ad ſeruitutē cōferunt ſine pręiudicio domini. *l.9. ſ.de ſtatulib.*
d Pro opere quod iure ſeruitutis facio, caueo:non ſatiſdo *Bald.*
e ſatiſdandi & repromittendi differentia. ſatiſdamus de alieno opere: repromittimus,de noſtro.
f *v.l.1.§.6.inf. de ſtipul. præt.*
g Alij legunt modiolos: quorum alios erogatorios, alios acceptatorios fuiſſe notant. ex Vitruuio & Frōtino, libro de aquæ ductibus.at hîc moduli, videntur formæ aquarū, aut tubuli.
h Quod ex cauſa dicitur, ad omne ſimile porrigitur. *Baldus.*
i *l.15. §.8. §. 18. l.24.ſ.eodem.*
k ſiquidem timenti damnum caueri debet. *l. 19.inf. ſ. eodem.*
l An ſocius ſocio de damno cauere compellatur.vide apud Antonium Fab. 2. *Coniecturarū* 9.
m id eſt, communes.
n hinc colligere poſſumus, Meum eſſe quod commune habeo cum alio. *v. Paulum. 5. ſent.10.§.2.* *
o Qui communes ædes habent,inter ſe non repromittunt. *l.43.§.1.ſ.eod.*
p hoc eſt,non neceſſariam. *Antonius Faber ibidem.* Mouetur autem quòd hîc quæſtio non ſit, An ſocius ſocio de damno infecto cauere poſſit,ſed an cauere debeat.Reſpondet verò Iuriſconſultus, inutilem eſſe ſtipulationem,id eſt,caueri non debere,quia ſocio alia actione,& remedio ciuili poſſit eſſe conſultum. Fruſtrà autem is qui ciuilem actionem habeat, honorariam deſiderat. *l.1.ſ. de Publiciana*, quod & apertiùs declarat lex 39.ſ. *eod.* vbi dixi.
q *l.18.§.9.in fi.ſ.eodem.* *
r *l.13.§.6.ſ.eod.*
ſ *adde l.27. in fi.ſ.locati.*
t *l.9.ſ.in quib.cauſ.pign.*
u *v.l.6. ſ.in quibus cauſis pign.*
x ad id igitur tenetur.aliàs eſt in culpa *l.8.l. 9 Cod.de pignor.l.3.Cod.de peric.tutor.*
y Pignora accepta creditor tenetur in tutiſſimum locum deponere,facit *l. 27.in fi.ſ.de adminiſtr.tut.l.9.C.de pignorat.act.*

D

De pariete communi.

35. *Vlpianus* "lib. 42. ad Sabinum."

IN parietis cõmunis demolitione ea quæri oportet, ſi ſatis aptus fuerit oneribus ferẽdis, an nõ fuerit aptus [a].

36. *Paulus* "lib. 10. ad Sabinum."

SEd ita idoneum eſſe plerique dixerũt, vt vtrarumq. ædium onera [b], quæ modò iure imponantur, cõmunis paries ſuſtinere poſſit.

37. *Vlpianus* lib. 42. ad Sabinum.

NAm ſi non fuit, vtique demolire eum oportuit. [c]nec debet, ſi [d]quid damni ex hac cauſa attigit is, qui demolitus eſt, teneri: niſi ſumptuosè [e], aut parum bonus nouus paries ſit reſtitutus. Quòd ſi fuerit idoneus paries, qui demolitus eſt: in actionem damni infecti venit id, quanti interfuit [f] actoris, eum parietem ſtare. meritò: nam ſi non debuit demoliri, reſtituere [g] eum debet proprio ſumptu. Sed & ſi qui reditus [h] ob demolitionem amiſſus eſt, conſequenter reſtitui eum Sabinus voluit. Si fortè habitatores migrauerunt, aut non tam commodè habitare poſſunt: imputari id ædificatori poteſt.

De emptore & venditore. 1. in cuius partis poſſeſſionem mittitur. 2. De æſtimatione noui parietis.

38. *Paulus* "lib. 10. ad Sabinum".

EMptor ædium ante traditam ſibi poſſeſſionem ideo inutiliter ſtipulatur, quia venditor omnẽ diligentiã ei pręſtare debet. tũc [i]certè vtiliter ſtipulatur, cùm omnis culpa à venditore aberit. veluti ſi precariò emptori in his ædibus eſſe permiſit, cuſtodiámque ei afuturus tradidit.

1 ¶Si agri [k] nomine non caueatur: in eam partem agri mittendum eſt, ex [l] qua periculũ timeatur, eiúſq. rei ratio hæc eſt: quòd * in ædificiis partes quoq; reliquæ à vitioſa parte traherẽtur: at in agris non idem eſt. ſed dicendum eſt, vt in domibus quoq; maioribus interdum, cauſa cognita, prætor ſtatuere debeat, in cuius partis poſſeſſionem is, cui non caueatur, mitti debeat.

2 ¶Deducto [m] veteris parietis pretio, ſi quid ampliùs ſit, æſtimari [n] debet. & ſi quid "ex veteri in nouum coniectum ſit, deduci" ex "æſtimatione oportet.

De pariete communi. 1. Si Domus in controuerſia ſit. 2. De ſuperficie & ſolo. 3. De procuratore. 4. De æſtimatione.

39. *Pomponius* "lib. 21. ad Sabinum."

INter quos paries communis eſt [o] ædificiorum nomine, quæ quiſque propria habet ſtipulari damni infecti ſolet: ſed [p] tunc ea cautio neceſſaria eſt, cùm aut alter [q] ſolus ædificat, & vitium ex opere futurum eſt, aut alter pretioſiora ædificia habet, & plus damni ſenſurus ſit decidente pariete. alioquin, ſi æquale [r]periculum eſt, quantum quis vicino præſtat, tantum ab eo conſequitur.

1 ¶Si domus in controuerſia ſit: dicendum eſt, damni infecti onus poſſeſſoris [ſ] eſſe. cùm id, quod præſtiterit, imputare domino prædij poſſit. quód ſi non caueat: poſſeſſionem ad petitorem, qui cauere damni infecti ſibi velit, transferant. nam iniquum eſt, ſtipulatorem compelli, relicto pręddio, ex quo damnũ vereatur, dominũ quęrere.

2 ¶Damni infecti ſtipulatio latiùs patet. & ideo & ei, qui ſuperficiariam [t]inſulam habet, vtilis eſt ea ſtipulatio, ſi quid in ſuperficie damnum datum fuerit. & nihilo minùs & ſoli domino vtilis eſt, ſi ſolo damnum datum fuerit: vt tota ſuperficies tolleretur. fraudabitur enim dominus ſoli in penſione percipienda.

3 ¶ Alieno [u] nomine ſtipulari ita licet, vt, quod damnum domino datum ſit, comprehendatur. cauere autem debebit is, qui ſtipulabitur, dominum ratam [x] rem habiturum. exceptióque procuratoria ſtipulationi inſerenda erit, ſicut in ſtipulatione legatorum. quòd ſi ei non cauebitur, mittendus eſt in poſſeſſionem procurator omnimodo, vt ei exceptio procuratoria non noceat.

4 ¶In æſtimando nouo pariete, ratio [y] haberi debet eius impenſæ, quæ modum probabilem [z] non excedet in vetere eius cultus: non cui "non" adgrauet.

1. De pariete cõmuni. 2. De pluribus actoribus. 3. vel reis. 4. De pluribus in poſſeſſionem mittendis.

40. *Vlpianus* "lib. 43. ad Sabinum."

EX damni infecti ſtipulatione non oportet infinitã [a], vel immoderatã æſtimationẽ fieri, vtputà ob tectoria, & ob picturas. licèt enim in hæc magna erogatio facta eſt. attamẽ ex damni infecti ſtipulatione moderatam æſtimationem faciendam. quia *honeſtus modus ſeruandus eſt, non immoderata [b] cuiuſq; luxuria [c] ſubſequẽda.

1 ¶ Quotiens cõmunis parietis vitio quid accidit, ſocius ſocio nihil pręſtare debet: cùm cõmunis rei vitio cõtigerit. Quòd ſi quia alter eum preſſerat, vel onerauerat, idcirco damnum contigit: conſequens eſt dicere, detrimentum hoc, quod beneficio [d] eius contingit, ipſum ſarcire debere. Quod ſi æqualiter vtriuſq; oneribus preſſus decidit: rectiſſime Sabinus ſcripſit, [parietem [e]] vtriuſque cauſam eſſe. Sed ſi alter plures, vel pretioſiores res amiſerit: melius eſt dicere, quia [f]ambo onera impoſuerunt, neutri aduerſus alterum competere actionem.

2 ¶ Quotiẽs ex damni infecti plures [g] agunt, quia in eadẽ re damnum paſſi ſunt, id eſt, in ædibus: nõ debet vnuſquiſque eorũ in ſolidũ agere, ſed in partẽ experiri. neque enim damnũ, quod [h]pluribus datũ eſt, vnicuiq. in ſolidum "datũ eſt:" ſed in partem datum eſſe videtur. & ideo vnicuique in partem cõpetere actionẽ Iulianus ſcripſit.

3 ¶Item ſi plurĩũ ſint ædes, quæ damnosè imminent: vtrùm aduerſus vnumquemq; dominorũ in ſolidũ competit, an in partem? & ſcripſit Iulianus, quod & Sabinus probat, pro dominicis partibus conueniri eos oportere.

4 ¶ Si plures domini ſint ædium, qui damni infecti ſibi proſpicere volunt, nec quiſquam eis damni infecti caueat: mittendi omnes [i] in poſſeſſionem erunt, & quidem æqualibus [k] partibus, quamuis diuerſas portiones dominij habuerint. & ita Pomponius ſcribit.

De re communi reficienda.

41. *Pomponius* "lib. 21. ad Sabinum".

IN reficiendo communi pariete, ei potiùs facultas ædificandi præſtatur, qui [l]magis idoneè reficere parietem velit. Idémque dicendum eſt, & ſi de eodem itinere, riuóve reficiendo inter duos, vel plures quæratur.

De ſeruo communi.

42. *Iulianus* "lib. 58. Digeſtorum."

SI ſeruus communis damni infecti ſtipulatus fuiſſet: perinde [m] habetur ac ſi ipſi domini ſua voce pro partibus ſtipularentur.

De vẽto aut alia vi extrinſecus admota. 1. De pariete cõmuni.

43. *Alfenus* "*Varus* lib. 2. Digeſtorum".

DAmni infecti quidam vicino repromiſerat [n]. ex eius ædificio tegulæ [o] vento deiectæ ceciderãt in vicini tegulas, eáſq; fregerant. quæſitũ eſt, an aliquid præſtari oportet reſpõdit: ſi vitio ædificij, & infirmitate factũ eſſet, debere præſtari: ſed ſi tanta vis vẽti fuiſſet, vt quãuis firma ædificia conuelleret, non debere: & quod in ſtipulatione [p] eſt, *ſiue quid ibi ruet*, nõ videri ſibi ruere, quod aut vento, aut omnino aliqua vi extrinſecus admota caderet, ſed quod ipſum per ſe concideret.

1 ¶Cùm parietẽ cõmunẽ ędificare qs cũ vicino vellet: priuſquam veterem demoliret, damni infecti vicino repromiſit [q], adeóq; re ſtipulatus [r] eſt. poſteaquã paries ſublatus eſſet, habitatores ex vicinis cęnaculis emigraſſent [ſ]: vicinus ab eo mercedẽ, quã habitatores nõ redderẽt, petere vult. quæſitũ eſt, an rectè petet. reſpõdit: non [t] oportuiſſe eos, cùm cõmunẽ parietẽ ædificarent, inter ſe repromittere: neq; vllo modo alterũ ab altero cogi potuiſſe: ſed ſi maximè repromitterẽt, tamẽ nõ oportuiſſe ampliùs, q̃ partis dimidiæ, quo amplius ne extrario quidem quiſquã, cùm parietẽ cõmunẽ ędificaret, re promittere deberet: ſed [u] quoniã iã in totũ repromiſiſſent, omne, quod detrimenti ex mercede vicinus feciſſet, præſtaturum [x].

2 ¶ Idẽ conſulebat, poſſétne, quod ob eam rem dediſſet, rurſus repetere: quoniã re ſtipulatus eſſet à vicino, ſi quid ob eã rẽ, quòd ibi ædificatũ eſſet, ſibi damnũ datũ eſſet, id reddi: cùm & ipſam hãc pecuniã, quam daret, propter illud opus perderet. reſpondit, non poſſe: propterea quia non operis vitio [y], ſed ex ſtipulatione id amitteret.

Si ædes corruerũt priuſquã prætor adiretur: aut in poſſeſſionem miſſus, eò veniſſet. 1. De pignore.

44. *Africanus* lib. 9. [z] "Quæſtionum."

CVm poſtulaſſem, vt mihi damni infecti promitteres, noluiſti. & priuſquã prętor adiretur [a], ædes tuę corruerunt & damnum mihi dederunt, potius eſſe ait, vt nihil noui prætor conſtituere debeat, & mea culpa damnũ ſim paſſus, qui tardiùs experiri cœperim. at ſi cũ prætor, vt [b]promitteres, decreuiſſet, &, te nõ promittente, ire me in poſſeſſionem iuſſiſſet, & priuſquam eo veniſſem, corruerũt: perinde omnia ſeruãda eſſe exiſtimauit, atque ſi poſteaquã in poſſeſſionem veniſſem, damnũ datum eſſet.

1 ¶ Damni infecti nomine in poſſeſſionem miſſus [c], poſſidendo dominium cepit [d]. deinde creditor eas "ædes" pignori ſibi obligatas perſequi vult. non ſine ratione dicetur, niſi impenſas [e], quas in refectionem [f] fecerim, mihi pręſtare ſit paratus: inhibẽdam aduerſus me perſecutionem. Cur ergo non [g] emptori quoque id tribuendum eſt, ſi fortè quis inſulam pignoratam emerit? [h]non

a aliàs alterutri vicinorũ parietẽ cõmunẽ demoliri non permittitur, quia nõ ſolus dominus eſt, *l. 8. ſ. de ſeruitutibus vrba.* & vicino competit actio, *Cõmuni diuidũdo*, vel interdictũ, *vti poſſidetis. l. 12. ſ. cõ. diui.*
b *v. l. 13. l. 19. ſ. de ſeruitut. vrban.*
c Paries nõ idoneus à vicino demoliri poteſt.
d *Cicero in Topicis, in loco ab efficiente.*
e Qui ſumptuoſum aut parũ idoneum cõmunẽ parietẽ ædificat, ſibi vicinũ non obligat, vicino obligatur.
f *l. 28. ſ. eod.*
g Qui demolitus eſt idoneũ parietẽ, ſuo ſũptu eum reſtituere debet.
*
h Ob demolitionem parietis cõmunis interdũ reditus domus amittitur.
i *l. 18. §. 7. ſ. eod.*
k Agri & fundi nomine etiã cauetur. *l. 24. §. 9. ſ. eod. l. 19. ſ. de rei vindicat.*
l *l. 15. §. 11. ſ. eod.*
m *l. 39. in f. ſ. eo.*
n *adde l. 11. ſ. comm. diuid.*
o *v. Paul. 5. ſent. 10. §. 1.*
p Damni infecti ſtipulatio duobus caſibus neceſſaria eſt inter ſocios, *vt hìc*, vt hinc meritò colligas, aliis caſibus neceſſariam nõ eſſe, vtiliter tamen interponi poſſe. *l. 32. inf. ſ. eo. l. damni 43. §. cũ parietem ſ. eo.*
q damni infecti ſtipulatio inter ſocios neceſſaria eſt, cùm vnus ex ſociis ædificat, alter nõ ędificat: ex eius q. ædificat opere, damnũ timetur. Nã ſi vterq; ędificaret, cõſtaret, neceſſariã nõ eſſe hãc ſtipulationẽ. *d. l. 43. §. 1. ſ. eo.* Cur hoc caſu ſtipulatio neceſſaria eſt? quia iudicio communi diuidũdo, aut pro ſocio damnũ factũ ſarciri nõ poteſt, cùm vtrũq; iudiciũ non aliter locũ habeat, quàm ſi de re cõmuni agatur, quod hìc nõ euenit. Ponimus n. ſocij proprias ędes ex cõmuniũ ruina damnũ paſſas fuiſſe. Et verè ita eſt, tũ demum damni infecti ſtipulationem neceſſariã eſſe, cum illius qui ſibi timet, indemnitati alia actione cõſultũ eſſe non poteſt, *l. 32. ſ. eod.*
r Paritas damni compẽſatione inducitur.
ſ *adde l. vlt. §. 1. C. de petit. hered.*
t *l. 13. §. 8. l. 18. §. 4. ſ. eod.*
u *l. 13. §. 13. l. 18. inf. ſ. eo. l. pen. ſ. ſi quis cautionibus.*
x Per cautionem rati perſona legitimatur, poſt cuius ſatiſdationẽ nulla exceptio procuratoria opponitur, *Bald.*
y *adde l. 37. l. 38. infi. ſ. eod.*

z Quidquid eſt vltra modũ, adgrauat.
a *l. 13. in f. ſ. de ſerui. vrban.*
b *adde l. 37. 38. in fi. ſ. eod.*
c quæ ſit *v. l. 1. §. penul. ſ. de ædilitio*, & *Ant. Auguſt. 4. Emendat. 11. adde l. 15. ſ. de curatore furioſo & aliis*
d vitio eius.
e pariatam, id eſt, parem redditam.
f non habetur cõſideratio maioris damni, vbi culpa damnum paſſo poteſt imputari. *Bald.*
g *l. 27. ſ. eodem.*
h impoſſibile eſt quod plures damnum capiãt in ſolidum, *Bal.*
i *l. 15. §. 15. ſ. eod.*
k Ex primo decreto fit miſſio in partes æquales *d. l. 15. §. 18.* ex ſecũdo decreto pro dominicis, *Baldus.*
l Is qui magis idoneus eſt, præfertur in redificatione *vt hìc.* in accuſatione *l. 16. de accuſ. v. Acc.*
m Vox ſerui vox domini *§. 4. infi. inſti. de inutilib ſtipu.* excipe *l. 2. & l. 38. ſ. de ſtipul. ſeruor.*
n generaliter.
o *l. 24. §. 4. ſ. eo.* de tegulis *adde l. 5. §. 2. ſ. ad l. Aquil.*
p hinc collige Stipulationẽ cõceptã verbis generalibus nihil cõtinere, præter naturam cõtractus.
q *adde l. 32. ſ. eo.*
r Reſtipulari eſt contrà ſtipulari. dixi ad Ciceronem Oratione pro *Roſcio Comœdo.*
ſ *l. 37. infi. ſ. eod.*
t *l. 32. ſ. eod.*
u Stipulationes ſpõtaneę ex certa ſcientia interpoſitæ, ſuum ſortiuntur effectũ: *l. 4. in fi. ſ. ſi quis cautioni.*
x Damnũ quod quis ex ſuo contractu ſentit ſibi imputare debet.
y *l. 24. in fi. l. 30. ſ. eod.*
z *vide Cuiac. 9. ad Afric. fol. 219.*
a pro tribunali. Huiuſmodi poſtulatio inſtar actionis habet, & actio dicitur *l. 33. ſ. eo. l. 3. §. 2. l. 11. §. 3. ſ. tit. prox.* & à Gręcis ἡ ἐλπίδι συμπλάσταις ἀγωγή.
b A Prætore interponuntur tria decreta: Primum, cauendi; ſecundum, cuſtodiæ: tertium, poſſeſſionis.
c *ſub.* & poſſidere iuſſus: Nam mox ſequitur poſſidendo dominium cœpi.
d *l. 15. §. 16. ſ. eod.*
e *l. 15. §. 31. ſ. eod.*
f ſecus in extructionis. *l. 29. §. 2. ſ. de pignoribus.*
g *adde l. 29. §. 2. ſ. de pignoribus.*
h *ſub.* & in ea ſumptus fecerit, *vt ſ. eodem*: ſecus ſi nouum ædificium, *l. 29. §. 1. ſuprà de pignoribus.*

† hæc verba ſunt ſuperuacua. a *l.18.ſ. ſi ſeruitus.*
b *v. quæ notaui ad l.15.ſ.tit.prox.*
c in petitorem, donec ille egerit, & probauerit fundum ſuum eſſe. *v. C.9. ad Afr. ſ. l.219. in fine.*
d idem procurator reipublicæ dicitur, *l. penultima C. ne de ſtatu. l.30. C. de decurionibus* λογιστής

rectè hæc inter ſe comparabuntur, quando is, qui emit, ſua voluntate negotium gerat. ideoque diligentiùs à vēditore ſibi cauere & poſſit, & debeat. quod non æquè & de eo, cui damni infecti non promittatur dici poteſt.

De opere deſtruendo.

45. *Scæuola.* lib. 12. Quæſtionum.

[A Quo fundus petetur, ſi rem nolit.]†

AEdificatum habes: ago, tibi ius non eſſe habere. non defendis, ad me † poſſeſſio transferenda[b] eſt[c]: non quidem vt protinus deſtruatur opus: (iniquum enim eſt, demolitionem protinus fieri) ſed vt id fiat, niſi intra certum tempus egeris, ius tibi eſſe ædificatum habere.

De domo diruta extruenda. 1. De domo ſumptu publico extructa.

46. *Paulus* "lib. 1. Sententiarum."

AD curatoris[d] reipublicæ officium ſpectat, vt dirutę domus à dominis extruantur.

1 ¶ Domum[e] ſumptu publico exſtructam[f], ſi dominus ad tempus pecuniam impenſam cum vſuris reſtituere noluerit[g], iure eam reſpublica diſtrahit.

De eo quod ex vnis ædibus in alium vſum conuerſum eſt.

47. *Neratius* "lib. 6. Membranarum."

QVod conclaue[h] binarum[i] ædium dominus ex aliis ędibus in aliarum vſum conuertit: nō ſolùm ſi cōtignatio, qua id ſuſtinebitur, orietur ex parte earum ædiū, in quarum vſum conuerſum erit: earum fiet: ſed etiam ſi tranſuerſa contignatio tota in aliarum ædium parietibus ſedebit[k]. Sed & Labeo "in" libris poſteriorum ſcribit: binarum ædium dominum vtriſque porticum ſuperpoſuiſſe, inque eam aditu ex alteris ædibus dato, alteras ædes, ſeruitute oneris porticus ſeruandæ impoſita, vendidiſſe: totam porticum earum[l] ædium eſſe, quas retinuiſſet: cùm per longitudinem vtriuſque domus extenſa eſſet tranſuerſæ contignationi, quæ ab vtraque parte parietibus domus, quæ veniſſet, ſuſtineretur. Nec tamen conſequens eſt vt ſuperior pars ædificij, quæ nulli coniuncta ſit, neque aditum[m] aliunde habeat. alterius ſit, quàm cuius eſt id, cui ſuperpoſita eſt.

De demolitione domus.

48. *Martianus* "libro ſingulari de Delatoribus."

SI[n] quis ad demoliendum negotiandi[o] cauſa vendidiſſe domum, partémve domus fuerit conuictus: vt emptor & vēditor ſinguli pretium, quo domus diſtracta eſt, præſtent, conſtitutum eſt. Ad opus autem publicum[p] ſi transferat marmora, vel columnas, licito iure facit.

DE AQVA[q] ET AQVÆ pluuiæ arcendæ[r],

TIT. III.

¶ *De aqua pluuiæ arcenda. De cauſa & effectu actionis. Definitio aquæ pluuiæ. Si aqua pluuia per ſe noceat, vel mixta cum alia.* 1. *De opere ex quo damnum timetur. Si naturaliter aqua noceat.* 2. *De palude.* 3. *De eo quod aratro factum eſt.* 4. *De foſſis.* 5. *De ſulcis.* 6. *De ſalictis.* 7. *De eo quod fructuum percipiendorum.* 8. *Vel agri colendi cauſa fit.* 9. *De ſulcis.* 10. *Si aqua naturaliter decurrat, aut opere facto.* 11. *Si quis aquam pluuiam in ſuo retineat: vel ſuperficientem ex vicini fundo in ſuum deriuet.* 12. *Vel in ſuo fodiens, vicini fontem auertat.* 13. *De ſuperiore & inferiore.* 14. *Si ipſius loci natura nocet.* 15. *Si aqua naturaliter nocet, vel opere facto. De aqua pluuia vel quæ imbre creſcit. De opere agri colēdi cauſa facto.* 17. *De agro, ædificio, oppido.* 18. *De loco ex quo aqua oritur.* 19. *Si ex ædificio vrbano, vel ei noceat.* 21. *De opere quo fit quominus aqua proſit.* 22. *De opere ſublato.* 23. *De aggeribus vel foſſis. De natura & lege agrorum & vetuſtate.*

Vlpianus "lib. 43. ad Edictum."

SI[ſ] cui aqua pluuia damnum dabit, actione aquæ pluuię arcendę auertetur aqua: (Aquam[t] pluuiam dicimus, quę de cęlo cadit atque imbre excreſcit) ſiue per ſe hæc aqua cæleſtis noceat, (vt Tubero ait) ſiue cum alia mixta[u] "ſit."

1 ¶ Hæc autem actio locum habet in damno nōdum facto. opere tamen iam facto. hoc eſt de eo opere, ex quo damnum timetur. totienſque locum habet, quotiens manu facto opere agro aqua nocitura eſt, id eſt, cū quis manu fecerit, quo aliter flueret, quàm natura ſoleret: ſi fortè immittendo eam aut maiorem fecerit, aut citatiorem[x], aut vehemētiorem: aut ſi cōprimendo redundare effecit. quòd ſi natura aqua noceret, ea actione non cōtinentur.

2 ¶ Neratius ſcribit, Opus, quod quis fecit, vt aquā

λογιστής appellatur *l. 3. Codice de modo mulct. l. vltima ſ. de off. adſeſſor.* ἀρίτης δοκιμαστής. opera & loca publica curat *vt hic l. 3. §. 4. j. quod vi aut clam. l.2. l.3. j. de administratione rerum,* cauſam agit reipublicæ apud præſidem vel principem *v. Cuiac. um ad d. l.30. adde l.7. ſ. de off. præſid.*
e neglectam à domino, ſc.
f Si priuatus domum non reficit, poteſt reſpubl. ſumptibus domini eam reædificare.
g *adde l. 52. §. 10. ſ. pro ſocio. l. 2. Codice in quibus cauſ. in pignorat. l. vltima. Codice de iure dominij.*
h de conclaui *l.1. §.10. verſ. 2. ſ. de inſpic. ventre.*
i conclaue binarium, *Hal.*
k ideſt, immiſſa, impoſita erit.
l Conclaue & porticus cedit illis ædibus ex quibus tantùm habetur aditus.
m *l.91. in fine ſupra de legatis tertio.*
n *ſynopſis Baſilicon 19. Titul. 1. ex libro 58. Titulo. 10. c.70.*
o *l.52. ſ. de contrahenda emptione. l.41. præſertim §.5 ſupra de legatis primo. l. 2. l.7. Cod. de ædific. priuat.*
p *d. l. 41.*
q i. de ſeruitute aquæ ducendæ, hauriundæ, immittendæ *j. C.34.* περὶ τῆς ὡς ἀπὸ πλησμονῆς ὑδάτων κακοτεχνίας *58. Eclog 13.*
r actione ſcilicet, Ea ex legibus 12. tabularum originem habet: pertinet ad eam damnum etiam infectum *l. 1.* eius formulam *vide in l. 24. j. eod.* Huic actioni contraria eſt actio in Africa, vt Aggenus ſcribit *libr.* 2. cùm enim ſit regio calidiſſima, nihil magis in querela eſt, quàm ſi quis inhibuerit aquā pluuiam in agrū vicini influere. *vide Cuiac. hic.*
ſ Hæc erant verba legis duodecim Tabularum. ſi aqua pluuia nocet. *l. 21. j. de ſtatulib.*
t *vide Ciceronem in Topicis, loco à coniugatis.*
u nihil refert an aliquid per ſe noceat, an alij mixtum *Bald.*
x citiorem *Hal.* ἐὰν δὲ διὰ τὸ ἐξαιρεθῆναι τὸ ἔργον σφοδρότερον ἄρξηται ῥεῖν *Eclog. capit.* 1.
y Non licet aquam ab antiqua ſua exundatione excludere, ita vt vicino noceatur.

z ¶ Opera manu facta, niſi agri colendi cauſa fiant, in actionem aquæ pluuiæ arcendæ veniunt. *Eclog. c.1. & §.8. §.15. j. e. d. l.24. j. eod.*
a fieri oportere *Hal.*
b *l. §.8.5. ſ. ſi ſeruit. vindicet. l.21. in fi. j. quod vi aut clam. l.13. ſ. de ſeruitut. vrb.*
c *§.9. j. eod. l.24. §.1. j. eod.* d *l.2. §.28. j. ne quid in loco publico.*

excluderet, quæ[y] exundante palude in agrum eius refluere ſolet, ſi ea palus aqua pluuia ampliatur, eáque aqua repulſa eo opere agris vicini noceat, aquæ pluuiæ actione cogetur tollere.

3 ¶ De eo opere, quod agri colendi cauſa aratro factum ſit, Quintus Mucius ait, non competere hanc actionem. Trebatius autem, non[z] quod agri, ſed quod frumenti duntaxat quærendi cauſa aratro factum, ſolum excepit.

4 ¶ Sed & foſſas agrorum ſiccandorum cauſa factas, Mucius ait fundi colendi cauſa fieri[a]. non tamen "oportere" corriuandæ aquæ cauſa fieri.* ſic enim debere quē meliorem agrum ſuū facere, ne[b] vicini deteriorē faciat.

5 ¶ Sed etſi quis arare, & ſerere poſſit etiam ſine ſulcis aquariis[c]. teneri eum, ſi quid ex his, licèt agri colendi cauſa, videatur feciſſe. quòd ſi aliter ſerere non poſſit, niſi ſulcos aquarios fecerit: non teneri. Ofilius autem ait, ſulcos agri colendi cauſa directos ita, vt in vnam pergāt partem, ius eſſe facere.

6 ¶ Sed apud Seruij auctores relatum eſt, ſi quis ſalicta poſuerit, & ob hoc aqua reſtagnaret[d], aquæ pluuię arcendæ agi poſſe, ſi ea aqua vicino noceret.

7 ¶ Labeo etiam ſcribit, ea, quæcumque frugum[e] fructuúmque recipiendorum cauſa fiunt, extra hanc eſſe cauſam. neque referre, quorum fructuum percipiēdorum cauſa id opus fiat.

8 ¶ Item Sabinus Caſſius, opus manu factum in hanc actionem venire, aiunt: niſi ſi quid agri colendi cauſa fiat.

9 ¶ Sulcos tamen aquarios[f], qui ἔλικες[g] appellantur, ſi quis faciat: atque pluuiæ actione eum teneri "ait."

10 ¶ Idem aiunt, ſi aqua naturaliter[h] decurrat, aquę pluuiæ arcendæ actionem ceſſare. quòd ſi opere facto aqua aut in ſuperiorem partem repellitur, aut in inferiorem deriuatur: aquæ pluuiæ arcendæ actionem competere.

11 ¶ Idem aiunt, aquam pluuiam in ſuo retinere, vel ſuperficientem[i] ex vicini[k] in ſuum deriuare, dum opus in alieno non fiat, omnibus ius eſſe. * prodeſſe enim ſibi vnuſquiſque, dū alij non nocet, non prohibetur. nec quēquam hoc nomine teneri.

12 ¶ Denique Marcellus ſcribit, cum eo, qui in ſuo fodiēs, vicini fontem[l] auertit, nihil poſſe agi: nec de dolo actionem. & ſanè non debet habere, ſi non[m] animo vicino nocendi, ſed ſuum agrum meliorem faciendi, fecit.

13 ¶ Item ſciendum eſt, hanc actionem vel ſuperiori aduerſus inferiorem competere, ne aquam, quæ natura fluat, opere facto inhibeat per ſuum agrum decurrere: & inferiori aduerſus ſuperiorem, ne aliter aquam mittat, quam fluere natura ſolet[n].

14 ¶ Huic illud etiam applicandum, nunquam competere hanc actionem, cùm ipſius loci natura nocet. nam (vt veriùs quis dixerit) non[o] aqua, ſed loci natura[p] nocet.

15 ¶ In ſumma puto, ita demum aquæ pluuiæ arcendæ locum actionem habere, ſi aqua pluuia, vel quæ pluuia creſcit, noceat non naturaliter, ſed opere facto, niſi ſi agri colendi cauſa id factum ſit.

16 ¶ Imbre autem creſcere eam aquam, quæ colorem mutat, vel increſcit.

17 ¶ Item ſciendum eſt, hanc actionem non aliàs locum habere, quàm ſi[q] aqua pluuia agro noceat. Cęterùm ſi ædificio vel oppido noceat: ceſſat[r] actio iſta: agi autē ita poterit. ius non eſſe ſtillicidia flumina immittere. Et ita Labeo & Caſcellius aiunt, aquæ quidem pluuiæ arcendæ actionem ſpecialem[ſ] eſſe: de fluminibus & ſtillicidiis, generalem: & vbique agi ea licere. Itaque aqua, quæ agro nocet, per aquæ pluuiæ arcendæ actionem coercebitur.

18 ¶ Nec illud quæramus, vnde oriatur, nam & ſi publico oriens, vel "ex loco" ſacro, per fundum vicini deſcendat, iſque opere facto in meum fundum eam auertat: aquæ pluuiæ arcendæ teneri eum, Labeo ait.

19 ¶ Caſſius quoque ſcribit ſi aqua ex ædificio vrbano noceat vel agro, vel ædificio ruſtico, agendum de fluminibus, & ſtillicidiis.

20 ¶ Apud Labeonem autem inuenio relatum ſi ex agro meo aqua fluens noceat loco, qui eſt intra continentia, hoc eſt ædificio, non poſſe me aquæ pluuiæ arcēdæ conueniri. quòd ſi ex continentibus profluens in meū agrum defluat, eique noceat: aquæ pluuiæ arcendæ eſſe actionem.

e *l. frugum. j. de verb. ſignif.*
f *§.5. ſ. eod.*
g qui Græcè ὑδραύλακες appellantur. *Hal.* Ecloga c.1. vocat αὔλακας δι' ὧν τὸ ὕδωρ ἐκφέρεται. Florentinam vix probare poſſim, quatenus vox ἕλικες Græcè ſcribitur, ſiquidē id verbū ea ſignificatione non reperio à Græcis vſurpari. De elicibus Columella 2. c.8. cauebitur, inquit, vt patentes liras crebroſque ſulcos aquarios, quos nonnulli elices vocant, faciamus atque omnem humorē in colliquias, atque inde extra ſegetes deriuemus. ſic Feſtus, elices ſulci aquarij per quos aqua collecta educitur è liris: idque eò magis amplector & probo, quod Ioſephum Scaligerum bonarum literarum genium, in ea ſententia fuiſſe poſtea reperi *apud Feſtum in voce Elices Elicatores* ὑδροσκόποι. *vide Alciatum 2. prætermiſſorum & 2. parergorum 24. Antoniū Auguſt. 4. Emendat. 16.*
h κατὰ φύσιν *Eclog c.1.*
i ſuperfluentē *Hal.*
k ſub fundo. Helleniſmus vt & notant. Petrus Victorius, & Anton. Augu. 2. c.1.
l *l. 21. j. eo. l.26. ſ. de damno.*
m *l.2. §.9. ſ. eo.*
n Tria ſunt per quæ inferior ſuperiori ſeruit, lex, natura loci, cōſuetudo: quæ pro lege ſemper accipitur *Eclo. c. 1. in fi. l.20. §.2. ſ. de ſeruit. ruſtic.*
o Aquæ & loci naturæ nocentis differentia.
p Natura loci, inferior fundus ſeruit ſuperiori.
q Atqui differentia multa cōſtituitur noceatur vrbano ędificio vel ruſtico. *l. eorum. §. vlt. ſ. tit. prox.* Ibi agitur de cautione dānī infecti: quæ diuerſa eſt ab hac actione.
r Imò, non ceſſat *l.19. §. vlt. ſ. de damno.*
ſ Cur aquæ pluuiæ actio ſpecialis: de fluminibus generalis eſt? Aquę pluuię actio datur ſi agro noceatur, hoc eſt, prædio ruſtico: de fluminibus & ſtillicidiis datur, etiā tū cum nocetur prædio vrbano. & hoc ſenſu hic dicitur actione de fluminib. & ſtillicidiis vbiq; agi licere. Quod ſi aqua pluuia ædificio vel oppido noceat, negatoria de ſeruitutibus actio dabitur, *vt hic.* t quę loco? *v. l.60. j. de verb. ſignific.*

21 ¶Sicut

a nam iure suo vtitur, *l.26.ff.de damno.*
b *l.2.§.5.ff.eod.*
c Inferiorum locorum ea est natura, vt superioribus seruiant, *l.2.ff. eodem §.23.ff. eodem.*
d Quænam ille leges? more apud veteres recepto hæ leges priuatis quidem agris dicebantur, à patribusfamilias qui eas constituebant: adsignatis verò agris vel colonicis, ab his qui veteranos coloniásque ex lege deducebāt. *Hygenus 2. de limitibus: Siculus Flaccus libro de conditionibus agrorum.* sic Frōtinus, limites secundū legem colonicā itinere publico seruire debere scripsit. De his legibus accipi potest *l.8.ff. ad l. Iuliam peculatus. adde Brissoniū 4. select.6.*

21 ¶ Sicut autem opus factum, vt aqua pluuia mihi noceat in hanc actionem venit: ita per contrarium quæritur: an posset aquæ pluuiæ arcendæ agi, si vicinus opus fecerit, ne aqua, quæ alioquin decurrens agro meo proderat, huic prosit. Ofilius igitur & Labeo putant, agi nō non posse, etiamsi intersit mea, ad me aquam peruenire[a]. hāc enim actionem locum habere, si aqua pluuia noceat, non [b] si non prosit.

22 ¶ Sed si vicinus opus tollat, & sublato eo aqua naturaliter ad inferiorem agrum perueniens noceat: Labeo existimat, aquæ pluuiæ arcendæ agi non posse. * semper enim hanc esse seruitutem inferiorum [c] prædiorum, vt natura profluentem aquam excipiant. Plane si propter id opus sublatum vehementior "aqua" profluat, vel corriuetur: aquæ pluuiæ arcendæ actione agi posse, etiam Labeo confitetur.

23 Denique ait conditionibus agrorum quasdam leges [d] esse dictas: vt, quibus agris magna sint flumina, liceat mihi scilicet in agro tuo aggeres vel fossas habere. si tamen lex nō sit agro dicta, agri naturā esse seruādā: & sēper [e] inferiorē superiori seruire: at hoc incōmodū naturaliter pati inferiorē [f] agrū à superiore: cōpēsaréque debere cū alio commodo. sicut enim omnis pinguitudo terræ ad eum decurrit, ita etiam aquæ incommodum ad eum defluere, si tamen lex agri non inueniatur, vetustatem [g] vicem [h] legis tenere. sanè enim "&" in seruitutibus hoc idem sequimur: vt, vbi seruitus non inuenitur imposita, qui diu [i] vsus est seruitute neque vi, neque precariò, neque clam, habuisse longa consuetudine vel ex iure impositam seruitutem videatur. Non [k] ergo cogemus [l] vicinū aggeres munire: sed nos in eius agro muniemus. eritque ista quasi [m] seruitus. in quam rem, vtilem actionem habemus, vel interdictum.

De publica authoritate. De vetustate. 4. *De fossa purgāda.* 5. *De aggere vi aquæ deiecto.* 6. *Si aqua fluens iter suū stercore obstruxerit.* 7. *De agro aquarum concursu excauato. De fossa iure facta aut cuius memoria non extat.* 8. *Memoriam extare quomodo accipitur.* 9. *De eo qui aquam à se auertit.* 10. *De seruitute.*

2. *Paulus* "lib. 46. ad Edictum."

IN summa tria [n] sunt, per quæ inferior locus superiori seruit: lex [o] natura [p] loci, vetustas [q], "quæ" semper pro lege habetur, minuendarum [r] scilicet litium causa.

1 ¶ Apud Labeonem proponitur fossa vetus esse agrorum siccandorum causa, nec memoriam [s] extare, quādo facta est hanc inferior vicinus non purgabat. sic fiebat, vt ex restagnatione [t] eius aqua fundo nostro noceret. dicit igitur Labeo, aquæ pluuiæ arcendæ cum [u] inferiore agi posse, vt aut ipse purgaret, aut te pateretur in pristinū statum eam redigere.

2 ¶ Præterea si in confinio fossa sit, neq; purgari vicinus patiatur eam partem [x], quæ tibi accedat: posse te magis aquæ pluuiæ arcendæ, Labeo ait.

3 ¶ Cassius autē scribit: si qua opera, aquę mittēdę causa publica auctoritate, facta sint: in aquæ pluuiæ arcendæ actionem non venire [y]. in eademque causa esse ea, quorū memoriam vetustas [z] excedit.

4 ¶ Apud Ateium verò relatum est, eam fossam, ex qua ad inferiorem fundum aqua descendit cogendum esse vicinum [a] purgare, siue extet fossæ memoria, siue non extet. quod & ipse puto probandum.

5 ¶ Item Varus ait: Aggerem, qui in fundo vicini erat, vis aquæ deiecit. per quod effectum est, vt aqua pluuia mihi noceret. Varus ait, si naturalis agger fuit, non posse me vicinum cogere aquæ pluuiæ arcendæ actione, vt eum reponat, vel reponi sinat. Idémque [b] putat, & si manu factus fuit, neque memoria eius exstaret. quod si exstet: putat, aquæ pluuiæ arcendæ actione, eum teneri. Labeo autem, si manu factus sit agger, etiam si memoria eius non exstat, agi posse, vt reponatur. nam [c] hac actione neminem cogi posse, vt [d] vicino prosit: sed ne noceat aut interpellet facientem, quod iure facere possit. Quamquam [e] tamen deficiat aquæ pluuiæ arcendæ actio: attamen opinor, vtilem actionem, vel interdictum mihi competere aduersus vicinū, si velim aggerem restituere in agro eius, qui factus mihi quidem prodesse potest, ipsi verò nihil nociturus est. hæc æquitas [f] suggerit, etsi iure [g] deficiamur.

6 ¶ Apud Namusam relatum est: si aqua fluens, iter suum stercore obstruxerit, & ex restagnatione [h] superiori agro noceat: posse cum inferiore agi, *vt sinat purgari.* hāc enim actionem non tantùm de operibus esse vtilem manu factis: verumetiam in omnibus, quæ [i] non secundum voluntatem sint. Labeo contra Namusam probat [k]: ait enim, naturam [l] agri ipsam à se mutari posse, & ideo, cùm per se natura agri fuerit mutata, ęquo [m] animo vnūquēque ferre debere, siue melior siue deterior eius conditio facta sit. idcirco & si terræ motu, aut tempestatis magnitudine, soli causa mutata sit: neminem cogi posse, vt sinat in pristinam loci conditionem redigi. sed [n] nos etiam in hunc casum æquitatem admisimus.

7 ¶ Idem Labeo ait, si in agro tuo aquarum concursus locum excauauit, aquæ pluuiæ arcendæ "actione" agi non posse tecum à vicinis. Plane si fossam iure factam, aut cuius memoria non [o] extat: agi tecum posse, aquæ pluuiæ arcendæ vt reficias.

8 ¶ Idem Labeo ait, cùm quæritur an memoria exstet facto opere, non diem [p] & consulem, ad [q] liquidum exquirendum, sed sufficere, si quis sciat factum: hoc est, si factum esse nō ambigatur. nec vtique necesse esse, superesse, qui meminerint: verumetiam si qui audierint eos, qui mememoria tenuerint.

9 ¶ Idem Labeo ait: si vicinus flumen, torrentem auerterit, ne aqua ad eū perueniat, & hoc modo sit effectū vt vicino noceatur: agi cum eo aquæ pluuiæ arcendæ nō posse. aquam enim arcere [r], hoc esse [s], curare ne influat. quæ sententia verior est. si modò [t] non hoc animo fecit, vt tibi noceat: sed [u] ne sibi noceat.

10 ¶ Illud etiam verum puto, quod Ofilius scribit: si fundus tuus vicino seruiat, & propterea aquam recipiat: cessare aquæ pluuiæ arcendæ actionem. sic tamen, "si" nō vltra modum noceat. Cui consequens est, quod Labeo putat: si quis vicino cesserit, ius ei esse, aquam immittere: aquæ pluuiæ arcendæ eum agere non posse.

De fullonicis. 1. *De aquis callidis.* 2. *De irrigatione.* 3. *De loco in quo opus fit.* 4. *De fructuario.*

3. *Vlpianus* "lib. 53. ad Edictum,"

APud Trebatium [x] relatum est, eum, in cuius fundo aqua oritur, fullonicas, [y] circa fontem instituisse, & ex his aquam [vicini] in fundum vicini immittere cœpisse. ait ergo, nō teneri eum aquæ pluuiæ arcendę actione. si tamen aquam conriuat, vel si spurcam [z] quis immittat: posse eum impediri, plerisque placuit [a].

2 ¶ Idem Trebatius putat, eum, cui aquę fluentes calidę noceant, aquę pluuię arcendę cum vicino agere posse. quod verum non est. neque enim aquæ calidæ, aquæ pluuiæ sunt [b].

2 ¶ Si vicinus, qui aruum [c] solebat certo tempore anni rigare, pratum illic fecerit, cœperítque assidua irrigatione vicino nocere: ait Ofilius, neque damni infecti, neque aquæ pluuiæ arcendæ actione [d] eum teneri: nisi locū conplanauit, eóque facto citatior aqua ad vicinum peruenire cœpit.

3 ¶ Aquæ pluuiæ arcendæ non nisi eum teneri, qui in suo opus faciat, receptum est, eóque iure vtimur. Quare si quis in publico [e] opus faciat, hæc actio cessat. sibíque imputare debet is, qui damni infecti cautione sibi non prospexit. Si tamen in priuato opus factum sit, & publicū interueniat: de toto agi posse aquæ pluuiæ arcendæ, Labeo ait.

4 ¶ Neque fructuarius [f], neque cum eo aquæ pluuiæ arcendæ agi potest [g].

De domino operis. De sepulchro. 1. *De alienatione.* 2. *De domino & colono, & procuratore.*

4. *Idem* "libro 53."

QVamquam autem cum domino operis tātùm aquæ pluuiæ arcendæ actio sit, tamē Labeo scribit: si quis sepulchrum ædificauerit, ex quo aqua noceat: etiam si operis dominus esse desierit loco facto religioso: attamen magis probandum est, (inquit) aquæ pluuiæ arcendæ eū teneri. fuit enim dominus, cùm [h] opus faceret. &, si iussu [i] iudicis compulsus, opus restituerit, non esse sepulchri violati actionem.

1 ¶ Iulianus quoque scribit: si, post iudicium aquæ pluuiæ arcendæ susceptum, fundum alienauerit is, cum quo actum esset de præterito damno, & de opere restituendo: id statuere iudicē debere, quod iudicaret, si nulla alienatio facta esset. nam & fundo alienato nihilo minùs iudicium manere: & damni rationem venire [k] etiam eius, quod alienationem contingit.

e *§.23.ff.eod.*
f Inferiores agri superioribus naturaliter seruiunt.
g An ea cuius nō extat memoria? An potius vetustas decem etiā anno?
h Vetustas vicē legis obtinet. *adde l.20.ff.de serui. vrb. l.1.2.7. Cod. de seruitutibus & aqua.*
i τὸ *Diu* quidam accipiunt pro eo tempore cuius memoria non exstet, Bartolo, τὸ *Diu*, est etiam decēniū, *argum. l. si fideicommis. §. Aristo. ff. qui & à quibus manumitti.*
k Imo qui seruitutem debent, eam reficere debent. *l. eum debere ff. de seruitut. vrba.* An id speciale est in seruitute oneris ferendi?
l *l.15. ff. de seruitutib. l.6.§.2. ff. si seruit. vindicat.*
m Quasi seruitus, impropria seruitus nō propria ex qua non directa sed vtilis datur actio, *vt hic.*
n *Eclog. c.1. in fi.*
o i. conuentio. *l.1.§. vlt. ff. eod.*
p seruitus est id etiam quod natura loci fecit, vt è superiore loco in inferiorem effluerет.
q i. consuetudo. ἡ *συνήθεια* præscriptio.
r *l.13.§.3. in fi. ff. de vsufructu.*
s *l.23. in fi. ff. eod.*
t *§.6. ff. eo. l.1.§.6. ff. eod.*
u superior aduersus inferiorē hic agit: *vt §.2. ff.* cōfinis aduersus confinē: *§.3. ff. eod.* inferior aduersus superiorem.
x *sub.* marinam: nam idem dicēdum esset, si totā fossam purgare velles *l. si ædes. ff. cōmuni diuidūdo. l. si fratres. §. Item tutela. §. item si in communem. ff. pro socio.*
y est enim stabile quod publica authoritate fit. *Bald.*
z *in pr ff. eod. §.7. ff. eod. l.23. in fi. ff. eod. l.28. ff. de probat.*
a *sub.* superiorem, *vt dixi ff.1. ff. eod.*

b Paria sunt, natura ipsa extare, & Tempore cuius non extet memoria.
c Aquæ pluuiæ actione etsi nemo cogitur vicino pdesse, cogitur tamē nō nocere.
d *l.1.§.21 ff. eod.*
e Ex rigore iuris oritur actio directa: ex æquitate contra rigorem iuris, oritur vtilis *Bald.*
f *de qua vide l. 21. ff. de interrogationibus.*
g Ius strictum opponitur æquitati. *vt hic.*
h *l.1.§.6. ff. eod.*
i ¶ Natura agri cuiusque ipsa à se mutari potest.
k id est, in omnibus quæ manu non fiunt: qualia sunt quæ terræmotu, vel alia tēpestate accidūt *vt ff. eod* & paulò ante exemplū allatū est de aqua fluente iter suū stercore allato obstruente. Huiusmodi damna non fiunt secundum volūtatem, sed casu.
l strictum ius sequēdo: sed mox æquitatem suadente Labeone probat.
m Naturale infortunium ęquo animo ferendū est.
n mutatam soli causam terræmotu vel alia tempestate, cogitur vicinus meus inferior pati, me in pristinam loci conditionem redigere.
o *§.1. ff. eod.*
p *l.28. ff. de probat.* vbi de testiū depositione agitur, & de auditu alieno. His adde quæ scribit *Socinus regula* 407. adde quæ scripsi *ad l.28. ff. de probat.*
q Hoc loquendi genere vsus est. Paterculus Tomo 1. *adde l. 28. ff. de probat.* Huic autem ad liquidum opponitur ἐν πλάτει.
r *vide Festum in Arcere.*
s Aquam arcet, qui impedit ne influat.
t *§.5. ff. eod. l.26. ff. soluto. l.7. Co. de precib. adde quæ notaui ad l.5.§.2. infi. ff. de præscriptis. & Cuia. ad l. 7. ff. de pact.*
u Quis potest facere quod sibi prodest, etiā si vicino noceat incidenter, *Bald.*
x Trebatij fit mentio in *l. 2. §. 46. ff. de origine iuris. & Inst. de codicill. & passim apud Ciceronē.*
y fullonū officinas *l.13.§ 8. ff. de vsufr. & quemadmod. v. Cuiac. 23. obseruat.2.*
z vel si spurcum quid immittat, *Vulgat. adde l.1. §.13. ff. eod.*
a Cur ita? quia tūc nō agitur de naturali cursu, sed vitio immittentis.
b Aqua calida non pluit de cœlo, igitur non est pluuia. *l. 1. ff. eodem.*
c hortū *Vulgat.*
d *v. quæ not. ad l.44. ff. de dam.* e *l.18. ff. eo.* f *adde l.4.§.2. ff. eo.* g directa sed vtili. *l. 22. ff. eo.* h *v. quæ not. ad l.15.§.1. ff de pign.* i *v. l.13.§.2. ff. de iniur.* k Restitutio venit in vtili: damni præstatio in directa. *Bald.*

l.13.§.penultim.ff.eodem.l.18.ff.eodem.

b *adde l.11.§.1.ff.eodem.*

c Ex delicto procuratoris non tenetur dominus nisi ad patientiam, *Bartol. adde l.2.ff.eodem.*

d idem dicitur in custode,& quocunque pro alio possidente.

2 ¶Idem Iulianus scribit, aquæ pluuiæ arcendæ actionem non [a] nisi cum domino esse. idcircoque si colonus, ignorante domino, opus fecerit: dominum fundi nihil amplius, quàm patientiam, præstare debere: colonum autem interdicto quod vi aut clam impensam quoque restituendi operis,& damnum, si quod ex eo datum fuerit, præstare cogendum. si tamen dominus desideret caueri sibi damni infecti ab eo, ex cuius prædio nocet: æquissimum erit, caueri oportere.

3 ¶Item si non ego, sed procurator [b] meus tale opus fecerit, vt aqua pluuia noceat vicino: aduersus me hactenus erit actio, quatenus aduersus colonum.[c] ipse autem procurator interdicto quod vi aut clam conueniri poterit, secundum Iuliani sententiam, etiam post opus restitutum.

5. *Paulus* libro 49. ad Edictum.

SI colonus, [d] insciente domino, opus fecerit, ex quo aqua vicino noceat: Labeo respondit, colonum interdicto quod vi aut clam teneri. dominum verò fundi aquæ pluuiæ arcendæ actione. quia is solus restituere opus potest. sed patientiam [e] dumtaxat eum præstare debere, si ei damni infecti stipulatione caueatur. & si quam impensam in restitutione operis fecerit, consecuturum à colono locati actione. nisi si quis ideo non putet: quoniam nõ fuerit necesse, ipsum restituere. sed si iussu [f] domini fecisset, etiam interdicto dominum teneri.

Si tertius opus fecerit, vnde decurrens aqua per fundum primi noceat. 1. De fundo, plurium. 2 De agro communi, & proprio. 4. De alienatione fundi. 5. Vtrum hæc actio, sit in rem, an in personam. 6. De opere restituendo. De damno quod ante, vel post litem contestatam contigit. 7. Si is qui conuentus est, fecit vel non. 8. De æstimatione.

6. *Vlpianus* libro 53. ad Edictum.

SI tertius vicinus opus fecerit, vnde decurrens aqua per [g] fundum primi vicini mei mihi noceat: Sabinus ait, posse me vel cum primo, vel cum tertio, omisso primo, agere. quæ sententia vera est.

1 ¶Si ex plurium fundo decurrens aqua noceat, vel si plurium fundo noceatur: placuit, eoque iure vtimur [h]: vt siue plurium fundus sit, singuli in partem experiantur, & condemnatio in partem fiat: siue cum pluribus agatur, singuli in partem conueniantur, & in partem fiat condemnatio.

2 ¶Inde quæritur, si communi agro meo & [i] proprio agro tuo aqua noceat, an agi possit aquæ pluuiæ arcendæ. & putem, agendum. sic tamen, vt pars damni præstetur.

3 ¶Versa quoque vice si communis ager sit, qui nocet proprio: poterit aquæ pluuiæ arcendæ agi, vt quis damnum consequatur, sed in partem.

4 ¶Si quis, prius quàm aquæ pluuiæ arcendæ agat, dominium ad alium transtulerit fundi: desinit [k] habere aquæ pluuiæ arcendæ actionem: eaque ad eum [l] transibit, cuius ager esse cœpit. cùm enim damnum futurum contineat: ad eum, qui dominus erit, incipiet actio pertinere: quamuis, cùm alterius dominium esset, opus à vicino factum sit.

5 ¶Aquæ pluuiæ arcendæ actionem, sciendum est, non in [m] rem, sed personalem esse.

6 ¶Officium autem iudicis hoc erit: vt, si quidem à vicino opus factum sit, eum iubeat [n] restituere, damnumque sarcire, si quid post [o] litem contestatam contigit: quòd si ante [p] litem contestatam damnum contigit: tantùm opus restituere debebit, damnum non sarciet.

7 ¶Celsus scribit: si quid ipse feci, quo tibi aqua pluuia noceat: mea impensa tollere me cogendum. si quid alius, qui ad me non pertinet: sufficere, vt patiar te tollere. Sed si seruus meus fecerit: aut is, cui heres sum, hoc fecit: seruum quidem noxæ dedere debeo: quod autem is, cui heres sum, fecit, perinde [q] est, atque si ipse fecissem.

8 ¶Æstimationem autem iudex faciet ex rei veritate, hoc [r] est eius damni, quod apparuerit datum.

De eo qui loco cedit.

7. *Paulus* lib. 18. ad Edictum.

IS, cum quo aquæ pluuiæ arcẽdæ agitur, quòd opus fecit, licèt cedere [s] loco paratus sit, cogitur accipere iudicium, quoniam & suo [t] nomine conuenitur, vt opus tollat.

e Factum coloni non præiudicat domino, nisi ad patientiam: & si ex ipsa patientia dominus dãnum patitur, à colono repetit. *Bald.*

f *in princip. ff. eodem. l.13. §.6. §. vltim. ff. quod vi aut clam.*

g Paria sunt facere, & facto vti. id est, Tam cum eo qui opus fecit, quàm cum eo qui facto vtitur, datur actio aquæ pluuiæ arcẽdæ. *Bal.*

h sensus est, Inter plures actiuè & passiuè competit actio aquæ pluuiæ pro rata dominij, *Bald.*

i meo ex proprio & tuo, *Haloand.*

k Imò non desinit, *l. vltim. ff. arb. furtim cæsarum.*

l Actio in rem scripta trãsit ad singularem successorem, *l.16. ff. eodem.*

m Aquæ pluuiæ arcẽdæ actio personalis est in rẽ scripta, ideóque pro damno futuro transit in singularem successorem, *Bartolus.* Quid, qua nota merè personales, à personalibus in rem scriptis distinguntur? In rem scriptæ non ex contractu vel quasi contractu competunt, sed ex legis dispositione, vel facto, delictóve alterius, eius rei, qua de agitur occasione, *Castrensis.*

n Formulã sententiæ & libelli in hac actione pluuiæ arcendæ hîc explicat, *Bartolus.*

o In hac actione nõ venit dãnum, nisi quòd post litis contestationem contingit: & sic officium iudicis toleratur & confirmatur per litis contestationem, *l.14. in fin. ff. eodem.*

p *adde l.11. §.3. ff. eodem.*

q Defuncti factum, factũ heredi esse intelligitur.

r Veritas id dicitur, quod apparet, *vt hîc.*

s Cedere loco, Gallis est, *deguerapire.* Theodulphus: Saxones aliodem suã manibus gurpierũt, id est, diuiserunt. Exstat & *Vverpiendi* verbum apud Amonium. *5. cap. 42.*

t Qui ex suo facto conuenitur, non liberatur rei cessione.

u ¶qui ei qui nocuit succedit.

x Quod alium tangit, eius consensu perfici debet, *l. 10. ff. eodem. l. vltim. ff. de natal. l.1. §.11. ff. quod legat. l.4. Cod. de seruitut. & aqua. l. vltim. in fin. Cod. de author. præstanda.*

y Non licet ius alicuius eo inuito tollere vel minuere.

z *subaudi*, ex post facto.

a *vide l.1. ff. de in diem add.*

1 ¶ Aliud est in bonæ fidei emptore [u]. hic enim tantùm patientiam præstat. igitur, si & fundo cedat, audiendus est. plus enim præstat.

¶ *De aqua ducenda. Quorum consensus requiritur in iure aquæ ducendæ concedendo.*

8. *Vlpianus* libro 53. ad Edictum.

IN concedendo iure aquæ ducendæ nõ tantùm eorum, in quorum loco aqua oritur: verùm eorum [x] etiam, ad quos eius aquæ vsus pertinet, voluntas exquiritur: id est, eorum, quibus seruitus aquæ debebatur. nec immeritò.* cum enim minuitur [y] ius eorum: consequens fuit exquiri, an consentiant. Et generaliter siue in corpore, siue in iure loci, vbi aqua oritur, vel in ipsa aqua habeat quis ius, voluntatem [z] eius esse spectandam, placet.

9. *Paulus* libro 49. ad Edictum.

IN diem addicto [a] prædio, & emptoris & venditoris voluntas exquirẽda est: vt, siue remanserit penes emptorem, siue recesserit: certum sit, voluntate domini factam aquæ cessionem.

1 ¶Ideo autem voluntas exigitur, ne dominus ignorans iniuriam accipiat.* nullam enim potest videri iniuriam accipere, qui [b] semel [c] voluit.

2 ¶Non autem solius eius, ad quem ius aquæ pertinebit, voluntas exigitur in aquæ cessione: sed etiam domini locorum, etsi dominus vti ea aqua non possit, quia [d] recidere ius solidum ad eum potest [e].

De voluntate præcedente, & ratihabitione. 2. De flumine nauigabili aut per quod fit aliud nauigabile.

10. *Vlpianus* lib. 53. ad Edictum.

SI autem plures sint eiusdem loci domini, vnde aqua ducitur omnium [f] voluntatem esse sequendam, non ambigitur.[g] iniquum enim visum est, voluntatem vnius ex modica forte portiuncula domini præiudicium sociis facere.

1 ¶An tamen subsequi voluntas possit, videamus. & placet nihil interesse [h], vtrùm præcedat voluntas aquæ ductionem, an subsequatur. quia & posteriorem voluntatem prætor tueri debet.

2 ¶Si flumen nauigabile [i] sit: non oportere prætorem concedere ductionem ex eo fieri, Labeo ait, quæ flumen minus nauigabile efficiat. Idemque est, & si per hoc aliud flumen fiat nauigabile.

Si cui (iter) actus debeatur. De arcu, ponte, Specu. 1 ¶ De aqua pluuia arcenda. De communi fundo. 6 De opere manufacto. De vi fluminis.

11. *Paulus* lib. 49. ad Edictum.

SVPRA [k] iter alienum arcus [l] aquæ ducendæ causa non iure fiet. Nec is: cui iter, actus debetur: pontem, quà possit ire agere, iure extruet. At si specus [m], non [n] cuniculum [o] sub riuo aget, aqua corrumpetur: quia suffosso eo aqua manebit, & riuus siccatur.

1 ¶Cassius ait: siue ex communi fundo, siue communi aqua noceat: vel vnum cum vno agere posse, vel vnum separatim [p] cum singulis, vel separatim singulos cum vno, vel singulos cum singulis. si vnus egerit, & restitutio operis, litisque æstimatio facta sit: ceterorum actionem euanescere. item si cum vno actum sit, & si præstiterit: ceteros liberari. idque, quod sociorum nomine datum sit, per arbitrum communi diuidundo recuperari [q] posse: & ex sociis non vtique cum eo agendum, qui opus fecerit: nec minùs eum quoque damnum restituere debere, qui auctor [r] operis fuit.

2 ¶Apud Ferocem Proculus ait, si cum vno dominorum actum sit, qui opus non fecerit, debere eum opus restituere sua impensa: quia communi diuidundo actionem habet. sed sibi magis placere, patientiam [s] dumtaxat eum præstare oportere: quia sua culpa actor id patiatur, qui non agit [t] cum eo, à quo opus factum sit.* & est iniquum, eum, qui non fecit, id restituere oportere, quoniam [u] communi diuidundo agere potest. quid enim fiet, si socius eius soluendo non fuerit [x].

3 ¶ Officium autem iudicis inter duos accepti quale futurum sit, dubitare se, Iulianus ait: si fortè vnius fundus fuerit, cui aqua noceat. si verò, in quo opus factum, sit plurium, & cum vno eorum agatur: vtrùm & eius damni nomine, quod post litem contestatam datum sit, & operis non restituti in solidum condemnatio fieri debeat: quemadmodum cùm serui communis nomine noxa-

b Volenti nulla fit iniuria.

c *vide l.75. ff. de regulis iuris.*

d & sic ab eo ob spem cauẽdũ est, *l.9. ff. vsufr. quemadmod. cauat.*

e Inspicitur quod euenire potest, hinc quærit Baldus. An processus factus cum instituto præiudicet substituto non citato? negat Baldus præiudicare.

f *vide l.8. ff. eodem.*

g Imò, maioris partis consensus sufficit, *l. 19. ff. ad municip.*

h Paria sunt, cõsentire à principio vel pòst.

i *l.2. ff. de fluminibus.*

k *l.14. ff. de seruitutibus rustic.*

l Arcus aquæ ducendæ causa olim fiebant. vide Plinium, *2. Epistolarum*: Frontinum, *de aquæ ductibus.*

m at si specum, *Haloand.* Specus est locus ex quo despicitur, *l.1. §.3. ff. de riuis.* Porro per specum ducere, est per opertum & occultum, κατὰ διόπτρας. Διόπτρας autẽ Græci etiã παλεθρίαν appellant. Græci hîc, cuniculum interpretantur canalem opertum, *l. 26. ff. de damno infect.* specum, canalẽ apertum. parum tamen inter illa duo differre notat Cuiacius, *16. obseruat. 17.* quod vt meliùs intelligatur huius loci lectionem emendat, vt mox indicabo.

n at si specus cũniculum, *Cuiac. ibidem.*

o de Cuniculo *adde l. 26. ff. de damno.*

p Interesse diuidi potest in partes.

q Ad quod interest præstitum ab vno sociorum, recuperatur ab alio pro rata.

r mandando scilicet vel ratum habendo. Ratum habens, dicitur facti author, *Bald.*

s Qui ex facto consortis conuenitur, ad solam patientiam tenetur. *adde l. 4. l.5. in fin. ff. eodem.*

t qui non agat, *Haloand.* Actor est in culpa, qui non dirigit actionem contra obligatum.

u sensus est, Nemo cogitur pro alio soluere, licèt ab eo possit repetere.

x & sic factum consortis consortem non obligat.

li iudicio

si [a] iudicio cum vno agitur, condemnatio in solidum fiet, quoniam, quod præstiterit, potest à socio recipere: an verò is, cum quo agitur, pro parte sua & damni dati & operis non restituti nomine damnandus sit: vt in actione damni infecti fiat, cùm eius prædij, ex quo damnum metuatur, plures domini sint, & cum vno eorum agatur: licèt opus, ex quo damnum futurum sit, indiuiduum sit, & ipsæ ædes, solumque earum non potest pro parte dumtaxat damnum dare: nihilo minùs eum, cum quo agitur, pro sua parte condemnari magisque existimat, id seruandum in aquæ pluuiæ arcendæ actione, quod in actione damni infecti: quia vtrobique non de præterito [b], sed de futuro damno agitur.

4 ¶ Quòd si is fundus, cui aqua pluuia nocet, plurium sit: agere quidem vel singulos posse: sed damni, quod post litem contestatam datum sit, non [c] amplius parte sua consecuturum: item, si opus restitutum non fuerit, non amplius, quàm quod pro parte eorum interfuerit, opus restitui condemnationem fieri oportere.

5 ¶ Si ex priuato [d] agro in agrum communem aqua immittatur: O filius ait, socium cum eo agere posse.

6 ¶ Trebatius existimat: si de eo opere agatur, quod manu factum sit: omnimodo restituendum id esse ab eo, cum quo agitur. si verò vi fluminis ager deletus sit, aut glarea [e] iniecta, [f] aut fossa limo repleta: tunc patientiam dumtaxat præstandam.

De alienatione. De successorib.

12. *Idem* lib. 16. ad Sabinum.

Emptor, nisi simulata [g] venditio est, ceterique successores, vel restituere, si velint, opus factum, vel patientiā præstare debent. nam actori moram suam nocere debere manifestum est. In eadem causa est etiam socius eius, qui opus fecit: si ipse auctor non fuit. Idemque in donato fundo, legatove est.

13. *Gaius ad Edictum Prætoris urbani, titulo de aquæ pluuiæ arcendæ.*

Sed venditor [h] aut donator interdicto quod vi aut clam de damno & impensis ab actore factis tenebitur.

1. De eo quod subsedit. De vitio. De manufacto. 2. De damno futuro vel præterito. 4. De opere post litem contestatam facto.

14. *Paulus* libro 49. ad Edictum.

Antæus [i] ait, si is, qui opus fecerit, potentiori vendiderit prædium: quatenus [k] desierit dominus esse, agendum cum eo quod vi aut clam. quòd si annus præterierit, de dolo iudicium dandum. [l]

1 ¶ Cùm agitur aquæ pluuiæ arcendæ: de facto, quod nocet, quæritur. Ideoque si [m] vitio loci pars aliqua soli subsedit, [n] quamuis per eam causam aqua pluuia inferiori noceat, nulla competit actio. Idem fortasse dicitur, si in agro manufactum aliquid subsederit.

2 ¶ In hoc iudicium, sicut in damni infecti, futurum [o] damnum venit: cùm reliquis ferè omnibus iudiciis præteritum præstetur.

3 ¶ De eo, quod antè datum est, quod vi aut clam agendum est. de eo, quod post sententiam iudicis futurum est, damni infecti caueri oportet. vel ita opus restituendum est, vt nullum periculum damni supersit.

4 ¶ De eo opere, quod post [p] litem contestatam factum est, nouo iudicio agendum est.

15. *Idem* lib. 16. ad Sabinum.

Sed interdum opus, & quod post litem contestatam factum est, tolletur: si id, quod antecessit, tolli sine eo non potest.

De alienatione.

16. *Pomponius* lib. 20. ad Sabinum.

Post [q] venditionem & traditionem quod nocitum sit ei fundo, de quo antè iudicium acceptum sit aquæ pluuiæ arcendæ, nihilominus eo iudicio venditorem posse consequi: non quia venditori, sed quòd rei damnum datum sit. idque eum emptori restituere debere. Sed si, antequam noceatur, is, cum quo actum sit, vendat: [r] statim agendum cum emptore: vel intra annum cum eo, qui vendiderit, si iudicij [s] euitandi causa id fecerit.

¶ *De aqua ducenda. De non vsu. 1. De lapide. De consuetudine. 2.* ¶ *De aquæ haustu, an locus medius impediat seruitutem.*

17. *Paulus* libro 15. ad Plautium.

Si priùs nocturnæ [t] aquæ seruitus mihi cessa fuerit, deinde postea alia cessione diurnæ quoque ductus aquæ concessus mihi fuerit, & per constitutum tempus nocturna dumtaxat aqua vsus fuerim: amitto [u] seruitutem aquæ diurnæ: quia hoc casu plures sunt seruitutes diuersarum causarum.

1 ¶ Rectè placuit, non aliàs per lapidem [x] aquam duci posse, nisi hoc in seruitute constituenda comprehensum sit. non [y] enim consuetudinis est, vt qui aquam habeat, per lapidem statum ducat. illa autem, quæ ferè in consuetudine [z] esse solent, vt per fistulas aqua ducatur, etiam si nihil sit comprehensum in seruitute constituenda, fieri possunt: ita tamen, vt nullum damnum domino fundi ex his detur.

2 ¶ Via publica intercedente haustus seruitutem constitui posse, placuit. & est verum. sed non solùm si via [a] publica interueniat: sed & si flumen publicum [b], eodem casu: quo, interueniente flumine publico, viæ, itineris, actus seruitus imponi potest, id est, si non sit impedimento transeunti magnitudo [c] fluminis.

3 ¶ Sic & si non proximo meo prædio seruitutem vicinus debeat, sed vlteriori: agere potero, ius esse mihi ire agere ad illum fundum superiorem, quamuis seruitutem ipse per fundum meum non habeam, sicut interueniente via publica, vel flumine, quod vado transiri potest. Sed loco sacro, vel religioso, vel sancto [d] interueniente, quo fas non sit vti, nulla eorum seruitus imponi poterit.

4 ¶ Sed si fundus medius alterius inter me & te intercedit, haustus seruitutem fundo tuo imponere potero, si mihi medius [e] dominus iter ad transeundum cesserit. quemadmodum si ex flumine publico perenni haustu velim vti, cui flumini ager tuus proximus sit: iter mihi ad flumen cedi potest.

De aqua pluuia arcenda. De loco publico. 1 ¶ *De aqua ducenda per viam publicam.*

18. *Iauolenus* libro 10. ex Cassio.

Si in pulico [f] opus factum est, quâ [g] aqua pluuia noceret: agi non potest. interueniente [h] loco publico, agi poterit. causa eius rei hæc est, quòd ex actione non tenetur, nisi dominus solus.

1 ¶ Sine permissu [i] principis aqua per viam publicam duci non potest.

¶ *De aqua pluuia arcenda. De patientia vicini.*

19. *Pomponius* lib. 14. ad Quintum Mucium.

Labeo ait: si, patiente vicino, opus faciam, ex quo ei aqua pluuia noceat: non teneri me actione aquæ pluuiæ arcendæ.

20. *Idem* libro 34. ad Sabinum.

Sed hoc ita, si non per errorem, [k] aut imperitiam deceptus fuerit. nulla [l] enim voluntas errantis est.

Si venis incisis aqua peruenire ad vicinum desierit.

21. *Idem* libro 32. ad Quintum Mucium.

Si in meo aqua erumpat, quæ ex tuo fundo venas habeat: si eas venas incideris, [m] & ob id desierit ad me aqua peruenire: tu non videris vi fecisse, si nulla seruitus mihi eo nomine debita fuerit. nec interdicto quod vi aut clam teneris.

De vsufructu fundi legato. 1. Quomodo res sit restituenda 2. Si fructuarius opus fecerit.

22. *Idem* libro 10. ex variis lectionibus.

Si vsusfructus fundi legatus fuerit: aquæ pluuiæ arcendæ actio heredi, & cum herede est, cuius prædium fuerit. Quòd si ex opere incommodum aliquod patitur fructuarius, poterit quidem interdicto vel interdicto experiri quod vi aut clam. Quòd si ei non competet: quærendum est: an vtilis ei, quasi [n] domino, actio aquæ pluuiæ arcendæ dari debeat: an verò etiam contendat, ius sibi esse vti frui. sed magis est, vtilem [o] aquæ pluuiæ arcendæ ei actionem accommodare.

1 ¶ Non aliter [p] restituisse rem videtur is, qui opus fecit, quàm si aquam coerceat.

2 ¶ Sed etsi fructuarius opus fecerit, per quod aqua pluuia alicui noceat: erit quidem actio legitima cum domino proprietatis: an verò etiam vtilis in fructuarium actio aquæ pluuiæ arcendæ danda sit, quæsitum est. & magis est, vt detur.

De authoritate publica. 1. De agro vectigali. 2. De aggerib.

23. *Paulus* lib. 16. ad Sabinum.

Quod principis, aut senatus iussu [q] aut ab his, qui primi agros constituerunt, opus factum fuerit: in hoc iudicium non venit.

Nnn. ij.

---

a l. 5. l. 8. §. de noxalibus.
b l. 5. §. 3. §. eodem l. 14. §. 2. §. eod.
c §. 1. §. eod. l. 6. §. eodem.
d l. 5. §. 2. §. eodem.
e Glarea, vias extra vrbē substernebant veteres. Liuius lib. 41. in fin. Censores vias sternendas silice in vrbe: glarea extra vrbem substernendas, marginandásque, primi omnium locauerunt. Tibul. 1. Eleg. 7. in fin. Námque opibus cōgesta tuis hic glarea dura sternitur.
f l. 2. §. 1. 5. 6. §. eod.
g Non dicitur successor, qui habet titulum simulatum, l. 55. §. de contrahend. emptione.
h l. 16. §. eod. l. 3. §. 2. §. de aliena. iud.
i Atteius Vulgat. Hal.
k Quatenus, id est, quia, vel. ortu. §. de reb. cred. l. 49. §. de verborū obligat.
l Imò, de dolo non datur, quia alia actio competit, l. 1. §. 6. §. de dolo.
m vide l. vlt. §. locati.
n subsidūt, quę dehiscūt, ut depressa sunt. Ouidius 1. Metamorphos. Iussit & extendi campos, subsidere valles. Fronde tegi syluas, lapidosos surgere montes, quo in loco mōtes surgere, valles subsidere dicuntur. Glossis subsidere ὑποκαθίζω.
o v. l. 11. §. 3. §. eod.
p l. 23. §. de iudicijs. l. 11. §. 9. §. de excep. rei iudic.
q l. 13. §. 12. §. de act. empt.
r l. 6. §. 4. v. l. 13. §. eod. l. 6. §. de alienat. iudic.
s l. 3. §. 2. §. de alienat. iudic.
t Aqua nocturna, quam noctu tantum ducere licet: diurna, quā etiam interdiu, aut interdiu tāum, l. 10. §. 1. §. ut. nadaned.
u ¶ aquam diurnam, seu aquæ diurnæ seruitutem amittimus, aqua nocturna tantum vtentes.
x adde l. 4. §. 5. infi. §. si seruit.
y eadem est ratio in lege 24. §. de vsufr.
z Consuetudinem cuique sequi licet: puta arbitro in arbitrio ferēdo procuratori, in mādato absētis expediendo, l. 31. §. 20. §. de edilitio.
a Publica via intermedia, seu interueniens, non impedit seruitutem haustus imponi.
b Flumen publicum ius viæ non impedit, l. vlt. §. de seruit. rust.
c d. l. vlt. infin. §. de seruitutib.
d sacer locus medius impedit seruitutem cōstitui, l. 14. infi. §. de seruitutib.
e l. 7. § 1. §. com. prædior.
f non in suo l. 3. §. 3. §. eod.
g quo, Hal.
h l. 14. §. 2. §. de seruitutib.
i l. 1. §. 42. §. de aqua quotidiana.
k Qui per errorem patitur, non consentit.
l v. l. 57. §. de obligationibus.
m l. 1. §. 11. §. eo. l. 24. in fi. §. de damno.
n Vsufructuarius est quasi dominus: Domino, directa: quasi domino, vtilis actio datur. Ideoq; hæc actio aquæ pluuiæ arcendæ fructuario non datur: vt quæ detur soli domino & in dominum.
o non directa, l. 3. in fi. §. eod.
p Rem restituit qui aquam coercet.
q aut publica autoritate, l. 2. §. 3. §. eod.

a Domini appellatione, vtilis dominus seu vtile dominium habens etiam continetur: vnde notant, Rem vindicantem causa non cadere, si vtile tantum rei dominium suum esse probauerit.
b *adde l.5. in fin.* ff *arbor. furt. cæsar.*
c *l.2.§ 3.* ff. *eodem.*

1 ¶ Hæc actio etiam [a] in vectigalibus [b] agris locum habet.

2 ¶ Aggeres iuxta flumina in priuato facti, in arbitriũ aquæ pluuiæ arcendæ veniunt, etiam si trans flumen noceant. ita si memoria [c] eorum exstet, & si fieri non debuerunt.

De aratione & sulcis. 1. De sulcis aquariis. 2. De fossis. 3. De lacub.

24. *Alfenus.* "lib. 4. Digestorum à Paulo Epitomatorum."

VIcinus loci superioris pratum ita arabat, vt per sulcos, itemque porcas [d] aqua ad inferiorem veniret. quæsitum est, an per arbitrum aquæ pluuiæ arcendæ possit cogi, vt in alteram partem araret, ne sulci in eius agrum spectarent. respondit, * non [e] posse eum facere, quo minùs agrum vicinus, quemadmodum [f] vellet, araret.

1 ¶ Sed si quos sulcos transuersos aquarios [g] faceret per quos in [h] eius agrum aqua deflueret: hosce "vt" operiret, "per" arbitrum [i] aquæ pluuiæ arcendæ posse cogere.

2 ¶ Sed & si fossas fecisset ex quibus aqua pluuia posset nocere: arbitrũ, si appareat futurũ vt aqua pluuia noceret, cogere oportere, fossas eum explere: &, nisi faceret, condemnare: tametsi[k], antequam adiudicaret, aqua per fossas nunquam fluxisset.

3 ¶ Lacus cùm aut crescerent [l], aut decrescerent, numquam neque accessionem, neq; decessionem in eos vicinis facere licet.

De via.

25. *Iulianus* "lib. 5. ex Minucio."

IS cuius fundo via debetur, aquæ pluuiæ arcendæ agere potest fundi sui nomine: quoniam, deteriore [m] via facta fundo nocetur.

¶ *De aqua ducenda. De vetustate.*

26. *Scæuola* "lib. 4 Responsorum."

SCæuola respõdit, solere eos, qui iuri dicũdo præsunt, [n] tueri ductus aquæ, quibus auctoritatem vetustas daret, tametsi ius [o] non probaretur.

DE PVBLICANIS[p], ET VEctigalibus[q], & commissis[r].

TIT. IIII.

Edictum 1. Qui sunt publicani & vnde nomen habent. 2. Ratio edicti. 3. Collatio huius edicti, actionis vt bonorum raptorum legis aquiliæ, & furti. 5. Familia quomodo accipitur. 6. De seruis exhibendis, & de noxæ deditione.

Vlpianus "lib. 55. ad Edictum."

PRAETOR ait: *Quod publicanus, eius publicani* [s] *nomine vi ademerit, quódve* [t] *familia publicanorũ: si id restitutum* [u] *non erit: in duplum, aut si post annum agetur, in simplum iudicium dabo. item si damnum iniuria furtúmve factum esse dicetur*[v]: *iudicium dabo, si id, ad quos ea res pertinebit, nõ exhibebitur*[x]: *in dominos sine noxæ deditione iudicium dabo.*

1 ¶ Hic titulus ad publicanos pertinet. Publicani autem sunt, qui publico fruuntur [y]: nam inde nomen habẽt, siue fisco vectigal pendant, vel tributum consequantur. & omnes, qui quid, à fisco conducunt, rectè appellantur publicani.

2 ¶ Dixerit aliquis: Quid vtique hoc edictum propositum est? quasi non & alibi prætor prouiderit furtis, dãnis, vi [z] raptis. sed è re putauit, & specialiter aduersus [a] publicanos edictum proponere.

3 ¶ Quod quidem edictum in aliqua parte mitius [b] est: quippe cùm in duplum datur, cum vi bonorũ raptorum in quadruplum [c] sit, & furti manifesti æquè in quadruplum[d].

4 ¶ Et restituẽdi facultas publicano vi abreptum datur. quod si fecerit, omni onere exuitur, & pœnali actione ex hac parte edicti liberatur. Vnde quæritur: si quis velit cum publicano nõ ex hoc edicto, sed ex generali vi bonorũ raptorum, damni iniuriæ, vel furti agere: an possit, & placet, posse: ídque Pomponius quoque scribit. est enim absurdum meliorem esse publicanorum causam, quàm ceterorum effectam opinari.

5 ¶ Familiæ [e] nomen hîc non tantùm ad seruos [f] publicanorum referemus: verùm & qui in numero familiarum sunt publicani. Siue igitur liberi sint, siue serui alieni, qui publicanis in eo vectigali ministrant: hoc edicto continebuntur. Proinde & si seruus publicani rapuit, nõ [g] tamen in ea familia constitutus, quæ publico vectigali ministrat: hoc edictum cessabit.

6 ¶ Quod nouissimè [h] prætor ait: *Si hi non exhibebuntur in dominos sine noxæ deditione iudicium dabo*: hoc proprium est huius edicti: quòd, si non exhibeantur serui, competit iudicium sine noxæ deditione, siue habeant eos in potestate, siue non[i], siue possint exhibere, siue non possint.

2. *Gaius* "libro 21. ad Edictum Prouinciale."

NEc liceat [k] domino absentem defendere.

3. Si plures serui furtum vel damnum admiserint.

3. *Vlpianus* "lib. 55. ad Edictum."

CVm, si exhibuissent, noxali iudicio cõuenientur. Idcirco autem tam dura conditio eorũ effecta est, quia debent [l] bonos seruos ad hoc ministerium eligere.

1 ¶ Quod ait *in dominos*, sic accipiendum est: in socios vectigalis, licet domini non sint.

2 ¶ Antè [m] autem actorem dicere oportet, quem, vel quos desideret exhiberi. vt si non exhibeantur, hinc agatur. Sed si dicatur: *Exhibe* [n] *omnes vt possim dignoscere quis sit*: puto, audiendum.

3 ¶ Si plures serui id furtum, vel damnum admiserint. hoc debet seruari, vt, si tantũ [o] præstetur, quantum, si vnus liber fecisset, absolutio fiat.

De herede publicani. 1. De rebus quas in vsu aduehendas sibi mandant præsides. 2. De consuetudine.

4. *Paulus* "libro 52. ad Edictum."

SI publicanus, qui vi ademit, decesserit: Labeo ait, in heredem [p] eius, quo locupletior factus sit, dandam actionem.

1 ¶ De rebus, quas in vsus aduehendas sibi mandant præsides, Diuus Hadrianus præsidibus scripsit: vt quotiens quis in vsus [q] "aut" eorum qui prouinciis exercitibúsve præsunt, aut procuratorum suorum, vsus sui causa mittet quendam empturum significet libello manu sua subscripto, eúmque ad publicanum mittat: vt, si quid amplius, quam mandatum est, transferret, id munificium [r] sit.

2 ¶ In omnibus vectigalibus ferè consuetudo [f] spectari solet. idque etiam principalibus constitutionibus cauetur.

De re restituta. 1. Duplum quomodo accipitur.

5. *Gaius* ad edictum prætoris vrbani, titulo de publicanis.

HOc edicto efficitur: vt ante acceptum quidem iudicium restituta re, actio euanescat: post acceptũ verò iudicium nihilominus pœna duret. sed tamen absoluendus [t] est etiam, qui post acceptum iudicium restituere paratus est.

1 ¶ Quærentibus autem nobis, vtrùm duplum totum pœna sit, & præterea rei sit persecutio, an in duplo sit & rei persecutio, vt pœna simpli sit: magis placuit, vt res in duplo sit.[u]

De multis publicanis.

6. *Modestinus.* "lib. 2. de pœnis."

SI multi publicani sint, qui illicitè quid exegerunt: nõ multiplicatur dupli actio: sed omnes partes [x] præstabunt: &, quod ab alio præstari nõ potest, ab altero exigetur: sicut Diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt. nam inter criminis reos & fraudis participes multum esse [y] constituerunt.[z]

d Porcæ quæ intra duos sulcos fiunt, quas ait Varro dici, quòd porrigant frumẽtum *Festus, in Porcas*: vnde Festo Porcæ rari sulci qui ducuntur aquæ deriuãdæ causa, dicti quod porcant, id est, prohibeãt aquam frumentis nocere: Nã crebriores sulci, *lirae* dicuntur ad de Nonium *c.1. in porcæ. 305. & cap. 2. in Porcæ. 696.*
e *adde l.1.§.3.* ff. *eod.*
f Agros nostros arare quemadmodum volumus possumus: neque sulcos transuersos pro directis facere cogendi sumus, etiamsi directis factis, aqua vicino possit nocere.
g *l.1.§ 4.9.* ff. *eodem.*
h fortè, *in cuius* idest, alterius.
i *v.l.28.* ff. *de probat.*
k vt aquæ pluuiæ agi possit, sufficit opus nocere posse, licet nondum nocuerit.
l Lacus interdũ crescunt aut decrescunt. *l.69.* ff. *de contrahẽda emptione. l. 12.* ff. *de adquirendo rer. dom.*
m Qui deteriorem viam facit, fundo nocet.
n Præesse iuri dicũdo, quid esset: & qui illi, qui iuri dicundo præfuerint, notatum à me est *in l.2.§.6.* ff. *de origine iuris.*
o titulus sc. *l.10.* ff. *si seru. vindicet. l.3. §. 4.* ff. *de aqua quotidiana.*
p περὶ τέλους δημοσίου καὶ τελεστῶν καὶ τελωνῶν: *56. Eclo.1.* De fraudibus publicanorum, vide Liuiũ 25. & Suidam. *vide Cuia. hic.*
q 4. *Cod. 61. 4. Co. Theodosian.11.* Possis addere 10. C. 16. 19. 22. *ad* 30. Vectigal est portorium quod fisco debetur, vel Reipublicæ mercis nomine. onus est merciũ, non mercatorũ. Nam & nõ mercatores soluunt vectigal. Quid stipendium à tributo differat, *v. Cuiac. 7. obser. 3.* quid tributum à vectigali. *v. eundẽ 3. obseruat. 4.*
r Commissum Græci τὸ κλεπτοτελώνημα appellant, hinc titulus περὶ κλεπτοτελωνήματος 56. *Eclog.* estque mercium casus quæ ad publicanum professæ non sunt: vel pœna omissæ professionis periculo mercium aut venalium improfessarum. Commissum dicitur, quòd in legem Cæsaris committat, qui professionem mercium omittit. Varro *de re rustica*: ad publicanum profitentur, ne legem censoriam omittant. *vide Cuiacium Codice eodem.*
s quod publicanus eius publici nomine &c. sic enim legitur in Basilicis ὀνόματι τοῦ τέλους *Cuiac. hic.*
t Familiæ seu famuli factum domino adscribitur seu imputatur, quoties famulus ipse delinquit in eo ministerio, officio, negotiove, cui à domino suo præpositus est: merito enim qui præposuit ita negligentem hominem, sibi suæque negligentiæ id imputare debet. *de quo vide Capellam Tholosanam, & ibi Aufrerium decisione 195. adde l. licet. §. in factum* ff. *naut. caupones: l. 1.* ff. *furti aduersus nautas. §. Item exercito Inst. de obliga. quæ ex quasi delict. l. seruus. §. fornicarius §. Paulus.* ff. *ad legem Iuliam de adulteriis.*
u *§.4.* ff. *eodem l. 15.* ff. *eodem.*
x *§. 6.* ff. *eodem.*
y qui publica vectigalia conducta habent. *l. 12. in fin.* ff. *eodem.*
z *adde l. 2. §. 20.* ff. *vi bonorum raptorum.*
a *l.195.§.2.* ff. *de verborum significatione.*
b hoc edictum mitius est in quibusdam, quam vi bonorum raptorum.
c *Institutionibus vi bonorum raptorum, in principio.*
d *§.4. inst. tit. de obligationibus quæ ex delicto.*
e ¶ Familiã habebant publicani in Sabinis agris, portub⁹, custodiis. *Cicero pro lege Manilia.*
f *l. 12. §.2.* ff. *eodem.*
g Zasius (opinor vt iocos serio lectori adspergat) hinc colligit; clericorum concubinas non esse fori ecclesiastici: cùm hic familiæ nomine, iusta ac legitima familia intelligatur.
h *l.1. in principio & §. 3.* ff. *eodem.*
i Imò liberantur, si nõ habẽt. *l.13.§.3.* ff. *eodem.*
k nec licebit, *Hal.* imò licebit, *l.21.§.1.* ff. *de noxalibus.*
l *l.7. §.4.* ff. *nautæ, caupones.*
m nota ordinẽ procedendi in hac actione.
n *l. 3. §.7.* ff. *ad exhib. l.2. Cod. ad exhib. v. quæ notaui ad Nouellã 90. c.1. & Bellouisariũ 2. c.2. numero 20.*
o *l. 32.* ff. *ad l. Aquil.*
p *v. l. vlt. §.13.* ff. *eod.*
q *v. quæ notaui ad l.29.* ff. *de testib.*
r idest, meritis obnoxium. *v. l. 18. ad fi.* ff. *de verb. significa. l.31 Cod. Theodos. de annonis & tributis l.9. l.11. C. Theodos. de indulgentia debitoribus.*
f *l.9.§.6.* ff. *eod.*
t hinc collige, Non committi cum effectu moram per litis contestationem. *Accursius.*
u *vide tamen l.9.§.5.* ff. *eod.*
x & ita fiet exactio pro parte, nisi alter non sit soluendo *Bart.*
y multum interesse *Hal.*
z cur ita? qui fraudis sunt participes tenentur in solidum sine discussione: qui rei sunt criminis, possunt iuuari beneficio discussionis.

De posses-

a vide quæ scripsi ad l.7. Cod. de censib. & censitis

b Vectigalia res ipsæ præstant non personæ, *vt hic: l.29. §.5. ff. de legat. 1. l.3. Cod. de annonis & tributis* sic indictiones (quarum nomine continetur tributaria & annotaria functio) non personis sed rebus indici solent, *l.3. Cod. de annonis & tributis.*

c id est, emptores, *l.36. ff. de iure fisci. adde l.14. ff. eod.*

De possessoribus & vectigalib. præteriti temporis. 1. De pœna commissi pupillo remittenda.

7. *Papirius Iustus* lib.2. de Constitutionibus.

IMperatores Antoninus & Verus rescripserunt, in vectigalibus ipsa [a] prædia [b], non personas conueniri. & ideo possessores [c] etiã [d] præteriti tẽporis vectigal soluere debere, eóque exemplo [e] actionem, si ignorauerint [f], habituros.

1 ¶ Item rescripserunt, pupillo [g] remittere se pœnam commissi si intra diem trigesimum [h] vectigal intulisset.

De heredibus eius qui vectigal fraudauit.

8. *Papinianus* lib.13. Responsorum.

FRaudati vectigalis crimen [i] ad heredem [k] eius, qui fraudem contraxit, commissi ratione transmittitur.

1 ¶ Sed si vnus ex pluribus heredibus rem munem [l] causa vectigalis subripiat, portiones ceteris nõ auferũtur.

De cautione à conductore vectigalium.

9. *Paulus* lib.5. Sententiarum.

LOcatio vectigalium, quæ calor [m] licitantis [n] vltra modum solitæ conductionis inflauit, [o] ita demum admittenda est, si fideiussores idoneos & cautionem is, qui licitatione vicerit [p], offerre paratus sit.

1 ¶ Ad conducendum vectigal inuitus [q] nemo compellitur. & ideo impleto tempore conductionis elocanda [r] sunt.

2 ¶ Reliquatores [s] vectigalium ad iterandam conductionem, antequam [t] superiori conductioni satisfaciant, admittendi non sunt.

3 ¶ Debitores fisci itemque reipublicæ, vectigalia conducere prohibentur: [u] ne ex alia causa, eorum debita onerentur. nisi fortè tales fideiussores obtulerint, qui debitis eorum satisfacere parati sint.

4 ¶ Socij vectigaliũ si separatim partes administrent, alter ab altero minùs idoneo in se portionem transferre iure desiderat.

5 ¶ Quòd illicitè [x] publicè, priuatimque exactum est, cum altero tanto [y] passis iniuriam exsoluitur. per vim verò extortum cum pœna tripli restituitur. ampliùs extra ordinem [z] plectuntur. alterum enim vtilitas priuatorum, alterum vigor publicæ [a] disciplinæ postulat.

6 ¶ Earum rerum vectigal, quarum [b] nunquam præstitum est, præstari non potest. Quòd si præstari consuetum indiligentia publicani omiserat, alius exercere non prohibetur.

7 ¶ Res exercitui paratas, [c] præstationi vectigalium subiici non placuit.

8 ¶ Fiscus ab omnium vectigalium præstationibus immunis est. Mercatores autem, qui de fundis fiscalibus mercari consuerunt, nullam immunitatem [d] soluendi publici vectigalis vsurpare possunt.

Vectigalia neque institui, neque reformari posse sine præcepto principis. 1. De pensionib. non solutis à conductorib.

10. *Hermogenianus* lib.5. Epitomarum.

VEctigalia sine [e] imperatorum præcepto, neque præsidi, neq; curatori, [f] neque curiæ cõstituere, nec præcedẽtia reformare, & his vel addere, vel diminuere licet.

1 ¶ Non solutis vectigalium pensionibus, pellere [g] cõductores, necdum etiam tempore conductionis completo, vel ab his vsuras ex mora exigere permittitur.

Quæ hostibus vendi non possunt. 1. De agris publicis qui in perpetuum locantur. 2. De illicitè in nauem impositis. 3. De herede. 4. De emptione rei, quæ commisso vindicata est. Quo casu conductor iterum conducere cogitur.

11. *Paulus* lib.5. Sententiarum.

COtem [h] ferro subigendo [i] necessariam, hostibus quoque venundari, vt ferrum, [k] & frumentum, & sales, [l] non sine periculo capitis licet. 1. ¶ Agri publici, qui in perpetuum locantur, à curatore sine [m] auctoritate principali reuocari non possunt.

2 ¶ Dominus nauis si illicitè aliquid in naue vel ipse, vel vectores [n] imposuerint: nauis quoque fisco vindicatur. Quòd si absente domino id à magistro, vel gubernatore, aut proreta, nautáve aliquo id factum sit: ipsi quidem capite puniuntur commissis mercibus, nauis autem domino [o] restituitur.

3 ¶ Illicitarum [p] mercium persecutio heredem [q] quoque adfligit.

d v. de quæ scripsi ad l.2. Cod. sine censu.

e ex empto, Cuiac.1. obs.5.

f & rectè. nam scientibus non datur actio ex empto.

g *l. vltim. §. 9. ff. eodem.*

h vide quæ notaui ad l.1. Cod. si propter publicas pensitationes.

i Crimen est vectigal fraudare, *l.14. ff. eodem.* Scieris tamen Scholasticis illud ænigma placere, licet f. g. id est, Licet fraudare gabellam. de quo plenius, vide Socinum *regula* 164.

k *l.11. §.3. l.14. ff. eodem.*

l rem communem, *Vulg. Haloand.* τὸ κοινὸν κλεπτοτελωνήσει πρᾶγμα. 56. *Eclog. 1. cap. de vectig. & commiss. num. 2.* alii rem munem interpretantur rem obligatam fisco, quod displicet Cuiacio. Municare dixere Latini pro communicare, Festo authore, & mẽtum pro cõmẽto. *vide Cuiac. 9. obser. 24. in fin.*

m quæ calore licitantis *Haloand.* Porro calorem licitantis dixit: vt alibi, idẽ noster Paulus calorem iracundiæ *l.48. ff. de regulis iuris.* Porrò calor licitantis Ciceroni *1. ad Atticum* 14. est cupiditas nimia licitantis.

n Licitantem perperam Philelphus in Epistolis proxenetæ interpretatus Licitator Gallis *le plus offrant.*

o *aliàs* inflatur, admittenda est. *& cæt. Alciat. 1. dispunct. 12.*

p *l.4. Cod. de vectigalib. & commiss.*

q *l.3. §.6. ff. de iure fisci.*

r tempore conductionis licitatores alloquendi sunt, *Haloand.* tempore conductionis ea locanda sunt, *vulgat.*

s licitatores, *Haloand.* Reliquator est, qui reliqua traxit, *l.202. §.2. ff. de solut.*

t *l.4. Cod. de susceptorib. præpos. lib.10.*

u *vide l. vnic. Cod. ne tutor vel curat. vectig.*

x *l.1.2. Cod. Noua vectigalia.*

y *l.5. in fin. ff. eodem.*

z exilio perpetuo, 56. *Eclog. titul.4.* vsurarios ac fœneratores extra ordinem puniri hinc colligitur, *dixi ad l.20. Cod. ex quibus causis infamia.*

a *vide l.95. §.1. ff. de solutionibus.*

b *l.4. in fin. ff. eodem.*

c *l.4. §.1. ff. eodem.*

d ἐν δουκατικοῖς 56. *Eclog.8. cap.24. & c.7.*

e *Cod. Noua vectigalia instituí non posse.*

f ἢ τῷ καθολικῷ 56 *Eclog. 1. cap. 8.* id est, procuratori Cæsaris. de qua voce vide quæ notaui *ad l. 5. Cod. de iure fisci*, vbi plenius de Catholicis, vide Cuiacium.

g Si emptores gabellarum deficiunt soluere in aliquo termino, statim eis potest auferri gabella, si ita placet communitati, *Castrensis.*

h *56. Eclog.12.* περὶ κινωλυμένων εἰδῶν.

i id est, acuendo. Horat. fungar vice cotis acutũ reddere quæ ferrũ valet exors ipsa secãdi. ferri aciem excitari cotib9 dixit, *Plinius 18. cap.28.*

k Hostib9 ferrum, frumentum, & salẽ, & cotem ferro subigendo vendere, capitale est, *adde l.1. l.2. Cod. quæ res exportari*

l *adde l.11. Cod. de vectigalibus.*

m *vide quæ notaui ad l.11. ff. de euict. vide l.1. in fin. ff. si ager vectigal.*

n *adde tit. Cod. quæ res exportari.*

o ignorãti, *l. vltim. §.11. ff. eod.*

4 ¶ Eam rem, quæ commisso vindicata est, dominus emere non prohibetur vel per se, vel per alios, [r] quibus hoc mandauerit.

5 ¶ Qui maximos fructus ex redemptione vectigalium consequuntur, si postea tanto locari non possunt, ipsi ea prioribus pensionibus suscipere compelluntur †.

De audacia & temeritate publicanorum compescenda 1. Verba edicti. 2. Familia quomodo hic accipitur. 3. Qui sunt publicani.

12. *Vlpianus* libro 38. ad Edictum.

QVantæ audaciæ [s] quantæ temeritatis sint publicanorum factiones, nemo est, qui nesciat. idcirco prætor ad compescendam eorum audaciam hoc edictum [t] proposuit.

1 ¶ *Quod familia publicanorum furtum fecisse dicetur, item si damnum iniuria fecerit, & id, ad quos ea res pertinet, non exhibetur* [u]*: in dominum sine noxæ deditione iudicium dabo.*

2 ¶ Familiæ [x] autem appellatione hîc seruilem familiam contineri, sciendum est. Sed & si bona fide publicano alienus seruus seruit, æquè continebitur. Fortassis & mala fide. plerumque. n. vagi serui & fugitiui in huiusmodi operis etiam à scientibus habentur. Ergo & si homo liber seruiat, hoc edictum locum habet.

3. ¶ Publicani [y] autem dicuntur, qui publica vectigalia habent conducta.

De venditione manumissione, fuga. 3. Morte serui. 4. De tempore huius actionis. De successorib.

13. *Gaius* libro 13. ad Edictum Prouinciale.

SEd & hi, qui salinas, [z] & cretifodinas, & metalla habent, publicanorum loco sunt.

1. ¶ Præterea & si quis vectigal conductum à republica cuiusdam municipij habet, hoc edictum locum habet.

2 ¶ Siue autem vendidit seruum, vel manumisit, vel etiam fugit seruus, tenebitur serui nomine, qui tam factiosam familiam habuit.

3 ¶ Quid tamen, si seruus decesserit? videndum, an publicanus teneatur, quasi facti sui nomine, sed puto, quia [a] facultatem non habet exhibendi, nec dolus eius intercessit, debere eum liberari. [b]

4 ¶ Hanc actionem perpetuam dabimus, & heredi, ceterisque successoribus.

De dominio rei commissæ. De herede, & quolibet possessore.

14. *Vlpianus* libro octauo Disputationum.

COmmissa vectigalium nomine etiam ad [c] heredem transmittuntur. nam, quod commissum est, statim desinit eius esse, qui crimen [d] contraxit: dominiumque rei vectigali adquiritur. ea propter commissi persecutio, sicut aduersus quemlibet possessorem, [e] sic & aduersus heredem competit.

De cotib. ante certum diem non euehendis.

15. *Alfenus Varus* lib.7. Digestorum.

CÆsar, cùm insulæ Cretæ [f] cotorias locaret, legem ita dixerat, *Ne quis, præter redemptorem post idus Martias cotem ex insula Creta fodito, neve eximito, neve auellito.* cuiusdam nauis onusta cotibus ante idus Martias ex portu Cretæ profecta, vento [g] relata [h] in portum erat. deinde iterum post idus Martias profecta erat. cõsulebatur, num contra legem post idus Martias ex insula Creta cotes exisse viderentur. respondi, tametsi portus quoque, qui insulæ essent, omnes eius insulæ esse viderentur: tamen eum, qui ante idus Martias profectus ex portu esset, & relatus tempestate in insulam deductus esset, si inde exisset, non videri contra legem fecisse. præterea: quod iam initio euectæ cotes viderentur, cùm & ex portu nauis profecta esset.

De seruo actore, vel delinquente. De reb. peculiarib. 3. De seruis venalib. vel vsualib. De nouitiis vel veteranis. 4. De seruis qui in fuga sunt. 5. Si quis se ignorasse dicat. 6. De officio publicani. 7. Species pertinentes ad vectigal. 8. De aduersa tempestate. 9. De minore qui in sola professione ignorauit. 10. De eo qui per errorem in causam commissi incidit. 11. De eo quod colonus, vel serui domini illicite in prædio fecerunt. 12. Si quis professus non soluerit. 13. De heredib. 14. De indebito soluto.

16. *Marcianus* lib. singulari de Delatoribus.

p Illicitæ merces olim quædã fuerunt, *vt hic. l.6. §.4. ff. de offic. præsid. l.1. in fin. ff. de his quib. vt indignis: l. vnic. Cod. de littorib. & itinerum custodia Tertull. 5. aduers. Marcionem in pr.* Quæ fuerint illæ merces ac negotiationes illicitę, præter exempla nostris legis, de purpuræ venditione priuatis prohibita, *vide l.1.2 Cod. quæ res vend. adde l.1. Cod. de vestib. oloceris*: de oleo, vino, armis, *l.1. l.2. Cod. quæ res exportar. Nouell. de Armis. adde l.11. Cod. de vectigalib.* de equo vide *l.12. §.1. ff. de re militari.*

q *l.8. ff. eodem. l.14. in fin. ff. eod.*

r *l.22. §.2. ff. mandati.*

† hodie non competunt, *l.3. §.6. ff. de iure fisci. adde l.9. §.1. ff. eodem.*

s vide Liuium 25. πεπαρρησιασμένη βίος, καὶ ἐπιπίπτοντος ἁρπαγῇ ἀναισχύντως πλεονεξία, πραγματεία λόγον μὴ ἔχουσα ἀναιδὴς ἐμπορία; vide Cuiac. hoc titul. in paratit. *adde l.1. §.2. ff. eodem.*

t ex edicto Neronis aduersus publicanos, primùm Prætores & Præsides extraordinariè iura reddiderunt, vt Corn. Tacitus scribit, deinde Prætores.

u non exhibebuntur. *Hal. adde l.1. in princip. ff. eodem.*

x *l.1. §.5. ff. eod.*

y *l.1. §.1. ff. eod. adde l.13. ff. eodem. l.16. ff. de verbor. signific.*

z *vide l.11. Cod. de vectigalibus.*

a *adde l.26. §.4. ff. de noxalibus.*

b Imò, non liberatur: tenetur enim siue habeat siue nõ habeat, *l.1. in f. ff. eo.*

c *vide l.111. in fin. ff. de regulis iuris.*

d Crimen est vectigal fraudare, *v. l.8. ff. eod.*

e *l.7. l.11 §.3. ff. eodem.*

f De Creticis cotoriis, Plinius, 18. *cap.* 28. Quædam, inquit, partes Italiæ, post *Creticis*, tantum messem secant, Fuit hoc quoque maioris impendii apud priores, transmarinísque cotibus notis, nec nisi oleo falcis aciem excitantibus. Igitur cornu propter oleum ad crus ligato, fœnisex incedebat. Italia aquarias cotes dedit, limæ vice imperantes ferro.

g *l.8 §.8. ff. eod. Cicero de Inuent.* Casus nautam excusat: Inuoluntaria non puniuntur, *adde l.16. §.8. ff. eod.* Eodem modo patres in Synodo Ancyrana ad communionem eos admiserunt, quorum manus violenter admotæ fuerant sacrificiis idolorũ, *v. acta Synod. Ancyranæ cap.3, adde quæ scripsi ad l.109. ff. de regul. iur. & Ciceronem 2. de Inuentione. & l.29. §.3. ff. ad l. Aquil.* Aristotelẽ 2. *Ethic.* Quibus accidit illud Liuij lib. 1. Cõsolatur ægrã animi Lucretiam auertendo noxã ab coacta in auctorem delicti. Mentem peccare non corpus. & vnde consilium abfuerit, culpam abesse. vos, inquit, videritis quid illi debeatur. Ego, me etsi peccato absoluo, supplicio, non libero.

h id est reiecta. *Cicero oratione pro Cæcina.*

a Is actor appellatur *adde l.vlt.ff. de off.præſi.d.l.8.ff.de iure fiſci.*

b hinc imperitè colligit Cepolla *c. vtil.a* 15. Executionem ſententiæ criminalis poſſe differri, ſi condemnatus geſſerit aliena negotia, nec reddiderit rationem. id. n. refutatur ex iis quæ notaui *ad l.6.ff.de pœnis.*

c *v.l.3.ff.de euictionibus.*

INterdum nec vendendus eſt "is" ſeruus, qui in commiſſum cecidit, ſed pro eo æſtimatio à domino danda eſt. Diui enim Seuerus & Antoninus reſcripſerunt, cùm is ſeruus, qui actum [a] domini geſſiſſe diceretur, in commiſſum cecidiſſet, venire [b] non debuiſſe, ſed pro eo viri boni arbitratu æſtimationem oportuiſſe dari.

1 ¶ Idem autem eadem "epiſtola" reſcripſerũt: ſi quis improfeſſus ſeruus fuerit, & probabitur in commiſſum cecidiſſe, & aut vxorem corrupiſſe domini dicatur, aut aliud quid grauius admiſiſſe: vt cognoſcat procurator: & ſi in his cauſis "eſſe" compertus ſit, æſtimetur, & ad pœnam tradatur.

2 ¶ Idem Diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt, mancipiis commiſſis res peculiares non [c] eſſe in eadem cauſa, niſi hoc, quod proprio nomine in cauſam commiſſi incidit.

3 ¶ Quotiens quis mancipia inuecta profeſſus non fuerit, ſiue venalia ſiue [d] vſualia [e]: pœna commiſſi eſt. ſi tamen nouicia [f] mancipia fuerint, non etiam veterana [g]. Sunt autem veterana, quę anno continuo in vrbe ſeruierint. nouicia autem mancipia intelliguntur, quæ annum nondum ſeruierint.

4 ¶ Serui, qui in fuga [h] ſunt, in commiſſum non cadunt. cùm ſine voluntate domini fines egreſſi [i] ſunt. & ita principalibus cõſtitutionibus cauetur: ſicut Diuus quoque Pius ſæpiſſimè reſcripſit, ne [k] (inquit) in poteſtate ſeruorum ſit, inuitis vel ignorantibus dominis fugæ ſe tradendo, poteſtate dominorum ſe ſubtrahere.

5 ¶ Licèt quis ſe ignoraſſe [l] dicat, nihilo minùs eum in pœnam vectigalis incidere, Diuus Adrianus conſtituit.

6 ¶ Diui quoque Marcus & Commodus reſcripſerunt, non imputari publicano, quòd non inſtruxit tranſgredientem: ſed illud cuſtodiendum, ne decipiat profiteri volentis.

7 ¶ Species pertinentes ad vectigal [m]: cinnamomum [n], piper longum, piper album, folium [o] pentaſpherum, [p] "folium barbaricum," coſtum [q], coſtamomum [r], nardi ſtachys [ſ], caſſia turiana [t], xylocaſſia, ſmyrna [u], amomum [x], zingiberi [y], malabathrum [z], aroma Indicum, chalbane [a], laſer [b], [alchelucia,] [c] ſargogalla [d], onyx [e] Arabicus, cardamomum [f], xylocinnamomum [g], opus byſicum [h], pelles Babylonicæ [i], pelles Parthicæ [k], ebur, ferrum [l] Indicum, carpaſum [m], lapis vniuerſus, margarita, ſardonyx [n], ceraunium [o], hyacinthus [p], ſmaragdus [q], adamas, ſaffirinus [r], callainus [ſ], veryllus [t], chelyniæ, [hopia] [u] Indica, vel [x] adſerta, metaxa [y], veſtis ſerica, vel ſubſerica, vel attincta [z], carbaſea, nema ſericum [a], ſpadones [b], Indici leones, leænę, "pardi," leopardi, pãtheræ [c], purpura. item [marocorum [d]] lana, fucus [e], capilli Indici.

d venalia ab vſualibus hic diſtinguntur. vt & Sabinus 2. Iuris ciuilis apud Gellium: *adde l. non quod. §. itẽ ſiquis. ff. de penu. legata.*

e i. quę, vt vendat, vel vt iis vtatur, aduehit. *§. 9. ff. eo. vide l.5. C. eod.*

f quæ anno cõtinuo non ſeruiunt.

g quæ in vrbe, non in agro anno ſeruiunt. *vide l. vlt. §. vlt. ff. de ædilitio.*

h *l.9. ff. de ſeruis exportandis l.1.2. C. de ſeruis exportand.*

i fines ingreſſi. *Cuiac. 14. obſ. 3.*

k ſimilis eſt ratio *in l.27. §.1. in fi. ff. ad legem Aquil.*

l *adde §. 6. v. de §. 10. ff. eod.*

m ad vectigal, putà cinnamomum *Hal. adde & l.5. C. eod.*

n frutex qui in Æthiopia naſcitur: cuius vis in cortice poſita eſt. *vide Plin. 12. cap. 20. & Dioſcor.* rariſſimũ fuiſſe ſuo tẽpore ſcribit Galenus, nec alibi cõditum quàm in ſcriniis imperatoris. Garzias ab orto *in libello de Aromatibus*: cannelli hodie appellari ſcribit. Hæbræi Kinnamon, *Exod. 10. c. 23. Prouerbior. 7. cap. 17.*

o de foliorum vſu *vide quæ notaui ad l.12. §. 1. ff. de vſu & habitat.* folium dicitur, quod ſine vlla radice innatat: & ita in Indiæ littoribus colligitur: fertur eſſe paradiſi herba, guſtu nardum refert. 17. *Iſidor. 9.*

p folium gariophyllum coſtum *vulgat.* alij legunt folium Hadroſpherum, & idem eſſe quod folium barbaricum & Malabathrum.

q ſiue coſtus, coſtum eſt radix herbæ naſcentis in India: Ouidius 1. *Faſtorum.* & Syria, ſed melius Arabicum. eſt enim album & leue, & ſuaue, iucundi odoris. Indicum colore nigro & leue, vt ferula. Syriacum pondere graue, colore bucceo, odore acri. 17. *Iſidorus 9. adde Dioſcorid. 1. c. 15. 1. Plin. 12. & 12. c. 24.*

r coſtum caſſamum *Vulgat.* coſtamomum: puto dici coſtum naſcens in Amomo, vel Amano monte Syriæ, in quo naſcitur etiam chalbane, vel Galbanum 17. *Iſidor. 9.* n ſi ſi legamus *cardamomon*, quod amomo ſimile. 12. *Plin. 13.* quod & naſturgum appellabatur 17. *Iſidor. 9.* ſed tamen cardamomi fit mentio *ff. eod.*

ſ. Nardus, herba eſt ſpicoſa: vnde & à Græcis appellatur ναρδόςαχυς, alia Indica, alia Syriaca, non quòd in Syria naſcatur, ſed quòd mons, in quo inuenitur, alio latere Indiã ſpectat, alio Syriam. Eſt & nardus Celtica, ſiue Gallica: quæ naſcitur in Lygurię Alpibus, *vide Iſidor. 17. c. 9.* de nardo puro *v. quæ notaui ad l.21. ff. de auro.* niſi fortè legamus, Nardus ſtacte.

t caſſia thymiama *Vulgat.*

u i. myrrha.

x fruticis genus odorati in Syria naſcentis & Arabia, flore albo. 1. *Dioſcorid.* 14. 12. *Plin. 12.*

y zinziber *Vulgat.* Græci ζίγγιβερ. *vide Dioſcorid. 2. & 12. Plin. 7. Strabon. vlt.*

z *ammoniacum* quidam ita legunt.

a χαλβάνη, galbanum, non eſt vnguentum ad equos, vt ſcribit Accurſius: ſed eſt genus pigmenti albi creſcentis in monte Amomo Syriæ. 17. *Iſidorus 9.* ideo Lucanus 9. vocat peregrina galbana: Hebræis chelbenata dicitur *Exod. 30. verſ. 34. Eccleſiaſt. 24. verſ. 21.*

b de quo fit mentio *in l.5. ff. de penu. legata 6. Columel. 17.* ad pondus denarij argentei vendebatur 19 *Plinius 3.* Iſidorus 17. *capite 9.* ait naſci in monte Oſcobagi, vbi Ganges fluuius oritur. huius ſuccus primùm laſi dictus, quoniam manat ad inſtar lactis. à quibuſdam vocatur opium Cyrenaicum, quoniam & apud Cyrenas naſcitur.

c agallochum, *Vulgat.* agallochus, *Hal.*

d ſarcocolla *Hal.* ſarcocolla eſt lachryma arboris in Perſide naſcentis, thuri ſimilis 3. *Dioſcorid. 13. Plin. 11. & 24. c. 14.* Dicitur autem ſarcocolla, quòd diſſolutam & hiantem vulnere carnem adſtringat.

e ſargogolla gummi Arabicum *Vulgat.*

f vulgus naſturgum vocat. 17 *Iſidor. 9.*

g xylocinnamomon carpeſium *Vulga.* xylocinnamomon eſt lignoſum cinnamomon, odore cinamo inferius, ſarmenta fert longa & robuſta *vide Dioſcorid. 1.*

h opus byſſinum *Hal.*

i *adde l.23. §.3. ff. de auro.*

k fortè legendum eſt, pelles Sarmaticæ *l.25. ff. de auro.*

l ebenum Indicum *Vulgat.*

m carbaſum *Hal.* & malè carpaſum, Paulus Ægineta Carpeſium vocat. planta eſt ex qua ſuccus medicamentis vtilis exprimitur: cuius meminit Galenus lib. 1. *de compoſit.* 6. *Dioſcorid. 14.*

8 ¶ Si propter neceſſitatem [f] aduerſę tempeſtatis expoſitum onus fuerit: non debere hoc commiſſo vindicari, Diui fratres reſcripſerunt.

9 ¶ Diuus quoque Pius reſcripſit: cùm quidam intra legitimam [g] ætatem eſſe dicebat, vſus [h] cauſa mancipia duxiſſet, & in ſola [i] profeſſione erraſſet: ignoſcendum eſſe ei.

10 ¶ Diui quoque fratres reſcripſerunt: cùm quidam non per fraudem, ſed [k] per errorem [l], in cauſam commiſſi incidiſſet: vt duplo vectigali contenti publicani ſeruos reſtituant.

11 ¶ Magnus Antoninus reſcripſit: ſi colonus, vel ſerui domini prædij ferrum [m] illicitè in prædio fecerint ignorante domino: nulla pœna dominum teneri.

12 ¶ Si quis profeſſus [n] apud publicanum fuerit, non tamen vectigal ſoluerit [o], hoc concedente [p] publicano, vt ſolent facere: Diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt, res in commiſſum non cadere. cùm enim (inquiunt) profeſſiones recitantur, commiſſum ceſſat: cum poterit ſatisfieri fiſco ex bonis publicanorum vel fideiuſſorum.

13 ¶ Pœnæ ab heredibus peti non poſſunt, ſi non eſt quæſtio mota viuo eo, qui deliquit [q]. & hoc ſicut in cæteris pœnis, ita & in vectigalibus eſt.

14 ¶ Si quid autem indebitum per errorem [r] ſoluentis publicanus accepit: retrò eum reſtituere oportere, Diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt.

DE DONATIONIBVS.[ſ]

TIT. V.

De donatione ſimplici, & ea quæ ſub conditione contrahitur.

Iulianus "lib. 17. Digeſtorum."

DOnationes complures ſunt. Dat aliquis ea mente, vt ſtatim velit accipientis fieri, nec vllo caſu ad ſe reuerti [t]: & propter nullam aliã cauſam facit, quàm vt liberalitatem [u] & munificentiam exerceat. hæc propriè donatio appellatur. Dat aliquis, vt tunc demum accipientis fiat, cùm [x] aliquid ſecutum fuerit. non propriè donatio appellabitur: ſed totum "hoc" donatio ſub conditione eſt. Item cùm quis ea mente dat: vt ſtatim quidem faciat accipientis: ſi tamen aliquid factum fuerit, aut nõ fuerit, velit ad ſe reuerti: non propriè donatio dicitur: ſed totum hoc donatio eſt, quæ ſub condicione ſoluatur, qualis eſt mortis [y] cauſa donatio.

n Inter rubras gemmas refert *Iſidorus 16. capit. 8.*

o lapis cryſtallinus dicitur, quòd alibi inueniri non dicatur, quàm in loco fulminis ictui proximo, & quod aduerſus vim fulgurũ opitulari credatur. eſt verò Græcis fulmen κέραυνος 16. *Iſidorus 13.*

p Hyacynthus purpurea gemma ex nominis ſui flore 16. *Iſidor 9.*

q ſmaragdos viridis gemma, cui poſt margaritas & vniones primam tribuunt dignitatẽ. à viridi colore dictus, vt quo herbas virẽtes exuperet & circa ſe aërem repercuſſum inficiat. ſculpentibus gẽmas nulla gratior eſt refectio. Huius corpus extentũ imagines reddit vt ſpeculũ. Quippe Nero Cæſar gladiatorum pugnas in ſmaragdo ſpectabat. huius genera duodecim apud Iſidorum 16. *c. 7.*

r ſapphirus *Vulgat. Hal.*

ſ callimus *Vulgat* Gloſſis καλλαινὸν Venetum: καλλαινός venetus.

t beryllus Chelidoniæ. *Hal.* beryllus cylindrus *Vulgat.*

u opera Indica *Vulgat.* omnia Indica *Hal.* ad Hopiam quod attinet, veneni etiam genus eſt apud Dioſcoridẽ 4. & 20. Plin. 18. & 25. c. 10.

x vela Sarmatica metaxa, *Hal.*

y à metaxa metaxarij, *v. quæ not. ad l.10. C. de murilegulis.*

z vela tincta *Vulgat. Hal.*

a i. filum ſeu ſtamen, quod apud Seras conficitur, cuius meminit Suidas *in voce* σηρικὸν νῆμα, deducit ἀπὸ τοῦ νέω quod eſt filum è colo torqueo.

b *l.2 C. de Eunuchis.*

c de Pantheræ dixi ad *l.40. ff. de ædilicio edicto.*

d à pecorum lana *Vulgat.* item lana *Hal.*

e ¶ ſuccus *Vulgat.*

f *vide l.15. ff. eodem.*

g *dixi ad l.27. ff. de negotiis.*

h *vide §.3. ff. eodem.*

i Cur in ſola profeſſione erraſſe dicitur? quia nullum vectigal iſtorum ſeruorum nomine debuit *vide d. §.3* Hinc colligere poſſumus, Etiam nos cogi profiteri ea quæ vectigal non pendunt. *v. Cuiac. 14. obſ. 3.*

k *vide d §.10. ff. eod.*

l Aliud eſt error, aliud ignorantia. Per errorem in commiſſi cauſam incidit, qui putabat publicano iam ſatisfactum *§.5. ff. eodem.* Ignorare verò nemini licet quod ad ius publicum ſpectat. *v. Cuiac. 14 obſ. 3.*

m Fabricam armorum, vel ferrariam priuato habere non licuit. *vide l. vnic. Cod. vt armor. vſus.*

n Profeſſio mercium apud publicanum facta, excuſat mercatores à pœna commiſſi.

o Vectigalis ſolutio pręcisè non requiritur, ne res in commiſſum cadat: cum ſufficere poſſit ſola profeſſio.

p atque ita publicanus poteſt vectigal remittere.

q vel ſi non eſt delicto defuncti factus locupletior. *l.4. ff. eod.*

r facti, non iuris *l.1. ff. de condict. indeb.*

ſ 8. *C. 54. 2. inſtit. 7. C. Theodoſ. 6. alias 8. titul. 5. Paulus ſentent. 3. Harmenopul 1. 3. Decretal. 24. v. Iul. Clar. 3. ſent. in §. donatio:* inter viuos ſc. & qui donare poſſunt, & qui non poſſunt 47. *Eclog.* 11. mortis cauſa *v. tit. prox. ff. C. eo. nouell.* 87. inter virum & vxorem. *v. ff. de donat. int. vir. 7. Vlp. de donatio. ante nupt. 5. C. 3.* de inofficiofis *v. C. de inofficioſ. dona. & 2. C Theodo.* 20. ceu immenſis donationibus *v. nouell.* 92. de donationibus quæ ſub modo *v. C. de donat quæ ſub modo:* de reuocandis donationibus *v. C. de reuocand. donat. 7. C. Theodoſ. 7. & 3. Harmenop. 2. 47. Eclog 2.*

t hinc donatio Ariſtoteli 4. *Topicon.* eſt δόσις ἀναπόδοτος i. donatio ita perfecta ab aliquo, vt nullo caſu reuocetur. excipe tamen cauſas legitimas, quas noto *ad tit. C. de reuoc. don.* Vt perficiatur *vt l.28 C. eod.*

u huiuſmodi donatio fit nullo cogente. *v l.29. ff. eod.*

x huc pertinet *l.1.3.5. C. de donat quæ ſub modo vel condit. vel ex certo.*

y *ff. de mortis cauſa.*

1 ¶Igitur

a *v. C. de donat. ante nupt. l. 27. ff. de donat. int. vir.*
b donatio his notis cognoscitur, si is qui dedit non tantum liberalitatis gratia dedit, sed ita liberalitatis gratia dedit, vt faceret accipientis, vt nunquam ad se vllo facto reuerti vellet.
c Donator tamen ita donare præsumitur, vt à donatario ingrato reuocare donationem velit, *C. de reuocandis donation b.*

1 ¶ Igitur cùm dicimus, inter sponsum [a] & sponsam donationem valere, propria appellatione vtimur, & factum demonstramus, quod ab eo proficiscitur, qui [b] liberalitatis "gratia" aliquid dat, vt confestim faciat accipientis, nec [c] vnquam vllo facto ad se reuerti velit. cùm verò dicimus, si hac mente donat sponsus sponsæ, vt nuptiis non secutis res auferatur, posse repeti: non contrarium priori dicimus: sed concedimus inter eas personas fieri donationem eam quæ sub condicione soluatur [d].

Si filiusfamilias iussu patris. 2. aliúsve iussu alterius promiserit. 5. De conditione impleta post furorem vel mortem donatoris. 6. De morte donatoris antequam res perferatur ad donatarium. 7. Quid intersit inter causam, & conditionem.

2. *Idem* "lib. 60. Digestorum".

SI, cùm filius familias pecuniam donare vellet, patris iussu [e] eam promisit: valet donatio, perinde ac si fideiussorem dedisset.

1 ¶ Si verò pater donaturus Titio pecuniam, iusserit filium suum eam promittere: poterit dici, interesse, debitor filius patri suo fuerit, nec ne. nam si tantundem filius patri debuit, quantum promisit: valere donatio intelligitur, perinde ac si quemlibet alium debitorem pater iussisset pecuniam promittere.

2 ¶ Cum verò ego Titio pecuniam donaturus, te, [f] qui mihi tantundem donare volebas, iussero Titio promittere: inter omnes personas donatio perfecta est.

3 ¶ Aliud iuris erit, si [g] pecuniam, quã me tibi debere existimabam, iussu tuo sponderim ei, cui donare volebas. exceptione enim doli mali tueri me potero: "&" præterea incerti condictione stipulatorem compellam [h], vt mihi acceptum faciat stipulationem.

4 ¶ Item si ei [i] quem creditorem tuum putabas, iussu tuo pecuniam, quam me tibi debere existimabam, promisero: petentem, doli mali exceptione summouebo: & amplius incerti agendo cum stipulatore, consequar, vt mihi acceptum faciat stipulationem.

5 ¶ Si pecuniam mihi Titius dederit absq; vlla stipulatione, ea tamen condicione, vt tunc demum mea fieret, cùm Seius consul factus esset: siue furente eo, siue mortuo, Seius consulatum adeptus fuerit: mea fiet.

6 ¶ Sed si quis donaturus mihi pecuniam dederit alicui, vt ad me perferret: & antè [k] mortuus erit, quàm ad me perferat: non fieri pecuniam domini [l] mei constat.

7 ¶ Titio decem donaui ea condicione [m], vt "inde" *Stichum sibi emeret.* quæro: cùm homo, antequam emeretur: mortuus sit: an aliqua actione decem recipiam. respondit: Facti magis, quàm iuris quæstio est [n]. nam si decem Titio in hoc dedi, *vt Stichum emeret.* aliter non daturus: mortuo Sticho, condictione repetam. si verò aliàs quoque donaturus Titio decem, quia interim Stichum emere proposuerat, dixerim, in hoc me dare, vt Stichum emeret: [o] causa magis donationis, quàm condicio dandæ pecuniæ, existimari debebit: & mortuo Sticho, pecunia apud Titium remanebit.

3. *Vlpianus* "lib. 76. ad Edictum."

ET generaliter hoc in donationibus definiendum est: multum interesse, causa donandi fuit, an condicio: si causa fuit, cessare repetitionem [p]: si condicio, repetitioni locum fore.

De donatione per interpositam personam.

4. *Paulus* "lib. 17. ad Sabinum".

ETiam per interpositam [q] personam donatio consummari potest.

De affectione honesta vel non honesta.

5. *Vlpianus* "lib. 32. ad Sabinum."

AFfectionis gratia neque honestæ [r], neque inhonestæ donationes sunt prohibitæ. Honestæ, erga benè merentes amicos [s], vel necessarios. inhonestæ, circa meretrices [t].

d hinc colligere possumus, Donationẽ puram sub condicione resoluendã, non esse propriè donationem.
e *l. 9. §. 2. ff. eod.*
f *l. 33. §. 3. ff. eodem.*
g *l. 7. ff. de doli except.*
h *§. 4. ff. eo. v. l. 31. ff. de condic. indeb. l. 5. §. 9. ff. de iure dot.*
i *l. 7. in fin. ff. de doli except.*
k *l. 8. C. de obligat.*
l *l. 41. ff. de reb. credit.*
m Cõditio hîc accipitur pro modo *vt l. 71. §. 1. l. 108. ff. de cõdit. & demonstrat.*
n sensus est, Defectus causæ finalis non impulsiuæ, parat donatori condictionẽ ob causam.
o Causæ & cõdictionis differentia, *vt l. 3. ff. eod.* Porrò causa hîc pro modo accipitur.
p Quod ex causa donatum est, non repetitur: quod conditionis implendæ causa datũ est, repeti potest.
q *adde l. 10. ff. eodem.*
r Non solùm honestis, sed & inhonestis personis donari inter viuos potest: *vt hîc* ἀσεμνος δωρεὰ ἔρρωται, id est, inhonesta donatio valet 47. *Eclog.* 1. *cap.* 1. Instituere inhonestas personas, spretis fratrib9. non possumus, *l. 27. C. de inoff. testament.*
s amicos appellamus, non leui notitia cõiunctos, *v. l. 223. §. 1. ff. de verbor. signif.*
t Meretrici donari potest, *vt hîc*: & concubinæ *l. 31. ff. eodem.* quin datum repeti non potest, *l. 4. § 3. ff. de condict. ob turp. caus. l. 12. §. 11. ff. mandati*: nisi si miles focariæ suæ dederit, *l. 3. Cod. de don. int. vir.*
u ¶ *l. 34. ff. de dolo: l. 16. ff. de præscript.*
x Permissio capiendi, non est vera ac mera donatio: ideóq; re integra potest reuocari, *adde l. 8. Cod. de obligationib.*
y non verè.
z Quod mercenarius meus eximit, mihi eximit.
a Lapidem quasi tradit, qui patitur eum ex suo fundo eximi.
b v. in hunc locum Clarum *lib. 4. §. donatio. quæst. 6.*
c Vtcunque quis liberam administrationem habeat, donare non potest, *l. 28. §. 2. ff. de pactis. l. 1. §. 1. ff. quæ res pignorat. l. 3. §. 8. ff. de donationib. inter virum,* nisi iusta de causa. *§. 1. ff. eod.*
d liberam peculij administrationem seruo filióue familias ea mẽte nemo concedere præsumitur, vt is peculium possit perdere, *adde c. 81. de regulis iuris in 6.*

e Qui donat, perdere videtur.
f Qui iusta ratione donat non condicit.
g facti quæstio est, quoties quæritur, Liceat nec ne filiofam. donare, *l. 1. §. 1. ff. quæ res pignori.*
h v. exemplum *in l. 18. in f. ff. de iudiciis.*

Si dominus rem eximi aut accipi permiserit.

6. *Idem* "lib. 42. ad Sabinum."

QVis saxum mihi eximere [u] de suo permisit [x] donationis causa: statim, cùm lapis exemptus est, meus fit: neque, prohibendo me euehere, efficit, vt meus esse desinat: quia quodammodo [y] traditione meus factus est. planè si mercenarius [z] meus exemit, mihi exemit. sed si is, qui à me emerat siue mercede conduxerat, vt paterer eum sibi iure eximere: si, antequam eximat, me pœnituerit: meus lapis durat. si postea: ipsius factum auocare non possum. * quasi [a] traditio enim facta videtur, cùm eximitur domini voluntate. Quod in saxo est, idem erit etiam, si in arbore cæsa, vel dempta acciderit.

De filiofamilias donante.

7. *Idem* "libro 44. ad Sabinum".

FIliusfamilias donare non potest [b], neque si liberam [c] peculij administrationem habeat. non [d] enim adhoc ei conceditur libera peculij administratio, vt perdat [e].

1 ¶ Quid ergo, si iusta ratione motus donet? numquid possit dici, locum esse donationi? quod magis probabitur [f].

2 ¶ Item videamus: si quis filiofamilias liberam peculij administrationem concesserit, vt nominatim [g] adiiceret, sic "se" ei concedere, vt donare quoque possit: an locum habeat donatio. & non dubito, donare quoque eum posse.

3 ¶ Nonnumquam etiam ex persona [h] poterit hoc colligi. pone enim, filium esse senatoriæ, vel cuius alterius dignitatis. quare non dicas, videri patrem, nisi ei specialiter donandi facultatem ademit, hoc quoque concessisse, dum liberam dat peculij administrationem?

4 ¶ Pari autem ratione; qua [i] donare filiusfamilias prohibetur, etiam mortis causa donare prohibebitur. quamuis enim ex patris voluntate [k] mortis quoque causa donare possit: attamen, vbi cessat voluntas, inhibebitur hæc quoque donatio.

5 ¶ Sed enim meminisse oportebit, si cui donare quoque permissum est, nisi specialiter etiam mortis causa donare fuerit permissum, non [l] posse mortis causa donare.

6 ¶ Hæc omnia locum habebunt in paginis. ceterùm qui habent castrense peculium, vel quasi castrense, in ea condicione sunt, vt donare & mortis causa, & non mortis causa, possint, cùm [m] testamenti [n] factionem habeant.

De libertatis causa impositis.

8. *Paulus* "libro 15. ad Sabinum."

QVæ liberti [o] imposita libertatis causa præstant, ea non donantur. res enim pro his intercessit.

De habitatione. De pacto non petendo. 1. De fructibus. 2. De filiofam. Iussu patris donante. 3. De donatorio capaci & incapaci.

9. *Pomponius* "libro 33. ad Sabinum."

IN ædibus alienis habitare [p] gratis, donatio videtur. id enim ipsum capere videtur, qui habitat, quòd mercedem pro habitatione non soluit. potest enim & citra [q] corporis donationem valere donatio. veluti si donationis causa cũ debitore meo paciscar, ne ante certum tempus ab eo petam.

1 ¶ Ex rebus donatis fructus [r] perceptus, in rationem donationis non computatur. Si verò non fundum, sed fructus perceptionem tibi donem: fructus percepti venient in computationem donationis.

2 ¶ Quod filiusfamilias patris iussu [s] aut voluntate [t] donauit: perinde est, acsi pater ipse donauerit, aut si mea voluntate rem meam tu nomine tuo Titio dones.

3 ¶ Donari non potest, nisi [u] quod eius sit, cui donatur.

i Argumentum à donatione si rustici ad donationẽ mortis causa.
k Donanti mortis causa filio filius patris consentire, sufficit: voluntas tantũ requiritur non iussus, vt Guido Papæ, *decisione* 223. notat malè.
l quidni possit, cum *donationis* verbũ mortis causa donationes cõtineat? *l. 67. in fin. ff. de verbor. signifi.*
m Argumentum ab vltima voluntate ad actum inter viuos.
n Vasallum de feudo testari pro anima non posse hinc colligit Ardizo *c.* 124. *quem vide.*
o & captiui iis à quibus redempti sunt, *l. 34. in fin. infrà eodem.*
p *l. 27. infrà eodem.*
q Sufficit in donatione seruitutis pati vt donatarius fruatur: ita res incorporales censentur tradi.
r *l. 11. infrà eodem.*
s *l. 2. suprà eodem*
t voluntas quæ sequitur, ratihabitio est, *dixi ad l. 16. §. 1. ff. de pignoribus.*
u Donatio nõ dicitur, nisi cùm transfertur dominiũ actu vel habitu *Castrensis.* Nemo transfert dominium quod nõ habet. *l. 14. Cod. eo.* Res quæ dominio nostro subiiciũtur, atque in cõmercio sunt possumus donare. An donatio inter viuos omniũ bonorum præsentium & futurorum, nullis reseruatis valet? quidam ipso iure non valere aiũt, *Clar. 4. sent.* 19. valere existimo *l. 35. §. 4. C. eo* sed tamen testamento donatio ea reuocari potest: tota, non tantum pro parte, vt putat Clarus ex communi opinione 4. *sent. 20. ver. si legauero,* cùm liberam testandi facultatem donator sibi præripiat: quod est contra bonos mores, *l. vlt. Cod. de pactis. v.* Clarum 4. *sent.* 19. vbi etiam tractat de donatione bonorum præsentium tantùm, bonorum suorum, omnium bonorum suorum, mobilium & immobilium, hæreditatis suæ, præsentium & futurorum; & de donatione, in qua donator sibi reseruat aliquid, vel vsumfructum. Reuocatur quoque tacitè huiusmodi donatio, si post donationem celebratam nascuntur liberi donatori, *l. 8. Cod. de reuocand. donat.* potest quoque reuocari expressè liberis post mortem patris vel matris *l. 1. & toto tit. Cod. de inoff. donat* Quid, donatio omnium bonorum, incerta facta Ecclesiæ, reciproca, num valet? prius negat, duo posteriora ait Clarus ex communi opinione 4. *sent.* 20.

De absente.

10. *Paulus* " lib.15.ad Sabinum."

ABsenti [a] siue mittas, qui ferat: siue, quod [b] ipse habeat, sibi habere eum iubeas: donari rectè potest. Sed [c] si nescit rem, quæ apud se est, sibi esse donatam, vel missam sibi non acceperit: donatæ rei dominus non fit, etiam si per seruum eius, cui donabatur, missa fuerit: nisi ea mente seruo eius data fuerit, vt statim eius fiat.

De accessionibus rei donatæ.

11. *Gaius* "lib.3.de legatis ad Edictum".

CVm de modo donationis quæritur: neque partus [d] nomine, neque fructuum, neque pensionum, neque mercedum vlla donatio facta esse videtur.

Quatenus donator tenetur.

12. *Vlpianus* " libro tertio Disputationum."

QVi ex donatione se obligauit: ex rescripto Diui Pij, in quantum [e] facere potest, conuenitur. sed enim id, quod creditoribus debetur [f], erit detrahendum. hæc verò, de quibus ex eadem causa [g] quis obstrictus est, non debebit detrahere.[h]

Si seruo communi vel procurator, tradatur.

13. *Idem.*" libro 7.Disputationum."

QVi mihi donatum volebat, seruo communi meo & Titij rem tradidit. seruus vel sic [i] accepit, quasi socio adquisiturus: vel sic, quasi mihi & socio. quærebatur, quid agere. & placet: quamuis seruus hac mente acceperit, vt socio meo, vel mihi & socio adquirat: mihi [k] tamen adquiri. Nam etsi procuratori meo hoc animo rem tradiderit, vt mihi adquirat, ille quasi sibi adquisiturus acceperit: nihil agit in sua persona, sed mihi adquirit.

De alieno fundo exculto.

14. *Iulianus* " lib.17.Digestorum."

QVi alienum fundum donationis [l] causa excolit, nullam retentionem propter impensas [m] faciet: quia domini res ab eo iniectas continuò efficit.

De crimine capital.

15. *Marcianus* "lib.3.Institutionum."

POst [n] contractum capitale [o] crimen [p] donationes [q] factæ non valent [r] ex constitutione Diuorum Seueri & Antonini, [nisi [s]] condemnatio secuta sit.

De scriptura, sciant heredes mei me donasse.

16. *Vlpianus* " lib.2.Responsorum."

EX hac [t] scriptura, *Sciant* [u] *heredes mei, me vestem vniuersam, ac res ceteras, quascumque in diem mortis meæ mecum habui, illi & illi libertis meis viuum donasse*, dominium ad libertos benigna [x] interpretatione pertinere.

De nouatione & acceptilatione.

17. *Idem* ' lib.58.ad Edictum."

SI in stipulatum iudicatum, [y] nouationis [z] causa deductum sit: & stipulatio, donationis causa, acceptò lata dicendum est, locum liberationem habere.[a]

De negotio mixto cum donatione. 1. *De seruo tradito cum manumittatur.* 3. *De euictione.*

Idem " lib.71.ad Edictum."

ARisto ait, cùm mixtum [b] sit negotium cum donatione obligationem non contrahi [c] eo casu, quo donatio est. & ita & Pomponius eum existimare refert.

1 ¶Denique refert, Aristonem putare, si seruum tibi tradidero ad hoc, *vt cum post quinquennium manumittas*, non posse ante quinquennium agi. quia donatio aliqua inesse videtur. Aliter [d] atq. (inquit) si ob hoc tibi tradidissem, *vt continuo manumittas*. hîc enim nec donationi locum esse: & ideo esse obligationem. Sed "& ' superiore casu, quid acti sit, inspiciendum Pomponius ait. potest enim quinquennium non ad hoc esse positum, vt aliquid donetur.

2 ¶Idem Aristo ait, si donationis causa in hoc tradatur seruus, vt post quinquennium manumittatur, si autem alienus, posse dubitari [e], an vsucapiatur: quia aliquid donationis interueniret. & hoc genus quæstionis in mortis causa donationibus versari, Pomponius ait. & magis putat: "vt, " si ita donetur, vt post quinquennium manumittatur: posse dici, vsucapionem sequi.

3 ¶Labeo ait, si quis mihi rem alienam [f] donauerit, inq. eam sumptus magnos fecero, & sic euincatur, nullam [g] mihi actionem contra donatorem competere. planè de dolo posse me aduersus eum habere actionem, si dolo [h] fecit.

De rep. 1. *De mercede officij.* 2. *De volente acquirere.* 3. *De pecunia credita vt alij reddatur: Et de morte creditoris. De morte mandantis.* 4. *De promissione obligati naturaliter.* 5. *De promissione ob causam.* 6. *Vel ob rem.*

19. *Idem* " lib.76.ad Edictum."

HOc iure vtimur, vt in rebus [i] publicis, cùm de donatione quæritur, illud solum spectetur, vtrùm ob causam aliquam iustam reipublicæ promittat quis, vel polliceatur, an non. vt si ob honorem [k] aliquem promittat, teneatur. si minùs, non.[l]

1 ¶Labeo scribit, extra causam donationum esse talium [m] officiorum mercedes. vtputà, *si* [n] *tibi adfuero* [o]: *si satis pro te dedero: si, qualibet in re, opera vel gratia mea vsus fueris.*

2 ¶Non potest [p] liberalitas nolenti [q] adquiri.

3 ¶Si quia dederit pecuniam mutuam Titio, reddendam Seio, cui donatum volebat, deinde Titius, mortuo donatore, Seio dedisse proponatur: erit consequens dicere pecuniam Seij fieri: siue mortuum sciuit, siue ignorauit is, qui dabat: quia pecunia fuit dantis. sed siquidem ignorauit [r] mortuum, erit liberatus, si sic mutuam pecuniam accepit soluendam Seio. Si autem mandauero tibi, vt pecuniam Titio des, cui donare volebam, & tu ignorans me mortuum, hoc feceris: habebis aduersus heredes meos mandati actionem. si sciens, non habebis.

4 ¶Si quis seruo pecuniam crediderit, [s] deinde is liber factus, eam expromiserit: non erit donatio, [t] sed debiti solutio. Idem in pupillo, qui sine tutoris auctoritate debuerit, dicendū est, si postea tutore auctore promittat.

5 ¶Sed & hæ stipulationes, quæ ob [u] causam fiunt, non habent donationem.

6 ¶Deniq. Pegasus putabat, si tibi centum spopondero hac condicione, *si iurasses te* [x] *nomen meum laturum*, non esse donationem. quia ob rem facta est, res secuta est.

De parte debita patrono. 1. *De lege falcidia.*

20. *Marcellus* "lib.22.Digestorum."

a Donatio absenti (etiam Ecclesiæ, quam, vt opinionem communem refert Clarus 4 *sentent*.12.*in fin.*) facta non valet: nisi interueniat nuncius vel epistola donantis, *l*.4.ſ.*eod*.*l*.6.*Cod eod*.*vide Clar*.4.*sentent*.12. nisi denique fiat coram notario, is enim rectè stipulari potest, *vide Clarus* 4.*sentent*.13.*vide omnino Cuiac*.12.*obser*.28.*in prin.*

b In iis rebus quæ sunt penes donatarium, traditio non requiritur. nam quod ei semel traditum est, magis ei tradi non potest. vel melius. Probatio traditę vel non traditæ possessionis, nō tam in iure quàm in facto consistit: ideóque sufficit ad probationē, si res corporaliter teneatur, *Paul*.5. *sentent*.11.§.2.

c Donatio quæ fit absenti, nō aliter valet, quàm si liberalitatem agnouerit: Nec enim est donatio sine acceptione: & rectè in illis locis Conici, Dos est X. talenta, Accipio: vetus interpres, Nisi, inquit, dixisset, accipio, dos non esset. Datio enim ab acceptione confirmatur: nec potest id videri datum, id quod non est acceptum. Et hodie quia exemplo emptionis, venditionis, donatio sola consensu perficitur nō re, vt olim, etiā nō videtur perfecta, antequam donatarius eam habuerit gratā, excepto casu cōprehenso *in l*.15. *Cod.de sacros. Ecclesiis*. fauore Ecclesię, *adde Cuia*. *consultat*.4?.

d partus & fructus non augent donationem, *l*. 9.§.1.ſ.*eod.* Qui rē donauit, fructus ex ea re postea percipiēdos non donauit.

e *l*. 33. *in fine*.ſ. *de iure dot*. *l*. 19. §.1.*l*.30.ſ.*de re iudicata l* 28. ſ. *de reg.iur*.§. 38. *Inst. de action.*

f Is qui ex donatione conuenitur, omni ære alieno deducto, facere posse intelligitur, *l*.54.ſ. *soluto*:*l*.19.*in fin*. ſ.*de re iudic.*

g donationis scilicet.

h & sic occupātis melior est conditio, *dict*.*l*.19. Cum vnius rei in duos donatio confertur, potior est ille cui res tradita est. nec igitur interest posterior, an prior acceperit, *Paul*.5.*sentent*.11.§.4.

i *l*.37.*in fin*.ſ.*de adquirend*.*rerum*.

k atque ita, tradentis donatoris, non serui accipientis rem donatam, animus perspicitur.

l is animus, non semper præsumitur in eo qui sciens alienum fundum excolit, *vide quæ not*.*ad l*.38.ſ.*de heredit*.*petit*.

m quasnum seminis? num culturænum vtriusque? Iohannes Papo culturæ expensas, non seminis peti posse ait.1.*not*.*lib*. 5.*titul*.*des donations*.

n *l*.24.*Cod de donat*.*inter virum & vxorē*. secus si ante crimen: nisi agatur de donatione inter vir.& vxor.*l*.52.§.7.ſ.*de don*.*int*.*vir*. item, nisi in fraudem fisci manifestam. *vide quæ not ad l*.14.§.5.ſ. *qui & à quibus manu*. In fraudem delicti admittendi donasse videbitur, si omnia bona donauerit, si coniunctæ personæ, vel si clam donauerit, si quàm proximè sequatur delictum, si donauerit bono sua in euentum etiam publicationis seu confiscationis bonorum suorum, *adde Gaudinū tract*.*de maleficiis*. *rubric*.*de bonis malefactorum*,*vers*.*Item pœnæ*.

o An vsuras vsurarius manifestus potest donare causa mortis? non posse refert Clarus ex communi opinione doctorum, *lib*.4.§.*donatio*.*quæst*.7.

p nec perduellionis, *l*.31 *in fin*.ſ.*eod*.

q quid in aliis actibus? putà contractibus venditionibus? ſ.dicam.

r factæ valent. *Vulgat*.

s si condemnatio, *Haloand*. Ex tribus variis lectionibus, tres diuersi sensus hinc nascuntur: Vulgata ait, donationes post contractū crimen capitale valere, nisi condemnatio secuta sit: Florentina, non valere nisi condemnatio sit secuta: Haloandri, non valere sit condemnatio sit secuta. Vulgata verior est. Porrò res ita habet. Eum qui deliquit post contractum crimen ante accusationem, ignoranti vtiliter & in preiudicium fisci posse alienare titulo oneroso, non lucratiuo. Post accusationem, aut incarcerationem etiam bona sua (victus scilicet sui causa, vtque fortè liberandus) administrare potest, *l*.46.§.6.ſ.*de iure fisci*: ei solui etiam potest, *l*.41.ſ.*de solutionib*. Num alienare aut donare? fingamus accusato nullos redditus, nulla esse immobilia: sed exiguā fortè supellectilē, aut certè immobilia non ita ampla? assentior Paponi eo casu permittendā accusato moderatā potestatem alienandi: vt eo modo sibi alimenta subministret, & expensas facere possit ad innocētiā suam probandam. Id enim & æquius est & euidenter vtile *Papo* 1. *Notar*.5. *tit*. *des donations*. Fingamus citra hanc causæ cognitionem post accusationem alienasse: num alienatio valida erit? vtique nisi condemnatio alienantis sit secuta, tunc enim sentētia ad tempus delicti retrotrahitur, & alienatio reuocatur, *l*.7.*in fin*.ſ. *de mort*.*caus*.

t Verba enunciatiua donationis in vltimis dispositionibus inducunt dispositionem fideicommissi vel legati *Bartol*. *hîc num*.1.

u hoc testamēto scilicet, licèt illis per epistolam non appareat de donatione à me facta, *l*. 5.*Cod*.*eodem*.

x Cur benigna dicitur hîc fieri interpretatio? quia confessio confitenti præiudicat, *l*. 25. *in fin* ſ. *de probat*. quin, in dubio actus est ita interpretandus vt valeat, *l*. 12.ſ. *de reb*.*dubiis*.

y iudicati, id est, quod mihi debes ex causa iudicati.

z Debitum ex causa iudicati nouari potest, & acceptò ferri.

a *l*.3.*Cod*.*de acceptilationibus*.

b *l*. 57.*in fin*.ſ. *de don*. *inter vir*. Porro miscetur donationi negotium, si rem tibi dono non simpliciter, sed ex causā, *l*.1.*in pr*. *vers*. *Dat*. *aliquis*.ſ.*eod*.

c id est, donatarius non obligatur donatori.

d Multū interest, Pamphilum tibi tradam vt post quinquēnium manumittas, an vt cōtinuo eundem manumittas. Priore casu, quinquennales operas donasse tibi videor, eáque parte (nisi aliud obstet) intra id quinquennium te non obligare. (atque ita accipio quod obscure initio huiusce legis dicitur, mixto negotio donationis obligationem non contrahi) sed post quinquennium, nempe vt manumittas: nec ante agere possit, quia donatio aliqua, id est operarum quinquennalium esse videtur. Posteriore casu nihil tibi donare videor, sed tantum te obligare, vt manumittas. Qua interpretatione nihil apertius, reiecta dispūctáque Accursij ad hūc locum.

e potest enim res aliena donata vsucapi, *l*.13.*l*.33.ſ.*de mort*.*caus*.

f Alienū donare possum: saluo tamē iure domini.

g Inuitus donator de euictione rei donatæ promittere non cogitur. nec eo nomine, si promiserit, oneratur: quia lucratiuæ rei possessor ab euictionis actione ipsa iuris ratione depellitur, *Paul*.5.*sent*.11.§.5. Quid si cauerit stipulanti? tenebitur, *l*. 2.*Cod*.*de euictionib*.

h sciens, *l*.22.*in fin*.ſ.*de verb*. *oblig*.

i *l*. 1.§. 1.ſ.*de pollicitationib*.*Nouell*.123.*cap*.3.

k iam delatum: ne alioquin ambitus crimē admittatur. *Castrens*.

l *l*.1.§.1.ſ.*de pollicitat*.

m *l*.34.*in fin*.ſ.*eod*.

n Contractum innominatū posse cōcipi per *si*, hoc est, sub cōditione: regulariter per *vt*, id est, sub modo.

o Donatio quæ fit ob causam futuram, non propriè donatio est, sed remuneratio eius causæ.

p Imò potest, *vide l*.27.ſ.*de pec*.*constituta*:*l*.32. ſ.*de adquirend*. *rerum domin*.*l*.62.ſ. *de verbor*.*obligat*.

q Inuito non donatur.*l*.69. *l*.156.*in fin*.ſ.*de regul*.*iur*.

r *l*.26.§.1.ſ.*mandati*.*l*.77.§.6.ſ.*de leg*.2.*l*.32.*in fin*.ſ.*de solutionibus*.

s Seruus naturaliter obligatur.

t quia soluit id quod debebat naturaliter, & sic: Solutio naturalis debiti non est donatio.

u Ob causam datio, non est donatio, *l*.34.*in fin*.ſ.*eod*

x *vide l*.7.*in fin*.*l*.63.§.10.ſ.*ad Trebellianum*

20 *Marcellus*

a olim dimidia, hodie tertia, *§.3. Inst. de success. liber.*

b per errorem, non scienter *vt in l.4 in fin. ff. si quis cautionibus.*

c Patronus qui legem Papiam se omissurum fideicommissario cauit, non tenetur. *vt hîc*: qua ratione defenditur, liberos qui legem Gliciam se omissuros cauerunt, non teneri, cùm tamen heres extraneus, qui se legem Falcidiam omissurum cauit, teneatur.

SI patronus ex debita [a] parte heres instituatur, & libertus fidei eius commisit, vt quid daret, & hoc stipulanti fideicommissario promiserit: [b] non erit cogendus soluere: ne [c] pars [d] ex legibus verecundiæ patronali debita, minuatur.

1 ¶De illo dubitari potest, qui, quod per Falcidiam retinere poterat, voluntatem testatoris secutus spopondit se daturum. sed magis est, vt non possit suæ confessioni [e] obuiare. [f] quemadmodum enim, si soluisset [g], fidem testatori suo adimplesse videbatur, & nulla ei repetitio concessa fuerat: ita, & stipulatione [h] procedente [i] contra fidem testatoris, quam [k] adgnouit, venienti ei meritò occurretur.

De delegatione.

21. *Celsus* lib.28. Digestorum.

VT mihi donares, creditori meo, delegante [l] me, promisisti. factum valet. ille enim suum recepit.

1 ¶Sed debitorem meum tibi donationis immodicæ causa promittere iussi: an summoueris donationis exceptione, necne, tractabitur. & meus quidem debitor exceptione te agentem repellere non potest: quia perinde sum, quasi exactam à debitore meo summam, tibi donauerim, & tu illam ei credideris. sed ego, (si quidem pecuniæ à debitore meo nondum solutæ sint) habeo aduersus debitorem meum rescissoriam in id, quod supra legis [m] modum tibi promisit: ita vt in [n] reliquum tantummodo tibi maneat obligatus. sin autem pecunias à debitore meo exegisti: in hoc quod modum legis excedit, habeo contra te condictionem.

De mora & vsuris de bona fide.

22. *Modestinus* lib.8 Differentiarum.

EVm, qui donationis causa pecuniam, vel quid aliud promisit, de mora solutionis, pecuniæ vsuras [o] non debere, summæ æquitatis est: maximè [p] cùm in bonæ fidei contractibus [q] donationis species [r] non deputetur.

De vsuris. 1. De mente capto.

23. *Idem* lib.15. Responsorum.

MOdestinus respondit, creditorem futuri temporis vsuras & remittere, & minuere pacto [s] posse. nec in ea donatione, ex summa quantitatis aliquid vitij incurrere.

1 ¶Modestinus respondit, mente captum [t] donare non posse.

De fideiussore.

24. *Iauolenus* lib.14. ex Cassio.

FIdeiussori eius, qui donationis causa pecuniam supra modum legis promisit, exceptio dari debet etiam inuito [u] reo: ne, si fortè reus soluendo non fuerit, pecuniam fideiussor amittat.

De re data, vt nomine dantis donentur.

25. *Idem* lib.6. Epistolarum.

SI tibi dederim rem, vt [x] Titio meo nomine donares, & tu tuo nomine eam ei dederis: an factam eius putes? respondit: Si rem tibi dederim, vt Titio meo nomine donares, eamque tu tuo nomine ei dederis: quantum ad iuris subtilitatem accipientis facta non est: & tu furti obligeri: sed benignius [y] est, si agam contra eum, qui rem accepit, exceptione doli mali me summoueri.

l. vltim. Cod. ad l. Falcidiam. adde quæ scripsi ad Nouellam 18. cap. 3.

d *adde l.37. §.1. ff. de legat. 3.*

e id est, cautioni, Græcorum imitatione qui cautionem ὁμολογίαν vocant, *l. 25. ff. de probation.*

f *penultim. Cod. de pactis.*

g sciens, *l. 9. Cod. ad l. Falcid.*

h *vide Cuiac. ad Nouell. 1. fol. 339.*

i præcedente, *Haloand.*

k *l. 46. ff. ad leg. Falcidiam.*

l *l. 1. §. 11. ff. quar. rer. actio.*

m Cinciæ scilicet, *vide Cuiac. ad titul. de condict. ex lege.*

n Vtile per inutile non vitiatur, *l. 14. Cod. eod. Nouell. 162. cap. 1.*

o *l. 3 §. 1. ff. eod.*

p *l. 9. §. 1. ff. de vsuris.*

q hinc colligere possis, Donationem contractum esse, sed non bonæ fidei, ergo, stricti iuris, præsertim si stipulatio ei inseritur, *l. 35. §. 5. Cod. eod.* sed quis contractus esse potest, cũ vnus tantum obligetur: non est quidem ex eorum cõtractuũ genere, qui vltro citroq; sunt obligatorij, *l. 18. ff. eo* est tamen conuentio, cùm donatario fieri debeat traditio, *l. 9. in fin. ff. eodem.* traditio ei non fiat, nisi eo consentiente, *l. 19 §. 2. ff. eodem.* & pactũ sit duorum consensus, *l. 3. ff. de pollicitationibus.* quid? num nominatus aut innominatus? nominatus: habet enim elegãs nomen. eámque communem opinionem refert Clarus: 4. *sentent. §. donatio. quæst. 1.* ideóque ad instar cæterorum contractuum nominatorum non potest reuocari: eámque communem opinionem esse refert Clarus *ibid.*

r Contractus donationis (nam hîc species pro contractu accipitur) non est bonæ fidei sed stricti iuris. Donationes priuatorum strictè accipimus.

s Vsuræ pacto donari possunt. Heredi nedum vsuræ, sed & quiduis donari pacto potest, *l. 35. §. 5. Cod. eod.*

t Mente captus & furiosus donare non potest, *vt hîc: adde l. 6. in fin. ff. de verbor. obligat.* Seruus, *l. 28. §. 2. ff. de pactis:* paterfamilias, *vide l. 7. ff. eodem.* pupillus, *l. 11. ff. de adquir. rer.* prodigus, ceu is cui bonis interdictum est, *l. 6. ff. de verbor. obligat* An reus criminis? *vide l. 15. ff. eodem.* an mulier sine consensu mariti? *vide l. 6. Cod. de reuocand. donat.*

u Rei coherentes exceptiones etiam fideiussori competunt, *vide l. 7. §. 1. ff. de exceptionibus.*

x *l. 37. ff. de solutionibus.*

y Æquitas iuri stricto præfertur.

z ¶*l. 49. in fin. ff. de peculio. l. 6. §. 4. in fin. ff. de peculio legato.*

a vel traditio, *l. 31. ff. de de adquir. rer. domin.*

b nisi fiat ex causa, *l. 6. §. 3. ff. de edendo. l. 34. ff. de negot. l. 1. Cod. de edendo.*

c Ex his verbis colligunt interpretes, In donatione remuneratoria, nominatim causas donationis esse exprimendas: nec sufficere verbis quibusdam genericis bene meritorum facere mentionem. quia per hanc iniectionem generalis clausulæ de bene meritis, insinuationis necessitatem callidè quis subterfugeret. v. Mynsingerum, 4. *obseruat. 75. & 88.* Quid si non sint expressæ? valebit, si modo donator iuramento expresserit merita subesse: valebit quoque, si donatarius merita postea probarit, *vide Mynsing. 4. obseruat. 75.*

d qua in re? aut quæ dubitãdi causa fuit? vel ideo quòd mortuo eo qui gratuitam habitationem aliis concessit, heredes eius habitationem prohibere possunt, *l. 32. ff. eodem. vide Cuiac. 17. obseruat. 33.* nisi dicamus, hoc genus donationis in donatoris permissionem totum collatum fuisse: permissionem, atque ita voluntatem: donatoris autem morte, voluntatem eius extinctam videri.

De nuda ratione.

26. *Pomponius* lib.4. ad Quintum Mucium.

NVda [z] ratio [a] non facit aliquem debitorem: [b] vtputà quod donare libero homini volumus, licèt referamus in rationes nostras debere nos: tamen nulla donatio intelligitur.

De habitatione præceptori donata.

27. *Papinianus* lib.29. Quæstionum.

AQuilius Regulus iuuenis ad Nicostratum rhetorem ita scripsit: *Quoniam [c] & cum patre meo semper fuisti, & me eloquentia & diligentia tua meliorem reddidisti: dono, & permitto tibi, habitare in illo cenaculo, eoque vti.* defuncto Regulo, controuersiam [d] habitationis patiebatur Nicostratus. & cum de ea re mecum contulisset: dixi posse defendi, non [e] meram donationem esse, verùm [f] officium magistri quadam mercede remuneratum Regulum. ideoque non videri donationem sequentis [g] temporis irritam esse. quòd si expulsus Nicostratus veniat ad iudicem: ad [h] exemplum interdicti, [i] quod fructuario proponitur, defendendus erit: quasi loco possessoris constitutus, qui vsum cenaculi accepit.

De hereditate.

28. *Idem* lib.3. Responsorum.

HEreditatem pater sibi relictam filiæ [k] sui iuris effectæ donauit. [l] creditoribus hereditariis filia satisfacere debet. vel si hoc minimè faciat, & creditores contra patrem veniant: cogendam eam per actionem præscriptis [m] verbis, patrem aduersus eos defendere.

Quid sit donare. 1. De confessione in iure. 2. De bonis viuentis.

29. *Idem* lib.12. Responsorum.

DOnari videtur, quod nullo [n] iure cogente conceditur.

1 ¶QVidam in iure interrogatus, nihil [o] sibi debere tutoris heredes respondit. eum actionem iure amisisse respondi. licèt enim non transactionem, sed donationis hæc verba esse quis accipiat: attamen eum, qui in iure confessus, est suam confessionem infirmare non posse.

2 ¶Donationem quidem partis bonorum proximæ cognatæ viuentis [p] nullam fuisse constabat. verùm ei qui donauit, ac postea iure prætorio successit, quoniam aduersus bonos [q] mores & ius gentium festinasset, actiones hereditarias in totum denegandas respondit. [r]

30. *Marcianus* lib. singulari de Delatoribus.

NAm ei, vt indigno [s] aufertur hereditas.

De concubina. 1. De reb. à matre filiæ nomine, viro traditis. 2. De peculio non adempto. 3 De deposito. 4. De crimine perduellionis.

31. *Papinianus* lib.12. Responsorum.

DOnationes in concubinam [t] collatas, non posse reuocari conuenit. [u] nec si matrimonium inter eosdem postea fuerit contractum, ad irritum recidere, quòd antè iure valuit. an autem maritalis [x] honor & affectio pridem præcesserit, personis [y] comparatis, vitæ coniunctione considerata, perpendendum esse respondi. neque enim tabulas [z] facere matrimonium.

e Donatio remuneratoria, vt antidotalis non est propriè donatio, *vt hîc: l. 34. in princip. ff. eodem l. 9. l. 18. §. 1. 5. & vltim. ff. eodem. l. 17. ff. de præscriptis verb.* Clarus ex communi opinione, *§. donatio. 4. sentent. 3.* Idem ibidẽ refert valere huiusmodi donationem, & si de meritis donatarij nõ constet aliter quàm per assertionem donantis (nisi donatũ sit prohibitæ personæ) necesse tamen esse, vt eiusmodi donationi donatoris merita æquiualeãt. Huiusmodi æquamentum perspectis meritis attendi & determinari arbitrio iudicis. hæc ille. qua in re iudicem fauorabilem consequi donatarij interest. hinc etiam colligit, Non requiri in huiusmodi donationibus insinuationem, neque propter ingratitudinem reuocari. *vide quæ notaui ad l. 34. §. 1. ff. eodem.*

f ratio decidẽdi atque ita lex 32 *in fin. ff. eodem* huic legi contraria, referenda est ad meram donationẽ, hæc lex, ad impropriam.

g id est, donator rhetori eidémque magistro suo, non tantum in vita sua habitationẽ donauit, sed & post mortem suã, hoc est, donatoris.

h Cur dicit ad exemplum interdicti quod fructuario proponitur? Quia hic habitatio his donata dicitur relicta. Est autẽ similitudo habitationum & vsufructus relicti. Aliis tamen (vt Iacobo Aretio) placet, facultatem tantum habitandi, non ius ipsum ipsámque seruitutem habitationis relictam his fuisse.

i vnde vi, si possidebat & deiectus sit, *l. 3 §. vnde vi. ff. de vi & vi.* sin minus, officium iudicis competit, *l. & ideo. §. vltim. ff. de condict. furt. l. non tantum. ff. de petit. heredit. l. vltim. §. sed in secũda. Cod. de furtis: l. rem quæ. ff. de adquir. possess.* k emancipatæ scilicet, aliàs non est donatio, *l. 25. Cod. de don. inter. vir.* l ea lege scilicet, vt creditoribus satisfaceret, *l. 22. Cod. eodem.* m *vide l. 9. l. 22. Cod. eodem.* n *l. 67. §. 1. ff. de legat. 2. l. 18. in fin. ff. de adimendis. l. 67. in fin. ff. de verb. signific. l. 53. in fin. l. 82. ff. de regulis iur. l. 6. Cod. de reuocandis donat.* o Qui confitetur debitorẽ sibi nõ teneri, videtur eũ liberare ex causa donationis. p Qui bona viuentis largitur, eius hereditatis est indignus, *vt hîc: & l. 2. ff. de his quæ vt indignis.* valet tamen pactum eius qui exonerationem seu libertatẽ bonorũ viuentis stipulatur, *l. 7. §. 17. ff. de pact.* sic rectè stipulamur quæstum futuræ societatis, *l. 3. §. de illo. ff. pro socio.* sic qui bona sua obligat, ea etiam bona obligat, quæ ex alterius successione sit habiturus. *l. vltim. Cod. quæ res pign.* possumus quoq; de hereditate eius, quẽ mortuũ putamus, stipulari. *l. 4. C. de postl.* q *v. l. vltim. Cod. de pact.* r *Haloand.* respondi. s *l. 2. in fin. ff. de his quæ vt indign.* t *l. 5. ff. eod. l. 3. §. 1. in fin. ff. de donat. int. vir.* u nisi à milite factæ sint, *l. 3. Cod. de don. int. vir. & vxor. v. Papon. 1. Notar. lib. 5 tit. des donations fol. 362. 363.*

x *vide l. 16. §. 1. ff. de his quæ vt indig.* y Præsumitur matrimoniũ ex personarum comparatione, & vitæ coniunctione. z Tabulæ non faciunt matrimonium, *l. 9. l. 13. de nuptiis.* Quintilianus 5. *cap.* 11. Nihil obstat quominus iustum sit matrimonium mente, etiamsi tabulæ designatæ non fuerint. Nihil enim proderit signasse tabulas, si mentẽ matrimonij fuisse non constat. Quid: testium subscriptio vel subnotatio, non exigitur in actis iudiciariis? Bartolus negat exigi: v. tamen Socinũ *regul. 384*

1 ¶Species extra dotem,[a] à matre filiæ nomine, viro traditas, filiæ, quæ preſens fuit, donatas, & ab ea viro traditas videri [b] reſpondi. nec matrem offenſam, repetitionem habere, vel eas rectè vindicare, quòd vir cauiſſet, extra dotem vſibus puellæ ſibi traditas: cùm ea ſignificatione non modus donationis declaretur, nec ab vſu proprietas ſeparetur, ſed peculium à dote puellæ diſtingueretur. iudicem tamen æſtimaturum, ſi mater iure contra filiam offenſa, eas reuocare velit: & verecundiæ maternæ congruam, bonique viri arbitrio competentem ferre ſententiam.

2 ¶Pater, qui filiæ, quam habuit in poteſtate, mancipia donauit, & peculium [c] emancipatæ non ademit [d], ex poſtfacto donationem videbatur perfeciſſe.

3 ¶Eiuſmodi lege depoſita in æde arca, *vt* [e] *eam ipſe ſolus qui depoſuit, tolleret. aut poſt mortem domini Aelius Speratus*, non [f] videri celebratam donationem reſpondi.

4 ¶Ratæ [g] donationes eſſe non poſſunt poſt crimen perduellionis [h] contractum: cùm heredem [i] quoque teneat, & ſi nondum poſtulatus vita deceſſerit.

De vſu domus precariò conceſſo.

32. *Scæuola* lib. 5. Reſponſorum.

LVcius Titius epiſtolam talem miſit: *Ille illi ſalutem hoſpitio illo, quamdiu volueris,* [k] *vtaris, ſuperioribus diætis omnibus gratuito. idq. te ex voluntate mea facere, hac epiſtola notum tibi facio.* quæro, an heredes eius habitationem prohibere poſſunt. reſpondit, ſecundum ea, quæ proponerentur, heredes eius poſſe [l] mutare voluntatem.

De conſtituta pecunia. 1. De pecunia donata vt donatori credatur. 2. De muto, vel ſurdo. 3. Si quis primo donaturus, ſecundo promiſerit.

33. *Hermogenianus* lib. ſexto Iuris epitomarum.

QVi id, quod ex ea donationis ſtipulanti ſpoponderat, ſolui conſtituit. actione conſtitutæ pecuniæ non inſolidum, ſed in quantum facere poteſt, conuenitur. cauſam enim [m] & originem conſtitutæ pecuniæ, non iudicij poteſtatem præualere placuit. ſed & cōdemnatus ex cauſa donationis, in actione iudicati non fruſtra deſiderat, in quantum facere poteſt, conueniri.

1 ¶E à lege, donationis cauſa, pecunia Titio numerata, vt [n] ſtatim donatori mutuo detur, non impeditur [o] domini tranſlatio. ac propterea, iiſdem nummis donatori creditis, nouum dominium in his quæritur.

2 ¶Mutus & [p] ſurdus donare non prohibentur.

3 ¶Si, cùm Primus tibi donare vellet, & tu donandi Secundo voluntatem haberes, Primus Secūdo ex voluntate [q] tua ſtipulanti promiſerit: perficitur donatio. & quia nihil Primus Secundo, à quo conuenitur, donauit: & quidem in ſolidum, non in id, quod facere poteſt, condemnatur. Idq. cuſtoditur, & ſi delegante [r] eo, qui donationem erat accepturus, creditori eius donator promiſerit. & hoc enim caſu creditor ſuum negotium gerit.

De mutuo. 1. De erepto à latrunculis vel hoſtib.

34. *Paulus* lib. quinto Sententiarum.

SI pater emācipati filij nomine, donationis animo pecuniam fœnerauit, eamque filius ſtipulatus: & ipſo iure perfectam donationem, ambigi non poteſt.

1 ¶Si quis aliquem à latrunculis [s] vel hoſtibus eripuit, & aliquid pro eo ab ipſo accipiat: hæc donatio irreuocabilis eſt. [t] non [u] merces eximij laboris appellanda eſt: quod contemplatione ſalutis [x] certo [y] modo æſtimari non placuit.

a id eſt, paraphernales, *vide l. 9. §. 3. ſ. de iure dot.*
b Vtcumque traditio donatario (puta vxori) facta non ſit, ſed eius nomine alteri (puta marito) vtilis eſt.
c ex hac voce Cuiacius monet legendum, *peculium*, non *pecuniam*, in lege 7. *Cod. ſoluto. 17. obſeruat. 6.*
d *l. 17. Cod. eodem.*
e Hinc ratio dubitandi ſumitur.
f Præſumere in dubio non ſolemus donationem.
g perfectę, *Hal.*
h in aliis ſecus, *l. 15. ſ. eod.*
i *l. penult. & vltim. Cod. ad leg. Iuliam. maieſt. l. 9. §. 2. Cod. de bon. proſcript.*
k quandiu voluerim. ita emēdat Antonius Faber. 2. *Coniectur.* 19. vt donationis finem referam in donatoris voluntatem, non in donatarij. Nam ſi in voluntatem donatarij finis donationis collatum eſſet, heredes donatoris eam non reuocaturi, quam tamen hic reuocant.
l Imò, nō poſſunt, *vide quæ notaui ad l. 27. ſ. eodem.* Donator perfecta etiam donatione, cōmutare voluntatem in iis poteſt, quæ pēdent à mera eius voluntate.
m Etiam poſt conſtitutum, & poſt & rem iudicatam donationis nomine donator conuenitur in id tantum quod facere poteſt: non attenditur conſtitutum, nō attenditur res iudicata, attenditur ſola donatio, *l. 41. ſ. de re iudicat.*
n *l. 20. ſ. de reb. credit.*
o imò impeditur, *l. 33. §. 1. infrà de ſolutionibus.*
p id eſt, Mutus, vel ſurdus: vel mutus & ſurdus, ex caſu, litterarum tamen gnarus, *l. 10. Codice qui teſtamenta.*
q *l. 2. §. 2. ſ. eod.*
r *l. 41. ſ. de re iudicata.*
ſ hic locus à Triboniano videtur interpolatus, *vide Paul. 5. ſentent. 11. paragraphò 6.*
t Donatio remuneratoria, (qualis fit ei qui à latrunculis vel hoſtibus, eripuit donatorem) eſt irreuocabilis: nec enim propriè eſt donatio. *vide l. 27. ſ. eodem.* Vtcumque eo nomine in infinitum donatum ſit, non reuocatur ea donatio. vt immodica, *Paul. 5. ſentent.* 11. §. 6. quamuis iuſtum modum excedat, 47. *Eclog.* 1. *cap.* 36. de quo forte dubitatum fuerat, quod veteribus, certus modus, certumque pondus donationibus fuerat iniectum, *Theodoſ. Nouell. de Theodoſiani Codicis autoritate.* cùm & alioquin diſcamus ex Iuſtiniano fuiſſe olim donationē permiſſam, 200, aureor. deinde 300: deinde 500. *l. Faunius. l. penult. §. vltim. Cod. de donationibus.*
u ſic reſtitue ex Paulo, ſi tamen donatio, non merces eximij laboris appellanda eſt: quia contemplationem ſalutis certo modo æſtimari nō placuit. *Paul. 5. ſentent.* 11. §. 6. ſic ferè Cicero *pro Cluentio*: ſi hæc, inquit, ſolutio legatorum, non merces abortionis appellanda eſt, *vide Cuiac. apud Paulum ibid.*
x *adde l. 8. l. 19. §. 1. l. 27. ſ. eodem.*
y innuit apud veteres non fuiſſe licitum donare in infinitum ſine inſinuatione, *vide l. penultim. Cod. eodem.*

De nominib. peculiarib. 1. De pignore. 2. De mutuo.

35. *Scæuola* lib. 31. Digeſtorum.

AD eum, quem manumiſerat, [z] epiſtolam miſit in hęc verba: *Titius Sticho liberto ſuo ſalutem cum te manumiſerim: peculium quoque tuum omne, quidquid habes tam in nominibus, quàm in rebus mouentibus: ſiue in numerato, me tibi concedere, hac epiſtola manu mea ſcripta notum tibi facio.* eundem libertum teſtamēto ex beſſe ſcripſit heredem, Sempronium ex triente, nec peculium Sticho legauit, nec actiones præſtari iuſſit. quæſitum eſt, vtrùm in aſſem Sticho actio detur eorundem nominum, quę in peculio habuit, an vtriſque heredibus pro portionibus hereditariis. reſpondit, ſecundum ea, quæ proponerentur, vtriſque heredibus pro hereditariis portionibus competere.

1 ¶Lucius Titius fundum Mæuię donauit, & ante traditionem eundum fundum poſt dies paucos Seio pignori obligauit, & intra dies triginta Mæuiam in vacuam poſſeſſionem eiuſdem fundi induxit. quæro, an donatio perfecta ſit. reſpondit, ſecundum ea, quæ proponerentur, perfectam: verùm creditorem firmam [a] pignoris obligationem habere.

2 ¶Auia ſub nomine Labeonis nepotis ſui mutuam pecuniam dedit, & vſuras ſemper cepit: & inſtrumenta debitorum à [b] Labeone recepit [c], quæ in hereditate eius inuenta ſunt. quæro an donatio perfecta eſſe videatur. reſpondit, cùm debitor Labeoni obligatus eſt, perfectam donationem eſſe.

DE MORTIS CAVSA [d] DOnationibus & captionibus, [e]

TIT. VI.

Quid ſit Mortis cauſa donare. 1. De donatione Telemachi.

Marcianus libro nono Inſtitutionum.

MOrtis cauſa donatio eſt, [f] cùm quis habere ſe [g] vult, [h] quam eum cui donat, magiſque eum [i] cui donat, quàm heredem ſuum.

1 ¶Sic [k] & apud Homerum [l] Telemachus donat Piræo.

Species mortis cauſa donationum.

2. *Vlpianus* lib. 32. ad Sabinum.

IVlianus libro ſeptimodecimo Digeſtorum tres [m] eſſe ſpecies mortis cauſa donationum ait. vnam: cùm quis nullo præſentis periculi metu conterritus, ſed ſola cogitatione [n] mortalitatis donat. aliam eſſe ſpeciem mortis cauſa donationum ait. cùm quis imminente [o] periculo commotus, ita donat, vt ſtatim fiat accipientis. tertium genus eſſe donationis ait: ſi quis periculo motus, non ſic det, vt ſtatim faciat accipientis: ſed tunc demum, cùm mors fuerit inſecuta.

De periculo cuius cauſa donatur.

3. *Paulus* lib. 7. ad Sabinum.

MOrtis cauſa donare licet, non tantum infirmæ valetudinis cauſa: ſed periculi etiam propinquæ [p] mortis, vel ab hoſte, [q] vel à prædonibus, vel ab hominis potentis crudelitate, aut odio: aut nauigationis ineundæ.

4. *Gaius* lib. 1. Rerum cottidianarum ſiue aureorum.

AVt per inſidioſa loca iturus.

5. *Vlpianus* lib. ſecundo Inſtitutionum.

AVt ætate feſſus.

6. *Paulus* lib. 7. ad Sabinum.

z *¶l. 8. ſ. eodem.*
a Si fundus pignoratus venierit, manet cauſa pignoris. *l. 18. §. 2. ſ. de pignorat.*
b ad Labeonem, *vulgat.*
c Qui pecuniam mutuò dat ſub alterius nomine, & vſuras, & inſtrumenta à debitoribus eo caſu accipit, donare intelligitur.
d 8. *Cod.* 57. §. 1. *inſtit. de donat. Nouell.* 87. *Paul. 3. ſentent.* 7. 47. *Eclog.* 3. *adde* 3. *Harmenopul.* 1. quid ſit mortis cauſa donatio, *vide l. 1. ſ. eodem.*
e & capionibus *vulgat. Hal.* mortis cauſa capio, eſt adquiſitio. differt à mortis cauſa donatione. Mortis capio, eſt quidquid mortis alicuius occaſione percipitur, *l. 8. l. 12. l. 18. l. 21. l. 38. ſ. eodem.*
f *l. 35. §. 2. ſ. eod. §. 1. Inſt. de donat. vide Paul. 2. ſent. 22. §. 1.*
g confertur enim in caſum mortis teſtatoris, nec ante perfecta eſſe intelligitur, q̃ mors contigerit. In ea quoque non ſufficit in extremis conſtitutum eſſe, & articulo mortis, ſed requiritur vt fiat expreſſa mentio mortis, alioquin habetur pro donatione inter viuos, *l. 42. in fin. ſ. eodem.* Quid ſi in inſtrumento talis donationis quis promiſerit ſe donationem nunquam reuocaturum? donatio inter viuos præſumitur, *l. 27. ſ. eodem. vide Clar. 4. ſentent. 4.*
h mauult *Vulgat.* vult magis, *Haloand.* ſufficit velle. nec enim hæc donatio indiget inſinuatione, vt donatio inter viuos, *l. 4. Cod. eodem.*
i hinc colligere poſſum⁹, Primam affinitatem mortis cauſa donationis cū legato. adde q; res donatario ipſi adquiritur, licèt non ſit tradita, *l. 1. l. 2. ſ. de publiciana:* quòd pœnitenti licèt reuocare legatum, *l. 30. ſ. eod.* legatū lege Falcidia minuitur, *l. 27. ſ. eod.* qua de re, *vide Cuiac. 19. obſeruat. 28. vide quæ notaui ad l. vltim. Cod. eod.* Clatus verò ſic ait, mortis cauſa donationē, quoad modum, ordinationē, dū in ipſo iure deducitur, cōparari cōtractui. poſtquam verò in eſſe eſt deducta, quoad effectū & efficaciā, cenſetur vltima voluntas: niſi quod vltima voluntas confirmatur adita hereditate: donatio mortis cauſa, ſola morte donatoris, etiā hereditate non adita, *l. 22. ſ. eodem. Clar. 4. ſentent. 6.*
k hinc colligunt, In iure poſſe allegari authoritatem poetarum.
l hinc colligunt, Donationis mortis cauſa originem eſſe iuris gentium.
m dic apertius, aut citra metum mortis præſentis, ſed ob ſolam cogitationem mortalitatis donamus, aut in ipſo periculo, idque bifariam: vel ita donamus vt ſtatim res fiat accipientis: vel tum demum cùm mors fuerit inſecuta.
n *l. 31. §. 2. verſ. rurſus circa fin. l. 35. §. 4. ſ. eodem. l. 11. §. 1. ſ. de donat. inter vir.*
o *l. 3. ſ. eodem.*
p *l. 2. ſ. eodem. l. 31. §. 2. verſ. rurſus: l. 35. §. 4. ſ. eodem.* impendentis, *Paul. 2. ſentent.* 23. §. 1. inſtantis. *l. 6. ſ. eodem.* præſentis, *dict. §.*
q Cauſæ huius donationis ſunt valetudo, peregrinatio, nauigatio, bellum, *Paul. ibid. & 3. ſentent. 7. §. 1.* & ſimiles, *l. 4. 5. ſ. eodem.*

Hæc enim

a quo cessato competit ius reuocandi, *l.29.ff.eodem.*
b aliud erit, si sunt suspecti, *l.15 ff.de donationibus.*
c *vide l.38.ff.eodem.*
d *l.31.§.2.ff.eodem.l.55, in fin. ff.de cond.& demonst.*
e *l.13.§.1.ff.eodem.*
f *l.35.l.37.ff.eod.*

HAec enim omnia instans periculum demonstrant. [a]

De pœna capitali.

7. *Vlpianus* " lib.32.ad Sabinum."

SI aliquis mortis causa donauerit, & pœna fuerit capitis affectus: remouetur donatio vt imperfecta. quamuis ceteræ donationes sine [b] suspicione pœnæ factę valeãt.

Quid sit mortis causa capere. 1. *De donatione vt si donator conualuerit recipiat.*

8. *Idem* " lib.7.ad Sabinum."

QVi pretio accepto hereditatem prætermisit, siue ad substitutum peruentura sit, "hereditas, siue" ab eo ab intestato successurus, mortis causa capere videtur: nam quidquid propter alicuius mortem obuenit, mortis causa capitur [c]. quam sententiam & Iulianus probat. & hoc iure vtimur. Nam & quod à statulibero [d] condicionis implendæ causa capitur, vel à legatario: mortis causa accipitur, & quod pater dedit propter mortem filij, vel cognati: mortis causa capi, Iulianus scripsit. 1 ¶ Denique & sic [e] posse donari ait, vt, si conualuerit, recipiatur.

Qui possunt mortis causa capere.

9. *Paulus* " lib.3.ad Sabinum."

OMnibus [f] mortis causa capere permittitur, qui scilicet & legata [g] accipere possunt.

De substitutione.

10. *Vlpianus* " lib.4.ad Sabinum."

EI, cui mortis causa donatum est, posse substitui [h] constat in hunc modum: vt promittat alicui, si ipse capere non possit, vel sub alia condicione.

Si mortis causa filiis sui pater donet.

11. *Idem* " lib.33.ad Sabinum."

MOrtis causa filij [i] sui pater rectè donare poterit, etiam constante matrimonio filij.

Si mulier pecuniam accepit vt ex ventris nomine in possessionem mitti desideret.

12. *Idem* " lib.44.ad Sabinum."

SI mulier ventris nomine per calumniam, vt in possessionem mitti desideret, pecuniam accepit, fortè dũ substituto patrocinatur, vt institutum aliqua ratione excludat: mortis causa eam capere, Iulianus sæpiùs scribit. [k]

De donatione rei alienæ. 1. *Species mortis causa donationum.*

13. *Iulianus* " lib.17.Digestorum."

SI alienã [l] rẽ mortis causa donauero, eaq; vsucapta fuerit: verus dominus eã condicere non potest: sed ego si cõualuero. 1 ¶ *Marcellus* notat: in mortis causa donationibus etiã facti [m] quæstiones sunt. Nã & sic potest donari, vt omnimodo ex ea valetudine donatore mortuo, res non reddatur. & vt reddatur, [n] etiã si prior ex eadem valetudine donator decesserit, si, iam mutata voluntate, restitui sibi voluerit. Sed & " sic donari potest, vt non aliter reddatur, quàm si prior ille, qui acceperit, decesserit: Sic quoque potest donari mortis causa: vt nullo [o] casu sit eius repetitio: id est [p] nec si conualuerit quidem donator. [q]

De impensis in rem donatam factis.

14. *Iulianus* " lib.18.Digestorum."

SI mortis causa donatus fundus est, [r] & in eum impensæ necessariæ, atque vtiles factæ sint: [s] fundum vindicantes. [t] doli mali exceptione summouentur, nisi pretium earum restituant. [u]

De militib. Collatio harum donationum & legatorum.

15. *Idem* " lib.27.Digestorum."

MArcellus notat: Cùm testamento relinquendi, cui velint, adepti sint filiifamilias milites [x] liberam facultatem: credi potest, ea etiam remissa, quæ donationes mortis causa fieri prohibent. *Paulus* notat: Hoc & constitutum est, & [y] ad exemplum [z] legatorum mortis causa donationes reuocatæ sunt.

De reuocandis donationib.

16. *Iulianus* " lib.29.Digestorum."

MOrtis causa donatio, etiam dum pendet, [a] an conualescere possit donator, reuocari potest.

De creditor fraudatis. Collatio harum donationũ & legatorũ.

17. *Idem* " lib.47.Digestorum."

ET si [b] debitor consiliũ creditorũ fraudandorũ nõ habuisset, auelli res mortis causa ab eo donata debet. nã cùm legata ex testamẽto eius, [c] qui soluẽdo nõ fuit, omnimodo inutilia sint, possunt videri etiã [d] donationes mortis causa factę, rescindi debere: quia legatorũ instar [e] obtinẽt.

Si quis mortis alienæ causa donet. 1. *De delegatione.* 2. *De chirographo datis, vt, si donator moriatur, donatorio dentur.* 3. *De donatione rei obligatæ.*

18. *Idem* " lib.60.Digestorum."

MOrtis causa capimus non tunc solùm, cùm quis suę mortis causa nobis donat: sed & si propter alterius mortẽ id faciat. veluti si quis filio, [f] vel fratre, suo moriẽte, donet Mæuio ea cõdicione: vt, si cõualuerit, alteruter eorũ, reddatur sibi res: si decesserit, manet apud Mæuiũ.

1 ¶ Si donaturus mihi mortis causa, debitorem tuum creditori meo delegaueris [h]: omnimodo capere videbor tantam pecuniã, quanta à creditore meo liberatus fuero. Quòd si ab eodẽ ego stipulatus fuero: eatenus capere existimandus ero, quatenus debitor soluendo fuerit. nam etsi conualuisset creditor, idemq. donator: cõdictione, aut in factũ actione, debitoris obligationẽ dũtaxat reciperet.

2 ¶ Titia chirographa debitorum suorum Septitij & Mæuij donatura illis Agerię dedit: & rogauit eam, *vt* [i] *ea, si decessisset, illis daret* [k], *si conualuisset, sibi redderet.* morte secuta, Mæuia Titiæ filia heres extitit. Ageria autem vt rogata erat, chirographa [l] Septicio & Mæuio, suprascriptis dedit. quæritur: si Mæuia heres summam [m], quæ debebatur, ex chirographis suprascriptis petat, vel ipsa chirographa: an exceptione excludi possit. Respõdit. Męuiã vel pacti cõuenti, vel doli [n] mali exceptione summoueri posse.

3 ¶ Qui hominem noxæ nomine, vel aliàs obligatum, mortis causa acceperit: tantùm [o] cepisse intelligendus est, quanti [p] is homo venire potuisset. Idem in fundo, qui obligatus est, obseruari poterit, vt pretium excutiatur.

Si filiofam. donatur, si donatarius in adoptionem se dederit, aut rem alienauerit.

19. *Idem* " lib.89.Digestorum."

SI filiofamilias res mortis causa data fuerit, & conualuisset donator: actionem de peculio cum patre habet. At si paterfamilias, cum mortis causa donationem accepisset, in adoptionem se dederit: res ipsa à donatore repetitur. Nec huic similis est is, qui rem, quam mortis causa acceperat, alij porrò dederit: nam donator huic non rem, sed pretium [q] eius condiceret.

De legato non capaci, solidi sub condicione dandi.

20. *Idem* " lib.1.ad Vrseium Ferocem."

EI, [r] qui non amplius parte capere [s] poterat, legatus est fundus, si decem dedisset heredi, non totam summam " is " dare debet, vt partem fundi haberet: sed [t] partem dumtaxat pro rata, qua legatum consequitur.

De eo qui pecuniam accepit vt adiret.

21. *Idem* " lib.2.ad Vrseium Ferocem."

EVm, qui vt [u] adiret hereditatem, pecuniam accepisset, plerique, in quibus Priscus quoque, responderunt, mortis causa eum capere.

Quo tempore capacitas donatarij spectatur.

22. *Africanus* " lib.1. [x] Quæstionum."

IN mortis causa donationibus [y] non [z] tempus donationis, [a] sed mortis intuendum est, an quis capere possit.

Si filiofam. vel seruo donetur.

23. *Idem* lib. " 2. [b] Quæstionum."

SI filiofamilias mortis causa donatũ sit, & viuo donatore, moriatur filius, pater viuat: quæsitũ est, quid iuris sit. [c] respõdit, morte [d] filij cõdictionẽ cõpetere: si modò ipse potiùs filio, quàm patri donaturus dederit: alioquin, si quasi ministerio eius pater vsus sit, ipsius patris mortẽ spectandã esse. Idq. iuris fore, & si de persona serui [e] quęratur.

De acceptilatione.

24. *Idem* " lib.9.Quæstionum."

QVod debitori acceptum factum esset mortis causa, si conualuerit donator. etiam tempore liberato [f] ei potest condici. namque acceptilatione interueniente abitum ab iure pristinæ obligationis, eamq. in huius condictionis transfusam.

De testato, vel intestato. 1. *De filiofam.*

25. *Marcianus* " lib.9.Institutionum."

TAm [g] is, qui testamentum facit, [h] quàm qui non facit, mortis causa donare potest. [i] 1 ¶ Filiusfamilias, qui

g quinam verò legata accipere non possunt? apostatæ, *l.3 Cod. de apost.* collegia illicita, *l.8. Cod. de hered. Instit.* damnati in metallum, *l.3.ff. de his quæ pro non scriptis:* deportati, *l.1. Cod. de hereticis.* liberi eorum qui maiestatis sunt damnati, *l.5. Cod. ad leg. Iul. maiestat.* mulier nubens intra annum luctus, *l.1. Cod. de secũd.* (quod iure Canonico mutatum est, *cap. penult. & vltim. de secund. nupt.*) nati ex incestuoso concubitu, *Nouell. 89. cap. vltim.*
h *v. l.9. Cod. de fideicommiss.* & ita alteri, quã instituto, potest substitui, *l.39. ff. de hæred. inst. l.41. in fin. ff. de vulgari. l. vnic. Cod. de caducis.*
i *l.18. ff. eod. l.26. in fin. ff. de donat. inter vir.*
k quia gratuitò non accepit, *vide l.38.ff.eodem.*
l *l.18.§.2.ff.de donationibus.*
m Donationũ mortis causa cõditio, pacto seu lege mutari potest. Possum ita mortis causa donare, vt omnimodo me mortuo ex ea valetudine, res tibi à me donatas mortis causa nõ reddas. *vers. Nam etsi.* quo loco, τὸ *omnimodo*, coniungo his verbis, res non reddatur: hoc sensu. Possũ res ita tibi donare mortis causa, vt ex ea valetudine me mortuo, omnimodo res non reddatur, *omnimodo*, id est, & nisi reuocem res donatas. Nã per contrarium donare ita possum, vt si prior decesserim, rem reddas, si modo id restitui mihi velle significauero *vers. & vt reddatur.* Possum quoque ita donare, vt nõ aliter reddatur, quàm si donatarius prior decesserit. *vers. sed & sic.* Possum & ita donare, vt non siquidẽ conualuero, res donatas reddam. *vers. sic quoque.* At hæc quarta species primæ videtur similis? non est. Interest multum an ius donationis per receptam valetudinem reuocandæ mihi eripias, *vt hic.* An verò ita donem, vt nulla omnino voluntate res donatas reuocem, *vt ibi.*
n *l.9. in fin. ff. eodem.*
o *l.27. ff. eodem.*
p & ideo, nec si, *Haloand.*
q donator, reuocabitur. *Hal.* talis donatio sortitur nomen donationis interviuos.
r & traditus.
s à donatario scilicet.
t donatores scilicet vel donatoris hæredes post donationem reuocatam.
u Quid si donatarius fructus ex re donata percepit? an eorum fiet compensatio cum expensis? vtique, *l.48. l.65. ff. de rei vindicat.*
x Donare mortis causa de castrensi suo penitis filiusfamiliàs potest, perindę ac si paterfamilias esset.

y Donatio mortis causa reuocatur per creditores si ea donatione fraudati sunt reipsa non modo consilio.
z *l.37.ff eod §.1. Institut. eod.* legatorum instar obtinet, *l.17. in fin. ff eodem. vide Cuiac. 10. obseruat. 28. vide quæ notaui ad l. vltim. Cod. hoc titul.*
a non expectatur cessatio valetudinis, *l.19. ff. de reb. credit.*
b In fraudem vendita reuocãt creditores, si fraus interuenit iunctim & emẽtis & vendentis. donata inter viuos, reuocant, si fraus donatoris interuenit, etiãsi nulla donatarij fuerit. donata verò testamẽto, reuocẽt, si fraus reipsa interuenit, licet testator vel legatarij nullam fraudem admiserint. Quod obtinet in mortis causa donatione, quæ sic ad exemplũ legatorum reuocata dicitur.
c Legatum ex testamento, eius qui soluẽdo non est, omnimodo inutile est, *l.68. ff. ad Trebell. l.12. C. de testam. milit.*
d *l.66. in fin. ff. ad leg. Falcid.*
e ¶ *l.15. in f. ff. eo.*
f *l.11. ff. eodem.*
g *l.3. Cod. eodem.*
h *l.31.§.2.ff eod.*
i Mandatum post mortẽ mãdatoris collatũ, eius morte non reuocatur.
k *l.3.§.3.ff. de liberatione.*
l Chirographũ qui mãdat reddi debitori, debitorem ipsum liberasse intelligitur.
m nam chirographo legato cõtinetur actio, *l.59. ff. de legat.3.*
n *dict.§.2.l.28. in fin. ff. eod.*
o Donatio rei quæ euinci vel auelli potest, tãtũ constat quanti res vendi potest.
p *l.1.§.16. ff. ad Trebell.*
q *l.39. ff. eodem.*
r putà filio naturali: vel ei cui per Falcidiã detrahitur.
s Referenda est hæc lex ad secundam partem inscriptionis huius tituli, hoc est, ad mortis capiones.
t *l.44. in fin. ff. de condit. & demonstr.*
u *l.31.§.2.ff. eod*
x *vide Cuiac. 1. ad African. f. l.8.*
y quoties scilicet quæritur de capacitate donatarij.
z Capacitas vel incapacitas donatarij mortis causa, inspicitur tempore mortis, nõ tempore donationis, *Castr.*

a id est actus interpositi: contra quàm in legatis, in quibus testamenti faciendi tempus spectatur ex regula Catonis.
b *vide Cuiac. 2. ad Afric. fol. 21.*
c id est, cuius mors inspicitur, *adde l. vltim. ff. eod.*
d Donatio mortis causa facta filiofamilias, ipso ante donatorem præmortuo expirat: secus si facta sit patri per mediã tamen personam ipsius filij.
e *vt in dict. l. vltim.*
f Qui liberatus est acceptilatione mortis causa, non potest vti præscriptione aduersus donatorem.
g Donare mortis causa vel facto testamento vel ab intestato possum: *Castrens.* eadem ratione codicilli fiunt vtrouis modo, *l. conficiuntur: l. ab intestato. ff. de Iure codicill.*
h *l.9. ff. eodem. l.32.§.8. in fin. ff. de donat. int. vir.*
i Imò, non potest. nam pupillus nec testamentum facere potest, nec mortis causa donare, *l.1.§.1. ff. de tutela & rationibus.*

non [a] poteſt facere teſtamentum, nec [b] voluntate patris, tamen *mortis cauſa donare patre permittente poteſt.*

De donatione reciproca & commorientibus.

26. *Idem* " lib.2.Regularum."

SI, qui inuicem [c] ſibi mortis cauſa donauerunt, pariter [d] deceſſerunt: neutrius heres repetet: quia neuter alteri ſuperuixit. idem iuris eſt, ſi pariter maritus & vxor ſibi donauerunt.

Si donetur mortis cauſa vt nullo caſu reuocetur.

27. *Idem* " lib.5.Regularum."

VBi ita donatur mortis cauſa, vt nullo [e] caſu reuocetur: cauſa donandi magis [f] eſt, quàm mortis cauſa donatio. & ideo perinde [g] haberi debet, atque alia quæuis inter viuos donatio. ideoq. inter viros & vxores non valet. & ideo nec [h] Falcidia locum habet quaſi in *mortis cauſa donatione.*

De eo qui ſcripſit tabulas vel chirographam inania eſſe, nec quidquam deberi.

28. *Marcellus* " lib.ſingulari Reſponſorum."

AVunculo ſuo debitori mortis cauſa donaturus, quæ debebat, ita ſcripſit: *tabulæ* [i] *vel chirographum* [k] *tot, vbicumq. ſunt inanes* [l] eſſe: neq. eum ſoluere debere, quæro, an heredes, ſi pecuniam ab auunculo defuncti petant, exceptione [m] doli mali tueri ſe poſſint. † Marcellus reſpondit, poſſe: nimirum enim contra voluntatem defuncti heres petit ab eo.

De reuocatione donationis. De vindicatione & condictione.

29. *Vlpianus* " lib.17.ad Edictum."

SI mortis cauſa res donata eſt, & conualuit, qui donauit: videndum, an habeat in rem actionem. & ſi quidẽ quis ſic donauit, vt, ſi mors contigiſſet, tunc haberet, cui donatum eſt, ſine dubio donator poterit rem vindicare [n]: mortuo eo, tunc is, cui donatum eſt. ſi verò ſic, vt iam nũc haberet, redderet, ſi conualuiſſet, vel de prælio, vel peregrè rediiſſet: poteſt defendi, in rem competere donatori, ſi quid horum contigiſſet: interim autem ei, cui donatum eſt. ſed & ſi morte præuentus ſit is, cui donatum eſt: adhuc quis dabit in rem donatori. [o]

30. *Idem* " lib.21.ad Edictum."

QVi mortis cauſa donauit: ipſe ex pœnitentia condictionem, [p] vel vtilem actionem habet.

Quid ſit mortis cauſa capere. 1. *De acceptilatione.* 2. *Quæ mortis cauſa capi dicuntur.* 3. *Si quis iuſſerit debitorem ſuum alij expromittere.* 4. *De acceptilatione.*

31. *Gaius* " lib.8.ad Edictum Prouinciale."

MOrtis cauſa capitur, cùm propter mortem alicuius capiendi occaſio obuenit: exceptis [q] his capiendi figuris, [r] quæ proprio nomine appellantur. certè enim & qui hereditario, aut legati, aut fideicommiſſi iure capit, ex morte alterius nanciſcitur capiendi occaſionem. ſed quia [ſ] proprio nomine hæ ſpecies capiendi appellantur: ideo ab hac definitione ſeparantur. [t]

1 ¶ Iuliano placet, licet ſoluendo [u] non ſit debitor, cui acceptum latum ſit, videri ei mortis cauſa donatum.

2 ¶ Sine donatione autem capitur: " veluti " pecunia, quam ſtatuliber, [x] aut legatarius alicui condicionis implendę gratia numerat: ſiue extraneus ſit, qui accepit, ſiue heres. Eodem numero eſt pecunia, quam quis in hoc accipit, vt vel adeat [y] hereditatem, vel non adeat. quique in hoc accipit pecuniam, vt legatum omittat. Sed & dos quã quis in mortẽ mulieris à marito ſtipulatur, capitur, ſanè mortis cauſa. cuius generis dotes receptitiæ [z] vocantur. Rurſus id, quod mortis cauſa donatur, aut in periculum [a] mortis datur, aut cogitationem mortalitatis, quod nos quandoque morituros intelligimus.

3 ¶ Si iuſſeris mortis cauſa, debitorem tuum mihi, aut creditori meo expromittere [b] decem: quid iuris eſſet, quæritur, ſi iſte debitor ſoluendo non ſit. & ait Iulianus, ſi ego ſtipulatus fuerim, tantam pecuniam videri me cepiſſe, in quantum debitor ſoluendo fuiſſet. nam etſi conualuiſſet (inquit) donator, obligationem dumtaxat, debitoris recipere deberet. ſi vero creditor meus ſtipulatus fuerit, tantam videri me pecuniam accepiſſe, in quantum à creditore meo liberatus eſſem.

4 ¶ Per accepti quoque lationem egens [c] debitor liberatus, totam eam pecuniam, qua liberatus eſt, cepiſſe videtur.

De morte.

32. *Vlpianus* " lib.76.ad Edictum."

NOn videtur perfecta donatio mortis cauſa facta, antequam [d] mors inſequatur.

De vſucapione.

33. *Paulus* " lib.4.ad Plautium."

QVi alienam [e] rem mortis cauſa traditam vſucepit, nõ ab eo videretur † cepiſſe, cuius res fuiſſet: ſed ab eo, qui occaſionem vſucapionis præſtitiſſet.

De ſtipulatione in annos ſingulos.

34. *Marcellus* " lib.28.Digeſtorum."

MOrtis cauſa donatio etiam " ſic " conſtitui poteſt: vt quid ſtipuletur [f] in annos ſingulos quoad viueret. ſcilicet vt poſt mortem promiſſoris incipiat exactio.

Quib. donari poteſt. 1. *Etymologia donationis.* 2. *Quid interſit inter ſimplicem, & mortis cauſa donationem.* 3 *De repetitione.* 4. *De cauſis & ſpeciebus mortis cauſa donationum.* 5. *De ſocietate.* 6. *De acceptilatione.* 7. *De ſtipulatione in annos ſingulos.*

35. *Paulus* " lib.6.ad legem Iuliam & Papiam."

SEnatus cenſuit, placere, mortis cauſa donationes factas in eos, quos [h] lex prohibet capere, in eadem cauſa haberi, " in " qua eſſent, quæ [i] teſtamento his legata eſſent, quibus capere per legem non liceret. Ex hoc ſenatuſconſulto multæ variæq. quæſtiones agitantur, de quibus pauca referamus.

1 ¶ Donatio dicta eſt à dono, quaſi dono datum, rapta † à Græco. nam hi dicunt δῶρον, καὶ δωρεῖσθαι, *i. donum & donare.*

2 ¶ Sed mortis cauſa donatio longè differt ab illa vera [k] & abſoluta donatione, quæ ita proficiſcitur, vt nullo caſu reuocetur. [l] & ibi qui donat, illum potiùs, quàm ſe habere mauult: at is, qui mortis cauſa donat, ſe cogitat: atque amore vitæ recepiſſe potiùs, quàm dediſſe mauult. & hoc eſt, quare vulgò dicatur: Se potiùs [m] habere vult, quàm eum, cui donat: illum deinde potiùs, quàm heredẽ ſuum.

3 ¶ Ergo qui mortis cauſa donat, qua parte ſe cogitat, negotium gerit. ſcilicet vt, cùm conualuerit, [n] reddatur ſibi. Nec dubitauerunt Caſſiani, quin condictione repeti poſſit, quaſi re non ſecuta, propter hanc rationem: quod ea, quæ dantur, aut ita dantur, vt [o] aliquid facias, aut vt ego aliquid faciam, aut vt Lucius Titius, aut vt aliquid obtingat. & in iſtis condictio ſequitur.

4 ¶ Mortis cauſa donatio fit multis [p] modis. aliàs extra ſuſpicionem vllius periculi, à ſano & in bona valetudine poſito, " & " cui ex humana ſorte mortis cogitatio eſt: aliàs ex metu mortis aut ex præſenti [q] periculo, aut " ex " futuro. ſi [r] quidem terra, marique, tam in pace, quàm in bello, & tam domi, quàm militiæ, multis generibus mortis periculum metui poteſt. Nam & ſic poteſt donari, vt omnimodo ex ea valetudine donatore mortuo, res non reddatur. & vt reddatur, etiam ſi prior ex eadem valetudine deceſſerit, ſi tamen mutata voluntate reſtitui ſibi voluerit. & ſic donari poteſt, vt non aliter reddatur, quàm ſi prior ille, qui accepit, deceſſerit: ſic quoque poteſt donari mortis cauſa, vt nullo [ſ] caſu ſit repetitio: " id eſt, " ne ſi conualuerit quidem donator.

5 ¶ Si quis ſocietatem [t] per donationem mortis cauſa inierit: dicendum eſt, nullam ſocietatem eſſe.

6 ¶ Si duobus debitoribus mortis cauſa donaturus creditor, vni acceptum [u] tulit, & conualuerit: eligere poteſt, vtri eorum condicat.

7 ¶ Sed qui mortis cauſa in annos ſingulos pecuniam ſtipulatus eſt, non eſt ſimilis ei, cui in annos ſingulos legatum eſt. nam, licèt multa [x] eſſent legata, ſtipulatio tamen vna eſt. & conditio eius, cui expromiſſum eſt, ſemel [y] intuenda eſt.

De eo quod datur conditionis implendæ cauſa.

36 *Vlpianus* " lib.8.ad legem Iuliam & Papiam."

QVod condicionis [z] implendæ cauſa datur, licèt non ex bonis mortui proficiſcitur, capere tamen ſupra modum non poteritis, cui certum modum ad capiendum lex [a] conceſſit. Certè [b] quod à ſtatulibero [c] condicionis implendæ cauſa datur, indubitatè modo

a *l.6.§.qui teſtament.*
b *v.l.vlt.Cod.qui teſtamenta.*
c Quæro, an donatio viciſſitudinaria ceu reciproca ſit propriè donatio? ad id enim ea vtilis eſt quæſtio, vt ſciamus indigeat inſinuatione necne? Clarus, poſt communem opinionem negat eſſe propriè 4. *ſent.2.inf.* Cur ita? quia propter viciſſitudinem habet onus adnexum: quia tãtum quis dat, quantum habere ſperat: & ideo non poteſt propriè dici donatio.
d *l.32.§.14.ſ.de donat. int. vir.*
e *l.13.in f.ſ. eod. l.35.§.4. verſicul. nam & ſic. ſ. eod.*
f Quoties donatio mortis cauſa clauſulam continet *de non reuocando*, non obſtante tali clauſula, permittitur reuocatio: quia talis donatio tranſit in aliam donationẽ, & ſortitur potiꝰ nomẽ donationis inter viuos. *Mynſin.7. Reſpõ. 69. num.* 11. Clarus 4. *ſent.§. Donatio. quæſt.4. in fin.* Hæc enim qualitas, vt donatio qua de agitur, nullo iure poſſit reuocari, penitus diſſentanea eſt à natura donationis mortis cauſa. *adde* Graſſum. §. *donatio, mortis cauſa. quæſt.1. numer.* 4.5.6.
g Pactum adiectum contra naturam contractus, ipſum cõtractum non vitiat, ſed eũ mutat in aliud contractus genus.
h *l. 42. in f. ſ. eodem.*
i Inſtrumenta, nudis etiã verbis cancellari poſſe hinc colligunt: veluti ſi creditor tabulas debitoris ſui iubeat vel mãdet inanes eſſe: & vt pragmatici loquũtur, *caſſas* & irritas.
k tua chirographa vbicunque ſunt, inania eſſe.
l Donatio in ipſis liberationibus ſiue quoties de ipſo debitore liberando agitur, ſtatim perficitur: neq; in ea donatione vlla exigitur traditio. Fit & in hunc modum, liberando, donatio: quæ nihil aliud eſt, quàm pactum de non petendo.
m *l. 18. §. 2. ſ. eod.*
† poſſit.
n directò, ſi dominium nũdum trãſlatum: vtiliter, ſi tranſlatũ *Accurſius: adde l.38. §. 2. ſ. de vſuris.*
o habet etiam conditionem, *v. l.30.ſ. eod.*
p *l.39.§.2.ſ.eod. l.9.ſ.de rebus cred. l.76.ſ. de iure dot. l.12.ſ.de cond. cauſa data.*
q Definitio per contrarij remotionem.
r figuras vocat, modos, cauſas, genera, *vt l.1.ſ.de obligat.*
ſ Mortis capio, ſpecies eſt negotij innominata.
t Aliud eſt legatum, fideicommiſſum, mortis cauſa capio, & mortis cauſa donatio.

u *l.22.§.3.ſ. ad l.Falc.*
x *l.8.verſ.nam quod.ſuprà eodem.*
y *l.21.ſuprà eodem.*
z Dos receptitia dicitur, quam is qui dedit vt ſibi redderetur ſtipulatus eſt, *Vlp.* 6. §.5. ſeruus receptitius, de quo meminit Gellius 17. *c.* 6. & Nonius Marcellus, neque dotalis eſt; neque ex paraphernis, qua ad virum non defertur, *v. Cuiac. ibid.*
a aut in periculo mortis, *Haloand. l. 2. l.7. ſ. eodem.*
b *l.18.§.1. ſ. eodem.*
c per acceptilationem quoque egenus debitor. *Haloand. l.22.§. penult. ſuprà ad leg. Falc.*
d ¶ *l. 34. in fi. ſ. eod. l.4 §. 1. ſ. de doli mali.*
e *l.18.§.2.ſuprà eod. l. 44. ſuprà de donationibus int. vir.*
† videtur.
f Mortis cauſa ſtipulatio exiſtimatur fieri, vt ait Antiſtius Labeo, quæ ita fit, vt morte promiſſoris confirmetur: aut, vt quidã dixerũt, cuius ſtipulationis non fuit cauſa.
g *l. 32. ſuprà eo.*
h quæ illæ perſonæ, dixi ad Vlpianum, *Tit.* 13.
i *v.l.9. ſuprà eo.*
† tracta à Græcis.
k hinc colligere poſſumus, Donationẽ inter viuos veram eſſe donationẽ: mortis cauſa minus propriam: veram eſſe donationem, quæ reuocari nõ poteſt: impropriã, quæ poteſt reuocari.
l niſi ex ingratitudine *v. C. de reuocandis donationib.*
m *l.1. ſuprà eod.*
n *l.30. ſuprà eo.*
o *l. 5. ſuprà de præſcriptis.*
p *v.l.2. ſuprà eodem.*
q *l. 3. ſuprà eodem.*
r *l.3. §. 2. ſ. de incendio.*
ſ *v. l. 27. ſuprà eodem.*
t *l. 5. in f. ſuprà pro ſocio. l. 32. §. 24. ſuprà de donat. inter. vir.*
u *adde l.24. ſuprà eod.*
x Legata annua, plura ſunt legata *vt hic l.4. l.11. ſuprà de annuis.* ſtipulatio mortis cauſa annua, eſt vna, *vt hic.*
y tempore mortis, ſcil. *l.22. ſuprà eod.*
z Quæro, An donatio conditionalis ſit propriè donatio? hoc poſt communem opinionem ait Clarus 4. *ſent.* 2. nam licèt aliqua diſpoſitio habeat conditionem annexam, illa conditio non eſt qualitas quæ mutet ſubſtantiam & proprietatem actus.
a non Falcidia, ſed Iulia & Papia. *Cuiac.7.obſer.24.*
b *v.Cuiac. in hanc legem 7.obſer.24.*
c *l.41.ſ.eod. l.43. l.76.ſuprà ad l. Falcid. l.13.§.6 ſuprà de hæred. pet.*

legati

legati [a] concesso imputatur. sic tamen, si mortis tempore in peculio id habuit. ceterùm si post mortem, vel etiam si alius pro eo dedit: quia non fuit ex his bonis, quæ mortis tempore testator habuit: in eadem erũt causa, in qua sunt, quæ à legatariis dantur.

Collatio legati & mortis causa donationis. 1. De venditione rei donatæ.

37. *Idem* lib. 15. ad legem Iuliam & Papiam.

ILlud generaliter meminisse oportebit, donationes mortis causa factas, legatis comparatas [b]: quodcumque igitur in legatis iuris est, id in mortis causa donationibus erit accipiendum [c].

1 ¶ Iulianus ait: Si quis seruum mortis causa sibi donatum vendiderit, & hoc viuo donatore fecerit: pretij condictionem donator habebit, si cõualuisset, & hoc donator elegerit. alioquin & ipsum seruũ restituere compellitur.

Quid intersit inter mortis causa donationem, & capionem.

38. *Marcellus* lib. 1. ad legem Iuliam & Papiam.

INter mortis causa donationem, & omnia, quæ mortis causa quis ceperit, est earum rerum differentia. nã mortis causa donatur, quo præsens præsenti dat. à mortis causa capi intelligitur, & quod [d] non cadit in speciem donationis. Etenim cùm testamento quis suo Pamphilum seruum suum liberum esse iussit, si mihi decem dederit: nihil mihi donasse videbitur & tamen: si accepero à seruo decem: mortis causa accepisse me, conuenit. Idem accidit, quòd quis sit heres institutus, si mihi decem dederit. nam accipiendo ab eo qui heres institutus est, conditionis explendæ eius causa, mortis causa capio.

De manumissione serui donati.

39. *Paulus* lib. 17. ad Plautium.

SI is, cui mortis causa seruus donatus est, eum manumisit: tenetur condictione [e] in pretium serui. quoniã scit, posse sibi condici, si conualuerit donator.

De viro & vxore.

40. *Papinianus* lib. 29. Quæstionum.

SI mortis causa inter virum [f], & vxorem donatio facta sit: morte secuta reducitur [g] ad id tempus donatio, quo interposita fuisset.

De eo quod statuliber de peculio dat.

41. *Idem* lib. 2. Responsorum.

QVod statuliber [h] vni ex heredibus de peculio dedit: ei, qui accepit, in Falcidiæ rationem venit, & in hereditatis [i] petitione, item ex Trebelliano restituitur. Ex peculio autem videtur dari, quod statuliber donatum accepit, & dedit. & quod ab alio, nomine ipsius eo præsente datur: propè est, vt ab ipso datum intelligatur.

a legatis concesso. *Cuiac. inst. de lege Falc.* modò legi concesso. *Cuiac. ex Basilicis 7. obseru. 24.*
b *l. 15. in fin. l. 27. ꝟ. eod. v. Cuiac. 10. obs. 28.*
c imò non est accipiendum: nam legatũ absenti relinqui potest. *l. 38. ꝟ. de mort. caus. don.* filiusfamilias testari nequit, hic donare potest. *l. 25. in fin. ꝟ. eod.* Accusans testamentum de falso, perdit legatum non idẽ in donatione causa mortis. *l. 5. §. 17. ꝟ. de mort. causa*: mortis causa donatio ipso iure interdum reuocatur, legatũ non ita: mortis causa donatio capitur interdũ ab alio quàm ab herede. Donatarius ad reddendam rationem possessionis tenetur, non legatarius. *v. Accurs. ad l. 15. ꝟ. eod.*
d *l. 8. l. 12. l. 36. ꝟ. eod. l. 41. ꝟ. eod.*
e *l. 29. in fi. ꝟ. eo.*
f *l. 1. l. 20. l. 25. ꝟ. de donat. int. vir. Paulus 2. sent. 23. § vlt.*
g proprietate, *vt l. 11. ꝟ. de don. int. vir* & possessione. *l. 36. ꝟ. de donation. int. vir.*
h *l. 36. ꝟ. eod.*
i *l. 13. §. 6. in fin. ꝟ. de hered. petit.*
k ¶ potest enim ita donatio concipi. *l. 28. Cod. de donat.*
l *l. 2. C. de dona. quæ sub modo.* in hinc Dorotheus notat, Sẽper doli exceptionem opposita bonæ fidei iudiciũ facere. Is ob id ab alio interprete reprehẽditur. *lib. 47. basil.* defenditur verò à Cuiacio. *3. obs. 17.*

n & quòd nemo debeat esse sollicitus de bonis viuentis. *l. 2. §. 2. ꝟ. de vulgari.*
o Donatio mortis causa in dubio dicitur seu censentur, quando facta est mortis mentio. *vt hîc.* receditur tamen ab hac coniectura certis argumentis: vt si fiat mortis mentio temporis fini, hoc est, vt certũ aliquod tẽpus demonstretur à quo donatio incipiat. Idem dicendum si donetur Titio eiúsque heredibus: vel si propter merita, vel si vsufructu deducto donetur: Itẽ si donator promisit donationem ratam habere: vel constituit purè, se donatoris nomine eam rem tenere ac possidere: vel si ita donauit, vt donatarius haberet & teneret: vel si cõiuncto alicui donauit. de quo vide pleniùs Rolandum à Valle *2. consil. 61.*

De donatione proprietatis ita, vt post mortem donatarij ad donantem reuertatur, & post mortem donantis ad liberos donatarij bona pertineant. 1. Qualis præsumitur esse donatio à moriente facta.

42. *Idem* lib. 13. Responsorum.

SEia: cùm bonis suis traditionibus factis, Titio cognato donationis causa cessisset: vsumfructum [k] sibi recepit. & conuenit: vt, si Titius ante ipsam vita decessisset, proprietas [l] ad eam rediret: si postea superstitibus liberis Titij mortua fuisset, tunc ad eos bona pertinerent. Igitur, si res singulas heredes Lucij Titij vindicent, doli non inutiliter opponetur exceptio. bonæ [m] fidei autem iudicio constituto, quærebatur, an mulier promittere debeat, se bona, cùm moreretur, filiis Titij restituturam. incurrebat hæsitatio non extorquendæ donationis, quæ nondum in personam filiorum initium acceperat [n]: sed nunquid interposita cautione prior donatio, quæ dominio translato pridem perfecta est, propter legem in exordio datam retinetur, non secunda promittitur? vtrum [o] ergo certæ conditionis donatio fuit, an quæ mortis consilium ac titulum haberet? sed denegari non potest, mortis causa factam videri: sequitur, vt soluta priore donatione, quoniam Seia Titio superstes fuit, sequens extorqueri videatur, muliere denique postea diem functa, liberi Titij si cautionem ex consensu mulieris acceperint, contributioni propter Falcidiam ex persona sua tenebuntur.

1 ¶ Cùm pater in extremis vitæ constitutus, emancipato [p] filio quædam sine vlla [q] conditione redhibendi donasset, ac fratres & coheredes eius bonis contribui donationes, Falcidiæ causa, vellent, ius antiquum seruandum esse, respondi. non enim ad alia constitutionem pertinere, quàm quæ lege certa donarentur, & morte insecuta quodammodo bonis auferrentur, spe retinendi perempta. eum autem, qui absolutè [r] donaret, non tam mortis causa, quàm morientem donare.

De viro & vxore.

43. *Neratius* lib. 1. Responsorum.

FVlcinius: Inter [s] virum & vxorem mortis causa donationem ita fieri, si donator iustissimum mortis metum habeat. *Neratius*: Sufficere existimationem donantis hanc esse, vt moriturum se putet: quàm iustè, necne susceperit, non quærendum. quod magis tuendum est.

Si seruo donatum sit.

44. *Paulus* lib. 1. Manualium.

SI seruo [t] mortis causa donatũ sit: videamus, cuius mors inspici debeat, vt sit locus cõdictioni, domini an ipsius serui. sed magis eius inspicienda est, cui donatum esset. sed tamen post mortem ante apertas tabulas testamenti manumissum hæc donatio non sequitur.

p & ita extraneo, Hinc colligit Cuiacius, Extraneum heredem non detrahere Falcidiam ex donationib. inter viuos: suos heredes detrahere. *Nou. 92. c. 1.*
q .i. inter viuos. *l. 27. ꝟ. eod.*
r hinc colligũt, quòd licèt quis in extremis & articulo mortis constitutus donet, si tamen non dicit quod mortis causa donet, vel non facit mentionem mortis, in dubio præsumitur donatio esse inter viuos.
s *l. 9. in fin. ꝟ. de donat. int. viuos.*
t *v. l. 23. ꝟ. eod.*

LIBER QVADRAGESIMVS.

DE MANVMISSIONIBVS [a].

De eo qui attigit vltimum diem vicesimi.

1. *Vlpianus* lib. 6 ad Sabinum.

PLACVIT dum [b] qui calendis Ianuariis natus, post [c] sextam noctis pridie Kalendas quasi annum vicensimum compleuerit, posse manumittere †. non enim maiori viginti annis permitti manumittere: sed minorem manumittere vetari. iam autem minor [d] non est [e], qui diem supremum agit anni vicensimi.

De seruo legato.

2. *Idem* lib. 17. ad Sabinum.

SI heres, deliberante legatario, seruum legatum manumiserit, mox legatarius [f] repudiauerit: manumissum liberum fore placet.

De seruo pignerato.

3. *Paulus* lib. 39. ad Edictum.

SEruus pignori datus, etiam si [g] debitor locuples, manumitti non potest.

De seruo suis nummis empto.

4. *Vlpianus* lib. 6. Disputationum.

IS qui suis [h] nummis emitur, epistola Diuorum fratrum ad Vrbium Maximum in eam conditionem redigitur, vt libertatem adipiscatur.

1 ¶ Et primò quidem nummis suis non propriè videtur emptus dici, cùm suos nummos seruus habere [i] non possit. verùm conniuentibus [k] oculis credendum est, suis nummis eum redemptum: cùm non nummis eius, qui eum redemit, comparatur. proinde siue ex peculio, quod ad venditorem pertinet, siue ex aduẽtitio lucro, siue etiam amici beneficio, vel liberalitate, vel prorogante [l] eo, vel repromittente, vel se delegante, vel in se recipiente debitum redemptus sit: credendum est, suis nummis eum redemptum. satis est enim, quòd is, qui emptioni suum nomen accommodauerit, nihil de suo impendit.

2 ¶ Si ab ignoto emptus sit, postea autẽ pretium [m] suum obtulerit: dicendum erit, non esse audiendum. ab initio enim hoc agi debet, vt imaginaria [n] fieret [o] emptio, & [p] per

a *Paul. 4. sent. 12. 48. Ecl. 1. adde Vlp. 1. inst. 5. 6. adde tit. C. com. de manumissionibus. 7. tit. 15. Synopsis Basilic. 48. tit. 1.*
b *l. 5. ꝟ. qui testamenta.*
c .i. post inchoatum vigesimi anni diem vltimũ: dies enim à nocte incipit, more Romano. *l. 8. ꝟ. de feriis.*
† postea licuit eis anno. *17. §. vlt. qui & à quibus.* Hodie possunt testamento manumittere anno 14. *Nouell. 119. c. 2.*
d *l. 60. ꝟ. de verb. oblig.*
e Imò est. *l. 3. §. 3. ꝟ. de minorib.*
f *l. 31. de testamento milit. l. 21. ꝟ. de manumissis vindicta.*
g *l. 5 in fin. ꝟ. qui & à quib. manum.*
h ¶ *l. 5. in pr. l. 19. in fin. ꝟ. eod. l. 76. ꝟ. de iudicijs. l. 84. in fin ꝟ. de heredib. instit.*
i *l. 53. in pr. ꝟ. de iudicijs. §. 3. Inst. per quas pers. cuique.*
k *v. Senecam 7. de beneficijs.* Conniuentibus oculis, est non inspecta stricti iuris ratione, Metaphora ducta ab his qui quid vident, videri tamẽ videre nolunt: & quasi oculos claudũt. Sic conniuentibus oculis hodie dicimus seruos capere legata quæ reliquit dominus, siue libertatem. *v. l. pen. C. de necessarijs.* quasi dotem dare. *l. 39. ꝟ. de iure dotium.* eadem conniuentia dicimus seruos facere testamenta. Plinius *8. Epist. 16.* Permitto quoque seruis quasi testamenta facere. eáque vt legitima custodio. dixi ad *Vlpianum 5. §. 5. v. Cuiac. 2. ad Afr. fol. 19.*
l *l. 19 §. 6. in fin. ꝟ. locati.*
m *l. 12. in fin. Cod. de manumiss.*
n de qua vide *l. 16. in pr. ꝟ. de reg. iur.*
o *al.* fiat.
p Per fidem contractus, vel potius per fidem contractam inter emptorem & seruum agi quid est? nos hunc locum paulò apertiùs exponamus. suis nummis seruus quemadmodum emptus dici potest? stricto iure non potest: vt qui nihil suum ac proprium habeat; conniuentia tamẽ & quasi dissimulatione iuris, iure vt ita loquar,

vultu in eo negotio auertente, ſeruus ſuis nummis emptus dici poteſt. At quomodo? non ſi emptoris nummis comparatur: nihil enim de ſuo impendere debet emptor: §.1.ʒ.eod. adeo vt ſi ab ignoto emptus ſit initio, deinde ei pretium ſuum offerat, ſuis nummis ſeruus emptus non dicatur. Ab initio conniuentibus oculis domini, fieri debet imaginaria hæc véditio, & per fidé contractus, inter emptoré, ſeruum, (adde & dominum eundémque venditoré) hoc enim ſupplendum, ad huius loci interpretationé dixi. At, quę illa fides eſt? Primùm fides in eo elucet, quod emptor, vt ante dixim[9], nihil de ſuo numerare debet: nam ſi id fieret, ſuis nũmis fruſtra ſeruus diceretur emptus, ſed alienis prorſus. Deinde fides in eo elucet, quòd cùm nihil ſuum habeat ſeruus, ſuis tamen nummis emptus dicitur. Vnde verò illi nummi? ſi ex peculio quod ad véditorem dominũ pertinet pretium ſui numerat, vel ſi ex aduentitio aliquo lucro, ſi amici alicuius beneficio vel liberalitate, vt eo prorogante, vel repromittente, vel ſe delegãte, vel in ſe recipiéte debitum, redemptus ſit. His modis venditore domino neque pecuniã à ſeruo ſuo propriè, neque ab emptore recipiente, mera ac ſola fide ſeruus venditus & emptus dicitur: humano ac benigno iure deniq; fidé quã vel in huiuſmodi negotio implere etiã minus 20. an. debet. § 8.j.eo.

fidem contractus inter emptorem & ſeruum agatur.

3 ¶ Siue igitur non hoc ab initio eſſet actum, vt ſuis nummis redimeretur: ſiue, hóc acto, nummos ſeruus non dedit: ceſſabit libertas. 4 ¶ Vnde quæri poterit: ſi, cùm hoc ab initio eſſet actum, emptor feſtinauit, & pretium numerauit: an, poſtea ei ſatisfacto, ſeruus conſtitutione vti poſſit. & puto, poſſe. 5 ¶ Proinde & ſi ei nummos prorogauit [a] emptor, cùm ei pariauerit [b], poterit ad libertatem peruenire. 6 ¶ Siue autem exprimetur in contractu (velut in emptione) hoc, vt manumittatur, ſiue non exprimatur: veriùs eſt, libertatem competere.

7 ¶ Ergo & ſi fortè quis ſic comparauerit ſuis nummis, ne eum manumittat: benigna eſt opinio dicentium, hunc ad libertatem peruenire: cùm & nomen emptionis imaginarius iſte emptor accõmodet, & pręterea nihil ei abſit.

8 ¶ Nihil autem intereſt, à quo quis ſuis nummis ematur: à fiſco, vel ciuitate, vel à priuato: cuiuſque ſit ſexus is, qui emit. Sed & ſi minor ſit viginti annis qui vendidit [c]: interueniet conſtitutio. Nec comparantis quidé ætas ſpectatur. nam & ſi pupillus emat: æquum eſt, eum [d] fidem implere, cùm ſine damno eius hoc ſit futurum. Idem, & ſi ſeruus eſt. 9 ¶ In illis ſanè ſeruis non interuenit conſtitutio, qui in totum perduci ad libertatem non poſſunt: vtputa "ſi" exportandus [e], vel hac lege venierit, vel teſtamento [f] hanc conditionem acceperat, ne vnquam manumitteretur. 10 ¶ Suis autem nummis redemptus, etſi totum pretium non numerauerit, ex operis tamen ipſius acceſſerit aliquid, vt repleri pretium poſſit: vel ſi quid ſuo merito adquiſierit: dicendum eſt [g], libertatem competere.

11 ¶ Quòd ſi partem ſuis nummis redimeret, cùm partem ſerui haberet: ad conſtitutionem non pertinebit: non magis, quàm qui, cùm proprietatem haberet, vſumfructum redemit. 12 ¶ Sed quid, cùm fructuarius eſſet proprietatem redemit? in ea conditione eſt, vt ad conſtitutionem pertineret. 13 ¶ Sed "&" ſi duo ſeruum redemerint, alter propriis nummis, alter "nummis" ſerui: dicendum erit, conſtitutionem ceſſare. niſi fortè is, qui propriis nummis redemit, manumittere fuerit paratus.

14 ¶ Sed ſi partem quis redemit, pars altera ex cauſa lucratiua acceſſerit: dicendum erit, conſtitutionem locum habere.

De eo qui rationibus redditis liber eſſe iuſſus eſt.

5. *Marcianus* "lib. 2 Inſtitutionum."

SI quis dicat, ſe ſuis [h] nummis emptum: poteſt conſiſtere cum domino ſuo, cuius in fidem confugit: & queri, quòd ab eo non manumittatur, Romæ quidem apud præfectum vrbi, in prouinciis verò apud præſides, ex ſacris conſtitutionibus Diuorum fratrum, ſub ea tamen denuntiatione, vt is ſeruus, qui hoc intenderit, nec impleuerit [i], in opus metalli detur. niſi fortè dominus reddi eum ſibi maluerit, vtique non maiorem ex ea cauſa pœnam conſtituturus. 1 ¶ Sed & ſi rationibus redditis liber eſſe iuſſus fuerit: arbiter [k] in ſeruum & dominum, id eſt heredem, datur de rationibus excutiendis.

Si dominus ſeruo à quo pecuniam pro libertate acceperat, libertatem & peculium legauerit.

6. *Alfenus* "*Varus* lib. 4. Digeſtorum."

SEruus pecuniam [l] ob libertatem pactus erat, & eam domino dederat. dominus, priùs quàm "eum" manumitteret, mortuus erat, teſtamentóque liberum eſſe iuſſerat, & ei peculium ſuum legauerat, conſulebat, quam pecuniam domino dediſſet ob libertatem, an eam ſibi heredes patroni reddere deberent, necne. reſpondit, ſi eam pecuniam dominus, poſteaquam accepiſſet, in ſuæ pecunię rationem habuiſſet, ſtatim deſiſſe eius peculij eſſe. ſed ſi interea, dum eum manumitteret, acceptum ſeruo retuliſſet: videri peculij fuiſſe, & debere heredes eam pecuniam manumiſſo reddere.

De ſeruo peculiari, manumiſſo à filiofam. & peculio prælegato.

7. *Idem* "lib. 7. Digeſtorum."

DVo filiifamilias peculiares ſeruos ſeparatim vterque habebant. ex his alter ſeruulum ſuum peculiarem viuo [m] patre manumiſit. pater vtrique teſtamento peculium prælegauerat. quærebatur, ſeruus iſte vtrùm amborum, an eius, à quo manumiſſus erat, libertus eſſet. reſpondit [n], ſi priùs teſtamentum pater feciſſet, quàm filius eum liberum eſſe iuſſiſſet, vnius eſſe libertum: ideo quòd eum quoque in peculio legaſſe videretur. ſed ſi poſtea teſtamentum pater feciſſet, non videri eam mentem eius fuiſſe, vt eum, qui manumiſſus eſſet, legaret. eúmque ſeruum, quoniam prælegatus non eſſet, mortuo patre amborum ſeruum fuiſſe.

De ſeruo pœnæ. 1. De reo criminis capitalis. 2. De lege Cornelia damnato, vel damnando. 3. De manumiſſo vt crimine ſubtrahatur.

8. *Marcianus* "lib. 13. Inſtitutionum."

QVi pœnę ſerui efficiuntur, indubitatè manumittere [o] non poſſunt, quia & ipſi ſerui ſunt. 1 ¶ Sed nec [p] rei capitalium criminum manumittere ſeruos ſuos poſſunt, vt & ſenatus cenſuit. 2 ¶ Diuus quoque Pius Calpurnio reſcripſit: libertates ab eo, qui iam lege Cornelia damnatus eſſet, vel cùm futurum proſpiceret, vt damnaretur, ſeruis datas non competere. 3 ¶ Sed ne quidem illos ad iuſtam libertaté peruenire Diuus Hadrianus reſcripſit, qui ideo manumiſſi ſunt [q], vt crimini ſubtraherétur.

De prohibito manumitti.

9. *Paulus* "libro ſingulari Regularum."

SEruus hac lege venditus [r], *ne manumittatur*, vel teſtamento prohibitus manumitti, vel à præfecto [ſ] vel à præſide prohibitus ob aliquod delictum manumitti, ad libertatem perduci non poteſt.

De empto hac lege vt manumittatur.

10. *Idem* Imperialium ſententiarum in cognitionibus prolatarum ex libris 6. "libro" 2.

AElianus debitor fiſcalis Euemeriam ancillam ante annos multos emerat hac lege, vt manumitteret: eámque manumiſerat. procurator, cùm bona debitoris non ſufficientia quæreret, etiam Euemeriæ ſtatus quæſtionem faciebat. placuit non eſſe iuri fiſcali locum, quo omnia bona debitorum iure pignoris tenerentur. quia ea lege empta eſt. &, ſi non manumitteretur, ex conſtitutione [t] Diui Marci ad libertatem perueniret.

De ſeruo legato ſub conditione.

11. *Idem* "lib. 64. ad Edictum."

SEruum, qui ſub conditione legatus [u] eſt interim [x] heres manumittendo liberum non facit.

De ſeruo plagiario.

12. *Idem* "lib. 50. ad Edictum."

LEge Fauia prohibetur ſeruus, qui plagium admiſit, pro quo dominus pœnam intulit, intra [y] decem annos manumitti. in hoc tamen non teſtamenti facti tempus, ſed mortis intuebimur.

De ſeruo furioſi.

13. *Pomponius* "lib. 1. ex Plautio."

SEruus furioſi ab [z] adgnato curatore manumitti non poteſt: quia in adminiſtratione patrimonij manumiſſio non eſt. Si autem ex fideicommiſſi cauſa deberet libertatem furioſus: dubitationis [a] tollendæ cauſa, ab adgnato tradendum ſeruum, vt ab eo, cui traditus eſſet, manumittatur, Octauenus ait.

Apud quem manumitti poteſt. 1. De principe.

14. *Paulus* "lib. 16. ad Plautium."

APud eum, cui [b] par imperium eſt, manumittere non poſſumus [c]. Sed prætor [d] apud conſulem [e] manumittere poteſt. 1 ¶ Imperator cùm ſeruum manumittit, non [f] vindictam imponit: ſed, cùm voluit, fit liber is, qui manumittitur, ex lege Auguſti.

De manumiſſione mortis cauſa.

15. *Marcellus* "lib. 23. Digeſtorum."

MOrtis [g] cauſa ſeruum manumitti poſſe, non eſt dubitandum. quod non ita tibi intelligendum eſt, vt ita liber eſſe iubeatur, vt, ſi conualuerit dominus, non fiat liber. ſed quemadmodum ſi vindicta eum liberaret abſolutè, ſcilicet quia moriturum ſe putet, mors eius expectabitur: ſimiliter & in hac ſpecie in extremum tempus manumiſſoris vitæ confertur libertas: durante ſcilicet propter mortis cauſæ tacitam conditionem voluntate manumiſſoris. quemadmodum cùm rem ita tradiderit, vt moriente eo fieret accipientis: quæ ita demum alienatur, ſi donator in [h] eadem permanſerit voluntate.

De filiofam. minore xx. annis.

16. *Modeſtinus* "lib. 1. Regularum."

SI [i] conſentiéte patre filius minor annis viginti ſeruum eius manumiſerit, patris faciet libertum: & vacat cauſæ probatio ob patris conſenſum.

De peculio caſtrenſi.

17. *Idem* "lib. 6. Regularum."

SErui [k], quos filiusfamilias in caſtris quæſit, non in patrisfamiliæ computabuntur. nec enim pater tales filij ſeruos manumittere poterit.

De venditore & promiſſore.

18. *Gaius* "lib. 12. ad legem Iuliam & Papiam."

EVm, qui venierit venditor, & promiſſor, [&] quem promiſerit, manumittere poſſunt [l].

Si quis pecuniam accepit vt manumittat.

19. *Papinianus* "lib. 10. Quæſtionum."

SI quis ab alio nummos acceperit, vt ſeruum ſuum manumittat: etiam ab inuito libertas extorqueri poteſt, licèt plerumque pecunia eius liberata ſit, maximè ſi frater, vel pater naturalis pecuniam dedit, videbitur enim ſimilis ei, qui [m] ſuis nummis redemptus eſt.

De minore

---

a προμιχρῶν. Baſilic.
b parueritu. Hal. &, malè. Pariare eſt ita rationes reddere, vt paria ſint expenſa acceptis.
c *vt l. 11. verſ. cæterum ſi ex debita. ʒ. de minorib. l. 7. §. 1. j. qui & à quibus manumiſſi.*
d v. quæ ſcripſi *ad §. 2. ʒ. eodem.*
e *Cod. ſi ſeruus exportandus venierit.*
f *v. l. vlt. Cod. qui non poſſunt ad libertatem.*
g *v. §. 1. in pr. ʒ. eod.*
h *v. l. 4. in pr. ʒ. eod.*
i *l. 2. in fin. ʒ. de fugitiuis. l. 38. §. 4. j. de pœnis.*
k in id datus: de quo vide quæ ſcripſi ad *l. 1. §. 7. j. ſi is qui teſtamento liber.*
l *l. 8. §. 5. de pecul. leg.*
m & conſentiente. *l. 16. j. eod. l. 13. ʒ. de iure patronatus.*
n Imò, nihil intereſſe videtur. *l. 21. ʒ. de pecul. leg.*
o ¶ *l. 2. j. de interdictis & relegatis.*
p *v. l. 15. in pr. j. qui & à quibus manumiſſi.*
q *l. 22. in pr. j. qui & à quib. manumiſſi.*
r *l. 9. §. vlt. j. qui & à quibus manumiſſi. l. 5. C. ſi mancipium. l. 7. C. de teſtamen. manumiſſ.*
ſ vbi vide *l. 1. § 5. ʒ. de officio præf. vrbi.*
t *l. 2. l. 3. Cod. ſi mancipium ita fuerit.*
u Libertas ſeruo legato data non valet. *vt hîc. adde l. ſi locus. ʒ. de religioſis.* quæ tamen valet data ſeruo fideicommiſſo. *l. quidam. §. penult. l. ſi heres inſtitutus. ʒ. ad Trebell.* Cur tam variè? Legatum magis heredem adſtringit, quã fideicõmiſſum: maximè vbi cõcurrit libertatis fauor.
x *l. 29. in fi. j. qui & à quibus.*
y *l. 17. in fi. j. qui & à quibus.*
z *l. vlt. j. de curatore furioſi. l. 22. j. qui & à quib. l. 6. C. qui manumittere non poſſ.*
a *l. 81. j. de regul. iur. l. 56. ʒ. mandati. l. 9. ʒ. de diſtract. pignorum.*
b *l. 18. in pr. j. de manumiſſ. vind.*
c quia in collega nõ eſt iuriſdictio. at Prætor collegam tutoré dare poteſt. *l. 19. in fi. ʒ. de tutorib. datis.* vacat iuriſdictioni, qui vacat manumiſſioni: tutoris datio non eſt iuriſdictionis. *l. 6. § 2. ʒ. de tutelis.* At apud collegã poteſt, cauſa probata, manumittere etiam minor? *l. vn. in fi. ʒ. de off. procons.* ſic interpretatur Cuiac. *7 obſeru. 17.* apud collegã cauſam probamus, non ipſi apud nos manumittimus. Cauſam nos ipſi non probamus, ne videamur rei noſtræ cognitores eſſe. manumittimus apud nos, quia domini ſumus, & detracto magiſtratu ſeruum ad libertatem perducere poſſumus.
d .i. minor magiſtratus apud maiorem.
e apud Proconſulem. ita legit Accurſius.
f Cur nõ imponit? Princeps ſolutus eſt ſolénibus manumiſſionibus. vide quæ ſcripſi *ad l. 4. Cod. ad l. Falcid.*
g .i. ſi mors fuerit inſecuta. *l. 2. in fin. ʒ. de mortis cauſa.*
h *v. l. 3. ʒ. de ſeruis vindict.*
i *l. 22. j. eod. l. 13. j. de iure patronatus.*
k *l. 9. v. denique. j. de caſtrenſi.* ἰδιοκτήτους δούλους appellat author Synopſeôs Baſilicon. *hîc* caſtrenſes ſeruos.
l *l. 3. Cod. de his qui à non domino.*
m *v. l. 4. in pr. ʒ. eodem.*

a *l.20.in pr.l.16.§.1.j.de manumissis vin.* b Quid ita? lex semper certa est, at non facere & non impedire manumissionem disparata sunt; seu differentia: vt & alias vendere & venditioni consentire. *l.160.j.de reg.iur.* d *l.20.in fi.j.eod.l.* ,*s.de off.præsid.*

c Fortè legendum, *manum iniicere liceret.* Manus enim iniectio hominum. ctione sibi excipiebant in huiusmodi speciebus venditores.

De minore viginti annis. 2. De venditione vt manumittatur. 3. Post certum tempus.

20. *Idem* lib.10.Responsorum.

CAusam minor viginti annis, qui seruum donatum manumittendi[a] gratia accepit, ex abundanti probat, post Diui Marci literas ad Aufidium Victorinum: etenim, si non manumiserit, ad libertatem seruus perueniet.

1 ¶ Non idem in fideicommissaria libertate iuris est, cuius causam minor debet probare. nam libertas, nisi[b] ita manumisso, non competit.

2 ¶ Puellam ea lege vendidit, *vt post annum ab emptore manumitteretur.* quòd si non manumisisset: cõuenit, *vti manum iniiceret* [c], aut[d] *decem aureos emptor daret.* nõ seruata fide, nihilo minùs liberam ex sententia constitutionis fieri respondit: quoniam manus[e] iniectio plerumque auxilij ferendi causa interuenit. itaque nec pecunia petetur, cùm emolumentum legis voluntatem venditoris secutum sit.

3 ¶ Tempore alienationis conuenit, *vt homo libertatis causa traditus, post quintum annum impletum manumitteretur, & vt certam mercedem interea menstruam præberet.* conditionem libertati mercedes non facere, sed obsequio temporariæ seruitutis modum præstitutum esse, respondi. neque enim in omnibus libertatis causa traditũ cõparari statulibero.

De seruo dotali.

21. *Idem* lib.13.Responsorum.

SEruum[f] dotalem[g] vir, qui soluendo est, constante matrimonio manumittere potest. si autem soluendo non est, licèt alios creditores non habeat, libertas serui impedietur, vt constante matrimonio deberi dos intelligatur.

De filiofamilias.

22. *Idem* lib.2.Definitionum.

NEpos ex filio[h] voluntate aui, vt filius voluntate patris[i], potest manumittere. sed manumissus, patris vel aui libertus est.

Si is qui emit vt manumitteret, pronuncietur seruus.

23. *Idem* lib.15.Responsorum.

GAius Seius Pamphilam hac lege emit, vt intra annum manumitteretur. deinde intra annum Seius seruus pronunciatus est. quæro, an ex lege venditionis, finito anno, Pamphila libertatem consecuta sit. Paulus respondit, cum ea[k] conditione ancillam emptam, domino adquisitam: cum qua conditione venisse proponeretur.

De sententijs. 1. De testibus.

24. *Hermogenianus* lib.1.Iuris Epitomarum.

LEge Iunia Patronia[l], *si[m] dissonantes pares[n] iudicum existant sententiæ, pro[o] libertate pronunciari iussum.

1 ¶ Sed & si testes non dispari numero tam pro libertate quàm contra libertatem dixerint: pro libertate pronunciandum esse, sæpe constitutum est.

De infantibus.

25. *Gaius* lib.1.de Manumissionibus.

IVris ratio efficit, vt infantibus[p] quoque cõpetat libertas.

De seruo furioso.

26. *Iauolenus* lib.4.ex Posterioribus Labeonis.

SEruum furiosum omni genere manumissum, ad libertatem perduci putat posse Labeo.

DE MANVMISSIS VINDICTA[q]. Tit. II.

De prætore, eodémque tutore.

1. *Pomponius* lib.1 ad Sabinum.

APud[r] prætorem, eundémque tutorem posse pupillum, ipso auctore, manumittere constat.

De fructuario minore viginti annis.

2. *Vlpianus* lib.18.ad Sabinum.

SI minor sit annis viginti[s] fructuarius[t], an consentire libertati possit? & puto, consentiendo[u] posse ad libertatem perducere.

De seruo legato.

3. *Idem* lib.4.Disputationum.

SI heres seruum legatum manumittat, mox[x] repudiet legatarius: retro competit libertas. Idémque est, & si duobus purè seruus legetur, & post alterius manumissionem † alter repudiauerit: nam & hic retro libertas cõpetit.

De morte patris, qui filio promiserat seruum manumittere. 1. De errore manumittentis, & manumissi. 2. De minore viginti annis: & seruo communi, vel pignerato.

4. *Iulianus* lib.42.Digestorum.

SI pater filio permiserit, seruum manumittere: & interim decesserit intestato: deinde filius ignorans patrem suum mortuum, libertatem imposuerit: libertas seruo fauore libertatis contingit, cum non appareat mutata esse domini voluntas. Sin autem[y] ignorante filio vetuisset pater per nuntium: &, antequam filius certior fieret, seruum manumisisset: liber non fit. nam, vt filio manumittente seruus ad libertatem perueniat, durare oportet patris voluntatem: nam si mutata fuerit, non erit verum, volente patre filium manumisisse.

1 ¶ Quotiens dominus seruum manumittat: quamuis[z] existimet alienum esse eum: nihilominus verum est, voluntate domini seruum manumissum. & ideo liber erit. Et ex contrario si se Stichus non putaret manumittentis esse: nihilominus libertatem contingere. *Plus[a] enim in re est, quam in existimatione. & vtroque casu verum est, Stichum voluntate domini manumissum esse. Idémque iuris est, & si dominus & seruus in eo errore essent, vt neque ille se dominum, nec hic se seruum eius putaret.

2 ¶ Minor viginti annis dominus nec communẽ quidem seruum sine cõsilio rectè manumittit. *Paulus* notat: Sed si[b] pignori obligatũ sibi minor viginti annis manumitti patiatur: rectè manumittitur: quia non[c] tam manumittere is, quàm nõ impedire manumittẽtẽ intelligitur.

De eo qui consilium præbet.

5. *Iulianus* eodem libro.

AN apud[d] se manumittere possit is, qui cõsilium præbeat, sæpe quæsitum est. ego, quum meminissem, Iauolenum præceptorem[e] meum & in Africa & in Syria seruos suos manumisisse, cum consilium præberet: exemplum eius secutus, & in prætura & consulatu meo quosdam ex seruis meis vindicta liberaui: & quibusdam prætoribus consulentibus me, idem suasi.

De seruo communi.

6. *Idem* lib.2.ad Vrseium Ferocem.

SEruus communis quin à minoribus[f] viginti annis dominis possit apud cõsilium manumitti, quamuis vnus ex sociis causam adprobauerit, dubium non est.

Vbi manumitti potest.

7. *Gaius* libro 1.Rerum Cottidianarum siue aureorum.

NOn est omnino necesse pro[g] tribunali manumittere. itaque plerumque in transitu[h] serui manumitti solent, cum aut lauandi, aut gestandi[i], aut ludorum[k] gratia prodierit Prætor, aut proconsul, legatúsve[l] Cæsaris.

De præsentia lictoris.

8. *Vlpianus* lib.5.ad Edictum.

EGo, cum in villa[m] cũ prætore fuissem, passus sum, apud eum manumitti, & si[n] lictoris[o] præsentia non esset.

Quibus ex causis minor viginti annis manumittatur.

9. *Marcianus* lib.13.Institutionum.

IVsta causa manumissionis est, si[p] periculo vitæ, infamiæve[q] dominum seruus liberauerit.

1 ¶ Sciendum est[r], qualiscumque causa probata sit & recepta, libertatem tribuere oportere. nam Diuus Pius rescripsit, causas probatas reuocari non oportere, dum ne alienũ seruum possit quis manumittere. nam causæ probationis contradicendum: non etiam causa iam probata, retractanda est.

De filio surdi, muti, vel furiosi.

10. *Idem* lib.3.Regularum.

SVrdi vel muti patris filius iussu[s] eius manumittere potest. Furiosi verò filius non potest manumittere.

Quibus ex causis minor viginti annis manumittit.

11. *Vlpianus* lib.6.de officio Proconsulis.

SI minor annis viginti manumittit: huiusmodi solent causæ[t] manumissionis recipi: si[u] filius, filiáve: frater, sorórve naturalis[x] sit.

12. *Idem* lib.2.ad legem Æliam Sentiam.

VEl si sanguine eum contingit: (habetur[y] enim ratio cognationis.)

13. *Idem* libro de officio Proconsulis.

SI collactaneus[z], si educator[a], si pædagogus ipsius, si nutrix[b], vel[c] filius filiáve cuius eorum, vel alumnus, vel[d] capsarius, id est, qui portat libros: vel si in hoc manumittatur, vt procurator[e] sit, dummodo non[f] minor annis decem & octo sit. præterea & illud exigitur, vt non vtique vnum seruum habeat, qui manumittit. Item si[g] matrimonij causa virgo vel mulier manumittatur: exacto prius iureiurando, vt intra[h] sex menses vxorem eam duci oporteat. ita enim senatus censuit.

14. *Marcianus* lib.4.Regularum.

ALumnos magis mulieribus conueniens est manumittere. sed & in viris receptum est. satísque est, permitti eum manumitti, in quo nutriendo propensiorem animum fecerint.

1 ¶ Sunt, qui putant, etiam feminas posse matrimonij causa manumittere: sed ita, si fortè conseruus suus in hoc ei legatus est.

2 ¶ Et, si spado velit matrimonij causa manumittere, potest[i]. Non idem est in castrato.

De pluribus simul manumissis. 3. De absente. 4. De duobus manumittentibus matrimonij causa. 5. De præside alterius prouinciæ.

15. *Paulus* lib.1.ad legem Æliam Sentiam.

ETiam conditionis implendæ causa minori viginti annis manumittere permittendum est: veluti si quis ita heres institutus sit, (si) seruum ad libertatem perduxerit.

d *l.122. §.2.j.de verb.oblig. l.6.in pr. C.si mancip. ita venierit.*
e *v.l.9.s.de seruis exportandis.*
f *l.3.§.1.supr.de suis & legit.l.vl. in fin. C.de seruo pig. dato manumisso. l.3.Cod.de iure dotium.*
g *l.1. C.de seruo pignoris manum.*
h *v.l.16.s.eod.*
i an etiam matris? *v.l.1.§.vlt.C. communia de manumiss.*
k *l.2.l.3. Cod.si mancip. ita venierit.*
l *al.* Petronia.
m *l.21.§.3.s.de testibus. Nou. 90. cap.3. v.l.38.j. de re iudicata.l.3.§.1.s.de alienatione iudicum.*
n Ita si communẽ seruum vnus ex sociis vinxit, deditius non est, si pòst manumittatur. Nam inter pares numero sentẽtias clementior seueriori præfertur. *Paul.4.sen.12.§.5.* Nec eminus is absolutè nocẽs est, quem vnus pœnæ causa vinxit, alter nõ vinxit. & vt Paulus illo loco ait, absolutè nocens non fuit is seruus.
o *v.l.20.j.de reg. iur.*
p Infans etiam manumitti potest. *adde l.2.C. comm. de success.*
q & apud concilium 7. *Cod.1.* apud Prætorẽ, consulem, proconsulem. *Vlp.1.§.3.* Vindicta, est festuca, cuius impositione (apud magistratum qui legis actionem habet) serui ad ciuitatem Romanam producebantur.
r *Vlp.1.§.7.*
s *l.4. in fin.eod.*
t *v.Vlp.1. §. 16. & ibi Cuiacium.*
u non manumittendo. *v.l.160.j.de regul.iur.* adde quæ scripsi ad Vlpianum *1.§.19.*
x *v.l.2.s.de manumiss.*
† Hodie, siue repudiet, siue non repudiet legatarius, seruo competit libertas. *l.1.C.de communi seruo manumisso.*
y *l.15.§.vlt.j.qui & à quib.*
z de errore. *v.l.54. de manumiss.test. & l.39. in pr.j.de fideic.*

a ¶ *§.1. Inst.de legatis.* Imò minus. *l.15.s.de adquir.hered.*
b *v.l.2.s.eod.*
c Manumitte-

e Iauolenus præceptor Iuliani. *l.2.in fin.s. de origine iuris.*
f *v.48. Eclog.2. cap.4.*
g *l.8.j.eod. §. 2. Instit.de libertin.*
h In transitu quæ fieri possunt, dixi ad Nouellam *90. c.2.* vide quæ notaui de processu ad *l.4.Cod.de dilat.*
i ἀιώρας χάριν. *vide Cuiacium 16.obs.8.*
k *v.Nouell. 105. c.1.*
l id est, præses. *l.17.in fin.j.eod.*
m secreto loco. dixi ad *l.7. C.de repud.*
n *adde l.23.j.eo.*
o de lictore adde *l.23.j.eod. 12.Gell.3. Festum in lictoris.*
p *v.l.15. §.1.j.eo.*
q Fama & vita æquiparantur. *l.8. §. 2. s. quod metus causa. v. Danhouderiũ in Enchirid. pariũ. in verbo, Infamia.*
r *l.1. C.eod.§.6. Instit. quib. ex caus.man.licet.*
s *l.4.s.eod.l.22.j.eod.v.l.1.in fi. C. de communi seruo manumisso.*
t *l.12.l.13.l.14.l.16.l.20.circa fin. j.eodem. §.5.Inst. quib. ex caus.manum.non licet.*
u si pater. *Theophil.§.5.*
x *v.l.71. §.3. s. de legat.1.*
y Cognationis habenda est ratio.
z *1.Gaius 1.§.7.*
a cui opponitur alumnus. *l.14.j.eod.*
b *l.1. §. 7. s. de suspect.*
c Nã cuius parẽtes amamus, eorũ & liberos amare æquum est.
d *Sueton.in Nerone. c. 36. Iuuenal. Satyra 10.* alio significatu accipitur capsarius in *l.3.in fin. s. de off. præfec. vigil.* & alia in *l.vlt.j.de iure immunitatis.* dixi ad Festum in capsa.
e *l.51.s.de procuratorib. l.12.C. de procuratorib.*
f *v. Cuiacium 22.obseruat.16. §. 5. Instit. quib. ex causis manum.licet. facit l.1.§.3.j. de postulando.*
g *v.l.21. in pr.j. qui & à quib.manum.*
h Minor viginti annis ancillã manumittere matrimonij causa potest, dummodo intra sex menses iuret se eam ducturum. *vt hîc.* quod caput pertinet ad l.Æliam Sentiã.
i quia spado cõtrahere nuptias potest. *l.* ... *§.vlt. s.de* ... *dot.*

a *l.9.in pr.§.eod.* b *al.*tutatus sit. c Ad similes casus fit extensio. d vide quę notaui ad *l.3.C.eod.* e Cur non debeat vna duobus iure nupta esse non potest.dixi *ad l.7.C.de Iudæis.* f *l.36.§.de adquir.* g *§.4.5. Insti.quib.ex caus.manum.non licet.* h *v.l.20.in pr.§.de successionibus.* i *l.2.§.de off.procons.* k & ita in itinere, eundo & redeundo. *l.2.§.de off.procons. Plin.Epist.ad Fabatum.* Vrbis ab egressu & ingressu sumebat & deponebat imperium:hoc est,potestate etiá voluntariæ iurisdictionis.

l Differentia Proconsulis & legati Cæsaris, seu Præsidis.Ille in itinere voluntariá iurisdictionem habuit:hic nó habuit. *adde Dionem 53.Petr. Burgiū 1.Elect.2.* m Immo non possumus. *l.2.§. fin. §. de off. procons. & legati.* n Alij legunt Cæsaris (errore vt putát ex notis nato, scilicet *eius & Cæs.*)manumittere possumus ex quo prouinciam ingressus est. Alij ita legunt, Apud legatū Proconsulis apud qué legis actio est manumittere non possumus. *l.3.§.de off.Procons.* legatū autem Cæsaris nó aliū esse à Præside. o non possumus. *Cuiac.1.obs. 1.& 13.obs.19.* & ita cessat ἀντινομία *d.l.2.* verum repreheditur à Roberto *1.recept.æ lectionis 29.* p *l.1. §. de off. Prætoris.* q Imò potest. *l.vnica.C.de officio Consul.* r *l.14.in pr.§.de manum.* s *l.vn. in fi.§.de off.procons.* t *l.29.in pr.§.de manumiss.* u secus in aliis non minoribus. *l.24. §.12.§. de fideicom.libert.* x facit *l.8.§.mo dū.§.de transact.* y *v.l.11.§.eod.* z *v.l.5. in pr.§. eod.* a *sub.*post probatam à collega causam manumittendi. & ita accipiéda est *lex vnica in fi.§. de off.Procons.* b Imo minor non potest.*l.vn. in f.§.de off. Cons.* c Apud quos manumitti possit. vide Vlpianum *1.§.7.* adde Cuiacium *in l.3. C.de canone largitionalium titulorum.lib.10.* d Præfectus Ægypti, Augustalis inde dictus, quod ab Augusto institutus. e potest filius tamen. *l.16.§.tit. prox.*

1 ¶ Ex præterito tẽpore plures causæ esse possunt.veluti quod dominum[a] in prælio adiuuauerit,cõtra latrones tuitus [b] sit,quod ægrum sanauerit,quod insidias detexerit.& longum est,si exequi voluerimus:quia multa merita incidere possunt, quibus honestū sit libertatẽ cū decreto præstare,quas [c] æstimare debebit is, apud quẽ de ea re agatur. 2 ¶ Plures vindicta pariter manumitti possunt.& sufficit præsentia seruorum,vt vel plures probare possint. 3 ¶ Absens quoque causam probare per[d] procuratorem poterit. 4 ¶ Si duo matrimonij causa manumittent, recipi causa non [e] debet. 5 ¶ [f] Hi[g] qui in Italia,vel alia prouincia domicilium habent, apud[h] alterius prouinciæ præsidem consilio adhibito manumittere possunt.

Quibus ex causis minor xx.annis manumittit.

16. *Vlpianus*[i] lib.2.ad legem Æliam Sentiam.[k]

ILlud in causis[l] probandis meminisse iudices oportet,vt non ex luxuria, sed ex affectu descendentes causas probent. neque enim deliciis, sed iustis affectionibus dedisse iustam libertatem legem Æliam Sentiam credendum.

1 ¶ Si quis minori viginti annis hac[h] lege seruum dederit aut pretio accepto, vel donationis causa, vt[v] eum liberum faciat:potest ille causam *manumissionis illius iustius probare*, hoc ipsum allegans, legem datam : & perducere ad libertatẽ.ergo hic debet ostendere,hoc inter ipsos actum: vt proinde vel ex lege donationis, vel ex affectione eius, qui dedit,res æstimetur.

Apud quem manumitti potest.

17. *Paulus*[l] lib.50.ad Edictum.[z]

APud[i] proconsulem, postquam[k] vrbem egressus est, vindicta manumittere possumus. 1 ¶ Sed[l] & apud legatum[m] eius[n] manumittere[o] possumus.

18. *Idem*[l] lib.17.ad Plautium.[z]

APud[p] filiumfamilias magistratum manumitti potest, etiam si ipse filiusfamilias manumittere non[q] potest. 1 ¶ Apud[r] collegam[f] suum prætor manumittere non potest. 2 ¶ Filius quoque voluntate patris apud patrem manumittere poterit.

Si prægnans matrimonij causa manumissa pariat.

19. *Celsus*[l] lib.29.Digestorum.[z]

SI minor annis apud consilium matrimonij causa prægnatem manumiserit,eáque interim pepererit:in pendenti erit,seruus,an liber sit,quem ea peperit.

Quibus causis minor viginti annis manumittit. 4. *De Consule minore viginti annis.*

20. *Vlpianus*[l] lib.2.de officio consulis.[z]

SI[t] rogatus sit minor vigintiquinque annis manumittere per fideicommissum,incunctãter debet ei permitti. nisi si propriū seruū rogatus fuit manumittere [u].hic enim conferenda[x] erit quantitas emolumenti,quæ ad eū peruenit ex iudicio eius,qui rogauit,cum pretio eorū, quos rogatus est manumittere. 1 ¶ Sed & si hac legẽ ei seruus fuerit donatus,vt manumittatur : permittendum erit manumittere : ne constitutio Diui Marci superueniens,cunctationem consulis dirimat. 2 ¶ Matrimonij[y] causa manumittere si quis velit,& is sit, qui non indignè huiusmodi conditionis vxorem sortiturus sit:erit ei concedendum.

3 ¶ Mulieri quoque volenti suum filium naturalem, vel quem ex suprascriptis manumittere, permittendum esse, Marcellus scribit. 4 ¶ Consul[z] apud se potest[a] manumittere,etiam si euenerit,vt[b] minor annis viginti sit.

De præfecto Aegypti.

21. *Modestinus*[l] lib.1.Pandectarum.[z]

APud[c] præfectum Ægypti possum seruum manumittere ex constitutione Diui Augusti [d].

De filiofam.manumittente.

22. *Paulus*[l] lib.12.Quæstionum.[z]

PAter ex prouincia ad filium sciens Romæ agentẽ epistolam fecit:quæ permisit ei,*quem vellet ex seruis,quos in ministerio secum hic habebat, vindicta liberare.* postquam filius Stichum manumisit apud prætorem.quæro,an fecerit liberum:respondi : Quare non hoc concessum credamus patri, vt permittere possit filio,ex his,quos in ministerio haberet,manumittere?solam enim electionem filio concessit.cæterum[e] ipse[f] manumittit.

De solemnitate verborum silentio domini.

23. *Hermogenianus*[l] lib.1.Iuris Epitomarum.[z]

f Dominium non transferri nisi à domino , *hinc colligitur & vt l.certè.§. si procurator.§.de procurat.*licet possessio posse transferri.dixi ad *l.33.§.de adquir.possess.* g ¶ *adde l.8.§.eod.* h Solemnia hæc verba refert Festus *in manumitti.* Manumitti, inquit,dicebatur seruus factorum causa cum dominus eius modò tenes caput,modò membrum aliud eiusdem serui,ita diceret: *Hunc hominem liberum esse volo,ac pro eo auri,puri,probi,profani mihi solut.vt priusquam digredear,efficiatur iuris sui.* Ita hic seruus verbis & manu hominem liberum mittebat. adde Festum *in Puri.* vbi etiam dixi.adde *V.p.19.§.1.*Brissonium *1.selectarum 11.* i pr.sumitur pro decreto illud §. ex iusta & iusta causa & solemniter interpositum.de qua præsumptione *v.Alciat.3. præsum.* 10. k minor annis septem. *l.8.Cod.de iur.delib.* Infans vide quæ scripsi au *l.vnicam.C.a.* peculio eis qui libertatem meruit. m Infans apud consilium, seruum manumittere non potest nisi tutore auctore. Quin eo casu,peculium serui,seruum

ipsum manumissum nō sequitur.*vt hic* quod singulare est.*l.vlt.§.tit.prox.* n atqui procuratorem eligere potest. *l.13.§.eod.* o *Cod. de seruis Reipubl.manumittendis.7. tit.9.* p Vniuersitates, *vt hic*,collegia.*l.1.§.eo.*ciuitates,seruos suos habere.*l.vlt.§.eod.* q *l.1.& l.2.Cod.de seruis reip.manumitt.* r Collegiis omnibus non est ius coeundi. f Collegia seruos suos manumittere etiam possunt. t *l.vn.§.libert.vniuers.*

MAnumissio per lictores hodie,domino tacente,expediri solet.& verba[h] solemnia,licet non dicantur, vt dicta accipiuntur[i].

De pupillo manumittente.

24. *Paulus*[l] lib.2.ad Neratium.[z]

PVpillus, qui[k] infans[l] non est, apud consilium rectè manumittit. *Paulus*:Scilicet tutore auctore. ita tamẽ, vt peculium[m] eum non sequatur.

25. *Gaius*[l] lib.1.de Manumissionibus.[z]

SI tutoris habendi causa pupillus manumittat, probationis esse causam Fufidius ait.Nerua filius contra sentit.quod verius est. namque perabsurdum est in eligẽdo[n] tutore firmū videri esse iudicium pupilli , cuius in omnibus rebus vt infirmum iudicium tutore[l] auctore regitur.

DE MANVMISSIONIBVS[o], QVÆ seruis ad vniuersitatem[p] pertinentibus imponuntur. Tit. III.

Quibus manumittere licet.

1. *Vlpianus*[l] lib.5.ad Sabinum.[z]

DIuus Marcus omnibus[q] collegiis, quibus[r] coeundi ius est, manumittendi[f] potestatem dedit.

De hereditate liberti.

2. *Idem*[l] lib.14.ad Sabinum.[z]

QVare hi[t] quoque legitimam[u] hereditatem liberti vindicabunt. *De peculio.*

3. *Papinianus*[l] lib.14.Responsorum.[z]

SEruus ciuitatis,iure manumissus,non[x] ademptum peculium retinet.ideóque[y] debitor ei soluendo,liberatur.

u Collegia libertis suis legitimi heredes sunt:legitimam hereditatem libertorum suorum vindicant. x Peculiū manumissum inter viuos, vna cum ipsa manumissione & libertate consequitur. Itaque vt ne manumissum peculiū sequatur, peculiū ei adimi oportet. *v.l.53.§.de peculio.* y Peculiū quoties seruus manumissus sequitur, toties eidẽ peculium solui à debitore potest.

DE MANVMISSIS TESTAMENTO[z]. Tit. IIII.

Si sæpius libertas detur.

1. *Vlpianus*[l] lib.4.ad Sabinum.[z]

CVm sæpius datur seruo libertas:placet[a] eam fauore valere,ex qua peruenit ad libertatem.

Si seruus substituatur,& liber esse iubeatur.

2. *Idem*[l] lib.5.ad Sabinum[z]

SI quis ita heredem instituerit:*Titius heres esto. Si Titius*[b] *heres non erit,Stichus heres esto. Stichus liber esto* : non esse Stichum liberum Aristo ait,Titio herede existente, mihi videtur posse dici,liberū fore:quasi non vtique alio gradu acceperit libertatem,sed dupliciter.quo iure vtimur.

De milite minore xx annis.

3. *Pomponius*[l] lib.1.ad Sabinum.[z]

NEc militi[c] minori annis viginti permittitur , posse testamento suo seruum manumittere.

Si manumisso legetur.

4. *Idem*[l] lib.2.ad Sabinum.[z]

SI quis ita scripserit:*Stichus liber esto:eiq;*[d] *meus decem dato*: nulla dubitatio est,quin debeantur ei,etiam si eum paterfamilias viuus manumiserit. 1 ¶ Sed & si sic:*Stichus liber esto.siue statim siue post tẽpus:eique,cum liber erit heres meus decem dato*:idem dicendum est. 2 ¶ Illud[e] constabit:Si libertate data sic,fuerit legatum , *Eique, si eum vindicta liberauero , heres meus decem dato* : licet ex nimia subtilitate separatum[f] est a testamento:attamen humanitatis[g] intuitu valebit legatum,si viuus eum[h] manumiserit.

De scriptura nouissima vel leuissima.

5. *Idem*[l] lib.3.ad Sabinum.[z]

IN libertatibus[i] leuissima scriptura spectãda est,vt,si plures sint,quę manumisso facilior[k] sit,ea leuissima intelligatur.Sed in fideicommissariis libertatibus nouissima scriptura spectatur. *De seruo cuius vsusfructus est alterius.*

6. *Vlpianus*[l] lib.18.ad Sabinum.[z]

SI fructuarium[m] dominus proprietatis heredem scripserit,& seruo sub conditione sit libertas data:quoniã[n] interim sit heredis, confusione[o] facta vsusfructus:si extiterit conditio,perueniet[p] ad libertatem[q].

De conditione,si mihi nullus filius erit cum moriar.

7. *Idem*[l] lib.19.ad Sabinum.[z]

NEratius scribit,eius,cui libertas sic data est, *Si mihi nullus filius erit,cū moriar,Stichus heres esto*,impediri libertatẽ postumo nato. sed,dū speratur nasci,vtru in seruitute remanere dicimus:an verò ex post facto respodem[r] retro liberū fuisse[f],nullo filio nato?quo magis arbitror probadū.

z *7.Cod.2.*vt testamento liberi fint,Lex duodecim tabularum facit , quæ confirmat quod da tum legarū est. *Vlpian.1.§.5.* a *l.5.d.§.5.l.56.§. eod.* b *v.l.14.§.eod.* c *l.4. C. de test. milit.* d eíque heres meus. *vulg.Hal.* e v. Langebekium. *c.24. Annotationum.* f Accursius putat hac formula recessum esse libertate vel separatum legatū esse. Nec aliter hunc locum accipimus. Quoties testator ita adscribit , Stichus liber esto, eiq; heres meus decẽ dato. decẽ debentur, tametsi testator viuus eum manumiserit:licet testamẽto manumittere eum voluisse videri posfit,cū ita adscripsit testamẽto, Stichus liber esto. *hac lege in pr.* Quid si Titius testamento adscripsit Sticho,si eum vindicta liberauero, heres meus decẽ dato.*vt hic.* nempe viuus eum manumiserit (ita videtur legendum hic in fi.) queri possit; an in hac specie constitui oporteat; licet nimia subtilitate testator videatur noluisse Stichum manumittere testamẽto seu vindicta. humanitatis tamen intuitu valebit id legatū , sic non alio, quàm vindicta modo, manumiserit. Atque ita priore casu,valet legatum , si viuus eum manumiserit, tametsi videatur testamẽto tantum manumittere voluisse. Posteriore quoque valebit, legatum si testamento manumiserit,licet inter viuos manumittere voluisse videatur. Nam qui dicit vindicta se libertatem daturum , subtilitate nimia separat à testamento hanc manumissionem. *vt hic.* g Humanitas hic nimiæ subtilitati opponitur. h *al.*eum non manumiserit. i *v l.1.§.eod.& l.4.§.eodem.* k *l.35.§.de cond.& demonst.* l *v.l.90.§.de cond.& demonst.* m *l.8.§.ut manumiss.* n *sub.* Conditione manumissus,interim dū expectatur cōditio seruus est heredis. o Confunditur vsusfructus, relicta fructuario proprietate : transit denique proprietas recta via in fructuarium.*vt hic.* Vt & quoties rem suam legat:secus si heredis. *l.1. C.d.communia de legatis.* p fideicommissariā.*l.o.in fi.C.eod.* r cum cōditioni sit satisfactū.*v.l.13.§.1.in fi.§.de statul.*

De con-

De conditione rationum reddendarum.

8. *Pomponius* libro 5. ad Sabinum.

SI ita sit scriptum: *Stichus, si rationes*[a] *diligenter tractasse videbitur, liber esto*: diligentiam desiderandam, quæ domino, non quæ seruo erit vtilis, coniuncta fidei bonæ & in reliquis quoque reddendis.

De legato vt manumittatur. 1. *De prohibito manumitti.*

9. *Vlpianus* lib. 24. ad Sabinum.

SI quis ita legatus sit, vt manumittatur: si manumissus non fuerit, liber esse [b] iussus est: eique legetur: & libertatem competere, & legatum deberi, sæpe responsum est.

1 ¶ Quod constitutum est: vetitum in testamento ad libertatem perduci, non posse manumitti: hoc ad eos pertinere puto, qui testatoris fuerunt, vel heredis. seruo enim alieno id irrogari non poterit.

De peculio legato, & vicario manumisso. 1. *De libertate relicta seruo legato.*

10. *Paulus* lib. 4. ad Sabinum.

SI peculium prælegatum est, & vicarius liber esse iussus sit: liberum eum esse, constat. *multum [c] enim interest inter genus, & speciem. speciem enim eximi de genere placet. quod est in peculio legato, & vicario manumisso.

1 ¶ Si seruus legatus [d], liber esse iussus est: liber est. sed si priùs liber esse iussus, postea legatus sit: si quidem euidens voluntas sit testatoris, quod [e] ademit libertatem: cum [f] placeat hodie [g] etiam libertatem adimi posse: legato eum cedere puto. quod si* in obscuro sit: tunc fauorabilius [h] respondetur, liberum fore [i].

1. *De libertate duobus simul relicta sub conditione dandi.* 2. *Si vnus ex heredibus adierit.*

11. *Pomponius* lib. 7. ad Sabinum.

SI legato seruo fideicommissa libertas relicta est: vel heres, vel legatarius eum cogitur manumittere.

1 ¶ *Si Stichus & Pamphilus decem dederit, liberi sunto.* potest [k] alter quinque dando liber esse, quamuis alter non dederit.

2 ¶ Cum testamento seruus liber esse iussus est: vel [l] vno ex pluribus heredibus institutis adeunte hereditatem, statim liber est.

De conditione iurisiurandi.

12. *Vlpianus* libro 50. ad Edictum.

SI quis libertatem sub [m] iurisiurandi conditione reliquerit: edicto prætoris locus non erit, vt iurisiurandi conditio remittatur. & merito. nam *si quis remiserit conditionem libertatis, ipsam libertatem impedit: dum competere aliter non potest, quam si paritũ fuerit conditioni.

1 ¶ Proinde & si legatum quis cum libertate acceperit: non aliter legatum habebit, nisi conditioni iurisiurandi paruerit.

2 ¶ Sed si purè libertatem accederit, legatum sub iurisiurandi conditione: putat Iulianus libro trigesimo primo Digestorum, remitti ei conditionem iurisiurandi.

3 ¶ Idem puto dicendum, & si libertate quoque iniecta conditio sit, sed testator eum viuus manumiserit. nam & hic conditio legati remittetur.

De conditione insulæ ædificandæ, statuæ ponendæ. 1. *membri pingendi, nauis fabricandæ, rationum reddendarum.* 3. *De ancilla cum liberis manumissa & obiter de ventre in possessionem mittendo.*

13. *Idem* libro 5. Disputationum.

SI ita fuerit seruis duobus libertas data, si insulam ædificauerint, vel si statuam posuerint: diuidi [n] hæc conditio non poterit: solummodo illud habebit dubitationem: an, altero faciente, satisfactum voluntati videatur, ideóque ad libertatem perueniat. quod magis est: nisi aliud expressit testator. faciendo tamen, sibi conditionẽ impleuit, alteri non [o], quinimo extinguitur ei cõditio. nec enim amplius parere conditioni potest, cum semel expleta sit.

1 ¶ Idem quæri potest, & si fabris duobus, vel pictoribus, si membrum [p] depinxissent, vel si fabricassent nauem, quid adscriptum sit. nam voluntatis erit quæstio, num alteri alterius facti conditionem iunxerit. quę res efficit, vt, quoad alter cessat, alteri quoque, qui facere paratus est, cõditio deficiat. quod si ex his, quę scripsit vel dixit, ostenditur contentus esse testator, vel alterum facere: res erit expedita. nam alter faciendo, aut & sibi & socio proderit, aut sibi tantum: prout voluisse testatorem apparuerit.

2 ¶ Hæc quæstio & in eo tractatur, si quis libertatem dederit seruis duobus, si rationes reddiderint. Iulianus enim tractat [q], si alter reddere sit paratus, alter non sit [r], an alter per alterum impediatur. & rectissimè ait: si quidem [s] separatim rationes gesserunt, sufficere ad libertatem adipiscendam ei, qui suas rationes reddit: si [t] verò simul, non alias videri alterum paruisse, nisi vtriusque reliqua exsoluerit. In reliquis accipere debemus, vt & [u] ipsa volumina rationum redantur.

3 ¶ Sed & si ancilla cum [x] filiis libera esse iussa sit: & si nullos habeat: erit libera. vel si habeat quidem. filij autem eius ad libertatem pertinere non possint: idem erit dicendum. & si ipsa libera esse non possit, filij tamen eius peruenient ad libertatem. nam hæc* adiectio [y] *cum filijs*, non facit conditionem. nisi mihi proponas, aliam sententiam testatoris fuisse. tunc enim pro conditione erunt hæc verba accipienda. conditionem autẽ non facere, argumento [z] est & edictũ Prætoris, quo ita cauetur, *Ventrem cum liberis in possessionẽ esse iubebo.* placet enim, *& si nulli liberi sint [a], ventrem tamen ex edicto in possessionem mittendum.

Si seruus purè liber scribatur, & heres sub conditione.

14. *Idem* libro 8. Disputationum.

CVm seruus purè liber scribitur, & heres [b] sub cõditione: placet, deficiente cõditione habere eum libertatẽ.

De conditione, si legatarius non manumiserit.

15. *Iulianus* libro 32. Digestorum.

STichum Sempronio do lego. si Sempronius Stichum intra annum non manumiserit, idem Stichus liber esto. quæsitum est, quid iuris sit. respondit, hoc modo libertate data, *Si Sempronius non manumiserit, Stichus liber esto*, Sempronium, nisi manumiserit, nihil iuris in Stichum habiturum: sed liberum eum futurum.

De relicto cum quis triginta annorum erit.

16. *Idem* libro 36. Digestorum.

SI ita scriptum fuerit, *Cum* [c] *Titius annorum triginta erit, Stichus liber esto, eique heres meus fundum dato*, & Titius antequam ad annum trigesimum perueniret, decesserit: Sticho libertas competet: sed legatum nõ debebitur. nam fauore [d] libertatis receptum est, vt mortuo Titio tempus superesse videretur, quo impleto libertas contingeret. circa legatum defecisse conditio visa est.

De libertate relicta cùm morietur. 1. *De conditione non faciendi.* 2. *De verbis ita vt.* 3. *De verbo post annos.*

17. *Idem* libro 42. Digestorum.

LIbertas, quæ in [e] vltimũ vitę tempus confertur (veluti, *Stichus cum morietur, liber esto*) nullius [f] momenti existimanda est.

1 ¶ Hæc autem scriptura, *Stichus, si Capitolium non ascenderit, liber esto*, ita accipienda est, si, cum primum potuerit, Capitolium non ascenderit. isto enim modo perueniet Stichus ad libertatem, si, facultate data ascendendi Capitolium, abstinuerit.

2 ¶ Hæc scriptura testamenti, *Pamphilus liber est, ita vt filijs meis rationem reddat*, an sub conditione libertas data videretur, quæsitum est. respondi [g], purè quidem datam libertatem, & illam adiectionem, *ita vt rationes reddat*, conditionem libertati [h] non [i] iniicere: tamen, quia manifesta voluntas testantis exprimeretur, cogendum [k] eum ad rationes reddendas.

3 ¶ Post annos indistinctè liber esse iussus, post [l] biennium liber erit. ídque & fauor libertatis exigit, & verba patiuntur. nisi si aliud sensisse patremfamilias manifestissimis [m] rationibus is, à quo libertas relicta est, probauerit.

Si post vnius ex heredibus mortem liber esse iussus sit. 1. *De conditione cum moriar.* 2. *De verbis ad annum liber esto.*

18. *Idem* lib. 2. ad Vrseium Ferocem.

QVi duos heredes instituebat, post alterius mortem seruum liberum esse iusserat. is, ex cuius morte libertas pendebat, viuo testatore decesserat. Sabinus respondit liberum [n] futurum.

1 ¶ Hæc [o] conditio, *cum moriar liber esto*, vitæ tempus complectitur, & idcirco inutilis esse videtur. sed melius est, verba benignius interpretari, vt post mortem suam videatur testator ei libertatem reliquisse.

2 ¶ Sed multò magis hæc, *Ad* [p] *annum liber esto*, vel ita accipi potest, *Post annum, quàm moriar, liber esto.* & licet [q] hoc modo accipiatur, *Post annum, quàm hoc testamentum factum erit, liber esto*: si euenerit, vt intra annum testator decedet: inutilis non erit.

De legato relicto ei quem heres rogatus est manumittere.

19. *Idem* lib. 3. ad Vrseium Ferocem.

QVidam heredem suum rogauerat, vt seruum [r] manumitteret: deinde, si heres eum non manumiserit, liberũ esse iusserat, eíque legauerat. heres eum manumisit. plerique existimant, hunc, ex [s] testamento libertatem consequi. secundum hoc, legatum quoque ei debetur.

De conditione si promeruerunt.

20. *Africanus* lib. 1. [t] Quæstionum.

SEruos legauit, & cauit ita: *Rogo, si te* [u] *promeruerunt* [x], *dignos eos libertate existimes.* prætoris hę partes sunt, vt cogat libertatem præstari: nisi si [y] quid tale hi serui admiserint, vt indigni sint, quo libertatem consequantur: non etiam vt talia officia ab his exigantur, pro quibus libertatem mereri debent. arbitrium tamen eius erit, qui rogatus sit, quo tempore quemque velit manumittere. ita vt, si viuus non manumisisset, heres eius statim libertatem præstare cogatur.

De verbo immo.

21. *Idem* lib. 4. [z] Quæstionum.

STichus, immo [a] *Pamphilus liber esto.* Pamphilum liberum futurum respondit. quodammodo enim emendasse errorem suum testatorem. Idémque iuris fore, etiam si ita scriptum fuerit, *Stichus liber esto, immo* [b] *Pamphilus liber esto.*

a l. 21. in pr. j. de statulib.
b l. 19. j. eod. l. 8. ſ. de iur. codic. l. 1. §. 2. ſ. de leg. 1. l. 8. Cod. de fideic.
*
c Generis à specie multũ differt, vt hîc peculium generis nomen est: vicarius qui in peculio, speciei. Itaq; Peculio legato, si vicarius eiusdem peculij liber esse iussus est, species eximitur de genere.
d v. l. 13. j. eod. l. vlt. j. de statulib. l. 14. ſ. de leg. 2.
e v. l. 50. j. de fideic. libert.
f Adimi libertas data hodie potest.
g Hodie, id est, post multas veterum disputationes: aut reiecta veterũ subtilitate.
*
h Fauorabiliora sequimur in libertatibus: vt in obscuro pro libertate respondeamus.
i v. l. vlt. in fin. ſ. de vulg.
k v. l. 56. circa medium. ſ. de condit. & demonstr.
l v. l. 1. § 8. j. si is qui testamento liber.
m l. 36. in pr. j. eod. l. 7. §. 2. ſ. de operis libertorũ. adde l. 13. §. 3. j. de statulib.
*
n §. 2. j. eod. l. 6. C. de conditionibus insertis. v. l. 12. in pr. ſ. de condit. & demonstr.
o l. 39. §. fin. j. de statulib.
p i. cubiculum. v. l. 52. §. 7. in fin. ſ. de legat. 3.
q v. l. 13. §. 2. j. de statulib.
r v. l. 56. circa medium. ſ. de condit. & demonstr.
s l. 2. in fin. ſ. de cond. insti.
t v. §. 1. ſ. eod.
u Reliquorum legato, ipsa volumina etiã debentur, quibus reliqua continentur. Hoc ex Iacobo Aretio notat Bartolus tutorem libros rationũ pupillo reddere teneri. l. 8. §. 5. ſ. de liberatione legata.
x Cum particula posita inter personas, principaliter. vt hîc: inter res, accessoriè coniungit.
*
y l. 52. in pr. l. 121. ſ. de leg. 1. l. 88. §. 3. ſ. de legat. 2. l. 10. l. 31. circa fin. j. de statulib.
z Argumẽtum valet à verbis legis ad verba testatoris.
*
a l. 7. in fin. ſ. de ventr. in pos. mit.
b l. 2. ſ. eod. l. 26. j. eod. l. 42. circa fin. j. de fideic. lib. l. 2. §. pen. j. de statulib. l. 4. circa finem. j. de rebus auctoritate iudicis.
c v. l. 23. §. 3. j. de fideicom. liberta. Quid intersit inter hęc verba, cum 14. annorũ erit, & cum ad 14. annos peruenerit, v. Robertum 3. animaduers. 26. & Antonium Mercatorem 3. notat. 26. & v. l. 49. ſ. de legat. 1.
d v. l. 122. j. de regulis iuris.
e l. vlt. in pr. j. eodem. l. 4. §. 1. j. de statulib.
f Cur nullius momenti? Nihil conferri potest in id tẽpus quo fieri nõ potest.
g l. 44. circa finem. j. eod.
h Imo, modus pro conditione obseruatur. l. 1. C. de his qui sub modo.
i Cur non iniiciunt cõditionem? Hæc verba, ita vt, modũ faciunt.
k Ad modum implendum legatarius cogi potest.
l c. 40. de regul. in 6.
m l. vltim. ſ. de probationib.
n & si viuo testatore cõditio sit impleta. l. 7. circa medium. C. de instit. & subst.
o v. Cuiac. 3. obs. 14. Momentum mortis vitæ adscribimus.
p v. l. 32. j. eod.
q l. 41. §. 13. in fi. j. de fideic. libert.
r v. l. 9. ſ. eod.
s atque ita orcinum & libertum defuncti. §. 2. in fi. Inst. de singulis rebus per fideicom. relict.
t v. in hanc legem Cuiacium. 1. ad Afr. fol. 5. adde l. 77. §. 25. ſ. de legat. 2.
u eadem formula est in l. 11. §. 8. ſ. de legat. 3. l. 41. §. 1. l. 46. §. 3. j. de fideic. libert.
x l. 51. in pr. j. eo.
y Meruisse videtur, quẽ non constat demeruisse. Bart. vel ita, qui non apparet offendisse. Cuiac.
z v. Cuiacium. 4. ad Afric. fol. 49.
a Epanados siue correctio. Cicero pro Ligario. apud Quintilianũ. 9. c. 3. Principũ dignitas erat penè par, nõ par fortasse eorum qui sequebãtur. Porrò in responsionibus testiũ, nouissimam responsionem nõ sequi debere hinc colligunt: tãquam prioris emendationẽ.
b Nihil prohibet priore scriptura posteriorem corrigere. l. 47. ſ. de hered. l. 17. ſ. de adimend.

De conditione rationum reddendarum.

22. *Idem* lib. 9. Quæstionum.

QVi filium impuberem heredem instituit, *Stichum ratione*[b] *argenti, quod sub cura eius esset, reddita, liberum esse iusserat.* is seruus, parte argenti subtracta, cum tutore diuisit[c], atque ita tutor ei parem rationem adscripsit[d]. consultus, an Stichus liber esset, respondit, non esse liberum, nam quod alioquin placeat, si statuliber pecuniam dare iussus tutori det[e]. vel per tutorem stet, quo minus conditioni pareatur, peruenire eum ad libertatem: ita accipiendum, vt bona fide & citra fraudem[f] statuliberi, & tutoris id fiat. sicut & in alienationibus rerum pupillarium seruatur. itaque & si offerente statulibero pecuniam tutor in fraudem pupilli accipere noluit: non aliter libertatem contingere, quam si seruus fraude careat. eadémque & de curatore dicenda.

1 ¶ Item quæsitum est[g], rationem argenti reddere iussus, in quem modum intelligendus sit conditioni paruisse. id est, an, si quædam vasa[g] sine culpa eius perierint, atque ita reliqua vasa heredi bona fide adsignauerit, peruenniat ad libertatem. respondit, peruenturum. nam[h] sufficere, si ex æquo & bono rationem reddat. denique quam rationem bonus paterfamilias reciperet, ea heredi reddita, impletam conditionem videri.

De validitate testamenti & aditione hereditatis. 1. De puritate, die, conditione.

23. *Marcianus* libro 1. Institutionum.

TEstaméto manumissus, ita demum fit liber, † si testamentum valeat, & ex[i] eo adita sit hereditas, vel[k] si quis omissa causa testamenti ab intestato possideat hereditatem.

1 ¶ Testamento data libertas competit, purè quidem data, statim[l] quam adita fuerit hereditas vel ab vno ex heredibus. si in diem autem libertas data est, vel sub conditione: tunc competit libertas, cum[m] dies venerit, vel conditio extiterit.

Quid sit manumittere nominatim.

24. *Gaius* lib. 1. Rerum quotidianarum siue aureorum.

NOminatim[n] videntur liberi esse iussi, qui vel ex artificio, vel officio, vel quolibet alio modo euidenter denotati essent: veluti *Dispensator meus, Cellarius*[o] *meus, Cocus meus, Pamphili serui mei filius.*

De aditione hereditatis.

25. *Vlpianus* lib. 4. Regularum.

TEstamento liber esse iussus, tum fit liber, cùm adita[p] fuerit hereditas qualibet ex parte: si modò ab eo gradu, quo liber esse iussus est, adita fuerit, & purè quis manumissus sit.

De libertate tacitè data.

26. *Marcianus* lib. 1. Regularum.

DIuus Pius & Diui fratres fauorabiliter rescripserunt, cum seruo cum libertate substituto legatum erat, sic[q] heres non esset, non adscripta libertate, perinde haberi, atque si adscripta esset & libertas.

Qui possunt necessarium heredem facere.

27. *Paulus* lib. 1. ad legem Æliam Sentiam.

QVi potuerint apud consilium manumittendo ad libertatem perducere, possunt etiam necessarium heredem facere, vt hæc ipsa[r] necessitas[f] probabilem faciat manumissionem.

De conditione, si non vetuero: vel, si non ascendero.

28. *Idem* libro singulari de Iure Codicillorum.

STichus, si codicillis eum non vetuero liberum esse, liber esto. sic est, atque si diceret, *Stichus si in capitolium non ascendero*[t], *liber esto.* nam & heres sic institui potest.

De filio præterito.

29. *Scæuola* libro 23. Digestorum.

VXorem prægnantem repudiauerat, & aliam duxerat. prior enixa filium exposuit. hic sublatus ab alio educatus est, nomine patris vocitatus. vsque ad vitæ tempus patris, tam ab eo, quàm à matre, an viuorum numero esset[u], ignorabatur. mortuo patre testamentóque eius, quo filius neque exheredatus, neque heres institutus sit, recitato: filius & à matre, & ab auia paterna agnitus, hereditatem patris ab intestato quasi legitimus possidet. quæsitum est, hi, qui testamento libertatem acceperunt, vtrum liberi, an serui sint. respondit, filium quidem nihil præiudicij passum fuisse, si pater eum ignorauit: & ideo, cum in potestate & ignorantis patris esset, testamentum non valere. serui autem manumissi si per quinquennium in libertate morati sint: semel datam libertatem infirmari, contrarium studium fauore libertatis est.

De seruis qui sunt apud hostes.

30. *Vlpianus* libro 19 ad Edictum.

SI serui, qui[x] apud hostes sunt, liberi esse iussi sunt: ad libertatem perueniunt. quamuis[y] neque testamenti, neque mortis tempore, testantis, sed hostium fuerunt.

De incertitudine.

31. *Paulus* libro 26. ad Edictum.

CVm ex pluribus eodem nomine seruis. vnus liber iussus, non[z] appareat qui sit, nullus liber est.

De abstensione. De manumissione in fraudem creditorum.

32. *Vlpianus* libro sexagesimo quinto ad Edictum.

SCiendum est, necessario[a] herede existente, quamuis[b] se abstineat, tamen libertates competere: si modo non in fraudem legis Æliæ Sentiæ datæ fuerint.

De libertate ad tempus data.

33. *Paulus* libro 12. Quæstionum.

LIbertas ad tempus dari non potest.

34. *Idem* libro septuagesimo quarto ad Edictum.

IDeóque si ita scriptum sit, *Stichus*[c] *vsque ad annos decem liber esto*: temporis adiectio superuacua[d] est.

Quibus libertas directa dari potest.

35. *Idem* libro 50. ad Edictum.

SEruius existimabat, iis posse seruis dari testamento directam libertatem, qui[e] vtroque[f] tempore, & quo testamentum fit, & quo moritur, testatoris fuerunt quę sententia verá est.

De conditione, si iurauerit se operas daturum.

36. *Idem* lib. 7. ad Plautium.

SEruum testamento ita manumisit: *Si*[g] *iurauerit, se Cornelio filio meo decem operarum daturum: liber esto.* quæritur, quid iuris sit. & sciendum est, iurando seruum conditionem implere, sed non teneri operarum nomine, quia, nisi post manumissionem iuret, non obligatur.

Quid sit manumittere nominatim.

37. *Idem* libro 9. ad Plautium.

NOminatim[h] codicillis manumissus videtur seruus, cuius nomen testamento continetur.

De libertate data cum per leges licebit.

38. *Idem* lib. 12. ad Plautium.

LIbertas testamento seruo ita dari potest, *Cum per leges*[i] *licebit, liber esto.*

De conditione, si heres alienauerit, vel, si heredis esse desierit.

39. *Idem* libro 16. ad Plautium.

STichus seruus meus, si cum heres alienauerit, liber esto. *inutiliter libertas datur: quia, in[k] id tempus confertur, quo alienus futurus sit. nec contrarium est, quod statuliber, etiam si venierit, ex testamento libertatem consequitur. COEppe[l] * vtiliter libertas data, facto heredis non perimitur. Aut quid in legato eo modo dato dicemus? diuersum enim nulla ratione dicetur. nam inter libertatem & legatum, quantum ad hanc causam, nihil distat. Igitur nec si directo dabitur libertas, *Si heredis mei esse desierit, liber esto.* quia nullum casum vtilem habet.

De libertate relicta seruo relicto.

40. *Pomponius* lib. 5. ex Plautio.

IVlianus ait: cum idem homo & per fideicommissum detur[m] alicui, & liber esse iubeatur, heredem libertatem præstare debere. non enim cogetur (inquit) ex causa fideicommissi æstimationem sufficere, cum debitam libertatem reddiderit.

1 ¶ Sed & cum sub conditione seruo libertas per fideicommissum detur, & ipse præsenti die daretur: non[n] aliter tradere eum cogetur, quam vt caueatur, existente conditione libertati eum restitutum iri. nam in omnibus ferè causis fideicommissas libertates pro directo datis habendas. Sed Ofilius aiebat, si adimendi legati causa fideicommissam libertatem testator dedisset, ea vera esse. si verò onerari heredem à testatore legatarius ostenderit, æstimationem nihilominus legatario præstandam.

De verbis anno duodecimo vel post annum duodecimum. 1. De conditione, si anno, biennio, triennio soluerit. 2. De verbo intra.

41. *Idem* lib. 7. ex Plautio.

SI ita fuerit libertas relicta, *Stichus seruus meus anno duodecimo postquam ego mortuus ero liber esto.* verisimile est[o], principio[p] duodecimi anni eum liberum esse. nam hoc mortuum sensisse. & in hos sermones, *duodecimo anno*, & *post*[q] *duodecim annos*, multum interest. & ita loqui solemus, *duodecimus annus est*, cum quantumlibet ex duodecimo anno venisset, aut præterisset. & qui duodecimo anno liber esse iubetur, omnibus anni diebus liber esse iussus est.

1 ¶ Sed si ita sit scriptum in testamento, *Stichus seruus meus, heredi meo mille nummos anno, biennio, triennio, postquam ego mortuus ero, si soluerit, satisue fecerit, liber esto*: non potest is seruus, nisi triennio præterito, liber esse, nisi præsentem eam pecuniam soluat, aut satisfaciat. compensanda etenim est heredi libertatis celeritas præmaturæ pecuniarum solutioni.

2 ¶ Labeo

a v. Cujacium 9. ad Afric. fol. 217.
b Argenti curam seruis interdum committebant domini. Argenti, hoc est, vasorum argéteorum. Hi, vt constat ex quibusdam inscriptionibus, dicebantur serui ab argento escario vel potorio: vt alius, ab auro: alius, à veste matutina, alius, ab studiis, alius à commentariis.
c diuisit hic estne idē quod rationes reddidit, an idē quod collusit?
d i. congruere accepta expensis, nihil esse reliqui: vel soluisse reliqua statuliberum, & paré vtráque rationum paginam fecisse, quæ subscriptio apocha est: siue (vt hic scribunt Græci) ἀπόδειξις quasi ἀπόδειξις. i. cautio de suscepta pecunia. Cuiac. ibid.
e l. 68. in pr. j. de solution.
f Apocha à tutore extorta per fraudé, fraudis tutore ipso etiam participe & conscio, non liberat. Cuia. ibi.
g l. 41. §. vlt. j. de fideic. libert. l. 42. in fi. j. de statulib.
h Rationes reddere iussus liberatur, si ex equo & bono rationé reddat: si eam rationé reddat, quam bonus paterfamilias redderet. Ideóque rationes reddidisse videtur, etiamsi quædā vasa periisse dicentur sine eius culpa.
† l. 11. Cod. eod. l. 24. §. 11. j. de fideicom. libert.
i l. 2. C. eod. l. 1. C. de fideic. libertatib.
k Testamento manumissus fit liber nó modò si testamentum valet, & ex eo adita sit hereditas, sed etsi quis omissa causa testaméti ab intestato possideat hereditatem.
l Vlp. 1. §. 22.
m Nominatus videtur qui vel ex artificio vel officio, vel quolibet alio modo euidenter denotat. l. 25. j. eod.
n l. 37. j. eod. §. 25. vers. libertas inst. de legat. v. omnino Paul. 4. sent. 14. §. 1. dixi ad Vlpianū. 1. §. vlt.
o l. 41. §. 1. ʒ. de legat. 3. Seneca 22. epistol. 123. Cellarij, coqui tumultuantur.
p l. 33. in fin. ʒ. eod. l. 67. §. fi. ʒ. de eg. 2.

q v. l. 14. ʒ. eod.
r Causæ manumittendi eo capite continetur. l. 11. l. 12. ʒ. eod. §. 5. instit. quib. manumit. licet.
f Necessitas facit vt ea probabilia videantur, quæ ante dubia dicebantur. adde l. 162. j. de reg. iur. vide quæ notaui ad l. 14. C. de sacros. Eccles. l. 1. C. de patribus qui filios distraxerunt. l. 7. ʒ. de administr. tutor. l. 5. ʒ. de petit. heredit. In necessariis discedimus à communibus iuris regulis. Necessitas facit ex illicito licitum.
t Talis mortuo testatore locum habet. arg. l. 9. j. de verb. oblig.
u l. 25. in pr. ʒ. de bon. poss.
x l. 24. ʒ. 2. j. de fideic. libert.
y atqui vtroq; tempore in potestate esse debuerit. l. 35. j. eod.
z §. 10. in pr. ʒ.
a puta filio, qui est suus & necessarius. §. 2. instit. de hered. qualit.
b l. 3. Cod. eod.
c l. 5. §. fin. ʒ. eod. l. 33. j. eod. l. 41. §. 15. j. de fideicom. libert.
d v. l. 94. j. de regulis iuris.
e Imo neutrū requiritur. l. 30. in fin. ʒ. eod.
f §. 2. verfic. nec alius. Inst. de singulis reb. per fideic.
g v. l. 12. in pr. ʒ. eod.
h v. l. 14. ʒ. eod. v. Paul. 4. sent. 14. §. 1.
i l. 12. ʒ. de manumiss.
k l. 28. §. 2. ʒ. ex quib. caus. maiores.
l adde l. 51. ʒ. de vsuf. & quemad.
m quippe. Hal. id est, legatur. v. l. 14. ʒ. de leg. 2.
o l. 17. §. Qui sub conditione. j. de fideic. libert.
p sic annus inceptus habetur pro completo. adde l. 16. in pr. ʒ. eod. ideóque fauore libertatis. vt hîc. ex fauore piæ causæ. vide Tiraquellū 22. priuilegio piæ causæ.
q Imò aliud videtur cū expectandæ sint omnes partes anni. l. 42. j. de verb. oblig.
r vide l. 217. j. de verb signif.

2 ¶ Labeo scribit, si sit libertas relicta sit, *Stichus intra annum, "post" quam mortuus ero, liber esto*, statim [a] eum liberum esse. nam & si ita sit, *Si intra annum decimum heredi meo dederit, liber esto:* statim [b] soluendo eo liberum esse sine mora futurum.

De verbis, illum illius libertum esse volo.

42. *Marcellus* lib. 16. Digestorum.

SI quis ita scripserit, *Illum illius* [c] *libertum esse volo*: & seruus libertatem petere potest: & ille, vt habeat libertum.

De testamento, codicillis, & causa intestati.

43. *Modestinus* libro singulari de Manumissionibus.

LIbertates directæ & [d] testamento, & codicillis testamento confirmatis rectè dantur. fideicommissæ, & ab intestato [e], & codicillis [f] non confirmatis relinqui possunt.

De modo.

44. *Idem* libro 10. Responsorum.

MÆuia decedens seruis suis, nomine Sacco, & Eutychiæ, & Hirenæ, sub conditione [g] libertatem reliquit his verbis: *Saccus seruus meus, & Eutychia* [h], *& Hirene ancillæ meæ, omnes sub hac conditione liberi sunto, vt* [h] *monumento* [i] *meo alternis mensibus lucernam* [k] *accendant, & sollemnia* [l] *mortis peragant.* quæro, cum adsiduo monumento Mæuiæ Saccus, & Eutychia, & Hirene non adsint, an liberi esse possunt. Modestinus respondit, neque contextum [m] verborum totius scripturæ, neque mentem testatricis eam esse [n], vt libertas sub conditione [o] suspensa sit, cum liberos eos monumento adesse voluit: officio tamen iudicis eos esse compellendos, testatricis iussioni parere.

De pluribus conditionibus.

45. *Idem* lib. [p] Pandectarum.

QVod * vulgo dicitur [q] sub pluribus conditionibus data libertate [r] leuissimam conditionem spectandam esse: ita verum est, si separatim conditiones sint datæ. quod si coniunctim datæ sunt, nisi [s] omnibus paruerit, liber non erit.

De pœna metallorum & restitutione.

46. *Pomponius* libro septimo ex variis lectionibus.

ARisto Neratio Appiano rescripsit: testamento liber esse iussus, cum annorum triginta esset [t], antequam ad eam ætatem perueniret, "si" in metallum damnatus sit, ac postea reuocetur: sine dubitatione cum libertate legatum ad eum pertinere: neque metallorum pœna ius eius mutari. Nec aliud, si heres esset sub conditione institutus: futurum enim eum etiam necessarium.

Quibus casibus xx. aurei à manumisso præstantur.

47. *Papinianus* lib. 6. Quæstionum.

CVm [u] ex falsis codicillis per errorem libertas, licet non debita, præstita tamen ab herede fuisset: viginti [x] solidos à singulis hominibus inferendos esse heredi, princeps constituit.

1 ¶ Sed & si conditionis implendæ gratiâ seruum institutus manumiserit, ac postea filius de inofficioso agendo tenuerit [y], vel testamentum falsum fuerit pronuntiatum: consequens erit, idem in hac specie fieri, quod in falsis codicillis constitutum est.

De seruo communi.

48. *Idem* libro 10. Quæstionum.

SI socius testamento libertatem ita dederit, *Pamphilus, si eum socius manumiserit, liber esto*, Seruius respondit, socio manumittente, communem fieri libertum familiæ [z] atque manumissoris. Neque enim nouum aut incognitum est, vario [a] iure communi mancipio libertatem obtingere.

De testamento militis.

49. *Idem* lib. 6. Responsorum.

TEstamento militis ita manumissam, *Samiam in libertate esse iussi*, directam libertatem iure [b] militiæ cepisse placuit.

a Imò nouissimo die anni. *l. 49. ff. de conditio. & demonst.* hinc colligit Alexander, Quod licet annua promissio debeatur in fine anni, id tamen fallit fauore libertatis & piarum causarum.
b Aliud est in operis. *l. 20. §. 5. j. de statulib.*
c *l. 41. in prin. j. de fideicomm. libertatib.*
d *l. 16. in prin. j. de fideicom. lib. §. 1. inst. de libertinis.*
e *§. 10. Inst. de fideicommiss.*
f *l. 1. C. eo. Paul. 4. senten. §. 10. 2. Gaius 7.*
g i. modo.
h *vt*, particula modum innuit. Manumissio ita facta: Saccus seruus liber esto, vt quotannis lucernam accendat monumento meo intelligitur facta sub modo *Corsetus singulari Manumissio.*
i Monumentis & sepulchris veterum lucernæ adpositæ. *l. 71. §. 2. ff. de cond. & demonst.*
k Ignis in sacris veterum adhibitus.
l Sacrificia hęc pro defunctis fuere: cuiusmodi pro mortuis extitere sacrificia, vel apud gentiles. qua de re scripsi plenius in legibus XII. tabularum.
m Mentem atque voluntatē defuncti colligimus ex contextu verbisq; ipsius testamenti. *l. 75. in fin. ff. de leg. 3.* ex vicinis scripturis. *l. 21. §. 1. in fi. ff. de testamentis.* ex his quæ præcedunt & sequuntur. *l. 13. l. 50. in fi. ff. de leg. 1.* ex aliis denique testamenti partibus. *l. 15. Cod. de fideicommiss.*
n *v. l. 17. §. 2. ff. eod.*
o Imo modus conditio est. *l. 1. C. de his qui sub modo.*
p *sub.* secundo, vt colligi potest ex *l. 20. ff. de liberis & posthumis.*
q *l. 35. ff. de condit. & demonstr.*
r *v. l. 1. l. 5. ff. eo.*
s *l. 71. §. 2. de condit. & demon.*
t Cur hoc exprimitur? vel ideo quod quos ad ciuitatem Romanam perduci volebant, iis ita testamento libertatem dabant. *l. 39. §. 2. ff. familiæ. l. vlt. j. de reb. dub. l. 13. in fin. j. de statulib.* In eo

De addictione bonorum libertate conseruandarum causa.

50. *Idem* lib. 9. Responsorum.

QVod Diuo Marco pro libertatibus conseruandis placuit, locum habet irrito testamento facto, si bona venitura sint. alioquin vacantibus fisco vindicatis, non habere constitutionem locum, apertè cauetur.

1 ¶ Seruos autem testamento manumissos, vt bona suscipiant, iure [c] cautionem idoneam offerre, non minus quam cæteros defuncti libertos aut extrarios [d], declarauit. Quod beneficium minoribus annis heredibus scriptis auxilium bonis præstitutum more solito desiderantibus non auferetur.

De merito & offensa.

51. *Idem* lib. 14. Responsorum.

TEstamento centurio seruos suos venire prohibuit, ac petit, prout [e] quisque meruisset, eos manumitti. libertates vtiliter datas, respondit. cum, si nemo seruorum offenderit, omnes ad libertatem peruenire possunt. quibusdam per offensam exclusis, residui in libertatem perueniunt.

1 ¶ Cum ita testamento adscriptum esset: *Serui, qui sine offensa fuerunt, liberi sunto*: conditionem adscriptam videri, placuit. cuius interpretationem talem faciendam, vt de his in libertate danda cogitasse non videatur [f], quos pœna coercuit, aut ab honore ministrandi, vel administrandæ rei negotio remouit.

De modo.

52. *Paulus* lib. 12. Quæstionum.

IMperatores Missenio Frontoni. Testamento militis his verbis adscripta libertate, *Stephanum seruum meum liberum esse volo*, vel *iubeo*: adita hereditate, libertas competit. & ideo ea, quæ postea adiecta sunt, *Sic tamen, vt cum herede meo sit, quoadusque iuuenis sit. Quod si noluerit, aut contempserit, iure seruitutis teneatur*: ad reuocandam libertatem, quę competit [g], non sunt efficacia. Idem & in paganorum testamentis obseruatur.

De rationibus dandis.

53. *Idem* lib. 15. Responsorum.

LVcius Titius seruo libertatem dedit, *si rationem* [h] *actus sui ex fide dedisset Gaio Seio filio suo.* cum annos pubertatis egressus fuisset Gaius Seius: à curatoribus eiusdem conuentus seruus, etiam apud iudicem omnibus satisfecit. exacta cautione à curatoribus, pronuntiatum est, liberum eum esse. nunc Gaius Seius filius testatoris negat, curatoribus suis rectè pecuniam inlatam. quæro, an iure soluta sit quantitas. Paulus respondit: curatoribus quidem adolescentis reliquam rationem, vt conditio testamento adscripta impleatur, non iure exsolutam videri: sed: si [i], præsente adolescente, pecunia illata est, vel in rationibus eius relata. impletam conditionem videri, ac si ipsi soluta fuisset.

De errore in syllaba. 1. De pacto heredum & creditorum, De manumissione in fraudem creditorum.

54. *Scæuola* lib. 4. Responsorum.

QVi [k] habebat seruum Cratistum, testamento ita cauit, *Seruus meus Cratinus liber esto.* quæro, an seruus Cratistus ad libertatem peruenire possit, cum testator seruum Cratinum non habebat, sed hunc solum Cratistum. respondit, * nihil obesse, quod in syllaba [l] errasset.

1 ¶ Scripti testamento heredes, ante aditam hereditatem pacti sunt cum creditoribus, vt parte dimidia contenti essent. & ita decreto à prætore interposito, hereditatem adierunt. quæro, an libertates in eo testamento datæ competierunt. respondit, si testator fraudandi [m] consilium non habuisset, competere libertates.

Si per seruum non stet quo minus conditio impleatur.

55. *Mæcianus* libro 2. Fideicommissorum.

LIbertate sub conditione data, huc iam decursum est. vt: si [n] per statuliberum non stet, quo minus conditioni pareat: quamuis ne per heredem quidem stet: tamen ad libertatem perueniat. Quod credo responderi oportere, & si per fideicommissum vtique hereditariis seruis libertas data fuerit.

1 ¶ Non absurdè & de heredis seruis idem dicetur.

2 ¶ De his autem, quos redimendos habebit, non iustè dubitamus. siquidem eo casu iniquum erit, heredem perinde compelli debere redimere eos, atque si conditio impleta esset: quod forte dominus prohiberet conditioni parere, vt & pretium perciperet, & in conditionem non rogaret [o].

qui censu liberatur, nulla ætatis habita est ratio. *v. Cuiac. 1. ad Vlpia.*
u *l. 23. §. 1. ff. de iure patronat. l. 2. C. de fideicommiss. libertatib. l. vlt. §. 2. Cod. de petit. hæred.*
x v. quæ notaui de pretio seruorum *ad l. 1. §. 5. C. de comm. seruo.*
y i. obtinuerit, *vt in l. C. de apparitoribus Præfect. Præt.* Plin. *6. epistol.* scripturam tenuisse Varenum refert. Horatius, Quo causę teste tenentur. *v. Cuiac. ibid.*
z i. orcinum. *v. Cuiac. 3. obs. 23.*
a ex vltima voluntate, inter viuos. *Accur.*
b in pagano secus. *l. 7. Cod. de testam. milit.*
c ¶ *v. l. 4. § 9. j. de fideicomm. libert.*
d quibus libertas non est relicta. *v. l. 6. l. 15. § pen. C. eod.*
e *l. 20. in prin. ff. eod.*
f *adde l. 23. in prin. j. eod. adde l. 41. j. de fideicom. libert.*
g nam ad tempus libertas dari non potest. *l. 32. ff. eo.*
h *adde l. 8. in pr. l. 22. in fi. ff. eo.*
i Præsentia consensum operatur. *l. 6. §. 3. j. de confess.* & factum tutoris pupillo nocet. *adde l. Lucius. §. tutelæ. ff. de admin. tutor.*
k Parallage, quæ fit literarū transmutatione, *vt hîc*, pro Cratisto, Cratinus legatur, *vt in l. 27. ff. de cond. & demonst.* Demetrii nomen pro Dama sumitur.
*
l Error in syllaba non nocet *v. l. 4. §. 1. ff. de manumissis vindict.* vt & in litera. *c. ex parte de fide instrum.* vide tamen *c. ad audientiam. de rescriptis.*
m *vid. l. 23. j. qui & à quib. manumiss.*
n Conditio nō impedit libertatem, si nō stat per eum cui relicta est quo minus impleatur.
o *al.* non erogaret.

De libertate directa & fideicommissaria eodem testamento relictis.

56. ***Paulus*** lib.1. Fideicommissorum.

SI quis seruo testamento dederit libertatem & directo, & per fideicommissum: in potestate serui est, vtrum [a] velit ex directo, an ex fideicommisso ad libertatem peruenire. & ita Marcus Imperator rescripsit.

De manumissione in fraudem creditorum.

57. ***Gaius*** lib.3. de Manumissionibus.

SI [b] locuples egenti heres extiterit: videamus, an ea res testamento datis libertatibus proficiat, vt creditores fraudari (non) videantur. & sanè sunt quidam, qui, cum heres locuples existeret, tale [c] esse crediderunt, quale si ipse testator adauctis postea facultatibus decessisset. sed mihi traditum est, hoc iure nos vti: vt ad rem non [d] pertineat, locuples, an egens heres extiterat: sed quarum facultatium testator decesserit. Quam sententiam Iulianus adeo sequitur, vt existimet, ne eum quidem libertatem consecuturum, quem is, qui soluendo non esset, ita [e] liberum esse iussisset. *Cum æs alienum solutum erit, Stichus liber esto.* sed non hoc est consequens Sabini & Cassij sententiæ, quam & ipse sequi videtur: qui existimat, cōsilium quemque manumittentis spectari debere. nam qui sub ea conditione [f] seruum suum liberum esse iubet, adeò sine fraudis consilio liberum esse iubet, vt apertissimè [g] curare videatur, ne creditores sui fraudarentur.

De alienatione serui qui liber esse iussus est.

58. ***Macianus*** libro tertio Fideicommissorum.

VErum est, eum: qui liber esse iussus esset [h], alienatum à testatore, si ante aditam eius hereditatem rursus [i] hereditarius fieret, mox [k] adiretur hereditas: ad libertatem peruenire [l].

Pedisequis manumissis: quo tempore spectetur an sit pedisequa. 1. Si purè manumissus ex hereditate amouisse dicatur. 2. De verbis, nisi diligenter rationem excusseris liber ne esto.

59. ***Scæuola*** libro vigesimotertio Digestorum.

TItia seruis quibusdam, & ancillis nominatim directas libertates dedit. deinde ita scripsit: *Et pedisequas [m] omnes, quarum nomina in rationibus meis scripta sunt, liberas esse volo.* quæsitum est, an Eutychia, quæ testamenti facti tempore inter pedisequas libertatem acceperat, mortis autem tempore inueniatur actori [n] in contubernio [o] tradita: ex generali capite pedisequarum libertatem consequi posset. respondit, nihil impediri libertatem pedisequæ, quod mortis demum tempore pedisequa esse desiit.

1 ¶ Puram & directam domini sui testamento libertatem Stichus acceperat, & ex hereditate multa per [p] fraudem amouisse dicitur. quęsitum est, an non ante in libertatem proclamare debeat, quam ea, quæ ex hereditate amouisse probari poterit, heredibus restitueret. respondit, secundum ea, quæ proponerentur, eum, de quo quæreretur, liberum esse, ***Claudius***: Videtur absoluisse & id, de quo quæritur. nam heredibus satis consultum est edicto de furtis.

2 ¶ Lucius Titius testamento suo ita cauit: *Onesiphore, nisi [q] diligenter rationem excusseris, liber ne esto.* quæro, an Onesiphorus ex his verbis libertatem sibi vindicare possit. respondit, verbis, quæ proponerentur, libertatem adimi [r] potius, quam dari.

De causa.

60. ***Idem*** libro vigesimoquarto Digestorum.

TEstamento ita cauit: Εὔδωνι βούλομαι δοθῆναι νομίσματα χίλια, ἐπεὶ ἔφθασεν γεννηθῆναι μετὰ τὸ τὴν μητέρα αὐτοῦ γενέσθαι ἐλευθέραν. id est, *Volo, vt Eudoni dentur mille solidi, eo quod primo sit genitus [s], posteaquam mater eius ad libertatem peruenit.* quæro, an, si Eudo non probet se post manumissionem matris suæ natum, possit his verbis testamenti libertatem consequi. respondit, non oportere eiusmodi consultationem præiudicium [t] parare.

De libertate collata in vltimum tempus vitæ, De conditione si in capitolium non ascenderit. 1. Vel si, Capuam ierit. 2. De prohibito manumitti ante conditionem.

61. ***Pomponius*** libro 11. Epistolarum.

SCio quosdam efficere volentes, ne serui sui vnquam ad libertatem perueniant, hactenus scribere solitos: *Stichus [u], cum moreretur, liber esto.* Sed & Iulianus ait, * libertatem; quæ in vltimum vitæ tempus conferatur, nullius momenti esse: cum testator impediendæ magis, quam dandæ, libertatis gratia ita scripsisse intelligitur. Et ideo etiam si ita sit scriptum, *Stichus, si in Capitolium non ascenderit, liber esto:* nullius momenti hoc esse, si apparet in vltimæ vitæ tempus conferri libertatem testatorem voluisse. nec Mucianæ cautioni locum esse.

1 ¶ Et si ita in testamento scriptum fuerit: *Stichus, si Capuam ierit, liber esto:* aliter liberum non esse [x] quam si Capuam ierit.

2 ¶ Hoc amplius Octauenus aiebat: si quis in testamento, sub qualibet conditione libertate seruo data, ita scripsisset: *Ante conditionem nolo eum ab herede liberum fieri:* nihil valere hanc adiectionem.

a Est in electione serui post euentum conditionis, vtrum velit esse libertus orcinus ac defuncti, vel hæredis. *v. l. 1. s. eo.* Ita si quis substitutus sit directò, vulgariter pupillariter & per fideicōmissum, in eiusdem potestate fuerit, quo ex iure velit petere.
b *v. l. 5. in pr. j. qui & à quib. manumiss.*
c ratio dubitandi. *l. 15. §. 1. in fi. j. qui & à quibus.*
d Licet diues succedat pauperi, non ideo libertates testamento datę magis valent.
e *l. 5. in prin. j. qui & à quibus manumiss.*
f cum æs alienum solutum erit sc.
g Argumentū à contrario sensu, ex apertissima verborum significatione duci hinc colligit Bart. *adde tamen l. apud antiquos. Cod. de furt.*
h atqui is mortis testatoris tempore in potestate nō fuit. *l. 35. s. eod.*
i dixi ad *Vlpian. 1. §. 23.*
k *l. 23. l. 25. s. eo.*
l Legatum ad pias causas, si post alienationem eius, redimatur deberi hinc colligit Tiraquellus *40. priuilegio piæ causæ.*
m quæ dominam sequūtur. Terentius *in Andria,* Accedo ad pedisequas, quę sit rogo.
n seruo sc.
o Inter seruos contubernium, non matrimonium est, *l. 3. C. de incestis.*
p *l. 23. in pr. j. de fideicommiss. lib.*
q de vi potestate & effectu huius particulæ *nisi,* vide Alcia. *2. paradox. 4.*
r *v. l. 40. §. 2. s. de cond. & demonst. l. 4. §. 2. j. de statulib.*
s quid si non sit primogenitus post libertatem matris? dic *vt j. eod.*
t quia falsa demonstratio nō vitiat legata. *l. 17. in princ. s. de cond. & demon.*
u *v. l. 17. in pr. s. eo. & l. 4. § 1. j. de statulib.*
x *l. 3. in pr. j. de statulib.*

DE FIDEICOMMISSARIIS [y] LIBERTATIBUS.

TIT. V.

De heredibus, præsentibus, absentibus, & latitantibus.

1. ***Vlpianus*** lib. 14. ad Edictum.

SI QVIDAM ex his, qui fideicommissam libertatem debeant [z], præsentes sint, alij ex iusta causa absint, alij latitent: proinde is, cui fideicommissaria libertas relicta est, liber erit, atque si soli, qui adessent, & qui ex iusta causa abessent, rogati essent. pars ergo latitantis his proficit.

¶ De addictione bonorum libertatum conseruandarum causa.

2. ***Idem*** lib. 60. ad Edictum.

SI quis [a] intestatus [b] decedens, codicillis dedit libertates: neque [c] adita sit ab intestato hereditas: fauor constitutionis [d] Diui Marci debet locum habere & hoc casu: quæ iubet libertatem competere seruo, & bona ei addici, si idoneè creditoribus cauerit de solido, quod cuique debetur, soluendo.

De actionib. in eum cui bona addicta sunt.

3. ***Idem*** libro sexagesimoquinto ad Edictum.

IN quem etiam [e] vtiles actiones plerumque creditoribus competunt.

Si certum sit, vel incertum an existat successor. 1. De abstentione & restitutione in integrum. 3. De præsentia vel absentia eorum qui libertatem accipiunt. 5. De die, conditione, puritate. 6. De conditione dandorum decem. 7. De fideicommissaria libertate. 8. De cautione præstanda, quid comprehendendum decreto. 12. Qui ad libertatem peruenerunt quorum liberti fiant. 13. Quid comprehendendum addictione. 14. De tutela. 15. De seruis alienis. 16. Si legatarius rogatus sit manumittere. 17. De fisco. 18. De minore viginti annis. 19. De libertate relicta in fraudem creditorum. 20. De bonis à fisco non agnitis. 21. De iure eius cui bona addicta sunt. 22. Et de eodem conueniendo. 23. Si pluribus bona addicta sint.

4. ***Idem*** lib. 60. ad Edictum.

ERgo: quamdiu [f] incertum sit, vtrum existat successor, an non: cessabit constitutio cum certum esse cœperit, tunc erit constitutioni locus.

1 ¶ Si is [g], qui in integrum restitui potest, abstinuerit se hereditate: an, quamdiu [h] potest in integrum restitui, existimamus constitutionem cessare: quia non est certum, ab intestato neminem successorem exstare? est tamē verius, admittendam constitutionem.

2 ¶ Quid ergo, si, post addictionem libertatium conseruandarum causa factam, in integrum sit restitutus? vtique non erit dicendum, reuocari [i] libertates, quæ semel competierunt.

3 ¶ Illud videamus, vtrum præsentes esse debent, qui libertatem acceperunt, an vero non. & * cum inuitis illis possunt bona propter libertatem addici [k], vtique etiam absentibus.

4 ¶ Quid ergo, si quidam præsentes sint, quidam absentes? videamus, an etiam absentibus competat libertas. & potest dici, exemplo [l] aditæ hereditatis competere libertatem etiam absentibus.

5 ¶ Si ex die data sit libertas, an dies exspectandus sit? & puto exspectandum [m], ante ergo non addicentur. Quid deinde, si sub conditione data sit libertas? & si quidem aliquæ puræ, aliquæ sub conditione: vtique addici statim possunt, si omnes sub conditione, quid consequens erit dicere? vtrum exspectandum, vt conditio existat: an vero statim

y de fideicommissis libertatibus, *Paul. 4. sent. 13. 7. C. 4. 48. Eclo. 1.* Fideicommissariæ libertates verbis precariis relinquuntur.
z *l. 26. in fi. l. 28. §. 3. j. eod.*
a *§. 5. Inst. de eo cui liber. caus.*
b Codicilli etiam ab intestato fieri possunt.
c Aditio hæreditatis exigitur ad ea confirmanda quæ testamento relicta. An & ad ea quæ codicillis? Roffredus negat: Iacobus Aretius & Bartolus aiunt.
d de qua *in pr. & § 1. Inst. de eo cui liber.*
e *v. l. 4. §. pen. j. eod.*
f *§. 4. Inst. de eo cui libert.*
g *§. 5. Inst. de eo cui libert. causa.*
h Quod iure communi non quod speciali euenire potest, inspicimus.
i *v. l. 3. C. de testamen. manum.*
k *l. 26. j. de reg. iur.*
l i. vt quemadmodum adita hereditate competunt libertates, etiam ignorantibus: ita bonis addictis.
m diem libertatis dandæ.

ab adita hereditate.

tim addicimus, tunc demum competitura libertate, si extiterit conditio? quod magis erit probandum. Addictis itaque bonis, * directæ libertates puræ [a] datæ, statim [b] competunt. ex [c] die, cum dies venerit. conditionales, cum conditio extiterit. Nec erit ab re, existimare, etiam pendente conditione libertatium, licet omnes sub conditione datæ sint, constitutionem locum habere. vbi enim libertatis [d] spes est: ibi dicendum est vel modica data occasione, quod sine damno creditorum futurum est, addictionem admittendam.

6 ¶ Si sub conditione dandorum decem libertas data sit: siue heredi dare iussus sit, qui libertatem accepit: siue non sit dictum, cui [e] an dando ei, cui bona addiceda sunt, perueniat ad libertatem, quæri potest. & magis est, vt ei dare debeat, cui bona addicta sint: quasi translata conditio videatur. certè si alij, quam heredi, dare iussus sit: ipsi cui iussus est dabit.

7 ¶ Si qui fideicommissam libertatem acceperunt: nõ statim, vbi addicta bona sunt, liberi sunt: sed fideicommissam libertatem possunt consequi: hoc est, manumittendi sunt ab eo [f], cui addicta bona sunt.

8 ¶ Addici ita demum bona voluit, si [g] idoneè creditoribus cautum fuerit de solido, quod cuique debetur. ergo cauendum est idoneè. quid est idoneè? satisdatio [h] vtique, aut pignoribus datis. sed si ei fides habita fuerit promittendi sine satisdatione, idoneè cautum videbitur.

9 ¶ Creditoribus caueri quemadmodum debet? vtrum singulis, an vero omnium nomine vni ab ipsis creato? & oportet, officio [i] iudicis constitui, conuenire creditores, vnumque [k] creare, cui caueatur omnium nomine.

10 ¶ Illud videndum: ante caueri debet creditoribus, & sic addici bona: an vero sub conditione hæc sunt addicenda, si fuerit cautum. & puto, sic comprehendendum decreto, si omnia ex constitutione Diui Marci facta sint.

11 ¶ De solido vtique sic accipiemus, de sorte, & vsuris debitis.

12 ¶ Hi, qui ad libertatem peruenerunt, quorum liberti fiant, constitutio ostendit. vt qui directam libertatem [l], orcini erunt liberti: nisi fortè is, qui addici sibi bona desiderat, ita velit addici, vt etiam hi, qui directam libertatem acceperunt, ipsius liberti fiant.

13 ¶ Qui autem volunt ipsius liberti fieri, vtrum manumittendi sint ab eo, an verò ipsa addictione hoc comprehendendum, hac conditione sibi addici bona, vt hi etiam [m], qui directam libertatem acceperunt, ipsius fiant liberti? & puto, hoc esse probandum, vt ipsa addictione hoc comprehendatur. idque verba quoque constitutionis [n] admittunt.

14 ¶ Cum autem seruus libertatem nanctus est. vtique etiam tutelam eius habebit [o] is, cui bona addicta sunt.

15 ¶ Si alienos [p] seruos rogauerat heredem manumittere, vtrum dicimus constitutionem locum habere, an vero cessabit constitutio? magisque est, vt locus sit constitutioni. addictis enim bonis redimere, & præstare libertatem cogitur à prætore [q].

16 ¶ Si non heres, sed [p] legatarius rogatus fuerit manumittere: nunquid cesset constitutio, quod legatis non debitis nec libertates possunt deberi? magisque est, vt idē fauor sit. omnibus enim generaliter voluit libertatem præstare, quibus competeret, si hereditas adita fuisset.

17 ¶ Eadem constitutio prospexit, vt, si fiscus bona admiserit, æquè libertates competant. Ergo siue iacent [q] bona fisco [r] spernente, siue agnouerit: constitutio locum habet. Cæterum & alia ratione agnoscat: apparet, cessare debere constitutionem. Quare & si caducis [s] legionis bona delata sint, idem erit probandum.

18 ¶ Item si [t] minor viginti annis dedit libertatem: dicemus, non competere, nisi si fideicommissam: hęc enim competeret, si modo potuit causam [u] probare minor viginti annis, si viuus manumitteret.

19 ¶ Si in fraudem creditorum [x] libertas data sit ab eo, qui mortis tempore soluendo non est: an competat? & si quidem fiscus bona non agnouerit, fortè competet libertas: quia solidum creditoribus offertur. atquin, si adita hereditas fuisset, non competeret. certè si fiscus agnouit hereditatem: facilius probabitur, cessare libertatem. nisi si quis verba constitutionis secutus, dixerit, ipsum sibi imputare debere, qui addici sibi hac conditione bona voluit, vt libertates competant si quis autem exemplum adi tæ hereditatis fuerit secutus: directæ libertates non competent, si consilium [y] & euentus fuerit fraudandorum creditorum: nec fideicommissæ præstabuntur, si euentu fraudentur creditores.

20 ¶ Si bona fuerint à fisco [z] non agnita, eáque addicta libertatis conseruandæ gratia: an possit fiscus postea agnoscere? & magis est, ne possit. planè si, non certioratis præfectis ærario, bona fuerint libertatis conseruandæ causa addicta: videndum est, an constitutioni locus fit. & si quidem talia fuerunt, vt agnosci deberent: addictio cessat. si vero [a] non fuerunt, addictioni locus est.

21 ¶ Is autem, cui bona addicta sunt, bonorum possessori adsimilari [b] debet [c], & secundum hoc & iura [d] sepulchrorum poterit habere.

22 ¶ Item videamus, an conueniri [e] à creditoribus possit hereditariis actionibus, an vero non nisi ex cautione, quam interposuit. magisque est, vt non aliter conueniatur, quam ex ea cautione, quam interposuit.

23 ¶ Si duobus pluribúsve addicta fuerint bona: & communem rem, & communes libertos habebunt, & secum familiæ herciscundæ iudicio experientur.

De hærede absente.

5. *Paulus* lib. 57. ad Edictum.

IN fideicommissariis libertatibus si absente herede prætor pronuntiasset libertatem deberi: est & liber: & defuncti libertus, si & seruus eius fuit, aut heredis [f], si seruus heredis sit. immo & si sine successore heres decesserit: conseruandam esse [g] libertatem, senatus Hadriani temporibus censuit.

De pecunia legata. 1. *Vt seruus manumittatur, & de l. Falcidia.*

6. *Idem* libro 60. ad Edictum.

DEcem legata sunt: & rogatus est legatarius Stichum emere, & manumittere. Falcidia interuenit: & minoris [h] eum seruus non potest. quidam putant, dodrãtem accipere debere legatarium, nec emere compellendum. Idem putãt, etiam si suum seruum rogatus sit manumittere, & dodrantem ex legato acceperit: non esse compellendum manumittere. Videamus [i], ne vtique in hac specie aliud dicendum sit. Sed in superiore, sunt, qui putant, cogendum [k] legatarium redimere seruum, & se oneri subiecisse, dum accipit vel dodrantem, sed si paratus sit retro restituere, quod accepit: an audiendus sit, videndum. sed cogendus heres [l] tota decem præstare, perinde [m] atque si adiecisset testator, vt integra præstentur.

7. *Vlpianus* lib. 63. ad Edictum.

SI cui legata sint centum ita, vt seruum alienum redimat, & manumittat: &, bonis heredis venditis, partem, non totum persequatur: non alias debet consequi legatum [n], quam si cauerit, se manumissurum. sed hoc tunc demum: si largiatur portio, quam accepit, ad serui pretium: parat úsque sit dominus tanti eum vendere, alioquin exceptione doli debebit legatarius repelli.

De legatario rogato manumittere.

8. *Pomponius* libro septimo ex Plautio.

EVm, cui mille nummi legati fuissent, si rogatus fuisset viginti seruum manumittere, non cogi fideicommissam libertatem præstare [o], si legatum non caperet, constat.

De alienatione serui prohibita.

9. *Marcellus* libro decimoquinto Digestorum.

CVm fidei heredis commisit, ne [p] seruus alienam seruitutem patiatur: experiri potest confestim, vt fuerit alienatus, petere libertatem. sed vbi alienatio non est voluntaria, sed necessitas alienandi [q] ex causa testatoris pendeat: propè est, vt nondum [r] debeat præstari fideicommissum: quod potest videri defunctus nihil sensisse de huiusmodi casu alienationis.

1. *Si is cui libertas debebatur venierit.*

10. *Idem* lib. 16. Digestorum.

QVidam in testamento scripserat: *Illum & illum seruos meos* [s] *venire nolo.* si [t] ideo eos noluit venumdari, vt, si veneant, ad libertatem perueniant: præstanda erit libertas. nam & illi videtur libertas relicta, de quo ita scriptum est: *Nolo* [u] *, alij, quam tibi, seruiat.* secundum hæc igitur, si quoquomodo vendere tentauerit seruum, confestim peti poterit libertas. nec, quominus præstet libertatem, proderit heredi, si eum redemerit quia semel extitit conditio.

1 ¶ Is, cui libertas debebatur, veniit. si vult ab herede manumitti: non erit interueniendum ei, cui heres præsens erit, emptor latitauit: quoniam poterat vti senatusconsulto [x], vt quasi ex testamento ad libertatem perueniat.

2 ¶ Is, cui ex fideicommisso libertas debebatur, ab eo, qui soluendo non erat, passus est se bonæ fidei emptori

tur Romæ quinque senatores, & quinq; equites Romani: in prouincia, viginti recuperatores, ciues Romani.

a purè vulg. b c Legata in diē vel sub conditione, post diē & conditionē effectum adsumunt. d eo casu hæredi dandū est. l. 22. j. de statuliberis. e § 1. vers. & si quidem instit. de eo cui libertatis caus. f l. 30. §. 1. s. de manumis. testa. l. 15. §. 1. in pr. & f. C. de testamentaria manumiss. §. 1. circa med. Inst. de eo cui lib. caus. g v. l. 6. l. vlt. C. de testa manum. h l. 59. in fin. s. mandati. i Iudice cogere posse collegia ipsa & vniuersitates, vt syndicum constituant post Iacobum Areti u notat Bart. k l. 3. §. 7. s. de adminstratio. l. 1. j. de curatore bonis dando. l §. 1. vers. & si quidem. Inst. de eo cui lib. caus. Is qui directo liber esse iussus est Orcinus fit libertus. Is cui per fideicommissum data est libertas non testatoris, sed manumissoris fit libertus. Vlp. 2. §. 8. m D. Marci sc. de qua l. 2. s. eo. in pr. & §. 1. inst. de eo cui libert. n potest enim extraneo per fideicommissum libertas dari. Vlp. ibi. §. 10. o quid si dominus nolit vēdere? extinguitur libertas. Vlpia. ibid. §. 11. p Vtriusque seruo dari libertas potest per fideicommissum. Vlp. ibi. §. 10. q Vacantia bona, non etiam hæreditatem hinc colligit Bartol. vnde rursus notant, fiscum nō teneri legatis præstandis. r §. 26. j. eod. §. 1. in fin. instit. de eo cui lib. caus. s si qua ducis. Hal. alii legunt si caducis legionibus. Cuiacius ad 28. Vlp. §. 7. legit caducariis legibus. i. Iuliis. v. eundem in l. 4. C. de bonis vacantibus: alii legūt, si ad ducis legionis, vel ad duces: vel si ducis legioni: vel, si militis legioni. t l. 3. C. eo. v. l. 4. C. de testam. milit. u Causa probata manumittit minor, si causam probauerit apud consilium. In consilium adhiben-

Ulp. 1. §. 10. x sed non licet per legem Æliam Sentiam Vlp. 1. §. 12. y v. l. 23. j. qui & à quibus. z §. 17. s. eo. eorum erat munus, bona, quæ fisco deferuntur, spernere vel agnoscere: l. 13. j. de iure fisci: Vlp. 1. a adde l. 1. §. 1. in fin. j. de iure fisci. b Bonorū possessoris & eius cui bona sunt addicta similitudo. c non heredi. d adde l. 42. in fi. s. ad Treb. l. 6. s. de relig. e l. 3. s. eo. f i. alienus. l. 47. §. 1. j. eo. g & ita erit oremus. l. 30. §. 16. j. eod. h quam decē. sensus huius legis is est. Si tanti potest seruus emi quantum legatū est, etiā si legata modū legis excedant, fauore libertatis perinde est ac si id testator prohibuisset, ne ex legato detraheretur Falcidia. v. Cuia. ad l. si minor. 35. s. de minoribus. i An his verbis adfirmam? Duarenus negat. k v. l. 24. §. 13. j. e. l & hic Falcidia libertatem non minuit. l. 8. §. 9. s. de inofficioso. v. l. 33. s. ad l. Falcid. m Falcidiā satis apertè vetat detrahi, qui integrū legatū præstari iubet: vide Cuia. ad Nouel. 1. & l. 32. §. vlt. s. ad l. Falc. Quin hoc amplius ex hac lege colligūt, Falcidiā ex piis legatis non detrahi, de quo vide quę scripsi ad Nou. 131. c. 12. adde Tiraq. 26. priuil. piæ causæ. n l. 40. j. eod. o l. 33. s. de minorib. p v. l. vlt. s. de hæred. inst. q l. 21. circa fi. j. e. r i. vt non debeat, hoc enim in verbo, particula dum, vacat, vt illo Virgilii loco, At phæbi nondū patiens. v. Cuiac. 15. obs. 5. s l. 24. §. 5. j. eod. t Voluntatis igitur hic quæstio est, an his verbis voluerit seruos, ad libertatem peruenire. u adde l. 12. in pr. j. eod. x Rubriano, quo electione habet. v. l. 28. in prin. j. eod.

a in factum. *l.22.in prin.j.de lib.causa.*
b venditorem.
c id est paulò antè. *v.l.7.§.2.j.de iniuriis.*
d *v.l.20.s.de manumiss.vindict.Paul.4.sent.13.§.vlt.*
e *l.21.in prin.l.24.§.7.j.eod.*

tradi. existimas, in manumissum constituendam [a] actionem exemplo eius; qui liberi hominis emptorem simulata seruitute decepit. ego quoque adducor, vt putem rectè aduersus venditos [b] actionem competere. & magis similem videri statulibero, qui, pridie [c] quàm ex testamento ad libertatem perueniret, idem fieri passus est.

De authoritate tutoris.

11. *Modestinus* libro primo Differentiarum.

EX causa fideicommissi seruo libertatem [d] dare sine tutoris auctoritate pupillus non potest.

De commendatione ne cui alij seruiant, & de publicatione bonor. 1. *De legatario rogato manumittere.* 2. *De hereditate fisco vindicata.*

12. *Idem* lib. singulari de Manumissionibus.

IMperator Antoninus: cùm Firmus Titiano Tragœdos tres legasset, & adiecisset, *Quos tibi commendo, ne [e] cui alij seruiant:* publicatis [f] bonis Titiani, rescripsit, debere eos publicè manumitti.

1 ¶ Et legatarius [g], non minùs [h] quàm heres, rogari potest, seruum manumittere. &, si [i] ante manumissionem decesserit, successores eius debent manumittere.

2 ¶ Diuus Antoninus & Pertinax rescripserunt, hereditate fisco vindicata, quoniam tacitè quis rogatus erat ei, qui capere non poterat, restituere hereditatem, & directò, & per fideicommissum datas libertates deberi.

De mora.

13. *Idem* lib. 9. Regularum.

SI prægnans ancilla moram non studio manumissoris, sed fortuito patiatur, ne manumitteretur [k]: liberũ quidem non pariet: sed cogetur, qui manumittere debuit, natum matri tradere, vt per eam perueniat ad libertatem.

De libertate in cuiusdam ex heredibus arbitrium collata.

14. *Idem* libro decimo Responsorum.

LVcius Titius testamento facto Seiam vxorem suam, item Titiam filiam communem æquis portionibus scripsit heredes. item alio capite: *Erotem seruum meum, qui [l] & Psyllus vocatur, liberum esse volo [m], si [n] vxori meæ placeat [o].* cum itaque Seia vxor Lucij Titij abstinuerit ab eadem hereditate, & ex substitutione portio eius ad Titiam filiam peruenerit [p]: quæro, an Eroti, qui & Psyllus vocatur, ex his verbis suprascriptis libertas competit. Modestinus: Eroti, quòd vxor testatoris hereditate se abstinuit, non obesse respondi. Item quæro, an Seia vxor, quæ se hereditate abstinuit, petenti Eroti libertatem iustè contradicere possit. Modestinus respondit, Seiæ dissensum nullius [q] esse momenti.

De iure heredis in seruum manumittendum, & de eius serui alienatione.

15. *Idem* lib. 3. Pandectarum.

SI quis ex causa fideicommissi manumissurus est, nullo [r] modo deteriorem eius serui conditionem facere potest. ideoque nec vendere eum interdum alij potest, vt ab eo, cui traditus est, manumittatur. &, si tradiderit, redimere illum cogitur [s], & manumittere. interest enim nonnunquam, à sene [t] potiùs manumitti, quàm à iuuene.

De seruis proprijs vel alienis.

16. *Licennius Rufinus* lib. 5. Regularum.

LIbertates etiam per [u] fideicommissum dari possunt, & quidem largius, quàm directò. nam non tantùm proprijs, sed [x] & alienis seruis per fideicommissum libertas dari potest. ita tamen, vt vulgaribus [y] verbis, & quibus euidenter voluntas testatoris exprimi possit.

De verbis, cum tibi visum fuerit.

17. Ex libro vicesimoprimo Digestorum Scæuolæ Claudius.

CVm tibi [z] *visum fuerit manumittere*, vtiliter datur fideicommissa libertas.

De conditione si bene se rationibus gesserit.

18. *Scæuola* libro 23. Digestorum.

TEstamento ita cauit: *Pamphilus si benè se gesserit rationibus meis liber esto.* quæsitum est, cùm manente eodem testamento post aliquot annos decesserit, nec [vllæ [a]] querelæ locus de Pamphilo circa rationes patroni sit, an ex testamento libertatem sit consecutus. respondit nihil proponi, cur non sit consecutus.

f Alienari res prohibita, non potest publicari. *adde l.si in libertinum. s. de bonis libert. l.statim.j. de iure fisci.* de quo vide Marcum Antonium Peregrinum *libro 5. de iure fisci 1. num. 100.101.102.*
g *l.23.§.1.j.e.*
h *§. 2. Inst. de libertatib. per fideic.rel. Vlp. 26. §.18.2. Gaius 7.§. 8.*
i Decedẽte eo à quo fideicommissa libertas est relicta, heredes eius eã præstare sunt cogendi. *Paul. 4. sent.13.§.2.*
k *v.l.3. C.de fideic.libert.*
l Nomen contrahentis demonstrationis plenioris causa varium subiici à notariis posse hinc colligit Bart.
m Volo: hoc inquam, verbũ *Volo*, liberam voluntatem arguit: vt arbitrii verbum, non liberam, sed boni viri arbitriũ. Quid verbum *placet*? mox dicetur.
n *l.8.C.eod.*
o Vox *placet*, viri boni arbitrium notat: vnde notant, libertatem conferri non posse in meram voluntatẽ hæredis. *l. fideicommissaria. j. eod.* sed in arbitriũ boni viri.
p *v.l. 26. §.6.j. eod.*
q Cur ita? Qui instituitur hæres & fideicommissarius, fideicommissarius esse non potest, nisi sit hæres. *Bart.*
r *l.24.§.21.j.eo.*
s & ita eligit. *v.l.20.j.eod.*
t de sene, vide quæ notaui *ad l. 5.j. de iure immunitatis.*
u *v. l. 43. s. de manumiss.test.§. 2.Inst.de singulis rebus per fideicommis.relictis.*
x *l.14.in fi.s.de leg.2.§.2. Inst. de reb.per fideic.*
y id est, quæ vulgò accipiuntur pro precariis, qualia sunt peto, rogo, volo, mando, fideicommitto. *§.vlt. Inst.de singulis reb. l. 2. C. communia de legatis.* deprecor, cupio, iniungo, desidero. *l.115.l.118.s.de leg.1.* Iubeo. *l.28.§.pen.s. de liberatione legata.* relinquo. *l.78.§.8.s.ad Trebel.* Commendo, non est precarium, *l.12.C.e.l.11.§.2.s.de leg.3.* nisi testator probetur eo verbo fideicommittere voluisse. nam ex nouis constitutionib. omne verbum ad fideicommittendum vtile est. *v.Cuia.ad 4.Paul.1.§.6.*
z *v.l.46.§.4.j.eod.*
a i. si sit satisfactum voluntati defuncti. *v.l.13.§.1.in fi.j.de statulib.*

De herede absente. 1. *De fideicommiss. vxoris legatariæ.*

19. *Idem* libro vicesimoquarto Digestorum.

HErede instituto marito, per fideicommissum libertatem seruis dedit, in quibus & Sticho actori mariti. quæsitum est, cùm absente domino isti præsidem prouinciæ adierint, vt libertas sibi præstaretur, quasi ex iusta causa heres abesset, & præses prouinciæ pronunciauerit libertatem [b] deberi, an agi cum Sticho possit, vt rationem actus à se administrati reddere compellatur. respondit, non posse.

1 ¶ Vxori dotem, & alias res plures legauit, & eius fideicommisit, vt Aquilinum seruum proprium mulieris apud consilium manumitteret. id negat se facere debere, quòd ipsius proprius esset. quæro, an libertas ei debeatur. respondit: vxorem, si ex testamento non solùm dotem, sed etiam cætera legata præstari sibi vellet, compellendam [c] ex causa fideicommissi Aquilinum manumittere: eúmque, cùm liber erit, petiturũ ea, quæ sibi legata sunt.

Ad SC. Trebellianum.

20. *Pomponius* libro 7. Epistolarum.

APud Iulianum ita scriptum est: Si heres rogatus seruum manumittere, ex Trebelliano senatusconsulto hereditatem restituerit: cogi debebit manumittere. &, si latitabit, vel si iusta ex causa aberit, prætor, causa cognita, secundùm senatusconsulta ad eas causas pertinentia pronunciare debebit. si verò seruum susceperit [d] is, cui hereditas restituta fuerit: ipsum [e] competit [f] manumittere: & eadem in personam eius obseruari conueniet, quæ circa emptores custodiri solent. An hæc vera putes? nam ego discendi cupiditate, quam solam viuendi rationem optimam in octauum [g] & septuagesimum annum ætatis duxi, memor sum eius sententiæ, qui dixisse fertur: Κἂν τὸν ἕτερον [h] πόδα ἐν τῇ σορῷ ἔχω προσμαθεῖν τι βουλοίμην. id est, *Etsi [i] alterum pedem in tumulo haberem: non pigeret, aliquid addiscere.* Bellissimè Aristo & Octauenus putabant, hunc seruum, de quo quæreretur, fideicommissæ hereditatis non esse: quia testator rogando heredem, vt eum manumitteret, non videtur de eo restituendo sensisse. si tamen per errorem ab herede datus fuerit: ea dicenda sunt, quæ Iulianus scribit.

Si testator rogauit, ne seruus seruitutem alterius patiatur.

21. *Papinianus* lib. 19. Quæstionum.

ROgo [k], *ne Stichus alterius [l] seruitutem experiatur [m].* intelligi [n] datam fideicommissam libertatẽ, placuit principi.* quid enim tam contrarium [o] est seruituti [p], quam libertas? nec tamen quasi post mortem heredis data videbitur. quod eò pertinet: vt, si viuus eum alienauerit, confestim libertas petatur: nec prosit ad impediendam libertatis petitionem, si redemerit eum, cuius semel conditio extitit. Idem probandum est, & si [q] non voluntaria alienatio ab herede facta est. nec refragabitur, quòd non per ipsum alienatio facta est. fuit enim quasi statuliber: & quacumque ratione conditio impleta est.

De legatario rogato manumittere. 1. *De duob. ex trib. seruis manumittendis.* 2. *De hærede absente vel non existente.*

22. *Idem* lib. 22. Quæstionum.

SI legatario fundi decem pretij [r] nomine relicta sint, in hoc, (vt) seruum suum manumittat: quamuis fundi legatum adgnouerit: si tamen pecuniæ propter interuentũ Falcidiæ non adgnouerit? cogendus est & pecuniam accipere habita legis Falcidiæ ratione, & seruo fideicommissariam libertatẽ præstare: cũ semel fundi legatũ adgnouit.

1 ¶ A duobus heredibus, qui tres [s] seruos habebat, petit, vt duos ex his quos voluissent, manumittant. altero heredum latitante [t], alter declarat, quos velit manumittere. potest dici, fieri liberos: vt perinde libertas competat, ac si præsens solus manumittere potuisset: Quòd si ex seruis vnus decesserit: siue iusta ex causa absit heres, siue fari non possit, à quo petitum est: decernente prætore, duos, qui supersunt, fieri libertos conuenit.

2 ¶ Cùm is, qui fideicommissam libertatem præstare debet [u], iusta ex causa abest, aut latitat, aut quidam præsentes sunt, alij ex iusta causa absunt, nonnulli frustrandi gratia fideicommissi copiam sui nõ faciunt, aut ei, qui libertatem debuit, heres non extitit, aut [x] suus heres hereditate se abstinuit: prætor pronunciare debet, *ex testamento Lucij Titij fideicommissam libertatem [y] competere.* idque senatusconsulto demonstratũ est: quo senatusconsulto comprehensum

b ¶ *v.l.22.§.fi.j. eod.*
c quia aliquid accepit à testatore. *l.23.§.2.j.eo. l.13. §. 4.j.de statulib.* secus si nihil recepit. *v. l. 5. §. 4. s. de his quæ vt indig.*
d vsuceperit. *Græci apud Cuiac.13.obs.16.*
e *l.15.in fi.s.eo. l.23. l.24. §.22. l. 29.in prin.l.51.in pr.j.eo. l.9. §. 1.j. de statulib.*
f cõuenit. *Hal.*
g Pomponius ad octauum & septuagesimum ætatis peruenit.
h *adde l. 65. §. 3.s.de leg.1.*
i sic Solon apud Ciceronẽ *lib. de senectute*, gloriatur se quotidie addiscentem senem fieri, & ipse Cic. *9.epist.famil.vlt.* Haud possem, inquit, viuere, nisi in literis viuerem, & tamẽ turpis & ridicula res est elementarius senex. *Senec.5.epistol.36.* vt & nihil turpius quã senex viuere incipiens. *Idem 2.epist. 13. in fin.* quemadmodũ & nihil turpius, quàm grandis natu senex, qui nullũ aliud habet argumentũ, quo se probet diu vixisse, præter ætatem. *Idem 1. de tranquillitate 3.*
k *v. Cuiac. in hanc legem 15. obs.5.*
l *v.l.11.s.eo.*
m *l.41. §. 1.j. eodem.*
n his verbis superiorib. sc. vt sit sensus. his verbis data videtur libertas fideicommissaria sub conditione *si extraneo alienetur.* Nã qui alienam seruitutẽ seruus experiri non vult, sanè vult vt is liber fiat. *v.Cuiac.ibid.*
o Cõtraria est seruituti libertas.
p *§.1.in fi. Inst. de libertinis.*
q *l.9.in fi.s.e.l. 65.§.1.s.de leg.2. v.Cuiac.16.*
r & sic cũ onere, *v.l.5.§.1.s.de leg.2.*
s legis Caniniæ modus hic seruatur à testatore.
t Electione duobus data, si vnus eorum latitet, quòd eligere nolit, qui nõ latitabit, is solus eligere poterit. facit *l.1.§.si plures. s.de executo.*
u *l.19.in pr.s.eo.*
x aut si suus.
y *v.l.15. C.de fi-*

deicom.libert.

a *l.5.C.de crimine. xpilatæ hereditatis.v.l.59.§.1.ſ.de manum.teſt.* πɛρὶ ἀλήμματι τῆς κλαπείσης κληρονομίας, *&c.48.Ecl.4.c.23.* b *l.pe.C.de crimine expilatæ.l.4.C.de teſt.manu.*
c *v.l.12.§.1.ſ.eod.*
d *l.37.j.eod.*
e *v.l.20.ſ.eo.*
f *v.l.37.in pr.j. eod.*

prehenſum eſt,ne dubium & obſcurum eſſet,cuius libertus fieret,prætorem pronunciare debere,qui ex iuſta cauſa,& qui detractandæ libertatis gratia abſit.

De compilata hereditate, De ratione geſta. 1. *De herede heredis,& ad SC.Treb.* 2. *De caſtrenſi peculio.* 3. *De die.* 4. *De die & conditione.*

23. *Idem* "lib.9.Reſponſorum."

Fideicōmiſſaria libertas prętextu [a] compilatę [b] hæreditatis,aut [c] rationis geſtæ nō [d] differtur. 1 ¶Fideicommiſſariā libertatē ab herede non præſtitam cogēdus [e] eſt heredis heres,qui reſtituit ex Trebelliano ſenatuſcōſulto hereditatē,præſtare,ſi eius perſonā [f] eligat,qui manumittendus eſt. 2 ¶Seruū peculij caſtrenſis, quem pater fideicommiſſi verbis à legitimis "filiis" heredibus liberari voluit,filium [g] militē,vel qui militauit, ſi patris heres extitit,manumittere cogendū [h] reſpondi.quoniam propriū manumiſiſſe defunctus poſt donationē in filiū collatam exiſtimauit. portionē enim à fratre domino [i] fratrē eundemq; coheredē citra damnū [k] volūtatis redimere nō cogendū.nec ob eundē errorē [l] cætera, quæ [m] pater in militia profecturo filio donauit,fratri,qui manſit in [n] poteſtate,conferenda : cùm [o] peculium caſtrenſe filius etiā inter legitimos heredes præcipuū retineat. 3 ¶Etiam fideicōmiſſaria libertas a filio [p] poſt certā ætatē eius data, ſi ad eā puer nō peruenit, ab herede filij præſtituta die reddatur,quā ſententiā iure [q] ſingulari receptam,ad cętera [r] fideicomiſſa relicta porrigi,nō placuit. 4 ¶Seruū à filio poſt quinq; annos, *ſi eo tempore mercedem diurnam* [ſ] *filio præſtitiſſet*,manumitti voluit.biennio proximo vagatus [t],non præſtiterat. conditione defectus videbatur. ſi tamen heres filius, aut tutores eius miniſteriū ſerui per biennium eligiſſet [u].eam [x] rem ex præterito, quòd per heredem ſtetiſſet,impedimento reſiduæ conditioni non eſſe cōſtitit.

Qui poßūt fideicōmiſſariā libertatē adſcribere. 1. *De ſeruo principis vel mancipij,vel cuiuſuis alterius.* 2. *De ſeruo hoſtium.* 3. *De homine libero.* 4. *De ſeruo poſthumi.* 5. *De ſeruo damnato in metallum.* 6. *Vel concepto & nato ex damnata in metallum.* 7. *De petitione ne poſtea ſeruiat.* 8. *De prohibito alienari.* 9. *De tutore.* 10. *De ſeruo pignerato,De fauore libertatis.* 11. *De agnatione poſthumæ.* 12. *De legatario rogato manumittere.* 13. *Si quid deducto ære alieno ad heredem peruenit,vel non.* 14. *De legatario rogato manumittere.* 21. *De alienatione & vſucapione.*

24. *Vlpianus* "lib.5.Fideicommiſſorum."

Generaliter * dicemus, eos poſſe fideicommiſſariam libertatem adſcribere [y],qui fideicōmiſſum pecuniarium [z] poſſunt [a] relinquere. 1 ¶Et principis ſeruo, vel municipij,& [b] cuius alterius,fideicommiſſa libertas adſcripta valet. 2 ¶Hoſtium [c] ſeruo ſi fideicommiſſaria libertas fuerit adſcripta : poteſt tractari,an non ſit inefficax. & fortaſſis quis dixerit,indignum eſſe, ciuem [d] Romanum fieri hoſtium ſeruū. ſed ſi in caſum relinquatur, in quem noſter eſſe incipit:quid prohibet "dicere,libertatē valere?"

3 ¶Si homini libero fuerit libertas per fideicommiſſum adſcripta, & is in ſeruitutem redactus proponatur: petere poteſt libertatem: ſi modò mortis [e] tempore, vel conditionis exiſtentis inueniatur ſeruus. 4 ¶Seruo eius, qui nondū in rebus humanis eſt [f], libertas rectè per fideicōmiſſum relinquitur. 5 ¶Si ſeruus in metallum fuerit damnatus,libertatē ſperare nō poterit.Quid ergo,ſi fideicommiſſaria libertas "& relicta ſit," & pœna metalli,indulgentia principis, ſit liberatus ? & eſt reſcriptū ab Imperatore noſtro, hunc in dominium prioris domini non reſtitui.cuius tamen ſit, non adiicitur. certè, cùm fiſci efficiatur,ſperare poteſt fideicommiſſariam libertatem.

6 ¶Ex dānata in [g] metallū concepto & nato fideicommiſſaria libertas dari poterit.quid mirum,cùm etiam venumdari eum poſſe quaſi ſeruum,Diuus Pius reſcripſit?

7 ¶Si petitum à teſtatore fuerit,ne [h] poſtea Stichus ſeruiret:placuit, fideicōmiſſariā libertatē datā videri. nā qui hoc petit, ne poſtea ſeruiat : videtur petere, vt libertas ei præſtetur. 8 ¶Sed & ſi ita ſcripſit, *Ne eum* [i] *alienes,ne eum vendas* : idem erit dicendum. ſi modò [k] hoc animo fuerit adſcriptum, quòd voluerit eum teſtator ad libertatē perduci.cęterùm ſi alia mente id ſcripſit:(vtputà quia conſilium dabat heredi retinere talem ſeruū: vel quia coercere

g Si aliquid pluribus mandatur, & id per vnum expediri poteſt, id illi tantum videtur eſſe mandatū. *adde cap.eam te. extr. de reſcript.* vide tamen. *l.ſi tibi homo. §.pen. ſ. de leg.1.*
h *v.l.29.§.1.ſ.e.*
i Hęc vox *domino*, eſt gloſſema.
k Damnū conditionis ita dicitur *in l. Imperator. ſ.ad Treb.*
l Error hic iuris nocet: eſt enim aduerſus iuri publico : at error facti non nocet.*l.3.in fi.ſ. de ſupellectile.*
m Caſtrēſia ea ſunt, quæ pater in militiā profecturo filio donat.
n Cuiac. legit, *in paganis: vt in l.ius noſtrum.j.de regul.* Ita enim loquuntur alii authores eſſe in puerilibus,in ſenioribus, in nouiſſimis.aliàs cū hic dicatur fratrem paganum manſiſſe in poteſtate,innueretur, alterū filiū militē ſolutum fuiſſe poteſtate,quod eſt falſum. Primum enim ſi ita foret, patris heres nō eſſet, vt alter frater, cùm tamen hic ambo, hęredes proponantur. Deinde militia non ſoluit patriam poteſtatem. *l.filius fam. ſ de ritu.§.filiusfa. Inſt. de patr. poteſt.*
o Caſtrenſe peculiū præcipuū filius retinet inter legitimos heredes.
p *l.41.§ 9.j.eo.l.16. ſ.de manum. teſt. l.19.j. de ſtatulib. l.10. C. de fideic.lib.*
q Iuri ſingulari opponitur ius commune. *l. 78. ſ. de cond. & demonſt.* quæ huic legi iungēda.Eſt vero hoc ius ſingulare, benignū ius, *vt l.15. ſ.de reb.cre.* aliud enim iure cōmuni. Nā quoties deficit conditio legati, nō debetur. *ar. l.55.l.56.ſ.de condit.& demonſt.*
r excipiūt nōnulli piam cauſam. *v.Tiraq.23.priuil.piæ cauſæ.*
ſ Vnde?ex ſua induſtria,locatione operarum,ſuo quæſtu diurno.
t puta per orbem terrarum. u elegiſſent.
x i.quod biennio proximo ſeruus filio miniſterium præbuerit non diurnam mercedem,miniſterium præoptante filio vel tutore quàm mercedem,ex pręterito tēpore hoc eſt triennio,quo ſeruus conditioni paruit, nō eſſe impedimento reſiduæ conditioni, id eſt ea res non efficit, vt minus videatur ſeruus condition paruiſſe biennio reſiduo:quia & per ſeruū ſtetit, quominus & eo biēnio pareret cōditioni.
y adſcribi quibus fideicommiſſarium pecuniarium relinqui poteſt.Ita legendum eſſe iudicant ſequentia,vt & Vlpianus 2.§.9.

z De differentia fideicommiſſariæ libertatis,& fideicommiſſi pecuniarii. *v.Cuiac.15.obſ.5.in fi.*
a i.qui teſtari poſſunt.*l.2.ſ.de leg.1.*
b & cuiuſuis alterius.
c *l.30.in prin.ſ.de manumiſſ.teſt.*

voluit ſeruū, & cruciare, ne meliorē dominū experiatur: vel aliqua [l] mente,nō tribuendæ libertatis animo)dicendum eſt,ceſſare libertatis præſtationē : & ita Celſus libro viceſimotertio digeſtorū ſcribit. nō tantū enim verba fideicōmiſſi, ſed & mens teſtatoris tribuere ſolet libertatē fideicōmiſſariam.ſed cùm ex præſumptione libertas pręſtita eſſe videtur:heredis eſt, contrariam voluntatē teſtatoris probare. 9 ¶Si quis tutorem ideo ſcripſerit,quia [m] liberum putauit : certiſſimum eſt, neque libertatem peti poſſe, neque tutelam libertatis præſtationi patrocinari.& ita "& "Marcellus libro quintodecimo digeſtorum, & Imperator noſter cū patre reſcripſit. 10 ¶Si quis ſeruo pignorato directam libertatem dederit : licèt videtur iure ſubtili inutiliter relinquiſſe:attamen,quaſi [n] & fideicommiſſaria libertate relicta,ſeruus petere poteſt, vt ex fideicommiſſo liber fiat.fauor enim libertatis ſuadet,vt interpretemur,& ad libertatis petitionem procedere teſtamēti verba,quaſi ex fideicommiſſo fuerat ſeruus liber eſſe iuſſus.nec "enim" ignotum eſt, quòd multa contra [o] iuris rigorem pro libertate ſint conſtituta. 11 ¶Ex teſtamento [p],quod adgnatione poſtumæ ruptū eſſe "conſtitit," neq; directas libertates cōpetere , neq; fideicommiſſarias deberi, "ſi" quas non [q] à legitimis quoque heredibus paterfamilias reliquerit,ſatis conſtat. 12 ¶Si quis alienum vel ſuum ſeruum rogatus ſit manumittere,& minus ſit in eo, quod accepit iudicio teſtatoris,plus ſit in pretio ſerui : an cogatur vel alienum redimere, vel ſuum manumittere, videndum eſt.& Marcellus ſcripſit, cùm ceperit legatum, cogendum omnimodo ſuum manumittere. & ſanè hoc iure vtimur,vt*multùm [r] interſit, ſuum quiſque rogatus ſit manumittere,an alienum.ſi ſuum, cogetur manumittere,etiam ſi modicum accepit. quòd ſi alienum, nō aliàs erit cogendus,quàm ſi tanti poſſit redimere, quantum ex iudicio teſtatoris conſecutus ſit. 13 ¶Proinde cōſequenter Marcellus ait, eum quoque, qui heres inſtitutus eſt:ſi [ſ] quidem aliquid ad eum deducto ære alieno peruenit, cogendum eſſe ſuum manumittere. ſi verò nihil peruenit, non eſſe cogendum. 14 ¶Planè ſi fortè minus relictum eſt alicui, verùm creuit legatum ex aliqua cauſa:æquiſſimum erit,tanti eum cogi redimere,quantum ad eū peruenit:nec cauſari debere, quòd minus illi relictum ſit,cū creuerit eius legatum per teſtamenti occaſionem. nā etſi ex [t] mora fructus,vſuræve fideicōmiſſo acceſſiſſent:dicendum eſt,libertatē præſtandam. 15 ¶Proinde etſi ſerui pretium decreuit:dicendum eſt,redimere cogendum.

16 ¶Quòd ſi legatum ſit imminutum : videndum,an cogatur ſeruum manumittere, qui ſperauit [u] legatum vberius conſecuturū.& putem,ſi legatū refundere ſit paratus,non eſſe cogendū : idcirco, quia alia contemplatione adgnouit legatum, quod ex inopinato deminutum eſt. parato igitur ei à legato recedere,concedendum erit:niſi fortè reſiduum legatum ad pretium ſufficit. [x]

17 ¶Quid ergo, ſi pluris ſeruos rogatus ſit manumittere, & ad quorundam pretiū ſufficiat id, quod relictum eſt, ad omnium non ſufficiat ? an cogendus ſit quoſdam manumittere ? & putem, debere eum cogi,vel eos,quorū pretium patitur manumittere. Quis ergo ſtatuet,qui potius manumittitur ? vtrúmne ipſe legatarius eligat, quos manumittat, an heres "eſt ?" & fortaſſis quis rectè dixerit ordinem [y] ſcripturæ ſequendum [z] quòd ſi ordo non pareat : aut ſortiri [a] eos oportebit, ne aliquam ambitionis, vel gratiæ [b] ſuſpicionem prętor ſubeat:aut meritis cuiuſque allegatis arbitrari eos oportet. 18 ¶Simili modo dicendum eſt,etſi redimere iuſſus ſit,libertatémque præſtare,nec pecunia, quæ legata eſt, ſufficiat ad redemptionem omnium, quibus libertas data eſt. nam & hic idē erit,quod ſuprà probauimus. 19 ¶Si cui legatum ſit relictum,is "quæ "rogatus ſit ſeruum proprium manumittere,& id,quod legatū eſt,præſtare : an fideicommiſſaria libertas præſtanda ſit? quoſdam mouet. quia, ſi fuerit coactus ad libertatē præſtandam, ex neceſſitate ad fideicommiſſi quoque præſtationē erit cogendus [c], etſi qui putant, non eſſe cogendum. Nam etſi mihi legatum fuiſſet relictū,& id rogatus eſſem Titio reſtituere confeſtim,& pręterea fideicommiſſam libertatem ſeruo meo præſtare.ſine dubio diceremus,non eſſe me cogendum ad libertatis

d hinc collige, Rogatum ancillam manumittere, vtique rogari ſemper intelligi de iuſta & legitima libertate, i. ciuitate Romana. *vide Cuiac.18. obſeru. 20.*
e *vide l.vnic. §. 6.C.de caducis.*
f & ei qui eſt in ventre. *l.14. C.de fideic.lib.*
g *v.l.4. Cod. de pœnis.*
h *v.l.12. in pr. ſ. eod. adde l.41. §.1.j.eod.*
i *l.10. in prin.ſ. eod.*
k *l.17. §. 1.j.qui & à quib. manumiſſ. l. 20. C. de lib.cauſa.*
l ¶vel alia.
m *l.22. ſ. de teſtam.tutela : §.1. inſtit.qui teſt.tutores dari poſſunt.*
n *v.l.9. Cod.de fideic.lib.*
o *§.vlt. Inſt.de donat.*
p *vid. l 23.j.de manumiſſ. teſtamen.*
q *l. 1. Cod. eodem.*
*
r Idem dicendum in minore.*l.10.in prin.ſ. de manumiſſ. vind.*
ſ *l. 6. circa fin. ſ. eodem. l.45. §. 1.j. eodem. l. 14. C. ad legem Falcid.*
t Fideicommiſſis ex mora fructus & vſurę accedunt.
u ſperauit ſe legatum.
x ſufficit quod apud eum remanet.
y *Vlpian. 1. §. 14.l.34. ſuprà, de vſufruct. & quemadmod. l. 24.ſuprà, qui & à quibus manumiß. l. 60.ſuprà, de hæred.inſtitu.* Ita ex ordine ſcripturæ colligitur voluntas teſtatoris: vt prius nominati intelligantur prius nominati, *vt hîc. adde l. qui ſoluendo. ſupra de hæredibus inſtit. l. ſi quis ſoluens. infra qui & à quibus manumiſſ.l.quoties. ſupra de vſufructu. l. cum pater. §. à te peto. ſupra de legatis ſecundo. l. hæredes mei.§.vltim. ſupra ad Trebellian.* niſi voluntas teſtatoris ordini ſcripturæ repugnet, nec enim ordo ſcripturæ impedire debet cauſam iuris & voluntatis. *l.cum pater.§ fidei tuæ.ſ.de legat. 2.* vide plura apud Manticam *6. de coniecturis vltimarum voluntatum 13.num.11.*
z Imo ordo ſcripturæ non eſt ſequendus. *vide legem ſextam, infra de ſolutionibus.*
a *l.vlt.C.communia de legat.§.23.in fin. Inſt. de legat.* de ſortibus, vide Tiraquellum *tract.de primigeniorum.q.17.opinione 1.*
b Cicero 1.*ad Quintum fratrem* : Cōnſtantia igitur adhibenda quæ reſiſtat non ſolum gratiæ,ſed & ſuſpicioni.
c *adde l.16.§.15.ſ.ad Trebel.*

præstationem: quia nihil pretij nomine videor accepisse. Planè si fortè post tēpus fuerit rogatus restituere sibi legatum relictū: dici potest, propter medij temporis fructum cogendum eum manumittere. 20 ¶ Si rogatus quis *alij fundum, cùm morietur, alij centum præstare*: "si" tantum ex fructibus fundi perceperit, quantū est in fideicōmisso: cogendū eum præstare. sic fit vt sit in pendenti fideicommissum pecuniarium, & fideicōmissæ libertatis prestatio.

21 ¶ *Quotiens autem fideicommissaria libertas relinquitur efficaciter: in ea [a] causa est, vt neque alienatione, neque vsucapione extingui possit. ad quemcunque enim peruenerit is seruus, cui fideicōmissa libertas relicta est, cogi [b] "eum" manumittere. & ita est sæpissimè constitutū. Cogetur igitur is, ad quem seruus peruenerit, fideicommissam libertatē præstare [c], si hoc maluit is, qui rogatus est. latiùs enim acceptum est: vt, etsi sub conditione fuit ei libertas relicta: & pendente conditione alienatus sit, attamen cum [d] sua causa alienatur. Quòd si nolit ab eo manumitti, sed potiùs ab [e] eo velit ad libertatē perduci, qui erat rogatus eum manumittere: audiri eum oportere, Diuus Hadrianus & Diuus Pius rescripserunt. Quinimo & si iam manumissus est, velit tamē potiùs [f] eius libertus fieri, qui erat rogatus eum manumittere: audiendum eum, Diuus Pius rescripsit. Sed etsi ex persona manumissoris, vel "ex" quacumque causa manumissus ostendere potest ius suum "lædi" manumissione, "vel etiam" læsum: succurri ei ex his constitutionibus oportet, ne contra voluntatem defuncti durior [g] eius conditio constituatur. Planè si ea sit defuncti voluntas, vt vel à quocunque manumitti voluerit: dicendum est, constitutiones suprà scriptas cessare.

25. *Paulus* "lib. 3. Fideicommissorum."

SI heres, qui vendidit seruum, sine successore decesserit: emptor autem extet: & velit seruus, defuncti libertus esse, non emptoris: non esse eum audiendum, Valens scripsit: ne emptor & pretium [h], & libertum perdat.

De seruo mortalitatis necessitate, vel bon. publi. ad alium perducto. De rogato manumittere cum moreretur, De manumissa ab alio, quam ab eo, qui rogatus est. De fauore & effectu fideicommissariæ libertatis. 1. *De mora.* 6. *De legato habito pro non scripto.* 7. *Ad S.C. Rubrianum Scopus, tempus, & verba.* 8. *Si libertas debeatur vel non.* 9. *De euocatione.* 10. *De absentia.* 11. *Vel præsentia rogati manumittere.*

26. *Vlpianus* "lib. 5. Fideicommissorum."

CVm verò is, qui rogatus [non] est alienum seruū manumittere, mortalitatis necessitate, vel bonorum publicatione, ad alium, seruum perduxit: magis opinor, constitutionibus [i] esse locum: ne deterior conditio fideicommissæ libertatis fiat. Nam & cùm quidā rogatus esset, cū moreretur, seruum manumittere, isque decessisset libertate seruo non data: perinde eum habendum, constitutū est, atque si ad libertatē ab eo perductus esset. potest enim eo testamento dare libertatem, vtique directam. Sic fit: vt quotiens quis libertatem accepit fideicōmissariam: si ab alio, quàm qui erat rogatus, manumittatur: auxilium constitutionum habeat: perindéque habeatur, atque si ab eo manumissus fuisset. quoniam * fideicommissis libertatibus fauor exhibetur, nec intercidere solet destinata fideicommissa libertas. qui enim ea donatus est, in possessionē libertatis interim [k] esse videtur [l]. 1 ¶ Apparet igitur, subuentum fideicōmissis libertatibus: vt in [m] re mora facta esse his videatur: & ex [n] die quidē, quo libertas peti potuit, matri traderentur manumittendi causa: ex die verò, quo petita est, ingenui nascantur. plerumque enim per ignauiā, vel per timiditatem eorū, quibus relinquitur libertas fideicōmissa, vel ignorantiam [o] iuris sui, vel per auctoritatē & dignitatē eorum, à quibus relicta est, vel seriùs petitur, vel in totum nō petitur fideicommissa libertas. quæ res obesse libertati nō debet. Quod igitur defendimus, ita determinandum est: vt ingenui quidem exinde nascātur, ex quo mora libertati facta est: manumitti autem partū dici debeat, ex quo peti libertas potuit, quamuis nō sit petita. Certè minoribus [p] vigintiquinq; annis & in hoc tribuendum est auxilium, vt videatur in [q] re mora esse. nam qua ratione decretum, & à Diuo Seuero [r] constitutum est, in re moram esse circa pecuniaria fideicōmissa, quæ minoribus relicta sunt, multo magis debet etiā in libertatibus hoc idem admitti. 2 ¶ Cùm quidam Cæcilius ancillam, quam pignori obligauerat, dimisso creditore, per fideicōmissum manumitti voluisset: & heredibus creditorē non liberantibus, infantes [f], qui postea erant editi, venissent à creditore: Imperator noster cum patre rescripsit secūdū ea, quæ Diuo Pio placuerint, ne pueri ingenuitate destinata fraudarentur, pretio emptori [t] restituto perinde eos ingenuos fore, ac si mater eorū suo tēpore manumissa fuisset. 3 ¶ Idē Imperator noster cum patre rescripsit: si post quinquennium mortis testatoris tabulę testamenti apertæ essent, vel codicilli: & partus medio tempore editus sit: ne fortuita mora seruitutem partui irrogauerit: matri partum tradendum, vt ab ea ad libertatē perducatur.

*

a Cui fideicōmissaria libertas relicta est, is statuliberi locum obtinet. *l. 15. s. eo. l. 51. §. 3. j. eo. l. 2. in pr. l. 9. §. 1. & 2. j. de statulib.*

b *l. 26. s. de euict.*

c *v. l. 20. s. eod.*

d Quæ alienantur, cum sua causa transeūt. Statuliber ceu alienetur ab herede, siue suscipiatur ab aliquo, libertatis conditionem secum trahit. *Vlpia. 2. §. 3.*

e *v. quæ notaui 1. feud. 2?.*

f *l. 43. circa medium. s. de act. emp.*

g Durior fit eius conditio si duriorem habet patronum.

h *l. 44. s. de act. emp.*

i de quibus. *l. 24. in fin. s. eo. in pr. & §. 1. Inst. de eo cui libertatis causa.*

*

k ideoque implicitus status libertatis in eo dicitur. *l. vlt. s. si ex noxali.*

l Imò, non videtur. quia statuliber quādiu pendet conditio, seruus est hæredis. *Vlp. 2. §. 2.*

m *v. l. 53. j. eo.*

n i. sine interpellatione. *l. 32. s. de vsuris.*

o Ignauia, timiditas, ignorantia legatarii, & auctoris dignitas heredis libertati nō officit.

p An idem in maioribus? Accursius, ait: Iacobus Aretius negat. Mouetur autem, quòd in minore duplex sit fauor ætatis & libertatis. In maiore, fauor tantum libertatis, duę autē rationes, vnica sint potiores.

q i. sine interpellatione. *v. l. 5. s. de minorib. l. 32. s. de vsuris.*

r & à Diocletiano & Maximiano. *l. 3. C. in quib. caus. in integr. rest. necessaria non est.*

f *v. l. 53. j. eo.*

t *l. 1. l. 3. Cod. si vendito. pign. ag.*

u ¶ *l. 3. C. eo. v. l. 17. j. de statulib.*

4 ¶ Apparet igitur ex hoc rescripto, item eo, quod à Diuo Pio rescriptum diximus, noluisse eos, moram libertati fortuitam nocere edito ex ea, cui fideicommissa libertas data est. 5 ¶ Non tamen [u] si à substituto impuberis fideicōmissa libertas data sit ancillæ, quæ viuo impubere partum ediderit: vel si post tempus, vel sub conditione libertatem acceperit, & ante [x] diem, vel conditionē partum ediderit: ad libertatē partus perducetur. quia horum alia conditio est. non enim moram fortuitam, sed ex voluntate testantis passi sunt. 6 ¶ Si [y] pro non scripto habitus sit seruus alicui legatus, cui seruo per fideicōmissum libertas adscripta est: quæstionis [z] est, num fideicommissa libertas debeat intercidere: & an, si seruus petat fideicōmissam libertatem ab eo, penes quē remansisset, pro nō scripto habito legato, quod erat relictum ei, qui eum rogatus fuerat manumittere: vel si ipse seruus, vt suprà dictum est, fuit legatus: an libertas non debeat intercidere. & putē, debere dici, fideicommissam libertatē saluā esse, licèt ad eū nihil peruenerit, qui eum rogatus erat manumittere. cogetur igitur libertatē præstare is, ad quē peruenit legatū: quia libertas fideicommissa nullum impedimētum pati debet.

7 ¶ Subuentum libertatibus est senatusconsulto, quod factum est temporibus Diui Traiani, Rubrio [a] Gallo & Cælio Hispone consulibus [b]: in hæc verba: *Si hi, à quibus libertatem præstari oportet, euocati à prætore, adesse [c] noluissent: Si causa [d] cognita prætor pronunciasset, libertatem his deberi, eodem iure statum seruari, ac si directò manumissi essent.*

8 ¶ Hoc senatusconsultum ad eos pertinet, quibus ex causa fideicōmissi libertas debeatur. Proinde si libertas nō deberetur, obreptū [e] tamen prætori est de libertate, pronunciatúmque: ex hoc senatusconsulto libertas nō [f] competit. & ita Imperator noster cum patre suo rescripsit.

9 ¶ Euocari autem à prætore oportet eos, qui fideicōmissam libertatē debent. cęterùm, nisi fuerint euocati, cessat Rubrianum senatusconsultum. Proinde denunciationibus [g], & edictis [h], literísque [i] euocandi sunt.

10 ¶ Hoc senatusconsultum ad omnes pertinet latitantes [k], quos fideicommissam libertatem præstare oportet. Proinde siue heres rogatus, siue quis alius: senatusconsulto locus est. omnes enim omnino, qui deberent fideicōmissam libertatem præstare, in ea causa sunt, vt ad senatusconsultum pertineant.

11 ¶ Quare si heres quidem latitet: legatarius autem, vel fideicommissarius, qui rogatus sit libertatem præstare [l], præsens sit: senatusconsultum deficit, & nihilo minùs impedietur libertas. proponamus enim, legatarium nondum dominium serui nactum esse.

27. *Paulus* "lib. 3 Fideicommissorum."

ITaque hoc casu [m] princeps adeundus est, vt & in hoc casu libertati prospiciatur.

De absentia emptoris, & præsentia venditoris. 1. *De his qui non latitant sed venire contemnunt.* 2. *De plurib heredib.* 3. *Quor. sit libertus.* 4. *S.C. Iuncianum.* 5. *Qui dicuntur ex iusta causa abesse.*

28. *Vlpianus* "lib. 5. Fideicommissorum."

SI eū seruū, cui erat fideicomissa libertas relicta, distraxerit is, qui erat rogatus: & emptor quidē latitet: is autē, qui rogatus erat, præsens sit: an [n] Rubriano senatusconsulto locus sit? & ait Marcellus, Rubrianū locum habere: quia abest, quē manumittere oportet. 1 ¶ Hæc autem verba, *Adesse noluissent* [o], nō vtique exigunt, vt latitet is, qui libertatē pręstare debebit. nā etsi nō latitet, cōtemnat autē venire: senatuscōsultum locū habebit. 2 ¶ Idē obseruatur, etiā si plures heredes cōstituti, fideicōmissam libertatē præstare rogati, nō iusta ex causa abesse pronunciatū fuerit. 3 ¶ Eorū, qui ex iusta causa abessent, & eorū, qui [p] præsentes fideicōmissæ libertati morā nō faciēt, perinde libertus erit, atq; si soli rogati ad iustā libertatē perduxissent. 4 ¶ Si quis seruū [q] nō hereditariū rogatus manumittere, latitet: factū est senatusconsultū, Æmilio Iunco & Iulio Seuero cōsulibus, in hæc verba: *Placere, si quis ex his, qui fideicōmissam libertatem ex quacunque causa deberēt seruo, qui mortis tempore eius, qui rogauit, non fuerit, "isque" adesse negabitur, prætor cognoscat, & si in ea causa esse videbitur, vt, si præsens esset, manumittere cogi deberet, id ita esse pronunciet. Cúmque ita pronunciasset, idem iuris erit, quod esset, si ita, vt ex fideicommisso manumitti debuisset, manumissus esset.*

5 ¶ Ex * iusta causa abesse eos [r] demū dicendum est, qui nō habent iniustā [f] causam absentiæ: cùm [t] sufficiat, quod nō in fraudē libertatis absint, quo magis videantur ex iusta causa abesse. Ceterū nō est necesse, vt rei publicæ causa absint. Proinde si alibi domiciliū quis habeat, alibi petatur fideicōmissaria libertas: dicendum est, nō esse necesse, euocari eum, qui fideicommissam libertatē debere dicitur. quia etiam absente eo, si constiterit libertatē deberi, pronunciari potest, iusta de causa eum abesse, nec libertum perdit. namque eos, qui apud sedes suas & domicilium suum sunt, nemo dubitabit ex iusta causa abesse.

De alienatione.

29. *Paulus* "lib. 3. Fideicommissorum."

x *l. 16. j. de statuliber.*

y *v. l. vnic. §. 3. C. de caducis.*

z *l. 14. s. eo. l. 47. §. fi. j. eo. l. 65. in fi. s. de leg. 2. l. 8. eo.*

a Rubrii meminit lex *3. in prin. de legitimis tutorib.*

b anno vrbis 854. *Plin. 4. Epistolarum ad Vrsum.* Porrò hi suffecti Consules fuerunt non ordinarii *dixi ad Theophil. §. 4. Inst. de fideic. libert.*

c Prætor cognoscit etiā parte absente: atq; ita ante litis cōtestationem, testes interrogare potest.

d Causa cognita cognosci dicitur, vbi veritas nota.

e Obreptitia non sunt valida. *l. 5. C. de prædiis & aliis rebus minorum. l. si quis obrepserit. j. de falsis.*

f Imò competit. *§. 6. Inst. quib. ex causis manumittere.* Aliud impetrare libertatē indebitam, per obreptionem, *vt hîc*, aliud ex falsa seu nō vera causa, id est nō idonea. alioquin & sufficiente sed leni domino eā proponente, Iudice, qui de iure respondet, idque notū habet, eam adprobante, *vt in d. §. 6.*

g si domi sint.

h si in vrbe sint.

i si absentes sint.

k *l. 7. in pr C. e.*

l *v. l. 1. in pr. s. eod.*

m vt & in iis quæ legibus nō sunt definita. *l. 11. C. de legib.*

n *l. 10. §. 1. s. eod.*

o *adde l. 30. §. 16. j. eod.* Latitare nō videtur qui venire contemnit.

p Absens ex iusta causa non perdit libertū ex senatusconsulto. *vid. l. 1. in pr. s. eod. l. 30. §. 4. l. 51. §. 4. j. eod.*

q *v. l. 40. §. 1. j. eod.*

*

r sic iniusta ex causa à sua ecclesia, clericos abesse præsumi notat Innocentius. *c. vlt. de eo qui mitt. in poss. causa rei seruandi.* An idē in viro, si à sua vxore absit? licet Innocentius dicat, contra sentio.

f sed & si non absint, libertatē nō impediunt. *l. 1. s. e.* & ius liberti amittunt. *l. 1. § vlt. s. de leg. tutorib.*

t *l. 31. j. de statul.*

SI quis,posteaquam in ea causa esse cœperit,vt ex fideicommisso manumitti deberet,alienatus sit:is quidem, cuius interim seruus erit [a]: manumittere cogetur: sed hîc non distinguitur,iustâ,an non iustâ causâ abiit:omnimodo enim libertas[b]ei seruatur.

Si quasi absente eo,qui mortuus erat decretum sit interpositum. 1. *De infante.* 3. *De pupillo.* 4. *De infante.* 7. *De furioso.* 8. *De muto & surdo.* 9. *Si rogatus manumittere non habeat successorem.* 10. *Vel habeat abstinentē se.* 12. *Cuius sit iste libertus.* 13. *Si alter sine successore decesserit, alter ex iusta causa absit.* 14. *Si dubitetur an successor existet.* 15. *Si heres ei,cui libertatem debet, aliquid sine libertate relinquat.* 16. *De ætate, conditione, mora, debentium libertatem.* 17. *De irritis codicillis.*

30. *Vlpianus*"libro quinto Fideicommissorum."

CVm,quasi absente quodam,decretum fuisset interpositum, ex iusta causa eum abesse:is [c] autem mortuus "iam" esset: Imperator noster rescripsit, in heredis personam transferendum [d] decretum,eóque loco ius eius esse, quasi hunc ipsum ex eadem causa abesse pronuntiasset.

1 ¶Si[e]infans sit inter eos,qui manumittere debent,senatus censuit: cùm vnius ætas impedierit: vt liberi liberæq; sint hi,quibus libertates ex causa fideicommissi præstari oportet.

2 ¶Hoc idem erit dicendum,& si solus sit heres institutus,qui fari non potest.

3 ¶Si verò pupillus tutorem habet, ísque nolit ad libertatem præstandam auctor esse: adeo non debet impedimento esse neque pupillo,vt libertos non habeat,neque libertati: vt Diui fratres rescripserint, ex causa fideicommissi libertatem præstari debere seruo, perinde atque si ab ipso pupillo[f],tutore auctore,manumissus esset.

4 ¶Quicumque igitur casus inciderit, quo is, qui fari non potest, fideicommissæ libertati subiectus est: accommodabimus mentem senatusconsulti. quæ etiam ad heredem infantem[g]rogati trahenda est.

5 ¶Adeundus est autem etiam ex hac causa prætor: præsertim cùm rescripto Diui Pij effectum est: vt, si quidam ex rogatis præsentes sunt,alij latitēt,alij ex causa absint: intercedente infantis persona, non omnium libertus efficiatur,sed tantùm infantis,&[h]eorum,qui ex iusta causa absunt,vel etiam præsentium.

6 ¶Si plures heredes sunt instituti:& inter eos,qui fari non potest [i]: sed non ipse rogatus sit seruum manumittere: non oportere intercidere libertatem ob hoc, quòd coheredibus suis vendere eum infans non possit. & exstat quidem senatusconsultum Vitrasianum.sed & Diuus Pius Cassio Dextro rescripsit,ita rem explicari:vt partes seruorum, quibus per fideicommissum libertas data est, iusto pretio æstimentur:atque ita seruus ab his,qui rogati sunt, manumittatur. Hi autem, qui eos manumiserunt: pretij nomine perinde [k] fratribus & coheredibus [l] suis obligati erunt, atque si ob eam rem ex iudicati causa cum his agi possit.

7 ¶In[m]furiosi persona Diuus Pius rescripsit, fideicommissam libertatem non impediri sub conditione scripti heredis, quem compotem mentis non esse adfirmatur.Igitur si constiterit,ei rectè datam per fideicommissum libertatem: decretum interponetur, quo id ipsum complectatur.

8 Ad exemplum infantis ergo &"in"muto[n], &"in"surdo subuenietur.

9 ¶Sed & si quis sine herede, vel alio successore decesserit, qui fideicommissam libertatem præstare debebat: adito prætore libertatem præstandam esse, censuit senatus.

10 ¶Sed & si suus heres se abstinuerit, libertati fideicommissæ per senatusconsultum subuentum est: tametsi non est sine herede, qui suum heredem habet, licèt abstinentem se.

11 ¶Idem dicendum, & si minor vigintiquinque annis adierit hereditatem eius, qui libertatem fideicommissam debebat, & in integrum sit restitutus [o] abstinendi causa.

12 ¶Quærendum est autem, cuius libertus"iste"sit. ex constitutione enim seruo libertas perinde competit, atq; si ex testamento libertatem consecutus esset.erit igitur libertus orcinus[p],non eius,qui fideicommissam libertatem debebat.

13 ¶Si alter sine successore decesserit,alter ex iusta causa absit: extat rescriptum Diuorum Marci & Veri perinde dicentium eum ad libertatem peruenturum, ac si ab eo, qui sine successore decessit, & ab eo, qui ex iusta causa abesset,ad libertatem,vt oportuit, perductus esset.

14 ¶Eleganter quæri potest:"cùm heres"sine successore decedit: vtrùm exspectari debet, donec certum sit, heredem vel bonorum possessorem non extaturum: an verò,etiam dum incertum est,fortè deliberante herede scripto,possit ad libertatem peruenire.& melius est,exspectari oportere, quoad certum esse cœperit, successorem non extaturum.

a v.l.20.ꝟ.eo.

b Greci hîc malè legunt, libertus,*Cuiac.18.obs.19.quem vide.*

c Decretū interpositum aduersus defunctum, tanquam aduersus absentem, trāsfertur ad hæredem: quod speciale est in libertate.

d atqui nō tenetur, *l.74.§.vlt.ꝟ.de iudiciis.*

e *l.36. in prin.ꝟ.eodem.*

f *v.l.11.ꝟ.eod.*

g infantem rogatum.

h *v.l.28.§.3.ꝟ.e.*

i *l.51.§.10.ꝟ.eo.*

k Præsumitur lata interdum sententia, etsi lata non sit: vide Bartolum *in l.si quis per emptorē.ꝟ.de vsucapionib.*

l *v. l.49. in fi.ꝟ.eod.*

m *l.36.in princ.ꝟ.eod.*

n Mutus & surdus infanti cōparantur.

o *v.l.31.in prin.ꝟ.de minorib.*

p *l.5.in fi.ꝟ.eod.* Charontis, Plutonis,orci. Charonianus Theophilo:ea forma, qua orcini Senatores (quorū meminit Suetonius) & à Plutarcho *in M.Antonio.* Charonitæ, *v.Cuia.ad Vlp.2.§.8. adde & quæ notaui ad l.49.ꝟ.eod.* & verò orcinus hîc innuit defuncti seu testatoris libertū esse,nō eius qui fideicōmissam libertatem debet.

15 ¶Imperator noster Antoninus rescripsit, eum, cui fideicommissa libertas debetur [q], sine libertate aliquid ex testamento heredis accipere posse.

16 ¶Diuus etiam Marcus rescripsit,fideicommissas libertates neque[r]ætate,neque[s]conditione,neque[t]mora non præstantium,tardiúsve reddentium corrumpi, aut in deteriorem statum perduci.

17 ¶Quamquam ex irritis [u] codicillis [x] libertates non debeantur:attamen,si heres hos codicillos ratos [y] habuit, & ex his quædam præstitit,& seruos,præstandæ fideicommissæ libertatis gratia, in libertate morari voluit: ad iustam[z]libertatem eos peruenisse, rescripto Imperatoris nostri & Diui patris eius declaratur.

De seruo alieno. 1. *Si postumus ei nascatur, qui filium rogauit manumittere.* 2. *De eo qui alienare prohibitus est.* 3. *De patrono qui petit bonorum possessionem contra tabulas.* 4. *Si dominus nolit, velítve seruum vendere, vt manumittatur.*

31. *Paulus*"libro tertio Fideicommissorum."

ALieno [a] seruo dari potest per fideicommissum libertas:si tamen eius sit,cum quo testamenti factio est.

1 ¶Cùm intestato[b]moriturus [c],fidei filij commisisset, *vt seruum manumitteret*: & postumus ei natus fuisset: Diui fratres rescripserunt, quia diuidi non potest, ab [d] vtroque præstandum.

2 ¶Qui fideicommissariam libertatem debet, etiam[e] eo tempore, quo alienare prohibitus erit, manumittere poterit.

3 ¶Si patronus contra tabulas bonorum possessionem acceperit,quia eum[f]præterierit libertus: non cogetur vendere seruum proprium, quem rogatus erat à liberto suo manumittere.

4 ¶Si is,cuius seruus est,nolit eum vendere,vt manumitteretur[g]:nullæ[h]prætoris partes sunt.Idem est,& si pluris [i] iusto vendere velit. Sin autem certo quidem pretio, sed non prima facie videtur esse iniquum, dominus seruum vendere paratus est: is verò, qui rogatus est manumittere,immodicum id esse nititur:prætoris partes erunt interponendæ,vt,iusto pretio volenti domino dato,libertas ab emptore præstetur.Quod si & dominus vendere paratus sit,& seruus velit manumitti: cogendus est heres redimere, & manumittere: nisi dominus velit seruum manumittere,vt actio[k]sibi pretij in heredem detur.Idque faciendum est, etiam si heres latitet. & ita Imperator Antoninus rescripsit.

1. *De seruo inuito.* 2. *De re aliena certo pretio redimenda, & alij præstanda.*

32. *Macianus*"libro decimoquinto Fideicommissorum."

SEd si alienare quidem sit paratus:non antè tamen id velit facere, quàm sibi in pretium satisfiat: non erit manumittere compellendus: ne & seruum manumittat, & interdum nihil,aut minùs consequatur, si fortè is,qui rogatus est manumittere,soluendo non sit.

1 ¶Inuito [l] tamen seruo,neque alij,neq; domino eam rem persequi concedendum est. quia non tale sit hoc fideicommissum,ex quo domino quid adquiratur.alioquin ipsi datum videretur. Quod potest contingere, si testator pluris[m]eum seruum,quàm quanti est,redimi, ac manumitti voluit. nam tunc & domino erit fideicommissi persecutio,cuius interest, præter verum pretium, id, quod plus ei iussus est dare, consequi: & serui, vt ad libertatem perueniat.

2 ¶Quod eueniet,& si rem alienam certa[n]pecunia redimer[e], atque alij præstare heres vel legatarius intelligerentur:námque tunc & domino rei, & cui eadem præstare deberet, persecutionem esse. vtriusque enim interesse: & domini, vt præter pretium accipiat [o], quo pluris eam testator redimi iussit: & eius, cui relicta est, vti eam habeat.

De filio defuncti rogato seruū patris sui manumittere. 1. *An sit locus SC. Rubriano, libertate data sub conditione.* 2. *Si legatarius rogatus manumittere nolit accipere.*

33. *Paulus*"libro tertio Fideicommissorum."

SI filius defuncti rogatus fuerit seruum sui patris manumittere: dicendum est, posse eum etiam contra tabulas [p] habere, & operas imponere. hoc enim potuisset, etiam si directam libertatem accepisset, quasi patroni filius.

1 ¶Erit Rubriano[q] senatusconsulto locus etiam si sub conditione libertas data sit: si modo per ipsum seruum non fiet,quo minùs conditioni pareat.Nec refert in dādo, an in faciendo,an in aliquo casu conditio consistat.Immo etiā amittit libertum heres,si conditioni impedimentum fecerit,etsi filius defuncti sit:quamuis [r] alio iure habiturus

q ¶v.l.4. C.de legat.

r *l.1.§.1.ꝟ.eo.*

s *l.1.§.6.ꝟ.eo.*

t *l.20.§.2.ꝟ.eo.*

u Codicilli, vt & testamenta, irritū vitiū pati possunt.

x Ex codicillis irritis non quidē libertas debetur, nisi eos hæres ratum habuerit.

y Codicillos irritos, hæres ratos habere potest.

z i. ciuitatem Romanā, *v. quæ notaui ad l.24.§.2.ꝟ.eo.*

a *Vlpian.2.§.11.*

b Ab intestato fideicommittere possumus.

c *l.29.circa fi.ꝟ.de bon.liber.*

d & sic libertas hoc casu tenet, *v.l.11.de iure codicillorum.*

e *51.§.2.ꝟ.eod.*

f *v.l.20.ꝟ.de legat.2.*

g *al.* vt manumittatur.

h Inuitus nemo res suas vendere,aut non iusto pretio vendere, cogi potest,etiam à iudice. *adde l.Nemo. C.de Iudæis.*

i Idē est si nolit vendere,*l.14.in fi.ꝟ.de leg.3.*

k *adde l.1. C.de his qui à nō dom.*

l atqui nulli seruo Romanā ciuitatem recusare licuit? *l.vlt.§.2.versic. licèt enim. C.de test.manumiss.*

m idem est si æquo pretio iussit emi vel distrahi, *l.66.ꝟ.de leg.1.*

n fortè maiore quàm valeat.

o è contrario certo pretio dānatus facere, necesse habebat tanti vendere, quanti dānatus erat etiam minori quàm res valeat, *l.49.in fi.ꝟ.de leg.1.*

p liberti, *l.1.C.de bon.poss.cont.tab.*

q *de quo l.26.§.7.ꝟ.eod.*

r Difficilius id amittimus quod proprio beneficio habemus, quàm qđ ex alieno, *adde l. quod Principi. l.si Augustæ.ꝟ.de legat.2.*

sit libertum. non nullam enim & hic pœnam patitur. nam & si in [a] seruitutem petierit, aut [b] capitis accusauerit: perdit bonorum possessionem contra tabulas.

1 ¶Si is, cui seruus legatus est, rogatus fuerit, vt eum manumitteret: & nolit eum accipere: compellendus est: aut [c] actiones suas ei præstare, (cui) seruus velit: ne intercidat libertas.

Si alij manumittendus tradatur. 1. De minore viginti annis. 2. De seruo legato vt manumittatur, qui, nisi manumittatur, liber esse iussus est.

34. *Pomponius* libro tertio Fideicommissorum.

INuitus is, cui fideicommisso libertas relicta est, non [e] est tradendus alij, vt ab eo manumittatur, & fiat alterius libertus, quàm qui rogatus est manumittere.

1 ¶Campanus ait, si minor annis viginti rogauerit heredem, vt proprium seruum manumittat, præstandam ei libertatem: quia hic lex Ælia Sentia locum non habet.

2 ¶Seruus legatus erat Calpurnio Flacco, ísque rogatus erat eum manumittere: &, si non manumisisset, idem seruus Titio legatus erat: & is æquè rogatus erat, vt eum manumitteret: si non manumisisset [d], liber esse iussus erat. Sabinus dicit, inutiliter legatum fore, & ex testamento eum continuo liberum futurum.

De manumittendi necessitate non remittenda.

35. *Macianus* libro decimoquinto Fideicommissorum.

GAij Cassij non est recepta sententia existimantis, & heredi & legatario remittendam interdum proprij serui manumittendi necessitatem: si vel vsus tam necessarius esset, vt eo carere non expediret: veluti dispensatoris, pædagogíve [e] liberorum: vel tantum delictum est, vt vltio remittenda non esset, visum est enim ipsos in sua potestate habuisse. nam [f] potuissent discedere à causa testamenti: qua non omissa, debere voluntati defuncti obsequi.

De infante, furioso, captiuo, eo, quem religio, aut alia iusta causa moratur. pupillo. 1. De eo qui per procuratorem defenditur. 2. De iurisdictione non interpellenda.

36. *Idem* libro 16. Fideicommissorum.

NEque [g] infantes [h], neque furiosi, neque ab hostibus capti, neque hi, quos [i] religio, aut honestior causa [k], vel calamitas aliqua, vel maior res familiaris, aut, capitis famæve periculum, aut similis causa moretur, Rubriano senatusconsulto continentur. ac ne pupilli [l] quidem, qui tutores non habent, aut eos habeant, quos earum quæ causa detinet. Sed nec si hi data opera sui potestatem non faciunt. puto pupillis libertos eripi. quia & iniquum [m] est, facto tutoris, quia forsitan soluendo non sit, pupillum dãno adfici. & senatusconsulto non continetur alius quis, quàm qui ex causa fideicommissi debet præstare libertatem. Quid ergo est? Dasumiano [n] senatusconsulto subuenitur [o] his: quo cautum est de his, qui [p] iusta ex causa abessent: vt nec libertas impediatur, nec libertus eripiatur his, qui fraude careant.

1 ¶Si per procuratorem quis defendatur: semper iusta ex causa abesse [q] dicitur, nec libertus ei eripitur.

2 ¶Nihil facit ad interpellandam iurisdictionem eius [r], qui de fideicommissa libertate cognoscit. priuilegium cuiusque vel ciuitatis, vel corporis, vel officij, in quo quisque est, vel conditio personarum.

Si seruus rationes administrasse dicatur.

37. *Vlpianus* libro sexto Fideicommissorum.

SI purè data sit fideicommissa libertas, & is seruus [s] rationes administrasse dicatur: Diuus Marcus rescripsit, moram [t] libertati non esse faciendam, ex continenti tamen [u] arbitrum dandum esse, qui computationem ineat. Verba rescripti ita se habent: *Aequius videtur, Trophimo ex causa fideicommissi præstari libertatem, quam sine conditione reddendarum rationum datam esse constat, [*] neque humanum fuerit, ob rei pecuniariæ quæstionem, libertati moram fieri. qua tamen repræsentata, confestim arbiter à prætore erit dãdus, apud quem rationem, quam administrasse eum apparuit, ex fide reddat.* Tantùm igitur rationes reddere cogetur. Sed, an & reliqua restituere debeat, nihil dicitur. nec puto [x] cogendum. nam [y] de eo, quod in seruitute gessit, post libertatem conueniri [z] non potest. Corpora planè rationum, & si quas res vel pecunias ex his detinet, cogendus est per prætorem restituere. item de singulis instruere.

De testamento imperfecto.

38. *Paulus* lib. 3. Decretorum.

IN testamento, quod [a] perfectum non erat, alumnæ [b] suæ libertatem & fideicommissa dedit. cùm omnia vt ab intestato egissent: quæsiit Imperator [c], an vt ex causa fideicommissi manumissa fuisset: & interlocutus est: etiã [d] si ab intestato pater petisset, pios tamen filios debuisse manumittere eam, quam pater dilexisset. pronuntiauit igitur, rectè eam manumissam, & ideo [e] fideicommissa etiam ei præstanda [f].

a v. l. 9. ff. de bon. libert.
b v. l. 10. ff. de iure patronatus.
c l. 24. §. fin. ff. eod. hic colligit Accursius, Dominum inuito vasallo, ius vasalli alienare non posse, v. quæ in eam rem notaui 1. feudorũ 22.
d l. 37. ff. de statuliberis.
e pædagogi sui, siue liberorum. vide l. 15. §. 16. ff. de iniurijs.
f v. l. 5. §. 4. in fin. ff. de his quæ vt indign.
g v. l. 30. §. 1. ff. eod.
h v. l. 30. §. 6. ff. eod.
i v. l. 13. in prin. ff. de vacat. munerum. vide quæ scripsi ad l. 2. ff. de in ius vocand. Cuiac. 13. obs. 29.
k versic. quid er go ff. eod. l. 51. §. 4. ff. eod.
l v. Paul. 4. sent. 13. §. vlt.
m Tutoris factũ pupillo non nocet.
n Dasumaiano, Hal. l. 51. §. 4. ff. eo.
o Pone Stichũ seruum filio tutorem datum: eundem filium rogatũ manumittere eundẽ Stichum. Hîc quæstio τῶν δεσποτῶν, quia pupill[o] non potest Stichum sine tutoris authoritate manumittere. l. ex causa. ff. eod. Rursum ei tutorem habenti, tutor dari non potest. l. Idem si ea. ff. de testamen. tutor. Quid igitur? pupillus vice absentis habebitur. & ex Senatusconsulto Dasumiano perinde libertas seruis cõpetet, atque si ea causa fideicõmissi manumissi essent. vide Paulũ 4. sent. 13. §. vlt.
p v. in pr. ff. eo.
q Institut. de iis per quos cuique in prin. versic. alieno.
r id est, Prætoris libertus. v. quæ notaui ad l. vlt. C. vbi causa status.
s l. 23. in prin. ff. eo. l. 21. in prin. C. de neg. gest.
t Rationũ reddendarum conditio nõ frustra libertati seruorum solet adiici: hac enim omissa, seruus purè manumissus non cogitur reliqua omnia soluere, vt hîc: idq; ex regula quæ vult seruum, de eo quod in seruitute gessit, post libertatem conueniri non posse. l. 1. ff. si quis testam. liber l. vltim. C. an seruus ex suo facto. l. 1. C. de noxal. act.
u l. 43. ff. de libe-rali causa.

Si seruo alieno quasi proprio libertas relicta sit. 1. Si testator dixit heredem gratiam relaturum.

39. *Idem* libro decimotertio Responsorum.

PAulus respondit, etsi [g] alienus inueniatur seruus, quem vt suum testator ab vno ex heredibus voluerit manumitti, tamen cogendum eum, qui rogatus est, redimere eum, & manumittere. quoniam [*] non putauit similem esse causam libertatis [h], & fideicommissi pecuniarij.

1 ¶Paulus respondit, his verbis: Πίστευσόν μοι Ζωΐλε, ὅτι τὰς χάριτάς σοι ἀποδώσει ὁ υἱός μου Μαρτιάλιος, καὶ σοὶ καὶ τοῖς σοῖς παισίν. id est, *Crede mihi, Zoile, gratias tibi referet filius meus Martialis: immo non tibi solùm, sed & filiis tuis.* plenam voluntatem defuncti contineri circa benefaciendum coniunctis personis Zoilum. qui si serui sint, [*] nihil est gratum [i] his præstari posse, quàm libertatem. ideóque præsidem debere sequi voluntatem defuncti.

De simplici donatione. 1. De petitione ne manumittatur.

40. *Idem* libro decimoquinto Responsorum.

LVcius Titius Septiciæ filiæ suæ naturali Concordiam ancillam suam donauit. idem postea testamento filiæ suæ cum aliis quibusdam ancillam suprà scriptam legauit, vt manumitteretur. quæro, an Septicia filia naturalis ancillam suprà scriptam manumittere cogi possit. Paulus respondit, si viuo patre naturali donatio ancillæ fuit, neque patris naturalis iudicium in cęteris legatis filia adgnouit [k], non posse eam compelli, ancillam propriam ex causa fideicommissi manumittere.

1 ¶Lucius Titius Stichum seruum Mæuio legauit, & petit, vt neque ab eo, neque ab herede eius vmquam manumitteretur. Paulus respondit, testatorem potuisse postea hunc seruum ad libertatem perducere: quia non [l] sibi legem dixisset, sed legatario.

De ea, quam testator voluit post certum tempus suam libertam esse. 1. De conditione implenda. 2. De tutoris fideicommisso. 4. De conditione si heredi placuerit. 5. De ancilla cum liberis redimendis, & manumittendis. 6. De arbitrio absque necessitate manumittendi permisso. 7. De rationibus dandis. 8. De peculio reddendo. 10. De rationibus reddendis. De conditione cùm filius sexdecim annos impleuerit. 14. De eo quod dandum est heredibus. 15. De tempore in quod libertas dilata est. 16. De conditione, cum filia in familia nupserit. De rationibus reddendis.

41. *Scæuola* lib. 4. Responsorum.

THais ancilla mea cum heredi meo seruierit annos decem: *volo* [m], *sit mea liberta.* quæritur, cùm libertam suam esse voluerit, nec id heres facęre potuerit, nec directa pure data sit libertas, an etiam post decem annos in seruitutem remaneret. respondit, nihil proponi, cur non Thaidi libertas [n] debeatur.

1 ¶Lucius Titius ita cauit: *Mæui fili carissime, te rogo, vt, si Stichus & Damas & Pamphilus te promeruerint* [o], *ære alieno liberato, ne* [p] *alterius quam tuam seruitutem experiantur.* quęro: an, si per heredem steterit, quo minùs æs alienum exsolueretur, ex causa fideicommissi libertatem consequi possint. respondit: non quidem imputandum heredi, si pro commoditatibus rei suæ administrandæ, æs alienum tardiùs exsoluerit: verùm si manifestè studium non soluentis ei rei paratum, vt libertatibus mora fieret, probaretur, repræsentandas [q] libertates.

2 ¶Tutoris, quem & ipsum testamento liberis dederat, fideicommisit de manumittendis seruis ipsius tutoris. sed is à tutela excusatus fuerat. quæro, an eisdem seruis libertatem præstare deberent tutores, qui in locum excusati dati, tutelam administrarent. respondit. secundùm ea, quæ proponerentur, libertates & ab heredibus scriptis videri datas.

3 ¶*Seio auri libras tres, & Stichum notarium, quem peto manumittas.* Seius eodem testamento tutor datus, à tutela se [r] excusauit. quæritur, an nihilo minùs fideicommissa libertas debeatur. respondit, nihil proponi, cur non debeatur.

4 ¶Sorore sua herede instituta, de seruis ita cauit: Βούλομαι καὶ παρακαλῶ γλυκυτάτη μου ἀδελφὴ ἐν παρακαταθήκῃ σε ἔχειν Στίχον καὶ Δάμαν τοὺς πραγματευτάς μου, οὓς ἐγὼ ἕνεκα τῶν λόγων ἐλευθέρους οὐκ ἐποίησα, ἄχρις ἂν τὰς ψήφους ἀποκαταστήσωσιν. εἰ δὲ καὶ σοὶ ἀρέσωσιν, ἐμήνυσά σοι τὴν γνώμην μου. id est, *Volo, & à te peto soror suauissima, vt Stichum & Damam actores meos, quos ego, quoad rationes retulerint, non manumisi, tibi esse commendatissimos. Quòd si ipsi tibi quoque probentur, exposui tibi meam sententiam.* quæro: si, paratis actoribus rationes reddere, heres libertatem non præstet, dicendo, eos non [s] placere sibi, an audienda esset. respondit [*], non spectandum, quod heredibus displiceret, sed id, quod [t] viro bono posset placere, vt libertatem consequantur.

5 ¶Lucia

x Imò cogendus, l. 82. in fi. ff. de condit. & demonstr.
y v. l. 5. C. an seruus ex suo facto.
z v. l. 17. ff. de neg. gest.
a v. l. 11. C. de testam. manumiss.
b De alumno, vide quæ scripsi ad l. 1. C quæ res pignor. Ex testamento etiã imperfecto hæreditas alumno conseruatur.
c Ex imperfecto testamento si quid traditũ aut eo nomine, transactũ sit valet, v. l. 2. l. 23. C. de fideicommiss. l. 9. §. 5. ff. de iuris & facti.
d etiãsi nihil ab intestato.
e v. quæ notaui ad l. 30. ff. de probat.
f ex imperfecto testaméto. v. in hunc locum Cuiac. ad l. 29. ff. qui testam.
g v. l. 4. ff. de manumissis vindict.
h § 4. Instit. de legatis.
i & inæstimabile, §. vlt. Instit. quib. ex caus. manumitt. Terentius vocat, summum pretium.
k secus si agnouerit, l. 6. l. 13. C. eod.
l l. pen. ff. de arbitris. v. l. 7. §. 8. ff. de donat. int. vir.
m vid. l. 42. ff. de manumiss. test. His verbis fideicõmissa libertas cõpetit. §. vlt. Inst. de singulis rebus per fideic. relictis.
n fideicõmissaria, scil. nã directa competit ab adita hæreditate, l. 23. ff. de manumis. test.
o adde l. 21. ff. e.
p hac formula fideicõmissa libertas videtur datá, l. 24. §. 7. ff. eod.
q facto aut voluntate hæredis non expectãdis l. 15. C. eod.
r v. l. 28. in prin. ff. de excus. tutor.
s Placere verbum non cõtinet omnem potestatem & liberum arbitrium, sed id quod viro bono placeat.
t d. l. 46. §. 3 vers. cæterum. ff. eod.

5 ¶Lucia Titia heredum fideicommisit, vti Pamphilam ancillam Seiæ cum filiis eius redimerent, & manumitterent:& iuridicus,quanti singuli essent redimendi,æstimauit. medio tempore Pamphila, antequam pecunia solueretur,peperit.quæro,id quod natum est ex Pamphila, vtrùm ad heredes Seiæ,an ad heredem Titiæ pertineat.respondit:id: quod natum est ex Pamphila, eius quidem esse,cuius ea fuerat tunc, cùm pareret: verùm heredem [a], si moram fideicommissæ libertati fecit, compellendum, partum quoque ad libertatem perducere.

6 ¶Lucius Titius ita testamento cauit:*Medicos tibi cõmendo* [b] *illum & illum. in tuo iudicio erit,vt habeas bonos libertos* [c], *& medicos.quod si ego libertatem eis dedissem,veritus sum, quod sorori meæ carissimæ fecerunt medici serui eius, manumißi ab ea,qui,salario expleto,reliquerunt eam.*quæro,an fideicommissa libertas suprascriptis competere potest. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, non necessitatem heredibus impositam, sed arbitrium permissum.

7 ¶Titius Sticho seruo suo libertatem dedit, si rationes"sic"dederit. quæro, an ratio per eum gesta ita putari [d] debeat,vt damna [e], quæ casu contingerunt, ad onus reliquorum non pertineant.respondi,in negotio quod voluntate domini administrasse proponatur, * ea damna, quæ casu ita acciderint,vt seruo nihil possit imputari,non pertinere ad reliquorum [f] onus.

8 ¶Item quæro, cum omne peculium reddere iussus sit,an ita peculium computari debeat, vt id solum peculij esse videatur,quod quaque ex causa domino debeat superesse.respondit,in ea specie, de qua quæreretur,non debere deduci ex peculio, quod domino debeatur.

9 ¶Item quęro, an, si ex reliquis in peculio aliquid conuerterit, deduci hoc ex peculio reddendo debeat. respondit, si id, quod ex causa, quæ proponeretur, in peculium versum est, reliquorum nomine desolutum est, fieri satis conditioni, si id, quod reliquum est peculij, soluatur.

10 ¶Libertatem ita testamento dedit: *Cupitum seruum meum,cum* [g] *Marcianus filius meus sedecim* [h] *annos impleuerit,rationibus redditis liberum esse volo.*post mortem testatoris tutores Cupito exactionem commiserunt, isque nummos redactos expensauit eisdem tutoribus.deinde filius impubes decessit.cui mater heres extitit, & tutorem tutelæ iudicio filio condemnatum habuit. Cupitus ad libertatem proclamat eo tempore, quo, si viueret Marcianus, annos sedecim ætatis habiturus esset:offerens rationes vnius anni in diem mortis testatoris,quòd cæteræ subscriptæ fuerunt. quæsitum est [i], an eas quoque rationes, quas tutores periculo suo egerunt, Cupitus reddere compelli debeat. respondit*,eum,de quo quæritur,conditioni rationis reddendæ ita videri paruisse, si omne ex eo, quod gessit, (&) rectè desiderari potest,reddiderit.nam alteram conditionem humaniore interpretatione ita accipi posse: vt, defuncto pupillo,tempus [k],quo,si viuerit,sedecim annos impleret,expectare,satis fuerit.

11 ¶*Stichus & Damas serui mei, si* [l] *rationes reddideritis, liberi estote.*quæsitum est,an non solùm rationes,verùm si qua alia consilio [m] & fraude eorum amota sunt,præstari ab his debeant,vt ad libertatem perueniant.respondit,rationum [n] reddendarum conditioni contineri omne, quod quoquo genere serui actum fidémque respiceret.

12 ¶Intra [o] certa tempora conditioni reddendarum rationum non paruerunt .postea parati erant.quæsitum est, an perueniant ad libertatem.respondit,si per [p] ipsos stetisset, quo minùs intra tempora præscripta conditioni parerent, non idcirco liberos fore, quòd postea rationes velint reddere.

13 ¶*Ab heredibus meis peto, fideíque eorum committo, cum filius meus sedecim* [q] *annos impleuerit,Stichum rationibus redditis manumittant,*quęro,an eundem seruum testator in diem vsque pubertatis filij sui actum agere voluerit.respondit, manifestum esse, testatorem [r] huius quoque actus rationem à Sticho reddi voluisse.

14 ¶*Stichus seruus meus, iubeo,vt det,præstet filiæ,& vxori meæ, heredibus meis. sine vlla controuersia tot aureos, & vt ipsum manumittant, fidei eorum committo.* quæsitum est, cùm vxor ab hereditate abstinuerit,vtrùm duobus,an filię prętare debeat. respondit, filiæ, quæ heres ex asse extitisse proponeretur,pro solido dandum.

15 ¶Herede filio suo ex asse instituto, libertatem dedit in hæc verba: *December dispensator meus, Seuerus Vilicus, & Victorina Vilica Seueri contubernalis, in* [s] *annos octo liberi sunto.quos in ministerio filij mei esse volo.te autem,Seuere fili carißime, peto, vti Decembrem & Seuerum commendatos habeas, quibus præsentem libertatem non dedi, vt idonea ministeria haberes, quos spero te & libertos idoneos habiturum.* quæro, cùm eo tempore, quo Titius testamentum faciebat, filius natus annorum fuerat nouem, & Titius post biennium & sex menses decesserit:anni octo in quos libertas erat dilata,ex testamenti facti tempore, an verò ex mortis numerari debeant.respondit,posse videri, testatorem eos annos octo dilatæ libertatis comprehendisse, qui computandi sunt à die testamenti [t] facti:nisi, aliud voluisse testatorem, probaretur.

a v. l. 53. §. 1.ff. eod.

b hoc verbo censetur fideicommissaria libertas data,l.12. C.eod. adde quæ notaui ad l. 16. ff. eod.

c Medicinam per libertos exercebãt veteres, dixi ad l.25. §.1.l.26.ff.de operis libertorum: l. 1.§.5. C.de cõmuni seruo.

d Putari rationes dicũtur hîc, vt alibi sumptus putari. l. 51. §.3. ff. de negotiis. dixi ad Varronẽ 5.de lingua.

e l.22. §. . ff. de manumiss.testa. *

f l.23.in fi.ff.de manum.testam.

g v. l.23. §.pen. ff.eod.

h quatuordecim: Cuiacius scribit errorem creatum ex illis notis XVI. & XIV. v.Cuiac.2. obs.1.adde §.13.ff. eod.

i §. 12. in fi.ff.eo.

k adde l.20.circa fin.C.eod.

l l.4. C. de testam.manumiss.

m l.40.in princ. ff.de statulib. l.4. C.de testam.manumiss.

n Rationum reddendarum conditione continetur id omne quod quoquo genere debitoris actũ fidémq; respicit: proinde si quid cõsilio vel fraude amouit, debitor id præstare cogitur.

o l.23.in princ. ff.de statulib.

p v.l.20. §.3.ff.de statulib.

q quindecim, *Hal.* quatuordecim,*Cuia.* errorem calculi ex notis XVI.& XIV. v.Cuiac. 2. obs.1. adde §. 10. ff.eod.

r §.10.ff.eo.

s vide l.32.ff.de manumis.testam.

16 ¶*Spendophorus cum filia mea in familia nupserit, si rationes idoneè filiæ meæ administratas reddiderit,liber esto.*filia, cùm adhuc impubes esset,viuo patre decessit,& ex substitutione Seius heres extitit.quæro:cùm Spendophorus [u] rationes pupillæ [x] non administrauerit, & viuo patrefamilias desierit ipsius rationes administrare,&,si viueret,Titia annos haberet amplius duodecim : an ex testamento liber sit.respondit,si nullas rationes administrasset, quas reddere heredi deberet,secundùm ea,quæ proponerentur,liberum esse.

17 ¶*Stichum rationibus redditis manumitti volo.* Stichus arcarius [y], probante domino,nomina [z] fecit,& rationes à domino scriptas exhibet, nec postea nomen vllum fecit. quæro, an [a], si qui minùs soluendo fuerint debitores,quialij exactores erant applicati,nondum videatur conditioni satisfactum.respondit, secundùm ea, quæ proponerentur,non pertinere ad onus reddendarum rationum, quòd soluendo non essent debitores.

Si institutus & substitutus in incontinenti decesserint.

42. *Mæcianus*"lib.7.Fideicommissorum."

ANtoninus Augustus Pius noster, quo militũ suorum per omnia rata esset voluntas suprema, cùm & institutus & substitutus incontinenti, priusquàm adirent hereditatem,decessissent,eos,quibus ab his & libertas & hereditas à milite per fideicommissum data esset. perinde liberos & heredes esse iussit, ac si vtrumque directò accepissent. Eorum autem,qui à pagano libertatem & hereditatem [b] per fideicommissum acceperant,cùm æquè in continenti & institutus & substitutus decessisset, satis habuit libertatem confirmare.

De eo quem postea dominus vinxit.

43. *Paulus*"lib.4.ad Sabinum."

FIdeicommissa libertas non debetur ei [c], quem postea [d] vinxit [e] dominus.

De seruo contendente cum domino.

44. *Pomponius*"lib.7.ad Sabinum."

DE libertate fideicommissaria præstanda seruus cum domino rectè contendit.

De debitore rogato à creditore ancillam suam manumittere.

1. *De legatario rogato manumittere.* 2. *De statu eius cui fideicommissaria libertas debetur.*

45. *Vlpianus*"lib.5.Disputationum."

SI debitor rogatus sit à creditore,ancillam suam pignoratam manumittere:defendendum est*, fideicommissariam libertatem vtiliter relictam [f] à debitore.quid enim interest, certa quantitas ab eo relinquatur, an fideicommissaria libertas?siue plus sit in pretio, siue minus: cogitur libertatem præstare, si modo semel adgnouit voluntatem creditoris *.Adgnouisse autem sic accipimus,si fortè, cùm conueniretur ab herede, vsus est exceptione, vel aliàs voluntatem suam ostendit. nam si conueniatur debitor ab herede creditoris: doli exceptione vti potest in id, quod intererit debitoris,ancillam suam habere.

1 ¶In fideicommissaria libertate,quamuis quis [g] modicum legatum fuerit consecutus, necesse habet seruum suum manumittere.pecuniarium enim fideicommissum si diuisum [h] fuerit,satis iniuriam facit [i] libertati,quàm fideicommissario.* satius est igitur, eum, qui adgnouit legatum,onerari,quàm libertatem intercidere.

2 ¶Quotiens seruo vel ancillæ fideicommissaria libertas relinquitur:in [k] ea conditione est,vt, quoad manumittatur,seruilis conditionis sit. & quidem si nullam moram præstandæ libertati,qui præstare debet, fecit: nihil de statu eorum mutatur.ideoque eos [l] interim legari posse,sed cum sua causa,constat.

De libertatis datione collata in arbitrium alterius.

46. *Idem*"lib.6.Disputationum."

FIdeicommissa libertas ita [m] potest dari:*Heres,si volueris, fidei tuæ committo,vt Stichum manumittas,* quamuis * nihil aliud in testamento potest valere ex [n] nutu [o] heredis.

1 ¶Planè & si ita, *Si Stichus voluerit*, potest ei libertas adscribi.

2 ¶Sed & si ita adscriptum sit,*Si Seius voluerit, Stichum liberum esse volo,*mihi videtur posse dici,valere libertatem: quia conditio potiùs est. quemadmodum si mihi legatum esset,si Titius Capitolium ascenderit.

3 ¶Quòd si ita scriptum sit,*Si heres* [p] *voluerit,*non valebit.sed ita demum,si totum in voluntate fecit heredis,si [q] ei libuerit.cæterùm si arbitrium illi [r] quasi viro bono dedit:non dubitabimus,quin libertas debeatur.Nam & eam libertatem deberi placuit:*Si tibi videbitur,peto,manumittas.* ita enim hoc accipiendum,si tibi quasi viro bono videbitur.Nam & ita relictum,*Si voluntatem meam probaueris,*puto deberi. Quemadmodum, *Si* [s] *te meruerit quasi virum bonum.*vel,*si te non offenderit quasi virũ bonum.*vel,*si comprobaueris.*vel,*si non reprobaueris.*vel,*si dignum putaueris.*Nam & cùm quidam Græcis verbis ita fideicommissum dedisset: Τῷ δεῖνι, ἐὰν δοκιμάσῃς, ἐλευθερίαν δοθῆναι βούλομαι. id est, *Illi, si*

t ¶l.18. in fi. de manumis.testam.

u v. Alciat. 8. parerg. 18. & 12. c.5.

x l.26.in fin.ff.de statulib.

y Dixi ad Nouellam 147. c. 2. & 1. ad Attic. 7.

z De nominũ obligatione scripsi ad l.1.ff.de annuis legatis. Nomina nõ plurium,sed plures contrahere dicebãtur: Sic nõ vnius sed vnus nomen facere dicebatur. ibidem dixi, adde l.12. §.11. ff.mandati.

a l.111. in fin.ff. de condit.& demonstr.

b v.l. 14. ff. de manumis.testam.

c v.l.51.in fin.ff. de manumiss. testam.

d id est, post libertatem datam.

e v.Paul.4.sentent.12. §.4.6.7.8. Is fiebat dedititius, *Vlpianus* 1. §.11. *Gaius*.1. Tit.ul.1.§.4.

*

f §.1.Institu.de singulis rebus per fideicomm.relict.

*

g v.l.24. §.15. ff. eod.

h si donatum.

i facit tam libertati,quã, &c.

*

k l. 29.ff.de statulib.

l l.25.ff.de statulib.

m adde l.7. §.1. ff.de rebus dubiis.

*

n v.l.43. §.pen. ff.de leg.1.

o id est ex mera & libera voluntate, v.l.24.ff. de legat.2.

p §.pen.ff.eod.

q Liberum arbitrium hac formula cõmittitur.

r l.41.§.4. ff.eo.

s l.11. §.8. ff. de legat.3.

probaueris, libertatem dari volo: à Diuo Seuero rescriptum est, fideicommissum peti posse.

4 ¶Quamquam autem* in[a] heredis arbitrium conferri, an debeatur, non possit: quando [b] tamen debeatur, conferri potest.

5 ¶Quidam, cùm tres seruos legasset, fidei heredis sui commisit, vt ex his duos, quos vellet, manumitteret. fideicommissa libertas valebit. & quos ex his vellet, heres manumittet. quare si eos vindicaret legatarius, quos heres vult manumittere: exceptione doli repelletur.

De agnatione postumi. 1. *De absentia heredis.* 3. *De seruo purè legato, & sub conditione manumisso.* 4. *De verbis ancillas meas libertas esse volo.*

47. *Iulianus* lib. quadragesimosecundo Digestorum.

SI pater duos filios heredes instituerit, & adgnatione postumi ruptum testamentum fuerit: quamuis hereditas pro duabus partibus ad eos pertineat: tamen fideicommissæ libertates præstari non debent, sicut ne legata quidem aut fideicommissa præstare coguntur.

1 ¶Si, cùm [c] alienum seruum heres rogatus sit manumittere, item communem, vel eum, in quo vsusfructus alienus est, latitet: non iniquè senatusconsulto libertatibus succurretur.

2 ¶Si Sticho libertas per fideicommissum data fuerit sub conditione *si rationes reddidisset*, & is, absente herede, paratus sit reliqua soluere: prætoris officio continetur [d], vt virum bonum eligat, cuius arbitrio rationes computentur: & pecuniam, quæ ex computatione colligitur, deponat: atque ita pronuntiet, libertatem ex causa fideicommissi deberi. hæc autem fieri conueniet, si heres ex iusta causa aberit. nam si latitauit: satis erit, liquere prætori: per seruum non stare, quo minùs conditioni pareat: atque ita pronuntiare de libertate oportebit.

3 ¶Cùm sub conditione legato seruo libertas datur: non [e] aliter fideicommissario tradi debet, quàm vt caueatur, existente conditione traditu iri eum.

4 ¶Quædam, cùm in extrema esset valetudine, præsentib. honestis viris compluribus, & matre sua ad [f] quam legitima hereditas eius pertinebat, ita locuta est, *Ancillas meas Mæuiam & Seiam liberas esse volo*, & intestata decessit. quæro [g], si mater ex senatusconsulto legitimam hereditatem eius non vindicasset, & hereditas ad proximum cognatum pertinuisset: an fideicommissa libertas deberetur. respondi, deberi. nam eam, quæ in extremis dixisset, *Ancillas meas illam & illam liberas esse volo*, videri ab omnibus[h] qui legitimi heredes aut bonorum possessores futuri essent, petisse, vt hoc fieri possit.

De legato vt manumittatur.

48. *Idem* lib. 62. Digestorum.

CVm in testamento scriptum est, *Stichum Titio lego*, vel *heres meus dato ita, vt* [i] *eum Titius manumittat*: dixi, petenti legatario Stichum exceptionem doli mali obstaturam [k]: nisi cauerit se libertatem secundùm voluntatem defuncti præstaturum.

De eo qui latitat.

49. *Africanus* lib. 9. [l] Quæstionum.

SI is, cui seruus legatus est, rogatus manumittere, latitet [m]: orcinum fieri libertum, respondit. Idem fore, etsi non legatarij, sed heredis fideicommissum esset. & [n] si non omnium, sed quorundam heredum fideicommissum sit: æquè dicendum, orcinum [n] fieri. in eos autem, qui latitauerint, coheredibus [o], à quibus redimendæ partes essent, vtilem actionem eo nomine dari debere: vel etiam familiæ herciscundæ iudicio rectè eos acturos.

De seruo legato & per fideicommissum manumisso.

50. *Marcianus* lib. 7. Institutionum.

SI seruus legatus, & per fideicommissum manumissus sit: Ceruidius Scæuola consultus putabat, nouissimam scripturam valere, siue libertas sit, siue legatum. quia * cùm libertatem datam postea placeat [p] adimi, & per legatum constat posse adimi. sed si in obscuro sit, qua mente post libertatem legauit eundem seruum: in [q] obscuro libertatem præualere. quæ sententia mihi quoque verior esse videtur.

Qui possunt manumittere. 2. *De pecunia legata, vt seruus ematur & manumittatur.* 3. *De statu eius cui debetur fideicommissaria libertas.* 4. *De absentia rogati manumittere.* 10. *De emptore.* 11. *De coherede presente, & de impubere.* 12. *De rogato manumittere matrimonij causa.*

51. *Idem* lib. 9. Institutionum.

NOn tantùm ipse, qui rogatus est manumittere, ad libertatem perducere potest: sed [r] & successores eius, siue [s] emptione, siue quo alio modo successerint. Sed etsi nemo successor extiterit: ad fiscum ita transit, vt libertas ab eo præstetur.

1 ¶Is autem, qui rogatus est manumittere, etiam [t] eo tempore, quo alienare prohibetur, potest manumittere.

2 ¶Si alienum seruum quis rogatus fuerit manumittere, cùm ei pecunia certa legata esset, vt emat eum, & manumittat & dominus nolit eum vendere: legatum retinet

a *v. l. 43. §. pen. ꝫ. de leg. 1.*
b *§. 3. ꝫ. eo. l. 17. ꝫ. eo. l. 11. §. 5. ꝫ. de leg. 3.* In hæredis arbitriū debēdi seu debiti substantia conferri non potest: tempus seu quo tēpore debeatur, potest.
c *l. 5. in pr. l. 28. §. 4. ꝫ. eod. l. 51. §. 8. ꝫ. eod.*
d *l. 50. in pr. ꝫ. de condit. & demonst.*
e *l. 40. circa pr. de manumiss. testam.*
f Ex Tertylliano *Instit. ad Tertull. in princ.*
g *v. l. 26. §. 6. ꝫ. eod.*
h Verba in codicillis prolata, directa vidētur ad omnes ab intestato veniētes quicunq; & quocunque gradu ij sint.
i *v. l. 2. C. de his quæ sub modo.*
k *l. 7. ꝫ. eod.*
l *v. Cuiac. 9. ad Afr. fol. 223.*
m & directò. idq; ex Rubriano, *vt l. 26. §. 7. ꝫ. eod.*
n v. quæ not. de orcino, *ad l. 30. §. 12. ꝫ. eo.* adde quòd Lucretius ianuas orci charoneas scrobes vocat. Areteus medicus ἐν χαρωνίοισιν αὐγνίξεις ὀξύτατα γίγνονται. Antigonus historicus τῶν βαράθρων καλουμένων καὶ χαρωνίων ἐστὶ γένος. v. *Cuiac. h. &c.* alij dicūt horcinum, *Vlp. 2. §. 8.* παρὰ τὸ ὅρκος.
o *adde l. 30. 8. 5. ꝫ. eod.*
p *l. 14. ꝫ. de leg. 2. l. 10. ꝫ. de manum. test.*
q *l. 14. in princ. ꝫ. de leg. 2. v. l. vlt. §. 1. ꝫ. de vulg.*
r *v. l. 20. ꝫ. eo.*
s Succedendi verbum extenditur ad omnē successionem, quocunque modo ea fiat. Ita vox *succedendi* communis est.
t *v. l. 31. circa prin. ꝫ. eo.*

ex voluntate defuncti.

3 ¶Cui per fideicommissum libertas debetur, liberi [u] quodammodo loco est, & statuliberi locum obtinet. vel eò magis, quòd nec [x] in alium transferendus est, vt aut libertas eius impediatur, aut iura patronorum grauiora experiatur.

4 ¶Senatusconsulto Dasumiano [y] cautum est: *vt, si* [z] *ex iusta causa absit, qui fideicommissam libertatem debet, & hoc pronuntiatum fuerit, perinde libertas competat, atque si, vt oportet, ex causa fideicommissi manumissus esset.*

5 ¶*Abesse autem is intelligitur, qui à tribunali abest.

6 ¶Et quia heredibus tantum cautum erat: adiectum est eodem senatusconsulto: vt, *quicumque fideicommissam libertatem, ex quacumque causa pronuntiatum fuerit, eum eósve abesse, perinde habeatur, atque si, vt oportet, ex causa fideicommissi manumissus esset.*

7 ¶Sed Articuleiano senatusconsulto cauetur, *vt in prouinciis præsides prouinciæ cognoscat, licèt heres non sit eius prouinciæ.*

8 ¶Sed si [a] non hereditarium seruum quis rogatus fuerit manumittere, sed proprium: ex senatusconsulto Iunciano post pronuntiationem peruenit ad libertatem.

9 ¶Siue iusta ex causa abest, siue latitet, siue præsens non vult manumittere: pro absente eum haberi, Diuus Pius rescripsit.

10 ¶Emptor quoque vt manumittat, eodem senatusconsulto expressum est.

11 ¶Et præsens coheres perinde manumittat, atque si traditum à coherede accepisset. Quod & in impuberis persona coheredis [b], qui non erat rogatus manumittere, eundem principem rescripsisse, relatum est.

12 ¶Sed si matrimonij causa quis manumittere rogatus est: non est cogendus eam vxorem ducere, sed sufficit fideicommissa libertas.

De seruis alienatis à creditore.

52. *Vlpianus* lib. 1. Responsorum.

POsteaquàm à creditore alienati sunt serui, quibus fideicommissa libertas adscripta est: non nisi ex iusta causa aduersus heredem subueniri eis posse.

De mora. 1. *De aditione dilata.*

53. *Marcianus* lib. 4. Regularum.

SI quis [c] rogatus ancillam manumittere, moram fecerit: si interea enixa fuerit: constitutum est, huiusmodi partum liberum nasci, & quidem ingenuum. sed sunt constitutiones, quibus cauetur, statim ex quo libertas deberi cœperit, ingenuum nasci. & hoc magis est sine dubio sequendum*, quatenus libertas non priuata, sed publica res est: vt vltrò is qui eam debet, offerre debeat.

1 ¶Sed si, nondum debita libertate fideicommissa ancilla peperit, studio [d] tamen heredis fuerit effectum, vt non dum libertas deberetur, vtrique quòd tardiùs adit hereditatem, vt, qui nati sint ex ancilla, serui eius fiant: placet, manumittendos [e], sed tradi matri oportere, vt ab ea manumittantur, & liberti potiùs matris fiant. nam* quos [f] indignus est heres seruos habere, ne quidē libertos habebit.

54. *Mæcianus* lib. 16. Fideicommissorum.

SI mater [g], postquàm filium accepisset, vel qui in eius locum successit, præstare noluit libertatem: compellendi sunt. Ampliùs si mater aut noller sibi filium tradi, aut in rerum natura esse desisset: non ab re est dicere, nihilo minùs ita natis ab herede libertatem præstari.

55. *Marcianus* lib. 4. Regularum.

SEd etsi [h] non data opera tardiùs adierit, sed dū de adeunda hereditate deliberat: idem dictum est. & si postea cognouit, se heredem institutum, quàm ancilla peperit: placet, hoc quoque casu subueniendum esse. hoc tamen casu ipse manumittere debebit, non matri tradere.

1 ¶Sed si directò libertas data fuerit ancillæ, & horum aliquid euenerit: quemadmodum nati subuenietur? nam ibi quidem petitur fideicommissa libertas, & * prætor paruulis subuenit. cùm verò directò libertas datur, non petitur. sed etiam hoc casu puto nato subueniendum esse: vt aditus prætor in rem matri [i] decernat actionem exemplo fideicommissariæ libertatis. Sic denique & Marcellus lib. sextodecimo Digestorum scripsit, & ante [k] aditam hereditatem vsucaptis, qui testamento manumissi sunt, subueniendum esse, vt eis libertas conseruetur: vtique per prætorem. quāuis his & imputari possit, quare vsucapti sunt. in paruulis autem nulla deprehenditur culpa [l].

An conditio apposita in primo gradu, censeatur repetita in secundo.

56. *Marcellus* lib. singulari Responsorum.

LVcius Titius testamēto [m] ita cauit: *Si quos codicillos reliquero, valere volo, si quis mihi ex Paula quæ vxor mea fuit, intra decē menses natus natáve erit: ex semisse heredes sunto. Gaius Seius ex semisse heres esto. Stichū & Pāphilum seruos meos & Erotē & Diphilum, peto, & fidei heredū committo, vt* [n] *cum ad pubertatem liberi mei peruenerint, manumittant*: deinde nouissima parte ita cauit: *Quod si mihi liberi nati non erunt, aut intra puberta-*

u *l. si cuiper fideicommissum libertas data est* non est liber, sed liberi quodāmodo loco: non statuliber, sed statuliberi locum obtinet.
x *v. l. 24. §. 22. ꝫ. eod.*
y Dasumiano, *Hal. 36. in fi. princ. ꝫ. eod. vide Paul. 4. sent. 13. §. vlt.*
z *v. l. 36. in prin. ꝫ. eod.*
a *v. l. 47. §. 1. ꝫ. eod.*
b *l. 30. §. 5. ꝫ. eod.*
c *l. 26. §. 1. ver. ex die verò. ꝫ. eo. l. 3. in fi. C. eo. l. 22. ꝫ. de stat. hom.*
d *l. 41. §. 5. ꝫ. eo. l. 55. ꝫ. eod.*
e *v. l. 3. ꝫ. eod.* adde *l. 7. §. vl. in prin. ꝫ. de interdict.*
g accipit sc. vt manumitteret, *Accur.*
h *l. 53. §. 1. ꝫ. eo.*
i atq; illi subrepti actionem mater non habet, *l. 38. in prin. ꝫ. de furtis*, licèt pater habeat, *l. 1. ꝫ. de rei vind.*
k *l. 9. §. vlt. ꝫ. de statuliber.*
l adde *l. 12. ꝫ. de sicariis.* hinc colligere possis, posthumos exheredari non posse, cùm exheredationis causæ nominatim hodie sint inserendæ, *Nouell. 115. c. 2.* Nemo autem sani iudicij possit dicere infamem posse ingratum à matre sua vocari, *l. 33. C. de inoff.*
m i. priori parte testamenti.
n hæc est conditio de qua est quæstio, à substitutis sit repetita.

pubertatem deceſſerint , tunc heredes ex paribus partibus ſunto Mucius & Mæuius,legata quæ priore[a] *teſtamento,quo filios & Seium, reliqui præſtari volo,"hoc eſt' & à ſequentibus heredibus.* deinde codicillis ita cauit: *Lucius Titius heredibus primis & ſubſtitutis ſalutem.peto,vt ea,quæ teſtamento caui,legaui,& ea, quæ codicillis cauero,legauero,præſtetis.* quæro, cùm liberi Lucio Titio nati non ſint , an Sticho & Pamphilo & Eroti & Diphilo ſeruis confeſtim fideicommiſſa libertas præſtari debeat. Marcelius reſpondit, conditionem, quæ libertati eorum de quibus quæreretur,ſi filij heredes extitiſſent,adpoſita eſſet, repetitam[b] non videri.ideóque confeſtim libertatem præſtandam eſſe & à primis, & à ſubſtitutis heredibus. nam (vt ſuprà ſcriptum eſt) petijt,vt,quæ teſtamento cauiſſet,præſtarentur. cauit autem de libertate eorum ſeruorum. atquin ſub conditione cauit. &, ſi alterius generis conditio eſſet , expectanda eſſet. ſed non eſt veriſimile vt hoc in iſta conditione cogitauerit , cùm fidei ſubſtitutorum committeret & admitti ad hereditatem non poſſent,ſi impleretur conditio.

DE ADEMPTIONE LIBERTATIS[c],

Tit. VI.

Si libertas lege adimatur.

1\. *Terentius"Clemens* lib.18.ad legem Iuliam & Papiam."

CVm libertas lege[d] adimatur: aut[e] pro non data haberi debeat[f], aut certè perinde obſeruari, ac ſi à teſtatore adempta eſſet.

DE STATVLIBERIS[g],

Tit. VII.

Definitio. 1. *De conditione expreſſa,& vi ipſa.*

1\. *Paulus"*lib.5.ad Sabinum."

STATVLIBER eſt, qui ſtatutam & deſtinatam in tempus vel conditionẽ libertatem habet[h].

1 ¶Fiunt"autem"ſtatuliberi vel conditione expreſſa , vel vi ipſa. Conditione expreſſa quid † eſt manifeſtum eſt. Vi ipſa,cùm creditoris[i] fraudendi cauſa manumittuntur. nam dum incertum eſt, an creditor iure ſuo vtatur[k]: interim ſtatuliberi ſunt: quoniam fraus cum effectu[l] in lege Ælia Sentia accipitur.

De alienatione,vſucapione,manumiſſione. De hereditatis aditione. 1. *De tabulis pupillaribus.* 2. *De ſeruo cum libertate inſtituto ex parte.* 3. *Vel ſubſtituto.*

2\. *Vlpianus"*libro quarto ad Sabinum."

QVi ſtatuliberi cauſam adprehendit:in[m] ea conditione eſt,vt,ſiue tradetur,ſalua ſpe libertatis alienetur,ſiue vſucapiatur,cum ſua cauſa[n] vſucapiatur, ſiue manumittatur,non perdat ſpem orcini liberti.Sed ſtatuliberi cauſam non priùs ſeruus nanciſcitur, niſi adita vel ab vno ex inſtitutis hereditate. Cæterùm ante aditionem ſiue tradetur[o], ſiue vſucapietur,ſiue manumittetur, ſpes ſtatæ[p] libertatis intercidit.

1 ¶Sed ſi impuberis[q] tabulis libertas ſeruo ſit adſcripta: an viuo pupillo , poſt aditionem videlicet hereditatis patris ſtatuliber ſit? Caſſius negat. Iulianus contrà exiſtimat.quæ ſententia verior habetur.

2 ¶Plus ſcripſit Iulianus,& ſi legatus ſit ſeruus ab herede patris, liber eſſe iuſſus in pupillaribus tabulis,præualere libertatis dationem.

3 ¶Si primis[r] tabulis ſub conditione ſeruus cum libertate ex parte dimidia heres ſit inſtitutus:an ſtatuliberi cauſam obtineat , vt adeunte coherede cum ſua cauſa vſucapiatur? cùm à ſemetipſo acceperit libertatem , non poteſt ſtatuliberi cauſam obtinere.Planè ſi[ſ] conditio hereditatis deficiat , quo caſu ſecundùm Iulianum"vel"libertatem apiſcitur[t] dicendum eſt , ſtatuliberi cauſam obtinere , eo quod non à ſemetipſo , ſed à coherede accepiſſe libertatem creditur.

4 ¶*Quocumque gradu pupillo[u] ſeruus cum libertate ſubſtitutus ſit,neceſſarij cauſam obtinet. quæ ſententia vtilitatis[x] cauſa recepta eſt , & à nobis probatur. Celſus quoque putat libro quintodecimo , cum libertate ſubſtitutum ſtatuliberi cauſam obtinere.

De conditione implenda. 1. *De conditione dandi heredi. Si heres ſtatuliberum impediat, quo minus impleat conditionem.* 5. *Si ſtatuliber minus.* 6. *Vel plus dederit , quàm iuſſus ſit.* 7. *De venditione ſtatuliberi.* 8. *De operis.* 9. *De nummis ſurreptis , vel redactis ex re ſurrepta.* 10. *De conditione implenda.* 11. *De aditione dilata.* 12. *De conditione cum decem dare poterit.* 13. *De eo quod annua , bima , trima die dandum eſt.* 15. *De conditione , ſi quinquennio heredi ſeruierit.* 16. *De conditione,ſi tres pepererit.* 17. *De venditione ſtatuliberi iuſsi heredi ſeruire.*

3\. *Idem"*lib.27.ad Sabinum."

STatuliberos[y] conditioni parere oportet, ſi[z] nemo eos impediat,& ſit conditio poſſibilis[a].

1 ¶Sed ſi in heredis perſona iuſſus ſit parere conditioni,quid dici debeat?ſi quidem paruit conditioni,ſtatim liber eſt etiam[b] inuito herede. quòd ſi[c] non patitur heres pareri, puta offert decem, quæ dare iuſſus erat: proculdubio liber eſt:quia[d] per heredem ſtare videtur, quo minùs conditionem impleat.& parui refert, de[e] peculio ei offerat,an ab alio accepta.receptum eſt enim, vt ſeruus[f] peculiares quoque nummos dando , perueniat ad libertatem: ſiue ipſe heredi,ſiue alij dare iuſſus eſt.

2 ¶Inde quæritur : ſi fortè debeatur pecunia huic ſeruo vel ab herede,quòd in domini rationem plus erogauerat[g],vel ab extraneo, nec velit heres debitorem conuenire,vel ſtatulibero ſoluere pecuniam:an debeat ad libertatem peruenire,quaſi moram per heredem patiatur.Et aut legatum huic ſtatulibero fuit peculium, aut non. Si legatum peculium fuit:Seruius ſcribit, moram eum libertatis paſſum ob hoc ipſum,quod ei aliquid ex ratione dominica deberetur, nec ei ab herede præſtaretur. quam ſententiam & Labeo probat.Idem Seruius probat,& ſi in eo moram[h] faciat heres, quòd nolit exigere à debitoribus. nam peruenturum ad libertatem ait. mihi quoque videtur verum,quod Seruius ait.Cùm igitur veram putemus ſententiam Seruij: videamus, an, etſi non fuerit prælegatum peculium ſeruo, idem debeat dici. conſtat enim , ſtatuliberum de[i] peculio poſſe dare, vel ipſi heredi iuſſum, vel alij. & ſi[k] eum dare impediat, perueniet ſtatuliber ad libertatem.Denique etiam,remedij loco,hoc monſtratur domino ſtatuliberi,vt eum extraneo iuſſum dare prohibeat,ne & nummos perdat cum ſtatulibero. proinde defendi poteſt, etſi non vult exigere , vel ipſe ſoluere , vt hic habeat, vnde conditioni pareat,libertatem competere. & ita Caſſius quoque ſcribit.

3 ¶Non ſolùm autem,ſi dare iuſſum[l] "dare"prohibeat, ſtatuliber ad libertatem peruenit : verumetiam ſi aſcendere Capitolium[m] iuſſum,aſcendere vetet.item ſi Capuæ dare iuſſum,Capuam[n] ire prohibeat:nam , qui prohibet ſeruum proficiſci, intelligendus eſt impedire magis velle libertatem,quàm operis ſerui vti.

4 ¶Sed & ſi iuſſum coheredi dare , non patiatur vnus ex heredibus dare:æquè liber erit. ſed is,cui iuſſus erat dare,& liber eſſe,familiæ herciſcundæ iudicio ab eo,qui impedit,conſequetur, quod ſua intererat, prohibitum ſtatuliberum non eſſe.

5 ¶*Si decem iuſſus dare,& liber eſſe*, quinque det:(non[o]) peruenit ad libertatem , niſi[p] totum det[q]. interim igitur vindicare quinque nummos dominus eorum poteſt,ſed ſi reſiduum fuerit ſolutum : tunc etiam id alienatum, cuius antè dominium non erat tranſlatum.ita pendebit præcedentis ſummæ alienatio.ſic tamen, vt non[r] retrò nummi fiant accipientis, ſed tunc, cum reſidua ſumma fuerit"ex" ſoluta.

6 ¶Si plus,quàm iuſſus erat , dederit ſtatuliber : (putà decem iuſſus dare , viginti dedit) ſiue numerauit , ſiue in ſacculo[ſ] dedit:peruenit ad libertatem, & ſuperfluum poteſt repetere.

7 ¶Si quis ſeruum iuſſum *decem dare , & liberum eſſe,* vendiderit ſine[t] peculio:vtrùm ſtatim liber ſit, quaſi prohibitus videatur de peculio dare hoc ipſo,quòd ſine peculio diſtractus eſt,an verò,cùm fuerit prohibitus peculium tangere? & puto, tunc demum liberum fore, cum volens dare prohibeatur,non ſtatim,vbi veniit.

8 ¶Si quis ſeruum iuſſum *decem dare,& liberum eſſe* operari prohibeat,vel ſi,quod ex operis ſuis meret,abſtulerit ei heres, vel ſi, quod ex mercedibus ſuis coegit, heredi dederit: an ad libertatem perueniat?& puto, ſi quidem ex operis dederit,vel[u] vndecumq; dederit ad libertatem peruenturum.quòd ſi prohibeatur operari non fore liberum: quia* operari, omnino debet[x].planè ſi ei ablata fuerit pecunia ex operis collecta,liberum fore arbitror: quia de peculio dare prohibetur.ſanè ſi teſtator,vel ex operis vt det, iuſſit : prohibitum operari , ad libertatem peruenturum non dubito.

9 ¶Sed & ſi,argento[y] ſubtracto,vel rebus alijs diſtractis,nummos corraſos[z] dederit: perueniet ad libertatem: quamuis , ſi nummos ſubtractos dediſſet , ad libertatem non perueniret.nec enim videtur dediſſe, ſed magis reddidiſſe. ſed nec ſi alijs ſubripuerit nummos , & heredi dederit:ad libertatem perueniet: quia auelli nummi ei,qui accepit poſſunt. planè ſi ſic conſumpti fuerint, vt nullo caſu auelli poſſit:competet libertas.

10 ¶Non ſolùm autem ſi heres moram facit libertati, ſed &[a] ſi tutor,"vel curator,"vel procurator,vel[b] alius quiuis,in cuius perſona conditioni parendum eſt:libertatem

a i.prima parte teſtamenti.

b Non intelligitur repetitum quod repetitum vitiaret,*Bartol.v.l.113. & penul.ʒ.de legat.1.& l.89.in princ.ʒ.de condit.& demonſtr.*

c Sicut libertas dari, ita & adimi tam teſtamẽto , quam codicillis teſtamento confirmatis poteſt: vt tamen eodẽ modo adimatur , quo data eſt, *Vlp.2. in fin. adde l.50.ʒ.titul. prox.*

d propter impedimentũ iuris,*l.76. §.4.ʒ.eo.*

e Libertas teſtamento , quæ lege adimitur, vel pro non data habetur , vel à teſtatore adẽpta videtur.

f haberi debet.

g *Vlp.2.* ſtatuliberi dicuntur οἱ ὑπὸ [illegible] ἐλευθερωθῆναι ὁρισθέντες,*48.Eclog. 5.cap.25.* quid ſit ſtatuliber, *v.l.2. j.eod.*

h i.cui relicta eſt directa libertas in diem vel conditionẽ certam,*l.69.§.2. ʒ.de euict. Vlp.2. §.1.* hinc conditio propoſita, *Feſtus l. vlt. ʒ. de cond.& demonſt.* προκειμένη, *l.7. ʒ. de excuſat* aliud eſt ſtatuliber,aliud ſtatim liber. Statuliber eſt ex die & cõditione.

† quid ſit manifeſtum,&c.

i *v.l.23.j.qui & à quib.*

k *l.6. §. penul.j. qui & à quib.*

l effectu,*vulg. Hal.*

m *v.l.24.§ quoties.ʒ.de manum. teſt.*

n Statuliber, ſeu alienetur ab herede , ſeu ſuſcipiatur ab aliquo libertatis cõditionem ſecum trahit,*Vlp. 2.§.2.*

o lege in præſenti , traditur, vſucapitur, manumittitur.

p ſtatutæ.

q *v. §.fi.j.eod. l. 36.j.eod.*

r De primis & ſecundis tabulis dixi *ad l.11.ʒ. teſtamenta quẽadm.aperiantur.*

ſ *v.l.14. ʒ.manum.teſt.*

t Frequens eſt hæc dictio in his Pandectis. *Plautus in rudente* , Qui hic litẽ apiſci poſtulat periurio.

u *§.1.ʒ.eo.*

x v. quædã in hunc locũ apud *Cui.ic.9.obſer.17. in prin.*

y *¶l.61.§.pen.in fi.ʒ.de manumiſ. teſt.*

z *v.l.20. §.3.j.eo.*

a Impoſſibili conditioni parere nemo cogitur.

b *l.13. C.de teſt. man.l.7.l.32.C.de liber.cauſ.*

c *dixi ad Vlpianum.*

d *v.l.20.j.eod.*

e Statuliber cui data directò libertas eſt ſub conditione dandi decem, dare ea decem poteſt, de peculio,ſi quod habuit apud teſtatorem à teſtatore conceſſum conditionis implendę cauſa,*vt hic. & l.3.in fi.ʒ.de condict.cauſ. data.* Quod benignè receptũ eſt , & ꝓbatum iuriſperitis , vt ſtatuliber ex eo peculio dando, quaſi ex ſuo patrimonio,ſuáve pecunia perueniat ad libertatem,coniectura facta voluntatis domini , quaſi voluerit dominus, vt & ea decem poſſet dare ex peculio ſuo tacite, *l. 17. in fi.l.in bello.§.ſi ſtatuliber.j.de captiuis.*

f *v.l.13. §.4. in fi.j.eod. v.l.20. in fi.ʒ.famil. erciſc. l.3.in fi.ʒ.de condit.cauſa data.*

g erogauerit. *Hal.*

h Si per heredem factum ſit, quominus ſtatuliber cõditioni pareat , perinde ſit liber atque ſi conditio expleta fuiſſet.*Vlp.2.§.5.*

i *§.1.ʒ.eod.*

k *v.l.20.§.3.j.eo.*

l *d.l.20.§.3.j.e.*

m *v.l.4.§.7.*

n *eod.*

o *l.20. §.5. j.eo.* quinque det,ad libertatem non peruenit.*Hal.*

p *v.l.6.C.de diſtract.pign.*

q Imò, vt totũ non det peruenire ad libertatem poteſt, *l.4. §.6.j.eo.*

r cur nõ fient retro, ad inſtar rati habitionis, *l.2.C.de SC.Macedoniano.*

ſ Rationes nõ reddit qui reliqua tantum offert in folle , *l. 82.ʒ.de condit.& demonſtr.* Iuſſus dare viginti , liberatur , morã euitat , poculũ transfert reo in creditorẽ, etiãſi pecuniã offerat in folle , *vt hîc.* Diſtat igitur cõditio , pecuniæ dandæ à rationum reddẽdarum cõditione. adde aliam differentiam *ex l. 5.in fi.j.eod.*

t quod ſemper intelligitur,*l.29. ʒ.de contr.empt.*

u *v.l.35.in prin. j.eod.*

*

x vt vxori viro, *l.48.ʒ.de operis libert.*

y *l.17.in fi.j.eo.*

z *48.Ecl.5.c.7.*

a Conditio libertatis,ſi heredi rationes reddiderit , vtilitatis cauſa pro impleta habetur , ſi per tutorẽ, curatorẽ, ꝓcuratorem , aliúmue. in cuius perſona parendum eſt cõditioni , ſtet , quominus ei pareatur.

b *Dixi ad Vlpianum 2.§.6.*

a b hoc ius commune dicitur, *l. cum pupillus. l. iure. ff. de condit. & demonstrat. l. 38. ff. eo.* c atque ita statuliber impeditus sit.
d à die scientiæ currit mora, *v. Bart. consilio 230.*
e *adde l. 23. in fi. ff. de arbitr.* f *§. 15. ff. eo. adde l. 28. § 5. ff. eod.*
g i. trinis pensionibus. h *l. vnic. §. 2. C. de Latina libertate tollenda.*

competere dicemus: & sanè hoc iure[a] vtimur in statulibero, vt sufficiat[b], per eum non stare, quominùs conditioni pareat.

11 ¶Si quis heredi *in dieb. triginta proximis mortis testatoris dare iussus fuerit.* deinde heres tardiùs[c] adierit: Trebatius & Labeo: si sine dolo malo tardiùs adierit[d], dantē eū intra dies triginta aditæ hereditatis, ad libertatem peruenire. quæ sententia vera est. sed quid, si data opera traxit? an ob id statim, (vt) adita est hereditas, ad libertatem perueniat? quid enim si tunc habuit, post aditam habere desiit? sed & hîc expleta videtur conditio: quoniam per eum non steterit, quo minùs impleatur.

12 ¶Si quis sic acceperit libertatem, *Cum decem dare poterit, liber esto:* Trebatius ait, licèt habuerit decem, vel idoneus fuerit ad adquirendum, & conseruandum peculium, tamen nō aliàs ad libertatem peruenturū, nisi dederit, aut per eū non steterit, quo minùs det[e]: quæ sententia vera est.

13 ¶Stichus, annua, bima, trima die denos aureos heredi si dederit, liber esse iussus est. si prima pensione stetit per heredem, quo minùs acciperet decem: exspectandam esse trimam pensionem, placet: quia &[f] tempus adiectum est, & adhuc supersunt duæ pensiones. sed si eadem decem sola habeat, quæ obtulit ad primam pensionem: an etiam ad sequentem quoque prosit, si offerat? & an & ad tertiam, si sequens pensio non sit accepta? & puto, sufficere hæc eadem, & pœnitentiæ heredi locum non esse, quod & Pomponius probat.

14 ¶Quid, si seruus, *qui annua, bima, trima die[g] iussus est dena dare*, tota simul offerat heredi, non exspectata die? vel decem primo anno datis, secundo anno viginti obtulit? benigniùs est, eum in libertatem peruenire. cùm vtriusque prouidentia infertur: & serui, quatenus maturiùs in libertatem perueniat: & heredis, quatenus dilatione interempta, illicò accipiat, quod post tēpus cōsequi poterit.

15 ¶Si ita sit libertas seruo data, si quinquennio heredi seruierit, deinde eum heres manumiserit: statim[h] liber sit[i]: quasi per eum sit effectum, quo minùs ei seruiat. quamuis, si non pateretur eum sibi seruire, non statim perueniret, quàm si quinquennium præterisset. ratio huius rei euidens est. manumissus enim amplius seruire non potest. at is, quem quis non patitur sibi seruire, postea pati potest intra quinquennij tempus. atquin iam quinquennio ei seruire non potest. sed vel minùs potest.

16 ¶Item Iulianus libro sextodecimo Digestorum scripsit: si Arethusæ libertas ita sit data, si tres seruos pepererit, & per heredem steterit[k] quo minus pepererit: (putà quòd ei medicamentum dedisset, ne conciperet) statim liberam futuram esse. quid enim expectamus? Idémque, "&" si egisset heres, vt abortum faceret: quia & vno vtero potuit[l] tres edere.

17 ¶Item si heredi seruire iussum statuliberum heres vēdidit, & tradidit: credo, statim ad libertatem peruenire.

De absentia heredis, cui dare oportet. 1. De prolixitate temporis & difficultate conditionis. 2. De morte eius cui iussus est statuliber anno seruire. 3. De decem duobus dandis. 4. De conditione, si extra rē seruierit, vel operas dederit. 5. Annus, quo statuliber seruire iussus est, quomodo accipitur. 6. De solutione per partes. 7. De conditione si Titius Capitolium ascenderit. 8. Annus quo statuliber seruire iussus est, quomodo accipitur.

4. *Paulus* "lib. 5. ad Sabinum."

CVm heres reipublicæ causa abesset, & pecuniā statuliber haberet: vel exspectari eum debere, donec redeat is, cui dare debet, vel deponere in ædem pecuniam consignatam oportet. quo subsecuto, statim ad libertatem peruenit.

1 ¶Non[m] est statuliber, cui libertas in[n] tam longum tempus collata est, vt eo tempore is, qui manumissus est, viuere non possit[o], aut si tam difficilem, imò penè impossibilem conditionem adiecerit, vt aliunde ea libertas obtingere non possit. *veluti[p] si heredi miles[q] dedisset* aut[r], *cùm moreretur, liberum esse iußisset.* sic enim libertas inutiliter[s] datur. & ita Iulianus scribit. quia nec animus dandæ libertatis est.

2 ¶Seruire Titio anno, & liber esse iussus, Titio mortuo non statim liber fiet, sed cùm annus transierit. quòd videtur non tantùm sub conditione, sed etiam ex tempore data libertas. etenim absurdum est, maturiùs eum liberum fieri, cùm conditionem non implet, quàm futurus foret, si eam expleret.

3 ¶Si duobus decem datis, liber esse iussus sit, & vnus quinq; accipere[t] noluerit: melius est dicere posse eum eadem quinque alteri offerentem ad libertatem peruenire.

4 ¶*Stichus, si Titio per triennium seruierit.* vel, *Si illi centum operas dederit, liber esto.* constat hoc modo libertatem vtiliter dari posse. nam * & alienus seruus seruire nobis potest, sicuti liber[u], & multo magis operas dare: nisi testator seruitutis appellatione dominium magis, quàm operam intellexit. ideóque, si prohibet heres, Titio seruire: peruenit ad libertatem.

5 ¶*Stichus, si heredi meo anno seruierit, liber esto.* quærendum est, annus quomodo accipi debeat: an qui ex continuis diebus trecentis[x] sexaginta quinque constet, an quilibet[y]. sed superius magis intelligendum, Pomponius scribit. sed etsi quibusdam diebus aut valetudo, aut alia iusta causa impedimento fuerit, quo minùs seruiat: & hi anno imputandi sunt. seruire enim nobis intelliguntur etiam hi, quos curamus ægros, qui cupientes seruire propter aduersam valetudinem impediuntur.

6 ¶Item si decem heredi dare iussus fuerit: heres etiam per partes accipere, fauore libertatis, cogendus[z] est[a].

7 ¶Ita liber esse iussus, *Si Titius Capitolium[b] ascenderit:* si Titius nolit ascendere: impedietur libertas. Idémque iuris est in similibus causis, & conditionibus.

8 ¶Item Cassius ait ei, *qui seruire iussus est anno[c]*, illud tempus, quo in fuga sit vel in controuersia, pro libertate non procedere[d].

De rationibus reddendis. 1. De pecunia danda.

5. *Pomponius* "lib. 8. ad Sabinum."

STatuliber *rationem reddere iussus*: reliquum quod apparet, soluit: de eo[e], quod obscurius est satisdare paratus est[f]. Neratius & Aristo rectè putant liberum fore: ne multi ad libertatem peruenire non possint, incerta[g] causa rationis, & genere negotij huiusmodi.

1 ¶Statuliber: qui non rationes reddere, sed[h] pecuniam iussus est dare: numerare[i] debet, non fideiussorem dare.

De pœna capitali. 1. De captiuitate. 3. De emptore, eóve ad quem alio iure dominium statuliberi transiit. 4. De iusso dare filiofamilias heredi. 5. De emptore statuliberi.

6. *Vlpianus* "lib. 27. ad Sabinum."

SI statulibera, serua pœnæ facta sit†: & post dānationem statutæ libertatis conditio extiterit: quamuis ipsi statuliberæ nihil proficiat: partui tamen proficere oporteat: vt perinde liber nascatur, atq; si mater damnata non esset.

1 ¶Quid tamen: si qua conceperit in seruitute: deinde ab hostibus capta, peperit ibi post existentem conditionem? an liberum pariat? & interim quidem quin seruus hostium sit, nequaquam dubium est. sed verius est, postliminio eum liberum fieri: quia, si mater in ciuitate esset, liber nasceretur.

2 ¶Planè si[k] apud hostes eum concepisset, & post existentem conditionem edidisset: benigniùs dicetur, competere ei postliminium, & liberum eum esse.

3 ¶Statuliber parendo conditioni in persona emptoris, peruenit ad libertatem. Et sciendum, hoc ad statuliberos omnis sexus pertinere. Non solùm autem si venerit[l] hæc conditio, ad[m] eum transit, qui emit: verumetiam ad omnes, quicunque quoquo iure dominium in statulibero nacti sunt. siue igitur legatus sit tibi ab herede statuliber, siue adiudicatus, siue vsucaptus à te, siue traditus, vel aliquo iure tuus factus: sine dubio dicemus. parere conditioni in persona tua posse. sed & in heredem emptoris idem dicitur.

4 ¶Si filiusfamilias heres sit institutus, & statuliber filio dare iussus est & liber esse: siue filio, siue patri dando, peruenit ad libertatem. quia & ad patrem hereditatis emolumentum peruenit. Sed & si, post mortem filij, patri dederit[n] quasi heredis heredi, liber erit. Nā & si quis extraneo dare iussus sit, & liber esse, deinde "hic" heredi heres extiterit: non quasi in extranei persona, sed quasi in heredis, conditioni parebit.

5 ¶Statuliber decem dare iussus, & liber esse, si quinque datis distractus sit: residua[o] quinque emptori dabit.

6 ¶Si seruus tuus statuliberū emerit: tibi datur, quod heredibus dare iussus est: sed & si tuo seruo dederit, si modò is eum peculiari nomine emit, neque ei tu peculium ademisti: puto liberum fore. scilicet vt eo[p] modo tibi dedisse intelligatur, perinde atque si tua voluntate cuiuis alij tuorum seruorum dedisset.

7 ¶Si quis non dare decem, "liber esse:" sed rationibus redditis liber esse iussus sit: an ad emptorem hæc conditio transeat, videamus. & alias sciendum est, * eas[q] demum

i Imò, non fit: nec enim cōtra defuncti voluntatem libertas est præstanda. *l. 31. §. 1. ff. ad Trebell.*
k *§. 13. ff. eod.*
l *l. 15. ff. de statu hominum.* & plures, *l. 36. ff. de solut.*
m vide Antonium Fabrum *6. Coniectur. 18.*
n *v. l. 17. in pr. ff. de manum. test.*
o *adde l. 59. in fi. l. vlt. in pr. ff. de manum. test.*
p Hæc conditio non modo difficilis, sed penè impossibilis, de qua paulò ante.
q mille. *vulg. Hal.* & malè. nā legimus sub hac conditione, *Si decem millia heredi dederit*, libertatem relinqui: *apud Vlp. 2. §. 4.* & facilis ea est conditio, Si mille dederit. Millies ergo legendum. est enim ea summa ditissimi hominis patrimoniū, continēs decies centena millia nūmorum, vel ex Budæi æstimatione, vicies, quinquies centena millia aureorum nummorum, quibus hodie vtimur. *vide Augustin. 2. Emendat. 6. in fin.* sed ecce iuuat ex magni Iurisconsulti obseruationibus. *21. c. 39.* Cuiacij, inquā, hoc addere Basilica, male hūc locū interpretari hoc modo. *si hæredi centum myriadas nummûm dederit.* & peius Dorotheum, *si chiliadas.* Nam Chiliades sunt inferiores myriadibus: & illa, si cētum myriadas, nō est adeo difficilis: quippe cùm cētum myriades efficiant duntaxat decies centena millia, sicut ducentæ, viciens centena millia, & trecentæ in constitutione Græca Iustiniani, de confirmatione, Digestorum: triciens centena millia, id est vt vulgo loquitur, tres milliones: & retro igitur, ducentæ duos milliones: centum vero, vnū millionem. At millies efficiūt myria myriadum, siue decem millia myriadum: quæ vulgus his notis exprimit 100000000, & his verbum centum milliones.
r Hæc adiectio nullam libertatis conditionem adiicit, sed ipsam tantum libertatem differt in tempus, post mortem quo viuere non possit. Sed cum hac lege duæ reiectiones proponantur, quam in vna sit si *millies dederit:* hoc est non modo difficilis sed penè impossibilis: altera in tam longum tempus collata, vt eo tempore, manumissus non possit viuere, non abs re fuerit, si hîc legerimus, aut M. annor. erit, id est cum mille annorum erit. Nam hac ratione vtriusque formulam habituri sumus, penè impossibile, si *millies* hæredi dederat: in longissimum tempus protractum, *cum mille annorum erit.*

s atqui huiusmodi conditio pro non scripta habetur, *§. 10. instit. de her. instit.*
t ¶*v. l. 10. § 13. ff. e.*
u nā seruire, est facti: seruū esse, iuris.
x *l. 51. §. 2. ff. ad l. Aquil. l. 98. in prin. ff. de verb. signif. & l. 34. vide Suetonium in Iulio Cæsare, c. 40. v. Fornerium ad l. 98.*
y an qui bissexto. *vulg.*
z atq; ita fiet liber. *l. 48. Ecl. 7. c. 5. in fi.*
a Imò, non est cogendus, *arg. l. 3. § 5. ff. eod. l. 18. ff. eod.*
b *adde l. 3. §. 3. ff. eo.*
c *l. 14. §. 1. l. 39. §. 3. ff. eod. l. 38. in fin. ff. de liberali causa.*
d *48. Eclo. 5. c. 5. them. 2.*
e *v. l. 1. §. 11. ff. de coll. bon.*
f Obscuritas rationis non impedit libertatē: si statuliber paratus est pro his satisdare. *l. 34. in fin. ff. eod. l. 8. ff. de condit. & demonstra. l. 1. § 11. in fi. ff. de collationib. l. 1. C. de procuratorib.*
g inserta causa ratione & genere. *Hal.*
h Rationum reddendarū & pecuniæ dandæ conditiones inter se differunt. Qui pecuniam debet, numerare debet, nō fideiussorē dare. Qui rationes reddere, aliquando implesse videtur conditionem, & fit liber, si de eo quod est in rationibus obscurius, aut liquidū minus, paratus sit fideiussorem dare, ne alioquin cohibeatur occasio perueniendi ad libertatem, incerta existente causa rationis & genere negotij eiusmodi, &, vt Græci interpretantur, διὰ τὸ ἄδηλον τῶν οἰκείων λογισμῶν καὶ τὸ γένος τῆς διοικήσεως αὐτῶν. adde aliam differentiam *ex l. 3. §. 6. ff. eod.*
i Pecuniā nō dat qui eam nō numerat, sed dat fideiussorē.
† hodie nemo fit pœnę seruus. *Nouell. 22. c. 8.*
k si hæc apud *vulg. vide l. 9. ff. de captiuis.*
l euenerit. *Hal.*

m *v. l. 8. §. fin. infra eod.*
n *vide l. 34. in princip. infra eod.*
o *adde l. 32. ff. eo.* p *v. l. 15. in fin. ff. eod.*
q Conditiones personæ cohærentes ad alium non transeunt. Personæ autem cohærent, quæ in faciendo consistunt: *vt hîc.*

conditiones

conditiones ad emptorem transire, quæ sunt in dando. ceterùm,[a] quæ sunt in faciendo, non transeunt. vtputà si filium eius litteras edocuerit. hæ enim personis eorũ [b] coherent, quibus adscribantur. rationum autem reddandarũ conditio: quod ad reliqua quidem attinet, in danda pecunia consistit, quo autem ad ipsa volumina rationum tradenda, percontandásque & examinandas rationes, & [in] dispungendas[c] atque excutiendas, factum habet. nunquid ergo, reliqua quidem & emptori dãdo perueniat ad libertatem: cætera in persona heredis consistant? puto igitur, & ad emptorem, reliquorum solutionem transmitti. sic fiet, vt diuidatur conditio. & ita Pomponius libro octauo ex Sabino scripsit.

De alienatione vsusfructus.

7. *Paulus* "lib. 5. ad Sabinum."

VSusfructus alienatio condicionem statuliberi secum non [d] trahit.

De iusso dare, non adiecto cui. 1. *Si partes suas quisque heredum diuersis ementibus vendiderit.*

8. *Pomponius* "lib. 8. ad Sabinum."

ITa liber esse iussus, *Si decem dederit, liber esto*, heredi[e] dare debet. nam* qui non habet. cui det[f]: heredi dando, ad libertatem peruenit.

1. ¶ Si partes suas quisque heredum diuersis ementibus vendiderit: quas portiones heredibus dare statuliber debuit[g], easdem dabit emptoribus. Labeo autem ait: si nomina duntaxat heredum in testamento posita sint, viriles[h] partes eis dandas: si verò ita, *Si heredibus dedit*, hereditarias.

De Iure statuliberi De noxæ deditione. 1. *De venditione statuliberi.* 2. *De noxæ deditione.* 3. *De aditione hereditatis. De vsucapione.*

9. *Vlpianus* "lib. 28. ad Sabinum."

STatuliberum medio tempore [i] seruum [k] heredis esse, nemo est, qui ignorare debeat. ea propter noxæ dedi poterit: sed deditus, sperare adhuc libertatem poterit. nec enim deditio[l] spem illi adimit libertatis.

1. ¶ Si[m] statuliberum non eadẽ conditione[n] heres vendat [o]: causa eius immutabilis est: & luere se ab[p] eo potest simili modo, vt ab herede. Si tamen suppresserit conditionem statuliberi: & ex empto quidem tenetur: grauiores autem etiam stellionatus crimen important ei, qui sciens dissimulata[q] conditione statutæ libertatis, simpliciter eum vendiderit.

2 ¶ Illud tractatum est, an liberatio contingat ei, qui noxæ dederit statuliberum. & Octauenus putabat liberari. & idem dicebat, & si ex stipulatu Stichum deberet [r], eúmque statuliberũ soluisset. nam & si ante solutionem ad libertatem peruenisset, extingueretur obligatio tota. ea enim in obligatione consistere, quæ pecuniâ lui præstaríque possunt: * libertas autem pecuniâ lui non potest, nec reparari potest. quæ sententia mihi videtur vera.

3 ¶ Statuliberi conditio ita demum immutabilis est, si adita hereditas fuerit. ceterùm antè [f] aditam hereditatem in propriam vsucapitur seruitutem, libertatísque spes infringitur, sed, adita postea hereditate, spes libertàtis, fauore sui, redintegrabitur.

De venditione statuliberi & mendacio venditoris.

10. *Paulus* "lib. 5. ad Sabinum."

SI decem dare iussum heres [t] vendiderit, & tradiderit: dixerítq;, adscriptũ libertati, si viginti dedisset: ex empto erit actio cum venditore: aut, si dupla promissa est, ob euictionem duntaxat duplæ repetitio erit, ex empto ob mendacium[u].

De pecunia ab herede donata statulibero.

11. *Pomponius* "lib. 14. ad Sabinum."

SI heres pecuniam donasset statulibero, vt [x] sibi eam daret, & liber esset: non fieri liberum, Aristo ait. sed si in plenum ei donasset, fieri liberum.

12. *Iulianus* "lib. 7. Digestorum."

SI quis testamento libertatem acceperit sub cõditione, *si rationem dederit*: debet pro [y] hereditaria parte heredibus reliqua soluere [z], etiamsi nomina quorundam heredum sint in conditione posita.

De *conditione, si heres testamento suo non manumiserit.* 1. De *nummis peculiaribus.* 2. De *rationibus reddendis à duobus.* 3. De *iureiurando.* 4. De *seruo heredis.* 5. De *ademptione conditionali.*

13. *Idem* lib. 43. Digestorum.

SI quis ita libertatem dedisset: *Stichus, si eum heres meus testamento suo non manumiserit, liber esto* [a] secundùm voluntatem defuncti hoc significari videtur, si testamento suo heres non adscripserit ei libertatem. quare si quidem heres libertatem seruo testamento suo dederit, defectus conditione videbitur. si non dederit [b], impleta conditione vltimo vitę tempore heredis ad libertatem perueniet.

1 ¶ Seruus communis liber esse iussus ita, si decem dederit, ex peculio dare potest, "quod" quocumq; modo adquisitum habuerit. nec refert, apud heredem id, an apud

a Conditionũ dãdi & faciendi differentia.
b *l. vn. §. 9. & §. 10. C. de caducis tollendis.*
c Dispungere, est cõferre accepta & data. *l. 56. j. de verb. sign.*
d Imò, trahere videtur. *v. Vlp. 2. §. 3.*
e *l. 22. j. eod.*
*
f *d. l. 22. l. 4. §. 6. s. de fideicom. hered.*
g *l. 6. §. 3. s. eod. l. 27. l. 34. §. 1. in fi. j. eod.*
h Imò hereditarias. *l. 12. j. eod.*
i .i. quamdiu pendet conditio. *Vlp. 2. §. 2.*
k *l. 11. in prin. j. de leg. 2.*
l Noxæ deditio spem libertatis statulibero non adimit.
m *l. 69. §. 5. j. de euict.*
n sed duriore puta ne hoc loco seruiat. aut ne vnquam manumittatur. *48. Ecl. 5. c. 22.*
o *v. l. 24. §. 21. j. de fideic. lib.*
*
p *v. l. 20. de fideic. libert.*
q *l. 3. §. 1. j. de stellionatu.*
r *v. l. 51. de ver. oblig.*
f *l. 55. in fi. s. de fideic. liber. l. 69. §. 4. s. de euict.*
t *l. 42. §. fin. j. de act. empt. adde l. 46. l. 69. §. 3. in fi. s. de euict.*
u *l. 69. §. 5. s. de euict.*
x *l. 39. §. 2. j. eod.*
y Cur pro hereditaria parte cuique reliqua soluere debet, cum hic nomina heredũ sint à tempore expressa: & certi iuris sit nominibus propriis expressis viriles præstari. *l. 54. §. vlt. l. si heredis. s. de legat. 1. l. nonnunquã. s. ad Trebell.* Accursius se in gyrũ vertit, neq. exitu habet. Dicamus: nomina quorũdam heredũ nõ solutioni reliquorũ adiecta fuisse, sed cõditioni reddendæ rationis. adde Langebekiũ. *c. 34. annot.*
z Imò & eo casu virilis datur. *l. 8. in fi. s eod.*
a *adde l. 20. §. fi. j eod.*
b *l. 3. in prin. s. eod. l. 7. in fi. s. de manu test. l. 18. in fin. s. de fidei. liber. l. 4. j. qui sine manum. ad libert.*
*
c ¶ *l. 3. §. 1. in fi. s. e. l. 23. §. 1. j. eod.*
d .i. indubiè.
e vel diuidi. *l. 13. s. de manum. test. v. l. pen. Cod. de cond. ins.*
f Cur ita? quia ascensio in conditione nõ fuit,

socium fuerit: & heredi, an extraneo dare iussus sit. nam per omnia causæ statuliberi applicantur, qui * conditionis implendæ gratia alienare [c] peculiares nũmos potest.

2 ¶ Si duo serui rationibus redditis liberi esse iussi fuerint, & separatim rationes gesserint: non [d] dubiè separatim quoque cõditioni parere poterint. Sed si actus eorum communiter gestus, ita immixtus fuerit, vt separari [e] non possit: necessariò alter, cessando, alterius libertatem impediet. nec videbitur conditio in alterius persona impleta: nisi id, quod computatione rationum habita reliquum fuerit, aut vterque aut alter totum soluerit.

3 ¶ Qui ita liber esse iussus est, *Si iurauerit, se Capitolium ascensurum*: confestim vt iurauerit, quamuis Capitolium non ascenderit, liber erit[f].

4 ¶ Seruus heredis, rem ipsius heredis dare iussus, & liber esse, ad libertatẽ perueniet: quia potest testator, & sine vlla dandi conditione, heredis[g] seruũ manumitti iubere.

5 ¶ Hæc scriptura: *Stichus, cùm erit* [h] *annorum triginta, liber esto: Stichus si decem non dederit, liber ne esto*: hanc vim habet: Stichus si decem dederit, & ad annos triginta peruenerit, liber esto. namque* ademptio libertatis, vel legati, sub conditione facta incipit [i] contrariam cõditionem legato vel libertati quæ priùs data erat, iniecisse.

De mercede pro operis data à statulibero, qui decem dare debebat. 1. *De fuga statuliberi qui dare operas aut seruire debebat.*

14. *Alfenus Varus* "lib. 4. Digestorum."

SEruus: qui testamento domini, cùm decem heredi dedisset liber esse iussus erat: heredi mercedẽ referre pro operis suis solebat. cùm ex mercede heres amplius decem recepisset, seruus liberum esse aiebat. de ea re consulebatur. respondit, non videri liberum esse. non [k] enim pro libertate, sed pro operis eam pecuniam dedisse. nec magis ob eam rem liberum esse, quàm si fundum à domino conduxisset, & pro fructu fundi pecuniam dedisset.

1 ¶ Seruus, cùm heredi annorum septem operas dedisset, liber esse iussus erat, is[l] seruus fugerat, & annum in fuga fecerat [m]. cum septem anni præterissent, respondit, non esse liberum. non enim fugitiuum operas domino dedisse. quare[n], nisi totidem dies, quot afuisset, seruisset: non fore liberum. Sed & si ita scriptum esset, vt tum liber esset, cùm septem annis seruisset: potuisse liberum esse, si tempus fugæ reuersus seruisset.

Si statuliber locupletiorem fecerit hereditatem. 1. *Lex venditionis de pecunia soluenda à statulibero.*

15. *Africanus* "lib. 9. [o] Quæstionum."

MOrtuo [p] herede, si statuliber locupletiorem hereditatem tanta pecunia, quantam dare sit iussus, fecerit. veluti creditoribus soluendo, cibaria familiæ dando: statim eum ad libertatem esse venturum existimauit.

1 ¶ Heres, cùm statuliberum decem dare iussum venderet, conditionem pronuntiauit, & traditioni legem dixit, vt sibi potiùs, quàm emptori, eadem decem darentur. quærebatur, vtri eorum statuliber pecuniam dãdo, libertatem consequeretur. respondit, heredi dare debere. Sed si "talem" legem dixisset, vt extraneo alicui statuliber pecuniam daret: respondit, & hoc casu conuentionem valere. quia * heredi videtur soluere, qui [q] voluntate eius alij soluit.

De *partu statuliberæ.*

16. *Vlpianus* "lib. 4. Regularum."

STatulibera [r] quidquid peperit, hoc seruum heredis est.

De *decem dandis.*

17. *Neratius* "lib. 3. Membranarum."

SI decem heredi dedisset, iussus est liber esse. decem habet, & tantundem domino debet. dando hęc decẽ, non liberabitur [f] nam quod statulibero ex [t] peculio suo dare explendæ conditionis causa concessum est, ita interpretari [u] debemus, vt non, etiam ex eo dare possit, quod extra peculiũ est nec me præterit, hos nummos peculiares posse dici. quamuis, si nihil præterea seruus habeat, peculium nullum sit. sed dubitari non oportet, quin hæc mẽs [x] fuerit "id" constituentium, vt quasi ex patrimonio suo dandi eo nomine seruo potestas esset. quia id maximè sine iniuria dominorũ [y] concedi videbatur. quòd si vltrà quis progredietur: non multùm aberit, quin, etiam eos nummos[z], quos domino subripuerit, dando, statuliberum conditioni satisfacturum existimet.

De *denis triennio dandis.*

18. *Paulus* "lib. singulari de Libertatibus dandis."

SI triennio dena dare iussus, primo anno viginti obtulerit: non accipiente herede, non statim liber est. quia, etsi accepisset heres, nondum [a] liber esset.

De *conditione si filius* 14. *annum compleuit.*

19. *Vlpianus* "lib. 14. ad Edictum."

SI seruus liber esse iussus sit, & legatum ei datum, si [b] filius quartum decimum annum compleuerit: & filius antè decesserit: libertas fauore competet die veniente: legati autem conditio deficit.

sed iuramentũ: cùm primũ iurauit, cõditioni paruit. at non idem est in contrario, si Capitolium ascẽderit nec iurauerit. tunc enim conditio iurisiurandi remittitur. *l. 12. s. de manum. test.*
g *v. l. 19. §. fin. s. de fideic. lib.*
*
h dixi *ad Vlp. 1. §. 12.*
i Quoties legatum sub conditione adimitur perinde est ac si sub cõtraria conditione datum fuisset. *l. 10. s. de adimend. l. 36. s. de reb. cred.*
k Non omnis numeratio implet conditionem. *arg. l. 19. s. de rebus cred.*
l *v. l. 1. in fi. s. e.*
m Facere annum in fuga hîc dicitur, *vt in l. 11. §. 5. j. ad l. Iul. de adulter.* dies in custodia facere. *& in l. 2. Cod. de incolis* ποιεῖν ἐν πόλει δέκα ἔτη. & in inscriptione quadã memorię. C. F. L. Pędũceæ Iulianæ moribus, natalibus ac pudic. priscis illustribúsq; fœminis cõparandæ quę vixit annos XIII. DXLVII. cum marito fecit MD. DXX.
n *l. 39. §. 3. in fi. l. 38. in fi. j de lib. caus.*
o *v. Cuiac. 9. ad Afr. fol. 223.*
p aliud si viuo. *v. Cuiac. ibid.*
*
q *l. 6. §. 6. s. eod. adde l. 12. l. 49. j. de solut.*
r *l. 26. §. 5. s. de fideic. libert. l. 3. C. de fidei libert.*
f Imò liber erit. *v. l. 40. §. 1. j. e.*
t statuliber cõditionẽ dãdi implere põt, dãdo ex peculio qđ habuit apud dominũ, nõ apud aliũ. v. quæ scripsi ad hanc legem. *l. 3. §. 1. s. eo.*
u Interpretationes legũ, siuẽ cuiusquam iniuriæ sumendæ.
x .i. coniectura quędã tacita est eam domini voluntatẽ fuisse, vt etiã ex peculio suo decem daret, libertatis consequendæ causa.
y .i. citra damnum volũtatis dominorum. *l. 35. j. eod.*
z *l. 3. §. 9. supra eod.*
a Imò statim liber est. cogitur enim heres per partes accipere. *l. 4. §. 6. s. e.*
b *v. l. 23. §. fi. s. de fideic. liber. adde l. 16. s. de manumiss.*

De peculio legato statulibero. 1. De nummis peculiaribus conditionis implendæ causa dandis. 2. De compensatione. 3. De morte eius cui conditionis implendæ gratia dandum erat, & de herede prohibente dare. 4. Cui dare possit iussus dare heredi. 5. De operis. De singulis aureis solutis. De iusso ire Capuam. 6. De conditione, si heres non manumiserit.

20. *Paulus* "lib.16.ad Plautium."

SI peculium seruo legatū sit, qui iussus est alij dare decem, & sic liber esse: & heres eū prohibuerit [a] dare. deinde manumissus peculium petat ex causa legati: an, per doli exceptionem, eam summam, quam daturus esset, deducere heres possit, vt ipsi prosit, non manumisso, quod ea pecunia data non est. an verò indignus sit heres, qui contra voluntatem defuncti fecit, eam pecuniam lucrari? & * cùm seruo nihil absit, & libertas ei competit: inuidiosum est, heredem fraudari.

1 ¶ De illo quæritur: si inuito herede det, aut nesciente: an faciat nummos accipientis. & Iulianus verè existimat, ex hac causa concessam videri [b] statuliberis alienationem nummorū etiam inuito herede, & ideo facere eos accipientis pecuniam.

2 ¶ Quod si heredi dare iussus est decem, & eam summam heres debeat seruo: si velit seruus eam pecuniā compensare, erit liber.

3 ¶ Is, cui seruus pecuniam dare iussus est, vt liber esset [c], decessit. Sabinus, si decem habuisset parata, liberum fore: quia [d] non staret per eum, quo minùs daret. Iulianus autem ait, fauore libertatis, constituto iure [e] hunc ad libertatem peruenturum, etiam si postea habere cœperit decem. Adeo autem constituto potiùs iure, quàm ex testamento, ad libertatem peruenit: vt, si eidem & legatum sit: mortuo eo, cui dare iussus est, ad libertatem quidem perueniet, non autem & legatum habiturus est. ídque & Iulianus putat. vt in hoc ceteris legatarijs similis sit. Diuersa causa est eius, quem heres prohibet conditioni parere. hic enim ex testamento ad libertatem peruenit.

* 4 ¶ Heredi autem iussum dare, etiam [f] heredis heredi dare posse Diuus Hadrianus rescripsit. &, si hoc sensit testator, etiam in legatario "idem" dicendum est.

5 ¶ * Quædam conditiones natura sui nec possunt eodem tempore impleri, sed necessariam habent temporis diuisionem, velut cùm decem operarum iussus est dare: quia * operæ per singulos [g] dies dantur. igitur etsi singulos aureos det statuliber: potest dici [h], eū implesse conditionē. Alia causa est operarū, quia hæ necessariò singulæ edendæ sunt. sed & si heres accipere noluerit: nō statim liber erit, sed cùm tēpus transierit, per quod operarū quantitas consumatur. Idem dicendum est: si iussum Capuam [i] ire, & liberum esse, heres prohibeat ire. tūnc enim erit liber, cùm peruenire Capuam potuisset. * Inesse [k] enim videtur tempus tam operarum præstationi, quàm itineri.

6 ¶ Si ita quis acceperit libertatem: *Stichus, si heres eum non manumiserit, liber esto*: poterit ab herede manumitti: non [l] contra voluntatem testatoris, adimitur ei libertus [m]. sed non tam continuum tempus exigendum est, vt præcipitari cogatur heres, vel ex peregrinatione celeriùs reuerti ad manumittendum, vel administrationem rerum necessariarum intermittere: nec rursus tam longum, vt, quamdiu viuat, protrahatur manumissio: sed modicum [n], quo primum possit sine magno incommodo suo heres manumittere. quòd si tempus adiectum fuerit, illud spectabitur.

a causa dubitandi in eo consistit. *l.3. in prin. s. eod. l. vlt. circa fi. C. de conditionib. inser.* *

b Imò, aliud est, *l. 110. supra de cond. & dem.*

c *l.39. §.4. j. eod.*
d *l.3. in pr. §.2. ver. cùm igitur. l. 4. §.3. s. eod. l.21. l.40. §.7. j. e. l.41. §. 12. s. de fideic. lib.*
e *v. l. 1. in fi. s. verum. amot.*

*
f *v. l.24. in prin. j. eod.*
*

g *l.1. s. de cond. libert.*
h *v. l.41. in fi. s. de manu. test.*

i *l.3. §.3. s. eod.*
*
k *l.34. §.1. j. eod.*

l nō enim contra. *Hal. adde l. 13. in pr. s. eod.*
m libertas. *Hal.*
*

n Optimū ex duobus contrarijs, tēperamentū est. *l.2. in fi. s. si qs cautiō. l.35. s. de neg. l. 6. j. de interrogat. l.5. in fi. l. 41. l. 137. in pr. & §.2. §.4. j. de verb. oblig. l.13. l. 105. j. de solut. l.12. §. 2. infra ratam rem hab.*

De conditione, si rationes diligener tractasse videbitur, de iusso dare, non adiecto cui. 1. De verb. cui eor. voles, rogo, restituas.

21. *Pomponius* "lib.7.ex Plautio."

LAbeo libro posteriorum ita refert: *Calenus dispensator meus, si rationes* [o] *diligenter tractasse videbitur, liber esto suaq́; omnia & centū habeto.* diligentiā [p] desiderare eā debemus, quæ domino, nō quę seruo fuerit vtilis. erit autē ei diligentiæ coniuncta fides bona non solum in rationibus ordinandis, sed etiam [q] in reliquo reddendo. Et quod ita scriptum est, *Videbitur*: pro hoc accipi debet, videri poterit. & sic verba legis duoderim tabularum veteres interpretati sunt. *Si aqua pluuia nocet*, id est, "si" nocere poterit. Et si quereretur, cui eam diligentiam probari oporteat: heredum [r] arbitratum viri boni more agentium sequi debebimus. veluti si "is, qui "certam pecuniam dedisset, liber esse iussus est, non adscripto eo [s], cui si dedisset, eo modo poterit liber esse, quo posset, si ita fuisset scriptum, *Si heredi dedisset.*

1 ¶ Pactum eius [t] Clemens aiebat: si ita sit fideicommissum relictum: *Cui eorum voles, rogo restituas*, * si nullum elegisset, cui restitueret [u]: omnibus deberi, Imperatorem Antoninum constituisse.

o *l.8. s. de manum. test.*
p *l.40. §.4. j. eod.*

q Redditione rationum continētur reliqua.

r *v. l.8. s. eod.*

s *l.22. in pr. j. e.*

t pactum eius. *Hal.* dedisset & Pactum eius *Pitheus 2. notar. Mosaic. fol.82.*
*
u *v. l.24. versic. Idem. s. de leg.2.*

De iusso dare non adiecto cui si quidam ex heredibus, quibus dari debet nominati sint. 2. Si heredibus nominatis extraneus vel extranei iungantur.

22. *Paulus* "lib.3.ad Vitellium."

* QVi pecuniam dare iussus est: nisi adiectum sit, cui det [x]: heredibus [y] dare [z] debet pro partibus hereditarijs. pro ea enim parte quisque accipere debet, pro qua dominus est.

1 ¶ Si quidam ex heredibus, (quibus) dare debeat, nominati sint: dabit pro hereditarijs portionibus.

2 ¶ Si heredibus nominatis etiam extraneus iunctus sit: extraneo virilis, cæteris hereditariæ dari debent. Et si non solùm Titium sed etiam alios adiecisset hos virilem partem habituros, coheredes autem hereditarias, Iulianus scribit.

*
x ¶ *l.8. in pr. l.21. s. eod. l.4. §.6. s. de fideic. libert.*
y Heredi dare iussus videtur, qui testamento dare indefinitè iussus est.
z videtur obstare lex 4. *in fi. s. si vsuf. pet.*

De dando intra quinquennium. 1. Si per heredem stet quominus rationes reddantur.

23. *Celsus* "lib.22.Digestorum."

SI [a] *intra quinquennium Stichus centum dederit, liber esto.* nec Titio, vel heredi, vel emptori post quinquennium dabit.

1 ¶ Si rationes reddidisset, liberum esse iussum, nō patitur heres, rebus [b] peculiaribus venditis, reliqua soluere. perinde liber est, quasi conditioni paruerit.

a *l.41. § 12. s. de fideic. liber.*
b *v. l.13. §.4. s. e.*

De promissione.

24. *Marcellus* "lib.16.Digestorum."

STichus, *si heredi meo decem promiserit, vel operas daturum se iurauerit, liber esto.* potest expleri conditio, si promiserit. nam spopondisse aliqua significatione dici potest, etiam [c] si non sit secuta obligatio.

c *v. l. vlt. in pr. j. de lib. causa.*

De venditione statuliberi.

25. *Modestinus* "lib.9.Differentiarum."

STatuliberos [d] venumdari [e] posse, leges duodecim tabularum putauerunt. duris [f] autem conditionibus in venditione minimè onerandi sunt: veluti ne intra loca seruiant [g], néve vnquam manumittantur.

De rationibus reddendis.

26. *Idem* "lib.9.Regularum."

LIbertate seruo sub conditione rationis redditæ testamento data, heres non solùm scriptam rationem exigit, verumetiam [h] quæ sine scriptura ab eo administrata est.

1 ¶ Seruus iussus reddita ratione ad libertatem peruenire, licèt [i] nullam administrauerit rationem, nihilo minùs erit liber.

Si is cui dare iussus est, redemerit statuliberum, eúmque vendiderit.

27. *Idem* "lib.1.Pandectarum."

SI is, cui dare iussus est, redemerit statuliberum, eúmq; rursus alij vēdiderit: nouissimo [k] emptori dabit. iam enim cùm apud eum, cui dare iussus est, dominium quoque serui peruenit, si eum alienet, conditionem quoque ab eo ad emptorem transire, Iuliano placuit.

d statuliberū heres vendere non potest. *l.35. j. eod. l. 45. in fi. s. de fideic. libert.*
e legari. *l.45. in fi. s. de fideiuss. tutor.* pignerari. *l.13. §. 1. s. de pignorib.* non sua tantū causa. *d. l. 45.* vt existente conditione eua nescat pign° *d. §.1.* & seruū pariat. *l.16. s. eod.*
f *v. l.33. j. eod.*
g *48. Eclog. 5. c. 22.*
h Rationū appellatione continentur etiam gesta & administrata sine scriptura.
i *l.41. §.16. s. de fideic. liber.*
k *v. l.8. §. fi. s. e.*

De rationibus intra triginta dies à morte testatoris reddendis, & hereditate post xxx. dies adita. 1. De eo quod statulibero comparauit.

28. *Iauolenus* "lib.6.ex Cassio."

SI hereditas eius, qui seruum intra dies triginta mortis suæ, si rationes reddidisset, liberum esse iusserat, post dies triginta adita est: iure quidem stricto ita manumissus, liber esse non potest, quoniam conditione deficitur: sed fauor libertatis eò rem perduxit, vt respōdeatur, * expletam conditionem [l], si per eum, cui data esset, non staret, quo minùs expleretur.

1 ¶ Statuliber, antequam conditio libertatis obtigerit, si quid comparasset: peculio legato nō cessurum, in libris Gaij Cassij scriptum est: nisi id legatum in tempus libertatis collatum esset. videamus, ne, cum * peculium & accessionem & decessionem habeat, augmentum [m] quoque eius peculij, si modò ab herede ei ablatum non sit, legato cessurum sit. & magis hoc iure vtimur.

l *v. l.3. §.10. l.28. §.3. s. eod.*
*
m *v. l. 8. §. 8. s. de peculio leg.*
n *l.45. §. fi. s. de fideic. liber.*
*

Collatio statuliberi & serui. 1. De iusso dare heredi & de controuersia hereditatis.

29. *Pomponius* "lib.18.ad Quintum Mucium."

STatuliberi à [n] cæteris seruis nostris nihilo penè differunt. Et ideò: quod [o] ad actiones vel ex delicto venientes, vel ex negotio gesto, contractu pertinet: eiusdem conditionis sunt statuliberi, cuius cæteri. Et ideo in publicis [p] quoque iudicijs easdem pœnas patiuntur, quas ceteri serui [q].

1 ¶ Quintus Mucius scribit paterfamilias in testamento scripserat: *Si Andronicus seruus meus heredi meo dederit decem* [r], *liber esto.* deinde de his bonis cœperat controuersia esse. qui si lege heredem aiebat esse, is eam hereditatem ad se pertinere dicebat, alter, qui hereditatem possidebat, aiebat testamento se heredem esse secundùm eum sententia dicta erat, qui testamento [s] aiebat se heredem

o Statuliberi à seruis nihil penè differunt siue actiones ex delicto, siue ex negotio vel ex contractu, siue pœnas spectemus.
p *Cuiac. 1. obs. 37.* legendū putat, Sed non in publicis, à quo dissētit Robert. *1. Animad. 6.*
q Aliud in priuatis iudiciis eóq; refertur. *l. 14. j. de quæst. l. 9. §. fi. de pœnis.*
r *Cuiac. 2. obs. 7.* notat hîc malè legi. x. pro xx.
s qui lege aiebat, &c. *Cuiac. 2. obs. 7.* à quo dissentit Robert. *1. Animad. 7.* alius legit, qui ab intestato.

a si decem heredi scripto dedisset. *Hal.* *
b dixi *ad Vlp.2.§.4.*
c statuliber potest implere conditionem libertatis in persona emptoris dando emptori decem, quod est ex XII. Tabulis: *vt hîc Vlp. in fragment. in Titul. de statulib.* *
hîc rectè. id enim significatur, per statuliberum ipsum stare quominus conditio impleatur.
c *l.3.§.8.ꝫ.eod.*
d quid si apud testatorem peculium habuit? *v.l.3.§.1.ꝫ.eod.*
e statuliberum heres potest vendere etiam sine peculio. *l.25.ꝫ.eod.*

dem esse. deinde Andronicus quærebat: si[a] ipsi viginti dedisset, quoniam secundùm eum sententia dicta est, futurus ne esset liber: an nihil videatur sententia, qua vicit, ad eam rem valere. quapropter si viginti heredi scripto dedisset, & res contra possessorem iudicata esset: illum in seruitute fore. Labeo hoc, quod Quintus Mucius scribit, ita putat verum esse: si re vera, lege, ab intestato heres fuit is, qui vicit. nam si iniuria iudicis victus esset scriptus verus heres ex testamēto: nihilo minùs eum paruisse conditioni, ei dando, & liberum fore. sed verissimum est, quod "&" Aristo Celso rescripsit, * posse dari pecuniam heredi [b] ab intestato, secundùm quem sententia dicta est. quoniam lex [c] duodecim tabularum * emptionis [d] verbo omnem alienationem complexa videretur: non interesset, quo genere quisque dominus eius fieret. & ideò hunc quoque ea lege contineri, secundùm quem sententia dicta est. & liberum futurum eum, qui ei dedisset pecuniam. hunc autem, id est, possessorē hereditatis, cui data esset summa [e], si victus esset hereditatis petitione cum ceteris eam [f] quoque pecuniam victori restituere debere.

De conditione si heres non alienauerit.

30. *Idem* "lib.7. ex varijs lectionibus."

SI ita liber esse iussus sit: *Stichus, si eum heres non alienauerit, liber esto*: etiam si statuliber est, alienari [g] tamen poterit.

De *legato sub conditione rationum editarum.* 1. *De eo qui cum rationes dederit, cum contubernali sua liber esse iussus est.*

31. *Gaius* "lib.13. ad legem Iuliam & Papiam."

SI seruo sub conditione [h] *rationum editarum* legatum sit: per eam conditionem eum iussum esse legatum accipere, vt pecuniam [i] reliquorum reddat, non dubitatur.

1 ¶ Et ideò "cùm" quæsitum est: *Stichus, cùm rationes dederit, cum contubernali sua liber esto:* an, mortuo Sticho ante conditionem, contubernalis eius libera esse possit: Iulianus dixit quæstionem esse in hac specie, quæ & in legatis agitatur, *Illi cum illo do*, an, altero deficiente alter ad legatum admittatur. quod magis sibi placere: perinde[k] ac si ita scriptum esset *Illi & illi*. aliam etiam esse quæstionem, an contubernali quoque conditio iuncta sit. quod magis esse. Itaque si [l] nulla reliqua Stichus habuerit, statim eam liberam esse. si habuerit reliqua, debere eum numerare pecuniam. nec tamen liciturum ex suo peculio dare: quia id illis permissum sit, qui principaliter pro sua libertate pecuniam dare iubentur.

Si heredibus dare iussus, ab altero illorum venierit.

32. *Lucinnius Ruphinus* "lib.1. Regularum."

SI, duobus heredibus institutis, seruus liber esse iussus sit, si decem heredibus dederit [m]: ab altero ex heredibus venierit, & traditus fuerit: pro parte[n] alteri ex heredibus, à quo non venierit, dando pecuniam liber erit.

De iure statuliberi.

33. *Papinianus* "lib.2. Quæstionum."

STatuliberorum iura per heredem [o] fieri non possunt duriora.

An heredi heredis dari debeat. 1. *De rationibus reddendis.*

34. *Idem* "lib.21. Quæstionum."

SEruus, si heredi decem dederit, liber esse iussus est. statuliberum heres eum manumisit, ac postea defunctus est. heredis heredi pecunia danda non est. * quod enim placuit [p], heredis heredi dari oportere: tunc memineris locum habere cùm prior heres dominus accepturus pecuniam fuit. quæ causa facit ambulatoriam (vt ita dixerim) conditionem. * duæ sunt enim causæ, per quas in primi heredis persona conditio impletur: dominij ratio, item personæ demonstratio. prior causa transit [q] in omnē successorem, ad quē peruenerit statuliber per dominij translati continuationem. sequens personæ dumtaxat eius, qui demonstratus est, adhæret.

1 ¶ Imperator Antoninus rescripsit, iussum rationes reddere, & liberū esse, si heres causabitur accipere rationes, nihilo minùs liberum fore. Quod rescriptum ita accipi debet, vt, si reliqua non trahat, liber sit. quòd si trahat, ita demum, si obtulit eam quantitatem, quæ refundi debuit, ex fide veritatis. nō enim libertatē [r] sufficit heredem [s] in mora fuisse, si non id fiat [t] per statuliberum, quod, remota mora, libertati aditum daret. Quid enim, si ita manumissum, *Dama, si in Hispaniā profectus anno proximo fructus coegerit, liber esto*, Romæ retineat heres, neque proficisci patiatur? nunquid dicturi sumus, statim antè fructus coactos liberum fore? nam & cùm Romæ stipulatio concipitur ita, *Centum in Hispania dare spondes?* inesse [u] tempus stipulationi, quòd possit in Hispaniam peruenire, nec antè iure agi, placuit. Sed si heres, acceptis rationibus, & reliquis computatis, donare se eas statulibero non habēti, quod inferat, proscribat, aut etiam litteris ad eum missis palàm faciat [x]: cōditio libertatis impleta videbitur. Quid ergo, si neget, se reliqua traxisse[y], atque ideò, quia per heredem steterit, vt accipiat rationes, liberum factum: heres autem, neque se fecisse moram, & reliqua debere statuliberum, contendat? apud eum, qui de libertate cognoscat, an conditio sit impleta, constabit. cuius officio continebitur, de mora considerare: nec minùs computare rationes: &, si reliqua trahi compererit, non esse liberum, pronuntiare. sed si nunquàm negauit reliqua debere, cùm autem conueniret heredem, "&" rationes offerre professus "sit," refusurum, quicquid in reliquis esse constiterit, & eius pecuniæ reum [z] numerare paratum idoneum obtulit: & heres in mora fuit: sententia pro libertate dicetur.

d Emptionis verbo in lege 12. Tabularum omnis alienatio intelligitur. *v. quæ not. ad l. 19.ꝫ. de act. empt.*
e *v.l.13.§.6.ꝫ. de pet. hered.*
f aliàs *An*, vel *Am*, ἀρχαϊκῶς pro *eam.* vt *l.83.ꝫ. de acquir. her. Cuiac.2.obs.7. & ad l.31.ꝫ. de vsurpat. & 3.obs.38.*
g Imò alienari non potest. *l.13.C. de test. manumiss.*
h *v.l.82. circa pr.ꝫ. de cond. & demonst.*
i Rationes reddere iussis & ab his redditis legatum accipere cum primū pecunia reliquorum reddiderit, legatum accipere. *l.89. in fi.ꝫ. de verb. signif.*
k hinc colligere possumus vocem *tum* nō facere conditionem. *v.l.13.§.3.ꝫ. de manu. test.*
l Rationū reddendarum conditione libertati præposita, purè relicta libertas videtur seruo, qui nulla reliqua habuit: si pariator non reliquator apparuerit. *l. Iulius.ꝫ. de condit. & demonstrat. l.4.C. de manumiss. testamento.*
m & ab altero. *Hal.*
n & alia parte emptori. *l.6.§.3.ꝫ. eod.*
o *l.25.ꝫ. eod. l.13.C. de test. manumiss.* dixi ad Vlpianum *2.§.3.* *
p *l.6.§.4. vers. Sed & si. l.20.§.4.ꝫ. eod.* *
q *v.l.8.§. fi.ꝫ.e.*
r .i. ad libertatem obtinendam.
s *adde l.40.§. pen.ꝫ. eod.*
t .i. si non obseruauerimus reliqua.
u *l.20.§. pe. in fi.ꝫ. eod. adde l.137.ꝫ. de verb. oblig.*
x *vide l.45.ꝫ. de cond. & dem.*
y Reliqua sūt quæ rationibus subductis debita remanēt: reliquari is dicitur apud quem remanent pecuniæ subductis rationibus. Reliqua habere, idem quòd reliquari.
z *v.l.5.ꝫ. eod.*
a Cui directa libertas data erat sub cōditione, si heredi decē dedisset.
b hęc particula *Non*, non est apud Haloandrum. Est tamē

Si venditor statuliberi peculium retinuerit.

35. *Idem* "lib.9. Responsorum."

NOn videbitur per statuliberum [a] [non [b]] stare, quo minùs conditio libertatis existat, si de peculio [c] quod apud [d] venditorem [e] seruus habuit, pecuniam conditionis offerre non possit. ad [f] alienum enim peculium voluntas [g] defuncti porrigi non potuit. Idem erit, & si cum peculio seruus venierit: & venditor, fide [h] rupta, peculium retinuerit. quanquam enim ex empto sit actio, tamen apud emptorem peculium seruus non habuit.

De seruo cum libertate substituto.

36. *Idem* "lib.2. Definitionum."

IN * tabulis [i] secundis filio seruum data libertate substitutum, iure statuliberi prudentes munierunt. quod vtilitas recipit: scilicet vt cum sua causa alienaretur, ne patris testamentum puer filius rescindat. Quæ iuris auctoritas, citra dilectum [k] ordinis, ad secundum quoque, vel tertium substitutum porrecta est.

De legato vt manumittatur: qui nisi manumittatur liber esse iussus est.

37. *Gaius* "lib. singulari de Casibus.

SI ita scriptum sit: *Stichum Titio do, vt eum manumittat: Si non manumiserit* [l] *liber esto:* statim Stichum liberum esse.

De herede impediente conditionem impleri.

38. *Paulus* "lib.1. ad Neratium."

NOn omne ab heredis persona interueniens impedimentum statulibero pro expleta conditione cedit: sed [m] id dumtaxat, quod impediendę libertatis factum est.

De statulibero legato. 1. *De conditione, quando æs alienum solutum creditoribúsve satisfactum erit.* 2. *De pecunia quam heres statulibero ad negotiandum dedit.* 3. De *operis annorum septem soluendis.* 4. De *morte eius cui dari debebat.* 5. *An extraneus pro seruo dare possit.*

39. *Iauolenus* "lib.4. ex Posterioribus Labeonis."

STichum *Attio do lego: & si is ei nummos centum dederit liber esto.* si seruus ex testamēto nummos Attio dedisset: eos repetere heredē non posse, Labeo existimat: quia Attius eos à † seruo suo acceperit, non ab heredis seruo. eum autem statuliberum esse, Quintus Mucius, Gallus, & ipse Labeo putant. Seruius, Ofilius, non esse. superiorem sententiam probo. ita tamen, vt is seruus heredis, non legatarij sit. vtpote cùm legatum statulibertate [n] tollatur.

1 ¶ *Stichus liber esto, quando æs alienum meum solutum, creditoribúsve meis satisfactum erit.* quamuis heres locuples extitisset [o]: tamen non priùs Stichum liberum futurū, quàm creditores pecuniam aut satis accepissent, alióve quo modo sibi cauissent, Labeo, Ofilius responderunt.

2 ¶ Si heres seruo pecuniam ad [p] negotiandum dedisset: statuliberum, eam ipsam numerando, liberari ex testamento non posse Labeo, Trebatius responderūt. quia [q] reddere [r] eam magis quàm dare, videretur. ego puto, si peculiares nummi fuerunt, ex testamento eum liberum futurum.

3 ¶ *Dama seruus, cum heredi meo annorum (septem) operas soluerit, liber esto.* & is seruus intra septem annos [s] in iudicio publico esset, septimus annus præterijsset: Seruius ait, eum non liberari debere: Labeo, etsi [t] postea soluisset annorum septem operas, liberum futurum. quod verum est.

4 ¶ *Si Stichus Attiæ mille nummos dederit, liber esto.* Attia, viuo testatore [u], decessit. non posse Stichum liberum esse, Labeo, Ofilius responderunt. Trebatius, si ante testamentum factum Attia decessisset, idem: postea, eum liberum

f statuliber cōditionem dādi, ex alieno peculio implere nō pōt, pōt ex peculio quod apud testatorem habuit, at non ex eo quod apud heredem, eundémque venditorem. Proinde cum seruus ex eo peculio decē dare nō possit, penes heredem stare non videbitur, vt ne statuliber decē det: quia tametsi dare non possit ex peculio, quod habuit apud heredē, potest aliunde pecuniā corradere & dare.
g sentētia vulgo recepta, vt statuliber de peculio quod habuit apud testatorē possit dare & cōditionem implere, subnixa est voluntate defuncti tacita. *l.17.ꝫ. eod.*
h Fidē rumpit qui statuliberū cū peculio vendit, nec peculiū tradit, fides aūt hęc rupta vindicatur actionem bonæ fidei. *l. pe. Cod. de dolo.*
i *l.2.§.1.ꝫ. eod.*
k ita legitur *in l.3.ꝫ. ad l. Iul. maiestat. l.4.§.10.ꝫ. de re milit.* nō, *delectū*, vt legit Haloander. & hāc lectionē Festus cōfirmat. Delectus, inquit, militū, & is qui significatur amatus, à legēdo dicti sūt. & ita nō temerè recedēdum est à scriptura Pandectarū Florētinarū, quarū editio felix iuris studiosos docuit dedocuítq; multa, Bartoli similiúmque interpretū traditiones adflixit maxima ex parte. *Cui.6.obs.7.*
l *l.34.§. fi.ꝫ. de fideic. liber.*
m *l.3. in pr.§.8.ꝫ. eod. l.28.§.2.ꝫ. de fideic. lib.*
† id abrogatū. *in fi.ꝫ. eod.*
n .i. cùm cōditio statulibertatis extiterit. sic .n. Græci interpretātur. ne interpreteris dationē libertatis. aliud est statulibertas, aliud datio statulibertatis. de quo *v. Cuiac.9.obs.17.*
o *arg. l.14. Co. de nupt.*
p *l.11.ꝫ. eod.*
q *vide l.44.ꝫ. de verb. signif.*
r Reddēdi ac dādi differētia.
s *l.4. in fi.ꝫ. eod.*
t *v.l.14. circa fi.ꝫ. eod.*
u *l.20.§.3. in pr.ꝫ. eod.*

a *l.13.in pr.ꝭ.de manu.teſt.* b quia ea quæ in faciendo ſunt, generaliter per alium non poſſunt fieri. *v.l.3.ꝭ.de ſolut.* c *v.l.41.§.14.ꝭ.de fideic.liber.* d Imò, priùs: nec enim furti cauſa libertas eſt differenda *48.Eclog.8.* e Cur non priùs? vel ideò quòd ſtatuliberi & delinquentes & contrahentes eadem, quæ cæteri ſerui ſuſtinent, *48.Eclog.5.cap.23.* f Imò non competet libertas. *l.17.in pr.ꝭ.eod.*

g *v.l.vlt.§.pen.ꝭ. de condict. indeb.*
h Conditio ab honorato eſt implenda.
i Actores ſerui ea conditione plerũq; manumiſſi soliti, ſi actus ſui omnẽ rationẽ reddidiſſent, eôq; nomine ſatisfeciſſent. *vt hîc & §.7.ꝭ.eod.*
k ſubſcriptio teſtatoris non eſt neceſſaria in ſeruo eius libero eſſe iuſſo, ſi rationes reddiderit. Ita reddidiſſe rationes, ſeruus videbitur etiamſi iis dominus nõ ſubſcripſerit.
l ſubſcribens ad probare actũ cui ſubſcribere intelligitur. *l.1.§.8.ꝭ.de falſis.* modo nõ per errorem facta ſit ſubſcriptio. *l.8.§.15.ꝭ. quibus modis pignus.* modo nõ fiat ab aliquo, vt teſte, non vt principali. Aliud enim eſt actũ ſua ipſius cauſa cõfirmare, & ei intereſſe teſtis vice: aut teſtimonij dicendi ferendíve cauſa. *l.34.§.2.ꝭ.de legat.2.*
m Ex fide rationes reddi oportet.
n Adiutores ſeruis actoribus erant.
o Calẽdarium accepti & expenſi ratio.
p & ita diligentia requiritur, *v.l.21.in pr.ꝭ.e.*
q Galli *aduancer* dicunt pro mutuum Græcis προχρεία, *l.15.§.6.ꝭ.loc.*
r .i. imputãda eſſe. actor igitur, cùm procuratoris vice fungatur, tenetur domini heredibus ob penſiones colonorum & inquilinorũ non exactas.
*
ſ *v.l.20.§.3.ꝭ.e.*
t heredũ, quæ ſæpe euenit, *l.34.§.1.ꝭ.eod.*
u de coactorib. argentariis aliàs dixi.
x ¶ .i. ſic cõputauerit hinc & inde, vt nihil debeat, *l.vlt.§.pen.ꝭ.de cond.indeb.*
y *l.81.in pr.ꝭ.de cond. & demonſt.*
z ſtatuliber fit liber, ſi quædã vaſa perierint, ſine culpa eius, modo quæ reliqua ſuperſunt reddat. *l.22.ꝭ.de manumiſſ.teſtam.*

futurum. Labeonis, & Ofilij ſententia rationem quidẽ habet. ſed hoc iure vtimur, vt is ſeruus ex teſtamẽto liber ſit.

5 ¶ Si ſeruus operas extraneo dare iuſſus eſſet: nullus [a], nomine ſerui ſuas operas dando, liberare ſeruum poteſt [b]. quod in pecunia aliter obſeruatur. vtpote cùm extraneus, pro eo ſeruo dando pecuniam ſeruum liberaret.

De rationibus reddend. 1. De peculio heredi vere dando. 2. De morte eius cui dari debebat. De rationibus reddendis.

40. *Scæuola* "lib.24. Digeſtorum."

STicho libertas data eſt: *Ab heredibus meis peto, fideíque eorum committo, vt rationibus redditis Stichum manumittãt.* quæſitum eſt. cùm ampla pecunia exacta poſt mortẽ teſtatoris ſibi commiſſa, relinquetur, & quaſdam ſummas à colonis exactis rationibus nõ intulerit, hereditatémque [c] ſpoliauerit, apertis clam horreis, ſublatíſq; ſupellectili & veſte, & apothecis exhauſtis: an nõ priùs ei fideicommiſſa libertas debeatur, quàm ea, quæ mala ratione reliquatus eſt, quæ furatus eſt, repoſuerit. reſpõdit, non [d] priùs [e] ei fideicommiſſam libertatem præſtãdam, quàm & reliqua, & omnia, quæ per eum abeſſent, reſtituiſſet.

1 ¶ *Pamphilus liber eſto, peculio ſuo heredibus verè dato.* quæſitum eſt: cùm plus domino debeat, quàm in peculio habeat: & omnes res, quas in peculio habebat, bona fide heredibus dederat: an libertas ex teſtamento competat. reſpondit, nihil proponi, cur non competeret [f].

2 ¶ Pamphilo liberto, quem heredem ex parte inſtituerat, Stichum ſeruum prælegauerat, & ei libertatem his verbis dederat: *Ita vt: ſi tibi ex die mortis meæ, per annos continuos quinque, menſtruos ſexagenos dederit: tunc eum manumittas.* Pamphilus ante quinquennium moriens, heredibus inſtitutis filio & vxore, de eodem Sticho ita cauit: *Stichus ſeruus, qui mihi teſtamento patroni mei certa conditione relictus eſt, iubeo. det, præſtet filio & vxori meæ ſine [g] vlla controuerſia, & eum tempore peracto manumittant.* quæſitum eſt, (ſi) Stichus ſexagenos nummos menſtruos non præſtiterit, an impleto quinquẽnio fideicommiſſa libertas ei debeatur. reſpondit niſi [h] præſtitiſſet fideicommiſſam libertatem non deberi.

3 ¶ Seruus teſtamẽto ita manumiſſus eſt: *Stichus ſeruus meus actor, ſi [i] rationem omnem actus ſui heredi meo reddiderit, eóque nomine ſatisfecerit, liber eſto: eique cùm liber erit. dari volo viginti, & peculium ſuum.* quæſitum eſt. an ſi rationes, quas egit per multos annos, ſine [k] ſubſcriptione [l] teſtatoris heredi reddere paratus ſit: liber ex teſtamẽto fiat: cùm propter grauem valetudinem teſtator non potuerit rationibus ſubſcribere, teſtamento tamen ſubſcripſerit. reſpondit: ſi ex fide [m] ratio redderetur, reliquáque inferantur, liberum fore.

4 ¶ Item quæro: an ea, quæ exacta ſunt per adiutores [n] eius, neque calendario [o] illata ſunt, aut fraudulenter acta: huic adſcribi poſſint: cùm eſſet is præpoſitus reſpondit: ſi id eſſet [p], quod culpæ eius deberet imputari: ſpectare ad rationis reddendæ neceſſitatem.

5 ¶ Item quæro, an eorum quoque nomine ratio haberi debeat, quòd neque à conductoribus prædiorũ, neq; à vilicis pẽſiones exegerit, & inſuper etiam promutuum [q] eis dederit. reſpondit, ſupra reſponſum eſt [r].

6 ¶ Item quæro, an eo nomine teneatur, quòd omnẽ rem ſuam, id eſt peculium, exportauerit, antequam rationes redderet, reſpondit, nihil eam rem impedire cõditionem, ſi modo ratio redderetur.

7 ¶ Titius teſtamento ſeruos actores ſingulos diuerſis perſonis legauit cum adiectione, *Si rationes heredi reddiderint.* deinde proprio capite ita ſcripſit: *Omnes actores quos legaui, vel manumiſero, intra quartum menſem mortis meæ rationes reddere volo: & dominis, quibus à me legati ſint, reddi.* "infra" deinde alios actores liberos eſſe iuſſit æque cum hac adiectione, *Si rationes heredi reddiderint.* quæro: cùm per heredem fiat, quo minùs reddantur: vtrum ſtatuliberi eſſe deſinant: an nihilo minùs quandoque poſſint, reddita ratione, & reliquis illatis, libertatem ex teſtamento conſequi. reſpondit: * legata quidem, & libertates non aliàs competere, quàm rationes redditæ eſſent, aut [ſ] per heredem ſtaret, quò minùs redderentur: verùm iudicaturo æſtimandum: vtrum tempus conditioni legatorum libertatiúmque additum videatur: an libero tempore reddere volentibus reliqua heredibus, quatuor menſes appoſiti ſint, ſollicito teſtatore cunctationi, & moram eorum [t] proſcribente. melius autem eſt, præſumptionem pro ſtatuliberis eſſe.

8 ¶ Argentarius coactor [u], cùm penè totam fortunam in nominibus haberet, ſeruis actoribus libertatem ita de-

a putà, ſeptem annorum. *l.1.§.eod.* b .i. obligationem. *v.l.vlt.in pr.ꝭ.de lib.cauſa.* c *v.l.10.§.1.ꝭ.de manumiſſ.teſtam.* *l.96.in fi.ꝭ.de condit. & demonſt.* d Iulia Miſcella, v. in hunc locum Cuiacium ad Nouell.22.c.43. vbi dixi. e pro præmio ſc. 4.C.13. περὶ τῶν ἐλευθερουμένων ἐξ αἰτιῶν εὐλόγων, καὶ τῶν λαμβανόντων τὴν ἐλευθερίαν ὡς αἰτιμαθίαν καὶ ἔπαθλον. *48.Eclog.2.* f Venditio vt intra certũ tẽpus manumitteretur, mortuo venditore ſine eius facto liber eſt: cõſtitutione D.Marci, *vt hîc & l.3.ꝭ.e.* imò liber eſt, etiã ſi vẽditor intra id tẽpus mutet volũtatẽ, *vt hîc* multò magis ſi perſeueret in eadẽ volũtate. ita accipio. *l.3.ꝭ.e.* Quid ſi vẽditor deceſſerit relictis heredibus? etiãſi tẽpus manumittendi adiectum nõdum præterieri, heredum vẽditoris ea parte voluntas nõ exploratur: vel ſine eorũ facto liber eſſe põt. *d.l.3.in fi.* Quid ſi non vẽditus, ſed donatus vt intra certũ manumitteretur? & donatarius mortuus ſit, D.Marci cõſtitutio, de qua ſupra dictũ eſt, extenditur ad donatũ ita ſeruum. *l.8.ꝭ.e.*

dit: *Quiſquis mihi heres erit, ſi Dama ſeruus meus actus ſui, qui agitur nomine eius & Pamphili conſerui ſui, heredi meo rationes reddiderit, pariáque [x] fecerit à die mortis meæ, intra menſem ſextum [y]: liber eſto:* quæſitum eſt: an hæc verba, *Pariáque fecit*, ad omnia nomina pertineãt, exceptis "perditis [z]:" vt hoc ſignificent, ſi omnẽ pecuniam ab omnibus exegerint, & heredi ſoluerint, vel eo nomine ſatisfecerint: & ſi in exactione nominum ceſſauerint intra ſex menſes, libertas illis non competat. reſpondit, manifeſtam eſſe conditionem verbis teſtamenti ſuprà ſcriptis poſitam. igitur ita demũ liberos fore, ſi aut ei pareant, aut per heredem ſtet, quò minùs pareant.

De conditione ſi ſeruierit: vel ſi triennio operas dederit. 1. De promiſſione.

41. *Labeo* "libro primo Pithanon à Paulo Epitomatorum."

SI quem ſeruum tuum, ad certum [a] tempus ſtatuliberum relinquere vís: nihil intereſt, vtro modo caueas, *Si ſeruierit*, an, *Si triennio operas dederit, liber eſto.*

1 ¶ *Paulus:* Si quis liber eſſe iuſſus fuerit, ſi decem heredi promiſiſſet; quamquam ea promiſſio nullam rem [b] habitura eſt: tamen promittendo liberabitur.

De legato vxori, qui, cum ea nupſiſſet, liber eſſe iuſſus eſt.

42. *Idem* "lib.3. Pithanon."

SI quis eundem hominem vxori ſuæ legauerit, & cùm ea nupſiſſet, liberum [c] eſſe iuſſerit, & ea "ex" lege [d] nupſerit: liber fiet is homo.

QVI SINE MANVMISSIONE [e] ad libertatem perueniunt,

Tit. VIII.

De vendito vt manumittatur.

1. *Paulus* "lib.5. ad Plautium."

SI ſeruus venditus eſt [f], *vt intra certum tempus manumitteretur:* etiam ſi ſine herede deceſſiſſent, & venditor & emptor, ſeruo libertas competit. & hoc Diuus Marcus ſcripſit. Sed etſi mutauerit venditor voluntatem, nihilo minùs libertas cõpetit [g].

De habito pro derelicto.

2. *Modeſtinus* "lib.6. Regularum."

SEruo, quem pro derelicto [h] dominus ob grauem [i] infirmitatem habuit, ex edicto [k] Diui Claudij competit libertas.

De vendito vt manumittatur.

3. *Calliſtratus* "lib.3. de Cognitionibus."

EVm, qui ita venit [l], *vt* [m] *intra tempus manumitteretur*, cùm dies præſtandæ libertatis venerit, viuente venditore, & perſeuerante in eadem volũtate, perinde [n] haberi, ac ſi ab eo, à quo debuit manumitti, manumiſſus eſſet: mortuo autem venditore. non eſſe heredum eius voluntatem explorandã, Diuus Marcus cum filio ſuo reſcripſit.

4. *Vlpianus* "lib.3. ad Sabinum."

EI, qui hac lege emptus ſit, *vt à viuo emptore manumittatur*, ſtatim [o] mortuo eo competit libertas.

De nece domini detecta.

5. *Marcianus* "lib.5. Regularum."

QVi [p], ob necem detectam domini, præmium libertatis conſequitur: fit orcinus [q] libertus.

De vendito vt manumittatur. 1. De lege venditionis ne proſtituatur.

6. *Idem* "libro ſingulari ad formulam hypothecariam."

SI quis obligatum ſeruum hac lege emerit, *vt manumittat:* competit libertas ex conſtitutione Diui Marci, licèt bona omnia quis obligauerit [r], quæ habet habiturúſve eſſet.

1 ¶ Tantundem dicendum eſt, & ſi lege hac emerit [ſ], *ne proſtituatur* & proſtituerit.

7. *Paulus* "libro ſingulari de libertatibus dandis."

IMperator noſter cũ patre ſuo conſtituit in eo, qui, cùm poſſit [t] abducere proſtitutam ancillam, pecunia accepta manus iniectionem vendidit, vt libera eſſet. * nihil enim intereſſe, ipſe abducas, & proſtituas, an [u] patiaris proſtitutam eſſe, pretio accepto, cùm poſſis eximere.

De donato vt poſt mortem donatarij ſit liber.

8. *Papinianus* "lib.9. Reſponſorum."

MAncipia mater filiæ [x] donauerat, *vt filia curaret* [y], *ea poſt* [z] *mortem ſuam eſſe libera.* cùm donationis legi non

g Imò, nõ cõpetit: cùm liber antea nõ videatur quàm venditor in ea voluntate durauerit. *l.5.ꝭ. de ſeruis exportand.*
h Is προνοῶντος vel ἀπρονόητος dicitur *48.Ecl.2.1. Harmenop.vlt.*
i *l.vn.§.3. Cod. de Latina libert. vide Nouell.153. in princip. v.l.2. Cod. de bonis libertorum.*
k de quo vide Suidam *in Claudio. l.vn.§.3.C. de Latina libert.*
l v. quæ ſcripſi ad *l.8.ꝭ.e. & ad l.1.ꝭ.eod. vbi hãc legem expoſui.*
m *l.8.§.fi.ꝭ.de iure patro. l.2.C. ſi manci. ita venier.*
n ſeruus vẽditus ea lege vt ab emptore manumitteretur, ipſo iure liber eſt: & ipſum emptorẽ patronus habet. Ita patronus eſt interdũ etiam is qui nõ manumiſit: qđ penè incredibile. *l.38.§.1.ꝭ. de liberat. cauſa.*
o *l.10. in prin. ꝭ.de ſtatulib.*
p *vide l.4.ꝭ.de bon.libert. l.3.§.4.ꝭ.de ſuis.*
q ὄρκινος *48.Eclog.3.c.5.*
r .i. licet generaliter ſit obligatus. *v.l.29.ꝭ.tit.prox. l.3. C.de ſeruo pign.dato.*
ſ *l.1. in pr.C. ſi mãcip.ita venierit. vt non proſtituat. l.vn.§.10.C. de Latina libertate tollend.*
t poſſet. *Hal.*
u *d.l.1. verſic. quod ſi eum patientiam. Cod. ſi mancip. ita venier. vt non proſtituat.*
x *l.1.C.ſi mãcip. ita fuer.alien.*
y Curandi verbum non facit fideicõmiſſum: non fidem implorat, ſed diligentiã aliquam tantum. *l.26.§.1.ꝭ.quando dies legat.* z Fideicommiſſum non relinquitur à donatario inter viuos. *l.cum quis.§.pater.ꝭ.de legat.2.* ita hæc verba donationi conditionem ſiue modum potius imponunt, non fideicommiſſum conſtituunt.

eſſet

a non ex verbis.hoc igitur initio nõ obtinuit,sed inualuit,authore Papiniano qui id introduxit.Constat enim,Papinianum possedisse palmã iurisprudentiæ,& multa adinuenisse noua,& mirum in modum amplificasse ius ciuile.
b Quid,quæ fuit constitutio D.Marci?pertinuit ad seruos venditos.*l.1.& l.3.ſ.eod.* Hic extenditur ad donatos: hac sententia.In donatis seruis ea lege,vt manumitterentur, exigi omnimodo manumissionẽ donatoris : vt exigitur in seruis eadẽ lege venditis.Similis est extensio, *in l. 1. Cod.si mancipiũ.*
c *l.4.C.si mancipium ita fuerit.*
d *l.4.ſ.locati.*
e Manumitti non possunt scilicet *7.Cod.12.*aliàs qui manumittere nõ possunt. 7. *Cod. 11. Instit.6.*
f ea vetat manumitti in fraudem creditorũ. *7.Cod.11.38. Ecl. 3.* huc refer Vlpianum *1.§.8.11. 15.& 16.*
g Nam aliud olim fuit: quippe olim mutũ surdum vindicta seruũ manumittere ideo non poterat, licet inter amicos vel per epistolã posset manumittere:licet quoq; vt ad iustam libertatẽ peruenire posset, conditione vẽditionis excipi poterat. *Paulus illo loco.adde seruus furiosi. ſ. de manumissionibus l.discretis. C.qui testamen.* quòd solennia verba,quę in ea manumissione interuenerant, aut effari aut exaudire nõ posset. sed cùm ea verborũ solennitas omitti soleat.*l.manumissio. ſ. de manumiss.vindicta.* & publicæ vtilitatis ratio hoc suadeat,poterit & hodie vindicta manumittere.
surdum ita natum.*vt hîc.*
h mutum surdum. *Hal. v. in hunc locũ Paul. 4.sent.12.§.2.*
i Imò nullo modo põt manumittere. *l.10. C. qui testa. fac. poss.*
k de facto,putà, quia iudex ita voluit: aliàs de iure non ita punitur seruus. *l.12.§.vlt.j.de accusationib.*
l Edictum vrbicum,est ad edictum Prætoris vrbani.
m *l.14.ſ.de opt. leg.*
n *l.27.§.vl.e.l.1. C. de seruo pign. dato manum.*
o *Synopsis Basil.48.tit.3.& 7. c.4.*
p *l.18. in pr.j.e. l.57.in prin. ſ.de manũ. test.l.5.C. de test.manumis.*
q *l.57.circa fi.ſ. de manumis.test.*
r *v.l.10. in pr.j. eod.* *
ſ & ita debitor

esset obtemperatum : ex sententia [a] constitutionis [b] Diui Marci, libertates obtingere matre cõsentiente, respondi: quòd si ante filiam mater vita decessit,omnimodo.

De vendito vt manumittatur.

9. *Paulus* "lib.5.Quæstionum."

LAtinus Largus vendidit ancillam ita, *vt manumitteretur*, non addito tempore. quæro,quando ex constitutione incipit ei libertas [illegible] te emptore in manumittendo. respond[illegible], quid actum sit: vtrùm,cùm [c] primùm potuisset, vt manumitteret: an "vt in" potestate esset emptoris, quãdo vellet manumittere.priore casu facilè tempus deprehẽdi poterit. posteriore vtique moriente [d] emptore competit libertas. si non appareat,quid cõuenerit: fauor priorem inducet opinionem:id est,vt intra duos menses,si ambo prestò sunt,tam seruus, quàm emptor eius. seruo enim absente, nisi emptor intra quatuor menses imposuerit libertatem,ex constitutionibus ad libertatem eripitur.

QVI, ET A QVIBVS MANVmissi,liberi non fiunt [e], "&" ad legem Æliam Sentiam [f],

Tit. IX.

De surdo.

1. *Vlpianus* "lib.1.ad Sabinum."

CElsvs libro duodecimo Digestorum vtilitatis [g] gratia motus [h],surdum ita natum manumittere [i] posse,ait.

De relegato.

2. *Idem* "lib.3.ad Sabinum."

SEruo competere libertas non potest,si relegatus [k] moratus sit in vrbe.

De optione legata & de legato generali.

3. *Gaius* "libro 2.de legatis ad Edictum vrbicum [l]."

SI optio hominis data sit, vel indistinctè homo legatus sit:non potest heres,quosdam seruos vel omnes manumittendo,aut euertere aut minuere [m] ius electionis.nam, optione siue electione serui data, quodammodo singuli sub conditione legati videntur.

De seruo pignorato.

4. *Vlpianus* "lib.3.Disputationum."

SEruum pignori datum manumittere [n] non possumus.

De hereditate non soluendo & herede locuplete. 1. De conditione si creditoribus solidum solutio fuerit. 2. De seruo qui in obligatione est,vel extra obligationem.

5. *Iulianus* "lib.64.Digestorum."

CVm [o] hereditas soluendo nõ est,quamuis heres [p] locuples existat,libertas ex testamento(non) competit.

1 ¶ Si "autem" is, qui soluendo non est.hoc [q] modo libertatem dederit, *Si creditoribus meis solidum solutum fuerit, Stichus liber esto*:non potest videri fraudandorum creditorum liberos esse iussisse.

2 ¶ Si Titius nihil ampliùs in bonis, quàm Stichum, & Pamphilum, habeat, eósque stipulanti Mæuio ita promiserit, *Stichum aut Pamphilum dare spondes?* deinde, cùm alium creditorem nõ haberet, Stichum manumiserit: libertas per legem Æliam Sentiam [r] rescinditur. quamuis enim fuit in potestate Titij, vt Pamphilum daret: tamen, quamdiu eum non dederit, quia interim mori possit, non sine fraude stipulatoris Stichum manumisit. Quòd si solùm Pamphilum dari promisisset:non dubitarem,quin Stichus ad libertatem perueniret. quamuis similiter Pamphilus mori possit. * multùm enim interest,contineatur ipsa stipulatione is, qui manumittitur, an extra obligationẽ sit. Nam & qui ob aureos quinque Stichum & Pamphilum pignori dederit,cùm vterque eorum quinûm aureorum sit [ſ]. neuter manumitti potest. at si Stichum solum pignori dederit, Pamphilum nõ videtur in fraudem creditoris manumittere.

6. *Scæuola* "lib.16.Quæstionum."

IVlianus de eo loquitur,qui in substantia nihil aliud habeat.nam si habeat:quare non dicetur,vnum posse manumitti? quia,& vno mortuo, soluendo est [t] : & vno manumisso,soluendo est.nec aduentitij [u] casus computandi [x] sint.alioquin & qui vnum & certum ex seruis suis promisit,neminem manumittet.

sit locuples.*l.3.ſ.de manumiss.* t Manumissio similis est morti,quoad seruũ domino subtrahendum.*l.1.§.1 ſ. quando actio de peculio.v.l.92.j.de solutionib.l.46.in pr.j. de furtis.* u οὐχ ὑπὸ τοῖς ἐξ ἀδήλων συμβαίνουσι θέμασι προσέχειν ἡμᾶς.*v.Cui.8.ad Afric.pag. 186.* x nec vanus timor.*l.13.j.de re iudicata.* y *l.16.ſ.de manũ.vindicta.* z *v.l. 4.ſ.de seru.export.* a *v.l.29.ſ.de legib.* b *v.Cui.in hãc legẽ 3.ad Afr.* c *l.27.in pr.j.e.*

Quo tempore consilium fraudulentum obseruatur. 1. De minore viginti annis.

7. *Iulianus* "libro 2.ad Vrseium Ferocem."

SI quis integris facultatibus, codicillos confirmauit, deinde,cùm consilium creditorum fraudandorum cepisset,libertates codicillis dederit:obtineri nõ potest,quo minùs lege libertates interpellarentur. nam consilium testatoris fraudulentum non [y] eo tempore obseruatur, quod codicilli confirmantur, sed quod libertas codicillis datur.

1 ¶ Minor annis viginti, cùm seruum manumittere vellet, nec iustam causam ad consilium manumittendi haberet, tibi eum [z], vt manumitteres,dedit. negauit eum Proculus liberum esse:quoniam fraus [a] legi facta esset.

De eo qui sub conditione debet. 1. De militari testamento.

8. *Africanus* "lib.3. [b] Quæstionum."

CVm is,qui sub [c] conditione debet,manumittat fideicommissi [d] causa:lex Ælia [e] Sentia locum habet [f].

1 ¶ Si miles, iure militari testamento facto, libertates dederit in fraudem creditorum, & non soluendo moriatur:impediuntur libertates.

De manumissione coacta. 1. De eo quem dominus in capitali crimine non defendit. 2. De prohibitis manumitti.

9. *Marcianus* "lib.1.Institutionum."

ILle seruus liber non erit, qui [g] coegerit, vt eum dominus manumittat, & ille perterritus scripsit, liberũ eum esse.

1 ¶ Item nec ille liber fieri potest,qui à domino [h] non est defensus in capitali crimine,posteáque absolutus est.

2 ¶ Qui hac lege venierint [i] ne manumittantur, vel qui testamento prohibiti sint manumitti, vel iussu præsidis prouinciæ licèt manumittantur : tamen ad libertatem non perueniunt.

Quid sit in fraudem creditor.manumittere.

10. *Gaius* "libro primo Rerum quotidianarum siue aureorum."

IN [k] fraudem creditorum manumittere videtur,qui vel iam eo tempore,quo manumittit,soluendo non est,vel datis libertatibus desiturus est soluendo [l] esse.sæpe enim de facultatibus suis ampliùs, quàm in his est, sperant homines. quod frequenter accidit his, qui transmarinas negotiationes, & alijs regionibus, quàm in quibus ipsi morantur, per seruos atque libertos exercẽt. quòd sæpè adtriti istis negotiationibus,longo tempore id ignorãt [m], & manumittendo sine fraudis consilio indulgent seruis suis libertatem.

De debitore ciuitatis. 1. Vel fisci.

11. *Marcianus* "lib.13.Institutionum."

IN fraudem [n] ciuitatium manumissi,ad libertatem non veniunt,vt senatus censuit.

1 ¶ Sed nec in fraudem fisci datas libertates procedere, principalibus constitutionibus cauetur. Sed Diui fratres rescripserunt : Non vtique, si debitor fisci manumiserit, libertates impediuntur: sed [o] ita,si,cùm non erat soluendo,in fraudem manumisit.

De mancipijs per manumissionem quæstione non subducendis.

12. *Vlpianus* "lib.5.de Adulterijs."

PRospexit legislator,ne mãcipia per manumissionem [p] quæstioni subducantur. idcircóque prohibuit ea manumitti:certúmque diem [q] præstituit,intra quem manumittere non liceat.

1 ¶ Ipsa igitur,quæ diuertit,omnes omnimodo seruos suos manumittere vel alienare prohibetur : quia ita verba faciunt,vt † ne eum quidem seruum, qui extra ministerium eius mulieris fuit vel in agro vel in prouincia, possit manumittere vel alienare.quod quidem per quàm [r] durum est.sed [ſ] ita lex [t] scripta est.

2 ¶ Sed etsi post diuortium seruum mulier parauit,aut alia ratione adquisijt:æquè(quod ad verba attinet)manumittere non poterit.& ita Sextus quoq; Cęcilius adnotat.

3 ¶ Pater verò,in cuius potestate filia fuerit,ea tantùm mancipia prohibetur manumittere alienaréve,quæ in vsu filiæ fuerunt tributa.

4 ¶ Matrem quoque prohibuit manumittere alienaréve ea mancipia,quæ in ministerium filiæ concesserat.

5 ¶ Sed & auum & auiam prohibuit manumittere : cũ horum quoque mancipia quæstione postulari posse, lex voluerit.

d fraudandorũ creditorum causa sic.n.legitur in *l.16.§.2.j. eod.l.55.ſ.de hæred.inst. l.3.l.10. §.1.j.qui in fraud. credit. Cui.4.obs. 31.*id etiã confirmat textus Basilικῶν, his verbis οὐδὲ ὡσὰν ἀφέσιν δεῖ πρὸς περιγραφὴν τῶν δανειστῶν ἐλευθεροῦν:& τὸ χῦ πόδας ita habet εἰ καὶ ἀφερετικοὺς τις ἔχει δανειστὰς, οὐδὲ εἰς περιγραφὴν τούτων δύναται ἐλευθερῶσαι. *Cuiac.3. ad Afr.pag.31.*
e *l.27.j.eod.*
f locũ non habet *vulgat.*
g *l.17.in pr.j.eo. adde l.3.Cod qui manumitti non possunt.*
h *l.13.ſ.de statu hom. l.9.j. de publicis iudicijs.*
i *v.l.9.ſ.de manumissionib.*
k *l.10.§.2.j.eod. inst.qb. manum. non licet.in pr.*
l præualuit tamẽ nõ impediri libertatẽ, nisi animũ fraudandi habuerit.*§.3. vers.præualuisse. Insti. quib. manum:non licet.*
m v.quę notaui ad *l.15.Cod.de rescindenda.*
n *l.45.in pr.j.de iure fisci.*
o *l.2. C. de seruo pignori.*
p *l.5.in fi.ſ. de manumiss. l.3.C. de adulterijs.*
q *sub.*sexaginta diebus.*d.l.3.*
† Id immutatũ.*l.32.Cod.ad l. Iul.de adulterijs.*
r *l.1. §. 30. ſ. de Sillan.l.65.§.2.ſ. ad Sc.Trebell.*
ſ Clemẽtiores lege,iudices nostros esse non oportet, *Nouell. 82.c.10.* v.tamen Socinum *regul. 130.*adde elegãs exemplum ex Harmenopulo. *1.tit.1.§.29.& 30.*
t quid iuris?an ideo iudici id sequendũ, quia scriptũ? An non æqtas stricto iuri præferẽda?sic habendũ est, Iudici rescriptũ,licèt prædurũ,sequendũ esse:talẽ duritiẽ à solo principe(id sibi etiam vindicãt hodie apud Gallos parlamenta aduersus iudices inferiores, à quib. ad ipsã curiã appellatur)molliendã. In nõ scriptis,iudex ęquitatẽ rigori præferre debet.nã,vt scribit Aristot. æquitas nihil aliud est,quã qđ lex prętermisit. τοῦ γεγραμμένου νόμου ἔλλειμμα. *Vide Cuiac.2.Fen.1.*

6 ¶ Sextus Cæcilius rectè ait, angustissimum tempus legem præstitisse alienandis manumittendisve seruis. finge (inquit) ream adulterij intra sexagesimum diem postulatam [a]. quæ cognitio tam facilè expediri potuit adulterij, vt intra sexagesimum diem finiatur? & tamen licere mulieri quamuis postulatæ adulterij, seruum suspectum [b] in adulterio, vel quæstione necessarium, quod ad verba legis attinet, manumittere. Sanè in hunc casum subueniendum est, vt destinati serui quasi conscij, vel quasi nocentes, non debeant [c] manumitti ante finitam cognitionem.

7 ¶ Pater mulieris, vel mater, si intra sexagesimum diem [d] decedant, ex his seruis, quos in ministerium filiæ dederint, neque manumittere neque alienare poterunt.

13. *Paulus* lib. 3. de Adulterijs.

QVòd si [e] intra diem sexagesimum manumiserint, erit seruus statuliber [f].

14. *Vlpianus* lib. 4. de Adulterijs.

SEd si maritus intra sexagesimum diem decesserit: an manumittere, vel alienare iã possit suprascriptas personas, videamus. & non puto posse: quamuis accusatore mulier deficiatur marito: cùm pater accusare [g] possit.

1 ¶ Et simpliciter quidem lex mulierem prohibuit intra sexagesimum diem diuortij manumittere.

2 ¶ Siue autem diuertit, siue repudio dimissa sit: manumissio impedietur.

3 ¶ Sed si morte mariti solutum sit matrimonium, vel aliqua [h] pœnâ: eius manumissio non impedietur.

4 ¶ Sed etsi bonâ [i] gratiâ finierit matrimonium: dicetur, manumissionem vel alienationem non impediri.

5 ¶ Sed & si constante matrimonio mulier, dum [k] diuortium [l] cogitat, manumittat vel alienet, & hoc dilucidis [m] probationibus fuerit approbatum: quasi in fraudem legis hoc factum sit: non debet alienatio valere, vel manumissio.

6 ¶ Alienationem omnem [n] omnino accipere debemus.

Si pater filio permiserit manumittere.

15. *Paulus* lib. 1. ad legem Iuliam.

QVæsitum est, an is, qui maiestatis crimine reus factus sit, manumittere possit, quoniam ante dãnationem dominus est. & Imperator Antoninus Calpurnio Critoni rescripsit, ex [o] eo tempore, quo quis propter facinorum suorum cogitationem iam de pœna sua certus esse poterat, multo priùs cõscientia delictorum, quàm damnatione, ius datæ libertatis eum amisisse.

1 ¶ Iulianus ait: si, posteaquàm filio permisit pater manumittere, filius [p] ignorans patrem decessisse, manumisit vindictâ: non fieri eum liberum. sed etsi viuit pater, & voluntas [q] mutata erit: non videri volente patre filium manumisisse.

De minore xx. annis. 2. De manumißione in fraudem creditorum, qui dicuntur creditores. 3. De debitore fisci. 4. De debitore conditionali. 5. Si voluntate patris filius manumiserit.

16. *Idem* libro tertio ad legem Æliam Sentiam.

SI, cùm fideicommissa libertas debeatur, minor viginti annis seruum vẽdat, vt manumittatur. vel quia hac lege emerat: non impedietur alienatio.

1 ¶ Si partem, quam in communi seruo habet minor viginti annis, manumittendi causa tradat: nihil aget. Sed si, cùm ipse causam probare posset, tradiderit: nulla fraus intelligetur.

2 ¶ Ne quis [r] creditorum fraudandorum causa seruum manumittat. hac lege cauetur.* Creditores autem appellantur, quibus [s] quacunque ex causa actio cum fraudatore competat.

3 ¶ Aristo respondit, à debitore fisci, qui soluendo non erat, manumissum, ita reuocari in seruitutem debere, si non diu in libertate fuisset, id est, non minùs decennio [t]. planè ea, quæ in fraudem fisci in [u] sinus eius collata sunt, reuocanda.

4 ¶ Si sub conditione alicui pecunia debeatur: quasi statuliber erit, à debitore manumissus: vt [x] pendeat libertas ex conditione.

5 ¶ Si voluntate patris filius manumiserit: siue pater, siue filius sciat, soluendo patrem non esse: libertas impedietur.

De manumißione coacta. 1. Si mentitus dominus ne à magistratibus castigaretur, dixit esse liberum. 2. De prohibitis manumitti intra certa tempora.

17. *Idem* libro singulari de Libertatibus.

SI priuatus [y] coactus à [z] populo [a] manumiserit, quamuis voluntatem accommodauerit, tamen non erit liber. nam & Diuus Marcus [b] prohibuit, ex adclamatione populi manumittere.

a *v. l. 13. j. eod.*
b *l. vnica. C. de mulierib. quæ se proprijs seruis.*
c *v. Inst. de her. inst. in prin.*
d *l. vlt. circa fi. C. de adult.*
e *l. 12. § 6. s. eod.*
f statim liber *vulgat. Halo.* aliud est statuliber, & statim liber. Statuliberi nõ statim liberi, sed ex die aut conditione. *Cuiac. hoc tit.*
g *l. 14. C. qui accusare non poss.*
h *l. 1. C. de repudijs.*
i *v. Nou. 22. c. 4.*
k An alienatio facta ante delictum valeat, v. quæ notaui *ad l. 15. s. de donat.*
l vel vt crimini subtrahatur. *l. 8. in fi. s. de manumiss.*
n Dilucidè probatur alienatio fraudulẽter esse facta ante delictum, si omniũ bonorũ, si personæ coniunctæ, si clam, si paulò ante delictum, si denique ita facta sit rei alienatio vt possessio remaneat penes donantẽ. *adde l. 15. s. de donationib.*
n *v. l. vlt. in pr. C. de reb. alien. nõ alienand.* Adde *Nouell. 7.*
o *l. 8. § 1. s. de manumiss.*
p *l. 4. circa pr. s. de manumiss. vindicta.*
q voluntas eius mutata. *vulgat.*
r *v. l. 10. in prin. s. eod.*
s *v. l. 27. § pen. j. eod.*
t aliàs, *diu*, biennium significat. *l. 27. s. locati.*
u vide Petrũ Fabrum *1. semestrium 22.*
x *l. 1. in fin. s. de statuliber.*
y De magistratu æquè id exploratũ nõ fuit ante orationẽ D. Marci. *l. 3. C. qui manumit. nõ poss.* *
z *v. l. 9. in prin. s. eod.*
a *v. l. 12. Cod. de pœnis.*
b *d. l. 3. &* D. Hadrianus roganti populo vt quendam ἁρματηλάτην manumitteret, per tabellam respondit, à se peti id non debere. Aliàs Suetonius *in Tiberio* refert Augustum in spectaculo coactum Accium Comœdum manumittere. *vide Cuiac. 2. obs. 22.*

1 ¶ Item non fit liber, si [c] mentitus dominus, ne à magistratibus [d], castigaretur, dixit esse liberum, si non fuit voluntatis manumittendi.

2 ¶ In his, quos [e] intra certa tempora non licet manumittere, si testamento acceperint libertatem, non testamenti facti, sed competentis [f] libertatis tempus inspiciendum est.

De hereditate aucta, vel deminuta. 1. Si seruus iussus sit heredi dare tantum, quanti est & liber esse.

18. *Idem* lib. 16. ad Plautium.

SI mortis tẽpore [g] soluendo sit hereditas: si tamen, (cùm) aditur, desierit esse soluẽdo: libertas à testatore in fraudem creditorum relicta, non competet. nam sicut [h] aucta hereditas prodest libertatibus, ita nocet diminuta.

1 ¶ Si is, cui libertas relicta est, iussus sit heredi dare tantum, quanti est, & liber esse. Videamus, an adhuc fraus sit creditorum, quia heres mortis causa accepturus est, an verò, si alius pro eo, vel ipse non de peculio det, nulla sit fraus. sed si heres locuples non proficit ad libertatem: nec qui dat pecuniam, prodesse potest.

Si is qui manumisit postea seruus pronuncietur.

19. *Modestinus* lib. 1. Regularum.

NVlla competit libertas data ab eo [i], qui postea seruus ipse pronuntiatus est.

De seruo alieno manumisso.

20. *Idem* libro singulari de Enucleatis casibus.

SI seruo [k] alieno libertas, non cõsentiente domino, data est: valere ex auctoritate iuris nõ potest: quamuis postea manumissor domino heres extitit. nam licet eius, iure cognationis, qui manumisit, heres extitit: non ideo, aditione hereditatis, libertatis datio confirmatur.

De manumißione matrimonij causa.

21. *Idem* lib. 1. Pandectarum.

MAtrimonij causa manumitti ancilla à nullo alio [l] potest, quàm qui eam vxorem ducturus est. Quòd si alter manumiserit matrimonij causa, alter eam vxorem ducat: non erit libera. adeò vt nec si intra sex quidẽ menses eam repudiatam postea manumissor vxorẽ duxerit, liberam eam fieri Iulianus respondit. quasi de his nuptijs senatus senserit, quæ post manumissionem, nullis alijs interpositis, secutæ fuerunt.

De curatore furiosi.

22. *Pomponius* libro 25. ad Quintum Mucium.

CVrator [m] furiosi seruum eius manumittere non potest.

De seruo bene merito.

23. *Idem* lib. 4. ex varijs lectionibus.

SEmper in fraudem creditorum libertas datur ab eo, qui [n] sciret se soluendo nõ esse: quamuis benè dedisset merenti hoc.

De pluribus manumißis ab eo, qui habet creditores.

24. *Terentius* Clemens lib. 9. ad legem Iuliam & Papiam.

SI quis habens creditores, plures manumiserit: non omnium libertas impedietur: sed qui primi [o] sunt, liberi erunt, donec creditoribus suum soluatur. quam rationem Iulianus solet dicere: velut, duobus manumissis, si vnius libertate fraudentur: non vtriusque, sed alterutrius impediri libertatem: & plerumque postea scripti [p]: nisi si quando maioris pretij sit is, qui antè nominatus sit: nec sufficiat, posteriorem retrahi in seruitutem: prior sufficiat. nã hoc casu sequenti [q] loco scriptum, solum ad libertatem peruenturum.

De prioribus & nouis creditoribus.

25. *Papinianus* lib. 5. Responsorum.

IN fraudem creditorum testamento datæ libertates, prioribus creditoribus dimissis, propter nouos creditores irritæ [r] sunt.

De seruo pignorato.

26. *Scæuola* lib. 4. Responsorum.

PIgnori obligatum seruum debitoris heres manumisit. quæsitum est, an liber esset. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, si pecunia etiam nunc deberetur, non esse manumissione liberum factum. *Paulus*: Soluta [s] ergo pecunia, ex illa voluntate liber fit.

De *debitore in diem, vel sub conditione & de causa ex qua debet.* 1. De *seruo pignorato.*

27. *Hermogenianus* lib. 1. Iuris Epitomarum.

IN fraudem creditorum manumittitur, libérque esse prohibetur: siue dies soluendæ pecuniæ iam cessit, siue in diem,

c ¶ *v. l. 24. § 9. s. de fideic. lib.*
d municipalibus, quibus id licebat, municipales, inquam, magistratus seu duumuiri in seruos castigationẽ habuere. *v. l. 12. s. de iurisdict.* & adde quę scripsi ad *l. 26. j. ad municipal.*
e *l. 12. s. de manumiss.*
f *v. l. vnicã. § 6. C. de caducis.*
g *v. l. 5. in prin. s. eod.*
h *l. 57. § 1. s. de manumiss. test.*
i *v. l. 1. C. ne de statu defuncti.*
k *l. 4. in fi. l. 5. C. de his qui à non don. manumißi. l. 2. C. de mancipijs & colon.*
l minore sc. *l. 13. § fi. s. de manum. vindicta. § 5. Inst. quib. manu. non licet.*
m *v. l. 13. s. de manumiss.*
n *l. 54. in fi. s. de manumiss. l. 4. § 19. ver. Si quis autem. s. de fideic. l. 15. l. 23. in fi. j. ne in frau. cre. § 3. Inst. ex quibus caus. manumi. nõ licet. l. 1. Cod. qui manu. non poss.*
o Primi in ordine manumissi, primi liberi. *v. l. 83. § 1. s. de hæredib. instit.*
p *v. l. 24. § 17. s. de fideic. libert.*
q *vide l. 55. s. de hæred. instit.*
r Imò ratæ esse debent. *l. 15. j. quæ in fraudem cred.* solue, hîc non satis fit omnibus qui erant creditores tempore datæ libertatis.
s *l. 33. in fin. j. de pœnis. l. 5. Cod. de seruo pign. dato manumiss.*

in diem, vel sub [a] conditione [b] sit debitum. Diuersa causa est legati sub conditione relicti. nam, antequàm conditio extiterit, inter creditores legatarius ille non habetur. Ex omni [c] autem causa creditoribus in hac parte lex [d] Ælia Sentia prospexit. inter [e] quos fideicommissarium etiam esse, placuit.

1 ¶ Pignori [f] datus seruus, antequàm debiti nomine fiat satis, [g]sine consensu creditorum manumitti non potest: sed pupilli creditoris citra tutoris auctoritatem consensus nihil libertati prodest. sicuti non prodest, si fructuarius pupillus manumissioni similiter consentiat.

De seruo heredis legato.

28. *Paulus* lib.3. Sententiarum.

HEres seruum proprium, quem testator legauerat, manumittendo nihil agit: quia scientiæ vel ignorantię [g] eius nullam placuit admitti rationem.

De seruo pignerato. 1. De seruo sub conditione legato.

29. *Gaius* libro 1. de Manumissionibus.

GEneraliter [h] pignori datus seruus, sine dubio pleno iure debitoris est, & iustam libertatem ab eo consequi potest, si lex Ælia Sentia non impediat libertatem: id est, si soluendo sit, nec ob id creditores videantur fraudari.

1 ¶ Sub conditione seruus legatus, pendente conditione pleno iure heredis est: sed nullam libertatem [i] ab eo consequi potest, ne legatario iniuria fieret.

De ingrati accusatione.

30. *Vlpianus* lib.4. ad legem Æliam Sentiam.

SI quis hac lege seruum emerit, vt manumittat: &, non manumittente eo, seruus ad libertatem peruenerit ex constitutione [k] Diui Marci: an possit vt ingratum accusare, videamus. & dici potest, cùm non sit manumissor, hoc ius eum non habere.

1 ¶ Si filius meus "ex" voluntate [l] mea manumiserit: an vt ingratum eum accusandi ius habeam, dubitari poterit idcirco, quia non manumisi. sed pro eo habendus sum, ac si manumisissem.

2 ¶ Sed si castrensem [m] seruum filius meus manumittat: dubio procul hoc ius non habebo: quia "non" ipse manumisi. ipse planè filius accusare poterit.

3 ¶ Tamdiu "autem" accusare quis poterit, quamdiu perseuerat patronus.

4 ¶ Quotiens autem patroni libertum volunt accusare: vtrùm omnium consensus necessarius sit, an verò & vnus possit, videamus. & est verius, si saltem in vnum hoc commiserit, eum vt ingratum accusari: sed omnium consensum necessarium, si sint eiusdem gradus.

5 ¶ Si pater libertum vni ex filiis adsignauerit [n] solum eum accusare posse, Iulianus scripsit. solum enim patronum esse.

De viduitate libertæ iniuncta.

31. *Terentius Clemens* lib.5. ad legem Iuliam & Papiam.

QVæsitum est: si libertam patronus iureiurando adegisset [o], ne ea liberos impuberes habens nuberet: quid iuris esset. Iulianus dicit, non videri contra legem Æliam Sentiam fecisse eum, qui non perpetuam viduitatem libertæ iniunxisset.

De mercede operarum.

32. *Idem* lib.8. ad legem Iuliam & Papiam.

SI non voluntate patroni is, qui in eius potestate sit, iusiurandum adegerit, vel stipulatus fuerit, *ne nubat*: nisi id patronus remittat, aut liberauit libertum: incidet in legem. videbitur enim id ipsum dolo malo facere.

1 ¶ Non prohibentur lege Ælia Sentia patroni à libertis [p] mercedes capere: sed [q] obligare eos. itaque, si sponte sua libertus mercedem patrono præstiterit, nullum huius legis præmium consequetur.

2 ¶ Is, qui operas [r], aut in singulas eas certam summam promisit, ad hanc legem non pertinet: quoniam operas præstando potest liberari. Idem Octauenus probat. & adiicit: Obligare sibi libertum, vt mercedem operarum capiat, is intelligitur, qui hoc solum agit, vt vtique mercedem capiat, etiam si sub titulo [s] operarum eam stipulatus fuerit.

DE IVRE [t] AVREORVM† anulorum [u],

Tit. X.

De alimentis. 1. De collusione.

1. *Papinianus* lib.1. Responsorum.

a In fraudem creditoris, cui sub conditione debetur, manumitti seruus non potest. Is, cui sub conditione debetur, etiam creditor est; & obligationem transfert in hæredem, & mitti in possessionem solet. *v. Cuiac. 10. obser.* Ideo ante diem non n.h l agit, sed malè. *l pecuniam. ff. de reb. cred.*

b *l. 8. in prin. ff. e*

c *l. 15. §. 2. ff. eo. l. 1. in fi. C. qui manumit. non poss.*

d *l. 8. ff. eod.*

e Creditoris appellatione fideicommissarius quoque continetur.

f *v. l. 4. ff. eod.*

g *l. 71. §. 2. ff. de verb. oblig.*

h Pignus pleno iure debitoris est: *vt hîc*, non creditoris. *vid. l. 6. circa pr. ff. tit. prox.*

i *l. 11. ff. de manumissionib.*

k *l. 2. C. si mancip. fuer. ita alienat. vt manumit.*

l *v. l. 1. in fin. C. comm. de manumissionib.*

m *v. l. 8. ff. de iure patronat.*

n *l. 1. in pr. ff. de adsignan. liber.*

o Viduitas perpetua libertæ à patrono indici non potest, sed temporaria tantum. *v. l. 8. §. 2. ff. de in ius vocand.*

p *l. 25. in fi. ff. de operis libert.*

q Obligatio difficilius permittitur, quàm acceptio.

r *l. 6. §. 1. ff. de iure patronat.*

s Titulus hic, color.

t *l. 6. Cod. 8. Nouel. 8. de quo v. Cuiac. 7. obs. 14.*

† hodie non tantum benemeritis, sed omnibus manumissis hoc ius datum est. *Nouel. 78.*

u quod olim dabatur plerũque libertinis ditioribus. hinc Arnobius *lib. 4.* Pecunia donat anulos & priora loca in spectaculis. Ditioribus, inquam, i. habentibus in bonis millia quadringenta, qui census erat equestris, Suetonius *in Iulio.* Ius anulorum cum millibus quadringentis. *v. Cuiac. C. eo.* Eo munere fiebãt equites, aut certè quasi equites. *Tacitus 18.* tunc etiam ferreum anulum deponebant. hinc Papinius 3. Mutauitque genus, læuæque ignobile ferrum Exuit. passim id dabatur tempore Plinii *33. c. 11.* sub Alexandro Seuero nunquam, *Lampridius.*

x ¶ Ius aureorum anulorum solis libertis concedebatur. *l. 1. Cod. eod. Sueton. in Vitellio: Cic. 3. Tuscul.* 1. medicis. *Dion. 51.* Hi nomen suum mutabãt. *Tacit. 7.* vsus anuli eos distinguebat à plebe, eosque reddebat quasi senatores aut equites *33. Plin. 1.* tametsi alii non tam ornatus quàm signandi causa anulos gestarent *7. Macrob. 13. Plaut. Casina. v. Ferrandum 1. Explicat. 4.*

y ratione, vide in lege *3. §. 2. ff. de cond. & dem.*

z Ius aureorũ anulorũ impetrans libertus, non ideo, eáve ex causa libertus esse desinit, Proinde alimenta eundem, vt liberto, à patrono relicta, rectè consequetur.

INTER cæteros alimenta liberto [x] relicta non [y] idcirco non debentur, quia [z] ius aureorum anulorum ab [a] Imperatore libertus accepit.

1 ¶ Diuersum in eo probatur: qui iudicatus ingenuus, collusione per alium patronum detecta, conditioni suæ redditus, alimenta sibi, quæ tertius patronus reliquerat, præberi desiderat. hunc enim etiam beneficium anulorum amittere, placuit.

2. *Idem* lib.15. Responsorum.

INtra [b] quinque annos, pro ingenuitate sententia dicta, rescissa fuerat. victum, anulorum aureorum beneficiũ, quod ante sententiam pro ingenuitate dictam acceperit, ac deposuit, non retinuisse, respondi.

De discessu vel ignorantia patroni.

3. *Marcianus* libro primo Institutionum.

DIuus Commodus & ius anulorum datum ademit illis [c], qui inuitis [d] aut ignorantibus patronis acceperant.

De fœminis.

4. *Vlpianus* lib.3. ad legem Iuliam & Papiam.

ETiam fœminæ [e] ius anulorum aureorum impetrare possunt. & iura ingenuitatis impetrare, & natalibus restitui poterunt.

De iure ingenuitatis. De hereditate.

5. *Paulus* lib.9. ad legem Iuliam & Papiam.

"IS," qui ius anulorum impetrauit, vt [f] ingenuus habetur [g] quamuis ab hereditate eius patronus [h] non excludatur.

6. *Vlpianus* lib.1. ad legem Iuliam & Papiam.

LIbertinus, si ius anulorum impetrauerit, quamuis iura ingenuitatis saluo iure patroni nactus sit, tamen ingenuus intelligitur [i]. & hoc Diuus Hadrianus rescripsit.

DE NATALIBVS RESTItuendis [k],

Tit. XI.

De obreptione.

1. *Vlpianus* lib.2. Responsorum.

A PRINCIPE natalibus suis restitutum eum, qui se ingenuum natum principi adfirmauit [l], si ex ancilla natus est, nihil [m] videri impetrasse.

De ingenuitate quib. natalib. restituitur. De successione. De consensu patroni.

2. *Marcianus* lib.1. Institutionum.

INterdum & serui nati, ex post facto, iuris interuentu [n], ingenui fiunt. vt ecce si libertinus à [o] principe natalibus suis restitutus fuerit. illis enim vtique natalibus restituitur, in quibus initio omnes homines fuerunt, non in quibus ipse nascitur, cùm seruus natus esset. Hic enim, quantum ad totum ius pertinet, perinde habetur, atque si ingenuus natus esset. Nec [p] patronus eius potest ad successione venire. Ideoq; Imperatores non facilè solent quemquam natalibus restituere, nisi [q] consentiente patrono.

De ingenuitate.

3. *Scæuola* libro 6. Responsorum respondit.

QVæris, an ingenuitatis iure vtatur is, quem sanctissimus & nobilissimus Imperator natalibus suis restituit, sed ea res nec dubitationem habet, nec vnquàm habuit, quin exploratum sit, ad [r] omnem ingenuitatis statum restitui eum, qui isto beneficio principis vtatur.

De consensu filii patroni.

4. *Paulus* lib.4. Sententiarum.

NEc filio patroni [s] inuito libertus natalibus suis restitui potest.* quid enim interest, ipsi patrono, an filiis eius fiat iniuria?

De consensu patroni. 1. De ingenuitate.

5. *Modestinus* lib.7. Regularum.

PAtrono [t] consentiente debet libertus ab Imperatore natalibus restitui. ius enim patroni, hoc impetrato, amittitur.

1 ¶ Libertinus, qui natalibus restitutus est, perinde habetur, atque si ingenuus factus, medio tempore maculam [u] seruitutis non sustinuisset.

a Ius aureorũ anulorum ab Imperatore tãtũ impetabatur

b *v. l. 2. ff. de collus. deteg.*

c *l. 4. ff. tit. prox. l. vn. in pr. C. ad l. Iul. Viscell.*

d Inuito aut ignorante patrono, libertus ius aureorum anulorum impetrare non potest. *Plin. 10. epistol.* Rogo enim indulgeas Ius Quiritum, quod à te volentibus patronis, peto. *& alio loco,* Rogo des ius Quiritum libertis, quod à te petente patrono peto. *v. Cuiac. 7. obs. 14.*

e Fœminę possunt impetrare ius anulorum, ingenuitatis, natalium.

f *l. 6. ff. eo. l. vn. C. ad l. Viscell.*

g Imò, ius anulorum non præstat ingenuitatem. *l. 2. C. eod.*

h *l. 3. in pr. ff. de bon. libert.*

i certis casib. *vt hic Gl. not. ad de l. 3. ff. ti. proxi.*

k *l. 6. C. 8.* natalium restitutionem. *Nouel. 78.* παλιγγενεσίαν appellat. Porro, ius Quiritum, ciues Romanos: anuli, equites: natalium restitutio, & extraneorũ & patronorũ ipsorum respectu libertos ingenuos facit: vt obsequiis soluti sint, & iudicio ingrati. *v. Cuiac. C. eod.*

l falsò.

m quia obreptũ est principi *l. 2. l. 5. C. si contra ius.*

n *l. 3. l. 5. ff. e. l. 2. C. de iur. aur. an.*

o *l. 23. §. 1. C. de nuptiis.*

p *l. 3. circa pr. ff. de bon. lib.*

q Princeps põt legitimare spurios, & ius legitimãdi cõcedere, cũ hac adiectione, nõ obstãte: vel mero iure potestatis, vel citatis iis quorũ interest, quorũq; de prę iudicio agitur. *v. Rolã. à Vall. 1. cons. 6. nu. 30.* licet legitimatio, quæ fit à patre, cognatorũ consensum non exigat. *Ibid.*

r *l. vl. ff. ti. prox.*

s *v. l. 3. ff. ti. prox.*

* t *v. l. 8. in pr. ff. de aqua.*

u seruitus, maculam quãdam infert.

DE LIBERALI [a] CAVSA,

Tit. XII.

Qui & quib. ex causis pro aliis. De libertate litigare possunt.

1. *Vlpianus* lib. 54. ad Edictum.

SI QVANDO is, qui in possessione seruitutis constitutus est, litigare de conditione sua non patitur, quòd fortè sibi suóque generi vellet aliquam iniuriam inferri: in hoc casu æquum est, quibusdam personis dari licentiam, pro eo litigare. Vt [b] putà parenti, qui dicat, filium in sua potestate esse. nam, etiam [c] si nolit filius, pro eo litigabit. sed, etsi in potestate non sit, parenti dabitur hoc ius: quia semper parentis interest [d] filium seruitutem non subire.

1 ¶ Versa etiam vice dicemus, liberis [e] parentium etiã inuitorum eandem facultatem dari. neque enim modica filij ignominia est, si parentem seruum habeat.

2 ¶ Idcirco visum est, cognatis etiam hoc dari debere.

2. *Gaius* ad Edictum prætoris vrbani, titulo de liberali causa.

QVoniam seruitus eorum ad dolorem nostrum iniuriámque nostram porrigitur.

3. *Vlpianus* lib. 54. ad Edictum.

AMpliùs puto, naturalibus [f] quoque hoc idem prẹstandum, vt parens filium in seruitute quæsitum & manumissum possit [g] in libertatem vindicare.

1 ¶ Militi etiam pro [h] necessariis sibi personis de libertate litigare permittitur.

2 ¶ Cùm verò talis nemo [i] alius est, qui pro eo litiget: tunc necessarium est, dari facultatem etiam matri, vel filiabus, vel sororibus eius, cæterísque mulieribus, quæ de cognatione sunt, vel etiam vxori [k], adire prætorem, & hoc iudicare, vt causa cognita & inuito ei succurratur.

3 ¶ Sed & si libertum meum, vel libertam [l] dicam: idem erit dicendum.

4. *Gaius* ad Edictum prætoris vrbani, titulo de liberali causa.

SEd tunc patrono conceditur pro libertate liberti [m] litigare, si, eo ignorante, libertus venire se passus est.

5. *Vlpianus* (lib.) 54. ad Edictum.

INterest enim nostra, libertos libertásque habere.

1 ¶ Quòd si plures ex memoratis personis existant, qui velint pro his litigare: prætoris partes interponendæ sunt, vt eligat [n], quem potissimum in hoc esse existimat. quod & in pluribus patronis obseruari debet.

6. *Gaius* ad Edictum prætoris vrbani.

BEnigniùs autem hoc persequendum est: vt: si furiosus [o], & infans est, qui in seruitutem trahitur: non solùm necessariis personis, sed etiam extraneis hoc permittatur.

De eo qui se vendi vel alia ratione in seruitutem deduci passus est. 2. De eo qui sciens, vel ignorans liberum emit. 4. Si quis à familia necatus esse dicatur. 5. De actore & reo.

7. *Vlpianus* lib. 54. ad Edictum.

LIberis etiam hominibus, maximè si maiores viginti annis venum se dari passi sunt, vel in seruitutem quaqua ratione deduci, nihil obest, quo minùs possint in libertatem proclamare. nisi [p] fortè se venũ dari passi sunt, vt participauerint [q] pretium.

1 ¶ Si quis minor [r] viginti annis, ad partiendum pretium, venum [s] se dari passus est: nihil ei hoc post viginti annos nocebit. Sed si antè quidem se venum dedit, post [t] vicesimum autem annum pretium partitus est: poterit ei libertas denegari.

2 ¶ Si quis sciens [u] liberum emerit, non denegatur vendito in libertatem proclamatio aduersus eum, qui eũ comparauit: cuiusq; sit ætatis, qui emptus est. idcirco quia non est venia dignus, qui emit, etiam si scientem prudentémque se liberum emerit. Sed enim si postea alius eum emerit ab hoc, qui sciuit, ignorans: deneganda est ei libertas.

3 ¶ Si duo [x] simul emerint partes, alter sciẽs, alter ignorans: videndum erit: numquid is, qui scit, non debeat nocere ignoranti. quod quidem magis est. Sed enim illa erit quæstio: partem solam habebit is, qui ignorauit, an totũ. & quid dicemus de alia parte? an ad eum, qui scit, pertineat? sed ille indignus est quid habere, quia sciens emerit. rursum, qui ignorauit, non potest maiorem partem dominij habere, quàm emit. euenit igitur, vt ei prosit, qui eum comparauit sciens, quod alius ignorauit.

4 ¶ Sunt & aliæ causæ, ex quibus in libertatem proclamatio denegatur. veluti si [y] quis ex eo testamento liber esse dicatur, quod testamentum aperiri prætor vetat, quia testator à familia necatus esse dicatur. cùm enim in eo sit iste, vt supplicio fortè sit adficiendus: non debet liberale iudicium ei concedi. Sed etsi data fuerit, quia dubitatur vtrùm nocens sit, an innocens: differtur liberale iudicium, donec constet de morte eius, qui necatus est. apparebit enim, vtrùm supplicio adficiendus sit, an non.

a l. 7. C. 16. Pau. 5. sent. 1. 4. Cod. Theod. 8.
b l. 27. in pr. s. de minorib. l. 2. §. 2. j. quando appel. lic.
c Inuito plerũque datur beneficium, dixi ad l. 6. j. de captiuis.
d vide exemplum illustre. in l. 2. §. 24. s. de orig. iu. id enim eius amori datur. v. §. vlt. Inst. de noxalib. l. 1. §. 2. s. de obsequiis.
e an etiam naturalibus tantum? sic videtur. arg. l. 3. j. eod.
f adde l. 6. 7. & præsertim. l. 8. s. de pign. l. 71. §. 3. s. de leg. 1. idque pietatis intuitu. l. 41. §. 2. in fi. §. 5. s. de leg. 3.
g vide Nouell. Leon. 100.
h v. l. 9. Cod. de procuratorib.
i v. l. 6. j. de appellat.
k hoc speciale est: aliàs id non permittitur. l. 2. in fi. s. ad Velleian.
l v. l. 4. j. eo.
m l. 3. in fi. s. eo. l. 5. j. eod. l. 19. C. eod.
n adde l. 7. in fi. s. de pact. Nouel. 120. cap. 6.
o adde l. 1. in fi. l. 3. s. de postulando.
p l. 5. C. eod.
q vt participarent. v. l. 1. in pr. j. quib. ad libert. l. 5. C. de liberali causa.
r aliàs non. l. 16. C. eod.
s Tmesis.
t d. l. 1. in fin. j. quib. ad libert.
u v. l. 33. in pr. j. eod.
x l. vlt. j. tit. prox.
y l. 1. & toto titul. s. de senatusconf. Silaniano.

5 ¶ Si * quis ex seruitute in libertatem proclamat: petitoris [z] partes sustinet. si [a] verò ex libertate in seruitutem petatur: is partes actoris sustinet, qui seruum suum dicit. Igitur cùm de hoc incertum est, vt possit iudicium ordinem accipere: hoc antè apud eum, qui de libertate cogniturus est, disceptatus, vtrùm ex libertate in seruitutẽ, aut contrà agatur. Et si fortè apparuerit, eum, qui de libertate sua litigat, in libertate sine dolo malo fuisse: is, qui se dominum dicit, actoris partes sustinebit, & necesse habebit seruum suum probare. Quòd si pronuntiatum fuerit, eo tempore, quo lis præparabatur, in libertate eum non fuisse, aut dolo [b] malo fuisse: ipse, qui de sua libertate litigat, debet se liberum probare.

De vsufructuario. 1. De plurib. aduersus eum qui de libertate litigat, consistentib. &, quib. ex causis ad eũdem iudicem eatur.

8. *Idem* lib. 55. ad Edictum.

COgnitio de liberali causa [c] vsufructuario datur, etiam si dominus quoque velit (hoc est, qui se dominum dicit) mouere status controuersiam.

1 ¶ Si plures sibi dominium serui vindicant, dicentes esse communem: ad [d] eundem iudicem mittendi erunt. & ita senatus censuit. cæterùm si vnusquisque, suum esse in solidum [e], non in partem, dicat: cessat senatusconsultum. neque enim timor est, ne variè iudicetur: cùm vnusquisque solidum dominium sibi vindicet.

2 ¶ Sed & si alter vsumfructum totum, alter proprietatem serui vindicet: item si alter dominium, alter pignoratum sibi dicat: idem [f] iudex erit. & parui refert, ab eodem, an ab alio ei pignori datus sit.

9. *Gaius* ad Edictum prætoris vrbani, titulo de liberali causa.

SI pariter aduersus eum, qui de libertate litigat, consistant fructuarius [g] & proprietarius: fieri potest, vt alteruter absit. quo casu, an præsenti soli permissurus sit prætor aduersus eum agere, dubitari potest: quia * non [h] debet alterius collusione aut inertiâ alterius [i] corrumpi. sed rectius dicitur, etiam alterutri eorum permittendum agere, vt alterius ius incorruptum maneat. Quòd si adhuc nondum finito iudicio superuenerit, ad [k] eundem iudicem mittetur: nisi si [l] iustã causam adferat, quare ad eum mitti non debeat: fortè si eum iudicem inimicum sibi esse adfirmet.

1 ¶ Idem dicemus: & si duo, pluresve domini esse [m] dicantur: & quidam præsto sint, quidam aberint.

2 ¶ Vnde in vtroque casu dispiciamus: an, si is, qui prior egerit, victus sit, prosit ei, quòd posterior vicerit: vel contrà: id est, vt, cùm omnino alteruter vicerit, prosit etiam alteri, sicut prodest heredi liberti, quòd in fraudem patroni serui manumissi sint. si cui placeat, prodesse: cõsequens est, vt, cùm idem petat, exceptione rei iudicatæ obiiciatur replicatio. si cui verò placeat, non prodesse, is habebit sequentem dubitationem: vtrùm id, in quo quis victus est, nullius erit, an eius esse debeat, cum quo actum sit, an potiùs eius, qui vicerit, scilicet vt vtilis actio detur ei, qui vicerit: minimè autem prætor pati debeat, vt [n] pro parte quis seruus sit.

Quid sit sine dolo malo in libertate esse.

10. *Vlpianus* lib. 55. ad Edictum.

QVod autem diximus [o], *In libertate fuisse*, sic est accipiendum, non vt se liberum doceat is, qui liberale iudicium patitur, sed in possessione libertatis sine dolo malo fuisse. Quid sit autem sine dolo malo fuisse, videamus. nam Iulianut ait. omnes, qui se liberos putant, sine dolo malo in libertate fuisse, si modò se pro liberis gerant, quamuis serui sint. Varus autem scribit, eum, qui se liberum sciat, dum in fuga sit, non videri sine dolo malo in libertate esse. sed simul atque desierit quasi fugitiuus se celare & pro libero agere, tunc incipere sine dolo malo in libertate esse. etenim ait, eum, qui scit se liberum, deinde pro fugitiuo agit, hoc ipso [p], quòd in fuga sit, pro seruo agere.

11. *Gaius* ad Edictum prætoris vrbani, titulo de liberali causa.

LIcèt fugæ tempore pro libero se gesserit, dicemus enim, eum in eadem causa esse.

3. Ad quod tempus refertur probatio possessionis libertatis. 4. De eo cui operæ debentur. 5. De damno, quod bona fide possidens passus est.

12. *Vlpianus* lib. 55. ad Edictum.

IGitur sciendum est, & liberum [q] posse dolo malo in libertate esse, & seruum posse [r] sine dolo malo in libertate esse,

1 ¶ Infans

*
z ¶ l. 5. in fi. C. e. l. 8. l. 20. s. de probationib. l. 15. C. de probationib.
a In libertatem proclamet quis & in seruitutem petatur differentia est. Ille petitoris: Hic rei sustinet.
b l. 12. §. 2. j. eod. l. 21. in pr. C. eod. l. 15. C. de probationib.
c l. 9. in prin. j. eod.
d l. 9. j. eo. v. quæ scripsi ad l. 5. C. arbitrium tutelæ.
e v. l. 9. §. 1. j. eo.
f Quæcunque pluribus vel in plures competunt, de eis plerunque omnes ad eundem iudicem eunt, vt si plures vindicent, dominium serui, vel vnus dominiũ alter vsumfructum, vt hîc, & l. 9. j. eod. vt & si plures tutelæ teneantur. l. 5. C. arbitrium tutelæ. aut si certũ petetur, plures correi. Nou. 99. Quintil. 3. Priuata iudicia sæpè vnum iudicem habere solent, à lege aliæ species erunt, etiãsi vnus à duobus duntaxat eandem rem, atq; ex eadem causa petet, aut duos ab vno, aut plures à pluribus: quod accidere in hereditariis litibus interim scimus: quia quãuis in multis personis, causa tamen vna est, nisi conditio personarũ quęstiones variauerit. v. Cuiac. s. de quibus rebus ad eundem iudicem.
g v. l. 30. in pr. j. eod.
*
h adde l. 155. j. de reg. iur.
i alterius Pandect. Flor. pro alterius ius, vide quæ scripsi ad l. 6. §. 2. j. arborum furtim cæsarum. nisi legare malis alteri ius, vt τὸ alteri generandi casu hic accipiatur, de quo vide Brissonium in parerg.
k l. 8. §. 1. s. eo.
l Libello recusationis causa inserenda. v. l. 16. C. de indiciis.
m pro parte, nõ in solidum, vt l. 8. § 1. s. eod.
n l. 29. j. de excep. rei iud.
o l. 7. in fi. s. eo. l. 12 §. 2. j. eod.
p v. l. 1. Cod. de long. temp. præscrip. quæ pro libert.
q §. 1. j. eod.
r § 2. j. eod.

1 ¶Infans subreptus,bona fide in seruitute fuit,cum liber esset. deinde cùm de statu ignarus esset, recessit, & clam in libertate morari cœpit, hic non sine dolo malo in libertate moratur.

2 ¶ Potest & seruus sine dolo [a] malo in libertate morari [b].vtputà testamento accepit libertatem,quod nullius momenti esse ignorat. vel vindicta ei imposita est ab eo, quem dominum esse putauit,cùm non esset.vel educatus est quasi liber,cùm seruus esset.

a & bona fide. *l.2. Cod. de longi tempo.præscript. quæ pro libert.*
b *v. l.10. in pr. s.eod.*

3 ¶Et generaliter dicendum est:* Quotiens quis iustis rationibus ductus,vel non [c] iustis, sine calliditate tamen, putauit se liberum, & in libertate moratus est:dicendum est,hunc in ea causa esse,vt sine dolo malo in libertate fuerit,atque ideò possessoris commodo fruatur.

c *v.l.14. C.ad l. Fab.de plagiar.*

4 ¶Probatio autem ad id tempus referetur [d],cùm sine dolo malo in libertate fuerit,quo primū in ius aditū est.

d *l.7.in fi. s.eo.*

5 ¶Si operæ alicui debeantur, is quoque liberali iudicio experiri potest.

6 ¶Si quod [e] damnum mihi dederit,qui ad libertatem proclamat, illo tempore, quo bona fide mihi seruiebat: (veluti si ego bona fide dominus, noxali iudicio conuentus,& condemnatus,litis æstimationem pro eo obtuli)in id mihi [f] condemnabitur.

e *l.13.l.41.j.eod.*
f *l.13.j.eod.*

13. *Gaius* ad Edictum prætoris vrbani,titulo de liberali causa,

ILlud certum est, damnum hoc solum in hac in factum actione deduci,quod dolo, non etiam quod culpa factū sit. Ideóque licèt absolutus hoc iudicio fuerit, adhuc tamen postea cum eo poterit lege Aquilia agi, cùm ea lege [g] etiam culpa teneatur.

g *l 44. in pr. s. ad l.Aquil.*

1 ¶Item certum est,tam res nostras,quàm res alienas, quæ tamen periculo nostro sunt,in hanc actionem deduci: veluti commodatas, & locatas. Certè depositæ apud nos res, quia nostro periculo non sunt, ad hanc actionem non pertinent.

De his qui dolo passi sunt se venundari.

14. *Vlpianus* lib.55.ad Edictum.

REctissimè prætor calliditati eorum,qui,cùm se liberos scirent,dolo malo passi sunt se pro seruis venum dari,occurrit.dedit enim in eos actionem [h].

h in factum. *v. l.22. in princip. j. eod.*

1 ¶ Quæ actio totiens locum habet, quotiens non est in ea causa is, qui se venire passus est, vt ei ad libertatem proclamatio denegetur.

2 ¶ Dolo autem non [i] eum fecisse accipimus, qui non vltrò instruxit emptorem,sed qui decepit [k].

i non eum fecisse accipimus qui decepit,sed qui non vltro instruxit emptorem,*puto ita legendum esse.*
k se seruum asseuerando. & sic decipit qui non instruit. *v. l.1. §. 1. s. de act. emp.l.13.in fin.s. de peric.*

15. *Paulus* lib.51.ad Edictum.

ID est, siue virilis sexus, siue fœminini sit. dummodò eius ætatis sit,vt dolum capiat.

16. *Vlpianus* lib.55.ad Edictum.

IMmò [l] eum,qui finxit se seruum,& sic veniit decipiendi emptoris causa.

l v.in hanc legem Cuiac.*s.ad Afric.;ag.200.*

1 ¶ Si [m] tamen vi metúve compulsus fuit hic, qui distractus est:dicemus,eum dolo carere.

m vis & metus à dolo excusat.

2 ¶ Tunc habet emptor hanc actionem, cùm [n] liberum esse nesciret. nam si scit liberum, & sic emit: ipse se circumuenit.

n *l.4. l. 6. s. de contrah.empt.*

3 ¶ Quare si filiusfamilias emit, si quidem ipse scit, pater ignorauit: non adquisiit patri actionem. hoc si peculiari nomine egerit. Ceterùm si patre mandante: hîc quæritur, an filij scientia noceat. & puto, adhuc nocere: quemadmodum [o] procuratoris nocet.

o *l.17.l.22.in fi. j.eo.l.51.§.1. s.de ædil.edict.*

4 ¶Planè si filius ignorauit,pater scit: adhuc dico,repellendum patrem:etiam si peculiari nomine filius emit: si modò pater præsens fuit, potuítque filium emere prohibere.

17. *Paulus* lib.501.ad Edictum.

IN seruo,& in eo,qui mandato nostro emit, tale est:vt,si certum hominem mandauero emi,sciens liberum esse, licet is,cui mandatum est,ignoret, idem sit, & non competet ei actio. Contrà autem si ego ignoraui, procurator scit:non est mihi deneganda.

18. *Vlpianus* lib.55.ad Edictum.

IN tantum ergo tenetur, quantum dedit,vel in quātum obligatus est:scilicet in duplum.

1 ¶Sed vtrùm pretium tantùm,an etiam id,quod pretio accessit,duplicetur,videamus. & putem, omne omnino,quod propter emptionem vel dedit,

19. *Paulus* lib.50.ad Edictum.

VEl permutauit, vel compensauit eo nomine, (nam [p] & is dedisse intelligendus est.)

p Dedisse intelligitur, qui permutat vel compensat. *l. 2. l. 3. s. de calumniatorib. l.8.s.de hæred.vend.l.27. s.de ædilitio.*

20. *Vlpianus* lib.55.ad Edictum.

VEl obligatus est,duplari debere.

1 ¶ Proinde si quid cuidam ob hanc actionem licito iure dedit: dicendum est,in hoc edictum cadere,duplaríve.

2 ¶ Obligatum, vel ipsi venditori accipere debemus, vel alij obligatum. Nam quod dedit:siue ipsi venditori, siue alij ex iussu eius:siue ipse,siue alius dederit:æquè continebitur.

3 ¶ Obligatum accipere debemus, si [q] exceptione se tueri non potest. cæterùm si potest: dicendum, non esse obligatum.

q ¶ *v. l.10. j.de verb.sign.*

4 ¶ Interdum euenit, vt is, qui comparauit, habeat in quadruplum actionem.nam in ipsum quidem, qui sciens pro seruo veniit,hinc habet in duplum actionem.& præterea in venditorem, vel eum, qui duplam promisit, in duplum actio est.

21. *Modestinus* lib.1.de pœnis.

VTique eius duplum, quod propter emptionem vel dedit,vel obligatus est.Secundùm quæ id,quod alter eorum soluerit, nihil ad exonerandum alterum pertinebit. quia [r] placuit, hanc actionem pœnalem esse. Et ideo pòst [s] annum non datur. Nec cum successoribus, cùm sit pœnalis,agetur. [Cùm]actionem,quæ ex hoc edicto oritur, manumissione [t] non extingui rectissimè dicetur: quia * [u] verum est, auctorem conueniri non posse, post quem ad eum, qui ad libertatem proclamauit, perueniebatur.

r *l.11. §.2. in fi. s.ad l.Aquil.*
s *l.11.j.de obligationib.*
t *v. l.25. s.de euictionib.*
*
u τὸ, *quia*, hîc accipitur pro *quamuis*. vidé tamen *Gouean. 1.lect.38.*

22. *Vlpianus* lib.55.ad Edictum.

NOn solus autem emptor,sed & successores eius hac [x] in factum actione agere poterunt.

x *l. 14. in pr.s. eod.l.10.in fi.s.de fideicommiss. libert.*

1 ¶Emere sic accipiemus,etiam si per alium quis emerit,vtputà procuratorem [y].

y parum enim interest quis emat an per alium arg. *l. 1. §. 12.j.de vi & vi.*

2 ¶ Sed etsi plures emerint, omnes habebunt hanc actionem. sic tamen, vt, si quidem pro partibus emerint, pro parte pretij habeant actionem.enimuerò si vnusquisque in solidum, quisque in solidum, habeat actionem. Nec alterius scientia alteri nocebit, vel ignorantia proderit.

3 ¶Si eum liberum esse emptor nesciit, postea autem scire cœpit:hoc ei non nocebit:quia tunc ignorauit.Sed si tunc sciuit,postea dubitare cœpit:nihilum proderit.

4 ¶ * Heredi & ceteris successoribus scientia sua nihil nocet,ignorantia nihil prodest.

*

5 ¶ Sed,si [z] per procuratorem scientem quis emerit,ei nocet.sicuti [a] tutoris quoque nocere,Labeo putat.

z *v.l.16. §.pen. in fin.s.eo.*
a *v. quæ scripsi ad l.2. C.qui admitt.*

6 ¶ Hæc actio post annum non datur, cùm sit honoraria,est autem & pœnalis.

De vsufructu liberi hominis vendito. 1. Quib.ad libertatem proclamare licet,vel non. 2. Si mater & filius de libertate litigant.

23. *Paulus* lib.50.ad Edictum.

SI vsumfructum tibi vendidero liberi hominis,&cessero:seruum effici eum, dicebat Quintus Mucius:sed dominium ita demum fieri meum, si bona fide vendidissem:alioquin sine [b] domino fore.

b *l.3. in pr.s.de peculio.l.36.in fi. j.de stipulationibus seru. l. 1. in pr.C.com.de successionib.*

1 ¶In summa,sciendum est:quæ de venditis seruis,quibus denegatur [c] ad libertatem proclamatio, dicta sunt: etiam ad donatos, & in dotem datos referri posse:item ad eos,qui pignori [d] se dari passi sunt.

c quibus non denegatur. *Cuiac. Inst. de iur. personarum.*
d hinc collige, liberos olim etiā alio, quàm venditionis titulo, se nexuisse pignori, *vt* hîc, & vsusfructus, *in pr.s.eod. facit l.16. C.eod.*

2 ¶Si mater,& filius de libertate litigant: aut coniungenda sunt vtrorúmque iudicia:aut differenda est causa filij, donec de matre constet: sicut Diuus quoque Hadrianus decreuit. nam cùm apud alium iudicem mater litigabat, apud alium autem filius: Augustus dixit, antè de matre constare oportere,sic deinde filio cognosci.

De effectu liberalis causæ ordinatæ, & de actionib.ei qui de statu suo litigat,vel in eum competentib.

24. *Idem* lib.51.ad Edictum.

ORdinata [e] liberali causa, liberi [f] loco habetur is, qui de statu suo litigat.ita vt aduersus eum quoq;,qui se dominū esse dicit,actiones ei non denegentur,quascunq; intendere velit.quid enim,si quæ tales sint,vt tempore [g], aut morte intereant?quare non concedatur ei,litem [h] contestando,in tutum eas redigere?

e de ordinatione causæ liberali. *v. Cuiac. 18.obs.23.*
f *l.14.C.eod.*
g *l. 23. l. 24. s. mandati:Paul.2. sent.15.§.1.*
h *v.l.1.C.quando libellus principi oblatus.*

1 ¶Quin etiam Seruius ait, in actionibus annuis ex eo tempore annum cedere,ex quo [i] lis ordinata sit.

i *facit l.1.in fi. C. de annali except.*

2 ¶ Sed si cum aliis experiri velit: non est quærendum, an lis ordinata sit: ne inueniatur ratio, quemadmodum subiecto [k] aliquo, qui libertati controuersiam moueat, interim actiones excludantur, æquè enim ex euentu iudicij liberalis,aut vtilis,aut inanis [l] actio eius efficietur.

k *v.l.19. §.3. s. de neg.gest.*
l de inani dixi *ad l.6.s.de dolo.*

3 ¶ Sed si quas actiones inferat dominus: quæritur, an cōpellendus sit suscipere [m] iudicium. & pleriq; existimāt, si in personā agat,suscipere ipsum ad [n] litis contestationē: sed sustinendū iudicium,donec de libertate iudicetur.nec videri præiudiciū libertati fieri, aut voluntate domini in libertate eum morari. nam, ordinato liberali iudicio,interim pro libero habetur. & sicut ipse agere, ita cum ipso quoque agi potest.cæterùm ex euentu aut vtile iudicium erit,aut nullum, si contra libertatem pronuntiatū fuerit.

m instantiam vel sententiam. *Glo.hic.*
n *Ad*, ponitur inclusiuè, *vt l. marito. §. quinquennium 31.j.ad l. Iul.de adult. l. sin autem.s.soluto.*

4 ¶ Si is, qui in libertatem proclamat, furti aut damni iniuria ab aliquo arguatur: Mela ait,interim eum cauere

* a *l.4. circa pr.j.tit.prox.* b *adde l.10.s.de leg.1.v.l.6.s.de optione.* c Cuiacius tamen negat.*s.de optione.* Electionem fuisse actũ legitimum, vtcunque optio sit actus legitimus.

debere iudicio se sisti: * ne melioris conditionis sit [a], qui dubiæ libertatis est, quàm qui certæ. sed sustinendũ iudicium, ne præiudicium libertati fiat. Æquè si cum possessore hominis furti agi cœperit, deinde is, cuius nomine agebatur, in libertatem proclamauerit: sustinendum iudicium: vt, si liber iudicatus sit, in ipsum transferatur iudicium: &, si damnatio facta sit, iudicati actionem potiùs in eum dandam.

1. Si sæpius ad libertatem proclametur. 2. De effectu libertatis causæ ordinatæ, & acquisitione per eum qui de statu suo litigat.

25. *Gaius* ad Edictum prætoris vrbani, titulo de liberali causa.

SI cui de libertate sua litiganti, optio legata sit: quęcunque, hereditate [b] ei relicta, dicuntur, eadem [c] & de optione tractari possunt.

1 ¶ Interdum ex [d] integro datur ad libertatem proclamatio, veluti eius, qui adfirmat, ideo se primo iudicio victum, quòd statuta [e] libertas nondum ei obtigerat, quam nunc dicit sibi obtigisse.

2 ¶ Licèt vulgò dicatur, post ordinatum [f] liberale iudicium hominem, cuius de statu controuersia est, liberi loco esse: tamen, si seruus sit, certum est nihilo minùs eum, quod ei tradatur, vel stipuletur, perinde domino adquirere, atque si non de libertate eius quærebatur. tantùm de possessione videbimus, cùm ipsum post litem ordinatam desinat dominus possidere. sed magis est, vt adquirat, licèt ab eo non possideatur. & cum placuit, per fugitiuum [g] quoque nos possessionem adquirere [h] posse: quid mirum, etiam per hunc, de quo quæramus, adquiri?

De actione iniuriarum.

26. *Idem* lib.20. ad Edictum Prouinciale.

QVi ex libertate in seruitutem petit: si, iudicij de euictione seruandi causa, contra libertatem agit: iniuriarum [i] actione non conuenitur.

Vtrum causa liberatis sit in tempus pubertatis differenda. 1. De absentia eius, qui status controuersiam faciebat. 2. Vel patiebatur.

27. *Vlpianus* lib.2. de officio consulis.

DIui fratres Proculo & Munatio rescripserunt: Cùm Romulus, de cuius statu quæritur, pupillaris ætatis sit: an, exigente Varia Hedone matre, & consentiente Vario Hermete tutore, ad tempus pubertatis causa [k] differenda sit, vestræ [l] grauitatis est, ex fide personarum, quod vtile est pupillo, constituere.

1 ¶ Si ea persona desit cognitioni, quæ alicui status controuersiam faciebat: in eadem causa est, qui de libertate sua litigat, qua fuit, priusquàm de libertate controuersiã patiatur. Sanè hoc lucratur, quòd is, qui eam status cõtrouersiam faciebat, amittit suam [m] causam. Nec [n] ea res ingenuum facit eum, qui non fuit. nec enim penuria [o] aduersarij, ingenuitatem solet tribuere. Rectè [p] atque ordine iudices puto facturos, si hanc formam fuerint consecuti: vt, vbi deest is, qui in seruitutem petit, electionẽ aduersario deferant, vtrùm malit cognitionem circumduci, an audita causa sententiam proferri. &, si cognouerint, pronuntiare debebunt, seruum illius non videri. neque hæc res captionem [q] vllam habet [r]: cum non ingenuus pronuntietur, sed seruus non videri. Quòd si ex seruitute in ingenuitatem se allegat: meliùs fecerint, si cognitionẽ [s] circumduxerint: ne sine aduersario pronuntient, ingenuũ videri: nisi magna causa suadeat, & euidentes probationes suggerant, secundùm libertatem pronuntiandum: vt etiam rescripto Hadriani continetur.

2 ¶ Quòd si is, qui pro sua libertate litigat, desit, contradictor verò pręsens sit: melius erit, inauggeri [t] causam eius, sententiámque proferri. si enim liquebit [u], contra libertatem dabit [x] euenire autem potest, vt etiam [y] absens vincat: nam potest sententia etiam secundùm libertatem ferri.

Quid sit voluntate domini esse in libertate.

28. *Pomponius* lib.12. ad Quintum Mucium.

NOn videtur domini voluntate seruus in libertate esse, quem dominus ignorasset suum esse. & est hoc verum. is enim demum voluntate domini in libertate est [z], qui possessionem libertatis ex voluntate domini consequitur.

De militia.

29. *Arrius Menander* libro primo de Re militari.

QVi de libertate sua litigans, necdum sententia data, militiæ se dedit: in pari causa cæteris [a] seruis habendus est. nec exonerat eum, quòd pro libero habeatur in quibusdam. & licèt liber apparuerit, exauctoratus [b] (id est militia remotus) castris [c] reiicietur. vtique qui ex seruitute in libertatem petitus sit, vel qui non sine dolo malo in

d *l.2. C.eo. l.27. s.de iudiciis. l.1. §.4. vers.cæteri.j. de excep. rei iud.*
e de qua dixi *ad l.2.j. si is qui testamento.*
f *l.24.s.eo. l.14. C.eod.*
g *v.Pau.4.sent. 14.§.3.*
h *v. l.12. §.4.s. de vsufr. l.1. §.4. j.de adq.possess.*
i *v. l.12.j. de iniuriis.*
k *l.3. §.6.s. de Carboniano.*
l Consules in vrbe cognoscebant de causa status, vide quæ notaui *ad l. vlt. C. vbi causæ status.*
m *l.53. in pr.j.de re iudic.*
n *l. 7. C. de ingenuis manumissis.*
o *l.7. C.de ing. manumiss.*
p Eadem formula reperitur *in l.4. §.4. s. de offic.procons. l.2. s. ad Velleianũ: apud Cicero. pro Quintio. & Philippic.5.* Oratione Cæsaris *apud Sallustium.* de verbo *Rectè*, dixi plura *ad l.11. in fi. s.de duobus reis.*
q *v. quæ notaui ad l.14. in fi. s de probat.*
r respectu absentium. *l.1. j.si libert.ing.*
s i. protelari, differri.
t inaudiri, ita legit Cuiacius *6.obs.27.*
u *l. 36.j. de re iud. l.22. C.de fal sis.* hæc verba non damnantis, aut sententiam ferentis, sed dubitantis. *Senec. 2. controuers.* Aut fer sentẽtiã, aut quod facilius est, in huiusmodi rebus nega tibi liquere. *idem 8. Epist. adde 14. Gell.2.*
x i. proferet sententiam secundum te, sic Plin.7. *Epist.* secũdũ reos. Suet. *Claudio.* secundum pręsentes, secundum te litem do *2. Valer.3. Cic. pro Roscio Comœdo: 5. Gell.10. Senec. præfat.7. Declamationum: Tacit.4. v. Brissonium 2. Select.2. v. Cuia. 6.obs.27.*
y *l.40. C.eo. l.1. §.2. C. de affectione toll.*
z *adde l. 38. in pr.j.de adq.poss.*
a *l.8. l.10.j. de re militari.*
b Militia liberatus iudicii euitandi causa, punitur. *l. 8.j.de re milit. l.1. C.qui militare.*
c Castris eiici solebant milites ignominia dimissi. *dixi ad l.2.§.2.s.de his qui notant.* d ¶ *v.l.2.j.de collus.deteg.* e *v. l.9. in pr.s.eo.* f passiue hoc vocabulum hic vsurpatur, *vt l.17.s.de iniurio.* g *l.7.C.eo.*

libertate moratus est. Qui verò per calumniam petitus in seruitutem est, in militia retinebitur.

1 ¶ Qui ingenuus pronuntiatus est, si se militiæ dedit, intra [d] quinquennium retractata sententia, nouo domino reddendus est.

De duob. separatim pro parte in seruitutem petentibus.

30. *Iulianus* lib.5. ex Minicio.

DVobus [e] petentibus hominem in seruitutem pro parte dimidia separatim, si vno iudicio liber, altero seruus iudicatus est: commodissimum est, eo vsque cogi iudices, donec consentiant. si id non continget: Sabinum refertur existimasse, duci seruum debere ab eo, qui vicisset. cuius sententiæ Cassius quoque est, & ego sum. & sanè ridiculum est, arbitrari, eum pro parte dimidia duci, pro parte libertatem eius tueri [f]. commodius autem est, fauore libertatis liberum quidem eum esse, compelli autem pretij sui partem, viri boni arbitratu, victori suo pręstare.

Si filius patri qui manumiserat eius seruum, successerit.

31. *Vlpianus* lib.1. Responsorum.

FIlium ob hoc, quòd patri [g] heres extitit, prohiberi [h], à patre suum seruum manumissum in seruitutẽ petere.

De bonis eorum qui ex seruitute, aut libertinitate in ingenuitatem vindicati sunt.

32. *Paulus* lib.6. Regularum.

DE bonis eorum, qui ex seruitute aut libertate in ingenuitatem vindicati sunt, senatusconsultũ factum est. quo cauetur, de his quidem, qui ex seruitute defensi essent, vt id dumtaxat ferrent, quod in domo [i] cuiusque intulissent. in eorum [k] autem bonis, qui post manumissionem repetere originem suam voluissent, hoc ampliùs, vt, quod post manumissionem quoque adquisissent non ex re manumissoris, secum ferant. cætera bona relinquerent illi, ex cuius familia exissent.

De eo qui se venundari passus est.

33. *Idem* lib. singulari de Liberali causa.

QVi sciens [l] liberum emit: quamuis & ille se pateretur venire: tamen non potest contradicere ei, qui ad libertatem proclamat. sed si alij eum ignoranti vendiderit, denegabitur [m] ei proclamatio.

De rationibus reddendis.

34. *Vlpianus* lib. singulari Pandectarum.

IMperator Antoninus cõstituit, non aliàs ad libertatem proclamationem cuiquam permittendam, nisi [n] priùs administrationum rationes reddiderit quas, cùm in seruitute esset, gessisset.

De seruis ad templi custodiam destinatis.

35. *Papinianus* lib.9. Responsorum.

SEruos ad templi [o] custodiam, quod ædificari Titia voluit, destinatos [p], neque manumissos, heredis [q] esse constitit.

De seruo abducendo.

36. *Idem* lib.12. Responsorum.

DOminus, qui obtinuit [r], si velit seruum suum abducere [s], litis æstimationem pro eo accipere non cogetur.

De priuata conuentione.

37. *Callistratus* lib.2. Quæstionum.

COnuentio [t] priuata neque [u] seruum quemquam, neque libertum alicuius facere potest.

De venditore qui professus est se manumissurum. 1. De venditis hac lege, vt manumittantur. De eo qui pretium accepit, vt ancillam manumitteret.

38. *Paulus* lib.15. Responsorum.

PAulus respondit: si (vt proponitur) post perfectam sine vlla conditione emptionem, postea emptor ex voluntate sua literas emisit. quibus profiteretur, *se post certũ tempus manumissurum eum, quem emerat*: non videri eas litteras ad constitutionem Diui Marci pertinere.

1 ¶ Idem respondit, constitutionẽ quidẽ Diui Marci ad libertatẽ [x] eorũ mancipiorũ pertinere, quæ hac lege venierint, *vt post tempus manumitterentur*. sed eundem fauorẽ, libertatis consequẽdæ causa, etiam eam mereri, pro [y] qua dominus pretium accepit, vt ancillam suam manumitteret: cum idem etiam libertam habiturus sit.

2 ¶ Quæsitũ est, an emptor seruo rectè libertatẽ dederit, nondũ pretio soluto. Paulus respondit, seruũ, quẽ venditor emptori tradidit, si ei pro pretio [z] satisfactum est, & nondum pretio soluto, in bonis emptoris esse cœpisse.

3 ¶ Gaius Seius Stichũ seruũ Lucio Titio vẽdidit ita, vt Titius Stichũ post trienniũ manumitteret, si cõtinuo triẽnio seruisset. sed nondũ exacto tẽpore triẽnij, Stichus fugit, & post aliquantulũ tẽporis, defuncto Titio, reuertit. quæro, an obstet Sticho ad adsequendã [a] ex venditione libertatẽ, quòd ante triennium discesserit. Paulus respõdit, secundùm ea, quæ proponuntur, expleto [b] tempore, post quod Stichus manumitti debuit, libertatem ei cõpetisse.

h Imò nõ prohibetur, quia parens eius seruo libertatẽ cõferre non potuit. *l. 9. C.de man.test.*
i Qui ex possessione seruitutis vindicauit se in libertatẽ, bona quæ intulit in domũ possidentis secum reportat.
k Qui ex libertate vindicãt se in ingenuitatẽ, ea demũ bona secũ ferũt, quæ post manumissionẽ de facto adquisiuerunt, non ex re manumissoris.
l *l.7.§ 2.s.eo. v. l.4.s.tit.prox.*
m Imò nõ denegabitur: quia cõuentione priuata nemo fieri seruus potest. *l. 37.j.eod.*
n *l.vlt. C.quib. ad lib.proclam.*
o Ad templorũ custodiã serui nonnúnquã legati fuere.
p i. votos ad custodiã tẽpli, *l. 2. in pr.j.de pollicitationib. l.3. C. de furtis.*
q serui legati ad tẽpli custodiã ædificaturi, interim sunt heredis, nõ ipsius tẽpli aut Dei, *vt hîc*, Cur sunt heredis? quia nec consecrati, nec dedicati téplo. Ideóq; manumitti non possunt, nisi ab herede, quòd si cõsecrati essent, serui eius Dei effecit, cuius tẽplum foret, vt Martiales, Larini: & in Sicilia, Venerii serui, ministri Veneris Erycinæ apud Cic. *Cluentiana & diuinatione.* de Agonide quadã adiudicata Veneri.
r rei vindicationem.
s vtiq; potest. *l.68.s.de rei vin.*
t *l.10.C.eo.*
u Imò potest cõuentione seu vẽditione sui liber seruus effici. *l.33.s.eod.*
x serui venditi ea lege vt ab emptore manumittantur, emptore cessante, ipso iure ad libertatẽ eripiuntur sine manumissione. *v. l.8. s.qui sine manumiss.* Quid: quem habiturus est patronũ? ipsum emptorẽ, quod sanè paradoxõ: vt is scilicet sit patron9, qui nõ manumisit.
y *l.4. C.si mancip. ita fuerit alien.*
z *v.l.19. l.33. s. de contrahend. empt.*
a ad consequendam. *Hal.*
b *v. l. 14. circa fin. s. de statu. lib.*

Si quis

Si quis vltro de ingenuitate sua probare desideret. 1. De calumnia mouentis controuersiam status. 2. De tutorib. & curatorib. 3. De viro & vxore.

39. *Idem* lib.5.Sententiarum.

CVi necessitas probandi de ingenuitate sua nō incumbit, vltrò [a] si ipse probare desideret, audiendus est.

1 ¶ Qui de ingenuitate cognoscunt: de calūnia [b] eius, qui temerè controuersiam mouit, ad modū exilij possunt ferre sententiam. 2 ¶ Tutores vel curatores pupillorū, quorū tutelam & res administrauerunt, postea status quęstionem facere non possunt. 3 ¶ Maritus vxori eidemque libertæ status quæstionem inferre non prohibetur.

De eo qui se venundari passus est.

40. *Hermogenianus* lib.5.Iuris epitomarum.

CVm, pacto partitionis [c] pretij, maior viginti annis venalem † se præbuit: nec post manumissionem ad libertatem proclamare potest.

De probatione. 1. De reb. amotis, vel damno facto ab eo qui proclamat in libertatem.

41. *Paulus* lib. singulari de Articulis liberalis causæ.

SI [d] in obscuro sit, in quo fuerit statu is, qui pro libertate sua litigat: prior audiendus est probare volens, se ipsum in libertatis esse possessionem [e].

1 ¶ Iudex autē, qui de libertate cognoscit, etiā de [f] rebus amotis, damnóve magno facto cognoscere debet. fieri enim potest, vt fiducia libertatis & subripere quędā, & corrūpere, atq; cōsumere ex bonis, quibus seruiebat, ausus sit.

Si is qui perperàm liber pronunciatus est, postea eius esse cœperit, contra quem fuerat iudicatum.

42. *Labeo* lib.4.Posteriorum.

SI seruus, quem emeras, ad libertatem proclamauit, & ab iudice perperam pro eo iudicatum est, & dominus eius serui, post rem contra te iudicatam, te heredem fecit: aut aliquo nomine is tuus esse cœpisset: petere eum tuum esse poteris: nec tibi, obstabit rei iudicatæ præscriptio. *Iauolenus*: Hæc vera sunt.

De his quæ proclamans in libertatem intercepit.

43. *Pomponius* libro 3.Senatusconsultorum.

DE his, qui bona eorum, quibus seruiebant intercepissent, deinde ad libertatē proclamabant, Hadrianus Imperator rescripsit. cuius rescripti verba hæc sunt: Sicut non est æquum, fiducia libertatis, quæ ex fideicommissi causâ præstanda est, intercipere hereditariam pecuniam: ita nec libertati præstandæ moram quæri oportet. quamprimùm ergo [h] arbitrum dare debeat, apud quem constaret, quid seruari potest heredi, antequàm ad seruum manumittendum compelleretur.

De his, quæ libertatis causa imponuntur.

44. *Venuleius* lib.7.Actionum.

LIcèt dubitatum antea fuit, vtrùm seruus dumtaxat, an libertus [i] iurando patrono obligaretur in his, quæ libertatis causâ imponūtur: tamē verius est, non aliter quā liberū obligari. Ideo autē solet [k] iusiurandū à seruis exigere, vt hi religione adstricti, posteaquàm suæ potestatis esse cœpissent, iurandi necessitatē haberent. dummodo in continenti, cū manumissus est, aut iuret, aut promitteret.

1 ¶ Licet autem circa donum, munus [l], operas, etiam vxorum personas inserere.

2 ¶ In eum, qui impubes iurauerit, scilicet qui & iurare potuerit [m], danda est vtilis actio operarum nomine, cùm pubes tamen factus erit. potest [n] tamen & impubes [o] operas dare: veluti [p] si nomenculator [q] sit, vel histrio [r].

a l.14. in fi. ff. de probat.
b l.31. C. eod.
c l.15. §.1. ff. de statu pers. v. l.6. §.5. ff. de iniusto rupto. Partitionis pretii hanc puto fuisse rationem in venditis libertatibus, vt creditori (cui satisfaciēdum erat à debitore) pars pretii numeraretur: pars altera maneret penes debitorem ipsum venditum.
† hoc hodie correctum. *Nouel. Leon. 59.*
d liberalis causa si in obscuro sit, &c *Hal.*
e possessione.
f v. l.12. §. fi ff. e.
g vid. l.11. §.4. vers. cæterum ff. de excep. rei iud.
h l.3. in prin. ff. de fideicom. lib.
i l.7. in prin. ff. de operis libert. l.24. in fi. l. pen. in fi ff. de statulib.
k sine iureiurando operæ à seruis non exiguntur. l.7. ff. de oper. lib. non sola promissione. l.3. C. an seruus ex suo facto.
l l.7. §.3. ff. de operis libert.
m vtpotè proximus pubertati.
n l.31. ff. de rei vind.
o Imò, nō potest. l.12 §.3. ff. de vsufr. l. vlt. ff. de oper. seruor.
p Impuberes operas interdū dare possunt. At quomodo? si nomenculatores vel histriones.
q de quo vide quæ notaui ad l.7. §.5. ff. de operis libert.
r hinc colligit Alciat. 1. præsumpt. 40. Non præsumi impuberē dare posse operas, nisi sit nomenculator vel histrio.

QVIBVS AD LIBERTATEM PROclamare non licèt,

Tit. XIII.

De maiore. 1. Vel minore xx. annis, qui se venundari passus est.

1. *Vlpianus* lib.2.de officio Proconsulis.

MAIORES viginti annis ita demum ad libertatem proclamare non possunt, si pretium [t] ad ipsum, qui veniit peruenerit. Ex cęteris autem causis, quamuis maior viginti annis se venumdari passus sit, ad libertatem ei proclamare licet.

1 ¶ Minori autem viginti annis ne quidem ex causa suprà scripta debet denegari libertatis proclamatio: nisi maior annis viginti factus, durauit in seruitute. tunc [u] enim si pretium partitus [x] sit: dicendum erit, denegari ei deberi libertatis proclamationem.

Si quis seruum quem per vim accepit testamento liberum esse iussit.

2. *Marcellus* libro 24.Digestorum.

SEruum quis per vim à Titio accepit, & testamento liberum esse iussit. quanquam soluendo decesserit, non erit ille liber. alioquin fraudabitur Titius, qui, non procedente quidem libertate, cum herede eius [y] agere potest: at, si ad libertatem seruus peruenerit, nullam actionem habiturus est: quia nihil videbitur heres ex defuncti dolo consecutus.

De his qui venire se patiuntur, vel ex mulierib. quæ se venire passæ sunt, nascuntur.

3. *Pomponius* libro 11.Epistolarum & variarum lectionum.

EIs, *qui se passi sint [z] venire, ad libertatem proclamādi licentiam denegari. quæro, an & ad eos, qui ex mulieribus, quæ se passæ sint venire, nascuntur, ita senatuscōsulta pertinent. Dubitari non potest, quin ei quoque, quæ maior annis viginti venire se passa est, ad libertatē proclamandi licentia fuerit deneganda. His quoque danda non est, qui ex ea nati tempore seruitutis eius erunt.

Si statuliber aut is, cui libertas fideicommissaria debebatur, se vendi passus est.

4. *Paulus* lib.12.Quæstionum.

LIcinnius Rufinus Iulio Paulo. Is, cui fideicommissa libertas debebatur, post vicesimum annum venire se passus est. Quæro, denegandum sit ei ad libertatem proclamare. Mouet me exemplum [a] cuiussuis liberi hominis. nam etsi consecutus [esset] libertatem, se vendidisset: denegaretur ei ad libertatem proclamare. *nec debet [b] meliori loco intelligi: quòd in seruitute constitutus, passus est se venumdari: quàm si esset libertatem consecutus. sed è contrario mouet me: quòd in hoc, de quo quęritur, venditio constitit: & est, qui veneat: *in libero autem homine neque venditio constitit: & nihil [c] est, quoniam [d] veneat. peto itaq;, plenissimè instruas. Respondit:* Venditio quidem tam serui, quàm liberi, contrahi potest: & stipulatio de euictione [e] contrahitur. non enim de eo loquimur, qui sciens [f] liberum emit. nam aduersus hunc nec ad libertatem proclamatio denegatur. Sed is, qui adhuc seruus est, etiam inuitus veniri potest: quamuis & ipse in eo malus sit, quod de conditione [g] sua dissimulat. cùm in sua potestate habeat, vt statim ad libertatē perueniat. Quod [h] quidem non potest ei imputari, cui nondum libertas debetur. Pone, statuliberum passum se venumdari. nemo dicturus est, superueniente conditione, quæ non fuit in eius potestate, libertatis petitionem ei denegandam. Idem puto etiam si in ipsius potestate fuit conditio. Sed in proposito magis probandum est, vt [i] denegetur ei libertatis petitio, qui potuit petere libertatem, & maluit se venumdari: quia indignus est auxilio prætoris fideicommissarij [k].

De duob. emptorib. hominis liberi.

5. *Idem* libro singulari ad Senatusconsultum Claudianum.

SI duo [l] liberum hominem maiorem annis viginti emerimus, vnus sciens eius conditionem, alter ignorās: an non propter eum, qui scit, ad libertatem ei proclamare permittitur: sed propter eum, qui ignorat, seruus efficietur? sed non etiam eius, qui scit, sed tantùm alterius.

s addit Eclog. 48. tit. 9. 10. ἢ εἰς εὐγένειαν, vt & li.22. tit.1. in Codice verò, & de rebus eorum qui ad libertatē proclamare nō prohibentur.
t l.7. §.1. ff. de liberal. causa. l.5. Cod. de liberali causa.
u d. l.7. §.1. ff. de liber. caus.
x vide quæ de hac partitione dixi ad Nouel. Leon. 59.
y l.9. §.5. §.7. ff. de eo quod met.
* z ¶ de quibus. v. l.6. §.5. ff. de iniu. sto.
a sunt enim paria, esse in ipsa libertatē & mox eam adipisci. Indignus est auxilio Prętoris fideicommissarii, qui in articulo obtinendæ libertatis fideicommissariæ venumiit.
b v. l.24. §. vlt. ff. tit. prox.
c v. l.19. ff. quæ adm. ser. amit.
d quod teneat. *Hal.*
e v. l.39. §.3. ff. de euictionib. adde §. vlt. in fin. Inst. de emptione.
f l.4. l.5. l.62. l.70. ff. de contrah. emp. §. fi. Inst. de empt. & vend. l.33. ff. tit. prox.
g Malus præsumitur qui de sua conditione dissimulat.
h Moram in petendo nō admittit, qui iure petere non possit.
i Libertas denegatur ei qui eam abiicit.
k de quo dixi ad Vlpian. 25.
l l.7. §.3. ff. tit. prox.

SI [m] INGENVVS ESSE DICETVR,

Tit. XIIII.

De re inter alios iudicata.

1. *Marcellus* lib.7.Digestorum.

SI LIBERTVS alterius, alio [n] agente, ingenuus pronunciatus esse dicetur: sine vlla exceptione temporis, patronus eius cognitionem solet exercere.

De eo qui se venire passus est. 1. De quinquennio.

2. *Saturninus* lib.1.de officio proconsulis.

QVi se venire passus esset maiorem, scilicet vt pretium ad ipsum perueniret: prohibendum [o] de libertate contendere, Diuus Hadrianus cōstituit. sed interdum ita contendendum permisit, si pretium suum reddidisset.

1 ¶ Qui se ex libertinitate ingenuitati adserant: † non [p] † quinquennium, quàm manumissi fuissent, audientur.

2 ¶ Qui post quinquennium reperisse instrumenta [q] ingenuitatis suæ adseuerant, de ea re ipsos principes adire oportere cognituros.

Interpretatio verborum agnitis natalib. 1. De relinquendis manumissori.

3. *Pomponius* lib.5.Senatusconsultorum.

HOc sermone, *Adgnitis natalibus*, de nullis aliis intelligendum est senatum sensisse, quàm ingenuis.

1 ¶ Verbo autem *relinquerent*, etiam hoc intelligēdum est: vt, quæcunque ex re eius, à quo manumissi erant, adquisita habeant, restituant [r]. sed, id quemadmodum accipiendum sit, videndum est, vtrúmne quæ ignorantibus dominis abstulissent, item quod ex his adquisitum, reddere debeant: an verò etiam concessa & donata à manumissoribus amplexi sint. quod magis est.

De quinquennio.

4. *Papinianus* lib.22.Quæstionum.

ORatio: quæ prohibet, apud consules aut pręsides prouinciarum, post [s] quinquennium à die manumissionis, in ingenuitate proclamare, nullam causam, aut personam excipit.

m si libertus ingenuus esse dicetur. *Vulgat. Hal.*
n id est, nō iusto contradictore. v. l.1. 6. de ingen. manumiss.
o l.1. ff. quib. ad libertatem proclamare.
† adserunt. *Hal.*
p l.4. ff. eod.
† hodie etiam post quinquennium. l. vlt. C. vbi causa status.
q v. Capitolinū in M. Antonino Philoso. ho. vbi de probandæ ingenuitatis modis agitur.
r l.1. in fin. C. de ingenuis manumiss.
s vide l.2. ff. eo.

De re inter alios iudicata.

5. *Idem* lib. 10. Responsorum.

PAtronum post quinquennium sententiæ pro ingenuitate dictæ, quo ignorante res iudicata est, non esse præscriptione temporis summouendum respondi.

De quæstione an sit libertus, vel an sit illius libertus.

6. *Vlpianus* lib. 38. ad Edictum.

QVotiens de hoc contenditur, an quis libertus sit: siue operæ petantur, siue obsequium desideretur, siue etiam famosa actio intendatur, siue in ius vocetur, qui se patronum dicit, siue nulla causa interueniat: redditur [a] præiudicium [b]. Sed & quotiens quis libertinum quidem se confitetur, libertum autem Gaij Seij se negat: idem præiudicium datur. [c] Redditur autem alterutro desiderante. Sed actoris partibus semper [d], qui se patronum dicit, fungitur: probaréque liberum suum necesse habet: aut, si non probet, vincitur.

a *l. 5. §. 18. ff. de agnosc. lib. l. 1. l. 5. Cod. de ingenuis manumiss.*
b Præiudicii nomine actio & exceptio intelligitur.
c *l. 18. ff. de probationib.*
d Imò, nō semper. *l. 14. ff. de probat.* sic habédum est eum actorem esse, secundū cuius intentioné data & concepta erat actio. vt si ita detur actio, Si paret Luciū esse patronum, Lucius actoris partes sustinet: quod si ita, Si paret Gaiū ingenuum esse, Gaius actor esse intelligatur, *vide Cuiac. 5. obs. 37.*

NE [e] DE [f] STATV DEFVNCTORVM post quinquennium quæratur, Tit. XV.

De priuatis & fisco. 1. Si per alterius quæstionem fiat præiudicium ei, qui ante quinquennium decessit, si ingenuus pronunciatus esse dicetur. 4. De retractatione in deteriorem, vel meliorem conditionem.

1. *Marcianus* lib. singulari de Delatoribus.

DE STATV defunctorum [g] post [h] quinquennium quærere non licet, neque priuatim, neque fisci nomine.

1 ¶ Sed nec eius status retractandus est, qui intra quinquennium decessit, si per huius quæstionem præiudicium futurum est ante quinquennium mortuo.

2 ¶ Immo nec de viui statu quærendum est, si quæstio huius præiudicium facit ei, qui ante quinquennium decessit. & ita Diuus Hadrianus constituit.

3 ¶ Sed interdum & intra quinquennium non licet de statu defuncti dicere. nam oratione [i] Diui Marci cauetur: vt, si quis ingenuus pronuntiatus fuerit, liceat ingenuitatis sententiam retractare: sed viuo eo, qui ingenuus pronunciatus est, non etiam post mortem. in tantum, vt, etiā si cœpta quæstio fuit retractationis, morte eius extinguatur, vt eadem oratione cauetur.

4 ¶ Si quidem in deteriorem [k] conditionem quis statum retractaret: secundùm, ea, quæ dixi præscribendum est. Quid ergo, si in meliorem? veluti pro seruo libertus dicatur? quare non admittatur? quid enim, si seruus quis dicatur, quasi ex ancilla natus, quæ ante quinquenniū mortua est? quare non liceat probare liberam fuisse? hoc enim & pro mortua est. & Marcellus libro quinto de officio consulis scripsit, posse. ego quoque in auditorio publico idem secutus sum.

De filiis eius cuius memoria non fuit retractata. 1. De pupillis. 2. De lite ante mortem illata.

2. *Papinianus* lib. 14. Responsorum.

NOn esse libertatis quæstionem filiis inferendam, propter matris vel patris memoriam post quinquennium à morte non retractatam, conuenit.

1 ¶ Nec in ea re [l], quæ publicam tutelam meruit, pupillis [m] agentibus restitutionis auxilium tribuendum est, quod quinque annorum tempus, cùm tutores non haberent, excesserit.

2 ¶ Præscriptio [n] quinque annorum, quæ statum defunctorum tuetur, specie litis ante mortem illatæ non fit irrita, si veterem causam, desistente, qui mouit, longo [o] silentio finitam probetur.

De retractatione in meliorem conditionem.

3. *Hermogenianus* lib. 6. Iuris Epitomarum.

e Huius constitutionis author fuit Nerua *l. 4. ff. eo.* vt M. Antonius Philosophus, *teste Capitolino.*
f *l. 7. C. 21.*
g aliud est in viuis. *l. vlt. C. vbi causa status agi debeat.*
h *l. 4. ff. eo. l. 4. C. eod.*
i hac voce motus Cuiacius *C. eod.* putat hoc Senatusconsultum factum D. Marci temporibus, cùm à Capitolino scribatur, Marcū imperatorem de statu defuncti intra quinquennium quæri iussisse. *l. 3. ff. eo. l. 2. ff. de iure aureor. annul. l. 29. §. vlt. ff. de liberali.*
k si quidem deteriorē conditionē faceret qui statum retractaret. *Hal.*
l i. libertate.
m Etiam pupillis tutores non habentibus currit hæc præscriptio.
n *l. 1. C. eod.*
o sc. triennio. *Accurs.*

ANte quinquennium defuncti status honestior [p], quā mortis tempore fuisse existimabatur, vindicari non prohibetur. Idcirco, etsi quis in seruitute moriatur, post quinquennium liber decessisse probari potest.

De edicto diui neruæ. 1. De quæstione nummaria.

4. *Callistratus* lib. 1. de Iure fisci.

PRimus [q] omnium Diuus Nerua edicto [r] vetuit, post quinquennium mortis cuiusque de statu quæri.

1 ¶ Sed & Diuus Claudius Claudiano rescripsit, si per quæstionem nummariam præiudicium statui videbitur fieri, cessare quæstionem.

p ¶ *l. 1. §. 4. ff. eo.*
q Imò, M. Antonius primus fuit. *teste Capitolino.*
r hoc edicto. *Hal.*

DE COLLVSIONE [s] DETEGENDA [t], Tit. XVI.

Ratio & summa senatusconsulti.

1. *Gaius* lib. 2. ad Edictum prætoris vrbani titulo de liberali causa.

NE QVORVNDAM dominorum erga seruos nimia indulgentia [u] inquinaret amplissimū ordinem: eo quod paterentur, seruos suos in ingenuitatem proclamare, liberósque iudicari: senatusconsultum [x] factum est Domitiani temporibus: quo cautum est: vt, si quis probasset per collusionem quicquam factum, si iste homo seruus sit, fieret eius seruus, qui detexisset collusionem.

De quinquennio. 4. De extraneis.

2. *Vlpianus* lib. 2. de officio consulis.

COlusionem detegere ingenuitatis post sententiā [y] intra quinquennium posse, Diuus Marcus constituit.

1 ¶ Quinquennium autē continuum vtiq; accipiemus.

2 ¶ Sicubi planè ætas eius, cuius retractatur conlusio, differendam retractationem in tempus pubertatis, vel alterius rei suadet: quinquennium non currere, dicendū est.

3 ¶ Quinquennium autem non ad perficiendam retractationem, sed ad inchoandam puto præfinitum. aliter atque circa eum, qui ex libertinitate se in ingenuitatem petit.

4 ¶ Oratione Diui Marci cauetur, vt etiam extraneis, qui pro altero postulandi ius haberent, liceret detegere collusionem.

De iniusto contradictore.

3. *Callistratus* lib. 4. de Cognitionibus.

CVm non [z] iusto contradictore quis ingenuus pronuntiatus est: perinde inefficax est decretum, atque si nulla iudicata res interuenisset. idque principalibus constitutionibus cauetur.

De statu eius qui per collusionem dicitur pronunciatus ingenuus.

4. *Vlpianus* lib. 1. ad legem Iuliam & Papiam.

I libertinus per collusionem [a] fuerit pronunciatus ingenuus: conlusione detecta, in quibusdam causis [illegible] libertinus incipit esse. Medio tamen tempore, antequam collusio detegatur, & post sententiam de ingenuitate latam, vtique quasi ingenuus accipitur.

De retractatione sententiæ pro ingenuitate. 1. Si plures ad detegendum accedant.

5. *Hermogenianus* lib. 5. Iuris epitomarum.

Ententiam pro ingenuitate dictam, & collusionis prætextu semel retractare permittitur.

1 ¶ Si plures ad collusionem detegendam pariter accedant: causa cognita, quis debeat admitti, comparatis omnium moribus, & ætatibus, & [b] cuius magis interest, statui oportet.

s *l. 7. C. 20.* Collusionem Ecloga vocat συμπαγνίαν, Collusio est quidam lusus inter duos *48. tit. 12. adde s. extranag. 1.*
t Epitome huius tituli ea est. Qui colludente domino vel patrono ingenuus pronunciatus est, seruus aut libertus fit eius qui detexit collusionem intra quinquēnium.
u Hac de causa Alexander Seuerus libertinos nunquam in equestrē ordinem redegit, *teste Lampridio eod.*
x Numianum scil. de quo *vide l. 2. C. eo.*
y *l. 2. ff. de iure aureor. l. 29. in fi. ff. de liberali.*
z *vide l. 1. C. de ingenuis manumissis.*
a *l. 1. ff. eod. l. 1. l. 2. C. eo. l. 4. in fi. C. de seruis fugitiuis.*
b *l. 3. ff. de popularibus.*

LIBER

LIBER QVADRAGESIMVS-PRIMVS.

DE ADQVIRENDO[a] RERVM DOMINIO[b].

De iure gentium & ciuili. 1. De occupatione animalium: & de editis ex illis.

1. *Gaius* lib.2.Rerum cotidianarum siue aureorum.

QVARVNDAM[c] rerum dominiũ nanciscimur[d] iure gentium, quod ratione naturali inter omnes homines peræquè seruatur: quarundam iure ciuili, id est iure proprio ciuitatis nostræ. Et quia antiquius ius gentium cum ipso genere humano proditum est[e]: opus est, vt de hoc priùs referendum sit.

1 ¶ Omnia[f] igitur animalia, quæ terra, mari, cælo[g] capiuntur, id est feræ[h] bestiæ, & volucres, pisces capientium fiunt.

2. *Florentinus* lib.6.Institutionum.

VEl quæ ex his apud nos sunt[i] edita.

3. *Gaius* lib.2.Rerum cotidianarum siue aureorum.

QVod enim nullius est, id ratione naturali occupanti conceditur.

1 ¶ Nec interest[k], quod ad feras bestias & volucres, vtrùm in suo fundo quisque capiat, an in alieno[l]. Planè qui in alienum fundum ingreditur venandi aucupandíque gratia[m], potest à domino, si is prouiderit, iure prohiberi, ne ingrederetur.

2 ¶ Quidquid autem eorum ceperimus, eo vsque nostrum esse intelligitur[n], donec nostra custodia coercetur. cùm verò euaserit custodiam nostram, & in naturalem[o] libertatem se receperit: nostrum esse desinit, & rursus occupantis fit.

4. *Florentinus* lib.6.Institutionum.

NIsi[p] si mansuefacta emitti ac reuerti solita sunt.

1. De vulneratione. 2. De apibus. 5. De pauonibus, columbis, apibus, ceruis & cæteris animalibus mansuefactis. 6. De gallinis & anseribus. 7. De captis ab hostibus, & de animalium fœtu, & de postliminio.

5. *Gaius* lib.2.Rerum cotidianarum siue aureorum.

NAturalem[q] autem libertatem recipere intelligitur: cum vel oculos nostros effugerit: vel ita sit in conspectu nostro, vt difficilis sit eius persecutio.

1 ¶ Illud[r] quæsitum est, an fera bestia, quæ ita vulnerata sit, vt capi possit, statim nostra esse intelligatur. Trebatio[s] placuit, statim nostram esse & eo vsque nostram videri, donec eam persequamur. quòd si desierimus eam persequi, desinere nostram esse, & rursus fieri occupantis. itaque si per hoc tempus, quo eam persequimur, alius eam ceperit eo animo, vt ipse lucrifaceret, furtum videri nobis eum commisisse. Plerique non aliter putauerunt eam nostram esse, quàm si eam ceperimus: quia multa accidere possunt, vt eam non capiamus. quod[t] verius est.

2 ¶ Apium quoque natura fera est. Itaque quæ in arbore nostra consederint, antequam à nobis alueo[u] concludantur, non magis nostræ esse intelliguntur, quàm volucres, quæ in nostra[x] arbore nidum fecerint. Ideo, si alius eas incluserit, earum dominus erit.

3 ¶ Fauos[y] quoque, si quos hæ fecerint, sine[z] furto quilibet possidere potest. Sed (vt suprà quoque diximus) qui in alienum fundum ingreditur, potest à domino, si is prouiderit, iure prohiberi, ne ingrederetur.

4 ¶ Examen[a], quod ex alueo nostro euolauerit, eo[b] vsque nostrum esse intelligitur, donec in conspectu nostro est, nec difficilis eius persecutio est. alioquin occupãtis fit.

5 ¶ Pauonum[c] & columbarum[d] fera natura est[e]. Nec ad rem pertinet, quòd ex consuetudine auolare & reuolare solent. Nam & apes idem faciunt, quarum constat feram esse naturam. Ceruos[f] quoque ita quidam mansuetos habent, vt in siluas eant, & redeant: quorum & ipsorum feram esse naturam, nemo negat. In his autem animalibus, quæ consuetudine abire & redire solent, talis regula comprobata est, vt eousque[g] nostra esse intelligantur, donec[h] reuertendi animum[i] habeant. quod (si) desierint reuertendi animum habere, desinant nostra esse, & fiant occupantium. Intelliguntur autem desiisse reuertendi animum habere tunc, cùm reuertendi consuetudinem deseruerint.

6 ¶ Gallinarum[k], & anserum non est fera natura. palam est enim, alias[l] esse feras gallinas[m], & alios feros anseres[n]. Itaque si quolibet modo anseres mei & gallinæ meæ turbati[o] turbatæve adeo longiùs euolauerint, vt ignoremus, vbi sint: tamen nihilo minùs in nostro dominio tenentur. Qua de causa furti[p] nobis tenebitur, qui quid eorum lucrandi animo adpræhenderit.

7 ¶ Item quæ ex[q] hostibus capiuntur, iure[r] gentium[s] statim capientium fiunt[t].

6. *Florentinus* lib.6.Institutionum.

ITem quæ[u] ex animalibus dominio nostro eodem iure subiectis nata sunt.

De his quæ ad flumina & maria pertinent. De alluuione. 2. De vi fluminis. 3. De Insula. 5. De alueo. 6. De inundaiione. 7. De specificatione. 8. De confusione. 10. De his, quæ solo cedunt. De ædificatione. 13. De plantatione, & de his quæ sunt in confinio.

7. *Gaius* lib.2.Rerum cottidianarum siue aureorum.

ADeo quidem, vt & liberi homines in seruitutem deducantur. qui tamen, si euaserint hostium potestatem, recipiunt pristinam libertatem.

1 ¶ Præterea quod per alluuionem[x] agro nostro flumen adiicit, iure gentium nobis adquiritur[y]. Per alluuionem autem id videtur adiici, quod ita paulatim adiicitur, vt intelligere non possimus, quantum quoquo momento temporis adiiciatur.

2 ¶ Quòd si[z] vis fluminis partem aliquam ex tuo prædio detraxerit, & meo prædio attulerit: palam est, eam tuam[a] permanere. Planè si longiore tempore fundo meo hæserit, arboréſque, quas secum traxerit, in meum fundum radices egerint: ex eo tempore videtur meo fundo adquisita esse.

3 ¶ Insula[b], quæ in mari nascitur, (quod raró accidit) occupantis fit[c]: nullius enim esse creditur. In flumine nata, quod frequenter accidit) si quidem mediam partem fluminis tenet, communis est eorum, qui ab vtraque parte fluminis prope ripam prædia possident, pro modo latitudinis cuiusque prædij, quæ latitudo prope ripam sit. quòd si alteri parti proximior sit: eorum est tantùm, qui ab ea parte prope ripam prædia possident.

4 ¶ Quòd si vno latere perruperit flumen, & alia parte nouo riuo fluere cœperit, deinde infrà nouus iste riuus in

---

a 2. instit. 1. 2. Harmen. 2. ἐκ διαφόρων τρόπων scilicet. 50. Eclog. 1. quibus modis, quibus & à quibus personis adquiratur.

b quoad proprietatem scilicet. ídque propriè: vsumfructum verò & possessioné, impropriè. Propriè enim dominiũ est proprietas: possessio,. vsus rei. Duarenus 1. Dispunct. 17. ita definit, Ius de re aliqua corporali plenè ac liberè disponẽdi, extra quam si quid lege prohibeatur. Dominium aliud directum, aliud vtile, vt ius Emphyteuticariũ, vasalli, superficiarij. vnum penes alium esse potest, aliud penes alterũ. Plenũ dominium est, cùm vsufructui cohæret proprietas: nudum, quod & directum dici potest, cùm separatum est ab vsufructu. Affinia dominij sunt quasi dominium, quod est penes eum qui rem à non domino bona fide accepit: ius in re, quod cõpetit ei, cui ius pignoris vel hypothecæ, vel seruitutis personalis vel realis (quo vocabulo etiam intellige censum, decimas & ius possidẽdi) debetur. Est & aliquod spe dominium penes liberos, qui bonorum paternorũ spe domini sunt. §.2. Instit. de hered. qualit. & differen.

c Synopsis Basilic. 50. 1. 1.

d l. 5. in pr. ff. de instit. §. 11. Instit. de rer. diuis.

e vsu id exigẽte scilicet. sic enim rixę & negligentia & confusio quam parit communio euitantur.

f Synopsis eod. d. c. 1.

g ὑπαιθρα Theophil. §. 11. Inst. de rerum diuisione. id est aëre.

h hinc venationis, aucupij & piscationis ius. l. 28. ff. ad l. Aquil. l. vnic. Cod. de venat.

i vide l. 6. ff. eod.

k §. 12. inst. de rer. diuis.

l hinc colligit Cuiacius 4. obs. 2. Iure Romano in aliena sylua venari & alieno lacu, stagnóve piscari licere. vide tamen l. 13. in fin. ff. de iniurijs. Mores tamen ius Romanum subegisse: adeo vt ne in flumine quidem publico piscari, neque in agris liberè venari, aut aucupari liceat.

m l. 16. ff. de seru. rust. l. vnic. C. de Thes.

n l. 1. §. 10. ff. si quadrupes.

o l. 5. in pr. ff. eod.

p l. 44. ff. eod.

q l. 3. in fin. ff. eod. l. 44. ff. eod.

r §. 13. Instit. de rer. diuis.

s Trebatij sententia fera vulnerata, sit eius qui vulnerauit: Gaij sententia, occupantis, hac lege. sed aliter Fridericus distinguit apud Radeuicum, si quis, inquit, cum canibus venatricis, siue Molossis, feram inuenerit & persecutus fuerit, vt ei potius quàm occupanti cedat: si cum canibus leporariis siue laconicis, vt occupanti cedat: si lancea vel gladio vulnerauerit aut occiderit, nondum ceperit, vt eius sit, non occupantis. si telo, balista, aut arcu emisso occiderit, vt æquè eius sit, non occupãtis: eoúsque scilicet, donec eã persequatur. quod & lex 6. Cod. Longobard. de venatione admittit. Ita constat posteriores Iuriscõsultos & Imperatores diligentius quædã tractasse quàm priores: mediis sententiis quibusdam & nouis distinctionibus introductis.

t l. 55. vers. summam ff. eod. §. 14. Insti. de rer. diuis.

u σιμβλοὺς alueos Græci vocant & κυψέλας Theophil. Instit. de rer. diuis.

x l. 16. ff. de seruitut. rustic.

y μελισκηρίδας. 50. Eclog. 1. c. 2.

z l. 26. in pr. ff. de furtis.

a ¶ σμῆνος. 50. Ecl. 1. c. 2. ἑσμος, Theophil.

b l. 3. §. 15. ff. de adquir possess.

c §. 15. Instit. de rer. diuis. l. 37. ff. de furtis.

d vide Guibertum c. 17. Quæstionum.

e sed tamẽ pauo mansuetus haberi potest. l. 37. ff. de furtis. Imò pauonem agrestem videri quasi miraculi loco, refert Varro 3. de re rùstica. 5. Q. Curtius 9. Sigebertũ anno 1086.

f §. 15. instit. de rer. diuis.

g immò vlterius. l. 7. in fin. ff. familiæ.

h l. 8. §. 1. ff. fam. ercisc.

i λογισμὸν. sed quoniam animum in brutis intelligere non possùmus, ex reuertendi consuetudine is accipiendus est. Cõsuetudinem eam amittunt, vt ait Theophilus. in §. τῶν ταών. Instit. de rer. diuis. si vltra tres dies abfuerint. Theophil. ibid. & Harmenop. 2. ti. 1.

k §. 16. Instit. de rer. diuis. κατοικιδίων ὀρνίθων Theophilus,

l Rectè sequuntur, quædam sunt feræ: igitur & quædam mansuetæ. §. 16. Inst. de rer. diuis.

m ἀγριόρνιθας Theophil.

n ἀγριοχηνάρια Theophil. ibid. & gallorum gallinaceorum. v. Forcatulum 9. Amiarij. vbi notat gallinæ appellatione, gallinaceos contineri.

o adde casum l. 44. ff. eod.

p etiam in re modica furtum committitur. furtum enim crimen est ordinarium. §. 18. Instit. de actionib. Ordinaria autem actio pro re modica dari potest. l. 1. §. 10. ff. de coniungend. Subsidiaria, vt de dolo non potest. l. 9. §. 3. ff. de dolo.

q l. 7. l. 51. ff. eod. l. 1. §. 5. ff. tit. prox. §. 17. Inst. de rer. diuis.

r Hinc legitima seruitus de qua Aristoteles 1. Politic. 9.

s quod φυσικὴν κτῆσιν vocat Theophilus. §. φυσικὴ. Instit. de rer. diuis.

t non semper. l. 21. in fi. ff. de capti.

u §. 19. Inst. de rer. diuis.

x l. 1. in fi. C. de alluuionib. §. 20. Inst. de rer. diuis. Alluuio πρόσκλυσις id est, adundatio πρόσχωσις id est, adaggeratio, dicitur Theophilo.

y l. 12. §. 16. ff. eod.

z §. 21. Inst. de rer. diuis. l. 4. in fin. ff. de reb. credit.

a l. 8. ff. de incendio.

b §. 22. Inst. de rer. diuis. adde l. 65. ff. eod.

c & ita quod nullius fuit, priuati esse potest.

a Id circumluuium Gloſſis manuſcriptis.dixi ad Feſtum.
b *l.30.§.2.l.56.j.eod.l.1.C.de alluuionib.§.22.in fin.Inſtit.de rer.diuiſ.*
c *§.23.Inſtit.de rer.diuiſ.*
d *l.38.j.eodem.*
e *l.30.§.3.j.eodem.*
f Imò obtinet.

veterem ſe conuerterit:ager,qui à [a] duobus riuis comprehenſus, in formam [b] inſulæ redactus eſt, eius eſt ſcilicet, cuius & fuit.

5 ¶ Quod ſi [c] toto naturali alueo relicto flumen aliàs fluere cœperit: prior quidem alueus eorum eſt,qui prope ripam prædia poſſident, pro modo ſcilicet latitudinis cuiuſque prædij,quæ latitudo prope ripam ſit:nouus autem alueus eius iuris eſſe incipit, cuius & ipſum flumen, id eſt publicus iuris gentium. Quòd ſi poſt aliquot temporis ad priorem [d] alueum reuerſum fuerit & flumen, rurſus nouus alueus eorum eſſe incipit, qui prope ripam eius prædia poſſident. Cuius tamen totum agrum nouus alueus occupauerit:licèt ad priorem alueum reuerſum fuerit flumen: non tamen, is, cuius is ager fuerat, ſtricta ratione quicquam in eo alueo habere poteſt.quia & ille ager, qui fuerat, deſiit eſſe, amiſſa propria forma. & quia vicinum prædium nullum habet non poteſt ratione vicinitatis vllam partem in eo alueo habere. ſed [e] vix [f] eſt, vt id obtineat.

6 ¶ Aliud ſanè eſt, ſi cuius ager totus inundatus [g] fuerit. namque inundatio ſpeciem fundi nō mutat.& ob id,cum receſſerit aqua,palàm eſt,eiuſdem eſſe,cuius & fuit.

7 ¶ Cùm quis ex aliena materia ſpeciem [h] aliquam ſuo nomine fecerit:Nerua & Proculus putāt, hunc dominum eſſe,qui fecerit:quia,quod factum eſt,antea nullius fuerat. Sabinus & Caſſius magis naturalem rationem efficere putant, vt [i], qui materiæ dominus fuerit, idem eius quoque, quod ex eadem materia factū ſit,dominus eſſet:quia ſine materia nulla ſpecies effici poſſit.veluti ſi ex auro,vel argento, vel ære vas aliquod fecero: vel ex [k] tabulis tuis nauem, aut armarium, aut ſubſellia fecero: vel ex lana tua veſtimentum:vel ex vino & melle tuo mulſum:vel ex medicamētis tuis emplaſtrum,aut collyrium [l] vel ex vuis, aut oliuis, aut ſpicis [m] tuis vinum, vel oleum,vel frumentum. Eſt tamen etiam media ſententia rectè exiſtimantium, ſi ſpecies [n] ad materiam reuerti poſſit, verius eſſe, quod & Sabinus & Caſſius ſenſerunt.ſi [o] non poſſit reuerti, verius eſſe, quod Neruæ & Proculo placuit.vt ecce vas conflatum ad rudem maſſam auri, vel argenti, vel æris reuerti poteſt. vinum verò, vel oleum,vel frumentum,ad vuas, & oliuas, & ſpicas reuerti non poteſt. ac ne mulſum quidem ad mel & vinum:vel emplaſtrum,aut collyria ad medicamenta reuerti poſſunt. Videntur tamen mihi rectè quidam dixiſſe,non debere dubitari, quin alienis ſpicis excuſſum [p] frumentum eius ſit, cuius & ſpicæ fuerunt. cùm enim grana, quæ ſpicis continentur, perfectam habeant ſuam ſpeciem: qui excuſſit ſpicas: non nouam ſpeciem facit,ſed eam,quæ eſt,detegit.

8 ¶ Voluntas duorum dominorum miſcentium [q] materias, commune [r] totum corpus efficit:ſiue eiuſdem generis ſint materiæ, veluti vina miſcuerunt, vel argentum conflauerunt: ſiue diuerſæ, veluti ſi alius vinum contulerit, alius mel,vel alius aurum,alius argentum:quamuis & mulſi,& electri,noui corporis ſit ſpecies.

9 ¶ Sed etſi ſine voluntate dominorum caſu confuſæ [s] ſint duorum materiæ vel eiuſdem generis, vel diuerſæ: idem [t] iuris eſt.

10 ¶ Cùm in ſuo loco aliquis aliena materia ædificauerit [u], ipſe dominus intelligitur ædificij: quia omne, quod inædificatur,ſolo cedit [x].Nec tamen ideo is, qui materiæ dominus fuit, deſiit eius dominus eſſe: ſed tantiſper neque vindicare [y] eam poteſt,neque ad exhibendum [z] de ea agere: propter legem [a] duodecim tabularum,qua cauetur, ne quis tignum alienum ædibus ſuis iunctum eximere cogatur,ſed duplum pro eo præſtet.Appellatione [b] autem tigni omnes materiæ ſignificantur, ex quibus ædificia fiunt. Ergo ſi aliqua ex cauſa dirutum ſit ædificium, poterit materiæ dominus nunc eam vindicare, & ad exhibendum agere.

11 ¶ Illud rectè quæritur: an, ſi id ædificium vendiderit is,qui ædificauerit, & ab emptore lōgo tempore captum poſtea dirutum ſit, adhuc dominus materiæ vindicationem eius habeat.cauſa dubitationis eſt, an eo ipſo,quo vniuerſitas [c] ædificij longo tempore capta eſt, ſingulæ quoque res,ex quibus conſtabat,captę eſſent.quod nō placuit.

12 ¶ Ex [d] diuerſo ſi quis in alieno ſolo ſua materia ædificauerit:illius [e] fit ædificium, cuius & ſolum eſt. & ſi ſcit alienum ſolum eſſe, ſua voluntate amiſiſſe proprietatem

§ *24.Inſtit.de rer.diuiſ.*
g *d.§.24.*
h *§.25.Inſtit.de rer.diuiſ.*
i *l.76.in fi.ff.de iudic.l.9.§.3.ff.ad exhib.*
k *l.26.j.eod.*
l *§.25.Inſt.de rerum diuiſ.l.18.§.10.ff.de inſtructo.*
m *2.Gaius 1.§.7.*
n *l.24.j.eod.*
o *l.27.§.1.j.eod.*
p atqui frumētum ad ſpicas non reuertitur. *§.25.in fin.inſtit.de rer.diuiſ.*
q *§.28.inſtit.de rer.diuiſ.*
r *l.3.ff.de rei vindic.*
ſ *§.27.Inſtit.de rer.diuiſ.*
t non idē iuris eſt.*Hotom.4.obſ.12.Theophilus de rerum diuiſ.*
u *§.29.Inſtit.de rer.diuiſ.* atqui quod ędificatur non ſit immobile.*l.28.l.60.j.eo.*
x *l.49.ff.de rei vindic.l.2.C.de ſeruitut.*
y *l.23.§.6.ff.de rei vindic.*
z *l.6.ff.ad exhibendum.*
a Cuius verba vide apud Feſtū in voce, Tignū: de quo plenius ſcripſi ad leges XII.Tabularum.
b *l.vn.§.1.j.de tign.iniuncto.*
c *l.30.j.de adqu.poſſ.*
d *§.30.Inſtit.de rer.diuiſ.*
e *§.10.ff.eod.l.5.C.de rei vindic.l.2.C.de ſeruitut.l.37.ff.de rei vindi.*
f ¶ ſumptus tamē neceſſarios repetere poteſt. *l.5.in fin.de rei vindic.v.quæ notaui ad l.38.ff.de hered.pet.*
g Imò, diruto ædificio vindicare poteſt.*§.10.in fin.ff.eod.l.37.ff.de rei vindic.v.l.2.C.de rei vind.*
h *§.31.Inſtit.de rer.diuiſ.l.5.§.3.ff.de rei vindic.l.11.C.de rei vind.*
i vicini arbor ita terram preſſerit:aut ſerpſerit vt apud Theophilum §.31. ἐστήριξας ῥίζας.
k vide Frontinum de limitibus agrorum: Theophil.Schola. *Epiſtol.56.* αἱ ... πρὸς τὸ ἐμὸν γήδιον τὰς ῥίζας ἥπλωσαν. *vide Cuiac.Inſti.eod.vide Hotom.1.obſ.10.& 5.obſ.3.* Res autem ita habet. Arbor in confinio poſita vtrinque radices habens,communis eſt:non in confinio poſita,& quaſdā radices in vicini agrum agens,nulla parte eſt vicini.*l.vlt.j.quod vi.*omnes radices agens in vicini agrum mea eſt ea parte qua alitur,non vnde originem habet.*l.6.in fin.j.arbor furt.*
l *l.19.ff.com.diuid.l.83.ff.pro ſocio.* ἐν τοῖς ὅροις *Theophil.*
m & ſint pro indiuiſo.*Cuiac.Inſtit.eod.*
n *§.32.Inſtit.de rer.diuiſ.*
o *§.33.inſtit.de rer.diuiſ.l.3.§.14.j.ad exhibendum.*
p id eſt,licèt pretioſiores ſint chartis.

† Mynſingerus in *§.32.inſtit.de rer.diuiſ.*ait communi calculo doctorum hodie receptum eſſe,vt tabula ſcripturæ cedat.
q *§.34.inſtit.de rerum diuiſ.*
q non vt litteræ chartis, ita tabulæ picturæ cedunt, *vt hîc: & d.§.34.* aliud viſum eſt Paulo *in l.23.§.3.ff.de rei vindic.*& Caio *2.Inſtit.1.*

materiæ intelligitur [f].itaque neque [g] diruto quidem ædificio vindicatio eius materiæ competit. Certè ſi dominus ſoli petat ædificium,nec ſoluat pretium materiæ,& mercedes fabrorum: poterit per exceptionem doli mali repelli. vtique ſi neſcit, qui ædificauit, alienum eſſe ſolum: & tanquàm in ſuo bona fide ædificauit. nam ſi ſcit, culpa ei obiici poteſt, quòd temerè ædificauit in eo ſolo, quod intelligeret alienum.

13 ¶ Si alienam plantam [h] in meo ſolo poſuero,mea erit. ex diuerſo,ſi meam plantam in alieno ſolo poſuero, illius erit.ſi modò vtroque caſu radices egerit. antequàm enim radices ageret, illius permanet, cuius & fuit. His conueniens eſt, quod ſi vicini arborem [i] ita terra preſſerim, vt in meum fundum radices egerit: meam effici arborem. rationem enim non permittere, vt alterius arbor intelligatur, quàm cuius fundo radices [k] egiſſet. Et ideo prope confinium arbor poſita, ſi etiam in vicinum fundum radices egerit,communis eſt.

8. *Marcianus* lib 3.Inſtitutionum.

PRo regione cuiuſque prædij.

1 ¶ Sed & ſi in confinio [l] lapis naſcatur, & ſunt [m] pro indiuiſo communia prædia: tunc erit lapis pro indiuiſo communis,ſi terra exemptus ſit.

De ſatione. 1. De his quæ quaſi ſolo cedunt. De ſcriptura. 2. De pictura. 3. De traditione. 5. De quaſi traditione, & primum de venditione rei ex cauſa non transferente dominium traditæ. 6. De traditione clauium. 7. De miſsilib. 8. De his quæ in tempeſtate,leuandæ nauis cauſa,eijciuntur.

9. *Gaius* lib.2.Rerum cottidianarum ſiue aureorum.

QVa ratione autem plantæ:quæ terra coaleſcunt,ſolo cedunt:eadem ratione frumenta quoque,quæ ſata [n] ſunt,ſolo cedere intelliguntur. Ceterùm ſicut is, qui in alieno ſolo ædificauit, ſi ab eo dominus ſoli petat ædificiū, defendi poteſt per exceptionem doli mali:ita eiuſdem exceptionis auxilio tutus eſſe poterit, qui in alienum fundum ſua impenſa conſeuit.

1 ¶ Litteræ [o] quoque, licèt aureæ [p] ſint, perinde chartis membraniſque cedunt†,ac ſolo cedere ſolēt ea, quæ ædificantur,aut ſeruntur. Ideóque ſi in chartis membraniſve tuis carmen, vel hiſtoriam,vel orationem ſcripſero:huius corporis non ego, ſed tu dominus eſſe intelligeris. Sed ſi à me petas tuós libros, tuáſve membranas, nec impenſas ſcripturę ſoluere velis:potero me defendere per exceptionem doli mali. vtique ſi bona fide eorum poſſeſſionem nanctus ſim.

2 ¶ Sed non,vti litteræ chartis membraniſve cedunt,ita ſolent picturæ [q] tabulis cedere.ſed ex diuerſo placuit, tabulas picturæ cedere. Vtique tamen conueniens eſt,domino tabularum aduerſus eum, qui pinxerit, ſi is tabulas poſſidebat,vtilem actionem dari,qua ita efficaciter experiri poterit,ſi picturæ impenſam exſoluat.alioquin nocebit ei doli mali exceptio.vtique ſi bona fide poſſeſſor fuerit, cui ſoluerit. Aduerſus dominum verò tabularum ei, qui pinxerit, rectam vindicationem competere dicimus: vt tamen pretium tabularum inferat.alioquin nocebit ei doli mali exceptio.

3 ¶ Hæ quoque res, quæ [r] traditione [ſ] noſtræ fiunt, iure gentium nobis adquiruntur. nihil enim tam conueniens eſt naturali æquitati,quam voluntatem domini volentis [t] rem ſuam in alium transferre ratam haberi.

4 ¶ Nihil [u] autem intereſt, vtrùm ipſe dominus per ſe tradat alicui rem,an voluntate eius aliquis. Qua [x] ratione ſi cui libera [y] negotiorum adminiſtratio ab eo, qui peregrè proficiſcitur, permiſſa fuerit, & is ex negotiis [z] rem vendiderit [a],& tradiderit:facit [b] eam accipientis.

5 ¶ Interdum,etiam ſine traditione,nuda [c] voluntas domini ſufficit ad rem transferendam. Veluti ſi rem, quam commodaui,aut locaui tibi,aut apud te depoſui, vendidero tibi. licèt enim ex ea cauſa tibi eam non tradiderim:eo tamen,quòd patior [d] eam ex cauſa emptionis apud te eſſe, tuam efficio.

6 ¶ Item ſi quis merces in horreo repoſitas vendiderit:

r Traditionē cōſequimur rerum dominia.
ſ *l.20.j.eod.§.40.inſtit.de rer.diuiſ.l.20.Cod.de pactis.l.12.Cod.de rei vindicat.* non nuda tamē, ſed quę facta ſit ex titulo ad transferendum dominium idoneo.*l.31.j.eodem.* Cæterum,traditio quid eſt? nō ἀπὸ χειρὸς εἰς χεῖρας μετάθεσις, id eſt de manu in manum tranſlatio. quia ea definitione reciproca, non quæ fit ex tua parte tantum, intelligi poteſt.ſic itaque Cuiacius definit: Traditio, eſt datio poſſeſſionis. *l.3.ff.de actionibus empti.l.28.j.de verb.oblig.Cuia.11.obſ.19.* Theophilus §. φυσικὸς τρόπος. *Inſtit.de rer.diuiſ.*
t *l.8.Cod.de Iudæis.*
u *§.42.Inſtit.de rer.diuiſ.* Paria ſunt enim per ſe vel per alium factum explicare.
x *§.43.Inſtit.de rer.diuiſ.l.58.l.59.ff.de procur.*
y Procurator cum libera adminiſtratione, poteſt vendere & tradere. *vt hîc.*exigere,permutare, ſoluere. *l.58.ff.de procuratoribus.* Cui totorū, omniū, vniuerſorū bonorum adminiſtratio conceſſa eſt (id eſt, procurator generalis) non poteſt alienare ſine mādato ſpeciali. *l.63.ff.de procuratoribus.* nec poteſt pignorare, niſi factus ſit ab eo qui ſolebat ſub pignoribus credere.*l.12.ff.de pignor.* nec poteſt cōſentire venditioni. *l.7.§.1.ff.quib.mod.pign.* non poteſt tranſigere. *l.60.de procuratorib.* & ita differt procurator generalis cum libera,à procuratore generali ſine libera.Quid? is qui liberam habet, poteſtne paciſcendo,efficere ne dominus prouocet? neutiquā. vide Ancoranum *3.q.10.nu.4.*
z id eſt,quatenus eorum exigit adminiſtratio:ita rata erit hæc alienatio,ſi pertineat ad negotia ei commiſſa.
a aliud eſt ſi donauerit,Donatio mandati fines excedit.
b Imò,non facit.nec enim poteſt vendere ſine ſpeciali mandato. *l.16.C.de procuratorib.l.40.ff.de procuratorib.* ſolue, dictæ leges pertinent ad procuratorem generalem ſine libera.
c *§.44.Inſtit.de rer.diuiſ.*
d Patientia interdum transfertur dominium, cogitatione. Ficta rei præſentia & traditio perficitur,cùm anteà ob aliam cauſam facta,nunc ad inſtans negotium accommodatur,ac refertur.*vt hîc.vide Hotom.12.illuſt.*

simul atque claues [a] horrei tradiderit [b] emptori, transfert proprietatem mercium ad emptorem.

7 ¶ Hoc amplius, interdum & in incertam personam collocata voluntas domini: transfert rei proprietatem. vt ecce, qui missilia [c] iactat in vulgus. ignorat enim, quid eorum quisque excepturus sit: & tamen, quia vult, quod quisque exceperit, eius esse, statim eum dominum efficit.

8 ¶ Alia causa est earum rerum, quæ in tempestate maris, leuandæ nauis causa [d], eiiciuntur. hæ enim dominorum permanent: quia non eo animo eiiciuntur, quod quis eas habere non vult: sed quòd magis cum ipsa naue periculum maris effugiat. qua de causa si quis eas fluctibus expulsas, vel etiam in ipso mari nanctus, lucrandi animo abstulerit: furtum committit.

Per quas personas nobis acquiritur. 1. De seruis nostris. 3. De his in quibus vsumfructum habemus. 4. De bona fide possessis. 5. De differentia fructuarij & bonæ fidei possessoris.

10. *Idem* lib. 2. Institutionum.

ADquiruntur nobis non solùm per nosmetipsos: sed etiam per eos [e], quos in potestate habemus [f]. item per homines liberos, & seruos alienos, quos bona fide possidemus. de quibus singulis diligentius dispiciamus.

1 ¶ Igitur quod serui [g] nostri ex traditione nanciscuntur, siue quid stipulentur, vel ex qualibet alia causa adquiruntur [h]: id nobis adquiritur. ipse enim, qui in potestate alterius est, nihil suum habere potest. Ideóque si heres institutus eo, nisi nostro iussu [i], hereditatem adire nõ potest. &, si iubentibus nobis adierit, hereditas nobis adquiritur, perinde atque si nos ipsi heredes instituti essemus. Et his conuenienter scilicet legatũ nobis per eundẽ adquiritur.

2 ¶ Non solum autem proprietas per eos, quos in potestate habemus, adquiritur nobis, sed [k] etiam possessio. cuiusque enim rei possessionem adepti fuerint, id nos possidere videmur. Vnde etiam per [l] eorum longam possessionem dominium nobis adquiritur.

3 ¶ De [m] his autem seruis, in quibus tantùm vsumfructum habemus, ita placuit: vt, quidquid ex re nostra, vel ex operis suis adquirant, id nobis adquiratur. si quid verò extra eas causas persecuti [n] sint, id ad dominum proprietatis pertinet. Itaque [o] si is seruus heres institutus sit, legatúmve quid, aut ei donatum fuerit: non mihi, sed domino proprietatis adquiritur.

4 ¶ Idem placet de eo [p], qui nobis bona fide possidetur: siue liber sit, siue alienus seruus. quod [q] enim placuit de vsufructuario, idem probatur etiam de bonæ fidei possessore. Itaque quod extra duas causas adquiritur: id vel ad ipsum pertinet, si liber est: vel ad dominum eius, si seruus est.

5 ¶ Sed bonæ [r] fidei possessor, cùm [s] vsuceperit seruum, quia eo modo dominus fit, ex omnibus causis per eum sibi adquirere potest, vsufructuarius verò vsucapere seruũ non potest: primùm, quia non possidet [t], sed habet ius vtendi fruendi: deinde, quoniam scit seruum alienum esse.

De pupillo.

11. *Marcianus* lib. 3. Institutionum.

PVpillus [u], quantum ad adquirendum, non indiget tutoris auctoritate. alienare verò nullam rem potest, nisi præsente tutore auctore, & ne quidem possessionem, quæ est naturalis, vt Sabinianis visum est. quæ sententia vera est.

a *§. 45. Instit. de rer. diuis.* Nota & symbolo repræsentatur rei traditio. Clauium traditio imago quædam est rei traditionis, vt & instrumenti traditio. *l. 1. C. de donationibus.* vini degustatio. *l. 1. l. 4. ff. de periculo.* obsignatio trabium. *l. 14. in fin. ff. de periculo. vide Hotom. 12. illustr.* Hinc constat in transferendo dominio non semper requiri corporalem præsentiam, ocularem & naturalem rei traditionem. Nam siue res mobilis sit, siue immobilis, ficta traditio (& tamen vtilis nec inanis) sufficere potest. Ficta est, quæ cogitatione, vel nota ceu symbolo repræsentatur. *Hotom. ibid.*

b apud horreũ. *l. 74. ff. de contr. empt.*

c *§. 46. Instit. de rer. diuis.*

d *§. 48. Instit. de rer. diuis.*

e *l. 53. l. 63. j. eod. l. 1. ff. de his qui sunt sui. l. 79. ff. de adqu. hered. § 3. Instit. per quas person. cuique.*

f item per seruos in quibus vsumfructum habemus. *Haloand.*

g *§. 5. Instit. per quas pers. cuique.*

h adquirunt. *Haloand.* idque inter viuos.

i Cur ita? ne scilicet inuitum dominum illiget hereditati. *l. 6. §. de adquir. hered.* non igitur sufficiet ratihabitio? multi negant. certè cur nõ sufficiat minimè video. nã ratihabitione confirmari restitutionem hereditatis factam seruo, constat. *l. 65. ff. ad Trebel.* Præterea satis iubere videtur qui ratũ habet. Ratihabitionis ea est conditio, vt retroacta mãdato comparetur. Satis iubet qui mandat: neque video iubendi vocabulo ratihabitionem excludi.

k *§. 4. versic. non solum. Instit. per quas person. cuique. l. 24. j. de adq. possess.*

l Dominiũ adquirimus per longam possessionem etiam seruorum nostrorũ, vt quod longo tempore illi possederint, eorum dominium per eos possidendũ adquiramus.

m *d. §. 4. in pr. Paul. 5. sent. 7. §. 3.*

n id est, adsecuti.

o Legata & donationes nobis adquiruntur non ex re nostra, operísve seruorum, sed extrinsecus, casu, mera denique liberalitate, nummis domini.

p *d. §. 4. versic. quod enim placuit. & §. 1. Instit. per quas personas nobis obligatio.*

q Vsufructuarij serui & bona fide possess. similitudo.

r Vsufructuarij & bonæ fidei possessoris dissimilitudo.

s *d. §. 4. versic. sed bonæ fidei possess.*

t hinc colligere possis, Aliud esse ius possessionis, aliud ius vtendi fruendi. *l. 52. j. de adquir. possess. l. 1. §. 8. j. quod legator.* hinc etiam colligit Cuiacius *18. obseruat. 24.* Naturalem possessionem non tantum facti sed iuris esse. nam fructuarius naturaliter possidet fundum alij, non sibi. ius vtendi fruendi sibi habet, non alij. Ne dicas fructuarium possidere naturaliter, dominum ciuiliter: quia eiusdem rei duo in solidum possessores esse non possunt.

u *§. 2. Instit. quibus alienare licet vel non. vide l. 29. ff. de authorit. tutor. vide quæ notaui ad l. 23. §. 1. ff. de donationibus.*

x *vide l. 24. j. de aqua pluuia.*

y decrescant. *Cuiacius Instit. de rer. diuis. in verbo præterea quod per alluuionem.*

z Permixtio communionem inducit, si difficilis sit materiæ separatio: si facilis non inducit. *l. 5. §. 1. ff. de rei vind.*

a At quomodo? aquæ chrysulæ beneficio. vide Alciatum *6. parergorum 11.*

b veteres etiam dominium accepere pro conuiuio: & dominum pro eo qui conuiuium exhibet. *vide Cuiac. 11. obs. 12. in fin.*

c Imò, non adquiritur. *l. 24. ff. de negotiis.*

d *Vide l. 20. in fin. j. eod. l. 34. §. 1. j. de adqu. poss.*

De lacubus, stagnis. 1. De specie facta ex ære vnius & argento alterius.

12. *Callistratus* lib. 2. Institutionum.

LAcus [x], & stagna, licèt interdum crescant, interdùm exarescant [y], suos tamen terminos retinent. ideóque in his ius alluuionis non adgnoscitur.

1 ¶ Si ære meo, & argento tuo conflato, aliqua species facta sit: non erit ea nostra communis: quia, cum diuersæ materiæ æs atque argentum sit, ab artificibus separari [z], & in pristinam materiam reduci [a] solet.

De procuratore. 1. De tutore.

13. *Neratius* lib. 6. Regularum.

SI procurator rem mihi emerit ex mandato meo, eíque sit tradita meo nomine: dominium mihi, id est [b] proprietas, adquiritur [c] etiam ignoranti.

1 ¶ Et tutor pupilli, pupillæ, similiter vt procurator [d], emendo nomine pupilli pupillæ, proprietatem illis adquirit etiam ignorantibus.

De littore, & ædificio ibi posito. 1. Deinde sublato.

14. *Idem* lib. 5. Membranarum.

QVod [e] in litore [f] quis ædificauerit, eius erit. nam littora publica [g] non ita sunt, vt ea, quæ in patrimonio [h] sunt populi: sed vt ea, quæ primùm à natura prodita sunt, & in nullius adhuc dominium peruenerunt. nec dissimilis [i] conditio eorum est, atque piscium & ferarum: quæ, simul atque adprehensæ sunt, sine dubio eius, in cuius potestatem peruenerunt, dominij fiunt.

1 ¶ Illud videndum est, sublato ædificio, quod in littore positum erat, cuius conditionis is locus sit. hoc est, vtrùm maneat eius, cuius fuit ædificium, an rursus in pristinam causam recidit [k], perindéque publicus sit, ac si nunquàm in eo ædificatum fuisset. quod [l] propius est, vt existimari debeat: si modo recipit pristinam littoris speciem.

De ædificio in ripa posito.

15. *Idem* lib. 5. Regularum.

QVi autem in ripa fluminis ædificat, non suum facit [m].

De agris limitatis, & his qui hostibus deuictis ea conditione concessi sunt, vt in ciuitatem venirent.

16. *Florentinus* lib. 6. Institutionum.

IN agris limitatis [n] ius alluuionis locum nõ habere, constat [o]. ídque & Diuus Pius constituit. Et Trebatius ait: agrum, qui hostibus deuictis, ea conditione concessus sit, vt in ciuitatem veniret, habere alluuionem, neque [p] esse limitatum: agrum autem manucaptum, limitatum fuisse: vt [q] sciretur, quid cuique [r] datum esset, quid venisset: quid in publico [s] relictum esset.

De seruo communi.

17. *Vlpianus* lib. 1. ad Sabinum.

SI duo domini seruo communi rem tradiderint, adquirit [t] alteri [u] ab altero.

e casæ meminit. *l. 5. 6. ff. de rer. diuis. §. 5. instit. de rer. diuis.* possis etiam de quocumque ædificio intelligere. *l. 10. ff. de rer. diuis.* si modò decretum prætoris intercedat. *l. 50. j. eod.* & citra vsus publici iniuriã. *l. 4. j. ne quid in loco publ.* aliàs à villis & ædificiis abstinendũ est, id est, Nemini licet in littore citra prętoris decretũ, aut cum iniuria publica, villã aut id genus ædificij ponere, & ita concilia hanc legẽ cum lege 4. *ff. de rer. diuis.* Minus est casam, quàm villam & ædificium haberé.

f vel in ipso mari. *l. 30. in fin. j. eod. l. 2. §. 2. l. 3. §. 1. j. ne quid in loco publ.*

g Publica quæ dicantur, vide apud Aristotelem *2. Politic. 1.*

h id est, dominio, in bonis. Quid? an nõ littora in quibus populus Romanus imperium habet, populi sunt Romani? vtique. *l. 3. j. ne quid in loco public.* populi sunt Romani, quod ad imperium & dominium respectu aliarum gentium & Barbarorum: quod ad ipsos subditos, nõ ita sunt in patrimonio populi Romani vt subditis ac priuatis in eis ędificare iure nõ liceat. atque ita superiores illæ duæ leges quodammodo inter se contrariæ conciliari possunt. vt interea non omittam plus priuatis licere in ipso mari quàm in ipsis littoribus. *arg. l. 4. in pr. ff. de rer. diuis.* vt quodãmodo sine decreto Prætoris in ipso mari quis ædificare posse videatur: in littore, non possit. An is qui in mari ædificauit sit immunis ab imperio eius qui in eo mari suum tallasiarchum perpetuò habere solet? viderint Veneti.

i quod iuris est in piscium & ferarum captiuitate, hoc idem seruatur in littoris occupatione.

k recidat. *vulgat. Hal.*

l Ædificiũ (quod in littore positũ erat) dilapsum aut dirutũ, quasi iure postliminij reuertitur ad pristinam causam: adeò vt si alius postea eo loco ædificauerit, eius fiat ædificium. *l. 6. ff. de rer. diuis.*

m cur ita? vel ideò quòd qui in ripa ædificat in alieno fundo ædificat. si quidem riparum proprietas est eorum quorum prædia inhærent. *l. 5. ff. de rer. diuis.*

n Ager limitatus, hîc & in *l. 1. §. 6. j. de fluminibus. apud Festum & Frontonem libro de limitibus agrorum.* à limitibus dicitur. Limites in agris limitatis sunt, qui populo iter præbent ex lege Sempronia, Cornelia & Iulia. & ideo in modum agri non cedunt. *l. 1. §. 1. ff. de periculo.* ex his decumani pedes 40. cardines, 20. actuarij, 12. subrunciui. 8. id est, legitimam viæ latitudinem habent, auctore Hygeno. *lib. de limitib. agr. v. Cuiac. 2. obseru. 9.* o quia agri limitati suos statutos terminos habent. ideóque incrementum ex alluuione aut insula non habent. *v. l. 1. §. 6. j. de flumin.* p Hic est ager, per extremitates mensura comprehensus qui ciuitati totus adsignatus est per vniuersitatem: vt, authore Iulio Frontino, in Lusitania Salmaticensibus, & in Hispania citeriore Palatinis. & ita in compluribus prouinciis tributarium solum per vniuersitatem definitum est. *v. Cuiac. ibid.* q Limitata causa limitatum effectum parit.

r prædia enim capta partim assignabãt militibus, partim distrahebãt. *l. 11. ff. de euict.*

s quid veteri possessori relictum esset. Cuiacius ita ingeniosissimè restituit, argumento cuiusdam veteris Codicis, in quo ita erat scriptum quidve p. relictum esset: & quod apud Valerium Probũ veteri possessori reddita, his notis signantur. *V. P. R.* item quod modicum quiddam veteri possessori relictum honoris causa constat. *l. 15. § 2. ff. de rei vind.* hinc etiam Siculus Flaccus *in lib. de condic. agrorum.* Nec tamen, inquit, omnibus personis victis ablati sunt agri. nam quorumdam dignitas, aut gratia, aut amicitia victorem ducem mouit vt eis relinqueret.

t *l. 8. j. de acceptilation.*

u obstare videtur lex. *37. § j. eod.*

a *l.43.§.de adquir.heredit.*
b *vide l.23.j.eod.§.4.inst.de rer.diuis.adde l.9.§.3.§.eod.*
c Hereditatis aditio non consistit in operis.
d In hereditatis aditione facti est aliquid: Est aliàs animi & consilij plus quàm facti. vide quæ scripsi ad *l.1.§.3.j.de adquir.possess.l.4.§.2.j.de vsucap.*

De seruo hereditario.

18. *Idem* lib.4.ad Sabinum.

PEr hereditarium [a] seruum, quod est eiusdem hereditatis, heredi adquiri nō potest: & maximè ipsa hereditas.

De libero homine bona fide seruiente.

19. *Pomponius* lib.3.ad Sabinum.

LIber homo qui bona fide mihi seruit, id, quod ex operis suis [b], aut ex re mea pararet: ad me pertinere sine dubio, Aristo ait. quod verò quis ei donauerit, aut ex negotio gesto adquisierit, ad ipsum pertinere. Sed hereditatem legatúmve non adquiri mihi per eum: quia [c] neque ex re mea, neque ex operis suis id fit. nec vlla eius opera esset in legato. in hereditate aliquatenus [d]: quia per ipsum adiretur. quod & Varium Lucullum aliquando dubitasse. sed verius esse, non adquiri, etiam si testator ad me voluisset pertinere. Sed licèt ei minimè adquirit: attamen, si voluntas euidens testatoris appareat: restituendam esse ei hereditatem. Sed Trebatius, si liber homo bona fide seruiens, iussu eius, cui seruiet, hereditatem adisset, heredem ipsum fieri. nec interesse, quid senserit, sed quid fecerit. Labeo contrà, si ex necessitate id fecisset. quod si ita, vt & ipse vellet, ipsum fieri heredem.

De traditione. 2. De acquisitione per liberam personam.

20. *Vlpianus* lib.29.ad Sabinum.

TRaditio nihil [e] amplius transferre debet vel potest ad eum, qui accipit, quàm est apud eum, qui tradit. Si igitur quis dominium in fundo habuit, id tradendo [f] transfert. si non habuit: ad eum, qui accipit, nihil transfert [g].

1 ¶ Quotiens autem dominium transfertur: ad eum, qui accipit tale transfertur, quale [h] fuit apud eum, qui tradit. si seruus fuit fundus, cum seruitutibus transit [i]. si liber, vti fuit. & si forte seruitutes debebantur fundo, qui traditus est: cum iure seruitutium debitarum transfertur. Si quis igitur fundum dixerit [k] liberum, cùm traderet eum, qui seruus sit: nihil iuris seruitutis fundi detrahit: verumtamē obligát que se, debebítque præstare, quod dixit.

2 ¶ Si ego & Titius rem emerimus, eáque [l] Titio & quasi meo procuratori tradita sit: puto, mihi quoque quæsitum dominium. quia placet, per liberam personam omnium rerū possessionem [m] quæri posse, & per hanc [n] dominium.

De eo qui bona fide seruit. De alienante rem quam non possidet.

21. *Pomponius* lib.11.ad Sabinum.

SI [o] seruus meus tibi bona fide [p] seruiret, & rem emisset, traditáque ei esset: Proculus, nec meam fieri, quia seruum non possideam: nec [q] tuam, si non ex re tua sit parata. Si sit liber bona fide tibi seruiens, emerit, ipsius fieri.

1 ¶ Si rem meam possideas, & eam velim tuam esse, fiet tua, quamuis [r] possessio apud me non fuerit.

De seruo, vi, clàm, vel precariò possesso.

22. *Vlpianus* lib.40.ad Sabinum.

NEmo seruum vi [s] possidens, aut clam, aut precariò, per hunc stipulantem, vel rem accipientem potest adquirere.

De eo qui bona fide seruit.

23. *Idem* lib.43.ad Sabinum.

QVi bona [t] fide alicui seruiat: siue seruus alienus est, siue homo liber est: quidquid ex re eius, cui seruit, adquirit, ei adquirit, cui bona fide seruit. Sed & si quid ex operis suis adquisierit: simili modo ei adquirit. nam & operæ quodammodo ex re eius, cui seruit, habentur: quia iure operas ei exhibere debet, cui bona fide seruit.

1 ¶ Tamdiu autem adquirit, quamdiu bona fide seruit, ceterum si cœperit scire, esse eum alienum, vel liberum: videamus, an ei adquirit. quæstio in eo est, vtrùm initium spectamus, an singula momenta. & [u] magis est, vt singula momenta [x] spectemus [y].

e *l.67.§.de contrah.empt.l.3.in fin.§.de pignorib. l.54.l.120.j.de reg. iur.c.79.de regul. in 6.*
f *l.9.§.3.§.eod.*
g directo scilicet non indirectò, transfert enim causam vsucapiendi. *l.46. l.eod.l.74. in fi.§. de contrah.empt.*
h & si sit in spe, spem quoque transmittet. *l.63. §.de vsufr.*
i *l.23. §. 2. §. de seruitut. rustic. l. 67. §.de contrah. emp.l.3.C.de seruitut. l.12.Cod.de distract.pign.*
k aliàs, si non dixerit, non cogitur eum liberum præstare. *v.l.59.§.de contr. empt.*
l *al.* eáque vt Titio & meo procuratori, &c.
m *l.13. in fin.§. eod.l.53.j.eod.l.11. §.6.§.de pign.l.1. §.20. l.2. l.9.l.34. in fin.j.de adquir. poss.l.18.C.de adquir.poss. §.5.instit. per quas personas cuique.*
n nam dominium ex naturali rerum possessione cœpit. *l.1. §.1.j.de adqu. possess. l.8. Cod.de adq.possess.*
o *al.* si cum seruus meus, &c.
p *l.19.§.eod.*
q Cuius igitur fiet domini, si ex eius pecunia & alterius seruus quid adquisiit: non fiet domini, si ex pecunia bonæ fidei possessoris aut ex operis suis. *l.23.j.eod.*
r *l.9.§.5.§.eod.l. 62.§.de euiction.*
s *vide l.34.in fi. j.de stip.seru.*
t *l.10.l.19.§.eod. l.1.§.6.j.de adqu. poss. l.7.in fi.j.pro emptor. l. 20.j. de stipul.seru. l.1.C. de rei vind. Inst. per quas personas cuique.in pr. §.1. inst.per quas person.nob.oblig.*
u hæc verba, & magis est, vt singula momenta spectemus, glossam esse putat Antonius Faber *illo loco.*
x Imò, singula momenta non spectamus, sed casum tantum euictionis. *l. 25. in fi.§.de vsur.*
y *al.* spectemus: & generaliter. &c.
z quod autem ex re eius. *vulgat.Hal.vt l.20.j.de stipulat.seruor.* Cuiacius *4.obs.1.& 17. obs.5.* reprehensus à Roberto. *2.recept.21.* vulgata defendit quoque Antonius Faber. *4.Coniecturar.16.*
a liber sit sibi, an verò ei debeat &c. *Cuiac.4.obs.1.*
b vt ei dumtaxat partem adquirat. &c. *Cuiac.4.obs.1.*
c Imò, duobus. *l.45.j.eod.*
d *l.19.j.de stipul.seruor.*
e Scæuola variauit. vide Cuiacium *4.obseruat.1.& 4.ad Africanum.*
f *l.25.§.3.§.de vsufructu.*
g *l.7.§.7.§.eodem.*
h ad eundem habitum quem antea habuit.
i reuerti possunt. *Hal.* & rectè.
k Qui ex metallo prorsus alieno nouam speciem facit, formam nouam addit: nō fit tamen rei dominus: eo casu forma cedit materiæ. Qui ex liquidis prorsus alienis nouam speciem facit, rei fit dominus: eo casu forma vt præualens, substantiam ad se trahit, nisi forma rei ex voluntate domini adhibita sit. *l.25.j.eod.* cur tam variè? Postremus casus generaliter locum habet, vt scilicet forma dans esse rei essentiam ad se trahat, quia quod ita factum est, antea nullius erat. *l.7.§.7.§.eod.* Imò, ne erat quidem cùm sit noua species. Ideóque is qui fecit, dominus habendus est, eò magis quod cùm species non potest ad priorem materiam resolui, materia habeatur pro deperdita: & idcirco non possit vindicari. Prius vel ideò admittitur, quòd species nō videtur nouam formā ita suscepisse, quin tam facilè resolui possit in suam pristinam & rudem materiam: & ita locum habere potest quod Proculus sentiebat.

2 ¶ Generaliter dicendum est: quod ex re sua, hoc est eius, cui bona fide quis seruit, ei adquirere non potest. sibi eum adquisiturum: quod autem non [z] ex re eius sibi adquirere non potest, ei adquisiturum, cui bona fide seruit.

3 ¶ Si quis duobus bona fide seruiat, vtrique adquiret: sed singulis ex re sua. quod autem ex re alterius est: vtrùm pro parte ei, cui bona fide seruit, pro parte domino, si seruus sit, aut, si liber sit [a], ei cui bona fide seruit, an verò ei debeat adquirere totum, ex cuius re est, videamus. quam speciem Scæuola quoque tractat libro secundo quæstionum. ait enim, si alienus seruus duobus bona fide seruiat, & ex vnius eorum re adquirat, rationē facere, vt ei [b] duntaxat [c] in solidum [d] adquirat. sed si adiiciat eius nomen, ex cuius re stipulatur: nec dubitandum esse ait, quin ei soli adquiratur. quia & si ex re ipsius stipularetur. alteri ex dominis nominatim, stipulando solidum ei adquiret. Et in [e] inferioribus probat: vt quamuis non nominatim, nec iussu meo, ex re tamen mea stipulatus sit, cùm pluribus bona fide seruiret, mihi soli adquirat. nam & illud receptum est, vt quotiens communis seruus omnibus adquirere non potest, ei [f] soli eum adquirere, cui potest. & hoc Iulianum quoque scribere, sæpe retuli. eóque iure vtimur.

De specificatione.

24. *Paulus* lib.14.ad Sabinum.

IN omnibus, quæ ad eandem speciem [g] reuerti [h] [non] possunt [i], dicendū est, si materia manente species [k] dumtaxat fortè mutata sit, (veluti si meo ære statuam, aut argento scyphum fecisses) me eorum dominum manere.

25. *Callistratus* lib.2.Institutionum.

NIsi voluntate domini alterius nomine id factum sit. propter consensum enim domini tota res eius fit, cuius nomine facta est.

1. *De accessione.* 2. *De arbore aliò translata.* 3. *De lana purpurata.*

26. *Paulus* lib.14.ad Sabinum.

SEd si meis [l] tabulis nauem fecisses, tuam nauem esse: quia cupressus [m] non maneret [n], sicuti nec lana vestimēto facto: sed cupresseum, aut laneum corpus fieret.

1 ¶ Proculus indicat, hoc iure nos vti, quod Seruio & Labeoni placuisset: In quibus [o] propria qualitas [p] expectaretur [q], si quid additum erit, toto cedit [r] vt statuæ pes, aut manus [s], scypho fundus [t], aut ansa [u]: lecto fulcrum [x]: naui tabula [y]: ædificio cæmentum [z]: tota enim eius sunt, cuius ante fuerant [a].

2 ¶ Arbor radicitus eruta, & in alio posita, priusquàm coaluerit, prioris domini est. vbi coaluit [b], agro cedit. & si rursus eruta sit, non ad priorem dominum reuertitur. nam credibile [c] est, alio terræ alimento aliam factam.

3 ¶ Si meam lanam [d] feceris purpuram [e]: nihilo minùs meam esse, Labeo ait: quia nihil interest inter purpuram, & eam lanam, quæ in lutum, aut cœnum cecidisset, atque ita pristinum colorem perdidisset.

De accessione, plumbatione, ferruminatione. 1. De medicamentorum & vnguentorum confectione. 2. De ferruminatione.

27. *Pomponius* lib.30.ad Sabinum.

QVidquid in facto [f] argento alieni argenti addideris: non esse tuum totum argentum [g], fatendum est. at contrà si tuum scyphum alieno plumbo plumbaueris [h], alienóve argento ferruminaueris: nō dubitatur, scyphum tuum esse, & à te rectè vindicari.

1 ¶ Vbi simul plura cōtribuuntur, ex quibus vnum medicamentum fit, aut [i] coctis [k] odoribus vnguenta facimus: nihil hîc suum verè dicere potest prior dominus. quare potissimum existimari, cuius nomine factum sit, eius esse.

2 ¶ Cùm partes duorum dominorum ferrumine cohæreant: hæ, cùm quæreretur, vtri cedant. Cassius ait, pro portione rei æstimandum, vel pro pretio cuiusque partis.

l ex meis. *vulgat.Hal.*
m id est, carina. *l.61. §. de rei vindicat.*
n Qui ex cupresso aliena nauem: ex lana aliena vestimentum facit, nauis ac vestimenti dominium adquirit. ergo si ex ligno aut marmore alieno statuam quis fecerit, statuæ fiet dominus qui eā fecerit.
o rebus scilicet.
p indiuidua scilicet corpori quod proprium qualitatem, propriū ac speciale nomen habet. ὅλῳ σώματι.
q spectaretur. *vulgat.*
r toto cedere. *Hal.* Accessoriū indiuiduo cedit quandiu ei inhæret. *50. Eclo. 1.c.25. l.23. §.2.§. 5.§.de rei vindic.* potest tamē agi ad exhibendum vt separetur. *d. §.5. l.7. §.2. §.ad exhibend.*
s vel brachiū. *d. §. 2. l.14. §. de auro.*
t *d. §.2.*
u *adde l.21.§.4. j.de furtis. Synopsis Basilicon 1.c. 25.* ea nasus etiā dicitur. hinc nasiterna, genus vasis aquarij, quod tres nasos, id est, ansas, habet. ita Vatinianis calicibus affingit nasos Martialis. & Iuuen. Siccabis calicē nasorum quattuor. vide Iosephum Scaligerum apud Festū in dictione *nasiterna:* Ansa ὠτίον, à Græcis dicitur *50. Eclog. 1.c.25.*

x Fulcrum sequitur lecti legatum. *l.52.in fin.§.de leg.3.*
y *l.61.§.de rei vind. §.25.inst.de rer.diuis.* z *l.3.in fin.l.39.§.de rei vind.*
a id est, talia accessoria ei cedunt cuius indiuiduè adiecta sunt.
b id est, radices egit. *l.7.§.13.§.eod. l.5.§.3.§.de rei vind.l.9.§.2.§.de damno.§.31.inst.de rer.diuis.* c nota rationem decidendi. d infectam sc.
e infeceris purpura. *Hal.*
f Quidquid infecto argento. *vulg.* quidquid facto argento. *Hal.*
g sed commune pro rata prædiorum. *l.3.§.2.§.de rei vind.*
h plumbatura plumbo fit, confusionem non facit. Ferruminatio confusionem facit. *v.l.23.§.5.§.de rei vind.* Auri ferruminatio, quæ chrysocolla, fit ex Cypria æruginę, vrina impuberis & nitro.
i vt coactis odoribus. *vulg.* & malè. agitur hîc de duobus: de medicamento sc. & vnguento. sic in Basilicis ἢ ἀπὸ πολλῶν βοτανῶν ἔμπλαστρος, ἢ τὰ ἀπὸ εἰδῶν μύρα. *Cuiac.11. obseru.12.* k non eadem vis est odoribus nisi decoctis. *Plin.12.* mixtos in corpore odores concoctósque. *Lucret.* vnguentum excoctum attuli. *Lucilius apud Nonium.*

Sed si neutra alteri accessioni est, videamus ne aut vtriusque esse dicenda sit, sicuti massa cōfusa, aut eius, cuius nomine ferruminata est. sed Proculus & Pegasius existimāt, suam cuiusque rem manere.

De ædificato supra parietem vicini.

28. *Idem* lib.33.ad Sabinum.

SI supra[a] tuum parietem vicinus ædificauerit: proprium eius id, quod ædificauerit, fieri, Labeo & Sabinus aiunt. sed Proculus, tuum proprium: quemadmodum[b] tuum fieret, quod in solo[c] tuo alius ædificasset, quod verius est.

De Insula.

29. *Paulus* lib.16.ad Sabinum.

INter eos, qui secundum vnam ripam prædia habent, insula in flumine nata, non pro indiuiso communis fit, sed[d] regionibus quoque diuisis. quantum enim ante cuiusque eorū ripam est: tantùm, veluti linea in directum per insulam transducta, quisque eorum in ea habebit certis regionibus.

1. *De ripa fluminis, & arbore ibi nata & alueo.* 2. *De insula, & alueo.* 3. *De inundatione & natura fluminis.* 4. *De ædificatis in mari.*

30. *Pomponius* lib.34.ad Sabinum.

ERgo si insula nata adcreuerit fundo meo[e], & inferiorem[f] partem fundi vendidero, ad cuius frontem insula non respicit: nihil ex ea insula pertinebit ad emptorem: eadem ex causa, qua[g] nec ab initio quidem eius fieret, si iam tunc, cùm insula nasceretur, eiusdem partis dominus fuisset.

1 ¶ Celsus filius, si in ripa fluminis, quæ secundum agrū meum sit, arbor nata sit, meam[h] esse ait: quia solum ipsum meum priuatum est, vsus autem eius publicus[i] intelligitur. & ideò, cùm exsiccatus esset alueus, proximorum fit: quia iam populus eo non vtitur.

2 ¶ Tribus modis insula[k] in flumine fit. vno, cùm agrū qui aluei non fuit, amnis circumfluit. altero, cùm locum, qui aluei esset, siccum relinquit, & circumfluere cœpit. tertio, cùm paulatim colluendo locum eminentem supra alueum fecit, & eum alluendo auxit. Duobus posterioribus modis priuata insula fit eius, cuius ager propior fuerit, cùm primùm extitit. nam & natura fluminis hæc est, vt, cursu suo mutato, aluei casum mutet. nec quicquam interfit, vtrùm de aluei dumtaxat solo mutato, an de eo quod superfusum solo & terræ fit, quæratur. vtrumque enim eiusdem generis est. Primo autem illo modo causa proprietatis non mutatur.

3 ¶ Alluuio[l] agrum restituit eum, quem impetus fluminis totum abstulit. Itaque si ager, qui inter viam publicam & flumen fuit, inundatione fluminis occupatus esset, (siue paulatim occupatus est, siue non paulatim) sed eodem impetu recessu fluminis restitutus ad pristinum dominum pertinet. flumina enim censitorum[m] vice funguntur, vt ex priuato in publicum addicant, & ex publico in priuatum. itaque sicuti hic fundus, cùm alueus fluminis factus esset, fuisset publicus: ita nunc priuatus eius esse debet, cuius antea fuit.

4 ¶ Si pilas[n] in mare iactauerim, & supra eas inædificauerim: continuò ædificium meum fit. item si insulam in mari ædificauerim, continuò mea fit. quoniam id, quod nullius sit, occupantis fit.

De nuda traditione. 1. *De thesauro.*

31. *Paulus* lib.31.ad Edictum.

NVnquàm nuda[o] traditio[p] transfert dominium: sed ita, si venditio[q], aut aliqua iusta causa præcesserit, propter quam traditio sequeretur.

1 ¶ Thesaurus[r] est vetus quædam depositio pecuniæ[s], cuius non extat memoria, vt iam dominum non habeat. sic enim fit[t] eius, qui inuenerit, quod non alterius sit. Alioquin si quis aliquid vel lucri[u] causa, vel metus, vel custodiæ, condiderit sub terra: non est thesaurus. cuius etiam furtum fit.

De acquisitione per seruos.

32. *Gaius* lib.11.ad Edictum Prouinciale.

ETiam[x] inuitis[y] nobis per seruos adquiritur penè ex omnibus causis.

De seruo peculij castrensis. 1. *De re castrensi subtracta.* 2. *De seruo hereditario.*

33. *Vlpianus* lib.4.Disputationum.

IN eo, quod seruo castrensi[z] ante aditam hereditatem filiifamilias militis legatur, vel eo, quod stipulatur seruus: tractatur apud Marcellum libro vicensimo, ex cuius persona vel stipulatio vires habeat, vel legatum. & puto verius, quod & Scæuolæ videtur, & ipse Marcellus tractat: si quidem adeatur hereditas: omnia vt in hereditario seruo: si adita non sit, vt in proprio patris, esse spectanda. Et, si vsusfructus fuerit huic seruo relictus, modò patri videri delatum, modò heredi. nec à persona in personam creditur transisse.

1 ¶ Eadem distinctione quis vtetur, etiam si res fuerit subtracta. aut cessare, aut non, furti actionem dicet, si ex testamento adierit: quoniam hereditati furtum non fit. aut, si non adierit, patri dabitur furti actio: nam & condictio.

2 ¶ Quotiens seruus hereditarius stipulatur, vel per traditionem accipit: ex persona defuncti vires consumit, vt Iuliano placet. cuius & valuit sententia, testantis personam spectandam esse, opinantis.

De hereditate.

34. *Idem* lib.4.de Censibus.

HEreditas enim non heredis personam, sed[a] defuncti sustinet: vt multis argumentis iuris ciuilis comprobatum est.

De errore tradentis.

35. *Idem* lib.7.Disputationum.

SI procurator meus, vel tutor pupilli, rem suam, quasi meam, vel pupilli, alij tradiderint: non recessit ab eis dominium, & nulla est alienatio. quia nemo errans[b] rem suam emittit[c].

De consensu in corpore, & dissensu in causa traditionis.

36. *Iulianus* lib.13.Digestorum.

CVm in corpus quidem, quod traditur, consentiamus, in causis verò dissentiamus: non animaduerto, cur inefficax sit traditio. Veluti si ego credam, me ex testamento tibi obligatum esse, vt fundum tradam: tu existimes, ex stipulatu tibi eum deberi. Nam & si pecuniam numeratam tibi tradam donandi gratia, tu eam quasi creditam accipias: constat, proprietatem ad te transire[d]. nec impedimento esse, quòd circa causam dandi atque accipiendi dissenserimus.

De seruo pignerato. 1. *De seruo communi.* 4. *De seruo vnius.* 5. *De seruo fructuario.* 6. *De seruo communi. De procuratore.*

37. *Idem* lib.44.Digestorum.

PEr seruum, qui pignori[e] datus est, creditori nec possessio adquiritur. quia nec stipulatione, nec mandatione[f], nec vllo alio modo per eum seruum quicquam ei adquiritur: quamuis possessio penes eum sit.

1 ¶ Si vnus ex dominis seruo communi pecuniam donauit: in potestate domini est, quemadmodum[g] seruo communi pecuniam donet. nam si hoc solùm egerit, vt ea separetur à suis rationibus, & in peculio serui sit: manebit[h] eiusdem domini proprietas. si verò eo modo pecuniam seruo communi donauerit, quo modo alienis seruis donare solemus: fiet sociorum communis pro portione, quàm in seruo habebunt.

2 ¶ Sed, vt sequens quæstio locum habeat, cōstituamus, socium ita seruo communi pecuniam donasse, vt proprietatem suam manere vellet. si ex hac pecunia seruus fundum comparauerit, erit is fundus communis sociorum pro[i] portione dominij. Nam & si furtiuis nummis seruus communis fundum comparauerit, sociorum erit pro portione dominij. Neque enim vt fructuarius seruus ex re fructuarij non adquirit proprietario, ita & communis seruus ex re alterius domini non adquirit alteri domino. sed quemadmodum in his, quæ aliunde adquiruntur, diuersa conditio est fructuarij, & serui communis: (veluti cùm alter fructuario non adquirat, alter dominis adquirat) ita quod ex re quidem fructuarij adquisitum fuerit, ad eum solum pertinebit, quod ex re alterius domini seruus communis adquisierit, ad vtrumque dominū pertinebit.

3 ¶ Sicut seruus communis stipulãdo nominatim[k] alteri ex dominis: ita per traditionē accipiendo, soli ei adquirit.

4 ¶ Quod vnius seruus, per traditionem accipiendo, se accipere dixerit domino & Titio: partem domino adquiret, in parte nihil agit.

5 ¶ Fructuarius seruus, si[l] dixerit, se domino proprietatis per traditionem accipere ex re fructuarij: totum domino adquiret. nam & si stipulando ex re fructuarij, domino proprietatis adquireret.

6 ¶ Si, cùm mihi donare[m] velles, iusserim te seruo communi meo & Titij rem tradere, isque hac mente acciperet, vt rem Titij faceret: nihil agetur. Nam & si procuratori meo rem tradideris, vt meam faceres: is hac mente acceperit, vt suam faceret: nihil agetur. Quòd si seruus communis hac mente acceperit, vt duorum dominorum faceret: in parte alterius domini nihil agetur.

---

a Paria sunt ædificare in solo alieno & supra parietem alienum.
b *l.2.Cod.de rei vindic.adde l.29.§.1.ff.ad leg.Aquil.*
c *l.39.ff.de rei vindic. l.15.ff.de vsufruct.*
d *l.1.§.6.j.de fluminibus.§.22.instit. de rer. diuis.* de insula tractatum edidit Bartolus.
e qui sua longitudine insulã exsuperat.
f extimam insulæ. *adde l.56.j.eod.*
g *adde l.52.in f.ff.de act.empt.*
h Arbores in ripa natæ eorũ sunt, qui cõfines agros habent. *l.5.ff.de rer.diuis.§.4.instit. de rer. diuis.*
i *d.§.4.*
k *adde l.7.§.4.5.ff.eod.*
l decrementũ aquę qualecunque. *adde l.30.j.eod.*
m Cassiodorus *3.variar.* Agrimensor, inquit, more vastissimi fluminis, aliis spatium tollit: aliis terrã concedit. *vide Cuia. insti. de rer.diuis. in verbo quod si vis.*
n *l.2.§.8.l.3.§.1.j.ne quid in loco publico.*
o Nuda nõ est, quæ fit à vero rei domino. *l.54.j. de reg. iur.* & eo qui liberã tradendi potestatem habet, quíque sciẽter, cum voluntate & animo transferendi tradit ex iusta causa, rem corporalẽ & non prohibitam alienari. Itẽ nuda non est, quę fit nõ ignoranti, causa specialis traditionis. *l.18.ff.de reb. creditis.* Nudum quot modis vide hîc apud Albericum.
p vt nuda ratio. *l.62.ff.de donationibus.*
q *l.3.§.10.ff.de donationib. inter vir.*
r à quibusdam inter veteres ita hęc scribitur dictio. Thesaurũ (inquit Donatus) secundùm veteres Græcos sine litera N. proferebant. Iulius Firmicus addit thesaurũ & thesaurus dici. *vide Cuiac.10.obs.26.*
s vel cõdita ab ignotis dominis, tempore vetustiori mobilia (vel monilia, vt legit Cuiacius. *l.vn.C.de thesauris*) Cassiodorus 6. thesaurũ definit depositiuã pecuniam, quæ longa vetustate competentẽ dominum amisit.
t *l.67.ff.de rei vindic. l.15.ff.ad exhibend.*
u Cur lucri? An quod auari pecunias suas ita deponunt, interim dum expectant nummi pretium augeri?
x *l.62.j.de verb. oblig.§.3.inst.de rer.diuis.*
y Imò, inuito nihil adquiritur. *l.19.§.2.ff.de donationib.*
z *l.14.j.de castr. peculio.* Inuito beneficium nõ datur. *l.69.j.de reg.iur.*
a ¶ *v.l.32.ff.de hered.inst.*
b *l.7.in fin.ff.de rescind.v.quæ notaui ad l.1.§.20.j.de adquir.possess.*
c amittit.
d Imò non transit. *l.18.ff.de reb.credit.v.Alciat.5.parerg.15.* solue: Transit, si debitũ vel promissio pręcessit: sin minus non transit.
e *l.1.§.15.j.de adq.possess.*
f traditione.
g *adde l.49.in fi.j.eod.l.16.in fi.ff.de vsu.& habitat.l.16.ff.de peculio.*
h *v.l.49.ff.ad l.Falcid.*
i *l.45.j.eod.*
k *l.5.j.de stipulat.seruor.*
l *l.25.§.6.ff.de vsufr.*
m *l.13.ff.de donat.*

a abeleuit. *Vulgat.* ambedo, est circumedo. Plautus, vxoris suæ dotem ambedit. sic ambustum, circumustum. Et seruus ambactus. i. circumactus περιφερής, qui huc & illuc discursat vt operas locet. Ambaxio qui, circumeuntes: ambarualis hostia, quæ circumarua ducitur: amtermini, qui circum terminos. *Am* enim præpositio significat circum. *Fest. in Am & Amnis.* & apud Varronem *6. de lingua*, Ambiegna bos apud augures quam circũ aliæ hostiæ constituũtur. Et 4. am iectũ, i. circum iectum. At non idem in voce, ambubaiæ. nec enim significat eos qui circum Baias sunt. Iosephus Scaliger notat vocem esse Siriacam qua αὐλητρίς & Syriſca intelligitur. *Iosephus Scaliger in Copam.*

De agro & via publica à flumine sublatis deinde relictis.

38. *Alfenus Varus* lib. 4. Digestorum à Paulo Epitomatorum.

ATtius fundum habebat secundùm viam publicam. vltra viam flumen erat, & ager Lucij Titij. fluit flumen paulatim: primùm omnium agrum, qui inter viam & flumen esset, ambedit [a], & viam sustulit: postea rursus minutatim recessit, & alluuione [b] in antiquum locum rediit. respondit, cùm flumen agrum, & viam publicam sustulisset: eum agrum eius factum esse, qui trans flumen fundum habuisset. postea cùm paulatim retrò redisset: ademisse ei, cuius factus esset, & addidisse ei, cuius trans viam esset. quoniam eius fundus proximus flumini esset. id autem quod publicum fuisset, nemini accessisset. nec tamen impedimento viam esse ait, quò minùs ager, qui trans viam alluuioni relictus est, Attij fieret. nam ipsa quoque via fundi esset.

De seruo furtiuo bona fide empto.

39. *Iulianus* lib. 3. ex Minicio.

ETiam furtiuus seruus bonæ [c] fidei emptori adquirit, quod ex re eius stipulatur, aut per traditionem accipit.

De bonæ fidei possessore.

40. *Africanus* lib. 7. [d] Quæstionum.

QVæsitum est: si is, cui liber homo bona fide seruiret, decesserit: eíque is heres extiterit, qui liberum eum esse sciat: an aliquid per eum adquirat. non esse ait, vt hic bona fide possessor videatur, quando sciens [e] liberum possidere cœperit. quia & si fundum suum quis legauerit: heres, qui eum legatum esse sciat, procul dubio fructus ex eo suos non faciet. & multò magis si testator eum alienum bona fide emptum possedit. & circa seruorum igitur operam ac ministerium eandem rationem sequendam: vt, siue proprij, siue alieni, vel legati, vel manumissi testamento fuerint, nihil per eos heredibus, qui modò eorum id non ignorarent, adquiratur. etenim simul hæc ferè cedere: vt, quo casu fructus prædiorum consumptos [f] suos faciat bona fide possessor, eodem per seruum ex opera, & ex re ipsius, ei adquiratur.

De statuis in ciuitate positis.

41. *Vlpianus* lib. 9. ad Edictum.

STatuas in ciuitate positas, ciuium non esse. idque Trebatius & Pegasus. dare tamen operam prætorem oportere: vt, quod ea mente in publico positum est, ne liceret priuato [g] auferrre: nec ei, qui posuerit. tuendi ergo ciues erunt & aduersus petentem exceptione, & actione aduersus possidentem iuuandi.

De substitutione.

42. *Paulus* lib. 11. ad Edictum.

SVbstitutio quæ nondum competit, extra [h] bona nostra est.

De seruo bona fide possesso. 1. De rebus incorporalibus. 2. De seruo fructuario.

43. *Gaius* lib. 7. ad Edictum prouinciale.

SEruus, qui bona fide possidetur, id, quod [i] ex re alterius est, possessori non adquirit.

1 ¶ Incorporales res traditionem [k] & vsucapionem non recipere, manifestum est.

2 ¶ Cùm seruus, in quo alterius vsusfructus est, hominem emit, & ei traditus sit: antequam pretium soluat: in pendenti [l] est, cui proprietatem adquisierit: & cùm ex peculio, quod ad fructuarium pertinet, soluerit, intelligitur fructuarij homo fuisse: cùm verò ex eo peculio, quod proprietarium sequitur, soluerit: proprietarij ex pòst facto fuisse videtur.

De ereptis à bestijs. De naufragio.

44. *Vlpianus* lib. 19. ad Edictum.

POmponius tractat: Cùm pastori meo lupi [m] porcos eriperent: hos vicinæ villæ colonus cum robustis canibus & fortibus, quos pecoris sui gratia pascebat, consecutus, lupis eripuit, aut canes extorserũt: & cùm pastor meus peteret porcos: quærebatur, vtrùm eius facti sint porci, qui eripuit: an nostri maneant [n]. nam genere quodam [o] venandi id erant nancti. cogitabat [p] tamen: quemadmodum [q] terra maríque capta, cùm in suam naturalem laxitatem peruenerant, desinerent eorum esse, qui ceperunt: ita ex bonis quoque nostris capta à bestiis mariuis & terrestribus, desinant nostra esse, cùm effugerunt bestiæ nostram persecutionem. quis denique manere nostrum dicit, quod auis transuolans, ex area, aut ex agro nostro transtulit? aut quod nobis eripuit? si igitur desinit: si fuerit ore bestiæ liberatum, occupantis erit: quemadmodum piscis, vel aper, vel auis, qui potestatẽ nostram euasit si ab alio capiatur, ipsius fit. Sed putat [r] potiùs, nostrum manere tamdiu, quamdiu recuperari possit: licèt in auibus, piscibus & feris verum sit, quod scribit. Idem ait, etsi naufragio [s] quid amissum sit, non statim nostrum esse desinere. denique quadruplo [t] teneri eum, qui rapuit. Et sanè melius est dicere, & quòd à lupo eripitur, nostrum manere, quamdiu [u] recipi possit id, quod ereptum est. Si igitur manet: ego arbitror, etiam furti competere actionem. licèt enim non animo furandi fuerit colonus persecutus, quamuis & hoc animo potuerit esse, sed etsi non hoc animo persecutus sit: tamen, cùm reposcenti [x] non reddit, supprimere, & intercipere videtur. quare & furti, & ad exhibendum teneri eum arbitror: & vindicari, exhibito, ab eo porcos posse.

De seruo communi.

45. *Gaius* lib. 7. ad Edictum prouinciale.

COmmunis seruus si ex re alterius dominorum adquisierit, nihilo minùs commune [y] id erit. sed is, ex cuius re adquisitum fuerit, communi [z] diuidundo iudicio eam summam præcipere potest. nam fidei bonæ cõuenit, vt vnusquisque præcipuum habeat, quod ex re eius seruus adquisierit. sed si aliunde [a] seruus communis adquisierit, omnibus sociis pro parte dominij hoc adquiritur.

De non domino præbente dominium.

46. *Vlpianus* lib. 65. ad Edictum.

NOn est nouum [b], vt, qui dominium non habeat [c], alij dominium præbeat. nam & creditor, pignus vendendo, causam dominij [d] præstat, quam ipse non habuit [e].

De seruo fructuario.

47. *Paulus* lib. 50 ad Edictum.

FRuctuario [f] hereditas adquiri non potest, quòd in operis serui hereditas non [g] est.

De bonæ fidei emptore, & fructibus, & vsucapione.

48. *Idem* lib. 7. ad Plautium.

BOnæ [h] fidei emptor non dubiè [i], percipiendo fructus etiam ex aliena [k] re, suos interim [l] facit, non tantùm eos, qui diligentia & opera eius peruenerunt, sed omnes [m]. quia quod ad fructus attinet, loco [n] domini penè est. Denique, etiam priusquam percipiat [o], statim vbi à solo separati sunt, bonæ fidei emptoris [p] fiunt. Nec interest [q] ea res, quam bona fide emi, longo tempore capi possit [r], necne. veluti si pupillli [s] sit, aut vi [f] possessa, aut præsidi contra legem repetundarum donata, ab eóque abalienata sit bonæ fidei emptori.

1 ¶ In contrarium quæritur: si eo tempore, quo mihi res traditur, putem vendentis esse: deinde cognouero alienã esse: quia perseuerat per longum tempus capio: an fructus meos faciam. Pomponius, verendum [t], ne [u] non sit bonæ fidei possessor, quamuis capiat. hoc enim ad ius, id est capionem: illud [x] ad factum pertinere, vt [si] quis bona aut mala fide possideat. Nec contrarium est [y], quòd longum tempus currit. nam è contrario is, qui non potest capere [z] propter rei vitium, fructus suos facit.

2 ¶ Et ouium fetus in fructu sunt. & ideo [a] ad bonæ fidei emptorem pertinent: etiam si prægnates venierint, vel [b] subreptæ sint. Et sanè, quin lac suum faciat, quamuis plenis vberibus venierint, dubitari non potest. Idémque in lana [c] iuris est.

De seruo fructuario. De homine libero qui bona fide seruit.

49. *Idem* lib. 9. ad Plautium.

QVod fructuarius ex re sua donat [d], ex re eius est. sed si eo animo id fecerit, vt ad proprietatis dominium pertineat: dicendum est, illi adquiri. si autem extraneus ei donet, indistinctè soli proprietario adquiritur. Eadem dicemus in homine libero, qui bona fide mihi seruit: vt, si ei aliquid donauerim, meum fit. Et ideo Pomponius scribit: quamuis donauerim ei operas suas: tamen quidquid ex operis suis adquiret, mihi adquiri.

b i. recessu. *l. 5. §. 4. l. 30. § 3. s. eo.*
c *l. 74. in fi. s. de stipul. seru.*
d *v. Cuiac. 7. ad African. fol. 121.*
e Bonæ fidei possessor, fructus cõsumptos suos facit. *l. 4. §. 69. j. de vsurpat §. 35. Instit. de rer. diuis.*
f *l. 25. s. de vsuris.* tunc videtur esse iniustus & malæ fidei possessor. *August. de fid. & oper.* v. quæ de ea re notaui *ad l. 22. C. de rei vind.*
g etiã emptori bonorum debitoris. *l. 29. j. de rebus author.*
h *adde l. 25. j. de verb. signif.*
i *l. 19. s. eod.*
k fictam sc. aliàs mero iure non traduntur. *l. 4. §. 28. j. de vsurp.* nec possidentur. *l. 32. in fi. s. de seruit. vrb.* tangi non possunt. *§. 2. inst. de reb. corporalibus.* traditæ censentur dum alius patitur iis nos vti. *l. 11. §. 1. s. de publ. l. 3. s. de vsufr. l. 1. in fin. s. de seruit. rust.*
l *l. 25. s. de vsuf.*
m *Synopsis Basilicon 50. tit. 1. c. 41.*
n manent. *l. 8. in fin. s. familiæ.*
o i. quodãmodo. nota formulam loquẽdi. sic genere quodã venditio inter seruum & dominum contrahitur. *l. 20. j. pro emptore.* genere quodam donatio, *l. 36. j. de stipu. seru.* quodã genere possessio. *l. 5. in fin. j. de adquir. poss.* genere quodam parricidium. Scribonius Largus medicus. *v. Cuiac. 4. obs. 8.*
p & malè. *j. eod.*
q *l. 3. l. 5. s. eod.*
r & secus. *vers. & sane melius est. j. eod.*
s *l. 21. §. 1. j. titulo proximo.*
t *l. 1. j. de incendio.*
u *l. 8. in fin. s. familiæ. 50. Eclog. 1. c. 44.*
x *l. 2. §. 5. j. de doli mali: adde Paul. 4. sent. 7. §. 3.*
y dic tamen vt. *j. eod.*
z *l. 19. l. 28. §. 1. j. de stipul. seruor. l. 24. s. commun. diuidundo.*
a *l. 63. §. 1. j. eodem.*
b Imò nouum aut potius iniquum videtur. *l. 20. s. eod.*
c penitus. vt creditor: aut certè nondum, sed spe tamen, *vt l. 63. s. de vsufr.*
d vsucapiendi. *l. 74. s. de contrah. empt.*

e *§. 1. & ibi Theophilus. instit. quib. alienare licet l. 13. C. de euictionib.*
f Seruus fructuario hereditatem non adquirit, sed proprietario. *l. 19. s. eod.*
g Aditio hereditatis non est in opere seruili. *l. 45. s. de adqu. hered.*
h *l. 2. Cod si quis ignorans.*
i i. sine dubio.
k *§. vlt. j. eod.*
l i. dum possidet, sc. ante euictionem & litis cõtestationem. *l. 1. C. de petit. hered. l. 22. Cod. de rei vindicat.*
m i. ab alio satos. *l. 25. §. 1. s. de vsuris.* An naturales? Etiam naturales. *vt hîc.* id tamẽ negat lex *45. in fi. s. de vsuris.* An dicemus omnes fructus eũ lucrari, hoc est à se & ab alio satos. An tũ demum omnes eum lucrari, si titulum aliquẽ præter bonam fidem habeat. An & eos qui excedunt operã & culturam? aut quibus manifestè videtur factus locupletior? hoc velle videtur lex *1. C. de petit. hered.*
n *l. 25. §. 1. s. de vsuris.*
o perfectè sc. Perfectè colligit, qui non tantùm oliuam & vuam legit, sed vinum & oleũ fecit. *l. 78. s. de rei vindic.*
p ergo si antequam fructus colligat, lis cum eo cõtestata est, eos postea percipiendo, suos non faciet. *l. 22. C. de rei vind.* sic fructuarius decedens, fructus maturos, nondum tamẽ perceptos ad heredem non transmittit. non idẽ est in eo cui legatus est fructus in annos singulos. *l. 8. s. de annuis. l. 25. s. de vsuris.*
q quod ad fructus lucrandos attinet sc.
r hinc colligere possis, rẽ pupilli vsucapi nõ posse. *l. 10. s. quẽadm. seruit.* sed quid? Græci videntur legisse, veluti si pupilli, ὡς τῷ δήμῳ ὄντα: vtrumque verũ est. de popularibus supra ostendi. de publicis extat lex *9. j. de vsurp.* quã vide.
s *vide l. vlt. j. vi bon. raptor.*
t de hac dictione v. quæ notaui ad *l. 45. in fi. s. de ritu.*
u Imò est bonæ fidei possessor, & rectè fructus percipit, quamdiu fundus non est euictus. *l. 25. in fin. s. de vsuris.* An hîc Paulus dubitat, nec adfirmat? An quod aliis placet, hic paragraphus stricti iuris est: dicta lex 25. æqui.
x i. vsucapio ad ius, perceptio fructuum ad factum refertur.
y i. superioribus non obstat quod dicitur, furti vitium initio vsucapionis, non initæ vsucapioni obstare. hinc collige, vt fructus meos faciam continuam bonam fidem esse debere: vt vsucapiam, sufficere ab initio bonam fidem habuisse.
z vsucapere. a *v. l. 8. s. de vsuris.*
b venierint quæ subreptæ. *Cuiac. 15. obs. 20. & ad l. 4. in verbo* lana *j. de vsurpat.*
c *l. 4. §. 19. j. de vsurp.*
d seruo sc. in quo habet vsumfructum. *adde l. 37. §. 1. s. eod. l. 38. s. de vsufr.*

De extructione

De extructione in littore publico vel in mari.

50. *Pomponius* lib. 6. ex Plautio.

QVamuis quod in littore [a] publico, vel in mari extruxerimus, noſtrum [b] fiat: tamen decretum prætoris adhibendum eſt, vt id facere liceat. imò etiam manu prohibendus eſt, ſi [c] cum incommodo ceterorum id faciet. nam, ciuilem eum actionem de faciendo nullam habere, non dubito.

De *transfuga*. I. De *rebus hoſtilibus*.

51. *Celſus* libro 2. Digeſtorum.

TRansfugam [d] iure belli recipimus [e].

1 ¶ Et quæ res hoſtiles apud nos ſunt, non publicæ, ſed occupantium [f] fiunt.

Quid ſit habere in bonis.

52. *Modeſtinus* lib. 7. Regularum.

REm in bonis noſtris habere [g] intelligimur: quotiens poſſidentes, exceptionem: aut amittentes, ad recuperandam eam, actionem [h] habemus.

Per quas perſonas nobis acquiritur.

53. *Idem* lib. 14. ad Quintum Mucium.

EA, quæ ciuiliter [i] adquiruntur, per eos [k], qui in poteſtate noſtra ſunt, adquirimus: veluti ſtipulationem. quod naturaliter adquiritur, ſicuti [l] eſt poſſeſſio [m], per quemlibet volentibus nobis poſſidere adquirimus.

54. *Idem* lib. 31. ad Quintum Mucium.

HOmo liber hereditatem nobis adquirere non poteſt. qui [n] bona fide nobis ſeruit, adquiret [o]: ſi tamen ſponte ſua, ſciens conditionem ſuam, adierit. nam ſi iuſſu noſtro adierit: neque ſibi neq; nobis adquiret, ſi non habuerit animum ſibi adquirendi quòd ſi eam mentem habuit, ſibi adquirit.

1 ¶ Item promittendo nobis liber [p] homo, qui bona fide nobis ſeruit, vt emendo, vel vendendo, vel locando, vel conducendo, obligari ipſo iure poterit.

2 ¶ Sed damnum [q] dando, damni iniuriæ tenebitur: vt tamen culpã in damno dando exigere debeamus grauiorem, nec tamen leuem, quàm ab extraneo.

3 ¶ At ſi iuſſu [r] noſtro quid in re noſtra gerant, vel abſentibus nobis quaſi procuratores aliquid agant: danda erit in eos actio, non ſolùm ſi eos emerimus: ſed etiam ſi donati fuerint nobis, aut ex dotis nomine aut ex legati, pertinere ad nos cœperunt, aut ex hereditate: idem præſtabunt, nec ſolùm ſi noſtros putauerimus, ſed & ſi communes, aut fructuarios. vt tamen, quod adquiſituri nõ eſſent, ſi re vera communes, aut vſuarij eſſent: id hodiéque non adquirant.

4 ¶ Quidquid tamen liber homo, vel alienus, quíve bona fide nobis ſeruit, non adquirit nobis: id vel ſibi [ſ] liber, vel alienus ſeruus domino ſuo adquiret excepto eo, quòd vix eſt, vt liber homo poſſidendo vſucapere poſſit [t]: quia nec [u] poſſidere intelligitur, qui ipſe poſſideretur. ſed nec per ſeruum alienum, quẽ nos bona fide poſſidemus, dominus peculiari nomine ignorans vſucapere poterit. ſicuti ne per fugitiuum quidem, quem non poſſidet.

De *apro qui in laqueum inciderat, ſoluto, vel ablato.* De *poculo alterius ex naue eiecto.*

55. *Proculus* lib. 2. Epiſtolarum.

IN laqueum [x] quem venandi cauſa poſueras, aper incidit. cùm eo hæreret, exemptum eum abſtuli. num tibi videor tuum aprum abſtuliſſe: & ſi tuum putas fuiſſe: ſi ſolutum eum in ſiluam dimiſiſſem: eo caſu tuus eſſe deſiſſet, an maneret. & quam actionem mecum haberes, ſi deſiſſet, tuus eſſe: num in factum dari oporteret quæro. Reſpondit: Laqueum, videamus, ne interſit, in publico an in priuato poſuerim: & ſi in priuato poſui, vtrùm in meo, an in alieno: &, ſi in alieno, vtrùm permiſſu [y] eius cuius fundus erat, an non permiſſu eius poſuerim, præterea, vtrùm in eo ita hæſerit aper, vt expedire ſe non poſſit ipſe: an diutiùs luctando, expediturus ſe fuerit. Summam tamen hãc puto eſſe: vt, ſi in meam poteſtatem peruenit, meus factus ſit: ſin autem aprum meum ferum in ſuam naturalem laxitatem dimiſiſſes, eo facto meus eſſe deſijſſet, & actionem mihi in factum [z] dari oportere. veluti reſponſum eſt, cum quidam poculum [a] alterius ex naue eieciſſet.

De *inſula & alueo.*

56. *Idem* lib. 8. Epiſtolarum.

INſula eſt enata in flumine contra frontem [b] agri mei, ita vt nihil excederet longitudo regionem prædij mei. poſtea aucta eſt paulatim, & proceſſit contra frontes & ſuperioris vicini, & inferioris. quæro, quod adcreuit, vtrùm meum ſit, quoniam meo adiunctum eſt: an eius iuris ſit, cuius eſſet, ſi initio ea nata eius longitudinis fuiſſet. Proculus reſpondit: Flumen iſtud, in quo inſulam cõtra frontem agri tui eam natam eſſe ſcripſiſti, ita vt non excederet longitudinem agri tui, ſi alluuionis ius habet: & inſula initio propior fundo tuo fuit, quàm eius, qui trãs flumen habebat: tota tua facta eſt. & quod poſtea ei inſulæ alluuione acceſſit, id [c] tuum eſt: etiam ſi ita acceſſit, vt procederet inſula contra frontes vicinorum ſuperioris atque inferioris: vel etiam vt propior eſſet fundo eius, qui trans flumen habet.

1 ¶ Item quæro: ſi, cùm propior ripæ meę enata eſt inſula, & poſtea totum flumen fluere inter me & inſulam cœpit, relicto ſuo alueo, quo maior amnis fluerat: nũquid dubites: quinetiam inſula mea maneat, & nihilo minùs eius ſoli, quod flumen reliquit, pars fiat mea. rogo, quid ſentias, ſcribas mihi. Proculus reſpondit: Si, cùm propior [d] fundo tuo initio fuiſſet inſula, flumen, relicto alueo maiore, qui inter eam inſulam fuerat, & eum fundum vicini, qui trans flumen erat, fluere cœpit inter eam inſulam & fundum tuum: nihilo minùs inſula tua manet: ſed alueus, qui fuit inter eam inſulam & fundum vicini, medius diuidi debet: ita vt pars propior inſulæ tuæ, tua: pars autem propior agro vicini, eius eſſe intelligatur. intelligo, vt & cum ex altera parte inſulæ alueus fluminis exaruerit, deſijſſe inſulam eſſe. ſed [e] quò faciliùs res intelligeretur: agrum, qui inſula fuerat, inſulam appellant.

De *ſeruo vxori donato.*

57. *Paulus* libro 6. ad Plautium.

PEr ſeruum donatum à marito, nec ex re quidem eius, cui donatus eſt, adquiri quicquam poſſe, Iulianus ſcribit. hoc enim in eorum perſona conceſſum eſt, qui [f] bona fide ſeruiunt [g].

De re ex mari extracta.

58. *Iauolenus* lib. 11. ex Caſſio.

QVæcunque res ex mare [h] extracta [i] eſt: non ante eius incipit eſſe, qui extraxit, quàm dominus eã pro derelicto habere cœpit.

De re mandatu alterius empta.

59. *Calliſtratus* lib. 2. Quæſtionum.

REs ex mandatu meo empta, non prius [k] mea fiet, quàm ſi mihi tradiderit, qui emit.

De horreo mobili poſito in alterius prædio.

60. *Scæuola* lib. 1. Reſponſorum.

TItius horreum frumentarium nouum ex tabulis ligneis factum, mobile [l] in Seij prædio poſuit. quæritur, vter horrei dominus ſit. reſpõdit, ſecundùm quæ proponerentur, non [m] eſſe factum Seij.

De hereditate & ſeruo hereditario.

61. *Hermogenianus* lib. 6. Iuris Epitomarum.

HEreditas in multis partibus iuris pro [n] domino habetur adeóq; hereditati quoq; vt domino per ſeruũ hereditarium adquiritur [o]. In his ſanè in quibus factum perſonæ operæve ſubſtantia [p] deſideratur, nihil hereditati quæri per ſeruũ poteſt ac propterea: quamuis ſeruus [q] hereditarius heres inſtitui poſſit: tamen, quia adire iubentis domini perſona deſideratur, heres expectandus eſt.

1 ¶ Vſusfructus, qui ſine [r] perſona conſtitui non poteſt, hereditati per ſeruum non adquiritur [ſ].

De his, quæ non ſola, ſed per vniuerſitatem acquiruntur.

62. *Paulus* lib. 2. Manualium.

QVædam, quæ non poſſunt ſola alienari, per vniuerſitatem [t] tranſeunt, vt fundus dotalis, ad heredem: & res, cuius aliquis commercium non habet. nam etſi legari [u] ei non poſſit: tamen heres inſtitutus, dominus eius efficitur.

De theſauro.

63. *Tryphoninus* libro 7. Diſputationum.

SI is, qui in aliena [x] poteſtate eſt, theſaurum inuenerit: in perſona eius, cui adquirit, hoc erit dicendum: vt, ſi in alieno agro inuenerit, partem ei adquirat: ſi verò in parentis dominíve loco inuenerit, illius totus ſit: ſi autem in alieno, pars.

1 ¶ Si communis [y] ſeruus in alieno inuenerit: vtrùm pro dominij partibus, an ſemper æquis adquiret? & ſimile eſt, atque in hereditate, vel legato, vel quod ab alijs donatum ſeruo traditur. quia & theſaurus donum fortunæ [z] creditur. ſcilicet vt pars, quæ inuentori cedit, ad ſocios, pro qua parte ſerui quiſque dominus eſt, pertineat.

2 ¶ Si communis ſeruus in domini vnius fundo proprio inuenit: de parte, quæ ſoli domino ſemper cedit, non

a vide quæ notaui ad l. 14. ff. e.
b l. 1. §. 18. ff. de oper. noui. l. 1. §. 8. l. 3. ff. ne quid in loco publico: l. vlt. in fi. ff. de ſeruitu. vrb.
c v. l. 2. §. 10. ff. ne quid in loco publico.
d qui à nobis transfugit, qui & perfuga, qui fide mutata ad hoſtem tranſit. l. 19. §. 8. ff. de captiuis: [illegible] capitis minutionẽ mediam patitur. l. 5. §. 1. ff. de capite minut. non maximam, l. 15. ff. de tut. poſtliminiũ non habet. l. 14. ff. ex quib. cauſ. maior. l. 19. §. 14. ff. de capt. Sed tamen Cui. 4. obſ. 9. nomine trãſfugæ hîc intelligit eũ qui ab hoſtibus tranſfugit. vt ſit ſenſus, Non violato iure belli trãsfugam nos poſſe recipere.
e .i. fit ſeruus capientis, non publicus (malo enim ita hoc verbũ accipere, arg. §. 1. eod. quã ſimpliciter pro excipere.) licèt tamen eum interficere quaſi hoſtem: quin & viuus quoq; ſolet comburi. v. quæ notaui ad l. 3. in fi. ff. de ſicarijs. quid ſi vltro redeat? fiétne ſeruus. v. Cuiac. 4. obſ. 9.
f l. 5. in fi. ff. eod.
g Qui rem exceptione tueri aut actione perſequi poteſt, rẽ habere videtur, ideóque qđ euincitur in bonis nõ eſt l. 190. ff. de reg. iur.
h l. 49. ff. de verbor. ſignificat. habetur quod peti poteſt, l. 143. ff. de verb. ſignific. Rem habet, qui actionẽ ad eam recuperandam habet, l. 15. ff. de regul. iur.
i v. Bartolũ & Caſtrẽſem in l. ſolutũ. 11. §. per liberã. ff. de pignoratitia act.
k l. 10. ff. eod.
l Poſſeſſio eſt facti.
m l. 20. in fi. ff. e.
n non poteſt, qui bona fide nobis ſeruit. ſibi adquirit tamẽ ſi ſpõte, &c. Cuiacius ita in Baſilicis legi notat 11. obſ. 12.
o l. 59. ff. de hær. inſtit.
p l. 118. ff. de verb. oblig.
q l. 13. ff. ad leg. Aquil.
r l. 20. §. 1. ff. de negot. l. 13. §. 2. ff. commodati.
ſ al. ſibi ſi liber.
t v. l. 118. ff. de regul. iur.
u l. 23. ff. ex quib. cauſ. maior.
x l. 28. 29. ff. ad leg. Aquil.
y hinc colligit Cuiacius, eũ qui impermiſſu domini venatur in alieno agro nihil, ſibi adquirere. 4. obſeru. 2.
z vicinam rei vindicationi. l. 52. ff. de rei vind.
a l. 14. §. 2. ff. de præſcr.
b adde l. 30. ff. eodem.
c l. 65. §. 3. ff. e.
d l. 7. §. 5. l. 30. §. 1. ff. eod. §. 23. inſt. de rer. diuiſ.
e Inſula appellatur quæ quondam fuit inſula.
f l. 1. Cod. de rei vindicat.
g hoc in vxore ſciente donationem non valere obtinere putat Bartolus: ſecus ſi ignoraret.
h al. mari.
i adde l. 13. ff. tit. prox.
k Imò, priùs erit. l. 65. ff. eod.
l ſecus, ſi immobile. l. 18. ff. de act. empt.
m mobilia horrea in prędio alicuius poſita, pars non ſunt ſoli.
n l. 31. in fi. ff. de heredibus inſtit.
o Imò non adquiritur. l. 18. ff. eod. l. 43. ff. de adquir. hæredit.
p ſubſtantia operæ deſiderari dicitur, quoties operæ ipſius interuentus exigitur.
q hereditarius ſeruus etſi inſtitui poſſit, perſona tamẽ domini adire iubente deſideratur.
r l. 26. ff. de ſtipul. ſeruor.
ſ ante aditam hereditatẽ ſc. l. 18. ff. quib. mod. vſusfr.
t l. 38. §. 3. 4. 5. l. 93. ff. de legat. 3. l. 1. §. 1. ff. de fundo dotali: Nou. 159. c. 3.
u ſic ſepulchrũ legari non poteſt, niſi cũ vniuerſitate. l. monumẽta. C. de legatis. Hoc amplius notat Bartolus in rebus ſacris eiectũ dominiũ tranſire in vniuerſalẽm ſucceſſorem: in ſingularẽ, vtile.
x l. 10. ff. eod.
y l. 45. ff. eod.
z & §. 3. in fin. dic melius Dei beneficium. vt l. vn. Cod. de theſaur.

a *l.37.§.3.ȷ̃.eod.* b *vide §.2.ȷ̃.eod.*
c *l.vn.C.de thesaur.§.39.vers.at si quis in alieno.Instit.de rerum diuis.*
d *v.l.2.l.3.C.de iure dominij impetrandi.* e biennij, olim anno. *l.vlt. C.de iure domin.* f *l.4.§.4.ȷ.de censib.l.4.l.7.C.de donat.l.8.C.de act.empt.*Cic.*pro Flacco.* Cōstabat inter omnes alicui cēsendo Decianus sua facere posset,eū maxima habiturū.

g Imò,fieri videntur,*l.10.ȷ̃.de prob.*
h Imò,nō contra.*l.59.ȷ̃.eod.*
i *l.6.§.2.ȷ̃.de negot.*
k commendaré, & eò, ita legendū videtur, vt eò sit in eum finem.
l *v.l.vlt.Cod. quod cum eo.l.12.§.12.ȷ̃.mandato.*
m *l.3.ȷ.nequid in loco publ.l.96.l.112.ȷ.de verb.signif.§.5.inst.de rer.diuis.*
n Insulæ quædam ipsi alueo fluminis nō cohærēt, sed virgultis aut alia qualibet materia leui ita sustinētur,vt solū eius non tangat, sed moueatur.
o *sub.*aluei fluminis.
p nō si id quod in publico. *Hotom.1.obs.vlt.*reprehensus à Roberto. *1.recept.11.*
q in insula quoque.*Hal.*
r Imo priuatorum est.*l.7.§.3.ȷ̃.eod.*
s ¶aut vendita alióve quo modo alienata pariet, eius fiet partus cuius est ea cùm eniteretur, nō cuius tūc fuisset,cùm conciperet. *Cuiac.ad 4. Paul. sent.9.§.5.* à qua lectione nō abhorret.Haloandri editio.
t *l.12.C.de rei vindicat.*
u *al.*quæ.vt sit sensus: vt emptoris ancilla fuit partus tempore, ita & ancillæ partus.
x adde, & retinenda *7.C.32.* hinc interdicta possessionis adipiscendę.*§.3.*retinendæ *§ 4.*recuperandæ possessionis.*§.6.instit.de interdict.*
y περὶ τῆς διανομῆς καὶ διακατοχῆς καὶ προσαποφασμοῦ, &c. de dominio per possessionē, detentionē & adquisitionē eorum quę in nostra potestate sunt acquirendo,*50.Eclog.2* per quas personas cuique acquiritur(possessio) *2.inst.9.* Porrò hîc agitur de adquirēdo iure possessionum, non simpliciter de adquirenda possessione,quæ est facti.

est dubium, quin solius domini prædij sit: verùm,an aliquid ex parte ferat alter socius,videndum est. & nunquid simile sit,atque cùm stipulatur seruus iussu vnius domini, aut per traditionem aliquid accipit, vel nominatim [a] alteri.quod magis dici poterit. 3 ¶ Quòd si seruus,in quo vsusfructus alienus est,inuenerit in eius locum, qui seruū proprium habet:an totum illius sit?& si in alieno,an partem eidem adquirat,an verò fructuario? inspectio in illo est,num ex operis serui adquiratur. finge,terram fodientem inuenisse:vt hoc dicatur fructuarij esse. quod verò subitò in abdito loco positum,nihil agens,sed aliter ambulans inuenit:proprietatis domini sit.ergo nec illius ad fructuarium pertinere partem arbitror.nemo enim seruorū opera thesaurum quærit. nec ea propter tunc terram fodiebat, sed alij rei operam insumebat, & fortuna [b] aliud dedit. itaque si in ipsius fructuarij agro inuenerit "puto," partem solam, vt agri dominum,habiturum: alteram ad eum,cuius in seruo proprietas est pertinere.

4 ¶ Quòd si creditor inuenerit,in alieno videbitur inuenisse. partem [c] itaque sibi, partem debitori præstabit. nec receptâ pecuniâ restituet, quod iure inuentoris, non creditoris,ex thesauro apud eum permansit. Quæ cùm ita sint: & cùm ex principis [d] auctoritate creditor vt proprium agrum tenere cœpit iure dominij: intra constitutum luendi tempus[e],pignoris causâ vertitur:post transactum autem tempus,thesaurum in eo inuentum ante solutam pecuniam totū tenebit: oblato verò intra cōstitutum tempus debito:quoniam vniuersa præstantur,atq; in simplici petitore reuocantur,restitui debebit.sed pro parte sola: quia dimidium inuentori semper placet relinqui.

De deductione in censum.

64. *Quintus Mucius Scæuola* lib.singulari Ὅρων.

QVæ quisque aliena[f] in censum deducit,nihilo magis eius fiunt[g].

De epistola. 1. *De insula.*

65. *Labeo* libro 6.Pithanon à Paulo Epitomatorum.

SI epistolam tibi misero:non erit ea tua,antequàm tibi reddita fuerit.*Paulus:* Imò contrà [h].nā si miseris ad me tabellarium tuū,& ego rescribendi causa litteras tibi misero:simul atque tabellario tuo[i]tradidero,tuæ fient.Idem accidet in his litteris,quas tuæ dūtaxat rei gratiâ misero. veluti si petieris à me,vti te alicui cōmodarem[k],& eas cōmendatitias[l]tibi misero litteras. 1 ¶Si qua insula in flumine propria tua est,nihil in ea publici est.*Paulus:*Imò in eo genere insularū,ripę flumini,& littora mari proxima. publica[m]sunt,nō secus atq; in cōtinenti agro idē iuris est. 2 ¶ Si qua insula in flumine publico,proxima tuo fundo, nata est: ea tua nata est. *Paulus:* Videamus,ne hoc falsum sit de ea insula,quę[n]nō ipsi alueo fluminis cohęret,sed virgultis, aut alia qualibet leui materia ita sustinetur in flumine,vt solum eius[o] non tangat,atque ipsa mouetur.hęc enim propemodum publica, atque ipsius fluminis est insula. 3 ¶ *Paulus:* Si insula in flumine nata tua fuerit, deinde inter eam insulam & contrariam ripam alia insula nata fuerit: mensura eo nomine erit instruenda à tua insula,non ab agro tuo,propter quem ea insula tua facta fuerit. nā quid interest,qualis ager sit, cuius propter propinquitatem posterior insula,cuius sit,quæratur?

4 ¶ *Labeo*"libro eodem:"Si id [p],quod in publico innatum aut ædificatum est,publicum est:insula [q] quoq;, quæ in flumine publico nata est,publica esse debet [r].

De partu ancillæ.

66. *Venuleius*"lib.6 Interdictorum."

CVm pręgnas mulier legata,aut[s] vsucapta,alióve quo modo alienata,pariat: eius[t] fient partus, cuius est ea, cui [u] emeretur:non cuius tunc fuisset,cùm conciperet.

z nota etymon. a φυσικῶς,σωματικῶς.
b Allusio vocabuli,vide Alciat.*1.dispunct.1.* c à pedibus,& vt Labeo ait,quasi pedum positio.*Vulgat.* Verùm vix est vt vulgatam lectionē defendere quisquam possit, nec enim dicitur quis pedibus sedere. vnde frustra quærunt nonnulli,cur à pedibus dicatur potius quàm ab alia corporis parte. Inde quoque malè Accurs. negat res mobiles nō possideri. Ex Florentina lectione colligit Hotomanus,existimari posse,adquirendæ possessionis notam ac symbolum fuisse sedis alicuius,dicis causa,positionem.Quam opinionem videtur confirmare *lex 3.§.5.in fi.ȷ.eod.*
d & νομὴν. Quænam verò possessionis definitio est? τὸ ψυχῇ δεσπόζοντος νέμεσθαι.i. cum possidemus animo opinionéque domini. *Theophil.§.τὰ εἰρημένα. Instit.per quas personas cuique.*ψυχῇ δεσπόζοντος κατοχή *50.Eclog.2.c.60* opinione domini possessio.*l.22.§ 1.ȷ̃ de noxalib.* Naturalis verò eidem *Theoph.inst.de interdict.*est σωματικοῦ πράγματος κατοχή. Sicut quasi possessio est,incorporalis rei χρῆσις,vsus. Alibi sic definitur,ἡ νομὴ φυσική ἐστι κατοχή, καὶ ἐκ ταύτης ἀρχὴν ἔλαβεν ἡ δεσποτεία. *50. Eclog.2.cap.1.* & *c.60* νομή ἐστι φυσικῶς ἡ τοῦ πράγματος κατοχή. Tertiam speciem esse,puta naturalem & ciuilem negat *Cuiac.9.obs.33.* e *l.20.in fi.ȷ̃.de adquir.rer.* Causa dominij efficiens,est animus vtriusq; contrahentis: materia,res de qua fit conuentio. Forma,traditio & prehensio vacuæ possessionis. Finis emolumentum, quo vitæ præsidium paratur,Inde bona quasi à beando dicta.*l.49.ȷ.de verb.signif.Hotom.11.illust.*
f quæ vera tantum est possessio:à Bartolo corporalis appellatur. g an intra triduum? an posteaquam is cui res erepta est cœpit diuertere ad extraneos actus: animo quasi recuperādæ ipsius rei abiecto. h Bello iusto ac legitimè indicto capta fiunt capientis,*vt hîc.adde l.hostes.ȷ.de captiuis.* i ab eo qui re ipsa meret: & est miles. quid si Erotem seruum dudum Mæuij captiuum cœpero? num meus fiet,an prioris domini? vtique meus.quid Mæuij immobilia? ad eundem Mæuium redeunt,*v.l.20.§.1.ȷ.de captiuis.*Quid arma& equi eiusdē?eidē non restituuntur,*l.2.ȷ. de captiuis.* Cur tam variè?arma turpiter amitti præsumuntur.*l.2.ȷ.de captiuis.* Immobiliū autem(quæ in dominio sunt subditorum)defensionem debet princeps. Quid immobilia hostium? nō fiunt occupantis sed fisci.*l.21.§.1.ȷ.de captiuis.*
k Insula in mari nata primi fit occupātis: eáq; ratione Venetos imperio nō subiici, quidam negant.Quid eremus ac desertus locus?Quidā occupantis esse aiunt (cùm pro derelictis habeantur.*l.1.ȷ.pro derelicto:l.qui agros.C.de omni agro.*)Alij,ei cedere putāt qui territorij sit domino:alij iurisdictionē solam territorij domino cedere existimant.
l Gēmas & lapillos differre hinc colligunt, vt qui gemmas ferre prohibeatur statuto, lapillorū vsus nō cēseatur interdictus.*Ripens.*
m quid si in mōtibus vel alio loco vbi verisimiliter nascuntur.num dimidium inuentoris, dimidiū domini loci erit? an potius nihil erit inuentoris? sic putat Ripēsis, *arg.l.7.§.3.supra soluto.* Quid si in itinere aut via, cùm res ibi iacerent? suos non facit, *l.43.§.4.& sequentib.ȷ.de furtis.*
n & per alios.*§.5.ȷ.eod.*
o per se scil. nam curator furiosi adquirere furioso potest, ergo nunquam furiosus sibi adquiret possessionem? neutiquā.aliud si inumbratæ quietis erit, *v.l.18.§.1.ȷ.eod.*an patri in cuius est potestate?hoc ait.*§.5.ȷ.eod.Eclog.5.tit.2.c.1.*

DE ADQVIRENDA, VEL AMITtenda [x] possessione [y],

Tit. II.

Etymologia. 1. *Effectus.* 2. *Per quas personas acquiritur.* §. *De acquisitione per nosmetipsos* 3. *De pupillo & furioso.* 4. *De donatione inter virum & vxorem.* 5. §. *De acquisitione per alium. De his quæ sunt in nostra potestate.* 6. *De bona vel mala fide possessu.* 7. *De seruo communi.* 8. *De seruo fructuario.* 9. *De intellectu posidendi.* 10. *De furioso.* 11. *De impubere.* 12. *De ancilla.* 13. *De seruo pupilli.* 14. *De seruo,qui in fuga,vel prouincia est.* 15. *De seruo pignerato.* 16. *De seruo hereditario,vel empto vel donato.* 17. *De seruo prælegato.* 18. *De seruo communi.* 19. *De animo serui.* 20. *De procuratore,tutore,curatore.* 21. *De procuratore. De re præsenti.* 22. *De municipibus.*

1. *Paulus* lib.54.ad Edictum.

POSSESSIO appellata [z] est (vt & Labeo ait) à sedibus[a], quasi [b] positio: quia naturaliter [c] tenetur ab eo, qui ei insistit.quam Græci κατοχὴν [d] dicunt. 1 ¶ Dominiúmq; rerum ex [e] naturali[f] possessione cœpisse,Nerua filius ait.eiúsq; rei vestigium remanere de his,quæ terra,mari, cœlóq; capiuntur. nā hæc protinus[g] eorum fiunt, qui primi possessionē eorum adprehenderint.Itē bello[h]capta[i],&insula[k]in mari enata,& gemmæ [l],lapilli,margaritæ in littoribus[m]inuetę eius fiunt,qui primus eorum possessionem nanctus est.

2 ¶ Apiscimur autem possessionem per nosmetipsos[n].

3 ¶ Furiosus[o],& pupillus[p] sine tutoris auctoritate non potest incipere possidere: quia affectionem tenendi non habent,licèt maximè corpore suo rē contingant. sicuti si quis dormiēti[q]aliquid in manu ponat.Sed pupillus tutore auctore incipiet possidere. Ofilius quidē & Nerua filius, etiā sine tutoris auctoritate possidere incipere posse pupillu aiunt:eā enim rē facti,non[r]iuris esse.quæ sententia recipi pōt,si†eius[s]ætatis sint,vt intellectū[t] capiant. 4 ¶ Si vir vxori cedat possessione[u],donationis causa:pleriq; putant possidere eam[x]:quoniā res facti[y]infirmari iure ciuili non potest.& quid attinet dicere,nō possidere mulierem, cùm maritus,vbi noluit possidere,protinus amiserit possessionem? 5 ¶ Item adquirimus possessionē per seruū[z], aut filium [a],qui in potestate est: & quidē earū rerum,quas peculiariter [b] tenent,etiā ignorantes,sicut Sabino,& Cassio,& Iuliano placuit:quia nostra voluntate intelligantur possidere, qui eis peculium habere permiserimus. Igitur ex causa[c] peculiari & infans & furiosus[d]adquirunt possessionē,& vsucapiunt: & heres,si hereditarius seruus emat.

6 ¶ Sed & per eum quē bona[e]fide possidemus:quamuis alienus sit,vel liber,possessionē adquiremus.Quòd si mala [f] fide eum possideamus: non puto adquiri nobis possessionem per eum. Sed nec vero domino aut sibi adquiret,qui [g] ab alio possidetur. 7 ¶ Per communem, sicut per proprium, adquirimus etiā singuli in solidum, si hoc agat seruus,vt[h] vni adquirat:sicut in dominio adquirēdo.

8 ¶ Per eum [i],in quo vsumfructum habemus, possidere possumus: sicut ex operis suis adquirere nobis solet. nec ad rem pertinet,quòd ipsum non possidemus.nā nec filium. 9 ¶ Cæterùm [k] & ille,per quem volumus possidere,talis esse debet,vt habeat intellectum [l] possidendi.

10 ¶ Et ideo si furiosum seruum miseris,vt possideas: nequaquam [m] videris adprehendisse possessionem.

p *l.32.ȷ.eod.* q Dormiens non adquirit possessionem,*vt hîc.* An punitur si quem interficiat? *v.c.maiores de baptismo: l.31.§.3.ȷ.de vsucap.v.Tiraq.tract.de pœnis.causa.5.*
r Possessio facti potius est quàm animi: potius,inquā, nam & animi est. *l.49.ȷ.eod.* sic aditio animi est & facti.*l.liber homo.ȷ̃.de adquir.rerum dominio.* † hodie infanti etiam tradita possessio adquiritur.*l.3.C.eod.* s demus septennem.*50.Eclog.2.c.1.* infantem.*l.32.in fi.ȷ.eod.adde l.4.§.2.ȷ.de vsurpat.*
t intellectum capiat.*Hal.adde §.9.ȷ.eod.*
u possessionem. *Hal.l.46.ȷ̃.de donation.inter vir.* x at non dominium consequi.*l.11.ȷ̃.de donat.int.vir.* y vt possessio.Possessio est facti,*vt hîc:& l.12.§.3.ȷ.de captiuis.* Imò iuris. *l.44.ȷ.eod.l.3.§.1.ȷ̃.de bonor.possess.* An dicemus ipsam possessionis adquisitionem esse facti:adquisitam iam possessionem esse iuris?
z *v.l.49.ȷ.eodem.* a *v.l.4.ȷ.eod.*
b & ita ex re patris.ex alia causa,vsufructu tenus,sibi adquirunt.*§.1.instit.per quas personas cuique.* c & ita intellige.*50.Eclog.2.c.1.* d Imò,furiosus non adquirit.*§.10 ȷ.eod.l.18.§.1.ȷ.eod.*
e secùs si mala fide & scientes liberum.*l.34.in fi.ȷ.de stipulation.seruor.*
f *d.l.34.l.23.ȷ̃.de adquir.rer.*
g *l.118.ȷ.de regulis iuris.*Aristot.*1.Politic.7.*
h *v.l.5.ȷ.de stipulat.seruor.* i *l.52 ȷ.eodem.*
k *Cuiac.22.obseruat.23.*
l *§.3.in fin.ȷ̃.eod.*
m cur ita est in seruo, cùm parens per filium furiosum adquirat possessionem. *§.5.ȷ̃.eodem.*

11 ¶ Quòd

a Per impuberem & pupillum adquiritur possessio, *vt hîc*: & furiosum. *§.10.ʒ.eod. l.32.§.1.ʒ.eodem.*
b Impubes potest dari procurator ad negotia.
c quid si sine tutore? idem hodie dicendum videtur. *l.3.C.eod.*
d *l.24.ʒ.de liberali causa.l.7.ʒ.pro emptore.*

11 ¶ Quòd si impuberem miseris ad possidendum, incipies possidere: sicut pupillus [a], maximè tutore auctore, adquirit possessionem.

12 ¶ Nam, per ancillam quin possis nancisci possessionem, non dubitatur.

13 ¶ Pupillus per seruum siue puberem siue impuberem [b] adquirit possessionem, si tutore [c] auctore iusserit eum ire in possessionem.

14 ¶ Per seruum, qui in fuga [d] sit, nihil posse nos possidere, Nerua filius ait. licèt respondeatur, quamdiu ab alio non possideatur, à nobis eum possideri, ideóque interim etiam vsucapi. Sed vtilitatis [e] causa receptum est, vt impleatur vsucapio [f] quamdiu nemo nactus sit eius possessionem. Possessionem autem per eum adquiri, sicut per eos, quos in prouincia habemus, Cassij & Iuliani sententia est.

15 ¶ Per seruum corporaliter [g] pignori datum, non adquirere nos [h] possessionem Iulianus ait ad vnam enim tantum causam videri [i] eum à debitore possideri: ad [k] vsucapionem. nec creditori [l]: quia nec stipulatione, nec vllo alio modo per eũ adquirat, quamuis [m] eum possideat [n].

16 ¶ Veteres putauerunt [o], non posse nos [p] per seruum hereditarium [q] adquirere, quod sit [r] eiusdem hereditatis [s]. Itaque agitatur, num hęc regula longiùs producenda sit [t]: vt, si plures serui legati sint, per vnum an possint ceteri possideri. Idem tractatus est, si pariter empti, vel donati sunt. Sed verius est, ex his causis posse me per vnum [u] reliquorum adquirere possessionem.

17 ¶ Si ex parte heredi instituto seruus legatus sit: propter partem, quam ex causa legati habet, adquiret fundi hereditarij possessionem.

18 ¶ Idem dicendum est, si seruum communem iussero adire hereditatem, quia propter [x] partem meam adquiro.

19 ¶ Hæc, quæ de seruis diximus [y], ita se habent, si & ipsi velint [z] nobis adquirere possessionem. nam si iubeas seruum tuum possidere: & is eo animo intret in possessionem, vt nolit tibi, sed potiùs Titio adquirere: non est tibi adquisita possessio [a].

20 ¶ Per procuratorem [b], tutorem [c], curatorémve [d] possessio nobis adquiritur. Cum autem suo nomine nacti fuerint possessionem [e], non cum ea mente, vt operam [f] dumtaxat suam accommodarent nobis: non possunt adquirere [g]. alioquin, si dicamus, per eos non adquiri nobis possessionem, qui nostro nomine accipiunt: futurum, vt neque is possideat, cui res tradita sit, quia non habeat animum possidentis: neque is, qui tradiderit. quoniam cesserit possessionem.

21 ¶ Si iusserim venditorem procuratori rem tradere [h], cùm ea in præsentia sit: videri mihi traditam, Priscus ait. Idémque esse, si nummos debitorem iusserim alij dare. Non est enim corpore & actu necesse adprehendere possessionem: sed etiam [i] oculis [k], & affectu & argumento esse eas res, quæ propter magnitudinem ponderis moueri non possunt: vt columnas. nam pro traditis eas haberi [l], si in re præsenti consenserint. & vina tradita videri, cùm claues [m] cellæ vinariæ emptori traditæ fuerint.

22 ¶ Municipes per se nihil possidere possunt: quia vni [n] consentire non possunt [o]. Forum autem, & basilicam [p], hísque similia non possident: sed promiscuè his vtuntur. Sed Nerua filius ait, per [q] seruum, quæ peculiariter adquisierint, & possidere & vsucapere posse. sed quidam contrà putant: quoniam ipsos seruos non possideant.

2. *Vlpianus* libro 70. ad Edictum.

SEd hoc iure vtimur, vt & possidere, & vsucapere [r] municipes possint. ídque eis & per [s] seruum, & per liberam personam [t] adquiratur.

De rebus corporalibus. 1. *De animo & corpore.* 2. *De parte incertè.* 3. *Quomodo adquiritur possessio.* 4. *De plurib. causis possidendi vel dominium habendi.* 5 *De plurib. possessorib.* 6. *De animo, & corpore.* 13. *De reb. mobilib. & de custodia.* 14. *De feris & piscib.* 15. *De auib.* 16. *De columbis & apibus, & quæ ire & redire solent.* 17. *De loco occupato à flumine vel mari.* 18. *De contrectatione rei depositæ, & animo inficiandi.* 19. *Neminem sibi ipsum causam possessionis mutare posse.* 20. *De re vendita depositario, vel commodatario.* 21. *Diuisiones & species possessionis.*

3. *Paulus* lib. 54. ad Edictum.

POssideri autem possunt, quæ sunt corporalia [u].

1 ¶ Et apiscimur possessionem corpore & animo [x]: neque per se animo, aut per se corpore [y]. Quod autem diximus, & corpore & animo adquirere nos debere possessionem: non vtique ita accipiendum est, vt, qui fundum [z] possidere velit, omnes glebas circumambulet: sed sufficit, quamlibet partem [a] eius fundi introire, dum mente & cogitatione hac sit, vti fundum vsque ad terminum velit possidere.

2 ¶ Incertam [b] partem rei possidere [c] nemo potest.

e aliud est stricto iure. *l. 15. ʒ. de public.*
f seruus fugitiuus vsucapitur. *l.50.in fin.ʒ. eod.l. 21.ʒ. de rei vind.*
g *l.37.ʒ. de acquir.rer.dom.*
h id est, creditorem & debitoré. & ita hîc constat possessionem adquisitam, & tamen nemini adquisitam.
i & sic debitor verè seruum à se pignoratum non possidet: & tamen per eum vsucapit, atque ita ex ficta possessione & sine vera possessione procedere potest interdũ vsucapio.
k Qui pignori seruum dedit, seruum ad vsucapionem tantũ possidet non ad possessioné adquirendam. *l.10.ʒ. de vsucapionib.*
l adquiritur sc. possessio per seruum pignori acceptum.
m creditor possidet seruum.
n infructuosè quidem, quod ad dominium adquirendum, non cogitatione dominij. *l. 21.§.1.ʒ. de noxalib.* nisi in casu legis 101. *in fin. pr. ʒ de legat. 3.* nam quod per eũ adquiritur, imputatur in sortem. *l. 12. de pignorat.*
o & benè.
p heredes.
q hereditarius dicitur ab adita hereditate. ideóque quod tunc stipulatur adquirit hereditati. *l.61 ʒ.de adquir rer dom.* post aditam hereditatem non est hereditarius sed heredis, *l.10 § 2.ʒ.de vulgari.*
r *l.43.ʒ.de adquir.hereditate.*
s putà dominium, hereditatem, possessionem.
t ad alios casus.
u putà ex seruis donatis. *l.48.ʒ.eod.* vel legatis, vel emptis *ʒ.eod, & §.17.* vel communibus: *§. 8.ʒ.eod.* Cur potius possidemus per vnum eorum reliquos donatos, legatos vel emptos: quàm per vnum eorum hereditariorum reliquos hereditarios? Qui adquirit per seruum emptum, aut legatum, per seruum iam suum adquirit: qui per hereditarium, non per suum seruum, sed defuncti adquirit. est enim seruus hereditarius propriè sumptus ante aditam hereditatem ipsius hereditatis: post aditam, non est hereditarius, sed heredis. Alioquin, est ridicula & minimè conueniens superioribus casibus contraria ratio quam Accursius affert, per hereditariũ seruum alium hereditariũ non posse possidere: quia asinus intumescit, si per comparem se videt adprehendi. Est etiam præ nimia subtilitate falsa ea ratio, quam post Aretinum, & Iasonem affert Zasius *hîc num. 6.* non ideò per hereditarium seruum, alium hereditarium possideri: quia quælibet res hereditaria & hereditas sunt vna & eadem res iuris intellectu, non igitur posse hereditarium seruum alium adquirere: quia seipsum (quod est absurdum) adquireret. *de quo vide Ferret. hîc num. 9.*
x & sic ex duabus qualitatibus concurrentibus (prohibitiua sc. & permissiua) permissiua præfertur vt legatarius, & alio iure dominus, adquirere potest possessionem, non vt heres: si heres hereditarium seruum iuberet adquirere possessionem, huiusmodi iussu heres adiret hereditatem: nisi quid aliud planè suadeat, *l.20.in pr. & §.1.ʒ.de acquirend.heredit.* pòst huiusmodi iussum seruus non esset hereditarius.
y ea penè omnia Ferretus transfert ad monachos quem *v.hîc.*
z atqui nihil potest serui voluntas in iis quæ sunt iuris ciuilis. *l.32.ʒ.de regul.iur.* Iure autem ciuili adquiritur possessio. *§.3.instit. per quas person, cuique*: inuito: *§.vlt. institut. de vsu.*
a an Titio? vtique, si ratum habeat, *arg. l.24. ʒ.de negot. Accurs.* hoc tamen negat Socinus, *hîc num.4.*
b generalem (non id admittunt in causis beneficialibus Canonistæ. *Glossa in cap. Si tibi. de præbendis, num.6.*) adquiritur domino sc. ídque sine cessione, (si possessio fuit adquisita actu naturali putà traditione, non ciuili vt stipulatione. *l.38.§ 17.ʒ.de verb.oblig.*) eatenus, vt si postea velit possessionem suo nomine defendere: à nobis expelli possit, denegato omni interdicto.
e aliud est in dominio: quia tũc & si procurator nolit nobis adquirere, sed alij, sufficiet in eo animus procuratoris tradere volentis: ideóque malignitas non nocebit, *l.13.ʒ de donationibus.* aliud dixi in dominio quàm in possessione, licèt cõtradicat glossa. Nam *hîc & §.19.* loquitur de possessione: *d.l.13.ʒ. de donationibus* de dominio. Cur aliud? an quòd dominium idem numero transfertur in eum in quem transferre volumus. *l.19.l.22.ʒ.ex quibus caus.maior.* possessio non itẽ, vt sentiunt penè omnes post Cumanum? An quod possessio facilè amitti potest, id autẽ quod nostrum est sine facto nostro in alium non transfertur vt vult Zasius? sic sento, non omnium rationem reddi posse.
f animi & corporis: non autem corporis tantum, vt in *§.21.ʒ.eod.*
g nobis scil.
h ¶ hoc casu nudum corporis ministerium procurator nobis exhibet, non animi, vt, *in §.20.ʒ. eodem.*
i Oculis etiam & nudo aspectu possessioné rei ab alio traditæ adquirimus.
k Hinc Tertullianus *lib. de velandis virginib.* Nuptias ait de aspectu & animo fieri quemadmodũ & stuprũ. *v. Hotoman. 12. Illustr.*
l verbum *Haberi* fictam traditioné innuit, vt & superius & inferius *videri.* Ea omnia fictionis notæ sunt. *l.12.ʒ.eod.de vi & vi.* Igitur, inquies, ficta possessio hinc orietur: quemadmodũ ex falso nihil nisi falsum sequi dicimus? Nõ sequitur: falsum semper est falsum. Fictio verò veritatem aliquã secum trahit. *l. 6.ʒ.1.ʒ. de precario. l.vn. C. de re vxor. act.*
m *l.74.ʒ.de contrah. empt. l.9.§. 6. ʒ. de adquir. rer. §. quadragesimoquinto, inst. de rer. diuis.*
n vniuersi. *Hal.*
o vel dolum cõmittere. *l. 15. §.1.ʒ.de dolo.* stricto iure vel facilè: vtiliter secùs. *l. 2.ʒ. eodem.* Quæ difficillima, penè impossibilia habentur. *l.125. infra de verborum signific.*
p Basilica dicitur ἀπὸ τοῦ βασιλέως *Festus.* éstque locus amplus, vsibus publicis destinatus.
q *l. 97 ʒ.de condit. & demonstrat. l. vnica §.1.ʒ.de libert. vniuersit. adde l.163.§.1.ʒ.de regul.iur.*
r & etiam agere ad exhibendum *l.7.§.3.ʒ.ad exhib.*
s hinc colligere possis, vniuersitatem esse personam repræsentatam, nec esse veram personam sed fictam.
t procuratorem scilicet generalem vel specialem, & syndicum: eos qui regunt vniuersitatem, quin & ipsos subditos. Quid si vniuersitas ad vnum sit redacta? Is adhuc possidere potest. *vide l.7. in fin. ʒ. quod cuiusque*: saltem ciuiliter: nisi dicamus cum Baldo & Zasio *hîc num. vlt.* Ecclesia destructa Ecclesiæ possessionem ciuilem manere apud Christum: & ita nunquam præscribi aduersus Ecclesiam quantumuis desolatam.
u hinc Festus Non est possessio vera, nisi (hæc enim duo postrema vocabula Festi fragmentis restituo) de rebus quæ tangi possunt. Et Theophilus νομὴ μέν ἐστι σωματικοῦ πράγματος. An incorporalia possideri possunt? quasi possidetur, *vide l.4.§.27. ʒ.de vsurpat.*
x copulatiue scil. *§.3.ʒ.eodem.*
y nisi quis mittat aut apponat custodiam rei adquisitæ. *l. 51. infra eodem.* nisi traditione clauium. *l.1.§.21. supra eodem.* nisi quis constituat, & dicat se nomine meo possidere. *l.18. infra eodem.* item traditione instrumenti. *l.1. Cod. de donationib.* rei donatæ retento vsufructu. *l.28. Cod. de donationib.* cum mutatur causa traditionis. *l.9. in fin. ʒ. de reb. credit.* in societate omnium bonorum. *l.2.ʒ. pro socio.* si quis adoptauerit. *l.16. infra de precario*: si monialis vt rapta. *l.54. Cod. de episcopis.* (de quo tamen valdè dubito) nisi lex aut statutum possessionem transferat ipso iure. *l.11. supra de liberis: l.14.ʒ. de suis.* vt apud Gallos, *Le mort saisit le vif.* nisi incorporalia & iura adprehendatur: nisi res denique in ea sit causa, vt nondum possideri possit. *l. 12. in fin. l. 13. infra de reb. author. iudic.* Porrò, is qui oculis possessionem adprehendit, non omnino sine corpore adprehendit. An per inuestituram factam à principe, ex certa scientia, priuilegio, aut cum publico iure transfertur possessio? negat Ferretus *hîc numero 15.*
z vel rem mobilem, putà granum, ligna hominis partem. *l.21. infra de furtis*: decimas. Quid in hereditate quæ ius vniuersale continet. *vide Senecam 6. de beneficijs 5.* possessionem singulatim adquirendam esse tradit Ferretus *numero trigesimoprimo.* Ideóque iussus mitti in possessionem fundorum debitoris, vnius fundi possessione reliquos non possidet *Zas. hîc numero vigesimosexto. adde §. vigesimosecund. ʒ. eodem.*
a Possidetur totum cum possidetur particula. Adprehensione partis fundi, censetur possessio totius fundi (etiam eius quod per alluuionem adiicitur) adprehensa: nec opus est circumambulare omnes glebas. Sic adprehensio vniuerso integrali vel continente, censentur adprehendi, omnia comprehensa & contenta sub illo vniuersali.
b Incertum est, quod nescitur, quid, quale, quantúmque sit aut fuit. *l. 74. l.75. ʒ. de verbor. obligation.*
c de traditione rei incertæ dicam, *ad l.26.ʒ.eod.*

† hoc vtique incertum eſt,& quota rei & loco. Certa res poſsidetur,cuius qualitas & locus exprimitur.*adde l.26.ⱹ.eod.*

a Plato *11. de legibus* Theſaurum inuentoris non vult fieri, ſed deum conſuli.

b Propter adiunctum affectum & animum, toleratur defectus in naturali poſſeſſione.

veluti ſi hac mente ſis, vt quidquid † Titius poſsidet, tu quoque velis poſsidere.

3 ¶ Neratius & Proculus, & ſolo animo nō poſſe nos adquirere poſſeſsionem, ſi non antecedat naturalis poſſeſsio. Ideóque ſi theſaurū in fundo meo poſitum ſciam, continuò me[a] poſsidere,ſimul atq; poſsidendi affectu habuero: quia, quod deſit[b] naturali poſſeſsioni, id animus implet. Ceterùm quod Brutus & Manilius putant, eum, qui fundum longa poſſeſsione cepit, etiam theſaurum cepiſſe, quamuis neſciat in fundo eſſe: non eſt verum. is enim,qui neſcit[c], non poſsidet theſaurum, quamuis fundum poſsideat. ſed & ſi ſciat,non capiet longa poſſeſsione:quia[d] ſcit alienum[e] eſſe. Quidam putant,Sabini ſententiā veriorem eſſe,nec aliàs eum,qui ſcit, poſsidere, niſi[f] ſi loco motus[g] ſit, quia non ſit ſub cuſtodia noſtra. quibus conſentio.

4 ¶ Ex pluribus cauſis[h] poſsidere eandem rem poſſumus[i], vt quidam putant[k]. & eum, qui vſuceperit[l], & pro emptore & pro ſuo poſsidere. ſic enim & ſi ei,qui pro emptore poſsidebat, heres ſim: eandem rem & pro emptore & pro herede poſsideo[m].nec enim,ſicut dominium non[n] poteſt niſi ex vna[o] cauſa contingere,ita & poſsidere ex vna dumtaxat cauſa poſſumus[p].

5 ¶ Ex contrario plures eandem rem in ſolidum poſsidere non poſſunt[q] contra naturam COEppe[r] eſt,vt,cùm ego aliquid teneam, tu quoq; id tenere videaris. Sabinus tamen ſcribit,eum, qui precariò dederit, & ipſum poſsidere[ſ],& eum, qui precariò acceperit[t]. Idem Trebatius probabat exiſtimans, poſſe alium iuſtè alium iniuſtè poſsidere: duos iniuſtè,vel duos iuſtè ad non poſſe.quem Labeo reprehendit. quoniam in ſumma poſſeſsionis non multùm intereſt, iuſtè quis, an iniuſtè poſsideat. quod eſt veriùs. non magis enim eadem poſſeſsio apud[u] duos eſſe poteſt, quàm vt tu ſtare videaris in eo loco[x], in quo ego ſto, vel, in quo ego ſedeo, tu ſedere videaris.

6 ¶ In amittenda quoque poſſeſsione affectio eius, qui poſsidet, intuenda eſt Itaque ſi in fundo ſis,& tamen nolis eum poſsidere: protinus amittes poſſeſsionem.Igitur amitti & animo ſolo[y] poteſt[z], quamuis adquiri non poteſt.

7 ¶ Sed & ſi animo ſolo poſsideas,licèt[a] alius in fundo ſit:adhuc tamen poſsides.

8 ¶ Si quis nuntiet, domum à latronibus occupatam, & dominus timore[b] conterritus,noluerit[c] accedere:amiſiſſe eum poſſeſsionē, placet. Quòd ſi ſeruus vel colonus, per[d] quos corpore poſsidebā,deceſſerint, diſceſſerintve: animo retinebo poſſeſsionem.

9 ¶ Et ſi alij tradiderim[e],amitto poſſeſſionem[f].Nam conſtat, poſsidere nos donec aut noſtra voluntate diſceſſerimus,aut vi deiecti fuerimus.

c Theſaurus, licèt ſit fundo reconditus,non tamen poſſidetur ab ignorante. Qui neſcit, qui ignorat, nō poſſidet,id eſt, non poteſt incipere poſſidere.Qui verò nō poſſidet,non vſucapit.

d Qui ſcit alienum,nō vſucapit.

e id eſt, noſcit dominum rei. & ſic vox *theſaurus*, hîc impropriè ſumitur.

f Theſaurus cū fundo non poſſidetur, niſi loco motus.

g Res non dicitur inuēta niſi adprehēſa ſit. *l.13.Cod.de fideiuſſorib.*

h id eſt,titulis compatibilibus & habilibus ad vſucapiendum.

i Imò non poſſumus. *vide l.4. Cod. de contr. empt.*

k *l.25.§.7.ⱹ.familiæ.*

l id eſt,inchoauerit vſucapere.

m & ita ex duabus cauſis diuerſo tempore cōcurrentibus, & ex diuerſis perſonis poteſt quis vti qua earum voluerit.*v. Socin. hîc nu.14.*

n *l.14.§.2 in fi. ⱹ.de except rei iudicat. l. 159. infrà de reg. iur. §.5. §.6.inſtit. de legat.*

o Quod noſtrum eſt,in dominio noſtro eſſe amplius nō poteſt. Dominium non poteſt adquiri ex duabus cauſis: quia, Illud quod eſt iam perfectum, non recipit nouam formam: Nemò poteſt rei ſuæ dominium adquirere.

p Licèt in adquirendo dominio plures cauſæ concurrant, vna tamen præfertur. Adde titulum *pro emptore:* & titulum *pro ſuo.* Rectè dicuntur plures cauſæ,quoad poſſeſſionem,quoad dominium:in effectu,cenſentur vna. Poteſt tamen qui vtile dominium habet,adquirere directum ex alio,alias limitationes,vide apud Zaſ.*hîc num.32.& ſequent.*

q eodem reſpectu.*l.5.§.vlt. ſupra commodati.l.19. infra de precario.* Imò poſſunt.*l.15.§.4.infra de precario.* ſolue.ea lex ſumpta eſt ex libris Sabini, cuius opinio hîc reprehenditur. quinimo poſſunt. *l. 3. infra vti poſſidetis*, ſolue, eadem lex ex Sabino ſumpta eſt.*vide quæ ibidem notaui.* At enim tertio dicam:poſſe.*l.15.§.18.ⱹ.de damno.* ſolue. Plures ibi mittuntur vt cuſtodiant non vt poſsideant: poſt ſecundum decretum,pro ſuis partibus poſsident. *vide Cuiac.9. obſeruat.33.* Idem in duobus depoſitariis commodatariis, vſufructuariis. Vaſallus ab altero vaſallo infeudatus cum alio poſsidet, ſed diuerſo reſpectu. creditor & debitor fundum pignoratum ſimul poſsident, ſecundùm quid. *l. 1. §. 15. ſupra eodem.* poſſunt quoque duo affectu vel ex apparentia poſsidere, cùm tamen vnus eorum verus ſit poſſeſſor: Sic maritus ſecundum quid & exercitio poſsidet dotem. vxor, proprietate poteſt etiam prædo poſsidere abſentis bona, ſed inefficaciter. poteſt quoque penes vnum (putà dominum) eſſe poſſeſsio directa: penes alium (vaſallum emphyteutam) ſubalterna. An penes vſumfructuarium ſit poſſeſsio, an detentio. *vide Zaſ. hîc num.28.*

r quippe vulgat.*Hal.*

ſ *l.4.§.1.ⱹ.de precario.*

t & ita duo poſsiderent.*d.l.15.§.4.ⱹ.de precario.*

u *adde l.15.ⱹ.de ſtatu.*

x Vt vnum corpus in duobus locis, *vt hîc & l. 5. in fin. ⱹ. commodati.* ita duo corpora in vno loco eſſe non poſſunt. Corpora ſe occupare, & ſimul eſſe natura non permittit. Dimenſiones nequeunt ſe inuicem ſubire. Sic dimenſio ſuum locum occupat vt obſtaculo ſit, ne quæuis alia dimenſio & quoduis aliud corpus pariter vnáque cum ea eundem locum occupare ac replere poſsit. Penetratio dimenſionum natura eſt impoſsibilis. nam ſi duarum eſſe poteſt ſubſtantiarum penetratio, & trium & quatuor, & infinitarum eſſe poterit. Par enim in iis omnibus caſibus militat ratio. Quod ſi ita eſſet,nulla rerum corporearum inter ſe eſſet diſcriminatio,ſed ipſarum inter ſe inuicem confuſa commixtio:quam euitandam natura cuiuſque rei, ſuo motu, ab altera diſcernit. hæc philoſophi veriſsimè docent.

y *l.44.in fi.ⱹ.eod.* cur non vtroque vt in adquirendo, vt duorum inuicem contrariorum eadem ſit ratio?

z Imò,non poteſt.*v.l.8.ⱹ.eod.*

a *l.6.in fi.l.25.in fi.ⱹ.eod.*

b ſolo, citra periculum vitæ. nam ſi periculum vitæ timet, aliud dicendum eſt, *l.4.Cod.eod.*

c *l.7.ⱹ.eod.*

d Per ſerui & coloni corpus poſsidemus.

10 ¶ Si ſeruus, quem poſsidebam, pro libero ſe gerat, vt fecit Spartacus[g], & iudicium liberale pati paratus ſit: non videbitur à domino poſsideri, cui ſe aduerſarium præparat.ſed hoc ita verum eſt,ſi[h] diu[i] in libertate moratur.alioquin ſi ex poſſeſſione ſeruitutis in libertatem reclamauerit,& liberale iudicium implorauerit: nihilo minùs in poſſeſſione mea eſt[k], & animo eum poſſideo, donec liber fuerit pronuntiatus[l].

11 ¶ Saltus[m] hibernos[n] æſtiuóſque animo poſſidemus, quamuis certis[o] temporibus eos relinquamus.

12 ¶ Ceterùm animo noſtro, corpore[p] etiam alieno poſſidemus, ſicut diximus[q] per colonum, & ſeruum. Nec mouere nos debet, quòd quaſdam etiam ignorantes poſſidemus, id eſt, quas ſerui peculiariter parauerunt. nam videmur eas eorundem & animo[r] & corpore poſſidere.

13 ¶ Nerua filius, res mobiles[ſ], excepto[t] homine[u], quatenus[x] ſub cuſtodia noſtra ſint, hactenus poſſideri: id eſt, quatenus, ſi velimus, naturalem poſſeſſionem nancìſci poſſimus. Nam pecus ſimul atque aberrauerit, aut vas ita exciderit, vt non inueniatur: protinus deſinere à nobis poſſideri, licèt à nullo poſſideatur. diſſimiliter atque ſi ſub cuſtodia mea ſit, nec inueniatur: quia præſentia eius ſit,& tantùm ceſſat[y] interim diligens inquiſitio.

14 ¶ Item feras beſtias,quas viuarijs[z] incluſerimus: & piſces,quos in piſcinas[a],coniecerimus,à nobis poſſideri[b]. Sed eos piſces, qui in ſtagno ſint, aut feras, quæ in ſiluis circumſeptis vagantur[c] à nobis non poſſideri: quoniam relictæ ſint in libertate naturali. alioquin, etiam ſi quis ſiluam emerit, videri eum omnes feras poſſidere. quod falſum eſt[d].

15 ¶ Aues autem poſſidemus,quas incluſas habemus[e]: aut ſi quæ manſuetæ factæ, cuſtodiæ noſtræ ſubiectæ ſunt.

16 ¶ Quidam rectè putant,columbas quoque,quæ ab ædificijs noſtris[f] volant, item apes, quæ ex alueis[g] noſtris euolant,& ſecundum cōſuetudinem, redeunt[h],à nobis poſſideri.

17 ¶ Labeo & Nerua filius reſponderunt, deſinere me poſſidere eum locum, quem flumen[i] aut mare occupauerit[k].

18 ¶ Si rem apud te depoſitam, furti faciendi cauſa contrectaueris: deſino poſſidere. ſed ſi eam loco non moueris, & inficiandi animum habeas: plerique veterum, & Sabinus & Caſſius rectè reſponderunt, poſſeſſorem me manere: quia furtum ſine contrectatione[l] fieri non poteſt, nec animo furtum admittatur.

e & ſi alij tradiderint. *Hal.* at ſi alij tradiderint. *Cuiac. C. hoc titulo.*

f naturalem & ciuilem: naturalem, quia aliis poſsidet: ciuilem, quia ciuilis naturalem non habet cui incumbat.*Socinus.*

g fortè is eſt qui cum Craſſo depugnauit. *vide Plutarch.in Craſſo: vide Liuij Epitomen 95. 96.97.* meminit Spartaci Cicero *6. ad Atticum 2.& 5. Verrina: & de Haruſpicum reſponſis: Florus 3. c. vigeſimo Velleius 2.*

h Seruus pro libero ſe gerēs, non priuat dominum proprietate, niſi diu moretur in libertate, vel pro eo fuerit pronuntiatum.

i An decem annis inter præſentes, & viginti inter abſentes. *l. decimaſexta §. tertio ſupra qui & à quibus?* an biennio.*argum. l. octaua Cod. de omni agro deſerto?* poſtremum ait Zaſius *hîc num.4.*

k *l. duodecima § tertio,ſupra de vſufr.*

l Lata ſententia pro libertate, dominus ſtatim priuatur poſſeſsione.

m Quod ſic dicitur de ſaltibus, ad omnia prædia pertinet.*l.1.§.25.ⱹ.de vi & vi.*

n in quibus pecora hyeme vel æſtate paſcuntur.

o Saltus hybernos & æſtiuos animo retinemus. *l. quadrageſimaquarta in fin. l. 46. l. 47. infra eodem. l. prima.§. 25. infra de vi & vi. Paul. 5. ſentent. 2. §. 1. 1. Harmenop. 3. §. 65.*

p In ſumma poſſeſſionem adquirimus animo & corpore. Animo vtique noſtro: corpore,noſtro vel alieno.*Paul.5.ſent.2.§.1.*

q *§.8.ⱹ.eod.§.5.Inſt.de interdictis.*

r Res peculiares animo & corpore ſeruorum poſſidemus. *l. quadrageſimaquarta §.1.ⱹ.eodem.*

ſ *l.47.ⱹ.eodem.*

t ne alioquin ſit in poteſtate ſerui, quotiens & quando voluerit eum poſſideamus necne.

u hinc colligere poſſis,rerum mobilium nomine ſeruos comprehendi.

x *§.3.ⱹ.eodem.*

y Res ſatis præſens dicitur quam habere poſſumus, ſi eam diligenter quærimus.

z *l.62.§.1.ſupra de vſufr.* Viuaria,ſunt ſepta quædam loca in quibus feræ viuæ paſcuntur. Græci παραδείσους vocant. Antiqui Romani appellabant roboraria *2. Gell.2.* & leporaria *Varro 3. de ruſt.3.* viuaria aprorum & ferarum ſilueſtrium primus Fuluius Hirpinus inſtituit in Tarquinenſi *8. Plin. 52.* (Huiuſmodi locum Varro *3. de re ruſtic. cap. 13.* τηριοτροφεῖον vocat) oſtreorum, Sergius Aurata in Baiano *9. Plin.54.*

a Piſcinæ ſunt, quæ in aqua dulci & ſalſa incluſos piſces habent ad villam *Varro 3.de re ruſt.3.*de piſcinis vide eundem Varronem *3.de re ruſt.c.17.*

b ſi ita eſt,cur non ſunt ædium,cur non ſunt fundi?*l.15.ⱹ.de act.empt.* ſolue. Plura à domino poſſidentur,quàm quæ ſunt fundi.

c hinc illud Iuuenalis *Sat.4.*Non dubitaturi fugitiuum dicere piſcem Depaſtúmque diu viuaria Cæſaris.

d hodie non putarim id eſſe falſum.

e Loca in quibus ſunt incluſæ, aues, auiaria, & ornithones dicuntur. *Varro 3. de re ruſt.c.3.*

f locus in quo nutriuntur columbæ, περιστεροτροφεῖον dicitur Varroni *3.de re ruſtic.7.*

g locus in quo apes nutriuntur, mellaria μελιττῶνας & μελιτροφεῖα appellat Varro *3.de re ruſt.16* & apiaria *2.Gell.2.*

h *l.5.§.2 ⱹ.de adquir.rer.*

i Inundatione diuturna perditur poſſeſſio.

k diu ſcil.non ad paucos dies.& ſic intellige legem *10.§.4.ⱹ.eodem.* non ex conſuetudine,vt in Ægypto.

l Furtum contrectatione fit,non ſolo animo.*v.l.22.ⱹ.de furtis.*

19 ¶ Illud

a *l.5.C.eod.l.33.§.1.j.de vsurpat.l.6.§.3.s.de precario.* b Porrò,nota possessionem ex iusta in iustam.*l.6.j.eod.*ex iniusta in iustã.*l.3.§.1.tit.prox.* de iniusta in iniustam. *l.6.§.1.j.eod.* de nulla in aliquam,*vt hîc*: de quadam in nullam.*l.15.j.eod.* de nulla in nullam.*l.10.j.eod.*verti. c *l.62.s.de euict.*
d .i.species, *vt in fi.j.e.*tot sunt tituli possidendi quot possidendi occasiones προφάσεις. *Theophil. §.3.Inst.de interdictis.*

19 ¶ Illud quoque à veteribus præceptum est, neminem [a] sibi ipsum causam possessionis mutare [b] posse.

20 ¶ Sed si is,qui apud me deposuit, vel commodauit, eam [c] rem vendiderit mihi, vel donauerit: non videbor causam possessionis mihi mutare,qui ne possidebã quidẽ.

21 ¶ Genera [d] possessionum tot sunt,quot & causę adquirendi eius, quod nostrum non sit. velut pro emptore, pro donato,pro legato,pro dote,pro herede,pro noxę dedito,pro suo. sicut in his,quæ terrá,maríque, vel ex hostibus capimus, vel quæ ipsi, vt in rerum natura essent, fecimus. Et in summa magis vnũ genus est possidendi [e], species infinitæ.

22 ¶ Vel etiã potest diuidi possessionis genus in duas species: vt possideatur aut bona fide, aut non bona fide.

23 ¶ Quod autem Quintus Mucius inter genera possessionum posuit, si quando iussu magistratus rei seruandæ [f] causa, vel quia damni infecti non caueatur "mitti," possidemus: ineptissimum est. nam qui creditorem rei seruandæ causa, vel qui damni infecti non caueatur, mittit in possessionem, vel ventris nomine: nõ possessionem, sed custodiam [g] rerum & obseruationem cõcedit. & ideo cùm, damni infecti non cauente vicino, in possessionem missi sumus: si id longo tempore fiat: etiam possidere nobis,& per longam possessionem capere prætor, causa cognita, permittit.

De filiofamil.

4. *Vlpianus* "libro sexagesimoseptimo ad Edictum."

QVidquid filius peculiari [h] nomine adprehenderit, id statim [i] pater eius possidet, quamuis ignoret in sua potestate filium. Amplius, etiam si filius ab alio tanquàm seruus possideatur, idem erit probandum.

De occupante rem sibi debitam.

5. *Paulus* "lib.63.ad Edictum."

SI ex stipulatione tibi Stichum debeam, & non tradam eum, tu autem [k] nanctus fueris possessionem: prædo es. Æquè si vendidero, nec tradidero rem: si non voluntate mea nanctus sis possessionem: non pro emptore possides, sed prædo es.

De clandestina possessione. 1. Si quis profecti ad nundinas possessionem occupauerit.

6. *Vlpianus* "lib.70.ad Edictum."

CLam possidere eum dicimus, qui furtiuè [l] ingressus est possessionem, ignorante [m] eo, quem sibi controuersiam facturum suspicabatur, & ne faceret, timebat. Is autem, qui, cùm possideret nõ clàm, se celauit [n]. in ea causa est, vt non videatur clam possidere. non enim ratio obtinendæ possessionis, sed origo nanciscendæ exquirendà est. nec quemquam clam possidere incipere, qui sciente aut volente eo, ad quem ea res pertinet, aut aliqua ratione bonæ fidei possessionẽ nanciscitur. Itaq; (inquit Pomponius) clam nanciscitur possessionem, qui futuram controuersiam metuens, ignorante eo, quem metuit, furtiuè "in" possessionem ingreditur.

1 ¶ Qui ad nundinas profectus, neminem reliquerit, &, dum [o], ille à nundinis redit, aliquis occupauerit possessionem: videri eum clam possidere, Labeo scribit. Retinet [p] ergo possessionem is, qui ad nundinas abijt. Verùm si reuertentem dominum non [q] admiserit, vi magis intelligi possidere, non clam.

7. *Paulus* "libro quinquagesimo quarto ad Edictum."

ET si nolit in fundum reuerti, quòd [r] vim maiorem vereatur: amisisse possessionem videbitur. & ita Neratius quoque scribit.

e sensus est. Si spectamus verũ directum, ac postremum genus possidẽdi, illud nihil aliud erit, quàm rei insistere naturaliter, & possessionem detinere: si vtile, & ad vtilitatem genus possidendi accommodamus, ciuilis nascetur possessio. si res quas possidemus, aliæ sunt emptæ, aliæ donatæ, & sic infinitæ sunt causæ. si formã bona fide, vel mala. *§.22.j.eod.* possidebimus. de duplici possessione naturali & ciuili. v. Cui. *9.obs.33.*
f *l.10.§.1.j.eod.l.12. infra quib. ex caus. in l.9. in fi. s. de rei vindicat.*
g *l.5.s.vt in poss. legat.l.15.§.20.s.de damno.v. Ciceronem pro Quintio.*
h *l.1. §.5.s.eod.*
i *v.l 9 j.de regulis iuris.*
k *l.3.j.eod.l.7.l 8.C.eod.*
l Clam possidet, qui vacuã possessionẽ furtiuè, actualiter, ignorãte eo cuius interest, ac metuẽs sibi moueri eius cõtrouersiam, nulla denique ratione motus apprehendit.
m Dicitur etiã clam possidere, qui citra authoritatem iudicis, vbi ea necessaria est, aut non seruata publica consuetudine, possidet.
n *l.40.§.2.j.eod.*
o *l.3.§.6.s.eod. l.8.l.25.in fi.l.46. j.eod.*
p *v. Zasium 2. Responsorum 38.*
q *l.3. §.14.j. de vi & vi.*
r *l.3 §.8. s.eod.*
s ¶ *l.3.§.1.s.e.l. 44. in fi.j.e. l.153. j. de regul. iur. Paul.5.sent.2.§.1. §.5.in fin.inst. de interdict.*
t Imò, solo animo amitti potest.*l 3.§.6. s.eod.* vel animo vel corpore.*l. 44. in fi.j.eodem.* solue, Si inchoes amissionem possessionis à corpore,& corporis & animi actus requiritur : sin ab animo incipias amissionem,solus animus sufficiet. ideóque prudenter addita est in dicta lege *153.j.de reg.iur.*particula *fere.*
u *l.20.in fi.s.de adquir.rer.*
x colonus. *l.3.§.12. s.eodem.* inquilinus.*l. 25.§.1. j.eodem.* aliquis denique, *§.5.instit. de interdict.*
y igitur mercedẽ nõn debebit.est.n. precariũ species liberalitatis.*l.1.j.de precario.*
z Non tantum in vltimis voluntatibus, sed in contractibus attenditur vltima voluntas. a Aliud est possidere,aliud in possessione esse:minus est hoc,q̃ illud.
b Missus in possessionem legati, aut damni infecti causa, non tam possidet quàm custodit.
c *l.46.s.locati.adde l.66.in fi.s.de iure dot.* d *d.l.46.*
e *l.2.s.locati.l.14.§.1 s.de religiosis.*
f *v.Cuiacium 4.obs.26.* g & comparat.*l.137.j.de regul.iur.* & facit qui authore magistratu facit.*l.3.§.1.s.quod metus causa:l.167.in fi.j.de reg.iur.adde l.29.in fi.j.de nouationib.* h *l.49.j.eod.* i verbum πλαστικόν. nec enim omnis qui videtur possidere etiam possidet. Debitor pignus possidere videtur,& vsucapere:nec tamẽ possidet. Vsufructuarius, quia percipit rei emolumentum possidere videtur : sed quia interdicta possessoria ei non accommodantur,quæ ceteris qui sunt in possessione,non verè possidet. quin is qui retinet sibi vsumfructum tradere dicitur:qui & qui retinet vsumfructum,alij, (puta domino)non sibi possidet. *vide Cuiacium 9.obseru.33.in fin.*
k Imo,quędam habet.vtrumque est ius incorporale,à possessione dominium incipit.*l.1.§ 1.s.eod.*per easdem personas adquiritur.*Instit.per quas person.cuique:Instit. per quas personas nob.*

De animo & corpore.

8. *Idem* "lib.65.ad Edictum."

QVemadmodum nulla possessio adquiri nisi [f] animo & corpore potest : ita nulla amittitur, nisi in qua vtrumque [t] in contrarium actum est.

De eo qui nostro nomine est in possessione.

9. *Gaius* "libro 25.ad Edictum Prouinciale."

GEneraliter, quisquis omnino nostro nomine sit in possessionẽ, veluti procurator [u], hospes, amicus [x], nos possidere videmur.

De conductione & precario, differentia inter possidere, & esse in possessione.

10. *Vlpianus* "lib.69.ad Edictum."

SI quis antè conduxit, postea precariò rogauit : videbitur discessisse à conductione [y]. Quòd si antè rogauit, postea conduxit : conduxisse videbitur, potiùs enim hoc procedere videtur, quòd nouissimè [z] factum est. & hoc Pomponius ait.

1 ¶ Idem Põponius bellissimè tentat dicere, nunquid qui conduxerit quidem prædium, precariò autem rogauit, non vt possideret, sed vt in possessione esset? est autem longè diuersum. aliud [a] est enim possidere, longè aliud in possessionem esse. deniq; rei seruandæ causa, legatorum, damni infecti, non possident, sed sunt in possessione custodiæ [b] causa. quod si factum est, vtrumque procedit.

2 ¶ Si quis & conduxerit, & rogauerit precariò, vti possideret: si quidem nummo [c] vno conduxit: nulla dubitatio est, quin ei precarium solum teneat: quia cõductio [d] nulla est, quæ est in vno nummo. sin vero [e] pretio [f]: tunc distinguendum, quid priùs factum est.

De auctoritate prætoris.

11. *Paulus* "lib.65.ad Edictum."

IVstè possidet [g], qui auctore prætore possidet.

De vsufructuario. 1. Differentia proprietatis, & possessionis vti possidetis. De rei vindicatione.

12. *Vlpianus* "lib.70.ad Edictum."

NAturaliter [h] videtur [i] possidere is, qui vsumfructum habet.

1 ¶ Nihil [k] commune [l] habet proprietas [m] cum possessione. & ideo non [n] denegatur ei interdictum vti possidetis, qui cœpit [o] rem vindicare. non enim videtur possessioni renuntiasse, qui rem vindicauit [p].

De lapidibus in flumen demersis. De fugitiuo. 1. De accessione possessionis.

13. *Idem* "lib.72.ad Edictum."

POmponius refert: cùm lapides [q] in Tiberim demersi essent naufragio [r], & post tempus extracti [s]: an dominium in integro fuit per id tempus, quo erant mersi. ego dominium me retinere puto, possessionem nõ puto. Nec est simile fugitiuo [t]. namq; fugitiuus idcirco à nobis possideri videtur, ne ipse [u] nos priuet possessione. in lapidibus diuersum est.

1 ¶ Cùm quis vtitur adminiculo [x] ex persona auctoris: vti debet cum sua causa, suísque [y] vitijs [z]. Deniq; addimus in accessione de vi, & clam, & precario [a] venditoris.

2 ¶ Præterea quęritur, si quis hominẽ venditori redhibuerit, an accessione vti posit ex persona eius. & sunt, qui putent, non posse: quia venditionis est resolutio, redhibitio [b]. alij, emptorem [c] venditoris accessione vsurum, & [d] venditorem [e] emptoris quod magis probandum puto.

3 ¶ Si liber homo vel alienus seruus, cùm bona fide seruirent, comparauerint, & alij adquisierint possessionem: neque liberum, neque serui dominum debere vti accessione.

Instit. per quas personas *nob.* Proprietas à possessione non separatur. *l.8. C.eod.* Tentari potest loco huius vocis legendũ esse *nonnihil*, vt sequatur optima conclusio. Ea communionem inter se habent aliquam, quorum alterũ alteri subsidio est: loco rei vindicationis, quæ datur proprietatis nomine, quis vti interdicto (quod datur ad possessionem) potest. Igitur proprietas & possessio nonnihil commune inter se habent. potest tamẽ etiam ita colligi. Qui rem vindicat, nõ renuntiat eius possessioni. nõ sunt igitur eadem proprietas & possessio. nam si essent idem, renũtians rei vindicationi, non posset agere possessorio.
l Separãda est possessio à proprietate. *l. 52. infra eodem. l. 2. §. 2. infra de interdictis: l.1.§.2.j. vti possidetis.* Stulta, inquit Seneca, mortalium auaritia proprietatẽ possessionémq; discernit. *v.Cui.7. obs.38.*
m seu dominium.
n Remedium retinendæ possessionis potest cumulari cum petitorio. Intentãs petitorium non renuntiat possessorio.
o An pendẽte iudicio petitorio, agi possit possessorio? *v.l. 18.in fi.j.de vi & vi armata.v.* Hotomanum *29. Illust.quæst.*
p sensus huius paragraphi is est, Si egero vindicatione, ac si nõ possiderem, cur non, iure meo meliùs cognito, licebit mihi tantisper, dilato illo iudicio, mutata formulã, vti possidetis experiri? *Cuiac.7.obs.38.vide Socinum regula 124.*
q an idem in immobilibus? interdum. *v.l.12.in fi.j.de reb.author.*
r *l.21.j.eod.l.58.s.tit.prox.* s Res mobilis ita amissa vt non facilè inueniri possit non dominium sed possessionem nobis eripit. t cuius neque dominium neque possessionem amitto.*l.1 §.14.s.eod.* u id est, ne in eius potestate sit positum. *vt in l.27.§.1.in fi.s.ad leg.Aquil.*
x .i iure aliquo, accessione. Accessio, est coniunctio temporum auctoris & successoris ad perficiendam vsucapionem. y suo incommodo.*l.10.j.de reg.iur.c.cum quis de reg.in 6.* sua conditione.*l.23.in fi.s.de manumiss.*
z omnibus & personalibus & realibus. nam vitia realia rem sequuntur, & eos qui rem contrectant : personalia, ad successorem etiam descendunt nec tolli possunt, nisi successor per triennium præscripsit. de quibus vide quæ notaui *ad Nouell.119. cap.7.in fin.*
a his tribus mala fide possidemus, quæ Rhetores Græci ita vertunt βία, ἢ λάθρα, ἢ ἀπάτη. *v. Cuiac.9.obs.33.*
b Redhibitione resoluitur venditio. c *l.6.j.de diuersis & temporalibus.*
d Quod iuris est in contractu, idem iuris est in distractu. ergo vtrobique instrumentum & consensus partium interueniet. An laudimia in distractu debebuntur, si in contractu debentur? negat Molinæus *1.consuet.24.§.15.& sequentib.*
e *l.19.j.de vsurpationib.*

4 ¶ Quæſitum eſt, ſi [a] heres prius non poſſederat, an teſtatoris poſſeſſio ei accedat. Et quidem in emptoribus poſſeſſio interrumpitur. ſed non [b] idem in heredibus plerique probant. quoniã plenius eſt ius ſucceſsionis, quàm emptionis, ſed ſubtilius eſt, quod in emptorem, & in heredem [c] id quoque probari.

5 ¶ Non autem ea tantùm poſſeſſio teſtatoris heredi procedit, quæ morti fuit iniuncta: verùm ea quoque, quæ vmquàm [d] teſtatoris fuerit.

6 ¶ In dote quoque: ſi data res fuerit, vel ex dote recepta: acceſſio [e] dabitur [f] vel marito, vel vxori.

7 ¶ Si iis, qui precariò conceſſit, acceſſione velit vti ex perſona eius, cui conceſſit: an poſſit, quæritur. ego puto, eum, qui precariò conceſſit, quamdiu manet precarium, acceſſione vti non poſſe [g]. ſi tamẽ receperit poſſeſſionem rupto [h] precario: dicendum eſſe [i], accedere poſſeſſionem eius temporis, quo precariò poſſidebatur.

8 ¶ Ex facto quæritur: ſi quis manumiſſus, ex cauſa peculiari habeat rem, non conceſſo ſibi peculio: deinde dominus velit, retracta poſſeſſione, acceſſione vti: an poſſit. & placuit, non eſſe dandam hanc acceſſionem, quæ [k] clam habita eſt prædone poſſidente.

9 ¶ Si iuſſu iudicis res mihi reſtituta ſit: acceſſionem eſſe mihi dandam [l], placuit.

10 ¶ Sed & legatario [m] dandam acceſſionem eius temporis, quo fuit apud teſtatorem, ſciendum eſt. An heredis poſſeſſio ei accedat, videamus. & puto: ſiue purè, ſiue ſub conditione fuerit relictum: dicendum eſſe, id temporis, quo heres poſſedit ante exiſtentem conditionem vel reſtitutionem rei legatario proficere. Teſtatoris autẽ ſemper proderit legatario. ſi legatum verè fuit, vel fideicommiſſum.

11 ¶ Sed & is, cui res donata eſt, acceſſione vtetur ex perſona eius, qui donauit.

12 ¶ Acceſſiones in eorum perſona locum habent, qui habent [n] propriam poſſeſſionem. ceterùm acceſſio nemini proficit, niſi ei, qui ipſe poſſedit.

13 ¶ Præter ea ne vitioſę [o] quidem poſſeſſioni vlla poteſt accedere. ſed ne vitioſa ei, quæ vitioſa non eſt.

14. *Paulus* 'libro 68. ad Edictum.'

SI ſeruus vel filiusfamilias vendiderit: dabitur acceſſio eius, quod penes me fuit. ſcilicet ſi volente me, aut de peculio, cuius liberam peculij adminiſtrationem habuerunt, vendiderunt.

1 ¶ Tutore quoque vel curatore vendente, dabitur [p] acceſſio eius temporis, quo pupillus vel furioſus poſſedit.

De re ſubrepta vel vi erepta. De fugitiuo.

15. *Gaius* 'libro 26. ad Edictum Prouinciale.'

REm [q], quæ nobis ſubrepta [r] eſt, perinde [s] intelligimur deſinere [t] poſſidere [u], atque eam, quæ vi nobis erepta eſt [x]. Sed ſi is [y], qui in poteſtate noſtra eſt, ſubripuerit: quamdiu apud ipſum ſit res, tamdiu non amittimus poſſeſsionem. quia per [z] huiuſmodi perſonas adquiritur nobis poſſeſsio. Et hæc ratio eſt, quare videamur fugitiuum poſsidere: quòd is, quemadmodũ aliarum rerum poſſeſſionem interuertere non poteſt, ita ne [a] ſuam quidem poteſt.

De donatione inter virum & vxorem.

16. *Vlpianus* 'lib. 73. ad Edictum.'

QVod vxor viro, aut vir vxori donauit [b], pro poſſeſſore poſsidetur.

De vi deiecto. 1. De animo amittendi.

17. *Idem* 'lib. 76. ad Edictum.'

SI quis vi [c] de poſſeſſione [d] deiectus ſit: perinde [e] haberi debet, ac ſi poſsideret: cùm [f] interdicto de vi recuperandæ poſſeſsionis facultatem habeat.

1 ¶ Differentia [g] inter dominium & poſſeſsionẽ hæc eſt: quod dominiũ nihilo [h] minùs eius manet, qui dominus eſſe non vult: poſſeſsio autem recedit, vt [i] quiſq; conſtituit nolle poſsidere. Si quis igitur ea mente poſſeſsionem tradidit, vt poſtea ei reſtituatur: deſinit poſsidere.

a ſi primus hæres poſſideret. *Hal.* b Imò, idem. *j. eod.*
c ſenſus eſt, Poſſeſſionem teſtatoris hæredi prodeſſe, ſi medio tẽpore à nullo ſit poſſeſſa. *l. 20. j. de vſurpationib.*
d quæ nunquam. *Hal.* Demus Titium teſtatori vendidiſſe, nec tradidiſſe. Iſta poſſeſſio, licèt nunquam fuit teſtatoris, hæredi ſuffragatur. *l. 44. §. 3. j. de vſurpationib.* atque ita, heres non modò poteſt ſuæ poſſeſſioni iungere poſſeſſionẽ quę fuit apud defunctum tẽpore mortis, ſed & quæ pòſt fuit apud hereditatẽ vacantem.
e *l. 3. §. 3. ſ. de iure dotium.*
f An reſtitutio dotis titulũ confert? ait Iaſon. Zaſius verò ait dotis reſtitutionem vmbrã tituli magis facere, quàm titulum.
g Cur ita? diuinandum lectori relinquo. nã quas hîc rationes affert Zaſius nullius ſunt momenti, niſi fortè colligi poſſint ex §. 12. j. eod.
h Durãte contractu precario, poſſeſſio accipientis nõ prodeſt ei qui dedit: rupto precario, prodeſt.
i & ſic rupto precario, fingitur fundus nunquã fuiſſe poſſeſſus ab ipſo detentore.
k *§. 1. ſ. eod.*
l ad vſucapiendum ſc.
m *l. 14. in fi. j. de vſurpat.*
n *l. vlt. j. de diuerſis & temporalib.*
o *§. 1. ſ. eod.*
p Imò, non datur. *l. 7. §. 3. j. pro emptore.*
q mobilem ſc. *l. 5. j. de vſurpationib.*
r Surripitur nobis res clam, eripitur per vim.
s Paria ſunt, clam vel vi rẽ nobis ſubtrahi.
t Per furtum & rapinam nobis eripitur poſſeſſio.
u An furtum & rapina ſoli poſſidenti fiat. v. Ripẽſem *hîc.*
x Quodnam verò remediũ erit ad rem mobilem recuperandam? non vtique interdictũ recuperandæ, niſi res mobiles immobiles ſint coniunctæ. *l. 1. §. 6. j. de vi & vi.* An adipiſcendæ competet? vtique, ſi de re legata agitur. *l. 1. j. quorũ legator.* An vtrubi? & retinendæ? ſic eſt. *l. 1. j. vtrubi.* An beneficium capituli Redintegrandæ. *3. quæſt. 1?* ſic putat Innocentius *in c. ſæpè extra de reſtit. ſpol.* & ita quoq; ſentit Zaſius *hic num. 9.*
y *l. 17. in fi. j. de furtis.*
z *v. l. 40. j. eod.*
a *adde l. 13. ſ. eod.*
b *l. 1. §. 4. ſ. eod. l. 1. j. pro donat. l. 13. §. 1. ſ. de hæred. petit.*
c *v. Cuiac. 6. obſ. 4.*
d rei immobilis ſc. quia qui ſic deiicitur, interdictum habet recuperandæ: quod pro re mobili non datur. *l. 1. §. 6. j. de vi & vi.*
e Deiectus pro poſſeſſore habetur.
f Qui habet actionem ad rem, intelligitur remipſam habere. *l. 52. ſ. de adquir.*
g de differentiæ dominij & poſſeſſionis quædam dixi *ad l. 12. §. 1. ſ. eod.*
h Dominium nuda voluntate non amittitur, poſſeſſio amittitur. cur ita? Dominium ſine facto noſtro non amittitur. Traditionibus & vſucapionibus, non nudis pactis, dominia transferuntur. *l. 20. Cod. de pactis.* Porrò, nuda voluntate dominium abiicit rei qui eam habet pro derelicto. in derelicto argumenta euidentia abdicationis apparent.
i *l. 30. §. 4. l. 44. in fi. j. eod.*
k ¶ putà res mobiles & immobiles. an etiam futura? non videntur. ſunt enim incerta, nondum etiam ſunt, talia non poſſidentur. *vide l. 3. §. 2. ſupra eodem.* Imò, videntur poſſideri. *l. 1. in fin. l. 2. 3. §. 1. ſ. pro ſocio:* idque communi opinione in praxi ſeruatur.

De poſſeſsione ſuo vel alieno nomine. 1. De re tradita furioſo. 2. De re empta. 3. De clandeſtina, vel violenta poſſeſsione.

18. *Celſus* 'lib. 23. Digeſtorum.'

QVod [k] meo nomine poſsideo, poſſum [l] alieno nomine poſsidere [m]. nec [n] enim muto mihi cauſam poſſeſsionis, ſed deſino poſsidere, & alium poſſeſſorem miniſterio [o] meo facio: nec idem eſt, poſsidere, & alieno nomine poſsidere. nam poſsidet, cuius [p] nomine poſsidetur. Procurator alienæ poſſeſsioni præſtat miniſterium [q].

1 ¶ Si furioſo [r], quem ſuæ mentis eſſe exiſtimas, eo quòd fortè in conſpectu inumbratæ quietis fuit conſtitutus, rem tradideris: licèt ille non erit adeptus poſſeſsionem: tu poſsidere deſinis. ſufficit quippe dimittere poſſeſſionem, etiam ſi non transferas. illud enim ridiculum eſt, dicere, quòd non aliter vult quis dimittere, quàm ſi trãſferat. immo vult dimittere, quia exiſtimat ſe transferre.

2 ¶ Si venditorem, quod emerim, deponere [s] in mea domo iuſſerim: poſsidere me certum eſt, quamquam id nemo dum attingerit. aut ſi vicinum mihi fundum mercato venditor in mea turre demonſtret [t], vacuámque ſe poſſeſsionem tradere dicat: non minùs poſsidere cœpi, quàm ſi pedem finibus intuliſſem.

3 ¶ Si, dum in alia parte fundi ſum, alius quis clam animo poſſeſſoris intrauerit [u]: non deſiſſe illico poſsidere exiſtimandus ſum, facilè expulſurus finibus, ſimul ſciero.

4 ¶ Rurſus ſi cum magna vi ingreſſus eſt exercitus: eam tantummodò partem, quam intrauerit, obtinet.

De conductione rei bona fide emptæ. 1. Ne quis ſibi mutet cauſam poſſeſsionis.

19. *Marcellus* 'lib. 17. Digeſtorum.'

QVi bona fide alienum fundum emit, eundem à domino conduxit [x]. quæro, vtrùm deſinat poſsidere, an non. reſpondi: In [y] promptu eſt, vt poſsidere deſierit.

1 ¶ Quod ſcriptum eſt [z] apud veteres, neminem ſibi cauſam poſſeſsionis poſſe mutare, credibile eſt, de eo cogitatum, qui & corpore & animo poſſeſsioni incumbens, hoc ſolùm ſtatuit, vt alia ex cauſa id poſsideret. nõ ſi quis, dimiſſa poſſeſsione prima, eiuſdem rei denuò ex alia cauſa poſſeſsionem nanciſci velit.

De re commodata.

20. *Idem* 'lib. 19. Digeſtorum.'

SI quis rem [a], quam vtendam dederat, vendiderit, emptoríque tradi iuſſerit, nec ille [b] tradiderit [c]: aliàs [d] videbitur poſſeſsione dominum interuertiſſe, alias contrà [e]. Nam nec ſic quidem ſemper dominus amittit poſſeſsionem, cùm repoſcenti ei commodatum non redditur. quid enim, ſi alia quæpiam fuit iuſta [f] & rationabilis cauſa [g] non reddendi, non vtique vt poſſeſsionem eius interuerteret?

De precario. 1. De naufragio. 2. De iactu in mare. 3. De precario.

21. *Iauolenus* 'lib. 7. ex Caſsio.'

INterdum [h] eius poſſeſsionem, cuius [i] ipſi nõ habemus, alij tradere poſſumus. veluti cùm is, qui pro herede rẽ poſsidebat, antequam dominus fieret, precariò [k] ab herede eam rogauit.

1 ¶ Quòd ex naufragio [l] expulſum eſt, vſucapi non poteſt: quoniam non eſt in derelicto: ſed [m] in deperdito.

2 ¶ Idem iuris eſſe exiſtimo in his rebus quæ iactæ [n] ſunt: quoniam non [o] poteſt videri id pro derelicto habitum, quod ſalutis [p] cauſa interim dimiſſum eſt.

l *vide quæ ſcripſi ad l. 28. C. de donationib.*
m id eſt, conſtituere. & ſic ex ſolo conſtituto, ſine traditione, adquiritur poſſeſſio. Qui poſſeſſionẽ habet cõſtituere poteſt, vt ipſe alterius nomine poſſideat. adde caſus. *l. 19. l. 21. in fin. j. eod.* vide Rolãdũm à Valle *1. conſil. 54.*
n Ratio dubitandi, ſumpta ex lege *3. §. 19. ſ. eod.*
o officium iſtud eſt procuratoris, *l. 1. §. 20. ſ. eod.*
p Is propriè poſſidet, cuius nomine poſſidetur: non is qui in poſſeſſione nudum præſtat miniſterium.
q *l. 13. §. 12. ſ. de hæred. petit. l. 15. ſupra de pec. conſtituta. v. Cuiac. 18. obſ. 24.*
r *v. l. 1. §. 3. ſ. eo. l. 7. §. 2. ſ. de publicanis.*
s *l. 79. j. de ſolutionib.*
t Solo viſu & aſpectu poteſt adquiri poſſeſſio. *l. 1. §. 21. ſupra eod. l. 51. j. eod. adde l. 6. ſ. de reb. cred.*
u *l. 6. in fin. ſ. eod.*
x Qui conducit rem ab alio, facit eum poſſeſſorem, ipſe tantummodo detinet. Qui poſſidet cogitatione dominium detinet. *l. 37. infra eodem.* vel ita, Conducens à domino rem per ſe emptam, ceſſat eſſe in poſſeſſione.
y id eſt, veriſimilius eſt: manifeſtius eſt.
z *l. 3. §. 19. ſupra eod.*
a mobilẽ vel immobilem. *l. 1. 2. ſ. commodati.*
b commodatarius ſcil.
c & ſic paria ſunt, Ipſi domino rem denegare: & alij denegare, qui iuſſu domini petierit. *l. 12. in fin. j. de vi & vi.* & ſic ſola negatio, me priuare poteſt poſſeſſione. *l. 47. j. eodem.*
d id eſt, interdum.
e & ita diſtinguendum eſt.
f Commodatarius iuſſus rem alteri dare, ſi eam ſine iuſta cauſa neget, interuertit poſſeſſionem dominij.
g quænam illa eſt? fingamus ſumptus à commodatario factos. *d. l. 12. l. 13. in fi. j. de furtis. l. 17. §. 2. §. 4. ſ. commodati.*
h Imò nunquam. *l. 20. ſ. de adquir. rer.* i *al.* quam. k *l. 1. j. de precario.*
l *l. 44. verſ. idem ait. ſ. tit. prox.* m Deperditi & pro derelicto habiti differentia.
n *l. 8. ſ. de lege Rhodia.*
o Imò poteſt. *l. 43. §. 1. j. de furtis.*
p ſalutis cauſa quod quis eiicit, pro derelicto non habet. adde Ariſtot. *3. Ethic. 1.*

3 ¶ Qui

a Alienam rem precario rogare possumus, vide quæ scripsi *ad l.28.ʒ.de contr.empt.*
b *l.37.infra eodem.*

3 ¶Quia alienam [a] rem precariò rogauit, si eandem à domino conduxit[b] possessio ad dominum reuertitur.

De possessione quæ retineri non potest.

22. *Idem* libro 13.ex Cassio.

NOn[c] videtur possessionem adeptus is, qui ita nactus est, vt eam retinere non possit.

De aditione hereditatis. 1. De captiuis. 2. De homine libero vincto.

23. *Idem* lib.1.Epistolarum.

CVm heredes instituti sumus; adita hereditate, omnia quidem iura[d] ad nos transeunt: possessio [e] tamen nisi [f] naturaliter comprehensa, ad nos non pertinet[g].

1 ¶In his, qui in hostium potestatem peruenerunt, in retinendo iura rerum suarum singulare ius est. corporaliter tamen possessionem amittunt. neq; enim possunt videri aliquid possidere, cùm [h] ipsi ab alio possideantur. sequitur ergo, vt reuersis his noua possessione opus sit, etiam si nemo medio tempore res eorum possederit.

2 ¶Item quæro: si vinxero liberum hominem, ita vt eum possideam: an omnia, quæ is possidebat, ego possideam per illum. respondit: Si vinxeris hominem liberum: eum te possidere, non puto. quod cùm ita se habeat: multo minùs per illum res eius à te possidebuntur. neque enim rerum natura recipit, vt per eum aliquid possidere possimus, quem ciuiliter [i] in mea potestate non habeo.

De possessione per seruum.

24. *Idem* lib. 14.Epistolarum.

QVod seruus tuus, ignorante te, vi possidet: id [k] tu non possides: quoniam is, qui in tua potestate est, ignoranti tibi non corporalem possessionem, sed iustam potest adquirere. sicut id, quod ex peculio ad eum peruenerit, possidet. nam tum per seruum dominus quoque possidere dicitur. summa scilicet cum ratione. quia, quod ex iusta causa corporaliter à seruo tenetur, id in peculio serui est. & peculium, quod seruus ciuiliter quidem possidere non posset, sed naturaliter tenet, dominus creditur possidere. quod verò ex maleficijs [l] adprehenditur, id ad domini possessionem ideo non pertinet, quia nec peculij causam adprehendit.

De re amissa. 1. De colonis, inquilinis, seruis. 2. De amittenda possessione, quam solo animo habemus.

25. *Pomponius* libro 23.ad Quintum Mucium.

SI id, quod possidemus, ita[m] perdiderimus, vt ignoremus, vbi sit: desinimus possidere.

1 ¶Et per colonos [n], & inquilinos, aut seruos nostros possidemus. Et si moriantur, aut furere incipiant, aut alij locent[o]: intelligimur nos retinere possessionem. Nec inter colonum, & seruum nostrum, per quem possessionem retinemus, quicquam interest.

2 ¶Quod [p] autem solo animo possidemus: quæritur: vtrumne vsque eo possidemus, donec alius corpore ingressus sit, vt potior sit illius corporalis possessio: an verò (quod quasi magis probatur) vsque eo possideamus: donec reuertentes non aliquis repellat: aut nos ita animo desinamus possidere, quòd suspicemur [q] repelli nos posse ab eo, qui ingressus sit in possessionem. & videtur vtilius esse.

De certa vel incerta parte.

26. *Idem* libro 26.ad Quintum Mucium.

LOcus certus[r] ex fundo & possideri, & per longam possessionem capi potest. & certa pars pro indiuiso, quæ introducitur vel ex emptione, vel ex donatione[s], vel qualibet alia ex causa. Incerta [t] autem pars nec tradi, nec capi potest: veluti si ita tibi tradam, *Quidquid mei iuris in eo fundo est.* nam qui ignorat: nec tradere, nec accipere id, quod incertum est, potest.

De furore.

27. *Proculus* lib.5.Epistolarum.

SI is, qui animo possessionem saltus retineret, furere [u] cœpisset: non potest, dum fureret, eius saltus possessionem amittere. quia furiosus non potest desinere animo possidere.

De conductione, emptione, stipulatione, precario.

28. *Tertyllianus*[x] lib.1.Quæstionum.

SI aliquam rem possideam, & eandem postea conducam[y]: an amittam possessionem? multum refert, in his quid agatur. primùm enim refert, vtrùm sciam me possidere, an ignorem. & vtrùm quasi non meam rem conducam, an quasi meam. & sciens meam esse, vtrùm quasi proprietatis respectu, an possessionis tantùm. Nam & si rem meam tu possideas, & ego emam [z] à te possessionem eius rei, vel stipuler: vtilis erit & emptio, & stipulatio[a]. & sequitur, vt & precarium, & conductio, (si) specialiter possessionis solius conducendæ, vel precariò rogandæ animus interueniat.

c Possideri nõ videtur, quod auocari põt, sed nec rẽ adeptus, qui eam retinere nõ potest: sic non videtur traditum quod euictũ, aut reuocari potest: nec solutum qđ auferri potest: nec exclusus, qui potest restitui: nec legatũ quod ademptũ: receptũ, quod restitui debet. *vide Albericum hîc. adde l. 1. in fi.ʒ.vti possidetis.*
d id est, dominia. Dominium efficacius est possessione. Possessio non adquiritur successione.
e Possessionis & iuris differentia. adita hæreditate omnia iura transeunt ad hæredẽ: possessio non transit, nisi naturaliter cõprehensa. Hinc notãt. Feudi dominiũ trãsferri in filium vel succedentẽ in feudum ante celebratam inuestiturã à domino intra diẽ & annum. *Laudensis.1. feudor. 1.num.20.*
f *l.30. §.5.ʒ.eod.*
g huic legi cõsuetudo Galliæ, *Le vif saisit le mort*, contraria est: quæ non tãtum in suis hæredibus locum habet, *vt in l.30. ʒ.ex quibus caus. maior. l. 11. ʒ.de liber.* sed etiam in extraneis.
h Qui possidetur ab alio, possidere non potest, *l.19.ʒ.ex quibus caus.maior.*
i Iure ciuili quis non fit seruus, eo ipso qđ à priuato vinctus est.
k *l.1.§.6.ʒ.eo.l. 44.ʒ. de condit. & demonstr.l.21. ʒ. de adquir.rer.*
l Possessio ex maleficio serui domino non quæritur. *l.49.ʒ. de regul.iur.*
m *l.44.ʒ.eod.*
n *v.l.9.ʒ.eod.*
o *l.30.in fi.ʒ.eo.*
p *l.41. in fi.ʒ.eo.*
q *v.l.6.in fi.ʒ.e.*
r *adde l.3. §.2. ʒ.eod.*
s *l.11.C.de præscriptione longi temporis.*
t *d.§.2.l.42. in fi.ʒ.de vsurpat.*
u *v.l.1.§.3. ʒ.eo. l.31.§.4.ʒ.de vsurpat.*
x v. in hanc legem Ripensem.
y Respectu solius possessionis potest res mea à me conduci, precariò rogari, emi & in stipulationem deduci. *Ripens.*
z Rei nostræ, ab alio possessę, possessionem emere & stipulari possumus.
a *v. l.82.ʒ.de verbor.oblig.*
b ¶Possessionem naturalem sine tutore pupillus amittere potest.

De pupillo.

29. *Vlpianus* lib.30.ad Sabinum.

POssessionem pupillum sine tutoris auctoritate amittere posse, constat: non vt animo [b], sed vt corpore desinat possidere. quod est enim facti [c], potest amittere. Alia causa est, si fortè animo possessionem velit amittere. hoc enim non potest.

De toto & partibus. 1. De loco religioso, vel sacro. De libero homine. 2. De damno infecto. 3. De occupato à mari, vel flumine, si possidens in alterius potestatem peruenerit. 4. De voluntate. De manumissione serui per quem possidebatur. De specificatione. 5. De herede eius qui pro colono possidebat. 6. De commodato vel locatione, vel deposito per plures personas ambulantibus.

30. *Paulus* lib.15.ad Sabinum.

QVi vniuersas[d] ædes possidet: singulas res, quæ in ædificio sunt, non videtur possedisse. Idem dici debet & de naue, & de armario.

1 ¶Possessionem amittimus multis modis. veluti si mortuum in eum locum intulimus, quem possidebamus. namq; locum religiosum aut sacrum non possumus possidere, etsi contemnamus religionem, & pro priuato eum teneamus: sicuti hominem liberum.

2 ¶Item cùm prætor idcirco in possessionem rei iussit, quòd damni infecti non promittebatur: possessionem inuitum dominum amittere Labeo ait.

3 ¶Item, quod mari aut flumine occupatum [e] sit, possidere non desinimus. aut si is, qui possidet, in alterius potestatem peruenit.

4 ¶Item, quod mobile est, multis modis desinimus possidere: si aut nolimus [f], aut seruum (puta) manumittamus. item si, quod possidebam, in aliam speciem translatum est: veluti vestimentum ex lana factum.

5 ¶Quod per colonum[g] possideo: heres meus, nisi[h] ipse nactus possessionem, non poterit possidere, retinere enim animo possessionem possumus, apisci [i] non possumus. Sed quod pro emptore possideo, per colonum etiam vsucapiet etiam heres meus.

6 ¶Si ego tibi commodauero: tu Titio, qui putet tuum esse: nihilo minus ego id possidebo. Et idem erit, si colonus meus fundum locauerit[k], aut is, apud quem deposueram, apud alium rursus deposuerit. Et id quamlibet per plurium personam factum obseruandum ita erit.

De colono exeunte & redeunte.

31. *Pomponius* lib.32.ad Sabinum.

SI colonus non deserendæ possessionis causa exiisset [l] de fundo, & eò rediisset: eundem locatorem possidere, placet.

De pupillo. 1. Si conductor rem vendidit & ab emptore conduxit. 2. De infante & pupillo.

32. *Paulus* lib.15.ad Sabinum.

QVamuis pupillus[m] sine tutoris auctoritate non obligetur, possessionem tamen per eum retinemus.

1 ¶Si conductor rem vendidit, & eam ab emptore conduxit[n], & vtrique[o] mercedes præstitit: prior locator possessionem per conductorem rectissimè retinet[p].

2 ¶Infans[q] possidere rectè potest, si † tutore auctore cœpit. nam iudicium infantis suppletur auctoritate tutoris. vtilitatis enim causa hoc receptum est. nam alioquin nullus [r] sensus sit infantis accipiendi possessionem. Pupillus tamen etiam sine tutoris auctoritate possessionem nancisci potest. Item infans peculiari nomine per [s] seruum possidere potest.

Si venditor mandauerit alicui vt emptorem in vacuam possessionem induceret.

33. *Pomponius* lib.32.ad Sabinum.

FVndi venditor etiam si mandauerit alicui, *vt emptorem in vacuam possessionem induceret:* priusquam id fieret, non rectè emptor per[t] se in possessionem veniet. Item si amicus venditoris, mortuo eo, priusquam id sciret, aut non prohibentibus[u] heredibus, id fecerit: rectè possessio tradita erit. sed si [x] id fecerit, cùm sciret dominum mortuum, aut cùm sciret heredes id facere nolle: contrà erit.

De *errore*. 2. De *acquisitione per seruum.*

34. *Vlpianus* lib.7.Disputationum.

SI me in vacuam possessionem fundi Corneliani miseris, ego putarem [y] me in fundum Sempronianum missum, & in Cornelianum iero: non adquiram possessionem: nisi fortè in nomine tantùm errauerimus, in corpore consenserimus. Quoniam autem in corpore consenserimus, an à te tamen recedet possessio, quia animo [z] deponere, & mutare nos possessionem posse, & Celsus & Marcellus scribunt, dubitari potest. & si animo adquiri possessio potest, numquid etiam adquisita est? sed non puto errantem [a] adquirere. ergo nec [b] amittet possessionem, qui quodammodo sub conditione recessit de possessione.

c vt possessio, *l.19.ʒ. ex quibus cau.maior.*
d *l.23.ʒ.de vsurpationibus. l.2.§. 6.ʒ.pro emptore. l.7.§.11.ʒ.de adquir. rer. l.23. in fi.ʒ.de rei vindication.l.8.ʒ.quod vi aut clam.*
e ad paucos dies, nõ ad multum tempus. & sic intellige, *l.1. §.17.ʒ.eod.*
f *v.l.17.ʒ.eod.*
g *l.40. §.1.ʒ.eod. l.60.§.1.ʒ.locati.*
h *l.23.ʒ.eod.*
i *v.l.23.ʒ.eo.*
k *l.25.§.1.ʒ.eo.*
l *l.vlt.C.eod.*
m *l.1.§.3.§.11.ʒ. eo.l.4.§.2.ʒ.de vsurpat.*
n Conducere ab emptore rẽ potest ipse etiã venditor.
o & vero domino & emptori.
p Imò non retinet. *l.29.ʒ.quib. modis vsusfruct.*
q *l.1.§.3.ʒ.eod.* ἐπιλαετης, 50. *Ecloga* 2. αὐνεοςτελεστερος, *Cuiac.4.ad Afr.54.*
† hodie sine tutore potest, *l.3.C.eo.*
r Augustinus *13. de Ciuitate.* Puer infãs quãuis ditissimus natus, cũ sit dominus omniũ, quæ iure eius sunt, nil possidet, mente sopita, *v.Cuiac.4.ad Afr.54.*
s *l.28.ʒ.de vsurpationibus.*
t Cui datus est executor, nõ potest ingredi sua authoritate, *l.5. ʒ.eod.*
u Mandatum factũ super eo ad quod mandator tenebatur, morte eius non finitur. potest tamẽ reuocari per hæredes eius. *Bart.*
x Procurator mortuo domino sciẽs nõ põt possessionẽ fundi venditi tradere inuitis hæredibus, etiam ex cõtractu domini, *vt hîc.* nisi de dote agatur. hoc enim casu speciali rei in dotem datę possessionẽ potest etiam sciẽs mortuo domino tradere. *l.si ergo.§. 1.ʒ.de iure dotiũ.*
y Error corporis, non nominis, possessionis adquisitionem impedit, *l.9.ʒ.de contrahen. empt. l.2.§.6.ʒ.pro emptore.*
z Animo possessionem amittere possumus.
a Errans non adquirit.
b Non amittit possessionem, qui quodammodo sub conditione recessit de possessione.

a *l.20.in fi.ff.de adq.rer.* b *l.49.in fi.j.eo.l.1.C.eod.l.13.ff.de adq.rer.*
c *l.31.§.2.j.de vsurpat.*
d id est, natura, conditio: ne alioquin putes cum Castrensi, Exactum possessionis hic, esse effectum possessionis.
e *l.24.ff.de rei vindicat.l.1.§ 3.j.vti posidetis.* quia hæc repugnant, fateri aduersarium possidere, & nihilominus petere, vt sibi possessio cõfirmetur, *v.Hotom.29. Illust.*

1 ¶Sed si non mihi, sed procuratori [a] meo possessionem tradas: videndum est, si ego errem, procurator meus non erret, an mihi possessio adquiratur. & cùm placeat, ignoranti [b] adquiri, poterit & erranti. Sed si procurator meus erret, ego non errem, magis est, vt adquiram possessionem.

2 ¶Seruus quoq; meus ignoranti mihi adquiret possessionem. Nam & seruus alienus, (Vitellius scribit) siue à me, siue à nemine possideatur, potest mihi adquirere possessionem, si [c] nomine meo eam adipiscatur. quod & hoc ipsum admittendum est.

De exitu controuersiæ possessionis.

35. *Idem* lib.5.de omnibus tribunalibus.

EXitus [d] controuersiæ possessionis hic est tantùm, vt priùs pronuntiet iudex. vter [e] possideat. ita enim fiet, vt is, qui victus est de possessione, petitoris partibus fungatur, & tunc [f] de domino [g] quæratur.

De re pignerata.

36. *Iulianus* lib.13.Digestorum.

QVi pignoris causa fundum creditori tradit, intelligitur [h] possidere [i]. Sed etsi eundem precariò rogauerit, æque per diutinam possessionem capiet. nam cùm possessio [k] creditoris non impediat capionem, longè minùs precarij rogatio [l] impedimento esse [non [m]] debet [n]: cùm plus iuris in possessione habeat, qui precariò rogauerit, quàm qui omnino non possidet.

37. *Marcianus* lib. singulari ad formulam hypothecariam.

REs pignoris nomine data, & possessione tradita, deinde à creditore conducta [o]. conuenit, vt is, qui hypothecam dedisset, pro colono in [p] agro, in ædibus autem pro inquilino sit. per eos creditor possidere videtur.

De eo, qui absenti seruo scribit, vt in libertate moretur. 1. De conditione. 2. De seruo tradito heredi eius, cui debebatur.

38. *Iulianus* lib.44.Digestorum.

QVi absenti seruo scribit, vt in libertate moretur: non eam mentem habet, vt statim velit serui possessionem dimittere [q]: sed magis destinationem suam in id tempus conferre, quo seruus certior factus fuerit.

1 ¶Si quis possessionem fundi ita tradiderit, vt ita demum cedere ea dicat, si ipsius fundus esset: nõn videtur possessio tradita, si fundus alienus sit. hoc ampliùs existimandum est, possessiones [r] sub conditione tradi posse, sicut res [s] sub conditione traduntur: neque aliter accipientis fiunt, quàm conditio extiterit.

2 ¶Si is, qui Titio seruum vendiderat, heredi eius eum tradiderit: poterit heres rerum hereditariarum possessionem per eum adprehendere. quia non seruus iure hereditario, sed actio ex empto ad eum peruenit. nam & si ex stipulatu, vel ex testamento seruus testatori debitus fuisset, & heres eum accepisset: non prohiberetur rerum hereditariarum possessionem per eundem adquirere.

De re sequestrata.

39. *Idem* lib.2.ex Minicio.

INteresse puto, qua [t] mente apud sequestrum [u] deponitur res. nam [x] si omittendæ [y] possessionis causa, & hoc apertè [z] fuerit approbatum: ad vsucapionem possessio eius partibus [a] non procederet. at [b] si custodiæ causa deponatur: ad vsucapionem eam possessionem victori procedere, constat.

Si seruus dominum de possessione deiecerit. 1. De morte vel discessu coloni. 2. De clandestina possessione.

40. *Africanus* lib.7. [c] Quæstionum.

SI de eo fundo, quem, cùm possiderem, pignori tibi dedi, seruus tuus [d] te deiiciat: adhuc te possidere, ait: quoniam nihilo minùs per ipsum seruum possessionem retineas.

1 ¶Si fortè colonus, per [e] quem dominus possideret, decessisset: propter [f] vtilitatem receptum est, vt per colonum possessio & retineretur, & contineretur [g]. quo mortuo, non statim dicendum, eam interpellari, sed tunc demum, cùm dominus possessionem adipisci neglexerit. Aliud existimandum ait, si colonus sponte possessione discesserit [h]. Sed hæc ita esse vera [i], si nemo extraneus eam rem interim possederit, sed semper in hereditate coloni

f Possessorium restituendę debet prius terminari, vt postea petitorium terminetur, *l.1. C. vbi in rem.*
g dominio. *Haloand.*
h Debitor fundum pignoratũ possidet quoad vsucapionem, *l. 1.§.15.ff.eo. l.16.l. 33. §.4.j.tit.prox.* & vitandam satisdationem, *l. 15.§.2.ff.qui satisdare.*
i quẽ ipse creditor etiam possidet, *l.1. §.15. ff. eo. l.35.in fi. ff.de pign.*
k Etiamsi creditor possideat pignus, non tamen impedit, quo minùs debitor pignus vsucapere possit.
l ea fieri solét, *l.6.in fi.ff.de precario.*
m hæc particula expungenda est, nec legitur ab Haloandro.
n debitori sc. dominus vsucapere potest pignus sibi à creditore concessum.
o *l.19.l.21.in fi. ff.eo.l.77. ff.de contrah.empt.l.16.in fi.ff.de peric.l.37. j.de pignor.act.*
p Coloni, in agris: inquilini, in ędibus, *vt hîc.*
q Cur ita? collige ex lege *28. ff.de liberali.*
r *l.34. in fin.pr. ff.eod.*
s id est, dominiũ & proprietas, *l.3. §.7. ff. de iure dot.*
t Animus sequestrũ distinguit ab omissa possessione.
u Sequestrus & sequestre quid sit, *vide in l.sequester.j. de verb. signif. l. ei apud quem.ff.depositi.*
x Sequestratæ rei cõmuni partium consensu possessio etiam in dubio amittitur, nisi in contrariũ sit actũ: ideoque interpellatur vsucapio.
y Quid hoc? an non semper sequester possidet, *l.17.§.1.ff.depositi.*
z Quid: aperte probata res quãdo dicetur? hoc ipso quod contrarium etiam non probatur.
a id est, victori, *vt.j.eod.*
b Sequestrum fiat mutuo partium consensu interest: an custodiæ causa. Priore casu possessio amittitur non posteriore. Partium consensu facta sequestratio voluntaria: quæ imminente iudice, coacta & inuita seu in inuitum, ideóque hac non amittitur possessio, *l.3.§.vlt.ff.eod.* Prior, semper licita est ac permissa, *l.1.ff.depositi.l.si soluturus.j.de solutione.* Posterior certis tãtum casibus, *l.1.C.de prohibitâ sequestratione.* Pone res sequestratas, tempore perituras? vendi debent: vt pecunia ex his redacta in sequestro esse intelligatur, *l.litibus.C.de agricolis.l.is cui.§.quæri poterit. ff.vt in possess.legat.l.vlt.j.de requir.reis.* Pone sequestrum rem sequestratam amisisse: an in re ipsa damnum aliquod datur? an sequestro aliqua competet actio? *vide l.postquam.§. Imperatori.ff.vt legatorum nomine.*
c *v.Cuiac.7.ad Afr.fol.123.*
d *l.15.versic.sed si is.ff.eod.l.33.in fi.j.de vsurpationib.*
e *l.30.§.5.ff.eod.*

manserit.

2 ¶Seruum tuum à Titio bona fide emi, & traditum possedi [k]. deinde cùm comperissem tuum esse, ne eum peteres, celare [l] cœpi. non ideo magis hoc tempore clam possidere videri me, ait. Nam retrò [m] quoque, si sciens tuum seruum non à domino emerim, & tu clam eum possidere cœpissem, postea certiorem te fecerim, non ideo desinere me clam possidere.

3 ¶Si seruum meum bonæ fidei emptori clam abduxerim: respondit, non videri me clam possidere: quia neque precarij rogatione, neque conductione suæ rei dominum [n] teneri: & non posse causam clandestinæ possessionis ab his duabus causis separari.

De ingressu in fundum iure familiaritatis.

41. *Paulus* lib.1.Institutionum.

QVi iure familiaritatis [o] amici fundum ingreditur, nõ [p] videtur possidere: quia non [q] eo animo ingressus est, vt possideat, licèt corpore in fundo sit.

De seruo communi. 1. De procuratore.

42. *Vlpianus* lib.4.Regularum.

COmmunis seruus, etiam si ab [r] vno ex dominis omnium nomine possideatur [s], ab omnibus possideri intelligitur.

1 ¶Procurator, si quidem mandante domino rem emerit, protinus illi adquirit possessionem. quòd si sua sponte emerit, non: nisi ratam [t] habuerit dominus emptionem.

Si emptor sciat partem esse alienam. 1. Vel vsumfructum esse alienum. 2. Vel rem esse pigneratam.

43. *Marcianus* lib.3.Regularum.

SI quis fundum emerit, cuius particulam [u] sciebat esse alienam: Iulianus ait, si pro diuiso sciat alienam esse, posse eum reliquas partes lõga possessione capere. sed si pro indiuiso, licèt ignoret, quis sit locus, æquè eum capere posse. quòd sine vllius damno pars, quæ putatur esse vendentis, per longam possessionem ad emptorem transit.

1 ¶Sed & Pomponius scripsit libro quinto variarum lectionum, si sciat vel putet alienum esse vsumfructum, bona fide diutina possessione capere posse [x].

2 ¶Idem, inquit, & si emero rem, quam sciam pignori obligatam.

De pecunia condita. 1. De acquisitione per seruos. 2. De amittenda possessione, quam per nosmetipsos, vel per alios habemus.

44. *Papinianus* lib.23.Quæstionum.

PEregrè profecturus, pecuniam in terra, custodiæ causa, condiderat, cùm reuersus locum thesauri in memoria non repeteret, an desisset pecuniam possidere: vel, si postea recognouisset locum, an confestim possidere inciperet, quæsitum est. dixi, quoniam custodiæ causa pecunia condita proponeretur, ius [y] possessionis ei, qui condidisset, non videri peremptum. nec [z] infirmitatem memoriæ, damnum adferre possessionis, quam alius non inuasit. alioquin responsuros, per momenta seruorum, quos non viderimus, interire possessionem. Et nihil interest, pecuniã in meo, an in alieno condidissem: cùm, si alius in meo condidisset, nõ aliàs possiderem, quàm si ipsius rei possessionem supra terram adeptus fuissem. itaque nec alienus locus meam propriam aufert possessionem. cùm, supra terram, an infra terram possideam, nihil intersit.

1 ¶Quæsitum est, cur ex peculij causa per seruum ignorantibus possessio quæreretur. dixi, vtilitatis causa iure singulari receptum: ne cogerentur domini per momenta [a], species & causas peculiorum inquirere. nec tamen eò pertinere speciem istam, vt animo videatur adquiri possessio. nam si non ex causa peculiari quæratur aliquid, scientiam quidem domini esse necessariam, sed corpore serui quæri possessionem.

2 ¶Quibus explicitis, cùm de amittenda possessione quæratur, multum [b] interesse [c] dicam, per nosmetipsos, an per alios possideremus. nam [d] eius quidem, quod corpore nostro teneremus, possessionem amitti vel animo, vel etiam corpore: si [e] modò eo animo inde digressi fuissemus, ne possideremus. eius verò, quod serui, vel etiam coloni corpore possidetur, non aliter amitti possessionem, quàm eam alius ingressus fuisset, eámque amitti [f] nobis quoque ignorantibus.

f *v.l.vlt.C.eo.*
g continuaretur, *Hal. Cuiac. hîc.*
h Africanus ludit his nominibus *decesserit & discesserit*, inter quæ etiam Sabiniani statuebant esse discrimẽ, *v. Cuiac.hic.*
i hæc verba referuntur ad priorem speciẽ, *si colonus decesserit*, non ad posteriorem, *si discesserit, Cuiac. ibid.*
k *l.44.§.2.j.de vsurpationib.*
l Celare, est posse certiorẽ dominũ facere, & non facere: quia ex re contrahitur clandestina possessio, non si non potuit facere certiorem. vetus est enim verbum δυνάμιν ἐγγύη γνώσιν, *v. Cuiac. hic. adde l. 16.ff eo.*
m id est, è conuerso, *vt l.60.ff. de condit. & demonstr. l. 21. §. 2. vers.retro.j.de fideiuss.*
n dominiũ teneri, *Hal.* sensus est, Si rem meã precariò rogauero, rogaui quidem precario: non tamen possideo precario, sed pro meo, *l.4.§.3. j. de precario.*
o *l.20.ff.de vsufructu.*
p atque ei interdictum competit, *l.1. §.7.j.de itinere actuq; priuato.*
q secus si eo animo, *l.9.ff.eo. l. 20. supra queadmod.seruit.*
r *l.18.supra eo.*
s quod in dubio pręsumitur, *argu. l. merito.ff. pro socio.*
t *l.24.ff.de neg. Paul.5.sent.2.§.2. in fin.*
u *l.6. §.1. j.pro empt.*
x atqui nõ est iusta possessio, vbi bona fides abest, *l.2 C.si aduers.credit.*
y Possessio est iuris, *vt hîc.l.3.§. 1.ff.de bonor.poss.* Imò est facti, *v. l.1.§.4.supra eo.*
z *v.l.7.ff.ad Velleianum.*
a *adde l.3. §.11. supra eod.*
b Cur multũ interest inter possessionem quam per me retineo & per colonum? vide hîc Bartolum.
c Possessionem aliam animo & corpore nostro retinemus: aliam corpore alieno, animo nostro.
d Possessionem vel animo vel corpore amittimus eius rei quam nostro corpore tenemus. Corpore, inquã, amittimus si modo eo animo inde digressi simus, ne possideremus.
e *l.3.§.6.§.11.l.8.l.25.§.1.supra eod.l.4.C.eod.l.1.§.25.infra de vi & vi. §.5. vers. qui metum.Instit.de interdict.*
f Imò non amittitur nobis ignorantibus: cum hoc casu animo nostro tãtum possideamus, sed per corpus alienum, *l.46.in fi.j.eod.*

¶ Illis

a *l.3.§.11.supra eod.* b *v.l.6.in fin.supra eod.*
c Tollendæ & dissoluendæ obligationis,quæ contrahendæ eadem est ratio, *l.ferè. ĩ.de regulis iuris.*
d Imò potest:ignoranti,*l.44.in fi.supra eod.*
e *l.3.§.13.supra eod.*aliud in immobilibus,*l.44.in fi.supra eod.*
f *adde l.3.§.13. supra eod.*
g i.seruari.
h διαθέσει, ψυχῇ, λογισμῷ, *50. Eclog.2.c.1.in fi. &* προαιρέσει, *v. Cuiac.hoc tit.*
i *sub.* aliquis, vel Titius.
k *l.1.§.16.ŝ.eo.*
l *l.1.§.16.ŝ.eod. l.10.l.20.in fin.supra de adqu.rer.*
m *l.12.supra eo.*
n Possessio quoque animi est non tantum facti.
o Imò plurimum facti, *l.19.supra ex quibus caus.maior.* Imò facti non iuris, *l.1.§.3.supra eod.*
p *l.44.§.4.ĩ.de vsurpat.*
q plurimũ ex iure habet, *in prin.supra eod.v.* Cuiacium multis probantem, Naturalem possessionem, non tãtùm facti, sed & iuris esse, *18. obs.24.*
r *l.34.§.1.ŝ.eod.*
s *adde l.27.in fi.supra de procu.*
t Per filiũ putatiuum nobis non quæritur.
u *l.1.§.14.ŝ.eo.*
x *l.18.§.2.ŝ.eo.*
y Imò multũ interest,*l.5.§.14.supra cõmodati.*
z corporis quodam genere. *Cuiac.C.eo.lib.7.*
a de hac loquẽdi formula scripsi *ad l.44.in pr. ŝ.de adqu.rer.*
b id est, Titulos.
c *v.l.12.§.1.ĩ.eo.*
d Nã vsusfructuarius nõ possidet sibi, sed alij, *l.1.§.8.supra eod. l.5.§.1.supra ad exhiben.l.6.§.1.ĩ.de precario: l.1.C.com.de vsuca.v.l.7.§.11.supra comm.diuid.*
e *v.l.3.§.2.ĩ.vti possidetis.*
f Ea prohibitio fit à magistratu.*l.1.in fin.ĩ.vti possidetis.*
g Vacua est quã nemo detinet. *dixi ad l.68.in fi.supra de contr.empt.*
h *l.vlt.C.de rei vin.§.4.vers.commodum.Instit.de interdict. v. quæ not. ad l.18.ĩ.de vi & vi.*
i Vsurpatio quid? *v.l.2.ĩ.eod.* De vsurpationib. librum scripsit Appius *l.2.ŝ.de origine iuris.*
k *2.Inst.6.Paul.5.sent.2.*communia de vsucapionib. *7.Co.30.* de vsucapionib. transformanda *7.Co.31.*annali tollenda *7.C.40.*quadriennij,*7.C.37.*de præscriptione X.& XX.ann.*7.C.33.*XXX.vel XL.annorum,*7.C.39.*
l At quo iure introducta est vsucapio?ciuili:sine quo nulla esset præscriptio. Atq; ita Ius ciuile ob bonum publicũ,etiam inuitis singulis rerum dominis, rerum suarum dominia potest auferre. Atqui ius naturale prohibet quenquam alterius iactura locupletari.*l.Nam hoc.ŝ.de condict.indebiti.* An dicemus eum contra quẽ præscribitur,culpa sua & ignauia id damnum sentire:imo & volentem: aut fingi, à iure,id velle pati?vide Franciscum Balbum *tract.de præscript.parte 1.quæst.6.*
m Qua in parte versatur hoc bonum publicum? An vt ne in incerto sint dominia? An vt esset litium finis?
n Vsucapiones Cicero *in Oratione* pro Cæcinna appellat finem sollicitudinis. Ita præscriptiones introductæ,*l.vlt.ĩ.pro suo.*
o iure ciuili,legibus 12.tabularum.adde & aliam rationem vt litium finis esset. v. quæ notaui *ad l.5.ĩ.pro suo.*
p ῥῆξις τοῦ χρόνου, ἢ τομὴ καὶ διακοπή, *1. Harmenop.3.§.10.& 11.Cuiac.hîc:* interpellatio. *l.2.C.de longi temp.* vt fiat interruptio, *v.l.5.ĩ.eod.* de vsurpãdi verbo,*v.3.Gell.2.*
q de possessione vsurpanda, vide Ciceronẽ *3.de Oratore.*
r vide in hanc legem Ferretũ.
s definitione. quid etymo? Vsucapit, qui aliquid per vsum capit.
t adeptio, ita legit Vlpianus, *tit.19.§.8.& 5.* Isidoras 25.
u directi, vt vult Martinus, non vtilis tantùm,vt vult Accursius. vide Oldendorpium *in tract.de vsucapionib.c.3.*
x *l.31.§.1.ĩ.eod.*
y putà anni vel biennij rerum mobilium,anni immobilium: biennij:*Vlpian. dicto loco.*
z *vide l.32.ŝ.de adquirend.possess.* αὐτὸς τελειότερος, maior infante. Distat enim pupillus ea parte ab infante. Nã infans adquirere solus non potest possessionẽ sine tutore. *l.quamuis.§.infans.ŝ.de adqui.possess. Cuiac.4.ad Africanum folio 54.*
a *l.quamuis.§.infans.ŝ.de adquirend.possess.* Atqui hæreditatem adire sine tutore non potest maiori infante? *l.pupillus.ŝ.de adquir.hæreditate.l.1.C.ad Tertull.* Cur tam varie? An quia æditio animi potius,id est cõsilij est quàm facti,vt suppleri eam oporteat tutoris auctoritate: vide Cuiacium,*4.ad Africanum.*
b *l.44.§.6.ĩ.eodem.*
c *l.118.ĩ.de reg.iur.*
d id est, non si nati viuo testatore in dominio eius nõ fuerint,sed si in hæreditate defuncti non fuerint inuenti. hinc enim ratio decidendi nascitur, *Cuiac.hîc.*
e ab hærede scilicet,id est,aliter adquiri nõ possunt,quàm vsucapione.sunt enim ij fructus naturales,*l.68.ŝ.de vsufructu.l.28.in f.ŝ.de vsu.Paul.3.sentent.6.§.19.* sed quo iure & hæres adquirit, non pro hærede, sed pro suo.*l.2.ĩ.pro suo.*
f ea id quod sequitur addidit legibus 12.tabularum.*v.l.33.ĩ.eod.*
g *l.vlt.ĩ.eod.§.8.Instit.eod.*
h *l.13.§.2.ĩ.de verborum signific.*
i *adde §.10.ĩ.eodem.*
k *l.41.ĩ.eod.*
l *§.7.ŝ.eodem.v.quæ notaui ad l.1.§.25.ŝ.depositi.*

¶Illa quoque possessionis amittendæ separatio est.nam saltus [a] hibernos & æstiuos,quorum possessio retinetur animo.

45. *Idem*"lib.2.Definitionum."

Licèt neque seruum,neque colonum ibi habeamus,

46. *Idem*"lib.23.Quæstionum."

Qvamuis saltus proposito possidendi fuerit alius [b] ingressus, tamdiu priorẽ possidere, dictum est, quamdiu possessionem ab alio occupatam ignoraret. vt [c] enim eodem modo vinculum obligationum soluitur,quo quæri adsolet:ita non [d] debet ignoranti tolli possessio, quæ solo animo tenetur.

De amittenda possessione rei mobilis,vel se mouentis.

47. *Idem*"lib.26.Quæstionum."

SI rem mobilem apud te depositam, aut ex commodato tibi possidere,neque reddere constitueris: confestim amisisse me possessionem vel ignorantem,responsum est cuius rei forsitan illa ratio est,quòd rerum mobilium [e] neglecta atque omissa custodia,quamuis eas nemo alius inuaserit, veteris possessionis damnum adferre consueuit. idque Nerua filius libris de vsucapionibus retulit. Idem scribit,aliam causam esse hominis [f] commodati omissa custodia.nam possessionem tamdiu veterem fieri [g], quamdiu nemo alius eum possidere cœperit. videlicet ideo, quia potest homo,proposito [h] redeundi,domino possessionem sui conseruare,cuius corpore ceteras quoque res possumus possidere.Igitur earum quidem rerum, quæ ratione vel anima carent, confestim amittitur possessio.homines autem retinentur,si reuertendi animum haberent.

De prædiis donatis cum seruis.

48. *Idem*"lib.10.Responsorum."

PRædia cum seruis donauit [i], eorúmque se tradidisse possessionem, literis declarauit. si vel vnus ex seruis, qui simul cum prædiis donatus est,ad eum,qui donum accepit, peruenit, mox in prædia remissus est:per [k] seruum prædiorum possessionem quæsitam, ceterorúmque seruorum,constabit.

De seruo fructuario. 1. De his qui in aliena potestate sunt. 2. De procuratore.

49. *Idem*"lib.2.Definitionum."

POssessio quoque per seruum, cuius [l] vsusfructus meus est. ex re mea vel ex operis serui adquiritur mihi,cùm & naturaliter [m] à fructuario teneatur,& plurimũ [n] ex iure [o] possessio mutuetur.

1 ¶Qui in aliena potestate sunt, rem peculiarem tenere possunt:habere possidere non [p] possunt:quia possessio non tantùm corporis,sed & iuris [q] est.

2 ¶Etsi possessio per procuratorem ignoranti [r] quæritur, vsucapio verò scienti competit: tamen euictionis actio domino contra venditorem inuito procuratore,non datur:sed per actionem mandati ea cedere [s] cogitur.

De filio opinato. 1. De seruo in fuga agente.

50. *Hermogenianus*"lib.5.Iuris Epitomarum."

PEr eum,quem iusto ductus errore,filium [t] meum, & in mea potestate esse existimo, neq; possessio neque dominium,nec quicquam aliud ex mea mihi quæritur.

1 ¶Per seruum in fuga [u] agentem,si neque ab alio possideatur,neque se liberum esse credat, possessio nobis adquiritur.

De rebus emptis.

51. *Iauolenus*"lib.5.ex posterioribus Labeonis."

QVarundam [x] rerum animo possessionem adipisci nos ait Labeo. veluti si aceruũ lignorum emero, & eum venditor tollere me iusserit: simul atque custodiam posuissem,traditus mihi videtur.Idem iuris esse vino vendito, cùm vniuersæ amphoræ vini simul essent. Sed videamus (inquit) ne hæc ipsa corporis traditio sit. quia nihil [y] interest,vtrùm mihi, an & cuilibet iusserim, custodia tradatur. In eo puto hanc quæstionem consistere, an etiam si corpore aceruus, aut amphoræ adprehensæ non sunt, nihilo minùs traditæ videantur,nihil video interesse,vtrùm ipse aceruum, an mandato meo aliquis custodiat. vtrobique animi [z] quodam [a] genere possessio erit æstimanda.

Differentia possessionis, & vsusfructus: item possessionis & proprietatis. 1. De prohibito ædificare. 2. De prohibitione ne ingredienti vis fiat.

52. *Venuleius*"lib.1.Interdictorum."

PErmisceri causas [b] possessionis & vsusfructus non oportet:quemadmodũ nec possessio [c],& proprietas misceri debent.namque impediri possessionem,si alius fruatur [d].neque alterius fructum computari,si alter possideat.

1 ¶Eum,qui ædificare [e] prohibeatur,possidere quoque prohiberi,manifestum est.

2 ¶Species inducendi in possessionem alicuius rei est, prohibere [f] ingredienti vim fieri. statim enim cedere aduersarium & vacuam [g] relinquere possessionẽ iubet.quod multo plus est,quàm restituere.

De vitiosa possessione.

53. *Idem*"libro 5.Interdictorum."

ADuersus extraneos [h] vitiosa possessio prodesse solet.

DE VSVRPATIONIBVS [i], & vsucapionibus [k].

Tit. III.

Ratio vsucapionis.

1. *Gaius*"lib.21.ad Edictum Prouinciale."

BONO [l] publico [m] vsucapio introducta est, ne [n] scilicet [o] quarundam rerum diu, & ferè semper incerta dominia essent,cùm sufficeret dominis ad inquirendas res suas statuti temporis spatium.

Quid sit vsurpatio.

2. *Paulus*"lib.54.ad Edictum."

VSurpatio est vsucapionis interrumptio [p]. Oratores [q] autem vsurpationem frequentem vsum vocant.

Quid sit vsucapio.

3. *Modestinus*"lib.5.Pandectarum."

VSucapio [r] est [s] adiectio [t] dominij [u] per continuationem [x] possessionis temporis lege definiti [y].

Propositio dicendorum. 1. De patre,vel filiofam. 2. De pupillo. 3. De furioso. 4. De seruo. 5. De fructibus,& partu ancillæ. 7. De re furtiua. 22. Aut vi possessa. 29. De seruitute & libertate.

4. *Paulus*"lib.54.ad Edictum."

SEquitur de vsucapione dicere. Et hoc ordine eundum est, vt videamus, quis potest vsucapere, & quas res, & quanto tempore.

1 ¶Vsucapere potest scilicet paterfamilias.Filiusfamilias,& maximè miles in castris adquisitum vsucapiet.

2 ¶Pupillus [z], si tutore auctore cœperit possidere, vsucapit.si non tutore auctore possideat,& animum possidendi habeat:dicemus posse [a] eum vsucapere.

3 ¶Furiosus [b], quod ante furorem possidere cœpit, vsucapit. Sed hæc persona ita demum vsucapere potest, si ex ea causa possideat,ex qua vsucapio sequitur.

4 ¶Seruus pro [c] herede possidere non potest.

5 ¶Fructus, & partus ancillarum, & fœtus pecorum,si defuncti non fuerunt [d],vsucapi possunt [e].

6 ¶Quod autem dicit lex Atinia [f], vt res furtiua non vsucapiatur,nisi in potestatem eius [g], cui subrepta est, reuertatur [h]: sic acceptum est, vt in domini potestatem debeat reuerti,non in eius vtique,cui subreptũ est.Igitur creditori subrepta, & ei, cui commodata est, in potestatem domini redire debet.

7 ¶Labeo quoque ait,si res peculiaris serui mei subrepta sit me ignorante:deinde eam nanctus sit,videri [i] in potestatem meam redisse.Commodiùs dicitur,etiam si sciero redisse,"eam"in meam potestatem.Nec enim sufficit,si eam rem,quam perdidit,ignorante me seruus adpræhendat, si modò in peculio eam esse volui. nam si nolui: tunc exigendum est,vt ego facultatem eius nactus sim.

8 ¶Ideoque" &" si seruus meus rem mihi subripuerit, deinde eandem loco suo reponat: poterit vsucapi,quasi in potestatem meam redierit. vtique si nescij. nam si [k] sciui: exigimus,vt redisse sciam in meam potestatem.

9 ¶Item si eam rem,quam seruus subripuerit,peculiari nomine teneat:non videri [l] in potestatem meam reuer-

a *vide l.65.ʒ.de furtis.*
b vide quæ ſcripſi *ad l.10.C.de furtis.*
c *l.215.in fin.ʒ.de verbor.ſignif.adde l.10.§.6.ʒ.de in rem verſo.*
d *vide l.vlt.ʒ.de bonorum raptorum.*
e *l.84.infra de furtis.*

ſam, Pomponius ait: niſi ita habere cœperimus, quemadmodum habuimus, antequam ſubriperetur: aut, cùm reſciſſemus, in peculio eum habere conceſſimus.

10 ¶Item Labeo: ſi rem, quam apud te depoſueram, lucrifaciendi cauſa vendideris: deinde ex pœnitentia [a] redemeris, & eodem ſtatu habeas: ſiue ignorante me, ſiue ſciente, ea geſta ſint: videri in poteſtatem meam rediſſe ſecundum Proculi ſententiam, quæ & vera eſt.

11 ¶Si pupilli res ſubrepta ſit: ſufficere dicendum eſt, ſi [b] tutor eius ſciat, rediſſe eam in domum pupilli. Et ſi furioſo: ſufficere, curatores ſcire.

12 ¶Tunc in poteſtate domini rediſſe dicendum eſt, cùm poſſeſſionem eius nactus ſit iuſtè, vt [c] auelli non poſſit. Sed & tanquam ſuæ rei. nam ſi ignorans rem mihi ſubreptam [d], emam: non videri in poteſtatem meam reuerſam.

13 ¶Sed etſi vindicauero rem mihi ſubreptam, & litis æſtimationem [e] accepero, licèt corporaliter eius non ſim nactus poſſeſſionem: vſucapietur [f].

14 ¶Idem dicendum eſt, etiam ſi voluntate mea alij tradita ſit.

15 ¶Heres, qui [g] in ius defuncti ſuccedit: licèt apud eum ignorantem [h] ancillam furtiuam eſſe, conceperit [i] ea, [i] & pepererit, non tamen vſucapiet.

16 ¶De illo quæritur: ſi ſeruus meus ancillam, quam ſubripuit, pro libertate ſua mihi dederit: an partum apud me conceptum vſucapere poſſim. Sabinus & Caſſius non putant: quia poſſeſſio, quam ſeruus vitiosè nanctus ſit, domino noceret. & hoc verum eſt [i].

17 ¶Sed & ſi, vt ſeruum meum manumitterem, alius mihi furtiuam ancillam dederit, eáque apud me conceperit, & pepererit: vſu me non capturum. Idémque fore [k] etiam, [k] ſi quis eam ancillam mecum permutaſſet, aut in ſolutum dediſſet: item ſi donaſſet.

18 ¶Si antequam pariat, alienam eſſe reſcierit emptor: diximus, non poſſe eum vſucapere. quòd ſi neſcierit, poſſe. quòd ſi, cùm iam vſucaperet, cognouerit alienam eſſe: initium [k] vſucapionis intueri debemus, ſicut in emptis rebus placuit.

19 ¶Lana ouium furtiuarum, ſi quidem apud furem detonſa eſt, vſucapi non [l] poteſt. ſi [m] verò apud bonæ fidei emptorem, contrà. quoniam in fructu eſt, nec vſucapi debet, ſed ſtatim emptoris fit. Idem in agnis dicendum, ſi conſumpti ſint. quod verum eſt.

20 ¶Si ex lana furtiua veſtimentum feceris: verius eſt, vt ſubſtantiam [n] ſpectemus: & ideo veſtis furtiua erit.

21 ¶Si rem pignori [o] datam debitor ſubripuerit, & vendiderit: vſucapi eam poſſe [p], Caſſius ſcribit. quia in poteſtate domini videtur perueniſſe, qui pignori dederit: quamuis cum eo furti agi poteſt. quod puto rectiùs [q] dici.

22 ¶Si tu me vi [r] expuleris de fundi poſſeſſione, nec adprehenderis poſſeſſionem, ſed Titius [ſ] in vacuam [t] poſſeſſionem intrauerit: poteſt lõgo tempore capi res. quamuis enim interdictum vnde vi locum habeat: quia verum eſt, vi me deiectum: non tamen verum eſt, & vi poſſeſſum.

23 ¶Cæterùm etiam ſi mala fide fundum me poſſidentem deieceris, & vendideris: non poterit capi. quoniam verum eſt, vi poſſeſſum eſſe, licèt non à [u] domino.

24 ¶Idem dicendum eſt [x] in eo, qui eum expulit, qui pro herede poſſidebat, quamuis ſciat eſſe hereditarium.

25 ¶(*Si [y] fundum alienum bona fide poſſidentem quis ſciens eſſe alienum expulerit, vſucapere nõ poteſt:*) quoniam vi poſſidet.

26 ¶Si dominus fundi poſſeſſorem vi deiecerit: Caſſius ait, non videri in poteſtatem eius rediſſe: quando [z] interdicto vnde vi reſtituturus ſit poſſeſſionem.

f Imò non vſucapietur, *l.10. C.de furtis.*
g *l.9.ʒ.de hered.inſtit. l.24. l.119.*
h *l.11.ʒ.de diuerſ.l.3.C.comm. de vſucapionib. §.vlt.inſtit.de vſucapionib.*
i Imò, non eſt verum, *l.9. l.10. ʒ.pro emptore.*
k *l.44.ʒ.eod.*
l v. Cuiacium *15. obſer.10.* probantem, Fœtus conceptos apud furem, & editos apud bonæ fidei emptorem vſucapi poſſe.
m *l.48.in fin.ʒ. de adquiren. rer. l.48.§.5.ʒ.de furt.*
n materiam, *vt l.1. & l.9. §.2. ʒ.de contr. empt. l.9.§.3.ʒ.ad exhibend.*
o *l.5.ʒ.pro emptore.*
p Imò, non poteſt, *l.6. C. de vſuc.pro emptore.*
q Rectior eſt hîc Caſſij, quàm Labeonis & Proculi ſententia.
r hîc agitur de vi poſſeſſis & lege Plautia & Iulia.
ſ puta bonæ fidei poſſeſſor, *l.33.§.2.ʒ.eo.*
t Vacua eſt autem poſſeſſio, quam nemo detinet, *l.68.in fi.ʒ.de contrah. empt.*
u Anõ domino. Vi poſſidet, qui vi non dominum deiicit, *l.1.§.30.ʒ.de vi & vi.l.3.ʒ.vti poſſidetis.*
x vt ſc. fundus vſucapi nõ poſſit: quoniam vi poſſidet is qui expulit.
y his ſtellulis incluſa abſunt ab archetypo Florentino.
z id eſt, quandoquidem, *vt in l.38.§.1.in fi.ʒ.de ſolut.*
† atque ita, libertas ſeruitutis poteſt præſcribi, cum mala fide de iure ciuil. *vt hîc.* Malæ fidei poſſeſſor per longum tempus poteſt præſcribere fundo immunitatẽ ſeruitutis: Igitur & libertatẽ ſibi adquirere, mihíque eripere, *vt hîc.* Iure Canonico, aliud receptũ. *c.vlt. de præſcript. de qua quæſtione dixi ad l.32.§.1.ʒ.de ſeruitutib.vrbanorum.adde l.12. ʒ.quemadmod.ſeruitut.amittantur.vide Franciſcum Balbum tractatu de præſcription.parte 4.c.3.quæſt.3.*

a *¶l.10.ʒ.eo.l.14.ʒ.de ſeruitutib.l.27.ʒ.de ſeruitut.vrban.v.l.3.ʒ.de adquir.poſſ.*
b i.ſcilicet *vt l.16.ʒ.de re iudic.* aliàs hoc vocabulum eſt διαστιφητικὸν aut παραδειγματικὸν, *Cuiac.hic.*
c *l.6.ʒ.de ſeruitutib.vrban.Paul.1.ſentent.17 §.1.& §.2.*
d vrbanarum ſc. *Cuiac hic quem vide: adde l.10.ʒ.ſi ſeruit.vindicet.*
e quæ & plebiſcitum, *Cuiac.*
f Voconia, *Hal.* Porro de lege Scribonia & ſublatis ſeruitutum vſucapionibus, & quare ſeruitutes vſucapi ea non pateretur: quo iure introducta fuerit primùm ſeruitutum vſucapio: Ante Scriboniam legem, iure ciuili: ſeruitutes vſucapi potuiſſe: Quid ſuſtulerit lex Scribonia & vſucapio ſeruitutum honoraria quomodo ſit introducta: & vtrum in ſeruitutibus ruſticorum prædiorum lex Scribonia locum habuerit: & an Titulus in vſucapione ſeruitutum fuerit neceſſarius: & an bona fides etiam neceſſaria fuerit, vide apud Renaudum libro ſingulari ad legem Scriboniã.
g non poteſt igitur in alium vſucapi ius ſeruitutis vrbanæ aut ruſticæ, licèt longo tempore adquiratur. v. quæ notaui *ad l.5.§.pen.ʒ.de itin.actúque priuato*
h & ita poterit quis per vſucapionem ſe à ſeruitutis vrbanæ iugo liberare quid in ruſtica? non vtendo amittitur. In vrbanis? opus eſt facto eius qui ſeruit: in ruſticis, eius cui ſeruitur.
i *l.15.ʒ.de adquir.poſſeſſ.*
k i.ſecundum, *vt in l.1.ʒ.de iure fiſci.* Accurſ. Cuiac. *hic & apud Vlpianum 20* in verbo *vt aduerſus leges:* & Gilbertus Regius *2.enantiophanon 20.* reprehenſi à Roberto *2. recept.33.*

27 ¶Si viam habeam per tuum fundum, & tu me ab ea vi expuleris: per longum tempus non vtendo amittam † viã. quia nec [a] poſſideri intelligitur ius incorporale: nec de via quis, [b] id eſt [b] mero iure, detruditur.

28 ¶Item ſi occupaueris vacuam poſſeſſionem, deinde venientem dominum prohibueris: non videberis vi poſſediſſe.

29 ¶Libertatem [c] ſeruitutium [d] vſucapi poſſe, verius eſt: quia eam vſucapionem ſuſtulit lex [e] Scribonia [f], quæ ſeruitutem conſtituebat [g]: non etiam eam, quæ libertatem præſtat ſublata ſeruitute. Itaque ſi cùm tibi ſeruitutem deberem, ne mihi (puta) liceret altiùs ædificare, & per ſtatutum tempus altiùs ædificatum habuero: ſublata [h] erit ſeruitus.

De interruptione poſſeſſionis.

5. *Gaius* [a] lib.21. ad Edictum Prouinciale. [a]

NAturaliter interrumpitur poſſeſſio, cùm [i] quis de poſſeſſione vi deiicitur, vel alicui res eripitur. quo caſu non aduerſus [k] eum tantùm, qui eripit, interrumpitur poſſeſſio: ſed aduerſus omnes. Nec eo caſu quicquam intereſt: is, qui vſurpauerit, dominus ſit, necne. At ne illud quidem intereſt, pro ſuo quiſque poſſideat, an ex lucratiua cauſa.

De computatione temporis.

6. *Vlpianus* [a] libro vndecimo ad Edictum. [a]

IN vſucapionibus [l] non à [m] momento ad momentum, ſed totum poſtremum diem computamus [n].

7. *Idem* [a] lib.27. ad Sabinum. [a]

IDeoque qui hora ſexta diei [o] Kalendarum Ianuariarum poſſidere cœpit, hora ſexta noctis [p] pridie [q] Kalendas Ianuarias implet vſucapionem.

De ſeruo.

8. *Paulus* [a] lib.12. ad Edictum. [a]

LAbeo [r] Neratius reſponderunt, ea, quæ ſerui peculiariter nancti ſunt, vſucapi poſſe: quia hæc etiam ignorantem [ſ] domini vſucapiunt. Idem Iulianus ſcribit.

1 ¶Sed eum, qui ſuo nomine nihil vſucapere poteſt, ne [t] per [t] ſeruum quidem poſſe, Pedius ſcribit.

De rebus corporalibus. De rebus ſacris. ſanctis, publicis. De liberis hominibus.

9. *Gaius* [a] lib.4. ad Edictum Prouinciale. [a]

VSucapionem recipiunt maximè res corporales [u], exceptis rebus ſacris [x], ſanctis, publicis [y] populi Romani [z], & ciuitatium, item liberis hominibus.

De bona fide. 1. *De ſeruitutibus.* 2. *De partu animalis ſurrepti.*

10. *Vlpianus* [a] lib.16. ad Edictum. [a]

SI aliena res bona fide empta ſit: quæritur, vt vſucapio currat: vtrùm emptionis initium, vt bonam fidem habeat, exigimus: an traditionis. & obtinuit Sabini & Caſſij ſententia, traditionis [a] initium ſpectantium.

1 ¶Hoc iure vtimur, vt ſeruitutes [b] per ſe nuſquam longo tempore capi poſſint, cum ædificijs poſſint.

2 ¶Scæuola [c] libro vndecimo quæſtionum ſcribit, Marcellum exiſtimaſſe: Si bos apud furem concepit, vel apud furis heredem, pariátque apud furis heredem: vſucapi ab herede diſtractum iuuencum non poſſe. ſic (inquit) quemadmodum nec ancillæ partus. Scæuola autem ſcribit, ſe putare, vſucapere poſſe † & partum [d]. nec enim eſſe [e] partum rei furtiuæ partem. ceterùm, ſi eſſet pars, nec ſi apud bonæ fidei emptorem peperiſſet, vſucapi poterat.

De captiuo.

11. *Paulus* [a] lib.19. ad Edictum. [a]

NEque ſeruus, neque per ſeruum dominus, qui apud hoſtes eſt, poſſidet [f].

De emptione ab eo quem prætor vetuit alienare.

12. *Idem* [a] lib.21. ad Edictum. [a]

l aliud in perſonalibus actionibus, *l.6.ʒ.de oblig. & actionib.* & ætate, *l.3.§.3. ʒ.de minor.*
m non ab hora ad horã, ſed totum poſtremum diẽ computamus: nõ diuidimus diem momentis, ſed totum computamus.
n vt qui illum attigerit, eum vſucepiſſe dicamus. ergo non ab hora in horam, ſed à die ad diem, fit cõputatio, *l.7.ʒ.eod. l.15.ʒ.de diuerſ.*
o id eſt, meridie. ne igitur dicas, mediam noctem hîc ſignificari, vt quidam laſcitioſus hîc adſcripſerat: ſexta diei hora, eſt meridies, *l.2.in fin.ʒ.de annuis. l.5.ʒ.de oper. liber.* hinc illa indignatio operariorum *apud Matth.20.* aduerſus vineæ dominum, quod tantam mercedem iis qui vndecima opus fecerant, quantam iis qui à ſexta tertiáque hora, hi enim poſtremi totius diei caloris pondus ſuſtinuerant: hi vna tantum hora in vinea fuerant. Porrò à quarta ad decimam horã tundebantur ſalubriter, *Varro 2. de re ruſt.* Inter horam ſecundã & decimã diei, recitabãtur teſtamenta, *Paul. 4.ſentent. 6. §. 2.* Hinc illud Craſſi, Quid tu, Deiotare, duodecima (i.iam ſenex) hora ædificare cœpiſti? cui rex, Ne tu quidem, Craſſe, matutino tempore Parthos oppugnas. *adde l.20.C.de trãſact. l.2.ʒ.de verbor.ſignific. v. Anton. Auguſt.4. Emendat.14.*
p à qua dies more Romano incipit, *l.8.ʒ.de feriis*: vel, vt ait Harmenopulus *lib.vlt.tit.de verbor.ſignific.* ſeptima: quod intellige de incipiente, non exacta. Porrò ſexta hora noctis mediam noctem ſignificat.
q *adde l.5.ʒ.qui teſtam.l.1.ʒ. de manumiſſ.*
r Vide Cuiacium *22.obſer.17.*
ſ *l.1.§.11.ʒ.pro emptore.* Paria ſunt interdum ſcire & ignorare.
t Imò, interdũ poſſum per aliũ, quod per me non poſſum, *v.l.3.in f.ʒ.quæ res pign.*
u non incorporales, *l.4.§.27.ʒ.eo.* An ſeruitutes? *v.Hotom.3.obſ.25.adde l.10.§.1.ʒ.eod.*
x *l.45.ʒ.eo.§.1.Inſtit.eo.l.6.C.de oper.public.l.2.C.ne rei dominic.vel temp.*
y hinc Seneca *14.& 11.Epiſt.& 11.Epiſtol.80.* negant Iuriſconſulti quidquam vſucapi quod publicum eſt.
z hinc Cuiacius *hîc: & 20.Vlp.in fi.* monet ibidem legendum, ſeruus publicus populi Romani.
a *l.48.ʒ.eod.* b *v.Cuiac.3.obſ.34.adde l.4.in fi.ʒ.eod.*
c i.Q.Ceruidius, *Cuiac.hîc.*
† id vetat Nouella Leonis 29.
d *l.33.ʒ.eo.* Ea fuit etiam opinio Q.Mucij, *Cicer.de finib.*
e *l.26.ʒ.de verbor.ſignif.* Imò, eſt *l.48.§.5.ʒ.de furtis.* ſolue, Vlpianus hîc non probat ſententiam Scæuolæ, *v.Cuiac.15.obſer.20.*
f ne quidem ſi redierit, *l.19.ʒ.ex quib.cauſ.maior.*

a putà à prodigo, qui vt differat à furioso, *v. Hotom. 3. obser. 29.*
b *l. 11. ff. de diuers. l. 1. C. comm. de vsucap.*
c Imò, 30. annis capimus ius luendi pignoris, Butrigarius & Accursius, *in l. cum notissimo. §. 1. C. de præscript. 30. annor.* Imò ne 40. annis quidem. Rogerius, Martinus.
d tempore dilucidi interualli.
g quanquam, *Cuiac. hic quem vide.*
h *l. 6. in fin. ff. pro emptore. l. 13. §. 4. ff. de adquirend. possess.*
i ¶ Possessio possessa hîc dicitur Atticorũ more, vt stipulatio stipulari, *l. 3. §. 1. ff. iudicatum solui.*
k Rei suæ locatio non est.

SI ab eo emas, quem prætor vetuit alienare [a], idque tu scias: vsucapere non potes.

De pignore. 1. De emente à furioso. 2. De emente mandato alterius.

13. *Idem* lib. 5. ad Plautium.

PIgnori [b] rem acceptam, vsu non [c] capimus: quia pro alieno possidemus.

1 ¶ Eum qui à furioso [d] bona fide emit, vsucapere posse [e], responsum est.

2 ¶ Si mandauero tibi, vt fundum emas: ex ea causa traditum tibi, diutina possessione capis: quamuis possis videri non pro tuo possidere: cùm nihil intersit, quòd mandati iudicio tenearis.

De accessione possessionis.

14. *Idem* lib. 13. ad Plautium.

ID tempus venditionis [f] prodest emptori, quo [g], antequam venderet, possedit. nam si postea nactus est possessionem venditor, hæc possessio emptori non proficiet.

1 ¶ In re legata, in accessione [h] temporis, qua testator possedit, legatarius quodammodo [i] quasi [k] heres est.

De captiuo. 1. De fugitiuo. 2. De bona fide.

15. *Idem* lib. 15. ad Plautium.

SI is, qui pro emptore possidebat, ante vsucapionem ab hostibus captus sit: videndum est, an heredi eius procedat vsucapio. nam interrumpitur vsucapio: &, si ipsi reuerso non prodest, quemadmodum heredi eius proderit? sed verum est, eum in sua vita desiisse possidere. ideoque nec [l] postliminium ei prodest, vt videatur vsucepisse. Quòd si seruus eius, qui in hostium potestate est, emerit: in pendenti esse vsucapionem, Iulianus ait, nam si dominus reuersus fuerit, intelligi vsucaptum [m]. si ibi decesserit: dubitari, an per legem Corneliam ad successores eius pertineat. Marcellus, posse plenius fictionem legis accipi. quemadmodum enim postliminio reuersus, plus iuris habere potest in his, quæ serui egerunt, quàm his, quæ per se, vel per seruum possidebat, cùm ad hostes peruenit: nam hereditatem in quibusdam vice [n] personæ fungi receptum est. ideoque in successoribus locũ non [o] habere vsucapioné.

1 ¶ Si seruus, quem possidebam, fugerit [p]: si pro libero se gerat: videbitur à domino possideri. sed hoc tunc intelligendum est, cùm, si adprehensus fuerit, non sit paratus pro sua libertate litigare. nã si paratus sit litigare, nõ videbitur à domino possideri, cui se aduersarium præparauit.

2 ¶ Si quis bona fide possidens, ante [q] vsucapionem amissa possessione, cognouerit esse rem alienam, & iterum nanciscatur possessionem: non capiet vsu: quia initium secundæ possessionis vitiosum est.

3 ¶ Si ex testamento, vel ex stipulatu res debita nobis tradatur: eius temporis existimationem nostram intuendam, quo traditur: quia concessum est stipulari rem, etiam quæ promissoris non sit.

De pignore.

16. *Iauolenus* lib. 4. ex Plautio.

SErui nomine, qui pignori datus est, ad [r] exhibendum cum creditore, non cum debitore agendum est: quia qui pignori dedit, ad [s] vsucapionem tantùm [t] possidet. quod ad reliquas omnes causas pertinet: qui accepit possidet [u] adeo vt adici [x] possit & possessio eius, qui pignori dedit.

Pro adiudicato.

17. *Marcellus* lib. 17. Digestorum.

SI per errorem de alienis fundis, quasi de communibus, iudicio communi diuidundo accepto, ex adiudicatione [y] possidere cœperim: longo tempore capere possum [z].

De fisco & bonis vacantibus.

18. *Modestinus* lib. 5. Regularum.

QVamuis aduersus fiscum [a] vsucapio non procedat: tamen [b] ex bonis vacantibus [c], nondum tamen nuntiatis, emptor prædij ex iisdem bonis exstiterit: rectè diutina [d] possessione capiet. idque constitutum est.

De accessione possessionis.

19. *Iauolenus* lib. 1. Epistolarum.

SI hominẽ emisti, vt, *si aliqua conditio extitisset, inemptus fieret:* & is tibi traditus est: & postea conditio emptionem resoluit [e]: tempus, quo apud emptorem fuit, accedere venditori debere existimo: quoniam eo genere retrò [f] acta venditio esset redhibitioni similis: in qua non dubito tempus eius, qui redhibuerit, venditori accessurum, quoniam [g] ea venditio propriè dici non potest.

20. *Idem* lib. 4. Epistolarum.

POssessio testatoris ita heredi procedit, si [h] medio tempore à nullo possessa [i] est.

Si possessor rem domino locauerit, aut vendiderit.

21. *Idem* lib. 6. Epistolarum.

EI, à quo fundum pro herede diutius possidendo capturus eram, locaui eum. an vllius momenti eam locationem existimes, quæro. quòd si nullius momenti existimas, an durare nihilo minus vsucapionem eius fundi putes. Item quæro: si eidem vendidero eum fundum: quid de his causis, de quibus suprà quæsij, existimes. Respondit: Si is, qui pro herede fundum possidebat, domino eum locauit: nullius momenti locatio est: quia [k] dominus suam rem conduxisset: sequitur ergo, vt ne possessionem quidem locator retinuerit. ideoque longi temporis præscriptio non durabit. In venditione [l] idem iuris est, quod in locatione, vt emptio suæ rei consistere non possit.

De herede & hereditate.

22. *Idem* lib. 7. Epistolarum.

HEres & hereditas, tametsi duas appellationes recipiunt, vnius personæ tamen vice [m] funguntur.

De toto & partibus.

23. *Idem* lib. 9. Epistolarum.

EVm, qui ædes mercatus est, non puto aliud, quàm ipsas [n] ædes, possidere. nam si singulas res possidere intelligeretur, ipsas ædes non possidebit. separatis enim corporibus, ex quibus ædes constant, vniuersitas ædium intelligi non poterit. accidit eò: quòd: si quis singulas res possidere dixerit: necesse erit, dicat, possessione superficiei temporibus de mobilibus statutis [o] locum esse, solum se capturum esse ampliori. quod absurdum, & minimè iuri ciuili conueniens est, vt vna res diuersis temporibus capiatur. vtputà cùm ædes ex duabus rebus [p] constant, ex solo [q], & superficie: & vniuersitas earum possessionem [r] temporis immobilium rerum omnium mutet.

1 ¶ Si autem columna euicta fuerit: puto, te ex [s] empto cum venditore rectè acturum, & eo genere rem saluam habiturum.

2 ¶ Si autem demolita [t] domus est: ex integro res mobiles possidendæ sunt: vt tempore, quod in vsucapione rerum mobilium constitutum est, vsucapiantur. & non potest rectè vti eo tempore, quo in ædificio fuerunt. nam quemadmodum eas solas & separatas ab ædificio non possedisti: sic nec penes [u] te singulæ aut separatæ fuerunt & cohærentibus his in ædificio, depositis ædibus, quæ hoc quoque ipsum continent. neque [x] enim recipi potest: vt eadem res, & vt res soli, & tanquam mobilis, sit possessa.

De legis prohibitione. 1. De defuncto & herede.

24. *Pomponius* lib. 24. ad Quintum Mucium.

VBi [y] lex [z] inhibet vsucapionem [a], bona fides possidenti nihil prodest.

1 ¶ Interdum etiam si non fuerit inchoata vsucapio à defuncto, procedit heredi eius. veluti si vitium [b], quod obstabat non ex persona, sed ex re, purgatum fuerit. Ex re, vtputà, si fisci [c] res esse desierit, aut furtiua, aut vi [d] possessa.

De possessione.

25. *Licinnius Rufinus* lib. 1. Regularum.

SIne [e] possessione [f] vsucapio contingere non potest.

De superficie.

26. *Vlpianus* lib. 29. ad Sabinum.

NVmquam superficies [g] sine solo capi longo tempore potest.

De titulo opinato.

27. *Idem* lib. 31. ad Sabinum.

CElsus [h] libro trigesimo quarto errare † eos ait, qui existimarent, cuius rei quisque bona fide adeptus sit possessionem, pro suo vsucapere eum posse, nihil referre, emerit, necne, donatum sit, necne, si modò emptum, vel donatum [i] sibi, existimauerit. quia neque pro legato, neque pro donato, neque pro dote vsucapio valeat, si nulla donatio, nulla dos, nullum legatum sit. Idem & in litis æstimatione placet, vt, nisi verè quis litis æstimationem subierit, vsucapere non possit.

De seruo furiosi vel infantis.

28. *Pomponius* lib. 17. ad Sabinum.

SI seruo [k] furiosi vel infantis res tradita sit [l], vsu per eum eas personas capere posse, constat.

De eo, quod ex asse heres alij quasi pro parte heredi tradidit.

29. *Idem* lib. 22. ad Sabinum.

CVm solus heres essem, existimarem autem, te quoque pro parte heredem esse, res hereditarias pro parte tibi tradidi. propiùs est, vt vsu eas capere nõ possis, quia

e *l. 2. §. 16. ff. pro emptore.*
f venditoris. *Haloand.*
g *l. 13. §. 2. §. penul. ff. de diuers.*
h *l. 13. §. 10. ff. de adquir. possess.*
i Duas notas diminutionis adiicit, vt ostenderet liquidò, propriè nõ esse. similis est phrasis in lege 7. §. 6. *ff. de pactis.*
k Legatarius, quasi hæres est. Hæredis latissima appellatione continetur. adde Bartolum *ad l. 84. ff. de legat. 1.* vt & fideicommissarius. *l. 5. §. 1. ff. quod cum eo.* Bonorũ possessor. *l. 1. §. 7. ff. ad Trebell. l. 19. §. de condit. & demonstr.*
l *vide l. 9. ff. ex quib. caus. maior. m l. 24. §. 3. ff. de quib. caus. maior.*
n *v. l. 31. in fi. ff. de hæred. instit.*
o locũ habere. *Cuiac. hic.*
p *v. l. 1. C. de longi temporis præscript. quæ pro libertate.*
q *l. 7. §. 4. ff. pro emptore.*
r *l. 3. in fin. ff. ad exhibend.*
s *l. 33. §. 4. ff. eod. l. 1. §. 15. ff. de adq. possess.*
t vel ad similem casum. nã huiusmodi voces taxatiuæ nõ excludũt casus similes expressis.
u *l. 35. in fi. ff. de pignorat.*
x addici, *Hal.* adiici, vt ac accedere, *facit l. 14. §. 1. ff. de diuers. & temporalib.* sic Basilica προστίθεται ἢ νομὴ αὐτῇ, *Cuiac. 11. obser. 11.*
y Authoritas iudicis facit vt etiã in eo quod nobis traditur tanquam nostrum, transferatur vsucapiendi conditio. *Bartol.*
z quo titulo? ex adiudicato. *l. 24. in f. ff. eodem. l. 2. C. cõm. de vsucapionib. §. 9. Instit. eod.*
a [illegible]
b tamen si bonis, *Cuiac. hic.*
c eorum scilicet quibus post mortem nullus successor extitit, res fisco defertur ex lege Iulia caducaria, *Vlp. 28. §. 1. in fin.*
d quadriennij, in causa bonorum vacãtium: quinquennij, in causis cõmissi, *l. 2. Cod. de vectigalib.*

l & pignore, *l. 33. §. 5. ff. eod.*
m *vt l. 31. in fi. ff. de hæred. instit.*
n *v. l. 30. ff. de adquir. poss.*
o i. triẽnio, *instit. eo. in prin.*
p id est, partibus. Ita, totum prædicatur de suis partibus. de toto dixi *ad l. 1. ff. de origine iuris.*
q Solũ est pars ædium, *l. 49. ff. de rei vindicat.*
r possessione tẽporis immobilium rerum dominium mutet. *Hal. Cuiac. hic.*
s v. quæ notaui *ad l. 41. §. 1. ff. de euict.*
t *l. 23. in fi. ff. de rei vindic.*
u i. non quodammodo possidentur à te, *l. 63. ff. de verbor. signific.*
x Res vna & eadem mobilis & immobilis simul censeri potest.
y *§. 2. instit. eod. l. 2. C. pro donat.*
z duodecim tabularum, lex Atinia, Manilia, Plautia, Iulia de vi, Scribonia, lex Iulia repetundarum, lex Iulia de fundo dotal.
a Vsucapi nõ possunt quæ alienari prohibita. vide tamen Socinum, *regula 13.*
b *v. l. 11. Cod. de adquir. possess.*
c *l. 18. ff. eod. l. 2. C. comm. de vsucap.*
d *v. l. vlt. ff. de vi bonorum raptor. l. 44. in fi. ff. eo.*
f ciuili.
g Superficies, id omne est quod super solum est ædificatum, satum, plãtatum: ideo vitis est superficies vineæ: leges arui, *l. 12. ff. de seruit. rustic.*
h vide repetitionẽ huius legis apud Franciscum Balbum vbi hoc interea notat: Possidentem titulo putatiuo seu opinato, (si tamen iusto errore id ductus sit) vsucapere: secus, si iniusto: reprobata quorundam sententia, qui nõ distinguunt inter iustum & iniustum errorem. Castrensis ita hunc locum accipit: Titulus putatiuus non sufficit ad præscribendum etiam cũ bona fide, si nõ subest iusta causa putandi.

e *l. 13. §. 2. ff. de adquirend. possess.*
f id est rescissa. Quid: hoc pacto resolutiuo num redintegratur dominium ipso iure sine traditione? Castrensis putat redintegrari: vel, vt ille loquitur, retransferre hoc transferri si venditor erat dominus, *l. 1. ff. de donat.* licet Bartolus in vtranque partem disputet.

† Id tamen receptum est iure Canonico, de quo vide Socinum *regulæ 307. & Balbum in repetitione huius legis.*
i *v. l. 1. ff. pro donato.*
k *l. 1. §. 5. l. 24. l. 32. in fi. ff. de adquir. poss. l. 26. C. de donat. l. 10. §. 2. ff. de adq. rer. dom.*
l ex causa peculiari, *Accurs. Cuiac. vt l. 15. §. 1. ff. eod.*

a Ex cauſa tranſactionis habentes iuſtam cauſam poſſeſſionis, vſucapere poſſunt, *l.8.C.de vſucap.pro emptore.*

b alij alio modo corpus diuidũt,vt alia ſint ἡνωμένα,alia διεστῶτα. Illorum alia ſunt ἡνωμένα,alia συνημμένα.Horum quædam diſtinctis capitibus,quædam indiſtinctis. vetus interpres Dionyſii theologi ἡνωμένα & διηρημένα. Boetius 1.Arithmetic. continua & diſiuncta: & Cuiacius *15. obſ. 33.* Caſſiodorus *de anima*, continuata, diſiũcta: *v. Forner. 2.ſelect. 17.* ſingula, cohærentia.*ĵ.eod. l.23. §.5. ȝ. de rei vindic. Ariſtot.1.Politic.8.*

nec pro herede vſucapi poteſt, quod ab herede poſſeſſum eſt,neque aliam vllam habes cauſam poſſidendi.ita tamen hoc verum eſt, ſi non [a] ex tranſactione id factum fuerit. Idem dicimus, ſi tu quoque exiſtimes, te heredem eſſe. nam hîc quoque poſſeſſio veri heredis obſtabit tibi.

De rerum mixtura & triplici corporum genere.

30. *Idem*″lib.30.ad Sabinum.″

RErum mixtura facta an vſucapionem cuiuſque præcedentem interrumpit, quæritur. Tria [b] autem genera ſunt corporum [c], vnum,quod continetur vno ſpiritu [d], & Græcè ἡνωμένον [e],*i. vnitum* [f] vocatur. vt homo, tignum, lapis,& ſimilia [g]. alterum, quod ex contingentibus, hoc eſt pluribus inter ſe cohærentibus, conſtat,quod συνημμένον [h]. *i.* connexum vocatur: vt ædificium, nauis, armarium. tertium,quod ex diſtantibus [i] conſtat: vt corpora plura non ſoluta, ſed vni nomini ſubiecta: veluti populus [k], legio, grex [l].primum genus vſucapione, quęſtionem non habet. ſecundum,& tertium habet.

1 ¶Labeo [m] libris epiſtolarum ait: ſi is, cui ad tegulorum [n] vel columnarum vſucapionem decem dies ſupereſſent [o], in ædificium eas conieciſſet: nihilo minùs eum vſucapturum, ſi ædificium poſſediſſet. Quid ergo in his, quæ non quidem implicantur rebus ſoli, ſed mobilia permanent, vt in anulo, gemma [p]? in quo verum eſt,& aurum,& gemmam poſſideri, & vſucapi: cùm vtrumq; maneat integrum.

2 ¶De tertio genere corporum videndum eſt. non autem grex vniuerſus ſic capiatur vſu, quomodo ſingulæ [q] res. nec ſic, quomodo cohærentes [r]. quid ergo″ eſt?″ etſi ea natura eius eſt, vt adiectionibus corporum maneat [ſ]: non idem tamen vniuerſi gregis vlla eſt vſucapio. ſed ſingulorum animaliũ ſicuti poſſeſſio, ita & vſucapio. nec, ſi quid emptum [t], immixtum fuerit gregi, augendi eius gratia, idcirco poſſeſſionis cauſa mutabitur, vt, ſi reliquus grex dominij mei ſit, hæc quoque ouis: ſed ſingulæ ſuam cauſam habebunt. ita vt, ſi quæ furtiuæ erunt, ſint quidem ex grege, non tamen vſucapiantur.

De errore iuris. 1. *Tempus continuum numerari.* 2. *De ſeruo qui in libertate moratur.* 3. *De ſeruo, filio, colono, inquilino.* 4. *De furore.* 5. *De tempore vacuo.* 6. *De defuncto & herede.*

31. *Paulus*″lib.32.ad Sabinum.″

NVmquam in vſucapionibus, iuris [u] error poſſeſſori prodeſt. & ideo Proculus ait, ſi per errorem initio [x] venditionis tutor pupillo auctor factus ſit, vel poſt longum tempus venditionis peractum, vſucapi non poſſe: quia iuris error eſt.

1 ¶In vſucapionibus [y] mobilium [z] continuum [a] tempus numeratur.

2 ¶Seruus, licèt in [b] libertate moretur, nihil poſſidet, nec per eum alius. atquin ſi [c] nomine alicuius, dum in libertate moratur, nactus fuerit poſſeſſionem: adquiret ei, cuius nomine nactus fuerit.′

3 ¶Si ſeruus meus vel filius peculiari, vel etiam meo nomine quid tenet, vt ego per eum ignorans poſſideam, vel etiam vſucapiam: ſi is furere cœperit: donec in eadem cauſa res fuerit, intelligendum eſt, poſſeſſionem apud me remanere,& vſucapionem procedere: ſicuti per dormientes [d] quoque eos idem nobis contingeret. Idemque in colono [e],& inquilino, per quos poſſidemus dicendum eſt.

4 ¶Si vi aut clam aut precariò poſſeſſionem nactus quis, poſtea furere [f] cœperit: & poſſeſſio, & cauſa eadem durat de hoc, quod precario furioſus habet: quemadmodum interdicto quoque vti poſſidetis furioſi nomine rectè experimur eius poſſeſſionis nomine, quam ante furorem per ſe, vel poſt furorem per alium nanctus eſt.

5 ¶Vacuum tempus quod ante [g] aditam hereditatem, vel poſt aditam interceſſit, ad vſucapionẽ heredi procedit.

6 ¶Si defunctus emit, heres autem putat [h], eum ex donationis cauſa poſſediſſe: vſu enim capturũ [i], Iulianus ait.

Si fur rem furtiuam à domino emerit. 1. *De errore iuris.* 2. *De parte incerta.*

32. *Pomponius*″lib.32 ad Sabinum.″

SI fur rem furtiuam à domino emerit [k],& pro tradita habuerit: deſinet eam pro furtiua poſſidere,′& incipiet [l] pro ſuo poſſidere.″

1 ¶Si quis id, quod poſſidet, non putat ſibi per leges licere vſucapere: dicendum eſt, etiam ſi erret, non procedere tamẽ eius vſucapionem: vel quia [m] non bona fide videatur poſſidere, vel quia in iure erranti non procedat vſucapio.

2 ¶Incertam [n] partem [o] poſſidere nemo poteſt. Ideo ſi plures ſint in fundo, qui ignorent, quotam quiſque partem poſſideat: neminem eorum mera ſubtilitate [p] poſſidere, Labeo ſcribit.

De partu ancillæ furtiuæ. 1. *De cauſa poſſeſſionis ſibi non mutanda* 2. *De vi deiecto.* 3. *De ceſſione poſſeſſionis.* 4. *De pignore commodato depoſito.*

33. *Iulianus*″lib. 44. Digeſtorum.″

NOn ſolùm bonæ fidei emptores, ſed & omnes qui poſſident ex ea cauſa, quam vſucapio ſequi ſolet, partum [q] ancillæ furtiuæ vſu ſuum faciunt. idque ratione iuris introductum arbitror. nam ex qua cauſa quis ancillam vſucaperet, niſi lex [r] duodecim tabularum, vel Atinia [ſ] obſtaret, ex ea cauſa neceſſe [†] eſt partum vſucapi, ſi apud eum conceptus & editus eo tempore fuerit, quo furtiuam eſſe matrem eius ignorabat.

1 ¶Quod vulgo reſpondetur [t], ipſum ſibi cauſam poſſeſſionis mutare non poſſe: totiens verum eſt, quotiens quis ſciret, ſe bona fide non poſſidere,& lucrifaciendi cauſa inciperet poſſidere, idque per hæc probari poſſe: Si quis emerit fundum ſciens ab eo, cuius non erat [u], poſſidebit pro poſſeſſore, ſed ſi eundem à domino emerit, incipiet pro emptore poſſidere. nec [x] videbitur ſibi ipſe cauſam poſſeſſionis mutaſſe. Idémque iuris erit, etiam ſi à non domino emerit, cùm exiſtimaret eum dominum eſſe. Idem hic ſi à domino heres inſtitutus fuerit, vel bonorum eius poſſeſſionem acceperit: incipiet fundum pro herede poſſidere. Hoc ampliùs ſi [y] iuſtam cauſam habuerit exiſtimandi, ſe heredem vel bonorum poſſeſſorem domino extitiſſe: fundum pro herede poſſidebit. nec [z] cauſam poſſeſſionis ſibi mutare videbitur. Cùm hæc igitur recipiantur in eius perſonam, qui poſſeſſionem habet: quanto magis in colono recipienda ſunt, qui nec viuo [a] nec mortuo domino vllam poſſeſſionem habet, & certe ſi colonus mortuo domino emerit fundum ab eo, qui exiſtimabat ſe heredem eius vel bonorum poſſeſſorem eſſe: incipiet pro emptore poſſidere.

2 ¶Si dominus fundi homines armatos venientes extiſtimauerit [b], atque ita profugerit: quamuis nemo eorum fundum ingreſſus fuerit: vi deiectus videtur [c]. ſed nihilo minùs id prædium, etiam antequam in poteſtate domini redeat, à bonæ fidei poſſeſſore vſucapitur: quia lex [d] Plautia & Iulia ea demum vetuit longa poſſeſſione capi, quæ vi poſſeſſa fuiſſent, non etiam ex quibus vi quis deiectus fuiſſet.

3 ¶Si mihi Titius, à quo fundum petere [e] volebam, poſſeſſione ceſſerit: vſucapionis cauſam [f] iuſtam habebo. Sed & is, à quo ex ſtipulatu fundum petere volebam, cedendo mihi poſſeſſione, ſi ſoluendi cauſa id fecerit: eo ipſo efficiet, vt fundum longo tempore capiam [g].

4 ¶Qui pignori [h] rem dat, vſucapit, quamdiu res apud creditorem eſt. ſi creditor eius poſſeſſionem alij tradiderit, interpellabitur vſucapio,& quantum ad vſucapionem attinet, ſimilis eſt ei [i], qui quid depoſuit, vel commodauit. quos palàm eſt deſinere vſucapere, ſi commodata vel depoſita res, alij tradita fuerit ab eo, qui commodatum vel depoſitum accepit. Planè ſi creditor nuda conuentione hypothecam contraxerit, vſucapere debitor perſeuerabit.

5 ¶Si rem tuam, cùm bona fide poſſiderem pignori tibi dem ignoranti tuam eſſe: deſino vſucapere: quia non intelligitur quis ſuæ [k] rei pignus contrahere. at ſi nuda conuentione pignus contractum fuerit, nihilo minùs vſucapiam: quia hoc quoque modo nullum pignus contractum videtur.

6 ¶Si rem pignori datam creditoris ſeruus ſubripuerit, cùm eam creditor poſſideret: non interpellabitur vſucapio debitoris. quia ſeruus dominum ſuum poſſeſſione non ſubuertit. Sed etſi debitoris ſeruus ſubripuerit, quamuis creditor poſſidere deſinat, tamen debitori vſucapio durat: non ſecus ac ſi eam creditor debitori tradidiſſet. nam, quantum ad vſucapiones attinet, ſerui [l], ſubtrahendo res, non faciunt deteriorem dominorum conditionem. Faciliùs obtinebitur, ſi, precariò poſſidente

debitore,

c Corpora ſunt trium generum ἡνωμένα, συνημμένα, διεστῶτα. *adde Theophilum. §.18. & 19. Inſtitut. de legat.*

d *l.23.§.5. in fi. ȝ.de rei vindicat.* τῇ συμφυΐα (& ideo id à Plutarcho συμφυὲς appellatur ἐν τοῖς γαμικοῖς παραγγέλμασι. *Cuiac. hîc*) ὑπὸ μιᾶς ἕξεως, vt Conon Mathematicus apud Achillem Statium in *Aratum* ait. *v. Cuiac. 15.obſ.33.*

e & Gręcè φυσικόν. aliud q̃d ex pluribus inter ſe cohærentibus quod τεχνικὸν dicitur. Alciatus *2. prætermiſſ.* ita legit.

f Cicero continuatas, cohærentéſque naturas vocat.

g putà ſtatua. *d.l.23.§.5.ȝ.de rei vindic.*

h adiunctum, ſiue connexum Gellio *16.c.8.* cõiunctum Vitruuio *5.c.4.* compoſitum, Senecæ *17.Epiſt.*

i Ea corpora διεστῶτα dicuntur. quorũ duo item genera Co non facit. vnũ, eorum quæ diſtincti ſunt, capitibus, puta chorum, legionem, gregem: aliud in diſtinctis, vt populus.

k vel vniuerſitas, *l.1.ȝ.quod cuiuſque.*

l *l.1.in fin.l.13. §.5. ȝ. de rei vindic.§.18.Inſtit.de leg.*

m Antiſtius, princeps eſt Proculianæ ſectæ. Cuiacius hic legit, *Iauolenus.*

n regularum, *Hal.*

o *adde l.16. in fi.ȝ.de fundo dotali.*

p ea vindicari non poteſt. de ea tamẽ agitur ad exhibẽdum. *l.6.ȝ.ad exhibendum.*

q ἡνωμένα.

r συνημμένα.

ſ maneat idẽ, non tamen; *Haloan. Cuiac.hic.*

t *§.27.in f.Inſt. de rer.diuiſ.l.78. ȝ.de ſolution.*

u *l.4.ȝ.de iuris & facti ignor.l.2.§.15.ĵ.pro emptore.l.4.C.qui bon.cedere.*

x i.non in ipſa venditione ſtatim, *Cuiac.hic.* Quo tempore ſit interponenda authoritas in negotio pupillari, *v.Cuiac.13.obſer.13.*

y Veteri iure XII. Tabularum, rei mobilis vſucapio, annus erat: cuius vſucapionis veſtigium hîc extat. *& in l.cum ſponſus.§.penult.ȝ.de Publicana in rem actione.*

z in vſucapionibus continuum tempus, *Cuiac.apud 19.Vlp.§.8.*

a hinc, Vſucapio eſt adeptio dominij per continuationem poſſeſſionis, *Vlp.ibid.*

b In libertate morari & liberum eſſe differunt.

c *l.31.ȝ.de adq.poſſ.*

d *l.1.§.3.ȝ.de adquir.poſſeß.*

e Colonus eſt in agro, inquilinus in ædificio, Appian. *2.de bello ciuili,* inquilinos τοὺς ἐνοικοῦντας ἐν ἀλλοτρίαις οἰκίαις. ſic etiam incola dicitur, *in l.1.C.de falſa moneta.* & à Grecis *ad l.27.§.11.ȝ.ad l.Aquil.Cuiac.hîc.*

f *l.27.ȝ.de adq.poſſeſſ.*

g *l.44 §.3.ĵ.eo.*

h *l.44. §.4.ĵ.eo. l.2. §.2.ĵ.pro emptore.*

i pro emptore, *Accurſ.* plus enim valet res, quã opinio hæredis.

k *l.6. §.3.in fi.ĵ. de precario.*

l *l.84.ĵ.de fur.*

m ¶Malæ fidei poſſeſſor & errans in iure, nõ vſucapit.

n *l.3.§.2.l.26.ȝ. de adqui.poſſ.*

o Pars pro diuiſo certa eſt, ſi demõſtrari poteſt: pro indiuiſo, incerta. quantitas ſi ſcitur quota ſit, certa eſt: ſi neſcitur incerta.

p ipſo iure.

q Bonæ fidei poſſeſſor partũ furtiuæ ancillæ ſuum facit, *l.10. in fi.ȝ.eo.l.11.§.4. ȝ. de publiciana: l.48. §.5.ĵ.de furtis: l.3. C. de vſucap. pro emptore. v.Cuiac.15.obſer.20.*

r *vide §.2.Inſt. de vſucapionib.*

ſ *l.4.§.6. ȝ.eod. 17. Gell. 7. d. §.2.* His adde librum ſingularẽ Adriani Pulꝗi ad legem Attiniam.

† vide Nouellam Leonis *29. adde l.48.§.5.ĵ.de furtis.*

t *l.13.§.19. ȝ.de adq. poſſ.l.2. §.1. ĵ.pro hærede.l.23. in fi.C.de locato.*

u *§.1. Inſt. eod.*

x Imò, videbitur, *l.2.in fi.ĵ.pro emptor.*

y *§.3. verſic.pro hærede: Inſtit.de interdict.*

z *l.2. §.1. ĵ.pro hærede.*

a Colonus nec viuo, nec mortuo domino vllam poſſeſſionẽ habet.

b extimuerit, *Cuiac.hic. & ad l.9. ȝ. quod met. cauſa:* extimuerit: inquã, quos videbat ad ſe venientes, *l.3. §.6. ĵ.de vi & vi.*

c atq; ita non cenſetur, deiectus, qui viſis hominib. armatis fugit. cenſetur, qui audito eorum aduẽtu fugit, *d.l.3.§.7.ĵ.de vi & vi. l.9. ȝ. quod met. cauſa.* & meritò, magis enim oculi quàm aures mouent & perterrefaciunt.

d *§.2.Inſt. de vſucap. Theophil. ibid. Cic. pro Milone: & 8. familiarium. Epiſt.8.*

e i.vindicare. f exceſſione, ſc. g pro ſoluto. h *l.16.ȝ.eod.*

i Debitor, per creditorem: depoſitor, per depoſitarium: commodator, per commodatarium (an idem in locatore, qui per conductorem, *§.6.in fi.ĵ.eo.*) poſſidet,& vſucapit. Vſucapio tamen interpellatur, ſi huiuſmodi perſonæ alij rem, *vt hic: & l.3. §.9.ȝ.de adq.poſſ.* crediderunt & tradiderunt: non idem eſt ſi obligauerunt, pignori dederunt, commodarunt, depoſuerunt, *l.30.in fi.ȝ.tit.prox.l.vlt.C.de adq.poſſeſſ.*

k *l.21.in fi.ȝ.eodem.*

l *v.l.40.ȝ.de adquir.poſſeſſ.*

b *vide* §.4.*ſ.eodem.adde l.37,ſ.de pignorat.*
z vide omnino Tiraquellum de iure conſtituti poſſeſſorij, *parte* 3. *limitatione.* 2.*l.1.ſ.de ſol ut.*
c *l.10.ſ.titul.proxim.*
† id eſt, ſciente. ſic in cap.5. legis Mamiliæ. Qui termini hac lege ſtatuti erunt, ne quem eorum eiicito, néve loco moueto, *insciẽs*, dolo malo. & ſic articulus, *In*, erit περιττικός, v. *Cuiac. hic & 15. obſeruat.* 18. quo nomine à Roberto reprehẽditur, 2.*recept.*34. 33. & 1.*anim.*18. *vide quæ not. ad l.* 152.*ſ.de migrando*, legis Mamiliæ reſtitutionẽ vide apud Iuſtũ Lipſ. 1. *ſelectionum* 15.

debitore, ſeruus eius ſubripuerit. nam conductio idem [a] præſtat, quod ſi apud creditorem res eſſet. poſſidet enim hoc caſu creditor. Sed " & " ſi vtrumque interceſſerit, & precarij rogatio, & conductio: intelligitur [b] creditor poſſidere. & precarij [c] rogatio non in hoc interponitur, vt debitor poſſeſſionem habeat, ſed vt ei tenere rem liceat.

De re peculiari à ſeruo vendita.

34. *Alfenus Varus* " lib.1. Digeſtorum à Paulo epitomatorum."

SI ſeruus, inſciente † domino, rem peculiarem vendidiſſet: emptorem vſucapere poſſe.

De homine cuius vſusfructus legatus eſt, Surrepto.

35. *Iulianus* " lib.3. ad Vrſeium Ferocem."

SI homo, cuius vſusfructus legatus erat, ab herede nũquam poſſeſſus, ſubreptus fuiſſet: quæſitum eſt, quia heres [d] furti actionem non [e] haberet, an vſucapi poſſit. Sabinus reſpondit, nullam eius rei vſucapionem eſſe, cuius nomine furti agi poſſet: agere autem furti eum, qui frui deberet poſſe.[f] quod ſic accipiendum eſt, vt fructuarius poterit vti frui. aliter.n. homo in cauſa non perduceretur. ſed ſi vtenti iam & fruenti abductus homo fuerit: non ſolùm ipſe, ſed etiam heres furti agere poterit.

De re à non domino alienata.

36. *Gaius* " lib.2. Rerum quotidianarum ſiue aureorum."

POteſt [g] pluribus modis accidere, vt quis rem alienam aliquo errore deceptus tamquam ſuam [h] vendat fortè, aut donet: & ob id à bonæ fidei poſſeſſore res vſucapi poſſit. Veluti ſi heres rem defuncto commodatam, aut locatam, vel apud eum depoſitam, exiſtimans hereditariam eſſe, alienauerit.

1 ¶Itẽ ſi quis aliqua exiſtimatione deceptus, crediderit ad ſe hereditatem pertinere, quæ ad eum non pertineat, & rem hereditariam alienauerit: aut ſi [i] is, ad quem vſu fructus ancillæ pertinet, partum " eius " exiſtimans ſuum eſſe, quia & fœtus pecudum ad fructuarium pertinet, alienauerit.

37. *Idem* " lib.2. Inſtitutionum."

FVrtum non committitur. furtum enim ſine [k] affectu furandi non committitur.[l]

1 ¶Fundi quoque alieni poteſt aliquis ſine [m] vi nanciſci poſſeſſionem: quæ vel ex negligentia domini vacet.[n] vel quia dominus ſine ſucceſſore deceſſerit, vel longo tempore abſuerit.

38. *Idem* " lib.2. Rerum quotidianarum ſiue aureorum."

QVam rem ipſe quidem non poteſt vſucapere: quia intelligit alienum ſe poſſidere, & ob id mala [o] fide poſſidet. ſed ſi alij bona fide accipienti tradiderit: poterit [p] is vſucapere: quia neque vi poſſeſſum, neque furtiuum poſſidet. abolita eſt enim quorundam veterum [q] ſententia exiſtimantium, etiam fundi locíve furtum fieri.

De ſuperficie.

39. *Marcianus* " lib.3. Inſtitutionum."

SI ſolum vſucapi non poterit, nec [r] ſuperficies vſucapietur.

De tempore vacuo.

40. *Neratius* " lib.5. Regularum."

COeptam vſucapionem à defuncto, poſſe & ante [ſ] aditam hereditatem impleri, conſtitutum eſt.

Si rem domino ſurreptam procurator eius apprehenderit.

41. *Idem* " lib.7. Membranarum."

SI rem ſubreptam mihi, procurator meus adprehendit: quamuis per [t] procuratorem poſſeſſionem apiſci nos, iam ferè conueniat: nihilo magis eam in poteſtatem meam rediſſe, vſuque capi poſſe exiſtimandum eſt: quia contrà ſtatui, captioſum [u] erit.

De prædio dotali ſi venditor domino ſucceſſerit.

42. *Papinianus* " lib.3. Quæſtionum."

d *l.33.ſ.de adquir.rer.*
e Imo haberet, *l.10. Cod. de furtis.* Agitur hic de legatario, ſeu herede particulari.
f Imò, is non ſemper poteſt, *l.17.l.53.ſ.de furtis.*
g §.4. *Inſtitut. eodem.*
h ídque ſine dolo malo. §.1. *Inſtitut. eodem.*
i §.5. *Inſtitut. eodem.*
k *vide l.* 53. *in fin.ſ.de furtis.* §.18. *Inſtitut. de obligat. ex delict.* §.3. & 5. *Inſtitut. hoc titulo.*
l Imò, committitur, *l.77.ſ.de furtis.*
m §.7. *Inſtit. eodem.*
n Præſcriptio non currit contra ciuiliter poſſidentem.
o Præſumitur malæ fidei quis eſſe, niſi docuerit ſe titulũ habere.
p Clandeſtini vitium perſonale non reale neque rem ipſam afficit vitio reali, vt furtum afficit, *Bartolus, Caſtrenſ. Albericus hic.*
q Maſurij, & Sabini, §.7. *verb. abolita. Inſtit. eodem.* 11. *Gell.* 18. *adde l.14.§.12.ſ. quod met.* Veterum appellatione in libris noſtris, continentur Brutus, Manilius, Sabinus, Labeo, *vide Cuiac. hic.*
r *l.26.ſ.eodem.*
ſ *l.31.§.5.ſ.eod. l.6.in fin.ſ.titul. proxim.l.30.ſ.ex quibus cau. maior.*
t *l.4.§.7.ſ.eod.*
u Captioſæ interpretationes in legibus, ſtatutis & cõſuetudinibus nõ admittendæ.
x ¶Dominium ſine poſſeſſione duobus caſibus adquiri, quidam ex hac lege colligunt.
y ob legem Iuliam, *vide l.vnic. §.15. Cod. d. rei vxor. action.*
z *l.17.ſ.de pactis dotalibus.*
a Ceſſante cauſa prohibitionis ceſſat prohibitio.

b Confirmatur alienatio ex dominio ſuperueniente.
c *l.1.Cod. creditor. euiction. pign.*
d ſecus ſi mala fide, *l.2.§.20.ſ.pro emptore.*
e Imò, diſtinguendum. *l.2.§.11.ſ.pro emptore.*
f facti ſcilicet, *adde l.11.Cod. de liberali cauſa: adde l.10.Cod. de decurionibus.*

CVm [x] vir prædium dotale vendidit ſcienti, vel ignoranti rem dotis eſſe: venditio non valet. [y] quam defuncta [z] poſtea [a] muliere in matrimonio, confirmari [b] conuenit, ſi tota dos lucro mariti ceſſit. Idem iuris eſt, cùm is, qui rem furtiuam vendidit, poſtea domino heres exſtitit. [c]

De bona vel mala fide.

43. *Idem* " lib.22. Quæſtionum."

HEres eius, qui bona fide [d] rem emit, vſu non capiet ſciens alienum, ſi modò ipſi poſſeſſio tradita ſit. continuatione verò non impedietur heredis ſcientia.

1 ¶Patrem vſu non capturum, quod filius emit, propter ſuam vel filij ſcientiam, certum eſt.[e]

De Iuſto errore. 1. *De ratihabitione.* 2. *Quo tempore ſpectatur bona fides.* 3. *De tempore vacuo.* 4. *De errore.* 5. *De pignore, de vſufructu.* 6. *De furore.* 7. *De filio vel ſeruo captiui.*

44. *Idem* " lib.23. Quæſtionum."

IVſto errore [f] ductus Titium filium meum, & in mea poteſtate eſſe exiſtimaui, cùm adrogatio non iure interueniſſet. eum ex re mea quærere mihi non exiſtimo. non enim conſtitutum eſt in hoc, quod in homine libero, qui bona fide ſeruit, placuit. ibi propter [g] aſſiduam & cottidianam comparationem ſeruorum ita conſtitui, publicè interfuit: nam frequenter ignorantia liberos emimus. non autem tam facilis, frequens, adoptio vel adrogatio filiorum eſt.

1 ¶Conſtat: ſi rem alienam ſcienti mihi vendas, tradas autem eo tempore, quo [h] dominus ratum habet: traditionis tempus inſpiciendum, remque meam fieri.

2 ¶Etſi poſſeſſionis, non contractus initium, [i] quò ad vſucapionem pertinet, inſpici placet: nonnumquam tamen euenit, vt nõ initium preſentis poſſeſſionis, ſed cauſam antiquiorem [k] traditionis, quæ bonam fidem habuit, inſpiciamus. Veluti circa partum eius mulieris, quam bona fide cœpit poſſidere. non enim ideo minùs capietur vſu puer, quod alienam matrem, priuſquam eniteretur, eſſe cognouit. Idem in ſeruo poſtliminio reuerſo dictum eſt.

3 ¶Nondum [l] aditæ hereditati tempus vſucapioni datum eſt, ſiue ſeruus hereditarius aliquid comparat, ſiue defunctus vſucapere cœperat. ſed hæc iure ſingulari recepta ſunt.

4 ¶Filiusfamilias emptor alienæ rei, cum patremfamilias ſe factum ignoret, cœpit rem ſibi traditam poſſidere. cur non capiat vſu, cùm bona fides initio poſſeſſionis adſit, quamuis eum ſe per errorem eſſe arbitretur, qui rem ex cauſa peculiari quæſitam [m] nec poſſidere poſſit? Idem dicendum erit, & ſi ex patris hereditate ad ſe perueniſſe rem emptam non [n] leui præſumptione credat.

5 ¶Non mutat vſucapio [o] ſuperueniens pro emptore vel pro herede, quo [p] minùs pignoris perſecutio ſalua ſit. vt [q] enim vſusfructus vſucapi [r] non poteſt: ita perſecutio pignoris, quæ nulla ſocietate dominij [ſ] coniungitur,[t] ſed ſola [u] conuentione conſtituitur, vſucapione rei non peremitur.

6 ¶Eum, qui, poſteaquam vſucapere cœpit, in furorem [x] incidit, vtilitate ſuadente relictum [y] eſt, ne languor animi [z] damnum etiam in bonis adferat, ex omni cauſa implere [a] vſucapionem.

7 ¶Si, cùm apud hoſtes dominus aut pater agat, ſeruus aut filius emat: an & tenere incipiat? ſi quidem ex cauſa peculij poſſedit: vſucapionem inchoari: nec impedimento, domini captiuitatem eſſe, cuius ſciẽtia non eſſet in ciuitate neceſſaria. ſi vero non ex cauſa peculij comparetur: vſu non capi, nec [b] iure poſtliminij quæſitum intelligi: cùm prius eſſet, vt, quod vſucaptum [c] diceretur, poſſeſſum foret. ſin autem pater ibi deceſſerit: quia tempora captiuitatis ex die, quo capitur, morti iungeretur: poteſt filium dici & poſſediſſe ſibi, & vſucepiſſe intelligi.

De locis Iuris gentium vel publicis. 1. *De ſeruo hereditario.*

45. *Idem* " lib.10. Reſponſorum."

PRæſcriptio longæ poſſeſſionis ad obtinenda loca iuris gentium, [d] publica, concedi non ſolet, quod ita procedit: ſi quis, ædificio funditus diruto, quod [e] in litore poſuerat,[f] aut derelinqueret [g] ædificium: [h] alterius poſtea eodem loco extructo occupantis datam exceptionem opponat. vel ſi quis, quod in fluminis publici deuerticulo ſolus pluribus annis piſcatus ſit, alterum eodem iure prohibeat.[i]

g An quæ à falſo magiſtratu geſta ſunt, rata eſſe debent? *vide apud Hotom.* 17. *Illuſtr.*
h *adde l.16.§.1. ſ.de pignorib*
i *l.4.§ 18.ſ.eod.* Initium poſſeſſionis ſperamus: *adde leg. vnicam. Codice de vſucapionib. transform.* vt ſuperueniens mala fides, vſucapienti nõ noceant.
k Bona fides exigitur non tãtum initio adeptæ, ſed etiam recuperatæ poſſeſſionis, *l.40.§.2.ſ.de adquir. rer. l.vnic. Cod. de vſucap. transform.*
l *l.31.§.5.ſ.eod. l.1.§.35.ſ.de adquir.poſſeſſ. l.2.§.18.ſ.pro emptore.*
m *l.49.§.1.ſ.de adquirend. poſſeſſ.*
n *vide l.* 31. *in fin ſ.eodem.*
o triennij ſcilicet non decennij, *l. vltim. Cod. de obligat. & action.*
p *l.1.§.2.ſ.de pignoribus.*
q Vſucapta re pro emptore vel pro herede, rem eam pignoris iure etiam perſequi poſſumus. Cur ita? vſusfructus neutra vſucapione perimitur: igitur nec pignus nam vt vſusfructus à proprietate ſeiungitur: ita pignoris perſecutio, nulla ſocietate domini, coniungitur.
r *l.17.§.2.ſ.de vſufruct. l.19.ſ. quibus modis vſufruct.*
ſ dominio, *Haloand.*
t *l.1.§.2.ſ.de pignoribus.*
u Imò re pignus conſtituitur §.*vlt. Inſtit. quib. mod. re contrahitur, obligat.*
x *l.4.§.3.ſ.eod.*
y receptũ *Haloand.* quod placet Cuiacio.
z Animi vitiũ eſt furor, non corporis.
a *vide quæ notaui ad l.7.§.2.ſ. de publiciana.*
b *vide l.19. in fin.ſ. ex quibus. cauſ. maior.*
c *l.25.ſ.eodem.*
d *v.l 9.ſ.eodem.*
e *vide Cepolam. caut.*235. & 149.
f depoſuerat. *Hal.* quod non placet Cuiacio, *hic.*
g hoc verbum ab interpre aliquo additũ notat Cuiacius, *hic.*
h ædificio alterius poſtea eodem loco extructo occupanti datam &c. *Haloander.* quod probat Cuiacius, *hic.*
i Imò prohibere poteſt, *l.7.ſ.de diuerſ.* ſolue. qui ſolitus eſt piſcari in diuerticulo & deſiit, prohibere nõ poteſt, *vt hic*: qui non deſiit, poteſt. v. Zaſ. 2 *Antino. & Cuiac. hic.*

1 ¶ Post mortem dominus seruus hereditarius peculij nomine rem cœpit tenere. vsucapionis primordium erit tempus hereditatis [a] aditæ. quemadmodum etenim vsucapietur, quod antè defunctus non possederat?

Pro soluto.

46. *Hermogenianus* " lib. 5. Iuris epitomarum."

PRo [b] soluto vsucapit, qui rē debiti causa recipit. & nō tantùm quod debetur, sed & quod liber pro debito solutum, hoc titulo vsucapi potest.

De ignorantia.

47. *Paulus* " lib. 3. ad Neratium."

SI emptam rem mihi, procurator ignorante me, meo nomine adprehenderit: quamuis possideam, "eam" non vsucapiam: quia vt [c] ignorantes vsuceperimus, in peculiaribus tantùm rebus receptum est.

De titulo opinato quo tempore spectatur bona fides.

48. *Idem* " lib. 2. Manualium."

SI existimans debere tibi tradam: ita demum vsucapio sequitur, si & [d] tu putes debitum esse. Aliud si putem me ex [e] causa venditi teneri, & ideo tradam. hîc enim, nisi actio [f] præcedat, pro emptore vsucapio locum non habet. Diuersitatis causa in illo est: quòd in ceteris causis [g] solutionis tempus inspicitur. neque interest, cùm stipulor, sciam alienum esse, necne. sufficit enim me putare meum esse, cùm soluis, in emptione autem & contractus tempus inspicitur, & quod soluitur. nec potest pro emptore vsucapere, qui non emit: nec pro soluto, sicut in ceteris contractibus.

De re subrepta.

49. *Labeo* " lib. 5. Pithanon à Paulo epitomatorum."

SI quid est subreptum: [h] id vsucapi non potest, antequam in domini potestatem peruenerit. *Paulus*: Immò forsitan & contrà. nam si id, quod mihi pignori dederis, subripueris: erit ea res furtiua facta, sed simul [i] atque in meam potestatem venerit, vsucapi poterit.

PRO EMPTORE, [k]

TIT. IIII.

De *litis æstimatione.*

Gaius " lib. 6. ad Edictum Prouinciale."

POssessor, qui litis æstimationem obtulit, pro emptore incipit possidere. [l]

De titulo opinato. de bona fide. 2. *De conditione. De errore.* 3. *De lege commissoria.* 4. *De in diem addictione.* 5. *De pacto vt si res displicuerit intra diem certum, inempta sit.* 6. *De traditione rei non emptæ pro re empta, vel vna cum re empta.* 7. *De deposito.* 8. De *tutore.* 9. *Vel procuratore emente.* 10. De *seruo.* 15. *De pupillo vendente.* De *errore iuris vel facti.* 16. De *furioso vendente.* 17. *De eo qui vsucapiebat, vendente.* 18. *De accessione possessionis.* 2. De *litis Contestatione.* De *donatione.*

2. *Paulus* " lib. 54. ad Edictum."

PRo emptore possidet, qui re vera emit. nec [m] sufficit, tantùm in ea opinione esse eum, vt putet se pro emptore possidere, sed debet etiam subesse causa emptionis. Si tamen existimans me debere, tibi ignoranti tradam: vsucapies. Quare ergo, & si putē me vendidisse, & tradā, non capies, vsu scilicet quia in ceteris contractibus [n] sufficit traditionis tempus. sic denique, si sciens stipuler rem alienam, vsucapiam: si, cùm traditur mihi, existimē illius esse. at in emptione & illud tempus inspicitur, quo contrahitur. igitur & bona fide emisse debet, & possessionem bona fide adeptus esse.

1 ¶Separata est causa possessionis, & vsucapionis. [o] nā verè dicitur quis emisse, sed mala fide. quemadmodum qui sciens [p] alienam rem emit, pro emptore possidet, licèt [q] vsu non capiat.

2 ¶Si sub condicione emptio facta sit: pendente [r] condicione, emptor vsu non capit. Idemque est, & si putet condicionem extitisse, quæ nondum exstitit. similis est enim ei, qui putat se emisse. Contrà si exstitit, & ignoret: potest dici secundum Sabinum, qui potiùs [s] substantiam intuetur, quàm opinionem, vsucapere eum. Est tamen nonnulla diuersitas: quòd ibi, cùm rem putat alienam, quæ sit venditoris, affectionem emptoris habeat: at cùm nondum putat condicionem exstitisse, quasi nondùm putat sibi emisse. quod apertiùs quæri potest, si cùm defunctus emisset, heredi eius tradatur, qui [t] nesciat defunctū emisse, sed ex alia causa sibi tradi: an vsucapio cesset.

3 ¶Sabinus: si sic empta sit, vt, nisi pecunia intra diem certum soluta esset, inempta res fieret, non vsucapturū, nisi per soluta pecunia. sed videamus, vtrùm [u] condicio sit hoc, an conuentio. si conuentio est: magis resoluetur, quàm implebitur. [x]

4 ¶Si in diem addictio facta sit: (id est, nisi si quis meliorem condicionem attulerit, perfectam esse emptionem') & fructus [y] emptoris effici, & vsucapionem procedere, Iulianus putabat. alij [z] & hanc sub condicione esse contractam. ille non contrahi, sed resolui [a] dicebat, quę sententia vera est.

5 ¶Sed & illa emptio pura est, vbi conuenit: vt, [b] si displicuerit intra diem certum, inempta sit.

6 ¶ Cùm Stichum emissem, Dama per [c] ignorantiam mihi pro eo traditus est. Priscus ait, vsu mé eum non capturum: quia id, quod emptum non sit, pro emptore vsucapi non potest. Sed si fundus emptus sit, & ampliores fines possessi sint: totum longo tempore capi. quoniam vniuersitas [d] eius possideatur, non singulæ partes.

7 ¶Eius bona emisti, apud quem mancipia deposita erant: Trebatius ait, vsu " te " non capturum: quia empta non sint.

8 ¶ Tutor [e] ex pupilli auctione rem, quam eius putabat esse, emit. Seruius ait, posse eum vsucapere. in cuius opinione decursum est: eo quòd deterior causa pupilli nō sit, si propiùs habeat emptorem. & si minoris emerit, tutelæ iudicio tenebitur, ac si alij minoris addixisset. idque & à Diuo Traiano constitutum dicitur.

9 ¶ Procuratorem quoque, qui ex auctione, quam mandatu domini facit, emerit, plerique putant, vtilitatis causa, pro emptore vsucapturum. Idem potest dici, & si negotia domini gerens ignorantis [f], emerit, propter eandem vtilitatem.

10 ¶ Si seruus tuus peculiari nomine emat rem, quam scit alienam: licèt tu ignores alienam esse, tamen vsu non capies.

11. ¶ Celsus scribit, si seruus meus peculiari nomine apiscatur possessionem, id etiam ignorantem [g] me vsucapere. quod si non peculiari nomine, non nisi scientem me. & si vitiosè cœperit possidere, meam vitiosam esse possessionem.

12 ¶ Pomponius quoque in his, quæ nomine domini possideātur, domini potiùs, quàm serui, voluntatem spectandam ait. quòd si peculiari, tunc mentem serui quærendam. & si seruus mala fide possideat, eamque dominus nanctus sit, vt suo nomine possideat, adempto puta peculio: dicendum est, vt eadem causa sit possessionis: & ideo vsucapio ei non magis procedat.

13 ¶ Si seruus bona fide emerit peculiari nomine, ego, vbi primùm cognoui, sciam alienam: processuram vsucapionem, Celsus ait. initium [h] enim possessionis sine vitio fuisse. sed si ego ipso tempore, quo emit, quamquam id bona fide faciat, ego alienam rem esse sciam: vsu me non capturum.

14 ¶ Etsi, quod non bona fide seruus meus emerit, in pactionem libertatis mihi dederit: non ideo me magis vsucapturum. durare enim primam causam possessionis, idem Celsus ait.

15. ¶Si à pupillo emero sine tutoris auctoritate, quem puberem esse putem: dicimus vsucapionem sequi. vt hîc [i] plus [k] sit in re, quàm in existimatione. quòd si [l] scias pupillum esse, putes tamen, pupillis licere res suas sine tutoris auctoritate administrare: non capies vsu: quia iuris [m] error nulli prodest.

16 ¶Si [n] à furioso quem [o] putem sanæ mentis, emero: constitit [p] vsucapere vtilitatis [q] causa me posse, [r] quamuis nulla [s] esset emptio. & ideo neque de euictione actio nascitur mihi, nec [t] Publiciana competit, [u] nec accessio possessionis.

17 ¶Si eam rem, quam pro emptore vsucapiebas, scienti mihi alienam esse vendideris: non [x] capiam vsu.

18 ¶Etiam heredi vlteriori defuncti possessio proderit. quamuis [y] medius heres possessionē eius nanctus non sit.

19 ¶ Si defunctus bona fide emerit: vsucapietur res, quamuis heres scit alienam esse. Hoc & in bonorum possessione, & in fideicommissariis, quibus ex Trebelliano restituitur hereditas, ceterisque prætoriis successoribus obseruatum est.

20 ¶ Emptori [z] tempus venditoris [a] ad vsucapionem procedit.

21 ¶Si rem alienam emero, & cùm vsucaperem, eandem rem dominus à me petierit: non interpellari vsucapionem meam litis contestatione. Sed si litis æstimationem sufferre maluerim: ait Iulianus, causam possessionis mutari [b] ei, qui litis æstimationem sustulerit. Idemque esset, si dominus ei, qui rem emisset à non domino, donasset. Eaque sententia vera est.

a *l. 9. in fin. ff. de publiciana.*
b Hic, & in soluto vulgata & Haloandri editione incipit titul⁹, pro soluto, quod Augustinus improbat. 3. *emendat.* ego verò nō improbo. est enim, *pro soluto* titulus, *vt hic:* vide ad hunc locum Cępolam tractat de vsucapione, *pro soluto.* vbi notat hunc titulum aliis esse generalem rem: explicat quoque huius Tituli necessitatē. Item, An vsucapio pro soluto locū habeat indistinctè in contractibus nominatis, excepta stipulatione: & quæ requirentur, vt his Titulus competat.
c *l. 2. §. 11. ff. pro emptore.*
d *l. 3. ff. pro suo.*
e *l. 2. ff. tit. prox.*
f auctio, *vide Vlpianum.* 22. §. 16.
g *l. 10. ff. eodem. l. 2. in fin. prin. ff. pro emptore.*
h §. 2. *Institut. eod. l. 2. Cod. de vsucap. pro donato.*
i Imò, ante, *l. 5. ff. tit. proxim.* dic vt ibi notaui.
k 7. *Cod. 26.* περὶ τῆς ὡς ἐξ ἀγορασίας νομῆς (ceu γενομένης) διαποτείας. 50. *Ecl. 4.*
l est enim æstimatio emptionis species, *l. 3. ff. eodem. l. 46. ff. de rei vindicat. l. 1. ff. de æstimatoria.*
m *l. 1. ff. pro donato. l. 84. ff. tit. proxim.*
n *l. 48. ff. titul. proxim.*
o hæc bonam fidem exigit: illa, non exigit. Non omnis qui possidet etiā vsucapit. & è cōtra.
p *l. 28. ff. de contrahend. empt.*
q *l. 4. ff. de in diem: l. 2. Cod. de præscrip. long.*
r *l. 8. versic. quod quod si pend. conditione ff. titul. ff. de periculo.*
s substātia potuis seu veritas intuenda quàm opinio, *vt §. 15. ff. eodem.* Imò minus intuenda, *l. 15. ff. de adquirenda possess.*
t *l. 31. circa fin. ff. de vsurpat.*
u *l. 1. sup. de lege commissoria.*
x hoc autem Paulus probare videtur.
y *l. 6. ff. de in diem.*
z ex his est, Vlpianus. Solet Paulus, cum Vlpianum reprehendit, Vlpiani nomen supprimere *l. 40. ff. de rebus credit.*
a *l. 2. ff. de in diē l. 1. ff. de lege commissoria.*
b *l. 3 de contrah. emption.* c *l. 34. ff. de adquir. possess.* d *l. 30. ff. de adquir. possess.*

e ¶Emere rem pupilli ex auctione tutor potest, *vt hic:* eadē ratione Comes patrimonij: sed rerum priuatarum vt & Palatini, & patronus fisci ex auctione fiscali, res emere potest, *l. vltim. Cod. de fide & iure Hastæ fiscalis* nō aliter. *l. vlt. Cod. de rescindenda vendit.*
f ignorans, *Cuiac. hic: adde l. 19. §. 3. ff. de negot.*
g ignorāte me, *Haloand. adde l. 8. ff. de vsucap. l. 2. ff. pro suo.*
h *l. 43. ff. de vsucapionibus.*
i ordo est inuersus. vt hic plus sit in existimatione, quàm in re, *Cuiac. hic.*
k Imò plus nō est, §. 2 *ff. eod.* § 11. *Institut. de legatis: l. 15. ff. de adquirend. possess.*
l *l. 31. ff. de vsucap.*
m Error iuris nulli prodest.
n vide *Fabrum 1. Coniectur. 18.*
o secus si sciēs, *l. 13. §. 1. ff. de hered. petit.*
p constitutum est, *Haloand. vide l. 13. ff. de vsurpationibus.*
q Vtilitatis publicæ causa quędam specialiter permittuntur.
r Imò non potest: nam pupilli res vsucapi non potest, *l. 78. ff. de adqu. h. red. l. 10. ff. quemad. seruit.*
s Imò valet, emptio, siue tēpus intermissi furoris spectes, siue ipsius furoris. valet enim tempore intermissi furoris, *l. 2. C. de contr. empt.* Nemo autem ita supinus est, vt cū verè furioso cōtrahere velit.
t hæc verba. *nec public. compet.* Cuiacius expūgit, *hic.* quo nomine à Roberto reprehenditur, 2. *recep. lect.* 10. & 2. *animad.* 27. defenditur ab Antonio Mercatore, 2. *nota.* 27. vide eundē Cuiaciū, 16. *obseruat.* 29. *in pr. v. Fabr.* 1. *Cōiect.* 18.
u Imò, competit, *l. 7. §. 2. ff. de publiciana* Competit stricto iure, non ex æquo: vel, cōpetit aduersus extraneū, si forte furiosus rem suam vendidit: non si suā ac propriam.
x Cur ita? *vide l. 156. §. plerumque ff. de reg. iur.*
y *l. 44. §. 3. ff. de vsurpation.*
z *l. 14. l. 15. §. 2. ff. de diuer. l. 76. ff. de contrah. empt. §. 12. versicul. inter venditorem instit.*

de vsucap. a *adde l. 11. Cod. de præs. lōgi.* b atq; id nemo potest, *l. 33 §. 1. ff. de vsucap.*

De litis æstimatione.

3. *Vlpianus* lib.75.ad Edictum.

LItis [a] æstimatio similis [b] est emptioni.

De emptore, qui sciebat partem esse alienam.

4. *Iauolenus* lib.2.ex Plautio.

EMptor fundi partem eius alienam [c] non esse ignorauerat [d]. responsum est, nihil eum ex eo fundo longa possessione capturum. quòd ita verum esse existimo, si, quæ pars aliena esset in eo fundo, emptor ignorauerat. quòd si certum locum esse sciret: reliquas partes longa possessione capi posse, non dubito.

1 ¶ Idem iuris est, si is, qui totum fundum emebat, pro indiuiso partem aliquam alienam esse scit. eam enim dumtaxat non capiet. ceterarum partium non impedietur longa possessione capio.

De pignore surrepto.

5. *Modestinus* lib.10.Pandectarum.

SI rem, quam tibi pignoraui, [e] subripuero, eámque distraxero: de vsucapione dubitatum est. & verius [f] est, vtiliter [g] cedere tempora vsucapionis.

De precario. 1. De emptore qui sciebat quasdam ex reb. emptis esse alienas. 2. De tempore vacuo.

6. *Pomponius* lib.32.ad Sabinum.

QVi, cùm pro herede vel pro emptore vsucaperet, precariò rogauit: vsucapere non potest. quid porrò inter eas res interest, cùm vtrubiq. desinat ex prima causa possidere, qui precariò vult habere?

1 ¶ Si ex decem seruis, quos emerim, aliquos [h] putem alienos, &, qui sint, sciam: reliquos vsucapiam. quòd si ignorem, qui sunt alieni, neminem vsucapere possum.

2 ¶ Post mortem eius, qui hominem emerit, expleto tempore, quod defuisset ad vsucapionem: quamuis eum hominem heres possidere non cœpisset: fiet tamen eius. sed ita hoc, si [i] nemo "cum" possedisset.

De parte fundo olim empto adita. 2. De eo qui mandato serui emit, & manumisso tradidit. 3. De tutore. 4. De bona fide. 5. De prohibito deminuere. 6. De procuratore vendente. 7. De re furtiua. 8. De libero homine bona fide seruiente.

7. *Iulianus* lib. quadragesimoquarto Digestorum.

QVi fundum pro emptore possidebat: antequam diutinam possessionem impleret, decessit. serui, qui in possessionem relicti fuerant, discesserunt relinquendæ eius gratia. quæsitum est, an nihilominùs [k] heredi tempus longæ possessionis procedere potest. respondit, etiam discedentibus [l] seruis hoc & tempus heredi procedere.

1 ¶ Si fundum Cornelianum pro emptore longa possessione capiam, & partem ex vicini fundo ei adiiciam: vtrùm eam quoque partem reliquo tempore pro emptore capiam, an integro statuto tempore? respondi: Partes, quę emptioni fundi adiiciuntur, propriam ac separatam condicionem habent. & ideo possessionem quoque earum separatim nancisci oportere, & longam possessionem earum integro statuto tempore impleri.

2 ¶ Seruus meus Titio mandauit, vt fundum ei emeret: eíque manumisso Titius possessionem tradidit. quæsitum est, an longa possessione caperet. respondit: si seruus meus mandauerit Titio, vt fundum emeret, & manumisso ei Titius fundum tradiderit, cùm putaret & peculium ei concessum esse, vel etiam cùm ignoraret peculium cõcessum non esse: nihilo minùs [m] seruum diutina possessione capere. quia aut scit seruus peculium sibi concessum non esse, aut scire debet. & per hoc similis est ei, qui se creditorem esse simulat, quòd si scierit Titius peculium manumissò concessum non esse: donare potiùs, quàm indebitum fundum soluere, intelligendus est.

3 ¶ Si tutor rem pupilli subripuerit, & vendiderit: vsucapio non contingit, [n] priùs quàm res in potestatem pupilli redeat. nam tutor in re pupilli tunc domini [o] loco habetur, cùm tutelam administrat, non [p] cùm pupillum spoliat. [q]

4 ¶ Qui bona fide alienum fundum emit, & possessionem eius amisit, [r] deinde eo tempore adpræhendisset, quo scit rem alienam esse: non capiet longo tempore: quia initium secundæ possessionis vitio non carebit. nec similis est ei, qui emptionis quidem tempore putat fundum vẽdentis esse, sed, cùm traditur, scit alienum esse. Cùm enim semel amissa fuerit possessio, initium rursus recuperatæ possessionis spectari oportet. [f] Quare si eo tempore redhibeatur homo, quo emptor scit alienum esse: vsucapio non contingit. quamuis, antequam venderet, in ea causa fuerit, vt vsucaperet. Idem iuris est in eo, qui de fundo deiectus, possessionem per interdictum recuperauit, sciens iam alienum esse.

5 ¶ Qui sciens emit ab eo, quem prætor vt [t] suspectum heredem deminuere vetuit, vsu non capiet.

6 ¶ Procurator tuus si fundum, quem centum aureis vendere poterat, addixerit triginta aureis in hoc solùm, vt te damno adficeret, ignorante emptore: dubitari non oportet, quin emptor longo tempore capiat. nam & cùm sciens quis alienum fundum vendidit ignoranti, non interpellatur longa possessio. Quòd si emptor cùm procuratore collusit, & eum præmio corrupit, quo [u] viliùs mercaretur: non intelligitur bonæ fidei emptor, nec longo tempore capiet. & si aduersus petentem dominum vti cœperit exceptionem rei voluntate eius venditæ: replicationem doli vtilem futuram esse.

7 ¶ Furtiua res non intelligitur rediisse [x] in domini potestatem, quamuis possideret eam: si modò ignorauerit, subreptam sibi esse. si igitur seruum, qui tibi subreptus erat, ignoranti tibi tuum esse, pignori dedero, &, soluta pecunia, eum Titio vendidero: Titius vsucapere non poterit.

8 ¶ Liber [y] homo, qui bona fide nobis seruit, hisdem modis ex re nostra adquirit nobis, quibus per seruum nostrum adquirere solemus. quare sicut traditione, [z] ita vsucapione rem nostram faciemus, interueniente libera persona. & si peculij nomine, quod nos sequi debet, emptio contracta fuerit: etiam ignorantes vsucapiemus.

De venditore consumpturo pecuniam.

8. *Idem* lib.2.ex Minicio.

SI quis, cùm sciret venditorem pecuniam statim consumpturum, seruos ab eo emisset: pleriq. responderũt, eum nihilo minùs bona fide emptorem esse: idque veriùs est. quomodo enim mala fide emisse videtur, qui à [a] domino emit? nisi fortè & is, qui à luxurioso & protinus [b] scorto daturo pecuniam, seruos emit, non vsucapiet.

De partu ancillæ furtiuæ.

9. *Idem* lib.3.ad Vrseium Ferocem.

QVi ob [c] pactionem libertatis ancillam furtiuam à seruo accepit, potest [d] partum eius quasi emptor vsucapere.

10. *Idem* lib.2.ad Minicium.

SEruus domino ancillam, quam subripuerat, pro capite suo dedit. ea concepit. quæsitum est, an dominus eum partum vsucapere possit. respondit: Hic dominus quasi emptor partum vsucapere potest. námq. res ei abest pro hac muliere, & genere [e] quodammodo venditio inter seruum & dominum contracta est.

De errore falsæ causæ.

11. *Africanus* lib. 7. [f] Quæstionum.

QVod vulgò traditum est, eum, qui existimat se quid emisse, nec [g] emerit, non posse pro emptore vsucapere: hactenus verum esse ait, si [h] nullam iustam causam eius erroris emptor habeat. nam si fortè seruus vel procurator, cui emendam rem mandasset, persuaserit ei se emisse, atque ita tradiderit: magis esse, vt vsucapio sequatur.

De præterito pignore.

12. *Papinianus* lib.10.Responsorum.

MIsso [i] legatario in possessione, res pro emptore vsucapiuntur, salua [k] prætorij pignoris causa.

De denunciatione.

13. *Scæuola* lib.5.Responsorum.

ALienam aream bona fide emit [l], & ante impletam diutinam possessionem ædificare cœpit: ei denuntiante [m] domino soli intra tempora diutinæ possessionis perseuerauerit. quæro, vtrùm interpellata, sit, an cœpta durauerit. respondit, secundum ea, quæ proponerentur, non [n] esse interpellatum. [o]

De re communi.

14. *Idem* lib.25.Digestorum.

INtestatæ sororis hereditas obuenit duobus fratribus: quorum alter absens erat, alter præsens. præsens etiam absentis causam agebat. ex qua hereditate suo & fratri sui nomine fundum in solidum vendidit Lucio Titio bona fide ementi. quæsitum est, cùm scierit partem fundi absentis esse, an totum fundum longa possessione

SSS ij.

a de ratione litis æstimãdæ, vide Ciceronem *oratione pro Cluentio.*
b *l.* 1. ş. *eod. l.* 46. ş. *de rei vind. l.*7. §. 1. ş. *de publiciana l.* 5. §. 1. ş. *commodati. l.* 21. ş. *de euiction. l.*1. ş. *de æstim. l.* 22. ȷ. *rer amot.*
c alienam esse non *Cuiacius.*
d *l.* 6. ȷ. *eod l.* 46. ş. *de rei vindicat. l.* 5. §. 2. ş. *commodati*: forte legendum non *ignorauerat.*
e *l.* 4. §. 21. ş. *de vsurpat.*
f Imò, aliud est *l.* 6. *C. eod.*
g post restitutã possessionem creditori, *l. vlt.* ş. *titul. prox.* vel ita, aduersus eũ creditorem cui res illa non fuit subtracta: aduersus eum autem cui fuit subtracta, non potest præscribi nisi spatio 40. annorum.
h *l.* 4. ş. *eod. l.* 43. ş. *de adquir. possess.*
i *l.* 26. ş. *de vsurpat.*
k id est, nullo modo, *vt l.* 13. §. *vlt. C. de iudiciis l.* 56. *C. de decurionibus*, vt & quo magis, pro quominus *l.* 13. *C. de iudiciis*: *l.* 1. *C. qui dare tutores.* Cuiacius, reprehẽsus à Roberto 2. *recept.* 28.
l *l.* 1. § 14. ş. *adq. possess.*
m nihilo magis, *Hal.* Gilbertus Regius, *nihilominus* significare ait idem quod *nihilomagis.* 2. *Enantioph.* 20. reprehensus ob id à Roberto 2. *recept.* 28. vt nihilomin⁹ pro nullo modo, *Cuiac. hîc.*
n Imò, contigit *l.* 14. *in fin.* ş. *de adquir. possess.*
o v. quæ notaui *ad l.* 7. ş. *de in litem iureiurãdo. l.* 56: §. 4. ȷ. *de furt.*
p spoliandi & administrandi differentia.
q Qui aliũ spoliat, non administrat, *vide l.* 3. *C. de necessariis.*
r *l.* 15. §. 2. ş. *de vsurpationibus.*
f excipe *l.* 28. *in* ş. *noxalibus.*
t ¶ *l.* 31. ȷ. *in rebus author.*
u *l.* 1. §. 3. ş. *de except. rei vendita.*
x *v. l.* 13. §. 1. ȷ. *de verbor. signif.*
y *v. l.* 23. ş. *de adquir. rer.*
z *v. l.* 20. *Cod. de pactis.*
a Qui à domino emit, non est in mala fide.
b Nihil autem interest inter dissipaturum & daturum scorto pecuniã, *v. Zas.* 2. *Antinom.* 7.
c *l.* 10. ȷ. *eod.*
d Imò, non potest, *l.* 4. §. 16. ş. *de vsurpationib.*
e v. quæ de hac formula notaui *ad l.* 44. ȷ. *de adq. rer.*
f *v. Cuiac.* 7. *ad Afric. fol.* 126.
g Falsus titulus, pro emptore, falsa causa, vel error causæ non parit vsucapionem nõ sufficit denique ad vsucapionem, nisi interueniat iustissim⁹ error.
h Non sufficit existimatio, nisi sit vera. Necessaria est (vt Græci interpretes loquuntur) τῆς αἰτίας πρᾶξις. *Cuiac. ibid. adde l.* 5. ȷ. *pro suo.* sed & necessaria est aut potius iusta credendi causa, si quis credat procuratori, seruo, patri, auctori denique cui successerit. *l. Celsus de vsucap.*
i *l.* 2. ȷ. *pro herede.* vsucapere vel præscribere quis nõ desinit, per missionem in possessionem ex primo decreto.
k *l.* 1. §. 2. ş. *de pignorib.*
l *sub.* aliquis.
m Præscriptionem soli nõ interrumpit noui operis nũciatio. vide tamẽ *l. sicut l. cum notissimi. Cod. de præscript.* 30. *annorum l. si fundus C. de rei vindica. c. vlt. extra de præscript. c. possessor de regulis* 6.
n Imò, est interpellatum, *l. vlt. C. de negotiis.*
o interpellatã. *Haloand.*

ceperit. respondit, [a] si credidisset [b] mandatu fratris venisse, per longum tempus cepisse.

PRO HEREDE [c], VEL "pro" possessore [d],

TIT. V.

De bonis viui.

Pomponius " lib.32.ad Sabinum."

PRo herede ex viui [e] bonis nihil vsucapi potest [f], etiam si possessor mortui rem fuisse existimauerit.

De præterito pignore. 1. *De causa possessionis sibi non mutanda.*

2. *Iulianus* " lib.44.Digestorum."

QVi legatorum seruandorum causa in possessionem mittitur, non [g] interpellat possessionem eius, qui pro herede vsucapit. custodiæ enim causa rē tenet. [h] quid ergo est? etiam impleta vsucapione ius [i] pignoris retinebit, vt non prius discedat. quàm si solutum legatum ei fuerit, aut eo nomine satisdatum.

1 ¶Quod vulgò respondetur, [k] causam [l] possessionis neminem sibi mutare posse, sic accipiendum est: vt possessio non solùm ciuilis, sed etiam naturalis intelligatur. Et propterea responsum est, neque colonum [m], neq. eum apud quem res deposita [n], aut cui commodata [o] est, lucri faciendi causa pro herede vsucapere posse.

2 ¶Filium [p] quoque donatam rem [q] à patre, pro herede negauit vsucapere Seruius. scilicet qui existimabat [r], naturalem possessionem [s] penes eum fuisse viuo patre. Cui consequens est, vt filius à patre heres institutus, res hereditarias à patre sibi donatas, pro parte coheredum vsucapere non possit.

De re quam putat heres esse hereditariam.

3. *Pomponius* " lib.23.ad Quintum Mucium."

PLerique putauerunt, si heres sim, & putem rem aliquam ex hereditate esse, quæ non sit [t], posse me vsucapere.

De testamenti factione.

4. *Paulus* " lib 5.ad legem Iuliam & Papiam."

COnstat, eum, qui [u] testamenti factionem habet, pro herede vsucapere posse.

PRO DONATO [x],

TIT. VI.

De errore falsæ causæ. 1. *De patre & filio.* 2. *De viro & vxore.*

Paulus " lib.54.ad Edictum."

PRo donato is vsucapit, cui donationis causa res tradita est. nec [y] sufficit opinari: sed & donatum esse oportet.

1 ¶ Si pater [z] filio quem in potestate habet, donet, deinde decedat: filius pro donato non capiet vsum: quoniam nulla donatio fuit.

2 ¶Si inter [a] virum & vxorem donatio facta sit, cessat vsucapio. Item si vir vxori rem donauerit, & diuortium intercesserit: cessare vsucapionem, Cassius respondit. quoniam non possit causam possessionis sibi ipsa mutare. alias ait, post diuortium ita vsucapturam, si eam maritus concesserit, quasi nunc donasse intelligatur. Possidere [b] autem vxorem rem à viro donatam, Iulianus putat.

De litis contestatione.

2. *Marcellus* " lib.22.Digestorum."

SI is, qui alienam rem donauerit, reuocare constituerit donationem: etiam si iudicium ediderit [c], remque cœperit vindicare: curret vsucapio.

De viro & vxore.

3. *Pomponius* " lib.24.ad Quintum Mucium."

a ex iusta causa, *l.110.ff.de ver.significat.*
b Emptor non est malæ fidei possessor qui scit rem esse alienam, si tamen credat, venditorem mandatum habere vendendi: proinde qui rem alienam sciens de comparat ab eo quem putat vendendi mandatum habere, rem ipsam pro emptore potest præscribere. Per contrarium qui emit ab aliquo tanquam negotiorum gestore vel coniuncta persona, malæ fidei possessor fuerit, si venditorem mandatum vendendi: non habere sciuerit.
c 7.*Cod.*29.50. *Eclog.*5.*vide l* 11. *ff.de heredit.petit.* *Theophil.*§.3.*Inst.de interdictis.*
d id est, pro bonorum possessore: *vide l.*11. *ff.de heredit.petit.*
e *l.*3 *Cod.eod. l.* 1.*ff.de hered. vendit.*§.*vltim. Inst. de hered. qualit. l.*19 *ff. de adquir. hereditat.*
f potest ex pio legato, *l.*5.*ff. pro legato.* cur tā variè? fortè quod legata viuo testatore præstari possunt, *l.*22.*ff. de legat.* 2. *l.*6.*ff. de auro. l.*11.*Cod. de legat*, hereditas non item, *vide Cuiac.hic.*
g *l.*12.*ff.pro emptore.*
h triennij, *l.vltim. Cod. de obligationibus.*
i *l.*1.§.2. *de pignoribus.*
k *l.*3.§.39.*ff. de adquir. possess. l.* 33.§.1.*ff.de vsucap.*
l Causa possessionis, Titulus.
m *l.*31.§.1.*in fin. ff.de vsurpat.*
n 17.§.1.*ff.depositi.*
o *l.*8.9.*ff. commodati.*
p *vide l. nihil. Cod.eo.& Socinū regula.*154.
q *adde Paul.* 5. *sentent.*11.§.3.
r de fictionis beneficio dixi ad *l.*8 *Cod.de suis.*
s adde & quodammodo dominium. *l.*11.*ff. de liberis*
t vel iustā causam habuero existimandi me heredem esse, *l.* 11.*ff. de heredit. petit.l.*32.§.1. *ff.de vsurpationibus.*
u *vide l.*7.*ff.pro legato.*
x 7.*Cod.*27. 50. *Eclog.*6.
y Error falsæ causæ vsucapionem non parit, *l.*27.*ff.de vsurpat l.* 1.*ff. pro empt.l.* 6.*ff. pro derelicto l.*2.3.*ff. pro legat. l.*3.*l* 4. *Cod. pro herede* §.11.*Instit. de vsurpat.*
z *Paul.*5. *sentēt.* 11.§.3.
a *vide l.*3.*ff.eodem.*
b *vide l.*16.*ff.de adquir.possess.*
c id est, litem, fuerit contestatus. Cur ita? vsucapio litis contestatione non interrumpitur, *l.*2.*in fin.pro emptore.*
d ¶*l.*25.*in fin.ff.de donat.inter vir.*
e *l.*4.§.1.*ff.pro suo.*
f *l.*4.*Cod.de his, qui à non dominis.*
g Ante completam vsucapionem non est adquisitus dominium vsucapientis.
h Non dominus manumittendo seruum possessionem amittit: ideóque vsucapio interrumpitur.
i *l.*3.*l.*8.9. *Cod.de contrah. empt.l.*5.*in fin.ff.pro socio:l.*36.*l.*38. *ff. de contrahend.empt.*

SI vir vxori, vel vxor viro donauerit: si aliena [d] res donata fuerit: verū est, quod Trebatius putabat, si pauperior is, qui donasset, non fieret, vsucapionem possidenti procedere.

De patre & filia.

4. *Idem* " lib.32.ad Sabinum.

SI pater filiæ donauerit, quæ in potestate eius erat, & eam exheredauerit: si id heres eius ratum [e] habeat, exinde ea vsucapiet donationem, qua ex die ratam heres donationem habuerit.

De manumissione.

5. *Scæuola* " lib.5.Responsorum."

QVi pro donato cœperat vsucapere. manumittendo [f] nihil egit: quia [g] nec dominium nanctus fuerit. quæsitum est, an vsucapere desierit. respondi, eum, de quo quæritur, omisisse [h] videri possessionem: & ideo vsucapionem interruptam.

De venditione facta donationis causa.

6. *Hermogenianus* " lib.2.Iuris epitomarum."

DOnationis [i] causa facta venditione, non pro emptore, sed pro donato res tradita vsucapitur.

PRO DERELICTO [k],

TIT. VII.

De re à domino habita pro derelicto.

Vlpianus " lib.12.ad Edictum."

SI res pro derelicto habita sit, statim nostra esse desinit, [l] & occupantis "statim" fit: quia iisdem [m] modis res desinunt esse nostræ, quibus adquiruntur.

2. *Paulus* lib.54.ad Edictum."

PRo derelicto rem à [n] domino habitam si sciamus, possumus adquirere.

1 ¶Sed Proculus non desinere eam rem domini esse, nisi ab alio possessa fuerit. Iulianus, [o] desinere quidem omittentis esse, non fieri autem alterius, nisi possessa fuerit. & rectè.

De parte.

3. *Modestinus* " lib.6.Differentiarum."

AN pars pro derelicto haberi possit, quæri solet, & quidem si in re communi [p] socius partem suam reliquerit, eius esse desinit. vt [q] hoc [r] si in parte, quod in toto. atquin totius [s] rei dominus efficere non potest, vt partem retineat, partem pro derelicto habeat.

De bona fide.

4. *Paulus* " lib.15.ad Sabinum."

ID, quod pro derelicto habitum est, & haberi putamus [t], vsucapere possumus, etiam si ignoramus, à quo derelictum sit.

De emptione. 1. *De re à domino habita proderelicto.* *De missilibus.*

5. *Pomponius* " lib.32.ad Sabinum."

SI id, quod pro derelicto habitum [u] possidebas, ego sciens in ea causa esse, abs te emerim: me vsucapturū, constat. nec obstare, quod in bonis tuis non fuerit. Nam & si tibi rem ab vxore donatam sciens emero, quia quasi [x] volente & concedente domino id faceres, idem iuris est.

1 ¶ Id, quod quis pro derelicto habuerit, continuò meum [y] fit. sicuti cum quis æs [z] sparserit, aut aues amiserit: quamuis incertæ personæ voluerit eas esse, tamen eius fierent, Qui casus tulerit. eaque cùm quis pro derelicto habeat, simul intelligitur voluisse alicuius fieri.

Si quis falsò existimauerit, rem pro derelicto habitam esse.

6. *Iulianus* " lib.3.ad Vrseium Ferocem."

NEmo potest pro derelicto vsucapere, qui [a] falsò existimauerit rem pro derelicto habitam esse.

*l.*20.§.1.*ff.locati.* Donationis causa seu animo & mente donandi: venditio fieri censetur, si vno nummo res vendita sit, *l.*46.*ff.locati:l.*10. *in fin.ff.de adquir. possess.* viliori pretio, *l.*17.*ff.ad Velleian.* minoris, *l.*5.§.5.*ff.de donat.inter vir.l.*8.§.1. *ff.ad legem Iuliam repetund.* non est imaginaria, in qua verum pretium fuit, *l.*16.*ff. de regul.* atque ita societas, emptio, locatio non est, quæ fit donationis causa non est quoque donatio, quæ fit vili prætio inter virum & vxorem. fiunt tamen vēditiones vno nūmo expediendarum rerum gratia, *l.* 66. *ff. de iure dot.*§.6.*instit.quibus modis ius patria potest. Instit. de testament.ord. in principio.*
k Derelictum ἐγκαταλειπθὲν 50.*Ecloga* 7.
l *l.* 5. *infrà eodem. l.*38: *paragrapho* 1.*ff. de noxalibus, l. vltim. suprà de euictionibus:l.*63.*ff.de stipulat. seruor.l.*43. §.5.*ff. de furtis.*§. 47. *Institut. de rerum diuis.*
m Causæ corrumpētes vnius (vt vulgò loquuntur) causæ sunt constituentes alterius. Corruptio vnius, alterius generatio est: & è contra. sic, Interitus obligationis, liberationis causa est: sic modus tollendæ patriæ potestatis causa est αὐτεξουσιότητος constituendæ, Tutelæ & Curæ.
n Pro derelicto res habita à verò domino, statim desinit esse ipsius, etiam ante quàm per alium occupetur: & efficitur occupantis, si sciuit eam pro derelicto habitam. si autem non erat eius sed aliena, tunc qui occupat, non statim adquirit ipsius rei dominium sed vsucapiendi conditionem & idem in eo qui ab eo causam habet.
o & Sabiniani, quorum obtinuit sententia, *l.* 43. *paragraph.* 3.5. *infrà de furtis.*
p Commune est propriè, quod indiuisum: impropriè, quod indiuisum.
q Partis ad partem (non ad totum) eadem est ratio: quæ totius ad totum est.
r *l.*51.*in fin. suprà de administratione tutorum: l.* 82. *in fin. suprà de adquirend. heredit.*
s Qui ex asse dominus est, partem pro derelicto habere non potest.
t alioquin mala fide nanciscemur? *l.* 6.*ff.eodem.*
u ab alio scilicet.
x Paria sunt alienare & alienanti consentire.
y *vide l.*9.*paragraphò* 5 *suprà de adquirend. rerum domin.paragrapho* 46. *Institut. de rerum diuis.l.* 8.*ff.de contrahend.empt.*
z *l.*4.*ff.eodem.l* 1.*ff. pro donato.*
a *l.*8.*ff.de lege Rhodia.*

7. *Idem*

De iactu mercium.

7. *Idem* lib.2.ex Minicio.

SI quis merces ex naue [a] iactatas inuenisset: num ideo vsucapere non possit, quia non viderentur derelictæ, quæritur. sed verius est, eum pro derelicto vsucapere non posse.

De alimentis ancillæ negatis.

8. *Paulus* lib.18 Responsorum.

SEmpronius Thetidi [b] status quæstionem facere tentabat, *quasi de serua sua nata sit.* qui iam testatò conuentus à Procula nutrice Thetidis in soluendis alimentis, respondit, non se habere, vnde alimenta eiusdem exsoluat: sed debere eam [c] patri suo restituere Lucio Titio. ídque ea illa in testationem redegisset, vt postea nullam quæstionem pateretur ab eodem Sempronio: Lucius Titius, Seiæ Proculæ solutis alimentis, puellam vindicta manumisit. quæro, an possit rescindi libertas Thetidis: [d] Paulus respondit, quoniam dominus ancillæ, ex qua Thetis nata est, Thetidem pro derelicto habuisse videtur [e], potuisse eam à Lucio Titio ad libertatem perduci.

PRO LEGATO [f].

TIT. VIII.

De titulo vero vel opinato.

Vlpianus lib.6. Disputationum.

LEGATORVM nomine is videtur possidere, cui legatum est [g]. pro legato enim possessio & vsucapio nulli alij, quàm [h] cui legatum est, competit.

2. *Paulus* lib.54.ad Edictum.

SI possideam aliquam rem, quam [i] putabam mihi legatam, cùm non esset: pro legato non vsucapiam.

3. *Papinianus* lib. vigesimotertio Quæstionum.

NOn magis quàm si quis emptum existimet, quod non [k] emerit.

De re aliena legata. De legato adempto in Codicillis, De nomine legatarij homonymo.

4. *Paulus* lib.54.ad Edictum.

PRo legato potest vsucapi, si res aliena legata sit, aut testatoris quidem sit, sed adempta codicillis ignoratur. in horum. n. persona subest iusta causa, quæ sufficit ad vsucapionem. Idem potest dici, & si in [l] nomine erit dubitatio. veluti si Titio legatum sit, cùm sint duo Titij, vt alter eorum de se cogitatum existimauerit.

Si dominus rei legatæ viuat.

5. *Iauolenus* lib.7.ex Cassio.

EA res, quæ legati nomine tradita est, quamuis dominus eius viuat, legatorum tamen nomine vsucapietur [m].

6. *Pomponius* lib.32.ad Sabinum.

SI is, cui tradita est, mortui esse existimauerit.

De testamenti factione.

7. *Iauolenus* lib.7.ex Cassio.

NEmo potest legatorum nomine vsucapere, nisi [n] is, cum quo testamenti factio est: quia ea possessio ex iure testamenti proficiscitur.

De ingresso in possessionem non traditam.

8. *Papinianus* lib.23. Quæstionum.

SI non traditam possessionem ingrediatur sine [o] vitio legatarius, legatæ rei vsucapio competit.

De legato recte vel non iure relicto, vel adempto.

9. *Hermogenianus* lib.5. Iuris epitomatum.

PRo legato vsucapit, cui rectè [p] legatum relictum est. sed etsi non iure legatum relinquatur, vel legatum ademptum est: pro legato vsucapi, post [q] magnas varietates obtinuit.

PRO DOTE [r].

TIT. IX.

De tempore. 1. De reb. singulis vel vniuersis in dotem datis. 2. De nuptiis.

Vlpianus lib trigesimoprimo ad Sabinum.

TITVLVS [s] est vsucapionis, & quidem iustissimus [t], qui appellatur pro dote. vt, qui in dotem rem [u] accipiat, vsucapere possit spatio solemni, quo solent qui pro emptore vsucapiunt.

1 ¶Et nihil refert, singulæ res, an pariter vniuersæ [x] in dotem darentur.

2 ¶Et primùm de tempore videamus, quando pro dote quis vsucapere possit: vtrùm post tempora nuptiarum, an verò & ante nuptias. Est quæstio [y] vulgata, an sponsus possit (hoc est, qui nondum maritus est) rem pro dote vsucapere. & Iulianus inquit: Si sponsa sponso ea mente tradiderit res, vt non ante eius fieri vellet, quàm nuptiæ secutæ sint: vsus quoque capio cessabit. si tamen non [z] euidenter id actum fuerit: credendum esse id agi, Iulianus ait vt statim [a] res eius fiant. & si alienæ [b] sint, vsucapi possint. quæ sententia mihi probabilis videtur. Ante nuptias autem non pro dote vsucapit, sed pro suo.

3 ¶Constante autem matrimonio, pro dote vsucapio inter eos locum habet, inter quos est matrimonium. Cæterum si cesset matrimonium: Cassius ait, cessare [c] vsucapionem: quia ei dos nulla [d] sit.

4 ¶Idem scribit: etsi putauit maritus esse sibi matrimonium, cùm non esset: vsucapere eum non posse, quia nulla dos sit. quæ sententia habet rationem.

2. *Paulus* lib.54.ad Edictum.

SI æstimata [e] res ante nuptias tradita sit: nec pro emptore, nec pro suo, ante nuptias vsucapietur.

De re communi.

3. *Scæuola* lib.25. Digestorum.

DVæ filiæ intestato patri heredes exstiterunt, & mancipia communia singulæ in dotem dederunt, & post aliquot annos morte patris familiæ erciscundæ iudicium inter eas dictatum est. quæsitum est: cùm mariti bona fide mancipia in dotem accepta vt dotalia, multis annis possiderunt: an vsucepisse videantur [f], si, qui accipiebant, dantis credidissent esse. respondit, nihil proponi, cur non vsucepissent.

PRO SVO [g].

TIT. X.

De causis, possidendi ex quibus dominium acquiritur.

Vlpianus lib.15.ad Edictum.

PRo [h] suo possessio talis est, cùm dominium nobis adquiri putamus, & ex ea causa possidemus, ex qua adquiritur, & præterea pro suo. vtputà [i] ex causa emptionis, & pro emptore & pro suo possideo. item donata, vel legata, vel pro donato, vel pro legato, etiam pro suo possideo.

1 ¶Sed si res mihi ex causa iusta, putà emptionis, tradita sit: & vsucapiam: incipio quidem & ante vsucapionem pro meo possidere. sed, an, desinam ex causa emptionis post vsucapionem, dubitatur: & Maurićianus dicitur existimasse non desinere.

De occupatione de alluuione, de partu, & fructibus.

2. *Paulus* lib.54.ad Edictum.

ESt species possessionis, quæ vocatur pro suo. hoc enim modo possidemus omnia, quæ mari, terra, cœlo capimus, aut quæ alluuione fluminum nostra fiunt. item quæ ex rebus alieno [k] nomine possessis nata [l] possidemus. veluti partum hereditariæ, aut emptæ ancillæ, pro nostro possidemus. similiter fructus rei emptæ, aut donatæ, aut quæ in hereditate inuenta est.

De falsa causa.

3. *Pomponius* lib.22.ad Sabinum.

HOminem, quem ex stipulatione te mihi debere falsò [m] existimabas, tradidisti mihi. si [n] scissem, mihi nihil debere: vsu eum non capiam. quia si nescio: verius est, vt vsucapiam. quia ipsa traditio ex causa, quam veram esse existimo, sufficit ad efficiendum, vt id quod mihi traditum est, pro meo possideam. & ita Neratius scripsit. ídque verum puto.

De partu ancillæ furtiuæ. 1. De clandestina possessione. 2. Si pater cum filiis bona partitus sit. 3. De falsa causa.

4. *Idem* libro trigesimosecundo ad Sabinum.

SI ancillam furtiuam emisti fide bona, ex ea natum & apud te conceptum est: ita possedisti, vt intra

a & pro derelicto habitas.
b pro derelicto postea habitæ.
c Thetidem.
d Non potest. ante manumissionem, non erat libera: secus in infante exposito, l. 1. 2. C. de infantibus expos.
e Pro derelicto seruum habere videtur, qui alimenta ei denegat & alij tradi mandat.
f 44. Eclog. 25. vide Tractat. Cæpolæ pro legato.
g à non domino scilicet.
h l.27. ff. de vsucapionibus.
i l.1. ff. pro donato.
k l.2. l. 11. ff. pro emptore.
l 16. ff. vt legat. nomine.
m non vsucapitur tamē hereditas viuentis, v. l. 1. ff. pro herede.
n l.9. ff. eodem: l.4. ff. pro herede.
o id est, sciente & consentiēte herede, vel Prætoris authoritate.
p v. l.7. ff. eod.
q Eadem phrasi vtitur Hermogenianus in lege 32. ff. de obligat. & act.
r 7. Cod. 28. περὶ τῆς ἀπὸ προικὸς διακρατίας: νομῆς δεσποτείας. 50. Eclog 8. adde l.13 §.10. ff. de hæredit. petit.

s qui & causā, Theophil. §. 3. Inst. t. de interdictis.
t l.3. ff. de publiciana.
u inestimatam scil. aliàs, si æstimatam accipit, vsucapit pro emptore, l.10. §. 4. in fin. l. 16. ff. de iure dotium.
x possunt autē vniuersæ in dotem dari l.72. ff. de iure dot. l.4. C. de iure dot.
y vide Cæpolam in l. vnica. C. pro dote.
z l. 8. ff. de iure dot.
a Imò non statim, cùm euentus conditionis sit expectandus? vide Cæpolam ibidem.
b l. vnic. C. eod. & d. l. 8.
c Imò, non cessare videtur, l. 76. ff. de iure dot.
d §. 12. §. vlt. inst. de nupt.
e l.10. §. 4. ff. de iure dot. An idē si non æstimata? Idem putat Cæpola ill. loco.
f Rem cōmunem non possū pro parte socij vsucapere, aut longo tempore, capere, qa omni titulo careo, l. 22. C. famil. erciscundæ. l.3. Cod. in quib. caus. cessat longi. adde l.14. ff. familiæ: nisi vendita sit, tunc .n. emptio & vsucapio fit, l.1 Cod. de com. rer. alien.
g περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ὡς ἴδιον (vel ἴδιον νομιζομένων διὰ) χρησίας νομῆς δεσποτείας 50. Eclog. 9.
h Pro suo possidet qui possidet ex causis, ex quib9 de iure gentium dominium adquiritur: est deniq; hic titulus generalis, vt q cōueniat cum quolibet alio speciali.
i Ex plurimis causis possidere possumus, l. 3. §. 4. §. 21. ff. de adq. poss.
k i. non pro suo, sed pro herede, emptorē donato.
l v l.1. §. 5. ff. de vsurpat.
m l.4. in f. ff. eo.
n l.3. ff. pro soluto.

conſtitutũ vſucapioni † tempus cognoſceres [a] matrem eius furtiuam eſſe: Trebatius [b] omni modo [c] quod ita poſſeſſum eſſet vſucaptum eſſe. ego ſic puto diſtinguendum: vt, ſi neſcieris intra ſtatutum tempus, cuius id mancipiũ eſſet: aut ſi ſcieris, neq; potueris certiorẽ dominum facere: aut ſi potueris quoque, & feceris certiorem, vſucaperes. ſin verò: cùm ſcires, & poſſes, non feceris certiorem: contrà eſſe. tum enim clàm poſſediſſe videberis. neque idem & pro ſuo, & clàm poſſidere poteſt.

1 ¶ Si pater cum filiis bona, quæ habebat, partitus ſit: & ex ea cauſa poſt mortem patris ea teneant, quod inter eos conueniret, vt ea diuiſio rata [d] eſſet: vſucapio his procedat pro ſuo in his [e] rebus, quæ alienæ in bonis patris inueniuntur.

2 ¶ Quod legatum non ſit, ab herede tamen peram [f] traditum ſit: placet, à legatario vſucapi: quia pro ſuo poſſidet.

Ratio vſucapionis. 1. *De errore falſæ cauſæ.*

5. *Neratius* "lib. 5. Membranarum".

VSucapio rerum etiam ex aliis cauſis [g] conceſſa, interim propterea, quæ noſtra exiſtimantes poſſideremus, conſtituta eſt, vt [h] aliquis litium finis eſſet [i].

1 ¶ Sed id, quod quis, cùm ſuum eſſe exiſtimaret, poſſederit: vſucapiet, etiam ſi falſa fuerit eius exiſtimatio. quod tamen ita interpretandum eſt, vt probabilis error poſſidentis vſucapioni non obſtet. veluti ſi ob id aliquid poſſideam, quòd ſeruum meum, aut eius, cuius in locum hereditario iure ſucceſſi, emiſſe id falsò exiſtimem: quia in alieni [l] facti ignorantia tolerabilis [m] error eſt.

† vſucapionis. *Hal. Harm.* 3.
a *l.* 4. §. 18. ꝭ. *de vſurpat.*
b Neratius.
c ſine diſtinctione. Pomponius autem cenſebat adhibendam diſtinctionem, *l.* 14. ꝭ. *de vſurpat.*
d *l.* 4. ꝭ. *pro dona.*
e *v. l.* 3. ꝭ. *pro her.*
f *l.* 3. ꝭ. *eodem.*
g id eſt, non tãtum pro emptore, herede, poſſeſſore, donato, derelicto, legato, dote, & ſuo: ſed ex aliis quamplurimis, putà, pro ceſſo, *l.* 33. §. 3. ꝭ. *de vſurpationibus*, ſoluto *l.* 48. ꝭ. *de vſucapionibus* noxæ dedito, *l.* 3. §. 21. ꝭ. *de acquir. poſſeſſ.* iudicato adiudicato, *l.* 3. ꝭ. *de publiciana l.* 17. ꝭ. *de vſurpationibus*: tranſacto, *l.* 29. ꝭ. *de vſucap. l.* 8. *C. de vſucap. pro emptore*: fideicommiſſo, *l.* 13. §. 10. ꝭ. *d. adquirenda poſſ. v. Cuiacium hîc.*
h vſucapiones introductæ, vt aliquis litium eſſet finis. vide Ciceronem 2. *Offitiorum vbi de arato ſicyonio: Plutarhum in Arato.*
i *l.* 2. ꝭ. *de aqua & aquæ pluuiæ*: bono publico, *l.* 1. ꝭ. *de vſurp.* At inquies, iniquũ eſſe res noſtras ſine facto noſtro ad alium tranferri, *l.* 57. ꝭ. *de obligationibus*, *l.* 11. ꝭ. *de regul. iur.* tempus non conſtituere obligationẽ, nec tollere, *l.* 44. §. 1. ꝭ. *de obligat.* natura æquum eſſe neminem cũ alterius iniuria fieri locupletiorem, *l.* 6. §. 3. ꝭ. *de negotiis*: *l.* 14. *l.* 66. ꝭ. *de condict. indeb. l.* 17. §. 14. *in f.* ꝭ. *de inſtit. l.* 25. ꝭ. *rer. amot.* Qui tanto tempore res ſuas non perſequitur, videtur eas alienare. nec in vſucapione ſolùm tempus operatur, ſed cauſa legitima cum tempore. ad hæc, Ei qui vſucepit pro ſuo, videtur iniuria inferri: de quo vide Oldendorpium 4. *de vſucapionibus.*
k *l.* 11. ꝭ. *pro emptore.*
l Alieni facti tolerabilis eſt error: in facto verò proprio non excuſatur neque præſumitur, *l. ſi heres in fi.* ꝭ. *de ad Trebell. l. quiſque. Cod. de vſufr. l. eſſe.* ꝭ. *de aquir. hered.* vide tamen Socinum *regula* 175.
m *v. l.* 2. *l.* 3. ꝭ. *de iuris & facti.*

LIBER QVADRAGESIMVS-SECVNDVS.

DE RE [a] IVDICATA [b], ET DE EFFECTV [c] ſententiarum [d], & de interlocutionibus [e].

Definitio rei iudicatæ.

Modeſtinus ' lib. 7. Pandectarum.'

REs [f] iudicata [g] dicitur [h], quæ [i] finem [k] controuerſiarum pronuntiatione iudicis [l] accipit [m]. quod vel [n] condemnatione, vel abſolutione contingit.

De tempore ſententiæ exequendæ.

2. *Vlpianus* "lib. 6. ad Edictum.'

QVi pro [o] tribunali cognoſcit [p]: non ſemper tempus iudicati [q] ſeruat: ſed nõnumquam arctat, nonnunquam prorogat [r] pro cauſæ qualitate [ſ] & quãtitate vel perſonarũ obſequio [t], vel cõtumacia, ſed perraro intra ſtatutum tempus ſententiæ exequentur: veluti ſi alimẽta cõſtituantur, vel minori vigintiquinq; annis ſubuenitur.

De poteſtate condemnandi & abſoluendi.

3. *Paulus* "lib. 17. ad Edictum."

QVi damnare [u] poteſt, is [x] abſoluendi quoque poteſtatem habet [y].

De domino, & procuratore. 1. *De tutore vel curatore.* 2. *De municipalibus & eorum actore.* 3. *De ſolutione & ſatisfactione.* 5. *De condemnato vt intra certas dies ſoluat.* 6. *condemnatus quomodo accipitur.* 7. *Soluiſſe quomodo accipitur.* 8. *De Iudicio noxali.*

4. *Vlpianus* ' lib. 58. ad Edictum."

SI [z] ſe non obtulit procurator: iudicati actio in eum denegabitur, & in dominum dabitur. ſi ſe obtulit, in ipſum dabitur. Obtuliſſe autem ſe liti videtur non is, qui in rem ſuam procurator datus ſit [a]. nam hic alia ratione recuſare iudicati actionem non poteſt: quia 'hic" non in alienam, ſed in ſuam rem procurator factus eſt.

1 ¶ Tutor à quoque vel curator in ea conditione ſunt, vt non videantur [b] videri ſe liti obtuliſſe idcirco debet denegari in eos iudicati actio.

2 ¶ actor municipum poteſt rem iudicatam recuſare: in municipes [c] enim iudicati actio dabitur.

a de ſententia & re iudicata 2. *Extra* 27. 2. *in ſexto* 14. 2. *Clement.* 9.
b *Co.* 52. 4. *Co. Theod.* 14. περὶ καταδικασθέντων καὶ περὶ κεκριμένων πράγματος, 9. *Eclog.* 3. de ſententia & re iudicata 2. *Extra* 27. *adde* 1. *Harmenopul.* 4.
c & finibus litium. *Paulus* 5. *ſent.* 5. hinc illi Tituli, ſententiã reſcindi non poſſe 50. de fructibus & litium expenſis 51. (*adde* 4. *Cod. Theodoſ.* 16.) vſuris rei iudicatæ 54. (*adde* 4. *Co. Theodoſ.* 57.) ſi à non competente iudice iudicatum eſſe dicatur 48. ſi ex falſis inſtrumentis, vel teſtimoniis iudicatum ſit 58. inter alios acta, vel iudicata aliis non nocere 60. de pœna iudicis qui malè iudicauit 49. quibus res iudicata non nocet 56. comminationes, epiſtolas programmata, ſubſcriptiones, autoritatem rei iudicatæ non habere 57. ſi plures vna ſententia condemnati ſunt 55. quomodo & quando iudex ſententiam proferre debeat, præſentibus partibus, vel vna parte abſente 43. de ſententia quæ ſine certa quantitate præfertur 46. de ſententiis ex periculo recitandis 7. *Co.* 44. (vel, vt eſt in Codice Theodoſiano, ex periculo 4. *tit.* 15.) de executione rei iudicatæ 7. *C.* 53.
d Omnium, præſertim Prætoris 4. *C.* 42. de ſententiis quæ pro eo quod intereſt 7. *Cod.* 47.
e iudicum 7. *C.* 45. Porro, interlocutio eſt ſententia de articulo cauſæ quodam, non de ſumma rei.
f id eſt, Cauſa.
g quæ à ſententia diſtat, Sententia per modum agentis vel inſtrumenti. Res iudicata per modum patientis ſe habet. Materia rei iudicatæ, lis ipſa.
h hæc definitio effectu (ibi, finem) materia (ibi controuerſiarum) inſtrumentali & formali (ibi pronuntiatione, & ibi condemnatione abſolutione) & efficientem (ibi iudicis) cauſa conſtat.
i *fortè legendum* cum finem controuerſia pronuntiatione iudicis accipit.
k in hoc differt ſententia à iuſſu vel interlocutione, de qua lex 14. *infrà eodem. l.* 14. §. 6. *ſuprà de his quæ notantur.* & opinione *l.* 6. *paragrapho primo infrà de interdict. & releg.*
l Cuius res iudicatæ (inquit Paulus 5. *ſent.* 5. §. 1.) videntur ab his qui imperium poteſtatémque habent. vel qui ex autoritate eorum inter partes dantur: itémque à magiſtratibus municipalibus vſque ad ſummam qua ius dicere poſſunt: itémque ab iis qui ab Imperatore extra ordinem petunt. Ex compromiſſo, iudex ſumptus rẽ iudicatã non facit: ſed ſi pœna inter eos promiſſa ſit, pœna in iudicium deducitur: ex ſtipulatu peti poteſt. hæc ille. quibus adde *l.* 1. *Cod. de recep. l.* 2. ꝭ. *de arbit.* Iudex ergo hic fuerit ordinarius, delegatus, arbiter.
m id eſt, Res iudicata dicitur, cum cauſa per iudicem terminata eſt.
n ſentẽtia nulla eſt quæ neque abſolutionem, neque cõdemnationem continet.
o *l.* 1. §. 8. ꝭ. *ad Turpilianum.*
p non delegatus (quia inferior non poteſt ſe immiſcere iuriſdictioni ſuperioris) ſed ordinarius. Is enim poteſt omnem dilationem legalem ex iuſta cauſa mutare, non tollere. *v. Zaſ. hîc numer.* 3. 4. 5.
q quod olim erat duorum menſium, hodie quatuor. *l.* 2. 3. *Cod. de vſuris rei iudicat.* de quo vide Fornerium 2. *Selectar.* 15.
r hinc exceptio temporis auguſti: ad quam refert legem 1. *ſuprà ſi quis cautionibus l.* 1. *ſuprà de edendo*: & equitas trium denuntiationum *l.* 53. §. *primo infrà eodem.*
ſ *l.* 72. *in fin.* ꝭ. *de iudiciis*: *l.* 13. *in fin. l.* 14. ꝭ. *de damno*: *l.* 4. §. *penultimo infrà de incendio.*
t obedientia.
u qui condemnare, *vulgat.*
x *l.* 7. ꝭ. *de confeſſis*: *l.* 37. ꝭ. *de regulis iuris.*
y & è contrà, Qui poteſt abſoluere, poteſt condemnare: ex aduerſo, qui vnum eorum non poteſt, alterum non poteſt.
z Contra procuratorem aut quemcunque legatorum adminiſtratorem, non debet fieri executio, niſi liti ſe obtulerit, vel in rem ſuam ſit conſtitutus *adde l.* 25. *l.* 55. *l.* 61. ꝭ. *de procuratoribus*: adde, niſi vltrò ſatiſdet poſt mandatum ſuſceptum, niſi delinquat, niſi euictionis nomine caueat, *l.* 67. *ſuprà de procuratoribus.* An ob negligentiam procurator teneatur ad expenſas litis, *vide Zaſ. hic numer.* 19.
a ſed is qui ſine mandato pro reo comparuit, & litigat, qui affirmat ſe habere mandatum quod non habet.
b In tutorem non datur executio, ſed in eius pupillum, *l.* 2. *ſuprà de adminiſt. tutor. l.* 7. ꝭ. *quando ex facto tutor.* niſi fortè calumnioſè litigatus eſt, *vide l.* 6. *Cod. de adminiſt. tutor.*
c quia ex neceſſitate eo funguntur munere & officio, quod non debet illis eſſe damnoſum *l.* 26. *C. de adminiſt. tutor.*
d Contrà municipes condemnatos fit executio, non contra ſyndicum.

a Ratio dubitandi sumitur ex lege 52. ℥. *de solutionibus.*
b i. satisdare.
c id est, fideiussorem propriè: aliàs expromissor, is est qui pro non obligato fideiubet. *l. 7. §. 8. ꝰ. de dolo: l. 13. ꝰ. ad Velleian.*
d hinc collige, Verba Prætoris præcisè intelligenda.

3 ¶ Ait prætor, *Condemnatus vt pecuniam soluat.* à iudicato ergo hoc exigitur, vt pecuniam soluat. Quid [d] ergo, si soluere quidem paratus non sit, satisfacere [b] autem paratus sit? quid dicimus? & ait Labeo, debuisse hoc quoque adiici, *Neque eo nomine satis faciat.* fieri enim posse, vt idoneum promissorem [c] habeat. sed ratio [d] pecuniæ exigendæ hæc fuit, quod noluerit prætor obligationes ex obligationib. fieri [e]. idcirco ait, vt pecuniam soluatur: ex magna tamen & idonea causa accedendum erit ad Labeonis sententiam.

4 ¶ Si ex conuentione litigantium cautum sit post rem iudicatam ei, cui quis condemnatus est: eueniet, vt hic [f] & retendatur: si modò nouatio [g] intercessit. [h] cæterùm si non nouandi causa id factum est, manebit ordo exsecutionis. Sed [i] etsi pignora accepta sint, vel fideiussores in rem iudicatam: consequens erit dicere non cessare exsecutionem [k]. quippe cùm accesserit [l] aliquid rei iudicatæ, non sit à re iudicata recessum. Idem obseruandum est in eo, cuius procurator condemnatus est.

5 ¶ Si quis condemnatus sit, vt intra certos dies soluat: vnde ei tempus iudicati actionis computamus? vtrùm ex quo sententia prolata est: an verò "ex eo," ex quo dies statutus præteriit? sed si quidem minorē [m] diem statuerit iudex tempore legitimo: repleatur ex lege, quod sententiæ iudicis deest. sin autem ampliorem [n] numerum dierum sua definitione iudex amplexus est: computabitur reo & legitimum tempus, & quod supra "id" iudex præstitit [o].

6 ¶ Condemnatum [p] accipere debemus eum, qui ritè [q] condemnatus est, vt sententia valeat [r]. cæterùm si aliqua ratione sententia nullius [s] momenti sit: dicendum est, condemnationis verbum non tenere. [t]

7 ¶ Soluisse accipere debemus, non [u] tantùm eum, qui soluit: verùm omnem omnino [x], qui ea obligatione liberatus est, quæ ex causa iudicati descendit.

8 ¶ Celsus scribit: si noxali condemnatus, eum seruum, in quo vsusfructus alienus [y] est, noxæ dediti. posse tecum adhuc agi iudicati. sed si vsusfructus interierit liberari ait.

De notione & iurisdictione. 1. De quantitate non expressa in condemnatione.

5. *Idem* "lib. 59. ad Edictum."

AIt prætor, *Cuius* [z] *de ea re iurisdictio est.* melius [a] scripsisset, *Cuius de ea re notio est.* etenim notionis [b] nomē etiam ad eos pertineret, qui iurisdictionem non habent, sed habent de quauis alia causa notionem.

1 ¶ Si iudex aliquem sic condemnet, vt, quod habet ex testamento vel codicillis Mæuij restitueret Titio: sic accipiendum est, quasi [c] quantitatem [d] nominauit, quæ testamento vel codicillis [e] relicta est. Sed & si fideicommissum sine scriptura [f] pronuntiatum, idem erit probandum.

De milite. 1. De iudicio noxali. 2. De eo qui iudicati bona, authoritate sua distraxit. 3. De tempore iudicati actionis. Quid persequatur. De heredibus.

6. *Idem* "lib. 66. ad Edictum."

MIles, qui [g] sub armata militia [h] stipendia meruit, condemnatus [i], eatenus, qua [k] facere potest, cogitur soluere [l].

e eo enim concesso nullus erit litium finis.
f vt hinc etiam recedatur, *Haloand.*
g *l. 2. Cod. de execut. rei iud. c. l. 13. ꝰ. de institoria act. one.*
h Ea est enim natura nouationis, vt primam obligationem perimat & nouam constituat, *l. 1. ℥. de nouationibus*, atque ita, priuilegium nouatæ obligationis non transit in obligationem nouatam.
i sensus est, Ob nouationem cessat executio sententiæ: ob fideiussionem & pignora data, non cessat.
k etiam personalem, Vtcumque creditor habeat pignora, potest personali actione vti in debitorem, *l. 6. ꝰ. de pignoratitia actio.*
l id est, cùm capiuntur pignora & fideiussores in securitatem rei iudicatæ, id non debet impedire executionē rei iudicatæ.
m *Synopsis Basilicum 7. titul. 17. ex libro 9. titul. 3. c. 2.* Si iudex meus tempus statuit contra condemnatum, lex supplet iustum tempus: nec obstat lex 2. ꝰ. *eod.* quia ea rarò locum habet.
n Cùm iudex plus temporis statuit, prorogatio valet.
o atque ita latiores fiunt habenæ iudicis in prorogando tēpore iudicati, quàm in arctando. Hoc casu, sententia nulla est, lex supplet dilationem: illo, sententia valet, sed potest appellari.
p *Synopsis Basilicum 9. 3. 2.*
q *adde l. 7. Cod. ne de statu defunctorum: l. 1. in fin. ꝰ. ad Tertull.* seruato iuris ordine. Non seruatur iuris ordo, si pars non est citata, si iudex est incompetens. De causis nullitatis, v. Oldendorpium *in tractatu de re iudicata cap. 1. & sequent.*
r Contra nulliter condemnatum, non est recepta executio.
s Sententia quæ nulla est, non meretur executionem: & tamen exceptio nullitatis quæ non potest iuramento probari, non impedit executionem: quæ si maiorem causæ cognitionem exigeret, causæ ipsius cognitio post executionem differetur, *vide Socinum regula* 122. *Bartol. hic.* Ferrariensem *de executione sententiæ 26*
t nisi victor tres conformes sententias habeat, appellatione non suspensas, *Bartolus, Zasius ex Clement. 1. de re iudicata*: sed quomodo condemnatus impediet ipsam executionem? si in continenti offerat se probaturum causam nullitatis. *facit l. 1. Cod. de execut. rei iudic.*
u hinc ratio dubitandi sumitur ex lege 49. ꝰ. *de solutionib.*
x Quocumque genere se liberet condemnatus, soluisse dicitur: dummodo se perfectè liberet.
y *l. 9. §. 4. ꝰ. de dolo: l. 69. ℥. de solutio.*
z *Paul. 5. sent. 5. §. 1.*
a Executio sententiæ non solum iurisdictionem, sed etiam notionem complectitur.
b *l. 99. ℥. de verbor. signific.*
c Paria sunt, certum exprimi in sententia, vel se referre ad acta certum continentia: verbis exprimere, vel exprimere per relationem. §. 32. *Institut. de actionib. vide l. 59. ℥. eo. adde l. 6. ꝰ. de reb. credit.*
d certam. Imò iuratur. *l. 75. §. 6. ℥. de verbor. obligat.*
e *facit l. 77. ꝰ. de heredibus instit. vide l. 59. §. 1. ℥. eod. l. 1. l. 2. Cod. de sententiis quæ sine certa quantitate.*
f *l. 22. Cod. de fideicommiss.* puta nutu, *l. 20. ꝰ. de leg. 3.*
g *l. 18. ℥. eodem.*

1 ¶ Decē aut noxæ dedere cōdemnatus, [m] iudicati in decem tenetur [n]. facultatem enim noxæ dedendæ ex lege accipit. at is, qui stipulatus est decem aut noxæ dedere, non potest decem petere. quia in stipulatione singula per se veniunt, eaque singula separatim stipulari possumus [o]. at iudicium solius noxæ deditionis nullum [p] est, sed pecuniariam condemnationem sequitur. & ideo iudicati [q] decem agitur. his enim solis condemnatur. noxæ deditio in solutione est, quæ è lege tribuitur.

2 Qui iudicati [r] bona, auctoritate sua [s] distraxit: furti actione, & vi bonorum raptorum, "ei" tenetur. [t]

3 ¶ Iudicati actio perpetua [u] est [x], & rei persecutionem continet. item heredi, & in heredem competit.

De tempore quod datur Iudicatis.

7. *Gaius* "libro ad Edictum prætoris vrbani titulo de re iudicata".

INtra dies constitutos [y], quamuis iudicati [z] agi non possit, multis [a] tamen modis iudicatum liberari [b] posse, [c] hodie non dubitatur. quia constitutorum dierum spacium pro iudicato, non contra iudicatum per legem constitutum est.

De *interitu rei ex stipulatu petitæ.*

8. *Paulus* "lib. 5. ad Plautium."

SI homo ex stipulatu petitus, post [d] litem contestatam decesserit [e]: absolutionem non [f] faciendam, & fructuum [g] rationem habendam placet.

De *furioso.*

9. *Pomponius* "lib. 5. ex Plautio."

FVrioso [h] sententia à iudice, vel ab arbitro dici non potest. [i]

De eo qui se patremfamilias finxit.

10. *Marcellus* "lib. 2. Digestorum."

QVi, cùm se pro patrefamilias fingeret, [k] mutuam pecuniam accepit, & ex heres a patre, vel emancipatus sit: quamuis [l] facere non possit: debet condemnari. [m]

De *æstimatione.*

11. *Celsus* "lib. 5. Digestorum."

SI Kalendis fieri aliquid stipulatus sum [n]: nempe quandocumque post Kalendas accepto iudicio, tanti "tamen" æstimanda lis est, quanti [o] interfuit mea, Kalendis id fieri. ex eo enim tempore quicquid æstimatur, quod nouissimè solui poterit.

De *deposito & commodato.*

12. *Marcellus* "libro quarto Digestorum."

h Igitur hoc priuilegium ad alios non extenditur. nam qualitas adiecta coercet dispositionem. i in solidum.
k *adde l. 173. ℥. de regulis iuris.*
l ¶ Ea igitur executio peremptoria erit, & post iudicium opponi poterit. Quid si renunciauerit huic beneficio? nihilominus iuuabitur, datum est enim id personis militum, nō indiuiduo, putà Titio *v. Zas. hic numer. 4.*
m ex lege Aquilia.
n id est, non obligatur ex causa iudicati nisi in decem: quia noxæ dedendi facultatem habet ex legib.
o adde, quia electio est debitoris, *l. 10. in fi. ꝰ. de iure dot.*
p exceptio legis 1. §. 2. *in fin. ℥. quæ sententiæ sine appellat. vide Zas. 2. respons. 22.*
q sensus est, Hoc casu decē principaliter sūt in causa iudicati, & ea tantùm petam licèt lex tibi permittat seruum noxæ dedere. *adde l. 20. §. 5. suprà de hered. pet. l. 1. ꝰ. de noxalib.* creditor scilicet.
r id est, condemnati debitoris.
s id est, propria. & ita ex iusta sententia, quasi iniustam facit. An iudice permittente, victori id licet? sic videtur *l. 11. in fin. C. de act. pig. l. 9. Cod. solu. matrimonio.* quamquam scribit Zasius, etiam sine iudice id fieri posse, si periculum sit in mora & res alioquin peritura sit, *hîc nume.* 4. nisi denique id victori à iudicato sit permissum, *l. 11. Co. de actio. pignor.* Porro sententia absolutoria secum trahit executionem, *l. 1. §. 2. ꝰ. vt in possess. legat.*
t id est, quadrupli, *l. 1. ℥. vi. bonor. raptor.* amittit quoque creditum ex edicto D. Marci, *l. 13. suprà quod met. causa: l. vlt. ℥. de vi priuat.* incurrit etiam in pœnam legis 7. *Cod. vnde vi.*
u Imò, non est perpetua, *v. Paul. 5. sent. 5. §. 7.* est enim Prætoria. nam ab edicto Prætoris proficiscitur, ideóque est annalis.
x oritur enim ex quasi contractu, quia in iudicio celebratur, *l. 3. §. 11. ℥. de peculio.*
y putà quatuor mensium, *l. 23. C. de vsur. rei iudic.*
z Iudicati ante agitur iure actionis vel officio iudicis: hoc casu libellus non est necessarius.
a id est, iis omnibus quibus tolli potest obligatio.
b *l. 137. §. 2. ℥. de verbor. obligat.*
c quia omnis dilatio debiti, datur regulariter, causa debitoris.
d *l. 68. ꝰ. de rei vindicat. l. 7. C. de execut. rei indic.*
e sententia licet ferri non potest homine mortuo vel in mortuum durat tamen actio proprio, functus.
f *vide quæ scripsi ad l. 1. ꝰ. de rei vindicat.*
g Specie perempta post litis contestationem, adhuc durat instantia propter fructus.
h i. ei & in eum.
i Posse ex eo videbatur, quòd furiosus comparatur minori, *l. 7. §. 11. ℥. quib. ex caus. in possess.* valet autem sententia pro minore lata absente curatore, *l. 14. C. de procur.* Quòd ætas non obest minori in rebus prosperè gestis: quod minor contrahere possit vtiliter: quod furiosus adquirit ex contractu, vel quasi: *l. 12. ꝰ. de reb. credit.* Ratio decidendi? caret sensu ideo citari non potest obligari ex consensu, & contrahere non potest.
k *l. 4. §. 1. l. 6. ꝰ. quod cum eo qui in aliena.*
l Filiusfamiliàs mendacij nomine etiam ex mutuo & voto conuenitur: aliis ex contractis conuenitur in solidum.
m cur ita? quia mentitus est, *adde l. 23. in fi. ℥. eod. l. 4. §. 12. ℥. de doli mali. l. 68. in fi. ꝰ. ad leg. Falcid. l. 10. §. 1. ℥. de fideiussorib. l. 1. C. ad Macedon.*
n neque fiat. o Facta ad decē promisso, ad interesse obligat à tēpore moræ: tunc ad fructum debitor præcisè non tenetur, sed ad interesse. *l. 72. ℥. de verb. obligat.*

a Ratio dubitandi sumpta ex admodum contraria *lege 69. ff. de rei vindicat.*
b deposita, vel commodata.
c Condemnato, eidémque dolosè interuertenti cedi debent actiones.
d Imò, cedere nō debet, *dict. l. 69.* neglectis solutionibus quas interpretes afferūt. refero dict. *l. 69.* ad ius strictum. hanc legem, ad æquitatem. moueor verbo *Succurrendi,* quo Iurisconsultus hic vtitur prætermisso in dict. l. 69. Æquitas illa rationem habet. vt scilicet qui deposuit teneatur cedere actiones, quia est iniquū, vt res suas à depositario recuperet, & pretiū rei simul accipiat, *l. 22. ff. de heredit. petit.*

IN depositi vel commodati iudicio, quamquam [a] dolo: aduersarij res [b] absit, condemnato succurri solet, vt ei actionibus [c] suis dominus cedat.[d]

De *obligationib. faciendi.*

13. *Celsus* lib. 6. Digestorum.

SI quis ab alio decem, ab alio satisdari [e] stipulatus est æstimandum erit, quantum stipulatoris intersit satisdari. ídque aut tantundem [f] erit, aut minus, aut interdum etiam nihil.[g] neque enim [h] vani [i] timoris vlla[k] æstimatio est [l]. verùm sorte soluta, [m] nullum iam pretium æstimationis est, aut quantum ex sorte fuerit solutum, tantundem ex æstimatione decedet.

1 ¶Si [n] quis promiserit prohibere[o] se, vt aliquod damnum stipulator patiatur & [p] faciat: neque ex ea re damnum stipulator patietur & faciat: ita habeatur facit, quod promisit. si minus: quia [q] non facit, quod promisit: in pecuniam numeratam condemnatur. sicut euenit [r] in omnibus faciendi obligationibus.

De mutatione sententiæ.

14. *Idem* lib. 25. Digestorum.

QVod iussit [s], vetuítve [t] prætor [u]: contrario† imperio tollere [x], & repetere [y] licet.[z] de [a] sententiis [b] cōtra.[c]

Quis sententiam exequatur. 2. *De pignorib. capiendis, & distrahendis.* 3. *Vel victori addicendis.* 4. *Si rerum quæ pignoris iure captæ sunt, controuersia fiat.* 5. *Si res sit pignerata quæ pignori capta est.* 6. *Si controuersia emptori moueatur.* 7. *Si emptor prætium non soluat.* 8. *De nominib.* 11. *De pecunia quæ penes argentarium, vel alium est.* 12. *De pecunia deposita, vel reposita.*

15. *Vlpianus* lib. 3. de officio consulis.

A Diuo Pio rescriptum est: magistratus [d] populi Romani vt iudicum [e] à se [f] datorum vel arbitrorum sententiam exsequantur hi, qui eos dederunt.[g]

1 ¶Sententiam Romæ dictam, etiam in prouinciis [h] posse præsides, si hoc iussi [i] fuerint, ad finem persequi, Imperator noster cum patre rescripsit.[k]

2 ¶In venditione itaque pignorum captorum facienda, primò [l] quidem res mobiles [m] animales pignori capi iubent, mox distrahi, quarum pretium si suffecerit, bene est. si non suffecerit, etiam soli pignora capi iubent, & distrahi. quod si nulla mouentia sint, à pignorib. soli initium faciunt. Sic denique interloqui solent, si mouentia non sint, vt soli quoque capiantur. nam à pignorib. soli initium faciendum non [n] est. quod si nec quæ soli sunt, sufficiant, vel nulla sint soli pignora: tunc peruenietur etiam ad iura [o]. exequuntur itaq. rem iudicatam præsides isto modo.

3 ¶Si pignora, quæ capta sunt, emptorem non inueniant: rescriptum est ab Imperatore nostro & diuo patre eius, vt addicantur [p] ipsi, cui quis condemnatus est. addicantur autem vtique ea [q] quantitate, quæ debetur. nam si creditor maluerit pignora in creditum possidere, iisq; esse contentus: rescriptum est, non [r] posse eum, quod amplius sibi debetur, petere. quia velut pacto transegisse[s] de credito videtur [t] qui contentus fuit pignora possidere. nec posse eum in quantitatem certam pignora tenere, & superfluum petere.

4 ¶Si rerum quæ pignoris iure captæ sunt, controuersio fiat [u]: constitutum est ab Imperatore nostro, ipsos, qui rem iudicatam exsequuntur, [x] cognoscere debere de proprietate, [y] & si cognouerint eius fuisse, qui condemnatus est: rem iudicatam exsequentur. Sed sciendum [z] est, summatim [a] eos cognoscere debere. nec sententiam eorum posse debitori præiudicare: si fortè hi [b] dimittendam eam rem putauerint: quasi eius sit, qui controuersiam mouit [c]: non eius, cuius nomine[d] capta est, nec eum, cui restituta est [e], statim habere per sententiam debere, si fortè iure ordinario cœperit ab eo res peti [f]. sic euenit, vt omnibus integris tantùm capioni [g] res iudicata proficiat.[h] Sed illud debet dici, vbi controuersia est de pignore, [i] id dimitti debere, & capi aliud, si quod est sine cōtrouersia.[k]

5 ¶Quòd si res sit pignerata, quæ pignori capta est: videndum est, an sic distrahi possit, vt, dimisso creditore, superfluum in causam iudicati cōuertatur. & quamquam non [l] cogatur creditor rem, quam pignori accepit, distrahere: tamen in iudicati executionem seruatur: vt, si emptorem inueneritres, quæ capta est, qui dimisso priore creditore superfluum soluere sit paratus, admittenda sit huius quoque rei distractio. nec videtur deterior conditio creditoris fieri suum consecuturi, nec prius ius pignoris dimissuri, quàm si ei fuerit satisdatum.

6 ¶ Si post addictum pignus aliqua controuersia emptori moueatur: an sit cognitio [m] eiusdem iudicis qui sententiam executus fuerit, videndum est. & cùm semel emptio perfecta [n] sit: eiusque qui comparauit, periculum [o] vertatur: non puto locum esse cognitioni. certè, posteaquam inductus est emptor in possessionem, nonne cessabunt partes eorundem iudicum [p]? Idémque [q] & si ipsi, cui quis iudicatus est, res fuerit addicta.

e Promittēs satisdare pro debitore, tenetur, eatenus ad interesse, quatenus reus non soluit, *vt hic: & l. 112. §. 1. ff. de verbor. obligat.*
f Quantum res valet, interdum idem est quod ipsum rei pretium, vt si nihil soluit aduersarius qui dare promisit *dixi ad l. 1. ff. de act. empti,* minus si partem tantum soluit: nihil si totum soluit, *l. 112. in fin. ff. de verbor. obligat.*
g *adde l. vltim. ff. de stipulat. prætoriis.*
h id est, nihil est quod timeat stipulator. eum qui hic decem promisit fieri non soluendo: nec ideo interim sua interesse fingere debet satisdari sibi, sed tunc demum cum is factus erit nō soluendo, in totum vel partem. Aduentitij casus non sunt computandi, *l. 6. ff. qui & à quibus manumiss.* & Græci ὀ χρὴ τοῖς ἔξωθεν συμβαίνουσι θέμασι προσέχειν ἡμᾶς.
i *l. 6. ff. quod met. causa: l. 2. in fin. ff. quibus ex caus. maior. l. 4. ff. si cui plus quàm per leg. Falcid. l. 184. ff. de regul. iur. l. 13. Cod. de transact.*
k interdum tamen vanus timor æstimatur, *l. 3. §. 8. de adquirend. possess.*
l facienda scilicet in gratiam stipulatoris.
m aut nullum iam.
n In obligationibus faciendi seu facti, post moram succedit obligatio, in id quod interest.
o Promissio indemnitatis, est promissio facti.
p & faciat, ne quod ex ea re damnum stipulator habeat, facit *& res vulgata.*
q promissor indemnitatis non faciens id quòd promisit, ad interesse tenetur & condemnatur, *l. 72. ff. de verbor. obligat.* quòd in obligationibus facti locum habet.
r *l. 81. ff. de verborum obligat.* s Iussus & sententia iudicis differunt. Non omne quod iudex iubet, sententia est, *vt hic.*
t in interlocutoria scilicet interloquendo. quid sit interlocutio supra dixi.
u id est, ordinarius: idē in delegato *c. cū cessante, de appell.* & arbitro, *l. 19. in fin. ff. de arbitr.* Non idem in arbitratore, *Zas. hic. numer. 8.* & notario, cui instrumētum semel expeditum non licet corrigere, *Ripens. hic. numer. 52.* & testi, cui non licet suam depositionem corrigere, *idem numer. 53.* Quid successor? vide *l. diem. ff. de arbitris.*
† In Gallia Iudex neque interlocutoriam neque definitiuam reuocare potest.
x reuocare etiam in deterius. Potest etiam reuocare partibus inuitis, ídque ad quartum vsque mensem: *Azon. Accurs. Bartolus hic.* ante definitiuam sententiæ executionem: multo magis absentibus partibus reuocare potest, si lis ipsa causę cognitionem non exigat. y id est, confirmare, interpretari.
z vsque ad definitiuam sententiam: & sic interlocutoria reuocari potest, definitiua non potest, *vide Zas. hic. numer. 31.* interdum etiam vltro, parte non petente & absente, si causa sit modici præiudicij, *vide Zas. hic. num. 30.* nisi sit mandata executioni sententia, nisi idem iudex vltro iterum comprobauerit interlocutionem, nisi eadem interlocutio comprobata sit per definitiuam sententiam superioris iudicis, aut principis: nisi agatur de tollenda abolitione concessa, *l. 1. Cod de abol.* nisi interlocutoria lata sit partium consensu: nisi feratur interlocutoria simul cum definitiua, aut vim habeat definitiuæ, nisi consuetudo contraria sit, nisi interloquendo iudex se in cōpetentē iudicem agnouit. *vide Zas. hic. num. 20. & seq* Num verò de rei veritate instructus condemnatū absoluere potest? negat post Bartolū Ripensis *num. 51.*
a sententiam interlocutoriā non definitiuam. Iudex reuocare potest. Quid si interlocutoria sit, vt non speretur definitiua? vide hic Bartolum.
b 1. *Harmenopul. 4. §. 16. & 17.*
c definitiuis, scilicet, *l. 27. ff. de pæn. l. 15. Cod. de pœnis.* & sic appellatione sententiæ in dubio intelligitur definitiua dixi ad Accursium, *in l. 1. §. biduum. ff. quando appellandum.*
d ídque locum habet etiam ratione fructuum & expensarum, *Ripens. hic. num. 54.* Quid? num id perpetuò verum est? Ripensis post alios notat multam reuocari posse, non pœnam, *num. 55.* & sententiam latam officio iudicis nobili, *num. 56.* à iudice illustri *nu. 57.* alias exceptiones v. ibidem apud eundem.
e magistratibus populi, *Haloand.*
f ἐκβιβαστικὸν vocat author. *Synopsis Basilicum. lib. 25. titul. 8. ex lib. 9. Titul. 3. cap. 13.*
g Ordinarij iudices sententias suorum delegatorum & arbitrorum exsequuntur

h non igitur delegati? id verum de iure ciuili, secus de iure Canonico: quo receptum est, vt delegati ab ordinariis, possint sententias suas exequi, *c. cum ab Ecclesiarum de off. ord.* An idem in delegato principis? Accursius negat: Bartolus ait ídque praxi. & Canonico quoque iure receptum est, *c. quærenti, c. significasti, c. ex literis de off. de leg.* i & è contrà, & sic extra territorium. *l. 45. in fine ff. de iud.*

k Vix puto in toto iure, apertiùs quàm hic ostendit originem mandati illius quod Galli vocant *Pareatis.* Iussum hic interpretor (vt & *Bodinus 3. de Rep. 6.*) eius qui & Roman[9] & prouincialibus iudicibus imperat id est, principis, argumentū, *l. 3. §. 3. Cod. de iudic.* tunc enim relatio ad superiorem fieri debet. aliàs enim vrbanus in prouincialem, vt par in parem, non habet imperiū, *l. 12. §. 1. ff. de rebus auth. iud. l. 30. §. 1. ff. de ex cu. tutor.* Est quidem alius modus præter superiorē exequendæ sententiæ extra territorium: cùm scilicet par à pari, id est, Romanus à prouinciali petit vt executioni mandet sententiam Romæ dictam, & ita restringendam & intelligendam puto legem 5. §. 12. *ff. de arb. eor. qui sub* Hincq; promanat origo literarum quæ *requisitoriæ* dicuntur, *argum. l. 8. in fine princip. Cod. de Episcop. aud.* quas Nouella 134. *cap. 5. ver. si vero cognoscatur,* appellat δημοσίαν ἐπιστολὼ. Harum literarum vsus est in aliis rebus maximus. nā locum etiā habent in euocandis testibus alterius prouinciæ, *l. 3. in fin. ff. de testibus.* & eorum depositione transmittenda, *l. 7. ff. test. quemadm. aper. adde Nouellam 90. cap. 5.* reis etiam euocandis, *vide l. 7. ff. de custodia, γράμματα δημόσια. Nouella 17. cap. 14.*
l nota progressum ordinis seruandi in venditionibus, Mobilia? res soli, iura. His coniunge, *l. 5. §. 9. 10. ff. de rebus eor. & l. 12. in fin. ff. de religios. l. 22. Cod. de administr. tutor. Nouell. 7. cap. 1. & 120. cap. 67.* Is ordo non seruatur in Gallia adde Guidonis Papæ, *decisionē 281. Edictum Francisci 1. anno 1539. articulo 74.* Nam ab immobilibus incipere licet: excipe tamen res minorum. vide Lucium. 2. *Arestorum 7. arest. 3.*
m Lego mobilis, animalis. Nam author Synopseos quatuor rerum genera hic facit, κινητὰ, ἔμψυχα, ἀκίνητα, δίκαια.
n *l. 8. ff. quod. cuiusque vniuers.* o & nomina, *vide §. 8. ff. eodem.*
p *l. 10. Cod. de distrah. pign.* & victor mittatur in possessionem, *l. 3. Cod. de execut. rei ind.* & dominium, *l. vltim. in fin. Cod. si in causa rei ind. pignus.* & iure dominij possideat, *l. 2. § vltim. Cod. de iure dom. impet.*
q ne intelligas cum multis interpretibus pro ea quantitate, seu summa quæ debetur: potest enim pignus plus vel minus valere. Ea quantitate, id est, tanta seu pro rata debiti: ne si fortè pluris aut minoris valeat, alteruter (id est, debitor aut creditor) afficiatur iniuria, *vide Duaren. 1. disput. 6* fieri tamen posse video vt creditor volens, vltro pignore contentus sit. *ff. eod.* aliàs ei inuito pignus fortè modici valoris non obtrudetu pro magno debito Et notanda est differentia eorum verborum, Cum addicitur pignus, pro rata debiti pignus addicitur: cùm adiudicatur non ita perpenditur mensura debiti: cum datur in solutum, id non fit nisi consensu victoris, *vide Zas. ad §. 6. ff. eodem. num. 6. 7. 8.* r Beneficium legis 2. Cod. de rescindenda venditione locum non habet quoties creditori res adiudicatur. vide Socinū, *regul. 226. & 436.*
s Beneficium legis 2. Cod. de rescindenda venditione non datur transigendū. facit, *l. 65. §. 1. ff. de condit. indebit.* t de hac præsumptione, *vide l. vltim. Cod. ad Velleianum.*
u à quodam tertio. sensus est, Si à tertio aliquo controuersia in executione incidat, tunc iudex executionis cognoscet summatim. x id est, executores.
y pignoris: cum pignus sit debitoris ac contradictoris. z *adde §. 8. ff. eod. & quod scripsi ad l. vltim. §. 3. ff. de eo quod metus causa.*
a De summaria cognitione, *vide l. 9. Cod. de iudiciis.* b executores scilicet.
c id est, tertij se opponentis. d à quo capta est.
e ne dicas creditorem cum Accursio: intellige contra dictorem illum tertium. nam vox *Eum,* expressa tantum redit ideóque ad creditorem referri non potest. cuius hic non fit mentio. *vide Zas. 1. intellect. 6.*
f per debitorem scilicet. g id est, ad vsucapionem. h Si fortè debitor rem suam non vindicet. sensus est, Quilibet potest rem ipsam vindicare coram iudice ordinario, si prætendit se habere potiora iura, non obstante quod contradictori pign[9] fuerit adiudicatū, *Zas. hic. num. 16.* i mota à tertio. Potest enim tertius, & quilibet interesse pretendens cōtradicere in iudicio moto inter duos, *v. Zas. hic. num. 14.*
k vt ita satisfiat creditori, *adde §. 8. ff. eod. l. 2. C. quādo fisc. vel priua.* l *v. l. 6. ff. de pign.*
m Post venditum & addictum pignus, cessat cognitio iudicis exequentis, si modo pretium sit solutum, *§. 7. ff. eod.* n Plenitudo non eget adiectione. o emptoris enim est periculum rei venditæ. p vtique hinc colligunt, interrogationem non secuta responsione semper affirmare. q Quod iuris est in quouis emptore, idem iuris est in eo qui emit ex adiudicatione.

a vide §.6.ſ.eodem: §.8.ſ. eodem.
b Re vendita per iudicem, prætio non ſoluto? ceſſat eius cognitio & officium? niſi vt ea res auferatur emptori & præſenti pecunia diſtrahatur.
c vide Antonium Fabrum 5. *Coniecturarum* 16.
d id eſt, extendere iuriſdictionem.
e in infinitum.
f calumnioſè ſcilicet.

7 ¶Sed ſi emptore cui pignora ſunt addicta exſequente [a] iudice,[b] pretium non ſoluat: vtrùm aduerſus emptorem porrigere [c] manus [d] debeant, iidem iudices, qui ſententiam exſequuntur, videndum eſt. & non puto eos vltra procedere. Cæterùm longe res abibit [e]. quid enim dicemus? condemnabunt emptorem, & ſic exſequentur aduerſus eum ſententiam? an ſtatim pro iudicato habebunt? & quid, ſi neget [f] ſe emiſſe, aut exſoluiſſe contendat? melius igitur erit, ſi non ſe interponat.[g] maxime cùm nec habeat actionem aduerſus eum is, cui iudicatum fieri deſideratur, nec iniuria afficietur. oportet enim, res captas pignori, & diſtractas, præſenti [h] pecunia diſtrahi: non ſic, vt poſt tempus pecunia ſoluatur. certè ſi ſe interponant: hactenus debebunt interuenire, vt ipſam rem addictam capiant & diſtrahant, quaſi non vinculo pignoris liberatam.

8 ¶Sic quoque iudices exſequentur [i] iudicatum, vt nomina [k] iure pignoris capiant, ſi nihil aliud ſit, quod capi poſſit. poſſe enim nomen iure pignoris capi, Imperator noſter [l] reſcripſit.

9 ¶Sed vtrùm confeſſum nomen tantùm capi poſſit, an etiam ſi neget quis ſe debere, videamus. & magis eſt, vt id [m] dumtaxat capiatur, quod confitetur. cæterùm ſi negetur: æquiſſimũ erit, diſcedi à nomine, niſi fortè quis exemplum ſecutus corporalium pignorum, [n] vltra proceſſerit, dixerítque ipſos debere iudices de nomine cognoſcere, vt cognoſcunt de proprietate. ſed contrà reſcriptum eſt.

10 ¶Item quid dicemus? vtrùm ipſi iudices conuenient nomen, exigéntque id, quod debetur, & in cauſa iudicati conuertent: an vero vendent nomen, vt pignora corporalia ſolent? & neceſſe eſt, vt, quod eis faciliùs [o] videatur ad rem exſequendam, hoc faciant.

11 ¶Sed & ſi pecunia pênes argentarios ſit, æquè capi [p] ſolet. Hoc ampliùs & ſi penes alium quem deſtinata tamen ei, qui condemnatus eſt: ſolet pignoris iure capi, & conuerti in cauſam iudicati.

12 ¶Præterea pecuniam quoque depoſitam nomine condemnati, vel in arcam recluſam: ſolent capere, vt iudicato ſatisfiat. Hoc amplius & ſi pupillaris pecunia in arcam repoſita ſit ad prædiorum comparationem: & citra permiſſum prætoris ab eo, qui exſequitur iudicatum, ſolet capi, & in cauſam iudicati conuerti.

De his qui non in ſolidum conueniuntur.

16. *Idem* " lib. 63. ad Edictum."

SVnt, † qui [q] in id, quod facere poſſunt, conueniuntur [r]: id eſt, non deducto ære alieno [ſ]. Et quidem ſunt hi ferè. Qui pro ſo cio [t] conueniuntur, ſocium autem omnium [u] bonorum accipiendum [x] eſt. Item parens.[y]

17. *Idem* " libro ducimo ad Edictum."

PAtronus [z] patrona, liberique eorum, & parentes. Item maritus [a] de dote in id, quod facere poteſt, couenitur.

18. *Idem* libro ſexageſimoſexto ad Edictum.

ITem miles [b], qui ſub armata militia ſtipendia meruit, condemnatus, eatenus, quatenus facere poteſt, cogitur ſoluere.

19. *Paulus* libro ſexto ad Plautium.

INter eos, quibus ex eadem cauſa debetur, occupantis [c] melior conditio eſt. nec deducitur, quo d eiuſdem conditionis hominibus debetur: ſicuti fit in de peculio actione. nam hîc occupantis melior eſt cauſa. Sed etſi cum patre [d], patronóve agetur: non eſt deducendum æs alienum: maximè quod eiuſdem conditionis perſonis debebitur, vt liberis, libertis.

1 ¶Is quoque, qui ex cauſa donationis [e] conuenitur, in quantum facere poteſt, condemnatur. & quidem is ſolus deducto [f] ære alieno. Et inter eos, quibus ex ſimili cauſa pecunia debetur, occupantis [g] potior erit cauſa. Immo nec totum, quod habet, extorquendum ei puto. ſed & ipſi [h] ratio habenda eſt, ne [i] egeat.

20. *Modeſtinus* " libro ſecundo Differentiarum."

NOn [k] tantùm dotis [l] nomine maritus, in quantum facere poſſit, cõdemnatur: ſed ex aliis quoque contractibus ab vxore iudicio conuentus, in quantum facere poteſt, condemnandus eſt ex Diui Pij conſtitutione. Quod [m] & in perſona mulieris æquà lance ſeruari æquitatis ſuggerit ratio.

g interponant *vulgat.* & malè.
h hinc collige, In ſubhaſtationibus, non haberi fidem de pretio: idem obſeruatur in rebus, fiſci, *l.* 1. ſ. *de iure fiſc* & omnibus mandatum habẽtibus vendendi. idem eſt quoque in executoribus teſtamentorum. Atque ita hæc formula præconij apud Plautium in Menechuriis: Omnia veniunt, cuique licebũt præſenti pecunia.
i *dict.* §. 6.7.ſ. *eodem.*
k *adde* §.3.ſ. *eod.* *l.*5. *C. de execut. rei indicat.*
l Antoninus.
m cõfeſſis ſcilicet.
n pignoris.
o Poſſum igitur vel exigere debitum, vel vẽdere, vel ipſis creditoribus addicere.
p Galli primum acceptãt: deinde poſtulant nummos ita acceptatos ſibi tradi, & in ſolutũ dari.
q de quibus 2. §. 36. 37. 38. *Inſt. de actione*
r hinc exceptio, quatenus facere poſſum de qua vide Oldorpium. *cap.* 55. *de except.*
† id in Gallia non obtinet.
ſ *l.* 49. ſ. *eodem.*
t *l.* 22. *in fin.* ſ. *eodem.*
u Imò, idem eſt, vt non ſit omnium bonorum, *l.* 63. ſ. *pro ſocio.*
x accipiendus eſt, *Haloand.*
y *l.* 7. §. 1. ſ. *de obſequiis*, §. 38. *Inſtitut. de act. l.* ſ. §. 6. ſ. *de collationibus.*
z *dict.* § 38.
a *l.* 20. *l.* 21. ſ. *eodem. l. vnic. Cod. de rei vxor. act.* §. 37. *Inſtitut. de actionibus.*
b *l.* 6. ſ. *eodem.*
c *l.* 22. §. 4. *Cod. de iure deliberan.*
d *l.* 49. ſ. *eodem*
e *vide l.* 12. ſ. *de donationibus.*
f *l.* 44. ſ. *ſolut.*
g *l.* 97. ſ. *de regulis iur.*
h *aliàs* ipſius.
i *l.* 30. ſ. *eodem.*
k vide Cuiaciũ 24. *obſeruat.* 28.
l *l.* 17. ſ. *eodem.*
m Relatũ idem eius eſt, *adde l.* 41. ſ. *de regul. iuris.*
n ¶vide Zaſium 2. *reſponſorum.* 9. & 1. *Intellect.* 5.
o id eſt, patri ipſius mariti, *l.* 15. *in fin.* ſ. *ſoluto.*
p id eſt, patri vxoris.
q ſed alio & alio iure vtimur. ita emendat Antonius Faber. 1. *Coniecturarum.* 14. Cuius lectiones ſenſu eſt: æquum quidem eſſe ſocerum ex promiſſione dotis ſoluto matrimonio non ſolidum non condemnari, ſed alio & alio iure nos vti, id eſt, cum nunc in ſolidum condemnari, nunc non condemnari: regulariter non condemnari: ex cauſa tamen & perſona condemnari hoc eſt ſi dolo dotem promiſerit, vel ſi talis perſona ſit quæ vix aliquo honore digna videatur ſecundum diſtinctione, *l. penultim.* ſ. *de iure dotium.*
r Imò, contrarium iuſtius eſt, *l.* 17. ſ. *ſoluto.*
ſ Nam ſi conſtante matrimonio, certo iure vtimur ſeruorum ſuprà quàm fauore poſſint non teneri, nec ſi doloſè dotem promiſerit, aut eo honore indignus ſit, adfinitatis ſcilicet ratione, *dict. l. penultim.*

21. *Paulus* " libro ſexto ad Plautium."

SIcut autem cum marito agitur, ita [n] & cum ſocero,[o] vt non vltra facultates damnetur. An ſi cum ſocero [p] ex promiſſione dotis agatur, in id, quod facere poteſt, damnandus ſit? quod & id æquum eſſe videtur. ſed alio [q] iure vtimur,[r] vt & Neratius ſcribit.

22. *Pomponius* " libro viceſimoprimo ad Quintum Mucium."

SEd hoc ita accipiendum eſt, ſi à ſocero dos ex promiſſione petatur ſoluto [ſ] matrimonio. verùm ſi manente matrimonio dos ab eo petatur: ſuccurrendum vtique [t] eſt, vt ne maioris ſummæ condemnetur, quàm quãtum facere poteſt.

1 ¶Quod autem de ſociis [u] dictum eſt, vt & hi, in quãtum facere poſſint, condemnentur: cauſâ cognitâ ſe facturum prætor edicit. Cauſæ cognitio autem in hoc erit, vt neganti [x] ſe ſocium eſſe, aut ex doli clauſula obligato non ſuccurratur.

23. *Paulus* " libro ſexto ad Plautium."

SI cum procuratore mariti de dote actum fuerit: ſi quidem viuo marito condemnatio fiet: in quantum facere poteſt, fiet damnatio. nam & defenſor [y] mariti in id, quod ille facere poteſt, damnatur mortuo verò marito, in ſolidum.

24. *Pomponius* " libro quarto ex Plautio."

ET fideiuſſor acceptus ſit rei, vel actionis: non proderit ei [z], ſi perſona, pro qua fideiuſſit, in quantum facere poteſt, condemnanda eſt.

1 ¶Si maritus ſoluendo non fuerit: licèt ipſi marito proſit, quòd facere non poſſit: (id enim perſonæ mariti præſtatur) heredi [a] eius hoc non prodeſt.

25. *Paulus* " libro ſexageſimo ad Edictum."

SCiendum eſt, heredes [b] earum perſonarum non in id, quod facere poſſunt ſed in integrum teneri.

Si conuenerit inter litigatores quid pronuncietur.

26. *Vlpianus* " libro ſeptuageſimoſeptimo ad Edictum."

SI conuenerit inter litigatores, quid pronuntietur: non ab re erit, iudicem huiuſmodi ſententiam proferre.[c]

De ſententia iniuſta, & appellatione non rectè facta.

27. *Modeſtinus* " libro primo Reſponſorum."

PRæſes prouinciæ [d] vſuras vſurarum condemnauit [e] contra leges [f] & ſacras conſtitutiones. ideoque Lucius Titius contra prolatam ſententiam iniuſtam præſidis appellauit [g] quæro, cùm non ſecundùm legem [h] hic Titius prouocaſſet, an exigi poſſit pecunia [i] ſecundùm condemnationem Modeſtinus reſpondit, ſi ſententiæ certa quantitas continetur: nihil proponi, cur iudicati agi non poſſit.[k]

De ſententiis diuerſis.

28. *Idem* " libro duodecimo Reſponſorum."

DVo iudices dati [l] diuerſas ſententias dederunt. Modeſtinus reſpondit, vtramque ſententiam in pendenti eſſe [m], donec competens [n] iudex vnam eorum confirmauerit.

De tempore quod datur iudicato.

29. *Idem* " libro ſeptimo Pandectarum."

TEmpus, quod datur iudicati,[o] etiam heredibus eius, ceteriſque, qui in locum eius ſuccedunt, tribuitur [p]: videlicet, quod ex tempore deeſt. quia cauſę, magis quam perſonæ, beneficium præſtituitur.

De donatore.

30. *Pomponius* " libro ſeptimo Variarum lectionum."

CVm ex cauſa donationis promiſſa pecunia eſt: ſi dubitum ſit, an ea res eo vſque donatoris facultates exhaurire poſſit, vt vix quicquam ei in bonis relictum ſit actio in [q] id, quod facere poſſit, danda eſt. ita vt [r] & ipſi donatori aliquid ſufficiens relinquatur. quod maximè inter liberos & parentes [ſ] obſeruandum eſt.

De tempore quod datur tam ad ſoluendum, quam ad vendenda pignora.

31. *Calliſtratus* " libro ſecundo Cognitionum."

t id eſt, indiſtinctè: non impleto eo an aliqua ſit cauſa propter quã ſocere in ſolidum condemnari debeat, vt in *l. frater* 38. ſ. *de cõdict. indebiti.* Vtique eſt ſiue diſtinctione, ſeu non admiſſa ea diſtinctione, An ex peculio fratris creditoris ad fratrem debitorem aliquid peruenerat.
u *l.* 16. ſ. *eodem.*
x Amittit priuilegium, qui in priuilegium cõmittit, *l.* 67. *in fin.* ſ. *pro ſocio.*
y *l.* 63. §. 1. ſ. *pro ſocio.*
z *vide l.* 16. ſ. *de fideiuſſoribus.*
a *l.* 25. *l.* 41. *in fin. princip.* ſ. *eod. l.* 63. §. 2. ſ. *pro ſocio.*
b extraneos ſcilicet quo refert legem 12. legem 13. ſ. *ſoluto:* non ſuos, *l.* 18. ſ. *ſoluto.*
c Imò, huiuſmodi arbitrium nullum eſt, *l.* 19. ſ. *de arbitris: quã vide.*
d in vſuras. *Haloand.*
e ne intelligas iudicem ea expreſſè formula vſum fuiſſe, *Condemno Titium ad vſuras vſurarum:* ſed his fortè verbis, *Condemno Titium in mille:* eámque ſummam vt ipſa & tacitè continuiſſe vſuras vſurarum. Nam iuris error expreſſus, vitiat ſententiã: tacitè intellectus, non vitiat, & ſi faciat ſententiã iniuſtam.
f *l.* 26. §. 1. ſ. *de condict. indebit. l. vltim. Cod. de vſuris.*
g tardius fortè quam oportuit.
h appellationẽ ſcilicet.
i id eſt, etiam vſura vſurarum.
k & ita, Sententia iniuſta, à qua ritè non eſt appellatum non retardat executionem. Cur ita? vel ideò quòd tacitè tantummodo, nõ directò leges impugnatæ ſunt: ſed i[p] litigatoris. qua in re ſibi imputare poteſt, ſi non ritè appellauerit.
l δύο χαμαιδικαστῶν, id eſt, pedanei, *vide Cuiac.* 12. *obſeruat.* 16. vbi agit de diuerſis paribus vel imparibus iudicium ſententiis.
m Imò, in pendenti res non eſt, *l.* 38. ſ. *eodem.*
n id eſt, is qui delegauit.
o iudicato *vulgat. Hal.*
p quin etiam interdum maius tempus tribuitur, *l. vlt. Cod. ſi pendente appellat.*
q *l.* 12. ſ. *de donationibus.*
r *l.* 19. *in fin.* ſ. *eodem. l.* 49. *in fin. l.* 50. ſ. *eodem. l.* 62. ſ. *de adilitio: l.* 173. ſ. *de regulis iuris.*
ſ *l.* 16. *in fin.* ſ. *eodem.*

DEbitoribus non tantùm petentibus dies ad ſoluendum dandi ſunt: [a] ſed & prorogandi, ſi res exigat. ſi qui tamen per contumaciam, [b] magis quàm quia non poſſint explicare pecuniam, differant ſolutionem, pignoribus captis compellendi ſunt ad ſatisfaciendum ex forma, quam Caſſio proconſuli Diuus Pius in hæc verba reſcripſit: His, qui fatebuntur [c] debere, aut ex re iudicata neceſſe habebunt reddere, tempus ad ſoluendum detur, quod ſufficere pro facultate cuiuſque videbitur. eorum, qui intra diem vel ab initio datum, vel ex ea cauſa poſtea prorogatum ſibi, non reddiderint. pignora capi. eáque, ſi intra duos [d] menſes non ſoluerint, vendantur. ſi quid ex pretiis ſuperſit, reddatur ei, cuius pignora vendita erant.

Si iudex non exiſtimauit: cauſam per conſtitutiones prolatas iuuari.

32\. *Idem* " lib.3. Cognitionum."

CVm prolatis conſtitutionibus contra eas pronuntiat iudex, eo quòd non exiſtimat [e] cauſam, de qua iudicat, per eas iuuari: non videtur contra conſtitutiones ſententiam dediſſe. ideóque ab eiuſmodi ſententia appellandum eſt. alioquin rei iudicatæ ſtabitur.

De falſis teſtimoniis.

33\. *Idem* " lib.5. Cognitionum."

DIuus Hadrianus aditus per libellum [f] à Iuliano Tarentino, & iudicante [g] eo, falſis [h] teſtimoniis, conſpiratione aduerſariorum teſtibus pecunia corruptis, religionem iudicis circumuentam eſſe, in integrum cauſam reſtituendam [i] in hæc verba reſcripſit: Exemplum libelli dati mihi à Iulio Tarentino mitti tibi iuſſi. tu, ſi tibi probauerit, [k] conſpiratione aduerſariorum & teſtibus pecunia [l] corruptis oppreſſum ſe, & rem ſeuerè vindica, &, ſi qua à iudice tam malo exemplo circumſcripto iudicata ſunt in integrum reſtitue.

De eo qui victum vel ſtratum inferri. Iudicato non patitur.

34\. *Licinius Rufinus* " libro tertiodecimo Regularum".

SI [m] victum vel ſtratum inferri quis iudicato non patiatur: vtilis in eum pœnalis actio danda eſt: vel (vt quidam putant) iniuriarum cum eo agi poterit.

De retractatione ſententiæ.

35\. *Papirius Iuſtus* Conſtitutionum libro ſecundo.

IMperatores Antonius & Verus reſcripſerunt, quamquam ſub obtentu nouorum inſtrumentorum reſtitui negotia minimè [n] oporteat, tamen in negotio publico, ex cauſa permittere ſe, huiuſmodi inſtrumentis vti.

Si vim iudicum, non liquet. De plurium ſententia.

36\. *Paulus* " libro ſeptimodecimo ad Edictum."

POmponius libro trigeſimoſeptimo ad Edictum ſcribit: Si vni ex pluribus iudicibus de liberali cauſa cognoſcenti, de re non liqueat, ceteri autem conſentiant: ſi is iurauerit, ſibi non [o] liquere: eo quieſcente, ceteros, qui conſentiant, ſententiam proferre: quia, etſi diſſentiret, plurium [p] ſententia obtineret.

Quo caſu omnes intelliguntur iudicare.

37\. *Marcellus* " lib.3. Digeſtorum."

TVnc autem vniuerſi iudices intelliguntur iudicare, cùm [q] omnes adſunt.

De ſententiis diuerſis.

38\. *Paulus* " lib.17. ad Edictum."

INter [r] pares [ſ] numero iudices ſi diſſonæ ſententiæ proferantur: in " de " liberalibus quidem cauſis (ſecundum quod à Diuo Pio conſtitutum eſt) pro [t] libertate ſtatutum obtinet. in aliis autem cauſis pro [u] reo. quod & in [x] iudiciis publicis obtinere oportet.

1 ¶ Si diuerſis ſummis condemnent iudices: minimam ſpectandam eſſe Iulianus ſcribit.

a *l.21.ſ. de iudiciis: l. 7. ſ. iudicat. ſolui: l. 2. Cod de vſuris rei iudicat. §. 2. Inſtitut. de offic. iudicis.*

b vide exemplum, in *l.2. Cod. de falſis.*

c *Paul.5. ſentent.5.§.4.*

d ne intelligas duos menſes iudicato, ſed pignoribus vendendis præſtitutos, *vt in l. 3. Cod. Theod. de diſtr. pignor. quæ tributo.* qua de re *vide Cuiac. 3. obſeru.39. adde Forner. 2. ſelect. 15.* Aliàs in genere tempus quatuor menſium datur debitoribus ad ſoluendum vide Socinum *regula* 396.

e id autē exiſtimat, quia leges prolatæ ſūt ambiguæ.

f Libellis adiri Principes etiam præſentes ſoliti *Tacitus.4. Suetonius Auguſto.* 53. de libellis vide plura ad Titulum Cod. quando libellus, *principi dat° vbi dixi.*

g Aduerſus ſententiam latam ex depoſitione falſorū teſtium cōdemnatus reſtitui poteſt.

h *C.d. ſi ex falſis inſtrumētis vel teſtimonis.* ſentētia lata ex falſis inſtrumentis vel teſtibus, nouo iure datur reſtitutio: de quo vide Socinū *regul.*364. 367: & 405.

i Reſtitutio cauſæ in integrum, παλινδυκία. *vide l.2. Cod. ſi ex falſis: l.3. §. 9. ſ. de iure fiſci.*

k & ſic talis ſententia mero iure non reſcinditur.

l id precisè probare non tenemur. ſufficit ſi probentur precibus corrupti.

m vide quædam in hanc legem apud Hotomanum, 24. *Illuſtr. Forner. 1. ſelect.6.*

n *l.4 Cod. eod.*

o *l.27. in fin. ſ. de liberali cauſa: vide Cuiac. 6. obſeruat.27.*

p *l.37. l.39. ſ. eod.*

q *l.36. in fin. ſ. eod. adde l. 10. ſ. de inoffic.*

r vide Nouellam *Emanuelis Commeni. cap. 6. & Senecam.3. Cōtrouerſ.*

ſ *vide Cuiac. 12. obſeruat.16.*

t *l.24. ſ. de manumiſ.*

u *dixi ad leges XII. Tabularum.*

x *l.33. l.125. l. 128. l.154. ſ. de reg. iuris.* Præſumitur enim in dubiis pro reo. de qua præſumptione, *vide Alciat. 3. præſ. 44.*

y †*l.18. ſ. de arbitris: l. 4. Cod. quando prouocare: l.2. ſ. de decret. ab ordin.*

z Cur ita? vide *l. 26. ſ. de regulis iuris.* Poſſum dicere: quòd proniores ſimus ad liberandum, *l.47. ſ. de obligat.* Alias rationes. vide apud Ariſtotelem *in problemat.* Reis dexter locus dabatur, fortè non honoris cauſa, ſed quòd eo loci cuſtodia *Ariſtoteles dict. l.10.* Nam rei fugantes dicuntur in iure, *l.13. §.2. Cod. de iudiciis.*

a *vide l.36. ſ. eodem.* b vide Forcatulum, *Cupidine 20. numero 6.*

c ea erant pecuniaria, de quibus, *vide Cuiac. ad l. 6. ſ. de excuſat. tutor. fol.194.*

d *l.5. Cod. quæ res pignori.*

e de ſacris coronis *adde l. Item 6. Cod. quæ res pignori: l. vnicam. Cod. de athletis*: de ſacris certaminibus, *l.4. ſ. de his qui notantur infamia.*

De abſentia vel contraria ſententia vnius iudicis.

39\. *Celſus* " lib.3. Digeſtorum."

DVo [y] ex tribus iudicibus vno abſente iudicare non [z] poſſunt. quippe omnes iudicare iuſſi ſunt. Sed ſi adſit, & contrà ſentiat: ſtatur duorum [a] ſententiæ. quid enim minùs verum eſt, omnes iudicaſſe?

De præmiis. quæ propter ſacras coronas præſtantur.

40\. *Papinianus* " lib.10. Reſponſorum."

COmmodis [b] præmiorum [c], quæ propter coronas [d] ſacras [e] præſtantur, condemnato [f] placuit interdici, & eam pecuniam iure pignoris in cauſam iudicati capi. [g]

De his qui non conueniuntur inſolidum.

41\. *Paulus* " lib.14. Quæſtionum."

NEſennius Apollinaris: Si te donaturum mihi, delegauero creditori meo: an in ſolidum conueniendus ſis? & ſi in ſolidum conueniendus: an diuerſum putes, ſi nō creditori meo, ſed ei, cui donare volebam, te delegauero? & quid de eo, qui pro muliere, cui donare volebat, marito eius dotem promiſerit. reſpondit: Nulla creditor exceptione ſummoueretur, licèt is, qui ei delegatus eſt, poterit vti aduerſus eum, cuius nomine promiſit. cui ſimilis eſt maritus: maximè ſi conſtante matrimonio petat. & ſicut [h] heres donatoris in ſolidum condemnatur, [i] & ipſe fideiuſſor, [k] quem in donando adhibuit: ita & ei, cui non donauit, in ſolidum condemnatur.

1 ¶ Fundum quis donauit. ſi non reſtituat: vt quiuis poſſeſſor, damnandus eſt. ſi autem fundum reſtituit: fructuum nomine, ſi non eos conſumpſit, in ſolidum condemnandus eſt. potuit enim non periclitari, ſi ſtatim reſtituiſſet. ſi dolo [l] deſiit poſſidere: in litem iurabitur, & tanti ſequetur condemnatio.

2 ¶ In ſolidum condemnatus donator, actione iudicati, niſi [m] in quantum facere poteſt, non tenetur, beneficio conſtitutionis.

Si ſententia mutetur vel ſuppleatur.

42\. *Idem* " lib.3. Reſponſorum."

PAulus reſpondit, reſcindere quidem ſententiam [n] ſuam præcedentem prætorem non poſſe, reliqua autem, [o] quæ ad conſequentiam quidem iam ſtatutorum pertinent, priori tamen ſententiæ deſunt, circa condemnandum reum, vel abſoluendum debere [p] ſupplere, ſcilicet eodem die.

De plurib. condemnatis.

43\. *Idem* " libro 16. Reſponſorum."

PAulus reſpondit, eos [q], qui vna ſententia in vnam quantitatem condemnati ſunt, pro portione virili [r] ex cauſa iudicati conueniri [ſ]. & ſi ex ſententia aduerſus tres dicta, Titius portionem ſibi competentem exſoluit: ex perſona ceterorum ex eadem ſententia conueniri eum non poſſe.

De abſtentione pupillæ, quæ nomine hereditario condemnata fuerat.

44\. *Scæuola* " libro 5. Reſponſorum."

EX contractu paterno actum eſt cùm pupilla tutore auctore: & condemnata eſt. poſtea tutores abſtinuerunt eam bonis paternis: & ita bona defuncti ad ſubſtitutum, vel ad coheredes [t] peruenerunt [u] quæritur, an hi ex cauſa iudicati teneantur. reſcripſit, dandam in eos actionem, niſi culpa tutorum pupilla condemnata eſt. [x]

De actis circumducendis. 1. De amplienda vel minuenda pœna damnatore. 2. De minorib. in defenſis.

45\. *Paulus* " lib.1. Sententiarum."

ACta apud ſe habita [y], ſi partes conſentiant, & iudex hoc permiſerit, [z] poteſt iubere ea [a] die circumduci: niſi vel negotium, vel lis terminata eſt. [b]

1 ¶ De amplianda vel minuenda [c] pœna [d] damnatorum poſt ſententiam dictam, ſiue principali auctoritate nihil eſt ſtatuendum.

2 ¶ Contra indefenſos minores tutorē vel curatorē, [e] nō

f athletæ. dic idem in milite. profeſſore ſacerdote, vaſallo reſpectu feudi & bonis prohibitis alienari extra familiam, *vide Zaſ. hic.*

g in ſubſidium ſcilicet, *l.4. Cod. de executione rei iudicatæ.* Imò videntur non capi poſſe, ex quo pignorari non poſſunt, *dict. l.5.* h *l. 24. in fin. ſ. eodem.*

i Imo, non inſolidū: ſed parcendum marito qui donatorem non præcipitauit ad ſolutionem, *l.33. ſ. de iure dot. l.12. ſ. ſoluto: vide Cuiac. 12. obſeruat.17.*

k *vide l.16. ſ. de fideiuſſoribus.*

l *l.5. §.3. ſ. de in litem iurando.*

m Cur ita? *vide l.33. ſ. de donationibus.*

n definitiuam ſcilicet: *l.14. ſ. eo. l 1. Cod. ſentent. reſcindendi non poſſe.*

o vt taxationes expenſarum, *l.3. Cod. de fructibus & litium expēſis.*

p vltro, vel requiſitus.

q *l.10. §.3. ſ. de appellat. l. 1. l. 2. Cod. ſi plures vna ſententia.*

r Cur ita? quia natura copulatiua, eſt partiri in partes æquales, ſiue agatur de ſententia, *vt hic:* vel de ſtipulatione, *vt. l.11. §.1. ſ. de duobus reis:* vel de mandato, *l.59. §. 3. ſ. mandati:* vel de legato, *l.33. ſ. de legat. 1.* & appellatione, *l. 10. §.3. ſ. de appellat.*

ſ niſi finiū regundorum agatur. tunc enim nō perſonarum numerus, ſed fundorum quātitas conſideratur, *l.4. §. 5. ſ. finium regūdor.* niſi de re quæ ſit indiuidua, aut de maleficio agatur, niſi partes beneficio diuiſionis renunciēt.

t quid ſi neque ſubſtitutū, neq; coheredes habuiſſet, ad quos bona perueniſſent? Accurſius ait ad fiſcum. quod non placuit Cuiacio, 12. *obſeruat.* 20.

u Sententia executioni mandari poteſt, tā aduerſus condemnatum quam eius ſucceſſorem.

x nec dicas eo caſu dari actionem in pupillā: dic potius in pupilli tutores dari, aut in ipſos quidem ſucceſſores: ſed ex eo capite eos reſtitui, quo pupilla fuiſſet reſtituta, ſi hereditate nō abſtinuiſſet.

y ante ſententiā definitiuam.

z ideo eius permiſſio requiritur, quia fortè eius intereſt acta ſeruari.

a *l.43. in fin. ſ. eod.* & meritò. nam quæ in continenti fiunt dicuntur ab initio ineſſe.

b poſt ſententiam latam, nec partium nec iudicis conſenſu poſſent circumduci, niſi expreſſè partes à ſententia & deciſione recederent. nam manente ſententia intereſt, ad vitandas rixas & honorem iudicis conſeruandum, vt acta ſint integra.

c *l.1. in fin. ſ. de quæſtionibus. l.9. §.11. ſ. de pœnis: l.1. Cod ſentent. reſcindi non poſſe: l.3. Cod. comminationes, epiſtolas. programmata.* ſed tamen *minuendi*, verbo Zaſius, 2 *intellect.*21. intelligit dilationem pœnæ, *argument. l.31. ſ. de pœnis.* d aliud eſt in mulcta, *l.6. in f. ſ. de offic. præſid.* Mulcta differt à pœna de quo *v. l.131. ſ. de ver. ſign.* e quid ſi procuratorē habuerint? qd ſi mulier minor annis ſine curatore, p maritū tamē egerit? in his caſib. puto valere ſententiā, ſi ſentētia vtilis dicta fuerit, minori, *l.14. C. de procur.*

habentes

a & si prolata erit, non nocebit, *l.6. in fin. Cod. quomodo & quando iudex.* nisi, vt antea dixi, sententia vtilis fuerit minori: nisi denique maior 14. annis, ceu pubes iurauerit se acta rata habiturum, quia iuramentum, eum facit maiorem, *vide auth. Sacramenta. Cod. si aduers. vendit.*

b quæ fortè inepta sunt, diminuta, & superflua.

habentes, nulla sententia proferenda est.[a]

De actorum emendatione.

46. *Hermogenianus*″ lib.2. Iuris epitomarum.″

Actorum verba[b] emendare, tenore sententiæ perseuerante, non est prohibitum.

De præsentib. & absentib.

47. *Paulus*″ lib.5. Sententiarum.″

De vnoquoque negotio præsentibus[c] omnibus,[d] quos causa contingit,[e] iudicari oportet. aliter enim iudicatum tantùm inter præsentes tenet.[f]

1 ¶ Quia apud fiscum causam defendere sæpiùs[g] conuenti neglexerint, rebus iudicatis subiiciendi sunt. quod eo apparet, si sæpè conuenti præsentiam suam facere noluerint.

Vt decreta latinè interponantur.

48. *Tryphoninus*″ libro secundo Disputationum.″

Decreta à prætoribus latinè † interponi debent.[h]

De eo qui patri non successit. De donatore.

49. *Paulus*″ lib.2. Manualium.″

Et exheredatum,[i] vel eum, qui se paterna hereditate abstinuit, nec ex ipsius contractu, nisi id, quod facere potest, condemnandum. Quemadmodum autem facere posse credatur, videndum est: vtrùm deducto[k] omni ære alieno, vt is, qui ex donatione conuenitur: an vt maritus, & patronus, nullo[l] deducto ære alieno & indubitati iuris est, ad similitudinem viri & patroni eum detrahendum. pinguiùs[m] enim donatori succurrere debemus, quàm ei, qui verum debitum persoluere compellitur.

50. *Tryphoninus*″ libro duodecimo Disputationum.″

Ne liberalitate sua inops fieri periclitetur.

De eo qui dolo fecit, vt bona eius venirent. 1. Si creditor missus in possessionem, admissus non sit: sed quanti eius interfuerit, consecutus sit.

51. *Paulus*″ lib.2. Manualium.″

Si quis dolo fecerit, vt bona eius venirent, in solidum tenetur.

1 ¶ Si quis[n] creditorem missum in possessionem rei seruandæ causa non admiserit: si[o] venditor[p] præstiterit creditori, quanti eius interfuerit: quæsitum est, an debitor[q] liberetur. & puto improbum esse eum qui velit iterum[r] consequi, quod accepit.

De actione rerum amotarum.

52. *Tryphoninus*″ lib.12. Disputationum.″

Si rerum amotarum cum viro agatur, quamquam videatur ea quoque actio præcedentis societatis[f] vitæ causam habuisse, in solidum condemnari debet: quoniam[t] ex malè contractu & delicto oritur.

c Ea quæ altera parte absente decernuntur vim rerum iudicatarum non obtinent, *Paul. 5. sentent. 5. § 5* Porro præsens citari non debet nã citatio fit vt absẽs compareat, adde Socinũ. *regul.* 185.

d & vocatis, *l. 39. ff. de adoption.* præsentibus verè vel fictè. nam per interpretationẽ contumax dicitur præsens.

e puta legatario fideicommissariis, *l.14. in fin. ff. de app.* aduocato fisci, *l.3. §. antepenult. l.7. ff. de iure fisci: l.7. Cod. quomodo & quando iudex:* fideiussoribus & aliis. vide Oldẽdorpiũ, *in tract. de re iudicata. c.1. 14. & 30.* Cum agitur de prosequenda lite aduersus defunctũ mota, citãdi sunt heredes ad resumendã litem, *vide Cod. res inter alios act.*

f etiamsi de re aperta ac manifestaria agatur. *Hippolyt. de Marsiliis, hic. num* 10. aut acta aliquo extraiudiciali: putà ab arbitratore, *numero.* 33. de eo reuocando quod per se nullum sit, *num.* 36.46.47.48. de præiudicio minimo. 43. de iudiciis 45. etiamsi sum⁹ Põtifex *numero.* 11. *& seq.* vel princeps. *numero.* 16. *& sequentibus* cognosceret. Item etiamsi vi statuti arbiter cognoscere possit omissa solemnitate *numero.* 26. vel absentibus partibus, *numero* 27. Quinimo etsi statuto ipso permittẽte, creditor authoritate sua possit in ipsum debitorem, manũ iniicere eúmque capere. *numero* 28. denique etiamsi statutum excluderet omnes exceptiones 32. aut parte absente ferenda esset sententia. 34. Porro sexaginta ad hanc regulam exceptiones vide apud eundem Hippolytum de Marsiliis, *à numero* 67. *ad.* 138.

g *l.14. in fin. ff. de appellat.*

† hodie translato Byzantium imperio, etiam Græcè interponi possunt, *l.12. Cod. de sentent. & interlocutus.* sed quid? Forcatulus in sphera sua legari, τὸ Latine interpretatur pro ea oratione accipi, quæ à quoquo facile possit intelligi.

h Cautum fuerat ante tempus Ciceronis, ne quis Romæ oraret Græcè. *Valerius. 2. titul.* 1. idque fortè ad propagandam nominis Romani gloriam. Ideóque Tiberius cúm in Senatu monopoli verbo vteretur, excusauit se, ac si peccasset: & Iuuenalis. *Satyr.* 3. Non possum ferre, Quirites, Græcam vrbem.

i *l.2 ff. quod cum eo.*

k *l.16. l.19. ff. eod. l.53. l.54. ff. soluto. l.63. §.3. ff. pro socio.*

l *dict. l.54.*

m id est, pleniùs, latiùs, *l.49. ff. eodem. l.14. ff. de except. rei iudic. vide l.2. in fin. ex quibus causis in possess.*

n putà is qui emit à debitore, & possessor fundi: *l.13. §. penultim. ff. de hæred. petit. l.95. §.9. ff. de solut.*

o Hæc verba si præstiterit creditori refert. Antonius Faber. 4. *Coniecturarum.* 19. ad eum qui creditorem missum in possessionem rei seruandæ causa nõ admisit, quem nonnulli *vetitorem*, minus Latino vocabulo appellarunt. Hic tamen apertius legi posse, *& præstiterit creditori.* delata voce *vetitoris*, vel *debitoris*, vel *emptoris.* aliáve simili.

p debitor, *Cuiac. apud. 4. Paul. sentent. 7. §. vltim. & ad l.43. ff. de pactis: & ad l.14. in verbis secundùm hæc ff. quod met. caus. & 12. obseruat. 23. in fin.* quod Hotomano displicet, *5. obseruat.* 18. quidam ex veteribus legerunt. *vetitor*, Græci *emptor*, alij *venditoris*, vocabunt intelligunt emptorem nominis: alij, emptorem sui fraudator vendidit, quod vltimum valdè probo.

q an debito, *Hotoman. 5. obseruat.* 18.

r Creditor suum consecutus, nihil aliud petere debet, *l.56. ff. de regul. iuris: l.26. ff. de peculio: l.3. §.3. ff. mandati: l.34. ff. de obligat. & action.*

f *l.1. ff. de ritu.*

t *l.21. in fin. ff. rerum amotar.*

De contumacia.

53. *Hermogenianus*″ lib.1. Iuris epitomarum.″

Contumacia[u] eorum, qui ius dicenti non obtemperant, litis[x] damno coercetur.

1 ¶ Contumax est, qui trib.[y] edictis propositis, vel vno[z] pro tribus, quòd vulgò peremptorium appellatur, literis euocatus præsentiam sui facere contemnet.

2 ¶ Pœnam contumacis non patitur, quem aduersa valetudo,[a] vel maioris causæ[b] occupatio defendit.

3 ¶ Contumaces non videntur, nisi qui, cùm obedire deberent, non obsequuntur: id est, qui ad iurisdictionem eius, cui negant obsequi, pertinent.

54. *Paulus*″ lib.1. Sententiarum.″

Contra pupillum indefensum,[c] eumque, qui reipublicæ causa abest, vel minorem vigintiquinque annis, propositum peremptorium nihil momenti habet.

1 ¶ Is, qui ad maius auditorium vocatus est[d], si litem inchoatam[e] deseruit, contumax non videtur.[f]

De sententia non corrigenda.

55. *Vlpianus*″ lib.51. ad Sabinum.″

Iudex, posteaquam semel sententiam dixit: postea iudex esse desinit. & hoc iure vtimur: vt iudex, qui semel vel pluris vel minoris condemnauit, ampliùs corrigere[g] sententiam suam non possit[h] semel enim malè seu benè officio functus est.

De quæstione finita.

56. *Idem*″ lib.27. ad Edictum.″

Post rem[i] iudicatam, vel iureiurando[k] decisam, vel confessionem in iure[l] factam, nihil quæritur post orationem Diui Marci: quia in iure confessi pro[m] iudicatis habentur.

De minore viginti quinque annis.

57. *Idem*″ lib.2. Disputationum.″

Quidam consulebat[n], an valeret sententia à minore vigintiquinque annis iudice data[o]. & æquissimum est, tueri sententiam ab eo dictam, nisi[p] minor decem & octo[q] annis sit. Certè si magistratum minor gerit: dicendum est, iurisdictionem eius non improbari. Et si fortè ex consensu iudex minor datus sit scientibus his, qui in eum consentiebant: rectissimè dicitur, valere sentẽtiam. proinde si minor prætor, si consul ius dixerit, sententiamve protulerit: valebit. princeps enim, qui ei magistratum dedit omnia gerere decreuit.

De pignorib. captis. 1. Et distractis cum sententia non præcessisset.

58. *Idem*″ libro 7. Disputationum.″

Si, cùm[r] nulla[f] sententia præcessisset, capta sunt & distracta pignora: possunt reuocari.

Vt condemnatio certa sit. 3. De morte rei.

59. *Idem*″ libro quarto de omnibus tribunalibus.″

In sententiis[t] sufficiet, si[u] expresserit iudex summam in sententia, soluíque iusserit, vel præstari, vel quo alio verbo[x] hoc significauerit.

1 ¶ Amplius est rescriptũ: etsi in sentẽtia non sit summa

u ¶ nõ venientis, non restituẽtis, non respondentis, recedentis.

x *l.68. ff. de rei vindicat. l. vltim. §.1. de appellat.*

y *l.73. ff. de iudiciis.*

z *l.72. ff. de iudiciis. Paul. 5. sent. 5. §.6. l.8. C. quomodo & quando.*

a *l.60. ff. eodem.*

b necessitatis, *l.10. Cod. quomodo & quando index.*

c *l.45. in fin. ff. eodem.* Porrò, Infans citari non potest, sed eius tutor. Supra infantiam & septimum annum constitutus, potest, sed cum tutore, si habet: si non habet, tutor in litem ei postulatur. aliàs, citatus sine tutore non esset contumax. *vide l. vltim. Cod. si propter publicas pensitat.*

d atqui videtur vocari non posse, *l.2. in fin. ff. de in ius vocando.*

e in minori auditorio.

f est enim eo casu gratificationi locus, *l.3. §. 4. §. de Sylaniano.*

g *l.37. ff. de pœnis.*

h Imò potest, *l.42. ff. de minoribus.*

i nota hęc tria, rem iudicatam, iusiurandũ, confessionem.

k *l.1. Cod. de rebus credit.*

l *l.1. §.7.7. ff. si quid in fraudem patroni. l.4. Cod. de repudianda. vide Nouellam* 90. *cap.* 2. Iudicati confessio habet obligationem & executione paratam, *l.17. ff. de in ius vocando:* neque ei impugnare potest in defectum solennitatis: quin eiusmodi confessio non cedit quod ad authoritatem, instrumento notarij, *adde l.6. §. 2. ff. titul. proxim.* sic, Transactio apud acta, etiam sine scriptura valet, *l.28. Cod. de transactionibus.*

m *vide l.6. ff. titul. proxim.*

n *vide Zas. 2. intellect. 22.*

o Ratio decidendi sumitur ab ipsa qualitate iudicis, & aliis legibus, quibus sua cuique magistratui ætas definita erat. de quo *vide Cuiac. 17. obseruat. 34.*

p Minor regulariter non potest esse iudex, *l.41. ff. de arbitr. l.12. ff. de iudiciis.*

q Ea ætas, ἀκροτάτη ἥβη dicitur ab Arriano *in Indicis*, & ab aliis prima lanugo.

r Ab executione non est incipiendum, *l.1. Cod. de executione rei iudicatæ.*

f Duplex est interpretatio. Prior, Ante latam sententiam non sunt distrahenda pignora. Altera, Si nulliter est processum. quæ inde sequutæ sunt venditiones, reuocari possunt.

t Nihil refert quibus verbis sententia lata sit, dum eius verba contineant absolutionem vel condemnationem.

u Index in sententiis causas adiicere non debet. vide tamen exceptiones apud regularum 196.

x vt putà, nihil videtur quo Titius seruo obligetur, *l.21. §.1. ff. de arbitris:* quod habes ex testamento Mæuij restitue, *l.5. ff. eodem.* at si quis ita iudicet, hereditas ad te pertinet, sed legata præstare debes, *l. vltim. ff. de heredit. institut.* Omne debitum solue cum vsuris, *l.3. Cod. de sent. quæ sine certa quantitate profer.* Sententia incerta ferretur. Est enim incertum quas vsuras debeat condemnatus. An idem est si ita feratur sententia? Quantum ei debes redde, diuisioni vestræ stari placet, pro ea parte qua soluisti, accipe? ait lex 21. §.3. §. *de arb.* quod tamen maximam dubitationem habet. nam huiusmodi verbis tacitè fit relatio ad chirographum, ad instrumentum, ad apocham, quæ certam summam in se continent: id cùm euenit certa sententia est, *l.5. §. 1. ff. eod.* eámque opinionem confirmat, *§.1. ff. eod.* Porrò, Iudici ad quem appellatum est sufficit, si pronunciet iustam vel iniustam appellationem, *l.6. Cod. de appellat.* benè iudicatum, *l.38. ff. de minoribus.*

a *l.21.§.1.ſuprà,de arbitris.*
b Falſum igitur eſt,quod quidam putant,in aſſertoriis actis certitudinem non ſpectari, ſed in probatoriis tantum.
c de formulis ſententiarum quarundam,*dixi ad l.1.§.5.ꝭ.ad Turpill.*
d ſorti vſuræ opponi ſolent.

adiecta : ſi [a] tamen is,qui petit,[b] ſummam expreſſerit : & iudex ait : *Solue.* [c] *quòd petitum eſt:* vel, *quantum petitum eſt:* valere ſententiam.

2 ¶Qui ſortis [d] quidem condemnationem faciunt: de vſuris autem ita pronunciant , *Vſuræ,* [e] *ſi quæ competunt:* " vel,*quæ competunt,vt*" *præſtentur:*non[f] rectè pronuntiant. debent enim de vſuris quoque cognoſcere, & certam facere condemnationem.

3 ¶ Si quis ex edicto peremptorio poſt [g] mortem ſit condemnatus,non[h] valet [i] ſententia: quia morte rei peremptorium ſoluitur.ideóque,vt " in " re integra,de cauſa notio præſtabitur:& quod optimum patuerit,ſtatuetur.

De morbo ſontico.

60. *Iulianus* libro quinto Digeſtorum."

QVæſitum eſt : cùm alter ex litigatoribus febricitans diſceſſiſſet,& iudex [k] abſente eo pronuntiaſſet : an iure videretur pronunciaſſe.reſpõdit:Morbus ſonticus,[l] etiam inuitis litigatoribus,ac iudice,diem differt.[m] ſonticus autem exiſtimandus eſt , qui cuiuſque rei agendæ impedimento [n] eſt.litiganti porrò quid magis impedimento eſt,quàm motus[o] corporis contra naturam,quem febrem appellant ? igitur ſi rei iudicandæ tempore alter ex litigatoribus febrem [p] habuit, res non videtur iudicata. poteſt tamen dici,eſſe aliquam & febrium [q] differentiam, nam ſi quis ſanus aliàs ac robuſtus, tempore iudicandi leuiſſima [r] febre correptus fuerit : aut ſi quis tam veterem [ſ] quartanam habeat , vt in ea omnibus negotiis ſupereſſe ſoleat : poterit dici, morbum ſonticum non habere.

De eo cui prior reus condemnatus fuit.

61. *Idem* libro quadrageſimoquinto Digeſtorum."

IN iudicati actione [t] non [u] priùs ratio haberi debet eius,cui prior reus condemnatus fuerit.[x]

De ſententia non mutanda.

62. *Alſenus Varus* lib.6.Digeſtorum à Paulo epitomatorum."

CVm quærebatur,iudex, ſi perperam iudicaſſet [y], an poſſet eodem[z] die iterum iudicare:[a] reſpondit,non [b] poſſe [c].

An ſententia,inter alios dicta,aliis præiudicet.

63. *Macer* libro ſecundo de Appellationibus."

SAepè conſtitutum [d] eſt,res inter alios iudicatas aliis non præiudicare. Quod tamen quandam diſtinctioinem habet [e].nam ſententia inter alios dicta, aliis quibuſdam etiam ſcientibus [f] obeſt:[g] quibuſdam verò, etiam ſi contra ipſos iudicatum ſit,nihil [h] nocet [i].Nam ſcientibus

e *l.3.C. de ſentent. quæ ſine certa quantitate:adde l.31. ꝭ. de vſuris.*
f Imò rectè : nã hodie vſuræ iudicatæ certæ ſunt, *l.3. Cod. de vſuris rei indicat.*
g Sententia cõtra mortuum lata , eſt ipſo iure nulla.
h *l.57. in fin. ꝭ. de iudic. l.2.ꝭ.quæ ſent.ſine appellat.* ſi modo iudici in aliquo actu iudiciali mors litigatoris fuerit ſignificata. Eo ampliùs Gayllus notat 1.*pract. obſeruat.* 109.*numer.*3. *&* 5.6.7. de morte litigatoris iudici conſtare debere , vt iudici nõ vt priuato. Ad hæc, Quando poſt publicatam ſentẽtiam mors litigatoris in iudicio allegatur, ſententiam per interlocutionẽ in heredes trãſferri.Quòd ſi ante cõcluſionem in cauſa , altera partium in fata concidat , tunc implorato iudicis officio , citatio ad reaſſumẽdam cauſam in eo ſtatu, in quo relicta eſt , contrà hæredes decernitur. De iure tamẽ in procuratorem defuncti ſententiã ferri poſſe , vt qui poſt litem conteſtatam factus ſit litis dominus, *l.23.Cod. de procuratoribus*: eóq; pacto euitari hæredũ tergiuerſationum. Porrò ſententia in eius (qui creditur viuere) vtilitatem ferri poteſt,*l.30.ꝭ. de fideicommiſſ.libertatibus.*
i Imò , valere videtur , ſi quidem ferri poteſt ſententia *l.23. Cod. de procuratoribus.*
k ſciens ſc. & prudens.Quid ſi ignorauit? ſententia valet:ſed heredes defuncti reſtitui poterunt ad appellandum *l. vltim. ꝭ.de in integr.l.7.Cod. quomodo & quando iudex.*
l *l.4.§.5.ꝭ. de ædilitio:* quem θεηλάτον νόσον Græci appellant *Feſtus*:hinc ſontica cauſa apud Feſtum:Gloſſis ἱερὰ νόσος.
m diffindit.
n *l.50.§.2.ꝭ. eod. Feſtus:l.10. in fin.ꝭ.de excuſationibus tutor. adde Oldendorp. capit.*14. *de re iudicata.*
o Febris , eſt motus corporis contra naturam.
p Qui olim febricitans , & hodie morboſus cenſetur, *vide Alciat.* 2. *præſumptio.*19.
q Febrium differentiæ & tria genera præcipua ſunt. aut enim accidit nimius calor in ſpiritibus , aut in humoribus putreſcentibus, aut in ſolidis humani corporis partibus.Prior febris, ἐφήμερα. Secunda putrida : *Tertia,* hectica *vide Fuchſium* 3. *Inſtitut.* 10.
r Leuiſſima febris,quæ & leuicula, *l.1.§.6.ſuprà, de ædilitio.*
ſ vetus quartana.
t i. dum ad executionem proceditur. per eam executioni mandatur ſententia. interdum etiam per nexum & nobile officium iudicis
u Imò priùs.*l.19.ꝭ. eodem: l.10. ꝭ.qui potiores:* v. Fornerium 1.*ſelect.*18. & Cuiacium 9.*obſeruat.*17.
x Quorum igitur? An communiter omnium creditorum agentium iudicati actione , & opponentium ſe ei qui ad executionem properat vt vult Zaſius ? vt ita pro rata debiti, cuique ex bonis debitoris ſatisfiat. An occupantis agere ex cauſa iudicati ? vt is præferatur ei cui reus priùs condemnatus eſt. vt qui prior ſententiam meruit nihil ferat, quod velle videtur Cuiacius 9. *obſeruat.* 37. An potius eius qui prior eſt in hypotheca , vt vult lex 2.*ſuprà qui potiores.* Demus verò creditori tempore poſteriori rem adiudicatam , num priorum creditorum etiam ratio poſtea habebitur in totum vel pro rata ? Placent qui in totum volunt ſi in immobilia agatur. nam mobilium alienata poſſeſſio ad poſteriores transferri potuit.
y circa rem principalem , non eius acceſſoria *l.42.ſuprà eodem.*

z ratio decidendi ſumpta ex lege 42. *in fin.*lege 45. ꝭ.*eodem,*
a in eadem cauſa ſcilicet.
b Ratio decidendi ſumitur ex lege 55. *in fi.ꝭ.eodem.*
c Imò, poſſe videtur *l.1. Cod. de ſentent. l. 6. Cod. quomodo & quando iudex:l.4. Cod. de accuſationibus.*

nihil præiudicat,veluti [k] ſi ex duobus heredibus debitoris alter condemnatur. nam alteri integra defenſio eſt, etiam ſi cũ coherede ſuo agi ſcierit.Item[l] ſi ex duobus petitoribus [m] alter victus adquieuerit,alterius petitioni nõ præiudicatur. idque ita reſcriptum eſt. Scientibus ſententia, quæ inter alios data eſt , obeſt , cùm quis de ea re cuius actio vel defenſio primùm ſibi competit , ſequenti agere patiatur [n]. veluti [o] ſi [p] creditor experiri paſſus ſit [q] debitorem de proprietate pignoris , aut [r] maritus ſocerum vel vxorem de proprietate rei in dote acceptæ,aut [ſ] poſſeſſor [t] venditorem de proprietate rei emptæ. & hæc ita ex multis conſtitutionibus intelligenda ſunt. Cur autem his quidem ſcientia nocet , ſuperioribus verò non nocet,illa ratio eſt:quòd qui ſcit coheredem ſuum agere, prohibere eum , quo minùs vti velit, propria actione vel defenſione vtatur", non poteſt:is verò, qui priorem dominum defendere cauſam patitur , ideo propter ſcientiam præſcriptione rei , quamuis inter alios iudicatæ, ſummouetur : quia ex voluntate eius de iure , quod ex perſona agentis habuit,iudicatum eſt. Nam & [u] ſi libertus meus , me interueniente , ſeruus vel libertus alterius iudicetur:mihi præiudicatur.Diuerſa cauſa eſt,ſi fundum à te Titius petierit quem ego quoque , ſed non ex perſona Titij , ad me pertinere dico. nam quamuis contra Titium , me ſciente,iudicatum ſit : nullum tamen præiudicium patior:quia neque ex eo iure,quo Titius victus eſt, vindico: neque potui Titio intercedere , quo minùs iure ſuo vtatur.ſicuti & de coherede ſuprà diximus.

An vſuræ currant appellatione pendente.

64. *Scæuola* lib.vigeſimoquarto.Digeſtorum."

NEgotiorum geſtorum condemnatus appellauit: & diu negotium tractum eſt. quæſitum eſt , appellatione eius iniuſta pronuntiata, an , quo tardiùs [x] iudicatum ſit, vſuræ pecuniæ in condemnatum deductæ medij temporis debeantur.reſpondit,ſecundùm ea,quæ proponentur,dandam vtilem actionem.

DE CONFESSIS.[y]

TIT. II.

De effectu confeßionis.

Paulus libro 56.ad Edictum."

COnfessvs.[z] pro [a] iudicato eſt.[b] qui quodammodo ſua ſententia damnatur.[c]

De errore.

2. *Vlpianus* libro 58.ad Edictum."

NOn [d] fatetur,qui errat,[e] niſi ius [f] ignorauit.

d *vide titul. Codic. res int. alios : l.31.in fin. ꝭ. de iudic l. 10.ꝭ. de exceptionibus. l.1. ꝭ. de except. re iudic. l.14.§.1. ꝭ.de appellat.*
e *l.1.in fin.ꝭ.de Carboniano.*
f non obeſt. *Hal.*quod Cuiacius probat. 12. *obſer.*25.
g Huius prioris regulæ exempla quatuor hic proponuntur. Primùm , in verbo *veluti ſi ꝭ. eodem.* Secundum , in verbo , *aut maritus ſocerum:* Tertium in verbo , *aut poſſeſſor venditorem:* quartum,*in verſicul.- nam & ſi libert.*
h iudicatum ſit nihil, nocet *Auredanus* : *Cuiac.* 12. *obſeruation.*25.
i Huius ſecundæ regulæ duo adferuntur argumenta vnum , in verbis , *veluti ſi ex duobus heredibus debitoris* : alterum in verſiculo , *Item ſi ex duobus.*
k ¶primum exemplum ſecundæ regulæ
l alterum exemplum ſecundæ regulæ.
m id eſt, heredibus creditoris. non creditorib. *Accur. Zaſ. hic num.*13.
n *v.l.4. Cod. de pignoribus.*
o primum exemplum prioris regulæ.
p comprobatur hæc lectio à Bernardo *c. pen. de ſentent. & re indicata* : & ita habent Baſilica, εἰ δὲ χρεώστης περὶ ὧν ἐνεχύρασεν δικάζεται, καὶ οἶδεν ὁ δανειστὴς τὸ πρόκριμα πάσχει.*v.Cuia.*12. *obſ.*25.*& adde l.4. §.2 ꝭ.de appellat.* Zaſius legit ſi creditori debitor, Pitæus vetus interpres,ſi debitori creditor.
q ſcienter ſcil. aliàs , ſecùs. & ſic intellige legem 3. *ſuprà de pignor. l.11.in fin. l.29. in fin ꝭ.de except. rei iudic.*
r ſecundum exemplum prioris regulæ. Si gener ſocerum aut emptor venditorem.*ꝭ.eodem.*ſuper dominio rei emptæ vel in dotem datæ, coram iudice diſputare permittit, ſententia contra authores lata , eis ſcientibus præiudicat. primò, quòd potior defenſio marito & emptori competat : quòd authores ab eis prohiberi poterant : quòd hi cenſentur voluntatem ſuam interpoſuiſſe , qui eos à quibus cauſam habent, de ſuis iuribus diſputare permittunt. *vide Zaſ.*2.*intellect.*27. *adde l.38. in fin. ꝭ. de donationibus int.vir.*
ſ tertium exemplum prioris regulæ.
t id eſt, emptor.
u Quartum exemplum prioris regulæ, cuius is eſt ſenſus : Si libertus , interueniente patrono , alterius libertus vel ſeruus eſſe contenditur , ſententia contra libertum lata præiudicat patrono,*v.Zaſ.in hunc locum* 2. *intellect.*27.
x *l.41. ſuprà de vſuris* : hinc colligit Zaſius , creditores fruſtratos à ſuis debitoribus intereſſe lucri ceſſantis petere poſſe.
y 7. *Codic.* 59. περὶ ὁμολογησάντων 9. *Eclog.* 4. ídque poſt litem conteſtatam: vt ita differat hic titulus à titulo *de interrogationib.*
z Porrò confiteri voce & literis quis poteſt. Conuinci non niſi ſcriptura aut teſtibus poteſt, *Paul* 5.*ſent.*5.§.3.
a *l. 3. in fin l.6.in princip.& §.2. in fin. ꝭ.eodem. Paulus* 5.*ſentent.*5.§.2.*l.*7.8.12. *in fin. ꝭ. de interrogationib. l.1.C.hoc.tit.l.14.in fin.C.de repudiand.*
b niſi facta ſit coram iudice non ſuo. vide Socinum *regula* 62.*&* 66.
c ideoque ex die confeſſionis , tempus ſolutionis præſtitutum computatur, *Paul.* 5.*ſent.* 5.§.2 *& l. 6.in fin. ꝭ.eodem.*
d Confeſſio per errorem facta , reuocari poteſt. *c.* 47. *de regulis in* 6. vide Socinum *regula* 64.*&* 65.
e *vide l.57 ꝭ.de obligationibus.*
f Si quis peritus facti,& ſciens bona eſſe ἀφαλκιδίωτα (vt ait Theodoretus) faſſus eſt in iure ſe debere legata integra , habetur pro iudicato *vide Cuiacium Cod. eodem.*

Delegato

De legato.

3. *Paulus*" libro nono ad Plautium."

IUlianus ait, confessum, certum se debere legatum, omnimodo damnandum, etiam si in rerum [a] natura non fuisset, etsi iam à natura recessit. ita tamen, vt in æstimationem eius damnetur: quia confessus, pro [b] iudicato habetur.

De lege Aquilia.

4. *Idem*" libro decimoquinto ad Plautium."

SI is, cum quo lege Aquilia [c] agitur, confessus est seruum occidisse: licèt non occiderit: si tamen occisus sit homo: ex confesso tenetur.

De morte serui, quam quis se debere confessus est.

5. *Vlpianus*" lib vigesimoseptimo ad Edictum."

QVi Stichum debere [d] se confessus est: siue mortuus iam Stichus erat, siue post litis contestationem decesserit condemnandus est.

De confesso certum, vel incertum. 2. *De rei vindicatione, & aliis actionib. De interdictis.* 3. *De absentia aduersarij.* 4. *De confeßione, procuratoris, tutoris vel curatoris.* 5. *Vel pupilli vel minoris.* 6. *De tempore quod datur iudicatis.*

6 ¶*Idem*" libro quinto de omnibus tribunalibus."

CErtum [e] confessus, pro [f] iudicato erit [g]: incertum, non erit.

1 ¶Si quis incertum confiteatur, vel corpus [h] sit confessus, Stichum vel fundum dare se oportere: vrgeri debet, vt certum confiteatur [i]. Item eum, qui rem confessus est, vt certam quantitatem fateatur.

2 ¶Sed & si fundum vindicem meum esse, túque confessus sis: perinde [k] habearis: atque si, dominij mei fundum esse, pronuntiatum esset. "Et" si alia quacumque [l] actione ciuili, vel honoraria, vel interdicto exhibitorio, vel restitutorio, vel prohibitorio dum quis conuenitur: confiteatur: dici potest, in his omnibus subsequi prætorem voluntatem orationis Diui Marci debere. & omne omnino, quod quis confessus est, pro iudicato habere. Dabitur igitur ex his actionibus, ex quibus dies datur ad restituendam rem, confesso tempus ad restitutionem. &, si non restituatur, lis æstimabitur.

3 ¶Si quis, absente [m] aduersario, confessus sit: videndum, numquid non debeat pro iudicato haberi: quia nec qui iurat de operis, obligatur: nec soleat [n] quis absenti condemnari. Certè [o] procuratorem, tutorem, curatorémve præsentem esse, sufficit [p].

4 ¶Sed an & ipsos procuratores, vel tutores, vel curatores fateri sufficiat, videamus. & non puto sufficere. [q]

5 ¶ In pupillo [r] tutoris auctoritatem exigimus. Minorem à confessione sua restituemus [s].

6 ¶Confessi vtique post confessionem tempora [t] quasi ex causa iudicati habebunt.

De arbitro post confessionem dato.

7. *Africanus*" libro quinto [u] Quæstionum."

a *l.5.l.vltim. infrà eodem.*
b *l 1.suprà eodem.*
c *l.23.in fine suprà ad legem Aquiliam.*
d *Paul. 2 sent.1.paragraph.vltim.*
e *l.3.suprà eodem.*
f *l. 1.suprà eodem.*
g si incertum *Haloander.*
h Confessio incerta, corpore, genere, & qualitate non valet.
i hinc colligunt, Olim obligatum, præsumi etiam hodie mihi obligatum. de quo v. Alciatum. 2. *præsumpt.*12.
k Confessio in realibus operatur ad dominium.
l Confessio operatur in omni confessione, facta tamen ἐν βήματι: vel vbi magistratus est competens, nisi, vt vult *Nouella* 90. rogati interfuerint testes quinque.
m *Paul. 5.sent. 5.§.5.l. 47.suprà de re iud. l. 7.C. quomodo & quando index: vide Oldendorp.cap. 14. de re iudicata.* vide Socinum *regula* 63.
n Imò, absens quis condemnari potest, *l.13. §.2.in f.Cod.de iudiciis.*
o Præsens esse in iure dicitur, qui ibi procuratorem, vel curatorem, vel tutorem habet.
p *v.l.53.infi.suprà de manumiss. testam.*
q nisi non voluntariè ac necessitate ipsis imposita respondi confessi fuerint. sic enim intellige, *l.25.§. 1.suprà ad leg. Aquil.* nisi quis habeat mandatum confitendi & absentem defendens, de iudicato satisdederit. Is enim ita confitetur vt ei quem defendit non præiudicet, sed sibi, *l. 9. §. 4.suprà de interrogationibus.*
r Pupillus cum authoritate tutoris respondere potest, *l.1 Cod. qui legitimam personam standi.*
s Obligatur igitur minor sua confessione. atqui sententia in minorem indefensum lata nulla est *l.54.suprà de re iudic.* Igitur potius obligatur minor confessione sua, quàm sententia, *adde l.11.suprà, de interrogationibus.*
t id est, quatuor menses 9. *Eclog.4.cap.6.Paul.5.sentent.5.§.2.*
u *vide Cuiacium 5.ad African.fol.*88.
x ¶per errorem scilicet.
y se scilicet fideicommissum.
z qui solet dari ad exequendam restitutionem fideicommissi, *l.109.in fin. suprà, de legat.1.l.12.ff.de legat.3.*
a posse videtur. quia confessus non videtur qui errat in facto, *l.2.suprà eodem: adde l.3.suprà de re indicata.*
b sensus est, Qui restitutioni seu executioni datus est arbiter, errantem in facto non potest absoluere: sed ad Prætorem remittere potest absoluendum.
c sensus est, Qui computationi, & ad ineundam computationem bonorum datus est arbiter, vtque æstimaret debeatur fideicommissum, nécne: is errantem absoluere potest.
d id est etiam *Dynus.*
e *l.3.suprà eodem.*

CVm fideicommissum peteretur, heres confessus [x] est debere [y]. arbiter [z] ad restituendum datus, competit nihil deberi. quæsitum est, an possit absoluere [a]. respondi, posse interesse, qua ex causa nihil debeatur. nam [b] si ob id, quòd nullum fideicommissum fuerit, non debere eum absoluere. si [c] verò quia testator fortè soluendo non erat, aut [d] quòd heres omne solutum esse apud prætorem dixerat, &, cùm controuersia & computatio difficilior esset, arbiter datus fuerit: saluo officio eum absoluturum. has enim partes eius esse, vt, si in computatione nihil inueniatur, possit absoluere. sed & ex superiore casu ad prætorem remittere debeat, vt absoluatur.

De re, quæ an extet incertum est.

8. *Paulus*" libro quarto ad Sabinum."

NOn omnimodo confessus condemnari debet rei nomine: quæ an in rerum [e] natura esset, incertum sit.

DE CESSIONE BONORUM.[f]

TIT. III.

De credito ob restitutionem ædificiorum.

Vlpianus" libro decimoseptimo ad Edictum."

CReditori [g], qui ob restitutionem [h] ædificiorum crediderit, priuilegium exigendi datur.

De his qui in locis priorum creditorum succedunt.

2. *Idem*" libro vicesimoprimo ad Edictum."

IN personalibus actionibus, qui postea quidem contraxerunt, verùm vt pecunia eorum ad priores [i] creditores perueniat, in locum eorum succedunt.

De bonis nundum venditis & de pœnitentia.

3. *Idem*" libro quinquagesimo octauo ad Edictum."

IS, qui bonis cessit, ante rerum venditionem vtique bonis suis non caret. quare, si [k] paratus fuerit [l] se defendere, bona eius non veniunt.

Si is qui bonis ceßit, postea aliquid acquirat. De eo qui bonis ceßit non inquietando.

4. *Idem*" libro quinquagesimo nono ad Edictum."

IS, qui bonis cessit, si quid postea [m] adquisierit: in quantum facere potest [n] conuenitur. [o]

1 ¶Sabinus & Cassius putabant, eum, qui bonis cessit, ne quidem ab aliis, quibus debet, posse inquietari. [p]

De pœnitentia.

5. *Paulus*" libro quinquagesimo sexto ad Edictum."

f Qui bonis cedere possunt 7.*Cod.*71. περὶ χρέους ἀπαιτήσεως καὶ περὶ χρεωστῶν, καὶ χρεωστουμένων, καὶ περὶ ἐκστάσεως 8.*Eclog.fol.*71.*& Nouell.*135.*ne quis bonis cedere cogatur.* De cessione bonorum id habendum est. Legibus 12. tabularum receptum fuisse, vt qui debitores essent non soluendo, vincirentur, in carcerem coniicerentur (quòd postremum de Cornelio Scipione Asiatico legimus apud Valerium 4. c.1.) verberarentur: quin & operas darent creditoribus, *Varro 6. de lingua.* (Qui ita seruiebat Nexus dicebatur,) capitis pœnas darent. permissum etiam erat creditoribus si vellent partiri corpus addicti 20. *Gell.* 1. quam legem mos publicus repudiauit 3. *Quint.Instit.* 6. Itaque (vt ait Tertullianus in *Apologetico*) cõsensu publico ea crudelitas postea erasa est. in pudoris notam capitis pœna conuersa fuit, bonorum adhibita præscriptione: suffundere maluit (legendum est libuit) hominis sanguinem (i illud præualuit vt pudor debitorib. iniiceretur) quam effundere. hæc ille. Ad eam venditionem refer legem 65. §. 1. ff. *pro socio.* Anno etiam vrbis 427. lex lata, ne quis neruo, aut compedibus, ob pecuniam acceptam creditori seruiret *Liuius* 8. Deinde Caio Popilio rogante, dictatore Sylla, constitutum fuit, vt qui bonorum copiam eiuraret (i. qui iuraret se in bonis non habere) Nexus ne esset. *Varro 6. de lingua Latina in f. vbi plenißimè dixi*, quid esset Nexus: *& bonorũ copiam eiurare: adde Festum in eiurare.* quam legem penè abolitam lex Iulia reuocauit, intro ducto beneficio cessionis bonorum, *l.1.4.Cod.de bonis cedere.* Ea quoniam debitori infligebat ἀσχήμονα τὸν βίον καὶ τὴν ἀσχημοσύνην. *Nouella* 135. Hi qui ἐκ τοῦ συμβεβηκότος καὶ ῥαθυμίᾳ facti fuissent non soluendo exempti sunt à Iustiniano. ideóque ij non coguntur bonis cedere, vt decoctores. Hos enim Adrianus catamidiari in amphitheatro iussit *Spartianus.* Et eandem legem apud Bæotios fuisse Nicolaus auctor est apud Stobæum c.42. iisdem, licèt equitibus, locus in theatro, negatus erat lege Roscia theatrali. Verisimile est etiam eos virgis interdum castigatos, vt ostendit Hotomanus 24.*Illust.*
g hanc legem & sequentem à suo titulo aberrare quis non videt? vtique, si Pandectæ Florentinæ eas paterentur referri ad titulum *de priuilegiis creditorum.* quod etiam Petro Pithæo placuisse video 2.*notar.fol.*81 *in fi.*
h *l.25.ff.de reb.cred.v.l.5.suprà qui potiores: l.26.l.34.ff.de reb.author.ind.*
i *l.12.§.7.in fin.ff.qui potiores: l.24.in fi.ff.de reb.author.l.vlt.Cod.de priuileg.fisci.*
k *v.l.5.ff.eod.*
l. *l.7.inf.eod.§.vlt.Inst.de actionib.*
m atque ita bonorum cessio non tollit ciuilem obligationem.
n habet igitur exceptionem bonorum cessionis, *de qua v.§.vlt. Inst. de replicationib & Oldendorp.c.2.5. de exceptionib.* & sic in bonorum cessione res inter alios acta aliis præiudicat.
o Imò non conuenitur, *l.6.§.remißio suprà de officio præsid.*
p Cur ita? quia cessio est indiuidua. Nemo cedit bonis in partem: ideóque effectus qui in vno relucet ad omnes porrigitur, *Zasius hic num.4.adde Eclog.c.3.*

QVem pœnitet, [a] bonis cessisse: potest, defendendo se, consequi, ne bona eius veneant.

Si is qui bonis cessit postea aliquid acquirat.

6. *Vlpianus* " libro sexagesimoquarto ad Edictum."

QVi bonis suis cessit, si modicum [b] aliquid post [c] bona sua vendita adquisiuit: iterum bona eius non veneunt: vnde ergo modum hunc æstimabimus? vtrum ex quantitate eius quod adquisitum est, an verò ex qualitate? & putem, ex quantitate [d] id æstimandum esse eius, quod quæsiit. dúmodo illud sciam, si quid misericordiæ [e] causa ei fuerit relictum, putà menstruum vel annuum alimentorum nomine, non oportere propter hoc, bona eius iterato venundari. nec enim fraudandus est alimentis cottidianis. Idem, & si vsusfructus ei sit concessus vel legatus, ex quo tantum percepitur, quantum ei alimentorum nomine satis est.

7. *Modestinus* " libro secundo Pandectarum".

SI debitoris bona venierint: postulantibus creditoribus permittitur, rursum [f] eiusdem debitoris bona distrahi, donec suum consequantur: si tales [g] tamen facultates adquisitæ sunt debitori, quibus prætor moueri possit.

De eo qui nec debere agnouit, neque est condemnatus, neque in iure confessus.

8. *Vlpianus* " libro vicesimo sexto".

QVi cedit bonis antequam [h] debitum adgnoscat [i], condemnetur, vel in ius confiteatur: audiri "non" debet.

De cessione in iure, vel extra ius, De nuncio, De epistola.

9. *Marcianus* " libro quintodecimo Institutionum."

BOnis cedi non tantùm in iure, sed, etiam † extra ius [k] potest. Et sufficit [l], & per † nuntium, vel per epistolam [m] id declarari.

QVIBVS † EX CAVSIS IN possessionem [n] eatur.

TIT. IIII.

Quibus ex causis in possessionem mittitur.

Vlpianus " libro duodecimo ad Edictum.

TRes [o] ferè causæ sunt, ex quibus in possessionem † mitti solet: rei [p] seruandæ causa, item legatorum [q] seruandorum gratia, & ventris [r] nomine. dãni enim infecti nomine si non caueatur: non "in" vniuersorum nomine fit missio: sed rei [s] tantum, de qua damnum tuetur.

Iudicio sisti.

2. *Idem* " libro quinto ad Edictum.

PRætor ait [t] *In bona eius, qui* [u] *indicio sistendi causa fideiussorem dedit, si neque potestatem sui faciet, neque defenderetur, iri iubebo* [x].

1 ¶ Potestatem autem sui non facit [y], qui id agit, ne aduersarius eius, copiam sui habeat, Ergo latitantis bona iubet possideri.

2 ¶ Quid, si non latitet, sed absens non defendatur? nónne videtur potestatem sui non facere?

3 ¶ Defendi autem videtur, qui per absentiam suam in nullo deteriorem causam aduersarij faciat [z].

4 ¶ Hæc verba *Defenderetur*, παρατατικῶς [a], id est, *fusius & cum extensione*, scripta, sunt vt neque sufficiat, vmquam defendisse [c] si non duret defensio: neque obsit, si nunc offeratur.

De pupillo, & furioso.

3. *Idem* " libro quinquagesimonono ad Edictum.

APud Iulianum quæritur: si communem rem cum Titio pater pupilli habuerit, & communi diuidundo iudicio pupillus non defendatur, nihilque erit, cuius nomine, probetur personam patris, condemnatio fieri debeat: vtrum venire bona patris oporteat, an vero rei seruandæ causa possideantur, & ait † " Iulianus:" Si quidem pater aliquos fructus percepit, aut fecerit rem deteriorem: bona eius venire possunt. si verò nihil sit, propter quod patris bona veneant: pupilli [b] possideri †. Marcellus autem notat: Perquam iniquum esset, eum, qui nihil cum pupillo contraxit, expectare eius pubertatem. quæ sententia habet rationem. ideóque cum contractus ex [c] persona patris descendat, dicendum erit, non esse expectandam pupilli pubertatem.

1 ¶ Contractum cum pupillo potest dici, & si cum seruo [d] eius contractum sit. competit enim aduersus eum de peculio actio. Vnde probandum est, ex omnibus causis, ex quibus aduersus pupillum actio datur, hoc idem seruandum. Et facilius erit hoc probandum in seruo, qui in rem [e] domini vertit, aut iussu eius [f], aut si institoria [g] cum eo agi possit.

2 ¶ Ego puto: Et si cum tutore eius, contractum est, ex qua causa actio in pupillum datur: magis est, vt edicto locus, sit, quasi [h] cum eo contractum sit.

3 ¶ Si pupillus heres extiterit [i] alicui, exque ea causa legata debeat: videndum est, an huic edicto locus sit. magísque est, vt Marcellus scribit, etiam pupilli posse bona possideri [k] esséque in arbitrio hereditariorum creditorum, quid potius eligant. etenim videtur impubes contrahere, cum adiit [l] hereditatem.

4. *Paulus* " libro quinquagesimooctauo ad Edictum.

SEd & is, qui miscuit [m] se, contrahere videtur.

5. *Vlpianus* " libro quinquagesimonono ad Edictum.

HÆc autem locum habent, quotiens pupillus non defendatur à quocunque, siue à tutore vel curatore: siue habeat tutorem pupillus, siue non habeat. ceterùm si [n] existat aliquis, qui defendere sit paratus: cessabit rei seruandæ causa possessio.

1 ¶ Non defendi pupillum, constare debet, liqueréque prætori, vt sic permittat bonorum possessionem. Hoc autem constare debet sic [o]: Euocandi sunt ad prætorem tutores pupilli, vt defendant. si autem non habet tutores: requirendi cognati, vel adfines [p] & si qui alij forte sunt, quos verisimile [q] est defensionem pupilli pupillæ non omissuros vel propter necessitudinem, [r] vel propter caritatem [s], vel qua alia ratione. liberti etiam, si qui sunt idonei, euocandi, exquirendáque defensio. Si aut negent [t] se defendere, aut non negent, sed taceant: tunc prætor possessionem dabit: tamdiu scilicet, quoad non defendatur. si defendi cœperit pupillus, vel pupilla: desinet. possideri. Idem est & in furioso.

2 ¶ Ait prætor: *Si is pupillus in suam* [u] *tutelam venerit, eáve pupilla viri potens* [x] *fuerit, & rectè defendetur: eos, qui bona possident: de possessione de cedere iubebo.*

3 ¶ Rectè [y] defendi quid sit videamus: vtrum tantum copiam sui facere, & ad suscipiendum iudicium, paratum esse an verò & satisdare omnimodo. & quidem nõ solùm ipsis se defendere volentibus hoc edictum scriptum est, sed in rem. & *rectè defendetur*, hoc est, vel à se, vel ab alio quocumque. sed si alius defendat, erit necessaria satisdatio.

---

a *l.3.§.3.ſ.eodem.*
b *adde l.7. in fin.ſ.eod.* μετριακτητάμενος. *Eclog.cap.5.*
c nam antea, cùm vendebantur bona ex lege Iulia, debitori ne ad victũ quidem & cultum quicquam relinquebatur, *vide Hotoman. 24. Illustr.*
d id est, pro uentu, non pretio rei. ídque maximè si pretium modicè excedat prouentum: aliàs, secus, *vide Zas. hîc in fin.*
e Datum misericordiæ causa, eripi nisi immisericorditer nõ potest, *adde l.34. ſ. de re iudicata 20. Gell.1.*
f πάλιν ἀναγκαστῶς. *Eclog.cap.8.*
g *vide l.4. l.6. ſ. eodem.*
h Cedi bonis nõ potest, nisi liqueat de debito.
i vel extraiudici aliter, vel in iure, confitendo, vel sentẽtia.
† id non seruatur in Gallia.
k mea voluntate, *l.6. Cod. eodem.*
l quoad confessionem non conuincitur, nisi scriptura aut testibus, *Paul. 5. sentent. 5. paragraph. 3.*
† Id quoque non seruatur in Gallia. vide constitutioné regis Ludouici. XII. *articulo* 70.
m vel quoquo modo, *Paul. ibidem.*
† Id etiam non est, in vsu apud Gallos.
n τῶν τοῦ χρεωστοῦ πραγμάτων scilicet, 7. *Eclog.* 6.
o *l.4. in fin. ſ. de off. eius cui mandata est. l.3. in fin. l.10.§.1. ſ. de adquirend. possess.*
† vniuersam scilicet. *in fin. ſ. eodem.* hodie secundum mensuram debiti, *Nouell.53. cap.4. in fin.*
p *l.6. l.7. ſ. eodem: l.22.§.1. ſ. eodem. & ſ. de curatore bonis dando.*
q *ſ. vt in possess. legat.*
r *l.24. ſ. de rebus auth. iud. l.8. ſ. de curat furios. & ſ. de ventre in possess.*
s *l.3.§.1. suprà de damno.*
t hoc primum est caput possessionis bonorum ex primo decreto, quo creditores in bona debitorum ire iubentur: alterum, quo possidere & vendere eis licet, *l.7.§.1. ſ. eodem.*
u *vide Ciceronem pro Quintio.*
x hæc est pœna contumacis, *l.3. in fin. Cod. de procuratorib. l.13.§.3. Cod. de iudiciis: l.2. in fin. Cod. vbi in rem actio. l.8. in fin. Cod. quomodo & quand. index. vide lib. 2. titul. 10. 11. ſ.*
y aut ex proposito scilicet aut ex occasione.
z ¶ Deteriorem facit, cuius procurator ita est imperitus, vt neque modum neque formã defendendi alterius teneat: aut qui ad finem vsque litem, non perducit, *§.4. ſ. eodem.* Porro, defendere, est eadem facere quæ faceret principalis, si adesset, 8. *Eclog. titul.* περὶ δικαστικῶν.
a *v. l.1. ſ. vnde legitimi: l.14. ſ. de exceptione rei iudicatæ: l.49. ſ. de re iudicata: vt alibi* πλατέως. *l.28. ſ. de probat l.13. ſ. de solutionibus. l.12.§.2. ſ. ratam rem haberi.* Estque tractatus, figura quæ non solùm ad præsens sed etiam ad futurũ tempus refertur.
† & malè, *vers. Marcellus ſ. eod.*
b *l.5. ſ. de rebus auth. iud.*
† dic *vt ſ. eod. versic. Marcellus autem.*
c Contumacia patris pupillo nocet. Ex contractu paterno nõ habetur priuilegium.
d *l.3.§.2.3. ſ. de peculio.*
e tunc enim pupill⁹ est locupletior. *l.5. in fin. ſ. de in rem verso.*
f Imò, tunc non tenetur, *l.1.§.7. ſ. quod iussu.*
g *l.10. ſ. de institutor.*
h Quid cum tutore contrahit, cum pupillo contrahere videtur.
i *l.11. ſ. de institoria.*
k Ita obligatur ex patientia.
l Qui adit: aut qui cedit, aut cui ceditur hæreditas, cõtrahere videtur, *l.5.§.2. ſ. de obligat. & act. Vlpian. 19.§.14. §.5. Institut. de obligat. ex quasi contractu.*
m Immiscet se hereditati filius: adit hereditatẽ extraneus. rationem prioris sententiæ collige ex lege 11. *ſ. de lib. & posth.*
n *l.22. ſ. de in ius vocand l.33.§.2. ſ. de procur. l.4. in fin. ſ. titul. prim. l.1.§.1. l.6. ſ. vbi pupill. l.26. Cod. de procurat.*
o nota quomodo liqueat iudici de contumacia citati.
p *l.6. ſ. vbi pupil. l.5.§.11. ſ. de rebus eor. qui sub. tutela.*
q de hac præsumptione vide Alciatum 1. *præsumpt. 22.*
r vide Ciceronẽ pro Quintio.
s *adde l.1.§.7. ſ. de suspectis. adde Ciceronem pro Quintio.*
t *vide Cuiacium 22. obseruat. 27.*
u id est, pubertatem, *l.19.§.1. de administr. tutor. l. vltim. ſ. de iure delib. l.50. ſ. de leg. 3. Institut. de pupil. in princip.*
x *l.51. suprà de legat. 3.* id est, matura viro, nubilis, *lege 13. infrà de verbor. significatione. lege 101. suprà de condition. & demonstrat. Instit. de nupt. in princip.*
y *l.63. ſ. de iudiciis.*

a vide l.110.§.1.ff.de regulis iuris. b puto, dicitur ἐπὶ ἀμφιβόλου, non puto. i. νομίζω οὐ πέπεισμαι. non. n. hoc quasi certus dicit: sed quasi existimans, hunc morem Iudiciorum sine fraude contemni posse: & omnino mens Vlpiani hæc est. Hunc quidem esse morem, vt, si post dies 30. quàm bona debitoris ex edicto possessa sint, vel post pubertatem, si pupilli bona possessa fuerint, ita tamen vt non minus 30. diebus possessa fuerint ipse debitor defensionem sui suscipiat, satisdet iudicatum solui stipulatione. sed se putare ipso defendente, non esse necessariam satisdationem, nec malè eum qui obtulit defensionem, nec satisdederit, agere interdicto quo iubeantur creditores discedere de possessione, licet in ea re non obseruët iudiciorum morem vide Cuiac. 10. obs. 29.

saria [a] satisdatio. si ipse, non puto [b] necessariam satisdationem. ergo oblata defensione deiici poterit interdicto reddito.

De creditore conditionali. 1. De absente. 2. De captiuo.

6. *Paulus* ' libro quinquagesimoseptimo ad Edictum. '

IN possessionem mitti solet [c] creditor, & si sub conditione [d] ei pecunia promissa sit.

1 ¶ Cùm dicitur, *Et eius cuius bona possessa sunt à creditoribus, veneant, præterquam pupilli & eius, qui* [e] *reipublicæ causa sine dolo malo abfuit:* intelligimus, eius qui dolo malo abfuerit, posse venire.

2 ¶ Si ab hostibus qui captus [f] sit, creditores eius in possessionem mittendi sunt. vt tamen non statim bonorum venditio permittatur, sed interim [g] bonis curator detur [h].

De creditoribus non alendis. 1. ¶ *De latitatione edictum.* 2. *De fraudatione.* 3. *De non latitante.* 4. *Quid sit latitare.* 9. *De furioso.* 12. *De prodigo & cæteris, qui curator. ope iuuantur.* 13. *Quid sit latitare. De fraudatione.* 14. *De obligatione in diem vel conditionali vel cui obstat exceptio.* 15. *De peculio.* 16. *De actione in rem.* 17. *De absente.* 18. *De petitione hereditatis.*

7. *Vlpianus* '' libro quinquagesimonono ad Edictum. ''

FVlcinus existimat, creditores rei seruandæ causa missos in possessionem, ex his rebus ali non [i] debere.

1 ¶ Prætor ait: *Qui* [k] *fraudationis* [l] *causa latitauit, si boni viri* [m] *arbitratu non defendetur,* [n] *eius bona possideri vendique, iubebo.* [o]

2 ¶ Cùm hoc edictum locum habeat: non sufficit, latitare: sed & necesse est [p] fraudationis [q] causa id fieri. neque '' quod '' fraudationis causa sine latitatione fit, satis est ad possessionem & venditionem: sed oportet, fraudationis causa latitare. & est frequentissima hæc causa possessionis. nam in vsu latitantium bona possidentur.

3 ¶ Si quis possederit bona alicuius quasi latitantis, qui non latitabat, & vendiderit: consequens erit dicere, venditionem bonorum secutam, nullius momenti esse [r].

4 ¶ Quid sit autem latitare, videamus. Latitare est [s], non (vt Cicero definit [t]) turpis occultatio sui. potest enim qui latitare non turpi de causa: veluti [u] qui tyranni crudelitatem timet, aut vim hostium, aut domesticas seditiones.

5 ¶ Sed is, qui fraudationis causa latitet, non tamen propter [x] creditores: & si hæc latitatio creditores fraudet: in ea tamen erit causa, ne hinc possidere bona eius possint: quia non hoc animo latitet, vt fraudentur creditores. animus [y] enim latitantis quæritur, quo animo latitet: vt fraudet creditores, an alia ex causa.

6 ¶ Quid ergo, si duas causas latitandi habuit, vel plures, inter quas etiam fraudandi creditores? an venditio rectè procedat? & puto probandum, si plures causæ sint latitationis, inter quas est & fraudationis causa, nocere debere, posséque hinc bona vendi.

7 ¶ Quid si aduersus quosdam occultate se consilium non est, aduersus quosdam est? quid dicemus? & rectissimè Pomponius scribit, non aduersus omnes latitationem exigendam, sed aduersus eum [z], quem quis decipere & fraudare latitatione destinat. Vtrum ergo omnes bona eius vendere possunt, quia latitat: hoc est, etiam hi, aduersus quos non latitat, quia verum est, eum latitare: an verò is solus aduersus quem latitat? & quidem verum est, eum latitare, & fraudationis causa latitare, & si non aduersus me latitet. Sed illud tractandum Pomponius putat, an aduersus me. eúmque solum posse hinc venditionem impetrare, aduersus quem latitetur.

8 ¶ Latitare autem est, cum tractu [a] aliquo latêre: quemadmodum factitare, frequenter facere.

9 ¶ Adeò autem latitatio animum & affectum latitantis desiderat, vt rectè dictum sit, furiosum [b] hinc venditionem pati non posse: quia non se occultat, qui suus [c] non est.

10 ¶ Planè si non defendatur furiosus: curatorem ei dandum: aut, bona eius vt possideantur nominatim [d] permittendum est. Labeo autem scribit: si non inueniatur curator, vel defensor furiosi, sed & si curator datus, eum non defendat: tunc remouendum eum, & oportere, prætorem dare curatorem aliquem ex creditoribus, vt non amplius, quam necesse est, ex bonis furiosi veneat. eáque seruanda Labeo ait, quæ solent seruari, cum venter in possessionem mittitur.

11 ¶ Planè interdum bona eius, causa cognita, [e] vendenda erunt: si vrgeat æs alienum & dilatio damnum sit allatura creditoribus. Ita autem vendenda, vt, quod supersit, furioso detur: quia hominis eius status & habitus à pupilli condicione non [f] multùm abhorret, quod quidem non est sine ratione.

12 ¶ Idémque [g] '' & ' in prodigo dicendum est, ceterísque, qui curatorum ope iuuantur, nec enim quisquam propriè latitare eos dixerit.

13 ¶ Illud sciendum est, posse quem in eadem ciuitate esse, & latitare: & in alia ciuitate, & non latitare. Etenim qui in alia ciuitate sit, copiámque sui faciat in publico, ibíque pareat: an latitet, videamus. & hodie hoc iure vtimur: vt, siue quis eodẽ loci agat, siue alio, siue peregre 'agat, '' si tamen occursum [h] creditoris euitet, latitare videatur. denique eum quoque, in foro eodem agat, si circa columnas [i] aut stationes [k] se occultet, videri latitare, veteres responderunt. Et posse quem aduersus alterum latitare, aduersus [l] alterum non constat autem, vt ipse eius possit bona vendere, aduersus quem latitat.

14 ¶ Si in diem vel sub conditionem debitor latitet: antequam dies vel conditio veniat, non possunt bona eius venire [m] quid enim interest, [n] debitor quis non sit, an nondum [o] conueniri possit? nam & si non sit debitor, idem dicemus. Idem erit dicendum, & si quis habeat quidem actionem, sed talem [p], quæ per exceptionem repellitur.

15 ¶ Si quis actione de peculio, filij vel serui nomine conueniri possit: si latitet: eo iure vtimur, vt possint bona eius possideri & venire, tametsi [q], nihil fuerit in peculio: quia esse potest. & rei iudicatę tempus spectamus, vtrum sit, an non sit: & quod teneat actio, etiam si nihil in peculio fuerit.

16 ¶ Item [r] videamus, si quis aduersus in rem actionem latitet, an bona eius possideri venúmque dari possint. extat Neratij sententia existimantis, bona esse vendenda & hoc rescripto Hadriani continetur. quo iure vtimur.

17 ¶ Celsus autem Sexto respondit: si fundum, quem petere volo, Titius possideat, neque absens defendatur: commodius se existimare, in fundum [s] possione mittendum, quàm bona eius possideri. hoc adnotandum est, Celsum consultum non de latitante, sed de absente.

18 ¶ Idem Celsus existimat. si is, à quo hereditatem [t] petere velim, latitat: commodissimè fieri posse, vt in possessionem mittat rerum: quas pro herede, vel pro possessore possidet. sed si dolo fecit, quominus possideret: bona eius possidenda, & vendenda sunt.

19 ¶ Diuus quoque Pius in persona eius, qui hereditatem possidens, copiam sui non faciebat, rescripsit, in possessionem rerum hereditariarum aduersarium in-

c Imo, mitti nõ potest, *l.14.inf.ff.eod.*
d Etiam creditor sub conditione mittitur in possessionem bonorum absentis.
e *v.l.4.Cod.de restitut.milit.*
f *l.22.inf.l.vlt.ff.de reb.author.*
g vide Socinum *regula* 50.
h ne pereant *l.6.in fin.ff.de tutelis. vide l.3 Cod.de postliminio reuersis.*
i Missus ex primo decreto in bona non percipit fructus, *vt hic:* nisi aduersarius sit nimium contumax. *§.vlt.ff.eodem.* nisi filia neptis, vidua defuncti, *l.penult.ff. vt in possess. legata* vel infans mittitur in possessionem ex Carboniano, *l.5.§ 3.ff de Carb.*
k vide Ciceronem *oratione pro Quintio.*
l alias non est verè contumax *§.2.ff.l.19.§. de in ius vocando: l.9.C. de bon.auth.iud.l.8.C. quomodo & quando iudex.*
m non iudicis *l.18.ff. iudicatum solui.*
n Variis ex causis creditores crediti seruandi causa mittuntur in possessionem bonorum omnium debitoris, puta si in ius vocatus non defenditur, *vt hic: & l.2.ff.eo.* postquam nullus mortuo hæres extitit. *l.6.C.de bo.author.* si debitor exilij causa solũ vertit, *l.13.ff.eod.* si iussus satisdare non satisdat sed latitat, *l.15.ff.de reb.auth.ind.*
o aliter etiam puniri potest, *l.vn.inf.ff.si quis ius dicenti.*
p hæc duo scilicet, quæ sequuntur latitare scilicet & fraudationis causa.
q ea nota non laborat, qui latitat hostium aut seditionis metu *§.4.ff.eod.*
r atqui decretum iudicis illusorium esse non oportet, *l.75.ff.de iudic.*
s *v.§.8.ff.eod.*
t *in Oratione pro Quintio.*
u Tyrannum seu tyrannidem qui fugit, turpiter se non occultat, sic exsul non est Ciceroni (*oratione pro domo sua*) qui non de cotribuni plebis promulgaremus, adesse propter iniquitatem Cinnani temporis noluerat, eíque imperium abrogatur.
x id enim requiritur *§.13.ff.eod.l.36.ff.eod.* y *adde l.53.ff.de furt.*
z Idem est in viro respectu vxoris, *l.18.§.1.ff.soluto.* & in socio respectu socij, *§.pen.Inst.de societate.*

a ¶ etiam non turpiter (vt puta, metu seditionis & hostium *§.4.ff.eod.*) vel quoquo modo vitato occursu creditorum, *§ 13.ff.eod.l.36.ff.de reb.auth.*
b *l.5.§.1.in f.ff.eo.l.2.§.3.ff.de iure codicill.l.124.in f.ff.de reg.iur.*
c Furiosus suus non est. de variis causis furoris v. quæ notaui *ad titu. C.de curat.furiosi.*
d i. tantum modo. nam & alij etiam venditionem patiuntur *Cuiac.10.obs.31.*
e Causa cognita, is patitur bona distrahi, qui æris alieni, dilationis & finalis causæ rationem habet.
f *v.Cui.10.obs.31.in fine.*
g Prodigus, furiosus & ij qui curatorum ope iuuantur, æquiparantur.
h *v.§.5.ff.eod.*
i *l.36.ff.de reb.auth.iud. l.21.ff.de operibus publicis.* De eo latitandi more D. Ambrosius *in libro de Tobiæ cap. 7.* Ille (inquit) gressus debitoris singulos numerat, aucupat deflexus, Iste continuo post columnas (fori scilicet Romani quibus fuit refertum) caput obũbrat *v. Cui. 1. obs. 13.* de columnis in foro positis, hunc locum intelligit Alciatus. *4. parerg. 27.* ad quam plerũq; obærati incurrere solerent cuiusmodi homines oberatos colũnarios à M. Cœlio apud Ciceronem dici idem censet.
k vel armaria, quæ bibliopolæ vel artifices habebant in foro Acron *ad illa verba* Horatij 1. *Serm.* 4. Nulla taberna meos habeat neque pila libellos 5. sed tamen Cuiacius legit *aut statuas:* & ita Sidonius Appollinaris 1. *Epistol. ad Montium.* Alij ne salutarent fugêre post statuas, occulti post columnas. Lucianus apud Cuiaciũ 1 *obs.13.in f.* quod etiam defendit *2.obs.* 40. Iuuenal. satyra. 1. Omnis coniunctus, thorus stationes, omne theatrum de Rutilo Brissonius 2. *selectarum antiquitatũ.* 12. stationes legi posse existimat, ídque primùm propter consensum omniũ codicum: deinde quod in foro Romano stationes essent. *Suet Nerone 37.7. Plin. 53. l.penult.C.de operib.publ.* Mos autem erat, (teste Cornuto in Persium satyr.) vt tabernarij cupientes nõ iungerẽt stationũ suarum angulos, pingerẽt suprà duos augues. Ita tabernę statio aduertitur *Item Vis.§ 7.ff* de iniuriis. & alioquin cõstat, Tabernas in foro fuisse *ex 5.Vitruuij.1.l.32.ff.de contr.emp. Liuio 26.6. Quintil.4.* Ibidẽ etiã argẽtariorũ mẽsæ. *35.Plin.4. Plauto. Curcullione: adde quæ taberni scripsi ad l.15.§.7.ff.de iniuriis.*
l *§.5.ff.eo.*
m *l.9.in f.C.de bon.auth.iudic.*
n nota regulã.
o *l.50.ff.de peculio: §.4.in f.Instit.de verbor.oblig.*
p i. inanem, *l.7.8.ff.de dolo.l.1.§.10 ff.ad Turpill.l.112.ff.de reg.iur.*
q Imo, si nihil est in peculio serui eius qui latitat, in bonorũ possessionẽ mitti nõ possumus, *l.50.ff.de peculio.*
r v. interpretationẽ huius §. in §. sequẽti.
s in fundi possessionẽ *Hal.* Porro, is sensus est: in actione reali, si reus nõ latitat in solã rẽ petitã fit missio, *vt hic:* si latitat, in omnia bona *§.16.ff.eo.*
t Quãdo petitur hereditas & possessor latitat immissio fit in bona hereditaria *adde l.20.§.pe.ff.de interro.*

ducendum.in quo rescripto & fructum [a] percipere iussit eum,qui per nimiam contumaciam possessoris hereditatis,vt lucro eius cedat,in possessionem inductus est rerum hereditariarum.

Si incertum sit an heres sit extiturus.

8. *Idem* ″ libro sexagesimo ad Edictum″.

SI diu [b] incertum sit,heres extaturus, nec ne sit:causa cognita permitti oportebit, bona rei seruandæ causa possideri. & si ita res vrgeat [c], vel conditio [d] : bonum etiam hoc erit concedendum.vt curator constituatur.

Si ex heredibus vnus deliberat alter repudiat.

9. *Paulus* ″libro quinquagesimoseptimo ad Edictum″.

VNus [e] ex creditoribus.

1 ¶Si alter ex heredibus,intra tempora sibi præstituta [f],deliberet adire hereditatem, alter verò neget, se aditurum:videndum est , quid creditoribus agendum sit.& placet.interim eos in possessionem mittendos, custodiæ causa:donec appareat,is,qui deliberat,vtrum adgnoscat partem suam,an non ad adgnoscat.

De pupillo.

10. *Vlpianus* ″ libro octagesimoprimo ad Edictum″.

SI pupillus [g] præsens sit,tutorem autem non habeat: pro absente habendus est.

De eo quod filiofamilias sub conditione legatum est.

11. *Paulus* ″ libro octauo ad Plautium″.

SI filiofamilias legatum vel fideicommissum sub conditione relictum sit:dicendum est, tam ipsum , quàm partem [h] , in possessionem mittendos esse : quia ambo spem [i] commodi habent.

Effectus missionis.

12. *Pomponius* ″libro vigesimotertio ad Quintum. Mucium.″

CVm legatorum , vel fideicommissi seruandi causa, vel quia damni infecti nobis non caueatur , bona possidere prætor permittit,vel ventris nomine in possessionem nos mittit:non possidemus:sed magis custodiam [k] rerum,& obseruationem nobis concedit.

De *remisso à præside ad imperatorem. De exule ad tempus.*

13. *Papinianus* ″ libro 14.Responsorum″.

AD cognitionem imperatorum à præside prouinciæ remissus,& si [l] in cæteris litibus Romæ defendere se non cogitur,tamen in prouincia defendendus est.Nam & exilio temporario puniti.si defensor non existat,bona veneunt.

De creditore prohibito ingredi. 1. De legato conditionali 2. De creditore conditionali.

14. *Paulus* ″libro secundo Quæstionum.″

SI quis creditorem [m] prohibuerit bona debitoris ingredi: datur [n] in eum actio,quanti [o] ea res sit [p].

1 ¶Sed & si quis legatorum seruandorum causa missus,in possessionem admissus non est, si [q] legati conditio pendeat,licet possit deficere: æstimetur tamen id, quod legatum [r] est:quia interest eius,cautum habere.

2 ¶Creditor autem conditionalis [s] in possessionem non [t] mittitur:quia is mittitur [u],qui potest bona ex edicto vendere.

De permutatione,datione in solutum,litis æstimatione, stipulatione,donatione.

15. *Vlpianus* ″ libro sexto Fideicommissorum.″

IS,qui rem permutatam accepit , emptori similis [x] est. item is qui rem in solutum accepit , vel qui lite æstimata retinuit,vel ex causa stipulationis, non ob liberalitatem [y] est consecutus.[z]

DE REBVS [a] AVCTORITATE iudicis possidentis,seu vendundis.

TIT V.

Vbi sit venditio bonorum.

a Contra possessorem hæreditatis,fit missio: & si perseuerat contumax esse, fructus etiam percipiet is qui missus erit:& ita restringe legem 5.§.2.ff. *vt in poss. legat.* vide Socinum *regul.* 265.266.

b *l.3.ff.de curat. furio.l.22.§. 1.j. de rebus author.*

c *l.23.§.2.in fin. ff.de heredibus Institut.*

d singamus enim quædam deberi sub pœna

e quin & alius non creditor, *l.* 2.§.4. ff.*de curat. bon.*

f *vide j. de iure deliberandi.*

g *l.5.j.titul.prox.*

h ratione scilicet vsusfruct°, quem habet in bonis aduentitiis filij.

i Spei habenda est ratio, *l.8. §.1. ff. de contrah. empt.l.7.ff.de hered t. vend.l.spe Cod.de donat.*

k *l.5 ff.vt in poss. legat. l.3.in fin .ff. de adquir. poss.*

l Qui appellat à præside ad principem Romæ existentem, non , vt Romæ, ita suæ prouinciæ iurisdictionem declinare poterit in aliis causis.

m *subaudi,* mitti iussum in possessionem.

n *l.1. j. ne vis fiat ei.*

o id quod interest,æstimatio est eius quod debetur. hoc si creditor consequutus sit,etiam ab extraneo liberatur debitor. *l.si quis creditorem ff. de re iudicata.*

p id est, quantum valet , *Zas. argument. l.* 123.j. *de verbor.signific.*

q id est, quamuis. *Alberic.*

r an si esset purè relictus.

s *l.7.§.14.ff.eod.*

t Imò , mittitur.*l.6.ff. eod. de quo vide Cuiac.* 10.*obseruat.*32.

u quia debitum non soluitur: aliud in conditionalibus legatariis,*l.vlt. ff. vt in possessionem legatorum.*

x *vide l. vltim. ff. de rer.permutat.*

y ideóque , is qui dedit , euictionis nomine nõ tenetur,*l.62. ff.de ædilitio.*

z *l.1.Cod. de iure dotium.*

a seu bonis. 7. *Cod.*72.

Gaius ″libro vigesimotertio ad Edictum prouinciale.″

VENIRE [b] bona ibi oportet , vbi quisque defendi debet.″id est″.

2. *Paulus* ″libro quinquagesimoquarto ad Edictum″.

VBi domicilium [c] habet [d].

3. *Gaius* ″ libro vigesimotertio ad Edictum prouinciale.″

AVt vbi quisque contraxerit. Contractum autem non vtique eo loco intelligitur , quo negotium gestum sit:sed [e] quo soluenda est pecunia.

De *seruo instituto. 1. Si quis defunctum defendat.*

4. *Paulus* ″ libro quinquagesimoseptimo ad Edictum.″

SI seruus sub conditione heres institutus sit : aut dubium sit , an is heres liberque futurus sit : non est iniquum,postulantibus creditoribus ita decerni:vt,si ante certum tempus is heres non extiterit , proinde [f] omnia obseruentur , ac si is heres ita institutus non esset. quòd plerumque accidere , si sub conditione dandæ alicui pecuniæ heres institutus sit , nec dies adpositus sit. Sed hoc,quantum ad bona , ita obseruandum. cæterùm libertas ei quandoque competet : & à prætore conseruanda est etiam si [g] certum sit,neque heredem , neque bonorum possessorem futurum.

1 ¶Si quis tamen,heredem se spondendo [h],vel actiones patiendo [i],defunctum defendat:bona defuncti venire non poterunt.

De minore vigintiquinque annis.

5. *Vlpianus* ″ libro sexagesimo ad Edictum.

SI minor vigintiquinque annis,qui habet curatores , à curatoribus non defendatur,nec [k] alium defensorem inueniat bonorum venditionem patitur,& si non latitet ″licet″ non fraudationis causa latitare videtur , qui sui: non [l] est idoneus defensor.

De *pupillo.*

6. *Paulus* ″ libro quinquagesimooctauo ad Edictum.″

SI non expedierit pupillo , hereditatem parentis retinere: prætor bona defuncti venire permittit: vt,quod superauerit [m],pupillo restituatur.

1 ¶Si pupillus, antequam [n] abstineret, aliquid gesserit:seruandum [o] est. vtique si bona fide gessit.

2 ¶Quid ergo , si quibusdam creditoribus soluit, deinde bona venierint ? si queratur,an repetitio sit : ex causa id statuendum , Iulianus ait.ne alterius aut negligentia,aut cupiditas huic,qui diligens fuit,noceat,quod si vtroque instante [p],tibi gratificatus tutor soluit:æquum esse, aut prius eandem portionem mihi quæri,aut communicandum , quod accepisti. & hoc Iulianus ait. apparet autem loqui eum, si ex bonis paternis solutum sit. Quid ergo,si aliunde pupillus soluerit? reddi ei debebit, nec ne?& vtrum à creditore, an ex hereditate? Scæuola noster ait: si aliquid sit in bonis:deducendum ex hereditate,solidum,exẽplo eius, qui gessit negotia. Sed si nihil sit in bonis : non esse iniquum,aduersus creditorem dandam repetitionem quasi indebiti soluti.

De hereditario ære alieno.

7. *Gaius* ″ libro 23.ad Edictum prouinciale″.

HEreditarium [p] æs alienum intelligitur etiam id , de quo cum defuncto agi non potuit : veluti: quod is, cùm moreretur, daturum se promisisset. Item quod is, qui pro defuncto fideiussit,post mortem eius soluit.

De vsufructu. 1. De fructibus. D*e locatione,vel venditione.*

8. *Vlpianus* ″ libro sexagesimoprimo ad Edictum.″

IN venditionẽ bonorum [r] etiam vsusfructus veniat:quia appellatione [s] domini fructuarius quoque continetur [t].

1 ¶Si quis fructus ex prædio debitoris capi poterit: hunc creditor , qui in possessionem prædij missus est, vendere [u] vel locare [x] debet [y]. sed hoc ita demum, si ante neque venierit, neque [z] locatus erit. nam si iam à debitore vel locatus erat, vel venierat : seruabit [a] prætor venditionem & locationem à debitore factam , & si minoris distractum est,vel locatum. nisi [b] in fraudem creditorum hoc fiat. tunc enim prætor arbitrium dat creditoribus , vt ex integro locationem vel venditionem faciant.

b ¶id est,pati vt vendantur bona.

c Ciuem facit origo , allectio, adoptio , manumissio , *vide l.7. Cod.de incolis.*

d Imo, vbi bona sita sunt,*l.12. §.penultim j. eod.* solue,Distractio vbi fundus situs est fieri debet. vt bona distrahantur , in loco domicilij debitoris peti potest.

e *l.3.in fin ff. de action.empt.l. 21. j. de obligat. & actionibus.*

f *adde l.5.6.Cod. eodem.*

g *l.14.j.de manumiss.testament.*

h respondendo, *Haloand. vide l.* 10.j. *de cur. bon. dando.*

i *l.5. ff. tit. pr.*

k atqui iudex ei defensorem dare cogitur.

l *adde l.* 10. *in fin.ff.titul.prox.*

m *l.45.§.12.j.de iure fisci.*

n *l.44.ff.de adquir.hered.*

o *l. 24 j. quæ in fraudem.*

p alias , nõ potest.

q *l.40.j.de oblig. & act.*

r *l.49.j. de verb. significat.*

s Fructuarius domini appellatione continetur : hoc est in plerisque causis fructuarius pro domino habetur,*vt hîc:* Ita in edicto de possessionibus dandis, his verbis, Dominum detrudere nõ placet , *Ciceron. pro Quintio.*

t *l.4.ff. de vsufructu.*Imo , non continetur,*l.43. in fin.j.de furtis.*

u *vide l.5.§.22. ff.vt in possess. leg.*

x *l.9.§.6.j eod.*

y Quamuis ad creditorem nihil pertineat de fundo immisso: non debet tamẽ negligere fundum , *Zas. hîc. num.3.*

z Missus in possesionem , locationi à debitore factæ stare cogitur.

a Creditor tenetur stare colono. Imo,non cogitur,*l. 9. Cod. de locato.* solue, Qui mittitur, minus iuris habet quã emptor.

b Locatio in fraudem creditorum facta rescindi potest,

2 ¶ De ceterarum quoque rerum fructibus idem erit dicendum: vt, si qui locari possint, locentur. puta mercedes seruorum, vel iumentorum, ceterorúmque, quæ possunt locari.

3 ¶ De tempore locationis nihil prætor locutus est. & ideò liberum arbitrium creditoribus datum videtur, quanto tempore locent. quemadmodum illud est in arbitrio eorum, vendant, vel locent: scilicet sine dolo malo. ex culpa[a] autem rei non fiunt.

4 ¶ Si vnus sit, qui possideat bona expeditum erit de locatione. quod si non vnus, sed plures sint: quis eorum debeat locare vel vendere, quæritur. & si quidem conuenit inter eos, expeditissimum est. nam & omnes possunt locare, & vni hoc negotium dare. si vero non conuenit: tunc dicendum est, prætorem causa cognita eligere debere, qui locet vel vendat.

Edictum de fructibus, & impensis, & deterioratione. 1. Et eius interpretatione.

9. *Idem*″ libro sexagesimosecundo ad Edictum″.

PRætor ait: *Si quis, cum in possessione bonorum esset, quod eo nomine fructus ceperit, ei, ad quem ea res pertinet, non restituat: siue impensæ*[b] *sine dolo malo fecerit, ei non præstabitur. Siue dolo malo eius deterior causa possessionis facta esse dicetur: de ea re iudicium in factum*[c] dabo.

1 ¶ Quod de fructibus ait: etiã de ceteris, quæcumque ex re debitoris peruenerunt, intelligendum est & sane debuit hoc ita esse. quid enim, si ex compromisso, vel alio casu pœnam consecutus est? nam eam pœnam, quam consecutus est, præstare debet.

2 ¶ Quod ait [d] prætor, *Siue quod impensæ*[e] *nomine sine dolo malo fecit, ei non præstabitur*: hoc eo spectat: vt, si quid ipse erogauit creditor, si modo sine dolo malo erogauit, hoc ei præstetur. sufficit igitur, sine dolo erogasse. etiam[f] si nihil profuit erogatio eius rei debitori.

3 ¶ His verbis, *Ad quem ea res pertinet*[g], etiam curator[h] bonis distrahendis datus continebitur[i], & ipse debitor, si contigerit, ne bona eius veneant. & ipsi itaque[k] creditori aduersus hos dabitur actio, quos enumerauimus: siue quid in fructibus percipiendis erogauit, siue in familia alenda curandáve, prædiis fulciendis vel reficiendis, vel damno infecto promittendo, vel seruo noxali iudicio defensio: si modo[l] non magis eum expedit dedere, quàm retinere. quod si dedere expedit consequens erit, repetere eum″non″debere.

4 ¶ Generaliter etiam dicendum est quidquid impendit in rem, si modo sine dolo malo impendit, repetere eum posse. nam negotiorum gestorum agere non magis potest, quàm si socius commune ædificium fulsit.[m] quia hîc quoque creditor commune non[n] alienum negotium gessisse videtur.

5 ¶ Est præterea quæsitum: si deteriora prædia facta fuerint sine dolo malo creditoris, vel iura eorum admissa, vel ædificia diruta, vel exusta[o]: item familiæ pecorúmque acta cura non sit, aut possessio alij tradita, sine dolo tamen malo: an teneatur. & apparet, eum non teneri: quia dolo malo caret. erítque melior eius[p] conditio, quàm in pignore creditoris: qui non tantum dolum malum, verum culpam quoque debet. Eadem causa est curatoris bonorum, nam & is tenetur, vt creditores.

6 ¶ In eum quoque, qui neque locauit[q] fructum prædij, neque vendidit, in factum actionem dat prætor. & in hoc condemnabitur, quanto minus propter hoc perceptum est: quia neque vendidit, neque locauit. Ceterùm[r] tantũ perceptũ est, quantũ perciperetur, si locatus vel distractus fruct⁹ esset: nihil ei imputabitur. Præstat autem per id tantum temporis, quo in possessionem fuit vel ipse, vel iussu eius alius quoad inde de possessione discessum est. nam neque hoc imputatur creditori, cur in possessionem non venerit: neque illud, cur de possessione decesserit[f]: cum voluntarium & suum[t] potius negotium creditor gerat. Æstimatio autem fit, quantum interest eius, qui experitur.

7 Hæ actiones neque temporariæ sunt: & tam heredibus, quam in heredes dabuntur, ceterósque successores.

8 ¶ Si possessionis causa deterior facta esse dicetur dolo[u] eius, qui in possessionem missus sit: actio in eum ex dolo datur. quæ neque post annum, neque in heredes, ceterósque successores dabitur: cum[x] ex delicto oriatur, pœnæque nomine concipiatur.

10. *Paulus*″ libro quinquagesimonono ad Edictum.″

a *l.9 §.1. ⁊.cod. vide Molinæum 1. Consuetud. §.6.gl. 7.num.12.*
b *l.15. §.54.ff.de damno.*
c *l.14.in fi. ⁊.eo.*
d *in princ. ff.eod.*
e *§.4 ⁊. eodem.*
f Impensæ sine dolo factæ, etiã si non sint vtiles, repeti possunt. Fallit hoc in eo qui pignus habet ex conuentione, *l.8.ff.de pignorat.* vel rem pupilli, *l. 6. l. 37. ff.de negotiis*: ciuitatis, *l.27.ff de rebus credit.* & Ecclesiæ, *Nou. ll. 7. cap.1. Nou. ll. 120.cap.6.7.*
g de hoc verbo, *vide l.18. ff.de adopt. l.53.⁊. de obligat. l.71.in fin. l.181.⁊. de verbor. signific.*
h Res ad nos pertinent, non tantum dominij, sed curæ ratione.
i Creditor missus in possessionem fundi, soluto debito, ipsi debitori petenti vel curatori bonorum fructus ex fundo perceptos restituere debet.
k Ex vno correlatiuorum relucet æquitas alterius correlatiui, *adde l. 2.in fin. ff.de negotiis.*
l Vtiliter curator non gerit, qui mauult dãni æstimationem præstare, quàm animal, fortassis vile, quod alteri nocuit, debere.
m qua igitur actione ages? in factum.
n Quod commune est, dicitur aliqua parte meum, *adde §.⁊. eodem.*
o nota casum, in quo quis non tenetur de incendio ex culpa dato.
p Creditor in pignore, & curator bonorum tenentur de dolo & culpa. Curator immissus in bona, tenetur tantùm de dolo.
q *l.8.§.1. 2. ff. eodem.*
r Vbi cessat interesse ibi non datur actio. Hæc exceptio, *Tua non interest*, excludit actionem & impedit litis ingressum.
f animo etiam, non tãtùm corpore. & sic animo retinetur etiam detentio.
t *§. 4. ff.eodem.*
u Dolus delicti species est, *vt hic & in vlt. fine huius capitis.*
x Actiones ex delictis in heredes & ceteros successores non dantur.
y ¶ Quæ rei persecutionem cõtinent actiones heredi dantur, *l. 4.in fin.ff.de damno. l.84.ff.ad leg.Falcid.* z Quod ob rẽ conceditur, nõ dicitur ob personam concedi.
a Pignus prætorium in rem est: ex causa iudicati, in personam, *l.10. ff.qui potiores.* In rem pignus, omnibus prodest, *l.6.§.7.⁊. quæ in fraudem credit. l.1. Cod.de bonis authorit.iudic. l.15.§.5.ff de damno. l.5.§.3.ff.vt in possess.legatorum.*
b Vno creditorum misso, omnes alij creditores immissi intelliguntur. cuius regu-

NIsi quatenus ad eum peruenit.

11. *Vlpianus*″ libro sexagesimo secundo ad Edictum″.

HEredi autem dabitur: quia & rei[y] continet persecutionem.

An postulatio vnius aliis prosit. 1. De loco. 2. Si possideri non posit.

12. *Paulus* ″libro quinquagesimonono ad Edictum.″

CVm vnus creditoribus postulat, in bona debitoris se mitti: quæritur, vtrum solus is, qui petit, possidere potest: an cum vnus petit, & prætor permisit, omnibus creditoribus aditus sit. & commodius dicitur, cum prætor permiserit, non[z] tam personæ solius potentis, quàm[a] creditoribus, & in[b] rem permissum videri, quod & Labeo putat. nec videbitur libera persona adquirere alij: quia nec sibi quicquam adquirit, cui prætor permittit: sed[c] aliquid ex ordine facit. & ideo ceteris quoque prodest.[d] Planè si is postulauerit, qui creditor non est: minimè dicendum est, vel eum, qui creditor est possidere posse: quia nihil egit talis postulatio. Aliter atque si creditor, cui permissum est possidere, postea recepit debitum suum. ceteri enim poterunt peragere bonorum venditionem.

1 ¶ Is, qui possidere iubetur, eo[e] loco iussus videtur, cuius cura ad iubentem pertinet.

2 ¶ Si propter[f] naturam[g] rei, veluti si prædium inundatum sit, aut propter latronum potentiam, non potest possideri: rectè dicitur, non esse, quod possideatur.

13. *Gaius*″ libro vigesimotertio ad Edictum Prouinciale.″

QVamuis possessa non sint bona: quia fortè nihil fuerit, quod possideatur[h], aut sine controuersia non possideatur: creditor, qui in possessionem missus est, perinde habetur, ac si etiam possessa bona fuissent[i].

Si actiones perituræ sunt. 1. De eo quod restituendum est à creditore.

14. *Paulus*″ libro quinquagesimonono ad Edictum.″

CReditore in possessionem rerum debitoris misso, curator constitui debet, si[k] quædam actiones[l] perituræ sunt[m].

1 ¶ Datur in creditorem actio, qui in possessionem missus est, de eo, quod ex bonis debitoris ad eum peruenit. si nondum sit aliquid consecutus, actiones suas præstabit. datur autem in factum actio aduersus eum. & omne[n]: quod in actionem negotiorum gestorum veniret, si posset agi: restituendum à creditore.

De instrumentorum, descriptione, recognitione, dispunctione.

15. *Vlpianus*″ libro sexagesimosecundo ad Edictum.

CVm plures creditores in possessionem rerum debitoris mittantur, nec[o] corrumpantur rationes. vni[p] hoc negotium à creditoribus esse dandum, quem maior pars creditorum elegerit.[q] ″Ego″ puto creditoribus instrumentorum etiam ἀναγραφὴν, *id est, descriptionem*, facere: vt non describant ipsa corpora instrumentorum, sed quot sint, de qua re sint, subnotent sibi, & quasi inuentarium faciant. quod etiam vniuersorum facere eis erit permittendum. Præterea nonnunquam prætor[r], causa cognita, etiam[f] describere aliquid ex instrumentis creditoribus debebit permittere, si qua idonea causa interueniat.

1 ¶ Vtrùm semel, an etiam sæpius recognitio, dispunctio concedenda sit creditoribus, videamus. & ait Labeo: amplius quàm[t] semel non esse concedendam. si quis tamen (inquit) iurauerit, non calũniæ causa se postulare, neque habere, quæ dispunxerit: iterum ei faciendam potestatem ait, nec ampliùs[u] quàm bis.

Quis præferatur in emptione bonorum debitorum: eiúsve bonis emendis.

16. *Gaius*″ libro 24. ad Edictum prouinciale.″

CVm[x] bona veneunt debitoris: in comparationem extranei, & eius[y], qui creditor, cognatúsve sit, potior[z] habetur creditor cognatúsve. magis[a] tamen creditor, quàm cognatus.[b] & inter creditores potior is cui maior[c] pecuñia debebitur.

De priuilegio funerariæ & dotis.

17. *Vlpianus* ″lib. sexagesimotertio ad Edictum.″

læ vide octo li mitationes, *apud Zas. hic.*
c Qui per occasionem alteri commodũ parat, non dicitur quidquã ei adquirere.
d *l.vlt. Cod. eod. l. 5. §. 2. ff. vt in possess. l. 15. §. 15. ff. de damno.*
e *l.2. ff.eod. vide quæ notaui ad l. 15.§.1. ff.de re iud.* Decretũ de immittendo, non porrigitur ad bona debitoris extra territoriũ. nec enim iurisdictiones sunt turbandæ.
f Possideri non possunt, quæ nõ extãt. Paria sunt, rem non posse reperiri & non posse possideri.
g i. euentũ qui rei accedit.
h Imperitus immitti, pro immisso habetur.
i ideóque cessante impedimento potest ea bona ingredi.
k aliàs, curator non daretur.
l Curator bonorum actiones mouere potest.
m vt sunt ea quæ in nominibus consistunt.
n excepta culpa leui, quæ venit in actionem negotiorum gestorum, *l.11. ff. de negotiis*: hic non venit, *l.9. §.5. ff. eodem.*
o mittuntur ne corrumpantur, *Haloand. adde l. vltim. ff. de fide instrum.*
p *l. 9. ff. quibus ex caus. in possess.*
q elegerat, puto: & ἀναγραφὴν se facere instrumentorum, non vt describantur, *&c. Haloander.*
r *vide quæ notaui ad l.penultim. ff. de interrogationibus.*
f *l.5. ff. familiæ: l.48.⁊.de act.emp.*
t *adde l.vlt.§.13. in fin. Cod de iure deliberandi.*
u Imò semper. *l.7.in fin. ff. de edendo.*
x In vulgata & Haloandri lectione, hic incipit titulus DE PRIVILEGIIS CREDITORVM. vide Fabrum. 5. *Coniecturarum. 15.*
y In licitatione possunt etiã concurrere creditores, *vt hîc: & l. 2. Cod. si in causa iudicati.*
z Ius προτιμήσεως, propinquis & sociis non cõpetit, *l. dudum Cod. de cõtr. empt.*
nisi in actione bonorum, *vt hîc*: vel ex conuentione, *l. qui Romæ. §. coheredes ⁊. de verborum obligat.*
a sensus est, Cognatus extraneo, cognato, creditor: creditori extraneo, cognatus creditor præfertur. Et ex cognatis æquè creditoribus, is cui maior pecunia debetur, *vt hîc: adde l.60. ff. de pact.* de iure προτιμήσεως dixi ad Nouell. Friderici *de iure protimiseos.*
b *vide l.14. Cod. de contr. empt.*
c *l.8. ff. de pactis: l.14. ff. depositi.*

a actio sc. qua repetũtur fructus funeris. *l.12.§.2.l.14.§.6.ff.de religiosis.* b hinc collige priuilegia recipere interpretationem extensiuam à communi vsu, consuetudine, & practica. c puta pater pro filio. *l.21.ff.de religiosis.* domin⁹ pro seruo. *l.31.§.1.ff. de religiosis.* d vt proficiat omnibus personalibus actionibus anterioribus. *l.45.ff.de religiosis.* An expressis? an doti? sic existimo *d. l.45.* e vt eo casu qui expensas fecit præferatur cohæredibus.

QVæsitum est: vtrùm ita demum priuilegium habet funeraria[a], si is, cuius bona veneunt, funeratus sit: an etiam si proponas, alium esse funeratum. & hoc iure vtimur[b], vt, quicunque sit funeratus, (id est, siue is, cuius de bonis agitur: siue quid is[c] debuit, quod reddere eum, si viueret, funeraria actione cogi oportet) priuilegio[d] locus sit. paruíque referre dicamus, qua actione hic sumptus repetatur, funeraria, an familiæ herciscundæ[e], an qua alia: dummodo sumptus funeris causa factus sit. quacunque igitur actione ob funeris sumptum vtatur: etiam funerariam ei competere. quare si in stipulatum[f] funeris impẽsa deducta est: dicendum est, locum esse priuilegio, si modò quis non abiiciendi priuilegij causa stipulatus est.

1 ¶ Si sponsa dedit dotem, & nuptiis[g] renunciatum[h] est: tametsi ipsa dotem condicit: tamen æquum est, hanc[i] ad priuilegium admitti, licet nullum matrimonium contractum est. Idem puto dicendum, etiamsi minor duodecim annis in domum quasi vxor deducta[k] sit, licet nõdum[l] vxor sit.

18. *Paulus* lib.60. ad Edictum.

INterest[m] enim Reipublicæ & hanc solidum[n] consequi, vt ætate permittente nubere possit.

De tutore vel curatore, & de priuilegiis pupillorum, adulterũ, & similium successorum aduersus tutores, curatores & similes.

19. *Vlpianus* libro 63. ad Edictum.

DAbimúsque ex his causis ipsi mulieri priuilegium.

1 ¶ Si[o] quis, cùm[p] tutor non esset, pro tutore negotia gessit: priuilegio locum esse, manifestum est. nec interest, ipse debeat, qui gessit, siue heres eius, cæteríque successores.[q] Ipse autem pupillus habet priuilegium: sed eius successores[r] non habent[s]. Sed æquissimum erit, ceteros quoque, quibus curatores quasi debilibus[t] vel prodigis dantur.

20. *Paulus* lib.60. ad Edictum.

VEl surdo, muto.

21. *Gaius* lib.24. ad Edictum prouinciale.

VEl fatuo[u].

De curatore bonis dato.

22. *Vlpianus* lib.63. ad Edictum.

IDem priuilegium competere.

1 ¶ Sed si bonis[x] curator datus sit vel absẽtis, vel ab hostibus[y] capti, vel dum[z] deliberant scripti heredes de adeunda hereditate: non[a] oportebit priuilegium dari. non enim in eadem causa est.[b]

De eo qui negotium impuberis gessit.

23. *Paulus* lib.60. ad Edictum.

SI negotium impuberis aliquis ex[c] officio amicitiæ gesserit: debet, bonis eius venditis, priuilegium pupillo conseruari, & ita accepi.

De curatore ventri dato. 1. De credito ob restitutionem ædificiorum, & de priuilegio creditoris, qui ad rem restituendam aut redemptori domino mandante credidit. 2. De mensulariis. 3. De his quorũ pecunia ad creditores priuilegiarios peruenit.

24. *Vlpianus* lib.63. ad Edictum.

SI ventri[d] curator datus sit, nec partus editus: priuilegium cessabit.

1 ¶ Diuus Marcus[e] ita edixit: Creditor, qui ob restitutionem[f] ædificiorum crediderit, in pecunia, quæ credita erit, priuilegium exigendi habebit. quod ad eum[g] quoque pertinet, qui redemptori, domino mandante, pecuniam subministrauit.

2 ¶ In bonis mensularij[h] vendundis, post[i] priuilegia[k] potiorem eorum causam esse placuit, qui pecunias apud mensam fidem publicam secuti, deposuerunt[l] sed enim qui depositis nummis vsuras à mensulariis acceperunt, à cæteris creditoribus non separantur.[m] & merito. aliud est enim credere[n], aliud deponere. Si tamen nummi exstent: vindicari eos posse puto à depositariis: & futurum eum[o], qui vindicat, ante priuilegia.

3 ¶ Eorum ratio prior est creditorum, quorum pecunia ad[p] creditores priuilegiarios peruenit.[q] peruenisse autem quemadmodum accipimus? vtrum si statim profecta est ab inferioribus ad priuilegiarios? an vero, & si per debitoris personam? hoc est, si ante ei numerata sit, & sic debitoris facta, creditori priuilegiario numerata est? quod quidem potest benignè dici. si modo non post aliquod interuallum[r] id factum sit.

f Stipulatio assumit naturam cõtractus cui inseritur. *l.45.ff.de vsur.*
g hinc collige, sponsalia extensiuè dici nuptias.
h *vt l.10.ff.de sponsalibus.*
i *l.74.ff.de iure dotium.*
k vide quę de in domum deductionem scripsi ad *l.15.ff.de cond. & demonst.*
l hæc verba ne intelligas, quasi vxor non sit, nisi deducta: sic nõdum dicitur vxor quæ minor est 12. annis *l.9.ff.de sponsalibus:* v. quæ notaui *ad l.15.ff.de condict. & demonst.*
m *v.l.2.ff.de iure dotium.* & sic dos opinata priuilegium habet. *l.6. in fin. ff.de cond. causa: l.22.ff.solu.*
n suam dotem. ita legit Cuiaci⁹ *ad tit. C. de iur. dotiũ.* Errorem creatum putat ex literis S. D. M. quæ vtrumq; significant.
o Pupillus & cæteri quib⁹ (nõ hi quorum bonis) dantur curatores, in bonis protutoris & curatoris habent personale antelationis priuilegium.
p *l.vlt.ff.de tutelæ & rationibus.*
q vniuersales sc. *v. hic Ripensem num.12.*
r *l.41.ff.de admi. tut.*
s Imò habent. *l.18.in fi.l.19.ff.de minor.*
t ex hac alternatiua colligit Ripensis *hic numero 7.* Appellatione debilium non comprehẽdi prodigos mutos, vel surdos.
u *l.15.§.1.ff.de curatore furiosi.*
x *l.8.ff.ex quibus causis in possess.*
y *l.6.in fin.ff. quib.ex cau.in pos.*
z Deliberantibus heredibus super adeunda hereditate possunt creditores petere curatorem bonorum dari, quem vrgeant ad solutionem.
a Contra curatorem bonorum, vel hereditatis iacentis nulla datur prelatio.
b datur enim bonis non personæ.
c *d.§.1.* Pupilli in bonis negotiorum gestoris habent exigendi priuilegium, *vt hic* An tantæ hypothecæ? negat Accursius.
d Venter, ius, priuilegiúmque valet in bonis curatoris sui.
e *v.l.1.ff.in quib.caus.pign.*
f *l.25.ff.de reb.cred.l.5.6.ff.qui potiores: l.1.ff.de cession.*
g *v.d.l.1.*
h *l.7.§.1.ver.quoties.l.8.ff.depositi* Mensarius τραπεζίτης Glossis adde Festum: Mẽsarios ab argentariis distinguit Sigonius *2.de iure ciuium* 1. quod illi publicam: hi priuatam rationes consiuerant.
i Imò antè: *l.7.§.2.ff.depositi.* k id est, post priuilegiatos.
l *vide l.7.in fin.ff.depositi.*
m nisi sint minores, *l.44.§.1.ff.de admini. tutor.* aliàs capiens vsuras pro pecunia deposita amittit priuilegiũ prælationis.

De contractu in fraudem creditorum.

25. *Idem* sexagesimoquarto. ad Edictum.

AIt prætor: *Quod[s] postea contractum erit, quum is, cuius bona venierint, consilium receperit fraudare[t], sciente eo, qui contraxerit: ne actio eo nomine detur.*

De credito in nauem extruendam, vel instruendam, vel emendam.

26. *Paulus* lib. sextodecimo ad breuis Edicti.

QVi in nauem[u] exstruendam vel instruendam credidit, vel etiam emendam: priuilegium habet.

De eo qui fideicommissi seruandi causa in possessionem missus est.

27. *Vlpianus* lib. primo de officio consulis.

SI magistratus, fideicommissi seruandi causa, in possessionem miserint: dare arbitrum possunt ad[x] ea distrahenda, quæ mora deteriora futura sunt: ita vt pretium ex his redactum, apud fideicommissarium in causa depositi, sit, donec de fideicommisso, quod ei debetur, constet.

De pupillari substitutione.

28. *Iauolenus* lib.1. Epistolarum.

PAterfamilias[y] impuberi filio, si ante pubertatem decessisset, substituit heredem. is filius paterna hereditate se abstinuit: idcóque bona patris venierunt. postea filio hereditas obuenit: qua adita decessit. quæro: cùm prætor in ipsum pupillum, quãuis postea hereditas obuenisset, creditoribus tamen patris actionem non[z] daret: [a] an in substitutũ creditoribus patris danda sit actio: cùm[b] ex bonis paternis, quæ scilicet ad creditores missos ad bona pertinent, nihil adquirat: & cùm creditores[c] nihil iuris in bonis pupilli habuerint, eorúmq; nihil interfuerit, adiretur, nécne, pupilli hereditas, cũ ea bona admissa à substituto hereditate, ad creditores nõ pertinebant. Me illud maximè mouet[d], quod præceptoribus tuis placet, vnũ[e] esse testamentũ[f]. Respondit: Quòd prætor filio, qui à paterna hereditate se abstinet, præstat, ne, bonis patris eius venditis, in eum actio detur, tametsi postea ei hereditas obuenit, creditoribus non reddat: idem in substituto filio herede seruandum non[g] est. quoniam filij pudori[h] parcitur, vt potius patris, quàm eius, bona veneant. Itaque in id, quod postea obuenit, actio creditoribus denegatur. quia id ex aduentitio adquisitum est, non per patrem ad eum peruenit. At cum substitutus filio, hereditatẽ adiit, postquam[i] pupillus se paternæ miscuerit hereditati: tunc hereditas & patris & filij vna est: & in omni ære alieno, quod aut patris aut filij fuerit, etiam inuitus heres obligatur. & quemadmodum liberum ei non est post obligationem, vt non omnimodo, si non defenditur, ipsius bona veneant: ita ne separare quidem æs alienum patris & filij poterit. quo casu efficietur, vt creditoribus in eum actio dari debeat. Quod si substitutus heres hereditatẽ non adrit: creditoribus patris in id, quod pupillus reliquit actio dari non debet: quoniam neque pupilli bona venire debent propter æs alienum patris neque in bonis patris est, quod pupillus acquisiit.

De statuis in publico positis.

29. *Paulus* lib.5. ad legem Iuliam & Papiam.

FVfidius[k] refert, statuas in publico positas, bonis distractis eius, cuius in honorem positæ sunt, non esse emptoris bonorum eius: sed aut publicas[l], si ornandi municipij causa positæ sint: aut eius, cuius in honorem positæ sint. & nullo modo eas detrahi posse.

Si bona negentur iure venisse.

30. *Papirius Iustus* libro primo de Constitutionibus.

IMperatores Antoninus & Verus Augusti rescripserũt, eos, qui bona sua negant iure venisse, præiudicio experiri debere, & frustra[m] principem desiderare rescindi venditionem.

n id est, tunc depositũ transit in mutuum ideóque receditur à depositi priuilegio. atque ita qui gratis crediderunt. præferendi sunt fœneratorib. *vi. Ripensem hic numero 8.9.*
o Dominus rei præfertur omnibus creditoribus, quantumcumque priuilegiatis, & sic rei vindicatio est super omnes actiones personales & hypothecarias, *l.5.§.18.in fin.ff.de tribu.l.38.ff.de peculio*
p *l.2.ff.de cession. bon.*
q destinatione creditoris scil. Quid si de destinatione non appareat? si statim numerata est pecunia primo creditori, secundus præsumetur in ea voluntate credidisse, vt ad eũ perueniret. *ff.eod.*
r ¶ *vide quæ scripsi ad l.2. Cod. de repudiãda her.*
s *l.98.§.1.ff.de solutionibus.*
t Qui scientes contrahunt cum eo qui fraudis & fugæ consilium capit, non habẽt priuilegium.
u *l.34.ff.eod.l.25.ff.de rebus credit.*
x *l.5.ff.22.vers. quinimo. ff. vt in poss.legat.*
y vide Antonium Fabrum 2. *conIecturarum 2.*
z Si pupillus viuens non tenetur creditoribus paternis, ratione bonorum maternorum: nec ipsius pupilli heres eorundem bonorũ ratione tenebitur.
a *l.4.C.de arbit. tutelæ.*
b Sola bona paterna respiciunt creditores paternos: sed substitutus nihil de paternis attigit. igitur, &c.
c Tertia ratio decidendi.
d Prima ratio dubitandi.
e quia ab vno, vna & eadẽ charta, & iisdem testibus præsentibus factum. *l.20.ff.de vulgari.*
f ergo & vna hereditas, quam substitutus indiuiduè habere debet.
g hæc negatio videtur expungenda propter legem *42.ff.de acquir.hereditate.* idq; innuunt etiã verba quæ sequuntur, *ibi actio creditoribus denegatur.* quod Antonius Faber illo loco non admittit. h nam species erat infamiæ, pati bonorũ venditionem. *§.1.Inst.quibus manumit.non licet.* i hæc verba, postquam pupillus se paternæ miscuerit hereditati, ab imperito interprete addita putat Anto.Fab.2. *Coniectur.2.*
k. Fulcini⁹ *Hal.* Aufidi⁹ *vulgat.* Fufidius. Is est forte, quem Cic. inter aduocatos refert, & ad quem Scaurus tres libros scripsit 33. *Pli.1.v.Cui.1.obs.9.* adde *l.5.ff.de auro.*
l *l.41.ff.de adquir rer.l.1.§.1.ff.quod vi aut clam. l.23.ff.de exceptionibus.*
m Frustra petitur ab Imperatore quòd iure communi obtineri potest.

Si heres

Si heres suspectus esse dicatur.

31. *Vlpianus* ″lib. 2. de omnibus tribunalibus″.

SI creditores heredem suspectum [a] putent satisdationem exigere possunt pro suo debito reddendo [b] cuius rei[c] gratia cognoscere prætorem oportet. nec statim eum satisdationis necessitati subiicere debet: nisi[d] causa[e] cognita constiterit [f], prospici debere his, qui suspectum eum postulauerunt.

1 ¶Sed suspectus heres non[g] iisdem modis, quibus suspectus tutor, æstimatur. si quidem tutorem non[h] facultates, sed fraudulenta in rebus pupillaribus, sed callida conuersatio suspectum commendet. heredem verò solæ facultates[i].

2 ¶Planè in[k] recenti aditæ hereditatis audiẽdi erunt, qui suspectum postulant. ceterùm si probentur passi[l] eum in hereditate morari, nec quicquam possint obiicere criminis, quasi dolosè versato eo: non debebit [m] post multũ temporis ad hanc necessitatem compelli.

3 ¶Quod si quasi suspectus satisdare iussus, decreto prætoris non obtemperauerit: tunc bona hereditatis possidere, venúmque dari ex edicto suo possidere iubebit.

4 ¶Planè si doceatur nihil ex bonis[n] alienasse, nec sit, quod ei iustè præter paupertatem [o] obiiciatur[p]: contentus esse prætor debet, vt iubeat eum nihil minuere.

5 ¶Quod si nec inopia laborantem eum creditores ostendere poterint, iniuriarum[q] actione ei tenebuntur.

De *priuilegiis creditorum.*

32. *Paulus*[r] ″libro singulari Regularum.″

PRiuilegia[s] non[t] ex tempore æstimantur, sed ex causa, & si eiusdem tituli fuerunt, concurrunt, licet diuersitates temporis in his fuerint.

De *alendo debitore.* 1 *Si debitor defendatur aut satisdet.*

33. *Vlpianus* ″libro tertio Regularum.″

SI pupillus ex contractu suo non defendatur, ideóque bona eius creditores possidere cœperint: diminutio ex his bonis fieri debet, vescendi[u] pupilli causa.

1 ¶Defendere debitorem sicut, antequam bona eius possiderentur, licet: ita post bonorum quoque possessionem eius, siue ipse″ sui″[x] siue alius defensionem eius suscipiat, debet satisdare: vt, satisdatione interposita, iudicium accipiatur, & à possessione discedatur.

De eo qui in nauem fabricandam, vel emendam vel instruendam, vel quoquo modo credidit, & de eo, qui nauem vendidit.

34. *Marcellus* ″libro quinto Regularum.″

QVod quis nauis [y] fabricandæ, ″vel emendæ, vel armandæ″, vel instruendæ causa, vel quoquo modo crediderit, vel ob nauem venditam petat: habet priuilegium post fiscum[z].

De absente reipublicæ causa.

35. *Idem* ″libro singulari ad formulam hypothecariam.″

EVm, qui in possessionem missus sit eius, qui reipublicæ causa abfuit, si apparuerit eum dolo malo reipublicæ causa abesse, iure in possessione esse placet[a] donec [b] solidum soluatur. Eum autem, qui rerum eius, qui sine dolo malo reipublicæ causa abfuit, in possessionem missus sit, pignus non contrahere, & ideo discedere oportere de possessione.

De latitatione.

36. *Vlpianus* ″libro quadragesimoquinto ad Sabinum.

EVm qui circa columnas[c] se occultat, vt creditorem euitet, latitare placet. Nam & eum, qui recedit, hoc est, vt[d] superfugit, ne secum aliqua actio moueatur, latitare placet. Tam [e] & qui vrbe profugit, vtique fraudandi causa, nec ″enim″ interest, quod attinet ad latitandum, vtrum[f] quis profugerit, an vero Romæ agens, copiam sui non facit:

De *lege Antiochena.*

a peregrinum, extraneum, non idoneum denique, *l. 7. §. 5.* ꝟ. *pro emptore.*
b id est soluendo: solutione facienda.
c id est, satisdationis interponendæ vel non interponendæ.
d satisdationis onus non euitat, qui modica immobilia possidet.
e *l. 24. §. 2.* ꝟ. *soluto.*
f *sub.* Prætori.
g Rationẽ diuersitatis v. apud Cuiacium 18. *obs.* 39.
h *adde l. 8.* ꝟ. *de suspectis.*
i id est, facultate defectus.
k In recenti aditæ hereditatis, est, cùm primũ, aut quasi eo momento quo adita est hereditas.
l Qui cum inope sciens cõtrahit, de suspecto eo, postea frustra cõquereretur. *dixi ad l. 5. Cod. de sponsalibus.*
m *sub.* heres.
n *sub.* hereditariis.
o Pauperi etiã bona alterius ad ministranda cõmitti possunt.
p Quis eã probare debet, vide Albericum *hic.*
q *l. 5. inf.* ꝟ. *qui satisdare: l. 19.* ꝟ. *de iniuriis.*
r v. in hanc legem Ripensem.
s personalia vt mulieris in dote: cuiuscũque, in deposito, vide hic Albericum.
t Imò ex tempore æstimãtur. ꝟ. *titul. qui potiores.*
u *l. vlt.* ꝟ. *eod.*
x *l. 63.* ꝟ. *de iudiciis.*
y *l. 26.* ꝟ. *eod.*
z nam fisci priuilegium, est inter omnes creditores primum locum tenere. *Paulus 5. sentent.* 12. §. 10. præfertur antiquioribus etiam priuilegiatis in rei persecutoriis, *vt hic*: In pœnalib⁹ *l. 17* ꝟ. *de iur. fisc.* & hypothesis antiquioribus non præfertur. *l. 8.* ꝟ. *qui potiores.*
a atque ita.
Absens dolo nõ auditur offerens satisdationem, vt bona sua relaxentur.
b *l. 11. §. 1.* ꝟ. *de pignor. l. 18.* ꝟ. *familiæ.*
c *vide l. 17. §. 13.* ꝟ. *quibus ex caus. in possess.*
d hoc est, qui subterfugit, *Haloand.*
e tum & qui, *Haloander.*
f Euitans occursum creditoris latitare dicitur, siue in eodem loco sit, siue in alio.
g ¶ non beneficio Imperatorio. hinc ratio dubitandi sumitur, atque ita delenda

37. *Papinianus* ″libro decimo Responsorum.″

ANtiochensium Cælæ Syriæ ciuitati, quod lege sua[g] priuilegium[h] in bonis defuncti debitoris accepit, ius persequendi pignoris durare[i] constitit.

De concubina, & liberis naturalibus. 1. *De Republica.*

38. *Paulus* ″libro primo Sententiarum.″

BOnis venditis excipiuntur concubina, & liberi naturales[k].

1 ¶Respublica creditrix omnibus[l] chirographariis creditoribus præfertur.

De alendo debitore. 1. *De captiuo.*

39. *Idem* ″libro quinto Sententiarum″.

PVpillus si non defendatur, in possessione creditoribus constitutis, minoribus ex his vsque ad pubertatem alimenta[m] præstanda sunt.

1 ¶Eius qui ab hostibus[n] captus est, bona venire non possunt, quandiu reuertatur.

DE [o] SEPARATIONIBUS [p].

TIT. VI.

De decreto. 1. *De creditorib. hereditariis, vel heredis* 3. *De re obligata.* 4. *De fisco, de municip.* 5. *De creditorib. heredis.* 6. *De hereditate fideicommissa.* 7. *De pupillari substitutione.* 8. *De creditorib. defuncti, heredis proximi, & eius, qui heredi successit.* 9. *De creditoribus castrensibus, & paganis.* 10. *De his qui nomen heredis secuti sunt.* 12. *De commixtione bonorum hereditariorum, & heredis.* 13. *intra quod tempus postulatur separatio.* 14. *Cuius sit hæc notio.* 15. *De his qui nomen heredis secuti sunt.* 17. *De effectu separationis.* 18. *De herede necessario.*

Vlpianus. ″lib. 64. ad Edictum.″

SCIENDVM est, separationem solere impetrari decreto [q] prætoris.[r]

1 ¶Solet autem separatio permitti creditoribus ex his causis: Vt puta debitorem quis Seium habuit. hic decessit. heres ei extitit Titius. hic non [s] est soluendo. patitur bonorum venditionem. creditores Sei dicũt, bona Seij sufficere, sibi creditores Titij contẽtos esse debere bonis Titij: & sic quasi duorum fieri bonorũ venditionem. fieri enim potest, vt Seius quidem soluendo fuerit, potueritque ″satis″ creditoribus suis vel ita semel, [t] & si non in assem, in aliquid tamen satisfacere: admissis autem commixtísque creditoribus Titij, minus sint consecuturi, quia ille non soluendo, aut minus consequantur, quia plures sunt. hic est igitur æquissimum, creditores Seij desiderantes separationem audiri: impetraréque à prætore, vt separatim quantum[u] cuiusque creditoribus præstetur.

2 ¶Ex contrario autem creditores Titij non impetrabunt separationem. nam licet[x] alicui, adiiciendo[y] sibi creditorem[z], creditoris sui facere deteriorem [a] conditionem. At qui ″igitur″ adiit hereditatem debitoris mei: non faciet meam deteriorem conditionem adeundo qua licet mihi, separationem impetrare, suos verò creditores onerauit, dum adiit hereditatem, quæ soluendo non est. nec poterunt creditores eius separationem impetrare.

3 ¶Sciendum est autem, etiam si obligata res [b] esse proponatur ab herede iure pignoris vel hypothecę, attamen, si hereditaria fuit, iure separationis hypothecario creditori[c] potiorem esse eum, qui separationem impetrauit, & ita Seuerus & Antoninus rescripserunt.

4 ¶Sed etiam aduersus fiscum, & municipes[d], impetraretur[e] separatio.

5 ¶Quæsitum est, an interdum etiam heredis creditores possunt separationem impetrare, si fortè ille in fraudem ipsorum adierit hereditatem. sed nullum remedium est proditũ. sibi enim imputẽt[f], qui cum tali contraxerũt, nisi si extra ordinem [g] putamus prætorem aduersus calliditatem eius subuenire, qui talem fraudem commentus est. quod non facilè admissum est.

6 ¶Sed si quis [h] suspectam hereditatem dicens, com-

g vel mera æquitate.
h Quamuis hæres non petat separationem, & nolit separare bona: tamen creditores ea separabunt eo inuito & prohibente.

f sunt ea quæ veteres in hanc legem adnotarũt. Ciuitate. scil. impetrãte ius prælationis à principe per id tolli ius pignoris priuato. His adde quæ scripsi ad *l. 1. §. 3.* ꝟ. *de censib.*
h *vide quæ scripsi ad l. 2. Cod. de iure Reipubl. & l. 4. Cod. de iure & fide hastæ fiscalis.*
i Ratio dubitandi in eo consistit quod suprà dixi, Antiochenses non à principibus, sed à lege sua priuilegium tacitæ hypothecæ in bonis defunctorũ habuisse. *v. Cuiac. 10. obseru. 35. adde Alciat. 1. disput.* 11.
k *v. l. 8. supr. de pig.*
l etiam fisco. *v. l. 8.* ꝟ. *qui potiores*
m *l. 33.* ꝟ. *eod.*
n *l. 7.* ꝟ. *quib. ex caus. in poss.*
o separatio impetratur octo ex causis de quibus vide hic Accurs. impeditur ex septem, de quibus vide Albericum *hîc*
p bonorum scilicet. 7. *Codic.* 72. heredis & defuncti: quam creditores defuncti aduersus creditores heredis petunt. Est alia quæ competit heredi. est & tertia quæ patrono. est & quarta de qua lex 2. *Codic. eod.* & quinta, in *lege. 5. paragrapho 4. versiculo perinde.* ꝟ. *de minorib.*
q separatio petitur officio iudicis.
r vel præsidis *paragrapho 14.* ꝟ. *eodem.*
s *l. 7. in fin. Codice de bon. authoritate iud.*
t id est, ita tandem. ita certè *Zas. 2. intellect. 23.* non in solidum, vt ait Accursius.
u sub debitum: vel quantum cuique debetur, præstetur.
x Imo, nõ licet. *l. 74.* ꝟ. *de reg. iur.*
y alias adeundo, *vt* ꝟ. *eod.*
z *sub.* nomen.
a Adiectio plurium parit incõmodum.
b hereditaria scilicet.
c defuncti scilicet.
d Etiam aduersus municipes separatio impetrari potest.
e *al.* impetrabitur.
f Qui cum alio cõtrahit, intelligitur eius cõditionem habere notam. *v. l. 19.* ꝟ. *de reg. iur.*

pulſus fuerit adire,& reſtituere hereditatem,deinde non ſit †, cui reſtituat,ex quibus caſibus ſolet hoc euenire:& ipſi quidem deſideranti ſuccurri ſibi aduerſus creditores hereditarios, ſubueniemus. hoc & Diuus Pius reſcripſit. vt perinde teſtatoris bona venirent, atque ſi adita hereditas non fuiſſet. Creditoribus quoque huiuſmodi heredis deſiderantibus,hoc idem præſtandum puto,licet ipſe non deſiderauit:vt quaſi ſeparatio quædam præſtetur.

7 ¶Item videamus: ſi quis heres parenti extiterit, cũ eſſet impubes, deinde intra pubertatem deceſſerit, & ſubſtituti bona veneant, qui impuberis hereditatem adiit:an patris creditores poſſint ſeparationẽ impetrare.& puto poſſe.hoc amplius puto,etiam impuberis[a] creditores poſſe ſeparationem aduerſus creditores" heredis" eius impetrare.

8 ¶Secundum hæc videamus: ſi Primus Secundum heredem ſcripſerit, Secundus Tertium, & Tertij bona veneant:qui creditores poſſint ſeparationem impetrare. & putem,ſi quidem Primi creditores petant: vtique audiendos & aduerſus Secundi[b] & aduerſus Tertij creditores. ſi vero Secundi creditores petant: aduerſus Tertij vtique eos impetrare poſſe, aduerſus Primi autem non poſſe. in ſumma Primi quidem creditores aduerſus omnes impetrare poſſunt ſeparationem: Secundi creditores aduerſus Primi non poſſunt,aduerſus Tertij poſſunt.

9 ¶Si filiifamilias bona[c] veneant, qui caſtrenſe peculium habet:an ſeparatio fiat inter caſtrenſes[d] creditores ceteróſque,videamus.ſimul ergo admittentur:dummodo, ſi qui cum eo contraxerunt, antequam militaret, fortaſſe debeant ſeparari. quod puto probandum. ergo[e] qui ante contraxerunt, ſi bona caſtrenſia diſtrahantur, non poſſunt venire cum caſtrenſibus creditoribus. Item ſi quid in rem patris verſum eſt:fortè poterit & creditori contradici,nec caſtrenſe peculium inquietet,cum poſſit potius cum patre experiri.[f]

10 ¶Illud ſciendum eſt, eos demum creditores poſſe impetrare ſeparationem,qui non nouandi[g] animo ab herede ſtipulati ſunt. ceterum ſi eũ hoc animo ſecuti ſunt, amiſerunt ſeparationis commodum. quippe cum ſecuti ſunt nomen heredis, nec poſſunt iam ſe ab eo ſeparare, qui quodammodo eum elegerunt[h]:ſed & ſi vſuras ab eo ea mente,quaſi eum eligendo, elegerunt: idem erit probandum.

11 ¶Item quæritur,ſi ſatis acceperunt ab eo,an impetrent ſeparationem.& non puto.hi enim ſecuti ſunt eum. Fortè quem mouebit: Quid ergo, ſi ſatis non idoneum acceperunt?& ſibi imputent[i] cur minus idoneos fideiuſſores accipiebant.

12 ¶Præterea ſciendum eſt,poſteaquam bona hereditaria bonis heredis mixta[k] ſunt, non poſſe impetrari ſeparationem. confuſis enim bonis & vnitis, ſeparatio impetrari non poterit. Quid ergo, ſi prædia extent, vel mancipia,vel pecora,vel aliud, quod ſeparari poteſt? hic vtique poterit impetrari ſeparatio.nec ferendus eſt, qui cauſatur bona contributa, cùm prædia contribui non poſſint. niſi ita coniunctæ[l] poſſeſſiones & permixtæ propriis,vt impoſſibilem ſeparationem effecerint. quod quidem perrarò contingere poteſt.

13 ¶Quod dicitur,poſt multum[m] temporis[n] ſeparationem impetrari non poſſe: ita erit accipiendum, vt vltra quinquennium poſt aditionem numerandum ſeparatio non poſtuletur.

14 ¶De his autem omnibus, an admittenda ſeparatio ſit,nécne, prætoris[o] erit, vel præſidis notio: nullius alterius.hoc eſt eius,qui ſeparationem indulturus eſt.

15 ¶Si quis pignus ab herede acceperit: non eſt ei concedenda ſeparatio,quaſi eum ſecutus ſit. neque enim ferendus eſt,qui qualiter qualiter,[p] eligentis tamen mente,[q] heredis perſonam ſecutus eſt.

16 ¶Quæſitum eſt:ſi fortè ſint plures creditores,quidam ſecuti heredem,quidam non ſecuti,& hi, qui heredem ſecuti non ſunt,impetrauerint ſeparationem: an eos ſecum admittant, qui ſecuti ſunt. & putem, nihil eis prodeſſe.hos enim cum creditoribus heredis numerandos.

17 ¶Item ſciendum eſt,vulgo placere,creditores quidem heredis, ſi quid ſuperfuerit[r] ex bonis teſtatoris, poſſe habere in ſuum debitum,creditores vero teſtatoris ex bonis heredis nihil. Cuius rei ratio illa eſt: quod, qui impetrauit ſeparationem, ſibi debet imputare[ſ] ſuam facilitatem,ſi, cùm eſſent bona idonea heredis, illi maluerint bona potius defuncti ſibi ſeparari: heredis autem creditoribus hoc imputari non poſſit: At ſi creditores defuncti deſiderent, vt etiam in bonis heredis ſubſtituantur:non ſunt audiendi,ſeparatio enim,quam ipſi petierunt: eos ab iſtis bonis ſeparauit. Si tamen temere ſeparationem petierunt creditores defuncti, impetrare veniam poſſunt, iuſtiſſima[t] ſcilicet ignorantiæ cauſa allegata.

18 ¶Ita ſciendum eſt, neceſſarium heredem ſeruum

† & ſic poteſt quis iure tertij vti, ſi tertius eo non vtatur.

a hinc collige, impuberem poſſe contrahere debitum. adde tamen, authore tutore, & ex cauſa neceſſaria.

b ſenſus eſt, Si bona diuerſi generis confluunt, creditores Primi, aduerſus Secundi: Secundi creditores, aduerſus Tertij ſeparationem impetrare poſſunt.

c peculiaria ſc.

d v.l.18.inf.ĩ. de caſtrenſ.

e Hinc collige à deciſione vnius contrarij, ſumi deciſionẽ alterius.

f actione ordinaria, de in rem verſo.

g Creditores qui fidem hæredis ſunt ſecuti, vel quia nouarunt,vel ſatis acceperunt, ſeparationem impetrare non poſſunt.

h l.21.inf.ĩ.quod met.cauſa.

i l.10.ĩ.qui ſatiſdare:l.26.§.2.ĩ. mandati: l.2.ĩ.de fideiuſſorib.

k Ceſſat ſeparatio, bonis ita confuſis & commixtis, vt non poſsint ſeparari.

l Ratione coniunctionis nimiæ, etiam immobilia quodãmodo permiſcentur.

m Quinquenniũ dicitur hic multum tempus.

n Poſt quinquennium ſeparatio non indulgetur.

o in prin.ĩ.eod l. 2.C.de bonis.

p Qualis qualis electio nocet.

q l.vlt.ĩ.eod.& d.l.2[illegible]

r l.3.ĩ.eod.

ſ adde §.3. Inſtitut quib.mod.re.

t Errans in iure non poteſt impetrare reſtitutionem, niſi iuſtiſsima cauſa ſit.

cum libertate inſtitutum,impetrare poſſe ſeparationem. ſcilicet vt,ſi non attigerit bona patroni,in ea cauſa ſit,vt ei,quidquid poſtea adquiſierit,ſeparetur. ſed & ſi quid ei à teſtatore debetur.

De venditione hereditatis cæteriſque per heredem medio tempore geſtis.

2. *Papinianus* " libro viceſimoquinto Quæſtionum."

AB herede vendita hereditate, ſeparatio fruſtra deſiderabitur. vtique ſi nulla[u] fraudis incurrat ſuſpicio. Nam quæ bona fide medio[x] tempore per heredem geſta ſunt,rata conſeruari ſolent.

Si debitor fideiuſſori ſucceſſerit. De effectu ſeparationis.

3. *Idem* " lib.27.Quæſtionum."

DEbitor fideiuſſori heres extitit.eiúſque bona venierunt.quamuis obligatio fideiuſſionis extincta ſit:nihilominùs ſeparatio impetrabitur.petente eo,cui fideiuſſor fuerat obligatus: ſiue ſolus ſit hereditarius creditor, ſiue plures:neque enim ratio iuris, (quæ) cauſam fideiuſſionis propter principalem obligationem, quæ maior fuit[y],excluſit,damno debet adficere creditorem, qui ſibi diligenter proſpexerat.

1 ¶Quid ergo,ſi bonis fideiuſſoris ſeparatis, ſolidum ex hereditate ſtipulator conſequi non poſſit? vtrùm portio cum ceteris heredis creditoribus, ei quærenda erit? an contentus eſſe debebit bonis,quæ ſeparari maluit?ſed cùm ſtipulator iſte, non[z] adita fideiuſſoris à reo hereditate,bonis fideiuſſoris venditis, in reſiduum promiſceri debitoris creditoribus potuerit,ratio non patitur,eum in propoſito ſummoueri.

2 ¶Sed in quolibet alio creditore, qui ſeparationem impetrauit,probari commodius eſt,vt, ſi ſolidum ex hereditate ſeruari non poſſit, ita demum aliquid ex bonis heredis ferat,ſi proprij creditores heredis fuerint dimiſſi.quod ſine dubio admittendum eſt circa creditores heredis,dimiſſis hereditariis.

De creditoribus in diem vel ſub conditione. 1. *De legatariis.*

4. *Idem* " lib.12.Reſponſorum."

CReditoribus,qui ex die[a],vel ſub condicione debentur, & propter hoc nondum pecuniam petere poſſunt, æquè ſeparatio dabitur, quoniam & ipſis cautione communi[b] conſuletur.

1 ¶Legatarios[c] autem in ea tantùm parte,quæ de bonis ſeruari potuit habere[d] pignoris cauſam,conuenit.

De effectus ſeparationis.

5. *Paulus* " lib.13.Quæſtionum."

SI creditores hereditarij[e] ſeparationem bonorum impetrauerunt, & inueniatur non idonea hereditas, heres autem idoneus: non poterunt reuerti ad heredem, ſed eo[f] quod ſemel poſtulauerunt, ſtare debent. Sed ſi poſt impetratam ſeparationem aliquid heres adquiſierit, ſi quidem ex hereditate admitti debebunt ad id, quod adquiſitum eſt illis, qui ſeparationem impetrauerunt. Sed ſi illis ſatisfactum fuerit: quod ſupereſt, tribuetur propriis heredis creditoribus. At ſi ex alia cauſa heres adquiſierit, non admittentur hereditarij creditores. Quòd ſi proprij ad ſolidum peruenerunt,id, quod ſupererit, tribuendum hereditariis quidam putant. mihi autem id non videtur. cùm enim ſeparationem petierunt, receſſerunt à perſona heredis, & bona ſecuti ſunt, & quaſi[g] defuncti bona vendiderunt. quæ augmenta[h] non poſſunt recipere. Idémque exiſtimo dicendum, etiam ſi circa ſeparationem bonorum decepti, minùs conſecuti ſunt,quàm proprij heredis creditores:Proprij autem heredis creditores habent propria eius bona, & perſonam, quæ poteſt donec viuit,adquirere.[i]

De creditoribus teſtatoris,& legatariis. 1. *De patrono.*

6. *Iulianus* " lib.46.Digeſtorum."

QVotiens heredis bona ſoluendo non ſunt:non ſolùm creditores teſtatoris,ſed etiam eos[k],quibus legatum fuerit[l],impetrare bonorum ſeparationem,æquum eſt[m]. ita vt,cùm in creditoribus ſolidum adquiſitum fuerit,legatariis[n] vel ſolidum,vel portio quæratur.

1 ¶Si liberta heres inſtituta[o] bonorum poſſeſſionem ſecundùm tabulas petiiſſet eius, qui ſoluendo non erat: quæſitum eſt, an bona[p] eius[q] ſeparari ab hereditariis debent. reſpondit: Non eſt iniquum ſuccurri patrono,ne oneraretur[r] ære alieno, quod liberta, retinendo bonorum poſſeſſionem ſecundùm tabulas contraxerit[ſ].

u ¶Si heres bona fide vendidit hereditatem, non ſit ſeparatio.

x l.6.§.1.ĩ. de reb.authorit.

y Acceſſorio cum principali confuſo, acceſſorium extinguitur: vide l. 5.ĩ. de fideiuſſor.

z Quamuis dicatur obligatio fideiuſſoris extincta poſt aditionem, poteſt tamen impetrari ſeparatio.

a Creditores conditionales & in diem, cum legatariis ſeparationem impetrant.

b vide l.27.C.de procuratorib.

c l.6.ĩ eod.

d l.1.2.Cod. com. de legat.§.2. verſ. noſtra Inſtit. de legat.

e id eſt, defuncti.

f ſed eũ Hal.

g id eſt, quondam defuncti: bona defuncti impropriè dicuntur defuncti, quia, defunctus habere bona nõ poteſt.

h aduentitia ſc. & extrinſeca. nã homogenea augmenta recipiunt,putà fructus.

i id eſt,In viuente ſpes eſſe poteſt adquirendi, propterea iniuria eſt aliquẽ nominare pauperem cum in eo ſpes ſit, vt efficiatur diues Zaſ.

k l.4.in f.ĩ.eo l 23.in f.ĩ. quæ in frau. patron. l.5. §4.ĩ.vt in poſſeſſ. l.22. §.5. C.de iure deliber.

l ab auctore defuncti ſc. quibus defunctus tenebatur quaſi ex ære alieno.

m v. Paul.4.ſen. 1.§. penul. & ibi Cuia.

n l.40.ĩ.de obligationibus.

o ab alio quam patrono.

p adquiſita ſcil. poſt mortem. defuncti ab ipſa liberta.

q deuoluta ad patronum.

r oneretur.Hal.

ſ Hæres adeundo, contrahere videtur, l.3.inſ.ĩ.quib. ex cauſ in poſſ. §.5. Inſt. de oblig.quæ ex quaſi contr.

¶ De his

De his qui iudicium dictauerunt heredi.

7. *Marcianus* " lib.2.Regularum."

QVi iudicium [a] dictauerunt [b] heredi, separationem quasi hereditarij possunt impetrare: quia ex necessitate hoc fecerunt.

DE CVRATORE BONIS [c] DANDO,

TIT. VII.

De conditione potestatiua. 1. *Vel casuali.* 2. *De ære alieno quod ex pœna crescit.*

Paulus " lib.57.ad Edictum."

SI quis sub condicione heres institutus est cogendus est condicioni parere, si potest: [d] aut si responderit, se non aditurum, etiam si condicio extiterit: vendenda erunt bona defuncti.

1 ¶Quòd si nihil facere potest, curator [e] bonis constituendus erit, aut bona vendenda.

2 ¶Sed si graue æs alienum sit, quod ex pœna crescat: per curatorem soluendum æs alienum. sicuti, cùm venter [f] in possessione sit, aut pupillus heres tutorem non habeat, decerni solet.

De curatore constituendo. 1. *De authoritate curatoris.* 2. *De pluribus curatoribus.* 3. *De inuito.* 4. *De non creditore.* 5. *De tribus curatoribus.*

2. *Vlpianus* " lib.65.ad Edictum."

DE curatore constituendo, hoc iure vtimur, vt prætor adeatur, ísque curatorem curatorésque constituat ex consensu maioris [g] partis creditorum: vel præses prouinciæ, si bona distrahenda in prouincia sunt.

1 ¶Quæque per eum eósve, qui ita creatus creatíve essent, acta facta gestáque sunt, rata habebuntur. Eísque actiones [h], & in eos vtiles competunt. Et si quem curatores mitterent ad agendum, vel defendendum vti ius esset: nec ab eo satis, neque de rato, neque iudicatum solui, nomine eius, cuius bona veneant, exigetur: sed nomine ipsius curatoris, qui eum misit.

2 ¶Si plures autem constituantur curatores: Celsus ait, in solidum eos & agere & conueniri, non pro portionibus. Quòd si per regiones fuerint constituti curatores, vnus fortè rei Italicæ, alius in prouincia: puto, regiones eos suas conseruare [i] debere.

3 ¶Quæritur, an inuitus curator fieri potest. & Cassius scribit, neminem inuitum [k] cogendum fieri bonorum curatorem. quod verius est. voluntarius itaque quærendus est. nisi & magna necessitate, & imperatoris arbitrio, hoc procedat, vt & inuitus crearetur.

4 ¶Nec [l] omnimodo creditorem esse oportet eum, qui curator constituitur: sed possunt & non creditores.

5 ¶Si tres curatores fuerint, & vnus ex his nihil attigerit: an in eũ, qui nihil tetigit, actio danda est? & Cassius existimat: modum actori non debere constitui, posséque eum, cum quo vult experiri. puto Cassij sententiam veriorem. spectandum enim, quid redactum est, non quid ad curatorem vnum peruenerit & ita vtimur. nisi inuitus factus est. [m] nam si ita est: dicendum, non eum conueniendum.

3. *Celsus* " lib.24.Digestorum."

SI plures eiusdem bonorum curatores [n] facti sunt: in quem eorum vult actor, in solidum ei datur actio, [o] tamquam quiuis eorum in solidum aget.

De bonis distractis.

4. *Papirius Iustus* " lib.1.de Constitutionibus."

IMperatores Antoninus & Verus Augusti rescripserũt, bonis per curatorem [p] ex senatusconsulto distractis, nullam actionem [q] ex antè gesto fraudatori competere.

Si post curatorem electum alius creditor extiterit.

5. *Iulianus* " libro quadragesimo septimo Digestorum."

SI debitor foro cesserit, [r] & creditores priuato consilio coierint, & elegerint vnum, per quem bona distrahantur, & portio ipsius, quæ ex redacto fieret, solueretur, mox [ſ] extiterit alius, qui se creditorem dicat: nullam quidem actionem aduersus curatorem habebit: sed

a *l.1.§.15.ff. eod.*
b Dictatur iudicium, cùm lis est contestata, *l.23.ff. de iudic. l.15.ff. ratam rem hab. l.1.ff. de mun.*
c defuncti scil. nam de curatore dato bonis furiosi, prodigi, & adolescentis dictum est ff. tit. de curatore furiosi, de curatore dato bonis absentis, vel captiui *l. 15. ff. ex quib. cau. maior. l. 6. inf. ff. de tut. l.3. C. de capt.* bonis latitantis, *l. vlt. ff. eod.* ventri ff. *de ventre in poss.* ex Carboniano, *l.1. in f. ff. de mun.* filiofamilias hereditatem adquirenti sine cõsensu patris, *l. vlt. §.1. in f. C. de bon. quæ liber.* ad exibendum cibum, potum & similia, *d.l.1. inf.* dotem dandam, augendam mutandam, *l.7. ff. de tutor. dat.* Alij sunt curatores ad lites, alij ad negotia absentis administranda. Alij etiam ad interpellandum vsucapionem, *l. 1. in f. ff. de muneribus.*
d *l.4 inf. ff. de reb. auth. iud.*
e Curator bonis vacãtibus datur, *l.1. §.13. ff. de collat. l. 8. ff. ex quibus causis in possess. eatur: l.1. in f. ff. de muneribus: l. 4.§.6. ff. de damno infecto*: vide Gaylium 2. *de obseruat.* 130.
f *l.1. ff. de ventre in poss.*
g *Nouell.* 120. *cap.6.*
h *l.3. ff. eod.*
i posse tamen conueniri extra prouinciam vidêtur, *l.47. inf. ff. de admin. tutor.*
k *l.4. C. de bonor. auth. iud. adde l.8. §.1. ff. de procurat.*
l *l.9. ff. quibus ex cau. in poss.*
m & nisi ab initio commissio fuit diuisa aliàs beneficium ordinis aut discussionis non opponitur, *v. Molinæum in consuetud. parte 1. §. 6. gloss. 6. num. 36.*
n & commissarij, *Molin. ibi.*
o *l.2. ff. eod.*
p *l. 5. ff. de decurat. fur.*
q *l.40. ff. de oper. libert.*
r *l.7.§.1. ver. quoties ff. depositi.* Foro cedit mensularius, quoties actum suum deserit & tabernam. hinc Seneca. 4. *de benef.* 39. Pecuniæ malæ creditæ exactio est, & appellare debitorem ad diem possum: & si foro cesserit, portionem feram. *adde l.15.§.7. ff. de iniuriis.*
ſ *l.22 §.10. ff. mandati.*
t ¶etiam fructus, *l.38.§.4. ff. de vsuris.*
u nam in fraudem patronorum alienata reuocantur, actione Fabiana, *l.1. §.6. ff. si quis in fraud. patron.*
x alienata, *l.1. Cod. eo. d.§.4.* contracta *§.2. ff. eod.* tradita *§.6. Instit. de actionibus.*
y vt reuocentur 7. C.85. §.6. *Inst. de action.* reuocantur autem actiones Pauliana, *l.38.*

bona debitoris vna cum curatore vendere poterit, ita vt, quæ a curatore & à creditore ex bonis contrahantur, omnibus pro portione præstarentur.

QVÆ [t] IN FRAVDEM CREDITORUM [u] facta [x] sunt, vt restituantur [y].

TIT. VIII.

Edictum de actione Pauliana. 1. *Summa suprascripti edicti.* 2. *De quocumque fraudis causa facto, vel omisso.*

Vlpianus " lib.66.ad Edictum."

AIt prætor: *Quæ fraudationis † causa gesta erunt cum eo, qui fraudem non [z] ignorauerit: de his curatori bonorum, vel ei, cui de ea re actionem dare oportebit, intra [a] annum, quo experiundi potestas fuerit actionem dabo. idque etiam aduersus [b] ipsum qui fraudem fecit, seruabo.*

1 ¶Necessariò prætor hoc edictum proposuit: quo edicto consuluit creditoribus, [c] reuocando [d] ea, quæcunque in fraudem eorum alienata sunt.

2 ¶Ait ergo prætor, *Quæ fraudationis causa gesta erunt*, hæc verba generalia sunt, & continet in se omnem [e] omnino in fraudem factam vel alienationem, vel quemcunque contractum [f]. Quodcunque [g] igitur fraudis causa factum est, videtur his verbis reuocari, qualecumque fuerit. nam latè ista verba patent. Siue ergo rem alienauit, siue acceptilatione [h] vel pacto [i] aliquem liberauit.

2. *Idem* " lib.73.ad Edictum."

IDem erit probandum. Et si pignora [k] liberet, vel quẽ [l] alium in fraudem creditorum præponat [m].

3. *Idem* " lib.66.ad Edictum."

VEl ei præbuit exceptionem, siue se [n] obligauit fraudandorum creditorum causa, siue numerauit [o] pecuniam vel quodcumque aliud fecit in fraudem creditorum: palàm est, edictum locum habere.

1 ¶Gesta fraudationis causa accipere debemus non solùm ea, quæ contrahens gesserit aliquis, verumetiam si fortè datâ operâ ad iudicium non adfuit [p], vel litem [q] mori patiatur, vel à debitore non petit [r], vt tempore [ſ] liberetur, an vsumfructum, vel seruitutem [t] amittit.

2 ¶Et qui aliquid fecit, vt desinat habere, quod habet: ad hoc edictum pertinet.

4. *Paulus* " lib.68.ad Edictum."

IN fraudem facere videri etiam eum, qui [u] non facit, quod debet facere, intelligendum est. id est, si non vtatur seruitutibus. [x]

De re habita pro derelicto.

5. *Gaius* " libro vicesimo sexto ad Edictum prouinciale."

SEd etsi rem suam pro derelicto [y] habuerit: vt quis eam suam faciat.

De lucro amisso. 5. *De alienatione serui instituti.* 6. *De eo qui suum recipit.* 8. *De scientia vel ignorantia recipientis.* 9. *De consensu creditor.* 10. *De pupillo.* 11. *De donatione.* 12. *De seruo.* 13. *De legatis.* 14. *De anno vtili.*

6. *Vlpianus* " lib.66.ad Edictum."

QVod [z] autem, cùm possit aliquid quærere, non [a] id agit, vt adquirat: ad " hoc " edictum non [b] pertinet [c]. pertinet enim edictum ad deminuentes [d] patrimonium suum: non ad eos, qui ad agunt, ne locupletentur.

1 ¶Vnde si quis ideo condicioni non [e] paret, ne committatur stipulatio: in ea condicione est, ne faciat huic edicto locum.

2 ¶Proinde & qui repudiauit [f] hereditatem vel legitimam, vel testamentariam: non est in ea causa, vt huic edicto locum faciat, noluit enim adquirere, non [g] suum " proprium " patrimonium diminuit.

3 ¶Simili modo dicendum est, & si filium suum emancipauit [h], vt suo arbitrio adeat hereditatem, cessare hoc edictum.

§ 4. ff. de vsur. quæ & in factum actio datur, *l. 14. ff. eod.* cui affine est interdictum fraudatorium, *l. 67. §. 1. ff. ad Treb. l. 10. ff. eodem* Praxim huius tituli v. apud Oldendorpium *6. class.1.*
† *v.§.2. ff. eod.*
z *v. l. 6. §. 8. l. 10. ff. eo. l.6. C. eo.*
a *l.10. ff. eo. l. vlt. C. eod.*
b *l. vlt. in f. ff. eo.*
c Datur enim hæc actio creditoribus quibuscunque. Porrò crediti latissima est appellatio, *l. 1. ff. de reb. cred.*
d is est effectus Paulianæ vt scilicet reuocet alienata perinde ac si nunquam fuissent alienata.
e cum euentu, *l.10.§.1. ff. eod.*
f qualiscumque is fuerit vt *l.2. ff. eod.* etiam locatio. *l. 1. §. 12. ff. si quid in fraudem patro.*
g vide quæ notaui *ad tit. ff. eod. adde versic. siue ergo ff. eod. l.2 3.4.5.6. ff. eo. l.1.§. 3. l. 4. ff. si quis in fraud. patr.*
h *vide l. 10. §. 4. ff. eod.*
i *l.17. ff. eod.*
k *l.18. ff. eod.*
l Dotare filiam in fraude creditorum neminẽ posse hinc colligitur. vide Campegium tractatu *de dote parta. 1. quæst.14.*
m *l.10.§.12. l.17. inf. ff. eod.*
n *l.1.§.18.§.19. ff. si quis in fraud.*
o *d.l.1.§.17.*
p non adsit *Hal.*
q *d.l.1.§.7.*
r non petat *Hal.*
ſ alienationis verbum etiam vsucapionem continet, *l.44.§. 9. ff. de condit. & demonstr. l.28. ff. de verbor sign.*
t *d.l.1.§.21. inf. l.2. ff. eod.*
u *l.121. infrà de regul. iur. l.17.§.7. ff. de ædilitio: l. 6. §. penult. ff. de re milit.*
x *l. 3.§.1. ff. eod. l. 28. ff. de verbor. sign.*
y *l 5. ff. pro derelicto.*
z *al.* Qui autem.
a In fraude creditorum nihil agere videtur, qui adquirendi occasionem amittit. *vt hic.* Quid si lucrum dotis adquirere negligat, vide Cagnolum *ad l. non fraudatur. ff. de regul. iuris*: De*cium consilio* 260.
b Imò, videtur eodem iugo teneri, *l.1.§. pen. ff. si quis omissa caus.*
c *l.28. infrà de verbor. sign. l.134. ff. de reg. iur. l.1.§.6. ff. si quis in fran patron.*
d Deminuere non licet, licet non adquirere. Si ita est non deminuit nec fraudat creditores, qui non adquirit: fraudat qui deminuit. Deminuendo, fraudatur creditor directò: non adquirendo, per indirectum. Minùs itaque hoc erit, quàm illud.
e *vide §.4. ff. eodem.* f *vide d.§.4.*
g In deminutione, qualitas rei iam existentis, non futuræ, spectatur.
h *vide §.4. ff. eod.*

a Qui repudiat legatum, *vt hîc*: hæreditatem. §. 2. ·̃j. *eod.* qui emancipat filium, vt suo arbitrio adeat hæreditatem, qui seruum heredem institutum alienat, vt iussu emptoris adeat. §. 5. ·̃j. *eod.* qui condicioni non paret, ne committatur stipulatio. §. 1. ·̃s. *eod.* non fraudat creditores.

b *vide* §. 4. ·̃s. *eodem.*

4 ¶Sed & illud probandum si legatum repudiauit [a], cessare edictum. quod Iulianus quoque scribit.

5 ¶ Si seruum suum heredem institutum alienauit [b], vt iussu temporis adeat: si quidem in venditione nulla fraus est, sed in hereditate sit: cessat edictum: quia licuit ei, etiam repudiare hereditatem. at si in ipsa serui alienatione fraus est, reuocabitur, quemadmodum si eum in fraudem manumisisset.

6 ¶ Apud Labeonem scriptum est, eum, qui suum [c] recipiat, nullam videri fraudem facere. hoc est, eum, qui, quod sibi debetur, receperat. eum enim, quem præses inuitum [d] soluere cogat, impunè non soluere, iniquum esse. totum enim hoc edictum ad contractus pertinere, in quibus se prætor non interponit: vt puta [e] pignora, venditionésque.

7 ¶Sciendum, Iulianum scribere, eóque iure nos vti, vt qui debitam [f] pecuniam recepit, antequam bona debitoris possideantur: quamuis sciens prudénsque soluendo non esse, recipiat: non timere hoc edictum. sibi enim vigilauit [g] qui verò, post bona possessa, debitum suum recepit: hunc in portionem vocandum, exæquandúmque ceteris creditoribus neque enim debuit præripere ceteris post bona possessa, cùm [h] iam par [i] condicio omnium creditorum facta esset.

8 ¶ Hoc edictum eum coërcet, qui sciens [k] eum in fraudem creditorum hoc facere, suscepit, quod in fraudem creditorum fiebat. quare si quid in fraudem creditorum factum sit, si [l] tamen is qui cepit, ignorauit, cessare videntur [m] verba edicti.

9 ¶Præterea illud sciendum est: eum, qui consentientibus creditoribus aliquid à fraudatore vel emit, vel stipulatus est, vel quid aliud contraxit, non videri in fraudem creditorum fecisse. nemo enim videtur fraudare [n] eos, qui sciunt, & consentiunt.

10 ¶Si quid [o] cum pupillo gestum sit in fraudem creditorum: Labeo ait, omnimodo [p] reuocandum, si fraudati sint creditores. quia pupilli ignorantia, quæ per ætatem contingit, non debet esse captiosa creditoribus, & ipsi lucrosa, eóque iure vtimur.

11 ¶Simili modo dicimus, & si cui [q] donatum est, non esse quærendum, an sciente eo, cui donatum, gestum sit, sed hoc tantùm [r], an fraudentur creditores. nec videtur iniuria affici is, qui ignorauit: cùm lucrum extorqueatur, non [s] damnum infligatur. In hos tamen, qui ignorantes ab eo, qui soluendo non sit, liberalitatem [t] acceperunt, hactenus actio erit danda, quatenus [u] locupletiores facti sunt: vltrà non.

12 ¶Simili modo quæritur: si seruus ab eo, qui soluendo non sit, ignorante domino, ipse sciens, rem acceperit: an dominus teneretur. & ait Labeo, hactenus eum teneri: vt restituat, quod ad se peruenit, aut dumtaxat [x] de peculio damnetur, vel si quid in rem eius versum est. Eadẽ in filiofamilias probanda sunt. Sed si dominus scit suo nomine conuenietur.

13 ¶Item si necessarius heres legata præstiterit, deinde eius bona venierint, Proculus ait, etiam si ignorauerint legatarij, tamen vtilem actionem dandam, quod nequaquam dubium est.

14 ¶Huius actionis annum [y] computamus vtilem, quo experiundi potestas fuit, ex die [z] factæ venditionis.

De venditione.

7. *Paulus* " lib. 62. ad Edictum."

SI debitor in fraudem creditorum minore pretio fundum scienti emptori vendiderit, deinde hi, quibus de reuocando eo actio datur, eum petant: quæsitum est, an pretium restituere debent. Proculus existimat, omnimodo restituendum esse fundum, etiam [a] si pretium non soluatur, & rescriptum est secundùm Proculi sententiam.

8 *Venuleius* " *Saturninus* lib. 6. interdictorum."

EX his colligi potest, ne quidem portionem emptori reddendam ex pretio. posse tamen dici, eam rem apud arbitrium ex causa animaduertendam: vt [b], si nummi soluti in bonis exstent, iubeat eos reddi: quia ea ratione nemo fraudatur.

9. *Paulus* " lib. 62. ad Edictum."

" IS, " qui à debitore, cuius bona possessa sunt, sciens rem [c] emit, iterum alij bona fide ementi vendidit.

c Qui suum recipit, neminem fraudat, *l.* 26. ·̃s. *de damno.*

d Qui facit quod facere cogitur, fraude caret.

e *l.* 10. §. 13. ·̃j. *eo.*

f §. 6. *eo.* 10. §. 16. ·̃j. *eod. l.* 26. §. 2. ·̃j. *eod.*

g Vigilanti succurritur.

h Regula, qui prior tempore, prior iure, locũ non habet in pignore prætorio: nullus inquam, prior est, nã vno immisso ceteri immissi intelliguntur, *vt hic & l. cũ vnus* ·̃j. *de reb. auctorit. iudic. poss. d.*

i Cæteris paribus. reliquorum iure paria sunt, *sed vide l.* 12. ·̃s. *de rebus auctoritate iudicis poss. d.*

k *l.* 1. ·̃s. *eod.*

l Qui à fraudatore ignorans emit, aut habet ex titulo oneroso, non tenetur, *l.* 25. §. 1. *infrà eodem.*

m Quid? num vox, *videntur*, dubitationem vox, *verba*, aliud esse, arguit si legis sententiam spectemus? Sic sentio, hanc legem minimè pertinere ad creditores ius hypothecæ aut pignoris habentes: ad eos pertinere debitores qui soluendo videntur.

n Fraus non fit scienti & consentienti.

o ex titulo lucratiuo scilicet, & ita assentior Azoni. mouent me, etiam verba quę leguntur *& ipsi lucrosa.* monet me etiam paragraphi 11. ·̃j. *eod.* vicinitas. in qua agitur de donatione facta reliquis non minoribus. mouétque me etiam iniquitas manifesta. Cur enim dicas à creditoribus reuocari res emptas à minore ignorante, non autem reuocari à maiore?

p id est, in omnem partem.

q etiam minori.

r In titulo lucratiuo, ignorantia non excusat donatariũ.

s Diuersa sunt autem lucrum cessare, & damno affligi.

t non meram, sed ratione meriti: & tamen supra meritum.

u *l.* 5 *Cod. eodem.*

x *l.* 12. *in f.* ·̃j. *eodem.*

y *vide l.* 10 §. 18. ·̃j. *eodem.*

z *l.* 10. §. 18. ·̃j. *eodem.*

a *adde l.* 32. §. 4. ·̃s. *de admin. tut die tamen vt l.* 8. ·̃j. *eo.*

b exceptio legis superioris. adde & alias duas exceptiones, ex lege 65. ·̃s. *de rei vin. l.* 1. §. 12. ·̃s. *si quis in fraud.*

c aliquam aliam tamen ab eis, in quarum possessionem missi sunt creditores. Nec enim puto debitorem vtiliter alienare posse eas res, in quarum possessionem missi sunt creditores, alioquin illusoria esset missio.

d ¶non tenetur.

quæsitum est, an secundus emptor conueniri potest. [d] sed verior est Sabini sententia, bona fide emptorem non teneri: quia dolus ei [e] dumtaxat nocere [f] debeat, qui eum admisit. quemadmodum diximus non teneri eum si ab ipso debitore ignorans emerit. is autem qui dolo malo emit, bona fide autem ementi vendidit, in [g] solidum pretium rei, quod accepit [h] tenebitur.

¶*Verba prætoris.* 1. *Interdictum fraudatorium ij. Residuum de actione Pauliana.* 1. ¶*De euentu.* 2. *De scientia & fraude recipientis.* 9. *Si eius qui fraudatori successit, bona venierint.* 10. *De in integrum restitutione.* 11. *Si impuberis qui patri successerat, bona veneant.* 12. *De solutione representata.* 13. *De pignore.* 14. *De dote.* 15. *De vsufructu. De annua stipulatione.* 16. *De eo qui pecuniam fugienti debitori abstulit.* 17. *De addictione bonorum libertatum conseruandarum causa.* 18. *De anno vtili.* 19. *De ipsa re & accessionib.* 23. *De obligatione condicionali vel in diem.* 24. *De anno elapso.* 25. *De successorib.*

10. *Vlpianus* " lib. 73. ad Edictum."

AIt prætor: *Quæ Lucius* [i] *Titius fraudandi causa, sciẽte te in bonis, quibus de* [*ea re* [k]] *agitur, fecit: ea illis, si eo nomine, quo de agitur, actio ei ex edicto meo competere, esséve oportet: ei si non plusquàm annus est, cùm de ea re, qua de agitur, experiundi potestas est: restituas. interdum* [l] *causa cognita, etsi scientia non sit, in factum actionem permittam.*

1 ¶Ita demum reuocatur, quod fraudandorum creditorum causa factum est, si euentum [m] fraus habuit. scilicet si hi creditores, quorum fraudandorum causa fecit, bona ipsius vendiderunt. Ceterùm si illos dimisit, quorum fraudandorum causa fecit, & alios [n] sortitus est: si quidem simpliciter dimissis prioribus, quos fraudare voluit, alios postea sortitus est: cessat reuocatio. si [o] autem horum pecunia, quos fraudare noluit, priores dimisit, quos fraudare voluit: Marcellus dicit, reuocationi locum fore. secundùm hanc distinctionem & ab Imperatore Seuero & Antonino rescriptum est. eóque iure vtimur.

2 ¶Quod ait prætor *Sciente*, sic accipimus te conscio & fraudem participante [p], non [q] enim, si simpliciter scio, illum creditores habere, hoc sufficit ad contendendum, teneri eum in factum actione: sed si particeps fraudis est.

3 ¶Si quis particeps quidem fraudis non fuit: verumtamen, vendẽte debitore, testato [r] conuentus est à creditoribus, ne emeret: an in factum actione teneatur, si comparauerit? & magis est, vt teneri debeat. non enim caret fraude, qui conuentus testatò perseuerat.

4 ¶ Aliàs [s] autem qui scit aliquem creditores habere, si cum eo contrahat simpliciter sine fraudis conscientia: non videtur hac actione teneri.

5 ¶Ait prætor *Sciente*, id est eo, qui conuenietur hac actione. Quid ergo, si fortè tutor pupilli scit, ipse pupillus ignorauit? videamus, an actioni locus sit, vt scientia tutoris noceat. idem & in curatore furiosi, & adolescentis. & putem, hactenus istis [t] nocere conscientiam tutorum siue curatorum, quatenus quid ad eos peruenit.

6 ¶Præterea sciendum est, posse quæri, quod dicitur, in fraudem creditorum alienatum reuocari posse: si idem sint creditores. etsi vnus [u] creditor sit ex illis, qui fraudati sunt: (siue solus tunc fuit: siue cum ceteris satisfactum est, hic solus remansit) probandum esse, adhuc actioni fore locum.

7 ¶Illud certè sufficit, etsi vnum scit creditorem fraudari, cæteros ignorauit: fore locum actioni.

8 ¶Quid ergo, si [x] ei, quem quis scit, satisfactum est? numquid deficiat actio: quia, qui supersunt, non sunt fraudati? & hoc puto probandum. Non tamen, si dicat aliquis, *Offero, quod debetur ei, quem scio creditorem*, audiendus erit, vt actionem eludat.

9 ¶Si fraudator heredem habuit, & heredis bona venierint: non est in bonis, quibus de agitur, factum. & ideo cessat hæc actio.

10 ¶ Si quid in fraudem creditorum fecerit filius, qui se poterat abstinere, & in integrum sit restitutus, quòd se miscuerat: vel si quis fecit voluntarius etiam, vel per ætatem, vel " quam " aliam causam iustam in integrum meruit restitutionem: dicendum erit, vtilem actionem competere. Idem & in seruo necessario. Sanè cum illa distinctione hoc admittendum esse, Labeo scribit:

e hinc colligit Zasius. Edictum fraudatorium esse personale, non in rem scriptum.

f *vide l.* 155. *infrà de regulis iuris.*

g Pretium ita succedit in locũ rei in vniuersalibus iudiciis: quotiés scilicet quis doli ratione coemitur: *vt hic* secus si ex contractu. *l. venditor.* ·̃s. *de hereditate vel actione vend. ta: l. si ex si rem* ·̃s. *de petit. heredit. l. Imperator* ·̃s. *de ligat.* 2. *l. mater Cod. de rei vindicat. l. si cum* ·̃s. ·̃j. *certum.*

h à secundo emptore scilicet.

i hîc agitur de interdicto fraudatario, de quò agitur in lege 67. § 1. ·̃s. *ad Trebel.*

k quibus de agitur *Hal.* qua de re agitur *Petrus Faber* 1. *sem.* 21.

l hæc verba, quæ sequuntur, sunt de actione Pauliana. *Cuiac. hîc.*

m Euentus colligitur ex persona alienantis, ementis, & re ipsa.

n Facultas reuocandi, iis solis creditoribus datur, qui erant creditores tempore alienationis factæ à debitore, non qui postea crediderunt, *vt hîc & l.* 1. *Cod. de iure fisci.* id est, Priores & non posteriores habent reuocatoriam, nisi posteriores in locum priorum successerint.

o *l.* 16 *infrà eodem.*

p Fraudis est particeps, qui eo consilio emit vt aliquem defraudet.

q Possum ab eo emere quem scio creditoribus obligatum §. 4. *infrà eodem.*

r Denuntiatio facta ab eo, cuius re vera intererat rem non vendi (& ita satisfit legi 1. 2. ·̃s. *quod falso tutore.*) emptori ne emat, emptorem in male fide constituit, *l.* 17. *C. de rei vindic. l.* 9. §. 1. *rer. s. sed si ei.* ·̃s. *de edendo: l.* 7. §. 2. *suprà d. tributoria.*

s § 3. ·̃s. *eodem.*

t Tutoris scientia pupillo (quatenus est locupletior) nocet.

u Quandiu vnus creditorum superest, tandiu locus reuocationi esse poterit.

x id est, an *vt in l.* 3. §. 1. ·̃s. *de collat. bonor.*

vt, si

vt,ſi quidem protinus bona vendiderunt creditores:" vel abſentibus," vel paciſcentibus creditoribus, ſe neceſſarius [a] miſcuit: vtriuſque fraus reuocetur, id eſt teſtatoris, & ipſius. ſi verò paſſi ſunt neceſſarium creditores, & quaſi in creditum [b] habuerunt nomen eius, vel dulcitudine [c] vſurarum, [d] vel qua alia ratione ſecuti" ſunt:" dicendum eſt, nihil reuocari ex his, quæ teſtator alienauit.

11 ¶Si impubes patri heres extiterit, eiúſque mortui bona veneant: ſeparatione impetrata, vtriuſque fraus erit reuocanda pupilli, vel etiam tutoris, item curatoris.

12 ¶Si cum [e] in diem mihi deberetur, fraudator præſens [f] ſoluerit: dicendum erit, [quòd] in eo quòd ſenſi cōmodum in repræſentatione, in factum actioni locum fore. nam prætor fraudem intelligit etiam in tempore fieri.

13 ¶Si cui ſolutum quidem non fuerit, ſed in [g] vetus creditum, pignus acceperit: hac actione tenebitur, vt eſt ſæpiſſimè conſtitutum.

14 ¶Si, cùm mulier fraudandorum creditorum conſilium iniſſet, marito ſuo, eidémque debitori in fraudem creditorum acceptum [h] debitum fecerit, dotis conſtituendæ causâ, locum habet hæc actio. & per hanc omnis pecunia, quam [i] maritus debuerat, exigitur. nec mulier de dote habet actionem. neque enim dos [k] in fraudem creditorum conſtituenda eſt. & hoc certo certius eſt, & ſæpiſſimè conſtitutum. Exitus autem actionis erit, vt ſtipulatio, quæ accepta facta fuerat, ex integro interponatur.

15 ¶Per hanc actionem & vſusfructus, & huiuſmodi ſtipulatio, *In annos ſingulos dena dare ſpondes?* exigi poteſt.

16 ¶Si debitorem meum, & complurium creditorum conſecutus [l] eſſem fugientem, [m] ſecum ferentem pecuniam, & abſtuliſſem [n] ei id, quod mihi debeatur: placet Iuliani ſententia dicentis: multum intereſſe, antequam in poſſeſſionem bonorum eius creditores mittantur, hoc factum ſit: an poſtea. ſi antè, ceſſare in factum actionem. ſi poſtea, huic locum fore.

17 ¶Si ex conſtitutione Diui Marci bona ſint addicta alicui, libertatum conſeruandarum cauſa: dicendum erit, actionem ceſſare. ita enim ſuccedunt, [o] vt rata ſint, quæ paterfamilias geſſerat.

18 ¶Annus [p] huius in factum actionis computabitur ex die venditionis bonorum.

19 ¶Per hanc actionem res reſtitui debet cum ſua ſcilicet cauſ[a].

20 ¶Et fructus, [q] non tantùm qui percepti ſunt, verumetiam hi, qui percipi potuerunt à fraudatore, veniūt. ſed cum aliquo modo: ſcilicet vt ſumptus facti deducantur. nam arbitrio iudicis non priùs cogendus eſt rem reſtituere, quàm ſi impenſas neceſſarias conſequatur. idémque erit probandum, & ſi quis alius ſumptus eſt voluntate fideiuſſorum creditorúmque fecerit.

21 ¶Partū quoq; in hāc actionē venire, puto veri⁹ eſſe.

22 ¶Præterea generaliter ſciendū eſt, ex hac actione reſtitutionem [r] fieri oportere in priſtinum [ſ] ſtatum: ſiue res fuerunt, [t] ſiue obligationes, vt perinde omnia reuocentur, ac ſi liberatio facta non eſſet: propter quod etiam medij tēporis cōmodum, quod quis cōſequeretur liberatione non facta, præſtandum erit: dum vſuræ non præſtētur, ſi in ſtipulatū deductæ nō fuerunt. aut ſi talis contractus fuit, in quo vſuræ deberi potuerūt etiā nō deductæ. [u]

23 ¶Si condicionalis fuit obligatio, cum [x] ſua condicione: ſi in diem, cum ſua die reſtauranda eſt. Si tamen ea erat, cuius dies finitur: poteſt dici reſtitutionem intra id tempus poſſe poſtulari, quod " tempus " ſupererat obligationi: non vtique intra annum.

24 ¶Hæc actio poſt annum de eo, quod ad eum peruenit, aduerſus quem actio mouetur, competit iniquum enim prætor putauit, in lucro morari eum [y], qui lucrum ſenſit ex fraude. idcirco lucrum ei extorquendū putauit. Siue igitur ipſe fraudator ſit, ad quem peruenit, ſiue alius quiuis: competit actio in id, quod ad eum peruenit, dolóve malo eius factum eſt, quo minùs perueniret.

25 ¶Hæc actio hæredi cæteríſque ſucceſſoribus competit. ſed & in heredes, ſimiléſque perſonas datur.

11. *Venuleius* " *Saturninus* libro 6. Interdictorum."

CAſſius actionem introduxit [z] in id, quod ad heredem peruenit.

De peculio.

11. *Marcellus* " lib. 18. Digeſtorum."

SI pater filiofamiliâs liberam [a] peculij adminiſtrationem dederit: non [b] videtur ei & hoc conceſſiſſe, vt in fraudem creditorum alienaret. talem enim alienationem non habet. at ſi hoc quoque conceſſit filio pater, vel in fraudem creditorum facere poſſit: videbitur [c] ipſe [d] feciſſe: & ſufficient competentes aduerſus eum actiones. etenim filij creditores, etiam patris ſunt creditores [e], cùm eius generis [f] videlicet habebunt actionem, vt his de peculio præſtari neceſſe ſit.

De pignore.

13. *Paulus* " lib. 68. ad Edictum."

ILlud conſtat: eum, qui pignus [g] tenet, hac actione non teneri. ſuo enim iure, & vt pignus non rei ſeruandæ cauſa poſſidet.

De dominio reſtituendo. De actione cedenda.

14. *Vlpianus* " lib. 68. Diſputationum."

HAc in factum [h] actione non ſolùm dominia [i] reuocantur, verumetiam actiones reſtaurantur. Ea propter competit hæc actio & aduerſus eos, qui res non poſſident, *vt* [k] *reſtituant:* & aduerſus eos, quibus actio competit, *vt actione cedant.* Proinde ſi interpoſuerit quis perſonam Titij, vt ei fraudator res tradat, actione mandati [l] cedere debet. Ergo & ſi fraudator pro filia ſua dotem dediſſet: ſcienti [m] fraudari creditores: filia tenetur, vt cedat actione de dote aduerſus maritum.

De libertatibus.

15. *Iulianus* " lib. 49. Digeſtorum."

SI quis cùm haberet Titium creditorem, & [n] ſciret ſe ſoluendo non eſſe, libertates dederit teſtamēto: deinde dimiſſo Titio, poſtea Sempronium creditorem habere cœperit, & eodem teſtamento manente deceſſerit, libertates datæ ratæ eſſe debent [o], etſi hæreditas ſoluendo non ſit. quia, libertates vt reſcindantur, vtrumque in eorumdem perſonam exigimus, & conſilium, & euentum. & ſi quidem creditor, cuius fraudandi conſilium initum erat, non fraudatur: aduerſus eum, qui fraudatur, conſilium initum non eſt. libertates itaque ratæ ſunt.

16. *Paulus* " lib. 5. Reſponſorum *Papiniani.*"

NIſi priores pecunia poſteriorū dimiſſi [p] probentur.

De liberatione. 1. *De alienatione omnium bonorum.* 2. *De dotis reſtitutione repræſentata.*

17. *Iulianus* " lib. 49. Digeſtorum."

OMnes [q] debitores, qui in fraudem creditorum liberantur, per hanc actionem reuocantur in priſtinam obligationem.

1 ¶Lucius Titius, cùm haberet creditores, libertis ſuis iiſdémque filiis naturalibus vniuerſas [r] res ſuas tradidit. reſpondit: Quamuis [ſ] non proponatur conſilium fraudandi habuiſſe: tamē qui creditores habere ſe ſcit, & vniuerſa bona ſua alienauit, [t] intelligendus [u] eſt fraudādorum creditorum conſilium habuiſſe [x]. ideóque etſi filij eius ignorauerunt: hanc mentem patris ſui fuiſſe: hac actione tenentur.

2 ¶Si vir vxori, cùm creditores ſuos fraudare vellet, ſoluto matrimonio præſentem [y] dotem reddidiſſet, quam ſtatuto tempore reddere debuit: hac actione mulier tantùm præſtabit, quanti creditorum intererat, dotem ſuo tempore reddi. nam prætor fraudem [z] etiam in tempore fieri intelligit.

De remiſſione pignoris.

18. *Papinianus* " lib. 26. Quæſtionum."

ET " ſi pignus [a] vir vxori, vel vxor viro remiſerit: [b] verior ſententia eſt nullam fieri donationem exiſtimantium. Quòd ſine dubio, ſi in fraudem creditorum fiat actione vtili reuocabitur. Idémque " eſt, " & ſi quiuis debitorum in fraudem creditorum pignus omiſerit.

De reſtitutione fideicommiſſi.

19. *Idem* " lib. 11. Reſponſorum."

PAtrem, qui, non expectata morte ſua, fideicommiſſum hereditatis maternæ filio ſoluto poteſtate reſtituit, omiſſa ratione Falcidiæ, plenam [c] fidem ac debitam pietatem ſecutus exhibitionis, reſpondi, non creditores fraudaſſe.

20. *Calliſtratus* " lib. 2. Quæſtionum."

DEbitorem, qui ex ſenatuſconſulto Trebelliano totam hereditatem reſtituit, placet nō videri in fraudem creditorum alienaſſe portionem, quam retinere potuiſſet, ſed magis fideliter [d] facere. [e]

Pactum de finibus prædij pignerati.

21. *Scæuola* " lib. 1. Reſponſorum."

---

a *al.* neceſſariis ſe immiſcuit.
b Creditores dicuntur ſe qui fidem hæredis, cùm ſeparationem non impetrant.
c antiquè. vt iſta Accij, Acritudo, gracilitudo, tarditudo, lætitudo, noxitudo, anxitudo, miſeritudo, vaſtitudo, tetritudo, mœſtitudo, ſanctitudo, peritudo.
d ſic vſuras dulces dixit Manilius. 4. Dulcibus vſuris, æquo quoque tempora vendit.
e Fraus fit etiā ſeu fraudem facit, creditori, debitor, quoties id quod in diem vni creditori debet, id ei præſens ſoluit. Iſtá reuocare poſſumus, quæ præſentia numerauit debitor, cùm ea non niſi in diem deberet ſuo alteri creditori *adde l.* 17. *in f.* ʒ. *eodem.*
f *l.* 2. *in f.* ʒ. *eod. l.* 17. *inf.* ʒ. *eod.*
g *l.* 6. §. 6. ʒ. *eod. l.* 22. ʒ. *eod.*
h *l.* 1. *in f.* ʒ. *eod.*
i *l.* 17. *inf.* ʒ. *eod.*
k Dos in fraudem creditorū non eſt conſtituenda.
l *v. quæ notaui ad l.* 54. C. *de decurion.* Porrò, quòd hic legimus originem habet ex lege 12. tabularum, Si caluitur pedémve ſtruit, manū endo iacito, *Cuiac. ad l.* 13. ʒ. *quod met. cau. &* 16. *obſer.* 19.
m aliâs non licet ſibi ipſi ius dicere, *l.* 13. *quod met. cau.* Quid ſi nondum ſit in fuga, ſed iudiciis certis colligitur eum fugere velle? Idem: hoc eſt, licet eum capere. Angelus *per Gloſſam in l. pignoris cauſa. Cod. de pignorat. act. Gloſſ. in l. quid ſit fugitiuus.* §. *ad Cœlium.* ʒ. *de ædilitio*. Hippolytus Marſilius ſingulari 43. An & die etiam feriata id facere licet? licet: nam vt litigetur, ſed vt ducetur ad iudicem cognoſcitur: vt reus caueat de ſiſtendo iudicio. Bart. *hic.*
n adde, & retinuiſſem, *l.* 25. ʒ. *de adulteriis.*
o *l.* 1. *Cod. eod. l.* 64. ʒ. *de reg. Iur.*

dem creditorū alienaret.
c ¶Ritè facit, qui per alium facit.
d Qui fraudem mandat, tenetur ac ſi ipſe fraudem feciſſet, *l.* 1. §. 12. ʒ. *de vi & vi.*
e ídque propter peculium.
f id eſt, eodem genere procedit & contra patrem & contra filium.
g *l.* 22. ʒ. *eod.*
h quæ eadem eſt cum Pauliana.
i *l.* 10. § 12. ʒ. *eodem l.* 22. ʒ. *eo.*
k In his reuocatoriis actionibus agitur, vt qui res alienauerint, vt eas alienatas reſtituant, vel vt actionem cedant.
l *l.* 12. ʒ. *ſi quis in fraudem patron.*
m *l.* 25. §. 1. ʒ. *eo.*
n *l.* 23. ʒ. *qui & à quib. manumiſ.*
o Imò debent eſſe irritæ, *l.* 25. ʒ. *qui & à quib. manum.* Solue, hic ſatisfactum eſt omnibus qui erant creditores tempore libertatis datæ.
p *l.* 10. §. 1. ʒ. *eodem.*
q *l.* 10. §. 23. ʒ. *eod.*
r Ex donatione omnium bonorum, præſumitur fraus ex qua donata reuocantur. vide hic Albericum & Cæpolam *tract. de ſimulat. contract.*
ſ Libellus etiā præſumptiuè concludere ſatis eſſe hinc colligitur: de quo vide hic Bartolum & quæ ad eum relata additáque.
t Quid: qui omnia bona ſua vēdidit debitor: nō fraudādi animū habuiſſe quoque intelligitur? poſt Accurſium & Cynum, ita putat Bartolus.
u Ea iuris eſt præſumptio cui ſtatur, donec contrarium probetur.
x & meritò. Etenim, vnde ſatisfacere poſſe creditotibus putat, cùm nihil ſibi ex bonis retineat?
y id eſt, ante diem, *l.* 10. §. 12. ʒ. *eod.*
z In tempore fraus etiam cōmittitur *adde l.* 10. §. 12. ʒ. *eod.*
a *l.* 2. ʒ. *cod. l.* 1. §. 2. ʒ. *quibus mod. pign.*

p *l.* 6. *in f.* ʒ. *eod. l. penul. Cod. eod.* q *l.* 25. §. 4. ʒ. *eod.* r *adde l.* 14. ʒ. *eod.*
ſ *l.* 2. §. 43. ʒ. *ne quis in loco publ.* t id eſt, dominia & actiones, *l.* 14. ʒ. *eod.*
u in ſtipulationem id fit in contractibus bonæ fidei, *l.* 32. §. 2. ʒ. *de vſuris: l.* 3. *Cod. de vſuris.* x *l.* 43. *in f.* ʒ. *de iure dot.*
y Nemo lucrum facere debet ex ſuo dolo.
z Introducendi: verbo qui ſignificentur dixi *ad l.* 43. ʒ. *ex quibus cauſis maiores.*
a *adde l.* 6. §. 3. ʒ. *eod.*
b Libera adminiſtratio alicui conceſſa, non permittit fraudis & impoſturæ licentiam. *l.* 46. ʒ. *de peculio: l.* 7. ʒ. *de donationib.* Generali conceſſione fraus ſeu fraudandi poteſtas non continetur. Nec enim intelligitur in filio conceſſum à patre, vt in fraudem creditorū alienaret.

b Remiſſio pignoris non eſt donatio ſortis: *vt hic* non eſt interceſſio. *l.* 8. ʒ. *ad Velleianum:* differt in eo à chirographi redditione, vt quo reddito, ſortis obligatio maneat inutilis atque inefficax: reddito vero pignore, non manet inutilis obligatio ſortis. *l.* 2. *l.* 5. ʒ. *de pactis.* Martialis. quod Caietano reddam Polycharme tabellas, ne illic te centum, num tribuiſſe putas? *& alio loco.* Quadringentorum reddis mihi Phœbe tabellas *&c.* & hoc diſcrimen eſt chirographi: & pignoris redditi.
c *l.* 20. ʒ. *eod.*
d *l.* 19. ʒ. *eod. adde l.* 6. ʒ. *eo. l.* 1. *C. ad leg. Falcid.*
e & ita, fidei ſplendor excludit vmbram fraudis.

DEbitor in fraudem creditoris, cùm vicino de finibus pignori dati fundi pactus est, quæsitum, an is, qui à creditore emit, de finibus [a] agere possit respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, non idcirco minùs agere posse, quòd debitor ignorante creditore pactus esset.

a Emens à debitore fundum pignoratū, potest agere ad id quod abest fundo.

De pignore.

22. *Idem* lib. 5. Responsorum.

CVm in vetus [b] creditum vnus creditor pignora accepisset: quæro, an in fraudem ceterorum creditorum factum, nullius momenti esset. respondit, creditorem non idcirco prohibendum à persecutione pignorum, quòd in vetus creditum vt obligaretur, pactus esset: nisi id in fraudem cæterorum creditorum factum sit, & ea via iuris occurratur, qua creditorum fraudes rescindi solent.

b *l.10.§.13.ẽ.eodem.*

De pacto heredum futurorum & creditorum hereditariorum.

23. *Idem* lib. 32. Digestorum.

PRimo gradu scripti [c] heredes, cùm animaduerterent, bona defuncti vix ad quartam partem æris alieni sufficere, famæ [d] defuncti conseruandæ gratia, ex consensu creditorum, authoritate præsidis prouinciæ, secundùm constitutionem, ea condicione adierunt hereditatem, vt creditoribus duntaxat [e] partem præstarent. quæsitum est, an [f] manumissi testamento & libertates & alimenta consequi possint. respondit, libertates quidem, si in fraudem creditorum datæ non essent, competere: legata verò, si soluendo hereditas non esset, non deberi.

c id est, instituti.

d Famæ defuncti parcitur, si eius hereditas adeatur, nam è contrario sustinet speciem infamiæ, si nō habet heredem.

e Pactum inter creditores & heredes factum nō nocet libertatibus & legatis.

f *adde l.8.l.10.ẽ.de pact.l.6.ẽ.de rebus author.iud.*

Si vni creditorum solutum fuerit.

24. *Idem* lib. singulari Quæstionum publicè tractatarum.

PVpillus patri hæres extitit, & vni creditorum soluit: mox abstinuit [g] hereditate paterna. bona patris veneunt. an id, quod accepit creditor, reuocandum sit: ne melioris condicionis sit, quàm cæteri creditores? an distinguimus, per gratificationem [h] acceperit, an non? vt, si per gratificationem [i] tutorum reuocetur ad eandem portionem, quam cæteri creditores fuerint laturi. sin verò iustè exegerit, cæteri creditores neglexerint exactionem: interea res deterior facta sit vel mortalitate [k], vel subductis rebus mobilibus, vel rebus soli ad irritum perductis: id, quod acceperit creditor, reuocari nullo pacto potest quoniam alij creditores suæ negligentiæ expensum ferre debeant. Quid ergo, si, cùm in eo essent, vt bona debitoris mei venirent, soluerit mihi pecuniam? an actione reuocari ea possit à me? an distinguendum est, is obtulerit mihi an ego illi extorserim inuito? & si extorserim inuito, reuocetur: si non extorserim, non reuocetur? sed vigilaui: meliorem meam condicionem feci. ius ciuile vigilantibus [l] scriptum est. ideo quoque non reuocatur id, quod percepi.

g *l.10.§.10.ẽ.eodem.*

h Quod vni creditorum per gratificationem solutum est, ceteris communicandum est.

i *l.6.§.7.l.10.§.12.ẽ.eod.*

k His tribus diminuitur patrimoniū, Mortalitate animalium, furto rerū mobilium, casu immobilium.

l *l.6.§.7.ẽ.eod.l.16.ẽ. ex quibus cau.maio.l.21.ẽ. de peculio l.2.Cod. de rescindi except.*

De acceptilatione. 1. *De dote.* 3. *De procuratore.* 4. *De ipsa re & fructib. & partu ancillæ.* 7. *De ipso fraudatore conueniendo.*

25. *Venuleius* lib. 6. Interdictorum.

SI fraudator fideiussori suo scienti acceptum tulerit: si & reus non ignorauerit, vterque tenebitur: si minùs: is, qui scierit. Si tamen ille, cui acceptum factum est, soluendo non sit: videndum est, an in reum, etiam si ignorauerit, actio danda sit: quia ex donatione [m] capit. Contra si reo sciente acceptum latum sit: fideiussor quoque, si & ipse scierit, tenebitur. si verò ignorauerit: nunquid non æquè actio in eum dari debeat, quoniam [n] magis detrimentum non patitur, quàm lucrum faciat? In duobus autem reis par vtriusque causa est.

m *l.49.ẽ.solut.*

n Lucrum facere cum videtur, qui fraudem vel damnum fugit.

1 ¶Si à socero fraudatore [o] sciens gener accepit: dotem tenebitur hac actione. &, si restituerit eam, definit dotem habere. nec quicquam emancipatæ, diuortio facto, restituturum, Labeo ait: quia hæc actio rei restituendæ gratia, non pœnæ nomine daretur. ideóque absolui solet reus, si restituerit. Sed si, priùs quam creditores cum eo experirentur, reddiderit filiæ dotem iudicio dotis nomine conuentus: nihilominùs eum hac actione teneri. Labeo ait, nec vllum regressum [p] habiturum ad mulierem. Sin verò sine iudice: videndum, an vlla repetitio competat ei. Quòd si is ignorauerit, filia autem scierit: tenebitur filia. Si verò vterque scierit, vterque tenebitur. At si neuter scierit: quidam existimabant, nihilominus in filiam dandam actionem: quia [q] intelligitur quasi ex donatione aliquid ad eam peruenisse: aut certè cauere eam debere, quod consecuta fuerit, se restituturam. In maritum autem, qui [r] ignorauerit, non dandam actionem non magis quàm in creditorem, qui à fraudatore, quod [s] ei deberetur, acceperit: cùm is indotatam vxorem ducturus non fuerit.

o *l.24.ẽ.eod.*

p *l.98.§.2.ẽ.de solution.*

q Dotis titulus mulieris intuitu, seu qua mulierem ipsam intuemur, lucratiuus est: quà maritus, onerosus.

r *l.6.§.8.ẽ.eo.*

s *l.6.§.7.ẽ.eod.*

2 ¶Item si extraneus, filiæfamiliæ nomine, fraudandi causa dotem dederit: tenebitur maritus, si scierit. æquè mulier, nec minùs & pater, si non ignorauerit. ita vt caueat, si ad se dos peruenerit, restitui eam.

3 ¶Si procurator, ignorante domino, cùm sciret debitorem eius fraudandi cœpisse consilium, iussit seruo, ab eo accipere: hac actione ipse tenebitur, non dominus.

4 ¶Non solùm autem ipsam rem alienatam restitui oportet: sed & fructus [t], qui [u] alienationis tempore terræ cohærent, quia in bonis fraudatoris fuerunt. item eos, qui post inchoatum iudicium recepti sint. medio [x] autem tempore perceptos in restitutionem nō venire. item partum ancillæ per fraudem alienatæ, medio tempore editum, in restitutionem non venire: quia in bonis non fuerit.

t *l.10.§.19.20.ẽ.eod.l.38.§.4.ẽ.de vsur.*

u Fructus fundo coherentes fundo ipso vendito deberi hinc colligunt. sunt enim paris rei *adde l.tamen.ẽ.de rei vindi.l. Iulianus § si fundum.ẽ. de act.empti.*

x *l.1.§.22.ẽ.eod.*

y *adde §.4.ẽ.eod.*

5 ¶Proculus ait: si mulier post alienationem conceperit: &, antequàm ageretur pepererit: nullam esse dubitationem, quin partus restitui non debeat. si verò cùm alienaretur, prægnas fuerit: posse dici, partum quoque restitui oportere.

6 ¶Fructus autem fundo cohæsisse, [y] non satis intelligere se, Labeo ait vtrùm duntaxat, qui maturi, an etiam, qui immaturi fuerint, prætor significet. cæterum etiam si de his senserit, qui maturi fuerint: nihilo magis possessionem restitui oportere. nam cùm fundus alienaretur, quod ad eum fructúsque eius attineret, vnam quandam rem fuisse, id est fundum: cuius omnis generis alienationem fructus sequi. nec eum, qui hiberno habuerit fundum centum: si sub tempus messis, vindemiæve, fructus eius vendere possit decem: idcirco duas res, id est fundum centum, & fructus decem, eum habere intelligendum: sed vnam, id est fundum centum, sicut is quoque vnam rem haberet, qui separatim solum ædium vendere possit.

7 ¶Hæc actio etiam in [z] ipsum fraudatorem datur: licèt Mela non putabat, in fraudatorem eam dandam: quia nulla actio in eum ex antè gesto, post bonorum venditionem daretur: & iniquum esset, actionem dari in eum, cui bona ablata essent. Si verè quædam disperdidisset, si nulla restitutione recuperari possent: nihilo minùs actio in eum dabitur. & prætor non tantùm emolumentum actionis intueri videtur in eo, qui exutus est bonis, quàm pœnam.

z *l.1.ẽ.eod.l.vlt. Cod.eod.*

LIBER QVADRAGESIMVS-TERTIVS.

DE[a] INTERDICTIS[b], (SIVE[c] extraordinariis[d] actionibus,quæ pro his competunt.)†

Diuiſio prima à materia. 1. *Secũda ab effectu.* 2. *Tertia à tempore,ad quod referuntur.* 3. *Vtrum interdicta ſint in rem,an in perſonam.* 4. *Diuiſio quarta à tempore quo competunt.*

1. *Vlpianus*[z] lib.67.ad Edictum.[a]

VIDEAMVS, de quibus rebus interdicta competunt. Et ſciendum eſt, interdicta aut de[e] diuinis rebus, aut de humanis competere.diuinis,vt de locis[f] ſacris,vel de locis religioſis. de rebus hominum interdicta redduntur:aut de his,quę ſunt alicuius:aut de his,quæ nullius ſunt. quæ ſunt nullius,hæc ſunt: liberæ perſonæ, de quibus exhibendis[g], ducendis[h] interdicta competunt.quæ ſunt alicuius:hæc ſunt aut publica,aut ſingulorum.publica,de locis publicis[i],de viis[k], déque fluminibus[l] publicis.quæ autem ſingulorum ſunt: aut ad vniuerſitatem pertinent vt interdictum quorum[m] bonorum.aut ad ſingulas res,vt eſt interdictum vti[n] poſſidetis,de itinere actúque[o].

1 ¶ Interdictorum autem tres[p] ſpecies ſunt, exhibitoria,prohibitoria,reſtitutoria. ſunt tamen quædam interdicta & mixta,quæ & prohibitoria ſunt & exhibitoria.

2 ¶ Interdictorum quædam[q] in præſens,quædam in præteritum referũtur. in præſens,vt vti poſſidetis.in præteritum,vt de itinere actúque,de aqua æſtiua.

3 ¶ Interdicta omnia,licèt in rem videantur[r] concepta,vi tamen ipſa perſonalia[ſ] ſunt.

4 ¶ Interdictorum quædam annalia ſunt, quædam perpetua.

Diuiſio quinta ab actore & reo. 1. *Sexta.* 2. *Septima.* 3. *& octaua(quæ eſt ſubdiuiſio membri poſiti in ſexta diuiſione) à fine.*

2. *Paulus*[z] lib.63.ad Edictum.[a]

INterdictorum quædam[t] duplicia[u] ſunt, quædam ſimplicia.Duplicia dicuntur,Vt *vti*[x] *poßidetis* Simplicia ſunt ea:veluti exhibitoria, & reſtitutoria, item prohibitoria[y] de[z] *arboribus cædendis,& de itinere actúque.*

1 ¶ Interdicta autem competunt vel hominum cauſa[a],vel diuini iuris,aut de religione:ſicut eſt,*Ne quid in loco ſacro fiat* : vel,*Quòd factum eſt, reſtituatur:& de mortuo inferendo*,vel *ſepulchro ædificando*. Hominum cauſa competunt vel ad publicam vtilitatem pertinentia,vel ſui iuris tuendi cauſa,vel officij tuendi cauſa,vel rei familiaris.Publicę vtilitatis cauſa competit interdictum, *Vt via publica vti liceat. & flumine publico, & ne quid fiat in via publica.* Iuris ſui tuendi cauſa, *De liberis exhibendis,* item *de liberto exhibendo*.Officij cauſa,*De homine libero exhibendo.* reliqua interdicta rei familiaris cauſa dantur.

2[b] ¶ Quædam interdicta rei[b] perſecutionem continent,veluti *de itinere actúque priuato*.nam proprietatis[c] cauſam continet hoc interdictum. ſed & illa interdicta, quæ de locis ſacris, & de religioſis proponuntur, veluti[d] proprietatis cauſam continent. Item illa[f] de liberis exhibendis,[i] quæ iuris tuendi cauſa diximus competere. vt non ſit mirum[e], ſi quæ interdicta ad rem familiarem pertinent, proprietatis[f],non poſſeſſionis cauſam habeant.

3 ¶ Hæc autem interdicta, quæ ad rem familiarem ſpectant,aut[g] apiſcendæ ſunt poſſeſſionis,aut.recuperandæ,aut retinendæ.Apiſcendæ poſſeſſionis ſunt interdicta, quæ competunt his, qui antè non ſunt nancti poſſeſſionem. ſunt autem interdicta apiſcendæ poſſeſſionis, *Quorum bonorum*[h]. Saluianum[i] quoque interdictum,quod eſt de pignoribus, ex hoc genere eſt. &[k] *Quo itinere venditor vſus eſt,quo minùs emptor vtatur,vim fieri veto*.Recuperandæ poſſeſſionis cauſa proponuntur ſub rubrica *Vnde vi*[l].aliqua enim ſub hoc titulo interdicta ſunt. Retinendæ poſſeſſionis ſunt interdicta, *Vti poßidetis*[m]. Sunt[n] interdicta (vt diximus[o]) duplicia, tam[p] recuperaudæ[q], quàm apiſcendæ[r] poſſeſſionis.

De fructibus.

3. *Vlpianus*[z] lib.69 ad Edictum.[a]

IN interdictis[ſ] exinde ratio habetur fructuum, ex quo edita ſunt,non retrò[t].

De interdictis annuis.

4. *Paulus*[z] lib.67.ad Edictum.[a]

EX quibus cauſis annua interdicta ſunt : ex his de eo, quod ad eum,cum quo agitur,peruenit,poſt[u] annum iudicium dandum,Sabinus reſpondit.

De interdictis noxalibus.

5. *Idem*[z] libro tertiodecimo ad Sabinum.[a]

INterdicta noxalia ea ſunt, quæ ob[x] delictum eorum, quos in poteſtate habemus,dantur. veluti cùm vi deiecerunt, aut vi, aut clam opus fecerunt. ſed officio iudicis continetur : vt dominum ſua impenſa opus reſtituentem abſoluat : patientiam tollendo operi præſtantem, noxæ dedere iubeat, & abſoluat. ſi non dedat:quarum impenſæ in tollendo opere erogatum ſit, tanti condemnet, ſi neque patientiam præſtet, neque ipſe tollat cùm poſſit : in tantum condemnet,in quantum iudex æſtimauerit,atque ſi ipſe feciſſet.

---

a Hic titulus eſt generalis. *Cuiac. ad tit. C. quorum bonor.*

b *8.Cod.l.4.Inſtit.15. Paul.5. ſenten.6.* περὶ παραγγελιῶν *58. Eclog.1.* Interdicta, dicũtur etiã edicta. *l.81.ſ. de verb.ſign. l.vlt.ſ. de precario. 38.§.4.ſ.de vſuris.Cuiac.hic.* decreta & actiones. *Cuiac.5.obſ.17.* Eſt autẽ interdictũ γ̔ρμαλία, i. effatũ Prætoris iudicantis de ſola poſſeſſione vel quaſi. Huiuſmodi ῥημάλια ἐ τέμνει τὴν ὑπόθεσιν, id eſt, non decidit cauſam proprietatis : ſed ῥυθμίζει [illegible] δικαστὴν, id eſt, informat iudicem ad quẽ litigatores remittuntur, quis litigantium futurus ſit actor, quis reus.nõ eſt effatum Prætoris iudicem inſtruẽtis, quemadmodũ in cauſa poſſeſſionis ſit iudicandum, quod malè exiſtimat Duarenus *1. diſput. 20.* Et ita intellige Theophilũ *Inſt. de interdict.* Ideóque, interdictum eſt ordinatio ſiue rythmus futuri de proprietate iudicij. *Cuiac.Cod.eod.* Hinc cõſtat interdicta non ideò dici, quòd inter duos dicantur.*§.7.in fin. Inſt.eo.*ſed quòd interim, dum de proprietate litigatur,rogentur. *l.3.in fin.ſ.de liberis exhibend.* vt interdicta ſint interlocutiones & ſententiæ Prætoris latæ in cauſa poſſeſſionis. Hotomanus putat, Interdicta à vetando dici : verùm non omnia interdicta, negatiuè ſunt concepta. Notandum eſt interim, nulla interdicta de proprietate ſola, plura de poſſeſſione ſola,quædam partim de poſſeſſione & proprietate reddi. *vide Cuiac.Cod.eod.* Formula interdicti ea erat. Vnde tu illum vi deieciſti eò reſtituas : actionis hæc,ſi paret illum dare oportere.*vide Cuiac.5.obſer.7.*

c *Inſtitut.eodem in principio.*

d deeſt hæc vox in indice Pandectis præfixo.vide Cuiacium *5.obſ.17.in fin.*

† hodie ſcilicet,ſed tamen ne intelligas interdicta ſublata eſſe:ſed tantum curioſam verborum ſolennitatem. Nam hodie actori ſufficit ſi extra antiquam ſolennitatem(ideóque extraordinaria acta vocantur) factum narret ſimpliciter, & vtatur interdicti exemplo.*l.2.4.C.vnde vi.*vel experiatur ad inſtar interdicti. *l.vlt. C.de liberis exhibendis.*vtili actione.*§.vlt.Inſtit.eod.*

e Prima diuiſio interdictorum, ſumpta à materia, & ſubiecto, ceu rebus de quibus interdicitur.*l.2.§.1.ſ.eod.*

f *tit.6.ſ.eod.* g *tit.29.ſ.eod.* h *tit.30.ſ.eod.* i *tit.7.8.9.ſ.eod.*

k *tit.10.11.ſ.eod.* l *tit.12.13.14.15.ſ.eod.* m *tit.2.ſ.eod.*

n *tit.17.ſ.eod.* o priuato.*tit.19.ſ.eod.*

p Secunda interdictorum diuiſio ſumpta à cauſa efficiente, id eſt, iuſſu prætoris. *vide §.1.Inſtit.de interdict.*

q Tertia diuiſio interdictorum,ſumpta à tempore.*adde §.4.ſ.eod.*

r ſcripta ſcilicet.

ſ Quarta diuiſio interdictorum,ſumpta ab effectu.pariunt enim actionem perſonalem.*l.16.in fin.quod vi.*

t Quinta diuiſio interdictorum,ſumpta à perſonis litigantium & earum ſtatu.*§.7. Inſt.eod.*

u Interdicta ſimplicia ea dicuntur, in quibus actor palam à reo diſtinguitur : duplicia,in quibus quis actor, quis reus diſcerni ita bene aut commodè non poteſt:vt quia par hoc caſu vtriuſque legatoris conditio eſt.*§.tertia,Inſt.eod.*

x *al.*vtrubi.Quid:cur exempla ex his interdictis retinendæ poſſeſſionis hic petuntur, in hac duplicium interdictorum enumeratione ? Interdicta retinendæ poſſeſſionis,quæ prohibitoria ſunt,magis propriè duplicia dici poſſunt,quod ſimplicia eſſe nequeant,vix ſimplicia eſſe poſſunt,natura ſua & origine duplicia. vide Antonium Fabrum *2.Coniecturar.18.*

y huius generis eſt interdictum vti poſſidetis & vtrubi,nimirum poſſeſſionis. Prohibitorium nimirum eſt vtrumque.*l.1.§.1.ſ.vti poßidetis.* Ex his intelligimus pauciſſima eſſe interdicta prohibitoria: ſimplicia verò longè plura, ac ferè omnia. An ſunt etiam quædam interdicta duplicia tam recuperandæ quàm adipiſcendę poſſeſſionis, vtique ſunt. *§.vlt.in fi.ſ. eod.*

z *v.§.7. Inſt. de Interdictis.*

a Sexta diuiſio interdictorum, ſumpta à fine. Quicquid enim inter homines fit aut ad Deum eiúſque gloriã refertur, aut ad ipſorum hominũ vtilitatem.

b ¶Subdiuiſio primæ diuiſionis. Prima diuiſio fuit,Interdicta reddi, aut de rebus diuinis aut humanis. ſequitur ſubdiuiſio, Interdicta quæ de rebus diuinis redduntur, veluti proprietatis cauſam continent : quæ de humanis, interdum proprietatis(quale eſt interdictum de itinere actúque priuato. *vt hîc*) paſſim verò poſſeſſionis cauſam continent. *§.3.ſ.eod.*

c Interdicta quædam proprietatis etiam cauſam continent.

d Cur ait *veluti* ? vel ideò quod non poſſum eſſe ſacelli aut ſepulchri dominus vt fundi propter religionem:ſed poſſum eſſe quaſi dominus. *adde l.43. ſ.de religioſis.*

e propter exẽplum ſuperius allatum.

f interdum ſcilicet.*adde l.12.§.1.ſ.de adqu.poſſ.* g Subdiuiſionis ſuperioris partitio.Nã interdicta quæ hominibus redduntur poſſeſſionis cauſa,ad id tendunt, vt aut poſſeſſionẽ adipiſcantur,aut recuperẽt,aut amittant. h *tit.2.ſ.eo.* i *tit.33.ſ.eo.§ 3.Inſt.de interdict.* k *tit.19.* l *tit.16.* m *tit.17.* n *al.*ſunt etiam interdicta.Antonius Faber *2.Coniect.18.*Porrò horum verborum is ſenſus eſt,duplicia eſſe interdicta nõ tantum quæ ad retinendam poſſeſſionem pertinent, ſed etiam quæ ad recuperandam aut adipiſcendam,ſi modò eius generis ſint, vt in iis par vtriuſque litigatoris ſit conditio. Cuiacius, duplicia dici putat, quòd ſint adipiſcendæ & recuperandæ ſimul poſſeſſionis:quod Antonius Faber illo loco non probat. Nam duplicia ſunt,ſiue ſint adipiſceedætantum,ſiue recuperandæ tantum, ſi modò non appareat quis actor in iis aut quis reus dici poſſit. o *in princ.ſ.eod.* p hæc verba Cuiacius *4.obſeru.11.* ait tranſportata eſſe in hunc locum ex principio huius paragraphi,quod Antonio Fabro diſplicet *d.loco.* q vt vnde vi,& de vi armata. *l.3. §.eum igitur.ſ.de vi & vi armata.*poſſunt enim hæc interdicta duplicia eſſe,licet reſtitutoria ſint:vt ſi me ædiũ aut fundi poſſeſſorem, tu vi deieceris, ego autem ex continenti te quoque vi deiecero,*d.§.eum.* Nam ſi tu aduerſus me interdictum impetraueris, & ego aduerſus te,(quòd vterque noſtrum ſe vi deiectum eſſe dicat) non poteſt apparere quis actor ſit aut reus,priùs quàm conſtet,quomodo & cui vis facta ſit.

r Tale eſt Saluianum interdictum.*l.1.§.1.ſ.de Saluiano interdicto.* & quorum bonorum.Nam ſi colonus res ſuas in fundum duorum pignoris nomine intulerit, ita vt vtrique domino in ſolidum obligatæ eſſent,conſtat, non tantùm ipſis duobus dominis aduerſus extraneum, ſed etiam inter ipſos Saluianum interdictũ reddi poſſe.quo poſteriore caſu vtrumque actorem & reum eſſe neceſſe eſt,priuſquam ſciatur vtrius conditio melior eſſe debeat, cum ſibi vterque idem ius adſerat & vindicet.Idémque de interdicto *quorum bonorum* dici poteſt, ſi duobus eiuſdem hereditatis bonorúmve poſſeſſio data eſſe proponatur, quo etiam caſu, cùm ab initio dici non poſſit, quis actor aut reus eſſe debeat, duplex interdictum reddi neceſſe eſt.*vide Fabrum ibid.* ſ tam recuperandæ quàm adipiſcendæ poſſeſſionis ſcilicet non retinendæ.in quibus vt in reuocatoriis,ratio fructuum non habetur. *l.38.§.4.ſ. de vſur.l.1.§.40.ſ.de vi & vi.l.8.§.4.ſ.de precario.vide Cuiac.obſeruat.11.in fin.*

t In interdictis non habetur ratio perceptorum fructuum ante iudicium. adde tres & alias regulas,Regulariter nullum interdictum infamat. *l.13.ſ.de vi.* Nullum fit ſolenniter. *§.vlt.Inſtit.eod.*Nullum datur in non ſubditos.*l.2.C.eod.*

u [illegible] his adde,Annua quæ ſunt agendo principaliter, perpetua eſſe excipiendo & acceſſoriè. x *§.vlt.Inſtit.de noxal.*

a *8.C.2.4.C.Theodos.19.* Vide praxim huius actionis apud Oldendorpiũ, *classe 2. act.1.* Porrò hoc interdictũ appellationẽ sumit à primis verbis interdicti, de quo *l.1.j.eod.* quo modo differt à remedio legis vltimæ, C.de edicto D.Hadr. v.apud Ripensem.
b Hoc interdictum est adipiscendæ possessionis, eíque competit cui prætor dedit bonorum possessionem,(in eo differt hic titulu à *titul.de hered.petit.* si quidem hereditatis petitio ei competit qui hereditatem ex iure ciuili consecutus est) aduersus eum qui eas res possidet pro herede.

QVORVM[a] BONORVM[b], Tit. II.

Interdictum. 1. *De effectu, materia, nomine, fine huius interdicti.*

1. *Vlpianus* lib.67.ad Edictum.

AIt prætor: *Quorum bonorum ex edicto [c] meo illi possessio data est: quod de his bonis pro herede [d] aut pro possessore possides, possideresve, si nihil vsucaptum [e] esset: quid quidem dolo [f] malo fecisti, vti desineres possidere: id illi restituas [g].*

1 ¶ Hoc interdictum restitutorium [h] est. & ad [i] vniuersitatem bonorum, non ad singulas res pertinet [k]. & appellatur *Quorum bonorum.* & est apiscendæ [l] possessionis vniuersorum bonorum.

Qui tenentur hoc interdicto.

2. *Paulus* lib.20.ad Edictum.

INterdicto quorum bonorum debitores hereditarij non tenentur [m]: sed tantùm corporum [n] possessores.

QVOD[o] LEGATORVM, Tit. III.

Nomen. 1. *Finis.* 2. *Causa effectus.* 3. *De successoribus.* 4. *De cumulatione petitionis hereditatis, & huius interdicti.* 5. *De mortis causa donatione.* 6. *De legato heredi.* 7. *De eo qui dolo desiit possidere.* 8. *De vsufructu, vsu, seruitute.* 9. *De misso in possessionem legatorum seruandorum causa.* 10. *De ipso legatario & eius successoribus.* 11. *De voluntate eius ad quam res pertinet.* 13. *De ipso legatario, & eo qui in illius locum successit.* 14. *De voluntate eius ad quem res pertinet.* 16. *De satisdatione.*

1. *Vlpianus* lib.67.ad Edictum.

HOc interdictum vulgò [p] quod legatorum appellatur.

1 ¶ Est autem & ipsum apiscendæ [q] possessionis.

2 ¶ Et continet hanc causam, vt, quod quis [r] legatorum nomine non ex voluntate [s] heredis [t] occupauit, id restituat heredi [u]. Etenim æquissimum [x] prætori visum est, vnumquemque non sibi [y] ipsum ius dicere occupatis legatis, sed ab herede petere. Redigit [z] igitur ad heredes per hoc interdictum ea, quæ legatorum nomine possidentur: vt [a] perinde legatarij possint [b] eum conuenire.

3 ¶ Hoc interdictum & heredem [c] heredis [d], bonorúmque possessoris habere, propter vtilitatem huius dicendum est: nec non cæteros [e] quoque successores [f].

4 ¶ Quia autem nonnunquam incertum est, vtrùm quis pro legato, an pro herede, vel pro possessore possideat: bellissimè [g] Arrianus scribit, hereditatis petitionem instituendam, & hoc interdictum reddendum: vt siue quis pro herede, vel pro possessore, siue pro legato possideat, hoc interdicto teneatur. quemadmodum solemus [h] facere, quotiens incertũ est [i], quæ potiùs actio teneat. nam duas [k] dictamus [l] potestati [m], ex altera nos velle consequi, quod nos contingit.

5 ¶ Si [n] quis ex mortis causa donatione possideat [o], vtique [p] cessabit [q] interdictum: quia portio [r] legis Falcidiæ [s] apud heredem ipso iure remanet, etsi corporaliter [t] res in solidum translatæ sunt.

6 ¶ Qui verò ex causa præceptionis, vtique tenetur hoc interdicto: sed pro ea scilicet parte, quam iure legati habet: non etiam pro ea, quam quasi [u] heres habet. Idémque erit dicendum, & si alio [x] genere legati vni ex heredibus legatum sit. nam & hîc dicendum est, pro ea parte, qua heres est, cessare interdictum.

7 ¶ Quod ait prætor, *Aut dolo desiit possidere*, sic accipere debemus, desiit facultatem habere restituendi.

8 ¶ Vnde est quæsitum: si vsusfructus, vel vsus fuerit alicui relictus, eúmque occupauerit: an hoc interdicto restituere sit compellendus. mouet: quòd neque vsusfructus, neque vsus possidetur, sed [y] magis tenetur potest tamen defendi, competere interdictum. Idem dicendum est & in seruitute relicta.

9 ¶ Quæsitum est, si quis legatorum seruandorum causa missus sit in possessionem [z], an hoc interdicto teneatur ad restitutionem [a]. mouet [b] illud primùm, quod non [c] possidet is, qui missus est in possessionem legatorum causa: sed potiùs custodit. deinde quod prætorem habet huius rei auctorem [d]. tutiùs tamen erit dicendum, hoc interdictum competere [e]. maximè [f] si satisdatũ sit iã legatorũ nomine, nec recedat. tunc enim etiam possidere videtur [g].

10 ¶ Legatorum nomine non tantùm ipsum possidere dicemus, cui legatum est: verùm heredem [h] quoque eius, cæterósque successores.

11 ¶ Quod ait prætor, *Voluntate [i] eius, ad quem ea res pertinet*: ita erit interpretandum: vt, si post aditam hereditatem, vel bonorum possessionem adgnitam, voluntas accommodata est legatario, vt possideret, interdictum cesset. quòd si [k] ante aditam hereditatem, bonorúmve possessionem adgnitam, hoc [l] factum est: rectius dicetur, eam voluntatem non nocere debere.

12 ¶ Si duæ res legatæ sint, altera ex voluntate occupata, altera non ex voluntate: eueniet, vt altera reuocari possit, altera non [m]. Idémque erit probandum & in vna re, cuius pars ex voluntate, altera pars non ex voluntate occupata est. nam pars sola [n] per interdictum auferetur.

13 ¶ Illud tenendum: siue à te, siue ab eo, in cuius locum successisti, possideri aliquid cœptum est: interdicto hoc locum fore. In locum successisse accipimus, siue per vniuersitatem, siue in rem [o] his sit successum.

14 ¶ Prodest [p] autem possedisse, quotiens voluntate eius, ad quem ea res pertinet, possideri cœptum est. Sed etsi [q] postea [r] voluntas accessit eius, ad quem ea res pertinebat: tamen prodesse possessori debere. Vnde si quis cœpit quidem ex voluntate eius, ad quem ea res pertinet, possidere. postea verò voluntas non [s] perseuerat: nihil noceat: quia semel possideri cœpit ex voluntate.

15 ¶ Si alter ex heredibus, iísve, ad quos ea res pertinet, voluerit rem à legatario possideri, alter [t] non: ei, qui noluit, interdictum competet: ei, qui voluit, non competere, palam est.

16 ¶ Quod ait prætor *Nisi satisdatum sit*: accipere debemus, si perseueret [u] satisdatum: scilicet vt, si non perseueret cautum, mittatur in possessionem legatorum seruandorum causa.

17 ¶ Satisdatum sic arbitror, si sic satisdatum sit, vt legatario vel ipso iure [x] adquisita sit idonea cautio, vel [y] per mandati actionem adquiri possit. & tunc [z] interdicto locum fore 18 ¶ Si quarundam rerum nomine satisdatum sit, quarundam non sit satisdatum: earum rerum nomine sine impedimento agi poterit [a], de quibus satisdatum est: cæterarum non poterit.

c An id innuit, hoc interdictũ dari eis quibus bonorum possessio edictalis, non decretalis, data est? Ripensis postremum probat *hîc nu.1. vide Zas.hîc.* An etiam id innuit, nõ dari hoc interdictũ vocatis ad hereditatem de iure ciuili? vtique, si interdictum directò accipiamus, non vtiliter. & sic intellige legem 2. *C.eod.*
d hoc enim interdictũ aduersus eas personas datur. *l.1.C.eod.*
e Res etiã immobiles vsucapiuntur. *l.3. ∫.de vsurp.*
f id etiam receptum est in aliis interdictis. *l.68.in fi.j. pro socio.*
g Hoc interdictum est restitutoriũ. *§ 1.vers. restitutoria. Inst. de interdictis.*
h Quî fieri hoc potest cum sit adipiscẽdę.*j.eod.* ea autem adipiscamur quæ nunquã habuimus. solue, verbum *restituendi*, hîc impropriè sumitur. *v.Zas. hîc nu.7.*
i Interdictum hoc datur vniuersali non singulari successori.
k id est, hoc introductũ est vt vniuersitatẽ aliquo remedio corporaliter nãciscamur. si tamen eueniat vnius tantùm rei controuersia, cuius possessionẽ quis nondũ sit adeptus, potest ad eũ pertinere hoc interdictũ. *v.l.28.29.30.j.de furt.*
l *§ 3.Inst.de interd.*
m In eo differt à petitione hereditatis. *l.14.15.∫.de hered.pet.* differentias decem vide apud Schneideuinum *in §.sequens diuisio, Inst.de interd.*
n id est, rerum corporalium.
o *8.C.2.*
p à primis verbis interdicti, de quo *v.l.1.§.2.j.eod. & Cuiac.C.eod.* id enim familiare est Latinis. Idem est enim in interdicto *quorum bonorum*, de quo ∫.in interdicto, *Vti possidetis. & Vnde vi.* vulgata tamen habet, *Quorum legatorum*, & in C.ita legitur.
q nec enim res quæ petitur vnquam fuit heredis.
r id est, fideicommissorum particularium & vniuersalium, *Ripens.hîc nu.5.* legatarij vel fideicommissarij, heredes 6. & singulares successores 7.
s Datur heredi & bonorum possessori aduersus legatarium, qui præoccupauit vacuam possessionem rei legatæ, sine voluntate heredis aut bonorum possessoris.
t & bonorum possessoris, & heredum heredis, & cæterorũ successorum. *v.§.3.j.eod.*
u *¶l.1.C.ne quis in sua causa.*
x Iniquum est quemquam ius sibi dicere.
y aliud erit si ex voluntate defuncti: potest enim legatarius eo casu anteuertere heredem. *l.34.§.1.∫.de legat.2.* at non possidenti eripere: & ita intellige quod scripsi *ad l.55.∫.de legat.1.* idem si periculum est in mora. *vide hîc Ripens num.7.*
z Rediguntur igitur ad heredem. *Vulgat.*
a Licet legatarius rem legatam occupauerit, eámque heredi restituerit, actio tamen eidem salua est aduersus heredem nomine legati.
b Atqui videtur legatarius restituendo heredi legatum, ius suum amisisse. *l.non dubium. Cod.de legibus.* Imò occupando videtur penitus ius suum amisisse. *l.extat.∫. quod metus causa. l.pen.j.ad l.Iul.d.l.2.pub.l.cum querebatur Cod.vnde vi.l.2.j.de crimine expilatæ heredit.* Quin & heredi frustra aut iniustè hic restitui legatum dicendum videtur, quum id acceptum, mox legatario restituere debeat *l.dolo.j.de regulis.*
c Heredi heredis datur etiam hoc interdictum.
d *sub.* qui adiit hereditatem, antequã moreretur: aliàs & non transmitteret ad heredes nisi seruata distinctione *legis cum antiquioribus. C.de iure delib.*
e id est, vlteriores heredes, fideicommissarios vniuersales. *l.8.§.1.j.quib.mod.pign.* non tamen institutos in re certa. *vide l.13.C.de hered.inst.*
f *sub.* vniuersales.
g hoc verbo vtitur Iurisconsultus in lege *6.§.3.j.quod vi.* quã vide.
h hinc colligunt, valere argumentum à communi practica & stilo Curiæ.
i id est, quotiens factũ est incertum facto rei, atque ita restringe regulam qua dicitur, *Libellum generalem non esse admittendum. vide hîc Albericum.*
k putà petentẽ rem, si extet: vel si non extet, æstimationem.
l id est, exprimimus. *l.vlt. ∫. de separationib.* hodie sufficit apta facti narratione actionẽ exprimere. *l. 1. Cod.de formulis.* Dictamus, inquam, in casibus in quibus permissa est cumulatio. Est autem permissa, ratione incertitudinis, *vt hîc.*
m An omissio protestationis libellum vitiabit? Ripensis negat *hîc nu.11.*
n *sub.* rem sibi traditam à donante: vel sua authoritate.
o vide ad hũc locum Antoniũ Fabrum *6. Coniecturar.2.*
p *al.* vtique necesse habebit. & ita à quibusdã legi, notat etiã Bartolus.
q Hoc interdictum non competit contra possidentem ex titulo donationis causa mortis.
r Falcidia ex donatione causa mortis detrahi potest. *v. l.2. C. de donat.caus. mort.*
s Quid: hoc interdictum locúmne habet, quando locus Falcidiæ est. An verò locum nõ habet, quando Falcidiæ locus non est? Alij, vt Odofred[o], aiũt, alij negãt. Albericus priorẽ amplectitur. Putat enim hoc interdictũ locũ habere, etiãsi heres, vti nolit lege Falcidia. ídque duabus rationibus: quarum prior sumitur à iure Falcidiæ. Altera vt puniatur audacia legatarij. *§.2.vers.etenim.∫.eod.* ideóque vt maximè cesset prior ratio, alterã tandem non cessare. Interim tamen notandum est, hoc interdictum proponi, propter legis Falcidiæ deductionem.
t *l.18.C.ad l.Falcid.*
u Hoc interdictum non datur in heredem occupantem prælegata pro ea parte qua est coheres, *v.hîc Ripens.nu.34.*
x Hoc interdictum competit cõtra legatarium quemcunque.
y Possidere & tenere differunt. Cuius rei hoc argumentum est quòd vsusfructus & vsus non possideatur, sed teneatur. Ita seruitutes tenentur non possidentur.
z quod etiam non adita hereditate fieri potest. *l.11.in fin.∫.vt in possess.legatorum.*
a Vsufructuarius & vsuarius non tam possident, quàm detinent. *l.10.in fi.∫.de adq. rer.dom.adde quæ notaui ad l.12.∫.de adq.poss.*
b *sub.* vt id negemus.
c *v.l.5.∫.vt in poss.leg.*
d & ita iustè possidet. *l.11.∫.de acq.poss.*
e *d.l.5.§.27.*
f hæc particula casum contrarium implicat. *Zas.hîc num.4.*
g & quidem mala fide. *Zas.hîc num.3.*
h Hoc interdictum datur in heredes legatariorum.
i adde casum legis *8.∫.de aqua & aquæ plu.*
k *adde l.45.§.1.∫.de legat.2.*
l id est, voluntas accommodata.
m Consensus in vno præstitus, ad aliud non extenditur.
n *sub.* quæ sine voluntate heredis occupata est. vnde notant creditorem decem, si quinque tantum auferat debitori, iure suo non decidere nisi in quinque: vt non delictum pœna egrediatur. *arg.l.sancimus.C.de pœnis.*
o singularem & sic hoc interdictum est in rem scriptum & sequitur possessionem. Porrò an hoc interdictũ detur singulari successori, & in singularẽ successorẽ. *v.hîc Alberic.*
p *sub.* legatario, vt hoc edicto non teneatur.
q id est, etsi post occupatam possessionem.
r nota interdum voluntatem post actum accommodari.
s Sufficit semel voluisse, licèt voluntas non perduret.
t atque ita, vna & eadem res duplicis iuris censeri potest.
u Non videtur satisdatum, si satiscatio non perseueret.
x id est, immediatè: directò.
y vel per obliquum. putà, per procuratorem. *l.10. in fin.∫.de adquir.poss.*
z id est, præstita satisdatione legatario vel eius heredi.
a *sub.* hoc interdicto, ídque per heredes.

2. *De eo*

2. *De eo qui non restituit, condemnando.* 3. *De cautione.*

2. *Paulus* lib. 63. ad Edictum.

Diuersum est, si postea [a] pars legato adcreuerit [b]. nam hoc nomine [c] tenentur fideiussores in [d] totum [e].

1 ¶ Quod ait prætor, *Si per bonorum possessorem non stat, vt satisdetur:* sic accipimus, si paratus sit satisdare. non [f] ergo offerre debet satisdatione: sed peteti satis, morá nō facere.

2 ¶ Ex hoc interdicto qui non restituit: in id, quod interest [g], debet condemnari.

3 ¶ Si legatarius repromissione [h] retentus [i] fuit, dandum est interdictum. Idem dicendum est, si legatarius pignoribus noluit sibi [k] caueri.

4 ¶ Si per legatarium factum sit, quo minus satisdetur, licet cautum non sit: tenetur interdicto. Sed si fortè factum sit per legatarium, quo minus satisdetur, eo autem tempore, quo editur interdictum, satis accipere paratus sit: non competit interdictum, nisi satisdatum sit. Item si per bonorum possessorem stetit, quo minus satisdaret, sed modò paratus est cauere: tenet interdictum [l]. Illud enim tempus inspicitur, quo interdictum editur.

NE [m] VIS FIAT EI, QVI IN possessionem missus erit [n].

Tit. IIII.

Interdictum. 1. *Ratio interdicti.* 2. *De omnibus in possessionem missis.* 3. *De eo qui ingredi prohibuit, aut ingressum expulit. De vi.* 4. *De errore.* 5. *De eo quod interest.* 6. *De pupillo furioso tutore.* 7. *De domino vel patre prohibentis.* 8. *De tempore huius actionis. Quid persequatur. De successoribus.*

1. *Vlpianus* lib. 72. ad Edictum.

Ait prætor: *Si quis [o] dolo malo fecerit quo minus quis permissu meo, eiúsve, cuius ea iurisdictio fuit, in possessionem bonorū sit: in eum in factū iudicium quāti ea res fuit, ob quam in possessionē missus erit, dabo.*

1 ¶ Hoc interdictum [q] summa prouidentia prætor proposuit. frustra [r] enim in possessionem mitteret rei seruandæ causa: nisi missos tueretur, & prohibentes venire in possessionem, coerceret.

2 ¶ Est autem generale hoc edictū. pertinet enim ad omnes [s], qui in possessionem à prætore missi sunt. conuenit [t] enim prætori, omnes, quos ipse in possessionē misit, tueri. Sed siue rei seruandæ causa, siue legatorum, aut ventris nomine in possessionem missi fuerint: habent ex hoc edicto in factū actionem, siue doli [u], siue aliter prohibuerint.

3 ¶ Hæc actio non tantum eum tenet, qui prohibuit quem venire in possessionem: sed etiam eum, qui [x] possessione pulsus est, cùm venisset in possessionem. Nec exigitur, vt vi fecerit, qui prohibuit.

4 ¶ Si quis ideo possessione arcuerit, quia rem suam putabat, vel sibi nexam, vel certè non esse debitoris: consequens est, vt hoc edicto non teneatur.

5 ¶ Hæc verba, *Quanti ea res erit, ob quam in possessionem missus erit,* continet vtilitatem creditoris: vt, quantum eius interest, possessionem habere, ei tantum, qui prohibuit, condemnetur. Proinde si ob [y] falsum creditū, vel ob falsam petitionem missus est in possessionem, vel si exceptione summoueri potuit: nihil ei debet prodesse hoc edictum: quia propter nullam causam in possessionem missus est.

6 ¶ Hoc edicto neque pupillum, neque furiosum teneri constat: quia affectu [z] carent. Sed pupillum eum debemus accipere, qui doli capax nō est. ceterùm, si iam doli capax sit, contra erit dicendum. Ergo etsi tutor dolo fecerit: in pupillum dabimus actionem: si modò soluendo sit tutor. Sed & ipsum tutorē posse conueniri, Iulianus scribit.

7 ¶ Si domini vel patris voluntate prohibitus quis fit à possessione, in ipsos dabitur actio: quasi per alios hoc fecerint. 8 ¶ Hanc actionem, excepta legatorum missione [b], intra annum competere, & non postea, sciendum est. cùm sit pœnalis. Nec in heredes, similésque personas dabitur, nisi in id, quod ad eas peruenit. Sed heredi similibúsque personis dabitur. Nam cùm prohibitus quis est, legatorum vel fideicommissorum causa possessionem adipisci: tunc actio & perpetua est, & in heredem dabitur: quia est in potestate successorum, euitare interdictum, satisdatione [c] oblata.

De eo qui suo vel alieno nomine prohibitus est, vel prohibuit.

2. *Paulus* lib. 59. ad Edictum.

Svo quis, in alieno nomine prohibitus sit, nihil interest. hæc enim verba, *quanti ea res est,* referenda sunt ad personam domini [d]. 1 ¶ Item tam is tenetur qui suo nomine, quam qui alieno nomine prohibuit.

De fideicommisso. De bonis heredis. 2. *De ventre.*

3. *Vlpianus* lib. 68. ad dictum.

Si quis missus fuerit in possessionem fideicommissi seruandi causa, & non admittatur: potestate [e] eius inducendus [f] est in possessionem, qui eum misit. aut si quis voluit vti [g] interdicto: consequens erit dicere, interdictum locum habere. sed melius erit, dicere extra [h] ordinem ipsos iure suæ potestatis exequi oportere decretum suum, nonnunquam [i] etiam per manum militarem.

a id est, si post cautionem præstitā ab herede. b l. 17. §. vt legat. c sub. emolumenti quod accreuit. d l. 54. §. locati. e & ideo in totum reuocatur. f Heres nō tenetur offerre satisdationē, sed si petitur, nō debet differre. vide Socinum regula 299. g cū fructibus. l. 3. § de interdict. h sub. nuda, sine fideiussorib. i contentus. k sub. ab herede. l & sic postrema mora nocet. l. 17 in fi. §. de periculo. m adde l. 8. C. s. Praxim huius actionis v. apud Oldendorpium class. 2. act. 5. n ex primo decreto sc. Talis missio non dat possessionem. l. 5 §. vt in possess. lega. & ita hoc interdictum non est adipiscendæ, retinendæ, vel recuperandæ. o Interdū hoc generale est. §. 2. §. eod. p l. 4. §. §. de damno. q hoc edictū. Cuiac. 5. obs. 7. r Nam missio frustra decerni tur, nisi magistratus missum conseruet. s l. 4. §. eod. t aliàs vana esset magistratus creatio. adde l. 2. §. 13. §. de orig. iur. u siue domini. Hal. είτε δό... Eclog. 6. x eum a quo quis. y v. l. 3. in fin. §. vti possidetis. z Missio ob falsum creditum non valet, & est ipso iure nulla. a possidendi.

b & damni infecti. v. l. 1. §. 5. §. de damno. c adde l. 2. §. 9. §. tit. prox. d non procuratoris. l. 14. §. si quis cautionib. e l. 68. §. de rei vindicat. f Imo, manu ministrorū non est inducendus. l. 1. §. 2. §. si ventris nom. g l. 5. §. 27. §. vt in possess. legat. h Extra ordinē exequi quid sit, v. quæ scripsi ad l. vlt. §. 3. §. de eo quod metus causa. i quotiens sc. quis detinet, prohibet. & sic restringe legem 1. §. 2. §. si ventris nomine.

1 ¶ Cōstitutum est ab Antonino, vt etiam in bona heredis quis admittatur certis modis. si quis igitur in his bonis non admittatur: dicendū est, actionē hanc vtilem competere. ceterum poterit vti & extraordinaria [k] executione.

2 ¶ Prætor ventrem in possessionem mittit. & hoc interdictum prohibitorium & restitutorium est. Sed si mulier velit in [l] factum actione vti, ad exemplū creditorum, magis quam interdicto: posse eam experiri, sciendum est.

3 ¶ Si mulier dicatur calumniæ [m] causa in possessionem venisse, quod non sit prægnas, vel nō ex eo prægnas, vel si de statu mulieris aliquid dicatur: ex epistola Diui Hadriani, ad exemplum præsumptionis Carboniani [n] edicti, ventri prætor pollicetur possessionem.

De damno infecto. 4. *Vel alia causa.*

4. *Idem* lib. 69. ad Edictum.

Per interdictum etiam [o] ei subuenit prætor, qui damni infecti ab eo in possessionem missus est, ne ei vis fiat.

1 ¶ Pœna autem eius, qui non promittit, vel satis non dat, hæc est, vt in possessionem mittatur aduersarius. Siue ergo promittat: siue per eum non fiat, quo minus promittat: non tenebit interdictum, repulso per exceptionem eo, qui experitur.

2 ¶ Prætor in eum, qui neque cauit, neque possidere passus est eum, qui missus est, iudiciū pollicetur in tatum, quantū [p] præstare eum oporteret, si de ea re cautu fuerat.

3 ¶ Sed & ex alia causa hoc iudicium proposuit, si eo tempore, quo in possessionem mitti desiderabat, prætoris adeundi potestas nō fuerit. scilicet vt, si, cùm potestas prætoris adeundi non esset, damnum interim datum est, haberet iudicium, qui damnum passus est.

4 ¶ Item subiectū: si ex alia causa in possessionē missus, prohibitus esse dicetur: habere in factum actionem.

DE [q] TABVLIS EXHIBENDIS,

Tit. V.

Interdictum. 1. *De confitente vel negante.* 2. *De tabulis testamenti, vel alius vltimæ voluntatis.* 3. *De testamento quod valet vel non valet.* 4. *De supremis tabulis vel prioribus.* 5. *De omni scriptura testamenti.* 6. *De pluribus tabulis.* 7. *Si filiusfamilias vel seruus testatus esse dicatur.* 9. *De captiuo.* 10. *De viuente.* 11. *De testamento deleto.*

1. *Vlpianus* lib. 68. ad Edictum.

Prætor ait: *Quas tabulas Lucius Titius ad causam testamenti sui pertinentes reliquisse dicetur, si hæ penes [r] te sunt, aut dolo malo tuo factum est, vt desinerent esse: ita eas illi exhibeas. item si libellus, aliúdve quid relictum esse dicetur decreto comprehendam.*

1 ¶ Si quis fortè confiteatur [s], penes se esse testamentum: iubendus est exhibere: & tempus ei dandū est, vt exhibeat, si non potest in præsentiarum exhibere. Sed si neget se exhibere posse, vel oportere: interdictu hoc competit.

2 ¶ Hoc interdictum pertinet non tantùm ad testamenti tabulas, verùm ad omnia, quæ [t] ad causam testamenti pertinent. vtputà & ad [u] codicillos pertinet.

3 ¶ Siue autem valet testamētum siue non: (vel quòd ab initio inutiliter factum est, siue ruptum sit, vel in quo alio vitio, sed etiam si falsum esse dicatur [x], vel ab eo factum, qui testamenti factionem non habuerit) dicendum est, interdictum [y] valere.

4 ¶ Siue supremæ tabulæ sint, siue non sint, sed priores: dicendum, interdictum hoc locum habere.

5 ¶ Itaque dicendum est, ad omnem omnino scripturam testamenti, siue perfectam, siue [z] imperfectam, interdictum hoc pertinere.

6 ¶ Proinde & si plures tabulæ sint testamenti, quia sæpiùs fecerat: dicendum est, interdicto locum fore. est enim, quod ad causam testamenti pertineat, quidquid quoquo tempore factum, exhiberi debeat.

7 ¶ Sed etsi de statu disceptetur, si testator filiusfamilias, vel seruus hoc fecisse dicatur: & hoc exhibebitur.

8 ¶ Item si filiusfamilias fecerit testamentum, qui de castrensi peculio testabatur: habet locum interdictum.

9 ¶ Idem est, [a] & si is qui testamentum fecit, apud hostes decedit.

10 ¶ Hoc interdictum ad [b] viui tabulas non pertinet: quia verba prætoris reliquerit fecerunt mentionem.

11 ¶ Sed & si deletum sine [d] dolo sit testamentum.

2. *Paulus* lib. 64. ad Edictum.

Vel totum, vel pars eius.

De pluribus codicibus. 2. *De deposito.* 3. *De æditno vel tabulario custodiente.* 4. *De seruo.* 5. *Si testator viuus suas tabulas esse dicat, & de cæteris qui corpora sua esse dicunt instrumentorum.* 6. *De eo qui dolo fecit, quominus tabulæ penes se essent.* 7. *hoc interdictum esse exhibitorium.* 8. *quid sit exhibere.* 9. *apud quem exhibetur. si testes admoniti non veniant.* 10. *De his qui quid in testamento adscriptam habent.* 11. *quid veniat in condemnationem.* 15. *Si hoc iudicio consecutus est æstimationem, postea rem petat.* 16. *De anno.* 17. *De successoribus.*

k l. 68. §. de rei vindicat. l v. l. 1. §. 4. §. vti possidetis. m l. 15. l. 16. §. de his qui notant. infam. l. 1. §. de ventr. in possess. n de quo v. §. de Carboniano.

o hoc enim interdictū est generale. l. 2. §. 2. §. eod.

p l. 15. §. de damno.

q 8. C. 1.

r de hac dictione v. l. 63. §. de verb. signif. s l. 2. in fin. §. testam. quemadm. aper.

t d. l. 2. u l. 4. C. testam. quemadm. aper.

x non iudicio tamen criminali & publico: vt ita hæc lex constet cum lege vltima. §. eod. y adde l. 6. §. de falsis. v. Cuiac. 3. ad Afr. fol. 2 z l. 2. §. 1. §. test. quemadm. aper.

a l. 3. §. 1. §. eod. b Hoc interdictum ad occultas tabulas viuentis non pertinet cùm ei cōpetat actio ad exhibendum. c non inconcinne illud Hebræorum 9. nu. 16. huc referri potest ὅπου γὰρ διαθήκη, θάνατον ἀνάγκη φέρεσθαι τοῦ διαθεμένου. ad de l. 2. §. 4. §. testamen. quemadm. d hæc negatio deest apud Haloandrum. adde l. 1. §. 10. §. secund. tab.

a *l.1.§.5.ꝫ.secund.tab.* b Hoc interdicto tenetur omnes qui detinent testamenta. c *sub.*templi. Ita enim Theophil. *§.Prætores. Inst.de tutelis.* qui & Hierophylax in *l.20.ꝫ.de annuis.* dixi ad Festum in æditius. Solebant enim veteres testamenta templis eorúmque custodibus, itidẽ Vestalibus, cõmẽdare. *Tacit.1. Annalium. Plutarchus in Cæsare. Suet.in Iulio. c.83. Dion.48. Herodianus lib.1.vbi de templo pacis exusto loquitur. Tertull. libro de corona.* Hinc excubię in templis.

3. *Vlpianus* lib.68.ad Edictum.

LOcum habet hoc interdictum.

1 ¶ Si tabulæ in pluribus [a] codicibus scriptæ sint: omnes interdicto isto cõtinẽtur: quia vnũ testamentũ est.

2 ¶ Si tabulæ testamenti apud aliquem depositæ sunt à Titio: hoc interdicto agendum est & cum eo, qui detinet, & [b] cum eo, qui deposuit.

3 ¶ Proinde & si custodiam tabularum æditiuus [c] vel tabularius suscepit: dicendum est, teneri eum interdicto.

4 ¶ Si penes seruum tabulæ fuerint, dominus interdicto tenebitur.

5 ¶ Si ipse testator, dũ viuit [d] tabulas suas esse dicat, & exhiberi desideret: interdictum hoc locum non habebit: sed ad exhibendum erit agendum, vt exhibitas vindicet. Quod in omnibus, qui corpora sua esse dicuntur instrumentorum, probandum est.

6 ¶ Si quis dolo malo fecerit, quo minùs penes eum tabulę essent, nihilo minùs hoc interdicto tenebitur. Nec [e] præiudicatur aliquid legi Corneliæ testamentariæ, quasi dolo malo testamentũ suppresserit. nemo enim ideo [f] impunè retinet [g] tabulas, quòd maius [h] facinus admisit: cùm [i], exhibitis [k] tabulis, admissum eius magis manifestetur. & posse aliquem dolo malo facere, vt in eam legem non incidat. vtputa [l] si neque amouerit, neque celauerit tabulas: sed idcirco alij tradiderit, ne eas interdicenti [m] exhiberet: hoc est, si non supprimendi animo, vel consilio fecit, sed ne huic [n] exhiberet.

7 ¶ Hoc interdictum exhibitorium est.

8 ¶ Quid [o] sit exhibere, videamus. exhibere hoc est, materiæ ipsius adprehendendæ copiam facere.

9 ¶ Exhibere autem apud prætorem oportet: vt ex auctoritate eius signatores [p] admoniti, venirent ad [q] recognoscenda signa. & si fortè non obtemperent testes: Labeo scribit, coerceri eos à prætore debere.

10 ¶ Solent autẽ exhiberi tabulas desiderare omnes [r] omnino, qui [s] quid in testamento adscriptum habent.

11 ¶ Condemnatio autem huius iudicij, quanti interfuit, æstimari debet.

12 ¶ Quare si heres scriptus, hoc interdicto experiatur: ad hereditatem referenda est æstimatio [t].

13 ¶ Et si legatum sit: tantum venit in æstimationem, quantum sit in legato.

14 ¶ Et si sub conditione legatum sit: quasi conditione existente, sic æstimandum est. nec compelli debebit ad cauendum, vt se restituturum caueat, quidquid consecutus est, si conditio defecerit: quia pœna contumaciæ præstatur ab eo, qui non exhibet.

15 ¶ Inde quæritur, si hinc cõsecutus æstimationem [u] legatarius, postea legatum petat, an sit audiendus. & putẽ, si heres idem præstitit, exceptione doli repellendũ. si alius, repelli non oportere. Et ideo & si heres sit, qui interdicto vsus, est æstimationem consecutus: eadem est distinctio.

16 ¶ Interdictum hoc & post annũ cõpetere [x], constat.

17 ¶ Sed & heredi, ceterísque successoribus competit.

De pupillo & tutore.

4. *Paulus* lib.69.ad Edictum.

SI sint tabulæ apud pupillum, & dolo tutoris [y] desierint esse: in ipsum tutorem competit interdictum. æquum enim est, ipsum ex delicto suo teneri, non pupillum.

De controuersia hereditatis. De publica quæstione.

5. *Iauolenus* lib.13.ex Cassio.

DE tabulis proferendis interdictum competere non [z] oportet, si hereditatis controuersia ex his pendet, aut si ad publicam quæstionem [a] pertinet. itaque in [b] æde sacra interim [c] deponendæ sunt, aut apud virum idoneum.

NE QVID IN LOCO SACRO [d] FIAT,

Tit. VI.

Interdictũ. 1. *De loco sacro, & de sacrario.* 2. *De ornamento, deformitate, incõmodo.* 3. *De his qui ædes sacras curãt.*

1. *Vlpianus* lib.68.ad Edictum.

AIt prætor: *In loco sacro [e] facere, inve eum immittere quid, veto.*

1 ¶ Hoc interdictum de sacro loco, non de sacrario [f] competit.

2 ¶ Quod ait prætor, ne quid in loco sacro fiat: non ad hoc pertinet, quod ornamenti causa fit: sed quod deformitatis, vel incommodi.

3 ¶ Sed & cura ædium, locorúmque sacrorum mandata est his, qui ædes sacras curant [g].

De damno aut incommodo.

2. *Hermogenianus* lib.3.Iuris Epitomarum.

IN muris, itémque portis, & aliis sanctis [h] locis aliquid facere [i], ex quo damnum aut incommodum irrogetur, non permittitur.

De habitatione.

3. *Paulus* lib.5.Sententiarum.

d *l.3.§.14.ꝫ.ad exhibend.*
e Interdictum de tabulis exhibendis, nõ præiudicat editioni priuati. *l.9.§.2.in fin.ꝫ.de dolo.*
f Maiori pœna qui tenetur, nõ liberatur etiam à minore.
g id est, retinere potest.
h Contumacia pœnam auget. *l.4.in fi.j.de pœn.*
i Probationes factæ in causa ciuili, fidẽ faciũt in criminali.
k hoc interdicto.
l si tradẽdo alij animum habuit supprimẽdi, tenetur hoc interdicto ciuiliter & naturaliter lege Cornelia testamentaria: si nõ habuit, tenetur ciuiliter tantum.
m hoc est, hoc interdicto agenti.
n *sub.* hoc interdicto agenti.
o *l.2.ꝫ.ad exhib.*
p signatores, sunt testes qui signare testamẽta solent.
q Testis etiam inuitus signum suum recognoscere cogitur.
r *l.3.§.9.ꝫ.ad exhibend.*
s *v.l.vni.C.eod.*
t æstimatio, est id quod interest.
u *l.34.j.de obligationib.*
x non competere Cuiacius *in 4.sent. Paulus 7.§.6.*reprehensus à Roberto *1.recept.29.*Cuiacius tamen iterum defendit suam opinionem. *16.obs.28.*
y *l.11.§.6.j.quod vi.*
z in his, qui sequũtur casibus.
a falsi sc. non ciuilem, *vt in l.1.§.3.ꝫ.eod.*
b De tabularũ in ædes sacras depositione, aliàs dixi.
c id est, quæstione hereditatis vel falsi pẽdente.
d v.Oldendorpium *2.Class.act.9.*
e quid locus sacer. *v.l.6.§.3.l.9.§.2.ꝫ.de rer.diuis.*
f *de quo v. d.§.2.*
g i. æditius. *§.2. Instit. de tutel.*
h *§.10. Instit.de rer.diuis.*sacris *vulgata*, & rectè. Nec enim portæ, vt muri, sanctæ sunt. Plautus *in quæstionibus Romanis & Romulo. dixi ad §. 10. Inst.de rer.diuis. & ad Theophilum ibid.*
i immittere. *l.8.§.1.*coniungere. superponere, eos reficere. *l.9.§.4.ꝫ.de rer.diuis.*

NEque muri, neque portæ habitari [k] sine permissu principis, propter fortuita incendia, possunt.

DE LOCIS, ET ITINERIBUS PUBLICIS [l],

Tit. VII.

Qui petere possunt.

1. *Pomponius* lib.30.ad Sabinum.

CVilibet [m] in publicum [n] petere permittendum est id, quod ad vsum omnium pertineat: veluti [o] vias publicas, itinera publica. & ideò, quolibet postulante, de his interdicitur.

De monumento.

2. *Vlpianus* lib.48.Digestorum.

NEmini licet in via publica monumentum [p] exstruere.

De via vicinali. 1. *Differentia viæ vicinalis, & militaris.*

3. *Vlpianus* lib.[illegible].ad Sabinum.

VIæ vicinales [q], quæ [r] ex agris priuatorum collatis [s] factæ sunt, quarum memoria non extat, publicarum viarum numero [t] sunt.

1 ¶ Sed inter eas & ceteras vias militares hoc interest [u]: quòd viæ militares [x] exitum ad mare, aut in vrbes [y], aut in flumina publica, aut ad aliam viam militarem habent: harum autem vicinalium viarum dissimilis conditio est, nam pars earum in militares vias exitum habent, pars sine [z] vllo exitu intermoriuntur.

NE QVID IN [a] LOCO PVBLICO, VEL ITINERE FIAT,

Tit. VIII.

Ad primum interdictum prohibitorium de loco publico præfatio.

1. *Paulus* lib.64.ad Edictum.

IN loco publico prætor prohibet ædificare, & interdictum [b] proponit.

Verba. 1. *Hoc interdictum esse prohibitorium.* 2. *De vtilitate publica vel priuata.* 3. *De areis, Insulis, agris, viuijs, itinerib.* 4. *De reb.fiscalib.* 5. *De vsui publico destinatis. de damno priuati.* 6. *De velo immisso in Mæuiano.* 7. *De refectione.* 8. *De mari.* 9. *De piscatione, nauigatione, lusu, lauatione, spectatione.* 10. *De permissu principis.* 11. *De qualicunque commodo amisso.* 12. *De prospectu & aditu.* 13. *Si ædificium ei, quod desluit.* 14. *Vel luminibus.* 15. *Vel alij ædificio in publico posito obstet.* 16. *De permissu principis.* 17. *an ædificium in publico factum, deponatur.* 18. *De cautione non fieri.* 19. *an ædificium in loco sacro positum deponatur.* 20. *ad secundum interdictum prohibitorium. De via itinerève publico verba.* 21. *De viæ solo.* 22. *De viarũ diuisione in publicas, priuatas, & vicinales.* 24. *De vijs rusticis, vel vrbanis.* 25. *De commeatu exempto. De via coarctata.* 26. *De cloaca.* 27. *De fossa.* 28. *De restagnatione.* 29. *De odore.* 30. *De pastu.* 31. *De his, quæ statim nocent, vel postea.* 32. *Deterioratio quomodo accipitur.* 33. *De specu & ponte.* 34. *hoc interdictum esse perpetuum, & populare. De condemnatione in id quod interest.* 35. *ad tertium interdictum restitutorium, De via publica, itinerève publico verba.* 36. *Collatio huius interdicti & superioris.* 37. *De eo qui fecit vel factum habet.* 38. *De arbore quæ in via publica cecidit.* 39. *De eo cui opus vtile est, De his qui communiter fieri curauerunt,* 42. *De eo qui dolo fecit, quo minus possideret vel haberet.* 43. *De restitutione & sumptibus restitutionis.* 44. *De tempore interdicti. De condemnatione in id quod interest.* 45. *Quartum interdictum prohibitorium de vsu viæ itinerísve publici.*

2. *Vlpianus* lib.68.ad Edictum.

PRætor ait: *Ne quid in loco publico facias, inve eum locum immittas, qua ex re quid illi damni detur: præterquam quod lege, senatusconsulto [c], edicto, decretóve principum tibi concessum est: de eo, quo factum erit, interdictum non dabo.*

1 ¶ Hoc interdictum prohibitorium est.

2 ¶ Et tam publicis vtilitatibus, quàm priuatorũ per hoc prospicitur. Loca enim publica vtique priuatorum vsibus deseruiunt, iure scilicet ciuitatis, non quasi propria cuiusque, & tantum iuris habemus ad obtinendum, quantum quilibet ex populo ad prohibendum habet. propter quod si quod fortè opus in publico fiet, quod ad priuati damnum redundet: prohibitorio [d] interdicto potest conueniri, propter quam rem hoc interdictum propositũ est.

3 ¶ Publici loci appellatio quemadmodum accipiatur, Labeo definit: vt & ad areas, & ad insulas, & ad agros, & ad vias publicas, itineráq; publica pertineat.

4 ¶ Hoc interdictum ad ea loca, quæ sunt in fisci patrimonio, non puto pertinere. in his enim neque facere quicquã, neque prohibere priuatus potest. res enim fiscales [e] quasi proprię & priuatę principis sunt. igitur si quis in his aliquid faciat, nequaquam hoc interdictum locum habebit. sed si fortè de his sit controuersia, præfecti [f] eorum [g] iudices sunt.

k ¶ circa portas & muros familia publica ad res necessarias erat parata. *v.l.1.ꝫ.de off.præfecti vigil.*
l *v. Oldendorpiũ Class.2. act.9.*
m *l.1.j.de popularib.actio.* Imò nõn ciuiliter. nã non datur populo. *l.de pupillo. ꝫ.de operis noui nuntiat. l.mulieri.j. de popularib.act.*
n id est, ad publicam vtilitatem.
o *l. 2. §. 35.j. ne quid in loco publico.*
p vel cloacam. *l.2.§.26.j. tit.proxim.*
q de quibus *in §. 5. Inst. de lege Aquil.* vicinalis via ἡ ἐπικώμας ἄγουσα, vicus enim ἡ κώμη. per hanc transit is qui in vicũ abit. Publica quæ & militaris & βασιλικὴ est, qua omnes in diuersa loca euntes vtuntur. *Theophil. Institut. de lege Aquilia.* Idẽ confirmat lex *2.§.22.j.tit.prox.*
r Vię vicinales plerunque ex agris priuatorũ collata fiebant aut de nouo, aut quando ex agris priuatis factæ memoria non extabat. *vt hîc adde l.2.§.22.j.tit.prox.*
s *v.d.§.22.*
t idem igitur in iis seruatur quod in publicis.
u *sub.* quod ad factum attinet, non ad ius.
x quæ & publicæ & Basilicæ dicũtur. *Theophil. ibid.*
y *l.vlt.ꝫ.de seruit.rustic.*
z vicinales quædam viæ in militarẽ viam exitum habẽt: quędam sine vllo exitu intermoriuntur.
a *v. Oldendorpiũ Class.2. act.9.*
b quod extat *l.2.j. eod. adde l.20. in fi.j. quod vi aut clam.*
c *l.2.j. de fluminibus.*
d & sic in pari causa, prohibentis causa est potior. *l.28. ꝫ.com. diuid.*
e de quibus *v. l.vlt. C. de quadriennij præscription.*
f *v.l.3.in fi.ꝫ.de his quæ in testamento.*
g Præfecti ærarij. Ita emendat & legit Brissonius. Nam præfecti ærarij id munus erat in vrbe, quod procuratoris Cæsaris in prouinciis. dixi ad *l.42.j.de iure fisci.*

5 ¶ Ad ea igitur loca hoc interdictum pertinet, quæ publico vſui deſtinata ſunt: vt, ſi quid illic fiat, quod priuato noceret, prætor intercederet interdicto ſuo.

6 ¶ Cùm quidam velum in mæniano[a] immiſſum haberet, qui vicini luminibus officiebat: vtile interdictum competit, *Ne quid in publico immittas, qua ex re luminibus Gaÿ Seÿ officias.*

7 ¶ Si quis, quod in publico loco poſitum habuit, reficere voluit: hoc interdicto locum eſſe, Ariſto ait, ad prohibendum eum reficere.

8 ¶ Aduerſus eum, qui molem[b] in mare proiecit, interdum vtile competit ei, cui fortè hæc res nocitura ſit. ſi autem nemo damnum ſentit: tuendus eſt is, qui in littore ædificat, vel molem in mare iacit.

9 ¶ Si quis in mari piſcari[c] aut nauigare[d] prohibeatur: non habebit interdictum[e]. quemadmodum nec is, qui in campo publico ludere, vel in publico[f] balineo lauare, aut in theatro ſpectare arceatur. ſed in omnibus his caſibus iniuriarum[g] actione vtendum eſt.

10 ¶ Meritò ait prætor, *Qua ex re quid illi damni detur.* *nam quotienſque aliquid in publico fieri permittitur: ita oportet permitti, vt[h] ſine iniuria cuiuſquam fiat. & ita ſolet[i] princeps, quotiens aliud noui operis inſtituendum petitur, permittere.

11 ¶ Damnum autem pati videtur[k], qui commodum amittit, quod ex publico conſequebatur, qualequale ſit.

12 ¶ Proinde ſi cui proſpectus, ſi cui aditus ſit deterior, aut anguſtior: interdicto opus eſt.

13 ¶ Si quid in loco publico ædificauero, vt ea, quæ ex meo ad te nullo iure defluebant, deſinant fluere: interdicto me non teneri, Labeo putat.

14 ¶ Planè ſi ædificium hoc effecerit, vt minus luminis inſula tua habeat: interdictum hoc competit.

15 ¶ Idem ait: ſi in publico ædificem: deinde hoc ædificium ei obſtet, quod tu in publico ædificaueras: ceſſare hoc interdictum: cùm tu quoque illicitè ædificaueris: niſi fortè tu iure tibi conceſſo ædificaueras.

16 ¶ Si quis à principe ſimpliciter impetrauerit, vt in publico loco ædificet: non eſt credendus[l] ſic[m] ædificare, vt cum incommodo alicuius id fiat. neque ſic conceditur: niſi fortè quis hoc impetrauerit.

17 ¶ Si quis, nemine prohibente in publico ædificauerit: non eſſe eum cogendum tollere, ne ruinis[n] vrbs deformetur: & quia prohibitorium eſt interdictum, non reſtitutorium. ſi tamen obſtet id ædificium publico vſui: vtique is, qui operibus publicis procurat[o], debebit id deponere[p]. aut, ſi non obſtet, ſolarium[q] ei imponere. vectigal enim hoc ſic appellatur, ſolarium[r], ex eo, quòd pro ſolo pendatur.

18 ¶ Si tamen adhuc nullum opus factum fuerit: officio iudicis continetur: vti[ſ] caueatur, non fieri, & ea omnia etiam in perſona heredum, ceterorúmque ſucceſſorum erunt cauenda.

19 ¶ Locorum ſacrorum diuerſa cauſa eſt. in loco enim ſacro non ſolùm facere vetamur[t], ſed & factum reſtituere iubemur. hoc propter religionem.

20 ¶ Ait prætor: *In via publica itineréve publico facere, immittere quid: quo ea via, idve iter deterius ſit, fiat: veto.*

21 ¶ Viam publicam eam dicimus, cuius etiam ſolum[u] publicum eſt. non[x] enim ſicuti in priuata via, ita & in publica accipimus. viæ priuatæ ſolum alienum eſt, ius tantum eundi & agendi nobis competit. viæ autem publicæ ſolum publicum eſt, relictum ad directum certis[y] finibus latitudinis ab eo, qui ius publicandi habuit, vt ea publicè iretur, commearetur.

22 ¶ Viarum quædam publicæ ſunt, quædam priuatæ, quædam vicinales. Publicas vias dicimus, quas Græci βασιλικὰς[z] *id eſt, regias*, noſtri prætorias, alij conſulares vias appellant[a]. Priuatæ ſunt, quas agrarias[b] quidam dicunt. Vicinales[c] ſunt viæ, quæ in vicinis ſunt, vel quæ in vicos ducunt. has quoque publicas eſſe quidam dicunt. quod ita verum eſt, ſi non ex collatione[d] priuatorum hoc iter conſtitutum eſt. aliter atque ſi ex collatione priuatorum reficiatur. nam ſi ex collatione priuatorum reficiatur, non vtique priuata eſt. refectio[e] enim idcirco de communi fit, quia vſum vtilitatémque communem habet.

23 ¶ Priuatæ viæ dupliciter accipi poſſunt: vel hæ, quæ ſunt in agris, quibus impoſita eſt ſeruitus, vt ad agrū alterius ducant: vel hæ, quæ ad agros ducunt, per quas omnibus permeare liceat, in quas exitur de via conſulari: & ſic poſt illam excipit via, vel iter, vel actus ad villam ducens. has ergo, quæ poſt conſularem excipiunt in villas vel in alias colonias[f] ducentes, putem etiam ipſas publicas eſſe.

24 ¶ Hoc interdictum tantùm ad vias ruſticas pertinet, ad vrbicas verò non. harum enim cura pertinet ad magiſtratus[g].

25 ¶ Si viæ publicæ exemptus commeatus ſit, vel via coartata: interueniunt magiſtratus[h].

26 ¶ Si quis cloacam[i] in viam publicam immitteret, éxque ea re minùs habilis via per cloacā fiat: teneri eum, Labeo ſcribit. immiſiſſe enim eum videri.

27 ¶ Proinde & ſi foſſam quis in fundo ſuo fecerit: vt ibi aqua collecta, in viam decurrat: hoc interdicto tenebitur. immiſſum enim habere etiam hunc videri.

28 ¶ Idem Labeo ſcribit: ſi quis in ſuo ita ædificauerit: vt aqua in via collecta, reſtagnet[k] non teneri eum interdicto: quia non immittat aquam, ſed non recipit. Nerua autem meliùs ſcribit, vtrumque teneri. Planè ſi fundus viam publicam contingat: & ex eo aqua deriuata, deteriorem viam faciat: quæ tamen aqua ex vicini fundo in tuum veniat: ſi quidem neceſſe habeas eam aquam recipere, interdictum locum habebit aduerſus vicinum tuum: ſi autem neceſſe non ſit, non teneri vicinum tuum, te tamen teneri. eum enim videri factum habere, qui vſum eius aquæ habeat. Idem Nerua ſcribit, ſi tecum interdicto agatur, nihil vltra te facere cogendum quàm vt arbitratu eius, Cui tecum experitur, cum vicino experiaris. ceterùm aliter obſeruantibus futurum, vt tenearis: etiam ſi iam bona fide cum vicino egeris. neque per te ſtet, quo minùs arbitratu actoris cum vicino experiaris.

29 ¶ Idem ait, ſi odore[l] ſolo[m] locus peſtilentioſus fiat, non eſſe ab[n] re de ea interdicto vti.

30 ¶ Hoc interdictum etiam ad ea, quæ paſcuntur in via publica itineréve publico, & deteriorem faciant viam, locum habet.

31 ¶ Deinde ait prætor[o], *Quo ea via, ídque iter deterius ſit, fiat.* hoc, ſiue ſtatim deterior via ſit, ſiue poſtea. ad hoc enim pertinent hæc verba, *ſit, fiat.* etenim quædam ſunt talia, vt ſtatim facto ſuo noceant: quædam talia, vt in præſentiarum[p] quidem nihil noceant, in futurum autem nocere debeant.

32 ¶ Deteriorem autem viam fieri, ſic accipiendum eſt, ſi[q] vſus eius ad commeandum corrumpatur: hoc eſt, ad eundum, vel agendum: vt, cùm planè fuerit[r], cliuoſa fiat: vel ex molli aſpera: aut anguſtior ex latiore: aut paluſtris ex ſicca.

33 ¶ Scio tractatum, an permittendum ſit ſpecus[ſ] & pontem[t] per viam publicam facere. & plerique probant, interdicto eum teneri. non enim oportere, eum deteriorem viam facere.

34 ¶ Hoc interdictum perpetuum, & populare eſt. condemnatióque ex eo facienda eſt, quanti[u] actoris intersit.

35 ¶ Prætor ait: *Quod in via[x] publica, itineréve publico factum, immiſſum habes: quo ea via, ídve iter deterius ſit, fiat: reſtituas.*

36 ¶ Hoc interdictum ex eadē cauſa proficiſcitur, ex qua & ſuperius. & tantùm intereſt, quod hoc reſtitutorium, illud prohibitorium eſt.

37 ¶ Hoc interdicto non is tenetur, qui in via publica aliquid fecit: ſed is, qui factum habet. prôinde ſi alius fecit, alius factum habet: is tenetur, qui factum habet. & eſt hoc vtilius: quia is poteſt reſtituere, qui factum immiſſum habet.

38 ¶ Habere eum dicimus, qui vtitur, & iure poſſeſſionis fruitur: ſiue ipſe opus fecit, ſiue ex cauſa emptionis[y] vel conductionis, vel legato, vel hereditate, vel quo alio modo adquiſiit.

39 ¶ Vnde Ofilius putat, eum, qui pro derelicto[z] reliquit id opus, quod fecit, ſi viam publicam corrupit, & reliquit, non teneri hoc interdicto. non enim habet quod fecit. Sed an in eum actio debeat dari, videbimus, & puto, vtile interdictum competere[a]: vt, quod in via publica ædificauit, reſtituat.

a quid mœnianum *v. l. 242. §. 1. ̄j. de verb. ſignif.*
b & pilas. *l. 3. in fin. ̄j. eod. l. 30. in fin. ̄s. de adquir. rer. dom.*
c *l. 13. §. vlt. ̄j. de iniurijs. §. 2. Inſtit. de rer. diuiſ.*
d *̄j. vt in flumine publico.*
e iniuriarum tamen agere poteſt. *̄j. eod. & d. l. 13.*
f *d. §. vlt.*
g *d. §. vlt.*
h *§. 10. ̄j. eodem. l. vlt. in fin. ſupra de ſeruitutib. vrban. l. 16. ſupra de ſeruit. ruſtic. l. 11. in fi. ſupra ſi ſeruit. vindicet. l. 28. ſupra comm. diuid. l. 14. ſupra de condict. indeb. l. 7. ſupra de ſeruis exportandis. l. 6. in fin. ſupra de iure dotium. l. 50. ſupra de adquirendo rerum dominio. l. 206. infra de regulis iuris. l. 6. Cod. de ſeruit. l. 35. Cod. de inoff.*
i Præſumuntur principes nolle cuiquam auferre ius ſuum. de qua præſumptione *vide Alciat. 3. præſumpt. 12.*
k Damnū patitur, qui commodum amittit.
l *vide §. 10. ̄s. eodem.*
m & ita in odioſis ſtrictiſſimè beneficium principis interpretamur in fauoralibus, latiſſimè extendimus. *l. 3. ſupra de conſtit. princip.*
n *l. vlt. infra eodem.*
o i. ad quem viarum curatio pertinet. *Paul. 5. ſentent. 6. §. 2.* qui & ob id viocurus. *Varroni 4. de lingua.*
p adito vel principe, vel præſide. *l. 24. ſupra de damno.*
q quod quid ſit. *v. ̄j. eod.*
r de ſolario dixi *ad l. 16. ſupra qui potior. adde l. 40. §. 5. ̄s. de legat. 1.*
ſ *l. 21. §. 3. ̄s. de oper. noui.*
t *l. 1. ̄s. ne quid in loco ſacro.*
u Viæ publicę, ſolum eſt publicum: priuatæ, priuatum. *̄j. eod.*
x Viæ priuatæ ſolum alienum eſt: publicæ, publicum.
y *v. l. 8. ̄s. de ſeruitutib. ruſtic.*
z *Theophil. Inſtit. de lege Aqui.* Porrò de Baſilicis ædificiis, adde quæ ſcripſi *ad l. 8. §. 5. ̄j. de verb. obligat.*
a & militares. *Theophil. ibid.*
b è quibus ex via publica diuertitur in villas aut colonias.
c *l. 3. ̄s. de locis & itineribus public.* malè apud Senecam legitur vincinalis *5. de benefic. 24. in fin.*
d *d. l. 3. adde l. vlt. ̄j. de via publica. l. 3. ̄s. de locis & itineribus publicis.*
e refectio. *Hal.*
f *l. 24. §. 8. ̄s. locati. l. 20. §. 3. ̄s. de inſtructo*: éſtque colonia prædium quod ſub colono poſſidetur. à cultu agri dicitur *15. Iſidor. 2.*
g de quibus dixi ad *l. 1. ̄j. de via publica.*
h vt ſc. vicini viam præſtent. *l. 14. ̄s. quemadmodum ſeruit. adde 58. Eclog. ex tit. 6. c. 15.*

i Cloacam dictam putat Iſidorus quòd per eam colatur ager *15. orig. 2.* vel *Feſtus.*
k i. redundet. *l. 1. §. 6. ̄s. de aqua & aquæ.*
l Intereſt certè noſtra qualem ſpiremus aerem, quales hauriamus odores. Iſtis enim vitales noſtri ſpiritus aluntur, odore ſc. vel, vt ait Auicenna, aromaticitate & aere. quin ipſo concentu ſpiritus animalis nutritur. Hinc Democritus dicitur iam iam expiraturus, olfactu calentis panis vitam ſuam protraxiſſe. & plurimi in Ægypto ſeptimo menſe nati viuunt ſalubris aeris beneficio. *v. Marſil. Ficin. lib. de vita longa cap. 15. 18.* vbi inter cætera odorem vini eligendum eſſe ait. & res ita habet: craſſa alimenta nunquam ſpiritum alere, niſi in tenuiſſimos vapores vertantur. Ad hæc. Graues, terrenę, inferioréſq; expirationes ad peſtilentiā præparant & excitant. *Fernel. 2. de abditis 12.* hinc conſtat, ſolis ſpiritualibus & inuiſibilibus rebus hominem nutriri: adde quæ ſcripſi ad *l. 4. Cod. de ædilitijs actionibus.* adde Senecam *5. controuerſ. 5. in fin.*
m odore ſoli. *Vulgat. Hal.* probari poteſt Florentina. *arg. l. 8. §. 5. ̄s. ſi ſeruit.* in qua de fumo agitur. Idem dici poteſt de ſterculinio. *argum. l. 17. ̄s. ſi ſeruit. vindicet. adde l. 8. §. 5. d. tit. ſi ſeruit. vindicet. adde l. 13. §. 6. ̄s. de vſufr. 2. Harmen. 4.*
n ab red eo interdicto vti. Muretus *15. Variarum 19. in fin.* vbi notat veteres adiicere ſolitos litteram D. dictionibus in vocalem deſinentibus, quoties ſequēs à vocali incipere.
o *adde l. 1. ̄s. de his qui deiecer.*
p Hac formula idem Vlpianus vſus eſt. *l. 1. §. 1. ̄s. de tabul. exhib.*
q *l. 1. §. 15. ̄j. de fluminib.*
r plana. *Vulgat. Hal.* Plano opponitur cliuoſum. Cliui, loca ardua ſunt. inde cliuia auſpicia, difficillima quę fieri aliquid prohibēt *Feſtus.*
ſ ὀπὴν *58. Eclog. ex titul. 8. cap. 7.* Specum ducere, eſt ſpecies ducendi per opertum. *l. 57. ̄j. de furtis.* parum differt à cuniculo. *vide Cuiac. 16. obſeruat. 17.*
t *l. vlt. ̄j. de fluminibus.*
u *Ecloga ibid.*
x *l. 1. ̄s. de locis & itineribus public. Paul. 5. ſent. 6. §. 2.*
y pro emptore, & ſimilibus titulis, de quibus *vide l. 3. § 21. ̄s. de adquir. poſſeſſ. & l. 1. §. 3. ̄s. de his quæ deiecer.*
z *l. 7. ̄s. de aqua & aquæ,* a *d. §. 3.*

a *adde l.48.§.de vsufructu.* b Dolus repræsentat possessionem. Qui dolo desinit possidere, pro possessore damnatur. *l.131.150.j.de regul.* c Paria sunt possidere, haberéque & dolo malo fecisse ne haberes aut possideres. *adde l.150.j.de regulis iuris.* d Restitui & retradi an differant. vide apud Zasium *2.Resp.20.adde l.1.§.de act.empt.* e Plus est restituere, quàm exhibere. Qui restituit, possessorem facit, & fructus reddit. *l.22. l.73.l.vlt.*& caussam vsucapiẽdi. *l.35 adde l.75.j.de verb.signif.* f *§.34.§.eodem. Eclog.58.ex tit.8. cap.7.* g Imò, quia populare est ideo anno finitur. *l.vlt.j.de popularib.act.* h *l.11.C. de seruitutib.* i *l.54.l.65.§.de adq.rer.dom.* k *l.24.§.de damno.* l *l.2.§.8.§.eod.* moles. *l.30.in fi.§.de adquir.rer.dom.* hinc Virgilius *9. Aeneidos vers.710. & sequ.* Qualis in Euboico Baiarum littore quondam Saxea pila cadit, magnis quã molibus antè Cõstructam iaciunt ponto. m *l.50.§ de adquir.rer.dom.* n & ita restringe *l.4.§. de rer.diuis.* o nocere poterit. p *al.* noxæ. q *l.42.§.de procuratorib.* r *l.2.§.17.§.eod. l.20.§.10 § de ope. noui.* s *v.l.102.j. de regul.iur.* t quod esse nõ debet. *l.75.§.de iudiciis.* de lusoriis actibus. adde quæ scripsi *ad l.14.j. de appellat.* u à publicano sc. conducto. x publicano sc. y quæ fauorẽ merentur. *l.vn.§.7.j.vt in flum.publ.* z *l.2.§ si ager vectig.* a hanc legem fugitiuam esse scribit Pithæus *2. notar. Mosaic. in fin.* non video tamẽ in idoneo loco positã esse vt.j.audietur. b aliàs, publicanus habiturus est quod conqueratur. c à principe sc. est enim permissu principis opus ex edicto Claudij quod refert Dion. 58. nisi quis publicũ opus ædificet vel reficiat. d in publico. e *58.Eclog.3.* f hanc legem emendatam in multis, Pisana translatione sic interpretari cogor.

40 ¶ Si ex fundo tuo arbor in via publica sic ceciderit, vt itineri sit impedimento, eámque pro derelicto habeas: non teneri, Labeo scribit. si tamen (inquit) actor sua impensa arborem tollere paratus fuerit, rectè tecum acturum interdicto de via publica reficienda. Sed si pro derelicto non habeas, rectè tecum agi hoc interdicto.

41 ¶ Idem Labeo scribit: si vicinus meus viam opere corruperit: quamuis opus, quod fecit, tam mihi, quàm[a] ipsi vtile sit: tamen, si is vicinus fundi sui causa id fecerit, me "tamen" non posse hoc interdicto conueniri. si autẽ communiter hoc opus fieri curauerimus, vtrumque nostrûm teneri.

42 ¶ Hoc interdictum locum habet etiam aduersus eum, qui dolo[b] malo fecit, quo minùs possideret, vel haberet. etenim parem[c] esse conditionem oportet eius, qui quid possideat, vel habeat: atque eius, cuius dolo malo factum sit, quo minus possideret, vel haberet. & mihi videtur vera Labeonis sententia.

43 ¶ *Restituas*[d] inquit. restituere[e] videtur, qui in pristinum statum reducit. quod fit: siue quis tollit id, quod factum est: vel reponat, quod sublatum est. & interdum suo sumptu. nam si ipse, quo qui interdixit, fecerit, vel iussu eius alius: aut ratum habitum sit, quod fecit: ipse suis sumptibus debet restituere. si verò nihil horum interuenit, sed habet factum: tunc dicemus, patientiam solam eum præstare debere.

44 ¶ Interdictum hoc non[f] esse temporarium, sciendum est. pertinet enim[g] ad publicam vtilitatem. condemnatióque ex eo facienda est, quanti actoris intersit, tolli, quod factum est.

45 ¶ Prætor ait: *Quo[h] minùs illi via publica, itineréve publico ire, agere liceat: vim fieri veto.*

De litoribus. 1. *De mari, & pilis in mare iactis.*

3. *Celsus*"lib.39. Digestorum."

LItora, in quæ populus Romanus imperium habet, populi[i] Romani esse arbitror.

1 ¶ Maris communem[k] vsum omnibus hominibus, vt aeris: iactásque in id pilas[l] eius esse, qui iecerit. sed id concedendum non esse, si deterior litteris maríue vsus eo modo futurus sit.

De litore.

4. *Scæuola* lib.5. Responsorum respondit.

IN litore iure gentium ædificare licere[m], nisi[n] vsus publicus impediret.

De riuo.

5. *Paulus*"lib.16. ad Sabinum."

SI per publicum locum riuus aquæ ductus priuato nocebit[o], erit actio priuato ex lege duodecim tabularum, vti noxæ[p] in domino caueatur.

De procuratore.

6. *Iulianus*"lib.43. Digestorum."

EI, qui hoc interdicto experitur, ne quid in loco publico fiat, quo damnum priuato detur: quamuis de loco publico interdicat: nihilo minùs procuratoris[q] dandi facultas est.

An ædificium in publico factum, deponatur.

7. *Idem*"lib.48. Digestorum."

SIcut is, qui nullo prohibente in loco publico ædificauerat, cogendus non est demolire, ne ruinis[r] vrbs deformetur: ita qui aduersus[s] edictum prætoris ædificauerit, tollere ædificium debet. alioquin inane & lusorium[t] prætoris imperium erit.

DE LOCO PVBLICO fruendo[u],

Tit. IX.

Interdictum. 1. *Ratio interdicti.* 2. *De conductore & eius socio.* 3. *De lege locationis.*

1. *Vlpianus*"lib.68. ad Edictum."

PRætor ait: *Quo minus loco publico: quem is, cui locandi[x] ius fuerit, fruendum alicui locauit: ei, qui conduxit, socióve eius è lege locationis frui liceat: vim fieri veto.*

1 ¶ Interdictum hoc publicę vtilitatis causa proponi, palàm est. tuetur enim vectigalia publica[y], dum prohibetur quis vim facere ei, qui id fruendum conduxit.

2 ¶ Sed si simul veniant ad interdictum mouendum ipse, qui conduxerit, & socius eius: magis est, vt ipse conductor præferatur.

3 ¶ Ait prætor, *Quo minùs è lege locationis frui liceat*: meritò ait *è lege locationis*. vltra[z] legem enim, vel contra legem, non debet audiri, qui frui desiderat.

De imaginibus & statuis.

2. [a]*Paulus*"lib.5. Sententiarum."

COncedi[b] solet[c], vt imagines & statuæ, quæ ornamenta reipublicæ sunt futuræ, in publicum[d] ponantur.

DE VIA[e] PVBLICA, ET si quid in ea factum esse dicatur,

Tit. X.

De complanatione viarum. De fluminibus. De pontibus. 1. *De parietibus priuatis.* 2. *Ne viæ perfodiantur, vel obruantur.* 3. *Sed reparentur.* 4. *Si quid ante officinas proponatur.* 5. *De rixis. De his, quæ in viam proijciuntur.*

Ex[f] libro singulari *Papiniani*, de[g] officio ædilium.

AEdiles[h] studeant: vt quæ secundum ciuitates sunt viæ, adæquentur: & effluxiones non noceant domibus: & pontes fiant, vbicumque oportet.

1 ¶ Studeant etiam ne eorum aut aliorum parietes, etiam domorum qui ad viam ducunt, sint caduci. sed vt oportet, emundent domini domorum, & construant. Si autem non emundauerint neque construxerint multent eos, quousque firmos effecerint.

2 ¶ Curent autem: vt nullus effodiat vias, neque subruat, neque construat in viis aliquid. Si autem seruus quidem fuerit, ab obuiante fustigetur. si liber: demonstretur ædilibus: ædiles autem mulctent secundùm legem, & quod factum est dissoluant[i].

3 ¶ Construat autem viis publicas vnusquisque secundum propriam domum & aquæductus purget, qui sub dio sunt "i. cœlo libero," & construat ita, vt non prohibeatur vehiculum transire. Quicunque autem mercede habitant: si non construat dominus: ipsi construentes, computent[k] dispendium in mercedem.

4 ¶ Studeant[l] autem, vt ante officinas nihil "proiectũ sit, vel" propositum: præterquàm si fullo[m] vestimenta siccet, aut faber currus exterius ponat. Ponant autem & hi: vt non prohibeant vehiculum ire.

5 ¶ Non permittant autem rixari in viis: neque stercora[n] proiicere: neque morticina[o], neque pelles iacere.

DE VIA PVBLICA[p], ET itinere publico reficiendo,

Tit. XI.

Interdictum. 1. *De appertione, purgatione, refectione.* 3. *De tempore huius interdicti. Quibus & in quos competit. De condemnatione in id quod interest.*

1. *Vlpianus*"lib.68. ad Edictum."

PRætor ait[q]: *Quo minus illi viam publicam, itérve publicum aperire, reficere liceat: dum ne ea via, idve iter deterius fiat: vim fieri veto.*

1 ¶ Viam aperire est, ad veterem[r] altitudinem latitudinémque restituere. Sed & purgare refectionis portio[s] est. Purgari autem propriè dicitur ad libramentum[t] proprium redigere, sublato eo, quod super eam esset. Reficit[u] enim, & qui aperit, & qui purgat, & omnes omnino, qui in pristinum statum reducunt.

g ἐκ τοῦ Ἀστυνομικοῦ μονοβίβλου τοῦ Παπινιανοῦ. h οἱ ἀστυνόμοι, differunt ab ἀγορανόμοις. Ab ædilibus coercebatur vendentium rabies. *Hieronymus ad Rusticum monachum de viuendi forma.* Hinc Apuleius 1. Annonam curamus & ædilem gerimus. ἀστυνόμοι curant vt in vrbe munda sint omnia. ideóque Vlpianus *in Oratione contra Timocratem* ἐστι δὲ ἀγορανόμοις ὁ ἐπόπτης τῶν ὠνίων τῆς ἀγορᾶς. ἀστυνόμος δὲ ὁ ἐπὶ τῷ εἶναι καθαρὰν τὴν πόλιν ἀσχολούμενος. *vide Cuiac. ad legem primam.§.de excusationib.fol.193.* etiam hi sunt qui dicuntur magistratus ad quos viarũ vrbicarum publicarum cura pertinet. *l.2.§.24 §.ne quid in loco publico.* & cloacarum. *l.1.in fin.j. de cloacis.* vetabant iidem animalia, quà vulgò iter fit, haberi noxia. *l.42.§.de ædilitio edicto.* lectos in via publica positos concidere poterant. *l.12.§.de periculo.Paul.5.sent.6.§.2.* viocuri dicebantur. *d.§.2.Varro 4.de linga.* Huc pertinet quod Dion. libro 58. & Suetonius in Vespasiano cap.5. narrant, Caij Caligulæ iussu Flauio Vespasiano (ædilitatem gerenti) vestem luto oppletam ac respersam fuisse, propter curam verrendarum viarum neglectam: quarum purgãdarum cura ad ædiles pertinebat. Planè à P. Victore, curatores duo, vnicuique vrbis regioni adsignantur, atque inter noua officia ab Augusto excogitata, etiam viarum curationem Suetonius in eius vita c.37. numerat. Capitolinus his curatoribus potestatem à M. Antonino Philosopho datam memorat, vt punirẽt quos videretur, aut puniendos ad Præfectum vrbi remitterẽt. Antea quoq; quattuorviri, qui viarum curam gerebãt in Republica constituti erant. *l.2.§.30.§. de orig.iuris.* Hi sunt qui à Dione πέσσαρες τῶν ἐν ἄστει ὁδῶν ἐπιμελούμενοι, de quibus illę antiquitatis inscriptiones accipiendæ sunt, quæ Vrbini & Tiburi extant, in queis IIII. virorũ viarum curandarũ fit mẽtio. Quæstoribus viarũ seruandarũ ac muniendarum curam demandatum fuisse legimus quoque *Suet. Claudio c.24.* Augustũ denique (vt idem Suetonius refert) spatiũ vrbis in regiones ac vicos diuisisse, instituisséque vt illas annui magistratus sortitò tuerentur. hac magistri è plebe viciniç cuiusque electi, quos Vicomagistros P. Victor vocat. vide Brissonium *4. selectarum Antiquitatum 12.* i *l.2.§.17.§. ne quid in loco publ.* k *v. quæ notaui ad l.55.§.1.§. locati.* l *vide 58.Eclog. ex tit.8.cap.12.* m v. quæ de fullonibus scripsi *ad l.2.§. de condict. sine caus.* n κόπρον quo vocabulo etiam intellige fimũ, sterquilinia. o νεκρὰ, morticinia, quę per se mortua, nõ mactata animalia. *Varro 6. de lingua.* Inde in aliquot sacris & sacellis scriptũ habemus, ne quid scorteum adhibeatur, ideóne morticinium quid adsit. *Idem lib.2. de re rust.9.* (huc etiã refer quod legimus περὶ πνικτοῦ de suffocato. *Actor.15. nu.8.& 12.*) morticinæ ouis non patiuntur vesci carne. *Idem 3. de re rust.in fi.* Quid interest vtrum morticinas editis volucres, an pisces quos nisi mortuos estis nunquam? Morticinus cõuicium erat in exanguis faciei homines, Plautus *in Persa.* non Hercle, si os perciderim tibi, metuam morticine. Græci vocant δημητρείους, δημητριακούς. Plutarchus νεκρώδεις. Hinc cadauerosa facies Terentio, Latini Cerritos & cerritos etiam appellant. *v.Ioseph.Scalig.in 6.*Varronis *de lingua. Senec.22 epist.123.* Nõ speciosior est illis quàm morbo pallẽtibus, color est. languidi & euanidi albẽt, & in viuis caro morticina est. p De via publica, & si quid in ea factum esse dicatur; & de ea ex edicto ædiliũ curulium à singulis reficiẽda. *Hal.* quod extat *58. Eclog.3.fol.494.* περὶ ὁδοῦ δημοσίας τε καὶ ἀγροικικῆς καὶ ἰδιωτικῆς καὶ πλατείας. huc non pertinet: sed quod legitur *58.tit.8.c.4. & 6.c.2 in fin.* q *l.2.§.ne quid in loco publico.* r sic qui domum renouat excedere non debet τὸ ἀρχαῖον σχῆμα *58.Eclog.ex titul.11.c.14.* s Qui purgat reficere videtur. t i. æquamentum, Galli *Niuellement.* u *l.3.§.15.j.de itinere.*

2 ¶ Si quis,

a ita corruptè legitur *j.eod.* & refectio, in lege *2.§.22.s.ne quid in loco publico:l.vn.§.2.j.de ripa.* refectionis. *Hal.* ἀνανεώσεως *58.Eclog.ex tit.8.c.12.in fi.*
b est enim alia saxosa. Columella *6.c.23.* Stabula sunt optima saxo & glarea strata, non incommoda etiam sabulosa. Illa, quòd imbres respuant, hæc quòd celeriter sorbeant transmittántque. Quæ cùm ita esse constet ex Columella, miror cur terrenam glareá à via moueri prohibent. adducor itaque, ista non tam prohiberi respectu materiæ, quàm quantitatis & situs. Nam & Columella proximè addit, vtraque, inquit, deuexa sint vt humorem effundant.

2 ¶ Si quis, in specie refectionis[a], deteriorem viam facit: impunè viam patietur. propter quod neque latiorem, neque longiorem, neque altiorem, neque humiliorem viam sub nomine refectionis is, qui interdicit, potest facere: vel in viam terrenam[b] glaream[c] inijcere: aut sternere viam lapide[d], quæ terrena sit[e]: vel contrà, lapide stratam, terrenam facere.

3 ¶ Interdictum hoc perpetuò[f] dabitur, & omnibus, & in omnes, & habet condemnationem in id, quod actoris intererit.

De non vsu.

2. *Iauolenus* lib.10.ex Cassio.

Viam publicam populus non vtendo amittere non[g] potest.

De via in agrum vicini reiecta. 1. De exaratione.

3. *Paulus* lib.1. Sententiarum.

Si in agrum vicini viam publicam quis reiecerit: tantùm in eum viæ receptæ actio dabitur, quanti eius interest, cuius fundo iniuria irrogata est.

1 ¶ Qui viam publicam exarauerit, ad munitionem eius solus compellitur.

DE FLVMINIBVS[h], NE QVID in flumine publico, ripáve[i] eius fiat, quo peius nauigetur,

Tit. XII.

¶ *Interdictum prohibitorium.* 1. *Differentia fluminis & riui* 2. *De flumine perenni vel torrenti.* 3. *Publico vel priuato.* 5. *Definitio ripæ.* 6. *De insula.* 7. *De alueo.* 8. *De fossa.* 9. *De inundatione.* 10. *De eo quod amnis circumit. De flumine vel alio loco priuato.* 11. *De eo quod fit in aqua vel extra aquam.* 12. *De flumine nauigabili, vel non nauigabili. De deterioratione.* 16. *De exceptione.* 17. *De mari.* 18. *De flumine non nauigabili.* 19. ¶ *Interdictum restitutorium.* 20. *Collatio huius cum superiore interdicto.* 21. *Summa.* 22. *De eo, qui fecit immisit, aut factum immissum habet.*

1. *Vlpianus* Lib.68.ad Edictum.

Ait prætor: *Ne quid in flumine publico, ripáve eius facias: ne quid in flumine publico, néve in ripa eius immittas: quo statio[k] itérve nauigio deterior sit, fiat.*

1 ¶ Flumen à riuo magnitudine discernendum est, aut existimatione[l] circumcolentium.

2 ¶ Item fluminum quædam sunt perennia, quædam torrentia. perenne est, quod semper fluat, ἀέναος. torrens, χειμάῤῥους, *id est, hieme fluens*[m]. Si tamen aliqua æstate exaruerit, quod alioquin[n] perenne fluebat: non ideo minùs perenne est.

3 ¶ Fluminum quædam publica sunt, quædam non. Publicum flumen esse Cassius definit, quod perenne[o], sit[p] hæc sententia Cassij, quam & Celsus probat videtur esse probabilis.

4 ¶ Hoc interdictum ad flumina publica pertinet. si autem flumen priuatum sit, cessabit interdictum. nihil enim differt à cæteris locis priuatis flumen priuatum.

5 ¶ Ripa[q] autem ita rectè definietur: id, quod flumen continet, naturalem rigorem cursus sui tenens. Ceterùm si quando vel imbribus, vel mari, vel qua alia ratione ad tempus excreuit: ripas non mutat. Nemo denique dixit, Nilum[r] qui incremento suo[s] Ægyptum operit[t], ripas suas[u] mutare, vel ampliare. Nam cùm ad perpetuam sui mensuram redierit, ripæ aluei eius muniendæ[x] sunt. Si tamen naturaliter creuerit, vt perpetuum[y] incrementum nanctus sit vel alio flumine admixto, vel qua alia ratione[z]: dubio procul dicendum est, ripas quoque eum mutasse. quemadmodum[z] si, alueo mutato, aliò[a] cœpit currere.

6 ¶ Si insula[b] in publico flumine fuerit nata, inque ea aliquid fiat: non videtur in publico fieri.[c] illa enim insula aut occupantis est, si limitati[d] agri fuerunt: aut eius[e], cuius ripam contingit: aut, si in medio alueo nata est, eorum est, qui prope vtrasque ripas possident.

7 ¶ Simili modo & si flumen alueum suum reliquit[f], & alia fluere cœperit: quidquid in veteri alueo factum est, ad hoc interdictum non pertinet. non enim in flumine publico factum erit, quod est vtriusque vicini. aut, si limitatus est ager, occupantis alueus fiet. certè desinit esse publicus. Ille etiam alueus quem sibi flumen fecit, etsi priuatus ante fuit, incipit[g] tamen esse publicus: quia impossibile est, vt alueus fluminis publici[h], non sit publicus.

8 ¶ Si fossa manu facta sit, per quam fluit publicum flumen: nihilo minùs publica fit. & ideo, si quid ibi fiat, in flumine publico factum videtur.

9 ¶ Aliter atque si flumen aliquam terram inundauerit, non alueum sibi fecerit. tunc enim non fit publicum, quod aqua opertum est.

10 ¶ Item si amnis[i] aliquid circumeat: sciendum est, eius manere, cuius fuit si quid igitur illic factum est, non est factum in publico flumine. nec pertinet ad hoc interdictum, si quid in priuato factum sit. ne quidem si in priuato flumine fiat, nam quod fit in priuato flumine, perinde[k] est, atque si in alio priuato loco fiat.

11 ¶ In flumine publico factum accipere debemus, quidquid in aqua fiat. nam si quid extrà factum sit, non est in flumine factum. &[l] quod in ripa fiat, non videtur in flumine factum.

12 ¶ Non autem omne quod in flumine publico ripáve fit, coercet prætor: sed[m] si quid fiat, quo deterior statio[n], & nauigatio fiat. Ergo hoc[o] interdictum ad ea tantùm flumina publica pertinet, quæ sunt nauigabilia: ad cætera non pertinet. Sed Labeo scribit, non esse iniquum: etiam si quid in eo flumine, quod nauigabile non sit, fiat, vt exarescat, vel aquæ cursus impediatur: vtile[p] interdictum competere, ne vis ei fiat, quò minùs id opus, quod in alueo fluminis ripáve ita factum sit, vt iter, cursus fluminis deterior sit, fiat, tollere, demoliri, purgare, restituere viri boni arbitratu possit.

13 ¶ Stationem[q] dicimus à statuendo. is igitur locus demonstratur, vbicunque naues tutò stare possunt.

14 ¶ Ait prætor, *itérque nauigij deterius fiat.* hoc pro nauigatione positum est. immo nauigium solemus dicere etiam ipsam nauem. Iter ergo[r] nauigio potest & sic accipi, iter naui deterius fiat. Nauigij appellatione etiam rates continentur: quia plerumque & ratium vsus necessarius est. Si[s] pedestre iter impediatur, non ideo minùs iter nauigio deterius fit.

15 ¶ Deterior[t] statio, itémque iter nauigio fieri videtur, si vsus eius corrumpatur, vel difficilior fiat, aut minor, vel rarior, aut si in totum auferatur. Proinde siue deriuetur aqua, vt exiguior facta, minùs sit nauigabilis: vel si dilatetur, aut[u] diffusa, breuem[x] aquam faciat: vel contra sic coangustetur, &[y] rapidius flumen faciat: vel si quid aliud fiat, quod nauigationem incommodet, difficiliorem faciat, vel prorsus impediat: interdicto locus erit.

16 ¶ Labeo scribit, non esse dandam exceptionem[z] ei, qui interdicto conuenitur, *aut nisi ripæ tuendæ causa factum sit:* sed ita[a] excipiendum ait, *extra quam si quid ita factum sit, vti de[b] lege fieri licuit.*

17 ¶ Si in mari aliquid fiat: Labeo ait, competere[c] tale interdictum: *ne quid in mari inve littore, quo portus, statio, itérve nauigio deterius fiat.*

18 ¶ Sed & si in flumine publico, non tamen nauigabili fiat[d]: idem putat[e].

19 ¶ Deinde[f] ait prætor: *Quod in flumine publico, ripáve eius fiat, siue quid in id flumen, ripámve eius immissum habes, quo statio, itérve nauigio deterior sit, fiat: restituas.*

20 ¶ Superius[g] interdictum prohibitorium est; hoc restitutorium, ad eandem causam pertinens.

c *l.11.in fi.s.de aqua & aquæ pluu.*
d *l.17.§.1.s.de aqua & aquæ pluu.*
e Paucis ita Græci rem explicant οὐ δὲ στρῶσαι λίθῳ ἢ ἀποστρῶσαι. *Eclog. ibid.*
f διηνεκές ἐστι καὶ δημόσιον. *Eclo. ibid.*
g Eadem negatiua legitur ab Haloandro. extat etiam in Ecloga *ibid.cap.13.*
h περὶ ποταμοῦ καὶ τῆς ὄχθης αὐτοῦ καὶ περὶ τῆς ἐν αὐτῷ φυομένης νήσου. *58.Eclog.16.*
i Tribus constant flumina, alueo, aqua, & ripis.
k *v.§.13.j.eod.*
l *Eclog.ibid.*
m subitis imbribus exortus, & siccitate exarescens: quamuis ipsa aqua, quæ fluit, rectè flumen dicatur, teste Ælio Gallo *libro secundo eorũ quæ ad ius pertinent.* Vulgi consuetudine & perẽne flumen & torrentem, flumen dici posse notat Festus. hisque conuenit lex *2.§.9.s.de aqua & aquæ pluu.* Dicitur torrens Latinis, quòd eius aqua siccitate torrescit. hinc Pacuuius, Flameo vapore torrens torretur. atque ita, Latini ab æstate, & tempore, quo siccatur: Græci ab hyeme & tempore quo succrescit, nomen deriuarunt. *Isidorus 14. orig.12.*
n id est, aliis annis, ceu sæpius.
o Perenne est quod per omnes annos durat.
p hinc sequitur, vt quia omnia pene flumina perpetuò fluant omnia etiam sint publica. *l.4.in fin.j.de rerum diuis.*
q Dic apertius, Ripa naturali cursus fluminis definitur: nõ quà imbribus, vel mari, vel qua alia ratione creuerit *58.Eclog.16.c.vnic.*
r qui Homero Ægyptius ita dictus quòd secum trahat νέαν ἰλύδα. *Isidor.14.orig.21.* De Nilo. *adde l.2.C.de alluuionib. & C.tit.de Nili aggeribus non rumpendis.*
s quod contingit ἐν τῷ θέρει *58. Eclog.16. c.vnico*: seu vt refert Ammianus *22.* cùm Sol per Cancrum sydus cœpit vehi: augescit vero adusque transitum eius in Librã. Porrò de eius incremento varia referuntur, vt & de eius origine ostiis, & animalibus in eo nascentibus de quibus. v. Herodotum 2. Diodorum Siculum *1.c.34.* Ammianum *22.* adde Eusebium *4.de vita Constantini 25.* Rufinum *2.c.30.* Sozomenum *7.c.20.* Zonaram *in Seuero.* Senecam *1.Natur.quæst.c.1.& seq.* *Tibull.8.*
t de Nilo hoc fertur, vno & eodem defluxu rigare (ad instar horti *Deuterono.11.*) & serere Ægyptum, nisi si sedecimum cubitum excedat, aut si parcior est solitò: aliàs septuagesimum augmentum reddit. *Ammian.22.*
u de eius aggeribus. *v.l.vnic.C.de Nili aggeribus: & C.Theod.9.tit.32. adde l.7.in fi.j.de extraord.criminib.*
x *v.C.de Nili aggeribus.*
y ¶ Perpetuæ dignitatis indẽptione quẽque statum mutare hinc colligitur: qui statũ aliàs mutasse non diceretur, si temporalem tantũ dignitatẽ fuisset adsecutus.
z *sub.* mutaret ripas.
a i. per alium locum.
b *l.7.§.3.l.29.s.de adq.rer.dom.*
c Quid hinc sequitur? huic interdicto in hac specie, locũ non esse.
d *v. quæ notaui ad l.16.s.de adq.rer.dom.*
e *sub.* si agri nõ sunt limitati.
f *d.l.7.§.5.*
g *l.10.s.de rer.diuis.*
h Alueus fluminis publici, est publicus.
i *§.22. Instit.de rer.diuis.*
k *§.4.s.eod.*
l Statutũ pœnalem prohibens ne quid in flumine fiat, locũ non habet si fiat in ripa. Ideóque factũ optimum est, vt in statuto de fluminibus, riparum fiat mẽtio: alioquin fluminũ appellatione ripa non continetur.
m *adde l.19. C.de sacros.eccle.*
n *de qua vide §.13.j.eod.*
o *sub.* directũ: Nam de vtili mox subiicitur, vnde notant: generales enũciationes, subsequẽtibus aut subsequente ratione coerceri seu restringi: *vt hîc, & l.si is qui. s.de adqu.poss. l.ita. s. de admin. tut.*
p quod à directo diuersum esse paulò antè diximus.
q *in pr.s.e.§.12. s.eo. adde l.59.j.de verb.sign.*
r Iter nauigio deterius fieri qui vetat, vetat iter naui deterius fieri: quippe nauigiũ, qui ita loquitur, pro naui accipit.
s Hoc interdictũ locũ habet, siue iter nauigabile, siue iter pedestre fiat deterius.
t *l.2.§.32.s.ne quis in loco publ.* Deterius iter facit qui corrũpit, difficilius facit, minus, rarius, aut qui in totũ tollit. u vt diffusa. *Hal.* x Breuis aqua, nõ alta. Nã diffusa aqua fit breuior: vt coãgustata, altior: breuior aqua leuius fluit: coangustata, rapidius, *vt hîc.* y vt rapidius. *Hal.* quæ lectio est aperta. In summa, hæc opera improbantur, supra modum deriuare, dilatare, coangustare. z *adde l.1.§.6.j.tit.prox.* a Excipiendi forma notanda est. vnde notant Exceptiones ineptas reiiciendas esse. non est autẽ inepta, quæ generalis est, *vt hîc,* aliud enim est inepta & generalis exceptio. *v. Alberic.hîc.* b i.legis promissione. c Imo, nõ cõpetit, cũ is qui in mari ædificet ædificiũ suũ faciat. *l.1.§.18.s.de oper.noui nunt.* d *sub.* id, quo cursus aquę impediatur. e *sub.* dum tamen fiat aliud nauigabile. *l.2.j.eod.*
f Pars huius tituli feuda: in qua agitur de interdicto restitutorio.
g *adde l.2.§.35.36.s.ne quid in loco publico.*

21 ¶ Iubetur autem is, qui factum vel immissum habet, restituere, quod habet: si modò id, quod habet, stationem vel nauigium deterius faciat.

22 ¶ Hæc verba, *Factum habes, vel immissum*[a] *habes*, ostendunt, non eum teneri qui fecit, vel immisit, sed qui factum, immissum habet[b]. Denique Labeo scribit, si auctor[c] tuus aquam deriuauerit[d], & hoc interdicto[e], si ea tu vtaris.

De aqua ex flumine publico ducenda.

2. *Pomponius*[f] libro 34. ad Sabinum.[f]

QVo[f] minùs ex publico flumine[g] ducatur[h] aqua, nihil impedit: nisi[i] imperator, aut senatus vetet: si modò ea aqua in vsu publico non erit. sed si[k] aut nauigabile est, aut ex[l] eo aliud nauigabile fit: non permittitur, id facere.

De iure fluminum & riparum. 1. *Definitio ripæ.* 2. *De iure locorum secundum ripas.*

3. *Paulus*[g] libro decimosexto ad Sabinum.[h]

FLumina publica[m], quæ fluunt, ripæve eorum publicæ sunt.

1 ¶ Ripa ea putatur esse, quæ plenissimum flumen continet.

2 ¶ Secundùm ripas fluminum loca non[n] omnia publica sunt, cùm ripæ cedant, ex quo primùm à plano vergere incipit vsque ad aquam.

De ponte.

4. *Scæuola*[a] libro quinto Responsorum.[a]

QVæsitum est, an is, qui in vtraque ripa fluminis publici domus habeat, pontem[o] priuati iuris facere potest. respondit, non posse.

NE QVID IN FLVMINE PVBLICO fiat, quo aliter aqua fluat, atque vti priore æstate fluxit.

Tit. XIII.

Interdictum prohibitorium. 1. *Ratio interdicti.* 2. *Ad quæ flumina pertinet.* 3. *De fluxu aquæ. De damno accolis contingente.* 4. *De riuo aperto, vel tecto.* 5. *De incili. De mutatione aluei.* 6. *Si quis ripæ muniendæ.* 7. *Vel agri sui tuendi causa faciat.* 8. *De fluxu aquæ. De æstate & hieme.* 9. *Quibus & in quos interdictum competit.* 10. ¶ *Interdictum restitutorium.* 12. *Collatio huius cum superiore interdicto.* 13. *De eo, qui dolo fecit quominus haberet.*

1. *Vlpianus*[a] libro sexagesimooctauo ad Edictum.[a]

AIT prætor: *In flumine publico, inve ripa eius facere, aut in id flumen ripámve eius immittere, quo aliter aqua fluat, quàm priore æstate fluxit, veto.*

1 ¶ Hoc interdicto prospexit prætor, ne deriuationibus minus[p] concessis, flumina excrescant[q], vel mutatus alueus, vicinis iniuriam aliquam adferat.

2 ¶ Pertinet autem ad flumina publica: siue[r] nauigabilia sunt, siue non sunt.

3 ¶ Ait prætor, *Quo aliter aqua fluat, quam priore æstate fluxit.* non omnis ergo, qui immisit, vel qui fecit, tenetur: sed qui faciendo, vel immittẽdo efficit, aliter quàm priore æstate fluxit, aquam fluere. Quod autem ait, *aliter fluat*, nòn ad quantitatem aquæ fluentis pertinet, sed ad modum & ad rigorem[f] cursus aquæ referendum est. Et generaliter dicendum est, ita demum interdicto quem teneri, si mutetur aquæ cursus per hoc, quod factum est, dum vel depressior, vel arctior[t] fiat aqua, ac per hoc rapidior fit cum incommodo accolentium. Et si quod aliud, vitij accolæ ex facto eius, qui conuenitur, sentient: interdicto locus erit.

4 ¶ Si quis ex riuo tecto[u] per apertum ducere velit: vel contrà qui antè aperto duxit, nunc operto velit: interdicto teneri placuit: si modò hoc factum eius, incommodum circa colentibus adferat.

5 ¶ Simili modo & si incile[x] ducat, aut alio loco fiat, aut si alueum fluminis mutet: hoc interdicto tenebitur.

a sub. ab alio.
b co[illegible]petitur. sunt enim ea paria, *l. 28. ꝟ. mandati.*
c id est, venditor.
d id est, opus ad deriuandam aquam fecerit, vt ea deriuatione, vsus publici fluminis impedirẽtur.
e teneri, sc.
f v. Ripensem in hanc legem.
g non nauigabili.
h *sub.* ad molã vel irrigandũ: dum ne impediatur aquæ cursus. *l. 1. §. sed Labeo. §. si in mari. ꝟ. eod.*
i i. per immediatam eius adiunctionem.
k *l. 20. in fi. ꝟ. de aqua & aquæ pluu.*
l Flumina nauigabilia, vel ex quibus alia fiũt nauigabilia, Imperii hoc est Imperatoris seu summi principis fiunt: & in eis sine licentia principũ vel senatus nihil debet fieri, nec aqua inde duci. *v. l. littera. ꝟ. Ne quid in loco publi. & in feudis. titu. quæ sint regalia.* vnde rursus colligitur, Imperatorem posse in huiusmodi fluminibus vectigal indicere.
m *l. 4. l. 5. ꝟ. de rer. diuis. §. 2. Instit. de rer. diui.*
n hanc negatiuam expungit Cuiac. *14. obs. 11. in fin.*
o *l. 2. §. 33. ꝟ. ne quid in loco publico.*
p *al.* nimis.
q exarescant. *Hal.* Florentina mihi placet, sensus est, Nisi interdum priuatis permittantur deriuationes ex flumine, futurum est vt flumina excrescant, & mutetur alueus cum incommodo vicinorum. idque expedit in fluuiis quorum alueus ripis coangustatur. *l. 1. §. 15. ꝟ. tit. prox.* si tamen Haloandri lectionẽ retinueris, sensus fuerat, Ideo impediri quid in flumine publico fieri, ne deriuationibus nimiis concessis flumina excrescant, vel mutatus alueus vicinis iniuriã afferat.
r Flumen non fit publicum sola nauigandi vtilitate. Nã flumen publicum esse potest, & tamen ne nauigabile.
f id est, rectũ cursum. sic stillicidii rigor. i. rectus stillicidii fluxus. *l. vlt. in fi. ꝟ. de seruit. vrba.*
t altior. *Hal.* Florentina tolerari potest. nec enim arctè aqua concludi potest, quin pressior fiat ceu altior, & ita [illegible]dior. *adde l. 1. §. 15. ꝟ. tit. prox.* nisi si vocabulo *arctior*, intelligas augmentum aqu[illegible] *[illegible]pressior* deminutionem. notum est enim deprimere & augere esse contraria. Au[illegible]or *ad Herenn. 3.* In his erat causa adaugenda vel deprimenda.
u *adde l. 1. §. 2. ꝟ. de via publica.*

6 ¶ Sunt, qui putent, excipiendum hoc interdicto, *Quod eius ripæ muniendæ causa non fiet*: scilicet vt si quid fiat, quo aliter aqua fluat, si tamen muniendæ ripæ causa fiat, interdicto locus non sit. sed nec hoc quibusdam placet. neque[y] enim ripæ cum incommodo accolentium muniendæ sunt. hoc tamen iure vtimur, vt prætor ex causa æstimet, an hanc exceptionem[z] dare debeat. plerunque enim vtilitas suadet, exceptionem istam dari.

7 ¶ Sed etsi alia vtilitas vertatur eius, qui quid in flumine publico fecit[a]: pone enim, grande damnum flumen ei dare solitum, prædia eius depopulari: si fortè aggeres, vel quam aliam munitionem adhibuit, vt agrum suum tueretur, eáque res cursum fluminis ad aliquid immutauit. cur ei non consulatur? plerosque scio prorsus flumina auertisse, alueósque mutasse, dum prædiis suis consulunt. oportet enim in huiusmodi rebus vtilitatem & tutelam facientis spectari, sine[b] iniuria vtique accolarum.

8 ¶ Is autem hoc interdicto tenetur, qui aliter fecit fluere, quàm priore æstate fluxit. Et idcirco, aiunt prætorem priorem æstatem comprehendisse, quia semper certior[c] est naturalis cursus fluminum æstate, potius quàm hieme. Nec ad instantem æstatem, sed ad priorem interdictum hoc refertur: quia illius æstatis fluxus indubitatior est. Æstas[d] ad æquinoctium autumnale refertur. Et si fortè ęstate interdicetur, proxima superior æstas erit intuenda. si verò hieme: tunc non proxima hieme æstas, sed superior erit inspicienda.

9 ¶ Hoc interdictum cuiuis ex populo competit: sed non aduersus omnes, verùm aduersus eum, qui[e] deneget, vt aliter aqua flueret, cùm ius non haberet.

10 ¶ Hoc interdictum & in heredes[f] competit.

11 ¶ Deinde ait prætor: *Quod in flumine publico, ripáve eius factum, siue quid in flumen ripámve eius immissum habes: si ob id aliter aqua fluit, atque vti priore æstate fluxit restituas.*

12 ¶ Hoc interdictum restitutorium proponitur. superiùs[g] enim prohibitorium est, & pertinet ad ea, quæ nondum facta sunt. Si quid igitur iam factum est, per hoc interdictum restituetur. si quid ne fiat, prospicitur: superiore interdicto erit vtendum. & si quid, post interdictum[h] redditum, fuerit factum: coercebitur[i].

13 ¶ In hoc interdicto[k] restitutorio non est iniquum (vt Labeo ait) venire etiam, quod dolo factum est, quo minùs haberes.

VT IN FLVMINE[l] PVBLICO nauigare liceat.

Tit. XIIII.

Interdictum. 1. *Summa, & ratio interdicti.* 2. *De fluminib. lacub, fossis, stagnis priuatis.* 3. *Definitio lacus.* 4. *Stagni.* 5. *Fossæ.* 6. *De her. iure.* 7. *De publicano.* 8. *De pecoris ad aquam appulsu.*

1. *Vlpianus*[a] libro sexagesimooctauo ad Edictum.[a]

PRætor ait: *Quo minus illi in flumine publico nauem[m] ratem agere, quóve minus per ripam onerare, exonerare liceat: vim fieri veto. item, vt per lacum, fossam, stagnum publicum nauigare liceat, interdicam.*

1 ¶ Hoc interdicto prospicitur, ne quis flumine publico nauigare prohibeatur. sicuti[n] enim ei, qui via publica vti prohibeatur, interdictum supra propositum est: ita hoc quoque proponendum prætor putauit.

2 ¶ Si priuata sunt suprascripta, interdictum cessat.

3 ¶ Lacus[o] est, quod perpetuam habet aquam.

4 ¶ Stagnum est, quod temporalem contineat aquam ibidem stagnantem[p], quæ quidem aqua plerunque hieme cogitur.

5 ¶ Fossa est receptaculum aquæ, manu facta[q].

6 ¶ Possunt autem etiam hæc esse publica.

7 ¶ Publicano planè, qui[r] lacum vel stagnum conduxit, si[f] piscari prohibeatur, vtile[t] interdictum competere, Sabinus consentit. & ita Labeo. Ergo & si à[u] municipibus conductum habeat: æquissimum erit, ob vectigalis fauorem interdicto eum tueri.

8 ¶ Si quis velit interdictum tale mouere, vt locus deprimatur pecoris appellendi gratia: non debet audiri. & ita Mela scribit. Idem ait tale interdictum competere, ne cui vis fiat, quo minùs pecus ad flumen publicum ripámve fluminis publici appelletur.

x id est, forsam ad deriuandam aquã *Festus: adde l. 1. §. 5. de riuis.*
y Ripæ muniri non debẽt, cum incommodo accolentiũ.
z *adde l. 1. §. 16. ꝟ. de fluminib.*
a *sub.* vt aqua aliter fluat, quã priori æstate fluxit.
b *§. 3. ꝟ. eod.*
c Æstatis tempus certius est quàm hyemis.
d *l. 1. §. 32. ꝟ. de aqua quotid.*
e qui adegit *vulgat. Hal.*
f Quomodo in heredes competit? Pone heredes velle perficere id quod defunctus facere instituerat vel destinarat ad aquam auertendam.
g *de quo in pr. ꝟ. eod.*
h *sub.* Ne quid fiat in flumine.
i An hoc interdicto restitutorio? An potius officio iudicis?
k vt & in omnibus huiusmodi causis.
l *v. l. 1. § 9. ꝟ. ne quid in loc. publ.*
m *l. 5. ꝟ. de rer. diuis.*
n Argumentũ à via publica, ad nauigationẽ fluminum.
o *l. 112. ꝟ. de ver. sign.* quasi aquæ locus, si credamus Isidoro *14. origin. 19.* Lacuna, vbi aqua cõtineri potest. Varro *4. de lingua.* De lacu Asphaltite, Tiberiadis, Genazar, Lucrino & Auerno. *v. ibid.* Isidorum. Lucrini, Valerii, Saluii, Statoris meminit Festus. Lemani, *Cæsar 1. de bello Gallico.*
p nec decurrentem *Isidor. ibid.* aliud etymon. v. apud Festum & Varronem *4. de lingua. vbi dixi.*
q manu factum. *Hal.*
r Publicani lacus & stagna conducebãt etiam ex publico.
f *l. 1. ꝟ. de loco publico.*
t Cur vtile? Interdictum de flumine, vtiliter extenditur ad lacus & stagna.
u Cur vtile interdictum hoc casu datur? Interdictum directum est de flumine publico: quod vtiliter extendi dixeris ad lacus & stagna municip.

DE RI-

seu municipiorum.
a *sub.* publici fluminis. v. Aggenum Vrbicum.
b Cauet, quando nomine suo: satisdat, quando alieno.
c *l. 7. vers. 2. ff. de damno.*
d *l. 1. ff. de via publica.*

DE RIPA [a] MVNIENDA.

Tit. XV.

Interdictum. I. *Ratio interdicti.* 2. *De deterioratione nauigationis.* 3. *De cautione.* 6. *Si ripæ, lacus, fossæ, stagni muniendi sint.*

1. *Vlpianus* "lib. 68. ad Edictum."

PRAETOR ait: *Quominus illi in flumine publico ripáve eius opus facere, ripæ, agrive, qui circa ripam est, tuendi causa, liceat: dum ne ob id nauigatio deterior fiat: Si tibi damni infecti in annos decem, viri boni arbitratu, vel cautũ [b] vel satisdatũ [c] est, aut per illum non stat, quo minus viri boni arbitratu caueatur, vel satisdetur: vim fieri veto.*

1 ¶ Ripas fluminum publicorum reficere, munire vtilissimum est. Sicuti igitur de via publica reficienda interdictum propositum est [d], ita etiam de ripa fluminis munienda proponendum fuit.

2 ¶ Meritò adiicit, *Dum ne ob id nauigatio deterior fiat.* illa enim sola refectio [e] toleranda est, quæ nauigatio non est impedimento.

3 ¶ Is autem, qui ripam vult munire, de damno futuro debet vel cauere [f] vel satisdare secundùm qualitatem personæ [g]. Et hoc interdicto expressum est, vt damni infecti in annos decem viri boni arbitratu vel caueatur vel satisdetur. 4 ¶ Dabitur autẽ satis vicinis. sed & his, qui trãs flumen possidebunt. 5 ¶ Etenim curandum fuit, vt eis, ante opus factum, caueretur. nam post opus factũ, persequendi hoc interdicto nulla facultas superest, etiã si quid dãni postea datũ fuerit. sed lege Aquilia experiendũ est [h].

6 ¶ Illud notandum est, quòd ripæ [i], lacus, fossæ, stagni muniendi nihil prætor "hîc" cauit. sed idem erit obseruandum, quod in ripa fluminis munienda.

DE VI [k], ET [l] DE VI ARMATA [m].

Tit. XVI.

Interdictum. I. *Ratio & summa.* 2. *Affinia remedia.* 3. *De vi.* De possessione. *De reb. soli, vel aliis reb.* 6. *De reb. mobilib.* 7. *De naue.* 8. *De ligneis ædib.* 9. *De possessione.* 10. *De donatione inter virum & vxorem. De colono.* 11. De eo *qui per se vel per alium deiecit, cuiusve familia deiecit.* 20. *De filiofa. vel mercenario deiiciente.* 21. *De liberali causa.* 22. *Si is per quem possidetur deiectus fuerit.* 23. *De possessione.* 26. *Amissa vel non acquisita.* 27. *De vi repellenda.* 28. *Quis dicatur vi possidere.* 29. *De metu.* 30. *De eo qui vi possidebat deiecto.* 31. *De restitutione.* 32. *De reb. mobilib. restituendis.* 35. *De ædificio exusto.* 36. *Si deiiciens desiit possidere.* 37. *De loco vbi deiectus res habuit.* 39. *De anno.* 40. De *fructib.* 41. *Et cæteris vtilitatib.* 42. *Si is qui deiecit non possideat.* 43. De *patronis & parentib.* 44. De *successorib.* 45. *Si deiectus retineat possessionem per alios.* 46. *Si serui per quos possidetur, aut expellantur aut ab alio possideri incipiant.* 47. *De possessore vincto.* 48. De *successorib.*

1. *Vlpianus* "lib. 69. ad Edictum"

PRætor ait: *vnde tu illũ vi deiecisti aut familia [n] tua deiecit: de eo, quæque ille tunc ibi habuit, tantummodo intra annum: post [o] annum de eo, quod ad eum, qui vi deiecit, peruenerit, iudicium [p] dabo.*

1 ¶ Hoc interdictũ proponitur ei, qui vi deiectus est. etenim fuit æquissimũ, vi deiecto subuenire. propter quod ad recuperandã [q] possessionẽ interdictũ hoc proponitur.

2 ¶ Ne quid autem per vim admittatur, etiam legibus Iuliis [r] prospicitur publicorum & priuatorum, necnon & constitutionibus principum.

3 ¶ Hoc interdictum non ad omnem vim pertinet, verùm ad eos [s], qui de possessione deiiciuntur. Ad solam autem atrocem vim pertinet hoc interdictum. Et ad eos tantùm [t], qui de solo deiiciuntur, vtputa de fundo, siue ædificio. ad alium autem non pertinet. Et si quis de area deiectus sit, sine dubio interdicto locus est.

4 ¶ Et generaliter ad omnes hoc pertinet interdictũ, qui de re solo cohærenti deiiciuntur, qualis qualis enim fuerit locus, vnde quis vi deiectus est: interdicto locus erit.

5 ¶ Proinde etsi superficiaria insula fuerit, qua quis deiectus est: apparet, interdicto fore locum.

6 ¶ Illud vtique in dubium non venit, interdictũ hoc ad res mobiles [u] non pertinere. nam ex causa furti, vel vi bonorum raptorum actio competit. potest & ad exhibendum agi. Planè si quæ res sint in fundo, vel in ædib. vnde quis deiectus est: etiam earum nomine interdictum competere, non est ambigendum.

7 ¶ Si quis de naue vi deiectus est, hoc interdicto locus non [x] est [y]: argumento eius, qui de vehiculo detractus est, quem nemo dixit interdicto hoc vti posse.

8 ¶ Planè si quis de ligneis ædibus [z] deiectus fuerit: nemo ambigit, interdicto locum fore, quia quale quale sit, quod solo cohæreat: inde qui vi deiectus est, habet interdictum.

9 ¶ Deiicitur is, qui possidet: siue ciuiliter [a], siue naturaliter possideat. nam & naturalis possessio ad hoc interdictum pertinet.

10 ¶ Denique & si maritus vxori donauit, eáque deiecta sit [b]: poterit interdicto vti. non tamen si colonus [c].

11 ¶ Ait prætor, *Deiecisti, aut familia deiecit.* meritò familiæ mentio habita. nam cùm *deiecisti* verbum refertur ad personam eius, qui deiecit: nec pertineat ad eum, cuius familia deiecit: (nec enim ego videor deiecisse, si familia mea deiecerit) consequens fuit addere, *aut familia tua deiecit.*

12 ¶ Deiecisse autem etiam is videtur, qui mandauit [d], vel iussit, vt aliquis deiiceretur. parui enim referre visum est, suis manibus quis deiiciat, an verò per alium. Quare "&" si familia mea ex volũtate mea deiecerit, ego videor deiecisse.

13 ¶ Quoties verus procurator deiecerit: cum vtrolibet eorum, id est, siue domino, siue procuratore, agi posse Sabinus ait, & alterius nomine alteri eximi: sic tamen, si ab altero eorum litis æstimatio fuerit præstita. non [e] enim excusatus est [f], qui iussu alicuius deiecit: non magis quàm si iussu alicuius occidit. Cùm autem falsus est procurator, cum ipso tantùm procuratore interdici debere, Sabini sententia vera est.

14 ¶ Sed & si quod alius deiecit, ratum [g] habuero: sunt, qui putent, secundùm Sabinum & Cassium, qui ratihabitionem mandato comparant, me videri deiecisse, interdictóque isto teneri. & hoc verum est. rectiùs enim dicitur, in maleficio ratihabitionem [h] mandato [i] comparari.

15 ¶ Quod igitur additur, *aut familia* [k], *tua deiecit*: meritò scriptum est in eum casum, in quẽ familia mea vi deiecit. cæterum, si iussit, ipse deiecit. nec grauari debet dominus, qui non iussit, si seruorum suorum factum præstaret, "&" si non iussu eius deiecerunt. nam non grauabitur hoc nomine. quippe cùm aut peruenit ad eum aliquid, & restitueret: aut non peruenit: & ipsos seruos maleficij causa noxæ dedendo, indemnis erit [l], quod [m] enim noxæ dedere compellitur, in damno debet reputare: cùm seruus hoc possit domini deteriorem conditionem facere.

16 ¶ Familiæ [n] autem appellatio seruos [o] continet.

17 ¶ Sed quæritur, quem numerum seruorum contineat: vtrùm plurium, an verò "&" duûm, vel trium. sed verius est, in hoc interdicto, etiam [p] si vnus [q] seruus vi deiecerit, familiam videri deiecisse.

18 ¶ Familiæ appellatione & [r] eos, quos [s] loco seruorum habemus, contineri oportere, dicendum est.

19 ¶ Si quis tamen neget, se seruum vel familiam defendere: cogendus est pati hoc interdictum: ad hoc scilicet, vt, quod ad eum peruenit, restituat.

20 ¶ Si filiusfamilias vel mercenarius [t] vi deiecerit, vtile interdictum competit.

21 ¶ Si aduersus eum, qui in libertatem ex seruitute, vel contrà petitur, post inchoatum liberale iudicium vtar interdicto: & liber iudicatus fuerit, & apparuerit, ignorante eo à seruis eius vi me deiectum: in possessionem restituar.

22 ¶ Quod seruus, vel procurator, vel colonus [u] tenent: dominus videtur [x] possidere. & ideo [y] his deiectis ipse deiici de possessione videtur, etiam [z] si ignoret eos deiectos, per quos possidebat. Et si quis igitur alius, per quem possidebam, deiectus fuerit: mihi competere interdictum, nemini dubium est.

23 ¶ Interdictum autem hoc nulli competit, nisi ei, qui tunc, cùm deiiceretur, possidebat. nec alius deiici visus est,

e refectio. v. quæ notaui ad l. 1. §. 2. ff. de via publica.
f Cauendi & satisdandi differentiam paulò antè attuli.
g vt in l. 8. §. 3. 4. ff. de operis noui. *sub.* cauentis: nec enim distinguitur ex parte accipientis.
h vel eius loco in factum. *arg. l. 17. ff. de seruitut. vrban.*
i Ita lego, ripæ lacus, & cæt. vt quod de ripa fluminis munienda constitutum est, id vtiliter extendas ad ripam lacus, fossę vel stagni.
k vnde vi 8. C. 4. 5. & ita legendum esse indicat paragraph° 6. *Instit. de interdict. l. 2. §. vlt. ff. de interd. Paul. 5. sent. 5. §. 2.* Qui in Ecloga titul. 17. legitur *li 60.* ad hunc locum non pertinet, sed ad titulum *vi bonorum raptorum.* Ad hũc locum pertinet liber decimus Eclogæ *ex ti 50. vel 51. his adde cap. Redintegranda 3. q. 1. & cap. sæpe contingit. de rest. spol. & l. 4. C. de agricolis.*
l Rectè *vnde vi, & de vi armata.* sunt enim duo interdicta. Illud quotidianum, vim simpliciter: hoc perpetuũ, vim coactis hominibus coercet. *v. Cuiac. 5. sent. Paul. 5. §. 4. & 6. obs. 4.* de interdicto vis armatæ agitur *in l. 3. j. eod.*
m dicitur & interdictum de vi hominibus armatis Cicero *15. epistol. famil. 16.*
n *Paul. 5. sent. 5. § 3.*
o *l. 7. §. 5. ff com. diuid. l. 2 C. vnde vi.*
p *§. 6. Instit. de interdict.*
q hoc interdictum est recuperandæ possessionis. *d. §. 6. c. redintegrandæ. 3. q. 1. c. quod sæpe de rest. spol.*
r *d. §. 6.* id est, lege Iulia de vi publica & priuata. de quibus *infra lib. 48. tit. 6. 7. adde l. 4 C. vnde vi. l. 12. in fi. ff. quod met. causa. C. ad l. Iul. de vi publica.*
s *v. d. §. 6. Inst. de interdict.*
t In eo hic titulus differt à titulo quod metus causa: ad exhibendum: de furtis: vi bonorum raptorum: *§. 6. j. eod.*
u *l. 3. §. 15. j. eod.*
x hinc colligere possumus, Immobilium venditione & donatione naues non cõprehendi. hoc enim interdicto non comprehenditur is qui de naue deiectus est, *vt hîc*: constat autem hoc interdictum pertinere ad eos qui de re immobili deiiciuntur. *§. 6. ff. eod. adde l. 20. §. 4. j. quod vi aut clam. Paul. 5. sent. §. 6.* & est etiam de naui & carrucha similis lex in legibus Longobardorum, *lib. 1. tit. 15.*
y sed vtili actioni de rebus recuperandis. *Paul. ibid. §. 16.*
z solo cohærentibus. *v. l. 18. ff. de act. emp.*
a De vtraque possessione dixi *ff. ad tit. de adquirenda possessione.*
b possidet enim. *l. 1. §. 4. ff. de adquirenda possess.*
c Imò, colono deiecto cõpetit hoc interdictum. *l. 12. l. 18. j. eod.*
d *v. l. 12. ff. quæ in fraud. credit. l. 152. §. 1. j. de reg. iur.*
e Mandatum in flagitiis non excusat. *l. 37. ff. ad l. Aquil. l. 13. in fin. j. quod vi aut clam. l. 11. §. 3. j. de iniuriis. l. 5. C. de accusationibus.*
f Imò, excusandus videtur. *l. 169. j. de regul. iur. l. 37. ff. ad l. Aquil.*
g Maleficium meo nomine gestum potest ratificari per me, si potest geri per alium: aliàs non, vt in adulterio. *Accurs. Bologn.*
h Ratihabitio etiam in delictis mandato comparatur: Igitur retroagitur, vide Cuiacium *17. obser. 10.*
i *l. 3. §. 10. j. eod. l. vlt. Cod. ad SC. Macedon. l. 194. j. de reg. iur. l. 7. in fi. C. quod cum eo.*
k *Vnde vi* vtile interdictum est, sed & si familia eius. *Paul. 5. sent. 6. §. 3.*
l cur ita? *colligę ex §. 2. Instit. de noxalib. l. 7. §. 1. ff. de damno.*
m Damnum est, noxæ dedere cogi.
n *l. 40. §. 2. & vlt. l. 196. infra de verborum signific.*
o Serui continentur appellatione familiæ, *vt hîc.* An & mercenarii? Græci putant, & hanc legem ita accipiunt. *vt §. 20. j. eod.*
p Familia etiam vnus seruus. *Cic. pro Cæcinna.*
q Imò, duo familiam facere possunt. *Paul. 5. sent. 6. §. 3.* Imò, ne quidem duo faciunt familiam *l. 40. § vltim. j. de verborum significat.*
r *l. 25. §. 2. ff. de ædilitio. l. 1. §. 5. ff. de publicanis. l. 2. §. 14. j. vi bonor. rapt.*
s Mercenarius serui loco est. *l. 4. ff. de vsu & habit.* seruitutis tres species, teste Laertio. vno στέρησις ὑποπραγίας, vbi nõ possis viuere, vt velis: Altero ἐν κτήσει, vt seruitus propriè sumpta, qua quis alterius dominio subiicitur: Tertio ἐν ὑποτάξει, qua seruiunt mercenarii, obærati, addicti, clientes, vasalli.
t Qui illi sunt? alieni, mercenarii. *Cic. pro Cæcinna. adde §. 20. j. eod.*
u Mercenarii inter domesticos. *l. 11. §. 1. j. de pœnis. Cic. pro Cæcinna.*
x *l. 1. C. de vsucapionib.*
y *l. 6. §. 5. C. de his qui ad eccles.*
z *l. 44. §. vlt. ff. de adquir. posses.*

quàm qui possidet.

24 ¶ Siue autem corpore, siue animo possidens quis, deiectus est: palàm est, eum vi deiectum videri. Idcircóque si quis de agro suo, vel de domo processisset nemine suorum relicto: mox reuertens, prohibitus[a] sit ingredi vel ipsum prædium, vel si quis eum in medio itinere detinuerit[b], & ipse possederit: vi deiectus videatur. ademisti enim ei possessionem, quam animo retinebat, etsi non corpore.

25 ¶ Quòd vulgò dicitur, æstiuorum hibernorúmque[c] saltuum nos possessiones animo retinere: id exempli causâ didici Proculum dicere. nam ex[d] omnibus prædiis, ex quibus non hac mente recedimus, vt omisisse possessionem vellemus, idem est.

26 ¶ Eum: qui neque animo neque corpore possidebat, ingredi autem & incipere possidere prohibeatur: non videri deiectum: verius est. deiicitur enim, qui amittit possessionem, non qui non accipitur.

27 ¶ Vim vi repellere licere[e], Cassius scribit. idque ius naturâ comparatur. apparet autem (inquit) ex eo, arma armis repellere licere[f].

28 ¶ Vi[g] possidere eum, definiendum est: qui, expulso vetere possessore, adquisitam per vim possessionem obtinet. aut qui in hoc ipsum aptatus & præparatus venit, vt contra bonos mores, auxilio ne prohiberi possit ingrediens in possessionem facit. Sed qui per vim possessionẽ suam retinuerit, Labeo ait, non vi possidere.

29 ¶ Idem Labeo ait, eum, qui metu turbæ[h] perterritus fugerit, videri deiectum. Sed Pomponius ait, vim sine[i] corporali vi locum non habere. Ego, etiam eum, qui fugatus est superuenientibus quibusdam, si illi vi occupauerunt possessionem, videri vi deiectum.

30 ¶ Qui à me vi possidebat, si ab alio[k] deiiciatur, habet interdictum.

31 ¶ Qui vi deiectus est, quidquid[l] damni senserit ob hoc, quòd deiectus est, recuperare debet. pristina enim causa restitui debet, quam habiturus erat, si non fuisset deiectus.

32 ¶ Si fundus, à quo vi expulsus sim, mihi restitutus esset: cæteræ verò res, quæ vi ablatæ sunt: non restituantur: hîc dicendum est, interdictum nihilo minùs tenere: quia verum est, vi esse deiectum. Planè si quis velit de possessione quidem rei soli per hoc interdictum experiri, de rebus verò mobilibus[m] ad exhibendum actione: potest hoc suo arbitrio habere. & ita Iulianus scribit. Idem scribit, & si quis vi bonorum raptorum de huiusmodi rebus velit experiri.

33 ¶ Quod autem ait prætor, *Quæque ibi habuit*, sic accipimus, vt omnes res contineantur: non solùm quæ propriæ ipsius fuerunt: verùm etiam si quæ apud eum depositæ, vel ei commodatæ, vel pigneratę, quarúmque vsum, vel vsumfructum, vel custodiam habuit, vel si quæ ei collocatæ[n] sunt. cùm enim dicat prætor *habuit*: omnia hæc habendi verbo continentur.

34 ¶ Rectissimè autem prætor addidit, *Tunc[o] ibi habuit*. tunc sic accipimus, cùm deiiceretur. Et ideo & si quid postea desiit illîc esse: dicendum erit, in interdictum venire. Sic fit: vt, etiam si homines, vel pecora demortua sint post deiectionem, interdicto locus sit. Denique scribit Iulianus, eum, qui vi deiecit ex eo prædio, in quo homines fuerant, propiùs esse, vt etiam sine[p] culpa eius mortuis hominibus æstimationem eorum per interdictum restituere debeat: sicuti fur hominis etiam[q] mortuo eo tenetur[r].

35 ¶ Huic consequens esse ait, vt villæ quoque, & ædium incendio consumptarum pretium restituere cogatur. vbi enim quis (inquit) deiecit: per eum stetisse[s] videtur, quo minùs restitueret.

36 ¶ Idcirco constare ait, eum, qui vi deiecit, quíque[t] vi sine dolo malo desierit possidere, interdicto teneri.

37 ¶ *Ibi* autem ait prætor: vt ne quis. & quæ illîc non habuit, complectatur.

38 ¶ Sanè quod ait prætor *ibi*, quomodo accipimus? vtrùm in eo loco, vnde quis vi deiectus est: an verò in omni possessione? & meliùs dicetur, non ad angulum referendum, vel locum, in quo fuerit, verumetiam ad omnem partem possessionis, qua quis caruit, cùm deiicitur.

39 ¶ Annus in hoc interdicto[u] vtilis est.

40 ¶ Ex die, quo quis deiectus est, fructuum[x] ratio habetur: quamuis in cæteris interdictis, ex quo edita sunt, non retrò[y] computantur. Idem est & in rebus mobilibus, quæ ibi erant. nam & eorum fructus computandi sunt, ex quo quis vi deiectus est.

a *l.3.§.14.j.eodem.*
b *§.pen.j.eod.Paul.5.sent.6.§.6.*
c *l.3.§.11.s.de adquir.posses.*
d *l.44.in fi.s.de adquir.poss.*
e *l.17.j.eod.l.3.s.de iustitia & iure.l.4.s.ad l.Aquil.*
f hinc nascitur exceptio inculpatæ tutelæ, de qua *v.Oldendorp.c.53. de except.*
g nota, vi possidere quid sit.
h ipso visu, nõ solo rumore. *l.33.§.2. s. de vsucapionib.*
i *l.3.§.7. s. eod. l.9. s.quod metus causa.*
k *v. Paul.5.sen.6.§.7.*
l *l.6.j.eod.*
m *l.14. in fi.j.eo.*
n locatæ sint. *Vulgat.Hal.*
o *l.1.j.eod.*
p aliud si eius facto. *l.10.j.eod.*
q *l.pen.j.eo. l.7.§.2.l.8.l.16. l.vlt. s.de condict.fur. l.30.s.de act. empti.l.46. l.67. in fi.j.de furtis.*
r & ita, Raptor semper est in mora. *l.vlt.C.de condict. ob turp. caus. l.9. Cod. de furtis.*
s Qui alium deiicit, moram restituendi cõmittit. *l.pen.j.eo. adde l.82.in fin.j. de verb.oblig.*
t quive dolo malo desierit. *Vulgat.Hal.* sed Florentina probari potest. *arg. l.15.j.eo.*
u *l.2. Cod.vnde vi.*
x *l. 4. C. vnde vi.l.38. §.4. s. de vsuris.*
y *l.6.j.eo.v. l.2. s. de interdictis.*
z *¶l.15.j.eo.*
a Interdicto vnde vi quisq; etiam lucrum adsequitur, qđ facturum fuerat, si non ei iniuria facta fuisset.
b *v.l.vnic.C.de sententiis quæ pro eo quod interest.*
c *v. l.3. §.3.j.de itin.actúque.*
d *§.3. vers. Ad solam.s.eod.*
e *l.2.in fi. l.7.s. de obsequiis.*
f *v. l.5. Cod.de falsis.*
g *l.11. in fi.s. de dolo.*
h *§. 1. vers. Sed hæredibus Insti. de perpet.& tempor.*
i Hoc interdictum datur possessori.
k Non possidet, qui ab alio possidet.
l *§.24.s.eo.adde Paul.5.sen.5. § 6.*
m *l. 3.in fi.j.eod. l.2. in fi. C. vnde vi.*
n *l.9. in fi.pr.j. eod.*
o siquidem dolus repræsentat possessionẽ. *l.131.l.150.j.de regul.iur.*
p Idem est. *Vulgat.* quod quidem est. *Haloand.*
q vide locum elegantem apud Ciceronem *15.Epist.famil.16.*
r Turpia lucra heredibus extorquentur. *l.5.s.de calumniatorib.l.16.in f.l.19.s.quod met.causa.l.35.j.de oblig.l.38.j.de reg.iur.l.vn.C.ex delictis defuncto.*
s *l.38.j.de reg.iur.*
t *l.1.in fi.s.eod.*
u optima ratio. Nam quæ rei persecutionem continent actiones, perpetuæ sunt. *l.35.j.de oblig.* perpetuæ, inquam, non tamen excedunt trigesimum & quadragesimũ annum. *l. 7. C. de præscript. 30. ann.*
x *vide Cic. pro Cæcinna.*
y *§.6.in fi. Inst. de interdictis. l. 41.j.de verb.sign.*

41 ¶ Non solùm autem fructuum ratio in hoc interdicto habetur, verùm[z] cæterarum etiam vtilitatium[a] habenda est. nam & Viuianus refert, in hoc interdicto omnia, quæcunque habiturus vel adsecuturus erat is, qui deiectus est, si vi deiectus non esset, restitui, aut eorum litem à iudice æstimari[b] debere: cúmque tantum consecuturum, quanti[c] sua interesset, se vi deiectum non esse.

42 ¶ Ex interdicto *vnde vi*, etiam is, qui non possidet, restituere cogetur.

43 ¶ Interdictum hoc, quia atrocitatem[d] facinoris in se habeat, quæsitum est, an liberto in patronum, vel liberis aduersus parentes competit. & verius est[e], nec liberto in patronum, nec[f] in parentes liberis dandum esse. meliúsque[g] erit, in factum actionem his competere. aliter atque si vi armata vsus sit aduersus libertum patronus, vel aduersus liberos parens. nam hîc interdictum competit.

44 ¶ Hoc interdictum & heredi[h], & cæteris successoribus competit.

45 ¶ Non alij autem, quàm ei qui possidet[i], interdictum vnde vi competere, argumentum præbet, quod apud Viuianum relatum est, si quis me vi deiecerit, meos non deiecerit, non posse me hoc interdicto experiri: quia per eos retineo possessionem, qui deiecti non sunt.

46 ¶ Idem Viuianus refert: seruos quosdam vi depulit, alios retinuit, & vinxit, aut etiam eis imperauit: vi te deiectum intelligi: desisse enim possidere, cùm[k] serui ab alio possideantur. Et quod in parte seruorum dictum est, idem in omnibus dici ait, si fortè nemo depulsus esset, sed possideri ab eo cœpissent, qui ingressus in possessionem esset.

47 ¶ Quid dicturi essemus, tractat, si aliquo possidente ego quoque ingressus sum in possessionem, & non deiiciam possessorem, sed vinctum[l] opus facere cogam: quatenus res (inquit) esset? ego verius puto, eum quoque deiectum videri, qui illîc vinctus est.

48 ¶ Ex causa huius interdicti, in heredem[m], & bonorum possessorem, cæterósque successores, in factum actio competit in id[n], quod ad eos peruenit.

2. *Paulus* libro 65. ad Edictum.

DOlóve[o] malo eorum factum est, quo minùs perueniret.

2. *Armis deiectis, quomodo accipitur.* 9. *De vi armata repellenda.* 10. *De procuratore.* 11. *De familia.* 12. *De eo qui dolo fecit, quo quis armis deiiceretur.* 13. *De vsufructu, & vsu.* 18. *De herede.*

3. *Vlpianus* lib. 69. ad Edictum.

QVod est[p], & si[q] quis armis deiectus est: quia ex facinoribus defunctorum de[r] eo, quod ad heredẽ peruenit, actio datur. sufficit[s] enim, non in lucro versari eum heredem, non etiam damnum subire.

1 ¶ Hæc actio, quæ aduersus[t] heredem cæterósque successores pertinet, perpetuò competit: quia[u] in ea rei persecutio continetur.

2 ¶ Armis[x] deiectum, quomodo accipimus? arma[y] sunt omnia tela. hoc est, & fustes[z], & lapides: non solùm gladij, hastæ, frameæ[a], id est romphææ[b].

3 ¶ Planè & si vnus vel alter fustem vel gladium tenuit, armis deiectus possessor videtur.

4 ¶ Plùs dicitur: etsi inermes[c] venerãt: si in ipsa cõcertatione, qui inermes venerant, eò processerũt, vt fustes aut lapides sumerent: vis erit armata. 5 ¶ Qui armati venerunt, etsi armis non sunt vsi ad deiiciendũ, sed deiecerunt: armata vis facta esse videtur. sufficit[d] enim terror armorũ, vt videantur armis deiecisse. 6 ¶ Si quis autem visis[e] armatis, qui alibi tendebant, metu hoc deterritus profugerit: non videtur deiectus: quia non hoc animo fuerunt, qui armati erant: sed alio tendebant. 7 ¶ Proinde & si, cùm armatos audisset[f] venire, metu decesserit de possessione: siue verum, siue falsum audisset: dicendum est, non esse eũ armis deiectum, nisi[g] possessio ab his fuerit occupata.

8 ¶ Si autem, cùm dominus veniret in possessionem, armati eum prohibuerunt[h], qui inuaserant possessionem: videri eum armis deiectum.

9 ¶ Eum igitur, qui cum armis venit, possumus[i] armis repellere. sed hoc confestim[k], non ex interuallo[l]. dummodò sciamus, non solùm resistere permissum, ne deiiciatur: sed etsi deiectus quis fuerit, eundem deiicere non ex interuallo, sed ex continenti.

v.10. Gell. 25 De apparatu armorum. v. Leonem *in trac. de belli apparatu.c.5.* Isidorum *18. c. 5. & seq.*
z ῥόπαλον *10. Eclog.ex lib. 60.ti. 17.c.7.*
a vocabulum Germanicum, éstque hasta angusto & breui ferro. Eques scuto & framea contentus erat. *Tacit.lib. de moribus Germ.* Isidorus *18. orig.6.* spatam interpretatur & gladium ex vtraq; parte acutum. Spatæ & semispatæ meminit Ælianus *2. de re militari 15.*
b ῥομφαία *Eclo. ibid.* Romphæa genus teli Thraciæ nationis. Ennius *14. Annal. apud Gel.10. c. 25.* cuius etiã meminit Liuius. Hinc *2. Apocalyp. vers. 12.* hoc dicit ὁ ἔχων τὴν ῥομφαίαν τὴν δίστομον τὴν ὀξεῖαν. De romphæa quædam etiam dixi superiùs.
c Inermis autẽ non fuisse videtur, qui glebis, saxis aut fustibus aliquẽ eiecit: Imò & qui prætereũtes ramũ defregerũt arboris, vt quẽ eo eiicerent: ac quod magis est, inermis nõ videtur qui vim armati habet ad nocendum, etiãsi arma nõ habeat, vt notat *Cic. orat. pro Cæcinna.* Plerique enim ita robusti à natura & corpore, vt pugnus eis sit armorum vice.
d Deiecisse videtur, qui armis terruit.
e Metus oculis concipi potest.
f Metus auditu & opinione cõceptus, vanus est: nisi effectus secutus est. *l. 9. s.quod met.caus.*
g *l.1. §.29. s.eo. Pau.5 sen.6. §.4.*
h *l.4.j.eo.*
i *l.1.§. 27. s.eo. l. 12. §.1. s. quod met.caus. l.45. §. 4.s.ad l.Aqui.l. 3.s.de instit.*
k i. illicò, in ipsa cõcertatione & congressu. *l. 17.j. eod.* εὐθὺς *Demosthenes.* παραχρῆμα μέντοι *10. Eclog.ex 60.tit.17.c.7.* qui locus, vt imperfectus, sic suppletur à Cuiacio ex Basil. εἰς οὐ μέντοι μετὰ διαφοράν: & à Theodoro Hermopolite *ad l.12. s.quod met.caus.* ἐντὸς δύο νυκτῶν ἀφορῶν. *v. Cuiac.5. obs.18.*
l nam qui ex interuallo vim infert, cogitatò infert: nec tam

10 ¶ Cùm

10 ¶Cùm procurator [a] armatus venit, & ipse dominus armis deiecisse videtur, siue mandauit, siue (vt Iulianus ait) ratum [b] habuit.

11 ¶Hoc & in familia dicendum est. nam cùm familia sine me armata venit, ego non videor venisse, sed familia: nisi iussi, vel ratum habui.

12 [*] ¶Hoc interdictum etiam aduersus eum proponitur, qui dolo malo fecit, quo quis armis deiiceretur. & post [c] annum reddetur.

13 ¶In id [d], quod peruenit ad eum, qui [e] prohibuit, Vnde vi interdictum necessarium fuisse fructuario apparet, si prohibeatur vti frui vsufructu fundi.

14 ¶Vti frui autem prohibuisse is videtur: qui vi deiecit vtentem & fruentem: aut non admisit [f], cùm ex fundo exisset non vsusfructus deserendi causâ. Cæterum, si quis ab initio [g] volentem incipere vti frui, prohibuit: hoc interdictum locum non habet. quid ergo est? debet fructuarius vsumfructum vindicare.

15 ¶Pertinet autem hoc interdictum ad eum, qui fundo vti frui prohibitus est. pertinebit etiam ad eum, qui ædificiis vti frui prohibetur. Consequenter autem dicemus, ad res mobiles [h] hoc interdictum non pertinere, si quis vti frui prohibitus est re mobili. nisi "si" rei soli accedebant res mobiles. Si igitur ibi fuerunt: dicendum est, etiam ad eas referri hoc interdictum debere.

16 ¶Item si non vsusfructus, sed vsus sit relictus: competit hoc interdictum. ex quacunque enim causa constitutus est vsusfructus [i], vel vsus: hoc interdictum locum habebit.

17 ¶Qui vsusfructus nomine qualiter qualiter [k] fuit quasi in possessione, vtetur hoc interdicto. Sed si quis, posteaquàm prohibitus est, capite minutus sit, vel mortuus: rectè dicitur, heredibus & successoribus competere hoc interdictum: non vt in futurum constituatur vsusfructus: sed vt præterita causa, & damnum præteritum sarciatur.

18 ¶Heres [l] quoque simili modo debebit in factum actionem suscipere in id [m], quod ad se peruenit.

De municipibus.

4. *Idem* lib. 10. ad Edictum.

SI vi me deiecerit quis nomine [n] municipum: in municipes [o] mihi interdictum reddendum, Pomponius scribit, si quid [p] ad eos peruenit.

De compulso in possessionem inducere.

5. *Idem* lib. 11. ad Edictum.

SI rerum [q] tibi possessionem tradidero dicit Pomponius, vnde vi interdictum cessare: quoniam non est vi deiectus, qui compulsus [r] est in possessionem inducere.

De condemnatione in id quod interest.

6. *Paulus* libro decimoseptimo ad Edictum.

IN interdicto vnde vi tanti [s] condemnatio facienda est, quanti intersit possidere. & hoc iure nos vti, Pomponius scribit. id est, tanti rem videri, quanti [t] actoris intersit. quod aliàs [u] minus esse, aliàs plus. nam sæpè actoris pluris interesse, hominem retinere, quàm quanti is est. veluti cùm quæstionis [x] habendæ, aut rei probandæ gratia, aut hereditatis [y] adeundæ, intersit eius, eum possideri.

Si alius deiecit alius possidet.

7. *Idem* libro vigesimoquarto ad Edictum.

CVm à te vi deiectus sim: si Titius eandem rem possidere cœperit: non possum cum alio, quàm [z] tecum, interdicto experiri.

De non domino.

8. *Idem* libro quinquagesimoquarto ad Edictum.

FVlcinius dicebat, vi possideri, quotiens vel non dominus [a], cùm tamen possideret, vi deiectus est.

De heredibus. De vsufructu.

9. *Idem* libro sexagesimoquinto ad Edictum.

SI plures heredes sunt: vnusquisque non [a] in amplius quàm [b] ad eum peruenerit, tenetur. Qua de causa interdum in solidum tenebitur is, ad quem totum peruenerit, quamuis ex parte heres sit.

1 ¶Deiectum ab vsufructu [c], in eandem causam prætor restitui iubet: id est, in qua futurus esset, si deiectus non esset. itaq; si tempore vsusfructus finitus fuerit, postquàm deiectus est à domino: nihilo minùs cogendus erit restituere, id est vsumfructum iterum constituere.

ad defensionē, quàm ad vltionem spectat: vltio autem prohibita est. *l. 45. in fin. ff. ad l. Aquil. l. 1. C. vnde vi.*
a *l. 1. §. 13. ff. eod.*
b *l. 1. §. 14. ff. eo.*
c *l. 7. §. 5. ff. com. diuid.*
d *l. 1. in fi. ff. eo. 10. Eclog. ex lib. 60. tit. 17. c. 8. in f.*
e qui armis deiecit. *Cuiac. 5. obs. 20.*
f *l. 1. §. 24. ff. eod. l. 6. in fi. ff. de adquir. poss.* qui ianuam præclusit *10. Eclog. ex lib. 58. tit. 23. c. 1.*
g *l. 1. §. 26. ff. eo.*
h *l. 1. § 6. ff. eod.*
i *§. 13. 14. ff. eod. §. 17. j. eo. l. 9. in fi. j. eod.*
k *l. [illegible] j. eo. l. 60. ff. de vsufruc. & quemadm.*
l *l. 1. in fi. ff. e.*
m *d. l. 1. in fi. 10. Eclog. ex lib. 60. tit. 17. c. 8. in fi.*
n i. iussu & nominato consilio, aut mox sequutura ratihabitione. Idem dicendū si pars maior municipii delictum approbauit iussítve, Aliàs si ciues aliquid faciunt, tanquam singuli, alii non obligantur tali delicto, *v. Mynsingerum 4. obs. 79.* nisi, vt dictū est, iidem ipsi vel iusserint vel adprobauerint. *Mynsing. 4. obs. 78. l. 9. §. 1. ff. quod met. caus. l. 7. ff. quod cuiusque vniuers.*
o *l. 9. §. 1. supra quod met. causa. l. 15. §. 1. ff. de dolo. l. 1. §. vlt. l. 2. ff. de adquir. poss.*
p *l. 27. ff. de reb. cred.*
q si iterū tibi. *Hal.*
r *l. 9. in fi. pr. ff. quod met. caus.*
s *l. 1. §. 31. & 41. ff. eo. l. 4. Cod. vnde vi.*
t Tanti res æstimatur, quanti actoris interest.
u *l. 13. ff. de re iudic.*
x *l. vlt. ff. ad exhibend.*
y *l. 52. §. 28. j. de furtis.*
z *l. 15. j. eo. l. 4. §. 22. ff. de vsurpat.*
a *l. 1. §. 3. ff. eo. l. 4. §. 7. ff. si seruit. vindic. l. vlt. ff. de adq. poss. l. 2. in fi. j. tit. prox.*
b *l. 1. in fi. ff. eo.*

10. *Gaius* lib. 2. ad Edictum prætoris vrbani, titulo de liberali causa.

SI de fundo proprietarium, & fructuarium [d] prædo expulerit: atque ob id fructuarius constituto tempore nō vsus, perdiderit ius suum: nemo dubitat, quin dominus, siue experiatur cum fructuario aduersus prædonem: siue non experiatur, retinere debeat reuersum ad se vsumfructum. & quod fructuarius perdidit, id ad damnum eius pertineat, cuius facto periit.

Si quis re possessa prohibeatur vti arbitrio suo.

11. *Pomponius* lib. 6. ex Plautio.

VIm [e] facit, qui non sinit, possidentem eo, quod possidebit, vti arbitrio suo: siue in serendo [f], siue fodiendo, siue arando, siue quid ædificando [g], siue quid omnino faciendo, per quod liberam possessionem aduersarij non relinquit.

Si colonus qui emptorem non admisit, ab alio deiiciatur.

12. *Marcellus* libro 19. Digestorum.

COlonus eum, cui [h] locator fundum vendiderat, cùm is in possessionem missus esset, non admisit. deinde colonus vi ab alio [i] deiectus est. quærebatur, quis haberet interdictum vnde vi. dixi, nihil [k] interesse: colonus dominum ingredi volentem prohibuisset: an emptorem, cui iussisset dominus tradi possessionem, non admisit. igitur interdictum vnde vi colono competiturum [l]: ipsúmque simili interdicto locatori [m] obstrictum fore: quem deiecisse tunc videretur, cùm emptori possessionem non tradidit: nisi fortè propter iustam & probabilem causam [n] id fecisset.

De fama.

13. *Vlpianus* lib. 8. ad Sabinum.

NEque vnde vi, neque aliud interdictum famosum [o] est [p].

De eo qui vi, clam, aut precario possidet. De fundo, & reb. mobilib.

14. *Pomponius* lib. 29. ad Sabinum.

SEd si vi armata deiectus es: sicut ipsum fundum recipis, etiam si vi aut clam aut precariò eum possideres: ita res quoque mobiles [q] omnimodo recipies.

Si is qui deiecit, vel vi aut clam fecit, possidere desierit.

15. *Paulus* lib. 13. ad Sabinum.

SI vi me deieceris, vel vi aut clam feceris: quamuis sine [r] dolo & culpa amiseris possessionem: tamen damnandus es, quanti mea intersit: quia in eo ipso culpa tua præcessit, quòd omnino vi deiecisti, aut vi aut clam fecisti.

De patre deiicientis.

16. *Vlpianus* lib. 29. ad Edictum.

IN interdicto vnde vi [s] dicendum est, vt eius causa, quod ad patrem [t] peruenit, ipse teneatur.

De deiectione & recuperatione.

17. *Iulianus* lib. 48. Digestorum.

QVi possessionem vi ereptam, vi in [u] ipso congressu recuperat: in pristinam causam reuerti, potiùs quàm vi possidere intelligendus est. ideóque si te vi deiecero, ilicò tu me, deinde ego te: vnde vi interdictum tibi vtile erit.

Si emptor colonum à quo non fuit admissus, expulerit.

1. De rei vindicatione.

18. *Papinianus* lib. 26. Quæstionum.

CVm fundum, qui locauerat, vendidisset: iussit, emptorem in vacuam [x] possessionem ire: quem colonus [y] intrare prohibuit. postea emptor vi colonum expulit. interdictis vnde vi quæsitum est. placebat, colonum interdicto venditori teneri: quia nihil interesset, ipsum, an alium ex voluntate eius missum intrare prohibuerit. neq; enim antè [z] omissam [a] possessionem videri, quàm si tradita fuisset emptori: quia nemo eo animo esset, vt possessionem amitteret propter emptorem, quam emptor adeptus non fuisset. emptorem quoque, qui postea vim adhibuit, & ipsum interdicto colono teneri. non enim ab ipso, sed à venditore per vim fundum esse possessum, cui possessio esset ablata. Quæsitum est, an emptori succurri debeat, si voluntate venditoris colonum postea vi expul-

c ¶ *l. 3. §. 13. 14. 15. 16. ff. eo. l. 10. j. eo.*
d *v. l. 9. in fin. ff. eod.*
e & iniuriam. *l. 14. j. de iniur.*
f *l. 3. §. 4. in fi. j. tit. prox.*
g *l. 3. §. 2. j. tit. prox.*
h *l. 18. j. eo. l. 20. ff. de adq. poss.*
i vi ab eo, sic puto legendū, ob hæc verba quæ sequuntur, *igitur interdictum vnde vi colono competiturum: ipsúmque simili interdicto locatori.*
k *l. 155. §. 3. j. de reg. iur.*
l aduersus eū à quo deiectus est. *l. 25. §. 1. ff. locati.*
m *l. 3. §. 3. j. tit. prox.*
n *l. 61. in fi. pr. ff. locati. l. 20. in f. ff. de adq. poss.*
o *l. 32. j. de pœnis. adde l. 2. j. stellionatus.*
p Imò, videtur esse famosum, cùm is qui vim alteri inferat, æquè peccet, atque is qui datam fidem non seruat. Talis autem, si damnetur, est infamis. *l. 1. l. 6. in fi. supra de his qui not. inf.*
q *l. 1. §. 6. 8. l. 3. §. 15. vers. consequenter. ff. eod.*
r *l. 1. §. 36. ff. eod.*
s vnde vi, vti potes, si à filiofamilias deiectus es, vt eius causa, &c. *vulga. Hal.*
t *l. 1. §. 20. ff. eod. l. 3. §. 12. supra de peculio.*
u *l. 3. §. 9. supra eod.*
x vacua est autem possessio, quæ à nemine detinetur. *l. 68. ff. de contr. emp.*
y *v. 12. ff. eo.*
z Amitti non potest, quod nunquam fuit traditum.
a amissam. *Hal.*

a quia. *Hal.*
b Non est iuuandus, qui illicitum mandatum suscepit. Cur illicitum mandatum suscepisse dicitur? Quia vim alteri factam nemini licet repellere: nisi fortè is sit coniunctus vel socius. vide Socinum, *reg.* 444.
c vide Socinum *reg.* 188. adde quæ scripsi *ad l.* 12. *ff. de adq. poss.*

sisset. dixi, non esse iuuandum, qui [a] mandatum illicitum [b] susceperit.

1 ¶ Eum [c], qui fundum vindicauit ab eo, cum quo interdicto vnde vi potuit experiri, pendente iudicio nihilo minùs interdicto rectè agere placuit.

De periculo interitus.

19. *Tryphoninus* libro quintodecimo Disputationum.

MEritò Iulianus respondit: si me de fundo vi deieceris, in quo res mouentes fuerunt: cùm mihi interdicto vnde vi restituere debeas non solùm possessionem soli, sed & ea, quæ ibi fuerunt: quanquàm ego moram [d] fecero, quo minus interdicto te conuenirem, subtractis tamen mortalitate [e] seruis, aut pecoribus, aliísve rebus casu intercidentibus, tuum tamen onus nihilo minùs in eis restituendis esse: quia ex ipso tempore delicti plus quàm frustrator debitor constitutus est.

De conductore deiecto.

20. *Labeo* libro tertio Pithanon à Paulo Epitomatorum.

SI colonus tuus [f] vi deiectus est, ages vnde vi interdicto. Idem, si inquilinus tuus vi deiectus fuerit. *Paulus*: Idem dici potest de coloni colono, item inquilini inquilino.

VTI [g] POSSIDETIS [h].

Tit. XVII.

Interdictum. 1. *Summa.* 2. *Et ratio interdicti.* 3. *Quib. casib. locum habet.* 4. *De possessione acquirenda, vel restituenda. collatio huius interdicti & interdicti vnde vi.* 5. *De vi, clam, precario.* 6. *De possessore.* 7. *Totius, vel partis.* 8. *De reb. soli.* 9. *De violenta, clandestina, precaria possessione.*

1. *Vlpianus* lib. 69. ad Edictum.

AIt prætor: *Vti* [i] *eas ædes, quibus de agitur, nec vi, nec clam, nec precario alter ab altero poßidetis: quo minus ita poßideatis, vim fieri veto. De cloacis hoc interdictum non dabo* [k], *neque pluris, quàm quanti* [l] *res erit, intra annum, quo primum experiundi potestas fuerit, agere permittam.*

1 ¶ Hoc interdictum de soli [m] possessore scriptũ est, quem potiorem prætor in soli possessione habebat [n]. & est prohibitorium [o] ad retinendam [p] possessionem.

2 ¶ Huius autem interdicti proponendi causa hęc fuit, quod separata [q] esse debet possessio [r] à proprietate. fieri enim potest: vt alter possessor sit, dominus non sit, alter dominus quidem sit, possessor verò non sit. fieri potest, vt & possessor idem, & dominus sit.

3 ¶ Inter litigatores ergo quotiens est proprietatis controuersia: aut conuenit inter litigatores, vter possessor sit, vter petitor: aut non conuenit. si conuenit [s]: absolutum est: ille possessoris commodo, quem conuenit possidere: ille petitoris onere fungetur. sed si inter ipsos contendatur, vter possideat, quia alteruter se magis possidere adfirmat: tunc, si res soli sit, in [t] cuius possessione contenditur, ad hoc interdictum remittentur [u].

4 ¶ Est igitur hoc interdictum, quod vulgò *vti poßidetis* appellatur, retinendæ [x] possessionis. nam huius rei causa redditur, ne vis fiat ei, qui possidet, & consequenter proponitur post interdictum *vnde vi* [y], illud [z] enim restituit vi amissam possessionem: hoc interdictum tuetur, ne amittatur possessio. denique prætor possidenti vim fieri vetat. & illud quidem interdictum oppugnat possessorem: hoc tuetur. Et (vt Pedius ait) omnis de possessione [a] controuersia aut eò pertinet, vt, quod non possidemus, nobis restituatur [b]: aut ad hoc, vt retinere [c] nobis liceat, quod possidemus. Restitutæ [d] possessionis ordo aut interdicto expeditur, aut per actionem [e]. Retinendæ itaque possessionis duplex via est, aut exceptio, aut interdictum: exceptio datur ex multis causis [f] ei, qui possidet.

5 ¶ Perpetuò autem hoc interdicto insunt hæc [g]: *Quod nec vi, nec clam, nec precario, ab illo poßidet.*

6 ¶ Interdictum autem [h] possessorem prædij [i] tuetur, quod est *vti poßidetis*. actio [k] enim numquàm [l] vltrò [m] possessori [n] datur. quippe sufficit ei, quòd possideat.

7 ¶ Hoc interdictum locum habet, siue quis totum fundum possidere se dicat siue pro certa [o] parte, siue pro [p] indiuiso possideat.

8 ¶ Hoc interdictum in omnibus etiam possessionibus, quæ sunt soli, sine dubio locum habebit, dummodo [q] possideri possit [r].

9 ¶ Quod ait prætor in interdicto, *nec vi, nec clam, nec precario, alter ab altero poßidetis*: hoc eo pertinet: vt, si quis possidet vi, aut clam, aut precario. si quidem ab alio [s], prosit ei possessio, si verò ab aduersario suo, non debeat eum propter hoc, quòd ab eo possidet, vincere. has enim possessiones non debere proficere, palam est.

2. *Paulus* lib. 65. ad Edictum.

IVsta enim an iniusta aduersus cæteros possessio sit, in hoc interdicto nihil refert. qualiscumque enim possessor, hoc ipso, quòd possessor est, plus iuris habet, quàm ille, qui non possidet.

De duob. insolidum poßidentibus. 1. *De actore & reo.* 2. *De eo qui prohibetur ædificare.* 3. *Vel ædes reficere.* 4. *Vel fundum colere.* 5. *De proiectione supra solum.* 6. *Vel in ædes vicini.* 7. *De cænaculo & superficie.* 8. *De his qui in poßeßionem mißi sunt.* 9. *De tectoriis.* 10. *De eo qui à vi poßidente accepit.* 11. *In quantum sit condemnatio.*

3. *Vlpianus* lib. 69. ad Edictum.

SI duo possideant in solidum: videamus, quid sit dicendum. quod qualiter procedat, tractemus, si quis proponeret [t] possessionem iustam, & iniustam. ego possideo ex iusta causa: tu vi, aut clam [u]. si à me possides, superior sum interdicto. si verò non à me, neuter nostrûm vincetur. nã & tu possides, & ego.

1 ¶ Hoc interdictum duplex [x] est. & hi, quibus competit, & actores & rei sunt.

2 ¶ Hoc interdictum sufficit ei, qui ædificare [y] in suo prohibetur. etenim videris mihi possessionis controuersiam facere, qui prohibes me vti mea possessione.

3 ¶ Cùm inquilinus [z] dominum ædes reficere volentem prohiberet: æquè competere interdictum vti possidetis, placuit: testaríque dominum, non prohibere inquilinum, ne [a] habitaret: sed ne possideret.

4 ¶ Itẽ videamus, si auctor [b] vicini tui ex fundo tuo vites in suas arbores transduxit [c], quid iuris sit. & ait Põponius, posse te ei denuntiare, & vites præcidere. ídque & Labeo scribit. aut vti eũ debere interdicto vti possidetis de eo loco, quo radices cõtinẽtur vitiũ. nã si tibi vim fecerit, quo minùs eas vites vel pręcidas, vel trãsducas: vim tibi facere videtur, quo min9 possideas. etenim qui colere fundum prohibetur, possidere prohibetur, inquit Põponius.

5 ¶ Itẽ videamus, si proiectio [d] supra vicini solũ [e], non iure haberi dicatur, an interdictũ vti possidetis sit vtile alteri aduersus alterũ. & est apud Cassium relatũ, vtriq; esse inutile [f]. quia alter solũ possidet, alter cũ ædib9 superficiẽ.

6 ¶ Labeo quoque scribit: Ex ædibus meis in ædes tuas [g] proiectum habeo. interdicis mecum [h], si eum locũ possideamus, qui proiecto tegetur: an [i], quo facilius possim retinere possessionem eius proiectionis, interdico tecum, sicuti [k] nunc [l] possidetis eas ædes, ex quibus pro-

d *l.* 1. §. 34. 35. *in fi. ff. eo.*
e *d.* §. 35. *Paul.* 5. *sent.* 6. §. 8.
f *adde l.* 8. *in f. ff. de religiosis.*
g *l.* 8. *C.* 6. §. 4. *Inst. de interdict. adde* 58. *Eclo.* 14.
h hoc interdictum, est retinendæ possessionis.
i vti nunc eas. *l.* 3. §. 6. *in fi. j. eo. Festus in verbo Poßeßio, v. Cuia.* 5. *obs.* 22.
k Cur ita? fortè quia alia remedia competunt. *l.* 1. §. 1. 14. 15. *j. de cloacis.*
l *l.* 3. *in fi. j. eo.*
m §. 4. *vers. sed interdicto. Inst. de interdictis.*
n habet, *Vulgal.* habeat. *Hal.*
o In hoc interdictum venit vt reus desistat à turbatione præsenti & futura. *ff. ne vis fiat ei.* eóque nomine cautio exigitur. *l.* 1. *C. eod.* venit etiam restitutio damni & interesse. *l.* 3. *in fi. j. eo.*
p §. 4. *j. eo. & d. vers. sed interdicto. Pau.* 5. *sent.* 6. §. 1.
q Separatorũ separata esse debet ratio. *l.* 12. §. 1. *ff. de adq. poss.*
r Possessionis à proprietate differentia.
s Quem possessorem esse constat, is rei partes obtinet.
t Vindicationes possessionis, interdicta vti possidetis & vtrubi: Interdicta, inquam, in ipsa possessione: vt vindicationem rerum, in re vel in rẽ actiones dicuntur, quod in re ipsa, veluti in fundo ipso pręsenti, vel in gleba quasi in fundo potius quã rei vel fundi.
u vt postea de proprietate cognoscatur. *l.* 35. *ff. de adq. poss. l.* 5. §. 1. *j. ad l. Iul. de vi publ. l.* 7. *C. de iudi. l.* 13. *Cod. de rei vind. l.* 3. *Cod. fin. regun. l.* 3. *C. de interdic. l.* 14. *C. de agris.*

x Interdicto vti possidetis possessionem retinemus. §. 1. *ff. eo.*
y quod pertinet ad recuperandam possessionem. *l.* 1. §. 1. *ff. de vi & vi.* Priùs est autem vt recuperetur possessio, quàm vt retineri possit. vix est enim vt quidquam retineri possit quod adprehensum non sit.
z Interdicti vti possidetis, & vnde vi differentia.
a Possessionum controuersiæ eo pertinent, vt vel possessio nobis restituatur, vel à nobis retineatur. Restituatur, amissa: Retineatur, non amissa.
b Fallor ego, aut Iurisconsultus abutitur vocabulo *restituendi*, quo scilicet intelligit interdicta adipiscendæ & recuperandæ possessionis. §. 3. 6. *Inst. de interdict. l.* 2. §. 3. *ff. de interdic.* aliàs adipiscendæ possessionis interdicta Pedius malè omitteret.
c hinc interdictum retinendæ possessionis. §. 4. *Inst. de interdict.*
d *al.* restituendæ.
e ¶ *fortè legendum, exceptionem*, ídque verba quæ sequuntur exprimunt. Retinendæ, itaque inquit, possessionis duplex via est, aut exceptio, aut interdictum. Sed tamen actionis verbo actionem in factum intelligere possis, de qua *in l.* 4. §. 2. *ff. de damno. l.* 3. § 2. *ff. ne vis fiat ei. v. quæ dixi ad l. vlt. C. de act. emp.* aut condictionem incerti. *v. Cuia.* 5. *obs.* 17. Dicam plenius Retinendæ possessionis plura esse remedia, est interdictum *ne vis fiat ei. ff. tit.* 4. (cuius adfinia remedia sunt, Actio in factum, de qua hîc agitur: manus militaris. *d. l.* 3. *in pr. l.* 5. §. 27. *ff. vt in poss.* sequestratio possessionis litigiosæ. *l.* 5. §. 1. *in fi. vt legator.*) Interdictũ *vti poßidetis, vt hoc tit.* Interdictũ *vtrubi. j. tit.* 31. *de itin. actũq. priuato. j. tit.* 19. *de aqua quotid. & æstiua. j. tit.* 20. *de riuis. j. tit.* 21. *de fonte. j. tit.* 22. officiũ iudicis, cũ periculũ est ne partes veniãt ad arma. *l.* 13. §. 3. *ff. de vsufr. v.* Menoch *in commentario de retinendâ poss.*
f sunt enim variæ exceptionũ causæ, putà pacti, rei iudicatæ, iurisiurandi, doli & similes.
g nã si aliquo ex his modis à me possides, succũbis.
h Traiectio est verborũ: itaque lege, Interdictũ autẽ, quod est *vti poßidetis*, possessorem prædii tuetur.
i Hoc interdictũ pro possessione rerũ corporaliũ, *vt hîc.* & incorporaliũ. *l.* 8. §. 5. *in f. ff. si ser. vind.* vsusfructus & serui tutum personaliũ, *l. vlt. j. e.* (nã in [l] seruitutibus habẽtib. causã discõtinuam, vt est iter & actus, recurritur ad interdictũ *de itinere actuq; priuato*) iurisdictionis & huiusmodi iurium, putà percipiẽdi fructus annui, competit. *c. licet* 9. *de probationibus.*
k hinc collige differentiã inter actionem & interdictum.
l Imò, aliquãdo possessor actoris partes sustinet. § 2. *in fin. Inst. de act. l.* 2. *ff. de lege Rhodia.*
m i. ita vt prior agat, *vt l.* 10. *ff. de negot. l.* 71. §. 1. *ff. cõmodati. l. pe. ff. in quib. cau. pig.*
n Cõtra possessorẽ datur interdictũ *vti possidetis.* In hoc igitur interdicto possessor agit: in cęteris causis non æquè. Quæ res facit vt ad interdictum *vti poßidetis* putem optimè referri posse id qđ Iustinianus scribit, vno casu eũ qui possidet actoris partes sustinere. §. 2. *in fi. Inst. de act.* aliàs possessori nunquã datur actio *vt hic.* Cur tã variè? vel ideo, quòd possessori, cui pprietatis, nulla verò possessionis controuersia mouetur, sufficere debet, qđ liberè possideat. Contra, non sufficit possessori, cui possessionis mouetur quæstio, quòd possideat: nisi liberè pariter possideat. Ideóq; nõ mirũ si possessor eo casu actoris partes sustinet, cũ ei desit libera possidẽdi facultas.
o nã incerta pars possideri nõ põt. *l.* 3. §. 2. *l.* 26. *ff. de adq. poss.*
p Pars certa hic opponitur parti pro indiuiso. Est enim pars pro indiuiso incerta. Imò oculis aut digito pars ea demõstrari nõ põt: fusa est enim sparsáq; per id omne qđ cõmune est. *v. l.* 7. *ff. quib. mod. vsusfr. amit. & l.* 6. §. 1. *ff. cõm. præd.*
q iusta exceptio, de qua v. leg. 1. *in f.* leg. 30. §. 1. *ff. de adq. poss.*
r possint. *Hal.*
s *l.* 2. 3. *j. e. l. vlt. ff. de adq. poss. l.* 4. §. 23. *ff. de vsurp. l.* 17. *j. de precario.* §. 4. *Inst. de interdictis.*
t Ex Trebatii, s. sentẽtia. cui neque Proculiani neq. nos assentimur. & ita Cuiacius cõciliat hãc legẽ cũ lege 3. §. 5. *ff. de adq poss.* quæ negat duos in solidũ possidere posse.
u i. iniustè: si quidẽ, clã possessio iniusta est. *l.* 7. § 4. *ff. com. diuid.*
x §. 7. *vers. duplicia. Inst. de interd. l.* 37. *j. de obl. & act.*
y §. 3. 4. *j. e. l.* 11. *ff. ti. prox. l.* 52. §. 2. *ff. de adq. pos.*
z *v. l.* 12. *in fi. ff. tit. prox.*
a v. quæ scripsi *ad l.* 3. *C. de locato.*
b actor. *vulgat. Hal.*
c mos enim erat apud veteres vlmis vites maritare.
d proiectum *vulgat. Hal.*
e nõ in ædes, vt est in §. seq.
f An id probat Labeo? negat Cuiac. 5. *obs.* 22. *in fi. &* 17. *obs.* 2. legit itaq; *vtriq; vtile.* quo nomine reprehẽditur à Roberto 2. *recep.* 4.
g nõ simpliciter in solũ tuũ, *vt in* § 5. *ff. eo.*
h i. interdicto mecũ agis hac formula, *Si eũ locũ poßideas, qui proiecto tegitur.*
i i. num te vtente superiori interdicto, eo quod nunc sequitur vti potero, nempe, *sicuti nunc poßidetis eas ædes ex quibus proiectũ est.*
k hæc sententia, quæ sequitur, maiusculis literis apud Haloandrum legitur vt intelligatur, esse formula.
l *l.* 1. *ff. eo.* id est, tempore editi interdicti *Festus in verbo*

iectus

possessio.ideoque in *l.1.ff.de interdictis*,hoc interdictum in presens tempus referri dicatur.Hinc colligere possis,Vt hoc interdictum competat,requiri ex parte actoris vt possideat de præsenti:adde vt non habeat illam possessionem vi,clàm,precariò, *l.1. in fi.ff.eo.*à parte rei requiritur turbatio.Ceterùm qualiter probetur possessio.v.quæ notaui *ad l.48.ff.de solution.* a proiectum est,*vulg.Hal.* b ὑδιαιπμα. c citra ius seruitutis, *vt in l.25.ff.de seruit.vrb.* iure tamé dominij. id enim licebat & fiebat , quoties duobus vel tribus data facultas erat ædificádi in publico ἑτέρων μὲν τὰ κατάγαια λαμβανόντων , ἑτέρων δὲ τὰ ὑπερῷα,vt ait Dionysius Halicarnass.10. Hinc Liu.39.Cœnaculum supra ædes da um,scalis ferentibus in publicũ obseratis, aditu in ædes verso,*v.Cuia.13. obs.26.*

iectus[a] est?

7 ¶Sed si supra ædes, quas possideo,cœnaculum [b] sit [c], in quo alius quasi dominus moretur: interdicto vti possidetis me vti posse , Labeo ait : non eum , qui in cœnaculo moraretur.semper enim superficiem [d] solo cedere. Planè si cœnaculum ex publico[e] aditum habeat:ait Labeo,videri non ab eo ædes possideri, qui κρύπτας [f] possideret,sed ab eo,cuius ædes supra κρύπτας essent.verum est hoc in eo,qui aditum ex publico habuit.Ceterùm superficiarij[g] proprio interdicto , & actionibus à prætore vtentur. dominus autem soli tam aduersus alium quàm aduersus superficiarium potior erit interdicto vti possidetis. sed prætor superficiarium tuebitur secundùm legem locationis. & ita Pomponius quoque probat.

8 ¶Creditores missos in possessionem rei seruandæ causa, interdicto vti possidetis vti non posse. & meritò: quia nõ possident[h]. Idémque & in ceteris omnibus,qui custodiæ causa missi sunt in possessionem,dicendum est.

9 ¶Si vicinus meus in parte mea tectoria [i] habeat, & in parte tua sua[k]:vti possidetis mihi efficax est,vt ea tollere compellatur.

10 ¶Non videor vi possidere,qui[l] ab eo,quem[m] scirem vi in possessionem esse,fundum accipiam.

11 ¶In hoc interdicto,condemnationis summa refertur ad rei ipsius æstimationem. *Quanti* [n] *res est*, sic accipimus: quanti vniuscuiusque intererest , possessionem retinere.Seruij autem sententia est existimantis,tanti possessionem æstimandam , quanti ipsa res est. sed hoc nequaquam opinandum est, longè enim aliud [o] est rei pretium, aliud possessionis[p].

De fructuariis,& vsuariis.

4. *Idem*[s] lib.70.ad Edictum.[t]

IN summa puto dicendum , & inter fructuarios hoc interdictum reddendum,etsi alter vsumfructum,alter possessionem[q] sibi defendat.Idem erit probandum, & si vsusfructus quis sibi defendat possessionem.& ita Pomponius scribit.Proinde & si alter vsum,alter fructum sibi tueatur: & his interdictum erit dandum.

DE SVPERFICIEBVS[r], Tit. XVIII.

Interdictum. 1. Ratio interdicti & de actione ciuili. 2. Collatio huius interdicti & superioris. 3. De actione in rem. 5. De euictione. 6. De vsufructu,vsu. 7. Traditione, legato, donatione. 8. Communi diuidundo. 9. De seruitutibus.

1. *Vlpianus*[s] libro septuagesimo ad Edictum.[t]

AIT prætor:*Vti,ex lege locationis siue conductionis, superficie,qua de agitur,nec vi, nec clàm,nec precariò alter ab altero fruemini : quo minus fruamini, vim fieri veto. si qua alia actio de superficie postulabitur,causa cognita dabo.*

1 ¶Qui[s] superficiem in alieno solo habet,ciuili[t] actione subnixus est. nam si conduxit superficiem , ex conducto:si [u] emit, ex empto agere cum domino soli potest.Etenim si ipse eum prohibeat:quod interest,agendo consequetur. Sin autem ab alio prohibeatur: præstare ei actiones suas debet dominus , & cedere. Sed longè vtile visum est,(quia"&"incertum erat,an locati existeret:& quia melius [x] est possidere,potiùs quàm in personam experiri)hoc interdictũ proponere,& quasi in rem actionem polliceri.

2 ¶Proponitur autem,interdictum duplex,exemplo[y] interdicti vti possidetis. Tuetur itaque prætor eũ, qui superficiem petiit, veluti vti possidetis interdicto. neque exigit ab eo , quam causam possidendi habeat. vnum tantùm requirit,num fortè vi,clàm,precariò aduersario possideat.Omnia quoque,quæ in vti possidetis interdicto seruantur,hîc quoque seruabuntur.

3 ¶Quod ait prætor,*Si actio de superficie postulabitur,causa cognita dabo:* sic intelligendum est: vt,si ad tempus quis superficiem conduxerit , negetur ei in rem actio. Et sanè causa cognita[z] ei,qui non ad [a] modicum tempus conduxit superficiem,in rem actio competet.

4 ¶Is autem , in cuius solo superficies est, vtique non indiget vtili actione , sed habet in rem , qualem habet de solo. Planè si aduersus superficiarium velit vindicare: dicendum est,exceptione vtendum in factum data.nam cui damus actionem,eidem"&"exceptionem competere multo magis quis dixerit.

5 ¶Si soli possessori superficies euincatur:ęquissimum erit,subuenire ei vel ex stipulatu de euictione,vel certè ex empto actione.

6 ¶Quia autẽ etiam[b] in rem actio de superficie dabitur:petitori quoque in superficiem dari,& quasi vsumfructum,siue vsum quendam"eius"esse, & constitui posse per vtiles actiones,credendum est.

7 ¶Sed & tradi posse,intelligendum est:vt & legari,& donari possit.

8 ¶Et,si duobus sit communis, etiam vtile communi diuidundo iudicium dabimus.

9 ¶Seruitutes quoque prætorio iure constituentur. & ipsæ ad exemplum earum, quæ ipso iure constitutæ sunt, vtilibus actionibus petentur. sed & interdictum de his vtile competet.

Definitio & ius ædium superficiariarum.

2. *Gaius*[s] libro vicesimo quinto ad Edictum Prouinciale.[t]

SVperficiarias ædes appellamus,quæ in [c] conducto solo positæ sint , quarum proprietas & ciuili & naturali iure eius est,cuius & solum.

DE ITINERE[d], ACTVQVE[e] priuato[f], Tit. XIX.

¶ Prius interdictum de vsi itineris actúsque. 1. Hoc interdictum esse prohibitorium. De seruitute rustica , vel vrbana. 2. Iure imposita vel non.De vsu seruitutis. 3. De anni computatione. 4. De probatione. 5. Quousque competit interdictum. 6. De eo qui per proximum vicini agrum iter fecit. 7. De vsu per alium. 9. De restitutione in integrum,& repetitione diei. 11. De precario. 12. De eo qui primum rectè,deinde precario vsus est.De eo qui prohibitus,vel alio prohibito,per quem id ius pertinebat,vtitur.

1. *Vlpianus*[s] lib.70.ad Edictum.[t]

PRAETOR ait: *Quo itinere actúque priuato, quo de agitur,vel via,hoc anno nec vi, nec clàm, nec precario ab illo vsus es : quo minus ita vtaris, vim fieri veto.*

1 ¶Hoc interdictum prohibitorium est , pertinens ad tuendas rusticas tantummodò seruitutes.

2 ¶Hoc interdicto prætor non inquirit,vtrùm habuit iure seruitutem impositam,an non:sed hoc tantùm, an itinere actúque hoc [g] anno vsus sit non vi, non clàm , non precariò.& tuetur eum,licèt eo tempore,quo interdictum redditur, vsus non sit. Siue igitur habuit ius viæ, siue non habuit:in ea conditione est,vt ad tuitionem prætoris pertineat:si modò[h] anno vsus est[i] vel modico tempore,id [k] est non minùs quàm triginta diebus.Neque ad præsens tempus refertur vsus: quia plerumque itineribus vel via non [l] semper vtimur,nisi cùm vsus exegerit.ita annui temporis spatio conclusit vsum.

3 ¶Annum ex die interdicti retrorsum computare debemus.

4 ¶Si quis hoc interdicto vtatur : sufficit, alterutrum probare,vel iter,vel actum in vsu habuisse.

5 ¶Iulianus ait,quoad vsque ingressus est, eo vsque ei interdictum competere.quod verum est.

6 ¶Viuianus rectè ait,eum, qui propter incommoditatem riui [m],aut propterea quia via publica interrupta erat, per proximi vicini agrum iter fecerit,quamuis id frequenter fecit,nõ videri omnino vsum.itaq; inutile esse interdi-

d Superficies solo cedit *2.Harmenop.4.*

e Cuiacius notat, multum interesse, vtrũ cœnaculũ domus aditum habeat è scala in cœnaculum, an è plano siue solo publico. Priori casu , possessorem inferioris ædificij potioré esse in interdicto *vti possidetis* , Altero , eũ qui supra cryptas habitat *Cuiac.ibid.* Addo, multum interesse , aditũ aliunde habeat vel non. nam si aliunde non habet , superiori seruiet quod erit inferius,*l.penul.ff.de damno.*

f κατάγαια. *Halicarn. ibid.* vel κατώγια, *Harmenop.2.tit.4.58. Eclog.2.c.24.* ὑπόγαια legit Alciatus *2.prætermiss.* inferiora ædificia,*l.24.ff.de seruit.vrb.* Nec vertas refugia, ex *l.13.§.7.ff.de vsufr.& l.1.§.2.ff.de seruo corr.* Sunt enim refugia interiora domus loca , opposita apertis & parentibus , & cuique expositis.κρύπτας hîc opponũtur cœnaculo superiori , de quo quædam extant in *l.pen.ff.de dãno.*

g hinc cõstat, Prætorem exéplo rerum soli, *l.1.§.1.& pen.ff.eo.* de superficie dedisse interdictum *vti possidetis* secundum legem locationis *hîc.& l.1.§.2.ff.de superficiebus* , *v.Cuiac.17.obs.2.*

h *l.9.ff.de rei vindic.l.3.in fi.l.20.§.1.ff.de adquir.poss.l.12.ff.quib.ex caus.in possess.*

i χριστήρια *Harmenop.2.tit.4.c.*περὶ χριστηρίων.κονιάματα ζωγραφίας. *58.Eclog.ex tit.17.c.3.*de tectoriis,*adde l.38.circa fin.ff.de rei vindic.l.44.ff.de vsufr.l.13.in fi.ff.de seruitutib.vrban.l.3.§.4.ff.de in rem verso.7.Vitruuium 2.3.*

k In parte mea & parte sua , si vicinus tectorium vult facere , oportet vt ea faciat εἰς τὰ ἑαυτοῦ μέρη τοῦ ὀπηκοίνου τοίχου, *Harmenop.l.2.tit.4.c.*περὶ χριστηρίων, ceu de vnctoriis. aliàs si in mea parte ea facias,rectè agam. vt ea tollat, *Eclog.ibid.l.12.ff.comm.diuid.v.Cuiac.5.obser.27.*

l si ab eo,*vulgat.Hal.*

m Cur ita?v.quæ notaui,*ad l.110.ff.de verb.signif.*

n *l.1.ff.eo.*

o hinc,aliud proprietas,aliud possessio,*l.1.§.2.ff.eo.*

p hoc est commodi possidendi,seu eius quod interest. *l.1.§.4.ff.de itinere actuque. l.1.§.5.ff.ne vis fiat ei.*

q hinc colligunt , Hoc interdictum competere ciuiliter tantum possidenti, ei qui turbatur,ab eo qui naturaliter tantum possidet. Addunt, Dari possidẽti naturaliter tantum,ciuiliter & naturaliter possidenti res corporales,& immobiles, & quasi possidenti res incorporales , & cui nota inuritur malæ fidei possessionis, domino pro turbatione facta colonis. è contrario competere aduersus eum qui nos turbauit in qualicunque & quarumcunque rerum possessione (siue contẽdat se possidere, siue non possideat. hanc enim cõmuné opinioné doctorum esse ait Schneideuinus,*in.§.retinendæ. Institu.de interd.*) & notam nobis inurétem iniustæ possessionis & cessantem soluere annuos cẽsus ceu reditus.

r De superficiis. index titulorũ, De superficiebus.i.de interdicto & actione superficiaria. vox *superficies*,extat in *l.32.ff.de iure dot. in l.39.ff.de leg.2.* Superficiarię ædes quæ, vide *l.2.ff.eod.*

s Is est superficiarius.

t Vtili,*l.13.§.3.ff.de pignorib.* in rem, *§.6.ff.eod.l.73.l.74.l.75.ff.de rei vindicat.*

u Superficiarius, non tãtum est inquilinus,*l.3.§.pen.ff.de oper.noui.* sed plus quàm inquilinus : quia in alieno solo ædificat conducto (vel etiam empto) ea lege , vt ibi ædificet & ibi habeat ædificiũ in plures annos sub annuo salario. Idque ius dicitur ἐμβατευτικὸν, *l.3.ff.de reb.eor.*Basilicis ἐμβατικὸν, *Cuiac.hic.* Puto exemplo superficiarij hoc interdictum dari Emphyteutico & Feudatario: Notandum id quoque est : sex esse contractus ex quibus transfertur dominiũ vtile , excepto hoc est, retento dominio directo: Huius generis autem sunt hi contractus,superficiarius contractus : locatio ad longum tempus, Emphyteusis , libellariæ, Precaria , Feudum, de quibus vide Aluarotũ *initio Feudorum.*

x est enim magnum commodum possidẽdi, *§.4.versi.& quia lõgè.Instit.de interdict.§.14. Inst.de obl.ex delict.*

y *v.l.3.§.7.ff.vti possid.*

z ¶nã modici tẽporis definitio in arbitrio iudicis posita est,*l.1.§.vlt.ff.de iure delib.*

a *l.3.ff.si ager vectigalis.*

b *l.74.ff.de rei vindic.l.10.ff.familiæ.*

c *l.73.l.74.ff.de rei vindicat.*

d quid sit,*v.l.1.ff.de seruitutib.rustic.*

e i.de itinere vel actu.Habet enim hæc actio vim disiunctiuæ,cùm sufficiat alterutrum probare,vel iter vel actum hoc anno in vsu habuisse.

f & interdictis vtriusque nomine cõpetentibus.Primum pertinet ad retinendam possessionem:alterum,vt cogatur adire & reficere.

g *l.vlt.ff.eod.l.1.in fi.ff.quemadm.seruit.*

h Si modo hoc anno,*vulg.*si modo eo anno,*Hal.*

i & in eo differt ab vti possidetis , quòd non refertur ad tempus præsens, sed ad præteritum.

k Modicum tempus pro triginta diebus,*v.Nouell.17.c.6.*

l *adde l.7.quemadm.seruit.amitt.*

m non vt suo iure id faceret,*l.vlt.ff.eod.*

a neutro, *vulgat. Hal.* b *§ 11. ĵ eo. l. 3. §. 4. ĵ. eo. l. 9. ȝ. de adquir. poſſ.* c *d. l. 3. §. 7. ĵ. eod.* d atqui amicus ille non poſſidet, *l. 41. ȝ. de adquir. poſſ.* e *adde l. 3. §. 17. l. 30. §. 3. ȝ. de adquir. poſſ.* f *v. l. 3. ȝ. de fide inſtr.* g *v. d. l. 3.* h Precarium rei noſtræ nos non tenet, *l. 4. §. 3. ĵ. de precario. l. 40. ȝ. de adq. poſſ. l. 45. ĵ. de reg. iur.* i *v. §. 7. ȝ. eo.* k i. diebus triginta, *§. 2. ȝ. eod.* l i. completũ. m vt vtile per inutile non vitietur, *l. 1. § 20. ĵ. tit. prox. l. 1. §. 5. in fin. C. qui teſta. fac.*

nouum quid facit, *adde l. 1. §. 11. 12. ȝ. de oper. nou.* o exceptio, *§. 13. ȝ. eod.* p refectionem, *Hal.* q *ἀρχαῖον σχῆμα, 58. Eclog. 11. c. 10. l. 1. §. 1. ȝ. de via publica.* r *l. 1. in fi. ĵ. de riuis.* ſ Imò, hæc omnia ſunt permiſſa, *l. 11. in fi. pr. ȝ. cõm. præd.* t *v. l. 1. §. 1. ȝ. de via publ.* cliuoſam faciat, *l. 2. §. 32. ȝ. ne quid in loco publ.* adleuet, *l. 11. ȝ. comm. præd.* u Faciendi & reficiendi differentia, *l. 1. §. 1. ȝ. de via publ. & itin. public.* Cur ita? Qui reficit, nihil de nouo facit.

ctum, non quaſi precario vſum, ſed quaſi nec vſum. ergo ſecundùm (hoc) nec vtro[a] vſus videtur. multo enim minus illo vſus eſt, per quem non iit propter incommoditatem riui, aut propterea quia via prærupta erat. Idem erit dicendum, & ſi non erat via publica, ſed iter priuatum. nam & hîc eadem quæſtio eſt.

7 ¶Is cuius colonus[b], aut hoſpes, aut quis alius[c] iter ad fundum fecit, vſus videtur itinere, vel actu, vel via. & idcirco interdictum habebit[d]. & hæc ita Pedius ſcribit, & adiicit, etiam ſi ignorauit, cuius fundus eſſet, per quem iret, retinere eum ſeruitutem.

8 ¶Si quis autem, cùm putaret fundum ad ſe pertinere, ſuo nomine iter fecerit, amicus meus: vtique ſibi, non mihi interdictum adquiſiſſe intelligitur.

9 ¶Si quis propter inundationem[e] vſus non ſit itinere actúque hoc anno, cùm ſuperiore vſus ſit: poteſt, repetita[f] die, hoc interdicto vti per in integrum reſtitutionem ex illa parte, *Si qua mihi iuſta cauſa eſſe videbitur.* Sed etſi per vim hoc ei contigerit: in integrum eum reſtitui oportere, Marcellus probat. Præterea & aliis caſibus interdictum repetita[g] die competit, ex quibus in integrum quis reſtitutionem impetrare ſoleat.

10 ¶Præterea ſciendum eſt: ſi, dilatione data aduerſario, futurum eſt, vt cauſa interdicti mei deterior fiat: æquiſſimum eſſe, repetita die reddi interdictum.

11 ¶Si tibi fundum precario conceſſero, cui via debebatur: deinde tu à domino fundi precario rogaueris, vt ea via ad eum fundum vtaris: an noceat tibi exceptio, ſi aduerſus eum velis interdicere. à quo precariò viam rogaſti? & magis eſt, vt noceat. ídque colligi poteſt ex eo, quod Iulianus ſcribit in ſpecie huiuſmodi. quærit enim: ſi ego tibi fundum precariò dedero, cui via debebatur, & tu rogaueris precariò, vt ea via vtaris: nihilo minùs vtile interdictum mihi eſſe: quia ſicuti me precarium[h] rei meæ non tenet, ita nec per te precariò poſſidere intelligor. quotiens enim colonus[i] meus, aut is, cui precariò fundum dedi, via vtitur: ego ire intelligor. propter quod & rectè dico, me itinere vſum. quæ ratio (inquit) efficit: vt & ſi ego viam precariò rogauero, & tibi fundũ precariò dedero: quamuis hac mente ieris, quaſi fundo meo deberetur: inutile eſſe interdictum. & precariò eo itinere vſus eſſe videar non immeritò. non enim opinio tua, ſed mea quærenda eſt. tu tamen (credo) poteris interdicto vti, etſi de hoc nihil ſcribat Iulianus.

12 ¶Si quis ſupradicto tempore anni[k] non vi, non clàm, non precariò itinere vſus ſit, verùm poſtea non ſit vſus, ſed clàm, precarióve: videndum eſt, an ei noceat. & magis eſt, vt nihil ei noceat, quod attinet ad interdictum.

2. *Paulus* lib. 66. ad Edictum.

NEc enim corrumpi, aut mutari, quod rectè tranſactum eſt[l], ſuperueniente[m] delicto poteſt.

2. *De eo qui ab auctore noſtro vitioſe poſſidet.* 3. *De eo quod intereſt.* 4. *De vſu per alium. De proprietario, & fructuario.* 6. *De donatione.* 7. *Mandato.* 8. *Emptione legati.* 9. *Dote.* 10. *Et cæteris cauſis.* 11. ¶ *Alterum interdictum. De itinere actúque reficiendo.* 12. *Ratio interdicti.* 13. *Collatio huius interdicti cum ſuperiore.* 14. *De iure reficiendi.* 15. *Reficere quomodo accipitur.* 16. *De ponte.*

3. *Vlpianus* lib. 70. ad Edictum.

INde etiam illud Labeo ſcribit: ſi, cùm à me rectè via vtebaris, fundum vendidero, per quem vtebaris, deinde emptor te prohibuit: licèt clàm videaris ab eo vti, nam qui prohibitus vtitur, clam[n] vtitur: tamen interdictum tibi competere intra[o] annum: quia hoc anno non vi, non clàm, non precariò vſus es.

1 ¶Item ſciendum eſt, non tantùm eum clàm via vti, qui ipſe prohibitus vtitur: verùm eum quoque, per quem quis id ius retinebat, ſi eo prohibito, per quem retinebat, vtatur. Planè ſi ignoraui prohibitum, & perſeuero vti: nihil mihi nocere, dicendum eſt.

2 ¶Si quis ab auctore meo vi, aut clàm, aut precariò vſus eſt: rectè à me via vti prohibetur: & interdictum ei inutile eſt: qui à me videtur vi, vel clàm, vel precariò poſſidere, qui ab auctore meo vitioſè poſſidet. Nam & Pedius ſcribit: ſi vi, aut clàm, aut precariò ab eo ſit vſus, in cuius locum hereditate, vel emptione[p], alióve quo iure[q] ſucceſſi: idem eſſe dicendum. cùm enim ſucceſſerit[r] quis in locum eorum: æquum[ſ] non eſt, nos noceri[t] hoc, quod aduerſus eum non nocuit, in cuius locum ſucceſſimus.

3 ¶In hoc interdicto examinatur, quanti eius intereſſe[u], via non prohiberi, ſiue itinere.

4 ¶Vti videmur ſeruitutibus etiam per ſeruos[x], vel colonos, vel amicos, vel etiam hoſpites: & ferè per eos omnes, qui nobis retinent ſeruitutes. ſed enim per fructuarium quidem ſeruitus retinetur. per fructuarium autem interdictum hoc domino non competere, Iulianus ait.

5 ¶Idem Iulianus ſcribit: ſi meus vſusfructus in fundo tuo, proprietas verò tua fuerit, & vterque[y] noſtrûm per vicini fundum ierit: vtile interdictum de[z] itinere nos habere. & ſiue fortè ab extraneo fructuarius prohibetur, ſiue etiam à domino, ſed & ſi dominus à fructuario: competet. nam & ſi quilibet prohibeat ire, interdictum aduerſus eum competit.

6 ¶Hoc interdictum & ei competit, qui donationis[a] cauſa fundi vacuam[b] poſſeſſionem adeptus eſt.

7 ¶Si quis ex & mandatu[c] meo fundum emerit: æquiſſimum eſt, mihi hoc interdictum dari vt ille vſus[d] eſt, qui mandatu meo emit.

8 ¶Sed & ſi quis vſumfructum emit[e], vel vſum, vel cui legatus eſt & traditus: vti hoc interdicto poterit.

9 ¶Hoc ampliùs & is, cui dotis cauſa fundus traditus eſt, experiri hoc interdicto poterit.

10 ¶Et generaliter ex omnibus cauſis, quæ inſtar habent venditionis, vel ex alterius contractus, dicendum eſt, hoc interdicto locum fore.

11 ¶Ait prætor: *Qui itinere actúque hoc anno non vi, non clàm, non precariò ab alio vſus es, quo minùs id Iter actúmque, vt tibi ius eſſet, reficias*[f], *vim fieri veto. qui hoc interdicto vti volet, is aduerſario damni infecti, quod per eius vitium datum ſit, caueat*[g].

12 ¶Vtilitas ſuaſit, hoc quoque interdictum proponere. námque conſequens erat, eum, qui itinere vtitur interdictum proponere, vt refici iter poſſit. quemadmodum enim aliàs vti poteſt itinere vel actu commodè[h], quàm ſi refecerit? corrupto enim itinere, minùs commodè frui aut agi poteſt.

13 ¶Hoc autem à ſuperiore diſtat: quòd illo quidem interdicto omnes vti poſſunt, qui hoc anno vſi ſunt: hoc autem interdicto eum demum vti poſſe, qui hoc anno vſus eſt, & ius ſibi eſſe reficiendi, oporteat[i]. Ius autem eſſe videtur ei, cui[k] ſeruitus debetur. Itaque qui hoc interdicto vtitur, duas[l] res debet docere: & hoc anno ſe vſum, & ei ſeruitutem competere. Ceterùm, ſi deſit alterutrum, deficit interdictum. nec immeritò. qui enim vult ire agere tantiſper, quoad de ſeruitute conſtet, non[m] de iure ſuo docere. quid enim perdit, qui eum patitur hoc facere, qui hoc anno fecit? Enimverò qui vult reficere, aliquid noui[n] facit. neque debet ei in alieno permitti id moliri, niſi verè habet ſeruitutem.

14 ¶Fieri autem poteſt[o], vt, qui ius eundi habeat & agendi, reficiendi ius non habeat: quia in ſeruitute conſtituenda cautum ſit, ne ei reficiendi ius ſit, aut ſic, vt ſi velit reficere, vſque ad certum modum reficiendi ius ſit. meritò ergo ad refictionem[p] ſe prætor retulit. *vt tibi* (inquit) *Ius eſt, reficias. vti ius eſt,* hoc eſt, ſicuti per ſeruitutem impoſitam licet.

15 ¶Reficere ſic accipimus, ad priſtinam formam[q] iter & actum reducere: hoc eſt, ne quis dilatet[r], aut producat, aut deprimat[ſ], aut exaggeret[t]. & aliud[u] eſt enim reficere, longè aliud facere.

16 ¶Apud Labeonẽ quæritur, ſi pontem[x] quis nouum velit facere viæ minuendæ cauſa, an ei permittatur. & ait, permittendum, quaſi[y] pars ſit refictionis[z] huiuſmodi munitio. & ego puto veram Labeonis ſententiam, ſi[a] modo ſine hoc commeari non poſſit.

De apportatione eorum, quæ refictioni neceſſaria ſunt.

4. *Venuleius* lib. 1. Interdictorum.

VEteres nominatim adiiciebant, vt[b] ea quoque, quæ ad refictionem[c] vtilia eſſent, adportanti vis non fieret. quod[d] ſuperuacuum eſt: quoniam qui[e] adportari non patitur ea, ſine quibus refici iter non poſſit, vim facere videtur, quo minùs reficiatur.

1 ¶Si quis autem, cùm poſſet compendiariâ[f] adportare, quæ refictioni neceſſaria ſunt, lõgiori itinere velit adportare, vt deteriorem cauſam eundi faciat: impunè ei vis fiet: quia ipſe ſibi impedimento ſit, quo minùs reficiat.

2. *De ſucceſſoribus. De emptore.* 3. *De eo qui diu vſus eſt ſeruitute, quam iure impoſitam non habet.* 4. *Vti caueatur. De vitio operis.*

5. *Vlpianus* lib. 20. ad Edictum.

APparet ergo eum, qui non[g] patitur hæc[h] congeri, vim facere quo minùs quis perficiat. 1 ¶Planè ſi[i] quis, cùm poſſet alia[k] parte agri ſine incõmodo domini fundi impẽſam adportare, id egit, vt alia parte adportet: impunè ei vim fieri, rectè placuit. 2 ¶Hoc interdictũ non ſolùm ipſi, verùm ſucceſſoribus[l] quoq; eſſe dandum, non eſt ambigendum. Emptori[m] quoq; dabitur, & in emptorem.

3 ¶Si[n] quis ſeruitutem iure impoſitam non[o] habeat, habeat autem velut longæ poſſeſſionis prærogatiuam[p] ex eo, quòd diu vſus eſt ſeruitute: interdicto hoc vti poteſt.

4 ¶Qui hoc interdicto vſurus eſt, de vitio operis cauere[q] aduerſario debet.

De recta

n Imò, vi vtitur, *l. 1. §. 5. infra quod vi aut clã.* o hoc interdictum eſt malè. p *adde l. 76. §. 1. ȝ. de contrahen. emption. l. 35. ȝ. de act. empt.* q puta donatione, *§. 6. ĵ. eo.* r ſucceſſerimus, *Hal. l. 59. l. 193. l. 156. l. 177. ĵ. de reg. iur. l. 76. ȝ. de contrah. empt. l. 28. C. de euictionib.* ſ *l. 156. §. 1. ĵ. de regul. iur.* t *al.* noceo. *Haloan.* nocere aduerſus nos hoc. *vulgata* aduerſus nos nocere hoc. u *al.* intereſt, *&c.* Igitur id quod intereſt in interdictis conſideramus, *l. 1. §. 41. ȝ. de vi & vi.* x *l. 1. §. 7. ȝ. eod. l. 9. ȝ. de adquir. poſſeſſ.* y ¶Duo in ſolidum ius incorporale poſſidere poſſunt ratione diuerſorum, *Alberic.* z vſufructuarius interdicto *de itinere* vti poteſt, *l. 2. §. vlt. in princip. ȝ. ſi ſeru. vindic.* a *adde §. 2 ȝ. eo.* b vacua poſſeſſio quid ſit, *dixi ad l. 68. ȝ. de contr. empt.* c Mandatum habens ad aliquid emẽdum faciendumve, ſi id emit aut emi mandat, nomine mandãtis feciſſe præſumitur: *vt hîc.* niſi forte antea mãdatũ repudiauit, aut ſi longo interuallo interiecto fecerit, emeritve. adde Socinũ *regu. 253.* d *l. 1. §. 7. ȝ. eod.* e *§. 12. in fi. ĵ. eo. l. 35. ȝ. de act. emp.* f hîc agitur de poſteriori interdicto reficiẽdi itineris. g *l. 5. in fi. ĵ. eod.* h Re ſua quis vti commodè non poteſt, niſi eius reficiendæ poteſtatem habeat. i reficiendi doceat, *vulgat.* docet, *Hal.* k Qui ſeruitutis commodo fruitur, eius reficiendæ onus ſubit: niſi tamen illud onus à ſeruiẽtis fundi domino ſit remiſſum, &c. *§. 14. ĵ. e.* l quæ neceſſariæ ſunt interdicturo, *de itinere actuq.* m nõ debet de iure ſuo, *vulgat. Hal.* n Qui reficit,

x *d. l. 2. §. 33. 58. Eclog. 2. c. 7.* y ratio dubitandi. z refectionis. a & ita reſtringe, *d. § 33. & d. c. 7.* b *l. 5. ĵ. eod. l. 3. in fi. ĵ. de riuis. l. 4. §. 5. ȝ. ſi ſeruit. vind. l. 11. §. 1. ȝ. comm. prædior. l. 1. §. 8. ȝ. de mortuo inferendo.* c refectionẽ. d ſuperuacua nulla ſunt nonnunquam in edictis & ſtatutis. e Conceſſo vno vel aliquo, ea quoque conceſſa intelligun tur, ſine quibus id fieri vel refici poteſt. f poſſet per cõpendiaria. *Halo.* *adde l. 5. §. 1. ĵ. eo.* g *v. l. 4. ȝ. eod.* h *ſub.* ad refectionem itineris neceſſaria. i Qui viam in alium fundum habet, per eam partem commeare atq; iter inſtituere debet, quæ minus ſeruiẽti fundo noceat: adeò vt ſeruiẽtis fundi dominus, propria authoritate abutentem aduerſarium prohibere poſſit. *Albericus in l. veteres. ȝ. eod.* k *d. l. 4. 1. ȝ. eod.* l vniuerſalib. nam de emptore, hoc eſt ſingulari ſucceſſore mox adiicit. & ita ex ſequentibus antecedentia interpretari poſſumus. m *l. 3. §. 2. in fin. §. 8. ȝ. eod. l. 2. in fi. ȝ. ſi ſeruit. vindic. l. 35. ſupra de act. empt.* n ad probandam ſeruitutẽ nihil neceſſe eſt titulum proferri: cùm ſufficiat vſum tantum temporis cuius non extat memoria probari. o hanc negatiuam Haloander non legit. p Qui veluti longè poſſeſſionis prærogatiuã habet itineris vel actus, interdicto de itinere vel actu vti poteſt. hinc collige, ſeruitutes vſu & longa poſſeſſione adquiri, quod confirmat lex *28. ȝ. de ſeruit. vrban. l. 10. ȝ. ſi ſeruit. vindic. l. 1. §. vlt. ȝ. de aqua & aquæ pl. l. 1. 2. C. de ſeruitutib.* An vſucapi? negat Cuiacius *ad l. 4. in fi. ȝ. de vſucapionib.* q *§. 11. in fin. ȝ. eod.*

a ſine vitio hîc,eſtne ſine mala fide? An verò non vi non clàm,non precario?
b Succeſſori nocere non valet, quod eius auctori non nocuit. Porro emptor hîc, ſingularis eſt ſucceſſor:hæres,vniuerſalis.
c *l.7.§.12.ſupra de publiciana.*
d id eſt non vi,non clam,non precario.

De recta & vitioſa poſſeſsione.

6. *Paulus* lib.66.ad Edictum.

SIcut non nocet ei,qui ſine[a] vitio vſus eſt,quòd eodem anno vitioſè vſus eſt, ita[b] emptori,heredíque non nocebit,quòd ipſi vitioſè vſi ſunt,ſi[c] teſtator, venditórve rectè[d] vſi ſunt.

De eo qui vſus eſt non facturus,ſi prohiberetur.

7. *Celſus*[e] libro viceſimoquinto Digeſtorum.

SI[e] per fundum tuum nec vi,nec clàm,nec precariò commeauit aliquis, non tamen tanquàm[f] id ſuo iure faceret,ſed,ſi prohiberetur,non facturus,inutile eſt ei interdictum de itinere actúque. nam , vt hoc interdictum competat,ius fundi poſſediſſe oportet.

DE[g] AQVA[h] COTTIDIANA[i], & æſtiua[k],

Tit. XX.

¶Interdictum de aqua quotidiana. 1. *Summa.* 2. *Quæ ſit aqua quotidiana.* 3. *Diſtinctio aquæ quotidianæ & æſtiuæ.* 4. *Quæ aquæ duci poſſunt.* 7. *De aqua quæ ducitur à capite, vel aliunde.* 8. *Quid ſit caput.* 9. *De iure qualitercunque conſtituto.* 10. *Vel opinato.* 11. *De irrigatione vel alio vſu aquæ.* 12. *Si ductus aquarum non ſit fundi.* 13. *De aquis frigidis,vel calidis: ad irrigandum, vel ad alium vſum neceſſariis.* 14. *In vrbe , vel extra vrbem.* 15. *Vt aqua eo modo ducatur quo ducta eſt hoc anno.* 16. *De ſingulis partibus fundi, & de alio fundo empto.* 17. *Si aquæ,quæ hoc anno ducebantur, alia aqua admiſceātur.* 18. *De pluribus pecoribus quā liceret,appulſis.* 19. *De bona vel mala fide.* 20. *De iuſta & vitioſa poſſeſsione.* 21. *Si aqua ſponte influxerit.* 22. *Si quotidie vel alternis diebus,vel tertio,vel quinto quoque die aqua debeatur.* 23. *De iure poſt prohibitionem amiſſo.* 24. *De alienatione fundi ad quem aqua ducebatur.* 25. *Qui tenentur interdicto.* 26. *De riualibus.* 27. *Ne quid in fundo fiat, quo aqua ducenda deterioretur.* 28. *De ceſsione, ne liceat aquam quærere.* 29. *Interdictum de aqua æſtiua.* ¶*Clauſula pertinens tam ad primum , quàm ad ſecundum interdictum.* 30. *Interpretatio ſecundi interdicti.* 37. ¶*Interpretatio dictæ clauſulæ.* 38. *Interdictum de aqua caſtellaria.* 39. *Et eius interpretatio.*

1. *Vlpianus* lib.70.ad Edictum.

AIt prætor: *Vti hoc anno aquam , qua de agitur, non vi,non clàm, non precario ab illo duxiſti, quo*[l] *minus ita ducas,vim fieri veto.*

1 ¶Hoc interdictum prohibitorium, & interdum reſtitutorium eſt, & pertinet ad aquam cottidianam.

2 ¶Cottidiana autem aqua non illa eſt[m],quæ cottidie ducitur:ſed ea,qua quis cottidie poſſit vti, ſi vellet.quanquàm cottidianam interdum hyeme ducere non expediat,etſi[n] poſſit duci.

3 ¶Duo[o] autem ſunt genera aquarum.eſt Cottidiana, eſt & æſtiua.cottidiana ab æſtiua vſu differt,non iure.Cottidiana ea eſt, quæ duci aſſiduè ſolet vel æſtiuo tempore, vel hyberno[p], etiam[q] ſi aliquando ducta non[r] eſt. ea quoque dicitur cottidiana , cuius ſeruitus intermiſſione temporis diuiſa eſt. Æſtiua[ſ] autem ea eſt, quæ æſtate ſola vti expedit. ſicuti dicimus veſtimenta æſtiua , ſaltus æſtiuos,caſtra æſtiua, quibus interdum etiam hyeme,plerunque autem æſtate vtamur. Ego puto probandum,ex propoſito[t] vtentis,& ex natura locorum aquam æſtiuam à cottidiana diſcerni. nam[u] ſi ſit ea aqua,quæ perpetuo duci poſſit,ego tamen æſtate ſola ea vtar[x]: dicendum eſt,hanc aquam eſſe æſtiuam.Rurſum ſi ea ſit aqua,quæ non niſi æſtate duci poſſit:æſtiua dicetur.& ſi ea ſint loca,quæ natura non admittant aquam niſi æſtate: dicendum erit, rectè æſtiuam dici.

4 ¶Quod autem ſcriptum eſt in interdicto,*Vti hoc anno aquam duxiſti*,hoc eſt:non cottidie,ſed hoc anno, vel vna die, vel nocte.Ergo[y] cottidiana quidem aqua alia eſt, quæ cottidie duci poſſit, vel hyeme vel æſtate, etſi aliquo momento temporis ducta[z] ſit. Æſtiua ea,quæ cottidie quidem duci poſſit,vel[a] ſola æſtate:ducitur autem æſtate tantùm , non & hyeme: non quia non poſſit & hyeme,ſed quia non ſolet[b].

5 ¶Loquitur autem prætor in hoc interdicto de ea aqua ſola , quæ perennis eſt. nulla enim alia aqua duci poteſt,niſi quæ perennis eſt.

6 ¶Quanquàm autem ad perennes aquas dixerimus hoc interdictum pertinere : ad eas tamen perennes pertinet,quæ duci poſſunt.Ceterum ſunt quædam,quæ,etſi perennes ſunt,duci[c] tamen non poſſunt,vtputà puteales, & quæ ita ſunt ſummerſæ , vt defluere extra terram & vſui eſſe non poſſint. ſed huiuſmodi aquis, quæ duci non poſſunt,hauſtus[d] ſeruitus imponi poteſt.

7 ¶Hæc interdicta de aqua , item de fonte, ad eam aquam pertinere videntur,quæ à capite ducitur,non[e] aliunde. harum enim aquarum etiam ſeruitus iure ciuili conſtitui poteſt.

8 ¶Caput aquæ[f] illud eſt,vnde aqua naſcitur.ſi ex fonte naſcatur,ipſe fons.ſi ex flumine, vel lacu prima incilia, vel principia foſſarum, quibus quæ ex flumine,vel ex lacu in primum riuum communem pelli ſolent. Planè ſi aqua,ſudoribus[g] manando,in aliquem primum locum effluere,atque ibi apparere incipit: eius hoc caput dicemus, vbi primùm emergit.

9 ¶Et qualiter ſit conſtitutum ius aquæ : dicendum eſt,hoc interdictum locum habere.

10 ¶Sed etſi iure[h] aqua non debetur alicui ; ſi tamen iure[i] ducere ſe putauit,cùm non in iure, ſed in[k] facto errauit:dicendum eſt,eóque iure vtimur,vt interdicto hoc vti poſſit. ſufficit enim , ſi iure ſe ducere putauit , nec vi , nec clàm,nec precariò duxit.

11 ¶Illud quæritur:vtrùm ea tantùm aqua his interdictis contineatur , quæ ad agrum irrigandum pertinet: an verò omnis[l]; etiam ea, quæ ad vſum quoque & commodum noſtrum.& hoc iure vtimur,vt hæc[m] quoque contineatur. Propter quod , etiam ſi in vrbana prædia quis aquam ducere velit,hoc interdictum locum habere poteſt.

12 ¶Præterea Labeo ſcribit:etſi quidam ductus aquarum non ſit fundi,qui à[n] quocumque duci poſſint:tamen ad hoc interdictum pertinere.

13 ¶Idem Labeo ſcribit , etiam ſi prætor hoc interdicto de aquis frigidis ſentiat, tamen de calidis aquis interdicta non eſſe deneganda. námque harum quoque aquarum vſum eſſe neceſſarium. nonnunquàm enim refrigeratæ vſum irrigandis agris præſtant. his accedit , quod in quibuſdam locis, & cùm calidæ ſunt, irrigandis tamen agris neceſſariæ ſunt:vt Hierapoli.conſtat enim, apud Hieropolitanos[o] in Aſia agrum aqua calida rigari.& quamuis ea ſit aqua,quæ ad rigandos non ſit neceſſaria: tamen nemo ambiget,his interdictis locum fore.

14 ¶Siue autē intra vrbem ſit aqua , ſiue extra vrbem: hoc interdicto locus erit.

15 ¶Illud tamen hîc intelligendum eſt,eodem[p] modo prætorem duci aquam iuſſiſſe , quo ducta eſt hoc anno. Proinde neque amplioris modi[q] , neque alia[r] permiſiſſe poteſt videri. Quare ſi alia[ſ] aqua ſit, quam quis velit ducere,quàm hoc anno duxit: vel eadem[t],per aliam tamen regionem[u] velit ducere:impunè ei vis[x] fiet.

16 ¶Illud Labeo dicit omnes[y] partes illius fundi,in quē

e vt in proprietate ſeruitutis requiritur vſus, vt poſſit ſe tueri in ſeruitute , ita requiritur vſus in quaſi poſſeſſione ſeruitutis,vt habeat locum hoc interdictum ſcilicet, ſe quaſi poſſediſſe.
f *l.vlt.ſupr.quēadmo.ſeruit.*
g *58.Eclog.20.*
h Quid ſit aqua quotidiana & æſtiua, *v.l.1.§.2.3.4.l.6.j.eod.*
i peſſima eſt orthographia. Legitima eſt apud Varronem, Catonem,Valerium,Quintilianum , *quotidie*, non cottidie. Quotidianum , eſt quod ſingulis diebus fit aut accidit.ſic quotmenſibus dicitur,quod ſingulis menſibus accidit, *l.8.§.24.ſ.de tranſact. l. 12. §.6.ſupra quando dies legat.*
k adde & aqua quæ ex caſtellis ducitur, *l.1.§.38.j.eo.* Praxim huius interdicti v. apud Oldendorpiū *claſſ.2. act.7.*
l Eadē eſt formula in *l.1.ſupr. tit.prox. & l. 1.j. de fonte.*
m tātum ſc. Ita Quotidianū id etiam cenſetur quod quotidianū eſſe poteſt: licet facto ipſo quotidie non fiat.
n Non omne quod licet honeſtum eſt, *l. 144.l.197.j.de regul.iur. l. 14. §.2. ſupra de ritu.* Ita quædā honeſtè accipiuntur,quę nō petuntur honeſtè, *l.1. §.1.j.de varijs & extr.cognit.l.4.§.ſed qđ. ſupra de condit. ob turpem.*
o *ſub.* de quibus hoc titulo agitur.
p vti expedit & ducentis intereſt.
q Aſſiduè duci aqua dicitur, etiamſi aliquādo nō ducatur. Ita aſſiduum id etiā fuerit, quod interſtitiū , ſpatium , quietem morā ſiue pauſam recipiat.*adde c.ſignificatum.de præbendis.*
r quia aquam quotidianam , interdum ducere hyeme non expedit.
ſ *l.6.j.eod.*
t Propoſito vtentis æſtiua & quotidiana diſcernitur,*l.penult.j.eod.*
u ¶Natura, propenſio, propoſitū,vtilitas denique rei ipſius vel vtentis conſideratur ad aquæ diſtinctionem.
x Vſu ipſo propoſitum ſeu animus vtentium oſtenditur.*l.naturalem. §.in his.ſupra de adquir.rer.dominio.*
y Cur ita? Ductæ aquæ actus non inſpicitur , ſed naturalis facultas , propoſitum & vtilitas vtentis.
z ducta non ſit, *vulg.Hal.*
a duci poſſit vel æſtate vel hyeme.Ducitur autem æſtate tantum non hyeme,*vulgat.* duci poſſit vt tamen æſtate ducatur tantum non etiam hyeme: non,&c.*Hal.*
b vel fortè non expedit,*l.6.j.eod.l.27.ſupra de ſeruit.vrban.*
c vt ex puteo aquæ ductus conſtituatur, natura non patitur, licèt perennem & viuam aquam habeat,quæ ita ſubmerſa eſt, vt defluere extra terram, & vſui eſſe non poſſit.& hoc diſtat fons à puteo.fons enim in ſummo,puteus,in imo.Plinius *in epiſtolis.*Puteos aç potius fontes habet: ſunt enim in ſummo.Ex fonte,*l.1.j.de fonte.* lacu & piſcina,*§.8.j.eod.l.23.§.1.ſ.de ſeruit.ruſtic.*aquæ ductus,& aquæ hauſtus conſtitui poteſt.Ex puteo,aquæ hauſtus,non aquæ ductus.Itaq. ſi puteus ſit iugis,quia viuā, perennē,naturalē & perpetuam aquā habeat,nō minus ex eo,quam ex fonte,aquę hauſtus cōceditur,nō aquę ductus.Eodē modo ex ciſterna aquę ductus cōſtitui nō pōt: nec enim ppetuā habet cauſam.Idē in ſtagno,lama & lacuna, quæ aquā viuam nō habet.Seruitutū enim perpetuas cauſas eſſe oportet.*l.28. de ſeruit. vrban. v. Cuiac. 11.obſer.3.*
d Pro tuenda quaſi ſeruitute hauſtus locum habet interdictum de fonte.
e *l. 9.ſupra de ſeruit.ruſt.*
f Caput aquæ eſt , vnde aqua naſcitur.
g Sudorem aquileges vocāt, quia guttæ quędā, vel preſſura loci eliduntur , vel ęſtu euocantur , hinc tenuis vnda vix fonti ſufficit . At ex magnis cauſis magníſq; conceptib⁹ amnes exciduntur, *Seneca 3.natural. quæſt. 15. adde 8.Vitru. 1.9.Pallad.8.* Libet hîc quędam proferre ex eodē Senec. *3.Natural. quæſtio.15.* Placet , inquit, natura regi terram, & quidem ad noſtrorum corporū exempla:in quibus & venæ ſunt & illę ſanguinis:hęc ſpiritus receptacula . Imò,terræ quoque ſunt alia itinera per quæ aqua : & alia, per quæ ſpiritus currit arteriæ. adeoque illa ad ſimilitudinem humanorum corporū Natura formauit, vt maiores quoque noſtri aquarū appellauerint venas. *& poſt.* In terra quoque ſunt humorum genera cōplura, quidā vt corrupti (hinc metalla & lapides) in quibuſdam humor ille liqueſcit ſicut bitumen . Quidam ſunt neceſſarij, hinc cauſa aquarum. Sed vt in corporib⁹ noſtris ſanguis , cū pcuſſa vena eſt, manat : ita , in terra ſolutis aç patefactis venis riuus aut flumē effunditur.
h id eſt conſtitutione.
i *v.§.19.j.eod.*
k vt quia venditor dixit ſe fundū vendere cum ſeruitute aquæ.
l vtiq; omnis,*l.3.j.eo.*
m *ſub.*quæ ad vſum,commodumque noſtrum pertinet.
n quia quocunque *Cuiac.9.obſer.37.fol.217.* qua ratione via,aquæductus perſonalis intelligitur:*vt in l.penul.ſ.de ſeruitutib.ruſtic.*ὅπȣ ἂν βȣ́λῃ.
o Strabo *lib.13.*refert apud Hieropolitanos, aquas eſſe calidas,quæ riuis deductis, ſepes ex ſolido lapide conſtantes operentur: eandem aquæ in lapidē mutationem Laodiceæ accidere.Aquam Hieropolitanis ad tingendam lanam ita eſſe accōmodam,vt è radicibus facta tinctura coccinam & purpuream æquet.
p Aquam ad eundem modū , hoc eſt ad priſtinum modum , & priſtinam quantitatem ducere prohibitus,interdicto de aqua vti poteſt:aliàs non poteſt.
q *l.3.§.14.15.ſ.de itinere actúque.*
r *l.9.circa fin.ſ.de ſeru.*i.alia ex parte quoad fundum ſeruientem.
ſ ſic reſtituo,ſi aliò aquam quis velit.
t eandem,*vulg.Haloand.*
u hoc eſt partem fundi.diſtinguntur enim fundi regionibus certis.
x id eſt prohibitio.
y Fundo debita ſeruitus omnibus partibus eius debetur,*l.13.§.1.l.3.§.vlt. in princ.l.26.ſ.de ſeruit.ruſtic.*

a *al.* eiuſmodi, *&c.* quam vocē Albericus exponit, eiuſdem conditionis, vel eiuſdem ſeruitutis.
b i.eo iure cēſentur omnes partes æqualiter.quid hinc ſequitur? poſſe me in quaſcunque fundi mei partes aquam ducere *58. Eclog. 20. c. 1.* (nec enim quicquam vicini intereſt, in quam fundi mei partem aquam ducam, dum ne in alio, per eius fundum ducam, quàm antea duxero) ſed & vicino aquæductum meũ commodare, *l. 24. ff. de ſeru. ruſtic.* cui regulæ temperamentũ adde, ſi modo eã legẽ ſic reſtitueris. Proculus ita. vt nemo parte fundi alia, quã ex qua ſeruitus adquiſita ſit, vti poſſit. aliàs non video, Proculũ in iis quæ ibidē adfert, Labeoni contrarium. Dici quoque non poteſt, quin ſenſus ita perturbatus ſit, vt intelligi nõ poſſit. nec ita pigebit, qđ ibidem adſcripſi demutari in melius.

loci aqua ducitur, eiuſdem[a] numero[b] eſſe, Ergo & ſi fortè actor confinem agrum emerit: & ex agro, in quem hoc anno aquam duxerit, poſtea fundi empti nomine velit aquam ducere: ita demum eum rectè hoc interdicto vt[c] de itinere actúq; vti putant: vt ſemel in ſuum ingreſſus, inde egredi, qua velit, poſſit: niſi ei nocitũ ſit, ex quo aqua ducit.

17 ¶Item quæritur, ſi quis aquæ, quam hoc anno ducebat, aliam aquam admiſcuerit[d], an impunè prohibeatur. & extat Ofilij ſententia exiſtimantis, rectè[e] eum prohiberi, ſed eo[f] loci, in quo primum aquam aliam in riuum admittit, & [g] "Ofilius" in tota aqua rectè eum prohiberi ait. ego Ofilio adſentio, non poſſe diuidi: quia non poteſt[h] ita in parte vis fieri, vt non in tota aqua fiat.

18 ¶Trebatius: cùm amplior numerus pecoris ad aquam appelletur[i], quàm debet appelli[k]: poſſe[l] vniuerſum pecus impunè prohiberi: quia[m] iunctum[n] pecus ei pecori, cui adpulſus debeatur, totum corrũpat pecoris adpulſum. Marcellus autem ait, ſi quis ius habens pecoris "ad aquam" appellendi, plura pecora adpulſerit[o], non in omnibus pecoribus eum prohibendum. quod eſt verum[p], quia[q] pecora ſeparari poſſunt.

19 ¶Ariſto putat, eum demum interdictum hoc habere, qui[r] ſe putat ſuo[ſ] iure vti, non eum, qui ſcit ſe nullum ius habere, & vtitur.

20 ¶Idem ait, eum, qui hoc anno aquam duxerit nec vi, nec clàm, nec precario, & eodem anno vitioſe[t] vſus eſt: rectè tamen hoc interdicto vſurum. quod referri ad id tempus, quod ſine vitio fuerit. eſſe enim verum, hoc anno non vi, non clàm, non precariò vſum.

21 ¶Quæſitum eſt: ſi quis ante annum aquam duxit, deinde ſequenti tempore, hoc eſt intra annum, aqua influxerit ipſa[u] ſibi, me non ducente: an hoc interdicto locus ſit, & refert Seuerus Valerius, competere hoc ei interdictum, quaſi duxiſſe videatur: licèt penitus[x] proſpicientibus non videtur iſte duxiſſe.

22 ¶Item quæſitum eſt: ſi quis, dum putat, tertio quoque die[y] habere ſe ius aquæ ducendæ, duxerit vna die: an rectè, & ſine captione poſſeſſoris[z] rectè duxiſſe videatur, vt hoc interdictum habeat[a]. ait enim prætor, *Vti hoc anno aquam duxiſti*, id eſt, alternis diebus. Illud autem nihil intereſt, vtrùm quinto die aqua debeatur, an alternis diebus, an quotidie ei, qui hoc interdicto vti velit. nam cùm ſufficiat, vel vno die hoc anno aquam duxiſſe: nihil refert, qualem aquæ ductum habens duxerit. dum ſi[b] quis, cùm quinto quoque[c] die vteretur, quaſi alternis diebus ducens[d] interdixerit[e], nihil ei prodeſſe videtur.

23 ¶Præterea illud ſciendum eſt: ſi, cùm aquam duxiſſes, aduerſarius[f] te prohibuerit: deinde tu interim[g] ius aquæ ducendæ amiſeris: in reſtitutionem hoc venire, vt tibi præſtetur per hoc interdictum, quod amiſiſti[h], & hoc verum puto.

24 ¶Si fundum, ad quem aquam ducebas, vendideris, & tradideris: nihilo minùs interdictum tibi vtile eſt.

25 ¶Competit hoc interdictum aduerſus eum, qui prohibet me aquam ducere, & nihil[i] intereſt, vtrùm quis dominium fundi habeat, an non. idcircóque is tenetur interdicto. nam[k] etſi ſeruitus cœpit, aduerſus quemuis poſſe vindicari.

26 ¶Si inter riuales[l] (id eſt, qui per eundem riuum aquam ducunt) ſit contentio de aquę vſu, vtroque ſuum vſum eſſe contēdente[m]: duplex interdictũ vtriq; competit,

27 ¶Labeo putat, per hoc interdictum prohiberi quẽ, ne quid in illo fundo[n] faciat, fodiat, ſerat, ſuccidat, putet, ędificet: quare ex ea rę aqua, quã ille hoc anno per fundum tuum ſine vitio duxit, inquinetur, vitietur, corrumpatur, deteriórve fiat. & ſimiliter de ęſtiua aqua debere interdici ait.

28 ¶Si quis hoc ceſſerit, ne[o] liceat ſibi aquam quærere: ea ceſſio valet.

29 ¶Deinde ait prætor: *Vti priore æſtate aquam, qua de agitur, nec vi, nec clàm, nec precariò ab illo duxiſti, quo minùs ita ducas, vim fieri veto. Inter heredes, emptores, & bonorum poſſeſſores interdicam*[p].

30 ¶Hoc interdictum de aqua æſtiua proponitur.

c vti *vulg. Hal.*
d ita vt in fundum ſeruiētem aqua vberior decurrat.
e Imò, malè. ff. *eo.* ſolue. Rectè. quoad prohibitionem: malè, quoad partem.
f aliàs, ſi quid ipſi facimus qđ nobis prodeſt, vicino non noceat, inuidioſum fuerit prohibere.
g ſic lege, ſed Cœlius, vel Cæcilius: vel Caſcellius: & ff. *eod.* ego Cœlio, &c. vti is Cœlius ſit diuerſus ab Ofilio. nec enim video vt idem Ofilius rectè contraria poſſit dicere. ſic alibi quoq; legimus Vlpianũ anteponere ſententiam Cœlij, vel Cœcilij opinioni Ofilij *in l. 17. §. 1. ff. de ædil. l. 3. §. 9. ff. de penu leg.* Sic Caſcellij opinionem anteponit Ofilio Iauolenus, *l. 100. §. 1. ff. de legat. 3. l. 26. in fin. ff. de instructo.*
h in mixtis ſc. *vt hic*, in iunctis aliud, *§. 18. in fi. ff. eod.*
i appellitur *vulg.* adpelleretur, *Hal.*
k *ſub.* ex pacto adiecto tempore ſeruitutis cõceſſæ.
l Trebatij ſentētia corrigitur ff. *eod.*
m vnicum pecus gregem etiam integrum poteſt corrumpere, *vt hîc. ſed illud. 45. diſtinct.*
n ratio dubitandi.
o appulerit, *vulg.* adpulerit, *Hal.*
p & ita Marcellus Trebatium notat.
q Ratio decidendi: Iuncta ſeparari poſſunt, *vt hîc:* mixta, non item. *§. 17. in fi. ff. eod. adde 58. Eclog. 20. c. 1.*
r hic errat in facto: vt quis ſequitur, in iure.
ſ *§. 10. ff. eo. l. vlt. ff. quemad. ſeru. amitt. l. 1. §. 6. ff. de itinere actuq.*
t *l. 1. in fi. l. 2. 3. ff. tit. prox.*
u ipſa ſibimet *vulg.* ipſamet, *Hal. adde l. 12. ff. quem. ſeru. amitt.* Quod ſi *ipſimet* legas: idem fuerit quod non interueniente facto eius qui primò duxerat.
x *al.* penitus.
y i. per interuallum, *l. 3. in fi. ff. de ſeru.*
z *ſub.* fundi ex quo aqua ducitur.

a certum habere & rectè aquam duxiſſe.
b vſus vnius modi trahi non poteſt ad tuēdam quaſi poſſeſſionem alterius modi.
c *al.* quoquo.
d id eſt, ductus aquæ ſeruitutem habens.
e id eſt, interdicto egerit.

31 ¶Quia autem diximus[q] æſtiuam aquam aliquod diſtare ab aqua quotidiana: ſciendum eſt, etiam interdictis diſtare. quòd qui de aqua quotidiana interdicit, ita interdicit, *Vti hoc anno aquam duxiſti.* at qui de æſtiua "ſic," *Vti priore æſtate.* nec immeritò. nam quia hieme non vtitur, referre ſe non ad pręſentem ęſtatē, ſed ad priorem debuit.

32 ¶Æſtatem[r] incipere ſic peritiores tradiderunt, ab æquinoctio verno, & finiri æquinoctio autumnali. & ita ſenis[ſ] menſibus æſtas[t], atque hyems diuiditur.

33 ¶Priorem æſtatem ex comparatione duarum æſtatium accipi.

34 ¶Propter hoc ſi æſtate interdicatur: nonnunquàm annum & ſex menſes continere. quòd ita contingit, ſi initio verni æquinoctij ducta ſit aqua, & ſequenti æſtate pridie æquinoctium autumnale interdicatur. Et proinde ſi hyeme interdicatur, etiam in bienniũ hęc res extendetur.

35 ¶Si quis hyeme tantùm aquam ſolitus fuit ducere, æſtate non fuit ſolitus: vtile interdictum ei competit.

36 ¶Qui hac æſtate duxit, non ſuperiore: vtile interdictum habet.

37 ¶Ait prætor, *Inter heredes & emptores, & bonorũ poſſeſſores interdicam.* hæc verba nõ ſolùm ad æſtiuam aquam, verum etiam ad quotidianam quoq; referęnda eſſe, ſciendum eſt. nam ſicuti de itinere actúque & ſucceſſoribus[u] dantur interdicta, & emptori: ita hæc quoque danda prætor putauit.

38 ¶Ait prætor: *Quo ex caſtello[x] illi aquam ducere ab eo, cui eius rei ius fuit, permiſſum eſt: quo minùs ita, vti permiſſum eſt, ducat, vim fieri veto. Quandoque de opere faciendo interdictum erit, damni infecti caueri iubebo.*

39 ¶Hoc interdictũ neceſſariò propoſitum eſt. námque ſuperiora interdicta ad eos pertinent, qui à capite[y] ducunt, vel impoſita ſeruitute, vel quia putant impoſitam: ęquiſſimum viſum eſt, ei quoque, qui ex caſtello[z] ducit, interdictum dari: id eſt, ex eo receptaculo, quod aquam publicam ſuſcipit, caſtellum accipe.

40 ¶Si ex caſtello permiſſum eſt, dandum erit interdictum.

41 ¶Permittitur[a] autem aquam ex caſtello, vel ex riuo, vel ex quo alio loco publico ducere.

42 ¶Idque à principe[b] conceditur. alij nulli competit ius aquæ dandæ.

43 ¶Et datur interdum prædiis, interdum perſonis. quod prædiis datur, extincta perſona non extinguitur[c]. quod datur perſonis, cum perſonis amittitur[d]. ideóque neque ad alium dominum prædiorum, neque ad heredem, vel qualemcunque ſucceſſorem tranſit.

44 ¶Planè ei, ad quem dominium tranſit, impetrabile eſt. nam ſi docuerit prædiis ſuis aquam debitam, & [e] ſi nomine eius fluxiſſe, à quo dominium ad ſe tranſiit: indubitatè impetrat ius aquæ ducendæ. nec eſt hoc beneficium[f]: ſed iniuria ſi quis fortè non impetrauerit.

45 ¶Meminiſſe autem debemus, in hoc interdicto totum quæſtionem finiri adſignationis[g]. non enim præparat hoc interdictum cauſam, vt ſuperiora interdicta, nec ad poſſeſſionem temporariam pertinet: ſed aut habet ius adſignatum ſibi, aut non habet, & [h] interdictum torum finitur.

De horis.

2. *Pomponius* "libro trigeſimoſecundo ad Sabinum."

SI diurnarum[i] aut nocturnarum[k] horarum[l] aquęductum habeam: non poſſum alia hora[m] ducere, quàm[n] qua ius habeam ducendi.

De cauſa aquæ ducendæ. 1. Ne cui noceatur. 2. De mutatione aluei. 3. De aqua quæ in riuo naſcitur. 4. De ductu ante omnem memoriam. 5. De fiſtula in riuo ponenda, vel alia re facienda. 6. De aqua ſupra aquam per pontem ducenda.

3. *Idem* "libro trigeſimoquarto ad Sabinum."

HOc iure vtimur, vt etiam non ad irrigandum[o], ſed pecoris cauſa, vel amœnitatis, aqua duci poſſit.

f id eſt, dominus fundi.
g id eſt, poſt prohibitionem aduerſarij.
h Semel enim interfuit. Semel, inquam, id eſt tēpore prohibitionis, & ideo agitur.
i *l. 10. in fin. ff. ſi ſeru. vind. l. 3. C. de ſeru.*
k Confeſſoria aduerſus quẽlibet datur, igitur & interdictum. Argumentũ ab actione ad interdictum.
l *adde Paul. 5. ſent. 6. §. 9. al.* corriuales.
m *ſub.* in ſolidum, & negãte alterius eſſe.
n *ſub.* per quẽ vel ex quo ducitur aqua.
o *l. 15. ff. de ſeru.*
p id eſt, interdictũ dabo hæredibus, & bonorum poſſeſſoribus, contra hæredes & bonorum poſſeſſores.
q ¶ *§. 2. ff. eo.*
r *l. vn. §. 8. verſ. æſtas ad æquinoctium. ff. ne quid in flum. publ.*
ſ Annus in æſtatem & hyẽmem diſtinguitur. Sic Thucydides hiſtoriæ ſuæ ſeriem diſtinguit in hæc duo media, ſingulas ſc. æſtates & hyemes, *Thucydides lib. 2. & lib. 5.*
t Anni quatuor vices hic enumerantur, æſtas, hyems, *vt hîc.* vernum æquinoctium & autũnale, *§. 34. ff. eod.*
u *l. 2. in fin. ff. ſi ſeru. vind.*
x i. diuidiculo aquarum publico, *§. 39. in fi. ff. eo.* Feſtus in voce *Diuidiculũ.* De caſtello, *v. l. 19. ff. de ſeru. vrb. l. 2. ff. comm. præd. l. 3. C. de aquæduct.* ex eo fiſtulæ ducebantur, *l. 78. ff. de contrah. empt.* In maſculino etiam dicuntur caſtelli, *l. 41. §. 9. ff. de leg.* conceptacula etiam dicuntur, *l. 2. C. Theodo. de aquæductu 15. tit. 2.* plerumque erant plumbea, *l. 17 §. 8. l. 38. in fin. ff. de act. empt.*
y *§. 7. ff. eod.*
z Caſtellum quid, *l. 41. §. 1. ff. de legat. 1. l. 19. ff. de ſeruit. vrban. v. Feſtum in Diuidiculo.*
a *v. 3. Harmenop. 3. §. 120.*
b *l. 18. in fi. ff. de aqua & aqua pluu.*
c eſt enim reale. quamdiu res durat, manet: penes quemcunque res ſit, durat.
d Perſonalia cum perſonis extinguuntur, *l. 4. in fi. l. pen. ff. de ſeru. ruſt. v. l. 28. in fi. ff. de leg. 2. l. 6. in fi. ff. de ſeru. leg. l. 1. §. 1. ff. de iure immunit. l. 12. C. de excuſat. muner.*
e & nomine eius fluxiſſe, *vulga.* & nomine eius fluxiſſet. *Hal.*
f Non dat beneficium qui dat neceſſariò, *l. 50. ff. de ritu.*
g adſignationibus, *Hal.*
h & hoc interdictum, *vulg. Hal.* & huius generis interdicto totũ finitur, *Cuiac. 5. obſ. 19. in fin.*
i ἡμερινὸν ἢ νυκτερινὸν, *58. Eclog. 20. c. 3.*
k *l. 10. ff. quemad. ſeruit. l. 17. ff. de aqua & aquæ pluu.*
l Horæ in diurnas & nocturnas diuiduntur.
m *facit l. 4. in fin. l. 5. ff. de ſeruitutib.*
n quàm in qua, *vulgat. Hal.*
o *l. 1. §. 11. ff. e. l. 4. ff. eo. l. 2. in fi. ff. de ſeruit. ruſtic.*

1 ¶Ex

a hoc enim semper spectandum est, §. *vlt.* ĵ. *eo. l. 17. in fi.* ff. *de seruit. rustic.*
b i. circa colentibus, *l. vnic. §. 4. in fi.* ff. *ne quid in flum. publ.*
c i. sequi flumen, & ex eo riuum per meum fundum (qui iãm medius interiret) petere.
d hoc puto innui, per alienum desertum riuum ducere non possum: alueus enim alterius esse potest. Per fundũ Titij in alueum mutatum, & inundatũ, possũ.

1 ¶Ex flumine aquam ducere plures possunt: ita [a] tamen vt vicinis [b] non noceant: vel, si angustus amnis sit, etiam ei, qui in alia ripa sit.

2 ¶Si aquam ex flumine publico duxeris, & flumen recesserit: non potes subsequi [c] flumen: quia ei loco seruitus imposita non sit, quamuis is locus meus sit. Sed si alluuione [d] paulatim accesserit fundo tuo: subsequi potes: quia locus totus fluminis seruiat ductioni. Sed si circunfluere cœperit mutato alueo: non potes: quia medius locus non seruiat, interruptáque sit seruitus.

3 ¶Aqua, quæ in riuo nascitur, tacitè lucrifit ab eo, qui ducit.

4 ¶Ductus [e] aquæ, cuius [f] origo memoriam [g] excessit, iure constituti loco habetur.

5 ¶Is, qui aquæ cottidianæ (ius) habet, vel fistulam in riuo ponere, vel aliud quodlibet facere potest: dummodò [h] ne fundum domino, aut [i] aquagium [k] riualibus [l] deterius faciat.

6 ¶Si aqua ducatur supra eam alia aqua per pontem [m], qui supra riuum factus sit, iure ducitur: dum inferiori riuo non noceatur.

De aquæductu duobus cesso.

4. *Iulianus* lib. 41. Digestorum.

LVcio Titio, ex fonte meo vt aquam duceret, cessi. quæsitum est, an [n] & Mæuio cedere possim, vt per eundem aquæductum aquam ducat. &, si putaueris [o] posse cedi per eundem aquæductum duobus, quemadmodum vti debeant. respondit: Sicut iter, actus, via pluribus [p] cedi vel simul, vel separatim potest: ita aquæ ducendæ ius rectè cedetur. sed si inter eos, quibus aqua cessa est, non conuenit, quemadmodum vtantur: non erit iniquum, vtile iudicium reddi. sicut inter [q] eos, ad quos vsusfructus pertinet, vtile communi diuidundo iudicium reddi, plerisque placuit.

De aqua temporibus vel mensuris diuisa. 1. *De permutatione temporis inter duos ex eodem riuo ducentes.*

5. *Idem* lib. 4. ex Minicio.

CVm constet, non solùm temporibus [r], sed etiam mensuris [s] posse aquam diuidi: potest eodem tempore alius quotidianam, alius æstiuam aquam ducere: ita vt æstate diuidatur inter eos aqua: hieme solus ducat is, qui quotidianæ ius habeat.

1 ¶Inter duos, qui eodem riuo aquam certis horis separatim ducebant, conuenit, vt, permutatis inter se temporibus, aquâ vterentur. quæro, cùm ampliùs tempore seruitutibus præfinito ita duxissent, vt neuter eorum suo tempore vsus esset: num ius vtendi amisissent. negauit, amisisse [t].

Quæ dicatur aqua æstiua.

6. *Neratius* lib. 3. Membranarum.

DE interdicto de aqua æstiua, item quotidiana quærentes, primùm constituendum existimabamus, quę [u] esset aqua æstiua, de qua proprium interdictum ad prioris æstatis tempus relatum reddi solet. hoc est: æstiua aqua vtrúmne ex iure, æstiuo dumtaxat tempore vtendi diceretur: an ex mente propositóque ducentis quæ æstate eam ducendi consilium haberet: an ex natura ipsius aquę, quòd æstate tantùm duci potest: an ex vtilitate locorum, in quæ duceretur. Placebat igitur aquam ob has duas res, naturam suam [x], vtilitatémque locorum, in quæ deducitur, propriè appellari. ita vt: siue eius natura erit, vt nisi æstate duci non possit, etiam si hyeme quoque desideraretur, siue omni tempore anni duci eam, ipsius natura permitteret, si vtilitas personis, in quam ducitur, æstate dumtaxat vsum eius exigeret: æstiua rectè diceretur.

De cautione.

7. *Paulus* lib. 5. Sententiarum.

SI de via, itinere, actu, aquæductu agatur: huiusmodi cautio [y] præstanda est, quamdiu quis de iure suo doceat, non se impediturum agentem, & aquam ducentem, & iter facientem. Quòd si neget [z], ius esse aduersario agendi, aquæ ducendæ: cauere sine præiudicio amittendæ seruitutis debebit [a], donec quæstio finietur, non se vsurum.

De riuo faciendo.

8. *Scæuola* lib. singulari ὅρων.

CVi per fundum iter [b] aquæ debetur quacunque vult [c], in eo riuum licet faciat, dum [d] ne aquæductum interuerteret.

DE RIVIS [e],

Tit. XXI.

Interdictum. 1. *Et eius vtilitas.* 2. *Definitio riui.* 3. *Et specus. Etymologia speculator.* 4. *De septis.* 5. *De incili.* 6. *Quid sit reficere.* 7. *Quid sit purgare.* 8. *De aquæ ducendæ causa.* 9. *Et iure.* 10. *De refectione.*

e 58. *Eclog.* 29. *c.* 4.
f Seruitus quæ causam discontinuã habet, vt præscribi possit: requiritur tantum tempus, vt eius initij memoria nõ extet, vide tamen omnino Socinũ *regula 373. Iasonẽ 2. consil. 150.*
g *l. 28.* ff. *de seruit. vrban. l. 10.* ff. *si seruit. vindic. l. vlt.* ff. *de aqua pluuia.*
h *Eclog. ibid.*
i *l. 9.* ff. *quẽad. seru.*
k quasi aquæagium seu aquæductus, *Festus* ὑδραγώγιον aquarium. *l. 15.* ff. *de seruitut. rusticor. præd. l. 9.* ff. *quemadm. seruit. amitt.*
l riuales, Græci ὁμορεῖθρους *Eclog. ibid.*
m *l. 11.* ff. *de aqua & aquæ pluuiæ.*
n *vide l. 24.* ff. *de seruitut. rusticorũ præd.*
o An rectè id existimatur fieri posse? planè id puto, *l. 24.* ff. *de seruit. rustic. vt scripsi ad l. 1. §. 16.* ff. *eod.*
p *l. 3. §. 1.* ff. *eo. l. 14.* ff. *de seruit. rustic. l. 15.* ff. *comm. præd.*
q *l. 13. §. 3.* ff. *de vsufruct. & quẽ. l. 7. §. 7.* ff. *comm. diuid.*
r *l. 5. in fi.* ff. *de seru. l. 16. §. 10. l. 19. in fi.* ff. *comm. diuid.*
s & modò, *l. 4. in fin. l. 5.* ff. *de seru. d. §. 19. l. 12. C. de seru.*
t Imò, videtur amisisse, *l. 13. C. de seru.*
u *l. 1. §. 2.* ff. *eo.*
x Aqua ob res duas maximè appellatur, sc. ob naturam suã & vtilitatẽ fundi dominantis.
y *l. 60. §. 1.* ff. *de vsufruct. l. 15.* ff. *de oper. noui.*
z i. negatoria agat.
a is sc. qui seruitutẽ sibi deberi asserit.
b i. ius aquæ ducendæ.
c generaliter, *adde l. 9. supra de seru.*
d *v. l. 3. §. 1.* ff. *eo.*
e *v. Oldendorp. class. 2. act. 8.*
f ¶*v. §. 2.* ĵ. *eo.*
g *v. §. 3.* ĵ. *eod.*
h *v. §. 4.* ĵ. *eod.*
i hoc iuris cõsultis est frequẽtissimum titulos commẽdare ob vtilitatẽ, *l. 1.* ff. *de negot. l. 1.* ff. *de in integ. restit. l. 1.* ff. *de exercitoria. l. 1.* ff. *de tributor.* vt aliàs ab æquitate, *l. 1.* ff. *quod cuiusque iur. l. 1.* ff. *de eo per quem. l. 1.* ff. *de edendo. l. 1.* ff. *de pact. l. 1.* ff. *de minor. l. 1.* ff. *de pecun. const. l. 1.* ff. *de inst. l. 1.* ff. *quod cum eo. l. 1.* ff. *quod iussu. l. 1.* ff. *si ventris nomine:* ceu iustitia. *l. 1.* ff. *ex quib. caus. maior.* & necessario vsu, *l. 1.* ff. *de negot. l. 1.* ff. *comm. diuid. l. 1.* ff. *de interrog. l. 1.* ff. *de eo qui pro tutor.* à frequentia, *l. 1.* ff. *de inoff. l. 1.* ff. *ad exhib. l. 1.* ff. *de iureiur. l. 1.* ff. *de testib. l. 1.* ff. *de suspect. l. 1.* ff. *vbi pupillus:* & similibus causis.

1. *Vlpianus* libro septuagesimo ad Edictum.

PRAETOR ait: *Riuos* [f], *specus* [g], *septa* [h] *reficere, purgare aquæ ducendæ causa, quo minùs liceat illi: dum ne aliter aquam ducat, quàm vti priore æstate non vi, non clàm, non precariò à te duxit: vim fieri volo.*

1 ¶Hoc interdictum vtilissimum [i] est. nam nisi permittatur alicui reficere, alia ratione vsu incommodabitur.

2 ¶Ait ergo prætor *Riuum, specus.* Riuus [k] est locus per longitudinem depressus, quò aqua decurrat, cui nomen est ἀπὸ τοῦ ῥεῖν. i. *à fluendo.*

3 ¶Specus [l] autem est [m] locus, ex quo despicitur. Inde spectacula sunt dicta.

4 ¶Septa sunt, quæ ad incile [n] opponuntur, aquæ deriuandæ compellendæve ex flumine causa: siue ea lignea sunt, siue lapidea, siue qualibet alia materia sint ad continendam transmittendámque aquam excogitata.

5 ¶Incile [o] est autem locus depressus ad latus fluminis, ex eo dictus, quod incidatur. inciditur enim vel lapis, vel terra, vnde primùm aqua ex flumine agi possit. Sed & fossæ & putei hoc interdicto continentur.

6 ¶Deinde ait prętor *reficere, purgare.* Reficere est, quod corruptum est, in pristinum statum restaurare. Verbo reficiendi [p] tegere, substruere, sarcire, ædificare, item aduehere, adportaréque [q] ea, quæ ad eandem rem opus essent, continentur.

7 ¶Purgandi [r] verbum pleriq; quidem putant ad eum riuum pertinere, qui integer est: & palàm est, & ad eum pertinere, qui refectione [s] indiget. plerumque enim, vt refectione, & purgatione indigent.

8 ¶*Aquæ,* inquit, *ducendæ causa.* meritò hoc additur, vt ei demum permittatur & reficere, & purgare riuum, qui aquæ ducendæ causa id fecit.

9 ¶Hoc interdictum competit etiam ei, qui ius aquæ ducendæ non habet: si modò aut priore æstate, aut eodem anno aquam duxerit: cùm sufficiat, non vi, non clàm, non precariò duxisse.

10 ¶Si quis terrenum riuum signinũ [t], id [u] est lapideum [x] facere velit: videri eum non rectè hoc interdicto vti. non [y] enim reficit [z], qui hoc facit. & ita Ofilio videtur.

11 ¶Proinde etsi per alium locum velit ducere, impunè prohibetur. Sed etsi eundem riuum deprimat [a], vel [b] attollat, aut dilatet, vel extendat, vel operiat apertum, vel contrà. Ego cæteros quidem impunè prohiberi puto. at enim eum, qui operiat apertum [c], vel contrà: eum non puto prohibendum, nisi si quam maiorem vtilitatem suam aduersarius ostendat.

2. *Paulus* libro sexagesimosexto ad Edictum.

LAbeo nõ posse ait ex aperto riuo terrenum [d] fieri: quia commodum domino soli auferetur appellendi pecus, vel hauriendi aquam. quod sibi non placere, Pomponius ait: quia id domino magis ex occasione, quàm ex iure contingere. nisi si ab initio in imponenda seruitute id actum [e] esset.

3. *De lacu.* 4. *De loco publico, vel priuato.* 5. *De aquis calidis.* 6. *De cuniculo balneareo.* 7. *Quibus & in quos interdictum datur.* 8. *De operis noui nuntiatione. De actione in rem.* 9. *De damno infecto.* 11. *De exportatione, & vectura.*

3. *Vlpianus* libro septuagesimo ad Edictum.

SEruius autem scribit, aliter dici aquam, quæ antè per specus [f] ducta est, si nunc per [g] apertum ducatur. nam si operis aliquid faciat quis, quò magis aquam conseruet vel contineat: non impunè prohiberi. ego & in specu contrà, si [h] non maior vtilitas vetsetur aduersarij.

1 ¶Seruius & Labeo scribunt: si riuum, qui ab initio terrenus [i] fuit, qui aquam non continebat, cæmenticium [k] velit facere: audiendum esse. Sed & si eum riuum, qui structilis [l] fuit, postea terrenum faciat: aut partem riui: æquè non esse prohibendum. Mihi videtur vrgens & necessaria refectio esse admittenda.

2 ¶Si quis nouum [m] canalem vel fistulas in riuo velit collocare, cùm id nunquàm habuerit: vtile ei hoc interdictum futurum Labeo ait. nos & hîc opinamur vtilitatem eius, qui ducit, sine incommoditate eius, cuius ager est spectandam.

3 ¶Si aqua in vnum lacum conducatur, & inde per plures ductus ducatur: hoc interdictum vtile erit volenti reficere ipsum lacum.

4 ¶Hoc interdictum ad omnes riuos pertinet, siue in publico, siue in priuato sint constituti.

5 ¶Sed etsi calidæ [n] aquæ riuus sit, de hoc reficiendo

k v. Festum in vocẽ *Riuus.*
l quam δεύπλεαν vocãt Græci *58. Eclog. 301. c. 11.* & πλεστρίαν, *v. Cuiac. 16. obseru. 17.*
m etymo, non re. Opponitur fossa & specus apud Festum in Riui. *v. l. 3. infra eod.*
n *de quo in §. 5.* ĵ. *eod.*
o *v. Festum.*
p *l. 3. §. 15.* ff. *de itinere actuque priuato. l. 11.* ff. *cõmun. præd. l. 1. §. 1. supra de via public.*
q *l. 3. in f.* ĵ. *eo. l. 4. in f.* ff. *de itin. actuque.*
r *d. §. 1.*
s refectione.
t cemẽtitium, testaceum non lapideũ. Signina opera fiunt ex testis cõtusis addita calce, *35. Plin. 12. 8. Vitruu. vlt.* hinc signina fabrica Boetio: signinus alueus Cassiodor. *5. variar.*
u vel, *Hal.*
x ex superioribus, quæ nũc diximus, constat, hanc interpretationẽ Triboniani esse, idq; putat Barnab. Brissonius, vir iuris scientissimus, & meritissimus in senatu Parisiẽsi Præses.
y Materiæ inhabilitas, effectum agẽtis impedit.
z *v. l. 2. § pen.* ff. *de* [illegible] *priuato.*
a *v. quæ not. ad l. 11.* ff. *commun. præd.*
b Forma mutari potest, materia nõ potest.
c Potest quis id quod priùs κατὰ δεύπλεαν ducebatur, operire. *58. Eclog. 20. c. 11.*
d i. subterraneum, *v. Cuiac. 16. obseruat. 17. in princ.*
e i. pactum.
f Ducere per specum, est species ducẽdi per opertũ, de quo *v. Cuiac. 16. obser. 17.*
g id est, fossa facta ductâve super terram.
h *58. Eclog. 20. c. vlt.*
i ex terra, non subterraneus, *vt l. 2.* ff. *eod.*
k signinum, *vt l. 1. §. 10. supra eod.*
l siue cæmentitius.
m aliud est, si veterem, *58. Eclog. 20. c. 4.*
n adde *l. 1. §. 13. supra de aqua quotidiana.*

competit interdictum.

6 ¶Aristo & de cuniculo[a] restituendo, per quem vapor trahitur in balnearijs[b] "vaporibus" putat vtilem actionem competere. & erit dicendum, vtile interdictum ex hac causa competere.

7 ¶Iisdem autem personis, & in easdem interdictum hoc datur, quibus, & in quas & de qua interdicta redduntur, quæ supra sunt enumerata.

8 ¶Si quis riuum reficienti opus[c] nouum nuntiat: bellè dictum est, posse contemni operis noui nuntiationem. cùm[d] enim prætor ei vim fieri vetet: absurdum est, per operis noui nuntiationem eum impediri. Planè per in rem[e] actionem dicendum est, posse aduersus eum vindicari, ius ei non esse. dubium non est.

9 ¶De damno quoque infecto cauere eum debere, minimè dubitari oportet.

10 ¶Si quis "eum" exportare[f], vehere, quæ refictioni necessaria sunt, prohibeat: hoc interdictum ei competere, Ofilius putat. quod est verum.

De iure aquæ ducendæ.

4. *Venuleius* "lib. primo Interdictorum."

De riuis reficiendis ita interdicetur, vt non quæratur, an aquam ducere actori liceret. non[g] enim tam necessariam refictionem itinerum, quàm riuorum esse. quando, non refectis riuis, omnis vsus aquæ auferetur. & homines siti[h] necarentur. & sanè aqua peruenire, nisi refecto riuo, non potest. at non refecto itinere, difficultas tantùm eundi agendique fieret, quæ temporibus æstiuis leuior esset.

DE FONTE[i],

Tit. XXII.

¶*Interdictum de vsu.* 1. *De differentia huius interdicti & interdicti de aqua quotidiana, & æstiua.* 2. *De vsu prohibito.* 3. *De personis.* 4. *De cisterna, lacu, piscina, puteo. De aqua viua vel non viua.* 5. *De prohibito ire ad haustum.* 6. ¶ *Interdictum de purgatione & refectione.* 7. *Vtilitas interdicti.* 8. *De purgatione & refectione.* 10. *De lacu puteo, piscina.* 11. *De personis.*

1. *Vlpianus* "libro septuagesimo ad Edictum."

Praetor ait: *Vti de eo fonte quo de agitur, hoc anno aquam nec vi, nec clàm, nec precariò ab illo vsus es: quo minùs ita vtaris, vim fieri veto. De lacu, puteo, piscina*[k] *item interdicam*[l].

1 ¶Hoc interdictum proponitur ei, qui fontana aqua vti prohibetur: seruitutes enim non tantùm aquæ ducendæ esse solent, verùm etiam hauriendæ. & sicut distretæ[m] sunt seruitutes ductus aquæ, & haustus aquæ: ita[n] interdicta separatim redduntur.

2 ¶ Hoc autem interdictum locum habet si quis vti prohibeatur aqua: hoc est, siue haurire prohibeatur, siue etiam pecus ad aquam appellere.

3 ¶Et eadem sunt hîc dicenda, quæ ad personam[o] attinent, quæcumque in superioribus interdictus diximus[p].

4 ¶Hoc interdictum de[q] cisterna[r] non competit. nam cisterna non habet perpetuam causam, nec viuam aquam. Ex quo apparet, in his omnibus exigendum, vt viua aqua sit. cisternæ autem imbribus concipiuntur. Denique constat interdictum cessare, si lacus, piscina, puteus[s] viuam aquam[t] non habeat.

5 ¶Planè si quis ire ad haustum prohibeatur, æquè interdictum sufficiet.

6 ¶Deinde ait prætor: *Quo minùs fontem, quo de agitur, purges, reficias, vt aqnam coercere, vtique ea possis: dum ne aliter vtaris, atque vti hoc anno non vi, non clàm, non precariò ab illo vsus es, vim fieri veto.*

7 ¶Hoc interdictum eādem habet vtilitatem[u], quam habet interdictum de riuis reficiendis. nisi enim purgare & reficere fontem licuerit, nullus vsus eius erit.

8 ¶Purgandus autem, & reficiēdus est ad aquam coercendam, vt vti quis aqua possit, dummodo non aliter vtatur, quàm si vti hoc anno vsus est.

9 ¶Coercere[x] aquam est, continere sic, ne diffluat, ne dilabatur. dummodò non permittatur cui nouas quærere, vel aperire. hic enim innouat aliquid præter id, quàm precedenti anno vsus est.

10 ¶Sed & de lacu, puteo, piscina reficiendis, purgandis inte[r]dictum competit.

11 ¶Et omnibus personis[y] dabitur, quibus permittitur interdictum de aqua æstiua.

a *l.26.ꝫ.de damno.*
b in balneariis vaporibus, *vulg.* in balneariis, putat. *Hal.*
c *l.5.§.1.ꝫ.de operis noui.*
d Nouum opus ei nuntiari non potest, cui facienti prætor vim fieri vetat. Quid igitur: qua actione, qui opus faciet in hac specie, qua actione, inquam, tenebitur? in rem actione, *vt hîc.* Imò & de damno infecto cauebit, *§.9.j.eo.*
e *l.19.ꝫ.de oper. noui.*
f *l.1.§.6.ꝫ.eod.*
g Riui non refecti potior est causa ac ratio quàm non refecti itineris. nō quòd ea quæ aqua fluminum importari vel exportari solēt, sint iis pretiosiora, quæ itinere pedestri importari possunt (possunt enim res eædē, eiusdémve generis vtrobique importari & exportari) sed quòd itinere non refecto, iter instituí potest, etsi difficultate quadam: riuo non refecto, aqua tota elabi atque perire potest: atque ita homines etiā siti necari.
h hinc Pindarus ἄριστον μὲν ὕδωρ. & Festus (aliam certè etymologiam adfert Isidorus *13. orig.12. & 20. c. 3.*) Aqua dicitur (inquit) à qua iuuamur. Hinc aqua etiam solet damnatis interdici: eā quoque nuptę accipiunt. de quo *v. quæ not. ad l.66. ꝫ. de don. int. vir.* Ea purgationes fiebant. Eam Isidorus *13. orig.12.* scribit cæteris elementis imperare, vt quæ cœlum temperet, terram fœcundet, aerem incorporet: ea pisces nutriri fruges, arbores, & herbas: eam potum cuique animāti tribuere. Idem scribit Augustinus lib. 5. de genesi ad literam. Hinc Thales dicebat aquam esse à qua nata sunt omnia. Lactantius *1. Instit.6.* & Fulgētius *1. meteolog.* refert. Neptunū, Deū maris cum tridente pingi, vt intelligamus aquam cœlo, aeri, ceu nubibus & terræ mixtā esse. & Tertullianus *lib. de Baptismo*, aquam commendat vt antiquam substantiam & Dei sedem, ceu vectaculum, quin aquis primum præceptum fuisse refert, vt animas proferrēt. nec inde mirū esse in baptismo, si aquæ animare nouerunt. vide eundem *ibidem*, de aquæ laudibus: & Senecam *3. natural. quæst.3. cap.19. & sequentibus.*
i *58. Eclog.21. adde Oldendor.2. class.8. act.8.* Fons dicitur quòd aquam fundat. *Isidor. 14. orig.21.*
k ἢ τῆς πισκίνας. *Eclog. ibid.*

l id est, interdictum proponam.
m Aquæductus, & aquę haustus seruitutes discretæ sunt, hoc est, inter se differētes
n Separatorum separata debet esse ratio & actio. *l. si manibus. C. de don. inter virum*
o agentem. p *l.1.§.19.ꝫ.de aqua quotidiana.*
q Interdictum de cisterna, est interdictum pro aqua de cisterna haurienda.
r ideo dicitur, quòd eius origo sit cis terrā, *v. Festum.*
s vox antiqua Græca, *Varro 5. de lingua.* Æoles enim dicebant πύθιον καὶ ποταμόν, *Varro 4. de lingua.*
t *l.28.ꝫ.de seru. vrb.*
u Est enim origo eius cis terram, eandem igitur decisionē habere debet, *l. 3. ꝫ. ad legem Aquil.*
x Hoc eodem sensu *Coercere* sumitur apud Festum in *Arcere.*
y *l.1.§.37. in fi. ꝫ. de aqua quotidiana.*

DE CLOACIS[z],

Tit. XXIII.

¶*Interdictum prius quod est de cloaca priuata.* 1. ¶*Communia vtriusque interdicti.* 3. ¶*Interpretatio prioris interdicti. De cloacis publicis vel priuatis.* 4. *Definitio cloacæ.* 5. *Hoc interdictum esse prohibitorium.* 6. *De tubo & fistula.* 7. *De vsu violento, clandestino, vel precario.* 8. *De ædibus, area, agro.* 9. *De cloaca priuata & publica.* 10. *Interpretatio verbi pertinet.* 11. *De vicino proximo, vel vlteriori.* 12. *De pauimentis rescindendis.* 13. *De operis noui nuntiatione.* 14. *De damno infecto.* 15. ¶*Alterum interdictum quod est de cloaca publica.* 16. *Summa.*

1. *Vlpianus* "libro septuagesimoprimo ad Edictum."

Praetor ait: *Quo minùs illi cloacam, quæ ex ædibus eius in tuas pertinet, qua de agitur, purgare*[a], *reficere liceat: vim fieri veto. Damni infecti, quòd operis, vitio factum sit, caueri iubebo.*

1 ¶ Sub hoc titulo duo interdicta prætor subiecit, vnum prohibitorium, alterum restitutorium. & primum prohibitorium.

2 ¶Curauit autem prætor per hæc interdicta, vt cloacæ & purgentur[b], & reficiantur. quorum vtrumque & ad salubritatem[c] ciuitatium, & ad tutelam pertinet. nam & cœlum pestilens[d], & ruinas minantur immunditiæ cloacarum: item si[e] non reficiantur.

3 ¶Hoc autem interdictum propositum est de cloacis priuatis. publicæ enim cloacæ publicam curam merentur.

4 ¶Cloaca autem est locus cauus, per quem colluuies[f] quædam fluat.

5 ¶Hoc interdictum, quod primùm proponitur, prohibitorium est, quo prohibetur vicinus vim facere, quo minùs cloaca purgetur, & reficiatur.

6 ¶Cloacæ appellatione, & tubus[g] & fistula continetur.

7 ¶Quia autem cloacarum refictio[h] & purgatio ad publicam vtilitatem spectare videtur: idcirco placuit, non esse in interdicto addendum, *Quod non vi, non clam, non precariò ab illo vsus.* vt[i] etiam si quis talem vsum habuerit, tamen non[k] prohibeatur volens cloacam reficere[l], vel purgare.

8 ¶Deinde ait prætor, *Quæ ex ædibus eius in tuas pertinet.* ædes hic accipere debes pro omni ædificio. hoc est ex ædificio eius in tuum ædificium. Hoc amplius Labeo putabat, hoc interdicto locum esse, & si area ab vtralibet parte ædium sit. & si fortè (inquit) cloaca ducta sit ex vrbano ædificio in proximum agrum.

9 ¶Idem Labeo, etiam eum, qui priuatam cloacam in publicam immittere velit, tuendum, ne ei vis fiat. Sed & si quis velit talem cloacam facere, vt exitum habeat in publicam cloacam: non esse eum impediendum, Pomponius scribit.

10 ¶Quod ait prætor *Pertinet*, hoc significat, quod ex ædibus eius in tuas pertinet: hoc est, dirigitur, extenditur, peruenit.

11 ¶Et tam ad proximum vicinum hoc interdictum pertinet, quàm aduersus vlteriores, per quorum ædes cloaca currit.

12 ¶Vnde Fauius Mela scribit, competere hoc interdictum, vt in[m] vicini ædes veniat, & rescindat pauimenta purgandæ cloacæ gratiâ. verendum[n] tamen esse, Pomponius scribit, ne eo casu damni infecti stipulatio committatur. sed hæc stipulatio non committitur, si paratus sit restaurare id, quod ex necessitate reficiendæ cloacæ causa rescinderat.

13 ¶Si quis purganti[o] mihi cloacam, vel reficienti, opus nouum nuntiauerit: rectissimè dicetur, contempta nuntiatione me posse reficere id, quòd instituceram.

14 ¶Sed & damni infecti cautionē[p] pollicetur, si quid operis vitio factum est. nam sicuti reficere cloacas & pur-

z περὶ ὑπονομαίων ἤτοι χανχαλῶν. *58. Eclog.22. adde Oldendorp. 2. class. act.8.* Porrò cloaca à conluendo dicta. Cloacare, est inquinare. quis eo non rideat Ethnicos, quòd simulachro in cloaca reperto nomen deæ Cloacinæ imposuerunt. *v. Lact. 1. inst.20.*
a hæc duo ptinent ad hoc interdictum.
b talis Cloacarum erat Romæ numerus, vt Plinius *36. c. 12.* Romam vrbem pensilem vocet, & subternauigatam. *v. Duar. 1. disp.*
c v. quæ de aere scripsi *ad l.2. §.29. ꝫ. ne quis in loco publ.*
d Pestilens cœlum cloacæ nō purgatæ minantur.
e *l.5.§.15.ꝫ.de oper. noui nunciat.*
f *v. Festum in voce* Cloaca.
g Eadē ratione Riui appellatione, os ipsum riui contineri colligūt: licet appellatione fluminis non cōtineatur ripa, *l.1.§. in publico. ꝫ. de fluminibus.*
h *al.* refectio.
i Possessio etiam violenta, clandestina, vel precaria in hoc interdicto de cloacis prodest aduersus eum à quo ita habetur: quod in aliis interdictis secus est.
k Cloacam reficere vel purgare volēs, vim pati non debet.
l *l.3.§.8.ꝫ.de riuis.*
m Inuito domino licet eius fundum ingredi, cloacæ reficiendæ causa. *contra l. Diuus. ꝫ. de seruit. rustic. præd. adde huic legi. l. requirendi. C. de seruis fugit. l. diuus. ꝫ. de fugitiuis. l. omnis seruitus. C. de aquæductu. lib.11. l. quidam. l. ex omnibus. C. de decurionib. lib.10.*
n v. quæ de hac dictione scripsi, *ad l.45. in fi. ꝫ. de ritu.*
o *v. l.5.§.11.ꝫ.de oper. noui.*
p id est, actione ex cautione.

gare

a Quemadmodum liceat vnicuique eo nomine nuntiare. *v.l.vlt.C.de discussor.*
b *adde l.3.§.2.ȝ.de riuis.*
c is Viocurus Varroni *4.de lingua.l.3.ȝ.de via publ.*
d *περὶ τῶν λάθρᾳ ἢ βίᾳ ποιούντων τὶ καινόν. 58. Eclog.ex tit.23.* (possis addere & *tit.* 2. & 13.) rectè τὶ καινόν, id est, noui operis. pertinet enim hîc titulus, non ad eos qui vi deiecerunt aliquē ex possessione, sed qui aliquod opus nouum fecerunt. Habet itaque affinitatem hîc titulus cū titulo de operis noui nuntiatione: differt tamen. de quo *v.hîc Cuiac.*

gare permittendum fuit: ita dicendum, ne damnum ædibus alienis detur.

15 ¶ Deinde ait prætor. *Quod in cloaca publica factum, siue ea immissum habes, quo vsus eius deterior sit fiat: restituas. Item ne quid fiat, immittatúrve*[a]*, interdicam.*

16 ¶ Hoc interdictum ad publicas cloacas pertinet. ne quid ad cloacam immittas, néve facias, quo vsus deterior sit, néve fiat.

De cloaca reficienda vel noua facienda.

2. *Venuleius* libro primo Interdictorum.

QVanquam de reficienda cloaca, non etiam de noua[b] facienda, hoc interdicto comprehendatur: tamen æquè interdicendum, Labeo ait, ne facienti cloacam vis fiat: quia eadem vtilitas sit. prætorem enim sic interdixisse, ne vis fieret, quo minùs cloacam in publico facere liceret. ídque Ofilio, & Trebatio placuisse. ipse dicendum ait, vt ne factam cloacam purgare & restituere permittendum sit per interdictum: nouam verò facere is demū concedere debeat, cui[c] viarum publicarum cura sit.

QVOD[d] VI, AVT CLAM[e],

Tit. XXIIII.

Interdictum. 1. *Summa.* 2. *De iure faciendi.* 3. *De exceptione iuris sui.* 4. *Ad quæ opera pertinet hoc interdictum.* 5. *Quid sit vi facere.* 6. *De iactu lapilli.* 7. *De testatione & denuntiatione.* 8. *De eo qui per vim molitus est, ne prohiberi poßit.* 9. *Si prohibitus destitit, postea facere cœpit.* 10. *De eo qui imbecillitate impeditus, vel ne quem offenderet, ad prohibendum non venit.* 11. *Si extraneus volentem ad prohibendum venire, deterruit.*

1. *Vlpianus* libro septuagesimo primo ad Edictum.

PRAETOR ait: *Quòd vi aut clàm factum est, qua de re agitur, id, cùm experiendi potestas est, restituas* †.

1 ¶ Hoc interdictum restitutorium[f] est. & per hoc occursum est calliditati eorum, qui vi[g] aut clam quædam moliuntur. iubentur enim ea restituere.

2 ¶ Et parui refert, vtrùm ius habuerit faciēdi, an non. siue enim ius habuit, siue non: tamen tenetur interdicto, propter quòd vi aut clàm fecit. tueri enim ius suum debuit, non[h] iniuriam comminisci.

3 ¶ Denique est quæsitum, an hoc interdicto vtenti exceptionem possit obijcere, *Quod non iure meo receperim*[i]. & magis est, ne possit. nam aduersus vim, vel quod clàm factum est, nulla iusta exceptione se tueri potest.

4 ¶ Hoc interdictum ad ea sola opera pertinet, quæcunque in solo[k] vi aut clàm fiunt.

5 ¶ Quid sit vi factum vel clàm factum videamus. Vi[l] factum videri[m] Quintus Mucius scripsit, si[n] quis contrà, quàm prohiberetur, fecerit. & mihi videtur plena esse Quinti Mucij definitio.

6 ¶ Sed & si quis iactu[o] vel minimi lapilli prohibitus facere, perseuerauit facere: hunc quoque vi fecisse videri, Pedius & Pomponius scribunt. eóque iure vtimur.

7 ¶ Sed & si contra testationem[p], denuntiationémque fecerit: idem esse, Cascellius & Trebatius putant. quod verum est.

8 ¶ Sed & Aristo ait, eum quoque vi facere, qui, cùm[q] sciret se prohibere, per vim molitus est, ne prohiberi possit.

9 ¶ Item Labeo dicit, si quem facientem prohibuero, ísque destituerit[r] in præsentiarum[s], rursúsque postea facere cœperit: vi eum videri fecisse, nisi permissu meo facere cœperit, vel qua alia iusta causa accedente.

10 ¶ Si quis tamen imbecillitate impeditur, vel etiam ne offenderet vel te, vel eum, qui te magnificiebat[t], ideo non venerit ad prohibendum: non videbitur aduersarius vi fecisse. & ita Labeo scribit.

11 ¶ Idem ait: & si te volentem ad prohibendum venire deterruerit aliquis, armis fortè, sine vllo dolo malo meo, ac propter hoc non veneris: non videri me vim fecisse.

2. *Venuleius* libro 2. Interdictorum.

NE in aliena potestate[u], cōditionem meam nihil delinquentis deteriorem[x] facere.

e *v.l.3.§.7 j.e.* id est, furtiuè obscurè & plerumque nocte. Nox enim furibus est propitia Euripides, κλεπτῶν ἡ νύξ, τῆς δ' ἀληθείας τὸ φῶς.
† Interdictum quod vi aut clā restitutorium. est. *§.1.j.eod.*
f *§.1.vers. restitutoria. Instit.de interdictis.*
g *adde l.7.§.5. ȝ.cōmun.diuid.*
h Ita quisque ius suum tueri debet, vt iniuriam in alium non comminiscatur.
i *iure meo fecerim.vulg.*
k *l.7.§.5.j.eod.*
l Imò, clàm, *l.3.ȝ.de itinere actúque.*
m *l.73.§.2.j.de reg.iur.*
n Denūtiatione admonitus is intelligitur, q id effecit, ne ei denuntiaretur, *vt hîc.* quod idē est, obtinétque in citationibus.
o *l.20.§.1.j.eod.*
p detestationem legisse videtur *Cui. apud Paul.5.sent.6.§.3.in fin.* Testatio, est denuntiatio corā testibus facta.
q *l.18.in fi.l.20.j.eod.*
r *al.*destiterit.
s eadem voce vsus est. *l.2.§.31.ȝ.ne quid in loco publ.*
t *adde l.pen.j.de furt.*
u *al.* ne in aliena potestate fit, &c.
x *l.39.in fi.ȝ.de negot. l.26.ȝ.de arbitris.l.5.§.5.ȝ.de oper.noui.l.2.§.8.vers.idē Nerua.ȝ.ne quid in loco publ.l.74.j.de reg.iur.*
y *v.l.17.j.eod.*
z *l.24.§.2.ȝ.de vsur.*
a qua de re. *v.l.15.ȝ.de pec.constitut.*
b substantiam maius quiddā esse qualitate, hinc colligit Albericus: substātiam autem ex delicto facientis oriri: qualitatē ex facto prohibētis.
c Sufficit semel vim factā fuisse, vt quis teneatur, *facit l.87.§.1.in fi.ȝ.de leg.2.*
d *l.20.§.2.in fi.j.eod.l.1.§.10.ȝ.de oper.noui nunc.*
e Quid iuris in rege? latè diminuere successionem suam non potest in præiudicium successoris, vtcunq; iurauerit, *c.intellecto extra de iureiur.* quòd Galli diligentissimè obseruant, apud quos dominium regis inalienabile censetur.
f An obligare potest res ciuitatis, & mutuam pecuniam accipere? vtique. *l.11.ȝ.de pign.adde l.27.ȝ.de reb.creditis.*
g Præses & curator reipublicæ, procurare potest negotia publica non donare.
h potest enim consuetudo legi derogare, *l.6.§.1.in fi.ȝ.quod cuiusque vniuersit.l.1.3.§.1.ȝ.cōm.præd.*

De prohibitione per se vel per aliam. 1. *De vi semel facta.* 2. *De permißione.* 5. *De parato suscipere iudicium.* 6. *Vel cauere damni infecti.* 7. *Quid sit clam facere.*

3. *Vlpianus* libro septuagesimo primo ad Edictum.

PRohibere autem non vtique per semetipsum necesse est: sed si quis per[y] seruum suum, vel procuratorem[z] prohibuerit, rectè videtur prohibuisse. idem etiam si mercenarius meus prohibuerit. Nec quem moueat, quòd per liberam personam actio adquiri non solet[a]. nam prohibitio hæc demonstrat, vi te facere. Quid mirum, cùm, etsi clàm tu me feceris, habeam actionem? ergo facto magis[b] tuo delinquentis, quàm alieno adquiritur mihi actio.

1 ¶ Illud sciendum est, non omnibus momentis vim esse faciendam: sed semel[c], inter initia, facta perseuerat.

2 ¶ Sed si permiserit[d]: aduersus eum, qui vtatur interdicto, exceptio erit necessaria.

3 ¶ Non tantùm autem si ego promisero: sed & si procurator meus, vel tutor, qui tutelam administrat, vel curator pupilli, furiosi, siue adolescentis: dicendum erit, exceptioni locum fore.

4 ¶ Planè si præses vel curator reipublicę[e] permiserit, in publico facere: Nerua scribit, exceptionem locum non habere. quia etsi ei locorum (inquit) publicorū procuratio data est: concessio[f] tamen data[g] non est. Hoc ita verum est, si non lex[h] municipalis curatori reipublicæ[i] ampliùs concedat. Sed & si à principe, vel ab eo cui princeps hoc ius concedendi dederit: idem erit probandum.

5 ¶ Si quis paratus[k] sit, se iudicio defendere aduersus eos, qui interdicendum putant, ne opus fiat: an videatur desinere vi facere? & magis est, vt desinat: si modò satis offerat, & defendere paratus est, si quis agat. & ita Sabinus scribit.

6 ¶ Sed & si quis damni infecti paratus[l] sit cauere, cùm propter hoc tantùm esset prohibitus, vel quia non defendebat, vel damni infecti non repromittebat: consequens est dicere, desinere eum vi facere.

7 ¶ Clàm[m] facere videri Cassius scribit eum, qui celauit aduersarium. neque ei denuntiauit: si modò[n] timuit eius controuersiam, aut debuit timere.

8 ¶ Idem Aristo putat, eum quoque clàm facere, qui celandi animo habet eum, quem prohibiturum se intelligerit[o]: & id existimat, aut existimare debet se prohibitum iri.

4. *Venuleius* libro secundo Interdictorum.

SEruius, etiam eum clàm facere, qui existimare debeat sibi controuersiam futuram. quia non opinionem cuius, & resupinam[p] existimationem esse oporteat. ne melioris conditionis sint stulti, quàm periti[q].

De denuntiatione. 2. *De persona cuius celandæ causa factum est.* 7. *De denuntiatione.* 8. *Aduersus quos interdicitur.*

5. *Vlpianus* lib. 70. ad Edictum.

AVt qui aliter fecit, quàm denuntiauit[r]: vel qui decepto[s] facit eo, ad quem pertinuit non facere: vel consultò tum denuntiat aduersario, cùm eum scit non posse prohiberi: vel tam serò pronuntiat, vt abire prohibiturus, priùs quàm fiat, non possit. & hęc ita Labeonem probare, Aristo ait.

1 ¶ Si quis se denuntiauerit opus facturum, non semper non videtur clam fecisse, si post denuntiationem fecerit. debebit[t] enim (& ita Labeo) & diem &[u] horam[x] denuntiatione complecti, & vbi, & quod opus futurum sit: neque profusoriè[y], aut obscurè dicere, aut denuntiare, neque tam arctare aduersarium, vt intra diem occurrere ad prohibendum non possit.

2 ¶ Et si fortè non sit, cui denuntietur, neque dolo malo factum sit, ne sit: amicis[z] denique, aut procuratori, aut[a] an domum denuntiandum est.

3 ¶ Sed & Seruius rectè ait, sufficere fœminæ viro notum[b] facere, opus se facturum, vel denique sciente[c] eo facere. quamquam etiam illud sufficiat, celandi animum non habere.

4 ¶ Item ait, si quis in publico municipij velit facere, sufficere ei, si curatori[d] reipublicæ denuntiet.

5 ¶ Si quis dum putat locum tuum esse, qui est meus: celandi tui, non mei causa fecerit: mihi interdictum competere.

6 ¶ Idem dicit, & si serui mei, vel procuratoris celandi causa factum sit, mihi interdictum competere.

7 ¶ Si quis, cùm non denuntiasset opus se facturū, eiq;

i *de quo adde l.5.§.4.j.eodem. adde l.46.ȝ.de damno.*
k *vide l.24.ȝ.de vsur.l.5.§.1.ȝ.de vsurpationib.*
l *l.20.§.5.l.21.§.1.supra de oper.noui.l.2.§.1.ȝ.quod legat.l.10.j.de fideiussor.*
m *l.73.§.2.j.de reg.iur.*
n *l.4.j.eod.*
o intellexerit *vulg.Hal.*
p *l.3.in fi.l.6.l.9.§.2.ȝ.de iuris & facti ignorāt.*
q idem etiam dicimus iniquum esse, vt leuioris sit conditionis qui vi rapuit, quàm qui clam. *inst.vi bō.rapi in fi.pr.*
r Denūtiationi respondere debet actus denuntiantis, alioquin reus non tenebitur.
s *sub.* in substantia operis.
t Denūtiationis forma quæ esse debeat.
u In quibus actibus diei, & Consulis mentio necessaria sit, dicam *ad l.3.j.de accusat.*
x Horā in denuntiationē operis adiici oportet: quam tamen nihil est necesse in ipsis instrumētis cōtractib. vel testamentis adiici.
y Denuntiatio obscurè fieri nō debet: quin præsumptio sumi solet malæfidei aduersus eum qui clam & obscurè denuntiauit, quasi non denuntiasse videatur. *vt l.69 §.5.ȝ.de euict.* persunctoriè. *vulg.* vide hîc Albericum.
z *l.4.§.5.§.6.ȝ.de damno.*
a Denuntiatio ad domū subsidiaria est. fieri enim ad domū tū debetur denuntiatio. quoties aduersarius inueniri nō potest. *adde l.4.§.toties.ȝ.de damno.*
b hinc colligit Accursius. Protestationem & & denuntiationē factā vxori, idē valere ac si marito facta esset. *adde l.21.C.de procurat.*
c si emptori cōtrouersia rei emptæ moueatur sciente venditore, emptorē nihil necesse est vēditori denuntiare, vt de euictione teneri incipiat. *adde l.fundi.Cod.de euictionib.*
d Denuntiatio, in causis ciuitatum, vniuersitatum, & municipiorum, fieri debent eorū curatori seu potestati, *vt hîc.v.l.3.§.C.de modo multar. adde l.3.§.4.ȝ.eod.* Eadem ratione in negotiis Ecclesiæ, sufficit denuntiationem fieri præfecto eius & antistiti.

denuntiatum eſſet,ne faceret,fecerit: vtiliùs puto,proban dum,vi eum feciſſe.

8 ¶ Hæc verba, *Quòd vi aut clàm factum eſt,* ait Mucius ita eſſe,Quod tu aut tuorum quis,aut tuo iuſſu[a] factũ eſt.

9 ¶ Labeo autem ait,plures perſonas cõtineri his verbis. nam ecce primùm heredes eorum, quos enumerat Mucius,contineri putat.

10 ¶ Idem ait & aduerſus procuratorem [b],tutorem,curatorem, municipiúmve [c],ſyndicum, alieno nomine interdici poſſe.

11 ¶ Si quid ſeruus meus fecit: non ob id mecum actio eſt:ſed(ſi)id meo nomine, aut ſuo fecit. nam ſi tuũ ſeruũ mercenarium habuero: quicquid ab eo factũ fuerit meo nomine, ob id non tecum, ſed mecum, cuius iuſſu [d], aut nomine id opus à ſeruo tuo factum fuerit, agendum erit hoc interdicto.

12 ¶ Similiter, quod iuſſu cuius factum erit: ob id non cum eo, ſed cuius nomine iuſſerit, hæc actio eſt. Nam ſi procurator,tutor,curator,duumuir municipij [e],quod eius nomine ageret, cuius negotium procuraret, fieri iuſſerit. ob id agendum erit cum eo cuius nomine factum quid erit:non cum eo,qui ita iuſſerit.Et ſi tibi mandauero,vt opus fieri iuberes,& in ea re mihi parueris:mecum, (inquit)non tecum erit actio.

13 ¶ Et cum interdictum ſic ſit ſcriptum, *Quòd vi aut clàm factum eſt:* non ita,*Quòd vi aut clàm feciſti:* latius porrigi,quàm ad has perſonas, quas ſuprà numerauimus, Labeo putat.

14 ¶ Et hoc iure vtimur: vt,ſiue ego feciſſem,ſiue fieri iuſſi [f],interdicto quod vi aut clàm teneat.

6. *Paulus* "lib.67.ad Edictum."

SI ego tibi mandauero opus nouum facere,tu alij: non poteſt videri meo iuſſu factum.teneberis ergo tu,& ille.an & ego tenear.videamus,& magis eſt,& me,qui initium ei præſtiterim,teneri. ſed,vno ex his ſatisfaciente [g], cæteri liberantur.

2. De noui operis nuntiatione. 3. De exceptione quod non tu vi aut clam feciſti. 4. Vel quod incendij defendendi cauſa factum non ſit. 5. ad quæ opera hoc interdictum pertinet. 6. De aceruo ſtercoris diſiecto. 7. De agro meliorato. 8. De foſſa. 9. Si quis ædificium demolitus fuerit non vſque ad ſolum. 10. De tegulis, de ramis arborum.

7. *Vlpianus* "libro ſeptuageſimo primo ad Edictum."

SI alius fecerit[h] me inuito:tenebor ad hoc,vt patientiã[i] præſtem.

1 ¶ Neratius quoque ſcribit, eum, cuius ſeruus vi aut clam fecit,aut ſua impenſa ex interdicto opus reſtituere[k] debere,aut patientiam reſtituendi præſtare,& ſeruum noxæ[l] dedere.planè ſi mortuo alienatóve [m] ſeruo interdiceretur [n]:patientiam dumtaxat præſtare debere ait.ita vt & emptor eo interdicto poſſit conueniri,vt impenſam præſtet, aut noxam det. dominóque "operis" ſua impenſa reſtituente,aut damnato,quia non reſtitueret, emptorem liberati. Eadem, & ſi contrà dominus ſerui vel opus reſtituiſſet, vel litis æſtimatione damnatus eſſet. quòd ſi tantum noxę dediſſet,aduerſus dominum[o] operis vtiliter interdici.

2 ¶ Ait Iulianus: Qui ante remiſſionem nuntiationis cõtrà quàm prohibitus fuerit,opus fecerit: duobus interdictis tenebitur. vno, quod ex operis noui nuntiatione competit:altero,quod vi aut clam.Remiſſione autem facta, intelligendus non erit vi aut clam facere, "quamuis prohibeatur."licere enim debet ædificare ei [p],qui ſatiſdederit,cùm poſſeſſor[q] hoc ipſo conſtituatur [r]. clámque facere, nec ante remiſſionem nec poſtea exiſtimandus eſt: cùm is,qui opus nouum nuntiat,nõ poſſit videri celatus, & præoccupatus,antequàm controuerſiam faceret.

3 ¶ Belliſſimè [ſ] apud Iulianum quæritur,an hæc exceptio noceat in hoc interdicto, *Quod non tu vi aut clam feceris?* vt puta vtor aduerſus te interdicto quod vi aut clam. an poſſis obijcere mihi eandem exceptionem, *Quod non tu vi aut clam feciſti?* & ait Iulianus,æquiſſimum eſſe,hanc exceptionem dare. nam ſi tu (inquit) ædificaueris vi aut clam,ego[t] idem demolitus fuero vi aut clam,& vtaris aduerſus me interdicto:hanc exceptionem profuturã. quod nõ aliter procedere debet, niſi ex magna & ſatis neceſſaria cauſa. alioquin hæc omnia officio [u] iudicis celebrari oportet.

4 ¶ Eſt & alia exceptio, de qua Celſus dubitat, an ſit obijcienda,vtputà ſi incendij [x] arcendi cauſa vicini [y] ædes intercidi, & quod vi aut clam mecum agatur, aut damni iniuria.Gallus enim dubitat,an effici oporteret, *Quod incendij defendendi cauſa factum non ſit?* Seruius autem ait, ſi id magiſtratus feciſſet,dandam eſſe. priuato nõ eſſe idem concedendum, ſi tamen quid vi aut clam factum ſit, neq; ignis vſque eò perueniſſet: ſimpli litem æſtimandam. ſi perueniſſet,abſolui eum oportere. Idem ait eſſe, ſi damni

a *l.13.§.6.j.eod.*
b *v.l.3. Cod.de modo multar.*
c *al.* municipiíve vel ſyndicum.
d *v.d.l.13 §.6.j.e.*
e Duumuiri ſunt magiſtratus municipales,de duumuiris alibi dixi.
f *l.13.§.6.j.eod.*
g *l.15.in fi.j.eod.*
h *ſub.* opus vi, vel clam.
i *l.16.in fi.j.eod.*
k *ſub.* ſi iuſſit vel ratũ habuit: alius ſponte reſtitueret nõ inuitus.
l *l.40. in fi.§.de her.pet.*
m *l.14.j.eod.*
n id eſt,interdicto ageretur contra dominũ qui neq; ſciuit, neque ratũ habuit.
o id eſt,venditorem.
p *v.l.5.§.17.§.de oper.nou.*
q *l.1.§.de oper. noui.*
r ſi prius poſſidebat:vel ſi nudis verbis facta nuntiatio eſt.
ſ hoc verbo vtitur etiam Iuriſconſultus, *in l.1.§.4.§. quod legat.l.1.§.5.j.quar. rer.actio.*
t *l.22.§.2.j.eod.*
u *dixi ad l.3. Cod.de pignorib.*
x vel hoſtilis aduentus.
y *v.l.3.§ 7.j.de incendio.*
z ¶Non ex poſt facto, ſed ex præſenti ſtatu damna iudicanda ſunt. ſequẽs caſus fortuitus, non tollit effectũ præcedentis doli vel culpæ. *adde l.ſi vt certo.§.ſed interdum. l. in rebus. §. commodati. l. in ſenatus. §. ſi propter.j.ad Turpill.*
a *l.1.§.4.§ eod.*
b *d.§.4.*
c *adde l.19.j.eo.*
d corrumpendo.*vulg.Hal.*
e *v.l.9.j.eod.*
f *l.22.§.3.j.eod.*
g *l.18.j.eod*
h *l.9.in fi.j.eo.l.28.29.§.ad leg. Aquil.adde l.55.*

iniuria actum foret:quoniam nullam iniuriam aut damnum dare videtur,æquè perituris ædibus. Quòd ſi nullo incendio id feceris, deinde poſtea incendium ortum fuerit: non idem erit dicendum, quia non [z] ex poſtfacto,ſed ex præſenti ſtatu, damnum factum ſit,necne,æſtimari oportere Labeo ait.

5 ¶ Notauimus[a] ſuprà:quòd quamuis verba interdicti latè pateant:tamen ad ea ſola opera pertinere interdictũ placere,quæcumq; fiant in ſolo [b].eum enim,qui fructum tangit,non teneri interdicto quod vi aut clam:nullum enim opus in ſolo facit.At qui arbores ſuccidit[c],vtique tenebitur. & qui harundinem, & qui ſalictum. terræ enim, & quodammodo ſolo ipſi corrupendo [d] manus infert. Idem & in vineis ſucciſis. Ceterùm, qui fructum aufert, furti debet conueniri. Itaque ſi quid operis in ſolo fiat, interdictum locum habet. In ſolo fieri accipimus, & ſi quid circa [e] arbores fiat, non ſi quid circa fructum arborum.

6 ¶ Si quis aceruum ſtercoris [f] circa agrum pinguem diſiecerit:cum eo,quod vi aut clam factum eſt,agi poteſt. & hoc verum eſt:quia ſolo vitium adhibitum ſit.

7 ¶ Planè ſi quid agri colendi cauſa factum ſit: interdictum quod vi aut clam locum non habet, ſi melior [g] cauſa facta ſit agri: quamuis prohibitus quis, vi vel clam fecerit.

8 ¶ Præterea ſi foſſam [h] feceris in ſilua publica, & bos meus in eam inciderit:agere poſſum hoc interdicto:quia in publico factum eſt.

9 ¶ Si quis ædificium demolitus fuerit, quamuis non vſque ad ſolum: quin interdicto teneatur,dubitari deſijt.

10 ¶ Proinde & ſi tegulas [i] de ædificio ſuſtulerit: magis eſt,vt interdicto teneatur.

8. *Venuleius* "libro ſecundo Interdictorum."

NAm origo huius rei à ſolo proficiſcitur. Ceterùm per ſe tegulæ non poſſidentur [k]: ſed cum vniuerſitate ædificij: nec ad rem pertinet,adfixæ ſunt, an tantùm poſitæ.

1. De ſerra,claui,cancello,ſpeculario. 2. De ſtatua vel alia re ædibus adfixa. 3. De aratione. De foſſa. De aceruo ſuccenſo vel diſperſo.

9. *Vlpianus* "libro ſeptuageſimo primo ad Edictum."

NAm & ſi ramos quis de [l] arboribus abſtulerit, adhuc interdictum hoc admittimus.Hæc ita ſi de ædificio tegulas[m] ſuſtulerit.ceterùm[n] ſi nõ de ædificio,ſed ſeorſum poſitas:ceſſat hoc interdictum.

1 ¶ Si tamen ſerra [o],vel clauis,vel cancellus,vel ſpecularium ſit ablatum:quod vi aut clam agi non poterit.

2 ¶ Sed ſi quis aliquid ædibus adfixum[p] euellerit [q],ſtatuam fortè, vel quid aliud: quod vi aut clam interdicto tenebitur.

3 ¶ Si quis clam aut vi agrum inarauerit [r], vel foſſam fecerit: hoc interdicto tenebitur.& ſi aceruum ſuccenderit,vel diſperſerit ſic, vt non ad vſum agri conuertat: interdicto locus non erit.

10. *Venuleius* "libro ſecundo Interdictorum."

QVia aceruus ſolo non cohæret, ſed terra ſuſtinetur. ædificia autem ſolo cohærent [ſ].

De effuſo in puteum vicini. 1. De ſtatua ex publico ſublata. 2. De ſepulchro. 3. De ridicis. 4. De tempore quo factum eſt. 5. De eo quod partim vi,partim clam factum eſt. 6. De eo quod iuſſu tutoris,vel curatoris factum eſt. 8. De facto ante vel poſt venditionem fundi. 14. De domino prædij,& his quorum intereſt.

11. *Vlpianus* "lib.71.ad Edictum."

IS,qui in puteum [t] vicini aliquid effuderit [u], "vt" hoc facto aquam corrumperet, ait Labeo, interdicto quod vi aut clam eum teneri. portio [x] enim agri videtur aqua viua [y]. quemadmodum [z] ſi quid operis in aqua feciſſet.

1 ¶ Quæſitum eſt,ſi ſtatuam in municipio ex loco publico quis ſuſtulerit vel vi,vel clam,an hoc interdicto teneatur. & extat Caſſij ſententia,eum,cuius ſtatua in loco publico in municipio poſita ſit, quod vi aut clam agere poſſe:quia interfuerit eius,eam non tolli.municipes[a] "autem" etiam furti acturos: quia res eorum ſit quaſi publicata [b]: ſi tamen deciderit, ipſi eam detrahunt. & hæc ſententia vera eſt.

2 ¶ Si quis de monumento [c] ſtatuam ſuſtulerit: an ei, ad quẽ ius ſepulchri pertineret,agere permittitur? & placet,& in his [d] interdicto locum eſſe.Et ſanè dicẽdum eſt, ſi qua ſepulchri ornandi cauſa adpoſita ſint,ſepulchri eſſe videri [e]. Idem eſt,& ſi oſtium auellet,vel effringat.

3 ¶ Si quis in vineas[f] meas venerit,& inde ridicas[g] abſtulerit:hoc interdicto tenebitur.

4 ¶ Quod ait prætor, *Quod vi aut clam factum eſt*: ad quod tempus referatur,videamus: vtrùm ad præteritum, an ad

§.de adquir. rer.
i *l.9.j.eod.*
k Cur ita? *v.l.30.§.de adq. poſſ. l.33.§.de vſurp.l.1.in pr.j.de tigno.*
l *l.7.§.5.in fi.§. eodem.*
m *l.7.in fi.§.e.*
n Tegulæ ędificio adpoſitæ adiũctæq; pars ædificij ſunt: aliàs, nõ ſunt:niſi fortè amotæ ſint,vt reponantur. *l.fundi.§.de act.empt.*
o ſera.*vul.Hal.*
p *l.41.in fi.§.de leg.1.*
q auulſerit. *vulg.* euulſerit. *Hal.* hinc colligere poſſumus, vel ipſas Pandectas Florẽtinas oraculi loco nõ eſſe. ſic corruptę in *leg.3.in fi.§. eo.* vbi ſcriptũ eſt,intellegerit.
r *l.22.§.2.j.eod.*
ſ & ſoli conditionem ſequuntur.*l.17.§.comm. præd.*
t idẽ in vino. *l.27.§.15.* in frumẽto. *l.27.§.20.§.ad leg.Aquil.*
u vt ita aqua ſpurca fieret. *l.3.§. de aqua & aqua plun. l.1.§.1.j. de extr. crimin.*
x Aqua viua, eſt portio agri.
y Aqua viua putei opponere videtur ciſternæ.
z Qui in puteũ vicini aliquid effundit, vt hoc pacto aquam putei corrumpat, opus in aqua feciſſe videtur: perinde tenetur hoc interdicto,ac ſi in ipſa aqua opus feciſſet.
a *l.41.§.de adq. rer. dom.v.l.29.§.de reb.aut.iud.*
b .i.publica & municipij effecta. Ita ſtatuæ in locis publicis poſitæ, nõ ipſorũ priuatorum hominum ſunt, quorum eę ſtatuę ſũt,ſeu quibus eæ ſtatuæ poſitæ ſunt, ſed ipſius publici ac municipij.
c *l.2.j. de ſepulchro violato.adde l.13.§.5.l.15.§.2.j.eod.*
d .i.quoties ſtatuæ monumẽto affixæ detractæ dicentur.
e ideóque remouens interdicto quod vi aut clam tenebitur.
f *adde l.7.§.l.9.§ eod.l.12.j.eod.*
g Varro *1.de re ruſtica.* Pedamẽntum quod optimũ adferri ſolet in vineã, eſt è quercu & iunipero:& vocatur ridica. & hîc quidem locus me mouet vt in *lege 55.§.4.in fin.§. de leg.3.* legã *ridicas* nõ radices.

a iudicis arbitrio. *l. vl. ʒ. de interdict.* b Vi aut clam, interpretari possis, vi & clam. *v. l. 4. C. de verb. sign.* c partim vi, partim clam. *Hal.* d *vide l. 4. C. de legatis.* e *l. 4. ʒ. de tabulis. l. 198. ȷ. de regul.* f *l. 16. in fi. ȷ. e.* g *l. 2. §. 1. ʒ. de nox. l. 20. ȷ. de obl. & act. l. 17. §. 7. in fi. ȷ. de iniurijs. l. 15. in fi. ȷ. de falsis. l. 157. l. 169. ȷ. de reg. iur.* h vt sunt curatores. tutores. *l. 7. §. 3. ʒ. pro empt.* i Quoties opus factũ est ante contractã venditionem, hoc interdictũ venditori cõpetit, siue vili pretio rem ipsam vendidit, siue magno pretio: sin post venditionem nondũ tamen secuta traditione, datur quidẽ vẽditori hoc interdictũ, sed ad commodum emptoris. k *l. 13. §. 12. ʒ. de act. empt.* l *sub.* vt venditor habeat hoc interdictum, nõ emptor: nisi in specie quæ sequitur. m Traditione facta, agit emptor etiam pro opere antè aditionem facto. n id est, emptoris. *ȷ. eod. l. 4. §. 4. ʒ. de in diem addict. v. in hunc locũ Cui. 2. obs. 25.* o .i. etiam nõ possidẽti solum ipsum in quo ædificatur, modo tamen eius intersit. atque ita, *non possessor* is est, cui res vẽdita est, necdum tamen tradita. p Cur est denuntiandum? vt ne qui denuntiat, videatur clam facere. q *sub.* animo trãsferẽdæ possessionis. r *sub.* tradita precario possessione. s fundus non precariò. *Cuiac. 2. obs. 25.* reprehensus à *Robert. 1. rece. 35.* verùm Cuiac. eum postea reprehendit. *16. obs. 29.* t Emptoris periculũ rei venditæ est, statim à facta emptione. u Particula est diffidentis, & in id tamen se magis inclinare demonstrantis. ex quo apparet non tantũ possessori, sed etiã non possessori, cuius interest, hoc interdictũ dari. *v. Cuiac. 2. obs. obs. 25.* x non tantum precariæ possessionis, quãtum antecedẽtis vẽditionis. y Interdictũ datur emptori quoties ei traditus est fundus precariò: multo igitur magis interdictũ ei dabitur, si conduxit. z ante meliorem conditionem allatam. a Quatuor casus hîc enumerantur quibus non resoluitur venditio, primus, quando venditio cõfertur in arbitriũ emptoris, *vt hîc.* secundus, quando in arbitriũ alterius. *vers. etsi:* tertius, quãdo in euentũ fortunæ. *vers. Idemque:* quartus, quoties sub pacto legis commissoriæ venditur. *vers. et si fortè.* b Interdictum quod vi datur, quoties venditio purè contrahitur, & sub conditione resoluitur: datur, inquam, pro opere facto pendente cõditione. c *l. 16. ȷ. eod.* d ¶ Imò, fructuarius non admittitur. *arg. l. 7. §. 5. ʒ. eod.* An dicemus fructuariũ admitti, ad id quod eius interest propter fructus qui ex fundo potuerunt percipi? (nã pro ipsis fructibus interdictum hoc non datur, sed actio furti) An potius admittitur fructuarius, ratione operis in solo facti?

an ad præsens. quæ species apud Iulianum exposita est: ait enim, in hoc interdicto præsentis temporis significationem accipi debere. si tamen (inquit) ex opere damnũ datum fuerit, aut dominus, aut is, cuius fundo nocitum erit, sua impensa id sustulerit: vtiliùs probari, quod Iulianus tentat, vt & damnum sarciatur, & impẽdia restituantur [a].

5 ¶ Interdictum complectitur id, quodcumque aut vi aut clam factum est. Sed interdum euenit, vt quid & [b] vi & clam fiat, partim [c] & partim, in eodem opere. vtputà, cùm prohiberẽ, fundamenta posuisti: postea, cùm conuenissem, ne reliquum opus fieret, absente, & ignorante me, reliquum opus perfecisti, vel contrà, fundamẽta clam iecisti, deinde cetera prohibente me, ędificasti. hoc iure vtimur, vt, etsi [d] vi & clam factũ sit, interdictũ hoc sufficiat.

6 ¶ Si tutoris iussu at curatoris factũ sit: cùm placeat, quod Cassius probat, ex dolo tutoris vel curatoris pupillum vel furiosum nõ teneri: eueniet, vt in ipsum tutorem curatorémque aut vtilis actio competat, aut etiam vtile [e] interdictum. Certè ad patientiam [f] tollendi operis vtique tenebuntur pupillus & furiosus, & ad noxam.

7 ¶ An ignoscitur seruo, qui obtemperauit tutori aut curatori? nam ad [g] quædam, quæ non habent atrocitatem facinoris vel sceleris, ignoscitur seruis, si vel dominis, vel his, qui vice [h] dominorum sunt, obtemperauerint. quod & in hoc casu admittendum est.

8 ¶ Si [i] posteaquàm vi aut clam factum est, venierit [k] fundus: an venditor nihilo minùs hoc interdicto experiri possit, videamus. & extat sententia existimantium, nihilo minùs competere ei interdictum, nec finiri venditione. sed nec ex empto actione quicquam ei præstandum emptori ex eo opere, quod ante venditionem factum est. satis enim esse, quod vtique propter hoc opus viliori prędium distraxerit. Certè etsi non viliori vendidit, idem [l] erit probandum.

9 ¶ Planè si post venditionem fundi opus factum est: etsi ipse experiatur venditor, quia nõdum traditio [m] facta est: tamen ex empto actione emptori tenebitur. omne enim & cõmodum, & incommodum ad emptorem pertinere debet. 10 ¶ Si fundus in diem additus sit, cui competat interdictum? & ait Iulianus, interdum quod vi aut clam ei competere, cuius [n] interfuit, opus non fieri. fundo enim in diem addicto, & commodum & incommodum omne ad emptorem (inquit) pertinet, antequàm venditio transferatur. & ideo si quid tunc vi aut clam factum est, quamuis melior conditio allata fuerit, ipse vtile interdictum habebit. sed eam actionẽ, sicut fructus medio tempore perceptos, venditi iudicio præstare cogendum ait.

11 ¶ Aristo autem scribit, non [o] possessori esse [p] denuntiandum. nam si quis (inquit) fundum mihi vendiderit, & necdum tradiderit [q], & vicinus, cùm opus facere vellet, & sciret me emisse, & in fundo morari [r], mihi denuntiauerit: esse eum tutum futurum, quod ad suspicionem clam facti operis pertineret. quòd sanè verum est.

12 ¶ Ego si post in diem addictionem factam, fundus precariò [s] traditus sit, putem emptorem interdictũ quod vi aut clam habere. Si verò aut nondum traditio facta est, aut etiam facta est precarij rogatio: non puto dubitandũ, quin vẽditor interdictum habeat. ei enim competere debet, etsi res ipsius periculo nõ sit, nec multùm facit, quòd res emptoris periculo est. nam [t] & statim post venditionẽ contractam periculum ad emptorẽ spectat. & tamen, antequam vlla treditio fiat, nemo dixit interdictum ei competere. Si tamen precariò sit in possessionem: videamus [u], ne, quia interest [x] ipsius, qualiter qualiter possidet, iam interdicto vti possit. Ergo [y] & sic cõduxit, multo magis. nã & colonum posse interdicto experiri, in dubium non venit. Planè si, posteaquàm melior cõditio allata est, aliquid operis vi aut clam factum sit: nec Iulianus dubitaret, interdictum vẽditori competere. nam inter Cassium & Iulianum de illo, quod medio [z] tempore accidit, quęstio est: non de eo opere, quod postea contigit.

13 ¶ Si ita [a] prędium venierit, vt, *si* [b] *displicuisset, inemptum esset:* facilius admittimus, interdictum emptorem habere, si modò est in possessione. Et, si rescissio emptionis in alterius arbitrium cõferatur, idem erit probandum. Idémque, & si ita venisset. vt, si aliquid euenisset, ineptum esse prædium. Et si fortè commissoria venierit, idem dicendum est. 14 ¶ Idem Iulianus scribit, interdictum hoc nõ solùm domino prædij, sed etiam his, quorum interest [c] opus factum non esse competere.

De colono, fructuario, proprietario.

12. *Venuleius* [a] lib. 2. Interdictorum. [a]

QVamquàm autem colonus, & fructuarius, fructuum nomine, in hoc interdictum admittantur [d]: tamen & domino id competet, si quid præter [e] ea eius intersit.

1. *De filiofam. vt arbores cæderet.* 3. *De socijs.* 4. *De eo cui concessum est,* 5. *De hereditate iacente.* 6. *De colono & procuratore.*

13. *Vlpianus* [a] libro septuagesimo primo ad Edictum. [a]

DEnique si arbores in fundo, cuius vsusfructus ad Titium pertinet, ab extraneo vel à [a] proprietario succisæ fuerint: Titius & lege Aquilia [f], & interdicto quod vi aut clam [g] cum vtroque eorum rectè experietur [h].

1 ¶ Labeo scribit, si filio [i] prohibente, opus factum sit, & te habere interdictum, ac si, te prohibente, opus factum est, & filium tuum nihilo minùs.

2 ¶ Idem ait, aduersus filiumfamilias in re peculiari neminem clam videri fecisse [k]. namque, si scit eũ filiumfamilias esse, non videtur eius celandi gratia fecisse, quem certus est nullam secum actionem [l] habere.

3 ¶ Si ex socijs communis fundi vnus arbores succiderit, socius cum eo hoc interdicto experiri potest: cùm ei [m] competat, cuius interest.

4 ¶ Vnde apud Seruium ampliùs relatum est: (si) mihi concesseris [n], vt ex fundo tuo arbores cædam, deinde eas alius vi aut clam cæciderit: mihi hoc interdictum competere: quia ego sim, cuius interest. quod faciliùs erit admittendum, si à te emi, vel ex aliquo contractu hoc consecutus sim, vt mihi cædere liceat [o].

5 ¶ Quæsitum est: si, cùm prædium interim [p] nullius esset, aliquid vi aut clam factum sit: an, postea dominio ad aliquem deuoluto, interdicto locus sit. vtputà hereditas iacebat [q]: postea adijt hereditatem Titius, an ei interdictum competat? & est apud Viuianum sæpissimè relatum, heredi [r] competere hoc interdictum eius, quod ante aditam hereditatem factum sit. Nec [s] referre Labeo ait, quòd non scierit [t], qui heredes [a] futuri [a] essent. hoc enim [u] posse quem causari etiam post aditam hereditatem. Ne [x] illud quidem obstare Labeo ait, quòd [y] eo tempore nemo dominus fuerit. nam & sepulchri [z] nemo dominus fuit. & tamẽ si quid in eo fiat, experiri possum quod vi aut clam. Accedit his, quòd hereditas dominæ [a] locum obtinet. & rectè dicetur, heredi quoque competere, & ceteris successoribus: siue antequàm successerit, siue postea, aliquid sit vi aut clam admissum.

6 ¶ Si colonus meus opus fecerit [b]: si quidẽ me volente [c], vel ratum habente: perinde est, atque si procurator meus fecisset. in quo placet, siue ex volũtate mea fecerit, teneri me: siue ratum habuero, quod procurator fecit.

7 ¶ Iulianus ait: Si colonus arborem, de qua controuersia erat, succiderat, vel quid alius opus fecerit: si quidẽ iussu domini id factum sit: ambo tenebuntur [d], nõ vt patientiam [e] præstent, sed vt impensam [f] quoque ad restituendum præbeant. si autem dominus non iusserit: colonus quidem tenebitur, vt patientiam & impensam præstet: dominus verò nihil ampliùs, quàm patientiam præstare cogendus erit.

Si seruus ignorante domino fecerit.

14. *Iulianus* [a] libro sexagesimo octauo Digestorum. [a]

NAm & si seruus [g] meus, ignorante me, opus fecerit, eúmque vẽdidero vel manumisero: mecum in hoc solum agi poterit, vt patiar opus tolli: cum emptore autem serui, vt aut noxæ dedat, aut impensam [h], quæ in restitutione facta fuerit, præstet; sed & cum ipso manumisso rectè agi [i] poterit.

De possessore. 1. *Si conductor fecerit.* 2. *De sepulchro.* 3. *De successoribus. De tempore interdicti.* 7. *De condemnatione in id quod interest.* 10. *De dolo.* 11. *culpa.* 12. *Si quis alia actione consecutus sit, quod sua interest.*

15. *Vlpianus* libro septuagesimo primo, ad Edictum.

SEmper aduersus possessorem operis hoc interdictum competit. idcircóque si quilibet [k], inscio, vel etiam inuito me, opus in fũdo meo fecerit: interdicto locus erit [l].

1 ¶ Is, cui fundum pastinandum [m] locaueras, lapides sustulit, & in vicini proiecit prædium. ait Labeo, te vi aut clam non teneri, nisi iussu [n] tuo id factum sit. ego puto conductorem teneri [o], locatorem autem nõ aliàs, nisi aut patientiam præstare possit, aut aliquã actionem habeat [p], quam præstet. ceterùm teneri non oportere [q].

e .i. vltra id quod interest fructuarij vel coloni. f *l. 27. §. 26. ʒ. ad l. Aquil. l. 1. l. 7. §. 2. ȷ. arb. furt. cæs.* g *l. 18. ȷ. e. facit l. 8. §. 2. ȷ. arbor furt. cæs.* h vna tamẽ electa, altera tolletur. *l. pe. ȷ. arborũ furt. cæsarum.* i *adde l. 17. ȷ. eo.* k *sub.* vt ipsi filio quęratur interdictũ, sed vt patri per filiũ. l quam? negatoriam. m Nota argumentandi formã. Cõpetit ei cuius interest, ergo & socio. *adde l. 16. ȷ. eod.* n *facit lex 6. supra de donat.* o tunc. n. succedo in tuũ ius ex causa onerosa, p .i. eo tempore quo opus fit. q eo tẽpore quo quo opus factũ est. r Heredi cõpetit interdictum ob ea quæ ante aditã hæreditatẽ facta sunt. *l. 13. §. 2. l. 43. in fi. ʒ. ad leg. Aquil.* s prima dubitandi ratio. t *l. 8. §. 1. ȷ. de prec.* u ideóq; hæc excusatio non est admittẽda. x altera dubitandi ratio. y *l. 1. ʒ. de diuis. rer.* z *v. l. 11. §. 2. ʒ. e.* a domini. *vulg. Hal. l. 13. §. 2. in fi. ʒ. ad l. Aqu. l. 31. ʒ. de here. inst. l. 9. C. locati.* b meę seruitutib. vicinísve noxium. c putà iubẽte. *l. 5. §. 8. & §. vlt. ʒ. eod. l. 15. §. 2. ȷ. eod.* d vno tamen soluẽte alter liberatur. *l. 15. §. 2. ȷ. e. l. 1. §. quoties. ʒ. de vi & vi armat.* e *l. 16. in fi. ȷ. eod.* f *adde l. 14. ȷ. e.* g *l. 7. §. 1. ʒ. eod.* h *adde l. 13. in fi. ʒ. eod.* i ad impensas, ídve quod interest. (Nam ad patientiã agitur cõtra dominũ) si modo id domino ignorãte fecit, *vt hîc.* secus si domino iubẽte: tũc. n. ei ignoscitur: neq; tenetur. *l. is qui. §. si tutoris. ʒ. eod.* k *sub.* etiã extraneus, siue possessor id fecerit, siue alius mandato eius: siue sine mãdato vi vel clam. l vt pręstẽ patiẽtiã. *l. 13. in fi. l. 14. ʒ. e. l. 16. in fi. ȷ. e.* m fodiendum

Pastinũ fit trib. generib. aut terra in totũ fossa, aut sulcis, aut scrobibus. *Pallad. 2. tit. 19.* hinc pastina. *l. 7. in fi. ʒ. sol.* & pastinationes. *l. 79. ȷ. de ver. sign.* n *l. 5. § 8. & vlt. ʒ. e.* o *sub.* in solidum. p *sub.* contra colonũ. q *sub.* præterquã in prædictis casib

a *v.l.11.§.2.ꝫ.eod.* b Indiuisò facta à pluribus, singulos in solidum obligant. c *l.7.l.8.ꝫ.de iurisdict.* Imò liberabit. *l.9.in fi.ꝫ.de iurisdict.* d *Ita legendum puto*, Itaque alter conuentum, quinimo perceptio ab altero, alterum non liberabit, superiore etenim casu, alterius contentio alterum liberat e si communi consilio id factum: quoties cõmuni consilio delictum admissum est. f *v.ꝫ.de sepulchro violato.*

2 ¶ Si in sepulchro [a] alieno terra congesta fuerit iussu meo: agendum esse quod vi aut clam mecum, Labeo scribit. & si communi consilio plurium id factum sit: licere, vel cũ vno, vel cum singulis experiri. opus [b] enim, quod à pluribus pro indiuiso factum est: singulos in solidũ obligare. si tamen proprio quis eorum consilio hoc fecerit, cum omnibus esse agendum: scilicet in solidum. Itaque alter cõuentus[c] alterũ non [d] liberabit. quinimo perceptio ab altero. superiore[e] etenim casu alterius conuentio alterum liberat. Præterea sepulchri[f] quoq; violati agi potest.

3 ¶ Hoc interdictum in heredem ceterósque successores [g] datur in id, quod ad eos peruenit. & post annum [h] non[i] competit. 4 ¶ Annus autem cedere incipit, ex quo id opus factum perfectum est, aut fieri desijt, licèt perfectum non sit. alioquin, si à principio operis cœpti annum quis numeret, necesse est, cum his, qui opus tardissimè facerent, sæpiùs agi [k]. 5 ¶ Sed si is sit locus, in quo opus factum est, qui facilè nõ adiretur: (vtputa in sepulchro vi aut clam factum est: vel in abdito alio loco, sed etsi sub [l] terra fieret opus, vel sub aqua, vel cloaca aliquid factum sit) etiam post annum causa cognita competit interdictũ de eo, quod factum est. nam causa cognitâ annuam exceptionem remittendam: hoc est, magna & iusta causa ignorantiæ [m] interueniente.

6 ¶ Si quis[n] reipublicæ causa abfuisset, deinde reuersus interdicto quod vi aut clam vti vellet: verius est, non[o] excludi anno eum, sed reuersum, annum habere. nam & si minor vigintiquinque annis reipublicæ causa adesse cœpisset, deinde maior effectus sit, dũ abest, reipublicæ causa: futurũ, vt, ex quo redit, annus ei cõputetur, nõ ex quo impleuit vicesimũ quintũ annum. & ita Diuus Pius, & deinceps omnes principes rescripserunt. 7 ¶ Hoc interdicto tanti [p] lis æstimatur, quanti actoris interest, id opus factum esse. Officio autem iudicis ita [q] oportere fieri restitutionem iudicãdum est: vt in omni causa eadem conditio sit actoris, quæ futura esset, si id opus, de quo actũ est, neque vi neque clam factum esset. 8 ¶ Ergo nonnunquam etiam dominij ratio habenda est. vtputà si propter hoc opus, quod factum est, seruitutes amittantur, aut vsus fructus intereat. quod non tãtùm tunc[r] eueniet, cùm quis opus ædificauerit: verumetiam si diruisse opus proponatur, & deteriorem conditionem fecisse vel seruitutium, vel vsusfructus, vel ipsius proprietatis.

9 ¶ Sed quod interfuit: aut per iusiurandum [s], quod in litem actor iurauerit: aut, si iurare non possit [t], iudicis officio[u] æstimandum est. 10 ¶ Eum autem, qui dolo malo fecerit, quo minùs possit restituere. perinde[x] habendũ, ac si posset. 11 ¶ Culpam quoque in hoc interdicto venire, erit probandum. quæ tamen arbitrio iudicis æstimanda erit. 12 ¶ Quia autem hoc interdictum id, quod interest, continet: si quis alia[y] actione fuerit consecutus id, quod interfuit, opus non esse factum: consequens erit dicere, ex interdicto nihil eum consequi oportere.

De his qui non possident. 1. *De proprietario & fructuario.* 2. *Quid reus debet.*

16. *Paulus* lib.67.ad Edictum.

COmpetit hoc interdictum etiam his, qui[z] non possident: si [a] modò eorum interest.

1 ¶ Si quis vi aut clam arbores non frugiferas cæciderit, veluti cupressos [b]. domino dumtaxat competit interdictum. Sed si amœnitas [c] quædam ex huiusmodi arboribus præstetur: potest dici, & fructuarij interesse propter voluptatem & gestationẽ, & esse huic interdicto locum.

2 ¶ In summa qui vi aut clam fecit, si possidet, patientiam[d] & impensam tollendi operis: qui fecit, nec possidet, impensam: qui possidet, nec fecit, patientiã tãtùm debet.

Per quos acquiritur interdictum.

17. *Idem* lib.69.ad Edictum.

INterdictum quod vi aut clam per quemuis [e] domino adquiritur, licèt per inquilinum.

De sylua cæsa. 1. *De eo qui magistratum rogauit, vt quem iudicio adesse iuberet.*

18. *Celsus* lib.25.Digestorum.

SI immaturam [f] syluam cæduam [g] cæcidit quis: interdicto quod vi aut clam tenetur [h]. si maturam similiter cæduam, neque [i] damno dominus adfectus est [k]: nihil præstabit [l].

g *sub.* etiã singulares in eam rem.
h *sub.* vtilem.
i *l.14.ꝫ.de aqua & aquæ pluu.*
k Est autẽ absurdum antea agi quàm opus factum sit.
l Custodes nocturnos, functorũ nomine (quę abditis locis fiant) non teneri hinc colligũt: sed nec eadem ratione teneri decuriones eóśve magistratus qui aliàs denuntiare intra certum maleficia tenentur in suo territorio admissa, si ea admissa non denuntiauerint, quę clam, occultísve locis acciderint: meretur enim excũsationẽ ignorantia. *l.1.in fi.ꝫ. si quis testamento liber.*
m *v.l.57.ꝫ.de obligat.*
n *sub.* in cuius pręiudicium opus fiebat vi vel clam.
o *adde l.11.§.1. ꝫ.secund.tab.*
p *l.21.in fi.ꝫ.eod. l.38.§.11.ꝫ.de vsuris.*
q Ea est enim restitutionis natura. *l.38.§.4.ꝫ. de vsuris.*
r *l.9.in fi. pr.ꝫ. quod metus caus.*
s *l.25.§.10.ꝫ.de her. pet.l.68. l.7. ꝫ.de rei vind.l. ꝫ.de in lit. iur. adde l.2.§.34. in fin. ꝫ. ne quid in loco publico.*
t aut noluit. *l.19 §.4.in fin.ꝫ. de furtis.*
u Officium iudicis supplet iuramẽti defectũ. *l.9.C.vnde vi.*
x *l.131.ꝫ.de re. iur.*
y *l.6.in fi.l.7.ꝫ. 1.ꝫ.e. l.14. §.11.ꝫ. quod met. causa.*
z Qui illi sunt? coloni & similes.
a *l.11.in fi. l.13. §.2.ꝫ.eod.*
b cypressos. *Vulgat. Hal.* cyparissos etiam protulit *Virgil. 3.Aeneid. & 2. Georg.* Porrò cupressi inter infrugiferas arbores referuntur, licèt coniferæ sint, & resiniferæ. hæc olim funebris arbor habita est. ideo apud multas gentes in cœmeteriis seri postea cœpta. *v. Theophrast. 4. de plantis: adde & tit. Cod. de cupressis.*

c Amœnitatis etiam habetur ratio. *adde l.hoc iure.ꝫ.de aqua quotidiana.v.* tamen *l.vt pomum.ꝫ.de seruitutib.v.d.tit.C.de cupressis.* d *l.7.l.13. in fi.l.15.§.1.ꝫ.eod.* e *adde l.3.l.13.ꝫ.eod.* f Immaturam syluam cædens interdicto, quod vi aut clam tenetur. g .i. per tempora, seu statis, certísq; temporibus cædi solitam. h Imò, lege Aquilia. *l.27.§.26.ꝫ.ad leg. Aquil.* i *l.7.§.1.ꝫ.e.* k quomodo id fieri potest. l Imò, furti, & arborũ furtim cęsarũ tenetur. *d.§.26.* m ¶ *l.6.l.8.ꝫ.eod.* n succisis. *Vulgat. Hal. adde l.7.§.5.ꝫ.eod.* o *l.1.§.8.9.ꝫ.eod.*

p *l.1.§.6.ꝫ.eod.* q *l.3.§.2.ꝫ.e.* r hinc colligere possis, Nauem, & si res sit amplissima, esse tamen rem mobilem, *vt hîc.* ad instar vehiculi. *l.1.§.7.ꝫ.de vi & vi.* hoc interdictum ad res soli pertinet. *l.1.§.4.ꝫ.eod.* ad nauem non pertinet, *vt hîc:* ad nauem refer *l.6.in fi.ꝫ.de his qui effud. l.36.ꝫ. de euictionib. l.30. supra de vsurpat. l.3.in fi. supra de vi public.* s *58. Eclog.23.c.7.* t *l.22.§.2.ꝫ.e.* Argumenti etiam rationem haberi in executionibus sententiarũ hinc colligunt: *arg. l. quãuis. ꝫ. de reb. auctoritate iudicis poßidendis. l. sed cum patrono. §. quãuis. supra de bonorum poßess.* Eadem ratione priuilegia extẽdi ad sua augmẽta. *c.ex part. 3. extra de decimis.* Augmenti & principalis eandem esse naturã. *l. sed si manente. ꝫ. de precario.*

1 ¶ Non absurdè responsum est: Si magistratum rogasses, vt aduersarium tuum adesse ad iudicium iuberet, ne opus nouum tibi nuntiaret: clam videris opus fecisse, quod interim [m] feceris.

De filiofam. colono.

19. *Vlpianus* lib.57.ad Edictum.

INterdictum quod vi aut clam competere filiofamilias colono arboribus succensis [n], Sabinus ait.

De prohibitione. 1. *De naue aut alia re mobili.* 5. *De loco priuato, publico, sacro, religioso.*

20. *Paulus* lib.13.ad Sabinum.

VI facit tam is, qui prohibitus fecit: quàm[o] is, qui, quo minùs prohibeatur, cõsecutus est: periculo (putà) aduersario denuntiante: aut ianua (putà) præclusa.

1 ¶ Prohibitus autem intelligitur, quolibet prohibentis actu: id est, vel dicentis se prohibere, vel manum opponentis, lapillúmve [p] iactantis prohibendi gratia.

2 ¶ Tamdiu autem vi facit prohibitus, quamdiu res in eodem statu permanebit, nam, si postea conuenerit[q] cum aduersario, desinit vi facere.

3 ¶ Item si prohibiti heres: vel, is qui ab eo emerit ignorans causam prędentem, fecerit: dicendũ esse Pomponius ait, non incidere eum in interdictum.

4 ¶ Quod in naue fit, vel in alia qualibet re vel amplissima, mobili [r] tamen: non continetur hoc interdicto.

5 ¶ Siue [s] in priuato, siue in publico opus fiat, siue in loco sacro, siue in religioso: interdictum competit.

Si opus quod quis iussus est restituere alius sustulerit. 1. *Si dominus seruo iusserit facere.* 2. *De soli & cœli mensura.* 3. *De iure prædij amisso.*

21. *Pomponius* lib.29.ad Sabinum.

SI opus, quod quis iussus est à iudice, qui ex hoc interdicto sumptus esset, restituere, alius [t] quis qui vi aut clam sustulisset: nihilo [u] minùs idem ille omnimodo iubetur opus restituere. 1 ¶ Si iussero seruum meum [x] opus facere: cùm, quantum ad me pertinet, in clandestini suspicionem non venirem[x]. seruus autem meus putauerit, si rescisset aduersarius, prohibiturum eum: an tenear? & non puto: cùm mea persona sit intuenda.

2 ¶ In opere [y] nouo tam soli [z], quàm cœli [a] mensura facienda est. 3 ¶ Si quis, propter opus factum, ius aliquod prædij amisit [b]: id restitui ex hoc interdicto debet.

De vite. 1. *De aratione.* 2. *De tabulis fixis, & refixis.* 3. *De stercore per fundum lato.* 4. *De sepulchro.* 5. *De denuntiatione.*

22. *Venuleius* lib.2. Interdictorum.

SI vitem meam ex fundo meo in fundum tuum deprehenderis [c], eáque in fundo tuo coaluerit: vtile est interdictũ quod vi aut clam intra annum. sed si [d] annus præterierit: nullam remanere actionem: radices, quæ in fundo meo sint, tuas fieri, quia [e] accessiones sint.

1 ¶ Si quis vi aut clam arauerit: puto eum teneri hoc interdicto, perinde atque si fossam [f] fecisset. non enim ex qualitate operis huic interdicto locus est: sed ex opere facto, quod cohæret solo. 2 ¶ Si ad ianuam meam tabulas [g] fixeris: & ego eas, prius quàm tibi denuntiarem, refixero [h]: deinde inuicem interdicto quod vi aut clam exigerimus [i]: nisi remittas mihi, vt absoluar: condemnandũ te, quasi rem non restituas, quanti mea intersit: aut exceptionem mihi profuturam, *Si non vi nec clam nec precario feceris.*

3 ¶ Si stercus[k] per fundum meum tuleris, cùm id te facere vetuissem: quamquam nihil damni feceris mihi, nec fundi mei mutaueris: tamen teneri te quod vi aut clam, Trebatius ait: Labeo contrà: ne etiam is, qui dumtaxat iter per fundum meum fecerit, aut auem egerit [l], venatúsve fuerit sine vllo opere, hoc interdicto teneatur.

4 ¶ Si quis proiectum aut stillicidium in sepulchrum[m] immiserit: etiam si ipsum monumentum non tangeret: rectè cùm eo agi, quod in sepulchro vi aut clam factum sit: quia sepulchri sit non solùm is locus, qui recipiat humationem, sed omne [n] etiam supra id cœlum. eóque nomine etiam sepulchri violati [o] agi posse.

5 ¶ Si is qui denũtiauerit se opus facturũ, cõfestim[p] opus

u sentẽtia etiã quæ per iniuriã dicta, executioni mãdatur aduersũm eum in quem lata est,
x Cur ita? non credebam, neq; credere debebã, me per aliquem prohibẽdum esse.
y *sub.* quod vi clãve factũ esse dicitur in alterius pręiudiciũ.
z .i. id spectãdũ est, an in suo solo ædificat.
a id etiã spectandum est, an aeri & lumini meo officiat. *l.8.§.5. supra si seruit. vindicet. l.61. ꝫ.de regulis iuris.*
b *l.15.§.7.ꝫ.eo.*
c depresseris. *Vulgat. Hal.* quã lectionẽ valdè ꝓbo. hoc n. vocabulum ad res hortenses accõmodatum, est. Hinc Cato *c.32. de re rustic. in fi.* Facito vt vites multæ asserantur: & sicubi opus erit, de arbore deiiciantur, & in terrã deprimantur.
d Ita periculosum est id permittere vicino, vt meæ vitis ramos in suũ fundũ suámve pergulã deducat: nam si id anni spatio permisero, vitẽ amitto. Proinde, quoties id ita accidit, consultius est, eũ qui id ꝑmittit instrumẽto aliquo id testari. h.e. se precario cõcedere. *l. ait prætor. §. vl. ꝫ.de precario.*
e Quid? an radix vitis cedit viti? *vt hîc:* cedit sanè: quia in hac specie, vitis ipsa in fundo vicino etiã coaluit.
f *l.6.in fi.ꝫ.eod.*
g quas *Nou.17. c.15.* σανίδας vocat. Solebat aũt tabula ædibus adfixa indicari ædium hypotheca, eáq; tabula ὅρος à Demosthene & Menandro dicta est. *v. Cui.16. obs.12.in fi. adde l.1. & l.2. C. vt memini liceat.* h *l.7.§.3.ꝫ.e.* Factũ in meo, possũ auctoritate mea tollere: secus si in alieno, licet in meũ damnũ atq; præiudicium factum sit. i egerimus. *Hal.* k *adde l.7.§.6.ꝫ.e.* l .i. in aues quas captat, accipitrẽ concitarit, vel ipsam auem quam vult capere. Budæus tamen negat accipitris vsum in aucupando veteribus cognitũ fuisse. m *l.11.§.2.ꝫ.e.* n *l.1.ꝫ.de seruitutib. vrban.* o *l.3.ꝫ.de sepulchro violato.* p Clam non facit qui in ipso denunfecerit:

tiationis momento opus ipsum facit. † Actus interpositus alia hora quàm citationis, nullus est: vt perinde habeatur quasi factus parte non citata. *Bald. hîc: Bartol. in l. finita. §. Iulianus. ȝ. de damno.* Idem esse in sententia prolata extra horam condictam censet & notat *Hippolytus Marsilius singulari 48.*

a Remissio, est abolitio nuntiationis operis noui, à Prætore facta. *Cui. hîc: adde l. 1. ȝ. de oper. noui nuntiat.*

fecerit: clam fecisse nō intelligitur. nam si † post tempus, videbitur clam fecisse.

DE REMISSIONIBVS[a]

Tit. XXV.

Interdictum. 1. argumentum interdicti. 2. Vbi remissio tenet, vel non. 3. Qui possunt nouum opus nunciare.

Vlpianus lib. 71. ad Edictum.

AIT prætor: *Quod ius sit illi [b] prohibere, ne se inuito fiat: in eo nuntiatio teneat [c]. ceterum nunciationem missam [d] facio.*

1 ¶ Sub hoc titulo remissiones proponuntur.

2 ¶ Et verba prætoris ostendunt, remissionem ibi demum factam, vbi nuntiatio non tenet. & nuntiationem ibi demum voluisse prætorē tenere, vbi ius est nuntianti prohibere, ne se inuito fiat. Ceterùm siue satisdatio interueniat, siue non: remissio facta hoc tantùm remittit, in quo non tenuit nuntiatio. Planè si satisdatum est, exinde remissio facta est: non est necessaria remissio.

3 ¶ Ius habet opus nouum nuntiandi, qui aut dominium, aut seruitutem [e] habet.

4 ¶ Item Iuliano placet, fructuario vindicādarum seruitutium ius esse [f] secundum [g] quod opus nouum nuntiare poterit vicino. & remissio vtilis [h] erit. ipsi [i] autem domino prædij si nūtiauerit, remissio inutilis erit. neq; sicut aduersus vicinum, ita aduersus dominum agere potest, ius ei non esse inuito se altiùs ędificare. sed, si hoc facto vsusfructus deterior fiat, petere [k] vsumfructum debebit. Idem Iulianus dicit de ceteris, quibus aliqua seruitus à vicino debetur.

5 ¶ Ei quoque, qui pignori [l] fundum acceperit, scribit Iulianus, non esse iniquum detentionem [m] seruitutis dari.

DE[n] PRECARIO[o],

Tit. XXVI.

Definitio. 1. Origo. 2. Collatio precarij & donationis. 3. Collatio precarij & commodati.

1. *Vlpianus* lib. 1. Institutionum.

PRECARIVM est, quod precibus [p] petendi vtendum conceditur tamdiu, quamdiu is, qui concessit, patitur.

1 ¶ Quod genus liberalitatis [q] ex iure gentium descendit.

2 ¶ Et distat à donatione: eò quòd qui donat, sic dat, ne recipiat: at qui precariò concedit, sic dat, quasi tunc recepturus, cum sibi libuerit precarium soluere.

3 ¶ Et est simile [r] commodato. nam & qui commodat rem: sic commodat, vt non [s] faciat rem accipientis, sed vt ei vti re commodata permittat.

Interdictum. 1. restitutorium. 2. Ratio interdicti. De concursu huius interdicti, & actionis præscriptis verbis. 3. Quis videatur habere precario.

2. *Idem* lib. 71. ad Edictum.

AIt prætor: *Quod precario ab illo habes, aut dolo molo fecisti, vt desineres habere, qua de re agitur, id illi restituas.*

1 ¶ Hoc interdictum restitutorium [t] est.

2 ¶ Et naturalem habet in se æquitatem. namque precarium reuocare volenti cōpetit. est enim naturâ ęquum, tamdiu te liberalitate mea vti, quamdiu ego velim: & vt possim reuocare, cùm mutauero voluntatem. Itaque cùm quid precariò rogatum est: non solùm hoc interdicto vti possumus: sed etiam præscriptis [u] verbis actione, quæ ex bona fide [x] oritur.

3 ¶ Habere precariò videtur, qui possessionem vel corporis, vel iuris adeptus est ex hac solummodò causa, quòd preces [y] adhibuit, & impetrauit, vt sibi possidere, aut vti liceat.

De seruitutibus.

3. *Gaius* lib. 25. ad Edictum Prouinciale.

VEluti si me precariò rogaueris, *vt [z] per fundum meum ire, vel agere tibi liceat:* vel vt *in tectum [a] vel in aream ædium mearum stillicidium vel tignum in parietem immissum habeas.*

De rebus mobilibus. 1. De possessione. 2. De eo qui rogauit, vel habet precario. De seruo vel filiofam. rogante. 3. De re sua. 4. De tempore precarij finito.

4. *Vlpianus* lib. 71. ad Edictum.

IN rebus etiam mobilibus [b] precarij rogatio constitit.

1 ¶ Meminisse autem nos oportet, eum, qui precariò habet, etiam possidere [c].

b *sub.* inspecta veritate, & iuris permissione: vel iuris permissione tantum.
c *sub.* cum effectu: proinde & ipsa remissio.
d *sub.* à iure vel facto hominis.
e *v. quæ not. ad l. 14. ȝ. de oper. noui.*
f Imò ei non est ius vindicandi. *l. 1. ȝ. si vsufr. petat.*
g *v. l. 1. 2. ȝ. de oper. noui. v. Cui. 1. obs. 16. & 9. obs. 17.*
h inutilis erit *Cui. 1. obs. 16.* reprehensus à Robertio *2. recept. 12.*
i *l. 2. ȝ. de oper. noui.*
k *l. 19. ȝ de oper. noui.*
l *l. 16. ȝ. de seruitutib. l. 5. ȝ. de oper. noui.*
m petitionem *Cuiac.*
n de precarij & commodati differentia. *v. 6. Harmenop. titul. de reg. iuris. §. 54. l. 1. §. 1. ȝ. commodati.*
o *8. C. 9. περὶ τῶν παρακλήσει συγκεχωρημένων ποιεῖν τι ἢ νέμεσθαι. 58. Eclog. 24.* de precariis *3. extra 4.* De precarii generibus. *v. Cui. 4. obs. 7.*
p *l. 2. in fi. ȷ. eod.* ideóque hoc genus precarij dicitur propriè quod Græci τὸ κατὰ παράκλησιν.
q est. n. donationi simile. *l. 14. §. 11. ȷ. de furtis.*
r *v. quæ not. ad l. 15. §. 1. ȷ. eod.*
s *v. l. 8. l. 9. supra commodati.*
t *l. 14. l. 15. ȷ. eod.*
u *l. 19. in fi. ȷ. eo.*
x .i. ex ęquitate magis, & tacito negotio, quàm ex negotio gesto. *Cuiac. 4. obs. 7.*
y *l. 1. ȝ. eod.*
z *v. Cui. 22. obs. 37.*
a *l. 15. §. 2. ȷ. eod.*
b *adde l. 1. in pr. supra commod.*
c ¶ Possidet, qui precariò habet. *l. vlt. ȷ. eod. l. 15. §. 4. ȷ. eod. l. 3. §. 5. l. 21. ȝ. de adquir. possess.*
d *l. 6. §. 1. l. 23. ȷ. e.*
e *l. 40. ȝ. de adquir. poss.*
f *l. 6. in fi. ȷ. eod. l. 1. §. 11. ȝ. de itinere actúque priuat. l. 45. ȷ. de reg. iur.*
g id colligitur ex tacita voluntate & patiētia domini. *adde l. 13. §. 11. l. 14. ȝ. locati.*
h id est, durante tempore primæ cōcessionis precarij. Quid: quæ vtilitas esse potest: precarium sit nouum vel antiquū? Quæri meritò id potest propter præscriptionem. Nam ab exordio precarij præscriptio currere incipit. *Albericus hîc.*
i *facit l. 21. §. 5. l. 25. §. 1. & 2. ȝ. de arbitris. l. 2. §. 2. supra de iudiciis. vide l. 113. ȷ. de verb. obligat.*

2 ¶ Tenetur hoc interdicto non vtique, qui precario rogauit: sed qui precario habet. Etenim fieri potest, vt quis nō rogauit, sed habeat precariò [d]. Vtputà seruus meus rogauit: mihi adquisijt precarium. vel quis alius, qui iuri meo subiectus est.

3 ¶ Item si rem meam, precariò rogauero, rogaui quidem precariò, sed [e] non habeo precariò: idcirco quia receptum est, rei suæ [f] precarium non esse.

4 ¶ Item qui precariò ad tempus rogauit: finito tempore, etiam si [g] ad hoc temporis non rogauit, tamen precariò possidere videtur. intelligitur enim dominus, cùm patitur eum, qui precariò rogauerit, possidere, rursus precario concedere.

5. *Pomponius* lib. 29. ad Sabinum.

SEd si, manente [h] adhuc precario, tu in vlterius tempus rogasti [i]: prorogatur precarium. nam [k] nec mutatur causa possessionis, & nō constituitur eo modo precarium: sed in longius tempus profertur. Si verò præterita die rogas: propius est, vt, soluta iam causa precarij, non redintegretur: sed noua constituatur.

1. De procuratore. 2. De possessione. 3. De vi. 4. De pignore.

6. *Vlpianus* lib. 71. ad Edictum.

CErtè si interim [l] dominus furere [m] cœperit, vel decesserit: fieri non posse Marcellus ait, vt precarium redintegretur [n]. & hoc verum est.

1 ¶ Si procurator [o] meus, me mandante, vel ratum habente, precario rogauerit: ego precariò habere propriè dicor [p].

2 ¶ Is, qui rogauit, vt precariò in fundo moretur, non possidet: sed possessio apud eum, qui concessit, remanet. nam & fructuarius, (inquit) & colonus, & inquilinus sunt in prædio: & tamen non [q] possident [r].

3 ¶ Iulianus ait, eum, qui vi alterum deiecit, & [s] ab eodem precariò rogauit, desinere vi possidere, & incipere precariò. neque existimare, sibi [t] ipsum causam possessionis mutare: cùm voluntate eius, quē deiecit, cœperit precariò possidere. nam si ab eodem emisset, incipere etiam pro emptore posse dominium capere.

4 ¶ Quæsitum est: si quis [u] rem suam pignori mihi dederit, & precariò rogauerit: an hoc interdictū locū habeat. quæstio in eo est, vt precariū cōsistere rei suæ [x] possit. mihi videtur verius, precarium consistere [y] in pignore: cùm possessionis [z] rogetur non proprietatis. & est hæc sententia etiam vtilissima. quotidie [a] enim precariò rogantur creditores ab his, qui pignori dederunt. & debet consistere precarium.

De interdicto vti possidetis.

7. *Venuleius* lib. 3. Interdictorum.

SEd & si eam rem [b], cuius [c] possessionem per interdictum vti possidetis retinere possim, quamuis futurum esset, vt tenear de proprietate, precariò tibi concesserim: teneberis hoc interdicto.

Si rogatus vnius concessum alij sit. 1. De successorio. 2. De alienatione rei, precario concessæ. 3. De dolo & culpa. 4. Quid veniat in condemnationem. 7. De anno. 8. De herede.

8. *Vlpianus* lib. 71. ad Edictum.

QVæsitum est: si Titius me rogauerit, vt re Sempronij vtatur: deinde ego Sempronio rogauero, vt concederet: & ille, dum mihi vult præstitum, concesserit. Titius à me habet precario, & ego cum eo agam interdicto de precario. Sempronius autē non aget cum eo: quia hæc verba [d], *Ab illo precario habes*, ostendunt, ei demum competere interdictum, à quo quis precariò rogauit, non cuius res est. An tamen Sempronius mecum, quasi à me rogatus, interdictum habeat? & magis est, ne habeat: quia [e] non habeo precariò, cùm non mihi, sed alij impetraui. mandati tamen actionem potest aduersus me habere: quia me mandante dedit tibi. aut si quis dixerit, nō mandatu meo, sed magis mihi credentem hoc fecisse: dicendum est, in factum dandam actionem & aduersus me.

1 ¶ Quod à Titio precariò quis rogauit, id etiam ab [f] herede [g] eius precariò habere videtur. & ita & Sabinus & Celsus scribunt. eóque iure vtimur. Ergo & à ceteris successoribus habere quis precariò videtur. Idem & Labeo probat. & adijcit, etiam si ignoret [h] quis heredem, tamen videri eum & ab herede precariò habere,

k Precarium prorogatū idē est cum primo qđ in cōditionibus, compromissis, & iurisdictionib. prorogatis vtiliter notari potest. *l. item quæritur. §. qui impleto ȝ. locati: l. dies. ȝ. de damno infec. l. non ex omnibus. §. vlt. ȝ. de arbitris. l. si eum. §. qui iniuriarum. §. si quis cautionib. l. meminisse. ȝ. de officio proconsul.*
l id est, per id tempus quo durat prima concessio.
m *v. l. 14. in fin. supra locati. l. 27. supra de adquir. possess.*
n id est, prorogetur: vt hinc colligas, precariū finiri morte vel furore concedentis.
o *adde l. 4. §. 2. supra eod.*
p *v quæ not. ad l. 1. §. 21. supra de adq. poss.*
q Imò, possident! *l. 7. §. 11. ȝ. comm. diuid.*
r *l. 52. ȝ. de adquir. possess.*
s *l. 32. ȝ. de vsurpat. l. 84. ȷ. de furtis.*
t *l. 3. §. 19. supra de adquir. possess.*
u *l. 16. ȷ. de obligat. & act.*
x non possit. *Hal. v. l. 4. §. 3. ȝ. eod.*
y *l. 35. in princ. supra de pignorat. l. 6. supra de pericul. & commod. l. 36. in fi. ȝ. de adquir. poss. l. 16. ȷ. de oblig.*
z *l. 22. infra eodem.*
a Ea est ratio, propter quam redditione pignoris non censetur debitor liberatus. *l. 3. supra de pactis.* & ita sumitur argumentū à consuetis siue solitis. *l. 9. §. 8. in fin. supra si certum petatur.* Quotidiana, maximè spectare & sequi debemus. *adde l. certi. §. si nūmos. supra de rebus credit.*
b id est, eius rei possessionē.
c *adde l. vlt. ȷ. eod.*
d *l. 2. supra eod.*
e Precario is non habet, qui non sibi sed alij rogauit.
f *l. 12. in fi. infra eod.*
g De precario interdicto is tenetur, in quem ipsum precariū alienatum seu translatum est, titulo vniuersali.
h *l. 13. §. 5. ȝ. quod vi aut clam.*

a Precarij interdicto is etiam tenetur, in quẽ precarium alienatum est, titulo etiam singulari. b *l.131.l. 50.j.de reg.iur.*
c *6.Harmenop.titul.de regulis iuris.§ 54.*
d *l.23.j.de reg.iur.* e *l.5.§.2.s̃.commodati.*

2 ¶ Illud tamen videamus, quale sit, si à me precariò rogaueris, & ego eam rem alienauero[a]: an precarium duret, re ad alium translata. & magis est, vt si ille non reuocet, posse interdicere, quasi ab illo precariò habeas, non quasi à me. & si passus est, aliquo tempore à se precariò habere: rectè interdicet, quasi à se precariò habeas.

3 ¶ Eum quoque precario teneri voluit prætor, qui[b] dolo fecit, vt habere desineret. Illud adnotatur, quòd culpam[c] non præstat "is, "qui precariò rogauit: sed solum dolum[d] præstat. quamquam is, qui commodatum suscepit, non tantùm dolum, sed etiam culpam[e] præstat. nec immeritò dolum solum prẹstat is, qui precariò rogauit: cùm totùm[f] hoc ex liberalitate descendat eius, qui precariò concessit: & satis sit, si dolus tantùm præstetur. Culpam tamen dolo proximam contineri, quis meritò dixerit[g].

4 ¶ Ex hoc interdicto restitui debet in pristinam causam. quod si non fuerit factum: condemnatio in tantum fiet, quanti interfuit actoris, ei rem restitui ex[h] eo tempore, ex quo interdictum editum[i] est. Ergo & fructus ex die interdicti editi præstabuntur.

5 ¶ Si seruitute vsus non fuit is, qui precariò rogauit, ac per hoc amissa sit, videamus, an interdicto teneatur. ego arbirror, non aliàs, quàm si dolo[k] fecerit.

6 ¶ Et generaliter erit dicendum, in restitutionem venire dolum & culpam latam[l] dumtaxat, cetera non venire. Planè post interdictum editum oportebit, & dolum & culpam, & omnem causam venire. nam vbi moram[m] quis fecit precariò, omnem causam debebit constituere.

7 ¶ Interdictum hoc & post annum[n] competere, Labeo scribit[o]. eóq; iure vtimur. cùm enim nonnunquam in longum tempus, precarium concedatur: absurdum est dicere, interdictum locum non habere post annum.

8 ¶ Hoc interdicto heres eius, qui precariò rogauit, tenetur[p] quemadmodum[q] ipse[r]: vt: siue habet, siue dolo fecit, quo minus haberet, vel ad se perueniret: teneatur: ex dolo autem defuncti hactenus, quatenus[s] ad eum peruenit.

Quibus modis precarium constituitur.

9. *Gaius* "libro 26. ad Edictum Prouinciale."

PRecariò possessio consisti potest vel[t] inter præsentes, vel inter absentes: veluti per epistolam, vel per nuntium.

De partu ancillæ.

10. *Pomponius* "libro quinto ex Plautio."

QVamuis ancillam qnis precariò rogauerit: id actum videtur[u], vt[x], etiam quod ex ancilla natum esset, in eadem causa haberetur.

De pignore.

11. *Celsus* "lib.7.Digestorum."

SI debitor rem pigneratam precariò rogauerit[y]: solutâ pecuniâ[z], precarium soluitur. quippe id actum est, vt vsque eò precarium teneret.

De pacto ne ante certum tempus petatur. 1. De heredibus.

12. *Idem* "lib.25.Digestorum."

CVm precariò aliquid datur, si conuenit, vt in Kalendas Iulias[a] precariò possideat: numquid exceptione adiuuandus est, ne antè ei possessio auferatur[b]? sed nulla vis est huius conuentionis, vt rem alienam domino inuito possidere liceat.

1 ¶ Precariò rogatio & ad heredem[c] eius, qui concessit, transit. ad heredem autem eius qui precariò rogauit, non transit. quippe ipsi dumtaxat non etiam heredi concessa possessio est.

De seruo & filiofam.

13. *Pomponius* "libro 33.ad Quintum Mucium."

SI seruus tuus[d], tuo mandato, precariò rogauerit: vel ratum habueris, quod ille rogauit tuo nomine: teneberis quasi precariò habeas. Sed si, te ignorante, suo[e] nomine vel seruus vel filius rogauerit: non videris tu precariò habere: sed illi erit actio de peculio, vel de in rem verso.

Ratio interdicti. de ciuili actione.

14. *Paulus* "lib.13.ad Sabinum."

INterdictum de precarijs meritò introductum est, quia nulla[f] eo nomine iuris[g] ciuilis actio esset. magis enim

f id est, concessio & reuocatio precarij: quod nõ est in commodati reuocatione.
g *§.5. in fi. §.6. j. eod.* Ea enim dolo comparatur. *l. 1. §. 1. s̃. si mẽsor falsum modum. l.29. s̃. mandati.*
h *l. 3. s̃. de interdictis.*
i per libelli oblationẽ & contestationem.
k *v. §.3. s̃. eod.*
l in restituendo precario. de qua dixi *in §. 3. s̃ eod.*
m *l.4.§.2 s̃.fin. regũd. l.31. supra de reb. credit.*
n *sub.* vtilem: à die cõcessionis imputandum.
o *l.2.Cod.eod.l. 35.de obligat.*
p Imò, hoc interdicto nõ tenetur, sed interdicto quod clam nam hæres eius qui possessionem precariò tenebat, clam ideo possidet, quod nullæ preces eius videntur adhibitæ. *Paul.5.sent. 6.§.12. adde l.11. j.de diuers.*
q id est, ea forma qua defunctus.
r *sub.* qui rogauit.
s Ex contractu ex quo ius non transit ad heredes, heres non tenetur, nisi quantũ ad eum peruenit.
t *v.Paul.5.sent. 6.§.11.*
u Imò, aliud videtur. *l.1. § 5. s̃. depositi.* & ita legi à quibusdam notat etiã Albericus: aientem tamen lectionem præfert: quia nulla, hac parte, constitui differentia potest inter precarium & commodatum.
x *l.5.§.9.s̃.commodat.l.14. §.15. supra de furtis.*
y *v.l.6.in fi.supra eod.*
z non prius. *l. 3. supra de pactis.*
a id est, in eũ diem quo more Romano migrationes ex ædibus fiebant. *vide quæ not. ad l. 41. s̃. de contr. empt.*
b accidit enim sæpissimè, vt cùm domos locare non possumus, gratis postremis mensibus habitandas concedamus, in eam diem quo migrãdum est. *vide Anton. August. 4. Emend. 14.in fi.*
c *l.8. §.1. supra eodem.*
d *l.4.§.2. s̃.eod.*

l.5.§.1.supra de precario. e *cap.10.de regulis in 6.vide l.60.j.de regulis iuris.*
f Imò, aliqua. *v. Paul.5.sent.6.§.10.*
g iure ciuili *vulgat.Hal.adde l.14.§.11.j.de furtis.*
h ¶ *l.1 §.1.s̃.eod.d.l.14.§.11.j.de furtis.*
i *l.1.§.2.l.12.s̃.eod.* k Imò, & is qui conduxit, dicitur precariò possidere. *l.2.C. de præscript. 30. annor.* & commodatarius. est enim commodatum precariò affine. *l.1.§. vlt.s̃. eod.* Hinc Saluianus 1. *ad Ecclesiam.* Commodatis, inquit, à Deo facultatibus vtimur, & quasi precarij possessores sumus.

ad donationes[h], & beneficij causam, quàm ad negotij contracti spectat precarij conditio.

De hospitibus. De habitatione gratuita. 2. De his quæ in iure consistunt. 3. De cautione. 4. De possessione. 5. De loco.

15. *Pomponius* "libro 29.ad Sabinum."

ET habet summam ęquitatem vt eatenus quisque nostro vtatur, quatenus[i] ei tribuere velimus.

1 ¶ Hospites[k], & qui gratuitam habitationem accipiunt, non intelliguntur precariò habitare.

2 ¶ Precariò habere etiam ea, quæ in iure consistunt possumus: vt immissa[l], vel protecta.

3 ¶ Cùm quis de re sibi constituenda cautum habet, precarium interdictum ei non competit[m].

4 ¶ Eum, qui precariò rogauit, vt sibi possidere liceat: nancisci possessionem[n], non est dubium. An is quoque possideat, qui rogatus sit, dubitatum est. placet autem, penes vtrumque esse[o] eum hominem, qui precariò datus esset. penes eum, qui rogasset, qua possederat corpore. penes[p] dominium, quia non discesserit animo possessione.

5 ¶ Quo[q] quis loco precariò aut possideat, aut cœperit possidere, nihil refert, quod ad hoc interdictum pertinet.

De adoptione.

16. *Idem* "lib 32.ad Sabinum."

SI adoptauero eum, qui precariò rogauerit: ego quoq; precariò possidebo[r].

Vti possidetis.

17. *Idem* "lib.23.ad Sabinum."

QVi precariò fundum possidet is: interdicto vti possidetis aduersus omnes[s], prætor eum, quem rogauit, vti potest.

De possessione.

18. *Iulianus* "libro 13. Digestorum."

VNusquisque potest rem suam, quamuis[t] non possideat, precariò dare ei, qui possideat.

An duo in solidum habere possint. 1. De seruo. 2. De actione præscriptis verbis.

19. *Idem* "libro 49.Digestorum."

DVo in solidum precariò habere nõ magis possunt[u], quàm duo[x] in solidum vi possidere, aut clam. nam neque iustæ, neque iniustæ possessiones duæ concurrere possunt[y].

1 ¶ Qui seruum[z] meum precariò rogat, videtur à me precariò habere, si hoc ratum habuero. & ideo precario interdicto mihi tenebitur[a].

2 ¶ Cùm quid precariò rogatum est: nõ solùm interdicto vti possumus[b], sed[c] & incerti condictione, "id est" præscriptis[d] verbis.

De emptione & venditione.

20. *Vlpianus* "libro 2. Responsorum."

EA, quæ distracta sunt, vt precariò[e] penes emptorem essent, quoad pretium vniuersum persolueretur: si per emptorem stetit, quo minùs persolueretur: venditorem posse consequi.

De ipso rogante & suis.

21. *Venuleius* "libro quarto Actionum."

CVm precariò quis rogat, vt *ipsi in eo fundo morari liceat*: superuacuum est, adijci *ipsi suisque*. nã[f] per ipsum[g] suis quoque permissum vti videtur.

De eo qui pro possessore possidet, vel rem alienam emit. 1. De pupillo.

22. *Idem* "libro tertio Interdictorum."

SI is, qui pro[h] possessore possideret, precariò, dominum rogauerit, vt sibi retinere rem liceret, vel is, qui alienam rem emisset, dominum rogauerit: apparet, eos precariò possidere, nec existimãdos mutare sibi causam possessionis[i], quibus à domino concedatur precariò possidere,

l *l.3 s̃.eod.*
m sed rei vindicatio. *l 3. Cod. de pactis inter emptorem.*
n *l.4.§.1.s̃.eod.*
o Imò, esse nõ potest. *l.19.j. eodem.*
p *l.8.l.9.s̃.commodati.l.3.§.5.s̃. de adquir.posses.*
q *58. Eclog. 24. c.17.in fi.*
r vide quæ notaui *ad l. 3. §. 1. s̃.de adquir.possess.*
s *l.1.in fin.s̃.vti possidetis.*
t *l.22.j.eod.*
u Imò, duo possunt. *l.15.§.4.s̃.e.*
x *vide l. 3. §.5. s̃. de adquir.possess.*
y at quomodo eiusdem iuris respect.
z *l.16.j.de oblig. & act.*
a *sub.* is qui à seruo rogauit.
b *sub.* pro reuocanda re precariò concessa.
c Precarium, si de eo intra certum tẽpus restituẽdo nihil conuenitur, interdicto qđ de precario est, reuocare possumus: *vt hîc*: sin de certo tempore eius conuenit, non interdicto, sed incerti condictione, hoc est, præscriptis verbis, *vt hîc.*
d *l.2.§.2.in fi.s̃. eod.* Nulla eo nomine actio ciuilis constituta est. *l.14. l.15. §.3. s̃.eod. l. 14.§.11.j. de furtis.*
e Res enim ita vendi potest, vt apud emptorẽ sit ex causa precarij, *vt hîc*: vel conducti. *l.16.s̃. de periculo & commod.*
f studiosorum priuilegia ad eorum famulos extẽdi hinc colligũt. *facit l. in sacris. C.de iure sacror.scrin.l. vlt. Cod.de priuileg.schol.*
g Qui tantũ stipulatur sibi habitationẽ, suos quoque cõprehendit: etiã suis stipulari quisq; intelligitur qui sibi stipulatur. *l. 2.l.3.s̃.de vsu & habit. v.l.vlt.j.de verb.oblig.*
h *adde l. 15. s̃. eodem.*
i *sub.* illicitè.

dere. nam & si id, quod possideas, alium precariò rogaueris: videri te desinere ex prima causa possidere, & incipere ex precario habere. & contrà [a] si possessorem precariò rogauerit, qui rem auocare ei posset: teneri eum precario. quoniam aliquid ad eum per hanc precarij rogationem peruenit, id est possessio [b], quæ aliena sit.

1 ¶ Si pupillus sine tutoris auctoritate precariò rogauerit: Labeo ait, habere eum precariam possessionem, & hoc interdicto teneri. nam, quo magis naturaliter [c] possideretur [d], nullum locum esse tutoris auctoritate [e]. rectéque dici, *Quod precario habes*: quia, quod possideat, ex ea causa possideat, ex qua rogauerit. nihilque noui [f] (per) prætorem constituendum. quoniam, siue habeat rem, officio iudicis teneretur, siue non habeat, non teneatur.

DE ARBORIBVS [g] CÆDENDIS [h]. Tit. XXVII.

¶ Prius interdictum de arbore ædibus impendente. 1. Quod est prohibitorium. 2. Vtrum tota arbor aut pars exscindi possit. 3. De vitibus. 4. De domino ædium & de fructuario. 5. De ædib. communib. 6. Interpretatio verborum, si per te. 7. ¶ Alterum interdictum de arbore in agrum impendente. 8. Summa & ratio interdicti. 9. Differentia huius interdicti & superioris.

1. *Vlpianus* libro 71. ad Edictum.

AIT prætor: *Quæ arbor ex ædibus tuis in ædes [i] illius impendet, si per te stat, quo minus eam adimas: tunc, quo minus illi eam arborem adimere, sibique habere liceat, vim fieri veto.*

1 ¶ Hoc interdictum prohibitorium [k] est.

2 ¶ Si arbor ædibus alienis impendeat [l]: vtrùm totam arborem iubeat prætor adimi, an verò id solum, quod superexcurrit [m], quæritur. & Rutilius ait, à stirpe [n] excindendam. idque plerisque videtur verius. & nisi adimet dominus arborem: Labeo ait, permitti ei, cui arbor officeret, vt, si vellet, succideret eam, lignáque tolleret.

3 ¶ Arboris appellatione etiam [o] vites [p] continentur.

4 ¶ Non solùm autem domino ędium, sed etiam ei, qui vsumfructum habet, competit hoc interdictum: quia & ipsius interest [q], arborem istam non impendere.

5 ¶ Præterea probandum est, si arbor communibus ędibus impendeat, singulos dominos habere hoc interdictum, & quidem in solidum [r]: quia & seruitutium vindicationem singuli habeant.

6 ¶ Ait prætor: *Si per te stat, quo minus eam adimas: quo minus illi eam arborem adimere liceat, vim fieri veto.* Priùs itaque tibi datur adimendi facultas. si tu non facias: tunc vicino [s] prohibet vim fieri adimere volenti.

7 ¶ Deinde ait prætor: *Quæ arbor ex agro [t] tuo in agrum illius impendet [u], si per te stat, quo minus pedes quindecim à terra eam altius coerceas, tunc quo minus illi ita coercere, lignáque sibi habere liceat, vim fieri veto.*

8 ¶ Quod ait prętor, & lex duodecim tabularum efficere voluit, vt quindecim [x] pedes altius rami arboris circumcidantur. & hoc idcirco effectum est, ne vmbra arboris vicino prædio noceret.

9 ¶ Differentia [y] duorum capitum interdicti hæc est: Si quidem arbor ædibus impendeat, succidi eam præcipitur. si verò agro impendeat, tantùm vsque ad quindecim pedes à terra coerceri.

De arbore vento inclinata.

2. *Pomponius* libro 34. ad Sabinum.

SI arbor ex vicini fundo vento inclinata [z] in tuum fundum sit: ex lege duodecim tabularum de adimenda ea rectè agere [a] potes, ius ei [b] non esse, ita arborem habere.

DE GLANDE [c] LEGENDA. Tit. XXVIII.

Interdictum. 1. De nomine glandis.

1. *Vlpianus* libro septuagesimoprimo ad Edictum.

AIT prætor: *Glandem, quæ ex illius agro in tuum cadat, quo [d] minus illi tertio quoque die legere, auferre liceat, vim fieri veto.*

1 ¶ Glandis nomine omnes [e] fructus continentur.

a l.7.§.eod.
b l.6.in fin.§.eod.
c v.l.32.in fi.§.de adquir.possess.
d possideret. vulgat. Hal.
e auctoritati. Vulgat. Hal.
f noui à prætore.
g περὶ δένδρων ἐκκοπῆς 60. Eclog.16.
h quid si legas coercendis. nota hæc vocabula, impendere. l. 1. in pr.§.5.7.j.eo. adimere totum, vel id quod superexcurrit in pr.l.1.& §6.j.eo. à stirpe excidere ceu succidere. l.1. §.2.& in fi.j.eo. coercere. §.9. circuncidere. l.1 §.8.§.9.j.eo. cædere seu τέμνειν est totú vel partem cædere κατατέμνειν τὸ ὑποτεμνεῖν ἐκκόπτειν est adimere corticem 60. Eclog. 16.c.4.
i non idem si in agrum. §. 7.j. eod.
k l.2.§. de interdict.
l i. immineat. Paul.5.sen.6.§.13. & vt Græci apertius, id est, si non tantum efficiat vt minus cœlum videre possimus. l.17.§. de seru.vrb. sed si arbor ὑπέρκειται τῷ οἴκῳ μὲ καὶ βλάπτῃ με, 60. Eclog.16.§.12.
m id collucare est arbores. n quasi diceret, non tantum actor sublucare id quod superexcurrit, & cōpescere tamorum luxurias potest: sed & collucare, id est à stirpe excidere potest: in agris sufficit sublucatio. §. 7.j.eo. v. Cuiac. apud Paul.5.sentent.6. §.13.
o l. 3.j. arbor. furt.cæsar.
p hædera, harundo, salix. v. 60.Eclog.16.c.2.
q debet enim domum suam suis impensis tegere. l.7.§.2.§. de vsufr.
r l.17.§. de seruitutib. l.4.§.3.l. 6.§.4.§. si seruit. vind.
s atque ita in reum conuertitur electio. v. l.1.C. de solut.
t aliud si in ędes, in pr.§.eod.
u An quia rami impendent? An quia arbor inclinata? An quia vmbra eius nocet?
x 60. Eclog. 16. c.13.
y Huius capitis materiā vitilem esse: & ab aduocatis sæpius queri, quā legem frater à fratre, notat Albericus.
z 60. Eclog.16.c.14. adde l. §.40 §.ne quid in loco publico.
a Qua actione negatoria: cuius formula mox additur.
b sub. domino arboris.
c quid sit glans. v. in l.1. in fi.j. eod.

d l.9.§.1.§. ad exhibend.
e l.236.j.de verb.sign. 2. Eclog. 2. cap. 236.
f §.C.S. extat etiam titulus in Basilicis περὶ τοῦ ἐλευθέρους πραθέντων ἢ δουλαγωγουμένων ἢ ἀποκατεχομένων, 22. Eclog. lib. 7 tit. 1.
g Interdictū de homine libero exhibendo, exhibitoriū est. §.1. vers. exhibitoria. Inst. de interdictis.
h differūt tamen, nec sunt, nec fiunt serui, 22. Eclo. ex Basil. tit.20.c.12.

DE HOMINE [f] LIBERO exhibendo. Tit. XXIX.

Interdictum. 1. Et eius ratio.

1. *Vlpianus* [g] libro septuagesimoprimo ad Edictum.

AIT prætor: *Quem liberum dolo malo retinet, exhibeas* [g].

1 ¶ Hoc interdictum proponitur tuendæ libertatis causa: videlicet ne homines liberi retineantur à quoquam.

2. *Venuleius* lib. 4. Interdictorum.

NIhil enim multum [h] à specie seruientium differunt, quibus facultas non datur recedendi [i].

De lege Fauia. 1. De ætate sexu iure eius, qui retinetur & de plurib. retentis. 2. Si retinens habeat in potestate. 3. De redempto ab hostib. 4. De iusta causa retinendi. 5. Si volens retineatur. 6. De ignorātia & certioratione. 7. Si dubitetur de statu. 8. Quid sit exhibere. 9. Quib. competit hoc interdictum. 14. De absente. 15. De tempore interdicti.

3. *Vlpianus* lib. 71. ad Edictum.

QVod & lex Fauia [k] prospexit. neque hoc interdictum aufert legis Fauiæ exsecutionem. nā & hoc interdicto agi poterit, & nihilo minùs accusatio legis Fauiæ institui. & versa vice, qui egit Fauia, poterit nihilo minùs etiam hoc interdictum habere. præsertim cùm alius interdictum, alius Fauiæ actionem habere possit.

1 ¶ Hæc verba, *Quem* [l] *liberum*, ad omnem liberū pertinent: siue pubes sit, siue impubes: siue masculus, siue femina: siue plures: siue sui iuris sit, siue alieni. hoc enim tantùm spectamus, an liber sit.

2 ¶ Is tamen, qui in potestate habet, hoc interdicto non tenebitur: quia dolo malo non videtur habere, qui suo [m] iure vtitur.

3 ¶ Si quis eū, quem ab hostibus redemit, retineat: in ea causa est, vt interdicto nō teneatur [n]: nō enim dolo malo facit. Planè, si offertur pretiū, interdicto locū habet. Sed & si eū remisit pretio nō accepto: dicendū est, interdicto locum fore, si, posteaquam semel remisit, velit retinere.

4 ¶ Si eū quis retineat filiū, quē non habet in potestate: plerumq; sine dolo malo facere videbitur. pietas [o] enim genuina efficit, sine dolo malo retineri: nisi si euidēs dolus malus intercedat. Proinde & si libertū suū, vel alumnum, †vel noxæ deditū adhuc impuberem: idem erit dicendū. Et generaliter, qui iustam causam habet, hominis liberi apud se retinendi, non videtur dolo malo facere.

5 ¶ Si quis volentē [p] retineat, non videtur dolo malo retinere. Sed quid, si [a] volentē quidē retineat, nō [q] tamē sine calliditate circūuentū, vel seductū, vel sollicitatū, neq; bona vel probabili ratione hoc facit? rectè dicetur, dolo malo retinere.

6 ¶ Is, qui nescit apud se esse hominé liberū, dolo malo caret. sed, vbi certioratus retinet, dolo malo nō caret.

7 ¶ Planè si dubitat [r], vtrū liber, an seruus sit, vel faeit status controuersiā: recedendū erit ab hoc interdicto, & agenda causa libertatis. etenim rectè placuit, tūc demū hoc interdictū locū habere, quotiens quis pro certo liber est. Cęterū, si quæratur de statu, nō oportet prę iudiciū fieri alienæ [t] cognitioni.

8 ¶ Ait prætor, *Exhibeas*. exhibere [u] est, in publicū producere, & vidēdi tangendiq; hominis facultatē prębere. propriè autē exhibere est, extra secretū habere.

9 ¶ Hoc interdictū omnibus [x] cōpetit. nemo [y] enim prohibendus est libertati fauere.

10 ¶ Planè ex causa suspectæ [z] personæ remouēdę sunt, si fortè talis persona sit, quā verisimile est colludere, vel caluniari.

11 ¶ Sed [a] & [a] si mulier [a], vel pupillus hoc interdictū desideret, pro cognato, vel parēte, vel affini, suo sollicitati [b]: dandū esse eis interdictū, dicendū est. nā & publico [c] iudicio reos facere possunt, dū suas suorumq; iniurias exsequūtur.

12 ¶ Si tamē plures sunt, qui experiri volent: eligēdus est à prætore, ad quē maximè res pertinet, vel is, qui idonior [d] est. & [c] est optimū ex cōiunctione, ex fide, ex dignitate actorē hoc interdicto eligendū.

13 ¶ Si tamē, postea quā hoc interdicto actū est, alius hoc interdicto agere desideres, puto non facilè dandū, nisi si de perfidia [e] prioris potuerit aliquid dici. Itaq; causa cognita ampliùs quā semel interdictū hoc erit mouēdū. Nā nec in publicis iudiciis pmittitur ampliùs agi, quā semel actū est, quā si pręuaricationis [f] fuerit dānatus prior accusator. Si tamē reus cōdemnatus, malit [g] litis æstimationē sufferre, quā hominē exhibere: nō est iniquū, sæpiùs in eū interdicto experiri, vel eidem sine exceptione, vel alij.

suspectis. a l.2.C.eod. b sollicitato. vulgat. c l.1.2.j. de accus. d l.2.j. de popularib. l.18.§. de test. tut. e Perfidia idonea causa est aliquid reuocādi. l. 3. j. ad Turp. l.1.C. de aduo. diuer. iud. l.11.C. de accu. g Æstimatione litis exhibēdi necessitatem effugere possumus.

i parū à seruis differūt qui ab hostibus sunt redēpti. l.1. C. de captiuis. seruus videtur qui recedēdi facultatē nō habet. Potest enim liber, quà velit, commeare, l.pe.C. de bon.lib. species est enim libertatis, quà quis velis etiā fugere, l. quis sit fugitiuus. § idē rectè. §. de ædil. edicto. Imò qui liberā eūdi, abeūdive domo potestatē nō habet, liber esse nō videtur, sed in custodia esse, l. qui neque sequuntur. §. solutū. j. de ver. sig. l. succurritur. §. ex quib. causis maio. Nou.6.§. si vero. Quid: custodia qui tenetur publica, liber non fuerit? Est sanè liber, vt testis & testamentū ibidē facere possit. l. qui testamento. §. qui testamenta. l. qui in carcere. §. quod metus caus.
k de qua v. l.6. in f. j. ad l. Fau. de plagiariis. l.5. C. ad l. Fa. de plag.
l l.1. j. de ver. sig. l.3.§.1. j. de neg. l. 1.§.1. §. de pecun. constituta.
m v. l. 26. §. de damno.
n Cur ita? collige ex l. 2. Cod. de postlim. l. 15. l. 21. j. de captiuis. l. 20. §. 1. §. qui test. l. 43. in f. §. de leg. 1.
o Præsumitur pater filiū suū sine dolo retinere, ob patriā pietatē. de qua præsumptione. v. Alc. l. præs. 11. † dixi de alūno ad l. 1. C. quæ res pignori.
p Volēti nō fit iniuria. l. 14. §. 9. §. de ædil. l. 9. §. de aqua & aquæ pluu. l. 1. §. 5. j. de iniur. l. 34. C. de transact.
q v. l. vn. §. 2. C. de rapt. virginū.
r Tria hęc notāda, scientia, ignorantia, dubitatio.
s l. 4. §. 1. j. eo.
t i. libertatis causæ. Cuiac. tamen putat hic vocabulo *alienæ*, innui legem quæ aliena sit vocata, de quo v. eundem Cuia. 19. obser. 17.
u adde l. 2. §. ad exhib. 15. Eclo. 4. c. 2.
x adde l. 13. §. ad exhib.
y Is est fauor libertatis.
z l. 3. §. 12. §. de d l. 2. j. de popular. f l. 3. j. ad

a dolo malo retinet, qui scit liberum esse, & qui sine causa retinet.
b *l.3.§.7.ff.eodem.*
c etiam modico.
d si in præsenti potest exhiberi.
e *sub.* hoc edicto, neq; creditori, si quà sua priuatim interest experiatur: secus si ad publicã vtilitatem, tunc enim cogitur officio iudicis.

14 ¶Hoc interdictum & in absentem esse rogandum, Labeo scribit: sed, si non defendatur, in bona eius eundum ait.

15 ¶Hoc interdictum perpetuum est.

De dolo malo. 1. *De bona fide.* 2. *De tempore.* 3. *De creditore & debitore.*

4. *Venuleius* libro quarto Interdictorum.

SI quis liberum hominem ignorantem suum statum retineat: tamen, si [a] dolo malo retinet, cogitur exhibere.

1 ¶Trebatius quoque ait, non teneri eum, qui liberum hominem pro seruo bona [b] fide emerit: & retineat.

2 ¶Nullo [c] tempore dolo malo retineri homo liber debet. adeo vt quidam putauerint, nec modicum tempus ad eum exhibendum dandum. [d] quoniam præteriti facti pœna præstanda est.

3 ¶Creditori non competit interdictum, vt debitor exhiberetur. nec enim debitorem latitantem exhibere quisquam cogitur [e]. sed in bona eius ex edicto prætoris [f] itur.

DE LIBERIS [g] EXHIBENDIS, ITEM DUCENDIS.

Tit. XXX.

¶*Interdictum de liberis exhibendis.* 1. *Cui & in quem competit.* 2. *De causa retinendi.* 3. *De matre.* 4. *De exceptione rei iudicatæ.* 5. *De nupta.*

1. *Vlpianus* libro septuagesimoprimo ad Edictum.

AIt prætor: *Qui quæve in potestate Lucij Titij est, si is eáve apud te est, dolóve malo tuo factum est, quo minus apud te esset: ita eum eámve exhibeas* [h].

1 ¶Hoc interdictum proponitur aduersus eum, quem quis exhibere [i] desiderat eum, quem in potestate sua esse dicit [k]. Et ex verbis apparet, ei, cuius in potestate est, hoc interdictum competere.

2 ¶In hoc interdicto prætor non admittit causam, cur apud eum sit is, qui exhiberi debet, quemadmodum in superiore interdicto. sed omnimodo [l] restituendum putauit, si in potestate est.

3 ¶Si verò mater sit, quæ retinet, apud [m] quam interdum [n] magis, quàm apud patrem, morari filium debere, ex iustissima scilicet causa, & Diuus Pius decreuit, & à Marco & à Seuero rescriptum est: æquè subueniendum ei erit per exceptionem.

4 ¶Pari modò si iudicatum fuerit [o], non esse eum in potestate: etsi per iniuriam iudicatum sit: agenti hoc interdicto, obiicienda erit exceptio rei iudicatæ, ne de [p] hoc quæratur, an sit in potestate: sed an sit iudicatum.

5 ¶Si quis filiam suam [q], quæ mihi nupta sit, velit abducere, vel exhiberi sibi desideret: an aduersus interdictũ exceptio danda sit, si fortè pater concordans matrimonium, fortè & liberis subnixum, velit dissoluere? & certo iure vtimur, ne bene concordantia [r] matrimonia, iure patriæ potestatis turbentur [s]. quod tamen sic erit adhibendum, vt patri persuadeatur, ne acerbè patriam potestatem exerceat.

2. *Hermogenianus* libro sexto Iuris epitomarum.

IMmo magis de [t] vxore exhibenda ac ducenda pater, etiam qui filiam in potestate habet, à [u] marito rectè conuenitur.

¶*Interdictum de liberis ducendis.* 1. *Collatio huius interdicti, & superiorum.* 2. *Quibus ex causis.* 3. *Et aduersus quos hoc interdictum competit.* 4. *De impubere.* 5. *De matre.* 6. *De fœmina prætextato, & eo, qui proximæ prætextati ætatem accedit.*

3. *Vlpianus* libro septuagesimoprimo ad Edictum.

DEinde ait prætor: *Si Lucius Titius in potestate Lucij Titij est: quo minus eum Lucio Titio* [x] *ducere liceat, vim fieri veto.*

f *l.2.ff.ex quib. caus.in possess.*
g *8.Cod.8.15.Eclog.4.*
h Hoc interdictum exhibitorium est. *§.1. vers.exhibitoria. Inst. de interdictis.*
i i.ad exhibendum cogi seu condemnari.
k *sub.* is qui interdictum proponit.
l i. nulla exceptione regulariter admissa.
m *v.l.vn. C.diuortio facto. adde l.1. vbi pupillus. vide Nouellam 117.c.7.*
n Ex iustissima causa filii, etiã maiores triennio, morantur apud matrem patre inuito, *vt hîc. & l.3.§.5.ff.eod.*
o *sub.* inter agentem & eum qui filius non esse dicitur.
p Post rem iudicatã, ne hoc equidem quæritur, bene vel malè sit iudicatum, *l. penult.ff. quod ad statum. l.quod si nolit. §. in factum. ff. de ædilitio. l. ingenuum.ff.de statu.* idem est in iureiurando. *l.non erit.§.dato. ff. de iureiur.*
q Pater à genero petere nõ potest, vt filiam suam exhibeat, *15.Eclo.4. ex lib. 31.tit.2.c.19. adde Paul.5.sent. 6. §. 15.& 16.* adde & eundem Paulum *2.sent.19. §. 2. l. 11. §. 11.ff. de adult.* Econtrario, inuito genero, socer filiam suam detinere non potest. *v.l. 2.ff.eod.*
r *l.vlt.C.eod.v. l.11. l.14. Cod.de nuptiis.* & ita præstat filiam separari à patre, quàm bene concordantes nuptias dissolui. Afranius in Diuortio apud Nonium, Indignum facinus, adolescenti optumas, bene conuenientes, concordes cum viro, repentè viduas faciat spurcicia patris? sic enim legendum puto apud Nonium: quem locum inemendatum notat Cuia. *hic.*
s & dissoluantur. est enim ea separatio dura & acerba. *l.12.§.1.ff.de instructo.*
t dixi *ad l.vlt.C.eod.*
u *l.11.C.de nuptiis.l.8.ff.de diuortiis.*
x *sub.* patri.
y ¶*v.l.1.ff.de interdictis.*

z & ita procuratori, nisi causa cognita, non datur. *l.40.ff.de procuratorib.*
a *al.* dictionis, *malè*, licet ditionis voce interpreteris, potestatem in filios.
b Interdictum *de liberis exhibendis*, antecedere debet interdictum *de liberis ducendis.* Est enim actio ad exhibendum præparatoria vindicationis. *l.1.supra ad exhib*
c tam ex persona actoris quàm rei. d *l.1.ff.eod.* e *sub.* de liberis exhibendis & deducendis: vt ad vtranque partem interdicti hanc vocem etiam referas.

1 ¶Superiora [y] interdicta exhibitoria sunt: hoc est, pertinent ad exhibitionem liberorum, cæterorúmque, de quibus suprà diximus. hoc autem interdictum pertinet ad ductionem, vt ducere quis possit eos, in quos [z] habet ius ductionis [a]. Itaque prius [b] interdictum, quod est de liberis exhibendis, præparatorium est huius interdicti. quo magis enim quis duci possit, exhibendus fuit.

2 ¶Ex hisdem causis hoc interdictum tribuendum est, ex quibus causis de exhibendis liberis competere diximus. itaque quæcunque [c] ibi [d] diximus, eadem hîc quoque dicta accipienda sunt.

3 ¶Hoc [e] autem interdictum competit non aduersus ipsum filium, quem quis ducere vult: sed vtique esse debet is, qui eum interdicto defendat. Cæterùm [f] cessat interdictum: & succedere [g] poterit notio [h] prætoris, vt apud eum disceptetur, vtrùm quis in potestate sit, an non sit.

4 ¶Iulianus ait: quotiens id interdictum mouetur de filio ducendo, vel cognitio [i], & is de quo agitur, impubes est: aliàs differri oportere rem in tempus pubertatis, aliàs repræsentari: Idque ex persona eorum, inter quos controuersia erit, & ex genere causæ constituendum est. Nam si is, qui se patrem dicit, auctoritatis [k], pr[u]dentiæ, fidei exploratæ esset: vsque in diem litis [l] impuberem apud se habebit. is verò, qui controuersiam facit, humilis, calumniator, notæ nequitiæ [m]: repræsentanda [n] cognitio est. Item si is, qui impuberem negat in aliena potestate esse, vir omnibus modis probatus, tutor vel testamento, vel à prætore datus: pupillum, quem in diem litis apud se habuit, tuetur. is verò, qui patrem se dicit, suspectus est quasi calumniator: differri litem non oportebit. Si verò vtraque persona suspecta est, aut tanquam infirma, aut tanquam turpis: non erit alienum, (inquit) disponi, apud quem interim [o] puer duceretur, & controuersiam in tempus pubertatis differri: ne per collusionem vel imperitiam alterutrius contendentium, aut alienæ potestati paterfamilias addicatur, aut filius alienus patrisfamiliæ loco constituatur.

5 ¶Etiam si maximè autem probet filium pater in sua potestate esse: tamen, causa cognita, mater in retinendo eo potior [p] erit: idque decretis diui Pij quibusdam continetur. obtinuit enim mater ob nequitiam patris, vt sine [q] deminutione patriæ potestatis apud eam filius moretur.

6 ¶In hoc interdicto, donec res iudicetur, feminam, prætextatum, eúmque, qui proximè prætextati [r] ætatem accedet, interim apud matremfamilias deponi prætor iubet. Proximè ætatem prætextati accedere eum dicimus, qui puberem ætatem nunc ingressus est. Cùm audis matremfamilias, accipe notæ auctoritatis feminam [s].

De hereditate.

4. *Africanus* libro quarto [t] Quæstionum.

SI eum, qui se patremfamilias dicat, ego in mea potestate esse, & iussu meo adisse hereditatem dicam: tam de hereditate agi oportere, quàm ad interdictum de filio ducendo iri debere ait.

Si filius sponte apud aliquem est.

5. *Venuleius* libro quarto Interdictorum.

SI filius sua sponte [u] apud aliquem est, inutile hoc interdictum erit: quia filius magis apud se, quàm apud eum est, in quem interdicetur [x]: cùm liberam facultatẽ abeundi, vel remanendi haberet: nisi si inter duos, qui se patres dicerent, controuersia esset, & alter ab altero exhiberi eum desideraret.

DE VTRUBI [y].

Tit. XXXI.

Interdictum. 1. *Collatio huius interdicti, & vti possidetis.*

1. *Vlpianus* lib.62. ad Edictum.

PRætor ait: *Vtrubi hic homo, quo de agitur, maiore* [z] *parte huiusce anni fuit: quo minus is eum ducat, vim fieri veto.*

1 ¶Hoc interdictum de possessione rerum mobilium locum habet. sed obtinuit, vim eius exæquatam [a] fuisse vti possidetis interdicto, quod de rerum soli competit: vt is & in hoc interdicto vincat, qui nec vi nec clam nec precariò, dum super hoc ab aduersario inquietatur, possessionem habet.

f id est, si ab alio non detineatur.
g officium iudicis succedit in locum deficientis defensoris.
h *v.l.vn.in fin. Cod.diuortio facto.*
i id est, quoties officium iudicis imploratur.
k Fides maior habetur, auctoritatis, prudentiæ & fidei exploratæ viro quàm alii.
l *sub.* finiendæ ac terminandę.
m vel vitæ sequioris. *l.8.§.11. ff.de transact.* huiusmodi circũstantiæ conseruandæ sunt. *Nouel.117.c.7.*
n repræsentatur cognitio, quæ non differtur.
o Pupilli apud eos educandi sunt, qui minus ei suspecti sunt, hoc est qui vitę eius minus insidiari possunt: quod iudex ex affectione & cõiunctione personarum finire solet. *l.1.l.2.Cod. vbi pupilli educari.*
p *l.1.§.3.ff.eo.*
q Protestatione ius nostrum conseruamus. Hęc vero protestationis species obseruãda est: vt apud matrem filius alatur potius quã apud patrẽ, sine diminutione patriæ potestatis.
r Pętextati ętas aut ꝓxima prætextati ætati quę est? Prętexta puerile palliũ est, quo ad 16. vsq; annum pueri nobiles vtebãtur. vnde prætextati pueri appellati: dicta autẽ prętexta quòd prætexebatur ei purpura *19.Isido.24.* adde Festũ in Prætextã & Bulla. *Nonium c.14.* De Toga dixi *ad l.12.ff. de iure fisci.*
s Est enim materfamilias domina, vxor nomen dignitatis: concubina, voluptatis. huc refer. *l.29.C.de adult.l.41. ff. de ritu. l.13. §.1. ff.de adul.l.46.§.1.ff.de ver.sig.l.19. ff. de leg.3. v. Cuiac.3. obs.18.*

t *v.in hanc leg.Cuia.4.ad Afric.fol.60.* u *l.3.§.5.ff.tit.prox.* x i.interdictũ proponetur. y vel vtribi. sic Næuius *in Tarentilla* vtribi cœnaturi estis? hiccine an in triclinio? vel vtrobi. vt Cato pro Lusitanis *apud Charisium. v. Cuiac. 5.obs.22.* Vtrubi glossa παροπότερον. Theophilus παρ' ὁποτέρω ὑμῶν. *§.7.Inst.de interd.* z *§.4.Inst.de interd.l.56.ff.de verb.sig.* a *§.4.in fi.Inst.de interd.* olim non erat. *v.Paul.5.sent.6.§.1.*

DE MIGRANDO[a],

Tit. XXXII.

Interdictum. 1. De inquilino & colono. 2. De auxilio extraordinario. De vsu interdicti. 3. De habitatione gratuita. 4. Si pensio nundum debeatur. 5. De rebus quæ sunt in bonis inquilini, vel non, pigneratis vel non. 6. De tempore interdicti. De successoribus.

1. *Vlpianus* libro septuagesimotertio ad Edictum.

PRætor ait: *Si is homo, quo de agitur, non est ex his rebus, de quibus inter te & actorem conuenit*[b], *vt quæ in eam habitationem, qua de agitur, introducta, importata, ibi nata, factáve essent: ea pignori tibi pro mercede eius habitationis essent, Siue ex his rebus esset ea merces tibi soluta, eóve nomine satisfactum est, aut per te stat*[c], *quo minus soluatur, ita quo minus ei, qui eum pignoris nomine induxit, inde abducere liceat, vim fieri veto.*

1 ¶ Hoc interdictum proponitur inquilino, qui soluta pensione vult migrare. Nam colono non[d] competit.

2 ¶ Cui[e] rei etiam extra[f] ordinem subueniri potest. ergo[g] infrequens[h] est hoc interdictum.

3 ¶ Si tamen gratuitam[i] quis habitationem habeat, hoc interdictum vtile ei competet.

4 ¶ Si pensio nondum debeatur: ait Labeo, interdictum hoc cessare: nisi paratus sit eam pensionem soluere. Proinde si semenstrem soluit, sexmenstris[k] debetur: inutiliter interdicet, nisi soluerit & sequentis sexmenstris. Ita tamen, si conuentio specialis facta est in conductione domus, vt non[l] liceat ante finitum annum vel certum tempus migrare. Idem est, & si quis in plures annos conduxerit, & nondum præterierit tempus. nam cùm in[m] vniuersam conductionem pignora sunt obligata: consequens erit dicere, interdicto locum (non) fore, nisi liberata fuerint.

5 ¶ Illud notandum est, prætorem hîc non exegisse, vt in bonis fuerit conductoris, nec vt esset pignori res illata, sed si pignoris nomine inducta sit. Proinde etsi aliena sint, & sint talia, quæ pignoris nomine teneri non potuerint, pignoris tamen nomine introducta sint: interdicto hoc[n] locus erit[o]. quod si nec pignoris nomine inducta sint: nec retineri poterint à locatore.

6 ¶ Hoc interdictum perpetuum est. & in successorès & successoribus dabitur.

a περὶ τῶν κωλυομένων μετοικῆσαι 20. *Eclog. ex 60. tit. 19.* Porrò hîc non est omittendum kalendis Iuliis migrationem apud veteres solitam fieri. *v. August. 4. emendat. 14.*
b tacitè vel expresse. *l. 4. ff. ex quib. caus. pign.*
c *l. 19. C. de vsuris.*
d *sub.* directum. *§. 2. ff. eod.*
e i. colono: vel migrationi coloni.
f i. vtili interdicto, vel officio iudicis.
g simile argumentum extat *in l. 2. ff. ex quib. caus. maior.*
h An parum frequens: cùm non detur colono: nec inquilino detur, nisi si extra ordinem ei subueniatur? An valdè frequens, cùm & detur colono vtile interdictum. Nã particula *In* nõ semper negat, interdum auget. sic ingens dicitur, vt inclamarè, inuocare. de quo v. quæ notaui *ad l. 34. ff. de vsurpationib.* Porrò nõ placet quòd in lege *29. §. 15. ff. de lib. & posthum.* legitur indifficili, vel in difficili, Puto ego legendum esse, ille casus qui in dissimili, quasi diceret diuersum ab eo de quo dictum fuerat §. superiori, in quo agebatur de patre apud hostes, nepote in potestate patris posito, viuo etiam auo ceu post mortem patris morientе. Huic casui opponitur dissimilis de filio in potestate, de nepote nondum nato, eóque moriente viuo patre suo. Ista valde dissimilia sunt, filium esse apud hostes, & esse in potestate patris: nepotem esse in potestate patris, & nepotem nondum natum: nepotem viuo auo, vel eo mortuo mori: Nepotem viuo patre suo mori. mea hæc est coniectura. Video etiam Iurisconsultos ita interdum casus vel conferre, vel opponere, *vt in l. 9. §. 11. ff. de hæredibus instit.* planè erit similis *in l. 31. §. 1 ff. de vulgar.* non dissimili modo *in l. 74. §. 3. ff. de adquir. hæred.* similis est.
i *adde l. 15. §. 1. ff. de precario.*
k sexmenstris, *vt hîc*: semenstris. *ff. eod.* semestris. *Hal.*
l *l. 24. §. 2. l. 55. in fi. ff. locati.*
m *l. 13. §. 11. l. 14. ff. locati.*

De rebus quæ non sunt inquilini.

2. *Gaius* libro 26. ad Edictum Prouinciale.

HOc interdictum inquilino etiam de his rebus, quæ non ipsius sunt[p], sed fortè commodatæ ei, vel locatę, vel apud eum depositæ sunt, vtile esse non dubitatur.

DE[q] SALVIANO[r] INTERDICTO[s],

Tit. XXXIII.

De partu ancillæ venditæ. 1. De fundo communi. 2. De re communi inducta.

1. *Iulianus* libro quadragesimonono Digestorum.

SI colonus ancillam in fundo pignoris nomine duxerit, & eam vendiderit: quod apud emptorem ex ea natum[t] est, eius adprehendendi gratia vtile[u] interdictum reddi oportet.

1 ¶ Si colonus res in fundum duorum pignoris nomine intulerit, ita vt vtrique in solidum obligatæ essent: singuli aduersus extraneum[x] Saluiano interdicto rectè experientur. inter ipsos verò si reddatur hoc interdictum, possidentis conditio melior erit. At si id actum fuerit, vt pro partibus res obligaretur: vtilis actio[y] & aduersus extraneos, & inter ipsos dari debebit, per quam dimidias partes possessionis singuli adprehendent.

2 ¶ Idem seruari conueniet, & si colonus rem, quam cum alio communem habebat, pignoris nomine induxerit: scilicet vt pro parte dimidia, pignoris persecutio detur.

De fundo communi.

2. *Vlpianus* libro septuagesimo[z] ad Edictum.

IN Saluiano interdicto: si in fundum communem duorum, pignora[a] sint ab aliquo inuecta; possessor[b] vincet[c]: & erit eis descendendum ad Seruianum iudicium[d].

n huic. *Hal.*
o *l. 33. l. 34. ff. de damno.*
p ¶ *l. 1. in fi. ff. eo.*
q *8. Cod. 9. §. 3. vers. interdictum quoque, Instit. de interdictis*: Oldendor. 1. *Class. act. 3.* Negusantium *tract. de pignoribus. parte 8. membro 1.*
r *vide Roland. à Valle 1. consil. 13.* hoc interdictum à Saluiano edicti perpetui compositore appellari putat Cuiacius *hîc.*
s quod adipiscendæ possessionis causa factum est: eóque vtitur dominus fundi ad res coloni, quas is pro mercedibus fundi, pignori futuras pepigit. *§. 3. in fin. Instit. de interdictis.*
t *l. 29. §. primo. supra de pignoribus.*
u non in personam, sed verbis in rem scriptis.
x *l. 10. supra de pignoribus.* Cæterùm, qui hoc fieri potest, cùm imperator neget, interdictum Saluianum aduersus alios, quàm conductorem & debitorem, dari? *l. 1. Cod. eodem* solue. Hîc de vtili, ibi de interdicto in personam agitur, *vide Cuiacium 5. obser. 24.*
y Seruiana, scilicet.
z septuagesimo tertio *v. Cuiac. 5. obs. 24.*
a quoties hoc actum est vt vterque in solidũ teneretur: vel quoties dubium est.
b *l. 1. §. 1. ff. eo. l. 10. ff. de pignoribus.*
c *sub.* si inter locutores controuersia orietur.
d *v. Cuiac. ibid.*

LIBER QVADRAGESIMVS-QVARTVS.

DE[a] EXCEPTIONIBVS[b], PRÆscriptionibus[c], & præiudiciis[d].

Eum, qui excipit, agere.

1. *Vlpianus* libro quarto ad Edictum.

AGERE[e] etiam is videtur[f], qui exceptione vtitur. nam reus in exceptione[g] actor est.

Definitio exceptionis. 1. De replicatione. 2. De vi excludendi. 3. De triplicatione, quadruplicatione. 4. De perpetuis seu peremptoriis, & temporalib. siue dilatoriis.

2. *Idem* libro septuagesimoquarto ad Edictum.

EXceptio dicta est quasi quædam exclusio[h], quæ [inter] opponi actioni cuiusque rei solet[i] ad cludendū[k] id, quod in intentionem condemnationémve deductum est.

1 ¶Replicationes nihil[l] aliud sunt, quàm exceptiones. & à[m] parte actoris veniunt. quæ quidem adeo necessariæ sunt, vt exceptiones excludant. semper enim replicatio idcirco[n] obiicitur, vt exceptionem oppugnet.

2 ¶Illud tenendum est, omnem exceptionem vel replicationem exclusoriam esse. exceptio actorem[o] excludit, replicatio reum.

3 ¶Sed & contra replicationem solet dari triplicatio, & contra triplicationem rursus[p], & deinceps multiplicantur nomina: dum aut reus, aut actor obiicit.

4 ¶Sanè solemus dicere, quasdam exceptiones esse dilatorias[q], quasdam peremptorias. vtputa dilatoria est exceptio, quæ differt actionem, veluti procuratoria exceptio dilatoria est. nam qui dicit, non licere[r] procuratorio nomine agi: non prorsus litem inficiatur, sed personam euitat.

3. *Gaius* libro primo ad Edictum Prouinciale.

EXceptiones aut perpetuæ & peremptoriæ sunt, aut temporales & dilatoriæ. ¶Perpetuæ atque peremptoriæ sunt, quæ semper locum habent[s], nec euitari possunt. qualis est doli mali, & rei iudicatæ, & si quid contra leges senatusveconsultum factum esse dicetur: item pacti conuenti perpetui, id est ne omnino pecunia petatur. ¶Temporales atque dilatoriæ sunt, quæ non semper locum habent. sed euitari possunt: qualis est pacti conuenti temporalis, id est ne fortè intra quinquennium ageretur. ¶Procuratoriæ[t] quoque exceptiones dilatoriæ sunt, quæ euitari possunt.

De pupillo.

4. *Paulus* lib. 20. ad Edictum.

IN[u] pupillo, cui soluta est debita pecunia sine tutoris auctoritate, si quæratur, an doli[x] exceptione summoueri debeat: illud tempus[y] inspicitur[z], an pecuniam, vel ex ea aliquid habeat, quo petit.

De pluribus exceptionibus.

5. *Idem* lib. 18. ad Edictum.

IS, qui dicit[a] se iurasse, potest[b] & aliis[c] exceptionibus vti cum exceptione iurisiurandi, vel aliis solis. pluribus[d] enim defensionibus vti permittitur.

De herede & legatario.

6. *Idem* lib. 71. ad Edictum.

SI rem legatam petat legatarius[e], vt de dolo testatoris excipitur[f]. nam sicut heres, qui in vniuersum[g] ius succedit, summouetur exceptione: ita & legatarius[h] debet summoueri, quasi vnius rei[i] successor.

De personalibus & realibus. 1. De reo & fideiussore.

7. *Idem* libro tertio ad Plautium.

EXceptiones, quæ personæ[k] cuiusque cohærent, non transeunt ad alios. veluti[l] ea: quam socius habet exceptionem[m], quod facere possit: vel parens, patronúsve: non[n] competit fideiussori. sic mariti fideiussor post[o] solutum matrimonium datus, in solidum dotis nomine condemnatur.

1 ¶Rei[p] autem cohærentes exceptiones etiam[q] fideiussoribus competunt vt rei iudicatæ, doli mali, iurisiurandi, quod metus causa factum est. Igitur etsi reus pactus sit in rem[r], omnimodo competit exceptio fideiussori. ¶Intercessionis[s] quoque exceptio, item quod libertatis onerandæ causa petitur[t], etiam fideiussori competit. Idem dicitur, & si pro filiofamilias contra senatusconsultum[u] quis fideiusserit, aut pro minore vigintiquinque annis circumscripto[x]. quòd si[y] deceptus sit in re, tunc nec ipse antè habet auxilium, quàm restitutus fuerit[z], nec fideiussori danda est exceptio.

a hic titulus est generalis, qui sequuntur sunt speciales. *Cuiac. ad Nou. 112.* Porrò, hic titulus ostendit satis incuriosè libros Pandectarum digestos esse. Hic enim præcedit titulum *de obligationibus*, & ex consequentia, prius addiscimus exceptionibus vti, quam actionibus. Tā malè etiam titulus *ad exhibendum* subsequitur titulum *de rei vindicatione*.
b *4. Instit. 13. 2. Extrauag. 25. 2. in sexto 12. & 2. Clement. 9.* Cæterùm rectè ait *de exceptionib.* sunt enim varię & multiplices. proponūtur enim vel aduersus personas, vel res ipsas, vel actiones, & ipsa iudicia. infrà tractatur *de exceptionibus rei iudicatæ. tit. 2. vsucapionis. tit. 3. doli, metus. tit. 4. & aliis mixtis. tit. 5. litigij. tit. 6.* addendus est hîc titul. *de exceptione rei venditæ. ex libr. 21. tit. 3. š.* addendus est, *titu. 37. 38. libri 8. Codicis.*
c quæ idem sunt quod exceptiones. *Cuia. hic. 8. C. 30. 2. Extrauag. 26. & 2. in Sexto 13.* Probo quod extat in *51. Eclog. 1.* vbi agitur περὶ παραγραφῶν ἢ ἀντιπαραγραφῶν, id est, exceptionibus & replicationibus. nam de replicationibus agitur quoque hoc titulo *l. 1. §. 2. & sequentib. l. 22. in fi. j. eod. Et 4. Inst. 14.* vbi agitur de replicationibus: quin & *j. eo.* agitur de duplicationibus, triplicationibus. *l. 1. §. 3. j. eo.* Nouellam *9.* refero ad *tit. 3. j. eod.* adde huic titulo Oldendorpium *tract. de exceptionibus forensibus*: & Paponem *2. Notar. lib. 9.* & ex antiquis Speculatorem *in tract. de exceptionib. & replicationib.* De singulis generibus exceptionum dixi & dicam sparsim. De formulis exceptionum dicam *in l. 13. j. eod.* Porrò præscriptio nihil aliud est, quam exceptio. hinc Tertulliani liber *de præscriptionib. aduersus hæreticos*, id est, de exceptionibus. hinc præscriptio peremptoria. *l. 8.* præscriptiones fori, id est, exceptiones. *l. vlt. C. de exceptionibus.*
d Præiudicia, sunt speciales exceptiones, quibus excluditur actio hac ratione, quod futuræ grauiori actioni præiudiciū fiat: quorū exempla sunt. *l. 12. 14. 16. 18. & 21. j. eo.*
e i. actoris partes sustinere, *l. 12. j. eo. l. 9. l. 19. š. de probationib.*
f Imò, non videtur. nam actionis verbo non continetur exceptio. *l. 18. in fi. j. de ver. sign.* & actio dicitur ius persequendi, non excipiendi. *l. 51. j. de oblig.* solue, Impropriè agit qui excipit, non propriè.
g non omni, sed affirmando aliquid, id est, quando non est contentus simplici negatione facti: sed præter factum aliquod ius allegat.
h *adde l. 22. j. eo. l. 10. C. eod.*
i de iure naturali & gentium. nam inde habet suam originem exceptio. *v. Oldendorp. c. 1. de except.*
k exhibendum. *Vulgat. Hal.*
l Replicatio ab exceptione officio non differt. Vtriusque enim proprium est excludere res in iudicium deductas ab aduersario. Effectu tamen differt. Nam aliud excluditur exceptione: aliud replicatione. Item consideratis personis à quibus obiiciuntur, & considerato tempore quo tolluntur, differentia est. Quo enim tempore tollitur actio, eodem & replicatio. vtraque certis temporibus excluditur. Nā vtraque est in arbitrio actoris, quando obiiciatur vel non obiiciatur.
m *l. 22. in fi. l. 10. C. eo. Inst. de replicationib.*
n nota replicationis naturam & scopū.
o hinc colligunt nonnulli, Declinatoriam impropriè dici exceptionem: quia non reum, sed iudicem excludit. facilis est solutio. Declinatoria, directò iudicem: obliquè, actoris intentionem excludit.
p rursus quadruplicatio. *Vulgat. Hal.* adde, & contra quadruplicationem quintuplicatio, & sic deinceps.
q Diuisio exceptionum sumpta ab effectu. Exceptionum aliæ sunt dilatoriæ, quæ non semper locum habent: aliæ peremptoriæ, quæ semper locum habent. *l. 3. j. eod.* Dilatoriis, declinamus iudicia id est forum ceu iurisdictionem (formulam. v. apud Oldendorp. *ca. 10. de except.*) iudices (quarum formulam. v. apud Oldēdorp. *c. 1. de excep.*) rescriptū (de quo v. Oldendorp. *ibid. c. 9.*) & ipsum actorem. huc refer exceptiones procuratorias, de quibus *j. eo.* & eam qua negamus aduersario tempus agendi cōpetere. *l. 3. j. eod.* Socinus inter dilatorias refert exceptionē executionis.
r vel quia caret mandato & falsò se procuratorē asserit, & procuratoris munere fungi non potest, præsertim in causa de qua agitur: si à non idoneo constitutus est: si carens mandato non cauit, de quibus v. Oldendorpium *c. 13. de excep.*
s Huiusmodi exceptiones totum, vel partē causæ perimūt.
t & ita vocantur. *l. 6. š. de operis noui. §. 11. Inst. eo.* Porrò procuratorię quatuor modis dicūtur, vno modo, ratione constituētis (vt quia procurator constitutus est à Titio ante litem contestatam. *l. neq; C. de procurato.*) constituti (vt quia miles vel mulier. *l. in exceptione. §. sed si procuratoria. š. de prob. l. si fideiussor. §. quædā. š. mandati.*) accusationis institutę (vt fit in accusatione criminali & populari. *d. §. sed si. l. pen. §. ad crimen. j. de publ. iudic.*) mandati deficientis. *l. inter quos. §. alieno. š. de damno. l. & ideo. š. de operis nou. nunt.*
u ¶ *l. 15. l. 47. j. de solutionib.*
x quo tenetur factus locupletior. siquidem, is dolo facit, qui id ab aduersario petit, quod iam penes se habet.
y tempus petitionis ac litis contestatæ.
z i. Reus debet hanc exceptionem, *si factus est locupletior*, obiicere pupillo tempore litis contestatæ. fieri enim potest, vt post litem contestatam desinat esse locupletior.
a actor sc.
b si fortè actor negat reum iurasse. potest enim fieri vt reus instrumenta litis neglexerit, atque ita non possit in præsentia actorem conuincere.
c *l. 8. j. eod. l. 45. j. de reg. iur.*
d putà, potest exceptionem pecuniæ solutæ obiicere.
e à me sc. aliud est si ab hęrede. nec enim posset hęres legatario obiicere dolum defuncti & testatoris.
f per me sc. quid enim si testator ei legauit rem meam.
g *v. l. 9. §. 2. š. de hæred. inst.*
h *l. 4. §. 31. j. de doli mali.*
i vitiosè sc.
k *adde l. 13. š. soluto.* aliud est in realibus, i. iis quibus res est causa priuilegii.
l hîc enumerantur quatuor personæ, socius omnium bonorum. *l. 16. š. de re iudic.* parens, *d. l. 16.* patronus. *l. 17. ibid.* maritus. *l. 20. d. tit.*
m in id quod facere possit. *Vulgat. Hal.* i. in id tantum condemnatur, quod &c.
n *l. 24. l. 25. š. de re iud.* Imò, competit. *l. 19. j. eo. l. 16. j. de fideiuss.*
o nec enim datur constante matrimonio. *C. ne fideiussores dot.*
p i. quarum res ipsa causa est. *adde l. 32. š. de reb. auth. iud.*
q *l. 29. š. de euict.*
r *l. 21. in fi. š. de pact.*
s factæ à muliere sc. contra SC. Velleianum, *adde l. 11. C. e. l. 16. in fi. š. ad Velleian.*
t ipsi liberto à patrono, *l. 1. §. 5. j. quar. rer. actio.* de hac exceptione. *v. Cuiac. 16. obs. 8.*
u Macedonianum sc. *l. 9. §. 3. š. de SC. Maced.*
x *l. 2. C. de fideiuss.*
y quod si deceptus non sit. *Vulgat.* quia si deceptus non sit. *Hal.* vulgata lectio vera est, vt sit sensus, Minore in re non decepto, sed sua facilitate, & dolo creditoris, fideiussori non succurri.
z quia non ideo si minor est, deceptus existimatur, *l. 9. §. 4. š. de iureiur.*

8. *Idem*

a *v. l.15. in fin. ȷ. eod.*
b ſi tamen non incompatibiles: item, dummodo antea conuictus non fuerit m[illegible] dacii in ea re. *Nouel. 18. c. 8. adde 3. Harmenop. ti. 5. cap. περὶ μεταθέσεως χρέους: & Scholion. ibidem.*
c *οὐ πάντως 51. Eclog. 1. c. 8. §. 3.* Ergo quadamtenus? ſic ſentio, Poteſt enim reus ita excipere & fateri, vt ſibi præiudicaturus ſit. E cõtrario, ita reſpõdere, vt fateri non videatur. Ideoque cautos & prouidentes oportet eſſe reos, quoties interrogationibus aduerſarii reſpõſuri ſunt. ne alioquin eorum confeſſio diuidatur. *v. Cuiac. 9. obſ. 36.*
d *ὑποθέσει 51. Eclog. 1. c. 8. §. 3. adde c. exceptionem. 63. de regul. in 6. & c. cum venerabilis, de exceptionibus. adde l. 9. C. de except.*
e *c. 63. de regu. in 6.* Quid? num tenebitur homicidii, qui homicidium quidem fatebitur, ſed de inculpata tutela excepit? num erit debitor qui fatebitur mutuũ, ſed ſolutionem factã excipiet? Certè in priori caſu magna iudicis prouidentia opus eſt, in circunſtantiis diligenter expendendis. Nã & vno latere ipſa vox *homicidium*, per ſe delictum ſonat: & è cõtrario, reus ea honeſtate & vita eſſe poteſt, vt omnis praua alterius iniuſtè interficiẽdi ceſſet ſuſpicio. Adfert, Zaſius eo caſu hanc formulam excipiẽdi, *Nego me homicidium commiſiſſe, & ſi conſtaret, Feci ad meam defenſionẽ quidquid in hoc negotio feci.* Et de ea quæſtione iam dixi *ad l. 4. ȷ. ad leg. Aquil.* Quod ad poſteriorẽ caſum attinet, Zaſius reum non fateri ait, ſi ita excipit, *Solui actori quidquid debui:* aliàs, qui duabus enuntiationibus vtitur, putà *Mutuũ dediſti, ſed ſolui*, non eſt ſecurus.
f *l. 63. ȷ. de re iudicata.*
g putà Titius. rem vindicans.
h & pronunciatum rem eius non eſſe.
i putà viro rei domino.
k id eſt, exceptionem rei iudicatæ ei non poſſe obiici.

De pluribus exceptionibus.

8. *Idem*[e] libro 14. ad Plautium.[f]

NEmo prohibetur pluribus[a] exceptionibus vti, quamuis diuerſæ ſunt[b].

De confeſſione.

9. *Marcellus*[a] libro 3. Digeſtorum.[a]

NOn vtique[c] exiſtimatur confiteri de intẽtione[d] aduerſarius, quo cum agitur, quia exceptione vtitur[e].

De re iudicata.

10. *Modeſtinus*[a] lib. 12. Reſponſorum.[a]

MOdeſtinus reſpondit: Res inter alios iudicata aliis non[f] obeſt, nec, ſi is[g] contra quem iudicatum eſt[h], heres extiterit ei[i], contrà quem nihil pronunciatum eſt, hereditariam ei litem inferenti præſcribi ex ea ſententia poſſe[k], quam proprio[l] nomine diſceptans, antequam[m] heres extiterit, excepit.

De inſtrumentis.

11. *Idem*[a] libro 13. Reſponſorum.[a]

QVi adgnitis inſtrumentis, quaſi vera eſſent, ſoluit poſt[n] ſententiam iudicis: quæro, ſi poſtea cognita rei veritate, & repertis falſis inſtrumentis accuſare velit, & probare falſa eſſe inſtrumenta, ex quibus conueniebatur, cùm inſtrumentis ſubſcripſerat[o] ex præcepto ſiue interlocutione iudicis, an præſcriptio ei opponi poſſit: cùm[p] "&" principalibus conſtitutionibus manifeſtè caueatur, etſi res iudicata eſſet ex falſis inſtrumentis, ſi poſtea falſa inueniantur, nec rei iudicatæ præſcriptionem opponi. Modeſtinus reſpondit. ob hoc, quòd per errorem ſolutio facta eſt: vel cautio de ſoluendo interpoſita proponitur ex his inſtrumentis, quæ nunc falſa dicuntur, præſcriptioni locum non[q] eſſe.

De actore in præiudiciis.

12. *Vlpianus*[a] libro 38. ad Edictum.[a]

GEneraliter in præiudiciis[r] is actoris partes ſuſtinet, qui habet intentionem ſecundum id, quod intendit.

De petitione hereditatis & rerum ſingularum.

13. *Iulianus*[a] libro quinquageſimo Digeſtorum.[a]

SI poſt litem de hereditate conteſtatam[ſ], res ſingulæ petantur: placet, non obſtare exceptionem, *Quod*[t] *præiudicium hæreditati non fiat.* futuri enim iudicij, non facti[u] nomine, huiuſmodi exceptiones comparatæ ſunt.

De redhibitione.

14. *Alfenus*[a] *Varus* libro 2. Digeſtorum.[a]

FIliusfamilias peculiarem ſeruum vendidit: pretium ſtipulatus eſt. is homo redhibitus[x], "&" poſtea mortuus eſt. & pater eius pecuniam ab emptore petebat, quam filius ſtipulatus erat. placuit æquum eſſe in factum exceptionem eum obiicere, *Quod pecunia ob hominem illum expromiſſa eſt, qui redhibitus eſt.*

De iureiurando, & de dolo.

15. *Iulianus*[a] libro quarto ad Vrſeium Ferocem.[a]

ADuerſus exceptionem iuriſiurandi, replicatio doli mali non debet dari: cùm prætor id agere debet, ne de[y] iureiurando cuiuſquam quæratur.

l hinc ſumitur ratio dubitandi. nec enim videtur audiendus, cùm idem de re eadem aduerſus eundem ſit ſuperatus.
m ſecus eſt, poſtquam heres extitit: hinc ſumitur ratio decidendi. Petitur quidem res eadem in ſubſtantia, non tamen eadem in qualitate: antea non erat dominus, nunc verò dominium nactus eſt.
n *l. 1. 2. 3. C. ſi ex falſis inſtrument.*
o non manu, ſed conſenſu præſtito. Qui cõſentit ſubſcribere dicitur. *l. 18. ȷ. de adop.*
p ratio dubitandi.
q deciſio, Iudicati executio ſolet ſuſpendi, & ſoluti dari repetitio, ſi falſis inſtrumentis circumuenta eſt religio iudicantis. *l. vlt. C. ſi ex falſ. inſtru. Pau. 5. ſent. 5. §. vlt.*
r quæ quid eſſent dixi ȷ. in epigraphe huius tituli. adde, eo vocabulo hîc intelligi actionem & exceptionem. huius legis interpretationem, *v. apud Cuiac. 5. obſ. 37.*
ſ *ſub.* & per ſententiam definitiuam terminatam.
t ita exceptiones quædam conceptæ ſunt. *l. 16. ȷ. eo.* vt quod metus cauſa; quod non vi, quod vi aut clam, quod facere poſſum. *Pithæus a. nota. fol. 81. adde Cuiac. 5. obſ. 34.* Sic etiam concipiebantur quædam ſtipulationes, *quod ego decẽ credidi*, & actiones quędam. hinc illud Fabii *6. c. 8.* Colaphum tibi ducam, & formulam ſcribam, quòd caput durum habeas, *vide Pithæũ ibid.*
u factũ iudicis. dicitur de re iudicata, *vt l. 58. ȷ. de rei vind. vide Cuia. in hunc locum 9. obſ. 27.*
x *l. 59. ȷ. de ædilitio: l. 5. §. 4. ȷ. de dolo malo.*
y ¶Poſt iuramentum nõ poteſt quæri de periurio. huius regulæ ſeptem exceptiones vide *hic:* apud Zaſium.

De petitione fundi, & ſeruitutis.

16. *Africanus*[a] libro nono[z] Quæſtionum.[a]

FVndum Titianum poſſides, de cuius proprietate inter me & te controuerſia eſt. & dico præterea viam ad eum per fundum Sempronianum, quem tuum eſſe conſtat deberi. ſi viam[a] petam: exceptionem, *Quod præiudicium*[b] *prædio non fiat*, vtilem tibi fore putauit: videlicet quòd non aliter viam mihi deberi probaturus ſim, quàm priùs probauerim fundum Titianum meum eſſe.

17. *Paulus*[a] libro ſeptuageſimo ad Edictum.[a]

SEd ſi ante viam[c], deinde fundum Titianum petat: quia &[d] diuerſa corpora ſunt: & cauſæ reſtitutionum diſpares: non nocebit exceptio.

De petitione fundi vel partis, & iudicio communi diuidundo, vel petitione fructuum.

18. *Africanus*[a] libro nono[e] Quæſtionum.[a]

FVndi, quem tu proprium tuum eſſe dicis, partem à te peto, & volo ſimul iudicio quoque communi diuidundo agere ſub eodem iudice. Item ſi eius fundi quem tu poſſideas, & ego proprium meum eſſe dicam, fructus condicere tibi velim: quæſitum eſt, an exceptio, *Quod præiudicium fundo, partíve eius non fiat*, obſtet, an deneganda ſit. & vtrobique putat interuenire prætorem debere: nec permittere petitori, priuſquam de[f] proprietate conſtet, huiuſmodi iudiciis experiri.

De reo & fideiuſſore.

19. *Marcianus*[a] libro decimotertio Inſtitutionum.[a]

OMnes[g] exceptiones, quæ reo competunt, fideiuſſori quoque etiam inuito[h] reo competunt[i].

De cauſis exceptionum.

20. *Paulus* libro ſingulari de Conceptione formularum.[a]

EXceptiones opponuntur[k], aut quia factum ſit, quod fieri oportet[l], aut quia factum ſit, quod fieri non oportuit[m], aut quia factum non ſit, quod fieri debuerat[n]. Quia factum eſt, quod fieri oportuit: datur exceptio rei venditæ[o] & traditæ, & rei iudicatæ[p]. Quia factum eſt, quod fieri non oportuit: datur exceptio doli mali[q]. Quia non[r] factum eſt, quod fieri debuit, vt bonorum poſſeſſionis non datæ[ſ].

De controuerſia rei maioris & rei minoris.

21. *Neratius*[a] libro quarto Membranarum.[a]

REi maioris[t] pecuniæ præiudicium fieri videtur, cum ea quæſtio in iudicium deducitur, quæ vel tota vel ex aliqua parte communis eſt quæſtioni de re maiori.

Quid ſit exceptio, & de eius effectu. 1. De replicatione.

22. *Paulus*[a] libro ſingulari de Variis lectionibus.[a]

EXceptio eſt conditio[u], quæ modò eximit reum damnatione[x], modò minuit damnationem[y].

1 ¶Replicatio[z] eſt contraria exceptio, quaſi exceptionis exceptio.

De ſtatua in municipio poſita.

23. *Labeo*[a] lib. 6. Pithanon à Paulo Epitomatorum.[a]

PAulus: Si quis ſtatuam[a] in municipio ea mente poſuit, vt ea municipij eſſet, & eam petere vult: excludi eum oportet præſcriptione in factum data.

De iureiurando filiifamil.

24. *Hermogenianus*[a] lib. 6. Iuris Epitomarum.[a]

FIliusfamilias[b] exceptionem iuriſiurandi patri quærit, ſi eum dare non oportere iurauerit.

z *v. Cuiac. 9. ad Afric. fol. 224.*
a i. rem minorem. *l. 18. 21. ȷ. eo. l. 54. ȷ. de iudic. l. 5. C. de act. hære. l. 1. C. qui accuſare.* ſic præpoſteratio non admittitur.
b *d. l. 18. ȷ. e. l. 32. §. 10. ȷ. de arbitr. l. 5. in fi. ȷ. de hæred. pet. l. 1. §. 1. ȷ. famil[illegible]æ.*
c *l. 16. ȷ. eo.*
d *v. Cuiac. in hunc locum 5. obſ. 37.*
e *v. Cuiac. 9. ad Afric. fol. 225.*
f Priùs de proprietate agendum, quam familiæ erciſcundæ, *l. 1. ȷ. familiæ.*
g Imò, non omnes. *l. 7. §. 1. ȷ. e.*
h *l. vlt. ȷ. de pactis.*
i *l. 11. C. e. l. 49. ȷ. de fideiuſſorib. l. 9. §. 3. ȷ. de SC. Maced.*
k Exceptionũ diuiſio ſumpta à materia. adde & aliam ab eadem cauſa materiali ſumptã. nempe, aliàs in rẽ, aliàs in perſonam, *l. 7. ȷ. eo.* Item, aliàs facti, aliàs iuris. de qua *v. l. 33. C. de tranſact.*
l hinc exceptio rei iudicatæ, rei venditæ & traditæ. *l. 1. 2. ȷ. de excep. rei vend.*
m hinc exceptio doli.
n vt bonorum poſſeſſio negata. *ȷ. eod.*
o *l. 1. 2. ȷ. de excep. rei vend.*

p *ȷ. de excep. rei iud.* q ea competit creditoribus aduerſus eos qui bonorum poſſeſſionem non adierunt. *l. vlt. C. qui admitti:* Eo etiam nomine interdum competunt actiones, vt actio ad edendum, exhibendum, cauendum, diuidendum, ſeparandum, ac præſtandam patientiam.
r *ſub.* ſolenniter. vide quæ ſcripſi *ad l. vlt. C. qui admit.*
ſ *ȷ. de dolo malo. ȷ. de doli mali.* t *l. 16. ȷ. eo. adde l. 4. ȷ. de in integr. reſt.*
u ius, facultas. *l. 2. ȷ. eo.* x in totum. y quid enim ſi nondum tempus agendi actori competat? z *l. 2. §. 1. ȷ. eo. 51. Eclog. 1. c. 3.* a *l. 29. ȷ. de reb. auth. iud.*
b *l. 23. ȷ. de iureiurando. l. 2. ȷ. quar. rer. actio.*

a *§.5.Inst.de excep.* ea Græcis dicitur περὶ κεκριμένων παραγραφὴ *51. Eclog. 2. v. Oldendorp.c.39.de exceptionib.*
b *v.l.15.s.qui potior.l.63.s.de re iudicata:* Acta cum vno legatario non nocent alteri, etiamsi declaratum fuerit testamentum deficere.
c vel legatum. *Hal.*

DE EXCEPTIONE REI iudicatæ [a].

Tit. II.

De re inter alios iudicata.

1. *Vlpianus* lib.2.ad Edictum.

CVM res inter [b] alios iudicatæ nullum aliis præiudicium faciant. ex eo testamento, vbi libertas data est, vel legato [c], agi potest: licèt ruptum, vel irritum, aut non iustum dicatur testamentum. nec, si [d] superatus fuerit legatarius, præiudicium libertati [e] fit.

De causa exceptionis sublata.

2. *Idem* lib.13.ad Edictum.

QVi cum [f] herede eius egit, qui filium præterierat, & exceptione summotus est, *Ac [g] si non in ea causa sint tabulæ testamenti, vt contra eas bonorum possessio dari possit:* omittente [h] emancipato filio bonorum possessionem, non iniquè restituetur, vt agat cum herede. & ita Iulianus libro quarto digestorum scripsit.

De eadem quæstione. De petitione hereditatis, & singularum rerum.

3. *Idem* lib.15.ad Edictum.

IVlianus libro tertio digestorum, respondit, exceptionem rei iudicatæ obstare, quotiens eadem quæstio inter [i] easdem personas reuocatur. Et ideo etsi singulis rebus petitis [k] hereditatem [l] petat, vel contrà [m]: exceptione summouebitur.

De his qui rem in iudicium deducunt.

4. *Idem* lib.72.ad Edictum.

REi iudicatæ exceptio tacitè continere videtur [n] omnes [o] personas, quæ rem in iudicium deducere solent [p].

Si eadem res alia actione petatur.

5. *Idem* lib.74.ad Edictum.

DE eadem re agere videtur, & qui non eadem actione agat, qua ab initio agebat: sed etiam si alia experiatur, de eadem tamen [q] re. Vtputa si quis mandati acturus, cùm ei aduersarius iudicio sistendi causa promisisset, propter eandem [r] rem agat negotiorum gestorum, vel condicat: de eadem re agit: Rectéque ita definietur, eum demum de [s] re non agere, qui prorsus rem ipsam nõ persequitur. cæterùm cùm quis actionem mutat, "&" experitur: dummodò de eadem re experiatur: etsi diuerso [t] genere actionis, quàm instituit: videtur de ea re agere.

De ratione & vsu huius exceptionis.

6. *Paulus* lib.70.ad Edictum.

SIngulis controuersiis singulas actiones [u], vnúmque iudicati finem [x] sufficere [y], probabili ratione placuit: ne aliter modus litium multiplicatus [z], summam atque inexplicabilem faciat difficultatem: maximè si diuersa pronunciarentur, parere ergo exceptionem rei iudicatæ frequens [a] est.

d *adde l.2.C.de fide instrum. l. 1. l.2.l.3.l.4.C.quibus res iudicata non nocet.*
e i. alteri legatario cui libertas erat legata. atque ita heres non potest allegare ius tertii.
f *l.15.j.de oblig.*
g De formula exceptionis. v. quæ notaui *ad l.25.s.de bon.lib.*
h *l.17. s. de inusto: l.2. s.vnde liberi.*
i *l.7.§. 4. j. de excep.rei iud.*
k in iudicio aliquo, in quo tamen petitor nõ obtinuit.
l i. vniuersa bona. Qui à rerum singularũ petitione remouetur, & ab earum vniuersitate remouetur.
m *vt l. 7. in fi.j. eod.*
n Eadem est persona domini & procuratoris. Eadem, inquam, non rei veritate, sed fictione. ideóque quod procuratori & similib. personis obiici potest, obiici etiam potest ipsis dominis. nã ex quo huiusmodi personæ interueniunt, censentur & ipsi domini interuenisse.
o *l.11.§.7.j.eo. l. 2 in fi. s.de adm. tut.*
p i. procuratores, mandatarios, curatores, actores municipum.
q Eadem res dicitur licet actio varietur. *l. 6.7.j.eod.l.53.j. de oblig. l. 4. in fi.s. depositi.*
r Qui mandati iudicio succubuit in vna re negotiorum gestorum nomine eiusdem rei agere non potest. hæc enim ab illa dependet. Quæ autem ab alia dependet actio vel quæstio eadem est cum alia, iuris fictione. *Soc.*
s De re non agit, qui prorsus rem ipsam non persequitur.
t Licèt modus varietur, si tamen causa non variat, dicitur eadem quæstio, & eadem res.
u *l.5.s.eo.l.53.j.de oblig.l.43.j.de reg.iur.l.4.§.2.in fi.s.de noxalib.l.9.§.1.s.de tributoria. l.vlt.C.de furtis.§.16.vers.sed nostra.Inst.de oblig.quæ ex delicto.*
x hinc colligere possumus, Principes summa nequitia vti, quotiens rescripta concedunt ad resuscitandas lites iudicio iam decisas.
y nisi errore quis deceptus sit. *l.4.in fi.s.quod cum eo.*
z in infinitum. *l.13.in fi.s.de damno.*
a argumentum à communiter accidentibus in iure frequens est.
b ¶putà vniuersam hereditatem. *l.3.in fi.s.eo.* totum, inquam, corporis vel iuris.
c Imò non nocet. *v.Dyn.ad c.80.de regul.in 6.num.2.3.*
d Pars in toto est, *vt hîc.* Atqui genus pars speciei suę esse dicitur Aristoteli *5.Metaphysic.25?* Dicitur sanè: vt quod speciei definitionẽ ingrediatur: cum denique non possit definiri species sine suo genere. eo sensu agnatis cognati contineri dicuntur. *l.5.s.vnde cognati.* si quis enim velit definire agnatum, cognationis mentionem faciat necesse est. *l.10.§.2.s.de gradib.*
e *l.1.§.4.in fi.j.de verb.obl.l.113.j.de reg.iur.* & generi per speciem derogatur. *v.l.99. in fi.s.de leg.3.l.80.j.de reg.iur.*
f hoc totum substantiale est: vt domus respectu soli & superficiei. Totum vero quantitatis, decem ad quinque: Totum iuris, vt id quod plus oppositum minori: sic in iure plus est donare quàm vendere. *l.163.j.de reg.iur.*
g summis, vt sunt pecuniæ, census, pensiones. Nam sententia lata in maiore summa, præiudicat minori.
h puta vsufructu.
i Sententia lata super toto & continente, præiudicat parti & contento.
k petii. *Hal.* l puta duo serui. *l.21.§.2.j.eo.*
m Denegata fundi, insulæ, nauis petitione, denegatur etiam arborum excisarum, areę, tignorum, lapidũ & tabularum petitio.

De toto & parte. 1. De partu. De cæmentis, & tignis. De fructibus. *4. De eadem quæstione. De petitione hereditatis, & singularum rerum. 5. Vel debiti hereditarij.*

7. *Vlpianus* libro 75.ad Edictum.

SI quis, cùm totum [b] petisset partem petat: exceptio rei iudicatæ nocet [c]. nam pars [d] in toto est [e]: eadem enim res accipitur, etsi pars petatur eius, quod totum petitum est. Nec interest, vtrùm in corpore [f] hoc quæratur, an in quantitate [g], vel in iure [h]. Proinde si quis fundum petierit, deinde [i] partem petat vel pro diuiso, vel pro indiuiso: dicendum erit, exceptionem obstare. Proinde & si proponas mihi, certum locum me petere ex eo fundo, quem peti [k] obstabit exceptio. Idem erit probandum, & si duo corpora [l] fuerint petita, mox alterutrum corpus petatur. nam nocebit exceptio. Item si quis fundum petierit, mox [m] arbores excisas ex eo fundo petat: aut insulam petierit, deinde aream vel tigna, vel lapides petat [n]. Item si nauem petiero, postea singulas tabulas vindicem [o].

1 ¶Si [p] ancillam prægnantem petiero, & post litem contestatam conceperit, & pepererit, mox partum eius petam: vtrùm idem petere videor, an aliud, magnę quæstionis est. & quidem ita definiri potest, totiens eandem rem agi, quotiés apud iudicem posteriorem id quæritur, quod apud priorem quæsitum est. In his igitur ferè omnibus exceptio nocet [q].

2 ¶Sed in cæmentis & tignis diuersum est [r]: nam is, qui insulam petit, si cæmenta, vel tigna, vel quid aliud suum petat, in ea conditione est, vt videatur aliud [s] petere. etenim cuius insula est, non vtique & cæmenta sunt. denique ea, quæ iuncta sunt ædibus alienis separata dominus vindicare potest [t].

3 ¶De fructibus eadem [u] quæstio est, & de partu. hæc [x] enim nondum erant in rebus humanis. sed ex ea re sunt, quæ petita est. magísque est, vt ista exceptio non noceat. Planè [y] si in restitutionem vel fructus, vel etiam partus venerunt, æstimatíque sunt: consequens erit dicere, exceptionem obiiciendam.

4 ¶Et generaliter (vt Iulianus definit) exceptio rei iudicatæ obstat, quotiens inter [z] easdem personas eadem quæstio reuocatur, vel [a] alio genere iudicii. Et ideò si hereditate petita singulas res petat, vel singulis rebus petitis hereditatem petat: exceptione summouebitur.

5 ¶Idem erit probandum, & si quis debitum petierit à debitore hereditario, deinde hereditatem petat. vel contrà, si ante hereditatem petierit, & postea debitum petat, nam & hîc obstabit exceptio. nam cum hereditatem peto: & [b] corpora, & actiones omnes, quæ in hereditate sunt videntur in petitionem deduci.

De petitione partis, & iudicio diuisorio.

8. *Iulianus* libro 51.Digestorum.

ITem parte [c] fundi petita, familiæ erciscundæ, vel communi diuidundo agit. æquè exceptione summouebitur.

De causa exceptionis sublata. 1. De replicatione rei secundum se iudicatæ. 2. De auctore, & emptore.

9. *Vlpianus* lib.75.ad Edictum.

SI à te hereditatẽ petam, cùm nihil possideres, deinde, vbi [d] cœperis aliquid possidere, hereditatẽ petã: an noceat

n non auditur, quia idẽ petit. Imò, auditur, quia non idem petit, sed aliud, *§.2.j.eo.*
o non audiat: quia idẽ peto, *l. 27.§.8. s.de pact.* Imò, non idem peto. aliud est enim materia, aliud nauis. *l.18. §.2.s.de pign.*
p *v. in hunc §. Zasium.*
q *l.21.§.1.j.eo.*
r i. exceptio nõ nocet vt in causa superiore
s *l.27. §. 8. s.de pact.* Imò idem petit. *in pr. s.eo. vers. item si quis fundum.* solue. hic, domo destructa, cæmẽta separata. *in fi.j.e.* peti possunt. ibi de cæmentorũ petitione agitur, domo non destructa.
t Cur nõ quoque separatas nauis tabulas petere possum? vel ideo quòd domus ex lapidibus meis extructa, mea esse illicò desiit. *l.7. §.10.s.de adquir. rer.* nauis ex tabulis meis confecta, mea remansit. *l.7.§.7.s. de adq.rer.* Dissoluta domo, dominium lapidũ ad priorem dominum reuertitur: ideoque ab iis petendis non repellitur. Dissoluta naui, nihil plus dominii ad tabularũ dominum redit quàm antea fuit. ideoque si quis sententia semel a dominio tabularum fuit repulsus, ad illud dominiũ petendum amplius reuerti non potest. hæc Soc. & Zas.
u vt scil. exceptio noceat. atqui infra dicitur exceptio nõ nocere. *j.eod.* Eo quidam moti, putauerunt etiam ætate Accursii legendũ *j.eo. Noceat.* de quo antequam dicam, censeo verba *§.2.* iungenda postremis verbis versiculi *Item si nauem.s.eo.* Item ex *§.1.* facio secundum. His ita constitutis sic sentio. Quoties res eadem petitur apud secũdum iudicem quæ petita fuit apud priorem, nocet exceptio *d.§.1.* Qui ancillam, vel fundum, vel gregem petiit, si ancilla postea pepererit: si ex fundo fructus nati sunt, si grex auctus est: siue & ancillam & partum simul, siue partum tantum petit, remouetur: quia idem petit *l.21.§.1.j.eo.* at nondum partus erat in rebus humanis cùm ancilla petebatur, &cæt? Res igitur nouo illo augmento diuersa & alia facta est. Quod cum ita sit, non est reiiciendus actor, quòd rem aliam petat? Facilis est responsio. Partum esse rem aliam à ventre. sed negari etiam non potest, quin partus ex ea quæ petitur, natus sit. Ideoque, cui actio denegata est totius rei, denegata ei quoque censetur actio eorum quæ inde nata erunt.
x Denunciatio super ea obligatione quæ per ius vel per sententiam sublata est fieri non potest. de quo vide plura apud Socinum *regula 88.*
y sensum hunc esse existimo. Si fructus omnino, aut certè sub quadam æstimatione petenti adiudicatus est, citra omnem difficultatem, is cui proprietas fuit adiudicata non audietur fructus repetens: cum ii vel omnino aduersario fuerint adiudicati, vel eius loco æstimationem acceperit. *facit l.46.supra de rei vindic.*
z *l.3.s.eo.l.22.j.eod.*
a *l.5.s.eod.*
b Hereditatis verbo, singula corpora & actiones hæreditariæ comprehenduntur. Est enim nihil aliud vniuersale, quam res singulares simul collectæ.
c *l.18.s.de except.* d *l.17.18.l.25.j.eod.*

ceat

a Reus absolutus,quia non possidebat,potest conueniri,si possidet.
b & ita cessante causa absolutionis, cessat effectus eiusdem. nam cessante causa, cessat effectus.*l.6.§.2.ʒ.de iur.patronat.*
c nota hic agi de possessione,non de proprietate.
d & ita titulo empti possessionem nanctus sit.

ceat exceptio ista?& putem,siue fuit iudicatum, hereditatem meam esse, siue aduersarius, quia nihil [a] possidebat, absolutus est:non nocere exceptionem [b].

1 ¶ Si quis fundum, quem putabat se possidere [c], defenderit, mox emerit [d]: re secundum petitorem iudicata an restituere cogatur[e]?& ait Neratius,si actori iterum petenti obiiciatur exceptio rei iudicatæ, replicare eũ oportere [f] de re secundum [g] se iudicata.

2 ¶ Iulianus scribit, exceptionem rei iudicatæ à persona auctoris ad emptorem [h] transire solere, retrò autem ab emptore ad auctorem reuerti non debere. quare si hereditariam rem vendideris, ego eandem ab emptore petiero, & vicero: petenti tibi non opponam exceptione,

At si ea res iudicata non sit inter me,& eum,cui vendidisti.

10. *Iulianus* lib.51.Digestorum.

ITem, si victus fuero, tu aduersus me exceptionem non habebis.

De petitione ex alia causa. 3. De auctore & emptore. 4. De petitione ex eadem vel ex alia causa. 6. De itinere & actu. 7. De his qui rem in iudicium deducunt. 8. De filio & patre. 9. De authore & venditore. 10. De pignore.

11. *Vlpianus* lib.75.ad Edictum.

SI mater filij impuberis defuncti, ex senatusconsulto [i] bona vindicauerit idcirco, quia putabat rupto patris eius testamento neminem esse sustitutum, victáque fuerit,quia testamentum patris ruptum non erat, postea autem apertis pupillaribus tabulis apparuit, non esse ei substitutum: si peteret rursus hereditatem,obstaturum [k] exceptionem rei iudicatæ, Neratius ait. ego exceptionem obesse [l] ei rei iudicatę non dubito.sed ex causa succurrendum erit ei, quæ vnam tantùm causam egit rupti testamenti.

1 ¶ Denique & Celsus scribit,si hominem petiero,quẽ ob eam rem meum esse existimaui, quod [m] mihi traditus ab alio est, cùm is ex hereditaria causa meus esset: rursus petenti mihi obstaturum exceptionem.

2 ¶ Si quis autem petat fundum suum esse, eo quòd Titius eum sibi tradiderit:si postea alia ex causa petat, causa adiecta [n]:non debet summoueri exceptione.

3 ¶ Item Iulianus scribit: Cùm ego & tu heredes Titio extitissemus, si tu partem fundi, quem totum hereditarium dicebas,à Sempronio petieris,& victus fueris,mox eandem partem à Sempronio emero[o].agenti tibi mecum familiæ herciscundæ,exceptio obstabit: quia res iudicata sit inter te & venditorem meum. nam & si antè eandem partem petissem,& agerem familiæ herciscundæ: obstaret exceptio,*Quod res iudicata sit inter me & te.*

4 ¶ Eandem causam facit etiam origo petitionis [p]. Ceterùm si fortè petiero fundum vel hominem, mox [q] alia causa noua [r] post petitionem mihi accesserit,quę mihi dominium tribuat:non me repellet [s] ista exceptio.nisi [t] fortè intermissum dominium in medio tempore rediit quodam postliminio. Quid enim,si homo,quem petierã, ab hostibus fuerit captus, mox postliminio receptus? hîc exceptione summouebor: quia eadem res esse intelligitur. At si ex alia causa dominium fuerim nactus, non nocebit exceptio. Et ideo si fortè sub conditione res legata mihi fuerit, deinde medio tempore [u] adquisito dominio petam,mox existente conditione legati rursus petam:putem,exceptionem non obstare.alia[x] enim causa fuit prioris dominij,hæc noua nunc accessit.

5 ¶ Itaque adquisitum quidem postea dominium, aliam causam facit: mutata autem opinio petitoris, non facit. Vtputa opinabatur,ex causa hereditaria se dominiũ habere: mutauit opinionem,& cœpit putare ex causa donationis.hæc[y] res non parit petitionem nouam.nam qualecumque [z], & vndecunque dominium adquisitum habuit,vindicatione prima in iudicium deduxit.

6 ¶ Si quis iter petierit, deinde [a] actum petat: puto fortiùs defendendum, aliud videri tunc petitum, aliud nunc:atque ideo exceptionem rei iudicatæ cessare.

e possessionem scil. mouet dubiũ, quòd reus empti titulum habeat,paratúsque sit de ipsa proprietate litigare:ita excipit. *Secundum te rectè iudicatum est, cùm non esses verus possessor nunc empti titulo sum subnixus: ideóque sententia in tuam vtilitatẽ lata ad hanc meam & præsentem possessionem non extenditur.*
f interim scil. dum de proprietate cognoscetur.
g vt interim nõ proficiat res iudicata ei contra quem iudicatum est. *l.16.ʒ.eod.*
h *l.11.§.9.l.28.ʒ.eod.*
i Tertulliano, quo matres vocantur ad successionem liberorum.
k obstaturam. *Hal.* Hinc collige ante apertas tabulas iudiciũ ferri posse stricto iure, sed tamen rescindi.
l atqui nõ obest transigenti, si transegerit ante apertas tabulas testamẽti. *l.6.ʒ.de transactionibus.*
m de origine possessionis.*v.§.4.ʒ.eod.l.14.§.2.l.27.ʒ.eod.*
n *d.§.2.*
o *l.9.§.1.§.eod.*
p generalis sc. licèt sit varietas in qualitate causę,& genere petitionis.Hinc illud forense, In petitione & conclusione tota origo æstimandá est.
q *l.23.ʒ.de iudicijs.l.25.§.1.l.42.ʒ.de libe.caus.*
r quæ cum effectu nõ potuit tractari in primo iudicio, deficiente in ea iure.
s Imò, repellet. *l.9.§.1.ʒ.eod.*
t Postliminij reuersio impedit nouam causam, quia reducit rem captam in statum pristinum.
u i. dum cõditio expectatur.
x Aliud est dominium de nouo adquirere, aliud ex postliminio recuperare.
y *§.1.ʒ.eod.* z i.vel ciuilem,vel naturalem.*v.Cuiac.11.obs.35.*
a Aliud est iter,aliud actum petere.
b ¶*l.4.ʒ.eod.* c *l.23.ʒ.de administ.tut.*
d Sententia lata in filij vtilitatem prodest patri. e *l.9.in fin.ʒ.eod.*
f *l.14.in fin.ʒ.de aqua pluu.* g *l.63.ʒ.de re iudicat.*
h *l.13.14.l.21.§.3.vers.sed si vsumfructum.ʒ.eod.l.10.ʒ.de except.l.133.ʒ.de verbor.obligat.* Acta facta in vna ex pluribus instantiis non valent, neque inter easdem personas fidem faciunt,quoties ad diuersam fidem facta sunt.vide Socinum *regula 7.*
i corpus,seu res corporalis,quantitas(i.qualitas)ius.
k *v.l.22.ʒ.eodem.*
l Res pinguiùs pro communi vtilitate capiuntur. Idem verbum reperitur in *l.49.ʒ.de re indicata.v.l.2.ʒ.ex quib.caus.in poss.*

m *l.21.§.2.ʒ.eod.l.33.ʒ.de vsufructu.* n *d.l.33.in fin.*
o sensus est: Actio personalis ex causa remota: realis ex proximo pariunt exceptionem præiudicij.*Zas.v.Hotom.27.Illust.in pr.*
p i.in eo quod sequitur ceu processu. *vt hic.* differunt etiam origine (nam realis ex iure quod quis habet in rem per alium possessam: personalis, ex contractu, & delicto vel quasi) natura (nam personalis in eum qui obligatus est, realis,in quemcunque rei possessorem) effectu, (nã in reali, rem esse debitoris, in personali rem deberi pronuntiatur.

7 ¶ Hoc iure vtimur, vt ex parte actoris in exceptione rei iudicatæ hæ personæ [b] continerentur, quæ rem in iudicium deducunt. Inter hos erunt procurator, cui mandatum est: tutor [c], curator furiosi, vel pupilli: actor municipum.ex persona autem rei etiam defensor numerabitur:quia aduersus defensorem qui agit,litem in iudicium deducit.

8 ¶ Si quis hominem à filiofamilias [d] petierit, deinde eundem à patre petat:locum habet hæc exceptio.

9 ¶ Si egero cum vicino aquæ pluuiæ arcendæ, deinde alteruter nostrûm prædiũ vendiderit,& emptor [e] agat, vel cum eo agatur: hæc exceptio nocet: sed de eo opere, quod iam erat factum,cùm [f] iudicium acciperetur.

10 ¶ Item si rem, quam à te petierat Titius pignori Seio dederit,deinde Seius pignoratitia aduersus te vtatũr. distinguendum erit,quãdo pignori dedit Titius. & si quidem antequam peteret: non oportet, ei nocere exceptionem. nam & ille petere debuit, & ego saluam habere debeo pignoratitiam actionem. sed si,posteaquam petit,pignori dedit:magis est, vt noceat [g] exceptio rei iudicatæ.

De indemnitate spectanda.

12. *Paulus* lib.70.ad Edictum.

CVm quæritur,hæc exceptio noceat,necne: inspiciendum est,an idem [h] corpus [i] sit.

13. *Vlpianus* lib.75.ad Edictum.

QVantitas eadem,idem ius.

De vsufructu accrescente. 2. Differentia actionum personalium & realium. 3. De interdicto & rei vindicatione.

14. *Paulus* lib.70.ad Edictum.

ET an eadem causa petendi,& eadem [k] conditio personarum.quæ nisi omnia concurrunt, alia res est. Idem corpus in hac exceptione, non vtique omni pristina qualitate vel quantitate seruata, nulla adiectione diminutionéve facta:sed pinguius [l] pro communi vtilitate accipitur.

1 ¶ Qui, cùm partem vsusfructus haberet totum petit, si postea partem adcrescentem [m] petat, non summouetur exceptione: quia vsusfructus non portioni, sed homini [n] adcrescit.

2 ¶ Actiones [o] in personã ab actionibus in rem hoc [p] differunt:quod,cùm [q] eadem res ab [r] eodem mihi debeatur, singulas obligationes singulæ causæ [s] sequuntur,nec vlla earum alterius petitione vitiatur.at cùm in [t] rem ago non expressa causa [u],ex qua rem meam esse dico: omnes causæ [x] vna petitione adpræhenduntur [y]:neque enim ampliùs,quàm [z] semel, res mea esse potest.sæpiùs autem deberi potest.

3 ¶ Si quis interdicto egerit de possessione [a],postea in rem agens non repellitur per exceptionom [b].quoniam in interdicto possessio [c],in actione proprietas [d] vertitur.

De pronuntiatione rem actoris esse:vel,rem actoris non esse.

15. *Gaius* lib.30.ad Edictum Prouinciale.

SI inter me & te controuersia de hereditate sit,& quasdam res ex eadem tu possides,quasdam ego: nihil vetat,& me à te,& inuicem [e] te à me hereditatẽ petere, quòd si post rem iudicatam à me petere cœperis:interest,vtrùm meam esse hereditatem pronuntiatum sit, an contrà. si meam [f] esse, nocebit tibi rei iudicatæ exceptio: quia eo ipso [g], quo meam esse pronuntiatum est, ex diuerso pronuntiatum videtur [h] tuam non esse. si verò meam non esse, nihil de tuo iure iudicatum intelligitur; quia potest nec mea hereditas esse,nec tua.

16. *Iulianus* lib.51.Digestorum.

EVidenter enim iniquissimum est, proficere rei iudicatæ exceptionem ei [i],contra [k] quem iudicatum est.

De possessione.

17. *Gaius* lib.30.ad Edictum Prouinciale.

SI rem meam à te petiero,tu autem ideo fueris absolutus, quod probaueris [l], sine dolo malo te desisse possidere,deinde postea cœperis [m] possidere,& ego à te petam: non nocebit mihi exceptio [r] ei iudicatæ.

q id est,in personalibus causis singulæ causæ exprimendæ. v. Bartolum in *l.solutum. 11.§.per liberam.ʒ.de pignoratitia.*
r ab vno eodẽ.
s i.singulæ controuersiæ distinguuntur ex differentia obligationum:vel potius, In actione personali,oportet specialẽ debiti causam exponere:putà his verbis, *Id peto, quia mihi es obligatus ex cõtractu mutui.&c.* Agens in rem non tenetur specialem causam deducere, putà his verbis,*id peto. quia meum est ex contractu mutui.* Cur tam variè? quia inquit Iurisconsultus. semel res mea est, res mihi sæpius deberi potest. ʒ.*eod.* quæ verba aut nihil aut parum ad superiora faciunt. vt interim addam, sanioribus interpretibus videri consultiùs esse, vtrobique, i.tã in actionibus in rem, quàm in personam adiicere specialem causam persequendi. nã tunc si succumbit ex vna causa,poterit eam ex alia causa petere, de quo v. Oldendorpiũ *in tract.act. in tertia diuis.num.5.*
t Realis actio simpliciter proponi potest: per sonalis (verbi gratia,hypothecaria) causa adiecta.
u i. titulo speciali.
x dominij.
y i. dum simpliciter peto rẽ, quia mea est, intelligor in iudicium deduxisse qualecunque dominiũ. *l.11.§.5.ʒ.eod.*
z *l.3.§.4.ʒ.de adqu.poss.l.119.ʒ.de reg.§.6.Inst.de legat.*
a Sententia lata in possessorio, non præiudicat petitorio.
b & è contra.*l.11.in fin.ʒ.de adqu.posses.l.18.in fin.ʒ.de vi & vi.*
c Nota differentiam interdicti & actionis realis.
d i.dominium.*facit l.3.in fin.ʒ.vti possidetis.* e *l.1.§.2.in fin.ʒ.si pars hereditatis.*
f *l.30.vers.respondi.ʒ.eod.* g *facit l.9.ʒ.de except.*
h Quod meum esse dicitur, tuum esse illicò negatur: quod meum non esse dicitur,non illicò tuum esse dicitur.Et sic,argumentum à contrariis affirmatiuè procedit,non negatiuè.
i *l.9.§.1.in fin.l.11.§.3.in fin.ʒ.eod.l.35.§.1.ʒ.de rei vind.l.16.§.5.in fin.ʒ.de pignor.*
k Res eadem non operatur contrarium effectum.*l.18.§.1.ʒ.de prob.*
l aliàs,nisi probet, id non præsumitur.
m Absolutus quia non possidebat,factus possessor conueniri potest.*v.l.9.ʒ.eod.*

18. *Vlpianus* lib.80.ad Edictum.

SI quis ad exhibendum egerit, deinde absolutus fuerit aduersarius, quia non possidebat, & dominus iterum agat, nancto [a] eo possessionem: rei iudicatæ exceptio locum non habebit. quia [b] alia res est.

De hypothecaria actione.

19. *Marcellus* lib.19. Digestorum.

DVobus diuersis temporibus eandem rem pignori dedit. egit posterior cum priore pignoratitia, & obtinuit. mox ille agere simili actione instituit. quæsitum est, an exceptio rei iudicatæ obstaret. si opposuerat [c] exceptionem rei sibi antè pignoratæ, & nihil aliud nouum & validum adiecerit: sine dubio obstabit. eadem enim quæstionem reuocat in iudicium.

De eo quod in prima petitione omissum fuit.

20. *Pomponius* lib.16. ad Sabinum.

SI ex testamento actum sit cum herede ab eo, qui, cùm totum argentum ei legatum erat, mensas dumtaxat sibi legatas putaret, earúmque dumtaxat [d] æstimationem in iudicio fecisset: postea eundem petiturum de argento quoque legato, Trebatius ait. nec obstaturam ei exceptionem, quod [e] non sit petitum, quod nec actor petere putasset, nec iudex in iudicio sensisset.

De grege. 2. De petitione duarum rerum, deinde vnius. 3. De fundo & vsufructu. 4. De fideiussione pro seruo.

21. *Idem* lib.31. ad Sabinum.

SI, cùm argentum mihi testamento legatum esset, egerim cum herede, & postea, codicillis prolatis, vestem quoque mihi legatam esse appareat: non est deducta in superius iudicium vestis causa. quia neque litigatores, neque iudex de alio, quàm de argento actum intelligant.

1 ¶ Si petiero gregem, &, vel aucto, vel minuto [f] numero gregis, iterum eundem gregem petam: obstabit mihi exceptio. Sed etsi speciale corpus ex grege petam: si adfuit in eo grege, puto obstaturam exceptionem.

2 ¶ Si Stichum & Pamphilum tuos esse petieris, &, absoluto [g] aduersario, Stichum tuum esse petas ab eodem: exceptionem obstare tibi, constat.

3 ¶ Si fundum meum esse petiero, deinde postea vsumfructum eiusdem fundi petam, qui ex illa causa, ex qua fundus meus erat, meus sit: exceptio mihi obstabit. quia qui fundum habet, vsumfructum suum vindicare non [h] potest. Sed si vsumfructum, cùm meus esset, vindicaui, deinde proprietatem nanctus, iterum de vsufructu experiar: potest dici alia [i] res esse: quoniam, postquam nanctus sum proprietatem fundi, desinit meus esse prior vsusfructus, & iure proprietatis quasi ex noua causa rursus meus esse cœpit.

4 ¶ Si pro seruo meo fideiusseris, & mecum de peculio actum sit, si postea tecum eo nomine agatur: excipiendum est de re iudicata.

De heredibus & defuncto.

22. *Paulus* lib.31. ad Edictum.

SI cum vno herede depositi actum sit, tamen & cum ceteris heredibus rectè agetur. nec exceptio rei iudicatæ eis proderit. nam etsi eadem quæstio in omnibus iudiciis vertitur, tamen personarum [k] mutatio, cum quibus singulis suo nomine agitur, aliam atque aliam rem facit. Et si actum sit cum herede de dolo defuncti, deinde de dolo heredis ageretur: exceptio rei iudicatæ non nocebit: quia de alia re agitur.

De sorte & vsuris.

23. *Vlpianus* lib.3. Disputationum.

SI in iudicio actum sit, vsuræque solæ petitæ sint: non est verendum, ne [l] noceat rei iudicatæ exceptio circa sortis petitionem. quia [m] enim non competit, nec opposita nocet. Eadem erunt, & si quis ex bonæ fidei iudicio velit vsuras tantum persequi [n]. nam nihilo minùs futuri temporis cedunt vsuræ. quamdiu enim manet contractus bonæ [o] fidei, current vsuræ.

De replicatione rei iudicatæ aduersus exceptionem dominij.

24. *Iulianus* lib.9. Digestorum.

SI quis rem à non [p] domino emerit, mox petente domino absolutus sit, deinde possessionem amiserit, & à domino petierit: aduersus exceptionem, *si* [q] *non eius sit res*, replicatione hac adiuuabitur, *at si res iudicata non sit.*

De nouo iure actoris. 1. De redhibitione, & quanto minoris. 2. De negotiorum gestione, & mandato.

25. *Idem* lib.51. Digestorum.

SI is, qui heres non erat, hereditatem petierit, & postea [r] heres factus, eandem hereditatem petet: exceptione rei iudicatæ non summouebitur.

a nacto. *Hal.*
b *adde l.12.l.13.* ⁊. *eod.*
c Cui ius erat agendi & excipiédi super eodem iure, si exceptione se tueri maluit & succubuit, facultas agendi postea ei amputatur. *adde l.7. §.1.* ⁊. *de compensationib.*
d Petitio generalis restringitur ad illas res de quibus facta est persecutio. *adde l.31. Cod. de transactionib.*
e Id petitum fuisse non intelligitur, quod actor sibi competere nunquam existimauit, & ita in iudicijs, secundum actorem fit interpretatio, ne alioquin actus pereat. *vide l.172. in fin.* ⁊. *de reg. iur.*
f Sententia super toto collectiuo vel copulato lata, obest ei qui secundo agit ad id, mutata tamé qualitate.
g *v.l.7. §.1.l.14. §.1.* ⁊. *eod. l.23.* ⁊. *de iudicijs. l.33.* ⁊. *de vsufr.*
h *vide l.78. sup. de iure dotium.*
i *l.7. §.4. supra eod.*
k *v.l. 12. supra eod.*
l *l.7. §.4. l.14.* ⁊. *eod. l.27.* ⁊. *eod. l.2. C. quib. res iudic. l.28. §.4. §.7. supra de iureiurando. l.4. in fin. sup. quod cum eo. vide quæ notaui ad l.44. in fin. Cod. deposit.*
m Actio ineptè proposita in accessorio non nocet in principali.
n officio iudicis sc. *l.49. in fin. sup. de act. empt.*
o *l.2. C. deposit.*
p *l. vlt. supra de publiciana.*
q *v. Cuiac. 6. ad Af. fol. 98.*
r *l.9. supra eod.*

1 ¶ Est in potestate emptoris, intra sex menses redhibitoria agere mallet, an ea, quæ datur, *Quanti* [s] *minoris homo, cum veniret, fuerit*, nam posterior actio etiam redhibitionem [t] continet, si tale vitium in homine est, vt eum ob id actor empturus non fuerit. quare verè dicetur, eum, qui alterutra earum egerit, si altera postea agat, rei iudicatæ exceptione summoueri.

2 ¶ Si te negotiis meis obtuleris, & fundum nomine meo petieris, deinde ego hanc petitionem tuam ratam non habuero, sed mandauero tibi, vt [u] ex integro eundem fundum peteres: exceptio rei iudicatæ non obstabit. alia enim res facta est, interueniente mandatu. Idem est, si non in rem [x], sed in personam actum fuerit.

De iure altius tollendi. 1. De fundo & insula è regione eius in flumine nata.

26. *Africanus* lib.9. [y] Quæstionum.

EGi tecum, ius mihi esse, ædes meas vsque ad decem pedes altiùs tollere, post ago, ius mihi esse, vsque ad viginti [z] pedes altiùs tollere. exceptio rei iudicatæ procul dubio obstabit [a]. sed & si rursus ita agam, ius mihi esse, altiùs ad alios [b] decem pedes tollere: obstabit exceptio: cùm aliter superior pars iure haberi non possit, quàm si inferior quoque iure habeatur.

1 ¶ Item si, fundo petito, postea insula, quæ è regione eius in flumine nata erit, petatur: exceptio obstatura est.

De indemnitate.

27. *Neratius* lib.7. Membranarum.

CVm de hoc, an eadem [c] res est, quæritur: hæc spectanda sunt: personæ [d] idipsum, de quo agitur: causa proxima [e] actionis, nec iam interest, qua ratione quis eam causam actionis competere sibi existimasset [f]. perinde ac si quis, posteaquam contra eum iudicatum esset, noua [g] instrumenta [h] causæ suæ reperisset.

De auctore & successore.

28. *Papinianus* lib.27. Quæstionum.

EXceptio rei iudicatę nocebit ei, qui in dominium successit [i] eius [k], qui iudicio expertus est.

De libertate. 1. De pignore.

29. *Idem* lib.11. Responsorum.

IVdicatæ quidem rei præscriptio coheredi [l], qui non litigauit, obstare non potest. nec in seruitutem videtur peti post rem pro libertate iudicatam, nondum ex causa fideicommissi manumissus. sed prætoris oportet in ea re sententiam seruari, quam pro [m] parte victi præstare non potest. Nam & cùm alterum ex coheredibus inofficiosi quæstio tenuit, aut etiam duobus separatim agentibus, alter obtinuit: libertates competere, placuit. Ita tamen, vt officio iudicis indemnitati victoris, futuríque manumissoris consulatur.

1 ¶ Si debitor de dominio rei, quam pignori dedit, non admonito [n] creditore causam egerit, & contrariam sententiam acceperit: creditor in [o] locum victi successisse non videbitur: cùm pignoris conuentio sententiam præcesserit.

De causa intestati, & ex testamento. 1. De actione hypothecaria.

30. *Paulus* lib.14. Quæstionum.

EX sextante [p] heres institutus, qui intestato legitimus heres esse potest, cùm de iure testamenti faceret quæstionem, ab vno ex institutis dimidiam partem hereditatis petit, nec obtinuit. videtur in illa petitione etiam partem sextantis vindicasse. & ideo, si cœperit ab eodem ex testamento eandem portionem petere, obstabit ei exceptio rei iudicatæ.

1 ¶ Latinus [q] Largus: Cùm de hereditate inter Mæuium, ad quem pertinebat, & Titium, qui controuersiam mouerat [r], transigeretur: traditio rerum hereditariarum Mæuio heredi à Titio facta est. in qua traditione etiam fundum ei suum proprium, quem ante multos annos auo eiusdem Mæuij heredis obligauerat, quémque alij postea in obligationem deduxerat, ex causa pacti tradidit. his gestis posterior Titij creditor ius suum persecutus est, & obtinuit. post hoc iudicium Mæuius heres reperit in rebus [s] auitis chirographum eiusdem Titij ante multos annos conscriptum: per quod apparuit, eum fundum, qui in causam transactionis venerat, etiam auo suo [t] ab eodem Titio fuisse obligatum. cùm ergo constet, priùs auo Mæuij heredis in obligationem eundem fundum datum, de quo Mæuius superatus est: quæro, an ius aui sui, quod cùm de eodem fundo ageretur, ignorabat, nulla exceptione opposita, exequi possit. respondi, si de proprietate fundi litigatur, & secundum actorem pronuntiatum fuisse

diceremus,

s ¶ quanto minoris. *Hal. adde l.18. supra de ædilitio.*
t *l.43. §.6. supra de ædilitio.*
u Sentétia contra falsum procuratorem lata, domino gesta improbanti nõ nocet, & potest iterum cõstitui. *Zas.*
x *l. vlt.* ⁊. *eod.*
y *v. Cuiac. 9. ad Afric. fol. 221.*
z Non ideo si minus licet, & maius permittitur. Cui minus negatur, & id quod maius est denegandũ est.
a atqui ei, qui petiit iter & victus non est, non denegatur postea actus petitio. *l.11. §.6. sup. eod.*
b de quibus in sententia nihil dictum fuerat. in ea enim dictum de decem pedibus inferius. actum verò, de decé aliis superius tollendis.
c *adde l.12. l.13. supra eod.*
d *l.22. supr. eod.*
e id est causa agendi ex qua actio procedit. Quò enim causæ proximiores causæ sunt, eò magis in sua effecta vim exerunt.
f *l.11. §.1. supra eod.*
g nunc primũ reperta.
h Noua instrumenta etiam apertissima post sententiam non audiuntur, ne sentẽtia rescindatur. *v.l.4. C. de re iudicata.*
i putà emptione. *l.9. in fi.* ⁊. *eod.* titulo vniuersali vel singulari.
k *adde l.3. in fi. supra de pignoribus.*
l Sentẽtia contra coheredem lata, alteri coheredi non nocet.
m *v.l.9. in fin. supra de liberali causa.*
n *v.l.63. supra de re iudicata.*
o *v.l.3. supra de pignoribus.*
p Institutus in certa parte si petit hereditatem simpliciter, & succumbit, non potest petere partem in qua fuit institutus.
q *v. hîc Zas.*
r mouebat. *Hal.*
s in bonis auitis. *Hal.*
t hinc colligit Bartolus, Rem suam nemini obligari.

a Dissimilia sunt hæc, Proprietatis quæstio & obligationis. Quod meum est, alterius non est. Nam quod meum est, mihi proprium est: si alterius esset, proprium esse desineret. At res mihi obligata, alteri obligata esse potest. Ex pluribus causis res nobis deberi potest: ex vna tantum causa nostra esse potest. *l.159.ꝭ.de reg.iur.*
b *v.l.15.ꝭ.eod.l.40.§.2.ꝭ.de procuratorib.*

diceremus, petenti ei, qui in priore iudicio victus est, obstaturam rei iudicatę exceptionem. quoniam de eius quoque iure quæsitum videtur, cùm actor petitionem implet. quòd si possessor absolutus, amissa possessione eundem ab eodem, qui priùs non obtinuit, peteret: non obesset ei exceptio. nihil enim in suo iudicio de iure eius statutum videretur. cùm autem pignoratitia actum est aduersus priorem creditorem: potest fieri, vt de iure possessoris non sit quæsitum: quia [a] non, vt in proprietatis quæstione, quod meum est, alterius non [b] est, ita in obligatione vtique consequens est, vt non sit alij obligatum, quod hic probauit sibi teneri. & probabiliùs dicitur, non obstare exceptionem: quoniam de iure possessoris quęsitum non est, sed de sola obligatione. in proposita autem quæstione magis me illud mouet, numquid pignoris ius extinctum sit dominio adquisito. neque enim potest pignus perseuerare domino [c] constituto creditore. actio tamen pignoratitia competit. verum est enim, & pignori datam & satisfactum non esse. quare puto non obstare rei iudicatæ exceptionem.

De rei vindicatione & condictione.

31. *Idem* lib.3.Responsorum.

PAulus respondit, ei, qui in rem egisset, nec tenuisset [d], postea condicenti [e] non obstare exceptionem rei iudicatæ.

DE DIVERSIS [f] TEMPORAlibus [g] præscriptionibus, & de accessionibus [h] possessionum.

Tit. III.

Quid sit experiundi potestatem habere.

1. *Vlpianus* libro septuagesimo quarto ad Edictum.

QVia tractatus de vtilibus [i] diebus frequens est: videamus, quid sit, experiundi potestatem habere. & quidem in primis [k] exigendum est, vt sit facultas agendi [l], neque sufficit, reo experiundi secum facere potestatem, vel habere eum, qui se idoneè defendat [m], nisi actor quoque nulla idonea causa impediatur experiri. Proinde siue apud hostes sit, siue reipublicæ causa absit [n], siue in vinculis sit [o], aut si tempestate in loco aliquo vel in regione detineatur, vt neque experiri, neque mandare possit: experiundi potestatem non habet.

¶ Planè is, qui [p] valetudine impeditur, vt [q] mandare possit, in ea causa est, vt experiundi habeat [r] potestatem. Illud vtique neminem fugit, experiundi potestatem non habere eum, qui prætoris copiam non habuit. proinde hi dies cedunt, quibus [s] ius prætor reddit.

De die intercalari.

2. *Marcellus* lib.6.Digestorum.

IN tempore constituto [t] iudicatis [u], an intercalaris [x] dies proficere iudicato, necne, debeat, quæritur. Item de tempore, quo lis perit. sic sine dubio existimandum est, vt auctum litis tempus intercalari die existimetur, veluti si de vsucapione sit quæstio, quæ tempore constituto expleri solet: aut de actionibus, quæ certo tempore finiuntur, vt ædilitiæ pleræque actiones: & si quis fundum ea lege [y] vendiderit, vt, nisi in diebus triginta pretium esset solutum, inemptus esset fundus: dies intercalaris proficiet tempori. mihi contrà videtur.

c *l.2.ꝭ.de pign. act.l.65.ꝭ.de reg. iur.l.17.ꝭ.qui potior.*
d nec obtinuisset.
e *l.25. in fin.ꝭ.eod.*
f περὶ διαφόρων προσκαίρων παραγραφῶν καὶ προθεσμιῶν κατοχῶν, *Græci apud Cuiacium in princip. libri de diuers.temp.præscr.* Ecloga sic legit, περὶ τῶν ὡς ἀπὸ χρονίας νομῆς παραγραφομένων. *51. Eclog.3.*
g temporibus & exceptionibus, pręscriptionibus, & interruptionibus. 7. *Cod.40. adde 2. Instit.6. & Nou.9.*
h Accessionibus opponūtur interruptiones. Accessionibus quæritur, an tuum tempus meo accedat.
i Dies vtiles sunt, quibus experiundi sui iuris potestas est, Græci vocant ὡρισμένας. *adde l.3.in fin.ꝭ.de accusationibus. l.11.§.5.6.ꝭ.de adulterijs. l.6.Cod.ad legem Iul.de adulterijs.* Sessionum dies quas vocant ἐμπρακτικὰς, sunt quibus præses vel Prætor sedet pro tribunali. qui possunt non esse vtiles. *l.2.ꝭ quis ordo in bonorum possess.* Continuus annus constat ex diebus 365. Annus vtilis, ex diebus vtilibus. Continui sunt aduersi vtilibus. Vtiles in restitutionibus & præscriptionibus actionum personalium in Italia Iustinianus sustulit. Vtilium lubrica & difficilis est cōputatio. *v.Cuiac.2.obseru.18.* Vtilis annus, lite cœpta continuus esse incipit calumniatori, & ei qui est affectus iniuria vel qui appellatus est. *Zas.hîc.*
k Ad hoc, vt currant vtilia tempora, tria requiruntur, quod non sit impedimentum nec ex persona actoris, nec rei, nec iudicis. *Zas.*
l *l.2.5.ꝭ.de stipul.seruorum.*
m id est, procuratorem. Sic actor tenetur ad interrumpendam præscriptionem admittere procuratorem, cùm alioquin non teneatur mittere procuratorem. *l.vlt. C.de procuratorib.*
n non tamen diu, ne alioquin creditores sint in suspenso. *arg l.3.ꝭ.quib.ex caus.in possess.*
o Actor vel reus vinculis detentus non habet potestatem experiundi, *vt hîc.* nisi sua culpa in vincula inciderit. *l.20.ꝭ.de minoribus.l.26.§.1.ꝭ.ex quibus causis maior.vide quæ notaui ad l.22.ꝭ.quod met.caus.* De exceptione carceris vide Oldendorpium *cap. 35.de exceptionibus.*
p *al.* qui ea valetudine.
q Rectè hæc verba adiiciuntur: est enim quædam valetudo ita diuersa, vt quis mandare non possit, qualis est sontica, quæ etiam inuitis litigantibus & iudice, diem differt. *l.60.ꝭ.de re iudic.* verùm Antonius Faber *5.Coniecturar.18.* particulam *vt* pro *Ne* accipit. denique video Vlpianum hoc integro loco verba facere, qui experiundi potestatem non habeat.
r non habeat potestatem. & ita substitutam hîc negationem legit & emēdat Antonius Faber *5.Coniecturar.18.*
s hinc colligere possis, dies vtiles nunquam esse continuos, in eis nullum diem cedere, aut transire sine vtilitate.
t id est, quadrimestri. *l.2 l.3.Cod.de vsur.rei iudicatæ.*
u id est, in actione iudicati. non tamen in lege commissoria biduum accipitur pro vno die. est enim differentia inter tempus conuentionale & legitimum. *Hugolinus apud Cuiacium cap.33. de præscriptionibus.*

De prædijs & mancipijs.

3. *Modestinus* lib.6.Differentiarum.

LOngæ [z] possessionis præscriptionem tam in prædiis quàm in mancipiis [a] locum habere manifestum est [b].

Si seruus hereditarius, vel capti ab hostibus, satis acceperit.

4. *Iauolenus* lib.7.Epistolarum.

SI [c] seruus hereditarius, aut eius, qui in hostium potestate sit, satis acceperit: continuò dies satisdationis cedere incipiet [d]. intueri enim debemus, an experiundi potestas fuerit aduersus eum, qui obligatus est, non [e] an is agere poterit, qui rem in obligationem deduxerit. alioquin erit iniquissimum, ex conditione actorum obligationes reorum extendi, per quos nihil factum erit, quo minùs cum his agi possit.

De vitio auctoris. 1. Si heres debitoris pignus ab extraneo emerit.

5. *Vlpianus* lib.3.Disputationum.

AN vitium [f] auctoris, vel donatoris, eiúsve qui mihi rem legauit, mihi noceat, si fortè auctor meus iustum initium possidendi non habuit, videndum est. & puto, neque nocere [g], neque prodesse. nam denique & vsucapere possum, quod auctor meus vsucapere non potuit.

1 ¶ Ex facto propositum est, quendam, cùm rem pignori dedisset, eandem distraxisse [h], heredémque eius redemisse. quæritur, an heres aduersus pignoris persecutionem exceptione longæ possessionis vti possit. dicebam, hunc heredem, qui pignus ab extraneo redemit, posse exceptione vti [i]: quia in extranei [k] locum successit, non in eius, qui pignori dederat. quemadmodum si antè redemisset. sic deinde heres extitisset.

De re duobus separatim vendita. 1. De lege commissoria, de redhibitione.

6. *Africanus* lib.9. [l] Quæstionum.

SI duobus eandem rem separatim [m] vendiderim: ea [n] possessio, quæ vtramque venditionem præcesserit, soli priori emptori, cui [o] & tradita sit, proficit. Denique & si, quam rem tibi vendiderim, rursus à te emam, & Titio vendam: & meam omnem & tuam possessionem Titio accessurum [p]. videlicet quòd & tu mihi, & ego ei possessionem præstare [q] debemus.

1 ¶ Vendidi tibi seruum, & conuenit, vt, nisi certa die pecunia soluta esset, inemptus esset. quod cùm euenerit: quæsitum est, quid de accessione tui temporis putares. respondit, id quod seruetur, cùm redhibitio sit facta. hunc enim perinde haberi, ac si retrorsus homo mihi venisset. vt scilicet, si venditor possessionem postea nactus sit, & hoc ipsum tempus, & quod venditionem præcesserit. & ampliùs accessio hæc ei detur cum eo, quod apud eum fuit, à quo homo redhibitus sit.

x ceu bissexti, de quo tamen *v.l.98.ꝭ. de verb. signif.* Ante Iulium Cæsarem non computabatur annus nisi 355. diebus incidente mēse intercalari annus dies habebat 383. eius mensis initiū erat pridie Kalen. Martias, vt ex Quinto Mucio Celsus refert. *l.51.§.2.ꝭ. ad legem Aquiliam. l.4.§.5.ꝭ.de statuliber. l.134.ꝭ. de verb.sig.* sed quia hæc erant confusa & apud Ægyptios annus constituebatur ad numerum solis 365. diebus, & quadrante, Iulius Cæsar adnitēte sibi M. Flauio scriba 365. diebus annum cōclusit: & quadrantem quarto quoque anno intercalauit, interuocauit, ceu interposuit. (nam καλῶ Gręcis est voco) ad Sextum Kalen. Martias (vnde bissextus appellatur, quia bini dies eo anno in sexto Kalendas Martias reperiuntur. *vide l.98.ꝭ.de verb.sign.*) sed quia Pontifices anno quarto incipiente eum diem intercalabant qui peracto intercalandus erat, Cæsar Augustus plenissimè annum correxit. de quo *vide Macrobium 1.Satur.14* adde quę scripsi ad Varronē *5. de lingua. de antiqua ratione intercalandi.*
y ¶ id est, lege commissoria. *l.2.ꝭ. de lege commissoria.*
z & decem vel viginti annorū. *l.1. C. de vsucapio.transform.*
a rusticis. vide *l.6.§. Cod. de secundis nuptijs.*
b Imò, locum non habet in mancipiis. *l.7. in fine. Cod. de agricolis & censitis.*
c Vide Cuiacium *16.obseruat.38.* & Antonium Fabrum *4.Coniecturar.16.*
d Imò, non incipiet. *l.9.ꝭ.si quis cautionibus.*
e Imò, id exigitur. *l.1.supra eodem.l.25. infra de stipulatione seruorum. vide Cuiacium 16.obseruat.38.*
f aliud quàm reale. vide *l.3.Cod.de priuato & commodo rei vendita.*
g Vitium auctoris non nocet emptori præscribere volenti. *adde l.7.§.6.ꝭ.pro emptore. vide quæ scripsi ad l.3.C.de periculo & commodo rei venditæ.*
h *l.12.ꝭ.eodem.*
i *adde l.72.ꝭ.de euictionibus.*
k & sic tanquam extraneus, non tanquam heres. *vide l.6.supra quod cuiusque.*
l *v.Cuiac.9.ad Afric.fol.216.*
m id est, diuersis contractibus.
n mea possessio, ἡ νομή μου. *51.Basilic.3.v.Cuiac.5.obs.vlt.*
o Si duobus separatim eandem rem in solidum vendidero, mea possessio accedit ei emptori, cui priori res tradita est. Ideóque potior est in rei vindicatione. *l.15.C. de rei vindicat.*
p accessuram.
q id est, tradere. Traditio est præstatio possessionis.

De piscatione.

7. *Marcianus* libro tertio Institutionum.

SI quisquam in fluminis publici deuerticulo[a] solus pluribus annis [b] piscatus sit[c], alterum eodem iure vti prohibet [d].

De tempore quo seruus in fuga est.

8. *Vlpianus* lib. 1. Regularum.

IN accessione temporis, & id tempus, quo in fuga sit seruus, domino eius procedere verum est.

De rebus mobilibus.

9. *Marcianus* lib. 5. Regularum.

REscriptis quibusdam Diui Magni Antonini cauetur, vt in rebus mobilibus [e] locus sit præscriptioni diutinæ possessionis.

De bonis vacantibus.

10. *Papinianus* libro decimo tertio Responsorum.

INtra quatuor [f] annos vacantium bonorum delator [g] facta denuntiatione destitit. post quatuor annos secundo [h] delatori venienti, prior nuntiatio, quo minus præscriptione temporis summoueatur, nō proderit: nisi prioris præuaricatio [i] detegetur. quo declarato, præscriptio, sed & negotij quæstio peremetur.

1 ¶ Quadriennij tempus, quod bonis vacātibus nuntiandis præscriptum est, non ex opinione hominum, sed de substantia [k] vacantium bonorum dinumeratur. Quatuor autem anni post irritum testamentum factum, & intestati possessionem ab omnibus repudiatam, qui gradatim [l] petere potuerunt, vel temporis finem, quod singulis præstitum est, computabuntur.

De vitio defuncti & ignorantia heredis.

11. *Idem* libro secundo Definitionum.

CVm heres in ius omne [m] defuncti succedit, ignoratione [n] sua defuncti vitia non excludit, veluti cùm sciens alienum illum, illo, vel precariò possedit, quamuis enim precarium heredem ignorantem non [o] teneat, nec interdicto rectè conueniatur: tamen vsucapere non poterit, quod [p] defunctus non potuit. Idem iuris est, cùm de longa possessione quæritur. neque enim rectè defendetur, cùm exordium ei bonæ fidei ratio non tueatur.

De distractione pignoris.

12. *Paulus* libro decimo sexto Responsorum.

CReditor, qui præscriptione longæ possessionis à possessore pignoris summoueri possit, pignus distraxit [q]. quæro, an possessori salua sit exceptio aduersus emptorem. Paulus respondit, etiam aduersus emptorem eandem exceptionem competere [r].

De quæstionibus fisci. 1. De rationibus reipublicæ.

13. *Hermogenianus* libro sexto Iuris Epitomarum.

IN omnibus fisci quæstionibus, exceptis causis, in quibus minora tempora seruari specialiter constitutum est, viginti [s] annorum præscriptio custoditur.

1 ¶ Reipublicæ rationes subscriptæ & expunctæ, aduersus eum quidem, qui administrauit, vltra viginti [t] aduersus heredem verò vltra decem annos retractari non possunt.

De accessionibus possessionum in genere. 1. De successoribus & his qui successorum loco habentur. 2. De emptore. 3. De pignore. 4. De negotio gesto. 5. De distractione pignoris.

14. *Scæuola* lib. singulari Quæstionum publicè tractatarum.

DE accessionibus [u] possessionum, nihil in perpetuum neque generaliter [x] definire possumus. consistunt enim [y] in sola æquitate [z].

1 ¶ Planè tribuuntur his qui in locum aliorum succedunt siue ex contractu [a], siue [b] voluntate [c]. heredibus [d] enim, & his, qui successorum [e] loco habentur, datur accessio testatoris.

2 ¶ Itaque, si mihi vendideris [f] seruum, vtar accessione tua.

3 ¶ Et si mihi pignori dederis, & ego eandem rem alij pigneraui: meus creditor vtetur accessione tui temporis, tam aduersus extraneum, quàm aduersus teipsum, quamdiu pecuniam mihi non exsolueris. nam qui me potior est, cùm ego te superaturus [g] sim: multo [h] magis aduersus te obtinere debet. sed si pecuniam mihi solueris, hoc casu accessione tua non vtetur.

4 ¶ Item si absente te is, qui negotia tua videbatur administrare, seruum mihi vendiderit, túque reuersus ratum habueris: omnimodo accessione vtar.

5 ¶ Item si mihi pignori dederis, & conuenerit, nisi pecuniam soluisses, licere ex pacto pignus vendere, idque vendiderim: emptori accessio tui temporis dari debebit, licèt inuito te pignora distracta sint. iam enim illo in tempore, quo contrahebas, videri concessisse venditioni, si pecuniam non intulisses.

De die cœpto. 1. De auctore proximo & remoto. 2. De mandato. 3. De emptione à filiofam. vel seruo. 4. Vel à tutore, vel à curatore. 5. De tempore quo venditor possedit, vel non. 6. Si heres vendiderit.

15. *Venuleius* lib. 5. Interdictorum.

IN vsucapione ita seruatur, vt, etiam si minimo [i] momento [k] nouissimi diei possessa sit res, nihilominùs repleatur vsucapio, nec totus dies exigitur [l] ad explendum constitutum tempus.

1 ¶ Accessio possessionis fit nō solùm temporis, quod apud eum fuit, vnde is emit: sed & qui ei vendidit [m], vnde tu emisti. Sed si medius aliquis ex auctoribus non possederit, præcedentium authorum possessio non proderit: quia coniuncta non est. sicut nec ei, qui non possidet, authoris possessio accedere potest.

2 ¶ Item adiiciendum est, vnde emisti, aut vnde is emit, cui tu emendum mandaueras, & quod apud eum, qui [n] vendendam mandauit [o]. quòd si is quoque, cui mandatum erat, alij vendendū mandauerit: non [p] aliter huius, qui postea mandauerat, dandam accessionem Labeo ait, quàm si idipsum dominus ei permiserit.

3 ¶ Sed & si à filio vel seruo rem emero: accessio temporis, & quo apud patrem aut dominum fuit, ita danda est mihi, si aut voluntate [q] patris dominíve, aut, cùm administrationem peculij haberet, vendidit.

4 ¶ Item danda est accessio cum [r] eo, quod apud pupillum fuit, à cuius tutore, cùm is tutelam eius administraret, emisti. Idémque in eo, qui à curatore pupilli furiosive emerit, seruandum est. & si ventris nomine, aut eius, quæ rei seruandæ causa in possessione esset dotis [s] suæ nomine diminutio facta sit. nam id quoque temporis accedit.

5 ¶ Hæ autem accessiones non tam latè accipiendæ sunt, quàm verba earum patent: vt, etiam si post venditionem traditionémque rei traditæ apud venditorem res fuerit, proficiat id tempus emptori. sed illud solum, quod antè [t] fuit, licèt venditionis tempore eam rem venditor non habuerat.

6 ¶ Ei, cui heres rem hereditariam vendidit, & heredis tempus, & defuncti debet accedere.

Accessionem sine nostro tempore nobis non prodesse.

16. *Paulus* lib. 3. ad Sabinum.

ACcessio sine nostro [u] tempore [x] nobis prodesse non potest.

---

a diuerticulo. *Vulgat. Hal.*
b id est, longo tempore.
c adde, & adhuc piscetur. *vide Cuiacium ad l. 45. ff. de vsurp.*
d non prohibet Balduinus in §. *Flumina. Instit. de rerum diuis.* Iacobus Curtius 1. εἰκότων 54. Conanus 3. cap. 16. quo nomine ij omnes reprehenduntur à Roberto 1. *recep.* 17. at obstare videtur lex 45. ff. *de vsucap.* Non obstat, cùm in ea actor non sit in possessione piscandi. *vide Zas. Antinom.* 2. *& Cuiacium ad l. 45. ff. de vsurpationib.*
e rebus soli. *vulgat. adde l. 3. ff. eodem. facit §. 12. Instit. de vsurpationib.*
f *vide l. 1. Cod. de quadriennij præscript.*
g Fiscus olim habuit suos delatores, à quibus deferebantur bona vacantia.
h Si quatuor anni transierint postquam nunciatum est, possessor bonorum vacantium ipso iure tutus est, etiam aduersus secundum delatorem, nisi prioris delatoris detegatur præuaricatio.
i facit *l. vn. C. si aduers. fisc. adde l. 15. ff. de iure fisci.*
k Substantiam potiùs, quàm opinionem intueri oportet. *l. 4. §. 20. supra de vsurpat. l. 1. §. 2. supra pro emptore. adde l. 33. sup. ad leg. Aquil. l. 63. supra ad leg. Falcid.* De substantia, i. postquam certum est bona esse vacantia.
l Sunt enim diuersi gradus personarū, quæ bonorum possessionem possunt petere. Primus est, Vnde liberi, quibus annus præstitus est. Secundus, vnde agnati: Tertius, vnde cognati, quibus 60. dies dati sunt. Quartus, vnde vir & vxor.
m Sunt enim heredes vniuersi iuris successores. *vide l. 9. §. 12. supra de heredib. instit. l. 6. ff. de exceptionib.*
n Heres, etiam ignorans, in vitia defuncti succedit. *l. 4. §. 15. ff. de vsurpationib.*
o *v. l. 8. ff. de precario.*
p *facit l. 13. sup. de vsurpationib. adde l. 1. Cod. de vsucap. pro herede.* vide tamen Socinum *regula* 389.
q *l. 5. in fin. ff. eodem.*
r Cur ita? *vide l. 143. infra de regulis iuris.*
s *Eclog. 3. cap. 12.* sic habendum, Bona fisci incorporata 40. annis præscribi. *l. 7. Cod. de præscript.* 30. (excipe casum legis 23. *Cod. de sacrosanct. Eccles.*) non incorporata, in quibusdam casibus quatuor annis. *l. 20. ff. eod. l. 2. C. de vectigalib. & commiss.* in quibusdam decem. *l. 18. ff. de vsurpationib.* interdum viginti, *vt hîc.*
t *l. 8. ff. de administ. rer. ad ciuit.*
u ¶ Accessiones temporum sunt coniunctiones temporum, quibus duo aut plures separatim eandem rem possident, quod fit præscriptionibus longi temporis adquirendi causa.
x Ius, circa generalia versatur: æquitas circa specialia. *l. 3. 4. ff. de legibus.* circumstantias enim quasque maximè respicit.
y hinc colligere possis, Æquitatem non posse certis ac perpetuis regulis concludi, in scriptum redigi: quanquam ius aliquod de casu speciali ad æquitatem redactum possit scriptis comprehendi. vide Oldendorpium *in tractatu seu formula inuestigandæ actionis*, vbi de definitione æquitatis agit. Hinc Aristoteles *5. Ethic.* æquitatem vocat regulā Lesbiam quæ nunc recta est, si paries sit planus, nunc obliqua est, si sit murus asper.
z Ea ex causæ constitutione. *l. 52. §. 2. ff. ad leg. Aquil.* & facti circumstantia bene perspecta colligitur. *l. 32. ff. de vsur. l. 3. §. 2. ff. de testib. l. 1. ff. vsufruct. quemad. caueat. adde l. 12. §. 2. ff. ratam rem.* Facti quæstio, iuris decisionē præcedit.
a id est, bonæ fidei possessoribus.
b siue vltima voluntate.
c putà ex testamento. & ita voluntatis nomine intellige testamenta, *facit l. 1. sup. qui testam.*
d *§. 12. Instit. de vsucap.*
e Successorum autem loco habentur bonorū possessores. *§. 12. Inst. de vsucapionibus.*
f *l. 15. §. 1. ff. eod. l. 2. §. 20. ff. pro emptore. l. vn. Cod. de vsucap. transformanda. l. 11. C. de præscript. longi. §. 13. Instit. de vsucap.*
g *l. 2. §. 17. supra ad Tertull.*
h Si secundus creditor superat primum, & multo magis ipse debitorem principalē. Hinc illa regula, Si vinco vincentē te, ergo fortiùs vinco te. excipe tamen legem *16. supra qui pot.*
i *l. 6. 7. ff. de vsurpationib.*
k de momento v. Cuiacium *c. 1. de diuers. temporalib.*
l Imò exigitur. *l. 6. ff. de obligat.*
m *l. 14. §. 1. ff. eod.*
n cui vendendum. *Cuiac. ad l. 14. ff. de vsurpat.*
o Continuantur tempora inter emptorem & venditorem, etiamsi per procuratores emptio venditióque perfecta fuerit.
p Imò, aliter: & vtcunque dominus non permiserit. *l. 8. §. 3. ff. mandati.*
q *l. 14. in fin. supra de vsurpationib.*
r *l. 34. supra de vsurpationibus.*
s dixi ad *l. 2. Cod. qui plures.*
t *l. 14 supra de vsurpationibus.*
u *l. 13. §. penult. ff. de adquir. possess.* x *l. 15. §. 1. ff. eod.*

DE

a *51.Eclog.4.& 5.1.Harmenopul.3.§.72.*Extat titulus de dolo.*ff.lib.4.tit.3.* Extat etiam titulus de dolo & contumacia.*2.Decretal.15.2.Sexto 6.2.Clement.4.2.Extrauag.3.* vide Oldendorpium *c.61.de exceptionib.* adde casus hinc inde sparsos per vniuersum ius *in l.25.ff.de administr.tutorum.*
b tituli distributio.

DE DOLI MALI[a], ET METVS exceptione,

Tit. IIII.

Propositio dicendorum. 1. Ratio exceptionis. 2. Vnde dignoscatur dolus. 3. De contractibus testamentis legibus.

1. *Paulus*[a] lib.71.ad Edictum.

QVo lucidius intelligi [b] possit hæc exceptio: priùs [c] de causa videamus, quare proposita sit: deinde [d] quemadmodum dolo fiat. per quæ intelligemus, quando obstet exceptio. deinde aduersus [e] quas personas locum habeat. nouissimè inspiciemus, intra [f] quæ tempora competit exceptio.

1 ¶ Ideo [g] autem hanc exceptionem prætor proposuit, ne cui dolus suus per occasionem iuris ciuilis [h] contra naturalem æquitatem prosit.

2 ¶ Sed an dolo quid factum sit, ex facto [i] intelligitur.

3 ¶ Et quidem dolo fit [k], tam in contractibus [l], quam in testamentis [m], quam in legibus [n].

De causa huius exceptionis. 1. Propositio dicendorum. Quatenus hæc exceptio sit in personã. 2. & in rem. 3. De causa stipulationis. 4. De pacto. 5. De in factum exceptionibus. 6. De vsuris in futurum acceptis. 7. De statulibero.

2. *Vlpianus*[a] lib.76.ad Edictum.

PAlam est autem, hanc exceptionem ex eadem [o] causa propositam, ex qua causa proposita est de dolo malo actio.

1 ¶ Sequitur, vt videamus, in quibus causis locum habeat exceptio, & quibus personis obiiciatur. Et quidem illud annotandum est: quòd specialiter [p] exprimendum est, de cuius dolo quis queratur: non [q] in rem, *Si in ea re dolo malo factum est*: sed sic, *Si in ea re nihil dolo malo actoris factum est.* docere igitur debet is, qui obiicit exceptionem, dolo malo actoris factum. nec sufficiet ei, ostendere, in re esse dolum. aut si alteriùs dicat dolo factum, eorum personas specialiter debebit enumerare: dummodò hæ sint, quarum dolus noceat.

2 ¶ Planè ex persona eius, qui exceptionem obiicit, in rem [r] opponitur exceptio. neque enim quæritur, aduersus quem commissus sit dolus: sed an in ea re dolo malo factum sit à parte actoris.

3 ¶ Circa primam speciem, quibus ex causis exceptio hæc locum habeat, hæc sunt, quæ tractari possunt. Si quis sine [f] causa ab aliquo fuerit stipulatus, deinde ex ea stipulatione experiatur: exceptio vtique doli mali ei nocebit. licet enim eo tempore, quo stipulabatur, nihil dolo malo admiserit [t], tamen dicendum est, eum, cum litem contestatur, dolo facere, qui perseueret ex ea stipulatione petere. Et si, cum interponeretur, iustam causam habuit: tamẽ nunc nullam idoneam causam habere videtur. Proinde & si crediturus pecuniã, stipulatus est, nec [u] credidit: & si certa fuit causa stipulationis, quæ tamen aut non [x] est secuta, aut finita [y] est: dicendum erit, nocere exceptionem.

4 ¶ Item quæritur: si quis purè stipulatus sit certam quantitatem, quia [z] hoc actum sit, sed post stipulationem interpositam pactus sit, ne [a] interim pecunia vsque ad certum diem petatur: an noceat exceptio doli. & quidem * & * de pacto [b] conuento excipi posse, nequaquam ambigendum est. sed & si hac quis exceptione vti velit, nihilominus poterit. dolo [c] enim facere eum, qui contra pactum petat, negari non potest.

5 ¶ Et generaliter sciendum est, ex omnibus in factum [d] exceptionibus, doli oriri exceptionem: quia * dolo facit quicunque [e] id, quod quaqua exceptione elidi potest, petit. nam & si inter [f] initia nihil dolo malo facit, attamen nunc petendo [g] facit, dolose. nisi si talis sit ignorantia [h] in eo, vt dolo careat.

6 ¶ Non malè dictum est: si creditor vsuras in futurum acceperit, deinde pecuniam nihilominus petat, antequam id tempus prætereat, cuius temporis vsuras accepit: an doli exceptione repellatur: & potest dici dolo eum facere. * accipiendo enim vsuras, distulisse [i] videtur petitionem in id tempus, quod est post diem vsurarum præstitarum, & tacitè [k] conuenisse, interim se non petiturum.

7 ¶ Item quæritur, si statuliberum mercatus quis fuerit iussum decem dare, cum hoc ignoraret, & duplam stipulatus fuerit, deinde decem acceperit. euicto eo in libertatem, agere ex duplæ stipulatione potest. sed nisi decem, quæ implendæ conditionis causa acceperit, deduxerit: exceptione summouendus erit. & hæc ita Iulianus quoque scripsit. Si tamen ex re emptoris, vel ex peculio, quod ad emptorem pertinebat, pecuniam dederit statuliber [l]: potest dici, exceptionem non nocere: quia dolo non faceret.

3. *Paulus*[a] libro septuagesimoprimo ad Edictum.

ITem si ob id, quod, antequam dominium ad me transferatur, venditor dederit decem, & agam ex empto, vt decem recipiam: ita puto competere mihi actionem, si paratus sim, ex duplæ stipulatione eum liberare.

De eo qui dolo non mandat. 1. De promissione ægroti. 2. De compromisso. 4. De pupillo & cæteris, quibus non rectè soluitur. 5. De emptione serui fugitiui. 6. De transactione & venditione nominis. 7. De re principali & pœna. 8. De pignore. 9. Si minor donauerit. 10. De petitione ex testamento. 11. De hereditate & legato. 13. De replicatione doli. 14. De Senatusconsulto Macedoniano. 15. De doli clausula. 16. De parente patronorum & heredibus. 17. De his qui sunt alieni iuris. 18. De procuratore. 19. De mandato. 20. De delegatione. 21. De dote. 23. De tutore. 24. & protutore. 25. De curatore. 26. De minore, pupillo, furioso. 27. De dolo auctoris. 32. Si non dominus, qui rem vendidit domino successerit. 33. De exceptione metus.

4. *Vlpianus*[a] libro septuagesimo sexto ad Edictum.

APud [m] Celsum quæritur: si, cum Titio mandassent creditores hereditarij, vt [n] adiret hereditatem, vnus non mandasset decipiendi eius causa, mandaturus alioquin, si non foret hic aditurus, deinde agat: an exceptione repellatur. & ait Celsus, doli [o] eum exceptione repellendum.

1 ¶ Iulianus scripsit: si quis, cum æger [p] esset, centum aureos vxoris suæ consobrino spopondisset, volens scilicet eam pecuniam ad mulierem peruenire: deinde conualuerit [q]: an exceptione vti possit, si conueniatur. & refert, Labeoni placuisse, doli mali vti eum posse.

2 ¶ Si in arbitrum compromiserimus, deinde, cum non stetissem [r] ob aduersam valetudinem, pœna commissa est: an vti possim doli exceptione? & ait Pomponius, prodesse mihi doli exceptionem.

3 ¶ Item quæritur, si cum eo, à quo tibi sexaginta [f] deberentur, compromiseris, deinde per imprudentiam pœnam centum [t] stipulatus fueris. Labeo putat conuenire officio arbitri, iubere tantum tibi dari, quantum re vera debeatur [u]. &, si non fiat, non [x] vetare [y], ne quid amplius petatur. sed etiamsi id omissum fuerit [z], peti posse, quod debetur, Labeo dicit. &, si fortè [a] pœna petatur, doli mali exceptionem profuturam.

4 ¶ Si quis pupillo soluerit sine tutoris auctoritate id, quod debuit, éxque ea solutione locupletior [b] factus sit pupillus: rectissimè dicitur, exceptionem petentibus nocere, nam & si mutuam acceperit pecuniam, vel ex quo alio contractu locupletior factus sit: dandam esse exceptionem [c]. Idémque & in cæteris erit dicendum, quibus non rectè soluitur. nam, si facti sint locupletiores, exceptio locum habebit.

5 ¶ Item Labeo scribit: si [d] quis fugitiuum esse sciens, emerit seruum, & si stipulatus fuerit fugitiuum non esse, deinde agat ex stipulatu [e]: non esse eum exceptione repellendum: quoniam [f] hoc conuenit: quamuis [g] ex empto actionem non haberet. sed si non [h] conuenisset, exceptione repelletur.

6 ¶ Quod si is [i], cui pecunia debeatur, cum debitore [k] decidit [l], & nomen eius vendidit Seio, cui debitor mandauerat, vt nomẽ emeret, déque ea re emptor stipulatus est: deinde creditor eam pecuniam retinet, quam per iudicem abstulit: an emptor ex stipulatu possit experiri? & Ofilius putat, si venditor nominis paratus non sit reddere, quantum ab emptore acceperit, non nocituram exceptionem doli mali. & puto sententiam Ofilij veram.

c §.1.j.eod.
d v.§.2.j.eod.
e l.2.§.1.j.eod.
f l.5.in fin.j.eod.
g Ratio edicti. l.1.ff.de dolo.
h quo contractus formantur, præsertim stipulatione subnixi. *l.5. Cod.de inutilib.stipulatio.§.1. Inst. de exceptionib. l.36.j.de verbor.obligat.*
i i.qualitate facti. de legitimis doli coniecturis vide Oldendorpium *cap.61. de exceptionib.* Porrò dolus alius inhæret rei, (demus in venditione Titium circũscribi nulla fraude aduersarij) alius personæ.
k id est dolus cõmittitur, seu cõmitti potest.
l putà venditione. *l.13.§.4.ff.de act.empt.*
m *l.1.2.ff.si quis aliquem testari.l.4.ff.de inoff.l.77.§.31.in fin.ff.de legat.2.*
n *l.30.ff.de legib.l.vlt.j.de falsis.*
o *l.1.§.1.ff.eod.*
p *l.4.§.33.j.eod.*
q Exceptio doli quoad agentem, est in personam: quia sufficit ei dicere, *Dolo fecisti, vt hic.* quoad excipientem in rem. Is enim licet nullum dolum commiserit, sufficit tamen ei dici, rem quam possidet dolum passam esse. *§.2.j.eod.*
r *l.vlt. C. de rei vindicat.*
f Contra stipulationem sine causa datur doli exceptio. Stipulatio nulla est, quæ nullã causam continet.
t amiserit.*Hal.*
u *l.3. C. de non numerata. §. 2. Inst. de exceptionibus.*
x *v.sup.de condict. causa data, causa non secuta.*
y Finita causa dicitur, quoties res redit ad nõ causam.*l.1.l.2.ff. de condictione sine causa.*
z *sub.* vt pars deberetur: vel quia dies non fuit obligationi adiectus. quoties enim dies omissus est, præsenti die debetur. *l. eum qui Kalendis. j. de verb.obligat.l.in obligationibus.j.de regulis.iuris.*
a *§.3.Instit.de exceptionibus.*
b *d.§.3.in fin.l.7.§.4.supra de pactis.*
c dolo facit, qui petit contra pactum.
d innominatis. *
e *l.8.l.12.j.eod.l.35.j.de verb.oblig.*
f *§.3.supra eodem.*id est, tempore petitionis oblatæ.
g id est, petitionem continuando.
h *vide l.8.in fin.j.eod.& l.177.in fin.j.de reg.iur.* *
i *l.57.supra de pactis.l.6.supra de lege commissor.l.vlt.supra de eo quod certo.*
k *d.l.57.* l ¶ dederit statulibero.*Hal.*
m Hanc legem vna cum quinque sequentibus præcipuas esse in toto iure notat post Guidonem de Suzaria Albericus.*l.à diuo Pio.supra de re iudicata.l.is à quo.supra vt in possess.legat.l.cum pater.supra de legat.2.l.properandum.Cod.de Iudicijs.l.sancimus.Cod.de iure delib.*
n *v. l.32. supra mandati.*
o *l.vlt.supra de dolo.*
p Qui æger aliquid promisit, & conualuit, intelligitur mortis causa promisisse: ideóque restitutus pristinæ valetudini à donatario conueniri non potest. & si conueniatur, tutus est exceptione doli.
q atque ita videtur tacitè renouata donatio.
r stitissem.*Hal.*
f In arbitriis difficultas præstandi excusat à mora & pœna. *adde l.vlt. §.vlt. ff.de lege Rhodia.*
t sexcenta.*vulgat.* quã lectionem probo. vt sit sensus, Debitum non nouatur, si pœna minor debito sit compromissa. *l.vlt.in fi. supra de eo per quem factum.* ideóque reus actori integrum debitũ petenti, nouationis loco, tale compromissum obiicere nõ potest: quia stipulatio pœnalis nouat contractum.vide *l.44.j.de obligat. & actionib.*
u id est, maiorem sortem. si lectionem Florentinam tueamur: in minorem, si vulgatã.
x Sensus est, Si fideiussor in minori summa sit acceptus, quam sors ipsa est, potest creditor totum debitũ petere, vel pœnam compromissam eius loco.
y *al.*non vetari. *vel*, nihil vetare.
z id est, sed si iudex minoris, quam sors est, condemnet reũ actori.
a præter sortẽ scilicet. nec enim peti potest pœna cum debito. *v.§.7.j.eod.*
b De solutione sibi facta pupillus conqueri non potest, si ex ea locupletior sit factus. *l.13.in fin.ff. de condict. indeb. l.3.§.commodati. l.15.l.47. j.de solutionib.§.2.Inst.quib.alien. non licet.& ibid. Theophilus.*
c id est, defensionem. d *Synopsis Basilicon 19.tit.10.ex lib.51.tit.4.c.4.*
e ad interesse. nec enim potest agere ex empto.*j.eod.*
f Scienti fugitiuum, si promisero fugitiuum non esse, conuentionem seruare teneor. secus si nudis verbis ac perfusoriè eum commendauero.*l.ea.ff.de contr.empt.*
g Pacta incontinenter deposita, non ita semper informant contractum, vt ex iis agi possit. *vt hîc.* Colligit & ex hoc quoque loco Zasius, contractui bonæ fidei, pactum non bonæ fidei adiici posse.
h *l.27.C.de euictionib.* i putà, Titius. k putà, Caio.
l Decidere hîc non est transigere, vt putat Accursius: sed de debiti quantitate conuenire, solidatis rationibus. *arrester vn compte.*

a Re petita & accepta non poteſt pœna peti.*l.vlt.in fin.ꝟ.de eo quod certo loco.*
b *l.28.ꝟ.de act.empt.* c leui,ſc.cuius nomine creditor tenetur. *v.l.6.C.de pignorat.* Quid? pignoratitius creditor amiſſo pignore poteſtne experiri aduerſus Tertium non diſcuſſo principali?poteſt.*v.l.vlt. C.de prætorio pignore.vide Neguſantium parte 8. membro 1.numero 18.* d Debitor creditorem (cuius culpa pignus periit) debitum petentem exceptione repellit. Quid ſi pignus debiti valorem excedebat? an ad excurrẽtem ſummam tenetur creditor.
e *al.*Niſi.
f Donatarius reuocata donatione, alimenta & neceſſarias impenſas imputare poteſt.Imo nõ imputat donatori.Eo enim pacto fieri poſſet, vt donator ſeruo & re donata careret. *l.27. in fi.ꝟ.de rei vindic.*Fieri etiã poteſt vt donatarius ex operis ſerui tãtum lucri perceperit, quantum eius nomine impendit. *l.31.l.33.ꝟ.de rei vindic.*ſolue, Reus in hac actione cauſam poſſidẽdi habet à donatore: in contrariis legibus, non habet.
g Sumptus autem probabilis is intelligitur, qui in diſciplinis factus eſt.
h *l.8.in fin.l.17.§.1.in fin.ꝟ.eod. v. l.17. C. de fideicommiſſ.*
i *l.21.in fin. ꝟ.ſi quis omiſſa cauſa. l.17.in fi.l.87. l.89.ꝟ.de legat.1. v.Cuia.14.obſ.29.*
k Is actus prouidentiæ dicitur in *l.90.ꝟ. de legat.1.* Melior eſt cõditio quæ petenti vtilior eſt. *adde l.4.ꝟ.de in diem addict.*
l Qui à ſubſtituto pretiũ, aut quaſi accipit,hereditatem agnouiſſe dicitur.idcóque legata petens,exceptione doli repellitur.
m Si proprietarius fundum vendit volente, hoc eſt nõ ſimpliciter tacente, ſed expreſſè volẽte vſufructuario, vſufructuarius ius vſufructus amittit:Atqui creditor quo conſentiente debitor pignus vendidit, ius pignoris nõ amittit. *l.8.§.15.ꝟ. quibus modis pignus.*
n *l.154. in fi.ꝟ.de regul.*
o Imò, datur, *§.14.ꝟ.eod.argum. l.47.ꝟ.ſoluto.*Datur quoque exceptio doli aduerſus doloſũ.

7 ¶ Labeo ait:ſi de homine petito ſecundum actorem fuerit iudicatum, & iuſſu iudicis ſatiſdatum ſit,hominem intra certum diem tradi: & ſi traditus non fuiſſet, pœnámque ſtipulatus ſit: petitorem, qui & hominem vindicat [a], & pœnam petit,exceptione eſſe repellendum.iniquum enim eſſe,"&"hominem poſſidere [b],& pœnam exigere.

8 ¶ Item quæritur, ſi vniones tibi pignori dedero, & conuenerit, vt, ſoluta pecunia redderentur, & hi vniones culpa [c] tua [d] perierint, & pecuniam petas. extat Neruæ & Atilicini ſententia dicentium, ita eſſe excipiendum, *Si* [e] *inter me & te conuenit,vt ſoluta pecunia vniones mihi reddantur.*ſed eſt verius,exceptionem doli mali nocere debere.

9 ¶ Si minor mihi infantem donauerit. deinde eum vindicet: exceptione doli mali repellendus eſt, niſi [f] alimenta reddat, & ſi quis alius ſumptus probabilis [g] in eum factus ſit.

10 ¶ Prætcrea ſciendum eſt,ſi quis quid ex teſtamento contra [h] voluntatem petat, exceptione eum doli mali repelli ſolere. & ideo heres qui non habet voluntatem, per exceptionem doli repellitur.

11 ¶ Si quis ex vncia heres ſit ſcriptus, ex qua ducenta conſequi potuit:deinde,propter hoc legatum,in quo centum erant, prætulit [i], ne [k] moleſtiis hereditariis implicaretur:an, ſi legatum petat,exceptione doli mali ſummoueatur? & ait Iulianus, non eſſe eum ſummouendum. quod ſi à ſubſtituto pretium [l] accepit, vel quod pretij loco haberi poſſet, ne adeat hereditatem: petens legatum, dolo(inquit)facere intelligetur,ac per hoc doli exceptione repelletur.

12 ¶ Quæſitum eſt: ſi cum fundi vſumfructum haberem,eum fundum volente [m] me vendideris:an vindicanti mihi vſumfructum exceptio ſit obiicienda & hoc iure vtimur,vt exceptio doli noceat.

13 ¶ Marcellus ait,aduerſus doli exceptionem [n] non [o] dari replicationem doli.Labeo quoque in eadem opinione eſt. ait enim,iniquum eſſe,communem malitiam petitori quidem præmio eſſe, ei verò, cum quo ageretur, pœnæ [p] eſſe: cum longè æquum ſit, ex eo, quod perfidè geſtum eſt,actorem nihil conſequi.

14 ¶ Contra ſenatuſconſulti quoque Macedoniani exceptionem de dolo [q] dandam [r] replicationem ambigendum non eſſe, eámque nocere debere, etiam conſtitutionibus,& ſententiis [ſ] auctorum caueatur.

15 ¶ Labeo [t], & ſi ex ſtipulatu actio competat [u] propter [x] doli clauſulam,tamen nocere doli exceptionem ait, *Si aduerſus ea,*inquit,*factum erit.*poſſe enim petitorem,antequam ſtipulatio committatur, nihil dolo malo feciſſe: & tunc facere, cum petat.propter quod exceptionem eſſe neceſſariam [y].

16 ¶ Aduerſus [z] parentes patronóſque neque doli exceptio, neque alia quidem, quæ patroni parentíſve opinionem apud bonos mores [a] ſuggillet,competere poteſt. in factum tamen erit excipiendum. vt, ſi fortè pecunia non numerata, dicatur, obiiciatur exceptio pecuniæ non numeratæ. Nihil autem intereſt, vtrum patronus ex ſuo contractu, an verò"ex"alieno conueniatur. ſemper enim reuerentia ei exhibenda eſt tam viuo, quàm defuncto. Si autem cum herede liberti patronus agat: puto, excipere debere de dolo patroni heredem liberti.Libertum autem de dolo patroni, & ſi ab herede eius conueniatur, minimè [b] exceptionem obiecturum. namque conuenit, tam [c] viuo, quam mortuo patrono à liberto [d] honorem exhiberi. In ſtipulatione planè, doli clauſula non erit detrahenda: quia ex doli clauſula non de dolo actio intenditur,ſed ex ſtipulatu.

17 ¶ In hac exceptione & de dolo ſerui, vel alterius perſonæ iuri noſtro ſubiectæ excipere [e] poſſumus. & de eorum dolo, quibus adquiritur. ſed de ſeruorum & filiorum dolo, ſi quidem [f] ex peculiari eorum negotio actio intendatur,in infinitum exceptio obiicienda eſt. ſi autem non ex peculiari cauſa: tum de eo duntaxat excipi oportet, quia admiſſus ſit in ipſo negotio, quod geritur: non etiam ſi poſtea aliquis dolus interueniſſet.neque enim eſſe æquum,ſerui dolum amplius [g] domino nocere, quam in quo opera eius eſſet vſus.

l.vlt.§.3.ꝟ.de eo per quem.l.36.ꝟ.de dolo.l.10.ꝟ.de compenſat.
p *v.l.49.ꝟ.de reg.iur.*
q in filiumfamilias qui ſe patremfamilias creditori fortè perſuaſit.
r *vide l.10.ꝟ.de re iudicata.*
ſ id eſt,reſponſis.hinc reſponſa prudentum dicuntur ſententiæ.*§.8.Inſtit.de iuſticia & iure.*
t Doli agi & excipi poteſt,propter clauſulam doli adiectam contractui.
u actio competat,propter doli clauſulam.*Vulgat.Hal.*
x Propter doli clauſulam,& agi & excipi de dolo poteſt.
y id eſt vtilem.*Zaſ.hîc.*ſed tamen ſi neceſſarias propriè accipimus,quæri poſſit,cur neceſſaria dicatur?vide Accurſium.
z Facti, exceptio non doli datur aduerſus perſonas quibus debetur reuerentia. *l.11.ꝟ.de dolo.l.5.l.7.ꝟ.de obſequiis.l.2.C qui & aduerſus quos in integr.*
a *legendum eſt fortè,*moratóſque.graue eſt enim cuiuſquam opinionem ſuggillari apud bonos,moratóſque.
b Imò,obiicitur,*l.15.ꝟ.contra tabulas.*
c Tam viuo quàm mortuo patri patronóve,honor exhibendus eſt à liberis libertíſve.

18 ¶ Quæſitum eſt, an de procuratoris [h] dolo, qui ad agendum tantum datus eſt,excipi poſſit.& puto,rectè defendi,ſi quidem in rem [i] ſuam procurator datus ſit,etiam de præterito eius dolo(hoc eſt, ſi ante acceptũ iudicium [k] dolo quid fecerit) eſſe excipiendum. ſi verò non in rem ſuam [l]:dolum præſentem in exceptione conferendum.Si autem is procurator ſit,cui omnium rerum adminiſtratio conceſſa eſt: tunc de [m] omni dolo eius excipi poſſe,Neratius ſcribit.

19 ¶ Mandaui Titio,vt à te ſtipularetur.deinde [n] Titius Seio. & ſtipulatus à te Seius eſt, & iudicium edidit. ait Labeo excipiendum eſſe tam de meo, quàm & Seij dolo.

20 ¶ Item quæritur: ſi debitor meus te circumueniebat, téque mihi reum dederit [o],egóque,abs te ſtipulatus fuero,deinde petam:an doli mali exceptio obſtet. & magis eſt, vt non tibi permittatur de dolo debitoris mei aduerſus me excipere: cum [p] non ego te circumuenerim. aduerſus ipſum autem debitorẽ meum poteris experiri.

21 ¶ Sed & ſi mulier, poſt admiſſum dolum, debitorem ſuum marito in dotem delegauerit: idem probandum erit, de dolo mulieris non eſſe permittendum excipere ne [q] indotata fiat.

22 ¶ Apud Iulianum quæſitum eſt: ſi heres ſoceri, à quo dos peteretur, exciperet de dolo mariti, & mulieris, cui pecunia quæreretur: an obſtatura eſſet exceptio ex perſona mulieris. & ait Iulianus, ſi maritus ex promiſſione dotis ab herede ſoceri petat, & heres excipiat de dolo filiæ, cui ea pecunia adquireretur, exceptionem obſtare [r]. dos enim, quam maritus ab herede ſoceri petit, intelligitur (inquit) filiæ adquiri: cum per hoc dotem ſit habitura. Illud non explicat Iulianus,an"&"de dolo mariti excipi poſſit. puto autem,eum hoc ſentire, vt etiam de dolo mariti noceat exceptio: licet videatur nulla dos filiæ (vt ait)quæri.

23 ¶ Illa etiam quæſtio ventilata eſt apud pleroſque, an de dolo tutoris exceptio pupillo experienti nocere debeat. & ego puto vtilius:& ſi per eas [ſ] perſonas pupillus fauetur: tamen dicendum eſſe, ſiue quis emerit à tutore rem pupilli, ſiue contractum ſit cum eo in rem pupilli,ſiue dolo quid tutor fecerit, & ex eo pupillus locupletior factus eſt: pupillo nocere [t] debere. nec illud eſſe diſtinguendum,cautum ſit ei,an non: ſoluendo ſit,an non,tutor: dummodo rem adminiſtret. vnde enim diuinat [u] is, qui cum tutore contrahit? planè ſi mihi proponas colluſiſſe aliquem cum tutore,factum ſuum nocebit.

24 ¶ Si quis non tutor,ſed pro [x] tutore negotia gerat: an dolus ipſius noceat pupillo, videamus. & putem, non nocere. nam ſi is, qui pro tutore negotia gerebat, rem vendiderit, & [y] vſucapta ſit: exceptionem non [z] nocere [a] pupillo rem ſuam perſequenti,etiam ſi ei cautum ſit.quia huic rerum pupilli adminiſtratio conceſſa non fuit. Secundum hæc magis opinor de dolo tutoris exceptionem pupillo eſſe obiiciendam.

25 ¶ Quæ in tutore diximus,eadem in curatore quoque furioſi dicenda erunt. ſed & in prodigi, vel minoris vigintiquinque annis.

26 ¶ De dolo autem ipſius minoris vigintiquinque annis exceptio vtique locum habebit. Nam & de pupilli dolo interdum eſſe excipiendum, nequaquam ambigendũ eſt,ex ea ætate,quæ dolo non careat.Denique Iulianus quoque ſæpiſſimè ſcripſit,doli pupillos [b],qui prope pubertatem ſunt,capaces eſſe.quid enim,ſi debitor,ex delegatu pupilli, pecuniam creditori eius ſoluit, fingendus [c] eſt(inquit)pubes eſſe:ne propter malitię ignorantiam bis [d] eandem pecuniam conſequatur.Idem ſeruandum in furioſo [e] ait: ſi,cum exiſtimaretur compos mentis eſſe,iuſſerit debitorẽ creditori ſoluere: vel ſi,quod exigit,domi habeat.

27 ¶ De auctoris dolo exceptio emptori [f] non [g] obiicitur.Si autem acceſſione auctoris vtitur:æquiſſimum viſum eſt, ei,qui ex perſona auctoris vtitur acceſſione, pati dolum auctoris, & peræquè traditur,rei [h] quidem cohærentem exceptionem,etiam emptori nocere,eam autem, quæ ex delicto perſonæ oriatur,nocere non oportere.

d & vaſallo.dixi in Epitome feudorum,titulo de his quæ vt indignis.
e ſi conuenti ſimus eorũ cauſa:vel exceptionem pati, ſi eorum nomine conueniamur.
f Nec filij, nec ſerui dolus extra peculiũ nocere debet patri vel domino, niſi alteruter ſciuerit & prohibere potuerit.
g *l.7.§.1.ſup.de damno.*
h ¶*l.11.ꝟ.eod.*
i Dolus procuratoris in rem ſuam, vel ad litem (ante cœptũ iudicium) vel adminiſtrãtis omnes res domini, nocet domino.
k id eſt, litem conteſtatam.
l *l.5.ꝟ.de tributoria.*
m ſed ad lites.
n Dolus ſubſtituti procuratoris nocet domino conſtituenti.
o id eſt, delegauerit.
p *l.3. §.5.ꝟ.eodem.*
q adde & aliã rationem: quia maritus delegatum non habet (præſertim conſtante matrimonio)ex cauſa lucratiua, ſed oneroſa, cum debeat ſuſtinere onera matrimonij.
r cùm ea ſcilicet pecunia nũc primùm adquiratur poſt ſolutum matrimonium.Sic Zaſius intelligit hunc §. ne alioquin diſſideat à ſuperiori.
ſ i.tutorem,curatorem.
t *v. quæ ſcripſi ad l.2. C.qui admitti.*
u Nemo diuinare cogitur. *l.32. in fin. ſupra ad legem Aquiliam. l.29. §.2. ꝟ. mandati.*
x Veri, non putatiui tutoris dolus nocet pupillo.*l.15.ſup.de dolo.*
y & non vſucapta. *Cuiacius ad l.4.§.ſi pupillo.ſupra de vſucapionibus.* ſic Baſilica, κὴ μὴ ἀσυχαπτευϑῇ, *Cuiac. 15. obſ 22.* Robertus *1.Recept.7.* eam negationem non eſſe neceſſariam ait: poſſe tamen addi fatetur.
z Imò,nocebit,ſi vſucapta ſit.*l.2.ꝟ.de eo qui pro tutore.*
a licet emptor,poterit eſſe bonæ fidei.*l.13.in fin.ꝟ.de Publiciana.*
b Pupillus propè pubertatem,eſt doli capax.*l.13.ꝟ.de dolo.*Qui ſint pupilli propè libertatem.*v.l.17.ꝟ.de excuſ.tutor.*
c fingentis ſe.*Hal.*
d Malè quid petit,quod intus quis habet.
e *l.16.ꝟ.eodem.*
f *§.31.ꝟ.eod.l.49.in fin.ſupr.ſoluto.*
g dic tamen,*vt.ꝟ.eod.§.prox.*
h *l.7.§.1.ſupr.de exceptionibus.*

28 ¶ Si,

28 ¶ Si,cùm legitima hereditas Gaij Seij ad te perueniret,& ego essem heres institutus, persuaseris [a] mihi per dolum malum, ne adeam hereditatem, & posteaquam ego repudiaui hereditatem, tu eam Sempronio cesseris pretio accepto, isque à me petat hereditatem: exceptionem doli mali eius, qui ei cessit, non [b]potest pati.

29 ¶ Si quis autem ex causa legati [c] vindicet, aut is,cui ex causa donationis res præstita est,vindicit:an de dolo exceptionem patiatur ex causa eius, in cuius locum successerit? & magis putat Pomponius summouendum. & ego puto, exceptione eos esse repellendos: cum lucratiuam [d] causam sint nancti.Aliud [autem] est enim emere,aliud ex his causis succedere.

30 ¶ Idem tractat Pomponius & in eum,qui pignori accepit,si Seruiana,vel hypothecaria actione experiatur.nam & hunc putat Pomponius summouendum: quia res ad eum,qui dolo fecit,reuersura est.

31 ¶ Auctoris autem dolus(sicut diximus [e])emptori non obiicitur.Sed hoc in emptore solo seruabimus. item in eo,qui permutauerit, vel in solutum accepit, item in similibus,qui vicem emptorum continent.[f] Cæterum si noxæ deditus quis sit:Pomponius putat, passurum exceptionem,quam ille pateretur,qui noxæ dedit.Proinde ex quacunque alia causa, quæ prope lucratiuam habet acquisitionem,quæsisse quis videatur:patietur exceptionem doli ex persona eius,in cuius locum successit. Sufficit enim:si is,qui pretium dedit,vel vice [g] pretij,cum sit bona fide emptor, vt non patiatur doli exceptionem ex persona auctoris. vtique si ipse dolo caret. Cæterum si ipse dolo non careat,peruenietur ad doli exceptionem, & patietur de dolo suo exceptionem.

32 ¶ Si à Titio fundum emeris [h], qui Sempronij erat, isque tibi traditus fuerit pretio soluto,deinde Titius Sempronio heres extiterit, & eundem fundum Mæuio vendiderit & tradiderit:Iulianus ait,æquius esse, prætorem te tueri. quia [i] & si ipse Titius fundum à te peteret, exceptione in factum [k] comparata vel doli mali [l] summoueretur.& si ipse eum possideret, & Publiciana peteres aduersus excipientem, *si non suus esset*, replicatione vteris.an per hoc intelligeret,eum fundum rursum vendidisse,quem in bonis non haberet.

33 ¶ Metus causa exceptionem Cassius non proposuerat,contentus doli exceptione, quæ est generalis. sed vtilius visum est,etiam de metu opponere exceptionem. etenim distat aliquid doli exceptione: quod exceptio doli personam [m] complectitur eius,qui dolo fecit.enimuero [n] metus causa exceptio in rem scripta est,*Si in ea re nihil metus causa factum est*:vt non inspiciamus, an is, qui agit metus causa fecit aliquid:sed an omnino metus causa factum est in hac re à quocumque, non tantum ab eo, qui agit.Et quamuis de dolo auctoris exceptio non obiiciatur: verumtamen hoc iure vtimur, vt de metu non tantum ab auctore,verùm à quocumque adhibito exceptio obiici possit.

34 ¶ Illud sciendum est,hanc exceptionem de metu eum [o] obiicere debere, qui metum non [p] à parente passus est in cuius fuit potestate. ceterum parenti licere [q] deteriorem conditionem liberorum in rebus peculiariis facere.sed si se abstinuerit hereditate paterna [r]: succurrendum ei erit,vt alioquin succurritur.

Si id. quod quis pure debet, ei legetur sub conditione.
1. De via legata, & de lege falcidia. 2. De donatione. 3. De dolo dispensatoris. 4. De venditione & redhibitione. 5. De delegatione. 6. De tempore.

5. *Paulus* "libro septuagesimoprimo ad Edictum".

PVrè mihi debes decem. ea tibi sub condicione legaui,interim [s] heres si petat, doli exceptione non est summouendus: cum possit etiam deficere condicio.itaque legatorum stipulationē [t] interponere debebit. sed si non caueat heres,doli exceptione summouebitur. expedit enim legatario,retinere summam,quam mitti in possessionem rerum hereditariarum.

1 ¶ Si cui legata sit via, [u] & is, lege Falcidia locum habente,totam eam vindicet non [x] oblata æstimatione quartæ [y] partis;summoueri eum doli exceptione:Marcellus ait, quoniam suo commodo heres consulit.

2 ¶ Si donaui alicui rem, nec tradidero, & ille, cui donaui non tradita possessione,in eo loco ædificauerit me sciente,&,cum ædificauerit, nanctus sim ego possessionem,& petat à me rem donatam, & ego excipiam, quod supra [z] legitimum modum facta est: "an" de dolo replicandum est dolo enim feci,qui passus sum eum ædificare,& non reddo impensas. [a]

3 ¶ Actoris,qui [b] exigendis pecuniis præpositus est, etiam posterior dolus domino nocet.

4 ¶ Si seruus venit ab eo, cui hoc dominus permisit, & redhibitus [c] sit domino:agenti vēditori [d] de pretio,exceptio opponitur redhibitionis:licet etiam is, qui vendidit,domino pretium soluerit. Etiam mercis non traditæ exceptione summouetur,"&"qui pecuniam domino iam soluit.& ideo is, qui vendidit, agit aduersus dominum. Eandem [e] causam esse Pedius ait eius,qui negotium nostrum gerens vendidit.

5 ¶ Si eum, qui volebat mihi donare supra legitimum modum,delegauero [f] creditori meo: non poterit aduersus petentem vti exceptione: quoniam creditor suum petit [g]. In eadem causa est maritus. nec hic enim debet exceptione summoueri,qui suo nomine agit. Nūquid ergo nec de dolo mulieris excipiendum sit aduersus maritum,qui dotem petit, non [h] ducturus vxorem, nisi dotem accepisset,nisi iam diuertit? Itaque [i] condictione tenetur debitor,qui delegauit, vel mulier, vt vel liberet debitorem,vel si soluit:vt pecunia ei reddatur.

6 ¶ Non [k] sicut de dolo àctio certo tempore finitur, ita etiam exceptio eodem tempore danda est. nam hæc perpetuo [l] competit. cum actor quidem in sua potestate [m] habeat, quando vtatur suo iure.is autem, cum quo agitur,non habeat potestatem,quando conueniatur.

Si debitor pecuniam culpa creditoris amiserit.De pecunia soluta creditori creditoris.

6. *Gaius* "libro trigesimo ad Edictum Prouinciale"

SI opera [n] creditoris acciderit, vt debitor pecuniam, quam soluturus erat,perderet: exceptione doli mali creditor remouebitur. Idem est,& si [o] creditori eius numeratam pecuniam ratam creditor non habeat.

De promißione per errorem.

7. *Vlpianus* "libro septuagesimo sexto ad Edictum.

IVlianus ait,si pecuniam [p], quam me [q] tibi debere existimabam,iussu tuo spoponderim, cui donare volebas: exceptione doli mali potero me tueri: & præterea condictio mihi aduersus stipulatorem competit, vt me liberet.

1 ¶ Idem Iulianus ait:si ei [r], quē creditorem "tuum" putabas,iussu tuo pecuniam, quam me tibi debere existimabam, promisero, petentem doli mali exceptione summoueri debere:& amplius, agendo, cum stipulatore consequar,vt mihi acceptam faciat stipulationem.& habet hæc sententia Iuliani humanitatem,vt etiam aduersus hunc vtar exceptione, & condictione, cui sum obligatus.

De petitione eius,quod reddendum est. 1. De herede damnato non petere.

8. *Paulus* "libro sexto ad Plautium"

DOlo facit,qui petit, quod [s] redditurus est [t].

1 ¶ Sic si heres damnatus sit [u] non petere à debitore,potest [x] vti exceptione doli mali debitor, & [y] agere ex testamento.

De *procuratore rei.*

9. *Idem* "libro trigesimosecundo ad Edictum".

SI procurator [z] rei,pecunia [a] accepta, damnari se passus sit,& cum domino iudicati agatur: tuebitur, sed doli mali exceptione. nec hoc, quod acceperit procurator,auferri ab eo potest.nam turpiter [b] accepta pecunia iustius penes eum est,qui deceptus sit [c], quā qui decepit.

De donatione inter virum & vxorem.

10. *Marcianus* "libro 3. Regularum."

CVm vir aut vxor in [d] area sibi donata aliquid ædificasset: plerisque placet, doli mali exceptione posita rem seruari posse.

De procuratore de dolo puniendo cui dolus nocet.

11. *Neratius* "libro quarto Membranarum."

PRocurator [e] agit de dolo eius [f] excipi non debet: quia aliena lis est:isque rei extraneus:neque alienus [g] dolus nocere alteri debet. Si post [h] litem contestatam dolo quid fecerit: an exceptio eo nomine in iudicium obiicienda sit,dubitari potest:quia litis contestatione res procuratoris fit, eámque suo iam quodammodo nomine exequitur.& placet, de procuratoris dolo excipiendum esse Idē de tutore,qui pupilli nomine ager,dicendū est.

1 ¶ In vniuersum autem hæc in ea re regula sequenda est,vt dolus [i] omnimodo puniatur,& si non alicui,sed ipsi,qui eum admisit,damnosus futurus erit.

a *l. 6. s. de eo quod metus caus.*
b Imò, potest. Nam qui habet causam ab authore doloso, repellitur exceptione doli, *l.2. §.2. s. eodem.*
c *l.87. s. de leg.1.*
d *§.31. j. eodem: l. 6. s. eodem.*
e *§.27. s. eodem. l.7. §.11. s. de public. vide l.3. Cod. de periculo & commodo.*
f obtineret, *Haloand.*
g vice pretij est id quod pretij loco datur: non pretium, quod in præmia est, sed quiddam pecuniæ vice. *dixi ad l. 3. & de periculo Cod. commodo rei venditæ.*
h *vide l. 2. s. de except. rei vendit.*
i *vide l.17. s. de euict.*
k vtili. de qua, *l.21. s. de prescript.*
l quę exceptioni in factum similis est. de qua. *vide Oldendorp. cap.3. de except.*
m *l.2. §.2. s. eod.*
n Exceptio doli est in rem ex parte opponentis: in personam, ex parte eius cui opponitur, *l.2. §. 1. j. eodem.* Exceptio metus, ex vtraq; parte est in rem, hoc est opponentis & eius cui opponitur.
o Exceptio metus nō datur aduersus parentē.
p *l.7. s. de obsequiis.*
q Imo, non licet, *l.12. j. de castrensi.*
r *sub.* filij: cui metus erat illatus circa rē peculiarem.
s id est, conditione pendente.
t de legato soluendo, in conuentionis euentum.
u *sub.* ab eo qui legata vltra dodrantem reliquerit.
x *l.80. s. ad l. Falcid.*
y id est, non oblata quarta parte æstimationis totius viæ. *vt l. cum filius s. de legat 2.*
z *l. sancimus. §.2. l. si quis argentum. §. sin autem. Cod. de donat.*
a ¶ de eo quod est suprà ad legitimum modū.
b Actores exigendis pecuniis præpositi, *adde l. 11 Cod. de obligat.*
c *vide l.14. s. de except.*
d eidémque procuratori.
e vt redhibita vel non tradita repellatur petens pretium, licet de suo soluerit dominio.
f Exceptio quæ poterat obiici deleganti, obiici res potest delegata.
g Qui suum petit, neminem defraudat, *l. 44. s. de condit. indebit. l.1. §.10. j. quar. rer.*
h *vide Nouellam 22.*
i *l.12. l.13. j. de nouation.*

k Quæ annua sunt ad agendū, ea perpetua sunt ad excipiēdum, adde *l. licet. s. de exceptionibus.*
l etiam 1000. annum *vide Papon. 2. notar. cap. 3. fol. 614.*
m *l. vnic. Cod. vt nemo inuitus. l. 42. j. de regul. iuris.*
n id est, culpa. quid enim si creditor pecuniam oblatā sibi à debitore accipere noluit? *l. 72. j. de solutionib.*
o debitor soluens creditori, creditori sui, liberatur, *vt hic:* An ipso iure vel ope exceptionis? Glossæ ea parte contrariæ adferuntur: verius est tamen ope exceptionis quamquam inter illa duo parū interest. *l. nihil interest. j. de regulis iuris: l. Fuluius. §. si in diem. s. ex quibus causis in possess.* Quid si soluat inuito creditore? non liberatur, *vt hic: l. si seruus legibus §. 1. s. de legat.1.* An vt ipse liberatur obligatione personali, ita & hypotheca & pignore? liberatur, *l. soluitur. §. itē pignus. s. quib. modis pignus.*
p *l. 2. §.3. s. de donationibus.*
q Donatario & creditori putatiuo obstat doli exceptio, quæ obstat delegāti.
r *dict. l.2. §.4.*
s Petere mox restituendū dolus est, *l.2. §.5. s. eod. l.173. in fin. j. de reg. iur.*
t eidem scilicet non alteri. *l. 44. in fin. s. soluto.*
u testamento *adde l. 4 §. 10. s. eodem.*
x *l.22. s. de liberat.*
y Actio adfinis & subsidium est exceptionis, *vt hic: l.3 §.3. s. de liberatione.* & è contra exceptio actionis. *l.8. §.2. in fin. s. ad Velleian. l. 156. j. de regulis iuris.*
z *l.7. §. 6. s. de dolo.*
a Procuratoris factum, cui dolus vel delictum adiungitur, domino non nocet. vide tamen Socinum *regula.* 320.
b Turpia lucra iustius sunt apud reum quàm apud actorem.
c i. penes possidentem, *l.3. s. de condict. ob turp.*
d *l.31. §. 2. s. de don. inter. vir.*
e si procurator agit, *vulgat. Hal.*
f *l.4. §.18. s. eod.*
g *l.2. §.1. s. eodem.*
h *l.4. §.23. s. eodem.*
i Dolus suus cuique nocet.

De æquitate defensionis.

12. *Papinianus* " libro tertio Quæstionum."

Qui æquitate defensionis infringere [a] actionem potest, doli exceptione tutus est.

De exheredatione & testamento rupto.

13. *Paulus* " libro quartodecimo Quæstionum."

Liberis exheredatis [b], qui nihil ex patris iudicio meruerunt, rupto testamento ius suum conseruandum est. nec opponetur doli mali exceptio. quod non solum in persona eorum, sed in heredibus, in persona liberorum quoque eorum obtinendum est.

De ædificatione in solo alieno.

14. *Idem* " libro tertio Responsorum."

Paulus respondit, eum, qui in alieno solo ædificium extruxerit, non aliàs sumptus consequi posse, quam [c] possideat. & ab eo dominus soli rem vindicet: scilicet opposita doli mali exceptione.

De fideiussore & euictione.

15. *Scæuola* " libro quinto Responsorum."

Fideiussor [d] euictionis nomine condemnatus, id prædium, quod euictus [e] est, & omnia præstare paratus, est, quæ [f] iure empti continentur. quæro, an agentem emptorem, exceptione, ex causa iudicati, doli mali summouere potest. respondit, exceptionem quidem opponi posse iudicem autem æstimaturum, vt pro damnis [g] emptori satisfiat.

De delegatione.

16. *Hermogenianus* " libro sexto Iuris Epitomarum."

Si debitor à furioso [h] delegatus creditori eius soluat, quem emptorem mentis esse existimabat, & ita cum eo agatur: exceptione doli in id, quod in rem furiosi processit: defenditur.

De vsuris dotis. 1. *De eo, qui minus legauit, eo quod pater legatarij debitum non soluerat.* 2. *De hereditate vendita.* 3. *De tacita repetitione condictionis.*

17. *Scæuola* " libro vicesimoseptimo Digestorum."

Pater [i] pro filia dotem promiserat, & pactus erat, vt ipse aleret filiam suam, eiusque omnes. idem homo rusticanus [k] genero scripsit quasi vsuras præteritas ex dotis promissione. quæsitum est, cum ipse filiam suam exhibuerit [l], & maritus nullam impensam fecerit, an ex chirographo ex stipulatu ageti genero exceptio obstare debeat. respondit: si (vt proponatur) pater, cum exiberet, per errorem permisisset: locum fore doli mali exceptioni.

1 ¶ Auus nepotibus ex filia legauit singulis centena: & adiecit hæc verba: *Ignoscite* [m] *: nam potueram vobis amplius relinquere, nisi me Fronto pater vester male accepisset, cui dederam mutua quindecim, quæ ab eo recipere non potui: postremò hostes, qui mihi fere omnem substantiam abstulerunt.* quæsitum est, an, si aui heres ab his nepotibus patris sui heredibus petat quindecim, contra † voluntatem defuncti facere videatur, & doli mali exceptione summoueatur. respondit, exceptionem obstituram.

2 ¶ Ex quadrante heres scriptus, à coherede ex dodrante instituto emit portionem certa quantitate, ex qua aliquam summam in nominibus ex calendario vti daret, stipulanti spopondit. defuncto venditore hereditatis, falsum testamentum Septicius accusare cœpit, & hæreditatem ab emptore petit: &, ne quid ex ea minueret, impetrauit. quæsitum est, cognitione falsi pendente an heredes ex stipulatu petentes, doli exceptione summoueuntur. respondit, heredes venditoris, si [o] ante euentum cognitionis pergant petere, exceptione doli mali posse summoueri.

3 ¶ Marito & filio communi ex parte dimidia scriptis heredib [p], filiam suâ ex priore matrimonio ita heredem instituit: *Mæuia filia mea ex sex vnciis heres mihi esto, si cum coheredibus tuis parem [p] rationem feceris pro mea portione in diem mortis meæ eius actus, qui vendet ex tutela tua, quam Titius pater meus, auus tuus administrauit.* quæsitum est, an, quia sub conditione [q] instituta filia esset, si omitteret hereditatem, vti saluam tutelæ actionem haberet, legata sibi à matre data consequi possit. respondit, secundum ea, quæ proponerentur, eam, de qua quæreretur, contra voluntatem petere: & ideo exceptionem doli obstaturam.

QUARUM RERUM ACTIO non datur. [r]

TIT. V.

De exceptione Iurisiurandi. 4. *Quod libertatis oneranda causa petitur.*

Vlpianus " libro septuagesimosexto ad Edictum."

Iusiurandum vicem [s] rei iudicatæ obtinet non immerito: cum ipse quis iudicem aduersarium suum de causa sua fecerit, deferendo ei iusiurandum.

1 ¶ Si pupillus [t] me tutoris auctoritate detulerit iusiurandum: dicemus, non obstare exceptionem istam, nisi tutore auctore in iudicio delatio facta sit.

2 ¶ Si petitor fundi iusiurandum detulerit aduersario, vt si auctor [u] eius iurasset suum fundum se tradidisse, ab ea controuersia discessurum se: exceptio possessori fundi dabitur.

3 ¶ Si fideiussor [x] iurauit: si quidem de sua persona tantum iurauit, quasi se non esse obligatum: nihil reo proderit. si vero in rem iurauit dabitur exceptio reo quoque.

4 ¶ Si manumisero eum seruum: qui negotia mea gesserat in seruitute, deinde stipulatus [y] ab eo fuero, quod negotia mea gesserit, quidquid ob eam rem, si tunc liber fuisset, eũ mihi dare oporteret, id dari, deinde ex stipulatu agam: non summoueri me exceptione. neque enim oneratum se hoc nomine potest queri libertus, si lucrum abruptum ex re patroni non faciat.

5 ¶ Quæ [z] onerandæ [a] libertatis causa stipulatus sum, à liberto exigere non possum. Onerandæ autem libertatis causa facta, bellissime [b] ita definiuntur, quæ ita imponuntur, vt si patronum libertus offenderit, petantur ab eo, sempérque sit metu exactionis ei subiectus, propter quem metum quoduis sustineat patrono præcipiente.

6 ¶ In summa si incontinenti impositum quid sit liberto, quod ἐπικρεμάμενον [c], id est, imminens, oneret eius libertatem: dicendum est, exceptioni locum facere. Sed si post [d] interuallum: habet quidem dubitationem, quia nemo eum cogebat hoc promittere: sed idem erit probandum & hic: tamen causa cognita, si liquido appareat, libertum metu solo, vel nimia patrono [e] reuerentia ita se subiecisse, " vt vel pœnali quadam stipulatione se subiiceret".

7 ¶ Si libertatis causa societatem libertus cum patrono coierit, & patronus cum liberto pro socio agat: an hæc exceptio sit necessaria? & puto, ipso [f] iure tutum esse libertum aduersus exactionem patroni.

8 ¶ Exceptionem onerandæ libertatis causa, sicut & ceteras [g], fideiussori non esse denegandas, sciendum est. nec ei quidem, qui rogatu liberti reus factus est. sed & ipsi liberto, siue procurator ad defendendum à reo datus fuerit, siue heres ei extiterit. cum enim propositum sit prætori, in huiusmodi obligationibus reo succurrere: non seruaturum propositum suum, nisi fideiussorem quoque, & eum qui rogatu liberti reus factus fuerit, aduersus patronum defenderit. etenim parui refert, protinus libertus patrono cogatur dare, an per interpositam fideiussoris vel rei personam.

9 ¶ Siue autem ipsi patrono sit promissum, siue alij voluntate patroni: onerandæ libertatis causa videtur factum: & ideo hæc exceptio locum habebit.

10 ¶ Quod si patronus libertum suum delegauerit creditori: an aduersus creditorem, cui delegatus promisit libertatis causa onerandæ, exceptione ista vti possit, videamus. & Cassius existimasse Vrseium refert, creditorem quidem minime esse summouendum exceptione, quia suum [h] recepit, verumtamen libertum patrono posse condicere, si non transigendæ controuersiæ gratia id fecit.

11 ¶ Item si libertus debitorem suum patrono delegauerit: nulla exceptione summouendus est patronus: sed libertus à patrono per condictionem hoc repetet.

12 ¶ Hæc exceptio non tantum ipsi liberto, verum successoribus quoque liberti danda est. & versa vice heredem patroni summouendum, si hæc persequatur, sciendum est.

De iureiurando. 1. *Quod in alea gestum sit.* 2. *Quod libertatis onerandæ causa promissum est.*

2. *Paulus* " libro septuagesimoprimo ad Edictum."

Si filiofamilias [i] delatum sit iusiurandum, & iurauerit, patrem suum dare non oportere: danda est patri exceptio.

1 ¶ Si in alea [k] rem vendam, vt ludam, & euicta re conueniar: exceptione summouebitur emptor.

2 ¶ Si ser-

a *l.* 2. §. 5. *eod.*

b *l.* 2. 3. *de bonor. poss. s. contra tabulas.*

c quam si vulgat. Haloand. *l.* 48. *de rei vind. l.* 14. *commun. diuid. l.* 33. *in fin. de condict. indebit.* §. 30. *Institut. de rer. diuis.* vide quæ notaui ad *l.* 7. *in fin. Cod. de rei vindicatione.* vtcunque sit, actionem in dominum non habens, exceptionem tamen habet: & rectè Demosthenes, οἱ νόμοι καὶ τῶν ἀδίκως παραγενομένων ... vide Cuiac. 8. ad Afric. 8. fol. 186. in fin.

d à venditore datus emptori.

e quod euictũ est. Haloand.

f de quibus, vide *l.* 11. §. 1. *de act. empt.*

g id est, expensis litis.

h *l.* 4. §. 26. *in fin. eodem.*

i adde *l.* 20. *l.* 21. *de in rem verso.* vbi simile pactum est.

k Rusticanus homo, simplex, rerum humanarum atque adeo agendarum imperitus.

l id est, aluerit, *l.* 43. §. 2. *soluto.*

m de aliis formulis libertationis legatæ; vide quæ notaui, ad *l.* 31. *de liberatione leg.*

n verba enũciatiua testamenti fidem faciunt inter heredes Nouella 48. at nõ aduersus alios, *l.* 28. *ad Velleian. l.* 39. *de pignoratitia act. l.* 6. *Cod. de testamentis l.* 65. §. 1. *fin. de rei vindic. l.* 4. §. 10. *eodem.*

o adde *l.* 18. *in fin. de periculo.*

p id est, compensaueris. vide *l.* 40. *in fin. de statulib. l.* 5. §. 10. *de iure immunitatis.*

q Conditio adscripta hæreditati, repetita censetur in legatis, Zas.

r nõ datur: & de exceptione iurisiurãdi vulg. ideque cõfirmat lex 1. §. eodem. & Ecloga 51. t. 6. vbi etiam additur καὶ ἀνατρέπον ... id est, de exceptione inutilium stipulationũ: quod etiam confirmat lex 1. §. 4. 5. eodem.

s Imo maiorem authoritatem habet, quã res iudicata, *l.* 2. *de iureiur.* vtrumque Ecloga ... *Ecloga* 5. *cap.* 1.

t *l.* 17. §. 1. *de iureiurando* ... *Eclog.* 5. *cap.* 29.

u *l.* 7. *de iureiurando.*

x *l.* 28. §. 2. *de iureiurando.*

y *l.* 3. *Cod. an seruus ex suo facto.*

z vide Iasonem 2. *Consil.* 165.

a *l. vltim. in fin. eod. l.* 2. *l.* 32. *de oper. libert. l.* 7. *in fin. de except. l.* 2. *Cod. de oper. lib.* v. Cuiacium. 16. *obseruat.* 8. vbi tractat de exceptione quod libertatis onerãdæ causa factum sit.

b hoc verbo vtitur Iurisconsultus, *in l.* 6. §. 3. quod vi aut cla.

c ἀπηωρημένον Haloand. alij ἀπαιωρούμενον: id est, impendens tanquam ex alto lacunari, vt de Damocle legitur, cuius in medio apparatus regis iussu Dionisij ceruicibus imminebat gladius, seta equina appensus, & idem de saxo è tenui filo impendente. Tãtalo. Alij legunt ἐπαιωρούμενον qd significat idem quod μετέωρον, μετεωριζόμενον, ... Cuiac. 16. obseruat. 8.

d nota argumentum sumptum ab interuallo temporis. nam ex breuitate tẽporis fraus præsumitur.

e id Zasius extendit ad vxores, quas negat teneri nimiæ reuerentiæ obligatas.

f nec enim potest esse societas inter libertum & patronum, *l.* 36. *de oper. libertorum.*

g rei coherentes, *l.* 7. §. 1. *de exceptionibus.*

h *l.* 21. *de donationibus. l.* 5. §. 5. *de dolo*

i Ex iuramento filij adquiritur patri exceptio, *l. vltim. de exceptionibus.*

k *vide l. Cod. de aleatoribus. l.* 5. *de nautico fœnore l.* 19. *in fin. de prohibitionibus*

a vide l.1.§.4.ſ.eodem.
b l.5.§.3.in fin.ſ.de condict.cauſa data:l.11.circa fin.ſ.de actionibus empti.
c 8.Cod.36.4.Cod.Theodoſ.5. περὶ τῶν litigioſῶν, Novell.112. περὶ ἐπιδίκων τὰ πέρι ὧν ἡ δεσποτεία φιλονεικεῖται.27.Eclog.1. In ſumma,titulus de litigioſis continet exceptionem rei litigioſæ.adde de litigioſis quædam ex Paulo.1.ſentent.1.§.vltim.

2 ¶Si ſeruus promittat[a] domino pecuniam,vt manumittatur, cum alias non eſſet manumiſſurus dominus, eámque liber factus ſpondeat:dicitur, non obſtare exceptioné patrono,ſi eam petat non. n. onerandæ libertatis cauſa, hæc pecunia promiſſa eſt. alioquin iniquum [b] eſt, dominum & ſeruo carere, & pretio eius. Totiens ergo onerandæ libertatis cauſa pecunia videtur promitti, quotiens ſua ſponte dominus manumiſit: & propterea velit libertum pecuniam promittere, vt non exigat eam, ſed vt libertus eum timeat,& obtemperet ei.

DE[c] LITIGIOSIS †.

TIT. VI.

De denunciatione. 1. *De lite inter alios mota.*

Vlpianus "libro ſeptuageſimoſexto ad Edictum."

LITIGIOSAM rem non facit denuntiatio[d], quæ impediendæ venditionis cauſa fit.

1 ¶Si inter Primum & Secundum ſit lis conteſtata,& ego à tertio emero, qui nullam controuerſiam patiebatur: videamus, an exceptioni locus ſit,& putem,ſubueniendum mihi: quia is, qui mihi vendidit, nullam litem [e] habuit: & quod fieri poteſt, vt duo in necem [f] eius litem inter ſe iungant, qui cum ipſo litigare nõ poterant.Si tamẽ cum procuratore tutore curatoréve alicuius iudiciũ acceptum ſit: conſequens erit dicere:quaſi cum ipſo litigetur,ita eum ad exceptionem pertinere.

Si ſeruus emerit.

2. *Idem*" libro ſexto Fideicommiſſorum."

SI ſeruus,cum emerit,ſcit,ignorauit autem dominus, vel contra: videndum eſt, cuius potius ſpectanda ſit ſcientia.& magis eſt,vt ſcientia inſpicienda ſit eius, qui comparauit,non eius,cui adquiretur [g].& ideo pœna [h] litigioſi competit ſic tamen, ſi non mandatu domini emit. nam ſi mandatu: etiam ſi ſcit ſeruus, dominus autem ignorauit:ſcientia non nocet.& ita Iulianus in re litigioſa ſcribit.

De dedicatione.

3. *Gaius*' libro ſexto ad legem duodecim tabularum."

REm, de qua controuerſia eſt, prohibemur in ſacrum dedicare [i]. alioquin dupli pœnam patimur. nec immerito: ne liceat eo modo duriorem aduerſarij conditionem facere. Sed duplum vtrum fiſco, an aduerſario præſtandum ſit, nihil exprimitur. fortaſſis autem magis aduerſario: vt id veluti ſolatium habeat pro eo, quod potentiori aduerſario traditus eſt

† Imbertus *in Enchiridio* refert titulum de litigioſis non eſſe in vſu apud Gallos: apud quos quiſque rem litigioſam & cõtrouerſã emere, & in actoris locum ſubſtitui poteſt:impetratis tamen diplomatibus regiis. adde alias exceptiones ex Socino *regula* 341.
d Proteſtatio facta emptori, *ne rem emat, quia ſit cõtrouerſa*, idque impediendæ venditionis cauſa non facit rem litigioſam, *l.1.Cod.eod.*
e Exceptio litigioſi oritur lite iam cõteſtata.
f vt duo inuicem, *Haloand.*
g adquiritur *vulgat.* adquiratur. *Haloand.*
h de qua *vide l.vltim.Cod.eod.*
i *Synopſis Baſilicum.*27.*Titul.*1.*cap.*7.lege XII. Tabulat. ſcilicet quæ permiſit fortè in eam mortuum inferre, *vide Cuiac.*10.*obſeruat.*26.
k *l.4.Cod.*10.
l 3.*Inſtitut.* 14. περὶ ἐνοχῶν παντοίων ἀπὸ συναλλάγματος καὶ ἁμαρτήματος τικτομένων, καὶ τίνες ἐνέχονται, καὶ τίνες οὐκ ἐνέχονται, id eſt, de omnis generis obligationibus ex contractu,ex delicto natis. tũ & quinam obligentur, & qui non obligentur 52.*Eclog.*1 Porrò rectè addiderunt *de obligationibus*, non *de obligatione*. ſunt enim variæ. eſt alia naturalis, *l.*10.ſ.*eod.*alia ciuilis alia mixta ex vtriſque: vtilis, directa,præiudicium, *l.*37.ſ.*eod.* alia ciuilis, alia prætoria. Quin aliæ ſunt ex cõtractu, §.1.ſ.*eod.* aliæ ex quaſi contractu.3.*Inſtitut.*28.aliæ ex delicto,4.*Inſtitut.*1. aliæ ex quaſi delicto. 4 *Inſtitut.*5. aliæ re,§.2.3.4.5.6.ſ.*eod.*3.*Inſtitut.*15.verbis.§.7.ſ.*eod.l.*3.§.2.ſ.*eod.*3.*Inſt tut.*16. & ſ.*titul. proxim.*litteris.3.*Inſtitut.*22.aliæ ex conſenſu conſtant,*l.*2.ſ.*eod.*3.*Inſtitut.* 23. his adde titulos per quas perſonas nobis adquiritur obligatio 4 *Inſtitut.*29. quibus modis tollitur obligatio 4.*Inſtitut.*30. Qui titulus de obligationibus extat apud Paulum 5.*ſentent.*7.ad titulum de verborum obligationibus.ſ.eſt referendus:& hæc generalis œconomia tractatus obligationum.
m Rectè additur hæc particula, *Et.* Eſt enim aliud obligatio aliud actio. Obligatio actionem parit, *l.*42.§.2.ſ.*de procuratorib.* μητέρες τῶν ἀγωγῶν αἱ ἐνοχαί. *Theophil.Inſtit. de obligat.* actio obligationis quaſi filia, *l.*10.ſ.*eod.*Id ab initio ita repeti poteſt. Singuli,vel,multi hominum actus contractum,vel quaſi, pariunt. Contractus,obligationes.*l.*1.*l.*21.*l.*54.ſ.*eod.*obligationes,actiones. Actus hominum aut reipſa ſeu facto, aut verbis,aut literis, aut nudo conſenſu explicantur. Contractus propriè ſumptus, duorum:impropriè,vnius conſenſu perficitur:pluſquam impropriè, eſt diſtractus. Alius item alio eſt frequentior, vnde alius nominatus, alius innominatus: nam qui frequentiùs accidunt actus,nomen facilius reperiunt, quàm qui raro.Item in aliis, qui bonæ fidei,ex æquo & bono multa veniũt, de quibus nihil dictum eſt, *l.*2.*in fin.* ſ.*eod.*vt vſuræ,In aliis(ſtricti iuris)vt mutuo & ſtipulatione nihil aliud venit, quam quod eorum natura ſtrictè exigit. Ad hæc:In contractibus ſubſtantialia ſunt, ſolennia,naturalia, & accidentalia.Sumatur exemplum in minore vendente. ſubſtantiale venditionis erit conſenſus,pretium, merx:ſolenne,authoritatis tutoris interpoſitio:naturale,vt teneatur de euictione.Accidentale erit, ſi ea lege domum vendidit,vt eam certo tempore conductam habeat.
n Quid actio vide *l.*51.ſ.*eod.*4.*Inſtitut.*6. hæreditariis 4.*Cod.* 16. perpetuis & temporalibus *l.*6.ſ.*eodem* 4. *Inſtitut.*12.vt actiones ab herede & contra heredes incipiant, 4.*Cod.*11.noxalibus,4.*Inſtitut.*8.ſ.9.*tit.*4.3.*Cod.*41.ædilitiis 4.*Cod.*58.3.*Cod.* ... *eod.*4.aduerſus potentes tranſlatis,3.*Cod.Theodoſ.*13.empti venditi,ſ.19.*titul.*1.4.*Cod.*49. in factum,ſ.19.*titul.*5 *l.*13.... ſ.*eod.*In rem ſeu vindicatio,*l.*25.*l.*28.*l.*37.ſ.*eod.* in perſonam *dict. l.*15.*l.*28.*l.*37.ſeu condictio:perſecutio,*dict.l.*28 directa vtilis præiudicium,*dict.l.*37. pœnalis,*l.*26.ſ.*eod.*ciuilis honoraria prætoria, *dict. l.*25.*l.*27.*l.*37. de his per quos agere poſſumus, 4.*Inſtitut.* 10. adde tractatum Oldendorpij de actionib⁹ & hæc ſit generalis actionum œconomia.

Diuiſio obligationum. 1. *Subdiuiſio obligationis ex contractu.* 2. *De obligatione re contracta, veluti mutuo commodato.* 5. *Depoſito.* 6. *Pignore.* 7. *Verborum obligatio quomodo.* 8. *Quo nomine.* 9. *Et quarum rerum.* 10. *Et à quibus perſonis contrahitur.*

Gaius "libro ſecundo Aureorum."

OBLIGATIONES[o] aut ex contractu [p] naſcuntur,aut ex maleficio, [q] aut proprio quodam iure [r] ex variis [ſ] cauſarum [t] figuris.

1 ¶Obligationes ex cõtractu,aut re contrahuntur,aut verbis,aut conſenſu.

2 ¶Re[u] contrahitur obligatio mutui datione.Mutui autem datio conſiſtit in [x] his rebus,quæ pondere,numero,menſuráue conſtant: veluti vino,oleo,frumento, pecunia numerata,quas res in hoc damus, vt fiât accipientis,poſtea alias recepturi eiuſdem generis & qualitatis.

3 ¶Is quoque,cui rem aliquam commodamus [y], re nobis obligatur.ſed is de ea ipſa re, quam acceperit reſtituenda tenetur.

4 ¶Et ille quidem:qui mutuum accepit: ſi quolibet caſu,[z] quod accepit amiſerit,nihilominus obligatus permanet.Is vero:qui vtendum accepit:ſi maiore caſu [a]: cui humana infirmitas reſiſtere non poteſt (veluti incendio[b],ruina,naufragio[c])rem,quam accepit, amiſerit: ſecurus eſt.alias tamen exactiſſimam [d] diligentiam cuſtodiendæ rei Præſtare compellitur. nec ſufficit ei eandem diligentiam adhibere, quam ſuis rebus adhibet, ſi alius diligentior[e] cuſtodire poterit. Sed & in maioribus caſibus ſi culpa eius interueniat,tenetur. veluti ſi quaſi amicos ad[f] cœnam inuitaturus,argentum, quod in eam rem vtendum acceperit,peregrè [g] proficiſcens ſecum portare voluerit,& id aut naufragio, aut prædonum hoſtiúmve incurſu amiſerit.

5 ¶Is quoque, apud quem rem aliquam deponimus[h], re nobis tenetur.qui & ipſe de ea re, quam acceperit,reſtituenda tenetur.ſed is,etiam ſi negligenter rem cuſtoditam amiſerit, ſecurus eſt. quia enim non ſua gratia accipit,ſed eius à quo accipit: in eo [i] ſolo [k] tenetur,ſi quid dolo [l] perierit. negligentiæ vero nomine ideo non tenetur: quia qui negligenti amico rem cuſtodiendam committit,de [m] ſe queri debet:magnam [n] tamen negligentiam placuit in doli crimine cadere.

6 ¶Creditor quoque,qui pignus [o] accepit,re[p] tenetur,qui & ipſe de ea [q] ipſa re,quam accepit, reſtituenda tenetur.

7 ¶Verbis[r] obligatio contrahitur ex [ſ] interrogatione & reſponſu [t]:cùm quid dari,fierive nobis ſtipulemur.

8 ¶Sed aut proprio nomine quiſque obligatur, aut alieno qui autem alieno nomine [u] obligatur, fideiuſſor vocatur.& plerumque ab eo, quem proprio nomine obligamus alios accipimus, qui eadem obligatione teneantur: dum[x] curamus, vt, quod in obligationem deduximus,tutius nobis debeatur.

9 ¶Si id,quod dari ſtipulemur, tale ſit, vt dari non poſſit [y]: palam eſt naturali ratione,inutilem [z] eſſe ſtipulationem. Veluti ſi de homine libero[a],vel iam mortuo [b],vel ædibus deuſtis facta ſit ſtipulatio inter eos,qui ignorauerint eum hominem liberum eſſe, vel mortuum eſſe, vel ædes deuſtas eſſe.Idem [c] iuris eſt,ſi quis locum ſacrum [d] aut religioſum dari ſibi ſtipulatus fuerit.

10 ¶Nec minus inutilis eſt ſtipulatio, ſi quis rem ſuam [e], ignorans ſuam eſſe ſtipulatus fuerit.

11 ¶Item"ſub" impoſſibili [f] condictione factam ſtipulationem conſtat inutilem eſſe.

12 ¶Furioſum:ſiue ſtipulatur, ſiue promittat: nihil [g] agere,naturâ manifeſtum eſt.

o ¶§.2.*Inſtitut. de obligat.*
p qui hoc fieri poteſt, quum contractus ex obligatione naſcatur, ſítque obligatio? *l.*19.ſ. *de verborum ſignific.*
q *l.4.l.32.ſ.eod.*
r ἢ ἀπὸ ἰδικοῦ νόμου ἐκ διαφόρων θεμάτων 52. *Eclog.*1.*cap.*1.
ſ διαφόρων *Eclog.ibid.* ſunt enim infinitę huiuſmodi cauſæ, *l.*1.ſ.*de præſcript.*
t Quęnam ſunt illę cauſarum figuræ ſeu θέματα? opinor contractus eſſe & maleficia, quibus nullum nomen ſpeciale inditum eſt. ſ. *de præſcript.* vel quaſi cõtractus, & quaſi, *l.*5.ſ.*eod.* maleficia, *l.*5.§.45.6.ſ.*eod.* & in factum *l.*13.ſ. ſ.*eodem.*
u *in princ.Inſtit. quibus mod. re contrahitur.*
x *vide l.*2.§.1.ſ.*de reb.cred.*
y §.2.*Inſtitut. quib.mod.re.*
z puta, incendio. *vide l.*11.*Cod. ſi cert.petat.*
a id eſt,damno fatali, *l.*5.§.4.ſ.*commod.*
b adde & bello, *vide Paul.*2.*ſentent.*4.§.3.
c *dict.*§.4.
d cuſtodiam diligentem, *dict. l.*5.§.5. exactam diligentiam,§.2.*Inſt.quib.mod.re.*
e debet enim eã diligentiam præſtare,quã diligẽtiſſimus paterfamilias præſtat, *l.*18.ſ.*comm.*
f *l.*18.ſ.*commodati.*
g *dict.*§.18. & §.2.*Inſtit. quibus mod.*
h §.3.*Inſtitut. quib mod.re.*
i *l.*20.ſ.*depoſitis* §.2.*dict.*§.3.& quidem ſemper: adeo vt conueniri non poſſit,ne de dolo teneatur depoſitarius, *l.*1.§.7.ſ.*depoſiti.*
k niſi conuenit vt in depoſito culpa præſtaretur, *dict.l.*1.§.6.& §.35.
l ante & poſt litem conteſtatam, *l.*1.§.20.ſ.*depoſiti.*
m §.3.*Inſtitut.quib.mod.re.*
n *de qua vide l.*32.ſ.*depoſiti.*
o §.*vltim.Inſtitut.quib.mod.re.*
p & conuentione, *l.*1.ſ.*de pignorat.*
q *l.vltim.in fin.Cod.de luitione pignor.*§.*vltim.Inſtitut. quib.mod.re.*
r *l.*3.ſ.*eodem.*
ſ *l.*52.§.2.ſ.*eodem.Inſtit.de verbor.oblig.in pr.*
t & reſponſione, *vulgat. Haloand.* Porro reſponſum dicitur vt ſponſus à Varrone 5.*de lingua.* u id eſt,nomine eius qui promittit. *Inſtit. de fideiuſſ.in pr.*
x Fideiuſſionis cauſa.
y natura, *l.*35.ſ.*de verb.obligat.*
z Imò,non eſt inutilis ſtipulatio hominis liberi, ex quo eius emptio contrahi poteſt, *l.*70.ſ.*de contrah.empt.*
a *vide l.*103.ſ.*de verbor.obligat.*
b *vide l.*83 §.7.ſ.*de verb.obligat.*
c Imo,non idem. ſiquidem emptor rei ſacræ, id quod ſua intereſt conſequitur, *l.*62.§.1.ſ.*de contrahend.empt.* Non eſt igitur rei ſacræ inutilis ſtipulatio.
d *vide l.*82.§.5.ſ.*de verbor.obligat.*
e *vide l.*82.ſ.*de verbor.oblig.*
f *vide l.*31.ſ.*eodem.*
g *l.*5.ſ.*de regul.iur.*

a aliud est in eo qui fari non potest, *l.70.ℨ.de verbor.obligat.*
b *l.1.ℨ.de verbor.obligat.*
c ideóque ne quidem testamentum nuncupatiuum facere potest, *Vlpian.20.§.13.*
d secus est in obligatione quæ consensu perficitur, *l.4.§.1.ſ.de pactis.*
e *l.48.infrà eodem.*

13 ¶ Huic proximus est, qui eius ætatis est, vt nondum intelligat, quid agatur. sed quod ad hunc, benignius acceptum est. nam qui loqui potest,[a] creditur & stipulari & promittere rectè posse.

14 ¶ Mutum[b] nihil pertinere ad obligationem[c] verborum[d], natura manifestum est.

15 ¶ Sed & de surdo idem[e] dicitur. quia etiam si loqui possit: siue promittit, verba stipulantis[f] exaudire debet: siue stipuletur, debet exaudire verba promittẽtis, vnde apparet non de eo nos loqui, qui tardius[g] exaudit, sed qui omnino[h] non exaudit.

De obligationibus ex consensu.

2. *Idem*[t] libro tertio Institutionum.[u]

CONsensu[i] fiunt[k] obligationes in emptionibus[l], venditionibus, locationibus[m], conductionibus, societatibus,[n] mandatis[o].

1 ¶ Ideo[p] autem istis modis consensu dicimus obligationem contrahi: quia neque verborum[q], neque scripturæ vlla proprietas[r] desideratur: sed sufficit, eos, qui negotia gerunt, consentire.

2 ¶ Vnde inter absentes[s] quoque talia negotia contrahuntur: veluti[t] per epistolam, vel per nuntium.

3 ¶ Item in his contractibus alter alteri obligatur de eo, quod alterum alteri ex[u] bono & æquo præstare oportet.

Obligationum substantia in quo consistit. 1. De animo obligandi.

3. *Paulus*[a] libro secundo Institutionum.[b]

OBligationum substantia[x] non in eo consistit, vt aliquod corpus nostrum, aut seruitutem nostram[y] faciat[z]: sed vt alium nobis obstringat ad[a] dandum aliquid, vel faciendum, vel præstandum.

1 ¶ Non satis autem est, dantis esse nummos, & fieri accipientis, vt obligatio[b] nascatur: sed etiam hoc animo[c] dari, & accipi vt obligatio constituatur. Itaque si quis pecuniam suam donandi causa dederit mihi quamquam & donantis fuerit, & mea fiat: tamen non obligabor ei[d]: quia non hoc inter nos actum est.

2 ¶ Verborum quoque obligatio constat, si inter contrahentes id agatur[e] nec enim, si per iocum[f] puta, vel demonstrandi intellectus causa[g] ego tibi dixero, *Spondes?* & tu responderis, *Spondeo*: nascetur obligatio.

De obligationibus ex maleficio.

4. *Gaius*[a] libro tertio rerum cottidianarum siue aureorum.

EX[h] maleficio[i] nascuntur obligationes, veluti ex furto, ex damno, ex rapina, ex iniuria[k], quæ omnia vnius generis sunt. nam hæ re tantum consistunt[l], id est, ipso maleficio, cum alioquin ex contractu obligationes non tantùm re consistant, sed etiam verbis, & consensu.

De negotiis gestis. 1. De tutela. 2. De herede, qui legatum debet. 3. De condictione indebiti. 4. Si Iudex litem suam fecerit. 5. De deiectis vel effusis: & positis vel suspensis. 6. De damno aut furto, quod in naui, vel Caupona vel stabulo factum est.

5. *Idem*[a] libro tertio Aureorum.[b]

SI quis absentis negotia gesserit: si quidem ex mandatu: palam est, ex contractu nasci inter eos actiones mandati[m], quibus inuicem experiri possunt de eo, quod alterum alteri ex bona[n] fide præstare oportet. si verò sine mandatu: placuit quidem sanè, eos inuicem obligari: eóque nomine proditæ sunt actiones, quas appellamus negotiorum[o] gestorum: quibus æquè inuicem experiri possunt de eo, quod ex bona † fide alterum alteri præstare oportet. sed neque ex contractu, neque ex maleficio actiones nascuntur. neque enim is, qui gessit, cum absente creditur[p] ante contraxisse: neque[q] vllum maleficium est, sine mandatu suscipere negotiorum administrationem. longe magis is, cuius negotia gesta sunt, ignorans, aut contraxisse, aut delinquisse intelligi potest? sed vtilitatis[r] causa receptum est, inuicem eos obligari. Ideo autem id ita receptum est: quia plerúmque homines eo animo peregrè proficiscuntur, quasi statim redituri, nec ob id vlli curam negotiorum suorum mandant: deinde nouis causis interuenientibus, ex necessitate diutius absunt: quorum negotia desperire[s] iniquum erat: quæ sane desperirent[t]: si vel is, qui obtulisset se negotiis gerundis, nullam habiturus esset actionem de eo, quod vtiliter de suo impendisset[u]: vel is, cuius gesta essent, aduersus eum, qui inuasisset[x] negotia eius, nullo iure agere posset.

1 ¶ Tutelæ quoque iudicio qui tenentur, non[y] propriè ex contractu obligati intelliguntur: nullum enim negotium inter[z] tutorem & pupillum contrahitur. sed quia sane non ex maleficio tenentur, quasi ex contractu teneri videntur. Et hoc autem casu mutuæ sunt actiones. non tantum enim pupillus cum tutore, sed & contra[a] tutor cum pupillo habet actionem, si vel impenderit[b] aliquid in rem pupilli, vel pro eo fuerit obligatus,[c] aut rem suam creditori eius obligauerit.

2 ¶ Heres quoque, qui legatum debet, neque ex contractu, neque ex maleficio obligatus esse intelligitur. nam neque cum defuncto neque cum herede[d] contraxisse quicquam legatarius intelligitur. maleficium autem nullum in ea re esse, plus quam manifestum est.

3 ¶ Is quoque, qui non[e] debitum accipit per errorem soluentis, obligatur quidem quasi ex mutui[f] datione, & eadem actione tenetur, qua debitores creditoribus. sed nõ potest intelligi is, qui ex ea causa tenetur, ex contractu obligatus esse[g]. qui enim soluit per errorem, magis distrahendæ[h] obligationis animo, quam contrahendæ dare videtur.

4 ¶ Si iudex litem[i] suam fecerit: non propriè ex maleficio obligatus videtur: sed quia neque ex contractu obligatus est, vtique peccasse aliquid intelligitur, licet per imprudentiam[k], ideo videtur quasi ex maleficio teneri.

5 ¶ Is quoque, ex cuius cœnaculo[l] vel proprio ipsius, vel[m] conducto, vel in quo gratis[n] habitabat, deiectum effusúmve aliquid est, ita vt alicui noceret: quasi ex maleficio teneri videtur. ideo autem non propriè ex maleficio obligatus intelligitur, quia plerúmque ob alterius culpam tenetur, aut serui, aut liberi. Cui similis est is, qui ea parte, qua vulgo iter fieri solet, id positum[o] aut suspensum[p] habet, quod potest, si ceciderit: alicui nocere. Ideo filiusfamilias[q] seorsum à patre habitauerit, & quid ex cœnaculo eius deiectum effusúmve, sit, siue quid positum suspensúmve habuerit, cuius casus periculosus est: Iuliano placuit. in patrẽ neque de peculio, neque noxalem dandam esse actionem. sed cum ipso filio agendum.

6 ¶ Item exercitor nauis[r], aut cauponæ[s] aut stabuli, de dãno aut furto, quod in naue, aut caupona, aut stabulo factũ sit, quasi ex maleficio teneri videtur: si modo ipsius nullum est maleficium, sed alicuius eorum quorum operâ nauem, aut cauponam, aut stabulum exerceret. cum enim neque ex contractu sit aduersus eum constituta hæc actio: & aliquatenus[t] culpæ reus est, quod opera[u] de malorum hominum vteretur: ideo quasi ex maleficio teneri videtur.

De nouissimo die obligationis.

6. *Paulus*[a] libro quarto ad Sabinum.[b]

IN omnibus temporalibus[x] actionibus[y], nisi[z] nouissimus totus dies compleatur, non finit obligationem.

De patre & filio.

7. *Pomponius*[a] libro 15. ad Sabinum.[b]

ACtiones aduersus patrem filio[a] præstari non[b] possunt dum in potestate eius est[c] filius[d].

f vt & in testamentis verba familiæ emptoris, *Vlpian. ibid.*
g id est, de surdastro.
h quod rarò contingere refert lex vltima. *C. qui testament.*
i voluntate fiunt: súntque voluntariæ. Aristoteles 5. *Ethic.*
k *l.52.ſ.4.ℨ.eod. Inst. de obligat. ex consensu. l.1.§.3.ſ. de pactis.*
l *l.1. in fin. l.9.ſ. de contrah. empt. l. 35. in fin. ℨ. de verbor. obligat.*
m *dict. l.35. & l.1. l.14.ſ. locati.*
n *l.4. l.19.ſ. pro socio.*
o *l.1.ſ. mãdati.*
p Aliam rationem adfert Aristoteles, hanc nimirũ qđ earum principium sit spontaneum.
q *l. 4.ſ. de fide instrument.*
r Proprietas verborũ hîc nihil aliud quàm verborum solennitas & solennis formula.
s *vide l.1. in fin. ſ. de contrahend. empt. & l. vltim. Cod. si quis alteri vel sibi: l.4.ſ. pro socio. l.1.§.1. mandati.*
t Absentes gerimus his duobus per nunciũ vel epistola, *l.1. §.1.ſ. manda: l.4. ſ. pro socio.*
u *Institut. de oblig. ex consensu in fin.*
x substantia obligationis, idẽ quod natura obligationis: ita à natura cuiusque rei sumi definitiones oportet.
y obligatio dominium rei non transferet, sed obstringit tantum addendum vel faciendum vel vtrumque.
z id est, Non obligationib9 sed traditionib9 dominia adquirũtur, *l. 20. Cod. de pactis.*
a nota effectus obligationis, dare, facere, præstare.
b mutui scilicet, *l.2 §. 2. ſ. de reb. credit.*
c id est, non imaginariè, *l.53. ℨ. eod.*
d nisi naturaliter ad ἀντίδωρα *l.25. §.11. ſ. de heredit. petit.*
e id est, si contrahentes inter se consentiant, *l.1. §.3. l.7. §.12. ſ. de pactis.*
f hinc Varro *lib.5. de lingua.* Non spondet ille statim qui dixit, *spondeo*, si iocandi causa dixit, nec agi potest cum eo ex sponsu. De ioco *adde l.3. §.3. ℨ. de iniuriis adde l. 3. ſ. de seruo corrupto.*
g id est, Quæ cui ab aliquo exempli causa dicuntur, non obligant. hinc Varro 5. *de lingua.* Quisquis in Tragœdia dicit, Meministin' te despondere mihi gnatam tuam? quod siue sponte sua dixit cũ eo agi nõ potest, ex sponsu, vide hîc Albericum.
h *2. Gaius 10. §. 2.*
i ἐξ ἁμαρτήματος, *52. Eclog. 1. cap.* 4. ex delicto, *Institut. de obligat. ex delicto:* ex facto, *l.25. §.1. ℨ. eodem.*
k etiam verbali, licet Zasius contradicat.
l Rei vocabulo comprehenduntur delicta. vide quæ notaui, *ad l.1. ſ. de reb. credit.*
m *ſ. & Cod. mandati.*
n *§.28. Institut. de actionibus argument. l.3. in fin. ſ. mandati.*
o *ſ. & Cod. de negotiis: §.1. Institut. de obligat. quæ ex quasi contractu.*
† *§.28. Institut. de actionibus l.18. Cod. de negotiis. l.7. ſ. de negot.*
p Ne dicas simpliciter cum absente cõtrahi non posse. Sed negotiorum gestorem minus verè ac propriè contrahere cum absente.
q nec est maleficiũ, vltro se immiscere administrationi bonorum absentis.
r *l.1. ſ. de negotiis.*
s deperire, *Vulgat. Haloand.*
t deperirent *Vulg. Haloand.* desererentur, *§. Institut. de oblig. ex quasi cõtractu.*
u Negotiorum absentis gestor, expensas repetere potest, *l.2. ſ. de negotiis.*
x potest fieri vt negotiorũ gestor malo more versatus sit. *§.2. Instit. de obligat. ex quasi contract.*
z id est, durãte tutela, *l.4. l.10. ſ. de tutelæ.*
a *ſ. de contraria tutel.*
b *l.1. §. 4. ſ. de contraria.*
c *l. vltim. ſ. de contraria.*
d Cum hærede legatarius non contrahit, sed in eum incidit, *l.25. §.16. ſ. familiæ. §. 5. Instit. de oblig. ex quasi cõtractu.*
e *§.1. Instit. quib. mod. re §.6. Instit. de oblig. ex quasi contractu.*
f id est obligatur quasi ex pro mutuo, *vide Cuiac. 8. obseruat. 34.*
g proprie scilicet. Ideo condictio indebiti, nõ ex cõtractu datur, sed ex æquo & bono tãtum, *l.15. l.66. ſ. de cõdict. indeb.*
h Indebiti solutio distractus est, non contractus.
i *vide l. vltim. ℨ. de variis & extraord. cognitionibus. Institut. de obligat. quæ ex quasi delict. ℨ. eod.*
k *vide quæ notaui. Cod. de pœna iudic.*
l *§.1. Institut. de obligat. ex quasi delicto. & ſ. de his quæ deiecerunt.*
m *l.5. §.1. ſ. de his qui deiecerunt.*
n *l.1. §. 9. ſ. de his qui deiecerunt.*
o *l.5. §.12. ſ. de his qui deiecerunt.*
p *l.1. §.3. ſ. de his qui deiecerunt.*
q *l.1. §. 7. ſ. de his qui deiecerunt.*
r *§. vltim. Instit. de obligat. quæ ex quasi delicto. l.1. ſ. de exercitoria.*
s *vide ſ. nautæ, caupones.*
t *§. vltim. Institut. de obligat. ex quasi delicto.*
u Qui opera malorum vtitur, etiam insciens aliquatenus culpæ reus est.
x vt sunt ædilitiæ actiones.
y non idem in vsucapione, *l.16. ſ. de vsurpationibus, l.15. ſ. de diuersis.* Cur tam variæ? Facile vsucapere debet qui bona fide possidet. difficilius aduersus eum qui bona fide possidet: ideóque hîc non habet locum regula. Quod penè distat nihil videtur distare.
z Actio personalis non dicitur finita, nisi vltimus dies sit completus, *adde l.99. in fin. ℨ. de verbor. obligat.*
a & è contra, *l.16. ℨ. de furtis.*
b *§.16. Institut. de inutilibus stipulationibus § 12. Institut de obligat. quæ ex delicto.*
c non magis quam quis secum litigare potest, *dict. l.16.*
d nisi ex castrensi peculio, *l.4. ſ. de iudiciis.*

8. *Idem*

De conditione si volam.

8. *Idem* [u] libro decimosexto ad ad Sabinum. [u]

SVb hac conditione, *Si* [a] *volam*, nulla fit obligatio. pro non dicto enim est, quod dare, nisi velis, cogi non possis. nam nec heres [b] promissoris eius, qui numquam dare voluerit, tenetur: quia hæc conditio in ipsum promissorem numquam exstitit.

De filiofamiliâs

9. *Paulus* [u] libro nono ad Sabinum [u]

FIliusfamiliâs suo nomine nullam actionem habet, nisi [c] iniuriarum [d], & quod vi aut clam [e], & [u] depositi [f], & commodati [g], vt Iulianus putat [h].

De naturali obligatione.

10. *Idem* [x] libro quadragesimoseptimo ad Sabinum. [x]

NAturales obligationes non eo [i] solo æstimantur, si actio aliqua eorum nomine [k] competit: verumetiam eo si soluta pecunia repeti non [l] possit.

Per liberam personam alij non acquiri.

11. *Idem* [u] libro decimosecundo ad Sabinum.

QVæcumque gerimus, cum ex nostro [m] contractu originem trahunt, nisi ex nostra persona obligationis initium sumant, inanem actum nostrum efficiunt. & ideo neque stipulari [n], neque emere vendere contrahere, vt alter suo nomine recte agat, possumus [o].

De dolo defuncti.

12. *Pomponius* [u] libro vigesimonono ad Sabinum. [u]

EX [p] depositi, & commodati, & mandati, & tutelæ, & negotiorum gestorum, ob dolum malum defuncti heres † in solidum tenetur.

De filiisfamilias.

13. *Vlpianus* [u] libro primo Disputationum [u].

IN factum actiones etiam [q] filiisfamiliarum possunt exercere.

De seruis.

14. *Idem* [u] libro septimo Disputationum. [u]

SEruí ex delictis quidem obligantur: & si manumittantur, obligati remanent [r]. ex contractibus autem ciuiliter [s] quidem non obligantur: sed naturaliter & obligantur, & obligant. Denique si seruo, qui mihi mutuam pecuniam dederat, manumisso soluam [t], liberor.

De causa exceptionis sublata.

15. *Iulianus* [u] libro quarto Digestorum. [u]

QVi cum herede egit, exceptione [u] summotus est, *Ac si non in ea causa tabulæ testamenti sint, vt contra eas emancipato bonorum possessio dari possit.* emancipato omittente bonorum possessionem, non inique postulabit creditor, restitui [x] sibi actionem. aduersus scriptum heredem. nam quamdiu bonorum possessio contra tabulas filio dari potest, heres quodammodo debitor non est.

De seruo hereditario.

16. *Idem* [u] libro decimotertio Digestorum. [u]

QVi à seruo hereditario mutuam pecuniam accepit, & fundum vel hominem pignoris causa ei tradiderat, & precariò rogauit [y]: precario [z] possider. nam seruus hereditarius sicuti, per traditionem accipiendo, proprietatem [a] hereditati [u] adquirit [b]: ita, precariò dando, efficit. ne res vsucapi possit. Nam & si cómodauerit, vel deposuerit [c] rem peculiarem: commodati, & depositi actionem hereditati adquiret. Hæc ita, si peculiare negotium contractum est. nam ex hac causa etiam possessio adquisita intelligi debet.

Si res ad creditorê peruenerit, aut is rem petierit, & de dote.

17. *Idem* [u] libro trigesimotertio Digestorum. [u]

OMnes debitores, qui speciem ex causa lucratiua [d] debent, liberantur cùm [e] ea species ex causa lucratiua ad creditores peruenisset.

18. *Idem* [u] libro quinquagesimoquarto Digestorum. [u]

SI is, qui Stichum dari stipulatus fuerat, heres exstiterit ei, qui ex testamento idem Stichus debebatur: si ex testamento [f] Stichum petierit: non consumet stipulationem. & contra, si ex stipulatu Stichum petierit, actionem ex testamento saluam habebit quia initio ita constiterint hæ duæ obligationes, vt, altera in iudicium deducta, altera nihilominùs integra remaneret.

19. *Idem* [u] libro septuagesimotertio Digestorum. [u]

EX promissione dotis non [g] videtur lucratiua causa esse: quodammodo creditor aut emptor [h] intelligitur, qui dotem petit. porro cùm creditor vel emptor ex lucratiua causa rem habere cœperit: nihilominus integras actiones retinent. sicut ex contrario, qui non [i] ex causa lucratiua rem habere cœpit, eandem non prohibetur ex lucratiua causa petere.

An domini iussus seruum excuset.

20. *Alphenus* [x] libro secundo Digestorum. [u]

SEruus non [k] in omnibus rebus sine pœna domino dicto audiens esse solet. sicuti si dominus hominem occidere, aut furtum alicui facere seruum iussisset. Quare quamuis domini iussu seruus piraticam fecisset, iudicium in eum post libertatem reddi oportet. Et quodcumque vi fecisset, quæ vis à maleficio non abesset: ita oportet pœnas eum pendere. Sed si aliqua rixa ex litibus & contentione nata esset, aut aliqua vis iuris retinendi causa facta esset, & ab his rebus facinus abesset: tum non conuenit prætorem, quod seruus iussu domini fecisset, de ea re in liberum iudicium dare.

De loco.

21. *Iulianus* [u] libro tertio ex Minicio. [u]

COntraxisse vnusquisque in eo loco intelligitur [l], in quo [m] vt solueret, se obligauit.

De tempore æstimationis.

22. *Africanus* libro tertio [n] Quæstionum. [u]

CVm quis in diem mercem stipulatus, fideiussorem accepit: eius [o] temporis æstimatio spectanda est quo satis acceperit.

De mora & purgatione moræ.

23. *Idem* [u] libro septimo [p] Quæstionum. [u]

TRaiecticiæ [q] pecuniæ nomine, si [r] ad diem soluta non esset, pœna (vti ad solet) ob [s] operas eius, qui eam pecuniam peteret, in stipulationem erat deducta. is, qui eam pecuniam petebat, parte exacta petere desierat: deinde interposito tempore interpellare instituerat. consultus respondit, eius quoque temporis, quo interpellatus [t] non esset, pœnam peti posse. amplius, etiam si omnino interpellatus non esset. nec aliter non committi stipulationem. quàm si per debitorem non [u] stetisset, quo minùs solueret. alioquin dicendum esset, si is, qui interpellare cœpisset, valetudine impeditus interpellare desisset, pœnam non committi. De illo sanè potest dubitari: si interpellatus ipse moram fecerit: an, quamuis pecuniam postea offerat, nihilominùs pœna committatur. & hoc rectiùs dicitur. nam & si arbiter ex compromisso pecuniam certo die dare iusserit, neque per eum [x], qui dare iussus sit, steterit: non committi pœnam, respondit. adeo vt & illud Seruius rectissimè existimauerit, si quando dies, qua pecunia daretur, sententia arbitri comprehensa non esset, modicum spatium datum videri. Hoc idem dicendum, & cùm quid ea lege venierit, vt, nisi ad diem precium solutum fuerit, inempta res fiat.

De furioso.

24. *Pomponius* libro singulari Regularum.

SI à furioso, cùm [y] eum compotem mentis esse putarem, pecuniam quasi mutuam acceperim, eáque in rem meam versa fuerit: condictio furioso adquiritur. Nam ex quibus causis ignorantibus nobis actiones adquiruntur, ex hisdem etiam furiosi nomine incipit agi posse. Velvti cùm seruus eius stipulatur: cùm furtum ei fit: aut damnum ei dando, in legem Aquiliam committitur [z]: aut si fortè, cùm creditor fuerat, fraudandi eius causa debitor alicui rem tradiderit. Idémque erit, si legetur [a], vel fideicommissum ei relinquatur [b].

1 ¶ Item si is, qui seruo alieno crediderat, furere cœperit, deinde seruus in rem domini id, quod mutuum acceperat, verterit [c]: furioso condictio adquiritur.

2 ¶ Item si alienam pecuniam credendi causa quis dederit [d], deinde compos mentis esse desierit: postea consumpta ea, furioso [e] condictio adquiritur.

a *vide l. 17. ĵ. de verbor. oblig. l. 13. Cod. de côtr. empt.*
b *adde l. 43. §. 2. ŝ. de legat. 1.*
c Imò omnes, *l. 39. ĵ. eodem.*
d *l. 17. §. 10. ĵ. de iniuriis.*
e *l. 19. ŝ. quod vi.* Imò, non habet, *l. 13. §. 1. ŝ. quod vi.*
f *l. 19. ŝ. depositi.*
g *facit l. 3. §. 4. ŝ. commodati.*
h vide hîc alios casus apud Accursium.
i tentari potest, vt ita legamus, *non eo æstimantur si actio a. e. n. c. verum eo solo si soluta.* Nam video virû doctissimum Franciscum Hotomanum ita legere, *eorum nomine non competit. 3. obseruat. 2.*
k non competit, *Hotom. 3. obseruat. 2.*
l *l. 7. §. 4. ŝ. de pactis. l. 9. §. penultim. § vltim. l. 10. ŝ. de Senatusconsulto Macedoniano: l. 1. §. 17. ŝ. ad leg. Falcid. l. 16. §. 4. ĵ. de fideiussorib. adde l. 83. ĵ. de solutionib.*
m Quæ ex nostro contractu originem habet, ea alteri nô prosunt, nisi ij sint per quos alteri adquiri obligatio possit.
n *l. 38. § 17. ĵ. de verbor. obligat.*
o Imò possumus. *Titul. Codicis. si quis sibi vel alteri emerit.* Possumus eum procuratorio nomine emere & locare, *l. 2. §. 2. ŝ. eodem.*
p *l. 49. ĵ. eod. adde Theophilum. §. 1. Institut. de perpetuis & têporalib.*
† *vide l. 49. ĵ. eodem.*
q id est, non eas solas, de quibus dictum est, *in l. 9. ŝ. eod.* Cur in factum actionem potiùs, quã nominatam filius suo nomine mouere poterit? vel ideo, inquit Bartolus, quòd in factum actiones extraordinariæ dantur à prætore æquitatis naturalis vi in qua non ita curatur patria potestas. Dic potius, nominatas actiones parentibus ideo denegatas, quod sint certæ, ideóque facilè & nominatim potuerint excipi. In factum incertæ, & vagæ sunt.
r propter regulam, τὰ πταίσματα τῇ κεφαλῇ ἀκολουθεῖ. Caput noxa sequitur. 52. *Eclog. 2. cap. 4. adde l. 4. Cod. an seruus ex suo delicto.*
s *l. 43 in fin. ĵ. eod. l. 22. ĵ. de regul. §. 6. Institut. de inutilibus stipulat.*
t *l. 32. ĵ. de solutionibus.*
u *l. 2. ŝ. de except. rei indicatæ.*
x *vide l. 30. ĵ. eodem.*

y sicut fieri solet, *l. 6. in fin. ŝ. de precario.*
z *l. 19. §. 1. ŝ. de precario.*
a Hereditati iacent proprietas rei etiam (per obliquum tamen) adquiri potest: quæ directo eidem adquiri non potest.
b *l. 33. in fin. ŝ. de adquirend. rer.*
c *l. 1. §. 29. ŝ. depositi.*
d *l. 83. §. 6. ĵ. de verbor. obligat.*
e Lucratiuæ plures causæ nûquã in eandem personam, & de eadem re concurrût. vide Socinum *regul. 42. §. 60. & ibidem Theophil. Institut. de legatis.*
f id est, lucratiua causa, *l. 19. in fin. ĵ. eodem.*
g ¶ Cur ita? collige ex lege 47. *ŝ. mandati. l. 8. §. 13. ŝ. quibus mod. pign.*
h *l. 2. Cod. eod. l. 8. §. 3. ŝ. quibus modis pign.*
i *adde l. 18. ŝ. eod. l. 9. ŝ. de euictionibus. §. 6. Instit. de legat.*
k *l. 11. §. 7. ŝ. quod vi.* & ita intellige legem. 11. *ŝ. de his qui notât.* legem 37. *ŝ. ad leg. Aquil. 152. l. 157. in fin. l. 169. ĵ. de reg. iur.*
l quia, vbi non apparet quid actum sit inter partes, loci consuetudo attenditur, *l. 50. in fin. ŝ. de leg. 1. vide l. 1. ŝ. de vsuris.*
m *l. 19. §. 1. ŝ. de iud. l. 22. ŝ. de reb. credit. l. 3. ŝ. de rebus author.*
n *vide Cuiac. 3. ad African. fol. 29.*
o *l. 22. ŝ. de reb. credit. l. vlt. in fin. ŝ. de cond. triticaria. l. 59. ĵ. de verbor. obligat.*
p *vide Cuiac. 7. ad African. fol. 128. 129.*
q διαπόντια χρήματα sunt quæ transmare vehuntur nô quæ in eo loco consumuntur. *7. Eclog. ex lib. 53. tit. 5. cap. 1.*
r *7. Eclog. ex libr. 52. titul. 1. cap. 22.*
s *l. 4. §. 1. ŝ. de nautico fœnore.*
t *Eclog ibid. l. 9. §. 1. ŝ. de vsurp. l. 12. Cod. de contrahen. empt.*
u *l. 105. in fin. ĵ. de verb. obligat.*
x *vt in casu legis, 8. ŝ. de lege commissoria.*
y *l. 11. ŝ. de reb. credit.*
z cum is interim Aquilia nô teneatur, *l. 5. §. 1. ŝ. ad leg. Aquil.*

a *l. 15. §. 1. ŝ. qui testamenta.*
b quid de hereditate? *vide l. 63. ŝ. de adquirend. hered.*
c *dict. l. 12. vers. item. ŝ. de reb. cred.*
d *dict. l. 12. in fin.*
e *l. 3. §. 5. ŝ. de negotiis. adde l. 1. §. 2. ŝ. de contrar. tut.*

3 ¶ Et qui negotia furiosi gesserit, negotiorum gestorum ei obligatur [a].

Divisio actionum, in reales & personales. 1. & in ex contractu, ex facto in factum. 2. in ciuiles & honorarias.

25. *Vlpianus* [*] libro singulari Regularum. [*]

ACtionum genera sunt duo: in rem [b], quæ dicitur vindicatio: & in personam, quæ condictio appellatur. In rem [c] actio est, per [d] quam rem nostram, quæ ab alio possidetur, petimus. & semper aduersus eum est, qui rem possidet. In personam [e] actio est, qua cum eo agimus, qui obligatus est nobis ad [f] faciendum aliquid, vel dandum. & semper aduersus eundem locum habet.

1 ¶ Actionum autem quædam ex contractu, quædam ex facto, quædam in factum sunt. Ex contractu actio est, quotiens quis sui [g] lucri [h] causa cum aliquo contrahit: veluti emendo, vendendo, locando, conducendo, & cæteris similibus. Ex facto [i] actio est, quotiens ex eo teneri quis incipit, quod ipse admisit: veluti furtum, vel iniuriam commisit vel damnum dedit. In factum actio dicitur, qualis est (exempli gratia) actio, quæ datur patrono aduersus libertum, à quo contra edictum prætoris in ius [k] vocatus est.

2 ¶ Omnes autem actiones aut ciuiles [l] dicuntur [m] aut honorariæ [n].

De actionibus pœnalibus & de heredibus.

26. *Idem* [*] libro quinto de Censibus. [*]

OMnes pœnales [o] actiones post [p] litem inchoatam & ad heredes transeunt.

De obligatione inutili.

27. *Papinianus* [*] libro vicesimoseptimo Quæstionum. [*]

OBligationes, quæ [q] non propriis viribus consistunt, neque [r] officio iudicis, neque prætoris imperio, neque legis potestate confirmantur.

Differentia actionis.

28. *Idem* [*] libro primo Definitionum [*].

ACtio [s] in personam [t] infertur: petitio in [u] rem: persecutio in rem, vel in personam, rei [x] persequendæ gratia.

Si prioris obligationis, in posterioris cautione mentio non fiat.

29. *Paulus* [*] libro quarto Responsorum [*]

LVcio [y] Titio cùm ex causa iudicati pecunia deberetur, & eidem debitori aliam pecuniam crederet: in cautione pecuniæ creditæ non [z] adiecit [*] sibi [*] præter eam pecuniam debitam sibi ex causa iudicati. quæro an integræ sint vtræque Lucio Titio petitiones. Paulus respondit, nihil proponi, cur non sint integræ.

Si seruus effectus libertatem postea consequatur.

30. *Scæuola* [*] lib. primo Responsorum. [*]

SEruus effectus, non [a] idcirco, quòd postea indulgentia principali libertatem consecutus est, rediisse [b] dicitur in obligationem creditorum.

De conditione impossibili.

31. *Mæcianus* [*] libro secundo Fideicommissorum. [*]

NOn solùm stipulationes impossibili [c] conditione [d] adplicatæ, nullius [e] momenti sunt: sed etiam cæteri quoque contractus, veluti emptiones, locationes, impossibili conditione interposita, æquè nullius momenti sunt. quia in ea re, quę ex duorum pluriúmve consensu agitur, omnium voluntas spectetur [f]: quorum proculdubio in huiusmodi actu talis cogitatio est, vt nihil agi existiment apposita ea conditione, quam sciant esse impossibilem [g].

De concurrentibus actionibus.

32. *Hermogenianus* [*] libro secundo Iuris epitomarum. [*]

CVm [h] ex vno delicto plures nascuntur actiones: sicut euenit, cùm arbores furtim cæsæ dicũtur: omnibus [i] experiri permittit [k], post magnas [l] varietates obtinuit.

An pœnæ persecutio in heredem transeat.

33. *Paulus* lib. 3. Decretorum.

COnstitutionibus, quibus ostenditur heredes [m] pœna non teneri, placuit, si viuus conuentus fuerat, etiam pœnæ persecutionem transmissam [n] videri: quasi lite [o] contestata cum mortuo.

De concurrentibus actionibus.

34. *Idem* [*] libro singulari (de) concurrentibus actionibus. [*]

QVi seruum alienum iniuriosè verberat: ex vno facto incidit & [p] Aquiliam, & [q] actionem iniuriarum. iniuria enim ex affectu fit, damnum ex culpa. & ideò possunt vtræ [r] competere: sed quidam, altera electa alteram consumi. [s] alij, per legis Aquiliæ actionem iniuriarum consumi: quoniam desiit [t] bonum & æquum esse, condemnari eum [u], qui æstimationem præstitit. sed si ante iniuriarum actu esset, teneri eum ex lege Aquilia. sed & hęc sententia per prætorem inhibenda est: nisi in id, quod amplius ex lege Aquilia competit, agatur: rationabiliùs est eam admitti sententiam, vt liceat quam voluerit actionem, prius exercere, quod autem ampliùs [x] in altera est, etiam hoc exsequi.

1 ¶ Si is, cui rem commodauero, eam subripuerit [y], tenebitur quidem & commodati actione, & condictione. sed altera actio alteram peremit aut ipso iure, aut per exceptionem. quod est totius.

2 ¶ Hinc de colono responsum est, si aliquid ex fundo subtraxerit [z], teneri eum condictione & furti: quinetiam ex locato. & pœna quidem furti non confunditur: illæ autem inter se miscentur. Et hoc in legis Aquiliæ actione dicitur, si tibi commodauero vestimenta, & tu ea ruperis. vtræque enim actiones rei persecutionem continent. & quidem post [a] legis Aquiliæ actionem, vtique commodati finietur. post commodati, an Aquiliæ remaneat in eo, quod in repetitione [b] triginta dierum amplius est, dubitatur. sed verius est, remanere [c]: quia simplo accedit, & simplo subducto locum non [d] habet.

De actionibus honorariis. 1. De contractu magistratus municipalis.

35. *Idem* [*] lib. 1. ad Edictum prætoris [*]

IN honorariis [e] actionibus sic esse definiendum Cassius ait: vt quę rei [f] persecutionem habeant, hę etiam post [g] annum darentur: cæteræ intra annum. Honorariæ autem, quę post annum non dantur, nec in heredem dandę sunt, vt tamen lucrum [h] ei extorqueatur, sicut fit in actionem doli mali, & interdicto vnde vi, & similibus. Illæ autem rei [i] persecutionem continent, quibus persequimur quod ex patrimonio nobis abest. vt cum agimus cum bonorum possessore debitoris nostri. ¶ Item Publiciana, quæ ad [k] exemplum vindicationis datur. ¶ Sed cum [l] rescissa vsucapione redditur, anno finitur: quia contra ius ciuile datur.

1 ¶ In duumuiros & rempublicam etiam actio datur ex contractu magistratuum municipalium.

De ignominia.

36. *Vlpianus* [*] libro secundo ad Edictum [*].

CEssat ignominia in condictionibus [m], quamuis ex famosis causis pendeant.

De actionis verbo. 1. De actionibus mixtis.

37. *Idem* [*] libro quarto ad Edictum prætoris. [*]

ACtionis verbo [n] continetur in rem, in personam, directa, vtilis [o], præiudicium, sicut ait Pomponius. stipulationes etiam, quæ prætoriæ sunt: quia actionum instar obtinent: vt damni infecti, legatorum, & si quæ similes sunt: Interdicta quoque actionis [p] verbo continentur. [q]

1 ¶ Mixtæ [r] sunt actiones, in quibus vterque actor est: vt puta finium regundorum, familiæ erciscundæ, communi diuidundo, interdictum vti possidetis [s] vtrubi.

De literis.

38. *Paulus* lib. 3. ad Edictum.

NOn figura literarum, [t] sed oratione [u], quam exprimunt literæ, obligamur. quatenus placuit, non minùs valere, quod scriptura, [x] quàm quod vocibus lingua figuratis significaretur.

De filiofamilias.

39. *Gaius* [*] lib. 3. ad Edictum prouinciale. [*]

a & eum obligat, si ei aliquid abest, *vulgata Haloand.*
b *l. 28. l. 37. ʃ. eo. l. vlt. C. de hæredit. vel act. vend. Instit. de actio. in princ.*
c ἐν πράγματι. *52. Eclog. cap. 24.*
d *l. 28. l. 35. ʃ. eo.*
e προσωπικὴ, *Eclog. ibid.*
f *l. 3. ʃ. eodem.*
g vel alterius.
h hæc enim mercatorũ spes esse solet, *l. 8. C. de rescindenda.*
i ἀπὸ φάκτου, *Eclog. ibi.* ex peccato, *Hal. vt & in l. 52. in princ. & §. 8. ʃ. eod.*
k *l. vlt. suprà, de in ius vocando.*
l *l. 42. ʃ. eodem. 3. Harmenopul. 3. §. 27. Theophil. Instit. de perpet. & temporalib.*
m *§. 7. Instit. de actionibus.*
n *l. 35. ʃ. eod.*
o *l. 60. ʃ. eod.*
p *v. l. 58. ʃ. eod. 52. Eclog. 1. cap. 24. l. vnic. Cod. ex delict. defunct. §. 1. in fin. Instit. de perpetuis.*
q *l. 29. l. 210. ʃ. de reg. iur.*
r obligationes sua natura inutiles hęc tria cõfirmare nõ possunt, nempe, neque officiũ iudicis, neque imperium prætoris, neque legis potestas. Iudex denique, prętor, lex.
s adde 2. ad Herennium.
t *v. l. 35. ʃ. eo.*
u *l. 25. ʃ. eod. l. 35. ʃ. eod.*
x *Cuia. 22. obs. 21.*
y vide Cuiaciũ ad Nouellam *119. c. 3.*
z Non renunciat debito ex causa iudicati, qui debitori nouam pecuniã credens, debiti prioris mentionem non facit, *adde l. 85. ʃ. de legat. 2.*
a Restitutus libertati, in credita priora non recidit *adde l. 2. ʃ. de bon. damnat.*
b de restitutione actionis, *v. l. 15. ʃ. eod.*
c Impossibilis conditio in omnibus contractibus vitiatur, & stipulationibus. *l. 1. §. 11. ʃ. eodem. l. 7. l. 69. ʃ. de verbor. obligat. §. 11. Inst. de inutilibus stipul. v. quæ notaui ad l. 3. ʃ. de condit. & demonstrat.*
d impossibili conditioni *Vulgat. & Haloand.*
e Imò alicuius. *§. 10. Institut. de heredib. instit.*
f spectat. *Vulgat. Haloand.*
g Impossibilis dicitur, vel natura, vel bonis moribus, vel ratione perplexitatis, *l. 16. ʃ. de condit. instit.* vel facti, quod est admodum difficile, *l. 4. §. 1. ʃ. de statuliberis.*
h vt in actione arborum furtim cæsarum, Aquilia, XII. Tabularum furti: *l. 2. ʃ. quod vi. l. penul. ʃ. arbor. furtim cæs.* Forcatulum *3. Cupidinis Iurisperit. numer. 5.*
i non ipso iure, sed per exceptioñe & iudicẽ superiore excluduntur: cùm singulis delictis nõ plures, sed singulæ tantum pœnæ debeantur. *vide Hotom. 27. Illust.*
k *v. l. 60. ʃ. eod.*
l ita loquitur Hermogenianus *in l. vlt. ʃ. pro legato.*
m ¶ vide Titulũ Codicis vt actiones ab heredibus & cõtra heredes & Titulũ de hereditatis actionib. & titulũ: Ex delictis defunctorum.
n remissam nõ videri, *vulgat.* transmissam nõ. videri, *Hal.*
o *v. l. 58. ʃ. eod. l. vnic. Cod. ex delictis defunctorum.*
p & in Æquiliã & in actionem, *Haloand.*
q quemadmodum eiusdẽ rei seu effectus cau sæ plures esse possunt: ita eiusdem causæ plures effectus. *vt hîc.*
r vtreque, *Hal. l. 16. in fin. ʃ. de iniuriis.*
s & ita accipitur vt in *l. 14. §. cum qui. ʃ. quod metus causa.*
t *l. 51. inf. ʃ. de re iudic.*
u num idem in eius successore? *v. l. 7. ʃ. de rei vindicat.*
x *l. 41. in f. ʃ. eod.*
y *l. 5. §. 8. ʃ. commodati.*
z *l. 42. ʃ. locati. l. 18. §. 1. ʃ. cõmodati.*
a *v. l. 3. ʃ. de fide instrumentorum.*
b non remanere. quidam ita lęgere tempore Accursij: Florẽtinam defendit Cuiacius *3. obser. 25.* & Hotoman. *27. Illust. in fin.*
d locum habet Cuiacius *3. obser. 25.* & Hotom. *27 Illust. in f.* adde Robertũ *1. animad. 29.* & Antonium Mercatorem, *1. notat. 29.*
e De honorariis actionib. *ad de l. 25. ʃ. eo. l. 42. in f. ʃ. eod.*
f Honorarię actiones rei persecutoriæ, etiam post annum dãtur: quæ nõ sunt rei persecutorię, intra annum dantur, nunquã post annũ. Quæ post annum nõ dãtur, non dantur in hæredẽ, nisi lucrũ fit ei retorquendum.
g Quæ rei persecutionem cõtinent actiones etiam post annũ dantur, *adde l. 3. §. 1. ʃ. de vi & vi: l. 8. §. 7. ʃ. de precario: adde l. 20. §. 6. ʃ. de oper. noui.*
h *l. 38. ʃ. reg. iur.*
i *l. 25. l. 28. ʃ. eo.*
k *§. 4. Instit. de actionibus.*
l forte legendũ, sed quę: vt de rescissoria loquatur cuius fit mẽtio, *§. 5. Insti. de actionib.* quę differt à superiore Pauliana de qua *§. 4. Instit. de act.* Hęc datur aduersus dominum: illa non item.
m *adde l. 26. ʃ. rer. amot.*
n *v. l. vlt. C. de heredit. vel act. vend.*
o *l. 1. §. 3. ʃ. de rei vindicat. §. 13. & ibi Theophil. Inst. de act.*
p *facit §. vlt. Instit. de interdictis.*
q & exceptiones, *l. 1. ʃ. de exceptio.*
r *§. 20. Inst. de act. l. 13. ʃ. de iudic. l. 10. ʃ. finiũ regund. l. 44. §. 4. ʃ. familiæ.*
s *§. 4. Insti. de interdictis: l. 2. ʃ. de interdictis: l. 3. §. 1. ʃ. vti possidetis.*
t ideóque qui chirographum legat, non legat nudas tabulas chirographi scriptas, sed ipsum debitũ quod oratione eo continetur, *l. 44. §. 5. l. 84. §. 7. ʃ. de leg. 1. l. 59. ʃ. de legat. 3. l. 3. §. 5. ʃ. de liberat. legat.*
u oratio & figura literarum hic opponũtur. Figura literarum nihil aliud quàm literæ ipsæ: oratio id quod literis, ita perscriptis mente elicemus.
x *l. 62. ʃ. mandati.*

Filius

a Imò,non in omnibus sed in quibusdam *arg.l.9.ſ.eod.*
b Imò non obligatur,*l.43.ꝭ.eod.*
c *l.57.ſ.de iudiciis.*
d id eſt,quibus tenetur hæreditas. Quæ cœperant à defuncto vel in defunctum ea tranſeunt in heredem. *Cod. de heredit.act.*

FIliusfamilias ex omnibus [a] cauſis, tanquam paterfamilias, obligatur [b]. & ob id agi cum [c] eo, tamquam cum patrefamilias,poteſt.

De legatis.

40. *Paulus* lib.11.ad Edictum.

HEreditariarum [d] actionum locum habentur [e] & legata [f] quamuis [g] ab herede cœperint.

De concurrentibus actionibus.

41. *Idem* lib.22.ad Edictum.

QVotiens lex [h] obligationem introducit:niſi ſi nominatim cauerit,vt ſola ea actione vtamur: etiam veteres eo nomine actiones competere.

1 ¶Si eodem facto duæ competant actiones : poſtea iudicis potius partes eſſe , vt quo plus [i] ſit in reliqua actione,id actor ferat.ſi tantundem,aut minus:id [k] conſequatur.

De conditione. 1. *Definitio creditoris.*

42. *Vlpianus* lib. 21. ad Edictum.

IS,cui ſub conditione legatum eſt, pendente conditione non [l] eſt creditor [m]:ſed tunc,cùm exſtiterit conditio:quamuis eum,qui ſtipulatus eſt ſub conditione, placet etiam pendente conditione creditorem eſſe.

1 ¶Creditores eos accipere debemus , qui [n] aliquam actionem vel ciuilem [o] habent(ſic tamen,ne [p] exceptione [q] ſummoueantur) vel honorariam [r] actionem, vel in [ſ] factum.

De patrefamilias,pubere,pupillo,ſeruo.

43. *Paulus* lib. 72. ad Edictum.

OBligari poteſt paterfamilias, ſuæ poteſtatis pubes,[t] compos mentis.[u] Pupillus [x] ſine tutoris auctoritate non obligatur iure ciuili.Seruus [y] autem ex contractibus non obligatur.

De accidentibus obligationum. 1. *Die, conditione.* 3. *modo.* 4. *acceſſione.* 5. *De ſtipulatione ſi fundum non dederis , centum dari.* 6. *De ſtipulatione, nauem fieri,etſi non fiat, centum dari.*

44. *Idem* lib. 74. ad Edictum prætoris.

OBligationum ferè quatuor [z] cauſæ ſunt. aut enim [a] dies in his eſt , aut conditio [b], aut modus, aut acceſſio.

1 ¶Circa diem duplex inſpectio eſt. nam vel [c] ex die incipit obligatio , aut confertur in diem. Ex die : veluti,*Kalendis Martiis dare ſpondes?*cuius natura hæc eſt , vt [d] ante diem non exigatur.Ad diem autem,*Vſque ad Kalendas dare ſpondes ?* Placet etiam ad tempus obligationem conſtitui non [e] poſſe : non magis quàm legatum [f]. nam quod alicui deberi cœpit ,[g] certis modis deſinit debere. planè poſt [h] tempus , ſtipulator vel pacti conuenti [i],vel doli mali exceptione ſummoueri poterit. Sic & in tradendo [k] ſi quis dixerit , ſe ſolum [l] ſine ſuperficie tradere : nihil proficit , quo [m] minùs & ſuperficies tranſeat,quæ natura ſolo cohæret.[n]

2 ¶ Conditio verò efficax eſt, quæ in conſtituenda [o] obligatione inſeritur , non quæ poſt perfectam eam ponitur. veluti , *Centum dare ſpondes , niſi* [p] *nauis ex Aſia venerit ?* ſed hoc caſu exiſtente conditione locus erit exceptioni pacti conuenti,vel doli mali.

3 ¶Modus [q] obligationis eſt, cùm ſtipulamur decem aut hominem. nam alterius [r] ſolutio totam obligationem interimit.nec alter [ſ] peti poteſt [t], vtique quamdiu vtrumque eſt [u].

4 ¶ Acceſſio [x] verò in obligatione aut perſonæ , aut rei fit.perſonæ,cùm mihi aut Titio ſtipulor [y]. rei , [z] cùm mihi decem aut Titio hominem ſtipulor : vbi quærirur, an ipſo iure [a] fiat liberatio homine ſoluto Titio.

e *addel.7.ſ.de reb.author.*
f *l.6.ſ.de ſeparationib. l. vlt. C. de heredit.act.*
g Ratio dubitandi hinc ſumitur, Si legata ab herede præſtantur,igitur legatorum nomine non hæreditas , ſed heres tenebitur : & ita legata hæreditariis actionibus non adnumerantur.
h *l. vnic. Cod. condict.ex lege.*
i *l.34.ſ.eodem.*
k nihil Cuiacius 13.*obſ.*25.reprehenſus à Roberto 1. *animadu.*29. Cuiacij lectionem probat Hotomanus 27.*Illuſt.* mouetur argumento legis 1. legis penultimæ *ꝭ. arbor. furt.cæſar.*legis 1.*vi bon. rapt.*legis 1.*l.2.ſ. de publican.* & Antonius Mercator 1. not.29.
l *l.54.l.55.ꝭ.de verbor.ſignif.*
m hinc illud, Teſtamenta legatariis penè chirographa ſunt, *l. 41. ſ. ad leg. Aquil. adde l.3.ſ. de pignorib. l.50. in fin.ſuprà, de leg.1.*
n *l.10.ꝭ.de verb. ſign.*
o *l.26.ſ.eod.*
p *l.55.ꝭ.de verb. ſignif.*
q An 30.annorum? vide ſcholiaſtem.Harmenopul.3.*Titul.*5. *l.* 10. *l.*155.*ꝭ. de verb.ſignif.*
r *l.25.inf.l.35. ſ.eod.*
ſ *l.25.§.1.ſ.eod.*
t *l.101.ꝭ.de verb. oblig. l.2. in fin.ꝭ. de reg.iur.*
u *l.5.ꝭ.de reg. iur.*
x *l.189.ꝭ.de reg. iur.*
y *l.14.ſ.eod.*
z 52.*Eclog.*2.c. 43.
a *l.6.l.22.l.23. ſ.eod.*
b αἵρεσις *Eclog. ibid.*
c ἢ γὰρ ἐν ἀρχῇ, ἢ εἰς πέρας *Eclog.ibid.* aut ab initio, aut ad finem.
d Quod ex aliquo die debetur,ante diem exigi non poteſt, §.33.*verſic.tempore Inſt.de act.*
e *v.l.4.ſ.de ſeruitutib. l. 46.§.1.ꝭ. de verbor. obligat.*
f Imò,legatum vſusfructus ad tempus conferri poteſt,*l.4 ſ.de vſufruct.legat.*
g ſolutione,nouatione,acceptilatione.Tempus verò nihil horum eſt. Tempus igitur non eſt modus tollendæ obligationis.
h Quod ad certum vſque tempus debetur,finito tempore exigi non poteſt.
i *l.56.§.4.ꝭ.de verbor.obligat.*
k id eſt, in tradenda ſeruitute,*l.4.ſ.de ſeruitutib.*
l *adde l.26.ſ.de vſurpat.& vſucap.*
m id eſt,ne impoſitum ædificium ſolum ſequatur,*Eclog.ibid.*
n Imò,ſeparari poteſt.poteſt enim locari & vendi,*l.1.§.1.ſ.de ſuperficieb.*
o id eſt,quum obligatio conſtituitur *Eclog.ibid,*
p putà,inter Kalendas Martias.
q Τρόπως *Eclog.ibid.* r Pars alternatiuæ ſoluta,totam obligationem perimit.
ſ nec alterum *vulgat.*nec aliter peti *Hal.*
t quia debitoris eſt electio,*l.10.in fin.ſuprà,de iure dot.*
u Poſtquam autem alterutrum periit,reus non habeat electionem. eſt enim non niſi duorum vel plurium electio.
x προστάκη *Eclog.ibid.*
y hoc caſu Titio ſolui poteſt,l.10.*infrà de ſolutionibus.*
z at id fieri poſſe negat lex vltima,§ 5.*infrà.de verbor.obligat.*

5 ¶Si ita [b] ſtipulatus ſim,*Si fundum non dederis, centum dare ſpondes ?* ſola centum in ſtipulatione ſunt, in ex ſolutione fundus.

6 ¶Sed ſi nauem fieri ſtipulatus ſum , & ſi non feceris , centum: videndum , vtrùm [c] duæ ſtipulationes ſint, pura,& conditionalis,& exiſtens ſequentis conditio, non tollat priorem, an verò transferat in ſe , & quaſi nouatio prioris fiat.quod magis verum eſt.[d]

De manumißione & morte ſerui debiti.

45. *Idem* libro quinto ad Plautium.

IS,qui ex ſtipulatu Stichum debeat,ſi eum ante moram manumiſerit,& is,priuſquam ſuper eo promiſſor conueniretur , deceſſerit, non tenetur. non [e] enim per eum ſtetiſſe videtur,quo minùs eum præſtaret.

De furioſo, & pupillo.

46. *Idem* libro ſeptimo ad Plautium.

FVrioſus,& pupillus, vbi ex re [f] actio venit , obligantur,etiam ſine curatore,vel tutoris auctoritate.veluti ſi communem [g] fundum habeo cum his , & aliquid in eum impendero , vel damnum in eo pupillus dederit. nam iudicio communi [h] diuidundo obligabuntur.[i]

Differentia obligationis & liberationis.

47. *Idem* ex libro decimoquarto ad Plautium.

ARrianus ait , multum intereſſe, quæras , vtrùm aliquis obligetur,an aliquis liberetur.vbi de obligando quæritur,propenſiores eſſe debere nos , ſi habeamus occaſionem ad negandum [k].vbi de liberando,ex diuerſo,vt facilior ſis ad liberationem.[l]

De ſurdo.

48. *Idem* libro decimoſexto ad Plautium.

IN quibuſcumque negotiis ſermone opus non eſt , ſufficiente [m] conſenſu,[n] iis etiam ſurdus [o] interuenire poteſt:quia poteſt intelligere , & conſentire:veluti in locationibus,conductionibus,emptionibus,& ceteris.

De actionibus ex contractibus.

49. *Idem* lib.18.ad Plautium.

EX contractibus venientes actiones in heredes dantur,[p] licèt [q] delictum quoque verſetur. veluti cùm tutor in tutela gerenda dolo fecerit: aut is , apud quem depoſitum [r] eſt. Quo caſu , etiam cùm filiusfamilias aut ſeruus quid tale commiſit , de peculio actio datur , non noxalis,

De tempore.

50. *Pomponius* lib. 7. ex Plautio.

QVod quis aliquo anno dare promittit , aut dare dãnatur: ei [ſ] poteſtas eſt,quolibet eius anni die dandi.

Definitio actionis.

51. *Celſus* lib. 3. Digeſtorum.

NIhil aliud eſt actio , quàm ius [t], quod [u] ſibi debeatur, [x] iudicio [y] perſequendi [z].

Quibus modis obligamur.

52. *Modeſtinus* lib.2.Regularum.

a reſpondeo, non ipſo iure, ſed per exceptionem *dict. l. vltim.* §.5.*infrà, de verbor obligat.*
b ¶*de quo v.l.* 115.§.*vlt.infrà,de verbor.obligat.*
c *l.1.in fin.infrà; de ſtipulat. ſeruor.*
d hinc collige, ſtipulatione pœnali nouationem fieri; rē & pœnam ſimul exigi non poſſe, *dict.l.1.in fi.l.4. §.7.ſ.de doli mali*, niſi nominatim cautũ ſit de vtroque præſtando,*l.115.in fi. infrà,de verb. obligat.* id eſt, de pœna exigenda præter id quod etiam pactum eſt , & promiſſum, ídque rato manente pacto, *l. 16. de tranſaction bus.* Porro, de hac quæſtione,An principalis obligatio pœnali ſtipulatione nouetur , *v. Hotom.* 10. *Illuſtr.*
e *l.26.§.4.ſuprà, de noxalib.l.* 36. *in fine ſuprà de legat.* 1. aliàs ſi naturalis interitus rei poſt moram accidit , ad eum pertinet, *v. Hotom.28.Illuſt.*
f *adde §.3.Inſtit. de oblig. ex quaſi contractu:l.* 25.§.16. *ſ.familiæ:l.15. ſ. de peculio.*
g Pupillus ſocietate coita , ex communiter geſto tenetur, *l.* 33.*ſ.pro ſocio.*
h *l.29.ſ.com. diuid.*
i etiam curator , *l.1.ſ.de contrar.tut.*
k Procliuiores ad liberandum, quam ad obligandum eſſe debemus, *l.38.ſ. de re iud. l. 99.ꝭ. de verb. oblig.l.5. infrà de pœnis l. 125. infrà de regul. iur. vide Harmenop.* 1. *tit.* 2.*in fin.* 2.*Feudorum* 28.§ 1.
l *l.5.ꝭ. de pœnis.*
m *v.l.2.ſ.eod.*
n in his etiam *Vulg.Hal.*
o vt & mutus,*l.* 29. *ſ.de adoptionib. l 4. §.1. ſ.de pactis:l.124.ꝭ.de regul.iur.*
p *l.12.ſ.eod.§.1.Inſt. de perpet.& temporalib.act.*
q *l.12.ſ.eod.l.121.in fi.ꝭ.de verbor.oblig.* r *l 7.§.1.ſ.depoſiti.*
ſ *v.l.137.§.2.ꝭ.de verbor.oblig.l.17.ꝭ.de regul.iur.*
t δίκαιον 52.*Eclog.1.c.50.Theophil. Inſtit. de actionib.*authoritas, facultas , poteſtas. atque ita tutela dicitur δίκαιόν τι Theophilo & Harmenopulo 5. *tit.* 11. *vide Zaſium* 2.*Reſponſorũ.*39. u ἐπιφερόμενον *Theophil.*ὅπερ κεχρεώστηται.*Eclog.ibid.*ex omni ſc. obligatione & cauſa. x ſuúmve eſt Hotomanus 3.*obſeruat.*17. ea verba addenda eſſe exiſtimat,ne alioquin hæc definitio ſolis perſonalibus actionibus congruat. nã quod ſuum eſt ad perſonales obligationes non pertinet,*l.3.ſ.eod l 23.ſ.de rei vindicatione*:quod nobis debetur noſtrum non eſt,*l.25.ſ.eod.* Diuerſa ſunt,ſuum eſſe, & ſibi deberi,*l.27.§.2.l.34.ſ de auro.*
y ἐν δικαστηρίῳ *Eclog.ibid. Theophil.* Hoc additum eſt, vt diſcernamus ſolemnes actiones ac iudiciales ab extraiudicialibus hominum poſtulationibus,vtque ſciretur actionibus aduerſariũ cogi.iudiciũ.n.redditur in inuitũ. z τοῦ ἀπαιτεῖν *Theophil.* τοῦ ἀπαιτῆσαι *Eclog.ibid.*Perſequi ad extraordinariam actionẽ pertinet *l.34.l.178.§.2. ꝭ.de verb.ſignif.*An & excipiendi? vtiq; *l.1.ſ.de exceptionib.adde l.vlt. C.de hæred.vel act.*

OBligamur [a] aut re, aut verbis, aut simul vtroque aut consensu, aut lege [b], aut iure honorario, aut necessitate, aut ex peccato.

1 ¶Re obligamur, cùm [c] res ipsa intercedit.

2 ¶Verbis [d] cùm præcedit interrogatio, & sequitur congruens [e] responsio.

3 ¶Re & verbis pariter obligamur, cùm & res [f] interrogationi intercedit.

4 ¶Consentientes [g] in aliquam rem, "ex" consensu obligari necessariò ex voluntate nostra videmur.

5 ¶Lege obligamur cùm obtemperantes [h] legibus aliquid secundum præceptum legis, aut contra facimus.

6 ¶Iure honorario [i] obligamur ex his, quæ edicto perpetuo, [k] vel magistratu [l] fieri pręcipiuntur [m], vel fieri prohibentur.

7 ¶Necessitate obligantur, quibus non licet aliud facere, quam quod præceptum est. quod euenit in necessario [n] herede.

8 ¶Ex peccato [o] obligamur. cum [p] in facto quæstionis summa constitit.

9 ¶Etiam nudus [q] consensus sufficit obligationi, quãuis verbis hoc exprimi possit.

10 ¶Sed & nutu solo pleráque [r] consistunt.

De actionibus concurrentibus. 1. De eo ad quem res pertinet.

53. *Idem* [s] lib. 3. Regularum."

PLura delicta in vna re plures admittunt actiones. sed non posse omnibus [t] vti, probatum est. nam si ex vna obligatione plures actiones nascantur, vna tantummodò, non omnibus vtendum est.

1 ¶Cùm generaliter adiicimus, *Eíve, ad quem ea res pertinebit:* [t] & adrogati & eorum qui iure nobis succedunt personas comprehendimus.

De contractu imaginario.

54. *Idem* " lib. 5. Regularum."

COntractus imaginarij [u] etiam in emptionibus [x], iuris vinculum [y] non obtinent: cùm fides facti simulatur non intercedente veritate.

De affectu vtriusque partis.

55. *Iauolenus* " lib. 12. Epistolarum."

IN omnibus rebus, quæ dominium transferunt, concurrat, oportet, affectus [z] ex vtraque parte contrahentium. nam siue ea venditio, siue donatio, " siue conductio," siue quælibet alia causa contrahendi fuit: nisi animus vtriusque consentit: perduci ad effectum," in ' quod inchoatur non potest.

De seruis.

56. *Pomponius* " lib. 20. ad Quintum Mucium."

QVæcumque actiones, serui mei nomine, mihi cœperunt competere vel ex duodecim tabulis, vel ex lege Aquilia, vel iniuriarum, vel furti: eædem durant, etiã [a] si seruus postea vel manumissus, vel alienatus, vel mortuus fuerit. Sed & condictio ex furtiua causa competit: nisi [b] si nactus possessionem serui, aut alienauero aut manumisero eum.

De errore.

57. *Idem* " lib. 36. ad Quintum Mucium."

IN omnibus negotiis contrahendis: siue bona fide sint siue non sint: si error [c] aliquis interuenit: vt aliud sentiat, (putà) qui emit [d], aut qui conducit [e]: aliud, qui cum his contrahit: nihil valet, quod acti sit. & idem in societate quoque coëunda respondendum est: vt, si dissentiant, aliud alio existimante: nihil valet ea societas, quæ in consensu consistit.

De litis contestatione.

58. *Callistratus* " lib. 1. Edicti monitorij."

SCiendum est, ex omnibus causis lites [f] contestatas & in heredem similésque personas transire.

De pupillo.

59. *Licinnius* " *Rufinus* lib. 8. Regularum."

PVpillus, mutuam pecuniam accipiendo, ne quidem iure naturali obligatur: [g]

De concurrentibus actionibus.

60. *Vlpianus* " libro decimoseptimo ad Edictum."

NVmquam [h] actiones pœnales [i] de eadem [k] pecunia concurrentes alia aliam consumit.

De nuda Scriptura. 1. De constitutione Salarij.

61. *Scæuola* " lib. 28. Digestorum."

PRocurator Seij admisit subscriptionem ad argentarium [l] vascularium in verba infrascripta: Λεύκιος Καλάνδιος ἐπέγνων, καθὼς προγέγραπται, ὅτι λοιπὰ παρ' ἡμῖν ὀφειλόμενα τῷ δεῖνι τόσα " id est. *Lucius Kalãdius recognoui. quemadmodum suprà scriptum est, reliqua* [m] *à nobis debentur tot illi*, quæro, an Gaium Seium obligare potuit, respondit, Seium, si alioquin obligatus non esset, non, propter quòd ea scriptura, quæ proponeretur, interposita sit, obligatum esse.

1 ¶Seia, cùm salarium constituere vellet, ita epistolam emisit: *Lucio Titio salutem si" in" eodem animo & eadem affectione circa me es, qui semper fuisti: ex continenti, acceptis literis meis, distracta re tua, veni. hoc tibi, quamdiu viuam, præstabo, annuos decem. Scio enim, quia valde me benè ames.* quæro: cùm & rem suam distraxerit Lucius Titius & ad eam profectus sit, & ex eo cum ea sit: an ei ex his epistolis salarium annuum debeatur. respondit ex personis [n] causísque eum, cuius notio sit æstimaturum, an actio danda sit.

a 52. *Eclog.* 1. c. 51. Dic breuiùs, nam Iurisconsultus hic confundit causas iuris, cum causis facti. Obligamur volentes, seu ex consensu aut lege, vel iudice vel superiore imminente. Volentes & ex consensu §. 4. (etiam nudo §. 9.) re §. 1. verbis §. 2. re & verbis §. 3. facto §. 8. vt etiam nutu § vlt. lege vero §. 5. iudice §. 6. superiore imminente vt testatore §. 7. ῑ. e. Consentire nos aut sponte, aut iudice imminente, ostendit lex 84. *in f. ῑ. de leg.* 3.

b *v. Cuiacium* 17. *obseruat.* 18.

c *l.* 1. §. 2. *ῑ. eod.*

d *d. l.* 1. §. 7.

e congrua *vulg. Hal.* σύμφωνος *Eclog. ibid. Theop. Instit. de verb. oblig.* congruenter, *l.* 1. §. *vlt. ῑ. de verb obl.*

f cum & res, & interrogatio intercedit *Vul. Hal.*

g *l.* 2. *ῑ. eo.*

h Lege obligatur non tantum qui contra, sed & qui secundum præceptum legis facit, *Eclog. ibid. vide Cuiac.* 17 *obs.* 18. hinc lex dicitur Reipublicæ cõmunis sponsio *l.* 1. *inf. ῑ. de legib.* quòd in legum obseruationem quilibet ciuium (vel solo incolatu, ídque tacitè) spondere & iurare videtur.

i πρυτορίως *Ecl. ibid.* Ius. n. Prætoris honorariũ solemus appellare, §. 7. *Instit. de iustitia & iure.*

k καὶ τὴν παραγγελίαν τοῦ πραίτορος *Eclog. ibid.* quæ lectio est sincera.

l ἢ τῶν ἀρχόντων *Ecl. ibid.*

m Sunt. n. alia interdicta, quibus iubemur quid facere, vt Edictalia. sunt & alia prohibitoria, *l.* 1 § 1 *ῑ. de interdictis.*

n Necessarius heres, necessario obligatur, §. 1. *Inst. de hæred. qualit.*

o ex facto *Vulg.*

p Hic actio ex peccato est, quotiens ex facto quis tenetur: sic è contrario, *l.* 25. §. 1. *ῑ. eod.* Ex facto actio est, quoties ex eo quis teneri incipit quod ipse admisit, veluti furtum: vel vt ait Ecloga ἔντα τὶς ἁμαρτήσῃ.

q *l.* 2. *ῑ de pactis: l.* 35. *in fin. ῑ. de verb. oblig.*

r Non omnia: vt verbis obligatio, *v. l.* 1. §. 2. *ῑ. de verb. obl.* quædam tamen consistunt hæres nutu institui non potest, *l.* 29. *C. de testa.* vel quia natura aut solemnitas est impedimento, vel quia etiam interdum qui annuit aduersatur *Gal.* 2. *de decretis Hippocratis apud Duarenum in l.* 1. §. 3. *ῑ. de verbor oblig.* Quædam contra nutu consistunt. veluti, nutu iubere possumus vt adeatur hereditas, *l.* 93. §. 1. *ῑ. de adq. hered. l.* 65. §. 3. *ῑ. ad Trebel.* relinquimus fideicommissum *v. l.* 21. *ῑ. de leg.* 3. *l.* 22. *C. de fideic.* & legatum 44. *Ecl.* 1. *c.* 132. Delegamus etiam nutu, *l.* 17. *ῑ. de nouationib.* paciscimur, iubemus *Cuiac. ad l.* 1. §. 2. *ῑ. de verb. oblig. adde Vlpianum.* 25. §. 3.

s *l.* 5. *l.* 6. *ῑ. de except. rei iud. adde l.* 60. *ῑ. eod. v. Hotom. Illust.* 27.

t *l.* 181. *ῑ. de verb. signif.*

u τὰ εἰκονικὰ συναλλάγματα 52. *Eclog.* 1. *c.* 53.

x *v. l.* 55. *ῑ. de contrah. empt. l.* 10. *Cod. de distract. pignor. l.* 16. *ῑ. de reg. iur.* & locationibus, *l.* 46. *ῑ. locati*: 2. *Feudorum.* 9. §. 1. & in nuptiis, *l.* 30. *suprà de ritu*: transactionibus, *l.* 21. *C. de transactionibus.* in pignorib. *l.* 10. *C. de distract. pignor.* in donationib. *arg. l.* 8. *C. de donat.*

y obligatio iuris est vinculũ.

z *l.* 13. *in f. ῑ. eo. l.* 1. §. 3. *in fin. ῑ. de pactis.*

a *l.* 14. *ῑ. eo. l.* 5. *in f. ῑ. de seru. corrup.*

b ¶*l.* 10. §. 2. *ῑ. de condict. furt.*

c *l.* 6. §. 1. *ῑ. de off. præs. l.* 15. *ῑ. de iurisdict. l.* 2. *ῑ. de in integ. restit. l.* 2. *ῑ. de iud. ciu. l.* 11. §. 8. *ῑ. de interrogationib. l.* 18. *ῑ. de reb. credit. l.* 1. *in f. quod falso tut. l.* 2. *ῑ. de aqua & aquæ pluu. l.* 2. *ῑ. de confessis. l.* 15. §. 5. *in f ῑ. quod vi. l.* 76. *l.* 92. *l.* 116. *ῑ. de regul. iur. v. l.* 9. *C. de iur. & facti.*

d *l.* 9. *suprà, de contrah. empt.*

e *l.* 52. *ῑ. locati.*

f Litis contestatio institutam actionem producit atque perpetuat, *l.* 26. *l.* 33. *ῑ. eo. adde l* 52. *ῑ. de rei vind. l.* 9. §. 2. *ῑ. de iureiuran. l. vlt. ῑ. de fideiussorib. tutor. l.* 86. *l.* 87. *l.* 139. *l.* 164. *ῑ. de reg iur.* §. 1. *Institu. de perpetuis: l. vnic. Cod. ex delictis:* atque ita actor meliorem suam causam facit contestando: interdum tamen deteriorem: qua de re vide omnino Hotomanum 3. *obs.* 28. vbi tractat de effectibus variis litis cõtestationis.

g *l.* 41. *ῑ. de condict. indebiti.* Imò, iure naturali obligatur, *l. vlt. ῑ. de iureiurando: l.* 21. *ῑ. ad leg. Falcidiam l.* 25. §. 1. *ῑ quando dies legat. l.* 1. *in fin. suprà, de noxalibus l.* 1. *in f. ῑ. de nouat l.* 44. *l.* 95. §. 4. *infrà, de solutionib.* Solue, Non obligatur naturaliter, si sit infans: aut infantis proximus *l.* 111. *ῑ. de regulis iuris.* obligatur si est factus locupletior *l* 13. *l.* 14. *ῑ. de condict. indebiti.* h *l.* 32. *ῑ. eod. l.* 2. *ῑ de priuat. delictis: l.* 130. *ῑ. de regul. iur.* §. 1. *in fin. Instit. si quadrup. l. vnic. C. quando ciuilis actio.*

i *l.* 26. *ῑ. eod.* k de eodem peccato *Hotom.* 27. *Illust.*

l *de quo v. l.* 9 *ῑ. de auro. l.* 31. *ῑ. locati.*

m vide quæ scripsi *ad l.* 24. *ῑ. depositi.*

n *adde l.* 1. § 10. *ῑ. de extraordin. cognitionib.*

DIGESTORVM SEV PANDECTARVM,

PARS SEPTIMA.

LIBER XLV.

De[a] verborum[b] obligationibus.[c]

De voce & auditu. De muto surdo, infante & absente. 1. De discessu, & reuersione stipulatoris. 2. De responsione Quidni? De nutu. 3. Si respondens adiiciat, vel detrahat aliquid obligationi. 6. De lingua.

Vlpianus libro quadragesimooctauo ad Sabinum.

STIPVLATIO non potest confici nisi [d] vtróque loquente [e]. & ideo neque mutus [f], neque surdus [g], neque infans stipulationem contrahere possunt: nec absens [h] quidem, quoniam exaudire inuicem debent. [i] Si quis igitur ex his [k] vult stipulari: per seruum[l] præsentem stipuletur, & adquiret ei ex stipulatu actionem. Item si quis obligari velit: iubeat [m], & erit quod iussu obligatus.

1 ¶Qui præsens interrogauit, [n] si antequam sibi responderetur, discessit: inutilem efficit stipulationem. Sin verò præsens interrogauerit [o], mox discessit, & [p] reuerso responsum est: obligat [q]. interuallum enim medium [r] non vitiauit obligationem [s].

2 ¶Si quis ita interroget, *dabis?* responderit, *quid ni?* & is vtique in ea causa est, vt obligetur [t]. Contrà si sine verbis adnuisset. non tantùm [u] autem ciuiliter, sed [x] nec [y] naturaliter [z] obligatur, qui ita adnuit. & ideo [a] rectè dictum est, non obligari pro eo nec fideiussorem quidem.

3 ¶Si quis simpliciter [b] interrogatus, responderit, *Si [c] illud factum erit, dabo:* non obligari eum, constat. Aut si ita interraogatus, *Intra Kalendas quintas* [d]? responderit, *dabo idibus*: æquè non obligatur [e]. Non enim sic

a 3. *Instit.* 16. de obligationib. *Paul.* 5. *sent.* 7. de contrahenda & committenda stipulatione 8. C. 38. περὶ ἐπερωτησεων καὶ ἐπερωτώντων, ἐπερωτωμένων de stipulationibus, stipulantibus, & stipulato promittentibus 24. *Eclog.* 9.

b Verba, de quibus hic agitur, non sunt inania & simplicia vt in pactis, *l. 7. in fin. C. comm. vtriusque iudicij*: sed solennia, quorum solennitas inducta est de iure ciuili (est. n. stipulatio, quoad formam non originem, *v. l. 8. in f. ff. de acceptilationibus*, contractus iuris ciuilis, & quidem nominatus, *l. 1. in f. ff. de pactis*: stricti iuris, *l. 99. ff. eod.*) firmandæ cuiusque obligationis gratia *Paul 5 sent. 7. §. 1.* & ne quis alteri temere existimaretur promisisse, sed consulto consilio, vnde stipulatio dicitur. Stipulum. n. veteres firmum dixere *Paul. ibid. Inst. eod. Isidor. 5. c. 24.* Sola verba conuentiones non firmant, sed etiam litteræ, quin & arra, vnde quidam eam dici putant περὶ τὸ ἀῤῥαγὲς, id est, firmo *v. Cuiac. Inst. eo.* Porro quod firmatur præsupponit aliud quod firmet. firmatur verò consensus & causa contrahentium, solenni interrogatione & responsione. hinc stipulatio sine causa non valet, *l. 2. §. 3. ff. de doli.* atque ita stipulationes solę non subsistunt, sed ex aliis obligationibus pendēt. Quid? stipulatio mutat ne naturam conuentionis, puta emptionis, quæ est bonæ fidei, vt ea sit stricti iuris? nullo pacto, quin potius stipulatio regitur ex natura contractus, super quo interponitur. Firmat conuentionem, sed non abolet. Firmat, nam stipulatio innominato contractui coniuncta, efficit vt re integra non sit locus pœnitentiæ, *l. 40. Cod. de transactionibus: l. 3. Cod. de rer. permutat.* non abolet, quia remanet conuentio. Quid? verba, de quibus hic agitur sunt ne symbola quibus contrahentes testantur se conuentioni stare? quidam existimant. Nam & in testium rogationibus, aurium attrectationes (auris enim Memoriæ: vt frons, Genio: digiti, Mineruæ, genua, Misericordiæ erant consecrata) in deferendi honoribus, καρπισμοὶ, id est, manuum porrectiones (hinc χειροτονίαι.) Quibusdā tamen καρπισμὸς manus iniectio est. in manumissionibus, alapæ & circumductiones erant symbola *v. Nouell. 81.* Cuiacius verò *hic* negat, quia verba non sunt symbola nisi sint allegorica: aliàs, rem, in mutuo, litteras & consensum, in emptione fore symbola, *adde l. 7. paragrap. 2. suprà de pactis.*

c veris scilicet vel saltem fictione, vt in dote *l. vnica. Cod. de rei vxoris actione.*

d Verba, sunt præsentium non absentium. hinc Ouidius *de Ponto.* Litera pro verbis. nuntius est epistola viua. Epistola, tacitus nuncius *Epictetus.* Hinc, & passim ex hoc titulo, colligere possis, nouem requiri in stipulatione: sermonem *vt hîc*: (est enim sermo de natura & essentia stipulationis) interrogationem & responsionem, responsionem conformem & cōgruam interrogationi, factam incontinenti, inter præsentes, inter eos, qui se exaudire vel intelligere possunt, saltem per interpretes: consensum, promissionem vt qui promittit, dare vel facere aliquid, *l. 2. infrà eodem* postremò, vt de suo non alieno facto promittat.

e Qui loqui non potest, stipulari non potest, *l. 70. in fin. ff. eod.* At is potest scribere? qui scribit, non dicitur propriè loqui *l. 75. ff. de legat. 3.* & tamen vetitus cum aliquo sermones serere, ad eum scribere, iure non potest? *v. Ripens. hic num. 58. Alciat. hic numer. 28.* Quid? An mutus testis esse potest? vtique, si litteras sciat *vide Ripens. num. 37.*

f omnino *paragraph. 7. instit. de inutilibus stipulat.* nam aliud est in balbo, blæso & similibus.

g omnino. nam in surdastro, aliud, *l. 1. in fine suprà de obligationibus.*

h stipulatio inter absentes concepta, est inutilis.

i *v Paul. 5. sentent. 5. §. 2. & §. 12. Institut. de inutilibus stipulationibus: v. l. 3. Cod. de inutilibus stipulationibus*: & in eo differt ab aliis contractibus, qui literis & ab absentibus explicari possunt.

k excipe tamen infantem pueritiæ non proximum *argum. §. 10. Institut. de inutilib stipulat.* nam is velle non potest vt seruus præsens stipuletur, quod hic dicitur.

l & meritò: ne alioquin sine suo vitio afflictis detur afflictio. potest itaque seruus defectum vocis & auditus domini supplere. & ita restringe regulam qua dicitur, Ex persona domini diiudicandum, an ipse seruus capere possit, *l 12. §. 2. suprà de leg. 1.*

m ¶quouis modo, etiam per epistolam nam iussus verba non requirit, *l. 1. §. 2. ff. quod iussu.*

n sensus est, Si præsens interrogetur & absenti respondeat, nihil agit *Cuiac. hic.*

o intertogauerit, & antequam responderetur discessit. *Vulgat. Haloan.*

p & mox reuerso *Corras. hic.*

q obligatur *Vulgat.*

r modicum *Vulgat.* non longum, quale est vnius diei (nam quod postera die fit, non fit in continenti, *l. 12. ff. titul. prox.*) dummodo tamen intermedio tempore nullum extraneum actum fecerit, *l. 137. ff. eodem.* Dico amplius longum fit, si illo modico tempore ad actus extraneos, ceu extranea negotia diuerterit. Cur autem veteres extraneo actu stipulationem vitiari voluerunt? ne fortè promissor oblitus suæ interrogationis, aut de ea non cogitasse causaretur. ideóque pactum magis quàm stipulationem inire voluisse *l. 7. §. 12. in f. ff. de pact. Duar.* Extranea negotia interpretor, quæ nihil commune habent cum stipulatione *v. quæ notaui ad l. 6. ff. titul. prox.*

s nisi stipulator aliquid intermedio illo tempore egerit, ex quo appareat eum cœptam stipulationem omisisse, *l. 137. infrà, de verbor. obligat.*

t Cur ita? an quia interrogatio adfirmat? *adde l. 11. § 5. in fin. ff. de legat. 3* vt vult Zasius: an, potius vt vult Duarenus: quod sufficiat verbis æquipollentibus aliquid facere, *l. 136. ff. eod. l. 10. Cod. eod. §. 1. in fin. Inst. eod. §. 5. in fin. Instit. de inutilibus stipulat.* (qui textus valdè est singularis) qualia sunt illa μάλιστα *l. 39. §. 1. suprà de legat. 3.* ὅτι ἂν τέλεις ποιήσω *l. 12. Cod. de fideiussoribus.* vbi etiam quidam legunt τι μὴ. quidni. cùm etiam impertinentia verba pertinentibus addita non vitient. *l. 65. ff. eodem.* An verò, quòd hoc verbum vi ipsa promissionem includat (vnde à Donato inter verba promittendi ponitur) vt vult Cuiacius: vt qui eo vsus sit, videatur ita respondisse. Quidni dabo? Certè dabo. Terentius *in Eunucho.* Patris cognatum atque æqualem Archedemidem nostri? quidni. *& in Heauton.* tenes quid dicam? quidni. vt hinc colligere possis, Verba quidem in stipulatione pro forma desiderari: sufficere tamen si ex interpretatione consensus percipi possit.

u non tantum enim non ciuiliter *Hal.* quam lectionem probat Corrasius *hîc*: reprehensus eo nomine à Roberto 1. *recep. 33.* & à Duareno *hic.*

x huc facit quod notat apud veteres Muretus, *non modò, sed ne,* pro *non modo, non* legi: idque genus loquendi à Græcis ductum esse 10. *Variar. 7.*

y i. non modo, non ciuiliter. Ex stipulatione nutu facta, non oritur etiam naturalis obligatio. & sic inutilis stipulatio non valet vt pactum (quod iure naturali obligat) vel vt constitutum *l. 1. §. 4. ff. de pecun. const.* Imò, valet vt pactum, *l. 27. §. 9. in f. ff. de pact. l. 5. ff. de rescind. vendit. l. 8. l. 19. ff. de acceptilationib.* solue, iis locis agitur de acceptilatione, non de stipulatione. Liberationis. n. maior est fauor, quam obligationis *Cuiac. hic.*

z Imò naturaliter obligatur qui annuit. nam nutus est significatio voluntatis *l. 65. §. 3. ff. ad Trebell. v. quæ notaui ad l. 52 in f. ff. de obligat.* quin & aliqui sunt qui præter hominum morem caput inclinantes dissentiunt *Galen. lib. 2. Decret. Hippocratis & Galeni apud Duarenum hic.* Solue, Qui sic adnuit, non obligatur naturaliter quasi ex pacto & consensu, quia non paciscendi, sed stipulandi animus fuit.

a quia vt fideiussor obligetur naturalis aliqua obligatio esse debet, *v. l. 6. in f. ff. de fideiussorib.* hic autem nulla est.

b id est, purè.

c i. responderit condicionaliter. *§. 5. Inst. de inutilibus.*

d i. quintum mensem.

e cur ita? vel ideo quòd diuersitas in tempore vitiat stipulationem.

† §.5.*Instit.de Inutilibus stipulat.*
a adiicitur aliquid vel detrahitur *Vulgat.Hal.*
b Disparitas quæ ilicò placet, intelligitur reducta ad paritatem.
c & mihi placeat diuersitam responsionis: eo enim casu in minimam summam valere responsio seu obligatio.

respondit, vt interrogatus est. Et versa vice si interrogatus [o] fuerit [u] sub conditione †, responderit purè: dicendum erit, eum non obligari. Cùm adiicit [a] aliquid, vel detrahit obligationi: semper probandum est, vitiatam esse obligationem: nisi stipulatori diuersitas responsionis ilico [b] placuerit. tunc enim alia stipulatio contracta esse videtur.

4 ¶ Si stipulanti mihi decem, tu viginti [c] respondeas: non esse contractam obligationem nisi [d] in decem, constat. Ex contrario quoque si, me viginti interrogante, tu decem respondeas: obligatio nisi [e] in decem non erit contracta. licèt enim oportet congruere summam: attamen manifestissimum est, viginti [f] & decem inesse.

5 ¶Sed si mihi Pamphilum stipulanti, tu Pamphilum &[g] Stichum spoponderis: Stichi adiectionem pro superuacuo habendam puto. nam si tot sunt stipulationes, [h] quot corpora: duæ sunt quodammodo [i] stipulationes [k], vna vtilis, alia inutilis, neque vitiatur [l] vtilis [m] per hanc inutilem.

6 ¶Eadem [n], an alia lingua respondeatur, nihil interest. Proinde si quis Latinè interrogauerit, respondeatur ei Græcè: dummodò congruenter [o] respondeatur obligatio constituta est. Idem per contrarium. Sed vtrùm hoc vsque ad Græcum [p] sermonem tantùm protrahimus: an vero & ad alium, Pœnum fortè, vel Assyrium, vel cuius alterius linguæ, dubitari potest. & scriptura Sabini, sed [u] & [*] verum [q] patitur, vt omnis [r] sermo contineat verborum obligationem. ita tamen, vt vterque alterius linguam intelligat siue per se [s], siue per verum [t] interpretem.[u]

d Imò, nec in decem quidem §.5.*Institut. de inutilib.stipul.l.*52. ʒ.*locati* solue, ibi ilico nō placuit diuersitas respōsionis: hic, placuit *arg.* §.*in fin.* ʒ. *eod.* vel in d.§.5. Inutilis dicitur stipulatio totius non partis, in toto ipso, non in parte.
e Imò, ne in decem quidem *d.* §.5. solue vt suprà.
f *l.9.in fin.*ʒ. *de in litem iurando v.l.9.§.3.in fin.*ʒ. *de heredib.instit.l.*76. ʒ. *de except. rei iudic.* 80. *de reg.in 6.*
g i. tu responderis copulatiuè. hic certè responsio petitionem exuberat. ideóque in responsione inest id quod petitum est, vt mirum non sit valere huiusmodi stipulationem, *vt hic: l.12.*ʒ.*de pecunia constit. l.* 34. *Cod. de donationib.* Aliud est in alternatiua responsione, quæ dubia est, *l.* 83. §.2.ʒ.*eod* & breuiter, hic simplici interrogationi non obest coniuncta. sed alternatiua responsio.
h id est, responsiones *Zas. adde l.29.*ʒ.*eodem.*
i hæc dictio, nota est improprietatis.
k id est, responsiones, *Zas.*

Diuisio prima in stipulationes dandi, & faciendi. 1. Secunda in diuiduas & indiuiduas.

2. *Paulus* libro duodecimo ad Sabinum.

STipulationum quædam[x] in dando[y], quædam in faciendo [z] consistunt.[a]

1 ¶Et harum omnium quædam [b] partium præstationem recipiunt [c], veluti cùm decem dari stipulamur. quædam non recipiunt: vt in his, quæ natura [d] diuisionem non admittunt, veluti [e] cùm viam, iter, actum stipulamur: quædam partis quidem dationem natura recipiunt, sed [f] nisi tota dantur, stipulationi satis non fit, veluti cùm hominem generaliter [g] stipulor, aut lancem, aut quodlibet vas. nam si Stichi pars soluta sit: nondum in vlla [h] parte stipulationis liberatio nata est: sed aut statim [i] repeti potest [k], aut in [l] pendenti est [m], donec alius detur. Eiusdem † conditionis est hæc stipulatio, [n] *Stichum aut Pamphilum dari?*

2 ¶Ex his igitur stipulationibus ne heredes [o] quidem pro parte soluendo liberari possunt, quamdiu non eandem rem omnes dederint. non enim ex persona heredum, conditio obligationis [p] immutatur. Et ideo si diuisionem res promissa non recipit, [q] veluti [r] via: heredes promissoris singuli in solidum tenentur [s]. Sed quo casu vnus ex heredibus solidum præstiterit [t]: repetitionem [u] habebit à coherede, familiæ erciscundæ iudicio. Ex quo [x] quidem accidere Pomponius ait [y], vt & stipulatoris viæ vel itineris heredes singuli in solidum habeant actionem. sed quidam hoc casu extingui stipulationem putant [z], quia [a] per singulos adquiri seruitus non potest. sed [b] non facit inutilem stipulationem difficultas [c] præstationis.

3 ¶ Si tamen [d] hominem [e] stipulatus, cum vno ex heredibus promissoris egero [f]: pars dumtaxat ceterorum [g] obligationi supererit, vt & [h] solui potest. Idémque est, si vni ex heredibus accepto latum [i] sit.

4 ¶Idém[u]que [k] [u] est in ipso promissore, & fideiussoribus eius, quod diximus in heredibus.

5 ¶ Item si in facto [l] sit stipulatio, veluti si ita [m] stipulatus fuero, [n] *per te non* [o] *fieri, neque per heredem tuum quo minus mihi ire agere liceat?* & vnus [p] ex pluribus heredibus prohibuerit: tenentur quidem [q] [u] & [*] coheredes eius [r]: sed familiæ erciscundæ iudicio ab eo repetent, quod præstiterint. hoc & Iulianus, & Pomponius probant.

6 ¶ Contra [s] autem si stipulator decesserit, qui stipulatus erat, sibi heredíque suo agere licere, & vnus ex heredibus eius prohibeatur: interesse dicemus, vtrùm in solidum committatur stipulatio, an pro parte eius, qui prohibitus est. nam si pœna [t] stipulationi adiecta sit:

l quoties agitur de rebus quę separari possunt, non de connexis & indiuiduis, *l. 7. in fin. suprà, de receptis.* quia interdum inutile per vtile corroboratur, *l.1.§.1.Cod.de rei vxor.*
m *c.37. c.73 de reg.in sexto.*
n vide *Theophilum* §.1.*in f.Inst.de verb.obligat.*
o vt sensus saltem verbis congruat, *v l.52.§.2.suprà, de obligationibus.*
p Græcè stipulatio fieri potest, *vt hic:* & acceptilatio, *l.8.in fin. infrà, de acceptilat.v. quæ notaui ad l.11.suprà, de legat.3.*
q id est, æquitas, vtilitas commerciorum.
r non tantum Latinis, licèt stipulatio introducta sit à Romanis & iure ciuili.
s §.1.*versic.vtrum Institut.eodem.*
t ideóque si falsum reperitur, veritati locus supererit, vt est exemplum in Plauti Penulo. Et deceptus restituitur ex clausula generali *suprà ex quibus caus. maior.*
u & quidem vnicum, etiam ipsum notarium, *v.Zas.hic numer. 6.* licèt aliàs vni testi non credatur, *l.9.Cod.de testibus.* sed hoc receptum est propter communem consensum partium, facit lex 14.*d.§.de dote præleg.* Idem est, si publicè ad id muneris fuit positus, *l.vlt. Cod. de ponderatorib.* neque placet distinctio quam ponunt inter testem & & interpretem. *Mantica.3.de coniecturis vltimarum voluntatum in fine.* Quid enim agit hic interpres quàm vt testimonium vtrique præbeat? De renumeratione interpretis, vide legem vltimam ʒ.*de proxenet.*
x *v l.5.§.1.*ʒ.*eodem.* Diuisio stipulationum sumpta à materia.
y ita vt dominium transferatur, *l.75.in f.*ʒ.*eod.* aliàs qui dat facit, *l.218.infrà, de verbor. signif.* Facti vocabulo datio comprehenditur, *l. 60. infrà de conditionibus & demonstrat.*
z tradendo, *l.28.l.75.§.7.*ʒ.*eod.* vel non faciendo *d.l.60.l.75.§.7.*ʒ. *eod.* Non factum sub facto continetur. Qui abstinet, facit.
a adde, quædam in dando & faciendo coniunctim, vt reddere rationes, *l. 82.*ʒ.*de cond. & demonstr.* & certè Iurisconsultus hanc tertiam speciem mixtam omittit, de qua agitur *l.13. Cod eod.* & si quodammodo sub duabus simplicibus expressis mixti casus intelligi videantur, *arg.l. 13.*ʒ.*de liberis.*
b Stipulationum quædam diuiduæ quædam indiuiduæ. Quoad diuiduas, pro parte solui potest, ʒ.*eod.l.8.*ʒ.*eodem.*
c vt stipulationes quantitatis & pecuniæ, speciei ceu corporis certi *l. 9. §. 1.*ʒ.*de solut.* Quantitas, numero: species certa, vt Stichus, intellectu diuiditur, *l. 66. §.2.*ʒ.*de legat.2.l.5.*ʒ.*de stipul.seruor.* Incerta, vt homo, eius pars solui potest, *l.9.§.1.*ʒ. *de solutionib.* de qua Macrobius, Nauem si diuidis nec tu nec socius habebitis. quo in genere peccauit Q. Fabius Labeo aduersus Antiochum.
d Diuiduum & indiuiduum, aliud à natura, aliud à lege, *l.26.inf.* ʒ. *de leg.1.* Incorporalia natura sunt indiuidua. Diuidua sunt à natura, vt corpora quæ facto hominis possunt diuidi: lege, quæ non nisi commode diuidi possunt.
e i. vt seruitutes, *v.l.77.*ʒ.*eod.l.17.*ʒ.*de seruit.* excepto vsufructu, *l.1.§.9.*ʒ. *ad leg.Falc.*
f ¶ hic magna oritur confusio: pro parte solui possunt, & tamen solida sunt præstanda. Pars est in petitione, solidum, in præstatione, *l.85.in pr.§.4.*ʒ.*eod.*
g *l.32. in fine suprà de cond. indebit.* non specialiter, vt cum dixi Stichum. sed incertum.
h in nulla *Hal.* Imò, in aliqua, *l.9.* ʒ. *de solutionib. l.17.* ʒ. *de acceptil.* quin, videtur creditor partem recipiens sibi præiudicare.
i hoc corrigitur, *infrà eodem.*
k pars quæ data est sc. vt indebita.
l *l.26. §.13. suprà de condict. indeb.*
m condictio scilicet.
† *l. 32. in fine suprà de condict. indeb.* & sic obligatio generis & alternatiua exequantur, *vt hic*: interdum tamen differunt de quo vide Zasium 2. *Respons. vlt.*
n alternatiua *l.* 85. §. 4. *infrà eodem.*
o Quæ dicta sunt superiori §. de promissore, eadem hic dicuntur de eius successore.
p generis scilicet.
q *l. 72. infrà eodem*, *l. 17.* ʒ. *de seruit.*
r *l. 25. infrà 10. suprà familiæ erciscundæ.*
s excipe §. 3. §.4.
t Consultiùs faciet iudex, si antequam eum condemnet, tempus præstituat ceteris coheredibus, intra quod seruitutem præstent, *l. 11. §. 23. suprà, de legat.3.*
u . §.5. *in fin. infrà eodem. & d. §.* 10.
x id est, à contrario. vt sit sensus. Vt promissoris seruitutis heredes tenentur in solidum, ita & stipulantis in solidum agunt, *l. 9. in fin. suprà, de seruitutib.rustic.l.25.§.9.*ʒ.*famil.*
y *l.17.*ʒ *de seruitutibus.*
z & malè ʒ.*eodem.*
a Ratio dubitandi ea est. Non potest seruitus ab vno dominorum in fundum communem adquiri, *l.19.suprà, de seruitutibus rustic. l. 4. paragrap. 3. in fine suprà si seruit. vindic.* Non potest igitur hæreditaria seruitus ad plures transferri. alioquin res deueniet ad eum casum à quo incipere non potest.
b Ratio decidendi. Licèt præstatio seruitutis iuris subtilitate sit impossibilis ex æquitate tamen, respectu eius quod interest agentis, possibilis est, licèt difficilis: *l. vltim. infrà, de stipulationibus prætoriis*: ad æstimationem eius quod interest recurritur, vt ita cesset difficultas, *l. 4. paragraph. 3. si seruitut. vindicet.*
c *l.137.§.4.*ʒ.*eod.l.vlt suprà, de act. empt.*
d exceptio §.2.*in versic.sed quid casus* ʒ.*eodem.*
e in genere.
f An sola litis contestatione, vt vult Corrasius? An verò impetrata à reo sententia absolutoria, vt vult Duarenus? Placet quod ait Bartolus, In obligatione generis non contingere liberationem per solutionem, sed per sententiam & acceptilationem. ídque Cuiacius probat: quia nec petitione inducitur inter duos reos diuisio, *l.23. C. de fideiussoribus.*
g cohæredum scilicet.
h vt exsolui possit *Vulgat.Hal.*
i *l.17.infrà, de acceptil.*
k sensus est, Vt inter heredes promissoris, ita in eiusdem fideiussores generis stipulatio diuiditur: si verò obligatio diuidua, iuuantur epistola D. Hadriani § 4. *Institut. de fideiussoribus.* si indiuidua, in solidum.
l De stipulationibus faciendi tractare incipit. Facti appellatione non faciendi stipulatio continetur.
m *l.85.§.3.*ʒ.*eodem: l.25.§.12.l.44.§.5.*ʒ.*familiæ.*
n In pactis personalibus id expedit stipulari. nam realia descendunt ad heredes.
o solet hoc adiici pro constitutæ seruitutis conseruatione.
p In promissione facti de non præstando impedimento, vno ex heredibus prohibente omnes tenentur, salua eis actione contra prohibentem.
q pro parte hæreditaria sc. *l.4.§.2.*ʒ.*eod. Accurs. Duar. Cui. Corras.*
r quia dum ab vno prohibeor, non in partem prohibeor, sed in totum: & sic prohibitio mihi indiuidua est, *l.3.4.§.1.*ʒ.*eodem.*
s non vt vno heredum promissoris committente in stipulationem defuncti, cæteri cohæredes tenentur: ita vno ex hæredibus stipulatoris prohibito, eius coheredes agent, nisi pœna sit subiecta.
t Indiuidua est pœnæ stipulatio seu promissi.

in solidum

a ſtricto iure.vt etiam non prohibentes pœnam poſſunt petere.
b Deciſio ſumpta ex æquitate.
c quia nihil eorum intereſt in effectu. intereſt autem alterius.i.eius qui prohibi-tus cui ius ſuum auferre eſt iniquum. & ita reſtringe legem 38.§.17.ꝟ.eod. quæ ait,etiam dari actionem pœnalem ei cuius nihil intereſt. d ſi verò,*Vulg.Hal.*

in ſolidum committetur [a]: ſed [b] qui non ſunt prohibiti, doli "mali" exceptione ſummouebuntur [c]. ſiue [d] pœna nulla poſita ſit:tunc pro parte eius tantùm, qui prohibitus eſt,committetur ſtipulatio.

3. *Vlpianus* libro quadrageſimonono ad Sabinum.

IDem [e] iuris eſt & in illa ſtipulatione [f], *mihi heredique meo habere licere?*

1 ¶Sed hæc differentia [g] illam habet rationem. quòd, vbi vnus ex heredibus prohibetur, non poteſt coheres ex ſtipulatu agere, cuius nihil intereſt, niſi [h] pœna ſubiecta ſit.nam pœna ſubiecta efficit, vt omnibus committatur:quia hic non quærimus,cuius interſit. enimuero vbi [i] vnus ex heredibus prohibet, omnes tenentur heredes.intereſt enim prohibiti,à nemine prohiberi.

4. *Paulus* " libro duodecimo ad Sabinum."

EAdem dicemus [k],& ſi dolum [l] abeſſe à te,heredéque tuo ſtipulatus ſim, [m] & aut promiſſor, aut ſtipulator pluribus heredibus relictis deceſſerit.

1 ¶Cato [n] libro [o] quintodecimo [p] ſcribit:pœna certæ pecuniæ promiſſa,ſi quid [q] aliter factum ſit,mortuo promiſſore,ſi ex pluribus heredibus vnus contrà,quam cautum ſit,fecerit: aut ab omnibus heredibus pœnam committi pro portione hereditaria, aut ab vno pro portione ſua ab omnibus,ſi id factum, de quo cautum eſt, indiuiduum [r] ſit,veluti *iter* [ſ] *fieri*:quia,quod in partes diuidi non poteſt,ab omnibus quodammodo factum videretur. at ſi de eo cautum ſit,quod diuiſionem recipiat,veluti *amplius non* [t] *agi* [u]:tum eum heredem, qui aduerſus ea fecit, pro portione ſua ſolùm pœnam committere. differentiæ hāc eſſe rationem: quòd in priore caſu omnes commiſiſſe videntur,quòd niſi in ſolidum peccari non poterit, illam [x] ſtipulationem *per te non fieri, quo minus mihi ire agere liceat?* Sed [y] videamus [z],ne non idem [a] hîc [b] ſit:ſed [c] magis idem quod in illa ſtipulatione, *Titium heredémque eius ratum habiturum?* nam hac ſtipulatione & ſolus tenebitur, qui non habuerit ratum:& ſolus aget,à quo fuerit petitum.ídque & Marcello videtur. quamuis [d] ipſe dominus pro parte ratum habere non poteſt.

2 ¶Si [e] is [f], qui duplam ſtipulatus eſt,deceſſerit pluribus heredibus relictis:vnuſquiſque ob euictionem [g] ſuæ partis pro portione ſua habebit actionem. idémque eſt in ſtipulatione quoque fructuaria, [h] & damni infecti, [i] & ex operis noui nunciatione [k]. reſtitui tamen opus ex operis noui nunciatione.pro parte non poteſt.Hæc [l] vtilitatis [m] cauſa ex parte ſtipulatorum recepta ſunt.Ipſi autem promiſſori [n] pro parte neque reſtitutio, [o] neque defenſio [p] contingere poteſt.

Diuiſio tertia in iudiciales, prætorias, conuentionales, communes. 1. Quarta in repromiſſionem. 2. Et ſatiſdationem. 4. De ſtipulatione pœnali.

5. *Pomponius* " libro viceſimoſexto ad Sabinum."

e Nam vno ex hæredibus promiſſoris controuerſiam faciente, omnes tenentur: vni ex hæredibus ſtipulatoris controuerſia facta, is ſolus habet actionem.
f Solebat huiuſmodi ſtipulatio interponi ad contractus geſti, præſertim emptionis, conſeruationem, *l.* 37.ꝟ.*eo.*
g cuius ſit mentio *in l.*2.§.5.ꝟ.*eo.*
h *l.*38.§.17.ꝟ.*eo.*
i *d.*§.5.*l.*4.ꝟ.*e.* *l.*25.§ 12.ꝟ.*familiæ.*
k Nam vno heredum dolum faciente reliqui tenentur. eadem,inquam, neque id mutatur lege 4.§.1.ꝟ.*eod.* vt vult Taurellus & Duarenus: à quibus diſſentit Cuiacius. Ait enim ſtipulationem *dolum malum abeſſe* eſſe indiuiduam, nec committi tantū pro parte eius qui dolum commiſit.
l 44.§.5 ꝟ.*familiæ.*
m hanc clauſulam ſolebant adiicere veteres in contractib. *d.*§.5.*l.*22.*l.*119. *l.* 121.ꝟ.*eo.l.*19. ꝟ. *indicatum ſolui. l.* 69.ꝟ. *de verb ſignif.*
n Vticenſis *Bologninus*: Cenſorius *Zaſ.* Cenſorij filius maior qui & Marcus Porcius *Baro hic: & Corraſ.* 4. *Miſcell. vlt. de quo lex* 2.§.38. ꝟ. *de orig.iur.*
o Nouam & probabilem explicationem huius loci vide apud Langebekium *capite* 37. *Annotationum.*
p Plurimos enim reliquit *d.*§.38.& quidem de iuris diſciplina egregios 13 *Gell.* 18.Commentariorum iuris ciuilis à Catone compoſitorum meminit Feſtus in dictione *Mundus.* Ab eo Catone fortè regula Catoniana dicitur.
q Nota hoc in §.agi de his ſtipulationibus, *per te non fieri quoniã mihi ire agere liceat, iter fieri,amplius non agi,te heredémque tuum ratum habiturum.* ſed & quęrit quænam earum diuiduæ,quæ indiuiduæ.
r In factum indiuiduum vno hæredum promiſſoris committente, reliqui hæredes tenentur & ab iis pœna debetur.
ſ Iter fieri,eſt factum indiuiduum.
t Amplius non agi,factum eſt diuiduum.poteſt enim in partem agi.
u ſiue,quod idem eſt,amplius non peti,*l.*23.ꝟ.*ratam rem.*
x *fortè legendum* in illam ſtipulationem.
y vide quæ ſcripſi ad Accurſium,*hoc loco.*
z verbum eſt affirmantis.Ita ſolent plerumque Iuriſconſulti ſcribere,forſitan,plerumque videtur,videamus.vt Ariſtoteles ἔοικεν, δοκεῖ, σκοπεῖν δεῖ, φαίνεται *Cuia.hic.*
a quid in ſtipulatione *per te non fieri,* quæ eſt indiuidua?
b id eſt,in ſtipulatione non agi,*Zaſ.in ſuis gloſſis in hunc* §.*Cuia.hic.*
c ſenſus eſt,Sicut in ſtipulatione.*Te heredémque tuum ratum habiturum.* is ſolus heres promiſſoris tenetur,qui ratum non habuit:ita & in ſtipulatione, *Non amplius agi.* Vtriuſque ſtipulationis eadem conditio, idem penè ſenſus.*l.*23.ꝟ.*ratam rem.* hæc tamen ſtatim committitur atque ratum non habet.Illa, non niſi iudicio petitum ſit, vel ſolutum,vel compenſatum.*Cuiac.*
d Ratio ea eſt dubitandi,Dominus factum à procuratore, pro parte ratum habere non poteſt. ergo factum procuratoris ei diuidere non licet. ſi ita eſt, vno hæredum eius in illud factum committente,in ſolidum ſtipulatio committetur: aut ſi nō in ſolidum committatur, diuidetur. Hæc eſt dubitandi cauſa, ſed facilis eſt ſolutio. Obligationem quandoque mutari ex heredum perſona.
e nota in hoc §.agi de ſtipulationibus duplæ,fructuaria,damni infecti,operis noui,quæ vtilitatis cauſa diuiduæ ſunt plerumque.
f id eſt,venditor.

STipulationum [q] aliæ [r] iudiciales ſunt, aliæ prætoriæ, aliæ conuentionales, aliæ communes prætoriæ & iudiciales.Iudiciales [ſ] ſunt dumtaxat,quæ à mero [t] iudicis officio [u] proficiſcuntur,veluti de dolo cautio [x].Prætoriæ, quæ à mero [y] prætoris officio proficiſcuntur,veluti damni infecti. Prætorias autem ſtipulationes ſic audiri oportet,vt in his contineantur etiam ædilitiæ [z].nam & hæ ab iuriſdictione veniunt.Conuentionales [a] ſunt quæ ex conuentione reorum [b] fiunt quarum totidem genera ſunt, quot(penè dixerim)rerum contrahendarum. nam & ob ipſam verborum obligationem fiunt, & pendent ex negotio contracto. Communes [c] ſunt ſtipulationes, veluti rem ſaluam fore pupilli. nam & prætor iubet rem ſaluam fore pupillo caueri: & interdum iudex, ſi aliter expediri hæc res non poteſt. item duplæ ſtipulatio venit ab iudice [d],aut ab ædilis edicto.

1 ¶Stipulatio [e] autem eſt verborum conceptio, [f] quib. is,qui interrogatur,daturum [g], facturúmve ſe, quod interrogatus eſt,reſponderit. [h]

2 ¶Satis acceptio eſt ſtipulatio,quæ ita obligat promiſſorem,vt ad promiſſores [i] quoque ab eo accipiantur: id eſt,qui idem promittunt.

3 ¶Satis autem accipere dictum eſt eodem modo, quo ſatisfacere. nam quia id, quo quis contentus erat, ei præſtabatur: ſatisfieri dictum eſt. & ſimiliter quia tales, quibus contentus quis futurus eſſet,ita dabantur,vt verbis obligarentur:ſatis accipi dictum eſt.

4 ¶Si ſortem promiſeris,&,ſi ea ſoluta non eſſet, pœnam:etiam ſi vnus ex heredibus tuis portionem ſuam ex ſorte ſoluerit: nihilominùs pœnam committet, donec [k] portio coheredis ſoluatur.Idémque eſt de pœna ex compromiſſo, ſi vnus paruerit, alter non paruerit ſententiæ iudicis. ſed à coherede ei ſatisfieri debet.nec enim aliud in his ſtipulationibns ſine iniuria ſtipulatoris conſtitui poteſt.

De eo,cui bonis interdictum eſt.

6. [l] *Vlpianus* " libro primo ad Sabinum."

IS [m],cui [n] bonis interdictum eſt,ſtipulando ſibi adquirit.tradere verò non poteſt † vel promittendo obligari. & ideo nec fideiuſſor pro eo interuenire poterit [o], ſicut nec pro furioſo.

De conditione impoßibili & neceſſaria.

7. *Idem* "libro ſexto ad Sabinum."

IMpoſſibilis [p] conditio,cum in faciendum [q] concipitur, ſtipulationib us obſtat. aliter atque ſi talis conditio inferatur ſtipulationi, *Si in cælum non aſcenderit.*nam vtilis,& præſens eſt, & pecuniam creditam continet. [r]

De conditione in diem collata.

8. *Paulus* " libro ſecundo ad Sabinum."

g *l.*85.§.5.ꝟ.*eo. l.*62.§.1.ꝟ.*de euictionibus.*
h quæ à fructuario proprietario præſtari debet,*l.*20.ꝟ. *de dammo: l.*1 *&* §.3. ꝟ. *vſufruct. quemadm.cau.*
i quam vicinus vicino præſtat metuenti damnum ædium vicinarum, ꝟ.*de damno.*
k quam ædificans nunciant præſtat,ꝟ.*de operis noui.*
l hanc integrā ſententiam diſtinguit Antonius Faber.3.*Coniecturarum.*8.
m Vtilitas in eo verſatur, vt vnuſquiſque pro ſua parte conſequatur quod intereſt.
n id eſt,ex parte promiſſoris numquam diuiditur ſtipulatio in exemplis ſuperius adductis.
o operis ſcil. noui.
p in cauſa duplæ.
q ¶Synopſis Baſilicū. 24. Tit.9. ex lib.44. *Titul.*1.*c.*5.§.3.
r Tertia ſtipulationum diuiſio ab efficiente ducta 24. *Eclog.ex li.*43.*tit.*1.*c.*5.§.3.*Inſtitut. de diuiſi.ſtipul.*adde non abſimilem diuiſionem, ex *l* 1.ꝟ.*de ſtipul.prætoriis.*
ſ δικαστικαὶ *Eclog.ibid.*
t αἱ μόνως ἐκ τοῦ ὀφφικίου *Eclog.ibid.* αἵ τινες ἐκ μόνου ὀφφικίου τοῦ δικαστοῦ. Theophilus officium illud vocat poſtea κέλευσιν. Iuſſum iudicis ſcilicet à iudice datum non à prætore.
u Imò à iudice,*l.*1.ꝟ.*de prætoriis ſtipulat.* vide ad hunc locum nouam explicationem Langobekij *cap.* 30. *Annotationum.*
x & aliæ. *v.Inſtitut.de diuiſ.ſtipul.v.hic Cuiac.*
y ἐκ μόνης τῆς τοῦ πραίτωρος δικαιοδοσίας *Theophil.v.*ꝟ.*de ſtipul.prætoriis.*
z *l.*28.ꝟ.*de ædilitio.*
a συναλλακτικαὶ *Eclog.ibidem.*
b id eſt,vtriuſque partis,*Inſtitut.eod.* contrahentis. ἐκ κοινῆς συναινέσεως ἑκατέρου μέρους *Theophilus ibid.* καὶ ἀπὸ συμφώνου. *Eclog.ibid.*
c Prætoriæ & iudicis ab eo dati:ſed & ædilitiæ,ꝟ *eo.*
d *l* 14.*in fin* ꝟ.*de noxalib l.*25.§.*penul.*ꝟ.*familiæ:l.*10.*inf.*ꝟ.*com.diuid.*
e Quarta ſtipulationum diuiſio.ſtipulationum, alia nuda eſt:alia ſatiſdatio ceu ſatis acceptio.
f *l.*3.*Cod. e:d.Paul.*2.*ſenten.*31.§. *vnic.l.*1.ꝟ.4. *infrà.de ſtipula.ſeruor. l.*19.*C. de iure dot.* συνθήκη ῥημάτων.6.*Harmenopul.vlt.*23.*Eclog.ex lib.*43.*titul.*1.*cap.*6.
g *l.*2.ꝟ.*eod.*
h congruè.ídque etiam fit impersonaliter.dabis?dabuntur *Plautius:v.Alciat.*2.*Pareg.*18 *& Cuiac.hic.*
i id eſt,fideiuſſores,de quibus *v.l.*43.*infrà,de ſolutionibus.*
k *l.*85.ꝟ.6ꝟ.*eodem.* l vide in hanc legem Ripenſem.
m puta prodigus, mulier luxurioſè viuens, *l.*15.*ſuprà de curat.fur.*adde Zaſium 2 Reſponſorum 35. n *l.*1.*l.*10.ꝟ.*curat.fur.l.*18.ꝟ.*qui teſtament.l.*5.*in fin.ſuprà, de acquiren.hered.adde l.*55.*in fin.ſuprà,de adminiſt.tutor.*
† Nouella Leonis hoc permittitur,dummodo ab alienatio ſit vtilis.
o *l.*70.§.4.ꝟ.*de fideiuſſoribus.*Imò poterit,*l.*25.ꝟ.*de fideiuſſoribus.* p *v.quæ notaui ad l.*3.ꝟ.*de cond.& demonſtr l.*31.ꝟ.*de obligat.* q *al.* faciendo. r ſenſus,Impoſſibilis conditio in non faciendo conſiſtens vtilis eſt,in faciendo inutilis.

a hic dies non adiicitur quod dari debeat, quo igitur die dabitur? Kalendis sc. quarum superiùs facta est mentio? vel ideo quòd adiecta dies conditioni possibili quæ à facto promissoris dependet, non tertij, in promissione repetita intelligitur, *l.47.ĵ. eodem.*

b *l.72.§.1.l.135.ĵ.eod.*

IN illa stipulatione, *Si Kalendis Stichum non dederis, decem dare spondes?*[a] mortuo homine, quæritur, an statim ante Kalendas agi possit. Sabinus, Proculus expectandũ[b] diem[c] actori putant. quod est verius[d]. tota enim obligatio sub conditione, & in diem collata est: & licèt ad[e] conditionem committi videatur, dies tamen superest.[f] Sed cum eo, qui ita promisit[g], si intra Kalendas digito cælum non tetigerit †, agi protinus[g] potest. hæc & Marcellus probat.

De duobus separatim ita stipulantibus, si illi non dederis.

9. *Pomponius* " libro secundo ad Sabinum."

SI Titius & Seius separatim ita stipulati essent, *Fundum illum, si*[h] *illi non dederis, mihi dare spondes*[i]? finem[k] dandi alteri fore, quod iudicium acciperetur,[l] & ideo occupantis[m] fore actionem[n].

De conditione. Si Titius ante Kal. in Italiam non venerit.

10. *Idem* " libro tertio ad Sabinum."

HOc[o] iure vtimur, vt ex hac stipulatione, *Si Lucius Titius ante*[p] *Kalendas Maias in Italiam non venerit, decem dare spondes?* non antè[q] peti quicquam possit, quàm exploratum sit, ante eam diem in Italiam venire Titium non posse, neque venisse: siue viuo, siue mortuo id acciderit.

De filio captiui.

11. *Paulus* " libro secundo ad Sabinum."

FIlius dum[r] in ciuitate est, si stipuletur, patri reuerso ab hostibus[s] videtur[t] adquisisse.

De alternatione.

12. *Pomponius* " libro quinto ad Sabinum."

SI ita stipulatus fuero, *Decem*[u] *aut quinque dari spondes?*[x] quinque debentur[y]. & si ita, *Kalendis Ianuariis vel Februariis dari spondes?* perinde est quasi Kalendis Februariis[z] stipulatus sim.

c est enim pars obligationis, *l.1. §.2. inf. ŝ. de edend.*

d *l.10. §.1. ŝ. si quis cautionibus.* Imò non est verius. interdũ. n. dies Kalendarum non expectatur, sed antè agitur, *l.10.ĵ.eod.* v. quæ ibi annotaui.

e & licet ante diem committi, &c. *Cuia. hic & 1. obser. 22. & obser. 9. c. 17.* Duarenus id non probat. ad conditionem, inquam, id est, quantum ad conditionem attinet. Idem sentit Robertus 3. *Animad.* 28. Cuiacium defendit Antonius Mercator 3. *notat.* 28.

f quasi diceret. Cùm duo, id est, & conditio & dies, sint in promissione, vno commisso, alterum non est commissum. idcóque alterius euentus erit expectandus.

† tetigerim, *Hal.*

g *vt in l.7.ŝ.eod.*

h hic reus eligere potest cui det.

i Quæritur quãdo hęc conditio existere dicatur, vt ex stipulatione agi possit? An cùm primum Stichus dari potuit, nec datus est, vt sentit Sabinus? An postquam Stichus desiit posse dari, vt vult Pegasus & Papinianus? id est, An mora debitoris, vt Sabinus: an mora rei promissæ spectatur, vt vult Pegasus? *v.l.115. in f. ĵ. eod.*

k id est, cessationem. potestatem promissor habet dandi alterutri, vsque quo cum eo litem alter contestetur. Post litem ab vno contestatam, tollitur promissori electio.

l id est, lis contestetur ita sumitur in leg. 34. ŝ. *de iud.* aliter quam in lege 30 *suprà de iudiciis.*

m occupat. n. qui litem contestatur. Imò, is non occupat, sed qui prior ad sententiam peruenit, *l.14. ŝ. de nox. l.10. ŝ. de pecul.* solue. Citatione inducitur Iurisdictionis præuentio, *l.3. l.30. ŝ. de indiciis.* & res litigiosa fit *Nouell.* 112. c. 1. Prior egisse etiam dicitur, qui prior litem contestatus est. Cuius rei effectus est, vt vno præueniente, alteri solui non posit, *vt hic & l.32. ŝ. de proc. l.33. in f. ŝ. de leg. 1. l.16. ĵ. de duob. reis.* Respectu executionis is præuenisse dicitur, qui prior ad sententiam peruenit *d.l.14. d.l.10.*

n meliorem sc. *l.19. ŝ. de re iudicata.*

o si Kalendis Stichus non dederis decem dare spondes? expectandæ sunt Kalẽdę. *l. 8. ĵ. eod.* si ante Kalendas in Italiam, non venerit, decem dare spondes? non expectãtur Kalendæ, sed tempus, quo exploratum erat ante eam diem Titium venire in Italiam non potuisse. *vt hic.* Insulã fieri spondes intra bienniũ? Ante finẽ biennij stipulatio non committitur, *l.12.4. ĵ. eo.* Insulam futuri spondes? non expectandum est vt insula ruat. Insulam fieri simpliciter spondes? non expectandum est, vt tantum prætererit tempus, quantum requiratur in insula faciendi, *l.72. inf. ĵ. eod.*

p adde, & contigerit Titium ante Kalendas mori: quæritur, an decem statim peti posint, an verò expectandæ sint Kalendæ?

q id est, non ante moram vel mortem promissoris pœna peti potest. alterutro casu explorato, statim agi poterit. Imò, non statim. nam vtcunque morte præuentus promissor ante Kalendas in Italiam non venerit, ipsæ tamen Kalendæ erunt expectandæ, *l.8. ŝ. eod.* Dic, casus esse diuersos: non quia (vt communiter interpretes sentiunt, *de quo vide Ripensem*) hîc de facto Titij agitur, ibi de facto promissoris. nam si ita esset, durior foret condicio promissoris in *l. 8. ĵ. eod.* quàm in hac lege. Ne dicas cum Zasio conuentionem ibi esse, quæ & diem simul & condicionẽ habeat: hîc esse quæ conditionem tantum habeat. Nam & condicio dum lex ait *Si fueris:* & dies dum lex ait, *ante Kalendas*, adiicitur. Ne dicas cum Corrasio committi hac in lege stipulationem post Kalendas tantum, non statim à die mortis promissoris. nam ratio quam adfert est obscura cùm ait, hîc requiri vt promissor non tantum poterit venire, sed vt non venerit. Constat. n. eum, qui mortuus est ante Kalendas, Kalendis nec potuisse venire, nec venisse, & frustra quis expectauerit incerti iamiam certè manifestandi euentum: mors. n. quæ euenit satis declarat promissorem nec venire potuisse nec venisse: si non potuit, nec venit quidem. Placet potius interim dum aliquis occurrat qui diuinet melius, quod hîc dicitur à Cuiacio viro inter maximos ter maximo, diem condicioni non solutioni hîc appositum esse (ad hanc. n. diuinationem recurrendum est. nam vix est vt Duarenus vllam coniecturam voluntatis extrinsecæ hîc ostendere posit) hac sc. mente, vt si quo die ante Kalendas condicio extiterit decem dentur: *v. Cuia. 8. obs. 9.*

r *l.22. §.2. ĵ. de cap.*

s quid si reuertatur à deportatione? non idem est, *l. vlt. C. de sent. passis.*

t id est, fingitur ídque propter ius postliminij, *l. 16. l.19. ĵ. de capt.* Aliàs in stipulatione consideratur tempus quo interposita est, *l.26. inf. ĵ. de stip seru.*

u In summis minor debetur, *l.83. §.4. ĵ. eod.* est enim debitoris electio, *v.l.10. inf. ŝ. de iure dot.*

De verbo ante calendas.

13. *Vlpianus* " lib. 19. ad Sabinum."

QVi ante Kalendas proximas stipulatur,[a] similis[b] est ei, qui Kalendis stipulatur[c].

De insula ædificanda.

14. *Pomponius* " lib. 5. ad Sabinum."

SI ita stipulatus essem abs te, *Domum ædificari*[d]: vel heredem[e] meum damnauero insulam ædificare[f]: Celso placet, non[g] ante agi posse ex ea causa, quàm tempus præterisset, quo insula ædificari posset. nec fideiussores dati[h], ante diem tenebuntur.

15. *Idem* " lib. 27. ad Sabinum."

ET ideo hæsitatur: si aliqua pars insulæ facta sit, deinde incendio consumpta sit: an[i] integrum[k] tempus computandum sit rursus ad ædificandum insulam, an vero reliquum duntaxat expectandum, quod deerat. & verius est, vt integrum[l] ei detur.[m]

De *alternatione.* 1. De *stipulatione in annos singulos.*

16. *Idem* " lib. 6. ad Sabinum."

SI Stichum aut Pamphilum mihi debeas, & alter ex eis meus factus sit ex aliqua[n] causa: reliquum[o] debetur[p] mihi à te.

1 ¶Stipulatio huiusmodi, *In annos singulos*, vna[q] est, & incerta[r], & perpetua[s], non quemadmodum simile legatum[t] morte legatarij finiretur[u].

De conditione collata in arbitrium rei.

17. *Vlpianus* " libro vigesimooctauo ad Sabinum."

STipulatio[x] non[y] valet, in rei promittendi[z] arbitrium[a] collata condicione.

De eo qui bis idem promittit.

18. *Pomponius* " libro decimo ad Sabinum."

x & quinque spoponderis te daturum.

y Cur ita? *v.l.83. §. 4. l. 109. ĵ. eo. adde l. 39. §. 6. ŝ. de leg. 1. l.43. in f. ŝ. de leg. 2. l.29. §. 1. ŝ de leg. 3.*

z In stipulationibus id seruatur, vt quod longius est & remotius, id deductum videatur in obligationem, *l.109. in f. ĵ. eod.*

a ¶stipulatur, *vulg. Hal.*

b Kalendis, & ante Kalendas vtraque oratione idem significatur, *l.56. §.5. ĵ. eod.* vt hoc anno & ante hunc annum, de quo *v. Cuia. hic & l.8. inf. ŝ. eo.* Quid intra Kalendas & post Kalendas? num idem, *v. Rober. 3. animad. 29. & vltim. & Anto. Mercat. 3. notat. vlt.*

c ideóque qui ante Kalendas soluere tenebatur, creditori satisfecit si Kalendis ipsis soluerit. Qui Kalendis promittit, diem Kalendarum integrum habet in sua potestate vt soluat. Ergo & is qui ante Kalendas se daturum promisit, ante Kalendas soluisse intelligendus est, si vltimo Kalendarum momento soluerit, *l. 42. l. 109. ĵ. eod.*

d nec adiecto tempore sc.

e *l.11. in f. ŝ. de l. 3.*

f non adiecto etiam temporis spatio. quæritur quando agi posit?

g & meritò nam in stipulationibus tempus actui explendo necessarium tacitè inest, *l.73. l.84. l.124. l.133. § 3. ĵ. e. l.58 §.1. ŝ. locati.* Imò antè, *l.72. in f. ĵ eod.* solue, Hîc refertur Celsi Proculianistæ opinio: ibi, Sabinianorum. Adde, ibi statim permittit actionem, quia fortè magni intererat stipulantis domum fieri, cuius fortè materia ad ædificium comparata corrumpebatur.

h ad interesse sc. *argum. l. 44. ĵ. de fideiussoribus.* aliàs obligationi facti fideiussor non accedit, *l.65. ĵ. de fideiussoribus.*

i Magistratu semestri electo, si tribus mensibus iusta de causa is abfuerit, neque intersit aduersarij, tempora ei suppleri non oportet. Zasius 2. *Responsorum.* 36.

k hinc collige, Opere in partem facto, nihil censeri factum, cùm promissor ædificij cogatur de nouo ædes reficere. In indiuiduis. n. nihil censetur factum nisi totum fiat. *l. 72. ĵ. eod.*

l ne alioquin impossibilis sit præstatio: *l.32. ŝ. de indiciis*: vide quæ scripsi *in epitome Feudorum Titulo de his quibus vt indignis.*

m Quæritur hîc cuius expensis domus restaurabitur? conductoris, si vitio operis domus decidit: domini seu locatoris, si vitio soli, *l.59. l. vlt. ŝ. locati.*

n puta lucratiua aut donatione.

o reliquis *vulg.* i. is qui meus factus non erit.

p *l.128. in f. ĵ. eo. l.72. §.4. ĵ. de solut.* Cur debetur? qui Stichũ aut Pamphilũ promittit, vtrumque separatim promittere intelligitur, sub ea condicione si alterum non dederit. *arg. l. cum ita 9. ŝ. de optione legata.* quæ condicio existit, cùm alterum stipulator ex aliqua causa consecutus est: Ille enim dari amplius non potest. Absolutè igitur, quasi stipulationis condicione existente petetur: is qui præstari poterat, *l. 55. ibi quem necesse habeo* dare *ŝ. ad l. Aquiliam.* de quo vide omnino plura apud Antonium Fabrum 2. *coniecturarum.* 15.

q non plures: licèt sit plurium pensionum & præstationum, *l.38. ĵ. de fideiuss.* In stipulatione, semel: in legato, quotannis ius capiendi inspicitur.

r quia infinitum tempus continet. & ita incertam quantitatem.

s legatum verò finitur morte *l.4. ŝ. de annuis.*

t i. legatum in annos singulos, nam qui in singulos annos legat, plura legata comprehendit, *l.2. l.4. ŝ. de annuis.*

u adde quartam differentiam, quòd hæc stipulatio, qua de nunc agitur, est pura: legatum verò primi anni purum est, *l 4. ŝ. de annuis.* reliquorum, est condicionale, *v. Cuia. hic.*

x vt & legatum collatum in plenum arbitrium heredis, *l.43. §.2. ŝ. de leg. 1.* & venditio, *l.7. ŝ. de contrah. empt.*

y *l.108. inf. ĵ. eo. d.l.7. l.8. ŝ. de obl.*

z *l. 46. l.108. ĵ. eo. l.8. ŝ. de obl.* An etiam stipulandi? Imò valet, vt existimat Cuiac. nam legatum valet in arbitrium legatarij collata condicione, *l.65. §.1. ŝ. de leg. 1. l.69. ŝ. de cond. & demonst.*

a plenum: non quasi boni viri. nam legatum conferri potest in voluntatem heredis, quasi viri boni, *l.75. ŝ. de leg. 1 l.31. §.7. ŝ. de leg. 3.*

Qui-

a vel pluries.
b corpus scil. siue eandem rem. nam si bis eadem quantitas promittitur, voluntatis erit quæstio. ideóque stipulator vtrumque deberi probare poterit, *l. 34. §. 1. ff. de legat. 1.*
c vel legat. *l. 34. §. 1. ff. de legat. 1. l. 66. in prin. ff. de leg. 2.*

QVi bis[a] idem[b] promittit[c], id eo iure[d] ampliùs quàm semel non tenetur[e].

De pœna diuortij.

19. *Idem*" libro decimoquinto ad Sabinum.

SI stipulatio facta fuerit, *Si culpa tua diuortium factum fuerit, dari?* nulla † stipulatio est[f]: quia contenti[g] esse debemus pœnis legum[h] comprehensis, nisi " si " & stipulatio tantundem habeat pœnæ, quanta lege[i] sit comprehensæ[k].

De stipulatione quod quis debet, cur debitor esse desierit.

20. *Vlpianus* " libro trigesimoquarto ad Sabinum".

HViusmodi stipulationes non sunt inutiles, *Quod tibi*[l] *Titius debet*[m] *cum*[n] *debitor*[o] *esse desierit*[p], *dare spondes?* nam valet stipulatio, quasi sub quauis alia[q] condicione concepta.

De falsa demonstratione.

21. *Pomponius*" lib. decimoquinto ad Sabinum".

SI diuortio facto[r] ea, quæ nihil in dote habeat, dotis nomine[s] centum dari stipuletur[t], vel quæ centum duntaxat habeat ducenta dotis nomine "dari" stipuletur: Proculus ait, si ducenta stipuletur quæ centum habeat, sine dubio centum quidem in obligationem venire, alia autem centum actione de dote deberi. dicendum itaque est, etiamsi nihil sit in dote centum tamen venire in stipulatione: sicuti[u] cùm filiæ vel matri, vel sorori, vel alij cuilibet, dotis nomine legaretur[x], vtile legatum esset.

De errone in materia.

22. *Paulus*" lib. nono ad Sabinum".

SI id quod aurum putabam, cùm[y] æs esset stipulatus de te fuero: teneberis mihi huius æris nomine[z], quoniam in corpore[a] consenserimus. sed[b] ex doli mali clausula tecum agam, si sciens me fefelleris.

De periculo rei debitæ, & de mora.

23. *Pomponius*" lib. nono ad Sabinum".

SI ex legati causa aut ex stipulatu hominem certum[c] mihi debeas: non[d] aliter post mortem eius tenearis mihi, quam[e] si per te[f] steterit, quominus viuo[g] eo eum mihi dares. quod ita fit, si aut interpellatus[h] non dedisti,

d An ciuili vt sentit Corrasius? An potius hæc verba id innuunt, Non ideo promissorem pluries teneri, quod pluries idem promiserit, vt vult Cuiacius?
e Cur ita? collige ex *l. 66 §. 5. in fin. ff. de lega. 2.* quomodo verò? *v. l. 25. infrà eodem.*
† hodie Nouel. 18. Leonis permittit pœnam stipulari & exigi reducto antiquo iure *v. d. Nouellam.*
f Vt libera debent esse matrimonia, ita & diuortia, nec futura nec contracta matrimonia, pœnæ vinculo obstringi debent, *l. 134 infrà eodem l. 14. Codic. de nup. l. 2. Cod. de inutil. stipulat.* obstringitur, qui pœna inuitatur ad retinendum matrimonium, *l. 71. §. 2. ff. de cōd. & demonst.* Potest itaque diuortium amissione lucri impediri non metu pœnæ retineri, de quo tamen v. quædam hîc apud Zasium *numer. 4. 5. 6. 7.*
g *vide l. 9. Cod. de oper. lib.*
h Iuliæ, & Papiæ, quæ diuortia puniunt amissione dotis, & donationis propter nuptias aliàs in sponsalibus neglecta legitima pœna dupli quadrupli pœnam stipulari possum, *l. 5. in fin. Cod. de spons.*
i pœna legatis potest, addi, ne matrimonium dissoluatur: An & aliæ? negat hîc textus. Zasius *hic numer. 6. 7.* putat aliàs per obliquum addi posse.
k adde & aliam exceptionem, nisi si conueniat de pecunia donata in casum. diuortij reddenda, *l. 57. ff. de don. inter vir.*
l Accursius Zasius, *hic numer. 5.* & Corrasius referunt à quibusdam legi, *quod mihi.*
m Certam quantitatem hîc stipulari audis, & apparet Titium debere, *l. 75. §. 1. suprà de legat. 1.*
n *Quid si legat.* cùm debitor esse soluendo desierit. Cur enim quis promittat pro eo qui debitor esse desierit.
o hæc stipulatio est condicionalis *infrà eodem l. 45. §. 3. ff. eodem.* confertur in casum quo debitor esse desierit. Atque ita particula *Cum.* facit conditionem.
p puta vel solutione, vel nouatione, vel delegatione, vel quia non erit soluendo: vt sit sensus, Quantam pecuniam à tuo debitore Titio exegeris, dare spondes?
q cuiuscunque generis sit.
r aliud est constante matrimonio quo tempore donatio facta non consistit. *l. 1. ff. de don. int. vir.* nisi morte donatoris secuta *l. 2. C. de dote cauta.*
s his verbis demonstratur promissio, non causa promissionis *Cuiacius hic aduersus Duar.*
t à marito sciente, nòn autem errante. *l. 66. §. 3. ff. solut. l. 3. C. de cond. indebiti.* non animo nouandi.
u nota argumentum à contractibus ad vltimas voluntates.
x *l. 40. §. 4. ff. de cond. & demonstr. §. 15. Instit. de leg.*
y hîc erratur in materia. Materia est, ex quo aliquid fit.
z an vt æs tradat, aut id quod interest? Primum putat Ferretus, alterum, *Cuiacius.*
a licèt non in materia, *l. 32. l. 137. §. 1. infrà eodem,* idem est in pignore *l. 1. in fin. ff. de pignor,* legato *l. 4. ff. de leg. 1. l. 17. ff. de condit. & demonstr.* & donatione *argument. l. 62. ff. de ædilit. l. 18. in fin. ff. de donat.* non idem in emptione *l. 9. in fin. l. 14. ff. de contrah. emptio. l. 21. §. 2. ff. de act. empt.* (nisi in argentata vel argē tosa pro æreis veneant, & nisi interest emptoris venditionem seruari) & solutione, *l. 50. ff. de solut.* Cur tam variè? ne dicas in stipulatione id receptum esse, quod ea sit stricti iuris, nam idem in pignore (quod est bonæ fidei) receptum est: sed quia interest creditoris & stipulatoris saltem æs habere in obligatione: In emptore, non idem, cuius interest nullo modo falli.
b *l. 18. in fi. ff. de donat.*
c *l. 2. §. 1. ff. eodem l. 3. Cod. de vsur. leg.* nam incerto homine generaliter promisso, non est quod pereat.
d Mora generaliter non committitur nisi per stipulationem vide tamen Socinum *regula 269.*
e Ergo ante moram debitor speciei interitu liberatur.
f potest enim per accipientem stare. Hinc, mora dicitur soluendi vel accipiendi debiti frustratoria dilatio.

aut occidisti[i] eum.

24. *Paulus*" libro nono ad Sabinum".

SEd si ex stipulatu Stichum debeat pupillus[k], non videbitur per eum mora fieri, vt mortuo eo teneatur: nisi " si " tutore autore, aut solus tutor interpelletur.

De eo qui bis idem stipulatur.

25. *Pomponius*" libro vicesimo ad Sabinum"

SI dari stipuler id, quod mihi iam[l] ex stipulatu debeatur, cuius stipulationis nomine exceptione tutus sit promissor obligabitur ex posteriore stipulatione. quia superior quasi[m] nulla sit, exceptione obstante.

De turpi stipulatione.

26. *Vlpianus*" libro quadragesimosecundo ad Sabinum".

GEneraliter nouimus turpes[n] stipulationes nullius[o] esse momenti.

De conditione in diem collata.

27. *Pomponius*" libro vicesimosecundo ad Sabinum."

VEluti si quis homicidium vel sacrilegium[p] se facturum promittat. sed & officio quoque prætoris continetur, ex huiusmodi obligationibus actionem denegari[q].

1 ¶ Si stipulatus hoc modo fuero, *Si intra biennium Capitolium non ascenderis, dari?* non nisi[r] præterito biennio rectè petam.

De traditore.

28. *Paulus*" libro decimo ad Sabinum".

SI rem[s] tradi[t] stipulamur, non intelligimur proprietatem eius dari stipulatori, sed tantùm tradi[u].

De numero stipulationum, De nouatione. 1. De stipulatione rei suæ à fure.

29. *Vlpianus*" lib. 46. ad Sabinum."

SCire debemus in[x] stipulationibus: tot[y] esse stipulationes, quot summæ sunt[z], tótque esse stipulationes, quot species " sunt. " Secundùm quod euenit. vt mixta vna summa, vel specie, quæ non fuit in præcedenti stipulatione. non fiat nouatio.[a] sed efficit duas[b] esse stipulationes. Quamuis autem placuerit tot esse stipulationes quot summæ, tótque esse stipulationes, quot res[c]: tamen si pecuniam quis, quæ in conspectu est, stipulatus sit, vel aceruū pecuniæ: non[d] tot sint stipulationes, quot nūmorū corpora, sed vna stipulatio[e]. nam per singulos denarios

g *l. 82. in fi. ff. eodem.*
h Dolum & moram cōmittit in seruo tradendo, qui eum vel interficit vel interpellatus nō tradit. Post moram promissor tenetur de naturali interitu, *l. 82. in fin l. 127. infrà eodem l. 5. suprà de rebus cred. l. 108 §. 11. ff. de leg. 1.* An id semper verum? *v. Hotom. 28. Illust.* Interim tamen hoc nota ante morā reū teneri, si occidat seruū promissum, non si negligat. *l. 91. ff. eodem,* post moram teneri semper, si occidat *vt hic.* De naturali interitu teneri, si res stipulatori aut actori data apud eum non fuisset peritura: fingamus enim eum fuisse rem distracturum, & pretium redacturum, ita seruatur in rei vindicatione *in l. 15. in fi. ff. de rei vindicat.* in testamentariis causis *l. 47. in fin. ff. de legat. 1. adde l. 14. §. 11. in fin. ff. quod met. causa. l. 14 in fin. ff. depositi.* quod in furibus & huiusmodi personis locum non habet.
i ¶ *l. 91. ff. eodem. adde l. 36. ff. de rei vind. l. 32. in fin. ff. de vsur.*
k *v. l. 127. ff. eod.*
l & ita bis stipuler *v. l. 18. ff. eod.*
m ita etiam loquitur lex 7. §. 7. *ff. de dolo.*
n vel natura *v. l. 27. ff. eod.* vel moribus *vt l. 19. ff. eod. l. 35. infrà eodem vide l. 61. infrà eodem.*
o *l. 7. § 14. l. 27. §. 4. ff. de pact. l. 5. Cod. de legib. vide l. 6. Cod. de pact.* Imò alicuius, etsi per exceptionem elidantur, *l. 5, Cod. de inutilib. stipulat.*
p vel lenocinium *l. 5. Codic. de condit. ob turpem caus.* vel flagitium *l. 123. infrà eodem.*
q data exceptione *l. 5. Cod. de inutil stipul. l. pen. ff. de cond. ob turp. l. 1. Cod. de condictio. ob turp.*
r *vide l. 99. in f. ff. eod.*
s vel simpliciter, vel vacuam hæc illa plenior est. in qua omnes fructus veniunt: in illa, non veniunt, nisi post litem contestatam, *vide Cuiac. hîc.*
t aliud est si dari stipuler *l. 75. infrà eod. l. 167. infrà de regul. iuris l. 2. Cod. de contrahend. stipul.*
u possessione tenus scil. non proprietate: & ita, traditio est datio possessionis *vide quæ nota. ad l. 9. §. 3. ff. de acquir. rer.* meámque rem mihi tradi, non dari, stipulari possum *l. 82. l. 87. ff. eodem l. 28. ff. de acquir. poss.* Interdum tamen *dari,* accipitur pro *tradi l. 4. ff. de vsur.*
x Legatis quoq; tot legata cēsentur, quot res legatę sunt. *l. 2. ff. de legat. 2.* ad hunc modum: Quæstio competat vna non est dicenda sed plures, non in eadem plures quæratur. *l. 132. infrà eodem,* nisi disiunctim quis interroget: Tunc enim vna quæstio dicenda est exemplo legatorum disiunctim legatorum *l. 27. ff. de legat. 2. l. 2. ff. de in diem addict.*
y *l. 1. §. 5. ff. eodem. l. 75. §. 9. l. 126. paragraph. 2. l. 134. in fin. l. 40. infrà eodem l. 28. ff. de nouat.*
z sic dicimus tot esse euictionum actiones, quot species *l. 72. in fin. suprà de euiction.* tot sententias, quot capitula *vide l. vltim. de operis libert.* Tot compromissa, quot res de quibus separatim compromissum est *l. 21. ff. de recept.* tot donationes, quot res *l. 34. §. 3. in fin. Cod. de donation.* non idem in rebus speciali causa vnitis, *l. 5. ff. de condiction. Instit. l. 79. ff. de legat. 3.* & in emptione, in qua est vnicum precium non plura, *l. 44. ff. de contrahenda emptione. l. 17. ff. de in diem addict. l. 34. ff. de ædilit.*
a id est, abolitio prioris, *l. 28. ff. de nouation.*
b diuersas esse, *Corrasius hic.*
c nominatim & disiunctim diuersis appellationibus expressæ sunt.
d Imò, tot *l. 140. infrà eod. v. Zasium. 2. Antin*
e quia sub vno nomine res plures hîc comprehenduntur.

a id est, stipulatori admodum esset incommodum pro singulis denariis litigare.
b quia legata omnia stipulatus sum generaliter mihi præstari: atqui stipulatio pactorum non est vna, *l.134.in fin.J.eodem.vide Cuiac.hic.*
c *l.79.š.de legat.3.*
d *l.44.š.de contr.empt.*
e *l.34.in fin.š. de ædil.*
f *l.8.in fin. š. de leg.1.*
g id est, coniunctim.
h Imò, vna videtur esse, cùm res omnes vna coniunctione teneantur. & coniunctio vnitatem efficiat.
i Ratio dubitandi sumpta ex *l.82.J.eodem.*
k decisio.
l quia odio furis receptū est, vt domin⁹ rem suam furi possit condicere, §.14. *Institut. de act.*
m hanc scilicet, *hominem mihi dari l. 82.J. eod.* valet superior, *quod ex caus.condict.&c.*

singulas esse stipulationes, absurdum est [a]. Stipulationem quoque legatorum constat vnam esse [b], quamuis plura corpora sint, vel plura legata. Sed & familię [c], vel omnium seruorum [d] stipulatio vna est. Itémque quadrigæ [e], aut lecticariorum [f] stipulatio vna est. At si quis illud & [g] illud stipulatus sit: tot [h] stipulationes sunt, quot corpora.

1 ¶ Si à fure hominem sim stipulatus. quæsitum est, an stipulatio valeat. mouet [i] quæstionem, quò stipulatus hominem plerumque meum videor. non valet autem huiusmodi stipulatio, vbi quis rem suam stipulatus est. & constat [k]: siquidem ita stipulatus sim, *Quod ex causa condictionis dare facere oportet?* stipulationem valere [l]: si verò hominem dari stipulatus fuero, nullius momenti esse stipulationem [m]. quòd si postea [n] sine mora decessisse proponatur seruus, non [o] teneri furem condictione Marcellus ait. quamdiu enim viuit, condici poterit. at [p] si decessisse proponatur: in ea condictione est, vt euanescat condictio propter stipulationem.

Si quis se scripserit fideiussisse.

30. *Idem* libro quadragesimoseptimo ad Sabinum.

SCiendum est generaliter, quòd si quis se scripserit [q] fideiussisse, videri omnia solenniter acta [r].

De stipulatione rei suæ conditionali.

31. *Pomponius* libro vigesimoquarto ad Sabinum.

SI rem meam sub condicione [s] stipuler: vtilis est stipulatio, si condicionis existentis tempore, mea non sit.

De errore in nomine serui quem stipulamur.

32. *Vlpianus* libro quadragesimoseptimo ad Sabinum.

SI in nomine serui, quem stipularemur dari, erratum fuisset, cùm de corpore [t] constituisset: placet, stipulationem valere.

De interitu rei.

33. *Pomponius* libro vigesimoquinto ad Sabinum.

SI Stichus certo die dari promissus, ante [u] diem moriatur [x]: non tenetur promissor.

Si rei commercium stipulator, vel promissor non habeat.

34. *Vlpianus* libro quadragesimooctauo ad Sabinum.

MVltùm interest: vtrùm ego stipuler rem, cuius commercium habere non possum [y], an quis promittat. si stipuler rem, cuius commercium non habeo [z]: inutilem esse stipulationem [a], placet, si quis promittat [b], cuius non commercium habet: ipsi nocere non mihi.

n i. post interpositam huiusmodi stipulationé, quæ moram purgat, *l.17. š.de condit.furt l.8.J.de nouat.* & furem liberauit furti actione: aliàs fur semper esset in mora, *l.8.§.1.in fin.š de cond. furt. l. vlt. Cod. de cond. ob turp.*
o Imò tenetur, *l.72.§.3.in fin.J.de solut.* solue. Tenetur, quia nouam morá contraxerat.
p hęc verba interpretis cuiusdam esse puto. refert enim eádem sentétiam quæ superius allata est. aliàs futura est inanis, ταυτολογία.
q Si in scriptura reperitur fideiussio, præsumitur interuenisse stipulatio, ceu interrogatio: præsumitur enim solennitas contractui interuenisse, *l. 134.§.2.J.eodem.§.17.Instit. de inut. stip.§.vltim. Inst. de fideiuss.l.1.Cod. de cōtr.stip.Paul. 5.sentent. 5. §. 2.*
Præsumi solennitas intrinseca & extrinseca an & quomodo soleat, vide apud Socinum *regula* 375.376.
r Quid? testis aduersus huiusmodi scripturam non audietur, non audietur, nisi in casu legis.14.*Cod.eod.* quam vide.
s *l.98.J.eodem.l.61.š.de contr.empt.*
t *vide l.22.š.eodem.*
u *l.37.J.eod.l.8.š.de periculo:* sine culpa tamen promissoris, *l.107.J.de solut.*
x adde casum legis 92.*in fin.J.de solut.*
y id accidit variis modis vel quia res in rerum natura esse non potest vel nunc non est, vtpote mortua. si vsui diuino vel populi inseruit, *vide Corrasium hic.*
z exempla erunt in iudice & Præside. Is fundi prouincialis, ille Christiani mancipij commercium non habet, *l.1.Cod.ne Christ.*
a Inutile est etiam legatum incapaci factum, *l.49.§.2.in fin.š.de leg.2.* Imò non est, inutile, *l.114.§.5.š.de legat.3.* (solue. Non est inutile si legetur incapaci ex post facto) *l.11.§.16.š.de legat.3.* (solue. Legatam quidem ibi militiam esse incapaci seruo. ideóque non ad militiam, sed ad æstimationem recurri. cuius æstimationis non est incapax) *l.40.š.de legat.1.* quam vide.
b Impossibilis non est stipulatio si promisero rem cuius commercium non habeo, alij habent, *vt hic*: vt nec impossibilis est, si promiserim me facturum, quod facere non possum, alij tamen possunt, *vide l.35.J.eodem.*
c ¶ Impossibile aliud natura est, aliud iure vel lege. Natura Hippocentaurum dari: iure veluti si rem sacram. Natura non mutatur: Ius mutatur. Nam id quod iure nunc est impossibile postea fieri potest possibile, verbi gratia: res sacra, profana potest fieri. Quod natura impossibile, semper impossibile, nunquam possibile.
† *vt l.2.š.6.§.de eo quod certo:* vel lege, *l.137.§.6.J.eodem.l.31.l.135.l.185.J.de regulis iuris.cap.6.de regulis.in 6.*
d Quod fieri & dari impossibile est, per rerum naturam stipulari non possumus, *l.7.š.eodem.§.11.Institut.de inutil.l.1.§.9.š.de oblig.*

e Id etiam impossibile dicitur, quod lex fieri non permittit, *l.137.§.6.J.eod.l.7.§.16.š.de pactis.l.15.š.de cond.inst.l.39.§.8.9.& vltim.š.de legat.1.*
f id perpetuo prohibitum est, *vide l.17.Cod.de nupt.*
g *§.2.Institut.de nupt.l.17.š.de ritu.l.9.in fin.š.de liberis.l.5.š.de grad.*
h Obligationes consensu fieri tacito ex vna parte hinc collegitur, non ex vtraque. dixi ad Titulum *Institut. de obligat. ex consensu.*

De impossibili. 2. *De congrua responsione.*

35. *Paulus* libro decimosecundo ad Sabinum.

SI stipulor, vt id fiat, quod [c] natura † fieri non concedit: non [d] magis obligatio consistit, quàm cum stipulor vt detur, quod dari non potest, nisi per quem stetit, quominùs facere id possit.

1 ¶ Item, quod leges [e] fieri prohibent, si perpetuam causam seruaturum est, cessat obligatio. veluti si sororem [f] nupturam sibi aliquis stipuletur. Quanquàm etiam si non sit perpetua causa, vt recidit in sorore adoptiua [g], idem dicendum sit: quia statim contra mores fit.

2 ¶ Si in locando, conducendo, vendendo, emendo, ad [h] interrogationem quis non responderit, si tamen consentitur [i] in id, quod responsum [k] est: valet, quod actum est. quia hi contractus non tam verbis, quàm [l] consensu confirmantur.

De dolo.

36. *Vlpianus* libro quadragesimooctauo ad Sabinum.

SI quis, cùm aliter eum conuenisset obligari, aliter per machinationē [m] obligatus est: erit quidem subtilitati [n] iuris obstrictus, sed [o] doli exceptione vti potest. quia enim per dolum obligatus est, competit ei exceptio. Idem est, & si nullus dolus intercessit [p] stipulantis: sed ipsa res in se dolum [q] habet [r]. cùm enim quis petat ex ea stipulatione: hoc ipse dolo facit, quod petit. [s]

De rei interitu.

37. *Paulus* libro decimosecundo ad Sabinum.

SI certos nummos, putà qui in [t] arca sint, stipulatus sim, & hi sine culpa promissoris perierint: nihil nobis debetur.

De stipulatione, habere licere de promissione facti alieni. 7. *De stipulatione possidere licere.* 8. *Vel, tenere licere.* 9. *Habere quod modo accipiatur.* 10. *De stipulatione, vti frui licere.* 13. *De doli clausula.* 14. *De herede.* 15. *De patre adoptiuo.* 16. *Discrimen diei certæ, & incertæ.* 17. *De eo qui alij stipulatur. De Interpretatione contra stipulatorem facienda.* 24. *De stipulatione, illum sistas.* 25. *De æde sacra, vel loco religioso ædificandis.*

38. *Vlpianus* libro 49. ad Sabinum.

STipulatio ista, *Habere* [u] *licere* [x] *spondes?* hoc continet, vt liceat habere, nec per quemquam omnino fieri, quominùs nobis habere liceat. quæ res facit, vt videatur reus promisisse, per omnes futurum, vt tibi habere liceat. videtur [y] igitur alienum factum promisisse. nemo [z] autem alienum factum promittendo obligatur. & ita vtimur, sed [a] se obligat [b], ne ipse faciat, quominùs habere liceat. obligatur etiam [c], ne heres suus faciat, vel quis cæterorum successorum [d] efficiat, ne habere liceat.

1 Sed si quis promittat, per alium non fieri, præter heredem suum: dicendum est, inutiliter [e] eum promittere factum alienum.

2 ¶ At si quis velit factum alienum promittere: pœnam, [f] vel quanti ea res sit [g], potest promittere. Sed quatenus habere licere videbitur, si nemo controuersiam [h] faciat. hoc est, neque ipse reus, neque heredes eius, [i] heredúmve successores [k]. 3 ¶ Si quis fortè nō de proprietate, sed [l] de possessione nuda controuersiā fecerit, [m] vel de vsufructu, vel de vsu, vel de quo [n] alio iure [o] eius,

i consentiant. *Haloander.* consentiat, *vulgat.* cōsentiatur Zoanetus 14.*restitut.* vúltq; hoc verbum referri nō ad stipulantem, sed ad promissorem.
k responsum non est. Zoanetus, *ibidem.* reprehensus à Roberto 1.*recept.4.* intellige respōsum est ex longo interuallo, vt ita id negotij valeat vt contractus bonæ fidei, non vt stipulatio, *l.137.J. eodem.*
l *vide l.2.l.52. paragrapho 4. suprà de obligat.*
m vel stipulatoris vel suam. idque inter initia, *l.2. paragrapho 5. suprà de doli mali.*
n hinc collige dolum dantem causam contractui stricti iuris (aliud est in bonæ fidei contractibus) ipso iure contractum non vitiare, cùm necessaria sit de dolo exceptio.
o *l.3.Codic. de donat. ante nuptias.*
p vtriusque contrahentis.
q id est, circunscriptionem & læsionem euidétem, vt *in l.2.Codic. de rescindend. adde l. 5. Cod.de dolo.*
r fieri enim potest, vt neuter fraudandi animum habuit, res tamen ipsa propter enormem læsionem dolum habeat.
s id scilicet quod per exceptionem mox infringendū est, *l.2.§.3.§.5.š.de doli mali.*
t Eo casu nummi considerantur, non vt pecunia numerata, sed vt species & certum corpus, *l.30.l.51.l.108.§.10.š.de leg.1.l.30.§.4.š.ad leg.Falcid.l.1.§.17.š.vt legat.nom.*
u Hæc stipulatio in venditionibus & emptionibus & frequens, *l.3.š.eod.l.5.§.4.š.de pecunia constit.l.10.§.8.l.11.§18.š.de actionibus empt.l.8.l.21.§.1.l.57.š.de euict.l.188.J.de verbor.signific.*
x id est, mihi nullum à quoquam præstari impedimentum spondes?
y Ratio dubitandi sumi potest ex lege 83.J.*eod.l.65.J.de fideiussor.* §.21. *Institut. de inutil.stipul.*
z Alienum factū promittens regulariter nō tenetur vide tamen Socinum, *reg.326.*
a Ratio decidendi, & primus effectus stipulationis, *habere licere.*
b id est, spondet se curaturum, *l.83.J.eodem.*
c Secundus effectus stipulationis *habere licere.*
d bonorum possessores & fideicommissarij, *Accursius.* heredes heredis, & deinceps, *Corrasius.Cuiac.§.2.J.eod.l.3.š.de hered.pet.*
e Debet quis sibi stipulari, non alteri, & de se promittere non de altero.
f *adde §.17.J.eodem.*
g id est, veram rei æstimationem, *l.vnica in fin.š.si quis ius dicenti l.4.§.11.J.vi bonor.l.179.l.193.J.de verbor.signific.*
h rei aut iuris, *vide J.eodem.* possessionis, *§.3.J.eodem.*
i *l.13.Cod.de contr.stip.*
k aliàs, si quæ earum personarum controuersiam mouerit, stipulatio committitur.
l controuersiam facit emptori qui rem vel eius partem, vel possessionem, vel eius æstimationem, vel vsum, vel vsumfructum, vel quid tale aliud ius euicerit.
m emptori.
n de aliquo alio, *vulgat.*
o An vtili dominio, pignoris, superficiei emphyteuseos, vt vult Duaren⁹ & Cuiacius? an seruitutis, vt vult Corrasius? *l.9.š.de oper.noui.* An similis expressis, vt vult Fulgosius? an dissimilis expressis, vt vult Zasius? *numero 8.*

quod di-

a Rem non habet cui tota non præstatur, cuius pars deminuitur.
b id est, quæ stipulatio, sensus est, Quanuis ea stipulatio, *habere licere*, facta super re aliena, sit inutilis, (nisi pœna sit adiecta) si tamen res promissoris esse cœperit, talis stipulatio ex post facto conualescit.
c vt *l.72.ff.de rei vind.l.4.§.32.ff.de doli:* non considerato contractus tempore.

quod distractum est: palàm est, committi stipulationem. habere enim non licet ei, cui [a] aliquid minuitur ex iure, quod habuit.

4 ¶ Quæsitum est, vtrùm propriam demum rem, an & alienam promittere possit habere licere. & magis est, vt & alienam promitti possit. quæ res [b] ita effectum habebit, si propria esse promissoris cœperit. [c] quare si perseuerauerit aliena dicendum erit, stipulationem non committi [d]: nisi pœna adiecta sit [e]: cùm neque per eum, neque per successorem eius quicquam factum sit.

5 ¶ Sicut autem ex parte rei, successores eius cum ipso tenentur: ita etiam ex parte actoris committitur stipulatio ipsi stipulatori, cæterisque, quicunque ei succedunt [f]. scilicet si rem ipsi [g] habere non licuerit. cæterùm si alij habere non licuit: certo certius est, non committi stipulationem [h]. & nihil [i] intererit, vtrùm ita stipuler, *habere licere*. an, *mihi habere licere*.

6 ¶ Hi, qui sunt in aliena potestate, his, in quorum sunt potestate, habere licere stipulari [k] possunt ea ratione, qua cætera quoque his possunt stipulari. Sed si seruus fuerit stipulatus sibi habere: quæsitum est, an rectè stipulatus videatur. Et ait [l] Iulianus libro quinquagesimosecundo Digestorum: Si seruus stipuletur sibi habere licere, aut per se non fieri, quominùs habere stipulatori liceat, promittat: stipulatio (inquit) non committitur. quamuis auferri res ei, & ipse auferre eandem possit. non [m] enim factum, sed ius in hac stipulatione vertitur. Cùm verò stipulatur, per promissorem non fieri, quominùs sibi ire agere liceat: non ius stipulationis, (inquit) sed factum versatur. Sed videtur mihi, licèt iuris [n] verba contineat hæc stipulatio *habere licere*, tamen sic esse accipiendam, vt in seruo & in filiofamilias videatur actum esse de possessione retinenda, [o] aut nō auferenda, & vires habeat stipulatio.

7 ¶ Hæc quoque stipulatio, *Possidere mihi licere spondes?* vtilis [p] est. quam stipulationem seruus an possit vtiliter in suam personam concipere, videamus. sed quamuis ciuili [q] iure seruus non possideat, tamen ad possessionem naturalem [r] hoc [s] referendum est. & ideò dubitari non oportet, quin & seruus rectè ita stipuletur.

8 ¶ Planè si tenere [t] sibi licere stipulatus sit seruus: vtilem esse stipulationem, conuenit, licèt enim possidere ciuiliter non possint: tenere tamen eos, nemo dubitat.

9 ¶ Habere dupliciter [u] accipitur. nam & eum habere dicimus, qui rei dominus est: & eum, qui dominus quidem non est, sed tenet. denique habere rem apud nos depositam solemus dicere.

10 ¶ Si quis ita stipulatus fuerit, vti frui sibi [x] licere: ad heredem ista stipulatio non [y] pertinet.

d Cur ita? quia stipulatio *habere licere*, continet ius quòd nemini res compe-tat.
e nam pœna subiecta, facti alieni promissionem confirmat.
f in vniuersum: & ita in stipulatione *habere licere*, includuntur duntaxat iuris successores, id est, vniuersales tam ex parte stipulatoris, quàm promissoris.
g *Legendū* ipsis: vt ad verbum successores quod antecedit, referam.
h directò scilicet, secus per obliquum: ideóque si fundus euincitur secundo emptori, stipulatio, *habere licere* primo emptori per obliquum committitur, *argum.l.22. in fin.ff. de euictionibus.*
i Nō vitiat stipulationem impersonalitas, *Corrasius.*
k vt & pacisci, *l.59.ff.de pact.*
l malè scilicet, *ff. eodem in vers. sed videtur.*
m Facti quæ sunt, seruo mancipióq; ipso non transeunt in dominium, *l.44.ff. de condit. & demonstrat. §.2.Inst. de stipulat. seruorum.*
n Habere ius quidem significat & dominiū: sed in seruo & filio (qui omnia vel parentibus, vel dominis adquirunt) detentionem innuit, *§.9.ff. eod.* Cur ita? disceditur à propria significatione verborum? vt stipulatio magis valeat quàm pereat.
o *sub.* sibi, non domino vel patri: vt ea ratione filio vel seruo stipulationis *sibi habere licere*, non committatur pœna, non committatur mota controuersia rei aduersus dominum vel patrem.
p id est, vtilitatem continet.
q seruum iure ciuili non possidet.
r Seruus iure ciuili possidere non potest: naturaliter, potest. potest igitur seruus stipulari, *habere sibi licere*, ex iure naturæ, cui non est mortuus, licèt iuri ciuili sit mortuus, *l. 32.ff.de regulis iuris.* Ideóque vt sustineatur, quocunque modo stipulatio, decurri potest ad interpretationem naturalem.
s id est, hanc stipulationem.
t Tenere (quatenus est facti) seruus potest, *vt hic:* si possessionem significat, *l. 44. in fin.ff.de vsurpat.* non potest, *vide hîc Cuiac.*
u vel potius tripliciter, rem habere proprietarij, possessores custodes dicuntur, *adde l.52. suprà de obligat. l. 143. l. 164. l. 188.ff. de verbor.signific. adde l.15. l.204. infrà de de regulis iuris.*
x hæc stipulatio est personalis, nec ad heredem transit, licèt aliàs quisque heredi consulere videatur, *l.9.ff.de probat. l.56. in fin.ff. ad leg. Falcid.* aliud si realis esset, *l.8.§.4.ff de pignor.*
y Cur non pertinet? Pro se quisque: sibi denique quisque in dubio stipulari intelligitur. vide tamen Socinum *regula* 381. vbi notat præsumi filium stipulari patri, seruum & procuratorem domino.
z ¶ Stipulatio vsusfructus ad heredem non transit: eius enim est natura morte stipulantis finiri, *l.16. Cod.de vsufruct.*
a sibi heredíque suo frui, & ire, agere quisque stipulari potest.
b Promissurus de suo heredúmque dolo, promissionem in rem concipere, vel verbis futuri temporis vti debet, *l.79.ff.eod.*
c *l.5.ff.vsufruct.quemad.caueat.*
d *l.19.ff.iudicat.solui.*
e *l.3.ff.eodem.*
f quin, vt adiuncta non sit, semper intelligitur, *l.25.§.2.ff.de vsufruct. l.5.ff. vsufruct. quemadmod.caus.*
g Quod in diem debetur, ante solui potest, *vide l. 137. paragrapho 2.infrà eodem. l.70 infrà de solutionibus.*
h id est, solui.
i etiam inuito creditore, *l.72.ff. de solutionibus.* nam & eo casu qui diem præuenit, plus soluere quodammodo videtur, *l.15.ff.de annuis.*
k *Si & cum*, dictiones, conditionem facere possunt, *vide l. 45. paragrapho 3. infrà eodem.*

11 ¶ Sed etsi non addiderit *Sibi*: non puto stipulationem de [z] vsufructu ad heredem transire, eóque iure vtimur.

12 ¶ Sed si quis vtifrui licere sibi heredíque [a] suo stipulatus sit: videamus, an heres ex stipulatu agere possit. & putem posse, licèt diuersi sint fructus. nam & si ire agere stipuletur sibi heredíque suo licere: idem probauerimus.

13 ¶ Si quis dolum malum promissoris, heredísque eius abesse velit: sufficere, *Abesse abfuturúmque esse*, stipulari. si verò de plurium dolo cauere velit: necessarium [b] esse adiici, *Cui rei* [c] *dolus malus non abest, non abfuerit* [d]*: quanti ea res erit, tantam pecuniam dari spondes?*

14 ¶ Suæ personæ adiungere quis heredis personam potest [e].

15 ¶ Sed & adoptiui patris persona coniungi poterit [f].

16 ¶ Inter incertam certámque diem discrimen esse, ex eo quoque apparet, quòd certa die promissum vel statim [g] dari [h] potest [i]. totum enim medium tempus, ad soluendum, liberum promissori relinquitur. & qui promisit, *Si aliquid factum sit. vel* [k] *cùm aliquid factum sit:* nisi [l], cùm [m] id factum fuerit, dederit: non videbitur fecisse quod promisit.

17 ¶ Alteri [n] stipulari [o] nemo [p] potest, præterquàm [q] si seruus domino, filius patri stipuletur. inuentæ sunt enim huiusmodi obligationes ad hoc, vt vnusquisque sibi adquirat, quò sua interest. cæterùm vt alij detur nihil interest mea. Planè si velim hoc facere, pœnam stipulari conueniet: vt, si ita factum non sit, vt comprehensum est, committetur stipulatio etiam ei, cuius nihil interest [r], pœnam enim cùm stipulatur quis non illud inspicitur, quid intersit [s]: sed quæ sit quantitas, quæque condicio stipulationis.

18 ¶ In stipulationibus [t] cùm quæritur, quid actum sit: verba contra [u] stipulatorem [x] interpretanda sunt [y].

19 ¶ Eum, qui dicat, *Mihi decem* [z], *& Titio decem:* eadem [a] decem, non alia decem dicere, credendum est [b].

20 ¶ Si stipuler alij, cùm mea interesset [c] videamus, an stipulatio committetur. & ait Marcellus, stipulationem valere in specie huiusmodi. Is, qui pupilli tutelam administrare cœperat, cessit administratione contutori suo [d], & stipulatus est rem pupilli saluam fore. ait Marcellus, posse defendi, stipulationem valere: interest enim stipulatoris, fieri, quod stipulatus est: cùm obligatus futurus esset pupillo, si aliter res cesserit.

l quia dies incertus condicionem facit, *l. 75. suprà de cond. & demonstr.*
m ergo nō antè? vtique. Cur ita? *vide l. 48.de condict.indebit.*
n Putà priuata fisco vel Reipublicæ, mater filio: consanguineus vel cognatus, consanguineo vel cognato: vicinum vicino: libertum patrono. *Iason. hic.*
o Alteri stipulatori nemo potest nisi seruus domino, filius patri: Extraneus verò, nō potest, nisi pœna adiecta. *vt hac lege.* Item nisi aliud sit consuetudine inductum: fallit etiam sententia huius legis in dote, in feudis, vel quoties stipulationi iuramētum adiectum est: non obtinet quoque Canonico iure, vel si quid si promissum loco pio. *vide Iasonem hîc:* vel ita, Alteri stipulari possumus vbi eædem personæ sequuntur (verbi gratia patris & filij: domini & serui eadē persona censetur) vbi officij necessitas subest aliqua (vt & inter tutorem & pupillum: curatorem & adultum vbi authoritas personæ intercedit (vt in Tabellione.) vel prætoria solemnitas (vt est stipulatio prætoria) vel rerum connexitas: (vt si in re quæ mea sit stipulatio interponitur (de quo tamen hic dubitat Bartolus (vbi est præsentia personæ & vicinitas vbi est deficientis actionis vtilitas, vbi est affectio personarum & rei æquitas vbi est possessio & proprietas: vide Bartolum in § *si stipuler.20.ff.eod.*
p emere, vendere, contrahere, *l.11. in fin.ff. de obligat.* pacisci, legem dicere, *l. 73. in fin.ff.de regul.iuris.* promittere, *§.1.ff.eod.* pignoris obligationem adquirere, *l.11.§.6.ff.de pign.* Possum tamen alteri stipulari rem meam restitui, *l.26.ff.depositi.* & numeratione liberationem illi adquirere, *l.9.§.8 ff.de rebus cred.* & possessionem & omnia quæ naturaliter adquiruntur, *l.53.ff de aquir.rer.vide Cuiac.12. obseruat.36. vbi scribit. De iure veteri esse, vt de si quis non de alio promittens obligetur.* iureiurando à promissore exacto illi vtiliter stipulari. nec enim violandum est iusiurandum.
q eorum scilicet qui in potestate nostra nō sunt, *l.126.§.2.ff.eod.l.3.Cod.eod.l.4 §.19. Instit.de inutil.stipul.* filius matri, *l.26.§.4.ff.de pact.dotal.l.59 in fin.ff.ad Trebell.* & è contrà, non potest, *l.4. Cod.de pactis conuent.* potest tamen ascenders descendenti stipulari aliquid vtiliter fauore nuptiarum, *l.45.in f.ff.solut.* potest & cuiuis stipulari tabellio, *l.18.ff.de adoptionib.v.l.2.ff. rem pupilli.* quo hodie quia passim vtimur, non ita erat magnæ vtilitatis hic paragraphus.
r pecuniariter scilicet, aliàs hominem beneficio affici nostra interest, *l. 7. in fin. ff.de seruis exportandis.*
s aliàs, si pœnam quis non stipulatur, non audiretur, nisi eius intersit, *l.29. in fi.ff. de receptis.*
t conuentionalibus nō prætoriis, in iis n. prætoris est interpretatio, *l.9.ff.de stip.prat.*
u *l.99.ff.eod.l.26.ff. de reb.dub.*
x locatorem, venditorem, *l.30.ff.de pact.l.21.l.33.ff.de contr.empt.*
y nisi aliàs ambiguus sermo nihil operaretur: tunc enim pro stipulatore, *& sic intellige.l.45.ff.eodem.* & actore, *l.83.§.1.ff.eod.l.66.ff. de iudiciis.* facienda est interpretatio, *l.12.ff.de reb.dub.*
z mihi decem & Titio Corrasius: & Erasmus in quadam epistola ad Dorpium, quæ lectio displicet Cuiacio.
a *l.59.ff.eod.* Imò, non eadem sed alia, *l.79.ff.de leg.1.*
b Aliud erit si quis ita stipuletur vel leget, Titio dena, & Sépronio dena do, *l.79.ff. de legat.1.* In decē fideiubeo vni in dena alteri, *l. 24.ff.solut.* si quidem nomina numeralia ad personas relata summas per se & æqualiter distribuunt.
c *l.118.in fin.ff.eod.l.3.Cod.de inutil.stip.* d *§.1.Inst.de satisdat.tut.*

a *l.48.ſ.locati.*
b id eſt, quæ datur vtilitatis nomine ita eius quod intereſt. Nam alias eſt directa, *l. 25. in fin. ſ. eodem.*
c *adde l.27.§.1.ſ.de pact.* & è contrà, *l.79.ſ.eodem.*
d *l.81.ſ.eodem.*
e Ædem ſacram conducere poſſum ædificandam, non habitandam. *Theodorus Balſamon Nomocan. titul. 2.* multo minùs, vt ea nobis detur ſtipulari poſſumus, *l.83.§.5.ſ. eodem.*

21 ¶ Si quis inſulam faciendam promiſerit, aut conduxerit deinde ab aliquo inſulam ſtipulatori fieri, ſtipulatus ſit: aut ſi quis, cùm promiſiſſet Titio fundum Mæuium daturum, aut, ſi is, non dediſſet, pœnam ſe daturum, ſtipulatus à Mæuio fuerit, fundum Titio datum iri: item [a] ſi quis id locauerit faciendum, quod ipſe conduxerit: conſtat, habere eum vtilem [b] ex locato actionem.

22 ¶ Si quis ergo ſtipulatus fuerit, cùm ſua intereſſet ei dari: in ea erit cauſa, vt valeat ſtipulatio.

23 ¶ Vnde & ſi procuratori meo [c] dari ſtipulatus ſum, ſtipulatio vires habebit. & ſi creditori meo: quia intereſt mea, ne vel pœna committatur, vel prædia diſtrahantur, quæ pignori data, erant.

24 ¶ Si quis ita ſtipulatus fuerit, *Illum ſiſtas?* [d] nulla cauſa eſt, cur non obligatio conſtat.

25 ¶ Ædem ſacram, vel locum religioſum ædificari [e], ſtipulari poſſumus [f]: alioquin [g] nec ex locato agere poſſumus.

Per quas perſonas nobis acquiritur.

39. *Paulus* libro duodecimo ad Sabinum.

DOminus ſeruo ſtipulando [h], ſibi adquirit. ſed & pater filio, [i] ſecundùm quod leges permittunt.

40. *Pomponius* libro vigeſimoſeptimo ad Sabinum.

SI filius meus [k] ſeruo meo ſtipuletur, adquiritur mihi.

De *tempore.*

41. *Vlpianus* libro quinquageſimo ad Sabinum.

EVm qui Kalendis Ianuariis ſtipulatur, ſi adiiciat primis, vel proximis, nullam habere dubitationem, palàm eſt. ſed & ſi dicat ſecundis, vel tertiis, vel quibus aliis: æquè dirimit quæſtionem [l]. ſi autem non addat, quibus [m] Ianuariis: facti quæſtionem inducere, quid fortè ſenſerit. hoc eſt, quid inter eos acti ſit. vtique enim hoc ſequimur, quod actum eſt, eáſque adſumemus. ſi autem non appareat: dicendum eſt, quod Sabinus, primas [n] Kalendas Ianuarias ſpectandas. Planè ſi ipſa die Kalendarum quis ſtipulationem interponat, quid ſequemur? & puto, actum videri de ſequentibus Kalendis [o].

1 ¶ Quotiens autem in obligationibus dies non ponitur præſenti [p] die pecunia debetur: niſi "ſi" locus adiectus, ſpatium temporis inducat [q], quo illò poſſit perueniri. Verùm dies adiectus efficit, ne præſenti die pecunia debeatur, Ex quo apparet, diei adiectionem pro [r] reo eſſe, non pro ſtipulatore.

2 ¶ Idem in idibus etiam, & nonis probandum eſt: & generaliter in omnibus diebus.

42. *Pomponius* libro vigeſimoſeptimo ad Sabinum.

QVi hoc anno [ſ], aut hoc menſe dari, ſtipulatus ſit: niſi omnibus [t] partibus præteritis [u] anni, vel menſis, non rectè petet.

De ſtipulatione collata in arbitrium alterius.

f id enim fauor religionis & reipublicæ expoſcit, *de quo vide hic Corraſium.*
g alteri ſcilicet ſtipulantes. hic enim agitur de ſtipulatione vniuerſitati adquiſita.
h id enim poteſt, *l. 28. §. 2. in fin. ſ. de ſtip. ſeru.*
i *vide l. 2. Cod. de contra ſtip. §. 4. in fin. Inſtit. de inutil. ſtip.*
k vel alius ſeruus meus, *l.1.§.3.ſ.de ſtip. ſeru.* actum eſt ſequi
l id enim quod oportet.
m quibus facti, *Haloand.*
n id eſt, proximas. nam aliter obſeruantibus quod initium. quíſve finis ſtipulationis ſumeretur? *l. 12. ſ. de tritico.* Igitur côtrahentes videntur intellexiſſe quod primùm illis occurrere poterat: ſic fauore nuptiarum, & promiſſionis dotis primæ intelliguntur, *l.68.ſ. de iure dot. l. 26. in fin. ſ. de pact. dot. l.89.§.1.ſ.de verb. ſignific.* in obligatione dierum, biduum, *l.217. in fin. ſ. de verb. ſign.* annorum, biennium ſpectatur, *l.17. in fin. ſ. de manum. teſt.* ſiquidem dualis in numeris primus occurrit, *l. 12. ſ. de teſt.* Vnitas enim non tam eſt numerus, quàm numeri principiũ.
o quia dies cautionis non computatur in termino, *l.1.ſ. ſi quis cautionibus.*
p *§.2. Inſtit. eod. l. 21. ſ. quando dies legat. l.14.ſ. de regulis iur. Seneca 3. Controuerſ. 5. in fin.* non tamé vt cum ſacco eadem die veniat ſtipulator, *l.105.ſ. de ſolut.* ſed vt decem dies ad minus relinquat debitori, *l.21.§.1.ſ.de pec. conſtit.*
q tacitè, *vide l.137.§.1.ſ.eodem.*
r *l.50.ſ.de oblig. l.17. in fine ſ. de reg. iuris.* 1. *Harmenopul. 4.§.40.*
ſ hæc ſtipulatio eſt ambigua: ſiquidem quæri poteſt an de anno incepto an de præterito intelligenda ſit.
t *l.49.ſ.de legat.*1. Imò libertatem, *l.41.ſ.de manum. teſt.* & annuum legatum, *l.8.ſ.de annuis. l.1. Cod. quando dies leg.* (niſi agatur de penſionibus & fructibus annuatim præſtandis. tunc enim tempus expectandum eſt quo poterunt præſtari, *l.12.§.5. l.26 §.2. quando dies legat.*) initio anni heres præſtare debet.
u hinc illud Spurinæ ad Cæſarem: Venêre vtique Idus Martiæ, ſed nondum præterier e. *Plutar. Suet.*
x ¶ hæc verba in ſeruum non cadunt, *l.68 ſ.de verbor. ſignific.*
y Idem in ſocietate, *l.75.ſ pro ſocio.* emptione, *l. vltim. Cod. de contr.* locatione, *l.25. ſ locati.*
z Mora arbitro iniecta facto ſtipulatoris, promiſſori nõ nocet. Mora arbitri ipſum arbitrum poteſtate non priuat, *vt hîc:* ſi arbiter nullo modo arbitrati velit, aut poſſit, promiſſor in pœnam non incidit, *c.44.ſ. eodem. l.75. ſ. pro ſocio l. vltim. Cod. de contr. empt.*

a *l.45.ſ.de recept* vt alius arbitretur ſcilicet id enim non habet locum, niſi arbiter iniquè iudicauerit, *l.79.ſ.pro ſocio. l.30.ſ.de oper. libert.* & niſi dos ſit promiſſa. tunc enim detracto arbitro dos valet, *l.99.§.4.ſ.de iure dot.*
b *l. vltim. ſ. locati. l.6.ſ.de cond. & demonſtr.*
c talis non eſt emancipatus. hinc collige, Emancipatum patri non quærere.

43. *Vlpianus* libro quinquageſimo ad Sabinum.

SI quis arbitratu (putà) Lucij Titij [x] reſtitui [y] ſibi, ſtipulatus eſt: deinde ipſe ſtipulator moram [z] fecerit, quominùs arbitretur Titius: promiſſor, quaſi moram fecerit, nõ tenetur. Quid ergo, ſi ipſe, qui arbitrari debuit, moram fecerit? magis probandum eſt, à perſona non [a] eſſe recedendum eius cuius arbitrium in ſertum eſt.

44. *Paulus* libro decimoſecundo ad Sabinum.

ET ideo, ſi omnino non arbitretur [b], nihil valet ſtipulatio. adeò vt, & ſi pœna adiecta ſit, ne ipſa quidem committatur

Per quas perſonas nobis acquiritur, & de ſtipulatione collata in tempus mortis, vel poſt mortem.

45. *Vlpianus* libro quinquageſimo ad Sabinum.

QVodcumque ſtipulatur is, qui in alterius poteſtate eſt [c]: pro [d] eo habetur, ac ſi ipſe eſſet ſtipulatus.

1 ¶ Sicuti, cùm [e] morietur [f] quis, ſtipulari [g] poteſt [h]: ita etiam hi, qui ſubiecti ſunt alienæ poteſtati, cùm morientur, ſtipulari poſſunt.

2 ¶ Si quis ita ſtipulatus ſit, *Poſt mortem meam filiæ meæ dari?* vel ita, *Poſt* [i] *mortem filiæ meæ mihi dari?* vtiliter erit ſtipulatus. ſed primo caſu filiæ vtilis actio competit, licèt [k] heres ei non exiſtat.

3 ¶ Non ſolùm ita [l] ſtipulari poſſumus, *Cùm* [m] *morieris*: ſed etiam, *Si morieris.* nam ſicuti inter hæc nihil [n] intereſt. *Cùm veneris*, aut *ſi veneris*: ita nec ibi intereſt, *Si morieris*, & *cùm morieris.*

4 ¶ Filius patri dari ſtipulari videtur [o], etſi hoc non adiiciat.

De ſtipulatione Centeſimis Kalendis dari. 1. *De ſtipulatione collata in tempus mortis.* 2. De *ſtipulatione cum volueris.* 3. *Vel volueris.*

46. *Paulus* libro decimoſecundo ad Sabinum.

CEnteſimis Kalendis, [p] dari, vtiliter ſtipulamur: quia præſens obligatio eſt, in diem autem dilata ſolutio [q].

1 ¶ Id autem, quod in facto eſt, in mortis tempus conferri non poteſt [r]. veluti, *Cùm morieris, Alexandriam venire ſpondes?*

2 ¶ Si ita ſtipulatus [ſ] fuero, *Cùm volueris*: quidam inutilem eſſe ſtipulationem aiunt: alij ita inutilem, ſi, antequam [t] conſtituas, morieris. quod verum eſt.

3 ¶ Illam autem [u] ſtipulationem, *Si volueris* [x] *dari?* inutilem [y] eſſe conſtat.

De pura ſtipulatione eius, quod Kalendis illis dare oportet.

47. *Vlpianus* libro quinquageſimo ad Sabinum.

QVi ſic ſtipulatur, *Quòd te mihi illis* [z] *Kalendis dare oportet, id dare ſpondes?* [a] videtur nõ hodie [b] ſtipulari, ſed ſua die [c], hoc eſt Kalendis.

d *§. vltim. ſ. eod. vide l.39. l. 40. ſ. eodem.*
e *§.15. Inſtit. de inutil. ſtip.*
f id eſt, poſt mortem ſuam, *l.18.§.1.ſ.de manum. teſt. vide 6. Gell. 13.* ex hac interpretatione ſumitur ratio decidendi.
g & contrahere, *l. vnica. Cod. vt actiones.*
h *l.7.ſ. de rebus author. iud.* hodie ſcilicet olim non poterat, *l. vnic. Codic. vt act. adde l. 11. Codic. de contrah. ſtipul.* Ratio dubitandi erat, quod huiuſmodi ſtipulatio videretur fundari ſuper non ente, & in tempus prohibitum côferri. hodie tamen vſumfructum poſt mortem ſtipulari nõ poſſumus, *l. 51. ſ. de vſu. leg.* niſi ſibi heredíq; ſuo vti frui ſtipuletur, *l.38. §. 12. ſuprà eodem.*
i *l.23. ſ. de pactis dotalibus. l. 8. Codic. de contr. ſtipul.*
k hinc colligit Corraſius, Patre accipiente pro ſe & filiis emphyteuſim aut feudum, filios in ius ſuccedere, licèt patri heredes nõ exiſtãt, cum eis vt filiis, non vt heredibus ſit prouiſũ. adde hiſce verbis reſtringi regulam, qua dicitur, Patrem ſemper præſumi ſtipulatum filio vt heredi. de quo *vide Alciatum. 1. præſ 31.*
l vt *§.1. ſ. eod.*
m *§. 14. Inſtit. de Inutilib ſtipul.*
n Dictiones, *Si*, & *Cum*, inducunt condicionem, *l.48.ſ.de cõdict. indebit. l.22. ſ. quando dies legat.* in quibuſdam tamen differunt *de quo vide hîc Corraſ. & in l. 46. §. 2 & vltim. ſ. eodem.*
o *l.1. ſuprà eodem.*
p id eſt, Kalendis centeſimi menſis.

q Diuerſa ſunt obligatio & ſolutio: illa præſens eſſe poteſt: hæc in diem reiecta eſt, *adde l. 41. in fin. l.42. ſ. eodem. l.9. ſ. de reb. credit. l.44. §.1. ſ. de oblig. §.2. Inſtitut. de verb. oblig. l 186. ſ. de regul.*
r ſi ita factum cohæret perſonæ promittentis, vt ab ea diſcedi non poſſit, vt ire, venire. aliàs ſtipulatio facti ad heredes tranſire poteſt, *l.13 Cod. de contr ſtip.*
ſ aliud in herede grauato ſub hac condicione, *Cùm voluerit. l.11. §.6. ſ de legat. 3.*
t Promittens dare, *cùm voluerit*, ante mortem voluntatem ſuam declarare debet: aliàs morte finitur voluntas, *l.4. ſ locati.*
u quæ ſequitur & diuerſa eſt à ſuperiore, *Cùm volueris, §.2. ſ. eodem.* Imò non eſt, diuerſa. *l.45. § 3. ſ. eodem. vide hic Corraſium.*
x hæc verba refer ad promiſſorem & reum, non ad ſtipulatorem, *l. 112. ſ. eod.*
y *l.17. ſ. eodem. l.8. ſ de obligat.*
z nota, commemoratione prioris obligationis facta in ſtipulatione, nouationem induci, *l.5. ſ. de adimend. l.89. ſ. de cond. & demonſtr.*
a Quæſtio facti hinc oritur, id eſt, an repetita dies videatur, an verò ſtipulatio pura ſit & præſens. b id eſt, non purè ſtipulatus.
c id eſt, diem prioris obligationis repetiiſſe. atque ita cenſetur repetita qualitas prioris obligationis, in eo, quòd in locum alterius ſubrogatur

a l.85.s.de condit.& demonst.
b adde l.6.§.1.s.de tutelis.
c & tamen conditionem continet, *in fin.j.eodem.* nam hoc verbum *magis,* non electiuè sed comparatiuè sumitur, *Corrasius hic.* Zasius contrarium omnino putat, *num.4.* d aliter quàm in casu, *l.46.s.eodem.* ex qua ratio dubitandi sumi potest, & *l.48.s. de cond.indeb.*

"TO B TOT DE VERBORVM obligationibus."

De verbo cum petiero.

48. *Vlpianus* "libro 26. ad Sabinum."

SI decem, cùm [a] petiero dari, fuero stipulatus: admonitionem [b] magis [c] quandam, quò celeriùs reddantur, & quasi sine mora, quam condicionem habet stipulatio. & ideò, licèt decessero, priùs quàm petiero: non [d] videtur defecisse condicio.

De rei interitu. 1. *De stipulatione per te non fieri.* 2. *Vel neque per te neque per heredem tuum fieri.* 3. *De rei interitu.*

49. *Paulus* "libro trigesimoseptimo ad Edictum."

CVm filiusfamilias Stichum dari spopōderit: &, cùm per eum staret, quominùs daret, decessit Stichus: datur in patrem de peculio actio, quatenus maneret filius ex stipulatu obligatus. At [e] si pater in mora fuit: non tenebitur filius: sed vtilis actio in patrem danda est. Quæ omnia & in fideiussoris persona dicuntur.

1 ¶ Si stipulatus sim per te non fieri, quominùs mihi ire agere liceat, & fideiussorē accepero: si per fideiussorē steterit, neuter [f] tenetur: si per promissorem vterque.

2 ¶ In hac stipulatione *Neque per te, neque per heredem tuum fieri?* per heredem videtur fieri, quamuis absit [g], & ignoret. & ideo non facit, quo fieri ex stipulatu oportet. Non videtur autem per pupillum stetisse ex huiusmodi stipulatione, si pupillus heres erit.

3 ¶ Si promissor hominis, ante [h] diem, in quem promiserat, interpellatus sit, & seruus decesserit: non videtur per eum stetisse.

De stipulatione, per te non fieri. 1. *De stipulatione emptæ hereditatis.*

50. *Vlpianus* "libro quinquagesimo ad Edictum."

IN illa stipulatione, *Per te non fieri?* non hoc significatur, nihil te facturum, quo minùs facere possis: sed curaturum [i], vt facere possis.

1 ¶ Item stipulatione emptæ hereditatis, *Quanta pecunia* [k] *ad te peruenerit, dolóve malo tuo factum est, erítve, quominùs perueniat:* nemo dubitabit, quin teneatur, qui [l] id egit, ne quid ad se perueniret.

De manumissione serui debiti.

51. *Idem* "libro quinquagesimoprimo ad Edictum."

IS, qui alienum seruum promisit, perducto [m] eo ad libertatem, ex stipulatu actione non tenetur. sufficit enim, si dolo culpáve careat.

Differentia conuentionalium stipulationum & prætoriarum. 1. *De vacua possessione tradenda.*

52. *Idem* "libro septimo Disputationum."

IN conuentionalibus stipulationibus contractui formam [n] contrahentes dant. enimuerò prætoriæ stipulationes legem accipiunt de [o] mente prætoris, qui eas proposuit. denique prætoris stipulationibus nihil immutare licèt, neque addere, neque detrahere.

1 ¶ Si quis vacuam [p] possessionem tradi promiserit: non [q] nudum factum hæc stipulatio continebit, sed causam [r] bonorum.

De doli Clausula, & casibus specialiter comprehendendis.

53. *Iulianus* "libro decimosexto Digestorum."

STipulationes commodissimum est ita componere: vt quæcunque specialiter [s] comprehendi possint, contineantur: doli autem clausula ad ea pertineat, quæ in præsentia occurrere non possint, & ad incertos [t] casus pertinent.

e sensus est, Mora principalis: fideiussor nō tenetur, non è contra.
f Promissor nō tenetur, qui nihil fecit aduersus id quod promisit: nec fideiussor, tenetur vt fideiussor, quia tantùm fideiusserat, *per promissorem non fieri.*
g Heres etiam ignorans & absensde facto defuncti tenetur, mero iure, non ex æquitate, *l.42.j. de regul.iur.* ideóque testitui potest, *l.1.in fin. s. ex quibus caus.*
h id est, non opportunè. & ita facta non opportuno tempore interpellatio, nihil operatur.
i *l.83.j.eodem.*
k pecunia ex hereditate illa, &c. *vide Cuiac.2. obseruat.30.* vbi tractat de stipulationibus emptæ & venditæ hereditatis.
l *l.24.s.de cond. & demonst.*
m *l. 83. §.5.j. eodem.l.35. s. de legat.1.l.92.l.98. §.vltim.j. de fideiuss.l.9.§. 2. s. de statulibetis.*
n τύπον, *l.1.§.6.s.depositi. l.23. l.34.j.de regul.iur. vide l. 43. s. de pact. Nouella.136. cap.1.*
o *l.9.j. de stip. prætor.*
p à nemine corpore, vel animo possessam, *l.2.in fin.s.de act. empt.* etiamsi seruiat, *l.66.§.6.s. de leg. 2.* adde quæ scripsi ad *l.68. in fin. s. de contr.empt.*
q *vide l.4.s.de vsuris.*
r id est, omnem vtilitatem possessionis inferentem, qualis est. vt possessio auocari nō possit, *l.20.j.de solut.* An & dominiū & vsucapiendi causam? sic putat Azo & Zasius, quod Corrasius non probat.
s veluti, in mācipij emptione commodum est adiici, *sanum furtis noxísque solutum, fugitiuum nō esse. Erronem non esse: visspellionem non esse, habere rectè licere,* postea vero generalem clausulam, *dolum malum abesse absuturúmque.* nam ad ea generalis clausula non porrigetur, sed ad casus non expressos, & ita incertos, qui aliquando occurrent, de quibus, *vide l.7.§.3.s.de dolo. Cuiac. hic sed vide omnino Hotoman.3.obseruat.30.*
t *dict.§.3.l.119.j.eod.l.15.§.9.s.de de damn.*
u id est, aliter.
x indiuiduas, vt Stichum. eas Aristoteles etiam vocat, ἔσχατα εἴδη.
y pro indiuiso. ideóque iuris intellectu, non facto ipso, *l.66.§.2.s.de legat. 2. §.5. in fin. Institut.de off.iud.* aut numero diuidi possunt.
z debeantur, *Haloander.*
a id est, species (putà hominem.) quas Aristoteles etiam vocat, πλεῖστα γένη [illegible] τοῖς ἀτόμοις. Genus itaque hic dicitur, quod de pluribus, licèt numero differētibus, enunciatur. b *l.117.j.eodem.*
c Qui Stichum aut Pamphilum stipulatur, species stipulatur: qui duos homines, genus. Priore casu, inter coheredes, ita fit diuisio vt singuli in singulis hominibus partem habeant: Posteriore partem in singulis hominibus non habent, sed numero inter eos fit diuisio. d *l.29.j.de solut.*

De diuisione stipulationis specierū vel generū. 1. *Vel operarū*

54. *Idem* "libro vigesimosecundo Digestorum."

IN stipulationibus aliàs [u] species, aliàs genera deducuntur. Cùm species [x] stipulamur: necesse est, inter dominos, & inter heredes ita diuidi stipulationem, vt partes [y] corporum cuique debebuntur [z]. Quotiens autem genera [a] stipulamur, numero [b] fit inter eos diuisio. Veluti cùm [c] Stichum & Pamphilum quis stipulatus, duos heredes æquis partibus reliquit: necesse est vtrique partem dimidiam [d] Stichi & Pamphili deberi. Si idem duos homines stipulatus fuisset: singuli homines heredibus eius deberentur.

1 ¶ Operarum stipulatio similis [e] est his stipulationibus, in quibus, genera comprehenduntur. & ideo diuisio eius stipulationis non in partes operarum, sed in numerum [f] cedit. Quòd si vnam operam seruus communis stipulatus fuerit: necesse est vtrique dominorum, partem operæ tantam, quantam in seruo habuerit, petere. solutio autem eius obligationis expeditissima est, si æstimationem operæ malit libertus offerre, aut si consentiant patroni, vt his communiter operæ edantur.

De adiecto Solutioni.

55. *Idem* "libro trigesimosexto Digestorum."

CVm quis sibi aut Titio dari stipulatus est: soli Titio, non [g] etiam successoribus eius rectè soluitur.

1. *De stipulatione, te, & Titium heredem tuum daturum* 2. *De adiecto solutioni.* 3. *vel obligationi.* 4. *De obligatione ad diem.* 5. *De verbo ante Kalendas.* 6. *De vsufructu.* 7. *Si fundum ab vno stipulatus, deinde ab alio fundum detracto vsufructu stipuletur.* 8. *De eo qui ab vno purè, deinde ab alio sub conditione stipulatus est.*

56. *Idem* "libro quinquagesimosecundo Digestorum."

EVm, qui ita stipulatur, *Mihi &* [h] *Titio decem dare spondes?* vero similius [i] est, semper vna [k] decem communiter sibi & Titio stipulari: sicuti qui legat Titio & Sempronio, non aliud intelligitur, quam vna decem communiter duobus legare.

1 ¶ *Te & Titium* [l] *heredem tuum* [m] *decē daturum spondes?* Titij persona superuacua, comprehensa est [n]. siue enim solus heres exstiterit, in solidum tenebitur. siue pro parte [o]: eodem [p] modo, quo cæteri coheredes eius, obligabitur. & quamuis conuenisse videatur, ne ab alio herede, quam à Titio, peteretur: tamen inutile [q] pactum conuentum coheredibus eius erit.

2 ¶ Qui sibi aut [r] filio suo dari stipulatur: manifestè personam filij in hoc complectitur, vt ei rectè [s] soluatur. neque interest, sibi [t] aut extraneo cuilibet, an sibi aut filio suo quis stipuletur. quare vel manente in potestate, vel emancipato [u] filio rectè soluitur, neque [x] ad rem pertinet. quod †, qui filio suo dari stipulatur, sibi adquirit: quia coniunctâ suâ, personâ stipulator efficit, vt non adquirendæ obligationis gratiâ, sed [y] solutionis causa personam filij adprehendisse [z] intelligatur.

3 ¶ Quòd si soli filio suo, qui in potestate sua sit, dari quis stipulatus sit: non rectè filio soluetur: quia filij persona obligationi magis, quàm solutioni, applicatur [a].

4 ¶ Qui ita stipulatur, *Decem, quoad* [b] *viuam, dari spondes?* confestim decem rectè dari petit. sed heres eius [c], exceptione pacti conuenti summouendus [d] est. nam stipulatorem id egisse, ne heres eius peteret, palàm est. Quemadmodum is, qui vsque [e] in Kalendas dari stipulatur, potest quidem etiam post Kalendas petere, sed exceptione pacti summouetur. Nam & heres eius, cui seruitus [f] prædij ita concessa est, vt, quoad viueret, ius eundi haberet, pacti conuenti exceptione [g] summouebitur [h].

5 ¶ Qui ita stipulatur, *Ante Kalendas proximas dari spondes?* nihil [i] differt ab eo, qui Kalendis dari stipulatur.

e Operarum & generis promissi similitudo seu cognatio.
f *l.15.s. de oper. liber.*
g id est, alteri quam adiecto solui nō potest, *l.9.81.j.de solut.*
h hæc particula vim orationis distribuit inter personas copulatas, *l.11.§.1.s.de duob.reis.*
i ideò sequendum, *l 114.j.de regul.iur.*
k *l.38. §. 19.s. eod.l.109.j. eod.l.85. s. de legat.1.* Porrò hic loquendi modus Vallæ displicet, *3.elegant.*
l quid, si Titius coheredes haberet? num illi continebuntur hac stipulatione? vnius enim heredis mentio videtur alios excludere, *l.12.s.de iud.*
m quem fortè nūc tibi vnicum heredē fore putas, vt in *l.40. in fin.s.de pact.l.77. §.29.s. de leg.2.*
n omnes enim debent.
o Heres in solidū, defunctum repræsentat in solidū: pro parte, defunctum etiam pro parte repræsentat: pro portionibus coheredum, censetur extraneus, *l.14. Cod. de rei vind.*
p Imò, nō eodem. possum enim vni heredum tantùm liberationem adquirere, licèt ceteris nō adquiratur, *l.33. s. de pact.* ergo à contrario possumus vnum onerare, aliis non oneratis. Cur tam variè? Liberationi magis fauetur, quàm obligationi, *l. 47. s. de oblig.*
q id est, eo pacto coheredes Titij non cauebunt.
r i. disiunctiuè.
s *l.95.§.5.l.106. l.vltim.j. de solut.*
t *l.11.s. de oper. liber.*
u Imò emācipato rectè non soluitur, *l.38.j.de solut.* Cōciliationem vtriusque loci vide apud Antonium Fabrum *3.Coniecturarum.10.*
x Ratio dubitandi. † *l.39.l.40.s.eod.* y *l.7.s.de pecunia constituta.* z adhibuisse, *vulg.*
a quia nō residet in eius persona obligatio. Id enim quod adquirit, patri adquirit.
b *l.52.in fin.s.de pact.* id est, vel donec viuam, *l 17.s.de annuis.* id est, annua.
c stipulatoris scilicet.
d Qui stipulatur aliquid *quoad viuet*, effectum stipulationis ad heredem non transmittit.
e Qui ad Kalendas stipulatur post Kalendas petere potest, sed exceptione summouetur. f *l.4.s.de seruit.*
g Cur ita? *vide l.2.§.4.s.de doli except.*
h de qua exceptione, *vide Oldend.cap.36.de except.l.44.§.1.s.de oblig.*
i Ante Kalendas. & Kalendis stipulari eadem sunt, *l.13. s. eodem. adde l.132.j. de verb.significat.*

a is rem habere eiúsq; dominus esse dicitur *l.1. §.1.ff.de Silaniano.l. 25.ff. de verbor. signif.* hinc ratio dubitandi erit, quia nemo rem suam rectè stipulatur, *l.82.ff.eod.*
b quod sibi deest, *l.1.l.2.ff. de condict.triticaria.*
c in genere, id est, totum, *l.58.ff.eodem.*
d & ita cum alia causa, *l.83.§.6.ff.eodem.*

6 ¶ Qui proprietatem sine vsufructu habet [a] rectè vsumfructum dari sibi stipulatur. id enim in obligationem deducit, quod non habet [b] sed habere potest.

7 ¶ Si à te stipulatus fuero fundum [c] Sempronianum, deinde eundem fundum, detracto vsufructu, [d] ab alio stipulor: prior stipulatio non nouabitur [e] quia nec soluendo fundum detracto vsufructu liberaberis, sed adhuc à te rectè fundi vsumfructum peterem. quid ergo est? cùm mihi fundum dederis: is quoque liberabitur, à quo, detracto vsufructu, fundum stipulatus fueram.

8 ¶ Si hominem, quem à Titio purè stipulatus fueram, Seius mihi sub [f] conditione promiserit: & is pendẽte conditione, [g] post moram Titij decesserit: confestim [h] cum Titio agere potero: nec Seius, existente [i] conditione obligetur. at si Titio acceptum fecissem, [k] Seius existente conditione obligari potest. idcirco hæc tam variè [l]: quòd [m] homine mortuo desinit esse res in quam Seius obligaretur. acceptilatione interposita, superest homo, quem Seius promiserat.

De morte eius qui sub conditione promisit.

57. *Idem* "libro quinquagesimotertio Digestorum".

SI quis, si [n] Titius consul factus erit, decem dari spoponderit: quamuis pendente conditione promissor moriatur: relinquet heredem obligatum [o].

De eo qui vsumfructum, deinde fundum stipulatus est: vel contra: vel actum, deinde iter: vel fructum, deinde vsum.

58. *Idem* "lib. 54. Digestorum".

QVi vsumfructum fundi stipulatur, deinde [p] fundum: similis [q] est ei, qui partem fundi stipulatur, deinde totum: quia fundus dari non intelligitur, si vsusfructus detrahatur. Et è contrariò qui fundum stipulatus est, deinde vsumfructum: similis est ei, qui totum stipulatur deinde partem. Sed qui actum stipulatur, deinde [r] iter: posteriore stipulatione nihil agit. sicuti qui decẽ, deinde quinque stipulatur nihil [s] agit. Item si quis fructum, deinde vsum stipulatus fuerit: nihil agit. Nisi [t] in omnibus nouãdi animo hoc facere specialiter expresserit. tunc enim, priore obligatione expirante, ex secunda introducitur petitio: & tam iter, quàm vsus, necnõ quinq; exigi possunt.

De tempore æstimationis ineundæ.

59. *Idem* "lib. 88. Digestorum."

QVotiens in diem, vel sub conditione oleum quis stipulatur: eius [u] æstimationem eo tempore spectari oportet, quo dies obligationis venit, tunc enim ab eo peti potest, alioquin [x] "aliàs" rei captio erit.

60. *Vlpianus* "lib. 20. ad Edictum."

IDem erit, & si Capuæ certum olei pondo dari quis stipulatus sit: nam eius temporis fit æstimatio, cùm peti potest. peti autem potest, quo primum in locum [y] perueniri potuit.

De stipulatione captatoria.

61. *Iulianus* "lib. 2. ad Vrseium Ferocem."

STipulatio hoc [z] modo cõcepta, *Si heredem* [a] *me non feceris, tantum dare spondes*? inutilis est: quia contra bonos [b] mores est "hæc stipulatio".

De seruo.

62. *Idem* "lib. 2. ex Minicio."

SEruus vetante [c] domino si pecuniam ab alio stipulatus [d] sit, nihilominus obligat [e] domino promissorem.

De conditione disiunctiua.

63. *Africanus* lib. 6. Quæstionum.

e id est, non transferetur in secundam. hæc n. minùs quàm illa continet. & ita aliud stipulatur. *d.l.58.l.9. in fine de nouat.*
f *l.31.ff.de nouat.*
g hæc videntur ἀσύστατα. nam qui fieri potest vt promissor sit in mora eius rei nomine quę pẽdente condicione perierit. nam si pendente cõdicione res peti nõ potuit, multò minùs mora cõmitti potuit. solet enim dici, nullam moram committi, vbi nulla est petitio, *l.127.ff.eod. l. 40. vers. sed cùm fortis. ff.de reb. cred.*
h id est, cum cõditio exstiterit. *l.14. ff. de nouationib.* neque prius morã cõmittet *l. 72. §.1. ff.de solutionibus.* Quod purè debes, promittis sub conditione? nihil debes si pendente cõditione decesserit. *d.l.14.d.§. 1.* de debis, si post cõditionẽ decesserit. *l.51. ff. eodem.* Quod purè Titius mihi debet, sub conditione promittit: Titius moram cõmisit, pendente cõditione res perit? Titius non obligatur, *vt hîc.* Quid ita? nulla hîc facta nouatio est.
i nec Seius pẽdẽte cõdicione mihi obligatur, *Haloand.*
k is omnino liberatus est.
l Si res intereat, pendente cõdicione, condicionalis debitor liberatur: si post acceptilationem purè promissori factam, non liberatur.
m id est, si res pendente condicione durat, manet obligatus promissor: si ante condicionis euẽtum periit, nõ tenetur.
n sub hac scilicet cõdicione quæ sequitur.
o spes enim superest debitũ iri, *§.4.Instit.eo.§.24.Instit.de inutil.*
p *adde l. 9. in fin. ff.de nouat.*
q hinc collige vsumfructum fundi partem esse, *l. 76.§.2.in fin.ff.de leg.2.*
r *d.l.19. in fin.*
s *§.5.Instit.de inutil.stipul.* Imò aliquid agit *l.1.§.4.ff.eod.*
t hoc hodie est generale vt nulla fiat nouatio, *l.vlt.C.de nouationibus.*
u Qui in diem vel sub condicione promisit, post diei & condicionis euẽtum debet, & inde debitæ rei æstimatio ineunda est, *l.11.in f.ff.de re iudicat.l.12.in fi.ff.si quis cautionib.l.37.suprà mandati.*
x alioquin aliàs rei pactio erit. *Hotom.16.Illust circa fin.fol.*108. vbi tractat cuius loci & temporis pretium æstimari oporteat à iudice in æstimatione frugis facienda.
y & ita quidem vt eius loci tantum æstimatio fiat quo solui res debuit: id est, ita vt qualis sit res, in eius loci foro spectetur, *l. 22.ff.de reb.cred.l.vlt.ff.de condict. triticaria.l.3 in fin.ff.de actionib. empt.*
z Pactũ de futura successione non valet *vt hîc* vnde notant Placentini, feudi inuestituram non valere conceptam post mortem primi vasalli: reprehẽditur tamen à Mediolanensibus & Cremonẽsibus: si modo fiat inuestitura de beneficio incertæ personę in genere: secus si fieret de certa persona: tũc.n.nõ valet inuestitura, nisi ea persona cõsentiat *l.3.§.de illo ff.pro soluto.* vide Landensẽ 1.*feudor.27.§.si quis inuestierit.*
a hæc stipulatio est contra bonos mores. nam successiones pactis vel stipulationibus obstringi non possunt, *l.34.C.de transact.l.4.C.de inutil.stipul.* Non valet quidem conuentio de viuentis successione, eo non consentiente, *l.vlt.C.de pact.* nec de mutua successione, nisi inter commilitones. *l.19.C.de pact.v.Cuiac.16.obser.39.* conueniri etiam non potest dotali instrumento vt vir vxori succedat, *l.5.C.de pact.conuent.* An & hæc stipulatio improbatur, qua liberi ex aliqua tantum portione succedunt, & rebus certis cõtenti sunt, & cæteris renunciãt, vt in iis nõ succedant? *v.l.15.C.de pactis.*

SI quis ita stipuletur, *Siue* [f] *nauis ex Asia venerit, siue Titius consul factus fuerit*: vtra priùs conditio extitisset, stipulatio committetur, & amplius committi non potest. sed enim cùm ex duabus disiunctiuis condicionibus altera [g] defecerit: necesse est, vt ea, quæ extiterit, stipulationem committat.

De ratione temporis ante conditionem existentem præteriti habenda.

64. *Idem* "lib. septimo Quæstionum".

HViusmodi [h] stipulatio interposita est, *Si Titius consul factus fuerit, tum* [i] *ex hac* [k] *die in annos singulos dena dari spondes?* post triẽnium conditio exstitit. an huius temporis nomine agi possit, non immeritò dubitabitur. respondit, eam stipulationem vtilem esse, ita vt in ea eorũ [l] quoque annorum, qui ante impletam conditionem intercesserint, præstatio in id tempus collata intelligatur. vt sententia eius sit talis: Tunc, cùm Titius consul factus fuerit, in annos singulos, etiam præteriti temporis habita ratione, dena præstentur.

De verbis superuacuis. 1. De variatione in rei aut personæ appellatione.

65. *Florentinus* "lib. octauo Institutionum."

QVæ extrinsecùs [m], & nihil ad præsentem actum pertinentia [n] adieceris stipulationi, pro superuacuis habebuntur, nec vitiabunt obligationem. veluti si dicas *Arma virúmque cano: spondeo*: nihilominus valet.

1 ¶ Sed & si in rei, quæ promittitur, aut personæ appellatione [o] varietur: non obesse placet. nam stipulanti denarios, [p] eiusdem quantitatis aureos spondendo, obligaueris. & seruo stipulanti Lucio domino suo, si Titio, qui idem sit, daturum te spondeas, obligaberis.

De manumissione.

66. *Paulus* "libro tertio ad legem Æliam Sentiam."

SI minor viginti annis à debitore suo stipuletur, seruũ manumissurum [r]. non est executio [s] stipulationis danda. [t] Sed si ipsorum [u] viginti annorum [x] erit, non impedietur manumisso, quia de minore lex loquitur.

De stipula salua fore. 1. Dari curari.

67. *Vlpianus* "lib. 2. ad Edictum."

ILla stipulatio [y], *Decem millia salua fore* [z] *promittis*? valet

1 ¶ Eum, qui decem dari [a] sibi curari [b] stipulatus sit, non posse decem petere, quoniam possit promissor, reum locupletem dando, liberari, Labeo ait. idque & Celsus libro sexto Digestorum refert.

De pœna & de eo quod interest.

68. *Paulus* "libr. secundo ad Edictum."

SI pœnam stipulatus fuero, si mihi pecuniam non credidisses: certa [c] est, & vtilis stipulatio. Quòd si ita stipulatus fuero, *Pecuniam* [d] *te mihi creditorum spondes?* incerta [e] est stipulatio: quia id venit in stipulationem, quod mea interest [f].

De re impossibili.

69. *Vlpianus* "lib. 7. ad Edictum."

SI homo mortuus sisti [g] non potest nec pœna rei impossibilis [h] committetur. quemadmodum si quis

b *l.19.in fi.ff.eo.l.134.ff.eod.* impugnat .n. ius testandi *v. l. 52. §. 9.ff.pro socio.*
c & sic inuito *l. 3. Instit. per quas person.cuiq. l. 32. ff.de adquir.rer.*
d igitur commodum stipulationis inuito domino adquiritur, *vt hîc.* An proprietas? an hereditas? an actio? an possessio? an liberatio? an libertas cuiuis inuito adquiri potest? *v. Cuiac.hîc.*
e Imò non obligat. *l.19.§.2.ff. de donat.l.69.ff.de reg.iur.*
f ¶ *v.Cuiac.6. ad Afr.fol.*108.
g *l. 129. in f.ff. eo l.78.ff.de cond. & demonst.*
h Imò, vt stipulatio cõmittatur omnes partes disiunctiuæ existere debent *l.13.§.2.ff.de reb. dub.*
i quodammodo præpostera scilicet. Hic .n. datio prior esse videtur condicione.
k Formulam hanc pragmaticatiam. *Ex nunc, prout tunc*, pragmatici ex hoc loco obseruant.
l intellige pręsenti. quippe particula hæc, rem præsentem demõstrat. *l.40. inf.ff.de reb.cred.*
m *l.126.ff.eo.l. 40.infi.ff.de reb. credit.§.13. §.14. Instit. de inutil. stipul.*
n πάρεργον non vitiat stipulationem, *l. 134. §.1.ff. eod.l. 56.ff.mandati l.32.§.6.ff.de auro l.94.ff.de reg. iur.§. 5. Instit.de inutil.stip.l.37.C.de donat.v. l. 17. Cod.de testament.* πάρεργον, seu παρυπόνοια cũ aliquid præter interrogationẽ respondetur cui similis ὑπόνοια de qua *l. 39. in f. ff.de pignoratitia.*

o hinc ratio dubitandi sumitur. Solet enim dici, actu impertinenti vitiari stipulationem *l.137.ff.eod.*
p *l.156.ff.eodem.*
q fortè Romanos, qui singuli denos asses efficiebant.
r manumissum iri, *vulgat.*
s Actus qui non valet, non meretur executionem.
t quia in fraudem legis Æliæ Sentiæ alienat minor. *v.l.4.ff.de seruis exportand.*
u sed si ipse *vulgat.*
x i. qui agit supremum anni vicesimi diem *v.l.1.ff.de manumissionib.*
y stipulatio *rem saluam fore: vulg.* & malè.
z hinc collige, Factum vel dationem promitti non videri contra naturam stipulationis *l. 5.§.1.ff.eod.* hinc sumitur ratio dubitandi.
a danda *vulg.*
b *l.vlt.in f.ff.de reb.cred.*
c *v.l.74.ff.eodem.*
d *adde l.112.in f.ff.eodem.*
e Id quod interest, incertum est *l. 81. infrà eodem.* Pœna, certa est *§.vltim.Instit. de verbor. obligat.*
f quod est incertum, & ad id actio incerti datur *v.l.118.in f.l.135.§.3.in f.ff.eod.*
g *l.4.ff.qui satisdare: adde l.10.§.1.si quis cautionib.*
h Impossibilium nulla est obligatio *l.185.ff.de regul.l.vlt.C.quæ sent.sine appellat.*

Stichum

a *l.83.§.7.l.103.ꝟ.eod.l.31.ꝟ.de obligat.* b i.Tyrio. Vlpianus.n.Tyrius fuit,*l.1.ꝟ.de censibus.* c Infans stipulari non potest, *l.1.ꝟ.eod l.1. §.13.ꝟ.de obligat.& actionib. §.10.Insti.de inutil.* d notandum est interim hîc infantem dici vsque ad annũ septimum (ideóque Græci ἑπταετῆ vertunt) etiamsi eum nondum compleuerit, *l.23.§.7.ꝟ.ad l. Aquil.* igitur intellige legem 6. *infrà rem pupilli saluam fore*: de infante qui excessit annum septimum.

Stichum mortuum [a] dare stipulatus, si datus non esset, pœnam stipuletur.

De infante.

70. *Idem* " libro 11. ad Edictum."

MVlier, quæ dotem dederat populari[b] meo Glabrioni Isidoro, fecerat eum promittere dotem, si in matrimonio decessisset, infanti, & decesserat constante matrimonio. placebat, ex stipulatu actionem non esse: quoniam, qui fari [c] non poterat [d], stipulari non poterat.

De pœnali stipulatione.

71. *Idem* " libro 13. ad Edictum."

CVm quid vt fiat, stipulemur pœnam: sic [e] rectè [f] concipiemus, *Si ita factum non* [g] *erit*. Cùm quid ne fiat: sic, *si aduersus id factum sit.*

De stipulationibus diuiduis, & indiuiduis. 1. De conditione si ante Kal. illas opus perfectum non erit. 2. De insula fulcienda, vel facienda.

72. *Idem* " lib. 20. ad Edictum."

STipulationes non diuiduntur earum rerum, quę diuisionem non [h] recipiunt: veluti [i] viæ, itineris, actus, aquæductus, ceterarúmque [k] seruitutium [l]. Idem puto, & si quis faciendum [m] aliquid stipulatus sit: vtputa *fundum tradi*, vel *fossam fodiri*, [n] vel *insulam* [o] *fabricari*, vel *operas*, vel quid his simile. horum enim diuisio corrumpit stipulationem. Celsus tamen libro trigesimo octauo Digestorum refert, Tuberonem existimasse, vbi quid fieri stipulemur, si non fuerit factum, *pecuniam* [p] *dari oportere*, ideóq; etiam in hoc genere diuidi stipulationem. secundùm quem Celsus ait posse dici, iusta [q] æstimatione facti dandam esse petitionem.

1 ¶Si quis ita stipulatus sit, *Si ante Kalendas Martias primas opus perfectum non erit, tum, quanti id opus erit, tantam pecuniam dari?* diẽ promissionis cedere, non ex quo locatũ est opus, sed post Kalendas Martias, quia nec [r] conueniri ante Kalendas Martias reus promittendi poterat.

2 ¶Planè si *insulam* [s] *fulciri* quis stipulatus sit: non est expectandum, vt insula ruat, sic deinde agi possit. nec *insulam fieri*, vt tantum temporis prætereat, quanto insula fabricari possit, sed [t] vbi iam cœpit mora faciendæ insulæ fieri, tunc agetur, diésque obligationi cedit.

De die, vel conditione tacitis. 1. De seruo hereditario, eiúsve qui apud hostes est. 2. De moræ purgatione.

73. *Paulus* " libro vicesimo quarto ad Edictum."

INterdum pura [u] stipulatio ex re [x] ipsa dilationem capit. veluti si id, quod in vtero sit, aut fructus futuros, [y] aut domum ædificari stipulatus sit, tunc enim incipit actio, cum ea per [z] rerum naturam præstari potest. Sic qui Carthagini [a] dari stipulatur, cùm Romæ sit: tacitè [b] tempus complecti videtur, quo perueniri Carthaginem potest. Item si operas à liberto quis stipulatus sit: non antè dies earũ [c] cedit, quàm indictæ fuerint, nec sint præstitæ.

1 ¶Si seruus hereditarius [d] stipulatus sit: nullam vim habitura sit [e] stipulatio, nisi [f] adita hereditas sit: quasi cõdicionẽ habeat. Idẽ est & in seruo eius [g], qui apud hostes est.

2 ¶Stichi promissor, post moram offerendo [h] purgat moram. certè " enim " doli mali exceptio nocebit ei, qui pecuniam oblatam accipere noluit [i].

De certa vel incerta stipulatione.

74. *Gaius* " libro octauo ad Edictum Prouinciale."

STipulationum quædam certæ [k] sunt, quędam incertę [l].

1 ¶Certum [m] est, quod ex ipsa pronuntiatione apparet, quid, quale [n], quantúmque sit. vt ecce, aurei decẽ [o], fundus Tusculanus, homo Stichus, tritici Africi [p] optimi modij [q] centum, vini Campani optimi amphoræ centũ.

1. & 2. de generis stipulatione. 3. vsufructu. 4. parte Arethusi, & fructibus. 5. his quæ in horreo. 6. debito. 7. faciendo. 8. alternatiua. 9. De sorte & vsuris. 10. fundũ Tusculanũ dari.

75. *Vlpianus* " libro vicesimosecundo ad Edictum."

VBi autem non apparet, quid, quale, quantúmque est in stipulatione: incertã esse stipulationẽ, dicendũ est.

1 ¶ Ergo si quis [r] fundum sine propria appellatione [s], vel hominem generaliter sine proprio nomine,

e De forma concipiendarum pœnalium stipulationum, vt quid fiat, vel non fiat.
f *v.l.137.§.7.ꝟ.eod. §.vlt.Instit.eod.*
g In stipulationibus facti affirmatiui pœna negatiuè concipienda est.
h Rerum indiuiduarum indiuidua est stipulatio. Indiuidua autem quæ sint, constat satis ex huius legis initio.
i *l.2.§.1.ꝟ.eod.*
k *l.17.ꝟ.de seruitutib. l.19.ꝟ.de vsu.*
l præter vsumfructum, *d.l.19. l.1.§.9.ꝟ.ad leg. Falcid.* Cur ita? *v.hic* Corrasium.
m Facti stipulatio indiuidua est, *l.2.§.1.l.4.§.1.l.54.in f.ꝟ.eod.l.85.§.2.l.139.ꝟ.eo. l.59.ꝟ.locati.l.11.in f.ꝟ.de legat.3.* æstimatio tamẽ facti, item id quod interest & pœna diuidi potest, *ꝟ.eod.l.135.§.3.in f.ꝟ.eo.l.11.l.13.in f.ꝟ de re iudicata.*
n fodi *vulgat.*
o vide tamen, *l.59.ꝟ.locati.*
p Eius quod interest præstationem debitorem seu promissorem (inuito etiam auctore) liberari hinc colligitur. *vt hîc* vide tamen casus quosdam speciales, vbi ipse factum promissum stipulanti, præstandum. apud Socinum *regula.193.*
q iuxta æstimationem *vulgat.*
r *l.99.in f.ꝟ.eod.*
s *l.98.in f.ꝟ.eod.* Insulam fulciri spondes: An expectandum est vt insula ruat? Insulam fieri spõdes: An tantum temporis expectandum, quantum requiritur in aliqua insula fulcienda? Neutrum expectandum est: sed cùm primũ mora cœpit fieri, stipulatio cõmittitur. Committitur autem si illicò non fiat.

t Hæc est sententia Celsi, *l.115.in f.ꝟ.eod.de qua vide quæ notaui ad l.4.ꝟ.eod.* u cui neque dies, neque condicio est adiecta, *l.41.§.1.ꝟ.eod.l.21.ꝟ.quando dies leg. l.14.ꝟ.de regul.iur.* x *l.24.ꝟ.de oper.libert.* y futuros factum rectè stipulamur, *l.8.ꝟ.de contr.empt.* z *l.14.ꝟ.eod l.98.in f.ꝟ.eod.l.15.ꝟ.de pignorib.l.186.ꝟ.de regul.iur.§.vlt.in f.Instit.de inutilib.stipul.* a *l.141.ꝟ.eod.§.5.Instit eod.* b *l.2.§.6.ꝟ.de eo quod certo.* c *l.24.ꝟ.de oper.libert.* d *l.16.l.15.l.35.ꝟ.de stipul.seruor.* e habituta est. *Hal.* f *d.l.16.l.25.l.27.in f.l.35.ꝟ.de pactis.* g *l.18.§.2.ꝟ.de stipul.seru.* h & perseuerando in illa oblatione, *l.122.§.5.ꝟ.eo.l.3.in f.ꝟ.de act.empt.* i *v.l.39.ꝟ.de solutionib.* k *l.68.ꝟ.eod Instit.eod.in pr.* ex his certi condictio, *l.9.ꝟ.de reb credit.* l hinc ex stipulatu actio, *l.24.ꝟ.de reb.cred.l.6.C.de contrah.stipul.* m *v.l.6.ꝟ.de reb.cred.* n hæc tria concurrere oportet, vt certum aliquid dicatur. o quid? eo casu quinam debebuntur, num exiguiores? sic videtur, *l.75.ꝟ.de legat.3.* nisi consuetudine aliud tacitè, vel expressè sit receptum. p Externorum frumentorum hi gradus fuere, Bœoticum, Siculum Africanum, Plin.18. q modio Romano respondet Gallorum boysellus, *v.Bud.5.de asse.* r si quis fundum, *vulg.Hal.* s *l.106.ꝟ.eod.* t ¶vel quantitate, *adde l.69.§.4.ꝟ.de iure dot.l.71.ꝟ.de legat.1.* u vt quidlibet dando liberetur, *l.52.ꝟ.mandati.* x *v.l.18.§.1.ꝟ.de ædilitio.* y *l.8.ꝟ.de vsuf.ear.rer.l.3.ꝟ.de condic.tritic.* Imò, non incertus est vsusfructus, *l.8.ꝟ.de vsufru.ear.rer.* z quia incertũ est qui & quales sunt futuri, *l.28.in f.ꝟ.de iudiciis.* a Per relationem aliquid dicitur certum, *l.7.§.1.ꝟ.de contrah.empt.*

aut vinum [t] frumentúmve sine qualitate dari sibi stipulatur: incertum deducit in obligationem. [u]

2 ¶Vsque adeo: vt, si quis ita stipulatus sit, *Tritici, Africi boni modios centum: vini Campani boni amphoras centum?* incertum videatur stipulari. quia bono melius inueniri potest. quo fit, vt boni appellatio non sit certæ rei significatiua: cùm id, quod bono melius sit, ipso quoq; bonũ sit. At cùm optimum [x] quisq; stipulatur: id stipulari intelligitur, cuius bonitas principalẽ gradũ bonitatis habet. quæ res efficit, vt ea appellatio certi significatiua sit.

3 ¶Fundi certi si quis vsumfructum stipulatus fuerit, incertum [y] intelligitur in obligationem deduxisse. hoc enim magis iure vtimur.

4 ¶Illud dubitationem recipit: si quis id, quod ex Arethusa ancilla natum erit, aut fructus, qui in fundo Tusculano nati erunt, dari sibi stipulatus sit: an certum stipulatus videatur. sed ipsâ naturâ manifestissimũ est, incerti esse hanc stipulationem. [z]

5 ¶Sed qui vinum, aut oleum, vel triticum, quod [a] in horreo est, stipulatur: certum stipulari intelligitur.

6 ¶Qui verò à Titio ita stipulatur, *Quod mihi Seius debet, dare spondes?* & qui ita stipulatur, *quod ex testamento mihi debes, dare spondes?* incertũ [b] in obligationẽ deducit: licèt Seius certũ debeat, vel ex testamẽto certũ debeatur. quãuis istæ species vix separari possint ab ea, quã proposuimus de vino, vel oleo, vel tritico, quod in horreo repositũ est. & adhuc occurrit, quod fideiussores certũ videntur promittere, si modò & is, pro quo obligentur, certum debeat: cùm alioquin ita interrogentur, *Id fide tua esse iubes?*

7 ¶Qui id, quod in faciendo, aut [c] non faciendo, stipulatur: incertum stipulari videtur, in faciẽdo: veluti fossam fodiri, domum ædificari, vacuam [d] possessionem tradi [e]. in non faciendo: veluti per te non fieri, quo minùs mihi per fundum tuum ire agere liceat: per te non fieri, quo minùs mihi hominem Erotem habere liceat.

8 ¶Qui illud aut illud stipulatur, veluti decẽ vel hominẽ Stichũ: vtrùm certũ, an incertũ deducat in obligationẽ, nõ immeritò quæritur. nã & res certæ designantur: &, vtra earũ potiùs præstanda sit, in incerto est. sed vtcumq; is, " qui " sibi electionem constituit adiectis his verbis, *Vtrum ergo velim*, potest videri certum stipulatus: cùm ei liceat vel hominem tantùm, vel decem tantùm intendere sibi dari oportere. qui verò sibi electionem [f] non constituit, incertum stipulatur.

9 ¶Qui sortem stipulatur, & vsuras quascumque: certũ [g] & [h] incertum [i] stipulatus videtur, & tot [k] stipulationes sunt, quot res " sunt."

10 ¶Hæc stipulatio, *fundum Tusculanum dari?* ostendit se certi esse: continétque, vt dominium [l] omnimodo efficiatur [m] stipulatoris quoquo modo. [n]

De alternatione. 1. De eo quod dari oportet, oportebítue.

76. *Paulus* " lib. 18. ad Edictum."

SI stipulatus fuerim illud aut illud, quod ego voluero: hæc electio personalis [o] est. & ideo [p] seruo vel filio talis electio cohæret. [q] in heredes tamen transit obligatio, & ante electionem mortuo stipulatore.

1 ¶Cùm stipulamur, quidquid [r] te dare facere oportet: id, quod præsenti die dũtaxat debetur, in stipulationẽ deducitur: nõ, vt in iudiciis, etiã futurũ. & ideo in stipulatione adiicitur verbũ *oportebit*: [s] vel ita, *præsens in diémve*. hoc ideo fit: quia qui stipulatur, quidquid te dare oportet, demonstrat eam pecuniam, quæ iam debetur. quòd si totam demonstrare vult: dicit, *oportebítve*: ita, *præsens in diémve*.

De pœna.

77. *Idem* " libro 58. ad Edictum."

AD diem sub pœna pecunia promissa, & ante [t] diem mortuo promissore, committetur pœna, licèt non sit hereditas eius adita.

De filiofamil. De tempore contractus spectando. 1. De fructib.

78. *Idem* " lib. 62. ad Edictum."

SI filiusfamilias sub condicione stipulatus, emancipatus fuerit: deinde exstiterit condicio: patri actio competit: quia in stipulationibus [u] id tempus specta-

b Imò certum, *l.5.in f.ꝟ.de re iudicata.*
c *§.vlt.Instit.eo.*
d *vide l.68.in f.ꝟ.de cõtr.empt.ad de l.95.l.11.§.ꝟ.eo.*
e Factum antequam explicetur nullum est: tota vis eius à futura perfectione pendet: datio verò ab initio dominij translationem continet, ideóque certa. *v.Corrasium hic.*
f Alternatiua est incerta, *l.7.ꝟ.de iniuriis.*
g respectu sortis.
h *v.quæ notaui ad l.30.ꝟ.de vsur.*
i respectu vsurarum: *l.31.l.41.in fine ꝟ.de vsuris: l.3.Cod.de sent. quæ sine certa quantitate.*
k id est duæ: vna scilicet sortis: altera, vsurarũ: neque enim hic plures enumeratæ.
l *l.25.in f.ꝟ.de contrah. empt.l.45.§.1.de legat.1. l.3.ꝟ.de vsur. l.167.ꝟ.de regul.*
m *l.23.ꝟ.de seruitutib.vrb.*
n atque ita indebitè, *l.49.ꝟ.de condict.indebit.*
o Electio personalis seu personæ, coherens ex contractu voluntario non transfunditur: secus si ex causa necessaria: vt si mortuo stipulatore ei succedatur post huiusmodi electionẽ datam, aut si adiudicata est electio creditori eius, *l.vlt.ꝟ.de fundo dotali.v.Zasiũ 2.Responsorum.*
p *l.141.ꝟ.eod.*
q quoties scilicet stipulati fuerint, Illud aut illud quod voluerint.
r *l.89.l.125.ꝟ.eod.*
s *l.8.ꝟ.de verb.significat.*
t *l.9.ꝟ.de nautico fœnore.*
u i.In cõtractib. condicio existẽs retrotrahitur ad tempus contractus. Cur ius aliud est in legatis, in quibus conditio existẽs retro non trahitur ad mortis vel testamẽti tẽpus, *l.18.ꝟ.de regul.iur.l.5.C.de cõdictionib.insert*? An quia in cõtractibus factũ filij versatur: In legatis nõ æquè, vt Accursius tradit ad *d.l.18*? An quia cõtractus duorũ consensu perfectus vim habet maiorẽ retrotrahendi quàm legata, quæ vnius volũtate perficiũtur, vt vult Baldus Cumanus & Zasius *nu.89*. An verò, quòd stricto iure idẽ hîc dici possit quod in legatis: æquitas verò repugnet quæ expostulat omnẽ filij industriã patri deberi, quæ nulla sit in legatis adquirẽdis, vt vult Duar. An potiùs quòd cõtractus ex re patris perfici præsumitur, quod cessat in legatis, & præsumptio sit defunctũ velle cõditionis euẽtũ expectari? cõtrahẽtes verò ab ipso cõtractus initio velle obligari, vt video Alciatũ, Corrasiũ & Cuiaciũ sentire. huius præsumptionis eã rationẽ affert Cuiacius. qui contrahit, inquit, suæ posteritati vult prospicere, *l.9.in f.ꝟ.de probat.* atqui contractus condicionalis (putà stipulatore moriente) posteritati nõ proficeret, nisi ab initio vires caperet. Is autem qui legat solum legatarium, non eius posteritatem spectat. ideóque pendente condicione mortuo legatario, legatum extinguetur. sin minus euentum condicionis expectandum esse apparet.

a Imò,non spectatur tempus contractus initi,sed ipsius existentię condicionis post emancipatum filium,*l.132.inf.ʒ.eod.l.12.§.6.ʒ.mandati.l.45.inf.ʒ.de hær.dib.instit.l.10.inf.l.47.inf.ʒ.de fideiussorib* Quin,in donatione tempus condicionis spectatur,.11.§ 2.*ʒ.de donationib.* Cur tam variè? in his legibus adquiritur actio emancipato filio post euentum condicionis,non tam ex contractu ante emancipationem inito quàm ab eodem filio post ipsam emãcipationem perfecto & absoluto.i.In aliis legibus adquiritur filio actio ex numeratione facta post emancipationem.

tur [a] quo [b] contrahimus.

1 ¶Cùm fundum stipulatus sum,non veniunt fructus,[c] qui stipulationis tempore fuerint.[d]

De procuratore.

79. *Vlpianus* [h] lib 70. ad Edictum.[e]

SI procuratori [e] præsentis [f] fuerit cautum [g]: ex stipulatu actionem vtilem [h] domino competere [i], nemo ambigit.

De oratione ambigua.

80. *Idem* [i] lib. 74. ad Edictum.[a]

QVotiens in stipulationibus [k] ambigua [l] oratio est: commodissimum est,id accipi,quo res, qua de agitur,in tuto sit [m].

De *homine sistendo.*

81. *Idem* [n] lib.77.ad Edictum.[e]

QVotiens quis alium sisti [n] promittit,nec [o] adiicit pœnam:(puta vel seruum suum [p], vel hominem liberum) quæritur,an committatur stipulatio.& Celsus ait, etsi non est huic stipulationi additum nisi [q] steterit,[r] pœnam dari,[s] in id,quanti interest sisti.contineri [f].& verum est,quod Celsus ait. nam qui alium sisti promittit, hoc [t] promittit,id se acturum vt stet.

1 ¶Si procurator sisti aliquem sine pœna stipulatus sit:potest defendi,non [u] suam, sed eius, cuius negotium gessit vtilitatem in ea re deduxisse,idque fortiùs dicẽdũ, *si quanti ea res sit* [x] stipulatio [y] proponatur procuratoris.

De re stipulatoris. 1. *De mora & rei interitu.*

82. *Idem* [a] libro septuagesimooctauo ad Edictum.[a]

NEmo rem suam [z] vtiliter stipulatur, [a] sed pretium [b] rei suæ non inutiliter.sanè,rem meam [m] mihi resti tui [c],rectè stipulari videor.

1 ¶Si post [d] moram promissoris homo decesserit: tenetur nihilo minùs, proinde ac si homo viueret. & hic [e] moram [f] videtur fecisse,qui [g] litigare maluit,quàm restituere.

De stipulatione ad alium relata. 1. *De consensu vel dissensu.* 2. *vt responsio congruat interrogationi.* 5. *De his quæ non sunt in commercio.De mutatione, vel extinctione rei,& eiusdem refectione. De re futura.* 6. *De concursu duarum causarum.* 7. *De homine mortuo.* 8. *De ancilla sistenda.*

83. *Paulus* [a] libro septuagesimosecundo ad Edictum.[a]

INter stipulantem & promittentem negotium contrahitur.itaque alius [h] pro alio promittens, daturum factumve eum, non obligatur. nam de se quemque promittere oportet.& qui spondet, dolum malum abesse abfuturúmque esse:non simplex abnutiuum [i] spondet: sed curaturum [k] se,vt dolus malus absit Idémque in illis stipulationibus,*Habere licere:item neque per te, neque per heredem tuum fieri,quo minus fiat.*

1 ¶Si Stichum stipulatus de [l] alio sentiam, tu de alio: nihil actum erit. quod & in iudiciis Aristo existimauit. sed hîc magis est, vt is petitus videatur, de [m] quo actor sensit.nã stipulatio ex vtriusq; consensu valet.iudiciũ autẽ etiam in inuitum [n] redditur, & ideo actori potiùs credẽdum est.alioquin semper negabit reus,se consensisse.

2 ¶Si,stipulante me Stichum aut Pamphilum,tu vnum daturum te spoponderis:constat,non [o] teneri te,nec ad interrogatum esse responsum.

3 ¶Diuersa causa est summarum: veluti, *decem aut viginti dari spondes?* hîc enim,etsi decem spoponderis,rectè [p] responsum est: quia semper in summis id, quod minùs [q] est,spondere videtur.

4 ¶Item si ego plures res stipuler, Stichum putà, & Pamphilum:licet vnum spopõderis,teneris.videris enim ad vnam ex duabus stipulationibus respondisse.

5 ¶Sacram,vel religiosam rem,vel vsibus publicis in perpetuum relictam,vt forum,aut basilicam,[r] aut hominem liberum [f] inutiliter [t] stipulor:quamuis sacra, profana fieri:& vsibus publicis relicta, in priuatos vsus reuerti: & ex libero seruus fieri potest. Nam & cùm quis rẽ profanam,aut Stichum dari promisit: liberatur, si sine facto eius res sacra esse cœperit.aut Stichus ad libertatem peruenerit. Nec reuocantur in obligationem, si rursus lege aliqua & res sacra profana esse cœperit, & Stichus ex libero seruus effectus sit. quoniam vna atque eadem causa [u] & liberandi & obligandi esset,quòd aut dari non possit,aut dari possit.Nam & si nauem, quam spopondit, dominus dissoluit,& iisdem [x] tabulis compegeris:[y] quia eadem [z] nauis esset:inc peret obligari. Pro quo & illud dici posse Pedius scribit:Si stipulatus fuero ex fundo centum amphoras vini: expectare [a] debeo.donec nascatur.& si natum, sine culpa promissoris consumptum sit: rursum expectare debeam,donec iterum nascatur,& dari possit. & per has vices aut cessaturam, aut valituram stipulationem.Sed hæc dissimilia [b] sunt. adeo enim cum liber homo promissus est, seruitutis tempus expectandum non esse, vt ne hæc quidem stipulatio de homine libero probanda sit,*Illum,cum* [c] *seruus esse cœperit, dare spondes?* item, *eum locum,cum ex sacro religiosòve profanus esse cœperit, dari?* quia nec præsentis tẽporis obligationẽ recipere potest:& ea dumtaxat,quæ naturá sui possibilia [d] sunt, deducuntur in obligationem,vini autem non speciem,sed genus [e] stipulari videmur,& tacitè in ea tempus continetur. homo liber certa specie continetur. & * casum [f] aduersámque fortunam spectari hominis liberi, neque ciuile neque naturale est. nam de his rebus negotium rectè geremus,quæ [g] subiici vsibus dominióque nostro statim possunt, & nauis si hac mente resoluta est, vt in alium vsum tabulæ destinarentur:licèt mutato consilio perficiatur:tamen & perempta prior nauis, & hæc alia dicenda est.sed si reficiendæ nauis causa omnes tabulæ refixæ sint, nondum intercidisse nauis videtur. & compositis rursus,eadem [h] esse incipit [i]. sicuti de ædibus [k] deposita tigna eâ mente vt reponantur,ædium sunt. sed si vsque ad aream deposita sit,licèt eadem materia restituatur,alia [l] erit.Hic tractatus etiã ad prætorias stipulationes pertinet,quibus de re rest tuenda cauetur,&,an eadem res sit,quæritur.

6 ¶Si rẽ,quã ex causa lucratiua stipulatus sum,nactus fuero ex causa lucratiua [m]:euanescit stipulatio. sed si heres extitero,dominio extinguitur stipulatio.Si verò à me herede defunctus eam legauit, potest agi ex stipulatu. Idémque esse,& si sub condicione legata sit:quia& ipse debitor rẽ sub cõdicione legatã dedisset,nõ liberaretur.[n] sed si condicione deficiente remanserit, petitio infirmabitur.

7 ¶Stichum,qui decessit,si stipuler:si quidem condici etiam mortuus potuit,vt furi [o]: vtiliter [p] me stipulatum, Sabinus ait. si verò ex aliis causis inutiliter: quia etsi deberetur,morte promissor liberetur.Idem [q] ergo diceret, & si morâ factâ defunctum [r] stipularer.

8 ¶Si quis ancillam sistere se in aliquo loco promiserit [f],quæ prægnas erat:etsi sine partu eam sistat,in eadem causa eam sistere intelligitur.[t]

b *l.18.inf.l.144.inf.ʒ.de regul.iur.*

c *l.38.§.7.ʒ.de vsuris.*

d Quínam illi sunt?An pendentes? hi pars fundi sunt,*l.44.ʒ.de rei vindic* & cum fundo alienato transeunt, *l.vlt.§.6.ʒ.quæ in fraud.credit.l.13.Cod.de act.empt.* Fundus est etiã quidquid solo continetur,*l.115.ʒ.de verb.signif.* An demessi? at hi non sunt fundi.nulli igitur?Imò, pendentes hic veniunt.Cur ita ius est? aliud est in reali actione & ex empto, seu contractib. bonę fidei:aliud in contractib. stricti iuris. In stipulatione quę est stricti iuris, verba restrictè interpretamur,*l.99.ʒ.eo.*

e De aduocato præsentis v. legem 1. *C.de errore aduocat.*

f non refragantis, *l.58 ʒ de procur.l.5.ʒ.de stipul.prætor.* Nam facta absentis nomine, ad quiruntur sine cessione ,*l.49.in f.ʒ.de acquir. possess.*

g stipulatione condicionali sc. *Corras.* & ex re ipsius domini *Cuiac.* adde & si rem suam donans alteri seruare non possit, *l.13 §.25.ʒ.de act.empt.l.18.inf.ʒ.de damno.*dic idẽ in procuratore militis, *l.26.ʒ de reb.cred.*

h non directã, si strictum ius intueamur.

i iis casibus sc. de quibus diximus.

k *l.34.ʒ.de reg.iur.* & testamentis,*l.3.ʒ de testamento militis.*

l fortè propter ὁμωνυμίαν ἀμφιβολίαν,σύνθεσι. De ambigui effectu adde legem 3.*ʒ.de reb.dub.l.125.inf.ʒ.de verb.signif* de obscuro,*l.22.inf.ʒ.de fideicomm.libert.l.9.ʒ.de regul.* m i.ne pereat,*adde l 67.ʒ.de regul.*dummodo interpretatio ad flagitium nos non deducat,*l 12.ʒ de reb.dubiis.*

n *l.38 §.24.ʒ.eod.*

o *l.pen ʒ.si quis cautionib.*

p putà in causa noxali,*l.2.§ 1.ʒ.si ex noxali.*aliàs non sistitur, *l.13.ʒ.si quis cautionib.l.6.C.de iudiciis.*

q Id quod interest pœnæ subsidium est. r *al.*stiterit.

f *l.135.§.3.ʒ.eo* quod in quacumque stipulatione facti euenit.*l.13.inf.ʒ de re iudic.*

t Nota effectum cautionis sisti,*l.14.inf.ʒ si quis cautionibus.*

u Procurator censetur non suo,sed procuratoris agere,nomine domini ,*l.27.l 28.ʒ.de procurat.*

x his verbis continetur vera rei æstimatio, *l.18.ʒ. de dolo.* quæ interdum rem excedit,*l 4 § 4.ʒ.de damno.*

y stipulatio opponatur procuratoris *vulgat.* stipulatoris proponatur procurator *Corras.* z *v.l.29.§.1 ʒ.eod.l.15.ʒ.depositi l.1 §.10.ʒ de oblig.§.2.Instit.de inutilib.* adde ibidem Theophilum.

a nisi sua intersit ex alio iure quàm domini,putà possessoris, *l 2.ʒ.de condict.triticaria.*aut si restitutionem dominij stipulèr.

b Cur ita? An non pretium in rei locum succedit? vtique interdum : sed tamen pretium multum differt à re ipsa,*v.l.48.inf.ʒ.de furtis.*

c *l.23.ʒ.eod l.5.ʒ.de reb.credit.*

d *l.28.inf.ʒ.de acquir.poss.*

e *v.quæ notaui ad l.1.§ 35.ʒ.de vi & vi.*

f Moram facere intelligitur qui maluit litigare,quàm restituere.

g *v.l 16.ʒ.de re vindicat.*

h *v.l.38.ʒ.eod.*

i ἀποφατικὸν siue negans sicut Florẽtinus Caper in libro de orthographia scripsit duplicẽ abnutiuã pro negatione accipi, *v. Cuiac. ad l.38.ʒ.eod.*Cõfestiua seu cõfessoria vox fit ex duplici abnutiua.ἀπαρνητικόν, in glossis etiam dicitur abnutiuum, *v. Cuiac.10.obs 26.* Porrò abnutare est sæpius abnuere. *Festus* Martianus Capella, oratio abnutiua. Abnuitio dicitur Festo: cui opponitur adnuere.

k *l.50.ʒ.eod.*

l *l.7.inf.ʒ.de dolo.*

m *v.l.61.l.66.ʒ.de iudiciis.*

n Cùm inuito agimus,cùm inuito non contrahimus.

o Imò tenetur § 18. *vers.si verò vnum ex his Instit. de inutilib.stipulat.*

p ¶*l.12.ʒ.eod.*

q *v.l.12.ʒ.eod.*

r *l 137.§ 6.ʒ.eo.*

s *v.t. Instit. de contr.empt.* quę &Regia Papiniano 1. *Syluarum*: locum iudiciorum *Quintil.12* foro adiunctus vt sæpius, *vt hîc & apud Vit* ... 5.Quatuor Romæ fuerunt.36. *Plin.5.* Imò plures vt ex Plinij epistolis Cornelio Nepote è viris illustrib. Suetonio & aliis potest colligi. Eadem forma Basilicæ viæ. *l.2.§.vias ʒ.ne quod in loco publico* Basilicũ, pro magno Basilicæ, pro templis : adde quæ scripsi de Basilica ad Festum.

f *l 103.ʒ.eod.*

t *§.2.Instit.de inut.lib.stipulat.*

u Contrariorum vna eadémque est causa, contraria sc. & ita Aristoteles 2. *Rhet.* 19. ἡ γὰρ αὐτὴ δύναμις ἐναντίων ἡ ἐναντία. Obligamur,quia dare possumus:liberamur,quia dare non possumus,*v Cuiac.hic.*

x atqui vsufructu nauis legato,si ea dissoluta est,vsusfructus perit,licèt iisdem tabulis (nulla præterea adiecta) restituta sit,*l 10.§.7.ʒ.quibus mod.vsuf.*

y *al.*compegerit:aliud erit si non restaurata sit,*l 88 §.2.ʒ.de legat.3.* Aliud etiam erit si restaurata est, cùm antea dissoluta fuisset , ea mente vt ex eius tabulis aliud quiddam fieret *ʒ.eod.*

z *l.98.§.5.ʒ.de solutionib.*

a *l.73.ʒ.eod.l.1.in f.ʒ.de cond & demonst.*

b Argumentũ à simili euanescit,allatã dissimilitudine aliqua.vide Socinũ *regula.29.*

c *§.2 inf.ʒ.de inutilib stipulat.*

d *l.7.ʒ.eod.§.1.Instit de inutilib.*

e quod non perit.

f Mortem alterius expectare vel spectare damnatio est. *vt hîc.l.9.§.2 ʒ de liberis & posthumis.*vnde quidam notant,substitutiones omnes odiosas esse, vt quæ mortis alterius captandæ occasionem præbeant de quo scripsi *ad l.41.§ 3.ʒ.de vulgari.*

g De his negotiari possumus quæ domino nostro possunt subiici.

h *d.l.98.§.5.ʒ.de solutionib.* An refecta nauis eadẽ sit necne ex placitis philosophorũ. vide Plutarchum in Theseo. i vtcunque sæpius dissoluatur & restauretur,*l.76.ʒ.de iudiciis.* k Domus restituta eadem intelligitur, si ea mente fuerat deposita vt restitueretur:sin minus,eadẽ non est l facit,*l.10 § 7.in f ʒ.quib.mod.vsufr.* m *l.56.§.7.ʒ.eod.l.17.ʒ.de oblig.& act.* n nisi ex euentu,*l.98.ʒ eod.*

o *v.l.1.& tit.ʒ de condict.furtiua.* p *l 29.ʒ.eod.* q Fur & morator æquiparantur, *v.Hotom.28.Illust fol.187.* r *l.103.inf.ʒ.eod l.1.§.9.ʒ.de obligat.§.1.Instit de inut.lib.stipul.* f is in eodem statu & causa sistere debet,*l.1.ʒ.si ex noxal.*

t Actum.n.fuit de matre tantum,aliud est in precario,*l.10 ʒ.de precario.*

De purgatione

a demonstrato sc. loco. aliàs hæc stipulatio nullius esset momenti, *l.95.l.115.* ⁊ *.eod. l.2.§.5.* ⁊ *.de eo quod certo loco.* An requiritur vt forma operis. i. longitudo & altitudo demonstretur? Ripensis post Ludouicum Romanum sufficere loci demonstrationem ait. Monetur, quòd demonstratio loci satis ostendatur per formam operis, & certitudo per artem architecturæ *Victruuius* 1.c.2.& 6.c.2. Quid? dies insulæ faciendæ debétne adiici, vt mora cōmitti posse dicatur? non est necesse, cùm dies hîc à lege subintelligatur, *l.137.§.3.* ⁊ *.eod.*

De purgatione moræ.

84. *Idem* ʺ lib. 74. ad Edictum.ʺ

SI insulam fieri [a] stipulatus sim: & transierit tempus, quo potueris [b] facere: quamdiu litem contestatus nō sim, posse te facientem [c] liberari [d], placet. quòd si iam litem contestatus sim: nihil tibi prodesse, si ædifices.

De obligationibus diuiduis & indiuiduis. 7. De eo qui curauit, ne conditio existeret.

85. *Idem* ʹ lib. 75. ad Edictum.ʺ

IN exsecutione [e] obligationis sciendum est quatuor [f] causas esse. nam interdum est aliquid, quod a singulis heredibus diuisum [g] consequi possumus aliud [h], quod totum peti necesse est, nec diuisum præstari potest. aliud [i], quod pro parte petitur, sed solui nisi [k] totum non potest. aliud, [l] quod solidum petendum est, licèt in solutionem [m] admittat [secutionem [n].]

1 ¶Prima species pertinet ad promissorem pecuniæ certæ. nam & petitio & solutio ad portiones [o] hereditarias spectat.

2 ¶Secunda ad opus, quod testator fieri iusserit, nam singuli heredes in solidum tenentur: quia [p] operis effectus in partes scindi non [q] potest.

3 ¶Quòd si stipulatus fuero, *Per te heredémve tuum non fieri, quo minus eam agam: si aduersus ea factum sit, tantum dari?* & vnus ex pluribus heredibus promissoris me prohibeat: verior est sententia existimantium, vnius [r] facto omnes teneri. quoniam licèt ab vno prohibeor, non tamen in partem prohibeor. sed ceteri familiæ herciscundæ iudicio sarcient damnum.

4 ¶Pro [f] parte ʺ autem ʹ peti, solui autem nisi totum nō potest: veluti cùm stipulatus sum hominem [t] incertum. nam petitio eius scinditur, solui verò nisi solidus non [u] potest. alioquin in diuersis [x] hominibus rectè partes soluentur: quòd non potuit defunctus facere, ne, quod stipulatus sum, consequar. Idem iuris est, & si quis decem ʺ millia ʺ aut hominem promiserit.

5 ¶In solidum verò agi oportet, & partis solutio adfert liberationem. cùm ex causa euictionis [y] intendimus. nam auctoris [z] heredes [a] in solidum denuntiandi sunt: omnésque debent subsistere: & quolibet [b] defugiente omnes tenebuntur. sed vnicuique [c] pro parte hereditariâ præstatio iniungitur.

6 ¶Item si ita stipulatio facta sit, *Si fundus Titianus datus non [d] erit, centum dari?* nisi totus detur, pœna committitur centum. nec prodest, partes fundi tradere, cessante vno. quemadmodum non [e] prodest ad pignus liberandum, partem creditori soluere.

7 ¶Quicumque sub condicione obligatus, curauerit, [f] ne condicio exsisteret: nihilo minùs obligetur.

De numero stipulationum.

86. *Vlpianus* ʺ lib.79. ad Edictum.ʺ

QVod dicitur [g], tot stipulationes esse, quot res: ibi locum habet, vbi res exprimuntur stipulationi. ceterùm, si non fuerint expressæ, vna est stipulatio.

De re stipulatoris futura.

87. *Paulus* ʹ lib.75. ad Edictum.ʺ

NEmo rem suam [h] futuram in [i] eum casum, quà [k] sua fit, vtiliter stipulatur.

De mora de fideiussore hominem debitam interficiente.

88. *Idem* ʺ lib. 6. ad Plautium.ʺ

MOra rei fideiussori quoque nocet [l]. Sed si fideiussor seruum obtulit [m], & reus moram fecit: mortuo Sticho, fideiussori succurrendum est. Sed si fideiussor hominem occiderit [n]: reus liberatur, fideiussor autem ex stipulatione conueniri potest.

De eo quod dari oportet oportebitue.

89. *Idem* ʺ lib. 9. ad Plautium.ʺ

SI à colono, cui fundum in quinquennium locaueram, post tres annos ita stipulatus fuero, *Quicquid* [o] *te dare facere oportet?* non amplius in stipulationem deducitur, quàm quod iam dari oportet. ʹ in stipulatione enim deducitur, quod iam dari oportet. ʺ si autem adiiciatur, *oportebitve*: etiam futura [p] obligatio deducitur.

De vsuris.

90. *Pomponius* ʺ lib.3. ex Plautio.ʺ

CVm stipulati sumus pro vsuris legitimis pœnam in singulos menses, si sors soluta non sit: etiam si sortis obligatio in iudicium [q] sit deducta, adhuc tamen pœna crescit: quia verum est, solutam pecuniam non esse.

De periculo rei debitæ & mora.

91. *Paulus* ʺ lib. 17. ad Plautium.ʺ

SI seruum stipulatus fuero, & nulla mora intercedente seruus decesserit: si quidem occidat [r] eum promissor, expeditum est. sin autem negligat [f] infirmum: an teneri debeat promissor? considerantibus; vtrùm: quemadmodū in vindicatione [t] hominis, si neglectus à possessore, fuerit, culpæ huius nomine tenetur possessor: ita & cùm dari promisit: an culpa, quod ad stipulationem attinet, in faciendo accipienda sit, non in faciendo. quod magis probandum est. quia [u] qui dari promisit: ad dandum non faciendum tenetur.

1 ¶Sed si sit quidē res in rebus humanis, sed dari non possit: vt fundus religiosus, (puta) vel sacer factus, vel seruus manumissus, vel etiam ab hostibus [x] si capiatur: culpa in hunc modum diiudicatur: Vt si quidem ipsius promissoris res vel tempore stipulationis, vel postea fuerit: & quid eorum acciderit: nihilo minùs teneatur. Idémque fiat, & si per alium, posteaquàm ab hoc alienatus sit, id contigerit. Sin autem alienus fuit, & ab alio tale quid accidit: non tenetur: quia nihil fecit. nisi ʺ si, ʺ posteaquàm moratus [y] est solutionem, aliquid huiusmodi acciderit. quam distinctionem & Iulianus sequitur. Item si homo, qui fuit promissoris, ex præcedenti causa ablatus ei fuerit, quòd statuliber fuit, perinde habendus sit, ac si alienū promisisset: quà sine facto ipsius desiit eius esse.

2 ¶De illo quæritur: an & is: qui nesciens se debere, occiderit: teneatur [z] quod Iulianus putat in eo, [a] qui, cùm nesciret à se petitum codicillis, vt restitueret [b], manumisit [c].

3 ¶Sequitur videre de eo, quod veteres constituerunt, quotiens [d] culpa interuenit debitoris, perpetuari obligationem, quemadmodum intelligendum sit. & quidem si effecerit promissor, quo minùs soluere possit: expeditum intellectum habet constitutio [e], si [f] verò moratus sit tantùm: hæsitatur, an, si postea in mora non fuerit, extinguatur superior mora. & Celsus adolescentes scribit, eum, qui moram fecit in soluendo Sticho, quem promiserat, posse [g] emendare eam moram postea offerendo. esse enim hanc quæstionem de bono [h] & æquo. in quo genere plerumque sub [i] auctoritate iuris scientiæ perniciosè (inquit) erratur. & sanè probabilis [k] hæc sententia est. quam quidem & Iulianus sequitur. nam dum quæritur de damno, & par vtriusque causa sit: quare non potentior sit, qui teneat, [l] quàm qui persequitur.

4 ¶Nunc videamus, in quibus personis hæc constitutio locum habeat. quæ inspectio duplex est: vt primò quæramus, quæ personæ [m] efficiant perpetuam obligationem: deinde quibus eam [l] producant. Vtique autem

---

a debétne adiici, vt mora cōmitti posse dicatur? non est necesse, cùm dies hîc à lege subintelligatur, *l.137.§.3.* ⁊ *.eod.*
b *d.§.3.*
c Facere videtur, qui in publico apparatum ædificandi posuit, *l.1.§.3.* ⁊ *.de pollicitationib.* qui iam inchoauit ipsum ædificium. nam qui iam perfecit, fecisse non facere videtur. sic sentio Stipulatore (mora promissoris perspecta) patiente postea promissorem ædificare, liti tacitè renunciatū: agente illico post moram, nō audiri promissorem facere volentem, *vt hic:* nisi eodem instanti non multò post paratus sit ædificare. Eo enim casu iudex æqui studiosus modici temporis morā facilè negliget, *l.135.§.2.inf.* ⁊ *.eod.*
d à quo? à pœna in obligationem deducta.
e i. petitione & solutione, quam Græci vocant ἐκβιβασμόν.
f Obligatio certæ quantitatis dandæ, diuidua est obligatione & solutione: faciendi, penitus indiuidua est, *vt hic & §.1.2.3.* ⁊ *.eod.* Quid certe speciei obligatio? *vide l. stipulatus §.1.* ⁊ *.de solutionibus.*
g diuisim *Vulgat. Hal.* Hæc est prima species executionis, Peti pro parte, Solui pro parte.
h Secunda species executionis, Peti solidum, Solui solidum.
i Tertia species executionis, Peti pro parte, & Solui solidum.
k *l.2.§.1.* ⁊ *.eod l.15.* ⁊ *.de legat.2.*
l Quarta species executionis, Peti in solidum, & Solui pro parte.
m *al.* in solutione.
n *al.* sectione.
o sensus est, Singulos heredes promissoris conueniri pro hereditaria parte ex lege 12. tabularum, *l.35.§.1.* ⁊ *.de heredib. instit.*
p Indiuiduum id dicimus, cuius effectum diuidi non potest. vnde rursus notant, factorum obligationem, indiuiduam esse.
q *l.72.* ⁊ *.eod. l.11.§.24.* ⁊ *.de legat.3.*
r *l.2.§.5.l.4.§.1.* ⁊ *.eod. l.25.§.12.* ⁊ *.familiæ.*
f *l.4. in f.* ⁊ *.eod.*
t Obligatio generis & alternatiua, qua petitionem seu petendi facultatem spectamus, diuidua est: qua solutionem, indiuidua.
u *l.9. inf.* ⁊ *.de solutionib.*
x *l.34.§.1. in f.* ⁊ *.de solutionib.*
y *v. l.5.§.vlt.* ⁊ *.eod.*
z id est venditoris.
a Denunciatio cuilibet heredum in solidum fieri debet indiuidua est denique.
b id est parte aliqua deficiente: possit enim vnius solidum defendere, *l. cum ex causa.* ⁊ *.eod.*
c *sub.* heredum.

d *l.5.§.vlt.* ⁊ *.eod.*
e *l.9.§.3.* ⁊ *.de pignorat. l.19.* ⁊ *.de pignorib.*
f *v. l.24.* ⁊ *.de conditionib. & demonst.*
g *v. l.29.* ⁊ *.eod.*
h *v. l.82.* ⁊ *.eod.*

i Paria sunt aliquid fieri tempore prohibito, & in id tempus conferri.
k quo sua fit *vulgat. Hal.*
l *v. l.49.* ⁊ *.eod. l.3.§.3.* ⁊ *.quod quisque l.24.§.1.* ⁊ *.de vsur. l.44.* ⁊ *.de oper. libert. adde Paul. 5. sent. 7.§. vlt.*
m tunc non est in mora.
n *l.13.* ⁊ *.eod. l.127. inf.* ⁊ *.eo. l.19.* ⁊ *.de dolo.*
o *v. l.76.§.1.* ⁊ *.eod.*
p *adde l.23.* ⁊ *.de seruitutib. vrb. n.*
q Lite contestata, *l.35.* ⁊ *.de vsuris*, non nouatione vsuræ currunt, *l.18.* ⁊ *.de nouationib.*
r *l.23. in f.* ⁊ *.eod. Paul. 5. sent. 7.§. vlt.* hominis occisor culpam semper admittit.
f Qui negligit infirmum tenetur de culpa, *l.226.* ⁊ *.de verb. signif.* hinc oritur prima ratio dubitandi.
t hinc altera dubitandi ratio oritur, *l.36.§.1.l.45.* ⁊ *.de rei vindicat. adde l.31.§.1.* ⁊ *.de ædilitio. l.32.§.3.l.54. inf.* ⁊ *.de heredit. petit.* sed cur non idē in promissore ac in possessore? In re aliena custodienda, cuius vindicatio alteri competit, debemus esse diligentissimi: in ea quæ non, nisi facto nostro, alteri quæri potest, licet nobis versare negligenter, quasi in re nostra, modò absit dolus aut lata culpa, *v. Cuiac. hîc.*
u sensus est, Promissorem eius tantum culpæ nomine teneri, quæ in faciendo non quę in negligendo consistit, *l.21.* ⁊ *.de hæredit. vel act. vend. adde l.13.§.2. in pr.* ⁊ *.de vsufru.* quia qui dare promisit, ad dandum, non ad faciendum, tenetur.
x Seruo capto ab hostibus sine facto promissoris cessat obligatio, nec extinguitur: facto eius capto, ad pretium tenetur.
y Post moram solutionis debitor tenetur de casu.
z vtique atqui vbi agitur de repetitione ignorans & nesciens non tenetur; *l.65.§.8.* ⁊ *.de condict. indeb. l.39.* ⁊ *.de mort. caus. v. Cuiac. hîc.*
a Hominis occisor culpam semper admittit, etiamsi debitus non sit: nisi fortasse iustam aliquam occidendi causam habuerit.
b hæreditatem sc. in qua erat seruus quem manumisit *l.25.§.2. in f.* ⁊ *.ad Trebell.*
c *§.16. Instit. de legat.*
d Ex culpa & mora debitoris, quasi perpetuatur obligatio dixi, *quasi*, quia mora purgari potest. Occisione perpetuatur planè, nec enim purgari potest.
e i. regula iuris antiqui, *l.1.* ⁊ *.de priuat. delictis.*
f Aliud est efficere quominus soluas, aliud est moram committere.
g Mora obligatione purgatur. *l.37. inf.* ⁊ *.eod. l.127.§.3.* ⁊ *.eod.*
h Æquum & bonum patitur, vt mora offerendo purgari possit.
i Sub auctoritate iuris plerumque perniciosè erratur.
k In dubio, quæ probabiliora sunt sequenda sunt.
l Vbi agitur de damno, potior est causa possessoris quàm actoris.
m *adde l.24. in f.* ⁊ *.de vsuris.*

principalis [a] debitor perpetuat obligationem. Accessiones [b] an perpetuent, dubium est. Pomponio perpetuari [c] placet, quare enim facto suo fideiussor suam obligationem tollat? cuius sententia vera est. itaque perpetuatur obligatio tam ipsorum, quàm successorum eorum. accessionibus quoque suis, id est fideiussoribus, perpetuant obligationem: quia in totam [d] causam spoponderunt.

5 ¶An filiusfamilias, qui iussu patris promisit, occidendo seruum, producat patris obligationem, videndum est. Pomponius producere putat, scilicet quasi accessionem [e] intelligens eum, qui iubeat.

6 ¶Effectus huius constitutionis ille est, vt adhuc homo peti possit. Sed & acceptum ei posse ferre creditur, & fideiussorem accipi eius obligationis nomine. Nouari autem an possit hæc obligatio, dubitationis est: quia neque hominem, qui [f] non est: neque pecuniam, quæ non debetur, stipulari possumus. ego [g] puto, nouationem fieri posse, si [h] hoc actum inter partes sit. quod " & " Iuliano placet.

De herede.

92. *Idem* ' lib. 18. ad Plautium.'

SI ita stipuler, *Per te non fieri, quo minùs mihi heredique* [i] *meo vindemiam tollere liceat?* etiam heredi datur actio.

De electione.

93. *Idem* " lib. 3. ad Vitellium."

SI sic stipulatus fuero, *Per te non fieri, quo minùs hominem ex his, quos habes, sumam* [k] ? electio mea erit.

De incerta stipulatione.

94. *Marcellus* ' lib. 3. Digestorum."

TRiticum dare oportere, stipulatus est aliquis, facti quæstio est, non iuris igitur si de aliquo tritico cogitauerit [l], id est certi generis [m], certæ quantitatis: id habebitur pro [n] expresso. alioquin si, cùm destinare genus & modum vellet, non fecit: nisi stipulatus videtur [o]. igitur ne vnum quidem modium.

De insula facienda.

95. *Idem* ' lib. 5. Digestorum."

QVi insulam fieri stipulatur: ita demum adquirit obligationem, si apparet [p], quo in loco [q] fieri insulam voluerit, si [r] & ibi insulam fieri interest eius.

De rei interitu.

96. *Idem* " lib. 12. Digestorum."

QVi seruum mihi ex stipulatu debebat, si in facinore [s] eum deprehenderit: impunè [t] eum occidit. nec vtilis actio erit in eum constituenda.

De re impossibili. 1. Si quis pro alio se soluturum spoponderit. 2. De conditione nuptiarum.

97. *Celsus* " lib. 26. Digestorum."

SI ita stipulatus fuero, *Te sisti? nisi* [u] *steteris, hippocentaurum* [x] *dari?* proinde [y] erit, atque te sisti solummodò stipulatus essem.

a Principalis debitor perpetuat suam, suique hæredis ac fideiussoris obligationem, *l.* 58. *in f.* ⁊. *de fideiussoribus*. non tamen auget, nisi fideiussor in omnem causam sit acceptus, *l.* 8. ﬀ. *de eo quod certo. l.* 54. ﬀ. *locati.*

b i. personæ quæ obligationi accedunt, vt ad promissores, mandatores, pecuniæ constitutæ rei, Nouella 4. παρεγγυητὰς vocat 5. Valerius 7. nec accessio gloriosæ illius pompæ, sed auctor spectatus est. Vulgata Editio legit accessoriæ, & malè.

c Accessionis culpa suam, suique hæredis obligationem perpetuat, non rei principalis. Culpa accessionis non nocet reo.

d *l.* 54. ﬀ. *locati.*

e Pater cùm iubet, filij accessio est, *l.* 49. ﬀ. *eo. adde l.* 42. ﬀ. *de vsuris.*

f *l.* 31. ⁊. *de nouationib.*

g Petitio, fideiussio, nouatio, acceptilatio hominis mortui culpa promissoris, valet: alioquin non valet.

h *l.* 8. §. 2. ⁊. *de nouationib.*

i potest enim quis suæ personæ hæredis personam adiungere, *l.* 38. § 14. ﬀ. *eo. l.* 39. §. 4. ﬀ. *de legat.* 1.

k hinc ratio decidendi sumitur. Seruius 5. Æneid. *Sume*, inquit verbum est Iurisconsultorũ, quo vtuntur quotiescunque legatum non ab hærede datur, sed est in accipientis arbitrio. Eodem verbo in legatis legatariis datur vindicatio & optio. 24. *Vlp* §. 3.

l vt quia de tritico tractatus habitùs fuerat inter contrahentes.

m i. certæ quantitatis. ea sumitur ex gente & bonitate.

n Stipulatio tritici sine quantitate expressa aut intellecta: est inutilis *l.* 115. ⁊. *eod.* Incerta non est quæ nõ est expressa, si modò possit intelligi ex certis cõiecturis. quid enim si frumenti tractatus ante stipulationem habitus sit?

o Imò, videtur *arg. l.* 7. ﬀ. *de tritico.*

p id autem apparere potest ex aliqua certa coniectura, *vt in l.* 39. *inf.* ﬀ. *de condit. & demonst. adde quæ notaui ad l.* 94. ﬀ. *eod.*

q *v. l.* 115. ⁊. *eod.*

r Nemo ad agendum admittitur, nisi eius intersit, *l.* 97. §. 1. ⁊. *eod.*

s *l.* 24. *in f.* ﬀ. *de pignorat. l.* 53. §. 3. ﬀ. *de legat.* 1. putà in ipsis rebus Venereis ἐπαυτοφώρῳ. *v. l.* 23. ﬀ. *de adulteriis.* adde ea quæ notaui *ad l.* 54. §. 1. ﬀ. *locati.*

t Factum legitimè pœnam non meretur, *vt hic, & l.* 4. *in f. Cod. de adulteriis.* sic Seneca. 5. *declamatione* 3. obiici non potest quod lege factum est.

u *l.* 126. *inf.* ⁊. *eod.*

x Stoici eodem exemplo vsi sunt teste Laërtio: & sceplici, teste Empyrico. §. 1. *Instit. de inutilib. stipul.* & ibi *Theophilus.* Galenus 3. *de vsu partium, &* 4. *de difficultate pulsuũ* inuehitur in Pindarum, vt qui finxerit, ex hominibus & Magnesiis equis Hippocentauros natos fuisse. Hinc Cicero 2. *de natura.* Quis hippocentaurum fuisse aut Chimæram putat? Idem *Tusculanarũ* 1. & 2 *de diuinat. &* 1. *de Natura.* & Lucretius 5. Sed neque centauri fuerant, neque tempore in vllo Esse queant duplici natura & corpore bino. Ex alienigenis meliùs compacta potestas. Verum tamen Plinius *lib.* 7. refert se sub Claudio hippocẽtaurum ex Ægypto allatum suis oculis vidisse. Quin & Claudius Cæsar in Thessalia natum hippocentaurum scripsit, eadémque die interiisse. Huic non est absimile quod refert Hyeronimus, monstrum huiusmodi ab Antonio visum. Et satyros id est homines ex capra & homine permixtos fuisse refert Plinius *ibidem* & Plutarchus *in Sylla.* Sub Constantino etiam satyrum Alexandriam perductum ex Ægypto, sale conditum & Antiochiam allatum, vt ab imperatore videretur, memoriæ proditum est, *v. Alciat.* 9. *parerg.* 18. *Corras.* 5. *Miscell.* 2. adde de hippocentauro illud Augustini *lib.* 15. *aduersus Faustum Manichæum* Christianam fidem, inquit, Hippocẽtaurum facitis nec equum perfectè nec hominem: nobis soli Christo seruire permittite.

y perinde erit *Vulgat. Hal.* hinc collige, Inutilem adiectionem non vitiare vtilem obligationem.

z ¶qua factum alienum promittitur, *l.* 38. ﬀ. *eo.*

a *vide l.* 95. *inf.* ﬀ. *eod.*

b *l.* 112. *inf.* ⁊. *eo.*

1 ¶Possum vtiliter à te ita stipulari, *Titij nomine te soluturum?* neque enim hoc simile est illi, *Titium daturum?* [z] sed ex ea stipulatione, dum [a] interest mea, agere possum, & ideò si locuples [b] sit Titius, nihil ex hac stipulatione consequi possim. quid enim mea interest, id à te fieri: quod si non feceris, æquè saluam pecuniam habiturus sum?

2 ¶*Si tibi nupsero,* [c] *decem dari spondes?* causa [d] cognitâ denegandam actionem, puto. nec [e] raro probabilis causa eiusmodi stipulationis est. Item si vir à muliere eo modo non in dotem stipulatus est

De re stipulatoris. De seruitutibus. 1. De insula fulcienda.

98. *Marcellus* " libro vigesimo Digestorum.'

EXistimo posse id, quod meum est, sub [f] condicione stipulari. item viam " stipulari " ad fundum posse, quanquam interim fundus non sit meus. aut si hoc verum non est, & alienum fundum sub condicione stipulatus fuero, ísque ex lucratiua causa meus esse cœperit: confestim perimeretur [g] stipulatio. & si fundi dominus sub condicione viam stipulatus fuerit, statim fundo alienato euanescit stipulatio. & maximè secundùm illorum opinionem, qui etiam ea, quæ [h] rectè constiterunt, resolui putant, cùm in eum casum reciderunt, à quo non potuissent consistere.

1 ¶Ex hac stipulatione, *Insulam* [i] *fulciri spondes?* quando nascatur actio, queritur. & vtique non est exspectandum, vt ruat. nec enim nihil stipulatoris interest, fultam potiùs esse, quàm non esse. nec tamen rectè agetur, si nondum præterierit temporis tantum, quo fulcire potuerit redemptor.

De interpretatione stipulationis. 1. De conditione intra diem implenda.

99. *Celsus* ' lib. 38. Digestorum."

QVidquid adstringendæ [k] obligationis est, id, nisi palàm verbis exprimitur, omissum intelligendum [l] est. ac fere secundùm [m] promissorem interpretamur: quia stipulatori liberum fuit, verba latè concipere. Nec rursum promissor [n] ferendus est, si eius intererit, de certis potiùs vasis fortè, aut hominibus actum.

1 ¶Si stipulatus hoc modo fuero, *Si intra biennium Capitolium non ascenderis dari?* non nisi præterito [o] biennio rectè petam. nam etsi ambigua verba sunt, sic tamen exaudiuntur, si immutabiliter verum fuit, te Capitolium non ascendisse.

De conditione in præteritum, vel in præsens tempus relata.

100. *Modestinus* " lib. 8. Regularum."

COndicio in [p] preteritum, non tantum præsens [q] tempus relata, statim aut peremit [r] obligationem, aut omnino non differt [s].

De puberibus.

101. *Idem* ' libro quarto de Præscriptionibus."

PVberes [t] sine [u] curatoribus suis possunt [x] ex stipulatu obligari [y].

De euictione & sumptibus litis.

102. *Idem* " libro quinto Responsorum."

VEnditores emptori cauerant pro euictione, quanti eius interesset. " sed & " pecialiter agnituros, si in lite [z] mota sumptus fecisset, emptori stipulanti promiserant.

c *l.* 32. §. 22. ﬀ. *de donat. int. vir.*

d nam si ex causa donationis stipulatio sit interposita, confertur in tempus matrimonij: ideóque nõ valet, *l.* 3. §. 10. *l.* 23. ﬀ. *de donationib. int. vir. l.* 4. *C. de donationib. ante nuptias.* si alia iusta causa fuit stipulationis interponendæ, vtique rata esse potest. Pœna constringi non possunt nuptiæ, *l.* 134. ⁊. *eo.* quas nihil vetat præmiis illici.

e id est & raro: Accursius nunquam: Alij nec rara.

f *l.* 31. ﬀ. *eod. l.* 61. ﬀ. *de contrah. empt. l.* 41. §. 2. ﬀ. *de legat.* 1.

g perimetur *Hal.*

h *l.* 140. *inf.* ⁊. *eo.* §. 2. *Inst. de inutilibus stipulat.*

i *v. l.* 72. *in pr. & f eod.*

k τὸ συμβαλλόμενον τῇ συστάσει τῆς ἐνοχῆς 11. *Eclog. &* 24. *ex lib.* 43 *tit.* 1. *c.* 98. Stipulationes dictæ quòd per eas firmitas obligationum constringitur *Paul.* 5. *sent.* 7. §. 1. hinc nonnulli colligunt, Stipulationes esse contractus stricti iuris. ideóque in stipulationibus obligationem & sententiam eatenus nasci & ferri, quatenus lingua nuncupatum est *vt hic.* secùs in bonæ fidei iudiciis. Hinc Cattellianus Cotta in memoralibus in verbo *locaui* scribit, Vineæ locatione facta colono, ea lege vt dimidiam partem fructuũ colligendorum domino daret, colonum teneri ad præstandam dimidiam aliorum fructuum, quo casu in vinea arbores plantauerit.

l *l.* 126. *in f.* ⁊. *eod. adde l.* 25. ﬀ. *de liberat.*

m *v. l.* 38. § 18. ﬀ. *eo. l.* 26. ﬀ. *de reb. dub. l.* 47. ﬀ. *de oblig. & actionib. l.* 38. ﬀ. *de pactis.*

n *adde l.* 110. *in f.* ⁊. *eod.*

o *l.* 27. *inf. l.* 72. § 1. ﬀ. *eod. l.* 6. ﬀ. *de obligat. l.* 101. ⁊. *de regul.* An idem in vsucapionibus? *v. l.* 6. ﬀ. *de vsurpationibus.*

p *v l.* 37. ﬀ. *de reb. credit.*

q In futurum tempus collatæ condiciones non sunt necessariæ. Quod futurum est, necesse non est euenire, cùm possit non euenire: & incertum id est nec verum nec falsum. Hæc est sententia Aristotelis Chrysippi & Stoicorum omnium, quam Iurisconsulti sequuntur, qui ferè omnes ab Stoicis instituti sunt. & ideo partus futuri stipulationem censent incertam, *l.* 75. ﬀ. *eod. adde l.* 26. ﬀ. *de iniusto.* A superioribus dissentit Paulus *in l.* 28. *in f.* ﬀ. *de iudiciis.* ait enim ex sententia Diodori, futura antequam fiant esse vera vel falsa v. Cuiac *hic* sic sentio, Res futuras actu nondum esse, futuras tamen, certò extituras: alioquin futuræ non sunt.

r perimit *Hal.* peremit si ita non sit. Quod non est, necesse est non esse.

s si ita sit scil. Quod est vel fuit, necesse est esse, vel fuisse, Condiciones eæ sunt necessariæ.

t aliud in pupillo. *v. hic. Cuiac. & l.* 7. *C. de contrah. stipul.*

u id est curatorem non habentes, *l.* 3. *in f.* ﬀ. *de in integrum restitut.*

x Imò non possunt: datur enim eis restitutio, *l.* 1. *in f.* ⁊. *de inutilibus stipulat. l.* 3. ﬀ. *de in integrum restit.* An dicemus obligari, *vt hic.* sed restitui ex *d. l.* 3. An verò pupillos curatorem habentes vendentes aut contrahentes non obligari: non habentes, obligari quidem sed restitui? An potius puberes sine curatoribus suis posse obligari: impuberes sine tutore non posse: & quidem illos rectè obligari sed restitui?

y nubere, *l.* 20. ﬀ. *de ritu.* & solutum accipere, *l.* 7. §. 2. ﬀ. *de minorib.* iurare, *l.* 9. §. 4. ﬀ. *de iureiur.* hæreditatem restituere, *l.* 1. §. 14. ﬀ. *ad Trebell.* adire hæreditatem *arg. l.* 27. *inf.* ⁊. *de appellationibus*, at non vendere, *l.* 3. *C. de in integ. rest.* z proprietatis scilicet.

post mor-

a ad iudicium vocantur hæredes &c. *Vulg.*
b vtpote nondum solutum ab emptore.
c sic restitue, hæredes emptoris sumptus in defensione, &c.
d Qui promittit se restiturum expensas emptori, quo casu proprietatis quæstio ei mouebitur, non intelligitur promisisse restitutionem expensarum, quas idem emptor conuentus de pretio in lite fecerit. & sic, Promissio indefinita coercetur ad speciem, iuxta naturam contractus præcedentis. Interea tamen emptor illius expensas postulabit non vi stipulationis, sed quia temere in iudicium vocauit, *l. 79. ʒ. de iudiciis.*
e *l. 83. §. 5. ʒ. eod. l. 1. §. 9. ʒ. de oblig. l. 182. ʒ. de regul. iur. §. 2. Instit. de inutilib.*
f *l. 59. l. 83. §. 1. ʒ. eod.*
g qui nec legari potest, nisi casu aliquo emi possit, *l. 9. l. 98. l. 104. §. 2. ʒ. de leg. 1. adde l. vlt. ʒ. de actionib. empti. vide quæ scripsi, ad d. l. 9.*
h expromissorem, *l. 7. §. 8. ʒ. de dolo. l. 37. inf. ʒ. de oper. libert.*
i quid si non dedit, sed simpliciter promisit? tenebitur actione in factū, *l. 3. C. an seruus ex suo facto.*
k quid si dominus moram in manumittendo faciat? conueniri potest, *l. 53. ʒ. de iudiciis. l. 1. l. 5. ʒ. de manumissionibus.*
l *l. 8. ʒ. de nautico. l. 23. ʒ. de obligat.*
m ἀνεντρέπτως, ipso iure *Cuiac. hic.*
n aliud erit si nullum fundum habuit, *l. 71. ʒ. de legat. 1. l. 6. ʒ. de auro.*
o *l. 75. ʒ. eod. l. 115. ʒ. eod. l. 69. §. 4. suprà de iure dot.*
p eiusdem heres, *l. 71. ʒ. de legat. 1.* Imò, legatarij est electio, *l. 20. ʒ. de leg. 1. §. 22. Instit. de legat.* Imò, heredis *d. l. 71. l. 32. §. 1. ʒ. de legat. 1. Dic,* Quando promittitur vel legatur incertum ex incertis (putà ex pluribus fundis vnus) promissoris est electio, *vt hic.* & hæredis, *l. 71. ʒ. de legat. 1.* Idem dicendum, si certum ex certis (putà ex pluribus Stichis vnus Stichus,) *l. 32. inf. ʒ. de legat. 1.* si incertum ex certis (putà vnus ex duobus seruis) *d. l. 20. vel* genus legatur electio est legatarij, *l. 37. ʒ. de legat. 1. §. 22. Instit. de legat. 2.*

post mortem emptoris, vnus ex venditoribus ad iudiciū vocauit [a], pretium sibi deberi dicens [b], heredes [c] eius. qui sumptus in defensione causæ factos, cùm probarent pretium solutum fuisse ex stipulatione petebant. Modestinus respondit: si [d] in [d] eas impensas venditores promiserunt, quæ ob litem de proprietate institutam factæ essent: minimè ex stipulatu peti posse, quod erogatum est, [d] dum alter ex venditoribus pretium, quod iam fuerat exsolutum, petit.

De homine libero, vel mortuo. De fundo hostium.

103. *Idem* [a] libro 5. Pandectarum. [a]

LIber [e] homo in stipulatum deduci non potest: quia nec dari oportere intendi, nec æstimatio eius præstari potest. non magis quàm si quis dari stipulatus fuerit mortuum [f] hominem, aut fundum hostium. [g]

De seruo qui pactionis pro libertate reum dedit.

104. *Iauolenus* [a] libro vndecimo ex Cassio. [a]

CVm seruus pecuniam pro libertate pactus est, & ob eam rem reum [h] dedit [i]: quamuis seruus ab alio manumissus est: reus tamen rectè obligabitur, quia non quæritur, à quo manumittatur, sed vt manumittatur. [k]

De alternatione & mora, & rei interitu.

105. *Idem* [a] libro secundo Epistolarum. [a]

STipulatus sum, Damam aut Herotem seruum dari. cùm Damam dares: ego, quo minùs acciperem, in mora fui. mortuus est Dama: an putes, me ex stipulatu actionem habere? respondit: Secundùm Massurij Sabini opinionem puto, te ex stipulatu agere non posse. nam is rectè existimabat, si [l] per debitorem mora non esset, quo minùs id, quod debebat, solueret, continuò [m] eum debito liberari.

De fundo.

106. *Idem* [a] libro sexto Epistolarum. [a]

QVi ex pluribus [n] fundis, quibus idem nomen impositum fuerat, vnum fundum sine [o] vlla nota demonstrationis stipuletur, incertum stipulatur. id est, eum fundum stipulatur, quem promissor [p] dare voluerit. tamdiu autem voluntas promissoris in [q] pendenti est, quamdiu id, quod promissum est, soluatur.

De emancipatione.

107. *Idem* [a] libro octauo Epistolarum. [a]

VTrùm turpem [r] talem stipulationem putes, an non, quæro: Pater naturalis filium, quem Titius habebat in adoptionem, heredem instituit, si patria potestate liberatus esset. pater eum adoptiuum [f] non aliàs emancipari voluit, quàm [t] si etiam dedisset, à quo stipularetur [u] certam summam, si eum manumisisset. post emancipationem adit heres filius. petit nunc pecuniam pater ex stipulatione suprà relata. respondit: Non [a] puto [a] turpem esse causam stipulationis, vtpote cùm aliter filium emancipaturus non fuerit. nec potest videri iniusta causa stipulationis, si aliquid adoptiuus pater habere voluerit, propter quod à filio post emancipationem magis curaretur. [x]

De dote, de conditione pendente ex facto incertæ personæ, 1. De obligatione collata in arbitrium debitoris.

108. *Idem* [a] libro 10. Epistolarum. [a]

ATitio ita stipulatus sum, *Si* [y] *qua mihi nupserit, decem dotis eius nomine dare spondes?* quærebatur, an consistat talis stipulatio [z]. respondit: Si stipulanti mihi dos ita promissa est, *Quamcunque vxorem duxero, dotis eius nomine decem dare spondes?* nihil in causa est, quare ea pecunia, condicione expleta, non debeatur. nam cùm condicio [a] etiam ex incertæ [b] personæ facto parere obligationem possit, veluti, *Si quis in Capitolium ascenderit, decem dare spondes? Si quis à me decem petierit, tot dare spondes?* cur non idem & in dote promissa responderetur, ratio reddi non potest.

1 ¶ Nulla promissio potest consistere, quæ ex voluntate [c] promittentis statum capit.

q *v. l. 138. inf. ʒ. eod.*
r *l. 26. ʒ. eod.*
f adoptiuus *Hal.* & rectè. *vt ʒ. eod. inf. ibi,* Si aliquid adoptiuus pater.
t *adde l. vlt. in f. ʒ quar. rer. actio.*
u id est, quàm si dedisset reum.
x Hinc Plautus *in Sticho.* Nunquam, inquit, nimis curare possunt parentem suum filiæ, *Cuiac. hîc.*
y hic fundatur sponsio nexus (Galli gage, appellant.) Huiusmodi sponsiones licitè fieri in lucta, cursu, saltu, & aliis quæ virtutis causa fiunt, refert Zasius, *hic l. 36. ʒ. de aleatorib. l. 17. in f. ʒ. de præscr.*
z vtique. atque hîc nulla subest causa promittendi, *l. 2. §. 3. ʒ. de doli mali.* Imò subest, donandi animus scilicet. Falsum est igitur quod hic dicitur ab interpretibus Za-sio & aliis condicionem esse pro causa.
a id est, stipulatio condicionalis. Idem dicendum in erogatione pietatis causa facienda, *l. 24. C. de episc.* non idem in donatione, *v. Zas. hîc.*
b Stipulatio condicionalis, in incertam personam collata valet.
c *i. si volam, l. 8. suprà de obligationib.* aliud est si dictum sit, *Cùm voluero, l. 46. §. 2. ʒ. eo.*

De alternatione.

109. *Pomponius* [a] libro tertio ad Quintum Mucium. [a]

SI ita stipulatus fuero, *Decem aut quindecim dabis* [d]? Decem debentur. Item si ita [e], *Post annum aut biennium dabis?* post biennium debentur. Quia in stipulationibus id seruatur: vt, quod minus [e] esset [f] [a] quódque longius, [g] esse videretur in obligationem deductum.

De adiecto obligationi. 1. De veste mulicbri.

110. *Idem* [a] libro quarto ad Quintum Mucium. [a]

SI mihi & Titio, in cuius potestate [h] non sim, stipuler decem: non tota decem, sed sola quinque mihi debentur. pars enim aliena [i] deducitur: vt, quod extraneo inutiliter stipulatus sum, non [k] augeat meam partem.

1 ¶ Si stipulatus fuero de te, *V estem* [l] *tuam, quæcunque muliebris est, dare spondes?* magis ad mentem [m] stipulantis, quàm ad mentem promittentis id referri debeat: vt, quid in re sit, æstimari debeat, non quid senserit promissor. itaque si solitus [n] fuerat promissor muliebri quadam [a] veste vti nihilominus debetur.

De stipulatione, per te non fieri, quominus mihi vti liceat.

111. *Idem* libro quinto ad [a] Quintum [a] Mucium.

SI stipulatus fuero, per te non fieri, quo minùs mihi illa domo vti liceat: an etiam si me non prohibeas, vxorem [o] autem meam prohiberes, vel contrà, vxore mea stipulata, me prohibeas, an committatur stipulatio? & latius [p] est hæc verba sic accipi. Nam & si stipulatus fuero, per te non fieri, quo minùs mihi via, itinere, actúque vti liceat: & [a] si [a] non me, sed alium [q] nomine meo ingredientem prohibeas: sciendum erit, committi stipulationem.

De electione & mutatione voluntatis. 1. De stipulatione satisdationis.

112. *Idem* [a] libro quintodecimo ad Quintum Mucium. [a]

SI quis stipulatus sit Stichum aut Pamphilum, vtrùm ipse vellet [r]: quem elegerit, petet & is erit solus in obligatione. An autem mutare voluntatem possit, & ad alterius petitionem transire, quærentibus respiciendus erit sermo stipulationis, vtrúmne talis sit, *Quem voluero,* an, *Quem volam.* nam si talis fuerit, *Quem voluero:* cùm semel egerit, mutare voluntatem non [f] poterit: si verò tractum [t] habeat sermo illius, & sit talis, *Quem volam:* donec iudicium dictet [u], mutandi potestatem habebit.

1 ¶ Si quis ita stipulatus fuerit, *Pro centum aureis satisdabis* [x]? & reum dederit in istam summā: Proculus ait, semper in satisdationis stipulatione venire, quod interesset [y] stipulantis: vt aliàs tota sors inesset, veluti si idoneus [z] promissor non sit: aliàs minus, si in aliquid idoneus esset debitor: aliàs nihil: si tam locuples esset, vt nostra non intersit, satis ab eo accipere: nisi quod plerunque idonei non tam patrimonio, quàm fide quoque æstimarentur.

De pœna, & de prorogatione temporis. 1. De fideiussoribus præstandis, & re vendita liberanda.

113. *Proculus* [a] libro secundo Epistolarum. [a]

CVm stipulatus sim mihi Procule, si opus arbitratu meo ante Kalendas Iunias effectum non sit, pœna, & protuli diem: putásne, verè [a] me posse dicere, arbitratu meo opus effectum non esse ante Kalendas Iunias actiones.

d ¶ & responsum sit promittiq. *l. 12. §. 83. §. 4. suprà eod.*
e *d. l. 12. inf. l. 43. inf. ʒ. suprà d. legat. 2.*
f In summis, minor in tempore, longius tempus spectatur, *v. c. 30. de regulis in 6. l. 12. suprà eod. l. 17. ʒ. de regulis iuris.*
h *adde l. 38. §. 45. suprà eod.*
i aliena in obligationem deducitur *Vulgat.* in obligatione *Hal.*
k Ius adcrescendi locum non habet in contractibus, vide tamen Socinum *regula 214.* Ancharanum. 1. *quæst. 38.* Socinus illo loco, negat superiorem sententiam obtinere in assignatione libertorum. Item in donatione facta à Principe, *l. 1. C. si liberalitatis imperialis Socius sine herede decesserit libro 10.* non obtinere quoque in vsufructu, *l. 1. inf. ʒ. de vsufru. adcrescendi:* si interfit promissoris vel stipulatoris, *l. fundus ille ʒ. de contrah. empt.* in donatione mortis causa, *l. vlt. C. de caducis tollendis.* in mortis causa capione, *l. mortis causa. ʒ. de donat. mortis causa.* sed cur ius adcrescendi locum non habet in contractibus? non Alteri sed sibi tantum quisque velle stipulari intelligitur. vide Ancharanum 1. *Quæstionum 38.*
l *v. l. 23. ʒ. de auro.*
m *l. 99. suprà eod. l. 25. suprà de legat. 3 l. 6. ʒ. de acceptilationibus.*
n *v. l. 33. suprà de auro.*
o *vide l. 2. §. 1. l. 4. §. 1. l. 8. in f. suprà de vsu. penult. suprà de vsufr. legat. l. 22. suprà de precario.*
p πλατύτερον Latitudo stricto iuri opponitur *l. 1. Cod. vt*

q *l. 20. ʒ. quemadmod. seruit.*
r *vtl. 89. paragraph. 9. l. 109. in fine suprà de legat. 1.* aliàs ea condicione detracta stipulator non eligit. Nam in disiunctiuis electio est debitoris, *l. 10. in fine suprà de iure dot.*
f *d. §. 9.*
t verbum *Volam,* est extensiuum, siue parataticum in futurum: *vt volebam* in præteritum *adde l. 2. in f. suprà quib. ex caus.*
u i. litem contestetur.
x Hæc promissio factum continet, *adde l. 68. l. 72. ʒ. eo.*
y *l. 135. §. 3. inf. ʒ. eod.*
z locuples, *l. 97. §. 1. ʒ. eo. l. 13. ʒ. de re ind.*
a non videtur committi: cùm mea voluntate prolata fit dies operis faciendi, sed tamen distingue, *vt ʒ. eo.*

cùm ipſe arbitrio meo aliam operi laxiorem dederim? Proculus reſpondit: Non ſine cauſa diſtinguendum eſt: intereſſe, vtrùm per promiſſorem mora non fuiſſet, quo minùs opus ante Kalendas Iunias ita, vti ſtipulatione comprehenſum erat, perficeretur, an, cùm iam opus effici non poſſet ante Kalendas Iunias, ſtipulator diem in Kalendis Auguſtis protuliſſet. nam ſi tum diem ſtipulator protulit, cùm [a] iam opus ante Kalendas Iunias effici non poterat: puto, pœnam eſſe commiſſam. nec ad rē pertinere, quòd aliquod tempus ante Kalendas Iunias fuit, quo ſtipulator non deſiderauit, id ante Kalendas Iunias effici. id eſt, quòd non eſt arbitratus, vt fieret, quod fieri non poterat. aut ſi hoc falsùm eſt [b]: etiam ſi ſtipulatus pridie Kalendas Iunias mortuus eſſet, pœna commiſſa non [c] eſſet: quoniā mortuus arbitrari non potuiſſet, & aliquod tempus poſt mortem eius operi perficiendo ſuperfuiſſet. & propemodum, etiam ſi ante Kalendas Iunias futurum eſſe cœpit, opus ante eam diem effici non poſſe, pœna commiſſa eſt.

1 ¶Cùm venderet aliquis, promiſit emptori fideiuſſores præſtari, & rem venditam liberari. quæ vt liberetur, nunc deſiderat emptor. in mora eſt is. qui ea ſtipulatione id futurum promiſit. quæro, quid iuris ſit. Proculus reſpondit: Tanti litem æſtimari oportet, quanti actoris intereſt.[d]

De mora.

114. *Vlpianus* " lib. 17. ad Sabinum."

SI fundum certo die præſtari ſtipuler: & per promiſſorem ſteterit, quo minùs ea die præſtetur: conſecuturum me, quanti mea interſit [e], moram facti [f] non eſſe.

De die vel loco omiſſo. De conditione negatiua.

115. *Papinianus* [g] " lib. 2. Quæſtionum."

ITa ſtipulatus ſum, *Te ſiſti* " *in* ' *certo loco: ſi non* [h] *ſteteris, quinquaginta aureos dari ſpondes?* ſi dies in ſtipulatione per errorem omiſſus fuerit, cùm id ageretur, vt certo die ſiſteres: imperfecta erit ſtipulatio: nec ſecus ac ſi, quod pondere, [i] numero, menſura continetur, ſiue adiectione ponderis, numeri, menſuræ ſtipulatus eſſem: vel inſulam ædificari, non demonſtrato loco [k]: vel fundum dari, non [l] adiecto nomine. quòd ſi ab initio id agebatur, vt quocūque die ſiſteres, &, ſi non ſtetiſſes, pecuniam dares: quaſi quælibet ſtipulatio ſub condicione concepta, vires habebit. nec antè committetur, quàm fuerit declaratum, reum promittendi ſiſti non poſſe.

1 ¶Sed & ſi ita ſtipulatus fuero, *Si* [m] *in Capitolium* [n] *non aſcenderis*, vel *Alexandriam non ieris, centum dari ſpondes?* non ſtatim committetur ſtipulatio, quamuis Capitolium aſcendere, vel Alexandriam peruenire potueris: ſed cùm certum [o] eſſe cœperit, te Capitolium aſcendere, vel Alexandriam ire non poſſe.

2 ¶Item ſi quis ita ſtipuletur, *Si Pamphilum non dederis, centum dare ſpondes?* Pegaſus reſpondit, non antè committi ſtipulationem, quàm deſiſſet poſſe Pamphilus dari. Sabinus autem exiſtimabat, ex ſententia contrahentium, poſtquàm homo potuit dari, confeſtim agendum: & tamdiu ex ſtipulatione non poſſe agi, quamdiu per [p] promiſſorem non ſtetit, quo minùs hominem daret. ídque defendebat exemplo penus [q] legatæ." Mucius " etenim, heredem ſi dare potuiſſet penum, nec dediſſet, confeſtim in pecuniam legatam teneri ſcripſit. ídque vtilitatis cauſa receptum eſt ob defuncti voluntatem, & ipſius rei naturâ. Itaque poteſt Sabini ſententia recipi, ſi ſtipulatio non à condicione cœpit, veluti [r], *Si Pamphilum non dederis, tantum dare ſpondes?* ſed ita cōcepta ſit " ſtipulatio ", *Pamphilum dari ſpondes? Si non dederis tantum dari ſpondes?* quod ſine dubio verum erit, cùm id [f] actum probatur, vt, ſi homo datus non fuerit, & homo & pecunia debeatur. Sed & ſi ita cautum ſit, vt ſola pecunia non ſoluto homine debeatur: idem defendendum erit: quoniam fuiſſe voluntas probatur, vt homo ſoluatur, aut pecunia petatur.

De fideiuſſione quanto minus à reo conſequi poterit.

116. *Idem* " libro quarto Quæſtionum"

DEcem ſtipulatus à Titio, poſtea, quanto [t] minus [u] ab eo conſequi poſſes, ſi à Mæuio ſtipularis: ſine dubio Mæuius vniuerſi periculum poteſt ſubire. ſed & ſi decem petieris à Titio, Mæuius non erit ſolutus, niſi [x] iudicatum Titius fecerit. *Paulus* notat: Non enim ſunt duo rei Mæuius & Titius eiuſdem obligationis: ſed Mæuius ſub condicione debet, ſi à Titio exigi non poterit. igitur nec Titio conuento [y] Mæuius liberatur: qui an debiturus ſit, incertum eſt. & ſoluente Titio non liberatur Mæuius, qui nec tenebatur, cùm condicio ſtipulationis deficit. [z] nec

a Qui prorogat tempus debitori cùm certum eſſet opus ſuo tempore non poſſe perfici, nō impedit pœnam committi, *adde l. 2. ſ. ſi quis cautionibus.*
b i. ſi cùm protuli diem promiſſor ſatis habuit temporis ad opus perficiendum.
c *l. 15. ſ. de nouationib. l. 6. ſ. de cond. & demonſt. adde l. 5. ſ. de precario.*
d *l. 135. §. 3. in f. ſ. eod.*
e *d. §. 3.* Id eſt rei pretium & ſi qd pluris intereſt circa rem, at non fructus vide quæ ſcripſi *ad l. 4. ſ. de vſuris.*
f *al.* factam.
g v. in hanc legem Ripenſem.
h hic agitur de ſtipulatione. pœnali in non faciendo concepta.
i putà frumentum, *l. 94. ſ. eod.*
k *l. 95. ſ. eod l. 2. §. 5. ſ. de eo quod certo loco.*
l *l. 106. ſ. eo.*
m *v. Cuiac. 14. obſ. 32.*
n *§. 4. Inſtit. eo.* Poteſtatiua eſt hæc condicio. Cur autem tam ſæpe in iure Romano huius conditionis fit mentio? nempe quia in Capitolium aſcendebant ſacrificaturi vel votū exſoluturi.
o Idem igitur eſt ac ſi quis ſtipulatus eſſet cùm morietur ſibi dari *v. Cuia. ibid.*
p *l. 72. in f. ſ. eod.*
q *l. 1. ſ. de penu legata l. 1. § 8. in f. ſ. ad l. Falcid.*
r *adde l. 44. §. 5. ſ. de obligationib.*
ſ i. cùm adiecta erit ſtipulationi pœnalis clauſula, rato manente pacto, vtraque vti licebit, *l. 10. §. 1. ſ. de pact. l. 16. ſ. de tranſact.* Cur ergo quærunt doctores, Num in dubio pœnalis ſtipulatio præcedentem nouet cùm nouatio nominatim fieri debeat? & quidē non nouari tradit Zaſius *1. Reſponſor. 4.* quia pœnę ceu acceſſoria tanti momenti eſſe non debent, vt innouent & immutent ſuum principale. Idem tamen limitat regulam in ſtipulationibus facti.
t huius articuli Theodotus Hermopolitus tres ſignificationes adfert τὸ βραδέως τὸ μὴ παντελῶς, τὸ μηδὲν ὅλως. i. qui tardè, qui partem, qui nihil omnino dat, *v. Cuiac. hîc.*
u *l. 42. ſ. de rebus creditis. l. 21. ſ. de ſolutionibus, l. 50. ſ. de verborum ſignificationibus.*
x *l. 71. §. 1. ſ. de fideiuſſ.* y *l. 60. ſ. mandati.*
z *l. 54. ſ. eod. l. 29. in f. ſ. de ſolutionib.*

Mæuius, pendente ſtipulationis condicione, rectè poteſt conueniri. à Mæuio enim, ante Titium excuſſum, non rectè petetur.

De electione, & diuiſione ſtipulationis.

117. *Idem* " libro duodecimo Quæſtionum."

SI centum homines, quos ego heréſve meus elegiſſet, ſtipulatus, antequam eligerem, duos heredes reliquero: numero [z] diuiditur ſtipulatio. diuerſum erit, ſi iam electis hominibus ſucceſſerint.

De eo qui bona fide ſeruit. 1. De verbo hodie dari. 2. De alternatione & electione.

118. *Idem* " libro vegeſimoſeptimo Quæſtionum."

LIber homo, qui bona [a] fide ſeruit mihi, quod ſtipulanti mihi promittit: propè eſt, vt omnimodo ſit vtile, quamuis ex re mea promittat. nam quid aliud dici poteſt, quo minùs liber homo teneatur? nec tamen ideo, ſi ſtipulanti eidem ex eadem cauſa ſpondeam, tenebor. quemadmodum etenim habebit eius actionem aduerſus me: quod ab alio ſtipulatus, quæreret mihi? hoc itaque [b] latere, fructuario ſeruo, vel alieno, qui bona fide ſeruit, comparabitur. ſeruus autem fructuario ſi promittat ex re ipſius, vel alienus, qui bona fide ſeruit, emptori: nulla de peculio dabitur in dominum actio nam in his cauſis domini eſſe intelliguntur.

1 ¶*Decem hodie dari ſpondes:* dixi, poſſe vel eo [c] die pecuniam peti. nec videri præmaturiùs agi, non finito ſtipulationis die. quod in aliis temporibus iuris eſt. nam peti non debet, quod intra tempus comprehenſum ſolui poteſt. in propoſito enim diem non differendæ actionis inſertum videri, ſed quo præſens oſtendatur eſſe reſponſum.

2 ¶*Decem mihi aut Titio, vtrum ego velim. dare ſpondes?* [d] ex eo, quod mihi dandum eſt, certi ſtipulatio eſt ex eo, quod illi ſoluendum [e], incerti. [f] finge, mea intereſſe, Titio [g] potiùs, quàm mihi, ſolui: quoniam pœnam promiſeram, ſi Titio ſolutum non fuiſſet.

De doli clauſula.

119. *Idem* " libro trigeſimoſexto Quæſtionum."

DOli [h] clauſula, quæ ſtipulationibus ſubiicitur, non pertinet ad eas partes ſtipulationis, de [i] quibus nominatim cauetur.

De tacita conditione ad præſens tempus relata.

120. *Idem* " libro trigeſimoſeptimo Quæſtionum."

SI ita ſtipulatus fuero, *Hanc ſummam centum aureorum dari ſpondes?* etſi [k] maximè ita exaudiatur ille ſermo, *Si modo centum aureorum eſt:* non facit condicionem hæc adiectio. quoniam, ſi centum non ſint, ſtipulatio nulla [l] eſt. nec placuit, inſtar habere condicionis ſermonem, qui non [m] ad futurum, ſed ad præſens tempus refertur, etſi contrahentes rei veritatem ignorant.

De doli cauſula. 1. De conditione, ſi concubinæ conſuetudo repetatur. 2. De verbo cum morieris. 3. De doli clauſula, & de heredibus.

121. *Idem* " lib. 11. Reſponſorum."

EX ea parte cautionis, *Dolúmque malum huic rei promiſſioníſque abeſſe abfuturúmq. eſſe, ſtipulatus eſt ille, ſpopondit ille*, incerti [n] agetur, ſtipulationis vtiliter interponendæ gratia.

1 ¶Mulier [o] ab eo, [p] in cuius matrimonium [q] conueniebat, ſtipulata fuerat ducenta, [r] ſi concubinæ [ſ], tempore matrimonij, [t] conſuetudinem repetiſſet [u]. nihil cauſæ eſſe " reſpondi ", cur [ex ſtipulatu,] quæ ex bonis [x] moribus concepta fuerat, mulier impleta condicione, pecuniam adſequi non poſſit.

2 ¶In inſulam deportato reo promittendi, ſtipulatio ita concepta, *cum morieris dari?* non niſi moriente [y] eo committitur.

3 ¶Ex facto rei promittendi, doli ſtipulatio heredem [z] eius tenet, ſicut ex ceteris aliis contractibus, veluti mandati, depoſiti.

a *l. 54. ſ. de adquiren. rer. dom.*
b ſimilis eſt dicendi forma in lege 49. *in f. ſ. de fideiuſſorib.*
c eodem die: *Vulgat. Hal.* Imò, non eodem die. Nam qui hoc anno vel hoc menſe dare promiſit; non tenetur niſi omnibus partibus, anni vel menſis præteritis *§. vlt. inſt. de inutilib.* ſolue verbum *hodie* ſignificat idem quòd *nūc*, nec dilationis ſed demonſtrationis cauſa ponitur.
d quæritur, An mihi inuito poſſis ſoluere? vtique, niſi aliud cautum ſit.
e Titius. n. eſt adiectus ſolutionis cauſa.
f atqui certa eſt quantitas nempe decem. Ergo & certi actio cōpetere debet, *l. 75. ſ. eod.*
g *vide l. 24. ſ. de regulis iuris.*
h *l. 22. ſ. eod. l. 121. l. 135. in f. ſ. eo. l. 3. C. de recept. arbitr.*
i *v. l. 53. ſ. eo.*
k i. licet ex mēte contrahentium hunc ſermonem (qui ſequitur) ineſſe interpreter.
l Imò valet, *l. 108. §. 10. ſ. de leg. 1.*
m *v. l. 100. ſ. eod. l. 37. ſ. de reb. cred. l. 80. ſ. de cond. & demonſt.*
n Qui promiſit dolum abeſſe & abfuturum, ſi nō ſeruat, conuenietur actione incerti ad intereſſe.
o cùm nuberet ſcilicet.
p i. à viro.
q in cuius manum conueniebat. *Cuiac. 9. ad Vlp. & ſic editio Hugonis à Porta.* in cuius matrimonio conueniebat *Vulgat. Hal.*
r pœnæ ne ſc.
ſ tunc, à ſe & propter nuptias reiectæ.
t i. poſt nuptias.
u fingamus virū diutius concubina carere non potuiſſe, & concubinam reduxiſſe, an ex hac ſtipulatione cū eo agi poteſt?
x ſit. n. contra bonos mores, ſi quis vxori adiūgat concubinā. Ex hoc loco notare poſſumus malè conſtitutionem de concubinis quæ extat *in l. 1. C. de concubinis.* Conſtantino tribui, cùm eam, ante Conſtantinum obtinuiſſe hic locus indicet & lex vltima *in f. ſ. de diuortiis & Paul. 2. ſent. 20. §. vnico.*
y naturaliter. Caſus mortis nō trahitur ad caſū deportationis *vt hîc & l. 77. §. 4. ſ. de leg. 2. l. 59. §. 1. ſ. de cond. & demonſt.* Imò trahitur, *l. 13. §. 1. ſ. de donat. int. vir. l. 29 §. 5. in f. ſ. de liberis l. 15. ſ. quando dies legat.* quin, comparatur depórtatio morti, *v. l. 1. § 8. in f. ſ. de bonor. poſſ. contra tab. v. hîc. Cuiac.*
z *l. 49. ſ. de obligationib.*

De oblatione

De oblatione pecuniæ debitæ.

122. *Scæuola* libro vigesimooctauo Digestorum.

QVi [a] Romæ mutuam pecuniam [b] acceperat, soluendam in longinqua prouincia [c] per [d] menses tres: eámque ibi dari stipulanti spopondisset : post paucos dies [e] Romæ testato creditori dixit, paratum se esse, Romæ [f] eam numerare, detracta ea summa, quam creditori suo vsurarum nomine dederat [g]. quæsitum est: cùm in integrum summam [h], qua stipulatione obligatus est, obtulerit : an eo loco [i], in quo soluenda promissa est, sua die [k] integra peti posset. respondit, posse stipulatorem sua die ibi [l], vbi soluendam stipulatus est, petere.

1 ¶ Callimachus [m] mutuam pecuniam nauticam [n] accepit à Sticho seruo Seij in prouincia Suria, ciuitate Beruto vsque Brentesium [o]: idque creditum esse in omnes nauigij dies ducentos sub [p] pignoribus & hypothecis mercibus a Beruto comparatis, & Brentesium perferendis, & [q] quas Brentesio empturus esset, & per nauem Beruto inuecturus: conuenítque inter eos : vti : *cùm Callimachus Brentesium peruenisset : inde intra idus Septembres* [r], *quæ tunc proximæ futuræ essent, aliis mercibus emptis, & in nauem missis, ipse in Suriam per nauigium proficiscatur: aut : si intra diem suprascriptam non reparasset* [s] *merces, nec enauigasset de ea ciuitate, redderet vniuersam continuò pecuniam, quasi perfecto nauigio : & præstaret sumptus omnes prosequentibus* [t] *eam pecuniam, vt in vrbem Romam eam deportarent. eáque sic rectè* [u] *dari fieri fide roganti Sticho seruo Lucij Titij* [x] *promisit Callimachus.* & cùm [y] ante idus suprascriptas secundùm conuentionem mercibus in nauem impositis, cum Herote [z] conseruo [a] Stichi, quasi in prouinciam Suriam peruenturus enauigauit [b]: quæsitum est: naue submersa : cùm secundùm cautionem Callimachus merces [debito] perferendas in nauem misisset [c] eo tempore, quo iam [d] pecuniam Brentesio reddere Romæ perferendam deberet: an [e] nihil prosit Herotis consensus, qui cum eo missus erat, cuíque nihil ampliùs de pecunia suprascripta post diem conuentionis permissum, vel mandatum erat, quàm vt eam receptam Romam perferret : & nihilominùs actione ex stipulatu Callimachus de pecunia domino Stichi teneatur. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, teneri. Item [f] quæro : si, Callimacho post diem suprascriptam nauigante, Heros suprascriptus seruus consenserit : an actionem domino suo semel adquisitam adimere potuerit. respondit, non potuisse : sed fore exceptioni locum, si [g] seruo arbitrium datum esset eam pecuniam quocumque tempore in quemuis locum reddi.

2 ¶ Flauius Hermes hominem Stichum manumissionis causa donauit [h], & ita de eo stipulatus est : *Si hominem Stichum, de quo agitur, quem hac die tibi donationis causa, manumissionisque dedi, à te heredéque tuo manumissus vindictáque liberatus non erit : quod dolo malo meo non fiat. pœnæ nomine quinquaginta, dari stipulatus est Flauius Hermes, spopondit Claudius.* quæro, an Flauius Hermes Claudium de libertate Stichi conuenire potest. respondit, nihil proponi, cur non potest. [i] Item quæro : an : si Flauij Hermetis heres à Claudij herede pœnam suprascriptam petere voluerit : Claudij hæres libertatem Sticho præstare possit, vt pœna liberetur. respondit, posse. Item quæro, si Flauij Hermetis heres cum Claudij herede ex causa suprascripta nolit agere : an nihilominùs Sticho libertas ex conuentione, quæ fuit inter Hermetem, & Claudium, vt stipulatione, suprascripta ostenditur, ab herede Claudij prestari debeat. respondit, debere.

3 ¶ Coheredes, cùm prædia hereditaria diuiserant [k], vnum prædium commune [l] reliquerunt sub hoc pacto : *vt,* [m] *si quis eorum partem suam alienare voluisset, eam vel* [n] *coheredi suo, vel eius successori venderet centum vigintiquinque.* quòd si quis aliter fecisset, pœnam centum inuicem stipulati sunt. quæro : cùm coheres mulier coheredis liberorum tutores [o] sæpiùs [p] testatò [q] conuenerit : & desiderauerit, vt secundùm conuentionem aut ement, aut vendent : híque nihil tale fecerint : an, si mulier extero vendiderit pœna ab ea centum exigi possit. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, obstaturam doli [r] mali exceptionem.

4 ¶ Agerius [s] filiusfamiliàs seruo publij Mæuij stipulanti spopondit, *se daturum, quidquid patrem suum*

a Huius legis nouam interpretationem vide apud Antonium Fabrum 1. *Coniecturarum* 1.
b putà trecentos aureos.
c putà Ephesi.
d post menses tres, *Vulgat. Haloand* & malè. Per tres menses, id est, tribus pensionibus vt Græci, *διὰ τριῶν μηνῶν*, *l.* 12. š. *de vsuris. adde l.* 40. š. *de rebus credit.*
e putà cùm nõdum existeret primus mẽsis, nondúmque vllæ deberentur vsuræ.
f Huiusmodi oblatio debitori non prodest. offert enim incongruo loco & tempore.
g id est, prorogauerat. licèt enim vsuras dare pro mutuo, *l.* 57. š. *de pactis: l.* 2. §. 6. š. *de doli excep. l. vltim. Cod. de vsuris.* siue vt Seneca loquitur in antecessum, *ἐν προχρείᾳ*.
h id est, cum integram summam obtulerit. hinc sumitur ratio decidendi, cuius is est sensus, Debitor (cui soluẽdi ius est trinis pensionibus. sed tamen loco creditori vtili, putà Ephesi) si ante finitum tempus, integram summam creditori obtulerit alio loco quàm Ephesi, creditorem cogere non potest vt pecuniam accipiat: quinimò antè statutum tempus Ephesi in integram summam à creditore conueniri potest. Hinc constat debitorem offerendo integram pecuniam sibi præiudicium attulisse. nam si nihil obtulisset, primo mense vna tantùm portio fortè ab eo peti posset, *l.* 8. §. 3. *in fin.* š. *de pignor. vide Cuiac. hîc.*
i Ephesi.
k id est, primo mense.
l vt alibi, ei inuito, solui non possit, *l.* 9. š. *de eo quod certo: l.* 16. §. 1. ĵ. *de fideiussoribus.* volenti possit, *l.* 137. § 2. ĵ. *eodem.*
m facti narratio.
n id est, ea lege acceptam vt quandiu nauigaretur tamdiu pecuniæ periculum ad creditorem pertineret, *l.* 2. š. *de nautico fœnore.* In eo enim differt creditum nauticũ, est periculo creditoris: terrestre, periculo debitoris. hoc, *ἐπικίνδυνον*; illud, *ἀκίνδυνον*. Ea quæ non sunt periculo creditoris à Rhodiis vocantur *ἔγγαια καὶ ἀκίνδυνα*. Ex ea differentia duæ aliæ nascuntur, vt nauticæ vsuræ ex pacto, *l.* 7. š. *de nautico:* vt infinitæ & immensæ debeantur. *Paul.* 2. *sentent.* 14. §. 3. *in fin.* vt ita magis ferat qui maius periculum adit.
o id est, Brundusium, quæ Græcis *Βρεντήσιον*: Festo, Brenda.
p ita solebant credere, *l* 4. *l.* 6. š. *de nautico.*
q hinc innuitur fœnus *ἀμφοτερόπλουν*. Nam sciendum est creditorem nauticum interdum periculum suscipere in omne nauigationis tempus, *vt hîc*: vel incertum portum. Ideò Græcis duo pecuniarum nauticarum genera, *ἑτερόπλοια*, & *ἀμφοτερόπλοια*, id est, in quibus reditus & remeatus periculum suscipitur.
r adiecta est illa condicio prouidenter, vt intra idus Septembres Brentesio vela solueret euitandi periculi causa, quòd, post id ferè tempus, à mari summum immineret periculum, imminentibus vergiliis, vt notauit Alciatus, 10. *Parerg.* 19.
s id est, emisset, *vt l.* 9. § *penult.* š. *de statulib.* Libertas pecunia reparari non potest. vbi Græci *lib.* 48. *Basilicων.* vertunt *ἀγοράζεσθαι ἀντιγοράζειν* & *ἀντιπωλίζασθαι*. *Horat.* viua syra, reparata merum Cicero 3. *in Verrem.* ex agro reparare.
t Prosequi est in iudicio petere.
u Rectè dari, hoc est. hac ipsa nominatim formula creditores sibi stipulabantur, *vt hîc dixi ad l.* 11. §. 2. ĵ. *de duobus reis.*
x quem primum vocauit Seium *in pr.* š. *eodem.* hîc vocat Lucium Titium sic philosophi promiscuè vtuntur his nominibus Dionis & Theonis vt probat ex Plutarcho & Tertulliano Cuiacius 2. *obseruat.* 11.
y sed cum non ante Alciat. 9. *parerg.* 10. quod non placet Cuiacio, quo nomine reprehenditur quoque Alciatus à Roberto 6. *recept. lect.* 1.
z Huiusmodi seruum (quem Græci, *κερματοκόλουθον* vocant) creditores cum debitoribus mittere solebant exigendæ pecuniæ nauticæ causa sua die, *l.* 4. §. 1. š. *de nautico fœnore. l.* 23. *in prin.* š. *de obligat.*
a Conseruus qui simul seruit. Horat. siue vicarius es siue conseruus.
b id est, aliò profectus est, quàm in ciuitatem *Berutum*, deflexit, rectum cursum non seruauit, vlterius progressus est, ídque eo tempore quo reddere pecuniam Romæ debuisset. sic interpretatur Robert. 1. recept. 1.
c in naue mansisset, *Duar. hîc.* in nauem mansisset (id est, *sed.*) eo tempore &c. id est, cùm iam non longè abessent Idus, certúmque esset iam intra Idus Brundusium appellere non posse Cuiac, *hîc & 2. obseruat.* 11.
d hic articulus nota est tarditatis: quoniam eo tempore certum erat ante Idus nauigationem fieri non posse.
e Nunc tempus est vt consideretur verus status causæ. Is autem certus esse non potest, nisi & negotij & facti speciem benè intellexeris, de qua tamen inter maximos Iurisconsultos disceptatur, sit hæc hypothesis. Intra idus Septembres proximas pecuniæ nauticæ debitor in Suriam proficisci promiserat : Ante idus Septembres non est profectus. hic est sensus Alciati & Duareni. vel ante idus Septembres profectus est quidem quasi in Syriam peruenturus, iuxta conuentionem, sed tamen enauigauit id est, rectũ cursum Syriæ non tenuit, aliò deflexit. is est sensus Roberti : vel ante idus soluit, sed eo tẽpore quo Eroti seruo creditoris pecuniã reddere debuit, id est, cùm non longè abessent Idus, soluit, inquam, sed consensu Erotis serui creditoris. Post idus nauis est submersa, est ne excusandus debitor ob consensum Erotis? Ea est Cuiacij interpretatio & vera Decisio est, Erotis consensum domini cõditionem deteriorem facere nõ potuisse. inoportunæ nauigationi consentiendo, *l* 3 *Cod. de pactis: l. penult.* š. *de posit. l.* 133. ĵ. *de regulis iur.* Patia sunt enim post idus nauem soluere ac tũc soluere, cùm intra statuta tempora nauis Berutum peruenire non potest.
f ¶ Quid iuris est, si Heros seruus Titij nauigationi post idus (cùm debitor ante idus in Syriam proficisci tenetur) consentiat? domino non nocet, nisi proferẽdi temporis ac nauigationis à domino potestatem habuit.
g ita in Basilicis scriptum extat, 53. *titul.* 5. *ὁ δοθεὶς κερματοκόλουθος τῷ δανεισαμένῳ ναυτικὸν δάνειον οὐ δύναται παρὰ τὰ σύμφωνα συναινῶν τῷ δανεισαμένῳ βλάπτειν τὸν δανειστήν, εἰ μὴ τοῦτο ἐπιτραπῇ παρ' αὐτοῦ. vide Cuiac hîc.* sit autem hæc forensis huiusce paragraphi explicatio. Pecuniam cum vsuris solue : Actio. Tua pecunia casu fortuito periit. Porrò ea tuo periculo fuit, fuit enim nautica : Exceptio. At post diem, quo ea reddi debuit ex conuentione, naufragio periit. Replicatio. Periit quidem, sed seruus à te missus ad recuperandam pecuniam nauticam consensit vltra diem præstitutum nauigari, Duplicatio. Quæstio, an debitor teneatur ? Decisio ex qua sententiam possis proferre: Si seruus prorogandi temporis potestatem habuit, debitor non tenetur ; si non habuit, tenetur.
h Claudio scilicet.
i atqui non necesse habet Claudium conuenire, cùm, constitutione D. Marci, *l.* 38. š. *de oper. libert.* seruus traditus ipso iure fiat liber. Solue, Hæc lex ad seruum manumissionis causa donatum : dicta lex 18. ad seruum manumissionis causa venditum pertinet: quamquam & hoc postea in donatis seruis receptum est, *l. penultim. suprà qui sine manumiss. l.* 1. *Codic. si mancip. ita fuerit alienat. vt manumittend.* Sed Scæuola qui de iure, temporibus D. Marci & Commodi, respondit, verba constitutionis nondum ad seruos donatos porrectæ secutus est, & ita sentit Cuiacius 1. *obseruat.* 29.
k diuisissent, *Vulgat. Haloand.* Vt fiant diuisiones, *vide l.* 40. §. 2. š. *de pactis. l.* 77. §. 18. š. *de legat.* 2.
l indiuisum ad tempus scilicet, *l.* 14 §. 2. š. *commun diuid.*
m Ius *προτιμήσεως* pacto & conuentione adquiri potest, *vt hîc:* vt & in auctione proximo competit. *l.* 16. š. *de rebus auct. iudic. possid.*
n *l.* 75. *suprà de contrahend. empt. l.* 21. *paragrapho* 5 *suprà de act. empt.* Num id licet? sic sane, Pacto enim coërceri potest libertas alienandi, *l.* 135. §. 3. *infrà eodem. l.* 3. *Cod. de condict. ob caus. dat. l. vltim Cod. de reb. alienis.* & locandi, *l.* 32. *Cod. de locat.* stipulatione non pacto, *l.* 61. š. *de pactis.* De iure *προτιμήσεως* seu retractus vide quæ notaui ad Nouellam Friderici *de iure προτιμήσεως*.
o Eandem vim habet protestatio facta cohæredi & cohæredis tutori.
p Denuntiatio seu interpellatio extra iudiciũ facta, regulariter debitore in mora constituit, *vt hîc. l si pœnam* š. *quando dies legatorum:* nisi id extra iudicium petat creditor, quod ei nudo officio iudicis debeat. *l. cùm postulassem.* 44. *suprà : de dam.* nisi ipse creditor ante interpellationẽ seu antequam interpellaret debitorẽ, recipiendi debiti mora ipse admiserit hæc enim casu nuda interpellatio extra iudicium non sufficit, sed litis contestatio exigitur, *l. sed etsi. suprà de compensat.* Idem dicendum, quoties, creditor dolum aliquem admisit in re ita præter tempus exigenda. de quo vide Socinum, *regula.* 191.
q *vide l.* 38. *suprà de minoribus.* Ne hinc colligas necessarium esse ad moram efficiendam vt reus sæpius interpelletur. Sufficit enim vna interpellatio, modo fiat oportuno loco & tempore, nec remittatur vel intermittatur, *l.* 32. *suprà de vsuris.* Cæterùm vox, *sæpius.* hoc loco innuit reum sæpius interpellatum, ídque ex abundanti. Quod ex abundanti fit ex eo ius non sumitur, *vide Cuiac.* 8. *ad African. fol.* 203.
r Pactum, ne liceat alij quàm coheredi vendere, coherede moram faciente in emendo, vendenti coheredi fraudi esse non debet.
s Augerius, *Vulgat. vide in hunc §. Duarenum in libello cuius Titulus est Scæuola. Tom.* 1. *fol.* 1 *sol.* 1503. *Hotom.* 1. *obseruat.* 8.

a nam vtcunque ſuperiora verba conditionem caſualem faciunt, nempe *ſi conſtiterit quid quantumque debeat pater* &c. ambigitur de eo tamen, vtrum hic ſit ſtipulationis ſenſus. Si viuo patre litem cum eo conteſtatam conſtiterit: An verò, ſi quandoque conſtiterit. b Facti promiſſio morte ſoluitur.

c Hic quot occurrunt interpretationes? Conanus & Faiius aiunt Iuriſconſultum non reſpondere ad interrogata, ceu hoc reſponſum ἀδὶν πρὸς ἔπος. Duatenus & Cuiacius hæc verba ad facti quæſtionem referunt. ac ſi Scæuola diceret, Si id actũ fuit vt conditio impleretur viuo patre, nec fuerit impleta, ſtipulatio non committitur, etiamſi poſt mortem patris impleatur? Veriſimilius eſt autẽ id actum fuiſſe vt promiſſor teneatur, non ſi quocumque tẽpore, ſed ſi viuo tantum patre de debito conſtiterit. & ita conditio impoſita fideiuſſori, ſi reus non ſoluerit, ita accipitur, ſi viuus non ſoluerit, *l. 16. inf. ꝗ. de fideiuſſorib.* Hotomanus 1. *obſ.* 3. particulam *ſi hic* accipit pro *quia*, *vt in l. 28. ꝗ. de nouat.* Vt ſit ſenſus, Quia condicio non extitit viuo debitore ideò ſtipulatio non eſt commiſſa. Quod creditoribus diligenter notandum eſt, vt ſcilicet viui creditores cum debitore rationes ineant: ne alioquin amittant actionem aduerſus eum qui alieno nomine promiſerit.

Publio Mæuio debere conſtitiſſet. quæſitum eſt [a]: patre defuncto, antequam [b] conſtitiſſet, quid quantúmque deberet: an: ſi aduerſus heredem eius actum fuiſſet, aliúmve ſucceſſorem. & de debito conſtitiſſet: Agerius teneatur. reſpondit, ſi [c] condicio non extitiſſet, ſtipulationem non commiſſam.

5 ¶ Seia heres vnius tutoris, cum herede pupillæ transactione pacto ſolo facta, maiorem partem ſoluit, reſiduã cauit. ſed ilico negauit heres ſe transactionem ſeruare: & apud iudicem tutelæ [d] egit: & victus, prouocauit [e] ad competentem iudicem [f]: & ab eo quoque ad principem idem prouocauit: & iniuſta hæc quoque prouocatio eius pronuntiata eſt. quæſitum eſt: cùm per heredem pupillæ mora interceſſerit: quo minùs pecunia in ſtipulationem deducta, ab herede tutoris ſolueretur: nec vmquàm petierit: an ei hodie debeantur vſuræ ab herede tutoris. reſpondit, ſi Seia non [g] ceſſaſſet ex ſtipulatione pecuniam offerre, iure [h] vſuras non deberi.

6 ¶ Duo fratres hereditatem inter ſe diuiſerunt [i]: & cauerunt ſibi, *nihil* [k] *ſe contra eam diuiſionem facturos: &, ſi contrà quis feciſſet, pœnam alter alteri promiſit.* poſt mortem alterius: qui ſuperuixit, petit ab heredibus eius hereditatem, quaſi [l] ex cauſa fideicommiſſi ſibi à patre relicti debitam. & aduerſus eum pronuntiatum eſt, quaſi [m] de hoc quoque transactum fuiſſet [n]. quæſitum eſt, an pœna commiſſa eſſet [o]. reſpondit, pœnam, ſecundùm ea, quæ proponuntur, commiſſam. [p]

(TO Γ TOY) DE VERBORVM obligationibus.

De turpi ſtipulatione.

123. *Papinianus* libro primo Definitionum.

SI FLAGITII [q] faciendi † vel facti [r] cauſa concepta ſit ſtipulatio [ſ], ab initio [t] non valet.

De die.

124. *Idem* lib. 2. Definitionum.

I*Nſulam intra biennium illo loco* [u] *ædificari ſpondes?* ante [x] finem biennij ſtipulatio non committitur: quãuis reus promittendi non ædificauerit: & tantum reſidui temporis ſit [y], quo ædificium extrui non poſſit. neque enim ſtipulationis ſtatus, cuius dies certus in exordio fuit, ex poſtfacto mutatur. Idque & in ſtipulatione iudicio ſiſtendi cauſa facta placuit: ſcilicet vt ante diem ſtipulatio non committatur, ſi certum eſſe cœperit, parere [z] ſtipulationi reſiduo tempore non poſſe.

De eo quod dari oportet oportebítve.

125. *Paulus* lib. 2. Quæſtionum.

CVm ſtipulamur. *Quidquid te dare facere oportet:* nihil aliud in ſtipulationem deducitur, quam [a] quod præſenti die debetur, hoc enim ſolum hæc ſtipulatio demonſtrat.

d id eſt, Prætorem.

e Nota ordinem appellandi à iudice tutelæ id eſt, Prætore, ad competentẽ iudicem id eſt, Præfectum vrbi, ab eo ad Principem, vt in *l. 38. ꝗ. de minorib.* Trina prouocatio non admittitur C. *Ne liceat in vna eadémque cauſa tertiò prouocare.*

f id eſt, Præfectum vrbi.

g & ſi Seia ante ceſſaſſet. Alciatus 1. *diſpunct.* 13. reprehenſus à Roberto 2. *recept.* 3.

h Sola oblatio vſuras impedit, An ipſo iure? *l. 1. ꝗ. quib. mod. vſuſfr. l. 32. ꝗ. de peculio: l. 6. ꝗ. de ſeruis exportand. l. 95. §. 2. ꝗ. de ſolutionibus* nullo modo. Molineus ita putat *tractatu de vſuris numero 296. dixi ad l. 19. Cod. de vſuris.* Exigitur enim obſignatio & depoſitio, *vide l. 2. Cod. de vſuris: vide Cuiac hic.*

i ita ſolent ſæpiſſimè fratres diuidere, tranſactionis cauſa, *l. 35. ꝗ. de pact. l. 36. ꝗ. famil. erciſ. l. 2. C. de tranſ.*

k Diuiſionem à ſe factam is impugnat, qui ab herede ſocij, partem cum ſocio diuiſam petit iure fideicommiſſi.

l erant. n. teſtamento paterno inuicem rogati, vt qui prior ſine liberis vita fungeret partem ſuam fratri ſuperſtiti reſtitueret. Quamobrem vno ex eis mortuo ſine liberis, cùm alios heredes ſcripſiſſet, ab eis frater ſuperſtes hereditatem petiit ex cauſa fideicommiſſi.

m hinc colligit Accurſius, Sententiæ adſcribendam eſſe rationem. quod an verum ſit vide legem 1. *C. de appell.*

n Quæri poteſt vnde hic innotuerit iudici de fideicommiſſo quoque tranſactum? Sola diuiſio per ſe non eſt idoneum argumentum remiſſi fideicommiſſi. Dicendum eſt alia argumenta iudicem mouiſſe, *v. Cuiac. hic*

o id eſt, an inciderit in pœnam is qui contra legem diuiſionis agit de fideicommiſſo de quo tranſegerat.

p ipſo iure. Imò, non videtur commiſſa, *l. 35. inf. ꝗ. de pact. l. 9. ꝗ. de tranſ.*

q ſi plagij *Vulg. adde l. 27. l. 99. ꝗ. eo.* Flagitij vocem, Cuiacius ſumi poſſe ait pro ſtupro, vnde flagitare.

† in quamcunque perſonam. etiam bannitum *v. Ripenſ. hic. nu. 6. 7. 8.*

r quia daretur ei ex turpi cauſa. quin & ad alia flagitia poſſet eodem modo quis inuitari.

ſ & votum.

t An ipſo iure? *v. hic Ripenſ. nu. 1.*

u *l. 115. ꝗ. eo.*

x *v. l. 8. l. 72. §. 1. ꝗ. eo.*

y *legendum videtur* non ſit: *&c.* idque euinci & ſequentibus poteſt: ibi, etſi certum eſſe cœperit parere ſtipulationi reſiduo tempore non poſſe.

z pareri, *Vulg. Hal.*

a *v. l. 76 §. 1. ꝗ. eo. l. 23. ꝗ. de ſeruit. vrb.*

b ¶ *vide l. 64. ꝗ. eodem.*

c *l. 55. §. pen. l. 58. ꝗ. eo. l. 36. §. 1. ꝗ. de vſufr.*

De ratione temporis ante conditionem exiſtentem præteriti habenda. 1. De proprietate, & vſufructu. 2. De liberto qui ſortem patrono ſuo reddi, vſuras imperſonaliter reddi ſtipulatus eſt. 3. De promiſſione impoſſibili.

126. *Idem* libro tertio Quæſtionum.

SI ita ſtipulatus fuero, *Si Titius Conſul factus fuerit, tunc* [b] *ex hac die in annos ſingulos dena dare ſpondes?* poſt triennium condicione exiſtente, triginta peti potuerunt.

1 ¶ Titius à Mæuio fundum detracto [c] vſufructu ſtipulatus eſt, & ab eodem eiuſdem fundi vſumfructum duæ [d] ſunt ſtipulationes. & minus eſt in eo vſufructu, quem per ſe quis promiſit, quàm in eo, qui proprietatem comitatur. denique ſi ille vſumfructum dederit, eúmque ſtipulator non vtendo amiſerit: tradendo poſtea fundum detracto vſufructu, liberabitur. non idem contingit ei: qui fundum pleno iure promiſit: & vſumfructum dedit: deinde, amiſſo eo, proprietatem ſine vſufructu tradidit. ille liberatus eſt dando vſumfructum: hic nulla parte obligationis exoneratur, niſi pleno iure fundum effecerit ſtipulatoris.

2 ¶ Chryſogonus [e] Flauij Candidi ſeruus actor ſcripſit [f] coram ſubſcribente [g] & adſignante [h] domino meo accepiſſe [i] eum à Iulio Zoſa [k] rem agente Iulij Quintiliani abſentis mutua denaria mille: quæ dari [l] Quintiliano, heredíve eius, ad quem ea res pertinebit, Kalendis Nouembribus, quæ proximæ ſunt futuræ: ſtipulatus eſt Zoſas libertus, & rem agens Quintiliani: ſpopondit Candidus dominus meus. ſub die ſupraſcripta ſi ſatis eo nomine factum non erit: tunc, quò pòſt ſoluetur, vſurarum nomine denarios octo præſtari, ſtipulatus [m] eſt Iulius Zoſas, ſpopondit Flauius Candidus dominus meus, ſubſcripſit & dominus. Reſpondi: Per [n] liberam perſonam, quæ neq; iure noſtro ſubiecta eſt, neque bona fide nobis ſeruit, obligationem nullam adquirere poſſumus. Planè ſi [o] liber homo noſtro nomine pecuniam daret vel ſuam, vel noſtram, vt nobis ſolueretur: obligatio nobis pecuniæ creditæ adquireretur. ſed quod libertus [p] patrono dari ſtipulatus eſt, inutile eſt: vt nec ad ſolutionem proficiat [q] adiectio abſentis, cui principaliter obligatio quærebatur. Supereſt [r], quæramus, an ex numeratione ipſe, qui contraxit, pecuniam creditam petere poſſit. nam quotiens pecuniam mutuam dantes, eandem ſtipulamur: non duæ obligationes naſcuntur, ſed vna [ſ] verborum. planè ſi præcedat [t] numeratio, ſequatur ſtipulatio [u]: non eſt dicendum, receſſum à naturali obligatione [x]. Sequens [y] ſtipulatio in qua ſine adiectione nominis vſuras ſtipulatus eſt, non eodem vitio laborat. neque enim malignè [z] accipiendum eſt, eidem ſtipulatum vſuras, cui & ſortem, videri. ideóque [a] in liberti perſona valet ſtipulatio vſurarum, & cogitur eã patrono cedere [b]: plerumque enim in ſtipulationibus verba, ex quibus obligatio [c] oritur, inſpicienda ſunt [d]. rarò [e] ineſſe tempus, vel [f] condicionẽ ex eo, quod agi apparebit, intelligendũ eſt: nunquam [g] perſonã niſi expreſſa ſit.

d *l. 29. ꝗ. eod.*

e Chryſogonus, *Vulgat. Haloand.*

f ſcripſi, *Hal.*

g Sola ſubſcriptio aduerſus eum qui ſubſcripſit probat, *l. 9. §. 3. ꝗ. de iure dot.*

h id eſt, annulo obſignante. hinc Cornutus apud Perſium, adſigna Marce tabellas. *adde l. 6. Cod. de fideiuſſoribus.* hinc colligunt per ſigillum probari cõſenſum, *adde l. 2. C. de rebus alien.*

i hinc oritur prima quæſtio, An ex numeratione pecuniæ facta à liberto adquiratur patrono obligatio? vtique ꝗ. *cod. in verſic. Planè ſi liber. & verſ. Supereſt.* Item an etiam ipſi liberto? hæc ſit ſecunda quæſtio, cui reſpondetur ꝗ. *ex d. verſ. ſupereſt.*

k Goza *Vulgat.* & ſic deinceps, *infrà eodem.*

l hic libertus dari patrono ſtipulatur, vnde naſcitur tertia quæſtio, An valeat ſtipulatio ſortis, concepta in perſonam patroni? non valet, ꝗ. *verſ. per liberam perſonam.*

m hic ſtipulantur vſuræ imperſonaliter id eſt, nec ſtipulantis, nec eius patroni perſona expreſſis. Hinc naſcitur quarta quæſtio, Cui vſuræ debeantur? *vide ꝗ. eod. in verſ. ſequens ſtipulatio.*

n reſponſio ad tertiam quæſtionem, *l. 38. §. 17. ꝗ. eod.*

o Reſponſio ad primam quæſtionem, *v. l. 9. §. 8. ꝗ. de reb. credit.*

p Libertus patrono ſtipulari directè non poteſt, licèt in liberto quædam ſint reliquiæ ſeruitutis.

q Cur ita? vel ideo quòd hæc fuit voluntas contrahentium, non vt abſenti patrono ſolui poſſit, ſed vt ei obligatio quæratur.

r Reſponſio ad ſecundam quæſtionem.

ſ verborum ſcilicet, *l. 6. in f. l. 7. ꝗ. de nouat.* hic videtur non adquiri obligatio ex numeratione ipſi ſeruo, cùm alteri pecuniã fuerit ſtipulatus: eáque eſt dubitandi ratio.

t Dic, eo caſu duas eſſe obligationes: vnam, quæ re, alteram quæ verbis perficitur.

u Numeratio (facta à liberto ſcilicet) vtilis non vitiatur per inutilem (factam patroni conſentientis nomine ſtipulationem) ideóq; ex tali numeratione libertus ſibi & patrono adquirit obligationẽ.

x i. ab ea quæ ex naturali actu & numeratione naſcitur.

y Reſponſio ad quartam quæſtionem.

z Vnde hæc conſtat malignitas? Libertus hic ſtipulatur mutuam pecuniam reddi patrono, ſtipulatur verò imperſonaliter dari vſuras. Si malignè velimus interpretari, eidem vſuras intelligetur ſtipulatus cui & pecuniam dari. Si ita eſt, neutra ſtipulalatio (vtpote in alterius perſonam concepta) valebit, actus peribit. ne ita ſit, dicendum eſt libertum hoc caſu videri ſibi vſuras ſtipulatum, ne ſc. actus pereat, *l. 80. ꝗ. eo.* Maligna eſt igitur interpretatio quæ actum vitiat. atque ita tantum hic vtilitas actus valet, vt obligatio ſortis ex numeratione, vni. i. patrono: vſurarum alteri, i. liberto, adquiri poſſit.

a i. vt malignam illam interpretationem vitemus.

b id obſeruatur in ſimilibus caſibus, in quibus receptum eſt, vt quod quis alterius nomine adquiſiuit, id ei cogatur cedere, *l. 10. §. 6. ꝗ. mand.*

c realis, non verbalis.

d nam ſi hic verbis contractam obligationem inſpiciamus, patrono nulla adquiritur obligatio: ſi re contractam, adquiritur.

e nam interdum ex natura rei vel contractus, intelligitur dies vel conditio.

f ſenſus eſt, In ſtipulatione, quæ in ſua forma non habet diem vel condicionem, rectè intelligitur dies vel condicio. Cæterum, cui bono hæc dicuntur? vt intelligas in poſteriore ſtipulatione vſurarum non videri repetitam perſonam patroni, quæ in priori, nempe ſortis nominata fuerat.

g ſenſus eſt, Perſona extranea à contrahentibus nunquam intelligitur in contractu, ideóque nec patroni perſona cenſebitur repetita in poſteriore ſtipulatione, *adde l. 99. ꝗ. eo.*

3 ¶ Si

a steteris, *Vulgat.* Haloander. *vide l.97.* ff. *eodem.*
b *l.24.* ff. *eodem.*
c id est, nec pupillus, eius fideiussor.
d Ex obligatione petitio, ex petitione mora nascitur. Ideo vbi nulla obligatio, ibi nulla petitio: vbi nulla petitio, ibi nulla mora, *l.40.* ff. *de rebus credit. l.21.* ff. *de vsur. l.88.* ff. *de regulis iuris.* Ex sola naturali obligatione nulla petitio conceditur ideoque super ea sola non potest mora fingi, vel iudicium ferri.

3 ¶Si ita stipulatus: fuero, te sisti, &, nisi steteris,[a] aliquid dari, quod promittenti impossibile est: detracta secunda stipulatione, prior manet vtilis. & perinde erit, ac si te sisti stipulatus essem.

De pupillo. 1. Et eius fideiussore.

127. *Scæuola* "libro 5. Quæstionum."

SI pupillus[b] sine tutoris auctoritate Stichum promittat, & fideiussorem dedit, seruus autem post moram à pupillo factam decedat: nec[c] fideiussor erit propter pupilli moram obligatus. nulla enim intelligitur mora ibi fieri, vbi[d] nulla petitio[e] est. esse autem[f] fideiussorem obligatum ad hoc, vt viuo homine conueniatur, vel ex mora sua[g] postea.

De duobus reis stipulandi. De alternatione.

128. *Paulus* "libro 10. Quæstionum".

SI duo rei stipulandi ita extitissent, vt alter vtiliter, alter inutiliter stipularetur: ei, qui non habet promissorem obligatum, non[h] rectè soluitur: quia nõ alterius nomine ei soluitur, sed suæ obligationis, quæ nulla est. Eadem ratione qui Stichum aut Pamphilum stipulatur, si[i] in vnum constiterit obligatio, quia alter stipulatoris erat: etiam si desierit eius esse, nõ rectè soluitur: quia vtraque res ad obligationem ponitur, non ad solutionem.

De condicione coniunctiua, vel disiunctiua.

129. *Scæuola* "libro 12. Quæstionum."

SI quis ita stipulatus fuerit, *decem aureos das*[k], *si nauis venit*[l] *& Titius Consul factus est?*[m] non aliàs dabitur, quàm, si vtrumque[n] factum sit. Idem in contrarium, *dare spondes, si nec nauis venit, nec Titius Consul factus sit?* exigendum erit, vt neutrum factum sit. Huic similis scriptura est, *si neque*[o] *nauis venit, neque Titius Consul factus est?* At si sic[p], *Dabis si nauis venit, aut Titius Consul factus sit?* sufficit, vnum factum. Et contrà, *Dabis si nauis non venit, aut Titius Consul factus non est?* sufficit, vnum non factum.

Si pater filio stipuletur vel contra.

130. *Paulus* "libro 15. Quæstionum."

QVod dicitur, patrem[q] filio vtiliter stipulari, quasi sibi ille stipularetur: hoc in his verum est, quæ iuris sunt, quæque adquiri patri possunt. alioquin, si factum conferatur in personam filij inutilis erit stipulatio. veluti vt tenere ei, vel ire agere liceat. Contrà autem filius, "etiam," vt ire patri liceat, stipulando, adquiret ei. immò & quod in suam personam conferre non potest, hoc patri adquirat.

De stipulatione neque per te neque per heredem fieri. 1. De adiecto solutioni.

131. *Scæuola* "libro 13. Quæstionum:"

IVlianus scripsit: si neque per te[r] neque per heredem tuum Titium fieret, quominùs mihi ire liceat: stipuler, non solùm Titium teneri, si prohibeat, sed etiam coheredes eius.

1 ¶Qui fundum sibi[s] aut Titio dari stipulatur, quãuis fundus Titio traditus sit, nihilominùs[t] petere fundum potest, vt sibi de euictione promittetur. nam interest eius quia mandati actione fundum recepturus sit à Titio sed si donationis causa Titium interposuit: dicetur, traditione protinus reum liberari.

132. *Paulus* "libro 15. Quæstionum."

QVidam[u], cùm filium alienum[x] susciperet[y], tradenti promiserat certam pecuniæ quantitatem, si eum aliter, quàm vt filium, obseruasset. quæro: si postmodum

e & obligatio. hinc collige, Pupillum sine tutoris authoritate non obligari ciuiliter. An saltem naturaliter? *vide l.1. in fin.* ff. *de nouationibus.*
f hinc collige, Fideiussorẽ his casibus conueniri, & condemnari posse, quãuis pupillus cõueniri non possit ex sola naturali obligatione. At inquies, iniquum esse vt in plus obligetur fideiussor quàm reus, *l.42.* ff. *de fideiusso.* solue. In plus nõ obligatur, sed efficacius.
g *l.88. in f.* ff. *eod.*
h Adiecto stipulationi inutiliter, non rectè soluitur. is enim pro non de adiecto halbetur cuius persona nec ad obligationem, nec ad solutionem valet. *adde l. 11. & 12.* ff. *de stipul. seruor.*
i Si rem tuam aut meam mihi promiseris, non valet obligatio in re mea, *l.16. l.31.* ff. *eodem.*
k dabis *Vulgat.* *Haloander.*
l venerit, *Vulg.* *Haloand.*
m factus sit: *Haloander.*
n Si plures cõdiciones coniũctim sunt positæ vel affirmãdo, vel negãdo, omnes existere necesse est, *l.5.* ff. *de condit. Instit. l.13. §. 2.* ff. *de reb. dubiis.*
o Hęc particula cõiũctiua est, non disiunctiua hoc loco. *vide Cuiac. ad l. 132.* ff. *eodem. aduersus Alciatum.*
p Si plures cõdiciones disiunctim vel affirmando vel negando positæ sunt, sufficit vnam earum existere.
q *vide l.39.* ff. *eodem.*
r *l.4. §.1.* ff. *eodem.*
s *l.55.* ff. *eodem. l.33.* ff. *de solutionibus.*
t *adde l.27.* ff. *de solutionibus.*
u non vt adoptator.
x fortè naturalem, aut alumnum vel cognatum dantis.
y ea lege scilicet, vt haberet, custodiret, tractaret non inhumanè, nec crudeliter, sed vt eum haberet in fidem & clientelam suam. inde clientes suscepti appellantur, *auctore Seruio 6 Æneidos.* Saluianus, *lib.5. de gubernatione Dei.* Quærunt auxilia & patrocinia maiorum, nihil susceptis tribuunt, sed sibi. Augustinus, *quæstionibus mixtis* Numquid si malæ vitæ sit aduocatus contra susceptum eius prouocabitur? hoc est officium aduocati vt secundum iuris ordinem suscepti sui causam perorent. Nunquid poterit vita eius, si turpis est, obesse causæ susceptis? *vide Cuiac hîc.* Hinc suscepti, testes esse non possunt accusatori. *Paul.5 sentent.15.§.1. in fragmentis Collationis legum Mosaicarum tit.9.* Eodem vocabulo vtitur etiam Iulius Seuerinus in præceptis Rhetoricis, Familiare nomen, cuius fit mentio, in *l.6.§.5. Cod. de his qui ad Eccl. conf.* non malè ad susceptum refertur.
z ¶id est, abdicauerit, *l.6. Cod. de patria potestate.*
a id est, eum præterierit.
b Non tamen præsumitur pater qui non diligit filium, *vide Alciat.1. præsumpt.14.*
c Non tamen temerè debet facere.
d ita legendum puto. Quod si non aliter eum, quàm vt filium obseruauit. vt sit sensus, Adoptiuo erga parentem adoptantem officioso querelam meritò competere: Immeritò non competere.
e id est, querela inofficiosi.

domo eum propulerit[z], vel moriens nihil ei testamento reliquerit[a]: an stipulatio committetur & quid intersit, vtrum filius, an alumnus, vel cognatus agentis fuerit. Præterea quæro: si filium suum quis legitimè in adoptionem dederit, & ita, vt suprà scriptum est, stipulatio intercesserit, eúmque pater adoptiuus exheredauerit, vel emancipauerit, an stipulatio committatur. Respondi: Stipulatio vtilis est in vtroque casu. igitur si contra conuennem factum sit, committetur stipulatio. Sed videamus primùm in eo, qui legitimè adoptauit, an possit committi, si eum exheredauerit, vel emancipauerit. hęc enim pater circa filium solet[b] facere[c]. igitur[d] non aliter eum, quàm vt filium obseruauit. Ergo exheredatus de inofficio agat. Quid ergo dicemus, si & meruit exheredari? Emancipatus plane & hoc remedio[e] carebit[f]. Quare sic debuit interponi stipulatio, vt si eum emancipasset, vel exheredasset[g] certum quid promitteret. Quo tamen casu cõmissa stipulatione, potest quæri, an exheredato permittẽdum esset dicere de inofficio, maximè si patri naturali heres extitisset, an victo[h] deneganda est ex stipulatu actio. sed si ei qui stipulatus est, non debuit denegari, victo filio: nec ipsi deneganda erit debitæ pecuniæ exsecutio. In eo autem, qui non adoptauit, quem intellectum habeat hæc conceptio, *Si eum aliter, quàm vt filium obseruasset*, non prospicio. an & hîc exigimus exheredationem vel emancipationem, res in extraneo[i] ineptas? Sed si is, qui legitimè adoptauit, nihil facit contra verba stipulationis, cùm vtitur patrio iure: in eo[k], qui hæc non fecit, dicit superuacuò. dici tamen poterit, commissam esse stipulationem.

1 ¶Filiusfamilias ita stipulatus est, *Quantam*[l] *pecuniam Titio credidero, fide tua esse iubes?* & emancipatus crediderit patri non debebit fideiussor: quia nec reus ei tenetur.

De stipulatione neque per te, neque per heredem tuum fieri.

133. *Scæuola* "libro 13. Quæstionum."

SI sic stipulatus sim, *neque per te, neque per heredem tuum vim fieri spondes?* & egi, quòd mihi vim feceris: rectè remanere[m] factum heredis in stipulatiòne. nam & ex ipsius posteriore vi potest committi stipulatio. non enim ad vnam vim pertinet. nam sicut & ipsius[n] & heredis[o] caput: ita ipsius vis vel sępius facta complectitur, vt condemnetur, quanti interest, aut si sic volumus factam esse stipulationem, *Neque*[p] *per te, neque per heredem tuum fieri?* vt ad vnam vim primam teneat[q]: si vim fecerit, ampliùs ex heredis[r] committi non poterit[s]. ergo si "actum sit" quasi ex ipsius vi, tota consumpta sit. quod nõ est verum.

De libertate matrimonij. 1. De tacita repetione eorum de quibus in præfatione conuenit. 2. De eo qui literis cauet, se præstaturum. 3. De vna stipulatione pluribus pactis subiecta.

134. *Paulus* "libro 15. Responsorum."

TItia, quæ ex alio filium habebat, in matrimonium coit Gaio Seio habenti filiam: & tempore matrimonij consenserunt[t], vt filia Gaij Seij, filio Titiæ desponderetur, & interpositum est instrumentum: & adiecta pœna, si quis eorum nuptiis impedimento fuisset. postea Gaius Seius constante matrimonia diem suum obiit. & filia eius noluit[u] nubere. quæro, an Gaij Seij heredes teneãtur ex stipulatione respondit, ex stipulatione, quæ proponeretur, cùm non secundùm bonos[x] mores interposita sit, agenti exceptionem doli mali obstaturam: quia inhonestum[y] visum est, vinculo[z] pœnæ matrimonia obstringi, siue futura, siue iam contracta.

1 ¶Idem respõdit, plerũque ea, quæ præfationibus[a] conuenisse concipiuntur, etiã in stipulationibus repetita credũtur. sic[b] tamen, vt nõ ex ea repetitione inutilis efficiatur stipulatio. 2 ¶Idẽ respõdit: cùm Septici[9] literis

f solent enim parentes liberos iustè emancipare. Emancipatio nõ est actus paterno amori cõtrarius, adde tamen non posse inuitum emancipare sine ratione, *Nouell.89. cap.11.*
g Qui ita stipulatur, *si me exheredaueris*, nõ hoc agitur palam & principaliter vt instituar heres; sed vt ne notet me vel ne rubore suffundar. Est enim iniurię species exheredari. *l.8* ff. *de inofficioso. l. nulli non notæ* ff. *de liber. & post.* quæ stipulatio non aler t, si palam conciperetur. *si non heredem non feceris.* Pactũ enim de futura successione non valet. Porrò nulla tacitè fieri ius est quo expressò ius non sit facere. *l.195.* ff. *de regulis iuris adde Cuiacium Nouell. 18.*
h id est, meritò exhæredato.
i *l.8 §.8.* ff. *de bonor. poss.* ff. *contra tabul.*
k id est, In susceptore frustra exigitur vt emãcipet, vel exheredet pœnæ vitandæ causa: nec enim eo nomine pœnã committit: sed quod malè tractet susceptum, eum segregando à se vel omittendo.
l *l.47. in fin.* ff. *de fideiussor.*
m *adde l. 22.* ff. *de except. rei iudic.*
n ipsius vim, *Haloand.*
o & hæredis capit, *Haloander.*
p Hac particula factum promissoris & eius hæredis continetur, Est enim hîc coniunctiua, interdũ disiunctiua, *vide Cuiac. hîc aduers. Alciat.*
q vim primam pertineat, si vim fecerit amplius, &c. *Haloand.*
r ex heredis facto committi, *Vulgat.*
s non possit *Haloander.* non poterit ἀσυνάπτως quasi ex ipsius vi, &c. Alciatus 9. *parerg.* 18. ita restituit ex antiquo libro, quod ab eo perfidiosè factum notat Cuiacius, *hîc.*
t Nam conuentione interdum fiebant desponsationes à parentibus, liberorum nomine. Destinabantur verò vxores liberis testamento, vt & inter viuos citra conuentionem, *vide Cuiac.16. obseruat.33.*
u hinc nota consponsiones parentum non tenuisse liberos non ad stipulantes, *l.11. suprà de sponsalibus l. 2. suprà de ritu.* hinc illud Pamphili, *in Andria. act. 1. scena 5.* Proh deum atque hominum fidem, quid est, si non hæc contumelia est! Vxorem decreuit sese dare mihi hodie, nónne oportuit præscisse me ante? nónne prius communicatum oportuit?
x Cur ita? *vide* ff. *eodem.*
y Imò non est inhonestum, *l.71.§.1.* ff. *de cond. & demonstr.* hodie videtur non inhonestum ex Nouella Leonis 18.
z Matrimonia debent esse libera, *l.19.* ff. *eodem. l.14. Cod. de nupt. l.79. in fin.* ff. *de cond. & demonstr.*
a Quæ pactis continentur (vt dies, condicio, res) subiectis stipulationibus repetita videntur, *§.3.* ff. *eodem. l.4. in fin.* ff. *de pact. l.20.* ff. *de ædilit.*
b *l.126.§.2.* ff. *eodem. l.113.§.4.* ff. *de leg.1. l. vltim.* ff. *de fideicomm. libert.*

suis præstaturum se cauerit pecuniam, & vsuras eius semisses, quæ apud Sempronium depositæ sint: si inter præsentes actum est: intelligendum, etiam à parte Lucij Titij præcessisse [a] verba stipulationis.

3 ¶ Idem respondit: quotiens, pluribus [b] specialiter actis, stipulatio vna omnibus subiicitur: quamuis vna interrogatio, & responsum vnum subiiciatur: tamen proinde [c] haberi, ac si singulæ species in stipulationem deductæ fuissent.

De vsuris. 1. De purgatione moræ. 3. De seruo ea lege dato ne quibusdam personis seruiret. 4. De doli clausula.

135. *Scæuola* libro 5. Responsorum.

SI [d] ita quis promiserit, *Decem tibi dabo, qua [d] die petieris, & eorum vsuras in dies [e] triginta*: quæro, vsuræ vtrùm ex die stipulationis, an ex die [f], qua petita sors fuerit, debeantur. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, ex die stipulationis deberi: nisi aliud actum manifeste probaretur.

1 ¶ Item quæsitũ est, quando pecuniã reddere debebo, cum primùm petierit. [g] respondit [h], verba quæ proponerentur, ex die, quo stipulatio facta esset, initium capere.

2 ¶ Seia cauit Lucio Titio, quòd mandante eo hortos emisset: cùm pretium omne cum vsuris ab eo recepisset, se in eum proprietatem hortorum translaturam, deinde in continenti inter vtrumque conuenit, vt intra Kalendas Apriles primas vniuersam summam mandator numeraret, & hortos acciperet. quæritur: cùm ante Kalendas Apriles non omne pretium cum vsuris à Lucio Titio Seiæ solutum sit, interposito tamen modico [i] tempore reliquum pretium cum vsuris Seiæ Titius soluere paratus fuerit, neque Seia accipere voluit, & vsque in hodiernum per Titium non stet, quominùs reliquum solueret: an nihilominùs Lucius Titius, Seiæ vniuersam pecuniam soluere paratus fit, ex stipulatu agere possit. respondit, posse, si non multò post [k] obtulisset, nec mulieris quicquam propter eam moram interesset, quod omne ad iudicis cognitionem remittendum est.

3 ¶ Ea [l] lege donatum sibi esse à Seia seruum, & traditum, vt ne ad fratrem eius, aut filium, aut vxorem, aut socrum perueniret, scripsit. & hæc ita stipulante Seia, spopondit Titius, qui post bienniũ heredes relinquit Seiam, & fratrem: cui ne seruiret, expressum erat: quæritur, an Seia cum fratre coherede ex stipulatu agere possit. respondit, posse in id [m], quod eius interest.

4 ¶ Filia, quæ de inofficioso agere instituit, & transigit postea tum heredibus stipulatione interposita, & subiecta doli clausula, apud præfectum [n] de falso testamento egit, nec probauit. quæro, an ex doli [o] clausula possit conueniri. respondi, nihil ad eam stipulationem id, quod postea actum proponeretur, pertinere.

De variatione in nomine rei. 1. De seruitutibus.

136. *Paulus* [p] libro 5. Sententiarum. [r]

SI sub [p] vna significatione diuersis nominibus ea res, quæ in stipulatum deducitur, appellatur: non infirmat obligationem, si [q] alter altero verbo vtatur.

1 ¶ Si qui viam [r] ad fundum suum dari stipulatus fuerit, postea fundum partémve eius, ante constitutam seruitutem, alienauerit: euanescit stipulatio.

De continuitate & interruptione. 1. De dissensu. 2. De eo quod certo loco dari debet. 3. De insula facienda. 4. De difficultate præstationis. 5. De eo quod est impoßibile promittenti. 6. De eo quod natura vel iure impoßibile est. 7. De stipulatione pœnali.

137. *Venuleius* [s] libro 1. Stipulationum. [t]

COntinuus [f] actus stipulantis & promittentis esse debet: vt [t] tamen aliquod momentum naturæ interuenire possit. & comminus [u] responderi stipulanti oportet. ceterum si post interrogationem aliud acceperit [x]: nihil proderit: quamuis eadem die spopondisset.

1 ¶ Si hominem stipulatus sim, & [y] ego de alio sensero, tu de alio: nihil acti erit. nam stipulatio ex vtriusque consensu perficitur.

2 ¶ Cum ita stipulatus sum, *Ephesi dari?* inest [z] tempus. quod autem accipi debeat, quæritur. & magis est, vt totam eam rem ad iudicem, id est, [a] ad virum [b] bonum remittemus, qui æstimet, quanto tempore diligens paterfamilias conficere possit, quod facturum se promiserit. vt qui Ephesi daturum se spoponderit: neque duplomate [c], diebus, ac noctibus, & omni tempestate contempta, iter continuari [d] cogatur: neque tam delicatè progredi debeat, vt reprehensione dignus appareat: sed habita ratione temporis, ætatis, sexus, valetudinis: cùm id agat, vt maturè perueniat, id est, eodem tempore, quo plerique eiusdem condicionis homines solent peruenire. eóque transacto: quamuis Romæ remanserit [e], nec possit Ephesi pecuniam dare: nihilominus ei rectè condicetur, vel quia per ipsum steterit quominus Ephesi daret, vel quoniam per alium Ephesi possit dari, vel quia vbique [f] potest soluere. nam & quod in diem debetur, ante [g] solui potest, licet peti non potest. quòd si duplomate vsus, aut felici nauigatione, maturiùs, quam quisque, peruenerit Ephesum: confestim obligatus est. quia in eo, quod tempore atque facto finitum est, nullus [h] est coniecturæ locus.

3 ¶ Item qui insulam fieri spopondit: nõ vtique conquisitis vndique fabris, & plurimis operis [i] adhibitis, festinare debet: nec rursus vtroque [k], aut altero contentus esse. sed modus [l] adhibendus est secundum rationem diligentis ædificatoris, & temporum, locorúmque. item si non inchoetur opus: id tantùm æstimetur, quod in illo interuallo effici potuit. transactóque [m] tempore, quo insulam consummare, oportuerit, si postea ædificetur, liberetur reus: sicut liberatur, qui se daturum spopondit, si quandoque tradit.

4 ¶ Illud inspiciendum est: an, qui centum dari promisit, confestim teneatur: an verò cesset obligatio, donec pecuniam conferre possit. quid ergo, si neque domi habet, neque [n] inueniat creditorem? sed hæc recedunt ab impedimento naturali, & respiciunt ad facultatem [o] dandi. est autem facultas, personæ [p] commodum incommodúmque, non rerum, quæ promittuntur. & alioquin si quis Stichum dari spoponderit, quæremus, vbi sit Stichus: aut si non multum referre videatur, Ephesi daturum se, an quod Ephesi sit, cùm ipse Romæ sit, dare spondeat. nam hoc quoque ad facultatem dandi pertinet: quia in pecunia & in Sticho illud commune est, quod promissor in præsentia dare non potest. & generaliter causa [q] difficultatis ad incommodum promissoris, non ad impedimentum stipulatoris pertinet: ne incipiat dici, eum quoque dare non posse, qui alienum seruum, quem dominus non vendat, dare promiserit.

5 ¶ Si ab eo stipulatus sim, qui efficere non possit, cùm alio [r] possibile sit: iure factam obligationem, Sabinus scribit.

6 ¶ Cùm quis sub hac condicione stipulatus sit, si rem sacram, aut religiosam Titius vendiderit, vel forum, aut basilicam [f], & huiusmodi res, quæ publicis vsibus in perpetuum relictæ sint, vbi omnino condicio iure impleri non potest [t], vel id facere ei non liceat: nullius momenti fore stipulationem, proinde [u] ac si ea condicio, quæ natura impossibilis est, inserta esset, nec ad rem pertinet: quòd ius mutari potest, & id, quod nunc impossibile est, postea [x] possibile fieri. non enim secundùm futuri temporis ius, sed secundùm præsentis æstimari debet stipulatio.

7 ¶ Si, vt aliquid fiat, stipulemur: & vsitatius, & elegantius esse, Labeo ait, sic [y] subiici pœnam, *Si ita factum non erit*. at cùm quid ne fiat, stipulemur: tunc hoc modo, *Si aduersus ea factum erit*. & cùm alia fieri, alia nõ fieri, coniunctè stipulemur: sic comprehendendum, *Si non feceris, si quid aduersus ea feceris*.

8 ¶ Præterea sciendum est: quod ab[?] stipulemur, non posse nos vni [z] ex heredibus adquiri: sed necesse esse omnibus adquiri: at [a] cùm quid fieri stipulamur, etiam vnius personam rectè comprehendi.

De eo quod certis nundinari diebus dari debet. 1. De alternatione.

138. *Idem* [r] libro 4. Stipulationum. [r]

EVm, qui certarum nundinarum, diebus dari stipuletur, primo die petere posse, Sabinus ait. Proculus autem & ceteri diuersæ scholæ auctores, quamdiu [b] vel exiguum tempus ex nundinarum spatio superesset, peti posse existimant. sed ego cum Proculo sentio.

1 ¶ Cùm purè stipulatus sum, illud aut illud dari licebit [c] tibi, quotiens voles, mutare voluntatem in eo, quod præstaturus sis [d]: quia diuersa [e] causa est voluntatis expressæ, & eius, quæ inest.

De duplæ stipulatione.

139. *Idem* [r] libro 7. Stipulationum [r].

CVm ex causa duplæ stipulationis aliquid intendimus, venditoris heredes in solidum omnes conueniendi sunt, omnésque [f] debent subsistere. & quolibet eorum defugiente, ceteris subsistere nihil prodest: quia in solidum defendenda est venditio, cuius [g] indiuisa natura est. sed cùm vno defugiente omnes defugisse videantur, ideóque teneantur: vnicuique pro parte hereditaria præstatio incumbit.

De numero stipulationum. 1. Si stipulatio ad eum casum peruenerit, à quo incipere non potest.

140. *Paulus* libro 3. ad Neratium.

PLurib. [h] reb. præpositis, ita stipulatio facta est, *ea omnia, quæ supra scripta sunt, dari?* ppi [?] est, vt tot [i] stipulationes

quot res,

---

a Paul. 5. sent. 7. §. 2. in fin § 17. Institut. de inutil. stip. §. vltim. Inst. de litter. oblig.
b l. 140. §. eodem.
c perinde Vulgat. Haloand. vide §. 1. s. eodem. l. 29. s. eodem.
d Hæc verba admonitionem habent potius quàm dilationẽ, l. 48. s. eod. nec forti nec vsuris datur his verbis dilatio. Huiusmodi stipulatio pura est.
e Vsuras in dieb. triginta nõnunquam stipulari veteres consueti, l. 40. s. de rebus creditis.
f id est, an ex mora.
g cùm primum petierit Haloan.
h Respõdit secundum ea quæ proponerentur, Vulgat. Haloand.
i vide l. 105. s. de solutionibus.
k secus si multo post, l. 23. s. de arbitris.
l vide quæ notaui ad l. 122. §. 3. s. eod. add. l. 69 §. 3. s. de leg. 2.
m l. 68. l. 72. l. 81. l. 112. §. 1. l. 113. in fin. s. eod. l. vlt. §. si quis in iu voc. l. 13. s. de re iudic.
n vrbi scilicet nam apud Præfectum vrbi de falso agitur, vide l. 24. s. de falsis.
o v. l. 119. s. eod.
p l. 65. s. eod.
q vide quæ notaui ad l. 1. §. 2. s. eodem.
r l. 140. in fin. s. eod. l. 11. s. de seruitutibus.
s l. 12. s. de duobus reis adde Forcatulu. 81. Neryom.
t Quod interuallum stipulationem vitiet vide apud Alciatũ 1 parerg. 3.
t Iudex, pro viro bono: aut vir bonus, pro iudice.
u comin [?] Vul. quominus, Hal. id est, statim, è vestigio.
x aliud agere cœperit, Vulgat. Haloand. secus si non cœperit, l. 1. §. 1. s. eodem.
y l. 22. s. eod. adde l. 7. in fin. s. de dolo mali.
z Promissio localis, tempus tacitum habet, l. 2 §. 5. s. de eo quod certo. l. 41. §. 1. s. hoc titulo.
a Ita continuũ id esse non definit, in quo momẽtum aliquod interuenit.
b vide l. 18. s. in dicatum solui.
c duplomate, id est, diebus, &c. Vulgat. diplomate Haloander. Duplomata hic & l. 27. in fin. s. ad l. Corn. de falsis. sunt codicilli qui dãtur cursu publico vtẽtibus: quæ & tractoriæ Cod. de cursu publico. & Combinæ dicuntur, & συνθήματα & euectiones. Cuiac. hic. Alciatus libro de verborum significat. putat, borum repetita, Baldus.
i Imò, non tot, l. 29. s. eodem. vide Zas. 2. Antinom.

cum fœlici diplomate vti, qui præpropere agant.
d continuare, Vulgat. Haloand.
e d. l. 122. s. eod.
f l. 38. §. 6. s. eo. l. 1. §. 1. s. de cond. & demonstrat. l. 7. de re iud. l. 50. s. de obligat. l. 16. l. 38. § 3. l. 70. s. de solutionibus.
g l. 38. §. 4. s. de solutionibus. l. 12. Cod. de fideicommiss.
h Quid ita? Notoria nõ indiget pbatione, l. 1. §. 8. s. de dote prælegata.
i plurimis operariis, Haloand. Vulgat.
k nec rursus vno aut altero, Vulgat. vno atque altero, Hal.
l l. 58. §. locati.
m l. 91. §. 3. s. eod.
n vide l. 9. s. de vsuris.
o hinc Seneca. Subest tacita exceptio, si potuero, si debebo, 4. de benefic. 39. De tacitis condicionibus. vide Oldendorpium in Topicis in loco ab authoritate seu præiudiciis numer. 5.
p vide l. 125. s. de verbor. signific.
q l. 2. §. 2. s. eod.
r cùm alij, Haloand. Qui promittit facere qd nescit facere, debet facere per substitutũ, Baldus.
s dixi ad l. 83. §. 5. s. eod.
t Imò, potest, l. 39. in fin. s. de legat. 1.
u perinde, Haloander. Condicio impossibilis iure & naturam quamlibet stipulationem vitiat. Baldus.
x adde cap. 51. de regulis 86.
y vide l. 71. s. eodem.
z l. 33. in fin. s. de pactis.
a Stipulatio dandi, non faciendi, vno herede expresso trãsit ad omnes.
b l. 42. suprà eodem.
c vide l. 106. in fine suprà eodem.
d ante litis cõtestationem, vide l. 112. suprà eodem.
e vide dict. l. 112.
f Quãdo actus tangit omnes indiuisibiliter, omnes debent citari, Bald. l. 85. §. penultima. s. eod. vide quæ notaui ad l. 29 l. 66. §. 1. in fin. s. de euictionibus.
g vide l. 72. s. eodem.
h l. 134. in fin. s. eodem. Dinumeratio rerum in præfationib [?] facta, videtur in compendio verborum repetita, Baldus.

quot res, sint. 1 ¶ De hac stipulatione, *Annua, bina, trima die id argentum quáque die dari?* apud veteres varium fuit. *Paulus*: Sed verius, & hîc tres[a] esse trium summarum stipulationes.

2 ¶ Etsi placeat, extingui[b] obligationem, si[c] in eum casum inciderit, à quo incipere non potest: non tamen hoc in omnibus verum est. ecce stipulari viam, iter actum ad fundum communem socius non potest. & tamen si is, qui stipulatus fuerat, duos heredes reliquerit: non extinguitur stipulatio. & per partem dominorum seruitus adquiri non[d] potest; adquisita tamen conseruatur & per partem domini[e] hoc euenit, si[f] pars prædij seruientis, vel cui seruitur, alterius domini esse cœperit.

De electione, de impubere. 3. De adiecto in stipulatione omisso in responsione. 4. De loco & die. 5. De adiecto.

141. *Gaius* libro 2. de Verborum obligationibus.

SI seruus aut filiusfamiliàs ita stipulatus sit, *Illam rem aut illam, vtrum ego velim?* non[g] pater, dominúsve, sed filius, seruúsve destinare de alterutra debet[h].

1 ¶ Extranei quoque persona si comprehensa fuerit veluti hoc modo, *Vtram earum Titius elegerit*:[i] non aliter stipulator alterutrius petendæ facultatem habet, quàm si Titius elegerit.

2 ¶ Pupillus, licet, ex[k] quo fari cœperit, rectè stipulari potest tamen, si in parentis potestate est, ne[l] auctore quidem patre obligatur. pubes verò, qui in potestate est, proinde ac si paterfamiliàs, obligari solet. Quod autem in pupillo dicimus, idem & in filiafamilias impubere dicendum est.

3 ¶ Si ita fuero stipulatus *Mihi aut Titio*: & tu mihi[m] daturum[n] te spondeas: secũdùm omnium opinionem ad interrogatum te respondere. quia cõstat, mihi soli adquiri obligationem: Titio autem dumtaxat rectè soluitur.

4 ¶ Si inter eos, qui Romæ sunt, talis fiat stipulatio[o], *Hodie Carthagine dare spõdes?* quidam putant, non semper videri impossibilem causam stipulationi contineri: quia possit[p] contingere, vt tam stipulator, quam promissor ante aliquod tempus suo quisque dispensatori notum fecerit, in eum diem futuram stipulationem, ac demandasset promissor quidem suo dispensatori, vt daret: stipulator autem suo, vt acciperet. quod si ita factum fuerit, poterit valere stipulatio.

5 ¶ Cùm mihi aut Titio stipulor: dicitur, aliam quidem rem in personam meam, aliam in Titij designari non[q] posse: veluti mihi decem aut Titio hominem. si verò Titio ea res soluta sit, quæ in eius persona designata fuerit: licet ipso iure non liberetur promissor: per exceptionem tamen defendi possit.

6 ¶ Tempora verò diuersa designari posse: veluti *mihi Kalendis Ianuariis, aut Titio Kalendis Februariis?* Immò etiam citeriorem[r] diem in Titij personam conferri posse: veluti *Mihi Kalendis Februariis, Titio Kalendis Ianuariis?* quo casu talem esse stipulationem intelligemus, *Si Titio Kalendis Ianuariis non dederis, mihi Kalendis Februariis*[s] *dare spondes?*

7 ¶ Sed rursus mihi quidem purè aut Titio sub condicione stipulari possum. Contrà verò si mihi sub condicione aut Titio purè: inutilis erit tota stipulatio, nisi in meam personam condicio extiterit. scilicet "quia" nisi, quod ad me, vim acceperit obligatio: adiectio nihil potest valere. Hoc tamen ita demum tractari potest, siue euidenter apparet purè Titij persona adiecta. alioquin cùm ita stipulor, *Si nauis ex Africa venerit, mihi aut Titio dari spondes?* Titij quoque persona sub eadem condicione adiici videtur.

8 ¶ Ex hoc apparet, si diuersa[t] condicio in meam personam, diuersa in Titij posita, sit, nec in meam personam extiterit condicio, totam[u] stipulationem nullius momenti futuram exstante vero meo condicione, si quidem Titij quoque condicio extiterit: poterit vel Titio solui. si verò in illius persona defecerit, quasi non adiectus habebitur.

9 ¶ Ex his omnibus apparet, licèt alterius persona non rectè adiiciatur, non ideo minùs in nostra persona vtiliter procedere stipulationem.

a Stipulatio per tempora distributa, intelligitur esse pluralis.
b l.98. ff. eod. §. 2. versic. item contra. Institut. de inutil. stipul.
c Quæ ab initio impediũtur, ex post facto re. soluuntur, *Bald.*
d l.2. ff. eod. l.7. ff. de seruit. l.6. ff. comm. prædio. l.25. ff. familiæ.
e dominij, *Haloander.*
f vt in l.136. in fin. ff. eodem.
g l.76. ff. eod.
h quia voluntas est de cohærentiis animi & intellectus & nõ potest ab eis separari.
i vide l.44. ff. eodem.
k l.70 ff. eadem. §. 10. Institut. de inutilibus.
l vide quæ dixi ad l.2. Cod. qui admitti. §.9. Inst. de inutilibus stipulat.
m Diuersitas quæ obligationi nihil detrahit, stipulationem non viciat.
n impersonaliter, secùs si vnũ promisisses, l.83. §.2. ff. eodem.
o vide l.24. ff. de oper. libert. §. 5. Institut. eod.
p Ex præordinatis aliqd redditur possibile & vtile: quid aliàs ratione impossibilitatis fuerit inutile. De futuris potest haberi aliqua certitudo per aliquod præordinatum. Præordinatio in futurum inducit præsentiam futurorum.
q l.34. §.2. l.98. §.4. §.6. ff. de solut. Imò, potest, l.44. §.4. ff. de obli.
r aliàs citeriore die.
s l.98. §.5. ff. de solutionib.
t adde l.126. §. 2. ff. eodem.
u Vitiato principali, vitiatur accessorium & è contra, *Bald.*
x stipulandi & promittendi, 8. Cod. 40. 3. Instit. 17. περὶ ἀλληλεγγύων. Novell. 99. περὶ ἐγχειριδίων Νόμ. 52. Eclog. ex lib. 43. tit. 2. Duo rei sunt, qui vel singuli debent in solidum, vel quibus singulis in solidum debetur.
† hic titulus mutatus est magna ex parte per Nouellam 99. quam vide. Porro hîc legẽdum videtur *de duob. reis constituendi.* Nam dicuntur duo rei promittendi.

DE DVOBVS REIS[x] CONSTITVENDIS †. TIT. II.

Definitio.

Modestinus libro 2. Ragularum.

QVi stipulatur, reus[y] stipulandi[z] dicitur. qui promittit, reus promittendi habetur.

De constitetione & dissolutione obligationis in solidum.

2. *Iauolenus* libro 3. ex Plautio.

CVm duo eãdem pecuniam aut promiserint,[a] aut stipulati sunt: ipso iure & singuli[b] in solidum debentur[c], & singuli debent †. ideóque petitione[d], acceptilatione[e] vnius tota[f] soluitur obligatio.

De nouatione. 1. De constitutione & dissolutione obligationis in solidum.

3. *Vlpianus* libro 40. ad Sabinum.

IN duobus reis promittendi frustra timetur nouatio[g]. nam licet antè prior responderit posterior etsi ex interuallo[h] accipiatur: consequens est dicere, pristinam obligationem durare, & sequentem accedere. & parui refert[i]. simul spondeant, an separatim promittant. cùm hoc actum[k], inter eos sit, vt duo rei constituantur, neque vlla nouatio fiet[l].

1 ¶ Vbi duo rei facti sunt, potest vel ab vno[m] eorum solidum peti. hoc est. enim duorum reorum, vt vnusquisque eorum in solidũ sit obligatus, possitque ab alterutro peti. partes[n] autem à singulis peti posse, nequaquàm dubium est. quemadmodum & à reo, & fideiussore petere possumus[o]. vtique enim cùm vna[p] sit obligatio, vna &[q] summa est: vt siue vnus soluat, omnes liberantur: siue soluatur ab altero, liberatio contingat.

Quomodo interrogandum, & respondendum.

4. *Pomponius* libro 24. ad Sabinum.

DVo rei promittendi: siue ita interrogati, *spondetis?* respondeant,[r] *spondeo*, aut *spondemus*, siue ita interrogati, *spondes?* respondissent, *spondemus*: rectè obligantur.

De operis.

5. *Iulianus* libro 22. Digestorum.

NEmo est, qui nesciat, alienas[s] operas promitti posse, & fideiussorem adhiberi in ea obligatione: & ideo nihil prohibet, duos reos stipulandi constitui, vel promittendi. sicuti si ab eodem fabro duo rei stipulandi easdem operas stipulentur. & ex contrario duo fabri eiusdem peritiæ easdem operas promittere intelliguntur, & duo rei promittendi fieri.

Si ex duobus interrogatis vnus responderit. 1. De fideiussore. 2. Si ex duob. interrogantibus vni respondeatur. 3. De temporis spatio, & de actu interposito.

6. *Idem* libro 52. Digestorum.

DVos reos promittendi facturus, si vtrumque interrogauero[t], sed[t] alter dumtaxat responderit: verius, puto, eum[u], qui responderit obligari. neque enim sub condicione interrogatio in vtriusque persona fit, vt ita demum obligetur, si alter quoque responderit.

1 ¶ Duobus autem reis constitutis: quin liberum sit stipulatori, vel ab vtroque[x], vel ab altero dumtaxat fideiussorem accipere, non dubito.

2 ¶ Sed si à duobus reis stipulandi interrogatus respondisset, vni[y] se spondere: ei soli tenetur.

3 ¶ Duo rei sine dubio ita constitui possunt, vt "&" temporis ratio habeatur, intra quod vterque respondeat. Modicum[z], tamen interuallum temporis, item modicus actus[a], qui modo contrarius obligationi non sit, nihil impedit, quominùs duo rei sunt. Fideiussor quoque interrogatus: inter duorum reorum responsa, si responderit: potest videri non impedire obligationem reorum: quia nec longum spatium interponitur, nec is actus, qui contrarius sit obligationi.

De puritate, die, conditione.

7. *Florentinus* libro 8. Institutionum.

EX duobus reis promittendi alius[b] in diem, vel sub condicione obligari potest. nec enim impedimento erit, dies, aut condicio, quominùs ab eo, qui purè obligatus est, petatur.

De eo quod actum est spectando.

8. *Vlpianus* libro 1. Responsorum.

HIs verbis, *ea quæ præstari stipulanti tibi spopondimus*, interesse[c], quid inter contrahentes actum sit. nam si duo rei facti sint: eum, qui absens[d] fuit non teneri: præsentem autem in solidum esse obligatum, aut si minùs, in partem[e] fore obstrictum.

Si verbis vel alio modo contrahatur. 1. De impari obligatione. 2. De loco & tempore.

9. *Papinianus*[f] libro 27. Quæstionum.

EAndem rẽ apud duos pariter deposui, vtriusq; fidem in solidum secutus. vel eandem rem duobus similiter

b & singulis in solidum debetur, *Vulgat. Haloander.*
c §. 1. Institut. eodem.
† hodie beneficium diuisionis cõpetit, Nouell. 99. cap. 1.
d l.51. in fin. ff. de euictionib. l.31. §.1. ff. de nouationibus.
e & acceptilatione, *Vulg.* acceptilationeque *Haloand.* l.18. ff. de acceptilationibus.
f Eclog. ibidem, cap. 2. Imò, non tota soluitur, argument. l.1. §. 18. in fin. ff. deposi.
g Ex duabus principalibus obligationibus nõ sequitur, nouatio, *Bald.*
h Duo rei possunt constitui, etiam interuenientem modico interuallo.
i Imò, multum refert, Instit. eod. versic. nã si priùs.
k l.8. §.2. ff. de nouationibus.
l fiat, *Vulgat. Haloander.*
m id est, potest creditor à quo vult petere. sed tamen hodie beneficium diuisionis habet Nouell. 99.
n id est, Creditor potest non tantùm plures reos simul conuenire, sed & quemlibet eorum pro virili.
o in solidum, vel pro parte. hodie competit beneficium discussionis.
p facit, l.9. ff. de pact. Imò non vna, l.9. in fin. ff. eodem.
q vna etiam summa, *Haloander.*
r Institut. eod. in fin. pr. id est, nihil interest in reorum constitutione, rei vtãtur verbo singulari vel plurali.
s id est, alienas, vt l.3. ff. de rei vindic. & Cuiac. 3. obseruat. 5. alias factum alienum inutiliter promittitur, l.65. in fin. ff. de fideiussor. adde l.54. in fin. ff. de verbor. obligat.
t interrogauero & alter, *Hal.*
u Ex duobus interrogatis, qui respondet obligatur: & è contrario, vide §.3. ff. eodem.
x l.40. ff. de fideiussor.
y Duobus interrogantibus, ei tantùm quæritur obligatio cui responsum est, vt hîc: & è cõtrà, in pr. ff. eod.
z l.12. ff. eo. l.137. ff. de verbor. oblig.
a dict. l.12. l.1. §. 1. & dict. l.137. ff. de verbor. obligat.
b §. vltim. Institut. eodem.
c Duobus in solidum obligatis, si in vnius persona obligatio non potest consistere, alter in solidum obligatur: sin minus, in virilem.
d §.12. Institut. de verbor. obligat.
e Imò, in solidum, l.2. ff. eodem.
f Iulianus, *Haloand.*

y Reus dicitur & stipulandi, & promittendi. Dicitur etiam credendi, debendi, satisdandi & accipiendi.
z dicitur & rem stipulando & promintendo, *Fest.*
a & aut promiserunt, *Vulgat. Haloander.*

commodaui, fiunt duo rei promittendi. quia non tantùm verbis stipulationis, sed & cæteris contractibus veluti emptione [a], venditione [b], locatione [c], conductione, deposito [d], commodato [e], testamento [f], vt puta si pluribus heredibus institutis testator dixit *Titius &* [g] *Mæuius Sempronio decem dato.*

1 ¶ Sed si quis in deponendo penes duos, paciscatur, vt ab altero culpa quoque præstaretur: verius est nō esse duos reos, à quibus impar suscepta est obligatio. Non idem probandum est, cùm duo quoque culpam promisissent, si alteri postea pacto culpa remissa sit: quia posterior conuentio, quæ in alterius persona intercessit, statum & naturam obligationis, quæ duos initio reos fecit, mutare non potest, quare si socij sint, & communis culpa intercessit: etiā alteri [h] pactū cum altero factum proderit.

2 ¶ Cùm duos reos promittendi facerem, [i] ex diuersis locis Capuæ pecuniam dari stipulatus sim: ex persona cuiusque ratio proprij temporis habebitur. nam etsi maximè parem causam suscipiunt: nihilominus in cuiusque persona, propria [k] singulorum consistit obligatio.

De compensatione.

10. *Idem* lib. 37. Quæstionum.

SI duo rei promittendi socij non sint [l] non [m] proderit alteri, quod stipulator alteri reo pecuniam debet.

Περὶ ἀλληλεγγύων, *h.e. de his qui vice mutua fideiusserunt.*

1. *Si non exprimatur, vt sint duo rei.*

11. *Idem* lib. 11. Responsorum.

REos promittendi, vice [n] mutua fideiussores non inutiliter accipi, conuenit [o], reus itaque stipulandi, actioné suam diuidere [p] si velit, (neque enim diuidere cogendus est) poterit eundem vt principalem reum, item qui fideiussor pro altero extitit, in partes conuenire. non secus ac si duos promittendi reos diuisis actionibus conueniret.

1 ¶ Cùm tabulis esset comprehensum, illum [q] & illum centum aureos stipulatos, neque adiectum, ita vt duo rei stipulandi essent, virilem [r] partem singuli stipulati videbantur.

2 ¶ Et è contrariò: cùm ita cautum inueniretur, *Tot aureos rectè* [s] *dari stipulatus est Iulius Carpus* [t]: *spopondimus ego. Antoninus, Achilleus,* [u] *& Cornelius Dius* [x]: partes viriles deberi. quia non fuerat adiectum, singulos in solidum spopondisse, ita vt duo rei promittendi fierent.

Si alter hodie, alter postera die responderit. 1. *De pupillo vel seruo.*

12. *Venuleius* lib. 2. Stipulationum.

SI ex duobus, qui promissuri sint, hodie [y] alter, alter postera [z] die responderit: prolutus [a]: non esse duos reos ac ne obligatum quidem intelligi eum, qui postera die responderat: cùm actor ad alia [b] negotia discesserit, vel promissor, licet peractis illis rebus responderit.

1 ¶ Si à Titio & pupillo sine tutoris auctoritate stipulatus fuero eadem decem, vel à seruo: & quasi duos reos promittēdi constitui, obligatúmque Titium solùm [c], Iulianus scribit, quanquam, si seruus spoponderit, in actione de peculio eadē obseruari debēt, ac si liber fuisset.

Si reus correo successerit.

13. *Idem* libro 3. [d] Stipulationum.

SI reus promittendi altero [e] reo heres [f] extiterit: duas obligationes eum sustinere, dicendum est. nam vbi quidem altera [g] differentia obligationum esse possit, vt in fideiussore & reo principali: constitit, alteram ab altera perimi, cùm verò eiusdem duæ potestatis [h] sint: non reperiri, quà altera potius, quam alteram consummari. ideóque, etsi reus stipulandi heres extiterit, duas species obligationis eum sustinere.

De stipulationibus prætoriis.

14. *Paulus* lib. 2. Manualium.

ET stipulationum prætoriarum duo [i] rei fieri possunt.

De alternatione.

15. *Gaius* lib. 2. de Verborum obligationibus.

SI id, quod ego & Titius stipulamur, in singulis personis proprium [k] intelligatur: non poterimus duo rei stipulandi constitui: veluti [l] cùm vsumfructum aut dotis [m] nomine dari stipulemur. ídq; & Iulianus scribit. Idē ait, & si Titius & Seius decē aut Stichū, qui [n] Titij sit, stipulati fuerint: non videri eos duos reos stipulandi. cùm Titio decem tantùm, Seio Stichus aut decem debeantur. quæ sententia eò pertinet: vt, quamuis vel huic, vel illi decem soluerit, vel Seio Stichum, nihilo minùs alteri obligatus manet [o]. sed dicendum est: vt, si decē altero soluerit, ab altero liberetur [p].

De oblatione.

16. *Idem* lib. 3. de Verborum obligationibus.

EX duobus rei stipulandi si semel vnus egerit [q]: alteri promissor offerendo [r] pecuniam, nihil agit.

De legato.

17. *Paulus* lib. 8. ad Plautium.

SIue à certis personis heredū [s] nominatim legatum esset, siue ab omnibus excepto aliquo. Atilicinus, Sabinus, Cassius, pro hereditariis [t] partibus totum eos legatum debituros aiunt quia hereditas eos obligat. idem est cùm omnes heredes nominantur.

De facto Correi.

18 *Pomponius* lib. 5. ex Plautio.

EX duobus reis eiusdem Stichi promittēdi factis, alterius factum alteri quoque nocet [u].

De capitis deminutione.

19. *Idem* lib. 37. ad Quintum Mucium.

CVm duo eandē pecuniam debēt: si vnus capitis diminutione exemptus [x] est obligatione, alter non liberatur. multùm .n. interest [y], vtrùm res ipsa soluatur [z], an persona liberetur, cum persona liberatur manēte obligatione: alter durat obligatus, & ideo si aqua & igni interdictū est, alicuius fideiussor postea ab eo datus tenetur.

DE STIPVLATIONE [a] seruorum. [b]

TIT. III.

Si seruus sibi, vel domino, vel impersonaliter stipuletur. 1. *De seruo alieno, bona fide seruiente.* 2. *De seruo communi.* 3. *Si seruus seruo stipuletur.* 4. *De seruo communi.* 5. *De seruo fructuario.* 6. *De seruo communi.*

Iulianus lib. 52. Digestorum.

CVm seruus stipuletur [c]: nihil [d] interest, sibi, an domino, an verò sine alterutra eorum adiectione dari stipuletur.

1 ¶ Si seruus tuus, qui mihi bonafide seruiebat, peculium habuerit, quod ad te pertineat [e], & ego ex eo pecuniam Titio credidero: nummi tui manebunt stipulando autem mihi seruus eādem pecuniam nihil aget. vindicando ergo eam pecuniam tu consequi poteris.

2 ¶ Si seruus, communis, meus & tuus, ex peculio, quod ad te solum pertinebat, mutuam pecuniā dederit: obligationem tibi acquiret. & si eādem mihi nominatim stipulatus fuerit, debitorem à te non liberabit: sed vterq; nostrum habebit actionem, ego ex stipulatu, tu, quod pecunia tua numerata sit. debitor tamē me doli mali exceptione summouere poterit.

3 ¶ Quod seruus meus meo [f] seruo dari stipulatur: id perinde haberi debet, ac si mihi stipuletur. Item quod tuo seruo stipulatur, perinde ac si stipulatus esset. Vt altera stipulatio obligationem pariat: altera nullius momēti sit.

4 ¶ Communis seruus, duorum [g] seruorum personam sustinet. idcirco si proprius meus seruus communi meo & tuo seruo stipulatus fuerit: idem iuris erit in hac vna conceptione verborum quod futurum esset, si separatim duæ stipulationes conceptæ fuissent, altera in personam mei serui, altera in personam tui serui. neq; existimare debemus partē dimidiam tantū mihi adquiri, partem nullius esse momenti. quia persona serui cōmunis eius condicionis est: vt in eo quod alter ex dominis potest adquirere, alter non potest, perinde [h] habeatur, ac si eius solius esset, qui adquirendi facultatem habeat.

5 ¶ Si fructuarius seruus stipulatus esset fructuario: aut proprietario: si quidem ex [i] re fructuarij stipulatus esset: inutilis est stipulatio: quia vtriq; ex re fructuarij actionem adquirere [k] potuisset: sed si aliud stipulatus fuisset, proprietarium petere posse. & si promissor fructuario soluisset, liberatur.

6 ¶ Cùm seruus communis Titij & Mæuij stipulatur in hunc modum. *Decem Kalendis Titio dare spondes? si decem Kalendis Titio non dederis, tunc Mæuio viginti dare spondes?* duæ [l] stipulationes esse videntur. sed si Kalendis decem data non fuerint, vterque dominus ex stipulatu agere poterit. sed in secunda obligatione Mæuio promissa, Titius doli summouebitur.

---

a Duo rei debēdi in emptione, locatione, cōductione, deposito, conducto, & testamēto fieri possunt.
b *l. 47. ſ. locat.*
c *d l. 47. & l. 13. l. 26. l. 35. l. 4. §. 9. ſ. locat.*
d *facit l. 1. §. 14. §. 31. l. 17. ſ. depositi.*
e *l. 5. in fi. l. 6. l. 7. ſ. commod.*
f *l. 17. ĵ. eod.*
g Titius aut Mæuius *v. l. 8. §. 1. ſ. de leg. 1. l. 16. ſ. de leg. 2. l. 25. ſ. de legat. 3.*
h *l. 21. §. 5. l. 25. ſ. de pact.*
i & ex diuersis, *Vulgat.* si ex diuersis locis. *Hal.*
k Imò, vna est, non duplex, *l. 3. in fin. ſ. eod.*
l aliud erit si sint socij *v. l. 25. ſ. de pact. l. 5. ſ. de compensation.*
m Non potest vnus ex reis debendi, compensare quod alteri stipulator debet, *vt hic*, si tamen vice mutua fideiusserint, etiamsi socij non sint, rectè vnus pro qua parte tenetur, quasi fideiussor compēsat, quod altero debetur, *l. 5 ſ. de compensat.* vide Cuiac. *d. loco ad Afric.*
n Duo rei eiusdē pecuniæ, nō inutiliter fideiubent vice mutua. Duo rei debendi nō videntur vice mutua fideiubere, nisi id actum sit nominatim, etiā si socij sint. nam ea parte Ioānes Velinus Glossator improbādus est, vide Cuiac. 4. ad Africanū in explicatione §. mulier legis 17. ſ. ad Velleia.
o aliàs duo rei debēdi (vt & stipulandi ĵ. *eod.*) non videtur vice mutua fideiubere, nisi nominatim id actū sit, *vide Cuiac. ad Nouell. 99.*
p *l. 50. §. 2 ĵ. de fideiussorib.*
q v. quæ notaui *ad l. 56. ſ. de verb. obligat.*
r hinc collige naturam copulę esse vt diuidatur in æquales partes *adde l. 43. ſ. de re iudic.* adde quæ scripsi ad *Authenticam si quando. C. de cōstituta pecunia.*
s hac formula *rectè dari* veteres passim vtebantur in contractibus. *vt hîc & l. 1. 22. §. 1 ſ. de verbor. obligat. l. 40. ſ. si certum petatur: Cato. cap. 146. de re rustica. Varro 2. de re rustica* 2. rectè esse, fieri *l. 73. ĵ. de verborum significat.* rectè defendi *l. 5. §. 3. ĵ. iudicatum solui:* rectè præstari dixi ad *l. 71. ĵ. verb. signif.* rectè cauere *l. 2. ſ. de vsufr. earum rerum.* rectè ire agere. *l. 20. ſ. de seruit. rustic. prædiorū,* rectè atque ordine facere: *l. 2. ĵ. ad Velleianum:* dixi *ad l. 27. § 1. vers. rectè ſ. de liberali causa:* rectè promittere *l. penult. ſ. de transact.* rectè procurare. *l. 1. §. 1. l. 38. ſ. de ædilitio edicto.*
t Carpus *Vulg. Haloand.*
u Archilleius *Haloand.*
x Cornelius diuus *Haloand.* Cornelius diuidi in partes viriles debere dixi, &c. *vul.*
y *l. 6. in f. l. 137. ſ. de verbor. obligat.*
z Quod postera die fit, nō fit incōtinēti diei diuersitas notabile est tēporis interuallum.
a probatur *Hal.* promitto. *vul.* *alij* prolocutus: *alij* prolatus i. delatus: vera Haloandri lectio.
b Aliud negotium quid est? extraneum, nō penitens ad primum, quod nihil habet commune cū eo de quo agitur *adde l. 6. in fin. ſ. eod.*
c *adde l. 8. ſ. eo.*
d libro septimo.
e alteri *vulga. Haloand.*
f *l. 5. in fi. ĵ. de fideiuss.*
g aliqua, *Hugo à Porta.*
h potestatis sint, non potest reperiri alteram potius quàm alteram *vulg.* non potest reperiri quare altera potius quàm altera consumatur *Haloand.*
i *l. 18. ĵ. ratā rē.*
k In eo quod non potest nisi vni conuenire duorum reorū constitutio non procedit: cuius rei hic tria adferuntur exempla.
l primum exēplum de vsufructu, facit *l. 25. §. 3. ſ. de vsufr. l. 9. in fi. ĵ. tit. proxima.*
m alterum exemplū de dote, facit *l. 8. ĵ. tit. prox.*
n tertium exemplum de re propria stipulantis.
o stricto iure.
p ex æquo & bono.
q *l. 9 ſ. de verbor. obli. l. 57. ĵ. de solut.* nota effectum litis contestationis.
r & soluendo.
s *v. l. 9. ſ. eod.*
t Imò, pro virilibus *l. 124. ſ. de leg. 1.*
u Imò, nō nocet *l. 32. §. 4. ſ. de vsuris.*
x hinc Seneca 4. *de beneficiis 39.* Effice vt idem status sit cum exigis, qui fuit cum promitterem.
y Re soluta omnes rei liberati censentur: vna tamen persona soluta, altera in obligatione, potest remanere.
z i. liberetur.
a 3. *Institut. 18.* περὶ ἐπερωτήσεων δ᾽ἄλλων 43. *Eclo. 2. & 3.*
b propriorum, cōmunium: fructuariorū alienorū, &c.
c stipulatur *vulg. Haloand.*
d *v. l. 15 ĵ. eod.*
e pertinebat *vulg. Haloand.*
f *§. 1. Instit. eod. l. 40. ſ. de verbor. oblig.*
g quamuis id difficilè sit *l. 9. ſ. de pact.* fit tamen *v. l. 59. in fin. ad Trebell.*
h *l. 12. ſ. de author. tut.*
i *l. 98. §. 7. ĵ. de solutionib.*
k non potuisset *vulg. Haloand.*
l *l. 44. in f. ſ. de oblgat. & act. l. 9. ſ. de seruis exportandis.*
m ipse se sibi *Contius & Cuiac. Insti. eo. in verbo sed cum factus in fin. adde l. 18. §. 1 ĵ. eo.*
n sed de se domino. *Haloand.*

De ſeruo vniuerſitatis.

3. *Idem* " libro 5. ad Sabinum."

SI ſeruus reipublicæ, vel municipij, vel coloniæ ſtipuletur: puto [a] valere ſtipulationem.

a etiam ſi ipſa vniuerſitas non facilè conſentiat, *l. 1. inf. ſ. de adquir. poſſ.*

De ſeruo communi.

4. *Idem* " lib. 21. ad Sabinum."

SI ſeruus communis ſibi & vni ex dominis ſtipuletur: perinde eſt, ac ſi omnibus [b] dominis & vni ex his ſtipuletur: veluti Titio & Mæuio, & Titio. & probabile eſt, vt Titio dodrans, Mæuio quadrans debeatur.

b *l. 1. §. 31. ſ. depoſiti.*

5. *Idem* " lib. 48. ad Sabinum."

SEruus communis ſic [c] omnium eſt, non quaſi ſingulorum totus, ſed pro partibus vtique indiuiſis, vt intellectu [d] magis partes habeant, quam corpore. Et ideo ſi quid ſtipulatur, vel quaqua alia ratione adquirit: omnibus " adquirit " pro parte, qua dominium in eo habent. Licet [e] autem ei & nominatim, alicui ex dominis ſtipulari, vel traditam rem accipere, vt ei ſoli adquirat. Sed ſi non [f] nominatim domino ſtipuletur, ſed iuſſu vni [g] domino. ũ: hoc iure vtimur, vt ſoli ei adquirat, cuius iuſſu ſtipulatus eſt.

6. *Pomponius* " lib. 26. ad Sabinum."

OFilius rectè dicebat, & per traditionem accipiendo, vel deponendo, commodandóq; poſſe ſoli ei adquiri, qui iuſſit [g]. quæ ſententia & Caſſij & Sabini dicitur.

7. *Vlpianus* " lib. 48. ad Sabinum."

PRoinde & ſi quatuor fortè dominos habuerit, & duorum iuſſu ſtipulatus ſit: his ſolis adquiret, qui iuſſerunt magíſque eſt, vt non æqualiter [h], ſed pro portione dominica totum eis adquiratur. Idem puto, & ſi nominatim ei ſtipulatus eſſet, proponatur. nam etſi omnium iuſſu ſtipulatus ſit, vel omnibus nominatim: non dubitaremus, omnibus pro dominicis eum portionibus, non pro virilibus adquirere.

1 ¶Si ſeruus communis ab vno [i] ex ſociis ſtipulatus ſit: ſi quidem nominatim alteri ſocio: ei ſoli debetur. ſin autẽ ſine vlla adiectione purè ſtipulatus ſit: reliquas partes is ſeruus cæteris ſociis, præter eam partem, ex qua promiſſor dominus eſſet, adquiret. ſed ſi iuſſu vnius ſocij ſtipulatus eſt: idem iuris eſt, quod eſſet, ſi eidem illi ſocio nominatim dari ſtipulat9 eſſet. Interdũ: etiã ſi neq; iuſſu neq; nominatim alteri ex dominis ſtipularetur: ei tamẽ ſoli [k] adquirere eum, Iuliano placuit. vtputà ſi quid fortè ſtipuletur, quod vtrique adquiri non [l] poteſt. veluti ſeruitutem [m] ad fundum Cornelianum ſtipulatus eſt, qui fundus Sempronij erat, alterius ex dominis: ei ſoli adquirit.

c *l. 45. ſ. de adquir. rer. l. 66. §. 2. ſ. de legat 2.*

d Pars pro indiuiſo intellectu magis pars eſt quàm corpore: de quo vide omnino quę ſcripſi, *ad l. 6. §. 1. ſ. communia prædiorum.*

e *l. 7. §. 1. l. 28. §. 3. l. 33. j. eod. §. 2. Inſt. eod. l. 37. §. 3. ſ. de adq. rer. l. 1. §. 7. ſ. de adquir. poſſ. §. vlt. Inſt per quas perſonas nob. oblig. l. 3. Cod. per quas perſonas.*

f non vni nominatim *vulgat. Hal.*

g Quod ſeruus præcedente iuſſu domini facit videtur facere nomine iubentis.

h i. pro virili portione. Imò æqualiter, *l. 37. j. eod.*

i *l. 8. §. 2. j. de acceptilationib.*

k Quod non poteſt adquiri pluri b. vt ſingulis, quæritur illi cui poteſt adquiri, *Bald.*

l Seruus dominum repræſentat quatenus poteſt.

m *adde l. 25. §. 3. ſ. de vſufru. l. 15. ſ. de duob. reis.*

8. *Gaius* " lib. ſingulari de Caſibus."

ITem ſi alter ex dominis vxorem ducturus ſit, & huic ſeruo dos [n] promittatur.

n *adde l. 15. ſ. tit. prox.*

9. *Vlpianus* " lib. 48. ad Sabinum."

ITem ſi ſeruus duorum, Titij & Mæuij, hominem, qui Titij erat, ſtipulatus fuerit: ei ſoli adquirit, cuius non fuit, Sed ſi ſtipulatus ſit, *Stichum ſibi & Mæuio & Titio dari ſpondes?* totum eum Mæuio adquirit. quod [o]. n. alteri ex dominis adquirere non poteſt: id ad eum, qui ad obligationem admittitur, pertinet.

1 ¶Si, cùm duos dominos ſeruus haberet, ſtipulatus fuerit illi aut [p] illi dominis ſuis: quæſitum eſt, an conſiſtat ſtipulatio. Caſſius inutilem eſſe ſtipulationem ſcripſit. & Iulianus Caſſij ſententiam probat. eóque iure vtimur.

o *l 1. § 4. l. 7. in f. ſ. eod.*

p Alternatiua poſita inter perſonas capaces ſtipulationis vitiat: quia cui adquiratur incertum eſt, *adde l. 10. l. 11. l. 12. j. eod.*

10. *Iulianus* " lib. 52. Digeſtorum."

SEd ſi ita ſtipuletur, *Titio decem aut Mæuio fundum dare ſpondes?* quia incertum eſt, vtri eorum adquiſierit actionem: idcirco inutilis ſtipulatio exiſtimanda eſt.

11. *Vlpianus* " lib. 48. ad Sabinum."

SEd ſi ſibi aut Primo aut Secundo dominis ſuis ſtipulatus ſit: & hic tantundem erit probandum, quod Iulianus inutilem eſſe ſtipulationem. Sed vtrùm adiectio inutilis eſt, aut tota ſtipulatio vtilis non eſt? puto, adiectionem [q] ſolam eſſe inutilem. eo enim, quòd ait *mihi*, omni [r] adquiſiit ex ſtipulatu actionem. An ergo in cæterorum perſona ſolutio locum habeat exemplo extraneæ perſonæ? & puto, vel ſolui eis poſſe. quemadmodum cum ego mihi aut Titio ſtipuler. Cùm [ſ] ergo cum primo aut ſecundo dominis ſtipulatio non [t] conſtitit, nec [aut] ſolutio eſt, illa ratio eſt: quia non inuenimus, in cuius perſona ſtipulatio conſtitit, in cuius ſolutio.

q Vtile per inutile non vitiatur.

r omnibus *vulg. Hal.*

ſ Cur ergo *vulg. Hal.*

t non conſiſtat nec ſolutio ſit? Illa ratio, &c. *vulgat.*

12. *Paulus* " libro decimo Quæſtionum."

NAm cùm vterque [u] obligationis capax ſit: non inuenimus, quis adiectus ſit. quia non eſt, qui petere poſſit.

u *adde l. 128. ſ. de verborum oblig.*

13. *Vlpianus* " lib. 48. ad Sabinum."

CVm enim ſtipulatur domino aut [x] extraneo ſeruus: vtrumque conſiſtat, & in domini perſona ſtipulatio, & in extranei ſolutio. at hic τὸ ἰσάζον. id eſt, *æquiualens*, corrumpit ſtipulationem & ſolutionem.

x Alternatio & incertitudo corrumpunt ſtipulationem & ſolutionem *Bald.*

De ſeruo qui eſt apud furem.

14. *Iulianus* " lib. 3. ad Vrſeium Ferocem."

SEruus meus, cùm apud furem eſſet, furi [y] dari ſtipulatus eſt. negat furi deberi Sabinus: " quia eo tempore, quo ſtipulatus eſt, ei non ſeruriet. ſed nec ego ex ea ſtipulatione agere potero." Sed ſi, detracta furis perſona, ſtipulatus eſt: mihi quidem adquiritur actio: ſed furi nec mandati, nec alia actio aduerſus me dari debet.

y *l. 34. in f. ſ. eod.*

De perſona cui ſeruus ſtipulatur: & de ſtipulatione imperſonali.

15. *Florentinus* " lib. 8. Inſtitutionum."

SIue [z] mihi, ſiue ſibi, ſiue conſeruo ſuo, ſiue imperſonaliter dari ſeruus meus ſtipuletur: mihi adquiret.

z *l. 1. ſ. eod. §. 2. Inſt. eod.*

De ſeruo hereditario.

16. *Paulus* " lib. 4. Regularum."

SEruus hereditarius [a] futuro heredi nominatim dari ſtipulatus, nihil agit: quia ſtipulationis tempore heres dominus eius non fuit.

a *l 18. § 2 l 28. l. 35. j. eod. l. 27. in f. ſ. de pactis: l. 43. verſ. quod ſi ſtipulatus ſ. de rel. credit. l. 74. § 1 ſ. de verborum oblig.*

De ſeruo communi.

17. *Pomponius* " lib. 9. ad Sabinum."

SI communis ſeruus. meus & tuus, viam, vel iter, vel actum ſtipuletur ſine adiectione nominis noſtri, cùm [b] ego ſolus fundum vicinum habeam: ſoli mihi eam adquirit. quòd & ſi tu fundum habeas, mihi quoque in ſolidum ſeruitus adquiritur.

b i. cùm mihi ſoli adquiri poſſit, *l. 25. § 3. ſ. de vſufru. l 15. ſ. titu. prox.*

2. *De ſeruo, vel filio captis ab hoſtibus.* 3. *De ſeruo fructuario.*

18. *Papinianus* " lib. 27. Quæſtionum."

SI ſeruus communis Mæuij & caſtrenſis peculij, defuncto filiofamilias milite, antequàm [c] adeat inſtitutus hereditatem, ſtipuletur: ſocio qui ſolus interim dominus inuenitur, tota ſtipulatio quæretur. quoniam partem non facit hereditas eius quæ nondum eſt. non enim ſi quis heredem exiſtere filiofamilias dixerit, ſtatim & hereditatem eius iam eſſe, conſequens erit. cùm beneficium principalium conſtitutionum [d] in eo locum habet, vt filiusfamilias [e] de peculio teſtari poſſit. quod priuilegium ceſſat [f], prius quàm teſtamentum aditione [g] fuerit confirmatum.

1 ¶Si ſeruus Titij & Mæuij, partem [h], quæ Mæuij eſt, ſibi dari ſtipuletur: nulla ſtipulatio eſt. cùm ſi Titio dari ſtipulatus fuiſſet, Titio adquireretur. Quòd ſi ſimpliciter concepta eſt ſtipulatio, veluti, *Partem eam, quæ Mæuij eſt, dare ſpondes?* non adiecto *Mihi*: propè eſt, vt, quia ſine vitio [i] concepta eſt ſtipulatio, ſequatur eius perſonam, cuius poteſt.

2 ¶Seruus, capto [k] domino ab hoſtibus, domino dari ſtipulatus eſt, quamuis quæ ſimpliciter ſtipulatur, vel ab alio accepit, etiam ad heredem captiui pertinent, aliúdque ſit iuris in perſona filij, quia nec tunc fuit in poteſtate, cùm ſtipularetur, nec poſtea deprehenditur, vt ſeruus, in hereditatem [l]: tamen in propoſito poteſt quæri, num ex hac ſtipulatione nihil adquiſitum heredi videtur, quo modo ſi ſeruus hereditarius defuncto, aut etiam heredi [m] futuro ſtipulatus fuiſſet. ſed in hac ſpecie ſeruus filio exęquabitur. nam & ſi filius captiui patri ſuo ſtipulatus fuerit dari, res impendenti [n] erit. & ſi pater apud hoſtes deceſſerit, nullius momenti videbitur fuiſſe ſtipulatio: quoniam alij, non ſibi ſtipulatus eſt.

3 ¶Cùm ſeruus fructuarius [o] operas ſuas locaſſet, & eo nomine pecuniam in annos ſingulos dari ſtipulatus eſſet. finito fructu, domino reſidui temporis adquiri ſtipulationem, Iulianus ſcriptum relinquit: quæ ſententia mihi videtur firmiſſima ratione ſubnixa. nam ſi in annos fortè quinque [p] locatio facta ſit, quoniam incertum eſt, fructus in quem diem duraturus ſit, ſingulorum annorum initio cuiuſque anni pecunia fructuario quæreretur. ſecundùm quæ non tranſit ad alterum ſtipulatio, ſed vnicuique tantum adquiritur, quantum ratio eius permittit. nam & cùm idem ſeruus ita ſtipuletur, *Quantam pecuniam tibi intra illum diem dedero, tantam dari ſpondes?* impendenti [q] eſt, quis ex ſtipulatu ſit habiturus actionem. ſi enim ex re fructuarij, vel operis ſuis pecuniam dedero [r], fructuario: ſi verò aliunde, domino ſtipulatio quæretur.

c Priuilegium datum alicui teſtamenti faciendi, non habet effectum niſi ex teſtamento adeatur hereditas.

d *adde l. 2. §. 2. ſ. ſam loc.*

e Filiusfamilias de peculio caſtrenſi teſtari poteſt.

f id eſt, pendet.

g Aditione hereditatis teſtamentum confirmatur, *v. l. 19. in f. Cod. de teſtamentis.*

h Seruus ſe ſibi ſtipulari non poteſt, *l. 2. ſ. eod.*

i Pars ſtipulationis non vitioſa, valet in perſona eius cuius nomine valere poteſt.

k *v. l. 73. in f. ſ. de verbor. oblig.*

l vt ſeruus in hereditate *Hal.*

m *v. l. 16. ſ. eodem.*

n *l. 11. inf. j. de acceptilationibus.*

o *l. 25. §. 2. ſ. de vſufr.*

p & non in infinitum.

q *l. 25. §. 1. ſ. de vſufru.*

r dederit, *Hal.*

De ſeruo alieno bona fide duobus ſeruiente.

19. *Scæuola* " libro decimotertio Quæſtionum."

SI alienus ſeruus duobus bonæ [ſ] fidei ſeruiens, ex vnius eorum re adquirat, ratio facit, vt ei ex cuius re adquiſit, id totũ " ei " adquirat: ſiue ei ſoli, ſiue quaſi duobus ſeruiant. nam & in veris [t] dominis quotiens vtrique ad-

ſ bona fide, *vulgat. Hal.* Quod vni bonæ fidei poſſeſſori quęri non poteſt, alteri adquiritur.

t Bonæ fidei poſſeſſores res redacti ſunt ad inſtar dominorum in fructibus & vtilitatibus adquirendis. Interim nota argumentum a dominis ſumptum, ad bonæ fidei poſſeſſorem.

a homo qui bona, *vulgat. Hal. v. l. 23. §. 1. 3. de adquir.*
b si stipulatur, *Hal. vide Cuiacium 17. observ. 5.*
c vendiderat, *Hal.*
d peruenisset ex ea stipulatione, quid ne pupillæ, *Hal.* ex ea ne stipulatio quid pupillæ, *vulgat.*

quiritur, totiens partes adquiri. cæterùm si alij non adquiratur, alium solidum habiturum. igitur eadem ratio erit & in proposito, vt hic seruus alienus, qui mihi & tibi bona fide seruit, mihi solidum ex re mea adquirat: quia tibi non potest adquiri, quia non sit ex re tua.

De libero homine bona fide seruiente. 1. De seruo bona fide possesso.

20. *Paulus* lib. 15 Quæstionum.

LIber homo [a] bona fide mihi seruit. [b] stipulatur ex re mea, vel ex operis suis Stichum, qui ipsius est, magis est, vt mihi adquirat: quia & si seruus esset meus, adquireret mihi. nec enim illud dici debet, quasi ille quoque in peculio eius esset. sed si ex re mea Stichum, qui meus est, stipulatur: sibi adquiret.

1 ¶Apud Labeonem ita scriptum est: Filium & filiam in sua potestate pater intestatus relinquit. filia eo animo fuit semper, vt existimaret, nihil ad se ex hereditate patris pertinere. deinde frater eius. filiam procreauit: & eam infantem relinquit. tutores seruo auito eius imperauerūt, vt ab eo, cui res aut hereditatis vendiderunt [c], stipularetur, quanta pecunia ad eum peruenisset [d]. ex ea stipulatione quid pupillæ adquisitum sit, peto, rescribas. Paulus: Est quidem verum, bona [e] fide possessum seruum, ex re eius cui seruit, stipulantem possessori adquirere. sed si res, quæ ex hereditate aut communes fuerant, in venditionem hereditatis venerunt: non videtur ex re pupillæ totum pretium stipulari: ideóque vtrisque adquiri.

De seruo communi.

21. *Venuleius* lib. 1 Stipulationum.

SI seruus communis ita stipuletur, *Kalendis Ianuariis decem Titio aut Mæuio dominis, vter eorum tunc viuet, dare spondes?* inutilem esse stipulationem Iulianus scribit: quia non possit impendenti [f] esse stipulatio: nec apparere, vtri eorum sit adquisitum.

De seruo fructuario, vel vsuario.

22. *Neratius* lib. 2 Responsorum.

SEruum fructuarium ex re domini inutiliter fructuario stipulari, domino [g] ex re fructuarij vtiliter stipulari.

23. *Paulus* lib. 9. ad Plautium.

EAdem de eo dicenda sunt, cui vsus [h] legatus est.

24. *Neratius* lib. 2 Responsorum.

ET si duorum vsusfructus sit: quod ex operis suis alteri eorum stipulatus sit, pro ea duntaxat parte, ex qua vsusfructus eius sit, adquiri. [i]

De seruo hereditario & de seruo captiuo.

25. *Venuleius* lib. 12. Stipulationum.

SI [k] seruus hereditarius [l] stipulatus fuerit, & fideiussores acceperit, postea; adita fuerit hereditas: dubitatur vtrùm ex die interpositæ stipulationis tempus cedat, an ex adita hereditate. item si seruus eius, qui apud hostes sit fideiussores acceperit. & Cassius existimat, tempus ex [m] eo computandum, ex quo agi cum eis potuerit [n]: id est, ex quo adeatur hereditas, aut postliminio dominus reuertatur.

26. *Paulus* lib. 1. Manualium.

VSusfructus sine [o] persona esse non [p] potest. & ideo [q] seruus hereditarius inutiliter vsumfructum stipulatur. [r] legari autem ei [s] posse vsumfructum dicitur, quia dies eius non cedit statim. stipulatio autem pura [t] suspendi non [u] potest. Quid ergo, si sub condicione stipuletur? nec hoc casu valeat stipulatio: quia ex præsenti [x] vires accipit stipulatio, quamuis petitio ex ea suspensa sit.

De seruo communi & de seruo fructuario.

27. *Idem* lib. 2. Manualium.

SEruus communis: siue emat, siue stipuletur: quamuis pecunia ex [y] peculio detur, quod alterum ex dominis sequitur: vtrique tamen adquirit [z]. diuersa [a] causa est fructuarij serui.

De seruo hereditario.

28. *Gaius* lib. 3. de Verborum obligationibus.

SI ex re domini domino aut fructuario seruus stipulatus fuerit: domino quidem adquiri obligationem, Iulianus scripsit: soli autem fructuario posse quasi [b] quolibet adiecto.

1 ¶Si seruus communis ex re vnius stipulatus erit: magis placuit vtrique [c] adquiri [d]: sed eum, cuius ex re facta est stipulatio, cum socio communi diuidundo, aut societatis iudicium de parte recuperanda rectè acturum. idémque esse dicendum, & si ex operis [e] suis alteri ex dominis seruus adquirit.

2 ¶Si ipsi domini singuli eadem decem seruo communi dari fuerint stipulati, & semel [f] responsum secutum fuerit: duo rei stipulandi erunt. cùm placeat dominum [g] seruo dari stipulari posse.

3 ¶Sicuti vni nominatim stipulando [h], ei soli adquiritur: ita placet, & si rem emat nomine vnius ex dominis, ei soli seruum adquirere. Item si credat pecuniam, vt vni ex dominis solueretur, vel quodlibet aliud negotium gerat: posse eum nominatim exprimere, vt vni ex dominis restituatur, aut soluatur.

4 ¶Illud quæsitum est, an heredi futuro seruus hereditarius stipulari possit. Proculus negaui: quia is eo tempore extraneus [i] est. Cassius respondit, posse [k]: quia qui postea heres extiterit, videretur ex [l] mortis tempore defuncto successisse. quæ ratio illo argumento commendatur, quod heredis familia ex mortis tempore funesta [m] facta intelligitur, licèt post aliquod tempus heres extiterit. manifestum igitur est, serui stipulationem ei adquiri.

De seruo communi.

29. *Paulus* lib. 72. ad Edictum.

SI communis seruus sic [n] stipulatus sit, *Decem illi domino, eadem decem alteri dare spondes?* dicemus duos reos esse stipulandi.

Si seruus extraneo stipuletur.

30. *Idem* lib. 1. ad Plautium.

SEruus alienus [o], alij nominatim stipulando, non adquirit domino.

De seruo fructuario, vel bona fide possesso.

31. *Idem* lib. 8. ad Plautium.

SI iussu fructuarij, aut bonæ fidei possessoris, seruus stipuletur: ex [p] quibus causis non solet his adquiri, domino adquiri. Non idem dicetur, si nomen ipsorum in stipulatione positum sit.

Si duorum sit vsusfructus in seruo.

32. *Idem* lib. 9. ad Plautium.

SI cùm duorum vsusfructus esset in seruo, & [s] is seruus vni nominatim stipulatus sit ex ea re, quæ ad vtrosque pertinet: Sabinus ait, quoniam soli obligatus esset, videndum esse, quemadmodum alter vsuarius [q] partem suam recipere possit, quoniam inter eos nulla [r] communio iuris esset. sed verius est, vtile [s] communi diuidundo [t] iudicio inter eos agi posse.

De bona fide possesso. 1. Si duo vsumfructum habeant vel bona fide possideant.

33. *Idem* libro decimoquarto ad Plautium.

SI liber homo vel alienus, qui bona fide seruit, ex re [u] alterius, iussu possessoris stipuletur: Iulianus ait, liberum quidem sibi adquirere, seruum verò domino: quia iussum domino cohæreat.

1 ¶Si duo rei stipulandi vsumfructum in seruo habeant, vel quibus bona fide seruiebat, & iussu vnius à debitore stipuletur: ei soli adquirit.

e l. 19. inf. supra eod.
f impendenti, *Hal.*
g *l. 39. 3. eod. l. 25. §. 6. 3. de vsufru.*
h *l. 14. 3. de vsu.*
i acquiritur, *vulgat.*
k vide quæ scripsi ad *l. 4. 3. de diuersis & temporalib. præscript.* adde Antoniū Fabrum. 4. *Coniectur. 3.*
l *l. 35. 3. eod.*
m *l. 1. suprà de diuersis.* Imò nō cedit ex eo tempore quo agi potest: sed illicò ab ipsa interpositione stipulationis, *l. 4. 3. de diuers. & temporalibus.* solue, hic de actorib. illic de reis loquitur, *v. Cui. c. 16. obs. 38.*
n potuerit non ex quo adeatur Goueanus 1. *variar. 31. Hotoman. 3. obs. 19.*
o *l. 61. inf. 3. de adquir. rer.* id est, si desit persona cui debeatur, non subsistit.
p Imò potest: nam in simili donatio sine persona esse potest. dixi ad *l. 5. C. de naturalib. liberis*
q Imò non ideo quia hereditarius seruus, stipulando hereditati stipulari intelligitur. Hereditas autem vicē personæ repræsentat. dicā. 3. eo
r atqui hæreditas vicem personæ repræsentat, *l. 34. 3. de adquir. rer.* solue, hic casus specialis est. hæreditas enim nec vti nec satisdare potest, quod esse debet in vsufructu, *l. 1. 3. vsufru. quemadmodū caveat.*
s *v. l. 18. 3. quib. mod. vsusfruct. l. 83. in fin. 3. de legat. 1.*
t Quod purum est non suspenditur. cōtractus puri nō suspendūtur, vltima tamen voluntas suspendi potest, *l. vlt. 3. comm. præd.*
u Imò potest. *l. vlt. in f. suprà comm præd.*
x Imò, non semper ex præsenti, cùm pendere possit stipulatio, *l. 82. vers. vnde elegan. ter suprà ad leg. Falcid.*
y ex eo peculio, *Vulgat.*
z sed tamen is cuius nomine facta est stipulatio, pecuniam socio recuperat iudicio communi diuidundo, vel pro socio, *l. 28. §. 1. infrà eodem.*
a Imò, eadem: nam seruus ex re vnius dominorum adquirens, partim vni domino, partim alteri adquirit, *l. 25. §. 6. 3. de vsufruct.* solue. hic de æquitate, illic de rigore.
b ¶Qui vt reus stipulandi in stipulatione esse non potest, vt adiectus valet ideóque ei soli poterit.
c Imò, vni tantùm, *l. 19. 3. eod.*
d *l. 27. 3. eod. l. 45. 3. de adquir. rer.*
e Quod quæritur ex fructibus communibus commune esse debet, *Bald.*
f multo magis si bis *facit l. 4. 3. de duobus reis.*
g Dominus seruo dari stipulari potest, *l. 5. 3. eod. l. 39. 3. de verb. oblig.*
h Seruus stipulari, emere, credere in vtilitatem vnius dominorum potest, *l. 37. §. 3. 3. de adquir. rer.* i & nullius, *l. 3. §. 6. 3. de pebulio.*
k Imò, non potest, *l. 16. l. 18. §. 2. 3. eod.* solue, hic stipulatur sub nomine appellatiuo: ibi sub nomine proprio. Imò, adhuc non posse videtur, *l. 3. §. 6. 3. de negotiis*
l sic est. Videtur scil. si ius summum spectemus: aliud enim, si æquitatem. *l. 138. 3. de regul. iur.*
m sic Varro 4. *de lingua.* Humatus dicitur mortuus qui terrā est obrutus, ab eo quòd cùm Romanus (sic enim legit Scaliger) combustus est, aut insepulchrum eius adiecta gleba non est: aut si os exceptum est mortui, ad familiam purgandam: donec in purgandos Festus & Cicero 2. *de legibus* digitum abicindi testantur: ad familiam certo genere februi, quod vocabant Exuertias Scalig. ibid.) humo non est opertus (neque enim ante diem octauum sepeliebatur, vt ait Seruius. Itaque intra id tempus dicebatur esse supra terram. *Varro 3. de ritu populi Romani. vide Scaliger. ibid.*) vt Pontificis dicunt (Pontificis enim hoc iuris erat declarare quo ritu familia funesta esse desineret, *vide Cuiacium 6. obs. 31.*) familia funesta manet. Hæc Varro quibus & addi potest illud Ciceronis, *ex 2. de legibus.* Neque necesse est, inquit, edisseri à nobis quis finis sit funestæ familiæ. Res igitur tota ita erat, Mortuus comburebatur: locus autem in quo vrebatur, Vstrina: Conditis cineribus funus dicebatur. Ante octauum diem non sepeliebatur: & tunc dicebatur esse super terram. Eo interuallo iusta & sacrificia mortuo persoluebantur, hoc. n. gentilium fuit pro mortuis sacrificare. Post deniciale sacrū humabatur. Locus vbi humabatur, sepulchrū & τύμβος. postea inscriptione situs dicebatur. Hæc studiosi bonarum literarum & grati Ioseph. Scaligero, viro bene de literis merito debeant. adde Brissonium in formulis.
n id est copulatiuè, *v. l. 9. in f. suprà eodem.*
o id est, quem alienum possideo.
p Quod possessoribus quæri non potest, adquiritur cui potest Bartol. *adde l. 23. §. 1. suprà de adquir. rer.*
q id est, fructuarius, vt in *l. 45. §. 3. inf. 3. de adquiren. rer.* quod notandum est vt intelligatur, non χρήσεως tantùm nomen ambiguum, sed etiam vsus, *v. Cuiacium 11. obs. 12.*
r nulla diuisio iuris vel inter eos separata communio, *Hotom. 4. obs. 23.*
s vtili, *Hal.* t *l. 28. §. 1. suprà eod.*
u *v. l. 5. suprà eod.*

34. Iauolenus

De homine libero qui se putat seruum.

34. *Iauolenus* lib. 2. ad Plautium.

SI seruus testamento manumissus, cùm se liberum esse ignoraret, & in causa hereditaria maneret, pecuniam heredi stipulatus est: nihil debebitur heredibus, si modò scierint, eum testamento manumissum: quia non potest videri iustam [a] seruitutem seruire iis, qui illum liberum esse non ignorabant. Distat istâ causa eius, qui liber emptus bona fide seruit: quia in eo & ipsius & emptoris existimatio consentit. cæterum is, qui scit hominem liberum esse, quamuis ille condicionem suam ignoret, ne [b] possidere quidem eum potest videri.

De seruo hereditario.

35. *Modestinus* lib. 7. Regularum.

SEruus hereditarius [c] & heredi futuro, & hereditati rectè stipulatur.

De habito pro derelicto.

36. *Iauolenus* lib. 14. Epistolarum.

QVod seruus stipulatus est, quem dominus pro derelicto habebat: nullius est momenti: quia qui pro [d] derelicto rem habet, omnimodo à se reiecit, nec potest eius operibus vti, quē eo iure ad se pertinere noluit. quòd si ab alio adprehensus est, stipulatione ei adquirere poterit. nam & hæc genere [e] quodam donatio est. Inter hereditarium enim seruum, & eum, qui pro derelicto habetur, plurimùm interest, quoniam alter hereditatis iure retinetur: nec potest relictus videri, qui vniuerso hereditatis iure continetur. alter voluntate domini derelictus, non [f] potest videri ad vsum eius pertinere, à quo derelictus est.

De seruo communi.

37. *Pomponius* lib. 3. ad Quintum Mucium.

SI communis seruus ita stipularetur, *Lucio Titio & Gaio Seiò dari spondes?* qui sunt domini illius: pro virilibus [g], partibus eis ex stipulatione debetur. si verò ita, *Dominis meis dare spondes?* pro parte, qua domini essent. si verò ita *Lucio Titio & Gaio Seio dominis meis dare spondes?* dubitaretur, vtrúmne [h] viriles partes, an pro dominica portione eis deberetur. & interesset, quid cuius demonstrandi gratia esset adiectum, & quæ pars eius stipulationis principalem causam haberet, sed cùm ad nomina prius decursum est: rationabilius esse videtur pro virili parte stipulationem eis adquiri: quòd dominorum vocabula [i] pro demonstratione habeantur.

a comprobatâ iure, *vt l. 6. ff. de statu homin. l. 28. ff. de noxalibus.* aliàs *apud Terentium in Andria act. 1. sc. 1.* Iusta seruit⁹ est mitis & clemens. *adde 1. Gai. 1. § 1. Theophil. Inst. de libertinis in pr.*

b *l. 14. ff. eod. l. 22. ff. de adquir. rer. l. 1. § 6. ff. de adqu. poss. l. 1. Cod. de rei vindicat.*

c *v. l. 16. l. 25. ff. eod.*

d *v. l. 1. ff. pro derelicto: l. 38. § 1. ff. de noxalibus.*

e *v. quæ notaui ad l. 44. ff. de adquir. rer.*

f atque ita est sine domino, *v. l. 23. ff. de liberali.*

g Imò, pro dominicis, *l. 7. ff. eo.*

h vtrùm per viriles partes, *Hal.*

i vide quæ scripsi, *ad l. 8. Cod. qui testament.*

De operis.

38. *Idem* lib. 5. ad Quintum Mucium.

SI seruus meus à liberto meo operas [k] sibi dari stipuletur: inutilem stipulationem esse, Celsus scribit. aliter atque si, non adiecto hoc verbo *Sibi*, stipulatus fuerit.

k *l. 10. ff. de oper. libert.*

De seruo fructuario, vel bona fide seruiente.

39. *Idem* lib. 22. ad Quintum Mucium.

CVm seruus, in quo vsumfructum habemus proprietatis domino [l] ex re fructuarij vel ex operis eius nominatim stipuletur: [m] adquiritur domino proprietatis: sed qua actione fructuarius reciperare [n] possit à domino proprietatis, requirendum est. item si seruus bona fide nobis seruiat, & id quod nobis adquirere poterit, nominatim domino suo stipulatus fuerit: ei adquiret: sed qua actione id reciperare [o] possumus, quæremus. & non sine ratione est, quod Gaius noster dixit, condici id in vtroque casu posse domino.

l *v. l. 12. ff. eod. l. 25. § 6. ff. de vsufru.*

m stipulatur.

n recuperare.

o recuperare.

De collato in temp. alternationis, vel manumissionis vel emancipationis.

40. *Idem* lib. 33. ad Quintum Mucium.

QVicquid contraxit seruus, dum nobis seruit: etiam si stipulationem contulit in alienationem vel manumissionem suam: tamen nobis id adquisitum erit [p]: quia potestas eius tunc, cùm id contraheretur, nostra fuit. Idque est, si filiusfamilias contrahat. námque etiam quod in emancipationis suæ tempus contulerit, nobis debebitur: si tamen dolo [q] malo id fecerit.

p Imò non erit, *l. 46. in f. ff. de heredib. Instit.*

q v. quæ notaui, *ad l. 21. ff. de peculio.*

LIBER QVADRAGESIMVS SEXTVS.

DE[a] FIDEIVSSORIBVS,[b] ET mandatoribus[c].

Cui obligationi fideiussor accedere potest.

Vlpianus lib. 39. ad Sabinum.

OMNI [d] obligationi fideiussor accedere potest.[e]

2. *Pomponius* lib. 22. ad Sabinum.

ET commodati, & depositi fideiussor accipi potest, & tenetur, etiam si apud seruum, vel pupillum depositum commodatúmve [f] fuerit: sed ita demum, si aut dolo malo, aut culpa hi fecerunt, pro quibus fideiussum est.

De eo qui satisdare promisit.

3. *Vlpianus* lib. 43. ad Sabinum.

QVi satisdare promisit, ita demum implesse stipulationem satisdationis videtur, si eum dederit accessionis [g] loco, qui obligari potest [h], & conueniri [i]. Cæterùm si dederit seruum [k], aut filiumfamilias, ex quibus [l] causis de peculio actio non datur, vel mulierem, quæ auxilio senatusconsulti vtitur: dicendum est, non esse impletam satisdationis stipulationem. Planè si non idoneum fideiussorem dederit: magis est, vt satisfactum sit [m]: quia qui admisit eum fideiubentem, idoneum esse comprobabit [n].

De fideiussore fideiussoris. 1. *De obligatione fideiussoris & heredis.*

4. *Idem* lib. 45. ad Sabinum.

POtest accipi fideiussor actionis [o], quam habiturus sum [p] aduersus [q] eum, pro quo fideiussi, vel mandati, vel negotiorum gestorum.

1 ¶Fideiussor & ipse obligatur, & [r] heredem [s] obligatum reliquit, cùm rei locum obtineat.

Si fideiussor reo, vel reus reo successerit.

5. *Idem* lib. 46. ad Sabinum.

GEneraliter Iulianus ait eum, qui heres exstitit ei, pro quo interuenerat, liberari ex causa accessionis [t]

a 8. *Cod. 41. & Nouell. 4.* περὶ μανδατόρων ἢ ἀντιφωνητῶν. De fideiussorib. dotium, *vide C. Theodosianum. 3. tit. 15.* de fideiussoribus & mandatoribus dotium. *v. C. 20.* de fideiussorib. minorum *2. C. 24. 7. Eclog. 6.* tutorum vel curatorum *5. C. 57. & ff. lib. 27. tit. 7.* De fideiussoribus *3. Instit. 21. Extravag. 22.* περὶ ἐγγυητῶν *7. Eclog. 14.* de fideiussore & sponsore, *Paul. 1. sent. 20.* Fideiussor est, qui dicit *fideiubeo*: sponsor, qui dicit *spondeo*: fidei promissor, qui dicit, *fideipromitto*: *Cuiac. ibi. & Paul. 1. sent. 9. § 5.* sic Harmenopulus, *3. tit. 6.* περὶ ἐγγυητῶν καὶ ἀντιφωνητῶν. Interea tamen discordes sunt hæ voces. Expromissor est, qui principaliter se obligat pro non obligato, vt seruo. Fideiussor est, qui pro alio obligationis capace stipulatione se obstringit. Constitutor, qui per nudum pactum: sponsor, qui sponte intercedit pro alio: mandator, qui alteri mandat vt credat, vel fideiubeat. Possis & hic addere titulum de constituta pecunia.

b Quæ actiones competant aduersus fideiussorem, vide apud Antonium Fabrum. 2. *Coniecturarum. 12.*

c *d. Nouell. 4. adde Eclog.* περὶ μανδατόρων. *26. tit. 1. adde 26. Eclog. 2.* περὶ ἀντιφωνητῶν. hos, Galli vocant *Respondans*. Porrò mandator est, qui vel fideiussorem fideiubere, vel creditorem, alij credere rogat.

d *v. l. 2. l. 8. § 1. & sequentibus ff. eodem: § 1. Instit. eodem.*

e *7. Eclog. ex lib. 26. tit. 1. cap. 1.*

f *v. l. in f. ff. commodati.*

g hinc colligere possumus, Fideiussores reos esse accessorios, ceu obligatos accessoriè. accedunt enim alienæ obligationi.

h Quid enim iuuat eum fideiussorem dedisse qui non possit obligari?

i *l. 7. ff. qui satisdare*: Fideiussor locuples intelligitur, non tantùm ex facultatibus, sed ex conueniendi facilitate, *l. 1. ff. si quis in ius vocat. l. 2. l. 7. ff. qui satisdare. 7. Eclog. 14. c. 2.*

k ¶*l. 20. in f. ff. eo.*

l Cur ita? nam ex fideiussione serui non tenetur dominus, nisi in rem domini, vel peculij fideiusserit, 7. *Eclog. ex lib. 18. tit. 5. cap. 37. § 2.*

m dic tamen vt in *l. 10. ff. qui sat. sd.*

n *d. l. 10. l. 1 § 10. ff. de separationib. l. 5. § 3. in f. ff. iudicat. solui.*

o i. futuræ, *v. l. 50. ff. de peculio: 7. Eclog. ex lib. 26. tit. 1. cap. 3.*

p quam habiturus sum. Aduersus eum, pro quo fideiussi, vel mandati vel negotiorum gestorum actionem habeo. Græci ita diuidunt hanc sententiam vt monet Cuiacius 8. *ad Afr. fol.* 201. idque probat lex 51. § 1. *ff. de ædilitio.*

q *d. l. 51.*

r & suum heredem, *vulgat. Hal.*

s *l. 5. ff. eod. § 2. Instit. eod. l. 24. Cod. eod. l. 8. Cod. mandati.*

t intercessionis, *l. 24. Cod. eodem.* Fideiussor reo principali succedens, tenetur vt heres, non vt fideiussori, *l. 3. ff. de separationib. l. 13. supra de duob. reis: l. 93. in princ. & f. infrà de solutionibus.* & ita accessoria obligatio extinguitur. Cur ita? vel ideò quod quando concurrunt duæ qualitates incompatibiles, attenditur ea quæ est potentior & plenior. Potentior est autem principalis quàm accessoria, *vt hic vers. nec enim in f. infra eodem.* aliàs etiam dicitur potentior quæ dignior, quæ benignior, *l. 21. supra ad l. Falcid.* quæ fouetur iure communi, non speciali, *vide l. 7. suprà de iniusto*: quæ nocet magis quàm prodest, *l. 3. in f. ff. de Silaniano*: naturalis, quàm accidentalis, *v. l. 3. & ibi Bartolum ff. de tutelis*: magis prohibitiua, quàm promissiua, *l. 28. ff. comm. diuid. l. 3. ff. de suspectis*; & specialis quàm generalis, *v. l. 49. in f. ff. de leg. 3.*

a Imò, & vt heres, & vt fideiussor tenetur, *l.3. suprà de separationib.* solue, Obligatio fideiussoris eo casu, plenior fuit quàm rei.
b sensus est, Reus reo succedens, tenetur duabus obligationibus, *vt hic:* fideiussor ceu accessio succedens reo principali, vna tantùm actione tenetur. Cur tam variè? Accessio facilè à principali tolli potest. Principalis æquè principalem facilè tollere nõ potest. Quid

& solummodò [a] quasi heredem rei teneri. denique scripsit, si fideiussor heres exstiterit ei, pro quo fideiussit quasi reum esse obligatum, causa fideiussionis liberari. Reũ [b] verò reo succedentem ex duabus causis esse obligatum. Nec enim potest reperiri, quæ obligatio quam perimat. at in fideiussore & reo reperitur: quia rei obligatio plenior est. Nam vbi [c] aliqua differentia est obligationum: potest constitui, alteram per alteram perimi. cùm verò duæ eiusdem sint potestatis: non potest reperiri, cur altera potius, quàm altera, consumeretur[d]. Refert autem hæc ad speciem, in qua vult ostendere, non [e] esse nouum, vt duæ obligationes in vnius persona concurrant. est autem species talis: Si reus promittendi reo promittendi heres exstiterit, duas obligationes sustinet." Item."

SI reus stipulandi exstiterit heres rei stipulandi, duas species obligationis sustinebit. planè si ex altera earũ egerit, vtrámque consumet: videlicet, quia natura [f] obligationum duarum, quas haberet, ea esset, vt cùm altera earum in iudicium deduceretur, altera consumeretur [g].

De fideiussore adiecto ex interuallo. 1. De puritate die condicione. 2. cui obligationi fideiussor accedere potest.

6. *Idem*" lib. 47. ad Sabinum".

STipulatus sum à reo, nec accepi fideiussorẽ: postea [h] volo adiicere fideiussorẽ. si adiecero, fideiussor obligatur.

1 ¶Et parui refert, vtrùm purè fideiussorem obligem, an ex die [i], an sub condicione.

2 ¶Adhiberi autem fideiussor tam futuræ [k], quàm precedenti obligationi potest: dummodò [l] sit aliqua vel naturalis [m] futura obligatio.

7. *Vlpianus*" lib. 43. Digestorum."

QVod enim solutum repeti non potest [n]: conueniens est, huius [o] naturalis obligationis fideiussorem accipi posse.

Si fideiussor Græcè accipiatur. 1. Cui obligationi accedere potest. 2. Si post litem contestatam accipiatur. 4. Cui obligationi accedere potest. 7. Quatenus obligatur. 12. De fideiussore fideiussoris.

8. *Vlpianus*" lib. 47. ad Sabinum."

GRæcè [p] fideiussor " & " ita accipitur [q], τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω, λέγω, θέλω. i. *mea fide iubeo, dico, volo,* siue βούλομαι. i. *cum destinatione quadam animi volo.* sed & si φημὶ, i. *affirmo* " dixerit:" pro eo erit, atque si dixerit λέγω, i. *dico.*

1 ¶ Præterea sciendum "est," fideiussorem adhiberi omni obligationi posse, siue re [t], siue verbis, siue consensu.

2 ¶Pro eo etiam, qui iure honorario obligatus est, posse fideiussorem accipi, sciendum est.

3 ¶Et post [u] litem contestatam fideiussor accipi potest: quia & ciuilis, & naturalis subest obligatio. & hoc & Iulianus admittit. eóque iure vtimur. an ergo condemnato reo exceptione vti possit, quæritur. nam ipso iure non liberatur: & si quidem iudicati actionis acceptus non est, sed [x] tantùm litis exercitationis: rectissimè dicetur, vti eum exceptione posse. si verò acceptus fuerit etiam totius causæ, cessabit exceptio.

4 ¶A tutore, qui testamento datus est, si fuerit fideiussor [y] datus: tenetur.

5 ¶Sed & si ex delicto [z] oriatur actio: magis putamus, teneri fideiussorem.

6 ¶Et generaliter omnium [a] obligationum fideiussorem accipi posse, nemini dubium est.

7 ¶Illud commune est in vniuersis, qui pro aliis obligantur: quòd, si fuerint in [b] duriorem [c] causam adhibiti, placuit, eos omnino [d] non obligari. in leuiorem [e] planè causam accipi possunt. Propter quòd in [f] minorem summam rectè fideiussor accipietur. Item accepto reo purè, ipse [g] ex die, vel sub condicione accipi potest. enimuerò si reus sub condicione sit acceptus, fideiussor purè: non [h] obligabitur.[i]

8 ¶Si quis Stichum stipulatus " fuerit, " fideiussorem ita acceperit, *Stichum aut decem fide tua iubes*: non obligari fideiussorem, Iulianus ait: quia durior eius sit condicio. vtpotè cum futurum sit, vt mortuo [k] Sticho teneatur [l]. Marcellus autem notat, non ideò tantùm non obligari, quia in duriorem condicionem acceptus est, sed quia" &"

si fideiussoris obligatio sit plenior quàm principalis? *v. l.13. ff. de separationib.*
c *l.13. ff. de duobus reis.*
d consumatur, *Hal.*
e *l.21. §.1. j. eod. l.16. suprà de act. empt.*
f Natura obligationum ea est, vt vna in iudicium deducta, altera perimatur.
g Imò, non cõsumitur, *l.13. infrà eo. l.18. in f. suprà de pecunia const. l.18. suprà de obligationib.*
h Fideiussor obligationem sequi potest, §.3. *institut. eodem.*
i *facit §.5. vers. itẽ si instit. eod.*
k Fideiussor præcedere obligationem potest, *l.4. suprà eo. §.3. Institut. eod. l.50. suprà de peculio. l.35. inf. ff. de iudiciis.*
l §.16. *infrà eodem.*
m *l.8. infrà eodem §.1. institut. eodem l.1. §.2. in f. suprà de verborũ obligationib.*
n hac nota eóque effectu dignoscitur naturalis obligatio, *l.10. suprà de obligationibus.*
o huiusmodi, *vulgat. Hal.* Naturali obligationi fideiussor accedere potest.
p *l.12. Cod. eod. §.7 Institut. eodem v. l.11. suprà de legat.3. v. l.1. §. vlt. supra de verborum obligationibus.*
q . ἐντέλλομαι ἐγγυῶμαι: sed & si dixerit quis γλίχομαι, θέλω, perinde erit ac si dixerit ἐγγυῶμαι. Hugo à Porta.
r ita legit etiam Theophilus, κελεύω ἐγώ, *Hal.* ita legitur, *in §.7. Institution. eodem.*
s *l.1. suprà eodem.*
t §.1. *Institut. eodem.*
u hunc casum negat Bartolus alibi reperiri, sed malè, *v. l.56. §.2. supra de peculio: facit l.1. supra si ex noxali.*
x Fideiussor iudicio sisti, non tenetur post definitiuam sententiam: fideiussor totius causæ, tenetur.
y rem pupilli saluam fore sc. *l.4. §.2. infrà rem pupilli.*
z *v. l.70. §. vlt. infrà eod.*
a Idem est in pignore, *l.5. ff. de pignorib.*
b Imò obligabitur argum. *l.13. §.5. ff. de pignorib.*
c *v. §.5. Institut. eod. 7. Eclog. ex libr. 27. tit.1. cap.7. §.9. adde exceptionem ex lege 42. infrà eodem. & lege 9. Cod. de non numerata.*
d eos non omnino obligari *Hal.* Vtriusque enunciationis quædam est diuersitas. Qui omnino non obligatur, nullo modo obligatur: qui non omnino, aliquatenus obligari potest. Haloandri lectionem probat Mynsingerus *ad §.5. institut. eodem* sed tamen interpretari possis omnino, i. in solidum. Cæterum huius sententiæ quæstiones vide apud Socinum *regula.146.* e *l.9. infrà eodem.*

f superuacua adhibita contra actum naturam vitiant. *dixi ad l.17. Cod. de testament.*
g §.5. *vers. item si illud institut. eod.*
h Plus enim est purè, quàm sub condicione obligari.
i & ita in partem. *l.9. j. eod.*
k *l.34. inf. j. eod.* l in decem scilicet.

in aliam [m] potius obligationem acceptus est. denique pro eo, qui decem promiserit, non poterit fideiussor ita accipi, vt decem aut Stichum promittat: quamuis eo casu non fit [n] eius durior condicio.

9 ¶Idem Iulianus ait. Si is, qui hominem aut decem dari stipulatus fuerit, fideiussorem ita acceperit, *Hominem aut decem, vtrùm ego velim?* non obligabit eum: quia durior [o] eius condicio facta est.

10 ¶Contra [p] autem si is, qui hominem aut decem vtrùm ipse stipulator volet, stipulatus est: rectè fideiussorem ita accipiet, *Decem aut hominem, vtrùm tu voles?* fit etenim (inquit) hoc modo fideiussoris condicio melior [q].

11 ¶Sed etsi reum sic interrogauero, *Stichum & Pamphilum* [r]? fideiussorem *Stichum aut Pamphilum*: rectè interrogem: quia leuior [s] fideiussoris condicio est.

12 ¶Pro fideiussore [t] fideiussorem accipi, nequaquàm dubium est.

De fideiubente pro parte.

9. *Pomponius*" lib. 26. ad Sabinum."

FIdeiussores & in partem [u] pecuniæ, & in partem rei rectè accipi possunt.

De beneficio diuisionis. 2. De filio fideiubente pro patre.

10. *Vlpianus*" lib. 7. Disputationum."

SI dubitet creditor, an fideiussores soluẽdo sint, & vnus ab eo electus, paratus sit offerre [x] cautionem, vt suo periculo confideiussores [y] conueniantur in parte: dico, audiendum [z] eum esse. ita tamen [a] & si satisdationes offerat, & omnes confideiussores, qui idonei esse dicuntur, præstò sint. nec enim semper facilis est nominis emptio, [b] cùm numeratio totius debiti non sit in expedito.

1 ¶Ita demum inter fideiussores diuiditur actio, si [c] non infitientur. nam infitiantibus, auxilium diuisionis non est indulgendum.

FIliusfamilias pro [d] patre poterit fideiubere, nec erit sine effectu hæc fideiussio: primò quidem quòd sui iuris effectus, poterit teneri in id [e], quod facere potest: dein, quòd & dum in potestate manet condemnari potest. Sed an pater ex hac causa *quòd iussu* teneatur, videam [s]. & puto, ad omnes contractus *iussu* [f] etiam referri. sed si ignorante patre pro eo fideiusserit, cessat ista actio: tamen quasi in rem patris versum sit, potest agi cum patre. Planè si" is " emancipatus soluerit [g], vtilis ei actio debebit competere. in potestate etiam manenti eadem actio competit, si de peculio castrensi pro patre soluerit.

Ad S.C. Macedonianum.

11. *Iulianus*" lib. 12. Digestorum."

QVi contra senatusconsultum [h] filiofamilias crediderit: mortuo [i] eo, fideiussorem à patre accipere non potest: quia neque ciuilem [k] neque honorariam aduersus patrem actionem habet: nec est vlla † hereditas, cuius nomine fideiussores obligari possunt.[l]

De peculio.

12. *Idem*" lib. 43. Digestorum."

PLanè eius actionis nomine, quæ [m] de peculio aduersus eum competit, fideiussor rectè accipitur.

De mandatore.

13. *Idem*" lib. 14. Digestorum."

SI mandatu meo, Titio decem credideris, & mecum mandati egeris non [n] liberabitur Titius, sed ego tibi non aliter condemnari debebo, quàm [o] si actiones, quas aduersus Titium habes, mihi præstiteris, Item si cum Titio egeris: ego non [p] liberabor: sed [q] in id duntaxat tibi obligatus ero, quod à Titio seruare non potueris.

m ¶Aliud est in duriorem, aliud in aliam condicionem obligari. hoc illo latius est, ideóque fideiussor non tenetur: facit *l.42. j. eod.*
n Imò, fit. nã duæ sunt res in obligatione fideiussoris, *l.128. inf. suprà de verbor. obligat.* vna in obligatione principali.
o Tollitur enim electio fideiussori quæ reo principali competit.
p valet stipulatio. sc.
q quia electio quæ reo principali adempta est hic conceditur fideiussori.
r dare spondes?
s Leuior est eius conditio qui disiunctiuè obligatur, quàm qui coniunctiuè. in huius obligatione duæ res sunt, in illius obligatione, vnica.
t primò, secundo, tertio, & sic deinceps: quanquàm id rarò accidat.
u Sic reus in fundum, fideiussor in vsumfructum obligari potest, *v. l.70. §.2. infra eodem adde l.8. §.7. supra eodem. §.5. Institut. eodem.* sic pignus in partẽ dari potest pensionis, *l.5. §.1. ff. quibus ex causis tacitè pignus.*
x *v. l.3. §.6. suprà quod vi aut clam.*
y cæteri fideiussores conueniantur in partem, *Hal.*
z nota, fideiussori competere triplex beneficium, sc. quoties Excusationis creditor dubitat an reliqui fideiussores sint soluendo. Item Epistolæ D. Hadriani, quando certum eos esse soluendo. Tertium, beneficiũ cedendarum, quando vult vniuersum debitum soluere & iura sibi cedi contra confideiussores, *v. Bald. hic.*
a ita tamen vt & satisdationes, *Hal.*

b Qui soluit pro alio, emere eius nomen videtur.
c *adde l. si vnus ff. pro socio.* d *l.8. Cod. eod. l.8. Cod. quod cum eo.*
e in id quod fecit Emanuel Zoares *1. obs.17.* motus Harmenopuli loco *3. tit. 6.* vbi ita legitur, εἰς ὅσον ἐποίησεν, quo non moueri debuit. Nam εἰς ὅσον ἐποιήσει ὑπεξούσιος Basilicis *7. Eclog. ex lib. 26. tit.1. cap.9. §.3.* aliud est, quàm in id quod facere potest. *v. Cuiac. 9. obs.17. in princ.* f *l.1. ff. quod iussu.* g *l.78. ff. de verb. oblig.*
h Macedonianum. i *l.18. ff. SC. Macedon.* k Vbi neque ciuilis neque honoraria est obligatio, ibi fideiussor accipi non potest. † est hodie quædam hæreditas *vide Nouell.118. cap.1.* l possint, *Hal.* m *l.35. j. eod. l.3. §.9. ff. de peculio.*
n Imo liberabitur, *v. l.5. inf. ff. eod.*
o *v. l.36. j. eod,* p *l.71. j. eod.*
q *l.68. in f. pr. j. eod. l.27. ff. mandati.*

14. Idem

a *l.93.in f.J.de solutionib.*
b si tanquam, *Hal.*
c non competente: Ita legit & emendat Antonius Faber. 1. *Coniecturarum.* 5. quem vide.
d Stipulatio sine causa est inefficax, *l.2.§.3.J.de doli mali.*

Si reus successerit fideiussori.

14. *Idem* lib. 47. Digestorum.

CVm reus promittendi fideiussori suo heres[a] exstitit, obligatio fideiussoria perimitur. quid ergo est? tamquam [b] à reo debitum petatur. & sic exceptione fideiussori competente [c] vsus fuerit: in factum replicatio dari debebit, aut doli mali proderit.

Si reus nolit, fideiussorem vti exceptione. 1. Si vnus ex fideiussoribus aliquid dederit, ne à se peteretur.

15. *Idem* lib. 51. Digestorum.

SI stipulatus esses à me sine [d] causa, & fideiussorem dedissem & nollem eum exceptione vti, sed potiùs soluere, vt mecum mandati [e] iudicio ageret [f]: fideiussori, etiam inuito [g] me, exceptio dari debet. interest enim eius, pecuniam retinere [h], potiùs quàm solutam stipulatori, à reo repetere.

1 ¶Si ex duobus, qui apud te fideiusserant in viginti, alter, ne ab eo peteres, quinque tibi dederit, vel promiserit: nec [i] alter liberabitur, &, si ab altero quindecim petere institueris, nulla exceptione summoueris. reliqua autem quinque si à priore fideiussore petere institueris, doli mali exceptione summoueris.

De eo, apud quem reus non est obligatus. 1. De eo quod certo loco dari debet. 3. cui obligationi fideiussor accedere potest. 4. De naturali obligatione. 5. De die & conditione. 6. De fideiussione si reus non soluerit.

16. *Idem* lib. 53. Digestorum.

FIdeiussor obligari non potest ei [k], apud quem reus promittendi obligatus non est. Quare si seruus communis Titij & Sempronij, nominatim Titio dari stipulatus fuerit, & fideiussorem ita interrogauerit, *Titio aut Sempronio id dare spôdes?* Titius quidem petere à fideiussore poterit: Sempronij verò persona in hoc solùm interposita videbitur, vt solui ei ante litem contestatam, & ignorante, vel inuito Titio, possit.

1 ¶Qui certo loco dari promisit, aliquatenus duriori condicioni obligatur, quàm si purè interrogatus fuisset. nullo [l] enim loco alio, quàm in quem promisit, soluere inuito stipulatore potest. Quare si reum purè interrogauero, & fideiussorem cum [m] adiectione loci accepero: non obligabitur fideiussor.

2 ¶Sed & si reus Romæ constitutus, Capuę dari promiserit, fideiussor [n] Ephesi: perinde non obligabitur fideiussor, ac si reus sub condicione promisisset, fideiussor autem in diem certam, vel purè promisisset.

3 ¶Fideiussor accipi potest, quotiens est aliqua obligatio ciuilis [o], vel naturalis, cui applicetur.

4 ¶Naturales [p] obligationes non eo solo æstimantur, si actio aliqua eorum nomine competit: verumetiam cùm [q] soluta pecunia repeti non potest. Nam licèt minùs propriè debere dicantur naturales debitores: per [r] abusionem intelligi possunt debitores. & qui ab his pecuniam recipiunt, debitum [s] sibi recepisse.

5 ¶Stipulatione in diem concepta, fideiussor si [t] sub condicione acceptus fuerit: ius eius in pendenti erit: vt, si ante diem condicio impleta fuerit, non obligetur: si concurreret [u] dies & condicio, vel etiam diem conditio secuta fuerit, obligetur.

6 ¶Cùm fideiussor hoc modo [x] acceptus esset, *Si reus quadraginta*, qui ei credidit, *non soluerit, fide tua esse iubes?* verisimile est, id actum, vt, cùm appellatus reus non soluisset, fideiussor teneretur [y]: sed & si reus, antequàm appellaretur, decessisset: [z] fideiussor obligatus erit: quia hoc quoque casu verum esse, reum non soluisse.

De actione cedenda fideiussori.

17. *Idem* libro 89. Digestorum.

FIdeiussoribus succurri solet, vt stipulator compellatur ei, qui solidum soluere paratus est, vendere [a] ceterorum nomina.

e competit.n. mandati iudicium fideiussori aduersus reum, *l.4.s.eod.*
f ageretur, *vulg. Hal.*
g Fideiussor potest vti exceptione aduersus contractum inefficacem, inuito debitore, seu reo principali. Item reus non potest contractum inefficacem confirmare in præiudicium fideiussoris.
h *l.3.s. de compensationib.*
i confideiussori non prodest, *l.23 s. de pactis.*
k huius rei exempla peti possunt ex lege 29.46. 56.70.§.5.J.*eod.l.7.s.de exceptionib.l.1.§.2.in f. s. de verb. oblig.l.11. C.de exceptionib.* §.4.*Institut. de replicationibus. Nou.* 51. *in pr.*
l *v.l.9.s.de eo quod certo loco v.l.122.s. de verbor. obligat.*
m quia leuior est eius obligatio qui purè, quàm qui certo loco dare promittit. Leuius autem obligari reus non potest, quàm fideiussor.
n Quò remotiori loco promittimus eò durius obligamur. hinc fit vt fideiussor remotiori loco, quàm reus obligari non possit.
o *l.6.in f.suprà eod.§.1.Institut. eod.l.13.suprà de condict. indeb. l.14. inf. suprà de pignorib. l 9.l.10. suprà de Sc.Macedoniano.*
p *v.l.10.suprà de obligationib. & actionib.* Porrò hũc paragraphũ Hotomanus 3. *obseruat.* 5. putat de Glossa in contextum irrepsisse. ac trãslatum esse ex lege 10. s. *de obligationibus & act.* quęst. Vlpiani.
q *v.l.suprà eod.*
r Qui natura debet, non propriè sed abusiuè debitor intelligitur. *l.10.in f.J. de verb. signif.* Cur propriè aut abusiuè? vel ideò quod proprium id dici potest, quod effectum habet. Naturalis obligatio iure ciuili actionis effectum non habet. Qui iudicio conueniri potest, propriè debitor est: hinc crediti appellatio propriè non pertinet ad eam pœnam quæ peti non potest, sed tantùm repeti, *l.93.in f.J.de solutionib.*
s Qui naturali iure debitum recipit, suum recepisse intelligitur.
t sensus est, Qui sub incerta condicione obligatur, duriùs obligatur quàm qui sub certa. Incerta quolibet momento euenire potest. Certæ euentus, suo tempore tantùm accidit. Ideóque reus principalis sub certa, fideiussor sub incerta condicione obligari non potest, ne alioquin durius obligetur quàm reus principalis. Et tamen eius stipulationis non omnino vanus est effectus. Nam si fideiussoris condicio ante rei condicionem euenit, non obligatur: si in idem tempus incidit, vel post euenit, obligatur.
u si concurrerit, *vulgat. Hal.*
x v. Scholion apud Harmenop. 3 *titul.6.l.48 suprà de verbor. obligat.*

y nam mora rei fideiussori nocet, *l.49.§.1.l.88.s.de verb.obligationib.* Reus qui interpellatus non soluit, moram commisit, *l.32 suprà de vsuris.*
z sensus est, Condicio imposita fideiussori, *si reus non soluerit.* ita accipitur, si viuus non soluerit v. quæ notaui, *ad l.122.§ 4 in f. suprà de verbor obligat.*
a cedere *Hal.* Creditor fideiussori soluenti cedere debet actiones quas habet in reliquos fideiussores. atque illud est beneficium, quod cedendatum actionum interpretes vocant, quo vnus fideiussor soluens in confideiussores vtitur ad viriles portiones. Idque tale est vt fideiussor possit dengare solutionem creditori, antequam actiones ab eo accipiat. Post solutionem, creditor nullam actionem habet, ideóque fideiussori qui soluerit nihil potest cedi: nisi fortè solutionẽ præcesserit pactum de cedendis actionibus. Hæc beneficia fideiussoribus competunt aduersus creditores, vt sc. primò discutiat reum principalẽ (hoc beneficium, *ordinis* dicitur) vt actionem suam æqualiter diuidat aduersus omnes fideiussores (hoc beneficium epistola D.Hadriani notariis notissimum) vt accepta pecunia ab vno fideiussore, cedat ei actiones aduersus reliquos (hoc beneficiũ *cedendarum actionum*, vocatur.) Aduersus reum ipsum principalem, vel mandati, vel negotiorum gestorum actione vti potest, *l.4. suprà eodem.l.39.l.41.in f.infrà eodem l.11. C.eodẽ l.76.infrà de solutionibus: 7. Eclog. ex lib. 26. titul.1.c.37.*

De delegatione.

18. *Idem* libro nonagesimo Digestorum.

QVi debitorem suum delegat [b], pecuniam dare intelligitur, quanta ei debetur, & ideo si fideiussor debitorem suum delegauerit, quamuis eum, qui soluendo non erat, confestim mandati [c] agere potest.

De seruo fideiussore.

19. *Idem* libro quarto ex Minicio.

SEruus, inscio domino, pro quodam fideiusserat, & eo nomine pecuniam soluerat. quęrebatur, dominus possétne ab eo, cui soluta esset, repetere. respondit: Interest [d] quo nomine fideiusserit. nam si [e] ex causa peculiari fideiussit: tunc id, quod ex peculio soluerit, repetere dominus non poterit: quod [f] ex dominica causa soluerit, vindicabitur, si verò extra [g] causam peculij fideiusserit: quod ex pecunia dominica soluerit, æquè vindicabitur: quod ex peculio, condici poterit.

20. *Iauolenus* libro decimotertio Epistolarum.

SEd & si serui dominus pecuniam soluerit: repetere eam non ab eo, pro quo fideiussit, sed ab eo, cui numerauit, poterit: cùm seruus fideiussionis nomine obligari non [h] possit [i]. Sequitur ergo, vt ab eo, pro quo fideiusserat, repeti non posset [k]: cùm ipse ære alieno obligatus sit, nec solutione liberari eius pecuniæ nomine potuerit, cuius obligatio ad seruum non pertinuit.

De Sc. Trebelliano. De bonorum possess. contra tabulas. 1. De eo qui duabus fideiussionibus tenetur. 2. De seruo manumisso. 3. Si reus vel fideiussor stipulatori successerit. De possessione rerum debitoris data creditori. 4. De eo qui duabus fideiussionibus tenetur. 5. Si fideiussor stipulatori hæres extiterit.

21. *Africanus* lib. 7. [l] Quæstionum.

HEres à debitore hereditario fideiussorem accepit, deinde hereditatem ex Trebelliano restituit. fideiussoris obligationem in suo statu manere [m] ait. idémque in hac causa seruandum, quod seruaretur, cùm heres, contra quem emancipatus filius bonorum possessionem accepit, fideiussorem accepit. Ideóque in vtraque specie transeunt actiones.

1 ¶Non est nouum [n], vt fideiussor duabus obligationibus eiusdem pecuniæ nomine teneatur. nam si in diem acceptus, mox purè accipiatur: ex vtraque obligatur. & si fideiussor confideiussori heres exstiterit, idem erit.

2 ¶Seruo tuo pecuniam credidi: eum tu manumisisti: deinde eundem fideiussorem accepi. si quidem in eam obligationem fideiubeat, quæ aduersus te intra annum sit: obligari eum, ait. sin verò in naturalem suam: potius [o], vt nihil agatur. non enim intelligi posse, vt quis pro [p] se fideiubendo obligetur. Quòd si hic seruus manumissus, [q] fideiussori suo heres existat: durare causam fideiussionis, putauit: & tamen nihilo minùs naturalem [r] obligationem mansuram, vt, si obligatio ciuilis pereat, solutum repetere non [s] possit. nec his contrarium esse, quòd, cùm reus fideiussori heres existat, fideiussoria obligatio tollatur: quia tunc duplex obligatio ciuilis cum eodem esse non potest. Retro [t] quoque si fideiussor seruo manumisso heres exstiterit, eadem aduersus eum obligatio manet: quamuis & naturaliter teneatur, nec pro se quis fideiubere possit.

3 ¶Quod si stipulator [u] reum heredem instituerit, omnimodo fideiussoris obligationem peremit: siue ciuilis, siue tantùm naturalis in reum fuisset: quoniam quidem nemo potest apud eundem pro ipso obligatus esse. Quod si idem stipulator fideiussorem heredem scripserit proculdubio solam fideiussoris obligationem perimit. Argumentum rei [x]: quod, si possessio rerum debi-

b ¶ Delegatio solutio est. Soluit, qui delegat suum debitorem, *l.26.§ 2 suprà mandati: l.2. C. de nouationibus v. quæ notaui ad l.8.§.2. suprà ad Velleian.*
c aduersus reũ principalem sc. *l.4.s.eo.*
d in seruo sc. non in filiofamilias, *v.l.3.§.9. inf.s.de peculio.*
e In generali mandato non continetur potestas fideiubendi, nisi si ea fideiussio pertineat ad res commissas vel mandatas.
f Quod si ex dominica. *vulg. Hal.* i. ex non peculiari.
g *v. quæ notaui ad l.54. suprà mandati.* h *l.3.s.eod.*
i creditor sc. An naturaliter? negat Accursius, negat etiam Bartolus. vel ideò quòd lex resistat eius obligationi. Assentior Decio *in dicta l.* 22. existimanti seruum naturaliter obligari, quia consensit, *l.21.§.2.J.eod.l.13.l.64.s.de cond.indeb.l.14.s. de obligationib.* k non possit, *vulg. Hal.* l *v. Cuiac.7.ad Afr.fol.*133 *& seqn.*
m *v.l.73.s.ad Trebell.* n *l.10.s de act.empt.l.13.s.de duob.reis.*
o potius est vt nihil. p *v.l.19.s ad Velleian.*
q manumissus fideiussori dederit, deinde fideiussori suo, *Hal.*
r *v. quæ notaui ad l.20.in f.s.eo.* s *l.83.J.de solutionib.l.13.s.de condict.indeb.*
t *v.l.60.s.de cond. & demonst.*
u *l.71.inf.pr.J.eo.l.95.§.2.J.de solutionib.*
x rei hoc est, quod *Haloand.*

a non manere. Ita legit & emendat Antonius Faber. 1. *Coniecturarum* 17. *quem vide.*
b separati sc.
c etiam separatim.
d i. vt stipulatoris hæres non vt fideiussor quondam apud eundem.
e Imò mandati aget, *l.* 11. *ff. mandati.*

toris data sit creditori æquè dicendum est, fideiussorem manere [a] obligatum.

4 ¶Cùm & tu & Titius eiusdem pecuniæ rei essetis: eum, qui pro te fideiussit [b], posse & pro Titio fideiubere [c], respondit: quamuis eandem pecuniam eidem debiturus sit. nec tamen inanem eam creditori futuram: nonnullis enim casibus emolumentum habituram: veluti si ei, pro quo ante fideiussisset: heres exstat: tunc enim confusa prima obligatione, posteriorem duraturam.

5 ¶Cùm fideiussor reo stipulandi heres exstiterit: quęritur, an, quasi ipse à se exegerit, habeat aduersus reum mandati actionem. respondit, cùm reus obligatus maneat, non posse intelligi ipsum à se fideiussorem pecuniam exegisse. itaque ex stipulatu potiùs [d], quàm mandati [e], agere debebit.

De hereditate iacente. De vniuersitate.

22. *Florentinus* lib. 8. Institutionum.

MOrtuo reo promittendi, & ante aditam hereditatem fideiussor accipi potest: quia hereditas personæ vice [f] fungitur, sicuti municipium, & decuria [g], & societas.

De adiecto solutioni.

23. *Marcianus* lib. 4. Regularum.

SI *mihi aut Titio decem* stipulatus fuerim: Titius fideiussorem accipere non potest: quia solutionis [h] tantùm causa adiectus est.

Si reus intercessori heres ex parte extiterit.

24. *Marcellus* libro singulari Responsorum.

LVcius Titius, cùm pro Seio fratre suo apud Septiciũ interuenire vellet, epistolam [i] ita emisit, *Si petierit à te frater meus pe[t]o des ei nummos fide &* [k] *periculo meo*, postquam epistolam, Septicius Seio pecuniam numerauit. deinde Titius inter reliquos & Seium fratrem pro tertia parte reliquit heredem. quæro, an, quia aduersus Seium debitorem Septicij confusa [l] sit actio pro tertia parte, qua Titio fratri suo heres exstitit, cum coheredibus eius agere in solidum possit. Marcellus respondit, cum coherede Seij non pro maiore, quàm hereditaria parte, mandati agi posse.

De fideiussore, pupilli, prodigi, furiosi.

25. *Vlpianus* lib. 11. ad Edictum.

MArcellus scribit: si quis pro pupillo sine tutoris auctoritate obligato [m] prodigóve, vel [n] furioso fideiusserit: magis esse, vt [o] ei non subueniatur: quoniam [p] his mandati [q] actio non competit.

De beneficio diuisionis.

26. *Gaius* lib. 8 ad Edictum prouinciale.

INter fideiussores non ipso iure [r] diuiditur [s] obligatio ex epistola Diui Hadriani [t]: & ideo si quis eorum ante exactam [u] à se partem sine [x] herede decesserit, vel ad inopiam peruenerit: pars eius ad [y] ceterorum onus respicit.

27. *Vlpianus* lib. 22. ad Edictum.

SI plures sint fideiussores vnus purè, alius in diem, vel sub condicionem acceptus [z]: succurri oportet ei, qui purè acceptus est, dum existere condicio potest: scilicet vt interim in virilem conueniatur. sed si cùm condicio exstitit, non est soluendo [a]: qui sub condicione acceptus est: restituendam actionem in purè acceptum, Pomponius scribit.

1 ¶Præterea si fideiussor [b] exstiterit fideiussori, [c] siue plures: æque [d] hic quoque pertinebit ad eandem causam. in quorum persona æquè locum habebunt ea, quæ sunt à Diuo Hadriano constituta.

2 ¶Præterea si quæratur, an soluendo sit principalis fideiussor: etiam [e] vires [f] sequentis fideiussoris ei adgregandæ sunt.

3 ¶Sicut ipsi fideiussori, ita heredibus [g] quoque eorum succurrendum, Pomponius scribit.

f *v. l.* 31. *ff. de hæred. inst.*
g curia, *v. l.* 1. *C. de decurionib. vrb. Romæ dixi ad l.* 25. *§.* 1. *ff. de adquir. hæred. l.* 3. *§.* 4. *ff. de bonorum possess.*
h *l.* 56. *§.* 2. *ff. de verb. oblig.*
i Literæ præiudicant scribenti.
k *l.* 12. *§.* 13. *ff. mandati.* Quid in literis commendatoriis quas credentiæ hodie vulgus appellat, quid dicendum? vtique fam liares, etiã commendatoriæ non obligãt, *l.* 12 *§.* 12. *ff. mandati l. vlt. C quod cum eo.* Si tamen quis scripserit fraudulenter idoneo homini extraneo pecuniam credi obligatur, *l.* 7. *in f. suprà de dolo.* etiam sine dolo. Quid si procuratori tuo, institori & similib. personis bene credi scripseris? teneris, *l.* 5. *§.* 10. *ff. de institoria:* multò magis, si eis (vt tuæ voluntatis consciis) fidem adhiberi mandaueris.
l Quatenus reus debendi succedit mandatori, eatenus confunditur actio mandati.
m potest. n. iure obligari pupillus & furiosus ex delicto, vel quasi contractu, *l.* 46. *ff. de oblig. & act.* eóque casu non subuenitur fideiussori, *l.* 70. *§.* 4. *inf. ff. eod.* ex stipulatione verò huiusmodi personæ obligari non possunt, *l.* 6. *ff. de verb. oblig.* & ita leges contrariæ conciliandæ sunt, *v. Cuiac. ad d. l.* 6. *ff. de verb. oblig.*
n Priuilegia minore ad prodigos & furiosos extenditur.
o vt non eis subueniatur (per in integrum restitutionem sc.) quoniam his (fideiussorib. sc.) mandati &c. *Contius* 2. *lect.* 3. Reuardus 2. *variar.* 9. legit, vt ideò ei subueniatur. quo nomine à Roberto reprehenditur, 2. *recept. vlt.*
p quamuis mandati actio non competat *Cuiac. ad l.* 19. *ff. de vsurp.* i. quamuis mandati actionem is non habeat. Verus sensus est, Pro pupillo furioso & prodigo sine tutore iure obligatis rectè interuenit fideiussor, Idem rectè conuenitur etiam si in pupillum &c. mandati actionem non habeat. Vel hic locus ostendit paucis datum esse, vt aptissimè legum vitia emendent.
q *l.* 2. *ff. de pignorib.*
r sed per exceptionem, *l.* 28. *ff. eo* Quæ ipso iure diuisa sunt, semper sunt diuisa. Quę diuisa sunt ope exceptionis, ante exceptionem oppositam non censentur diuisa.
s De beneficio cedendarum actionum dixi ad legem 16 *ff. eod* De beneficio ordinis dicam ad Nouellam 4. *c.* 1. Hìc autem agitur de beneficio diuisionis seu epistolæ D. Hadriani. De beneficio diuisionis agitur expressè in lege 27. *§.* 1. *in l.* 28. *ff. eo. l.* 10. *in f. C. eo.* vtrumque notariis admodum notum est & familiare. dum in gratiam creditorum id cauent, vt fideiussores disertis verbis renuntient beneficio diuisionis & epistolæ D. Hadriani. Beneficium diuisionis datum fideiussorib. extensum est à Iustiniano ad conreos constitutæ pecuniæ, *l. vlt. C. de constit.* & tandem ad correos ipsos debendi principales *Nou* 99.
t Eius fit mentio in *§.* 4. *Inst. e. l. vlt. C. de constituta pecunia.* Ante Hadrianum idem quoque constitutum fuit à prætorib. Inter fideiussores (inquit Paulus 1. *sent.* 20. *§. vn.*) ex edicto Prætoris si soluendo sint. licèt singuli in solidum teneantur, obligatio diuiditur.
u id est ante litem contestatam.
x Inopiæ species est, mori sine hærede, *vt hic*, & iniuriæ *§.* 1. *Inst. quib. ex causis manumitti.*

4 ¶Si fideiussor fuerit principalis & fideiussor fideiussoris: non poterit desiderare fideiussor, vt inter se & eum [h] fideiussorem, [i] pro quo fideiussit, diuidatur obligatio. ille enim loco [k] rei est: nec potest reus [l] desiderare, vt inter se & fideiussorem diuidatur obligatio. Proinde si ex duobus fideiussoribus alter fideiussorem dederit: aduersus eum quidem non diuiditur obligatio, pro quo interuenit: aduersus confideiussorem [m], magis est, vt diuidatur.

28. *Paulus* lib. 25. ad Edictum.

SI contendat [n] fideiussor, ceteros soluendo [o] esse: etiam exceptionem [p] ei dandam, *Si non & illi soluendo sint.*

De conditione impossibili.

29. *Idem* lib. 18. ad Edictum.

SI sub impossibili [q] condicione stipulatus sim, fideiussor adhiberi non potest. [r]

De ignorantia rei principalis.

30. *Gaius* lib. 5 ad Edictum Prouinciale.

FIdeiubere pro alio potest quisque, etiam si promissor ignoret. [s]

De solutione ante diem.

31. *Vlpianus* lib. 23. ad Edictum.

SI fideiussor, vel quis alius pro reo ante [t] diem creditori soluerit, exspectare [u] debebit diem, quo eum soluere oportuit.

De exceptionibus.

32. *Idem* lib. 76. ad Edictum.

EX persona [x] rei. & quidem inuito [y] reo, exceptio & cetera rei commoda fideiussori ceterísque accessionibus [z] competere potest.

Si hominem petitum reus liberum heredémque reliquerit.

33. *Idem* lib. 77. ad Edictum.

SI eum hominem, quem à Titio petieram, pro quo satis de lite [a] acceperam, Titius liberum heredémque reliquerit: si quidem reuera ipsius fuit: dicendum est, iudicium in eum [b] transferri: &, si non patiatur id fieri committi stipulationem. si autem [c] meus petitoris fuit, neque iussu meo hæreditatem adierit. fideiussores tenebuntur ob rem non defensam. si autem adierit me iubente stipulatio euanescit [d]. Planè si meus fuerit, & idcirco differam aditionem, vt, cùm vicero, tunc eum iubeam adire, & interim ob rem non defensam agere velim: non committitur stipulatio: quia vir bonus non [e] arbitraretur.

Quatenus intercessores obligantur.

34. *Paulus* lib. 72. ad Edictum.

HI, qui accessionis loco promittunt, in leuiorem causam accipi possunt, in deteriorem [f] non possunt. Ideo si à reo mihi stipulatus sim, à fideiussore mihi aut Titio: meliorem [g] causam esse fideiussoris, Iulianus putat: quia potest vel Titio soluere. Quòd si à reo mihi aut Titio stipulatus, à fideiussore mihi tantùm interrogẽ: in deteriorẽ causã acceptũ fideiussorẽ, Iulianus ait. Quid ergo, si à reo Stichũ aut Pãphilum, à fideiussore Stichũ interrogem? vtrum in deteriorẽ causam acceptus est sublatâ electione,

y Inopia fideiussoris ante beneficium diuisionis petitum, ad confideiussorem pertinet.
z Quæritur, quomodo inter variæ conditionis fideiussores, diuidendæ sint actiones? a *v. l.* 28. *ff. eod.*
b fideiussor heres extiterit *vulg.* Ex his duabus diuersis lectionibus duæ nascuntur quæstiones. Prior, quomodo inter fideiussores diuidendæ sint actiones. Altera, quomodo, si vnus fideiussorũ alterius sit heres, inter eum & reliquos fideiussores sunt diuidendæ actiones.
c potest. n. pro fideiussore fideiussor accipi, *l.* 8. *in f. ff. eod.* Potest etiam fideiussori fideiussor dari, *l.* 4. *ff. eod.*
d Fideiussoribus datum beneficium ad fideiussores fideiussorum pertinet.
e Quo primi fideiussoris fideiussor locupletior est eò principalis ipse fideiussor locupletior intelligitur.
f Pupillus videtur soluendo, si idoneum habeat fideiussorem.
g *l.* 49. *§.* 1. *ff. eod. l.* 2. *C. de constituta* Beneficium diuisionis & epistolæ D. Hadriani datur.
h ¶etiam fideiussorum heredibus.
i Fideiussor principalis fideiussori suo subalterno rei loco est: confideiussoris fideiussori, non est.
k *al.* qui pro eo.
l Fideiussor principalis, aduersus fideiussorem suum beneficio diuisionis vti non potest: aduersus fideiussorem confideiussoris, potest.
m At, è contrario, fideiussor potest petere vt reus principalis priùs discutiatur *Nou.* 4. *c.* 1.
n puto legendum esse, confideiussoris confideiussorem.
o si velit vti beneficio diuisionis, de quo dictum est in lege 26. *ff. eo.*
p tunc tantùm auditur, *l.* 10. *C. eo. §.* 4. *Inst. eo. Paul* 1. *sent.* 20. *§. vnic.*
q quia non ipso iure diuiditur inter eos actio, *l.* 26. *ff. eo.*
r impossibile in principali, impossibile est in accessorio *Bal.*
s Cur ita? Collige ex lege 16. *suprà eod.*
t *facit l.* 3. *in f. ff. de negotiis l.* 20. *inf. ff. mandati.*
u *l.* 22. *l.* 51. *ff. mandati.*
x Qui pro alio soluit ante diem, non potest agere ante diem, *Bald.*
y *adde l.* 46. *ff. eodem l.* 7. *§.* 1. *suprà de obligationib.*
z *l.* 15. *suprà eodem l. vlt suprà de pactis: l.* 19. *ff. de exceptionibus.*
a accessoribus *vulg.* † possunt.
b cautio de lite, est cautio iudicatum solui, *vt l.* 11. *ff. iudicatum solui v. Cuiac.* 10. *obs.* 29.
c Instantia iudicii transit in eum, qui de iure succedit *Bald.*
d homo meus. i. petitoris *vulg.*
e *adde l.* 2. *ff. iudicatum solui.*
f In formula *iudicatum solui*, modo dicebatur rectè defendi, modo boni viri arbitratu, *v. Cuiac.* 10. *obs.* 29. *in f.*
g *v. l.* 8. *§.* 7. *ff. eod. l.* 42. *ff. eod.*
h Nota leuiorem esse condicionem eius qui pluribus obligatus est, quàm qui vni. Cur ita? vel ideo quòd vtile est eligere posse cui soluamus cùm ita fieri possit vt inter plures, mitem aliquem creditorem reperiamus.

an in

a *l.8.§.8.ff.eod.* b *l.12.ff.eod.* c actio scil.
d Fideiussore soluente reus liberatur. *Instit.quib.mod.tollitur obligatio.*
e id est,cedit. *v.l.17.ff.eod.*
f Cessionarius censetur emere,nõ simpliciter dissoluere obligationem : nec censetur,facta solutione,simpliciter dissoluta obligatio,sed in cessionarium translata. *Bald.l.76. in fi.ff. de solutionib. l. 15. in fin.ff. de in rem verso.*

an in meliorem? quod'&'verum est:quia mortuo [a] eo liberari potest.

De fideiussore serui,vel domini de peculio obligati.

35. *Idem* 'lib.2.ad Plautium.'

CVm fideiubeat aliquis pro seruo:in solidum tenetur, etiam si nihil in peculio sit. planè si pro domino fideiubeat,cum quo de [b] peculio est [c]:dumtaxat de peculio tenebitur,quod tunc erit,cùm res iudicatur.

De actione fideiussori cedenda.

36. *Idem*'lib.14.ad Plautium.'

CVm is,qui & reum & fideiussores habens,ab vno [d] ex fideiussoribus accepta pecunia præstat [e] actiones:poterit quidem dici,nullas iam esse:cùm suum perceperit,& perceptione omnes liberati sunt. sed non ita est.nõ enim in solutum accepit, sed quodammodo nomen debitoris vẽdidit [f],& ideo habet actiones, quia tenetur ad id ipsum, vt præstet [g] actiones.

De errore.

37. *Idem*'lib.17.ad Plautium.'

SI quis, postquam tempore [h] transacto liberatus est, fideiussorem dederit : fideiussor non tenetur : quoniam erroris [i] fideiussio nulla est.

De electione. 1. *Si creditor debitori successerit.*

38. *Marcellus*'libro 20.Digestorum.'

SI Stichum aut Pamphilum stipulatus essem, vtrũ promissor voluisset : nõn [k] possum fideiussorem ita accipere, Stichum aut Pamphilum, vtrum fideiussor vellet: quia futurum esset in eius potestate, alium [l] velle,quàm reus voluisset.

1 ¶A Titio,qui mihi ex testamento sub cõditione decem debuit,fideiussorem accepi: & ei heres extiti. deinde conditio legati exstitit. quæro, an fideiussor mihi teneatur. respõdit: Si ei, à quo tibi erat sub cõditione legatum, cùm ab eo fideiussorem accepisses,heres extiteris:nõ poteris habere fideiussorem obligatum: quia nec [m] reus est, pro quo debeat:sed nec res vlla,quæ possit deberi.

Si vnus ex fideiussoribus soluerit.

39. *Modestinus*'lib.2.Regularum.'

VT fideiussor aduersus confideiussorem suum agat, danda actio non est. ideóque si ex duobus fideiussoribus eiusdem quantitatis, cùm alter electus à creditore totum exsoluet, nec [n] ei cessę sint actiones:alter nec à creditore,nec à confideiussore conuenietur.

De duobus reis.

40. *Idem*'lib.3.Regularum.'

CVm duo rei constituti sunt:siue ab [o] vtroque, siue ab alterutro fideiussor datus fuerit:in solidum rectè accipietur.

De fideiussoribus. 1. *De actione curatori cedenda.*

41. *Idem*' libro 13. Responsorum respondit.'

SI fideiussores in id [p] accepti sunt, quod à curatore seruari non possit:& post impletam legitimam [q] ætatem, tam ab ipso curatore, quàm ab [r] heredibus eius solidum seruari potuit: & cessante [s] eo, qui pupillus fuit, soluendo esse desierit : non [t] temerè [u] vtilem in fideiussores actionem competere.

1 ¶Idem respondit : si in solidum condemnatus est vnus ex mandatoribus: cùm iudicati conueniri cœperit [x], posse eum desiderare,vt aduersus eos [y],qui idem mandauerunt,actiones sibi mandentur.

g Fideiussori soluẽti, iura ceduntur contra reum principalem. *l.13.ff.eod.l. 27. in fin. l. 28.ff. mandati. l.95. §. 10.ff.de solut.*
h Reus principalis tẽpore liberatus, fideiussorem dat inutiliter, *vt hîc*: & tamen solus fideiussor tempore liberatus,pro reo soluens, habet mandati actionem. *l.29.in fin. ff. mandati*, quin,constituere possum⁹ nos soluturos post diẽ obligationis. *l.18.§ 1.de cõstituta.adde l.vl. in fi.ff.ratam rẽ.*
i *v.l.57. ff.de obligationib.*
k Imò, possũ, sic enim futura est leuior conditio fideiussoris. *l.8.§.7. ff.eod.*
l *v.l.42.ff.eod.*
m Vbi neque res debita, neq; reus est, ibi fideiussor intercedit inutiliter. nam accessoriũ non potest esse sine principali.
n Fideiussor in confideiussorẽ sine cessione nõ agit. *v.l.17. ff.eo. l.11. Cod.eod.adde l.36.ff.eod.*
o *l. 6. §. 1. ff.de duobus reis.*
p Fideiussor in casum inopiæ acceptus nõ tenetur, nisi facta excussione rei, & heredis eius.
q legitima ætas quid,dixi *ad l.27.ff.de negotijs.*
r Vt hæres rei principalis discutiatur, fideiussor principalis rei petere potest. facit *l. 26.ff eod. Nouell. 4.c.2.*
s etiã citra denuntiationem. *l.62.ff.eod.*
t Omnis actio vacare debet temeritate. *Cicer. 1. off.* Nihil est temeritate turpius. Idem *de natura*: Nihil à grauitate sapientis temeritate disiũctius. *4. Academ.l.6.ff.de diuortijs.l.63.ff.de reg.iur.*
u Qui se in casum inopiæ debitoris obligauit,temerè conuenitur,aut reo aut eius heredibus non discussis.
x atque ita post sententiam.vide Accursium *in l.1. Cod.de iuris & facti ignor.*
y Mandator,in correos mandandi,actiones sibi cedi postulare potest.
z ¶ Si nummos credidi, nõ possum fideiussorem accipere qui pro his triticũ dare spondeat. *Harmenop.3.tit.6.in fi.* Pro reo in pecunia obligato,non potest fideiussor obligari in tritico. *Bald.* Hinc colligere possumus,Iniquè facere qui,pecunia rusticis credita,triticum ab eis stipulantur.
a *38.ff.eod.*& duriorem, *l.8.§.7.l.34.ff.eod.adde l.8.ff.de eo quod certo.l.4.ff. de compensation.* b aliud in constituto. *l.1.§.5.ff.de pecunia constituta.*
c sensus est,Merces quidem pecunia numerata:pecuniam,mercibus ęstimari nec posse,nec debere. *Harmen.ibid.*
d Æstimatio pecuniæ certa est. *l.3.ff.de in litem*:tritici,est incerta. *l.94.ff. de verb.oblig.* Certæ rei principalis debitor esse non potest: Incertæ verò, fideiussor.
e Pecunia merces æstimantur:at non mercibus ipsa pecunia.
f Diuersarum stipulationum fideiussores,non sunt confideiussores,Confideiussores sunt,qui ad eiusdem pecuniæ promissionem accedũt.Cõfideiussorem res facit, non persona. denique confideiussores sunt,qui vnius ac eiusdẽ summę apud eundem eodẽ tempore fideiusserunt. g *l.24.supra locat.* h Fideiussor pecuniam promittere potest,reo principali factum promittente, i i.accepisti fideiussorem ad interesse,etiam sic reus hîc obligatur ad factum,fideiussor ad interesse.
k vt efficeretur. *Hal.* l accepisti. *Vulgat.Hal.* m *vt l.13.§.10.supra locati.*
n sensus est,Contractum quem quis non sequitur,nihil operari. *facit l.7.C.eod.*
o Illud, *id est*, est obscurum. Quæro igitur quid his verbis Iurisconsultus innuat? sensus est, Qui à fideiussore stipulatus est interesse,quo casu alio conductore operis faciendi vti per morã promissoris cogetur,interesse petere nõ poterit, si secundo conductore morã quoque faciẽte ipsemet opus fecit.Nam & si locatum hîc opus esse constet secũdo alicui conductori, quia tamen ignaro & moroso locatũ est, magis postea,quàm alteri locatũ opus dicitur. Fideiussor autem tenebatur eo casu, quo opus faciẽdum verè locatum fuisset. stipulator ipse opus faciens, alteri verè nõ locauit : nã inter locatorẽ & conductorem differentiam esse oportet.

Si reus pecuniam,fideiussor aliam quantitatem promittat.

42. *Iauolenus* 'lib.10.Epistolarum.'

SI ita fideiussorem accepero, *Quod ego decem credidi,de ea pecunia mille modios tritici [z] fide tua esse iubes?* non obligatur fideiussor : quia in aliam [a] rem, quàm quæ credita est,fideiussor [b] obligari non potest.quia non [c] vt æstimatio [d] rerum,quę mercis numero habentur,in pecunia numerata fieri potest, ita pecunia quoque merce [e] æstimanda est.

De fideiussoribus diuersar.stipulationum.

43. *Pomponius* 'libro 7.ex varijs lectionibus.'

SI à Titio stipulatus,fideiussorem te acceperim: deinde eandem pecuniam ab alio stipulatus,alium fideiussorem accipiam : confideiussores non erunt : quia diuersarum [f] stipulationum fideiussores sunt.

De eo qui pro operis redemptore fideiußit.

44. *Iauolenus* lib.11.Epistolarum.'

STipulatus es, opus arbitratu [g] tuo ante certam diem fieri. quod si [h] effectum non esset : quanti [i], vt efficiatur [k],opus locasses,tanti fideiussores cœpisti [l]. &, quia opus effectum non erat:alij locasti [m]. &,cùm posterior conductor satis non daret,ipse opus fecisti. quæro,an fideiussor teneatur.respondit: Secundum ea verba stipulationis, quæ à te proposita sunt, fideiussores non tenentur. non [n] enim id fecisti, quod in stipulatione conuenerat:id est [o], opus alij non locasti,tametsi postea locasti. ea enim locatio,quam secutus es,perinde est, ac si interposita nõ esset, etsi statim tu opus facere cœpisses.

De fideiussore condemnato.

45. *Scæuola*'lib.6.Digestorum.'

FIdeiussor pro [p] venditore fundorum duorum, altero euicto conuentus ab emptore,condemnatus est [q] certam quantitatem. quæsitum est,an cum herede venditoris ante [r] diem,quo iudicatum facere compelleretur,agere possit.respondit:agere quidem posse:sed ex iusta causa ad officium iudicis pertinere, quo fideiussor aut defendatur,aut liberaretur.

Si contractus principalis non valeat.

46. *Iauolenus*'lib.10.ex Posterioribus Labeonis.'

CVm lex venditionibus [s] occurrere voluerit, fideiussor quoque [t] liberatur [u]: eo magis,quòd per eiusmodi actionem ad reum peruenitur.

De deportatione. 1. *Si filiusfamil.stipuletur,& emancipatus credat.*

47. *Papinianus*'lib.9.Quæstionum.'

SI debitori deportatio irrogata est:non posse pro eo fideiussorem accipi, scribit Iulianus : quasi tota obligatio contra eum extincta [x] sit.

1 ¶Si filius in causa peculiari ita fideiussorem acceperit, *Quantam [y] pecuniam credidero,fide tua esse iubes?* & emancipatus credat: patri quidem,si non est reus obligatus, nõ tenebitur: filio verò humanitatis [z] intuitu, obnoxius esse debet.

De muliere. 1. *De minore.*

48. *Idem* 'libro 10.Quæstionum.'

SI Titius & Seia [a] pro Mæuio fideiusserint,subducta muliere dabimus in solidum [b] aduersus Titium actionẽ: cùm scire potuerit,aut ignorare nõ debuerit,mulierem [c] frustra intercedere.

1 ¶ Huic similis & illa quæstio videri potest: ob ætatem si restituatur in integrum vnus fideiussor,an alter onus obligationis integrum excipere debeat. sed ita demum alteri totum irrogandũ est, si postea [d] minor inter-

p Fideiussor pro venditore condemnatus antequã soluatur, agere põt vt vel liberetur vel indemnis seruetur.
q est in certã. *Vulgat.Hal.*
r Rerum duarum fideiussor, si vna euicta est,eiúsque nomine condemnatus est,aduersus reum principalẽ eiúsve hæredẽ agere põt, vel vt defendatur (fortè in iudicio appellationis aut potius intra quadrimestre tempus datum iudicatis) vel vt liberetur.vtvt sit, fideiussor ante diem, iusta de causa, aduersus reum agere põt vt liberetur. *l. 38. in fin. supra mandati. l.10.C. mandati.*
s de donationib. *puta*, inter coniuges constante matrimonio. *l.1.supra de donat. inter virum.*
t Nota argumentum à venditione ad fideiussionẽ.Prohibitus vẽdere, in fraudẽ venditionis per fideiussorem obligari nõ põt.
u Cur ita? *v.l.16.supra eod.* x Deportatus creditoribus obligari desinit.ideóq;, deportatus pro debito deportationem antecedente, fideiussorem inutiliter dare intelligitur:cùm eo casu fideiussor obligationi extinctæ accedat. *l.14.in fi.ff.de nouationib.* y *l.132.in fi.supra de verbor.oblig.*
z *v.l.78.supra de verbor.obligat.* a i.mulier.
b *3.Harmenop.6.*
c mulier frustra pro alio intercedit. *supra ad Sc.Velleian.*
d si sponte minor,&c. Conanus. *lib.6.comment.iuris ciuilis*,vbi *sponte*,opponit *dolo*, *de quo.ff.* reprehensus à Cuiacio *10.obs.23.*& optimo iure,cùm ita legatur. *7. Eclog.ex lib.26.tit.1.c.44.* ὕστερον ὁ ἀφῆλιξ προσελήφθη. sensus est, Si simul cum minore intercessero, & is restitutus fuerit, tum demum mihi totum onus irrogandum est, si primo loco interuenerim : nisi & dolo creditoris in fideiussorẽ minor assumptus est. *3.Harmenop.6.* Dic apertiùs. Si,antequam Caius minor fideiuberet pro Titio apud Mæuium,fideiussero pro eodem Titio, in solidum Mæuio teneor:quia minorem teneri ex ea fideiussione iniquum est, cùm eius ætas fragilis & exposita captionibus, restitutionem mereatur. Hæc est ratio Iurisconsulti. adde & aliam inferiorem,Quia fideiussio mea ante minoris fideiussionem tenuit,vtilis fuit.ideóq; eam ab inutili vitiari est iniquum. Quid si vna cum minore fideiussi? Cuiacius *10. obs.23.* putat pro parte me teneri. de quo alibi dicam plenius : est enim satis perplexa eius rei definitio.

a quia ætas minoris fragilis id meretur. *l.1.§.de minorib.* b simul sc. cum alio maiore 25. annis. c nota argumentum à fideiussione ad nouationem. d maiorem. e Facta nouatione cum minore, eóque circumuento, minor restituitur. *l.27.§.3.ff.de minor.* quod cum euenit, datur creditoribus aduersus veterē debitorem actio. *l.48.l.vlt.ff.de minorib.l.vn.C.de reputationib.* idque minimè est iniquum: legitur restituto minore aduersus fideiussionē, qui eum præcessit fideiussor, à creditore in solidū poterit conueniri. nam quę ratio est actionis restituendæ creditori aduersus veterē debitorem, restituto minore, eadem militat in actione eidem creditori restituenda aduersus veterem fideiussorem, minore restituto: nam & eum scimus in iure loco rei haberi. *l.27.in fi.ff.eod.* Et ita hanc legem interpretor difficilē, spinosam, ac inuolutam plus satis.

cessit, propter [a] incertum ætatis ac restitutionis. Quòd si dolo creditoris inductus sit minor, vt fideiubeat [b]: non [c] magis creditori succurrendum erit aduersus confideiussorem [d]; quàm si facta nouatione [e] circumuento minore desideraret in veterem debitorem, vtilem actionem sibi dare.

De doli exceptione. 1. De pluribus fideiussoribus & pluribus heredibus fideiussorum, & condictione indebiti. 2. De eo quod certo loco dari debet.

49. *Idem* "lib.27. Quæstionum."

SI testamento liberatum debitorem heres omittat, fideiussorem [f] autem eius conueniat: proderit exceptio doli mali fideiussori propter improbitatem [g] heredis, quę prodesse reo debuerat, si conueniretur.

1 ¶ Ex duobus fideiussoris heredibus si per errorem [h] alter solidum exsoluat: quidam putant, habere eum condictionē, & ideo manere obligatum coheredem. cessante quoque cōdictione durare obligationem coheredis probant [i]. propterea quòd creditor: qui, dum se putat obligatum, partem ei, qui totum dedit, exsoluerit: nullam habebit condictionem. Quòd si duo fideiussores accepti fuerint (verbi gratia) in viginti, & alter ex duobus heredibus alterius fideiussoris totum creditori exsoluerit: habebit quidem decem, quæ ipso iure non debuit, condictionem. an autem & alia quinque "milia" repetere possit, si fideiussor alter soluendo est, vidēdum est. ab initio enim heres [k] fideiussoris siue heredes, vt ipse fideiuss. audiendi sunt: vt scilicet pro parte singuli, fideiussores qui sunt, conueniantur. Seuerior [l] & vtilior est in vtroque casu illa sententia, solutionem non indebitæ quantitatis non debere reuocari. quod etiam epistolā Diui Pij [m] significatur in persona fideiussoris, qui totum exsoluerat.

2 ¶ Quæsitum est, an fideiussor, qui Capuæ pecuniam se daturum, Romæ promisit: si [n] reus promittendi Capuæ esset, statim conueniri [o] possit. dixi, non [p] magis fideiussorem confestim teneri, quàm si ipse Capuæ spopondisset, cùm reus adhuc Capuam peruenire non potuisset. nec ad rem pertinere: quòd hoc [q] latere nemo dubitet, nondum fideiussorem teneri: quia nec ipse reus promittendi teneretur. nam è contrario quoque: si quis responderit, quoniam debitor Capuæ sit, fideiussorem confestim teneri non habita ratione taciti [r] proprij temporis: euenturum, vt eo casu fideiussor conueniatur, quo debitor ipse, si Romæ fuisset, non conueniretur. itaque nobis placet, fideiussoriam obligationem conditionem taciti [s] temporis ex vtriusque persona recuperare, tam rei promittendi, quàm ipsius fideiussoris. quoniam aliud respondentibus contra iuris formam [t] in duriorem cōditionem acceptus intelligetur.

Si creditor & fideiussor successerint debitori.

50. *Idem* "lib.37. Quæstionum."

DEbitori creditor pro parte heres extitit, accepto coherede fideiussore. quod ad ipsius quidem portionē attinet: obligatio ratione cōfusionis [u] intercidit, aut (quod est verius) solutionis [x] potestate: sed pro parte coheredis [y], obligatio salua est, non fideiussoria, sed hereditaria: quoniam maior tollit minorem.

De beneficio diuisionis. 3. De pignore. 4. De beneficio diuisionis.

51. *Idem* "lib.3. Responsorum."

INter eos fideiussores actio diuidenda [z] est, qui solidum & partes viriles [a] fide sua esse iusserunt: Diuersum erit verbis ita conceptis, *Solidum aut partem virilem fide tua esse iubes?* tunc enim ab initio non nisi viriles partes singulos debere conueniet.

1 ¶ Fideiussor: qui partem pecuniæ suo [b] nomine, vel rei promittendi soluit: quo minùs, residui diuisióne facta, portionis iudicium accipiat, recusare non debet. eam enim quantitatem inter eos, qui soluendo sunt, diuidi conuenit, quam litis [c] tempore singuli debent. sed humanius [d] est, & si alter soluendo sit litis contestationis tempore, per exceptionem ei, qui soluit, succurri.

2 ¶ Duo rei promittendi separatim [e] fideiussores derūt. inuitus creditor inter omnes fideiussores actiones diuidere nō cogitur: sed inter eos dumtaxat, qui pro singulis interuenerunt. planè si velit actionem suam inter omnes diuidere, non erit prohibendus [f]: non magis quàm si duos reos pro partibus conueniret.

3 ¶ Creditor pignus distrahere non [g] cogitur, si fide-

f Liberato principali, eius fideiussor conueniri non potest. *adde l.19.ff.de except.l.11.C.de except.*
g Improbus est heres, qui fideiussorem conuenit, reo principali liberato.
h In eo est error: quia per legem 12. tabularum obligatio erat diuisa inter heredes æqualiter.
i probatur. *Vulgat.*
k *l.27.§.3.ff.eod.*
l sed verior. *Vulgat.Hal.*
m Diui Herennij. *Vulgat.*
n Vtcunq; reus principalis sit in loco solutionis fideiussori concesso, non ideo tamen ex rei præsentia fideiussoris mora contrahitur.
o *v.l.43.ff.de iudicijs.*
p sensus est, Sicuti fideiussor qui Capuę dare promisit, anteà ibi conueniri non pōt, quàm reus potuerit Capuam peruenire: ne alioquin duriùs obligetur quàm reus: Ita qui Capuæ dare promisit, anteà ibi cōuenietur inutiliter, quàm ipse idem Capuam peruenire possit.
q *vide l.118.ff.de verborum obligation.*
r *de quo.j.eod.*
s *l.137.ff.de verbor.obligat.*
t *de qua in l.8.§.7.ff.eod.*
u Confusione, debiti petitio extinguitur. *l.5.in fi.Cod.de hæredit.act.*
x Creditor debitori succedens sibi soluere videtur.
y Creditor heres debitoris aduersus suum fideiussorem, eiusdem debitoris hæredem, agere potest, non tanquam fideiussorem sed hæredem. *vt l.1.C.de act.hæred.*
z *l.2.in fin.j.rem pupilli.* a *l.6.ff.de fideiussoribus tutor.* b suæ nomine.
c litis contestatæ. *Vulg.* d In beneficio diuisionis, cōsideratur ex ęquitate pecunia iam soluta. In tutoribus, tempus depositi officij appenditur. *l.3.Cod.de probat.*

e *v.l.40.ff.eod.* sensus est, Qui separatim pro reis debendi fideiusserunt, sunt quidem fideiussores, sed non habent inter se beneficium diuisionis & Epistolę D. Hadriani inuito creditore. f *l.11.ff.de duobus reis.* g *l.2.l.7.Cod.eo.l.6.ff.de pign.l.56.supra mandati.* h Inopia confideiussoris post litem contestatam superueniens, confideiussorem non grauat. i *vt l.vlt.C.de restit.in integ.*

iussorem simpliciter acceptum, omisso pignore, velit conuenire.

4 ¶ Cùm, inter fideiussores actione diuisa, quidā post [h] litem contestatam soluendo esse desierunt: ea res ad onus eius, qui soluendo est, non pertinet. nec auxilio defendetur ætatis actor. non enim deceptus videtur, iure [i] communi vsus.

5 ¶ Bonis damnati fideiussoris fisco vindicatis, inter fideiussores actio postea si diuidi cœperit: vt hæredis [k] ita [l] fisci rationem haberi oportet.

De pignore. 1. De beneficio diuisionis. 2. De fideiussore coloni. 3. De pluribus mand.

52. *Idem* "lib.11. Responsorum."

AMissi ruina pignoris damnum [m] tam fideiussoris, quā rei promittendi periculum spectat. nec ad rem pertinebit, fideiussor ita sit acceptus, *Quanto [n] minus ex pretio pignoris distracti seruari potuerit.* istis enim verbis etiam totum contineri, conuenit.

1 ¶ Inter fideiussores actione diuisa, condemnatus si desierit esse soluendo: fraus vel segnitia [o] tutoribus, qui iudicatum persequi potuerunt, damnum dabit. quod si diuisam actionem inter eos, qui non erant soluendo, contestabit: pupilli nomine restitutionis auxilium implorabitur.

2 ¶ Fideiussores à colonis datos, etiam [p] ob pecuniam dotis [q] prædiorum teneri conuenit: cùm ea quoque species, locationis vinculum ad se trahat. Nec mutat, confestim, an interiecto tempore fidem suam adstrinxerunt.

3 ¶ Plures [r] eiusdem pecuniæ credendæ mandatores, si vnus iudicio eligatur †, absolutione quoque secuta nō liberantur: sed [s] omnes liberantur pecunia soluta [t].

De capitali accusatione.

53. *Idem* "lib.15. Responsorum."

CApitis [u] postulati fideiussores, ex contractu citra vllam præscriptionem à creditore, qui reum postulauit [x], rectè conueniuntur.

De pignore.

54. *Paulus* "lib.3. Quæstionum."

SI in pignore contrahendo deceptus [y] sit creditor, qui fideiussorem pro mutuo accepit, agit cōtraria pigneratitia actione. in quam actionem veniet, quod interest creditoris. sed ea actio fideiussorem onerare non poterit: non enim pro pignore [z], sed pro pecunia mutua fidem suam obliget [a].

De stipulatione quantam pecuniam illi quandoque credidero.

55. *Idem* "lib.11. Quæstionum."

SI ita stipulatus à Seio fuero, *Quantā pecuniam Titio quandoque credidero, dare spōdes?* & fideiussores accepero, deinde Titio sæpiùs credidero: nempe Seius in omnes summas obligatus est, & per hoc fideiussores quoque. & [b] id, quod ex bonis eius seruari potest, omnibus [c] æquo iure proficere debet.

De operis. 1. De patre, & filio; domino & seruo. 2. De nummis alienis creditis. 3. De furti actione, De lege aquilia. De actione popular.

56. *Idem* "lib.15. Quæstionum."

SI quis pro [d] eo, qui libertus non esset, & operas præstaturum se iurasset [e] fideiussor erit: non tenebitur.

1 ¶ Item si filius à patre, vel seruus à domino stipuletur: nec fideiussor acceptus tenetur: quia non potest pro eodem [f], & eidem esse obligatus. Ex diuerso ergo patre à filio, vel domino à seruo stipulato, fideiussor acceptus tenetur.

2 ¶ Si nummos alienos, quasi tuos, mutuos dederis sine [g] stipulatione: nec fideiussorem teneri [h], Pomponius ait. Quid ergo, si consumptis [i] nummis nascatur condictio [k]? puto, fideiussorem obligatum fore. in omnem enim causam [l] acceptus videtur, quæ ex ea numeratione nasci potest.

3 ¶ Pro furti [m] actione fideiussor accipi potest. Item pro eo, qui in legem Aquiliam commisit. Diuersa causa est popularium actionum [n].

Fideiussorem antequam reus debeat non conueniri.

57. *Scæuola* "lib.18. Quæstionum."

FIdeiussor, antequam reus debeat, conueniri non potest [o].

k Vt hæredi fideiussoris competit beneficiū diuisionis. *l.27.§.3.ff.eod.* ita & fisco, cui bona fideiussoris adquisita. est enim eo casu successoris loco. *l.2.C.ad leg.Iul.de vi.*
l fiscus succedens fideiussori cōdemnato, habet beneficium diuisionis.
m *l.9.C.de pignorat.*
n *l.17.C.eod.*
o *l.2.C.arbitr.tutelæ.*
p Simpliciter fideiubēs videtur fideiussisse pro principali & accessorio.
q Dos prędiorum quid sit. *v.l.2.l.20.§.1.ff.de instructo.*
r *26.synopsis Basilic.1.c.49.§.4.*
† hoc hodie immutatum. *v.Nouell.4.c.1.*
s hinc collige, Plus esse solui pecuniam à fideiussore, quā si is à iudice absoluatur. *adde l.23.in fi.l.28.C.e.l.2.§.3.ff.de verb.oblig.*
t *l.15.in fi.C.e.*
u *l.1.l.20.C.eod.*
x postulauerit. *Vulg.* postulauerat. *Hal.*
y *l.9.l.36.ff.de pignorat.*
z .i. Fideiussor non tenetur de fraude à reo in pignore adhibita, quoties eius nomine non fideiussit.
a obligat. *Hal.* obligauit. *Vulg.*
b & in id. *Hal. adde l.13.in fi.ff.eod.*
c An fideiussoribus, vt volunt Latini & Græci interpretes? An omnibus summis? vt vult Cui. 11.obs.33.
d *l.10.ff.eod.*
e Iuramētum non est modus inducendę obligationis iure ciuili, *vt hîc:* Iure Canonico, aliud: *c.debitores.c.cū cōtingat.de iureiur.* facit. *c.quāuis de pactis.6.* vnde notant, donationē inter cōiuges cōstante etiā matrimonio factā valere, si iurata sit: dixi *ad l.1.ff.de donat.inter virum & vxorem.*
f *l.17.j.eod.*
g aliud si stipulatio intercessit. *l.2.C.si cert.*
h Cur ita? collige *ex l.32.ff.de admin.tut.*
i Consumptionem mutuum de ea re aliena factum confirmatur. *adde l.12.in fi.ff.de reb.cred.l.78.j.de solution.*
k *vt in l.13.ff.de reb.cred.*
l *d.l.32.in totum.l.vlt.in prin.ff.quod legat.* m *l.8.§.5.ff.eod.l.70.in fi.j.eod.*
n in quibus scil. nullus censetur creditor ante litem contestatam.
o potest tamen adhiberi futuræ obligationi. *l.6.in fi.ff.eod.*

58. *Paulus*

a Qui pro colono fideiubet, pro pensionibus vniuersis tenetur. est enim vna tantum stipulatio. 7. Eclog. c. 37. adde l. 86. ff. de verb. oblig.
b Perpetuato principali, perpetuatur accessorium. l. pr. §. 4. in fi. ff. de verb. oblig.
c l. 24. §. 1. ff. de jur. d Imò, emptoris loco, l. 5. in fi. ff. de distract. pignor.
e Fideiussori pignora reddi debēt non vendi. ideóque eorum fructus sortem extenuant. l. 10. §. 9. ff. mandati.
f l. 4. C. eod. 7. Eclog. 72.
g Ex persona rei mandator forum sortitur. adde l. 3. ff. de rebus auth. iud.
h 7. Eclog. 59.
i forte non idoneum.
k l. 41. ff. eod.
l quia non potest creditor arctari ad agendū, antequam velit agere, sed tamē Bartolus putat hanc legē corrigi Nou. 4. quia hodie dari pōt actio quoties reus nō est idoneus.
m creditorem Vulgat. Hal.
n Valet pactū quòd ad vnam simplicem denunciationem creditoris, debitore nō soluente possint distrahi pignora. Bal.
o l. 17. C. eod.
p l. 7. §. 2. ff. de minorib. l. 56. §. 1. ff. mandati.
q l. 38. ff. de oblig.
r Imò, vtiliter alienum factū promittitur. l. 5. ff. de duob. reis.
s Qui in actu se fundat, ratificat actū. Baldus adde l. 2. ff. ratam rem.
t l. 5. l. 21. l. 51. ff. de euictionib. l. 22. §. 4. ff. ratā rē. l. 10. in fi. C. mādati. l. 8. l. 15. C. de euictionib. adde l. 3. §. 1. ff. de pignorib. l. 50. §. 1. ff. de legat. 1. l. 27. §. 1. ff. de arbitr. l. 6. §. 2. ff. ad Treb. l. l. 50. ff. de peculio.
u Fideiussor damnatus iniuria iudicis, non habet regressū contra reū principalem. Bald.
x Æquius est iniuriam vni factā penes eum manere, quàm in alium transferri.
y hęc verba dispūgit Cuiac. 6. ad Afr. fol. 101. nam iniuria indicis sufficit vel culpa: nec vtriusque cōcursus exigitur.
z v. Cuiac. ad l. vn. Cod. de periculo corū qui pro magistrat. a l. vn. C. de periculo eorum qui pro magistr. l. 2. §. pen. l. 17. in fi. ff. ad municipale. l. 3. in fi. ff. de peculio.
b Fideiussor acceptus in sortē, non tenetur ad pœnam. Bald.
c ¶ sub. tacitè. l. aufertur. §. fiscus ff. de iure fisci. l. rescripsū. ff. de pactis.
d Fideiussor non liberatur, etiāsi creditor debitoris bona omnia occupa-

De fideiussore coloni. 1. *Si facto rei perpetuetur obligatio.*

58. *Paulus* [a] lib. 2 . Quæstionum. [a]

Sì à colono stipulatus, fideiussorem accepi: vna [a] stipulatio est plurium pensionum: & ideo in vniuersis pensionibus fideiussor tenetur.

1 ¶ Cùm facto suo reus principalis obligationem perpetuat [b], etiam fideiussoris durat obligatio: veluti si moram [c] fecit in Sticho soluendo, & is decessit.

De pignore.

59. *Idem* [d] lib. 4. Responsorum. [d]

Paulus respōdit, fideiussorem, in quem pignora à confideiussoribus data translata sunt, non [d] emptoris loco substitutū videri, sed eius, qui pignora accepit. & ideo rationem [e] fructuum & vsurarum haberi oportere.

De reo liberato.

60. *Scæuola* [f] libro 1 Responsorum. [f]

Vbicunque reus ita liberatur à creditore, vt natura debitum maneat: teneri fideiussorem respondit. cùm verò genere nouationis [f] transeat obligatio: fideiussorem aut iure, aut exceptione liberandum.

De tacita repetitione eius, quod in principali contractu conuenit.

61. *Paulus* [g] lib. 15. Responsorum. [g]

Si (vt proponitur) cùm pecunia mutua daretur, ita conuenit, vt in Italia solueretur: intelligendum, mandatorem quoque simili [g] modo contraxisse.

De pignore.

62. *Scæuola* [h] libro 5. Responsorum. [h]

Si fideiussor creditori denuntiauerit [h], vt debitorem [i] ad soluendam pecuniam compelleret, vel pignus distraheret, isque cessauerit [k]: an possit eum fideiussor doli mali exceptione summouere? respondit, non posse [l].

63. *Idem* [m] lib. 6. Responsorum. [m]

Inter creditricem [m] & debitorem pactum intercesserat: vt, si centum, quæ mutua dederit, vbi primùm [n] petita fuissent, non soluerentur, ornamenta pignori data, intra certum tempus liceret ei vendere, &, si quo minoris venissent, quodq; sortis vel vsurarū nomine deberetur, id creditrici redderetur. & fideiussor acceptus est. quæsitum est, an fideiussor in vniuersam summam obligari potuerit. respondit, secundum ea, quæ proponerentur, teneri fideiussorem in [o] id, quòd minùs ex pignoribus venditis redactum esset.

De fideiussore minoris.

64. *Hermogenianus* [p] libro 2. Iuris Epitomarum. [p]

Fideiussor, qui minori vigintiquinque annis pecuniam obtulit, & in publico loco metu in integrum restitutionis consignatam [p] deposuit, confestim experiri mandati poterit.

De promissione facti alieni.

65. *Idem* [q] lib. 6. Iuris Epitomarum. [q]

Sicut reus principalis non aliàs, quàm si de sua persona promittat, obligatur: ita fideiussores non aliàs tenentur, quam si se quid daturos vel facturos promittant. nam reum principalem daturum vel facturum aliquid frustra promittunt: quia factum alienum [q] inutiliter [r] promittitur [s].

De seruo fideiussore.

66. *Paulus* [t] lib. 1. ad Neratium. [t]

Si seruus alienus pro Titio fideiussit, & soluit: liberatur Titius, si dominus mandati cōtra eum agere instituit. nam qui mandati agit, ratam habere solutionē videtur [t].

De fideiussore iniuria iudicis condemnato.

67. *Idem* [u] lib. 3. ad Neratium. [u]

Exceptione, quę tibi prodesse debebat, vsus, iniuria [u] iudicis damnatus es. nihil [u] tibi præstabitur iure mandati: quia iniuriam [x], quam passus es, penes te manere, quam ad alium transferri, æquius est. [y] scilicet [y] si culpa tua iniustæ damnationis causam præbuisti. [y]

De fideiussoribus magistratuum. 1. *De fideiussore publicani.* 2. *De transactione.*

68. *Idem* [z] lib. 3. Decretorum. [z]

Fideiussores [a] magistratuum [a] in pœnam [b] vel multam, quam non spopondissent, non debere conueniri, decreuit.

1 ¶ Pro Aurelio Romulo conductore vectigalis centum annua Petronius Thallus, & alij fideiusserant. bona uerit. [c] & malè quidem in vsuras. Nam fideiubens pro sorte, non censetur fideiussisse pro vsuris etiam in contractu bonæ fidei.
f Instrumenti tenor summa diligentia legendus est: vt sciri possit ad quam quisque summam teneatur. g Fideiussores nisi in omnem obligationem se adstrinxerint, vsurarum nomine non tenentur. l. 10. C. eod. 7. Eclog. 14. ex lib. 26. cap. 65. adde, nisi hoc expressim cautum sit, vt nomine vsurarum teneren tur. 3. Harmenop. 6. adde l. vlt. ff. eo.

Romuli fiscus vt obligata [c] sibi occupauerat [d]: & conueniebat fideiussores tam in sortem, quàm in vsuras [e], qui deprecabātur. lecta [f] subscriptione fideiussionis: quoniam in sola centum annua se obligauerant, non [g] in omnem conductionem decreuit [h], fideiussores in vsuras non teneri: sed quidquid ex bonis fuisset redactum [i], priùs [k] in vsuras cedere, reliquū in sortem: & ita in [l] id, quod defuisset, fideiussores conueniendos, exemplo pignorum a creditore distractorum.

2 ¶ Non possunt conueniri fideiussores, liberato reo transactione [m].

De tutore dato eius filio cui ex fideiussoria causa erat obligatus.

69. *Tryphoninus* [n] libro 9. Disputationum. [n]

Tutor datus eius filio, cui ex fideiussoria causa obligatus erat à [n], semetipso exigere debet. & quamuis tempore liberatus erit, tamen tutelæ iudicio eo nomine tenebitur. item heres eius. quia cum eo ob tutelam, non ex fideiussione agitur. & quamuis nō quasi fideiussor, sed quasi tutor soluerit: etiam si tempore liberatus est, mandati actionem eum habere aduersus reum promittendi, dixi. hæret [o] enim in vtraq; causa adhuc illius debiti persecutio. nam eius solutione liberabit reum promittendi obligatione, in quam pro eo [p] fideiusserat. & non titulus [q] actionis, sed debiti causa respicienda [r] est. licèt enim is tutor, qui fideiussor apud pupillum pro [s] eo est obligatus, soluit, se auctore, pupillo, quia reo promittendi liberato, & ipse tutor idémque fideiussor liberab tur, quod sua auctoritate efficere non potest: tamen [t] & [t] si non pro se soluendi animo, sed pro Titio fecit, vt maximè eum liberet, habebit cum eo mandati actionem.

De conditione, de fundo, & eius vsufructu. 3. *De fideiussore serui.* 4. *Vel furiosi, de maleficijs.*

70. *Gaius* [u] lib. 1. de Verborum obligationibus. [u]

Si à reo sub conditione [t] fuero stipulatus, potero fideiussorem & in hanc & in aliam [u] conditionem obligare, si modò eas coniungam. nisi enim vtraque exstiterit, non tenebitur: cùm reus ex vna [x] conditione teneatur. quòd si eas disiungam, durior fit cōditio fideiussoris, nec [y] ob id obligatur. quippe siue communis vtriusque conditio exstiterit, siue altera, videatur adprehendi: cùm reus non aliter teneatur, quàm si communis exstiterit. aut igitur nullo modo tenebitur fideiussor: aut, quod magis est [z], tenebitur, si prius exstiterit communis.

1 ¶ Sub diuersis quoque cōditionibus si fuerint interrogati: interest [a], vtra eorum [b] prior exstiterit. si reo iniuncta, tenebitur etiam fideiussor, cùm conditio eius exstiterit: tanquam si statim ab initio reus purè, fideiussor sub conditione acceptus esset. ex diuerso autem, si fideiussoris conditio prior exstiterit, non tenetur: perinde ac si statim ab initio purè acceptus esset, reo sub conditione obligato.

2 ¶ Si reo in fundum obligato, fideiussor in vsumfructum [c] accipiatur: quæsitum est, vtrum obligetur fideiussor, quasi in minus, an non obligetur, quasi in aliud. nobis in eo videtur dubitatio esse [d], vsusfructus pars [e] rei sit [f], an proprium quiddam. sed cùm vsusfructus fundi ius est: in ciuile est, fideiussorem ex sua promissione non teneri.

3 ¶ Adeo à [g] seruo potest fideiussor accipi, vt ipse quoque dominus in id, quod sibi debetur, fideiussorem ab eo rectè accipiat. quem fideiussorem etiam ab eo ipso seruo interrogari, nihil impedit.

4 ¶ Si à furioso stipulatus fueris: non [h] posse te fideiussorem accipere, certum est: quia non solùm ipsa stipulatio nulla intercessit, sed ne negotium quidem vllum gestum intelligitur. Quòd si pro [i] furioso iure obligato [k] fideiussorem accepero, tenetur fideiussor [l].

5 ¶ Id, quod vulgò dictum est, maleficiorum [m] fideiussorem accipi nō posse, non sic intelligi debet, vt in pœnam [n] furti is, cum furtum factum est, fideiussorem accipere non [o] possit: nam pœnas [p] ob maleficia solui, magna ratio suadet: sed ita potiùs, vt qui cum alio, cum quo furtum admisit, in partem, quam ex furto sibi restitui desiderat, fideiussorem obligare non possit: & qui alieno hortatu [q] ad furtum faciendum prouectus est, ne in furti pœna ab eo, qui hortatus est, fideiussorē accipere possit. in quibus casibus illa ratio impedit fideiussorem obligari: quia scilicet in nullam rationem adhibetur fideiussor, cùm flagitiosæ [r] rei societas coita nullam vim habet.

Cur ita? putat Baldus, quod fideiussor teneatur actione stricti iuris. v. tamen d. l. 10.
h decreuit imperator. Vulgat.
i Redactum ex venditione pignorū prius cōuertitur in vsuras debitas, qđ superest in sortem.
k Si quid debitor soluerit, prius in vsuras cedit. Eclog. ibid.
l l. 23. l. 55. ff. eod. l. 43. §. 11. ff. de iure fisci.
m facit. l. 37. ff. eod. l. vlt. supra de pactis.
n l. 5. §. 4. l. 9. §. 1. ff. de administr. tutor. l. 10. supra de tutelæ & rationib.
o inhæret. Vulgat. Hal.
p pro reo. Vulgat.
q .i. origo.
r Imò, iudicati titulus siue causa obligationis non inspicitur. l. 3. §. 11. ff. de peculio.
s pro reo. Vulg.
t sub cōditione. Vulg. Hal.
u Imò, in aliā nō potero. l. 38. l. 42. ff. eod.
x vna tantum. Vulgat.
y atque ob id. Hal.
z ita tenebitur. Vulg. Hal.
a l. 16. §. 1. ff. eod.
b earum. Vulgat. Hal.
c Reo obligato ad proprietatem, pōt pro vsufructu accipi fideiussor.
d an vsusfructus. Vulgat.
e l. 4. ff. de vsufr.
f Imò, nō est. l. 66. §. 6. supra de legat. 2.
g l. 56. §. 1. ff. eod.
h Imò, potest. l. 25. supra eod.
i pro reo furiosi. Vulgat. Hal.
k l. 6. in fin. supra de verborum obligat.
l l. 25. ff. eod.
m Fideiussor maleficij quo sēsu dicatur accipi posse vel non posse.
n in pœna. Hal.
o l. 8. §. 1. l. 50. in fi. supra eod.
p l. 27. §. 4. supra de pactis. l. 51. §. supra ad l. Aquil. l. 14. ... de bus, qui notantur in.
q adde l. 20. in fi. ff. de bus, qui notantur in.
r l. 5. ff. pro socio l. 53. §. 2. ff. de contr. empt. l. 1. §. 14. ff. de tutela & rationib.

a Vranius.*Vulgat.Hal.* b debiti fierent.*Vulgat.*debiti eſſent.*Hal.*
c id eſt,fideiuſſor. *Conā.6.comment.6.in prin.* d Ita fiſcus hîc ſucceſſerat creditori & vni ex reis debendi: qua ſucceſſione fiebat confuſio debiti.
e Magna fit bonorum cõfuſio,quotiens quis debitori ſimul & creditori ſuccedit.
f *l.8.§.3.l.13.in fi.ſ.eod.l.23.l.28.C.eod.l.27.in fi.ſ.mandati.l.116.ſ.de verb.oblig.l.21.l.84.ſ.de ſolutionib.*

De confuſione obligationis. 1. De pacto. 2. De eo qui fœneraturo mandauit pecuniam credere.

71. *Paulus* "libro quarto Quæſtionum."

GRanius[a] Antoninus pro Iulio Pollione & Iulio Rufo pecuniam mutuam accipientibus,ita vt duo rei eiuſdem debiti fuerint[b],apud Aurelium Palmam mandator[c] exſtitit.Iulij bona ad fiſcum venerunt.ſimiliter[d] & creditori fiſcus ſucceſſerat. mandator allegabat, ſe liberatum iure confuſionis: quia fiſcus tam creditori[e],quàm debitori ſucceſſerat. Et quidem,ſi vnus debitor fuiſſet,nõ dubitabam, ſicut fideiuſſorem, ita & mandatorem liberatum eſſe.quamuis enim iudicio conuento[f] principali debitore,mandator non liberetur: tamen, vbi ſucceſſit creditor debitori,veluti ſolutionis iure ſublata obligatione, etiam mãdator liberatur:vel quia non[g] poteſt pro eodẽ apud eundem quis mandator eſſe. Sed cùm duo rei promittendi ſint,& alteri heres extitit creditor: iuſta dubitatio eſt,vtrùm alter quoque liberatus eſt,ac ſi ſoluta fuiſſet pecunia,an perſona tantùm exempta, confuſa obligatione. Et puto,aditione[h] hereditatis,confuſione obligationis eximi perſonam. ſed & acceſſiones[i] ex eius perſona liberari propter illam rationem, quia non poſſunt pro eodem[k] apud eundem obligati eſſe: vt quemadmodum incipere aliàs non poſſunt,ita nec remaneant.igitur alterum reum eiuſdem pecuniæ non liberari: & per hoc nec fideiuſſorem,vel mandatorem eius.planè quia is mandati iudicio eligere poteſt vel creditorem: competituram ei exceptionem doli mali, ſi cœperit conueniri. cum altero autem reo vel in ſolidum, ſi non fuerit ſocietas, vel in partem, ſi ſocij[l] fuerunt, poſſe creditorem agere. quòd ſi creditor fideiuſſori heres fuerit,vel fideiuſſor[m] creditori: puto conuenire, confuſione obligationis non liberari reum.

1 ¶ Si ponamus, vnum[n] ex reis promittendi pactum eſſe,ne à[o] ſe peteretur,deinde mandatorem ſoluiſſe:mandati iudicio conuenire potuit etiam eum, cum quo pactum eſt. non enim pactum creditoris tollit alienam actionem.

2 ¶ Placet mandatorem teneri. etiam ſi fœneraturo[p] creditori mandet pecuniam credere.

De acceptilatione.

72. *Gaius* "libro 3.de Verborum obligationibus."

SI fideiuſſori ſub conditione obligato, ſi nauis ex Aſia venerit,quem ſub hoc modo accepi, vt vſque ad tempus vitæ ſuæ dumtaxat obligaretur,pendente conditione acceptũ[q] latum fuerit, & is fideiuſſor,adhuc pendẽte conditione, mortuus fuerit, confeſtim à reo petere poſſum: quia exiſtens conditio neque obligationem in perſonam iam mortui efficere, neque acceptilationem confirmare poſſit.

De cautione rem ratam haberi.

73. *Paulus* "libro 76.ad Edictum."

CVm procurator in rem agebat, cautionem dederat[r], ratam rem dominum habiturũ. poſtea, victo eo,dominus reuerſus, iterum[ſ] de eadem re agitabat: & cùm reus haberet poſſeſſionem,[&]noluit[t] eam reſtituere: & ideo magno condemnatus eſt.in amplius fideiuſſores nõ tenentur. hoc enim non debet imputari fideiuſſoribus, quod ille propter ſuam pœnam præſtitit.

DE[u] NOVATIONIBVS[x], ET DElegationibus[y].

Tit. II.

Definitio atque etymologia nouationis. 1. Quæ obligatio nouari,& in quam transfundi poſſit.

1. *Vlpianus* "lib.46.ad Sabinum."

NOVATIO eſt prioris debiti in[z] aliam obligationem vel ciuilem vel naturalem trãsfuſio[a] atque tranſlatio hoc eſt, cùm ex præcedenti cauſa ita noua cõſtituatur[b], vt prior perimatur[c]. Nouatio enim à nouo nomen accepit,& à noua obligatione[d].

1 ¶ Illud non intereſt,qualis[e] proceſſit obligatio:vtrũ naturalis, an ciuilis, an honoraria: & vtrum verbis,an re, an conſenſu. qualiſcunque igitur obligatio ſit, quæ præceſſit, nouari verbis poteſt: dummodò ſequens obligatio aut ciuiliter teneat,aut naturaliter[f]: vtputà ſi[g] pupillus[h] ſine tutoris auctoritate promiſerit[i].

De re quæ obligatio nouari poßit ſi hoc agatur,vel non vt obligatio nouetur.

2. *Idem* "lib.48.ad Sabinum."

OMnes[k] res tranſire in nouationem poſſunt. quodcunq; enim ſiue verbis contractum eſt,ſiue non verbis,nouari poteſt, & tranſire in verborum obligationem ex quacunq; obligatione. dum modò ſciamus, nouationem[l] ita demum fieri. ſi[m] hoc agatur[n],vt nouetur obligatio.ceterum, ſi nõ hoc agatur,duæ erunt obligationes.

De eo cui bonis interdictum eſt.

3. *Pomponius* "libro primo ad Sabinum."

CVi bonis interdictum eſt, nouare obligationẽ ſuam non poteſt, niſi meliorem[o] ſuam conditionem fecerit.

De vſufructu & cæteris perſonæ cohærentibus.

4. *Vlpianus* "libro 5.ad Sabinum."

SI vſusfructus debitorem meum delegauero tibi, non nouetur[p] obligatio mea:quamuis exceptione doli,vel in factum tutus debeat eſſe aduerſus me is, qui delegatus fuerit. & non ſolùm donec manet[q] eius vſusfructus, cui delegaui: ſed etiam poſt interitum eius videbimus: quia etiam hoc incommodum ſentit. ſi poſt mortem meam maneat ei[r] vſusfructus, & hæc eadem dicenda ſunt in qualibet obligatione perſonæ cohærenti.

De die.

5. *Idem* "libro 34.ad Sabinum."

IN diem obligatio nouari poteſt, &[ſ] priùs quàm dies aduenerit. Et generaliter conſtat, & ſtipulatione in diem facta nouationem contingere, ſed non ſtatim ex ea ſtipulatione agi poſſe,antequam[t] dies venerit.

De promißione quanto minus à debitore exigi poterit. 1. De mutuo & ſtipulatione.

6. *Idem* "libro 46.ad Sabinum."

SI ita fuero ſtipulatus, *Quanto minus à Titio debitore exegiſſem,tantum fideiubes?* non fit nouatio:quia[u] non hoc agitur,vt nouetur.

1 ¶ Cùm pecuniam mutuam dedit quis ſine ſtipulatione,& ex continenti[x] fecit ſtipulationem:vnus cõtractus eſt.idem erit dicendum,& ſi antè ſtipulatio facta eſt, mox pecunia numerata ſit.

7. *Pomponius* "libro 24.ad Sabinum."

CVm enim,pecunia[y] mutua data,ſtipulamur:non puto[z] obligationem numeratione naſci,& deinde eam ſtipulatione nouari. quia id agitur, vt ſola ſtipulatio teneat."&"magis implendæ ſtipulationis gratia numeratio intelligenda eſt fieri.

De purgatione moræ. 1. De legatis & fideicommißis. De puritate,die,conditione. 2. Si obligatio nouans præcedat obligationem nouatam. 3. De ſtipulatione iudicatum ſolui. 4. De alternatione. 5. Si quis promittat quod alius debet,vel ſtipuletur quod alijs debetur.

8. *Vlpianus* "lib.46.ad Sabinum."

SI Stichum dari ſtipulatus fuerim, &, cùm in moram[a] promiſſor eſſet, quò minùs daret, rurſus eundem ſtipulatus fuero: deſinit periculum ad promiſſorem pertinere,quaſi mora[b] purgata.

1 ¶ Legata vel fideicommiſſa ſi in ſtipulationem fuerint deducta,& hoc actum, vt nouetur: fiet nouatio, ſi

g Mãdator pro eodẽ apud eundem quis eſſe non poteſt. *vt.ſ.eod.*
h *l.95.§.2.ſ.de ſolutionib.*
i *l.43.ſ.de ſolutionib.*
k *l.56.§.1.ſ.eo.*
l vno ex reis debendi confuſione obligationis liberato, alter in ſolidũ obligatus manet: qui ſi pro fideiuſſore haberetur,in partem dumtaxat teneretur, itẽm que, ſi ſocius eſſet,*vt hîc.*
m *l.21.§.3.ſ.eodem.*
n *l.25.ſ.de pactis.*
o hoc pactum non eſt reale, *vt in l.21.in fi.ſ.de pactis.*
p fœnerator creditori. *Vulgat. Hal.* ſed iis lectionib.omiſſis verius eſt hinc dubitationem oriri, An tenear, ſi Titio mãdauero ſimpliciter vt pecuniam crederet, ceu mutuã daret,& is fœnerauerit. Longè enim eſt aliud actio mutui, & actio Kalendarij. Mutuum & fœnus ſunt diuerſa. vnde illud Comici, Si mutuũ non potero,certum eſt ſumam fœnore. *v.Cui.11.obſ.37.*
q *l.13.§.7.ſ.de acceptilat.*
r *adde l.40.ſ.de procuratorib.*
ſ id enim poteſt *l.75.ſ.de procuratorib.*
t & nollet.*Hal.*
u *8.C.42.* περὶ μεταθέσεως ἀγωγῆς *26.Eclog.4.* & apud Harmenopulum *3.tit.5.* extat caput περὶ μεταθέσεως χρέους. *adde §.3.Inſtit.quib.mod.toll.oblig.*De exceptione nouationis, vide Oldendorpium *c.46.tractat.de exceptionibus.*
x *5.Paul.ſent.8.* Quid ſit nouatio *vide l.1.ſ.eodem.* Eſt autem iure ciuili inuenta ſi de eius origine inquires *2.ſynopſis Baſil.1.c.14.*
y quid ſit delegare. *v.l.11.ſ.eodem.*
z *l.vnica Cod.etiam ob chirographariam.*
a μεταγωγὴ *7.Eclog.6.ex lib.26.tit.4.c.1.* μετάθεσις *3.Harmenop.5.*
b conſtituitur.
c ¶ipſo iure.*l.27.§.2.ſ.de pactis.*ſic vertunt Græci ἐξ ὅ τὴν πρώτην ἀναιρεθῆναι. *Eclog.ibid.* ἀφανίζεται ἡ προτέρα ἐνοχὴ *Harmenop.ibid.*
d Vocabulum obligationis à Iuriſconſulto hîc adiicitur illuſtrandæ huius etymologiæ gratia: vt in etymo teſtamenti vocabulum mentis additicium eſt παρανομασίᾳ quadam, quemadmodum etiam poſſeſſio dicitur, quaſi pedum poſitio: & interdictum, inter duos dictum. Huius rei rationem adferre ex Conano *lib.9.c.1.* viſum eſt aduerſus Vallam & ſimiles. quia vnius, inquit, verbi imagine totius rei informatio fieri non poterat, additum alterum eſt, quod ad proprietatem eius nominis,de quo ageretur,declarandam facere videbatur,*& poſt.*nec enim cuiuſq; rei in aliam formam mutatio,dicitur in iure ciuili nouatio, ſed cùm prioris obligationis in aliam ſit tranſfuſio.
e *l.2.ſ.eod.Eclog.ibid.*
f Ex æquitate & ratione naturali pupillus obligatur, promittendo pecuniam quam mutuam accepit & in rem ſuam cõuertit,& nouandi cauſa expromittẽdo pro eo cui eandẽ ſummã debet: quia & rem ſuam auxit. Ita interpretatur Cui. *ad l.127.ſ.de verb.oblig.adde l.59.ſ.de obligationib.* Alij ad pupillũ pubertati proximũ hãc legẽ referũt. leges aũt *41.ſ.de condict.indebiti.& l.59.ſ.de obligat.* ad eum qui pubertati non ſit proximus.
g Imo ille naturaliter nõ obligatur.*adde l.41.ſ.de condict.indebiti: l.59.ſ.de obligat.*
h poteſt tamẽ aduerſus nouationẽ reſtitui.*v.l.48.in fin.ſupra de fideiuſſ.*
i ἐπερωτᾶται.*Eclog.ibid.* id eſt, interrogat, ſtipulatur.
k *l.4.ſupra de tranſactionib.*
l Nouatio veteri iure fiebat, etſi nihil interueniebat. *l.obligationũ ferè in fi.ſ.de oblig.* Nouo iure quoties noui aliquid interueniebat: qđ præſumebatur, *vt hîc:* nouiſſimo ſi hoc ſit expreſſum.*l.vlt.C.eod.* Antonius tamẽ Faber *3.coniectur.3.* notat Nouationẽ iure digeſtorum quibuſdam caſibus non aliter fieri quàm ſi id ſpecialiter ſit expreſſum.
m *§.3.Inſt.quib.mod.tollend.*dũmodo in tranſactione ſtipulatio interueniat. *27.Eclog.4.cap.2.*ὅτε οὕτως συμφωνοῦσι τις.*3.Harmenop.5.*
n olim id verbis agi neceſſe erat:hodie, voluntate ſola id exprimi poteſt. *l.vlt.C.eod.adde l.40.ſupra de rebus cred.*
o Prodigus, & interdictus bonis poteſt contrahere ad ſuã vtilitatẽ.ideóq; prodigi interdictio non extenditur ad caſus prodigo vtiles. *l.6.ſupra de verborum obligat.*
p non nouatur.*Vulgat.Hal.*
q Imò,nõ manet. nec enim poteſt vſusfructus extraneo cedi. *§.3.Inſtit.de vſufr.*
r maneat eius vſusfructus.*Vulgat.Hal.*
ſ etiam prius.*Vulgat.*καὶ πρὸ τῆς ἡμέρας μεταφέρεται. *26.Eclog.4.cap.5.adde l.8.§.1.ſ.eod.*
t *l.47.ſ.de verb.oblig.*
u *l.8.§.2.ſ.eod.*
x Quando ſtipulatio numerationi coniungitur,ſiue numeratio præcedat,ſiue ſequatur,vnus eſt contractus ſtipulationis.*adde l.7.ſ.eod.l.7.§.6.§.12.ſ.de pactis.l.40.ſ.de reb.cred.l.126.§.2.ſ.de verbor.obligat.*
y pecuniam mutuam datam.*Vulg.Hal.*
z Imò,putandum videtur.*l.5.ſ.de Sc.Macedon.*
a in mora.*Vulgat.Hal.*
b Per nouationem quædam transfunduntur,vt obligatio:quędam non transfunduntur,vt mora.*Bald.*

quidem

a *l.5.§.eod.* b Legata sub conditione relicta nouari possunt *l.4.in fi.§.de transactionib.adde l.14.in fi.j.eod.* c Iemius est, Pura & in diem, purè & in diem nouari possunt. Conditionalia non possunt, nisi in euentũ conditionis. *Bald.* d Hodie momẽto obligatio incipere & desinere põt, in eo similis herbæ quàm Græci ἐφήμερον appellãt, cuius flos statim dicidit, nec longiùs quàm vno aut altero die cõmoratur: cui decerptæ non longior vita q̃ dies. v. Dioscoridẽ & Pliniũ. aut potius animali quod ἐφήμερον etiã appellatur, quódque circa Hypanim fluuium, qui in Bosphorum influit, commoratur, quod eodẽ die, quo nascitur: interit. vide Aristot.5.de natura animaliũ. e Per stipulationes quæ respiciunt executionẽ iudiciorum, non fit nouatio. *Bald.* f *adde l. 26.j.e.* Si debita à diuersis alternatiuè promittuntur, non fit nouatio. & sic alternatiua propter suã incertitudinem impedit nouationem. g &c, v. Antoniũ Fabrum *3.coniectur.3.* h Dos ab extraneo, & postea ab vxore promissa non duplicatur, & vnica solutione tota obligatio soluitur. *Bald.* i *l.20.j.eod. vide Paul. 5.sent. 8.§.vn.* k *vide l.5.§.pen.§. de exercitoria.* l *l.25.j.eod.* m *l.20.j.eod.* n *l.23.j. de solutionib.* o Solutionem recusare debitor potest, nisi recipiat apochã *vt hîc facit l.36. Cod. de liberali causa. l.3.§.3. C. de liberat. legata. l. vlt. Cod. de solut.* p extitura. *Vulgat. Haloand.* q *l.7. in fi.§. de verb.oblig.* r *l.38.§.de verb. oblig.* s & aliis de quibus vide hic Accursium. t id est, plus: & ita quod plus est, aliud est. u *l.10.l.11.supra de pactis.* Imò non potest. *l.16. l.25.j.eod. l.27.§. de pactis.* solue, Nouare potest, qui iure suo solutum recipit: non potest, qui nudum ministeriũ præstat. *l.132.§.1.§.de verbor.obligat.* id tamen fallit in tutore & procuratore habente mãdatum cum libera. *l.20.l.vlt.j.eod.vide Paul. 5.sent.8.§ vnic.in fi.*

quidem purè vel in diem [a] fuerint relicta, statim: si verò sub conditione [b], non statim, sed vbi conditio extiterit. Nam & aliàs [c] qui in diem stipulatur, statim nouat, si hoc actum est: cùm certum sit, diem quandoq; venturum. atqui sub conditione stipulatur, non statim nouat, nisi conditio extiterit. 2 ¶ Si quis ita stipulatus à Seio sit, *Quod à Titio stipulatus fuero, dare spondes?* an, si postea à Titio stipulatus sim, fiat nouatio, solúsq; teneatur Seius? & ait Celsus, nouationem fieri: si modò id actum sit, vt nouetur: id est, vt Seius debeat, quod Titius promisit. nam eodẽ [d] tempore & impleri prioris stipulationis conditionem, & nouari ait. eóque iure vtimur.

3 ¶ Idem Celsus ait, *Iudicatum solui* [e] stipulatione actionem iudicati non nouari. meritò: quia hoc solùm agitur ea stipulatione, vt fideiussoribus cautum sit, non vt ab obligatione iudicati discedatur. 4 ¶ Si decem, quæ mihi Titius debet [f], aut [g] decem, quæ Seius debet, à Tertio stipulatus fuero: putat Marcellus neutrum liberari: sed Tertium eligere posse, pro quo decem soluere velit.

5 ¶ Si ab alio promissam sibi dotem, maritus ab vxore [h], dotis nomine, stipulatus sit: non duplari dotem, sed fieri nouationem placet, si hoc actum est. quid enim interest [i], ipsa, an alius quilibet promittat? quod enim ego debeo, si alius promittat: liberare [k] me potest, si nouationis causa hoc fiat. si autem non nouandi animo hoc interuenit: vterque quidem tenetur: sed altero soluente, alter liberatur. non tamen si quis stipuletur, quod mihi debetur, aufert [l] mihi actionem, nisi ex voluntate [m] mea stipuletur. liberat autem me is, qui, quod debeo promittit, etiam si nolim [n].

De actione tutelæ. 1. De conditione necessaria. 2. De actu, & itinere, de vsufructu, & vsu.

9. *Idem* lib.47.ad Sabinum.

SI pupillus sine tutoris auctoritate rem saluam fore stipulatus: pubes factus, ratam stipulationẽ habuerit nouandi causa: tollitur tutelæ actio. si non habuerit ratum, licèt tutelę egisset, habet tamen adhuc ex stipulatu actionem: sed iudex tutelæ non [o] aliter condemnare debet, quàm si ex stipulatione liberatio fieret.

1 ¶ Qui sub conditione stipulatur, quæ omnimodo extatura [p] est, purè [q] videtur stipulari.

2 ¶ Qui actum stipulatur, deinde [r] iter: nihil agit. Item vsumfructum stipulatus, si vsum stipuletur, nihil agit. sed qui iter stipulatus, actum postea stipuletur: aliud magis stipulatur. aliud [s] est enim iter, aliud actus.

An is, cui rectè soluitur nouare possit.

10. *Paulus* lib.11.ad Sabinum.

CVi [t] rectè soluitur, is etiam nouare potest [u], excepto eo, si mihi aut Titio stipulatus sim. nam Titius [x] nouare non potest, licèt rectè ei soluitur.

Quid sit delegare. Quibus modis delegatur.

11. *Vlpianus* lib.27.ad Edictum.

DElegare [y] est, vice sua alium reum dare creditori, vel cui iusserit. 1 ¶ Fit autem delegatio vel per stipulationem [z], vel per litis contestationem [a].

Si exceptione tutus delegetur.

12. *Paulus* lib.31.ad Edictum.

SI quis delegauerit debitorem, qui [b] doli mali exceptione tueri se posse sciebat: similis videbitur ei, qui donat: quoniam remittere exceptionem videtur. sed si per ignorãtiam promiserit creditori: nulla quidem exceptione aduersus creditorem vti poterit: quia ille suum [c] recepit: sed is, qui delegauit, tenetur [d] cõditione vel incerti, si non pecunia soluta esset: vel certi, si soluta esset. & ideo, cùm ipse præstiterit pecuniam, aget mandati iudicio.

De non debitore delegato.

13. *Vlpianus* lib.38.ad Edictum.

SI non debitorem quasi debitorẽ delegauero creditori meo: exceptio locum non habebit: sed condictio [e] aduersus eum, qui delegauit, competit.

De puritate & conditione.

14. *Idem* lib.7.Disputationum.

QVotiens [f] quod purè debetur, nouandi causa sub conditione promittitur: non [g] statim fit nouatio: sed tũc demum, cùm conditio extiterit. Et ideo si fortè Stichus fuerit in obligatione, & pendente conditione decesserit [h]. nec nouatio continget: quia non subest res [i] eo tempore, quo cõditio impletur. Vnde Marcellus, etsi post moram [k] Stichus in conditionalem obligationem deductus sit, purgari moram, nec in sequentem deduci obligationẽ putat.

1 ¶ Sed si, quod sub conditione debetur, purè quis nouandi causa stipuletur: nec tunc quidem statim [l] nouat, licèt pura stipulatio aliquid egisse videatur: sed tunc nouabit, cùm exstiterit conditio. etenim existens conditio primam stipulationem committit, commissámq; in secundam [m] transfert. Et ideo si fortè persona promissoris, pendente cõditione, fuerit deportata [n]: Marcellus scribit, ne quidem existente conditione vllã contingere nouationem [o]: quoniam nunc, cùm exstiterit conditio, non est persona, quæ obligetur.

De stipulatione pœnali.

15. *Iulianus* lib.13.Digestorum.

SI creditor pœnam stipulatus fuerat [p], si ad diem pecunia soluta non esset: nouatione facta, non [q] committitur stipulatio.

De seruo.

16. *Florentinus* lib.8 Institutionum.

SEruus [r] nec peculiarem quidem obligationem citra voluntatem domini nouare potest: sed adijcit potiùs obligationem, quàm pristinam nouat.

Quibus modis delegatur.

17. *Vlpianus* lib.8.ad Edictum.

DElegare scriptura, vel nutu [s], vbi fari non potest debitorem suum quis potest.

De pignoribus, hypothecis, vsuris.

18. *Paulus* lib.57.ad Edictum.

NOuatione legitimè facta, liberantur hypothecæ & pignus [t]: vsuræ [u] non currunt.

Si exceptione tutus delegetur.

19. *Idem* lib.69.ad Edictum.

DOli exceptio, quæ poterat deleganti opponi cessat [x] in persona creditoris, cui quis delegatus est. Idémq; est & in ceteris similibus exceptionibus. immo & in ea, quæ ex senatusconsulto [y] filiofamilias datur. nam aduersus creditorem. cui delegatus est ab eo, qui mutuam pecuniam contra senatusconsultum dederat, non vtetur exceptione: quia nihil in ea promissione contra senatusconsultum fit [z]: tanto magis, quòd hic nec solutum repetere potest. Diuersum est in muliere, quæ contra senatusconsultum promisit: nam & in secunda [a] promissione intercessio est. Idémque est in minore, qui circumscriptus delegatur: quia si etiam nunc minor est, rursum circumuenitur. diuersum [b], si iam excessit ætatem viginti quinque annorum: quamuis adhuc possit restitui aduersus priorem creditorem. Ideo autem denegantur exceptiones aduersus secundum creditorem: quia in priuatis contractibus & pactionibus non facilè scire petitor potest: quid inter eum, qui delegatus est, & debitorem actum est: aut, etiam si sciat, dissimulare debet, ne curiosus [c] videatur. & ideo meritò denegandum est aduersus eum exceptionem ex persona debitoris.

Per quas personas fit nouatio. 1. De pupillo & tutore. De procuratore.

20. *Idem* lib.72.ad Edictum.

NOuare possumus aut ipsi, si sui iuris sumus: aut per alios, qui voluntate [d] nostra stipulantur [e].

1 ¶ Pupillus [f] sine tutoris auctoritate non potest nouare. tutor [g] potest [h], si hoc pupillo expediat. item procurator omnium bonorum.

De eo, cui debitor iussus est soluere.

21. *Pomponius* lib.1.ex Plautio.

SI debitorem meum iussero tibi soluere: non statim tu etiam stipulando id nouare possis: quamuis debitor soluendo tibi liberaretur.

De ratihabitione nouationis.

22. *Paulus* lib 14.ad Plautium.

SI quis, absente me, à debitore meo stipulatus est nouandi animo, ego postea ratum [k] habuero: nouo obligationem.

An filius actionem patris nouet.

23. *Pomponius* lib.3.ex Plautio.

FIlius patris actionem, ignorante [l] eo, nouare non potest.

x *sub.* adiectis. y Delegatio, est mutatio creditoris. *v. Conan.6.c.8.* Imò, & debitoris & creditoris. *Cuiac.hîc*, sicuti nouotio, debiti est mutatio. z *l.1.C.eod.* hodie etiam fit nudo consensu, *l.15.in fi.§.de reb.credit.* a *l.3.C.eod.* facit *l.29.j.eod.l.23.j.de solutionib.* b Qui sciens se tutum exceptione promittit, donare videtur *Baldus.* c *l.44.§. de condict.indeb.* d *l.5.§.5.in fi.§.de doli mali.* e *d.§.5.* f *l.30.in fi.§.de pactis.§.3.vers.quod ante diem. Instit.quib.mod.toll.*

g *l.72.§.1.§.de solutionib.* Imò statim *l.56.in fi.j.de verb.obligat.* h *l.31.j.eod.* i Vbi res non subest, ibi reus esse non potest. *l.38.in fi.§.de fideiuss.* k ¶ *l.72.§.1.j.de solutionib.* Ceterùm nota hîc agi de mora facta ante stipulationem conditionalem. *v. Cuiac.ad l.56 § 8.§.de verb.oblig.* l *adde l.8.§.1.§.eod.* m *al.* secundam. n *l.47.§.de fideiussorib.* vide Rolandum à Valle *1.consil.11. num.4.in fi. dixi ad l.3.C.de coll.* o atque ita ebligatio conditionalis nõ transit ad fiscũ deportato succedentem, atq; legata conditionalia & fideicommissa transeunt in fiscum, *l.6.§.3.§.ad Trebell.l.48.in fi.j.de iure fisci.* p fuerit. *Vulgat.Hal.* q *v.l.113.§.de verb.oblig.* r *l.25.j.eod.l.19.§.de solut.* s *v.l.52.in fi.§.de obligat.* t nisi cõueniat vt pignus restituatur. *l.11.§.1.§.de pign.l.vn.C.etiam ob chirograph.* u *l.27.j.eod.vide quæ notaui ad l.90.§.de verb.oblig.* x quia suum recipit. *l.12.§.e.* y Macedoniano. z senatusconsultum factum est. ideóque quod soluerit repetere non potest, tanto magis fit quòd, &c. *Vulg.* a *l.8.§.2.in fin.§.ad Velleian.* b restringe ex *l.6.C.de interdicto matrimonio.* c Creditor ordinariè curiosus esse non debet, quã in rem debitor pecuniam vertat. Cicero *pro Rabirio*, non debuit is qui dabat, in quo ille qui accipiebat pecuniam cõsumeret, quęrere: excipe casum. *l.17.§.ad Velleian. & l. vlt. §. de exercitoria. l.3.C. sed si acceperit. §. de in rẽ versõ.* Ita lege Gabinia, curiositas desiderabatur in creditore, dic ea vetabat, ius dici de pecunia sub vsuris sumpta p versurã. i.id, est vt ex pecunia soluerẽtur vsuræ alij debitæ. Qua ratione fit vt vsurarũ solutarum vni, vsuræ debeantur alteri: quod ius non patitur, ne inopes vsuris obruãtur. Versura igitur fraus est: quæ ne fiat, ac proinde ne creditor ius crediti amittat, in mutuãdo diligẽtia esse debebat. Aliàs in creditore curiositatem non exigimus *hac lege.* M. Tullius *pro Rabirio Posthumo*, Tamen, inquit, nõ debuit is qui dabat, quo ille qui accipiebat, cõsumeret, quærere. adde Cui.4.ad Africanũ *in l.17.§.ad Vellei.* d *l.8.in fi.§.e.* e qualis est procurator. *Paul.5.sent.8.§.vn.in fi.* f *l.9.§.eod.l.15.j.de solut.* g *l.12.§.de administr.tutor.* h Imò, non posse videtur, quia transigere non potest. *l.46.in fi.§.de administr.tut.* i Habens potestatem solutionis recipiendæ, non habet potestatem obligationis mutandæ. *l.10.in fi.§.eod.l.4.C.eod.* k Ratihabitione confirmatur nouatio, quæ à principio non tenebat ex defectu mandati. *Bald.* l *l.8.in fin.§.eod.*

a .i.ex stipulatione inutili.*l.115.in fi.ꝭ.de reg.iur.* b Etiam hereditate iacente contingit nouatio. c *v.l.31.in fi.ꝭ.de hæredib.instit.* d *l.27 ꝭ.de pactis.* Imò ideò.*l.10.11.ꝭ de pactis.* e *l.16.ꝭ.eod.* f non habentium liberam peculij administrationem.*l.34.ꝭ.eod.* g & donare.*l.28.in fi.ꝭ.de pactis.* h *l.8.§.4.ꝭ.eod.*

De stipulatione quæ non committitur. 1. *De conditione.*

24. *Idem* "lib.5.ex Plautio."

NOuatio non potest contingere ea stipulatione, quæ non committitur [a]. Nec huic contrarium est: quod: si stipulatus à Titio fuero nouandi animo sub conditione, quod mihi Sempronius debet, & pendente conditione Titius decesserit [b]: quamuis ante aditam hereditatẽ conditio exstiterit: nouatio fieret. hîc enim morte promissoris non extinguitur stipulatio: sed transit ad heredem, cuius personam [c] interim hereditas sustinet.

An is cui rectè soluitur nouare possit.

25. *Celsus* "lib 1.Digestorum."

NOn ideo [d] nouare veterem obligationem quisquam rectè potest, quod interdum rectè ei soluitur. nam & his qui [e] in nostra potestate sunt, quod ab his creditum est, rectè interdum soluitur: cùm nemo eorum [f] per se nouare [g] priorem obligationem iure possit.

De disiunctione.

26. *Idem* "lib.3.Digestorum."

SI is: cui decem Titius, quindecim Seius debebat [h]: ab Attio stipulatus est, quod ille aut [i] quod ille debeat, dari sibi: nouatum vtrumque non est. sed in potestate Attij est, pro quo velit soluere, & eum liberare. fingamus autem ita actum, vt alterutrum daret. nam alioquin vtrumque stipulatus videtur: & vtrumq; [k] nouatum, si nouandi animo hoc fiat.

De vsuris.

27. *Papinianus* "libro 3. Responsorum."

EMptor cum delegante venditore pecuniam ita promittit, *Quidquid ex vendito dare facere oportet*, nouatione secuta, vsuras [l] neutri pòst insecuti temporis debet.

De stipulatione fundi & stipulatione æstimationis.

28. *Idem* "lib.2. Definitionum."

FVndum Cornelianum stipulatus: quanti fundus est, postea [m] stipulor. si non [n] nouandi animo secunda stipulatio facta est, cessat nouatio. secunda verò stipulatio tenet: ex qua non fundus, sed pecunia debetur: itaque, si reus promittendi fundum soluat, secunda stipulatio iure non tollitur: nec si litem actor ex prima contestetur. denique meliore, vel deteriore facto sine culpa debitoris postea fundo [o], præsens æstimatio fundo petito rectè consideretur. in altera [p] verò ea æstimatio venit, quæ secundę stipulationis tempore fuit.

Differentia nouationis voluntariæ & iudicij accepti.

29. *Paulus* "libro 24. Quæstionum."

ALiam causam esse nouationis voluntariæ, aliam iudicij [q] accepti, multa exempla ostendunt. perit priuilegium dotis & tutelæ, si [r] post diuortium dos in [s] stipulationem deducatur, vel post [t] pubertatem tutelæ actio nouetur, si id specialiter actum est. quod nemo dixit lite [u] contestata. neque [x] enim deteriorem causam nostram facimus, actionem exercentes, sed meliorem [y]: vt solet dici in his actionibus, quæ tempore, vel morte finiri possunt.

De pignore.

30. *Idem* "lib.5. Responsorum."

PAulus respondit: si creditor à Sempronio nouandi animo stipulatus esset, ita vt à primo [z] obligatione in vniuersum discederetur: rursum easdem res à posteriore debitore sine consensu prioris obligari non posse.

De rei interitu. 1. *De duobus rei credendi.*

31. *Venuleius* "lib.3. Stipulationum."

SI rem aliquam dari stipulatus sum, deinde eandem sub conditione nouandi animo ab eodem stipuler: manere [a] oportet rem in rebus humanis, vt nouationi locus sit: nisi si per promissorem steterit, quo minùs daret. ideóque si hominem mihi dare te oporteat: & in mora fueris, quo minùs dares: etiã defuncto eo, teneris [b]. & si, prius [c] quàm decederet, cùm [d] iam mora facta sit, eundem à te sub conditione stipulatus fuero: & seruus postea decesserit: deinde conditio exstiterit: cùm iam ex stipulatu obligatus es mihi: nouatio quoque fiet.

1 ¶ Si duo rei stipulandi sint: an alter ius nouandi habeat, quæritur, & quid iuris vnusquisque sibi adquisierit. ferè autem conuenit: & vni [e] rectè solui: & vnum [f] iudicium petẽtem, totam rem in litem deducere: item vnius [g] acceptilatione perimi vtriusque obligationem. ex quibus colligitur, vnumquemque perinde sibi adquisisse, ac

i & ita emendat Antonius Faber *3.cõiectur.3.vt in l.32.ꝭ.eod.*
k *l.32.ꝭ.eod.*
l *l.18.in fi.supra eod.27.Eclog.4.c.25.*
m *l.29.in prin. supra de verb.oblig.*
n *l.122.§.4.ꝭ.de verb.oblig.*
o fundo petito præsens, &c.
p hinc collige, Aliud esse rem, aliud rei pretium. *l.42. §.1.ꝭ. de vsufr.l.48.in fi. ꝭ.de furt.*
q *l.11.in fi.ꝭ.eo.*
r hoc exemplum est nouationis voluntariæ.
s adde *l.8.in fi. ꝭ.eod.*
t *l.9.ꝭ.eod.*
u hoc exemplum est nouationis iudicialis. *arg. l.11.ꝭ. de pignorat. l.3.§.4. ꝭ.de pignorib.* ita litis cõtestatione, fit nouatio iudicialis.
x *l.139.ꝭ. de reg. iur.*
y fiunt enim perpetuæ, quæ temporariæ erant. *l.9.§.3.ꝭ.de iureiuran. l.8. in fin.ꝭ. de fideiuss. tutor.*
z à prima.*Vulgat.Hal.*
a *l.14.ꝭ.eod.*
b *l.50.in fi.ꝭ.de verb.oblig.* Imò, eo defuncto nõ teneor. cùm eius morte purgetur mora. *l.14.supra e.l.72.§.1.ꝭ. de solutionib.*
c *l.91. supra de verb.oblig.*
d *vt in l.72.ꝭ.de solutionib.*
e *l.10. supra eo.*
f in iudicio petentem *Vulgat. Hal. adde l.2. supra de duob. reis.*
g *l.13.in fin.ꝭ.de acceptilation.*
h ¶stipulãdi est admittere debitorem, &c. *Hal.*
i Acceptilatio solutioni comparatur. *l.7. §.1. in fi.supra de liberat.*
k *v.quæ notaui ad l.79. supra de iure dotium.*
l & ita legit Antonius Faber *3.cõiectur.3.* mouetur autem quod in alternatiua stipulatione vtraque res nõ cõtineatur, nisi hactenus vt alterutra præstetur, non etiam vt vtraq; peti possit.
m *l.26.in fi.ꝭ.e.*
n *v.l.12.supra e.*
o Cui administratio peculij permissa est, nouare põt, *vt hîc:* donare nou potest, & tamẽ pactum de nõ petendo facere potest. *l.28.§.2.supra de pact.l.7.supra de donat.* potest etiam alienare & pignori dare. *l.18.in fi. ꝭ.de pign.* Imo ne pignori quidẽ dare põt. *l.1.§.1.supra quæ res pignori.* solue, facti quęstio est, quousque ei sit permissum peculium administrare. *d.§.1.* An iurare & deferre iuramentum potest? vtique. *l.20.21. supra de iureiurando.* An & delegare? potest. *l.48.in fi.supra de peculio.*
p id enim non possunt. *l.28.§.2.supra de pact. l.1.§.1. supra quæ res pign.l.7. supra de donat.*
q at non dedicandi & donandi. *v.quæ not.ad l.12.ꝭ.de curator.fur.& al.*

si solus stipulatus esset: excepto eo, quòd etiam facto eius, cum quo commune ius stipulantis [h] est, amittere debitorem potest secundum quæ, si vnus ab aliquo stipuletur, nouatione quoque liberare eum ab altero poterit, cùm id specialiter agit. eo magis, cùm eam stipulationem similem esse solutioni [i] existimemus. alioquid quid dicemus si vnus delegauerit creditori suo communem debitorem, isque ab eo stipulatus fuerit? aut mulier fundum iusserit doti [k] promittere viro: vel nuptura ipsi, doti eum promiserit? nam debitor ab vtroque liberabitur.

De disiunctione.

32. *Paulus* "lib.1.ad Neratium."

TE hominem, & Seium decem mihi dare oportet. stipulor ab altero nouandi causa ita, *Quod te aut* [l] *Seium dare oportet.* vtrumque [m] nouatur. *Paulus:* Meritò: quia vtrumque in posteriorem deducitur stipulationem.

De donatione.

33. *Tryphoninus* "lib 7. Disputationum."

SI Titius donare mihi volens, delegatus à me, creditori meo stipulanti spopondit: non [n] habebit aduersus eum illam exceptionem, vt, quatenus facere potest, condemnetur. nam aduersus me tali defensione meritò vtebatur, quia donatum ab eo petebam. creditor autem debitum persequitur.

De filio vel seruo. 1. *De furioso vel prodigo.* 2. *De pluribus obligationibus simul nouatis.*

34. *Gaius* "libro 3.de Verborum obligationibus."

DVbitari non debet, quin filius seruúsve, cui administratio [o] peculij permissa est, nouandi quoque peculiaria debita ius habeat. vtique si ipsi stipulentur, maximè si etiam meliorem suam conditionem eo modo faciunt. nam si alium iubeant stipulari: interest, vtrum donandi [p] animo alium iubeant stipulari, an vt ipsi filio, seruóve negotium gerat. quo nomine etiam mandati actio peculio adquiritur.

1 ¶ Adgnatum furiosi, aut prodigi curatorem nouandi [q] ius habere, minimè dubitandum est, si hoc furioso, vel prodigo expediat.

2 ¶ In summa admonendi sumus, nihil vetare, vna [r] stipulatione plures obligationes nouari: veluti si ita stipulemur, *Quod Titium & Seium mihi dare oportet, id dari spondes?* licèt enim ex diuersis causis singuli fuerant obligati, vtrique tamen nouationis iure liberantur: cùm vtriusque obligatio in vnius personam, à quo nunc stipulemur, confluat.

DE [s] SOLVTIONIBVS, ET liberationibus,

Tit. III.

Si debitor ex pluribus causis vnum debitum soluat. 1. *De liberatione vnius ex duobus fideiussoribus.* 2. *De sorte & vsuris.*

1. *Vlpianus* lib 43.ad Sabinum."

QVOTIENS quis debitor ex pluribus causis, vnum debitum soluit: est [t] in arbitrio soluentis dicere, quòd potiùs debitum voluerit solutum: &, quod dixerit, id erit solutum. possumus enim certam legem dicere ei, quod soluimus. quotiens verò non dicimus: id, quod solutum sit, in arbitrio est accipientis, cui potiùs debito acceptum ferat. dummodo in id constituat solutum: in quod ipse, si deberet, esset soluturus: "quoque debito se exoneraturus esset, si deberet:" id est [u] in id debitum, quod non est in controuersia [x] aut [y] in illud, quod pro alio quis fideiusserat: aut cuius dies: nondum venerat. æquissimum [z] enim visum est, creditorem ita agere rem debitoris, vt suam ageret. permittitur ergo creditor [a] constituere, in quod velit solutum: dummodò sic constituamus, vt in re sua constitueret, sed constituere in re præsenti, hoc est, statim atque [b] solutum est.

2. *Florentinus* "lib.8. Institutionum."

DVm in re agenda hoc fiat: vt vel creditori liberum sit non accipere, vel debitori non dare, si alio nomine exsolutum quis eorum velit.

3. *Vlpianus* "lib.43.ad Sabinum."

CEterùm postea non permittitur. Hæc res efficiet, vt in duriorem [c] causam semper videatur sibi debere

r Vna nouatione plures stipulationes nouare possumus.
s *8.C.43.11. tit. 39.7.Ecl.titul.6. ex lib.26.titul.5. Instit.quib.mod. toll. obligatio in princ. 3. extrauag.23.*
t *l.5.§.1.ꝭ.eod.l.1.C.eod.l.21.C.de vsur.7.Ecl.5.c.1.*
u id est, non in id debitũ quod est in controuersia. *Cuiac. 5. obs. 34.* Contius *1. lect. 7.* monet in pluribus locis dictionem *Non*, præposterari, vt in lege *71.ꝭ. de adquir. hæred.* in qua *vt non iterũ* est p *non vt iterũ.* ὥστε μέντοι ἵνα μὴ εἰς ἀναμφίβολον *ἢ.7. Eclog. 6. ex lib. 26. tit. 5. c. 1.* id est, ita tamẽ vt non in id quod extra cõtrouersiam est. sensus est, Debitor soluendo põt constituere quod potiùs debitum solutum velit: si non constituit, creditoris est cõstituere. Iam fingamus Titiũ ducẽta Caio ex mutui causa debuisse: alia verò centum vel ex negotio controuerso, nondum tamẽ deciso, vt ex causa fideiussionis, vel ex causa cuius dies nõdum venerit. Fingamus etiam centum Caio à Titio numerata. creditor nõ potest eo casu in has postremas causas, pecuniã acceptam imputare. Cur ita? quia is si in ea causa esset, nollet imputari & meritò. magis enim præsumimur debiti non cõtrouersi, principalis & puri, quam controuersi, quam accessorij. *l.79. infra eodem*, vel nondum præsentis luendi causa soluisse. *l.3. in fin. infra eodem.* sunt enim hæ causę leuiores. Præsumimur autem in grauiorem & nos magis onerantem causam velle soluere.
x cõtrouerso. *Vulgat.*
y haud in illud. quidam ita legũt reprehensi à Cuiacio *5. obs.34.*
z *vide supra vt* quòd quisque iuris.
a creditori. *Vulgat.Hal.* Tutoris autho-

b quin & antè.*l.21. Cod.de vsur.* Hinc Cuiacius *13.obseru.31.* colligit, ritatem post negotium gestum posse interponi.
c *l.5.ꝭ.eodem.*

accepto

a dies iam venit, *Vulgat.Haloand.l.1.supra eod.l.103.j.eod.*
b *l.1.supra eod.l.97.j.eod.*
c *l.7.in fin.infra eodem.*
d *l.5.infra eodem.*
e *l.30.supra eodem.*
f *l.89. in fi.j.eo.*
g *l.4.in fi. ꝟ. eo.*

accepto ferre.ita enim & in suo constitueret nomine.

1 ¶Quod si fortè à neutro dictum sit:in his quidē nominibus,quæ diem,vel condicionem habuerunt, id videtur solutum,cuius dies [a] venit.

4. *Pomponius* "lib.13 ad Quintum Mucium."

ET magis quod meo [b] nomine,quàm quod pro alio fideiussorio nomine debeo. & potiùs quod cum [c] pœna,quàm quod sine pœna debetur.& potiùs quod satisdato[d],quàm quod sine satisdatione debeo.

5. *Vlpianus* "lib.43.ad Sabinum."

IN his verò,quæ præsenti die debentur,constat,quotiens indistinctè quid soluitur,in grauiorē[e] causam videri solutum:si autem nulla prægrauet,(id est,si omnia nomina similia fuerint) in antiquiorem[f].grauior videtur, quæ "&" sub satisdatione [g] videtur,quam ea,quæ pura [h] est.

1 ¶Si duos quis dederit fideiussores: potest ita soluère, vt vnum [i] liberet.

2 ¶Imperator Antoninus cum Diuo patre suo rescripsit:cùm distractis pignoribus,creditor pecuniá redigit [k]: si sint vsuræ debitæ,& aliæ indebitæ:quod soluitur in vsuras,ad vtramque [l] causam vsurarum, tam debitarū, quam indebitarum pertinere.putà quędam earum ex stipulatione [m], quædam ex pacto naturaliter debebantur. Si verò summa vsurarum debitarum, & non debitarum, non eadem sit:æqualiter[n] ad vtramque causam proficit,quod solutum est.non pro rata:vt verba rescripti ostendunt.Sed si fortè vsuræ non sint debitæ, & quis simpliciter soluerit, quas omnino non eras stipulatus[o] : Imperator Antoninus cum Diuo patre suo rescripsit [p], vt in sortem cedāt. eidem autem rescripto ita subiicitur:Quod generaliter constitutum est [q],priùs in vsuras nummum solutū acceptò ferendum : ad eas vsuras videtur pertinere, quas debitor exsoluere cogitur [r] .& sicut ex pacti conuentione datæ, repeti non possunt:ita [s] proprio titulo non numeratæ, pro solutis ex arbitrio percipientis non habebuntur.

3 ¶Apud Marcellum libro vicesimo digestorum quęritur : si quis ita cauerit debitori, in sortem & vsuras se accipere : vtrùm pro rata & sorti,& vsuris decedat: an verò priùs in vsuras , & , si quid superest , in sorte. sed ego non dubito , quin hæc cautio in sorte [t] & in vsuras, priùs vsuras admittat,tunc deinde,si quid superfuerit,in sortem cedat.

6. *Paulus* "lib.4. ad Plautium."

NEc enim ordo [u] scripturæ spectatur [x] :sed potiùs ex [y] iure sumitur id,quod agi videtur.

Si debitor ex pluribus causis vnum debitum soluat.

7. *Vlpianus* "lib.43.ad Sabinum."

SI quid ex famosa causa,& non famosa debeatur : id solutum videtur,quod [z] ex famosa causa debetur.Proinde si quid ex causa iudicati,& non iudicati debetur: id putem solutum,quod ex causa iudicati debetur. & ita Pomponius probat.Ergo si ex causa,quæ inficiatione [a] crescit, vel pœnali debetur:dicēdum est,id solutum videri,quod [b] pœnæ habet liberationem.

8. *Paulus* "lib.10.ad Sabinum."

ILlud non ineleganter scriptum esse, Pomponius ait : si par [c] & dierum & contractuum causa sit, ex omnibus summis pro [d] portione videri solutum.

De seruo adiecto solutioni. 1. *De solutione partis.*

9. *Vlpianus* "lib.24.ad Sabinum."

STipulatus sum,mihi aut Sticho seruo Sempronij solui. Sempronio solui non potest [e] , quamuis dominus serui sit.

& sic, grauiora, *l.2.l.5. ꝟ.eod.* pura, *d. l.2. in fin. princ.l.3.* pœnalia, *d.l.3.* satisdationibus obnoxia, *d.l.3.supra eod.* antiquiora debita, *vt hîc*, in dubio præsumimur exonerare.
h An simplex vt vult Accursius? an sine fideiussore, vt Pyrrhus.
i *l.1.ꝟ.eod.24.l.101.§.1.j.eo.*
k redegit *Vulgat.Hal.*
l i.æqualiter omnib. summis, *l.55. ꝟ.de fideiuss.*
m sensus est, Cùm debentur vsuræ partim ex stipulatione, partim ex pacto,pretium distractorum pignorū in vtrasque vsuras æqualiter imputatur, tametsi quantitatis inęqualis sint, *7.Eclog. titul. 5. c.1. & 23.2. lib. 26. tit.5.c.3.*
n *l.8. infra eod.* Imò,non æqualiter. est enim præsumprio quemuis eas vsuras potius soluere velle quæ ex stipulatione debētur, quàm quę ex nudo pacto, *argum. l.94. in fi.j.eod.*
o quas debebat ex nudo pacto.
p sensus est, Si debitor vsuras, quæ veluti ex pacto peti non poterunt, simpliciter soluerit, nulla mentione facta quo nomine fiat solutio, in sortem eas dare videtur, *Eclog.ibid.*
q *l. 48. in fin.j. eod.l.1. Cod.eod. l.35. ꝟ. de pignorat. l.21. Cod. de vsur.*
r vtpote ex stipulatione debitas.
s sensus est, Sicut vsuræ ex pacto datæ repeti non possunt, ita si nō datæ sunt quasi vsuræ, creditor dicere nō potest se quasi vsuras accepisse *Eclog.ibid.*

t in sortem & in vsuras admittatur , sed prius in vsuras , & tunc deinde,&c. *Vulgat.Haloand.*
u Ordo scripturæ non impedit causam iuris ac voluntatis, *l.77.§.12.ꝟ.de legat.2.adde l.14.supra de peculio legato.l.15.§.15.ꝟ.de damno §.34.Inst.de legatis:adde Bartol. ad l. Gallus.§.1.supra de liberis:ad l.9.§.prius.supra de vulgar.*
x Imò spectatur, *l.12.§.3.supra de legat.1.l.14.ꝟ.de legat.2.l.24.§.17.supra de fideicomm. libert.l.1.supra de possessorio.l.1.supra de fideicommiss heredit.petit.*
y id est, iuris dispositione. Atque ita primò volūtas:Secundo,iuris dispositio: Tertiò,ordo scripturæ inspicitur.
z *l.97.j.eod.l.107.j.de regul.iur.*
a Ex ea actione, quæ aduersus confitentem in simplū,ex inficiatione crescit in duplum,vt est Aquilia, *l.23.in fi.supra ad l.Aquil.*
b *l.4.supra eod.l.97.j.eodem.*
c aliàs,si impar,ex veteri obligatione solutum videtur, *v. quæ notaui ad l.5.ꝟ.eod.*
d *sub.*dimidia:vel pro rata debiti cuiuslibet.
e quia solui adiecto,aut mihi potest, *l 55.supra de verb.oblig.*
f ¶non summo iure,sed ex æquitate. id enim si admittitur , lites diminui certum erit, *l.21.in fi.ꝟ.de reb.cred.*An id perpetuò verum sit, *vide Hotom.20.Illustr.quæst.*

g Imò,qui partem Stichi dederit,in nulla parte se liberat, *l.2.§.2.ꝟ.de verb.oblig.*
h *d.§.2.l.85.§.4.j.de verb.oblig.* i *l.72.j.eo.*
k Adiectus solutionis causa,ius petendi,nouandi,& acceptò ferendi non habet.
l *v.l.59.j.eo.l.44.§ 4.supra de oblig.§.4.vers.planè.instit.de inutilib.stip.*
m dari. *Vulg.*

1 ¶Qui decem debet:partem soluendo, in parte obligationis liberatur [f] ,& reliqua quinque sola in obligatione remanent. Item qui Stichum debet : parte Stichi data, in reliquam partem tenetur [g] . Qui autem hominem debet:partem Stichi dando , nihilominùs hominem debere non [h] desinit.denique homo adhuc ab eo peti potest.sed si debitor reliquam partem Stichi soluerit,vel per actorem steterit [i] ,quo minùs accipiat,liberatur.

De adiecto solutioni.

10 *Paulus* "lib.4.ad Sabinum."

QVod stipulatus ita sum, *Mihi aut Titio*? Titius nec petere, nec [k] donare, nec acceptum facere potest : tantúmque ei solui potest [l].

11. *Pomponius* "lib.8. ad Sabinum."

SI stipulatus fuero, *Mihi aut pupillo dare* [m] ? promissor, sine tutoris auctoritate soluendo pupillo, liberabitur [n] à me.

De procuratore. De adiecto solutioni. 4. *De falso procuratore & ratihabitione.*

12. *Vlpianus* "lib.30.ad Sabinum."

VEro procuratori [o] rectè soluitur. verum autem accipere debemus eum , cui mandatum est, vel specialiter [p] ,vel cui omnium negotiorum administratio mandata est.

1 ¶Interdum tamen & non procuratori rectè soluitur: vtputa [q] cuius stipulationi nomen insertum est [r] , si quis stipuletur sibi aut Titio.

2 ¶Sed & si quis mandauerit,vt Titio soluam: deinde vetuerit eum [s] accipere: si ignorans [t] prohibitum eum accipere,soluam,liberabor [u] :sed si sciero,non liberabor.

3 ¶Alia causa est , si mihi proponas stipulatum aliquē sibi aut Titio. hîc enim , etsi prohibeat [x] me Titio soluere,soluendo tamen liberabor : quia certam condicionem habuit stipulatio , quam immutare [y] non potuit stipulator.

4 ¶Sed etsi non vero procuratori soluam,ratum [z] autem habeat dominus,quod solutum est: liberatio contingit.rati enim habitio [a] mandato comparatur.

13. *Iulianus* "lib.54.Digestorum."

RAtum autem habere dominus debet, cùm primùm certior factus est.sed hoc *ἐν πλάτει* [b], *id est,cū laxamento & amplitudine*,& cum quodam [c] spatio[d] temporis accipi debet. sicut in legato, cùm de [e] repellendo quæreretur, spatium quoddam temporis adsumitur, nec minimum [f], nec maximum : & quod magis intellectu percipi, quàm ex [g] locutione exprimi posset.

1. *De tutoribus.* 7. *& curatorib.* 8. *De pupillo.*

14. *Vlpianus* "lib.30.ad Sabinum."

QVòd si fortè quis ita [h] soluat, vt, nisi ratum habeatur,condicat: si dominus solutionem ratam non habuerit:condictio ei,qui soluit,competit.

1 ¶ Sunt quidam tutores , qui honorarij [i] appellantur: sunt,qui rei notitiæ [k] gratia dantur : sunt, qui ad hoc dantur,vt gerant [l] :& hoc vel pater [m] adiicit,vt vnus(putà) gerat:vel voluntate [n] tutorum vni committitur gestus:vel [o] prætor ita decernit.Dico igitur , cuicumque ex tutoribus fuerat [p] solutum,etsi honorariis, (nam & ad hos periculum pertinet) rectè [q] solui. nisi interdicta eis fuerit à prætore administratio : nam, si interdicta est,non rectè soluitur. Idem dico,& si quis sciens suspectis postulatis soluat: nam iis interim [r] videtur interdicta administratio.

2 ¶ Quòd si remoto soluit : ei [s] soluit, [t] qui tutor

n erat igitur obligatus? Imò, nō erat, *argum. l.68.in fi.j.eod.*
o *v.l.34.j.eod.*
p Verus procurator dicitur, vel specialis vel omnium negotiorum, *l. 17. §. 16. j. de iniurijs.*
q ei cuius, *Vulgat.*
r i.Adiecto solui potest, etiāsi non sit procurator specialis, aut omniū bonorum, *l.10.ꝟ.eo.*
s Titium scilicet.
t i. si priusquā scirem mandatum reuocatū. Mandatarius & procurator ignorans mandatum reuocatum, iustè soluit, *facit l.38.§.1. j. eod. l. 17. ꝟ. de offic. præf. l. 41. supra de reb.credit.l.12. supra de Senatusc.Maced. l.15. supra mandati. §.10. Instit. de mandato.*
u Imò, ignorantia,ei qui prohibitus est aliquid facere, nō prodest, *l.4.sup. de manumiss.vindicta.*
x possum enim inuito stipulatore, ei, qui adiectus est solutionis causa,soluere, *l.106. j.eo. §.4.Instit.de inutilib.stipul.*
y Libertatem semel reo quæsitam , creditor (eo inuito) mutare non potest.
z *l. 58. l. 106. in princ.j.eo.*
a *l.6.§.9. supra de negotiis. l.56. supra de iudiciis. l.1. §.14. supra de vi & vi. l.60. l. 152.§.2.j.de regu. iur.v.l.7.in fi.Co. quod cum eo.*
b hoc quid sit, *v. l. 28. supra de probat.l.12.§.2.j. ratam rem hab.* adde quæ scripsi de verbo *παρατατικῶς*, *ad l.2.supra ex quib. caus. in poss. eatur.*
c *adde l.137. §. 2. §. 3. supra de verb.obl.*
d *l.137.§.2.ꝟ.de verb.oblig.*
e vel de eo præstando. *l.1.§. 8.supra ad l.Falc.l.20.in fi.supra de statulib.*
f Quò aliquid magis accedit ad medium, eo melius est:& quo magis recedit, eò est peius. Aristot. 4. Politic.& Martialis, Illud quod medium est, atque inter vtrunque probamus.
g quam elocutione *Vulgat.Hal.* Cur ita? quid æquum sit, aut quando mora committatur,melius intelligi potest,quam scribi, *l.32.ꝟ.de vsur.l.7.§.3.ꝟ.de curat.furios.& aliis.v.l.14.ꝟ.de diuers.& tempor.*
h *l,14.ꝟ.de condict.causa data:adde l.2.ꝟ.de cond.indeb.l.8.C.de condict.indeb.*
i *de quibus vide l.3.§.2 supra de administ.tutor.*
k qui sint, *vide §.6.j.eo.l.32.§.1.supra de testam.tut.l.1.C.de peric.tut.*
l *vt l.3.§ 1.l.47.supra de administ.tut.§.1.Instit.de satisd.tut.*
m *d.l.3.l.47.& d.§.1.*
n *d.§ 1.*
o *d.§.1.*
p fuerit, *vulgat.Hal.*
q Tutori qualicumque (legitimo tamen) rectè soluitur, *l.46.§.5.ꝟ.de admin.tut.*
r Ei qui suspectus postulatus est,administratio interdicitur, *§.7.Instit.de suspect.l. 7.C.de suspect.*

eſſe deſierat:" & ideo" non liberabitur.

3 ¶Quid ergo,ſi ei ſoluit,in cuius locum curator erat conſtituendus,vtputà relegato in perpetuum[a],vel ad tempus?dico,ſi antè ſoluit, quàm ſubſtitueretur curator,oportere liberari.

4 ¶Sed etſi abſuturo reipublicæ cauſa ſoluit:rectè ſoluit.Quinimo & ſi abſenti, ſi modò non eſt alius in locum eius ſubſtitutus.

5 ¶Siue autem legitimi ſunt, ſiue teſtamentarij, ſiue ex inquiſitione dati:rectè vel vni[b]ſoluitur.

6 ¶Ei,qui notitiæ[c] gratia datus eſt, an rectè ſoluatur, videndum eſt: quia ad inſtruendos contutores datur. ſed cum tutor ſit,niſi prohibitum fuerit ei ſolui[d],puto liberationem contingere.

7 ¶Curatori quoque furioſi rectè ſoluitur.item curatori ſibi non ſufficientis vel per[e]ætatem,vel per aliam iuſtàm cauſam. ſed & pupilli curatori rectè ſolui conſtat.

8 ¶Pupillum ſine tutoris auctoritate nec[f]ſoluere poſſe,palam eſt,ſed ſi dederit nummos, non [g] fient accipientis,vindicarique poterunt.planè ſi fuerint conſumpti,liberabitur.

15. *Paulus*" lib.6.ad Sabinum."

PVpillo [h] ſolui [i] ſine tutoris auctoritate non poteſt.Sed nec delegare[k]poteſt: quia nec alienare[l]vllam rem poteſt.ſi tamen ſoluerit ei debitor,& nummi ſalui[m]ſint[n]:petentem pupillum doli mali exceptione debitor ſummouebit.

De debito ſub conditione.

16. *Pomponius*" lib.15.ad Sabinum."

SVb conditione debitori, ſi [o] acceptum feratur, poſtea conditione exiſtente intelligitur iam olim liberatus. Et hoc,etiam ſi ſolutio re fiat, accidere Ariſto dicebat.ſcripſit enim:ſi quis,"qui"ſub conditione pecuniam promiſit, dedit eam ea conditione,vt,ſi conditio exſtitiſſet, in ſolutum cederet: exſiſtente conditione liberari eum: nec obſtare,quòd ante[p]eius pecunia facta eſt.

Si procurator ſuo nomine ſoluerit.

17. *Idem*" lib.19.ad Sabinum."

CAſſius ait, ſi cui pecuniam dedi, vt [q] eam creditori meo ſolueret,ſi ſuo[r]nomine dederit,neutrum liberari.me,quia nõ[ſ]meo nomine data ſit.illum,quia alienam [t] dederit.ceterùm mandati[u]eum teneri. ſed ſi[x]creditor eos nummos ſine dolo malo conſumpſiſſet:is,qui ſuo nomine eos ſoluiſſet,liberatur:ne, ſi aliter obſeruaretur, creditor in lucro verſaretur.

De diſpenſatore manumiſſo, ſi quis vetet eum accipere, cui ſolui iuſſerat.

18. *Vlpianus*" lib.41.ad Sabinum."

SI quis ſeruo pecuniis exigendis prępoſito ſoluiſſet poſt[y] manumiſſionem[z]:ſi quidem ex cõtractu domini[a]:ſufficiet,quòd ignorauerit[b]manumiſſum.quòd ſi ex cauſa peculiari:quamuis ſcierit manumiſſum: ſi tamen ignorauerit,ademptum[c]ei peculium:liberatus erit.Vtroque autem caſu manumiſſus[d],ſi interuertendi cauſa id fecerit,furtum domino facit. Nam & ſi debitori meo mandauero,vt Titio pecuniam ſolueret, deinde Titium vetuero accipere, idque ignorans debitor,Titio ſimulanti[e]ſe procuratorem ſoluerit:& debitor liberabitur, & Titius furti actione tenebitur.

De ſeruo.

19. *Pomponius*" libro 21.ad Sabinum."

FVgitiuus meus, cùm pro libero ſe gereret, nummos mihi ſubreptos credidit tibi. obligari [f] te mihi, Labeo ait.&,ſi eum liberum exiſtimans ſolueris [g] ei,liberari te à me[h].ſed ſi alij ſoluiſſes iuſſu eius, vel is [i] ratum habuiſſet: non liberari. quia priore caſu mei nummi facti eſſent, & quaſi mihi ſolutum intelligeretur. Et ideo ſeruus meus, quod peculiari nomine crediderit,exigendo liberabit debitorem:delegando autem,vel nouando[k],non idem conſequeretur.

De pignore.

20. *Idem*" libro 22.ad Sabinum."

SI rem meam,quæ pignoris[l]nomine alij eſſet obligata, debitam tibi ſoluero:non liberabor:quia auocari[m]tibi res poſſit ab eo,qui pignori accepiſſet.

De ſtipulatione. Quanto minus ab illo exigetur.

21. *Paulus*" libro 10.ad Sabinum."

SI decem ſtipulatus à Titio,deinde ſtipuleris à Seio,quãto [n] minus ab illo conſecutus ſis:etſi [o] decem petieris à Titio,non tamen abſoluitur Seius.quid enim,ſi condemnatus Titius nihil facere poteſt?ſed etſi[p]cum Seio priùs egeris, Titius in nullam partem liberatur. incertum quippe eſt,an omnino Seius debiturus ſit.denique ſi[q]totum Titius ſoluerit, nec debitor fuiſſe videbitur Seius: quia conditio eius deficit.

De filiofamilias.

22. *Vlpianus*" libro 45.ad Sabinum."

FIliusfamilias patre inuito debitorem eius liberare nõ [r] poteſt.adquirere enim obligationem poteſt,diminuere non poteſt.

Quibus caſibus inuitus vel ignorans liberatur.

23. *Pomponius*" lib.24.ad Sabinum."

SOlutione[ſ],vel iudicium pro nobis accipiendo[t],& inuiti & ignorantes liberari[u]poſſumus[x].

De fideiuſſore duor.

24. *Vlpianus*" libro 47.ad Sabinum."

VBi fideiuſſor pro duobus dena fideiuſſit,obligatus eſt in viginti.& ſiue viginti,ſiue dena ſoluerit: vtrumque reum liberabit.ſed ſi quinque ſoluerit:videamus,quem ex reis releuet[y]in quinque.erit ille releuatus,de [z] quo actum eſt:aut,ſi non appareat,antiquius[a]debitum erit inſpiciendum.Idem,& ſi quindecim ſint ſoluta,ſi quidem appareat, quid actum ſit in decem:& aliunde quinque erunt releuata.ſi verò non apparet:ex antiquiore contractu decem, ex alio quinque erunt releuata.

De herede ex parte totum ſoluente.

25. *Pomponius*" libro 31.ad Sabinum."

EX parte[b]heres inſtitutus,ſi decem,quæ defunctus promiſerat,tota ſoluit:pro parte quidem, qua heres eſt,liberabitur:pro parte autem reliqua,ea condicet. ſed ſi,antequam condicat, ei adcreuit [c] reliqua pars hereditatis: etiam pro ea parte erit obligatus: & ideo condicenti indebitum,doli mali exceptionem obſtare,exiſtimo.

De pignore vendito.

26. *Idem*" libro 35.ad Sabinum."

SI creditor fundum pigneraticium vendiderit,&,quantum [d] ei debebatur,receperit: debitor liberabitur. Sed etſi acceptum [e] emptori pretium tuliſſet creditor, vel ab eo ſtipulatus eſſet: debitor nihilo minùs liberatur. ſed ſi ſeruus pigneratus à creditore venierit, quamdiu redhiberi poſſit,non liberabitur debitor, ſicut in quolibet pignore vendito,quamdiu res inempta fieri poſſit.

Si quid deſit iuri rei ſolutæ.

27. *Vlpianus*" libro 28.ad Edictum."

ETiam circa ſtipulationem [f], & ex teſtamento [g] actionem, ſi res adita fuerit, quæ debebatur, quamdiu aliquid iuri rei deeſt [h],adhuc tamen ipſa res petenda eſt. vtputa poſſum fundum petere, licèt mihi traditus ſit, ſi ius quoddam cautionis ſupererit[i].

De protutore.

28. *Paulus*" libro 38.ad Edictum."

DEbitores ſoluendo ei, qui pro tutore negotia gerit,liberantur,ſi[k]pecunia in rem pupilli peruenit.

De obligatione diuidua,vel indiuidua.

29. *Vlpianus*" libro 38.ad Edictum."

CVm Stichus & Pamphilus communi ſeruo promiſſi ſunt, non [l] alteri Stichus, alteri Pamphilus [m] ſolui [non[n]]poteſt,ſed dimidiæ [o] ſingulorum partes debentur.

a *l.29.ſupra de excuſationib.l.9.§.6.ſupra de tutelæ & rationib.*
b *l.7.in fin.ſupra de curat.furioſ.*
c *vide §.1.ſupra eod.*
d Imò non ſoluitur,dixi ad *l.4.ſupra de auctoritate tutorum.*
e *l.4.in fin.ſ.rem pupilli.*
f *l.9.§.2.ſupra de auth.tut.*
g *l.29.ſupra de cond.indeb.§ vlt. in princ.& fi.inſtitu. quib.alien. non licet.*
h *l.28.ſ.de pactis.Cicero in Topicis loco à differentia rei.§.2.Inſtit. quibus alienare.*
i dari tamen rectè poteſt,*d.§.vlt.*
k *l.48.in fi ſup. de peculio:l.20.in fi.ſupra de nouationib.*
l *l.28.§.2 ſupra de pactis.l.7.ſup. de donationib. §.2.Inſt.quib.alien. non licet.*
m *d.§.2.verſ.ſin autem aliter.*
n vel ſit locupletior factus,*l.4.§.4 ſupra de doli mali.*
o *l.12.ſ.de acceptil.*
p *l.137.in f.ſup. de verb.oblig.*
q *adde l.25.ſ. de donat.*
r *l.82.ſupra de iure dot.*
ſ non eo nomine.
t *l.47.in fi ſup. mandati.*
u *adde l.12.§.10.ſupra mãdati.*
x *l.93.ſ.eo.*
y *l.3.ſ.eo.l.41. ſupra de reb.credit.*
z hinc oritur cauſa dubitãdi. tunc enim ſoluens debitor, videtur ei cuius mandatum tacitè reuocatum eſt ſoluere.
a Fingamus eũ Kalendario domini fuiſſe præpoſitum.
b *l.11.in fi.ſupr. depoſiti.*
c potuit enim id iuſtè ignorare cum manumiſſus, ex teſtamento, peculium ſuum cõmuniter nõ cõſequatur, *l.53.ſ. de peculio: l.3. ſupra de manumiſſionib.quæ ſerui ad vniuerſitatem:l.vn.C.de peculio eius.*
d An non idem, ſi non manumiſſus?non idem. quandiu enim ſeruus eſt in poteſtate,furtum quidem facit domino, nulla tamen aduerſus cum datur actio, *v.l.15.l.16. ſ.de furtis.*
e *l.38.§.1.ſ.eo. l.43.§.1.l.44.l.80.§.6.infra de furtis: l.19.C.de furtis.*
f Per ſeruum fugitiuum adquiritur domino obligatio & dominium.
g Solutio facta ſeruo fugitiuo ab ignorante,eum liberat.
h eo caſu mihi adquirit dominium.
i *l.12.ff.eodem.*
k *v.l.25.ſupra de nouationib.*
l *¶l.69.l.98.ſ.eo.*
m *l.1.C.ſi antiquior creditor.*
n *vt l.vlt.ſ.de reb.credit.l.116.ſ.de verb.oblig.* Hæc ſtipulatio ſubſidiaria eſt.
o id eſt,Petitio facta reo principali in ſolidum obligato, non liberat eum qui tenetur in ſubſidium.
p Petitio facta ab eo qui tenetur in ſubſidium, non eum liberat qui principaliter tenetur.
q Principali ſoluente,is qui tenebatur in ſubſidium plenè liberatur.
r Pactio filij non nocet patri agere volenti,*l.3.§.4.ſupra quod cuiuſque:l.30.ſ.de pactis.l.23.C.de pactis. v.l.7.C.de reb.cred.*
ſ *l.40.l.53.infra eodem. l.39. ſupra de negotiis: l.1.§.24.ſupra de exercitor. inſtit. quib.mod.tollit. oblig.in princ.*
t *facit l.10.§.1.ſ.de in rem verſo.l.20.ſ.de interrogationib.l.8.in fin.l.11.in fi.ſ.de nouationib.*
u ab altero: at non ei obligari.
x Imò, iniquum eſt facto alieno liberari, *v.l.8.in fi.ſ.de negot.*
y Releuare, Galli *déchargé:* adde de hoc verbo *leg.vnicã C.de collat. donatorum vel releuat.*
z *adde l.5.in fi. ſupra eod. l.89.ſ.eo.*
a *d.l.89.in fi.*
b *adde l.18.ſupra de interrogationib.*
c Pars debitoris adcreſcens creditori, tollit actionem ipſius creditoris.
d aliàs ſecus,*l.28.ſupra de rebus credit. l.9 in fin. ſupra de diſtract. pignor. l.10. Co. de obligation. & act.*
e Sicut vera pretij acceptio liberat debitorem, ita & ficta: dummodo ſit à lege probata,vt acceptilatio, *§.1.Inſtitu. quibus modis tollit.*
f *l.131.in fin. ſ.de verbor.obligat.*
g *l.5.ſupra de actionib.empti.l.27.§.6.ſupra de legat.2.*
h Deeſt, quoties deterior quàm oportet datur, *l.3.§.1.ſupra commodati.* & ita de reliquis conueniri poteſt, *d.l.5.d.l.27.*
i Demus ſeruum alienum traditum,ſtatuliberũ,vel nondum noxa ſolutum,*l.72.§.penul.ſ.eo.*
k Soluens minus legitimo adminiſtratori, liberatur, ſi res in domini vtilitatem ſit conuerſa, *adde l.31.in fin. ſupra de hered.petit. adde caſum l.96.infra eod.*
l hæc negatio deeſt in vulgata editione.ſed tamẽ nihil intereſt hîc,an poſteriori loco infrà negationem ponas, dummodo non gemines.
m Pamphilus, alteri Stichus, alteri Pamphilus ſolui non poteſt. Contius ita legit.
n hæc negatio eſt hîc delenda,ſi ſuperior retinetur: ſin minus, hic retinenda eſt. vide Robertum *1.Animaduerſ.21.*
o ſenſus eſt,Si Stichus & Pamphilus promittuntur, communi ſeruo, inter dominos & hæredes vnius domini ſpecie fit diuiſio, non numero. dimidia ſingulorum ſingulis debetur.*v.l.54.ſ.de verbor.oblig.*

Idémque

a Idemque non est. Cuiacius *ad l.54.§.de verb.oblig.* reprehensus à Roberto *1.recept.36.& 2.Animad.21.* defensus ab Antonio Mercatore *2.notat.21.* sensus is est, Sticho & Pamphilo promissis, specie fit diuisio non numero: duobus Stichis & Pamphilis aut decem promissis, numero non specie fit diuisio, idque confirmat lex 54. *lex 117.§.de verb.oblig.* Ratio eius lectionis ex eo pendet quod cum duo Stichi promittuntur, adiectione numeri, res in ambiguitatem incidit, numero ne debeantur Stichi diuidi vel specie. Numeri diuisio commodior est promissori & stipulatoribus. hanc igitur amplectemur in ambiguo. nam & eandem amplectimur cùm decem aurei sunt promissi: quo casu eadem existit ambiguitas. Singularia corpora nummorum, an numerus debeat diuidi, v. Cuiaciũ *ibid.*

b Ioannes Bossianus vetus interpres, vt & Accursius & Ioannes Robertus putant hîc agi de promissione certorũ hominum, legem verò *117.§.de verb.obligat.* loqui de incertis, atque ita conciliant hanc legem cũ d. legẽ 117. eo sc. sensu, Centum hominibus incertis promissis, numero diuidi obligationem: certis centum promissis, specie non numero diuisionem fieri. Id Cuiacio displicet *15. obser.24.* mouetur, quòd hîc fiat mentio decem hominum, ergo incertorũ. verba igitur nõ ferunt eandem interpretationem. At fortè sententia legis id innuitur? ne id quidem. nã in denariis, de quibus *§.eod.* cõpertum ius est numero diuisionem fieri. idem igitur statui debet in hominibus. nam & hi & illi communi & promiscua specie continentur nõ propria. Parem enim vsum omnes denarij, omnes serui præstant in suo genere, *v. Cuiac. ibid. & Antoniũ Mercatorem 2. notat.21.in fin.*

c *al.* remediũ.

d vide hic Albericum.

e Iuris interpretatione.

f Nolenti accipere debitum quod offertur actio denegatur, *l.72.§.eo.7.Eclog.5.c.26.*

Idémque[a] est, si quis aut duos Stichos, aut duos Pamphilos dari promisit, aut communi duorum seruo homines decem[b] dare promiserit. nam ambigua vox est *decem homines*, quemadmodum *decem denarij*: atque vtriusque rei[c] dimidium duobus modis intelligi potest. sed in nummis, oleo, ac frumento, & similibus, quæ communi[d] specie continentur, apparet[e] hoc actum, vt numero diuidatur obligatio, quatenus & commodius promissori stipulatoribúsque est.

De oblatione.

30. *Idem* libro 51. ad Edictum.

SI debitor offerret pecuniam, quæ peteretur, creditor nollet[f] accipere, prætor ei denegat actiones.

De operis. 1. *De obligatione, quæ consistit in non faciendo, & de fideiussore.*

31. *Idem* lib.7. Disputationum.

INter artifices longa[g] differentia[h] est & ingenij, & naturę, & doctrinæ, & institutionis[i]. ideo si nauem à se fabricandam quis promiserit, vel insulam ædificandam, fossámve faciendam, & hoc specialiter actum est, vt suis operis id perficiat, fideiussor ipse ædificans, vel fossam fodiens, non consentiente stipulatore, non[k] liberabit reum. Quare etiam si illis stipulationibus fideiussor accesserit, *Per[l] te non fieri, quo minus mihi ire agere liceat*, prohibens ire fideiussor, stipulationem non committit: & si patientiam præstet: non efficiet, quo minus committatur stipulatio.

De seruo. De morte eius, qui iusserat alij solui.

32. *Iulianus* lib.13. Digestorum.

SI seruus peculiari[m] nomine crediderit, eíq; debitor cùm ignoraret[n] dominum mortuum esse, ante aditam hereditatem soluerit: liberabitur. Idem iuris erit, & si manumisso[o] seruo debitor pecuniam soluerit, cùm ignoraret, ei peculium concessum[p] non esse. Neque intererit viuo, an mortuo domino pecunia numerata sit. nam hoc quoque casu debitor liberatur. Sicut is, qui iussus est à creditore pecuniam Titio soluere, quamuis creditor mortuus fuerit, nihilo minùs rectè Titio soluit: si modò ignorauerit, creditorem mortuum[q] esse.

De euictione, de statulibero. 1. *De homine vulnerato.*

33. *Idem* lib.52. Digestorum.

QVi sibi aut Titio[r] fundum dari stipulatus est, quamuis fundus Titio datus fuerit, tamen, si[s] postea euictus est, habet actionem. quemadmodum si hominem stipulatus esset, & promissor statuliberum[t] Titio dedisset, ísque ad libertatem peruenisset.

1 ¶Qui Stichum aut Pamphilum dari promisit, si Stichum vulnerauerat, non magis eum dando liberatur, quàm si solum Stichum promisisset, & à se vulneratum daret. Item qui hominem dari promisit, & vulneratum[u] à se offert, non liberatur. Iudicio quoque accepto, si hominem is, cum quo agetur, vulneratum à se offert: condemnari debebit. Sed & ab alio vulneratum si det, condemnandus erit: cùm possit alium dari.

De condictione indebiti. 1. *Si homo debeatur.* 2. *De alternatione.* 3. *De seruo omnibus negotiis præposito.* 4. *De falso procuratore.* 5. *De seruo fugitiuo.* 6. *De dote.* 7. *De eo qui iussit, alij solui cui donare volebat.* 8. *Si debitor successerit creditori.* 9. *De prædone.* 10. *De solutione partis.* 11. *De exceptione perpetua, & condictione indebiti.*

34. *Idem* lib.54. Digestorum.

QVi hominem aut[x] decem tibi aut Titio[y] dari promisit, si Titio partem hominis tradiderit, mox tibi decem numerauerit non Titio, sed tibi partem hominis cõdicet[z], quasi indebitum tua voluntate Titio soluerat. Idémque iuris erit, etiam si mortuo Titio decem soluerit: vt tibi potiùs, quã heredi Titij partem hominis condicat.

1 ¶Si duo rei stipulandi hominem dari stipulati fuerint, & promissor vtriq; partes diuersorum hominum dederit[a]: dubium non est, quin non liberetur. Sed si eiusdem hominis partes vtrique dederit, liberatio contingit: quia obligatio communis efficiet, vt, quod duobus solutum est, vni[b] solutum esse videatur. Nam ex contrario cùm duo fideiussores hominem dari spopõderint: diuersorum quidem hominum partes dantes, non liberantur: at si eiusdem hominis partes dederint, liberantur.

2 ¶Stipulatus sum, decem mihi aut hominem[c] Titio dari. si homo Titio datus fuisset, promissor à me liberatur. & antequam homo daretur, ego decẽ petere possum.

3 ¶Si Titium omnibus negotiis meis præposuero[d], deinde vetuero eum, ignorantibus[e] debitoribus, administrare negotia mea: debitores, ei soluendo, liberabuntur. nam is, qui omnibus negotiis suis aliquem proponit, intelligitur[f] etiam debitoribus mandare, vt procuratori soluant.

4 ¶Si, nullo[g] mandato intercedente, debitor falsò existimauerit, voluntate mea pecuniam se numerare: non liberabitur. & ideo procuratori, qui[h] se vltrò alienis negotiis offert, soluendo nemo liberabitur.

5 ¶Et cùm fugitiuus[i], qui pro libero se gerebat, rem vendidisset: responsum est, emptores fugitiuo soluentes, à domino liberatos non esse.

6 ¶Si gener socero, ignorante[k] filia, dotem soluisset[l]: non est liberatus: sed condicere socero potest, nisi ratum[m] filia habuisset. & propemodum similis est gener ei, qui absentis procuratori solueret: quia in[n] causam dotis particeps[o], & quasi socia obligationis patris filia esset.

7 ¶Si debitorem meum iussero pecuniam Titio dare, donaturus ei: quamuis Titius ea[p] mente acceperit, vt meos nummos faceret: nihilo minus debitor liberabitur. sed si postea Titius eandem pecuniam mihi dedisset, nummi mei fient.

8 ¶Quidam filiumfamilias, à quo fideiussorem acceperat, heredem instituerat. quæsitum est, si iussu patris adisset hereditatem, an pater cum fideiussore agere posset. dixi, quotiens reus satisdandi reo satis accipiendi heres extiteret, fideiussores ideo liberari, quia pro[q] eodem apud eundem debere non possent.

9 ¶Si prædo id, quod à debitoribus hereditariis exegerat petenti hereditatem restituerit[r]: debitores liberabuntur.

10 ¶Si decem aut hominem dari stipulatus fuero: & duos fideiussores accepero, Titium & Mæuium, & Titius quinque soluerit: non liberabitur, priùs[s] quàm Męuius quoque quinque soluat. quòd si Mæuius partem[t] hominis soluerit, vterque obligatus remanebit.

11 ¶Qui perpetua[u] exceptione se tueri potest, solutum repetit[x]: & ideo non liberatur. quare si ex duobus reis promittendi alter pepigerit, ne ab eo peteretur[y] quamuis soluerit, nihilo minùs alter obligatus manebit.

De seruo.

35. *Alfenus Varus* libro secundo Digestorum à Paulo Epitomatorum.

QVod seruus ex peculio[z] suo credidisset[a], aut deposuisset[b]: id ei siue venisset, siue manumissus esset, rectè[c] solui potest[d]: nisi aliqua causa interciderit, ex qua intelligi possit, inuito eo, cuius tum is seruus fuisset, ei solui. Sed & si quis dominicam[e] pecuniam ab eo fœneratus esset, si permissu domini seruus negotium dominicum gessisset, idem iuris est. videtur enim voluntate domini, qui cum seruo negotium contraheret, & ab eo accipere, & ei soluere.

Si eius qui vxorem prægnantem reliquit, filius totum debitum hereditarium petat.

36. *Iulianus* lib.1. ad Vrseium Ferocem.

SI pater meus, prægnate vxore relicta, decesserit. & ex causa hereditaria totum hoc, quod patri meo debitum fuisset, petiissem: nihil me consumpsisse[f] quidam existimant. si nemo natus sit, rectè me egisse: quia in rerum natura verum fuisset, me solum heredem fuisse. *Iulianus* notat: Verius est, me eam partem perdidisse[g], pro qua heres fuissem, antequam certum fuisset, neminem nasci: aut quartam[h] partem, quia tres[i] nasci potuerunt: aut sextam, quia quinque. nam & Aristote-

s Solutio facta adiecto, rei quæ postea euincitur aut in libertatem eripitur, non liberat soluentem à pristina actione, *l.46. l.98.§.eo. l.61.§.de euictionibus: l.131.§.1.§.de verborum obligationibus.*

t *l.63.§.de condict.indeb.*

u *l.9.§.3.§.ad exhiben. vide l.3.§.1. l.18.§.1.§.commodati: l.1.§.16.§.depositi:* aut occisum, *l.23. l.91.§.de verbor.obligat.*

x In alternatiua solutio partis facta adiecto, non liberat soluentem.

y i. adiecto.

z *l.59.in fi.§.eo.* hinc colligit Baldus, Solutas indebitè vsuras non ab institore, sed à domino repeti.

a & malè, nec enim ita solui potest, *l.23.in fi. l.26.§.de condict.indebit. l.15.§.de legat.2. l.85.§.4.§.de verbor.oblig.*

b ¶Ratione cõmunionis duo reputantur vt vnus.

c i. rem aliam quam mihi, *l.vltim.§.5.§.de verbor.oblig.*

d *v.l.12.§.eo. l.49.§.eo. adde Paul. 5.sent.8.§.vnic.in fin.*

e Generali procuratori, ignoranti mandatũ à debitore reuocatum possumus soluere.

f Præpositus omnibus negotiis, intelligitur præpositus ad solutionem acceptandam, *l.11. de pactis. l.7.§.1.§. quibus modis pign.*

g *v.l.12.C.eo.*

h *l.58.§.eo.*

i *v.l.19.§.eo.*

k vel inuita, *l.27.§.de iure dot. v.l.7.C.soluto.*

l post diuortium sc. *d.l.28.l.7.C.soluto.*

m *l.58.§.eo. l.14.§.ad l.Velleia. dixi ad Vlpian. 6.§.4.*

n nota regulam.

o *dixi ad l.vnicam §.13.C.de rei vxoriæ act.*

p Tradens alteri mandato creditoris, liberatur: licèt ille non recipiat eo animo, quo creditor mandauit *Castrens.*

q *l.95.§.2.§.eo.*

r *l.31.in fi.§.de hered.pet.*

s *l.46.in fin.§.eo.*

t *§.1.§.eo.*

u Quod repeti potest non liberat soluentem, nec correum eius. nam eadem solutio non potest parere liberationem, & soluti repetitionem, *l.41.§.de condict.indebit.*

g Imò exigua differentia est, *l.13.in fi.C.de contr.stipul.*

h *l.26.§.12.§.de condict.indeb. adde l.12.§.de leg.3.*

i & nationis, *l.31.§.21.§.de ædilit.edict.*

k *adde d.l.11.in fi.§.de leg.3. l.39.in fi.§.de statulib.*

l *l.49.§.1.§.de verbor.oblig.*

m *l.35.infra eo.*

n *l.18.§.eo. l.41.§.de reb.cred.*

o *l.14.in fi.§.de obligationib.*

p *l.25.§.8.§.de condict.indeb. l.1.C.de peculio eius.*

q *l.26.§.1.§.mandati: l.19.§.3.§.de donationib.*

r id est adiecto.

x *adde l.26.§.13.§.de condict.indeb.*

y *adde l.19.§.1.§.de condict.indeb.*

z *l.32.§.eo.*

a *l.19.§.eo. l.3.C.eo.*

b *l.11.in fi.§.depositi.*

c *l.20. l.21.§.de iureiur.*

d ab ignorante. nam ignorans status mutationem, soluendo liberatur.

e *l.18.supra eodem.*

f id est, nihil me amisisse hac plus petitione.

g Hæc lex pertinet ad plus petitiones, de quibus dixi *ad Titul. C.de plus petition. & l.1.§.de interrog.act.*

h Paul.4.sentent.*vlt.* Quoties de modo quartæ retinendæ quæritur propter periculum plus petendi: officio iudicis æstimatis quarta facienda est, quæ remaneat apud hæredem.

i *l.28.in fi.§.de iudiciis.* sed & plures, *l.3.§.10.§.de suis & legit.*

a *lib.7.de hiſtor.animal.4.* quanquam de quinque receptaculis vuluarum nullam ibi mentionem facit::à qua etiam opinione abhorrere videtur *lib.4.de generat.animal.4.*ſemen,inquit,trahi à locis vteri, atque ob eam rem multa generari pro numero locorum & acetabulorum,quæ vnum non ſunt,opinari nihil rationis eſt.

b ideoque concludebat eum eſſe finem multiiugæ hominũ portionis,neque plures vnquam ſimul genitos cõpertum *10. Gell. 2. v.Ariſtotel. 7. de hiſtor.animal. 4.* verum Ariſtoteles in eo dupliciter fallitur. nam & plures vno partu editos ex hiſtoriis conſtat & quinque receptacula in mulierum vuluis eſſe negantur. Quod ad primũ attinet,in Ægypto ob fœcundum potum Nili vno vtero ſeptem generantur *Trogus*.Quin Plinius 7. c. 11. ſcribit extare in monumẽtis medicorum vno abortu 11.puerperia eiecta fuiſſe. Tatianus aduerſus Græcos.Quid,inquit ad me Periclymene opus mulieris, quæ vno partu 30. infantes peperit : qđ plerią; miraculum putant: cũ potius magnæ intemperantiæ fructus hîc exiſtimari debeat, & illa abominatio videri: vtpote ſimilis ſcrophæ Romanæ, quæ itidem ꝓpter euentũ ſimilem ſacrum quendam cultum conſecuta fertur. & Albertus refert mulierem quandã in Germania cõſignatis, conſeruatiſque iam in vtero duorum & viginti infantium corpuſculis, aborſum feciſſe : aliã verò etiã ſeptuaginta. Imò, vt magis mireris, aliã etiam eieciſſe in peluim embryunculorum auricularis digiti magnitudine corpuſcula centum & quinquaginta. Cuius rei facta fides eſt, tuniculis, quibus obuoluebantur, conſciſſis. addit quoque pluribus eorum adfuiſſe dilatationis & cõſtructionis motum, & ſigna alia vitæ complura, oculis tamen imperfectioribus, manuum verò & pedum digitos fuiſſe veluti capillares.v.Rhodiginum *4.lect.23* Sed iſta leuia ſunt,ſi eis opponamus prodigioſum partum Margaritæ Olandiæ comitis, quæ ſub Henrico Imperatore vno partu trecentos & ſexaginta liberos viuos edidit : aqua etiam luſtrali poſtea expiatos. v.Guicciardinum in ſua Belgica. Quod ad receptacula attinet,alij plura tribuunt,ſeptem ſc.ternis dextra ſiniſtraque conſtitutis, vno in meditullio compoſito,Rhodigin.*4.lect.23.* Auicenna apud eundem refert tot eſſe receptacula in vulua animalium quot proferũtur vberum papillæ, quod refelli poteſt. quia etſi tribus membranis ſinguli fœtus obligãtur, vuluæ tamen nulla prorſus loculamenta ſunt.Idque probari experimento poteſt.Philoſophi aliam ab Ariſtotele & Stoicis rationem attulere.nam Empedocles ad quantitatem : Aſclepiades ad excellentiam ſeminis: Eraſiſtratus ad ſuperfœtationem cauſas numeroſi partus referebant Plutarch. *5.de placitis Philoſoph.10.* Sed ea de re,& de multiplici partu,eiuſq; cauſis ſcripſit Ioubertus *lib.3.c.1.Des erreurs populaires,*

les[a]ſcripſit quinque naſci poſſe: quia[b]vuluæ mulierum totidem receptacula habere poſſunt. & eſſe mulierem Romæ Alexandrinam [c] ab Ægypto, quæ quinque ſimul peperit,& tum habebat incolumes.& hoc in Ægypto adfirmatum[d]eſt mihi.

Si fideiuſſor partem ſoluerit.

37. *Idem*[a]lib.2.ad Vrſeium Ferocem.[a]

QVotiens vnus ex fideiuſſoribus ſuam[e]partem ſoluiſſet,tanquam negotium reo geſſiſſet:perinde habendum eſt, ac ſi reus ipſe vnius fideiuſſoris partem ſoluiſſet. ſed tamen,vt non ex ſorte decedat. ſed is fideiuſſor ſolus liberatur,cuius nomine ſolutio facta fuerit.

De adiecto ſolutioni. 1. *Si quis iuſſit aliquid ſolui, Deinde vetuit accipere.* 2. *De pluribus obligationibus vna ſolutione tollendis.* 3. *De obligatione hominis.* 4. *De fideiuſſore pro eo,qui reipub.cauſa abſuit. Si fideiuſſor hominem promiſſum occiderit.* 5. *Si debitor ſucceſſerit fideiuſſori.*

38. *Africanus*[a]libro 7.[f] Quæſtionum.[a]

CVm quis ſibi aut Titio dari ſtipulatus ſit: magis eſſe ait:vt ita [g] demum rectè Titio [h] ſolui dicendum ſit,ſi in eodem ſtatu [i] maneat,quo fuit,cùm ſtipulatio interponeretur.ceterùm ſiue in adoptionem, ſiue in exilium [k] ierit,vel aqua[l]& igni ei interdictum, vel ſeruus factus ſit [m]: non rectè ei ſolui,dicendum.tacitè[n]enim ineſſe hæc conuentio ſtipulationi videtur,ſi in eadem[o]cauſa maneat.

1 ¶Si debitorem meum iuſſerim Titio ſoluere, deinde Titium vetuerim accipere, & debitor ignorans[p]ſoluerit:ita eum liberari exiſtimauit, ſi non ea mente [q] Titius nummos acceperit, vt eos lucretur. alioquin, quoniam furtum eorum ſit facturus, manſuros eos debitoris. & ideo liberationem quidem ipſo iure non poſſe contingere debitori. exceptione tamen ei ſuccurri, æquum eſſe, ſi paratus ſit condictionem furtiuam, quam aduerſus Titium habet,mihi præſtare.ſicuti ſeruatur,cùm[r]maritus vxori donaturus, debitorem ſuum iubeat ſoluere. nam ibi quoque, quia nummi mulieris non fiunt, debitorem non liberari: ſed exceptione eum aduerſus maritum tuendum eſſe, ſi condictionem, quam aduerſus mulierem habet, præſtet.furti tamen actionem in propoſito mihi poſt [ſ] diuortium competituram:quando[t]mea interſit,interceptos nummos non eſſe.

2 ¶De peculio cum domino actum eſt. is damnatus ſoluit.& [u] fideiuſſores pro ſeruo acceptos liberari,reſpondit.eandem enim pecuniam in [x] plures cauſas ſolui poſſe, argumentum eſſe:quòd, cùm iudicatum ſolui ſatiſdatum eſt, & damnatus reus ſoluat, non ſolùm actione iudicati, ſed etiam ex ſtipulatu & ipſe & fideiuſſores liberentur. & magis [y] ſimile eſſe:quòd,cùm poſſeſſor hereditatis exiſtimans ſe heredem eſſe, ſoluerit, heres non liberetur. tunc enim propterea id euenire, quòd ille, ſuo nomine indebitam pecuniam dando,repetitionem eius haberet.

3 ¶Qui hominem promiſit, ſi ſtatuliberum ſoluat: magis puto, non [z] eſſe expectandam conditionem, ſed & creditorem agere poſſe,& illi condictionem competere[a]. quòd ſi interim conditio defecerit, liberatur, perinde atque ſi quis pendente [b] conditione ſoluit per errorem, &, antequam condiceret,conditio exſtiterit.illud nullo modo dici conueniet:ſi, mortuo Sticho, conditio deficiat: liberari debitorem:quamuis,ſi viuente eo defecerit, liberatur. quando iſto caſu, nullo tempore perfectè hominem

c *l.3.§.ſi pars hæred.petat.l.7.§.de reb.dub. Capitolinus in Antonino* Serapiam dicit, *l.3.§.ſi pars hæred.l.7.§.de reb.dub.*Sed & ſub D.Auguſto imperatore ancilla Cæſaris Auguſti in agro Laurente peperit quinque pueros, *10.Gell.2.* & in Peloponneſo reperta eſt mulier, quæ quinos quater peperit,*7.Plin.3.*

d Teſtis de auditu admittitur.

e ſuo nomine duntaxat partem ſuam ſoluens,alium non liberat.

f v.Cuiacium *7.ad Afric.fol.139.*

g Imò etſi non mandat in eodem ſtatu,rectè ſoluitur,*l.56.§.2. §.de verbor. obligat. vbi dixi.*

h i.adiecto. ſenſus eſt, Adiecto nõ poteſt ſolui,ſi ſtatus adiecti eſt mutatus in deterius. i *l.95.§.6.§.eo.*

k id eſt,deportationem,*Cuiac.*

l vide quæ ſcripſi ad *l.1.§.2.§.de legat.3.*

m aut è contrario ſi manumiſſus ſit, *Cuia.*

n hinc Seneca *4.de benef.39.*Subeſt,inquit,tacita exceptio,ſi potero,ſi debebo. Effice vt idem ſtatus ſit,cũ exigitur,qui fuit,cum promitterem. Deſtituere leuitas non erit,ſi aliquid interuenit noui. Quid miraris, cum conditio promittẽtis mutata ſit. mutatum eſſe conſilium? Eadem mihi omnia præſta, & idem ſum.

meum feceris. alioquin propè erit : vt, etiam ſi eum ſeruum,in quo vſusfructus alienus eſt,mihi ſolueris,iſque[a]vſufructu manente[a]deceſſerit,ea ſolutione liberatus videaris. quod nullo modo probandum eſt. ſicuti ſi communem ſoluiſſes,iſque deceſſiſſet.

4 ¶Si quis pro[c]eo reuerſo fideiuſſerit,qui,cùm reipublicę cauſa abeſſet,actione qua liberatus ſit,deinde annus præterierit:an fideiuſſor liberetur?quod Iuliano non placebat: & quidem ſi cum fideiuſſore experiundi poteſtas non fuit. ſed hoc caſu in ipſum fideiuſſorem ex edicto actionem reſtitui debere. quemadmodum in eum fideiuſſorem,qui hominem promiſſum occidit[d].

5 ¶Qui pro te apud Titium fideiuſſerat,pignus in ſuã obligationem dedit:poſt idem heredem te inſtituit.quãuis ex fideiuſſoria cauſa non tenearis,nihilo minùs tamen pignus obligatum manebit.at ſi idem alium fideiuſſorem dederit,atque ita heredem te inſtituerit: rectiùs exiſtimari ait, ſublata obligatione eius [e], pro quo fideiuſſum ſit, eum quoque,ſi fideiuſſerit,liberari[f].

De periculo pecuniæ ſoluendæ.

39. *Idem*[a]lib. 8.[g]Quæſtionum.[a]

SI ſoluturus pecuniam tibi, iuſſu tuo ſignatam [h] eam apud numularium[i],quoad probaretur[k], depoſuerim:tui periculi eam fore [l], Mela libro decimo ſcribit. quod verum eſt.cum[m]eo tamen,vt illud maximè ſpectetur,an per te ſteterit[n], quo minùs in continẽti probaretur.nam tunc perinde habendum erit,ac ſi,parato me ſoluere,tu ex aliqua cauſa accipere nolles. in qua ſpecie non vtique ſemper tuum periculum erit.quid enim,ſi inoportuno [o] tempore vel loco obtulerim? His conſequens eſſe puto: vt, etiam ſi & emptor nummos, & venditor mercem, quòd inuicem parum [p] fidei haberent, depoſuerint:[a]&[a]nummi emptoris periculo ſint,vtique ſi ipſe eum,apud quem deponerentur elegerit: & nihilo minùs merx quoque, quia emptio perfecta ſit.

Si quis pro alio ſoluerit.

40. *Marcianus*[a]lib.3.Inſtitutionum.[a]

SI pro[q]me quis ſoluerit creditori meo, licèt ignorante[r] me:adquiritur mihi actio pignoraticia.Item ſi quis[ſ]ſoluerit legata[t],debent diſcedere legatarij de poſſeſſione[u].alioquin naſcitur heredi interdictum, vt eos deiicere poſſit.

De accuſationibus.

41. *Papinianus*[a]lib.1.de Adulteriis.[a]

REo criminis [x] poſtulato,interim nihil prohibet rectè pecuniam à debitoribus ſolui[y].alioquin plerique innocentium neceſſario ſumptu egebunt.

42. *Paulus*[a]lib.3.de Adulteriis.[a]

SEd nec illud prohibitum videtur, ne à [z] reo creditori ſoluatur.

De acceſſionibus.

43. *Vlpianus*[a]lib.2.Regularum.[a]

IN omnibus ſpeciebus liberationum etiam [a] acceſſio-

o De tacitis cõditionibus vide Oldendorpium in Topicis, in loco ab Authoritate ſeu præiudiciis *num.5.* vbi inter cæteras eas recenſet, Si Deus voluerit, Si vixero, Si potuero, Si tẽpus concedatur, Si æquum fueris arbitratus, Si nõ fueris iniurioſus, aut damnoſus, Si rem licitam mandaueris aut pactus fueris, fidem ſeruaueris. Si lex aut ſuperior id adprobauerit, Si neceſſitas me in contrarium non cogat.

p *v. l. 12. §. 2. § eo.*

q *l. 18. in fin.§. eod.*

r *l.5. §. 3. §. de don. int. vir.*

ſ hæc verba, *poſt diuortium*, delenda eſſe cẽſet Antonius Faber, *3. coniectur. 19.* eſſeque ab inepto interprete, non ab Africano.

t i.quãdo quidem *vt in l.4.§. 26.§.de vſufru.*

u *Inſt.quib.modis tollitur oblig at.*

x *l.44.§.eo.*

y & magis diſſimilé eſſe.*Acc. Cuiac.hic.*

z Qui certò decipiẽdus eſt, agere poteſt antequã deceptio ſuum effectum ſortiatur.

a Imò non cõpetit, *l.ſtatuliberorum.9.§.penul. §. de ſtatuliberis.* vide Antonium Fabrum *2. coniectur.7.* vbi notat diſenſiſſe Iuriſconſultos in hac ſententia.

b *v.l.16.§.de cõdict.indeb.*

c ¶pro reo iã reuerſo.*vulg.*

d *v.l.32. in fi.§. de vſuris.*

e i. rei principalis.

f *v.l.32.§.de fideiuſſoribus.*

g *v. Cuiac.8.ad Afric.fol.206.*

h Signatam pecuniam deponere, eſt ſacculum aut bulgam cum pecunia ſignatorum ſiue teſtium ſignis obſignatam deponere,*l.9.C.eo.v.l.vlt.§.de lege comm.*

i ſolent enim nummulariis pecuniæ probandæ dari,Menander. Α'λλ' ὅτι τράπεζαν μὲν φέρειν τὴν προῖχ' ἵνα εἰ τἀργύριον καλόν ἐστι, δοκιμαστὴς ἤδη, *Cuiac.ibid.*

k hæc obſignatio & depoſitio non fit ſoluendi animo, ſed pecuniæ probandæ cauſa.

l quia tua eſt,*l.18.§.2.de adquir.poſſeſſ.*

m i.ea condicione. ſimilis eſt loquendi formula,*in l.35.in fi.§.locati.*

n tunc enim teneris,*l.72.l.79.§.eod.l.73.in fi.de verbor.obliga.*

o ἀνεπιτηδείως,*l.32.§.de vſuris:l.49 in fi.§.de verbor.oblig.*

p Sequeſtratio fit ſi emptor & vẽditor parum fidei inter ſe habeant.*adde hîc Bartolum & Gloſſam in l.Iulianus.§.offerri.§.de act.empti.*

q *l.23.§.eodem.*

r Ignorantis conditio poteſt per alium melior fieri.

ſ tertius,

t *l.11.§.vt legat.nomine.*

u in quam miſſi fuerant ex primo decreto.

x alterius ſc.quàm maieſtatis.nam ei ſolui non poteſt,*l.8.C.ad l.Iul.maieſt.*

y *l.45.§.1.§.eo.l.46.§.6.§.de iure fiſci.v.quæ notaui ad l.15.§.de donationib.*

z Qui ſoluit creditori,nummos alienat. Reus, creditori poteſt ſoluere. nam ſolutio ex neceſſaria cauſa fit.cùm ad eam debitor iure obſtringatur. Hinc conſtat,reo permiſſam eſſe alienationem neceſſariam.

a Liberato principali,acceſſorium liberatur ipſo iure,*l.95.§.4.§.eod.*

nes

a Accedunt principali obligationi ad promissores,hypothecæ,& pignora.

b i.fideiussores,*vt l. 64.§.4.ꝫ. soluto:* Adpromissores sunt proximi à fideiussoribus: & ob id Græci ἐγγυὰς vocant. Adpromittit, qui pro alio promittit.sic adstipulatur, qui pro alio stipulatur.Adpromissio,rectè semper fit: adstipulatio non semper, *v. Cuia.ad l.5.§.1.ꝫ.de verb.oblig.*dixi *ad Festū in verbo Adpromissor.* c *l.38.§.2.ꝫ.eo.*

nes[a] liberantur:putà adpromissores[b],hypothecæ,pignora:præter quàm quod, inter creditorem & adpromissores confusione facta,reus non liberatur.

De pluribus effectibus vnius solutionis.

44. *Marcianus* lib.2.Regularum.

IN numerationibus aliquando euenit[c],vt vna numeratione duæ obligationes tollantur vno momento.Veluti si quis pignus pro debito vendiderit[d]creditori.euenit enim,vt & ex vendito[e] tollatur obligatio[f],& debiti[g].Item si pupillo, qui sine tutoris auctoritate mutuam pecuniam accepit[h], legatum à creditore fuerit sub ea conditione,si eam pecuniam[i]numerauerit:in duas causas videri eum numerasse[k]:& in debitum suum[l],vt in Falcidiam heredi imputetur: & conditionis gratia, vt legatum consequatur. Item si vsusfructus pecuniæ numeratæ legatus fuerit: euenit, vt vna numeratione[m] & liberetur heres ex testamento,& obliget sibi legatarium[n].Tantundem est,& si[o]damnatus fuerit alicui vendere vel locare : nam vendendo vel locando, & liberatur ex testamento heres, & obligat sibi legatarium[p].

De dote. 1. *De tutore accusato.*

45. *Vlpianus* lib.1.Responsorum.

CAllippo respondit.

QVamuis stipulanti vxori vir spoponderit, direpto[q] matrimonio prædia, quæ doti erant obligata[r],in solutum dare:tamen satis[s]esse offerri dotis quantitatem.

1 ¶Idem Frontoni respondit. perseueranti tutori in tutelæ administratione,licèt[t]capitis reo,potuisse id, quod pupillo[u]bona fide debetur,exsolui.

De euictione. 2. *Et æstimatione rei in solutum datæ.*

46. *Marcianus* lib 3.Regularum.

SI quis aliam rem pro alia volenti soluerit, & euicta[x]fuerit res:manet[y] pristina obligatio.& si pro parte fuerit euicta,tamen pro solido obligatio durat : nam non accepisset re[z]integra creditor,nisi pro solido eius fieret.

1 ¶Sed & si duos fundos (verbi gratia)pro debito dederit : euicto[a] altero fundo remanet integra obligatio. tunc ergo res pro re soluta liberationem præstat, quum pro solido facta est suscipientis.

2 ¶Sed & si quis per dolum[b] pluris æstimatum fundum in solutum dederit, non liberatur:nisi[c]id quod deest, repleatur.

De *pupillo.*De *SC.Macedoniano.*

47. *Idem* lib.4.Regularum.

IN pupillo, cui sine tutoris auctoritate solutum est, si quæratur,quo tempore sit locupletior:tempus,quo[d] agitur, inspicitur. & vt exceptio doli mali posita ei noceat: tempus, quo agitur,spectatur.

1 ¶Planè(vt Scæuola aiebat) etiam si perierit res ante litem contestatam: interdum quasi locupletior factus intelligitur.id est,si necessariam[e]sibi rem emit, quàm[f]necessario de suo erat empturus. nam[g] hoc ipso, quo non est pauperior factus locupletior est.Sic & in filiofamilias putabat Macedonianum cessare, si in necessarias[h] causas filius mutuam pecuniam acceperit,& eam perdiderit.

De prætorio pignore.

48. *Marcellus* lib.singulari Responsorum.

TItia,cùm propter dotem bona mariti possideret[i], omnia pro domina egit, reditus[k] exegit,& mouentia distraxit.quæro,an ea,quæ ex re mariti percepit,in dotem ei reputari debeant. Marcellus respondit, reputationem eius,quod proponeretur,non iniquam videri[l]. pro soluto enim magis habendum est, quod ex ea causa mulier percepit:sed si fortè vsurarum quoque rationem arbiter[m]dotis recuperandæ habere debuerit : ita est computandum: vt prout quidque ad mulierem peruenit,non ex vniuersa summa decedat, sed priùs[n] in eam quantitatem, quam vsurarum nomine mulierem consequi oportebat. quod non est iniquum.

d Qui pignus pro debito soluit,vendidit: & è cōtrà. Qui creditori pignus vēdit p debito soluit,*l.4.C. de eui.*

e quę aduersus debitorem creditori competebat,*l.13. C.de pignorat.*

f aduersus emptorem.

g debitori qui vendidit.

h ex qua naturaliter obligabatur.

i quam natura debet.

k sensus est,Pupillus eo casu soluendo liberat se debito naturali,& conditionem legati implet. atq; ita obligat sibi heredem vt legatum præstet.

l naturale, *v.l. 59.ꝫ.de oblig.*

m facta scilicet ab herede.

n ad restituendam pecuniam *l.5.§.1.ꝫ.de vsufr. earum rer.*

o heres scil.

p ad pretiū,atque ita vna solutio,vna numeratio vel prǫstatio partim parit, partim tollit obligationem.

q dirempto.

r Pactū de pignore in solutū dando,non prǫiudicat possidēti, *l.16.in fin.ꝫ de pignorib.*

s Imò, non satis est offerri, quum ne quidē offerens audiatur, *l.34.in fin.ꝫ. de pignorat.*

t *l.41.ꝫ.eo.*

u Pupillo debetur bona fide exsolui,*Pet.Fab. 1.Semest.24.*

x *v.l.33.ꝫ.eod.*

y vide in hunc locum, *Cuia. 19. obs.38.*

z rē integrā creditor, &c. *Vulg.*

a *l.72.in fi.ꝫ.de euictionibus.*

b *sub.* debitoris ipsius : ne alioquin putes dolum creditoris hic significari. Nam si ita esset, hoc casu liberari posset debitor si vellet.

c *l.34.§.10.ꝫ.eo. l.7.C.de except.*

d *l.4.ꝫ.de excep.* vide quę notaui *ad l.6.C.sol.mat.*

e *l. 11. §. 4.ꝫ.de minoribus.*

f Rem necessariā quis emisse intelligitur quā de suo aliàs erat empturus.

g Locupletior intelligitur,qui non fit pauperior,cui nihil deperit.

h *l.6.§.13.14.ꝫ.de SC.Maced.* i ex primo decreto sc.dotis seruandæ causa.

k Probatur possessio,fructuum perceptione, *vt hîc:* sed & si rei ipsi quis institit,vel eam saltem nota,vel symbolo adprehendit,si eam coluit, vel alteri locauit, per instrumenta locationum,inuestituram, si alius nostro nomine possidere fassus est,*v. Schneideuinum in §.retinendæ.Instit.de interdict.*

l quia missus in possessionem ex primo decreto comparatur gestori bonorum, *l. 14.in fi.supra de rebus author.* is autem fructus non lucratur.

m nota de arbitro dotis recuperandæ, de quo,*l.1.supra de pactis dotalibus & Tertul. 2. ad vxorem.* sustinens earum dotes quò obiectione (sic enim puto legendum) nominis,mercedem silentij faciam:apud arbitrum spiculatorémque litigaturi.

n Fructus prætorij pignoris extenuant debitum.primò,accessorium: deinde,principale,*adde l.1.ꝫ.eo.*

o Naturalis solutio numeratione perficitur,*adde l.4.§ 7.supra de re iudic.*

p *l.56.ꝫ.eod.* Quod creditori,*l.4.l.12.C.eod.* vel eius administratori,*l.13.ꝫ.de lega.1.* vel alteri cuius iussu & ratihabitione,solutum est,debitorem liberat.

Soluta pecunia quomodo accipitur,& de verbo satisfactionis.

49. *Marcianus* lib.singulari ad Hypotecariam formulam.

SOlutam pecuniam intelligitur vtique naturaliter[o], si numerata sit creditori.Sed & si[p] iussu eius alij soluitur, vel creditori eius,vel futuro debitori, vel etiam ei,cui donaturus erat:absolui debet. Ratam[q]quoque solutionem si creditor habuerit,idem erit. Tutori quoque si soluta sit pecunia,vel curatori,vel procuratori[r],vel cuilibet successori,vel seruo actori[s].proficiet ei solutio. Quòd si acceptum latum sit,quòd stipulationis nomine[t] hypotheca erat obligata, vel sine[u] stipulatione accepta fit:solutionis quidem verbum non[x]proficiet[y],sed satisdationis sufficit[z].

De ære soluto pro auro.

50. *Paulus* lib.10.ad Sabinum.

SI cùm aurum tibi promisissem,ignoranti,quasi aurum, æs soluerim:non[a]liberabor. sed nec repetam hoc quasi indebitum solutum, quod sciens[b] feci.petentem tamen te aurum,exceptione[c] summouebo[d],si[e] non reddas æs, quod accepisti.

De dispensatore.

51. *Idem* libro 9.ad Edictum.

DIspensatori[f],qui ignorante debitore remotus[g] est ab actu,rectè soluitur.ex voluntate enim domini ei soluitur:quam si nescit mutatam,qui soluit,liberatur.

De satisfactione.

52. *Vlpianus* libro 14.ad Edictum.

SAtisfactio[h]pro[i]solutione est[k].

De soluente pro alio.

53. *Gaius* lib.5.ad Edictum Prouinciale.

SOluere pro ignorante[l]& inuito cuique licet: cùm sit iure ciuili constitutum licere etiam ignorantis inuitíque meliorem conditionem facere.

Verbum solutionis quomodo accipitur.

54. *Paulus* lib.56.ad Edictum.

SOlutionis verbum pertinet[m]ad[n]omnem liberationem quoquo modo factam:magísque ad substantiam obligationis refertur,quàm ad nummorum solutionem.

De numerante,vt recipiat.

55. *Vlpianus* lib.61.ad Edictum.

QVi sic soluit,vt[o] reciperet[p], non liberatur.quemadmodum non[q] alienantur nummi, qui sic dantur,vt recipiantur.

De mandato.

56. *Paulus* lib.62.ad Edictum.

QVi mandat[r]solui,ipse videtur soluere.

De re. 1. *Vel persona adiecta solutioni.*

57. *Vlpianus* libro 71.ad Edictum.

SI quis stipulatus fuerit decem in melle : solui quidem mel potest,antequam ex stipulatu agatur:sed,si semel[s] actum sit, & petita decem fuerint, ampliùs mel solui non potest.

1 ¶Item si mihi aut Titio stipulatus fuero dari, deinde petam:ampliùs Titio solui non potest: quamuis[t] ante litem contestatam posset.

De negotiorum gestore.

58. *Idem* libro octuagesimo ad Edictum.

SI quis offerenti[u] se negotiis alienis, bona fide soluerit : quando liberetur? & ait Iulianus, quum dominus ratum[x] habuerit, tunc liberari. idem ait, antequam dominus haberet ratum, an condici ex ea causa possit? & ait, interesse, qua mente solutio facta esset: vtrùm vt statim debitor liberetur, an verò cùm dominus ratum

q *l.58.ꝫ.eod.*

r *l.34.§.3.ꝫ.eo.*

s *l.19.C eod.*

t id est per modum stipulationis.

u *l.17.§.2.supra de pact.*

x Atqui acceptilatio nihil aliud est quàm solutio,*l.7.ꝫ. de liberatione legat.*

y sensus est, A cōtractui qui re perficitur (putà pignoris) acceptilatione, aut nudo pacto plenè non liberamur. obligatio quidē dissoluta est, sed tamen semper verū est pignorū dationem intercessisse, *adde l.17.§.2. ꝫ.de pactis.*

z Imò non sufficit, *l.6.in fin.ꝫ. quib.mod.pignus vel hypotheca cōtrahitur.* Qui liberatur per acceptilationē,nō dicitur liberari per solutionem, sed per satisfactionē. solutio fit nummis : satisfactio alijs etiam modis.

a *l.22.ꝫ.de verb. obligat.*

b *l.21. §. 1. ꝫ.de inoffic.*

c Præsumitur nemo donare,*l. 24. §. 1. supra de pignorat. action.*

d hinc collige, Soluentē sciēter indebitū, respectu debiti,nō intelligi donare: qa alia cōiectura excludit cōiecturā tacitę donationis.

e Vincētius Linēsis, *aduersus prophanas nouationes.* Aurū accepisti,aurū redde:nolo mihi pro alijs alia subiicias: nolo pro auro aut impudēter plumbū aut fraudulēter æramēta supponas, nolo auri speciem sed naturam planè.

f *l.62.ꝫ.eo.v.quæ scripsi ad l.1.C.si aduersus fiscum.*

g *l.38.§.3.ꝫ.eo.*

h i. datio fideiussoris,vel aliorū pignorū, *v.l. 3.§.3.ꝫ.de pign.l. 4.§.3.ꝫ.de re iud.*

i *l.13.§.4.ꝫ.de pignor.l.6.§.1.ꝫ. quib.mod.pign.*

k Quid ita? fit volenti satisfactio:ideòque vt solutione facta, creditori,ita satisfactione liberatur debitor. ea parte cōparari potest satisfactio solutioni. vtraq; enim eundem effectum præstat : nempe liberationem. l *l.23.supra eod.* m *sub.*impropriè. n *l.4.§.3.supra de re iudicata: l.47.l. 176.ꝫ. de verbor. signif.* o Quoties numerationis nullus effectus remanet penes accipientem creditorem,reus non dicitur liberatus. p recuperet, *vulgat.Haloand.* q Imò, alienantur,*l.33.§.1.supra de donationibus.* r *l.9.ꝫ.e. l.64.l.66.ꝫ.eod.l.5.l.17.Cod.eod.l.180.ꝫ.de regulis iuris: Instit.quibus mod.tollit.obligat.*

s *l.16.ꝫ.de duobus reis.* t Litis contestatione stipulator & sibi, petendi, ꝫ. *eod.* & debitori,soluendi,tollit electionem.

u *l.34.§.4.supra eod.*

x Ratihabitione domini conualescit solutio facta eius gestori,*d.§.4.& l.13.l.34.§. 6.l.49.supra eod.l.21.ꝫ.de negotiis:l.14.ꝫ.de condict.causa data.*

h Solutum gestori negotiorum ei condici potest, si dominus nullo modo ratam habeat solutionem.
b id est, numeratum est. c & ita duobus.
d Nam si dominus procuratoris negotium ratum non habeat, posterior solutio erit inualida, eóque nomine datum condicetur. aliàs, prior erit inualida, eritque condictioni locus.

habuisset: priore[a] casu confestim posse condici procuratori: & tunc demum extingui condictionem, cùm dominus ratum habuisset. posteriore tunc demum nasci condictionem, cùm dominus ratum non habuisset.

1 ¶Si creditor, cuius ignorantis procuratori solutum est, adrogandum se dederit: siue ratum habuit pater,[e] rata solutio est:[f] siue non habuit, repetere debitor potest.

2 ¶Et si duo rei stipulandi sunt, quorum alterius absentis procuratori datum[b], antequam is ratum haberet, interim alteri[c] solutum est: in pendenti est posterior solutio, ac prior: quippe incertum est, debitum, an indebitum exegerit[d].

De adiecto solutioni.

59. *Paulus*[e] lib. 2. ad Plautium.[g]

SI ita stipulatus sim, *Mihi aut Titio dare spondes?* & debitor cõstituerit, se mihi soluturum: quamuis mihi competat de constitutã actione, potest[c] adhuc adiecto soluere. Et si a filiofamilias, mihi aut[f] Titio stipulatus sim: patrem posse Titio soluere, quod in peculio est: scilicet si suo, non filij nomine soluere velit. Dum enim adiecto soluitur, mihi[g] solui videtur. Et ideo si indebitum[h] adiecto solutum sit: stipulatori posse condici, Iulianus putat. vt nihil intersit, iubeam[k] te Titio soluere, an ab initio stipulatio ita[l] concepta sit.

De vsucapione.

60. *Idem*[e] lib. 4. ad Plautium.[e]

IS, qui alienum hominem in solutum dedit, vsucapto[k] homine liberatur.

Si res ad creditorem peruenerit.

61. *Idem*[e] libro 5. ad Plautium.[u]

IN perpetuum[e] quotiès id, quod tibi debeam, ad te peruenit[l], & tibi nihil absit, nec quod solutum est, repeti possit: comperit liberatio.

De dispensatore. 1. Et de negotiorum gestore.

62. *Idem*[e] lib. 8. ad Plautium.[e]

DIspensatorem[m] meum testamento liberum esse iussi, & peculium ei legaui. is post mortem meam à debitore[n] pecunias exegit. an heres meus retinere[o] ex peculio eius, quod exegit, possit, quæritur. & si quidem post aditam hereditatem exegerit pecuniam: dubitari non debet quin de peculio eo nomine retineri nihil debeat, quà[p] liber factus incipit debere, si liberantur solutione debitores. cùm verò ante aditam hereditatem, pecuniam accepit dispensator: si quidem liberantur debitores ipsa solutione: non est dubium, quin de peculio id retinendum sit: quia incipit debere hic[q] heredi quasi negotiorum gestorum, vel mandati actione. si verò non liberantur[r]: illa quæstio est, cùm negotium meum gerens, à debitoribus meis acceperis, deinde ego ratum non habuero, & mox[s] agere velim negotiorum gestorum actione, an vtiliter agam, si caueam te indemnem futurum. quod quidem ego non puto: nam sublata[t] est negotiorum gestorum actio, eo quòd ratum non habui, & per hoc debitor mihi constituitur.

De seruo fructuario.

63. *Idem*[e] lib. 9. ad Plautium.[e]

SI debitor sit serui fructuarius, potest is seruus per acceptilationem[u] liberare eum. videbitur enim ex re eius adquirere. idem in pacto[x] dicemus.

Si creditori creditoris soluatur.

64. *Idem*[e] lib. 14. ad Plautium.[e]

CVm iussu[y] meo id, quod mihi debes, soluis creditori meo: & tu à me, & ego à creditore meo liberor.

De dote.

65. *Pomponius*[e] lib. 1. ex Plautio.[e]

SI filia furiosi à viro diuerterit: dictum est, vel adgnato[a] curatore[a] voluntate filiæ, vel filiæ consentiente[b] adgnato solui dotem.

e Imò, non potest. quia tenebitur ei qui constituit, *l. 18. in fi. ff. de pecunia constituta.*
f *l. 10. ff. eod.*
g Qui adiecto soluit, principali soluere videtur.
h Adiectus ad solutionem quę de iure fieri nõ debet, videtur adiectus ad indebitum recipiendũ, *l. 34. ff. e.*
i i. mihi aut Titio.
k Præscriptio successoris, auctori liberationem inducit, *v. l. 54. supra de euictione.*
l ex causa lucratiua sc. *adde l. 63. §. 6. ff. de ver. obligat. l. 31. ff. de reg. iur. l. 23. §. penult. ff. de condict. indeb.*
m *l. 51. ff. eod. v. quæ scripsi in l. 1. in fi. C. si aduersus fiscum.* qui erat procurator generalis, quiq; vi pcurationis post mortem domini exegit quasdã species vel summas. Cæterùm, dispensator est seruus quem dominus præposuit Kalẽdario, i. credendis & exigendis pecuniis, *v. l. 4. ff. de rebus creditis. & Cuiacius 8. ad Afric. fol. 130.*
n meis scilicet, non peculiarib.
o quia peculiũ dicitur, deducto eo, quod domino debetur.
p quia, *vul. Ha.*
q hoc, *vul. Hal.*
r qui sciuerũt dominum mortuum.
s pœnitẽtia ductus scilicet.
t Qui ratã non habet negotiorũ gestionem, is negotiorum gestionis actioni renũtiare intelligitur. hinc colligit Bartolus, Reprobatum semel postea non posse reprobari ad actionem cõsequendam. & Baldus, Actiones quarũ principium est destructum & impeditũ, nunquã postea deduci in esse.
u Seruus fructuarius liberare fructuarium dominũ potest, *l. 11. ff. de acceptilationibus l. 24. l. 25. ff. de vsufruct.*
x *l. 33. supra de pactis.*
y *vide l. 56. supra eodem.*

z hinc colligere possis, furiosos in tutela suorum adgnatorum fuisse, *adde l. 13. ff. de manumissionibus.*
a curatori, *vulgat. Haloander.*
b Si ille qui debet consentire est furiosus, consensus pertinet ad eius curatorem.

c ¶Debitor soluens creditori pupilli iussu eius, liberatur à pupillo: si debitor non fuit qui soluit, pupillum sibi obligat, vtpote debito liberatum.
d *l. 10. ff. de institor. l. 1. §. 4. 5. ff. de peculio l. 5. in fin. ff. de in rem verso l. 1. §. 15. ff. depositi l. 29. §. 2. in fin. ff. de pignor.*
e Eadem res sæpius in solutum dari potest, *l. 66. §. 1. supra de legat. 1.*

De pupillo.

66. *Idem*[e] lib. 6. ex Plautio.[e]

SI[c] pupilli debitor, iubente eo sine tutoris auctoritate, pecuniam creditori eius numerauit: pupillum quidem à creditore liberat, sed ipse manet obligatus, sed exceptione se tueri potest. Si autem debitor pupilli non fuerat: nec pupillo condicere potest, qui sine tutoris auctoritate non obligatur: nec creditori, cum quo alterius iussu contraxit: sed pupillus, in quantum[d] locupletior factus est, vtpote debito liberatus, vtili actione tenebitur.

De eadem parte sæpius soluta.

67. *Marcellus*[e] lib. 13. Digestorum.[e]

SI quis duos homines promiserit, & Stichum soluerit, poterit, eiusdem[e] Stichi dominium postea consecutus, dando liberari. In nummis minor, vel propè nulla dubitatio est. nam & apud Alfenum Seruius eum, qui minùs à debitore suo accipere[f], & liberare eum vellet, respondit, posse, sæpiùs aliquos nummos accipiendo ab eo, eique retrò dando, ac rursus accipiendo, id efficere. veluti si centum debitorem, decem[g] acceptis, liberare creditor velit, vt, cùm decem acceperit, eadem ei retrò reddat, mox ab eo accipiat, ac nouissimè retineat. etsi in dubitationem à quibusdam hoc malè deducatur, quod non possit videri is, qui ita accepit, vt ei, à quo accepit, retrò reddat, soluisse potiùs, quàm decessisse[h].

De pupillo & furioso.

68. *Idem*[e] lib. 16. Digestorum.[e]

SEruus decem[i] dare iussus pupillo, & liber esse, si heres sit pupillus, siue tantum conditio in eum collata sit, an, absente quoque tutore, pupillo dando, libertatem consequatur? moueris comparatione conditionis, quæ constitit in facto, veluti *si pupillo seruierit*, quæ potest impleri citra interuentum quoq; tutoris. & quid, (inquis) si curatorem habeat, & si furioso dare iussus sit? an curatori dando liberetur? & finge alicui fundum legatum, si dedisset pupillo[k], furioso ve. & sciendum est, in omnibus istis casibus tutori[l] quidem vel curatori vtiliter dependi. ipsis autem, id est furioso, vel pupillo, non[m] rectè persolui, ne datio ex illorum imbecillitate pereat. nec enim hoc egit testator, vt, quoquo modo esset datum, expleta videretur conditio.

De noxæ deditione.

69. *Celsus*[e] lib. 24. Digestorum.[e]

SI hominem, in[n] quo vsusfructus alienus est, vel qui erat pignori[o] Titio obligatus, noxæ[p] dedisti, poterit is, cui condemnatus est, tecum agere iudicati.[q] nec exspectabimus, vt creditor euincat. sed si vsusfructus interierit, vel dissoluta fuerit pignoris obligatio, existimo processuram liberationem.

De eo quod certa die promissum est.

70. *Idem*[e] lib. 26. Digestorum.[e]

QVod certa[r] die promissum est, vel statim[s] dari potest. totum enim medium tempus ad soluendum promissori liberum relinqui intelligitur.

De adiecto solutioni. 1. De procuratore.

71. *Idem*[e] lib. 27. Digestorum.[e]

CVm decem mihi aut Titio dari stipulatus, quinque[t] accipiam[u]: reliquum promissor rectè Titio dabit.

1 ¶Si fideiussor procuratori creditoris soluit, & creditor post[x] tempus, quo liberari fideiussor poterit[y], ratum habuit: tamen, quia fideiussor, cùm[z] adhuc ex causa fideiussionis teneretur, soluit, nec repetere potest, nec minùs agere aduersus reum[a] mandati potest, quàm si tum præsenti dedisset.

2 ¶Item si ignorans creditor procuratori suo solutum, seruo debitoris, filiòve acceptum[b] fecerit, postea autem rescierit, & ratum[c] habuerit: confirmetur[d] solutio: & quod acceptum latum sit, nullius momenti est. & contrà si ratum non habuerit: quod acceptum fecerit, confirmatur.

3 ¶Sed si ignorans solutum, litem contestatus est: si pendente iudicio ratum habuit, absolui oportet illum, cum quo actum est: si ratum non habuit, condemnari[e].

f acceperit, *vulgat.* acciperet. *Hal.*
g Qui non habet nisi decem, potest solutione iterata sæpius liberari in centum, *Bald.*
h dedisse, *vulgat. Hal.* accepisse, *Russardus* decidisse, *Contius.* Vulgata est rectior, cuius is est sensus, Qui quid ita accepit à debitore, vt ei retrò redderet, non tam eum liberasse, quàm ei donasse intelligitur. Si ita est, tali numeratione solutionem induci non dicemus. atque ea est ratio dubitandi in hac lege.
i *l. 34. ff. de statuliberis.*
k *l. 95. §. 17. ff. eodem.*
l *adde l. 22. ff. de manumiss. testa.*
m *l. 11. ff. eod.*
n *l. 4. in fi. ff. de re indic.*
o *l. 10. ff. eod.*
p *l. 27. ff. de noxalib.*
q Imò de dolo, *l. 9. §. 4. 5. de dolo:* solue, ibi agitur iudicati nomine doli *Acc.*
r *l. 38. §. 16. ff. de verbor. oblig.*
s *l. 137. §. 2. ff. de verb. oblig.*
t Partis acceptatio non impedit quominùs residuum adiecto solui possit.
u accipio.
x *adde legem vltimam. ff. ratam rem.* quæ quidẽ loquitur de trãsactione à procuratore (non ab ipso domino *vt hic*) ei qui tẽpore liberatus est, facta.
y potuit. In fideiussoris soluentis persona spectatur tempus solutionis factæ non ratihabitæ.
z vt quis fideiussionis nomine tenetur, ita rectè potest soluere.
a Fideiussori soluenti aduersus debitorem mandati competit actio.
b Si acceptilatio post solutionem factam, ignoranter interponitur, & ratihabitionem solutionis antecedit, ratihabitio spectabitur non acceptilatio.
c Ratihabitione confirmare possumus solutionem factam procuratori.
d confirmatur, *vulgat. Hal.*
e Ei qui soluit bis moueri non debet. Si ignoranter lis mota sit, ante sententiam ratum habens solutionis actum, expensas non præstabit: si ratum non habuit, præstabit: cùm temerè aduersarium iam liberatum in ius vocauerit, *l. 79. ff. de iudiciis.*

De mora. 4. *Differentia inter obligationem generis, & alternatam.* 5. *De eo qui hominem debet.*

72. *Marcellus* lib. 20. Digestorum.

QVi decem debet, si ea obtulerit [a] creditori, & ille sine iusta causa ea accipere recusauit, deinde debitor ea sine sua culpa perdiderit [b], doli mali exceptione [c] potest se tueri, quanquàm aliquando interpellatus, non soluerit. etenim non est æquum, teneri pecunia amissa: quia non teneretur, si creditor accipere voluisset. quare pro soluto id [d], in quo creditor accipiendo moram fecit, oportet esse. Et sanè si seruus erat in dote, eúmque obtulit maritus, & is seruus decessit, aut nummos obtulit, eósque non accipiente muliere perdiderit: ipso iure desinet teneri.

1 ¶ Cùm Stichum mihi deberes, & in soluendo moram fecisses, sub conditione eum promisisti. pendente ea, Stichus decessit. videamus, an, quia nouari prior obligatio non potest, petitio serui competat ea, quæ competeret, si non intercessisset stipulatio. sed in promptum [e] contradictio est, debitorem, cùm stipulanti creditori sub conditione promisit, non [f] videri in solutione hominis cessasse. nam verum est, eum, qui interpellatus dare noluit, offerentem [g] postea periculo liberari.

2 ¶ Sed quid, si ignorante debitore ab alio creditor eum stipulatus est? hîc quoque existimandus est periculo debitor liberatus: quemadmodum si, quodlibet [h] nomine eius seruum offerente, stipulator accipere noluisset.

3 ¶ Idem responsum est, si quis, cùm subreptus sibi seruus esset, sub conditione stipulatus fuerit, quicquid fu rem dare facere oportet. nam & fur condictione [i] liberatur, si dominus oblatum sibi accipere noluit. Si tamen, cùm in prouincia fortè seruus esset, intercesserit stipulatio: & finge, priùs quàm facultatem eius nancisceretur fur, vel promissor, decessisse seruum: non [k] poterit rationi, quam suprà reddidimus, locus esse. non enim obtulisse eum propter absentiam intelligi potest.

4 ¶ Stichum [l] aut Pamphilum stipulatus sum, cùm [m] esset meus Pamphilus. nec si meus esse desierit, liberabitur promissor Pamphilum dando. neutrum enim videtur in Pamphilo homine constitisse, nec obligatio, nec solutio. Sed ei, qui hominem dari stipulatus est, vnum [n] etiam ex his, qui tunc stipulatori seruierant, dando promissor liberatur. vi [o] quidem ipsa & hîc ex his dari stipulatus est, qui eius non erat. fingamus ita stipulatum, *Hominem ex his, quos Sempronius reliquit* [p], *dare spondes?* cùm tres Sempronius reliquisset: eorúmque aliquem stipulatoris fuisse. num mortuis duobus, qui alterius erant, supererit vlla obligatio, videamus. & magis est, deficere stipulationem: nisi ante mortem duorum desierit esse reliquus seruus stipulatoris.

5 ¶ Qui hominem debebat: Stichum, cui [q] libertas ex causa fideicommissi præstanda est, soluit. non videtur liberatus [r]. nam vel minùs hic seruum dedit, quàm ille qui seruum nondum noxa solutum. Num ergo & si bispellionem [s], aut aliàs turpem dederit hominem, idem sit? & sanè datum negare non possumus. Sed differt hæc species à prioribus. habet enim seruum, qui ei auferri non possit.

6 ¶ Promissor serui eum debet hominem soluere, quem [t], si velit stipulator, possit ad libertatem perducere.

De venditione pignoris.

73. *Idem* lib. 31. Digestorum.

OB triginta nummos pecuniæ creditæ fideiussorem in viginti dedi [u], & pignus in decem. ex venditione autem pignoris creditor decem consecutus est. vtrùm ex vniuersitate id decedit, (vt quidam putant) si in soluendis decem nihil debitor dixisset: an (sicut ego puto) in totis decem fideiussori contingit liberatio? quia, hoc dicendo, potuit hoc efficere debitor, vt, vbi non dixit, id potius soluturum existimetur, quod satisdatò debeatur? magis tamen existimo licuisse [x] creditori, in id, quod solus debebat reus, acceptò referre.

a opportuno tamen loco & tempore, etiam nudè, & citra consignationem, cuius meminit lex *19. Cod. de vsuris.*
b *l. 9. in fin. l. 30. l. 39. s. eod. l. 6. s. de doli mali.*
c Is est effectus obligationis nudæ, legitimè tamen factæ, vt offerens liberetur exceptione. *l. 84. §. 3. s. de legat. 1. l. 73. §. vlt. s. de verb. oblig.* quin & ipso iure ex Sabini sententia j. *eod.* & continuò. *l. 105. in fin. s. de verb. oblig.* Plures effectus *v. apud Cuiacium 8. ad Afr. fol. 207.*
d Liberat igitur oblatio sortis in totum, vel eam partem, pro qua parte facta f erit.
e in promptu. *vulgat. Hal.*
f *l. 14. s. de nouationibus.* Imò videtur cessare, cùm obligetur. *l. 56. in fin. sup. de verb. oblig. l. 31. s. de nouationib.*
g offerre solutionem, etiamsi eam interpellati negauimus, possumus.
h Quilibet moram debitoris purgare potest.
i *l. 17. s. de condict. furt.*
k Imò, poterit esse locus. *v. l. 29. in f. s. de verb. oblig.*
l *vide Cuiac. in hunc lo um 14. obs. 20.*
m *v. l. 16. s. de verb. oblig.*
n num etiam. *Cuiac. 14 obs. 20.* quod non probatur ab Antonio Fabro *2. Coniecturar. 15.*
o i. tacito intellectu, etiam si hoc non expresserit. *Cuiac. ibid.*
p relinquit. *Conan.*
q *v. l. 63. sup. de cond. indeb.*
r liberatus. similique modo si soluerit seruum qui noxa solutus non est, nõ liberabitur. item qui hominem noxæ deditum soluit nõ liberabitur. nã vel minus, &c. *vulgat. Hal.*
s Vespertilionem. *vulgat.* eadem vox in eadẽ vulgata repetitur in lege *31. s. de euiction.* Haloander hîc legit, Vespillonem, Florentina in lege *31. s. de euictionib.* habet Vispillioné. *& l. 7. s. ad Trebell.* Lex vltima *in fi. j. de iure immunitatis.* meminit pollionis, vt & vulgata & Florentina habet. vel, vt Haloander legit, pellionũ: quorum vile officium videtur. Itaque Vispellio quibusdam videtur idem significare quod bis turpem & abiectum. Vespilionem Festus esse ait eum qui funerandis corporibus officium præstat. Fulgentius verò, vespillonem, vel vispillonem, baiulum interpretatur. Mnaseas in Cecrope. Apollo à vispillonibus ad sepulturam elatus. Significat etiam cadauerum nudatorem. Hinc Antidamus Heracleopolites *in historia Alexandri.* Plusquam trecentos cadauerum vespillones reperies crucibus affixos. Notandæ sunt igitur variæ illæ voces, Pollio, Pellio, Bispellio, Vispellio, Vespilio. Vespillo, vel, vt quidam legunt *apud Festum.* Vespilo, Vispillo, Vespertillio. Dissimulare hîc non possum quòd didici ex Iosephi Scaligeri castigationibus in Catullum ad illa verba, A semiraso tunderetur vstore. Vespillonem Græcis νεκροφάγον dici. Id genus hominum seruilis & abiectissimæ conditionis fuisse Horatius ostendit. Huc priùs angustis eiecta cadauera cellis, Conseruus vili portanda locabat in arca. Dignoscebantur vespillones capite semiraso. Artemidorus. Apuleius frontem literati & capillos semirasi, & pedes annulati, id est, cathenati & stigmatiæ. Tertullianus *libro de Pallio*, Vespillo, leno, lanista tecum vestiuntur.
t *adde l. 40. §. 1. s. de legat. 1.*
u Pro eodem debito, pro parte potest dari pignus, pro parte fideiussor.
x Pecunia redacta ex pignore vendito, conuertitur in causam quam eligit creditor. *vide l. 101. in fin. j. eod.*

De pœna.

74. *Modestinus* lib. 3. Regularum.

ID, quod pœnæ [y] nomine à debitore exactum est, lucro debet [z] cedere creditoris.

De acceptilatione & confusione.

75. *Idem* lib. 8. Regularum.

SIcut acceptilatio in eum [a] diem præcedentes peremit actiones, ita & confusio. nam si debitor heres creditori extiterit, confusio [b] hereditatis peremit petitionis actionem.

De actionum cessione.

76. *Idem* lib. 6. Responsorum.

MOdestinus respondit: si post solutum sine vllo pacto omne, quod ex causa tutelæ debeatur, actiones post aliquot interuallum cessæ [c] sint: nihil ea cessione actum, cum [d] nulla actio superfuerit. quòd si ante solutionem hoc factum est, vel cùm [e] conuenisset, vt mandarentur [f] actiones, tunc solutio facta esset, mandatum subsecutum est: saluas esse mandatas actiones: cum nouissimo quoque casu pretium [g] magis mandatarum actionum solutum, quàm actio, quæ fuit, perempta videatur.

De operis libertorum.

77. *Idem* lib. 7. Pandectarum.

IN liberto antiquior [h] contractus operarum esse non potest, sine [i] quo libertas ei data non esset.

De nummis alienis solutis.

78. *Iauolenus* libro vndecimo ex Cassio.

SI alieni [k] nummi, inscio, vel inuito domino, soluti sunt: manent eius, cuius fuerunt. si mixti [l] essent, ita vt discerni non possent: eius [m] fieri, qui accepit, in libris Gaij scriptum est: ita vt actio domino cum eo, qui dedisset, furti [n] competeret.

Si res debita in conspectu creditoris ponatur.

79. *Idem* lib. 10. Epistolarum.

PEcuniam, quam mihi debes, aut aliam rem, si in conspectu [o] meo ponere te iubeam [p]: efficitur, vt & tu statim libereris, & mea esse incipiat. nam tum, quòd à nullo corporaliter eius rei possessio detineretur, adquisita mihi, & quodammodo manu [q] longa tradita existimanda est.

Quibus modis soluitur obligatio.

80. *Pomponius* libro quarto ad Quintum Mucium.

PRout [r] quidque contractum est, ita & solui debet [s]. Vt: cùm re [t] contraxerimus, re [u] solui debet: veluti cùm mutuum dedimus, vt retrò pecuniæ tantundem solui debeat. Et cùm verbis aliquid contraximus: vel re, vel verbis obligatio solui debeat. verbis, veluti cùm acceptum promissori fit: re, veluti cùm soluit, quod promisit. Æquè cùm emptio, vel venditio, vel locatio [x] contracta est: quoniam consensu nudo contrahi potest: etiam dissensu [y] contrario dissolui potest.

De herede adiecti. 1. *De pluribus heredibus depositorijs.*

81. *Idem* libro sexto ad Quintum Mucium.

SI stipulatus sim mihi aut Titio dari, si Titius decesserit, heredi [z] eius soluere non [a] poteris.

1 ¶ Si lancem deposuerit apud me Titius, & pluribus heredibus relictis decesserit: si pars [b] heredum me interpellet, optimum quidem esse, si prætor aditus iussisset [c] me parti heredum eam lancem tradere. quo casu depositi me reliquis coheredibus non teneri. sed etsi sine prætore sine dolo malo hoc fecero, liberabor. aut, quod verius est, non incidam in obligationem. optimum [d] autem est, id per magistratum facere.

y *l. 22. s. de pignorat.*
z Imò, non debet lucro cedere: sed in sortẽ ei imputari. *l. 42. in fin. sup. pro socio.*
a In acceptilatione & liberatione semper intelligũtur hęc verba, *vsque in præsentem diem.*
b *l. 95. §. 2. j. eod.*
c *v. l. 17. s. de fideiussorib.*
d *l. 1. C. de contrar. iud. tutel.*
e *d. l. 1. l. 11. C. de fideiuss.*
f Mandare & cedere idem.
g *l. 5. §. 2. in fin. s. quib. mod. pign. l. 21. in fin. sup. de tutel. & rationib. l. 36. supr. de fideiussorib.*
h Nulla antiquior est obligatio in liberto, quam primo instanti seu momento libertatis. *l. 3. C. an seruus ex suo facto.* Tum enim incipit obligari posse domino. Quid si quid eo tempore promiserit, & post libertatem pecuniam domino indistinctè soluerit? In antiquum contractum id soluenti imputabit dominus, hoc est in operarũ contractum. *Alberic.*
i *v. l. 1. Cod. de operis libert.*
k *adde l. 47. §. 1. s. mandati.*
l *v. l. 30. in fin. s. de vsurpationib.*
m Immixtio habet vim consumptionis: consumptio, vim solutionis.
n quia inuito domino contrectati sunt nummi.
o *l. 1. §. 21. sup. de adquir. posses.*
p *l. 39. supr. eod. l. 18. §. 2. s. de adquir. posses.*
q i. adhibito circuitu, cui contrarium, manu breui. *l. 43. §. 1. s. de iure dotium.* i. vitato circuitu. Porrò, *longæ manus* vocabulo, intellige oculos & affectum. is est animæ & voluntatis effectus. Est autem id genus loquẽdi metaphoricon. dixi ad §. 21. *constitutione de confirmatione Digestorum.*
r *l. 35. l. 100. l. 153. j. de reg. iur. cap. 1. extra de reg. iur.*
s non poterit igitur testibus probari debitum, si solutio non potest probari nisi per instrumentum. Ita, si coram septem testibus, ex statuti formula, testamentum factum est, coràm totidem testibus mutandum erit. *vide Decium ad l. 135. j. de regul. iur. §. vlt. Inst. quib. mod. tollitur obligatio.*
t putà credendo.
u *l. 49. sup. eod. l. 95 §. 4. sup. eod.*
x *§. vlt. Inst. quib. mod. tollitur obligatio.*
y *l. 95. j. eod. l. 58. sup. de pactis. l. 3. sup. de rescindenda. l. 35. j. de reg. iur. §. vlt. Inst. quib. mod. tollit. l. 2. Cod. quando lic. ab empt.*
z Quid: adiecto antequam moriatur potéstne solui? potest. *l. 38. s. eod. l. 95. §. 6. j. eod.*
a Actus nudi ministerij non transeunt ad heredem. *l. 55. sup. de verb. oblig.*
b *l. 1. §. 36. sup. depositi.*
c *vide c. 24. de regulis iuris.*
d *l. 5. §. 2. sup. depositi. l. 3. Cod. de pignorib.*

a euenítque vt inter se.
b postea scilicet.
c qui eum dederat.
d quomodo vetare potest, cùm eadem pacta sit fundum extraneo reddi? Dicendum est hac in lege pactum degenerare in mandatum, ideóque ad instar mandati reuocari posse. hinc collige, Pactum de soluēdo tertio appositum ex interuallo, idem operari quod simplex mandatum. *Bald.* vel ita: Pactum factum inter creditorem & debitorem vt soluatur debiti portio, vim habet mandati, potéstque renouari, expressè vel tacitè.
e *l.106.j.eod.*
f Quod æquius & melius spectatur in iudicio rei vxoriæ. *Duar. adde l.penult. in fin. ş. soluto.*
g soluit enim id quod naturaliter debuit. *l.10. ş. de oblig. l.13. ş. de condict. indeb. l. 21. §. 2. vers. quod si hic. ş. de fideiussorib. l.32.j. de reg. iur.*
h *l.38. §.2. ş. eod.*
i Ex duobus obligatis ad idē debitum, vno conuento alter non liberatur, sed vno soluente.
k respondeo. *Hal.* Cur ita? collige ex lege *24. in fin. sup. de act. empt.*
l non minùs die quàm quantitate. Petrus Faber *1. semest. 23.* Antonius Faber *5. Coniecturar. 18.* ordinem ita inuersum ostendit. minùs enim dubitatur de quātitate, quàm die. Solidum nō soluit, si quid quātitati desit: aut si quantitas quidem ipsa soluitur, non tamē ad diem soluta sit.
m *vide l.32.j. de verb. signif.*
n Minus soluit, qui moram in soluendo cōmittit. *l.47. ş. de legat. 1. l.12. in fi. j. de verb. signific.* hinc illud Theodori Hermopolitis τὸ βραδέως τὸ μὴ παντελῶς τὸ μηδὲν ὅλως. de quo etiam antea diximus.
o *l.13. ş. de pact. l.8. C. de transactionibus.*
p aliud est, si indebitum. *l.6. ş. de condict. indeb.*
q Constitutus ad administrandum, soluere creditoribus potest.
r Vbi præcessit mādatum non requiritur ratihabitio.

De dote.

82. *Proculus*" lib. 5. Epistolarum."

SI cùm Cornelius fundum suum, nomine Seiæ, viro Seius, doti dedisset, nec de eo reddendo quicquam cauisset, fecit [a] vt inter se vir & Seia pacisceretur [b]; vt diuortio facto is fundus Cornelio [c] redderetur: non puto, diuortio facto, virum vetante [d] Seia eum fundum Cornelio "tutò" redditurum esse. sicuti si, cum pactum conuentum nullum intercessisset, diuortio facto, mulier iussit eum fundum Cornelio reddi: deinde, antequàm [e] redderetur, vetuisset: non tutò redderetur. sed si, antequàm Seia vetaret, Cornelio eum fundum reddidisset, nec causam habuisset existimandi, id inuita Seia facturum esse: nec melius [f], nec æquius esse existimarem, eum fundum Seiæ reddi.

De seruo manumisso.

83. *Pomponius*" libro quartodecimo ex Variis lectionibus,

SI tuo seruo credidero, eúmque redemero, & is manumissus mihi soluerit: non repetet [g].

De fideiussoribus serui.

84. *Proculus*" lib. 7. Epistolarum."

EGisti de peculio [h] serui nomine cum [i] domino. non esse liberatos fideiussores eius, respondit [k]: at si idem seruus ex peculio suo, permissa administratione peculij, nummos soluisset: liberatos esse fideiussores eius rectè legisti.

De solidi solutione.

85. *Callistratus*" libro primo Edicti Monitorij."

SOlidum non soluitur, non minùs [l] quantitate [m], quàm die [n].

De procuratore.

86. *Paulus*" lib. 8. ad Edictum."

HOc iure vtimur, vt litis [o] procuratori non rectè soluatur. nam & absurdum est, cui iudicati actio non datur, ei ante rem iudicatam solui posse. si tamen ad hoc datus sit, vt & solui possit: soluendo eo, liberabitur.

87. *Celsus*" lib. 20. Digestorum."

QVodlibet debitum [p] solutum à procuratore meo non repeto: quoniam cum quis procuratorem omnium rerum suarum constituit, id quoque mandare videtur [q], vt creditoribus suis pecuniam soluat. neque postea expectandum [r] est, vt ratum habeat.

De negotijs pupillæ gestis.

88. *Scæuola*" lib. 5. Digestorum."

FIliæ intestato patri heredis negotia mater gessit, & res vendendas per argentarios dedit. ídque ipsum codice conscriptum est. argentarij vniuersum redactum venditionis soluerunt. & post solutionem nouem ferè annis, quicquid agendum erat, nomine pupillę mater egit eámque marito nuptum collocauit: & res ei tradidit. quæsitum est, an puella cum argentariis aliquam actionem habeat: quando non ipsa stipulata sit pretium rerum, quæ in vēditione datæ sunt, sed mater. respondit, si de eo quæreretur, an iure ea solutione argentarij liberati essent, responderi, iure liberatos. *Claudius*: Subest enim illa ex iurisdictione pendens quæstio, an pretia rerum, quæ sciebant esse pupillæ, bona fide soluisse videantur matri [s], quæ ius administrationis [t] non habebat. ideóque, si hoc sciebant, non liberantur: scilicet si mater soluendo non sit [u].

De chirographis. 1. De procuratore exigente vltra modum. 2. Simpliciter solutum, in quam causam imputetur.

89. *Idem*" lib. 29. Digestorum."

EX pluribus [x] causis & chirographis creditor ita cauit: *Titius Mæuius dico me accepisse, & habere, & acceptò tulisse* "à" *Gaio Titio reliquum omne* [y], *ratione posita eius* [z] *pecuniæ, quam mihi Stichus Gaij Titij seruus cauerat.* quæsitum est, an ex cæteris chirographis, quæ non Stichus cauit, sed ipse debitor, integra manet actio "ex reliquis chirographis per ipsum debitorem cautis." respondit, eam solam obligationem dissolutam, ex qua solutum proponeretur.

1 ¶ Lucius Titius ex duobus chirographis, quibus quadringenta ei à Seio debebantur, altero centum, altero trecentum, scripsit Seio, vt vnius [a] chirographi centum

s Quæ bona fide vel ignoranter soluta sunt putatiuo administratori, liberant soluentem, si administrator sit soluendo. *l.55. ş. de condict. indeb.* Putatiuo administratori soluens ex suo cum illo contractu, liberatur: ex contractu verò domini, non liberatur.
t *l.4. in fin. Cod. de curat. furiosi.*
u aliàs non liberatur qui soluit. *l.31. §.6. ş. de negotijs.*

x *adde l.18. j. de acceptilationibus.*
y post rationem positam. *vulgat. Hal.*
z ergo non alterius, & sic confessio non probat, nisi id quod in eum deductum est.
a Præposito ad vnam summam recipiendam, plures aut aliæ solui non debent. Nuncius enim mandatum exequi debet non mutare.

per Mæuium & Septicium sibi mitterentur. quæro, an Seius, si Mæuio & Septicio ex trecentum quoque soluisse se dicat, liberatus sit. respondit: si nec mandauit, vt ex trecentum solueretur, nec solutum ratum habuit: non esse liberatum.

2 ¶ Lucius Titius duabus stipulationibus, vna quindecim sub vsuris maioribus [b], altera viginti sub vsuris leuioribus, Seium eadem die obligauit, ita vt viginti priùs soluerentur: id est, idibus [c] Septembribus. debitor post diem vtriusque stipulationis cedentem, soluit viginti sex: neque dictum est ab altero, pro qua stipulatione solueretur. quæro, an, quod solutum est, eam stipulationem exonerauerit, cuius dies antè cessit [d], id est, vt viginti sortis soluta videantur, & in vsuras eorum sex data. respondit, magis id accipi, ex vsu esse.

De in integrum restitutione.

90. *Idem*" libro vicesimosexto Digestorum."

FIlius, qui administrabat vt heres paterna bona, pecuniam ex his [e] Sempronio mutuam dedit, & eandem particulatim recepit. deinde se abstinuit [f], quia minor annis erat, ab ea hereditate. quæsitum est, curator bonorum patris constitutus [g] an aduersus Sempronium vtilē actionem habet. respondit, nihil proponi, cur non is, qui soluisset id, quod mutuum ita acceperat, liberatus esset [h].

De debitore præsente & inuito liberando.

91. *Labeo*" libro sexto Pithanon à Paulo Epitomatorum."

SI debitor tuus non vult à te liberari, & præsens est: non potest inuitus à te solui [i]. *Paulus*: Immo debitorē tuum etiam præsentem, etiam inuitum [k] liberare ita poteris, supponendo [l], à quo debitum nouandi causa stipuleris. quod etiam si acceptum non feceris: tamen statim, quod ad te attinet, res peribit. nam & petentem te, doli [m] mali præscriptio excludet.

De seruo debito in specie.

92. *Pomponius*" lib. 9. Epistolarum."

SI mihi alienum seruum dari promiseris, aut testamento dare iussus fueris, ísque seruus, antequam [n] per te staret, quo minùs dares, à domino manumissus sit, hæc manumissio [o] morti [p] similis sit. si autem decessisset [q], non tenearis.

1 ¶ Sed & si quis seruum, quem dari promisit, heres à domino scriptus statuliberum [r] dederit, liberatur [s].

De confusione obligationis.

93. *Scæuola*" libro singulari Quæstionum publicè tractatarum."

SI duo rei sint stipulandi, & alter alterum heredem scripsit: videndum, an confundatur obligatio. placet, non [t] confundi. quò bonum est "hoc" dicere? quòd si intendat dari sibi oportere: vel ideo dari oportet ipsi, quòd heres extitit: vel ideò, quòd proprio nomine ei deberetur. atquin magna est huius rei differentia. nam si alter ex reis pacti conuenti temporali [u] exceptione summoueri poterit: intererit, is, qui heres extitit, vtrúmne suo nomine, an hereditario experiatur: vt ita possis animaduertere, exceptioni locus sit, nécne.

1 ¶ Item si duo rei sint promittendi, & alter alterum heredem scripsit [x]: confunditur obligatio.

2 ¶ Sed "&" si reus heredem fideiussorem scripserit, (non [y]) confunditur [z] obligatio. & quasi generale quid retinendum est: vt, vbi ei obligationi, quæ sequelæ locum obtinet, principalis accedit, cōfusa sit obligatio: quotiens duę sint principales, altera alteri potiùs adiicitur ad actionem, quàm confusionem parere [a].

3 ¶ Quid ergo, si fideiussor reum heredem scripserit? confundetur [b] obligatio secundùm Sabini sententiam, licèt Proculus dissentiat.

De nummis alienis vel communibus solutis. 3. De seruo soluente.

94. *Papinianus*" libro octauo Quæstionum."

SI is, cui nummos debitor soluit alienos, nummis integris [c] pergat petere. quod sibi debeatur, nec offerat,

b ¶ *v. quæ notaui ad l.41. sup. de reb. cred.*
c Simplex solutio refertur ad causam vsurarū antiquiorem, licèt altera grauiores vsuras contineat.
d id est, vetustiorem. *l.5. l.24. ş. eod. l.97. j. eod.* & sic antiquior dicitur causa, non respectu temporis contractus, sed solutionis.
e paternis bonis & hereditariis.
f potest enim id facere. *v. Cod. si minor ab heredit. se abstin.*
g solet enim constitui, cùm primùm minor hereditate se abstinuit.
h & ita seruatur quod pupillus, antequàm abstinuit gessit. *l.6. §.1. ş. d. rebus auth. l.22. l.31. in fin. sup. de minorib.*
i absolui. *vulg. Hal.*
k *l.7. ş. de pecunia constit.*
l *l.8. in fin. ş. de nouat. l.13. §.10. j. de acceptilatione.*
m Qui mihi promittit pro alio, me mandante, tutus est contra me doli exceptione.
n *l.51. ş. de verb. oblig.*
o vt seruitus. *v. l.59. in fin. ş. de condict. & demonst.*
p Manumissio morti similis est. *l.46. j. de furtis. vide quæ notaui ad l.6. ş. qui & à quibus.*
q *v. l.33. sup. de verb. oblig.*
r *l.9. §.2. supr. de statulib.*
s Imò, non liberatur. *l.63. in fin. supr. de condict. indeb.*
t Duæ obligationes æquè principales stare inuicem possunt sine alterius corruptione. *l.5. in fin. sup. eod.*
u vt si pactum fecit de non petendo ante tempus.
x Græci ita legunt affirmatiuè. non confunditur. *vulg. Hal. Cuiac. 11. obs. 34. in fin.*
y hæc negatio in vulgata deest, & Haloandri editione. eam etiam reiicit Cuiacius ibidem.
z *l.90 §.3. j. eod. l.5. ş. eod. l.21. §.2. ş. de fideiussoribus.*
a pariat. *vulgat.* parere videatur. *Hal.*
b *l.38. in fin. supra eodem.* perimitur. *l.14. supra de fideiussoribus.* Imò durat. *l.21. §.2. ş. de fideiussoribus.*
c non consumptis. *§.2. j. eod.*

quod

a *l.13.in fin.ſupra de reb.cred.*
b ſic teſſeræ frumentariç legatum magis in quantitate, quàm in corpore conſiſtit *l.87.ſ.de legat.2.*& chirographum. *l.2.ſ.de pactis.l.18.ſ.de pignorat.l.4.-.§.5.ſ.de legat.1.l.19.ſ de legat.3.l.3.§.1.ſ.de liberat.legat.l.18 §.2.ſ.de mort cauſ.*
c *vide quæ notaui ad l.40.ſupra de condic.indeb.* Hinc colligit Hotomanus *15.Illuſtr.* Nummos non inter res corporales, ſed incorporales numerari. Aliud eſſe corpus, aliud quãtitatem, ídque multis confirmat.*l.19.§.2.l.45.in fin.ſupr.de condit. indeb. l.24.ſupr. depoſiti. l.5.ſ.de impenſis. l.34 §.3. ſ.de legat.1. l.95. in fin. ſupr.de legat.3.l.vlt.ſ.de adimendis. l.68. ad Trebell.l. 0.in princ. j. de acceptilat.* De differentia corporis & quãtitatis. vide Cuiaciũ *14. obſ. 19.*
d *l.1. ſ.de contrahenda.* i. poteſtatem ἰσοδυναμίαν pariationem, valorem iure publico ei attributum. ſi quidem nummi non ex materia: ſed ex inſtituto & publica lege æſtimãtur. ac propterea etiam ex ære & laminis. *Cæſar 5.* corio. *Sen. 5. de benef. 14.* (hinc coriacea moneta ſub Frederico 2. in vſu fuit. Pandulphus Collenucius, Antonius Florẽtinus Chron. anno 1240. additiones ad Chron. Abbatis Vrſperg. Nauclerus generatione 42.) quin ex panno & lino fit vt apud Ranos *Helmoldus c. 395. Chronic. vide Hotom. 15. Illuſtr.*
e *l.13. l.17. l.19. in fin.ſup.de reb.cred.l.41.ſupr.de iur.dot.l.59. §.2. ſup.de fideiuſſor.* Cõſumpti ſunt, qui domino perierunt, quorũ nomine nulla domino actio, petitio, aut perſecutio eſt. Conſumptio mala fide non conciliat mutuum: tũc enim nummi pro integris habentur. *l.11.§.vlt.ſ.de reb.cred.* bona fide facta, conciliat mutuum, quod non conciliauit numeratio. Ratio? vel ideo quòd qui meam pecuniam alteri numerat, mihi dominium non tollit: ideóque vindicatio nummorum mihi adhuc ſupereſt: vbi verò mei nummi conſumpti ſunt, vt nuſquam appareant, res amplius mea non eſt, ſed alterius. Quod cùm euenit, ex meo tuum fit: ita mutuum conciliatur. eáque eſt ratio ob quam creditis vel ſolutis nummis alienis, non aliter mutui obligatio vel liberatio contingit, quàm ſi nummi conſumpti ſunt. *v. Cuiac. 13.obſ.28.*

quod accepit: exceptione doli ſummouebitur.

1 ¶ Sin autem communes [a] nummos credam, aut ſoluam: confeſtim pro parte mea naſcetur & actio, & liberatio: ſiue in ſingulis nummis communionem pro indiuiſo quis eſſe intelligat: ſiue in pecunia [b] non [c] corpora cogitet, ſed quantitatem [d].

2 ¶ Sed & ſi fideiuſſor alienos nummos in cauſam fideiuſſionis dedit conſumptis [e] his, mandati agere poteſt. & ideo ſi eam pecuniam ſoluat, quam ſubripuerat: mandati aget, poſtquam furti, vel ex cauſa condictionis præſtiterit.

3 ¶ Fauius Ianuarius Papiniano ſalutem. Cùm Titius Gaio Seio deberet ex cauſa fideicommiſſi certam quantitatem, & [f] tantundem eidem ex alia cauſa, quæ peti quidem non [g] poterat, ex ſolutione autem petitionem non præſtat [h]: Titij ſeruus actor abſente domino ſoluit eam ſummam, quæ efficeret ad quantitatem vnius debiti. cautúmque eſt ei, ſolutum ex vniuerſo [i] credito. quæro, id, quod ſolutum eſt, in quam [k] cauſam acceptum videtur. reſpondi: Si quidem Titio Seius ita cauiſſet, vt ſibi ſolutum ea vniuerſo credito ſignificaret, crediti appellatio ſolam fideicommiſſi [l] pecuniam demonſtrare videtur [m]: non eam, quæ petitionem quidem non habet, ſolutione autem facta repeti pecunia non poteſt. cùm verò ſeruus Titij actor, abſente domino, pecuniam ſoluerit: ne dominium quidem nummorum in eam ſpeciem obligationis, quæ habuit auxilium exceptionis, tranſlatum foret, ſi ex ea cauſa ſolutio facta proponeretur: quia non [n] eſt vero ſimile, dominum ad eam ſpeciem ſoluendis pecuniis ſeruum præpoſuiſſe, quæ ſolui non debuerunt. non magis quàm vt nummos peculiares ex cauſa fideiuſſionis, quàm ſeruus non ex vtilitate peculij ſuſcepit, ſolueret.

De periculo rei in obligatione alternata. 2. Effectus aditionis hereditatis. 4. De naturali obligatione. 5. De adiecto. 8. Si creditor debitoris hereditatem ad ſe non pertinentem poßideat. 9. Si quis dolo fecerit quominus poßideret. 10. De mandatore. De tutore. 12. Si emptio & venditio, cui fideiuſſor acceßit, nudo pacto ſoluatur.

95. *Idem* libro viceſimo octauo Quæſtionum.

Stichum aut Pamphilum, vtrum ego velim, dare ſpondes? Altero mortuo [o], qui viuit, ſolus petetur: niſi ſi mora facta ſit in eo mortuo, quẽ petitor elegit. tunc enim perinde ſolus ille, qui deceſſit, præbetur, ac ſi ſolus in obligationem deductus fuiſſet.

1 ¶ Quòd ſi promiſſoris fuerit electio: defuncto altero, qui ſupereſt, æquè peti poterit. Enimuero ſi facto debitoris alter ſit mortuus: cùm debitoris eſſet electio: quamuis interim non alius peti poſſit, quàm qui ſolui etiam poteſt, neque defuncti offerri æſtimatio poteſt, ſi fortè longè fuit vilior, quoniam id pro petitore in pœnam promiſſoris conſtitutum eſt: tamen ſi & alter ſeruus poſtea ſine culpa debitoris moriatur, nullo modo ex ſtipulatu agi poterit: cùm illo in tempore, quo moriebatur non commiſerit ſtipulationem. Sanè, quoniam impunita [p] non debent eſſe admiſſa, doli actio non immeritò deſiderabitur. aliter quàm in perſona fideiuſſoris, qui promiſſum hominem interfecit [q]: quia tenetur ex ſtipulatu actione fideiuſſor, quemadmodum tenebatur, ſi [r] debitor ſine herede deceſſiſſet.

2 ¶ Aditio hereditatis nonnunquàm iure confundit [ſ] obligationem: veluti [t] ſi creditor debitoris, vel contrà debitor creditoris adierit hereditatem. aliquando pro ſolutione cedit, ſi fortè creditor, qui pupillo ſine tutoris auctoritate nummos crediderat, heres ei extitit. non enim quanto locupletior pupillus factus eſt, conſequeretur [u]: ſed in ſolidum [x], creditum ſuum ex hereditate retinet [y]: aliquando euenit, vt inanis obligatio aditione hereditatis confirmetur. nam ſi heres, qui reſtituerit ex Trebelliano hereditatem, fideicommiſſario heres extiterit, vel mulier, quæ pro Titio interceſſerat, eidem [z] heres extiterit: incipit obligatio ciuilis propter hereditatem eius, qui iure tenebatur, auxilium exceptionis amittere. etenim inconditum eſt, ſubuenire ſexui mulieris, quæ ſuo nomine periclitetur.

3 ¶ Quod vulgò iactatur [a] fideiuſſorem, qui debitori heres extitit, ex cauſa fideiuſſionis liberari: † totiens verum eſt, quotiens [b] rei plenior promittendi obligatio inuenitur. nam ſi reus [c] duntaxat fuit obligatus, fideiuſſor liberabitur. è contrario non poteſt dici, non tolli fideiuſſoris obligationem, ſi debitor propriam & perſonalem habuit defenſionem. nam ſi minori vigintiquinque annis bonæ fidei pecuniam credidit, íſque nummos acceptos perdidit, & intra tempora in integrum reſtitutionis deceſſit herede fideiuſſore: difficile [d] eſt dicere, cauſam iuris honorarij, quæ potuit [e] auxilio minori eſſe, retinere fideiuſſoris obligationem, quæ principalis fuit, & cui fideiuſſoris acceſſit ſine contemplatione iuris prætorij: auxilium igitur reſtitutionis fideiuſſori, qui adoleſcenti heres extitit, intra conſtitutum tempus ſaluum erit.

4 ¶ Naturalis obligatio, vt [f] pecuniæ numeratione, ita iuſto [g] pacto [h], vel iureiurando [i], ipſo [k] iure tollitur: quòd vinculum æquitatis, quo ſolo ſuſtinebatur, conuentionis æquitate diſſoluitur. ideóque [l] fideiuſſor, quem pupillus dedit, ex iſtis cauſis liberari dicitur.

5 ¶ Quæſitum eſt, an ita ſtipulari quis poſſit, *Mihi aut filio meo* [m] *decem dari* [n]? vel ita, *Mihi aut patri* [o]? ſed non incommodè poteſt adhiberi diſtinctio: vt filio quidem ſtipulante, patris tunc adiiciatur perſona, cùm ſtipulatio ei adquiri non poſſit: è contrario autem nihil prohibeat, patre ſtipulante, filij perſonam adiici, cùm totiens quod pater filio ſtipulatur, ſibi [p] ſtipulatus intelligitur, cùm ipſe ſibi ſtipulatus non eſt, & in propoſito manifeſtum eſt, non [q] obligationis, ſed ſolutionis gratia, filij perſonam adiectam.

6 ¶ Vſumfructum mihi aut Titio [r] dari ſtipulatus ſum. Titio capite [ſ] deminuto, facultas ſoluendi Titio non intercidit [t]. quia [u] & ſic ſtipulari poſſumus, *Mihi aut Titio, cum* [x] *capite minutus erit?*

7 ¶ Nam [y] ſi furioſi [z] vel pupilli perſona adiecta ſit, ita tutori vel curatori pecunia rectè dabitur, ſi conditionis quoque implendæ cauſa rectè pecunia tutori vel curatori datur. quod quidem Labeo & Pegaſus putauerunt vtilitatis cauſa recipiendum. Idque ita recipi poteſt, ſi pecunia in rem vel pupilli, vel furioſi verſa eſt. Quomodo ſi domino iuſſus dare, ſeruo dediſſet, vt domino daret. ceterùm, qui ſeruo dare iuſſus eſt, domino dando non aliter impleuiſſe conditionem intelligendus eſt, quàm ſi ex [a] voluntate ſerui dedit. Idem reſpondendum eſt in ſolutione, ſi, ſtipulato Sempronio ſibi aut Sticho Mæuij ſeruo decem dari, debitor Mæuio domino pecuniam ſoluerit.

8 ¶ Si creditor debitoris hereditatem ad ſe non perti-

f & ita duas ſummas.
g putà ex nudo pacto.
h præſtabat. *Haloan.*
i hinc ſumitur ratio dubitãdi. Vox enim, *vniuerſum*, comprehendit debitum, quod ab inuito exigi potuit: & naturale, quod ab inuito non potuit.
k num eam quæ ab inuito debitore exigi potuit? an potius, in eam quæ ab inuito non potuit?
l id eſt, debiti, cuius nomine competebat actio.
m propriè. *v.l.16.§.4.ſupr.de fideiuſſorib.*
n Habens mandatum ad ſoluenda debita, non videtur habere mandatum niſi ad ſoluenda efficacia. *l.5.§.2.ſup.eod.*
o Promiſſio alternatiua, reducitur ad ſimplicem per interitũ vnius extremorum. *l.2.§.3.ſupra de eo quod certo loco. l.34.§.6. ſupra de contrahend. l.10.in fin. ſupra de iure dotium.*
p *l.51.§.2.in fin.ſup.ad l.Aquil.l.9.§.5.in fin.ſup.de publicanis. l.70.in fi.ſ.de fideiuſſor.*
q *l.32.in fin.ſupr.de vſur.*

r *l.1.§.14.in fin.ſupr.depoſiti.l.5.ſupr.vt legator.*
ſ ¶ Aditio hereditatis nonnunquam obligationẽ confundit. *vt hîc.& l.34.§.8.l.75.ſupr.eod. l.122.§.5.ſupr.de verb.oblig.l.21.§.3.ſupr.de fideiuſſorib.l.3.C.de fideicommiſſ.* nonnunquam pro ſolutione cedit *j.eodem.* nonnunquam obligationem confirmat. *j.eod.*
t *l.7.Cod.de pactis.*
u conſequitur. *vulg.* conſequetur. *Hal.* vulgatam improbat Cuiacius *ad l.127.ſupr.de verb.oblig.*
x ſed in ſolutum. *Cuiac.ibid.*
y *v. in hunc locum Cuiac. ibid.*
z *l.8. §.13. ſupr. ad Velleian.*
a *vide l.92. §.3. eod.*
† hodie fideicommiſſariam obligationẽ nõ tolli, ſi fideiuſſor debitori heres extiterit, demonſtrat Cuiacius *15.obſ.11. & 11.obſ.34.*
b quod ſemper accidit, ſi modò efficax ea ſit petitio, quia principalis ſemper maior eſt. Principem enim locum tenere maius eſt, quàm accedere. *l.5.l.50 ſup.de fideiuſſorib. vide Cuiac.11.obſ.34.*
c ſi reus natura duntaxat fuit obligatus fideiuſſor non liberabitur. *Cuiac. 11.obſ.34.& 7.ad Afr.fol.136.in fi.* & Græci ita legunt. *vide Cuiac. d.c.34.*
d Imò, non eſt difficile. *l.1. C.de fideiuſſorib. tut.*
e *l.7. ſupra de minorib.*
f *v. l. 80. ſupra eod.*
g id eſt, licito, honeſtóque: nõ remoto à re priuata: humanóque cõmercio, & præterea abſoluto: ne alioquin iuſtum pactum hîc intelligamus veſtitũ cũ Alciato, qua parte Alciatus reprehenditur à Coraſio & Oldendorpio in Topicis, vbi de parœmia agit.
h Imò naturalis obligatio quç ex conuentione nata eſt, pacto non tollitur ipſo iure, ſed ope tacitæ exceptionis. *l.27.§.2.ſ.de pactis.*

i *l.vlt.verſ.eam rem.ſupra de iureiur.*
k i. Quo iure naturalis obligatio conſtitit, eodem tolli poteſt.
l *l.13.ſupra eod.*
m qui eſt in poteſtate.
n Qui ita ſtipulatur filio dari is ius ſtipulatur vtiliter. *l.56.§.2.ſupr.de verb.oblig.l.2.C.de contrah.ſtipul.* Aliud eſt, ſi factum ſtipuletur, putà tenere licere. *l.130.ſupra de verb.oblig.*
o in cuius ſum poteſtate.
p *l.56.§.2.ſupra de verb.oblig.*
q Adiectus cui non poteſt quæri obligatio videtur adiectus ad ſimplicem ſolutionem.
r i. adiecto.
ſ *l.38.ſ.eod.*
t Imò, intercidit. quia capite diminutus alius homo videtur. *l.38.ſ.eod.* ſolue, Titio adiecto & capite minuto ſtipulationis tempore ſolui poteſt: poſt ſtipulationem, non poteſt.
u ſenſus eſt. Etiamſi Titius ſtipulationis tempore capite diminutus fuerit, ius ei ſoluendi non perit. quia & in eum caſum ſolutioni applicare potuit: ſi in eum caſum potuit adiici, potuit & in ipſo caſu. *vide Cuiac. ad l.55 ſ.de verb.oblig.*
x ſenſus eſt, In tempus quo Titius capite minutus erit, conferri poteſt ſolutio.
y ſed. *vt in l.84.§.5.ſ.de verb.oblig. Accurſ.*
z *l.68.ſ.eod.l.13.ſ.de cond. & demonſtr.*
a Non intelligitur recedi à perſona, quoties ex voluntate eius aliquid fit.

a i. integrum debitum recepit. *adde l.21.§.3.ff.de fideiussorib.*
b & compensasse. & sic compensationi non opponitur actio in rem, seu petitioni hereditatis. sed tamen Cuiacius notat, hodie compensationem fieri in iudiciis in rem, idque ipso iure. *15.obs.12.*
c Ex ea re quæ euinci potest, nemo potest sibi soluere.

d *l.13.§.penult. supr. de heredit. petit. v.l.51.§.1.ff. de re iudic.*
e quę succedit loco corporis vel rei.
f Nihil petitoris interest, quoties fundū, aut eius æstimationem consecutus est.
g *l.18.§.3. in fi. ff. familiæ. l.36.ff. de fideiussoribus. Nouell.4.c.1.*
h & ad hoc. *vulg. Hal.*
i i. si is qui credidit alicui alterius mandato.
k debitore petens. *vulg. Hal.*
l quia malè egit.
m i. condemnatus fuerit.
n i. Si mandatarius non potest cedere actionem mandatori vel fideiussori, exceptione cedendarum actionū repellitur. *Bart.*
o *l.80.ff.eod.*
p Res est integra, etiamsi fideiussor sit acceptus. *l.3. C.de rescind. vendit. l. 12. C.de contrah. empt.*
q Soluto contractu principali, accessiones contractus dissolui censentur.
r Delegatio tutoris liberat debitorem pupilli, ita demum, si fuerit facta bona fide.
ſ De mandato tutoris debitū pupilli solui potest, etiam creditori tutoris.
t de quo vide *l.67.§.1.supr.ad Trebell. adde l. 60.in fin. ff.mandati. l.10.sup.qui in fraud.cred.*
u & ita pro inuito soluitur. *l.23.supra eodem.* & transactio à tutore facta nō potest rescindi. Imò, potest. *l.1.l.3. C. si aduersus.* solue ibi minor captata est, non hîc. ideóque diuersa iura admittuntur. *l.9.§.4.ff.de iureiurando.*
x *l.14. Cod. de transact.*
y *l.54.in fi.l.56. §.4.ff.de furtis.*
z *l.3.in fin. C.de nouationib.*
a cessionariam sc.
b i. transactionem.
c Pretium pignorum debet conuerti in omne debitum ad quod pignora sunt obligata.

nentem possedit, & tantum [a] ad eum peruenit, quantum si quilibet alius bonorum possessor ei solueret, liberaret heredem: non potest dici fideiussores liberari. neque enim ipsum sibi soluisse [b] pecuniam credendum est, à [c] quo hereditas euincitur.

9 ¶ Dolo [d] fecisti, quo minùs possideres, quod ex hereditate ad alienum pertinente adprehenderas. si possessor corpus, aut litis æstimationem [e] præstitit, ea res tibi proderit: quia nihil [f] petitoris interest. ceterùm si tu antè conuentus, ex præterito dolo præstiteris: nihil ea res possessori proderit.

10 ¶ Si, mandatu meo, Titio pecuniam credidisses: eiusmodi contractus similis est tutori, & debitori pupilli. & ideò mandatore conuento & damnato, quanquàm pecunia soluta sit, non liberari debitorem, ratio suadet. sed & præstare [g] debet creditor actiones mandatori aduersus debitorem, vt ei satisfiat. Et [h] huc pertinet tutoris & pupilli debitoris non fecisse comparationem: nam cùm tutor pupillo tenetur ob id, quòd debitorem eius non conuenit: neque iudicio cum altero accepto, liberatur alter: nec, si damnatus tutor soluerit, ea res proderit debitori. quin etiam dici solet, tutelæ contraria actione agendum, vt ei pupillus aduersus debitores actionibus cedat.

11 ¶ Si creditor [i] à debitore [k] culpa sua [l] causa ceciderit [m]: propè est, vt actione mandati nihil [n] à mandatore consequi debeat: cùm ipsius vitio acciderit, ne mandatori possit actionibus cedere.

12 ¶ Si inter emptorem & venditorem conuenerit, priùs quàm aliquid ex alterutra parte solueretur, vt ab emptione [o] discedatur: fideiussor [p] eo nomine acceptus, soluto [q] contractu liberabitur.

De tutore delegante. 1. De transactione. 3. De pignoribus. 4. De condictione indebiti.

96. *Idem* libro vndecimo Responsorum.

PVpilli debitor, tutore delegante [r], pecuniam creditori [ſ] tutoris soluit. liberatio contigit: si non malo consilio cum tutore habito, hoc factum esse probetur. sed & interdicto fraudatorio [t] tutoris creditor pupillo tenetur, si eum consilium fraudis participasse constabit.

1 ¶ Cùm pupilla magistratui, qui per fraudem pupillo tutorem dedit, heres extitisset: tutores eius cum adolescente transegerunt. eam transactionem pupilla ratam habere noluit. nihilo [u] minùs erit tutorum pecunia liberata. nec tutores contra adolescentem actionem, nec vtilem habebunt, qui suum recuperauit. planè si adolescens pecuniam restituere [x] tutori pupillæ maluerit, rescisso, quod gestum est: actionem vtilem in pupillam heredem magistratus accipiet.

2 ¶ Soror, cui legatum ab herede fratre debebatur, post motam legati quæstionem transegit, vt nomine debitoris contenta, legatum non peteret. placuit, quamuis nulla delegatio [y] facta, neque liberatio secuta esset, tamen nominis periculum [z] ad eam [a] pertinere. itaque si legatum contra placitum [b] peteret, exceptionem pacti non inutiliter opponi.

3 ¶ Cùm eodem tempore pignora duobus contractibus obligantur, pretium eorum pro modo pecuniæ cuiusque [c] contractus creditor accepto facere debet. nec in arbitrio eius electio erit, cùm debitor pretium pignoris consortioni [d] subiecerit. quòd si temporibus discretis superfluum [e] pignorum obligari placuit: prius debitum pretio pignorum iure soluetur, secundum superfluo compensabitur.

4 ¶ Cùm institutus deliberaret [f], substituto pecunia per errorem soluta est. ad eum hereditate [g] postea deuoluta, causa condictionis euanescit. quæ ratio facit, vt obligatio debiti soluatur.

In quam causam imputatur quod solutum est.

97. *Idem* lib. 2. Definitionum.

CVm ex pluribus causis debitor pecuniam soluit: vtriusque demonstratione cessante, potior [h] habebitur causa eius pecuniæ, quæ [i] sub infamia debetur: mox eius, quæ [k] pœnam continet: tertiò, quę sub hypotheca vel pignore [l] contracta est: post hunc ordinem potior habebitur propria [m], quàm aliena causa, veluti fideiussoris. quod veteres ideò definierunt, quòd verisimile videretur, diligentem debitorem admonitu ita negotium suum gesturum fuisse. si nihil eorum interueniat, vetustior [n] contractus antè soluetur. Si maior pecunia numerata sit, quàm ratio singulorum exposcit: nihilo minùs primo contractu soluto, qui potior erit, superfluum [o] ordini secundo, vel in totum, vel pro parte minuendo videbitur datum.

d *Liuius 6.* Quænam ista societas est, quænam consortio? *Cicero 3. officior.* Dissoluatur necesse est omnis hæc consortio.
e *l.97.in fin.ff.eodem.*
f de cedenda hereditate.
g Ius superueniens recipienti solutionem, inducit liberationem quæ priùs non erat inducta.
h Nota debita hoc ordine exonerari. Primo loco, debitum sub infamia: deinde sub pœna: tertio loco, sub pignore debitum: inde proprium, & mox antiquius.
i *vide l.7.in fin.supr.eod.*
k *vide l.4.l.7.in fin.supr.eod.*

De dote. 1. De actione Fauiana. 2. De in integrum restitutione. 3. De castrensi peculio. 4. De adiecto. 8. De rei interitu, vel mutatione.

98. *Paulus* libro decimo quinto Quæstionum.

QVi res suas obligauit, postea aliquam possessionem ex his pro filia sua dotem promittendo obligauit [p], & soluit. si ea res à creditore euicta [q] est: dicendum est, maritum ex dotis promissione agere posse, ac si statuliberum, rémve sub [r] conditione legatam, dotis nomine pro filia pater soluisset. harum enim rerum solutio non potest, nisi ex euentu, liberare: scilicet quo casu certum erit remanere eas.

1 ¶ Diuersum respondetur in ea pecunia, siue re, quam patronus post mortem liberti per Fauianam [ſ] aufert. hæc enim actio, cùm sit noua [t], partam liberationem non potest reuocare.

2 ¶ Huic adplicatur minor [u] vigintiquinque annis, qui à creditore circumscriptus, in rem ex causa debiti solutam restituitur [x].

3 ¶ Rem autem castrensis [y] peculij soluentem patrem, perinde accipere debemus, ac si alienam dedisset: quamuis possit residere apud eum, cui soluta est, priùs mortuo intestato filio. sed tunc adquisita creditur, cùm filius decesserit. & vtique, cuius fuerit, euentus [z] declaret. sitque & hoc ex his, quæ postfactis, in præteritum quid fuerit, declarent.

4 ¶ Mihi dare [a] decem purè [b], aut Titio Kalendis vel sub conditione: aut mihi Kalendis Ianuariis [c], Titio Februariis vtiliter stipulor. quòd si mihi Kalendis Februariis, Titio Kalendis Ianuariis: potest dubitari. sed rectiùs dicitur, vtiliter stipulatum. nam cùm in diem sit ea quoque obligatio. etiam mihi solui potest ante [d] Februarias. igitur & illi solui poterit.

5 ¶ Qui stipulatus sibi aut Titio, si hoc dicit, si [e] Titio non solueris, dari sibi: videtur conditionaliter stipulari. Et ideo etiam sic facta stipulatione, *Mihi decem, aut quinque Titio dari?* quinque Titio solutis, liberabitur reus à stipulatore. quod ita potest admitti, si hoc ipsum expressim agebatur, vt quasi pœna adiecta sit in persona stipulantis, si Titio solutum non esset. at vbi simpliciter sibi aut Titio stipulatur, solutionis tantùm causa adhibetur Titius. & ideo, quinque ei solutis, remanebunt [f] reliqua quinque in obligatione. Contrà si mihi quinque, illi [g] decem stipulatus sim: quinque Titio solutis, non [h] facit conceptio stipulationis, vt [i] à me liberetur. porrò si decem soluerit, nō quinque repetet, sed mihi per mandati [k] actionem decem debebuntur.

6 ¶ Mihi Romæ [l], aut Ephesi Titio dari stipulor. an, soluendo Titio Ephesi, à me liberetur, videamus. nam si diuersa [m] facta sunt, vt Iulianus putat, diuersa res est. sed cùm præualet causa dandi, liberatur [n]. liberaretur enim, & si mihi Stichum, illi Pamphilum dari stipulatus essem, & Titio Pamphilum soluisset. at vbi merum [o] factum stipulor, puta insulam in meo solo ædificari, aut in Titij loco, numquid, si in Titij loco ædificet, non contingat liberatio? nemo enim dixit, facto [p] pro facto soluto liberationem contingere. sed verius est, liberationem contingere: quia [q] non factum pro facto soluere videtur, sed electio promissoris completur.

7 ¶ Si seruus fructuarius [r] ex re fructuarij, domino proprietatis, aut fructuario stipuletur: inutilis est stipulatio. at ex re proprietarij si ipsi domino aut fructuario stipuletur: rectè stipulatur. tantùm enim solutionis capax est fructuarius hoc casu, non etiam obligationis quoque.

l *l.78.supr.eod,* vel satisdato. *l.4.in fin. l.5.sup.eod.*
m *l.1.l.4.ff.eod.*
n *l.5.l.89.in fin. supr.eod.*
o *adde l.96. in fin.§.pen.ff.eod.*
p *l.20.supr.eod.*
q *l.33.sup.eod.l.16.ff.de iur.dot.*
r *l.83.§.6.supr. de verb.oblig.*
ſ de qua vide *ff.si quid in fraud. patron.*
t An extraordinaria vel Prętoris, vt vult Accursius? An noua quoad originem vt Bald.
u Licèt minor restituatur, non tamen restituetur actio creditori. *Bart.*
x *v.C.si aduers. solut.*
y Pater solués rem castrensis peculij, videtur soluere rem alienam. *Bart.*
z Fingamus filium iure suo non vsum. *vide l.44.sup.de leg.1.* & ita euentus declarat quę ex euentu dependent.
a dari. *vulgat. Hal.*
b *l.vlt.§.7.ff.de verb.oblig.*
c *v.l.vlt.§.6.ff. de verb.oblig.*
d *l.137.§.2.sup. de verb.oblig.*
e Si, dictio, conditionem implicat.
f Imò, non remanebūt. Nam quando alternatiua est inter summas diuersas, minor summa est in obligatione. *l.83.§.2. supr.de verb.obl.*
g valétne huiusmodi stipulatio? vtique valet. *ff.eod.* Imò, nō valet, cùm in qualitatibus nō possit pœna maior esse sorte. *l.15.in fin. Cod.de vsur.*
h Imò, ea verborum conceptio facit vt reus à stipulatione liberetur. nec enim potest esse plus in accessorio, quā in principali. *l.8. § 1.sup.de fideius.*
i *l.vlt.§.5.supr. de verb.oblig.*
k *§.4. Instit. de inutilib.stipul.*
l Nota in promissione locorum alternata, rei electionem esse.
m súntne diuersa? vtique, si loca spectemus, vnius tamen facti loco habentur si dandi causam (quæ vna est) inspiciamus.

n reus sc. soluendo Ephesi. o Ædificatio merum factum continet.
p Liberatio non contingit, si aliud fiat quàm promissum est.
q Reus vel in meo vel Titij loco ædificandi, in Titij loco ædificandi ius eligere potest. & meritò. nam quod adiecto fit, stipulatori fieri videtur.
r *l.1.§.5.ff.de stipul.seruor.*

8 ¶ Aream

a Area aliena promissa,& in ea ædificio à vero areæ domino imposito, stipulatio vel promissio estne extincta? non est extincta. Quid ita? Area ipsa non desiit in rerum natura esse. Quo inde effectu? area ipsa peti poterit. Atqui ædificium ab ea sejungi non potest? areæ igitur ipsius æstimatio soluetur. *vers. Non est his simile* Atquin, si hominem alienum promisi: isque manumissus sit: promissione liberor. *vers. si alienum. ff. eod.* Liberor sanè: sed aliud planè in homine manumisso est, aliud in area ædificata. In seruo manumisso, nullum serui vestigium est: In area ædificata, area integra est. Quid si seruus ita manumissus post lege aliqua seruus sit effectus? Non conualescit promissio. *vers. Nec admissum.* Atqui si nauem promisi, eáque à domino soluta sit, postremò iisdem tabulis cōpacta, redintegratur obligatio? redintegratur. sed hîc aliud est in naui restituta, aliud in seruo manumisso, deinde seruo effecto. Qui semel manumissus est, alius statim pactus est: ea mente manumissus est vt perpetuò liber esset non ad tēpus. Nauis dissoluta eo animo vt in eundē vsum restitueretur. quia perpetuò non fuit dissoluta, redintegrata seu restituta, alia nauis nō est cēsenda: secus autē esset si ea mente dissoluta esset vt in alios conuerteretur. Eadem enim hoc casu ratio esset, naui dissoluta & hominis manumissi. Nam quæ ea mēte dissoluuntur vt in aliū vsum conuerterentur, ea prorsus esse desinunt, quæ antè fuerunt. Interitus, vt ita dicam, aliquis perpetua destinatione alterius vsus, naui ita dissolutæ, allatus est mentis dissoluentis. Porrò quæ perpetuò sunt extincta, restitui in antiquum statum non possunt. vt illic alius homo est: ita hic alia nauis. Igitur in hac quæstione: videndum est an nauis ea mente dissoluatur vt in priorem vsum restituatur: an vt in illum. Priore casu restituta nauis, noua non videtur sed antiqua: posteriore, noua prorsus, non ea quæ ante fuerit. *vers. Non simili.* Cum hic nihil simile habet area, seruus manumissus, seruus perpetua destinatione manumittentis esse desiit: Nauis in alium vsum dissoluta, perpetua dissoluenti destinatione, nauis antiqua esse desiit. Area, in qua ædificium positum est, area esse non desiit. Non desiit sanè, quia area ipsa, pars & quidem maxima insulæ seu ædificij est. Proinde areæ promissor si in area ædificium positum fuerit, tenebitur: nimirum subsistente etiamnum area. Promissor serui manumissi: aut nauis dissolutæ ea mente vt in alium vsum verteretur, iis mutationis accidentibus, obligatus esse desinit. *vers. Non est hic similis.* ¶ Quid si seruus promissus, ab hostibus captus postliminio rediit? Captiuitas, ius captiui hominis perpetuò non mutauit. Spes postliminij facit vt liber esse possit: cessat hoc casu magis obligatio quàm extincta est cessat, dum captus est: non est extincta, cum reuersus Ita nihil simile hoc exemplum habet cum area in qua ædificium aliquod positum est. Area in hac specie statim peti potest: quia est seruus hostium potitus, statim peti non potest, quia dum captus est, seruus est, is esse desinit, qui fuit. Hac pendente conditione, captus peti non potest: si peteretur, ante diem peteretur: magis denique tum cessat eius promissio, quàm sit extincta. *vers. Diuersum.* ¶ Denique cur negemus aream in qua ædificium sit positum, peti posse: cùm lege XII. Tabularum tignum alienis ædibus iunctum neque vindicari neque solui possit, & tamen pretium eius dari debeat. *vers. denique lex. ff. eod.*

8 ¶ Aream [a] promisi alienam. in ea dominus insulam ædificauit. an stipulatio extincta sit quæsitum est. respondi: Si [b] alienum [c] hominem promisi, & is à domino manumissus est: liberor.

¶ Nec admissum est, quod Celsus ait, si idem rursus lege [d] aliqua seruus effectus sit, peti eum posse. * in perpetuum [e] enim sublata obligatio, restitui non [f] potest. & si seruus effectus sit, alius [g] videtur esse.

¶ Nec simili [h] argumento vsus est: vt si nauem, quam tu promisisti, dominus dissoluerit, deinde iisdem tabulis compegerit: teneri [i] te. hîc enim eadem nauis est, quam te daturum spopondisti: vt videatur magis obligatio cessare [k], quàm [l] extincta esse. Homini autem manumisso simile fiet, si [m] ea mente dissolutam esse nauem posueris, vt in alios vsus conuerterentur tabulæ, deinde mutato consilio easdem compositas. alia enim videbitur esse posterior nauis, sicut ille alius homo est. Nō est his similis area, in qua ædificium positum est. non [n] enim desiit in rerum natura esse. immo & peti potest [o] area, & æstimatio eius solui debebit. pars [p] enim insulæ area [q] est, & quidem maxima, cui [r] etiam superficies [s] cedit.

¶ Diuersum dicemus: si seruus promissus, ab [t] hostibus captus sit. hic interim peti non potest, quasi ante diem. sed si redierit postliminio, rectè tunc petetur. cessauit enim hîc obligatio. area [u] autem extet, sicut cetera, ex quibus ædificium constitit.

¶ Denique lex duodecim tabularum [x] tignum ædibus iunctum vindicare posse scit [y]: sed interim id solui prohibuit, pretiúmque eius dari voluit.

De forma nummorum soluendorum.

99. *Paulus* lib. 4. Responsorum respondit.

DEbitorem [z] non esse cogendum in aliam [a] formam nummos accipere, si [b] ex ea re damnum aliquid passurus sit.

De tutoribus vel curatoribus datis in pluribus locis.

100. *Idem* libro 10. Responsorum.

QVæro: an curatoribus, vel tutoribus in prouincia datis, Romæ pecunia solui possit, quæ in prouincia ita ab his fœnerata esset, vt Romæ solueretur, cùm idem curatores vel tutores rerum Italicarum administrationem non sustinent: an, si soluerit, debitor liberetur. Paulus respondit, his tutoribus vel curatoribus rectè pupillo pecuniam debitam solui, qui negotia eius administrant: eos autem, qui prouincialium rerum curatores vel tutores sunt, Italica negotia administrare non [c] solere: nisi specialiter tutores prouincialium rerum, vt sibi Romæ redderetur, promitti curauerunt.

Si vnus ex collegis plus debito intulerit. 1. In quam causam imputatur solutum, vel redactum ex venditione pignoris.

b Argumentum ab homine seu seruo alieno promisso & post à domino manumisso, ad aream alienam venditam, & ædificium in ea post venditionem positum à vero domino.

c Alieni serui promissor, ipso seruo manumisso à domino non tenetur. Quid si seruus ipse, lege aliqua, postea seruus sit effectus? Celsus malè censuit, promissionis obligationem redintegratam. *l. 51. ff. de verborum obligationibus. l. 79. in fine supra de legat. 3.*

d seruus manumissus ob ingratitudinem lege reuocatur in seruitutem. *

e Perpetuò extincta, restitui non possunt.

f *l. 27. §. 2. ff. de pactis. l. 10. §. 9. in fin. ff. de in rem verso. Theophilus §. 6. Inst. de noxalib. act.* Est enim teste Aristotele, μεταβολὴ ab habitu ad priuationem: sed non à priuatione ad habitum. *v. Cuiac. 8. ad Afric. fol. 206.*

g Homo liber seruus factus, alius homo videtur. *v. l. 79. in fin. ff. de leg. 3.*

h i. non idem est in naui, quod in domo. Nam si nauis à te promissa dissoluitur (hîc extinguitur obligatio) deinde eisdem tabulis compegeris, teneris, hîc resuscitatur obligatio extincta. Area promissa, si ædificium in ea positum est, teneris, Ædificij positione non extinguitur areæ promissio. debetur enim eius æstimatio. *l. 44. §. 4. ff. de legat. 1.* His debuerat Iurisconsultus addere insulam postea ad aream redactam, & quærere, num areæ promissio fortè ob ædificium in ea positum extincta conualesceret? quod apertè ait *l. 36. ff. de vsufructu. l. 79. §. 2. ff. de legat. 3.* negat verò *l. 10. §. 7. in fin. ff. quib. mod. vsusfr.* Quæri potest, cur quod in d. lege *79. §. vlt.* dicitur de seruo legato manumisso, & postea in seruitutem redacto, eo casu extinctam renasci obligationem (*d. §. vlt.* quod tamen expressè negat *l. 27. in fin. ff. de adimendis*) Cur id æquè locum nō habeat in iis casibus qui sequuntur, in insula quæ area facta, insula postea facta est? in scypho qui massa, deinde scyphus factus est? *l. 36. ff. de vsufr.* in quibus casibus obligatio non reuiuiscit.

101. *Idem* lib. 15. Responsorum.

PAulus respondit, non ideo eos, qui virilem portionem ex causa fideicommissi inferre debuerant, liberatos videri, quoniam quidam ex collegis per errorem plus [d] debito intulerunt.

1 ¶ Paulus respondit, aliam causam esse debitoris soluentis, aliam creditoris pignus [e] distrahentis. nam cùm debitor soluit pecuniam, in potestate eius [f] esse, commemorare, in quam causam solueret. cùm autem creditor pignus distraheret, licere [g] ei pretium in acceptum referre etiam in eam quantitatem, quæ natura [h] tantùm debebatur. & ideò deducto eo debitum peti posse.

De periculo pecuniæ soluendæ. 1. De sorte & vsuris. 2. In quam causam solutum imputatur. 3. De maioribus vsuris per errorem solutis.

102. *Scæuola* lib. [illegible]. Responsorum.

CReditor oblatam à debitore pecuniam, vt alia die accepturus, distulit. mox pecunia, qua illa respublica vtebatur, quasi [i] ærosa [k] iussu præsidis [l] sublata est. item pupillaris [m] pecunia, vt possit idoneis nominibus credi, seruata, ita interempta est. quæsitum est, cuius detrimentum esset. respondi, secundùm ea, quæ proponerentur, nec creditoris [n], nec tutoris detrimentum esse.

1 ¶ Cùm de sorte debita constaret, de vsura litigatum esset: nouissimè ex appellatione pronuntiatum est, solutas quidem vsuras non repeti, in futurum verò non deberi. quæro: pecunia data vtrùm vsuris cedere deberet, quod petitor defenderet: an verò sorti proficeret. respondi: si qui dabat, in sortē dare dixisset [o]: vsuris non debere proficere.

2 ¶ Valerius Lucij Titij seruus scripsit, *Accepi à Mario Marino ex summa maiore [p] tot aureos.* quæro, an hæc summa in proximum annum ei acceptò ferri debeat, cùm superioris anni sit reliquator [q]. respondi: videri in primam [r] quamque summam, liberationem proficere.

3 ¶ Titius mutuam pecuniā accepit: & quincunces [s] vsuras spopondit: easque paucis annis soluit: postea nullo pacto interueniente, per errorē & ignorantiam semisses [t] vsuras soluit. quæro, an, patefacto errore, id, quod amplius vsurarum nomine solutum esset, quàm in stipulatum deductum, sortem minueret. respondit: si errore plus in vsuris soluisset, quàm deberet: habendam rationem in [u] sortem eius, quod ampliùs solutum est.

In quam causam solutum imputatur.

103. *Marcianus* [x] lib. 2. Fideicommissorum.

CVm ex pluribus causis debitor pecuniam soluit: Iulianus elegantissimè putat, ex ea causa eum soluisse videri debere, ex qua tunc [y], cùm soluebat, compelli poterit ad solutionem.

i *l. 83. §. 5. ff. de verb. oblig.* Imò, non teneris, nec eadē nauis est. *l. 10. §. 7. quibus mod. vsusfr.* præsertim si per vices sit refecta. *l. 76. ff. de iudicijs.*

k sic in furioso dum interquiescit: furorem cessare, non deesse, Seneca ait. Cessat, quod cōsopitum est: nec extinctum est quod pendet. Obligatio cessat ad tempus: extinguitur in perpetuum: cessans potest expergefieri, extinctum non potest.

l Cessantis & extinctæ obligationis differentia.

m *l. 83. § 5. ff. de verb. oblig.*

n *l. 44. §. 4. ff. de legat. 1. l. 39. ff. de legat. 2.* Imò, desiit esse area cùm ædificium in ea positū est. & ita quidem alia, vt ob eam causam peti nō possit. *l. 79 §. 2. ff. de legat. 3. l. 5. in fi. ff. quib. mod. vsusfr.*

o Imò area peti non potest. *l. 57. ff. de contr. empt.*

p Partes in toto, & naturam & nomen suum retinent. *v. Hotom. 8. Illust.*

q Area pars insulæ, & quidem maxima.

r Maxima pars totius ea esse censetur, cui aliæ ipsius totius partes cedunt.

s Superficies cedit areæ.

t Seruus promissus & post captus ab hostibus, interim dum captus est, peti non potest. Cur non potest? quia cum apud hostes sit, quasi ante diem peti videtur. Cur quasi ante diem? quia antequam postliminio redierit, præstari non potest. Quod si ante postliminij diem præstari non potest, ne peti quidem potest. Diei igitur quasi adiectio quædam est eo casu: vt ne serui ita capti nomine promissor teneatur ante diem postliminij.

u *vide Cuiacium ad l. 36. sup. de vsurpat.* id est, *tractatu 5. ad Afr. fol 65. & ad l. 83. ff. de verb. oblig. Hotomanum 8. Illust. Fornerium 2. select. 16.*

x *v. l. 1. ff. de tigno.* y νόμος ἐπιτάττει. *Nou. 38. in pr.* sciscit. *Vulgat.*

z Creditorem. *Hotom. c. 15. Illustrium Quæstionum.* similis est error *in lege 8. sup. de tutelis. Cuiac. 57. ad l. 59. ff. de verb. oblig.* & ita quoque legit Vulgata & Haloandri editio.

a *v. l. 2. §. 1. sup de reb. cred. Hotom. 15. Illust.* b *adde l. 16. Cod. eod.*

c *l. 3. §. 1. ff. indic. sol.* d ¶ Qui plus sua portione soluit, non liberat correum.

e *l. 35. supr. de pignorat.* f *l. 1. supr. eod.*

g *l. 73. supr. eod.* h ex pacto *l. 5. §. 2 supr. eod.*

i adde elegans exemplum de assibus librariis, sextantariis factum ex Festo *in Graue æs. & sextantarii asses.*

k ne dicas cum Accursio Ærosa, i. dominabilis. ne legas etiam cum Alciato *2. disput. 25.* quasi ἐρωσος. nec cum Forcatulo *6. Neyomant. 1. legas erasa.* quasi hîc agatur de pecunia circuncisa & non iusti ponderis. Ærosa pecunia est, subærata, quæ cùm aurea & argentea videatur plurimum in se æris habet, vt plus æris in se habeat, quàm oportet. vt Festus, ærosam Cyprum appellari ait, quod in ea plurimum æris nascatur. A Græcis dicitur ærosa pecunia χαλκίνας *Cuiac. 8. ad Afric. fol. 207.* sic Plinius, lapidis ærosi. *34. cap. 1.* auri ærosi & argentosi *33. c. 5.* meminit. *v. Corrasium 1. Miscell. 9.*

l & officio. sic alibi Centurio ex officio ad annonam culleos tollit. *l. vlt. in fin. supr. de pignorat.* & ædilis lectos in via concidit. *l. 12. supr. de periculo.* sed vterque hodie: nō est Præsidis munus sed Principis ipsius, monetā tollere. *arg. l. 2. C. de falsa moneta.*

m sensus est, Tutoris periculo non est pecunia pupillaris, quam collocare distulit cùm non inuenirentur idonea nomina.

n *sub.* qui obtulit. nisi sciebat breui mutatum iri. *l. 13. in fin. ff. de periculo & commodo rei venditæ.* nisi denique iussu Principis asses mutati. *vide Festum dictis locis.*

o aliud ergo si non dixisset.

p Qui ex summa maiore pecuniam recipit, de debito iam contracto non futuro intelligit. *facit l. 3. in fin. sup. eod. l. 10. ff. eod.*

q *v. l. 9 §. 2. sup. de publicanis.*

r primam magis, quàm in supremam causam. *Vulgat.*

s i. ex centenis quinos. t i. ex centenis senos.

u *l. 26. supr. de condict. indeb. l. 20. vers. si quis. Cod. de vsur.*

x Terentius Clemens. *Hal.* y *l. 3. in fin. ff. eod.*

De restitutione hereditatis.

104. *Idem*["] libro octauo Fideicommissorum.[*]

ANte restitutam hereditatem [a] solutiones & liberationes factæ ab herede, ratæ habebuntur [b].

De herede debitoris, pro quo fideiussor soluit.

105. *Paulus*["] lib. singulari ad legem Falcidiam.[']

QVod dicimus in eo herede, qui fideiussori testatoris id, quod ante aditam hereditatem ab eo solutum est, debere statim soluere: cum aliquo scilicet temperamento [c] temporis intelligendum est. nec enim cum sacco [d] adire debet.

De eo cui iure stipulationis, vel permissu creditoris solui potest.

106. *Gaius*["] libro secundo de Verborum obligationibus.["]

ALiud est, iure stipulationis Titio solui posse: aliud, postea permissu meo id contingere. nam cui iure stipulationis rectè soluitur, ei etiam prohibente [e] me rectè solui potest. cui verò aliàs permisero solui, ei non rectè soluitur, si priùs, quàm solueretur, denuntiauerim [f] promissori, ne ei solueretur.

De verborum obligatione.

107. *Pomponius*["] lib. 2. Enchiridij.["]

VErborum obligatio aut naturaliter resoluitur, aut ciuiliter. naturaliter: veluti [g] solutione: aut cùm [h] res in stipulationem deducta, sine culpa promissoris in rebus humanis [i] esse desiit. ciuiliter [k], veluti acceptilatione [l], vel cùm in eandem personam ius stipulantis promittentísque deuenit.

De mandato.

108. *Paulus*["] lib. 2. Manualium.[']

EI, qui mandatu meo post mortem meam stipulatus est [m], rectè soluitur: quia talis est lex obligationis. ideóque, etiam inuito me, rectè ei soluitur. Ei autem, cui iussi debitorem meum [n] post mortem meam soluere, non rectè soluitur: quia mandatum morte [o] dissoluitur.

DE ACCEPTILATIONE[p],

Tit. IIII.

Definitio.

1. *Modestinus*["] lib. 2. Regularum.["]

ACceptilatio est liberatio [q] per mutuam [r] interrogationem, qua [s] vtriusque contingit ab eodem nexu solutio.

De pupillo.

2. *Vlpianus*["] lib. 24. ad Sabinum.["]

PVpillum per acceptilationem etiam sine tutoris auctoritate liberari posse [t], placet.

De procuratore.

3. *Paulus*["] lib. 4. ad Sabinum.["]

PEr procuratorem nec liberari, nec liberare [u] quisquam acceptilatione sine [x] mandato potest.

a ex fideicommisso.
b *adde l. vlt. ꝟ. de transact. adde l. 70. §. 1. ꝟ. ad Trebell.*
c cum aliquo spatio. *l. 1. §. 8. ꝟ. ad l. Falcid.* interposito modico tempore. *l. 73. l. 135. §. 2. ꝟ. de verb. oblig. adde l. 8. ꝟ. si quis cautionibus. l. 7. ꝟ. de in integ. l. 21. in fin ꝟ. de iud. l. 17. ꝟ. de pecun. constit. adde §. vlt. Inst. de inutilibus stipulat.* Illud modicum spatium datur πρὸς ἀσφάλειαν, non tam humanitatis gratia, quàm necessitatis, quò rem, quæ non est in expedito, promissor quæsitum eat & tradat. *v. Cuiac. ad l. 118. in fin. sup. de verb. oblig.* Cuius verò erit temporis illud modicum. An momēti? an decem dierum vt in lege *21. §. 1. ꝟ. de pecunia.* An aliquot momentorum: *vt in l. 14. ꝟ. de regul. iur.* Arbitrio iudicis id diiudicādum est.
d onerosus creditor nō est ferendus. *l. 23. in fi. supr. de pignorat.*
e *l. 12. §. 2. ꝟ. eod.*
f *adde l. 82. sup. eod.*
g *Instit. quibus mod. toll. oblig. in pr.*
h *v. l. 33. supr. de verb. oblig.*
i vel perierit. *Synopsis Basilic. 24. tit. 9. ex libr. 26. tit. 5. c. 102.*
k Acceptilatio iure ciuili inducta.
l *v. ꝟ. de accept. §. 1. Inst. quibus mod. tollit. l. 5. in fin. C. depositi.*
m est, post mortem meam rectè soluitur. *Cuiac. 1. obs. 38.*
n meum soluere, post mortem meam non rectè soluitur. *Cuiac. 1. obs. 38.*
o *v. l. 26. §. 3. ꝟ. mandati.*
p De acceptilationibus 8. C. 34. περὶ ἀθωώσεως ἤτοι ἐλευθερίας χρέους καὶ ἀποχῆς δι' ἀμοιβαίας ἐπερωτήσεως γινομένης, &c. *26. Eclog. 6. adde §. 1. Instit. quib. mod. tollit. oblig. Glossis* ἀποχαπογραφία.
q obligationis sc. ἐνοχῆς *Eclog.* liberatio, inquā, ciuilis, vnde imaginaria solutio dicitur. *§. 1. Inst. quib. mod. tollit. oblig.* Solutio est naturalis datio: acceptilatio, ciuilis. Porrò differt acceptilatio ab apocha, quòd illa omnimodo liberat: hæc non aliter, quàm si pecunia soluta sit. *Ecl. ibid.* vt acceptilatio differt ab apocha. *v. l. 19. ꝟ. eod.*
r *Eclog. ibid. c. 1.* hæc verba referri non possunt ad communem acceptilationem in qua vna tantùm ex parte interrogatio est. *l. 7. ꝟ. eod.* sed ad Aquilianam. *de qua l. 18. §. 1. Instit. quib. mod. toll.* perspicuè pertinent. *Hotom. 3. obs. 18.* sed Cuiacius *5. obs. 36.* ait, acceptilationis verbo plerumque & eam quæ præcessit stipulationem Aquilianam adsignificari. quemadmodum è contrario, Stipulationis Aquilianæ verbo & acceptilationem, quæ illam sequitur, subintelligimus.
s quia interdum vtriusque. *Hotom. 3. obs.*
t & meritò. fit enim per acceptilationem eius conditio melior.
u *l. 4. Cod. de solutionib.*
x ἄνευ ἐντολῆς ἤτοι προτροπῆς. ergo cum mandato? negat Hotomanus *32. Illust. fol. 220. arg. l. 13. §. 10. l. pen. ꝟ. eod.* Ideóque monet hîc legendum esse, sine nouatione, id est, sine interrogatione & responsione. Tum demum acceptò ferre potest procurator, cùm ex mandato nouauerit. id est, Procurator nouare potest, at non acceptò ferre nisi prius nouauerit ex mandato. Remedio nouationis acceptilatio rectè fit per procuratorem. aliàs actum legitimum non possumus perficere per procuratorem. *v. Cuiac. 15. obs. 16.* inter præsentes perfici debet.
y ¶est enim actus legitimus: Actus autem legitimi neque diem, neque conditionem recipiunt. *l. 77. ꝟ. de reg. iur.* potest tamen debitum conditionale acceptum ferri. atque ita, acceptilatio debitum conditionale purè potest tollere. *v. l. 12. l. 21. ꝟ. eod. l. 77. in fin. ꝟ. de reg. iur.* purum aut conditionale, conditionaliter tollere non potest. Quid? An etiam conditio de præsenti aut præterito acceptilationem vitiat? Faber negare videtur *in §. conditiones. Instit. de verb. oblig.* Zasius verò ait, *in lege cùm ad præsens 37. num. 6. sup. de reb. credit.* excipit tamen ibidem quosdam actus legitimos.
z est enim actus legitimus *d. l. 77.* Cur autem actus legitimus diem non recipit? quia aut statim operatur, aut nunquam. & sic dies obligationi præsentem interitum adfert.
a *l. 7. §. 1. sup. de liberatione. l. 31. in fin. sup. de nouationib.* Cui acceptò latum est soluisse intelligitur: & ita quidem, vt exceptio pecuniæ numeratæ opponi nō possit. *l. 19. ꝟ. eod.*

De conditione.

4. *Pomponius*["] libro nono ad Sabinum.["]

ACceptilatio sub conditione fieri non potest [y].

De die.

5. *Vlpianus*["] lib. 34. ad Sabinum.["]

IN diem acceptilatio facta, nullius est momenti [z]: nam solutionis [a] exemplo acceptilatio solet liberare.

De pluribus stipulationibus.

6. *Idem*["] lib. 47. ad Sabinum.["]

PLuribus stipulationibus factis, si promissor ita accepto rogasset. *Quod* [b] *ego tibi promisi, habésne acceptum?* si quidem apparet, quid actum est: id solum per acceptilationem sublatum est. si non apparet, omnes stipulationes solutæ sunt. dummodò illud sciamus: si ego aliud [c] acceptò tuli, aliud tu rogasti: nihil valere acceptilationem.

De forma acceptilationis.

7. *Idem*["] lib. 50. ad Sabinum.["]

SAnè & sic acceptilatio fieri potest, *Accepta facis decem*[d]? ille respondit, *facio.*

De pacto tacito. 1. De seruo communi. 3. Quæ obligatio tollitur & quomodo acceptò fertur. 4. De filiofamilias & seruo.

8. *Idem*["] lib. 48. ad Sabinum.["]

AN inutilis [e] acceptilatio [f] vtile habeat pactum, quæritur. & nisi in hoc quoque contrà [g] sensum est, habet pactum. dicet aliquis, potest ergo non esse consensus. cur non possit? fingamus, eum, qui acceptò ferebat, scientem prudentémque nullius esse momenti acceptilationē, & sic acceptò tulisse: quis dubitat non esse pactum, cùm consensum paciscendi non habuerit?

1 ¶ Seruus communis sicut vni [h] ex dominis stipulari potest, ita etiam acceptum rogare vni [i] ex dominis potest, eúmque insolidum liberat: & ita Octauenus putat.

2 ¶ Acceptò liberare seruus communis alterum ex dominis etiam ab [k] altero domino potest, id enim & Labeoni placuit. denique libro Pithanon scripsit, si à Primo domino, secundo socio domino suo stipulatus fuerit: posse Secundum accepto rogare, & per acceptilationem Primum liberare, quem ipse obligauerat. sic fieri: vt per vnum atque eundem seruum constituatur, & tollatur obligatio.

3 ¶ Acceptum fieri non potest, nisi [l] quod verbis colligatum est. acceptilatio enim verborum obligationem tollit, quia & ipsa verbis [m] fit. neque enim potest [n] verbis tolli, quod non verbis contractum est.

4 ¶ Filiusfamilias, promittendo, patrem ciuiliter non obligat: sed se obligat. propter quod acceptò rogare filiusfamilias potest, vt se liberet: quia ipse obligatus est. pater autem acceptum rogando, nihil agit: cùm non sit ipse obligatus, sed filius. Idem erit & in seruo dicendum. nam & seruus acceptò liberari potest. & tolluntur etiam honorariæ obligationes, si quæ sunt aduersus dominum. quia hoc iure vtimur, vt iurisgentium [o] sit acceptilatio. Et ideo puto, & Græcè [p] posse acceptum fieri, dummodò sic fiat, vt Latinis verbis solet.

b i. quodcumque. facit *l. 110. in fin. sup. de verbor. oblig.* Et sic verba generalia ad omnes obligationes referuntur, nisi appareat cogitatum esse de certis. Eo casu mens liberantis, non eius cui acceptò latum est consideratur.
c Disparitas responsionis, vitiat interrogationem.
d quæ sc. tibi promisi, vel debeo. aliàs nemo hîc interrogatur, Centū necne fateatur accepisse ab interrogāte. Priori casu & διάλλαγμα: altero contractus & συνάλλαγμα nasceretur. *v. Scholion 27. Eclog. 6.*
e Inutilis acceptilatio vim pacti taciti habet. *l. 19. ꝟ. eod. l. 27. §. 2. supra de pact. l. 5. supr. de rescind.* nisi expreslè dictum fuerit ne haberet. Inutilis est acceptilatio, quæ à natura sua deficit. Deficit, cùm id quod non verbo, sed re vel consensu contractum est, verbis acceptum fertur. Vtilis, cùm in sua natura perstat. ad hoc enim inuēta est acceptilatio, vt quæ verbis cōtracta esset obligatio. verbis tolleretur. *§. 3. ꝟ. eod.*
f Quid? inutilis stipulatio vímne pacti habet? non habet. nam quę leges in cōtrariam partem afferuntur, loquuntur de acceptilatione, nō de stipulatione. Hinc fit, vt cui nutu respōsum est, inutiliter stipulatione obstrictum aduersarium habeat. *l. 1. §. 2. supr. de verb. oblig.* Ad eundem modum inutilis stipulatio non habet vim pecuniæ constitutæ. *l. 1. §. 4. ꝟ. de pecun. constit.* Cur potius acceptilatio inutilis, quàm stipulatio inutilis, vim pacti habebit? hæc obligationem, illa liberationem parit. propensiores autem sumus ad liberandum, quàm obligandum. *v. Cuiac. ad l. 1. §. 2. sup. de verb. oblig.* sed tamen constat, inutilem transactionem vim non habere pacti. *l. 3. Cod. de repudianda.*
g quoque consensum est. *Hal.* Ausim dicere lectionem Haloandri optimè conuenire verbis quæ sequuntur in Florentina editione, quorum haud dubiè is sensus est. Nunquam acceptilatio inutilis vim pacti habet, nisi partes id etiam quoque expresse voluerint: aliàs si creditor prudens sciens nullius esse momenti acceptilationem, acceptò tulit. nemo dixerit talem acceptilationem vim habere pacti. Pacti, inquam, quia consensum eius qui acceptò tulit, nō habet quod ex natura pacti est. quasi diceret, Non continuò pactus intelligitur, qui inutiliter acceptò tulit. i. non continuò voluit aut consensit, vt acceptilatio inutilis naturam pacti indueret, qui inutiliter acceptò tulit. Igitur ne id absurdum accidat, oportet partes expresse quoque inter se consentire, vt quæ acceptilatio interponitur, licèt aliàs vt inutilis eludi posset, valeat ad instar pacti. quod, vt violentissimum contrarium, oppono legi *19. ꝟ. eod. l. 27. §. 10. ꝟ. de pactis. l. 5. sup. de rescindenda.*
h *l. 11. ꝟ. eod.*
i *l. 7. §. 1. supr. de stipul. seruor.*
k *l. 17. supr. de adquir. rer. dom.*
l *l. 80. sup. de solutionib. §. 1. Instit. quib. mod. toll.*
m *l. 7. sup. eod.*
n Imò, potest. v. quæ notaui *in pr. sup. eod. & l. 19. ꝟ. eod.*
o Imò, ciuilis. *l. pen. in fi. ꝟ. de solut. §. 9. Instit. de act.* Solue, Iuris est gentium, consensu. *l. 1. ꝟ locati.* si spectamus solemnia verba quibus ea perficitur, est ciuilis *d. l. penult. l. 1. Cod. hoc tit.* Igitur, origine Iurisgentium: forma, iuris ciuilis est acceptilatio.
p *§. 1. Instit. quib. mod. tollit. oblig. adde quæ notaui ad l. 1. in fin. ꝟ. de verb. oblig.*

a l.6.ꝫ.eod.l.10.l.13.§ 2.j.eo.l.7.ꝫ.de liberatione legat.l.9.§.1.ꝫ.de solutionib.§.1. Inst.quib. mod.tollit.
b v.quæ notaui ad l.93.§.1.in fi.ꝫ.de solutionib.
c v.l.9.j.eod.
d l.2.§.3.in fi.ꝫ.de verb.oblig.
e Alteri aquirit, qui eum liberat. Qui liberatur, fit locupletior. quin, quamuis ei re vera nihil adcrescat, tamen hoc ipso ditior est, quod nihil ei decrescat. quippe nihil diminui, species est lucri.
f l.8.§.1.ꝫ.eod.l.63.ꝫ. de solutionib.
g l.18.§.2.ꝫ. de stipul.seru.
h licèt acceptilatio in diem, vel sub conditione concipi possit. l.21.j.eod. v. quæ notaui ad l.4.ꝫ.eo. l.4.in fi.ꝫ. de transact. l.43.ꝫ.de iure dot. l.6.ꝫ.de solutionib. l.47.j.de regul.
i sensus est, Vis eiusmodi acceptilationis tunc erumpet, cùm dies venerit vel conditio extiterit. Actus legitimi expressam diei conditionisve, adiectionem repudiant: tacitam admittunt. Expressa quædam nocent, non expressa prosunt. l.195.j.de regul.
k Iureiurando contracta obligatio acceptilatione tolli potest, vt hîc. At acceptilatio eâ propriè tollit, quæ verbis est contracta. l.8.§.3.ꝫ.eo. Igitur iureiurando verbis obligatio contrahitur. Quid? verba in iuraméto súntne necessaria? potéstne aliter quam verbis iurari? posse videtur. alioquin mutus iurare non posset. de quo v.Alciat.8. parerg.2.
l l.7.ꝫ.de oper. libert.
m Qui iurat, obligatur. Iureiurando cõtrahitur obligatio, l.7.§.1. Instit. de act.
n Iuramentũ homini præstitum, per hominem relaxari potest. Bal.
o quod accidere potest. l.2.§.1.ꝫ. de verbor. oblig.

De acceptilatione ex parte.

9. *Paulus* libro duodecimo ad Sabinum.

PArs [a] stipulationis accepto fieri potest: non tantùm si sic dicat, *Ex nummis decem, quos tibi promisi, quinque habésne accepto?* sed & si sic, *Quod ego tibi promisi, id pro parte dimidia habésne acceptum?*

10. *Pomponius* libro vigesimosexto ad Sabinum.

SEd & si non numerata pecunia [b], sed certum corpus, veluti homo in stipulationem deductus est. potest ex parte [c] acceptilatio fieri. Quo modo & vni [d] ex heredibus acceptum fieri potest.

De seruo fructuario, vel vsuario. De eo qui bona fide seruit. De cæteris, qui sunt in potestate. 2. De seruo hæreditario. 3. De seruo captiui.

11. *Paulus* libro duodecimo ad Sabinum.

SPecies [e] adquirendi est, liberare dominum obligatione. & ideo fructuarius [f] quoque seruus liberare, acceptũ rogando, fructuarium potest: quia éx re eius videtur ei adquirere. Sed etsi vsum tantùm habemus, idem fiet. Idémque dicemus & in eo, qui bona fide nobis seruit: & in cæteris, qui nostro iure subiecti sunt.

1 ¶ Sed & si seruo, quod ipse mihi promisit, acceptum fecero: inutiles mihi erunt aduersus dominum honorariæ actiones, quæ de peculio, vel in rem verso dantur.

2 ¶ Si seruus hereditarius ante aditam hereditatem acceptum roget, quod defunctus promisit: verius puto, contingere liberationem, vt per hoc hereditas ipsa liberetur.

3 ¶ Sed etsi dominus apud hostes sit, dicendum est iure postliminij [g] confirmari acceptilationem. nam & stipulari ei, qui apud hostes est, seruus potest.

De die & conditione.

12. *Pomponius* libro vigesimosexto ad Sabinum.

QVod in diem, vel sub conditione debetur, acceptilatione tolli potest [h]. sed ita id factum apparebit, si conditio stipulationis extiterit, vel dies venerit [i].

De iureiurando. 1. De acceptilatione ex parte. De seruitutib. 4. De genere & specie. 5. De doli clausula. 6. De obligatione alternata. 7. De reo & fideiussore. 10. De tutore, curatore, procuratore. De absente. 11. De successorib. 12. De duob. reis stipulandi.

13. *Vlpianus* libro quinquagesimo ad Sabinum.

ET per iusiurandum [k] liberti interpositam [l] operarum obligationem [m], per acceptilationem tolli [n], verius est.

1 ¶ Si id, quod in stipulationem deductum est, diuisionem non recipiat [o], acceptilatio in partem [p], nullius erit momenti. vtputà si seruitus [q] fuit prædij rustici, vel vrbani. Planè si vsusfructus [r] sit in stipulatum deductus, putà fundi Titiani, poterit pro parte acceptilatio fieri: & erit residuæ partis fundi vsusfructus. Si tamen viam quis stipulatus, acceptò iter vel [s] actum fecerit: acceptilatio nullius erit momenti. hoc idem est probandum, si actus acceptò fuerit latus. si [t] autem iter & [u] actus acceptò fuerit latus: consequens erit dicere, liberatum eum, qui viam promisit.

2 ¶ Illud certum est: eum, qui fundum stipulatus, vsumfructum vel [x] viam accepto facit, in ea esse causa, vt acceptilatio non valeat [y]: qui enim accepto facit: vel totum vel partem eius, quod stipulatus est, debet accepto facere. hæ [z] autem partes non sunt. non magis quàm si quis domum stipulatus, accepto ferat cæmenta [a], vel fenestras, vel parietem, vel diætam.

3 ¶ Si quis vsumfructum stipulatus, vsum accepto tulerit [b]: siquidem sic tulerit acceptum, quasi vsu [c] debito: liberatio non continget [d]. si verò quasi ex vsufructu [e]: cùm possit [f] vsus [g] sine fructu constitui: dicendum est acceptilationem valere [h].

4 ¶ Si is, qui hominem [i] stipulatus est Stichum accepto tulerit: Iulianus libro quinquagesimo quarto Digestorum scripsit, acceptilationem aliquid egisse, tulisséque [k] totam [l] obligationem. quod enim inuito stipulatori promissor soluere potest, id & acceptum latum liberationem pariet.

5 ¶ Eum, qui fundum stipulatus est, non posse de dolo malo [m] clausulam acceptum ferre constant. non [n] enim in partem debiti id constitit, & aliud est quod debetur: aliud, quod accepto fertur.

6 ¶ Si Stichum aut decem sub conditione stipulatus, Stichum aut [o] decem acceptum fecerit, & pendente conditione Stichus decesserit: decem in obligationem [p] manebunt [q], perinde ac si acceptilatio interposita non fuisset.

7 ¶ Si fideiussori accepto fuerit latum, cùm reus re, non verbis fuisset obligatus: an reus quoque liberetur? & hoc iure vtimur, vt, licèt reus non sit verbis obligatus, tamen acceptilatione per [r] fideiussorem liberetur [s].

8 ¶ Si legatorum sub conditione relictorum [t] fideiussori dato [u] accepto latum sit [x]: legata debebuntur [y], postea conditione eorum existente.

9 ¶ Qui ita stipulatur à fideiussore, *Quod Titio credidero* [z] *fide tua esse iubes?* deinde, antequàm crederet, acceptum fecit fideiussori, reus non liberabitur. sed [a], quandoque ei creditum fuerit, tenetur. nam etsi fideiussorem non antè liberatum esse credimus, quàm cum fuerit creditum reo: non tamen reus antiquiore acceptilatione [b], quàm obligatio eius est, liberari potuit.

10 ¶ Tutor curator furiosi acceptum ferre non [c] potuit [d], nec procurator [e] quidem potest facere acceptum. sed hi omnes debent [f] nouare. possunt enim & sic accepto facere. Ne his quidem accepto fieri potest: sed nouatione facta poterunt liberari per acceptilationem. Nam & in absentium persona hoc remedio vti solemus. stipulamur [g] ab aliquo id nouandi causa, quod nobis absens debet: & ita accepto liberamus, à quo stipulati sumus. ita fiet vt absens nouatione, præsens acceptilatione liberetur.

11 ¶ Heres quoque & liberare, & liberari accepto potest, & honorarij successores.

12 ¶ Ex pluribus reis stipulandi si vnus acceptum fecerit, liberatio contingit [h] in solidum.

Vt acceptilatio consentiat cum obligatione.

14. *Paulus* libro duodecimo ad Sabinum.

NIsi consentiat [i] acceptilatio cum obligatione, & nisi verum est, quod in acceptilatione demonstratur imperfecta est liberatio. quia verbis [k] verba ea demum resolui possunt quæ inter se congruunt.

15. *Pomponius* libro vigesimoseptimo ad Sabinum.

SI is, qui Stichum promisit, ita interroget, *Quod Stichum promisi, Stichum &* [l] *Pamphilum habésne acceptos?* puto, rectè accepto latum, & pro superuacuo [m] Pamphili mentionem factum. quemadmodum si is, qui decem promisit, ita interroget, *Quod tibi decem promisi, viginti habésne accepta?* etiam decem nomine erit liberatus.

p Pars rei indiuiduæ, acceptò ferri non potest.
q Seruitutes rusticorum prædiorum & vrbanorum sunt indiuiduæ. l.17.ꝫ.de seru.
r Vsusfructus diuidi potest, l.5.ꝫ.de vsufr.
s diuisim.
t Cur tam variè? Qui partem rei indiuiduæ acceptam facit, rem impossibilem facit acceptam. tentat enim diuidere, quod est indiuiduum. Atqui rei indiuiduę (putà viæ) subiecta (putà iter & actus) coniunctim accepta, faciunt rem integram, & viam ipsam tollunt. ideóque vtilis est acceptilatio.
u coniunctim.
x ¶ disiunctim. huc refer quæ superiùs notaui.
y Cur ita? v.l.14.j.eo.
z Vsusfructus & via non sunt partes fundi. An vsusfructus sit pars dominii. v.Hoto. 3.obser.22.
a Cæmenta, fenestræ, paries, diæta non sunt partes integrales domus.
b Fingamus heredem testatoris à legatario vsusfructus, vsum deprecatum fuisse, vsum ei à legatario acceptolatum. quæro, penes legatarium quid remaneat? distingue, vt.j.eod.
c sensus est, Legatarius vsusfructus, vsum idem esse quod vsumfructum existimans remittendo, sibi non præiudicat.
d Nam totum remisit per errorem.
e i.legatarius vsusfructus, vsum (quatenus aliud est iure quàm fructus) heredi eidémque debitori remittere vtiliter potest.
f ὑπέρθεσις seu ὑπερψελισμός. sic itaque legit Cuiac. 13. obs.12. cùm possit fructùs sine vsu cõstitui, vt l.14.in fi.ꝫ.de vsu & habit. & l.5.§.2.ꝫ. de vsufr.quẽ.cau.
g Fructus sine vsu esse potest, vt hîc, & l.5.§.2.ꝫ.vsufr. quemad. l.14.in fi.ꝫ.de vsu. ita actus sine itinere. l.loci.§.1.ꝫ.si seruitus.
h in summa is sensus est, is cui vsusfructus legatus est, debitori vsum vtiliter remittit, si cũ remitteret, vsum ab vsufructu iure separatũ esse cognouit: sin minus & vsum cũ vsufructu idem esse existimauit (quia errat) nihil remittit. Priori casu, fructus sibi retinuit (potest enim fructus esse sine vsu, d.l.5.§ 2.ꝫ.vsuf. quem. cauea.) vsum debitori cõcessit. atq; ita legatarius frui vti poterit. altero, nihil debitori, errando, cõtulit.
i in genere sc. Creditor generis vnã speciem acceptũ feréndo, totã obligationem perimit.
k tulissèque. vulg. Hal.
l Imò, nõ totã tulit. põt enim alium hominẽ petere. l.27.§.7.ꝫ. de pact. quin & ipsum hominẽ quẽ repudiauit. l.18.ꝫ.de cpt.
m Dolus futurus non potest acceptò ferri. l.27.§ 3.l.1.§ 7.ꝫ. depositi.
n Cur hoc additum est? v.§.2. vers. qui eum acceptò ꝫ.eo.
o i. vnũ eorũ.
p in obligatione. Hal.
q Imò, nõ manebunt. nã cùm vna pars stipulationis acceptilatione sublata sit, altera quoq; sublata in totũ intelligitur. l.27.§.6.ꝫ.de pact.
r Imò, per fideiussoré reus non liberatur. l.23.ꝫ.de pact.
s exceptione acceptilationis sc. de qua v.Oldend.c.45.de except.
t & ab herede præstandorum.
u ab eo herede scil.
x à legatario scilicet.
y ab herede scil. & ita heres tenebitur, non eius fideiussor. Est igitur hic paragraphus exceptio superioris.
z Fideiussio præcedere obligationem potest. l.50.ꝫ.de pecul.l.8.§.2.ꝫ.de nouat.
a sed quandocunque ei. vulg. sed si. Hal.
b Acceptilatio obligationem præcedere natura est impossibile.
c non possunt. vulg. Hal.
d Tutor vel curator debitum pupilli vel adulti sui, etiam parte tenus, remittere non potest. l.22.C.de pact. Imò potest, si pupillus. adde l.1.C.eod.
e l.3.ꝫ.eod.
f v.d.l.3.ꝫ.eo.l.4.C.de nou.
g l.91.ꝫ.de solutio.l.8.ꝫ.de nouat.
h Imò, non contingit liberatio. eo enim cõcesso, correus correo nocet. quod expressè vetat lex, l.27.ꝫ.de pact.
i l.7.in fi.l.13.2.§.3.in fi.ꝫ.eod.
k l.8.§.3.ꝫ.eod.
l hîc Pamphilus superuacuè adiicitur stipulationi. hinc colligit Baldus, Orationem copulatiuam operari in eo in quo potest, licèt non operetur in superuacuo.
m Superuacua in acceptilatione non nocent.

a *l.2.in fin.ξ.de duob.reis.*
b Imò, ipse solus non alius, *l.2.§.3.in fi.ξ.de verb.obl.*
c nam acceptilatio solutioni comparatur. *l.5.ξ eo.l.7.§.1.ξ.de liber.*
d vide Renaudum *4.Varior.18.*
e Fideiussore iudicati liberato per acceptilationem, liberatur & reus, *adde l.20.ξ.eod.*

De pluribus reis debendi. 1. De fideiussore iudicati.

16. *Vlpianus* libro septimo Disputationum.

SI ex pluribus obligatis vni [a] acceptò feratur: non ipse solus [b] liberatur, sed & hi, qui secum obligantur. nam cùm ex duobus pluribúsque eiusdem obligationis participibus, vni acceptò fertur, cæteri quoque liberantur: non quoniam ipsis acceptò latum est, sed quoniam velut [c] soluisse videtur is, qui acceptilatione solutus est.

1 ¶ Si [d] iudicati [e] fideiussor sit datus, acceptus, eíque acceptò latum sit: liberabitur & iudicatus.

De acceptilatione ex parte.

17. *Iulianus* libro quinquagesimoquarto Digestorum.

QVi hominem [f] aut decem stipulatus est, si quinque accepto fecerit: partem [g] stipulationis peremit [h]: & petere quinque aut partem hominis potest.

De pluribus obligationibus. 1. De stipulatione aquiliana.

18. *Florentinus* libro octauo Institutionum.

ET [i] vno, & pluribus [k] contractibus, vel certis, [l] vel incertis, vel quibusdam, exceptis cæteris, & omnibus ex causis vna acceptilatio & liberatio fieri potest.

1 ¶ Eius rei stipulatio, quàm acceptio [m] sequatur, à Gallo Aquilio talis [n] exposita est: Quidquid te mihi ex quacunque causa dare facere oportet, oportebit, præsens, in diémve, quarúmque rerum mihi tecum actio, quæque aduersus te petitio, vel aduersus te persecutio est, erítve, quódve tu meum habes, tenes, possides: quanti quæque earum rerum res erit, tantam pecuniam dari stipulatus est Aulus Agerius, spopondit Numerius Negidius. quod Numerius Negidius Aulo Agerio promisit, spopondit, id haberétne a se acceptum, Numerius Negidius Aulum Agerium rogauit. Aulus Agerius Numerio Negidio acceptum fecit.

De obligatione re contracta. 1. Differentia acceptilationis & apochæ.

19. *Vlpianus* libro secundo Regularum.

SI accepto latum fuerit ei, qui non verbis, sed re obligatus est [o]: non liberatur quidem, sed exceptione doli mali, vel pacti [p] conuenti se tueri potest.

1 ¶ Inter acceptilationem & apocham hoc [q] interest: quòd acceptilatione omni modo liberatio contingit, licèt [r] pecunia soluta non sit: apocha non aliàs, quam [s] si pecunia soluta sit.

De stipulatione iudicatum solui.

20. *Idem* libro septuagesimoseptimo ad Edictum.

SI acceptò fuerit lata ob rem iudicatam [t] clausula: Marcellus ait, cæteras partes stipulationis euanuisse. propter hoc enim tantùm interponuntur, vt res iudicari possit.

De legato conditionali.

21. *Venuleius* libro vndecimo Stipulationum.

SI sub conditione [u] legatum mihi datum nouandi causa stipulatus sum, & ante existentem conditionem acceptum fecero: Nerua filius ait, etiam si conditio extiterit, neque ex testamento competituram actionem, quia nouatio facta sit, neque ex stipulatu, quæ acceptilationi soluta sit.

De seruo.

f id est, qui genus.
g Imò, in nulla parte stipulationis liberatio nata est. *l.2.§.1.ξ.de verb.obl.* solue. *l.34.ξ.de solut.*
h Differentia est inter solutionem & acceptilationem.
i atque ita stipulatio generis alternatiui diuidua est. sed quomodo? ciuiliter non naturaliter.
i & ex vno. *Hal.*
k *l.7.in pr ξ.eo.*
l De certis & incertis contractibus, vide Langebellium *c.36.* vbi certos & incertos contractus contra Accursium & alios interpretatur nō eos, in quos res certę vel incertæ sint deductę, sed nominatos, nēpe quia certum ac proprium nomen contractus habeant. *l.iurisgentium.ξ.de pactis.* quemadmodū per contrarium actio prescriptis verbis vel in factum, incertum iudicium vel incerti ciuilis actio vel condictio dicitur. *l.si commeatu.ξ.communia prædior. l.pen.ξ.depositi. l.6. l.16.ξ.de præscriptis verbis.* nempe quia incertum est, quo nomine contractum negotiū appellandum sit. Idē est in conditione incerti.
m acceptilatio *vulg.Hal.*
n *§.2.Inst.quib.mod.tollit.*
o acceptilatio est inutilis. *l.8.§.3.ξ.eo.*
p hinc collige, Inutilem acceptilationē vim pacti habere. *v.l.8.ξ.eo.* & sic, actus agentium quandoque nō seruant propriā naturam, sed in aliam transferuntur.
q *27.Eclog.6.c.1. in fi.* De hac differentia ita scribit Cuiacius, Latini, inquit, inter vtrāque differentiā faciunt, eo modo quo inter pignus & hypothecam: & quidam medici inter ἄνθρακα & carbunculum. *v.Cuia.5.obs.36.in fi.*
r Ideóque acceptilationi non poterit opponi exceptio pecuniæ non numeratæ. quod interpretes vt verum admittunt, nisi probetur per acceptò ferentem, quòd spe futuræ numerationis aduersarium liberauerit.
s *l.89.ξ.de solut.l.13.C.de solut.*
t *adde l.16.in f.ξ.eo.l.6.ξ.ind.solui.*
u *v.l.4.l.12.ξ.eod.*
x *¶27.Eclog.6.c.22.*
y id est, non ideo magis.

z id est: & res est integra.
a Argumentum à relatis, *l.41.ξ.de regul.iur.l.5.ξ.de rescindend.* Imò non vtrinque fit liberatio, si ab alterutrius parte tantum acceptilatio intercessit. *l.56.ξ.de pact.*
b nota argumentum, Contractus est ab alterutra parte acceptolatus, ergo ab vtraque. Correlatiua se mutuo ponunt, & vno perempto vtrunque perimitur. In correlatiuis destructo vno correlatiuorū, destruitur quodlibet. sic, prohibita vendi, prohibentur emi, *v.l.1. Cod.de cupress.li.11. tit.vlt.*

22. *Gaius* libro 3. de Verborum obligationibus.

SEruus nec [x] iussu domini acceptum facere potest.

De acceptilatione facta ex altera parte.

23. *Labeo* libro quinto Pithanon à Paulo Epitomatorum.

SI ego tibi acceptum feci, nihilo [y] magis ego à te liberatus sum. *Paulus*: Immò cùm locatio, conductio, emptio, venditio conuentione facta est, & nondum res intercessit [z]: vtrinque [a] per acceptilationem, tametsi [b] ab alterutra parte dumtaxat intercessit, liberantur obligatione.

DE [c] STIPVLATIONIBVS [d] prætoriis [e].

Tit. V.

Diuisio in iudiciales, cautionales, communes. 5. De satisdatione vel repromissione. 9. Si dicatur per calumniam desiderari stipulationem. 10. De adiectione, detractione immutatione.

1. *Vlpianus* libro septuagesimo ad Edictum.

PRAETORIARVM stipulationum tres [f] videntur esse species: iudiciales, cautionales, communes.

1 ¶ Iudiciales [g] eas dicimus, quæ propter iudicium interponuntur, vt ratum fiat: vt iudicatum solui, & ex operis noui nuntiatione.

2 ¶ Cautionales sunt autem, quæ instar actionis habent, &, vt sit noua actio, intercedunt: vt de [h] legatis stipulationes, & de tutela [i], & ratam rem haberi, & damni infecti.

3 ¶ Communes sunt stipulationes, quę fiunt iudicio sistendi causa.

4 ¶ Et sciendum est, omnes stipulationes natura [k] sui cautionales esse. hoc [l] enim agitur in stipulationibus, vt quis cautior sit, & securior interposita stipulatione.

5 ¶ Stipulationum istarum prætoriarum, quædam sunt, quæ satisdationem [m] exigunt, quædam nudam [n] repromissionem. sed perpaucæ sunt, quæ nudam repromissionem habent: quibus enumeratis [o] apparebit, cæteras non esse repromissiones, sed satisdationes.

6 ¶ Stipulatio itaque ex operis noui nuntiatione, aliàs satisdationem, aliàs repromissionem habet. Ex qua operis noui nuntiatione satisdare oporteat? quemadmodum satisdetur? namque de eo opere, quod in priuato [p] factum erit, satisdatio est. de eo, quod in publico [q], repromitti [r] oportet. sed hi quidem, qui suo [s] nomine cauent, repromittunt: qui alieno [t], satisdant.

7 ¶ Item ex causa damni infecti interdum [u] repromittitur, interdum satisdatur. nam si quid in [x] flumine publico fiat, satisdatur, de ædibus autem repromittitur.

8 ¶ Stipulatio duplæ [y], repromissio [z] est: nisi si conuenerit [a], vt satisdetur [b].

9 ¶ Quòd si sit aliqua controuersia, vtputà si dicatur, per calumniam [c] desiderari, vt stipulatio interponatur: ipse prætor debet [d] super ea re summatim cognoscere, & cautum iubere, aut denegare.

10 ¶ Sed & si quid vel addi [e], vel detrahi, vel immutari in stipulatione oporteat [f]: prætoriæ erit iurisdictionis.

De rei restitutione: & de incerta quantitate vtrum hæ stipulationes sint diuiduæ aut indiuiduæ.

2. *Paulus* libro septuagesimotertio ad Edictum.

PRætoriæ stipulationes aut rei restitutionem continent, aut [g] incertam quantitatem.

1 ¶ Sicut [i] stipulatio ex operis noui nuntiatione, qua cauetur, vt opus restituatur [h], ideóque siue actor, siue reus decesserit pluribus heredibus relictis: vno vincente, vel

c *43. Eclog. 4. Paul. 5. sent 9.3. Inst.19.*
d De Prætoriarum stipulationū natura, vide Guibertū *c.19. quæstionum.* Antonium Fabrū *3.coniecturar.1.*
e quæ edicto Prætoris interponi iubentur, quæ à mero Prętoris officio interponuntur. *l.5.ξ.de verb.obl.* quo nomine intellige etiā ędilitias. *§ 2.Inst.de diuis.stip.* quę legem accipiunt de mente prætoris, iis nihil licet addere, immutare, detrahere. *l.55.ξ.de verb.obl.* quædā præcipua ab aliis stipulationibus habent. *l.3.l.5.l.9.ξ.eo. adde hic Cuiac.* Huius generis stipulationes sunt vsusfructus, legati, noui operis, rē pupilli saluam fore, iudicatum solui, ratam rē haberi.
f Imò, quatuor. *l.5.ξ.de ver.obli.*
g Iudiciales aliter definiūtur *in l.5.ξ.de verb.obli. & §.2.Inst.de diuis.stip.*
h *§.2.Inst.de diuis.stip.*
i i. rē pupilli saluam fore.
k Omniū stipulationū quas ipsi cogitare possumus finis & effectus is est, vt ad cautionē illis vtamur, *l.12.ξ.rat.rē hab.*
l Cautiones cur inuentæ.
m Satisdatur adhibito fideiussore.
n Nudè repromittit, qui simpliciter sine fideiussore cauet. Nuda repromissio est, in qua fideiussor non est adhibitus.
o Exceptio firmat regulā. Exceptionibus enumeratis, regula in cæteris vera apparet.
p *l.8.§.2.ξ.de oper.noui. l.30.§.1.ξ.de damno.*
q *d.l.8.3.*
r Imò satisdari. *l.15.§.2.ξ.de damno.*
s *l.9.§4.§.5.ξ.de damno.l.5.in f.ξ.quib.ex cau.in poss.*
t *d.§.4.& d.l.5.*
u *l.30.§.1.ξ.de damno.*
x *l.7.ξ.de damno.*
y Emptor à venditore nonnunquam duplum æstimationis rei emptæ, stipulari solet. *l.31.§.20.ξ.de ædil.l.2.ξ.de euict.l.4.in fi.ξ.de verb.oblig.*
z i. cautio sine fideiussore.
a tunc enim pactum mutat rei naturam. *l.72.ξ.de contrah.emp.*
b hinc collige, Satisdationis vocabulo fideiussorē contineri: quanquam interdum qui repromittit satisdare videatur. *l.61.ξ.de verb.sign.*
c *l.3.§.1.ξ.vt in poss.leg.*
d Cur ita? *v.l.52.ξ.de verb.obl.*
e *l.14.ξ.de re iud.*
f atqui nihil in prætoriis stipulationibus immutandum. *d.l.5.*
g id est, aut factum indiuiduum aut interesse.
h id est, destruatur.

victo

a etiam vsque ad fundamentum. nam destructio operis est factum indiuiduum. Et sic factum indiuiduum quemlibet heredem in solidum obligat. *l. 2. §.ff.de verb. obligat.*
b Imò, iudicatum solui expeditum habet quantitatem. *l.9.ff.iudicat.solui.* sic est, sed post sententiam, non ante. *l.3.in fi.C.de inuti.stip.*

victo, totum [a] opus restitui debebit. quamdiu enim aliquid superest, tamdiu non potest videri opus restitutum.

2 ¶Incertam quantitatem continet stipulatio iudicatum solui [b], & rem ratam dominum habiturum, & damni infecti, & his similes. in quibus respondetur, scindi [c] eas in personas heredum. quamuis [d] possit dici, ex persona heredum promissoris non posse descendentem à defuncto stipulationem, diuersam conditionem cuiusque facere. at in contrarium summa ratione fit, vt vno ex heredibus stipulatoris vicente in partem [e] eius committatur stipulatio. hoc enim facere verba stipulationis, *Quanti ea res est.* Sed si vnus ex heredibus promissoris totam rem possideat [f]: in solidum [g] eum damnandum, Iulianus scribit. In quantum autem ipse ea stipulatione, vel fideiussores, an [h] omnino teneantur, dubitari potest. & videndum ait, ne non [i] committatur. Sed si lite contestata possessor decesserit: vnum ex heredibus non maiore ex parte damnandum, licèt totum fundum possideat, quàm ex qua heres est.

De procuratoribus.

3. *Vlpianus*[a] libro 79. ad Edictum.[a]

GEneraliter in omnibus prætoriis stipulationibus [k], & procuratoribus [l] satisdatur.

An sæpius caueatur.

4. *Paulus*[a] libro 75. ad Edictum.[a]

PRætoriæ stipulationes sæpiùs interponuntur, cùm sine culpa stipulatoris cautum esse desiit [m].

De procuratore, & institore.

5. *Idem*[a] libro 48. ad Edictum.[a]

IN omnibus prætoriis [n] stipulationibus hoc seruandum est vt, si procurator meus stipuletur [o], mihi [p], causa cognita [q], ex ea stipulatione actio competat [r]. Idem est, & cùm institor in ea causa esse cœpit, vt interposita persona eius dominus mercis rem amissurus [s] sit, veluti bonis eius venditis. succurrere enim domino prætor debet.

De pœna.

6. *Idem*[a] lib. 14. ad Plautium.[a]

IN omnibus prætoriis stipulationibus: in quibus primò fieri aliquid, deinde, si factum non sit, pœnam [t] inferimus: pœnæ nomine stipulatio committitur [u].

Quomodo cauendum.

7. *Vlpianus*[a] libro 14. ad Edictum.[a]

PRætoriæ satisdationes personas desiderant pro se interuenientium [x]. & neque pignoribus quis neque pecuniæ, vel auri, vel argenti depositione, in vicem satisdationis fungitur [y].

De institutione conditionali, & substitutione. 1. De legato duobus sub contrariis conditionibus.

8. *Papinianus*[a] libro quinto Quæstionum.[a]

[a] PAulus notat:[a] Qui sub conditionem [z] institutus est: adgnita bonorum possessione, cogitur [a] substituto [b] in diem cauere [c] longiorem [d]. prætor enim beneficium

c Stipulatio quę qualitatem continet, diuiditur inter heredes promissoris, *d.l.2.§.1. l.35. §.1.ff.de hær.inst.*
d Ratio dubitandi sumpta, *ex l.2.§.2.in pr.ff. de verb.obl.*
e *l.27.ff.de damno.*
f ante litem contestatam scilicet.
g *l. 55.ff. de rei vind.*
h an ex parte, an omnino.
i Atqui hęc stipulatio hęreditaria est, hæréśque possessor? Accursius putat committi stipulationem, & fideiussores teneri. quod omnino huic legi repugnat. Plerunque enim Iurisconsulti, cùm videndum esse dicunt, si non contrariū subiiciunt, id ipsum confirmant. *l.4. §.Cato.ff.de verb.obli. Duaren.2. dispu. 11.* Ita videtur illa Pauli esse sententia, quòd eo casu, quo vnus possessor est constitutus, stipulatio non committatur, nec fideiussores teneantur: idque fortassis hac ratione, quòd hoc casu, non tanquā heres, sed tanquā possessor conueniatur: cùm si omnes heredes possiderent, iure hæreditario propriè tenerētur, ac cōueniri possent: eóque casu stipulatio cōmitteretur. Nec nouum est hæredē in multis, nō vt hærede, sed vt possessorē & agere & conueniri. *l. de eo. §. hæres. ff.ad exhib. l.vlt.§.pe. ff.de noxalib. l.1. § vlt. ff. si quadrupes.* Quare, quemadmodū stipulatio ab vno interposita, ad alium non possidētē trāsit, *l.si legatis.in fin.ff.de pignorib.l.30. §.sicut autem. ff.de verb.obl. l.3.§ si heres.ff.vsufruct. quemad.caueat.* ne fideiussores dati teneātur, sic & hoc casu quo hæres non vt heres, sed vt quiuis possessor conuenitur. *Langebek c.5 Annotationū ita hunc locum interpretatur.*

k *l.1.§.14.ff.vt legat.* l *l.33.ff de procurat.*
m *l.8.§.3.l.10.in fin.ff.qui satisd.v.l.4.ff.vt in poss.l.21.§.15.ff.de oper noui.l.5.ff.de damno.*
n aliud est in stipulationibus extraiudicialib. in quibus alter alteri nō stipulatur.
o in sua persona scil. p Per procuratorem ex stipulatione prætoria domino adquiritur. q quid enim si sit in remota prouincia? r etiam sine cessione. *Bal.*
s *l.2.ff.de inst.l.13.§.25.ff.de act.emp.* t loco eius quod interest: quodque in prætoriis esse solet. *l.2.in pr. & §.1.ff.eo.* u atque ita prætoria stipulatio pœnæ stipulatione non vitiatur. x i. quædam desiderant fideiussorem. *l 1.§.5.ff.eod.*
y Pignoribus fungi, Duarenus ait idem esse quod dare pignori *1. disput.14.* Hunc esse sensum existimo, Non est moris vt debitor cogatur pignora dare vel aurum deponere in vicem satisdationis: cùm aliàs auri depositione, vel pignoris traditione releuandus sit à fideiussore dando. *l.1.§.9.ff.de collat.l.2.§.3.ff.quod legat. §.4. Inst. de rer. diuis.* cùm etiam creditori eo casu plus sit cautionis. vberiores sunt in rem quàm in personam cautiones.
z condit one. *vulg. Hal.*
a *l.13.ff.qui satisd.Pau.5.sent.9 §.1. & ibid. Cuia.v.eundem Cuia.9.obs.5.* quid enim si magna sit hereditas, maior scilicet centum sestertiis.
b vulgari modo scilicet *Cuiac.ad 5.Paul.9.§.1.*
c Hæres sub conditione scriptus, cauere substituto debet: hoc est repromittere, & stipulationē iussu Prætoris interponere: nec enim satisdare cogendus est: cùm heredi graue sit futurum, qui non ita facilè fideiussores inueniat, præsertim in lōginquū tēpus, ne alioquin pugnet hæc lex cū *l.12.ff.qui satisdare.* Hoc igitur velle videtur Iurisconsultus, beneficium illud Prætoris, quo ante conditionem existentem, bonorum possessionem agnoscendi dat potestatem, in damnum hæredis non ita accipiendū esse, vt prætor eum satisdatione onerari velit: præsertim cùm & substitutus, quasi calumniosè satisdationem petere videatur, quē alius antecedit, an propterea nuda repromissione cōtentus esse debeat. Atquin hoc est quod Iurisconsultus dicit, posse videri calumniosè satis petere. Nam satis petere dicimus, vt satis exigere & satisdare: quod plerúnque datis fideiussoribus expediebatur. Ferè autē satisdationis exactio contumeliosa & onerosa habebatur, propter fideiussorum quærendorum facultatem. *Langeb x. c.10. Annotationum.*

suum [e] nemini vult esse captiosum. & [f] potest videri calumniosè satis petere, quem alius antecedit?

1 ¶Cùm sub contrariis [g] conditionibus Titio & Mæuio legatum sit, vtrique cauetur: quia vterque ex voluntate defuncti sperat legatum.

De ambiguitate.

9. *Venuleius*[a] libro 1. Stipulationum.[a]

IN prætoriis [h] stipulationibus si ambiguus [i] sermo acciderit, prætoris [k] erit interpretatio. eius enim mens æstimanda est.

De priore & posteriore iussu.

10. *Vlpianus*[a] lib. 1. Responsorum Valeriano respondit.[a]

SI præses, qui antè in triennium caueri iusserat, postea in longum [l] tempus caueri præcepit: quia à prima stipulatione prorsus discedi voluerat: exceptionem primæ stipulationi obligatis peperisse videtur.

De eo quod interest.

11. *Venuleius*[a] lib. 8. Actionum.[a]

IN eiusmodi stipulationibus: quæ, quanti [m] res est promissionem habent: commodius [n] est, certam summam comprehendere: quoniam plerumque difficilis [o] probatio est, quanti cuiusque intersit, & ad exiguam [p] summam deducitur.

REM [q] PVPILLI, VEL ADOlescentis saluam fore,

Tit. VI.

Quando agi potest.

1. *Paulus*[a] libro 24. ad Edictum.[a]

CVm pupillo rem saluam fore satisdatum sit [r]: agi ex ea tunc potest, cùm & tutelæ potest [s].

De pupillo absente, vel infante.

2. *Vlpianus*[a] libro 79. ad Edictum.[a]

SI pupillus absens sit, vel fari non possit: seruus [t] eius stipulabitur. si seruum non habeat, emendus ei seruus est. sed si non sit, vnde ematur: aut non sit expedita emptio: profectò dicemus, seruum publicum [u] apud prætorem stipulari debere.

3. *Idem*[a] lib. 35. ad Edictum.[a]

AVt dare [x] aliquem prætor debet, cui caueatur,

1. *Quomodo cauendum.* 2. *De tutore, protutore & fideiussorib. eorum.* 3. *De eo qui non gessit.* 4. *Quando committitur stipulatio.* 5. *De tutore capto ab hostibus.* 6. *De causis ex quib. tutelæ agi non potest.* 7. *De curatore qui non gessit.* 8. *De curatoribus.*

4. *Idem*[a] libro 79. ad Edictum.[a]

NOn quasi ipso iure pupillo adquirat: neque enim adquirit: sed vtilis actio ex stipulatu pupillo detur [y].

1 ¶Cauetur autem pupillo [z] hac stipulatione per satisdationem [a]. 2 ¶ Illud sciendū est: hac stipulatione teneri tam eū qui tutor est: quàm eum, qui pro tutore negotia gessit, vel gerat: & fideiussores [b] eorum.

3 ¶Sed enim qui non [c] gessit, omnino non tenebitur. nam nec actio tutelæ eum, qui non gessit, tenet. sed vtili [d] actione conueniendus est, quia suo periculo cessauit. & tamen ex stipulatu actione neque ipse, neque fideiussores eius tenebuntur: compellendus igitur erit ad administra-

d id est, vtiliter, *Paul.ibid.* satisdato. *Cuiac.9. obs. 5.* in decem & viginti annos. *l.10.ff.eod.* vt in specie. *l. 1. ff. de ripa. l. finita. §.1. ff. de damno.* Nam & tot annis pendere potest conditio.
e ¶ i. beneficiū interim datæ possessionis.
f nec potest. Pet.Faber apud *Cuia.5.sent. Pau. 9.§.1.* sed tamen interrogatio quæ sequitur tacitam habet negationem.
g *l.3.ff.vt leg.*
h aliud in conuentionalibus. *l.38.§.8. ff.de ver. oblig.*
i hinc colligit, *Oldend.* Ambigua testimonia rectè impugnari. *v.eundem c.5. de test. & 66. de excep.num.29.*
k *l.52. ff.de ver. obl. adde l.69. ff. de leg.3.*
l *l.8.ff.eod.*
m *l.5.C.de cōtr. stip. l.8.in fi.ff.ratam rem.*
n *§.7. Instit. de verb.oblig.* Modus pœnæ ob quam quis cauere debet, specialiter in cautione exprimendus est: vt sciatur de quo sit stipulatum. o *v.l.2.§.2.ff.de verb.oblig.*
p *l.13.ff.de re iudic.* interdum ad maximum. *l.8.in fi.ff.ratam rem.*
q Ea stipulatio communis. *l.5.vers.communes. ff. de verb.obl.§.vlt.Inst.de diuis.stipul.* & cautionalis dicitur. *l.1.§.2.ff.de stip.præt.* Interponitur à tutore legitimo, & datò sine inquisitione. Testamentarius & datus cum inquisitione eam interponit, nisi solus administrationem capiat. r à tutore vel curatore. idque ante administrationem. s id est, finita tutela, *l.4.§.4.ff.eod.*
t *l.1 §.13.ff.de magistrat.conueniend.*
u *d.§.13.l.8.ff.de adop.l.11.in fi.ff.de vsuris.l.4.C.de arbitr.* Porrò seruus publicus dicebatur is, quem ciuitas publicis tabulis præficiebat, & seruus ciuitatis ideo dicebatur. *l.vlt.ff.de eo quod cuiusque vniuers.* mandatum postea fuit ne serui sed liberi tabulis publicis præficerentur. *l.vlt. C.de seru.reipub. c.3.C.de tabula.* vbi plenius dicam de tabulariis. Hinc colligunt, Notarium alteri stipulari posse.
x Loco publicæ personæ reputatur quælibet persona à iudice ad hunc actum data. *Bald.*
y An sine cessione? vtique. *l.1.in fi.C.de magist.conuen.*
z *l.8.§.4.ff.de fideiussor.*
a nota obiectum huius stipulationis.
b id est, cauetur pupillo fideiussore dato. nota formam huius stipulationis.
c *l.3.C.de diuid.l.2.C.si tutor non gess.l.8.C.de administr.tut.*
d *l.3.§.2.de administ.l.2.C.de hæredit.tutorum.*

tionem propterea,vt ſtipulatione quoq; iſta poſſit teneri.

4 ¶ Hanc ſtipulationem placet finita [a] demum tutela committi:& fideiuſſoribus diem ex inde incipere cedere. In curatore aliud eſt. Sed & in eo, qui pro tutore negotia geſſit,aliud dicendum eſt.Itaque iſtæ ſtipulationes, ſi quidem quis tutor fuit, finita demum tutela committentur. ſi verò pro tutore negotia geſſit: conueniens eſt dicere, ſtatim [b] atque quæque res ſalua non eſſe cœpiſſet committi ſtipulationem.

5 ¶Si tutor ab hoſtibus captus ſit:an committatur ſtipulatio,videamus. mouet,quia finita tutela eſt,licèt [c] recuperari ſperetur.& puto,poſſe agi.

6 ¶ Generaliter ſciendum eſt: Ex quibus cauſis diximus tutelæ agi non poſſe:ex iiſdem cauſis ne ex ſtipulatu rem ſaluam fore agi poſſe,dicendum eſt.

7 ¶ Si quis curator datus, non geſſerit curam: conſequens erit dicere, ſtipulationem non committi. ſed eadem hîc erunt dicenda, quæ in tutore diximus. illo [d] ſecus,quo hæc ſtipulatio, ſtatim atque quid ſaluum eſſe deſinit,committitur,& fideiuſſoribus dies cedit:ſed in ſe reuoluitur [e].

8 ¶ Pertinet autem hæc ſtipulatio ad omnes [f] curatores,ſiue puberibus, ſiue impuberibus "datos" propter ætatis infirmitatem [g]: ſiue prodigis, vel furioſis, vel quibuſdam aliis [h](vt fieri adſolet)dati ſint.

De filio furioſi.

5. *Paulus* libro 76.ad Edictum.

SI filius,qui in poteſtate furioſi erit,rem ſaluam fore ſtipuletur:adquirit patri obligationes.

De pupillo & eius ſeruo.

6. *Gaius* lib 27.ad Edictum Prouinciale.

SEruum [i] pupilli ſtipulari,ita neceſſe eſt, ſi pupillus abeſt,aut fari "non" poteſt [k].nam ſi præſens ſit, & fari poteſt: etiam ſi eius ætatis erit, vt non intelligat,quid agat: tamen propter vtilitatem receptum eſt,rectè eum ſtipulari,agere.

Si collega ſatis petat,vel offerat.

7. *Modeſtinus* lib.6.Regularum.

DAtiuus vel teſtamentarius [l] tutor ſiue curator non petet ſatis à collega ſuo.ſed offerre ei poterit,vtrùm ſatis accipere velit,an dare.

De curatore ad ſpecies.

8. *Vlpianus* libro 2.ad Edictum.

ETſi ad ſpecies [m] curator datus ſit,rem [n] ſaluam fore ſtipulatio interponetur.

Quæ continentur hac ſtipulatione,

9. *Pomponius* libro 15.ad Sabinum.

CVm pupillus à tutore ſtipulatur rem ſaluam fore: nō ſolùm quæ in patrimonio habet, ſed etiam quæ in nominibus [o] ſunt,ea ſtipulatione videntur cōtineri.quod enim in tutelæ iudicium venit,hoc & ea ſtipulatione continetur.

De fructibus & vſuris.

10. *Africanus* libro 3.[p] Quæſtionum.

SI poſtea quàm pupillus ad pubertatem peruenerit, tutor [q] in reſtituenda tutela aliquandiu moram fecerit: certum eſt,& fructuum nomine,& vſurarum medij temporis,tam fideiuſſores [r] eius,quàm ipſum teneri.

De eo quod ex tutela dari,fieri oportet.

11. *Neratius* lib.4.Membranarum.

CVm rem ſaluam fore pupillo cauetur: committitur ſtipulatio,ſi,quod ex tutela dari fieri oportet,non præſtetur.nam etſi ſalua ei res ſit:ob id non [ſ] eſt: quia, quod ex tutela dari fieri oportet,non ſoluitur.

De fideiuſſoribus & beneficio diuiſionis.

12. *Papinianus* lib.12.Quæſtionum.

SI plures fideiuſſores à tutore pupillo dati ſunt.non eſſe eum [t] diſtringendum [u]: ſed in vnum dandam actionem. ita vt ei, qui conueniretur, actiones præſtarentur. nec quiſquam putauerit, ab iure diſceſſum, poſtquàm pro [x] ea parte placuit tutores condemnari, quam adminiſtrauerunt. & ita [y] demum in ſolidum, ſi res à cæteris non ſeruetur. & idonea [z] culpa detegatur, quòd ſuſpectum [a] facere ſuperſederit. nam æquitas arbitri atque officium viri boni videtur eam formam iuris deſideraſſe. cæterùm fideiuſſores ciuiliter in ſolidum obligati cæteris quidem agentibus:vt diuidatur [b] actio,impetrare poſſunt:pupillo verò agente, qui non ipſe contraxit [c], ſed in tutorem incidit,& ignorat omnia,beneficium [d] diuidendæ actionis iniuriam habere viſum eſt: ne ex vna tutelæ cauſa plures ac variæ quæſtiones apud diuerſos iudices conſtituerentur.

a *l.1.§.20.l.16.in fi.ſ.de tutelæ & rationibus.*
b & ſic negotiorum geſtio exerceri poteſt etiam antequā adminiſtratio finiatur.
c Quod recuperari ſperatur,interim tamen eſt amiſſum.
d id eſt,illo excepto.Illud ſecus.*vulg. Hal.*
e id eſt,ſemper committitur,quia nō reddit rationem vniuerſalem ſed particulatim de ſingulo actu.*Bald.*
f *l.19.ſ.de reb. auth.*
g *l.14.§.7.ſ.de ſolut.*
h de quibus.*v. l.19.& ſequent.ſ.de reb. anthor. iud.*
i *l.1.§.15.ſ de magiſtra. conueniend.*
k qui tamen ſeptimum annum exceſſit.*v. l.70.ſ. de verbor. oblig.*
l *l.17.ſ.de teſt. tut.*
m certas. putà ad vnam litem, vnum actum, ad dotem conſtituendam. *l.61.ſ.de iure dot.*
n An ad inuētarium faciendum tenentur. *v.l.27.C.de epiſc.*
o Cur ita?quia rei & bonorū appellatione nomina comprehenduntur, *l.44.in fin.ſ.de verb.ſign.*
p *v.Cuiac.3.ad Afr.fol.27.*
q id eſt, reus principalis.
r quia in omnem cauſa tutelæ interuenerunt: atque ita mora rei augetur propter morā rei principalis. qd an ſit ſpeciale, *v. Cuia. & Coraſ.2. Miſcell. 12. num.11.*
ſ Res pupillo ſalua non intelligitur, quando ei res non præſtatur.
t pupillum.
u diſtinguendum. *vulg. Hal.* & malè, ſenſus eſt, Pupillum non eſſe diſtringendum,id eſt, non cogendū, vt in ſingulos agat. ac ſi diceret iniquū eſt in plures aduerſarios diſtringi eum, qui cum vno contraxit. *l.2.ſ.de exercito. l.27.§ 8.ſ. de pecul.*
x *l.1.§.11.ſ.de tutelæ & rationib.*
y *adde l.55.ſ. de adminiſtr.*
z idonei culpa.*v.Cuiac.8.obſeq.30.l.3.Cod.de vſuris pupillaribus.*
a Culpa eſt tutori contutorem ſuſpectum facere ſuperſedere.
b *l.51.ſ.de fideiuſſ.*
c Pupillus cū tutore nō contrahit, ſed in eum incidit, id eſt, quaſi contrahit. *l.5.§.1.ſ. de oblig.*
d Fideiuſſores, *rem pupilli ſaluam fore*, beneficium diuiſionis non habent.

e ¶ περὶ ἱκανοδοσίας διδομένης ἐπὶ ἐπικλημένει τῶν κριθέντων ἢ κριτισμένων *9.Ecl.10.*Formulam huius ſtipulationis.*v.apud Cuiac.10.obſ.29.in fi.*Tres clauſulas habet hæc ſtipulatio rem iudicatam ſolui,reum defendi,dolum abeſſe. Praxim *v.apud Oldend. 1.claſſ.7.*putarem quoque ad eam cautionem hodie tantum adſtringi eos, qui alieno nomine conueniuntur. *§.2.Inſt.de ſatiſd.ſine mandato.* Et in Gallia locum non habet cautio de iudicato ſoluendo, Baro *ad §.2.Inſtit. de ſatiſd.* v.Rebuffum *in prœmio conſtitut.gloſſ.5.num.37.* & Paponem *10.Areſto 4.numer.15.* Is tamen ſibi contrarius videtur,*num.1.* vbi notat, In Gallia cautionem iudicatum ſolui in ciuilibus interponi poſſe: at non in criminalibus.

IVDICATVM [e] SOLVI,

Tit. VII.

De re iudicata.

1. *Paulus* libro 24.ad Edictum.

IN ſtipulatione iudicatum ſolui, poſt rem iudicatam ſtatim dies cedit: ſed exactio in tempus reo principali indultum [f] differtur.

De lite mortua.

2. *Idem* libro 71.ad Edictum.

CVm lite mortua [g],nulla res ſit:ideo conſtat,fideiuſſores ex ſtipulatu iudicatum ſolui non teneri.

De mutatione iudicis. 1. De procuratore, tutore, curatore. 8. Si reus poſtquam promiſit,demens factus ſit. 9. Si poteſt exiſtere qui defendat. 10. De fideiuſſoribus conuentis.

3. *Vlpianus* libro 77.ad Edictum.

SI quis apud aliquem iudicem iturus,ſtipulatus eſt iudicatum ſolui: & agit apud [h] alterum: non committitur ſtipulatio:quia non huius iudicis ſententiæ fideiuſſores ſe ſubdiderunt.

1 ¶ Stipulationem iudicatum ſolui & procurator, & tutor,& curator ſtipulari [i] poſſunt.

2 ¶Procuratorem eum accipere debemus,cui mandatum eſt: ſiue huius rei tantùm [k] mandatum ſuſceperit,ſiue "etiam" vniuerſorum bonorum. Sed & ſi ratum [l] fuerit habitum,procurator videtur.

3 ¶Sed "&" ſi fortè ex liberis,vel parentibus aliquis interueniat, vel vir vxoris nomine, à quibus mandatum nō exigitur: an committatur ſtipulatio, quæritur. magíſque erit,ne committi debeat:niſi fuerit ei mandatum, vel ratum habitum. quod [m] enim eis agere permittitur edicto prætoris,non facit eos procuratores. Itaque ſi talis perſona interueniat,ex integro erit cauendum.

4 ¶ Sed "&" quod de tutore diximus ita accipiendum eſt: "vt" ſi is fuerit,qui tutelam adminiſtrabat, cùm tutor non eſſet:tutoris appellatione eum non contineri.

5 ¶ Sed etſi quidem tutor ſit, non tamen quaſi tutor negotia adminiſtret, vel dum ignorat, vel alia ex cauſa: dicendum erit,non committi ſtipulationem.nam edicto prætoris illi tutori agendi facultas datur, cui à parente [n], maioréve [o] parte tutorum, eorúmve, cuius [p] ea iuriſdictio fuit,tutela permiſſa erit.

6 ¶ Sed & curatorem [q] accipiemus furioſi, furioſæ. item pupilli,pupillæ.cæterorum quoque "curatores," putà adoleſcentis:vel ſi alterius cuius curator ſit, committi puto ſtipulationem.

7 ¶ Si tutor eſſe proponatur regionis [r] alicuius, vel prouinciæ,vel rerum Italicarum: conſequens erit dicere, ſtipulationem ita demum committi, ſi ex ea cauſa egerint,quæ ad adminiſtrationem eorum pertinebat.

8 ¶Si reus,poſtquàm iudicatum ſolui promiſit,demēs [ſ] factus ſit: an ſtipulatio committatur ob rem non defenſam, quæritur. magíſque eſt, vt committatur, ſi nemo eum defendat.

9 ¶ Ob rem [t] non defenſam ſtipulatio non committitur,quamdiu poteſt exiſtere,qui defendat.

10 ¶ Si plures fuerint fideiuſſores: poſteaquàm cum vno lis conteſtata eſt ex clauſula ob rem non defenſam, ipſe reus poteſt ſuſcipere defenſionem:

4. *Iulianus* libro 55.Digeſtorum.

IS autem,cum quo actum fuit,abſolui debet.

De fideiuſſore damnato. 1. Si vnus ex pluribus defendat. 2. An ſæpius committatur ſtipulatio. 3. Qualis defenſio exigitur,& quarum perſonarum. 4. Si ex fideiuſſorib.defenſor exiſtat. 5. An fideiuſſores ob defenſionem omiſſam teneantur. 6. Vel ob abſumptam agant mandato. 7. An plures vnum procuratorē dare debeant. 8. Vbi defendendū.

5. *Vlpianus* libro 77.ad Edictum.

IAm tamen fideiuſſore,qui iudicium acceperat, damnato, fruſtra defenſionem reus ſuſcipit. cæterùm [u] etſi ſolutum fuerit, poſteaquàm iudicatum eſt: repetitionem [x] conſtituerimus eius,quod ſolutum eſt.

1 ¶Vnus ex fideiuſſoribus vel heredibus pluribus, alio ceſſante,ſuſcipere defenſionem poteſt.

2 ¶ In hac ſtipulatione [y], quia plures cauſæ ſunt vna quantitate concluſæ [z]: ſi committeretur ſtatim ſtipulatio ex vno caſu,ampliùs ex alio committi non poteſt.

3 ¶Nunc videamus,qualis defenſio exigatur, ne committatur ſtipulatio,& quarum perſonarum. Et ſi quidem ex perſonis enumeratis in defenſionem quis ſuccedat:palam eſt,rectè [a] rem defendi,nec committi ſtipulationem.

ſi verò

f quatuor menſium. *v. l.31.ſ.de re iudic.* τετράμηνον. *Eclo. ibid.c.1.*
g φθαρείσης τῆς δίκης *7.Eclog.14. ex lib.9.tit.3.c.2.* id eſt, lite finita *l.13.in fi.pr. l.15. in fi.ſ.eo.*
h *l.64.in fin.ſ. de iud.*
i nota Atticiſmum, ſtipulationem ſtipulari. *v. l.20.ſ.de vſurp.*
k Procurator eſt,vel ſpecialis vel vniuerſorum bonorum.
l Mandato & ratihabitione procurator conſtituitur. *l.12.in fin. ſupra de ſolut. l.35.ſupra de procurator. l.12. Cod. de procurat.*
m Procurator non continuo is eſt,cui edicto prætoris agere alieno nomine permittitur.
n *l.3.§.1.ſ.de adminiſtrat. tutor.*
o *§.1.Inſtit. de ſatiſd.l.19.§.1.ſ. de teſt.tut. l.14.§.1. ſupra de ſolut.*
p quorum ea, id eſt, prætoris & præſidis, *§.1. in fin. Inſtitu. de ſubſtit.l.17. in fi. l.18.ſupra de teſtament. tut. l.5. Cod. de author. præſt.*
q *v.ſ.de curat. furioſi.*
r *l.100. ſupra de ſolutionibus.*
ſ abſens factus ſit.*vulg.*
t *l.13. infra eodem.*
u id eſt, alioquin.
x *l.14.infra eodem.*
y iudicatum ſolui ſcilicet.
z iudicatum ſolui ſcilicet, reum defendi, dolum abeſſe, *l.6.13.l.17.ſ.eodem.*
a Rectè defendi, eſt pro viri boni arbitrio. vide quæ ſcripſi *ad l.73.in fi. infra de verborum ſignificat. & ad l.11.ſupra de duob.reis.*

si verò extrinsecùs persona defensoris interueniat, æquè stipulatio non committetur: si modò ille paratus sit, rem boni viri arbitratu [a] defendere, hoc est satisdare. sic enim videtur defendere, si [b] satisdet. cæterùm si simpliciter paratus sit interuenire, nec admittatur: committetur ista stipulatio ob rem non defensam. quòd si quis eum vel cum satisdatione, vel sine satisdatione admiserit: consequens erit dicere, stipulationis istius nullam partem committi: quia sibi imputari [c] debet, quia talem defensorè admisit.

4 ¶ Si ex fideiussoribus, qui iudicatum solui cauerant, existat defensor: placuit, ob rem iudicatam, stipulationem non committi: cæteràque eadem esse, atque si extraneus defensor existat.

5 ¶ In hac stipulatione hoc tractatur: an hi, qui fideiusserint, si defensionem omiserint, mandati iudicio teneantur. & est verius, non teneri. hi enim in quantitatem [d] interuenerunt, & hoc [e] illis fuit mandatum, non in defensione.

6 ¶ Quid tamen, si & hoc sibi adsumpserint, vt defendant? an mandati possint agere? & siquidem [f] victi sunt: vtique, quod ob rem iudicatam præstiterunt, consequentur: sumptus tamen litis minimè petent [g]. si autem obtinuerunt, poterunt sumptus litis consequi, quasi iuxta mãdatum, etsi non mandatum fecerint.

7 ¶ Si tamen plures fideiussores defendere fuerint parati: videamus: vtrùm vnum defensorem debent dare: an verò sufficiat, vt vnusquisque eorum pro parte sua defendat, vel defensorem substituat. & magis est, vt, nisi vnum dent procuratorem, desiderante scilicet hoc actore, committatur stipulatio ob rem non defensam. Nam & plures heredes [h] rei necesse [h] habebunt, vnum dare procuratorem: ne [i] defensio per plures scissa [k], incommodo aliquo adficiat actorem. Aliud est in heredibus actoris, quibus necessitas non imponitur, vt per vnum litigent.

8 ¶ Illud sciendum est, ibi rem esse defendendam, vt rectè defendatur, vbi [l] debet agi.

De tribus clausulis.

6. *Idem* lib. 78. ad Edictum.

IVdicatum solui stipulatio tres [m] clausulas in vnum collatas habet: de re iudicata, de re defendenda, de dolo malo.

De mutatione contingente ex parte defensoris.

7. *Gaius* libro 27. ad Edictum Prouinciale.

SI ante acceptum iudicium prohibitus fuerit procurator à domino [n], & actor ignorans prohibitum eum esse, egerit: an [o] stipulatio [p] committatur? & nihil aliud dici potest, quàm committi. Quòd si quis sciens prohibitum esse, egerit: Iulianus non putat stipulationem committi. nam vt committatur, non sufficere ait, cum ea persona acceptum esse iudicium, quæ stipulationi comprehensa est: sed oportere etiam causam personæ eandem esse, quæ stipulationis interponendæ tempore fuit. Et ideo si is, qui procurator datus est, heres extiterit domino, atque ita acceperit iudicium, siue etiam prohibitus acceperit: non committitur stipulatio. Nam & aliàs responsum esse: si quis absentem defendens, satisdederit [q]: deinde vel procurator ab eo datus, vel postquàm heres [r] ei extitit, iudicium acceperit: fideiussores non [s] teneri.

Si petitor possessori successerit.

8. *Paulus* libro 74. ad Edictum.

SI petitor post satisdationem ante iudicium acceptum heres possessori [t] extiterit: extinguitur stipulatio [u].

In quantum committitur stipulatio.

9. *Vlpianus* libro 14. ad Edictum.

IVdicatum solui stipulatio expeditam [x] habet quantitatem. in tantum enim committitur, in quantum iudex pronunciauerit.

Quis satisdet.

10. *Modestinus* lib. 4. Pandectarum.

SI ad defendendum procurator datus fuerit, satisdare iubetur iudicatum solui stipulatione: quæ non ab ipso procuratore, sed à domino litis interponitur. Quòd si procurator aliquem defendat, ipse [y] cogitur satisdare iudicatum solui stipulatione.

De interitu rei petitæ.

11. *Paulus* libro 74. ad Edictum.

SI seruus, qui [z] in rem actione petebatur, lite contestata decesserit: deinde possessor litem deseruerit: quidam, fideiussores eius pro [a] lite datos non teneri, putant: quia mortuo homine, nulla iam res sit. quod falsum [b] est: quoniam expedit, de euictione actionis conseruandæ causa, item fructuum nomine rem iudicari.

De magistratu.

12. *Pomponius* libr. 26. ad Sabinum.

SI reus post iudicatum solui ab [c] eo [d] datum in magistratu [e] sit, nec inuitus [f] in ius vocari possit: tamen, nisi res boni viri [g] arbitratu defendatur, fideiussores tenentur.

An stipulatio sæpius committatur, & quando committitur.
1. *De mutatione actionis.*

13. *Vlpianus* libro 7. Disputationum.

CVm quærebatur, si, interposita iudicatum solui stipulatione [h], cùm quis rem non defenderet, postea ex heremodicio [i] sententiam esset passus, an ob rem iudicatam clausula committatur: dicebam, vnam [k] clausulam in stipulatione iudicatum solui, & ob rem non defensam, & ob rem iudicatam in se habere. cùm [l] igitur iudicatum solui stipulatio vna claudatur [m] clausula, siue res iudicetur, siue res non defendatur: meritò quæritur, si altera [n] causa committatur, an ex altera rursùm committi possit. ecce enim si quis stipuletur, *Si nauis ex Asia venerit, aut si Titius Consul fuerit*: constat, siue nauis prior venerit, siue Titius Consul antè factus sit, committi stipulationem. sed vbi commissa est ex priore causa: ex altera, licèt existat conditio, ampliùs non committitur. altera causa enim, non vtraque inhæret stipulationi. proinde videndum, stipulatio ob rem [o] non defensam vtrùm commissa est re non defensa, an non priùs creditur commissa, nisi [p] ex stipulatione lis fuerit contestata. quod magis est. & ideo nec fideiussoribus videtur statim dies cedere, vbi res cœperat non defendi. proinde si fortè lis finita [q] fuerit, ad quam defensio erat necessaria, vel solutione, vel transactione, vel acceptilatione, vel quo alio modo: consequenter placuit euanescere ob rem non defensam, clausulam.

1 ¶ Si fuero à fideiussore procuratoris stipulatus iudicatum solui, quasi in rem acturus, & postea in personam egero: vel alia actione acturus, aliam autem dictauero [r] actionem: non committitur stipulatio: quia de alia [r] actu videtur, de alia stipulatio interposita.

De duobus fideiussoribus. 1. De cautione fideiussori non præstanda.

14. *Iulianus* libro 55. Digestorum.

SI ex duobus fideiussoribus, qui iudicatum solui spoponderant, alter ob rem non defensam partem suam soluerit: nihilo minùs res defendi poterit. nec tamen is, qui soluerit, repetet [s]. stipulatio enim pro parte eius perempta est, perinde ac si acceptum ei factum fuisset.

1 ¶ Quotiens ex stipulatione iudicatum solui ob rem non [t] defensam agitur cum fideiussoribus: non est iniquum caueri, dominum priore iudicio absolui: quia omissa cautione fideiussores mandati iudicio non consequentur: aut certè cogantur dominũ priore iudicio defendere.

De resolutione clausulæ ob rem non defensam.

15. *Africanus* lib. 6. [u] Quæstionum.

HÆc stipulatio, *Quandiu res non defendatur*, simul [x] atque defendi cœperit, aut defendi debere desierit, resoluitur.

De fideiussore qui paratus est soluere.

16. *Neratius* libro tertio Membranarum.

EX iudicatum solui stipulatione ob rem non defensam, cum vno ex fideiussoribus agere volo. is, quod pro parte eius fit, soluere mihi paratus [z] est. non debet mihi in eum dari iudicium. neque enim æquum est, aut iudicio destringi, aut ad inficiationem compelli eum, qui sine iudice dare paratus est, quo non amplius aduersarius eius per iudicem ab eo consecuturus est.

De clausula rei iudicatæ ob dolum commissa.

17. *Venuleius* libro sexto Stipulationum.

EX clausula re iudicata, dolo malo, ob rem non defensam in solidum committitur stipulatio. non enim videbitur defensa res boni viri arbitratu, quæ non [a] in solidum defensa sit.

De re de qua prætor iudicium accipere non cogit.

18. *Idem* libro 7. Disputationum.

---

a Rectè defendit, qui boni viri arbitratu vitur. l. 12. 17. 18. 3. eo. l. 33. in fi. ʒ. de fideiussor.
b Rem boni viri arbitratu defendit, qui satisdat. l. 63. ʒ. de iud.
c imputare debet. vulg. Hal. adde l. 3. in fi. ʒ. de fideiussor.
d incertam. l. 2. §. 2. ʒ. de stipul. prat.
e Fideiussor quantitatis, impunè defensionem rei inceptam potest omittere.
f Agens sine mandato, si victus est, litis sumptus à domino non consequitur. si vicit, consequi potest.
g Imò, petere posse videntur, l. 10. in fi. ʒ. de negotiis. l. 4. C. mandati.
h l. 38. l. 39. ʒ. de procurator. l. 48. ʒ. fam. l. 31. §. 5. ʒ. de ædil. l. 1. l. 2. ʒ. de exercit. Imò, necesse non habent, cùm ei sit liberum plus dare vel minus l. 31. §. pen. ʒ. de procur. l. 4. in fi. ʒ. de tutelis.
i is præsumitur lædi cui ex vno contractu conuenit agere cum pluribus personis, l. 27. in fi. ʒ. de pecu. adde l. 17. §. 4. in fin. ʒ. commodati. è cõtrario agens cũ vno pluribus actionibus potest compelli reo instãte eas comprehẽdere vno libello. Alciat. 2. præsump. 33. argumento l. 10. ʒ. de act. emp. l. 34. ʒ. de ædil. l. 46. ʒ. de solut. quas leges, violenter petitas esse, prudens lector animaduertet.
k l. 38. ʒ. de procurat.
l Ibi rem defendi oportet, vbi actio proponitur. l. 49. ʒ. de iud.
m l. 5. §. 2. ʒ. eo. l. 13. l. 17. ʒ. eo. l. 20. ʒ. de acceptil.
n i. à reo.
o hæc verba, An stipulatio c. e. n. a. d. p. q. c. e. s. q. s. p. e. egerit, desunt in editione. Haloan.
p iudicatum solui scilicet.
q Quid si satis acceperit? v. l. 10. in fin. ʒ. si ex noxali causa.
r facit l. 25. ʒ. de excep. rei iud.
s l. 1. §. 2. ʒ. quis mod. pign.
t i. reo.
u nec enim idem esse potest actor & reus.
x Imò, nõ expeditã sed incertam, l. 2. §. 2. ʒ. de stip. prat.
y l. 40. §. 2. ʒ. de procuratorib.
z l. 21. ʒ. de euictionib.
a i. executione iudicatum solui, v. l. 33. ʒ. de fideiussoribus. v Cuiac. 1. obs. 29.
b ¶ l. 16. ʒ. de rei vind. l. 8. ʒ. de re iudicata.
c hæc verba, ab eo datum, non legit. Hal.
d eo satisdatione data in magistratu. vulg.
e maiore sc.
f l. 2. ʒ. de in ius.
g l. 18. ʒ. eo.
h à reo sc.
i eremodicio. vulg. Hal. de quo l. 7. in fi. ʒ. de minor. l. 13. §. 3. §. 4. C. de iud. Eremodicium est contumacia rei vel actoris. v. Cuia. ad l. 7. in fin. ʒ. de minorib.
k sunt enim plures. l. 6. ʒ. e.
l i. quoties.
m claudatur, vulg.
n l. 5. §. 3. ʒ. eo. l. vlt. ʒ. eo.
o l. 3. §. 9. ʒ. eo.
p v. l. 5. Cod. de contr. & committenda stipul.
q l. 2. ʒ. eo.
r de alia re vulg. de alio. Hal. adde l. 64. in fi. ʒ. de iud.
s à creditore aduersus quem succubuit, & ita, victoria confideiussoris ei cõ fideiussori (qui iam soluit) non prodest. adde l. 5. ʒ. eo. l. vlt. ʒ. eo. l. 35. ʒ. de cond. indeb.
t l. 3. §. 9. ʒ. eo.
u v. Cuia. 6. ad Afr. fol. 92.
x Moræ purgatio soluit cautionem ob rem non defensam.
y l. 2. ʒ. eo. est enim punienda frustratio. l. vlt. ʒ. de procurat.
z Qui paratus est soluere, litem contestari non cogitur, l. 63. ʒ. de procura. l. 21. ʒ. de iud.
a Non dicitur defendi, quod in solidum non defenditur. l. 3. in fi. ʒ. rer. amot. l. 23. ʒ. de damno. l. 139. ʒ. de verbo. oblig.

a *adde l.vlt.ʒ.de procuratorib.Cuiac.6.ad Africanum.*
b Non dicitur indefenſus,qui accipere iudicium non cogitur, Ratio? vt quis dicatur indefenſus præſupponendus eſt priùs legitimè in ius vocatus. Ideoque qui il legitimè in ius vocatus eſt (qualis is eſt qui habet fori præſcriptionem) is poſt oppoſitam fori præſcriptionem ſe defendere non tenetur. æquitas exceptionis eum defendit. *Bald.*

VIr [a] bonus non arbitratur indefenſam [b] eſſe rem, de qua prætor iudicium accipere non cogat.

De doli clauſula.

19. *Idem* libro 9.Stipulationum.

NOuiſſima clauſula iudicatum ſolui ſtipulationis, *Dolum malum abeſſe abfuturúmque eſſe*, & in futurum [c] tempus permanens factum demonſtrat. itaque etſi fortè deceſſerit,is qui dolo fecerit,tenebitur heres eius.verbum enim *abfuturúmque eſſe* pleniſſimum eſt, & ad omne tempus refertur:vt,ſi aliquo tempore non abfuerit dolus,quoniam verum ſit,non abfuiſſe, committatur hæc clauſula.

1 ¶ Si autem adiectum ſit, *Si huius rei dolus malus non aberit, quanti ea res eſt, dari ſpondes?* & ob extranei dolum promiſſor pœna tenebitur [d].

2 ¶ Doli [e] autem mali clauſula, ſicut reliquæ ſtipulationes, in quibus [f] tempus nominatim adiectum non eſt, ad principium ſtipulationis refertur.

De appellatione.

20. *Scæuola* libro 20.Digeſtorum.

CVm apud Sempronium iudicem datum reus defenderetur: ſtipulatione cautum eſt, vt, quod Sempronius [g] iudex iudicaſſet,præſtaretur.à cuius ſententia petitor appellauit. & cùm apud competentem appellationi iudicem res ageretur, defenſore condemnato, quæſitum eſt,an ſtipulatio commiſſa eſſet. reſpondit, ſecundùm ea, quæ proponerentur,non eſſe iure commiſſam. *Claudius:* Ideo [h] ſtipulatione adiicitur,*Quíve in eius locum ſubſtitutus erit.*

An ſtipulatio ſæpius committatur rei iudicatæ clauſulam præualere.

21. *Idem* libro ſingulari Quæſtionum publicè tractatarum.

SI vnus [i] ex fideiuſſoribus ob rem non defenſam conuentus ſit,deinde poſtea res defendatur:alter fideiuſſorem ob rem iudicatam conueniri poteſt. Et ſi reus promittendi duobus heredibus relictis deceſſerit, alter rem non defendat,alter defendat:is, qui non defendat, ob rem non defenſam conueniri poteſt:ille,qui defendat,ob rem iudicatam. quoniam in vnius [k] eiuſdémque perſona non poſſe committi has duas clauſulas creditur. & nos dicimus, ſemper præualere rei iudicatæ clauſulam, eámque ſolam committi.

RATAM [l] REM HABERI, ET de ratihabitione [m].

Tit. VIII.

Si alius quam ſtipulator conueniatur.

1. *Papinianus* libro 28.Quæſtionum.

CVM quis de rato ſtipularetur: quamuis non idem, ſed alius [n] à domino conueniretur, qui conueniri non poſſet,ſi ratum habuiſſet:committi ſtipulationem,placuit: veluti ſi cùm fideiuſſor,aut alter ex reis promittendi,qui ſocius [o] eſt,conuenitur.

De compendio,& de eo quod intereſt.

2. *Idem* lib.11.Reſponſorum.

IN [p] ſtipulatione de rato habendo non [q] eſt cogitãdum rei promittendi vel ſtipulandi compẽdium [r]: ſed [ſ] quid interfuerit eius,qui ſtipulatus eſt ratum haberi, quod geſtum eſt.

De minore vigintiquinque annis. 1. De appellatione ſi dominus pecuniam exegerit.

3. *Idem* libro 12.Reſponſorum.

CVm minor vigintiquinque annis creditor pecuniam recuperare vellet:interpoſitus [t] procurator, debitori de rato habendo cauit [u]: reſtitutione in integrum data [x]: neque indebiti condictionem, neque ſtipulationem committi,conſtabat.idémque eueniret, ſi falſi procuratoris actum minor annis ratum habuerit.& ideo ita cauẽdum [y] erit,præcedente mandato:*Si [z] ille in integrum reſtitutus fuerit,heréſve eius, aut is,ad quem ea res, qua de agitur, pertinebit: quanti ea res erit, tantam pecuniam dari.* mandato verò non interueniente, vulgaribus verbis de rato habendo. hæc quoque prudentiùs inter conſentientes [a] adſtruentur. alioquin ſi non conueniat,nec creditor minor conſentiat, actionem dari oportebit.

4 ¶ Falſus procurator de rato habendo cauit. atque ita dominus à ſententia iudicis,procuratore victo, prouocauit [b] ſtipulationis defeciſſe conditionem,apparuit:cùm ad auxilium [c] commune [d] ſuperatus confugiſſet. quòd ſi dominus,qui ratum non habuit,pecuniam exegerit:ſtipulatio de rato committetur in eam pecuniam, quam dominus accepit,quamuis nihil procurator acceperit.

c Stipulatio iudicatum ſolui ex clauſula doli, committitur ex dolo interueniẽte in qualibet parte litis, *l. 38. §. 13. ʒ. de verb.oblig.*
d nec enim debet quis clauſulam indefinitam ad vnum tantum actum reſtringere. *Bald.*
e id eſt, eius clauſulæ,in qua tantum ſtipulamur dolum abeſſe,non abfuturum.
f *l.14.ʒ.de regul. iur.*
g Si ab eo appellatum eſt & reus condemnatus eſt.qui fideiuſſit iudicatum ſolui num tenebitur? nullo modo. nam fideiuſſor accipitur reſpectu ſententię certi iudicis, iudice mutato per appellationem interpoſitam, nõ tenetur niſi in promiſſione mentio ſit facta iudicis ſubſtituendi, *Bald.*
h in ſtipulatione. *vulg.*
i *l.14.ʒ.eod.*
k *l.13.ʒ.eod.*
l *9.Eclog. 11.3. Inſt.19.in fi.*
m hac actione actoris & rei procuratores mandato deſtituti cauent dominos rem ratam habituros. Baro *ad tit. de ſatiſd.* notat apud Gallos inter certum tempus procuratores eo caſu iuberi proferre domini mandatum.quod ſi factum non ſit: decerni dominum litis ex eo die defuiſſe. Procuratores verò mandatũ generale habẽtes ad lites, ſi poſteà eis viua voce vel epiſtola, ſpecialis eis procuratio mãdata eſſe diceretur, cogi curare vt dominus ratum habeat inter præſtitutum diem. eo non ſubſecuto procuratoribus multa damnari ad litem retardatam.
n *vt l.14.ʒ.eo.*
o *adde l. 71. ʒ. de fideiuſſ.*
p Nouam huius legis interpretationẽ aduerſus Doctores, vide apud Langebeckium *c.6.Annotationũ*
q Imò eſt: *l.13.ʒ.eod.* Extrinſecum compendium non eſt conſiderandum, ſed intrinſecum.
r τὸ κέρδος *10.Eclog.11.c.2.* extrarium lucrum.
ſ atque ita extrarium compendium,ſeparatur lucrum ab eo quod intereſt,*vt in l.47.§.pen.l.58.ʒ.de adminiſt.tut.Theophil.in §.plures.Inſt.de act.*
t *adde l.11.C.de procurat.*
u Si procurator minoris caueat minorem ratum habiturum, non tenetur minore in integrum reſtituto.
x quia minor pecuniam acceptam ſua familiaritate amiſerat.
y nota cautionem debitori vtilem.

Si dominus non habens ratum plus petat quam procurator petierit.

4. *Scæuola* lib.13.Quæſtionum.

PRocurator quinquaginta [e] petit [f]. ſi dominus cẽtum [g] petat:tenebuntur fideiuſſores,qui de ratihabitione cauerunt,in quinquaginta [h] & quãti interfuit differri [i] quinquaginta actionem.

Quibus modis ratum habetur.

5. *Idem* lib.5.Reſponſorum reſpondit.

NOn tantùm verbis ratum haberi poſſe, ſed [k] etiam actu [l]. denique ſi eam litem quam procurator inchoaſſet,dominus comprobans perſequeretur: non eſſe commiſſam ſtipulationem.

De ſuſpecto tutore.

6. *Hermogenianus* libro 1.Iuris Epitomarum.

TVtore ſuſpecto [m] poſtulato,defenſor, ſi velit reſpondere, cautionem ratam rem dominum habiturum cauere compellendus eſt.

De herede eius cui petita eſt bonorum poſſeſſ.

7. *Paulus* libro 3.Sententiarum.

SI is, cui ignoranti [n] petita eſt bonorum poſſeſſio, deceſſerit:heres eius intra tempora petitionis ratam eam habere non poteſt.

Si abſolutus quia non poßidebat, poſt acquiſitam poſſeßionem conueniatur. 1. Si dominus non habens ratum egit,& litem amiſit. 2. De cauſa ſtatus.

8. *Venuleius* libro 15.Stipulationum.

PRocurator ad exhibendum egit:& aduerſarius abſolutus eſt,quia nõ poſſidebat. at [o], cùm poſſeſſionem eiuſdem rei nanctus eſſet, agit cum eo dominus ad exhibendum.Sabinus ait,fideiuſſores non teneri: quoniã hæc alia res ſit.nam etſi dominus egiſſet, mox abſoluto aduerſario,quia non poſſideret,ex integro ageret:non obſtaturam rei iudicatæ exceptionem.

1 ¶Si procurator à debitore pecuniam exegerit, & ſatiſdederit, dominum ratam rem habere, mox dominus de eadem pecunia egit, & litem amiſerit committi ſtipulationem [p]: & ſi procurator eandem pecuniam domino ſine iudice ſoluerit,condicturum. ſed cùm debitor ex ſtipulatu agere cœperit: poteſt dici, dominum, ſi defenſionem procuratoris ſuſcipiat, non inutiliter doli mali exceptione [q] aduerſus debitorem vti: quia [r] naturale debitum manet. 2 ¶Si quis à procuratore ſtatus [ſ] controuerſiam patiatur: ſatis accipere debet à procuratore, ne impunè ſæpius pro ſuo ſtatu conueniretur.& ſi dominus, venientéſque ab eo perſonæ,ratum non habuerunt, quòd procurator eum in ſeruitutem petierit, vel aduerſus procuratorem ex ſeruitute in libertatem petitus fuerit:quanti ea res eſt,ei præſtetur:ſcilicet cùm de libertate eius conſtituerit [t].id [u] eſt,quanti interfuerit eius, de ſtatu ſuo rurſus non periclitari, & propter [x] impendia, quæ in litem fecerit. ſed [y] Labeo certam [z] ſummam comprehendendã exiſtimabat,quia æſtimatio [a] libertatis ad infinitum [b] extenderetur. ex quo autem dominus ratum non habuerit, committi videtur ſtipulatio.ſed non antè ex ea agi poterit, quàm de libertate iudicatum fuerit: quia ſi ſeruus ſit iudicatus [c], inutilis ſit ſtipulatio. cum & ſi qua ſit actio, eam domino adquiſiſſe intelligitur.

z Præter communem ratihabitionis clauſulam,procuratores minorum cautionem, exigere debent, minorẽ in integrum reſtitutũ non iri. tunc enim intereſſe petitur.
a ¶ Clauſulæ, quæ apponuntur in contractibus vltra vulgarem conſuetudinem, non poſſunt apponi niſi de conſenſu partium. *Bal.*
b Quoties dominus à ſententia lata contra falſum procuratorem prouocat, geſta ab eo procuratore cõfirmare videtur.
c Auxilium appellationis eſt commune auxilium, quod nemini denegari debet. *Bal.*
d tam in ciuilibus quàm in criminalibus cauſis. *l.14. C.de appellat.*
e i. minorem ſummam.
f petiit. *vulg.*
g i. maiorem ſummam.
h i. non vltra quàm fideiuſſerint.
i i. quanti interfuit magis non ſoluiſſe quàm ſoluiſſe: & ſic intereſſe conſideratur in lucro. *Bal. adde l.13.ʒ.eo.*
k Ratũ habemus non tantũ verbis ſed etiã ſine verbis voluntas interponitur actu quolibet ſine verbis, *vt hîc.*
l Fingamus dominum, in lite actus liti conueniẽtes expediiſſe. hinc *Baldus*, Qui facit aliquẽ actũ in cauſa geſta procuratoris rata habere intelligitur. Actũ procuratoris cõprobat qui ei agenti ſe adiungit.
m ſuſpecti, *adde l.39.in fi. ʒ.de procurat.*
n *v.l.3.§.7.ʒ.de bon.poſſeſſ.*
o Quoties agitur ex noua cauſa,prioris cauſæ fideiuſſores nõ tenentur.
p ſummo iure,non ex ęquitate.*ʒ.eo.*
q ob ratihabitionem interpoſitam ſc.
r Dolo facit qui pœnã ex aduerſarii petitione poſtulat, ad quã ei iure naturali tenebatur.
ſ *l.39.§.5 ʒ.de procur.*
t conſtiterit.
u Quanti res,& quanti interfuerit,interdum idem eſt.
x *al.*præter.
y Certa ſumma conuenta & id quod intereſt differunt.
z *§.vlt.Inſt.de verb.obl.*
a id quod intereſt quodque (propter cauſæ magnitudinẽ certos limites nõ habet) limitãdũ eſt per adiectionẽ pœnæ,vel quãtitatis certę.
b i.incertũ.
c Inter dominũ & ſeruũ nõ eſt vtil-

obligatio.
a *l.11.C.de procurat.*at non ipse curator & tutor.*l.23.ꝫ.de administr.tut.*
b de rato sc.*l.6.§.3.ꝫ quod cuiusque.*
c μάγιστρος, *Theophil.tit. de success.bon.subl.* Hinc Ciceronis iocus in Pletorium Fonteij accusatorem, cuius matrem dixit, dum vixisset, Ludum (meretricium sc.) postquam mortua esset, magistros habuisse. id est, bona eius vendita. Quintilia. *6.c.3.*& Cicer.*11. ad Atticum 10.* Publius Terentius meus necessarius operam in portu & scriptura pro magistro dedit. dixi *1. epistolarum ad Atticum 1.*
d hanc vocem expungit, *Cuiac. ꝫ. tit. de administrat.rer.*
e *v. ꝫ. de curatore bonis dando.*
f *l.5. vers. conuentionales. ꝫ.de verb.oblig.*
g & stipuletur *l.20.ꝫ.eodem.*
h *l.1.§.4.ꝫ.de stipulat.prætor.*
i verbis, aut epistola & actu, *l.5.ꝫ.eo.*
k *v.l.13.ꝫ.de solut.*
l *v.quæ not. ad l.4. ꝫ.de diuersis.*
m 1.regula.
n si strictū ius spectamus non æquitatem, ꝫ.*eo.*
o Ratihabitio contradictioné antecedentem retrotrahit non mero iure, sed ex æquo & bono,
p qualiterqualiter, *Hal.*qualitercūque *vulg.*
q *l.39.in fi. ꝫ.de procur.*
r id quod interest, seu interesse (de quo vocabulo dixi ad *l.82. ꝫ.de lega.2.*) est vtilitas nobis, vel erepta vel prærepta: damnum acceptum, lucrum auersum impeditúmque. Eripitur quòd iam habuimus, præripitur quòd potuimus habere. in eo quod interest: igitur habetur ratio dāni nobis illati, & lucri ablati, lucri inquam, *l. 2. in fine. ꝫ. de eo quod certo loco. l.33. in fi. ꝫ.locati.l.vn. C.de sent. quæ pro eo. l.21. §.3. ꝫ.rerum amot.* Lucrū est compendium quod quæri potuit, neque est adquisitum. Sed hæc plus satis, pleniùs dicturi de damno & lucro in dicta lege vnica. Interim tamen notandum est vtrumque definiri vel iureiurando actoris, vel officio iudicis, *l.15.§.9. supra quod vi aut clā.*
ſ intrinsecè, seu in re ipsa: aliàs id quod extra rem interest, nō solet considerari, *l.2.ꝫ.eo.*
t id est, vnus pro alio.

De actore dato à tutore. De actore ciuitatis. De magistro vniuersitatis. De curatore bonorum.

9. *Vlpianus*"lib.9.ad Edictum."

ACtore[a] à tutore datus omnimodo cauet, actor ciuitatis nec ipse cauet[b], nec magister[c] vniuersitatis[d], nec curator bonis[e] consensu creditorum datus.

Quibus casibus hæc cautio est conuentionalis.

10. *Idem*"lib.80.ad Edictum."

INterdum ex conuentione[f] stipulatio ratam rem interponi solet. vtputà si quid procurator aut vendat, aut locet[g], aut si ei soluatur.

11. *Hermogenianus*"lib.6.Iuris Epitomarum."

VEl paciscitur, vel quodlibet aliud nomine absentis gerit.

1. *Quib. sit ratum habere.* 2. *Quomodo ratum haberi debet.* 3. *Quib. ex causis stipulatio committitur.*

12. *Vlpianus*"lib.80.ad Edictum."

QVo enim tutiore[h] loco sit, qui contrahit: de rato solet stipulari.

1 ¶Rem haberi ratam, hoc est, comprobare[i] adgnoscceréque. quod actum est à falso procuratore.

2 ¶Iulianus ait, interesse, quando dominus ratam habere deberet solutionem in procuratorem factam: an tūc demum, cùm primùm certior factus esset, hoc autem ἐν πλάτει[k]. id est, *cum laxamento, & amplitudine*, accipiendum, & cum quodam spatio temporis nec minimo, nec maximo," &" quod magis intellectu[l] percipi, quàm elocutione[m] exprimi possit. Quid ergo, si; quod primò ratum non habuit, postea habebit ratum? nihilo magis[n] proficere ad impediendam actionem suam. & ob id, quod primò[o] non habuit ratum, actionem saluam habere ait. ideóque, si quod procuratori fuerat solutum, exegerit: agi perinde ex ea stipulatione poterit, ac si ratum habere se postea non dixisset. sed ego puto, exceptionem doli mali locum habituram.

3 ¶Siue quis petat, siue compensatione vtatur, committitur statim ratam rem dominum habiturum stipulatio. nam qualiter[p] quis eundem actum retractet[q], qui à procuratore actus est: committi stipulationem, oportet.

De eo quod interest. 1. De legato.

13. *Paulus*"lib.76.ad Edictum."

SI commissa est stipulatio ratam rem dominum habiturum in tantum competit, in quantum mea interfuit. id est[r], quantum mihi abest, quantúmque lucrari[ſ] potui.

1 ¶Si sine iudice procuratori legatum soluatur: cauere debere, Pomponius ait.

Si petatur à socio eiusdem obligationis.

14. *Idem*"lib.3.ad Plautium."

SI quis[t] vni ex reis promiserit, rem ratam dominum habiturum, aut ampliùs eam non peti: dicendum est, stipulationem committi, si ab eo petatur, qui eiusdem obligationis socius est.

Interpretatio verbi amplius non peti.

15. *Idem*"lib.14 ad Plautium."

AMplius non peti[u], verbum Labeo ita accipiebat, si iudicio[x] petitum esset Si autem in ius eum vocauerit, & satis iudicio sistendi causa acceperit, iudicium tamen cœptum non fuerit: ego puto, non committi stipulationem *Amplius non peti.* hic enim non petit, sed petere vult. Si verò soluta esset pecunia, licèt sine iudicio: committitur stipulatio. nam & si quis aduersus petentem, compensatione[y], deductionéve vsus sit: rectè dictum est, petisse eum videri, & stipulationem[z] committi ampliùs non peti. nam & heres, qui damnatus non petere, si horum quicquam[a] fecisset, ex testamento tenetur.

De indebito soluto. 1. Si dominus vendiderit & emptor petat.

16. *Pomponius*"lib.3.ex Plautio."

SI indebitum[b] procuratori solutum sit, agi statim ex hac stipulatione aduersus procuratorem potest, vt ratum habeat dominus. vt possit dignosci, vtrúmne domino cōdici debeat id, quod indebitum solutum sit, si is ratum habeat, an verò procuratori condicendum sit, si dominus ratum non habeat.

1 ¶Si procurator fundum petiisset, & cauisset (vti adsolet) ratam rem dominum habiturum: deinde dominus postea eundem fundum vendidisset, eúmque emptor[c] peteret: stipulationem ratam rem haberi committi, Iulianus scribit.

De ratihabitione ex parte. De obligatione alterna[illegible].

17. *Marcellus*"lib.21.Digestorum."

CVm debitore decem creditoris nomine T[illegible] egit. partem petitionis ratam habuit dominus. [illegible]endum

u *vide l.16.§.3.ꝫ.de bonis libertorum.* De hac formula *adde l.14.ꝫ.eo. l.23.ꝫ.eo.* Ciceronem pro Roscio Comœdo: & in Bruto: *& 13.Familiarium.28.l.2. ꝫ.vt legatorum.l.27. §.14.ꝫ.ad leg.Aquil.*
x *v.quæ not.ad l.vlt.ꝫ.de separat.*
y qui compensatione & deductione vtitur egisse, non tantùm excepisse videtur.

est, obligationis partem[d] consumptam, quemadmodum si decem stipulatus esset, aut exegisset, creditórque non totum, sed partem gestæ rei comprobasset. Idcirco si ex stipulatu *Decem aut Stichum, vtrum ego voluero?* absente me Titius domino quinque petiisset: insecuta ratihabitione, rectè actum videri.

De ratihabitione ex parte. Si sæpius agatur. De eo quod interest. De damno infecto.

18. *Pomponius*"lib.26.ad Sabinum."

SI procurator ratam rem dominum heredémve eius habiturum cauerit, & vnus ex heredibus domini ratum habeat, alter non habeat: sine dubio committetur stipulatio pro[e] ea parte pro qua ratum non habebitur: quia in id committitur, quod stipulatoris intersit. nam etsi ipse dominus pro parte ratum habuerit, pro parte non habuerit: non[f] vltra, quam in partem, committetur stipulatio: quia in id committitur, quòd intersit agentis. & ideo sæpius ex ea stipulatione agi potest: prout intersit agentis, quod[g] litigat, quod consumit, quod aduocat[h], quod damnatus soluit. sicut[i] in stipulatione damni infecti accidere potest, vt is, qui stipulatus sit, subinde agat. cauet enim, si quid ibi ruet, scindetur, fodietur, ædificabitur. finge ergo subinde damnum dari. non erit dubium, quin agere possit. nam si, toto damno computato, tunc agendum est: propemodum non ante aget, quàm dies stipulationis præterierit, intra quem si damnum datum sit, stipulationi cautum erit. quod verum non[k] est.

De eo quod interest.

19. *Paulus*"libro 13.ad Sabinum."

IN stipulatione, qua procurator cauet ratam rem dominum habiturum, id continetur, quod[l] intersit stipulatoris. Idémque iuris est in clausulis omnibus de dolo[m] malo.

Quibus ex causis cauetur de rato.

20. *Vlpianus*"libro primo Disputationum."

NOn solum in actionibus, quas procurator intendit: verum in stipulationibus[n] quoque, quas interponi desiderat, si vice[o] repræsentat actionum, cauere eum de rato oportet. Quare si duplæ stipulationem procurator interponat, de rato cauere debet. Sed & si damni infecti stipulatio à procuratore interponatur: de rato debet procurator cauere.

Si certum sit mandatum.

21. *Idem*"libro primo Opinionum."

NE satisdatio ratam rem dominum habiturum exigatur in his, quæ nomine eius ageret[p], qui eum[q] se fecisse procuratorem, libello principi dato, professus est, prodest[r]. Quod si iudicatum solui satis ab eo procuratore postuletur, necesse est, vt iuri manifesto pareatur.

Si procurator sine iudice indebitum. 1. Vel debitum. 2. Aut per iudicem indebitum. 3. Vel debitum exegerit. 4. Si dominus aliquid consequatur iniuria iudicis. 5. Vel rem amiserit. 6. De legatis. 7. De successoribus & de doli clausula. 8. De hereditate. Quibus casibus hæc stipulatio committitur. 9. De actione iniuriarum.

22. *Iulianus*"libro quinquagesimosexto Digestorum."

SI sine iudice non[ſ] debitam pecuniam exegerit procurator, & dominus ratam solutionem non habuerit, sed eandem pecuniam petere instituerit, fideiussores tenentur: & conductio, qua procurator teneretur, si stipulatio interposita non fuisset, perimitur. quotiens enim procuratori pecunia soluitur, & dominus eam solutionem ratam non[t] habet. existimo, id agi, vt condictio perimatur, & sola actio ei, qui indebitum soluit, aduersus procuratorem ex stipulatu competat. Hoc amplius præstant fideiussores impensas, quæ in iudicium[u] factæ fuissent. Quod si dominus ratam habuisset: fideiussores quidem liberantur: sed ab ipso domino eadem pecunia per condictionem peti potest.

1 ¶Quod si procurator debitam domino pecuniam sine iudice exegisset, idem iuris est: hoc secus, quod, si dominus ratam rem habuisset, nulla eius pecuniæ repetitio futura est.

2 ¶Quod si procurator per iudicem non debitam pecuniam exegisset: dici potest, siue ratam dominus habuisset, siue non habuisset, fideiussores non teneri: vel quia[x] nulla res esset, quam dominus ratam habere possit: vel quia[y], nihil stipulatoris interest, ratum haberi. adficietur ergo iniuria is, qui procuratori soluit. magis tamen est, vt, si dominus ratum non habuerit, fideiussores teneantur.

z *sub.* hanc amplius non peti.
a id est, si vel compensatione vel deductione vsus esset.
b *l.22.ꝫ.eo.*
c is habet causam à venditore: hinc colligis Castrensis, factū eius, qui causam à me habet, factum meū censeri.
d ¶Rati stipulatio diuisionem recipit, *vt hic.* Imò nō recipit, *l.4. §.1. in fi. ꝫ.de verb.oblig. adde l.27. ꝫ. de procurat.*
e Imò nō pro parte, sed in integrū, *l.8. si quis cautionib.*
f Imo vltra, cum in totum committatur, *l. 4 §.1 in fin. ꝫ. de verb.oblig.*
g In id quod interest venit quæuis cōsumptio litis causa.
h de honorariis aduocatorum, *v.l.1.§.12.ꝫ. de extra. conditionib.* Est verò hîc aduocare aduocatis & testibus euocatis sumptus ministrare. nisi malis legere, quòd auocatur. *Sub.à negotiis.*
i *l.28. ꝫ.de dāno.*
k Non est expectādum tempus quo stipulatio inutilis reddatur vt qs agat.
l *l.18.§.1.in fin. ꝫ.de dolo.*
m *l. 8. in princ. & §.4. ꝫ.de dolo.*
n *v.l.40. §.1. ꝫ. de procurat.*
o vicem repræsentant actionum, *Hal.* vide Cuiacium *ad l. 5. supra de verb. oblig.*
p agente. *Haloand.*
q *adde legem 65. supra de procurat.*
r fortè legendum, proditum est, sic restituo.
ſ *l.16.ꝫ.eo.*

t aliud est si habeat, *l.66.ꝫ.de fideiussorib.*
u motum scil. per dominum reprobātem factum falsi procuratoris.
x Quod non est, id ratum haberi non potest: Imo, etiam ab initio nullum negotium ratum haberi potest, *l.6.§.9.ꝫ. de negotiis.*
y Omnis actio cessat quando agētis nihil interest agere.

a *l. 5. l. 21. ff. de euict. l. 67. ff. de fideiussorib.*
b fideiussor iniuria iudicis non obligatur.
c ad accessoria interdum quis non tenetur, qui non tenetur ad principale. *Bald.*
d factum nomine defuncti ratũ haberi potest per heredẽ.
e Bis idẽ præstari non oportet.
f i. tantũ, hæc particula *tantũ* restrictiua heredem excludit.
g Deceptus circa interpretationẽ, seu intellectũ vocabuli, habet cõtra aduersariũ actionem ex clausula doli, *l. 19. ff. eo.*
h vniuersali scilicet.
i i. particulare quiddam hæreditatis.
k Cur ita? quia clausula rati interposita est in iudicio vniuersali & committitur per iudicium particulariter motum. vniuersale includit sua particularia, sicut genus includit suas species. *Bald.*
l i. extraneus non pater, *l. 34. §. 4. ff. de procurator.*
m *l. 5. §. 6. ff. de iniuriis.*
n Inspicitur autem quod euenire potest.
o ¶*v. quæ notaui ad l. 4. §. 2. ff. de verb. oblig. & l. 15. ff. eod.*
p *l. 9. ff. de probat. §. vlt. Inst. de except.*
q Promittens ratum firmúmque habiturũ, obligatur siue iure, siue facto cõmittat in id quod ipse promiserit: si ratũ tantum habiturum promisit, non obligatur, si facto tantum ratum non habeat. *Bartolus in l. id quod pauperibus. C. de episcopis.*
r personalis, *l. 178 §. 2. ff. de verbor. signif.*

3 ¶Quod si debitam pecuniam procurator per iudicem, cui nihil mandatum fuerit, petierit: magis est, vt insolidum fideiussores teneantur, si dominus ratum non habuerit.

4 ¶Cum autem procurator rectè petit, dominus perperam: non debet procurator præstare, ne iniuria [a] iudicis dominus aliquid consequatur. numquam enim propter iniuriam [b] iudicis fideiussores obligantur. verius tamen est, hoc casu fideiussores non nisi [c] in impensas litis teneri.

5 ¶*Marcellus*, Si dominus ratam rem non habuerit, sed lite mota rem amiserit: nihil præter impendia in stipulatione ratam rem deducitur.

6 ¶*Iulianus*, Si procuratori eius, qui mortuus erat, sine iudice soluta fuerint legata: stipulatio committetur, nisi [d] heres ratum habuerit: vtique si debita fuerint. tunc enim non dubiè interest stipulatoris, ratam solutionem ab herede haberi, ne bis [e] eadem præstet.

7 ¶Si in stipulationem ratam rem haberi hactenus comprehensum fuerit, *Lucium Titium ratam habiturum?* cum id apertè [f] ageretur, vt heredis, cæterorúmque personæ, ad quos ea res pertineret, omitterentur: difficile est existimari, doli clausulam committi. sane cum per imprudentiam hæ personæ omittantur, actio ex doli [g] clausula competit.

8 ¶Si procurator iudicium de hereditate [h] ediderit, deinde dominus fundum [i] ex ea hereditate petierit: stipulatio ratam rem haberi committetur [k]. quia, si verus procurator fuisset, exceptio rei iudicatæ dominum summoueret. plerumque autem stipulatio ratam rem haberi his casibus committetur, quibus, si verus procurator egisset, domino aut ipso iure, aut propter exceptionem, actio inutilis esset.

9 ¶Qui [l], patris [m] nomine, iniuriarum agit ob eam rem, quod filius eius verberatus, pulsatúsve sit: in stipulatione cogendus est, filij quoque personam comprehendere: præsertim cũ fieri possit, vt pater ante decedat, quam sciret procuratorem suum egisse, & ita iniuriarum actio redeat [n] ad filium.

10 ¶Sed & si nepoti iniuria facta fuerit, & procurator aui propter hanc causam iniuriarum aget: non solum filij, sed etiam nepotis persona comprehendenda erit in stipulatione. quid enim prohibet, & patrem, & filium, antequam scirent procuratorem egisse, decedere? quo casu iniquum est, fideiussores non teneri, nepote iniuriarum agente.

Quos ratum habituros cauetur.

23. *Idem* libro quinto ex Minicio.

PRocurator, cum peteret pecuniam, satisdedit amplius non [o] peti. post iudicium acceptum extitit, qui & ipse procuratorio nomine eandem pecuniam peteret. quæsitum est: cum is, qui postea peteret, procurator non esset, & propter hoc exceptionibus [p] procuratoriis excludi posset: num fideiussores prioris procuratoris tenerentur. *Iulianus* respondit: Verius est, non obligari fideiussores. nam [q] in stipulatione cauetur, non petiturum eum, cuius de ea re actio [r], petitio [s], persecutio [t] sit: & ratum habituros omnes, ad quos ea res pertinebit [u]. hic autem, qui [x] procurator non est, nec actionem, nec petitionem habere intelligendus est.

De bonorum possessione.

24. *Africanus* libro quinto [y] Quæstionum.

BOnorum possessionem [z] ab alio adgnitam [a], ratam haberi oportere eo tempore, quo adhuc in ea causa sit, vt peti possit. Itaque post centesimum [b] diem rata haberi non potest.

1 ¶An autem, & si mortuus fuisset, qui petiisset, vel furere [c] cœperit, ratum haberi possit, videamus. nam si in vniuersum perinde haberi debet, ac si tunc cum ratum habeat, per eum bonorum possessionem petat: frustra his casibus ratum habetur. sed illud consequens futurum, etiam si pœniteat illum petisse, ratum haberi non posse. quod vtique sit absurdum. rectius itaque dicitur, neutram eorum causam impedire ratihabitionem.

De dote. 1. Si dominus ratum habeat, postquam tempore debitor liberatus est.

25. *Idem* libro sexto [d] Quæstionum.

PAter dotem à se datam, absente filia, petit, & ratam rem habituram eam cauit. ea, prius quàm ratum haberet, mortua [e] est. negauit committi stipulationem: quia & si verum sit, ratam eam non habuisse, nihil tamen mariti intersit, dotem restitui, cum patri, etiam mortua filia, salua esse dos debeat.

1 ¶Procurator, cum ab eo æs alienum exegerat, qui tempore liberaretur, ratam rem dominum habiturum cauit. deinde post tempus liberato [f] iam debitore, dominus ratam rem habet. posse debitorem agere cum procuratore existimauit, cum iam debitor liberatus sit. argumentum rei, quod, si nulla stipulatio interposita sit, condictio locum aduersus procuratorem habitura sit. in locum autem condictionis interponi stipulationem.

s in rem, *d. §. 2.*
t Extraordinaria petitio, vt fideicommissorum, & si quæ sunt aliæ, quæ non habent iuris ordinarij executionem, *d. §. 2. l. 34. ff. de verbor. signific.* vel mixta actio in rem aut personam, *l. 28. ff. de oblig.* Ita hæc tria coniunguntur actio, petitio, persecutio, *l. 49. ff. de verbor. sign.* & diuiduntur, *d. §. 2. & l. 28. ff. de verbor. oblig.*
u *sub.* iure: Nã hîc agitur de facto.
x Inter personas, quarum interest non continetur falsus procurator: adde legem *13. in fi. ff. de operis noui.*
y *v. Cuiac. 4. ad Afric. fol. 62.*
z *adde legem 6. ff. de acquir. hered.*
a de differentia aditionis hæreditatis ab agnitione, v. Cuiacium ibidem.
b *l. 5. ff. quis ordo.*
c *l. 16. ff. de bon. possess.*
d *v. Cuiac. 6. ad Afric. fol. 93.*
e Qui succedit ei qui promisit ratam rem habere, rati promissionem consumit. Succedẽdo ratũ quis habere videtur.
f Qui præscripsit dicitur liberatus, *l. 37. ff. de fideiuss.*

LIBER

LIBER QVADRAGESIMVS-SEPTIMVS.

DE[a] PRIVATIS[b], DELICTIS[c].

De ſucceſſoribus. 1. *De noxa.*

1. *Vlpianus*[a] libro 41. ad Sabinum.[a]

CIVILIS[d] conſtitutio[e] eſt, pœnalibus[f] actionibus[g] heredes non[h] teneri, nec ceteros[i] quidem ſucceſſores[k]. Idcirco nec furti conueniri poſſunt. Sed quamuis furti actione non teneantur: attamē ad exhibendum actione[l] teneri eos oportet, ſi poſſideant, aut dolo fecerint[m], quo minus poſſideant[n]. Sed enim & vindicatione tenebuntur, re[o] exhibita. Item condictio aduerſus eos competit.

1 ¶Heredem[p] autem furti agere poſſe, æque conſtat. exſecutio[q] enim quorundam delictorum heredibus data eſt. Ita & legis Aquiliæ[r] actionem heres habet. Sed iniuriarum[ſ] actio heredi non competit.

2 ¶Non tantum in furti, verum in ceteris quoque actionibus, quæ ex delictis oriuntur, ſiue ciuiles ſunt, ſiue honorariæ,[a] id placet, vt noxa[t] caput ſequatur.

De concurrentibus actionibus.

2. *Idem*[a] libro 43. ad Sabinum.[a]

NVmquam[u] plura delicta concurrentia faciunt, vt vllius impunitas detur. neque enim delictum ob aliud delictum minuit[x] pœnam.

1 ¶Qui igitur hominem ſubripuit[y], & occidit: quia ſubripuit, furti: quia occidit, Aquilia tenetur. neque altera harum actionum alteram conſumit.

2 ¶Idem dicendum, ſi rapuit, & occidit: nam & vi bonorum raptorum, & Aquilia tenebitur.

3 ¶Quæſitum eſt, ſi condictus fuerit ex cauſa furtiua, an nihilominus lege Aquilia agi poſſit. & ſcripſit Pomponius, agi poſſe: quia alterius æſtimationis eſt legis Aquiliæ actio, alterius condictio ex cauſa furtiua. namque Aquilia eam æſtimationem complectitur, quanti eo anno plurimi fuit. condictio autem ex cauſa furtiua non egreditur retrorſum[z] iudicij accipiendi tempus. Sed ſi ſeruus ſit, qui hæc admiſit: quacumque actione noxæ fuerit deditus, perempta eſt altera actio.

4 [a]¶Item ſi quis ſubreptum flagello ceciderit, duabus[a] actionibus tenetur: furti, & iniuriarum. & ſi forte hunc eundem occiderit, tribus actionibus tenebitur.[a]

5 ¶Item ſi quis ancillam alienam ſubripuit, & flagitauerit[b]: vtraque[c] actione tenebitur: nam & ſerui corrupti agi poterit, & furti.

6 ¶Item ſi quis ſeruum vulnerauit[d], quem ſubripuerat: æque duæ actiones locum habebunt: Aquiliæ & furti.

De ſubſcriptione in crimen.

3. *Idem*[a] libro ſecundo de Officio proconſulis.[a]

SI quis actionem, quæ ex maleficiis oritur, velit exequi, ſi quidem pecuniariter[e] agere velit: ad ius ordinarium[f] remittendus erit, nec[g] cogendus erit[a] in[a] crimen ſubſcribere. enimuero ſi extra ordinem eius rei pœnam exerceri velit: tunc ſubſcribere eum[a] in[a] crimen, oportebit.

DE FVRTIS[h].

Tit. II.

Etymologia. 1. *De ſola cogitatione.* 2. *De abnegatione depoſiti.* 3. *Definitio.*

1. *Paulus*[a] libro 39. ad Edictum.[a]

FVRTVM à furuo[i], id eſt nigro, dictum Labeo ait, quod clam & obſcuro fiat, & plerumque nocte: vel[k] à fraude, vt Sabinus ait: vel[l] à ferendo, &[m]

---

a hic titulus tractat de priuatis delictis, quorum regulas generales continet. Priuatis opponuntur public. Eſt & alia diuiſio. Alia ſunt merè Eccleſiaſtica, alia ſecularia, alia mixta. Item alia nominata, alia innominata: Ad hæc alia leuia, alia atrociſſima, de quibus *vide Clarum §.1. quæſt.1.* Porro aut nobis, aut alteri nocemus. Nobis, quoties noſipſos interficimus, & generaliter quoties delinquimus. Alteri dupliciter, mente: (hinc concupiſcentia. & inuidia) aut noſtro corpore, vel alieno nocemus. Noſtro, vel vniuerſim vel ſpeciatim. Speciatim, lingua, vel manu &c. Alieno per ſeruos & familiam, inſtitores *titul.6. infra eod.* Per miniſtros, nauis, cauponæ, ſtabuli, *titul.3.ȷ. eo.* balnei, *tit.17.* per ædes, *vide ſ. de operis noui, de damno, & aqua pluuia.* Per turbam, *titul.8.* Corpus & collegium *titul.22. cui adiunge titulum de vi publica & priuata, lib.48.tit.6.7.* Per quadrupedes *ſupra ſi quadrupes.* Itē alteri nocemus ἀμέσως, vel μέσως. Ἀμέσως, quum eius animum corrūpimus, corpus lædimus (hinc homicidia, veneficia, incātationes, maleficia. *lib.48.tit.8.* parricidia, *lib.48.tit.9.* adulteria, ſtupra, raptus, *lib.48.tit.5.* priuati carceres, *9.C.5.* iniuria facto conſtās, *ſ. de noxa lib. tit.15.ȷ.eod.*) Μέσως: quum alterius famam lædimus (hinc iniuriæ verbales, famoſi libelli, *titul.10. ȷ.eo.* calūnia, præuaricatio, *tit.10.ȷ.eo.* falſa accuſatio, falſa teſtimonia, *libro 48.titul.16.*) liberos (hinc plagia, *libro 48.titul.15.*) ſeruos (hinc tituli de ſeruo corrupto, de fugitiuis, de receptatoribus) animalia (hinc abigeatus, *titul.14. infra eod.*) res inanimatas, idque generaliter, vel ſpecialiter, Generaliter (hinc concuſſiones, *titul.13.* receptatores, *titul.13.* effractores, expilatores, *titul.18. infra eod.* ſtellionatus, *titul.20.* falſi crimen, *libro 48.titul.9.*) Specialiter, putâ terminos, *titul.21.ȷ eod.* ſepulchra, *titul.12.* arbores, *titul.7.* ædificia, parietes, *titul.3.ȷ.eod.* res hereditarias, *titul.4. & 19.* res naufragij, *titul.9.* balnei, *titul.17.* huc refer crimen repetundarum, *lib.48.titul.11.* annonæ, *titul.12.* peculatus, ſacrilegij, de reſiduis, ambitus, *tit.14.*

b Quorum accuſatio vel perſecutio permittitur ei, cui propriè priuatim ac ſpecialiter intereſt. *Duaren.1.diſpu.36.* id eſt, ei parti quæ læſa eſt, & ita tenent communiter omnes, *Gommeſius cap.1. delictorum numer.9.* vel quorum obligatio & actio ad priuatam vtilitatem refertur. de iure canonico omnia delicta ſunt publica. *Gloſſa in cap. infames, 6. quæſt.10.1.* Hodie ſuperiora omnia immutata ſunt: nam in regno Neapolitano nemo admittitur ad accuſandum, niſi ſuam vel ſuorum iniuriā proſequatur: & ita omnia crimina videntur ibi priuata: & contrario in regno Franciæ, nemo poteſt criminaliter accuſare, etiamſi ſuam vel ſuorum iniuriam proſequatur. Melius eſt itaque in rebus tam dubiis adhærere ſtatuto vel conſuetudini loci, & ex ea declarare quæ dicantur priuata publica delicta, *Clarus 5. ſentent. §.1. quæſtion.1.*

c Delictis, *vulgat. Hal.* Delicta proprie ſunt priuata: crimina publica, *l.17. §.18. ſ. de ædilitio, l.131. in fi.ȷ. de verbor. ſignif.*

d Quid de iure Canonico? pœnalis actio datur in ſolidum aduerſus hæredes, *cap.1. de raptorib. Bart. hic num.6. in fi. Decius ad legem 111.ȷ. de regul. num.7.* Id tamen Panormitanus negat, *c. vlt. de ſepulturis:* Molinæus *ad d.l.111.* cenſet actionem pœnalem ex delicto in heredem non transferri, ſed rei perſecutoriam pœnalem tantum.

e id eſt, regula iuris antiqui: id enim hoc vocabulum interdum ſignificat, *vt in leg.91. §.3.ſ. de verbor. oblig.*

f Morte finitur pœnalis actio, *§.1. Inſtit. de perpetuis & tempor. act. l.2. in fi.ȷ. vi bonorum rapt.* vide Sebaſtianum Mediceum tract. de morte, *parte 2. concluſ.3.*

g *l.1. §. 23. ſ. de tut. & rationib. l. 33. ſ. de obliga. l.111.ȷ. de regul. iuris: §.1. Inſtitu. de perpetuis & temporalibus. §.9. in fi. Inſtit. de lege Aquil.*

h quid? heres non cogetur vſuras à defuncto perceptas reſtituere? cogetur vtique: quia vſuræ illegitimæ non ex delicto repetuntur: ſed condictione indebit. *l.126.ſ. de condict. indebiti.*

i Quia per mortem delictū & pœna extinguūtur, *l.6. ȷ. de public. iudic.*

k *l.7.ſ. de edict. furtina.*

l Si res exſtet. *l. 5. ſ. de calu. l. 26. ſ. de dolo:* nec enim hæredem ex defuncti delicto lucrari oportet. Quid? eo caſu, num furti tenebitur? non tenebitur, ſed actione in factum, *l.1. in fi. ſ. de vi & vi.*

m Qui dolo fecit, quo minus poſſideret habetur pro poſſeſſore. Paria ſunt poſſidere, aut dolo efficere quominus poſſideas, dolus repræſentat poſſeſſionem, *l.131.ȷ. de reg.*

n adde & tertiam exceptionem niſi quoq; cum defuncto lis ſit cōteſtata, *l. vnic. C. ex delictis.* adde & quartā, niſi defunctus fuerit confeſſus in Iudicio: Is enim habetur pro iudicato, *l.1. ſ. de confeſſis. vid. Bartolum hic, nu.7.*

o Cur ita? ad exhibēdum eſt præparatoria vindicationis, *l. 1.ſ. ad exhibend. l.3. §.1.ſ. de liberis exhibendis. l.7.ſ. de condict. furtiua.*

p *l.47.ȷ. de furtis.*

q *l. perſecutio. l.11.ȷ. de accuſat. §.1. Inſt. de publicis iudiciis.*

r *l.23. §.8. l.36. §.1.ſ. ad leg. Aquil.*

ſ *v. l.13 ȷ. de iniuriis.*

t ἁμάρτημα τῇ κεφαλῇ ἀκολουθεῖ. *18. Eclog. ex lib.60. tit.5. c.2.* τὰ πλάσματα τῇ κεφαλῇ ἀκολουθεῖ, *49. Eclo. ex lib.23. tit.5. c.4. in fin. & lib.52. tit.5. c.4.* ἕπονται, *1. Harmenop. 3. c.* περὶ τιμήματος δούλων, Theophil. ſic exprimit in §. ſunt autem. Inſt. de noxalib. κανὼν ἐστὶν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων δεδομένος ὁ λέγων noxa caput ſequitur. Recte ait κανών: nam & Harmenopulus, dicto loco hanc ſententiam vocat κάνονα, *adde l.18. §.43.ȷ. de furtis. legem 17. §.7.ȷ. de iniuriis, l.31.ſ. de pignor. l.1 §.38.ſ. depoſiti, §.5. Inſt. de noxal. Paul. 2. ſent.31. §.9.*

u v. in hanc regulam Hotomanum *27. Illuſtrium quæſt.*

x Singulis delictis, ſingulæ pœnæ imponuntur, ſic vt altera alteram non cōſumat, *l.27.ſ. ad leg. Aquil. l.11. §.2.ſ. de ſeruo corrupto. l.1. §.22. l.2. §.1.ſ. de tutel. & rationib. l.60. ſ. de obli. l.21. in fi. principij.ȷ. de furtis. l.8. §.2.ȷ. de arborum furtim cæſarum. l.25. l.41.ȷ. de iniuriis. & l.6.ȷ. de adult.* Imo altera alteram conſumit, *l.6. in fi.ſ. nautæ, caupones. l.34. l.53.ſ. de obligat.*

y *l.27.ſ. ad leg. Aquil.*

z ¶Senſus eſt, In actione legis Aquiliæ retrorſum æſtimatur quāti res eo in anno plurimi fuit. In condictione furtiua quanti vnquam plurimi fuerit, vel furti facti, *l.8. §.1. l.13. in fi.ſ. de condict. furtiua. l. pen.ſ. rer. amot.* vel litis conteſtatæ, vel rei iudicatæ, vel mortis tempore, *Cuiac.8. ad Afr. ſol.181. in fi.*

a *l.15. §.46. l.17. §.2.ȷ. de iniuriis.*

b flagellauerit, *vulg.* & male. meliùs Ecloga καὶ διαφθείρας τοὺς τρόπους αὐτῆς, *15. Eclog. ex lib.60. tit.11. c.2. §.4.* An flagitare eſt corrumpere, ſtuprare? ſic putat Fornerius Flagitium enim eſt ſtuprum. *l.1. in fi.ȷ. de extr. crim. Paul. 8. ſent.4. §.15.5. Iſidorus 26. in verbo flagitium v. Fornerium 2. ſelect.1.*

c *l.11. in fi.ſ. de ſeruo corrupto.*

d *l.27.ſ. ad leg. Aquil.*

e pecuniariè, *Hal.* i. ciuiliter, *v. primùm Harm.2.*

f i. præfectum vrbi, *l.2.ȷ. de furib. balneariis.*

g *l. vlt.ȷ. de furtis.*

h *6.C.2.4. Inſt.1.2. Paul. ſent.31.* περὶ κλοπῆς *15. Ecl.2. & 6. tit.5.* περὶ κλεπτῶν *&c. adde primum Harm.3.* περὶ κλοπῆς *& cap.7. collationis legum Moſaicarum, & 5. Extra.18.* Porro alius eſt fur à latrone: & furtum ſimplex à vi, & turba. De pœna furti dicam ad *lib.2. feudorum tit. de pace tenenda verſ. ſi quis quinque ſolidos.*

i *§.2. Inſt. de oblig. ex delicto. Varro apud Gellium 1.c.18. Iſidorus 5.c.26. in verbo furtum.* Feſtus a furuo deriuat furnum, furiæ, fumus, fuligo, fulgus: furti non meminit.

k Secunda etymologia.

l tertia etymologia.

m & aferendo, id eſt, auferendo, *Hal.*

a Quarta etymologia.
b Græci à ferendo φῶρας dixerunt, vel à Græco sermone quo φωρᾶς appellant fures: Imò & Græci dixêre παρὰ τὸ φέρειν, *Alciat. 1. dispunct. 10.*
c i. quia furtum ab auferendo dicitur. Sola cogitatione nemo furtum commisit, quum ea sola res alteri non auferamus.

auferendo: vel [a] à Græco sermone qui φῶρας appellant fures. imo & Græci [b] ἀπὸ τοῦ φέρειν. id est, *à ferendo*, φῶρας dixerunt.

1 ¶Inde sola cogitatio [c] furti faciendi, non [d] facit furem [e].

2 ¶Sic is, qui depositum [f] abnegat, non statim etiam furti tenetur, sed ita, si intercipiendi [g] causa occultauerit.

3 ¶Furtum est [h] contrectatio [i] rei [k] fraudulosa [l] lucri [m] faciendi gratia, vel ipsius rei, vel etiam vsus [n] eius, possessionísve [o]. quod lege naturali [p] prohibitum est admittere.

De furto manifesto, vel non manifesto.

2. *Gaius* lib. 13. ad Edictum.

FVrtorum genera duo [q] sunt, manifestum [r], & nec manifestum [s].

3. *Vlpianus* libro 41. ad Sabinum.

FVr est manifestus, quem ἐπ᾽ [t] αὐτοφώρῳ [u] appellant, hoc est eum, qui deprehenditur cum furto.

2 ¶Et parui refert, à quo [x] deprehendatur, vtrum ab eo, cuius res fuit, an ab alio.

2 ¶Sed vtrum ita demum fur sit manifestus, si in faciendo deprehendatur, an verò & si alicubi [y] fuerit deprehensus? & magis est, (vt & Iulianus scripsit) & si non ibi deprehendatur, vbi furtum fecit, attamen esse furem manifestum, si [z] cum re furtiua fuerit adprehésus, prius [a] quam eo loci rem pertulerit, quò destinauerat.

4. *Paulus* lib. 2. ad Sabinum.

QVò destinauerit quis auferre, sic accipiendum est. quò destinauerit eo [b] die manere cum eo furto.

5. *Vlpianus* libro 41. ad Sabinum.

SIue igitur in publico siue in priuato deprehendatur, antequam ad locum destinatum rem perferret: in ea causa est, vt fur manifestus sit, si cum re furtiua deprehendatur. & ita Cassius scripsit.

1 ¶Sed si pertulit, quo destinauit: tametsi deprehendatur cum re furtiua: non est manifestus fur.

6. *Paulus* lib. 9. ad Sabinum.

QVamuis enim sæpè [c] furtum contrectando fiat: tamen initio, id est faciendi furti tempore, constituere visum [d] est manifestus, necne, fur esset.

7. *Vlpianus* libro quadragesimoprimo ad Sabinum.

SI quis in seruitute furtum fecerit, & manumissus [e] deprehédatur: an fur manifestus sit, videamus. & ait Pomponius libro nonodecimo ex Sabino, non posse eum manifesti conueniri: quia origo [f] furti in seruitute facti non fuit manifesti.

1 ¶Ibidem Pomponius eleganter scripsit, deprehensione [g] fieri manifestum furem. cæterum si, cum tibi furtum facerem de domo tua, abscondisti te, ne te occi-

d Imò facit furem, *11. Gell. vlt. in fin.*
e *l. 22. ff. eo.*
f Quid? *l. 3. § 18. ff. de acquir. poss.* num sola cogitatio punitur, *v. l. 18. ff. de pœn.*
g *l. 67. infra eod.* Contrectatio simplex furem non facit, sed fraus contrectationi mixta, *adde l. 22. ff. eod.* Ideoque non cótinuo fur est p̄sumendus, qui rem furtiuã cótrectat, præsertim si quis bonæ sit famæ. An ad torturam id sufficiens est? Clarus ait ex communi opinione doctorum, *5. sen. §. 6.* presertim in personis abiectis, & famæ suspectæ.
h definitio furti, *v §. 1. Instit. de oblig. ex delicto.*
i non simplex inficiatio, *l. 67. ff. eod.* Quid autem contrectare, *vide Theophilum. §. 3. Inst. de vsucap.*
k alienæ scil. *Theophilus.* an & suæ rei quis furtum facere potest? fur non est, qui permissu iudicis rem suam in alterius domo perquirit, quíve furi eam de manibus eripit: hoc amplius addit Clarus ex communi opinione, eum furtum non cómittere qui debitori contumaci & moroso ré non absimilem vel eiusdem valoris surripit, *5. sen. 6.* quod vltimũ nõ placet. Quid si quis alteri eripiat quod putat sibi debitũ? Furtum non cómittit, *§. 1. Inst. vi bonorum rapt.* punitur tamen alia de causa: qa propria authoritate, neglecto iudicij ordine, aduersarium coegit, *v. quæ notaui ad l. 14. §. 1. ff. eod.* An modicæ rei furtum fit? vtique: sed tamen pœna mitigari potest, *v. Clarum 5. sent. 6.* An immobilium? Sabinus id existimauit, *11. Gellius 18.* cuius opinio à Iurisconsultis explosa est. *l. 25. ff. eod. l. 38. in fin. ff. de vsurpat. l. 1. C. vi bonorum rapt.* sed tamen si de verbis litigare nolumus, negare non possumus, quin quis possit, non modo per vim, sed & clam ædes alienas vel fundum possidere, quod reipsa furtum est. An hóminis? *vide. §. 9. Instit. de obligat. ex delicto.*
l *v. 11. Gellius vlt. in fin.* Fur est qui dolo malo rem alienam contrectat, *Paul. 2. sent. §. 1.* Furtum sine dolo malo non fit, *l. 50. §. 2. ff. eod.*
m Fraus contrectantis in eo detegitur, quod lucrum altero inuito ex re aliena facere cupit, Quid? à fraude éstne excusandus, qui necessitatis suæ subleuandæ causa quid furatur: quemadmodum dicimus eum effracti carceris non teneri, qui incendij vel aquæ vitandæ causa carcerem effregit, *argum. l. 49. §. 1. ff. ad leg. Aquil.* & illicita lex, necessitate fieri licita, *c. 4. de regulis in 6.* Communis opinio est, eum excusari: sed tamen ad meliorem fortunam redactum, res ablatas cogi restituere, *Clarus 5. sentent. 6.* n id quando accidat, *v. l. 40. ff. eod.*
o *l. 1. circa fi. ff. de distract. pig. l. 1. §. 15. ff. si quis testament. liber.* Inde Cuiacius sic definit, furtum esse interuersionem possessionis rei mobilis.
p furtum natura turpe est, *l. 42. ff. de verbor. significat. adde l. 14. ff. de condict. indeb.* Imo non est, omnia enim communia sub iure naturæ, *l. 5. ff. de Iustitia Quint.* ne iure quidem gentium turpe est, quum apud Ægyptios & Lacedæmonios impunita furta fuerint, & Theophil. *§. 3. Instit. de iure naturali* referat furem, generali iure, pecunia mulctandum. Sic sentio: iure naturali, etiam primo, furtum committi nefas esse: cùm illo iure detentio tantundem præstet, quod iure gentium occupatio: vt ea re plus iuris sit possessori in retinendo, quàm alteri in eripiẽdo. deinde, adulterium natura turpe est apud quasque gentes. *l. 42. ff. de verb. oblig.* Tertio, natura quidem turpe esse non desinere, licet à vitiosis hominibus id non probetur. Item nihil impedire furtum natura prohiberi, & tamen pecuniariter puniri. Hoc tacitè natura indicat furtum puniendum esse: hoc autem gentes statuere possunt, vt fur vel pecunia, vel in corpus puniatur, *adde Aristot. 12. Problemat. vlt. Alciat. August. 4. Emend.* q *§. 3. Inst. de obli. ex delicto 15. Ecl. ex li. 60. t. 12. c. 2.* Imo quatuor, *Paul. 2. sen. 41. §. 2. Caius 2. Instit. vlt.* solue, Conceptum & oblatum actionũ potius sunt species furto cohærentes, quam furtorum genera, *§. 3. v. Anto. Aug. 5. Emend. 4.*
r *l. 3. 4. 5. 6. 7. ff. e.*
s *v. l. 8. ff. eod.*
t Ita legit Theophilus, *Instit. eo. Aristophanes in Pluto: Plutarch. in Lysandro.* αὐτόφωρον. *Budæus.* Græci αὐτοφώρους fures nõ solum manifestos vocabant, sed omnes q in aliquo, puta tyrannidis vt apud Thucydidem, *lib. 7.* crimine deprehẽsi essent, non ἀπὸ τῶν φωρῶν vt pleriq; censent, sed à verbo φωρῶ, qđ est deprehẽdo. *Phauorinus: Budæus.* ἐπ᾽ αὐτοφώρῳ siue ἐπ᾽ αὐτόφωρῳ. *10. Rhodigin. 6.* Alciatus tamẽ, *2. Prætermiss.* vt & Harmenop. *6. tit.* περὶ κλεπτῶν legit κλεπτῶν φανερῶν.
u *§ 3. Inst. de obli. quæ ex delict.* id quid significet, *v. quæ notaui ad l. 23. ff. de adul.*
x *l. 7. in fi. ff. eo. l. 24. §. vl. ff. de vsur.*
y aliubi *Hal.*
z i. si intra terminos eius loci (vnde quid sustulit) deprehensus est *Paulus 2. sent. §. 2.*
a Finẽ furti manifesto faciendi interpretamur, quũ quis eo die pertulit quò destinauerat *v. Cu. apud Paul. 2. sen. 31. §. 2.*
b post diẽ furti cõmissi deprehẽsus, nõ est fur manifestus: est igitur nõ manifestus.
c Imo semper, *l. 1. §. 1. & vl. ff. eo.* & ita hîc legendũ monet Petr. Pithæus in suis notis ad 7. collationum legum Mosaicarum.
d visus est manifestus ne fur

dam: etiam si vidisti [h] furtum fieri, attamen non est manifestum.

2 ¶Sed Celsus deprehensioni hoc etiam adiicit: si, cum vidisses eum subripientem, & ad comprehendendum eum accurrisses [i], adiecto [k] furto effugit furem manifestum esse.

9 ¶Paruíque referre putat, dominus, an vicinus, an quilibet transiens adprehendat.

8. *Gaius* libro tertiodecimo ad Edictum prouinciale.

NEc manifestum furtum quid sit, apparet [l]. nam quod manifestum nõ est, hoc scilicet nec manifestum est.

De assidua contrectatione. 1. De rei vindicatione. & condictione furtiua.

9. *Pomponius* libro sexto ad Sabinum.

EI, qui furti actionem habet, assidua [m] contrectatione furis non magis furti actio nasci potest: ne in id quidem, in quod creuisset [n] postea res subrepta.

1 ¶Sed si eam à fure vindicassem, condictio mihi manebit [o]: sed potest dici, officio iudicis, qui de proprietate cognoscit, contineri, vt non aliter iubeat restitui, quam si condictionem petitor remitteret. quod si ex condictione ante damnatus reus, litis æstimationem sustulerit: vt aut omnimodo absoluat reum: aut (quid magis placet) si paratus esset petitor æstimationem restituere, nec restituetur ei homo, quanti [p] in litem iurasset, damnaretur ei possessor.

¶ *Quibus datur actio de eo cuius interest.*

10. *Vlpianus* libro 29. ad Sabinum.

CVius interfuit [q], non subripi: is actionem furti habet.

11. *Paulus* libro nono ad Sabinum.

TVm is, cuius interest, furti habet actionem, si honesta [r] causa interest.

De fullone. 1. De bonæ vel malæ fidei possessore. 2. De pignore.

12. *Vlpianus* lib. 29. ad Sabinum.

ITaque fullo [s], qui curanda, polienda vestimenta accepit, semper agit. præstare enim custodiam [t] debet. si autem soluendo [u] non est. ad dominum actio redit. nam qui non habet, quod perdat: eius periculo nihil est.

1 ¶Sed furti actio malæ [x] fidei possessori non [y] datur: quamuis [z] interest eius, rem non subripi: quippe cum res periculo eius sit. sed nemo de improbitate [a] sua consequitur actionem. & ideo soli bonæ [b] fidei possessori, non etiam malæ fidei, furti actio datur.

2 ¶Sed & si res pignori [c] data sit, creditori quoque damus furti actionem: quamuis in bonis [d] eius, res non sit. Quinimo non solum aduersus extraneum dabimus, ve-

esset: ita puto legendũ. e *Pau 2. sent. 31. §. 8.* f Origo in furto attenditur. *l. 6. ff. e.*
g *15. Eclog. ex. lib. 60. tit. 12. c. 2.* h ¶*adde l. pen. ff. eo.* i occurrisses *Hal.* καὶ τὸ κλεπτόμενον ῥίψας *Eclog. ibid.* k *l. 3. §. 1. ff. eo. Eclog. ibid. l. 15. ff. de pecunia constituta.*
l Definitio à remotione contrarij, aliter definitur à Paulo, nec manifestus est fur, qui in faciendo deprehensus (vel intra rapiendo comprehensus, *7. collationis legum Mosaicarum*) non est: sed eum furtum fecisse negari non potest. *Paul. 2. sent. 31. §. 2.*
m assidua rei furtiuæ contrectatio non multiplicat actiones furti, *vt hîc.* an idem si iterata, seu diuersis temporibus facta? non idem, *l. 46. in fi. ff. eod.*
n adcreuisset. Quod adcrescit rei furtiuæ censetur cum ipsa re furtum vnicum. Ideoque diuersæ actiones eo nomine non dantur, vna sc. ad rem ipsam: altera ad accessiones, *adde l. 14. §. 15. ff. eod.* o *adde l. 54. §. 3. ff. eo.*
p Contra furem iuratur in litem, quoties non apparet de quantitate rerum subreptarum. & hanc opinionem esse communem refert Clarus, *5. sent. 6.* Bossius, *cap. de rapinis, numero 30.* q *l. 14. §. 14. & 17. in fi. l. 76. §. 1. l. 55. in fi. ff. eod. l. 22. Co. eod. §. 13. Inst. de oblig. ex delicto. Paul. 2. sent. 31. §. 4.*
r *l. 12. §. 1. l. 76. §. 1. l. 85. ff. eod.* Talis non est malæ fidei possessor. s *l. 48. §. 4. l. 82. ff. eodem: §. 15. Instit. de obligat. ex delicto l. 60. §. 2. ff. locati.*
t *v. l. 5. ff. nautæ.* u *d. §. 15.* x *l. 11. ff. eodem.*
y Imo datur. Fur enim interdum furti agere potest, *v. Cuiacium 16. obser. 30.*
z *l. 76. §. 1. ff. eodem.*
a id est, ob id ipsum quod fur sit, atque ideo eius intersit rẽ non perire, non potest furti agere, quin suam improbitatem patefaciat, idem qua fronte posset actionem defendere? *l. 38. in fin. ff. de administ. tut.* b *l. 47. ff. eod.*
c *§. 14. Inst. de obl. quæ ex delicto l. 26. C. de pignor. Paul. 2. sent. 31. §. 16.*
d Pignus non est in bonis creditoris.

rum

a *l.166.ʒ.eodem.*
b hanc negationem expungit Zoanetus, *c.12.Restit.Cuia.40. Inst.t.1.in verbis furti actione.& 2 sent.Paul.31.§.16.in fi.& 11.obser.11. idque authoritate Basilicõn. & 16. obser. 30. Augustinus 1.emend.3.reprehensi à Roberto 2.recept.9.*
c Præstat enim pignori incumbere, *Theophi. §. 4.Instit.eod.*

rum[a] & [a] contra[a] ipsum quoque dominum, furti actionem. & ita Iulianus scripsit. Nec non & ipsi domino dari placet. & sic fit, vt non[b] teneatur furti, & agat. Ideo autem datur vtrique, quia vtriusque interest. Sed vtrum semper creditoris interest: an ita demum, si debitor soluendo nõ est? & putat Pomponius, semper [c] eius interesse, pignus habere. quod & Papinianus libro duodecimo Quæstionum probat. & verius est, vbique videri creditoris interesse. & ita[e] & [e] Iulianus sæpissime scripsit.

De re debita ex stipulatu.

13. *Paulus*[e] libro quinto ad Sabinum.[a]

IS, cui ex stipulatu [d] res debetur, furti actionem non habet, si ea subrepta sit, cum per debitorem stetisset, quo minus eam daret.

De emptore & venditore. 2. De colono. 3. De depositario. 5. De pignore. 8. De re commodata vel perferenda data. 11. De precario. 12. De conductore. 13. De filiofamil. surrepto. 14. De re commodata, vel pignerata, vel locata. 15. De accessione rei commodatæ. 16. Differentia inter furti actionem, & condictionem furtiuam. 17. De epistola. De caupone. De magistro nauis.

14. *Vlpianus* libro 29. ad Sabinum.[f]

EVm, qui emit, si non [e] tradita est ei res, furti actionem non habere, sed adhuc venditoris esse hanc actionem, Celsus scripsit. Mandare [f] eum plane oportebit emptori furti actionem, & condictionem, & vindicationem. & si quid ex his actionibus fuerit consecutus, id præstare eum emptori oportebit. quæ sententia vera est. & ita[f] & [f] Iulianus. & sanè periculum [g] rei ad emptorem pertinet: dummodo custodiam[h] venditor ante traditionem præstet.

1 ¶Adeo autem emptor, ante traditionem, furti non habet actionem, vt sit quæsitum, an ipse subripiendo rem, emptor furti teneatur. & Iulianus libro vicesimotertio digestorum scribit: Si emptor rem, cuius custodiam venditorem præstare oportebat, soluto pretio subripuerit: furti actione non tenetur. planè si, antequam [i] pecuniam solueret, rem subtraxerit: furti actione teneri: perinde ac si[k] pignus subtraxisset.

2 ¶Præterea habent furti actionem coloni [l], quamuis domini non sint: quia interest[m] eorum.

3 ¶Is autem, apud quem res deposita [n] est, videamus, an habet furti actionem. & cum dolum[o] duntaxat præstet: merito placet, non habere eum furti actionem. quid enim eius interest, si dolo [p] careat? quod si dolo fecit: iam quidem periculum [q] ipsius est: sed non [r] debet ex dolo suo furti quærere actionem.

4 ¶Iulianus quoque libro vicesimosecundo digestorum scribit. Quia in omnium furum persona cõstitutum est, ne [s] eius rei nomine furti agere possint, cuius ipsi fures sunt: non habebit furti actionem is, apud quem res deposita est: quamuis periculo eius esse res cœperit, qui [t] eam contrectauit.

5 ¶Papinianus tractat: si duos seruos ob decem aureos pignori acceperim, & alter subripiatur: cum alter quoque, qui sit retentus, non minoris decem valeret, vtrum vsque ad quinque tantum habeam furti actionem, quia in alio habeo saluos quinque, an vero, quia mori potest[u], dici debeat, in decem fore actionem [x], etiam si magni pretij sit is, qui retinetur. & ita putat [y]. nõ enim respicere debemus pignus quod surreptum non est, sed id, quod subtractũ est.

6 ¶Idem scribit, si, cum mihi decem deberentur, seruus pignori datus subtractus sit, si actione furti consecutus fuero decem, non [z] competere mihi furti actionem, si iterum subripiatur, quia desiit mea interesse, cum semel [a] sim consecutus. hoc ita, si sine culpa mea subripiatur. nam si culpa mea, quia interest, eo quod teneor pignoraticia actione, agere potero. quod si culpa abest, sine dubio domino competere actio videtur, quæ creditori non competit. quam sententiam Pomponius quoque libro decimo ad Sabinum probat.

7 ¶Idem dicunt: & si duo serui [b] subrepti sint simul: competere, vtriusque nomine, furti actionem creditori: sed non in totum, sed pro qua parte, in singulos diuiso eo, quod ei debetur, eius interest. separatim autem duobus subreptis, si vnius nomine solidum [c] consecutus sit: alterius, nihil consequetur.

8 ¶Item Pomponius libro decimo ex Sabino scripsit: si is, cui commodaui [d], dolo fecerit circa rem commodatam: agere eum furti non[e] posse.

9 ¶Idem[f] Pomponius probat & in eo, qui rem mandato alicuius accepit perferendam[g].

d *l.56. in fin. l. 85.in fi.ʒ.eod.*
e *l.80.ʒ.eo.*
f *l. 31. ʒ. de act. empt.*
g *l.62.in fi. ʒ.de contr. hen. empt. l.5 l. vlt.C.de periculo.*
h *l.36. ʒ.de act. empti.*
i Post solutam pecuniam emptor venditori rem subtrahens furti non tenetur, ante solutã tenetur, *adde l. 5.ʒ.de acquir.poss. l.1. C.de acq. & retinenda poss. hic adde quæ notaui ad l. 1. in fi.ʒ. eod.l.15. §. 1. ʒ.eod.*
k Res vendita ante pretium acceptum, venditori pignoris est loco, *l.13.§.8. ʒ. de act. empti.* Qui pignus creditori subtrahit furtũ committit, *l.12. in fi.ʒ.eo.* Ideóque venditor eo casu rem emptori subtrahens furti tenebitur,
l *l.82.§. 1.ʒ. eod.*
m *v.l.10.ʒ.eod.*
n *§.14. Instit.de oblig. quæ ex delicto.*
o *l. 23.ʒ.de regu. iur.*
p In re deposita, depositari9 habet interesse si in ea dolum commisit.
q Post dolum in re deposita commissum, depositarij periculum est.
r *l.11.ʒ.eo.*
s Rei furtiuæ actio furi non competit: excipe legem, *48. §. 4.ʒ.eod.*
t quia, *vulgata Hal.*
u odio furis inspicimus quod euenire potest.
x actionem. & ita putat etiamsi magni pretij sit is, qui retinetur. existimo hunc locum ita restituendum.
y in decem sc. se agi posse, *§.7. in fin.ʒ.eod. adde l.25.ʒ.eo.*
z Imò competit si iterum subripitur, *l. 46. in fi.ʒ.eod.*
a Nostra nõ interest postquã rem consecuti sumus.
b obligati, scil.
c potest enim insolidũ agere.
d Commodatarius dolosus furti non agit.
e Imò potest, *l.48.§.4.ʒ.eod.*
f id est, eum furti agere non posse, imo posse videtur, *§. 17. in fin.ʒ.eod. l.78.ʒ.eo.*
g *l.7.C.eod.*
h ¶Imò potest. Interest enim ei actionem dari, qui de peculio conuẽitur. *Paul.3. sentent.31.§.17.*
i Qui ad custodiam non tenetur, furti non agit.
k fideiussor furti non agit. *l.85.in fi.ʒ.eod.*

l Non cuiuscunque interest rem non perire, furti agit is: & ita restringe legem *10.ʒ eodem.*
m seruum, *vulgat.Hal.*
n *l.14 supra de precario.*
o *l.1.§.1.supra de precario.*

10 ¶An pater, cuius filio commodata res est, furti actionem habeat, quæritur. & Iulianus ait, patrem hoc nomine agere non[h] posse: quia [i] custodiam præstare non debeat. Sicut (inquit) is, qui pro eo, cui commodata res est, fideiussit[k], non habet furti actionem. Neque enim (inquit) [l] is, [l] cuiuscunque [l] interest rem non perire, habet furti actionem: sed qui ob eam rem tenetur, quòd ea res culpâ eius perierit. quam sententiam Celsus quoque libro duodecimo digestorum probat.

11 ¶Is, qui precario seruo[m] rogauerat, subrepto eo, potest quæri, an habeat furti actionem. & cum non est contra eum ciuilis[n] actio, quia simile [o] donato precarium est, ideoque & interdictum[p] necessarium visum est: non habebit furti actionem. plane post interdictum redditum, puto, eum etiam culpã præstare, & ideo & furti agere posse.

12 ¶Quod si conduxerit [q] quis, habebit furti actionem, si modo culpa eius subrepta sit res.

13 ¶Si filiusfamilias subreptus sit: patrem[r] habere furti actionem, palam est.

14 ¶Si res commodata est, & is, cui commodata est, decesserit: quamuis hereditati [s] furtum fieri non possit, & ideo nec heres eius, cui commodata est, possit agere: tamen commodator poterit furti agere. Idémque & in re pignorata, vel in re locata. licet enim hereditati furti actio non adquiratur: tamen alij, cujus[t] interest, adquiritur.

15 ¶Non solum autem in re commodata competit ei, cui commodata est, furti actio: sed etiam in ea, quæ ex eà adgnata[u] est: quia & huius custodia ad eum pertinet. Nã & si seruum tibi commodauero, & vestis eius nomine furti ages: quamuis vestem, qua vestitus est, tibi non commodauerim. Item si iumenta tibi commodauero, quorum sequela erat eculeus [x]: puto, competere furti actionem etiam eius nomine, quamuis ipse non sit commodatus.

16 ¶Qualis ergo furti actio detur ei, cui res commodata est, quæsitum est. & puto omnibus, quorum[y] periculo res alienæ sunt, veluti commodati[z], item locati[a], pignorisve accepti [b], si hæ subreptæ sint, omnibus furti actiones competere. condictio[c] autem ei demum competit, qui dominium habet.

17 ¶Si epistola, quam ego tibi misi, intercepta sit: quis furti actionem habeat? Et primum quærendum est, cuius sit epistola: vtrum eius, qui misit, an eius, ad quem missa est. & si quidem dedi seruo eius, statim ipsi quæsita est, cui misi. si vero procuratori: æquè, quia per liberã personam possessio quæri potest [d], ipsius facta est: maxime si eius interfuit, eam habere. quod si ita misi epistolam, vt mihi remittatur: dominium meum manet: quia eius nolui amittere, vel transferre dominium. Quis ergo furti aget? is, cuius interfuit, eam non subripi: id est, ad cuius vtilitatem pertinebant ea, quę scripta sunt. Et ideo quæri potest, an etiam is, cui data est perferenda, furti agere possit. &, si custodia eius ad eum pertineat, potest[e]. sed & si interfuit eius epistolam reddere: furti habebit actionem. finge eam epistolam fuisse, quæ continebat, vt ei quid redderetur, fierétve, potest habere furti actionem, vel si custodiam eius rei recepit, vel mercedem perferendæ accipit. & erit in hunc casum similis causa eius, & cauponis, aut magistri nauis. nam his [f] damus furti actionem, si sint soluendo: quoniam periculum rerum ad eos pertinet.

De pignore. 1. Si dominus rem fructuario. 2. Vel commodatario surripiat.

15. *Paulus*[f] lib.5. ad Sabinum.[r]

CReditoris, cuius pignus subreptum est, non credito [g] tenus interest: sed omnimodo in solidum furti agere potest. sed & pignoraticia actione id, quod debitum excedit[h], debitori præstabit.

1 ¶Dominus, qui rem subripuit, in qua vsusfructus[i] alienus est, furti vsufructuario tenetur.

2 ¶Sed eum qui[k] tibi commodauerit, si eam rem subripiat, non teneri furti placuisse, Pomponius scripsit: quoniam nihil tua interesset: vtpote cum nec commodati tenearis. ergo si ob[l] aliquas impensas, quas in rem commodatam fecisti, retentionem[m] eius habueris: etiam cum ipso domino, si eam subripiat, habebis furti actionem: quia eo casu quasi pignoris loco ea res fuit.

De his qui sunt alieni iuris.

16. *Idem*[n] lib.7. ad Sabinum.[o]

NE cum[n] filiofamilias pater furti agere possit, non[o] iuris constitutio, sed natura[p] rei impedimento est: quod non magis cum his, quos in potestate habemus, quam nobiscum ipsi, agere possumus.

p *de precario sc.*
q *l.58.ʒ.eo.*
r *l.1.§.2.ʒ.de rei vindicat.* aliud in matre, *l.38.ʒ. eodem.*
s *l.68.ʒ.eo.*
t *l.10.ʒ.eo.*
u *l.9.ʒ.eod. l. 5. §.9.ʒ.commodat. l.10. ʒ.de precar.*
x equuleus, *vulgat. Halo.* sic Liuius 30. Bos equuleum peperit. & Cic. 3. *Tuscul.* exagitantur tacti equulei fræno iniecto. dicitur & equulus. sic Varro 2. *de re rustica 7.* Ibi frænos suspẽdendum vt equuli consuescant, & videre eorum faciem, & è motu audire crepitus. *Et post,* sunt qui dicunt post annũ & sex menses equulum domari posse. & *ca. 8.* hosce item vt equulos educãt. Et Cicero *in lib. de Nat.* Omnia in perfectis & maturis sunt meliora, vt in equo, quàm in equulo. & ita loquitur, *§.37.Inst. de re.diuis.* Equuli Theophilo, *μικροὶ ἵπποι.*
y Is cuius periculo res est aliena, furti agere potest, *l.35.ʒ.eod.*
z *§.15.supra eo.*
a *d.l.85.*
b *l.22.ʒ.de pign.*
c Cõdictio rei furtiuæ datur domino, *l.1.ʒ.de condict.furtiua.*
d Imò, non potest. *§.5 Insti. per quas pers.*
e Imò, non potest, *§.9.ʒ.eo.*
f *l.vn.§.4.ʒ.furti aduersus nautas.*
g *l.87.ʒ.eod.*
h *l.24.§.2.ʒ. de pign.*
i *l.20. in fi.ʒ.eod.*
k *l.50.ʒ.eo. Paul. 2.senten. 31. §. 18.*
l *v.l.20. in fi.ʒ. de acquir. possess.*
m Retensio datur ob impẽsas, *l.17. in fi.ʒ. cõmod. l.20.in fi.ʒ.de acquir.poss.l.vlt.C. commod.l.24.§.si vxor.ʒ.soluto.*
n *l.17.l.52.§.4.ʒ. eo.l.7. ʒ.de obl. l. 1.C.de noxa.§.12. Instit. de obl.quæ ex delicto.§.6.Instit.de noxal.*
o *adde l.8.ʒ. de adopt.l.1.§ 1.ʒ.si is qui testa.* Imò, iuris cõstitutio nõ natura: nam inter patrem & filiũ in potestate positum, potest esse de castrẽsi peculio actio, *l. 4.ʒ.de iudic.* & emãcipatũ venia petita, *l.3.Cod.de in ius vocã.* quod minimè esset, si natura esset impedimento, quia ius naturæ mutari non potest.
p an patria potestas vt vult *Accurs.* cui adstipulatur, *lex 8. ʒ. de in ius vocando?* potest id esse: sed tamen *Naturæ* vocabulo potest etiam intelligi, (si filios spectemus) affectus qui à natura parentibus est inditus, *l.4. C.de patria potestate.*

a *vide l.16.supra eodem.*
b non quod facere possumus, continuo necesse est fieri: in furem agere possumus, non tamen cogimur in filium aut seruum litigare: & is quidem Iurisconsulti sensus est, qui tamen parum legi conuenit.
c *l.1.§.1.ʒ.si is qui testam.* Imo tenetur, si quidem noxa caput sequitur, *Paul. 2. sent. 31.§.8.9.*

17. *Vlpianus*[v] lib. trigesimonono ad Sabinum.[v]

SErui & filij nostri furtum quidem nobis faciunt, ipsi autem furti non[a] tenentur. neque[b] enim, qui potest in furem statuere, necesse habet aduersus furē litigare. idcirco nec actio ei à veteribus prodita est.

1 ¶Vnde est quæsitum, si fuerit alienatus, vel manumissus, an furti actione teneatur. & placet, non[c] teneri. neque enim actio, quæ non fuit ab initio nata, oriri potest aduersus hunc furem. Planè si manumissus[d] contrectabit: dicendum erit, teneri eum furti iudicio: quia hodie[e] furtum fecit.

2 ¶Cum autem seruus, quem emi, traditúsque mihi est, à me redhibeatur[f]: non est in ea causa, vt perinde habeatur, atque si meus nunquam fuisset: sed "&" fuit, & desiit. idcirco dicit Sabinus, eum, si furtum fecit, in ea esse causa, vt furti eius nomine is, qui redhibuit, agere non possit. sed & si non possit: attamen ratio haberi debet eius[g], quod fecit, cum redhiberi cœperit. idq; actione redhibitoria continetur.

3 ¶Illud quæsitum est. si, cum in fuga esset seruus, furtum domino fecisset: an æquè posset habere actionem aduersus eum, qui in potestatem domini non regressum, bona fide possidere cœperit. mouet quæstionem: quod quamuis possidere seruum eo[h] tempore, quo in fuga est, videor, attamen furti actione non[i] teneor: quasi non[k] sit in mea potestate. quod enim videor possidere, ad vsucapionem tantum mihi proficere, Iulianus scribit. dicit igitur Pomponius libro septimodecimo ex Sabino, competere furti actionem huic domino, cuius seruus in fuga fuit.

18. *Paulus*[v] libro nono ad Sabinum.[v]

QVod dicitur[l], noxam caput sequi: tunc verum est, vt quæ initio aduersus aliquem nata est, caput nocentis sequatur. ideoque si seruus tuus furtum mihi fecerit, & dominus eius effectus, eum vendidero[m]: non posse me agere cum debitore[n], Cassiani putant.

De forma libelli. 5. *De pignore.*

19. *Vlpianus*[v] libro 40. ad Sabinum.[v]

IN actione furti sufficit rem demonstrari[o], vt possit intelligi.

1 ¶De pondere autem vasorum non[p] est necesse loqui. Sufficiet igitur ita dici, lancem, vel discum, vel pateram. Sed adscribenda etiam materia est, vtrum argentea, an aurea, an alia quæ sit.

2 ¶Quod si quis argentum infectum[q] petat: & massam argenteam dicere, & pondus debebit ponere.

3 ¶Signati argenti numerum debebit complecti: veluti, aureos tot, plurísve furto ei abesse.

4 ¶De veste[r] quæritur, an color eius dicendus sit. & verum est, colorem eius dici oportere: vt quemadmodum in vasis dicitur patera aurea, ita & in veste color dicatur. planè si quis iuret[s], pro certo se colorem dicere non posse: remitti ei huius rei necessitas debet.

5 ¶Qui rem pignori dat, eámque subripit[t]: furti actione tenetur.

6 ¶Furtum autem rei pignoratæ dominus non tantum tunc facere videtur, cum possidenti, siue tenenti creditori aufert: verum & si eo tempore abstulerit, quo non possidebat, vtputà si rem pignoratam vendidit[u]. nam & hic furtum eum facere, constat. & ita Iulianus scripsit.

1. *Quibus casibus dominus furti tenetur.*

20. *Paulus*[v] libro nono ad Sabinum.[v]

CVm æs pignori datur, etiam[x] si aurum esse dicitur, turpiter fit, furtum non fit. sed si datum est aurum, deinde, cum dixisset se ponderare, aut obsignare velle, æs subiecit, furtum fecit. rem enim pignori datam interuertit.

1 ¶Si bona fide rem meam emeris, eámque ego subripuero, vel etiam tuus[y] vsusfructus sit, & eam contrecta-

d *l.6.Co.an seruus pro suo.*
e id est, seruus statim à tempore manumissionis furtum domino facere potest. de hac particula, *v. quæ notaui ad l.7.§.8.ʒ. de iniuriis.*
f *l.67.§.3.ʒ. eod.*
g *l.23.§.1.ʒ. de ædilitio.*
h *Paul. 2. sent. 31.§. vlt. vbi vide Cuiac. l.13. l.15. in fi. ʒ. de adq. poss.*
i Imò teneor, *l.27.§.3.ʒ. ad l. Aquil.* Seruus qui est in fuga si ab alio nō possidetur, videtur à domino possideri, nec tamen tenetur noxali actione: quia eū in sua potestate non habet: si ab alio possidetur bona fide, dominus tenetur noxali, quia à possessore recuperandi serui facultaté habet, & tenetur in hoc vel vt recuperet, vel cedat actionibus. Æquè bonæ fidei tenetur, sed in hoc tantum, vt seruum dimittat, & dedat quoquo modo. quæ deditio non erit inutilis. Nam dominū vindicātem repellet is cui bonę fidei possessor seruū dediderit, officio iudicis, vel exceptione doli mali, nisi litis æstimationē offerat, *adde Cuia. 6. ad Africanum.*
k *l.21.§.3.ʒ. de noxal.*
l *v.l.1. in fi. ʒ. de priuatis delictis.*
m *l.37.ʒ. de noxal. §.6. Instit. de noxal.*
n emptore *Cuiacius ad l.43. ʒ. de pactis. & 12. obs.23. in fin.*
o demonstratur autem, si numerus exprimitur. *l.52.§.25.ʒ. eo.* non tamē perfecte.
p Imo videtur necesse, *l.1.§.40. supra depositi.*
q *d.§.42. l.6. ʒ. de rei vindicat.*
r *d.l.6.*
s *adde l.15.§.9. ʒ. quod vi.*
t vel vendit, *l.66.ʒ. eod.*
u *d.l.66.*
x *l.36. ʒ. de pignorat.*
y *l.13.§.1. ʒ. eod.*
z ¶*adde l.3. in fi. ʒ. de incend.* Seneca, *5. Controuers. 5.* Etiam si partem damni dare voluisti, partem noluisti, in totum quasi prudens dederis, tenendus es. Ex toto enim noluisse debet, qui imprudentia defenditur. Si fatereris sciēter ianuam incendisse, si vnum tignum: puto, tota domus intelligeretur ex parte. Nec enim quisquam omnia incendit, sed vnam aliquam rem, ex qua surgat in omnia se sparsurus ignis. Atqui pars domus est arbor, quæ in domo est.
a & male. *ʒ. eod.*
b i. si aurem, *v. quæ notaui ad l.3.§.1.ʒ. de adquir. possess.*
c parum, *vulgata, Haloand.*
d *§.9.ʒ. eod.* Imo totius, *l.3. in fin. ʒ. de incendio.*
e segetem ante lucem, *vulgat. Hal.* alij legunt noctu: à qua lectione non abhorrent quæ proximè notabo.
f de segetibus cæsis sic Plinius *18. cap.3.* Frugem aratro quæsitam furtim nocte pauisse, ac secuisse puberi 12. Tabul. legibus capitale erat, suspensúmque Cereri necari iubebant, grauius, quàm homicidij conuictum: impuberem Prætoris arbitratu verberari, noxiámve duplionémve decerni, *adde & eundem Plinium 17. cap 1.* & de segetibus sectis, *l.27.§.25.ʒ. ad legem Aquil. Paulum 2. senten. 31.§.21.*
g Est enim furtum, quum quis indebitos nummos sciens accipit, *l.18. supra de condictio. furtiua.* hic autem creditor, vel saltē decem in debita accepit.

uero, tenebor tibi furti actione, & si dominus rei sum. sed his casibus vsucapio quasi furtiuæ rei non impedietur, quoniam & si alius subripiat, & in mea potestate reuersa res fuerit, vsucapiebatur.

De furto partis quibus casibus est fur manifestus, & nec manifestus. 2. De errore in re surrepta. 5. De furto partis. 7. De eo qui conclaue intrauit. 8. De furto partis vel totius. 9. De re à pluribus surrepta, quam singuli tollere non potuerint. 10. Differentia inter actionem furti, & condictionem furtiuam.

21. *Vlpianus*[v] libro 40. ad Sabinum.[v]

VVlgaris est quæstio, an is, qui[z] ex aceruo frumenti modium sustulit, totius rei furtum faciat, an vero eius tantum, quod abstulit. Ofilius totius acerui furem esse putat[a]. nam & qui aurem[b] alicuius tetigit, inquit Trebatius, totum eum videri tetigisse. proinde & qui dolium aperuit, & inde parum[c] vini abstulit, non tantum eius, quod abstulit, verum totius videtur fur esse. sed verum est, in[d] tantum eos furti actione teneri, quantum abstulerunt. Nam & si quis armarium, quod tollere non poterat, aperuerit, & omnes res, quæ in eo erant, contrectauerit atque ita discesserit, deinde reuersus, vnam ex his abstulerit: & antequam se reciperet, quo destinauerat, deprehensus fuerit: eiusdem rei & manifestus, & nec manifestus fur erit. Sed & qui segetem luce[e] secat[f], & contrectat: eius quod secat, manifestus, & nec manifestus fur est.

1 ¶Si is, qui viginti nummorum saccum deposuisset, alium saccum, in quo scit triginta esse, errante eo, qui dabat, acceperit, putauit autem, illic sua viginti esse: teneri furti decem[g] nomine, placet.

2 ¶Si quis æs subripuit, dum aurum se subripere putat, vel contra: ex libro octauo Pomponij ad Sabinum, "aut" minus esset, cum plus esset eius, quod subripuit, furtum committit[h] idem Vlpianus.

3 ¶Sed & si quis subripuit furto duos sacculos, vnum decem, alterum viginti, quorum alterum suum putauit, alterum scit alienum: profecto dicemus, tantum vnius, quem[i] putauit alienum, furtum eum facere. quemadmodum si duo pocula abstulerit, quorum alterum suum putauit, alterum scit alienum. nam & hîc vnius fit furtum.

4 ¶Sed si ansam[k] in poculo suam putauit, vel vere fuit: totius[l] poculi eum furtum facere, Pomponius scripsit.

5 ¶Sed si de naui onerata furto quis sextarium frumēti tulerit: vtrum totius oneris, an vero sextarij tantum furtum fecerit? facilius hoc quæritur in horreo pleno. & durum est dicere, totius furtum fieri. & quid, si cisterna[m] vini sit? quid dicet? aut aquæ[n] cisterna? quid deinde, si naue vinaria[o], vt sunt multæ, in quas vinum effunditur? quid dicemus de eo, qui vinum hausit? an totius oneris fur sit? & magis est, vt & hic non totius[p] dicamus.

6 ¶Certe si proponas, in apotheca[q] amphoras esse vini, eásque subtractas: singularum furtum fit, non totius apothecæ. quemadmodum si ex pluribus rebus mouentibus in horreo[r] reclusis, vnam tulerit.

7 ¶Qui furti faciendi causa conclaue[s] intrauit, nondum fur est, quamuis furandi causa intrauit. quid ergo? qua actione tenebitur? vtique iniuriarum[t], aut de vi accusabitur, si per vim introibit[u].

8 ¶Item si maioris ponderis quid aperuit, aut refregit. quod tollere non possit: non est omnium rerum cum eo furti actio, sed earum tantum, quas tulit: quia totum tollere non potuit. proinde si inuolucrum[x], quod tollere non potuit, soluit, vt contrectet, deinde contrectauit quasdam res: quamuis singulas res, quæ in eo fuerunt, tollere potuerit: si tamen totum inuolucrum tollere non potuerit: singularum rerum, quas tulerit, fur est: cæterarum non est. quod si totum vas tollere potuit: dicimus, eum totius esse furem, licet soluerit, vt singulas, vel quasdam tolleret. & ita & Sabinus ait.

9 ¶Si duo, pluresve vnum tignum furati sunt, quod

h Non quia solam cogitationem auri subripiēdi habet, sed quia saltem æs sustulit.
i Qui rem aliquam vt suam capit, furtū non committit. *§. Instit. vi bon. rapt.*
k ferruminatione vel plumbatura iunctam poculo.
l quia ansa ferruminata cedit poculo, *v. l.26.§.1.ʒ. de adquiren. rer. dom.* Ideoq; quandiu à poculo non est separata, qui eam lucri causa contrectat, furtum cōmittit.
m quę & lacus vini, *in l.27.§. vl. ʒ. ad leg. Aquil.* cisternā in terra defossam, tectorio inducere & incrustare intus forísque solebant, quod ex Suida & Xenophonte docet, *Cuiacius 10. obser.9.*
n *de qua vide l.1.§.4.ʒ. de fonte.*
o de qua hæc verba Varronis accipiēda sunt, nauibus vindemiā condimus ex insula Choa & Chio, *2. de re rust. in princip.* Lazarus Baifius refert se Venetiis vidisse naues aquarias, quib. aqua portabatur, vt venderetur cisternas non habentibus.
p furē esse scilicet, *in prox. ʒ. eodem.*
q apotheca, repositorium, *Augustinus lib. de opere monachorū: 15. Isidor. 5. in fin.* vini, *vt hîc, & l.12.§ 29.ʒ. de instr. librorum. d. l.12. §.34. ʒ. de instru.* dicitur & mercium quarumcunque: hinc apothecarij qui mercium vilissimarum apothecas secum deferentes, certis in locis aliquandiu consistunt emptorem operientes, *l. 12. in fin. Cod. de cohortalib. lib.12.*
r veteres solebant varias merces in horreis reponere, *l. 3. §. 2. supra de officio præfect. vigilum. l. 74. supra de contrahenda emptione l. 55. supra locati.* quin & vina & vasa, vnde horreum vinarium dicitur, *l. 7. §. de instructo.* hinc merces horreaticæ, & horrearius qui horrei custodiam habet. Horreum proprie est, in quo est frumentum: ideo olim farreum à farre dicebatur, *Festus:* vel ab horrendo, *Varro quarto de lingua*, vel (vt ibi potius est legendum) ab hordeo. Adde quæ de horreo scripsi, *ad l. 7. supra de instructo.*
s Conclauia συνοίκια loca dicuntur, quæ vna claue clauduntur. *Festus.* gemina conclauia *apud Varronem libro 7. de lingua & Apuleius 2. de Asino* conclaue quoddam obseratis liminibus vmbrosum demonstrauit.
t *l.23.ʒ. de iniuriis.*
u Introiuit, *Hal.* intrauerit *vulgata.*
x id est, quo vestes inuoluuntur. *Varro 4. de lingua.* & alia quæuis, hinc *Cicero 2. Nat.* Clypei causa inuolucrum, vagina gladij.

[a] singuli tollere non potuerint: dicendum est, omnes eos furti in solidum[b] teneri: quamuis id contrectare, nec tollere solus posset. & ita vtimur. neque enim potest dicere, pro parte furtum fecisse singulos: sed totius rei vniuersos. sic fiet, singulos furti teneri.

10 ¶ Quamuis autem earum quoque rerum, quas quis non abstulit, furti teneatur: attamen condici ei nō potest: idcirco quia condici ea res, quæ ablata est, potest. & ita "&" Pomponius scribit.

De re fracta aut rupta. 1. De arca fracta vt vniones tollantur. 2. De eo qui lancem rasit.

22. *Paulus* "lib. 9. ad Sabinum."

SI quid fur fregerit, aut ruperit [c], quod non etiam furandi causa contrectauerit: eius nomine cum eo furti agere non potest [d].

1 ¶ Si eo consilio arca [e] refracta sit, vt vniones (puta) tollerentur, hique furti faciendi causa contrectati sint: eorum tantummodo furtum factum videri. "quod" est verum nam cæteræ res, quæ seponuntur, vt ad vniones perueniatur, non furti faciendi causa contrectantur.

2 ¶ Qui lancem rasit, totius [f] fur est: & furti tenetur ad id, quod domini interest.

De *impubere.*

23. *Vlpianus* "libro quadragesimo primo ad Sabinum."

IMpuberem [g] furtum facere posse, si[h] iam doli capax sit, Iulianus libro vicesimosecundo digestorum scripsit. Item posse cum impubere damni[i] iniuria agi, quia id furtum ab impubere fit. sed modum esse adhibendum ait. nam in infantes id nō cadere nos putamus, cū impubere culpæ capace, Aquilia [k] agi posse: Item verum est, quod Labeo ait, nec ope [l] impuberis furto facto teneri eum.

24. *Paulus* "libro nono ad Sabinum."

NEc minus etiam condici ei posse, Iulianus scripsit.

De *fundo & his quæ de fundo tolluntur.*

25. *Vlpianus* "libro quadragesimo primo ad Sabinum."

VErum est, quod plerique probant, fundi [m] furti agi non posse.

1 ¶ Vnde quæritur: si quis de fundo vi deiectus sit: an condici ei possit, qui deiecit. Labeo negat. sed Celsus putat, posse condici [n] possessionem: quemadmodum potest, re mobili subrepta.

2 ¶ Eorum quæ de fundo tolluntur, vt puta arborum, vel lapidum, vel arenæ, vel fructuum[o], quos quis fraudandi [p] animo decerpsit, furti agi posse, nulla dubitatio est.

De *apibus.* 1. De *colono.*

26. *Paulus* "lib. 9. ad Sabinum."

SI apes [q] feræ in arbore fundi tui apes fecerint: si quis eas, vel fauum [r] abstulerit: eum non teneri tibi furti: quia non fuerint tuæ. easque constat captarum terra, mari, cœlo numero esse.

1 ¶ Item constat, colonum [s], qui nummis colat, cum eo, qui fructus [t] stantes subripuerit, acturum furti: quia, vt primum decerptus esset, eius esse cœpisset.

De *tabulis.*

27. *Vlpianus* "libro quadragesimoprimo ad Sabinum."

QVi tabulas [u], vel cautiones amouet: furti tenetur nō tātum pretij ipsarum tabularum, verum eius, quod[x] interfuit. quod ad æstimationem refertur eius summæ, quæ in his tabulis continetur: scilicet si tanti interfuit. vt puta si chirographa aureorum decem tabulæ fuerint: dicimus, hoc duplicari. quod si iam erant inanes [y], quia solutum proponebatur: nunquid ipsarum tantum tabularum pretij videatur esse æstimatio faciēda? quid enim interfuit huius? sed potest dici: quia nonnunquam debitores tabulas sibi restitui petant: quia nonnunquam calumniantur debitores, quasi[z] indebito soluto ab his: interesse creditoris, tabulas habere, ne forte cōtrouersiam super ea re patiatur. Et generaliter dicendum est, "in" id, quod interest, duplari.

1 ¶ Inde potest quæri: si quis cum alias probationes [a], mensæque [b] scripturam haberet, chirographi furtum passus sit: an æstimari duplo chirographi quantitas debeat: & nunquid non, quasi nihil intersit. quantum enim interest, cum possit debitum aliunde probare? quemadmodum si in binis tabulis instrumentum scriptum sit. nam nihil videtur deperdere, si futurum est, vt alio chirographo saluo securior sit creditor.

2 ¶ Apocha [c] quoque si fuerit subrepta, æque dicēdum est, furti actionem in id, quod interest, locum habere. sed nihil "mihi" videtur interesse, si sint & aliæ probationes solutæ pecuniæ.

3 ¶ Sed si quis non amouit huiusmodi instrumēta, sed interleuit [d]: non tantum furti actio locum habet, verumetiam legis Aquiliæ. nam rupisse videtur, qui corrupit.

28. *Paulus* "libro nono ad Sabinum."

SEd si subripuit, prius quam deleat: tāto [e] tenetur, quanti domini interfuit, non subripi. delendo enim, nihil ad pœnam adijcit.

29. *Vlpianus* "libro quadragesimoprimo ad Sabinum."

HOc amplius & ad exhibendum agi potest, & interdicto quorum [f] bonorum agi poterit.

30. *Idem* "libro nono ad Sabinum."

SI hereditariæ tabulæ deletæ sint.

31. *Idem* "libro quadragesimo primo ad Sabinum."

SEd & si imaginem quis, vel librum deleuerit: & hic tenetur damno iniuriæ, quasi corruperit.

1 ¶ Si quis tabulas instrumentorum reipublicæ municipij alicuius aut subripuerit, aut interleuerit: Labeo ait, furti eum teneri. Idémque scribit & de cæteris rebus publicis, déque societatibus.

32. *Paulus* "libro nono ad Sabinum."

QVidam tabularum duntaxat æstimationem faciendam in furti actione existimant: qua [g], si iudici, apud quem furti agatur, possit probari, quantum debitum fuerit, possit etiam apud eum iudicem eadem probare, apud quem pecuniam petat: si vero in furti iudicio probare nō potest, ne illud quidem posse ostendi, quāti eius intersit [h]. sed potest post furtū factum tabulas nanctus esset actor, vt ex eo probet, quanti [i] sua interfuerit, si tabulas nanctus non esset.

1 ¶ De lege Aquilia major quæstio est, quemadmodū possit probari [k], quanti eius intersit. nam si potest alias probare non patitur damnum. quid ergo si forte pecuniā sub [l] conditione credit, & interim testimonia, quorum probationem habeat qui possunt mori pendente conditione? aut puta me petijsse creditum: & quia testes, & signatores, qui rem communissent [m], præsentes non haberem, victum rem amisisse: nūc vero, cum furti agam, eorum memoria, & præsentia ad fidem creditæ pecuniæ vti possum.

De tutore vel curatore.

33. *Vlpianus* "libro quadragesimoprimo ad Sabinum."

TVtor administrationem quidem rerum pupillarium habet, intercipiendi autem potestas ei non datur. & ideo si quid furandi animo amouerit [n], furtum facit, nec vsucapi res potest. sed & furti actione tenetur, quamuis & tutelæ agi cum eo possit. Quod in tutore scriptum est: idē erit & in curatore adolescentis, cæterisque curatoribus.

De furto manifesto, vel nec manifesto.

34. *Paulus* "libro nono ad Sabinum."

IS, qui opem [o] furtum facienti fert, nunquam manifestus est. itaque accidit, vt is quidem, qui opem tulit, furti nec manifesti: is autem, qui deprehensus est, ob eandem rem manifesti teneatur.

35. *Pomponius* "libro nonodecimo ad Sabinum."

SI quis perferendum [p] acceperit, & scierit furtiuum esse: constat, si deprehēdatur, ipsum duntaxat furem manifestum esse. si nescierit, neutrum [q]: hunc, quia fur non fit: furem, quia deprehensus non sit.

1 ¶ Si vnus seruus tuus hausisset, & abstulisset, alter hauriendo deprehensus esset: prioris nomine nec manifesti, alterius manifesti teneberis.

De eo qui seruo persuasit vt fugeret. 1. De eo qui filio vel seruo, vel vxori opem tulit. 2. De eo qui seruo persuasit vt fugeret.

36. *Vlpianus* "libro quadragesimoprimo ad Sabinum."

QVi seruo persuasit [r], vt fugeret: fur non est. nec [s] enim, qui alicui malū consilium dedit, furtū facit. non magis quam si ei persuasit, vt se præcipitet, aut manus sibi inferret. hæc enim furti non admittunt actionē. Sed si alius ei fugā persuaserit, vt ab alio subripiatur: furti tenebitur is qui persuasit: quasi ope [t], cōsilio eius furtū factū sit. Plus Pomponius scripsit, eum, qui persuasit, quamuis interim furti non teneretur, tunc [u] tamen incipere teneri, cū quis fugitiui fur esse cœperit: quasi videatur ope, consilio eius furtum factum. 1 ¶ Item placuit, eum, qui [x] filio, vel

a *l. 51. in fi. ff. ad legem Aquil.*
b *l. 7. in fi. ff. de iurisdict. l. 6. ff. arborum furtim.*
c ruperit. *Vulgat. Hal. l. 21. §. 8. ff. eod.*
d quia furtum non fit solo animo sine contrectatione. *l. 1. §. 1. l. 21. §. 7. supra eod. l. 52. §. 19. ff. eod. l. 3. §. 18. ff. de acqu. possess. l. 53. in fi. ff. de verbor. signific. §. 11 ver. ope. Instit. de oblig. quæ ex delicto.*
e Inde dictam putat Varro quod arcentur fures ea clausa *4. de lingua.*
f Si strictū ius intueris: secus de æquitate. *l. 21. ff. eod.*
g Dixi ad legē XII. *Tabul. § 18. Inst. de obligat. quæ ex delicto.*
h ætatis habetúr ratio in delictis. *l. 4. §. 26. ff. de doli except. l. 26. §. 3. in fin. ff. de pœnis, l. 111. ff. de reg. iur. l. 7. C. de pœnis. §. 18. Inst. de oblig. quæ ex delict.*
i Dixi in oratione *pro Roscio Comœdo.*
k *l. 5. §. 2. in fi. ff. ad leg. Aqui.*
l *l. 90. in fi. ff. eod.*
m fundi furtū fieri posse putauit Sabinus. *l. 38. in fi. ff. de vsur pat. 11. Gellius 11. §. 7. Instit. de vsucap.*
n *l. 2. ff. de condictione triticiaria.*
o *l. 26. in fi. l. 68. §. 8. ff. eod. l. 27. §. 25. ff. ad leg. Aquil. l. 7. §. 5. ff. quod vi aut clā.*
p furādi. *Vulg. Hal.*
q *l. 5. §. 3. ff. de adq. rer.*
r *d. §. 3.*
s *l. 82. §. 1. ff. eod.*
t *l. 25. in fi. ff. eo.*
u *l. 32. ff. eod. l. 15. Cod. eod.*
x *l. 28. l. 32. in fi. pr. l. 10. in fi. ff. de edendo. l. 41. supra ad legem Aquil. Paulus 2. sent. 31. §. 22. 15. Eclog. ex lib. 60. tit. 12. c. 26.*
y tabulæ inanes dicuntur, quoties solutū est debitum. *l. 18. supra ad exhib.*
z *al.* quasi de indebito.
a Probabatur pecunia data, numeratáque inter cætera per mensæ scripturam, *vt hîc*: de quo genere probationis & aliis vide. *13. Gellium 2.*
b mensæ: *vulgata. Hal.* quam scripturam Basilica ita vertūt καὶ τῆ τραπεζίτῃ διʼ ὧ ἐδάνεισεν ἐγγραφῶν. Prateius. Mēsæ cuius hic fit mentio, ea ratio est argentarij. Mensas cum ære in foro positas habebat, apud eum pecuniæ deponebantur, vendebantur: per argentarios Romani etiam emebant, credebant, atque etiam fœnori occupabant. omnia denique per eos exercebant, déque his omnibus argentarij conficiebant rationes: ex eorum scriptura nascebatur obligatio, *vide Cuiac. ad l. 27. supra de pactis, & ad Nouell. 136.*
c *Eclog. ibid. vide l. vlt. §. 2. supra de condict. indeb.*
d ¶ *l. 28. l. 29. l. 30. l. 31. l. 32. infra eodem. l. 41. supra ad legem Aquil. l. 10. in fin. supra de edendo.*
e tāti tenetur. *Vulgat.*
f hinc collige interdictū quorum bonorum interdum reddi de singulis rebus, *v. quæ notaui ad l. 1. §. 1. supra quorum bonorum, vide Oldēdorp. Classe 2. act. 1. num. 6.*
g quia.
h *adde l. 27. ff. eod.*
i *l. 10. in fin. supra de edendo.*
k Probari id quod interest certis modis potest, *vt hîc*: An alij sunt modi quàm hîc & in *l. argentarius. §. cum autem. ff. de edendo?* Nō sunt alij in lege Aquilia si in eo damū culpa datū esse dicatur: secus si furtum factū aut damnū datū dolo, tunc enim probato furto, id quod interest probatur per iuramentū. *Bart. hîc.*
l Quoties deletū est instrumētum in quo debitū est conditionale, vtrū in totū agi possit, an vero fieri statim debeat executio: *v. in l. si deletum. ff. ad ad l. Aquil. Bartol. in l. locum. §. cōdemnatio. ff. de tab. exhib.*
m Cōmunire dixit. Vt alibi, efficere voluntatem. *l. dictantibus. Cod. de testamentis.*
n *l. 2. supra de tutel. & rationibus.*
o hoc quid sit. *vide l. 50. §. 1. infra eod. § 11. versu ope. Instit. de oblig quæ ex delicto.*
p *l. 14. §. 9. supra eod. l. 7. Cod. eod.*
q id est, neque eum qui accepit perferendū, neque is qui dedit.
r *l. 62. infra eodem.*
s *§. 11. in fin. Instit. de obligat. quæ ex delicto.*
t *l. 50. §. 1. infra eod.*
u *l. 53. in fin. infra de verbor. signific.*
x *§. 12. Instit. de oblig. quæ ex delicto 15. Eclog. ex libro 60. tit. 12. cap. 34.*

a *l.52.j.eod.* b Imò vxor furtum non facit.*l.21.§ 1.ʒ.rer.amot.*
c vide quæ scripsi ad *tit.C.de furtis:l.12.Cod.ad l.Fab.de plagiarijs.*
d *adde l.4.in fi.Cod.eod.* e aliàs pauonum fera est natura.*l.5.§.5.de adqu.rer.*
f *l.14.§.13.ʒ.eod.§.9.Inst.de obligat.ex quasi delicto.*
g Aliud in patre.*l.14.§.13.ʒ.eod.§.9.Instit.de obligat.quæ ex delicto.*

seruo, vel vxori [a] opem fert furtum facientibus [b], furti teneri:quamuis ipsi furti actione non conueniantur.

2 ¶ Idem Pomponius ait, si cum [c] rebus aufugerit fugitiuus, posse furti actione sollicitatorem conueniri rerum nomine: quia opem, consilium contrectatori tulit. quod & Sabinus significat.

3 ¶ Si duo serui inuicem sibi persuaserunt, & ambo simul aufugerunt: alter alterius fur non est. Quid ergo, si inuicem se celauerunt [d]? fieri enim potest, vt inuicem fures sint. & potest dici, alterum alterius furem esse. quemadmodum si alij singulos subripuissent, tenerentur, quasi alter alterius nomine opem tulisset. quemadmodum rerum quoque nomine teneri eos furti, Sabinus scripsit.

De eo qui pauonem mansuetum persecutus est.

37. *Pomponius* [a] libro nonodecimo ad Sabinum.[a]

SI pauonem meum mansuetum [e], cùm de domo mea effugisset, persecutus sis, quod is perit: agere tecū furti ita potero, si aliquis eum habere cœperit.

De filiofam. surrepto.

SI filiusfamilias subreptus sit: patrem [f] habere furti actionem, palàm est.

De matre filij subrepti. 1. *De liberis personis.*

38. *Paulus* lib.9.ad Sabinum.

MAter [g] filij subrepti, furti actionem non habet [h].

1 ¶ Liberarum personarum nomine licèt furti actio sit, condictio tamen nusquam est.

De meretrice.

39. *Vlpianus* [a] libro quadragesimoprimo ad Sabinum.[a]

VErum est, si meretricem [i] alienam [k] ancillam rapuit quis, vel celauit, furtum non esse [l]. nec enim factum quæritur, sed causa faciendi. causa autem faciendi libido fuit, non furtum. Et ideo etiam eum: qui fores [m] meretricis effregit libidinis causa, & fures non ab eo inducti, sed aliàs ingressi, meretricis res egesserunt [n], furti non teneri. An tamen vel Fabia teneatur, qui subpressit scortum libidinis causa? & non puto teneri. & ita etiā ex facto cùm incidisset, dixi. hic enim turpiùs facit, quàm qui subripit: sed secum facti ignominiam compensat: certè fur nō est.

De commodato. De eo qui inuito domino vtitur.

40. *Paulus* [a] libro nono ad Sabinum.[a]

QVi iumenta sibi commodata longiùs [o] duxerit, aliòue [p] re inuito domino vsus [q] sit, furtum facit.

De captiuitate & postliminio. 1. *De arrogatione.* 2. *Quamdiu durat furti actio, & in quem competit.* 3. *De captiuitate & postliminio.*

41. *Vlpianus* [a] libro quadragesimoprimo ad Sabinum.[a]

SI, cùm quis in hostium potestate esset, furtū ei factum sit, & postliminio [r] redierit: poterit quis dicere, eū furti habere actionem.

1 ¶ Adrogatorem [f] posse furti agere, scilicet eius furti nomine, quod factum est ei [t] quem adrogauit, antequam [u] eum adrogaret, certum est. cæterùm si postea, nulla erit dubitatio.

2 ¶ Quamdiu viuit is, qui furtum fecit: non perit furti actio. aut enim sui iuris est is, qui furtū fecit: & cum ipso actio est. aut alieni iuris esse cœpit: & actio furti cum [u] eo est, cuius potestati subiectus est. & hoc est, quod dicitur, Noxa caput sequitur.

3 ¶ Si quis post noxam admissam, hostium seruus fuerit factus: videndum est, an extinguatur actio. & Pomponius scripsit, extingui actionem: &, si fuerit reuersus postliminio [x], vel quo alio iure, renasci eam actionem debere. & ita vtimur.

De eo quod in naui perijt. 1. *De manumissione.*

42. *Paulus* [a] libro nono ad Sabinum.[a]

SI seruus nauem exerceat non [y] voluntate domini: de eo, quod ibi perit, vulgaris [z] formula in dominū danda est: vt quod alter admisit, dumtaxat de peculio: quod ipse exercitor, adijciatur, vt noxæ dederet. Igitur si manumissus sit, persecutio quidem in peculio manebit aduersus dominum intra annum: noxalis [a] ipsum sequetur.

1 ¶ Interdum & manumissus, & qui eum manumisit, ob furtum tenetur, si ideo manumisit, ne furti cum eo agi possit. sed si cum domino actum fuerit: ipso iure manumissum liberari, Sabinus respondit, quasi decisum sit.

h Imò, habere videtur.*l.55.§ 1.ʒ. de fideicōmiss. libert.*
i aliud in non meretrice. *l.52.§.2.j.eod. 60.Ecl. tit.6. cap. 77.* In titulo περὶ πορνευόντων de ancilla non meretrice agitur.
k Quid si quis sua ancilla abutatur? vtique si vxorem habet, Græci volūt eū verberibus affici, & ancillæ pretiū fisco inferri *60. Ecl.tit.* περὶ πορνευόντων. *c. 76. 6. Harmenop.3.*
l Imò est.*Paul. 2.sent.31.§.11.*
m *l.55.j.eod. §. 11.versu sed & si qui.l. Inst.de obl. quæ ex delicto.*
n eiecerunt.
o *13.Ecl.ex lib. 60.c.38.& 2.Harmenop. 10. in pr. & c.* περὶ ἵππου, id est, longiùs quàm quem in locum petierat aut aliorsum, aut quàm quo vtendum acceperat, *Brutus apud Gelliū 7. c.15.* aliorsum, putà in aciem.*§.6. Inst. de obligat. quæ ex delicto.* hinc Valerius *8.c.2.in fi.* refert quēdam furti damnatū fuisse, quod equo, cuius illi vsus vsque ad Ariciam commodatus fuerat, vlteriore eius municipij cliuo vectus esset. *adde l. 13.§. 3. ʒ. locati. v. 2. Harmenop.20. in princ. Caium 2. Instit.vlt.in fi.*
p aliòve modo vsus sit.*vulg.*
q *l.1.in fi.ʒ.eod.*
r Ius postliminij reuerso actione furti restituit.*§.vlt.j.eo.*
s patrem scil.
t *l.47. in fi.j.eo.*
u *l.51.j.eod.*
x *in prin.ʒ.eod.*
y *l.1.§.20.l.6.ʒ. de exercitoria.*
z *l.46.in fi.ʒ.de hæred.Inst.*
a *l.46. in fin. ʒ. de priuatis delict.*
b ¶ adde casum legis. *52. §. 11. l. 80.§.6.j.eod.*
c *d.§.6.*
d *l.1.§. 20.ʒ. de acq.possess.* Imò, non manēt debitoris, cū fiant creditoris. *l. 13. in fi.ʒ.de donat.*
e sciens scil.
f eum scil. qui soluere erat paratus.
g qua breui manu recipit quòd alteri solutum est: & patia fūt. solui mandatori, vel alteri eius nomine eo præsente. *arg.l. 79. ʒ.de verb. obligat.*

h Imò, qui inopem pro locuplete subiecit, furti tenetur.*l.52.§.20.j.eod.*
i quomodo id esse potest, quum alia semper sit actio generalis certi, *l.9.ʒ.de reb. cred.* solue, hic agitur de aliqua speciali non generali.
k *v §.9.j.eod. 11.* Gellius *vl.in fi.* vbi male legitur tacens, pro iacens. *adde casum legis 3.j.de incendio: adde §.vlt.Instit.de rerum diuis.*

De falso creditore. 1. *De falso procuratore.* 2. *De delegatione.* 3. *De mendacio.* 4. *De eo qui alienum quid iacens sustulit.* 9. *εὕρετρα petit.* 10. *De re quam dominus iecit.* 11. *De iactu ex naue.* 12. *Si furtum passus nanciscatur dominium partus, vel vsumfructum in seruo, qui furtum fecit.*

43. *Vlpianus* libro quadragesimoprimo ad Sabinum.

FAlsus creditor, (hoc est is, qui se simulat [b] creditorem) si quid acceperit, furtum facit, nec nummi eius fient.

1 ¶ Falsus [c] procurator furtum quidem facere videtur. sed Neratius videndum esse ait, an hæc sententia cum distinctione vera sit. vt, si hac mente ei dederit nummos debitor, vt eos creditori perferret, procurator autem eos intercipiat, vera sit: nam & manent [d] nummi debitoris, cùm procurator eos non eius nomine accepit, cuius eos debitor fieri vult: &, inuito domino eos contrectando, sine dubio furtum facit. quod si ita det debitor, vt nummi procuratoris fiant: nullo modo eum furtum facere ait, voluntate domini eos accipiendo.

2 ¶ Si is, qui indebitum accipiebat [e], delegauerit soluendum [f]: non erit furti actio, si cùm eo absente solutum sit. ceterùm si præsente, alia causa est, & furtum fecit [g].

3 ¶ Si quis nihil in persona sua mentitus est, sed verbis fraudem adhibuit: fallax est magis, quàm furtum facit. vtputà si dixit se locupletem [h]: si in mercem se collocaturum, quod accepit: si fideiussores idoneos daturum, vel pecuniam confestim se soluturum. nam ex his omnibus magis decepit, quàm furtum fecit: & ideo furti non tenetur. sed quia dolo fecit: nisi sit alia [i] aduersus eum actio, de dolo dabitur.

4 ¶ Qui alienum quid iacens [k], lucri faciendi causa sustulit: furti obstringitur [l]: siue scit, cuius sit, siue ignorauit. nihil enim ad furtum minuendum facit, quòd, cuius sit, ignoret.

5 ¶ Quòd si dominus id dereliquit: furtum non fit eius, etiam si ego furandi animum habuero. nec enim furtum fit, nisi [m] sit, cui fiat. in proposito autē nulli fit. quippe cùm placeat Sabini & Cassij sententia existimantium, statim [n] nostram esse desinere rem, quam delinquimus.

6 ¶ Sed si non fuit derelictum, putauit [o] tamen derelictum: furti non tenetur.

7 ¶ Sed si neque fuit, neque putauit: iacens tamen tulit, non [p] vt lucretur, sed redditurus [q] ei, cuius fuit: non tenetur furti.

8 ¶ Proinde videamus: si nescit, cuius esset, sic tamen tulit, quasi redditurus ei, qui desiderasset: vel qui ostendisset rem suam: an furti obligetur? & non puto obligari eum. Solent plerique etiam hoc facere, vt libellum proponant [r] continentem, inuenisse, & redditurum ei, qui desiderauerit. hi ergo ostendunt [s], non furandi animo se fecisse.

9 ¶ Quid ergo, si εὕρετρα (id est, *inuentionis præmia*) quę dicunt, petat? nec hic videtur furtum facere, etsi non probè petat aliquid.

10 ¶ Si quis sponte rem iecit, vel iactauit, non quasi pro derelicto habiturus, tuque hanc rem tuleris: an furti tenearis, Celsus libro duodecimo Digestorum quærit. & ait: si quiden putasti pro derelicto habitam, non teneris. quòd si non putasti: hic dubitari posse, ait. & tamen magis defendit, non teneri: quia (inquit) res non interuertitur ei, qui eam sponte reiecit.

11 ¶ Si iactum [u] ex naue factum, alius tulerit: an furti teneatur? quæstio in eo est, an pro derelicto habitum sit. & si quidem dereliquentis animo iactauit: (quod plerumque [x] credendum est, cùm sciat periturum) qui inuenit, suum fecit, nec furti tenetur. si verò nō hoc animo, sed hoc, vt, si saluum fuerit, haberet: ei, qui inuenit, auferendum est. & si scit hoc, qui inuenit, & animo furandi tenet: furti tenetur [y]. enimuero si hoc animo, vt saluum faceret domino: furti non tenetur. quòd si putans simpliciter iactatum, furti similiter non tenetur.

12 ¶ Etiam si partis dimidiæ nanciscar dominium in seruo, qui mihi antea furtum fecerat: magis est, vt extinguatur actio etiā parte redempta: quia, etsi ab initio quis partem in seruo habebat, furti agere non poterat. Planè si in vsusfructus meus in eo seruo esse cœperit: dicendum est, furti actionem non extingui: qua fructuarius dominus non [z] est.

De falso procuratore. 1. *Si rem meam quasi tuam, tibi tradidero.* 2. *De seruo hereditario.*

44. *Pomponius* [a] libro nonodecimo ad Sabinum.[a]

SI iussu debitoris ab alio falsus [a] procurator creditoris accepit: debitori iste tenetur furti, & nummi debitoris erunt.

1 ¶ Si rem

l Imò non obstringitur quū rei, quæ à nemine possidetur, cōtrectatio furtum non inducat.*l.1 §.15.j. si is qui testamen. libert.*
m *d.§.15.*
n *l.1.ʒ. pro derelicto.*
o Ignorantia cōtrectantis excusat à furto.
p *vide Nouell. Leonis 40.*
q propositum, rem alienā contrectantis eius actū distinguit.
r vel etiam viua voce admoneant dominū. *l.15.ʒ. de præscriptis.* sic Mercurius *6. de asino* præmium inuestigationis Psyches publico præconio edicit. Si quis, inquit, à fuga retrahere vel occultam demonstrare poterit fugitiuam regis filiam, conueniat Mercuriū prædicatorem, accepturus indicij nomine ab ipsa Venere septem suauia.
s Protestatio declarat animū innocentem.
t id est, præmium vel mercedem ob indicium furis. *l. 4. in fi ʒ. de cōdict. ob furtum l.15.ʒ. de præscriptis. Paul.2. sent.31.§. 20.* adde Contium *1.dispunct.* vbi tractat de variis mercedularum generibus: Indicinæ præmia vocat Apuleius *7. de Asino.*
u *l.8.ʒ.de l.Rhodia 53. Eclog.3.c. 19.* adde casum legis *3.j.de incendio.*
x Imò numquam credendum est, præsertim in dubio.*§. 48. Instit. de rer.diuis. l. 2. in fin.l.8.ʒ. ad l.Rhodia.l.9. in fi. ʒ. de adquirend. rer. dom.* solue: interdū potest id accidere. Huiusmodi enim actio non est prorsus voluntaria aut inuoluntaria sed mixta. vide Aristotelem *3.Ethicorum 1.*
y Imò non tenetur, quum rem cōtrectat, quæ à nemine possidetur cuius furtum fieri non solet. *l. 1.§. 15.j. si is qui testam.*
z Imò est, *l. 8. ʒ.de reb.auth. di xit ad l.4.ʒ.de vsufruct.*
a *l. 18. in fin supra de solutionibus.*

a *l.52.§.8.ȷ.eod.* b id est, ante aditam hereditatem. *l.64.ȷ.eod.*
c quod euenit, etsi alibi fuit legatus. *vulg.* d *l.45.l.41.ȝ.pro socio.*
e id accidit quoties re communi vtitur in alium vsum. *adde l.12.l.18.ȝ.com.diuid.* vt sæpius tamen qui re communi vtitur, re sua ac propria vti intelligitur. *d.l.51.*
f Sabinianos & Proculianos. *Hotomanus 28. Illust. fol.187.* g *l.50.ȷ.eod.l.9.C.eod.*

h *l.1.§.1.ȝ.quando actio de peculio. l.6.ȝ.qui & à quibus manumissi. l.92.ȝ. de solutionib.* Imò dissimilis est manumissio à morte. *l.47.ȝ.de ædilitio.*
i *v.l. vlt. supra de condict. furtiua.*
k *adde 12.§.5.ȝ. de vsufructu.*
l Senius, non manifesti furti, duplum: manifesti quadruplum pœna erat. manifesti actio præter pœnam quadrupli, ipsam quoque rei furtiuæ persecutionem cōtinebat. *Paul. 2. sent.3 .§.12.* oblati furti pœna erat tripli, & præterea rei ipsius repetitio. *Paul. ibid. §. 13.* Lege Mosis, qui furatus boues, vel oues vēdidisset vel occidisset: quinque boues pro vno restituebat, & quatuor oues pro vna, Si rem subreptam habuisset, duplum reddere cogebatur. *Exod.22.* quæ pœna postea fuisse adaucta videtur ad septuplū vsque, *Prouerb. 6.* furti damnatus non soluendo, distrahebatur. *Exod.22.*
m pro furto. *facit l.7 § 14. in fi. l 17.§.1. ȝ. de pactis.*
n hæc loquēdi formula extat *in l.9.§.2. in fi.ȝ. de minoribus: l. 7.ȝ. de cōdict. furtiua adde l. 61.§. 1.ȷ.eod.*
o *§.7. Instit. de obligat. quæ ex delicto*
p id est, eo nō inuito. *l.76.ȷ.eo.*
q nō simplex cōtrectatio rei alienæ furem facit, sed ea quæ fit inuito domino.
r Imò non facio. *§.8. Instit. de obligat. quæ ex delicto.*
s *l.47.l.56.ȷ.eod.*

1 ¶ Si rem meam quasi [a] tuam tibi tradidero scienti meam esse: magis est, furtum te facere, si lucrandi animo id feceris.

2 ¶ Si seruus hereditarius nondum [b] adita hereditate, furtum heredi fecerit, qui testamento domini manumissus est: furti actio aduersus eum competit, quia nullo tempore heres dominus eius factus est [c].

De re communi.

45. *Vlpianus* "libro quadragesimoprimo ad Sabinum."

SI socius [d] communis rei furtum fecerit: (potest [e] enim communis rei furtum facere) indubitatè dicēdum est, furti actionem competere.

De rei interitu. De manumißione. Si res in hostium potestatem peruenerit. Si habeatur pro derelicto. 1. De seruo fructuario, vel vsuario, vel pignerato vel communi, surrepto. 7. De affectu contrectantis. 8. Et de voluntate domini. 9. De secundo furto.

46. *Idem* "libro quadragesimosecundo ad Sabinum."

INter omnes [f] constat, etiam si extincta [g] sit res furtiua, attamen furti remanere actionē aduersus furem. Proinde mortuo quoque homine, quem quis furto abstulit, viget furti actio. Sed nec manumissio furti actionem extinguit. nec [h] enim dissimilis est morti manumissio, quod ad subtrahēdum domino seruum. Apparet itaq;, qualiter qualiter domino sit seruus subtractus, attamen superesse aduersus furem furti actionem. eóque iure vtimur. competit enim actio, non ideo quia nunc abest, sed quia vnquam beneficio furis afuerit. Hoc idem in condictione quoque placet. nam condici furi potest, etiam [i] si res sit aliquâ ratione extincta. Hoc idem dicendum, si res in potestate hostium peruenerit. nam constat, posse de ea furti agi. Sed & si pro derelicto sit postea à domino habita, furti nihilo minùs agi poterit.

1 ¶ Si seruus fructuarius subreptus est: vterque [k], & qui fruebatur, & dominus, actionem furti habet. diuidetur igitur actio inter dominum, & fructuarium: fructuarius aget de fructibus, vel quāti interfuit eius, furtum factum non esse, "eius" dupli: proprietarius verò aget, quod interfuit eius, proprietatem non esse subtractam.

2 ¶ Quod dicimus *Dupli* [l]: sic accipere debemus, etiam quadrupli "competere actionem", si manifestum furtū sit.

3 ¶ Hæc actio, etsi sit, qui in eo seruo habeat vsum tantum, poterit ei competere.

4 ¶ Et si quis proposuerit, hunc seruum etiam pignoratum esse: eueniet, vt etiā is, qui pignori accepit, habeat furti actionem. Hoc ampliùs, etiam debitor, si modò plus valeat, quàm pro pignore debetur, habet furti actionem.

5 ¶ Vsque adeo autem diuersæ sunt actiones, quæ eis competunt: vt, si quis eorum pro fure [m] damnum [n] deciderit, dici oporteat, solummodò actionem sibi competentem amisisse eum, cæteris verò superesse. Nam & si proponas, communem seruum subreptum, & alium ex dominis pro fure damnum decidisse: is, qui non decidit, habebit furti actionem.

6 ¶ Proprietarius quoq; agere aduersus fructuarium potest iudicio furti, si quid celandæ proprietatis vel subprimendæ causa fecit.

7 ¶ Rectè dictum est, qui [o] putauit se domini voluntate [p] rem attingere, non esse furem. quid enim dolo facit, qui putat dominum consensurum fuisse, siue falso id, siue verè putet? is ergo solus fur est, qui adtrectauit [q], quod inuito domino se facere sciuit.

8 ¶ Per contrarium quæritur: si ego me, inuito domino, facere putarē, cùm dominus vellet: an furti actio sit? & ait Pomponius, furtum me facere [r]. verum tamen est, vt, cùm ego velim eum vti, licèt ignoret, ne furti sit obligatus.

9 ¶ Si furtiua res ad dominum rediit, & iterum [s] contrectata est: competit alia furti actio.

Cui competit furti actio.

47. *Paulus* "libro nono ad Sabinum."

SI dominium rei subreptæ quacumque ratione mutatum [t] sit, domino [u] furti actio cōpetit: veluti heredi [x], & bonorum possessori, & patri adoptiuo [y], & legatario [z].

Si dominus rem furi surripuerit quid venit in actionem furti. 1. De eo qui furem nouit vel celat. 2. De seruo recepto domino volente. 3. Vel inuito. 4. Si is qui poliendum conduxit, alij commodauerit. 5. De partu ancillæ, & fœtu pecudum. 6. Si dominus pretium rei surreptæ, furi extorserit.

48. *Vlpianus* "lib.42. ad Sabinum."

QVi vas argenteum perdiderat, eó "que" nomine furti egerit, de pondere vasis controuersia cùm esset, & actor maius fuisse diceret: fur vas protulit [a]. id is, cuius erat, abstulit [b] ei, qui subripuerat. dupli nihilominus condemnatus est. rectissimè iudicatum est. nam in actionem pœnalem non venit ipsa res, quæ subrepta est: siue manifesti furti, siue nec manifesti agatur.

1 ¶ Qui furem nouit: siue indicet eum, siue non indicet: fur non est. cùm multùm intersit [c], furem quis celet: an non indicet. qui nouit, furti non tenetur: qui celat, hoc ipso tenetur.

2 ¶ Qui ex voluntate domini, seruum recepit: quin neque fur, neque plagiarius sit, plùs quam manifestum est. quis enim voluntatem [d] domini habens, fur dici potest?

3 ¶ Quòd si dominus vetuit, & ille suscepit: si quidem [e] non celandi animo: non est fur: si celauit, tunc fur esse incipit. Qui igitur suscepit, nec celauit, etsi inuito domino, fur non est. Vetare [f] autem dominum accipimus, etiam eum, qui ignorat: hoc est eum, qui non consensit.

4 ¶ Si ego tibi poliendum vestimentum locauero, tu verò, inscio, aut inuito me, commodaueris Titio, & Titio furtum factum sit: & tibi [g] competit [h] furti actio: quia [i] custodia rei ad te pertinet: & mihi aduersus te, quia non debueras rem commodare, &, id faciendo, furtum admiseris. ita erit casus [k], quo fur furti agere possit.

5 ¶ Ancilla [l] si subripiatur prægnas, vel apud furē concepit [m], partus furtiuus est, siue apud furem edatur, siue apud bonæ fidei possessorem [n]. sed in hoc posteriore casu furti actio cessat. sed si concepit apud bonæ fidei possessorem, ibique pepererit: eueniet, vt partus furtiuus nō sit, verum etiam vsucapi possit. Idem [o] & in pecudibus seruandum est, & in fœtu [p] eorum [q], quod in partu.

6 ¶ Ex furtiuis equis nati, statim, ad bonæ fidei emptorem pertinebunt. merito, quia in fructu numerantur. at [r] partus ancillæ non [s] numerantur in fructu.

7 ¶ Cùm fur rem furtiuam vendidisset, eíque nummos pretij dominus rei per vim extorsit: furtum "eum" nummorum fecisse, rectè responsum est. idem etiam vi bonorum raptorum actione tenebitur. quod enim ex re furtiua redigitur [t], furtiuum non [u] esse, nemini dubium

s aliud in assidua contrectatione. *l.9 ȝ eod.* t Actio furti datur successori vniuersali. vide quæ scripsi *ad l.10. Cod. de furtis. d.l.56 l.66.ȷ.eod.*
u aliud est in actione furti corrupti. *l.8.ȝ.de seruo corrupto.*
x *l.1.§.1.ȝ.de priuatis delict. v.7. Epistolarum familiarium 22.*
y *l.41.§.1.ȝ.eodem.*
z *l.8.ȝ.de seruo corrupto.* ex noua contrectatione. Cur ita? vide quæ scripsi *ad l.10. C. de furtis: l.66.ȷ.eod.* a id est, exhibuit.
b per sententiam scil. *l.54.§.3.ȷ.eod.* non per vim. *l.13.ȝ.de eo quòd metus causa, l.7.ȷ.ad l.Iul. de vi priuata.* c hæc inter se differunt furem nosse, non indicare, celare. non continuò furem celat qui eum non indicat, furem celare vetitum est. *l.1. ȝ.de fugitiuis*, non indicare liberum. *v. quæ notaui ad l.4.§.vlt.ȝ.de condict. furtiua.*
d furtum non sit volenti, vt hîc: nec iniuria, *l.1.§.5.in fi.ȷ.de iniurijs.*
e Qui furem non celandi animo recipit, nunciationem celari prohibentis impunè contemnit. *adde l.5.ȝ.de seruo corrupto.*
f Satis vetare intelligitur qui non consentit. g conductori.
h cur potius conductori competit, quàm commodatario?
i Is ad quem rei custodia pertinet, furti agere potest. *l.12.ȝ.eod.* eam autem debet conductor igitur & furti agere poterit. *l.90.ȷ.eod.l.60.§.2.ȝ.locati.§.15. Instit. de oblig. quæ ex delicto.* k aliàs fur, furti agere non potest. *l.14.§.4. supra eod.* nisi hic & in *l.12. in fin. supra eod.*
l vide Auellanum *c.27. Restitutionum.*
m *v.l.33. supra, de vsurpationibus.*
n hoc casu Cuiacius probat partum vsucapi posse. *15. obseru.20.* idque confirmat, *l. 10. in fin. supra, de vsurpationibus.*
o τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ θρεμμάτων, καὶ τῆς γονῆς αὐτῶν, *Basilic.* τὸ αὐτὸ, &c. τὸ κ(?) πόδας. non idem *Cuiac. in verbo idem suprà, de vsurpationib. & 15. obseruat.20.* reprehensus à Roberto 1 *receptæ lectionis 6. & 1. animaduers.22.* defensus ab Antonio Mercatore *1. notat.22.* Sic sentio, partum rei furtiuæ apud bonæ fidei possessorem editum tantum, non cōceptum, furtiuum quidem esse, furti tamen non teneri bonæ fidei possessorem, *vt hîc.* Ideóq; partus peti poterit, nōn poterit vsucapi, quia vitio non caret vsucapiendi principium, partu apud verum dominum semel concepto & ita ei adquisito. Conceptum verò & editum apud bonæ fidei possessorē, furtiuum nō esse, *vt hîc.* Ideóque eius nomine bonæ fidei possessorem, Publiciana vti posse aduersus extraneum. *l.11.§.2.ȝ. de Publiciana*, quinimò partū ipsum aduersus ipsum dominū posse vsucapere, *vt hic l. 10.ȝ. de vsurpat.* vt hinc meritò colligas, partū eo casu non statim fieri bonæ fidei possessoris. *§.6.ȷ. eod.* sed post vsucapionem tantùm, *l. 10. in fi.ȝ. de vsurpationib.* Quid? an idem est in fœtu animaliū? Fœtus (idem est in lana apud eū detonsa, *l. 4. §. 19. ȝ. de vsurpationib.*) ad bonæ fidei emptorē pertinent. *l. 48. §.2. in fi. ȝ. de vsurpat.* idq; statim, *§.6.ȷ. eodem.* quod non est in partu *d. §. 6.* & meritò quū fœtus non partus sit in fructu. Non igitur vtrobique idem seruandum est: Atq; ita si quid hîc mihi post Cuiaciū fas est emendare, existimo proximū paragraphum, ita inchoandū esse & finiendum. Nō idem in pecudib. seruandum & in fœtu earum quod in partu, ex furtiuis equis nati, &c. vt hæc verba, ex furtiuis, sint probatio regulæ superioris. p putà agnis. *l.4.§.19.ȝ.de vsurpat.* q earum.
r Nota differentiam partus & fœtus furtiui: fœtus animalium, non partus ancillæ est in fructu. s Partus ancillæ in fructu non est. *l.27.ȝ.de her.pet. l.68.ȝ.de vsufructu: l.22. in fi.ȝ.de vsuris: l.66.§.3.ȝ.soluto §.37. Inst. de rer. diuis. Scholiastes 16. Ecl.2.c.68.*
t Quod ex re furtiua redigitur furtiuum non est. Atqui res ipsa furtiua erat, erit igitur furtiuum quod eius loco subrogatum erit? aliud res est, aliud rei pretium, *l. 28.ȝ.de nouationib. l.42.§.1.ȝ.de vsufructu: l.82. supra, de verbor. obligat.* Pretium ordinariè (excipe, *l.22. in fi.ȝ.de hered.pet. & quæ notaui ad l.5.§.17.ȝ. de tributoria*,) non fungitur loco rei, ideóque pecunia ex rei mobilis distractione redacta, non erit mobilis, non erit viri, non vxoris, non patrimonialis. Nec semper verum est pecuniam subrogatam succedere in locum rei quæ subrogatur: sicuti res empta non succedit in conditionem pecuniæ ex qua res ipsa comparata est. Ideóque res non fiet mea vel patrimonialis. *l.6. C. de rei vind.* dotalis. *l.12. C. de iure dotiū.* excipe tamen ea quæ extant, *in l.54.ȝ de iure dot.* pignorata. *l.7. in fi.ȝ. qui potiores.* communis, *l.67.§.1.ȝ.pro socio.* quinetiā, in particularibus pretium non succedit loco rei. *l.29.§.17.ȷ.eod. l.21.ȝ. de hæreditate vel actione vendita:* v. tamen apud Socium exceptiones huius regulæ, *regula 302.* Atqui pecuniæ dominis succurri rei vindicatione æquum est? vtique, si fieri potest: Ideóq; non malè quidā suadent, ementē aut vendentē in ipso actu denuntiare posse ac protestari, ea se mente contrahere, vt res empta loco sit pretij numerati, pretiū verò loco rei venditæ, *argum. l.67.§.1.ȝ.pro socio: l.1. C. si quis alteri, vel sibi sub alterius nomine, vel aliena pecunia emerit*, atque ita fore vt patrimonia viri & vxoris & similium personarum, non mutentur. u Imò est: quia pretium rei, ex re esse dicitur. *v.l.68.ȝ.de procuratorib.*

est. nummus ergo hic, qui redactus est ex pretio rei furtiuæ, non [a] est furtiuus.

De creditore furtum passi. 1. *De re dotali.*

49. *Gaius* libro decimo ad Edictum prouinciale.

INterdum accidit, vt nõ habeat furti actionem is, cuius interest rem saluam esse. Vt ecce: creditor, ob rem debitoris subreptam, furti agere non potest: etsi aliunde creditum seruare non possit, loquimur autem scilicet de ea re, qui pignoris iure obligata non sit. Item rei dotalis nomine, quæ periculo mulieris est, non mulier furti actionem habet, sed [b] maritus.

Quid duplatur vel quadruplatur. De rei æstimatione & interitu. 1. *De ope consilio.* 4. *De eo qui panno rubro pecus fugauit.*

50. *Vlpianus* libro trigesimoseptimo ad Edictum.

IN furti actione non, quod interest, quadruplabitur vel duplabitur: sed rei verum [c] pretium [d]. Sed & si res rebus humanis esse desierit [e], cùm iudicatur: nihilo minus cõdemnatio facienda est. Idémque, etsi nunc deterior sit, æstimatione relata in id [f] tempus, quo furtum factum est. Quòd si pretisior facta sit: eius duplum, quanti tunc, cum pretiosior facta sit, fuerit, æstimabitur: quia & tunc furtum eius factum esse, verius est.

1 ¶ Ope [g], consilio furtum factum [h], Celsus ait: non solùm si idcirco fuerit factum, vt socij furarentur: sed etsi non vt socij furarentur, inimicitiarum [i] tamen causa fecerit.

2 ¶ Rectè Pedius ait, sicut nemo furtum facit sine dolo malo, ita nec consilium vel opem ferre sine [k] dolo malo posse.

3 ¶ Consilium autem dare videtur, qui persuadet, & impellit, atque instruit consilio ad furtum faciendum. Opem fert, qui ministerium atq; adiutorium ad subripiendas res præbet.

4 ¶ Cum eo, qui pannum rubrum [l] ostendit, fugauítque pecus, vt in fures incideret: si quidem dolo malo fecit: furti actio est. sed etsi non furti faciendi causa hoc fecit, non debet impunitus esse lusus [m] tam perniciosus. idcirco Labeo scribit, in factum dandam actionem.

De viro & vxore. 4. *De patre & filio.* 7. *De pignore.* 8. *De colono.* 9. *Si filius, vel seruus vestimenta polienda susceperit.* 10. *De bonæ fidei emptore.* 11. *De eo, qui suppetenti siliginem dedit.* 12. *De fugitiuo. De carcere vel custodia dimisso.* 13. *De re excussa.* 14. *De specificatione.* 15. *De mendacio & fictione.* 16. *De solutione.* 17. *De venditione.* 18. *De pignore.* 19. *Quomodo furtum fit. De ope consilio.* 20. *De asino vel equo in equas admisso.* 21. *Si quis egenum quasi locupletem subijciat, vt ei pecunia credatur.* 22. *De ponderibus commodatu.* 23. *De eo qui seruo persuasit.* 25. *De forma libelli.* 26. *De re peculiari.* 27. *De iureiurando.* 28. *De seruo surrepto herede instituto.* 29. *De statulibero vel re sub conditione legato.* 30. *De eo qui ex domo, in qua nemo erat, rapuit.*

51. *Gaius* libro decimotertio ad Edictum prouinciale.

a Imò est, eo enim casu furti agitur *l.32.§.3.suprà de noxalibus.*

b *l.1.Cod.de iure dotium.*

c id est, Tanti res (veritate inspecta) valet, quanti emptorem inuenire potest. *l.52.§ 29.j.eod.* verum pretium est iustum & solidum, non eius dimidia. veri pretij fit mentio *in l.7.§.12.supra commun.diuid.l.31.§.4.suprà, de donat.inter virum:* veræ æstimationis, *in l.15.in fi.suprà, de iudicijs: l.vlt.in fin.C.de litigiosis:* Iusti pretij, *in l.10.in fi.suprà de commun.diuid.l.12.suprà, de religiosis: l.16.in fi.suprà, de pignoribus: l.12.§.1.in fin.suprà, de iure dotium: l.1.§.12.§.15.§. si quid in fraudem patroni: l.3.§.5.j.de iure fisci: l.2.in fin.C.de rescind.* Iustæ æstimationis, *in l.12.§.1.in fin.suprà, de iure dotiũ.* Hinc constat quid eũ præstare oporteat, qui, quod iusto pretio deest, supplere tenetur. *l.2.in fi.C.de rescind.* vt interim dicam mihi videri dissentire dict. l.2. à fine legis 8. eo titulo. sunt enim diuersa, emptorem cogi supplere id quod deest iusto pretio, & eũ securum esse, si dimidium iusti pretij venditori numerauerit. aliud est enim iustũ pretium, aliud eius dimidia: sicut totum, & pars eius.

d alioquin diuersum probantibus, statui facilè quantitas non poterit. *l.80.§.1.j.eod.*

e etiamsi res furtiua extincta fuerit, furti tamen remanet actio. *l.46.§.eod.*

f Sensus est, Qualis ab initio contrectata res est, talis, numquam deterior reddenda est. si post furtũ commissum res pretiosior facta periit, vel eius pretiositatis fur tenebitur. verum est enim & tũc furẽ eam contrectasse. vt paucis dicam, quanti vnquã apud furem plurimi res fuit, tanti is tenetur. *l.67.§.2.j.eodem:* vt ita, rei furtiuæ æstimatio possit crescere, *l.pen.in fi.§.rer.amot.* decrescere non possit., *vt hîc.*

g Eadem extat formula, *in l.53.§.vlt.j.de verbor.significat.vide l.27.§.1.suprà, ad leg.Aquil.l.6.suprà, de condict.furtiua:* Hinc illæ notæ antiquorum O. C. apud Petrum Diaconum. Haloander legit *ope aut consilio.* cui adde, *l.52.j.e.* Vulgata *ope & consilio:* adde Ciceronem, *3.de Natura deorum in fi.vt & §.11.Institut.de obligat.quæ ex delicto* ope consilióque. *l.vlt.C.de noxalibus.*

h In effectu scil. Nam qui consilium furti dedit, non tenetur, nisi consilium effectum habuit, *l.36.§.eod.l.41.in fi.supra, ad leg.Aquil.*

i Qui furtum alteri suadet, non tam depeculandi, quàm vexandi inimici causa, furti tenetur.

k Fures, furti suasores, atque auxiliatores sine dolo esse non possunt, *l.52.j.eodem.* huic ministerium corporis inest: illi verò solius animi.

l *§.11.Institut.de obligat.quæ ex delicto:* huc pertinet quod Seneca scribit, *3.de ira 30.* Taurum color rubicundus excitat, ad vmbram, aspis exsurgit, vrsos leonésq; mappa proritat. omnia quæ natura fera ac rabida sunt consternantur ad minima. i idem inquietis & stolidis animis euenit. Theophylactus in Epist. ἐρυθρῷ ῥάκει τὰ βουκόλια διετάραξε, Plutarchus de Alexandri fortuna, φυλάττονται ταύροις ὀφθῆναι φοινικίδας ἔχοντες ἐλέφασι δὲ λευκοὺς χιτῶνας· ἐρεθίζεται γὰρ ὑπὸ τῶν χρωμάτων τὰ ζῶα τοῦτων καὶ διαταράττεται, *Cuiacius ad titul. de obligat. quæ ex delict.* quibus adde illud Cic. de diuinatione, Tu quid habes quare putemus cor in tauro opimo, subito in ipsa immolatione interiisse, an quod aspexit vestitu purpureo excordem Cæsarem, ipse corde priuatus est?

m *l.10.§. ad legem Aquil*, adde ea quæ tractat de ludis prohibitis Iulius Clarus *5.sent.§.ludus* 12. & Petrus Gregorius 39. *syntagmatis* 2. vbi de ludo *cap.3.* vbi de alea c.4. vbi de ludis permissis, cap.5. vbi de spectaculis (cui adde doctissimũ Iusti Lipsij opus de gladiatoribus.) *cap.11.* vbi de laruis *cap.6.* vbi de otio c.7. & 8. vbi de popinis & ebrietate *cap.10.* vbi de venatione, *Cuiac. 6.obs.13.* constitutionẽ ad antecessores. *cap.9.*

NAm & [n] præcipitata [o] sint pecora: vtilis actio damni iniuriæ, quasi ex lege Aquilia, dabitur.

52. *Vlpianus* libro trigesimoseptimo ad Edictum.

SI quis vxori res mariti subtrahenti opem consiliúmve accommodauerit: furti tenebitur [p].

1 ¶ Sed etsi furtum cum ea fecit, tenebitur furti, cùm ipsa non [q] teneatur.

2 ¶ Ipsa quoque si opem furi tulit, furti non tenebitur, sed rerum amotarum [r].

3 ¶ Serui verò sui nomine furti eam teneri, nequaquã ambigendum est.

4 ¶ Idem dicendum est & in filiofamilias milite. nam ipse patri furti non tenebitur [s]. serui autem sui nomine castrensis tenebitur, si patri seruus furtum fecerit.

5 ¶ Sed si filius meus, qui habet castrẽse peculium, furtum mihi fecerit: an possim actione vtili aduersus eum agere, videndum est: cùm habeat, vnde satisfaciat. & potest defendi, agendum.

6 ¶ An autem pater filio teneatur, si rem eius castrensis peculij subtraxerit, videamus. & putem, teneri. non tantum igitur furtum faciet filio, sed etiam furti tenebitur [t].

7 ¶ Eum creditorem, qui post solutam pecuniam pignus non reddat [u], teneri furti, Mela ait, si celandi animo retineat [x]. quod verum esse arbitror.

8 ¶ Si sulpuariæ [y] sunt in agro, & inde aliquis terram egessisset, abstulissétque: dominus furti aget: deinde colonus [z] conducti actione consequetur, vt id ipsum sibi præstaretur.

9 ¶ Si seruus tuus, vel filius polienda vestimenta susceperit: an furti actionem habeas, quæritur. & si quidem peculium [a] serui soluendo sit, potes habere furti actionem. si non fuerit soluendo: dicendum est, non competere furti actionem.

10 ¶ Sed & si rem furtiuam imprudens [b] quis emerit [c], & ei subrepta sit: habebit furti actionem.

11 ¶ Apud Labeonem relatum est: si siliginario [d] quis dixerit, vt, quisquis nomine eius siliginem petisset, ei daret: & quidam ex transeuntibus [e], cùm audisset, petijt eius nomine, & accepit: furti actionem aduersus eum, qui suppetet [f], silignario competere, non mihi, non enim mihi negotium, sed sibi silignarius gessit.

12 ¶ Si fugitiuum meum quis quasi suum [g] à duumuiro, vel ab alijs, qui potestatem habent [h], de carcere vel custodia dimitteret [i]: an is furti teneatur? & placet, si fideiussores dedit, in eos domino actionem dandam, vt hi actiones suas mihi mandent. quòd si non acceperint fideiussorem, sed tamquam suum accipienti ei tradiderint: dominum furti actionem aduersus plagiarium [k] habiturum.

13 ¶ Si quis de manu alicuius nummos aureos, vel argenteos, vel aliam rem excusserit [l]: ita furti tenetur: si ideo fecit, vt alius tolleret: ísque sustulerit.

14 ¶ Si quis massam meam argenteam subripuerit, & pocula [m] fecerit: possum vel poculorum vel massæ furti agere, vel condictione. Idem est & in vuis, & in musto, & in vinaceis [n]. nam & vuarum, & musti, & vinaceorum nomine, furti agere potest: sed & condici.

15 ¶ Seruus: qui se liberum adfirmauit, vt sibi pecunia crederetur: furtum non facit. námque hic nihil amplius, quàm idoneum se debitorem adfirmat. Idem est & in eo,

n ¶ Nã etsi, *Vulgata:* nã si, *Hal.*

o *§.16.Instit.de l.Aquil.*

p *l.36.§.1.suprà eod.*

q quæ leges negant marito ab vxore furtũ fieri. *vide l.21.§.1.in fin.§.rer.amot.* ad effectũ furti referendæ sunt, aliàs vxor marito veritate furtũ facit: leuiùs tamen coercetur. *l.29.§.rerum amot.* tenetur ὑφαιρέσεως nõ κλοπῆς. Id enim officiorum & honestatis gratia exigit. Demus leges surdas aures furtis præbere, num vxor marito furtum faciens punietur, etiam marito non cõquerente? lex negare videtur, *hîc & §.2.j.eo.* sed meliùs est iudicis arbitrio id relinqui, vt pro qualitate furti & moribus mulieris agat, vel mitiùs vel seueriùs.

r *l.19.l.20.§.rerum amotar.l.2.Cod.rerum amotar.*

s directò, *adde l.16.§.eod.* sed tamen vtiliter. *§.5.j.eod.*

t Imò non tenebitur. nec enim famosæ actiones à liberis in parentes institui possunt. *l.5.l.6.l.7.§.de obseq.* sed furti actio est famosa. *l.1.l.6.§.de his qui notantur: Paul.2.sentẽt.31.§.14.*

u *adde l.54.j.eod.*

x aliàs non tenetur.

y ita in archetypo Florentino legitur, sulpur. *l.13.§.5.§.de vsufruct. & in l.8.§.10.j.de pœnis:* sulpurariæ. *& in l.55.§.8.suprà, de legat.3. & in l.167.infrà, de verbor.significat.* sulputata. Vulgata & Haloandri editio hic habent sulphurariæ. id est, sulphuris phodinæ. *l.13.§.5.§.de vsufruct.* & ita apud Varronem 4. *de lingua* sulphur legitur, non sulpur.

z *l.82 §.1.j.eodem.*

a *2.Paul.sentent.31.& §.17.*

b *l.74.j.eodem.*

c *vide l.5.Cod.eodem.*

d silignario. *j.eod.* venditori siliginis. *l.30.§.de negotijs.*

e *adde l.43.§.eod.l.3.§.pen.§.de donat.inter vir.& vxor.*

f qui suppetiit, *Vulgat.* qui sic petet *Haloan.*

g *l.44.§.1.§.eodem.*

h an triumuiri capitales? *l.2.§.30.§.de origine iuris.* an limenarchæ? *de quib. lex 4.de fugitiuis.*

i dimittere acceperit, *Vulgat.* dimittendi acceperit. *Haloand.*

k plagiarium, *Vulg.Haloand.*

l *§.11.vers.interdum Instit.de obligat.quæ ex delicto: l.27.§.21.§.ad l.Aquil.l.38.§.2.§.de noxalib.2.Gaius 9 §.vlt.*

m *l.13 §.de condict.furtiua.*

n *l.14.in fi.§.de condict.furtiua.*

qui &

qui se patremfamilias [a] finxit, cùm esset filiusfamilias, vt sibi promptiùs pecunia crederetur.

16 ¶ Iulianus libro vicesimosecundo Digestorum scripsit: si pecuniam quis à me acceperit, vt creditori meo soluat: deinde, cùm tātam pecuniam eidem creditori deberet, suo [b] nomine soluerit: furtum eum facere.

17 ¶ Si Titius alienam rem vendidit, & ab emptore [c] accepit nummos: non videtur nummorum furtum fecisse.

18 ¶ Si ex duobus sociis omnium bonorum vnus rem pignori acceperit [d], eáque subrepta sit: Mela scripsit, eum solum furti habere actionem, qui pignori accepit: socium non habere.

19 ¶ Neque verbo [e], neque scripturâ quis furtum facit. hoc enim iure vtimur, vt furtum sine [f] contrectatione non fiat. quare & opem ferre, vel consilium dare tunc nocet, cùm [g] secuta contrectatio est.

20 ¶ Si quis asinum meum "coegisset, &" in equas suas τῆς γονῆς dumtaxat χάριν [h] (id est, *genituræ suscipiendique fœtus gratia*) admisisset [i]: furti non tenetur, nisi furandi quoque animum habuit. quod & Herennio Modestino studioso [k] meo de Dalmatia cōsulenti rescripsi circa equos, quibus eiusdem rei gratia subiecisse quis equas suas proponebatur: furti ita demum teneri, si furandi animo id fecisset. si minùs: in factum [l] agendum [m].

21 ¶ Cùm Titio honesto viro pecuniam credere velem, subiecisti [n] mihi alium Titium egenum, quasi ille esset locuples: & nummos acceptos, cum eo diuisisti. furti tenearis [o], quasi ope tua, consilióque furtum factum sit. sed & Titius furti tenebitur.

22 ¶ Maiora quis pondera [p] tibi commodauit, cùm emeres ad pondus. furti eum venditori teneri, Mela scribit, te quoque, si scisti. non ex voluntate venditoris accipis, cùm erret in pondere.

23 ¶ Si quis seruo meo persuaserit, vt nomen suum ex instrumento (putà) emptionis [q] tolleret: & Mela scripsit, & ego puto, furti agendum.

24 ¶ Sed si seruo persuasum sit, vt tabulas meas describeret [r]: puto, si quidem seruo persuasum sit, serui corrupti agendum: si ipse fecit, de dolo actionem dandam.

25 ¶ Si linea [s] margaritarum subrepta sit, dicendus est [t] numerus. Sed & si de vino furti agatur: necesse est dici, quot amphoræ subreptæ sint. Si vasa subrepta sint, numerus erit dicendus.

26 ¶ Si seruus meus, qui habebat peculij administrationem liberam, pactus sit cum eo non donationis causa, qui rem eius peculiarem subripuerat: rectè [u] transactum videtur. quamuis enim domino quæratur furti actio: at tamen in peculio serui est. Sed "&" si tota pœna furti dupli seruo soluta sit, non dubiè fur liberabitur. Cui consequēs est: vt, si fortè à fure acceperit seruus, quod ei rei satis esse videatur: similiter rectè transactum videatur.

27 ¶ Si quis iurauerit, se furtum nō fecisse: deinde rem furtiuam [x] contrectet: furti quidem actio perimitur, rei tamen persecutio domino seruatur [y].

28 ¶ Si seruus subreptus, heres [z] institutus fuerit: furti iudicio actor consequetur etiam pretium hereditatis: si modò seruus, antequam iussu domini adeat, mortuus fuerit. condicendo quoque mortuum, idem consequetur.

29 ¶ Si Statuliber subreptus sit, vel res sub conditione legata: deinde, antequam adeatur, extiterit conditio, furti iam agi non potest: quia desijt interesse heredis. Pendente autem conditione, tanti æstimandus est, quanti [a] emptorem potest inuenire.

30 ¶ Idem libro trigesimooctauo.

a *adde l.3.suprà, de Senat.Maced.*
b *l.17.suprà, de solutionibus.*
c *adde l.48.in fin.suprà, eodem.*
d *l.16.C.de pignorib.* vel emerit, *l.71.suprà, pro socio.*
e *l.67.suprà, eod.* f *vide l.6.suprà, eodem.*
g *l.53.in fin.ǯ.de verbor.significat. adde l.o.s.de condict.furtiua.*
h id est, in spē gentis vt Vergilius 3. Georgicôn, *versic.73.* loquitur. Talis submissio furti quoddam genus est, vt Homerus declarat *Iliad.5.vers.262.263.* τῆς γὰρ τοι γενεῆς ἧς Τρωΐ περ εὐρύοπα Ζεὺς δῶχ' ... ac dicitur elegāter ea submissio ab Eustathio κλοπιμαίη σπορά, id est, furtum quoddam attenti & diligētis patrisfamilias, & cupientis rem suā augere minima reprehensione: nam, qui ex equabus nascuntur, dominum equarum sequuntur. *l.5.§.2.suprà, de rei vindicat.* vt magis videatur ille subtraxisse sibi ex alienis equis prolem, quàm equos alienos subripuisse, *vide Cuiac.13.obseru.6.*
i Varro *sexagesi. apud Noniū, c.2.num.9.* An si equam emisses quadrupedem, vt meo asino reatino admitteres (nisi malis legere, vt ei meum asinum reatinū admitteres) quantum proposuisse dares (ita legendū non, *dedisses*) equimenti. (ita rursum legendum est, non, ęquimenti. Nam Nonius illo loco equimentū interpretatur. mercedem pro eo quod dicitur admissum: hîc autem quis asinum suū in equam suā dicitur admisisse τῆς γονῆς χάριν, vt hinc constet, superiorem sententiā Varronis Noniū illo capite retulisse in literam A, quasi æquimentum legendum esset: cùm potius referre debuerit in literam E, vt equimentum legeremus.
k hinc quidam colligūt Herennium Modestinum Vlpiani fuisse discipulum, sed tamen in vulgata legitur Modestino proconsuli de Dalmacia.
l nota actioni furti, succedere actionem in factum, vt & in *l.50.in fi.ǯ.eod.l.66.§.4.ǯ.eod.l.48.ǯ.de legat.1.§.11.versic.& hæc veteres Institut.de obligat.quæ ex delicto.*
m Cui bono, quemuis in finem? ad equimentū hoc est mercedem qua solent domini dare pro equi admissione. vt ex Nonio paulò ante ostendi.
n *l.66.§.4.ǯ.eod.*
o furti teneris. *Vulgat.Haloand.* Imò doli, *l.43.§.3.in fi.ǯ.eod.*
p qui sciens ponderibus vel stateris iniquis vtitur, vel emendo, *vt hîc*, vel vendendo, *l.18.§.3.in fi.suprà, de dolo.* furti tenetur & falsi. *l.6.ǯ.de extraordin.crim.l.vlt.Cod.de suscep.lib.& l.1.l.2.Co.de ponderatorib.lib.10.huc refer Leuitici cap.19.vers.35.& sequentes Deuteronom.25.vers.13.& sequentes. Nouell.128.c.15.* possunt tamen contrahentes scienter consentire in pondera maiora vel minora. *l.71.ǯ.de contrahen.emptione.*
q vel locati *argumen.legis 14.§.7.in fi.suprà, de seruo corrupto.*
r Id genus corruptelæ maximum est, quum eo dominus contemnatur. *l.9.§.1.l.15.suprà, de seruo corrupto.* ſ de qua *vide l.27.§.3.suprà, ad l.Aquil.l.vlt.in fi.suprà, de auro: l.26.suprà, ad l.Falcid.* Linea à lino fortè dicta *19.Isidorus 18.* quo etiam margarita coniungebant. *Tertul.de cultu fœm.* vno lino decies sestertiûm inseritur. & Beatus Hieronymus in vita Pauli Heremitę, vno filo villarū insuunt pretia, *Brisson.*
t *adde l.19.ǯ.eod.l.6.suprà, de rei vindicat.*
u *lex 28.in fi.suprà, de pactis: l.7.suprà, de donationib.*
x non contrectet. *Vulgata.*

y Imò non seruatur. *l.13.§.2.suprà, de iureiurando.*
z *l.23.ǯ.ad l.Aquil.l.11.suprà, ad exhib.l.3.suprà, de condict.furtiua.*
a *l.50.suprà, eod.* b ¶ Imò manifesti *l.8.§.3.ǯ.eod.*
c de effractoribus dicam. *ǯ.t.t.de effractoribus.*
d Imò tenetur: nam qui inimicitiarū aut iniurię non furti principaliter faciendi causa furtū alteri persuadet. furti tenetur. *l.50.§.1.ǯ.eod.*

SI quis ex domo, in qua nemo erat, rapuerit: actione de bonis raptis in quadruplum conuenietur: furti nō [b] manifesti, videlicet, si nemo eum deprehenderit tollentem.

De ianua effracta. De proposito & voluntate delinquentis. 1. De commodato. 3. De negotijs gestis. De tutore. 4. De donatione.

53. *Paulus* "libro trigesimonono ad Edictum."

QVi iniuriæ causa ianuam effregit [c], quamuis inde per alios res amotæ sint, non [d] tenetur furti. nam * maleficia [e] voluntas & propositum delinquentis [f] distinguit.

1 ¶ Si seruus commodatoris rem subripuerit [g]: & soluendo sit is, cui subreptum est [h]. Sabinus ait, posse & commodati agi cum eo, & cōtra dominum furti serui nomine. sed si pecuniam, quam dominus exegit, reddat: euanescere furti actionem. idem, & si remittat commodati actionem.

2 ¶ Quodsi seruus tuus [i] rem tibi commodatam subripuerit, furti tecum actio non est, quia tuo periculo res sit, sed tantùm commodati.

3 ¶ Qui alienis negotijs gerēdis se obtulit [k], actionem furti non habet: licèt culpa eius res perierit. sed actione negotiorum gestorum ita damnandus est, si dominus actione ei cedat. Eadem sunt in eo, qui pro tutore negotia gerit: vel in eo tutore, qui diligentiam præstare debeat: veluti qui [l] ex pluribus tutoribus testamento datis, oblata satisdatione, solus administrationem suscepit.

4 ¶ Si ex donatione alterius rem meam teneas, & eam subripiam: ita demum furti te agere mecum posse, Iulianus ait, si intersit tua, retinere possessionem veluti [m] si hominem donatum [n] noxali iudicio defendisti, vel ægrum curaueris, vt aduersus vindicantem iustam retentionem habiturus sis.

Di pignore. 1. De eo qui ex alieno largitur, vel vsum rei alienæ in suum lucrum conuertit. 2. De fure occidendo. De teli appellatione. 3. Differentia inter actionem & condictionem, vindicationémque. 4. De eo qui instrumenta furi commodauit. 5. De transactione.

54. *Gaius* "libro decimotertio ad Edictum prouinciale,"

SI pignore creditor [o] vtatur, furti tenetur [p].

1 ¶ Eum, qui quid vtendum accepit, ipse alij commodauerit, furti obligari responsum est. Ex quo satis apparet, furtum fieri, etsi quis vsum alienæ rei [q] in suum lucrum conuertat. nec mouere quem debet, quasi nihil lucri sui gratia faciat. * species enim lucri est, ex alieno [r] largiri, & [s] beneficij debitorē sibi adquirere. Vnde & is furti tenetur, qui ideo rem amouet, vt eam alij donet.

2 ¶ Furem interdiu [t] deprehensum non aliter occidere lex duodecim tabularum permisit, quàm si telo se defendat. Teli [u] autem appellatione & ferrum, & fustis, & lapis, & denique omne, quod nocendi causa habetur, significatur.

3 ¶ Cùm furti actio ad pœnæ [x] persecutionem pertineat: condictio verò, & vindicatio ad rei recuperationem [y] apparet, recepta re nihilo [z] minùs saluam esse

* e Aristoteles *5.Ethic.8.* ἡ ἀδικία καὶ ἡ δικαιοπραγία ὥρισται τῷ ἑκουσίῳ καὶ ἀκουσίῳ.
f id est, volentis furtum committere: *l.25.in fi.ǯ.eod.l.50.§.2.suprà, eod.l.41.in fi.suprà, ad l.Aquil.l.37.ǯ.de vsurpat.§.7.in fi.Instit.de obligat.quæ ex delicto,* adde & latitare, *l.7.§.5.suprà, quibus ex causis,* in possessionem iniuriā referre. *l.5.C.de iniuriis,* interficere, *l.1.C.de sicariis,* tabulas supprimere, *l.3.§.6.ǯ.de tabulis exhibendis,* adde & volentis cōditionem apponere, *l.19.ǯ.de cōdict.& demonst.* vel vti aqua quotidiana, vel æstiua, *l.penult.ǯ.de aqua quotidiana.* hinc Seneca *6.de beneficiis 8.* Beneficium ab iniuria distinguit, non euentus sed animus.
g alteri, putà Tertio.
h id est, commodatarius.
i *l.21.ǯ.commodati,* aliud erit si tu ipse, *l.71.ǯ.eod.*
k vltrò ac volens, *l.55.infra eod.*
l *de quo l.4.C.de tutore & curatore qui non satisdedit.*
m Eius interest seruum retinere, qui noxali iudicio seruum defendit.
n damnatum, *Vulgat.*
o *§.6.Instit.de obligat.quæ ex delicto.*
p Imò non tenetur, quia locare potest. *l.11.§.1.l.23.ǯ.de pignorib.*
q putà pecuniæ, *facit lex.78.ǯ.de solutionib.*
r hinc illud Senecæ, adhuc de alieno liberalis sum, *2.Epistol.16.*
ſ & ex eo beneficio, &c.
t Romani nocturnum furem permiserunt occidi, si im (inquit lex) aliquis occisit iure cæsus esto, *Macrobius 1.Saturnal.6.adde l.9.suprà, de sicariis, l.4.suprà, ad legem Aquil.15.Eclog.2 ex libro decimo, titul.2.cap.7.Plato 9.de legibus. Augustinus secunda quæstio.super Exodum capit. perfodiens extra. de homicidiis Exod.22.versic.secundo, tertio,* & meritò: nec enim multum abest à proditore *Seneca quinta declamat.vltimo.* Interdiarium, si deprehensus se telo defenderet *11.Gell.vltim. Cicero pro Milone, & in oratione pro Marco Tullio apud Quint.libro quinto.* Interdiarij meminit lex *4.supra, ad legem Aquiliam: l.secunda infrà, de furibus balneariis.* Græcis ἡμεροκλέπτης & ἡμερινός, cui opponitur ἡμεροκοιτός, id est, dormitator. & νυκτερινός fur nocturnus, *vide Cuiacium vndecim. obseruatione vigesimaseptima.* Harmenopul. aliam distinctionem adfert, nulli permitti interdiarium interficere extra ciuitatē etiamsi miles sit: in vrbibus non licere, nisi telum gestet: vtrobique oportere eum qui furem occidat cum clamore testificari: nocturnum impunè interfici, si aliter ei sine periculo vitæ parcere non possumus, *6.Harmenop.5.* de fure nocturno in eam rem, *v.Cuiac.14.obseru.15.*
u *l.9.l.11.§.1.infra de vi publica: l.233.§.secundo, infra de verborum significat. Paul.5.sentent.2.§.3.in fin.§.5.versic.telum Institut.de publicis iudiciis: 15.Eclog.2.ex lib.10.titul.2.cap.7.& lib.2.titul.2.cap.234.& lib.53.titul.9.ex lib.60.titul.18.cap.10.6.Harmenopul.5.*
x *l.7.§.1.ǯ.de condict.furtiua.*
y hinc collige condictionibus & vindicationibus res nostras recuperari.
z *l.12.Cod.eodem.*

a & pœnæ. Rei recuperatio à fure, eum non liberat à pœna furtiua, *l.48.ξ.eod.l.67.§.1.ξ.eod.l.13.C.eod.* excipe legem *56.§.1.ξ.eod.*
b *adde l.10.ξ.de condic.furtiua.*
c *vide tit.de effractorib.ξ.eod.*
d *l.39.l.53.ξ.eod.*
e *l.3.§.2.ξ.de officio præfecti vigilum.*

furti [a] actionem: vindicationem verò, & [b] condictionem tolli. ſicut ex diuerſo poſt ſolutam dupli aut quadrupli pœnam, ſalua eſt vindicatio, & condictio.

4 ¶ Qui ferramenta ſciens commodauerit ad effringendum [c] oſtium [d], vel armarium [e], vel ſcalam [f] ſciens commodauerit ad aſcendendum: licèt nullum eius conſilium principaliter ad furtum faciendum interuenerit: tamen furti actione tenetur.

5 ¶ Si tutor, qui negotia gerit, aut curator tranſegerit [g] cum fure: euaneſcit [h] furti actio.

De pignore.

55. *Vlpianus* "libro tertio Diſputationum."

CVm creditor rem ſibi pigneratam aufert, non [i] videtur contrectare, ſed pignori ſuo incumbere [k].

De fure ſæpius conueniendo. 1. De fure ad magiſtratum deducto. 2. De re peculiari. 4. De tutore vel curatore.

56. *Iulianus* "lib.22. Digeſtorum."

INterdum fur, etiam manēte pœnæ obligatione, in quibuſdam caſibus rurſus obligatur, vt cum eo ſæpiùs eiuſdem rei nomine furti agi poſſit. Primus caſus occurrit, ſi poſſeſſionis cauſa mutata eſſet: veluti ſi res in domini poteſtatem rediſſet [l], eandémque idem ſubriperet vel eidem domino, vel ei, cui is commodaſſet, aut vēdidiſſet. Sed & ſi perſona domini mutata [m] eſſet, altera pœna obligatur.

1 ¶ Qui furem deducit ad præfectum vigilibus [n], vel ad præſidem [o]: exiſtimandus eſt elegiſſe viam, qua rem perſequeretur & ſi negotium ibi terminatum, & damnato fure recepta eſt pecunia ſublata, in ſimplum: videtur furti quæſtio ſublata. maximè ſi non ſolum rem furtiuam fur reſtituere iuſſus fuerit, ſed ampliùs [p] aliquid in eum iudex conſtituerit. ſed etſi nihil ampliùs, quàm furtiuam rem, reſtituere iuſſus fuerit, "nec ampliùs aliquid in eum iudex conſtituerit:" ipſo, quod in periculum maioris pœnæ [q] deductus eſt fur, "intelligendum eſt," quæſtionem furti ſublatam eſſe.

2 ¶ Si res peculiaris ſubrepta, in poteſtatem ſerui redierit [r]: ſoluitur furti vitium, & incipit hoc caſu in peculio eſſe, & à domino poſſideri.

3 ¶ Cùm autem ſeruus rem ſuam peculiarem furandi conſilio amouet: quamdiu eam retinet, conditio eius non mutatur. nihil enim domino abeſt. ſed ſi alij tradiderit [ſ], furtum faciet.

4 ¶ Qui tutelam gerit, tranſigere cum fure poteſt [t]. & ſi in poteſtatem ſuam redegerit rem furtiuam, deſinit furtiua eſſe. quia tutor domini [u] loco habetur. Sed & circa curatorem furioſi eadem dicenda ſunt. quia adeo perſonam domini ſuſtinet, vt etiam tradendo [x] rem furioſi, alienare exiſtimetur. Condicere autem rem furtiuam tutor, & [y] curator furioſi eorum nomine poſſunt.

5 ¶ Si duo ſerui tui veſtem & argentum [z] ſubripuerint, & alterius nomine tecum de veſte actum fuerit, alterius de argento agetur: nulla exceptio dari debebit ob eam rem, quòd iam de veſte actum fuerit.

De eo qui ſpecum fecit, & cretam abſtulit.

57. *Alfenus* "lib. quarto Digeſtorum à Paulo epitomatorum."

SI cretæ fodiundæ cauſa ſpecum [a] quis feciſſet, & cretam abſtuliſſet, fur eſt: non quia fodiſſet, ſed quia abſtuliſſet.

De filiofam.

58. *Iulianus* "libro quarto ad Vrſeium Ferocem."

SI filiofamilias furtum factum eſſet: rectè is paterfamilias factus, eo nomine aget [b]. Sed & ſi res ei locata, ſubrepta fuerit: paterfamilias factus, itidem agere poterit.

De commodato.

59. *Idem* "lib.3. ex Minicio."

SI is, qui rem commodaſſet [c], eam "rem" clam abſtuliſſet: furti cum eo agi non poteſt: quia [d] ſuum recepiſſet, & ille commodati liberatus eſſet. hoc tamen ita accipiendum eſt, ſi nullas retinendo [e] cauſas is, cui commodata res erat, habuit. nam ſi [f] impenſas neceſſarias in rem commodatam fecerat: interfuit [g] eius, potiùs per retentionem eas ſeruare, quàm vltro commodati agere. ideóque furti actionem habebit.

f §.11. *Inſtit. de oblig. quæ ex delicto: adde l. vlt. ſupra de diuiſione rer.*
g *l.56.§.penul.ξ.eod.*
h Imo non euaneſcit: nec enim permittitur tutori tranſigere. *l.46.in fi.ξ.de admin. tut. adde l.7.§.3. ſupra, pro emptore.*
i Imò videtur contrectare: & rem illicitam facere. *l.3.C.vi bon.rapt.*
k Imò, tali incubatione ius pignoris videtur omittere. *l.23.ξ.de eo quod metus cauſa: l.7.C.vnde vi.*
l *l.46. in fi.ξ.e.*
m *l.47. ſupra eod.*
n Is de furib. cognoſcebat. *l.3.§.1. ſupra de off. præfect. vigi.* eóſque interdum puniebat capitaliter. *l.15. ſupra de cōdic. cauſa data* an priuatæ tantū pecuniæ fures? ait Fornerius 1. *ſelec.15.* negat Cuiacius *15. obſ.37.*
o *v.l.13.ξ.de officio præſidis.*
p id eſt, in maiorem pœnam. *adde l.15.ξ.de cōdic. cauſa data,* Cur maiorē? fortè quia fur erat nocturnus qui grauiùs puniri ſolet, *v. Cuiac 14. obſ.15 infi.*
q putà mortis, *l. vlt.ξ.eod. & d. l.15.*
r *l.4.§.7.ξ.de vſurpat.*
ſ *facit lex 10. C. quod cum eo.*
t *l.54. in fi.ξ.e. l.96.§.1.ξ.de ſolutionib.* vt & nouare, *l.22.ξ.de adminiſt. tut.* Imò non poteſt, *l.46. in fin.ξ.de adminiſt. tut. l.22. C. de pactis.*
u *l.27.ξ.de adminiſt. tut. l.8.§.3.ξ.pro emptore.* vice dominorum. *l.11.§.7.ξ.quod vi aut clā: adde l.7.ξ.de in litem iurando: l.2.C.de quæſtionib.* & è contrariò, quādiu pupillus ſub tutoribus eſt οὐδὲν διαφέρει δούλου, *Galat.4. verſic.1.* id eſt, nihil differt à ſeruo.
x vtiliter. aliàs nihil agit, *l.12.ξ.de curatore furioſo.*
y *l.85.ξ.eod. l.53.§.3.ξ.eod.*
z ἄργυρον καὶ ἐσθῆτα μοῦ, *18 Eclog.8. ex lib.60. tit.12. cap.53.§.6.*

a id eſt, cuniculum, *v.l.1.§.33. ſupra, ne quid in flumine publico, vide Cuiacium 16. obſeruat.17.*
b antea non aget, ſed eius pater, *l.14.§.13.ξ.eod.*
c *l.5.§.vlt.ξ.eod. adde l.25.l.26.ξ.de procuratorib. l.2.ξ.commodati.*
d Qui ſuum recipit furti non tenetur.
e retinendi. *Vulgat. Hal.*
f ¶ *vt in l.25.l.26.ξ.de procuratorib.*
g Intereſt noſtra potius retinere, quam agere & de nouo rem adipiſci: Illud eo faciliùs eſt atque commodiùs, huc facit quod probat Cuiacius *8. obſeru.2. l. Falcid.* quartæ retentionem dari, non vindicationem.

De ancilla fugitiua & partu eius.

60. *Africanus* "libro ſeptimo Quæſtionum."

ANcilla fugitiua quemadmodum ſui [h] furtum facere intelligitur: ita partum [i] quoque, contrectando, furtiuum facit.

De ſeruo communi. 1. De ſeruo pignorato vel vendito. 5. Vel empto mandatu alieno, vel depoſito. 6. Vel commodato. 7. Hypothecaria. 8. De fructibus fundi locati. 9. De ſtatulibero.

61. *Idem* "libro octauo [k] Quæſtionum."

SI ſeruus cōmunis vni ex dominis furtum fecerit: communi diuidundo [l] agi debere, placet: & arbitrio iudicis contineri, vt aut damnum præſtet, aut parte cedat. Cui cōſequens videtur eſſe, vt, etiam ſi alienauerit ſuam partem, ſimiliter & cum emptore agi poſſit. vt quodammodo [m] noxalis actio caput [n] ſequatur. Quod tamen non eo vſque producendum ait, vt, etiam ſi liber ſit factus, cum ipſo agi poſſe dicamus, ſicuti non ageretur, etiam ſi proprius fuiſſet. Ex his igitur apparere, "&" mortuo ſeruo nihil eſſe, quod actor eo nomine cōſequi poſſit: niſi fortè quid ex re furtiua ad ſocium peruenerit.

1 ¶ His etiam illud conſequens eſſe ait: vt, & ſi is ſeruus, quem mihi pignori dederis, furtum mihi fecerit, agendo contraria pignoratitia conſequar, vti ſimiliter aut damnum decidas [o], aut pro noxę deditione hominem relinquas.

2 ¶ Idem dicendum de eo, quem conueniſſet in cauſa redhibitionis eſſe: vti quemadmodū acceſſiones [p], & fructus emptor reſtituere cogitur, ita & è contrario venditor quoque vel damnum decidere, vel pro noxæ deditione hominem relinquere cogatur: niſi [q] quod in his amplius ſit.

3 ¶ Quòd ſi ſciens quis ignoranti furem pignori dederit, omnimodo damnum præſtare cogendus eſt. id enim bonæ fidei conuenire.

4 ¶ Sed in actione empti præcipuè ſpectandum eſſe, qualem ſeruum venditor repromiſerit.

5 ¶ Quòd verò ad mandati actionem attinet: dubitare ſe ait, num æquè dicendum ſit, omnimodo damnum præſtari debere. & quidem hoc amplius, quàm in ſuperioribus cauſis ſeruandum: vt, etiam ſi ignorauerit is, qui certum hominem emi mādauerit, furem eſſe, nihilo minùs tamen damnum decidere cogetur. iuſtiſſimè enim procuratorem [r] allegare, non fuiſſe ſe id damnum paſſurum, ſi id mandatum non ſuſcepiſſet. Idque euidentiùs [ſ] in cauſa depoſiti [t] apparere. nam licèt alioquin æquum videatur, non oportere cuiquam plus damni per ſeruum euenire, quàm [u] quanti ipſe ſeruus ſit: multò [x] tamen æquius eſſe, nemini officium ſuum [y], quod eius, cum quo contraxerit, non etiā ſui commodi cauſa ſuſceperit, damnoſum eſſe. & ſicut in ſuperioribus contractibus, venditione, locatione, pignore, dolum eius, qui ſciens reticuerit [z], puniendum eſſe, dictum ſit: ita in his culpam eorum, quorum cauſa contrahatur, ipſis potiùs damnoſam eſſe debere. nam certè mandantis culpam [a] eſſe, qui talem ſeruum emi ſibi mandauerit. & ſimiliter eius, qui deponat, quòd non fuerit diligentior circa monendum, qualem ſeruum deponeret.

6 ¶ Circa commodatum autem meritò aliud exiſtimandum. videlicet quòd tunc eius ſolius [b] commodum, qui vtendum rogauerit, verſetur. itaque eum, qui commodauerit, ſicut in locatione, ſi [c] dolo quid fecerit [d], non vltra pretium ſerui quid amiſſurum. quin etiam paulò remiſſiùs circa interpretationem [e] doli mali debere nos verſari: quoniam (vt dictum ſit) nulla vtilitas commodantis interueniat.

7 ¶ Hæc ita puto vera eſſe, ſi nulla culpa ipſius, qui mandatum, vel depoſitum ſuſceperit, intercedat. cęterùm ſi ipſe vltrò ei cuſtodiam argenti fortè, vel nummorum commiſerit, cùm alioquin nihil vnquam dominus tale quid feciſſet: aliter exiſtimandum eſt [f].

h *l.1.C.de ſeru. fugit. l.15. in fin. ſuprà, de acquir. poſſeſſ.*
i *l.12.C.eod.*
k *v. Cuiacium 8. ad Afric. fol. 159.*
l non furti, *l.8. l.41. ſupra, de noxalib.*
m id eſt, quaſi noxalis, quia his æſtimatur in ſimplum tantùm, *l.16. in fi.ξ. familiæ.* noxalis in duplum vel quadruplū. *Cui. ibid.*
n *vide l.1. in fi. ſuprà, de priuatis delict.*
o id eſt, præſtes, tranſigas, paciſcaris. verbum decidere, eſt vnum ex legib. 12. Tabularum, *l 7. ſuprà, de condict. furtiua. v. Cuiac. 10. obſeru. 11.§.5.ξ.e. l.46.§.5. ſuprà, e. l.13. C.eod. l.9.§.2. in fin C de minorib. l.7.ξ.de condict furtiua.*
p *l.31.§.1.ξ.de ædilitio.*
q id eſt, niſi in his caſibus amplius ſit, & præterea compelli poſſit debitor omnimodo dānum decidere. amplius eſt ſi ſciuerit talem ſeruum eſſe. *§.3.ξ.e.* aut repromiſerit furē nō eſſe. *§.4.ξ.eodem: vide Cuiacium, 8. ad Afric. fol. 160.*
r vel mandatarium, *l.26.§.7.ξ.mandati.*
ſ hac formula loquēdi vtitur idem Africanus, *l.18.§.2. ſuprà, de periculo: l.50.§.1. ſuprà, de iure dot. adde & l.31.§.1. ſuprà, de vſufructu.*
t *l.31. in fin. ſuprà, de pignorat.*
u *l.7.§.1. ſuprà, de damno.*
x Æquo aliquid ęquius eſt.
y nemini officiū oportet eſſe damnoſum.
z retinuerit. *Haloand.*
a hinc colligit Bartol. in actione mādati contraria venire culpam leuiſſimā, quia dominus ad id tenetur, ad quod tenētur homines diligentiores.
b In commodato ſolius accipientis commodū verſatur.
c ſi dolo id fecerit. *Haloand.* ſi non dolo quid fecerit. *Vulgat.*
d τούτεστιν εἰδὼς αὐτὸν κλέπτην εἶναι χρήσει αὐτόν. Interpretatio κατὰ πόδας relata à Cuiacio *8. ad African. fol.161. adde l.22. in fin.ξ.commodati.*
e Interpres doli mali, eſt iudex, ſicut & bonæ fidei. *l.58. circa medium ſuprà, de pactis.*
f nam ita ſecundo oportunitatem furti faciendi præbuit.

8 ¶ Locaui

z *l.vlt.Cod.de remiss. pignor.* vsus obtinuit vt idem seruetur etiã non apposita eiusmodi clausula. nam quæ sunt moris & consuetudinis, in bonæ fidei iudicia veniũt. vnde colligit Cuiac. *ibid.* posse hodie defendi in omnibus testamentis tacitè intelligi clausulam codicillarẽ quod soleat scribi frequentissimè, & omnium testatorum ea sit mens quæ Lucio Titio *in l.penult. §.vltim.ſ. de legat.* 2. vt iudicia sua valeant quoquo modo.

8 ¶ Locaui tibi fundum, & (vt adsolet [a]) conuenit, vel fructus ob mercedem pignori mihi essent, si eos clam deportaueris[b], furti tecum agere posse aiebat. sed & si tu alij fructus pendentes vendideris, & emptor eos deportauerit, consequens erit, vt in furtiuam causam eos incidere dicamus, etenim [c] fructus, quandiu solo [d] cohæreant fundi [e] esse. & ideo colonum, quia voluntate domini eos percipere videatur, suos fructus facere. quod certè in proposito non æquè dicitur, qua enim ratione coloni fieri possint, cùm emptor [f] eos suo nomine cogat.

9 ¶ Statuliberũ[g], qui, si decẽ dederit, liber esse iussus erat, heres noxali iudicio defenderat. pendẽte iudicio seruus, datis decem heredi, ad libertatem peruenit. quæritur an non aliter absolutio fieri debeat, quàm si decem, quæ accepisset heres, actori dedisset, referre existimauit, vnde ea pecunia data esset. vt si quidem aliunde, quàm ex peculio hæc saltem præstet: quoniam quidem si nõdum ad libertatem seruus peruenisset, noxæ deditus ei, cui deditus esset, daturus fuerit. si verò ex peculio: quia nummos heredis dederit, quos vtique is passurus eum non fuerit ei, dare, contra statuendum.

De eo qui fugitiuo iter monstrat.

62. *Marcianus* libro quarto Regularum.

FVrtum non committit, qui fugitiuo iter monstrauit.[h]

De infamia.

63. *Macer* libro secundo Publicorum iudiciorum.

NOn[i] poterit [k] præses prouinciæ efficere, vt furti dãnatum non sequatur infamia.[l]

De seruo legato.

64. *Neratius* libro primo Membranarum.

A Titio herede homo Seio legatus ante [m] aditam hereditatem Titio furtum fecit. si, adita hereditate, Seius legatum ad se pertinere voluerit: furti: eius serui nomine, aget cum eo Titius: quia neq; tunc[n], cum faceret furtum, eius fuit: & vt maximè quis existimet, si seruus esse cœperit eius cui furtum fecerat, tolli furti actionem, vt si nec alienatus sit, agi possit eo nomine: ne post aditam quidem hereditatem Titij factus est. quia ea, quæ legantur [o]. recta [p] via ab eo, qui legauit, ad eum, cui legata sunt, transeunt [q].

De pœnitentia.

65. *Vlpianus* libro primo ad Edictum ædilium Curulium.

QVi ea mente alienum quid contrectauit, vt lucrifaceret: tametsi, mutato [r] consilio, id domino postea reddidit: fur est. nemo enim tali peccato pœnitentia [s] sua nocens esse desiit.[t]

De venditione pignoris. 1. De legato. 2. De mulione in ius vocato. 3. Si dispensator manumissus, vel tutor post pubertatem exegit. 4. De eo qui titium commendauit, quasi idoneum cui credatur. Deinde alium adduxit quasi Titium. 5. De stipulatione per te non fieri.

66. *Paulus* libro septimo ad Plautium.

SI is qui rem pignori [u] dedit, vendiderit eam, quamuis dominus [x] sic. furtum facit: siue eam tradiderat creditori, siue speciali [y] pactione tantum [z] obligauerat. ídque & Iulianus putat.

1 ¶ Si is, cui res subrepta sit, dum apud furem sit, legauerat eam mihi: an, si [a] postea fur eam contrectet, furti actionem habeam? & secundum Octaueni sententiam mihi soli cõpetit furti actio, cùm heres suo nomine non habeat. quia quacunque ratione dominium mutatum [b] sit: domino competere furti actionem, constat.

2 ¶ Eum qui mulionẽ dolo malo in ius vocasset, si interea mulæ perissent, furti teneri veteres responderunt.[c]

3 ¶ Iulianus respondit, eum, qui pecuniis exigẽdis præpositus est, si manumissus [d] exigat, furti teneri. Quod ei cõsequẽs dicere & in tutore cui post pubertatẽ solutum est.

b Id est, loco moueris. & in alium transtuleris, *adde l. 25. in fi. ſ. eodem.*
c hæc verba quæ sequuntur eo pertinent, vt intelligatur eos fructus non peruenisse in potestatem coloni.
d suo loco *Archetyp. Florent.* τῷ ἰδίῳ τόπῳ *Basilic. vide Cuia. ibidem.*
e Fructus pendentes veniunt in rei vindicatione *l. 44. ſ. de rei vindic.* emptione *l. vlt. §. penult. ſ quæ in fraud. cred.* legatis *l. 27. suprà, de vsufruct.* augent hereditatem in Falcidiæ ratione *l. 9. ſ. ad l. Falcid.*
f Colonus (vt & vsufructuarius) fruct⁹ suos non facit, nisi ipse eos perceperit.
g id est, eũ cui relicta est directa libertas in diem vel conditionem, *vide hic Cuiac.*
h *adde l. 36. ſ. eod.* atqui is seruũ sollicitare, videtur ad malefaciendum *l. 1. §. 3. suprà, de seruo corrupto.*
i Quoties vna pœna ipso iure per legem imponitur, altera per iudicẽ, pass... [illegible] illæ pœnæ in eũdem cadere ex diuersis legibus.
k Imò poterit efficere ne sit infamis, putà si durius eũ quàm oportuit condemnauit, *l. 8. C. ex quib. caus. infam.*
l Furti quocũque genere damnatus, est infamis *Paul. 2. sét. 31. § 14. l. 6. suprà de his qui notantur infamia.*
m *l. 44. ſ. eod. l. 70. suprà, de legat. 1.*
n *l. 1. §. 13. suprà, de Silaniano.*
o non tamen condicionalia, quæ pendente conditione sunt hæredis Alias exceptiones vide apud Socinũ *regula* 221.
p *l. 9. §. 5. suprà, de pecul. l. 80. suprà, de legat. 2.* ab adita hæreditate scilicet *l. 86. §. 2. suprà. de legat. 1.*
q *vide l. vltim. §. 8. Cod. de curatore furios.*
r *l. 54. §. 3. ſ. eod.* sic raptor pœnam non euitat, etiamsi rem raptam ante iudiciũ restituat, *l. vltim. ſ. vi bonor. rapt. 6. Harmenop. 7.* sed quid si statim pœniteat? videtur absoluendus, *vide Tiraquellum de pœnis causa. 60.*
s *d. l. 54. l. 1. §. 25. ſ. depositi: l 17. §. 1 in fi. ſ. de ædilit: l. 5. ſ. vi bon. rapt. l. 3. C. de apostatis.*
t Imò, desiit, si pœnituit, *l. 11. suprà, de in ius vocando: l. 18. suprà de iurisdict. l. 14. §. 1. ſ. de eo quod metus causa: l. 4. §. 10. ſ. de vsurpat.* & desinere potest, *l. 1. §. 1. in fi. ſ. de fugitiuis: l. 1. Cod. de crimine stellionat. vide c. 5. de regulis in 6.* sic sentio. In casibus à lege & iudice expressis pœnitentiam admitti: aliàs non admitti. Porrò, pœnitere videtur qui voluntatem nudam habuit, actu verò abstinuit. Eo casu ignoscitur nudæ cogitationi, *l. 18. ſ. de pœnis l. 19 ſ. de falsis.* nisi in crimine maiestatis *l. 5. C. ad legem Iul. maiestatis.*

u speciali sci. non generali, *l. 3. C. de seruo pignori dato.*
x *l. 14. §. 2 l. 19. in fi. l. 61. §. 8 ſ. eod. §. 10. Inst. de oblig. ex edicto.*
y Pignori specialiter obligatum seruum manumittere non possum, *l. 6 l. 9. ſ. in quibus causis pignus tacitè: l. 44. ſ. de legat. 1. l. 2. l. 3. Cod. de seruo pignoris dato manumisso.*
z Minus est enim obligare quàm tradere.

4 ¶ Si tu Titium meum commendaueris, quasi idoneũ, cui crederem, & ego in Titium inquisij, deinde [e] tu alium adducas quasi Titium: furtũ facies: quia Titium esse hũc credo: scilicet si & ille qui adducitur, scit, quòd si nesciat: nõ facies furtum: nec hic, qui adduxit, opem tulisse potest videri, cùm furtum factum non sit: sed dabitur actio in factum [f], in eum qui adduxit.

5 ¶ Si stipulatus [g] de te sim, per te non fieri, quominus homo Eros intra Kalendas illas mihi detur: quamuis mea interesset, eum non subripi, cùm subrepto eo, ex stipulatu non teneris: si tamen per te factum non sit, quominus mihi daretur, non tamen furti actionem me habere.

De deposito. 1. Quid æstimatur in actione furti. 2. De infante qui apud furem adoleuit. 3. Si seruus qui inemptus factus est. 4. vel furtiuus furtum fecerit. 5. De locatione finita. De rei consumptione.

67. *Celsus* libro duodecimo Digestorum.

INfitiando depositum, nemo facit furtum. nec enim furtum est ipsa inficiatio [h] licet propè [i] furtum est. Sed si possessionẽ eius adipiscatur interuertẽdi causa, facit furtũ. Nec refert in digito habeat anulũ, an [k] dactyliothecã,[l] quem, cùm deposito teneret, habere pro suo destinauerit.

1 ¶ Si tibi subreptũ est, quod nisi die certa dedisses, pœnam [m] promisisti, ideóque sufferre eam necesse fuit: furti actione hoc [n] quoque coæstimabitur

2 ¶ Infans apud furem adoleuit. tam adolescentis furtum fecit ille, quàm infantis. & vnum tamen furtum est, ideoque dupli tenetur, quanti [o] vnquam apud eum plurimi fuit. nam quod semel duntaxat furti agi cum eo potest, quid refert propositæ quæstioni? quippe si subreptus furi foret, ac rursus à fure altero eum recuperasset: etiam si duo furta fecisset: non amplius, quàm semel cum eo furti posse. nec dubitauerim, quin adolescentis potius, quàm infantis, æstimationem fieri oportet. & quid tam ridiculũ est, quàm meliorem furis conditionem esse, propter continuationem [p] furti existimare?

3 ¶ Cùm seruus inemptus [q] factus sit, non posse emptorẽ furti agere cum venditore ob id, quod is seruus pòst emptionem, antequam redderetur, subripuisset.

4 ¶ Quod furi ipsi [r] furtum fecerit furtiuus seruus; eo nomine actionem cum domino furem habiturum, placet: ne facinora talium seruorum nõ solum ipsis impunitatẽ [s] sed dominis [t] quoque eorum quæstui erunt. plerunque enim eius generis seruorum furtis peculia eorundem augentur.

5 ¶ Si colonus post lustrum [u] conductionis anno amplius fructus inuito [x] domino perceperit: videndum, ne messis & vindemiæ furti cum eo agi possit. & mihi dubiũ non videtur, quin fur, etsi consumpserit [y] rem subreptam, repeti ea ab eo possit.

De re hereditaria.

68. *Marcellus* libro octauo Digestorum.

HEreditariæ [z] rei furtũ [a] fieri, Iulianus negabat: nisi fortè pignori dederat defunctus, aut cõmodauerat.[b]

69. *Scæuola* libro quarto Quæstionum.

AVt in qua vsusfructus [c] alienus est.

70. *Marcellus* libro octauo Digestorum.

HIs enim casib. putabat hereditarium rerum fieri furtum, & vsucapionem impediri. idcircóq; heredi quoque actionem furti competere posset.

De commodato. 1. De eo quod pro herede possidetur. De eo quod interest.

71. *Iauolenus* libro quintodecimo ex Cassio.

SI is, cui commodata res erat, furtum ipsius admisit: agi cum eo, & furti, & commodati [d] potest. & si furti actum est, commodati actio extinguitur.[e] si commodati actioni furti, exceptio [f] obiicitur.

1 ¶ Eius rei quæ pro herede possidetur, furti actio ad possessorem non pertinet, quamuis vsucapere quis possit. quia furti agere potest, is cuius interest, [g] rem non subripi. interesse autem eius videtur, qui [h] damnum passurus est: non eius [i] qui lucrum facturus esset.

a ex noua contrectatione datur actio furti singulari successori & ita intellige, *l. 47. ſ. eo. l. 8. ſ. de seruo corrupto: dixi ad l. 10. C. de furtis.*
b 47. *ſ. eod.*
c quia ope eius furtum factũ est, *l. 50. §. 1. ſ. eo.*
d sciens scilicet, non ignorãs *l. 41. ſ. de rebus cred. l. 18. l. 35. ſ. de solutionib.*
e ¶ *l. 52. §. 21. ſ. eod.*
f *v. d. l. 52. §. 20 in fi. ſ. eod.*
g *l. 13. ſ. eod. l. 85. in f. ſ. eod.*
h seu cogitatio *l. 52. §. 19. ſ. eod.* prope furtum est depositũ inficiari *l. 1. §. 2. ſ. eod.*
i Cur prope furtum est, quia qui inficiatur depositum, propriè contrahit. vide quæ scripsi *ad l. 1. in fi. ſ. eod.*
k an datus hypothecæ sit quẽ cùm *vulg.*
l annulorum capsula *l. 52. §. 8 l. §. 3. in fi. ſ. de legat. 3.* δακτύλιος Græcis annulus. Dactyliothecã primus Romæ habuit Scaurus 37. *Plin.* 1. Hinc collige furtum annulorum fieri sola dactyliotheca (in qua ij continentur) contrectata, *adde l. 77. ſ. eod.*
m Re sub pœna debita contrectata, fur obligatur ad ipsum quoque onus pœnæ.
n i. pœn.
o *l. 50. ſ. eod. l. 13. in fine ſ. de condict. furtiua.*
p *adde l. 9. ſ. eo.*
q *l. 17. §. 2. ſ. eodem.*
r furi fur aliis interdum facit.
s impunitatem præstent. *vulgata*
t Seruorum facinora dominis quæstui esse non debent.
u id est, quinquennium: sic dictum quod quinto quoque anno vectigalia per censores locata luebantur, *adde l. 4. ſ. de rebus credit. l. 30. ſ. de leg. 3.*
x *l. 13. §. 1. ſ. locati.*
y *l. vltim. ſ. de condiction. furtiua.*
z *l. 40. in f. ſ. de hæred. petit. l. 40. in fi. ſ. de noxalib. l. 1. §. 15. ſ. si is qui testamen. liber. ſ. l. vlt. ſ. expilatæ hæredit.*
a secus in damno *l. 43. ſ. ad l. Aquil.*
b *l. 14. §. 14. ſ. eodem.*
c *l. 35. ſ. de vsurpat.*
d *l. 18 ſ. commodati.*
e *adde l. 88. ſ. eodem.*
f *dixi ad l. 3. Cod. de except.*
g *l. 10. l. 11. ſ. eodem.*
h *l. 78. ſ. eodem.*
i Imò & eius, quia lucrum in eo quod interest comprehenditur, *l. 13. ſ. vatam rem.*

De libellis pro tribunali recitatis.

72. *Modestinus* libro 7. Responsorum.

SEmpronia libellos [a] composuit, quasi datura [b] centurioni, vt ad officium [c] transmitterentur: sed non dedit. Lucius pro tribunali eos recitauit, quasi officio traditos. quæro: non sunt inuenti in officio, neque centurioni traditi: quo crimine subiiciatur, qui ausus est libellos de domo subtractos, pro tribunali legere, qui non sunt dati? Modestinus respõdit, si clam subtraxit, furtũ cõmissum. [d]

De pignore.

73. *Iauolenus* libro 15. ex Cassio.

SI is, qui pignori rem accepit, cùm de vendendo pignore nihil conuenisset [e], vendidit: aut, antequam dies venditionis veniret [f], pecunia non soluta, id fecit: furti se obligat.

De re bona fide possessa.

74. *Idem* libro 4. Epistolarum.

FVrtiuam ancillam bona fide duorum aureorum [g] emptam cùm possiderẽ, subripuit mihi Attius: cum quo & ego, [h] & dominus furti agimus. quæro: quãta æstimatio pro vtroque fieri debet. respondit: Emptori duplo, quanti eius interest, æstimari debet. domino autem duplo, quanti ea mulier fuerit. nec nos mouere debet, quòd duobus [i] pœna furti præstabitur: quippe cùm eiusdem rei nomine præstetur, emptori eius possessionis, domino ipsius proprietatis causa præstanda est.

Si simulatus procurator effecit vt sibi promitteretur.

75. *Pomponius* libro 21. ad Quintum Mucium.

SI is, qui simulabat se procuratorem esse, effecisset, vt vel sibi, vel cui me delegauit, promitterem [k]: furti cùm eo agere non possum: quoniam nullum [l] corpus interuenisset, quod furandi animo contrectaretur.

De commodato & deposito. 1 *De fure furtum passo.*

76. *Idem* libro 38 ad Quintum Mucium.

QVi re sibi commodata, vel apud se deposita vsus est aliter [m], atque accepit: si existimauit [n], se non inuito domino id facere: furti non tenetur. sed nec depositi vllo modo tenebitur. commodati an teneatur, in culpa æstimatio erit: id est, an [o] non debuerit existimare, id dominum permissurum.

1 ¶ Si quis alteri furtũ fecerit: & id, quod subripuit alius ab eo subripuit, cũ posteriore fure dominus eius rei furti agere potest, fur prior non potest. ideo quòd domini interfuit, nõ prioris furis: vt id, quod subreptũ est, saluum esset. hæc Quintus Mucius refert, & vera sunt, nam licèt [p] interfit furis, rem saluam esse, quia condictione tenetur: tamen cum eo is, cuius interest, furti habet actionem, si honesta [q] ex causa interest. nec vtimur Seruij sententia: qui putabat: si rei subreptæ dominus nemo exstaret, nec exstaturus [r] esset: furem habere furti actionem. non magis tunc eius esse [s] intelligitur, qui lucrum [t] facturus sit. dominus igitur habebit cum vtroque furti actionem: ita vt, si cum altero furti actionem inchoat, aduersus alterum nihilominùs duret. sed & condictionem: quia ex diuersis factis tenentur.

De sacco pecuniam habente.

77. *Idem* libro 13. ex variis lectionibus.

QVi saccum [u] habentem pecuniam subripit, furti etiam sacci nomine tenetur, quamuis non sit ei animus sacci subripiendi.

De re inspicienda data.

78. *Papinianus* libro 8. Quæstionum.

REm inspiciendam [x] quis dedit. si periculum spectet eum, qui accepit. ipse furti agere potest.

De pignore.

79. *Idem* libro 9. Quæstionum.

SI debitor pignus subripuit: quod [y] actione furti soluit, nullo modo recipit.

De seruo vendito. 1. *Quid venit in actionem furti.* 2. *De optione legata.* 3. *De rapina.* 5. *De falso procuratore, & falso herede.*

80. *Idem* libro 12. Quæstionum.

SI vendidero, neque tradidero seruum, & is sine culpa mea subripiatur: magis est, vt mihi furti competat actio. & mea videtur interesse [z], quia dominium apud me fuit, vel quoniam ad præstandas [a] actiones teneor.

1 ¶ Cùm autem iure dominij defertur furti actio: quamuis non aliàs, nisi nostra intersit, competat: tamen ad æstimationem [b] corporis, si nihil ampliùs intersit, vtilitas mea referenda est. Idque & in statuliberis, & in legato sub condicione probatur. Alioquin diuersum probantibus statui facilè quantitas non potest, Quia itaque tunc sola vtilitas æstimationem facit, cùm cessante dominio furti actio nascitur: in istis causis ad æstimationem corporis furti actio referri non potest.

2 ¶ Si ad exhibendum egissem [c], optaturus seruum mihi legatum, & vnus ex familia seruus subreptus: heres furti habebit actionem: eius [d] interest, nihil enim refert, cum præstari custodia debeat.

3 ¶ Cùm raptor [e] omnimodo furtum facit, manifestus fur existimandus est [f].

4 ¶ Is autem, cuius dolo fuerit raptum, furti quidem non tenebitur, sed vi bonorum raptorum.

5 ¶ Si Titius, cuius [g] nomine pecuniam perperam falsus [h] procurator accepit, ratum habeat: ipse quidem Titius negotiorum gestorum aget: [&] ei verò, qui pecuniam indebitam dedit, aduersus Titium erit indebiti [i] condictio, aduersus falsum procuratorem furtiua durabit, electo Titio, non iniquè per doli exceptionem, vti præstetur ei furtiua condictio, desiderabitur. Quòd si pecunia fuit debita: ratum habẽte Titio, furti actio euanescit: quia debitor liberatur.

6 ¶ Falsus [k] autem procurator ita demum furtum pecuniæ faciet, si [l] nomine quoque veri procuratoris, quem creditor habuit, ad sumpto, debitorẽ alienũ circũuenerit. Quod æquè probatur & in eo, qui sibi deberi pecuniã, vt heredi Sẽpronij creditoris, adseuerauit, cùm esset alius.

7 ¶ Qui rem Titij agebat, eius nomine falso procuratori creditoris soluit: & Titius ratum habuit. non nascitur ei furti actio, quæ statim, cùm pecunia soluta est, ei, qui dedit, nata est: cùm Titij nummorum dominium non fuerit, neque possessio. sed condictionem indebiti quidem Titius habebit: furtiuam autem, qui pecuniã dedit, quæ, si negotiorum gestorum actione Titius conueniri cœperit, arbitrio iudicis ei præstabitur.

De pecunia ciuitati subtracta.

81. *Idem* libro 1. Responsorum.

OB pecuniam ciuitati subtractam, actione furti, non [m] crimine peculatus tenetur [n].

De fullone & sarcinatore. 1. *De fructibus fundi locati.* 2. *De ancilla libidinis causa surrepta.* 3. *De tabulis & cautionib.*

82. *Paulus* lib. 2. Sententiarum.

FVllo [o] & sarcinator, qui polienda, vel sarcienda vestimenta accepit, si fortè his vtatur, ex cõtrectatione eorum furtum fecisse videtur: quia non in eam causam ab eo videntur accepta.

1 ¶ Frugibus ex fundo subreptis: tam colonus [p], quàm dominus furti agere possit: quia vtriusq; interest, rem persequi.

2 ¶ Qui ancillam non [q] meretricem libidinis causa subripuit, furti actione tenebitur, &, si suppressit pœna legis Fauiæ [r] coërcetur.

3 ¶ Qui tabulas [s], cautionésve subripuit: in adscriptã summam, furti actione tenebitur, nec refert, cancellatæ, necne sint: quia ex his debitum magis solutum comprobari potest.

De eo qui pro herede adprehendit. 1. *De eo qui vna cum seruo suo furatus est.*

83. *Neratius* libro 1. Responsorum.

SI quis ex bonis eius, quem putabat mortuũ, qui viuus [u] erat, pro herede res adprehẽderit: eũ furtũ non facere.

1 ¶ Ei: cum quo, suo nomine, furti actũ est: si serui nomine de alia [x] re aduersus eum agatur: non dandam exceptionem furti vna facti.

De vsucapione.

84. *Paulus* libro 2. ad Neratium.

QVanuis res furtiua, nisi ad dominũ redierit, vsucapi nõ possit: tamen: si eo nomine, iis æstimata [y] fuerit, vel furi dominus eam vendiderit [z]: non interpellari iam vsucapionis ius, dicendum est.

Cui datur furti actio.

85. *Idem* libro 2. Manualium.

IS, cuius interest [a] non subripi, furti actionem habet, si & rem tenuit domini volũtate, id est veluti is cui [b] res locata est. Is autem, qui sua volũtate, vel etiã pro tutore negotia gerit, itẽ tutor [c], vel curator, ob rem sua culpa subreptam nõ habet furti actionẽ. Item is, cui ex stipulato [d], vel ex testamẽto seruus debetur, quanuis intersit eius, non habet furti actionẽ. Sed nec is, qui fideiussit [e] pro colono.

De vsucapione.

86. *Tryphoninus* libro 9. Disputationum.

SI ad [f] dominũ ignorãtem peruenerit res furtiua, vel vi possessa: nõ videatur in potestatẽ domini reuersa [g]. ideo nec si post talem domini possessionem bona fide emẽti venierit, vsucapio sequitur,

De pignore.

87. *Paulus* libro 1. Decretorum.

CReditori [h] actio furti in summam pignoris, non debiti competit. sed vbi debitor ipse subtraxisset pignus, contrà probatur vt in summam pecuniæ debitæ, & vsurarum eius, furti conueniretur.

De concursu huius actionis, & vi bonorum raptorum.

88. *Idem* libro singulari de Concurrentib. actionib.

SI quis [i] egerit vi bonorum raptorũ, etiam furti agere non potest. quod si furti elegerit in duplũ agere, potest & vi bonorũ raptorũ agere sic. vt nõ excederet quadruplũ.

De libero

a An diuortij? an debitum aliquod continentis: postremum probatur Bartolo, mihi prius.
b fortè, quia marito militi irata: non tradidit, tamen pœnituit, *l. 3. l. 7. C. de diuortio.*
c magistri militum. de quo officio loquitur *lex 2. C. de officio magistri militum.*
d An & iniuria? sic puto. fit enim nobis iniuria, quoties quis nos iniuriosè interpellat ad tribunal iudicis *l. 13. §. 3. ff. de iniuriis.*
e Sic habeto, etsi vendẽdi pignoris facultas debitori data, nõ est, pignus tamen potest vẽdere si modò prius denũtiauit debitori vt solueret, & is cessauit *l. 4. ff. de pign.*
f & ita non cessante debitore. *facit l. 8. C. eod.*
g duorũ aureorum pretiũ *Vulgat.* duobus aureis *Hal.* de vulgari pretio seruorum dicã *ad l. 1. §. 5. C. de communi seruo.*
h vide quæ dixi *ad l. 2. Cod. de furtis.*
i vnius rei nomine ducibus. i. vni proprietatis, alteri possessionis causa, pœna præstari potest.
k nudis verbis furtum non fit, *l. 52. §. 19. ff. eod.*
l Hinc potes colligere rerum incorporalium furtum nõ fieri.
m *l. 5. §. 8. ff. commodati.*
n *l. 48 §. 7. ff. e.*
o sapientis nõ est dicere, Non putabam.
p Furis interest rem saluã esse. *l. 12. ff. eod.*
q *l. 11. ff. eod.*
r extiturus *vul.*
s interesse *vulg.*
t *l. 71. inf. ff. eod.*
u *l. 21. §. 1. l. 67. ff. eod.*
x *l. 10. §. 1. ff. cõmodati. l. 17. ff. de præscriptis.*
y *l. 22. infi. prin. ff. de pignorat.*
z Id quod interest pecuniariter, etiam locũ habet in delictis.
a *l. 14. ff. eod. l. 35. §. 4. in fi. ff. de contrahend. empt. §. 3. instit de contrahend. empt.*
b *l. 50. ff. eod.*
c *l. 3. §. 6. ff. ad exhib. l. 6. ff. de opt.*
d eius quod interest.

e *v. l. 1. ff. vi bon. raptorum.*
f & ita semper in quadruplum tenetur *l. 52. ff. e.*
g *l. 23. ff. de negotijs.*
h *l. 14. ff. de cond. caus. dat.*
i *l. 6. §. 9. ff. de negotiis.*
k *v. l. 18. in fin. ff. de solut. l. 21. C. eod.*
l *l. 43. ff. eod.*
m nec non Alciatus 1. *dispun.* 3. reprehensus à Roberto 2. *recept.* 2. *v. quæ not. ad l. 4. in fi. ff. peculat.*
n Imo tenetur. *l. 4. in fi. ff. ad l. Iul. peculatus.*
o *v. l. 2. ff. de cõd. sine causa.*
p *l. 14. §. 2. l. 26. in fi. l. 52. §. 8. ff. eo.*
q *l. 39. ff. eodem. v. 60. Ecloga tit.* περὶ πορνευόντων *c. 76.* ex hoc loco emenda. §. 11. apud Paul. 2. *sentent. 31.*
r de plagiariis *l. 6. ff. de plagiariis.*
s *l. 27. ff. eodem. Paulus 2. sentent. 3. §. 22.*
t ex cancellatione scripturæ probatur solutio.
u *adde l. 1. ff. pro herede.*
x *l. 35. infi. l. 56. inf. ff. eod.*
y *l. 4. §. 13. ff. de vsurpat.*
z *l. 32. ff. de vsurpat. l. 6. §. 3. inf. ff. de precario.*
a *l. 10. l. 11. ff. eod.*
b *l. 67. infi. ff. eod.*
c *l. 53. §. 3. l. 56. §. 4. ff. eod.*
d ex stipulatu *l. 13. l. 66. in fi. ff. eod.*
e *adde l. 1. §. 10. l. 53 §. 3. ff. eod.*
f *l. 4. §. 12. ff. de vsurpat.*
g quia abest ei pretium *l. 14. ff. de verbor. signif.*

a *adde l.17.* ꝫ.*eo.l.21.in f. C.eodem.* b De clientibus adegi in libris feudorum Hi, vt sæpius libertini & mercenarij, *l.3.* ꝫ.*de vsuris: l.5.* ꝫ. *de his qui deiecerunt. l.7.* ꝫ.*de captiuis: l.3.C.de donationibus.* de furto domestico dicam ad *l.11.§.1.* ꝫ.*de pœnis.*
c mercenarius *Vulgat.Hal.* d *l.48.§.4.* ꝫ.*eod.* e *l.23.inf.l.52.* ꝫ.*eodem.*
f puta, propter nimiam verecundiam.
g fortè quia non potuit prohibere, *l.7.§.1.* ꝫ.*eod.l.1.§.10.* ꝫ.*quod vi aut clam.*

De liberto, cliente, mercenario.

89. *Idem* "libro singulari de Pœnis paganorum."

SI libertus [a] patrono, vel cliens [b]: vel mercenarius [c] ei, qui eũ conduxit, furtũ fecerit: furti actio nõ nascitur.

De fullone. 1. De ope. De consilio.

90. *Iauolenus* "lib. 9. ex posterioribus Labeonis."

FVllo [d] actione locati de domino liberatus est. negat eum furti rectè acturum Labeo. item si furti egisset, prius quàm ex locato cum eo ageretur: &, antequam de furto iudicaretur, locati actione liberatus esset. & fur ab eo absolui debet. quòd si nihil eorum antè accidisset, furem ei condemnari oportere. hæc idcirco, quoniam furti eatenus habet actionem, quatenus eius interest.

1 ¶Nemo opem, aut consilium alii præstare potest, qui [e] ipse furti faciendi consilium capere non potest.

De eo qui scit sibi surripi.

91. *Labeo* "libro 2. Pithanon à Paulo Epitomatorum"

SI quis, cùm sciret quid sibi subripi, non [f] prohibuit [g]: non potest furti agere. *Paulus*: Immò contra. nam si quis scit sibi rapi: &, quia non potest prohibere, quieuit [h]: furti agere potest. at si potuit [i] prohibere, nec [k] prohibuit: nihilominus furti aget. & hoc modo patronus quoque liberto: & is, cuius magna [l] verecundia, ei, quem in præsentia pudor ad resistẽdum impedit, furtum facere solet.

De Iudicio criminali & ciuili.

92. *Vlpianus* "lib. 38. ad Edictum."

MEminisse oportebit, nunc furti plerumq; criminaliter [m] agi: & eum, qui agit, in crimen subscribere [n]: non quasi publicum sit iudicium: sed quia visum est, temeritatem agentium etiam [o] extraordinaria animaduersione coërcendam. Non ideo tamen minùs, si qui velit, poterit ciuiliter [p] agere.

DE [q] TIGNO IVNCTO [r],

TIT. III.

De rei vindicatione, De actione in duplum. 1. De tigni appellatione. 2. De actione ad exhibendum.

Vlpianus "libro 37. ad Edictum".

LEx duodecim tabularum neque soluere permittit tignum furtiuum ædibus vel vineis [f] iunctum, neque vindicare. quod prouidenter lex effecit: ne vel ædificia sub hoc pretextu diruantur, vel vinearum cultura turbetur. sed in eum, qui conuictus est iunxisse, in duplum dat actionem.

1 ¶Tigni autem appellatione continetur omnis [t] materia, ex qua ædificium constet, vineæq; necessaria. Vnde quidam aiunt regulam quoque, & lapidem, & [u] testã [x], ceteráque, si qua ædificiis sunt vtilia, tigna enim à tegendo dicta sunt. hoc amplius & calcem, & arenam tignorũ appellatione contineri. Sed & in vineis [y] tigni appellatione omnia vineis necessaria continentur, vt putà perticæ, [z] pedamenta.

2 ¶Sed & ad exhibendum danda est actio. nec enim parci oportet ei, qui sciens alienam rem ædificio inclusit [a], vinxítve [b]. non enim sic eum conuenimus, quasi possidentem: sed ita, quasi dolo malo fecerit. quo minùs possideat.

De rei vindicatione.

2. *Idem* "lib. 42. ad Sabinum."

SEd si proponas, tigni furtiui nomine ædibus iuncti actum: deliberari poterit, an extrinsecus [c] sit rei vindicatio. & esse non dubito.

SI [d] IS, QVI TESTAMENTO liber esse iussus erit, post mortem domini ante aditam hereditatem subripuisse [e] aut corrupisse [e] quid dicetur.

h Taciturnitas ad alterius delinquentis excusatione pro consensu nõ habetur. vide tamen Socinum *regula* 392.
i *sub.* de facto.
k Non cõtinuo rem abiicit, aut eam repudiat actione, qui quid facit nimia verecundia *l.1.§.quæ onerandæ.* ꝫ.*quarum rerum actio.*
l Magna verecundia non facientis excusat.
m de quo *v. l.56.§.1.* ꝫ.*eod.* quid sit criminaliter agere, *v. qua not. ad l.1.* ꝫ.*de publicis iudiciis.*
n *l.3.* ꝫ.*de priuatis delictis.*
o *l.3.* ꝫ.*ad Turpilianum.*
p *l.vlt.* ꝫ.*de priuatis delictis.*
q vide Cuiaciũ 23.*obseruat.*19.
r *v.l.1.* ꝫ.*eod. v. Ægidium Bossium c.60. Praxeos: Oldendorpiũ Clas.7.act.6.*
ſ huc refer legem 23.§.6. ꝫ.*de rei vind.l.6.* ꝫ.*ad exhib. l.63.* ꝫ.*de donat. int. vir. l.7.§.10.* ꝫ.*de adq. rer.l.7.§.2.in f.* ꝫ.*de exceptione rei iud. l.98.* ꝫ.*de solut.§.29. Instit. de rer. diuis.* Lex 12. tabularũ talis fuit, teste Festo *in voce Tignis.* Tignum iunctũ ædibus vineęve, & concapu ne soluito: vbi alij legũt vineæ capulo, alij vineæ cõcaper, alij vineę cum capite: alij vineæve cõcaptum. Turnebus legit vineęque copula: vel vineæve ne soluito. Iosephus Scaliger legit vineæve cõcapes, ex antiqua scriptura concapet. Tignum concapes vineæ dicitur (nam Tignũ non tantùm dicitur in ædificiis, sed & in vineis) quãdo habet caput suum cum capite vineæ cõmissum. Caput vineæ est radix ipsa. Concapes dicitur vt primicapes, pręcapes, deincapes, ancapes, formicapes, terticapes, quarticapes, quinticapes *vide Ioseph. Scaliger. apud Festũ in d. dictione Tignum*, quæ lectio etiam Cuiacio probatur. hîc v. Hotomannum *in Commentario 12.tab.in lege* Tignum iunctum.
t *l.7.§.1.* ꝫ.*ad exhibend. l.7.§.10.vers.appell.* ꝫ.*de adquir.rer.dom.l.52.* ꝫ.*de verb. signif.* πᾶσα ὕλη πρὸς οἰκοδομὴν ποιοῦσα 2.*Eclog.2.cap.62.* πᾶν ξύλον ἐργάσιμον *Theophil.* §.29. *Instit, de rerum diuis.*
u & cæmenta, ceteráque *ex vulgat. Haloand.*
x Testa βήσαλον later non passulum vt Theophili interpres vertit interpretatur. Græci *in lege 19. in fine* ꝫ.*de seru.vrban.* vertũt illa verba ex figlino opere ἐκ βησάλων, & in glossis laterculũ βήσαλον καὶ στρατία, & apud Charisiũ Besalia. *v. Cuiac.9.obs.16*
y *vide Festum in dictione Tignum.*
z *vide l.168.* ꝫ.*de verbor. signif.*
a *l.7.* ꝫ.*ad exhibend.* sic includere ædificio dixit Cicero 1. *ad Atticum* 8.
b iunxítve *Hal.* iniunxítve, *Vulgat.*

TIT. IIII.

Summa. 1. Ratio huius edicti 2. Quib. casibus locum habet hæc actio. 3. De libertate relicta sub conditione. 4. De libertate statim competente. 5 De seruo legato. 6. De dominio serui mutato, vel amisso. De libertate competente post modicũ interuallũ aditæ hereditatis. 8. Si vnus adiit. 9. De pupillo herede 10. De reb. quæ in bonis, vel ex bonis testatoris fuerũt. 11. De fructib. partu, fætu. 12. De tabulis pupillarib. 13. De omnibus quæ interest heredis nõ esse auersa. 14. De furto & omni damno. 15. Quarũ rerũ furtũ fit. 16. Si potest alias heres ad suum peruenire. 17. De rei vindicatione. 18. De successorib. 19. De pluribus delinquentibus.

Vlpianus "libro trigesimo octauo ad Edictum."

SI dolo malo eius, qui liber esse iussus erit, post mortẽ domini, ante [e] aditam hereditatẽ, in bonis, quæ eius fuerunt, qui eum liberum esse iusserit, factũ esse dicetur, quo minùs ex his bonis ad heredem aliquid perueniret: in eum intra annum vtilem dupli iudicium datur.

1 ¶Hæc autem actio (vt Labeo scripsit) naturalẽ [f] potiùs in se, quàm ciuilem, habet æquitatem. siquidem ciuilis deficit actio: sed natura æquum est, non esse impunitum eum, qui hac spe audacior factus est. quia [g] neque vt seruum se coërceri posse intelligit, spe [h] imminẽtis libertatis: neque vt liberũ damnari: quia hereditati furtũ fecit, hoc est dominæ [i]: dominus autẽ dominave non [k] possunt habere furti actionem cum seruo suo, quamuis postea ad libertatẽ peruenerit, vel alienatus sit, nisi "si" postea quoq; contrectauerit. è re itaque esse prætor putauit, calliditatem & proteruitatem horum, qui hereditates depopulantur, dupli actione coërcere.

2 ¶Nõ alias tenebitur iste libertus, quàm si dolo quid dissipasse proponatur. Culpa autem negligentiáq; serui post libertatẽ excusata est. sed culpa dolo [l] proxima dolum repræsentat. Proinde si quid damni dedit sine dolo, cessabit ista actio: quamuis aliàs Aquilia tenetur ob hoc, quòd damnũ qualiterqualiter [m] dederit. Habet itaq; certum finẽ ista actio, vt "&" dolo fecerit iste, & post mortem domini, & ante aditã hereditatem. Ceterùm si sine dolo: aut dolo quidem, verùm viuo domino: non tenebitur hac actione. Quinimo etsi post mortem [n], post aditam tamen hereditatẽ: cessabit actio [o]. nam vbi adita hereditas est, iam quasi liber conueniri potest.

3 ¶Quid tamen, si sub condicione accepit libertatem? ecce nondum [p] liber erit: sed vt [q] seruus potest coërceri. idcirco dicendum est, cessare hanc actionem.

4 ¶Sed vbi libertas competit continuò [r]: dicendum est, posse & debere hanc actionẽ dari aduersus eum, qui peruenit ad libertatem.

5 ¶Si seruus purè legatus, ante aditã hereditatem quid admiserit in hereditate: dicendum est, quia dominium in eo mutatur [ſ], huic actioni locum esse.

6 ¶Et generaliter dicimus: quo casu in seruo dominiũ vel mutatur, vel amittitur, vel libertas competit post interuallum modicum [t] aditæ hereditatis: eo casu hanc actionem indulgendam.

7 ¶Sed si fideicomissaria libertas seruo data sit: quidquid in hereditate maleficij admisit: numquid non prius cogatur heres manumittere, quàm si satisfecerit? est autem sæpissimè & à D. Marco, & ab Imperatore nostro cũ patre rescriptum non impediri fideicõmissariam libertatem, quæ purè data est. Diuus sanè Marcus rescripsit, arbitrum ex continenti dãdum, apud quem ratio ponatur. sed hoc rescriptum ad rationẽ [u] ponendam pertinet actus quem seruus administrauit. arbitror igitur, & hîc posse hanc actionem competere.

8 ¶ Ante aditam hereditatem, sic accipere debemus, antequàm vel ab vno [x] adeatur hereditas. nam vbi vel vnus adit, competit libertas.

9 ¶Si pupillus heres institutus sit: & à substituto eius, libertas data, medióque tempore quædam admittantur: si quidem viuo pupillo quid fuerit factum, locum esse

c an extincta. VVisembec. in §. cum in suo, in verbis duplum iam consecutus *Insti. de rerum diuisionibus.*
d Actio rerum corruptarũ ex hoc edicto dicitur à Græcis *in Titia. §. penult.* ꝫ.*de manumiss. testam. l.1. Cod. de noxalib. act. Cuiac.c.20. de præscript.*
e *l.48.* ꝫ.*ad legem Aquil. l.27. §.1.* ꝫ.*de pecul.*
f *vide l.16.* ꝫ.*de furtis.*
g *l.penult. l. vlt. suprà si ex noxal.*
h *d. l. vlt. l.26. in f. princip. supr. de fideic. libert.*
i *l.31. inf.* ꝫ.*de hæred. Instit.*
k *l.13.§.5.* ꝫ.*quod vi l.17. l.61.* ꝫ.*de furtis l.1. C. de nox.*
l *l.§.1. in fin.* ꝫ.*si mensor. l.29.* ꝫ.*mandati l.226. infrà de verbor. sign.*
m Ea vox reperitur *in l.46. infrà eod. l.11.§.15.* ꝫ.*de separat.* & apud Haloan. *in lege.12. in fine supr. ratam rem.* Vulgata habet qualitercumque.
n mortem domini. *Vulgata. Haloand.*
o hæc actio, *Vulgat.*
p Sub condicione liber, ante euentum cõdicionis liber non est *l.23. in fin.* ꝫ.*de manumiss. testam.*
q imò vt liber, *l.14.* ꝫ.*de quæstio. l.9. in fi. infrà de pœnis.* solue, Contrariæ leges veræ sunt in statulibero, non in eo cui libertas sub condicione relicta est.
r id est, statim ab aditione *l. vltim.* ꝫ.*eod.* παραχρῆμα τῆς ἀδιτίονος *v. Cuiac.6. obser.1.*
ſ *l.66. suprà de furtis.*
t modicum tẽpus in iure variè accipitur, putà pro tribus aut quinque *lege 8. suprà si quis cautionibus* decem *l.21.§.1.* ꝫ.*de pecu. constituta.* triginta diebus *l.§.2.* ꝫ.*de itinere actúque*, tribus, *lege vnica in fine Cod. de operis noui nũc.* quatuor mensibus, *l.21.* ꝫ.*de iudiciis. l.105.* ꝫ.*de solutionibus*, quinque annis, *l.1.§.13.* ꝫ.*de separationibus* pro eo denique tẽpore, quod iudex arbitratus fuerit *l.15. inf.* ꝫ.*ex quib. caus. maiores. l.71.§.2.* ꝫ.*de leg.1.*
u nota de arbitro ad rationem ponendam dato: ponendam, id est, examinandam, & dispungendam *de quo vide l.53.* ꝫ.*de iudiciis, l.50.* ꝫ.*de conditionibus & demonstrationibus. l.5. in fine* ꝫ.*de manumiss. l.37.* ꝫ.*de fideicommiss. libert.* qui vir bonus dicitur *lege 47.§.2.* ꝫ.*de fideicommiss. libert.*
x *l.3. paragraph.5. suprà de bonor. libert. l.11. in fine l.23. in fine suprà de manumiss. testament.*

a causa bonorum est vtilitas, l. 52. in fi. ff. de ver bor. oblig. adde l. 5. §. 6. ff. vt in poss. fisc. §. vlt. Insti. vi bonor. rapt.
b d. §. vlt.
c à substituto adeatur. Vulgat.
d l. 1. in fi. 44. §. 4. ff. de furtis.
e l. vlt. ff. expilatæ.
f in Ecclesia id rarò contingere scribit Bartolus. is enim in lege 7. §. in decurionibus. ff. quod cuiusque, refert Archiepiscopum quemdam Mosensem in ea opinione fuisse, vt diceret, Ecclesiam à parietibus suis possideri, sed & ab ipso Christo.
g Imò fit, l. 43. §. 2. ff. de furt.
h l. 68. ff. de furt.
i possessio est facti & animi, quia factum naturale animum possessoris desiderat.
k Hereditas neque verè, neque fictè possideri potest, sed impropriè. Accursius in l. 40. §. si forte in verbis, has ita. ff. de adquir. possessione: v. Zas. 2. Responsorû 27.
l sensus est, Hereditas non possidet: igitur in hereditate nô est possessio. at id tantùm & hereditatis est, hæres heres præcipit. igitur in hæredem non transfertur possessio.
m l. 16. ff. de minoribus.
n furtiuam sc.
o §. 1. Instit. de perpetuis.
p l. 1. C. de conditione furtiua.
q l. 21. §. 9. ff. de furtis.
r i. in diem, vel, conditione dilata. l. 15. l. 16. ff. de noxal. l. 81. §. 9. ff. de legat. l. 9. ff. de optione l. 1. l. 6. ff. de statulib. l. 25. §. 1. ff. de liberali. l. 27. §. 10. ff. de adult.
ſ Iusta ignorantia non semper meretur excusationem, vt hic.
t i. continuò.
u l. 1. § 4. ff. eod.
x hic adde 53. Eclog. 1. περὶ ναυτῶν ἐνοχῶν καὶ πανδοχέων ἀγορῶν, &c. adde ff. nautæ, caupones, stabularij. A Egidiũ Bossium c. 57. praxeos, Oldendorp. Class. 7. act. 7.
y περὶ κλοπῆς ἐν πανδοχείῳ ἢ καπηλείῳ ἤγουν ἐν πλοίῳ. 15. Eclog. 2.
z 53. Eclog. 1. c. 31.
a ff. vlt. ff. eod. l. 6. § 3. ff. nautæ. 15. Eclo. 2. ex lib. 60. tit 4. cap. 1.
b meritoria sc. Paul. 2. se. 31. §. 15.
c l. 7. §. 1. ff. naut.

huic actioni: sin verò post mortem, antequam quis pupillo succederet, actionem istam locum habere.

10 ¶ Hæc actio locum habet non tantùm in rebus, quæ in bonis fuerunt testatoris: sed & si heredis interfuit, dolum malum admissum non esse, quo minus ad se perueniret. Et ideò Scæuola plenius tractat, etsi eam rem subripuisset seruus, quam defunctus pignori acceperat, hanc actionem honorariam locum habere. plenius enim causam [a] bonorum hic accipimus pro vtilitate. Nam si in locum deficientis furti actionis propter seruitutem, hanc actionem substituit prætor: verisimile est, in omnibus causis eum, in quibus furti agi potuit, substituisse. "Et" in summa probatur, hanc actionem "&" in rebus [b] pigneratis, & in rebus alienis bona fide possessis locum habere. Idem & de re commodata testatori.

11 ¶ Item si fructus post mortem testatoris perceptos hic seruus, qui libertatem prospicit, contrectauerit: locus erit huic actioni. Sed & si partus, vel fœtus post mortem adgnatos: tantundem erit dicendum.

12 ¶ Præterea si impubes post mortem patris quæsierit rei dominium, eáque, antequam impuberis hereditas [c] adeatur, subripiatur: locum habere istam actionem, dicendum est.

13 ¶ Sed & in omnibus, quæ interfuit heredis non esse auersa, locum habet hæc actio.

14 ¶ Non tantùm ad sola furta, ista actio pertinet: sed etiam ad omnia damna, quæcumque hereditati seruus dedit.

15 ¶ Scæuola ait, possessionis furtum fieri [d]. denique si [e] nullus [f] sit possessor, furtum negat fieri [g]. idcirco autem hereditati [h] furtum non fieri, quia possessionem hereditas non habet, quæ facti [i] est & animi. [k] sed nec heredis est possessio, antequam possideat: quia hereditas in eum id tantum transfundit, quod est hereditatis. non autem fuit possessio [l] hereditatis.

16 ¶ Illud verum est, si potest aliàs [m] heres ad suum peruenire, non esse honorariam "hanc" actionem tribuendam: cùm in id, quod intersit, condemnatio fiat.

17 ¶ Præter hanc actionem [n], esse & vindicationem rei, constat, cùm hæc actio ad similitudinem furti competat.

18 ¶ Item heredi [o] certísque successoribus competere istam actionem, dicendum est.

19 ¶ Si plures serui libertatem acceperunt, & dolo malo quid admiserint: singuli [p] conuenientur, in solidum hoc est in duplũ. Et cùm ex delicto côueniatur, exéplo [q] furti nullus eorum liberetur, etsi vnus conuentus præstiterit.

De ignorantia heredis.

2. *Gaius* " libro 13. ad Edictum Prouinciale."

SI paulò antè, quàm statuta [r] libertas obtigerit, amouerit aliquid seruus, aut corruperit: ignorantia domini non introducit hanc actionem. ideóque licèt maximè ignorauerit heres, à statulibero, aut quilibet alius dominus, à seruo suo amotum aliquid, corruptum ve esse: non impetrat post libertatem eius vllam actioné: quamuis in pluribus aliis causis iusta [ſ] ignorantia excusationem mereatur.

De manumissione condicionali.

3. *Vlpianus* " libro 13. ad Edictum."

LAbeo putauit, sub côdicione manumissum res amouentem, si citò [t] conditio extitit, hac actione conueniendum.

FVRTI [u] ADVERSVS NAVTAS caupones [x], stabularios.

TIT. V.

Summa. 1. *nauigandi causa qui accipiuntur.* 2. *quid venit in hanc actionem.* 3. *De concursu actionum honorariæ, & ciuilis.* 4. *Si caupo, vel nauta receperit saluum fore.* 5. *Si exercitor seruo suo, vel alieno vel libero homine vtatur.* 6. *Quorum factum præstatur.*

Vlpianus " libro trigesimo ad Edictum."

IN eos, qui naues [y], cauponas [z], stabula [a] exercebunt, si quid à quoquo eorum, quósve ibi habebunt, furtum factum esse dicetur, iudicium datur: siue furtum ope, consilio exercitoris factum sit, siue eorum cuius, qui in ea naui nauigandi causa esset.

1 ¶ Nauigandi autẽ causa accipere debemus eos, qui adhibentur, vt nauis nauiget, hoc est nautas.

2 ¶ Et est in duplum [b] actio.

3 ¶ Cùm enim in caupona, vel in naui [c] res perit: ex edicto prætoris obligatur exercitor nauis, vel caupo. ita vt in potestate [d] sit eius, cui res subrepta sit vtrùm mallet cum exercitore honorario iure, an cum fure iure ciuili experiri.

4 ¶ Quòd si receperit [e] saluum fore caupo, vel nauta: furti actionem [f] non dominus rei subreptæ, sed ipse habet, qui recipiendo periculum custodiæ subiit.

5 ¶ Serui verò sui [g] nomine exercitor, noxæ dedẽdo, se liberat. cur ergo non exercitor condemnetur qui seruum tam malum in naue admisit? & cur liberi quidẽ hominis nomine tenetur in solidum: serui verò non tenetur? nisi fortè idcirco: quòd liberum quidem hominem adhibens, statuere debuit, de eo, qualis esset: in seruo verò suo ignoscendum sit ei, quasi in domestico malo, si noxæ dedere paratus sit. si autem alienum adhibuit seruum, quasi in libero tenebitur.

6 ¶ Caupo præstat factum eorum, qui in ea caupona eius cauponæ exercendæ causa ibi sunt. item eorum, qui habitandi causa ibi sunt. viatorum autem factum non [h] præstat. námque viatorem sibi eligere caupo vel stabularius non videtur. nec [i] repellere potest iter agentes. inhabitatores verò perpetuos ipse quodammodo elegit [k], qui non reiecit: quorum factum oportet eum præstare. In naui quoque vectorum factum non præstatur.

SI FAMILIA [l] FVRTVM fecisse dicetur.

TIT. VI.

Ratio & summa edicti. 1. *De scientia vel ignorantia domini* 2. *De damno.* 3. *Si vnius serui nomine actum sit.*

Vlpianus " libro trigesimo octauo ad Edictum".

VTILISSIMVM id edictum prætor proposuit, quo dominis prospiceret aduersus maleficia seruorum: videlicet, ne cùm plures furtum admittunt, euertant domini patrimonium, si omnes dedere, aut pro singulis æstimationem litis offerre cogatur. Datur igitur arbitrium hoc edicto: vt, si quidem velit dicere noxios seruos possit omnes dedere, qui participauerunt furtũ. enimuerò si maluerit æstimationem offerre: tantum offerat, quantum [m] si vnus [n] liber furtum fecisset, & retineat familiam suam.

1 ¶ Hæc autem facultas domino tribuitur totiens, quotiens ignorante eo furtum factũ est. ceterùm si sciente, facultas ei non erit data. nam & suo nomine & singulorum nomine conueniri potest noxali iudicio. nec vna æstimatione, quam homo liber sufferret, defungi poterit. Is autem accipitur [o] scire [p], qui scit, & potuit prohibere. scientiam enim spectare debemus, quæ habet & voluntatem. ceterùm si scit, prohibuit tamen: dicendum est, vsurum edicti beneficio.

2 ¶ Si plures serui damnum culpa dederint: æquissimum est, eandem facultatem domino dari.

3 ¶ Cùm plures serui eiusdem rei furtum faciunt, & vnius nomine cum domino lis contestata sit: tamdiu aliorum nomine actio sustineri debebit, quamdiu priore iudicio potest actor consequi, quantum [q] consequetur, si liber id furtum fecisset:

2. *Iulianus* " lib. 23. Digestorum."

IDest, " & " pœnæ nomine duplum [r], & condictionis simplum.

De seruo vendito vel manumisso. 1. *vel legato vel donato* 2. *De possessore, & eo qui dolo desiit possidere.*

3. *Vlpianus* " libro trigesimo octauo ad Edictum."

QVotiens tantum præstat dominus, quantum præstaretur, si vnus liber fecisset: cessat ceterorum nomine actio: non tãtùm aduersus ipsum, verum etiam aduersus emptorem dumtaxat, si fortè quis eorum, qui simul fecerant, venierint [ſ]. Idémque & si fuerit manumissus. Quòd si prius fuerit ablatum à manumisso: tunc dabitur aduersus dominum familiæ nomine. nec enim poterit dici, quod à manumisso præstitum est, quasi à familia esse præstitum. Planè si emptor præstiterit: puto, denegandam in venditorem actionem. quodammodo enim hoc à venditore præstitum est, ad quem nennumquam regressus est ex hac causa: maximè si furti, noxáque [t] solutum esse promisit.

1 ¶ Sed an: si legati serui nomine, vel eius qui donatus est, actum sit cum legatario, vel eo, cui donatus est: agi pos-

c hoc valdè notandũ est ei, cui in hospitio publico furtũ factũ est: datur. n. ei actio aduersus caupone dominum pro re surrepta. Quid si caupo arcam vel cistam sibi traditam. vel res plures in cista fuisse negetqui vtique is qui eo nomine aget, traditioné, & quātitatem mercũ traditarum probare tenetur. Quod si caupo cistam resignatam vel apertã reddat? nũ torquẽdi domestici, vt vult Bartolus: an potius viatoris, seu hospitio recepti iuramento stabitur? Postremũ à doctoribus côm̃uniter receptum esse testatur Clarus 5. sent. §. 6.
e l. 4. ff. nautæ. l. 14. in f. ff. de furtis.
f i. non documus tantum vt sit subaditio quã taxatiuã appellant interpretes vt in lege vltima. §. 1. ff. de adilitio edicto: sic Cicero 2. de officiis. Hæc oratio suscepta non de filio sed de toto genere id est, non de filio tantùm. Est & alia subaditionis species, quam iidem interpretes Augmẽtationem appellant. l. 4. ff. de in integrum restit. l. 3. §. 16. ff. de minoribus.
g l. 7. §. 4. vers. seruorũ. ff. nautæ.
h Eclog. ibid. 1. mò præstat. l. 2. ff. nautæ.
i hinc colligit Bart. in l. 1. §. 1. ff. nautæ neminem cogi ad viatores hospitio recipiẽdos, nisi hospitij publici munus sit professus.
k adde l. 16. ff. de Sc. Maced.
l v. A Egidiũ Bossiũ c. 68. praxeos.
m i. duplũ & æstimationẽ rei. l. 2. §. 10. 15. Eclog. 2. ex li. 60. ti. 5. c. 25.
n §. vlt. eo. l. 9. ff. de iurisd. l. 32. ff. ad leg. Aquil. l. 31. ff. de noxal. l. 3. in fin. ff. de publican. Notandũ est autẽ hæc vera esse, si ciuiliter agatur, non si criminaliter, vt ex cômuni opinione refert Clarus 5. sent. 6. in f. sdq; ne delicta remaneât impunita Bossius c. 58. nu. 2.
o i. intelligitur.
p l. 3. l. 4. ff. de noxalibus.
q v. quæ notaui in fine principij huius legis & 16. Eclog. 15. cap. 2.
r Eclog. ibidem.
ſ venierit Vulg. Haloand.
t l. 17. §. 17. ff. de ædilitio.

a Hoc verbum Cuiac. restituit, *lege 62. §. 2. in fin ff. pro socio.* vbi antea legebatur vestimentum, ab aliis hostimentum, à nonnullis æquamentum vt refert Hotoman. 1. *de vsuris 7.*
b *§. 1. Institut. de perpetuis & temporalibus.*
c præstiterit non totius f. n. a. h. s. consequatur. *Cuiacius. 6. obseruat. 1. in fin.*

agi possit etiam cum domino cæterorum, quæritur, quod admittendum puto.

2 ¶ Huius edicti leuamentum [a] non tantùm ei, qui seruos possidens condemnatus, præstitit tantùm, quantum si vnus liber fecisset, datur: verùm ei quoque, qui idcirco condemnatus est, quia dolo fecerat, quominùs possideret.

De heredibus furtum passis.

4. *Iulianus* "libro vigesimosecundo Digestorum."

ETiam heredibus [b] eius, cui plures eiusdem familiæ furtum fecerint, eadem actio competere debet, quæ testatori competebat: id est, vt omnes non ampliùs consequantur, quã consequerẽtur, si id furtum liber fecisset.

De seruis communibus.

5. *Marcellus* "libro octauo Digestorum."

FAmilia communis, sciente altero, furtũ fecit. omnium nomine cum eo, qui scit, furti agi poterit: cùm altero, ad eum modum, qui edicto comprehensus est, quòd ille præstiterit [c] non totius familiæ nomine, ab hoc socio partem consequeretur. Et si seruus communis, alterius [d] iussu, damnum dederit: etiam quod præstiterit alter, si modo cum eo quoque ex lege Aquilia, vel ex duodecim tabulis agi potest, repetat à socio. sicut cùm communi rei nocitum est. Si ergo dumtaxat duos habuerim seruos communes: cum eo, quo non ignorãte factum est, agetur vtriusque serui nomine. sed non amplius consequetur à socio, quàm si vnius nomine præstitisset. quòd si cum eo, quo ignorante factum est, agere volet: duplum tantùm consequetur. & videamus, an iam in socium, alterius serui nomine, non sit dandum iudicium, quemadmodum si omnium nomine socius decidisset. nisi fortè hoc casu seueriùs à prætore constituendum est, nec seruorum conscio [e] parcendum est.

De heredibus furtum passis.

6. *Scæuola* "libro quarto Quæstionum."

LAbeo putat: si coheres meus, quòd furtum familia cuius fecisset, duplum abstulisset: me non impediri, quominùs dupli agam: eóque: modo fraudem edicto fieri: esséque iniquum, [f] plus heredes nostros ferre, quam ferremus ipsi. idem, si defunctus minus duplo abstulit, adhuc singulos heredes rectè experiri, "Scæuola respondit." verius puto, partes eius heredes persecuturos. sed & cum eo, quod defunctus abstulit, vterque heres non plus duplo ferat.

ARBORVM [g] FVRTIM [h] cæsarum [i].

TIT. VII.

De lege Aquilia & duodecim tabularum.

Paulus "libro nono ad Sabinum."

SI furtim arbores cęsæ sint: & ex lege Aquilia [k], & ex duodecim tabularum dãdam actionem [l], Labeo ait. sed Trebatius, ita vtramque dandã vt iudex in posteriore deducat id, quod ex prima consecutus sit, & reliquo condemnet.

De pœna latronum.

2. *Gaius* "libro primo ad legem duodecim tabularum."

SCiendum est autem eos, qui arbores [m], & maximè vites [n] ceciderint, "etiam" tanquam [o] latrones puniri.

De his quæ arboris appellatione continentur.

3. *Vlpianus* "libro quadragesimosecundo ad Sabinum."

VItem [p] arboris appellatione contineri, plerique veterum existimauerunt.

1 ¶ Ederæ quoque [q], & harundines, arbores non malè dicentur.

2 ¶ Idem de salicteto [r] dicendum est.

3 ¶ Sed si quis saligneas virgas, instituendi salicti causa, defixerit, hæque, antequam radices coëgerint succidantur, aut euellantur: rectè Pomponius scripsit, non

d *l. 17. ff. de noxalibus.*
e consilio *Vulgat. Haloand.*
f Est iniquum vt plus heredes ferãt quàm nos ipsi: quippe hæredes eiusdem, atque nos, iuris & potestatis censentur, *l. 37. ff. de argument. hered. l. 69. infrà de reg. iur.*
g περὶ δένδρων, καὶ δενδροτομιῶν. *60. Eclog. 16. adde 5. Paul. sentent. 20.* (vbi malè legitur de incendiariis, pro de arboribus cæsis) *& 6. Harmenop. 7. Georgicῶν* περὶ δένδρων. *Oldẽdor. Class. 7.*
h noctu *Paul. 5. sentent. 20. §. vn.* Hotoman. in Comment. ad XII. Tab. differentiam ait esse inter furtim & furti causa cædere: in illo damnum, iniuria: in hoc furtum esse.
i cædere quid sit, *vide l. 5. ff. eod.*
k *l. 5. § 1. ff. eod. l. 13. ff. quod vi ad- de legem 27. §. 7. ff. ad legẽ Aquil. l. 28. §. 6. ff. de iureiur.*
l 25. assium scilicet, 17. *Plinius 1. & 18. cap. 1.* Ex XII. Tabulis, hodie in duplum, *l. 7. in fin. ff. eodem.* datur etiam interdictum quod vi aut clam: est & pœna extraordinaria, de qua vide Paulum *5. sentent. 20.*
m frugiferas, *Paul. ibid.* An & in frugiferas? sic videtur. *vide Paul. 2. sentent. 31. §. 21. ibi quælibet arbores.* nã & arborum nomine, comprehenditur salix & hædera, *l. 3. §. 8. ff. eodem.*
n *5. Feudorum 10. in fin.* maximè nouellas. Seruius ad illũ versum Vergilij, Atque mala vires incidere falce nouellas. *adde Eclog. 3.*
o *Eclog. ibidem. cap. 2. 6. Harmenopul. 7.* ideóque cum latroni vita adimatur. *Nouell. 134.* constat capitale esse, vites cædere, huc potest referri quod scribit Harmenopulus *6. titul. 7.* ei qui absque iuris authoritate litis causa, vitem aut aliam quamuis arborem inciderit, manum amputari: & quod *Paul. 5. sentent. 20.* refert de damnatione, ad opus publicum, & relegatione.
p *Eclog. ibid. l. 1 §. 3. ff. de arbor. cædend.* hinc 14. *Plin. 1.* scribit vites iure apud priscos magnitudine inter arbores numerari solitas.
q *Eclog. ibid. Harmenopul. ibid.*
r de salicto, *Vulgat. Haloand. vide Eclog. ibid. Harmenopul. ibid.*
s ¶ quod nondum radices egit nõ est arbor, nec cuius radices exaruerunt, quamuis adhuc stet. *Eclog. ibid. Harmenopul. ibid.*
t seminarium est locus in quo nouellæ plantæ adolescunt, *vide l. 9. §. 6. ff. de vsufruct. l. 3. ff. de impensis.* Qui vineam vel arbustum constituere vult, seminaria prius facere debet, *Columb. lib. de arboribus cap 1 & 5. de re rustic. cap. 9.*
u *l. 7. §. 2. ff. eodem.*
x arbor radicitus euulsa si plantari potest, arbor est, *Harmenopul. ibidem Ecloga ibidem.*

y Oleæ stirpem incidens (etiamsi ea radices non egit) arborum furtim cæsarum actione tenetur, *vt hic*: Quod speciale est in olea. Cur ita? fortè ob eximiũ fructum & miram serendi diligentiam & scrobis subigendi, quem vel anno, antequam taleam deprauant, id est, siue radice truncum: præparant, vt sole & pruina fiat putris: quæ tota impensa perit mox, trunco cæso de taleis oleaginis serendis vide Catonem libris de re rustica.

posse agi de arboribus succisis, cùm nulla [s] arbor propriè dicatur, quæ radicem non conceperit.

4 ¶ Quod si quis ex seminario [t], "id est" stirpitus [u] arborem transtulerit: eam, quamuis nondum comprehenderit terram, arborem tamen videri. Pomponius libro decimonono ad Sabinum probat.

5 ¶ Ideo ea quoque arbor esse videtur, cuius radices desinent viuere: quamuis adhuc terra contineatur. quam sententiam Labeo quoque probat.

6 ¶ Labeo etiam eam arborem rectè dici putat, quæ [x] subuersa à radicibus, etiam nunc proponi potest: aut "quæ" ita translata est, vt poni possit.

7 ¶ Stirpes [y] oleæ, arbores esse magis est: siue iam egerunt radices, siue nondum.

8 ¶ Omnium igitur harum arborum, quas enumerauimus, nomine agi poterit.

4. *Gaius* "libro ad legem duodecim tabularum."

CErtè non dubitatur, si adhuc adeo tenerum sit vt herba [z] loco sit, non debere arboris numero haberi.

Quid sit cædere, cingere, subsecare. 1. causa huius actionis. 2. De vsufructuario. 3. De fundo vectigali.

5. *Paulus* "libro nono ad Sabinum."

CÆdere [a] est, non solùm succidere sed etiam ferire cædendi causa. cingere [b] est deglabrare [c], subsecare [d] est subsecuisse non enim poterat cecidisse intelligi, qui serra secuisset.

1 ¶ Ei[9] actionis eadẽ causa est, quæ est legis Aqliæ [e].

2 ¶ Is cuius vsusfructus est in fundo, hanc actionem non habet. [f]

3 ¶ Qui autem fundum vectigalem [g] habet, hanc actionem habet: sicut aquæ pluuiæ arcendæ actionem, & finium [h] regundorum.

De pluribus delinquentibus. 1. De arbore communi. 2. Si arbor in vicini fundum arbores porrexit.

6. *Pomponius* "libro 20. ad Sabinum."

SI plures eandem arborem furtim cæciderint, cum singulis [i] in solidum agetur.

1 ¶ At si eadem arbor plurium fuerit vniuersis dumtaxat vna, & semel pœna præstabitur.

2 ¶ Si arbor in vicini fundum radices porrexit: recidere eas vicino non licebit: agere autem licebit, non esse eius, [k] sicuti tignum aut protectum: immissum habere. Si radicibus [l] vicini arbor aletur: tamen eius est, in cuius fundo origo eius fuerit.

Quid sit furtim cædere. 1. De furto. 2. De arbore radicitus euulsa, vel extirpatá. 3. De parte cæsa. 4. De eo, qui per se vel per alium fecit. 5. De seruo cædente. 6. Qualis sit hæc actio. De eius tempore. De successoribus. 7. Quid veniat in hanc actionem.

7. *Vlpianus* "libro 38. ad Edictum."

FVrtim cæsæ arbores videntur, quæ ignorante [m] domino, celandíque eius causa cæduntur.

1 ¶ Nec esse hanc furti actionem, scribit Pedius: cùm & sine furto [n] fieri possit, vt quis arbores furtim cædat.

2 ¶ Si quis radicitus arborẽ euellerit: [o] vel extirpauerit: hac actione nõ tenetur, neque enim vel cædit, vel succidit. vel subsecuit: Aquilia tamen tenetur, quasi ruperit. [p]

3 ¶ Etiam si non tota arbor cæsa sit: rectè tamen agetur, quasi ruperit.

4 ¶ Siue autem quis suis [q] manibus, siue dum imperat seruo, arbores cingi, subsecari, cædi: hac actione tenetur. Idem, & si libero imperet.

5 ¶ Quòd si seruo suo non præceperit dominus, sed ipse sua voluntate id admiserit: Sabinus ait, competere noxale [r], vt in ceteris maleficiis. quæ sententia vera est.

6 ¶ Hæc actio, etiam si pœnalis sit, perpetua [s] est. sed aduersus heredem non datur. heredi, ceterisque successoribus dabitur.

7 ¶ Condemnatio autem eius duplum [t] continet.

z *Eclog. ibidem.*
a nota hęc verba, cædere, cingere, secare, de quibus *vide. Eclog. cap. 4.* cædere non est secare: sed crebris ictibus vel securi vel ascia succidere, sed & ferire & vulnerare in totum vel parte.
b id est, discingere, *Cuiac. 9. obseruat. 12. Hotom. in comm. ad legẽ XII. Tabul.* legit stringere. Cingendi verbo vtitur Iurisconsultus, *in l. 29. ff. locat.* cingere est in orbẽ decorticare, quòd arbores necat. *17. Plin. 14.*
c deglabrare, superlecare, succidere, est securi; secare *Hotoman. ad illam legem 12. Tab.* vt qui alienas arbores &c. Subsecare, est serra secuisse, *Vulgat.*
d id est, secare. Ictibus cędimus, serris secamus, aliud est secare, aliud cædere, *vide Cuiac. 9. obseruat. 12.*
e *vide l. 1. ff. eod.*
f Imo habet, *l. 13. suprà quod vi aut clam.*
g *l. 23. §. 1. ff. de aqua & aquæ.*
h *l. 4 §. 9. ff. finium regundorum.*
i *Eclog. ibid. c. 5. Harmenopul. 6. titul. 7. in fin. adde legem 51. in fin. ff. ad legẽ Aquil.*
k Ita in Pandectis Florentinis pro ei ius: idque prisco more, quo coalescentibus in vnum exterioribus dictionum antecedentium & sequentium primis syllabis, vnum plerumque verbũ duorum vice fungebatur: sic cuius pro cui ius *in l. 163. ff. de regulis iuris.* alterius pro alteri ius, *vt in l. 9. ff. de liberat. legata. vide*
l *Eclog. ibid. & Brissoniũ in parer. cap. 6. l. vltim. ff. quod vi l. 7. in fin. ff. de acquir. l. 21. §. 9. ff. de furtis §. 31. Inst. de rer. diuis.*

m non sciente, *l. 8. in fin. ff. eodem.*
n sed iniuriæ tantùm inferendæ causa.
o euulserit, *Vulgat. Haloand.* qui eradicauit arborem non hac actione, sed Aquilia tenetur.
p rapuerit, *Vulgat.*
q *Eclog. d. cap. 6. & Harmenop. 6. cap. 7. in fin.*
r noxalem, *Vulgat. Haloand. Eclog. ibid.*
s *Eclog. ibid.*
t *Eclog. ibid. Harmenopul. ibid. in fin. Paul. 2. sentent. 31. §. 21.* notandum est varias esse pœnas arborum succisarum. est enim dupli ex Prætoris edicto, *vt hic.* 25. assium ex lege XII. Tabul. 18. *Plin. 1.* Est & alia ex lege Aquilia & interdicto quod vi aut clam, *l. 28. §. 6. ff. de iureiurando*: aliæ sunt extraordinariæ, de quibus, *vide Paul. 5. sentent. 5. & legem 2. ff. eodem,* ídque pro circumstantiis causarum, Nam si quis animo furandi, arbores ceciderit, etiam furti tenebitur, si lignorum causa; condictione furtiua & ad exhibendum, *l. 8. §. 2. ff. eodem.* si per vim: vi bonorum raptorum, & vi *lege Iulia de vi publica & priuata*, si vt colonus, ex locato, *vide Oldendorpium act. 7. Class. 7. in fine.*

a Eclog.ibid.cap.7.
b Interesse seu id quod interest, nō est damnū seu damni æstimatio, *l.10.ẜ.de seruo.*
c *l.13.in princip. & §.vltim.ẜ.quod vi.*
d aliud si ignorante, *l. 7.ẜ.eod.*
e quid Emphyteuta? eo nomine cadit iure suo, & expelli potest, idque ex communi opinione doctorū refert Clarus 4 *sent.*28.

1. *Quid sit furtim cædere.* 2. *De concurrentibus actionib.* 3. *De rei & domini scientia.*

8. *Paulus* "lib.39.ad Edictum".

FAcienda æstimatione, quanti [a] domini intersit non lędi: ipsarúmque arborum pretium deduci oportet: & eius, quod superest, fieri æstimationem.[b]

1 ¶ Furtim arborem cædit, qui clàm [c] cædit.

2 ¶ Igitur si ciciderit, & lucri faciendi causa contrectauerit: etiam furti tenebitur lignorum causa, & condictione, & ad exhibendum.

3 ¶ Qui per vim, sciente [d] domino, cædi, non incidit in hanc actionem.

De colono cædente.

9. *Gaius* "libr.13.ad Edictū prouinciale."

SI colonus [e] sit, qui ciciderit arbores: etiam [f] ex locato cum eo agi potest. planè vna actione contentus [g] esse debet actor.

Quot sunt arbores.

10. *Iulianus* lib.3.ex Minicio.

SI gemina [h] arbor esset, & supra terram iunctura eius emineret vna arbor: videtur esse, sed si id, qua iungeretur, non exstaret: totidem arbores sunt, quot species earum supra terram essent.

De concurrentibus actionibus,

11. *Paulus* "lib.22.ad Edictum".

SEd si [i] de arboribus cæsis "ex" lege Aquilia actum sit: interdicto Quod vi aut clam reddito absoluetur, si satis prima condemnatione grauauerit reum: manente nihilominus actione ex lege duodecim tabularum.

De agro vendito.

12. *Iauolenus* "lib.15.ex Cassio."

QVi agrum vendidit [k] nihilominùs furtim arborum cæsarum agere potest.[l]

f *l.28.§.6.ẜ.de iureiur. l.25.§.5. ẜ.locati.*
g *l.17.in fi.ẜ.cōmod. l. 34. ẜ. de oblig.*
h *Eclog.ibi.c.9*
i *l.9.in f.ẜ.eod.*
k *facit lex 5. in f.ẜ.de seruo corrupto. l.1.§.24. ẜ. de aqua quotidiana, l.11.§.8.suprà quod vi aut clam. l.56.ẜ.de oblig. l. 29 ẜ.de iniuriis.*
l Imò non potest, *l.6 §.4. ẜ.de aqua & aquæ.*

VI [m] BONORVM RAPTORVM [n] "& de turba".[o]

TIT. VIII.

De concurrentib.actionibus.

Paulus "lib. 22. ad Edictum."

QVi rē rapuit, & furti [p] nec manifesti tenetur in duplū & vi bonorū raptorū in quadruplū: sed si [q] ante actū sit vi bonorū raptorū deneganda est furti. si ante furti actum est, non est illa deneganda, vt tamen id, quod [r] "ampli" in ea est, cōsequatur.

§. *Prius edictum de bonis Vi raptis* 1. *De vi & de lege Iulia.* 2. *De dolo.* 4. *De hominib.coactis.* 6. *De vno homine coacto.* 7. *Si vnus damnum dederit.* 8. *De vi & dolo.* 9. *De damno clandestino.* *De vi, De eo, quod solus admisit.* *De dolo.* 10. *De concurrentibus actionibus.* 11. *De vna rē rapta.* 12. *De eo quod cogens, vel coactus admisit.* 13. *De quadruplatione intra annum,* 14. *De familia.* 17. *De nomine huius actionis.* 18. *De dolo, De eo qui rem suam, vel sibi obligatam rapuit* 19. *De impubere.* 20. *De publicano.* 21. *De pecore abducto, & incluso.* 22. *De his quæ sunt in bonis, vel ex bonis.* 23. *Collatio huius, & furti actionis, De deposito, & eo cuius interest.* 25. *De rebus emptis à fugitiuo.* 26. *De concurrentib.actionibus.* 27, *De successoribus.*

2. *Vlpianus* "libro 56.ad Edictum."

PRætor ait: *Si cui dolo malo,* [s] *hominibus coactis damni quid factum esse dicetur, siue cuius bona* [t] *rapta esse dicentur* [u] *in eum qui id fecisse dicetur,* [x] *iudicium dabo. item si seruus* [y] *fecisse dicetur, in dominum iudicium noxale dabo,*

1 ¶ Hoc edicto contra ea, quæ vi committuntur, consuluit prætor. nam si quis se vim passum docere possit, publico iudicio de vi [z] potest experiri, neque [a] debet publico iudicio priuata actione præiudicari: quidam putant. sed vtilius visum est, quanuis præiudicium legi Iuliæ de vi priuata fiat, nihilominus [b] tamen non esse denegandam actionem eligentibus priuatam persecutionem.

2 ¶ Dolo autem malo facere potest, quod Edictū ait,

m Cuiacius *hîc* refert fore hūc titulū integriorem si ita concipiatur *ex lege 195. § 3. in fi.ẜ. de verbor. signif.* de hominibus coactis, vi bonorum raptorum, & de turba. huic titulo affines sunt, titulus quod metus causa: de vi & vi armata: quod vi aut clā. ẜ. & de vi publica & priuata. ẜ. *eod.* Interea notādū est hoc tit. duo referri edicta vnū *in l.2.* alterū *in l.4.ẜ.eo.*
n 4. *Inst.* 2. 9. *Cod.* 33. περὶ τῶν ἁρπαγέντων ἐξ ἑτέρου ποιούντων 60. *Eclog.* 17. vide praxim huius actionis apud Oldendorpium. *Eclog.77 .Tit.9. adde 5.Extra 17. Bossium tit.32. de rapinis* raptor à fure distat: hic clam facit: ille vi. hîc interdū non manifestus, ille sēper *l. 80. §.3.ẜ de furtis* Cui tamen contrarium videtur quod extat 60. *Eclog.17.c.1.* Raptor fur est improbus *l.14.§.12. ẜ.quod metus causa.* sunt & aliæ differentiæ de quibus, *v. infrà eodem.*
o *l.4.§.2.ẜ. eod.* de his quæ per turbam fiunt, *Paul. 5.sent.3. l.11.ẜ. de vi publica.*
p sensus est, aduersus raptorem agi potest vel in duplum, perinde ac aduersus non manifestum furem, vel in quadruplum 60. *Eclog.17.c.1.*
q *l. 88.suprà de furtis.* r *l.15.ẜ.quod metus causa.*
s *l.4.§.6.vers.eritque ẜ.eod.§. 1.Instit. eod.*
t mobilia *l.2. Cod. eod.* etiam minimi valoris *Instit.eod. in princ.*
u dicentur, ei intra annum quò primùm de ea re experiundi potestas fuerit in quadruplum: post annum in simplum iudicium dabo. Item si seruus, &c. *Haloand.*
x de vi bonorum raptorum intra annum, in quadruplum post annum simplum, *vulgat.* de quadruplo *adde l.2. in fi.l.4.Cod.eod.*
y vel familia. *§.14.ẜ.eodem.*
z priuata: ob vim vel ciuiliter *vt hoc tit.* vel criminaliter agere possumus *ex tit. de vi priuata.* a *l.23.§.9.ẜ.ad l. Aquiliam.*
b i.nihilo magis *Accurs.hîc* & Gilbertus Regius reprehensi à Roberto *2.receptæ 22.* sed tamen video nihilominus in iure sumi pro minimè, vt nihilominus incumbit *in l.56.C.de decurionibus* pro minimè incumbit, ita & hîc nihilominus non est deneganda, id est minimè deneganda, sic Prisc.18. *Instit.* scribit Latinos vti frequentissimè, duplici negatione pro simplici, vt nihilominus, pro nihilomagis, contrario nihilo magis pro nihilo minus. atque ita in 51.§.1.ẜ. *de Ædilitio* non dubitandū quin nihilomagis agere possit & in *l.18.§.3.Cod.de iudic.* nihil impedit quò magis terminetur. *Cod. qui dare tutores,* non oportuit impediri quò magis curator tibi daretur *& in l.34. ẜ.mandati* nihilo magis pecuniam creditam rectè petit *& in l. 87.§.7. ẜ. ad legem Falcidiam* nihilominus magis substitutus obligabitur, sumitur particula nihilo magis pro nihilominus vt & in *l. 1. Codice de pignoribus.* pro nondum vt sit sensus: debitorem cedentē creditori pignoribus nihilo magis liberari, id est, nondū liberari. de his dictionibus *v. Cuiacium ad legem Qui fundū, septima. suprà pro emptore. Gilb. Regium 2. Enantiophanon. 20. Robert. 2. recept. 28. 29.*

non tantum is qui rapit, sed [c] & qui præcedente consilio, ad hoc ipsum homines colligit [d] armatos, vt damnum det, bonáve rapiat.

3 ¶ Siue igitur ipse quis cogat homines, siue ab alio [e] coactis vtitur ad rapiendum: dolo malo facere videtur.

4 ¶ Homines coactos accipere debemus ad hoc coactos, vt damnum daretur.

5 ¶ Neque additur, quales homines, qualescunque, siue liberos, siue seruos.

6 ¶ Sed & si vnus [f] homo coactus sit, adhuc [g] dicemus homines coactos.

7 ¶ Item si proponas solum [h] damnum dedisse: non puto deficere verba. hæc [i] enim quod ait, *hominibus coactis*: vt siue solus vim fecerit, siue etiam hominibus coactis, "sic accipere debemus, etiam hominibus coactis" vel armatis, vel inermibus hoc edicto teneatur.

8 ¶ Doli mali mentio hîc [k] & vim in se habet. nam qui vim facit, dolo malo facit. non [l] tamen qui dolo malo facit, vtique, & vi facit. ita dolus habet in se vim, & sine vi si quid callidè admissum est, æquè continebitur.

9 ¶ *Damni* prætor inquit. omnia ergo damna continet, & clandestina. sed non puto clandestina, sed ea, quæ violentia permixta sunt. etiam quis rectè definiet si quid sol⁹ admiserit quis non vi. non contineri hoc edicto. & si quid hominib⁹ coactis, etiamsi sine vi, dūmodò dolo sit admissum, ad hoc edictum spectare.

10 ¶ Ceterùm neque furti actio, neque legis Aquilię, cōtributę sunt in hoc edicto: licet interdum cōmunes sint cum hoc edicto. nam Iulianus scribit, eum, qui vi rapit, furem esse improbiorem.[m] & si quid damni coactis hominibus dederit, vtique etiam Aquilia potest teneri.

11 ¶ *Vel cuius bona rapta esse dicūtur* quod ait prætor *bona rapta*, sic accipiemus etiamsi vna [n] res ex bonis rapta sit.

12 ¶ Si quis nō homines ipse coēgerit, sed inter coactos ipse fuerit, & quid aut rapuerit, aut damni dederit: hac actione tenetur. sed vtrum hoc solum contineat edictum, quod dolo malo hominibus à reo coactis damnum datum sit, vel raptum, an vero quod dolo malo rei [o] raptum, vel damnum datum sit, licèt ab alio homines sint coacti, "quæritur". & melius esse dicitur, etiam hoc contineri, vt omnia hæc cōtineantur, & quod ex coactis ab alio [p] damnū datū sit.[q] vt & is, qui coēgit. & si [r] qui coactus est, contineri [s] videatur,

13 ¶ In hac actione intra annum vtilem, verum [t] pretium rei quadruplatur, non etiam quod interest.

14 ¶ Hæc actio etiam familiæ nomine competit: non imposita necessitate ostendēdi, qui sunt ex familia homines, qui rapuerunt vel etiam damnum dederunt. Familiæ autem appellatio seruos [u] continet: hoc est eos, qui in ministerio sūnt, etiam si liberi esse proponantur, vel alieni bona fide nobis seruientes.

15 ¶ Hac actione non puto posse actorem, singulorum seruorum nomine, agere aduersus dominum eorum: quia sufficit, dominum semel quadruplum offerre.

16 ¶ Ex hac actione noxæ deditio non totius familiæ, sed eorum tantùm, vel eius, qui dolo fecisse comperietur, fieri debet.

17 ¶ Hæc actio vulgò tibi [x] *Bonorum raptorum* dicitur.

18 ¶ Hac actione is demum tenetur, qui dolū [y] malum adhibuit, Si quis igitur suam [z] rem rapuit: vi quidē bonorum raptorū non tenebitur. sed aliter multabitur. Sed & si quis fugitiuum suum, quem bona fide aliquis possidebat, rapuit: æq; hac actione non tenebitur: qua [a] rem suam aufert. Quid ergo, si sibi obligatam [b]? debebit teneri.

19 ¶ Vi bonorum raptorum actio in impuberem, qui doli mali capax nō [c] est, non dabitur, nisi seruus ipsius, vel familia eius admisisse proponātur & serui, & familiæ nomine noxali [d] vi bonorum raptorum actione tenetur.

20 ¶ Si publicanus [e] pecus meum abduxerit, dum putat contra legem vectigalis aliquid à me factum: quanuis errauerit [f], agi tamen cum eo vi bonorum

c ¶ puto fortè hic innui vel solum conatū in raptore puniri.
d coegit *vulga.* collegit *Haloan.*
e *l.4.§.6.ẜ. eod.*
f vnus homo, multi: Homines coacti, etiamsi vnus tātum homo coactus sit.
g *l.1.§ 17. ẜ. de vi & vi. 60.Eclo. 17.c.2.* Imò non dicemus quum vnitas non sit multitudo, & vnus non faciat numerum *l. 46. in fin.ẜ.de verbor. signi.* hinc colligit Bartolus statuto puniente producentē falsos testes, eodē puniri qui vnicum produxerit.
h i. sine turba *l.4.§.6.ẜ.eod.*
i hoc enim *vulgat.Hal.*
k est igitur speciale. aliàs vis esse potest sine dolo: *l. 3. in fine ẜ.ne quis eum qui in ius.*
l qui vi facit plerumque dolum adhibet: qui dolo, vi non semper vtitur.
m *Institut. eod. in princ. l.14. §. 12.suprà quod metus.*
n *facit l.3. §.2. ẜ. de negot.* Dubitandi causa nascitur ex voce *Bonorū,* quæ hoc edicto continetur, Ita bona rapta dicentur, etiam si vna res tātum rapta sit. addē *Institut.eod. in princ.*
o Eius tantum scilicet.
p ab aliquo *Haloand.*
q sit, in id & is, qui coegit, &c. *Haloand.*
r & is qui *Haloander.*
s teneri *Hal.* sensus est, si ab vno coactorum damnum datum est, nedum coactus sed & is qui coegit tenetur *adde Nou.Leon.70.*
t *l.50.ẜ.de furtis.*
u *l.25. §.2.ẜ.de ædil.l.1.§.16.§.18.ẜ.de vi & vi.* & liberos, *l.40.in f. ẜ.de verbor signif.*
x vulgo vi bonorum *vulg.Hal.* y *in prin.ẜ.eod.§.1.Instit.eodem.*
z *Eclog.51.adde l.21.§.4.ẜ. de furtis.* a quia rem suam *vulg.Hal.*
b *l.3.C.eod.* c impubes admodum, non proximus pubertati, doli mali non capax vi bonorum raptorum non tenetur *vt hic:* sed nec furti *l.23.ẜ.de furtis.* falsi *l.22.ẜ.de falsis.* falsæ monetæ, *l.1.in f. C. de falsa moneta.* doli, *l. 13.l.14. ẜ.de dolo l.3. in f. ẜ.de tributor.l.3.§.1.ẜ.de sepulchro* rei perditæ, *l.60.ẜ.de rei vind.* sepulchri violati *d. l.3.* vis illatæ *l.1.§.6.ẜ.ne vis fiat.*
d noxali iudicio & vi, *Hal.*
e *adde l.1.§.2.ẜ.de publicanis.*
f id est, nesciuerit,

raptorum

raptorum non posse, Labeo ait: sanè [a] dolo caret. si tamen ideo inclusit, ne pascatur, & vt fame [b] periret: etiam vtili lege Aquilia.

21 ¶Si per vim abductum pecus incluserit [c] quis, vtique vi bonorum raptorum conueniri poterit.

22 ¶In hac [d] actione [e] non vtique spectamus, rem in bonis [f] actoris esse. siue in bonis sit, siue non sit: "si" tamen [g] ex bonis sit: locum hæc actio habebit. quare siue commodata res sit: siue locata siue etiam pignorata proponatur, siue deposita apud me," sic " vt intersit mea, eam non auferri, siue bona fide à me possideatur, siue vsumfructum in ea habeam, vel quod aliud [h] ius, vt intersit mea non rapi: dicendum est, competere mihi hanc actionem, vt non dominium accipiamus: sed illud solum, ex bonis meis, hoc est, ex substantia mea, res ablata esse proponatur.

23 ¶Et generaliter [i] dicendum est, ex quibus causis furti mihi actio competit in re clam facta, ex hisdē causis habere me hanc actionem. Dicet aliquis, atquin ob rem depositam furti actionem non habemus. sed ideo addidi, si intersit nostra non esse raptam. nam & furti actionem habeo [k].

24 ¶Si in re deposita culpam quoque repromisi, vel [l] pretium depositionis non quasi mercedem [m] accepi: vtilius dicendum est, etsi cesset actio furti ob rem depositam, esse tamen vi bonorum raptorum actionem: quia non [n] minima differentia est inter eum, qui clam facit, & eum, qui rapit: cùm ille celet suum delictum, hic publicet, & crimen etiam publicum admittat. Si quis igitur interesse sua vel modicè [o] docebit [p], debet habere vi bonorum raptorum actionem.

25 ¶Si fugitiuus meus quasdam res, instruendi sui causa, emerit [q], eæq; raptæ sint: quia in bonis meis hæ sunt "res:" possum de his vi bonorum raptorum actione agere.

26 ¶Rerum raptarum nomine, etiam furti [r], vel damni iniuriæ, vel condictione [s] agi potest. vel certè singulæ res vindicari possunt.

27 ¶Hæc actio heredi, ceterísque successoribus dabitur. Aduersus heredes autem, vel ceteros successores non dabitur: quia [u] pœnalis actio in eos non datur. An tamen in id, quod locupletiores [x] facti sunt dari debeat, videamus. & ego puto, ideo prætorem non [y] esse pollicitum in heredes in id, quod ad eos peruenit: quia putauit sufficere condictionem [z].

De seruo qui rapuit manumisso.

3. *Paulus* " libro 54. ad Edictum."

SI seruus rapuerit & cum libero agatur: etiám si cum domino experiundi potestas fuit, non rectè cum manumisso post annum [a] agetur. quia cum quocumque experiundi potestas fuerit, excluditur actor. & si cum domino intra annum actum sit, deinde cum manumisso agatur [b] rei iudicatæ exceptionem nocere Labeo ait.

¶*Alterum edictum de turba.* 1. *Argumentum edicti.* 2. *turba vox vnde dicatur.* 3. *quomodo accipiatur, & quid differat à rixa.* 4. *De eo qui damnum dedit, vel dolo fecit vt damnum daretur.* 5. *De eo qui in turba auctor fuit damni dandi.* 6. *collatio huius edicti & superioris.* 11. *Qualis sit hæc actio, & quid in eam veniat.* 12. *quid docere doctor debet.* 13. *De seruo pulsato vel verberato.* 15. *Si seruus aut familia deliquerit.* 16. *De successoribus.*

4. *Vlpianus* " libro 56. ad Edictum."

PRætor ait: *Cuius dolo malo in turba* [b] *damnum quid factum esse dicetur: in eum in anno, quo primum de ea re experiundi potestas fuerit, in duplum: post annum, in simplum iudicium dabo.*

1 ¶Hoc edictum de eo damno proponitur, quod quis in turba dedit.

2 ¶Turbam autem appellatam Labeo ait ex genere tumultus: ídque verbum ex Græco tractum [c] *ἀπὸ τοῦ θορυβεῖν, id est à tumultuando.*

3 ¶Turbam autem ex quo numero admittimus? Si duo rixam commiserint, vtique non accipiemus in turba id factum: quia duo [d] turba non propriè dicentur. Enimuerò si plures fuerunt, decem, aut quindecim homines: turba dicetur. Quid ergo si tres, aut quatuor? turba vtique nō erit [e]. Et rectissimè Labeo inter turbā, & rixā multū interesse ait. námq; turbam [f], multitudinis [g] hominum esse turbationem & cætum [h]: rixam [i] etiam duorum.

4 ¶Hoc autem edicto tenetur non solus, qui damnum in turba dedit: sed & is, qui dolo malo fecerit, vt in turba damni quid daretur: siue illò venerit, siue non fuerit præsens. dolus enim malus etiam absentis [k] esse potest.

a si dolo caret, *Hal.* dolo caret qui ignorat, *l.8. C. de furt.* modò ignorantia non sit affectata.
b *l.9.§.2.l.29. §.7.s. ad leg. Aquil. l.4.s. de agnos. liber. l.5.C. ad l. Aquil. §.16. Instit. de lege Aquil.*
c *v. legem 39. in f.s. ad leg. Aquil.*
d *§.2. Inst. eod.*
e actione.
f hoc quid sit, *v.l.49.j. de verb. signific.*
g aliud est, in bonis esse, aliud ex bonis.
h puta, vsus vel vsusfructus.
i *§. vlt. vers. vlt. Inst. eod.*
k habeo, si in re d c.q.r.u.p.d. n.q. mercedem accepi. Vtilius &c. Ita Cuiacius hunc locum interpungit, *Inst. eod. in verbis per vim.*
l vide quæ scripsi. 2. *Feudorū* 23.
m aliâs esset locatio, *l.1. §.9.s. depositi.*
n Clam facientis & raptoris in qua est differentia. vide doctores, *ad l. Nemo al. de sūma Trin.*
o *Inst. eo. in pr. Nouellā 63.c.1.*
p *facit lex 29. s. de hereditatis petitione.*
q *facit lex 15.s. de publiciana.*
r *adde Paul. 5. sent. 3 §.1.*
s furtiua, *lege 20. §.1.s. de condictione furtiua.* vel triticaria, *l.1. inf. s. de condictione triticaria.*
t *l.1.s. de priuatis delictis.*
u *§.1. Instit. de perpetuis.*
x *l.5.s. de calum. l.1. inf. de vi & vi.*
y Imò pollicitus est, *l.1.s. de priuatis delictis.*
z *l.1.s. de priuatis delictis.*
a à die rapinæ computandum, *Accurs.*
b hîc agitur de altera huius tituli parte, nempe de turba
c *τύρβη Hal.*
d *v. quæ not. ad l. 40. inf. j. de verbor. signif.*
e cur ita, cum tres faciant collegium, *l. 85. j. de verb. signif.*
f turba à rixa tantùm differt, quantùm pluriū hominum concertatio, à paucorum concertatione.
g Imò vnius. *argum. legis secundæ §.6.s eodem.*
h *vide l.5.j. de republica.*
i *adde Festum in Rictus: l.52.§.1.s. ad l. Aquil. l. vlt. j. ad l. Cornel. de sicariis.* Glossis Rixa *μάχη. Rixatus μαχᾶται.*
k *vide l.15.§.3 s. de iniuriis.*
l ¶*adde j. eodem.*
m *vt s. eod.*
n vi bonorum raptorum sc. de quo *lex 2.s. eod.*
o *Instit. eod. in princ.*
p de turba sc.
q *Paul. 5. sent. 3.§.1.*

5 ¶Hoc edicto dicendum est etiam eum teneri, qui venit, & in turba fuit auctor damni dandi: si tamen & ipse inter turbam fuit, cùm damnum daretur, & dolo malo fuit. nam & huius dolo malo in turba damni quid factum esse, negari non potest.

6 ¶Si quis aduentu suo turbam concitabit, vel contraxit, vel clamore, vel facto aliquo, vel dum criminatur aliquem, vel " dum " misericordiam [l] prouocat: si dolo malo eius damnum datum sit, etiam si non habuit consilium turbæ cogendæ: tenetur. verum est enim, dolo malo eius in turba damni quid datum. neque enim exigit prætor, vt ab ipso sit turba conuocata: sed hoc, vt dolo alicuius in turba damnum datum sit. Erítque hæc differentia inter hoc edictum & superius: quòd ibi de eo damno prætor loquitur, quod dolo malo hominibus coactis datum est, vel raptum etiam non coactis hominibus: at hîc de eo damno, quod dolo [m] in turba datum est, etiam si non ipse turbam coëgit, sed ad clamorem eius, vel dicta, " vel " misericordiam [p] turba contracta est: vel si alius contraxit, vel ipse ex turba fuit.

7 ¶Idcirco illud [n] quidem edictum, propter atrocitatem [o] facti, quadrupli pœnā comminatur: ad hoc [p] dupli [q].

8 ¶Sed & hoc & illud intra annum tribuit experiundi facultatem. post annum in simplum competit.

9 ¶Loquitur autem hoc edictum de damno dato, & de amisso. de rapto non, sed superiori edicto, vi bonorum raptorum agi poterit.

10 ¶Amissa autem dicuntur [r] ea, quæ corrupta alicui relinquuntur, scissa forte, vel fracta.

11 ¶Hæc autem actio in factum est. & datur in duplum, quanti [s] ea res erit. quod ad pretium verum [t] rei refertur. & præsentis temporis fit æstimatio. & semper in duplum intra annum est.

12 ¶Doceréque actor, in turba damnum esse datum, debet ceterùm si alibi [u] datum sit, quàm in turba: cessabit hæc actio.

13 ¶Si cùm seruum meum Titius pulsaret, turba fuerit collecta [x], ísque seruus in ea turba aliquid perdiderit: cum eo, qui pulsabat, agere possum, quippe cùm in turba dolo malo damnum datum sit. sic tamen, si, vt damnum daret, ideo cœperat cædere. ceterùm si alia causa verberandi fuit, cessat actio.

14 ¶Sed & si quis ipse turbam conuocasset, vt turba coram seruum verberaret iniuriæ faciendæ causa non dāni dandi consilio: locum habere edictum. verum est enim, eum, qui per iniuriam verberat, dolo facere: eum, qui [y] causam præbuit damni dandi, damnum dedisse.

15 ¶In seruum autem [z], & in familiā prętor dat actionē.

16 ¶Quæ de heredibus ceterísque successoribus in vi bonorum raptorū actione diximus, [a] & hîc erunt repetita.

De restitutione rei.

5. *Gaius* " libro 21. ad Edictum Prouinciale."

NOn [b] prodest ei, qui vi rapuit, ad euitandam pœnam si ante iudicium restituat [c] rem, quam rapuit.

De vsucapione.

6. *Venuleius* " libro 17. Stipulationum."

QVod vi possessū raptúmve [d] sit, antequā in potestate domini heredísve eius peruenit, vsucapi lex [e] vetat.

DE [f] INCENDIO [g], RVINA, naufragio, rate, naue expugnata,

TIT. IX.

Edictum. 1. *vtilitas & ratio huius edicti.* 2. *De incendio.* 3. *De ruina.* 4. *De suspicione incendij, vel ruinæ.* 5. *De naufragijs.*

Vlpianus " libro 56. ad Edictum."

PRAETOR ait: *In eum* [h], *qui ex incendio,* [i] *ruina* [k], *naufragio, rate* [l], *naue expugnata* [m] *quid* [n] *rapuisse* [o], *recepisse dolo malo* [p], *damníve quid in his rebus dedisse dicetur: in quadruplum* [q] *in anno, quo primum de ea re experiundi potestas fuerit: post* [r] *annum in simplum, iudicium dabo. item in seruum, & in familiam iudicium dabo.*

1 ¶Huius edicti vtilitas euidens, & iustissima seueri-

r *l.9.j. de verb. signif.*
s *l.7.§.2.s. quod falso tutore. l.38.§.2.s. de verbor. oblig. v. l.179. l.193. j. de verbor. sign.*
t *l.2.§.13.s. eo l. l.50.s. de furtis l. 38 §.2.s. de verb. oblig.*
u Probari factū insignæ non videtur, nisi omnes omnimodo eius circunstantiæ, ac qualitates probatæ sint. vide Mysingerū, 4 *obseruat.* 80.
x per occasionem sc. *v.l.30.§.3.s. ad l. Aquil.*
y Causam damni qui dat, dānum dedisse videtur, *vt hic.* sicut qui causam morte dedit, videtur occidisse, *l.7.§.6. l.9. l.40.s. ad l. Aquil.* Quæ sententiæ in his solis intelligendæ sunt, qui causam damni dant dolosè & animo certo damni dandi: vel ita: Hæc sententia locum habet, quoties causa damni per se potens est satis ad damnum inferendum: veluti si ponas vuln9 fuisse mortale. vide *Hyppolytum de Marsiliis consilio.7. num.51.*
z In seruum etiam *Hal.* in seruum item *Cuiacius apud Paul. 5 sent.6.§.3.*
a *l.2. inf. s. eo.*
b *v.l.65. inf. s. de furt. 60. Eclog. 17.c.6 Harmenop.7. cap. περὶ τῶν ἐξ ἐμπρησμοῦ 47.*
c multo minùs si pœniteat post delictum: nec. n. sola pœnitentia sufficit ad euitādam pœnam: nam plus est rem restituere quàm pœnitere, & ita tenent omnes doctores communiter. de quo *v. Clarum §. vlt. quæst 16. & quæst. 60 num.13.*
d *l. 48. in fine principij s de acquir. rer. dom. l.4. §.12. l.24. inf. s. de vsurp. §.2. Inst. de vsucapion.*
e *sub. XII. Tabularum. §. 8. Inst. de vsucap. l. 4.§. 6. s. de vsucap. l. 7. inf. s. ad exhib.*
f Id est, de iis quæ ex incendio, ruina, naufragio, rate, naue expugnata raptasse dicentur, *l.3. in f. pr. s. de feriis l.18. & authentica naufragia C. de furtis. l.44.s. de adquiren. rer. l.21.§.1.s. de adquirend. possess. 6. Eclog. 6. cap.35.*
g 60. *Eclog. 6. & 18. περὶ τῶν ἐξ ἐμπρησμοῦ ἁρπαγῶν καὶ τῶν ἐν ναυαγίῳ 6. Harmenop. 7. & 6. tit.1. cap. περὶ ἐμπρησμοῦ. huc etiam refer tit.12. collationis legum Mosaicarum. 5. Extra 18.* vbi agitur de incendiariis. Qui exstat apud Paulum 5. *sent.* 20. de incendiariis, non est genuinus. agitur a. de incendio in *l.9.j. eodem.* Praxim huius tituli *vide apud Oldendorpium Class.7. act.8.*
h etiam fiscum, cui quid eiusmodi rerum rapere non licet, *l.1. Codice de naufragiis.*
i *§.2.j. eodem.*
k *§.3.j. eodem.*
l *§.5.j. eodem.*
m *l.3.§ 1.j. eodem.*
n *l. 6.j. eodem.*
o *l.3.§.4. & sequentib. l. 4. l.5. l.7.j. eodem. l. 3.s. de feriis. Paul. 5. sent. 3.§.2.*
p *l.3.§.3.j. eodem.*
q *l.44.s. de adquir. rer.*
r Imò post annum non datur, *l.2. inf. Cod. de naufragiis.*

tas eſt.ſi quidem publicè intereſt, nihil rapi ex huiuſmodi caſibus.& quanquam ſint de his facinoribus etiam criminum executiones:attamen rectè prętor fecit,qui forenſes [a] quoque actiones criminibus iſtis præpoſuit.

2 ¶Ex *incendio* [b] quemadmodum accipimus ? vtrum ex ipſo igne,an verò ex eo loco,vbi incendium fit:& meliùs ſic accipietur , propter incendium ,hoc eſt , propter tumultum incendij , vel trepidationem incendij , rapit. quemadmodum ſolemus [c] dicere,in bello amiſſum,quod propter cauſam belli amittitur. Proinde ſi ex adiacentibus prædiis,vbi incendium fiebat,raptum quid ſit:dicendum ſit , edicto locum eſſe: quia verum eſt, ex incendio rapi.

3 ¶Item ruinæ appellatio refertur ad id tempus , quo ruina fit: non tantùm ſi ex his, quæ fuerunt , tulerit quis: ſed etiam ſi ex adiacentibus.

4 ¶Si ſuſpicio fuit incendij,vel ruinæ,incendium, vel ruina non fuit: videamus,an hoc edictum locum habeat. & magis eſt,ne [d] habeat [e]: quia neque ex incendio, neque ex ruina quid raptum eſt.

5 ¶Item ait prætor, *Si quid ex naufragio*.hic illud quęritur:vtrùm ſi quis eo tempore tulerit , quo naufragium fit : an verò & ſi alio tempore, hoc eſt , poſt naufragiúmque.nam res ex naufragio etiam hæ dicuntur, quæ in littore poſt naufragium iacent.& magis eſt,vt de eo tempore.

2 *Gaius* lib. 21. ad Edictum prouinciale.

ET loco [f],

1. *De rate naui expugnata.* 3. *De eo qui rapuit vel recepit.* 4. *De eo qui amouit , vel damnum dedit vel recepit.* 5. *Quid interſit inter rapi, & amoueri.* 6. De *naue eiecta.* 7. *Si dolus abſit.* 8. De *naufragio.*

3. *Vlpianus* lib. 56. ad Edictum.

QVo naufragium fit , vel factum eſt , ſi quis rapuerit: incidiſſe in hoc edictum videatur.qui autem rem in littore iacentem , poſtea [g] quàm naufragium factum eſt, abſtulit:in ea condicione eſt,vt magis fur ſit,quàm hoc edicto teneatur.quemadmodum is, qui , quod de vehiculo [h] excidit,tulit.nec rapere videtur , qui in litore iacentem [i] tollit.

1 ¶Deinde ait prætor,*Rate naui expugnatæ.* expugnare videtur : qui in ipſo quaſi prælio & pugna aduerſus nauem,& ratem,aliquid rapit:ſiue expugnet,ſiue prædonibus expugnantibus rapiat.

2 ¶Labeo ſcribit.æquum fuiſſet vt, ſiue de domo, ſiue in villa expugnantis aliquid rapiatur , huic edicto locus ſit.nec [k] enim minùs in [l] mari , quàm in villa, per latrunculos inquietamur,vel infeſtari poſſumus.

3 ¶Non tantùm autem qui rapuit , verùm is quoque, qui recepit,ex cauſis ſuprà ſcriptis tenetur: quia receptores [m] non minùs delinquunt,quàm adgreſſores.Sed enim additum eſt *Dolo malo* : quia non omnis qui recipit ſtatim etiam delinquit,ſed qui dolo malo recipit. quid enim , ſi ignarus recipit?aut quid,ſi ad hoc recipit,vt cuſtodiret [n], ſaluáſque faceret ei qui amiſerat? vtiq; non debet teneri:

4 ¶Nō ſolùm autē qui rapuit,ſed & qui abſtulit,vel amouit,vel dānū dedit,vel recepit [o], hac actione tenetur.

5 ¶Aliud autem eſſe rapi , aliud amoueri palàm eſt.ſi quidem amoueri [p] aliquid etiam ſine vi poſſit:rapi autem ſine vi non poteſt.

6 ¶Qui eiecta naue quid rapuit , hoc edicto tenetur. eiecta,hoc eſt,quod Græci aiunt ἐξεβράσθη.[q]

7 ¶Quod ait prætor de damno dato, ita demum locū habet,ſi dolo malo damnum datum ſit. nam, ſi dolus malus abſit,ceſſat edictum. Quemadmodum ergo procedit, quod Labeo ſcribit:ſi,defendendi mei cauſa, vicini [r] ædificium orto incendio [ſ] diſſipauerim:& meo nomine,& familiæ,iudicium in me dandum ? cùm enim defendendarum mearum ædium cauſa fecerim , vtique dolo careo, puto igitur,non eſſe verum , quod Labeo ſcribit. An tamen lege Aquilia agi cùm hoc poſſit ? & non puto agendum.nec enim iniuria [t] hoc fecit,qui ſe tueri voluit, cùm aliàs non poſſet:& ita Celſus ſcribit.

8 ¶Senatuſconſultum Claudianis temporibus factum eſt:vt, ſi quis ex naufragio clauos , [u] vel vnum ex his abſtulerit,omnium [x] rerum nomine teneatur. Item alio ſenatuſconſulto cauetur , eos, quorum fraude, aut conſilio naufragi ſuppreſſi [y] per vim fuiſſent, ne naui vel iis periclitantibus opitulentur,legis Corneliæ , quæ [z] de ſicariis lata eſt,pœnis adficiendos.eos autem,qui quid ex miſerrima [a] naufragiorum fortuna rapuiſſent,lucratíve fuiſſent dolo malo , in quantum edicto Prætoris actio daretur, tantùm & fiſco dare debere.

De ſucceſſoribus.

4. *Paulus* lib. 54. ad Edictum.

PEdius,poſſe etiam dici ex naufragio rapere,qui,dum naufragium fiat,in illa [b] trepidatione rapiat.

1 ¶Diuus Antoninus de his, qui prædam ex naufragio diripuiſſent,ita reſcripſit:Quod de naufragiis nauis & ratis ſcripſiſti mihi:eò pertinet,vt explores, qua pœna afficiendos eos putem , qui diripuiſſe aliqua eo illo probantur.& facilè (vt opinor) conſtitui poteſt. nam plurimùm intereſt,peritura collegerint , an quæ ſeruari poſſint, flagitiosè inuaſerint. ideóque ſi grauior præda [c] vi adpetita videbitur: liberos quidem fuſtibus [d] cæſos in triennium [e] relegabis:aut ſi ſordidiores [f] erunt,in opus publicum eiuſdem temporis dabis : ſeruos flagellis cæſos , in metallum damnabis.ſi nō magnæ pecuniæ res fuerint, liberos fuſtibus,ſeruos flagellis cęſos,dimittere poteris.& omnino,vt in cęteris,ita huiuſmodi cauſis,ex perſonarum [g] condicione, & rerum qualitate, & diligenter ſunt æſtimandæ , ne quid aut duriùs aut remiſſiùs conſtituatur , quàm cauſa poſtulabit.

2 Hæ actiones heredibus dantur. in heredes eatenus dandæ ſunt,quatenus [h] ad eos peruenit.

De re ſeruata.

5. *Gaius* lib. 21. ad Edictum prouinciale.

SI quis ex naufragio,vel ex incendio,ruináve ſeruatam rem,& alio loco [i] poſitam , ſubtraxerit , aut rapuerit: furti ſcilicet , aut aliàs vi bonorum raptorum iudicio tenetur.maximè ſi non intelligebat,ex naufragio,vel incendio, ruináve eam eſſe. Iacentem quoque rem ex naufragio,quæ fluctibus expulſa ſit, ſi quis abſtulerit : plerique idem putant.quod ita verum eſt , ſi aliquod tempus poſt naufragium interceſſerit. alioquin ſi in [k] ipſo naufragij tempore id acciderit : nihil intereſt , vtrùm ex ipſo mari quiſque rapiat,an ex naufragiis,an ex littore. De eo quoque , quod ex rate, naue expugnata raptum ſit , eandem interpretationem adhibere debemus.

De naui expugnata.

6. *Calliſtratus* lib. 1. Edicti monitorij.

EXpugnatur nauis , cùm ſpoliatur , aut mergitur , aut diſſoluitur,aut pertunditur,aut funes eius præciduntur , aut vela conſcinduntur , aut ancoræ inuolantur de mare.[l]

De *naufragio.*

7. *Idem* lib. 2. Quæſtionum.

NE quid ex naufragiis deripiatur, vel quis extraneus interueniat colligendis eis,multifariam proſpectum eſt.Nam & Diuus Hadrianus edicto præcepit , vt hi , qui iuxta litora maris poſſident , ſcirent , ſi quando nauis vel inficta, [m] vel fracta,inter fines agri cuiuſque fuerit , ne naufragia deripiant,in ipſos iudicia præſides [u] his,qui res ſuas direptas queruntur , reddituros. vt quicquid probauerint ademptum ſibi naufragio , id à poſſeſſoribus recipiant.De his autem, quos deripuiſſe probatum ſit, præſidem vt de latronibus [o] grauem ſententiam dicere. Vt facilior ſit probatio huiuſmodi admiſſi : permiſit his , & quidquid paſſos ſe huiuſmodi quæruntur , adire præfectos [p],&ad eum [q] teſtari reóſque petere:vt pro modo culpæ vel vincti , vel ſub fideiuſſoribus, ad præſidem remittantur.A domino quoque poſſeſſionis , in qua id amiſſum dicatur, ſatis accipi, ne cognitioni deſit, præcipitur. Sed nec interuenire naufragiis colligendis aut militem , aut priuatum, aut libertum ſeruúmve principis ,placere ſibi ait ſenatus.

De rate vi fluminis in agrum alterius delatâ.

8. *Neratius* lib. 2. Reſponſorum.

RAtis vi fluminis in agrum meum delatæ , non aliter poteſtatem tibi faciendam , quàm [r] ſi de præterito quoque damno mihi cauiſſes.

De incendio.

9. *Gaius* libro quarto ad legem duodecim tabularum.

QVi [ſ] ædes aceruúmve frumenti iuxta domum poſitum combuſſerit,vinctus [t],verberatus,igni [u] necari iubetur:ſi modò ſciens prudénſque id commiſerit.ſi verò caſu [x],id eſt negligentia,aut noxiam [y] ſarcire iubetur: aut ſi [z] minus idoneus ſit , leuiùs caſtigatur. [a] Appellatione

a i.ciuiles.
b i.propter incendium.
c vel hic locus oſtendit eos Grammaticos non agere , qui verba legum ex optimis veterū libris interpretantur.
d Imò habet,*l.4.j.eod.*
e locum ſuſpicio ſc.& ita non ſtatur falſæ ſuſpicioni , *v. Accurſ.*
f *l.2.in f.j.eod.*
g *l.2.in f.ſ.de lege Rhodia.l.43.§.11.ſ.de furtis.§.vlt.Inſt. de rerum diuiſ.*
h vel rheda currente , *§.vlt. Inſtit.de rer.diuiſ. adde cap.1.ſi quid inueniſti.14 q.5.*
i *v.l.43.§.4.& ſequentes , ſ. de furtis.*
k ordo inuerſus videtur,vt ita legamus : nec enim minus in villa , quàm in mari per latrunculos inquietamur,vel infeſtari poſſumus.Hic enim quæſtio eſt de domo & villa expugnatis:quibus expugnatis Labeo ſcribit, æquum fuiſſe huic edicto non minus locū eſſe , quam ſi in mora expilati eſſemus.
l *§.35.§ 4.ſ.de mortis cauſa donat.*
m *l.4.j.eod.vide tit. j. de receptatorib.*
n *l.43.§.7.ſ.de furtis.* Emens à fure, proteſtari debet ſe ea mente emere vt eam reſtituat vero domino.
o *§.3.ſ.eod.*
p amouere & rapere differūt.
q ἐκλυζομένης *Hugo à Porta.* ἐξώκειλε λαμένης. *Hal.* ἐκβολή Alciatus ad *l. Iubemus.Cod.de nauicularis,libro.XI.*
r vnicuique ſibi proſpicere,& meliorem ſuam conditionem facere licet, etiam in præiudicium alterius:dum tamen id non fiat principaliter animo nocendi, *l.2.ſ.de Iuſtitia.l.19.§.3.ſ de negot. l.29.§.1.§.3. ſ. ad legem Aquil. l.2. in fi. ſ. de act.empti.l.42. ſ. de acquir.hæred.l. 77. §.31.inf. ſ. de legat. 2. l.30.ſ. de bonis libert. l.1.§.12. ſ. de aqua & aquæ pluuiæ l. 5. §.2. ſ. de doli except. l. 26.ſ. de damno.*
ſ *l.49.inf.ſ. ad legem Aquil.l.7.§.4.ſ.quod vi aut clam, 6. Harmenop.1.cap.*περὶ ἐμπρησμοῦ.
t Alteri non infert iniuriam,qui ſe tuetur.
u Alia ſignificatione clauus accipitur,*in l.12.ſ.de ædilit.*Gloſſis Claues,οἴακες πλοίου.
x *vide l.21.ſ.de furtis.*imò quarundam tantùm. *l.21.ſ.de furtis.*
y *l.3.§.4.j.de ſicariis.*
z *dicto §.4.60.Ecloga 17.ex lib.83.tit.3.cap.25.*
a *l.1 Cod.de naufragiis.vide Nouellam Leonis.64.vbi pœna quadrupl.conſtituitur.*
b Imò qui tunc rapuit ex naufragio non rapuit,*l.1.§.pen.ſ.eo.*

c Prædæ hoc idem vocabulum retinent Græci:vt in legibus Georgici Iuſtiniani περὶ πραίδας ζώων. Moſcopolus περὶ σχεδῶν, πραῖδα, ἡ γινομένη καλὰ ἐν ἁμαρτωλοῖς καὶ ἀγροῖς καὶ τοῖς τοιούτοις.
d Fuſtibus cædebantur liberi: flagellis & flagris ſerui , *vt hic vide l.vlt.j.de pœnis : dixi ad l.12.j. de iure fiſc.*
e Qui ex naufragio grauiorē prædam appetit, liberi in trienniū relegantur vel ad opus publicum dantur.
f homines abiectiores grauiùs puniuntur, quam honeſtiores,*l.5.C.de naufragiis.*
g *l.15.inf.ſ.de negotiis l.72. inf. ſ.de iudiciis l.34. §. 8. ſ. de iureiurando l.2.ſ. de re iudicata. l. 15. §. 28. in f.j. de iniuriis.l.9.§.11.l.11.l.16.j.de pœnis l. 5. Cod.de naufragiis.*
h Heredes tenentur quatenus ad eos peruenit.
i *adde l.1.in f.l.2.ſ.eod.*
k *d.l.1.inf.*
l de mari,*Hal.*
m Infícta nauis , nihil aliud quam infícta. Caper Grammaticus , Fictū, rationis : fixum voluntatis. Eadē ratione Varro 3. *de re ruſtica.*Diomedes & Scaurus. Ficta , Affícta,Deficta.
n *l.2. Cod. de naufragio.*
o *de quo v.l. 2. ſ.de arbor.furtim.*
p *d.l.2.l.3.Cod. de naufragiis.*
q *& Cod eo.*
r *l.5.§.4.ſ.ad exhib.l. 9. ſ. de damno, adde quæ notaui ad l.39. in f.ſ.ad leg.Aquil.*
ſ *vide Angelum tract. de maleficiis : §.Incendiaria.*
t victus , vel ictus.
u hæc eſt pœna incendiarij malitioſi & affectati, vt viuus comburatur. *l.28.§.12.j.de pœnis.* capite puniatur, *d.§ 12.l.10.j.de ſicariis.*& ſummo ſupplicio , *Paul.5.ſent.3.§.vltim.* & pro qualitate ſuæ perſonæ damnetur in opus publicum : in metallum, in opus publicū relegetur aqua & igni interdicatur , beſtiis ſubiiciatur,*l.12.inf.j.eo.vide collationem legum Moſaicarum,tit.12.*
x *v.l 11.eo.*
y id eſt damnum duplum,*Paul.5 ſent.3.§.vlt.*æſtimationem rei combuſtæ *Exo. 22.* eáque lex & pœnam incendij eſt ciuilis, *l.28.§.12.j.de pœnis.* quæ & forenſis dici poteſt:*Paul.ti.12.collationis legum Moſaicarum.*Eſt.n.forum propriè cauſarum ciuilium, *l.1.§.1.ſ.eo.Paul.5 ſent.18.§. 2. vbi vide Cuiacium.* quin & actio incenſarum ædium appellatur,*l.7.§.13.ſup de pactis l.22.§.9.l.30.§.pen.ſup.ad leg.Aquil.*
z atque ita qui non poteſt in ære,luit in corpore,*l.1.j.de pœnis.*
a *l.3.§.1.ſ.de officio præfect.vigil,*

a *l.41.§.8.ff.de legat.1.*

b *adde l.1 Cod.de naucularius.* Porro turres, quæ nocturnis ignibus cursum nauigantibus ostendere solent, Pharos appellant. huiusmodi turrim extruxit Ptolemæus talentis 800. Ægesippus existimat Pharum dici quasi φαεινόν: hinc Statius. Lumina noctiuagæ tollit pharus æmula Lunæ.

autem ædium omnes species [a] ædificij continentur.

Ne piscatores nocte, lumine ostenso, fallant nauigantes.

10. *Vlpianus* "libro 1. Opinionum."

NE piscatores nocte, lumine [b] ostenso, fallãt nauigantes, quasi in portum aliquem delaturi, eóque modo in periculum naues, & qui in eis sunt deducant, sibíque execrandam prædam parent: præsidis prouinciæ religiosa constantia efficiat.

De *incendio.*

11. *Marcianus* "lib.14. Institutionum"

SI fortuito [c] incendium factum sit, venia indiget: nisi tã lata [d] culpa fuit, vt luxuriæ [e], aut dolo sit proxima.[f]

De naufragio. 1. *De incendio.*

12. *Vlpianus* "libro 8. de Officio proconsulis."

LIcere vnicuique [g] naufragium suum impunè colligere, constat, idque Imperator Antoninus [h] cum Diuo patre suo rescripsit.

1 ¶ Qui data opera [i] in ciuitate [k] incendium fecerint: si humiliore loco sint, bestiis obiici [l] solent: si in aliquo gradu id fecerint, capite puniuntur, aut certo in insulam deportantur.

DE INIVRIIS [m], ET FAMOSIS [n] LIBELLIS. [o]

TIT. X.

Etymologia, & significationes verbi iniuria. Etymologia cõtumeliæ. 1. *De re & verbis.* 2. *De corpore, dignitate, infamia.* 3. *per quas personas iniuriam patimur.*

Vlpianus "lib. 56. ad Edictum."

INiuria ex eo dicta est, quod [p] non iure fiat, omne enim quod non iure fit [q], iniuria fieri dicitur. hoc generaliter. specialiter autem iniuria dicitur contumelia [r]: interdum iniuriæ appellatione damnum culpa datum [s] significatur: vt in lege [t] Aquilia dicere solemus interdum iniquitatem [u] iniuriam dicemus. nam cùm [x] "quis" iniquè, vel iniustè sententiam dixit iniuriam ex eo dictam, quod iure, & iustitia caret, quasi non iuriam, contumeliam autem à contemnendo.

1 ¶ Iniuriam autem fieri Labeo ait aut re, aut verbis, [y] re, quotiens manus inferuntur, verbis autem, quotiens non manus inferuntur, conuicium [z] fit.

2 ¶ Omnémque iniuriam aut in corpus inferri, aut ad dignitatem [a], aut ad infamiam pertinere. in corpus fit [b], cùm quis pulsatur [c]. ad dignitatem, cùm comes [d] matronæ [e] abducitur, ad infamiam, cum pudicitia [f] adtemperatur.

3 ¶ Item aut per semetipsum alicui fit iniuria, aut per alias personas. per semet [g], cùm directò [h] ipsi "cui "patrifamilias, vel matrifamilias fit iniuria. per alias, cùm per cõsequentias [i] fit cum fit liberis [k] meis, vel seruis [l] meis, vel vxori [m], nuruíue [n], spectat enim ad nos iniuria, quæ "in"

c seu casu. *l.8.ff.eodem.* per incuriam *Paul. ib.* non dolo. *l.11.ff. de periculo. l.9.§.5.ff.de rebus authoritate iudicis.* Incendium casu admissum vti puniatur vide apud Angelum *d.§.Incendiario.*

d i. incauta *Vlpianus tit.12. legum Mosaicarũ.* Incendium lata culpa admissum quemadmodũ puniatur vide apud Angelum *illo §.Incendiario,*

e quæ & lasciuia *Vlpianus ibidem.* Haloander legit lusoria.

f tunc fustigari potest. *l.3.§.1.ff.de officio præf. vigilum.*

g adeo vt fiscus id prohibere nõ possit. *l.1.Co.de naufragiis:* licet poëta scribat res fisci est vbicunque natat.

h *d.l.1.*

i consulto *Pau. 5.sententiar.4.§.vlt. adde Vlpian. tit 12. collationis legum Mosaic.*

k *Paul. ibidem. Vlpianus ibidem. Paul. d. titulo 12.*

l *Vlpian. ibidem.*

m *9.Cod.35.4. Inst.4. Paulus 5.sent.4 5.Extra 36. sexto 8.* περὶ ὕβρεως *60. Eclo.21.tit.2.coll.leg.Mosaic.* de actione iniuriarum, *adde Clarum 5.senten.10.* Bossium *tit.45.* Oldendorpium *Class.7. actu 10.*

n *9.Cod.36.9.C.Theod.34.6.Harmenopulus 9.*

o libellum famosum. Harme. *ibid.* vocat φλυαρίαν *adde de conuitiis ex Paulo 5.sent.4.§ 1.*

p Iniuria, & beneficium contraria *Senec.5.de benefic.7.*

q *Inst.eodem in pr.* τὸ παρὰ νόμον *Eclo.ibidem.* πᾶν ὃ μὴ κατὰ νόμον γίνεται, *Theophilus instit.eodem.*

r καταφρόνησις *Eclog. ibidem.* Græci ὕβριν vocant *Theophilus institut.de iniuriis.*

s malè in institutionibus legitur ἔγκλημα *Cod. eodem.* bene apud Theophilum. ἀδίκημα *& Eclog. ibidem* ζήμια.

t *l.5.§.1.ff. ad legem Aquiliam.*

u ἀδικίαν *Eclog. cap. 1. Theophilus. Paulus tit.2. coll. legum Mosaicarum.* in institutionibus vocabulum ἀνομίας.

x *Eclog.ibidem.Inst eodem.*

y debuit addere & literis, & libellis, & facto. hinc illa formula agendi apud Paulum *tit.2.Collat.legum Mosaicarum,* quod Auli Agerij pugno mala percussa est. Sic *apud Fabium 6.cap.8.* colaphum tibi ducam & formulam scribam, quod caput durum habeas.

z cuius ambitu comprehenditur etiam maledictum. *Paul.5.sent.4.§.18.19.* Psalterium & canticum iniuriosum §.15.& 16. carmen, historia, §.1. *Inst.eod.* liber, *l.5.§.9.ff.eodem.* sed & variæ conuiciorum species comprehenduntur, de quibus *vide Clarum 5.sent.10.* inter quas & has refert, tu es bonus homo, id est, cornutus, tu es meretrix, tu mentiris, &c.

a debuerat ita diuidere, aut in corpus, aut extra. *Paulus 5.sentent.4.§.1.*

b dignitas ad ciuilem: fama ad statum naturalem & mores refertur: aliud est dignitatem alicuius appetere, aliud famam lædere.

c *Eclog. ibid.* dum cedimur. *Paulus 2.collationis legum Mosaicar.* verberibus, illatione stupri *Paulus 5.sent.4.§.1.& §.5.*

d *l.15.§.16.ff.eodem* Plautus *Casina* sequimini num comites ἀκόλουθος, quo nomine etiam comprehenditur, παιδαγωγός *Eclog.ibidem.c.29.* Pædagogus *l.35.ff.de fideicom. libert.* à quo pædagogia *l.12.§.32.ff.de instruct.* & pædagogiani *Ammianus 29.* Galli *Pages* ἀκόλουθος verò apud Ecclesiasticos eum significat, vel qui Episcopum comitatur *v. Duarenum 1.de sacris 14.* vel qui in funere deferebat funalia, ascætriis, quæ olim præficæ, interea psallentibus, decanis, qui olim copiatæ lecticarij & vespiliones, ferretrum ferẽtibus *vide Cuiac. 5.18.de temporib.* ἀκόλουθος etiam dicam *ad l.6.C.de epi.*

his fit, qui vel potestati nostræ, vel affectui [o] subiecti sint.

4 ¶ Et si fortè cadaueri [p] defuncti fit iniuria, cui heredes bonorum, vt possessores exstitimus: iniuriarum nostro nomine habemus actionem. spectat enim ad existimationem nostram, si qua ei fiat iniuria, Idémque, & si fama eius, cui heredes exstitimus lacessatur.

5 ¶ Vsque adeo autem iniuria, quæ fit liberis nostris, nostrum pudorem pertingit: vt, etiam si volentem [q] filium quis vendiderit, patri, suo quidem nomine competit iniuriarum actio, filij vero nomine non competit, quia nulla est iniuria, quæ in [r] volentem fiat.

6 ¶ Quotiens autem funeri [s] testatoris vel cadaueri [t] fit iniuria: si quidem post aditam hereditatem fiat: dicendum est, heredi quodammodo factam. *semper enim heredis interest, defuncti existimationem purgare. quotiens autem ante aditam hereditatẽ, magis hereditati, & sic heredi per hereditatẽ adquiri Deniq. Iulianus scribit si corpus testatoris ante aditam hereditatem detentum est: adquiri hereditati actiones, dubium nõ esse. Idémq. putat, & si ante aditam hereditatem seruo hereditario iniuria facta fuerit. nam per hereditatem actio heredi adquiretur.

7 ¶ Labeo scribit, si quis seruum hereditarium testamento manumissum [u], ante aditam hereditatem verberauerit: iniuriarum heredem agere posse, at si post aditam hereditatem verberatus sit. siue scit se liberum, siue ignorat: ipsum agere posse

8 ¶ Siue autem sciat [x] quis, filium meum esse, vel vxorem meam, siue ignorauerit: habere me meo nomine actionem, Neratius scripsit.

9 ¶ Idem ait "Neratius", ex vna iniuria interdum tribus oriri iniuriarum actionem, neque vllius actionem per alium consumi. vt puta vxori meæ filiæfamilas [y] iniuria facta est, & mihi, & patri eius, & ipsi iniuriarum actio incipiet competere.

2. *Paulus* "lib. 50. ad Edictum.

QVod si viro iniuria facta sit, vxor non agit: quia defendi vxores à viris, non viros ab vxore, æquum est.

Qui iniuriam facere possunt. 1. *De furioso, & impubere.* 2. *De affectu, & scientia patientis, vel facientis.* 3. *De ioco.* 4. *De errore.*

3. *Vlpianus* "libro 56. ad Edictum."

ILludrelatum peræquè est [z]: eos qui iniuriam peti possunt, & facere posse.

1. ¶ Sanè sunt quidam, qui facere non possunt: vtputa furiosus [a]: & impubes [b] qui [c] doli capax non est, námq; hi [d] pati iniuriam solent, non facere. cùm enim iniuria ex affectu [e] facientis consistat: consequens [f] erit dicere, hos, siue pulsent, siue conuicium dicant, iniuriam fecisse non videri.

2 ¶ Itaque pati quis iniuriam etiam si non sentiat, potest facere: nemo, nisi qui scit se iniuriam facere, etiam si [g] nesciat, cui faciat.

3 ¶ Quare si quis per iocum [h] percutiat, aut dum certat iniuriarum non tenetur.

4 ¶ Si quis hominem liberum ceciderit, [i] dum putat seruum, suum [k]: in ea causa est ne iniuriarum teneatur.

Si quis seruum percutere volens, alium inuitus percusserit.

4. *Paulus* "lib. 50. ad Edictum".

SI cum seruo meo pugnum ducere vellem, in proxi-

e *Eclog.ibidem 4.ca.29* vel prætextatę. *Paulus 2. collationis legum Mosaicarum.*

f *§.1.Inst.eod. Paulus 5.sent.4.§.14.*

g semetipsum,

h cui infrà opponit per cõsequentias.

i *adde l.27.§.3.in fine suprà de rei vindicat.*

k *l.18.in fi.l.41. infrà eodem. §.2. institut.eodem. Eclog.16.cap 1.Paulus 5. sententiarũ 4. paragrapho 3.*

l *Ecloga ibidem institut eodem.paragraph.2.l.2.Codice eodem. Paul. dicto paragrapho. 3.*

m *Ecloga ibidẽ paragrapho 2. in fine institut.eodem.*

n *de quo vide l.1.paragrapho 1.& vltimo. paragrapho 2.l.3.suprà de libertat.*

o Si defuncti cadauer iniuria afficitur, heredi fit iniuria. *§. 6. infrà eodem. Ecloga ibidem adde l.8.ff.de religiosis. vide Nouellam 60.*

p *l.26.infrà eodem. Ecloga ibidem. cap. 1. in fine.*

q *l.3. paragrapho 5. suprà de homine libero. l.11. suprà si quid in fraudem patroni. vide Bellouisanum 1. cap. 3. numero 37.& sequentibus.*

r *adde l.3.ff.de in ius vocando l.4. paragrapho 2 suprà si quis cautionibus. Nouella 60.*

s *vide paragraphum 4. suprà eodem.* vel monumento. *l.27.infrà eodem:* vel ossibus *l.8. adde l.14. paragrapho 10. suprà de religiosis*

t *l.30. infrà eodem.*

u *l.18. in fine infrà eodem. Ecloga ibidem. cap. 1.*

x *adde l.30. in fine infrà eodem. l.2. Codice eod.Ecl.ibidem cap.3.*

y *§.2.vers.contra Inst.eodem.Eclog.ibidem.*

z regulæ loco scilicet, quæ tamen exceptiones habet. *Ecloga ibidem,*

a *Ecloga ibidem Paulus 5.sent.4.§.2.*

b ἄνηβος *Eclog.ibidem.*

c *vide quæ notaui ad l 2.§.19 suprà vi bonorum. adde Paulum ibidem.*

d hinc collige requiri ad actionem iniuriæ vtiliter proponendam, vt qui eam intulit non sit impubes. *vide Bellouisanum 1. capitulo tertio, numero decimo quarto.*

e *vide l.5.Codice eodem: Paulum 5.sententiarum 4.paragrapho 1.in fine l.34.suprà de obligationibus. vide quæ notaui ad l.53.suprà de furtis:* ideóque non tenetur qui per iocum iniuriam intulit *paragrapho 3.infrà eodem.* Quid? iniuria ab ebrio illata, potéstne vindicari? *vide quæ notaui ad l.vnic. Codice si quis imperatori maledixerit.* An ab ignorante vel irato? *v.l.3.Cod.eodem.*

f Locus à consequentibus. *l.27.paragrapho 3.suprà de rei vindicatione.*

g *l.16.§.3.ff.eod.*

h *l.15.paragrapho 23.infrà eodem.l.3.in fine.suprà de obligationi. adde l 5. Codice eod.* iocus detegitur ex personarum qualitate, vt putà si quid dictum sit à parente, magistro, domino, amico, socio. *facit lex 16.parag.2. infrà de pœnis. vide Bellouisanum 1.cap.3.num.8.*

i occiderit *Hal.*

k Quid si è contrario putauit se liberum cædere qui erat seruus *v.l.45.paragra ff.ad legem Aquiliam.*

a nam & mihi animus adfuit vacandi rei legitimæ, id est, puniendi serui: & è contrario animus defuit iniuriæ tibi deferendæ.
b sed Aquilia. *l.45.§.4.ʒ.ad leg. Aquil.*
c Cod. vt nemo in sua causa. de exceptionibus, & recusatoriis iudiciis *v. Oldendorpium. cap.7. Enchiridii exceptionum*, de quibus hoc paucis tenendum est, quatuor sc. ex causis eas proponi, vt quædam pertineant & dirigantur aduersus ipsum iudicem coniunctum nimis vel actori, vel reo, vt si est inimic⁹ excipientis, amicus, cõsãguine⁹, affinis etiã spiritualis aduersarij, si ius potestatis in eũ habet, si eius vasallus, si domesticus, si socius, si eiusdem prouinciæ. si institutus ab eo heres, vel ad magistratum & officium iudicãdi promotus, si vt amicus vel aduocatus ei consilium dedit, si suam sẽtẽtiam palam protulit, si in lite qua de agitur, testis fuit, si corruptus ab aduersario, si ab eius sententia appellatũ, si de eius, aut simili aut suorũ causa agatur: hæc inquam omnia efficere possunt, vt iudicem recusemus. Aliæ sunt exceptiones, quæ ad ipsam tãtum iudicis p̃sonã referũtur, vt si sit minor, infamis, ignar⁹ excommunicatus, seruus, incapax delegationis ei factæ, aut ab incapace delegat⁹ si præter officiũ temerè se ingerit, si ab officio suspensus, si delegationi executio & vis expirauit, si litis cognitio ab eo ad aliũ translata aut reuocata, si is à quo delegationem habet mortuus est, si ipse mandatum delegationis non exhibet. Tertium genus exceptionis ratione loci proponitur. Quartum ratione causæ & incompetentiæ: veluti si lis, & causa sit Ecclesiastica. Item si mixta, id est, cuius cognitio ob præuentionem iudicis Ecclesiastici vel Laici facta est. si lis merè ad Laicum iudicem pertineat, puta ad ipsos nobiles iurisdictionem habẽtes prætores, seu præsides prouinciarum: Galli *Lieutenantz, preuosts, ballifs, Senechaux*, militarium criminum quæsitores, Galli, *preuosts des mareschaux*, priuilegiorum conseruatores, libellorum ad Basilicam recuperatores, Galli, *Requestes du palais*. Parlamenta (quorum iudices cognoscũt apud Gallos de domanio regio, iure regaliæ, de vsufructu beneficij Ecclesiastici vacantis ad regem delato, de causis parium Franciæ, & appellationibus inferiorum iudicum) ad principem ipsum (vt sunt gratiæ, abolitiones, remissiones, indulgentiæ, restitutiones) de quibus vide *Paponem 2. Notario.*

more stãtem inuitus percusserim: iniuriarũ [a] non teneor. [b]

Quibus ex causis datur actio ex lege Cornelia, & qui ea lege prohibentur Iudicare. 1. Differentia pulsationis, & verberationis. 3. De domo, domicilio, & habitatione. 6. De filiofamilias iniuriam passo. 8. De iureiurando. 9. De famosis libellis.

5. *Vlpianus* [u] libro 56. ad Edictum [x].

LEx Cornelia de iniuriis competit ei, qui iniuriarum agere volet ob eam rem, quod se pulsatum, verberatúmve domúmve suam vi introitam esse dicat: Qua lege cauetur, vt non iudicet [c] [y] qui [u] ei, qui agit gener, socer, vitricus, priuignus, sobrinúsve est, propriúsve eorum quenquam ea cognatione, affinitatéve attinget. quíve [y] eorum [u] eius, parentísve cuius eorũ patronus erit. Lex itaq; Cornelia ex tribus [d] causis dedit actionem: quod quis pulsatus, verberatúsve, domusve [e] eius vi introita sit. apparet igitur omnem iniuriam, quæ manu fiat, lege Cornelia cõtineri.

1 ¶ Inter pulsationem & verberationẽ hoc interest [f], vt Ofilius scribit: verberare est cũ dolore cædere: pulsare, sine dolore.

2 ¶ Domum [g] accipere debemus, non [h] proprietatem domus, sed domicilium [i]. Quare siue in propria domo quis habitauerit, siue in conducto [k], vel gratis [l], siue hospitio receptus: hæc lex locum habebit.

3 ¶ Quid si quis in villa habitet. vel in hortis [m]? idem erit probandum.

4 ¶ Et si dominus fundum locauerit, inq. eum impetus factus sit: colonus aget, non dominus.

5 ¶ Si tamen in fundum alienum, qui domino colebatur introitum sit. Labeo negat, esse actionem domino fundi ex lege Cornelia: quia non [n] possit vbique domicilium habere, hoc est, per omnes villas suas. ego puto ad omnem habitationem, in qua paterfamilias habitat, pertinere hãc legem: licet ibi quis domicilium non habeat. ponamus. n. studiorum [o] causa Romæ agere. Romæ vtiq; domicilium non [p] habet. & tamen dicendum est, si vi domus eius introita fuerit. Corneliam locum habere. Tantum igitur ad meritoria, vel stabula non pertinebit. ceterum ad hos pertinebit, qui inhabitant non momenti causa licet ibi domicilium non habeant.

6 ¶ Illud quęritur, an pater, filiofamilias iniuriã passo, ex lege Cornelia iniuriarum agere possit, & placuit non posse. déque ea re inter omnes cõstat. sed patri [q] quidẽ prętoria iniuriarum actio cõpetit, filio verò legis Corneliæ,

7 ¶ In lege Cornelia filiusfamilias agere potest ex omni causa [r], nec cauere debet, ratam rem patrem habiturũ.

d §.8. *Inst. eod.*
e Domus quid sit *vide §.2.ʒ.eod.*
f Quantum ad hanc actionem iniuriarum attinet, scilicet. Ideóque qui sine graui impetu, saxo percutiit, verberasse tamen dicetur. *Alciatus 4. de verborum significationibus*, In aliis, Vallæ (*6. Elegantiarum 47.*) concedemus verberare idem esse, quòd verbere, id est, fuste, virga, baculo, loris, flagello, ferula, arundine, & similibus cædere: pulsare vero, graui ictu cædere, nec tam instrumento longo, quam breui ac rotundo vt pugnis & calcibus.
g hic Iurisconsultus interpretatur verba superiora *domusve eius vi introita sit.*
h id est non tantum proprietatem, &c.
i id est, habitationem. § 8. *versiculo domum Institut. eodem. l.1. paragrapho 2. Institut. de aleatoribus. l.1. paragrapho 2. suprà de agnoscendis liberis. l.4. paragrapho 5. suprà de damno. l. 8. in fine l. 22. paragrapho 2. infrà de adulteriis: adde l. 203. infrà de verborum significatione.*
k in conducta *Vulgat.* Haloander,
l Gratis etsi alienam domum habitamus, si tamen in ea domo iniuria nobis facta erit, iniuriarum agere æquè possumus, ac si in domo propria vel conducta vel hospitio iniuria facta esset, *vt hic*, Gratis etsi nobis habitatio data sit, habitatio tamen èst. Sic calumniator esse desinit qui gratuito calumniatur. *l.2.ʒ.de calumniatorib.*
m In hortis veteres habitare solitos dixi *ad l.66. paragrapho 1.ʒ.de donat. inter virum & vxorem.*
n Imo potest quis in pluribus locis habere domicilium: *l.6. paragrapho 2. infrà ad municipalem.*
o *adde l. 36. infrà ad municipalem. vide Rauardum in l. 23. infrà de regulis iuris.*
p nisi post decennium transactum. *l.2. Cod. de incolis,*
q *l.39.§.4.ʒ.de procuratoribus. l.22.§.9. & vlt.ʒ.ratam rem.*
r i. quia pulsatus, verberatus, aut domus eius vi introita.
s ¶ d §.5.4.
t *l.11.§.1 inf.ʒ.eod.*
u an dum esset adsessor prætoris vt vult Accursius? an potius in libro adsessorio rum, *arg l.12.ʒ.de pactis.* vltimum est verius.
x quæ permittit deferri iuramentum.
y secutos, *vulgat. Haloander.*
z Epigrammata, vel epithesim. i. inscriptionem. *ʒ.eod.* carmen *l.21.ʒ.de testib.* Psalterium canticum. *Paulus 5. sentent. 4. §. 15.* φλυαρίαν *6. Harmen. 9.* famosum libellũ. *l. vn. Cod. de famosis libellis*, De carminum conditoribus *v. Cicero. 4. Tusc. Paul. 5. sententia. 4. §. 6.* Hora. *epistola ad Augustũ & prima Satyr. 11. 20.* Gellium 1. Arnobiũ *4. aduersus gẽtes* Augustinum *2. de ciuitate 9.*
a hinc nota, puniri, non tantũ actorem, i. cõpositorẽ, (vt interpretes vocãt) sed & scriptorẽ libelli famosi. *l. 15. §.7. ʒ. eodem*, vt & alibi descriptorem libri hæretici *l.6. C. d. de hæreticis*, quin & testamẽti alieni. *§.7. Inst. de public. iudiciis.* contractus vetiti. *l. 14. §.3. C. de sacrosan. ecclesiis. Nouell. 7. cap. 9.* Hinc legimus apud Ammianũ 28. Lollianum primę lanuginis adolescentem Lampadij filiũ ex præfecto cõuictum. Codicẽ noxiarum artium descripsisse, & primi iudicis sentẽtia in exilium missum, cùm ad Cæsarẽ prouocasset, de fumo, vt aiunt, in flammã traditum capite plexum fuisse.
b hisce formis libello iniuria infertur, veluti si quis librũ famosum componat. edat, vel literarum consequentia, vel notis describat, suóve aut alterius nomine, vel se aliquem incitet ad ea omnia præstanda, Item si quis emat, aut etiam vendat vel proponat, *vt hic & l. 15. paragrapho 6. infrà eodem. Paulus 5. sententiarum 4. paragrapho 16.* puta inuentum. Iubemur enim famosum libellum de via repertum discerpere. *l. vnica Codice de famosis libellis.* Item si quis inuentum in publicum proiiciat, vt à quouis legatur: vel si reperti vim & sententiam alteri exponat. *6. Harmenopulus 9.*

nam nec alias agentem filium iniuriarum ad cautionem de rato [s] compellendum Iulianus scribit.

8 ¶ Hac lege permittitur actori iusiurandum [t] deferre, vt reus iuret, iniuriam se non fecisse. sed Sabinus in adsessorio, [u] etiam prætores exemplum legis [x] secuturos [y] ait. & ita res se habet.

9 ¶ Si quis librum [z] ad infamiam alicuius pertinentem scripserit [a], cõposuerit, ediderit, dolóve malo fecerit, quo quid [b] eorum fieret: etiam si alterius nomine ediderit, vel sine nomine: vti de ea re agere liceret. & si condemnatus sit qui id fecit, intestabilis [c] ex lege esse iubetur.

10 ¶ Eadem pœna ex senatusconsulto tenetur, [y] etiam [u] is, qui ἐπιγράμματα [d] *i. inscriptiones*, aliúdve [e] quod sine [f] scriptura in notam aliquorum produxerit. item qui emẽdum vendendúmve curauerit.

11 ¶ Et ei qui indicasset [g], siue liber siue seruus sit, pro modo substantiæ accusatæ personæ, æstimatione [h] iudicis [i], pretium [k] constituitur, seruo forsitan & libertate præstanda. quid enim, si publica vtilitas, ex hoc emergit?

6. *Paulus* [u] lib. 55. ad Edictum. [y]

QVod senatusconsultum necessarium est, cùm nomẽ adiectum non est eius, in quem factum est, tunc [l], ei quia difficilis probatio est, voluit senatus publica quęstione rem vindicari [m]. Cæterùm si nomen adiectum sit: & iure communi iniuriarum agi poterit. Nec enim prohibendus est priuato agere iudicio, quod [n] publico iudicio præiudicatur: quia [o] ad priuatam [p] causam pertinet. Planè si actum sit publico iudicio denegandum est priuatum similiter ex diuerso.

De forma libelli. 1. De præiudicio. 2. Si libertus de patrono. 3. vel liberi de parente quærantur. 4. De forma libelli. 5. De pluribus iniuriis. 6. De iniuria atroci.

7. *Vlpianus* [u] lib. 57. ad Edictum. [o]

PRætor edixit: *Qui agit iniuriarũ, certũ* [q] *dicat quid iniuriæ factum sit.* [r] quia qui famosam [s] actionem intendit non [t] debet vagari cũ discrimine alienæ existimationis, sed designare. & certũ specialiter dicere, quam se iniuriam passum contendit,

1 ¶ Si dicatur homo iniuria occisus: nunquid non debeat prætor, priuato iudicio legi Corneliæ præiudicari? idémq. & si ita quis agere velit, quod [g] tu venenum dedisti hominis occidendi causa? rectius igitur fecerit, si huiusmodi actionem non dederit. Atquin solemus dicere, ex quibus causis publica sunt iudicia, ex his causis non

c hoc quid sit, *vide l. 21 suprà de testibus. l. 18. in fine. l. 26. in fine, suprà qui testamenta. paragrapho 6. Institut. de testamentis.*
d ἐπίθεσιν *Haloander.*
e *adde l.9.ʒ.de extraor. criminib.*
f quid si hîc expuncta voce, aliquorum dicamus id innui, Eum teneri iniuriarum non modo qui ex literarum consequentia libellum famosum conscripsit, sed & eum, qui notis. in vulgata tamen & Haloandri editione legitur sine scriptura.
g Quid sit indicare *v. l.179.ʒ.de verb. signifi.*
h Iudex præmium pecuniarum, quin & libertatis interdum, ex officio constituere potest, ei qui reum criminis indicauerit. adde quæ de præmiis constitutis dixi ad *l.2.ʒ.de iure fisci.*
i Interdum præmium à lege constituitur, vt toto titulo Codicis, quibus ex causis serui pro præmio libertatem, vel à principe. *l. vnica. Codice de famosis libellis.*
k Præmium *Vulgat. Haloander. l. vnic. in fin. C. de fam. libellis.*
l quando crimen in incertam personam commissum est, licet iudici prouocare iudices, & delatores, quin eo casu cuilibet de populo accusatio est permissa *Bart. hic.*
m atqui conuicium incertæ personæ factum non vindicatur, *l.15. paragrapho 9. infrà eodem.*
n qui publico.
o ob delictum ad priuatam causam pertinens si quis ciuiliter prius expertus fuerit criminaliter postea experiri poterit *l.34.ʒ de oblig.*
p Iniuria est delictum priuatum *l. vlt. C. eodem.* An & publicum? & si publicum, quæ pœna constituta? *v. l.37 inf.ʒ.eod.*
q Certum quid sit. *v. §.3.4.ʒ.eod.*
r quod addit Paulus 2. *collatione. legum Mosaicarum*, & laxationem non minorem quàm quanti vadimonium fuerit: pertinet ad cautionem iudicio sisti.
s Est enim iniuriarum actio famosa. Iniuriæ damnatus, etiam ciuiliter est infamis *l.1. suprà de his qui notantur. l.2. suprà de obsequiis. Paulus 5. sententiarum 4. paragrapho 9. paragrapho 17. paragrapho 18. paragrapho 19.* vtrum infamia in actione iniuriarum euitari possit, vide Gayllum *2. obs. 202. 203.*
t nota regulam.
u hæc particula solennis fuit in actionibus, *vt hic, & infrà*, quòd gladio caput eius percussum est, quod impudenter elegeris. *l. 22. in fine suprà de negotiis.* quod pauperiem fecit. *l. vlt. si quadr.* q. defunctus mentitus est. *l. 26. § 5. ʒ. de noxal.* q. cum

non esse

magistro iustum erit,*l.1.§.19.ꝭ.de exercitoria*.quòd operas serui mei conduxeris,*l.5.ꝭ.de exercitoria*.quòd in rem tuam versum sit,*l.17.§.1.ꝭ de in rem verso*.quod iusserit tutor,*l.2.ꝭ.quod ius*.quod aduersus dictum promissúmve fit,*l.47.ꝭ de ædilitio*. quòd mihi vim feceris,*l.133.ꝭ.de verb. oblig*. Eadem particula erat vsitata in exceptionibus & stipulationibus qua de re vide Pitheum 2.*notarum Mosaicarum*.

esse nos prohibendos, quo minùs & priuato agamus. est hoc verum: sed vbi non [a] principaliter de ea re non agitur, quæ habet publicam executionem. Quid ergo de lege Aquilia dicimus? nam & ea [b] actio principaliter hoc continet: hominem occisum non principaliter nam ibi principaliter. de damno agitur quod domino datum est.at [c] in actione iniuriarum de ipsa cæde,vel veneno, vt vindicetur:non vt damnum sarciatur. Quid ergo, si quis idcirco velit iniuriarum agere, quòd [d] gladio caput eius percussum est? Labeo ait, non esse prohibendum neque enim vtique hoc (inquit) intenditur, quod publicam habet animaduersionem,quod verum non est, cui enim dubium est, etiam hunc dici posse Cornelia conueniri.

2 ¶Præterea illo spectat,dici certum de iniuria,quam passus quis sit:vt ex qualitate iniuriæ sciamus, an in [e] patronum liberto reddendum sit iniuriarum iudicium. etenim meminisse oportebit, liberto aduersus [f] patronum non quidem semper, verùm interdum iniuriarum dari iudicium,si [g] atrox sit iniuria,quàm passus sit,"si sua" (putà) si seruilis [h]. cæterùm leuem [i] cohercitionem vtique patrono aduersus libertum dabimus. nec patietur eum prætor quærentem, quasi iniuriam passus sit, nisi atrocitas eum mouerit.nec enim ferre prætor debet heri [k] seruum [l],hodie [m] libertum conquerentem, quòd dominus ei conuicium dixerit, vel quòd leuiter pulsauerit, vel emendauerit. sed si flagris, si verberibus, "si" vulnerauit non mediocria: [n] æquissimum erit, prætorem ei subuenire.

3 ¶Sed,& si quis ex liberis,qui non sunt in potestate, cum parente velit experiri: non [o] temere iniuriarum actio danda est,nisi atrocitas [p] suaserit. certè his, qui sunt in potestate, "prorsus" nec competit, etiam † si atrox fuerit.

4 ¶Quod autem prætor ait [q], *Quid iniuriæ factum sit. certum dicat*,quemadmodum accipiendum sit? certum eũ dicere,Labeo ait,qui [r] dicat nomen iniuriæ,neque sub alternatione [s] putà illud aut illud, sed illam iniuriam se passum.

5 ¶Si mihi plures iniurias feceris, putà turba & cœtu facto,domum alicuius introeas:& hoc facto efficiatur,vt simul & cõuicium patiar [t], & verberet:an possim separatim tecum experiri de singulis iniuriis,quæritur.& Marcellus secundum Neratij sententiam hoc probat,cogendum [u] iniurias,quas simul passus est,coniungere.

6 ¶Posse hodie de omni iniuria, sed & de atroci ciuiliter [x] agi,Imperator noster rescripsit.

7 ¶Atrocem [y] iniuriam quasi contumeliosiorem, & maiorem accipimus.

8 ¶Atrocem [z] autem iniuriam aut persona, aut tempore [a],aut re [b] ipsa [c] fieri [d], Labeo ait. Persona [e] atrocior iniuria fit vt cum magistratui,cum parenti [f],patrono fiat. Tempore, [g] si ludis [h], & in conspectu. nam prætoris [i] in

a sensus est. Quædam delicta principaliter habent publicam executionem, persecutionem, ac pœnam. §.1 *Inst. de publicis iudiciis*:*l.1.ꝭ.de priuatis delictis*. secũdariò verò ciuilem ac priuatã: quædam è contrario principaliter ciuil[em] persecutionem habent,secundariò publicam. In illis, si ad v[ind]ictam egeris,p[er] iudicium fiet criminali. in his non fiet, *l.23.§.9.ꝭ.ad leg.Aquil.l.2.§.1.sup.vi bon. rap.l.15.ⱼ.de accusat.l.vn. quando ciuilis actio criminali.*

b sensus est: Si quis culpa occisus est, Aquilia vti poterit: in qua principaliter agitur de dãno: non principaliter verò de homine occiso.

c sensus est: Si quis iniuriosè occisus sit,actione iniuriarum vtendum erit,in qua non agitur principaliter de damno sarciendo, sed de ipsa cæde vindicãda.

d Gladij persecutio publicam animaduersionẽ habet. qui iniuriosè gladio percussus est, lege Cornelia aduersarium principaliter potest conuenire. *Vlpianus hîc: cuius sententia* aduersus Labeonem obtinuit.

e *l.6. Cod.eod.*

f *l.6. Cod.eod.l.10. §.12.ꝭ. de in ius vocando.*

g *d.l.6.d.§.12.* secùs si non atrox:licet enim patronis mediocriter castigare libertos 60.*Eclog.21.c.9.*

h seruilis iniuria,id est,atrox iniuria,*dixi ad l.2.ⱼ.de iure fisci.*

i *d.c.9.* k species prouerbij est,sic Eirenè apud Eutropium, *lib.23. in f.* Nicephorum inuadentem imperium alloquitur,qui heri quasi seruus periturus fuerat,hodie solers & seditiósus tyrannus ac impudens habetur.& Donatus in illud Terentij Hecyra *act.3.scena* 5.heri Philumenam ad se accersi iussit, breue tempus significari obseruauit,vt & Lucæ 13.σήμερον καὶ αὔριον.i.breue temporis interuallum, Theophilactus.*v.Fornerium 2.select.17.* Aristophanes ὁ νῦν μὲν οὐδείς,αὔριον καὶ ὑπέρμεγας Cedreus,χθὲς δοῦλον ἐπίεργον σήμερον,δὲ τύραννον. Aristides οἱ χθὲς σκυτοτόμος σήμερον ὁπλῖται.Nanzianzenus *in Apologetico de fuga*.χθὲς ἱερόσυλοι καὶ σήμερον ἱερεῖς χθὲς τῶν ἁγίων ἔξω,καὶ μυσταγωγοὶ σήμερον.*vide Nouellam.6. & 137. c.14.* Cicero 3.*Verrina*. Iam pridem improbus, repente Cornelius.

l heri seruus,hesternus seruus dicitur à Persio.

m sic hodie,*in l.17.§.1.ⱼ.de furtis.l.6.§.1.ꝭ.de his qui notantur*.nunc primùm:& pridiè, *l.10.in fine ꝭ.de fideicommiss.libert*.sumitur pro nuper admodum.*vide Fornerium ibidem*. Interdum hodie,significat idem quod post hanc legem siue senatusconsultum,*l.1.§.5 ꝭ.si cui plusquam per legem.l.68.ꝭ.ad Trebellian.vide Cuiacium 8.obs.5.*

n non mediocriter.ita mediocritas seruanda est in seruis emendandis. *Cod de emendat.seruorum.*

o *l.8.in f.ⱼ.de accusationibus:vide l.vnic.Cod.de emendat.propinquorum.*

p *l.2.sup.de obsequiis.*

† hodie competere puto ob atrocem iniuriam,*l.6.Cod.de spectacul.*

q *in princ.sup.eodem.*

r certum delictum dicit,qui iniuriam suo nomine non sub alternatione demonstrat:*Paul.tit.2.collationis legum Mosaicarum*.certum est quòd nomine demonstratur: aliàs certum an incertum dicatur,cognitio ipsius prætoris est.*Paulus ibidem.*

s Alternatio, incerta est.ita, in maleficiis libellus incertus non admittitur *Paul.2. collat.legum Mosaic.*

t cui simul fit conuitium & verbera infliguntur,is plures iniurias pati intelligitur.

u sensus est,Agens plurium iniuriarum nomine eas ita complecti debet, vt omnes accepisse cogatur probare.*Paulus dicto tit.2.*

x *l.37.in f.ⱼ.eodem.*

y *vide Nouellam.117.c.14.*

z *§.9.Inst.eodem:Paul.5.sent.4.§.10.*

a putà interdiu, *d.§.10.* quum esses in sacerdotio & dignitatis habitum ac ornamenta præferres,*l.4.Cod.eod.l.13.§.4.ⱼ.de re militari.*

b adde aut qualitate aut loco *l.8.ⱼ.eodem.*

c i.facto *§.9.collat Instit.eod.Vlpian.tit.2. coll.legum Mosaicarum.*

d i, æstimari arbitrio prætoris.*Vlpian.d.t 2.*

e vt magistratus,parens,patronus.*vt hic* Senator, eques, decurio,vel alius spectatæ authoritatis vir.*Paulus 5.sentent.4.§.10.adde quæ notaui ad l.42 ⱼ.eod.*

conspectu,an in solitudine iniuria facta sit, multum interesse ait:quia atrocior est, quæ in conspectu fiat. Re [k] atrocem iniuriam haberi, Labeo ait, "vt" putà si vulnus latum, vel os [l] alicui percussum.

8. ¶*Paulus* "libro quinquagesimoquinto ad Edictum."

VVlneris [m] magnitudo atrocitatem facit, & nonnunquam locus vulneris,veluti oculo [n] percusso.

De pudicitia attentata.

9. *Vlpianus* "lib. 57. ad Edictum."

SEd est quæstionis, quod dicimus re iniuriam atrocem fieri:vtrùm si corpori inferatur,atrox sit: an & si non corpori,vtputà vestimentis [o] scissis,comite [p] abducto,vel conuicio [q] dicto. & ait Pomponius etiam sine pulsatione posse dici atrocem iniuriam, persona [r] atrocitatem faciente.

1 ¶Sed & si in theatro [s],vel in foro cædit & vulnerat, quanquam non atrociter:atrocitatem iniuriam facit.

2 ¶Parui autem refert vtrùm patrifamilias, an filiofamilias iniuria facta sit.nam & hæc atrox æstimabitur.

3 ¶Si atrocem iniuriam seruus fecerit, si quidem dominus præsens sit,potest agi de eo, quòd si affuerit, præsidi offerendus est,qui eum flagris [t] rumpat.[u]

4 ¶Si quis tam fœminam,quam masculum: siue ingenuos,siue libertinos, impudicos [x] facere adtemptauit: iniuriarum tenebitur. Sed & si serui pudicitia adtemptata sit,iniuriarum locum habet.

10. *Paulus* libro quinquagesimoquinto ad Edictum."

ADemptari pudicitia dicitur:cùm id agitur,vt ex pudico impudicus fiat.

De eo qui percussit,vel dolo fecit,vel curauit,vt quis percuteretur. 1. *De bono & æquo.De dissimulatione. De pacto,transactione Iureiurando.* 2. *per quos agi potest.* 3. *Si quis per alium iniuriam fecerit.* 7. *Si de patrono libertus quæratur.* 8. *vel filius vel vxor liberti.* 9. *De status controuersia.*

11. *Vlpianus* "libro 57. ad Edictum."

NOn solùm is iniuriarum tenetur, qui fecit iniuriam,hoc est,qui percussit: verùm ille quoque continetur,qui [y] dolo fecit, vel qui curauit, vt cui mala [z] pugno [a] percuteretur.

1 ¶Iniuriarum actio ex bono [b] & æquo est. & dissimulatione [c] aboletur. si quis enim iniuriam dereliquerit,hoc est, statim [d] passus ad animum suum non reuocauerit [e]: postea ex pœnitentia remissam iniuriam non

f Parenti à filio fit iniuria,si filius patri maledicat, vel eum verberet vtroque casu morte mori debet.*Exod.21.§.cæterum.86. distinct.*

g quod & locus dicitur.§.9. *Inst. eod.*

h theatro ꝭ.9. *Instit. eodem.* in publico, *Paul 5. sent.4.§.10.* παρόντων ὁρώντων. 60. *Ecl.21.c 11. Quintilianus 6. Inst 1.* Atrocitas crescit si iniuria illata sit in theatro, in templo, in concione.

i num in populi Romani cõspectu,an in solitudine Cuiac. *ad 5. Paulus sent. 4.& 9. obs.16.v. Fornerium.1.select.21.* hinc colligit Bellouisanus 1.c.4. præsentia personarum reddi iniuriam minorem,vel maiorẽ

k ¶ *i. facto.§. 9. Inst.eodem.*

l ἡ ὄψις id est facies, *Eclog.21.cap.11.*mala,*l.11.ⱼ. eod.*

m *adde l 27.§.17.ꝭ ad l. Aquil. §.9. Inst. de iniur.*

n *d.§.9 & d.c.11.* His adde barbæ iniuriosam vellicationem *de qua vide 2. Feudo. 27.vers.si quis aliquem cœperit.*

o Iniuria facta vestimentis censetur facta personæ. Per vestimẽta fit iniuria si scindantur *vt hic & l.1.§.6.ꝭ.de iis qui effuderunt.60.Eclog 21.cap 11.* Si sacerdoti dignitatis habitum & ornamenta præferenti iniuria fiat. *l 4. Cod. eod. adde l.15 §.39.ⱼ.eo.* si veste sordida rei nomine in publico quis vtatur,*l.39.ⱼ.eod.*si quis mimus vel histrio in scena vestitu moniali,*l.4.C.de Episc.aud* vel monachi vtatur.*Nou.123.c.44.* aut ea veste quæ soli principi eiúsue domui dicata est.*l 4. C. de vestib.olobaris.* si quis vestem alicuius fimo corrupto perfudit.*v.l.1.ꝭ. de extr.crim.*

p *v.l.1.§.2.ꝭ.eod.*

q *l.1.§.1.ꝭ.eo.* Conuitiũ est insigne,quoties q̃s seruũ, eum qui sit liber.*l.9.C.eo.*debitorẽ eum,qui nõ sit debitor,appellat.*l.15,§.3 ⱼ.eod.*si quis aliquem (i.cucullũ) argã appellauerit.*v.lib.1.legũ Langobardicarũ.tit.de cõui.& in ll Sali.*si quis aliquẽ appellauerit falsatorem meretricẽ.*tit.3.de conuit.§.2.* concacatũ, vulpeculam *§.3.ibid.*leporem. *§.4.ibid.*delatorem.*§.5.ibid.*scuti proiectorem.*§.5.ibid.*Idem sentiendum si quis alteri dicat tu mentiris.*v.l.18.ⱼ.eod.*his adde Bellouisanum *1.c.3.num.31. Clarum 5 sent.§.10.in pr.* Non prætereundũ est,ꝙ Bossius refert.illa verba verum non dicis apud Italos non idem significare quòd tu mentiris *c.45.num.7.* Si ita est nõ verum quis dicere poterit,& tamen non mentiri

r & è contrario patiente *l.17.§.3.ⱼ.eod.*

s *l.7.in fi.ꝭ.eod.*

t flagellis.*l.17.§.2.ⱼ.eod.Paul.5.sent.4.§.20.*

u verberet.*l.17.§.3.ⱼ eod.*

x *Paulus ibid.§.14.*hoc vt fiat.*v.l.10.l.15.§.22.ⱼ.e.*

y *l.15.§.8.l.17.§.1.ⱼ.eod.*

z *l.7.in fin.ꝭ.eod. v.Paul.2.coll. legum Mosaic.* huc adde orationem Demosthenis aduersus Midiam.

a *l.4.ⱼ.eod.*

b Sic actio sepulchri violati in æquum & bonum concepta dicitur. *l.10.ⱼ.de sepulc.* alias iniuria est ex delicto,*l.4.ꝭ.de oblig.Inst.de oblig.ex delicto.*

c *§.vlt.Instit.eod.* Iniuria dissimulatione tollitur.Quid si accepta iniuria,aduersariũ suum Titius in ius eo nomine vocauerat, & ab eo libello,eáue in ius vocatione,vnà comminati sunt:an quasi dissimulatione extincta videbitur in iure actio,vt ne institutam ante iniuriam actionem postea exequi Titius possit?si non casu fortuito(vt epulis nuptialibus plerunque fieri adsolet)comminati, sed consulto consilio dicendum remissam quasi dissimulatione intelligi:sin casu non censeri remissam, nisi sequentibus verbis,vel pactis.Vide Capellam Tolozanum *decis.233.*vbi Aufrerius notat?iniuriam remitti,salutatione,epulis,osculo.

d id est post annum.annuo enim tẽpore. *l. 12.§.6.in fi.ⱼ.eo.*& spatio,iniuriarũ actio præscribitur.*l.5.Cod.eod*, quæ anno præscribantur. vide apud Cuiacium *20.de præscriptionibus.*

e non reuocat ad animum iniuriam, qui eius nomine actionem nullam proponit:Is tacitè silentio annuo remittit actionem iniuriarum, qui facto ipso remisit:putà si cum aduersario sciens conuiuatus fuerit,saltarit *v.Bellouisanum 1.c.3.num.86.* an cum eodem pristina familiaritate vsus fuerit.

a omissæ scilicet.
b contra æquum venit, qui remissam iniuriam conatur resuscitare, *adde l. 26. ff. de Syllaniano.*
c etiam nudum, *l. 17. §. 6. ff. eod. l. 17. §. 2. ff. de pactis.*
d *facit lex* 18. *Cod. de transactionibus.*
e *l. 3. §. 1. l. 30. §. 3. l. 34. ff. de iureiurando.*

poterit recolere. Secundùm hæc ergo æquitas actionis [a] omnem metum eius abolere videtur, vbicumque contra [b] æquum quis venit. Proinde & si pactum [c] de iniuria intercessit, & si transactum [d], & si iusiurandum [e] exactum erit: actio iniuriarum non tenebit.

2 ¶Agere quis iniuriarum & per se & per alium potest [f] vtputà procuratorem [g], tutorem ceterósque, qui pro aliis solent interuenire.

3 ¶Si [h] mandatu [i] meo facta sit alicui iniuria: plerique aiunt, tam me, qui mandauit, quàm eum, qui suscepit, iniuriarum teneri.

4 ¶Proculus rectè ait, si in hoc te códuxerim, [k] vt iniuriam facias, cum vtroque nostrum iniuriarum agi posse, quia mea opera facta sit iniuria.

5 ¶Idémque ait, & si [l] filio meo mandauero, vt tibi iniuriam faciat.

6 ¶Atilicinus autē ait, & si persuaserim [m] alicui aliàs nolenti, vt mihi ad iniuriam faciendam [n] obediret, posse [o] iniuriarum mecùm agi.

7 ¶Quamquam aduersus [p] patronum liberto iniuriarum actio non detur, verùm marito libertæ nomine cum patrono actio competit. maritus enim, vxore [q] sua iniuriam passa, suo [r] nomine iniuriarum agere videtur. quod & Marcellus admittit. Ego autem apud eum notaui, non de omni iniuria hoc esse dicendum, me putare. leuis [s] n. coërcitio etiam in nuptam, vel conuicij non [t] impudici dictio cur patrono denègetur? Si autem conliberto nupta esset, diceremus omnino iniuriarum marito aduersus patronum cessare [u] actionem. [u] & [u] ita multi sentiunt. Ex quibus apparet, libertos nostros non tantùm eas iniurias aduersus nos iniuriarum actione exequi non posse, quæcumque fiunt ipsis: sed ne eas quidem, quæ eis fiunt, quos eorum interest iniurium non pati.

8 ¶Planè si fortè filius liberti vel vxor velint iniuriarum experiri: quia patri maritóve non datur: denegandum non erit: quia suo nomine experiuntur.

9 ¶Ei, qui seruus dicitur, seq. [u] adserit in libertatem, iniuriarum actionem aduersus dicentem se dominum competere, nulla dubitatio est. & hoc verum est, siue ex libertate in seruitutem petatur, siue ex seruitute in libertatem proclamet. nam hoc iure indistinctè vtimur.

12. *Gaius* [v] lib. 22. ad Edictum prouinciale. [u]

SI quis de [x] libertate aliquem in seruitutem petat, quē sciat liberum esse, neque id propter euictionem, vt eā sibi conseruet, faciat: iniuriarum actione tenetur.

De successoribus. 1. *De iuris executione.* 2. *De prætoris præcepto.* 3. *De interpellatione ad tribunal.* 4. *De prohibente quo minus quid in honorem alicuius fiat.* 5. *De muneribus & honoribus iniunctis.* De *sententia.* 6. *De his quæ Iure potestatis an magistratu fiunt.* 7. *De prohibito aliquid facere.*

13. *Vlpianus* [u] libro 57. ad Edictum. [u]

INiuriarum actio neque [y] heredi, neque [z] heredem datur. Idem est, & si in seruū meum iniuria facta sit. nam nec hîc heredi meo iniuriarum actio datur. Semel autem lite [a] contestata, hanc actionem etiam ad [b] successores pertinere.

1 ¶Is, qui iure publico vtitur, non videtur iniuriæ faciendæ causa hoc facere. iuris enim executio [c] non habet iniuriam.

2 ¶Si quis, quod decreto prætoris non obtemperauit, ductus sit: non est in ea causa, vt agat iniuriarum, propter prætoris præceptum [d].

3 ¶Si quis per iniuriā ad [e] tribunal alicuius me interpellauerit vexandi mei causa: potero iniuriarum experiri.

4 ¶Si quis de honoribus decernendis alicuius passus non sit decerni, vt putà imaginem [f] alicui, vel quid aliud tale: an iniuriarum teneatur? & ait Labeo, non teneri, quāuis hoc contumeliæ causa faciet: etenim multùm [g] interest, (inquit) contumeliæ causa quid fiat, an verò fieri quid in honorem alicuius quis non patiatur.

5 ¶Idem Labeo scribit: si, cùm alium contingeret legatio [h], alij hoc onus duumuir indixerit. non posse agi iniuriarum ob laborem iniunctum. aliud enim esse, laborem iniungere [i]: aliud iniuriam facere. idem ergo erit probandum, & in ceteris muneribus atque honoribus, quæ per iniuriam iniunguntur. Ergo si quis per iniuriam sententiam dixerit, idem erit probandum.

6 ¶Quæ iure potestatis [k] à magistratu fiunt, ad iniuriarum actionem non pertinent [l].

7 ¶Si quis me prohibet in mari [m] piscari, vel euerriculum, quod Græcè σαγήνην dicitur ducere: an iniuriarum iudicio possim eum conuenire? sunt, qui putent, iniuriarum me posse agere. & ita Pomponius. & plerique, esse huic similem eum, qui in publicum [n] lauare, vel in cauea publica sedere, vel in quo alio loco agere, sedere, conuersari non patiatur. aut si quis [o] re mea vti me non permittat. nam & hic iniuriarum conueniri potest. Conductori autem veteres interdictum dederunt, si fortè publicè [p] hoc conduxit, nam vis ei prohibenda est, quo minùs conductione sua fruatur. Si quem tamen ante ædes meas, vel ante prætorium [q] meum piscari prohibeam: quid dicendum est? ne iniuriarum iudicio teneri, an non? & quidem mare commune [r] omnium est, & littora, sicuti aër: & est sæpissimè rescriptum, non posse quem piscari prohiberi. sed nec aucupari, nisi quòd ingredi quis agrum alienum prohiberi [s] potest. vsurpatum [t] tamen & hoc est, tametsi nullo iure [u]: vt quis prohiberi possit ante ædes meas vel prætorium meum piscari. quare si quis prohibeatur, adhuc iniuriarum agi potest. In lacu tamen, qui mei dominij est, vtique piscari aliquem prohibere possum. [x]

14. *Paulus* [u] libro tertiodecimo ad Plautium. [u]

SAnè si maris proprium [y] ius ad aliquem pertineat, vti possidetis [z] interdictum ei competit, si prohibeatur ius [a] suum exercere: quoniā ad priuatam iam causam pertinet, non ad publicam hæc res. vtpote cùm de iure fruendo agatur, quo ex priuata causa contingat, non ex publica. ad priuatas enim causas accommodata interdicta sunt, non ad publicas [b].

De mente alienata. 1. De eo *qui territus est quasi vapulatus.* 2. *Edictum de conuicio.* 3. *& eius interpretatio.* 15. *De eo qui fœminā appellauit, vel assectatus est, vel comiter ei abduxit, & de turpibus verbis.* 24. *De sponso.* 25. *Edictum ne quid infamandi causa fiat.* 26. *Et eius interpretatio.* 29. *De libello dato principi, vel alij.* 30. De *euentu sententiæ vendito.* 31. De *bonis occupatis.* 32. De *pignore proscript.* 33. *De non debitore quasi debitore appellat.* 34. *Edictum.* De *seruo iniuriam passo.* 35. *& eius interpretatio.*

15. *Vlpianus* [u] libro septuagesimoseptimo ad Edictum. [u]

ITem apud Labeonem quæritur, si quis mentem alicuius medicamento, [c] alióve quo alienauerit: an iniuriarum actio locum haberet. & ait, iniuriarum aduersus eum agi posse.

1 ¶Si quis pulsatus quidem non est, verùm manus aduersus eum leuatæ, & sæpe [d] territus quasi vapulaturus, non tamen percussit: vtili iniuriarum actione tenetur.

2 ¶Ait prætor: *Qui aduersus* [e] *bonos mores conuicium cui fecisse, cuiúsve opera* [f] *factum esse dicetur, quo aduersus bonos mores conuicium fieret: in eum iudicium dabo.*

3 ¶Conuicium [g] iniuriam esse, Labeo ait.

4 ¶Conuicium autem dicitur vel à concitatione, vel à conuentu, hoc est à [h] collatione vocum. cùm enim in vnum complures voces conferuntur, conuicium appellatur, quasi conuocium. [i]

---

f §. 10. *Inst. eodem: l. 42. §. 1. ff. de procuratoribus.* Imò per alium nō potest, *Paul. 5. sent. 4. §. 2.* solue. Ciuilis actió iniuriarum potest: criminalis non potest, *v. Cuiacium. d. §. 12.*
g *l. 17. §. 19. ff. eod.*
h ex hoc & §. 4. 5. 6. collige mandatorem, conductorem suasoré iniuriæ faciendæ teneri.
i *l. 1. §. 13. ff. de vi & vi.* mandantes & cōsentientes pari pœna sunt puniendi. mandans, ex delicto tenetur, *l. 7. inf. ff. de iurisdictione de quo v. Bartolum hic: Bellouisanū 3. pract. 27 Clarum 5. sent. §. vlt. quæst. 89.*
k Is auxilium præstat delinquenti. de pœna auxiliatoris, *v. Clarum 5. sent. §. vlt. quæst. 9.*
l *l. 7. §. 4. ff. arborum furtim.*
m De pœna ei⁹, qui consilium dat delinquenti, *v. hic Barto. & Clarum 5. sent. §. vlt. quæst.*
n Vbi priuatus conqueri non potest, ibi neque Rempublicam ipsam, iudicémue conqueri vel inquirere posse hinc colligit Bartolus.
o Imò, mandatarius experiri non potest: nam rei turpis nullum est mandatum, nullúsque contractus. *l. si remunerandi §. rei turpis. ff. mandati: l. si reo §. vl. ff. de fideiuss.* An nullus est contractus inter mandantē, & mandatariū: est vero inter eū cui inferenda est iniuria & inter ipsum mandatorem, vt putat Bartolus? sanè: vel etiam mandatorio in mandatorem actionem iniuriarum actionē, esse videri potest: quòd mandator mandatarium sui similem, hoc est, improbum putarent: quod denique eo abuti ad iniuriam inferendam: atque ita corrumpere voluerit.
p *l. 2. sup. de obsequiis.*
q *§. 2. Insti. eod.*
r Iniuriam vxori illatam, mariti etiam suo nomine agere possunt.
s de condictione ex lege vxoribus competente aduersus seueritatem maritorum, *v. Nouell. 117. c. 14.*
t *adde l. 7. §. 2. ff. eod.*
u *l. 12. ff. eod. adde l. 9. l. 10. Cod. eod.*
x *l. 26. ff. de liberali.*
y *l. 15. §. 14. ff. eod. l. 32. ff. ad legem Falcid. l. 1. §. 1. in f. ff. de priuatis delictis.*
z *l. 1. Cod. ex delictis defunct. l. vlt. in f. Cod. de reuocandis donat. 60. Eclog. 21. c. 18.*
a *l. 28. ff. eod.*
b etiam aduersus, *vulgat.*
c Qui id facit, quod iure permittitur iniuriam facere non censetur, *§. 6. ff. eod. l. 16. §. 1. ff. de reg. iuris.*
d Qui Prætoris præceptum exequitur, condemnato non facit iniuriam, nisi modum excedat. hinc illud, Prætoris, & maioris præceptum excusat, *l. 4. ff. de aqua & aquæ pluuiæ. vide c. 24. de regulis in 6.*
e Si quis non debitorem traxerit ad iudicium, sufficienter de iniuria tenetur, vt ex eo facto agi possit, *l. 15. §. 29. l. 19. ff. eodem: l. 5. in fin. ff. qui satisda. l. 72. ff. de furt. l. 5. Cod. de iurisdictione.*
f Qui honorem alteri decerni non patitur, ei est iniurius, *vt hic.* Id tamen Cato dedecori non duxit: interrogatus enim quamobrem inter multos nobiles statuam non haberet, malo, inquit, bonos ambigere, quamobrem id non meruerim, quàm, quod grauius est, cur impetrauerim. *Ammianus* 14.
g *facit l. 71. §. 3. ff. de condict. & demonstr. l. 6. ff. quæ in fraudem.*
h ¶Locatio *vulg. Hal.* Locati verbo Accursius intelligit onus locandi stationes publicas. Si nihil ex Florentina editione immutamus, legationis verbo intelligere possumus legationem ad census recipiendos, cuius meminit, *l. 1. §. 2. l. 18. §. 12. ff. de mune.*
i aliud est laborem iniungere, aliud iniuriā facere.
k ea fiunt animo corrigendi, *l. 15. §. 38. ff. eod.*
l nisi in eis magistratus excedat officium, *v. l. 32. ff. eod.*
m In mari cuíque piscari licet: ideóque in eo piscari à nemine prohiberi possumus, *l. 2. §. 9. ff. ne quid in loco publico: l. 11. C. de seruitutib.* hoc tamen restringe, *vt ff. eod. in f. & l. 14. ff. eod. & Nouell. Leon. 56. & l. 7. ff. de diuers. & temporalibus.*
n In publico, *vulgat.* In publico balneo, *d. §. 9.*
o *l. 24. ff. eod. l. 8. §. 5. ff. si seruitus vindicetur l. 25. ff. de act. empt. l. 11. ff. de vi & vi l. 3. §. 2. ff. vti possidetis l. 8. C. de Iudæis.*
p *v. l. 1. ff. de loco publico fruendo.*
q de prætorio & prothyro *vide quæ dicam ad Nouell. Leon. 56.*
r *§. 1. Instit. de rer. diuis. l. 13. ff. com. præd.*
s *l. 16. ff. de seruit. rustic. l. 3. §. 1. l. 5. §. 3. ff. de acqu. rer. §. 14. Inst. de rer. diuis.*
t de vsurpandi voce dixi ad *l. Feudorum 14. adde 35. Synopsis. 6. c. 3.*
u quod defenditur à Leone *Nouell.* 56.
x vtique iure Romano: quod tamen negat Cuiacius. 4. *obs.* 2.
y *v. Nouell. Leon. 56. l. 13. ff. communia prædiorum.*
z *l. 8. §. 5. in f. ff. si seruit. vendicetur l. 1. §. 6. ff. vti possidetis.*
a piscandi *d. §. 5.* vt & in agris, inserendi, fodiendi, arandi, ædificandi. & similium, *l. 11. ff. de vi & vi.*
b Imò & ad publicas, *ff. de loco & itinerib. publicis: ff. de via publica: ff. ne quid in loco vel itinere publico: sup. de loco publico fruendo: sup. vt in flumine publico nauigare liceat.*
c putà poculo amatorio *l. 38. §. 5. ff. de pœnis: adde l. 6. Cod. de Mathematicis: Nouell. Leon. 65.* Hinc Iuuenalis *Satyr.* 6. Hic magicos affert cantus, hic Thessala vendit Philtra, quibus valeant mentem vexare mariti &c. *quæ ib d. v.*
d 60. *Ecl.* 21. *c.* 25.
e Conuicia facere contra bonos mores non licet. Seneca 10. *Declam.* 1. aduersus bonos mores iniuria infertur, quoties factum non lege, sed arbitrio iudicis æstimatur & vindicatur, *Paul. 5. sent. 4. §. 6. 7. 8. & 13.*
f *Paul. sent* 4. §. 29.
g de linguæ vitio *vide epistolam Iacobi c. 3. & Erasmum in tractatu de lingua.* Conuiciator, mendax, detractor, exosus bonis, *Psalm.* 100. abominatio hominū. *Prouerb.* 14. Deo odibilis 2. *Corinth.* 12. Idem fuit turpissimus apud Persas *Herodot.* 1. Conuicium Græci ὀχλαγωγῶν & συναγωγεῖν. v. Cuiacium. 6. *obseruat.* 6.
h 60. *Eclog.* 47. *ex tit.* 21. *c.* 15. *v. in hunc locum Robertum* 2 *sent.* 7.
i *Idem Festus tradit.*

5 ¶Sed

a *adde l. 38. infrà eod.*
b aduersus bonos mores peccat, qui aduersus mores ciuitatis in qua viuit, commisit.
c *l. 5. ff. ne quis eum. l. 4. §. 4. ff. de furt.*
d est locus in quem quis muneris sui causa se sistit: *l. 7. §. 13. ff. qui. cau. in possessionem*

5 ¶ Sed quid adiicitur à prętore, *Aduersus bonos mores* ostendit non omnem in vnum collatam vociferationem prætorem notare, sed eam, quæ bonis moribus improbatur, quæque ad infamiam, vel inuidiam [a] alicuius spectaret.

6 ¶ Idem ait, *Aduersus bonos mores*: sic accipiendum: non eius, qui fecit, sed generaliter accipiendum aduersus bonos mores huius [b] ciuitatis.

7 ¶ Conuicium non tantum præsenti verùm absēti [c] quoque fieri posse, Labeo scribit. Proinde si quis ad domum tuam venerit, te absente: conuicium factum esse dicitur. Idem etsi ad stationem, [d] vel tabernam [e] ventum sit probari oportere.

8 ¶ Fecisse conuicium non tantùm is videtur, qui vociferatus est, verùm is quoque: qui concitauit ad vociferationem alios: vel qui summisit vt vociferentur.

9 ¶ *Cui* non sine causa adiectum est: nam si incertæ [f] personæ conuicium fiat, nulla executio est.

10 ¶ Si curauerit [g] quis conuicium alicui fieri, non tamen factum sit non tenebitur.

11 ¶ Ex his apparet non omne maledictum conuiciũ esse, sed id solum, quod cum vociferatione dictum est.

12 ¶ Siue vnus, siue plures dixerint, quod in cœtu dictum est, conuicium est. quod autem non in cœtu nec vociferatione dicitur, conuicium non propriè dicitur, sed infamandi causa dictum.

13 ¶ Si quis Astrologus, [h] vel qui aliquam illicitam diuinationem pollicetur, consultus aliquem furem dixisset, qui non erat: iniuriarum cum eò agi non potest: sed constitutiones eos tenent.

14 ¶ Iniuriarum, quæ ex conuicio nascitur, in [i] heredes non est reddenda: sed nec heredi.

15 ¶ Si quis virgines appellasset, [k] si [l] tamen ancillari [m] veste vestitas: minus [n] peccare videtur, multò minus si meretricia [o] veste fœminę, non matrumfamiliarum [p] vestitæ fuissent. Si igitur non matronali [q] habitu fœmina fuerit, & quis eam appellauit, vel ei comitē [r] abduxit: iniuriarum tenetur.

16 ¶ Comitem [s] accipere debemus eum; qui comitetur, & sequatur: & (vt ait Labeo) siue liberum, siue seruũ: siue masculum, siue fœminam. Et ita comitem Labeo definit, qui frequētandi cuiusque causa, vt sequeretur destinatus, in publico, priuatóve abductus fuerit. Inter comites vtique & pædagogi [t] erunt.

17 ¶ Abduxisse videtur, (vt Labeo ait) non qui abducere comitem cœpit. sed qui perfecit [u], vt comes cum eo non esset.

18 ¶ Abduxisse autem non tantum is videtur, qui per vim abduxit, verum is quoque, qui persuasit [x] comiti, vt eam desereret.

19 ¶ Tenetur hoc edicto, non tantum qui comitem

Gellius 13. c. 13. refert Romæ fuisse stationes ius dicētium & respondētium: Est igitur statio locus in quem quis frequenter conuenire solet audiēdi vel cōfabulādi, vel residēdi causa. adde & orādi, quo sensu Tertull. in lib. de oratione & Ammianus, *lib. 28. in f.* Stationis nomine intelligunt loca in quibus Christiani stātes die dominico dominum orabāt: nec enim tunc temporis Deum de geniculis adorabant. Inde stationarij dicuntur *in l. 6. C. de dignita.* qui mercium vilissimarum apothecas secum deferentes certis in locis aliquandiu consistunt emptorem operiētes eodem modo stationes tabellionum, *Nouell. 44. c. 2.* & stationes fisci *l. 1. Cod. de compēsat. l. 1. Cod. ne fisc.* portus etiā statio dicitur *l. 59. ff. de verbor. signi. v. Cuiac. 2. obser, vltim.*
e Taberna hic stationis de qua dixi *ad l. 7. §. 12. ff. quid ex caus. in possess.* adiungitur. Erant autem in foro complures 5. *Vitruuius 1. Liuius 26. 6. Quintil. 4.* veteres & nouæ. sub veteribus erant argētarij. *Plaut. in Curcul. 35. Plinium 4.* Nouarũ fit mentio apud Varronem 5. *de lingua: Liuium 2 25. 35. Plin. 40.* Hinc argentariorum tabernæ in foro, *l. 32. ff. de contr. empt.* Hinc foro cedere dicebantur iidem argentarij *l. 7. §. 1. ff. depositi: l. vlt. ff. de curatore bonis dando*: In foro variæ negotiationes fuerũt. *l. 23. ff. de instructo.*
f *v. l. 6. ff. eodem.*
g *v. l. 11. ff. eodem.*
h Hinc Iuuenalis *Satyr. 16.* Quidquid, dixerit astrologus credent à fronte relatum Ammonis, & post, diuitibus responsa dabit Phryx, augur, & inde, Conductum dabit, astrorum, mundíque peritus *& Satyr. 3.* Motus astrorum ignoro, funus promittere patris Nec volo. Non incommodè tamen possumus hic legere Aretalogus: qua voce vsus est Suet. in Augusto *c. 74. inf. & Iuuen. Satyr. 15. in pr.* Galli, *diseurs de bonne aduenture.*
i *l. 31. in pr. ff. eodem.*
k appellare hic significat pudicitiam sermone attentare. §. 20. *infrà eod. 60. Eclog. 21. c. 29.*
l Quid si quis masculus vestem muliebrem gerentem, earum vtentem rapiunt? vide Senecam *5. Controuers. 6.*
m Qualis quisque extrinsecus videtur, talis iudicari potest *l. 50. ff. locati*: hinc colligunt, matronam ancillari veste vel meretricia indutam, sibi imputare debere, si, vt ancilla aut meretrix, eius pudicitia attentetur *l. 21. ff. quod metus causa.*
n Quintilianus 7. c. 3. Iusti erroris excusatione crimen potest deprecari, qui in lupanari, non aliena vxoris fuerit deprehensus.
o Tertull. *in lib. de cultu*, refert Romanis legibus impudicas mulieres à matronis ornamētis distinctas, vide idem *c. 6.* Apologetici, conqueratur inter matronas atq; prostibula nullum esse discrimen in habitu. *adde* eundem *in libro de Pallio. l. 4. Cod. de episcopali audientia.* Meretricia vestis apud Spartanos *Clemens 4. pedagog.* & apud Athenienses florida erat, Suidas in verbo ἑταιρῶν, apud Thurios varia: Suidas in Zeleuco Mulieres impudicæ apud Romanos flauo crine, veste variegata, eáque subductiore à cæteris mulieribus discriminabantur. Hieronym. in Heluidium. Thamar quoque à Iuda pro meretrice ex habitu diiudicata est *Genes. 38. cap. 14.* ex habitu inquam seu theoristro aut pallio ac ornatu, quòd apud septuaginta, indicant illa verba καὶ ἐκαλλωπίσατο, non ex velata facie. Nam velamentum pudoris signũ erat, *Gene. 24. v. 65.* quod etiam significat Tert. dicto loco: Thamar inquit quia se expinxerat & ornauerat idcirco iudæ suspicioni visa est quæstui sedere. Inde notant intepretes, statutorum originem sumptam, quibus disponitur vt huiusmodi mulieres certo quodam genere vestis ab aliis distinguantur, vt ad Romanos reuertar. Matronæ à meretricibus discernebantur stola & palla. Nonius *cap. 14.* Vlpianus *in l. 23. §. 2. vers. muliebria. ff. de auro. 6. Valerius 1. Vitruuius 1. Festus Martialis 1.* stola, inquit, oblonga & ad talos demissa est fatali veste, *Horat. 1. serm. 2. & ibi Acron.* Nam virilis toga prioribus oris intra genua paululum, posterioribus vsque ad medios poplites perueniebat: 11. Quintil. vltimo. vbi monet oratori cauendum ne veste longiore vtatur, quoniam sit mulieris lōga veste vti) vittis etiam crines suos honestæ mulieres coercebant, contrà quàm meretrices. *Seruius 7. Aeneid. Ouid. 1. de arte. duobus locis & 3. de Ponto 1. Titul. 1.* Isidorus 19. c. 25. meretricis vestis signũ fuisse ait, palliũ lineum, quo & matronæ in adulterio deprehensæ induebātur. Nam adulterii damnata, stola vestita togam mutabat: vnde toga pro ornamento meretricis, togata pro meretrice, *teste Acrone apud Horatium, serm. 2. Iuuenal. Satyr. 2. Mart. 1. & 10. Epigram.* & matronis togatæ opponuntur. Matronis pmittebatur sellis, & lecticis vehi, at non meretricibus. *Suet. in Domitiano: Dion. 53. Seneca de remed. fortuit. Apul. 11. de Asino.* Hinc frequēs vsus lecticariorũ Romę *l. 49. ff. de legat. 3.* adde *Brissonium 1. selec. 4.*

abduxit, verumetiam si quis eorum quem appellauisset, adsectatúsve [y] est.

20 ¶ Appellare [z] est, blanda oratione alterius pudicitiam adtemperare, hoc enim non est conuicium facere, sed aduersus bonos mores adtemperarę.

21 ¶ Qui turpibus verbis vtitur, non temptat pudicitiam, sed iniuriarum tenetur.

22 ¶ Aliud est appellare, aliud adsectari. [a] appellat enim, qui sermone pudicitiam adtemptat. adsectatur [b], qui tacitus frequenter sequitur. assiduò [c] enim frequentia quasi præbet nonnullam infamiam.

23 ¶ Meminisse autem oportebit, non omnem, qui adsectatus est, nec omnem, qui appellauit, hoc edicto conueniri posse, neque enim si quis colludendi, [d] si quis officij [e] honestè faciendi gratia id facit, statim in edictum incidit: sed qui contra bonos mores hoc facit.

24 ¶ Sponsum [f] quoque ad iniuriarum actionem admittendum puto. etenim spectat ad contumeliam eius iniuria quæcunque sponsæ eius fiat.

25 ¶ Ait prætor: *Ne quid infamandi causa fiat: si quis aduersus ea fecerit prout quæque res erit, animadertam.*

26 ¶ Hoc edictum superuacuum esse Labeo ait: quippe cum ex generali iniuriarum agere possumus. sed videtur & ipsi Labeoni, & ita se habet, prætorem eandem causam secutum, voluisse etiam specialiter [g] de ea re loqui. ea enim, quæ notabilitet fiunt, nisi specialiter notentur, videntur, quasi neglecta.

27 ¶ Generaliter vetuit Prætor, quid ad infamiam alicuius fieri. Proinde quodcunque quis fecerit vel dixerit, vt alium infamet: erit actio iniuriarum. Hæc autem ferè sunt, quæ ad infamiam alicuius fiunt: vt puta [h] ad inuidiã alicuius veste [i] lugubri vtitur, aut squalida: aut si barbam [k] demittat, vel capillos submittat [l]: aut si carmen conscribat [m], vel proponat, vel cantet [n] aliquod, quod pudorem alicuius lædat.

28 ¶ Quod ait prætor: *Si quis aduersus ea fecerit, prout quaque* [o] *re erit, animaduertam*: sic intelligendum est, vt plenior esset prætoris animaduersio, id est, & quodcunque eum mouerit, vel in persona [p] eius, qui agit iniuriarum actionem, vel eius, aduersus [q] quem agitur vel etiam in re ipsa, in qualitatæ iniuriæ [r] audiat eum, qui agit.

29 ¶ Si quis, libello [s] dato vel principi, vel alicui, famam alienam insectatus fuerit, iniuriarum erit agendum, Papinianus ait.

30 ¶ Idem ait, eum, qui euentũ sententiæ, velut daturus [t] pecuniam, vendidit, fustibus à pręside ob hoc castigatum, iniuriarum damnatum videri, vtique autem apparet hunc iniuriã ei fecisse, cuius sententiam venditauit.

31 ¶ Si quis bona alicuius, vel rem vnã, [u] per iniuriam occupauerit: iniuriarum actione tenetur.

p Non matrũfamilias *vulg.*
q Hinc collige matronã à matrefamilias nihil distare, *v. Cuiac. 3. obs. 18.*
r *vide §. 16. ff. eodem.*
s de quo *v. l. 1. §. 2. ff. eod.*
t *d. § 2.*
u Nihil hic obest conatus cum iniuria effectũ non habet, *facit l. 5. in f. ff. quod quisque iuris l. 5. paragraph. 2. ne quis eum.*
x *l. 11. §. 6. ff. eodem.*
y ¶ *v. §. 21. ff. eodem.*
z *60. Eclog. 21. c. 25.*

a Adsectari & appellare differunt. Appellatio fit nudis verbis. Adsectatio fit etiam ipso corpore & sequendo. *adde §. 19. ff. eod. Festus in* Adsectata.
b *§. 1. Inst. eod.*
c assidua 11. *vulgat.*
d de ioco v. quæ notaui *ad l. 3. §. 3. sup. de oblig.*
e *adde l. 16. §. 2. infrà de pœnis.*
f *v. quæ notaui ad l. 1. ff. de sponsalib.*
g *l. 1. §. 2. suprà de publican.*
h putà si quis ad inuidiã *vulg.*
i *l. 39. ff. eodem.* Hinc illud Senecæ 10. *Declamat. 1.* Sordidatus es non queror, sed si sordes tuæ inuidiam mihi concitant, quæror: *& ante*? cur me sequeris? barba demissa sordidatus venio, non desinam inquirere patris percussorem.
k hinc illud Senecæ *ibidem* Barba demissa sordidatus ad vos veni, & Sueton. *in Augusto.* Adeo consternatus fuit vt barba capillóque submisso, caput interdum foribus illideret vociferans Quintili. Vare, redde legiones. & Ouid. Aspice demissos lugentis more capillos *vide 3. Gell. 4. Cicero 2. Verrina: Liuius 2. vide Cuiacium 6. obseruat. 5.* hinc lex 39. *ff. eodem* vestem sordidam rei nomine in publico habere capillúmque submittere nulli licet nisi, &c. Hinc etiam colligunt gestu iniuriam fieri
l *l. 39. ff. eodem,* id est, si non tondeat. Romanis barba maiore vti & capillo, summo dedecori fuit. Græci ad hanc legem.
m *adde Paulus 5. sent. 4. §. 15.* de Catiuario & Corybantũ saltatione in viduæ nuptiis ad contumeliam secundarum nuptiarum *vide Petr. Gregorium 38. Syntagmatis cap. 4.*
n *l. 5. §. 10. sup. eodem.*
o quæque res, *vulg. Haloand.*
p *l. 4. inf. suprà de incendio.*
q putà infamem cui non fit iniuria, *l. 2. Cod. vt intra certum.*
r non audiat, *vulg. Haloand.* iniuria est, sine causa citari. Libelli famosi oblatione fit iniuria, *adde l. 13. §. 3. suprà eod. l. 19. ff. eod.*
s vide quæ scripsi *ad Titul. Codicis. Quando libellus principi datus.*
t Laturus, *vulgat. Haloand.* & malè, benè daturus. sit Græci ὡσανεὶ μέλλων παρέχειν τῷ ἄρχοντι χρήματα, *adde l. 10 Cod. de accusat.* & ita non quocunq; modo quis venditet litigatori sententiam iudicis, iniuriam iudici fecisse videtur, sed si tanquam daturus iudici pecuniam hoc faciat. Eam ob causam imperator Alexander fumo necari iussit venditorem sententiarum. fumo pereat, inquit, qui vendidit. *v. Cuiac. 20. obser. 9. Duar. 1. disput. 25.*
u *adde l. 2. §. 2. suprà vi bon. rapt.*

z proscribit qui in publico scriptum proponit, *l.11.§.3. Institut. l.47.sup.de pecul. l.vltim. Cod. de fide & iure hastæ. Tit. 2. Elegia 4.* Illius est nobis lege colendus amor. Quinetiam sedes iubeat si vendere arcitas, Ite sub imperiúmque, sub titulúmque lares, & Ouidius. Sub titulum nostros misit auara lares id est venales ædes liberis inscripsit vt loquitur Plautus in Trinummo. Mos enim fuit Veteribus libello proponere ædes proscribendas. *Cic.3. offic.* ædes proscripsit vēdidit, *& post.* si tu cùm ędes pscribas, tabulā tanquā plagam ponis? adde *l.13.§.6.ff.de act. empti:* adde *Ciceronem orat. pro Quintio* & 12. *ad Atticū. Plinium 7. Epistol. ad Fabulum* Pendente etiam ex ædibus tabula proscribebatur futura locatio *Terēt. Heautontim. Cic.16. ad Atticū:* adde *Brissonium.3. selēct.8.*

32 ¶ Item si quis pignus proscripserit [a], vendíturus, tanquam à me acceperit, infamandi mei causa: Seruius ait, iniuriarum agi posse.

33 ¶ Si quis non debitorem quasi [b] debitorem appellauerit, iniuriæ faciendæ causa iniuriarum tenetur.

34 ¶ Prætor ait, *Qui seruum [c] alienum aduersus bonos [d] mores verberauisse [e], déve eo, iniussu domini, quæstionem habuisse dicetur: in eum iudicium dabo, item si quid aliud factum esse dicitur: causa cognita, iudicium dabo.*

35 ¶ Si quis sic fecit iniuriā seruo, vt [f] domino faceret: video dominum iniuriarum agere posse [g] suo nomine. si verò non ad suggillationem domini id fecit: ipsi seruo facta iniuria, inulta à prætore relinqui non debuit. maximè si verberibus, vel quæstioni [h] fieret. hanc enim & seruum sentire, palam est.

36 ¶ Si communem quis seruum verberauerit, vtique hac actione nō tenebitur, cùm iure [i] domini id fecerit.

37 ¶ Nec, si fructuarius id fecerit, dominus cum eo agit: vel si proprietarius fecerit, fructuarius eū conueniet.

38 ¶ Adiicitur, *aduersus bonos mores:* vt non omnis omnino, qui verberauit, sed qui aduersus bonos mores verberauit, teneatur. cæterùm si quis corrigendi [k] animo sit "si quis" aut emendandi [l]: non tenetur.

39 ¶ Vnde quærit Labeo: si magistratus municipalis [m] seruum meum loris [n] ruperit: an possim cum eo experiri, quasi aduersus bonos mores verberauerit. & ait, iudicem debere inquirere, quid facientem seruum meum verberauerit. nam si [o] honorem, ornamentáque [p] petulantur adtemptantem ceciderit: absoluendum eum.

40 ¶ *Verberasse* dicitur abusiuè, & q pugnis, ceciderit.

41 ¶ *Quæstionē* intelligere debemus tormenta, & corporis dolorem ad [q] eruendam veritatem. Nuda ergo interrogatio, vel leuis territio non pertinet ad hoc edictum. Quæstionis verbo etiam ea, quam malam [r] mansionem dicunt, continebitur. Cùm igitur per vim, & tormenta habita quæstio est: tunc quæstio intelligitur.

42 ¶ Sed & si iussu domini quis quæstionem habeat, modum [s] tamen excesserit: teneri eum debere, Labeo ait.

43 ¶ Prætor ait: *Si quid aliud factum esse dicetur: causa cognita, iudicium dabo.* proinde si quidem verberatus sit seruus, vel tormentis de eo quæstio habita "est:" sine causæ cognitione iudicium in eum competit. si verò aliam iniuriam passus sit: non aliter competit, quàm "si" causa cognita.

44 ¶ Itaque prætor non ex omni causa iniuriarum iudicium serui nomine promittet. nam si leuiter [t] percussus sit, vel maledictum ei leuiter: non dabit actionem. at si infamatus sit vel facto aliquo, vel carmine scripto: puto, causæ cognitionem prætoris porrigendam & ad serui qualitatem. etenim multùm interest, qualis seruus sit: bonæ frugi, ordinarius [u], dispensator [x]: an verò vulgaris vel mediastinus [y], an qualisqualis [z]. & quid si compeditus [a], vel malè notus, vel notæ extremæ? habebit igitur prætor rationem tam iniuriæ, quæ admissa dicitur: quàm personæ serui, in quem admissa dicitur: & sic aut permittet, aut denegabit actionem.

45 ¶ Interdum iniuria seruo facta, ad dominium redundat, interdum non. nam si pro [b] libero se gerentem: aut cùm "eum" alterius potiùs, quàm meum, existimat [c] quis non cæsurus eum, si meum scisset: non posse eum, quasi "mihi" iniuriam fecerit, sic conueniri, Mela scribit.

46 ¶ Si quis, seruo verberato. iniuriarum egerit: deinde postea damni iniuriæ agat: Labeo scribit eandem [d] rem non esse: quia altera actio ad damnum pertineret culpa datum, altera [e] ad contumeliam.

47 ¶ Si vsumfructum in seruo habeam, tu proprietatem: ísque verberatus sit, vel quæstio de eo habita: iniuriarum actio magis [f] proprietario, quàm mihi, competit. Idémque probatur, & si seruum meum, quem bona fide possidebam, cæcideris. domino enim magis competit iniuriarum actio.

48 ¶ Item si [g] liberum hominem, qui mihi bona fide seruiebat, quis cæciderit: distinguendum est, vt, si in contumeliam pulsatus sit, competat mihi iniuriarum actio. Idem ergo & si in seruo [h] alieno bona fide mihi seruienti: vt totiens admittamus iniuriarum actionem, quotiens in meam cōtumeliam iniuria ei facta sit. nam ipsius quidem serui nomine, domino dabimus iniuriarum actionem. si autem me tangat, & pulset: iniuriarum mihi quoque est. Ergo & in fructuario idem distingui potest.

49 ¶ Si seruum complurium cæcidero: competere iniuriarum actionem omnibus, plus quàm manifestum est.

16. *Paulus* "libro 45. ad Edictum"

SEd non esse æquum, pro [i] maiore parte, quàm pro qua dominus est, damnationē fieri, Pedius ait & ideo, officio iudicis portiones æstimandæ erunt.

3. *De seruo iniuriam faciente.* 10. *Edictum de filiofamiliàs.* 11. *Et eius interpretatio.*

17. *Vlpianus* "libro 57. ad Edictum."

SEd si vnius permissu id fecero: si quidem solius eius esse putaui: nulli competit iniuriarum actio, planè si sciui plurium: ei quidem, qui permiserit, non competit [k] iniuriarum actio: ceteris competit.

1 ¶ Si iussu tutoris, aut procuratoris, vel curatoris, quæstio habita sit: consequens erit dicere, cessare iniuriarum actionem.

2 ¶ Seruus meus opera, vel querela tua, flagellis [l] cæsus est à magistratu [m] nostro. Mela putat, dandam mihi iniuriarum aduersus te, in quantum ob eam rem æquum iudici videbitur. & si seruus decesserit dominum eius agere posse, Labeo ait: quia de damno [n]. quod per iniuriam factum est agatur. & ita Trebatio placuit.

3 ¶ Quædam iniuriæ à liberis hominibus factæ leuis [o] nonnullius momenti videntur. enimuero à seruis, graues sunt. crescit. [p] enim contumelia ex persona eius, qui contumeliam fecit.

4 ¶ Cùm seruus iniuriam facit: maleficium eum admittere, palàm est. Meritò igitur sicuti ex ceteris delictis, ita & ex hoc [q] iniuriarum noxalis actio datur. Sed in arbitrio domini est, an velit eum verberandum exhibere, vt ita satisfiat ei, qui iniuriam passus est. neque erit necesse domino vtique eum verberandum præstare [r]: sed dabitur [s] ei facultas præstare ei seruum verberandum. aut si de eo verberibus satis non fiat, noxæ dedendum, vel litis æstimationem sufferendam.

5 ¶ Ait prætor, *arbitratu iudicis:* vtique quasi [t] viri boni: vt ille modum [u] verberum imponat.

6 ¶ Si ante iudicem dominus verberandum seruum exhibuerit, vt satis verberibus ei fieret, & erit factū arbitratu alicuius: postea [x] actor agere iniuriarum perseuerat: non est audiendus. qui [y] enim accepit satisfactionem [z], iniuriam suam remisit. Nam & si nuda [a] voluntate iniuriam remisit: indubitatè dicendum est, extingui iniuriarum actionem, non minùs quàm si tempore [b] abolita fuerit iniuria.

7 ¶ Si iussu domini seruus iniuriam fecerit, vtique dominus conueniri poterit etiam suo nomine. Sed si proponatur seruus manumissus: placet Labeoni, dandam in eum actionem: quia & noxa [c] caput sequitur: nec [d] in omnia seruus domino parere debet. ceterùm, & si occiderit iussu domini, Cornelia eum eximemus.

8 ¶ Planè si defendendi [e] domini gratia aliquid fecerit: rationem ei constare, apparet: inque eam rem aduersus agentem exceptio obiicienda erit.

9 ¶ Si seruus, in quo vsusfructus meus est, iniuriam mihi fecerit, aduersus dominum [f] noxali iudicio experiri potero. neque [g] debeo deterioris condicionis ob hoc esse, quod vsumfructum in eo habeo, quàm si non haberem. Aliter atque si seruus communis [h] esset. tunc enim non daremus socio, actionem ea propter, quia & ipse iniuriarum actione tenetur.

10 ¶ Ait prætor: *Si ei, qui in alterius potestate erit [i], iniuria facta esse dicetur: & neque is, cuius in potestate, est præsens [k] erit: neque procurator [l] quisquam existat, qui eo nomine agat: causa [m] cognita, ipsi, qui iniuriam accepisse [n] dicetur, iudicium dabo.*

11 ¶ Filiofamiliàs iniuriam passo: si præsens sit pater, agere tamen non possit propter [o] furorem, vel quem alium casum dementiæ: puto competere [p] iniuriarum actionem. nam & hîc pater eius, absentis [q] loco est [r].

12 ¶ Planè

Marginal notes (column 1803):

b *l.20.ff.eodem.*
c huc pertinet lex quædam Atheniēsium relata à Demosthene in oratione aduersus Midiam. Ibi ἐάν τις ὑβρίζῃ τινά.
d *l.5.in fin.ff ad legem Aquil.*
e *§.38.ff.eodem.*
f *§.40.ff.eodem.*
g atqui nulla seruo fit iniuria, *§3. Inst. eod.*
h quęstionibus adfecerit, *Hal.* adfligeret, *vulgat.*
i eodem modo vindicari etiam hodie posse iniuriam factam famulo, etsi libero, vel procuratori Schneideuinus refert ad *§.patitur. Institut. de iniuriis.*
k *l.51.inf.ff.pro socio.* Hinc colligit Alciatus, nūquam præsumi causam delicti, *3.præsumpt. 1. & 24.*
l *l.5.ff. ad leg. Aquil.*
m Hinc constat castigationē permissam fuisse magistratibus municipalibus. adde *l.17.§.2.ff.eodem. l.12.ff.de iurisd. l.17.ff.ad leg. Aquil. Nouel. 15.cap.6.*
n Hinc lotarij dicti, *vide l.9 §.3.ff.eodem.* vide quæ dixi *ad.l.12.ff.de iure fisci.*
o *l.13 §.6.ff.eod.*
p *l.9.ff.eod. l.4. Cod.eod.*
q & eruenda crimina, & eruendos socios, ac participes fraudis & sceleris, *l 23 §.4.ff. ad leg. Aquil.ff.de quæst.*
r vide quæ de mala mansione notaui, *ad l.7.ff. depositi.* Græci ita vertūt. καὶ τὸ ἱμάσαι εἰς τοὺς πόδας ξύλῳ. *60. Eclog.21.cap.32.*
s Modus in quęstione seruandus est.
t *§.3. Institut. eodem l.5.in fin.ff.ad l. Aquil. adde l.4.ff.de in integrum l.9.in fin.ff.de dolo. l.1.§.8.ff.de ædilitio.*
u qui certum aliquod ministerium & officium in familia exercet: aliàs ordinariis vicariis opponitur, *l.5.§.1.ff.de tribut. l.17.18.19.ff.de peculio.* Ordinarium appellamus, τὸν πρωτον οἰκέτην, τὸν δὲ τοῦ οἰκέτου οἰκέτην. vicarium.
x De dispensatore dixi ad *Theophil.§.7. Institut. eodem.*
y Qui nulli certo ministerio deseruit: aliàs opponitur artifici, *in l.vltim.ff.de operis seruor.* Mediastini dicebantur vilissimi balnearum & ædium, qui in mediis ædibus ad omnia officia præsto erunt.

Marginal notes (column 1804):

z id est, siue ordinarius, siue vicarius, *l.5.§.vltim.ff.de pecun. constit.*
a ἐν δεσμοῖς. *Theophil. dict.§.7.* Plerumque enim ita compediti serui in publico spectabantur.
b *l.45.§.2.ff.ad legem Aquiliam.*
c *vide l.18.§.3.ff.eodem.*
d adde *l.12. l.13. l.14.ff.de excep. rei iudicatæ. l.2.§.3.ff.de priuatis delictis.*
e id est iniuriarum, *l.2.§.4.ff.de collat.*
f *§.5. Institut. eodem.*
g *§.6. Institut. eodem.*
h *dict.§.6.*
i *§.4. Institut. eodem.*
k quia non fit iniuria volenti, *l.1.§.5.ff.eodem.*
l *vide l.9.§.3.ff.eodem.*
m adde *l.15.§.38.ff.eodem.* an à prætore? negat Cuiacius *in lege quod si minor. §. Scæuola* in verbo *si seruus.ff. de minoribus.*
n *l.2.§.3.suprà de priuatis delictis.*
o leues & nullius momenti, *Vulgat. Haloan. 60. Eclog.21 cap.32.in fin.*
p Iniuria crescit ex persona inferentis.
q *§.7. vers. nam secundum Instit. eodem.*
r *§.4. Institut. de noxalibus.*
s nota tria remedia dominis competere, facultatem præstandi serui, verberandi, noxæ dedendi, & æstimationis litis, *l.vlt.ff.eod. 60. Ecl.21.cap.32.in f.*
t *l.137.§.2.ff.de verborum obligat.*
u *60. Eclog.21. cap.33.*
x Reprobare seu retractare nemo iustè possit, quod semel ipse probauerit.
y vel cum quo lis conuentione vel transactione decisa est.
z satisfactione tollitur iniuriæ actio
a *dict. paragrapho 1.*
b id est, annuo. *vide l.5. Cod. eodem.*
c *vide l.1.in fin.ff.de priuatis delictis.*
d *vide l.11.§.7.ff.quod vi. 60. Eclog.21.cap.33.*
e *dict. paragrapho 33.*
f id est proprietarium. hinc collige appellatione domini, proprietarium propriè intelligi.
g *leg.8.ff.de noxalib.*
h *l.15.§.36.ff.eodem.*
i vt filiofamiliàs, *paragrapho 11. infrà eodem.*
k *§.11.§.12.ff.eodem.*
l *§.15.ff.eodem.*
m *§.17.ff.eodem.*
n *§.18.ff.eodem.*
o *l.22.§.10.ff.soluto.*
p *l.9.suprà de obligat.*
q furiosus habetur pro absente, *l.2. paragrapho 3. suprà de iure codicillorum.*
r Imò, non est, *l.2.§.1.ff.de procuratoribus.*

a pater filio factam iniuriam remittere potest *l.5.in f.ꝗ. de vi publica.*
b *l.9.suprà de oblig.& l.30.inf.l.31.ꝗ.eodem.*
c Hinc colligit Bart. *num.* 34. patrem vilem non posse filio substituere pupillariter, quum ei afferatur bonorum filij administratio,& in vita,& in morte.
d Hanc lectionem probat Faber 1.*Semestr.*10. Haloander legit vtilitatem.

vt vim.ꝗ. de Iust.& iure: præsertim si iniuria illata sit à vili homine & ignobili. Mouetur,quod honoris,quàm rerum & vitæ iactura sit maior. In cuiusmodi rebus cõstat licitum esse percutere *l.1.C.vnde vi.* sed in ea re arbitrium iudicis plurimùm valet, vide *Gayllum eo loco*
u Cur ita? Nulla est contumelia quàm facit dignus. *Cicero 3.Philippica.*

12 ¶ Planè si præsens agere nolit, vel quia differt, vel quia remittit atque donat [a] iniuriam: magis est,vt filio actio: non detur. nam & cùm abest: idcirco datur [b] filio actio:quia verisimile est,patrem,si presens fuisset,acturum fuisse.

13 ¶ Interdum tamen putamus, etsi pater remittat, iniuriarum actionem filio dandam.vt puta si patris persona vilis abiectáque sit:filij honesta.neque enim debet pater vilissimus [c] filij sui contumeliam ad suam vtilitatem [d] metiri.ponamus esse eum patrem,cui iure meritóque curator à prætore constitueretur.

14 ¶ Sed si pater, lite contestata, cœperit abesse, vel etiam negligere executionem pater vilis: dicendum est, causa cognita translationem [e] filio competere [f]. Idem & si emancipatus filius esse proponatur,

15 ¶ Procuratorem patris prætulit prætor ipsis personis,quæ iniuriam passæ sunt.Si tamen procurator aut negligat [g],aut colludat, aut non sufficiat aduersus personas, quę iniuriam fecerunt:ipsi potiùs,qui passus est iniuriam, actio iniuriarum competit.

16 ¶ Procuratorem autem accipere debemus,non vtique eum, cui specialiter mandata est procuratio actionis iniuriarum:verum sufficit [h],eum esse,cui omnium rerum administratio mandata est.

17 ¶ Quod autem ait prætor:causa cognita"ipsi, qui iniuriam accepisse dicetur iudicium permitti:"ita accipiẽdum est,vt in cognitione causæ hoc versetur,quàm longè pater absit, & quando superuenturus: & numquid is, qui iniuriarum vult actionem mouere, [segnitior [i],] vel inutilis admodum [k],qui non sufficiat ad rei cuius administrationem,ac per hoc nec ad actionem.

18 ¶ Quod deinde ait [l],*Qui iniuriam accepit*: interdum ita adcipiendum est,vt parti eius competet [m] actio.vt puta nepoti [n] facta iniuria est: pater præsens est: auus abest. scribit Iulianus,patri potius dandam iniuriarum actionẽ, quàm ipsi nepoti.ad cuius,inquit, officium pertinet, etiã viuente auo,filium suum in omnibus tueri.

19 ¶ Idem Iulianus scribit, filium non tantùm ipsum agere debere,verùm [o] procuratorem dare † posse.alioquin [p] (inquit) nisi ei permiserimus procuratorem dare: futurũ est,vt,si valetudine impediatur, neque sit qui iniuriarum actionem exequatur,impediatur actio.

20 ¶ Idem ait:& si nepoti [q] facta sit iniuria: & nemo [r] sit,qui aui nomine agat: permittendum esse patri experiri:& is procuratorem dabit.omnibus enim, qui suo nomine actionem habent, procuratoris dandi esse potestatem. intelligi autem filium, inquit, familias suo nomine agere: cùm,patre cessante,prætor ei agere permittat.

21 ¶ Si filiusfamilias iniuriarum egerit, patri actio nõ competit.

22 ¶ Idem ait filiofamilias iniuriarum nomine actionem dari,quotiens [f] nemo est qui patris nomine experiatur & hoc casu quasi patremfamiliæ constitui.quare siue emancipatus sit,siue ex parte heres scriptus fuerit,vel etiam exheredatus, siue paterna hereditate abstinuerit: executionem litis ei dandam.esse enim per absurdum: quẽ prætor manente patria potestate ad actionem admittendum probauerit, ei patrisfamilias vltionem iniuriarum suarum eripi:& transferri ad patrem: qui eum, quantùm in ipso est,omiserit:aut (quod est indignius) ad heredes patris: ad quos non pertinere iniuriarum filiofamilias factam,proculdubio est.

De nocente infamato. 1. *Si seruus seruo iniuriam fecerit.* 2. *De nupta iniuriam passa.* 3. *De errore.*

18. *Paulus*"libro 55. ad Edictum."

EVm,qui nocentem [t] infamauit, non [u] esse bonum æquum ob eam rem condemnari.peccata enim nocentium nota esse, [x] & oportere & expedire.

1 ¶ Si seruus seruo fecerit iniuriam:perinde agendum, quasi si domino fecisset.

2 ¶ Si nupta filiafamiliæ [y] iniuriam acceperit:& vir [z] & pater iniuriarum agant: Pomponius rectè putat, tanti patri condemnandum esse reum, quanti condemnetur,si ea vidua esset,viro tanti, quanti condemnaretur, si ea in nullius potestate esset: quod sua cuiusque iniuria propriam æstimationem haberet, & ideo si nupta in nullius potestate sit, non ideo minus eam iniuriarum agere posse,quod & vir "in "suo nomine agat.

3 ¶ Si iniuria mihi fiat ab eo,cui sim ignotus [a]: aut si quis putet me Lucium Titium esse, quum [b] sim Gaius Seius, præualet, quòd principale est, iniuriam eum mihi facere velle. nam certus ego sum, licèt ille putet me aliũ esse,quàm sum,& ideo iniuriarum [c] habeo.

4 ¶"At "cùm aliquis filiumfamilias, patremfamilias putat:non potest videri iniuriam patri facere, non magis quàm viro, si mulierem viduam esse credat. quia neque in personam eorum confertur iniuria, nec transferri per personę putationem † ex persona filiorum ad eos potest:cùm affectus iniuriam facientis in hunc, tanquàm in patremfamilias,consistit.

5 ¶ Quòd si scisset filiumfamilias esse,tamen si nescisset,cuius filius esset:dicerem, inquit, patrem suo nomine iniuriarũ agere posse. nec minus virũ, si ille nuptam esse sciret.nam qui hæc non ignorat: cuicumque patri,cuicũque marito,per [d] filium,per vxorem [e] vult facere iniuriã.

De fideiussoribus eius qui paratus est soluere interpellatus.

19. *Gaius*"libro vigesimosecundo ad Edictum prouinciale."

SI creditor meus cui paratus sum soluere, in iniuriam meam fideiussores meos interpellauerit [f]: iniuriarum tenetur.

De domo debitoris signata.

20. *Modestinus*"lib.12.Responsorum".

SI iniuriæ faciendæ gratiá Seia domum absentis debitoris [g] signasset [h] sine authoritate eius,qui concedendi ius potestatémue habuit: iniuriarum actionem intendi posse,respondit.

Ad quod tempus æstimatio refertur.

21. *Iauolenus*"lib.9.Epistolarum."

INiuriarum ęstimatio [k] nõ ad id tempus,quo iudicatur: sed ad id,quo facta [d] est,referri debet.

De libero apprehenso pro fugitiuo.

22. *Vlpianus*"libro primo ad Edictum pretoris."

SI liber pro fugitiuo adprehensus erit,iniuriarum cum eo agit.

De introitu in domum alienam.

23. *Paulus*"lib.4.ad Edictum."

QVi in domum alienam [l] inuito domino introiret, quamuis in ius vocari: actionem iniuriarum in eum competere,Ofilius ait.

De prohibito seruum distrahere.

24. *Vlpianus*"lib.15. ad Edictum Prætoris."

SI quis proprium [m] seruum distrahere prohibetur à quolibet iniuriarum experiri potest.

De ancilla.

25. *Idem*"lib.18.ad Edictum."

SI stuprum serua passa sit,iniuriarum [n] actio dabitur.aut si celauit mancipium, vel quid aliud furandi animo fecit:etiam furti. vel si virginem immaturam [o] stuprauerit, etiam legis Aquiliæ [p] actionem competere, "quidam" putant.

De seruo & filio.

26. *Paulus*"lib. 19. ad Edictum."

SI quis seruum meum,vel filium ludibrio habeat, licèt consentientem: [q] tamen ego iniuriam videor accipere. veluti si in popinam duxerit illum, si aleam [r] luserit. sed hoc vtcunque tunc locum habere potest, quotiens ille, qui suadet animum [f] iniuriæ faciendæ habet. atquin potest malum consilium dare,& qui dominum ignoret:& ideo incipit serui corrupti actio necessaria esse.

De statua defuncti cæsa.

27. *Idem*"libro vigesimoseptimo ad Edictum."

SI statua patris tui in monumento [t] posita, saxis cæsa est: sepulchri violati agi non posse. iniuriarum posse Labeo scribit.

An hæc actio sit in bonis nostris.

28. *Vlpianus*"lib.34.ad Sabinum."

e de hoc vocabulo *vide l.8.§.7.supr.quib.mod.pign.*
f Ita vt super eisdem instrumentis procedatur *Bart. hîc num.5.*
g *l.22.§.5.suprà solut.* Vitia hæc procuratoris sunt, negligentia, collusio, insufficientia.
h Verus procurator intelligitur,cui specialiter vel omniũ in genere, negotiorum administratio data est.*l.12.ꝗ.de solution.*
i segnior *vulg. Haloand.*
k admodum sit *vulgat. Haloander.*
l *§.10.in fine ꝗ. eod.*
m competat *Vulg.* Haloand.
n *§.20.ꝗ.eod.*
o verumetiam *Haloand.*
† *l.11.§.2.ꝗ.eodem.*
p Hinc colligere possumus quàm sit necessarius vsus procuratoris.
q *§.18.ꝗ.eod.*
r *§.10.ꝗ.eod.*
f *§.11.ꝗ.eod.*
t putà non cõuiciantẽ, si modo conuicium verum sit:idque ex communi opinione probat Clarus 5.*sentent.*10, *Gayll.2.obser.*99. vel conuiciantem quod permitti putant interpretes, si modo id fiat incontinenti, & adhibeatur modus. volũt enim permitti iniuriã verbalẽ,verbis repellere *l.25.ꝗ.de proc.l.45.§.4.§.ad legem Aquil.vide Gayl.2.obser.*100. Est enim famę vt & vitæ habẽda ratio: *l. Iulianus ꝗ.testamenta quemad.aperiantur. l. seruorum in fi.ꝗ. de pœnis.* & honor.famáq; hominis iisdẽ legibus nituntur. *l. isti.* 8.ꝗ. *quod metus l. Iusta.* 9.ꝗ. *de manumiss.vind.* quid enim saluos infamia nummis: vt Iuuenalis scribit, *Satyr.* Vnde ob iniuriam retaliandam duellũ promitti notãt. *Gayl ibid.* sed ad verbalem iniuriæ lationem reuertamur: Possis. n. quærere quemadmodum & quatenus verbis retaliare iniuriam liceat? certè Bossius *l.45.practices num.7.* verba *tu mentiris* eo casu, loco negationis accipi ait:non conuitij, de quo *vide Corras.6.Miscell.*24. aliàs negat conuicium alio conuicio repellendum:idque videtur innuere *lex 5. Cod.eod.* & Glossa in verbo vtilitas *Cod. de postulando.Bellouis.1.cap.3.num.*17. Si ita est, compensatione non tollitur iniuriarum actio, nisi minimè constet quis prior cœperit *vide Bell.1.cap.3.numer.* 18. 20. 21. Quid licétne iniuriam pugno aut tali actu repellere? plusquàm est manifestum eo casu culpatam esse tutelam:modum enim excedit. Id tamen displicere videtur Salomonio in lege

x *l.vnic.in medio. Cod. de famosis. libell.* & est ignoscendum ei,qui non sponte accusat. *l 14. §. vltimo: suprà de bonor. libert.*
y filiafamiliàs *Vulg.Hal.*
z *l.1.in fi.ꝗ.eodem.*
a ¶ Id quũ accidit, actio iniuriarum nascitur; nec prodest exceptio ignorantiæ *l.3.§.2.inf.l.15.§.45.ꝗ.eodem.*
b *vide Zasium 2. Intell.*17.
c Iniuriarũ actionem, *Vulg.* Haloander.
† trãsferri'putatio *Vulgat.* Haloand.
d *l.1.§.3.ꝗ.eod. adde Paul.5.sent.4.§.3.*
e *d.§.3.ꝗ.eod.l.2.C.eod.§.2.Instit.eod.*
f *facit l.1.§.3.l.15.§.29.ꝗ.eod.l.5.inf.ꝗ.qui satisdare.*
g *adde l.15.§.33.ꝗ.eod.§.1.Instit.eodem.*
h *v.quæ not. ad l.penul.ꝗ.in quib.caus.pignus.*
i Hic non agitur de æstimatione iniuriarũ ex legibus 12.tabularum, cuius meminit Gellius 20.*noctium* 1. sed de arbitraria,cuius meminit etiam *lex 37. in fi.ꝗ.eod.*
k à quo fit? vtique ab actore. Is enim in libello iniuriã æstimare debet & postea iurat, si opus est. nec enim id necesse est.*Clarus 5.sent.§.iniuria* 10.æstimationem deinde Iudex auget vel minuit, *l.37.inf.ꝗ.eo.§ 1.Inst.eod.* Et sic, pœna iniuriæ est arbitraria *dicto §. 1.* Quid, eo ipso quod arbitraria est, potéstne iudex pœnã mortis statuere? quidam aiunt, quidam negant.posteriorem sententiam, vt cõmuniorem accipit, *Clarus 5.sentent.§.vltim.quæstion.* 83. nisi qualitas delicti aliud suadeat.
l *vide l.18.ꝗ.de in ius vocando.*
m *l.13.§.vlt.ꝗ.eodem.*
n non adulterij, *l.6.suprà de adulter.*
o nondum viripotentem,*l.38.§.3.ꝗ.de pœn.* πρὸ τῆς ἥβης ἤγουν πρὸ τοῦ τρισκαιδεκάτου χρόνου. *Harm.3.περὶ βίας παρθένου in fin.*
p *l.27.§.4.ꝗ.ad l.Aquil.*
q Volenti & consentienti seu iniuria, *l.1.§.5.ꝗ.eodem.*
r si alea *Haloan.vide titul.de aleatorib.* Alea serui corrupti species.
f Animus, iniuriam distinguit.
t *l.1.§.4.ꝗ.eo.adde l.37.ꝗ.eod.l.2.ꝗ.de sepulchro.*

a ergo ad heredem nō transit nisi lite contestata, *vide l.13.§. eodem.* vt & querela inofficiosi, *vide Cuiac.17. obseruat.* 17. vbi probat querelam inofficiosi testamenti immutari actione iniuriarum.
b *facit l.11.§.8.§. quod vi aut clam.l. vltim. §. vi bonorum.* c *l.1.§.7 § eodem.*
d *l. in fin.§. eod.l.2.Cod.eod.* e Cur ita? collige ex *l. 31.J.eod.l.17.§.13.§.eod.*
f *dict.§.3.*

INiuriarum actio in bonis nostris non computatur, antequam [a] litem contestemur.

De seruo manumisso vel alienato.

29 *Paulus* "libro 10. ad Sabinum.".

SI seruum, cuius nomine iniuriarum actio tibi competit, manumiseris, aut alienaueris [b]: superest tibi iniuriarum actio.

1. *De filio iniuriam passo.*

30. *Vlpianus* "libro 42. ad Sabinum."

SEruo autem manumisso [c] non competere actionem ob iniuriam, quam in seruitute passus est, quis dubitet?

1 ¶ Si filio iniuria facta sit: cùm vtrique [d], tam filio, quàm patri, adquisita actio sit: non eadem vtique facienda æstimatio est. [e]

31. *Paulus* "libro 10. ad Sabinum."

CVm possit propter filij dignitatem [f] maior ipsi, quam patri, iniuria facta esse.

De magistratu.

32. *Vlpianus* "libro 42. ad Sabinum."

NEc magistratibus [g] licet aliquid iniuriosè facere. si quid igitur per iniuriam fecerit magistratus, vel quasi priuatus, vel fiducia magistratus: iniuriarum potest conueniri. sed vtrùm posito magistratu. an verò & quamdiu est in magistratu? sed verius est: si is magistratus [h] est, qui sine [i] fraude in ius vocari non potest: expectandum esse, quoad magistratu abeat: quòd & si ex minoribus magistratibus [k] erit, id est [l], qui sine imperio aut potestate sunt magistratus, & in ipso magistratu posse eos conueniri.

33. *Paulus* "libro 10. ad Sabinum."

QVod reipublicæ [m] venerandæ causa secundùm bonos mores fit, etiam si ad contumeliam alicuius pertinet: quia tamen non ea mente magistratus facit vt iniuriam faciat, sed ad vindictam maiestatis publicè respiciat: actione iniuriarum non tenetur.

De pluribus seruis iniuriam facientibus.

34. *Gaius* "libro 13. ad Edictum prouinciale".

SI plures serui simul aliquem cæciderint, aut conuicium alicui fecerint: singulorum [n] proprium est maleficium. & tanto maior iniuria, quanto à pluribus admissa est. imò etiam tot iniuriæ sunt, quot & personæ iniuriam facientium.

De *infamia & egestate eius, qui iniuriam fecit.*

35. *Vlpianus* "libro 3. de Omnibus tribunalibus."

SI quis iniuriam atrocem [o] fecerit, qui [p] contemnere iniuriarum iudicium possit ob infamiam suam & egestatem [q]: prætor acriter exequi hanc rem debet, & eos, qui iniuriam fecerunt, coërcere.

Si filiusfamiliàs iniuriam fecerit.

36. *Iulianus* "libro 45. Digestorum."

SI filij nomine cum patre iniuriarum agere velint, & is procuratorem det: non [r] intelligitur filius defendi, nisi iudicatum solui satisdetur: & ideo actio aduersus filium, tanquam à patre non defendatur, danda erit.

De positis in monumenta. 1. *De actione ciuili ex lege cornelia.*

37. *Marcianus* "libro 14. Institutionum."

COnstitutionibus, principalibus cauetur, ea, quæ infamandi alterius causa in monumenta [s] publica posita sunt, tolli de medio.

1 ¶ Etiam ex lege Cornelia iniuriarū actio ciuiliter [t] moueri potest, condemnatione, æstimatione [u] iudicis facienda.

De imagine imperatoris.

38. *Scæuola* "libro 4. Regularum."

SEnatusconsulto cauetur, ne quis imaginem [x] Imperatoris in inuidiam alterius portaret, & qui contra fecerit, in vincula publica mittetur

Si quis vestem sordida rei nomine in publico habeat, vel capillum summittat.

39. *Venuleius* "libro 2. Publicorum iudiciorum."

VEstem [y] sordidam [z] rei nomine in publico habere, capillúmve [a] summittere nulli licet [b]: nisi ita coniunctus est adfinitati, vt inuitus in reum testimonium dicere cogi non possit.

g & sic restringe, *l.13.§.6.§.eod.* Hinc collige iudicem excedentē fines officij, iniuriarū teneri, *l.13. §. de pœn.l. 29.§.7.§. ad leg. Aquil.*
h id est, non ex minoribus magistratibus.
i *facit lex 1. §. de in ius*
k putà municipalibus, *vide l. 29.§.7.§. ad leg. Aquil.*
l nota qui sint magistratus minores.
m *l.13.§.6.l.15. §.38.§.eod l. vnic. Cod. de famosis libellis.*
n *l.9.§.de iuris.*
o *de qua vide l. 7. in fin.J.eod.*
p sensus est, Qui contemnit actionem iniuriarum ob infamiam suam, & ideò atrociorem facit, acrius coërcetur. 60. *Eclog.21.cap.15.*
q Egenus facilè pœnā cōtemnit.
r *l.14. §. qui satisd. l.5. in fin. §. ex quibus caus. in possess.*
s *adde l. 27. §. eodem.*
t *l.7.§.9. & 21. §.eod.§.10. Instit. eodem.*
u *vide l 21. §. eodem. l 28.§.7.J. de pœnis: vide Brissonium 4. select.12.*
x *adde l. 5. de extraord.crim.*
y *l.9.l.15. §. 27. §.eod.l.vltim.Cod. eodem.*
z Squallidam, *l.15. §.27.§.eod.* candidam quidem. (is enim color etiam vulgi) sed obsoletam: non tamen pullatā: is enim erat color funebris tantùm, *vide Senecā. 20.Epistol.115.*
a de capilli submissione, *vide dict.§.27.*
b hæc enim ad infamiam alterius pertinet. *dict.§.27.*
c ¶is enim notatur infamia, *l. 5.§.9.§.eod.*
d *l.1.§.3. §.eod. §.2. Institut. eod. l.30.§.de pact.*
e *Paul.5. sentēt. 4.§.17. vide l. 8.J. de appellat.*
f quod quid sit *vide l.15.§.3.§.4. §.eodem.*
g *vide l.8.§.5.§. si seruitus vindicetur.*
h 60.*Synopsis Basilic. 21.cap. 60.* olim vigintiquinque æris, 20.*Gell.1.* ceu vigintiquinque sestertiorum pœna erat. *Paul. 2.Colla.legum Mosaic.* ei verò qui membrum rupisset, talio.§.7.*Instit.eodem.* Pœna talionis ea erat: Si membrum rupit, ni cum eo pacit, talio esto. Ita est legendum apud Gellium, 20, *cap.11.* & Festum *in voce Talionis:* de Talionis pœna alibi plenius dicam. i *Paul.5.sentent.4.§.16.*
k rectè hoc additum est, cùm iniuriarum actio rerum nomine non detur: sed doloris persequendi causa, vt eleganter Valentinianus ait, *vide Cuiac.hoc.tit.*
l *l.17.§.4.§.eod.Paul.5.sent.4.§.vltim.* m humilioris, *vulg.Haloand.*
n Fustibus cæduntur liberi, *l.28.§.2.J.de pœnis:* vide quæ scripsi *ad l.12.J.de iure fisci.*
o Hic titulus est generalis. Complectitur enim ea crimina, quæ numquam ordinaria fuerunt, & quæ mixta. *Cuiac.hic.*

p quæ differunt à popularibus, & priuatis: *vide Cuiac.8.obseruat.* 33. In iis res agitur citra solennem ordinem iuris, & citra morem priscum legum, nec obseruatur etiam pœna legitima, *Cuiac.hic.* q quinto, *Paul.5.sentent.4.§.5.* r *dict.§.5.*
s Interpellator, est qui nuptias alienę vxoris appetit: sollicitator qui pudicitiā alienę vxoris appellat. subsessor, est, adulter. t etiā conat⁹ & volūtas coërcētur, *l.1.C.The.*

De decurionibus.

40. *Macer* "libro 2. Publicorum iudiciorum."

DIuus Seuerus Dionysio Diogeni ita scripsit: Atrocis iniuriæ damnatus, in ordine decurionum esse non potest. [c] nec prodesse tibi debet error præsidum, aut eius, qui de te aliquid pronūciauit, aut eorum, qui contra formam iuris mansisse te ordine decurionum putauerunt.

De filio iniuriam passo.

41. *Neratius* "libro 5. Membranarum."

PAter, cuius filio facta est iniuria, non est impediendus, quominùs duobus [d] iudiciis & suam iniuriam persequatur & filij.

De appellatoribus.

42. *Paulus* "libro 5. Sententiarum."

IVdici ab [e] appellatoribus conuicium [f] fieri non oportet. alioquin infamia notantur.

De *calumnia.*

43. *Gaius* "libro tertio Regularum."

QVi iniuriarum actionem per calumniam instituit, extra ordinem damnatur. id est, auxilium, aut relegationem, aut ordinis amotionem patiatur.

De superioribus & inferioribus ædibus.

44. *Iauolenus* "libro nono ex posterioribus Labeonis."

SI inferiorum dominus ædium, superioris vicini fumigandi causa fumum [g] faceret, aut si superior vicinus in inferiores ædes qui aut proiecerit, aut infuderit: negat Labeo iniuriarum agi posse. quod falsum puto. si tamen iniuriæ faciendæ causa immittitur.

De pœna extraordinaria

45. *Hermogenianus* "libro quinto Epitomatum".

DE iniuria nunc [h] extra ordinem [i] ex causa & persona [k] statui solet, Et serui quidem flagellis [l] cæsi, dominis restituuntur. liberi vero, vmilioris [m] quidem loci, fustibus [n] subiiciuntur: ceteri autem vel exilio temporali, vel interdictione certæ rei coërcentur.

DE [o] EXTRAORDINARIIS [p] criminibus.

TIT. XI.

De sollicitatoribus alienar. nuptiarum, interpellatoribus matrimoniorum. 1. *De diuersis iniuriis.* 2. *De his quæ impudicitiæ gratia fiunt.*

Paulus libro 4. [q] Sententiarum.

SOLLICITATORES [r] alienarum nuptiarum, itémque matrimoniorum interpellatores [s], etsi effectu [t] sceleris potiri non possunt, propter voluntatem perniciosæ libidinis extra [u] ordinem puniuntur.

1 ¶ Fit iniuria cōtra bonos mores: veluti si [x] quis fimo [y] corrupto aliquem perfuderit, cœno, luto oblinuerit [z], aquas [a] spurcauerit, fistulas, lacus, qui vel aliud ad iniuriam publicam contaminauerit, in quos grauiter animaduerti solet.

2 ¶ Qui [b] puero [c] stuprum, abducto ab eo vel corrupto comite [d], persuaserit, aut mulierem puellámve interpellauerit, quídve impudicitiæ gratia fecerit [e], donum [f] præbuerit, pretiúmve, quo is persuadeat, dederit: perfecto [g] flagitio, punitur [h] capite, imperfecto, in insulam deportatur. corrupti comites summo [i] supplicio adficiūtur.

De cœtibus illicitis.

2. *Vlpianus* "libro quarto Opinionum."

SVb prætextu religionis [k], vel sub specie soluendi voti, cœtus illicitos nec à veteranis temptare oportet.

De stellionata. De expilata hereditate.

3. *Idem* "libro tertio de Adulteriis."

STellionatus, [l] vel expilatæ [m] hereditatis iudicia accusationem quidem habent, sed non sunt publica.

De *partu abacto.*

4. *Marcianus* "libro primo Regularum."

DIuus Seuerus & Antoninus rescripserūt, eam, quæ data opera [n] abegit, à præside in temporale exilium [o] dandam. indignum enim videri potest, impunè eam maritum liberis fraudasse

De eo cuius instinctu seruus ad statuam confugit.

5. *Vlpianus* "libro quinto de officio proconsulis."

u Attentans, mitius punitur quàm qui perfecit, hic enim non certa lege aut pœna punitur, sed extra ordinem iudicantis arbitrio de quo vide Tiraquellum *tract de pœnis.caus.39.*
x *Paul.5.sentēt. 4.§.13.*
y *l.27.§.18.§.ad leg.Aquil.*
z obliuierit.
a de inquinatoribus aquarum, *vide l.11.§. quod vi.l.12. Cod. de re milit.* segetum, *l.27.§.24.* vini, *§.25.§.ad legem Aquil.*
b *Paul. 5. sent. 4.§.14.*
c putà prætextato. *§.1.Institut. de iniur.*
d *vide quæ de comite scripsi ad l.1.§.2.§. de iniuriis.*
e Queri hîc potest, An præripiens osculum virgini inuitæ sit puniēdus vltimo supplicio? Durum id videtur: Quid si nuptæ? Bossius. *tit. 63. num. 3.* refert Triultiū vices gerentem Regis Galliarū securi percuti iussisse quemdā, quòd osculum Susanæ Triultiæ nuptę præripuisset. adde quę scripsi ad *l. 16. Cod. de donat.ante Nuptias.*
f demum, *vulg. Paulus 5. sentent. 4.§.14.l.37.in fin. §. de minor. l.8 J. de adulter.*
g Perfecta atque, vt ita loquamur, consumata delicta grauius coërcentur, quàm imperfecta, seu attētata, *vt hic: l. si quis aliquid.§.1.§. de pœnis.l.si fugitiui Cod. de fugitiuis.* Quod ita verum putāt, vt etiam iudex mitiorem pœnā possit indicere indebitis imperfectis, quæ vt perfecta, lex puniri iubet. *Salycetus in l. is qui in tilo. Cod. ad l.Cornel. de sicar. argum.l. aut facta §. euentus §. de pœn.l. & si seuerior.Cod, ex quibus caus. infamia,* Idque etiam in foro consciētiæ, seruari quoque notat: nimirum, minorē pœnā pro voto nō reddito imponi, quàm pro facto. vt Glossa notat *in c. qui viderit.32. quæst. 5.* Alexander de Ales in summa parte, 2.*quæst.133.membro 2.Thomas 2.quæst.* 73. *Bonauentura.2.sentent.distinct.41.* Antonius Florent. partæ summæ, *Titul.9.cap.1.§.1.*
h Stupri perfecti, pœna capitalis, *vt hic.* Imò non est capitalis. Nam humilior fustigatur & in exilium mittitur: honestus, partibus bonorum publicatione, & relegatione ad certū tempus punitur. *§.4.Instit.de publ iudic.* An hic de pœna extraordinaria agitur: ibi de pœna ex lege Iulia? vide Alciatum 5 *Paradox.20.l. Transigere, C.de transact. Menoch.3.de arbitr.288.* i id est, vltimo *l.25.J.de pœnis.*
k *vide l.1.§.1 §.de colleg.*
l *v.J.tit. stellionatus.* m *vide J.titul.expilatæ hæredit.*
n opera partum abegit: *vulg Haloand.* o de pœna abacti partus, *v.l.8.J.de sicar.*

In eum,

IN eum, cuius instinctu ad [a] infamandum dominum seruus ad [b] statuam confugisse compertus erit, præter corrupti serui actionem, quæ ex edicto perpetuo competit, seuerè animaduertitur.

De dardanariis. 1. De stateris adulteriis. 2. De falsis mensuris.

6. *Idem* " libro 8. de officio proconsulis."

ANnonam adtemptare [c] & vexare [d] vel maximè dardanarij [e] solent. quorum auaritiæ [f] obuiam itum est tam mandatis, quàm constitutionibus. Mandatis denique ita cauetur: Præterea debebis custodire, ne dardanarij [g] vllius mercis sint, ne aut ab his, qui coëmptas merces suppriment [h], aut à locupletioribus, qui fructus suos æquis pretiis vendere nollent, dum minùs vberes prouentus exspectant, ne annona oneretur: pœna autem in hos variè statuitur. nam plerumque, si negotiantes sunt, negotiatione eis tantùm interdicitur, interdum & relegari solent. humiliores ad opus publicum dari.

1 ¶ Onerant annonam etiam stateræ [i] adulterinæ, de quibus Diuus Traianus edictum proposuit, quo edicto pœnam legis Corneliæ in eos statuit, perinde ac si lege testamentaria, quòd testamentum falsum scripsisset, signasset, recitasset damnatus esset.

2 ¶ Sed & Diuus Hadrianus, eum, qui falsas [k] mensuras [l] habuit, in insulam relegauit.

De saccularis & directariis.

7. *Idem* " libro 9. de officio proconsulis."

SAccularij [m] qui vetitas [n] in sacculo artes exercentes, partem subducunt [o], partem subtrahunt [p]: item qui derectarij [q] appellantur, hoc est hi, qui in aliena cenacula se dirigunt furandi animo, plus quàm fures puniendi sunt idcircóque aut ad tempus in opus dantur publicum, aut fustibus castigantur, & dimittuntur, aut ad tempus relegantur.

De instrumentis proditis.

8. *Idem* eodem libro.

SVnt præterea crimina quæ ad executionem præsidis pertinent. btputà si quis instrumenta sua prodita esse dicat. nam huius rei executio præfecto [r] vrbis a Diuis fratribus data est.

De scopelismo.

"9. *Idem* eodem libro"

SVnt quædam, quæ more prouinciarum [ſ] coërcitionem solent admittere. vtputa in prouincia Arabia *σκοπελισμὸν id est lapidum positionem*, crimen appellant: cuius rei admissum tale est: Plerique inimicorum solent prędium inimici σκοπελίζειν, id est, lapides ponere indicio futuros. quòd, si quis eum agrum coluisset, malo leto periturus esset insidiis eorum, qui scopulos posuissent. quæ tes tantum [t] timorem habet, vt nemo ad eum agrum accedere audeat, crudelitatem timens eorum, qui scopelismon fecerunt. hanc rem præsides exequi solent grauiter vsque ad pœnam capitis: quia & ipsa res mortem comminatur.

Si aggeribus nocitum sit.

"10 *Idem* eodem libro."

IN Ægypto qui chomata [u] rumpit, vel dissoluit, (hi sunt aggeres, qui quidem solẽt aquam Niloticam continere) æquè plectitur extra ordinem, & pro condicione sua, & pro admissi mensura. quidam opere publico, aut metallo plectuntur. & metallo quidem secundùm suam dignitatem, si quis arborem sycaminonem [x] exciderit. nam & hæc res vindicatur extra ordinem non leui pœna, idcirco quòd hæ arbores colligunt ageres Niloticos, per quos incrementa Nili dispensantur, " & coërcentur:" & diminutiones æquè coërcentur. chomata etiam, & diacopi, qui in aggeribus fiunt, plecti efficiunt eos, qui admiserint.

De circulatoribus qui serpentes circunferunt.

a *vide l.1. in fin. ff. de seruo corrupto.*
b *l.28. § 7. ff. de pœn. l. vn. Cod. de his qui ad statuas. adde l.2. ff. de his qui sunt sui.*
c adtemptant, quoties, τηροῦσι τῶν καιρῶν δυσκολίας. *Nanzianz. in orat. ad patrem* τοὺς καιρούς, καὶ καταπραγματεύονται τῆς ἐνδείας. καὶ γεωργοῦσι τὰς συμφοράς: *Idem Nanzianz. in funebr. oratione Basilij magni. vide Cuiac. 10. obseruat. 19. 6. Harmenopul. 15. in fin. adde 1. legum Francicarum.*
d Hinc Martialis: Hic vbi Roma suas aurea vexat opes. Incẽdere. Incẽdere *Manil.* 4. grãdia & annonę speculantem incendia, & candefacere. *Varro* apud Nonium, *cap.1. numero* 237. vastare, *Lampridius*: flagellare, *Martialis*: premere. *Idem*. vastat, flagellat, vexat annonã, qui supprimit: qui non vendit iusto pretio Salomon: ὁ συνέχων σῖτον δημοκατάρατος. *Cuiac. ibidem.*
e Glossis μεταβόλος. Dardanarius, Coriator. Atiblator dixi ad Festum *in Atiblator.* Iisdem Glossis Dardanarius παντοπώλης, παντομετάβολος, συτοκάπηλος, παλινκάπηλος. Græcis quoque Dardanarios interpretantur. τοὺς τῇ ἐνδείᾳ ἐπιβουλεύοντες *Synopsis 19. Titul. 18. ex libro 60. Titul. 22. cap. 6.*
f *adde 1. legum Francicarum. 123.*
g *l.37. ff. de pœn.* seplasiarij: pantometaboli. Pãtopolarum meminit. Nouella Valentiniani. de Pantopolis, *vide Cuia. 10. obs. 19.* de Dardanariis *v. Turnebum, 9. aduersar. 27.*
h *l. 3. in fin. ff. de crimine stellionatus.*
i & falsa pondera, *l.32. in fin. ff. de falsis: vide quæ notaui ad l. 52. §. 22. ff. de furtis.*
k πλαστὰ μέτρα. *Synopsis ibidem.* μέτρα κόλοβα. 6. *Harmenopul.* 5.
l *l. penultim. ff. de falsis. l. 37. ff. de pœnis. vide 2. Pragmaticôn. Iustiniani* 11.
m *l.1. §. vltim. de effractoribus*: qui & sacellarij, vt sacellus βαλλάντιον Glossis. *Marcellus de medicamentis.* in sacello in eo ad frontem suspendes, *vide Cuiac. 10. obseruat. 27.*
n Inter vetitas artes magica numeratur. saccularij igitur sunt, qui magicis artibus pecuniam subducunt, aut certe partem subtrahunt οἱ ἀπὸ σάκκων κλέπτοντες. 15. *Eclog. fol. 166.* similes sectoribus Zonariis, siue manticulariis. Synesius *in Epistolis* meminit cuiusdam, quem & βαλλαντιοτόμον vocat, qui miro artificio sacculum, in quo erant ærei nummi, pro aureis supposuit, de quo *vide Cuiac. 10. obseruat. 27.*
o carminibus, vel qua alia ratione illicita.
p manu scilicet.
q *l.1. §. vltim. ff. de effractoribus*: directarij, *vulgat. Haloand.* & apud *Paul. 5. sentent. 4. §. 8.* vterque dicitur, sicut & dirigere & derigere, Derectarius, ὁ εἰς τὰς ἀλλοτρίας ἕνεκεν τοῦ κλέψαι, εἰστρέχων οἰκίας. *Glossa vide Cuiac. 10. obseruat.* 27. Græci etiam vertunt directarios εἰσπηδητὰς & directarium, ἐπεισπηδήτην. *vide Cuiac. 10. obseruat. 34.*
r *l.24. ff. de falsis.*
ſ *l.16. §. 4. ff. de pœnis.*

t Minæ atroces, faciunt iustum metum: *l.3. ff. quod metus causa. l.3. 5. ex quibus causis maior. l.13. Cod. de transact.*
u Commata, *Hotom. in voce Commata.* Chomata προσχώματα. *Arriano, Curtio moles.*
x sycaminon *Haloand.* sicomorum, *Vulgat.*

11. *Paulus* " libro 1. Sententiarum."

IN circulatores [y], qui serpentes circumferunt & proponunt, si cui ob eorum metum damnum datum est, pro modo admissi actio dabitur.

DE [z] SEPVLCHRO [a] VIOLATO.

TIT. XII.

De infamia.

Vlpianus " libro secundo ad Edictum prætoris"

SEPVLCHRI violati actio infamiam irrogat.

De ædificio diruto, de statua, de ossuaria.

2 *Idem* " libro decimooctauo ad Edictum prætoris".

SI sepulchrum quis diruit [b]: cessat Aquilia: quod vi tamen [c], aut clam agendum erit. Et ita de statua [d] de monumento euulsa [e] Celsus scribit. Idem quærit, si neque adplumbata fuit, neque adfixa, an pars monumenti effecta sit, an verò maneat in bonis nostris. & Celsus scribit, sic esse monumenti, vt ossuariam [f], & ideo quod vi aut clam interdicto locum fore.

Edictum de sepulcro violato, ij aut inhabitato, vel inædificato. 1. De dolo. 2. De sepulchri appellatione. 3. De voluntate testatoris. 4. De translatione cadaueris. 5. Ne sepeliatur in Ciuitate. 6. De habitatione vel ædificatione. 7 De spoliatoribus cadauerum. 8. Quid venia in Cõdemnationem. 9. Si ad plures ius sepulchri pertineat. 10. De pœnitentia eius, qui noluit agere. 11. De seruo. 12. Hanc actionem esse popularem.

3. *Vlpianus* " libro 25. ad Edictum prætoris"

PRætor ait: *cuius* [g] *dolo malo sepulchrum* [h] *violatum* [i] *esse dicetur, in eum in factum iudicium dabo: vt ei, ad* [k] *quem pertineat, quanti ob eam rem æquum* [l] *videbitur, condemnetur. Si nemo erit, ad quem pertineat, siue agere nolet: quicumque agere volet, ei centum aureorum actionem dabo. si plures agere volent: cuius iustissima causa esse videbitur, ei agendi potestatem faciam. Si quis in sepulchro dolo malo habitauerit* [m] *ædificiúmve aliud quamque* [n] *sepulchri causa factum sit, habuerit: in eum, si quis eo nomine agere volet, ducentorum aureorum iudicium dabo.*

1 ¶ Prima verba ostendunt, eum demum ex hoc plecti, qui dolo malo violauit. si igitur dolus absit, cessabit [o] eiusdem personæ. Igitur doli non capaces (vt [p] "admodum" impuberes, [q] item omnes, qui non animo violandi accedunt) excusati sunt.

2 ¶ Sepulcri [r] autem appellatione omnem sepultúræ locum contineri, existimandum est.

3 ¶ Si quis in hereditarium sepulchrũ inferat, quamuis heres, tamen potest sepulchri violati teneri. si fortè [ſ] contrà [t] voluntatem testatoris intulit. licet enim cauere testatori, ne quis eò inferatur, vt rescripto imperatoris Antonini cauetur seruari enim voluntatem eius oportere. ergo & si cauit, vt vnus tãtùm heredum inferret: seruabitur, vt solus inferat.

4 ¶ Non perpetuæ [u] sepulturæ tradita corpora posse transferri, edicto Diui Seueri continetur. quo mandatur, ne corpora detinerentur [x], aut vexarentur, [y] aut prohiberentur per territoria oppidorum tranferri. Diuus tamen Marcus rescripsit, nullam pœnam meruisse eos; qui corpus in itinere defuncti per vicos, aut oppidum transuexerunt: quamuis talia fieri sine permissu eorum [z], quibus permittendi ius est, non debeant.

5 ¶ Diuus Hadrianus rescripto pœnam statuit quadraginta aureorum in eos, qui in ciuitate [a] sepeliunt, quam fisco inferri iussit: & in magistratus eadẽ, qui passi sunt: & locum publicari iussit, & corpus transferri. Quid tamẽ, si lex municipalis permittat in ciuitate sepeliri? post rescripta, principalia an ab hoc discessum sit, videbimus: quia generalia sunt rescripta, & oportet imperalia [b] statuta suam vim obtinere, & in omni loco valere.

y ¶ hoc vocabulo vtitur Cicero, & Seneca, *lib. de beneficiis.* Græci vocant. ἀγύρτας καὶ ὀχλαγωγούς. *Prateius.*
z 9. *Cod. 19. Nouella Leonis. 96.* περὶ τάφων. 60. *Eclog. fol. 516.* περὶ κλεπτῶν ἀγελαίων τυμβωρύχων. 6. *Harmenopul. 5. adde 9. C. Theod. 17 Paulus 1. sentent. 21. 3. Decret. 78. 3. text. 12. 3. Clement. 13. 3. Extra 12.*
a De sepulchris adde quæ scripsi *ad § 9 Institut. de rerum diuis.* & Ferrãdum 2. *Expositionum* 23.
b *l.4. ff. de aqua & aquæ.*
c *l.11. §.1. ff. quod vi aut clam.*
d *adde l. 27. ff. de iniuriis.*
e euulsa *vulgat. Haloander.*
f ossaria, *Haloander.* ossuariũ σορός: 59. *Synopsis 1. cap. 4.* sic Castellano in Prouincia veteri inscriptione, Iulia Fuscinia ossuarium viua sibi fecit. *vide Cuiac. 10 obseruat. 37. in fin. adde l.1. in fin. ff. de cadaueribus punitorum.*
g *§. 1. Institut. eodem.*
h sepulchri nomine, quid intelligamus, *vide §.3. ff. eodem.*
i violat, qui cadauera transfert sine permissu, §. 4. qui ea spoliat §.7. qui in sepulchris habitat. §. 6. Nõ violat qui reficit, *l. 7. ff. eod. l. 4. Cod. eod.*
k *§ 3. §. 9. & sequẽt. ff. eodem. l.5. l.6. l.10. ff. eodem.*
l *§ 8. ff. eodem.*
m *§. 6. ff. eodem.*
n quã de quòd Iustus Lipsius. 5. *Epistol. 13.* id est, quam quòd, *vulgat.*
o Cessabit pœna, *vulgat.* cessabit eiusdẽ edicti, pœnæ personæ igitur *&c. Cuiacius in prælectionibus ad 8. Papiniani.* Cessabit in eiusdem persona pœna: Personæ igitur, *vulgat. Haloand. Cuiac. 6. obseruat. 22.*
p admodum impuberes, nõ sunt doli capaces, *vide Cuiac. ibid. & l.2. §.19. ff. quod vi.*
q *aliàs* quemadmodum impuberes, *& ita vulgata.* & malè. *vide Cuiacium 6. obseruat. 22.*
r *l. 2. §. 5. ff. de religiosis.*
ſ aliàs eo cessante, potest; *l. 6. ff. de relig.*
t Testator cauere potest, ne quis in sepulchrũ inferatur, quod ex duabus antiquis inscriptionibus probat Brissonius 2. *selectarum.* 16.
u quid si perpetuæ sepulturæ sunt tradita? poterunt vtique transferri certis tamen casibus, putà ob incursum fluminis vel metum, ídque noctu; & solennibus redditis sacrificiis, *Paul. 1. sentent. 21. §. 1. l. 1. Cod. de regul.*
x *l.38. ff. de religiosis.*
y *l.38. l. vltim. ff. eodem. adde l. 4. in fin. Cod. hoc tit. Nouell. 60.*
z id est, pontificum, principis, *l. 8. ff. de religiosis.*
a hinc illa lex duodecim tabularum apud Ciceronem 2. *de legibus.* hominem mortuum in vrbe ne sepelito, *adde Paul. 1. sentent. 21. §. 2.* id postea abrogatum Nouella Leonis 53.
b imperialia,

a *in princ.* ȷ. *eod.*
b *l.5. Cod. eod.* vt ſunt Viſpelliones. *de quibus vide l.31.* ȷ. *de euict.* Hic locus oſtendit veteres in more habuiſſe poſitum vt cadauera veſtita ſepelirentur: quod vt ſuperſtitioſum reprehendit *lex 14.§.5.* ȷ. *de religioſis: l. vlt.* ȷ. *de auro: Lactantius 2. de origine erroris.4.* Ideóque facilè accedo Rebuffi ſententiæ, negantis executorem teſtamentarium repetere expenſas factas, in coemendis mortuo veſtibus, vt in iis ſepeliretur. Is tantum excipit ab ea ſuperſtitione Epiſcopos & presbyteros, quos negat ſine veſtimentis ſepeliendos: quia, inquit ille, veſtes ſacerdotales ſignificant eorum virtutes *Rebuff. in præfatione Tractatus de ſententijs prouiſion. num.* 48. 49. Illud interea notandum eſt pro dignitate defũcti funus fieri, & vnguenta, & odores ad cadauer ſepeliẽdum, ſi ita ferat mos regionis emi. . 37. ȷ. *de relig. l.7. §.3.* ȷ. *de in rem verſo.*

6 ¶ Si quis in ſepulchro habitaſſet, [a] ædificiúmque habuiſſet, ei, qui velit, agendi poteſtas ſit.

7 ¶ Aduerſus eos qui cadauera ſpoliant, [b] præſides [c] ſeuerius [d] interuenire: maximè ſi manu armata adgrediãtur: vt, ſi armati more latronum id egerint, etiam capite plectantur: vt Diuus Seuerus reſcripſit: ſi ſine armis, vſque ad pœnam metalli procedunt.

8 ¶ Qui de ſepulchri violati actione iudicant: æſtimabunt, quatenus interceſſit,: ſcilicet ex iniuria, quæ facta eſt, item [e] ex lucro eius, qui violauit, vel ex dãno quod contigit, vel ex temeritate, eius qui fecit. nunquam tamẽ minoris debẽt condẽnare, quàm ſolent extraneo agente.

9 ¶ Si ad plures, ius ſepulchri pertineat: vtrum omnibus damus actionem an ei qui occupauit? Labeo omnib[9] [f] dãdam dicit. rectè: quia in id, quod vniuſcuiuſque intereſt, agitur.

10 ¶ Si is: cuius intereſt, ſepulchri violati agere nollet: poteſt pœnitentia acta, antequam lis ab eo conteſtetur, dicere, velle ſe agere, & audietur.

11 ¶ Si ſeruus [g] in ſepulchro habitat, vel ædificauit: noxalis actio ceſſat, & in eum prætor hanc actionem pollicetur. Si tamen non habitet, ſed domunculam ibi habeat ſeruus: noxale iudicium erit dandum. ſi modo habere poſſe videtur.

12 ¶ Hęc actio popularis eſt.

De ſepulchris hoſtium.

4. *Paulus* libro 27. ad Edictum prætoris.

SEpulchra hoſtium [h] religioſa nobis ſunt. ideóque lapides inde ſublatos, in quemlibet vſum conuertere poſſumus: non ſepulchri violati actio competit.

De *fundi venditione.*

5. *Pomponius* lib. 9. ex Plautio.

VTimur eo iure, vt dominis fundorum, in quibus ſepulchra fecerint, etiam [i] poſt [k] venditos fundos adeundorum ſepulchrorum ſit ius. legibus námque [l] prædiorum vendundorum cauetur. vt [m] ad ſepulchra quæ in fundis ſunt, iter [n] eius [o] aditus ambitus [p] funeris faciendi [q] ſit.

Cui datur actio ne ſæpius agatur.

6. *Iulianus* lib. 10. Digeſtorum.

SEpulchri violati in primis datur ei, ad [r] quem res pertinet. Quo ceſſante, ſi alius egerit. quamuis Reipublicæ cauſa abfuerit dominus: non debebit ex [ſ] integro aduerſus eum, qui litis æſtimationem ſuſtulerit, dari. Nec poteſt videri deterior fieri condicio eius, qui Reipublicæ cauſa abfuit: cùm hæc actio non ad rem familiarem eiuſdem, magis [t] ad vltionem pertineat.

De *ſepulchro non deteriorando, ſed redificando.*

7. *Marcianus* libro tertio Inſtitutionum.

SEpulchri deteriorem conditionem fieri, prohibitum eſt. ſed corruptum, & lapſum monumentum, corporibus non contactis [u] licet reficere.

De *lege Iulia, de vi.*

8. *Macer* lib. 1. Publicorum.

SEpulchri violati crimen poteſt dici ad legẽ Iuliam de [x] vi publica pertinere ex illa parte, qua de eo cauetur, qui fecerit quid, quò [y] minus aliquis funeretur, ſepeliatúrve: quia & qui ſepulchrum violat, facit, quò quis minùs ſepultus ſit.

De actione pecuniaria.

9. *Idem* lib. 2. Publicorum Iudiciorum.

DE ſepulchro violato actio quoque pecuniaria [z] datur.

De herede neceſſario. De bono, & æquo.

10. *Papinianus* lib. 8. Quæſtionum.

QVæſitum eſt, an ad heredem [a] neceſſarium, cùm ſe bonis non miſcuiſſet, actio ſepulchri violati pertineret: dixi, rectè eum ea actione experiri, quæ in bonum & æquum concepta eſt. Nec tamen, ſi egerit, hereditarios creditores timebit: cùm etſi per hereditatem obtigit hæc actio, nihil tamẽ ex defuncti capiatur voluntate. neque id capiatur, quod in rei perſecutione, ſed in ſola [b] vindicta ſit conſtitutum.

De *pœna ſepulchri violati.*

11. *Paulus* libro 5. Sententiarum.

c præſidiũ eſt. Lipſius. 5. *Epiſt. quæſt.* 18 id eſt, prædis eſt.
d manus eis præſidi refert Harmenopul. 6. *tit.* 5.
e *l. vnic. Cod. de ſententiis quæ pro eo quod intereſt.*
f *l.4. C. de accuſ.*
g *l.2. C. eo.*
h *l.36.* ȷ. *de religioſis.*
i Saluum conductum ſeu ſecuritatem adeũdi ſeu veniendi habens, idem abeundi & reuertendi ſecuritatẽ habere intelligitur. *Bartol. in l.1.* ȷ. *ad l. Iul. Maieſt.* Quid: quoties adire & abire licet, illo caſu? ſi λόγος ἀσυλίας ſeu ſecuritas ad certas vices petita indefinitè conceſſa, talis conceſſio, qualis petitio fuerit. *arg. §. prætore.* ȷ. *de inutilibus ſtipul.* ſi indefinite petita, finite conceſſa, conceſſa ſpectãda, *l. cõtinuus. §. cum ita.* ȷ. *de verbor. obligat.* ſi indefinite petita ac conceſſa, ſemel tantum cõceſſa dicetur. *l. boues. §. hoc ſermone.* ȷ. *de verb. ſignif.* niſi fortè quid aliud ſuadeat: puta vel cauſa publica vel quid tale.
k *l.10.* ȷ. *de religioſis.*
l Legib[9] prædiorũ vendendorũ ſo litũ erat cadaueris, vt ad ſepulchra, quæ in fundis erãt, iter eis, aditus, abitus, funeris faciẽdi cauſa eſſet, *vt hic.* Quo Cicero reſpexit *Orat pro Roſcio Amerino.* Mors florentiſſimi ait, hominis ſexti Roſcij crudeliſſima filij autem geſtas indigniſſimas cui de tanto patrimonio prædo iſte nefarius, ne iter quidem ad ſepulchrum patrium reliquit.
m Item ad ſepulchrum ſtipulabantur *l.10.* ȷ. *de religio. l. 72.* ȷ. *de contra. emp. Cicero pro Roſcio Amerino.*
n *adde l.40. §.1.* ȷ. *de contrah. empt.*
o iter eis *vulg.* iter ei. *Haloand.* alij legunt iter aditus Cuiacius verò 13. *obſ.* 36. legit iter, & eius aditus. Idem 8. *quæſtionum Papinia.* Iter aditus.

p De ambitu monimentorum, *vide Cuiac. 13. obſ. 36.*
q faciendo. *Cuiac. in prætentionibus lib. 8. Papiniani.*
r *l.3. in princ.* ȷ. *eodem.*
ſ De eodem delicto ſæpius quæri non debet.
t *l.20. in fine* ȷ. *de adquir. hæred.*

REi ſepulchrorum violatorum: ſi corpora ipſa extraxerint, vel oſſa eruerint: humiliores quidem fortunę, ſummo ſupplicio adficiuntur [c]: honeſtiores in inſulam deportantur: aliàs autem relegantur, aut in metallum damnantur.

DE CONCVSSIONE,[d]

TIT. XIII.

De ablato reſtituendo, & delicto coërcendo.

Vlpianus libro 5. Opinionum.

SI, SIMVLATO præſidis iuſſu, concuſſio interuenit: ablatum eiuſmodi terrore reſtitui, præſes prouinciæ iubet, & delictum coërcet.[e]

An ſit iudicium publicum.

2. *Macer* lib. 1. publicorum iudiciorum.

COncuſſionis iudicium publicum non eſt. ſed ſi ideo pecuniam quis accepit, quòd crimen minatus ſit: poteſt iudicium publicum eſſe ex ſenatuſconſultis, quibus pœna legis Corneliæ teneri iubentur, qui in accuſationẽ innocentium coierint, quíue ob accuſandum vel non accuſandum, denuntiandum [f] vel non denuntiandum teſtimonium, pecuniam acceperit.

DE ABIGEIS.[g]

TIT. XIIII.

De pœna abigeatus. 1. *Qui dicuntur abigei.* 2. *De minorib. vel maioribus animalibus.* 3. *De pœna.* 4. *Si quis pecora, de quorum proprietate faciebat controuerſiam abegerit.*

Vlpianus lib. 8. de Officio Proconſulis.

DE ABIGEIS puniendis ita Diuus [h] Hadrianus conſilio [i] Beticæ [k] reſcripſit: Abigei, cùm duriſſimè puniuntur, ad gladium [l] damnari ſolent. puniuntur autem duriſſimè non vbique, ſed vbi frequentius eſt id genus maleficij, alioquin & in opus & nonnunquam temporarium [m] dantur.

1 ¶ Abigei autem propriè [n] hi habentur, qui pecora ex paſcuis, vel ex armentis ſubtrahunt, & quodammodo deprædantur: & abigendi ſtudium quaſi artem [o] exercent, equos de gregibus, vel boues de armentis abducentes. Ceterùm ſi quis bouem aberrantem, vel equos in ſolitudine relictos abduxerit: non eſt abigeus, ſed fur potius.

2 ¶ Sed & qui porcam, vel capram, vel veruicem [p] abduxit: non tam grauiter, quàm qui maiora animalia abigunt plecti debet.

3 ¶ Quanquam autem Hadrianus metalli pœnam, item operis, vel etiam gladij pręſtituerit: attamen qui honeſtiore loco nati ſunt. non debent ad hanc pœnam pertinere, ſed aut relegandi erunt, aut mouendi ordini. [q] Sanè qui cum gladio [r] abigunt, non iniquè beſtijs [ſ] obiiciuntur.

4 ¶ Qui pecora, de quorum proprietate faciebat controuerſiam, abegit, vt Saturninus quidem ſcribit, ad examinationem ciuilem [t] remittendus eſt. ſed hoc ita demũ probandum eſt: ſi non color [u] abigeatus quæſitus eſt: ſed verè putauit ſua iuſtis rationibus ductus.

An ſit publicum iudicium de pœna.

2. *Macer* lib. 1. publicorum Iudiciorum.

ABigeatus crimen publici iudicij [x] non eſt: quia furtũ magis eſt. ſed quia plerunque abigei & ferro [y] vtuntur, ſi deprehendantur, ideo grauiter, & puniri eorum ad miſſum ſolet.

Differentia furis, & abigei. 1. *De loco vnde abactu eſt:* De *his qui abegerunt.* 3. De *receptoribus abigeorum.*

3. *Calliſtratus* libro 6. de Cognitionibus.

OVes pro [z] numero abactorum aut [a] furem aut abigeum faciunt. quidam decem oues gregem eſſe putauerunt: porcos etiam quinque, vel quatuor abactos: equum, bouem vel vnum abigeatus crimen facere.

1 ¶ Eum quoque plenius [b] coërcendum, qui à ſtabulo abegit domitum pecus, non à ſylua nec grege.

2 ¶ Qui ſæpius [c] abegerunt. licèt ſemper vnum vel alterum pecus ſurripuerint, tamen abigei ſunt.

u *l.4. Cod. eod.*
x *Nouella Leonis 96.*
y *l.6. C. eo. l. 38.* ȷ. *de relig.*
z *l.3.* ȷ. *eod.*
a *l.6.* ȷ. *eod.*
b *l.7.* ȷ. *eod. l. 20. inf.* ȷ. *de adquir. hæred.*
c ¶ aliã pœnam *vide in l. vlt. in fi. Cod. eod.*
d περὶ διασεισμῶν 60. *Eclog.* 24. Cõcuſſio eſt terror iniectus pecuniæ, vel rei alterius extorquendæ cauſa. *Cuiac. hîc.*
e *v. Nou. 24. c. 2.*
f *l.1. §.2.* ȷ. *de falſis. l.17. in fi C. de teſtibus.*
g 6. C. 39 *tit.* 15. *collationis legũ Moſaic.* περὶ ἀπελατῶν 60. *Eclog.* 25. 6. *Har.* 5. *Exod.* 22. *de abactoribus, Paul.* 5. *ſent.* 18. Abactoris voce vtitur Firmianus *lib.* 6. *vide Cuiac. hic.*
h *Paul.* 11. *collationis legum Moſaic.*
i quod Græci συνέδριον.
k & rectè Beticæ, *vide Veticæ* Erant enim Hipani olim maximi abigei, adeò vt poeta, Iberorum nomine intelligat abigeos.
l ad gladium, vel metallum, *Paul.* 11. *collationis legum Moſaicarum:* Gladius hîc ſignificat ludi damnationẽ *Vlp. d. tit.* 11. ludũ gladiatoriũ *vide Cuiac.* 13. *obſ.* 10.
m putà vnius anni *Paul. ibi.* & 5. *ſent.* 18. §.1. *inf.*
n *Vlpian. ibid.* 60. *Eclog.* 25. *c.1. Nouell.* 22. *c.15. in princip. l.6. §.7.* ȷ. *de pœnis*
o *v. Cuiac.* 10. *obſ.* 20.
p veruecem *vulgat. Haloand.*
q ordine *vulg. Hal.*
r vis vt plurimum eſt in abigeatu, ſeu abigeatui cohæret. *l.2.* ȷ. *eod.*
ſ *Vlpian.* 8. *tit.* 11. *in f.* Aliam pœnã *vide apud Harmenopulum* 5. *tit.* 6.
t ad ſe rum *Paulus* 5 *ſententiarum.* 18. *paragra. vltimo.*
u Nota formulam loquendi quæ extat *l. 7. ſuprà de Senatuſconſulto Macedoniano.*

x *huc facit l. vnica, Cod. eodem.*
y vel gladij *vt l.1. §.3. in fin.* ȷ. *eo.*
x 60. *Eclog.* 25. *cap* 3. *adde Paulum* 5. *ſententiarum* 18. *paragrapho* 1. & *libro* 16.17. *infrà de pœnis.*
a *forte legendum* abactarum.
b leuius. Alij leni[9]: *Cuia. hic.* πρᾳότερον Græci apud Cuiac. 6. *obſ.* 8. id eſt mitius. σφοδρότερον. 60. *Ecl.* 15. *c.3.* id eſt. acri[9]: quæ lectiones planè cõtrariæ ſũt. Ratio qua vtitur Cuiac. ſummopere placet. Sunt enim leuius puniendi: Quibus non ita patet furandi copia: è contrario durius puniendi, quibus maior patet. Iuſtinus de Scythis loquens: Nullũ ſcel[9] apud eos furto graui[9] eſt, quippe ſine lecto, munimẽtíſq; pecora & armẽta habẽtib. *v. Cuiac. h. t. hunc adde Clarũ* 5. *ſen. §. vl. q. 60. verſ.* 13.
c *huc facit Har.* 60. *c.* 5.

3. ¶ Re-

3 ¶Receptores[a] abigeorum qua pœna plecti debeant, epistola Diui Trahiani[b] ita cauetur, vt extra terram Italiam decem[c] annis relegarentur.

DE PRÆVARICATIONE[d].

TIT. XV.

Definitio & Etymologia præuaricatoris.

Vlpianus " lib. 6. ad Edictum prætoris."

PRAEVARICATOR est[e] quasi varicator, qui diuersam partem adiuuat prodita causa sua. Quod nomen Labeo à varia[f] certatione tractum ait. nam qui prȩuaricatur. ex vtraque parte constitit, quinimmò ex altera.

1 ¶Is autem præuaricator propriè dicitur, qui publico iudicio accusauerit. ceterùm aduocatus[g] non propriè prȩuaricator dicitur. qui ergo de eo fiet, siue priuato iudicio, siue publico præuaricatus sit, hoc est " prodiderit causam?" hic extra ordinem solet puniri.

De pœna extraordinaria.

2. *Vlpianus* " lib. 9. de officio proconsulis."

SCiendum, quòd hodie iis, (qui) præuaricati sunt, pœna iniungitur extraordinaria.[h]

An sit publicum iudicium.

3. *Macer* " lib. 1. Publicorum iudiciorum."

PRæuaricationis iudicium aliud publicum, aliud moribus inductum est.

1 ¶Nam si reus accusatori publico iudicio ideo præscribat, quod dicat se eodem crimine ab alio accusatum, & absolutum: cauetur lege[i] Iulia publicorum, vt non priùs accusetur, quàm[k] de prioris accusatoris prȩuaricatione constiterit, & pronuntiatum fuerit. huius ergo præuaricationis pronuntiatio publici iudicij intelligitur.

2 ¶Quòd si aduocato[l] præuaricationis crimen intendatur publicum iudicium non est. nec interest, publico, an priuato iudicio præuaricatus dicatur.

3 ¶Si ideo quis accusetur, quòd dicatur crimen iudicij publici destituisset iudicium publicum non est. quia[m] neque lege aliqua de hac re cautum est: neque per senatusconsultum, quo pœna quinque aut librarum in desistentem statuitur, publica accusatio inducta est.

De infamia.

4. *Idem* " lib. 2. publicorum iudiciorum."

SI is, de cuius calumnia agi prohibetur, præuaricator in causa iudicij publici pronuntiatus sit infamis[n] erit.

De iure accusandi.

5. *Venuleius* " *Saturninus* lib. 2. publicorum iudiciorum."

ACcusator in præuaricatione conuictus. postea ex lege non accusat[o].

De pœna.

Paulus " lib. singulari de iudiciis publicis."

AB imperatore nostro & patre eius rescriptum est, vt in criminibus, quæ extra[p] ordinem obiiciuntur, præuaricationes eadem pœna adficiantur, qua tenerentur, si ipsi in legem commisissent, qua[q] reus per præuaricationem absolutus est.

De eo qui delatorem corrupit.

7. *Vlpianus* " lib. 4. de Censibus."

IN omnibus causis, præterquam in sanguine, qui delatorem corrupit[r], ex senatusconsulto pro victo[s] habetur.

a *l. 1. ff. de receptatoribus.*
b Traiani, *vulg. Hal.*
c *Eclog. 16. c. 1.*
d de præuaricatoribus, *vulgat.* περὶ ὑποφθορᾶς ἀντιδίκων, &c. 60. *Eclog. 26.*
e *l. 4. §. 4. ff. de his qui notantur: l. 1. §. 1. § 6. ad Turpil. l. 212. ff. de verb signif. v. Cuia. 9. obs. 40.*
f à varicatione Hotomanus *in voce præuarica tor.*
g *adde l. 3 § a ff. eod.*
h *l. 6. ff. eod.*
i de hac lege, *dixi ad l. 4. ff. de testib.*
k Idque in secunda accusatione fiebat. In priore verò reus antè peragebatur, postea de prȩuaricatione quærebatur. *Plin. 3. Epistol. ad Minutium*, quæ optimè ex ipsa accusatione, fides accusatoris æstimatur, *vide Brissonium: 4. select. 7.*
l *l. 1. in f. ff. eod. l. vlt. ff. de postulando.*
m hinc colligimus omne delictum esse priuatum, nisi lex exprimat quòd sit publicum.
n *l. 1. ff. de his qui notantur.*
o *vide l. 2. ff. ad Turpill.*
p de talione dicam ad Nouellam Leonis 60.
q *v. l. 1. ff. de bonis creditorum: l. 8. C. de trans.*
r *l. 29. ff. de iure fisci.*
s pro conuicto, *vide Cuiacium 6. obs. 11. paulò post principium.*
t ¶de receptoribus, *Hal.* & ita vocantur à Paulo receptores, *Paul. 5. sent. 3. §. 4. & lex 13. ff. de officio præs.* περὶ ὑποδεκτῶν, καὶ τῶν ὑποδεχομένων λῃστὰς 60. *Eclog. 27. & apud Harmenop. 6. tit. 13.* περὶ τῶν ἀλλοτρίας ὑποδεξαμένων δούλας & *9. Cod. Theodosiano 39. & C. 9. tit. 28. de his qui latrones.*
u *l. 13. in prin. ff. de off. præsidis.* Hinc illud Pauli ibidem: Sublatis susceptoribus cupido grassantiũ conquiescit.
x Nota pœnam receptatoris furis & latronum.
y id est, per supplicium sustinent.
An verò in omni receptatorem id obtinere? Hac lege de receptatoribus furum & latronum tantum agi putat. Hippolitus de Marsilis. *consil. 53. numero 26. v. l. 1. Cod. de his qui latrones occultant.* at non de receptatoribus rerum furtiuarum, negans rectè extendi constituta in receptatore furum & latronum, ad receptatorem rerum furtiuarum: *adde quæ scripsi ad l. 14. Cod. de furtis.*
z quia cùm, *vulg. Hal.*
a *l. 1. Cod. eod. Eccl. 60. c. 27. cap. 1. Paul 5. sent. 3. §. 4. l. 1. Cod. Theodosiano de his qui latrones.* Hinc Plato 12. ἐάν τις κλεμμάδιοι ὑποδέχηται τὴν αὐτὴν ὑπεχέτω δίκην τῷ κλέψαντι. Et Phocilides, ἀμφότεροι κλῶπες καὶ ὁ δεξάμενος καὶ ὁ κλέψας. Et Fabius Quintil. *declam.* 225. Proximos eos esse existimo transfugis, à quibus transfugæ recipiuntur: hoc enim natura idem est facere seu probare.
b dimiserunt, *vulgat. Hal.*
c Adfinitatis ratione pœna minuitur. *vt hic* in receptatore adfinis & cognato: sic pœna minuitur, si pater filium vel è contrà accuset, vel offerat puniendum: de quo vide Tiraquellum, *tractat. de pœnis causa 18. 19. & 20.*
d Cognationis causa minuitur.
de personæ sc. non delicti approbandi causa: tunc enim æqualiter puniuntur. In crimine hereseôs id singulare est, vt qui affinem receperit, vitæ tantum ei conseruandæ causa, citra consensum hereseos, anathemate percellatur. *C. sicut d. hæreticis.*
f Licet affinitatis vel consanguinitatis affectio releuat receptorem: non tamen à tota pœna releuat Punitur μέτρως πως id est, medio quodam modo 60. *Ecl. t. 1.*
g Qui lauantium prædones à Tertulliano in Apologetico vocantur: fures sunt balnearum. Idem *in lib. de Fuga.* Fures vel raptores balnearum. *Paul. 5. sent. 3. §. 5. vbi vide Cuiat.* Aduersus fures balnearios vsus erat capsariorum, *l. 3. in f. ff. de off. præfecti vigil.* De furibus balneariis *vide Aristot. in Problemat. parte 18. Alciatum 2. parerg. 8 & Petrum Victorium 7. variar. 17.*

DE RECEPTATORIBVS.[t]

TIT. XVI.

De crimine & de pœna.

Marcianus " lib. 2. publicorum iudiciorum."

PEssimvm genus est receptatorum, sine quibus nemo latere diu potest[u]. Et præcipitur, ut perinde[x] puniantur, atque latrones. In pari[y] causa habendi sunt: quia[z], cùm adprehendere latrones possent, pecunia[a] accepta, vel subreptorum parte, dimiserunt.[b]

De his qui affines, & cognatos recipiunt.

2. *Paulus* " libro singulari de pœnis paganorum."

EOs apud quos adfinis[c] vel cognatus[d] latro conseruatus est[e], neque absoluendus[f], neque seuerè admodum puniendus. non enim par est eorum delictum, & eorum, qui nihil ad se pertinentes latrones recipiunt.

DE FVRIBVS BALNEARIIS,[g]

TIT. XVII.

De furibus nocturnis, vel balneariis, & effractoribus.

Vlpianus " lib. 8. de officio proconsulis."

FVres nocturni[h] extra ordinem audiendi sunt, & causa cognita puniẽdi. dummodò sciamus, in pœna eorum operis publici temporarij modum nõ egrediendum. Idem & in balneariis furibus. sed si telo se fures defendunt, vel effractores, vel ceteri his similes, nec cuiquam[i] percusserunt: metalli pœna, vel honestiores relegationis adficiendi erunt.

De furibus interdiariis.

2. *Marcianus* " lib. 2. iudiciorum publicorum."

SEd si interdiu[k] furtum fecerunt, ad ius ordinarium[l] remittendi sunt.

De milite.

3. *Paulus* " libro singulari de pœnis militum."

MIles, qui in furto balneario adprehensus est, ignominia mitti[m] debet.

DE EFFRACTORIBVS[n] ET expilatoribus[o],

TIT. XVIII.

De effractoribus. 1. De expilatoribus. 2. De saccularis, directariis, effractoribus.

Vlpianus " lib. 8. de officio Proconsulis."

DE HIS,[p] qui carcere[q], effracto[r] euaserunt, sumendum supplicium[s] Diui fratres, Æmilio Tironi rescripserunt. Saturninus etiam probat " in eos, qui de carcere eruperunt siue effractis foribus, siue conspiratione cum ceteris, qui in ca-

h Qui & dormitatores Comico, qui & atrociores fures, *l. vlt. ff. titul. proximo.* Ideóque δυσηρῶς κολάζονται 15. *Eclog. 2. ex lib. 60. titu. 12. cap. 51.*
i nec quicquã *vulgat. Haloand.*
k *vide l. 54. §. 2. ff. de furt.*
l An vt ciuiliter agatur? *l. vlt. ff. de priuatis delict.* an ad magistratus, vt per eos fur ad prȩsidem transmittatur? *Paul. 7. Collat. legum Mosaicarum.*
m Huc adde quod refert Gellius 10. *Noctium Atticarum cap. 8.* fuisse & hanc quoque antiquã militarem animaduersionem: Iubere ignominiæ causa militi venam solui, & sanguinem dimitti Idque primùm seruatum fuisse ad puniendum stupidos milites, postea consuetudine, ad pleraque alia delicta protractum. Hinc Cato tradit apud Frontium, *lib. 1. Stratagematum.* In furto comprehensis apud commilitones dextras esse præcisas, aut si leuiùs animaduertere voluissent in principiis (id est, ad principia) sanguinẽ missum: & Modestinus eum qui aliena arma surripit gradu militiæ pellendum scribit, *l. 3. §. 14. ff. de re militari,* & Polybius 6. τὸν κλέψαντά τι τῶν ἐκ τῆς στρατοπέδου ξυλοκοπεῖσθαι: id est, fustibus percuti: qua de re *vide pleniùs Petrum Fabrum 1. semestr. 17.* & hæc de furto in militibus punito.
n carcerum, seu domorum. περὶ τοιχορύχον 60. *Eclog. 28.* De effractoribus ianuæ, seu ostij, *vide l. 53. ff. de furtis § 21. Institut. de obligat. quæ ex delicto.* foriũm meretricis, *l. 39. ff. de furtis.* areæ, armarij: *l. 3. §. 2. ff. de off. præfect. vigil. l. 21. §. 8. l. 22. §. 1. ff. de furtis.* de his qui commodant ferramenta ad effringendum, *vide l. 54. § 4. ff. de furtis.*
o ædium, domorum, aut villarum alienarum vt differant à fure, dicam *ad l. 1. §. 1 ff. eod.*
p id est, de omnibus: nam & milites comprehenduntur, *l. 38. §. penul. ff. de pœnis:* & innocentes, *l. 13. ff. de custodia.*
q vt de eo à quo custodiebantur, *d. § penul. in fine.*
r Quid si fores non effregerint: sed aperuerint? quid si foribus apertis fugerint; *dic vt ff. eo.* Quid si consilium effugiendi habuerint, nec res in effectum deducta? Bossius *tit. de carcere 4. nu. 5.* negat puniendos capitaliter: sed tantùm haberi pro conuictis, si iustè in carcerem erant detrusi.
s capitis scilicet *ff. eod. & l. 38. §. penul. ff. de pœnis. l. 13. § penul. ff. de re milit.*

a putà Commentariensis, *de quo vide l.4.C.de custodia.*
b 15.*Synopsis 7 Edicti.lib* 28.*c.*1. Qui ne pilum quidem homini relinquunt, qui ædes alienas, & villas expilant *Paul.5.sentent.3.§.3.* οἱ τοὺς ἀνθρώπους ἐκδύοντες: 15. *Eclog.2. lib.60.tit* 28 *cap.*1. differunt à furibus, *l.16.§.6.ℸ.de pœnis.* in qua Græci ἄλλο γάρ ἐστι τὸ βιαίως ἀποδύσαι, καὶ ἄλλο τὸ λαθραίως κλέψαι ἐστὶ τα, *v.Cuiac.15.obs.31.*

dem custodia erant: capite puniendos. quòd si per negligentiam custodum [a] euaserunt, leuius puniendos.

1 ¶ Expilatores [b], qui sunt atrociores [c] fures, (hoc [d] enim est expilatores) in opus publicum vel perpetuum vel temporarium dari solent. honestiores autem ordine ad tempus moueri, vel fines patriæ iuberi excedere. quibus [e] nulla specialis pœna rescriptis principalibus imposita est. idcirco [f] causa cognita liberum erit arbitrium statuendi ei, qui cognoscit.

2 Simili modo & saccularij [g], & derectarij [h] erunt puniendi: item effractores. Sed enim Diuus Marcus effractorem equitem Romanum, qui effracto perforatóque [i] pariete pecuniam abstulerat, quinquennio abstinere iussit prouincia Africa, vnde erat, & vrbe, & Italia. Oportebit autem æquè & in effractores, & in ceteros suprascriptos causa cognita statui, prout admissum suggerit: dummodò ne quis in plebio operis publici pœnam, vel inhonestiora relegationis excedat.

De effractoribus.

2. *Idem* " libro singulari de officio præfecti vigilum."

INter effractores variè animaduertitur. atrociores [k] enim sunt nocturni effractores: & ideo hi fustibus cæsi in metallum dari solent. diurni verò effractores post fustium castigationem in opus perpetuum, vel temporarium dandi sunt.

EXPILATÆ [l] HEREDITATIS [m].

TIT. XIX.

De coërcitione extra ordinem.

Marcianus " lib. 3. Institutionum."

SI QVIS alienam hereditatem expilauerit, extra ordinem solet coërceri per accusationem expilatæ hereditatis, sicut " & " oratione Diui Marci cauetur.

De cognitione præsidis. 1. *Quo casus sit locus huic iudicio. De concurrentibus actionibus.*

2. *Vlpianus* " lib. 9. de officio proconsulis."

SI expilatæ hereditatis crimen [n] intendatur, præses [o] prouinciæ cognitionem suam accommodare debet. cùm [p] enim furti agi non potest, solum superest auxilium præsidis.

1 ¶ Apparet autem, expilatæ hereditatis crimen eo casu incendi posse, quo casu furti agi non potest: scilicet ante aditam hereditatem, vel post aditam, antequam res ab herede possessæ sunt. nam in hunc casum furti actionem non competere palàm est quamuis ad exhibendum [q] agi posse, si qui vindicaturus [r] exhiberi desideret, palàm sit.

3. *Marcianus* " lib. 2. publicorum iudiciorum."

DIuus Seuerus & Antoninus rescripserunt, electionem esse: vtrùm quis velit crimen expilatæ hereditatis extra ordinem apud præfectum vrbi, vel apud præsides [s] agere: an hereditatem à possessoribus iure ordinario vindicare.

De pluribus heredibus.

4. *Paulus* " libro tertio Responsorum."

REs hereditarias omnium heredum fuisse communes [t]: & ideo [u], eum, qui expilatæ hereditatis crimen obiicit, & obtinuit, etiam coheredi profuisse videri.

De vxore.

5. *Hermogenianus* " libro secundo Iuris epitomarum."

VXor [x] expilatæ hereditatis crimine idcirco non accusatur, quia [y] nec furti cum eo agitur.

De furto de ignorantia surripientis

6. *Paulus* " lib. 1. ad Neratium."

SI rem hereditariam, ignorans in ea causa esse, subripuisti: furtum te facere respondit. *Paulus*: Rei hereditariæ furtum (non) fit: sicut [z] nec eius, quæ sine domina [a] est. & nihil mutat existimatio subripientis.

[b] STELLIONATVS [c].

TIT. XX.

Quale sit hoc iudicium.

Papinianus " lib. 1. Responsorum."

ACTIO stellionatus neque † publicis [d] iudiciis neque priuatis actionibus continetur.

De infamia. De coërcitione extraordinem.

2. *Vlpianus* " libro octauo ad Sabinum."

STellionatus iudicium famosum quidem non [e] est, sed coërcitionem extraordinariam habet.

De cognitione præsidis. 1. *Quibus casibus hoc crimen locum habet.* 2. *De pœna.* 3. *De eo qui merces suppressit.*

3. *Idem* " lib. 8. de officio proconsulis.

STellionatus accusatio ad præsidis cognitionem spectat.

1 Stellionatum autem obiici posse his, qui dolo quid fecerunt, sciendum est. scilicet si aliud crimen nõ sit, quod obiiciatur. quod enim in priuatis iudiciis est de dolo actio, hoc in criminibus stellionatus persecutio. [f]

¶ Vbicumque igitur titulus criminis deficit, illic stellionatus obiiciemus. Maximè autem in his locum habet: Si quis fortè rem alij obligatam, dissimulata [g] obligatione, per calliditatem alij distraxerit, vel permutauerit, vel in solutum dederit. nam hę omnes species stellionatum continent.

¶ Sed & si quis merces supposuerit, vel obligatas auerterit, vel [i] si " corruperit, æquè stellionatus reus erit. Item si quis imposturam fecerit, vel collusionem in necem alterius, stellionatus poterit postulari.

¶ Et (vt generaliter dixerim) deficiente titulo criminis hoc crimen locum habet. nec est opus species enumerare.

2 ¶ Pœna autem stellionatus nulla legitima est, [h] cùm nec legitimum [i] crimen sit. solent autem ex hoc extra ordinem plecti: dummodo non debeat opus metalli hæc pœna in plebeis egredi. in his autem, qui sunt in aliquo honore positi, ad tempus relegatio, vel ab ordine motio remittenda est.

3 ¶ Qui merces suppressit [k], specialiter hoc crimine postulari potest.

De periurio.

4. *Modestinus* " lib. 3. de Pœnis."

DE periurio, si sua pignora esse quis in instrumento iurauit, crimen stellionatus [l] fit: & ideo ad tempus exulat.

DE [m] TERMINO [n] MOTO. [o]

TIT. XXI.

De pœna.

Modestinus " lbro octauo Regularum:"

TERMINORVM auulsorum non multa pecuniaria est [p]: sed pro [q] condicione admittentium, coërcitione transigendum.

---

c Improbiores *l.12.C.ex quibus causis infam.* τραχύτεροι *Ecl.ibid.*
d hoc est λωποδύται *Hal. l.16.§.6.ℸ.de pœnis* συλλαγωγοί, vel συλληταί, *Budæus.*
e quibus quia nulla *Hal.* vbi legibus specialis pœna non est definita: licet iudici eam irrogare quam voluerit 15. *Eclo.2. ex lib.60. tit.28. c.1.in fine.*
f Pœnam arbitrariam imponit iudex, vti nulla specialis pœna lege imposita est, *vt hic & l.3. Cod. de seruis fugitiuis l.14.Cod. qui accuse: vide Schenkium 1. vindar.y.93.*
g de quibus, *vide legem 7.ℸ. de extraordinariis.*
h de quibus, *vide d.l.7.*
i huiusmodi parietum effractores θυρεπανοίκται dicuntur *vide Cuiac. 10. obs.27.*
k Cur ita? *vide Cuiac. 6. obser.8. adde l.1.ℸ.de furibus balneariis.*
l De crimine expilatæ hereditatis *vulgat. & 9.C.32. adde l.3.§.9.in fin.ℸ.de suspect.tut.l.21.ℸ.de adquir. hæred. l.13.ℸ.de extraord. crim.l.12. Cod. ex quib.caus.infam.l.3.inf.C.fam. hercisc.l.17.C.de furtis* compilatæ: *l.33.ℸ.de negot.iis: l.23.ℸ.de fideiussoribus libertorum.* spoliatæ: *l.40.ℸ.de statulib.* Dicimus etiam amouere ex hereditate, *l.59.§.1.ℸ.de manumiss.testam.* crimen expilatæ hereditatis Gręcis dicitur, τὸ περὶ ἀποσυλήσεως κληρονομιαίων πραγμάτων ἔγκλημα 15. *Ecl.2 ex li.60.tit 29.c.8.*
m nondum aditæ, vel possessæ, *l.2.§.1.ℸ.eod.*
n *l.vlt.Cod.eod.*
o *l.3.ℸ.eodem.*
p *vide l.68.ℸ.de furtis.*
q *l.4.inf.Cod. eod.*
r *l.17.infi.C de furtis.*
s *l.2.ℸ.eo.*
t Res hereditariæ omnium heredum sunt communes.
u Vnius sociorum, communem rem habentium victoria, alteri socio prodest.
x *l.4.C eod.l.33.ℸ.de negotiis:l.17.C.de furtis.*
y *l.1.l.2.ℸ.rerum amotarum.*
z ¶ *l:68.ℸ.de furtis:l.1.§.15.ℸ.si is qui testamento.*
a domino *vulgat.Hal.*
b de crimine stellionatus, 9.C.34. περὶ κακοτρόπων ἤτοι περιέργων, καὶ δολίων, &c.60. *Eclog.30. adde l.29.§.5.ℸ.commodati: l.1.inf.ℸ.de pignorat.l.7.§.1.ℸ. ad Turp.* vide Menochium 2. *de arbitrar.iudiciis.casu.*381.
c Stellio est lacertus stellulis distinctus 30. *Plin.*10 qui per parietem recepit: Græcis ἀσκαλαβώτης *vide Cuiac.10.obs.26.* † Nõ omne delictũ est vel publicũ vel priuatum. hic n. stellionatus crimen alterutro genere cõtineri. d *l.3.C.e.l.13.inf.ℸ.de his qui notãtur: l.3.ℸ.de extraor.crim.* οὔτε ταῖς χρηματικαῖς ἀγωγαῖς περιέχεται 60. *Ec.30 c.1.*
e Imò est *l.13.inf.ℸ.de his qui notantur.* solue, Si cum hoc crimine concurrit actio ciuilis famosa, famosus est: sin minus non est. *Cuiac.10.obs.26.* quem vide Alistta soluunt: non est famosus ex se: sed ex iudicis sententia. Antonius Faber. 4. *Coniectur.* 2. putat negationem hìc abundare.
f Actio tamen de dolo est ordinaria: stellionatus crimen est ordinarium. nulla enim lex de eo lata est. Ob id inscriptum maleficium à Rhetoribus dicitur *Cuiac. ibidem.*
g Qui vendit aut pignorat, & dissimulat (aliud est si non dissimulat, *l.15.§.vltim. supra de pignoribus,* aliud est etiam si paratus est satisfacere, 60. *Eclog. 30.c.4.*) rem alteri obligatam stellionatus tenetur, *l.4.Cod.eodem l.16.§.1.l.36.in f. supra de pigneraticia: l.9.§.1. supra de statuliberis.* Idem est si alienam dissimulauit & vendidit, *l.3. Cod. eod.* Quid dicendum, si posteriori emptori rem suam esse adfirmauit? tenebitur falsi, *l.21.ℸ.de falsis.* Idem dicendum si secũdo creditori falsò rem suam esse adfirmauit. Nihil enim interest duobus quis eandem rem diuersis cõtractibus vendat, aut pignoret, *Cuiac.13.obs.21.* Imò, interest. Nam hoc postremo casu crimen stellionatus contrahitur, *l.vltim. infrà eodem.* idque etiã disertè probat Hotomanus 5. *obs.4. vide d.l.vltim. infrà eodem.*
h ideóque secundum qualitatem delicti variatur.
i id est, ordinarium, Suetonius *in August.* non legitimum atque ordinarium modum. *Cuiacius 10. obseruat. 26.*
k *l. 6. suprà de extraord. crimin.*
l Imo falsi, vt ostendi in *l.3.§.1. in verbo dissimulata, suprà eodem.* solue Periurij nulla pœna legibus prodita est, ergo nec falsi tenebitur qui peierauit. Et tamen quia æquuum est eum qui peierauit rem suam esse, tàm teneri, quàm qui rem suam non esse dissimulauit, rectè est adiectum, eo casu debitorem stellionatus teneri, *vide Cuiac. 10. obs.* 21, & ita pœna stellionatui non periurio imponitur, *vide Cuiac. 20. obseruat.* 19.
m De terminia mota *tit.13.Collat. legum Mosaic.* περὶ ὅρων ἀποκινηθέντων, καὶ ἀναστάσεως αὐτῶν. 58. *Eclog.9.fol.495. & 6. Harmenop.7.c.* περὶ τῶν ὁρίων μετατεθέντων. *vide Boss.tit.61.*
n de terminia mota *d.tit.13. Collat.* Græci τέρμα appellant. Termonem etiam veteres dixerunt. *Festus in voce Termino.* quòd de Termino hic dicitur, ad bodones siue botones etiam pertinet (qui vicem terminorum præstant) & ad arbores finales 5. *Paul.sent.22.§.2.58.Eclog.9.cap* 1.
o deiecto *Paul.1.sent.16.§.vn.l.4.§.4.infrà finium regundorum* euerso, conuulso *Paul.5.sent.22.§.2.* effoso. *Paul.ibid. & l.1.C.d. accusatorib.* exarato *Paul.ibid.l.4.§.4.finium regund.* prolato, *l.2.ℸ.eo.* de pœna termini deiecti & moti, alibi dicam.
p Imo est pecuniaria, *l.3.ℸ.eod.*
q *l.2.l.vlt.ℸ.cod.* ceu extra ordinem. *Paul.1.sent.16.§.vnico.*

2. *Callistratus*

a Terentio Gentiano.scil.ídque 17.Kal.Septemb.se III.Consule.
b ideóque & ipse Deus grauiter vetuit ne quis terminum transmoueret, *Deuteron.* 19 termini exarator: lege Numæ, & ipse eiúsque boues sacri,id est,detestabiles erāt: *Festus in voce Termin.* Hoc quidem bene, sed illud malè, quod Terminū inter Deos retulerunt,eiúsque fidei ac tutelæ agros commiserunt. *Festus ibid.Ouid.in fastis ibid.* *Termine siue lapis &c.* eíque sacrificia fecerūt: primò quidem incruento modo,vt quem existimarent. ἐπίσκοπον καὶ φύλακα φιλίας, καὶ εἰρήνης *Plut. in Romaicis:* postea cæsa agna *Horatius in Epod.ibid.* *Et agna festis cæsa Terminib.* sed & extis ac pulmone gallinæ *Prudentius.* Porro Διὸς ὁρίου meminit *Plato.* 8. *de legibus. Halicarnass.* 2. ὁρίου *Pollux* 9. & στήλης ἐφορίας columnæ terminatis. Huc etiam referri potest, quòd in Terminibus diligenter hostiæ immaculatæ sanguinem instillabant. *Verrius Flaccus.* Supra locum in quo colebatur, foramē patebat in tecto, quòd nephas putarent terminum intra tectum consistere *Festus ibid.* Quem locum diligentissimè animaduertit Pitheus 13. Notarum. Ab eodem Deo Terminalia, mense Februario, ad 8. Kalendas Martias celebrabantur 5. Liuius 3. Tametsi Terminalia quidam vocari dicunt, quod in fine anni celebrentur. *Varro 5. de lingua.* Cæterùm terminorum ponendorum authores, Iosephus 1. ἀρχαιολογ. 3. Gaius facit authorem: Herodotus. *in Euterpe.* vt & Alexander Aphrodiseus *in* 3. *Metaphis.Diodorus lib.*1. Ægyptios. Contra apud Scytas multos fuisse terminos adnotant, cùm agros non colerent. *Iustinus 2.vide Forcadium 1.Explicat.*44.

2. *Callistratus* " libro tertio de Cognitionibus."

Diuus Hadrianus in hæc verba rescripsit [a]: Quin pessimum [b] factum sit eorum, qui terminos finium causa positos propulerunt [c], dubitari non potest. de pœna [d] tamen modus ex [e] condicione personæ, & mente facientis magis statui potest. nam si splendidiores [f] personæ sunt, quæ conuincuntur: non dubiè [g] occupandorum alienorum finium causa " id " admiserunt: & [h] possunt in tempus, vt cuiusque patiatur [i] ætas, relegari: id est si iunior [k], in longius, si senior [l], recisius [m]. si verò alij negotium gesserunt, & ministerio [n] functi sunt, castigari, & ad opus biennio dari. quòd si per ignorantiam, [o] aut fortuitò lapides [p] furati sunt [q]: sufficiet eos verberibus decidere. [r]

De pœna pecuniaria ex l. Caij Cæsaris. 1. Si seruus admiserit. 2. De facie locorum conuersa.

3. *Idem* libro quinto de Cognitionibus.

Lege [s] agraria, quam Gaius Cæsar tulit aduersus eos, qui terminos statutos, extra suum gradum [t] finésve mouerint dolo malo, pecuniaria pœna constituta est [u]. nā in terminos singulos, quos eiecerint, locóve mouerint, quinquaginta [x] aureos in publico [y] dari iubet: & eius actionem [z], petitionem ei, qui volet, esse iubet.

1 ¶ Alia quoque lege agraria, quam diuus Nerua tulit, cauetur: vt si seruus [a] seruave, insciente domino, dolo malo fecerit, ei capital [b] esse. nisi dominus, dominave multam sufferre maluerit.

2 ¶ Hi quoque, qui finalium quæstionum obscurandarum [c] causa faciem locorum conuertunt, vt ex arbore arbustum, aut ex silua nouale [d], aut aliquid eiusmodi faciunt: pœna plectendi sunt " pro " persona, & condicione & factorum violentia.

DE COLLEGIIS[e] ET corporibus[f].

TIT. XXII.

De collegiis sodalitiis. De militibus. De religione. 2. ne quis in pluribus collegiis sit.

Marcianus " lib. 3. Institutionum."

Mandatis [g] principalibus [h] præcipitur præsidibus prouinciarum, ne patiantur esse " collegia " sodalicia [i], néve militis collegia in castris habeant. sed permittitur tenuioribus [k] stipem [l] menstruam conferre, dum tamen semel in mense coëant: ne sub prætextu huiusmodi illicitum collegium coëat. quod non tantum in vrbe, sed & in Italia, & in prouinciis locum habere, Diuus quoque Seuerus rescripsit.

1 ¶ Sed religionis [m] causa coire non prohibentur: dum [n] tamen per hoc non fiat contra [o] senatusconsultum, quo illicita collegia arcentur.

2 ¶ Non licet autem, ampliùs quam vnum collegium licitum habere: vt est constitutum & à Diuis fratribus. & si quis in duobus fuerit: rescriptum est, eligere eum oportere, in quo magis esse velit, accepturum [p] ex eo collegio, à quo recedit, id, quod ei competit ex ratione, quæ communis fuit.

De pœna.

2. *Vlpianus* " libro sexto de officio præconsulis."

Qvisquis illicitum collegium vsurpauerit, ea pœna tenetur, qua tenentur, qui hominibus armatis loca publica, [q] vel templa occupasse iudicati sunt [r].

De dissolutione collegij & diuisione pecuniarum communium: 1. De collegiis specialiter non concessis. 2. De seruis.

3. *Marcianus* " lib. 2. Iudiciorum publicorum."

Collegia si qua fuerint illicita mandatis [s], & constitutionibus [t], & senatusconsultis [u] dissoluuntur. sed permittitur eis, cùm dissoluuntur, pecunias communes, si quas habent, diuidere, pecuniámque inter se partiri.

1 ¶ In summa autem: nisi ex senatusconsulti auctoritate, vel Cæsaris, collegium vel quodcumque tale corpus coierit: contra [x] senatusconsultum, & mandata, & constitutiones collegium celebrant.

2 ¶ Seruos quoque licet in collegio tenuiorum [y] recipi volentibus dominis: vt curatores horum corporum sciat, ne inuito aut ignorante domino in collegium tenuiorem reciperent: & in futurum pœna teneantur in singulos homines aureorum centum.

4. *Gaius* " libro quarto ad legem duodecim tabularum."

Sodales [z] sunt, qui eiusdem collegij sunt. quam Græci ἑταιρίαν vocant. His autem potestatem facit lex, pactionem [a], quam velint, sibi ferre: dum [b] ne quid ex publica lege corrumpant. Sed hæc lex videtur ex lege Solonis translata esse. nam inluc [c] ita est: Ἐὰν δὲ δῆμος, ἢ φράτορες, ἢ

c protulerunt *Hal.* abstulerunt. *Vlpian.*13.*Collat.legum Mosaic.* Harmenopulus id ita exprimit ὁ μετατιθεὶς ὅρια, &c. Ecloga verò hic ἡ τῶν ἀποκινηθέντων ὅρων τιμωρία, &c.
d *de qua vide l.3.ff.eo.*
e *l.1.ff.eo.*
f ὁ γὰρ εὔπορος ἀποκινῶν δῆλος ἐστι θέλειν ἐπιλαβέσθαι. id est, Nam si diues est, palàm est eum velle occupare fines alienos 58.*Eclog.ex lib.*60.*tit.*31.*c.*1.
g non dubiè. si id occupandorum *Hal.*
h hæc particula deest in Vulgata, & apud Haloandrum.
i compatitur *Vlp.*13.*Collat.legum Mosaic.*
k ἀρχαϊκῶς: iunior *Vulgat.Hal.*
l senex mitiùs punitur, *v.l.5.ff.de iure imminut.* non tamen excusatur omnimodo à pœna, ídque eò magis, quòd non ita pridem tyrocinium in delinquendo fecisse existimatur, *v.Clarum 5 sent.§. vlt. 60 num.* 2. nisi Princeps delinquentis senectute moueatur: & anteactæ eius vitæ puritate, *v.Paponem 2.notar.*7.
m id est, breuius.
n *Eclog.*16.*Harmenop.*6.*c.*7.
o hinc collige quædam inuoluntaria puniri, *v.Cuiac.*19.*obs.*10.*& l.*11.*ff.de incendio.*
p finales ὁρέας *Eclog.ibid.inf.* ὁραίας *Harmenop.*16.
q vsus causa sc. *Vlp* 13.*Collat.legum Mosaic.inf.*
r coërceri *Vlp ibid.* μαστιγωθέντας μόνον *Eclog.ibid.*
s Huius meminit Florus 103. & Suetonius in Augusto: adde l.9. & de sepulchris quæ in fine Codicis Theodosiani.
t Gradus, de quo hîc, non est simplex, sed Geometricus, simplex gradus pedes habet duos & semissem: vel vt ex Iuliano Ascalomita scribit Harmenopulus libro secundo, tres Geometricus verò pes, siue passus, siue ὀργυιὰ pedes habet quinque: vel vt aliis placet, sex. atque ideo Aggenus ait, lege Manilia, quinque vel sex pedum latitudinem præscribi: intra eam latitudinem, non esse vsucapionem neque vsucapionem, (quæ diuturna dicitur adquisitio.) *l.quinque pedum. Cod. finium regundorum.* nisi triginta annorum, *l.vlt.Cod. finium regundorum* Atque ita fines vnius gradus latitudinem petent ex lege XII. Tabul. & lege Manilia.
u Imò non est. *l.1.ff.eod.*
x Hæc pœna à Cæsare constituta, pecuniaria est, *vt hîc & 58.Eclog.9.ex lib.60. tit.31. c.2.* à Nerua capitalis: *ff.e.d.* à d. Adriano relegationis, vel operis publici, vel verberum. *l.2.ff.eod.* Pœna à Numa Pompilio constituta, ea fuit, qui terminum exarasset, ipsius & boueis sacrei sunto. vox sacrei videtur significare Cherem Hebræorum: seu ἀνάθημα.
y In publicum *Vulg.Hal.* τῷ δημοσίῳ *Eclog.ibid.* τῷ μέρει τῷ δημοσίῳ *Harmenop.ibid*
z sensus est. Qui vult de eo agit: *Ecl.ib.*
a *Ecl.d.c.*2.
b capitale, *Vulg Hal.* κεφαλικῶς κολάζονται: *Ecl.ibid.* κεφαλικῶς τιμωρεῖται: *Harmenop.ibid.* in metallum damnatur. *Paul 5 sent.*22.§.2 Cæterùm capital est, quod capitis pœna luitur. *Festus in voce Capital. vt l.6.§.6.ff.de re militari.* ne alioqui putes non Accursio, capite puniri.
c obstruendarum *Hal.*
d Quod quid sit, *v.l.*30.§.2.*ff.de verb.signif.*
e *l.vlt.ff.de excus.tut.l.*85.*ff.de ver.signif.* & quæ Græci, ἑταιρίας συστήματα 9.*Ecl.*2.*ex li.*60.*ti.*51.*c.*1. θιάσους: Iosephus 14. antiquitatum, *Philo in Flaccum in prin.* σύνοδοι αἱ ἀεὶ ἐπὶ προφάσει θυσιῶν εἱστιῶντο τοῖς πράγμασι ἐμπαρῳνοῦσαι: Latini etiam sodalitia appellāt, Galli, *Confrairies*, quas Franciscus I. rex Galliæ edicto publico sustulit, *de quo v. Rebuff.*1.*tomo.in tractatu de magistris artificiorum, & monopoliis prohibitis.* de Collegio Mercatorum instituto vide Liuium 2.
f *l.*19.*C.de pœnis:* quæ Græci σωματεῖα *Ecl.ib.* Cæterum hic agitur de corporibus illicitis, *Vulg.* & licitis: puta monetariorum mancipum, suariorum, & reliquorum. 8. *Eclog.*2.*ex lib.*60.*tit.*61.*c.*1. *adde tit.C.*14.*C. Theod.*7. vbi in l.2. agitur de collegiatis, vitutiariis, nemesiacis, signiferis, & Cautabrariis, *& tit.* 8. de Centonariis, & dendrophoris: de pistorum collegio, *v.l. vlt.ff. de excus.tut.l.9 C.de pœnis.*
g Extat de collegiis lex antiquissima quædam à Tarquinio lata *apud Halicarnasseum lib.*4. & alia Iulæ. *Suet.in Iulio c.*42. & Augusti. *Suet. August c* 32. & Tiberæ. *c.*32.
h & legibus & Senatusconsultis: *l.3.ff.eod.l.1.ff.quod cuiusque vniuersitatis.*
i ἑταιρικὰ *Dion* 38 *Basilic.v.Cuiac.*7.*obs.*30.
k *l.3.§.2.ff.eod.*
l ¶ hæ collegiorū condiciones sunt: Sic Iosephus 14. ἀρχαιολογίας. Gaius Cæsar edicto prohibens collegia exerceri in vrbe, solos Iudæos excepit: καὶ οὐκ ἐκώλυσεν, οὔτε χρήματα συνεισφέρειν, οὔτε σύνδειπνα ποιεῖν. *v. Cuiac.* 7.*obs.*30. Huiusmodi commessationes, causæ fuerunt dissoluendorum collegiorum. Plin. 10. *Epist.* Dion in Claudio, *Marcellinus* 28. *Lampridius in Alexandro Seuero.* & Philo *ad Flaccum.* de Alexādrinorū collegiis loquens: in iis, inquit, οὐδὲν ὑγιὲς ἀλλὰ ἄκρατος καὶ μέθη, καὶ παροινίαι. Et causa motus Franciscus I. huiusmodi collegia publico edicto sustulit anno 1539.
m *l.2.ff.de extraord.crim* Gentilium putà, & exterorum: Gentilium, hinc Dendrophori, Centonarij: 9.*C.Theodos.*8.*l.*2.0.*C. Theod.de sacrificiis Paganorum.* Frediani, Chiliarchæ: *d.l.*20. Hecatontarchæ, *synodus 6.in Trullo c.*61. Exterorum, vt Iudæorum, *de quibus v.l.30 ff.de decurionibus.*
n Collegiorum lege tenentur collegiati, solus populi Romani Maiestate. *vt hîc & l.4.in pr.ff.eod.* quod notat dignissimum est. Id autem extendi potest ad homines ligios. vide Cuiacium ad Titulum de dolo malo.
o Hinc illæ inscriptiones apud Cuiacium 7.*obs.* 30. Collegio dendrophorum quibus ex Senatusconsulto coire licet, mensoribus, machinariis, quibus ex Senatusconsulto coire licet. & Tertullianus in libro de ieiunio aduersus Psychicos, excusans conuentus Christianos, nisi fortè, inquit, in Senatusconsulta, & principum mandata, coitionibus opposita, delinquimus.
p *l.3.ff.eod.*
q *l.1.§.1.ff.ad leg.Iul.maiest.l.4.C.de his qui ad Ecclesias.*
r tenentur itaque maiestatis. *d.§.*1.
s *l.1.ff.eo.*
t *l.1.ff.quod cuiusque.*
u *d.l.1.§.1.ff.e.d.l.1.ff. quod cuiusque.* Huius rei tria senatusconsulta memorantur vnium L.Cælio, & Q.Martio Coss. factum *teste Asconio in Pisoniana.* Alterū quod Lentulo & Metello Coss. factum *teste Cicerone 2.Epistolarum ad Quintum fratrem.* Tertium Neronianis temporibus *teste Tacito* 14.
x *l.1.inf.ff.e.v.l.1.ff.eod.*
y *l.1.ff.eod.*
z sodales dicti qui vnà sedent, vel qui dapibus vnà vescuntur, vel qui inter se suadent inuicem quod vtile sit. Festus *in voce sodales.* & quod coeant crebro, congerra dicuntur.
a Permissum est eis res habere communes, arcam communem actorem, syndicum *l.1.ff.quod cuiusque.* b vide quæ scripsi, *ad l.1.§.1.ff.eod.* c illuc.

a ἢ ἱερεῖς ὀργίων,&c.Hal.
b ὀργίων μήνυται,ἢ ὁ ὑσσιτοι &c.Cuiac. 7.*obſ.*30. ex Baſilicis ita reſtituit.
c λεῖαν Hal.λείαν ἐρχόμενοι,&c.*Cuiac.ibid.*
d ὅτι ἂν τούτων διάθωνται,&c.*Cuiac.ibid.*
e ἀπαγορεύῃ *Cuiac.ibid.*
f ...
Cuiac.ibid.

ἱερῶν[a] ὀργίων[b], ἢ ναῦται ἢ συσσίτοι, ἢ ὁμόταφοι, ἢ θιασῶται ἢ ἐπὶ λείαν[c] οἰχόμενοι, ἢ εἰς ἐμπορίαν, ὅ[d], τι ἂν τούτων, διαθῶνται πρὸς ἀλλήλους, κύριον εἶναι, ἐὰν μὴ ἀπαγορεύσῃ[e] δημόσια γράμματα.[f] *id eſt: Si autem plebs, vel fratres, vel ſacrorum ſacramentales, vel nauræ, vel confrumentales, vel qui in eodem ſepulchro ſepeliuntur, vel ſodales, qui & multum ſimul habitantes ſunt: enimuero ad negotiationem, aut quid aliud: quicquid hi diſponent ad inuicem, firmum ſit, niſi hoc publicæ leges prohibuerint.*

DE POPVLARIBVS[g] Actionibus.[h]

TIT. XXIII.

Definitio.

Paulus libro octauo ad Edictum.

IAm popularem actionem dicimus, quæ ſuum[i] ius populi[k] tuetur.[l]

Si plures agant.

2. *Idem*" libro primo ad Edictum."

SI plures ſimul agant populari actione, prætor eliget idoniorem[m]

Si ſæpius agatur. 1. *De eo cuius intereſt alios præferendo.*

3. *Vlpianus*" lib. I. ad Edictum."

SEd ſi ex eadem cauſa ſæpius agatur, cùm idem[n] factum ſit: exceptio vulgaris rei[o] iudicatæ opponitur.

1 ¶In popularibus actionibus, is cuius[p] intereſt, præfertur.

g Popularis actio, *l.*42.*l.*43.§.2.ff.*de proc.l.*7.§.2 ff.*de dol.l.*3.§.7.
h Eſt hoc notandũ, Populariũ actionum alias eſſe ciuiles alias criminales. Ciuiles ſeu pecuniariæ ſumit vt albi corrupti, ſepulchri violati, deiecto vel effuſi, apertarum tabularũ ante familiæ quæſtionem: criminales verò aliæ: æquè non excludunt actionem de dolo. vt notat Cuiaci⁹ *in l & eleganter. ff.de dolo. in fine ff. de arbitris: l.*5.§.5.ff.*de his qui effuderunt: l.*25.*inf.ff.de Sylaniano: l.*32.ff.*ad leg. Falcid. l.*56.*inf ff.de fideiuſſ.l.*30.§.3.ff.*de incendio.* δημοτικὴ ἀγωγὴ 52. *Eclog.*1. *ex li.*60.*ti.*32 *c.*3. *Zonaras tom.* 2. populare iudicium, *l.*7.ff. *de iuriſdictione*, quod quid ſit, *v. l.*1.ff.*eod.* De popularium actionum appellatione ita ſcribit Zonaras *Tom.*2. καὶ τοῦ δημου ποπούλους ὀνόμασιν, ὅθεν καὶ παρὰ ταῖς βίβλοις ταῖς νομικαῖς ποπουλάρια κέκληται ἡ δημοτικὴ ἀγωγή.
i τοῦ δημοσίου δίκαιον.
k populo, *vulg. Hal.* Populares actiones etiam publicæ dicuntur, quod omnibus pateant.
l adde in qua quis quaſi vnus ex populo agit, *l.*43. §.2. ff. *de procuratorib.* quæ cuiuis ex populo competit, *lege vnica* §. 9. ff.*ne quid in flumine publico*: in qua quiuis ex populo ius prohibendi habet, *l.*2.§.2. ff. *ne quid in loco publico: adde l.*1. *de locis & itineribus publicis* forenſis, non criminalis, & in eo differt à publicis iudiciis: eſt & etiam ex iis cauſis, quæ publicam tutelam merentur: in ea fideiuſſor non datur: *l.*56.*inf.* ff. *de fideiuſſoribus:* & arbiter ſententiam dicere non compellitur, *l.*3. *paragraph.* 7. *ſuprà de arbitris.*
m idoneiorem, *Vulga.Hal.* Id genus iudicij Latinis dicitur diuinatio. Cæterùm idoneior eſt is, cuius intereſt, *l.*3.*inf.* ff.*eod.* id cuius magis intereſt, *l.vlt.inf.* ff. *de colluſione.*

is ad quem res maximè pertinet: *l.*3.§.12.ff. *de homine libero exhibendo.* Eius autem maxime intereſt, qui adfinitatis, & conſanguinitatis cauſa ſe agere dicit: *l.*5.§.5.ff *de his qui effuderunt.* Id quoties fit, ætatem & mores agentium comparare inter ſe oportet: *d. l. vlt.inf.* ff.*de colluſione.* n Cur Iudicatum factum ſit: & ita Iacobus Lectius vir Clariſſimus collega legendum eſſe coniicit. o ff.*de except.rei iudicatæ.*

Quibus datur actio.

4. *Paulus*" libro tertio ad Edictum."

POpularis actio integræ[q] perſonæ[r] permittitur: hoc eſt, cui per edictum poſtulare licet.

De procuratore.

5. *Idem*" libro octauo ad Edictum."

QVi populari actione conuenietur, ad defendendum procuratorem dare poteſt. is autem, qui eam mouet, procuratorem dare non[ſ] poteſt.

De muliere, & pupillo.

6. *Vlpianus*" libro vigeſimoquinto ad Edictum."

MVlieri & pupillo[t] populares actiones non dantur, niſi[u] cùm ad eos" res" pertineat.

De Sc.Trebelliano. 1. non intelligi locupletiorem eum qui habet has actiones.

7. *Paulus*" libro quadrageſimoprimo ad Edictum."

POpulares actiones non tranſeunt ad eum, cui reſtituta eſt hereditas ex Trebelliano ſenatuſconſulto.

1 ¶Item qui habet has actiones, non intelligitur eſſe locupletior[x].

De ſucceſſoribus, de tempore harum actionum.

8. *Vlpianus*" lib. I. ad Edictum."

OMnes[y] populares actiones neque in heredes dantur, neque[z] ſupra annum extenduntur.

p *vide l.*2.ff.*eod.*
q ¶Integra perſona dicitur, cui per edictum poſtulare licet.
r id eſt, non infami.
ſ *l.*42.ff.*de procuratoribus.* procurator non datur, 8. *Eclo.*2.*cap.* 41. niſi certis caſibus, nemo cogitur procuratorem dare, *l.*43 §.2. ff. *de procuratorib.*
t *l.*5. ff. *de operis noui.*
u *d.l.*5.*l.*11.ff.*de accuſat.l.*12. *Cod. qui accuſare.*
x niſi poſt litem conteſtatam. *Accurſius.*
y Quid: quæ illæ ſũt ſeu poſtulare actiones? de eiectis & effuſis, ſi liber homo occiſus, vel ſi ei nocitum ſit, Albi corrupti, ſepulchri violati, Apertarum tabularum ante quæſtionem familiæ. malè excipit Accurſius, interdictum. Ne quid in loco publico, quod eſt perpetuum. Nam non eſt omnino populare, quandoquidem non omnibus, ſed ei tantum competit, cuius intereſt. Populare tãtum eſt aliquid, nempe quia in vtilitatem publicam pertinet. *l.*2.§.*hoc interdictum.* & §.*penult.* ff.*Ne quid in loco publ.l.*§.*vlt.* ff.*de via publica.* Malè etiam excipit interdictum de libero homine exhibendo, quod eſt perpetuum. Nam id eſſe populare negari poteſt. Pater quidem omnibus, ſed non ideo populare (ſicut crimina ſtellionatus, expilatæ hereditatis, præuaricationis, ſuſpecti tutoris, omnibus patent, non tamen ſunt publica prorſus) pertinent quidem ad vtilitatem publicam, quoniam tuetur libertatem ciuium? At non ideo populare eſt, niſi quid ex eo in publicum redeat: vt eſt in edicto de apertis tabulis ante quæſtionem familiæ, actione albi corrupti, ſepulchri violati, de deiectis & effuſis, & apud Frontinum. 2. de Aquæductibus in ſenatuſconſulto quodam. Qua ratione poſſis negare colluſionis iudicium populare eſſe, cùm nihil ex eo in publicum redeat, *v. Cuiacium c.*20.*de diuerſis temporibus.*
z Imò ſupra annum extenduntur, quia ad publicam vtilitatem pertinent, *l.*1.ff.*eod.* Huiuſmodi actiones non ſunt temporariæ, *l.*22.§.44.ff.*ne quid in loco publico.*

LIBER

LIBER QVADRAGESIMVS OCTAVVS.

DE[a] PVBLICIS[b] IVDICIIS[c].

Quæ ſint Iudicia publica.

Macer " libro primo de publicis iudiciis."

NOn [d] omnia iudicia, in quibus crimen vertitur, "&" publica ſunt, ſed ea tantùm, quæ ex legibus iudiciorum publicorum veniunt: vt [e] Iulia maieſtatis, Iulia de adulteriis [f], Cornelia de ſicariis, & veneficiis, Pompeia parricidij, Iulia peculatus, Cornelia de teſtamentis, Iulia de vi priuata, Iulia de vi publica, Iulia ambitus, Iulia repetundarum: Iulia de annona.

Diuiſio in capitalia & non capitalia.

2. *Paulus* libro decimoquinto ad Edictum Prætoris.

PVblicorum iudiciorum quædam capitalia ſunt, quædam non [g] capitalia. Capitalia † ſunt, ex quibus pœna mors aut exilium eſt, hoc [h] eſt aquæ [i] & ignis interdictio [k]. per has enim pœnas eximitur caput [l] de ciuitate. nam cetera, non exilia, ſed relegationes propriè dicuntur. tunc enim ciuitas retinetur. Non [m] capitalia ſunt, ex quibus pecuniaria, aut in corpus aliqua coërcitio, pœna eſt.

De morte reorum.

3. *Vlpianus* " libro trigeſimoquinto ad Sabinum."

PVblica [n] accuſatio, reo vel rea antè [o] defunctis permittitur [p].

De præiudicio.

4. *Paulus* " libro trigeſimoſeptimo ad Edictum."

INterdum euenit, vt præiudicium [q] iudicio publico fiat [r], ſicut in actione legis Aquiliæ, & furti, & vi bonorum raptorum, & interdicto vnde vi, & de tabulis teſtamenti exhibendis. nam in his [ſ] de re familiari agitur.

An accuſatus poſſit accuſare.

5. *Vlpianus* " libro octauo Diſputationum."

SI [t] qui reus factus eſt, purgare [u] ſe debet. nec [x] antè poteſt accuſare, quàm fuerit excuſatus. conſtitutionibus enim obſeruatur, vt non relatione criminum, ſed innocentia reus purgetur.

1 ¶Illud incertum eſt, vtrùm ita demum accuſare poteſt, ſi [y] fuerit liberatus, an & ſi pœnam ſubiecit. [z] eſt enim conſtitutum ab Imperatore noſtro & Diuo patre eius, poſt damnationem accuſationem quem inchoare non poſſe, ſed hoc puto ad eos demum pertinere, qui [a] vel ciuitatem, vel libertatem amiſerunt.

2 ¶Inchoatas planè [b] delationes ante damnationem implere [c] eis & poſt damnationem permiſſum eſt.

De morte rei.

6. *Marcianus* " libro decimoquarto Inſtitutionum."

DEfuncto [d] eo, qui reus [e] fuit criminis, & pœna extincta [f], in quacumque [g] cauſa criminis extincti debet is cognoſcere, cuius de pecuniaria re [h] cognitio eſt.

De infamia.

7. *Macer* " libro ſecundo iudiciorum publicorum."

IN famem non [i] ex omni crimine ſententia facit: ſed ex eo, quod iudicij publici cauſam habuit. itaque ex eo crimine, quod iudicij publici non fuit, damnatum infamia non ſequetur: niſi id crimen ex ea actione fuit, quæ etiam in priuato iudicio infamiam condemnato importat: veluti furti [k], vi bonorum raptorum, iniuriarum.

De ordine & pœna.

8. *Paulus* " libro ſingulari de iudiciis publicis."

---

a 4. *Inſt. vlt.* Readdit Ecloga, καὶ ποῖα μὲν εἰσὶ κεφαλικὰ, ποῖα δὲ οὐ κεφαλικὰ, καὶ ποῖα ἀτιμοποιά 7. *Ecl.* 6.

b quæ opponūtur priuatis de iure ciuili: nam iure canonico nulla ſunt priuata, ſed omnia publica: *Clarus 5. ſent. §. 1.* Publica quæ dicantur, *v. l. 1. ĩ. eod.*

c qualia ſunt crimen maieſtatis, adulterij, ſtupri, homicidij: (quo vocabulo intellige veneficia ſui ipſius precipitationem, parricidium) falſum (hic falſa moneta) vis publica, priuata, raptus, peculatus, plagium, ambitus, (quod ſimoniæ Eccleſiaſticorum reſpondet) repetundarum annonæ, de reſiduis, & ſimilia.

d Senſus eſt Iudicium non ideò publicum, quia criminale: ſed quia ex legibus publicorum iudiciorum deſcendit. Publica etiam delicta dicuntur, quòd cuiuis ex populo eorum executio, id eſt, perſecutio data ſit: *§. 1. Inſtitut. eod.* quæ in omnium feruntur iniuriam: *l. 4. C. de hereticis:* non priuati alicuius, ſed publici: *l. 9. §. 5. ſuprà de publicanis.* Hinc leges de criminibus latæ publicæ dicuntur: *l. vltim. ſuprà de collegiis: l. 1. infrà de ſicariis: l. 1. Cod. vbi ſenator.* Publica etiam dici exiſtimat Duarenus, quòd antiquis temporibus eorum cognitio, & animaduerſio ad populum pertineret: *vide Duaren. 1. diſputat.* 37. Et hæc de prima diuiſione criminum. Alia ſunt pecuniaria, alia capitalia: Capitalia ſunt, non in quibus de crimine agitur (poteſt enim agi de crimine ciuiliter) non in quibus pœna eſt corporalis (interdum enim crimina pecuniatiter puniuntur) ſed ea criminalia ſunt, in quibus vel pœna corporalis imponitur ad publicam vindictam, vel pecunia applicatur fiſco: *vide Clarum 5. ſent. paragph. vltim. quæſtion.* 1. & hæc diuiſio ad forum declinandum & euitandam torturam, & modum in proceſſu ſeruandum vtilis eſt: Sunt & aliæ criminum diuiſiones: Sunt enim alia nominata, vt adulterium, alia innominata, vt verberare, percutere, ingredi domum alienam & ſimilia: *Clarus 5. ſent. paragraph.* 1. Sunt & alia aliis atrociora: *vide Clarum ibidem.* Petrus Gregorius 3. *ſyntagmatis* 30. alia facit peccata, alia delicta, alia maleficia, vel quaſi. quin alia re, verbis, literis, vel conſenſu contrahuntur. Præterea quædam voluntaria ſunt, quædam inuoluntaria: alia clancularia, alia manifeſta, & violenta. Idem adiicit, alia eſſe actualia, originalia, mortalia, venialia: quæ pœnitentiam admittunt, vel non admittunt: poſtremò, quædam priuilegiata, quædam priuilegio deſtituta, quædam communia, quædam regia, & non regia.

e *§. 3. Inſtitut. eodem.*

f lex teſtamentaria quæ falſi. *Paul 5. ſentent. 25. Theophil. paragraph. 6. Inſt. de public. iudic.*

g Hinc collige, non ideo dici crimen publicum, quòd capitale: quum aliquod ſit crimen publicum non capitale.

h Exitium pro aquæ & ignis interdictione.

i vide quæ de ignis & aquæ interdictione ſcripſi *ad l. 21. paragraph. ſuprà de legat. 3.*

† *§. 2. Inſtitut. eodem l. 13. ſuprà de bonor. poſſeſſ. l. 28. infrà de pœnis: l. 103. infrà de verbor. ſignif.*

k vel deportatio, quæ in eius locum ſucceſſit.

l id eſt perſona.

m capitale non eſt crimē, quòd pecunia mulctatur, aut parte aliqua corporis.

n 60 *Synopſis. 1. ex Titul. 33. c. 3.*

o *vide l. 6. infrà eodem.*

p perimitur, *vulgat.* ἀναιρεῖται 60. *Eclog. 1. tit. 33. cap. 3.*

q præiudicium iudicio publico fieri poteſt.

r putà ſi de re familiari agatur.

ſ i. in Aquilia, furto, rapina, vnde vi, & interdicto de tabulis, agitur de re familiari. *adde l. vnicam Cod. quando ciuilis actio criminali.*

t Is qui rē, *vulg. Hal.* Accuſato crimen referre nō pōt antequā liberatus ſit. Qui vero ex condemnatione ciuitatē vel libertatem amiſit, accuſationem inchoare non poteſt. Inchoatam tamen ante condemnationem implet. *Synopſis eod. c. 4.*

u *l. 1. l. 19. C. qui accuſare non poſſunt.* purgare, i. comparere perſonaliter & reſpondere interrogati, iurare de veritate dicenda. An antequā interrogetur petere poteſt copiam inquiſitionum? nō poteſt, idque communi vſu ita obſeruatur. Nū poteſt petere dilationem reſpondendi ſeu tempus deliberandi? non poteſt, eáque communis opinio eſt, *de qua v. Clarum 5. ſent. §. vlt. quæſt* 45.

x *l. 19. C. qui accuſare. Synopſis 1. ex Titul. 33. c. 4. Harmenop. 1. §. 23.* Imò poteſt quis quāuis crimina accuſatori obiicere. *l. 1. Cod. qui accuſare. Synopſis d. c. 4. 1. Harmenop. 2. c. 5.*

y Accuſator crimen referre non poteſt priuſquam liberatus ſit.

z *al.* ſubiit.

a Amiſſa ciuitate vel libertate, nemo accuſare poteſt, *l. 7. ĩ. eod. l. 4. ſ. de accuſat. l. 18. §. 2. §. 3. ĩ. de iure fiſci*, excipe *§. 2. ĩ. eod.*

b nota exceptionem paragraphi ſuperioris.

c *l. 18. §. 4. de iure fiſci.*

d Crimen & pœna, morte extinguuntur: ideóque reo defuncto, iudex vlterius progredi non debet, *l. 3. ſ. eo. l. 111. inf. ĩ. de reg. iur.* nec in heredes rei tranſit accuſatio, *l. 2. C. ſi reus vel accuſator mortuus l. vlt. ĩ. ad l. Iul. maieſt* niſi defunctus reus ſit quinque criminum, *de quibus v. l. 1 C ſi reus vel accuſat* & maieſtatis: id enim crimen à ſucceſſoribus purgandum eſt: alioquin defuncti hereditas fiſco vindicabitur, *d. l. vlt. l. 6. l. 7. C. ad l. Iul. maieſt. l. 5. Cod ſi reus vel accuſ.* Sed Clarus *5. ſent. paragraph. vlt. quæſt.* 51. refert de iure Canonico & communi opinione, quemlibet heredem defuncti teneri etiam ſi lis non fuerit conteſtata cum defuncto, non tamen vltra vires hereditarias.

e necdum condemnatus, ſcil. aut ſi condemnatus, qui à ſententia prouocauit, *l 5. C ſi reus.*

f extincta In quacumque *vulg. Hal.*

g ſenſus eſt. Crimine extincto, etiam pecuniariter agi poteſt. Crimen autem extinguitur morte rei *ĩ. eod.* Quis eo caſu conueniri poteſt? vtique hæres, aut eo non exiſtente, ipſa hæreditas.

h ſenſus eſt, Pecuniariter heres conuenitur in id quod ad eum peruenit, *l. 5. ſ. de calum. l. 12. ĩ. de falſis: l. 3. C ſi reus vel accuſator.*

i Non omne crimen damnatum infamat, ſed publicum, *vt hîc.* Imò & non publicum infamat, *l. 1. ibid. qui pro ſocio, mandato, depoſito & cetera. ſ. de his qui notantur.*

k *l. 4. inf. ĩ. de his qui notantur.*

ORdo [a] exercendorum publicorum capitalium in vsu esse desiit [b], durante tamen pœna legum, cùm extra [c] ordinem crimina probantur.

De seruo in capitali causa non defenso.

9. *Marcianus* "lib. 1. de iudiciis publicis."

SCiendum est: si in capitali causa suum seruum reum crimine factum, quis non [d] defenderit: non eum pro derelicto haberi: & ideò, si absolutus fuerit, non [e] liberum fieri, sed manere domini.

De absente.

10. *Papinianus.* "lib. 2. Definitionum."

INter accusatorem & reum cognitione suscepta [f] excusatio [g] pro absente [h] iustis [i] rationibus admittitur. nec per triduum per [k] singulos dies ter citatus† reus damnetur, vel de accusatoris absentis.

De seruo defendendo.

11. *Marcianus* "lib. 10. de iudiciis publicis."

SEruus etiam per [l] procuratorem domini æquè ac per [m] dominum defendi potest. [n]

De personis adhibendis ab auditorio custodias. De diebus feriatis. De innoxiis dimitte nos, & nocentibus deferendis.

12. *Modestinus* "libro tertio de Pœnis."

CVstodias [o] auditurum tam clarissimos [p] viros, quàm patronos [q] causarum, si omnes in ciuitate prouinciæ, quam regit, agunt, adhiberi debere: & feriatis [r] diebus custodias audire posse, rescriptum est: ita vt innoxias dimittat, & nocentes, qui duriorem [f] animaduersionem indigent, differat.

De morte accusatoris. 1. De procuratore, de absente.

13. *Papinianus* "libro decimoquinto Responsorum."

ACcusatore [t] defuncto, res ab alio, iudicante præside prouinciæ, peragi potest.

a *sub.* antiquus. Cæterùm is ordo antiquus exercendorum publicorum capitalium is fuit. Primùm ad quæsitorem, (cui iudicij exercitio obtigisset,) rei nomen deferebat is qui accusaturus erat, ídque recipi postulabat & qua lege reum faceret, profitebatur. deinde subscribebat in crimen: libello subscribebat se professum esse. *l. 3. §. 1. ff. de accusat.* quæ res eũ similitudine supplicij obstringebat. subscribebant cum accusatore alij. *Ascon. in fine Miloniani, Corneliani: Cicero de diuinatione. Paterculus 2. Cœlius 8. epistol. Ciceronis. Tacitus lib. 1. Suet. libro de claris orat.* Accusationis formula hæc, similísve. Aio te N. occidisse, spoliasse. *Ascon. 2. Verr.* Tacente & silẽte reo, lis æstimabatur vt victi: negante, dies inquirendi criminis à magistratu petebatur. Et hoc modo reus, legib⁹ interrogare dicebatur, *Cicero pro domo.* Nã interrogatio ad accusatorem nõ ad iudicẽ refertur. *Sallust. coniuratione Catil. Tacitus 14. & 16.* Ab ea interrogatione, reus in reale esse dicebatur. (Quo loco notandum hoc est, plerumque incidisse de accusatore constituendo contentionem pluribus certatim ad accusationem cuilibet è populo patentẽ vel præmij spe vel laudis studio vel priuatis inimicitiis, quod super ea re iudicium reddebatur. *Diuinatio* dicebatur, teste authore ad Herennium lib 1. Quintiliano & Gellio. Rei nomine recepto die plerumque decimo vtrumque accusatoré & reum adesse Prætor iubebat: spatio accusatori dato ad probationes conquirendas. *Asconius Corneliana: Cicero Verrina accusatione: Tacit. 13. vbi de Syluano Plinius 3. epistol. ad Minutianum, & 6. ad Vrsinum.* Interdũ ipsi reo inquisitio permittebatur. *Tacitus 12. vbi de Suillio.* Quod ad iudices attinet eos Prætor ex decuriis consulebat, eorúmque nomina in vrnam mittebat, & ex his numerus necessarius sortiebatur, quo ex numero accusatori integrum erat reiicere quos suspectos putabat. In reiectorum locum alios Prætor subsortiebatur quoad legitimus numerus (qui legibus quibusdam amplissimus definebatur) conficeretur. His perfectis, iureiurando conscripti iudices adigebantur, iurabántque omnes in leges præter ipsum Prætorem. *Halicarnass. 7.* Iuratorum nomina libellis consignabantur & vbique habebantur: sed & in arca reponebantur, ne selectorum vice, aliis corruptis suppositis fraus aliqua fieri posset. *Ascon. 2. Verr.* Die cognitionis à prætore citabatur accusator & reus. *Asc. 3. Verr. Festus, Apul. 3. de Asino. 6. Valer.* 1 si accusator citat⁹ neque respondebat, neque excusabatur, è reis eximi dicebatur. *Cicero 4. Verr. Ascon. in Corneliana.* si vterque præsens erat, oratoribus dicendi potestas fiebat, citabantur testes, palámque ac publicè interrogabantur, eorum quoque dicta in promptu referebantur. Causa vtrimque perorata, prætor dixisse oratores pronuntiabat. 1. *Quintil. 5. Ascon. 3. Verrina.* Tum in consilium iudices mittebantur & ad sententiam dicendam dimittebantur. Tabellas autem accipiebant iudices absolutionis, condemnationis, & ampliationis literis inscriptas, ac signatas, earúmque aliquam cum in consilium missi fuerant, iniustam coniicere necesse habebant, antequam eis lege Glaucia conferendinandi data est potestas, quo ex solenni ordine, nonnihil Pompeia lex immutauit. Ea enim *teste Asconio in Miloniana.* Testes priusquam causa ageretur, per triduum audiri, dictáque eorum à iudicibus obsignari iussit: quarta dein die omnes in posterum adesse iuberi, ac coram accusatore & reo, pilas (in quibus nomina iudicum inscripta essent) æquari, postera rursus die sortitionem iudicum. 81. fieri. Qui numerus cùm sorte obtigisset, ipsi protinus sessum irent, accusatoríque duæ ad dicendum horæ, reo tres darentur, illóque ipso die reus iudicaretur. Ita tamen vt priusquam sententiæ ferrentur, quinos ex singulis ordinibus accusatori, totidem reo reiicere liceret. Huius nomen lege Pompeia 21. horarum meminit Cicero 4. *de finib. & in Bruto. Tacitus lib. de claris oratorib. Plin. 2. Epistol.* sed hæc antiqua omnium iudiciorum solennitas, sub Imperatoribus ex vsu excessit, *vide Brissonium. 2. select. 1.*

b *Inst. C. in pr.*

c hodie omnia crimina extra ordinem puniuntur, *l. 3. §. 1. ff. ad l. Iul. peculatus. l. 7. ff. repet. l. 3. ff. ad Turp. l. vlt. ff. de plag. l. 1. in fi. l. 12. ff. de pœnis.* cum in eis non seruentur scrupulosè solennitates, & formulę veteres iudiciorum, Mansit pœna legum aliquandiu, sed postea in incerto, & arbitrio iudicantium esse cœpit. Itaque hodie à pœna appellari posse, verè dixeris. aguntur. n. omnia extra ordinem & ex causa idcirco morib. nulla nunc actio furti est in duplum, *v. Cuiac. 8. obs. 33. adde Clar. 5. sen. §. vlt. q. 8.*

d *v. l. 13. ff. de statu: l. 9. §. 1. ff. qui & à quib.*

e *d. l. 13.*

f i. lite contestata. *μετὰ προκατάρξιν. Basil. v. Cui. 20. obs. 11.*

g in iudicio criminali, excusatorem absentiæ leges admittunt, *l. 13. in f. ff. e. l. Paul. 5. sen. 5. §. 8. & 5. sent. 16. § 11. adde l. 33. ff. de proc. l. 19. §. 2. ff. de prob.*

h reo sc. ne vt contumax damnetur reus: accusator, calumniæ.

i *facit l. 1. suprà de requir. reis.* k *dixi ad leges. XII. Tabul. Titul. 7. cap. 5.* Per triduum id est per singulos dies citare, an illud significat per tres dies continuos vt quidam volunt, an verò vt reus ter in nouem diebus citetur, vt penè omnes interpretes volunt? adeo vt temporis istius spatium Imbertus trinundinum vocet, & malè, cum trinundinum constet 27. diebus? An verò id significat, quod vulgò dicitur, citare per tres breues dies, *vt vult Cuiac. 20. obs. 11.*

† *l. 7. ff. de in integ.* voce præconis aut buccina, quæ vocis similitudo est, *Cui. ib. & 7. obs. 15. v. Duar. 1. disp. 70. Nouella. 133. cap. 5.* Reus quo die adesse iubebatur citatus. *Cicero 4. Verrina & in Diuinat.*

l *adde l. 19. ff. de pœnis.*

m *v. l. 2. C. de accusat.*

n Imò non potest, *v. Pau. 5. sen. 16. §. 11.*

o custodiæ, sunt nocentes, vel saltem accusati. in custodiam coniecti: *l. 6. ff. de officio procon.*

1 ¶Ad [u] crimen iudicij publici persequendum frustra [x] procurator interuenit [y]: multóque magis [z] ad defendendum. sed excusationes [a] absentium ex senatusconsulto iudicibus allegantur [b]: & si iustam rationem habeant, sententia differtur.

De infamia.

14. *Idem* "lib. 16. Responsorum."

GEneri seruis à socero veneficij accusatis, præses prouinciæ *partem* [c] *calumniam intulisse* pronuntiauerat. inter infames [d] patrem defunctæ non habendum, respondi: quoniam, etsi publicum iudicium inter liberos de morte filiæ constitisset, citra periculum pater vindicaretur.

DE ACCVSATIONIBVS [e], & inscriptionibus [f],

TIT. II.

De muliere.

Pomponius "lib. 1. ad Sabinum."

NON [g] est permissum mulieri, publico iudicio quemquam reum facere nisi [h] scilicet parentium [i] liberorúmque, & patroni & patronæ, & eorum filij, filiæ, nepotis, neptis mortem exequatur.

De Pupillis.

2. *Papinianus* "libro primo de Adulteriis."

CErtis ex causis concessa est mulieribus publica accusatio. veluti si mortem exequantur. eorum earúmq;, in quos ex lege [k] testimonium publicorum inuitę non dicunt. idem & in lege Cornelia testamentaria senatus statuit. sed & de testamento paterni liberti vel materni mulieribus publico iudicio: dicere permissum est.

p id est senatores dixi ad *l. 5. ff. de curatore furiosi.*

q hodie ex vsu & stilo communi, quando reus examinatur, patroni causarum non sunt præsentes, *v. Clarum 5. sent. §. vl. quæst. 45.*

r *l. 9. in f. ff. de feriis.* Suetonius de Claudio loquens *c. 14.* Ius, inquit, & consul & extra honorẽ, laboriosissimè dixit, etiam suis suorúmque diebus solennibus, nonnunquam festis quoque antiquit⁹ & religiosis. An festis diebus rectè supplicium de reo sumatur alibi dicam.

f duriore animaduersione *vulg. Hal.*

t *v. l. 3. in f. ff. de accusat.*

u ¶Procurator pro alio in causa capitali tam ad agendum quàm ad defendendum, non admittitur vide tamẽ Socinum *regula* 322. & repetitionem Ioannis Antonij Rubei, ad hunc §.

x *v. l. 10. ff. eod.* & sic, procurator, absentis nomine, non est audiendus in criminalibus causis in quibus pœna corporalis, non pecuniaria, non relegatio, non priuatio ab ordine, aut officio imponenda est: & ita tenent omnes communiter, *vide Clarum 5. sent. paragraph. vltim. quæst. 32.* Quid si agitur de vulnere illato, & dubitetur vulneratus inde moriturus sit, necne? Procuratorem condicionalem admitti refert Alexander, pro admisso non habendum, si vulneratus posteà moriatur. Clarus ait, causam criminalem ad tempus relinquendam, & de vulnere tantum agendum, nisi vulnus deliberato animo illatum, capitaliter statuto puniendum esset: aliàs morte secuta, nouum & criminalem processum inchoari *5. sent. §. vlt. q. 32.*

y Imò rectè interuenit, *l. 3. C. de accusat.*

z multóque minus.

a Absentem reum criminis, procurator defendere non potest: potest tamen eius nomine causas absentiæ proponere. non est procurator sed excusator: non litem occupat, sed absentiam rei excusat. Potest opponere exceptionem loci non tuti, declinatorias, dilatorias incompetentiam iudicis & accusatoris: non eas quibus pœna euitatur. Clarus ex communi opinione *5. sent. paragraph. vlt. quæst. 32.*

b i. excusationes admittuntur, etiam sine mandato & fideiussione de iudicato soluendo. Clarus ex communi opinione *5. sent. vlt. q. 33.*

c forte legendum est *patrem.* sic enim Græci hanc legem reddunt. si quem pater accusauerit, de cæde filij sui, & pronuntiatum fuerat, eum egisse calumniosè non fit infamis. *60. Synopsis ex Titulo 33. c. 14.*

d *l. 2. C. de calum. v. 6. Harm. 6. circa finem.*

e *9. C. 2. 9. C. Theod. 1. 2. q. 8. 5. Extrauag. 1.* criminalib. sc. & qui possunt accusare criminaliter *60. Eclog. 1. 9. C. 1.* An hodie reus aliquis possit condemnari sine accusatore, dicam ad *l. 6. §. 2. ff. de muner.*

f *l. vlt. ff. de priuatis delictis: l. vlt. ff. de furtis: adde & de inquisitionib. & enunciationib. 5. in 61.* Inscriptio, & subscriptio est accusatoris libellus, quo profitetur se reum deferre: accusatio est id, quod eo libello continetur. Ordo accusationis ita breuiter explicari potest. In causis criminalibus duobus modis proceditur, vel ex officio, vel ad instantiam partis, id est, reus ad pœnam postulatur, vel priuati, vel iudicis facto: Priuati, quoties læsus reum accusat, & aduersus eum se inscribit: Iudicis verò, quoties ipse iudex reum in flagranti crimine reperit. *Clarus 5. sent. §. vltim. quæst. 8.* vel quoties reus vel ab ipso læso, seu ab ipsa parte offensa *Clarus ibid. quæst* 10. vel à quouis alio. hinc denuntiatio *Clarus ibid. quæst. 7.* vel communi famæ, cuius incerta est origo *quæst. 6.* vel communi multorum testium depositione apud iudicem diffamatur, *quæst. 9.* Hæc omnia iudici viam aperiunt ad inquisitionem faciendam. Facta inquisitione, fisci procurator accusat: est. n. publicus accusator. Isque modus accusandi hodie obtinuit. fiscus concludit ad pœnam publicam, pars offensa priuatum interesse prosequitur, *v. Paponem 2. nota. 7.*

g Regulam generalem ad hunc titulum pertinentem, *v. in l. 8. ff. eodem:* cui adde quemlibet repelli ab accusando, ratione dignitatis, status mutati, ætatis, sexus, vilitatis, suspectæ fidei, reuerentiæ & amoris nimij.

h i. nisi ex certis causis, *l. 2. l. 8. l. 13. ff. e. l. 5. l. 12. C. qui accusare: l. 6. ff. de popularib. action.*

i suorum appellatione, veniunt parentes, liberi, patronus, patrona, eiúsve liberi, *vt hic* propinqui, *l. 11. ff. eodem.* ij in quos ex lege publicorum iudiciorum inuiti testimonium dicere non cogimur, *l. 2. ff. eodem.* adde & quasi parent & quasi liberos, socerum scilicet: socrum, & nouercam, nurum, vitricum, priuignum: adde & vxorem, & maritum. Potest enim vxor accusare homicidam de morte mariti, quod pro communi opinione tradit Clarus *5 sent. §. vlt. quæst. 14. ver. præterea dixi. v. Petrum Gregorium 32. syntagmatis 13.*

k ex lege publicorum testimonium inuitæ non dicuntur, *ita apertius legendum videtur.* Porro de lege Iulia publicorum iudiciorum dixi *ad l. 4. suprà de testibus.*

1 ¶Pupil-

a *l.2. C.qui accuſare,vide Clarum 5.ſent.§.vlt.q.14.& Petrum Gregorium 31.ſyntag.14.*
b *l.5.ῗ.de operis noui.* An minoribus vigintiquinque annis? ſic putat Cuiacius *17. obſer.30.*
c adde & quoties commodum eius verſatur, *d.l.5.l.6.ῗ.de popular.act.*
d An hoc innuitur,accuſationem in ſcriptis fieri debere? *Bar.*adfirmat argumento eorum quæ notaui ad *l.1.C. de mandat.princi.*Clarus ex cõmuni vſu & ſtilo ſufficere ait, ſi verbalis querela per notarium ſcribatur, *v.Clarum 5.ſent. §.vlt.quæſt.12.& ver. quæro quæ ſit forma.*
e de conſule & die dic *vt.ῗ. eod.*
f nomen iudicis inſeritur libello accuſationis, vt ſciatur competés, necne ſit iudex, *v. tit. Codicis:* vbi de criminibus, & *P. Gregorium 32.ſyntag.8.*
g Locus delicti commiſſi in capitalibus cauſis (adde & in criminalibus, in quibus agitur ciuiliter, *v. communem opinionẽ apud Clarum 5.ſent. §.vlt. q.12. verſic. dixi exprimendum.*) exprimi debet, aliâs incerta redditur accuſatio,& ipſo iure nulla,etiamſi pars talem nullitatem non opponat,*v. Clarum ibid.*
h An domus delicti commiſſi exprimenda eſt libello criminali? ſic omnes putãt: adeò vt non ſufficiat locum, vel plateam, quamuis notoriam, exprimere. *Clarus ibid.verſi. Eſt autem* Ferrarienſis *in tit. de forma inquiſitionis 52. in verbis qui cohæret 19.* An locum immediatum, putà cubiculum exprimere oportet? *vide Ferrarienſem ibidem in verbis in domo 18.*

1 ¶Pupillis[a],ex conſilio[b] tutorum, patris mortem[c], item pupillæ aui ſui mortem exequi,conceſſum eſt: lege "autem' teſtamentaria. nam de patris, quidem teſtamento pupillis agere Diuus Veſpaſianus permiſit: ſed quaſi non exhibeantur tabulæ, per interdictum poſſunt experiri.

De forma libelli. 1. *De libello non legitimè ordinato.* 2. *De ſubſcriptione.*

3. *Paulus*' libro tertio de Adulteriis."

Libellorum inſcriptionis conceptio talis[d] eſt: Conſul & dies[e].apud[f] illum prætorem vel proconſulem Lucius Titius profeſſus eſt,ſe Mæuiam lege Iulia de adulteriis ream deferre:quòd dicat,eam cum Gaio Seio in ciuitate[g] illa,domo[h] illius,menſe illo[i],conſulibus illis,adulterium commiſiſſe. Vtique enim & locus deſignandus eſt,in quo adulterium commiſſum eſt:& perſona, cum[k] qua admiſſum dicitur: & menſis.hoc enim lege Iulia publicorum[l] cauetur. & generaliter præcipitur omnibus, qui reum aliquem deferunt. Neque autem diem[m],neque horam[n] inuitus comprehendet.

1 ¶Quòd ſi libelli inſcriptionum legitimè[o] ordinati non fuerint,rei nomen aboletur[p], & ex integro repetendi reum poteſtas fiet.

2 ¶Item ſubſcribere[q] debebit is, qui dat libellos, ſe profeſſum eſſe:vel alius pro[r] eo,ſi literas neſciat[ſ].

3 ¶Sed & ſi aliud crimen obiiciat: veluti quod domum ſuam præbuit,vt ſtuprum materfamilias pateretur, quòd adulterum deprehenſum dimiſerit, quòd pretium pro comperto ſtupro acceperit,& ſi quid ſimile:idipſum[t] libellis comprehendendum erit.

4 ¶Si accuſator deceſſerit[u] aliáve quæ cauſa ei[x] impedierit,quo minus accuſare poſſit, & ſi quid ſimile: nomen rei aboletur,poſtulante reo[y]: idque & lege Iulia de vi,& ſenatuſconſulto cautum eſt. ita vt liceat alij[z] ex integro repetere reum. ſed intra quod tempus, videbimus. & vtique triginta dies vtiles[a] obſeruandi ſunt.

Quibus accuſare non licet.

4. *Vlpianus*" libro ſecundo de Adulteriis."

"IS," qui iudicio publico damnatus eſt[b], ius accuſandi non habet: niſi liberorum, vel patronorum ſuorum mortem eo iudicio vel rem ſuam exequatur. Sed & calumnia[c] notatis[d] ius accuſandi ademptum eſt. Item his, qui cum beſtiis[e] depugnandi cauſa in arenam[f] intromiſſi ſunt:quíve artem ludicram[g] vel lenocinium[h] fecerint: quíve præuaricationis[i], calumniæve[k] cauſa quid feciſſe iudicio publico pronunciatus erit:quíve ob accuſandum, negotiúmve cui faceſſendum[l], pecuniam accepiſſe iudicatus erit.

i menſis & conſul, id eſt,menſis & annus delicti,in criminali inquiſitione,& inſcriptione debet inſeri,*l.16.C.de accuſat.*quemadmodum & in teſtamento, *l.2.§.6. ῗ.quemadmodum teſtamenta:*neutrum tamen parti aduerſæ edi debet, *d. §.6.l.1.§.2. ῗ.de edendo.Nouel.47.c.1.*de hora & die dic *vt infra eod.*
k Cur nomen accuſati libello accuſationis comprehendi oporteat, *vide P.Gregorium 32.ſyntag.8.*
l quæ & lex publicorum ſimpliciter quoque dicitur,*l.2.ῗ.eod.* dixi plenius *ad l.4. C.de teſtibus.*
m Diem & horam delicti commiſſi nemo inuitus in accuſatione comprehendere tenetur: niſi fortè per omiſſionem diei reo inferretur læſio. Quid enim ſi reus poteſt probare die,qua de agitur,ſe alio loco ac alibi fuiſſe?Quid ſi mitiùs puniendum eſſet maleficium tali die commiſſum?Communem eam eſſe opinionem defendit Ferrarienſis *ibi.in verbis anno præſent.17.* & Clarus *5.ſent. §. vlt.quæſt.12.verſic. dixi etiam.*
n Aliter quàm in operis noui nuntiatione.*l.5.§.1.ῗ.quod vi aut clam.*
o Quæro(quod hic iuriſconſultus omiſit) an ad formam libelli criminalis neceſſariò concluſio requiratur?vtique:ſed tamen ea ſufficit.*Peto ipſum puniri iuxta formam iuris & ſtatutorum,* Clarus *d.§.vlt.q.12.in fin.* Ferrarien.*titu.de inquiſitione 52.in verbis ſuper quibus omnibus 21.*
p Quando libellus eſt illegitimè conceptus, abſoluitur accuſatus ab inſtantia iudicis,etiamſi libelli defectum non opponat, *Bart.hic.* ſi inquiſitio caret ſua forma, reus non tenetur. *Boſſius tit.de inquiſitione.num.74.* Clarus *5.ſentent. §.vltim.quæſt.12. verſic.dixi exprimendum.*
q Quid ſit ſubſcribere,& quid eo contineatur *dicam.ῗ.ad l.7.ῗ.eod.*
r *Nouella 73.cap.8.*
ſ ſi literas neſciat pingere.
t id eſt,aliud illud delictum complecti libello oportet,*l.9.C.eod.* An vno ceu eodem,an diuerſo,vtique eodem: etiamſi poſterius delictum ex priori originem nõ habeat, *Bart.hic.*Clarus *5.ſenten.§.vlt.q.13.verſic.item quæro:* niſi aduerſus plures agatur, *Clar.ibid.verſic.ſed nunquid.*
u *vide quæ dixi ad tit.C.ſi reus,vel accuſator mortuus fuerit.*
x eum,*vulg.Hal.*
y vel accuſatore.Ea eſt ἀμνησία & priuata admonitio,quæ omnem agendi facultatem remittenti aufert:non alii. Publica abolitio, parti læſæ ius agendi non aufert intra trigeſimum diem.*v.Paulum 5.ſent.17.§.1.& l.1.C.de abolitionib.*
z *l.11.in fi.ῗ.eod.*non eidem,*l.4.in fi.ῗ.ad Turpil.*
a *de quibus v.Cuiac.2.obſ.18.*
b non tamen ciuitatem,vel libertatem amiſit,*l.5.§.1.ῗ.de publ.iud.*
c ¶*l.9.ῗ.eodem.*
d Infamis de facto accuſare poteſt iure ciuili,non canonico, *vide Clarum 5.ſent.§ vlt.quæſt.14.verſic.ſciendum eſt caſus,* de iure, non poteſt, *l.8.ῗ.eod.l.15.C.qui accuſare:* niſi annonæ accuſet,*l.13.infra eodem:*vel maieſtatis, *l.7.infra ad legem Iuliam maieſtatis.*An ſuorum iniuriam perſequi poteſt? non ſtricto iure, ſed ex æquitate puto id ei concedi.
e intelligit beſtiarios, non eos,qui ad beſtias damnati erant,quos ἐθηριομάχησα vocat Apoſt.*1.Corinth.4.verſic.9.* Horum alii auctorati, alii verò ſuas operas ad depugnandas beſtias locabant.*Vlp.9. collationis legum Moſaic.* Poſteriorum meminit, *l.3.§.5.ῗ.de teſtibus.* Hi operas locabãt ſpectaculo meridiano,& ob audaciam (*de qua dicam ad l.18.§. maſtigophori 17. infra de muneribus.*) παράβολοι *à Socrate in hiſtoria Eccleſiaſtica,* audaces *à Claudiano:* confectores, *à Suetonio in Auguſto: & ab Euſebio, vbi tractat de Polycarpi nece. vid. Scal. in quartum Manilij.*
f id eſt,locum vbi certamina præbebantur, qui ſpargi arena ſolebat: Hinc locus ille celebris apud Nemauſenſes, *Les arenes:* & illæ formulæ, in arenam ſe dare, *l.vltim.ſupra de fugitiuis;* in arenam depugnandi cauſa ad beſtias intromitti, *l. 1. §.primo, ſupra de ædilitio:*& illæ voces, arenarius, *l.trigeſimaoctaua, ſupra de operis libert.* arenarius teſtis, *l. vigeſimaprima, §.primo, ſupra de teſtibus.* Eſt autem hæc arena Græcis κυνήγιον. *Theophil.§.2. Inſtit. de inutil.ſtipulat.*
g *l.1.l.2. in fi.ῗ. eod. l.3. ῗ. de his qui notantur.*

De ſeruo adultero.

5. *Idem*' libro tertio[m] de Adulteriis."

SEruos[n] quoque adulterij poſſe accuſari, nulla dubitatio eſt. Sed qui prohibentur adulterij liberos homines accuſare,idem ſeruos quoque prohibebuntur. Sed ex reſcripto Diui Marci etiam aduerſus proprium ſeruum accuſationem inſtituere dominus poteſt[o]. poſt hoc igitur reſcriptum accuſandi neceſſitas incumbet domino ſeruum ſuum. Cæterùm iuſtè mulier nupta præſcriptione vtetur.

De leuibus criminibus.

6. *Idem*" libro 2.de officio Proconſulis."

LEuia crimina audire & diſcutere de plano[p] proconſulem oportet. & vel liberare eos quibus obiiciuntur, vel fuſtibus[q] caſtigare, vel flagellis ſeruos verberare.

De ſubſcriptione. 1. *De cautione accuſatoris.* 2. *An abſolutus poſſit accuſari.* 3. *De eo qui calumniatus eſt: & de eius filio.* 4. *De foro competenti.*

7. *Idem*" libro 7.de officio proconſulis."

SI cui crimen obiiciatur, præcedere debet[r] in crimen ſubſcriptio[ſ]. quæ res ad[t] id inuenta eſt, ne facilè quis proſiliat ad accuſationem, cùm ſciat inultam[u] ſibi accuſationem,non futuram.

1 ¶Cauent itaque ſinguli, quòd crimen obiiciat, & præterea perſeueraturos[x] ſe in crimine vſque ad ſententiam.

2 ¶Iiſdem[y] criminibus, quibus quis liberatus[z]

h *l.1.l 4.§.2.ῗ.de his qui notantur.*
i *d.l.1.l.4.ῗ.de præuaricatoribus.*
k *ῗ.eo.& d.l.1.* Hinc colligit Alciatus, ſemel periurum, ſemper cenſeri periurum *2.præſumpt.10.*
l *v.l.6.ῗ.ad l.Iul.repetundarum.*
m *lib.1.Cuiac.6.obſ.17.in fin.*
n *l.12.§.3.infra eodem, l.vigeſimaſexta, Cod.de adulteriis.adde Caium 1. Inſtitut. 3. in fine.*
o apud quem iudicem? præfectos vrbi,Romæ: Præſides,in prouinciis, *l.prima.§. 5.§.8.ſupra de officio præfecti vrbi.l.24. in fin. ſupra de pignorat. l.nona, ſupra de manumiſſ.*
p an ſinè libello? an ſine inſcriptione? an ſine ſcrupuloſo procedendi modo? an ſine ſcripto? *v.Nouel.17.§.3.*
q Fuſtibus liberi,flagellis ſerui verberabantur, *l. vltim.infra de pœnis.l.12.infra de iure fiſci.*
r *l.vlt.ῗ.de priuatis delict.l.vlt.ῗ.de furtis.*hodie non eſt neceſſaria ſubſcriptio,*vt.ῗ. dicam proximè.ῗ.eo.*
ſ Inſcriptio eſt ipſa accuſatio ſcriptis comprehenſa: ſubſcriptio, eſt approbatio eorum quæ inſcriptioni continentur.
t an ſe perſeueraturum ad finem vſque litis? *§.primo,infra eodem, l.tertia,Cod.qui accuſare,* an rem ita habere vti deſcripta eſt? an ſe talionis pœnam ſuſtinere velle, ſi falſo accuſaſſe deprehendatur? quod poſtremum confirmatur voce *inultam infra eodem,& l.vltim.Cod.eodem.*ibi ſimilitudo ſupplicii, *l.ſecunda, Cod.de fide inſtrumen.* ibi diſcrimen periculi legis Corneliæ: quod hodie de conſuetudine non eſt neceſſarium. *Ferrarienſis in forma inquiſitionis quinquageſimaſecunda, numero primo,in fine,Clarus quinto. ſentent.§.vltim.quæſtione duodecima.* Nam ſubintelligitur ex legis diſpoſitione, vtcunque nulla ſit ſubſcriptio: vel ſola libelli oblatio, tacitè adſtringit talioni offerentem. *Clarus ibidem. verſicul. de iure autem ciuili.*
u propter pœnam talionis ſcilicet.*v.ſupra eo.*
x *l.7.C.qui accuſare poſſunt.*
y *Paul.1.ſent.6.§.1.*
z purè, ſcilicet, quia non commiſit crimen, ſecus ſi non probatum fuiſſet, idque in iudicio criminaliter, vel ciuiliter moto, quinetiam ſi fuerit proceſſum ex vera denunciatione, vel inquiſitione, quia inquiſitio habetur loco accuſationis, reluctante tamen iure Canonico, quod vſus ſuperauit: *Clarus 5 ſentent. §. vltim.quæſtione quinquageſimaſeptima,verſicul.ſed hæc quidem, & ſequenti.* Non idem eſt, ſi in foro pœnitentiali eſt abſolutus. Poteſt enim & in foro iudiciali poſtea accuſari, & è contrà. Non idem quoque ſi accuſatore præuaricante abſolutus eſt. Non idem eſt ſi ſecundus accuſator primam accuſationem ignorauit. *vide Clarum ibidem.*

a An idem si semel punitus? vtique, *v. Clar. d.q.57.* si transactum? *v.l.18.C.de transact.* si gratiam à magistratu obtinuit? *v.l.2.C.de in ius vocand.& Clar.d.q.57.*
b quia, qui iterum accusat, manifestus est calumniator, *arg l.1.C.Theod.de calumniatorib.* Hinc illud, de eodem delicto sæpius non est quærendum.
c putà filio. *Paul.5.sent.6.§.2.v.tit.Codicis res inter alios acta.*

est [a], non debet [b] præses pati eundem accusari. & ita Diuus Pius Saluio Valenti rescripsit. sed hoc vtrùm ab eodem, an nec ab alio [c] accusari possit, videndum est. & putem: quoniam res inter [d] alios iudicatæ, alij non præiudicant: si is, qui nunc accusator extitit suum dolorem persequatur, doceátque ignorasse se accusationem ab alio institutam: magna ex causa admitti eum ad accusationem debere.

3 ¶Si tamen alio crimine postuletur ab eodem, qui in alio crimine eum calumniatus est: puto, non [e] facilè admittendum eum, qui semel calumniatus sit. quamuis filium accusatoris admitti oportere, aliam [f] accusationem instituentem aduersus eum, quem pater accusauerat, Diuus Pius Iulio Candido rescripsit.

4 ¶ Idem Imperator rescripsit, seruos ibi puniendos, vbi [g] deliquisse arguantur. dominúmque eorum, si velit eos defendere, non posse reuocare in prouinciam suam, sed ibi oportere defendere, vbi deliquerint.

5 ¶ Cùm sacrilegium admissum esset in aliqua prouincia, deinde in alia minus crimen: Diuus Pius Pontio [h] Proculo rescripsit, postquàm [i] cognouerit de crimine in sua prouincia admisso, vt reum in eam prouinciam remitteret, vbi sacrilegium admisit.

Qui accusare possint vel non.

8. *Macer* lib.2.de publicis iudiciis.

QVi accusare possunt intelligimus, si [k] scierimus, qui [l] non possunt. itaque prohibentur [m] accusare alij propter sexum [n], vel ætatem [o], vt mulier, vt pupillus. alij propter sacramentum [p], vt qui stipendium merent [q]. alij propter magistratum [r], potestatémve, in qua agentes sine fraude in ius euocari non possunt. alij [s] propter delictum proprium, vt infames [t], alij propter turpem [u] quæstum, vt qui duo [x] iudicia aduersus duos reos subscripta habent, nummósve ob accusandum vel [y] non accusandum acceperint. alij propter conditionem suam, vt [z] libertini [a] contra patronos [b].

9. *Paulus* libro 5.Sententiarum.

ALij propter suspicionem [c] calumniæ: vt illi, qui falsum testimonium subornati dixerunt.

10. *Hermogenianus* lib.6.Iuris epitomarum.

NOnnulli propter paupertatem [d]: vt sunt, qui minùs quam quinquaginta [e] aureos habent.

2. *An delatum ab alio deferre alius possit.*

11. *Macer* lib.2.de publicis iudiciis.

HI tamen omnes, si suam [f] iniuriam exequantur [g], mortémve propinquorum defendant, ab accusatione non excluduntur.

1 ¶ Liberi, libertíque non sunt prohibendi, suarum [h] rerum defendendarum gratia, de facto [i] parentium, patronorúmve [k] queri: veluti si dicant, vi se à possessione ab his expulsos, scilicet non [l] vt crimen vis eis intendant, sed vt possessionem recipiant. nam & filius non quidem prohibitus est de facto matris queri, si dicat suppositum ab ea partum, quo magis coheredem haberet: sed ream eam lege [m] Cornelia facere permissum ei non est.

2 ¶Ab alio delatum alius deferre non potest. sed eum, qui, abolitione publica [n] vel priuata interueniente, aut desistente accusatore, de reis [o] exemptus est, alius deferre non [p] prohibetur.

Qui non possunt accusari. 2. Si quis de duob. reis quæratur. 3. De seruo accusato.

12. *Venuleius Saturninus* lib.2.de iudiciis publicis.

d de ea re dixi superiùs.
e semel malus, semper malus. *l.5.§.6.j.de re militari. c.8.de reg. in 6.v.Soc.reg.39.*
f non eandem *Paul.ib.d.§.2.*
g *v.l. C. vbi de criminib. v.l.28. §.15.j.de pœnis.*
h Pontio proconsuli. *vulg.*
i Iudex primũ processum expedire priùs debet, quàm maioris criminis causa reum ad alterum iudicem remittat. *Bart.*
k Omnibus accusare permissum est, qui non sunt prohibiti.
l *vide 1.ad Herennium.*
m Restringe hanc regulam, *ex l.11.j.eo.*
n nisi suam, suorúmque iniuriam prosequantur, *l.1.s.eo. l.12. C. qui accusare: v P.Gregorium 32. syntag. 13.60.Ecl.1.ex ti. 34.c.1.*
o *v. Gregorium d.libro 14. Cuiacium 17.obs.30.*
p *v. l.2.j. de veteranis.*
q i. vt milites: quod tamẽ hodie locum non habet, *v. quæ notaui ad l.8. Cod. qui accusare.*
r Cur ita constitutum? *v. P. Gregoriũ 32. syntag.15.*
s Totus hic versiculus meo iudicio corruptus est. Sic restitue. Alii vt infames, alii propter turpẽ quæstũ, vt qui nũmos ob accusandũ vel non accusandũ acceperunt: Itẽ qui duo iudicia aduersus duos reos subscripta habent. Alii propter conditionem suam, vt liberti contra patronos, *v.6.Ecl. 10.ex tit.34.c.9.*
t *v.l.4.s.eod.*
u Cur hi turpi quæstu duci dicuntur? quia accusatoribus & delatoribus olim pręmia cõstituta: quorum dulcedine ad accusandum pelliciebantur, de quo scripsi *ad l.2.j.de iure fisci.*
x *l.12.§.2.j.eo.l.16.C.qui accusare.* y *l.4.in fi.s.eo.l.6.j.repetundarum.*
z vt filii circa parentes, libertini cõtra patronos. *vulg. Hal. adde l.5.C.de falsis.* Imò liberi aduersus parentes criminis accusationem exercere possunt, *ar.l.7.s.de iniur.*
a *l.vlt.C.qui accusare.* b excipe legem *8.§.9.j.de adulteriis.*
c *l.4.s.eo.60.Ecl.1.ex tit.34.c.9.* d *l.3.s.de testib.* Hodie paupertas non repellit ab accusatione pauperem honestæ fidei, & vitæ: *v.Clar.5.sent.§.vlt.q.14.vers.sed hic etiã quæro.* e *1.Harmenop.6.* Pauperes habentur, qui minus quàm quinquaginta aureos habent, id est, qui rem minorem, quàm quinquaginta sestertiorum millia: *Cuiac.17.obs.30.in fi.* adde Nouellam Constantini Porphyrogenetæ περὶ ἀναδύσεως τιμήματος στρατιωτῶν. vide Cuiacium *Nouell.15. in fi* Porro de priuilegiis paupertatis, vide Cornelium Benimassum *in tract.de priuilegiis paupertatum.*
f *l.4.s.eod.* g i. persequantur: Id enim verbum exequi significat, *l.1. §.1.s.de priuatis delictis: §.1. Inst.de publicis iudiciis.* h Atqui non possunt restitui aduersus parentes, *l.vlt.C.qui & aduersus quos.* i i. aduersus factum, An & pro parentibus accusare possunt? Clarus ait, etiam spiritualibus & illegitimis: sed & pro matre, *Clar. 5.sent.§.vlt.q.14.in fi.* k hinc possumus colligere, vasalli querelam aduersus factum domini admitti. An & eum criminis accusare potest? Interpretes aiũt, si modò ciuiliter agatur, *Clar.d.q.14.vers.sed quæro.* l *l.5.C.de falsis.*
m de supposito partu. n Alia est abolitio publica, alia priuata. hæc ab accusatore: illa vel à principe, vel à senatu indulgetur, *v.Cuiac.apud Paul.5.sent.17.§.1.*
o sic Cicero *Verrina de signis*, absentem de reis eximit.
p *l.3.in fin.s.eod.*

HOs accusare non licet [q]: legatum imperatoris, id est, præsidem prouinciæ, ex sententia [r] Lentuli [s] dicta Sulla & Trione consulibus. item legatum prouincialem, eius duntaxat criminis, quod ante [t] commiserit, quàm in legationem venerit. item magistratum populi Romani: eúmve, qui reipublicæ causa affuerit [u], dum non retractandæ [x] legis causa abest.

1 ¶Hoc beneficio etiam in reos recepti vti possunt, si abolitione [y] interueniente repeti se non debere contendant, secundum epistolam Diui Hadriani ad Glabrionem consulem scriptam.

2 ¶ Lege [z] Iulia iudiciorum publicorum cauetur, ne eodem tempore de duobus [a] reis quis quereretur, nisi suarum iniuriarum causa [b].

3 ¶Si seruus [c] reus postulabitur [d]: eadem [e] obseruanda sunt, quæ, si liber esset, ex senatusconsulto Cotta & Messala consulibus.

4 ¶Omnibus autem legibus serui rei fiunt, excepta lege Iulia de vi priuata: quia ea lege damnati, partis tertiæ bonorum publicatione puniuntur: quæ pœna in seruum non cadit. Idémque dicendum est in cæteris legibus, quibus pecuniaria pœna irrogatur, vel etiam capitis [f], quæ seruorum pœnis non conuenit: sicuti relegatio [g]. Item nec lex Pompeia parricidij. quoniam caput primum eos adprehendit, qui parentes, cognatósve, aut patronos occiderint: quæ in seruos, quantum ad verba pertinet, non cadunt. sed cùm natura [h] est communis, similiter & in eos animaduertetur. Item Cornelia iniuriarum seruum non debere recipi reum, Cornelius Sulla auctor fuit. sed durior ei pœna extra ordinem imminebit.

Ad legem Iuliam de annona.

13. *Marcianus* libro 1.de Publicis iudiciis.

MVlierem propter [i] publicam vtilitatem ad annonam [k] pertinentem audiri à præfecto annonæ deferentem Diuus Seuerus, & Antoninus rescripserũt. Famosi quoque accusantes sine vlla dubitatione admittuntur [l]. Milites [m] quoque, qui causas alienas deferre non possunt, qui pro pace excubant, vel magis ad hanc accusationem admittendi sunt. Serui quoque deferentes audiuntur [n].

De concurrentibus accusationibus.

14. *Paulus* libro 2. de Officio proconsulis.

SEnatus censuit, ne quis ob idem crimen pluribus [o] legibus [p] reus fieret.

De turba.

15. *Vlpianus* libro 56.ad Edictum.

IN eum, cuius dolo malo hominibus coactis dãni quid datum esse dicatur, non [q] debet cogi actor, omissa actione ciuili, crimen intendere.

Si plures velint accusare.

16. *Idem* libro 2.de officio Consulis.

SI [r] plures existant, qui eum in publicis iudiciis accusare volunt: iudex eligere debet [s] eum, qui accuset, causa scilicet cognita, æstimatis [t] accusatorum personis, vel de dignitate, vel ex eo, quod interest, vel ætate, vel moribus, vel alia iusta de causa [u].

De seruo accusato.

17. *Modestinus* lib.6 Differentiarum.

SI seruum dominus in crimine capitali defendat, sistendum satisdatò promittere iubetur.

Si accusare prohibitus non appellauit.

18. *Idem* libro 17.Responsorum.

CVm Titia testamentũ Gaij fratris sui falsum arguere minaretur, & solẽnia [x] accusationis non impleuit intra [y] tempus à præside præfinitũ: præses prouinciæ iterũ prouocauit, non posse illã ampliùs de falso testamẽto dicere. aduersus quas sentẽtias Titia nõ procurauit: sed dixit,

q ¶Imò aduersus huiusmodi personas postulare licet, *l.32.in fi.j.de adulteriis,* accusari etiam possunt: maximè si de furto earum agatur, *Clar.5.sent §.vlt. q.6. vers.præterea.*
r sententia hic non est iudicis, sed senatoris in senatu dicta, de qua vide Cuiacium *6.obs.30.*
s de quo vide Cuiac. *d.loco.*
t legatus ex delicto in legatione commisso, puniri potest.
u *l.15. §.1.j.de adulteriis.*
x detrectandi leges, *vulg.Hal.*
y abolitio criminis impedit, quo minùs reus pro eodem delicto ab alio accusetur. *v.l.1. C.de abolitionib.*
z de qua scripsi *in l.4. s. de testib.*
a Imò id licet *l.16. C.qui accusare*, quę res mouit Cuiacium vt hic legat, *ne de tribus reis 6. obs.12.* quod nõ abhorret à *l.6. in fi.j.de adult.*
b Tunc enim non ducitur auiditate quæstus: sed ira, dolore, & indignatione.
c *l.6.s.eod.*
d *al.* postulabitur.
e Imò nõ eadem: sed longè aliud, *l.16. §.3.j.de pœnis.*
f i. status, *l.23. §.2.supra de ædilitio.*
g Imò serui relegari possunt, *l. 2. supra qui & à quibus manumiss. l.2.C. de sepulchro violato.*
h id est, ius naturæ. *v.l.44.§.3. s.de ritu.*
i Nota restrictionem legis *1. s.eo.*
k *l.3.in fin.j. de annona: v. P.Gregorium 32. syntag.13.*
l In superiori casu sc. & ita restringe *l.4.& 8. s.eod.*
m *l.8. C.qui accusare:* & ita restringe, *l.8.versic.alij propter sacramentum.s.eod.*
n domines sc. annonam adtentantes, *l.53.s.de iudiciis: l.1.j.de annona.*
o *l.41.in fi.s.de pœnis.*
p id est, æstimationibus & pœnis.
q ciuilis actio ante criminalem potest intendi, *l.7.§.1.s.de iniuriis, l.vn. C.quando ciuilis actio.*
r vide Ciceronem Diuinatione in Verrem.
s Olim ita obseruabatur, propter legem talionis, quæ huiusmodi accusationes impediebat. Constat enim vnius mortem, plurium morti ex æquo non respondere. hodie plures simul accusari possunt, si eorum interest, ratione communis officii, vel iniuriæ communis: & tunc coguntur in vno & eodem libello accusare, *vid. Clar.5.sent.§.vlt.q.13.* Idque in Gallia magis obseruatur, in qua accusator priuatum tantùm interesse persequitur regiis; & fisci procuratorib. publicam vindictam interim persequentibus, *v.Imbertum in Enchiridio in verb. Accuser. v.l.18.s.de test.tut.l.41.s.de damno.l.3.in fi.de popular.act.*
t Quid si sunt in pari gradu? Omnes admittentur, *l. 3.§.9.s.de sepulch.*
u *l.12.§.3.s.e.l.2 C.e.l.2.j.de custodia: l.11.s.tit.prox.* x *de quib.v.l.3.s.eod.*
y *adde l.7.C.qui accusare: l.vlt.C.vt intra certum tempus.*

se post

se post finitum tempus de irrito testamento dicere. quæro, an Titia, quæ non appellauit aduersus sententiam præsidis, possit ad falsi accusationem postea reuerti. respondit, nihil apertè proponi, propter quod aduersus sententiæ authoritatem de falso agens audienda sit.

De heredibus. 1. *Ne compellatur accusator plures reos facere.*

19. *Callistratus* lib.5.de Cognitionibus.

DIui fratres rescripserunt, non [a] debere cogi heredes accusatorum exequi crimina.

1 ¶ Item non oportere compelli accusatorem plures reos facere, Diuus Hadrianus rescripsit [b].

De heredibus, de iure alienandi, vel manumittendi.

20. *Modestinus* libro secundo de Pœnis.

EX iudiciorum publicorum admissis non [c] aliàs transeunt aduersus heredes pœnæ bonorum ademptionis, quam si lis contestata [d], & condemnatio fuerit secuta [e]: excepto [f] repetundarum [g] & maiestatis [h] iudicio, quæ etiam mortuis reis, cum quibus nihil actum est, adhuc exerceri placuit, vt bona eorum fisco vindicentur. adeò vt Diuus Seuerus & Antoninus rescripserint, ex quo quis aliquod ex his causis crimen contraxit, nihil [i] ex bonis suis alienare, aut manumittere eum posse. Ex cæteris [k] verò delictis pœna incipere ab [l] herede ita demum potest, si viuo reo accusatio mota est [m], licèt non fuit condemnatio secuta.

De crimine suspenso.

21. *Papinianus* libro 15.Responsorum.

CApitis reus, suspenso [n] crimine, causam fisco deferre non prohibetur [o].

De foro competenti.

22. *Idem* libro 16.Responsorum.

ALterius prouinciæ reus apud [p] eos accusatur, & damnatur [q], apud [r] quos crimen contractum ostenditur. quod etiam in militibus [s] esse obseruandum, optimi principes nostri generaliter rescripserunt.

DE CVSTODIA [t], ET EXhibitione reorum [u],

Tit. III.

De æstimatione proconsulis.

1. *Vlpianus* libro 2.de officio Proconsulis.

DE custodia reorum proconsul æstimare solet, vtrùm [x] in carcerem recipienda sit persona, an militi [y] tradenda, vel fideiussoribus [z] committenda, vel etiam sibi. hoc autem vel pro criminis, quod obiicitur, qualitate, vel propter honorem, aut propter amplissimas facultates, vel pro innocentia [a] personæ, vel pro dignitate eius, qui accusatur, facere solet.

De seruo. 2. *Ne quis ex pluribus causis accusetur, vel in ius vocetur.*

2. *Papinianus* libro primo de Adulteriis.

SI seruus capitali crimine postuletur: lege [b] publicorum cauetur, vt [c] sistendum vel ab extero satisdatò promittatur. quod si non defendatur, in vincula [d] publica coniici iubetur, vt ex vinculis causam dicat.

1 ¶ Solet itaque tractari, an postea domino permittendum sit, oblata satisdatione seruum suum vinculis liberare. dubitationem augere edictum Domitiani: quo cautum est, abolitiones ex senatusconsulto factas, ad huiusmodi seruos non [e] pertinere. nam & lex ipsa prohibet eum absolui, priùs quàm de eo iudicetur. Sed hæc interpretatio perdura, per nimiùm seuera est in eo, cuius dominus absens fuit, vel quòd per inopiam illo momento temporis satisdationem implere non potuit. neque [f] enim pro indefenso derelictus rectè dici potest, qui dominum præsentem non habuit, vel habuit paratum defendere, pauperem [g] tamen. quod vtique faciliùs admitti poterit, si non post longum temporis spatium hoc desideretur.

2 ¶ Qui exhibendi postulati sunt, propter aliam causam alterius criminis, quod antè admissum est, rei non recipiuntur ex senatusconsulto. quod in priuatis quoque causis, & hominibus [h] sub fideiussore factis obseruatur. nisi ex hoc temporalis actio in periculum cadat.

De eo qui paratus est dare fideiussores.

3. *Vlpianus* libro septimo de Officio Proconsulis.

DIuus Pius ad epistolam Antiochensium Græcè rescripsit, non esse in vincula coniiciendum eum, qui fideiussores [i] dare paratus est [k]. nisi si tam graue [l] scelus admisisse eum constet, vt neque fideiussoribus, neque militibus committi debeat, verum hanc ipsam carceris pœnam [m] ante supplicium sustinere.

De pœna fideiussoris.

4. *Idem* libro nono de Officio Proconsulis.

SI quis reum criminis, pro quo satisdedit, non exhibuerit [n]: pœna pecuniaria plectitur [o]. puto tamen, si dolo [p] non exhibeat, etiam extra † ordinem esse damnandum. sed si neque in cautione, neque in decreto præsidis certa quantitas comprehensa est, ac ne consuetudo ostenditur, quæ certam formam habet: præses de modo pecuniæ, quæ [q] inferri oporteat, statuet.

De reo confesso.

5. *Venuleius Saturninus* lib.2.de Iudiciis publicis.

SI [r] confessus [s] fuerit reus: donec [t] de eo pronuntietur, in vincula publica coniiciendus est.

a Imò cogendi videntur *l.11.in fi.C.de accusat.l.40.§.pro socio*: præsertim vbi agitur de homicidio, *Bartolus hic, & in l.15.§.eod.Bald.in d.l.11.* quòd tamen communi vsu, & forensi non obseruari refert Clarus *5.sent.§.vlt.q.15.vers.item quæro.*

b Cur ita? *v.l.1.C.vt nemo inuitus.*

c Pœnæ delictorum non transeunt ad heredes, *l.1.§.de priuatis delictis*: nisi vsque ad vires hereditarias, & id quidem siue inuentarium confecerint, siue non confecerint, *Clarus 5.sent.§.vlt.q.51.v. quæ notaui ad tit. C. ex delictis defunctorum.* vide Sebastianũ Medicũ tractatu de morte, *parte 2. Conclus. 2.*

d is est effectus litis contestationis. alios effectus, *v.apud Hotomanum 3. obs.28.*

e Vtcunque reus ex delicto fuerit condemnatus, si tamen is mortuus fuerit intra tempus appellationi præstituta, heredes eius appellare possunt, *vide l.6. C.si reus vel accusator.*

f *adde l. vlt.§. ad l.Iul.peculat. l.2. C. de apostatis.*

g *l. 2.§.repetundarum.*

h Glossa & doctores excipiũt crimen peculatus, de residuis, hereseôs, ἀποστασίας, desertæ militiæ, & alia.

i *v. l.5. §.4. C. ad l. Iul. maiest. adde l. 15. supra de donation.*

k *sub.* priuatis.

l lite cum defuncto contestata, pœnæ ab herede incipere possunt.

m id est, lis cõtestata est, *vide supra eodem.*

n id est, non habita ratione criminis.

o Imò prohibetur, *argum.l. 6. C. de procuratoribus.*

p Reus vbi puniendus sit, vtrum in loco delicti, contestati iudicii, domicilii. vide Gaudinũ. *tract. de maleficiis.rubri. vbi punitur delinquens.*

q Qua pœna? an sui territorii, vel delicti? *vide quæ notaui ad titul. vbi de criminibus.*

r ratione criminis quis sortitur forum. Vbi quis deliquit, ibi puniri potest: *l.11.§.de custodia.l.1.C.vbi de criminibus.Nouel.134.c.5.*

s *l.9.§.de custodia.l.pen.C.de iurisd.l.1.C.ad exhibendum.*

t *9.C.4.9.C.Theod.3.60.synops.35.c.12.* sunt varia carcerum genera: de quibus tractat P.Gregorius *31.syntag.33.*

u & de transmittendis reis *9.C.3.9.C.Theod.2.* Sensus tituli est, Quando mitti reos in custodiam oporteat, vel militibus tradi, vel fideiussoribus, vel ipsismet committi, *60.Eclog.1.*

x Sic Augustinus in Ioannem: Receptiones, *inquit*, in custodiam pro meritis causarum adhibentur. alios iubentur custodire lictores humano & miti officio atque ciuili: alii traduntur optionibus (id est carcerum custodib. *v.l.6.§ de bon.damnat.*) alii mittuntur in carcerem, & in ipso carcere non omnes sed pro meritis causarum in ima carceris detruduntur, *v.Cuiac.hic.*

y quod raro fieri iubet Traianus apud Plinium *10.Epist.30.31.*

z *v.l.3.§.eod.*

a ¶ quæ in dubio præsumitur. *Alciat.4.de verb.sign.*

b Iulia publica iudiciorum, *vulgata.* rectè: de eo dixi *ad l.4.§.de testibus.*

c Hinc colligit Clarus *5.senten. §. vlt.quæst. 46.* seruum sub fideiussoribus non relaxari.

d *l.25.§.1.§.de Sillaniano.*

e *l.16.§.ad Turpil.*

f Pro indefenso derelictus non habetur qui dominum præsentem non habet, vel præsentem, sed tamen pauperem vt defendere alium non possit.

g Pauperi domino seruum iudicio non defendente succurritur.

h nominibus, *vulg.* & ita legendum putat Brissonius *in Parergis.in fi.* & malè: Græci ita legunt, ὅπερ καὶ ἐν ταῖς χρηματικαῖς αἰτίαις, καὶ τῶν ὑπὸ ἐγγύας γινομένων προσώπων παραφυλάττεται. homines sub fideiussore facti dicuntur, Græco more, qui satisdare iudicio sisti promiserunt, vt reus sub custodia officii factus, *v.l.1.Cod. ad Turpil. vid. Cuia.8.obs.30.*

i idoneos, *l.5. §.qui satisd.l.16. C.de dignitatib.* immobilium possessores, *v.l. 15. §. qui satisd.* non suppositos alienæ iurisdictioni, *Clarus 5. sent. §. vlt. q.46. vers. pone quod Papiensis*: alias, iudex qui non idoneos admisit tenetur ad pœnam soluendam, quã promisit fideiussor. quid dicendum si reus præ paupertate nullos fideiussores dare potest? relaxandum sub iuratoria cautione negant interpretes, nisi leuiter accusatus sit, vel parũ grauatus: & fideiussoris inops iudici appareat, non simplici rei iuramento, sed inquisitione facultatium eius habita. *Clarus ibi.* Quid si vice versa reus sit vir illustris, & valde locuples? Iuratoriæ cautioni ciuili iure committitur, *l.16.C. de dignit.* nõ cõsuetudine, *v.Clarum ibid. versic. scias autem.*

k Quid si appellatur? nõ obstante appellatione deducitur, & ita communi stylo obseruari refert *Clarus 5. sent. §. vlt.q.46.*

l vbicunque pro crimine imponitur pœna corporalis, reus non est sub fideiussoribus relaxandus: vbi non imponitur corporalis, non est carceribus mancipandus, si fideiussorem offert: & ita seruari refert *Clarus d.quæst.46.*

m *l.2.C.eo.* Imò carcer non est inuentus ad pœnã, sed ad custodiam, *l.8 §.9.§.de pœn.*

n Quid si reus sit mortuus? fideiussor nõ tenetur, *v.l.26.in fi.C.de fideiuss.* Hinc colligere possis, fideiussorẽ rei ad id se obstringere, vt ad omnẽ iudicis petitionẽ, &, vt vsus loquitur, toties quoties, &c. (sublato vsu legis antepen. *C.de fideiuss.* quæ reis spatiũ sex mensium cõcedebat, *Clar.ibid.* licèt Bartol. videatur velle vt priùs renũcietur beneficio dictæ legis, reũ exhibeat. num simpliciter, vt sit securus cũ primũ accusator, id quòd sua interest cõsecutus fuerit? vsus obtinuit fideiussorẽ etiã teneri reũ exhibere in causa appellationis, idq; sub certa quadã & definita pœna pecuniaria. an corporali? vsu nõ est receptũ, *Clar.d.q. 46.* Potest etiã iudex præter fideiussores ita acceptos, à reo cautionẽ exigere de accusatore nõ offendẽdo, *Clar.ibid.q.47.*

o Cui ea applicatur? Fisco & ita cõsuetudine obseruatur: *Clar.ib.*

p Fideiussor dolo reũ nõ exhibẽs, extra ordinẽ punitur.

† v.Guid. Pap. *decis.278.l.13.§.ad l.Aquil.*

q quã inferri oporteat, *vulg.* quę inferri debuit. *Hal.*

r Cõfessus crimẽ nõ cõtinuo statim punitur, secus si per sententiã dãnatus sit, de quo vide Soc. *reg.70.*

s aut conuictus, *l.C.de exhib.reis.* Hinc collige reũ post suã cõfessionẽ vinciri posse.

t & meritò id additũ est si quidẽ confessio viã aperit iudici ad maiorẽ inquisitionẽ, *Clar.ibi.* nõ cõtinuò dãnatus est qui cõfessus est, cõfessionẽ sequi debet cõdemnatio, vel liberatio seu absolutio. Quid enim si reus extraiudicialiter etiam parte præsente confessus est? aut iudicialiter quidem: sed coram iudice incompetente, non sedente pro tribunali, contra iuris ordinem procedente, vel promittente confitenti impunitatem? quid si reus ad contrarium probandum se offerat? quid si in tormentis confessus est? quid si non absolutè, sed ilicò certam qualitatem adiecit, putà innoxiæ, & inculpatæ tutelę? quid si perire volens confessus est? vtiq; post confessionem audiendus est, *adde casum l. 6.§. eo.* non idem est si reus se confessum aliquid dicat; dum non ageretur de ipsa principali causa, & quum esset minor annis, absente curatore: *Clarus ibid.*

a sensus est, Denunciatoribus non est ita credendum, vt ex eorum denunciatione reus condẽnetur: quamuis ex eorum denunciatiòne ad inquisitionem procedi possit: vt facta inquisitione reus vel condemnetur, vel absoluatur. Hinc etiam colligunt neminem ex sola confessione, facta coram primo iudice condemnari posse à iudice ad quem appellatum est: sed eo casu requiri nouam rei confessionem.

De elogiis.

6. *Marcianus* libro secundo de Iudiciis publicis.

DIuus Hadrianus Iulio Secundo ita rescripsit: Et aliàs rescriptum est, non esse vtique epistolis eorum [a] credendum, qui quasi damnatos ad præsidem remiserint. Idem de Irenarchis [b] præceptum est. quia non omnes ex fide bona elogia [c] scribere compertum est. Sed & caput mandatorum exstat, quo Diuus Pius, cùm prouinciæ Asiæ præerat, sub edicto proposuit, vt irenarchæ [d], cùm adprehenderint [e] latrones, interrogent eos de [f] sociis, & receptatoribus, & interrogationes [g] litteris inclusas atque obsignatas ad cognitionem magistratus mittant. Igitur qui cum elogio mittuntur, ex integro audiendi sunt [h], etsi per litteras missi fuerint, vel etiam per irenarchas perducti. Sic & Diuus Pius, & alij principes rescripserunt, vt etiam de his, qui requirendi adnotati [i] sunt, non quasi pro damnatis, sed quasi re integra quæratur, si quis erit, qui eum arguat [k]. Et ideò cùm quis ἀνάκρισιν [l], id est, *quæstionem seu inquisitionem*, faceret, iuberi oportet venire [m] irenarchen, &, quod scripserit, exsequi [n]. & si diligenter ac fideliter hoc fecerit, conlaudandum eum. si parum prudenter [o], non [p] exquisitis argumentis: simpliciter denotare, irenarchen minùs retulisse. sed si quid malignè [q] interrogasse, aut non dicta retulisse pro dictis eum compererit: vt vindicet [r] in exemplum, ne quid & aliud postea tale facere moliatur.

De reo in prouinciam in qua deliquit remittendo.

7. *Macer* libro secundo de Officio præsidis.

SOlent [s] præsides prouinciarum, in quibus delictum est, scribere [t] ad collegas suos, vbi factores [u] agere dicuntur, & desiderare, vt cum prosecutoribus [x] ad se remittantur. & id quoque quibusdam rescriptis declaratur.

De præposito carceri.

8. *Paulus* libro singulari de pœnis militum.

CArceri [y] præpositus [z] si pretio corruptus [a], sine vinculis agere custodiam [b], vel ferrum venenúmve in carcerem inferri passus est [c]: officio iudicis puniendus est [d] si nescit, ob negligentiam [e] remouendus est officio.

De militibus.

9. *Venuleius Saturninus* lib. I. de Officio Proconsulis.

DE militibus [f] ita seruatur, vt ad eum remittantur si quid deliquerint, sub [g] quo militabunt. is autem qui exercitum accipit, etiam ius animaduertendi in milites caligatos [h] habet.

b quos hodie referunt præpositi Marescallorum apud Gallos, de quibus. j. eod.

c Galli, *Informations, interrogations & protez*: *adde l. 14. in fi. s. de liberis & posthumis.*

d *l. 18. §. 7. j. de muneribus.* Irenarchæ olim creabantur periculo decurionũ, ex dispositione præsidum, *v. l. 1. C. de Irenarchis.*

e Hinc colligere possumus munus Irenarchæ apud Romanos fuisse reos adprehendere, interrogare, cum elogio ad magistratus mittere. Præpositis, Marescallorũ apud Gallos plura licét: Possunt enim ex edicto Francisci regis primi emansores, apolidas, acœcos, id est, carentes lare, lasciuientes, grassatores, mulierũ stupratores, pœna capitali absque prouocatione afficere, qua de re latiùs dicam *ad Nouel. 80.*

f *l. 10. C. de feriis.*

g Nota formã transmittendi elogii.

h vide quæ notaui ad principium huius legis.

i adnotat requirendum iudicem, quoties decernit vt reus requiratur, *l. 4. §. 5. in fin. j. de re militari.*

k hic locus me admonet ita legendum esse apud Tertullianum ad Scapulam, ex adnotatione, vel elogiis, nemo sine accusatore condemnãdus est. *adde l. 1. j. de requirendis reis.*

l Quid sit. *vid. Nouel. 142. ca. 12. Act. 25. vers. 26. 27.* malè Alciatus reposuerat *διαγραφὴν 2. prætermiss.*

m Nota minores iudices à maioribus personaliter sisti posse, cogique actus sui, & iudicii rationem reddere.

n id est, probare: huc pertinet quod Papo refert *4. Arrest. 5. num. 5.* Iudices ad iustificandam sententiam capitalem à se latam etiam post executionem admitti.

o non malignè, *vt j. eod.*

p Prudenter facit, qui exquisitis argumentis rem quanque aggreditur.

q Aliud si parum prudenter, *vt s. eod.*

r Qua pœna? vtique arbitraria. *Papo d. loco num. 5. 6. 7.*

s *Nouel. 17. c. 14.*

t Iudices delicti commissi collegas (in quorum iurisdictione seu territorio auctores maleficiorum degunt) rogare solent, vt eos ad se remittant, *v. Nouel. 134. cap. 5. & l. 14. §. 1. s. de re iudicata.*

u id est, criminum auctores.

x reorum, scilicet, *adde l. 7. in fi. C. de defensorib. ciuitatum.* sic dicuntur auri prosecutores, *l. 1. C. de auri prosecutoribus.* equorum. *l. 1. C. de tractoriis*: publicarum functionum, *l. 9. C. de cursu publico*: frumentorum, *Caßiodorus 4.* Prosecutorum etiam meminit *lex 12. C. Theod. de susceptorib.*

y *6. Harmenop. 14.* qui & clauicularius à Græcis ad hanc legem.

z qui & commentariensis, *v. l. 4. C. eod.* Idem dicendum est in custode arcis. *Boßius tit. de carcere 4. num. 10.* idem in milite, rei siue accusati, custode, *l. 12. j. eo.* idem in magistratu, *l. 10. j. eod.*

a conuictus scilicet.

b quid si postea fugerit? an is actus dolo, an negligentiæ imputatur? interdum dolo, interdum negligentiæ.

c quibus custoditus mortem sibi consciuerit. eo casu quid dicendum? Commentariensis culpâ id accidisse præsumptio est, qua præsumptione, nisi se liberet puniendus est, *l. 14. §. 3. j. eo. v. Boßium ibid. num. 7.*

d pœna capitali, si crimen erat capitale, *l. 24 § 2. s. eod.* sin minus, eadem qua custoditus fuisset punitus. *l. 4. C. eo. Boßius ibid. num. 10. adde Act. 16. num. 16. Clarus 5. sent. §. vlt. q. 68. vers. custos carcerum.*

e non nimiam scilicet, non propriam, sed substituti: tunc enim corporaliter non punitur, *Clarus ibidem.* negligens non fuit, si sciens passus est ferrum aut venenum inferri: id enim pati, doli præsumpti manifesta species est.

f hoc interpretes referunt ad studiosos, quos ob delictum ad rectorẽ remittendos esse volunt, Authentica habita, *C. ne filius pro patre.*

g *l. 4. §. 3. j. de re milit. l. vlt. j. tit. prox.*

h ¶caligatos, id est, viliores. *l. 2. s. de his qui notantur. l. 6. §. 5. j. de re militari. l. 21. C. de nuptiis. Nouel. 74. c. 3. in fi.* Hinc caligata militia. *l. 10. s. de excusat. tutor. Suet. Augusto. c. 25. in fi.* murales coronas quàm parcissimè, & sine ambitione etiam caligatis tribuit. Idem *Vitellio.* Tota via caligatorũ militũ obuios exosculans. A caliga autẽ caligati dicti, infimi ordinis militum calciamẽto: vnde cognomen Caligulæ datum. *Tacit. 1. Dion. 57.* quòd in castris genitus & educatus ad concilianda vulgi studia eo tegmine pedũ vteretur. Sic Vẽtidium Bassum inuentam inopem in caliga militari tolerasse, & sic à caliga, Marium ad Consulatũ perductum. *Senec. 5. de benefic. 16. 7. Plin. 43.* Nec tamen gregarios solum, sed & ipsos centuriones, ducésque caligatos fuisse indicio est, *ex 7. Iosephi de bello Iudaico. 3.* ac proinde verisimile est id genus calciamenti commune omnium qui in castris versarentur, vnde à Dione στρατιωτικὸν ὑπόδημα appellatur, nisi fortè dicamus quãdam in eo fuisse differentiam gregariorum & clariorum militum: clauis enim nõ modo æreis, sed argenteis & aureis caligæ figebantur: quod in exercitu Antiochi fuit, etiam apud gregarios *9. Valer. 1. Iustin. 38.* Hinc caligares claui, *22. Plin. 22. & 34. c. 14. Sosipater 1. Instit. Grammatic. 16. Isidor. 26.* eoque pertinere Iuuenalis iste versus creditur, & in digito clauus mihi militis hæret. Ab vrbe autem in castra transiisse auratorum clauorum luxuriam credibile est. Nam & vrbana calceamenta eiusmodi clauis suffigi solita. *33. Plin. 3. Festus 19. Isid. vlt.* Eundem luxum in Græcia ex eo viguisse apparet, quòd Agnanem Teium Alexandri Magni præfectum aureis clauis crepidas suffigere solitum Plinius scribat *33. c. 3.*

De custodiis sine causa non dimittendis & solutus vinciendus.

10. *Idem* libro secundo de Officio Proconsulis.

NE quis [i] receptam custodiam sine causa demittat [k] mandatis ita cauetur: Si quos ex his, qui in ciuitatibus sunt, celeriter & sine causa solutos à magistratibus [g] cognoueris [l]: vinciri iubebis: & his, qui soluerint multam dices. nam cùm scierint sibi quoque molestiæ futurum magistratus, si facilè soluerint vinctos: non indifferenter de cætero facient.

De homine alterius prouinciæ, & de elogio.

11. *Celsus* lib. 37. Digestorum.

NOn est dubium, quin, cuiuscunque [m] est prouinciæ homo, qui ex custodia producitur, cognoscere debeat, is qui ei prouinciæ præest, in [n] qua [o] prouincia agitur.

1 ¶Illud à quibusdam obseruari solet: vt, cùm cognouit, & constituit [p], remittat illum cum elogio ad eum, qui prouinciæ præest, vnde is homo est [q]: quod ex causa faciendum est.

De custodiis amißis.

12. *Callistratus* lib. 5. de Cognitionibus.

MIlites [r] si amiserint custodias, ipsi in periculum deducuntur. nam Diuus Hadrianus Statilio Secundo legato rescripsit, quotiens custodia militibus euaserit, exquiri oportere, vtrùm nimia negligentia militum euaserit, an casu: & vtrùm vnus ex pluribus, an vnà plures. & ita demum afficiendos supplicio milites, quibus custodiæ euaserint, si [s] culpa eorum nimia deprehendatur, alioquin pro modo culpæ in eos statuendum. Saluio quoque legato Aquitaniæ idem princeps scripsit: in eum qui custodiam dimisit, aut ita sciens habuit, vt possit custodia euadere, animaduertendum. si tamen per vinum [t], aut desidiam custodis id euenerit: castigandum eum, & in deteriorem [u] militiam dare [x]. si verò fortuitò amiserit, nihil [y] in eum statuendum.

1 ¶Si paganos [z] euaserit custodia: idem puto exquirendum, quod circa militum personas explorandum retuli.

De his qui conspirauerunt, vt ruptis vinculis, & effracto carcere euaderent, & de his qui eos detexerunt.

13. *Idem* libro sexto de Cognitionibus.

IN eos, qui cùm recepti essent in carcerem, conspirauerint, vt ruptis [a] vinculis & effracto carcere euadãt, ampliùs [b], quàm causa, ex qua recepti sunt, reposcit, cõstituen-

i magistratus scil. j. eo. k dimittat. *vulg. Hal.* l Nota principem hîc alloqui proconsulem, vt colligitur ex hoc verbo & epigraphe huius legis, *cui adde l. 6. s. de off. procons.* m Forum sortimur ratione delicti. n i. vel vbi admissum delictũ, vel vnde est reus. o ratione delicti etiam in extraneos homines ius dici potest, *v. l. 7. §. pen. & vlt. s. de accusat. adde l. 3. s. de offi. præsid.* p i. constitit, *v. l. 39 s. de excus. tut.* q i. Interdum damnati ad iudicem domicilii sui cum elogio remittuntur condemnandi, r *v. l. 8. s. eo. adde l. 14. j. eod.* s Ex culpa nimia interdum quis punitur capitaliter. t Ebrietas an excuset, *v. quæ scripsi ad l. vnicam. C. si cui Imperatori maledixerit.* u Militiæ mutatio fiebat, quoties is qui equo meruerat peditum numero iubebatur esse, & qui pedes fuerat, in funditorum auxilia transcribebatur, *2. Valer. 2. Ammianus Marcellinus 29.* equites quartæ sagittariorum cohortis, quæ ad rebellionem defecerant, vt se contentum de supplicio leuiori monstraret, omnes contrusit ad infimum militiæ gradum. Qui in pace, vel acie deseruit, eques gradu pellendus est, pedes militiam mutat. *l. 5. §. 1. j. de re milit.* & id quidem est militari gradu deiici. *l. 3. §. 5.* pelli, *§. 9. j. de re milit.* in deteriorem militiam dari, *vt hic, & l. 4. §. 11. l. 13. in fi. j. de re milit. v. Petr. Fabr. 1. Semestr. 17.* de degradatione, *v. Nou. 123. c. 21. §. 1.* De regradatis Episcopis, *Nouel. 42.* x dari. *Hal.* y casus fortuitus non punitur. *l. 6. C. de act. pign.* z Si paganus euaserit custodiam, *Hal.* si pagani euaserit custodiam. *vulg.* & rectè.

a *60. synopsis Basilic. 35. c. 14. 6. Harmenop. 14.*

b i. pœna etiam capitalis constituta est, *l. 1. s. de effractor. l. 13. §. 5. j. de re milit.*

dum

a sceleris conscio, scelus detegenti, ignoscitur: quod etiam in crimine maiestatis, *l.5.in fi.C.ad l.Iuliam maiestatis:* & ambitus, locum habet. *l.1.§.2.de ambitu.* atqui pœnitenti & restituenti non ignoscitur, *v.l.vlt.ṡ.vi bonor.rapt.* dic in casibus à lege exceptis detegenti ignosci. & ita hanc legem intellige.
b Terentius Clemens. *Hal.*

dum est. quamuis innocentes inueniantur ex eo crimine, propter quod impacti sunt in carcere: tamen puniendi sunt. Eos verò, qui conspirationem eorum detexerint [a], releuandos.

De tyrone. 1. *De numero eorum qui custodiuntur. De custodia amissa.* 3. *Vel mortua. De custodia amissa.* 7. *De fugitiuo.*

14. *Herennius* [b] *Modestinus* libro quarto de Pœnis.

NOn est facilè tironi [c] custodia credenda. nam, ea prodita [d], is culpæ reus est, qui eam ei commisit.

1 ¶Nec vni, sed duobus custodia committenda est.

2 ¶Qui si negligentia amiserint, pro modo culpæ, vel castigantur, vel militiam mutant [e]. quòd si leuis persona custodiæ fuit, castigati restituuntur. nam si miseratione [f] custodiam quis miserit, militiam mutat. fraudulenter autem si fuerit versatus in dimittenda custodia: vel capite [g] punitur, vel in extremum [h] gradum militiæ datur. Interdum venia datur. nam cum custodia cum altero custode simul fugisset, alteri [i] venia data est.

3 ¶ Sed si se custodia interfecerit, vel præcipitauerit: militi culpæ adscribitur, id est, castigabitur.

4 ¶Quòd si ipse custos custodiam interfecerit, homicidij reus est.

5 ¶ Ergo si casu custodia defuncta [k] dicatur, testationibus id probandum est. & sic venia dabitur.

6 ¶Solet præterea, amissa culpa custodia, si tamen intersit, eam adprehendi, tempus, causa cognita, militi dari ad eam requirendam, applicito ei alio milite.

7 ¶ Quòd si fugitiuum [l] domino reddendum prodiderit [m]: si facultates habeat: domino pretium reddere iuberi, Saturninus probat.

c i.nondum in numeros relato. *l.42. ṡ.de test. milit.& l.18.§.3. ṡ.de muneribus.*
d perdita. *Hal.* prodita, vt si pecuniam acceperit, *v.Paul.5.sent. 31.§.1.*
e *l.11.in fi.pr.ṡ.eod.*
f Qui misericordia intempestiuè vtitur interdum punitur. *l.7.§.7.ṡ. de dolo. l.5. ṡ. de seruo corrupto. adde l.7. §.7. ṡ. ad l. Aquil. l. 5. §.6.7. ṡ.depositi. §.vlt.in fi.Inst.de l.Aquil.*
g *Paul.ibi.*
h *v.d.l.12.*
i *v.d.l. 2.*
k *v.Bossium ti. de carcere, nu.7.*
l *v.l.1 §.2. ṡ.de fugit.*
m perdiderit.
n *9. C.8. adde tit. C.si quis Imperatori maledixerit, & 9.C.Th. 45.6. Paul.5.sent. 29.§.5.Inst.de publ. iud. adde & 60.Eclo.36.*
o ad crimen maiestatis referenda est lex XII. Tabularum *de qua v.l.3.ṡ.eo.* referendæ sunt quoque aliæ tribunitiæ, Apuleia sc. *Cicero 2.* de Oratore duobus locis, Varia & Papia: *Cic.17.* ad Attic.*16.*quin & illæ consulares, Cornelia scilicet à Lucio Sylla lata: *Ammian.19.*& Iulia à Iulio Cæsare, primùm consule, lata cuius hîc fit mentio: eandem legem persecuti sunt reliqui imperatores, *de quibus v. Paul. Manutium in lib. de legib. Romanorũ: Tacitum 1. Annalium.*
p maiestas est amplitudo & magnitudo rei cuiuscũq;: hinc maiestas loci dicitur à Liuio, orationis, à Cicerone *2 ad Herennium.* populi, *ab eodem in partitionib.* Iudicum, senatus, *Plin.8.Epist.6.* Consulis, *Cic.in Pisonem,* Prætoris seu imperii *l.pen.ṡ.de iustitia.l.9 ṡ.de iurisdict.* Imperatorum, imperatoria, *Inst. in proœmio,* publica, *l.3.ṡ.eo.* Dei, *l.32.§.4.ṡ.ad l.Iuliam de ambitu:* simpliciter verò vsurpata hæc dictio, principum maiestatem significat, *vt hîc, & apud Ammianum 19.* Hinc maiestatis crimen, actio, iudicium, quòd Græci ἔγκλημα τῆς καθοσιώσεως dicunt. Nihil enim non sibi arrogarunt Imperatores. quin non contenti maiestatis appellatione, æternitatis sibi adrogauerunt, *l.3.C.Th.de Fabricensibus:* suum etiam comitatum sacrarium appellarent, *l.vlt.§.12.ṡ.de munerib.* q lex maiestatis, similis est legi de sacrilegio. *60.synopsis 36.c.1.* r i.ei crimini, quo diuina maiestas pulsatur. s Is maiestatis crimen incurrit, qui aliquid molitur, κατὰ βασιλέως, ἢ πολιτείας, *Theoph.§.*ἀναγκαῖον de publicis iudiciis, vel, vt ait *Eclog.* κατὰ τῆς βασιλείας, πολιτείας, στρατοῦ, ἀρχόντων: aduersus Imperatorem vel rempublicam, *Paul.5.senten.29.§.1.* ἀρχόντων. a. vocabulo quid intelligatur, *dicam ṡ.ad l.1.* t tranquillitatem συντείαν vocat Harmenopulus. u dati Romanis, *adde l.4.in fi.prin.ṡ.eo.* x i.euaderent. y *l.2.ṡ.de collegiis.* z *l.5.ṡ.ad l.Iul.de vi publ.* de cœtibus nocturnis, *v.Porcium Latronem, & Liuium 39.* a *l.1.l.2.C.de seditiosis: v.Tacitum 1.Annalium.* b viri illustres, qui consilio & consistorio Imperatoris intersunt. item senatores, *l.5.C.eo.* Harmenopulus addit στρατηγοὺς *6.tit.6.* Hos omnes *Eclog.* ἀρχόντων vocabulo complectitur. Si ita est, constat crimen maiestatis, committi etiam aduersus eos principes, eásve respublicas quæ superiorem recognoscunt. Qua de re. *v.quæ dicam ad l.5.C.e.* c *l.4.ṡ.eo.Paul.5.sent.29.§.1. Senec.5.controuers.10.* Non ages mecum Reipublicæ læsæ, si Atheniensem senatorem occidero, sed cœdis. d Nuntium, litterásve hosti mittere, vel signum dare aduersus Rempublicam, maiestatis crimen est. e *60.Eclog.36.* f signum hosti dedisse aduersus Rempublicam, læsæ maiestatis crimen est. g *l.38.§.1.ṡ.de pœnis, l.6.§.4.ṡ.de re militari.* Consilium hosti aduersus Rempublicam dare, maiestatis crimen est. h iuuentur. i Aliud sollicitare & concitare. k *Paul.5.sent.22.§.1.* l seditionis & tumultus differentia. m ¶*l.3.in fi.ṡ.eo.v.l.vnicam.§.1.C.vt omnes iudices.* cum ei successor missus est. n Desertor exercitus, maiestatis crimine tenetur. o Maiestatis tenetur etiam priuatus qui ad hostem perfugit: Nam de eo minus dubitatur in duce & præfecto. p *l.3.ṡ.eod. 60.Eclo.36. ex ti. 51.c.34.l.5.§.1. ṡ. de capite minut.* q puto idem fuisse constitutum in eos, qui tabularium incendissent: *Cic. pro Rabirio perduellionis reo,* An de peculatu facto, an de tabulario incẽso lõga oratio est exprimenda? r Maiestatis criminis varia capita fuere. s i. hostes ex amicis fecerit: an qui extra ordinem pugnauerit? hoc velle videtur Hotomanus in explicatione legum XII. tabularum: sed tamen existimo hostem concitare hîc, nihil aliud esse quàm inire factionem, aut factionis sacramẽtum suscipere, vel date. t Idem dicendum, si exercitum in insidias deduxerit. *Pau. 5.sent.29.§.1.* u gladio, *l.5.C. eo.* vitæ amissione. *§.3. Inst.eod. Pau.5 sent. 29. §. 1.* refert aqua & igni interdictos, bestiis obiectos, viuos exustos. varias huius delicti pœnas. *v. apud Petrum Gregorium 33. syntag. c.1.nu.9.& seq.* x imbellis. *vulg.Hal.* y hostémve arcere renuerit, *Hal.* aũt arcem nõ tenuit. *vulg.* z delectúmve *vulg.Hal.Paulus d.loco.* Florentina defenditur aliis locis, *de quib.v.l.36. ṡ.de statulib.* a *l 2.in pr. ṡ.eo.* eo nomine accusatus fuit Epaminõdas à Thebanis. *Xenophon 7. rerum Græcarum. Cic.1. de inuentione. Probus in vita Epaminondæ. Appian. ibid.* b Imperatorẽ. *Paul.d.loco.* c qui illicitis insignibus vtitur. *l.27. in fin.ṡ.de falsis.Pau. 5.sent.25.§.11.* qui nummos sua imagine percutit, quo nomine capite plexus est Perennis Prætorianorum Commodi præfectus. *Herodian.1.* d *l.5.C.eo.* Græci id ita exprimunt *60. Basil.36.c.4.Nicephor. Gregor.9.* ὁ συνωμοσίαν κατὰ τῆς πολιτείας παρασκευάσας etc. & Canon 18. *Calchedon.synod.* τὸ τῆς συνωμοσίας, ἢ φρατρίας ἔγκλημα, *v.Cuia.16.obs.10.* e *Paul.5.sent.29.§.1.* f potestatem. g *adde l.1.& 2.C.quæ res exportari.* Hostem his quatuor adiurare non licet, commeatu, armis, telis, equis. h putà nauibus *60. Ecl.36.ex lib.51.c.52.adde Nouel.Leonis 63.* i *adde l.1.§.1.vbi obsides.ṡ.eod.* k *puta legendum,* confessum in hoc iudicio reum & propter hoc in vincula coniectum emiserit, vt maiestatis teneatur, qui confessum in hoc iudicio maiestatis, & propter hoc in vincula coniectum emiserit: nõ qui simpliciter in vincula cõiectũ. l i.sine permissu Imperatoris factas, *v.l.pen.& vlt.C.de stat.v.quæ not.ad l.7.in fi.ṡ.eo.* m *v.l.7.in fi.ṡ.eo.* n *facit lex 7.ṡ.de sepulchro.* o *facit lex 4.ṡ.de iniuriis.* p *Tacit.1.Annal.* Falanio obiiciebat accusator quòd venditis hortis, statuam Augusti simul mancipasset. quod vbi Tiberio innotuit scripsit consulibus, contra religionem non fieri, quòd eius effigies, vt & alia numinum simulachra, venditionibus domuum, & hortorum accederent. *facit l. 24. supra de contrahenda emptione.* q *Cassiod.7.variar.* Theodorum regem sic scribẽtem facit, monetæ debet integritas quæri, vbi & vultus noster imprimitur, quodnam erit tutum, si in nostra peccetur effigie? sit mũdum quod ad formam nostræ serenitatis adducitur: Claritas regia nihil admittit infectum, &c. Eodem modo, qui monetam vultu principis signatam conflasset lege Cornelia tenebatur. *v.Cuia.19.obs.25.*

AD [n] LEGEM IVLIAM [o] maiestatis [p],

Tit. IIII.

Hoc crimen esse sacrilegio proximum. 1. *Definitio huius criminis. Quibus ex causis hac lege quis tenetur.*

1. *Vlpianus* libro septimo de Officio Proconsulis.

PROXIMVM [q] sacrilegio [r] crimen est, quod maiestatis dicitur.

1 ¶Maiestatis autem crimẽ illud est, quod aduersus [s] populum Romanum, vel aduersus securitatem [t] eius committitur. quo tenetur is, cuius opera dolo malo consilium initum erit, quò obsides [u] iniussu principis interciderent [x], quò armati homines cum telis lapidibúsve in vrbe sint, conueniántve aduersus rempublicam. locáve occupentur, vel templa [y], quóve cœtus [z] conuentúsve fiat, hominésve ad seditionem [a] cõuocẽtur: cuiúsve opera cõsilio dolo malo consiliũ initum erit, quò quis magistratus [b] populi Romani, quíve imperium potestatémve habet, occidatur. quóve quis contra [c] rempublicã arma ferat. quíve hostibus populi Romani nuntiũ [d], litterásve [e] miserit, signúmve [f] dederit, fecerítve dolo malo, quò hostes populi Romani consilio [g] iubentur [h] aduersus rẽpublicam. quíve milites sollicitauerit [i], cõcitauerítve, quò seditio [k], tumultúsve [l] aduersus rempublicam fiat.

2. *Idem* libro 8. Disputationum.

QVíve de prouincia, cùm [m] ei successum esset, non discessit. aut qui exercitum deseruit [n], vel [o] priuatus ad hostes perfugit [p]. quíve sciens falsum conscripsit, vel recitauerit in tabulis [q] publicis: nam & hoc capite primo [r] lege maiestatis enumeratur.

3. *Marcianus* libro 14. Institutionum.

LEx duodecim tabularum iubet, eum, qui hostem concitauerit [s], quíve ciuem hosti tradiderit [t], capite [u] puniri. Lex autem Iulia maiestatis præcipit, eum, qui maiestatem publicam læserit, teneri. qualis est ille, qui in bellis [x] cesserit, aut [y] arcem tenuerit, aut castra concesserit. Eadem lege tenetur: & qui iniussu principis bellum gesserit, delectúmve [z] habuerit, exercitum comparauerit. quíve, cùm ei in prouincia successum esset, exercitum successori non [a] tradidit. quíve imperium [b] exercitúmve populi Romani deseruerit, quíve priuatus pro [c] potestate magistratúve quid sciens dolo malo gesserit: quíve quid eorum, quæ suprascripta sunt, facere curauerit.

4. *Scæuola* libro 4. Regularum.

CViúsque dolo malo iureiurando [d] quis adactus est, quò aduersus rempublicam faciat. cuiúsve dolo malo exercitus populi Romani in [e] insidias deductus, hostibúsve proditus erit. factúmve dolo malo cuius dicitur, quo minùs hostes in potestate [f] populi Romani veniant. cuiúsve opera dolo malo hostes populi Romani commeatu [g], armis, telis, equis, pecunia, aliáve qua re [h] adiuti erunt. vtve ex amicis hostes populi Romani fiant. cuiúsve dolo malo factum erit, quò rex exteræ nationis populo Romano minùs obtemperet. cuiúsve opera dolo malo factum erit, quo magis obsides [i], pecunia, iumenta hostibus populi Romani dentur aduersus rempublicam. Item qui confessum [k] in iudicio reum, & propter hoc in vincula coniectum, emiserit.

1 ¶Hoc crimine liberatus est à senatu, qui statuas Imperatoris reprobatas [l] conflauerit.

5. *Marcianus* libro quinto Regularum.

NOn contrahit crimen maiestatis, qui statuas [m] Cæsaris vetustate corruptas reficit [n].

1 ¶ Nec qui lapide iactato incertò fortuitò [o] statuam attigerit, crimen maiestatis commisit. & ita Seuerus & Antoninus Iulio Cassiano rescripserunt.

2 ¶Iidem Pontio rescripserunt, non videri contra maiestatem fieri ob imagines Cæsaris nondum consecratas, venditas [p].

6. *Venuleius Saturninus* lib.2. de Iudiciis publicis.

QVi statuas aut imagines Imperatoris iam consecratas conflauerint, aliúdve quid simile admiserint, lege Iulia maiestatis tenentur [q].

Qui accusare possunt. 3. *De officio iudicis.* 4. *De militibus.*

7. *Modestinus* libro 12. Pandectarum.

Famoſi,qui ius accuſandi non habent[a], ſine vlla dubitatione admittuntur ad hanc accuſationem.

1 ¶Sed & milites, qui cauſas alias[b] defendere[c] non poſſunt.nam qui pro pace excubant,magis' magíſque" ad hanc accuſationem admittendi ſunt.

2 ¶Serui quoque deferentes audiuntur[d], & quidem dominos ſuos,& liberti patronos[e].

3 ¶Hoc tamen crimen à iudicibus non in occaſionem[f] ob principalis maieſtatis venerationem habendũ eſt, ſed in veritate. nam & perſonam ſpectandam eſſe, an potuerit facere, & an antè quid fecerit, & an cogitauerit, & an ſanæ[g] mentis fuerit. nec lubricum[h] linguæ ad pœnam facilè trahendum eſt. quanquàm enim temerarij digni pœna ſint,tamen vt inſanis illis parcendum eſt,ſi non tale ſit delictum , quod vel ex ſcriptura legis deſcendit, vel ad exemplum legis vindicandum eſt.

4 ¶Crimen maieſtatis facto,vel[i] violatis[k] ſtatuis vel imaginibus,maximè exercebatur in milites[l].

De muliere.

8. *Papinianus*' libro tertiodecimo Reſponſorum."

In quæſtionibus[m] læſæ[n] maieſtatis etiam mulieres audiuntur. coniurationem denique Sergij Catilinæ [Iulia][o] mulier detexit, & Marcum Tullium conſulem iudicium[p] eius inſtruxit.

De bonis libertorum damnati.

9. *Hermogenianus*" lib.quinto Iuris Epitomarum."

Eorum qui maieſtatis crimine damnati ſunt, libertorum[q] bona liberis damnatorum conſeruari,Diuus Seuerus decreuit: & tunc demum fiſco vindicari, ſi nemo damnati liberorum exiſtat.

De prouincia vel ciuitate hoſtibus prodita.

10. *Idem*" libro 6.Iuris Epitomarum.'

Maieſtatis crimine accuſari poteſt, cuius ope[r], conſilio,dolo malo prouincia vel ciuitas hoſtibus prodita eſt.

De morte rei,de bonis damnati.De perduellione.

11. *Vlpianus*' libro 8.Diſputationum."

Is qui in reatu[s] decedit,integri ſtatus decedit. extinguitur[t] enim crimen mortalitate. niſi fortè quis maieſtatis reus fuit. nam hoc crimine, niſi à[u] ſucceſſoribus purgetur,hereditas fiſco vindicatur[x].Planè non[y] quiſque legis Iuliæ maieſtatis reus eſt,in eadem conditione eſt: ſed qui[z] perduellionis reus eſt, hoſtili animo aduerſus rempublicam vel principem[a] animatus. cęterùm ſi quis ex alia cauſa legis Iuliæ maieſtatis reus ſit,morte crimine liberatur.

a *l.4.l.8.ſ.de accuſat.*
b id eſt,alienas, *Cuia.5.obſ.35.* vt per contrarium alienum pro alio, *dixi ad l.3.ſ.de rei vindicat.*
c deferre *P.Faber apud Cuia.c.28.de præſcrip.* Græci κινεῖν.
d *l.vlt.C.eo.l.53.ſ.de iud.l.20.C.qui accuſare.* Cur ita?in maieſtatis crimine,etiam ſeruis honeſta proditio eſt, nam & hoc facinus tendit in dominos. *l.2.in fin.C.Theod.Ne præter crimen maieſtatis ſeruus dominum, vel patronũ libertus, &c.* cui ſimile eſt illud Hieronymi: non eſt crudelis, qui crudeles iugulat *c.Non eſt crudelis,* qui malos percutit, miniſter eſt Dei: *c.qui malos.* Iudex nõ eſt auctor ſceleris homines vinciendo: *c.Iudex.* homicidas punire nõ effuſio ſanguinis: ſed legum miniſterium: *c.homicidas 23.q.5.& Caſſiodor. 1. Varia.* pro amore pudicitiæ porrigere ferrũ maritis,non eſt leges calcare, ſed condere, *adde l.3. C.de epiſcop.* Puto quoque hoc caſu cuique poteſtatem fieri rei prehendendi, *Tertul.in apolog. c.2.* In reos maieſtatis, inquit, omnis homo miles eſt. an occidendi, vt poſtea crimẽ probare ſufficiat? *Boſſius ait tit. de crimine læſæ maieſtatis.l.119.* Clarus negat, niſi conſenſus principis accedat, *5.ſent. §.læſæ maieſt.11.verſic.hinc infertur,* quod meo iudicio non valde humanum eſt. hoc interim concedo, ſeditioſi appellationi deferendum non eſſe: tunc enim iudex reum priùs punire debet, deinde ſcribere, *l.6.§.9.ſ.de iniuſto.*
e & liberi parẽtes. *Nou.115.c.3.§.3.1.Harm.6.* & vxoris in viros. *Harm.ibi.*
f non in occaſione. *vulg.Hal.* i.non obtentu adulationis alicuius. *v.Pau.5.ſent.29.§.2.* ſic cuidã Falanium deferenti quòd inter cultores Auguſti quendam infamem adſciuiſſet, Tiberius reſpondit , non ideo decretum patri ſuo cœlum,vt in perniciem ciuium is honor verteretur.
g *v.l.2.C.qui bonis cedere.*
h *l.vnica.C.ſi quis imperatori maledixerit.*
i adde ex Paulo:ſed & verbis impiis maximè exacerbatur. *Paul.5.ſent.29.* quę verba Tribonianus malè hîc immutauit in ſtatuas violatas,cùm factum ſatis comprehendatur violatis ſtatuis.
k non violat,qui reprobatas conflat, *l.4.in fi.ſ.eo.* qui corruptas reficit,aut eas lapillo fortuitò impetit,qui nondum conſecratas vendit, *l.5.l.6.j.eo.* qui ædificii cauſa deponit,vt mox reponat. *l.16.C.de oper.publ.* violat,qui deiicit,qui fimo iniecto per plateas reptat, *Sozomenus 23.* (quod Antiochenis Theodoſius ægere remiſit *Sozomenus ibi.*)qui earum capita detruncat (quo nomine Alcibiades exulare coactus eſt: *Diodor.13.Thucidid.6.*) qui eas ad inuidiam alterius portat, *l.38.§.10.l.8.§.7.j.de pœn.* Illud verò planè belluinum quod Maro, Paulum quẽdã prætorium virum detulit, eo nomine quòd annulum,in quo erat imago Tiberii, matellæ & obſcœnis admouiſſet: *Senec.3.de benefic.26.* & quòd Atteius Capito Iuriſconſultus cenſuit inter reos recipiendum Lucium Ennium equitem , quòd effigiem principis ad promiſcuos vſus vertiſſet, *Tacit.3.Sueton.in Tiberio c.58.* ſub Tiberio quidam maieſtatis damnatus quòd ſtatuæ Auguſti caput dempſiſſet , vt alterius imponeret. Quidam etiam damnatus fuit ab Antonino Caracalla, quòd vrinã eo loco feciſſet, in quo ſtatuæ, & imagines principis eſſent: *Spartianus.* & ſub Domitiano mulier interfecta, quòd ante ſtatuam principis veſtem exuiſſet, *Xiphilinus in Domitiano.* Interpretes ſuperiora accõmodant ad ſtatuas viuorũ deiectas. De Iconoplaſtis, & Iconoclaſtis dicam aliàs. Hoc etiam addendum eſt , Imperatorũ imagines in militaribus ſignis poni ſolitas, & inibi cultas, vt præſentia numina : nam & iiſdem Imperatorib. aræ in caſtris poſitæ. *Tacit.14.2.Veget.5.6.*
l vt qui ſtipendiis Imperatoris viuant.
m Non in aliis, *l.8.ſ.de accuſ.*
n *fortè legendũ,* lege maieſtatis.Nã & ita locutos latinos conſtat,lege maieſtatis inquiri,non læſæ maieſtatis *dixi ad lib.2.Cic.de Inuentione.*
o Fuluia. *Hal.v.Salluſt.*
p legendum videtur, *indicium eius.* Nam Iulię indicio non iudicio detectus eſt Catilina.
q liberto maieſtatis damnato,liberi dãnati fiſcum excludunt:fiſcus, patronum. Hodie id immutatum fiſco omnia occupante. *l.5.C.eo.adde l.1.in fi.C.de bon.lib.*
r *adde Paul.5.ſent.29.§.vlt.* quin affectus & voluntas hîc puniuntur. *l.5.C.eo.*
ſ hoc vocabulum à Meſſalla inuentum eſt, *Quintil.8 Inſt.3.* reatus,apud Iuriſconſultos,reorum eſt ſtatus, ſiue rectè, ſiue malè accuſati ſint. *l.25.j.de pœnis.l.3.§.2.j.de bon.damnat.l.39.ſ.de iniur.* apud Theologos eſt obligatio ex peccato,vel delicto, quo ſenſu *Tertul. 1.aduerſus Marcionẽ,* ſcripſit reatum, animæ *& 2. aduerſus eundem* reatum patrum in filios redundare.
t *l.6.ſ.de publ.iud.& tit.Cod ſi reus vel accuſator.*
u Crimen maieſtatis poſt mortem etiam purgãdum eſt. *v.l.7.l.8.C.eod.*
x δημεύεται *60.Eclog.36.c.12.*
y Nota aliud eſſe maieſtatis crimen aliud perduellionis.
z hac fortè ratione motus Sigiſmundus Poloniæ rex , Cracouiæ anno 1359. definiit in eo tantùm crimen maieſtatis conſiſtere. *v.Renatum Choppinum , in ſumma Polonici domanij c.de regalib. v.Petr. Gregorium 35.ſyntag.1.nu.2.*
a idque directò non aduerſus alios principes inferiores, & ciuitates,niſi per corpus ciuitatis aut principis princeps ipſe, ſeu Imperator, ſeu rex ipſe petatur.

AD LEGEM IVLIAM[b] DE ADVLteriis[c] coercendis[d].

Tit. V.

De legiſlatore.

1. *Vlpianus*" libro 1.de Adulteriis."

Hæc lex lata eſt à Diuo Auguſto[e].

De muliere quæ ante denuntiationẽ nupſit. 1. De marito qui accuſauit & deſtitit. 2. De lenocinio mariti. 3. De eo qui patitur vxorem ſuam delinquere. 4. De lenocinio mariti. 8. Quis præferatur in accuſatione.

2. *Idem*" lib.8.Diſputationum."

Ex lege Iulia[f] ſeruatur: vt, cui neceſſe eſt ab adultero incipere, quia mulier ante[g] denuntiationẽ nupſit, nõ aliàs ad mulierẽ poſſit peruenire, niſi reũ peregerit. peregiſſe autẽ non aliàs quis videtur,niſi & condemnauerit.

1 ¶Marito iure mariti accuſanti illa præſcriptio obiicitur, *Si legem prodidiſſe dicatur ob hoc,quòd adgreſſus accuſationem adulterij,deſtitit*[h].

2 ¶Lenocinij[i] quidẽ crimen[k] lege Iulia de adulteris præſcriptum eſt: cùm ſit in eũ maritum pœna[l] ſtatuta,qui de adulterio vxoris ſuæ quid ceperit:itẽ in eũ, qui in adulterio deprehẽſam retinuerit[m].

3 ¶Cæterũ qui patitur vxorẽ ſuã delinquere,matrimoniumq; ſuũ contẽnit, quiq; cõtaminationi non indignatur, pœna adulterûm non infligitur.

4 ¶Qui hoc dicit,lenocinio mariti[n] ſe feciſſe,releuare quidẽ vult crimẽ ſuum,ſed[o] non eſt huiuſmodi cõpenſatio admiſſa[p] ideò ſi maritum velit reus adulterij lenocinij reum facere,ſemel delatus[q] non audietur.

5 ¶Si publico iudicio maritus vxorem ream faciat, an lenocinij allegatio repellat maritum ab accuſatione?& putem non repellere. lenocinium igitur mariti ipſum onerat, non mulierẽ excuſat[r].

6 ¶Vnde quæri poteſt, an is, qui de adulterio cognoſcit,ſtatuere in maritũ ob lenociniũ poſſit.& puto poſſe[ſ]. Nam Claudius Gorgus vir clariſſimus vxorẽ accuſans, cũ detectus eſt[t] vxorẽ in adulterio deprehenſam retinuiſſe, & ſine[u] accuſatore lenocinij damnatus eſt à Diuo Seuero.

7 ¶Extraneus autem nequaquàm lenociniũ obiiciẽs, poſteaquàm reus factus eſt,ſe releuabit[x]:nec maritũ pœnæ ſubiiciet.

8 ¶Si ſimul[y] ad accuſationẽ veniant maritus,& pater mulieris:quẽ præferri oporteat,quæritur. & magis eſt,vt[z] maritus pręferatur.nã & propenſiore ira,& maiore dolore executurũ eũ accuſationẽ credendũ eſt. in tantũ,vt,etſi pater præuenerit,& libellos inſcriptionũ depoſuerit,marito nõ negligẽte,nec retardante, ſed accuſationẽ parãte,& probationibus inſtituẽte,atq; muniẽte,vt faciliùs iudicãtibus de adulterio probetur: idẽ erit dicẽdũ.

9 ¶Sed & quotiẽs alij,qui poſt[a] maritũ & patrẽ accuſare poſſunt,ad accuſãdũ proſiliũt: lege expreſſum eſt,vt is,cuius de ea re notio eſt,de iuſto[b] accuſatore conſtituit.

3. *Idem*' lib.2.de Adulteris.'

Niſi igitur pater maritum infamem[c] aut arguat, aut doceat, colludere magis, cum vxore , quàm ex animo accuſare:poſtponetur marito.

b ¶§. *4.Inſt.de publ.iudic. v.4. Paul.ſent.26.6. collationis legum 9.9. C.Theo.7.6. Harm.2. Extra.19.* Adulter quis *v.l.34.in fi.j.e.*
c & ſtupro *vulg.Hal.* & ita conceptus eſt titulus Codicis *9.C.9.5.collat. legũ Moſaicarũ adde de ſtupratoribus, Nouel. 141.* in qua ſtuprum vocatur ἀνδρομανία.
d Quid: quæ pœnæ Comites adulteri vel adulteræ ſunt? vxor agere poteſt ad thori ſeparationem,ad reſtitutionem dotis & donationem propter nuptias. *c.1.vt lite non conteſtata.Rolan.à Valle 1.conſ.50.num.5.& 6.poſt Abbatem in c.plerunque. de quæſtionibus.* Maritus vero ad ſeparationem thori & ad lucrum dotis: *l.cum mulier.ſ.ſoluto matr.c.plerunque.de donat.inter vir.& vxor.* (adeo vt non cogatur vxorem alere. *c.plerunque.de dote poſt diuortium reſtit.*) dotis, inquam,ſiue promiſſa ſit ſiue ſoluta. *l.cum mulier.vbi Bald.ſ.de cond.inſt.* dum tamen mulier ipſa nullos ex eo matrimonio vel antecedente liberos habeat. *Bal.in l.hac edictale.C.de ſecund.nupt.Cremenſis ſingulari 86.Boer.deciſ.3.8.*
e *Suetonius in Auguſto* , qui Iulius etiam dictus eſt : adoptatus enim erat à Iulio. *Dion.48.* lex Iulia dicitur , *Tacit.2. Annal. anno vrbis 770.eidem lib.4. anno vrbis 778. Martiali 8.* de pœnis adulteri & adulteræ dicam *ad l.5.j.de quæſt. & Nou.134.c.10.*
f de adulteriis ſc.
g *l.17.§.vlt.j.eo.*
h *l.16.C.eo.l.2.j.ad Turp.*
i Contra maritũ accuſantẽ criminaliter,obiicitur exceptio lenocinii. *l.29.§.3.j.eo.*
k crimini. *vulg.Hal.de quo Nouel.14.*
l *d.§.3.*
m duæ ſunt ſpecies lenocinii,manifeſta, quoties maritus palam quæſtum facit ex adulterio vxoris:tacita quoties adulterum retinet.
n Non rectè adulterii reus viro obiicit, ſe illo perductore adulterium commiſiſſe *60.Eclo.3.c.4.6.Harm.2.*
o ſed eſt huiuſmodi. *Hal.*
p *l.5.ſ.de publ.iud.* Imò eſt admiſſa,& admittenda eſt. *l.13.§.5.j.eod.l.28.C.eo.l.47.in fi.ſ.de ſolut.dic vt .j.eo.*
q i.inter reos receptus, *l.15.§.7.j.eo.* alias ante poteſt, vt in legibus contrariis ſuperius allatis.
r Quid eius maritus num excuſatur?ne id quidem, cùm in eum, vt lenonem, iudex poſſit etiam ſine accuſatore ſtatuere *60.37.c.4.6.Harm.1.2.*
ſ *d.c.4.& d.t.2.*
t eſſet. *vulg.Hal.*
u nam duobus modis proceditur in criminalibus,vel ad inſtantiam partis,vel ex officio. *v.Clar.5.ſent.§.vlt.q.3.*
x Imò ſe releuat. *l.26.C.eod.*
y ex pluribus accuſationibus, præferenda eſt idoneior. In cauſa adulterii potior eſt cauſa mariti,quàm patris, *l.4.C.de adult.l.30.C.eo.*
z *l.30.Cod.eod.*
a *de quibus v.d.l.30.*
b idoneo, *l.16.ſ.de accuſat.*
c primus accuſator,ſecundo accuſatori, aliàs potiori exceptionem infamiæ obiiciendo,ei præfertur.

a id est, sexaginta dies vtiles marito dantur ad accusandam vxorem adulteram. *v.l.6.Cod.eod.*

b quod ad.id est, Quando duo possunt admitti ad aliquid, vtrique cedunt tempora, donec vnus præoccupet. *Bart.*

c à die diuortij sc. *Accurs.Old.in tract.de vsucap.tit.de adulterio.num.5.*

De tempore intra quod accusari debet. 2. De marito præuento ab extraneo.

4. *Idem*[o] lib.8.Disputationum.[a]

SI maritus præuenerit, accusaréque instituerit, tempora [a] non cedunt patri, quo accusationem instituere non potest. sic tamen, vt quod [b] ad vnus occupet, vtrique tempora cedant. vbi verò maritus occupauit, residua tempora ei, qui occupare non potest, non cedant. Quod & in eo dici potest, qui ab adultero vel adultera cœpit. nam aduersus eum, aduersus quem non cœpit, desinunt ei tempora cedere. Hæc in maritis & patribus dicta sunt.

1 ¶ Extraneis autem, qui accusare possunt, accusandi facultas post maritum & patrem conceditur. nam post sexaginta dies, quatuor menses [c] extraneis dantur & ipsi vtiles.

2 ¶ Si antè extraneus instituerit accusationem: an superueniente marito permittatur accusatio, quæritur. & magis arbitror, hoc quoque casu maritum audiendum, si [d] non negligentia præuentus est. Et ideo, & si, accusatione instituta, absoluta sit mulier extraneo accusante, tamen marito debet permitti restaurare accusationem, si idoneas causas allegare possit, quibus impeditus non instituit accusationem.

De vidua vel secundò nupta.

5. *Iulianus*[n] lib.86.Digestorum.[a]

NVptam mihi adulterij ream postulari posse in priore [e] matrimonio commissi, dubium non est. cùm apertè lege Iulia de adulteriis coercendis caueatur: si quidem vidua sit, de cuius adulterio agetur, vt accusator liberum arbitrium [f] habeat, adulterum an adulteram priùs accusare malit: si verò nupta sit, vt prius adulterum peragat, tunc mulierem.

De statu personarum. 1. De stupri & adulterij appellatione, & differentia. 2. De filiofam. 3. De marito qui duos reos ex alio crimine habet.

6. *Papinianus*[o] lib.1.de Adulteris.[a]

INter liberas tantùm personas adulterium, stuprúmve passas lex Iulia locum habet. quod autem ad seruas [g] pertinet, & legis Aquiliæ [h] actio facilè tenebit, & iniuriarum [i] quoque competit, nec erit denegãda prætoria quoque actio de seruo corrupto [k]. nec propter plures [l] actiones parcendum erit in huiusmodi crimine reo.

1 ¶ Lex stuprum & adulterium promiscuè & κατα-χρηστικώτερον [m], *id est, abusiuè*, appellat. sed propriè [n] adulterium in nupta [o] committitur, propter partum ex altero conceptum composito nomine. stuprum verò in virgine [p], viduámve [q] committitur. quod Græci φθορὰν [r], *id est, corruptionem*, appellant.

2 ¶ Filiusfamilias [s] maritus ab eo, qui sui iuris est, in ea lege non separatur. Diuus quoque Hadrianus Rosiano Gemino rescripsit, & inuito [t] patre filium hac lege reum facere posse.

3 ¶ Maritus, etsi duo [u] reos ex alio crimine habeat, poterit iure viri tertium accusare: quoniam ea causa non cedit in numerum ceterarum.

De tutore vel curatore, qui pupillam vel adultam duxit vxorem. 1. Si duo simul incesti accusentur.

7. *Marcianus*[n] lib.10.Institutionum.[a]

QVi pupillam suam duxit vxorem contra [x] senatusconsultum: nec matrimonium est "hoc:" & potest adulterij accusari, qui tutor, & curator fuit, & infra [y] vicesimum sextum annum duxit vxorem non à patre desponsam, vel destinatam [z], vel testamento denominatam [a].

1 ¶ In libro secundo de adulteriis Papiniani *Marcianus* notat.

INcesti [b] commune crimen aduersus duos simul intentari potest.

d eadé est restrictio in *l.2.§.8.sup.eod.*

e maritus vxorem accusare potest de adulterio in priore eius matrimonio commisso: imo nõ potest. *l.12.C.eod.*

f *l. 5.§.8.j.eod.*

g *l.25.l.29. Cod. eod. l.25. ʒ.de iniurijs.* quid in seruis? eis ob violatum cõtubernium adulterij accusare non permittitur. *l. 24.C.eod.*

h *Paul.1. sen.13. § 6.*

i *l.25.sup.de iniurijs.*

k quod ad omnes ancillarũ corruptelas pertinet. *l.9.§.1.sup. de seruo corrupt.* nec erit etiam deneganda extraordinaria. *l. vlt. ʒ.de off.præsid.* sed quæ erit eo casu pœna? *Paul.1.sen.12.§ 2.* corruptoré teneri ad aliam ancillam reformandam. i. iuberi aliam incorruptam dare, Harmenop. verò 36. aureos præstare cogi, ait, aut fustigari *6.Harmenop 3.c.* περὶ δούλης.

l *l. 34. in fin.j. eod.*

m συμμιγῶς. *vulgat.* Græcè μοιχείας. *Valla 1.Elegant.45.*καταχρηστικωτέρως. *Alciat.4. de ver. signif.* quod verbum & reperitur in *l.58.j. de verb.signific.* vbi dixi quid esset κατάχρησις.

n Atq; ita Laurentius Valla, frustra reprehendit Iurisconsultum, quasi adulterium stuprum esse neget, hoc enim non negat Iurisconsultus, sed negat propriè dici.

o *l.2. ʒ. de priuat.delict.l.34.in fin.j.eod.* Qui cũ nupta rem habet est adulter, ipsa quoque est adultera: Quid maritus cũ virgine, aut vidua rem habens, éstne adulter? *v.l.1. Cod.eod.*

p lege Mosaica qui id facit, virginem in vxorem capere, aut eam dotare cogitur. *v.Exod.12.* quam pœnam hodie passim obseruari refert Papo *2.arrest.9.num.9. Clar.5. sent.§.stupr.19.versic.sed quæro:* nunquam verò morte punitur. alias pœnas *vide apud Gregor.36.syntag.9.nu.6.7.8.* de virginum raptu *v.6.Harm.3.l.1. C.de raptu.*

q *l.31.sup.de verb.signific.* & puerum. *l.34.in fin.j.eod.Paul.5.sent.4.§.14.* quòd postremum sodomia vulgò dicitur. De Tribadibus *v.l.20.C.eod.* flagitiosiores sunt brutescentes. *v. Harm.4.cap.*περὶ ἀλογευομένων.

r διαφθορὰν *vulgat.* διακόρευσιν *Valla 1.Elegant.45.*

s filiusfamilias. *l.37.j.eod.adde l.5 §.5.sup.de his quæ vt indignis.*

t *d.§.5.* u duos. *vulgat.Hal.v.l.12,§.2.sup.de accusat.*

x *v.l.59.sup.de ritu.l.4.Cod.de excus.tut.*

y & intra. *vulg.Hal.l.66.supr.de ritu.* hodie tempus prorogatum est *ad l.29.l.6.Cod. de interd.*

z *v.l.36.l.66.supr.de ritu.*

a *v.d.l.36.d.l.66.& l.39.§.6.j.eod.* an & adulterij? *v.l.8.C.eod.*

b *l.39.§.7.j.eod.*

c ¶ *l.10.§.10.j.eod.l.1.in fin.supr.de extr.crim.60.Ecl.7.c.10.*

d *de qua vide l.10.j.eod.*

e *l.1.§.2.sup.de aleatorib.l.5.§.2.sup.de iniur.*

f amicis. *vulg.*

g Iuuandi amici causa, de via non est declinandum. *1.Gell.3.* aliàs amici vitia si feras, facis tua. Est sanè amicis opitulandum: sed, vt ait ille μέχρι θεῶν. *Gell.ibid.* An amicitia excuset delictum. vide quæ de ea re dixi ad *Nouell.74.c.4.*

De domu præbita. de quæstu ex adulterio vxoris.

8. *Papinianus*[o] lib.2.de Adulteris.[a]

QVi domum [c] suam, vt stuprum adulteriúmve cum aliena matrefamilias [d], vel cum masculo fieret, sciens præbuerit, vel quæstum ex adulterio vxoris suæ fecerit. cuiuscunque sit conditionis, quasi adulter punitur.

1 ¶ Appellatione [e] domus habitationem quoque significari, palàm est.

9. *Vlpianus*[o] lib 4.de Adulteriis.[a]

ETsi amici [f] quis domum præbuisset, tenetur.

1 ¶ Sed & si quis in agro [g] balneóve [h] stuprum fieri præbuisset: comprehendi debet.

2 ¶ Sed & si in domum aliquam soliti fuerint conuenire ad tractandum [i] de adulterio: etsi eo loci nihil fuerit admissum. verumtamen videtur is domum suam, vt stuprum adulteriúmve committeretur, præbuisse: quà sine colloquio illo adulterium non committeretur.

De matrisfamilias appellatione. 1. De muliere, quæ domum præbuit, vel pro comperto stupro aliquid accepit. 2. De ea quæ vitandæ pœnæ adulterij gratia lenocinium fecit, aut operas suas in scœnam locauit.

10. *Papinianus*[o] lib.2.de Adulteriis.[a]

MAter autem familias [k] significatur non tantùm nupta, sed etiam vidua.

1 ¶ Mulieres quoque [l] hoc capite legis [m], quòd domum [n] præbuerunt, vt pro comperto stupro aliquid acciperent, tenentur.

2 ¶ Mulier, quæ euitandæ pœnæ [o] adulterij gratia lenocinium [p] fecerit, aut operas suas in scenam locauit, adulterij accusari, damnaríque ex senatusconsulto potest.

De milite qui cum adultero vxoris suæ pactus est. 1. Vel sororis filiam in contubernio habuit. 2. An rea absens defendi possit. 3. De socero qui, vt dotem lucraretur, accusatione destitit. 4. Intra quod tempus accusari possit, & de morte adulteræ. 7. De sponsa quæ alij nupsit. 8. De morte mariti. 9. An propter reæ impuberem filium accusatio differatur. 10. Si quis manente matrimonio velit accusare. 11. Si mulier adultero nupsisse dicatur. 12. Si mulier cum absentem virum audisset vita functũ esse, alij se iunxerit. 13. Si quis ream adulterij vxorem duxerit, eámque damnatam repudiauerit.

11. *Idem*[n] libro singulari de Adulteriis.[a]

MIles, qui cum adultero vxoris suæ pactus est, solui sacramento [q], deportaríque debet.

1 ¶ Militem, qui sororis [r] filiam in contubernio [s] habuit, licèt non in matrimonium, adulterij pœna teneri, rectiùs dicetur.

2 ¶ Ea, quæ inter reas adulterij recepta esset, absens defendi non potest [t].

3 ¶ Socer: cùm nurum [u] adulterij accusaturum se libellis præsidi datis, testatus [x] fuisset: maluit accusatione desistere, & lucrum ex dote magis petere. quæritur, an huiusmodi commentum eius admitti existimes, respondit: Turpissimo exemplo is, qui nurum suam accusare instituisset, postea desistere [y] maluit, contentus lucrum ex dote retinere, tanquam culpa mulieris dirempto matrimonio. quare non iniquè repelletur, qui commodum [z] dotis vindictæ [a] domus suæ præponere [b] non erubuit.

4 ¶ Adulterij reum intra quinque annos continuos [c] à die criminis admissi, defuncta [d] quoque muliere, postulari posse palam est.

5 ¶ Quidam accusare volebat adulterij mulierem: & postulabat, ne sibi computarentur dies, quos [e] in custodiam fecisset [f]. me hoc admittente extitit, qui mihi contradiceret. cuius opinionem an tu probes, rogo, maturiùs mihi scribas. respondit: Opinionem tuam & verba legis & sententia adiuuant. cui placuit, vtiles [g] dies accusatori

h alieno vt stuprũ fieret. *Hal.* agro suo aliénóve. *vulg.*

i Qui sciés domum suã præbet consultanti de maleficio committendo, de eo tenetur. *vt hîc.* sic, qui de adulterio committendo agit, etiam punitur.

k quæ & matrona: Matronas Clemens vocat τῶν εὐγενῶν γαμικῶν τὰς περιφανεστέρας. *v.Cuiac. 3 obs.18.*

l vix est enim vt sexus delictũ excuset, licèt eleuet. *v.l.38.§ 7.*

m *l.8.ʒ.eod.*

n *l.29. §.2.j.eod.*

o adulterij pœnam non effugit, qui se ad infamis vitæ professioné transfert. *vide Suetonium in Tiberio c.35.*

p vtcunq; quis ab adulterio cõmisso, infamis vitæ professionem suscipiat, pœnam adulterij non euitat.

q militari scil. *l.14.ʒ.de his quæ vt indignis.l.vlt. j.de milit. l.8. C. de legat. l.vlt. C. de veteranis* (Formulã iuramenti. *v.apud Vegetium 2. de re milit.5. de missionibus militaribus, v. Petr. Fabrum 1.semest.17.*) ídque ignominiose. *l.2.§.3.ʒ.de his qui not.*

r is incestum committit. *l.56. ʒ. de ritu. l.5.j.de quæst.*

s Contuberniũ à matrimonio differt: *adde l. 14.ʒ. de his quæ vt indignis. §. 2. Inst. de heredit. quæ ab intestato.*

t *adde l.14. C. eod.*

u socer nurum adulterij accusare non potest.

x hinc colligunt, paria esse comminari se accusaturum, & re ipsa accusare, quum ab alterutro, qui desistit, puniatur.

y Socer nurũ adulterij accusata, ab accusatione desistere non potest. apud Gallos tamen potest, apud quos priuatus publicam vindictam non persequitur: sed priuatum damnum, quod ei remittere vel conuentione finire licet. *v.Papo.2. Notat.7.Idem 22.Arrest.9.nu.12.* refert maritum etiam sententiam vxori imminentem impedire posse, putà si vxori reconcilietur: latam, non posse, *Idem num.16.*

z Socer dotem nurus adulteræ lucrari potest, si se inscribit: si desistit, non lucratur: Idem est in viro. *Nouell.117.c.8.*

a Domus filij domus patris. qui filio illatam iniuriam vlciscitur, domus suæ vindictam persequitur.

b honori pecuniarium commodum non est præferendum.

c *l.23.j.eod.l.1.§.10.ad Turp.* d *l.vlt.j.eod.*

e quibus in custodia fuisset. *vulg.Hal.* dies quibus quis impeditus est non computantur ei, qui per procuratorem agere non potuit. *vt hîc.* aliàs secus. *l.20.ʒ.de minor. Bart.hîc.*

f facere in custodia aliquos dies, & ibidem morari ac retineri: simile dicendi genus in *l.14.ʒ.de statuliberis.ʒ.eod.*

g dies constituti ad accusandum de adulterio, sunt vtiles. *v.l.21.C.eod.* de vtilibus diebus. *v.l.1.ʒ.de diuers.*

computandos esse, id est, quibus potuit accusationis solemnia implere. quare sine dubio dies, quibus quis in custodia fuit, extra computationem vtilium dierum existimanti tibi constitutos, contradici, non debuit.

6 ¶ Sexaginta [a] dies, qui marito accusante [b] vtiles computantur [c], feriatis [d] quoque diebus, si [e] modò facultatem præsidis adeundi accusator habuit, numerari, certum est: quoniam de plano [f] quoque libellus dari potest. quod priuilegium si amisit, non prohibetur intra alios quatuor [g] menses querelam suam apud iudicem deferre.

7 ¶ Quærebatur, an iure [h] mariti possit accusare vir eam fœminam, quæ, cùm ei desponsa fuisset, alij in matrimonium à patre fuisset tradita. respondit: Nouam rem instituere huiusmodi accusatorem existimo, qui adulterij crimen obiicere desiderat propter [i] hoc tantùm, quòd priori sibi desponsa puella, à patre in matrimonium alij fuerit tradita.

8 ¶ Defuncto [k] marito, adulterij [l] rea mulier postulatur.

9 ¶ Quæ propter impuberē filium vult dilationem [m] ab accusatore impetrare, an debeat audiri? respondi: Non videtur mihi confugere ea mulier ad iustam defensionem, quæ ætatem filij prætendit ad eludendam legitimam accusationem. nam non [n] vtique crimen adulterij, quod mulieri obiicitur, infanti præiudicat: cùm possit & illa adultera esse, & impubes defunctum patrem habuisse.

10 ¶ Volenti mihi ream adulterij postulare eam, quæ post commissum adulterium in eodem matrimonio perseuerauerit, contradictum est. quæro, an iustè responsum sit. respondit: Ignorare non debuisti, durante eo matrimonio, in quo adulterium dicitur esse commissum, non † posse mulierem ream adulterij fieri. sed nec adulterum interim accusare posse.

11 ¶ Licèt ei mulier, qui in suspicione [o] adulterij incidit, nupsisse dicatur. non antè accusari poterit, quàm adulter fuerit conuictus. alioquin ad hoc vel maximè viri confugient, volentes bene concordatum [p] sequens matrimonium dirimere, vt dicant, cum adultero [q] mulierem nuptias contraxisse.

12 ¶ Mulier, cùm absentem virum audisset [r] vita functum esse, alij se iunxit. mox maritus reuersus est. quæro, quid aduersus eam mulierem statuendum sit. respondit, tam [s] iuris, quàm facti quæstionem moueri. nam si, longo [t] tempore transacto, sine vllius stupri probatione, falsis [u] rumoribus inducta, quasi soluta priore vinculo, legitimis nuptiis secundis iuncta est: quod verisimile est, deceptam eam fuisse: nihil vindicta dignum videri potest. quòd si ficta [x] mariti mors argumentum faciendis nuptiis probabitur præstitisse, cùm hoc facto pudicitia laboretur, vindicare debet pro admissi criminis qualitate.

13 ¶ Ream adulterij vxorem duxi [y]. eam damnatam mox repudiaui. quæro, an causam dissidij præstitisse videor. respondit: Cum per legem Iuliam huiusmodi vxorem retinere prohibearis [z]: non [a] videri causam te dissidij præstitisse, palàm est. quare ita ius tractabitur, quasi culpa mulieris facto diuortio.

Interpretatio legis, Ne quis posthac.

12. *Vlpianus* libro primo de Adulteriis.

HÆc verba legis, *Ne quis posthac stuprum, adulterium facito sciens dolo malo*, & ad eum, qui suasit [b], & ad eum, qui stuprum vel adulterium intulit, pertinent.

a *l.6.Cod.eod.*

b accusanti. *vulgat.Hal.* accusanti, inquam, in maritum, ídque post diuortium. *6.Harmen.2.*

c Imò computantur. *l.2.in fin.ff.si quis in ius vocatur.*

d Libellus accusationis adulterij dari potest die feriato. An & in ciuili causa id admittitur? hoc vult Specul. & Bart. num & reo die feriato exceptiones dare licet? *Idem ait.*

e i. si præsidis sit copia, feriati hîc computantur.

f i. iudice non sedente pro tribunali.

g ídque non vt maritus, sed vt quis extraneus.

h Iure mariti accusat qui cæteris præferri potest. An & is, cui non est necessaria inscriptio? Olim verū fuit. *l.30. C.eod.* hodie secus. *v. Nouell.117.c.8.*

i Filius sibi spōsam, alteri à patre in matrimonio traditam, adulterij accusare non potest: Ergo si non sit alteri tradita, poterit. *v.Cuiac. 6.obs.16. l.8.Cod. eod.*

k *l.vlt.ff.eod.*

l commissi scilicet constante matrimonio cū defuncto. Quid, vidua defuncti impudicè viuēs potéstne à cognatis defuncti rea postulari, ita vt dotem amittat? Burdegalense senatusconsultum ex Alexandri sententia aduersus opinionem Castrensis refert. *Papo 22. Arrest. 9. num. 16.* quo mulieri dos seruata est. vide *l.13. §. 2.ff. eodem.* Idem tenet Clarus *5.sent. §. stuprum. 9.vers. sed ne quid.*

m *l.41.ff.eod.*

n licet maritus probet vxorē adulteram: tamē filius conceptus in matrimonio, censetur natus ex eodem patre. Hinc Bellouisanus *lib.1. c.9. nu. 3. & c.41.* & Alciat. *3.præsumpt. 37.* refert in dubio præsumi mulierem adulteram habentem liberos, ex matrimonio, non ex adulterio habuisse, *arg.l.quia semper.ff.de in ius vocando.l. in liberæ.ff.de ritu.* etiam si ipsa adultera vltrò fateatur se liberos, de quibus agitur, ex adultero sustulisse. (vide tamen *l.29.§.1. ff.de probat.*) Ideóque liberi adulterini, aut spurij non censentur, dósque ad eos deferetur. *Nouell.117.c.8.* Quid si iusto tempore maritus abfuit, vt ex eo mulier liberos suscipere non potuerit? aliud dicendum est. *l.6.ff.de his qui sunt sui. vide l.1.§.14.ff.de agnosc.liber.* aliud etiam dicendum refert Papo in concubina, cui creditur se ab hero grauidam factam affirmanti. *22.Arrest.9.num.13.*

† Id verum fuit antiquo iure. *l.26.ff.eod.l.11.C.eod.* Nouo, non item: Authentica sed nouo iure. *Cod.eod.*

o in suspicionem. *vulg.Hal.* Quid, eóne casu permissæ sunt nuptiæ? vtique. *l.40.ff.eod.* si tamen non simplex suspicio sit, & reuera adulterium sit commissum, vterque accusari poterit: prior tamen adulter, dein adultera. *vt hîc.v.d.l.40.*

p *v.l.1.ff.de lib.exhib.* huc referri potest quod legimus Athalaricum Gothorum regem puniisse eos, quorum consilio & suasione matrimonia diuidebantur. *Cassiod. num.18.*

q *vide Nouell.134.*

r Fama publica constans nec affectata, excusat à dolo.

s tam facti quàm iuris. *Pet.Faber.* de hoc enim quàm de illo frequentiùs interrogantur Iurisconsulti. *v. Pet. Fabrum 1.semest.23.*

t *Nouell.117.c.11.*

u falsa, & publica: non tamen affectata, & conficta fama excusat à dolo.

x i. si sciuit non esse mortuum. *l.43.in fin.ff.eod.*

y imprudens, aliàs qui sciens ducit, leno habetur. *l.18.C.eod.*

z Ream adulterij in matrimonio quis retinere prohibetur. Apud Gallos id non obseruatur. *v.Papo.22.Arrest.nu.12.*

a non videtur in culpa, qui eam dimittit, quam retinere per legem non potest. Quæ iustè retineri in matrimonio non potest mulier, punitur, non is à quo dimissa.

b delinquit, qui suadet delictum. *l.1.§.12.ff.de vi.* Qua pœna sit puniendus is, qui consilium flagitij faciendi dedit. *v. Clar.5.sent. §.vlt. quæst.88.*

De concubina. 1. De vxore iusta, vel iniusta. 2. De vxore vulgari, & de vidua. 3. De sponsa. 4. De ea quæ vxor esse non potest. 5. De vita mariti. 6. De admisso antequam esset vxor. 7. De admisso apud hostes. 8. De minore duodecim annis nupta. 9. Si repudiata reducatur. 10. De admisso antequam esset vxor.

13. *Idem* libro secundo de Adulteriis.

SI vxor non fuerit in adulterio, concubina [c] tamen fuit: iure quidem mariti accusare eam non poterit, quæ vxor [d] non fuit: iure tamen extranei accusationem instituere non prohibebitur: si modò ea sit, quæ, in concubinatu se dando, matronæ [e] nomen non amisit: vtputà quæ [f] patroni concubina fuit.

1 ¶ Planè siue iusta vxor fuit, siue iniusta [g]: accusationem instituere vir poterit. nam & Sextus Cæcilius ait, hæc lex ad omnia [h] matrimonia pertinet. & illud Homericum [i] adfert [k]: nec enim soli (inquit) Atridæ vxores suas amant.

Οὐ [l] μόνοι φιλέους᾽ ἀλόχους μερόπων ἀνθρώπων Ἀτρεΐδαι.

id est:

Non soli amant vxores diuersiuocorum hominum Atridæ.

2 ¶ Sed & in ea [m] vxore potest maritus adulterium vindicare, quæ vulgaris [n] fuerit [o]. quamuis, si vidua esset, impune [p] in ea stuprum committeretur.

3 ¶ Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, etiam in sponsa [q] hoc idem vindicandum [r]: quia neque matrimonium qualecumque [s], nec spem [t] matrimonij violare permittitur.

4 ¶ Sed etsi ea sit mulier, cum qua incestum commissum est: vel ea, quæ quamuis vxoris animo haberetur, vxor tamen esse non potest: dicendum est, iure [u] mariti accusare eam non posse, iure extranei posse [x].

5 ¶ Iudex adulterij ante oculos habere debet, & inquirere, an maritus pudicè viuens, mulieri quoque bonos mores colendi auctor fuerit. periniquum [y] enim [z] videtur esse, vt pudicitiam vir ab vxore exigat, quam ipse non exhibeat. quæ res potest & virum damnare, non rem ob compensationem [a] mutui criminis inter vtrosque communicare.

6 ¶ Si quis vxorem suam velit accusare: dicátque eam adulterium commisisse, antequàm [b] sibi nuberet: iure viri accusationem instituere non poterit: quia non, cùm ei nupta est, adulterium commisit. Quod & in concubina dici potest, quem vxorem quis postea habuit. vel in filiafamilias, cuius coniunctioni pater postea consensit [c].

7 ¶ Si quis planè vxorem suam, cùm apud hostes esset, adulterium commisisse arguat: benignius dicetur, posse eum accusare iure viri. sed ita demum adulterium maritus vindicabit, si vim [d] hostium passa non esset. ceterùm quæ [e] vim patitur, non est in ea causa, vt adulterij vel stupri damnetur.

8 ¶ Si minor duodecim annis in domum deducta, adulterium commiserit: mox apud eum ætatem excesserit, cœperítque [f] esse vxor: non poterit iure viri accusari ex eo adulterio, quod ante ætatem nupta commisit. sed vel quasi [g] sponsa poterit accusari ex rescripto Diui Seueri, quod suprà relatum est.

9 ¶ Sed & si qua repudiata [h], mox reducta sit, non quasi eodem matrimonio durante, sed quasi alio interposito: videndum est, an ex delicto, quod in matrimonio

c ¶ Cōcubinam suam potéstne aliquis adulterij accusare? potest, si modò ea mulier nomen matronæ concubinatu non amiserit. quod dum erat, concubinarius eam nō iure mariti, sed extranei accusare poterat. sed dicamus hanc legem nō esse in vsu, cùm nemini concubinam habere liceat. *v.Nouell. Leon.91.*

d Cōcubina vxor non est.

e *v.Cuiac.3.obs. 18.*

f Liberta patroni, concubinatu, matronæ nomen non amittit. *l.16.ff.de sponsalib. l.41.ff. de ritu. l.1.l.3.ff. de concubinis.* alterius igitur amittit.

g quæ non accepta est aqua & igni. *Cuiac.6. obs.16.*

h id est, iusta & iniusta.

i *9.Iliad. vers. 340.341.*

k loci causa sc. nec enim sequitur non solos tangit Atridas. Iste dolor. Ergo & hæc lex ad iusta & iniusta matrimonia pertinet, hoc sequitur potiùs, hanc legem vsitatam nedum apud Græcos, sed etiam apud Romanos.

l ἠμὲν οἱ.

m Imò, in ea crimen adulterij cessat. *l.23.l. 29. in fin. C. eod.* solue, In meretrice innupta locum habent leges contrariæ; Hic paragraphus est intelligendus de nupta quæ quondā vulgaris fuit.

n quę corpore quæstum fecit.

o quondam sc. *facit lex 7.sup.de gradib.*

p vel hinc colligere possumus, viduam se prostituentem, à cognatis mariti defuncti accusari non posse. *v. quæ not. ad l.11.§.8.ff.eod.* q *§ 8.ff.eod.*

r *v.Cuiac.6.obs.16.* reo huius criminis nares amputari refert Harmenopulus & præterea triente bonorum eum mulctari. *6.Harm.3.in fin.* Non idem, si violatam virginem adultam, quis in matrimonio postea acceperit. *l.7.C.eod.*

s Iustum, vel iniustum. *§.1.ff.eod.*

t Sponsalia sunt spes matrimonij. *l.6.ff.de sponsalib.*

u Incestuosus vxorem adulterij accusare potest, vt extraneus: iure mariti, non potest.

x Quid num hinc colliges, iure veteri incestum morte non fuisse punitum? quomodo hîc incestuosus extranei iure accusabit? quomodo incestuosus accusabit, si incestum veteres capitali supplicio affecerunt? & tamen id negat *Cicero 3.de legib.* Incestum pontifices, inquit, supremo supplicio afficiunto. Puto incestum, de quo hîc agitur, ignoráter fuisse commissum, ídque refero *ad l.57.ff.de ritu.* Potest etiam locus Ciceronis ad incestum Vestalium referri.

y *l.2.ff.de publ.iud.*

z hæc verba sunt ex rescripto Antonini auctore Augustino ad Pollentiam, quod tamen omittitur à Triboniano. ad hanc autem sententiam facit illud Lactantij, Exemplo continentiæ, docenda vxor est, vt se castè gerat. Iniquum est enim vt id exigas, quod præstare ipse non possis. & Nanziazenus, πῶς σὺ σωφροσύνην μὴ ἀπαιτεῖς οὐκ ἀντιδιδοὺς δέ. a *l.2.§.4.ff.eod.* b *l.7.C.eod.* c *al.* concessit.

d *l.20.l.39.C.eod.* e vis illata excusat ab adulterio & stupro. vide Augustinum in libris de ciuitate, vbi de Lucretia. f *l.9.ff.de sponsalib.*

g *§.3.ff.eod.l.8.C.eod.* h Repudiata duci potest.

admisit,

a Remittitur vxor, quæ repudiatur & in domum parentum suorum remittitur: remissa, seu repudiata reducitur nouo quasi matrimonio contracto. Terentius, vosmet videte remissan' opus sit vobis an reducta domum remitti etiam,& reduci dicitur adulter. *l.25.§.3.ꝭ.eod.* sed alio sensu. *6.Harm.2.v.Cuiac.6.obs.15.*

admisit, accusari possit. & puto, non posse. aboleuit enim prioris matrimonij delicta, reducendo [a] eam.

10 ¶ Idem dicendum est, si stupri velit accusare eam, quam postea duxit vxorem, serò [b] enim accusat mores, quos vxorem ducendo probauit.

De eo qui fecit vt adulteri redimantur. 1. Si vir adulterum subiecerit. 2. Qui & quando accusare possunt. 3. De calumnia.

14. *Scæuola* libro quarto Regularum.

IS, cuius ope consilio [c] dolo malo factum est, vt vir, fœmináve in adulterio deprehensa, pecunia, aliáve qua pactione [d] se redimerent, eadem pœna damnatur, quæ constituta est in eos, qui lenocinij crimine damnantur.

1 ¶ Si vir infamandæ vxoris suæ causa adulterum [e] subiecerit, vt ipse deprehenderit[f]: & vir [g] & mulier [h] adulterij crimine tenentur ex senatusconsulto de ea re facto.

2 ¶ Marito primum [i], vel patri eam filiam, quam in potestate habet [k], intra dies sexaginta [l] diuortij [m] accusare permittitur. nec vlli alij in id tempus agendi potestas datur. vltra eos dies neutrius voluntas expectatur.

3 ¶ Iure mariti qui accusant, calumniæ [n] periculum non euitant [o].

Si maritus sit in magistratu. De absente reipublicæ causa 5. De patre & marito negantibus se accusaturos. 6. De minore viginti quinque annis. 7. Quando præscriptio potest obijci accusatori. 8. Vter prior accusari debeat, adulter, an adultera, & an simul accusari possint, & de effectu prioris iudicij.

15. *Vlpianus* lib. 2. de Adulteriis.

SI maritus sit in magistratu, potest præueniri à patre: atquin non oportet. & putat Pomponius debere dici, quò ad maritus magistratum gerit, patris quoque accusationem impediendum [p]. ne præripiatur marito ius, quod cum eo æquale habet. igitur non cedent sexaginta dies patri, cùm accusare non potest.

1 ¶ Legis Iuliæ de adulteriis capite septimo ita cauetur, *Ne quis inter reos referat eum, qui tum sine detrectatione reipublicæ causa aberit* [q]. neque [r] enim æquum visum est absentem reipublicæ causa, inter reos referri, dum reipublicæ operatur.

2 ¶ Necessariò adiicitur *sine detrectatione.* ceterùm si quis euitandi criminis id egit, vt reipublicæ causa abesset, nihil illi commentum hoc proficiat

3 ¶ Quòd si quis præsens sit, vice [s] tamen absentis habetur: vtputà qui in vigilibus [t], vel vrbanis [u] castris militat: dicendum est, deferri hunc posse. neque enim laborare habet, vt se repræsentet.

4 ¶ Et generaliter dicendum est, eorum demum absentiam excusatam esse, qui in alia prouincia reipublicæ causa absunt, quàm in ea in qua defertur. Proinde si quis in prouincia, in qua agit, adulterium commiserit: accusari poterit: nisi sit ea persona, quæ ad præsidis cognitionem non pertinet.

5 ¶ Si negauerint se pater & maritus accusaturos intra [x] diem sexagesimum: an statim incipiant tempora extraneo cedere? & primus Pomponius putat, admitti ad accusationem extraneum [y] posse statim, atque isti negauerint. cui adsentiendum puto. fortiùs enim dicitur, eum, qui se negauerit [z] acturum, postea [a] non audiendum.

6 ¶ Lex Iulia de adulteriis specialiter quosdam adulterij accusare prohibet: vt minorem [b] annis vigintiquinque. nec enim visus est idoneus accusator, qui nondum robustæ [c] ætatis est. quod ita verum est, si non matrimonij sui iniuriam exequatur. ceterùm si suum matrimonium vindicare velit, quamuis iure extranei ad accusationem veniat, tamen audietur. nec enim vlla præscriptio obiicitur suam [d] iniuriam vindicanti. Sanè si iuuenali [e] facilitate ductus, vel etiam feruore ætatis accensus, ad accusationem prosilit: accusanti ei, non [f] facilè calumniæ pœna irrogabitur. Minorem [g] vigintiquinque annis etiam eum accipimus, vt qui vicesimum quintum annum ætatis agit.

7 ¶ Præscriptiones [h], quæ obiici solent accusantibus adulterij, antè solent tractari, quàm [i] quis inter reos recipiatur. ceterùm posteaquàm semel receptus est, non potest præscriptionem obiicere,

8 ¶ Si in viduitate mulier perseuerat: in accusatoris est arbitrio [k], à quo velit incipere, vtrùm ab adultero, an ab adultera.

9 ¶ Si quis & adulterum & adulteram simul detulit, nihil [l] agit: poterítque, quasi neutrum detulerit, rursus, a quo velit, initium facere: quia nihil agit prima delatione.

b *l.39.ꝭ.de negot.l.47.ꝭ.solut.*
c *l.12.ꝭ.eod.l.32. in fin.ȷ.eod.l.50.§.1.ꝭ.de furt.*
d suasor illicitæ, adulterij causa, pactionis, vt leno punitur. *Hinc illud Horatij satyr. 2. vers. 43 44.* Dedit hic pro corpore nummos, Hunc perminxerunt calones. adde *l.29.§.2.ȷ.eod.*
e adulterium. *Hal.*
f deprehenderet. *vulg. Hal.*
g vt leno.
h vt adultera.
i *l.2.§.8.ꝭ.eod.l.30.C.eod.*
k quid in emãcipato? Idem ius fuit. *Papinian.4. collat.l.Mosaic.*
l *v.l.10.§.[illegible].sup.eod.l.[illegible].C.eod.*
m *l.29.§.5.l.30. in fin.ȷ.eodem. 6. Harm.2.*
n id est, non pœnam talionis, sed quinque librarum auri, ex Turpilliano. *l.3.in fi.ꝭ.de præuaricat. v.Cuiac. c.13. de præscrip. nu.1.in fin.*
o Imò mulcta tur, maximè intra sexaginta dies. *l.37.§.1.ꝭ.de minor. Paul. 2. collat.leg. v.ibid. Pitheum.*
p impediendam. *vulg. Hal.*
q *l.12.ꝭ. de accusat.*
r Imò æquum, *v.l.34. in fi.ȷ.eod.*
s *l.5.l.34.sup.ex quib.caus.maior.*
t *l.8.§.4.sup.de excus.*
u *d.l.8.§.9.*
x *adde l.19.§.5.ȷ.eod.*
y Hinc colligit Bellouisanus *1. pract.3. num. 73.* homicidã, cum interfecti cognatis transigentem, per curiam accusari posse. *l.5.in fin.ȷ. de vi publ.*
z Adulterium gratis remitti potest. *l.29.§.2.ȷ.eod.*
a *l.14.§.9.ꝭ.de ædilit. l.2.ȷ.ad Turpill.*
b *6.Harm.2.§.7.v.Cuiac.17.obseruat.30.*
c Ætas robusta, quæ maior 25. annis. *vt hîc.*
d Suam iniuriã cuique vindicare licet.
e iuuenili. *vulgat. Hal.*
f Iuuenibus nõ facilè remittitur pœna calumniæ.
g *l.1.ꝭ.de min.*
h id est exceptiones. *vt ꝭ. de diuersis & temporalibus præscriptionibus.*
i *l.2.§.4.in fin.ꝭ.eod.*
k *l.5.ꝭ.eod.*
l *l.32.§.1.l.29.§.6.ꝭ.eod.l.8.C.eod.sed Papo 22.Arrest.9.num.2.in fin.* refert, aliter iudicatum fuisse in Senatu Parisiensi: & maritum auditum accusantem simul & adulterum, & adulteram.

m *l.12.in fin.Cod.eod.*
n nubat. *vulg.*
o Repudiatæ vxori vtiliter denuntiatur ne nubat, si ei denuntietur fore vt quàm primùm adulterij accusetur.
p Libelli accusatorij datio non habet vim denuntiationis. *Bart.*

16. *Idem* libro primo de Adulteriis.

QVi vxori repudium miserit, potest ei denuntiare [m], ne Seio nuberet [n]: & si denuntiauerit, & ab ea incipere potest.

17. *Idem* libro secundo ad legem Iuliam de Adulteriis.

DEnuntiasse qualiter accipiamus? vtrùm ad iudicem, an verò simpliciter? ego, etsi non denuntiauit ad iudicem, sufficere credo, si [o] adulterij se acturum denuntiauerit.

1 ¶ Quid ergo, si non quidem denuntiauit, verùm libellos [p] accusatorios dedit, antequàm nuberet? eáque, cùm id cognouisset, nupsit [q], vel ignorans? puto non [r] videri ei denuntiatum. idcirco non posse accusatorem ab ea incipere.

2 ¶ Quid ergo, si tantùm denuntiauit, ne nuberet: sed non addidit, quare? num rectè nupsisse videatur? sed melius est, illud sequi, vt eius denuntiatio videatur electionem accusatoris reseruare, qui crimẽ denuntiauit. omnino igitur si fecit adulterij criminis commemorationem [s] in denuntiatione, etsi iudicem non monstrauit, magis putamus mulierem, quasi denuntiationem præcesserit, posse accusari.

3 ¶ Quid tamen, si specialiter, cum quo adulterium fecerit, denuntiatione complexus est, mox velit eam ex alterius [t] persona accusare? magis est, vt non debeat audiri. neque enim crimen, quod denuntiauit, obiicit.

4 ¶ Sed etsi per procuratorem denuntiauerit: puto posse eum accusationem, si velit, instituere: sufficeréque [u] procuratoris denuntiationem.

5 ¶ Ergo etsi per actores [x] denuntiauerit, id est per seruum dominus denuntiauerit: rata erit denuntiatio.

6 ¶ Quæritur, an alius adulteram, alius adulterum postulare possit: vt quamuis ab eodem ambo simul postulare non possint, à diuersis tamen singuli possint. sed non ab re est, hoc probare, diuersos accusatores admitti posse: dum, si ante [y] denuntiationem nupserit, prior mulier accusari non possit. expectabit igitur mulier sententiam de adultero latam. si absolutus fuerit, mulier per eum vincet, nec vltrà accusari potest. si cõdemnatus [z] fuerit, mulier non [a] est condemnata, sed aget causam suam. fortassis & obtinere vel gratia, vel iustitia, vel legis auxilio possit. quid enim, si adulter inimicitiis oppressus est, vel falsis argumentis, testibúsque subornatis apud præsidem grauatus: qui aut noluit, aut non potuit prouocare? mulier verò iudicem religiosum sortita, pudicitiã suam defendet?

7 ¶ Sed si antequàm condemnetur.

18. *Macer* libro primo de publicis iudiciis.

VEl antequàm cum eo agi cœperit.

19. *Vlpianus* libro secundo ad legem Iuliam de Adulteriis.

ADulter diem suum obierit; constitutum est, etiam mortuo [b] adultero, sine præscriptione mulierem posse accusari.

1 ¶ Sed etsi non mors, sed pœna alia reum subtraxerit: adhuc dicimus, posse ad mulierem veniri.

2 ¶ Si eo tempore, quo eligebatur reus, adultera nupta [c] non fuit, quo autem absoluatur, nupta inuenitur dicendum est, hanc, absoluto quoque adultero, posse accusari: quia eo tempore, quo adulter eligebatur, nupta non fuit.

3 ¶ Nupta non potest accusari, non tantùm ab eo, qui adulterum accusauit, nec obtinuit, sed nec ab alio quidem, si adulter absolutus est. Proinde si per collusionem cum adultero cõstituerit [d], fuerítque absolutus: dedit mulieri nuptæ aduersus omnes securitatem. Planè si nupta esse desierit, accusari poterit. neque enim aliam lex tuetur, quam eam, quæ nupta est, quamdiu nupta erit.

De iure occidendi.

20. *Papinianus* lib. 1. de Adulteriis.

PAtri [e] datur ius occidendi adulterum cum filia, quam in potestate habet. Itaque nemo alius ex patribus idẽ iure faciet. Sed nec filiusfamilias pater.

21. *Vlpianus* lib. 1. de Adulteriis.

SIc eueniet, vt nec pater, nec auus [f] possint occidere nec immeritò. in sua enim potestate non videtur habere, qui non est suæ potestatis [g].

q nupsítve ignorans. *vulgat.* nupsítne ignorãs? *Hal.* & rectè.
r Hinc colligit Bartolus, vtcunque quis certus sit, ei tamen denunciandũ esse. Imò scienti non est denunciandum. *l.20.§.10.ꝭ.de hered.pet. l.5. in fi[illegible].ꝭ.de admi- nist.tut.*
s In perfecta protestatione & denuntiatione (excipe noui operis nunciationem. *l.[illegible].ꝭ.de operis noui*) causa denuntiationis in genere exprimẽda est. an & nomen iudicis apud quem litigandum est exprimi oportet? vtique in perfecta denuntiatione. *sup.eod.*
t varietas personarum facit videri aliud esse delictum.
u Per procuratorem potest fieri denuntiatio.
x actorẽ. *Vulgat Hal.* actores inter seruos ij erant, quibus vt magis industriis domini vtebantur. *arg.l.3[illegible].ꝭ.de leg.1. v. Cuiac.8. obs.26.*
y *l.2.ꝭ.eod. l.39. §.3.ȷ. eod. l.12. C. eod.*
z *l.13.C.eod.*
a vtcunque sit connexitas delicti, sententia tamen contra vnum lata non præiudicat alteri. sic, damnato vno ex notariis, vel pluribus reis, socius non ideo reputatur falsarius. *Bart.*
b *adde l.11.§.4.ꝭ.eod.*
c *l.17.§.16.supr.eod.*
d *v. quæ notaui ad l.[illegible]9 Cod. de excus.tut.*
e *adde l.21.l.22.l.23.l.24.ȷ.eod.l.4. Cod.eod. Paul.2. Collat.leg.Mosai.* etiã adoptiuus. *l.2[illegible].ȷ.eod. Paul.2. Collat.leg.Mosai. 6. Harmenop. 2.* non tamen filiusfamilias patris. *ȷ.eod.*
f Hinc colligunt, appellatione patris auũ non comprehendi vbi agitur de odio. *l.44.§.2.ꝭ.de ritu.* Atqui sensus alius est, nempe auo non licere neptem interficere, si ea sit in sui patris emancipati potestate: quemadmodum è contrario auo id licebat filio in patre posito.

g Quid hinc colligit Bartolus? Patre monasterium ingrediente filium effici sui iuris. vel ideò quòd qui in alterius potestate est, in sua potestate filium habere non potest.

a *Paul.2.Collat.leg.*
b In occiſionem viduæ. *Cuiac.6.obſ.14.* Fentum patrì lex non in viduam,ſed in virginem tradit.*6.Harmenop.2.60.Eclog.37.c.33.*
c *6.Harmenopul.2.§.10.*
d Homicida non omnino eſt qui alium interficit.

22. *Papinianus*[e] libro primo de Adulteris.[a]

NEc in ea lege naturalis ab adoptiuo[a] pater ſeparatur.

1 ¶ In accuſationem [b] viduæ filiæ non habet pater ius præcipuum.

2 ¶ Ius occidendi patri [c] conceditur [d] domi ſuæ, licèt ibi filia non habitat: vel in domo generi. Sed domus & pro [e] domicilio accipienda eſt, vt in lege Cornelia de iniuriis [f].

3 ¶ Sed qui occidere poteſt adulterum: multò [g] magis contumelia [h] poterit iure adficere.

4 ¶ Ideo autem patri, non marito mulierem, & omnem adulterum remiſſum eſt occidere: quòd plerumque [i] pietas paterni nominis conſilium pro liberis capit, ceterùm mariti calor & impetus facilè decernentis [k] fuit refrenandus.

23. *Vlpianus*[e] libro primo de Adulteriis.[a]

QVod ait lex, *In* [l] *filia adulteriũ deprehenderit*, non [m] otioſum [n] videtur. voluit enim, ita demum hanc poteſtatem patri competere, ſi in ipſa turpitudine [o] filiam de adulterio deprehendat. Labeo quoque ita probat. & Pomponius ſcripſit, in ipſis rebus Veneris deprehenſum occidi. & hoc eſt, quod Solo & Draco dicunt ἐν ἔργῳ.

1 ¶ Sufficit patri, ſi eo tempore habeat in poteſtate, quo occidit, non quo in matrimonio collocauit. finge enim, poſtea redactam in poteſtate.

2 ¶ Quare non vbicumque deprehenderit pater, permittitur ei occidere, ſed domi ſuæ [p] generíve ſui tãtùm [q]: illa ratio redditur, quod maiorem iniuriam putauit legiſlator, quòd in domum patris aut mariti auſa fuerit filia adultum [t] inducere.

3 ¶ Sed ſi pater alibi habitet, habeat autem & aliam domum, in qua [f] non habitet: deprehenſam illò filiam, vbi non habitat, occidere non poterit.

4 ¶ Quod ait lex, *In* [t] *continenti filiam occidat*, ſic [t] erit accipiendum, ne, occiſo hodie adultero, reſeruet, & poſt dies [u] filiam occidat, vel contrà. debet enim propè vno [x] ictu & vno impetu vtrumque occidere, æquali ira aduerſus vtrumque ſumpta. quod ſi non affectauit, ſed dum adulterum occidit, profugit filia [y], & interpoſitis [z] horis [a] adprehenſa eſt [b] à patre, qui perſequebatur: in continenti videbitur occidiſſe.

24. *Macer*[e] libro primo Publicorum.[a]

MArito quoque adulterum vxoris ſuæ occidere permittitur [c]. ſed non quemlibet, vt patri. nam hac lege cauetur, vt liceat viro deprehenſum domi ſuæ [d], non [e] etiam ſoceri, in adulterio vxoris occidere eum, qui leno fuerit, quíve artem ludicram antè fecerit [f], in ſcenam ſaltandi [g], cantandíve cauſa prodierit, iudicióve publico damnatus, neque in integrum reſtitutus erit, quíve libertus eius mariti, vxorìſve patris, matris, filij, filiæ, vtrius eorum fuerit. Nec intereſt, proprius cuius eorum, an cum alio communis fuerit, quíve ſeruus erit.

1 ¶ Et præcipitur, vt is maritus, qui horum quem occiderit, vxorem ſine mora dimittat [h].

2 ¶ Ceterùm ſui iuris, an filiusfamilias [i] ſit maritus, nihil intereſt, à pleriſque dictum eſt.

3 ¶ Illud in vtroque ex [k] ſententia legis quæritur, an patri magiſtratum occidere liceat. item, ſi filia ignominioſa ſit, aut vxor contra leges nupta, an id ius nihilo minùs pater, maritúſve habeat. & quid, ſi pater, maritus leno, vel aliqua ignominia notatus eſt. & rectiùs dicetur, eos [l] ius occidendi habere, qui iure patris, maritíve accuſare poſſunt.

De iure retinendi adulterum.

25. *Vlpianus*[e] lib.2. ad legem Iuliam de Adulteriis.[a]

CApite quinto legis Iuliæ ita cauetur, *vt viro adulterum* [m] *in vxore ſua deprehenſum, quem* [n] *aut nolit aut non liceat occidere, retinere horas diurnas, nocturnáſque continuas non plus quàm viginti* [o], *teſtandæ eius rei cauſa, ſine fraude ſua, iure liceat.*

1 ¶ Ego arbitror, etiam in patre id ſeruandum, quod in marito expreſſum eſt.

e *Eclog. ibid. Harmenop. ibid.*
f *l.5.§.2.ſupr.de iniuriis.*
g nota argumentum à maiori ad minus.
h ἐνυβρίζει. *Ecl. ibid. Harmenop. ibid.*
i quod quidẽ in dubio præſumitur, de qua præſumptione *v.Alciat.1. præſumpt.2.*
k ſæuientis. *Vulgat.*
l *Fortè legendum.* Qui in filia. *& reb.* Porrò in filia adulterum deprehendere eſt in ipſa turpitudine, vt mox ait.
m Solẽt enim plerunque ſcriptores vti τῷ παρέλκω ἢ περιεργία.
n otioſum eſt quod nihil operatur. *vt hîc.* ſic alibi, otioſa pecunia, quæ nullum fœnus parit. *l.28.§.depoſiti. l.13.in fin.ſupr.de vſuris.*
o *l.29.j.eod.* in ipſis rebus Veneris ἐν ἔργῳ. *j.eod.* ἐν αὐτῷ τῷ ἔργῳ τῆς μοιχείας. *6.Harmenop.2. & 6. Ecl.23.c.13.* ἐν συμπλοκῇ. *ibid.§.13.* ἐπ' αὐτοφώρῳ. *60. Eclog 37.c.28. 6. Harmen.2.§.14.* qua formula vtitur D. Iohannes *c.8. verſic.4.* quibus adde *l.3. ſupr.de furtis.* in ipſo facinore. *l.96.ſup.de verb. oblig.* ἄρθρα ἐν ἄρθροις, vt loquitur Lucianus, i. obſcœna in obſcœnis, vel ἐπὶ τῶν ἀφροδισίων. *v.Budæum hîc.* Corpore corpus incubat. *Plaut. Amphytr. act.4. ſcena 2.* Quid: ſolus cum ſola in lectulo deprehenſus præſumitúrne adulter? probari præſumptiuè putat Rolãdus à Valle *1.conſil.50. numero 2.*
p In qua habitat. ſc. nam in ſua domo, in qua non habitat, non poteſt. *§.5.j.eod. Eclog. ibid.*
q alibi autem nõ poteſt. *Harmenop.ibid. Pau. 2.Collat.leg.Moſaic.*
r adulterium.*Vulgat.Hal.*
ſ *Eclog.ibid.*
t *Paul.Coll.leg.Moſaic.4.adde l.3.§.9.j.de vi & vi.*
u τὸν δὲ μεθ' ἡμέρας. *Eclog.ibid.* & poſt diem. *Vulgat.Hal.* Pater ambos ſimul debet occidere, non vnum quidem nunc, alterum verò poſt diem. *Harmenop.ibid.*
x ἅμα.*Eclog.ibid.Harmenop.*
y patre ſc. non diſſimulante.*Eclog.ibid.*
z continuatione animi videtur pater eo caſu filiam iuris authoritate interfeciſſe. *Paul.4.Collat.leg.Moſaic.*
a aliquot ſc.*Eclog.ibid.*
b cum effectu, grauibus vulneribus inflictis. *l.32.j.eod.* aliàs pater legis Corneliæ tenetur. *Papinian.4.Collat.leg.Moſaic.Seneca 21.controuerſ.* leuiter vulnerata es, quàm diligenter ſeruata es, oſtende vulnus, percuſſor ille quàm timuit ne occideret, credam factum amatoris manu, maritum occidit, adulteram ſtrinxit. *v.Cuiac.6.obſ.15.*

c *Paul.2.ſent.26.§.1.v.10.Gell.23.* Pro amore pudicitiæ porrigere ferrum maritis, non eſt leges calcare, ſed condere, *Caſſiodorus 1.variar.* Idem Rotharus Longobardorum rex probat in *l.2.de adulteri..* & Rogerius Siciliæ rex *tit.de pœnis vxoris in adulterio deprehenſæ.v.Cuiac.in 2.Pauli recept.ſent.tit.26.§.1.*
d *Paul.4.Collat.leg Moſaic.* ἐν μόνῳ τῷ ἰδίῳ οἴκῳ. *Eclog.ibid.* nota priorem diſtinctionem mariti & patris in interficienda adultera: hoc tamen videtur auctum per Nouellam *Leon.107.e.15.*

2 ¶ Sed etſi non in domo ſua deprehenderit maritus, poterit retinere [p].

3 ¶ Sed ſemel [q] remiſſus adulter, reduci non poteſt.

4 ¶ Quid ergo ſi euaſerit? an reductus cuſtodiri viginti horis poſſit? & putem, hîc magis dicendum[r], reductum retineri poſſe teſtandæ rei gratia.

5 ¶ Quod adiicitur, *Teſtandæ*[u] *eius*[u] *rei gratia*, ad hoc pertinet, vt teſtes [r] inducat teſtimonio futuros accuſatori, deprehenſum reum in adulterio.

De matrimonio conſtante. De accuſatione à marito derelicta.

26. *Idem*[e] libro tertio Diſputationum.[a]

COnſtante [ſ] matrimonio, ab eo, qui extra maritum ad accuſationem admittitur, accuſari mulier adulterij non poteſt. probatam enim à marito vxorẽ, & quieſcens [t] matrimonium, non debet alius turbare, atque inquietare, niſi [u] priùs lenocinij maritum accuſauerit.

1 ¶ Derelictam verò à marito accuſationem etiam ab alio excitari vtile eſt.

De quæſtionibus.

27. *Idem*[e] libro tertio de Adulteriis.[a]

SI poſtulauerit [x] accuſator, vt quæſtio habeatur de [y] ſeruo adulterij accuſato: ſiue voluit ipſe intereſſe, ſiue noluit: iubent iudices, eum ſeruum æſtimari: & vbi æſtimauerint, tantam pecuniam, & alterum tantum eum, qui nomen eius ſerui detulerit ei, ad quem ea res pertinet, dare iubebunt.

1 ¶ Sed deſpiciamus, cui iſta pœna præſtanda ſit: quia lex eum nominauit, ad quem ea res pertinebit. Igitur bonæ fidei emptorem, quamuis ab eo emerit, qui dominus non eſt, rectè dicemus eum eſſe, ad quem ea res pertinet.

2 ¶ Eum quoque, qui pignori [z] accepit, magis admittimus in eadẽ cauſa eſſe: ſcilicet quia intererat eius, quæſtionem non haberi.

3 ¶ Sed & ſi vſusfructus in ſeruo alienus ſit, inter dominum & fructuarium diuidi debet æſtimatio.

4 ¶ Et ſi communis plurium ſeruus erit, vtique inter eos quoque erit æſtimatio diuidenda.

5 ¶ Si liber homo, dum ſeruus exiſtimatur, tortus ſit, quia & ipſe conditionem ſuam ignorat: magis admittit Cæcilius, actionem vtilem ipſi dandam aduerſus eum, qui per calumniam appetit: ne impunita ſit calumnia eius ob hoc, quòd liberum hominem quaſi ſeruum deduxit in quæſtionem.

6 ¶ Haberi quæſtionem lex [a] iubet de ſeruis, ancilliſve eius, de quo, vel de qua quæreretur, parentíſve vtriuſque eorum, ſi ea mancipia ad vſum ei à parentibus data ſint. Diuus autem Hadrianus Cornelio Latiniano reſcripſit, & de exteris ſeruis quæſtionem haberi.

7 ¶ Quæſtioni intereſſe [b] iubentur reus, reáve, & patroni [c] eorum, & qui crimen detulerit, interrogandíque facultas datur [d] patronis.

8 ¶ De eóque ſeruo, in quo vſumfructum reus habuit, magis eſt, vt quæſtio haberi poſſit. licèt enim ſeruus eius non fuerit, in ſeruitute tamen fuiſſe videtur. nec tam proprietatis cauſa ad quęſtionẽ, quàm miniſterij pertinet.

9 ¶ Ergo & ſi bona fide ſeruiat reo ſeruus alienus: admittit quis, interrogari eum per quæſtionem poſſe.

10 ¶ Sed & ſi ſeruus ſit, cui fideicõmiſſa [e] libertas debetur, vel ſtatuta [f] ſperatur: torqueri eum poſſe, magis eſt.

11 ¶ Iubet lex, eos homines, de quibus quæſtio ita habita eſt, publicos [g] eſſe. proinde in communi partem publicamus. in proprio, cui vſusfructus alienus eſt nudam proprietatem. in quo tantùm vſumfructum habuit reus, magis eſt, vt perceptio vſusfructus ad publicum incipiat pertinere. alienum ſeruum vtique non publicabimus. Ratio autem publicandorum ſeruorum ea eſt, vt ſine vllo metu verum dicant: & ne, dum timeant ſe in reorum poteſtatem regreſſuros, obdurent in quæſtione.

12 ¶ Non tamen priùs publicantur, quàm quæſtio de illis habita fuerit.

13 ¶ Sed etſi negauerint [h], nihilo minùs publicantur. ratio enim adhuc eadem eſt, ne, dum hi ſperant ſe in po-

e ἀλλ' οὐ πάντα. i. non quemlibet. *Harmenop. Eclog.ibid.* nota ſecundam differentiam mariti à patre quoad interficiendam adulterã.
f fecerit vt in ſcenam.*Vulgat. Hal.*
g *Eclog. ibid. Harmenop. ibid. adde Paul. 4. Collat. leg. Moſaic.*
h *Paul.ibid. & Papinian. ibid. Eclog.ibid.*
i Imò marito filiofamilias id non licet. *l.24.j. eod.*
k Quæſtiones plerunque ex ſola ſententia legis oriuntur: quoties nimirũ verba deficiunt aut repugnant ſententiæ.
l Adulterã filiam vel vxorẽ occidendi pater is maritúſve habet, qui iure patris maritíve accuſare poſſunt.
m adulterum vxoris ſuæ deprehẽſum. *Vulgat.Hal.*
n *6.Harmenop. 2 §.11.*
o *Harmenopul. ibid.60.Eclog.37. cap.24.Cuiac.c.2. in fi.de præſcrip. adde l.10.§.16.j. quæ in fraudem.*
p ¶ & teſtes inducere, futuros accuſatori teſtimonio deprehenſum in adulterio reum *j.eodem. Eclog.ibid. Harmenop. ibid.* aliàs nemini licet priuatum carcerem habere. *vide l.vnicam Cod. de priuatis carceribus.*
q *Ecl. & Harmenop.ibid.*
r *Eclo. & Harmenop.ibid.*
ſ *v. quæ notaui ad l.11.§.10.j.eod. 6. Harmenopul. 2.§.5.*
t *l.11.§.11.j.eod.*
u atqui adulter etiam conſtante matrimonio ab extraneo accuſari poteſt, etiam ſi lenocinij primus maritus nõ poſtuletur. *l.39. C. eod.* Eſt igitur differentia inter adulterum & adulteram, de qua *v.Cuiac.20.obſ.15.*
x Hoc enim poſtulari poteſt. *l.vlt.ſup.eod.l.27.j.de quæſt.Papinian.4.Collat.legum, & Paul.ibid.in fin.*
y *l.13.j.de quæſt.*
z *l.1.§.2.j.de Silaniano.*
a *adde l.32.Cod.eod.l.8.§.6.Cod.de repudijs.*
b hoc quemadmodum accipi oporteat, vide in his quæ notaui ad *Nouellam 90.c. vlt.adde Oldendorp.5.de teſtibus.numero 3.*
c *ſcripſi in oratione pro Cluentio.*
d Imò non datur.*arg.l.9.§.2.j.de interrogat.*
e *l.19.j.de quæſt.*
f *l.8.in fin.j.de quæſt.*
g i.fiſci.
h hinc collige, teſtibus credi, qui quid ante quæſtionem, aliud poſt eam dixerint.

testatem dominorum reuersuros, si negauerint, spe meriti collocandi in mendacio perseuerent.

14 ¶ Sed & serui accusatoris, si de his quæstio habita sit, publicentur. eius enim serui ne mentiantur, meritò à dominio eius recedunt. Extranei verò non habent, cui gratificentur.

15 ¶ Si reus vel rea absoluti fuerint: æstimari per iudices lex damnum voluit: siue mortui fuerint, quantæ pecuniæ ante quæstionem fuerint: siue viuēt, quantæ pecuniæ in his damnum datum fuerit, factúmve esset.

16 ¶ Notandum est: quòd capite quidem nono cauetur, si seruus adulterij accusetur, & accusator quæstionem in eo haberi velit, duplum [a] pretium domino præstari lex iubet: at hîc simplum.

28. *Marcianus* lib. 1. de iudiciis publicis.

QVod ex his causis debetur: per condictionem, quæ ex lege [b] descendit, petitur.

De lenocinio mariti. 1. Si quis hac lege damnatam vxorem duxerit. 2. De eo qui pretium pro comperto stupro accepit, vel gratis remisit. 3. De lenocinio mariti. 5. Intra quod tempus potest accusari.

29. *Vlpianus* lib. 4. de Adulteriis.

MAriti lenocinium [c] lex coercuit, qui deprehensam vxorem in adulterio, retinuit, adulterúmque dimisit. debuit enim vxori quoque irasci, quæ matrimonium eius violauit. tunc autem puniendus est maritus, cùm excusare ignorantiam suam non potest, vel adumbrare patientiam prætextu incredibilitatis [d]. idcirco enim lex ita locuta est, *Adulterum in domo deprehensum demiserit*: quòd voluerit in ipsa turpitudine [e] deprehendentem maritum coercere.

1 ¶ Quòd ait lex, adulterij damnatam [f] si quis duxerit vxorem, ea lege teneri: an & ad stuprum referatur, videamus. quod magis est. Certè si ob aliam causam ea lege sit comdemnata, impunè vxor ducetur.

2 ¶ Plectitur, & qui pretium [g] pro comperto stupro acceperit. Nec interest, vtrùm maritus sit, qui acceperit, an alius quilibet. quicunque enim ob conscientiam stupri accepit aliquid, pœna erit plectendus. Ceterùm si gratis [h] quis remisit, ad legem non pertinet.

3 ¶ Qui quæstum ex adulterio vxoris suæ fecerit, plectitur. nec enim mediocriter delinquit, qui lenocinium [i] in vxore exercuit.

4 ¶ Quæstum autem ex adulterio vxoris facere videtur, qui quid accepit, vt adulteretur vxor. siue enim sæpiùs siue semel accepit: non est eximendus. quæstum enim de adulterio vxoris facere propriè ille existimandus est, qui aliquid accepit, vt vxorem pateretur adulterari meretricio quodam genere. Quòd si patiatur vxorem delinquere non ob quæstum, sed negligentiam, vel culpam, vel quandam patientiam, vel nimiam credulitatem: extra legem positus videtur [k].

5 ¶ Sex mensium [l] hæc fit separatio, vt in nupta quidem ex die diuortij sex menses computentur, in vidua verò ex die commissi criminis. quod significari videtur rescripto ad Tertyllum & Maximum consules. Præterea si ex die [m] diuortij sexaginta [n] dies sint, ex die verò commissi criminis [o] quinquennium præterijt: debuit dici, nec mulierem posse accusari [p]: vt quod dantur sex menses vtiles, sic sit accipiendum. ne crimen quinquennio continuò sopitum excitetur.

6 ¶ Hoc quinquennium obseruari legislator voluit, si reo vel reæ stuprum, adulterium, vel lenocinium obiiciatur. quid ergo, si aliud crimen sit, quod obiiciatur, quod ex lege Iulia descendit? vt sunt, qui domum [q] suam stupri causa præbuerunt, & alij similes? & melius est dicere, omnibus admissis ex lege Iulia venientibus quinquennium esse præstitutum.

7 ¶ Quinquennium [r] autem ex eo die accipiendum est, ex quo quid admissum est: & ad eum diem, quo quis postulatus, postulatáve est: & non ad eum diem, quo iudicium de adulteriis exercetur.

8 ¶ Hoc ampliùs senatusconsulto adiectum est: vt, si plures eundem postulauerint, eius, qui perseuerauerit reum reámve facere, postulationis dies prima exigatur, scilicet vt qui accusat, suos libellos accusatorios expectet, non alienos.

9 ¶ Eum autem, qui per vim [s] stuprum intulit vel mari vel fœminæ, sine [t] præfinitione huius temporis accusari posse, dubium non est: cùm eum publicam vim committere, nulla dubitatio est.

De calumnia. 1. Intra quod tempus potest accusari.

30. *Paulus* lib. 1. de Adulteriis.

PAter sine periculo calumniæ non [u] potest agere.

1 ¶ Sexaginta dies à [x] diuortio numerantur. in diebus autem sexaginta & ipse sexagesimus est.

a *l. vlt. ß. de calumn.*
b *v. l. 2. ß. de condict. ex lege.*
c Qui in adulterio deprehensam vxorem nō statim dimiserit, reus lenocinij postulari potest. *Paul. 2. sent. 20. §. 2. & 4. l. 2. C. eod.* hoc mutatum esse putat Bartol. per Nouellam 117. c. 15. vbi tamen nulla huius rei mentio fit. itaque & hodie hanc legem in vsu esse existimo: nec enim hîc agitur de adultera vxore, sed de vxore deprehensa in ipsa turpitudine à marito.
d incredulitatis. *Vulgat.*
e hoc quid sit. *v. l. 23. ß. eod.*
f *v. l. 9. C. eod.*
g *l. 10. §. 10. ß. eod. 60. Ecl. 37. c. 28. l. 8. ß. quod metus causa.*
h Qui gratis remittit adulterium, lenocinij non tenetur. *l. 2. §. 2. l. 15. §. 5. ß. eod. Eclo. 16.*
i *d. §. 2. l. 8. l. 11. ß. eod. l. 33. ß. eod.*
k verberatus tamē relegatur. *Eclog. 16. in fin.*
l quorum duo iure mariti, quatuor iure extranei admittūtur. *l 4. ß. eod.*
m *l. 30. §. 1. ß. eod.*
n *v. l. 11. §. 6. l. 15. §. 5. ß. eod.*
o *6. Harmenop. 2. §. 3.*
p *de quo v. §. 6. ß. eod. adde l. 5. C. eod. 6. Harmen. 2.*
q *l. 8. ß. eod.*
r *§. 5. §. 6. ß. eod. l. 5. C. eod. 6. Eclo. 37. c. 30.*
s *l. 3. in fin. ß. ad leg. Iul. de vi publica.*
t *l. 5. in fin. ß. de vi publ.*
u *v. l. 14. in fin. ß. eod.*
x *l. 29. §. 5. ß. eod. 6. Harmenop. 2.*
y *¶ l. 11. §. 4. l. 29. §. 7. ß. eod. v. Cuia. c. 24. de præscrip. num. 4.*
z *l. 23. in fin. ß. eod.*
a *v. Cuiac. 6. obser. 15. in fin.*
b *v. l. 15. in fin. ß. eod.*
c Accusare duos simul nemo potest. vide *l. 8. C. eod.*
d *l. 14. l. 29. §. 6. ß. eod.*
e In nouercā. *Vulgat. Hal.* sensus est, Si pater dimiserit filiū deprehensum

31. *Idem* libro secundo de Adulteriis.

QVinquennium non vtile, sed continuò [y] numerandum est. Quid ergo fiet, si prior mulier rea facta sit, & ideo adulter eodem tempore reus fieri non potuit, & diu tracta lite quinquennium transierit? quid, si is, qui intra quinquennium quem postulauerat, non peregerit? aut præuaricatus est, & alius eundem repetere velit, & quinquennium transactum sit? æquum est, computationi quinquennij eximi id tempus, quod per postulationem præcedentem consumptum sit.

De iure occidendi. 1. Si plures simul accusentur.

32. *Macer* libro primo de publicis iudiciis.

NIhil interest, adulteram filiam priùs pater occiderit, an non, dum vtrumque [z] occidat. nam si alterum occidit, lege Cornelia reus erit. quòd si, altero occiso, alter vulneratus fuerit: verbis quidem legis non liberatur: sed Diuus Marcus & Commodus rescripserunt, impunitatem ei concedi. quia licèt, interempto adultero, mulier superuixerit post tam grauia [a] vulnera, quæ ei pater infixerat: magis fato, quàm voluntate eius, seruata est. quia lex parem in eos, qui deprehensi sunt, indignationem exigit, & seueritatem requirit.

1 ¶ Cùm alterum ex adulteris elegerit [b] maritus: alterum non antè accusare potest, quàm prius iudicium finietur: quia duos [c] simul ab eodem accusari non licet. non tamen prohibetur accusator simul cum adultero vel adultera eum quoque accusare, qui domum [d] suam præbuit, vel consilio fuit, vt crimen redimeretur.

Si seruus adulterium cum domina commisisse dicatur. 1. De eo qui retinuit vel reduxit. 2. Si vxor ex adulterio viri pretium acceperit.

33. *Marcianus* lib. 1. de publicis iudiciis.

SI quis adulteriū à seruo suo commissum dicat in eam, quam vxorem habuit: Diuus Pius rescripsit, accusare potiùs mulierem eum debere, quàm in præiudicium eius seruum suum torquere.

1 ¶ Si quis adulterum non dimiserit, sed retinuerit, forsan filium in nouerca [e], vel etiam libertum vel seruum in vxorem: ex sententia legis tenetur, quamuis verbis non continetur. Quæ autē retinetur, punitur, sed si dimissam [f] reduxerit: verbis non tenetur: sed tamen dicendum est, vt teneatur, ne fraus fiat.

2 ¶ Si vxor ex adulterio viri pretium [g] acceperit, lege Iulia quasi adultera tenetur.

Definitio stupri. 1. Differentia adulterij & stupri.

34. *Modestinus* lib. 1. Regularum.

STuprum committit, qui liberam mulierem consuetudinis [h] causa, non [i] matrimonij continet [k]: excepta videlicet concubina.

1 ¶ Adulterium in nupta admittitur, stuprum [l] in vidua, vel virgine [m], vel puero committitur.

De errore circa inscriptionem.

35. *Idem* lib. 8. Regularum.

ACcusaturus adulterij, si quid circa inscriptionem errauerit, si tempora [n] largiantur, emendare non prohibetur, ne causa aboleatur.

De minore.

36. *Papinianus* lib. 3. Quæstionum.

SI minor annis adulterium commiserit, lege Iulia tenetur: quoniam tale crimen post pubertatem [o] incipit.

De filiofamilias.

37. *Idem* lib. 5. Quæstionum.

FIliumfamilias publico iudicio adulterium in vxorem sine [p] voluntate patris arguere posse, constitutum est: vindictam enim proprij doloris consequitur.

De incestu. 8. De marito vxorem occidente. 9. De patrono. 10. De eo qui in honore ministeriόve publico est.

38. *Idem* lib. 36. Quæstionum.

SI adulterium cum incesto committatur, vtputà cum priuigna [q], nuru, nouerca: mulier similiter quoque punietur [r]. id enim remoto etiam adulterio eueniret.

1 ¶ Stuprum in sororis filiam [s] si committatur: an adulterij pœna sufficiat mari, considerandum est. occurrit, quod hîc duplex [t] admissum est: quia multùm interest, errore matrimonium illicitè contrahatur, an contumacia iuris [u], & sanguinis [x] contumelia concurrunt.

2 ¶ Quare mulier tunc demum eam pœnam [y], quam mares, sustinebit, cùm incestum iure gentium [z] prohibitum admiserit. nam si sola iuris nostri [a] obseruatio interueniet, mulier ab incesti crimine erit excusata.

cum sua nouerca, vel dominus seruum, vel patronus libertū cum sua domina adulterantē.
f *l. 9. in fin. Cod. eod.*
g *adde l. 29. §. 3. ß. eod.*
h *al.* cupidinis.
i matrimoniū non facit, quælibet cum muliere consuetudo, sed affectus.
k *al.* retinet.
l *l. 6. §. 1. ß. eod.*
m Hinc malè colligit Accursius, stuprum committi ante pubertatē, adulterium post pubertatem tantum. *l. 36. ß. eod.* Nam virgo hîc opponitur nuptæ, qualis pubes esse potest. *adde Ferrandum 1. Explicat. 46.*
n quinquennij scilicet. *l. 31. sup. eod.*
o Pubes est adulterij capax. *l. 38. §. 4. ß. eodem.* Eámque ob causam, vt & in delictis, ei nō subuenitur. *v. l. 1. C. si aduersus delictum*: nulla deprecatio adulterij pœnæ est. *l. 37. §. 1. ß. de minoribus.*
p *l. 6. §. 2. ß. eod. adde l. 17. §. 11. ß. de iniurijs.*
q Incestū committit, qui consuetudine priuigni, nurus, vel nouerca vtitur. *v. l. 17. C. de incestis.*
r de incestu: est enim incestum iure gentium notum. *l. vlt. supr. de condict. sine causa.*
s Coniunctio cum sororis filia, aliquando pro incestuosa habita est. *vt hîc, & l. vlt. Cod. de incestis.*
t adulterium, & incestum.
u Qui sciens errat, contumacia vtitur.
x Incestuosus contumeliā sanguini infert.
y quam? deportationis sc. *l. 5. ß. de quæst.*
z Incestus vel iure gentium, vel ciuili committitur. Iure gentium, quoties ascendens descendēti coniungitur. Iure ciuili, quoties personæ ex latere inter se coëunt. Hanc coniunctionem Ius ciuile incestuosam modò ait, modò negat. *v. Cuiac. ad Nouell. 12. & C. eod. l. 37. ß. de minoribus, in verbo atrocioribus.*
a mulier (vt & minor, & miles. *l. 11. §. 1. ß. eodem.*) ius ciuile ignorare potest: gentium non potest.

a Incesti crimen natura grauius est, quàm adulterij.
b Claudio: *Cuiacius ad legem auxilium 37. de minoribus.* Claudiæ enim remittitur propter sexum, Claudio propter ætatem.
c Incesti crimen propter ætatem remitti potest. *l.4.C.de incestis.*
d *l.4.in fin. Cod. de incestis.*

3 ¶ Nonnunquam tamen & in maribus incesti crimina, quanquam natura grauiora[a] sunt, humanius, quàm adulterij, tractari solent: si modò incestum per matrimonium illicitum contractum sit.

4 ¶ Fratres denique Imperatores Claudiæ[b] crimen incesti propter ætatem[c] remiserunt. sed distrahi[d] coniunctionem illicitam iusserunt. cùm aliàs adulterij crimen, quod pubertate[e] delinquitur, non excusetur ætate[f]. nam & mulieres in iure[g] errantes, incesti crimine non teneri, suprà dictum est: cùm in adulterio[h] commisso nullam habere possint excusationem.

5 ¶ Idem Imperatores rescripserunt, post diuortium, quod cum nouerca[i], bona fide priuignus fecerit, non esse crimen admittendum incesti.

6 ¶ Idem Pollioni in hæc verba rescripserunt: Incestę nuptiæ confirmari non[k] solent. & ideo abstinenti tali matrimonio pœnam præteriti[l] delicti, si[m] nondum reus postulatus est, remittimus.

7 ¶ Incestum autem, quod per illicitam matrimonij coniunctioné admittitur, excusari solet sexu[n], vel ætate[o], vel etiam puniendi[p] correctione, quæ bona fide interuenit: vtique si error allegetur: & faciliùs, si[q] nemo reum postulauit.

8 ¶ Imperator Marcus Antoninus & Commodus filius rescripserunt: Si maritus vxorem in adulterio deprehensam, impetu[r] tractus doloris[s], interfecerit: non vtique legis Corneliæ de sicariis[t] pœnam excipiet. Nam & Diuus Pius in hæc verba rescripsit Apollonio: Ei, qui vxorem suam in adulterio deprehensam occidisse se non negat, vltimum supplicium remitti potest[u]: cùm sit difficilimum, iustum[x] dolorem temperare. & quia plus fecerit, quàm quia vindicare se non debuerit, puniendus sit. sufficiet igitur, si[y] humilis loci sit, in opus perpetuum eum tradi, si qui honestior, in insulam relegari.

9 ¶ Liberto[z] patroni famam lacessere non facilè conceditur. Sed, si iure mariti velit adulterij accusare, permittendum est: quomodo, si atrocem iniuriam passus esset. Certè si patronum, qui sit ex eo numero, qui deprehensus ab alio interfici potest, in adulterio vxoris deprehenderit: deliberãdum est, an impunè possit occidere. quod durum nobis esse videtur. nam cuius famæ[a], multò magis vitæ parcendum est.

10 ¶ Si quis in honore ministeriòve publico sit: reus quidem postulatur: sed differtur[b] eius accusatio, & cautione iudicio sistendi causa promittitur in finem honoris. & hoc ita Tiberius Cæsar rescripsit.

De vim passa. 1. De muliere nupta. 2. Vel in matrimonio defuncta. 3. An nupta priusquam adulter damnetur, accusari possit. 4. De muliere ob societatem latronum exulare iussa. 5. De præscriptione quinquennij. 6. Si plures simul accusentur.

39. *Idem* lib.15. Responsorum.

VIm[c] passam mulierem, sententia præsidis prouinciæ continebatur. in lege Iulia de adulteriis non commisisse respondi: licèt[d] iniuriam suam, protegendæ pudicitiæ causa, confestim marito renuntiari prohibuit.

1 ¶ Nupta quoque muliere, tametsi lenocinij[e] vir prior non postuletur, adulterij crimen contra adulterum ab extrario poterit inferri.

2 ¶ In matrimonio quoque defuncta vxore, vir iure adulterum inter reos recipi postulat.

3 ¶ Nupta, priùs quàm adulter damnetur, adulterij non postulatur, si nuptias denuntiatio[f] vel ad domum[g] mulieris missa non præcessit.

4 ¶ Mulierem ob latronum societatem[h] exulare iussam, citra[i] pœnæ metum in matrimonio retineri posse respondi: quia non fuerat adulterij damnata.

5 ¶ Præscriptione[k] quinque annorum crimen incesti coniunctum[l] adulterio non excluditur.

6 ¶ Duos[m] quidem adulterij, marem & feminam, propter commune crimen, simul non[n] iure, nec à viro postulari conuenit. Cùm tamen duobus denuntiatum

e *l.36.ſ.eod. & l.37.in fin. supr. de minorib. l.14. in fi.ſ. de Silaniano.*
f ætas non excusat à delicto. *vide §.7.ſ.eod.*
g mulieri, in iis quæ sunt iuris ciuilis, errare permittitur. *vt hîc, & l.57.ſ. de ritu.* in his verò delictis, quæ sunt iuris communis, ignorantia iuris nõ excusat. *v. Clarum 5. sen. §. vlt. quæst. 60. vsu quæro.*
h *vide l.42.ſ. de verb. signif.*
i huiusmodi incestum, est iuris gentiũ. *l. vlt. ſ. de condict. sine causa.* Vnde colligere possis, voluntaria pœnitentia, incestum etiam iure gentium commissum, elui posse.
k Interdum tamé iusta de causa confirmãtur. *Nouel.12.c.3. Nouell.154.c.1.*
l aliàs nunquã futuri delicti potestas datur.
m *§.7.in fi.ſ.eod.*
n Imò sexus nõ excusat. *l.10. §.1.ſ eod.* vtique sexus prodest ad eleuandam pœnam. vide Tiraquellũ de pœnis, causa 9. *l.6.ſ. ad l. Iul. peculatus. l.5 §.3. Cod. ad l. Iul. maiest.*
o ætas in infante excusat delictum. *l.12.ſ. de sicariis.* vt in impubere si delictum commissum sit in omittendo, non faciendo: quin si consistat in faciendo, nunquã punietur, nisi qui deliquit proximus sit pubertati, & doli capax reperiatur. punietur verò citra morté, aut mẽbri mutilationem. Puberi in delictis non parcitur, neque seni, nisi senectus valde sit decrepita. *l.108.ſ. de reg. iur.* & infantię similis: senes tamen mitius puniri possunt. ídque ita obseruari refert Clarus *5. sent. §. vlt. quæst. 60.*
p *v. l.8. C. de his quæ vt indign.*
q *§.6. in fin. supr. eod.*
r iusto. *l.4. Cod. eod.*
s *6. Harmenop. 2.*
t *d. §.3. d. l.1.*
u *l.4. in fin. Cod. eod.*
x *l.36. Ecl ex lib.60. tit.39. c.2.*
y *l.8. in fin. supr. de accusat.*
z hîc quæri potest, an iustus dolor in delictis excuset? hoc lex innuit, & lex *3. §.3. ſ. de Silaniano.* sed tamen Clarus refert ex communi opinione, iustum dolorem non excusare à pœna, sed ad pœnam tantùm moderandam prodesse. *l.1. in fi. ſ. de sicariis.*
a Nota argumentum à minori ad maius: plus est igitur vitam alterius lædere, quàm famam. Minus est fama, quàm vita.
b *v. l.15. ſ. eod. l.12. ſ. de accusat. l.48. ſ. de iudiciis.*
c quæ vim patitur inuita, adulterij rea non est. vis excusat ab adulterio: vnde notant, mulieré quæ vi compressa à tyranno alióve potentiore, pepererit, liberos ita natos posse vtiliter heredes instituere: Quinimo liberos ita susceptos, matri succedere tam ex testamento quàm ab intestato, quoniam quà ipsam mulierem spectamus, innoxius est partus. vt notat Martinus de Cazariis *in tract. de Principe. numero 30. adde l.13. §.7. ſ. eod. l.20. ſ. eod. Tiraquellum tract. de pœnis. causa 36.*
d Ratio dubitandi.

fuisset ab eo, qui postea desistere volebat: abolitionem esse necessariam in vtriusque personam, respondi.

7 ¶ Incesti[o] commune crimen aduersus duos[p] simul intentari potest.

8 ¶ De seruis quæstionem[q] in dominos incesti postulatos ita demum habẽdam respondi, si per adulterium incestum esse contractum dicatur.

An mulier possit ei nubere, quem maritus suspectum habuit.
1. De eo qui vxorem reduxit.

40. *Paulus* lib.19. Responsorum.

QVæsitum est, an ea: quam maritus adulterij crimine se accusaturum minatus est, nec quicquam egit vel iure mariti, vel iure publico: nubere possit ei, quem in ea reum adulterij destinauit. Paulus respondit, nihil[r] impedire, quo minùs ei, quem suspectum maritus habuit, ea, de qua quæritur, nubere possit. Item quæritur, an idem maritus destitisse videatur, vel lenocinium commisisse, qui eandem reduxit vxorem. Paulus respondit, eum, qui post crimen adulterij intentatum eandem vxorem reduxit, destitisse videri: & ideo ex eadem lege postea accusandi ei ius non superesse.

De dilatione.

41. *Idem* lib.1. Sententiarum.

IN crimine adulterij nulla danda dilatio[s] est: nisi vt personæ exhibeantur: aut iudex ex qualitate negotij motus, hoc causa[t] cognita permiserit.

De iure aureorum annulorum.

42. *Tryphoninus* lib.2. Disputationum.

SI is, qui ius[u] anulorum impetrauit, adulterium commisit in patroni vxorem, aut in patronam suam, aut in eius, eíve, cuius libertus patris, aut matris, filij, filiæve fuit: an vt libertus puniri debeat? &, si deprehensus sit in adulterio, an impunè occidatur? & magis probo, subiiciendum pœna[x] libertinorum: quoniam lege Iulia de adulteriis[y] coercendis ad tuenda matrimonia pro libertinis eos haberi placuit. & deteriorem causam per istud beneficium patronum haberi non oportet.

Si quis non ex lege repudiatam vxorem duxerit.

43. *Gaius* lib.3. ad Legem duodecim tabularum.

SI ex lege[z] repudium missum non sit: & idcirco mulier adhuc[a] nupta esse videatur: tamen si quis[b] eam vxorem duxerit, adulter non erit. ídque Saluius Iulianus respondit. quia adulterium (inquit) sine[c] dolo malo non committitur. quanquàm dicendum, ne is, qui sciret eam ex lege repudiatam non esse, dolo malo committat.

De morte eius, quæ incestum vel adulterium commisit.

44. *Papinianus* lib.4. Responsorum.

DEfuncta quoque socru[d], gener incesti postulabitur, vt adulter post mortem mulieris.

AD[e] LEGEM IVLIAM DE vi publica[f],

TIT. VI.

Qui tenentur hac lege.

1. *Marcianus* libro quartodecimo Institutionum.

LEge Iulia de vi publica tenetur, qui arma, tela domi suæ, agróve in villa præter[g] vsum venationis, vel itineris[h], vel nauigationis coegerit.

2. *Scæuola* lib.4. Regularum.

EXcipiuntur autem[i] arma, quæ quis promercij[k] causa habuerit, hereditatéve ei obuenerint.

e *l.26.ſ.eod.* de differẽtia inter adulterum, & adulteram. vide *Cuiac.20.obs.15.*
f *l.17. §. vlt. sup. eod.*
g denuntiatio ad domum fieri debet clamore, vel buccina, Gracchus, apud Plutarchum. καί τοι πάτριόν ἐστιν ἡμῖν εἴ τις ἔχων δίκην θανατικὴν μὴ ὑπακούει, τούτου πρὸς τὰς θύρας ἕωθεν ἐλθόντα σαλπιγκτὴν ἀνακαλεῖσθαι τῇ σάλπιγγι. & in lege 12. tabularum, cui testimoniũ defuerit, tertiis diebus ob portum. i. ad domũ obuagulatũ ito. *v. Cuiac. 7. obs.15.*
h ob latronum societatem quis exilio mulctatur.
i puto tamen liberum esse viro vxorem repudiare, ob latronum societatem. *arg. Nou. 22.c.15. Nou.115. c.3. §.4.*
k *60. Eclog. tit.* περὶ τῶν ἀθεμίτων. *&c. c.39. 6. Harmenop.2.*
l *6. Harmenop. 2. §.8.*
m *l.1. §.10. vers. atquin ſ. ad Turpill.*
n id non seruatur in Gallia. *v. l.11. §.10. l.15. in fin. sup. eod.*
o *¶ l.7. in fi. ſ. eo.*
p in eo differt incestũ ab adulterio. De differentia incesti & adulterij vide *Cuiac. 20. obs.17.*
q *l.5. in fin. ſ. de quæstionib.*
r mulier nubere potest cũ quo adulterij tantùm insimulata est, nõ conuicta. *l.11. §.11. ſ. eod. vide Nouell. Leon. 30.*
s *l.11. §.9. ſ. eod. Paul. 2. sent. 26. §.3.*
t Dilatio, ex causa concedi à iudice potest.
u *de quo v. ſ. de iure aureorum annulorum.*
x pœnæ. *Hal.*
y idem in casu legis *11. ſ. de Silaniano.* aliud est in casu legis *44. ſ. de excus. tut.*
z ex legis formula. *v. l.2. l.9. ſ. de diuortiis. lege vnica. ſ. vnde vir.* vel dic ex lege Iulia vt olim ex legibus XII. Tabul. vide Brissonium *libro singulari de adulteriis.* a Illegitimum repudium non dissoluit nuptias: paria sunt non dissoluere aut illegitimè. b Qui repudiatam sciens ducit, dolum committit. *l.11. §. 2. supr. eod.* c Adulterium sine dolo esse non potest. d dic idem in nouerca, & priuigno. *Ecl. ibid. cap.41. adde l.11. §.4 §.8. sup. eod.* e *9. C.12.9. Cod. Theodos.10. Paul. 5. sent. §.2. Inst. de publicis iudiciis. 1. Harmenop.11. adde 10. Ecl.* περὶ βίας: præsertim ex *lib. 60. tit.18 Papcnem 22. Arrest.5. Bossium c.2.* f quæ contra ius fásque infertur publicis personis, i. quæ imperium, & potestatem habent, ea propriè vis est publica. *Cuiacius hîc.* ad alias tamen personas pertinet, qui vim cum armis inferunt.
g venandi, itineris faciendi, nauigandi, aut promercij causa, arma, domi, in agro, aut in villa sua quis habere potest. *huc adde legem 1. Cod. vt armorum vsus. 57. Eclog. 8. ex libro 60. tit.18. c.1.* h & salutis. *l.11. in fin. ſ. eod.*
i Excipiuntur etiam. *Hal.*
k commercij. *Vulgata.* Promercij causa habere: est in hoc habere, vt possis vendere. *l.10. sup. de impensis. l.41. §.5. sup. de legat.1. l.4. sup. de pœna. l.3. §.4. ſ. de sicariis.*

3. *Marcianus*

a seditio differt à turba. b *l.10.C.e.6.Harmen.7.c.1.περὶ νεωτερικῶν 60.Eclog.17.ex tit.18.c.2.* c ἔφηβος *Eclog.ibid.Harmenop.ibid.* d *Paul.5 sent.26.§.3.* e conuocata seditione.*Vulgat.Hal.adde l.2.ȷ.tit.proximo.adde l.10.§.1.ȷ.eod.* f *Paul.ibid.l.11.ȷ.eod.* g *Harmenop.ibid.* h *v.l.1.ȝ.de incendio.* i *60.Eclog.18.c.3.* k *l.29.in fi.ȝ.de adulterijs.*

3. *Marcianus* 'libro quartodecimo Institutionum.'

IN eadem causa sunt, qui turbæ [a], seditionísve faciendæ consilium inierint [b]: seruósve, aut liberos homines in armis habuerint.

1 ¶ Eadem lege tenetur, qui pubes [c] cum telo in [d] publico fuerit.

2 ¶ In eadem causa sunt, qui pessimo exemplo conuocatu [e], seditione villas [f] expugnauerint, & cum telis & armis bona [g] rapuerint.

3 ¶ Item tenetur, qui ex [h] incendio rapuerit aliquid præter materiam [i].

4 ¶ Præterea punitur huius legis pœna, qui puerum [k], vel fœminam, vel quemquam per vim stuprauerit.

5 ¶ Sed & qui 'in' incẽdio cum gladio, aut telo rapiendi causa fuit, vel prohibendi dominum res suas seruare, eadem pœna tenetur.

6 ¶ Eadem lege tenetur, qui hominibus armatis possessorem domo [l] agróve [m] suo, aut naui sua deiecerit, expugnauerit 'concursu [n].'

4. *Vlpianus* 'libro quinquagesimonono ad Edictum.'

VTíve id staret [o], homines commodauerit [p].

5. *Marcianus* 'lib.14. Institutionum.'

QVi cœtu [q], conuersu [r], turba, seditione incendium [s] fecerit: quíque hominem dolo malo incluserit [t]. obsederit: quive fecerit, quo minùs sepeliatur [u] quo magis funus diripiatur [x], distrahatur: quive per vim sibi aliquem obligauerit: nam eam obligationem lex rescindit [y].

1 ¶ Si de vi, & possessione, vel dominio quæratur: antè [z] cognoscendum de vi, quàm de proprietate rei, Diuus Pius τῷ κοινῷ [a] τῶν Θεσσαλῶν. i. *Vniuersati Thessalor.* 'Grecè' rescripsit: sed & decreuit, vt priùs de vi quæratur, quàm de iure dominij, siue possessionis.

2 ¶ Qui vacantem [b] mulierem rapuit, vel nuptam [c]: vltimo supplicio punitur. & si pater iniuriam suam precibus exoratus remiserit [d], tamẽ extraneus sine [e] quinquennij præscriptione rerum postulare poterit: cùm raptus crimen legis Iuliæ de adulterijs potestatem excedit.

6. *Vlpianus* 'lib.7. de officio proconsulis'

ET eum, qui puerum ingenuum rapuit, puniendum Diuus Pius rescripsit in hęc verba: Exemplum libelli dati mihi à Domitio Siluano, nomine Domitij Siluani patrui, subijci iussi, motus querela eius, qua significauit filiũ suum ingenuum iuuenem admodum raptum, atque conclusum [f], 'mox' verberibus ac tormentis vsque ad summũ periculum adflictum. Gemine carissime, velim, audias eum: &, si compereris hæc ita admissa, rem seuerè exequaris.

7. *Idem* 'lib.8. de officio proconsulis.'

LEge Iulia de vi publica tenetur: qui, cùm imperium [g], potestatémve [h] haberet, ciuem Romanum aduersus [i] prouocationem [k] necauerit, verberauerit, iusserítve quid fieri, aut quid in collum [l] iniecerit, vt torqueatur. Item quod ad legatos [m], oratores [n], comitésve attinebit, si quis eorum (quem) pulsasse, & siue iniuriam fecisse arguetur.

8. *Mæcianus* 'lib.5. Publicorum.'

LEge Iulia de vi publica cauetur, ne quis [o] reum vinciat, impediátve, quo minùs Romæ intra certũ tempus adsit.

9 *Paulus* 'lib.7. ad Edictum.'

ARmatos non vtique eos intelligere debemus, qui tela habuerunt: sed etiam [p] quid aliud, quod nocere potest.

De pœna.

10. *Vlpianus* 'lib.68. ad Edictum.'

QVi dolo malo fecerit: quo minùs iudicia tutò [q] exerceantur: aut iudices, vt oportet, iudicent: vel is, qui potestatem imperiúmve habebit [r], quàm ei ius erit, decernat, imperet, faciat: qui ludos, pecuniámve ab aliquo inuito polliceri publicè, priuatímve per iniuriam exegerit. item qui cum [s] telo dolo malo in concione fuerit, 'aut' vbi iudicium publicè exercebitur, exceptus est, qui propter venationem [t] habeat homines, qui cum bestijs pugnent: ministrósque ad ea habere conceditur.

1 ¶ Hac lege tenetur, & qui conuocatis [u] hominibus vim fecerit, quò quis verberetur, & pulsetur [x], neque homo occisus sit.

2 ¶ Damnato de vi publica, aqua [y] & igni interdicitur [z].

1. *De teli appellatione.* 2. *De eo qui telum gerit.*

11. *Paulus* 'lib.5. Sententiarum.'

HI [a], qui ædes alienas aut villas expilauerint, effregerint, expugnauerint: si quid in turba cum telo fecerint, capite [b] puniuntur.

1 ¶ Telorum autem appellatione [c] omnia, ex quibus singuli [d] homines nocere possunt, accipiuntur.

2 ¶ Qui telum tutandæ salutis [e] suæ causa gerunt, non videntur hominis occidendi causa portare.

De vectigalibus.

12. *Idem* 'lib. singulari ad senatusconsultum Turpillianum.'

QVi noua [f] vectigalia exercent, lege Iulia de vi publica [g] tenentur.

AD [h] LEGEM IVLIAM DE vi priuata [i],

Tit. VII.

De pœna. 1. *De naufragio.*

1. *Marcianus* 'lib.14. Institutionum.'

DE vi priuata damnati pars tertia [k] bonorum ex lege Iulia publicatur: & cautum est, ne [l] senator sit, ne decurio, aut vllum honorem capiat, néve in [m] eum ordinem sedeat, néve iudex sit. & videlicet omni honore, quasi infamis [n], ex senatusconsulto carebit.

1 ¶ Eadem pœna adficiuntur, qui ad pœnam legis Iuliæ de vi priuata rediguntur, & si quis ex naufragio [o] dolo malo quid rapuerit.

2 ¶ Sed & ex constitutionibus principum extra [p] ordinem, qui de naufragijs aliquid diripuerint, puniuntur. nam & Diuus Pius rescripsit, nullam vim nautis fieri debere: & si quis fecerit, vt seuerissimè puniatur.

De hominibus conuocatis vt cui iniuria fiat.

2. *Scæuola.* 'lib.4. Regularum.'

HAc lege tenetur, qui conuocatis [q] hominibus vim fecerit, quò quis verberetur, pulsaretur: neque homo occisus erit.

2. *De rebus per iniuriam ablatis.*

3. *Macer.* 'lib.1. publicorum.'

NEc interest, liberos, an seruos, & suos, an alienos quis ad vim faciendam conuocauerit.

1 ¶ Nec minùs hi, qui [r] conuocati sunt, eadem lege tenentur.

2 ¶ Sed si nulli conuocati, nullíque pulsati sint, per iniuriam tamen ex bonis alienis quid ablatum sit: hac lege teneri eum, qui id fecerit.

De cœtu & concursu facto, quo minus quis in ius producatur. 1. *De quæstione habita in seruo.*

4. *Paulus* 'lib.55. ad Edictum.'

LEgis Iuliæ de vi priuata crimen committitur, cùm cœtum [s] aliquis, & cõcursum fecisse dicitur, quo [t] minùs quis in ius produceretur.

1 ¶ Et si quis quæstionem de alterius seruo habuisset. & ideo moderatiùs edicto prætoris de iniuriis vtendum esse, Labeo ait.

De deiecto ex agro suo.

5. *Vlpianus* 'lib.69. ad Edictum.'

SI quis aliquem deiecit ex agro [u] suo, hominibus congregatis sine armis, vis priuatæ postulari possit.

De improbè coeuntibus in alienam litem.

6. *Modestinus* 'lib.8. Regularum.'

EX senatusconsulto Volusiano, qui improbè coeunt in alienam litem [x], vt, quidquid ex condemnatione in

---

l *Paul. 5. sent. 26.§.3.* m *l.5.ȷ.tit. proximo.10.Eclog.2. ex lib.60.tit.18.c.10.* n *l.4.ȷ.de vi priuata.* o id fieret.*Vulgata.* p *Paul.ibid.* accõmodauerit. *Vulgata.* locauerit, conduxerit.*Paul.ibid.* q *Seneca 3. Controuers.6.in fin.l.4.ȷ.de vi priuata. l.4.§.3.ȝ.vi bonorum rapt. v.l.1.ȝ.ad leg. Iuliã maiestatis.* r cõcursu.*Vulgat.Hal.Paul.ib.* s *Paul,ibid.* t *l.6.ȷ.eod.l.3.C.eod.Paul.ibid. Idem 1.sent.7.§.8.§.9.& vltimo. v.Senecam 5.de benefic.8.* u *Paul.ibid.* x .i.funus eripuerit, turbauerit.*Paul.ib.* y per vim extorta obligatio non cõsistit, sed rescinditur. *l.9.§.3.ȝ.quod metus causa.* z *l.7.C.e.l.37.ȝ.de iudicijs. l.1.§.4.ȝ.vti possidetis.* a .i.communi, *vt apud Ciceronem* commune Miliadũ & Siciliæ.*1.& 2.Verrina.l.37.ȝ.de iudicijs:* sic κοινὸν τῶν θρᾳκῶν.*l.1.ȷ.de appellat. l.6.§.2.ȝ.de excusat. tutor.* b .i.viduã vel despõsatam. *6.Harmenop.6.* c *l.vnica, vers. quod multo. Cod. de raptoribus.* d *l.17.§.12.ȝ.de iniur.* e *l.29.in fi.ȝ.de adulterijs.* f *l.5.ȝ.eod.* g *Paulus 5.sent.26.§.1.* h *l.10.ȷ.eod.* i *Paul.ibid.* ea res Valeriis legibus ante ter sancita fuerat. *adde l.25.ȷ.de appellationib.* adde *Actorum Apostolicorũ c.25.12.22.25.* k ad populum vel Imperatorem. l Collare est vinculi genus, quod reis iniicitur ignominiæ, aut pœnæ causa: pœna est seruilis, aut, vt ita dicam, canina. qua de causa hoc genus vinculi canis appellatur à Plauto in Cassina. Lucillius 28.*satyr.* cũ manicis, capulum, collaréq; vt fugitiuo deportem. & apud Sueuos & Francos canis animalis gestatio *Gontherus lib.5. Panthaleon parte 2. prosopographiæ in Friderico Barbarossa:* quin & lapis scandali, *Zazius in l.imperium 3.num.25.ȝ.de iurisd.* qua de re v. Cuiacium 11.*obs.*22. De pœna mitrę, v.Clarum *5.sent.§.vlt.quæst.70.vers.mitra.His adde Spartianum in Adriano, vbi agit de Catamidiatis.* m *l.vlt.ȷ.de legationibus.* n qui & legati Varroni, *lib.6.de lingua.* non magistri, vt malè putat Accusius. o magistratus scil. *v.Cuiac.apud Paulum ibid.* p etiam eos, qui habuerunt quod nocere potest.*Vulg.Hal.* q *adde l.7.l.8.ȝ.ad Trebellianum.* De exceptione loci non tuti, v.Oldend.*c.17.de exceptionib.* r aliter quàm ei.*Vulg.Hal.* s *Paul.5.sent.26.§.3.*

t ¶ *l.1.ȝ.eodem.* u *l.4.C.eod.l.4.ȷ.de vi priuata.* x pulsetur, & si neque.*Vulgat.Hal.* y *Dixi ad l.1.§.2.ȝ.de legat.3.* z *Cicero 1.Philip.* leges Cęsaris iubẽt ei, qui de vi damnatus sit, aqua & igni interdici. Igitur hodie deportabitur, cùm in locũ interdictionis deportatio successerit. *l.8.supra, de publ. iudicijs.* Video tamen Clarum *5.sent.§.vlt. quæst.67.* in ea esse opinione, deportationis pœnam hodie non esse in vsu, & eius loco vel damnationem ad triremes temporarias, aut perpetuas, vel exiliũ infligi: mortem numquàm, nisi statutũ expressis verbis pœnã deportationis Romanæ, capitalem omnino ac propriè fecerit. a *Paul.5 sent.3.§.3.& 5 sent.26.§.3.* b *Paul.d.§.3. 10.Eclog.2.ex lib.60.tit.18.c.10.in fin.* c *l.9.ȝ.eod.v.l.52.§.2.ȝ.de furtis. l.33.§.2.ȷ.de verb. sign. §.5. Instit. de publ.iudicijs. Paul.5.sent.3.§.3. in fin.* d ex quibus soluti homines nocere possunt. ita legitur apud Paulum, *5.sent.3.§.3.in fi.* e *57.Eclog.9.ex lib.60.tit.18.c.10.* f *l.vnica.§.3.ȷ. de lege Iulia ambitus.* g & lege Iulia de ambitu, *d.§.3.* & cõstitutionibus, *l.vnic.C. noua vectigalia.* De vectigalibus vmbræ & aëri impositis, *v.Cui.10.obs.7.* h *9.Cod.12.9. Cod. Theodos.10. Paul.5.sent.26.§.8.Instit.de publicis iudicijs.* i quæ fit sine armis. k *l.vlt.ȷ.eod.& d.§.8.Paul.ibid. & d.§.3. in fi.l.2.C.eod.10.Eclog.2.ex lib.60.tit.18.c.11.* l facit *l.1.ȝ.de his qui notantur.* m néve in xii. ordinibus sedeat, *Cuiacius.* vt in lege Roscia de decoctoribus. *Cui.9.obs.17.* n quasi infamis carebit. Eadem pœna adficiuntur, qui ex senatusconsulto ad pœnã legis Iuliæ, &c. *Cuiac. 1. obs. 32. addel.8. in fin.ȷ. eodem.*

o *l.4.§.1.ȝ.de incendio.* p *l.10.§.1.ȝ.tit.prox.* q *l.3.§ 2.ȝ.tit.proximo.* r *l.2.§.12.suprà, vi bon.rapt.l.1.§.13.ȷ.ad Turpill.vide l.5.C.de accus.* s *l.5.ȝ.de vi publica.* t Qui coadunatis hominibus facit quominus quis producatur in iudiciũ, tenetur de vi priuata. *Nouell.69.c.64.* si condemnatum impedit, maiestatis. *arg.l.4.in fin.ȝ.l.Iul.maiest. vide in hunc locum Paponem 23. Arrestorum 3. Titulo, des recourses des prisonniers.* u *l.3.in fi.ȝ.tit.prox.Paul.5.sent.26.§.5.* x *adde l.1.§.1.ȷ.de falsis.*

a *adde l.vlt.j.e.l.5.l.7.C.e.l.12.l.13.ӡ. quod metus causa.Paul.2.sent.14.§.5. & lib.5.sent.26.§.4.6.Harmenop.7.10.Eclog.2.ex lib.60.tit.18.c.12*: Imò habere videtur, cùm ei aduersarius condemnetur.*l.48.ӡ.de furtis*.Dic,in vero rei domino id certum esse. *l.3.C.de pignorib.*in chirographario & hypothecario falsum,*vt hîc v.Cuiac.apud Paul.5.sent.26.§.vlt.* b Actorum aliam formulam,*vide in l.penult.in fi.ӡ.de his quæ in testamento delentur.*

c eadem penè continentur in *l.13.ӡ. quod metus causa.*
d *Eclog.16.Nouell.60.c.1.*
e *de qua v.l.2.§.32.ӡ. de origine iuris.*
f *Vlp.1. Colla.leg.Mosaic.Paul.5.sent.23.9.Cod.Theod.14.9.Cod.16.§.5.Instit.de publ.iud.* περὶ φονέων. *6.Harmenop.6.* περὶ φόνων, &c. *36.Eclog.2.* De homicidio. *5.Decret.12.5.Sexto 4.5.Clement.4.adde 17.quæst.decret.Paponem 22.Arrest.5. & 2.Not.7.Clarum 5.sent.§.homicidiū & assaßinum.Bossium tit.de homicidio 29.Petrum Gregorium 36.syntagm.15. & seq.*
g *vt in l.vlt.C.Theodos.ad leg.Corn.de falso.*de veneficiis *Vulg.Hal.Paul.5.sent.23.* περὶ φαρμακῶν καὶ τῶν διδόντων ἢ πωλούντων φάρμακον. *60.Eclog.39.adde 6.Harmenop.10.l.1.§.1.in prin. & l.3.in prin.l.5.j.e.Petrū Gregoriū 36.syntagm.18.Clarum 5.sent.§.homicidium, versiculo punitur etiā.Bossium cap.29.*lex decimatertia *infra eodem:*pertinet ad maleficos *de quibus vide Cod.de Mathematicis.*
h venefici.*Vulgat.Hal.*
i hîc punitur affectus sine effectu,*l.7.Cod.eodem.§.5.Instit.eodem.*

rem ipsius redactum fuerit, inter eos communicaretur, lege Iulia de vi priuata tenentur.

De bonis à creditore occupatis.

7. *Callistratus* lib.5.de Cognitionibus.

CReditores,si aduersus debitores suos agant, per iudicem id,quod deberi sibi putant,reposcere debent. Alioquin si in rem debitoris sui intrauerint, id nullo concedente Diuus Marcus decreuit, ius crediti eos non [a] habere. Verba [b] decreti hæc [c] sunt: *Optimum est, vt,si quas putes te habere petitiones,actionibus experiaris.interim ille in possessione debet morari.tu petitor es.* & cùm Marcianus diceret, *vim nullam feci:* Cæsar dixit, *Tu vim putas esse solùm, si homines vulnerentur? vis est & tunc, quotiens quis id, quod deberi sibi putat, non per iudicem reposcit. non puto autem nec verecundiæ nec dignitati tuæ conuenire,quicquam non iure facere. Quisquis igitur probatus mihi fuerit rem vllam debitoris, non ab ipso sibi traditam,sine vllo iudice temerè poßidere, eúmque sibi ius in eam rem dixisse:ius crediti non habebit.*

8. *Modestinus* "lib.2.de pœnis."

SI creditor sine auctoritate iudicis res debitoris occupet, hac lege tenetur, & tertia parte bonorum multatur,& infamis [d] fit.

AD LEGEM CORNELIAM [e] DE sicarijs [f], & veneficijs [g].

Tit. VIII.

De homine occiso, de incendio. De eo qui cum telo ambulat. De falso iudicio. 1. *De veneno. De falso testimonio. De pecunia accepta,vt qui reus fiat.* 2. *De homine occiso.*

1. *Marcianus* "libro quartodecimo Institutionum.

LEGE Cornelia de sicarijs & veneficijs [h] tenetur, qui hominem occiderit: cuiúsve dolo malo incendium factum erit: quíve hominis occidendi furtíve faciendi causa cum telo [i] ambulauerit: quive cùm magistratus esset, publicóve iudicio præesset,operam dedisset, quo quis [k] falsum [l] iudicium [m] profiteretur [n], vt quis innocens conueniretur, condemnaretur.

1 ¶ Præterea tenetur,qui hominis necandi [o] causa venenum confecerit, dederit: quíve falsum [p] testimonium dolo malo dixerit: quo quis publico iudicio rei capitalis damnaretur: quíve magistratus iudéxve quæstionis [q] sub [r] capitalem [s] causam pecuniam acceperit, vt publica lege reus fieret.

k Falsus testis in causa vel lite homicidij, punitur tanquam homicida, si dolo malo testimonium tulerit, *v.Corset.singulari testis falsus.* l Iudex necare videtur, quoties innocentem condemnat, quoties testes subornat ad innocentem opprimendum.
m *l.10.j.eod. al.*iudicium. n Iudicium profiteri quid sit,*v.l.24.j.de falsis.*
o non qui simpliciter confecit citra voluntatem hominis necandi. Veneficus tenetur lege Cornelia de sicariis, *vt hîc:* Plus tamen est occidere veneno quàm gladio,*l.1.C.de maleficiys.* adde Ciceronem oratione pro Cluentio, vbi de lege in veneficos tractat.
p Testis cuius opera effectum est,vt innocens damnaretur,punitur vt sicarius.
q Iudex quæstioni indignum hoc est,innocentē subiiciens punitur lege de sicariis,*vt hîc:adde l.16.C.eod.* r id est in capitalem causam.
s Iudex qui in caput fortunásque hominis pecuniam accepit,lege Cornelia de sicariis tenetur,*v.Paul.5.sent.23.§.4.*
t ¶ puta seruus sit an liber,*l.23.§.9.ӡ.ad l.Aqu.*
u *l.14.j.eod.Paul.5.sent.23.§.2.6.Harmenop.6.*
x Qui vulnerauit vt occideret,pro homicida damnatur.*Paul.ibid.Harmenop.ibid.*
y strinxerit.*Hal.* Qui gladium stringit & eo percutit,præsumitur ei occidendi animus fuisse.
z id est,radio aut ferrea,*v.Cuiac.15.obs.27.*
a Cucuma.*Hal.Vlp.1.Collat.leg.Mosaic.*Cuccuma genus vasis,*Ambrosius sermone 90.* Dij ærei ex quibus cuccumæ melius fiunt ad vsus hominum, *Cuiac.10.obs.15. & Petronius in satyrico:*incincta quadrato pallio cucumam ingentē foco apposuit.Idem, frāgitur ceruix cucumæ ignémq; valescentem restringuit.Porro cucuma aliud est à cucurnia, vel curcuma, *de quib.v.l.vnic.C.nulli licere in frænis.* Glossis cucuma θερμοφόρον. b *v.l.vlt.j.eod.*
c Pœna minuitur in eo qui in rixa casu magis quàm voluntate, homicidium admisit. d casu *ita legendum est*,vt opponat casum voluntati.
e *60.Eclog.39.c.2.*
f *v.l.38.§.8.ӡ.de adulter.6.Harmenop.6.*
g Interfici indemnatum etiam XII.Tabularum decreta vetuerunt.*Saluianus 8.de prouidentia.*Nec quemquam scelestum indemnatum impunè voluistis occidi.*Augustinus 1.de ciuitate 19.* Id etiam vetabant Lycurgi leges teste Valerio *lib.5.c.9.v.Cuiac.4.obseru.13.* Inauditum hîc intellige,cuius auditæ prius defensiones nō sunt, vt Tacitus *4.Annal.anno vrbis 776.* inaudito filio exitium offerre, *vide Cui.6.obs.17.Senec.10.Cōtrouers.vlt.* Cur nec sermones ante actionē,cùm nec proditores inauditi pereant.Cicero 1,*de legib.vbi probat non omnia iusta quæ scita à populo*,Nihilo magis credo quàm illa, quam interrex noster tulit, vt dictator quem vellet ciuium, indicta causa impune posset occidere.
h *l.vnic.C.de emendat.propinq.l.3.C.de patria potestate.*
i *vide Cuiac.6.obs.17.*

k vide Guibertum.*c.16.quæstionum.*
l vel alienandę mentis causa,*Nouell 115.c.4.§.5.Nouell.Leonis* 111.ad conceptionem.*§.2.in fin.j.eod.* amatorium. *d.§.2.*abortionis. *l.38.§.5.infra de pœnis libidinis. l.4.C.de malefic.*
m facere,vendere,habere venenum necandi alterius causa capitale est *l.1.§.1.ӡ.e.l.1.in fin.l.2.j.de parricidijs.l.28.§.9.j.de pœnis.*

2 ¶ Et qui hominem occiderit, punitur, non habita differentia,cuius conditionis [t] hominem interemit.

3 ¶ Diuus Hadrianus rescripsit, eum, qui hominē occidit,si [u] non occidendi animo hoc admisit,absolui posse: & qui hominem non occidit,sed [x] vulnerauit,vt occidat: pro homicida damnandum. & ex re constituendum hoc. nam si gladium strixerit [y] & in eo percusserit: indubitatè occidendi animo id eum admisisse.sed si claui [z] percussit, aut cuccuma [a] in rixa [b]: quamuis ferro percusserit,"tamen" non occidendi animo: leniendam [c] pœnam eius, qui in rixa casu [d] magis, quàm voluntate,homicidium admisit.

4 ¶ Item Diuus Hadrianus rescripsit, eum, qui stuprū sibi [e],vel suis per vim inferentem occidit, dimittendum.

5 ¶ Sed & in eum, qui vxorem deprehensam in [f] adulterio occidit, Diuus Pius leuiorem pœnam irrogandam esse scripsit. & humiliore loco positum in exilium perpetuum dari iussit: in aliqua dignitate positū, ad tempus relegari.

2. *Vlpianus* "libro primo de Adulteris."

INauditum [g] filium pater occidere non [h] potest. sed accusare eum apud [i] præfectum, præsidémve prouinciæ debet.

De *veneno.* 3. De *pigmentarijs.* 4. De *eo cuius familia arma sumpsit.* De *seditione de naufragio.* De *falso iudicio.* De *castratione.* 5. De *pœna.* 6. De *transfugis.*

3. *Marcianus* lib.14.Institutionum."

EIusdem [k] legis Corneliæ de sicarijs & veneficijs capite quinto, qui venenum necandi [l] hominis causa fecerit [m],vel vendiderit,vel habuerit,plectitur.

1 ¶ Eiusdem legis pœna adficitur, qui in publicum mala medicamenta vendiderit,vel hominis necandi causa habuerit.

2 ¶ Adiectio autem ista,veneni mali,ostēdit esse quædam & non [n] mala venena, ergo nomen medium est: & tam id, quod ad sanandum [o], quàm id, quod ad occidendum, paratum est, continet. sed & id quod amatorium [p] appellatur.sed hoc solùm notatur in ea lege,quod hominis necandi causa habet. sed ex Senatusconsulto relegari iussa est ea,quæ nō quidem malo animo,sed malo exemplo medicamentum [q] ad conceptionem dedit: ex quo ea, quæ acceperat,decesserit.

3 ¶ Alio senatusconsulto effectum est,vt pigmentarij [r], si cui temerè cicutam [s],salamandram [t] aconitum [u],pituocampas [x],"aut"bubrostim [y], mandragoram [z],& [a] id, quod lustramenti [b] causa,dederint cantharidas [c]: pœna teneantur huius legis.

4 ¶ Item is, cuius familia, sciente eo, apiscendæ [d], reciperandæ possessionis [e] causa, arma sumpserit: item qui auctor seditionis [f] fuerit: & qui naufragium suppres-

n *l.35.§.2.ӡ.de cōtr.empt.l.236.j.de verbor.signific.* vide quæ scripsi de vocabulis mediis,*ad l.1.§.3.ӡ.de seruo corrupto.*
o *Paul.5.sent.23.§.vlt.60.Ecl.39 c.4.*
p *l.38.§.5.j.de pœnis.Paul.5.sententent.23.§.8.* πόμα πρὸς φίλτρον. *Eclog.d.c.4.vide 6.Harmenop.10.c.* περὶ γοήτων de variis philtrorum generibus, *v.VVier.3.c.38.*
q de medicamentis conceptum adiuuantibus. *v.Oribas.4.de locor.affect.curat.*112.Nicolaum Myrepsū.*sect.7.cap.2.3.4.* Actuarium,*5.de methodo medendi, in verbo Antidotum.*
r pigmētarius μυρεψὸς *Eclog.ibid*,id est,pharmacopola, medicamentorum venditor. Pigmentum etiā fucum significat. *August.73.Epist.* fucare faciem pigmentis,quo rubicundior, vel candidior appareat, adulterina fallaciā est.
s de cicuta,vide Æginetam *5.de re medica c.41.* propter vim frigidam venenum est. Porro cicuta, publica fuit pœna Atheniensium, cùm illā rei sorbere iuberentur exēplo Socratis.

t de salamandra,*vide Aeginetam 16.cap.32.*
u de aconito, *v. eundem cap.quadragesimoquinto*, ex spumis Cerberi natum poetæ fabulantur.
x pityocampas. *Haloand.* πιτυοκάμπην. *60.Eclog.39.cap.4.in fin.*malè in Vulgata legebatur pintuocarpas. πιτυοκάμπαι, sunt pinorum erucæ, *chenilles de pin. de quo vide Actuarium 5.de methodo 12.Oribasium 14.cap.57.Aeginetam 5.c.trigesimotertio,23.Plin.2.*
y buprestim. *Haloand.* malè in vulgata bobustrum. Eclog. d. loco legit βούβαστιν. Bubrestim legi oportere Cuiacius notat *15.obseruat.27.* ἀπὸ τοῦ ἐμπιπράναι τοὺς βόας. nam bubrestis ingentem famem aut voracitatem significat. Nicander εἰ δὲ ὁλοὴ βούπρηστις. de Bupresti,vide Æginetam *quinto de re medica trigesimoprimo.* Porro Buprestis est animal ex genere cantharidum scarabeo longipedi simile, bubus exitiale, quos inter herbas fallit maximè. *30.Plin.4.* dicitur etiam Hesychio βουδάκη.
z mandragora, herbæ soporiferæ genus, de qua v. Æginetam *5.de re medica 44.Columella 10.25.Plin.13.* Eadem dicitur ἀνθρωπόμορφος. Pithagoræ ἀντίμηλον à fructu malo simili. κιρκαία à veneficiis quibus Circe claruit, semihominem vocat Columella 10. quòd vulgò eius radix homini adsimilis existimetur, meminit & Dioscorides *lib.6.*
a mandragoram, cantharidas, aut quid lustramenti. *Haloand. adde Genes.30.versic.14.*
b ἐπὶ καθάρσει. *Basil.*Lustramentum est purgamentum & περικάθαρμα. hinc Gallenus *libro de simplicibus medicamentis* κανθαρὶς διακαθαίρει νεφρούς.hoc est,vlcerat,purgat,& lustrat renes & vesicam.*v.Cuiac.15.obs.27.*
c Cantharis est vermis terrenus viridis,auri colore superlucens,in summitate ramorum fraxini,& oliuæ nascens *29.Plin.4.adde Aeginetam 3.de re medica 30.Cicero ad Portium lib.9.*Caius accusante L.Crasso cantharidas sumpsisse dicitur. Superioribus adde ex eodem Ægineta *d.libro 5.*leporem marinum *cap.34.* ranam rubetam & palustrem 35.chameleonem 37.hyoscyamium 38.psyllium 40.succum papaueris 42.carpasi 43.ixiam 46.ephemerum 47.smilacem 48.dorycuion, seu solanum 49.sardoniam herbam 50.papauer cornutum 51.pharicum 52.toxicum 53.fungos 54.sanguinem taurinum 55.lac coagulatum 56.mel 57.gypsum 58.cerusam 59.calcem, sandaracham, auripigmentum 60.spumam argenti 61.plumbum 62,argentum viuum 63.veratrum album,thapsicum,elaterium,agaricum nigrum, rutam syluestrem, melanthium & similia 64. quæ omnia hominum vitio natura reperit,vel in ipsis animalibus, vel in seminibus, liquoribus, radicibus,ramosis oleribus,& metallis,& familiaribus denique & domesticis rebus:de quibus vide Actuarium *5.de methodo 12.*
d adipiscendæ,recuperandæ.
e *facit lex 17.ӡ.de vi & vi.*
f de cuius pœna,*v.Paul.5.sent.22.§.1.6.Harmenop.7.*

serit [a];

a *l.3.in fi.ſ.de incendio.* de pœna naufragium ſupprimētis. vide Nouell.Leonis 64.
b indicia profeſſus fuerit, profitendáque curauerit. *Hal.* & rectè, profitetur falſum indicium, qui falſo defert & accuſat, qui curat profiteri falſum indicium, qui teſtē ad id ſubornat, *l.1.ſ.eod.* c hominem inuitum libidinis, &c. *Paul.5.ſent.23.§.7.* ſed ex conſtitutione D.Hadriani, idem erit ſi volentem. *l.4.§.vlt.ſ.eod.*

ſerit [a]: & qui falſa indicia [b] confeſſus fuerit, confitendáve curauerit, quo quis innocens circumueniretur: "&" qui homine [c] libidinis [d], vel promercij [e] cauſa caſtrauerit, ſenatuſconſulto [f] pœna [g] legis Corneliæ punitur.

5 ¶ Legis Corneliæ de ſicarijs & veneficiis pœna, inſulæ deportatio eſt, & omnium bonorum ademptio. ſed ſolent † hodie [h] capite puniri, niſi honeſtiore [i] loco poſiti fuerint [k] vt pœnam legis ſuſtineant. vmiliores [l] enim ſolent vel beſtiis ſubiici [m] altiores verò deportantur in inſulam.

6 ¶ Transfugas licet, vbicumq; inuenti fuerint, quaſi hoſtes [n] interficere [o].

De magiſtratu. 1. De eo qui per laſciuiam cauſam mortis præbuit. 2. De caſtratione.

4. *Vlpianus* "lib.7.de officio conſulis"

LEge Cornelia de ſicarijs tenetur, qui [p]: cùm in magiſtratu eſſet, eorū quid fecerit cōtra hominis necem [q], quod legibus permiſſum non ſit.

1 ¶ Cùm quidam per [r] laſciuiam [ſ] cauſam mortis præbuiſſet, comprobatum [t] eſt factum Ignatij Taurini procōſulis Veticæ à Diuo Hadriano, quòd eum in quinquennium relegaſſet [u].

2 ¶ Idem Diuus Hadrianus reſcripſit: Conſtitutum [x] quidem eſt, ne [y] ſpadones fierent: eos autem, qui hoc crimine arguerentur, Corneliæ legis pœna teneri, eorúmq; bona meritò fiſco meo vindicari debere. ſed & in ſeruos, qui ſpadones fecerint, vltimo ſupplicio animaduertēdum eſſe. & qui hoc crimine tenentur, ſi non adfuerint, de abſentibus [z] quoque, tamquàm lege Cornelia teneantur, pronuntiandum eſſe. Plane ſi ipſi, qui hanc iniuriam paſſi ſunt, proclamauerint: audire eos præſes prouinciæ debet, qui virilitatem amiſerunt. Nemo enim liberum ſeruúmve, inuitū [a] ſinentémve, caſtrare debet: néve quis ſe [b] ſponte caſtrandum præbere "debet." Ac ſi quis aduerſus edictu meum fecerit: medico [c] quidem, qui exciderit, capitale [d] erit: item ipſi, qui ſe ſponte excidendum præbuit.

De his qui thlibias faciunt.

5. *Paulus* "lib.2.de officio proconſulis."

HI quoque, qui thlibias [e] faciunt, ex conſtitutione Diui Hadriani ad Ninium Haſtam in eadē cauſa ſunt, qua hi, qui caſtrant.

d hinc Quintilianus *5. Inſt.12. in fi.* mancipiorum negociatores formā puerorum, virilitate exciſa, lenocinantur. Illi robur, ac lacerto, barbámque ante omnia & alia quæ natura propria maribus dedit parū exiſtimant decora, quæcunq; fortia, vt dura, molliūt. & poſt. ſed mihi naturā intuenti, nemo non vir ſpadone formoſior. & poſt, nec id ferro, ſpecioſum fieri putabo quod, ſi naſceretur, monſtrum erat. Libidinem iuuat effœminati ſexus mēdacium, nunquā tamen hoc continget malis moribus regnū, vt ſi qua pretioſiora fecerint, fecerint & bona. Hæc ille rectè aūt addidit pretioſiora, vt in *l. 27. §. 28.ſ.ad l.Aquil.* iis.n.(taceo obſcæna gentiliū) vtebantur principes cubiculariis, *l. 4. Cod.de præpoſ.ſacri cubiculi: vbi vide Cuiac.* ideóque inter ſpecies ad vectigal pertinentes numerātur in *l.16.§.7. ſ.de publicanis.*

e hoc quid ſit; *v.l.2.ſ.de publica.* f *de quo vide l.6.ſ.eod.* g de qua dicam ad Nouellam Leonis 60. † vi.Nou.2.Cōſtantini Porphyrogennetæ.

h homicidæ hodie capite puniuntur, id eſt, vel beſtiis ſubiiciuntur vel deportantur. *ſ.eod. adde l.16.ſ.eod.* ſed tamen Iuſtinianus iubet ſicarios vltore ferro puniri. *§.5.Inſtit.de publicis iudicijs.* olim etiam in crucem tollebantur. *Paul.5.ſent.25.§.1.* Porro de verbo *Hodie*, v. quæ dixi *ad l.32.ſ.de fa ſis.*

i honeſtiores perſonæ leniùs puniuntur, quàm humiles. *l.38.§.9.ſ.de pœnis.*

k quàm vt. *Vulgat.Hal.* l humiliores *Vulgat.Hal.Paul.d.loco.*

m olim etiam in crucem tollebantur, *Paul.d.loco Vlp.1.* Collat.legum Moſaic.

n hinc dicuntur iure belli recipi, *l.51.ſ.de adqu.rerum.* & Q.Curtius 8. Transfugam iure belli perſequimur. o inuenti etiam capite puniuntur. *l.7.ſ.de re militari*, vel viui exuruntur, *l.8.§.2.ſ.de pœnis.* aut furcis ſuſpēduntur, *l.38.§.1.ſ.de pœnis.* Transfugis dextras præcidit Fabius Maximus *teſte Frontino 4. ςρατηγημ. 2. Valer.2.* Claudius Flaccus, *v.Appianū in Annibal.* Cæſar. *v.Hircium 8.commēt.* Africanus ſuperior ciues fugitiuos crucibus affixit, ſocios ſecuri percuſſit. poſterior v. Africanus beſtiis & elephantis obiecit, *2.Valer.2. Florus lib.51.* Romæ primum verberati, ſecuri percuſſi & de ſaxo Tarpeio præcipitati, *Liuius 3.Seneca 1.de ira 16.v.Petrum Fabrum 1.ſemeſt. 18.* Fugientibus ad Barbaros pes etiam amputabatur. *l.3.C. de fugitiuis.* eiſdem ius poſtliminij denegatum eſt, *l.19.§.4.ſ.de captiuis.* pœna hodie alia eſt. v.Nouellā Leonis 67. p Magiſtratus vel officialis in cauſa criminali legibus abutens, aut aliquid in necem hominis faciēs lege Cornelia de ſicariis punitur. In necem hominis facit, qui torquet ſine cauſa, vel qui baratariam facit: de quo vide Hippolytum Marſilium *hîc.* q Iudex capitis pœnam inferens alicui contra leges, punitur vt ſicarius, *adde l.1.ſ.eod.* r Dāns cauſam mortis per laſciuiam, mitius punitur, *adde l.vnic.C.ſi quis Imperatori male dixerit.*

ſ *v.Nouell.2* Conſtantini Porphyrogennetæ, Laſciuiæ genus eſt, cùm quis ita alium ſago iactat vt poſtea moriatur. *Vlp 1. Collat. legum Moſaic.* hinc Suetonius *c.2.in Othone.* ſcribit Othonem delectatum vt noctu vagaretur ſæpe, & obuiorum inualidum quemque, aut temulentum corriperet, & diſtento ſago in ſublime iactaret. hanc laſciuiam Martialis ſignificat *lib. 1. in illo verſu.* Ibis ab excuſſo miſſus in aſtra ſago. Id Itali vocant *Sbakar.* Galli *Berner.* nam & Gallorum lingua ſagum *Berne.* Cęterùm laſciuia, eſt iocularium malum παιγνίαν Græci appellant, alij τρύφλω & παταλιω.δοπτίαν. Ea punitur vt culpa lata in milite, *l.6.§.7.ſ.de re militari*, in eo qui fugat armentum alienum. §.11. *Inſt.de obligat.quæ ex delicto.v.Cuiac.8.ad Afric.fol.191.*

t Vide hoc reſcriptum integrum apud Vlpianum. *2.Collat.legum Moſaic.*

u vt eiuſdem ætatis iuuenes emendarentur. adde, & decreuiſſet, impendij cauſa, duo millia patri eius perſolui, quod manifeſta fuerat eius paupertas, & res. *Vlp.d.loco.* Idque minimè nouum eſt. vt pars bonorum eius, qui cædem fecerit, addicatur occiſi liberis, vel parentibus vel vxori. *de quo v. Cuiac.14.obſ.4. & quæ notaui ad Nouellam Conſtantini Porphyrogennetæ de voluntarijs homicidijs.*

x à Domitiano ſcilicet. *Suet.in Domitiano c. 7. Apuleius lib.18.Xiphilinus in Domitiano: Martialis lib.6.9. Epigrammat. duob. locis:* Nerua *Xiphilinus in Nerua. Zonar. Tom.2.* Hadriano, *l.5.ſ.eod.* Eſt & ſenatuſconſultum ea de re, *l.6.ſ.eod.* Idem quoque conſtitutus à Conſtantino, *l.1.C.de Eunuchis.*

y de eo dicam ad Nouellam Leonis 60. Interim nota, ex Stephano nouè admodum ſpadonis vocabulum deduci à ſpada, vico Perſico, in quo primum (vt ille ait) homines caſtrari cœperunt, *de quo vide Cuiac.17.obſ.24.* vt vt ſit, Ammianus *libro 14.* refert Semiramidem primam omnium mares caſtraſſe. De ſpadonibus quædam dicam *ad l.128.ſ.de verbor.ſignific.* de teſticulorum inciſione. vide Celſum *7.c.19.*

z vide quæ ſcripſi *ad l.3.Cod.de accuſat.*

a *l.3.§.4.ſ.eodem.*

b Quid ſi ſeruus ſe caſtrari paſſus ſit? eripitur in libertatē, vide quę ſcripſi in variis Harmenopuli, *1.titul.18.§.34.*

c Inter medici officia olim erat & ſecādi & caſtrandi peritia, *vt hîc & l.7.in fi.l.8.ſ.ad l.Aquil.Paul.5 ſent.22.§.3.in fi.* vt & venas incidendi, Cicero *in Piſonem*: Lampridius *in Commodo*: quod & Galenus ſe feciſſe ſcribit, libro de curatione per ſanguinis miſſionem. Hinc & foripes ſecandi cauſa medicis à Soſipatro tribuuntur. hinc Tertullianus aduerſus Marcionem 2. Quid enim ſi medicum quidem dicas eſſe, ferramēta eius accuſes quod ſecent, & inurant & amputent & conſtringant, quādo ſine inſtrumēto artis, medicus eſſe non poteſt. Seneca *7.epiſtol.* Nunquid æger laudat medicū ſecātē? Accidat & Suetonius in Nerone *c.37.* & quod Plinius *29.c.1.* ſcribit, Artagathū medicum à ſæuitia ſecādi, vrendíque in carnificem tranſiiſſe. Inſtrumentorū medici fit mentio in lege *18. §. 10.ſ. de inſtructo.* & apud Paulū *3.ſent.6.§.62.* id munus poſtea reiectū eſt ad Chirurgos. Eſt enim chirurgia medicinæ aſſecla. His adde *7. Plin. 3. Senecam 3.de Ira:12. Gell. 5.*

De caſtratione.

6. *Venuleius Saturninus* "lib.1.de officio proconſulis."

IS, qui ſeruum caſtrandum tradiderit, pro parte dimidia bonorum multatur ex ſenatuſconſulto [f], quod Neratio Priſco & Annio Vero conſulibus factum eſt.

De dolo & lata culpa.

7. *Paulus* "libro ſingulari de publicis iudicijs."

IN lege Cornelia dolus pro [g] facto accipitur. nec [h] in hac lege culpa [i] lata pro dolo accipitur [k]. quare ſi quis alto ſe præcipitauerit [l], & ſuper alium venerit, eúmq, occiderit [m], aut putator [n] ex arbore, cùm ramum deijceret non præclamauerit: & prætereuntem occiderit: ad huius legis coercitionem non pertinet.

De partu abacto.

8. *Vlpianus* "lib.33.ad Edictum."

SI mulierem viſceribus ſuis [o] vim intuliſſe, quo partū abigeret, conſtiterit: eam in exilium præſes prouinciæ exiget.

De *fure nocturno occiſo.*

9. *Idem* "lib.37.ad Edictum."

FVrem nocturnum [p] ſi quis occiderit, ita [q] demum impune feret, ſi parcere ei ſine periculo ſuo non potuit.

De *inſula exuſta.*

10. *Idem* "lib.8.ad Edictum."

SI quis dolo [r] inſulam meam exuſſerit [ſ], capitis [t] pœna plectetur, quaſi incendiarius.

De *circumciſione. 1. De ſeruo ad beſtias dato.*

11. *Modeſtinus* "lib.6.Regularum."

CIrcumcidere [u] Iudæis [x] filios ſuos tantum [y] reſcripto Diui Pij permittitur. in non eiuſdem religionis [z] qui hoc fecerit, caſtrantis pœna irrogatur. 1 ¶ Seruo ſine iudice ad beſtias [a] dato, non ſolum qui vendidit [b], pœna, verùm & qui comparauit, tenebitur. 2 ¶ Poſt legem Petroniam [c] & ſenatuſconſulta ad eam legem pertinentia, dominis poteſtas ablata eſt ad beſtias depugnandas ſuo arbitrio ſeruos tradere. oblato tamen iudici ſeruo, ſi iuſta ſit domini querela, ſic pœnæ tradetur.

De *infante & furioſo.*

12. *Idem* "lib.8.Regularum."

INfans [d] vel furioſus, ſi hominem occiderint, lege Cornelia non tenentur: cum alterum innocentia [e] conſilij

d alia pœna extat in Nouella Leonis *60. in fin.*

e παρὰ τὸ θάλπειν, id eſt, à terendo, *vide l.128.ſ.de verbor ſignific.*

f ¶ *adde l.3.§.4.ſ.eod.*

g ſenſus eſt, In lege Cornelia de ſicariis, dolus, non lata culpa ſpectatur, *v. 6. Harmenop.6.in princ.*

h In aliis culpa lata accipitur pro dolo. *l.223.ſ.de regulis iuris.*

i Culpa lata in lege Cornelia pro dolo nō accipitur, neque punienda mortis pœna, ſed alia, *l.1.§.diuus.ſ.eod.* Interdum dicitur comparari dolo, verum id tantū obtinet. quoties pœna corporalis vel mortis non eſt imponenda. *v.ſ.l.penult. Cod.de cuſt. reorum.l.pen.ſ.de incendio.*

k Culpa igitur lata in lege Cornelia de ſicariis mitius punitur quàm dolus, vide Tiraquell. *tract.de pœnis cauſa.14.*

l cùm vellet fugere, ſcilicet.

m Is non eſt in dolo, ſed lata culpa.

n *l.31.ſ.ad l.Aquil.Paul.5.ſent.23.§.6.* putator, inquam, qui κλαδευτὴς & ξυλοκόπος *36. Eclog.tit.περὶ φόνων ex libro 60.c.17. & 29.*

o de pœna abacti partus, *v.l.39.ſ.de pœnis.*

p *6. Harmenopul.5. §. 6.* de furis nocturni & interdiarij differentia, *vide Cuiac. 19. obſeruat.12.*

q *l.54.§.1.ſ.de furtis.l.45 §.pen.ſ.ad l.Aquil.*

r ceu data opera. *l.vlt.in fi.ſ.de incendio.*

ſ *l.1.ſ.eodem.*

t *vide l.9.ſ.de incendio.*

u *l.ſynopſis 1.ex lib.60.titul.39.c.11.*

x *vide l.3.ſ.de decurionib.*

y *adde Nouellam 37. & Nouellam Leonis 55.* Nam id vetitum eſt ciuibus Romanis *5. Paul. ſent. 22.§. 3.* vetitum eſt etiam ne quis alterius nationis ſeruos coemptos circumcidat, *Paul.ibidem.§.vltim.* Porro circumciſio vſitata erat apud Colchos, Ægyptios & Æthyopas 31. ab iis Syrij qui ſunt in Palæſtina & Phœnices didicerunt ſi fides habenda eſt Herodeto 2. Rem antiquam eſſe idem Herodotus fatetur. putat enim has omnes gentes à Iudæis potius id mutuatos.

z quæ & ſuperſtitio dicitur, *d.l.3.* a huc referri poteſt hiſtoria Vedij Pollionis qui ſeruum, quod cryſtallinum fregiſſet, murænis, quas in piſcina continebat. inuadendos, obiectauit, *qua de re v.Senecam 3.de ira 40. & 1.de Clementia 18. Tertull.lib.de pallio in fi.9.Plin.23.Dionem in Auguſto.*

b aliud puto ſi vendidit magiſtratui, puta ædili & ſimilibus, ad ludum gladiatorium: alioquin, ne quidem ipſi ædiles. Prætores, quæſtores, conſules, ſacerdotes, ærarij, & ipſi Imperatores munus populo edidiſſent, aut certè minus facile ídque etiam oſtendit Iuuenalis *Satyra* 8. quanti ſua funera vendant. quid referat? vendunt nullo cogente Nerone: nec dubitant celſi Prætoris vendere ludis.

c latā anno vrbis 813. *Hotomanus in tractatu legum.* d *36.Eclog.ex lib.60.tit.39.c.10.*

e Infantem innocētia conſilij à pœna excuſat. Hinc illud Arnobij 8. *aduerſus gentes in principio.* Viſendi mei cauſa, inquit, Romam contenderat, relictis liberis & (quod in illis adhuc eſt amabilius) adhuc annis innocentibus, & adhuc dimidiata verba tentantibus. & Martianus *in l.pen.in fi.ſ.de fideicōmiſſ.libert.* In paruulis nulla deprehēditur culpa. ſed tamen Quint. *5.Inſt.9.* refert Areopagitas quendā puerum damnaſſe quod coturnicum oculos eruiſſet, quòd cū fecerunt, nihil aliud iudicarūt, quam id ſignum eſſe pernitioſiſſimæ mentis multíſq; malo futuræ, ſi adoleuiſſet. & apud Pauſaniā *lib.8.* Caphyenſes lapidibus obruerunt pueros circa templum ludentes, funiculo, quem repererant, iniecto, Dianæ ſimulachrū, trahentes & Dianam ſtragulari dictitantes. huc referri poteſt execratio 40. pueris facta ab Elizeo, à quibus cum vt caluus irrideretur, duas vrſas in eos emiſit *2.Regum 2.verſ.24.*

a furiosum fati infelicitas à pœna excusat. ideóque non facere sed pati iniuriam dicitur, *l.3.§.1.ξ.de iniurijs c.illud relatum 15.quæst.1.*
b Cruci suffiguntur, aut bestiis subiiciuntur, *Paul.5.sent.23.§.9.* aut gladio puniuntur. *6.Harmenop.10.c.*περὶ γοήτων.
c impia, noctu facta ad incantandum, interficiendum, obligādum aliquem, *Paul. ibid.* Est etiam vetitum διὰ θυσιῶν μαντεύεσθαι. *Harmenop. ibid.* factis sacrificiis ariolari. Huiusmodi sacrificia Græci ἀπηγορευμένας θυσίας vocāt. *1.Eclog.1. ex lib.60.tit.39.c.11.* id est, vetita sacrificia: qualia dixeris ea, in quib. homines immolantur, & ex eorum sanguine libatur, *Paul.5.sent.23.§.10.* (quod olim falso obiectum fuit Christianis. Thyestæarum epularum accusatis *Attenagoras in Apologetico, Tertullianus in Apologetico c.9. Minucius felix in octauio* verè Tentyræ incolis *Iuuenal. Satyr.15.* Carthaginēsib. *Iustin.18.*) Possis quoque horum sacrificiorum nomine intelligere ea, quæ fiunt ad inueniēdos thesauros, *v. l. vni. C.de Thesauris*, vel in quibus de salute principis aut summa Reipublicę, ab aliquo priuato inquiritur, *v. quæ notaui ad l.7.C. de maleficiis.* & hodie, sacrificia Iudaica & gentilium. *l.1.C. de sacrificijs paganorū* sacrificia funesta vocat lex *7.C.Theodos.de malef.*
d *adde* Æliam Consilium, non factum, vniuscuiusq; puniendum est. *Paul.5.sent.23.§.2. l.1.§.3.l.7.ξ.eo.l.79.ξ.de reg.iur.* Imò, factum non voluntas aut cogitatio punitur, *l.18.ξ.de pœnis*, exitus & euentus spectatur, *l.16.ξ.de pœnis.*

tuetur, alterum fati [a] infelicitas excusat.

De malis sacrificijs.

13. *Idem* "libro duodecimo Pandectarum."

EX senatusconsulto eius legis pœna [b] damnari iubetur, qui mala [c] sacrificia fecerit, habuerit.

Do voluntate & exitu.

14. *Callistratus* "libro sexto de Cognitionibus."

DIuus Hadrianus in hæc verba rescripsit: In maleficijs voluntas [d] spectatur, non exitus.

De eo qui occidit vel causam præbuit. 1. *De mandatore.*

15. *Vlpianus* "libro octauo ad legem Iuliam & Papiam."

NIhil [e] interest, occidat quis, an causam [f] mortis prębeat.

1 ¶ Ὁ [g] ἐπιτελάμβρος [h] τινι φονεῦσαι, ὡς φονεὺς κρίνεται, *id est, Mandator cædis pro homicida habetur.*

De pœna.

16. *Modestinus* "libro tertio de pœnis"

QVi cædem admiserunt sponte [i] dolóve malo, in honore aliquo positi, deportari solent: qui secundo gradu sunt, capite puniuntur. facilius hoc in decuriones fieri potest. sic tamen, vt [k], consulto [l] prius principe, & iubente, id fiat: nisi [m] forte tumultus aliter sedari non possit.

De homine in rixa percusso.

17. *Paulus* "libro quinto Sententiarum."

SI in rixa [n] percussus homo perierit, ictus vniuscuiusq; in hoc [o] collectorum [p] contemplari [q] oportet.

DE [r] LEGE POMPEIA [s] DE parricidijs [t].

Tit. IX.

De eo qui occidit vel venenum emit.

1. *Marcianus* "lib.14. Institutionum."

LEGE Pōpeia de parricidijs cauetur: "vt" si quis patrem [u], matrem [x], auum, auiam, fratrem, sororem [y], patruelem [z] matruelem [a], patruum, auunculum, amitam, consobrinum, consobrinam, vxorem, virum, generum, socrum, vitricum, priuignum, priuignam, patronum [b], patronam occiderit, cuiúsue dolo malo id factum erit: vt pœna [c] ea teneatur, quę est legis Corneliæ de sicarijs. Sed & mater, quæ filium filiámve occiderit, eius legis pœna adficitur. & auus, qui nepotem occiderit. & præterea qui emit [d] venenum, vt patri daret, quamuis non potuerit dare.

e *36. Ecloga titulo* περὶ φόνων *ex lib.60.tit.12.* Imò, multum interest: nam qui suis manibus malum medicamentum supposuit, occidit: qui dedit, vt offerretur, causam magis dedit quam qui occidit, *l.7.§.6.l.9.ξ.ad legem Aquil.*
f *d.§.6.l.51.ξ.ad l.Aquil.* αἰτίαν, *Eclog. ibid.* causam qui præbet, magis tenetur quam qui occasionem. occasio imperfecta causa est. de qua tamen & hoc receptum est, eum damnum dedisse videri qui occasionē præstitit. *l.30.§.3.ξ. ad l.Aquil.c.de cætero 11.extra de homicidio.*
g hic versiculus superiorem in Basilicis sequitur. *Eclog. ibid.* Idem iisdem verbis extat apud Harmenop. *6.tit.6. Paul.5.sent.29.§.5.*
h Mandatores cædis, vt homicidæ puniuntur, *Paul. ibid. facit c.vlt.de homicidio in 6. adde & vide l.5.C.de accus.* vbi dicam de pœna mandatoris.
i De pœna spontanei homicidij dicam alibi.
k vide quæ scripsi ad *l.1.Cod.de bonis damnatorum.*
l Nota, formam processus criminalis obseruandi in causis honestarum personarum.
m sensus est, Quoties seditionem augeri posse, reo vita diutius seruata, iudex animaduertit, reum punire debet, deinde ad imperatorē scribere, *l.6.§.9.ξ.de iniusto.* alium sensum interpres inde eliciunt, nempe, vitandæ seditionis causa reo ignoscendum, aut saltem, habita ratione multitudinis & complicium, mitius cum eo esse agendum, *de quo v. Clarum 5.sent. §. vlt. quæst. 60.* idque magis probari putant *l.31.ξ.de pœnis.* hoc quidem probo quod ad pœnam mitigandam non quod ad delictum ipsum attinet. nec enim purgatur delictum, aliorum quoque qui peccauerūt similitudine, *v.10.Gellium 19.* Quin & hoc fieri potest vt in quibusdam tantum, puta auctoribus præcipuis, delictum puniatur capitaliter, promiscua multitudine mitius punita. quemadmodum fit è contrario, vt multi ob paucorum delicta puniantur, quòd multis ciuitatibus accidisse refert. *Papo.24.arrest.10.artic.1.*
n Rixa quid, *v.l.4.§.3.ξ.de vi bonor.raptor.*
o *36.Eclog.* περὶ φόνων *ex lib.60.tit.39.c.15.* id est, ictus ipsos contra vnumquemque contemplari oportet. *Paul.1.collat.legum Mosaic.* dic apertius, iudicem contemplari oportere τὰ ὄργανα δι' ὧν ἐπηνέχθη ὁ θάνατος, id est, instrumenta quibus ij qui sunt rixati, necem intulere: vt inde qui leuioribus armis vsus sit, mitius puniatur, qui maioribus, grauius, *6.Harm.6.§.9.* Est & auctor rixę semper inquirēdus, cum ei sit ignoscendum qui prouocatus se vlcisci voluit. *l.14.§.6.in fin.ξ.de bonis libert.* qui iustum dolorem prosequitur, *l.1.§.3.ξ.de Syllaniano.*
p τῶν συνελθόντων, *36. synopsis ex lib.60.titul.30.c.15.* in hoc collecti hìc dicuntur, ipsi rixatores imò ipsi iudices, & vt loquitur Harmenopulus οἱ ἀκροαταί: qua ratione, suspicio est Harmenopulum *d.loco* legisse *in hoc collectos*, non *in hoc collectorum:* hac sentētia: in hoc collectos iudices contemplari oportere ictus vniuscuiusque, si vequoties in rixa percussus homo periit.
q vt pro varietate ictuum, varia pœna cōstituatur. Nā ex genere telorum quibus quisque vsus est, colligitur animus occidendi, *Paul.d.loco.*

De eo qui cognouit, nec iudicauit de medico.

2. *Scæuola* "lib.4. Regularum."

FRater autem eius, qui [e] cognouerat [f] tantum, nec patri indicauerat, relegatus est: & medicus supplicio affectus.

De consobrinis & alijs gradibus, de nouerca & sponsa.

3. *Marcianus* "lib.14. Institutionum."

SEd sciendum est, lege Pompeia de consobrino [g] comprehendi. "sed" non etiam eos pariter complecti, qui pari propióve gradu sunt. Sed & nouercæ & sponsæ personæ omissæ sunt. sententia tamen legis continentur.

De soceri & generi appellatione.

4. *Idem* "libro primo de publicis iudicijs."

CVm pater & mater sponsi, sponsæ, socerorum [h], vt liberorum [i] sponsi, generorum appellatione continentur [k].

De eo qui in venatione filium occidit.

5. *Idem* "lib.14. Institutionum."

DIuus Hadrianus fertur, cū in venatione filium [l] suum quidam necauerat, qui [m] nouercam [n] adulterabat, in insulam eum deportasse: quòd latronis [o] magis, quam patris iure, eum interfecit. nam patria potestas in pietate [p] debet, non atrocitate consistere.

De conscijs.

6. *Vlpianus* "lib.8. de officio proconsulis."

VTrum qui occiderunt parentes, an etiam conscij [q] pœna parricidij adficiantur, quæri potest. & ait Mæcianus, etiam conscios [r] eadem pœna adficiendos, non solum parricidas. proinde cōscij etiam extranei eadem pœna adficiendi sunt.

De pecunia ad scelus committendum credita.

7. *Idem* "lib.29. ad Edictum."

SI, sciente [s] creditore, ad scelus committendum pecunia sit subministrata: (vtputa si ad veneni mali comparationem, vel etiam vt latronibus adgressoribúsque daretur, qui patrē interficerent) parricidij pœna tenebitur, qui quæsierit pecuniam, quique eorum ita crediderint, aut à quo ita cauerunt.

De morte rei & successoribus eius.

8. *Idem* "libro octauo Disputationum."

PArricidij postulatus, si interim decesserit, si quidem sibi mortem cōsciuit, successorem fiscum [t] habere debebit. si minus: eum, quem voluit, si modo testamentum fecit. si intestatus decessit: eos heredes habebit, qui lege vocantur.

De pœna. 2. *De furioso.*

9. *Modestinus* "lib.12. Pandectarum."

POena parricidij [u] more maiorū [x] hæc instituta est: vt parricida virgis sāguineis [y] verberatus, deinde culleo [z]

r Ad legē Pompeiam. *vulgat. Hal.*
s *v.l.2.§.32.ξ.de origine iuris.*
t *Paul. 5. sent. 24.9. Cod.Theod. 15.* de his qui parentes vel liberos occiderunt. *9. Cod.17.* & qui quosuis cognatos occiderint. *36. Eclog. ex lib. 60.tit.40. 6.Harmenop. 6.* Inde Sextus Pompeius refert, P. Horatiū occisa sorore parricidij accusatum. Adde patronum & patronam ex Paulo *5.sent.24. §.10.*
u id est, parentes in infinitū. *§.6.Inst.de publ. iud.* etiam adoptiuos.
x qualemcunque etiam vulgo quæstum facientem, quin & nouercam, & socrum.
y consanguineos qui Grecis ἀμφιθαλεῖς. *Cui. 6.obs.17.*
z fratres patrueles sunt, qui ex eodem patre. Græci ὁμοπατρίους & αὐταδέλφους vocāt. *ibid. Cuiac.*
a fratres matrueles, qui ex eadem matre, ὁμομήτριοι, vterini. *vide ibid. Cuiac. & Instit. de gradib. Hotoman. 5. obs.31.* Idem *in commēt. verborum*, matruelem interpretatur eum qui ex matris meæ fratre natus sit.
b *Paul. 5. sent. 24.§.1.*
c *vide l.9.ξ.eod.* ignis tamen pœnam exprimit. *Eclog. ibid. & Harm. & Paul. ibid.*

d *Eclog. ibid.*
e ¶ sciens delictum neque id iudicans, in atrocioribus delictis tenetur, *vt hìc:* & crimine maiestatis, *Nouell.117.c.8.*
f *l.6.l.7.ξ.eod.§.6.Inst.de publ.iudic. Eclog.ibid.c.5.*
g sub consobrino, etiam eos pariter complecti, qui pari propioréve gradu sunt, *Hotom.5.obs.31.*
h *v.l.8.ξ.de gradib.* Imò non continentur. *l.6.ξ.de gradib.*
i liberi desponsi, & ita lego.
k Imò non continentur: nec enim sponsa filij nurus est. *§.9.Inst.de nupt.*
l *vide Nouellam Leonis 105.*
m *v.Nouell.115.c.3.§.6.& c.4.§.3.*
n *adde 5.Valer.9.*
o Qui filium interficit, latronis magis, quam patris iure vtitur, *adde l.vnic. Cod. de emendat.propinq.l.vlt. C.de patria potestate:* mitius tamen punitur, quoties eum interficit cum nouerca adulterantem, *vt hìc:* è contrariò, dissimulata pœna est, in ea quæ matrem interfecit, ob filios veneno ab ea sublatos, *8.Valerius 1.* & in ea, quæ maritum, eiúsque filium ob eandem causam interfecit. de quo vide iudicium apud Gellium *12.c.7.* quibus adde P.Gregorium *36.syntagm.24.num.27.28.*
p *l.23. in fi.ξ.de adulterio.*
q *v.Nouell.Leonis 70.*
r *l.2.ξ.eodem.*
s *d.l.2.adde l.1.ξ.de Sc.Macedoniano.*
t *v.l.3.ξ.de bonis eorum.*
u *sub.*confessi. *v.Suet.in Augusto.c.33.l.3. C.Theodos. quorum appellationes non recipiuntur.*
x *§.3.ξ.eod* qui inualuit ante legem Corneliam & Pompeiam: hodie alia pœna constituta est, de qua dixi ad *l.17.ξ.eod.*
y sagmineis Corrasius 1. *Miscell. 5.* reprehensus à Turbeno *2. aduers. 23.* mouetur, quod sagmina herbam sacram, nunquam contaminassent Romani corpore parricidæ: mouetur etiam, passim legi apud bonos authores sanguineis: sic apud Pliniū *16.c.32.* sanguinei frutices, & *24.c.10.* virga sanguinea, & *19.c.10.* virgis sanguineis: & apud Maronem *8. Aeneidos* sanguineo flagello: & Liuius 1. hastam sanguineā. sanguineas autem virgas, non à sanguine, sed à colore iis vtebantur quod facile sanguinem elicerent. *34.Plin.10.*
z *l.vnic.Cod.eodem: l.vnic.Cod.Theodos.eod.Paul.5.sentent.24.§.1.* Culeus parricidiale vasculum è corio, *5. Isid. 5. orig. 27.* saccus, in quo rei conclusi in mare mittuntur: Plautus in *Viduloria apud Plantiadem.* Iube hunc insui culleo, atque in altum deportari, si vis annonam bonam. Iuuenalis *Saty.13.* Et deducendum corio bouis in mare, cum quo Clauditur aduersis innoxia simia fatis. Cic.1. ad Heren. De variis pœnis parricidarum, vide Papo. *2.Nota 7.c. Du crime de parricide fol.442.* & P. Gregorium *36.syntag 14.*

insuatur cum cane, gallo [a] gallinaceo, & vipera [b], & simia [c], deinde [d] in mare profundum culleus iactetur. hoc ita, si mare proximum sit, alioquin bestijs [e] obijciatur [f] secundum Diui Hadriani constitutionem.

1 ¶ Qui alias personas occiderint, præter matrem, & patrem, & auum & auiam, quos more [g] maiorum puniri supra diximus, capitis pœna plectentur, aut vltimo supplicio mactantur.

2 ¶ Sanè si per furorem [h] aliquis parentem occiderit: impunitus erit, vt Diui fratres rescripserunt super eo, qui per furorem matrem necauerat. nam sufficere, furore ipso eum puniri, diligentiúsque custodiendum esse, aut etiam vinculis coercendum.

Quando accusari potest.

10. *Paulus* libro singulari de pœnis omnium legum.

EOrum, qui parricidij pœna teneri possunt, semper [i] accusatio permittitur.

DE [k] LEGE CORNELIA DE falsis, & de Senatusconsulto Liboniano [l].

Tit. X.

De testimonijs, & aduocatione. De iudice corrupto. 3. De iudice qui constitutiones principum neglexit. 4. De rationib. tabulis & instrumentis. 5. De testamento viui aperto. 6. De instrumentis aduersario proditis. 7. De eo qui in testamento sibi aliquid adscripsit. 9. Quatenus tutela, vel cura impedimento est quo minus quis cum fisco contrahat. 13. De pœna falsi.

1. *Marcianus* lib. 14. Institutionum.

POENA [m] legis Corneliæ irrogatur ei, qui [n] falsas testationes faciendas [o], testimoniáve falsa inspicienda dolo malo [p] coiecerit [q].

1 ¶ Item ob instruendam [r] aduocationem [s] testimoniáve pecuniam acceperit [t], pactúsve fuerit, societatem coierit [u] ad [x] obligationem innocentium, ex senatusconsulto [y] coercetur.

2 ¶ Sed & si quis ob renuntiandum [z], remittendúmve testimonium, dicendum, vel non dicēdum pecuniam acceperit: pœna [a] legis Corneliæ adficitur [b]. & qui iudicem [c] corruperit, corrumpendúmve curauerit.

3 ¶ Sed & si iudex constitutiones principum neglexerit [d], punitur [e].

4 ¶ Qui in rationibus, tabulis, cereísve [f], vel alia quare sine [g] consignatione falsum fecerint [h], vel rem amouerint: perinde ex his causis, atque si erant falsarij, puniuntur. sic & Diuus Seuerus lege Cornelia de falsis damnauit præfectum [i] Ægypti. quod instrumentis suis, cum præerat prouinciæ, falsum fecit.

5 ¶ Is, qui aperuerit [k] viui testamentum, legis Corneliæ pœna tenetur.

6 ¶ Is, qui deposita [l] instrumenta apud alium, ab eo [m] prodita esse aduersarijs suis dicit, accusare eū falsi potest.

7 ¶ Ad testamenta militum senatusconsultum pertinet, quo lege Cornelia tenentur, qui [n] sibi legatum fideicommissúmve adscripserint.

8 ¶ Inter filium, & seruum, & extraneum, testamētum scribētes hoc interest: quod in extraneo, si specialiter subscriptio facta est. *Quod* [o] *illi dictaui, & recognoui*, pœna cessat, & capi potest. in filio, vel seruo vel generalis [p] subscriptio sufficit & ad pœnam euitendam, & ad capiendum.

9 ¶ Ex illa quoque causa falsi pœnæ quis subiicitur, vt Diui quoque Seuerus & Antoninus constituerunt, vt tutores & curatores, & qui officio deposito non restituerūt tutelam vel curationem [q], cum fisco contrahere non possint. at si quis aduersus hanc legem profectus [r], ærario obrepserit: vt perinde puniatur, ac si falsum commisisset.

10 ¶ Sed ad illos hoc nō pertinet (vt ijdē principes scripserunt) qui, antequā [s] tutelam susciperent, hæc gesserunt. nec enim excusationes admisisse, sed fraudes exclusisse.

11 ¶ Ijdem principes rescripserunt, ita demū eum, qui rationē tutelæ vel curæ nondū reddidit, cū fisco contrahere non debere, si viuat is, cuius tutela administrata est. nā si decesserit, licèt nondū heredi eius rationē reddiderit, iure eum contrahere.

12 ¶ Sed si [t] iure hereditario successerunt in fiscalem contractum tutor vel curator, licet ante rationem redditam: non puto pœnam locum habere, licet adhuc viuat is, cuius tutela vel cura administrata est.

a Id cur fieret, v. apud Cic. *pro Roscio. Amer. & in oratore. & Senecā. 5. Cōtrou. 4. in fi.*

b Cur vipera & huiusmodi bestiæ? harū quædam parentes necant, quædam cum eis dimicant. *Theophil. Inst. de publ. iudicijs.* Cœlius Rhodiginus *6. c. 13.* putat viperam adhiberi, quòd nimia dulcedine commota coeuntis maris caput rodere credatur. Verisimilius est viperam ideo adhiberi, quod ventrem matris exedit: vt refert Aristot. lib. de historia animalium, *c. 34.* & Plinius *10. c. 62.* & Basil. *homilia de Inuidia*: Philostrat. 1. *de vita Apollonij. 5.* Quidam Oliuerius Arzeganensis Valerij Maximi interpres, ideo superio a animalia in culeū insui putat, quā gallus serpentē, serpens simiā, simia hominē insequatur. His ita positis, pœnę magnitudinē in parricidas cōstitutę cognoscimus: nā vt Iustinus 16. scribit: In parricidio nulla satis iusta causa ad sceleris patrocinia pretexi pōt. vere. Nā vt Proclus notat, Parentes ἀγάλματα τῶν πάντων πατρὸς Θεὸς, id est, simulachra Dei qui oīm est pater: Inde Valerius lib. 1. pari vindicta parentum & deorum violationē esse expiandam. & M. Tulliū quendā duumuirū, quia librum sacra continentē sibi cōmissum Petronio Sabino describēdum dederat, culeo insutum, in mare abiectum. Quintilianus in Declamationibus, Parricidiū omniū scelerū maximū appellat, propterea quòd parricida nomina sacra polluat. Nihil enim homini melius datū esse scribit Theognis, patre & matre οὐδὲν ἀνθρώποισι πατρὸς καὶ μητρὸς ἄμεινον ἔπλετο τοῖς ὁσίη κύρει ἐμμελὲς δίκη. Hinc Solo interrogatus, cur nullum parricidio supplicium indixisset, se id neminē factūrū putasse respōdit. *Cicero pro Roscio Amerino: Laertius in Solonē.* Ita Persæ neminē suorū dicebāt parricidam, sed si quid tale accidisse, existimabant, eum qui id fecisset spurium aut suppositiium fuisse. *Herodotus Clio, Nicolaus libro* ἐθῶν apud Stobeum sermone ἐθῶν νόμων. In Ægypto parricidas liberorum morte non mulctabant, sed triduum iuxta defuncti cadauer sese afflictare cogebantur, *Diodorus 2.* Contra Massagetæ, Indi Callatij, & Caspij parentes senectute confectos occidebant, Herodotus *in Clio & Thalia.* Primus Romę parricida L. Hostius. *Plutarchus in Romulo.* qui primus culeo insutus P. Malleolus, *Florus epitome 68.*

c Iuuenal. *satyr. 8.* Cuius supplicio nō debet vna parari simia, nec serpēs vnus, nec culleus vnus. adde Festum in Culleus, vas parricidale.

d Cur in mare profundū? vt omnium elementorū vsu viuus carere incipiat, & ei cœlum superstiti, terra mortuo auferatur. Iustinianus & ibidem Theophilus *Inst. de publ iudicijs.* Cicero pro Roscio Amerino, ô singularē sapientiam, iudices, nōne videntur hunc hominem ex rerum natura sustulisse & eripuisse, cui repente cœlum, solem, aquā, terrámque ademerunt? vt qui eum necasset, vnde ipse natus esset, careret his rebus omnibus, ex quibus omnia nata esse dicūtur. Noluerunt feris corpus obiicere, ne bestiis, quæ tantū scelus attigissent, immanioribus, vteremur: non sic nudos in flumen deiicere, ne cum delati essent in mare, ipsum pollueret, quo cætera quæ violata sunt expiari putantur. denique nihil tam vile, neque tam vulgare est, cuius partem vllam reliquerint. Etenim quid tam commune est quàm spiritus viuis? terra mortuis? mare fluctuantibus? littus eiectis? Ita viuunt dū possunt: vt ducere animam de cœlo non queant: ita moriuntur, vt eorum ossa terra non tangat: ita iactantur fluctibus, vt nunquam abluantur: ita postremò eiiciuntur, vt ne ad saxa quidem mortui conquiescant.

e *Paul. dicto loco.*

f *al.* subiiciatur.

g *vide princ. huius legis.*

h *l. 14. ff. de officio præsidis.*

i adde quæ scripsi *ad l. 12. Cod. de falsis. l. 13. in fi. ff. de Silla. l. 2. & 4. C. de apostatis.*

k ad legem Corneliam de falsis, &c. *vulg. Hal. 9. C. 22.* ad legem Corneliam de falso *9. C. Theod. 19.* ad legem Corneliam testamentariam, *Paul. 5. sentent. 25* de falso testimonio non admittendo, v. Collat. legum Mosaic. *8. & 9. adde ex C. tit. de his qui sibi adscribunt in testam. 23.* de falsa moneta *Nouell. 24.* de mutatione nominis *25 §. 7. Instit. de publicis iudicijs: & 60. Eclog. 41. 42. 44. & Nouell. Leonis 76. 77. adde Paponem 22. Arrest. 12. & 13. eundem 2. Nota. 3. c. du crime de faux. Bossi in tit. de falsis 37.* de his qui sibi abscribunt in testamento 33. de his qui prohibent aliquem testari 39. de mutatione nominis 40. partu supposito 41. falsa moneta 42. *Cla. 5. sent. § falsum. P. Gregori. 36. syntag. 1. ad finem quinti capitis.*

l lato anno vrbis 880. Libone Consule, sub Adriano *Hoto.* Imo anno vrbis 768. Lucio Scribonio Consule, sub Claudio Tiberio: Inde Sc. Claudianum appellatur à principe relationis authore: Libonianum vero à Consule ad patres referente: Solebant enim edicta à principe ad senatum mitti, vt tanti ordinis decreto approbarentur *P. Faber 1. semestr. vlt.* quòd hodiè etiam reges Galliæ obseruant in ipsis parlamentis: sed vt ad rem redeam, Cuiacius Claudianum dici ait, quod Claudij Neronis temporibus manauit, *v. Cuiac. hîc.*

m *vide §. vlt. ff. eodem.*

n qui in falsas t. f. r. falsa inuicem dicenda dolo malo coierit. *vulg. Hal.* qui falsam testationem, vel testamenta, edidit, vel subiecit legenda *60. Eclog. 41. c. 1.* quæ sententia omnino vera est. vt hic agatur de eo qui fecit, edidit, subiecit falsas testationes, vel falsa testimonia.

o faciendas, testamentáve falsa inuicem dicenda aut consignanda dolo malo curauerit. *Vlp. 8. col. leg.* rectè additum danda aut consignanda: nam testimonium aut voce, vel per tabulas dicitur.

p si ita est, qui dolum non commisit à falso excusabitur: nam falsitas sine dolo committi non potest. Vti falso citra dolum possumus, *titul. 20. Cod. eod. v. Clarum 5. sent. § falsum 4.*

q coierit, curauerit.

r ob struendā, *Vlpianus d. tit. 8. collationis.*

s *adde l. 20. ff. eodem.*

t *l. 2. ff. de concussione. l. 19. C. de testib. adde Paulum 5. sentēt. 26. §. 2.*

u coierit, aut aliquam delationem interposuerit: item si quis coierit ad obligationē, &c. *Vlpianus ibid.*

x ad occisionem innocentium. *Vlpianus ibidem:* ad accusationem innocētium *Pithœus ibid.* id est, qui societatem coierit ad falsum testimoniū instruendum aduersus innocentes.

y Senatusconsulto, quod Cotta & Messala cōsulibus factū est. *Vlpian. ibid.*

z denūtiandū, *vul. Hal.* venundandū, vel non remittēdū, *Vlp. d. loco*: Ecloga multo apertius id explicat ἐπὶ τῷ κατηγορῆσαι ἢ μὴ κατηγορῆσαι, id est, si quis accusandum, vel non accusandum, vt hæc verba, ad criminalia iudicia referantur: hæc vero quæ sequuntur, dicendum, non dicendum, ad ciuilia. Paulus generaliter loquitur, ob falsum testimonium perhibendum, & verum non perhibendum. *5. sentent. 25. §. 2.* vt sit sensus: Vtrobique, id est, in ciuilibus, & criminalibus negotiis falsa testimonia puniri.

a ¶ *de qua vide Paul. 5. sent. 25. §. 2. in fin.*

b ex Senatusconsulto, quod duobus Geminis consulibus factum est, *Vlpian. 8. collationis legum Mosaic.*

c vt sententiam ferat scilicet, & non ferat, *Paulus d. loco.*

d plusquam negligit, qui aduersus eas, aut ius publicum pronuntiat, *Paul. 5. sentent. 25. §. 3.*

e qua pœna? *vide l. 1. Cod. ad l. Iuliam Maiest.*

f vox cereis, vel cereísve hîc otiosa est. legēdum censeo cæterísve. *vt in l. 16. §. 1. ff. e.* Quæ sint illa, Paulus explicat *5. sent. 25. §. 4.* acta scil. album propositum, testationes, cautiones, chirographa, epistolæ.

g siue consignatione, *vulg. Hal.* quæ lectio optime conuenit iis quæ proximè sequuntur, nempe, præfectum vel ideo punitum à Seuero, quod in instrumentis suis falsum fecisset.

h falsi species sunt, delere, mutare, subijcere, subscribere, *Paul. 5. sent. 25. §. 4.* Consignatione falsum facit, qui addit: is remouet, qui delet.

i Nota, iudicem puniri falsum in instrumentis suis committentem.

k Ita legitur apud Paulum *5 sent. 25. §. 6. & in l. 38. §. 7. ff. de pœnis*: apud Haloandrum legitur peruertit, In vulgata peruerterit.

l *Paul. 5. sent. 25. §. 8. l. 38. §. 9. ff. de pœnis:* id aliquando accidit cuidam ancillæ, quam defendit Demosthenes.

m puta à depositario: dic idem in procuratore, & cognitore, qui aduersario litis instrumenta prodidit, *Paul. sent. 5. 25. § 7.*

n *v. l. 6. ff. eod. tit. Cod. de his qui sibi adscribunt testamento, & Bossium cap. 38. Clarum 5. sent. § falsum 4. versi. adscribens sibi.*

o Sensus est, qui sibi legatum in testamento adscripsit extraneus, & id consequi poterit, & in pœnam falsi non incidet, si in eodem testamento subscripserit testator *Dictaui, & recognoui*: filius vero eodem iure censebitur, vtcunque testator tantum subscripserit *dictaui*, neque adiecerit, *Recognoui. adde l. 15. §. 1. infra eodem: l. 2. C. de his qui sibi.*

p In qua non est additum *Recognoui*, sed simpliciter, *Dictaui.*

q Sensus est, Tutor, qui ante rationes pupillo redditas, cum fisco contrahit, falsi punitur, *l. 46. ff. locati*, nisi pupillo mortuo cum fisco contrahat. §. 11. ff. *eod.* & nisi iure hereditario successit in fiscalem contractum. §. *12. infra eod.* quod hodie in vsu non esse existimo.

r præfectis ærario, *vulgat.* Ij cognoscebāt de locis patrimonialibus, & fisci, *l. 2. §. 4. in fin. suprà, ne quid in loco*: de caducis fisci, *l. tertia, suprà, de his quæ in testamento, l. duodecima, suprà, de his quæ vt indign.* spernebant, & agnoscebant bona fisco delata, *l. trigesima, §. 20. suprà, de fideicommiss. libert.* Illud valde notandum est Marcum Antonium primum iussisse, vt apud præfectos ærarij in vrbe, apud tabularios in prouinciis, vnusquisque ciuium, natos liberos profiteretur intra tricesimum diem nomine imposito. *Capitolinus in eius vita.*

s Antequam quis tutelam gerat, potest cum fisco contrahere.

t Ratione successionis, quædam conceduntur, & tolerantur, quæ aliàs non concederentur, *l. nona in fin. infra de rebus militaribus facit lex quarta, infra de decurionibus.* è contrario, interdum quædam accuratius obseruantur in heredem, quam in defunctum, *l. quarta, §. tertio, suprà, quod cum eo.* ad priorem speciem referendum est, quod Papo *22. Nota. 12. numero 9.* scribit, heredem vtentem falso instrumento in hereditate reperto, excusari à pœna falsi: & à iudice eo casu instrumentum falsum dicendum non esse (ne alioquin inferatur infamia heredi innocenti) sed nullum.

a πλειαδήμευσις.60.*Eclog.41.cap.1.adde §.7. Instit.de publicis iudicijs.* De pœna falsariorum dicam ad Nouellam Leonis 77.hodie apud Gallos omnino capitalis est pœna,edicto Francisci regis lato anno 1539.

13 ¶ Pœna falsi,vel quasi falsi,deportatio est,& omniũ[a] bonorum publicatio. & si seruus eorum quid admiserit, vltimo supplicio affici iubetur.

De testamentis & codicillis.

2. *Paulus* "libro tertio ad Sabinum."

QVi testamentum amouerit [b],celauerit [c], eripuerit [d], deleuerit [e],interleuerit [f], subiecerit [g], resignauerit [h]: quíve testamentum falsum scripserit [i], signauerit [k], recitauerit [l] dolo malo, cuiúsve dolo malo id [m] factum erit: legis Corneliæ pœna damnatur.

3. *Vlpianus* "libro quarto Disputationum."

QVi ignorans [n] falsum esse testamentum, vel hereditatem adijt,vel legatum accepit,vel quoquo modo agnouit falsum [o] testamentumdicere non prohibetur.

4. *Idem* "libro octauo Disputationum."

SI quis, cum falso sibi legatum adscribi curasset, decesserit:id heredi [p] quoque extorquendum est.

1 ¶ Inde Diuus quoque Marcus: cum quidam à patre heres institutus, codicillos intercidisset, & decessisset: fisco tantum esse putauit vindicandum, quantum per codicillos erogari posset:id est,vsque ad dodrantem.

5. *Iulianus* "libro octagesimosexto Digestorum."

SEnatus pœnam remisit ei, qui legata à se testamento data codicillis sua manu scriptis ademerat [q]. sed quia & iussu [r] patris id fecerat,& annorum [s] vigintiquinque erat,hereditatem quoque ei capere permissum est.

6. *Africanus* "libro tertio [t] Quæstionum."

SI quis legatum sibi [u] adscripserit [x],tenetur pœna legis Corneliæ: quamuis inutile legatũ sit. nam & eum teneri constat,qui eo testamento, quod postea ruptum, vel etiam quod initio non iure fieret,legatum sibi adscripserit.Hoc tamen tunc verum est, cum perfectum testamentum erit. cæterum [y] si non signatum fuerit: magis est, vt SCo. locus non [z] sit. sicuti nec interdictum de tabulis testamenti exhibendis locum habet [a].prius [b] enim oportet esse aliquod testamentum vel non iure factum, vt senatusconsulto locus sit. Nam & falsum testamentum id demum rectè dicitur, quod, si adulterinum non esset, verumtamen testamentum recte dicetur.similiter igitur & non iure factum testamentum id appellatur: in quo si omnia rite [c] facta essent,iure factum diceretur.

1 ¶ Si institutus heres exheredationem nominatim [d] filij vel aliarum personarum adscribit: senatusconsulto tenetur.

2 ¶ Similiter & is, qui libertatem sua manu ademit [e]

b *l.14. C.eod.* ὁ κλέψας διαθήκην,35.*Eclog.16.ex lib.60.tit.41.cap.2. adde Paulum 4.sent.7.& 5.sent.25.§.1.*

c *l.14.C.eod.Eclog. ibid.* ἢ κρύψας, id est, suppresserit.*Paulus 4.sent.§.1.* supprimit,qui cum habeat potestatẽ proferendi, nõ profert. *Paulus ibi.§.3.4.5.*

d rapuerit.*vulgata:Hal.* ἢ ἁρπάσας: Rapere,est per vim: amouere,clam.

e *Paulus 4.sent.7.§.1.& 5.sent.25.§.1.* ἢ ἀπαλείψας.

f Interlinit,qui variis locis: delet, qui magna ex parte.

g *Eclog.ibidem: Paulus ibidem: §.7.Instit. de publicis iudicijs.v.l.12.Cod.de testament.ordinandis* Cyprianus, hic testamentum subiicit.

h regnat, qui sigillũ aufert ἢ ἀποσφραγίσας,*Eclog.ibid.Paulus idem:* vel qui aperit. Id Bartolus extendit ad eum,qui literas alterius aperit: ídque communiter teneri refert Clarus *5.sent. 4.versic. aperiens.*

i *Eclog.ibidem: Paulus ibid. §.7.*

k *Paulus ibid. d.§.7. Vlpianus 8. collationis legum Mosaic.*

l *Paulus ibid. Ecloga ibid.*

m superiora omnia πάντα, *Eclog.ibid.Paulus 4.sent.§.2.*

n *l.3. Cod. eodem.*

o *l.5.suprà, de his quæ vt indignis.*

p *l.12.infrà eod. Eclog. ibid. cap. 26.*

q *l.22. §.7.ff.eodem.*

r *adde l.15.§.3.ff.eodem.*

s Eo sermone non significatur is, qui est maior vigintiquinq; annis, sed qui nondum ad eam ætatem peruenit,*v.Cuiac.6.obs.3.*

t *v.Cuiac.3.ad Afric.fol.31.* u *v.l.1.§.7.ff.eod.*

x Ignorante testatore scil.

y hinc colligit Cuiacius *consult.1.* imperfectum testamentum dici, non quod testibus caret, sed quod à testibus qui interfuerunt neque subscriptum, neque subsignatum est:hic enim testamentum perfectum opponitur nõ signato. perfectum est,quod septem testibus signatum est,*adde l.21. Cod.de testamentis. adde l.vlt. Cod. familiæ.*

z *adde l.38.§.6.ff.de pœnis.*

a quod alias,si perfectum testamẽtum esset,locum haberet, *v.Paul.4.sent.7.§.vlt. l.1.§.3.ff.de tut.exhib.*

b sic alibi prius quæritur de persona quàm de iure.*l.14.ff.de iure Codicillorum.*

c aliud rite, aliud recte. Rite est ex more: recte ius naturale ostendit, *vide Cuiacium hîc.*

d Cur hoc additum? vel ideo quod ante Iustinianum filius solus exheredandus erat nominatim, reliqui liberi inter cæteros poterant exheredari, id est, non nominatim,Cuiacius *hîc, adde l.22.in fi.ff.eod. vide eundem Cuiac.9. obseru.18.* vbi tractat de reliquiis iuris antiqui exheredationis liberorum.

e *l.5.ff.eod.l.22.§.7.ff.eodem.*

f ¶falsum scripsisse intelligitur,ideóq; priuandus est hereditate,*l.19.supra,de bon. libert.*

g .i.raro,*l.1.§.8.ff.de officio præfecti vrbis:l.4.ff.de iudicijs:l.20.l.21.C.qui accusare.*

h *l.20.§.7.ff.qui testament.l.32.ff.de regulis iuris.*

i *d.§.7.* k non ita,quod ad ius naturæ.*d.l.32.*

l exceptio regulæ superioris.

m *l.53.ff.de iudicijs.*

n hæc lex Cornelia,est nummaria,*Cic.3.in Verrem.*Cornelia,testamentaria,nummaria,& aliæ complures.falsæ monetæ reos Codex Theodos.vocat paracharactas, *l.8. C.Theodos.de falsa moneta*,& monetæ adulteros,*l.5.ibid.*

o Idem in argenteis.*Paulus 5.sent.25.§.1.*quod tamen Hippolytus de Marsiliis non admittit *consilio 21. num 13. 14.* negat etiam eandem esse rationem in rodentem nummos argenteos quæ in rodentem aureos: nimirum quòd hæc lex odiosa sit, ideóque non extendenda.

p de hac dicendi formula vide Cuiacium *10.obseru.17.*

q *Paulus 5.sent.25.§.1.* Author Eclogæ sic exprimit NN. ξέοντες ἢ περικόπτοντες, &c.

Eclog.44.cap.8. In nummis radi dicitur superficies plana, circuncidi eius circunferentia, *& l.1.C Theodos. de falsa moneta.* mensuram circuli exterioris adrodunt, vt ponderis minuatur quantitas.Extat etiam in Codice Theodos.Tit.*si quis solidi circulum exteriorem inciderit.*Byzantij Alexandrum Logothetam ψαλίδιον,id est,nummorum circunciscorem appellabant.i.forciculam, quod perquam scitè nosset aureos in orbem attundere, seu rodere: *Procopius 3. de bello Gothico: v. Cui. 19.obs.25.*

serui testatoris, & maxime cui à se legata vel fideicommissa data erant:senatusconsulto tenetur.

3 ¶ Si patronus testamento liberti legatum sibi scripserit [f], & venia impetrata abstinere legato iussus est: an emolumentum bonorum possessionis contra tabulas habere possit? & magis placet, non posse. nec tamen huic consequens est:vt,& si vxor dotem, vel creditor id, quod in diem sibi deberetur,sibi adscripserit, & similiter venia impetrata abstinere se legato iubeantur. aut mulieri dotis, aut creditori actio sua denegari debet: ne eorum vterque merito debito careat.

An seruus cum domino consistat.

7. *Marcianus* "libro secundo Institutionum."

NVllo [g] modo serui cum dominis suis consistere possunt,cum ne quidem omnino iure ciuili [h],neq; iure prætorio [i],neque extra ordinem computantur [k]. præterquam [l] quod fauorabiliter Diui Marcus & Cõmodus rescripserunt, cum seruus quereretur, quod [m] tabulæ testamenti,quibus ei data erat libertas, supprimerentur, admittendum ad suppressi testamenti accusationem.

De nummis.

8. *Vlpianus* "libro septimo de officio proconsulis."

QVicumq; [n] nummos aureos [o] partim [p] raserit [q],partim tinxerit [r], vel finxerit [s]: si quidem liberi sunt ad bestias dari:si serui,summo supplicio affici debent [t].

Du auro & nummis. 3. De eo qui falsum signauit vel signari curauit. De testimonijs. 4. De delatore submisso.

9. *Idem* "libro octauo de officio proconsulis."

LEge Cornelia cauetur,vt qui in aurum vitij quid [u] addiderit,qui argẽteos nummos adulterinos [x] flauerit [y], falsi crimine teneri.

1 ¶ Eadem pœna afficitur etiam is, qui [z], cum prohibere tale quid posset,non prohibuit.

2 ¶Eadẽ lege exprimitur,ne quis nummos stagneos [a], plumbeos [b] emere [c],vendere dolo malo vellet.

3 ¶ Pœna legis Corneliæ irrogatur ei,qui quid aliud, quam [d] in testamento, sciens dolo malo falsum signauerit,signaríve curauerit.item si falsas testationes faciendas testimoniáve falsa inuicem dicenda dolo malo coierint.

4 ¶ Qui delatorem summisit in causa pecuniaria: eadem pœna tenetur, qua tenentur hi, qui ob instruendas [e] lites pecuniam acceperunt.

De eo quod in testamento vel codicillis adscribitur.

10. *Macer* "lib.1.Publicorum."

DE eo,qui ei,in [f] cuius potestate est,eíque,qui in eadẽ potestate est, adscripserit, nihil senatusconsultis cauetur. sed hoc quoque casu committitur in legem: quia huius rei emolumentum ad patrem, dominúmve pertinet,ad quẽ pertineret,si filius seruúsve sibi adscripsissent.

r strinxerit, si quidem liberi. Hotom. *5. obs. 16.* mouetur, quòd argentei tingi possunt, aurei nulla de causa tingãtur: stringere esse ex Nonio, ait, circũcidere. video tamẽ apud Paulum *5. sent. 25.§.1.* non modo argenteos, sed & aureos nummos adulterari, lauari, cõflari,radi,corrumpi, vitiari, & *§. 4.* æs quidẽ inaurari, & argentari. sed &, quod magis est, eum puniri, qui cum argentum,vel aurum poneret, æs, stannúmve subiecit. Itaque eo adducor, vt credam aureos nummos tingere, hic, nihil aliud esse, quam ita æs tingere, vt aurum existimetur: nonnullis enim ita imponi solet. *l.1.in fin. l.36. supra, de pignoratia:* fingere autẽ aliud est, quàm tingere, vt infra docetur. hoc qui facit, falsa fusione nummum formare dicitur, *l.2.C.de falsa moneta.*

s *Ecloga ibidem* οἱ τὰ NN. χαράσσοντες. hinc, falsæ monetæ rei paracharactæ,*l.8. C.Theodos. de falsa moneta.* Fingit,vel qui vultu principum monetam signat, *Paulus 5. sentent. 25.§.1.* vel qui signatam adultera immutatione in vendendo subiicit. *l.1.C.Theodos.si quis solidi circulum.*

t Quid si apud aliquem,vel domi, vel in vidulo,vel in arca falsa moneta reperta sit,éstne puniendus, tanquam falsarius? vide Bellouisanum. 1. *cap.8. num.16. & sequentibus:vide Paponem 2.Notar.7.cap.Du crime de faux,folio 476.*

u puta æs,stannum *Paulus 5.sentent. 25.§.4.adde l.1. in fin.ff. ad legem Iuliam peculatus*.vnde erosa pecunia: *l.102.ff. de solut.*Id vitium lacunã vocat Cicero ad Atticum, vide,quæso,ne qua lacuna sit in auro.

x iniecto stanno vel plumbo.

y his autem adfines sunt statuarij, qui maiorinam pecuniam,separato ab argento ære,purgant, *l.5.C.Theod.de falsa moneta.*

z *v.l.1.C.de falsa moneta*:nedum is tantum,qui falsa moneta vtitur,punitur:sed & qui alium falsa moneta vti scit,nec defert. *vide l.50.ff.de regulis iuris: Cicero 1. de Officijs.* Qui non vetat peccare,cum possit,iubet.*Seneca Troade act.2.scena 2.*

a stanneos,*vulgat.Hal.* vox stagneos defendi potest:sic,Muriaticam habent in vasis stagneis. & glossæ veterum stagnea κασσιτέρινα, stagneum κασσίτερον: pixide stagnea,vase stagneo *Scribonius Largus:* plumbeus,stagneus, *Priscianus Medicus 2.vide Cuiacium 11.obs.1.Seneca 3.de Ira 35. Festus in Murina & in vasis stanneis.*Glossis κασσιτερὸς stagnum.κασσιτερουργὸς stagnator.

b Plũbei nũmi vetiti,vnde possumus colligere, nõ nisi tria metalli genera fuisse apud Romanos ex quibus probi nummi conflarentur,aurum, argentũ,æs.vnde olim Triumuiri monetales dicti,auri,argenti, æris flatores: & Plautus in Mostellaria, fabrũ quendam accusat, quòd plumbeos cudere solitus esset. sic Dionysiũ Siculũ tyrannũ suos aliquando Syracusanos coegisse stanneis nummis vti,& Spartanam sicuti & Byzantinam monetam fuisse aliquando ferream.

c Atqui nummi mercis vice fungi posse non videtur? Hic locus referendus est ad peregrinos nummos, Daricos,puta vel Philippeos, Tetradrachmũ Atticũ,Siculum,& alios id genus: quos emi solitos refert Volusius Metianus *libro de Asse.* sic Victoriali nummi(qui ob Victoriæ signum inibi impressum ita dicti priusquam lege Claudia nummus percussus esset) ex Illyrico aduecti, mercis loco habiti *33.Plinius 3.* Cuius nummi meminit Varro *8.& 9.de lingua,* Tertull.*lib.de velandis virginib.* Plin.*20.c. vlt.& 33.c.6.* solidos etiam veterum principum venisse constat.&*l.1. C.de veteris numismatis potestate.*

d quam testamentum sciens.*Vlpianus 8.collat.legum Mosaic.* vt intelligamus, falsi causam ad alia negotia,quam ad testamenta porrigi.*l.16.§.1.ff.eod.*

e *vide l.1.§.1.ff.eodem.* f *l.15.versic.scribere.ff.eod.*

1 ¶ Illud

a hinc colligit Bartolus patrem poſſe conficere inſtrumentum pro filio emancipato, *v. tamen l. 14. ſ. eod.*
b hinc collige, filium pro matre inſtrumentum conficere poſſe.
c *v. l. 6. ſ. de publ. iudic.*
d *vide l. 4. ſ. eodem.*

1 ¶Illud conſtat, ſi extraneo quis adſcripſerit legatum, licet poſtea viuo teſtatore in poteſtate eum habere cœperit, ſenatuſconſultis locum non eſſe.

11. *Marcianus* libro primo de iudiciis publicis.

SI pater filio ſuo militi, quem habet in poteſtate, teſtamento [a] commilitonis filij aliquid adſcripſerit, quem commilitonem in militia nouit: quia patri non adquirit: extra pœnam eſt.

1 ¶Et cum matri filius adſcripſerat, Diui fratres reſcripſerunt, cum iuſſu teſtatoris hoc ſcripſit, impunitum [b] eum eſſe, matrémque capere poſſe.

De morte rei.

12. *Papinianus* libro tertiodecimo Reſponſorum.

CVm falſi reus ante crimen illatum, aut ſententiam dictam, vita decedit [c], ceſſante Cornelia, quod ſcelere quæſitum eſt, heredi [d] non relinquitur.

De falſo nomine. 1. De falſo inſtrumento recitato.

13. *Idem* libro decimoquinto Reſponſorum.

FAlſi [e] nominis [f] vel cognominis [g] adſeueratio pœna falſi coercetur.

1 ¶Ordine decurionum decem annis aduocatum motum, qui falſum inſtrumentum [h] cognoſcente præſide recitauit, poſt [i] finem temporis dignitatem reſpondi reciperare [k]: quoniam in Corneliam, falſo recitato [l] non facto [m] non incidit [n]. eadem ratione plebeium ob eandem cauſam exilio temporario [o] punitum, decurionem poſt reditum rectè creari.

De eo quod in teſtamento vel codicillis adſcribitur.

14. *Paulus* libro viceſimo ſecundo Quæſtionum.

FIlius emancipatus, cum ſcriberet patris teſtamentum, iuſſu patris, ſeruo communi Titij & ſui legatum adſcripſit. quæro, quis exitus quæſtionis ſit. reſpondit: Plures quæſtiones coniunxiſti. & quidem quantum ad ſenatuſconſultum, quo prohibemur [p] nobis, vel his, quos in poteſtate habemus, adſcribere legatum: emancipatus quoque filius eadem pœna tenebitur, licet iuſſu patris ſcripſerit. excuſatus [q] enim is videtur, qui in poteſtate eſt, ſicuti ſeruus: ſi tamen iuſſum ex ſubſcriptione [r] teſtatoris appareat. ſic enim inueni ſenatum cenſuiſſe.

1 ¶Sequens quæſtio eſt: an quoniam placet, id, quod [ſ] illicite ſcriptum eſt, pro non ſcripto eſſe: quod ſeruo communi ſcribentis, & alterius adſcriptum eſt, vtrum in totum pro non ſcripto ſit, an quantum ad eum tantum, qui adſcripſit, cæterum ſocio totum [t] debeatur. & inueni, Marcellum apud Iulianum adnotaſſe. nam cum Iulianus ſcripſiſſet, ſi ſibi & Titio ſcripſiſſet, aut ſeruo communi, cum pro non ſcripto ſit, facilime quæri poſſe, quantum Titio & ſocio adquiratur: ita adiicit iſte Marcellus, Quemadmodum ſocio debebitur, ſi quaſi falſum nomen ſerui ſubducitur? quod & in præſenti quæſtione obſeruandum eſt.

2 ¶Maritus ſeruum dotalem manumiſit, & in teſtamento eius legatum ſibi adſcripſit. quæſitum eſt, quid mulier ex lege Iulia [u] conſequi poſſit. reſpondi: Et patronum incidere in pœnam edicti Diui Claudij, dicendum eſt: & filium emancipatum, licet præteriti poſſint petere bonorum poſſeſſionem. ergo, ſi nihil habet patronus ex bonis liberti, non tenebitur mulieri. An ideo teneri poteſt, quod adiectum eſt in lege, *Aut dolo [x] fecit quo minus ad eum perueniat*? ſed nihil perfecit in fraudem mulieris: non enim aduerſus illam hoc excogitauit. An ideo non denegamus huic actiones, quoniam [y] alij reſtituturus eſt? atquin cum is qui ſibi iuſſu teſtatoris legatum adſcripſit, etiam ſi fidei ſuæ ſimiliter iubente teſtatore commiſiſſet, vt id alij reſtitueret: ſenatus iuſſit, eum nihilominus legato abſtinere, idq; apud heredem remanere cum onere fideicommiſſi.

15. *Calliſtratus* libro primo Quæſtionum.

DIuus Claudius edicto præcepit, adiiciendum legi Corneliæ: vt, ſi quis, cum alterius teſtamentum vel Codicillos ſcriberet legatum [z] ſibi ſua manu ſcripſerit, proinde teneatur, ac ſi commiſiſſet in legem Corneliam. & ne vel iis venia detur, qui ſe ignoraſſe edicti ſeueritatem prætendant. Scribere autem ſibi legatum videri, non ſolum eum

e huc refer titulum Codicis de mutatione nominis.
f De nomine & cognomine, vide quæ ſcripſi *ad l. 14. C. qui teſtamenta.*
g Idem dicendum eſt, ſi quis ſibi falſum genus, vel parẽtes falſos finxerit, quo quid alienum interciperet, poſſiderétve. *Paul. 5. ſent. 25. §. 10. v. Cuiac. ibid.* Idem dicẽdum de eo, qui inſignib. altioris ordinis vtitur, militiámq; confingit, quo quem terreat, vel concutiat. *Paul. ibid. §. 11.* aliàs fraus ceſſat, & crimẽ falſi, eiuſque pœna, *l. 1. C de mutatione nominis. Boſſius cap. 40. de mutatione nominis*: nam ſeruo ſolus dominus pro arbitrio nomen imponit, & ad voluptatem quidem, vt in oratione pro Roſcio Amerino notauit Volcatius Gallicanus. ſic more apud veteres recepto, quæ ſtupri licentiam apud Ædiles profitebantur, nomina mutabãt, *Plautus in Penulo.* Hodie earũ mutarent nomina, facerẽntque indignum genere, quęſtum corpore. vide alia apud Pitheum *8. Notar. Moſaic.* idem in ſpuriis refert Papo *2. Notar. 7. cap. du crime de faux.* De mutatione nominis, fuſiſſimè tractauit P. Gregorius *36. ſyntagm. 4.* Berberius *1. parte, Rubrica 11.*
h Idem dicendum eſt ſi falſa cõſtitutione vtatur, *l. vl. ſ. eod. & l. 4. C. eodem.* Nota aduocatũ ob falſi inſtrumẽti recitationem decẽ annis ordine moueri poſſe.
i *l. 2. verſic. alia ſ. de decurionibus. l. 1. C. de his qui in exilium.*
k recuperare.
l falſo recitato, non facto, *vulgat. facit l. 8. Cod. eod.*
m nõ facto, incidit, *Hal.*
n .i. qui nõ eſt damnatus iudicio publico, lege Cornelia. quandoquidem, ea tenetur, qui fecit, non qui recitauit: atque ita ob recitationem falſi ordine motus, infamis non cenſetur, *vide Cuiacium ad l. Cod. de his qui in exilium.*
o Cuiacius *20. obſer. 38.* notat differentiam eſſe, inter relegatum ad tempus, & ordine motum ad tempus: nam hic poſt tempus decurionatum recuperat, ille non recuperat: ſed tamen recte creatur.
p nota regulam.

q *l. 13. ſ. ad leg. Falcid. l. 3. l. 5 Cod. de his qui ſibi.*
r *vide l. 1. §. 8. ſ. eod.*
ſ Illicita ſcriptura, ſcriptura non eſt.
t ſi quis ſibi & Titio legatum adſcripſit, magis eſt, vt totum legatum ad coniunctum pertineat, *Paul. 3. ſent. 6. §. 14.*

qui manu ſua id fecit, ſed etiam qui per ſeruum [a] ſuum, vel filium, quem in poteſtate habet, dictante teſtatore, legato honoratur.

1 ¶Plane conſtitutionibus principalibus cauetur, vt ſi teſtator ſpecialiter [b] ſubſcriptione ſua declarauerit, dictaſſe ſeruo alicuius, vt domino eius legatum ab heredibus ſuis daretur, id valere, nec generalem ſubſcriptionem teſtatoris valere aduerſus ſenatuſconſulti auctoritatem. & ideo legatum pro non ſcripto habendum: & ſeruo, qui etiam ſibi legatum adſcripſit, veniam dari. ego tutius eſſe puto, veniam [c] petendam ab Imperatore: ſcilicet eo, quod relictum eſt, abſtinentibus.

2 ¶Item ſenatus cenſuit: vt, ſi ſeruus [d], domini ſui iuſſu, teſtamento codicillíſve libertatem ſibi adſcripſerit: ob eam rem, quod ipſius manu adſcriptum eſt, minus liber ſit: ſed libertas ei ex fideicommiſſi cauſa præſtatur, ſi [e] modo poſt eam ſcripturam manu ſua teſtator teſtamento, codicillíſve ſubſcripſerit.

3 ¶Et quatenus de ſola ſpecie fideicommiſſæ libertatis hoc ſenatuſconſulto continebatur: Diuus Pius reſcripſit, ſententiam magis ſequendam eſſe huius ſenatuſconſulti, quam ſcripturam. nam ſeruos, cum dominis ſuis parent, neceſſitate poteſtatis excuſari: ſi tamen accedat domini auctoritas ſubſcribentis [f], ſe ea dictaſſe, & recognouiſſe. videri enim enim ait ipſius domini manu ſcripta, cuius voluntate ea ſcripta ſunt. Quod tamen (inquit) ad liberas perſonas, in quas nullum ius teſtator habuerit, extendi non debet. quæri tamen debet, an æque ſubſequendi neceſſitas [g], & honeſta excuſatio eſt non facientibus, quod non ſit conceſſum.

4 ¶Matri quoque, cui per ſeruum ſuum, dictante filio, legatum ſcriptum eſſet, veniam tribuẽdam legis Corneliæ, placuit.

5 ¶Idem in filiam, quæ, dictante matre ſua per ignorantiam [h] iuris, legatum ſibi ſcripſerat, ſenatus cenſuit.

6 ¶Si quis, duobus heredibus inſtitutis, adiecerit, vt, ſi alteruter heres ſine liberis deceſſiſſet, ei, quiupereſſet, & liberos haberet, hereditas redderetur, vel [i] ſi vterque ſine liberis deceſſiſſet, hereditas deinde alia manu ſcriptori teſtamenti reſtitueretur: placet, teſtamentario pœnam legis Corneliæ remitti. ſed benignius eſt, vt etiã ea, quæ ſupra ſcripta ſunt, ſimili modo conſequatur.

De inſtrumentis ſubreptis. 1. De eo qui falſum ſignauit. 2. De rationibus, tabulis, literis publicis, & aliis rebus.

16. *Paulus* libro tertio Reſponſorum reſpondit.

INſtrumentorum ſubreptorum crimen non eſſe publici iudicij, niſi [k] teſtamentum alicuius ſubreptum arguatur.

1 ¶Paulus reſpondit, legis Corneliæ pœna omnes teneri, qui etiam extra [l] teſtamenta, cætera falſa ſignaſſent.

2 ¶Sed & cæteros [m], qui in rationibus, tabulis, literis publicis [n], aliáve qua re, ſine [o] conſignatione falſum fecerunt, vel, vt verum non appareat, quid celauerunt, ſubripuerunt, ſubiecerunt [p], reſignauerunt, eadem pœna affici ſolere, dubium non eſſe.

De eo quod in teſtamento adſcribitur.

17. *Idem* libro tertio Fideicommiſſorum.

CVm quidam ſua [q] manu ſeruum ſibi legatum ſcripſiſſet, & eũ manumittere rogatus eſſet: Senatus cenſuit, ab omnibus heredibus eum manumittendum.

18. *Idem* libro tertio Sententiarum.

VXori [r] legatum in alieno teſtamento ſcribere non prohibemur.

1 ¶Qui [ſ] ſe filio teſtatoris impuberi tutorem adſcripſit: & ſi ſuſpectus eſſe præſumitur, quod vltro tutelam videbitur affectaſſe: tamen, ſi idoneus eſſe approbetur, non ex teſtamento, ſed ex decreto tutor dandus eſt. nec excuſatio eius admittetur: quia conſenſiſſe videtur voluntati teſtatoris.

De falſa moneta. 1. De partu ſuppoſito.

19. *Idem* libro quinto Sententiarum.

QVi falſam [t] monetam percuſſerint, ſi id totum formare noluerunt, ſuffragio iuſtæ pœnitentiæ abſoluuntur. [u]

u i. cõditione ex lege Iulia, *v. l. 65. ſupra ſoluto.*
x *l. 64. § 7. ſ. ſoluto.*
y *l. vltim. ſupra de his quæ pro nõ ſcriptis.*
z *l. 1. ſupra de his quæ pro non ſcriptis: l. 4. C. de his qui ſibi.*
a *¶l. 10. ſ. eod.*
b *l. 1. §. 8. ſ. eo.*
c *vide l. vnicã. C. ne tutor.*
d *l. 14. ſ. eod.*
e *v. §. 3. ſ. eo.*
f *§. 2. ſ. eod. l. 1. §. 8. l. 14. ſ. eo. l. 22. §. 9. ſ. eod. l. 6. Co. de his qui ſibi adſcribunt.*
g *l. 5. in fin. ſ. eo. v. l. 11. §. 7. ſ. quod vi.*
h mulieri quæ ſibi aliquid adſcribit, pœna remittitur ob iuris ignorãtiam.
i hinc collige, eum non puniri, qui ſibi aliquid adſcribit ſub generali cõditione, *v. Bartolum hîc.*
k *l. 2. ſupra eod. Paul. 4. ſent. 7. §. 1. §. 2. & 5 ſentent. 25. §. 1.*
l *l. 9. §. 3. ſupra eod.*
m puta notarios, amanuenſes, ſcribas, ſecretarios, & huiuſmodi perſonas. de notario hoc ſciendum eſt eum teneri falſi, ſi numerationem factam, ſi quem præſentem fuiſſe contractui, falſo ſcripſerit: ſi ſolennitates more receptas inſerere rogatus neglexerit, ſi contractum in re illicita fecerit, *de quo vide l. 14. §. 3. C. de ſacroſanctis*, ſi falſo negauerit rogatum ſe fuiſſe, *de quo vide Clarum 5. ſent. §. falſo 4. verſ. notarius, & ſequẽtib. vide reliqua in d. §. 32.* Hinc conſtat, fabricãtem falſum inſtrumentum teneri pœna falſi, de cuius criminis pœna legitima, *v. l. .in fi. ſ. eo.*
n de modo ſignandorũ contractuum publicorum, *v. Paul. 5. ſent. 25. § 5.*
o *v. quæ not. ad l. 1. §. 4. ſ. eod.* hîc tamen ſuſpicor particulã *ſine* retinendã, reiecta vulgata & Haloãdri *ſiue*: vt ſit ſenſus: falſum, nõ modo committi in rationibus, & cõtractibus publicis ſignatis: ſed & non ſignatis.
p ſubornans falſos teſtes, vt & falſum deponens, falſi tenetur *Clarus ibid. verſic. ſubornans*: idem in eo, qui ſcienter falſos producit *Clarus ibi. verſic. producens.*
q *vide l. 1. l. 2. Cod. de his qui ſibi adſcribunt.*
r hinc colligunt, notarium poſſe vxori ſuæ legatum adſcribere.
ſ *Paul. 3 ſent. 6. §. 15. l. 29. ſ. de teſtam. tut.*
t falſa deprehenditur materia, põdere, & forma adulterina.
u Imo non abſoluuntur, *l. 8. C. eo. v. l. 65. ſ. de furtis. v. d. l. 8.*

a hoc crimen capitale est, *v.l.1.C.eod.*
b *sub.* nisi vicennaria seu xx.annorum, *l.12.Cod.eod.*
c *v.l.12.Cod.eodem.*
d *l.6.ff.repetundarum.*
e demus eos à iudice de falso interrogari, num eorum testimonio is, à quibus subornati sunt, torqueri, aut conuinci poterit? Rolandus à Valle 1. *Cons.16. numer.7.* ex communi, vt ait, opinione id negat, contrarium affirmat (idque ex practiea) Bossius *titul. de inquisitionibus, numer. 46. & Clarus 5. sent. § falsum.4. versic. subornans.*

1 ¶Accusatio suppositi[a] partus nulla[b] temporis praescriptione depellitur. nec interest, decesserit necne, ea, quae partum subdidisse contenditur.

De aduocatione & testibus.

20. *Hermogenianus*[a] libro sexto Iuris epitomarum.[a]

FAlsi poena coercentur, & qui ad[c] litem instruendam aduocatione, testibus, pecuniam acceperunt[d]: obligationem, pactionem fecerunt: societatem inierunt: vt aliquid eorum fieret, cauerunt[e].

De eadem re duobus in solidum vendita. De iudice corrupto.

21. *Paulus*[a] libro singulari ad senatusconsultum Turpillianum.[a]

QVi duobus in solidum eandem rem diuersis contractibus vēdidit, poena falsi[f] coercetur[g]. & hoc & Diuus Hadrianus constituit. his adiungitur & is, qui iudicem corrumpit. sed remissius puniri solent, vt ad tempus relegentur, nec bona illis auferantur.

De impubere. 1 De eo quod in testamento vel codicillis adscribitur vel adimitur.

22. *Idem*[a] libro singulari ad senatusconsultum Libonianum.[a]

IMpuberem[h] in hoc edictum incidere, dicendum non est: quoniam falsi crimine vix possit teneri, cum dolus malus in eam[i] aetatem non cadit.

1 ¶Si ei filio, qui apud hostes est, adscripserit pater legatum: dicendum est, reuerso[k] eo incidere in poenam senatusconsulti, quod si ibi decesserit, innocens pater existimatur.

2 ¶Sed & si emancipato filio adscribit, rectè id faciet. item in adoptionem dato.

3 ¶Item si seruo, cui moram fecit in fideicommissaria libertate praestanda, adscripserit: dicendum est, extra sententiam senatusconsulti eum esse: quoniam placet: omne, quod per huiusmodi seruum adquisitum est, restitui oportere manumisso.

4 ¶Et[l] si ei seruo, qui bona fide seruit, aliquid adscripsit: quod[m] ad cogitationem animi, nocens est, quia ei adscribit, quem suum putat: sed quoniam neque legatum, neque hereditas bonę fidei possessori adquiritur, dicamus, eum poenae eximendum esse.

5 ¶Si dominus adscripserit seruo legatum, *Cum liber erit:* dicimus, senatusconsulto dominum excusatum esse, qui compendio suo, nullo modo prospexerit. Eadem & de filio postea emancipato.

6 ¶Qui codicillos ante[n] testamentum factos, in quibus legatum ei adscriptum erat, confirmat[o]: in senatusconsultum incidit. quod & Iulianus scribit.

7 ¶Adimendo[p] quoque aliquid, incidere in poenam debet, quasi sibi aliquid dederit. veluti si seruo legato sibi, eodémque manumisso, libertatem sua manu ademerit. hoc ita, si voluntate testatoris ademerit. nam si ignorante eo, libertas valet. Item si rogatus restituere legatum sibi adscriptum, fideicommissum ademerit.

8 ¶Qui liberti adsignationem sua manu adscripsit, non verbis, sed sententia senatusconsulti tenetur.

9 ¶Item non continetur verbis seruus, qui alieno testamento fideicommissam[q] libertatem sibi adscripsit. sed de hoc potest haesitari: quoniam (vt supra diximus[r]) senatus[s] ita demum ei, qui[a] sibi[a] libertatem fideicommissam in testamento domini adscripsit, poenam remisit, si dominus subscripsit. Imo magis dicendum[a] est, [a]hunc contra senatusconsultum facere, quam eum, qui legatum sibi adscribit: cum libertas omnimodo ipsi competitura sit, legatum autem domino adquiri possit.

10 ¶Si testamentarius[t] seruo suo fideicommissam libertatem dederit: videamus, ne[u] extra poenam sit, quoniam nullum ipsius commodum est: nisi ideo adscripserit, vt seruus magno pretio redimatur ab eo, & manumittatur.

11 ¶Sed & ille, qui, cum Titio fundus legaretur, adiecit sua manu conditionem pecuniae sibi dandae, in voluntatem senatusconsulti incidit.

12 ¶Qui autem voluntate patris se[x] exheredat, vel legatum sibi adimit: neque verbis senatusconsulti, neque sententia continetur.

De chirographo, libello, rationibus.

23. *Idem*[a] libro singulari de poenis paganorum.[a]

QVid sit falsum[y], quaeritur: & videtur id esse, si quis alienum chirographum[z] imitetur[a], aut libellum[b], vel rationes[c] intercidat, † vel describat, non qui alias in computatione, vel in ratione mentiuntur[d].

De testamento.

24. *Scaeuola*[a] libro vicesimosecundo Digestorum.[a]

AIthales[e] seruus, cui testamento Vetiti Callinicis[f] domini per fideicommissum libertas, & portio hereditati relicta erat ab his, qui ex vndecim portionibus heredes erant instituti, professus est[g] indicium apud Maximillam filiam testatoris ex parte duodecima heredem scriptam, se posse probare falsum testamentum Vetiti Callinici: & apud magistratus interrogatus à Maximilla, professus est[h] probaturum, quemadmodum falsum sit factum testamentum. & cum in crimen falsi subscripsisset[i] Maximilla in scriptorem testamenti, & Proculum coheredem: acta causa, praefectus vrbi[k] falsum testamentum non esse pronuntiauit: & Maximillae partem duodecimam[a] à[a] fisco cogi iussit. quaesitum est, an Aithaleti libertas & fideicommissum post haec facta debeantur. respondit, secundum ea, quae proponerentur, deberi[l].

De falsis literis praetoris. De falso edicto.

25. *Vlpianus*[a] libro septimo ad Edictum.[a]

QVi[m] nomine praetoris literas[n] falsas reddidisse, edictúmve[o] falsum proposuisse dicetur: ex causa, actione in factum poenali tenetur: quanquam lege Cornelia reus sit.

De eo qui patris testamentum aboleuit.

26. *Marcellus*[a] libro 30. Digestorum.[a p]

SI quis patris sui testamentum aboleuerit, & quasi intestatus decessisset, pro herede gesserit, atque ita diem suum obierit: iustissime tota hereditas paterna heredi eius eripietur[p].

De testimoniis. 3. De eo qui se pro milite gerit. De illicitis insignibus. De falso diplomate.

27. *Modestinus*[a] libro octauo Regularum.[a]

EOs, qui diuersa[q] inter se testimonia praebuerunt, quasi[r] falsum fecer[i]nt, & praescripto legis teneri pronuntiat.

1 ¶Et eum qui contra[s] signum suum, falsum praebuit testimonium, poena falsi teneri, pronuntiatum est. de impudentia[t] eius, qui diuersa duobus testimonia prębuit, cuius ita anceps fides vacillat[u]: quod crimine falsi teneatur, nec dubitandum est.

3 ¶Qui se pro milite gessit, vel illicitis[x] insignibus vsus est, vel falso duplomate[y] vias[z] commeauit, pro admissi qualitate grauissimè puniendus est.

De pignore.

28. *Idem*[a] libro quarto Responsorum.[a]

f & stellionatus, *l.3. ff. de crimine stellionatus. l.36. ff. de pignoratitia act. l.15. in fi. ff. de pignorib.*
g Quia vēdendo posteriori rem suam esse dixit, & mentitus est, cum eā priori iam vendidisset, & tradidisset: si dissimulauit, stellionatus tenetur; *vide Cuiacium 13. obser. 21. & Hotom. 5. obser. 4.*
h *adde l. C. de falsa moneta.*
i *l.13. in fi. l.14. supra de dolo: vide l.2. §.19. ff. de vi bonorum.*
k *adde l. 6. supra eod.*
l sed & si, *vul. Hal.*
m quo ad *vulgata*, quamquā ad cogitationē, *Haloand.*
n *vide l.5. ff. de iure codicill.*
o i. qui iussu testatoris repetit in testamento legatum sibi factum in codicillis; in senatusconsultū incidit.
p *l.5. l.6. §.2. ff. eod.*
q fideicōmissarius, *vulg. Haloand.*
r Paulus hic loquitur, & tamen nulla omnino superius reperitur sententia huic similis: reperitur quidem in *l.15. ff. eo.* sed est Callistrati. hic mos Tribonianū occupauit, vt introducat vnum ex iurisconsultis dicentem se superius scripsisse, quod tamen ab alio relatū est eodem modo, *l.34. §.2.* Pauli referenda est ad legem Pomponij, *ff. de contrah. empt. v. Cuiacium ad l. 22. ff. de verbor. oblig.*
s senatusconsultum, *Haloan.*
t id est, scriptor testamenti, *vide l.1. ff. si quis aliquem testari.*
u ¶ne id.
x *l.8. §.6. ff. de bon. possess. contra tabulas.*
y in scriptura sc.
z Chirographum alienum imitari, aut falsum subiicere, crimē est, *Paulus 5. senten. 25. §.4.* Alienum, puta priuati, multo magis principis, quod vltimum qui facit, grauius puniri debet, de quo vide Paponem *22. Arrest. 12. numero 3. Clarum 5. senten. 4. versic. Sunt etiam alij. P. Gregorium 76. syntag. 15. numero 7. 8.* dic idem in sigillo, seu signo *Paulus 5. senten. 25. §.1.*
a Hinc illa generalis regula, *μηδὲν ἕτερόν ἐστι παραποίησις, εἰ μὴ τῶν ἀληθῶν μίμησις. Nouell. 73. in princip.*
b *Paulus 5. sentent. 28. §.4.*
c *l.16. §.2. ff. eodem.* Qui rationes intercidit, vel describit, falso scilicet, falsi tenetur: falso describit, qui ita scribit, vt in iis literae non appareant, quoties in eis quid celatum est, vel subiectum. celat, qui subducit *Tertullianus 50. aduersus Marcionem*, manus heretici (quas vt falsarias arguit) pręcidendas non miror, si syllabam subtrahit, quum totas paginas plerumque subducat.

† vide Pragmaticam Iustiniani, *c.21.*
d sic puto, mentitum in ratione, computatione, vel calculo, ideo falsi non teneri, quia in eo errorem, communem etiam prudentioribus, praetexere potest, *Cod. de errore calculi.* Contra, mentitum in chirographo, & falsi descriptione, & inscriptione, ideo falsi teneri existimo, quia huiusmodi actus nunquam errorem, sed semper fallendi cupiditatem continet. Alias mēdacium species est falsi, &, vt Tertullianus ait, *2. aduersus Marcionem:* mēdacium non potest aedificari, sine demolitione veritatis, ideoque merito punitur, *l. 11. §. 3. ff. de interrog.*
e Aithaletus *Vulgata:* Athales, *Hal.*
f Callimachi *vulgata.*
g profiteri indicium, *hic & in l.1. in fin. prin. ff. de sicariis, apud Plinium 3. Epistol. ad Nepotianum, Salustiū in Iugurtha. & Senec. 10. Controuers. vlt.* nihil aliud est, quam denunciare crimen iudici: vt & illud apud Suetonium in Domitiano *cap. 17.* profiteri conspirationis indiciū *vide Brissonium. 5. de formulis.* Index cōiurationis, *Suet. Iulio. 17.*
h post huiusmodi professionem, potestne desistere? ante sententiam potest. *vide l.8. Co. eodem.*
i Papo *2. Notar. 7. cap. Du crime de faux*, obseruari id ait, vt & accusator, & reus falsi, teneātur se inscribere.
k is cognoscebat de falso, *l. 135. in fin. supra de verborum obligat. l.7. supra de extraord. criminib.*
l Imo non debetur, *l.5. §.15. ff. de his quae vt indignis.*
m haec lex diligenter apparitoribus, & in apparitores regios, nuncios, & delegatos iudicū notanda est.
n vel rescriptiones, *l.4. C. eo.*
o vel album propositū, *Paulus 5. senten. 25. §. 4. adde l.32. l.33. ff. eod.*
p *adde l.4. §.2. ff. familiae.*
q *ἐναντία, 21. Eclog. 1. ex lib. 60. tit. 41. cap. 27. ff. de testib.*
r praesumitur contra testem mutantem dictum suum, *v. Alciatum 2. praesumpt. 30.*
s i. qui suae scriptioni aduersatur, *Ecl. d. loco.*
t de imprudentia, *Hal.*
u ex testis varietate fraus in eo p̄sumitur. *vide Alc. 2. praesum. 31. v. l. 2. l. 16. ff. de testib.*
x puta altioris ordinis, *Paul. 5. sentent. 25. §. 11.*
y *l.37. §.2. ff. de verb oblig.* diplomate. *Hugo à Porta: Cic. 10. ad Atticum Epist. penult. & 6. Familiarum πλαστοῦ συνθήματος Basilica, Eustathius in lib. de temporibus.* duplomata dicuntur tractatoriae & combinae, vt multis probat Cuiacius *ad l. vnicam C. de tractatorijs*, tractatoriae formulam referens ex Marculpho. Duplomata, melius diplomata, ἀπὸ τοῦ διπλόω, sunt codicilli, quibus potestas datur cursu publico aliquo proficiscēdi. qua de causa Cicero, cum significaret Attico diploma obtinuisse, scribit eum habere κέλητα ὄκνον. i. veredum impigrum, *v. Simeonem Bossium in Animad. in X. Epist. ad Atticum Epist. 17.* Diplomata Plautus syngraphum vocat, *in Captiuis*: sequere me, viaticum vt dem à Trapezita tibi. eadem opera, à Praetore sumas syngraphum. Tytyd. quem syngraphum? Ægr. quem hic ferat secum ad legionem, hinc ire huic vt liceat domum. Huc refer, ex Suetonio, Augustum in diplomatibus initio sphynge vsum, dein Alexandri imagine, *vide Cottam in memoralibus, in voce diploma. dixi ad l.37. §.2. ff. de verborum obligat.*
z vide quae scripsi *ad l.7. §.2. ff. ad l. Aquil.*

a *l.1.§.2.ʒ.de edendo.l.2.§.6.ʒ.quemadmodum testam.*prolato *vulgat.Haloan.*proferre diem est repetere,*l.3.supra de fide instrumen.* anteuertere,referre, *l.33.ʒ. de arbitris,* anticipare diem,vt qui posterior est creditor.prior videatur. hoc vitium χρόνισμον, vel potius προχρόνισμον Græci appellant,*22.Eclo.1.ex lib.60.tit.48.cap 30.& ibid.ex tit. 41.cap.28.vide Cuiac.3.obs.7.adde l.3.ʒ.de fide instrum.*

SI à debitore, prælato [a] die, pignoris obligatio mentiatur:falsi crimine[b] locus est.

De actis & libello.

29. *Idem'* libro singulari de enucleatis casibus.'

SI quis obrepserit[c] preſidi prouinciæ tam per acta,quam per libelli interpellationem:nihil[d] agit.imo si [e] accusatus fuerit,pœnam temeratoris luit.proinde enim punitur, atque si falsum fecerit. sunt enim rescripta de ea re. sufficit autem,vnum argumenti causa referre,cuius verba hæc sunt: Alexander Augustus Iulio Maryllo. Si libello dato aduersarius tuus veritatem [f] in precibus ab eo datis non adiecit,subscriptione vti non potest.imo si accusatus fuerit,& pœnam inferre debet.

De signo adulterino. 1. De partu supposito.

30. *Idem"* libro duodecimo Pandectarum."

LEge Cornelia testamentaria [g] obligatur,qui signum [h] adulterinum fecerit, sculpserit.

1 ¶De partu supposito [i] soli accusant parentes, aut hi, ad quos ea res pertineat:non quilibet ex populo vt publicam accusationem intendant.

De instrumentis.

31. *Callistratus"* libro tertio de Cognitionibus."

DIuus pius Claudio rescripsit, pro mensura cuiusque delicti constituendum in eos,qui[k] apud iudices instrumenta protulerunt, quæ probari non possint. aut si plus meruisse videatur,quam ex forma iurisdictionis pati possint:vt imperatori describatur æstimaturo, quatenus coerceri debeant.Sed Diuus Marcus cum fratre suo pro sua humanitate hanc rem temperauit: vt,si (quod plerunque euenit)per errorem [l] huiusmodi instrumenta proferantur, ignoscatur eis,qui tale quicquam protulerint.

De edicto corrupto. 1. De ponderibus & mensuris.

32. *Modestinus"* libro primo de Pœnis."

HOdie[m],qui edicta[n] proposita dolo malo corrumpunt, falsi pœna plectuntur.

1 ¶Si venditor mensuras[o] publice probatas vini, frumenti, vel cuiuslibet rei, aut emptor corruperit, dolóve malo fraudem fecerit:quanti ea res est,eius dupli condemnatur. decretóque Diui Hadriani præceptum est, in insulam eos relegari,qui pondera[q],aut mensuras falsassent.

De falsis constitutionibus.

33. *Idem"* libro tertio de Pœnis.'

SI [r] quis falsis [s] constitutionibus [t],nullo[u] auctore habito, vtitur:lege Cornelia, aqua & igni ei interdicitur.

DE LEGE IVLIA[x] repetundarum[y].

b crimini.

c Est hic aliquid dicédum de literis obreptitiis,subreptitiis, & inciuilibus. Obripit principi, vel iudici, qui veritatem in precibus ab eo datis non adiicit *in fin. ʒ. eodem.* qui celat conditionem suam, *l.10. §.2.ʒ. de in ius vocando,l.49. ʒ. de bonis libertor.* qui celat fideiussorem, satisfactũ sibi fuisse à principali,*l.29.§.2.ʒ. mandati*,qui negotium alterius gerendo, rem petitam suam facit, *l.8. §.1. supra de negotiis*: quo vitio abstinere debẽt, qui literas à principe volunt impetrare. Per subreptionem aliquid impetrare dicitur, qui falsum petitioni inserit, *l. vltim. in fin. Cod.si nuptiæ ex rescripto.* interdum tamẽ obrepere idem significat, *vt in l.3.§.3. ʒ.de Carboniano, in verbis, si cum esset pubes, quasi impubes obrepserit,* Inciuilis petitio est, in qua neque vero dissimulato, neque falso iniecto aliquid cõtra ius commune postulatur, quod vt reiici,vel admitti,vel impediri possit, vide diligenter Paponem *3. Notar. 5. 6. Des lettres receuables, fol.331. & sequentibus.*

d Augustinus in Ioannem:Iuris est forensis vt qui in precibus mentitus fuerit, non illi prosit quod impetrauit. *adde Cod. si contra ius vel vtilitatem publicam : Nouell. 152 .cap.1.l.1.ʒ.de reb. eorum qui sub tutela. l.1.C.si nuptiæ ex rescripto.*

e . hinc videtur sequi,iudicem ex officio punire eum non posse,qui per obreptionem aliquid impetrarit,quod tamen negat Bartolus:*hic num.4.*

f nota definitionem subreptionis.

g *de qua vide Paulum 5.sentent. titul.25. ita conceptum ad legem Corneliam testamentariam.*

h *Paulus ibidem. §.7. Instit.de publicis iudiciis: vide Festum in adulterina signa.* apud Gallos bona eius qui sigillum regium imitabatur,olim Cancellario committebantur,quod postea immutatum est,fisco ea bona occupante, *vide Paponem 22. Arrest. numero 12.vide Petrum Gregorium 36.syntag.5.*

i *de quibus v.l.19.in fin.ʒ.eodem:& l.1.Cod.eodem.*

k *adde l.13.in fi.l.20.ʒ.eod.*

l exemplum,*vide l.1.§.12.ʒ.eod.*per errorem falsum instrumentum proferens, excusatur.

m Olim aliud fuit.Sic aliis locis vox *Hodie* veteris iuris abrogationem indicat: *vt l.13.ʒ.de pœnis : l.131.ʒ.de verbor.significat.l.7.§.19.ʒ.de pactis : l.3.§.5.Cod.ad l.Cornel.de sicariis.l.7.ʒ.ad l.Iul.repetund.l.3.ʒ.ad leg.Iuliam peculat.l.15 § 1 ʒ.ad Turpillianum : l.1.ʒ. ad l.Iuliam ambitus.*

n *Paul.1.sent.13.§.3.& 5.sent.25.§.4.*

o Mensuras publice probatas,qui corrumpit falsi tenetur,*l.6.in fi. ʒ.de extraordin. crim.adde l.27.ʒ.de pœnis.*mensuras,inquam,puta modios iniquos,*l.221.ʒ.de verbor.signif.*mensuras iniquas,*l.13.§.8.ʒ.locati.Leuitic.9.* heminas iniquas,*Persius satyr.1.* i.vasa minora.*Iuuenal.satyr.10.* modium minorem,cui contrarius est æqualis, *Deut.25. adde 20.Eclog.18.ex lib.60.tit.51.c.33.*

p Is locus ostendit soli principi licere mensuris quantitatem tribuere. defendi tamen potest,subditis aliam (vt vocant) iurisdictionem habentibus ex longa præscriptione in suo territorio, suarum mensurarum quantitatem diuersam à principali,tueri licere.vt augeant,vel minuant sine authoritate principis,non puto. Hinc legimus modios æneos , vel lapideos cum sextariis per mansiones singulas ciuitatum collocari,*l.9.C.de susceptorib.* & quidem in Ecclesia,cuius rei multa hodie extant vestigia in templis,Abbatiarum præsertim,*Nouell.128.c.15.* Et ex ipso vsu,publica nota signari debere,*v.Guid.Papæ quæst.40.*

q de falsis ponderibus dixi ad legem *52 § 22.ʒ.de furtis:adde l. 2.ʒ de act.empt.*

r Eadem ratione ex lege abrogata , nihil decidi posse colligunt : neque eam laudari à quoquam ius esse.quod Socinus *regula 230.*multis modis coercet:Putat enim rectè laudari,vt antiquitatis notitiam habeamus,sed & vt ostendatur causa legislatoris:Idẽ esse si ratio ei⁹ duret:Quinimo abrogat⁹ leges posse per principẽ allegari: vel nisi lex abrogata in priuilegium Ecclesiæ transiit. *cap.nouit. extr.de iudiciis.* aut in Canonum libros relata:aut iuri nouo consentanea, hoc est iure nouo reducta.

s quales sunt abrogatæ,*§.3.supra de constitutione ad Menam,* excipiendus est tamen casus Nouellæ *115. in princip.* Est tamen receptum , vt cum de appellatione cognoscitur, secundum illas leges iudicetur , quæ tempore prioris sententiæ obtinebant, non secundum eas, quæ postea sunt promulgatæ. De Romanorum legibus hodie quid dicemus? súntne passim abrogatæ, an in quibusdam?postremũ verius est, idque tacite magis quam expresse. adhæc. nonnullas gentes iis tanquam præiudicio aliquo teneri tantum:alias, vt legibus, in iis quæ vsu, statuto, lege,adde & communi opinione ac decisione definita non habent.

Tit. XI.

De eo,qui in officio, munere, ministerióve publico, vel ex cohorte aliqua pecunias cepit. 1. De personis exceptis.

1. *Marcianus'* libro decimoquarto Institutionum.'

LEx Iulia repetundarum pertinet ad eas pecunias,quas quis in magistratu [z], potestate [a],curatione,legatione [b], vel quo alio officio,munere [c], ministerióve [d], publico cepit,vel cum ex cohorte[e] cuius eorum est.

1 ¶Excipit lex,à quibus licet accipere[f]:à sobrinis,propioréve gradu cognatis suis,vxore [g].

De heredibus rei.

2. *Scæuola'* libro quarto Regularum.'

DAtur ex hac lege & in heredes [h] actio intra annum dumtaxat à morte eius,qui arguebatur.

De sententia,decreto, & officio eorum qui potestatem habent.

3. *Macer'* libro primo Publicorum.'

LEge Iulia repetundarum tenetur, qui, cùm aliquam potestatem [i] haberet,pecuniam[k] ob [l] iudicandum,decernendúmve acceperit[m].

4. *Venuleius' Saturninus* libro 3.Publicorum iudiciorum.'

VEl quo magis,aut minùs quid ex officio suo faceret.

De comitibus iudicum.

5. *Macer'* libro primo Publicorum.'

IN comites [n] quoque iudicum ex hac lege iudicium datur.

De testimoniis. 1. De pœna. 2. De militibus.De sententiis.De accusationibus.De sordibus. De donis, muneribus.

[6. *Venuleius Saturninus* libro 3.Publicorum iudiciorum.]

EAdem lege tenentur,qui ob denuntiandum [o],vel non denuntiandum testimonium,pecuniam acceperint.

1 ¶Hac lege damnatus,testimonium[p] publicè dicere, aut iudex esse,postularéve[q] prohibetur.

2 ¶Lege Iulia repetundarum cauetur,ne quis ob militem legendum mittendúmve,æs accipiat. néve quis ob[r] sententiam in senatu,consilióve publico dicendam,pecuniam accipiat: vel ob accusandum, vel non accusandum. vtque vrbani [s] magistratus ab omni sorde [t] se abstineant. néve plus doni muneris [u] in anno [x] accipiant,quàm quod sit aureorum centum.

t rescriptis, *Paul.5.senten.25.* rescriptionibus, *l.4.C.eo.* edictis, *l. 25. §. 9. supra eo.*

u An id innuit, cogi præcise aduocatos viua voce, seu scripto clientes defendẽtes imperatorum nomina legibus , quas adducunt, adiũgere? quod video. in fragmentis veteris consultationis apud Cuiacium diligentissime obseruatum: ea de re alibi dicam.

x à Iulio Cæsare,quam ante Lucius Piso tulerat de repetundis, *Cicer. in Bruto.*

y *9.Co.27.9. Co. Theodos.27.Paul.5.sent.28.περὶ δωροδοκούντων τε καὶ δωροδοκουμένων, 10. Eclog.22. ex lib.60. tit.43.adde §.11.Inst.de publicis iudiciis.* Galli *Concussion* vocant. à Latinis etiam dicitur lex de repetundis.*Cic.4.de diuinatione in Verrem:* quid ea contineatur , *vide l.1.ʒ. eo.*refer ad hunc titulum Paponem *2.Notar.7.tit.du crime de concussion.*P.Gregorium *36.syntagm.18.Cic.Diuinationum in Verrem.*

z ¶ ἀναρχή,*Eclog.ibi.c.1.*eo nomine comprehenditur dux,*l.2.C.Theodos.eo.*comes,*l. vlt.ibid.*administrator,*l.3.ibid.*Iudex,*l.1.l.4.l.6.C.Theodos.ibid.*& quidem pedaneus, *Paul.5.sent.28.§.1.ἄρχων πολιτικός,Eclog.ibid.cap.6.l.6.in fi.ʒ.eod.*cognitor, *l.5.C.Theodos. ibid.& l.6.C.eo.*præses,*l.18.ʒ.de officio præsidis,*proconsul,prætor,*l.8.ʒ.eod.*

a *l.3.ʒ.eod.*

b vide orationem Demosthenis ,περὶ τῆς παραπρεσβείας.

c *l.vlt.ʒ.eod.*

d vt manipularius,*l.3.C.Theodos.eo.*ministerij tamen publici nomine: *Cuiac. 7.obs. 9.*intelligit eos,qui sub titulo ministerij in prouincias mittuntur,cum iure prætorio aut cõsulari,quod de M.Catone Velleius scripsit,lege lata à P. Clodio missum eum fuisse in Cyprum publicandæ pecuniæ regiæ , & constituendæ prouinciæ causa sub honorificentissimo ministerij titulo : eámque sententiam confirmant verba quæ nunc sequuntur,*vel cum ex cohorte.*at non scribæ,viatores,præcones , aliósve magistratuum ministros.

e *l.5.ʒ.eod.*

f in infinitum,*l.7.§.1.ʒ.eodem.*

g *v.Cuiac.6.obser.18.*

h *l.2.C.eo.l.vltim.ʒ.peculatus:l.20.ʒ.de accusationibus.*

i *l.1.ʒ.eodem.*

k *Paul.ibid.§.vnico.*

l *l.6.in fi.ʒ.eodem.*

m Quid qui dedit?non eadem lege videtur puniendus,sed falsi,*l.1.ʒ.de falsis.*

n *l.1.ʒ.eo.l.1.C.eo.*

o *l.1.§.1.l.20.ʒ.de falsis:l.4.in fi.l.8.in fin.ʒ.de accusat.*

p *facit lex 1.ʒ.de his qui notantur.*

q *facit lex 1.§.6.ʒ.de postulando.*

r ob rem iudicandam.*Cicero 2.ad Atticum.1.& 2.de finibus.*

s *Eclog.16.cap.6.*

t per sordes aliquid facere,est auare facere.

u doni munerísve,*vulgat.Haloan.*Rectè *munus* addidit ξένια γὰρ καὶ δῶρα ἀποτυφλοῦνται ὀφθαλμοὺς σοφῶν.*Ecclesiast.20.adde Exod.24.*

x id videtur abrogari.*l.6.C.eod.*quæ vetat quidquam accipi.

De iudicibus & arbitris. De vinculis. De condemnatione, & absolutione. De litis æstimatione. De iudicio faciendo, vel non faciendo. 1. De personis exceptis vel non. 2. De opere publico, de frumento publico. De sartis tectis tuendis. 3. De pœna.

7. *Macer*"libro primo Publicorum iudiciorum."

LEx Iulia de repetundis præcipit, ne quis ob iudicem arbitrúmve dandum [a], mutandum, iubendúmve, vt iudicet: néve ob non dandum, non mutandum, non iubendum, vt iudicet: néve ob hominem in vincula publica cōiiciendum, vinciendum, vincirive iubendum, éxve vinculis dimittendum, néve quis ob hominem condemnandum, absoluendúmve: néve ob litem æstimandam, iudiciúmve capitis, pecuniæve faciendum, vel non faciendum, aliquid acceperit.

1 ¶Apparet autem, quòd lex ab exceptis [b] quidem in infinitum[c], capere permittit [d]. ab his autem, qui hoc capite enumerantur, à nullo neque vllam quantitatem capere permittit.

2 ¶Illud quoque cauetur, ne in acceptum feratur [e] opus publicum faciendum [f], frumentum publicè dandum, præbendum, adpræhendendum[g], sarta[h] tecta tuenda, antequam pérfecta[i] probata, præstita lege erunt.

3 ¶Hodie[k] ex lege repetundarum extra[l] ordinem puniuntur. & plerumque vel exilio puniuntur, vel etiam duriùs, prout admiserint. quid enim, si ob hominem necandum pecuniam acceperint? vel licèt non acceperint, calore [m] tamen inducti interfecerint vel innocentem, vel quem punire non debuerant? capite plecti debent: vel certè in insulam deportari, vt plerique puniti sunt.

De contractibus & vsucapione.

8. *Paulus*"libro quinquagesimoquarto ad Edictum."

QVod contra legem repetundarum proconsuli[n], vel prætori[o] donatum est: non poterit vsucapi.

1 ¶Eadem lex venditiones [p], locationes eius rei causa pluris [q] minorísve factas, irritas facit: impedítque [r] vsucapionem, priùs quam in potestatem eius, à quo profecta res sit, heredísve eius veniat.

De eo qui munus publicè mandatum rupit.

9. *Papinianus*"libro quintodecimo Responsorum."

QVi munus[s] publicè mandatum, accepta pecunia, rumperunt[t]: crimine repetundarum postulantur.

DE[u] LEGE IVLIA DE annona[x].

Tit. XII.

De seruo & domino.

1. *Marcianus*"libro 2. Institutionum."

CONSTITIT[y] inter seruum & dominum iudicium, si[z] annonam publicam fraudasse [a] dicat dominum.

De eo qui contra annonam fecit, societatémve coiit. 1. De nauibus & nautis. 2. De pœna.

2. *Vlpianus*"libro nono de officio proconsulis."

LEge Iulia de annona pœna statuitur aduersus eum, qui contra [b] annonam fecerit, societatémve [c] coierit, quo annona carior[d] fiat.

1 ¶Eadem lege continetur, ne quis nauem [e], nautámve retineat, aut dolo malo faciat, quo magis detineatur.

2 ¶Et pœna viginti aureorum statuitur.

De decurionibus. 2. De mulieribus.

3. *Papirius Iustus* libro primo de Constitutionibus."

IMperatores Antoninus & Verus Augusti in hæc verba rescripserunt: Minimè æquum est, decuriones ciuibus suis frumentum viliùs [f], quàm annona exigit, vendere.

1 ¶Item scripserunt: ius non [g] esse ordini cuiusque ciuitatis pretium grani, quod inuehitur, statuere.

2 ¶Item in hæc verba rescripserunt: Etsi non solent hoc genus nunciationis mulieres [h] exercere: tamen, quia demonstraturam te, quæ ad vtilitatem annonę pertinent, polliceris, præfectum annonæ docere potes.

a nota magistratus munera, iudicare, arbitrum dare, vel mutare, iubere iudicare, vel non iudicare, in vincula publica coniicere, aut vincire, aut vinciri iubere, ex vinculis dimittere, condemnare, absoluere, litem æstimare, iudicium capitis, pecuniarum facere.
b *vide l. 1. supra eo.*
c Imò, non in infinitum: cùm immodica munera inter coniuges sint prohibita, *l. 31. §. 8. ꝟ. de donationib. inter virum. v. in hunc locum Cuiac. 6. obs. 18.*
d permittit. Iis autem qui, &c. *Cuiac. 6. obseru. 18.*
e sensus est, iudicem accepto alicui ferre non posse opus publicum faciendum.
f faciendum, adprobandum, *Cuiac. 11. obseru. 22.*
g adprobandū *Haloand. vulgat.* appendendum, *Budæus.* quod Cuiacio displicet, nec enim frumētū adpēditur, vt panis, sed admetiri solet: & in XII. Tabulis, libræ farris, sunt panis libræ. farre cōuenire in manum, est farreo pane conuenire, *Vlpian. in fragmentis*, & apud Persium illo loco, populi cribro decussa farina, farinæ verbo panis significatur, *v. Cuia. 11. obs. 12.*
h *vide Festum in Sarte: & Produit: Ciceronem 1. Verrina: vide l. 7. §. 2. ꝟ. de vsufructu.*
i de lege operi faciundo dixi *1. Verrina.*
k antea nō ita fuit: vide quæ scripsi *ad l. 32. ꝟ. de falsis.*
l *l. 8. ꝟ. de publicis iudiciis*, est igitur arbitraria, *v. Paponem 2. notar. 7. c. du crime de concussion fol. 503.*
m ἢ ὑπὸ θερμότητα, *Eclog. ibid. c. 7. v. in hunc locum Paponem 4. Arrest. nume. 12. 5. 7.*
n *l. 6. §. 3. ꝟ. de officio proconsulis.*
o *adde l. 18. ꝟ. de officio præsid.*
p *l. 46. ꝟ. de contrahend. emptione, l. 46. §. 2. ꝟ. de iure fisci, l. vnica. C. de contra. iudic.* vide quę scripsi *ad l. 25. C. de donat.*
q aliàs non prohibentur emere & conducere iusto pretio.
r sic Ecloga ὅτι τὸ δοθὲν *ibid.* διὰ χρήσεως δεσπόζεται, id est, nec donatum vsucapitur, &c.
s *l. 1. ꝟ. eod.*
t ruperunt. *Hal.*
u ad legem Iuliam de Annona, *vulgat. Hal.*
x *20. Ecl. 18. vide Paponem 2. Notar. 7. c. d'abus commis sur la police des viures, adde l. 6. ꝟ. de extra. crim. §. vlt. Inst. de publicis iudiciis, vide Petrum Gregor. 39. syntag. 30.*
y *19. synopsis Basilic 10. ex lib. 60. tit. 44. c. 1.*
z *l. 4. l. 53. ꝟ. de iudiciis. l. 12. ꝟ. de accus. Ecl. 16. ex tit. 44. c. 1.*
a fraudare publicam annonam crimen est: fraudare & attentare est vexare, *l. 6. ꝟ. de extraordin. crim.* corruptam vendere, *l. 1. C. de Canone. frumentario vrbis Romæ* arenam, seu aliud quid ei miscere, *l. 27. §. 20. ꝟ. ad l. Aquil.*
b hæc species criminis admodum est generalis.
c vetitum est societatem coire quò annona fiat carior. inde vetita monopolia *Eclog. d. loco, & C. de monopoliis: facit l. 3. in fi. ꝟ. de feriis.*
d *Eclog. ibid. c. 1.* id ne fiat: sed vt iusto pretio caro, & annona vendatur, ad curam præfecti vrbis pertinet, *l. 1. §. 11. ꝟ. de officio præfecti vigilum:* quin episcopis, id est, ministris verbi curæ id esse debet, *l. 1. C. de episcop. aud.* ad eam rem speciales episcopi, pani & cæteris rebus venalibus ad quotidianum victum seruientes, *l. 18. §. 7. ꝟ. de muneribus*, antiquitus propositi erunt, Galli *commissaires des viures* dicunt. quin & præfecti annonæ, quorum meminit Tacitus 13. Lampridius *in Alexandro.*
e Is etiam annonam adtentat, qui naues, ac nautas, annonam aduehentes retinet.
f ¶ *v. l. 8. ꝟ. ad municipalem.*
g Cur ita? collige ex *l. 9. ꝟ. rer. amotarum.* Imò est æquum, *l. 1. §. 11. ꝟ. de officio. præfecti vrbis.*

AD LEGEM IVLIAM PECVlatus[i], & de sacrilegis[k], & de residuis[l].

Tit. XIII.

Qui tenentur lege Iulia peculatus.

1. *Vlpianus*"libro quadragesimoquarto ad Sabinum."

LEGE Iulia peculatus cauetur, ne quis ex pecunia sacra[m], religiosa[n], publicáve[o] auferat [p], néve intercipiat [q], néve in rem suam vertat[r]: néve faciat, quo quis auferat, intercipiat, vel in rem suam vertat: nisi cui vtique lege licebit. néve quis in aurum, argentum, æs publicum quid indet [s], néve immisceat: néve, quò quid indatur, immisceatur, faciat sciens dolo malo, quòd id peius fiat.

De residuis.

2. *Paulus*"libro 11. ad Sabinum."

LEge Iulia de residuis tenetur, qui publicam pecuniam delegatam [t] in vsum aliquem retinuit, neque in eum consumpsit.

De pœna peculatus.

3. *Vlpianus*"lib. 1. de Adulteriis."

PEculatus pœna aquę[u] & ignis interdictionem, in quam hodie [x] successit deportatio [y], continet. Porrò qui in eum statum deducitur, sicut omnia pristina iura, ita & bona amittit.

De peculatu. 2. De sacrilegio. 3. De residuis. 6. De thesauro. 7. De re ciuitatis.

4. *Marcianus*"libro quartodecimo Institutionum."

LEge Iulia peculatus tenetur, qui pecuniam sacram [z], religiosam[a] abstulerit, interceperit.

1 ¶Sed etsi donatum Deo immortali[b] abstulerit, peculatus pœna tenetur.

2 ¶Mandatis autem cauetur de sacrilegiis: vt præsides[c] sacrilegos, latrones, plagiarios, conquirant: & vt, prout quisque deliquerit, in eum animaduertant. Et sic constitutionibus cauetur, vt sacrilegia extra [d] ordinem digna pœna puniantur.

3 ¶Lege Iulia de residuis tenetur is, apud quem ex[e] locatione, emptione, alimentaria ratione, ex pecunia, quam accepit, aliâve qua causa, pecunia publica resedit.

4 ¶Sed & qui publicam pecuniam in vsu aliquo acceptam retinuerit, nec erogauerit: hac lege tenetur.

5 ¶Qua lege damnatus [f], amplius[g] tertia parte, quàm debet, punitur.

h *v. l. 13. ꝟ. de accusat.*
i de crimine peculat⁹, *5. Paul. sent. 27. §. 9. Inst. de publicis iudiciis*, περὶ τῶν δημόσια χρήματα ὀφελομένων, ἢ εἰς ἰδίας χρείας τρεψάντων, ἢ ὅλως νοσφισαμένων, ἢ δόλον ἐν αὐτοῖς ποιησάντων, &c. *Eclo. 60. 45. v. Paponem 2. Notar. 7. c. du crime de Peculat. Petr. Gregorium 34. syntagm. 19.* Peculatus tenetur qui publicā pecuniam furatus est.
k *Paulus 5. sent. 19.* de sacrilegiis, *vulgat. Haloand. 6. Harmenopul. 5. cap.* περὶ ἱεροσύλων *& 60. Eclog. 45.* περὶ ἱεροσυλίας, *adde Paponem 24. Arre. 20. nu. 3. eundem 2. notar. 7. cap. du crime de sacrilege: Petr. Gregoriū 33. syntag. 14. 15. 16. 17. 18.*
l *l. 2. l. 4. §. 3. ꝟ. eod. 60. Eclog. 45. cap. 3. v. Paponem 2. Not. 7. c. des restes, ou des residus Petr. Gregor. 34. syntagm. 30.*
m *l. 4. ꝟ. eod. §. 11. Inst de public. indiciiis.*
n *l. 4. d. §. 11.*
o *l. 2. l. 4. §. 5. ꝟ. ꝟ. eodem.* vel ciuili, *dict. l. 4. in fin. l. 9. §. 1. ꝟ. eodem.*
p per vim.
q clā per fraudem.
r Rectè id additum est. Potest enim auferre & intercipere alterius causa.
s *l. 9. supra de falsis.*
t *l. 4. §. 4. l. 9. §. pen. ꝟ. eo.*
u *dixi ad l. 1. §. 2. ꝟ. de legat. 3.*
x antea non ita fuit. dixi ad *l. 32. ꝟ. de falsis.*
y quadrupli Pœna, *Paul. 5. sent. 27. §. vnico.* amissione bonorum *60. Eclo. 45.* vide in hunc locum Petrum Gregorium *35. syntagm. 19. num. 4.* apud Gallos lege Francisci 1. *sur la reddition des comptes*, peculatus crimen confiscatione corporum, & bonorum punitur: fortè imitatione legis 1. *C. Theod. de crimine peculatus*, quæ est Arcadij, & Theodosij quos ante pœna peculatus non excedebat deportationem ad metallum.
z *l. 1. supra eodem.*
a *l. 6. infra eodem.*
b nota epithon numinis diuini.
c *l. 32. supra de officio præsidis.*
d Pœna sacrilegij extraordinaria est pro qualitate delicti, ad bestias damnantur, viui exuruntur, furcis suspenduntur, ad metallum damnantur, deportantur, *l. 6. infra eod.* capite puniuntur: quod quid sit vide quæ notaui ad *l. 9. ꝟ. eodem.* De pœnis sacrilegij, vide Petrum Gregorium *33, syntagm. 15. cap. 16. de pœnis veri sacrilegij, cap. 17. 18.* huc refer Paponem *24. Arrest. 10. numer. 3. 4.*
e lex de residuis propriè pertinet ad collectores vectigalium, quæstores, receptores, & thesaurarios, curatores Reipubl. in quorum persona sæpe committitur crimen peculatus, & de residuis.
f nota pœnam damnati de residuis. Reatum autem contrahit quæstor, si anno integro rationem reddere distulit, *l. 9. in fin. ꝟ. eod.*
g id est, non modo reliqua quæ habet restituit, sed eò ampliùs tripli pœna punitur, quin & quadrupli, *l. 6. in fin. ꝟ. eod.* interdum dupli, *l. vltim. C. de frumento vrbis Constantinopolitanæ*, quam pœnam hodie etiam obseruari apud Gallos refert Papo 2. *Notar. 7. cap. des restes.*

6 ¶Non

6 ¶Non sit locus religiosus, vbi thesaurus inuenitur. nam etsi in monumento[a] inuentus fuerit, non[b] quasi religiosus tollitur[c]. quod enim sepelire[d] quis prohibetur, id religiosum facere non potest. at pecunia sepeliri, non[e] potest, vt & mandatis principalibus cauetur.

7 ¶Sed & si de re ciuitatis aliquid subripiat: constitutionibus principum Diuorum Traiani & Hadriani cauetur, peculatus[f] crimen committi[g], & hoc iure vtimur[h].

De rebus priuatis in ædem depositis.

5. *Idem*" libro quinto Regularum."

DIui Seuerus & Antoninus Cassio Festo rescripserũt[i]: res priuatorum[k] si in ædem sacram depositæ, subreptæ fuerint: furti actionem, non sacrilegij esse.

De pœna sacrilegij. 1. *De his qui in moneta publica operantur.* 2. *De metallis cæsarianis.*

6. *Vlpianus*" libro septimo de officio proconsulis."

SAcrilegij pœnam debebit proconsul pro[l] qualitate personæ, próque rei[m] conditione, & temporis[n], & ætatis[o], & sexus[p], vel seueriùs vel clementiùs statuere & scio, multos & ad bestias[q] damnasse sacrilegos. nonnullos etiam viuos exussisse[r], alios verò in furca[s] suspendisse. sed moderanda pœna est vsque ad bestiarum damnationem eorum, qui manu[t] facta templum effugerunt[u], & dona[x] Dei noctu tulerunt. cæterùm si qui interdiu modicum[y] aliquid de templo tulit: pœna metalli coercendus est: aut, si honestiore loco natus sit, deportandus[z] in insulam est.

1 ¶Qui, cùm in moneta publica operarentur, extrinsecus[a] sibi signant pecuniam forma publica, vel signatam furantur: hi non videntur adulterinam monetam exercuisse: sed furtum publicæ monetæ fecisse: quod ad[b] peculatus crimen accedit.

2 ¶Si quis ex[c] metallis Cæsarianis aurum argentúmve furatus fuerit, ex edicto Diui Pij, exilio vel metallo, prout dignitas personæ, punitur. Is autem, qui furanti sinum[d] præbuit, perinde habetur, atque si manifesti furti condemnatus esset, & famosus efficitur. Qui autem aurum ex metallo[e] habuerit illicitè, & conflauerit: in quadruplum condemnatur.

De quinquennij præscriptione.

7. *Venuleius*" *Saturninus* lib. 2. iudiciorum Publicorum."

PEculatus crimen ante[f] quinquennium admissum obijci non oportet.

De tabulis.

8. *Idem*" ex libro tertio iudiciorum Publicorum."

QVi tabulam æream[g] legis[h], formámve[i] agrorum, aut quid aliud[k] continentem refixerit, vel quid inde immutauerit: lege Iulia peculatus tenetur.

a effregerunt.
b Thesaurus non ideo religiosa res est, quod ex loco religioso tollitur.
c Ex loco religioso quid non religiosum tolli potest, vt thesaurus.
d locum religiosum mortuum ibi sepeliendo facimus, *l. 6. in fine. suprà, de diuisione rerum.*
e Thesaurum sepelire prohibemur.
f Imò non peculatus, sed furti, *l. 81. suprà, de furtis:* Alciatus *1. dispunct. 3. in dict. l. 18.* legit, necnon crimen peculatus. Duarenus *2. dispunct. 26.* Petrus Faber *1. semest. 22. fol. 243.* & Fornerius ita soluit. *2. Selectionum 22.* furti teneri ex lege Iulia, peculatus, ex constitutionibus. Petrus Gregorius *32. syntagmat. 19. numer. 1.* peculatus teneri, qui fisci, vel ciuitatis Romanæ pecuniam subripuit: non teneri, qui aliis ciuitatibus.
g Causa dubitandi ex lege *15. infrà, de verbor. signific.* sumitur: is enim peculatus tenetur, qui publicam pecuniam intercepit, *l. 1. ff. eod.* sola ea sunt publica, quę populi sunt Romani, non quæ ciuitatum reliquatum *d. l. 15.*
h hæc verba indicant diuersum, iure veteri obtinuisse. Ideoque si bona ciuitatis publica dicuntur, abusiuè & figuratè id intelligendum est, ex priuilegio vel interpretatione: sola enim publica sunt, quę populi sunt Romani, *l. 15. ff. de verbor. signif. 1. Harmenopul.*
i Hoc olim etiam quæsitum fuit à Rhetoribus, opus fuit constitutione imperatoria ad id definiendum: erant magnæ in contrariam partem rationes, si quidem fieri videtur iniuria & priuatis, & diis, pecuniæ custodibus, vtique semper futuris infidis, nisi tale crimen grauiter vindicetur. ad hæc, cùm locus sacer præstantior sit pecunia, æquum videbatur pecuniam loci conditionem sequi, *l. 15. §. 4. ff. de pœnis, de quo vide Cuiac. 13. obser. 19.*
k Quid è contrario dicendum si res sacræ ex priuata domo subripiantur? *vide Cuiacium ibid. in fine.*
l *vide quæ notaui ad l. 4. §. 2. ff. eodem.*
m huc pertinet quod refert Pap. *24. Arrest. 10. num. 3.* sacrilegium ob sui pondus, & quantitatem morte punitum.
n aliud enim si noctu, aliud si interdiu, *vide Paul. 5. sentent. 19.* quam tamen distinctionem Ecloga *60. titul. 45. cap. 11. & 6.* Harmenopul. *5. in fi.* non admittit, sacrilegos eo casu exæcari refert.
o sacrilegij etiam insignis pœna, habita ratione ætatis, moderari potest. quam in rem v. Arrest. apud Paponem *24. Arrest. 10. cap. 4.*
p *adde l. 38. §. 7. ff. de adult. l. 2. in fi. ff. de termino.* vide plenius Tiraquellum *tract. de pœnis. causa 9.* vbi notat, in pœnis mitius agi propter sexum.
q *Paulus d. loco.*
r de ignis supplicio v. quæ notaui *ad legem vnic. C. de Nili agge.*
s in furcas, *vulg. Haloand.*
t Qui manu facta prædandi, aut depopulandi gratia templum irrumpunt, bestiis obiiciuntur, Paul. *5. sentent. 19. §. vnic.*
x *l. 4. §. 1. ff. eo.*
y leue aliquid, *Paul. d. loco.*
z *l. 10. in fin. ff. eo.*
a id est, præter eam, quam publico nomine faciunt, *adde l. vlt. C. de falsa moneta.*
b furtum publicæ monetæ ad peculatus crimen accedit.
c *l. 38. ff. de pœnis.*
d signum, *vulgat. Haloan.* & malè: nam signum dare, non præbere dicimus Accursius sinum videtur legisse, cùm hic adnotat inter varias lectiones *aliàs signum.* sinum præbere furanti est partem vestimenti laxiorem, quæ solebat in humerum reiici pecuniæ sc. reive alterius suscipiendæ, atque in occulto habendæ gratia, furi accommodare. nam sinus est pars togæ, *vide Turneb. 6. aduer. 7. Petr. Fab. 1. semestr. 22. fol. 239.* Theophilum. *§. 11. Instit. de obligat. ex delicto. 11. Gell. 18.*
e ab alio scilic. idque sciens, id ita interpretatur Petrus Faber *1. semestr. 22. fol. 242. in fine.*
f *μετὰ πενταετίαν, 60. Eclog. 45. cap. 8.* An hoc hodie verum? non puto: sed vicennio tantùm præscribi, *l. 12. C. de falsis.* quin Papo *2. Notar. 7. cap. du crime de peculat,* habita ratione huius criminis, quo publica vtilitas impugnatur, tricennio tantum præscribi refert.
g æneam *vulgata:* ea dicitur publica, *l. 4. §. 1. infrà, de censib.* census, *l. 21. §. vlt. suprà, de annuis,* leges & formam agrorum continebat, *infra eod.* ex ea, vt census præstandus esset dignoscebatur, *d. l. 4. d. l. 21.* Vrbicus, De modo agrorum quæstiones ferè nascuntur, in agris diuisis, & adsignatis: sed quia in ære siue forma, agrorum modus cuique militi adsignatus comprehensus est, ea forma vicinos obligat inter se, quia publica est, *v. Cuia c. 10. obser. 2.*

1 ¶Eadem lege tenetur, qui quid[l] in tabulis publicis deleuerit, vel induxerit.

De pœna sacrilegij. 1. *Qui sunt sacrilegi, vel non.* 2. *De peculatu.* 5. *De tabulis publicis.* 6. *De residuis.*

9. *Paulus*" libro singulari de Iudiciis publicis."

SAcrilegi capite[m] puniuntur.

1 ¶Sunt[n] autem sacrilegi, qui publica sacra compilauerunt. at qui priuata sacra, vel ædiculas incustoditas tentauerunt: ampliùs, quàm fures: minùs, quàm sacrilegi, merentur. Quare quod sacrum, quódve admissum in sacrilegij crimen cadat, diligenter considerandum est.

2 ¶Labeo libro trigesimooctauo posteriorum peculatum definit, pecuniæ publicæ aut sacræ furtum non ab eo factum, cuius periculo fuit. & ideo æditũum in his, quæ ei tradita sunt, peculatum non admittere.

3 ¶Eodem capite inferiùs scribit, non solùm pecuniam publicam, sed etiam[o] priuatam crimen peculatus facere, si quis, quod fisco debetur, simulans[p] se fisci creditorem, accepit, quamuis priuatam[q] pecuniam abstulerit.

4 ¶Is autem, qui pecuniam traiiciendam[r] suscepit, vel quilibet alius, ad cuius periculum pecunia pertinet, peculatum non committit.

5 ¶Senatus iussit, lege peculatus teneri eos, qui iniussu eius, qui ei rei præerit, tabularum publicarum inspiciendarum[s], describendarúmque potestatem fecerint.

6 ¶Eum quoque, qui pecuniam publicam in vsus[t] aliquos retinuerit, nec erogauerit, hac lege teneri, Labeo libro trigesimooctauo posteriorum scripsit.

CVm eo autem, qui, cùm prouincia abiret, pecuniam, quæ penes se esset, ad ærarium[u] professus retinuerit, non esse residuæ pecuniæ actionem: quia eam priuatus fisco debeat. & ideo inter debitores eum ferri. eámque ab eo is, qui hoc imperio vtitur, exigeret: id est, pignus capiendo[x], corpus retinendo, multam[y] dicendo. sed eam quoque lex Iulia residuorum post[z] annum residuam esse iussit.

De peculatu. 1. *De sacrilegio.*

10. *Marcianus*" libro primo iudiciorum Publicorum."

HAc lege tenetur, qui in tabulis publicis[a] minorem pecuniam, quàm quid venierit aut locauerit, scripserit: aliúdve quid simile commiserit.

1 ¶Diuus Seuerus & Antoninus quẽdam clarissimum iuuenem: cùm inuentus esset arculam in templum ponere, ibíque hominem includere, qui post clusum templum de arca exiret, & de templo multa subtraheret, & se in arculam iterum referret: conuictum in insulam deportauerunt[b].

h leges *vulgat.* non malè: videtur eum intelligere leges, quas priuatis in agris suis priuatis dicebant. in adsignatis, & colonicis, qui veteranos & colonios eò deduxerant, de quo dixi *ad l. 1. §. 23. ff. de aqua pluuia.*
i Formã agrorum quæ fuerit vt melius intelligamus, sciendum est: agrorũ adsignatorum, limitatorúmq; (id est qui limitibus institutis per centurias diuisi erant, formam modúmque cuiusq; centeriæ ac limitũ complectentes) æreis tabulis ad æternitatem fixis (tollendæ in posterum omnis controuersię causa) inscribi consueuisse: verbi gratia: Datus, adsignatus, illi tantum, redditus, comitatus pro suo. Redditus veteri possessori data adsignata, concessa, excepta, reddita: de quo vide Siculum Flaccum *1. de condit. agrorum.* Valerium Probum *in Notis.* Hygenum *1. & 2. de limitibus agrorum.* Aggenum Vrbicum. Id æs in controuersiis inspici solebat. Cæterum diuisorum dũtaxat, adsignatorúmque agrorum formæ in tabulas referebantur. In occupatoriis verò agris (quos pulsis veteribus possessoribus victor populũ occupauerat) nullum æs, nulla forma: quæ possessoribus publicæ fidei Testimonium redderet. *vide Siculum Flaccum ibid. Brissonium 4. select. 5.*
k *adde l. 16. ff. de falsis,* Petrus Faber *1. semestr. 22. fol. 236. & seq.* moris fuisse ait, vt pecuniæ publicæ debitores ad ærarium profiterentur, *l. 7. §. 7. ff. eo.* id est, rationes suas apud quæstorem (delectum à senatu, vel forte ad id ductum) conficerent, & consolidarent, & in prouincia relinquerent: aliàs, verbis totidem ad ærarium in vrbe, ad præsidem prouinciæ referrent, *vide Ciceronem 6. ad Atticum 7. 2. famil. 17. oratione 37. in Pisonem 9. familiarum 20.*
l ¶putà leges annonæ, distinctiones agrorũ, prouinciarũ, iurisdictionum de *quib. vide Papon. 2. notar. 7.*
m *§. 11. Inst. de rerum diuisione:* Imò extra ordinem, *l. 2. §. 1. l. 6. ff. eod.* Clarus *5. sent. §. sacrilegium 16.* ex communi opinione fatetur extraordinarium, sed tamen semper capitale, siue in sacro, vel profano furtum sit admissum. Ea fuit opinio Glossæ *in. §. in summa Institut. de iniuriis,* qua, S.C. Burdegalensi, quendam extremo supplicio affectum refert Papo *24. Arrest. 10. num. 3.*
n *v. 7. Quintil. 3.* nota crimen medium inter sacrilegium, & furtum.
o interdum, qui rem priuatam intercepit, peculatus tenetur, *vt hîc.*
p sensus est, qui falsi mandati exhibitione à publicano, vel quæstore pecuniam exigit, peculatus tenetur. aliud erit si legitimo contractu ostenderit, quæstorem nedum fisco, sed & sibi obligatum. *l. 12. ff. eo.*
q quãuis publicanus ex sua & priuata, ac non publica pecunia petenti numerauit.
r traiectione pecuniæ publicæ, non committitur peculatus, *vt hic,* nisi eo nomine quis traiecerit, vt eam suo nomine mutuam daret. Id enim est crimen peculatus, *l. vlt. C. de his qui ex publicis rationibus mutuam pecuniam accipiunt.*
s vel oculos in publicis rebus continentes habere oportet.
t *v. l. 3. ff. eodem.*
u hoc quid sit explicaui, *ad l. 8. in fin. ff. eodem. l. 13. & l. 42. ff. de iure fisci: l. 4. §. 20. ff. de fideicomm. libert. adde Petrum Fabrum 1. semestr. 22.*
x Nota modos cogendi debitoris publici. *§. 3. Inst. de satisd. tutor. l. 4. § 2. ff. de damno. dixi ad l. vlt. § 3. ff. de eo quod metus causa.*
y adde & coercitionem.
z post annuam moram in soluendo commissam, quæstor publicus in crimen de residuis incurrit. magistratus vel officialis, qui finita administratione, fiscalem pecuniam penes se esse professus est & retinet, intra annum tenetur tantum quãtum si debitor fiscalis: post annum, lege Iulia de residuis.
a *l. 8. ff. eod.*
b *l. 6. ff. eod.*

a publicos,vel Ecclesiæ,*Accur.*vbi publica pecunia est.*Petrus Gregorius 39.syntagm. 19.numero 3.in fine.*

b Cur ita?Muri sancti sunt,& quodammodo diuini iuris,*l.1.l.8.in fin.suprà,de diuis. rer.* adeo vt iniussu Præsidis eos retinere aut eis aliquid superponere non liceat, *l. 9.§.4.suprà,de diuisione rerum.*aut facere, *l.2.suprà ne quid in loco sacro:*aut habitare, *l. 3.d.titul.l.vltim. suprà de rer. diuis.*Peculatus autem ad res sacras pertinet, *l. 1.supra eod.v.Petrum Fabrum 1. semest.22. in fin.*

De eo qui muros perforauit, vel inde aliquid abstulit. 1. De sacrarium ingresso.

II. *Vlpianus*[a] libro sexagesimooctauo ad Edictum.[a]

QVi perforauit muros[a],vel inde aliquid abstulerit,peculatus actione tenetur[b].

1 ¶[c] Ὁ ἐν θυσιαστηρίῳ[d] εἰσιὼν[e] ἐν ἡμέρᾳ ἢ νυκτὶ, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἱερῶν τι ἀφαιρούμενος, τυφλούσθω.[f] ὁ δὲ ἔξω τοῦ θυσιαστηρίου ἐκ τοῦ ἄλλου ναοῦ ἀφελόμενος, τυπτόμενος καὶ κουρευόμενος ἐξοριζέσθω.hoc est,*Qui sacrarium ingressus interdiu vel noctu,sacrorum aliquid inde aufert, excæcatur, qui verò extra sacrarium è templo reliquo aufert, verberatus & tonsus exilio multator.*

De pecunia exacta à debitore fisci.

12. *Marcellus*[a] lib.25.Digestorum.[a]

PEculatus nequaquam committitur, si exigam ab eo pecuniam,qui & mihi,& fisco debet: non enim pecunia fisci intercipitur, quæ debitori eius aufertur, scilicet qui manet debitor fisci nihilo minùs.

De præda ab hostibus capta.

13. *Modestinus*[a] lib.2.de Pœnis.[a]

IS,qui prædam ab hostibus captam[h] subripuit,lege peculatus tenetur,& in quadruplum[i] damnatur.

De heredibus quid veniat in quæstionem.

14. *Papinianus*[a] lib.36.Quæstionum.[a]

PVblica iudicia peculatus[k],& de residuis[l],& repetundarum[m], similiter aduersus heredem[n] exercentur, nec immeritò:cùm in his quæstio principalis ablatæ pecuniæ moueatur.

DE[o] LEGE IVLIA AMbitus[p].

Tit. XIIII.

De creatione magistratuum, & sacerdotum. 2. De restitutione. 3. De vectigalibus. 4. De ingresso in domum iudicis.

1. *Modestinus*[a] lib.2.de Pœnis.[a]

HÆc lex in vrbe hodie[q] cessat: quia ad curam principis[r] magistratuum creatio pertinet, non ad populi fauorem.

1 ¶Quòd si in municipio contra hanc legem magistratum aut sacerdotium[s] quis petierit:per senatusconsultum centum[t] aureis,cum infamia punitur.

2 ¶Qua lege damnatus, si alium conuicerit, in integrum restituitur[u],non[x] tamen pecuniam recipit.

3 ¶Item is, qui nouum[y] vectigal instituerit, ex senatusconsulto hac pœna plectitur.

4 ¶Et si quis reus, vel accusator[z] domum iudicis ingrediatur[a]:per legem Iuliam[b] iudiciariam in legem ambitus committit,id est,aureorum centum fisco inferre iubetur.

DE[c] LEGE FABIA[d] DE plagiariis[e].

Tit. XV.

De venditione liberi hominis.

1. *Vlpianus*[a] lib.1.Regularum.[a]

c hic paragraph⁹ desumptus est ex *60. Eclog. Harmenop.5.cap.* περὶ ἱεροσύλων quibus adiunge *l. 6. supra eodem* Paulum *5.sentēt. 29.§.vnico.*

d an idem in ædicula? *v.l.9.§. 1.ff.eod.*

e Sacrilegi habentur,qui prorumpunt in Ecclesias Catholicas, *vide Petrum Grego.23. syntag. 18.*

f *vide Nouell.* *92. Leonis*: dixi plenius in Noméclatore meo iuris Græco apud Harmenopulum.

g *vide l. 9. §.3. ff.eod.*

h & principis factam scil.vide Paponem *2.Notar.7.titul.du crime de peculat.*

i *l.6.in fi.supra eod.*

k hæc tria crimina in epigraphe huius tituli coniunguntur.

l quæ & reliquationes, *l.44. suprà, de administra.tut.*Inde reliquator, *l.102.§. 3.suprà, de solutionibus.* Qui residuis cogendis, à rege Galliæ præficitur, appellatur, *Recepueur des restes.*

m *l.20. ff. de accusationibus.*

n *l. 2. ff. ad leg. Iul. repetundar. l.2. Cod.repetundar. vide Paponem d.loco.*

o ad legem Iuliam,*Vulgat.Haloand.* & ita Paulus *5.sentent.30.*

p de ambitu, *9.Cod.26.9. Cod. Theodos. 26.* περὶ κολάκων, *60. Eclog.46.§.11. Institut.de publicis iudic.vide Paponem 2. Notar. 7. titulo, d'.Ambition & Simonie: Petrum Gregorium 36.syntagm.29.* Crimini ambitus affinis est Ecclesiasticorum simonia,de qua v.Clarum *5.sentent.§.simonia.* Facetè Plautus *in Prologo Amphitruonis*, vult legem ambitus pertinere ad eos qui ambiebant palmā histrionibus, quique empti plausum immeritis faciebant: meritis negabāt per delegatos fauitores. sui similem,inquit,rem ipse in legem iussit esse Iuppiter, quasi magistratum sibi,alterive ambirent.*& post.*Quî minus eadem histrioni sit lex quæ bono viro?Fuit & hæc lex XII.Tabularum (quam ita lego apud Plinium *22.cap.3.*) Qui coronam virtutis ergò propositam parit,ipse,pecuniaque eius arguitor. Porrò ambitus ab ambiendo.Varro,qui populum,circumit,ambit.

q Quæ vis sit huius vocis *Hodie* dixi ad *l.32.ff.de falsis.*

r nota Principis est iudices ac magistratus creare,quod vt intelligi oporteat.vide Bodinum *1.de la republique 10.in verbis,la troisieme marque de souueraineté.*

s *l.11.infrà,de pollicitationibus:l.31.C.de Episc.adde Nouell.123.c.16.60.Ecl.48.c.1.Paul. 5.sent.30.§.vnic.*De Annatis pontifici præstari solitis,alibi dicam.

t An centum millia sestertiûm, vt vult Cuiacius *19.obs.31.*An decem millia sestertiûm,vt notat Hotomanus *disputatione de aureo Iustinianeo,fol.19.& 20.*cùm illa pœna nulla leuior: hac nulla grauior videatur sine aquæ & ignis interdictione. Vbi etiam notat aduersus Cuiacium, hanc pœnam non esse ex lege Iulia, sed ex Senatusconsulto ad legem Iuliam accommodato. Deinde hanc pœnam nihil ad ambitum in vrbe Roma commissum pertinere,sed in municipiis duntaxat:puta, si quis decurio ambitu & largitione,duumuiratum adsequutus esset.

u Idem fuit præmium delatoris ex lege Calpurnia de ambitu, *Cicero pro Cluentio.* idem fuit etiam legis Pompeiæ, *Appianus 2.* si modo in pari minorive delicto alium conuicisset,vel vnum in maiori. *Dion.40.vide Cuiac.7.obseruat.28.adde l.13.ff.de custodia.*

x hinc colligit Cuiacius, pœnas depensas repeti non solere, quod multis probat, *1.obseruat.39.*

y *l.vlt.ff.de publicanis:& titulum Co.Theodos.noua vectigalia.*

z non idem forte de actore.vide Cuiacium *6.obser.34.*

a *v.l.1.Cod.Theodos.de officio ciuil.iud.*

b Leges Iuliæ iudiciariæ ab Augusto latæ sunt. hęc edicta vocat Macrobius *1.Saturnal.10.* Caput quoddam hîc proponitur. Ne reus vel accusator domum iudicis ingrediatur.*vt hîc.* Quēadmodū eadē lege Iudiciaria p contrarium cautum fuit, Ne iudices domos alienas introeāt. vt & de Augusto scribit Dion *54.* Fuit & sub Tiberio Senatusconsultum ne Senatores domum pantomimorū ingrederentur. & sub Claudio,ne domos Senatorias ingrederentur milites salutandi causa. Postea Valens, Gratianus,Valentinianus, Arcadius, Honorius & Theodosius,cōstituerūt, vt ne meridianis horis, quod tēpus vacuum est à iudiciis, iudices à litigatoribus adeantur.*l.1.Cod. Theodos. de offic. indic.ciuilium.*

SI liberum[f] hominem[g] emptor sciens[h] emerit, capitale crimen aduersus eum ex lege Fabia de plagio nascitur. quo venditor quoque fit obnoxius:si sciens liberum esse,vendiderit.

De seruo absente vendito. 1. De mandato. De fugitiuo persequendo,& distrahendo. 2. Vel ex causa empti habendo. 3. De fuga serui vendita.

2. *Idem*[a] libro nono de officio proconsulis.[a]

SCiendum est, legem Fauiam ad eos non pertinere,qui, cùm absentes[i] seruos haberent,eos vendiderunt.aliud[k] est enim abesse,aliud in fuga esse.

1 ¶Item non pertinere ad eum,qui mandauit[l] seruum fugitiuum persequendum, & distrahendum.nec enim fugam vendidit.

2 ¶Ampliùs dicendum est:[a]&[a] si quis Titio mandauerit seruum fugitiuum[m] adprehendendum:vt,si adprehendisset,eum emptum haberet:cessare senatusconsultum.

3 ¶Hoc autem senatusconsulto domini[a] quoque[a] continentur,qui fugam[n] seruorum suorum vendiderunt.

De bonæ fidei possessore. 1. De morte rei.

3. *Marcianus*[a] libro primo iudiciorum publicorum.[a]

LEgis Fauiæ crimine suppressi mancipij bona fide possessor non tenetur:id est, qui ignorabat[o] seruum alienum,& qui voluntate domini putabat id eum agere, & ita de bona fide possessore, ipsa lex scripta est. nam adiicitur, *Si sciens dolo malo hoc fecerit.* & sæpissimè à principibus Seuero & Antonino constitutum est, ne bonæ fidei possessores hac lege teneantur.

1 ¶Illud non est omittendum:quod exemplo legis Aquiliæ: si is, propter quem quis in Fauiam commisit, decesserit: adhuc accusatio, & pœna legis Fauiæ superest, vt & Diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt.

De donatione,dote,permutatione.

4 *Gaius*[a] libro vicesimosecundo ad Edictum prouinciale.[a]

LEge Fauia tenetur, qui sciens[p] liberum hominem donauerit, vel in dotem dederit. Item qui ex earum qua causa sciens liberum esse acceperit,in eadem causa haberi debeat,qua venditor & emptor habetur.Idem,& si pro eo res permutata fuerit.

De fugitiuo celato.

5. *Modestinus* libro[a] decimoseptimo[a] Responsorum respondit.

EVm:qui fugitiuum alienum suscepisse[q],& celasse doceatur: ex eo, quòd proprietatis quæstionem referret, crimen,si probetur,euitare minimè posse.

De seruo sollicitato,vel intercepto. 1. De eo apud quem fugitiuus operas suas locauit. 2. Summa legis Fabiæ.

6. *Callistratus*[a] libro sexto de Cognitionibus.[a]

NOn[r] statim plagiarium esse,qui furti crimine ob seruos alienos interceptos tenetur,Diuus Hadrianus in hæc verba rescripsit: Seruos alienos,qui sollicitauerit, aut interceperit:crimine plagij,quod illi intenditur teneatur, necne, facit quæstionem. & ideo non me consuli de ea re oportet:sed,quod verissimum in re præsenti cognoscitur,

c ad legē Fauiam de plagiariis,*Hal.*

d *9. Cod. 20. 9. Cod. Theodos. 18. Paul.& Vlpian. 14. collat. legum Mosaic.* Flauia *Vulgat. §.10. Instit.de public. iudic.* Fauia, *Haloand.*

e de plagiariis, *titul.14.collat. legum Mosaicar.* περὶ ἀνδραποδιστῶν *60. Eclog. 48.* περὶ ἀπὸ τῶν ... καὶ ἀνδραποδιστῶν, *6. Harmenopul. 9. adde & eundem cap. 13. Paponem 2.notar.7. titul. du crime de plagiaire: Petrum Gregorium 36.syntagmat.31. adde Exod. 21. Deuter.24.*

f ¶Hæc lex videtur primò p̄tinuisse ad ciues Romanos, *Paul. 14. coll. legum Mosaicar.* deinde ad eos qui in Italia liberti essent,*Vlp.ibid.*postremò ad omnes omnino liberæ conditionis,*vt hîc.*

g *v.l.103.ff.de verbor.obligat.* hinc colligere possis, hominem liberum emi non posse,*vt hic*,sed nec pignorari,*l.9.ff.de pignoribus.*vel locari, *v.Nouell. 134. cap.7.* ne quidem volentem, *v.Nouell.Leon.69.* An homo liber in perpetuum possit operas suas locare alicui priuato?vide Ripensem *ad l.obligatione 6. ff. de pignorib.numero decimo.* Reipublicæ vel Xenodochio,*num.11.* an possit obses dari in publica vel priuata causa,*numer.12.* An possit obligari ad seruandas sedes pro debito pecuniario, *d.num.12.* an possit à patre,famis tempore,distrahi,*num.13.* obses dari, nedum pro patre, sed pro extraneo, *numer.14.* an possit esse pignori ei à quo redemptus fuerit ab hostibus,piratis,latronibus,*num.16.& 17.* & si eo casu valet ius pignoris, num cedi possit alteri,*num.18.*An Vasalli à dominis vendi possint, *numer.19.* An de iure liber homo ad carceres possit obligari,*num.20.ad 30.* vel renunciare beneficio cessionis,*num.30.* An cadauer hominis possit pignorari,*num.34.*

h *6.Harmenop.14. 60.Eclog.48.cap.15.*secus si ignorans,*l.4.ff.eod.l.15.Cod.eod.l.2. C.vbi de criminib.*

i Absentis domini seruum vendere possumus, at non fugitiuū. *19. Synops.1. ex lib. 60.titul.48.cap.1.*

k sensus est, qui fugitiuum sciens vendit,plagij tenetur: *l.6.C.eod.* qui à suo domino absentem,non tenetur.

l *l.35.§.3.ff.de contr.empt.*

m *l.6.in fi.Cod.eodem.*

n *l.6.Co.eodem.*

o *l.1.ff.eo.l.4.C.de seruis fugitiuis.*

p *d.l.1.supra eo.*

q *l.9.C.eo.6.Harmenop.13.*

r *l.82.ff.de furtis:l.1.supra de fugitiuis.*

Sequi

sequi iudicem oportet. Planè autem scire debet, posse aliquem furti crimine ob seruos alienos interceptos teneri, nec idcirco tamen statim plagiarium esse existimari.

1 ¶ Idem princeps de eadem re in hæc verba rescripsit. Apud quem vnus aut alter fuerit fugitiuus inuentus, qui operas [a] suas locauerint, vt pascerentur, & vtique si iidem antea apud alios opus fecerint, hunc suppressorem non iure quis dixerit.

2 ¶ Lege Fauia cauetur: vt liber: qui hominem ingenuum [b] vel libertinum inuitum celauerit, inuinctum habuerit, emerit sciens dolo malo: quíve in earum qua re socius erit: quíque seruo alieno, seruæ ve persuaserit, vt à domino dominave fugiat, vel eum eámve inuito vel inscìente domino dominàve celauerit, inuinctum habuerit, emerit sciens dolo malo, quíve in ea re socius erit: eius pœna teneatur.

De pœna.

7. *Hermogenianus* lib. 6. iuris epitomarum.

POEna pecuniaria [c] statuta lege Fauia, in vsu esse desiit. nam in hoc crimine detecti, pro delicti modo coercentur: & plerumque in metallum [d] damnantur.

a *60. Eclog. 48. c. 4.*

b *v. l. 3. supr. de libero homine.*

c *l. 6. C. eod.* Capitalis erat ex lege Mosaica, *Exod. 21. Deut. 24.* apud Romanos plagiati serui pœna erat, ipsum seruum & alterum, vel alterius loco 20. aureos restituere. *60. Eclog. 48. cap. 1.* liberi, manus amputatio, &c. *Eclog. ibid. cap. 18. 6. Harmen. 14.* Plagiarios etiã in metallum damnatos constat. *ĵ. eod.* & bestiis obiectos, vel gladio punitos. *l. vlt. C. eod.* Papo refert, eos, vt sæpius, capite puniri, vel damnatione ad triremes. *2. Not. 7.* De variis diuersarum gentium pœnis plagiario illatis. v. Petrum Gregorium *36. syntag. 31. numer. 6. 7. 8. 9.* quibus adde & aliam antiquã quæ extat apud Paulum *14. collat. leg. Mosaic.*

d *Paulus d. loco. v. l. vlt. C. eod.*

e *9. C. 45. de calumniatoribus. 9. Cod. Theodos. 39.* περὶ συκοφαντῶν. *60. Ecl. 1. 6. Harmenopul. 9. adde Extra 2. P. Gregorium 32. synt. 20.* De præuaricatoribus v. Petrũ Gregorium *32. syntag. 31.* Bossium 56. de Tergiuersatoribus. v. Bossium ibid. & Petrum Gregorium *32. syntag. 22.*

f *9. Cod. 42. 9 C. Theod. 37. Paul 5. sentent. 17. Petrus Gregorius 32. syntag. 22.* de generali abolitione. *9. C. 42.* de indulgentiis criminum. *9 C. Theod. 38. adde Papon 3 Notar. 10. tit. des lettres d'abolition. & 60. Eclog. 1. ex tit. 69.* περὶ τῶν συγχώρησιν αἰτούντων κατηγόρων. Non pigebit quædam breuiter de abolitione hîc inserere. est enim magni momenti nosse, quemadmodum homini famam, bona, & ipsam vitam seruare possis. Res ita habet. Princeps reis criminum gratiam facere solet, vel famæ ac bonorum, vel vitæ vt in lege *2. ĵ. de sentent. passis.* & hoc etiam titulo, quoties temerariè (non tamen fallaciter. *l. 2. š. de abolitionib.*) suam suorúmque iniuriam nimio ac cæco impetu propulsanti, licentiam omittendæ accusationis facit, quod apud Gallos non est vsitatum, propterea quòd in Gallia accusatores priuatum tantùm damnum persequantur, procuratore fisci publicam pœnam persequente. hæc autem princeps facit vel vltrò vel reo eiúsve amicis petentibus. vltrò. *l. 8. l. 10. ĵ. eod.* ídque ob insignem lætitiam, hinc indulgentia, seu generalis abolitio. *Cod. de generali abolitione. & C. Theodos. de indulgentiis criminum.* & publica. *l. 12. ĵ. eod.* leuiorum dumtaxat criminum reis gratiam impertiens, non sacrilegis, reis maiestatis, veneficis, maleficis, raptoribus homicidis. *l. 1. l. 3. C. Theodo de indulgentiis.* eadem quibus parcit, famam non restituit. *l. 3. C. de generali abolitione.* Reo autem, eiúsve amicis petentibus, princeps gratiam facit, crimen abolendo (non tamen maiestatis, patriæ proditæ, oppugnatæ, peculatus, sacramenti deserti. *l. 3. in fin. C. de abolitionibus.* & similium) quæ gratiæ species, restitutio igitur. *ĵ. de sententiam passis & restitutis.* & abolitio. *9. C. 43. 9. C. Theodos. 37.* Ea famam restituit. *l. 1. ĵ. de sententiam passis.* cui respondet beneficium illud principis quod Galli vocant, *grace, remission, & pardon, de quibus vide Paponem 3. Notar. 10.* Dicet aliquis ergo grauiora illa crimina, quorum superiùs mentionem fecimus, nunquam princeps poterit abolere? Imò poterit, erítque exemplo ea, quam vocant Galli, *abolition*, in qua princeps solutius, &, vt ita dicam, conniuentibus oculis, & quasi dormiens, ipséque senatus ad quem reus remittitur absoluendus, rei delicta considerat, quod in remissione non solet fieri. *v. Paponem ibid, tit. d'abolitions: quibus adde Petr. Gregorium 32. syntag. 23. & 36. cap. 2. num. 1 & 14.*

AD SENATVSCONSVLTVM Turpillianum [e], & de abolitionibus criminum [f].

Tit. XVI.

Quibus modis accusatores delinquunt, & coercentur. I. *De calumniatore.* 6. *De præuaricatore.* 7. *De eo qui destitit, & de abolitione.* II. *De suspecti tutoris accusatione.* 12. *Si quis dicatur in S. C. Turpillianũ incidisse.* 13. *De eo qui accusatorem summittit, instigat aut mandat alicui, & instruit eum ad accusationem.* 14. *De eo qui destitit.*

1. *Marcianus* libro singulari ad senatusconsultum Turpillianum.

ACcusatorum temeritas tribus [g] modis detegitur, & tribus pœnis subiicitur. aut enim calumniantur, aut præuaricantur, aut tergiuersantur.

1 ¶ Calumniari [h], est falsa crimina intendere [i]. Præuaricari [k], vera crimina abscondere [l]. tergiuersari, in vniuersum [m] ab accusatione desistere.

2 ¶ Calumniatoribus pœna [n] lege Remmia [o] irrogatur.

3 ¶ Sed non vtique: qui [p] non probat, quod intendit: protinus calumniari videtur: nam eius rei inquisitio arbitrio cognoscentis committitur: qui, reo absoluto, de accusatoris incipit consilio quærere, qua mente ductus ad accusationem processit. & si quidem iustum eius errorem reperer it, absoluit eum. si verò in euidenti calumnia eum deprehenderit, legitimam pœnam ei irrogat.

4 ¶ Quorum alterutrum ipsis verbis pronuntiationis manifestatur. Nam si quidem ita pronuntiauerit, *non probasti*: pepercit ei [q]. Sin autem pronuntiauit, *calumniatus est*: condemnauit eum. Et quamuis nihil de pœna subiecerit, tamen legis potestas aduersus eum [r] exercebitur. nam (vt Papinianus respondit) facti [s] quidem quæstio in arbitrio est iudicantis: pœnę verò persecutio non eius voluntati mandatur, sed legis auctoritati reseruatur.

5 ¶ Quæri possit: si ita fuerit interlocutus, *Lucius Titius temerè* [u] *accusasse videtur* [x]. an calumniatorem pronuntiasse videatur. & Papinianus, temeritatem facilitatis veniam continere, & inconsultum calorem calumniæ vitio carere: & ob id hunc nullam pœnam subire oportere.

6 ¶ Præuaricatorem [y] eum esse ostendimus, qui colludit [z] cum reo & translatitiè [a] muneri [b] accusandi defungitur: eo quòd proprias quidem probationes dissimularet, falsas verò rei excusationes admitteret.

7 ¶ Si quis autem ab accusatione citra [c] abolitionem destiterit, punitur.

8 ¶ Abolitio priuatim à præsidibus postulari, ac impetrari solet. Item pro tribunali [d] non de plano. Nec præsens hanc cognitionem alteri demandare [e] potest.

9 ¶ Si plura crimina idem eidem intulit, singulorum [f] debet abolitionem petere, alioquin, prout quid admiserit, eius nomine senatusconsulti pœnam patietur.

10 ¶ Accusationem is intulit, qui præscriptione summoueri poterat: vt quilibet adulterij masculo post quinque [g] annos continuos ex die cõmissi adulterij, vel fœminę post sex [h] menses vtiles ex die diuortij. an, si destiterit, hoc senatusconsulto plecti debet, bellè dubitatur. mouit, quòd penè nulla erit accusatio, quam [i] temporis spatiũ, aut personæ vitium omnimodo remoueret, reóque securitatem timoris ac periculi promitteret. cõtra mouet, quòd qualiscunq; accusatio illata, cognoscentis auctoritate, non [k] accusantis voluntate aboleri debet. maioréque odio dignus existimaretur, qui temerè ad tam improbam accusationẽ processisset. ergo verius est, eũ quoque, de quo loquimur, in senatusconsultum incidere oportere. Atquin Papinianus respondit, mulierem, quæ idcirco ad falsi accusationem non admitteretur, quòd suam [l] suorúm ve iniuriam non persequeretur, desistentem, senatusconsulto Turpilliano non plecti. num ergo & in cæteris idem responsurus sit? quid enim interest, propter sexus [m] infirmitatem, an propter status turpitudinem, temporísue finem [n] ad accusationem aliquã non admittatur? multóque magis excludendi sunt, quòd mulieris quidem accusatio vel propter proprium eius dolorẽ effectum habere potuit: illorũ verò accusatio voce duntaxat tenus interuenit. Atquin idem aliàs scribit, non posse aliquem duos [o] eodem tempore

g Nota materiam prioris partis huius tituli.

h Calumnia συκοφαντία. Calumniator συκοφάντης. *60. Eclog.* περὶ συκοφαντῶν. *adde l. 16. C. ex quibus causis infamia.*

i διαβάλλειν (hinc criminatio διαβολή. *Aeschines in oratione* περὶ παραπρεσβείας) κατηγορεῖν. *Eclog. ibid.* id est, accusare, ídque scienter & prudenter. *l. 1. §. 2. š si mulier ventris nomine, Paulus 1. sent. 5. §. 1.* πλαστῶς. *Eclog. d. loco*, id est, per fraudem & frustrationem. *l. 233. ĵ. de verb. signif.* Vt differat calumnia à fama. v. Æschinem *in oratione* περὶ παραπρεσβείας.

k *v. §. 6. ĵ. eod.*

l id est, dissimulare crimina, quæ aliàs proposita ad suam causam maximè facerent, vnde à Græcis dicitur, προδότης τῆς ἰδίας ὑποθέσεως: & diuersam partem adiuuare prodita sua causa. *l. 4. §. 4. š. de his qui notantur. l. 1. š. de præuaricatoribus.* prodit, dum colludit cum reo, ídque efficit ne condemnetur. *adde l. 212. ĵ. de verb. signif.*

m accusationi terga vertere, est desistere ab accusatione: hoc φυγοδικία. *Ecl. ibid.* & περὶ καμψις Græcis dicitur. *Cuiac hîc.* ita differt à præuaricatore, qui non in vniuersum desistit. fingit se accusare, non tamen verè accusat, sed colludit cum reo.

n fronti τὸ K inurebatur: *Iulianus in Antiocho.* ea enim nota Kalumnia significabatur. *Longus apud Pithœum 4. Notar Mosaic.*

o Rhemmia. *Vulgat. Haloand.*

p *Ecl. ibid c. 20.* verè & calumniosè accusare sunt contraria. qui per errorem accusat, neque verè accusat, quia errat, neque calumniosè, quia fallendi animus deest: non mirum igitur, si continuò qui non probat, calumniæ non notetur.

q ¶ Non continuò calumniatur, qui non probat, *vt hîc*, Clarus hoc ad eos tantùm refert qui necessitate officij, vel propter immensum dolorem accusant, puta tutores, parentes. *5. sent. §. vlt. quæst. 62. vers. dixi superius.*

r *l. 16. C. ex quibus causis infamia.*

s condemnatum sc.

t τῆς ὑποθέσεως ζήτησις. *Ecl. ibid.* id est, mulctæ. certè hic factũ pœnæ opponitur ceu legis pœnæ. *Eclog. ibid.* (paulò aliter explicat Duarenus *1. disputat. 41.*) vt & alibi iuris authoritati. *l. 15. ĵ. ad municipalem*, alibi pœna mulctæ opponitur in lege *244. ĵ. de verb. signif.* sint ergo illa eadẽ, pœna legis, iuris authoritas νόμου ἐπεξέλευσις *Eclog. ibid.* & illa eadem, factũ, *vt hîc*, mulcta, τῆς ὑποθέσεως ζήτησις. *Eclog. ibid.* vt sit sensus, iudex pœnã legis dissimulando, vel maiorẽ, vel duriorẽ inferendo, condemnatum nõ notat: factis quidem controuersis leges accommodare potest, non leges condere: vis ea legis est, non iudicis. Reum infamia notare, in legislatorũ volũtate positum est, non iudicis: in legislatorum voluntate est pœnam criminibus certam statuere: iudicis non est statuere, sed statutam legibus, facto accommodare. adde *l. 2. §. 7. š. de his qui notantur.*

u Temerariæ, facilis, & inconsultæ accusationis damnatus, calumniæ vitio, & pœna caret. *Eclog. ibid.*

x Mos ille veterum in concipiendis sententiis fuit, vt quæ iurati cognouissent, ea non vt esse facta sed videri pronuntiarent. *vt hîc. l. pen. š. de his qui notantur.* Cicero 4. Verrina: pronuntiatum corrupisse videri. *& post.* pronuntiatum est non videri. Sallustius *in Coniurat. Catilinaria.* senatus decreuit falsum videri: Tacit. 14. Pronuntiemus iure cæsum videri. Festus. Parum cauisse videri. Idem mos in Centumuirali de inofficioso, querela: pronuntiabant enim videri patrem iusta irascendi causam habuisse. *Plin. 5. Epist. ad Seuerum.* Idem in senatusconsultis augurísque ac pontificum decretis seruatum. *Liuius 23. 25. Cicero 4. ad Atticum. Author ad Herennium 1.* Interdum tamen & aliter pronuntiabant iudices his modis, secundum te litem do. *2. Valer. 3. Senec. 7. Declamat.* in centum condemno. *l. 1. ĵ. quæ sententiæ sine appellat.* solue quod petitum est. *l. in sententiis. 59. §. 1. š. de re iud.* Quantum ei debes redde. Diuisioni vestræ stari placet. Pro ea parte quam soluisti creditoribus, accipe. *l. 21. §. 3. š. de arbitr.* vim fecisti. *l. 32. ĵ. de pœn.* Illum prouincia illa insulísque relego. *vide Brissonium 2. selectarum Antiquitat. 2.*

y *§. 1. š. eod. vide Festum.*

z ὁ ἐμπαίζων τῷ κατηγορουμένῳ. *60. Eclog. 1. cap. 10.* præuaricatio, est accusatoris cum reo colludium.

a translatiuè. *Vulgata.* translatitiè accusandi munere fungi, *vt hîc*: est translatitiè lites exequi. *l. 1. š. de iure patronatus.* illud non translatitiè omittendum. *l. 55. §. 3. š. ad Trebell.*

b munere. *Vulgat. Haloand.*

c *v. quæ notaui ad epigraphem huius tituli. l. 1. š. de præuaricatorib.*

d pro tribunali, & de plano opponuntur. *l. 2. š. de re iudic. Festus* in pro *Censu.*

e Demandari nõ possunt, quæ pro tribunali expediri debẽt. *l. 9. §. 1. š. de off. procons.*

f in petenda abolitione hoc communiter receptum est, vt qui eam postulat, omnia libello, ac precibus inserat, quæ potuissent verisimiliter animum principis à gratiæ concessione dimouere. quinetiam, volunt interpretes, vt reus inserat libello, antea necne aliam abolitionem postularit, ac impetrarit. fore aliter, vt recentis delicti impetrata gratia, antiqui ac prioris pœnam sustineat. *v. Clar. 5. sent. §. vlt. quæst. 59. versic. debes.*

g *l. 4. §. 11. š. de adult.*

h Adulteræ crimen sex mensibus vtilibus extinguitur. *vt hîc. & l. ob commissa. Cod. eod.*

i penè nulla est accusatio, quam temporis spatium, aut personæ vitium omnimodo remouet, quæque reo securitatem permittit. *l. 12. ĵ. de reg. iur. l. 7. §. 8. š. de dolo. l. 7. §. 14. š. ex quib. caus. possess.*

k Accusatio, cognoscentis iudicis, non accusantis voluntate aboleri debet.

l *l. 9. Cod. de falsis.*

m alij sexu, alij infamia, alij ob tempus accusandi elapsum, ab accusando remouentur.

n atqui ob eam causam non incidunt in Turpillianum. *v. l. 11. ĵ. eod.*

o *l. 39 š. de adult.*

a *dicto §.6.*
b ſenatuſconſultum, vulgata.
c Qui deſiſtit ab accuſatione inualida, incidit in Turpill. excepta muliere, & minore. *v. tamen l. 11. ʒ. eod.*
d minor ſenatuſconſulto Turpilliano non plectitur. minori deſertio accuſationis non nocet. *vide Cuiac. ad l. 37. ſupr. de minoribus.*

adulterij accuſare, marem, & feminam. & tamen, ſi vtriuſque ſimul denuntiauerit, in vtriuſque[a] perſona abolitionem eum petere debere, ne in hoc ſenatuſconſulto[b] incidat. quid porrò refert, propter cauſas ſupraſcriptas accuſatio non valuerit, an propter numerum perſonarum non tenuerit? an hæc interſint plenam habuerit aliquis accuſandi facultatem, ſed propter perſonarum coniunctionem ab accuſatione ſummoueatur: an verò ſtricta ratione quibuſdam accuſandi facultas non competat? Meritò itaque dicendum eſt, omnes[c], excepta muliere, & minore[d], niſi abolitionem petierint, in hoc ſenatuſconſulto incidere.

11 ¶ Suſpecti tutoris accuſatio pro tribunali tantùm examinari poteſt. & nullus[e] alius de huiuſmodi quæſtione, quàm præſes, pronunciare poteſt. & tamen qui ab ea deſtitit, ſenatuſconſulto non[f] tenetur.

12 ¶ Item ſi dicat aliquis in ſenatuſconſultum incidiſſe Turpillianum, præſidis eſt ſuper ea re notio. & tamē contra deſertorem ſenatuſconſulti non interuenit coercitio. qui autem dicit quem in hoc ſenatuſconſulto[g] incidiſſe, accuſator non[h] eſt.

13 ¶ Incidit in hoc ſenatuſconſulto[i], & qui accuſatorem ſummittit, aut inſtigat, aut qui mandat alicui, & inſtruit eum ad accuſationem capitalem, dando probationes, allegando accuſationes. & meritò: nam deficiendo[k] crimini, quod mouet, & eximendo ſe periculo calumniæ, vel deſertionis, meritò calumniantis, & deſiſtentis pœna ſubdici debuit: niſi ſubornatus[l] accuſator probauerit crimen, quod intendere ſuſcepit. Nec intereſt, per ſe mandauit accuſationem, an per[m] alium. Verùm hunc, qui hoc miniſterio vſus eſt ad mandandam accuſationem, non ex verbis, ſed ex ſententia ſenatuſconſulti puniri, Papinianus reſpondit. Summiſſus[n] enim accuſator ſimiliter eodem ſenatuſconſulto plectitur: id eſt, propter hoc ſolum punitur, quòd miniſterium alieni timoris recepit.

14 ¶ Reus condemnatus prouocauit. deinde accuſator deſtitit. an in hoc ſenatuſcōſulto[o] incidit? propè eſt, vt incidiſſe videatur[p]: quia prouocationis[q] remedio, condemnationis extinguitur[r] pronuntiatio.

2. *Paulus* libro ſingulari de Pœnis omnium legum.

QVi deſtiterit[ſ] agere, ampliùs & accuſare prohibetur[t].

De pœna calumniatoris.

3. *Idem* libro primo Sententiarum.

ET in priuatis[u], & in extraordinariis criminibus omnes calumnioſi extra[x] ordinem pro qualitate admiſſi plectuntur.

De muliere deſiſtente. 1. De effectu abolitionis.

4. *Papinianus* libro decimoquinto Reſponſorum.

MVlier, quæ falſi crimen iniuriæ propriæ poſt[y] interpoſitam denuntiationem deſiſtens omiſit, ex ſenatuſconſulto Turpilliano teneri non[z] videtur.

1 ¶ Poſt abolitionem idem crimen ab[a] eodem in eundem inſtaurari non poteſt.

De libello dato principi.

5. *Paulus* libro ſecundo Reſponſorum.

QVæſitum eſt: an is, qui, libello principi dato, falſum ſe obiecturum minatus[b] eſt: ſi non obieciſſet Turpilliano ſenatuſconſulto tenetur. Paulus reſpondit, verbis ſenatuſconſulti Turpilliani eum, de quo quæritur, non[c] contineri.

Quid ſit deſiſtere. 3. De nuntiatoribus. 4. De calumnia.

6. *Idem* libro primo Sententiarum.

AB accuſatione deſtitit, qui cum aduerſario ſuo de compoſitione eius criminis, quod intendebat, fuerit locutus[d].

1 ¶ Animo[e] ab accuſatione deſtitit, qui affectum & animum accuſandi depoſuit.

2 ¶ Deſtitiſſe videtur, qui intra præfinitum[f] accuſationis à præſide tempus reum ſuum non peregit.

3 ¶ Nunciatores, qui per notoria[g] indicia[h] produnt, notoriis ſuis adſiſtere[i] iubentur.

4 ¶ Calumniæ cauſa puniuntur, qui in fraudem alicuius librum[k], vel teſtimonium, aliúdve[l] quid conquiſiſſe, vel ſcripſiſſe, vel in iudicium protuliſſe dicuntur.

De crimine poſt abolitionem repetito. 1. De eo qui deſiſtit.

7. *Vlpianus* libro octauo Diſputationum.

SI quis repetere velit crimen publica abolitione interueniente, eo iure repetit[m], quo accuſabat. non æquè enim poſſunt præſcriptiones ei obiici, quæ ante reorum abolitionem non ſunt obiectæ. & ita Diuus Hadrianus reſcripſit.

1 ¶ Si ſtellionatum quis obiecerit, vel expilatæ hereditatis crimen: & deſtitit: pœnam ſenatuſconſulti Turpilliani non ſubibit[n]. nec ſi furti, vel iniuriarum. ſed officio iudicis culpa eius coercebitur.

De abolitione.

8. *Papinianus* libro ſecundo de Adulteris.

ABolitio aut publicè[o] fit ob diem inſignem[p], aut publicam[q] gratulationem.

9. *Macer* libro ſecundo Publicorum.

VEl ob rem proſperè[r] geſtam.

2. De tempore rei repetendi.

10. *Papianus* libro ſecundo de Adulteris.

AVt priuatim[ſ] actore poſtulante. Tertio genere fit ex lege abolitio, accuſatore[t] mortuo, vel ex iuſta cauſa impedito, quo minùs accuſare poſſit.

1 ¶ Abolitione autem publicè facta, non retractabitur in iudicio repetendo de mariti iure.

2 ¶ Triginta[u] dies repetendi rei Diuus Traianus vtiles eſſe interpretatus eſt, ex die ſcilicet, quo feriæ finitæ ſunt. & ſenatus cenſuit, eas dies cedere, quibus quiſque reum ſuum repetere poſſit. Hoc autem repetendi rei tempus non aliter cedit, quàm[x] ſi accuſator quoque potuit adire.

e Imò alius quàm præſes, putà delegatus à præſide. *l. 4. ʒ. de officio eius cui mandata. l. 1. §. 4. ſupr. de ſuſpectis.* Alij poſſunt de ſuſpecto cognoſcere, at nō delegare.
f Imò tenetur qui deſiſtit ab accuſatione. *l. 1. § 11. ʒ. eod.* Item ſuſpecti poſtulatio, quaſi publica eſt actio: hi autem incidunt in Turpillianum, qui deſiſtunt à publica accuſatione.
g ſenatuſconſultum. *vulgat.*
h id eſt, qui ex hoc ſenatuſconſulto accuſationem inſtituit, & deſeruit, in ſenatuſcōſulti pœnam non incidit, quia hic tantùm tenentur, qui iudicij publici accuſationē deſeruerunt, non qui priuati, vel extraordinarij iudicij, vel criminis.
i ſenatuſcōſultum. *vulgat. Haloand.*
k diffitendo. *Halound.*
l accuſator ſubornatus deſiſtēte principali accuſatore, etiam admittitur ad probandum id, quod intendere ſuſcepit.
m mandator, miniſter mandati, & mandatarius falſæ accuſationis rei, puniendi.
n *l. 3. ſupr. de vi priuata.*
o ſenatuſconſultum. *vulgat. Hal.*
p accuſator procuratoris cauſam perſequi debet, ne in Turpillianum incidat.
q ſentētia prouocatione extinguitur.
r Imò tantùm ſuſpenditur. *l. 6. §. 1. ʒ. de his qui notantur.*
ſ Qui deſtiterit agere amplius. *& vulgat.* ὁ ἀποστὰς οὐ δύναται περαιτέρω κατηγορεῖν. *60. Eclog. 1.* περὶ συκοφαντῶν. c. 10. atque ita ex Florentina, Vulgata, & Græca, tres lectiones diuerſæ colliguntur. Quod dicitur de eo qui deſtitit, idem dicendum de conuicto. *l. 5. ſupr. de præuaricat.*
t *l. 2. §. 1. l. 15. §. 5. ſupr. de adulteriis: adde l. 14. §. 9. ſup. de ædilitio. l. 3. in fin. ſup. de præuaricationib. Paul. 1. ſent. 5. § 2. Eclog. ibid. cap. 12. in fin.*
u & in publicis. *Paul. 7. ibid.* ἤτοι χρηματικοῖς. *Eclog. ibid.*
x Imò ordinariè puniendi. *l. 1. ʒ. eod. v. l. 8. C. de calumniatorib.*
y id eſt, non interpoſitam. Iacobus Curtius *2.* εἰκαστῶν reprehenſus à Roberto *1. receptæ lectionis 25.* & à Cuiacio *20. obſeruat. 8.*
z Imò videtur. *l. 5. C. eod. v. Cuiac. d. loco.*
a *l. 3. in fin. ſupr. de accuſationibus.*
b ¶ nondum accuſaſſe intelligitur, qui accuſationem tantùm minatur. *l. 1. §. 3. ʒ. de adult. l. 17. C. de adult.* ſic nondum petiit, qui petere voluit. *l. 5. ſup. ratam rem.* nondum conqueſtus eſſe dicitur, qui querelam tantùm præparauit. *l. 11. l. 25. ſup. de in ius voc.*
c Imò contineri videtur. *l. 1. l. 2. C. quando libellus principi.*
d Cum effectu ſc. tranſigendo. *Accurſ.*
e *l. 1. ʒ. eodem.*
f *l. 1. §. 10. verſ. atquin Papinianus in verbo quid enim intereſt. ſup. eod. l. 1. l. 2. Cod. vt intra certum tempus. l. 13. C. de iudiciis.*
g *l. 7. C. de accuſationib. l. 31. Cod. Theodoſ. de epiſcopis & clericis.* πιττακώματα. *60. Ecl. ex ib. 60. tit. 1. c. 15.* ſunt relationes, & epiſtolæ. *l. 14. C de accuſat. l. 6. ſupr. de cuſtodia.* elogia apparitorum, ceu Irenarcharum, facta magiſtratibus. notariæ etiam dicuntur ab Auguſtino, eóque vocabulo idem vtitur in collationibus operis breuiculi. vt hinc colligere poſſis, notariam eſſe breuem, & compendiariam ſcriptionem. *v. Cuiac. 3. obſeru. 3.* notoriæ etiam dicuntur. hinc Apuleius *7. de Aſino.* falſam de me notoriam pertulit, & Trebellius Pollio *in Claudio ſub finem.* notoria tua intimaſti: & Auguſtinus *Epiſtol. 159.* quamuis nō accuſantibus noſtris, ſed illorū notoria, ad quos tuendæ publicæ pacis vigilantia pertinebat, præſentari videātur examini: & *Epiſt. 160.* præmiſſa notoria ad iudicia, legéſque perduxit. *v. Cuiac. 1. obſer. 33. & Briſſonium.*
h μηνύματα. *Bud. hîc.*
i *dixi ad l. 7. l. 8. l. 14. Cod. de accuſat. l. 1. Cod. de curioſis.*
k *v. Paulum 3. ſent. 4. §. 16.*
l vt iniuriæ actione calumnioſum. *vide Paul. 5. ſentent. §. 11.*
m Imò nullo modo repetit. *l. 12. § 1. ʒ. de accuſat.*
n ſunt enim extraordinaria crimina. *l. 2. C. eodem. l. 1. Cod. de calumniatoribus.*
o id eſt, interdum abolitio vltrò fit à principe, non ad actoris poſtulationem. *vt l. 10. ʒ. eod.* ea generalis dicitur, vt notaui in epigraphe *ʒ. eod.* & publicè data. *l. 14. §. 2. in fi. ʒ. de bon. libert.* ἐγκλημάτων δημοσίᾳ ἀπόλυσις. *1. Harmenopul.* vt diſtet ab ἀμνηστία. *v. l. 1. Cod. de generali abolitione.*
p putà ob natalem filij principis, id quod fecit Conſtantinus ob natos ſibi liberos Criſpum & Helenam. *l. 1. C. Theodoſ. de indulgentiis. & lib. 21. tit. 9. l. 38.* ob Paſchatis diem. *l. 3. C. de epiſcopali audientia.* qui mos etiam conſuetus erat apud Iudæos: ſed tandē peſſimè obſeruatus, ob Dominum cruci ſuffixū, & prædonem dimiſſum. *Matth. 27. verſ. 15. Ioann. 18. verſ. 39.* Eodem modo homicidæ anno Iubilei ad ſuos impunè reuertebantur. *Numer. cap. 39.* & apud Theſſalos die feſto, quem Peloro dicauerant, vincti de carcere dimittebantur, & in conuiuium admittebantur, ob memoriam beneficij, quondam accepti à Peloro. *Athenæus 1. dipnoſoph. 17.*
q vel placandum numen diuinum. Hinc legimus Romanos ob grauem peſtilentiam, inter cætera remedia numinis placandi, vinctis vincula ademiſſe, ac religioni deinde fuiſſe (quibus eam opem dij tuliſſent) vinciri. *Liuius decad. 1. lib. 5.*
r Imperatores Romani hoſte deuicto inter cætera triumphi priuilegia ſolebant ſeruos publicos libertate donare, reos carcere, & vinculis liberare. Hinc legimus apud Liuium *3. decad. 4.* Acradina capta, ſeruos ad pileum vocatos, & carcere vinctos emiſſos. & eodem libro, paulò ante, Gracchus ob fuſum Hannonis exercitum, ſeruos libertate donat. & Alexander ab Alexandro *5. genialium dierum 26.* refert obſeruatum, vt quoties obſecrationes, aut lectiſternia indicerentur, vinctis vincula adimerentur.
ſ *l. 3. ʒ. de accuſat. l. vlt. C. Si reus.*
t In eo differt ab ἀμνηστία, à qua crimen, aut accuſatio repeti non poteſt. *v. Cuiac. ad 5. Pauli ſentent. 17. in princ.* ad hæc, abolitio publica ſuſpendebat potiùs accuſationes quàm remittebat.
u In Gallia hodie receptum, vt literæ veniales, ſeu gratiæ, petantur intra ſex menſes, computandos à breui ſcriptura, per magnum elemoſynarium conſignata. *vide Paponem 24. Arreſt. 175. Arreſt. ibid. 10. & P. Gregorium 36. ſynt. 21. num. 11.*
x *l. 2. C. de generali abolitione in fin.*

De eo

De eo qui præscriptione temporis exclusus est.

11. *Idem*[a] libro singulari de Adulteris.

QVærebatur, an hi, qui ab accusatione tempore exclusi essent, in senatusconsultum Turpillianum inciderunt, respondit, nō oportere dubitari, calumnia non [a] puniri eos, qui præscriptione temporis exclusi, causam adulterij perferre non potuerunt.

De abolitione.

12. *Vlpianus* libro secundo de Adulteris.

SI interueniente publica abolitione ex senatusconsulto (vt fieri adsolet) vel ob lætitiam aliquam, vel honorem domus [b] diuinæ, vel ex aliqua causa, ex qua senatus censuit abolitionem reorum fieri, nec intra dies præstitutos reum repetierit: dicendum est, cessare Turpillianum senatusconsultum. nec enim videtur desistere, qui exemptū reum nō defert. eximitur autem reorum abolitione interueniēte.

De eo qui desistit.

13. *Paulus* libro tertio de Adulteris.

DEstitisse eum accipiemus, qui in totum [c] animum [d] agendi deposuit, non qui distulit accusationem.

1 ¶ Sed qui permissu Imperatoris ab accusatione destitit, impunitus est [e].

14. *Vlpianus* lib.7.de officio proconsulis.

DIuus Hadrianus Saluio Caro proconsuli Cretæ rescripsit, tutorem, qui pupilli causa instituerat accusationem, defuncto [f] pupillo, cuius causa accusare cœperat, non esse cogendum accusationem implere.

De tempore rei repetendi.

15. *Macer* libro secundo Publicorum.

IN senatusconsultum Turpillianum incidunt, qui [g] subiecissent accusatores, aut subiecti postulassent, nec peregissent reos, aut aliter [h] quam abolitione facta, destitissent. quíque chirographum [i] ob accusandum dedissent, pactionémve aliquam interposuissent. Hoc autē verbum "*nec peregissent*" ad vniuersos suprascriptos pertinere dicendum est.

1 ¶ An ad eos, qui hodie [k] de iudiciis publicis extra [l] ordinem cognoscunt, senatusconsultum pertineat, quæritur. sed iam hoc iure ex sacris constitutionibus vtimur, vt pertineat. ita ex singulis causis singulæ pœnæ irrogentur.

2 ¶ Eos [m] de quorum calumnia agi non permittitur, si destiterint, non [n] incidere in pœnam huius senatusconsulti constitutionibus cauetur.

3 ¶ Si propter mortem rei [o] accusator destiterit, non potest hoc senatusconsulto teneri : quia morte [p] rei iudicium soluitur: nisi tale crimen fuit, cuius actio & aduersus heredes durat: veluti [q] maiestatis. Idem in accusatione [r] repetundarum est: quia hæc quoque morte non soluitur.

4 ¶ Ceterùm si postea, quàm accusator destitit, reus decesserit: nō ideo magis delictum accusatoris releuatur, Nam eum, qui semel [s] destitit, si postea accusare paratus sit: non esse audiendum, Seuerus & Antoninus statuerunt.

5 ¶ Qui post inscriptionem ante litem contestatam anno [t] vel [u] biennio agere non poterint, variis præsidum occupationibus, vel etiam ciuilium officiorum necessitatibus [x] destricti: in senatusconsultum non incident.

6 ¶ Quanquam priùs reum quis detulerat, etsi post abolitionem, antequam reus repeteretur, alia abolitio superuenerit: non ex superiore, sed ex secunda [y] abolitione dies triginta computantur.

De seruis.

16. *Paulus* lib.singul.de Adulteris.

DOmitianus [z] rescripsit, quod de feriis & de abolendis reis dicitur, non pertinere ad [a] seruos, qui accusati in vinculis esse iubentur, ne [b] iudicium finiatur.

De abolitione.

17. *Modestinus* lib.17.Responsorum.

LVcius Titius Seium reum falsi fecit : & priùs quàm persequetur [c], indulgentia [d] reorum crimina abolita sunt. quæro, si postea eum iteratò reum non fecerit, an in Turpillianum senatusconsultum inciderit. Herennius Modestinus respondit, abolitionem reorum, quæ publicè indulgetur, ad hoc [e] genus criminis non pertinere.

18. *Papirius Iustus* lib.1.de Constitutionibus.

IMperatores Antoninus & Verus Augusti Iulio Vero rescripserunt, cùm satis diu litem traxisse dicetur, inuito [f] aduersario non posse eum abolitionem accipere.

1 ¶ Item rescripserunt, nisi euidenter probetur consentire aduersarium, abolitionem non dari.

2 ¶ Item rescripserunt, cùm [g] in crimine capitali abolitionem vt in re pecuniaria petitam esse diceret, restaurandam esse nihilo minùs cognitionem: ita vt si non probasset hoc quod proponeret, non impunè eum laturum.

DE REQVIRENDIS, VEL[h] ABsentibus [i] damnandis.

Tit. XVII.

Cur. 1. Et quibus casibus absens non punitur, sed requirendus adnotatur. 2. Quomodo requiritur. 3. De tempore ad se purgandum concesso. 4. De eo qui intra annum satis obtulit, vel mortuus est. De bonis rei.

1. *Marcianus* lib.2.Publicorum.

DIui Seueri & Antonini Magni [k] rescriptum est, ne quis absens puniatur. & hoc iure vtimur, ne [l] absentes damnentur. neque enim, inaudita [m] causa [n] quemquam damnari, æquitatis ratio patitur.

1 ¶ Si autem grauiùs quis puniatur: putà in opus metalli vel similem pœnam, siue capitalem [o], hoc casu non [p] est irroganda in absentem pœna, sed absens requirendus adnotatus [q] est [r], vt copiam sui præstet [s].

2 ¶ Præsides autem prouinciarum circa requirendos adnotatos hoc debent facere, vt eos, quos adnotauerint, edictis [t] adesse iubeant : vt possit innotescere eis, qui adnotati sunt. Sed & literas [u] ad magistratus, vbi consistunt mittere: vt per eos possit innotescere, requirendos eos esse adnotatos.

3 ¶ Et ex hoc [x] annus [y] computatur ad se purgandos.

4 ¶ Sed & Papinianus libro 16. responsorum scripsit: requirendum adnotatum, si prouinciæ præsidem intra [z]

a Imò punitur. *l.1.§.10.ff.eod.* solue, Hîc agitur de accusatore, quem reus opposita præscriptione exclusit: ibi de accusatore, qui excludi quidē potuit, sed, vel eam reus non opposuit, vel oppositæ rationem non habuit iudex. *v.Cuiac.20.obs.30.*

b Domus Imperatorum intelligi potest. *l.7.C.de sacros.Eccles.* sed tamen credo innui dedicationem templorum gentilibus familiarē, & vsitatam : apud quos vsitatū erat, nedum templa, sed & bibliothecas, publica opera & statuas dedicare. *Turneb.12.aduers.11.in fi.* lego etiā Iudæos altaria, *Numer.7.vers.11.* muros, *Nehemiæ 12.vers.17.* & tēpla, dedicasse, & in tēplorum dedicatione festū egisse. *3.Esdræ vers.7.* aliquot dieb. *3.Reg.8. vers.65.* & deinceps singulis annis semel per octiduum in gratiarum actionem. *1.Machab.4.vers.59.* festum Græci ἐγκαίνια vocant. *Ioann.10. vers.22.* Huiusmodi dedicationes magnis cum ceremoniis factæ à gentilibus : ludi etiam adiiciebantur, neque à quouis, sed præcipuis, & ad id munus electis viris, ædes diuinæ dedicabantur.

c *l.6.ff.de iudic.*

d *l.6. §.1.ff.eod. l.6.C.eod.*

e Imò non est, quum sit infamis. *l.2.C.eod.*

f *adde l.vlt.ff.si quis cautionib. l.22.ff.de his quæ vt indignis.*

g *l.24. ff.de iure fisci.*

h *l.1. §.7. ff.eod.*

i hinc colligūt, delicta, & crimina etiam per scripturam probari: putà mandatum falsum, turpe, & flagitiosum, vsurarum, & huiusmodi: puto etiā adulterij & homicidij, & cuiuslibet generis delicti, si in epistola, vel instrumento, vel tabulis, vel actæ rei nouatio, sit expressa: de quo tamen v.Clar.*5.sent.§.vlt.quæst.54.*

k Aliud fuit antè: de hoc verbo dixi ad *l.32.ff.de falsis.*

l *adde l.3.ff.eod l.8.ff.de publicis iudiciis.*

m putà tutores. *l.2.C.qui accusare.*

n Imò incidunt: maritus enim iure mariti accusat, sine metu calumniæ. *l.6.Cod.de adulteriis.* & tamen incidit in Turpillianum *l.16.C.de adulteriis.*

o *l.3.C.si reus vel accusator.*

p *v.l.6.ff.de iudiciis.*

q *Harmenop.2.*

r καὶ περὶ ἀδικίας τῶν ἐπαρχίας ἀρχόντων. *60.Ecl.1.c.14.l.20.ff.de accus.l.2.ff.repetundarum.*

s *l.2.supra eodem.*

t *vide Titulum Cod.vt intra certum tempus.*

u hæc verba *vel biennio* Triboniani esse notat Cuiac.*c.21.de præscriptionib.* Interea hîc vestigium est, Censas criminales olim anno finiendas fuisse. vide *l.reus.ff.de munerib.* & eundem Cuiac.*1.obseruat.8.*

x Necessitas excusat ab accusando.

y ¶ Nota abolitionem criminis, & semel, & pluries concedi: notat tamen Papo *24. Arrest.10.actu 8.* graue crimen, semel abolitum, etiam in leui postea superueniente, punitum fuisse. quin reperio, crimina bis commissa non remitti. *l.3.in fin.C.de episcopali audientia. facit lex 1.C.si sæpius in integrum.*

z Accursius non rectè hanc legem intellexit. vera est igitur huius legis sententia: Quod dicitur publica abolitione interueniente repeti posse reum, ídque tantum intra 30. dies *l.10.l.12.ff.eod.* non habet locum in seruo, qui ex vinculis causam dicere cogitur. *l.25.§.1.ff.ad Silanianum.l.2.ff.de custod.reor.* quamuis enim is intra 30. dies non repetatur, non poterit præscriptionis auxilio iuuari: ídque propter ipsa vincula, quæ maiorem vim atque perpetuitatem, quàm instituta accusatio, continere videntur. Præsertim cùm & lex talem seruum prohibeat absolui, antequam de eo iudicetur. *d.l.2.vers.dubitationem.vide Langebelzium c.15.Annotationum.*

a *l.2.§.1.ff.de custodia, & exhibitione.*

b donec iudicium, quam lectionem probat Cuiacius *20.obs.12.*

c persequeretur. *vulg.Hal.*

d *v.l.3.C.de generali abolitione.*

e i.ad crimen falsi. *adde l.3.C.de episcopali audientia.*

f *l.3.C.de abolitionibus.*

g Huius versiculi sententiam non intellexit quoque Accursius: species hæc esse videtur. Impetrauit accusator abolitionem ex causa, quòd res non capitalis, sed pecuniaria esset, delatus est postea apud iudicem quasi ex falsa causa impetrata abolitione : scilicet quòd causa pecuniaria sed capitalis fuerit : dicitur restaurandam esse cognitionem abolitionis : sed si delator in probatione deficiat, non impunè eum laturum. *Langebelzius d. loco.*

h nec absentibus. *Hal.*

i *l.9.Cod.40.* περὶ ἀπόντων καὶ ἀναζητουμένων ὡς ἐπὶ ἐγκλήματι κατηγορημένων. *6.Ecl.49. adde Nouell.134.cap.15.* Tituli series est elegans. Reus accusatus, vel delatus, requirendus est, deprehensus capitur, elicitur confessio voluntaria, scripturæ opponūtur, sed & testes. quæstio adhibetur. fertur sentētia, punitur : si absens esse perstat, inter reos adnotatur. Edictis propositis iubetur adesse (vetatur interdū ne quis eum celet, vlla ope iuuet, aut ab eo emat) vt eo cognito, veniat ac se purget. *60.Ecl.49.c.1.* Bona eius obsignantur, per annum expectatur, anno finito, non quidem dānatur (aliud est in priuatis iudiciis) *l.5.ff.de pœnis.* sed bona fisco vindicantur.

k cognomen est Imperatoris. hoc Epithetum consecutus est Alexander, Pōpeius, Constantinus, Carolus.

l satius visum est nocentē absoluere, quàm innocentē condemnare. *v.l.5.ff. de pœnis.v.l.10.l.13.ff. de publicis iudiciis. l.6.C.de accusationib.l.15.C.de adulteriis.*

m *v.l.2.ff.de sicariis.*

n id est, defensione inaudita, & accusatoribus absentibus, nullus damnandus est: & ita Festus *act.25.vers.16.* οὐκ ἔστιν ἔθος Ῥωμαίοις χαρίζεσθαί τινα ἄνθρωπον εἰς ἀπώλειαν, πρὶν ὁ κατηγορούμενος κατὰ πρόσωπον ἔχοι τοὺς κατηγόρους, τόπον τ' ἀπολογίας λάβοι περὶ τοῦ ἐγκλήματος. id est, non est Romanis consuetudo, quemquam morti dare, priusquam reus præsentes habeat accusatores, & locum defensioni accipiat, super criminatione. & Dominus apud Iohannem *8.vers.10.* ποῦ εἰσιν ἐκεῖνοι οἱ κατήγοροί σου : vbi sunt accusatores illi tui? nemo te condemnat, neque ego te condemno. Tertullianus *libro ad Scapulam*, Pudens negauit se sine accusatore auditurum hominem, secundum mandatum : & Eusebius *apud Ammianum 14.* pertinaciùs, vt legum gnarus, accusatorem flagitabat, atque solennia: Ambrosius *8.ad Syagrium.* si leges publicas interrogemus, accusatorem exigunt: & Marcus *apud Gallicanum.* non possumus reum facere, quem nullus accusat. *vide Cuiacium 1.obseruat.33.in fin.* & Demosthenes in oratione περὶ στεφάνου. ibi, ἀμφοῖν ἀκροᾶσθαι. Hinc illud Iuliani, & apud Ammianum lib.18. Ecquis innocens esse poterit, si accusare sufficiat? Inde apud Romanos accusatori sex horæ, reo nouem, legibus dabantur. *Plinius 4.Epist.9.*

o In capitalibus causis, nemo absens damnatur : hodie id non obseruatur, apud multas gentes *vide Clarum 5.sentent. §.vltimo quæst.44.versic.sed hodie, & versic.licet.* In Italia, Gallia, Hispania, & in Germania etiam, contumax, habetur pro confesso, & conuicto criminis, idémque condemnari potest, quamuis post latam sententiam, etiam ab extraneo, eius innocentia purgari possit. *Mynsingerus 2. obseruat.88.*

p μεγάλῳ ἐγκλήματι οὐ καταδικάζεται. *60.Eclog.44. cap.1. & Harmenopul.4.adde l.5.ff.eodem.*

q adnotandum est. *vulgat.Hal.l.1.Cod.eod. Nouell.134. cap.5. l.6. Cod. de accus. 60. Eclog.49.cap.1.*

r quo? *v.ff.eodem.*

s adde καὶ ἑαυτὸν καθάρῃ, id est, & seipsum purget. *Eclog.ibid.* vt tempus habeat πρὸς τὸ ἑαυτὸν καθάραι. *Harmenop.ibid.*

t προγράμματος προτιθεμένου. *Eclog.ibid.* διὰ γραμμάτων, *1.Harmenop.4.* νομίμοις κηρύγμασι. *Nouell.134.cap.5.* denuntiationem etiam vocat. *l.5.ff.de pœnis.* ὑπόμνησις καὶ προθέματα. *Harmenop.ibid.*

u *Eclog.ibid.* ἐπιστολὴν δημοσίαν vocat. *Nouell.ibid.*

x Imò non ex hoc: sed ex die accusationis. *l.3.C.eod.*

y *l.2.l.4.ff.eod.*

z aliàs non recipiunt sua bona. *Eclog.ibid.Harmenop.ibid.*

a *l.13.Cod.eod.Harmenop.d.loco.Ecl.ibid.c.5.*
b morte crimen expirat.*Ecl.ibid.ex lib.9.tit.1.c.145.*
c Rei adnotati anni spatium habent ad se purgandum, intra annum bona eorum obsignantur, post annum fisco vindicantur nisi venerint. adde *l.4.l.5.j.eod.*
d omnis causa fiscalis 20. annis extinguitur, & tali præscriptione submouetur. *Ecl.ibid. in scholi o.& lib.56. tit. 2. ex lib.60.tit.49. c.2. l.1. §.pen.j.de iure fisci.excipe l. 13. ξ. de diuersis.* excipe causam commissi, & bonorum vacantium. *v.Cuiac.c. 28.de præscript.*

annum adierit, & satis obtulerit [a]: non esse locum mandatis, vt bona fisco vindicentur. nam & si intra annum mortuus sit, criminis causa expirat [b] & perit, & bona eius ad successores transmittuntur.

2. *Macer* "libro 2. Publicorum."

ANni [c] spatium ad occupanda bona eius, qui requirendus adnotatus est, pertinet.

1 ¶ Sed si per viginti [d] annos fiscus bona non occupauerit, postea præscriptione vel ab ipso reo, vel ab heredibus eius submouebitur.

3. *Marcianus* "libro 2. de Publicis iudiciis."

QVamcunque enim quæstionem apud fiscum, si non alia [e] sit præscriptio, viginti annorum silentio præscribi, Diui principes voluerunt.

4. *Macer* "libro 2. de Publicis iudiciis."

ANnus exinde [f] computandus est, ex quo ea adnotatio, "quæ" vel edicto vel literis ad magistratus factis publicè innotuit.

1 ¶ Ergo & viginti annorum tempus exinde fisco numeretur, ex quo adnotatio publicè innotuit.

2 ¶ In summa sciendum est, nulla temporis præscriptione, causæ defensione [g] summoueri eum, qui requirendus adnotatus est.

3. *Ne debitores reo profugo soluant.*

5. *Modestinus* "libro 12. Pandectarum."

MAndatis cauetur, intra annum requirendorum bona obsignari [h]: vt, si redierint, & se purgauerint, integram rem suam habeant. si neque responderint: neque, qui se defendant, habuerint: tunc post annum bona in fiscum coguntur.

1 ¶ Et intra annum medio tempore mouentia: si qua sunt, ne aut mora deteriora fiant, aut aliquo modo intereant, venire [i] debere, pretiúmque eorum in deposito esse, Diui Seuerus & Antoninus sanxerunt.

2 ¶ Sed & Diuus Traianus inter [k] mouentia fructus [l] quoque haberi rescripsit.

3 ¶ Curandum est autem, ne quid ei, qui profugit medio tempore à debitoribus eius soluatur, ne per hoc fuga eius instruatur.

e fortè minor. *C. de quadriennij præscript.*
f Imò non exinde. *l.2. C.eod.*
g Defensiones rei, sunt perpetuæ. *l.18. §.9.j.de quæst.*
h Galli *seeller.* id cōmissariis, vel apparitoribus interdum attributum.
i Mobilia tempore peritura à cōmissariis distrahenda, & à tutoribus. facit *l.22. C. de administ.*
k hic textus nō negat, immobilia etiam iudicis mādato describi, & eorum administrationi, regimini, & gubernationi, sequestrum, vel commissarium proponi, ídque vsus etiam obtinuit. *v.Clarum 5.sent.§.vlt.quæst. 44.vers.sed hodie.*
l Mobiliū appellatione fructus continentur. hinc iuncto §.superiore, Molinæus colligit, feudo à domino prehenso, cōmissarios fructus saltem tempore perituros, inuito domino posse vendere. *1.Consuetud. §.6. Glossa 5.nu.3.*

DE QVÆSTIONIBVS [m],

Tit. XVIII.

Non esse à tormentis incipiendum. 2. Quis primum torquendus. 3 De his quos accusator de domo sua producit si partus subiectus dicatur. 4. De vno seruo. 5. De seruo rei. 6. De seruo heredum. 7. De seruo vniuersitatis. 8. De eo qui bona fide reo seruit. 9. De liberto. 10. De fratre. De his qui testimonium dicere non coguntur. 11. De seruo mariti. 12. De seruo damnati. 13. De manumisso ad hoc, ne torqueatur. 14. De eo qui post cognitionem susceptam rei factus est. 15. Si dicatur nullo iure emptus. 16. De seruo rei. 19. Si seruus in se torqueatur, déque domino aliquid fuerit confessus. 20. De tributis. 21. Quomodo interrogādum. 22. Si de se interrogatus, amplius dixerit. 23. An sit fides habenda quæstioni. 24. De eo qui vltrò fatetur si de confessi innocentia post condemnationem constet.

1. *Vlpianus* "lib.8. de officio proconsulis."

IN criminibus eruendis [n] quæstio adhiberi solet [o]. sed quando, vel quatenus id faciendum sit videamus [p]. & non esse à tormentis incipiendum [q], & Diuus Augustus constituit, neque [r] adeo fidem quæstioni adhibendam.

1 ¶ Sed & epistola Diui Hadriani ad Sennium Sabinum continetur. verba rescripti ita se habent: Ad tormenta seruorum ita demum veniri oportet, cùm [s] suspectus est reus. & aliis argumentis ita probationi [t] admouetur,

m *l.9.C.41.9.C. Theod.25.Paul.5. sent.14. & 16.& 60. Ecl.50.8. Valerius Max.tit.de quæst. 4.* Quæstionis verbo intellige tormentum, corporis dolorem, ad eruendā veritatem, malam māsionem. *l.15. §.41.ξ.de iniuriis. l.7. supr.depositi.* Synesius in Epistolis ponit δακτυλήθραν, ποδοστράβην, πεστήριον, ῥινολαβίδα, ὠτάγραν, χειλοστρόφιον. Quæstionē Galli vocant *la gehenne* à vocabulo, vt quidam volunt, Hebræo *gehinnon, Ierem.32.4. Reg.23. v.Papon. 24.Arrest.9.& Clarum 5.sent.§.vlt.quæst.64.Petrum Gregorium 68.Syntagmatis 12.*
n Veri inueniendi causa, tormentis & cruciatibus quæritur. *Cicero 2.ad Herennium.*
o *Paul.5.sent.14.§.1.*
p aliàs si iniustè Iudex reum quæstioni subiecit, ísque mortuus sit, capite damnandus est. Clarus ex communi opinione *5.sent.§.vlt.quæst.64.vers.antequam.*
q *C.6.de reg.iur.* res enim fallax & fragilis est quæstio. *§.23.j.eod.*
r Constare prius de delicto commisso oportet, quàm quis quæstioni subiiciatur. Item, considerare iudex debet, an tale sit delictum cuius nomine quis tormentis subiiciendus sit. Adhæc an delictum aliter probari possit, quàm per quæstionem & torturam, cùm ad eam, nisi subsidij loco, non sit decurrendum. Ideóque in clancularìis delictis faciliùs infertur quæstio, quàm in his quæ palàm. *Paul.ibid.v.Clarum 5.sent.§.vlt.quæst.64.vers.debet ante.*
s id est, tunc serui torqueri possunt, cùm argumēta sunt talia, vt nihil aliud deesse videatur, præter seruorum quæstionem. *§.4.in fin.j.eod. l.18.§.2.j.eod.l.8.Cod.eod.adde Paul.5.sent.14.§.1.*
t à probatione amouetur. *Hal.* sed hic Admouere reum probationi, nihil aliud quàm eum argumentis compellere, vt conuictus videatur: Nam aliàs Accursius hunc locum non est adsecutus.
u *§7.Ecl.8.ex lib.60.tit.10.cap.1.* & à timidiore. *l.18.j.eod.* x sciri. *Vulgat.Hal.*

y *Eclog.ibid.* z *Paul.5.sent.15.§.1.21 Ecloga 1.cap.24.*
a supposita non præsumitur, quam ambo parentes charam sibi habent. *v.Alciat.1. præsumpt.19.* b charam. *Vulgat.Hal.*
c *l.9.in fin. C.de testib.* Vnius quæstioni non creditur. *v.l.20.in fin.j.eod.* Idem apud Gallos constituit D.Ludouicus. Contrarium sentit Glossa in *l.4.Cod.ad l.Iul.maiest.* glossæ opinionē Bartolus probat. Sentit itaq; dictū vnius testis sufficere ad torturam. *Bart. hic num.1.* Idem addit, vnius testis dictum indiciis aut fama adiutum facere plenam probationem.

vt sola confessio seruorum deesse videatur.

2 ¶ Idem Diuus Hadrianus Claudio Quartino rescripsit: quo rescripto illud expressit, à suspectissimo [u] incipiendum, & à quo facillimè posse verum scire [x] iudex crediderit [y].

3 ¶ Ad quæstionem non esse prouocandos eos, quos accusator de [z] domo sua produxerit: nec facilè [a] credendum, subiectam eam, quam ambo parentes dicuntur caram [b] filiam habuisse, rescripto Diuorum fratrum ad Lucium Tiberianum emisso declaratur.

4 ¶ Idem Cornelio Proculo rescripserunt, non vtique in serui vnius [c] quæstione fidem rei constituendam, sed argumentis causam examinandam.

5 ¶ Diuus Antoninus & Diuus Hadrianus Sennio Sabino rescripserunt, cùm serui pariter cum domino aurum & argentum exportasse dicerentur. non esse de [d] domino interrogandos. ne quidem, si vltrò [e] aliquid dixerint, obesse hoc domino [f].

6 ¶ Diui fratres Leliano Longino rescripserunt, de seruo heredum [g] non esse habendam quæstionem in res hereditarias, quamuis suspectum fuisset, quòd imaginaria venditione dominium in eo quæsisse heres videretur.

7 ¶ Seruum municipum posse in caput [h] ciuium torqueri, sæpissimè rescriptum est: quia non sit illorum seruus, sed reipublicæ. Idémque in ceteris seruis corporum dicendū est. nec enim pluriū seruus videtur, sed [i] corporis.

8 ¶ Si seruus bona fide mihi seruiat, etiam si dominium in eo non habui: potest dici, torqueri eum in caput meum non debere. Idem est & in libero [k] homine, qui bona fide seruit.

9 ¶ Sed nec libertum torqueri in patroni [l] caput, constitutum est.

10 ¶ Nec fratrem quidem in [m] fratris, Imperator noster cum "Diuo" patre suo rescripsit: addita ratione, quòd in eum, in [n] quem quis inuitus testimonium [o] dicere non cogitur, in eum nec torqueri debet.

11 ¶ Seruum mariti in caput vxoris posse [p] torqueri, Diuus Traianus Seruio Quarto rescripsit.

12 ¶ Item Mummio Lolliano rescripsit, damnati seruos, quia [q] desierunt [r] esse ipsius, posse in eum torqueri.

13 ¶ Si seruus ad hoc [s] erit manumissus, ne torqueatur: dummodo in caput domini [t] non torqueatur, posse eum torqueri [u], Diuus Pius rescripsit.

14 ¶ Sed & eum, qui cognitionis susceptæ tempore alienus fuit, licèt postea rei sit effectus, torqueri in caput posse, Diui fratres rescripserunt.

15 ¶ Si quis dicatur nullo [x] iure emptus: non prius torqueri poterit, quàm si constiterit venditionē non valuisse. & ita Imperator noster cum Diuo patre suo rescripsit.

16 ¶ "Item "Seuerus Spicio Antigono ita rescripsit: Cùm quæstio de seruis contra dominos neque haberi debeat, neque, si facta sit, dicturi sententiam consilium instruat: multò minus [y] indicia seruorum contra dominos admittenda sunt.

17 ¶ Diuus Seuerus rescripsit, confessiones reorum pro [z] exploratis facinoribus haberi non oportere, si [a] nulla probatio religionem cognoscentis instruat.

18 ¶ Cùm quidam deponere [b] pretium serui paratus esset, vt seruus torqueretur contra dominum: Imperator noster cum Diuo patre suo id non admiserunt.

19 ¶ Si serui quasi sceleris participes in se [c] torqueantur, déque domino aliquid fuerint confessi apud iudicem: prout causa exegerit, ita pronuntiare eum debere, Diuus Trahianus [d] rescripsit. quo rescripto ostenditur, grauari dominos confessione seruorum. sed ab hoc rescripto recessum, constitutiones posteriores [e] ostendunt.

20 ¶ In causa tributorum [f], in quibus esse reipublicæ neruos [g] nemini dubium est, periculi quoque ratio, quod

d *§.19.j.eod.*
e *l.7. Cod. eod. Paul.5. sent.16.§. 4.*
f & meritò. Est enim (vt Theophilus ait, φύσει ὁ δοῦλος τοῦ δεσπότου πολέμιος. *vide Cuiac.apud Paulum d. loco.* Idque locū habet, etiamsi agatur de crimine capitali. *Paul.5. sent.16.§.5.* etiāsi verum dicat, etiamsi causa sit fiscalis vox ei interdicitur vt proditori. *l.6.l. vlt.Cod.de delat.* excipe crimen maiestatis & *§. 20.j.eod.* An id locum habeat in liberis hominibus quorū opera (seruorū antiquorum loco) hodie vtimur, dicam ad *§.8.j. eod.*
g *l.2.j. eod. v.l. 13.C.eod.*
h *l.6.§.1. sup.de diuis.rerum.*
i Hinc colligere possumus, corpora ceu collegia vnius personæ loco haberi.
k hinc colligere possumus liberos homines (quibus hodie ad seruitia domestica vtimur) in caput heri sui torqueri non posse: quod tamen vsus nō obtinuit.
l *l.6.C.eod.* hinc colligere possis, argumento à libertis ad vasallos ducto, vasallos in Domini sui caput torquendos non esse.
m *adde l.13. C. qui accusare. Paul.5.sen.15.§.2.*
n *l.4.ξ.de testib.* Qui testis in aliquē inuitus esse non potest, nec vi ceu quæstione ad testimonium in eum dicendum cogi debet.
o Testimonium in fratrem inuitus frater non dicit.
p *l.1.§.15.ξ.de Silaniano.*
q qui. *Vulg.Hal.*
r per damnationem sc. *l.1.j.de bonis damnator.* Status is in teste consideratur, qui fuit tempore dicti testimonij. *l.22.§.1.ξ.qui testamenta.*
s *Paul.5.sent.16.§.9.* t patroni sc.
u in alterius præiudicium sc. x *adde §.6.ξ.eod.*
y noli hinc colligere, maiorem esse vim confessionis quæstione extortæ, quam voluntariæ. Dic potius, Quæstionem serui in dominum non admitti, multò minùs & indicium, quia indicia si admittuntur, exinde interrogationem & quæstionem necesse erit admitti. hæc duo non admittuntur, nec indicium igitur. *l.9.§.1.j.eod.*
z Confessio rei aliud est, aliud exploratum facinus.
a Sola rei confessio non probat, nisi aliundè Iudex argumenta credendi habeat. *§.1.ξ.eod.60. Eclog.50.cap.4.*
b *d.c.4.* vide tamen Paulum *5.sent.16.§.3.*
c possunt enim in se torqueri. *§.22.j.eod.* d Traianus.
e quæ anterioribus antistant. *l.3.ξ.de constitut.principum.*
f id est, in causa fraudati census. *l.1.Cod.eod.* vel si quæstio est de publicis tributis, etiam serui torquentur. *60.Eclog.50.cap.4.*
g vide quæ in hunc locum adnotaui ad Nouellam Leonis 52. Alij legunt *seruos*, & malè. vide Ferrandum 1. *Explicat.49.*

seruo

a *al.*inſtruat.
b Reus ſpecialiter de facto tertij nominati à iudice,non eſt interrogandus.
c Qui reum de Titij facinore interrogat, facinus magis ſuggerit, quàm de eo interrogat.
d *§.19.ȷ̃.eod.l.12.l.15.C.eod.Paul.5.ſent.16.§.1.l.7.ȷ̃.de probat.*

ſeruo fraudis conſcio capitalem pœnam denuntiat, eiuſdem profeſſionem extruat [a].

21 ¶ Qui quæſtionem habiturus eſt, non [b] debet ſpecialiter interrogare, an Lucius Titius homicidium fecerit: ſed generaliter, quis id fecerit. alterum enim magis ſuggerentis [c], quàm requirẽtis, videtur. & ita Diuus Traianus reſcripſit.

22 ¶ Diuus Hadrianus Calpurnio Celeriano in hæc verba reſcripſit: Agricola Pompeij Valentis ſeruus de ſe [d] poteſt interrogari [e], ſi, dum quæſtio habetur, ampliùs dixerit: rei fuerit indicium [f], non interrogationis [g] culpa.

23 ¶ Quæſtioni fidem non ſemper, nec tamen nunquam habendam conſtitutionibus declaratur. etenim res eſt fragilis, & periculoſa, & quæ veritatem fallat. nam plerique [h] patientia, ſiue duritia tormentorum ita tormenta cõtemnunt, vt exprimi eis veritas nullo modo poſſit. alij [i] tanta ſunt impatientia, vt quoduis mentiri, quàm pati tormenta velint. ita fit, vt etiam vario modo fateantur: vt nõ tantùm ſe, verumetiam alios comminentur [k].

24 ¶ Præterea inimicorum [l] quæſtioni fides haberi non debet: quia facilè mentiuntur. nec tamen, ſub prætextu inimicitiarum, detrahenda erit fides quæſtionis.

25 ¶ Cauſáque [m] cognita, habenda fides, aut non habenda.

26 ¶ Cùm quis latrones tradidit [n]: quibuſdam reſcriptis continetur, non debere fidem haberi eis [o] in eos, qui eos tradiderunt. quibuſdam verò, quæ ſunt pleniora [p], hoc cauetur: vt neque deſtrictè "non" habeatur, vt in ceterorũ perſona ſolet: ſed cauſa cognita æſtimetur, habenda fides ſit, necne. plerique enim, dum [q] metuunt, ne fortè adprehenſi eos nominent [r], prodere eos ſolent, ſcilicet impunitatem ſibi captantes. quia non facilè eis indicantibus proditores ſuos creditur. Sed neque paſſim [s] impunitas eis per huiuſmodi proditiones concedenda eſt: neque tranſmittenda [t] allegatio dicentium, idcirco ſe oneratos, quòd eos ipſi tradidiſſent. neque enim inualidum argumentum haberi debet mendacij ſiue calumniæ in ſe inſtructæ.

27 ¶ Si quis vltrò [u] de maleficio fateatur [x], non ſemper ei fides habenda eſt. nonnunquam enim aut metu, aut qua alia de cauſa, in ſe confitentur. Et extat epiſtola Diuorum fratrum ad Voconium Saxam, qua continetur liberandum eum, qui in ſe fuerat confeſſus, cuius poſt [y] damnationem de innocentia conſtitiſſet: cuius verba hæc ſunt: Prudenter & egregia ratione humanitatis, Saxa cariſſimè, Primitiuum ſeruum, qui homicidium in ſe confingere metu ad dominum reuertendi ſuſpectus eſſet, perſeuerantem falſa demonſtratione, damnaſti, quæſiturus de [z] conſciis [a], quos æquè habere ſe commentitus fuerat, vt ad certiorem ipſius de ſe confeſſionem peruenires. nec fruſtra fuit tam prudens conſilium tuum: cùm in tormentis conſtiterit, neque illos ei conſcios fuiſſe, & ipſum de ſe temerè commentum. potes itaque decreti gratiam facere, & eum per officium diſtrahi [b] iubere: conditione addita, ne vnquam in poteſtatem domini reuertatur, quẽ pretio recepto certum habemus libenter tali ſeruo cariturum. Hac epiſtola ſignificatur, quaſi ſeruus damnatus, "ſi" fuiſſet reſtitutus, ad [c] eum pertinebit cuius fuiſſet, antequam damnetur. ſed præſes prouinciȩ eum, quem damnauit, reſtituere non [d] poteſt: cùm nec pecuniariam [e] ſententiam ſuam reuocare poſſit. quid igitur? principi eum ſcribere oportet: ſi quando ei, qui nocẽs videbatur, poſtea ratio innocentiæ conſtitit.

De ſeruis hereditarijs.

2. *Vlpianus* "lib.39.ad Edictum."

HEreditarij [f] ſerui, quamdiu incertum eſt, ad quem bona pertineant, non poſſunt videri in caput domini torqueri.

De ſeruo communi.

3. *Idem* "lib.50.ad Edictum."

COnſtitutione Imperatoris noſtri & Diui Seueri placuit, plurium [g] ſerui in nullius caput torqueri poſſe [h].

De inceſtu, adulterio, ſtupro.

4. *Idem* "lib.3.Diſputationum."

IN inceſto (vt Papinianus reſpondit, & eſt reſcriptum) ſeruorum tormenta ceſſant [i]: quia & lex Iulia ceſſat de adulteris.

e at ſi dum. *Hal.* & ſi dum. *Vulgat.*
f iudiciũ. *Hal.*
g *al.* interrogantis.
h vt Ægyptij. *Aelianus 7. variæ hiſtoriæ.* aliis patientia facilè mendacium facit, aliis infirmitas neceſſariũ. *Quint.5. Inſtit.4.* Ex quæſtione ſuſpicioſior veritas. *Cicer.2. de inuentione*, dolori, i. quæſtioni credi nõ oportere, quòd aliùs alio ſit reticentior in dolore, quòd ingenioſior ad comminiſcẽdum. *Author ad Herennium 2.* Dolorẽ fugientes multi in tormentis ementiti perſæpè ſunt; moríque maluerunt falſum fatẽdo, quàm inficiando dolore. *Cicero in partitionib.* Hinc illud Fabij, mentietur in tormẽtis qui pati poteſt, mentietur etiã qui pati non poteſt. Exempla vide apud Valerium 8.c.4.
i vide Valeriũ & Fulgoſium *lib.8. c.de quæſt.*
k criminentur. *Vulgat.*
l *l.3.l.20.ſup.de teſtib. l.3.in fin.ȷ̃. de adimendis.*
m quid enim ſi leuis inimicitia aut reconciliata? *l.3.l.4.ȷ̃. de his quæ vt indign. §.11.Inſt.de excuſ.tut.*
n *adde l.4.Cod. eod.*
o *Paul. 5. ſent. 16.§.10.l.4.C.eod. 60.Eclog.50.c.5.*
p Ex plenioribus edictis ſumendȩ ſunt cauſarum & litium deciſiones potiùs quàm ex aliis.
q id eſt metu iudicij. *Tacit.2.*
r Inde, nominatores. dixi ad *l.2.ȷ̃. de bonis eorum qui ante ſententiam. l. 17. §. 12.ȷ̃. ad municipalem.*
ſ *l.5.in fi.ȷ̃. de re militari.*
t i. negligẽda.
u *Ecl.ibid.*
x vel torqueri velit. *Quintil.7. declamat.* homini qui vult torqueri, non creditur, nec verũ dicenti.
y hinc colligere poſſumus reum in tormentis confitentem, aduerſus ſuam confeſſionem eſſe audiendum. *l.11. §.8.ȷ̃. de interrogat.*
z Reus in quæſtione de conſciis confiteri compellitur. *Paul. 5.ſent.14.§.1.in fin.*
a Conſcius criminis in conſocium teſtis eſſe non poteſt, niſi certis caſibus: de quibus vide Socinum *regula 425.*
b Dominus cogitur, ob nimiam ſæuitiam, ſeruum diſtrahere. *l.1.§.1.ſupr.de his qui ſunt ſui.adde 60 Ecl.50.c.3.*
c *l.10.l.28.§.4.l.34.ȷ̃.de pœnis.l.53.C.de pœnis.*
d Si Præſes prouinciȩ à ſe damnatum reſtituere vult, ad principem debet referre. *adde l.45.ȷ̃.de re iudicata.*

e ex legibus.
f *l.1.§.6.ȷ̃.eod.l.6.in fin.l.17.§.1.ȷ̃.eod.l.13.C.eod.*
g *d.l.13 Paul.5.ſent.16.§.5.*
h niſi ſocius ſocium occidiſſe dicatur. *l.16.§.2.ȷ̃.eod.*
i Imò, non ceſſant. Cicero pro Milone. De ſeruis nulla quæſtio eſt in dominum, niſi de inceſtu: vt fuit in Claudium. idem repetit in Partitionibus. adde *l.39. in fin.ſup.de adulteriis.*

5. *Marcianus* "lib.2.Inſtitutionum."

SI quis viduam, vel alij nuptam cognatam, cum qua nuptias contrahere non poteſt, corruperit, in inſulam deportandus [k] eſt: quia duplex [l] crimen eſt: "&" inceſtum, quia cognatam violauit contra fas: & adulterium, vel ſtuprum adiungit. denique hoc caſu ſerui in perſona domini torquentur [m].

I. *De ſeruis hereditarijs.*

6. *Papinianus* "lib.2.de Adulteriis."

PAtre vel marito de adulterio agente: & poſtulantibus, de ſeruis rei vt quæſtio habeatur: ſi "verè" cauſa perorata, teſtibus prolatis, abſolutio ſecuta fuerit: mancipiorum, quæ mortua ſunt, æſtimatio habetur. ſecuta verò damnatione: quæ ſuperſunt, publicantur.

1 ¶ Cùm de falſo teſtamento quæritur, hereditarij [n] ſerui poſſunt torqueri.

De quæſtionis modo.

7. *Vlpianus* "lib.3.de Adulteriis."

QVæſtionis modum [o] magis eſt, iudices arbitrari oportere. itaque quæſtionem habere oportet, vt ſeruus ſaluus ſit vel innocentiæ [p], vel ſupplicio.

An ſit habenda quæſtio. 1. *De ſtatulibero.*

8. *Paulus* "lib.2.de Adulteriis."

EDictum Diui Auguſti, quod propoſuit Viuio Auito, & Lucio Aproniano conſulibus, in hunc modum extat: Quæſtiones neque ſemper in omni cauſa [q] & perſona [r] deſiderari debere arbitror. & cùm capitalia & atrociora maleficia nõ aliter explorari & inueſtigari poſſunt, quàm per ſeruorum quæſtiones: efficaciſſimas "eas" eſſe ad requirendam veritatem exiſtimo, & habendas cenſeo.

1 ¶ Statuliber [ſ] in adulterio poſtulari poterit, vt quæſtio ex eo habeatur, quòd ſeruus heredis eſt. ſed ſpem ſuã retinebit.

An ſit habenda quæſtio. 1. *De ſeruo rei.* 2 *De Deportato.* 3. *De ſtatulibero.*

9. *Marcianus* "lib.2.de Iudiciis publicis."

DIuus Pius reſcripſit, poſſe [t] de ſeruis haberi quæſtionem in pecuniaria [u] cauſa, ſi aliter veritas inueniri non poſſit. quod & aliis reſcriptis cauetur. ſed hoc ita eſt, vt non facilè in re pecuniaria quæſtio habeatur. ſed ſi [x] aliter veritas inueniri non poſſit, niſi per tormenta: licet habere quæſtionem, vt & Diuus Seuerus reſcripſit. Licet itaque & de ſeruis alienis [y] haberi quæſtionem, ſi ita res ſuadeat.

1 ¶ Ex [z] quibus cauſis quæſtio de ſeruis aduerſus dominos haberi non debet, ex his cauſis ne quidem interrogationem valere. & multò minùs indicia ſeruorum contra dominos admittenda ſunt.

2 ¶ De eo [a], qui in inſulam deportatus eſt, quæſtio habenda non eſt, vt Diuus Pius reſcripſit.

3 ¶ Sed nec de ſtatulibero [b] in pecuniariis cauſis quæſtio habenda eſt, niſi deficiente conditione.

De impubere. 1. *De crimine maieſtatis.* 2. *De ſeruis filij vel patris rei.* 3. *De modo quæſtionis.* 4. *De libertis, vel ſeruis rei.* 5. *De voce & ſermone. De conſtantia & trepidatione. De exiſtimatione.* 6. *De cauſa liberali.*

10. *Arcadius* "qui &" *Chariſius* libro ſingulari de teſtibus.

DE minore [c] quatuordecim annis quæſtio habenda non eſt [d], vt & Diuus Pius Cæcilio Iubentiano reſcripſit.

1 ¶ Sed omnes omnino in [e] maieſtatis crimine, quod ad perſonas principum attinet, ſi ad teſtimonium prouocentur, cùm res exigit, torquentur.

2 ¶ Poteſt quæri, an de ſeruis filij caſtrenſis peculij in caput patris quæſtio haberi "non" poſſit. nam patris [f] non debere torqueri in filium, conſtitutum eſt. & puto, rectè dici, nec [g] filij ſeruos in caput patris eſſe interrogandos.

3 ¶ Tormenta autem adhibenda ſunt, non quanta accuſator poſtulat: ſed vt moderatæ [h] rationis temperamenta deſiderant.

k hinc colligere poſſumus olim pœnam adulterij, ſummi ſupplicij aut mortis nõ fuiſſe. *v.l.9.l.30.C.de adulteriis.l.18.C. de tranſact.* de adulterij pœna dicam ad *Nou. 134.c.10.*
l *adde l.38.l.39. in fi.ȷ̃.de adulter.*
m *d.l.39.*
n *adde l.2.ȷ̃.eo. 7.Eclog.6.ex lib. 60.tit.50. c.6.§.5.*
o *l.10.§.3.ȷ̃.eod.*
p vel innocentia. *Hal.*
q putà in pecuniariis cauſis. *v.l.9.ȷ̃.eod* v. tamen Paponẽ *24. Arreſt 9 artic. 8.*
r I. non in omnes perſonas quæſtio adhibenda eſt. Hinc Clarus ex communi opinione, negat Doctores torqueri poſſe & perſonas in dignitate poſitas. An & milites? *v.l.16.C.eod.* An nobiles? *v.l. 4.Cod.ad leg.Iul. maieſt.* An decuriones? *v.l.16.C. hoc tit.* An minores? *v.l.10.ȷ̃.eo.* An ſenex? *collige ex l.3.§.7.ȷ̃.de Silaniano.* An mulier? *v.l.3.ȷ̃.de pœnis.* An clerici & presbyteri? Clarus ait, ſed tamẽ mitiùs torquendos. *5.ſent.§.vlt. quæſt.64.*
ſ *l.17. §.10.ȷ̃. de adulteriis.*
t Imò, non poteſt. *l.6.C.eod.*
u ergo non in omni cauſa. *l.8. ſup.eod.l.18.§.4.ȷ̃. eod.Pau.5.ſen.15. §.6. & tit.16.c.4.*
x *l.8.ȷ̃.eod.l.vlt. Cod.eod. Paul.5. ſentent.15.§.vlt.l. vlt. C. de iur.delib.*
y *Paul. 5. ſent. 16.§.3.*
z Nota argumentũ de quæſtione ad interrogationem & indicia. Titius non poteſt torqueri, ergo nec interrogari, nec indicium ferre. Non admittitur Titij cõfeſſio in quȩſtione, multò igitur minus interrogatio aut iudicium.
a *l.17.in fi.ȷ̃.eod.*
b *adde l.8.in fi. ȷ̃.eod.*

c Minor quatuordecim annis quæſtioni non ſubiicitur. *l.15.§.1.ȷ̃.eod.60.Ecl.50.c.9.*
d & meritò. Ætas enim veniam meretur. *l.1.§.32.§.33.ȷ̃.de Silaniano.* Quid? minor 14. annis potéſtne interrogari: & ſi poteſt, momentum ne adfert, vt delatus quæſtioni ſubiiciatur? Papo exempla adfirmatiua refert *24.Arreſt.9 art.7.* & ſenatuſconſultum Burdegalenſe, quo iudicis inferioris ſententia confirmata fuit, patrem (interfectæ vxoris à duobus liberis ætate minoribus delatum) quæſtioni ſubiicientis. *arg.l.vlt.C.ad l.Corn.de ſicarijs.*
e *l.16.C eod.l.3.§.4.C.ad leg.Iul.maieſt.1.Harmenop.6.§.14.*
f Patris ſerui in filium: filij, in patrem non ſunt torquendi. *60.Eclog.50.c.10.*
g Imò interrogandi ſunt. *l.1.§.14.ȷ̃.de Silaniano.* h *l.7.ȷ̃.eod.*

a Reis crimina edere accusatores cogendi sunt. *Paul.5.sent.16.§.vlt.* non è contra.
b *l.7.Cod.de testib.*
c vox ipsa interrogati plurimum in veritate excutienda adfert. *l.3.§.3.ſ.de testib.* vnde notant, Iuramentum testis non posse rectè per procuratorem præstari: quod tamen non admittit Ludouicus Romanus *singulari 8.*

4 ¶ Nec debet initium [a] probationum de [b] domo rei accusator sumere: dum aut libertos eius, quem accusat, aut seruos in testimonium vocat.

5 ¶ Plurimum quoque in excutienda veritate etiam vox [c] ipsa, & cognitionis subtilis diligentia adfert. nam & ex sermone, & ex eo, qua quis constantia [d], qua trepidatione quid diceret, vel cuius existimationis quisque in ciuitate sua est, quædam ad illuminandam veritatem in lucem emergunt.

6 ¶ In causis quoque liberalibus [e] non oportet per eorum tormenta, de quorum statu quæritur, veritatem requiri.

De seruo redhibito.

11. *Paulus* lib.2. de officio proconsulis.

ETiam si redhibitus fuerit seruus, in caput emptoris [f] non torquebitur.

De eo qui se liberum dicit.

12. *Vlpianus* lib.54. ad Edictum.

SI quis, ne quæstio de eo agatur, liberum [g] se dicat: Diuus Hadrianus rescripsit, non esse eum antè torquendum, quàm liberale iudicium experiatur.

De æstimatione serui & stipulatione.

13. *Modestinus* lib.5. Regularum.

CErto pretio seruum æstimatum [h], in quæstionem dari interposita stipulatione receptum est.

De statulibero.

14. *Idem* lib.8. Regularum.

STatuliber [i] in delicto repertus, sperandæ libertatis prærogatiua, non vt seruus ob ambiguum conditionis, sed vt [k] liber puniendus est.

De libero homine. 1. De impubere. 2. De eo qui vindicanti seruum cauit.

15. *Callistratus* lib.5. de Cognitionibus.

EX libero [l] homine pro testimonio non vacillante [m] quæstionem [n] haberi non oportet.

1 ¶ De minore [o] quoque quatuordecim annis in caput alterius quæstionem habendam non esse, Diuus Pius Mæcilio rescripsit: maximè cùm nullis extrinsecus argumentis accusatio impleatur. nec tamen consequens esse, vt etiam sine tormentis eisdem credatur. nam ætas [p] (inquit) quæ aduersus asperitatem quæstionis eos interim tueri videtur, suspectiores quoque eosdem facit ad mentiendi facultatem [q].

2 ¶ Eum, qui vindicanti seruum cauit, domini loco habendum: & ideo in caput eius seruos torqueri non posse, Diuus Pius in hæc verba rescripsit: Causam tuam aliis probationibus instituere debes. nam de seruis quæstio haberi non debet, cùm possessor hereditatis, qui [r] petitori satisdedit [s], interim domini loco habeatur.

De repetenda quæstione. 1. De confesso.

16 *Modestinus* lib.3. de Pœnis.

REpeti posse [t] quæstionem Diui fratres rescripserunt.

1 ¶ Is, qui de se confessus est, in caput aliorum [u] non torquebitur, vt Diuus Pius rescripsit [x].

De adulterio. 1. De stupro. 2. De partu supposito si parentem hereditatem cæteri filij negent suum fratrem esse. De seruo communi. 3. De seruo in metallum damnato.

17. *Papinianus* lib.16. Responsorum.

EXtrario [y] quoque accusante, seruos in [z] adulterij quæstione contra dominum interrogari placuit. quod Diuus Marcus, ac postea Maximus princeps iudicantes secuti sunt.

1 ¶ Sed & in quæstione stupri serui aduersus dominum non torquentur.

2 ¶ De quæstione suppositi partus, vel si petat hereditatem, quem ceteri filij non esse fratrem suum contendunt: quæstio de seruis hereditariis [a] habebitur: quia non contra dominos ceteros filios, sed pro successione domini defuncti quæritur. Quod congruit ei, quod Diuus Hadrianus rescripsit. cùm enim in socium cædis socius postularetur, de communi [b] seruo habendam quæstionem rescripsit: quòd pro domino fore videretur.

3 ¶ De seruo in [c] metallum damnato quæstionem contra eum, qui [d] dominus fuit, non esse habendam, respondi. nec ad rem pertinere, si ministrum se facinoris

d Quintilianus *5.Inst.4.* si de habenda quæstione quæritur, plurimum interest quis & quomodo sit tortus, an credibilia dixerit an semper constantia perseuerauerit in eo quod cœperat, an aliquid dolore mutauit.
e *l.12.ſ.eod.*
f *facit l.17.l.18.§.6.ſ.eod.*
g *l.10. in fi.ſ.eo.*
h *Paul.5.sent.16.§.3. adde l.27.ſ. de adulter.*
i *l.9. in fin.ſ. de pœnis.*
k imò, vt seruus *l.29.ſ.de statulib.* Robertus *1. animaduers. 6.* hanc legem refert ad priuata delicta, d. legem 29. ad publica, quo nomine reprehenditur ab Antonio Mercatore. *1.Not.*
l aliud constitutũ fuit apud Athenienses & Rhodios teste Cicer. in Partitionib. huc refer declamationem 7. Quintil.
m *v.l.2.l.16.l.20.ſ.de testib.*
n *l.18.§.3.ſ.eod.*
o *v l.10.ſ.eod.*
p Ætas & excusat à quæstione, & facit ad mentiendi facultatem.
q facilitatem.
r *l.6.in fin.ſ.de Carboniano.*
s *v.l.5.ſ.de hered.pet.*
t aduersus denegãtem id quod in quæstione confessus est. An & aduersus eum, qui in prima quæstione nihil fassus est? In arbitrio iudicis id positũ esse ait Bartolus. Cinus negat, nisi noua indicia superueniãt, *de quibus vide l.18.§.1.ſ.eod.* quod ita verum esse ait Baldus, vt etiam in eo qui sufficienter tortus non fuit, locũ habeat. vide *Paponem 24. Arrest.9. artic.2.* Clarus eorum vitandorũ causa persuadet iudicibus, vt coram suo actuario protestentur, se eo animo rei torquendi finẽ facere, vt eum postea repetãt. *5.sen.§.vlt. quæst.64.vers.vlt.videndum.* Quoties autem reus repeti possit, ex indiciis & argumentis de nouo productis colligendum erit. Quendam septies tortum fuisse reperio, nec tamen cõfessum damnatum fuisse. *8.Valerius 7.* Placet summopere quod Petrus Gregorius *48.syntagm.12.nu.25.* refert, à iudicibus noua tormentorum genera non adhibenda, cum ea Phalaridis sint non Christianorum.
u consciorum sc. *adde l.11.Cod.de test.l.37.C.de liberali. v.Oldendorp.c.4.de test. nu.8. & c.66.de except.num 9.*
x Cur ita? ne alienam salutem in dubium deducat, qui de sua desperauit. *Paul.1.sent.12.§.vlt.*
y extraneo. *Vulgat.* vide in hunc locum Cuiacium *20.obs.14.*
z *l.11.Cod.eod.* a *adde l.2 supr.eod.*
b *l.3.supr.eod.* c *l.9.§ 2.sup.eod.* d *l.11.supr.eod.*

e *Paul.5.sent.14.§.2.60.Eclog.50.c.6.adde l.1.§.2.sup.eod.*
f *vide l.1.§.1.supr.eod.* g *v.quæ not.ad l.10.ſ.eod.*
h *Ecl.d.c.16.* i *adde Paul.10.§.1.*
k Probationes quæ ab accusatore exiguntur, non ex rei quæstione eliciendæ.
l *l.15.ſ.eod.Nouell.90.c.5.* m *Paul.5.sent.16.§.2.l.1.supr.de probat.*

fuisse confiteatur.

De pluribus reis. 1. De repetenda quæstione. 2. Si reus nullis argumentis vrgetur. 3. Si testes facto interuenisse dicantur, vel non. 4. De fide generis. 5. De seruo rei. 8. Et vt de dominio inquiratur. 9. De custodiis audiendis.

18. *Paulus* lib.5. Sententiarum.

VNius [e] facinoris plurimi rei ita audiendi sunt, vt ab eo primùm incipiatur, qui timidior est [f], vel teneræ ætatis videtur.

1 ¶ Reus euidentioribus [g] argumentis oppressus, repeti in quæstionem potest: maximè si in tormenta animum [h], corpúsque durauerit.

2 ¶ In ea causa, in qua nullis [i] reus argumentis vrgebatur, tormenta non facilè adhibenda sunt: sed [k] instandũ accusatori, vt id, quod intendat, cõprobet atque cõuincat.

3 ¶ Testes torquendi non sunt, cõuincendi mendacij, aut veritatis gratia: nisi [l] eum facto interuenisse dicantur.

4 ¶ Iudex, cùm de fide [m] generis instrui non potest, poterit de seruis hereditariis habere quæstionem.

5 ¶ Seruo, qui vltrò aliquid de domino confitetur, fides non accommodatur. neque [n] enim oportet salutem dominorum seruorum arbitrio committi.

6 ¶ Seruus in caput eius domini, à [o] quo distractus est, cuique aliquando seruiuit, in memoriam prioris dominij interrogari non potest.

7 ¶ Seruus nec si à domino ad tormenta offeratur [p], interrogandus est.

8 ¶ Sanè quotiens quæritur, an serui in caput domini interrogandi sint, prius [q] de eorum dominio oportet inquiri.

9 ¶ Cogniturum de criminibus præsidem oportet ante [r] diem palam [s] facere, custodias se auditurum: ne hi, qui defendendi sunt, subitis accusatorum criminibus opprimantur. quamuis defensionem quocumque [t] tempore, postulante reo, negari non oportet: adeo vt propterea & differantur [u], & proferantur custodiæ.

10 ¶ Custodiæ non solùm pro tribunali, sed & de plano [x] audiri possunt, atque damnari.

De eo cui fideicommissa libertas debetur.

19. *Tryphoninus* lib.4. Disputationum.

IS, cui fideicommissa [y] libertas debetur, non aliter vt seruus quæstioni applicetur, nisi aliorum quæstionibus oneretur.

De vno teste.

20. *Paulus* lib.3. Decretorum.

MAritus quidam heres vxoris suæ petebat à Suro pecuniam, quam apud eum deposuisse defunctam, se absente dicebat, & in eam rem vnum testem, liberti sui filium produxerat. apud procuratorem desiderauerat & quęstionem habere de ancilla. Surus negabat se accepisse, & testimonium non oportere vnius [z] hominis admitti. nec solere à quæstionibus incipi [a], etsi aliena esset ancilla. procurator quæstionem de ancilla habuerat. cùm ex appellatione cognouisset Imperator [b]: pronuntiauit, quæstione illicitè habita, vnius [c] testimonio non esse credendum, ideóque rectè prouocatum.

Neminem quæstionis habendæ causa damnari.

21. *Idem* libro singulari de Pœnis paganorum.

QVæstionis habendæ [d] causa neminem esse damnandum [e], Diuus Hadrianus rescripsit.

De recepto in custodiam sine accusatore.

22. *Idem* lib.1. Sententiarum.

QVi sine accusatoribus in custodiam recepti sunt, quæstio de his habenda non est, nisi si aliquibus suspicionibus [f] vrgeantur.

DE [g] POENIS [h], Tit. XIX.

Quo tempore spectatur conditio sententiam passi. 3. De inope.

1. *Vlpianus* lib.8. Disputationum.

QVotiens de delicto quæritur: placuit, non eam pœnam subire quem debere, quam conditio eius admittit eo tempore, quo sententia de eo fertur: sed eam, quam sustineret, si eo tempore esset sententiam passus, cùm [i] deliquisset.

n *Paul. d. loco §.4.*
o *Paul.d.loco §.8.adde l.11.ſ.eod.*
p *l.7.Cod.eod.*
q *l.1.§.15.ſ.eod.*
r *1.Har. 4.§.11.*
s Edenda reis sunt crimina per libellum. *Pau.d.loco.§.vlt.*
t *adde l.4.in fi.ſ.de requir. reis.*
u Proferẽdi & differendi discrimen est. Qui profert, diem proditam prorogat: Qui differt, rem etiam die nõ prodita in id tempus reiicit. denique Differre latiùs patet, quã Proferre. Qui profert, differt: non è contra: quo sensu Tacitus res prolatas, dilatas vocat. Sunt autem res prolatæ, feriæ litiũ ac iudiciorum. Seneca de *breuitate vitæ.* Quãdo res proferentur? vbi significat, rebus prolatis cessare patronos, quod & de Iurisconsultis scribit Cicero Oratione pro Muræna. *v.Cuiac.7.obser.16.* aduersus Alciatum *6.parerg.23.*
x *l.6.ſ.de accusat.*
y *l.27.§.10.sup. de adult.*
z vnicus testis non sufficit ad quęstionem accusato adhibendam, excepto crimine læsæ maiestatis. *l.1.§.4.ſ.eod. v.l.9.C.de testib.v.Papo.24.Arrest.9. artic.2. adde Bossium tit.de opposit. contra testes. n.70.71.72.*
a *l.1.ſ.eod.*
b Idem D. Ludouicus confirmauit.
c vnius testimonio non creditur, quamuis sit illustris. *l.9.C.de testib.*
d Iudicẽ quæstioni immeritum subiicientem, pœna quidem teneri: nõ tamen Talionis hunc adnotant: cum pœnæ causa quæstionem decerni lex prohibeat. dixi ad *l.16.C.eod.*
e Illud pœnæ genus interdicitur, vt quis pœnę causa torqueatur. Quæstio enim non ad pœnam, sed ad eruendam veritatem inuenta est. Tertul. in Apologetico. Ciuilis non tyrannica dominatio vestra est. apud Tyrannos, tormenta etiam pro pœna adhibent. apud vos soli (lego solos) quæstioni temperatur. *&c.* quo etiam ex loco rectè colliges in confitentem cessare tormenta, de confesso non haberi quæstionem. *v.Cuiac.14.obs.34.* f vrgens suspicio facit ad quæstionem inferendam *vt hîc. adde l.1.§.1.§ 2.ſ.eod.l.8.C.eod.* non facit ad condemnationem. *1.Harm.4.* g singulare est quod de pœnis scripsit Cyprianus *2.ad Donatum.* Ad hominis corpus vnum, plura supplicia esse quàm mẽbra. h *9.C.47.9.C.Theod.40. Nou.134.60. Ecl.51.5. Decret.37. sext.9.5.Clem.8.5.Extraua.8.adde extrauagantem Ioannis 22.de pœn.Papon.24.Arrest.19. Clarum 5.sent.§.vlt.quæst.67.ad fin.92 Petr.Gregor.31.syntag.cap.1.* i Qui in seruitute deliquit, postea manumissus, non punitur vt liber, sed vt seruus. *Eclog.ibid.cap.1.* Imò vt liber. *l.pen.ſ.si ex noxali.v.Cuiac.10.obs.22.in fi.v.hîc Bart.dixi ad Nouell.115.*

1 ¶ Proinde

1 ¶ Proinde si seruus crimē commiserit, deinde libertatem consecutus dicetur: eam pœnam sustinere debet, quam sustineret, si "tunc" sententiam passus fuisset, cùm deliquisset.

2 ¶ Per contrarium quoque si in deteriorem conditionem fuerit redactus: eam pœnam subire eum oportebit, quam sustineret, si in conditione priore durasset.

3 ¶ Generaliter placet, in legibus publicorum iudiciorum vel [a] priuatorum criminum qui extra [b] ordinem cognoscunt præfecti, vel præsides, vt eis, qui pœnam pecuniariam egentes [c] eludunt, coercitionem extraordinariam inducant.

De pœna capitali. 1. De deportatione. 2. De prouocatione. De eo qui damnandi ius non habet.

2. *Idem* libro 48. ad Edictum.

REi capitalis [d] damnatum sic accipere debemus, ex qua causa damnato vel mors, vel etiam ciuitatis amissio, vel seruitus contingit.

1 ¶ Constat, postquam deportatio [e] in locum aquæ [f] & ignis interdictionis successit, non prius amittere quem ciuitatem, quàm [g] princeps deportatum in insulam statuerit. præsidem enim deportare non posse, nulla dubitatio est. Sed præfectus vrbi ius habet deportandi, statimque post sententiam præfecti amisisse ciuitatem videtur.

2 ¶ Eum accipiemus damnatum, qui non prouocabit [h]. cæterùm, si prouocet, nondum damnatus videtur. Sed & si ab eo, qui ius [i] damnandi non habuit, rei capitalis quis damnatus sit: eadem causa erit. Damnatus enim ille est, vbi damnatio tenuit [k].

De prægnante.

3. *Idem* libro decimoquarto ad Sabinum.

PRægnantis [l] mulieris consumendæ [m] damnatæ pœna differtur [n], quoad pariat. Ego quidem, & ne quæstio [o] de ea habeatur, scio obseruari, quamdiu prægnas est.

De relegatione & deportatione.

4. *Marcianus* libro decimotertio Institutionum.

REIegati, siue in insulam deportati, debent locis interdictis abstinere. & hoc iure vtimur, vt relegatus interdictis locis non [p] excedat. alioquin [q] in tempus quidem relegato perpetuum exilium, in perpetuum relegato insulæ relegationis, in insulam relegato deportationis, in insulam deportato pœna [r] capitis adrogatur [s]. & hæc ita, siue quis non excesserit in exilium intra tempus, intra quod debuit, siue etiam aliàs exilio non obtemperauerit. nam contumacia [t] eius cumulat pœnam. & nemo potest commeatum [u], remeatúmve dare exuli [x], nisi [y] Imperator, ex aliqua causa.

De absente, de suspicionib. 2. De eo quod consulto, vel casu admissum est.

5. *Vlpianus* libro 7. de officio proconsulis.

a non in aliis causis, putà pecuniariis, *v. Hotom. 34. Illustr. 2. quæst.*
b *vide l. 8. ff. de publ. iudiciis.*
c hinc illud de triuio: Qui non habet in ære, luat in corpore, i. pœna pecuniaria ob crimen imposita in corporalem conuerti solet *l. 7. §. 3. ff. de iurisd. & l. vlt in fin. ff. de in ius vocand. l. 9. ff. de incendio l. 6. in fi. C. de modo mulctarum. l. 4. vers. quod si, C. de seruis fugitiuis: l. 12. §. 5. §. vlt. in fi. C. de ædif. priuat. 2. feudorum 33. §. 1. Eclog. d. loco, c. 2. vide Placitum Curiæ apud Lucium 3. placitorum 8. ar. 4. vide Socinum reg. 8.*
d Pœna capitalis est, quæ mortem naturalem, vel ciuilem infert: ciuilis mors est, quæ seruitutē, vel, vt Glossa in *l. 1. C. ne Christianum mancipia*, refert, exilium. Hinc, communi opinione definitur, satis fieri pœnæ capitali, reo in exiliū misso *Papon. 24. Arrest. 10. artic. 3.* id etiam mitius est, *Clarus 5. sent. §. vlt. q. 67.*
e deportatio in locum aquę, & ignis interdictionis successit, *vt hic*: idque ex Augusti constitutione, qua aquæ & ignis interdictio vetita, *Dion. 39. vid. Cuiac. 6. obs. 39.*
f *dixi ad l. 1. §. 2. ff. de leg. 3.*
g Solius principis est deportari iubere, *l. 6. §. 1. ff. de interdictis.*
h *l. 6. ff. de appellationib.* prouocauit, *Vulg. Hal.*
i *l. 244. ff. de verbor. sign.*
k Damnatio non tenet, lata ab incompetente iudice, vel à qua est appellatum.
l Prægnatis mulieris pœna differtur, *vt hîc*, etiamsi prægnas sit vnius diei: vel in ipsa custodia, ipsóque carcere prę gnas facta sit, *vide Sebastianū Mediceum tract. de morte.*
m *Paul. 1. sent. 12. §. 5. Eclog. 51. cap. 3. l. 18. ff. de statu hominum.* Quintilianus 277. Suppliciū, inquit, prægnantis lex differri in diem partus iubet: Idem refert Clemens Alexand. *2. stromaton.* Idem receptum erat apud Athenienses & Ægyptios. Ælianus *5. de varia historia.* Plutarchus *in 16, de sera numinis vindicta. 2.* Diodorus 3.
n Quid ita? *vide l. 5. ff. eod.*
o *Paul. ibid. Eclog. ibid.*
p de pœnis refugarum vide Cuiacium *6. obs. 36.*
q nota gradus pœnarum: temporarium exilium, perpetuum, relegationem, deportationem, pœnam capitis.
r vel hic locus satis ostendit, capitis pœna mortem intelligi.
s irrogatur pœna capitalis.
t Contumacia pœnam auget.
u *vide l. 31. in fi. ff. eodem.*
x Banniti non sunt in iure audiendi. *l. vnica. C. de nundinis.*
y Princeps solus dat remeatum exuli, vide tamen exceptiones apud Romanum *singulari 539. adde l. 5. in fi. ff. de re militari.*
z *vide l. 1. ff. de requirendis reis. Paul. 5. sent. 5. §. 8. 60. Eclog. 49. cap. 5.*
a ¶ ἐξ ὑπονοίας *1. Harmenop. 4.* ex leui suspicione nemo damnandus est, *l. 3. §. 1. in fi. ff. de minoribus.*
b damnabitur verò, aut sua confessione, aut si testibus legitimè conuictus est, *l. 16. C. eodem.* vel indiciis, luce clarioribus. *l. vlt. in fi. C. de probat.*
c facit lex *47. ff. de obligationib.* Scipio & Antonius dicebant, malle se vnum ciuem seruare, quàm mille hostes occidere, *Capitolinus in Antonio.*

ABsentem [z] in criminibus damnari non debere, Diuus Traianus Iulio Frōtoni rescripsit, sed nec de suspicionibus [a] debere aliquem damnari [b]. Diuus Traianus Assiduo Seuero rescripsit. satiùs [c] enim esse, impunitum [d] relinqui facinus nocentis, quam [e] innocentem damnare. Aduersus contumaces verò, qui neque denunciationibus neque edictis præsidum obtemperassent, etiam [f] absentes pronuntiari oportet secundum [g] morem priuatorum iudiciorum. Potest quis defendere hæc non esse contraria. Quid igitur est? meliùs † statuetur, in absentes pecuniarias quidem pœnas, vel eas, quæ existimationem contingunt, si sæpius admoniti per contumaciam desint statui posse, & vsque ad relegationem procedi. verum si quid grauiùs irrogandum fuisset, putà in metallo [h], vel capitis pœnam: non esse absentibus irrogandam.

1 ¶ In accusatorem autem absentem nonnunquam grauiùs [i] statuendum, quàm Turpilliani senatusconsulti pœna irrogatur, dicendum est.

2 ¶ Refert & in maioribus delictis, consultò [k] aliquid admittitur, an casu. & sanè in omnibus criminibus distinctio hæc pœnam aut iustam eligere debet, aut temperamentum admittere.

Si damnatus dicat se habere quod principi referat salutis ipsius causa. 1. De comitibus proconsulis vel legati. 2. De variis generibus pœnarum.

6. *Idem* libro 9. de officio proconsulis.

SI quis fortè ne [l] supplicio adficiatur, dicat se habere, quod principi referat salutis ipsius causa: an remittendum sit ad eum, videndum est. & sunt plerique præsidum tam timidi, vt, etiam post sententiam de eo dictam, pœnam sustineant, nec quicquam audeant. alij omnino non patiuntur quicquam tale allegantes: nonnulli neque semper, neque nonnunquam [m] remittunt: sed inquirunt, quid sit, quod allegare principi velit, quidque, "quod" pro salute ipsius habeat dicere, post quæ aut sustinent pœnam, aut non sustinent. quod videtur habere mediam rationem. cæterùm, vt mea fert opinio, prorsus eos non [n] debuisse, posteaquam semel damnati sunt, audiri, quidquid allegent. quis enim dubitat, eludendæ pœnæ causa ad hæc eos decurrere? magísque esse puniendos, qui tamdiu conticuerunt, quod pro salute principis habere se dicere iactant? nec enim debebant tam magnam rem tamdiu reticere.

1 ¶ Si quos comitum [o] vel legati sui reos proconsul inuenerit: vtrum punire eos debeat, an successori seruare, quæri potest. sed multa exstant exempla, quæ non tantùm officialium suorum, nec sub se agentium, verùm suos quoque seruos pœnæ adfecerunt. quod quidem faciendum est: vt exemplo [p] deterriti, minùs delinquant.

2 ¶ Nunc genera pœnarum nobis enumeranda sunt, quibus præsides adficere quemque possint. & sunt pœnæ, quæ aut [q] vitam adimant, aut seruitutem iniungant, aut ciuitatem auferant, aut exilium, aut coercitionem corporis contineant.

7. *Callistratus* libro 6. de Cognitionibus.

VEluti fustium [r] admonitio [s], flagellorum [t] castiga-

d Liberatione fauetur, *l. 47. ff. de obligat.*
e vide exempla apud Ciceronē pro Roscio Amerino, & Tiraq. de pœnis, *caus. 55.*
f Etiam vox inclusiua alterius facti.
g Statuta ciuilia ad causas criminales rectè extendi, hinc colligit Baldus *in praxi tit. de statutis. vers. quarto quæritur.* Nota etiam argumentum à priuatis iudiciis ad publica, *vt l. 6. C. de accusat.*
† hodie in vsu id non est, cùm absentes etiam criminum rei, damnentur.
h metallum. *Hal.*
i extraordinariè. *l. 3. in fin. C. qui accusare non possunt*: pœna quinque librarum auri, vt in *l. 3. in fi. ff. de prævarica.* sumptus litis etiam præstantur, *l. 3. Cod. qui accusare.*
k *l. 11. §. pen. ff. eo.*
l *l. 18. C. eo.* Pœna non differtur dānati, hoc colore, quòd quædam se habere dicat principi referenda, salutis ipsius causa.
m neque vnquam, *Hal.* neque nunquam, *Vulg.*
n quoties quis damnatus est, supplicium non est differendū, etiamsi quædā se habere dicat, quæ principi referat, salutis ipsius causa. Hinc collige multò minus supplicium esse differendum, si quis se rationibus nondū redditis obnoxium dicat.
o id est, iurisperitorum adsessores. *l. 4. ff. de officio adsessorū v. Cuiac. 7. obs. 21.*
p hic est pœnarum finis, & scopus. Plato apud Senecam *de ira 16.* nemo prudens punit, quia peccatum est, sed ne peccetur: & Seneca *2. de ira 31.* ad præteritū nunquam, sed ad futurū pœna refertur: nō enim irascitur, sed cauet.
q Pœnis, vel vita, vel libertas, vel ciuitas adimitur, vel coercitio corporis continetur: pecuniaria mulcta, & infamia, dignitatis depositio.
r fustis est ligneus baculus: nam inter arma & tela fustes numerantur, *l. 3. §. 2. ff. de vi & vi. l. 54. §. 2. ff. de furtis.* Isidor. *c. 27.* palos esse ait: fuste etiam quis occidi poterat. *l. 7. §. 1. ff. ad l. Aquil. l. 1 §. 17. ff. de Sillaniano* μαστίγας ξυλίνας, à Tarquinio Superbo primùm excogitatos, refert Suidas. Hanc pœnam ξυλοκοπίαν vocat Polybius *6. hist.* Cicero fustuariū *3. Philipp.* & Liuius 5. nostri, bastonadas. quod supplicium Turcis hodie vsitatissimum. fustigari ξυλοκοπεῖσθαι *Polyb. 6.* ῥάβδοις αἰκίζεσθαι. Plutarchus *in Graccho* ῥοπαλίζεσθαι *60. Ecl. 5 c. 25.* à fuste etiam fustuarius, qui & malè à quibusdam virgator. vestitis, fustes inferebantur, vt nudis, flagellatio: interdum sine sanguine quis fustigari poterat *2. feudorum 17, vers. si quis aliquem*: fustibus liberti cædebantur, *l. 1. §. 10. ff. de officio præfecti vrbis*, vt & liberi tenuiores, *l. 8. §. 2. ff. eo. l. vlt. ff. de iniur.* qua de re hoc est fustibus & flagellis, dixi plenius ad *l. 12. ff. de iure fisci.* nō honestiores, vt decuriones, *l. 5. C. ex quib. caus. infam.* flagellatio, fustigatione multò grauior erat, *l. 10. ff. eodem.* Hinc vetitum ne quis fustiget equos, cursui publico deputatos. *l. 1. C. de cursu publico.* Fustigantur liberti contumeliosi in patronum, *d. §. 10.* sed & ii, qui negligenter ignem custodiunt. *l. 3. §. 1. ff. de officio præfecti vigilum*: calumniatores, *l. 16. C. ex quib. caus. infam.* periuri, *l. 13. in fi ff. de iureiurando*: qui agmen excedebant milites, *l. 3. §. 16. ff. de re militari.* miles ex acie fugiens, *Vellerus 2. Volum.* & decimus quisque in decimatione *Tacitus 14. adde de milite Liuium 5.* huic adfinis, pœna vitis scilicet, qua milites adficiebantur, de qua dicam ad legem *13. §. 4. ff. de re militari.* An fustigatio infamet, dicam ad legem *10. in fi. ff. eodem.*
s Fustis ictus admonitio hic dicitur: vt eo melius notetur huius pœnæ leuitas. dixi *ad l. 12. ff. de iure fisci.* sic fuste & verbis fit emendatio. *l. 7. §. 3. ff. de offic. procons.*
t seu flagellatio: flagellum à flagro, pœna

ſeruilis, *l.10.ʒ.eodem.l.4.§.1.ʒ.de incendio.* Flagellare μαςίζειν *act.25.verſic.25.* rei nudi corpore flagellabantur. Hinc Iuuenalis *6.* Rubet ille flagellis. Grauior erat flagellatio fuſtigatione, ideoque horribilis dicitur Horatio, horribili ſectere flagello *1.Satyr.3.* Ideoque quadrageſimum ictum flagellationis excedi, Moſes vetuit *Deuteron. 25.in prin.* Flagellorum variæ ſpecies ſunt: lenes, vt frondium, virgarum: nodoſæ, vt aculeatæ, & ſcorpiones *5. Iſidor. 27.* pueri ferula cædi ſolebant, *l.1.§.3.ʒ. de Silaniano. Iuuen.Satyr.1.& 6.* Lorum, vnde lorarii, & ſcutica, ex corrigiis coriaceis Galli *eſcorgees.* Flagella quoque dicuntur flagra ex teſtibus cōpacta, aurigis familiaria, quæ mota ſonitum reddunt: inſonuitque flagello. *Verg.5.Æneid.* Hinc equos publico curſui deputatos non lignis, nec fuſtibus, ſed tātummodo flagello agitari decretum, *l.1.C.de curſu publico* Plumbei nodi interdum flagellis addebantur (hinc plumbatarum verbera, *l.2.5. C.de exact. tribut.*) Interdū erant hamata, de quibus ita Tertullianus *in ſcorpiaco aduerſus Gnoſticos in prin.* Inde ſcorpii ſeries illa nodorum venenata, intrinſecus venulas ſubtilis arcuato impetu inſurgens, hamatile ſpiculum in ſummo, tormenti ratione, reſtringens. Porrò virgas, lex Porcia ab omni ciuium corpore remouerat *Cicer.pro Rabirio. Liuius 1. Decad.10. Salluſtius in coniurat. Catilinaria Suetonius in Nerone c. 49.* Reperio poſtea & flagella etiam remota, *Act. 25.verſ.25.*

tio, vinculorum [a] verberatio.

1. *De vitæ ademptione.* 4. *De condemnatione in metallum, vel in opus metalli.* 8. *Vel in miniſterium metallicorum.* 9. *De carcere.* 10. *De calcaria, & ſulphuraria.* 11. *De ludo venatorio.* 12. *De ſeruis.*

8. *Vlpianus* libro 9. de officio proconſulis.

AVt damnum [b] cum infamia, aut dignitatis aliquam depoſitionem [c], aut alicuius actus prohibitionem [d].

1 ¶ Vita adimitur, vt [e] putà ſi damnatur aliquis, vt gladio [f] in eum animaduertatur. Sed animaduerti gladio oportet, non ſecuri [g], vel telo, vel fuſti, vel laqueo, vel quo alio modo. Proinde nec [h] liberam mortis facultatem concedendi ius præſides [i] habent. multo magis [k] vel veneno [l] necandi. Diui tamen fratres [m] reſcripſerunt permittentes liberam mortis facultatem.

2 ¶ Hoſtes [n] autem, item [o] transfugæ [p] ea pœna adficiuntur, vt viui [q] exurantur. †

3 ¶ Nec ea quidem pœna damnari quem oportet, vt verberibus necetur [r], vel virgis interimatur, nec tormentis [ſ]: quamuis plerique, dum torquentur, deficere ſolent.

4 ¶ Eſt pœna, quæ adimat † libertatem, huiuſmodi, vtputà ſi quis in metallum [t], vel in opus metalli damnetur. metalla autem multa [u] numero ſunt. & quædam quidem prouinciæ habent, quædam non habent. ſed quæ non habent in eos prouincias mittunt, quæ metalla habent.

a vincula hîc pro habena ſumi puto, *l.1.§.33.ʒ.de Silan.* vel pro loris, Galli *eſtriuieres:* ne alioquin dicas cum Accurſio, vinculorum verberatione hîc innui, carceratos fuſtibus verberari.

b Pœna eſt, pecunia & infamia mulctari: pœna eſt famæ amiſſionem pati, vide Clarum *5.ſent.§.vlt.q.72.* Petrum Gregorium *31.ſyntag.29.*

c Hinc Clarus notat iudices officiales, Clericos, prælatos, & epiſcopos, delicti nomine officio vel beneficio priuari poſſe *5.ſent.§.vlt.q.73.* &, vt ille ait, degradari, *v. eundem ibid.q.74.* de depoſitione, degradatione, ſeu exauctoratione, *v.Petr.Gregorium 31.ſyntag.30.*

d de pœna ſuſpenſionis v.eundem Clarum *5.ſent. §.vlt. q.75.* Petrum Gregorium *31.ſyntag.30.num.5.*

e Exempli cauſa illud ſubiicit Paulus: ſumma ſupplicia ſunt, crux, crematio, decollatio *5.ſent.17.§.2.*

f hæc pœna decollatio vocatur à Paulo *5.ſent.17.§.2.* hinc gladio coercere Saluianus *lib.7.de vero iudicio, & prouidentia, l.30.in fi.C.de adulteriis.*

g Erat enim grauior, & ignominioſior pœna ſecuris, quâm pœna gladii. hinc Caracalla in Papiniani percuſſorem, Gladio, inquit, exequi te oportuit meum iuſſum. *Spartianus in Caracalla, & in Geta: Xiphilinus in Caracalla.* Hinc colligere poſſis, pœnæ genus ſententia comprehenſum, vel augeri, vel immutari nullatenus poſſe à Præſide. *de quo vide l.27.ʒ.eo.*

h ſenſus eſt, Principes, non præſides, liberum arbitrium mortis damnatis permittere poſſe. Quintil. *Declam.11.ante finem*: hoc tantùm ab effectibus veſtris, omnium mortalium nomine, peto, ne cui nocenti pœnæ præſtetur arbitrium: infinitam, iudices, ſceleribus aperietis audaciam, ſi pœnam licet eligere condemnato, nec iam vllam mortalium innocentiam trepidatione contineas, ſi patitur deprehenſus quiſque, quod maluit, *& pòſt.* nulla pœna eſt, niſi inuito, &cæter. quem ibidem vide.

i ſed Imperatoris. *ʒ.eod.*

k multo minùs. *Hal.* Vetraninius Maurus *ad librum 15 Taciti*, hanc lectionem probat: ſic apud Tertullianum, multo magis, pro multo minùs ſumitur *libro de Trinitate:* Deum multo magis templum non capit, quem mundus non capit.

l legitur tamen (fortè iniuria potiùs quàm iure) Ariſtodemum Dianæ Epheſinæ pontificem, à proconſule impetraſſe, vt duobus reis venenum daretur, & quidem datum refert Abdias *5.hiſtoriæ Apoſtolicæ:* quin & veneno necandi pœna, apud Athenienſes vſitata fuit *Diodor. 18. vbi de Phocione eiúſque ſociis vltimo ſupplicio damnatis:* Eadem mors (cicutæ ſcilicet) Euphrati philoſopho permiſſa eſt ab Adriano, *Xiphilinus in Adriano:* adde & Suetonium *in Nerone cap. 36.* vbi de quibuſdam necatis veneno, & fame, tractat.

m Ægyptii hoc paſſim concedebant *Diodor. libro 3.* Conceſſerunt id etiam Imperatores. ſic Aſiatico Vitellius perſuadet, vt à Claudio petat ἵνα ὅπως ἂν βούληθῇ ἀποθάνῃ *Dion.98.Xiphilinus in Claudio: Tacitus 11.in princ.* & Domitianus Ocellatis ſororibus, item Vatonillæ veſtalibus, inceſti accuſatis, liberum mortis arbitrium permiſit *Suetonius in Domitiano cap.8.* Idem Domitianus *ibidem cap.11.* damnatis liberum mortis arbitrium indulget. vide Tacitum *16.* vbi refert Neronem per ludibrium dicentem, æquum eſſe vt Lucio Veteri, iamiam mortuo, liberum mortis arbitrium permitteretur. *& ibidem.* Tacitus *in fin.* refert ab eodem Nerone Thraſeæ Sorano, datum mortis arbitrium: & *libro decimoquinto.* Plautio Laterano Conſuli, non breue mortis arbitrium permiſit. Quintilianus *Declam 377.* Felices, inquit, qui ſuo arbitrio moriuntur: & Boetius *3. de Philoſophiæ contemplatione.* Nero Senecam, ad eligendum mortis arbitrium coegit. *vide Petrum Fabrum 1. ſemeſtr.4.*

n ad hoſtes autem transfugæ: *Cuiac.4. obſer. 9.* nunquam enim ea pœna hoſtibus infligitur, vt viui exurantur, cùm iure gentium ſint ſeruandi: etſi præcipuos duces hoſtium in carcere interdum ſtrangulatos legamus *Trebell.Pollio in Aureliano: vide Cuiac.15.obſer.4.* Idem tamen *6.obſer.26.* aliter etiam legi poſſe monet: hoſtes, id eſt, transfugæ, vt hoſtes pro transfugis ſumantur.

o id eſt, ita legit Cuiacius *6.obſer.27.* Nam & alibi hoſtes pro transfugis. *l. 11.§.3.ʒ. de his qui notantur infamia.*

p *vide l.38.§.1.ʒ.eodem.*

q vide quæ de viui comburiis notaui ad legem vnicam. *Cod. de Nili aggeribus.*

† *vide Nouell.Leonis 67.*

r Romæ primis temporibus hominis ceruix furcæ inſerebatur, eiuſque corpus, ad necem vſque, virgis cædebatur *Suetonius in Nerone c.49.* Poſtea Valeria lex, vetuit quenquam ciuium Romanorum prouocantem cædi, ſecuríque necari, ſi quis aduerſus ea feciſſet, nil vltra quàm improbè factum adiiciens. vinculum ſatis eo tempore validum, cùm hodie vix ſeruo ita minetur quiſquā. Quam inſecuta, lex Porcia grauem pœnam adiecit *Liuius 10.* Hinc Cicero *pro Rabirio.* An de ciuibus Romanis contra legem Porciam verberatis, aut necatis plura dicenda ſunt? *& lib.5.in Verrem*, ô lex Porcia: *& pòſt:* huccine tandem omnia reciderunt, vt ciuis Romanus deligatus in foro, virgis cædatur? Porciæ meminit Salluſtius *in bello Catilinario.* Idem vetitum fuit lege Moſis, *Deut.25. in princip. adde Feſtum in pro ſcapulis: l.8.ʒ.ad legē Iuliam de vi publica: & Actorum Apoſtolicorum, cap.22.*

5 ¶ Præfecto planè vrbi ſpecialiter [x] competere ius in metallum damnandi, ex epiſtola Diui Seueri ad Fabium Cilonem exprimitur.

6 ¶ Inter eos autem, qui in metallum, & eos, qui in opus metalli damnantur, differentia [y] in vinculis tantùm [z] eſt: quod qui in metallum damnantur, grauioribus vinculis premuntur: qui in opus metalli, leuioribus. quodque refugæ ex opere metalli in metallum dantur, ex metallo grauiùs coercentur.

7 ¶ Quiſquis autem in opus publicū [a] damnatus refugit [b], duplicato tēpore dānari ſolet. ſed duplicare eū id tēporis oportet, quod ei cū ſupereſſet, fugit. ſcilicet ne illud duplicetur, quod adprehenſus in carcere fuit. Et ſi in decem annos damnatus ſit: aut perpetuari ei debet pœna, aut in opus metalli tranſmitti. Planè ſi decennio dānatus fuit, & initio ſtatim fugit: videndū eſt, vtrū duplicari ei tēpora debeant, an verò perpetuari, vel transferri in opus metalli. & magis eſt, vt transferatur, aut perpetuetur. generaliter enim dicitur, quotiens decennium exceſſura eſt duplicatio, non eſſe tempore pœnam arctandam.

8 ¶ In miniſteriū metallicorū fœminæ [c] in perpetuū, vel ad tēpus dānari ſolēt. ſimili modo & in ſalinas [d]. Et ſi quidē in perpetuū fuerint dānatæ, quaſi ſeruæ pœnæ conſtituūtur. ſi verò ad tēpus damnantur, retinent ciuitatem.

9 ¶ Solēt præſides in carcere [e] cōtinendos dānare, aut [f] vt in vinculis [g] cōtineantur. ſed id eos facere nō oportet. nā huiuſmodi pœnæ interdictæ ſunt. carcer enim ad continendos homines, non [h] ad puniendos [i] haberi debet.

10 ¶ In calcariam [k] quoque, vel ſulphurariam [l] damnari ſo-

ſ *vide l.pen.ʒ.de quæſt.*

† hodie non audiuntur, *Nouel.22.c.8.*

t ſunt hæc diuerſa damnari ad metallum, & ad opus metalli, *de quo vide §.6.infra eodem.*

u In Macedonia, Epheſi, in Hiſpania: hinc Forenſia, (vel potiùs Elaphoneſia) & Proconeſia, *vide fragmentum Gregoriani Codicis titul. 15. collat. leg. Moſaic.* φαινησία *Theodoretus Epiphanius, vide Pitheum dict. titulo decimoquinto, folio 109.* Gypſenſia ab inſula Ægypti metallorum feraciſſima, *vide Cuiac. obſeruatione vigeſimaſeptima, Nouell.vigeſimaſecunda, cap.8.* Docimena, Troadenſia, *l.9.l.11.Cod.Theodoſ.de indulg. debit.*

x ¶ *v.l.6.§.1.ʒ.de interdictis.*

y In metallum damnatus grauioribus vinculis premitur, ac duriùs etiam punitur ſi transfugiat, quàm damnatus ad opus metalli, *vt hîc: adde §.2.ʒ.eodem.l.10.§.1.l.29. §.6.l.36.infra eodem.l.5.ſupra de manumiſſ.l.3.§.penult ſupra ſtellionat.* Papo *3.Notar.10. c.des remiſſions*, hinc differentiam facit inter damnatum ad triremes, & ad opus triremium. Pœna metalli, *l.24.§ 5.ʒ.de fideicommiſſ.libert.* in metallum damnatio, *l.46.ſupra de manumiſſ.teſtam.* metallum mediorum delictorum pœnæ ſunt. *Paul.5. ſent.12.§.2.*

z aliàs exigua eſt differentia. *l.5.in fi.ʒ.de verbis, & extraord.cogn.*

a minimis delictis inferebatur hæc pœna, *Paul.5.ſent.17 §.2.*

b *adde Nouell.123.c.11.*

c Etiam fœminæ in miniſterium metallorum damnari ſolent, *l.9.C.eo.* metallicos intellige damnatos ad metallum.

d mulieres in opus ſalinarum damnari poſſunt: *l.6.infra de captiuis*: ſalinæ, locus vbi fit ſal, *l.1.ſupra quod cuiuſque.* ex ſalinis principes vectigalia colligebant. *l. 59. §.1. ſupra de hæred.inſtit.l.decimatertia, ſupra de publicis: l.decimaſeptima.in fin. de verbor. ſignific.l.vndecima.Cod de publicanis:* vnde inter regalia iure numerantur *2.ſentent. 56.titu.quæ ſunt regalia.* Illud ſingulare, quòd refert Athenæus *3.* δειπνοσοφιςῶν *1.* à Lyſimacho iam olim in Troade vectigal ſalinarum inſtitutum: ſed natura id quaſi refugiente, exaruiſſe ſalinas, ac remiſſo vectigali, rurſus prodiiſſe, *vide Cuiac.3.obſeruatione trigeſimaprima.* Interdum erant priuatorum, *l.quinta.§ primo, ſupra de rebus eorum qui ſub tutela: l.32.§.2. §. 3. ſupra de vſufruct. legat. l.4. §.7. infra de cenſibus.*

e perpetuò: nemo ad perpetuos carceres damnandus. Cauſa dubitandi ſumi poteſt, ex eo quòd Cicero refert *4.Catil.* vincula, inquit, & ea ſempiterna, certè ad nefaria ſcelera inuenta ſunt. Quin, pœnam carceris perpetui in vſu fuiſſe ſub Amulio refert Halicarnaſſ. 1. apud Venetos, & Caſtellanos, quin & clericos, (quibus quenquam interficere, id eſt, condemnare ad mortem, non licere, dicitur,) id vſitatum eſſe refert Clarus: quibus tamen permitti, ait, reum tanta cibi penuria premere, vt inde etiam moriatur Clarus *5.ſent.§.vlt.q.70.* quod, quid aliud eſt, quam necare? *l. 4.ſupra de agn. liberis.* ſed de perpetuis carceribus dicam etiam ad Nouel. Emanuelis *cap.8.*

f aliud eſt in carcere contineri, aliud in eo vinciri, *l. 218. infra de verborum ſignification.*

g vinculis perpetuis *Hugo à porta, vide l.trigeſimaquinta, infra eodem*, Caius Vatinius ea pœna affectus eſt à Senatu, quòd ſiniſtræ manus digitos, ſibi, ne militaret, bello Italico amputaſſet, publicatis præterea omnibus eius bonis *6. Valer. 3.* Huiuſmodi perſonæ murci dicebantur, *vide Cuiacium decimoquinto, obſeruationum 40.*

h *l.2.Cod.de exact.tribu.* Imò ad puniendos, *l.tertia, in fine, ſupra de cuſtodia.* hinc carceres à coercendo, *Varro 4.de lingua*, præſertim loca ſubterranea, qualia fuerunt apud veteres, *l.prima, Cod.de cuſtodia reorum*, vt Lautumiæ apud Syracuſanos *Cicer.in Prætura vrbana act vltim.* domicilium cineribus plenum, apud Perſas, Suidas: & Caia apud Spartanos *Thucidid.1. Pauſanias in Meſſanicis.* Barathrum apud Athenienſes, Tullianus locus, & ſcalæ Gemoniæ apud Romanos: & Liuius 1. ſcribit carcerem ad terrorem creſcentis audaciæ in media vrbe ædificatum, & foro coniunctum. Plato 10. *de legibus.* carceris tres ſpecies facit, cuſtodiæ, correctionis, & ſupplicii. *vide Petrum Gregorium trigeſimoprimo, ſyntagmat. trigeſimotertio.*

i ſed diligentiores cuſtodiæ cauſa, *leg. ſexta, §. ſeptimo, ſupra de iniuſto.*

k ἀσβεςον ποιεῖν *60.Eclog.51.c.9.& 11.fol.538.* Calcaria locus in quo calx coquitur: calcarius qui coquit *Cato de re ruſtica c.16.* Calcaria fornax *17.Plin.9.*

l *Ecl.ibid.* de ſulphure, *v.l.32.§.8.ʒ.de pœnis.*

ri ſo-

a §.12.j.eod.Is diſtat à gladiatorio.
b diſtant, *Hal.* hoc enim tantùm diſtant, *vulg.* quam ſequitur Cuiacius *13. obſeruation.10.*
c cæteris,qui inſtituuntur,&c. Cuiacius ad *5.Paul.ſent.17.§.2.* vt ſit ſenſus, damnatos in ludum venatorium pœnæ ſeruos eſſe: eos qui inſtituuntur vt ſint venatores, & purricharii,& geſticulatores non item. ſed ab ea emendatione recedit *13. obſ.10.* eo ſenſu, damnatos ad ludum venatorium nõ minùs ſeruos pœnæ fieri, quã eos, qui damnantur ad beſtias, vel gladium: in eo tamen diſtare, quòd conſeruantur ad populi voluptates, vt diſcant venari in theatro, & pugnare cum beſtiis, vel vt artẽ diſcant mimicam, vel purricham. Illi,i. dãnati ad gladiũ vel ad beſtias, intra annum conſumendi ſunt, *Paul.5.ſent.17.§.2.Vlpian.10. colla.leg.Moſaic.* hi,i.damnati ad ludum gladiatorium, vel venatorium, poſt quinquennium pileari, & rudẽ accipere ſolebant, & præfici cæteris gladiatoribus. Cuiacius exiſtimat eiuſmodi ludos non tolli per legem *1. C. de gladiatorib.* Idem, ad hoſce ludos refert legem *25. §.3.ſ.de acq.hær.& l.1.ſ. de abigeis.* non ad pœnã damnati ad gladiũ aut beſtias.
d purricha eſt ſimulachrum pugnæ equeſtris, quæ Troia dicitur, πυῤῥιχ & ἱππασία Dioni: ad pedeſtrẽ pugnam etiam trahitur. Marius Plotius Grammaticus *in libro de Metris* ex Ariſtotele, huius luſus authorem facit Achillem, alii Pyrrhum Cidoneum qui primus Cretenſes ſub armis ſaltare docuit ad pedis pyrrichii ſonum, id quod etiam Nicolaus confirmat apud Stobæum, *v.Cuiac.13.obſ.10.* Iulius Cæſar Scaliger ſcribit ſe coram Maximiliano Imperatore pyrricham repræſentaſſe *1.poetices 18.*

ri ſolent,ſed hæ pœnæ metalli magis ſunt.

11 ¶Quicunque in ludum venatorium [a] fuerint damnati,videndum eſt,an ſerui pœnæ efficiantur.ſolent enim iuniores hac pœna adfici. vtrum ergo ſerui pœnæ iſti efficiantur,an retineant libertatem,videndum eſt.& magis eſt,vt hi quoque ſerui efficiantur. hoc enim diſtat [b] à cæteris [c], quod inſtituuntur venatores,aut purricharij [d], aut (in) aliam quam voluptatem, geſticulandi, vel aliter ſe mouendi gratia.

12 ¶Seruos in metallum,vel in opus metalli, item in ludum venatorium [e] dari ſolere, nulla dubitatio eſt. & ſi fuerint dati: ſerui pœnæ efficiuntur. nec ad eum pertinebunt,cuius fuerint ante quàm damnarentur. Denique cũ quidam ſeruus in metallum damnatus, beneficio principis eſſet iam pœna liberatus: Imperator Antoninus rectiſſimè reſcripſit,quà [f] ſemel domini eſſe deſierat,ſeruus pœnæ factus, non eſſe eum in poteſtatem domini poſtea reddendum.

13 ¶Sed ſiue in [g] perpetua vincula fuerit damnatus ſeruus,ſiue in temporalia: eius remanet, cuius fuit, antequam damnaretur.

De aduocationibus & poſtulationibus. 4. *De foro.* 5. *De inſtrumentis,libellis,teſtationibus.* 6. *De loco in quo inſtrumenta deponuntur.* 7. *De teſtamentis.* 8. *De negotiis publicis.* 9. *De negotiationib.* 11. *De decurionib.* 12. *Et eorum parentib.& liberis.* 16. *De ſtatuliberis.*

9. *Idem* libro 10.de officio proconſulis.

MOris eſt, aduocationibus [h] quoque præſides interdicere, & nonnunquam in perpetuum interdicunt, nonnunquam ad tempus, vel annis metiuntur, vel etiam tempore,quo prouinciam regunt.

1 ¶Nec non ita quoque interdici poteſt alicui, *ne certis perſonis adſit* [i].

2 ¶Poteſt & ita interdici cui, *ne apud tribunal præſidis* [k] *poſtulet.* & [l] tamen apud legatum, vel procuratorem non prohibetur agere.

3 ¶Si tamen *apud legatum prohibitus fuerit poſtulare*:credo per conſequentias [m], ne quidem apud præſidem relictam illi poſtulandi facultatem.

4 ¶Nonnunquam non aduocationibus cui interdicitur, *ſed foro* [n]. Plus [o] eſt autem foro, quàm aduocationibus interdicere. ſi quidem huic omnino forenſibus negotiis accommodare ſe non permittatur [p]. Solet autem ita vel iuris ſtudioſis [q] interdici,vel aduocatis,vel [r] tabellionibus, ſiue pragmaticis [ſ].

5 ¶Solet & ita interdici,ne [t] inſtrumenta omnino forment, néve [u] libellos concipiant, vel teſtationes [x] conſignent.

6 ¶Solent & ſic,ne eo loci ſedeant,quo in publico inſtrumẽta deponãtur,archio [y] fortè, vel grãmatophilacio.

7 ¶Solet & ſic, vt teſtamenta ne ordinent, vel ſcribant,vel ſignent.

8 ¶Erit & illa pœna, ne quis negotiis publicis interueniat.hic enim priuatis quidem intereſſe poterit, publicis prohibebitur, vt ſolent, quibus ſententia præcipitur δημοσίων ἀπέχεσθαι [z], *id eſt,publicis abſtinere.*

9 ¶Sunt autem & aliæ pœnæ, ſi negotiatione [a] quis abſtinere iubeatur,vel ad conductionem eorum,quæ publicè locantur,accedere,vt ad vectigalia publica.

10 ¶Interdici autem negotiatione plerunque,vel negotiationibus ſolet. Sed damnare, vt quis negotietur, an

e de quo dixi,*§.11.ſ.eo.* f quia ſemel,*vulg.Hal.l.11.C.eo.*
g *vide l.1.in fi.C.qui non poſſunt ad libertatem.* h Aduocatione quis interdici poteſt vel in perpetuum vel ad tempus,*l.1.§.13.ſ.de offic.præfect.vrb.l.6.in fi.ſ.de poſtulando.l.6.§.vlt.ſ.mandati.l.1.C.de poſtulando.* i Iuriſconſulti eſt adeſſe clienti.adſunt enim vel vt aduocati,vel vt aduocatis ſuggerant rationes. Ouid.*in arte:*Munera det diues,ius qui profitebitur adſit:Facundus cauſam ſæpè clientis agat. *v.Cuia.12.obſ.9.in fi.* k *adde l.7.j.de poſtul.*
l nota argumentum à maiori ad minus non valere,ſi negatiuè concipiatur.
m Nota argumentum à minori ad maius valere negatiuè conceptum.
n Nota de fori interdictione. o Fori portio eſt aduocatio,aduocatione interdicta, reliquæ fori tractationes non ſunt interdictæ. foro interdicto,aduocationes interdicuntur. p permittitur. q i.profeſſorib.adſeſſorib.comitibus iudicum, *l.1.ſ.de off.adſeſſoris.*de variis Iuriſconſultorum appellationib.v.Cuiac.*7.obſ.25.*
r Tabelliones hic ſeparantur à iuris ſtudioſis:vt & ſanè,aduocati. Cęterum quod ad tabelliones attinet ex Nouella Leonis περὶ πολιτικῶν σωματείων διατάξεων intelligitur certum fuiſſe tabellionum corpus ſub primicerio, à quo, de collegii ſententia tabelliones creabantur,non niſi homines fidei probæ, peritiſſimi loquẽdi, ſcribendíque,iuriſperiti,qui tenerent libros *60.*Baſilic.& haberent ἐπὶ στόματος *40.* titulos Enchiridii (horum mentionem facit Harmenopulus *in præfatione.* Hoc etiam adiicitur creationem eorum iuſiurandam P. vrbi, creatoribus iurantibus, ſe nec ambitione,nec gratia vlla,ſed ſola virtutis conſcientia ad noui tabellionis electionem adductos, atque ita in ſecretario P.vrbi anuli ſignatorii oblatione, eius promotionem fieri. Duci autem eum ad P.vrbi indutum Epheſtride, ac deinde promotione facta ad templum, cæteris tabellionibus eadem indumenta gerentibus, ibíque pro Epheſtride, ei à ſacerdote dari album φελώνιον ſuperdicta prece. Adiiciuntur & inepta quædam alia, ad extremum licere συμποσιάζειν μετὰ τῶν συμπαρόντων καὶ συνευφραίνεσθαι,quæ omnia in Doctoribus creandis plerique nunc obſeruant diligenter. Quæ ſuperiora ante quoque notata ſunt à Iuriſconſulto maximo Cuiacio *in l.15. C. de decurion.* ſ & tabulariis Græci ἀντιπρόσωπος vicẽ procuratorũ ſuſtinentes. *v.Cuiac.10.obſ.34.*porrò, pragmatici homines dicuntur,multo rerũ vſu periti & ſolertes,quaſi aduocatorũ poſtici, dicendorum ſuggeſtores Quintil. 3. & 12. Iuuenal. *Saty.7.* Si cõtigit aure vnus, Inde cadunt partes in fœdera pragmaticorum.
t Hæc omnia quæ ſequuntur ad tabelliones referri poſſe puto.audiui tamẽ, qui inſtrumentorũ formationẽ referri diceret ad tabelliones, libellorum conceptionẽ ad aduocatos,teſtationũ conſignationem ad iuris ſtudioſos, *de quibus §. proxi.* adde quæ ſcripſi *ad l.2.Cod.de errore aduocat.*
u hoc erat munus tabellionis, *l.2. Cod.de errore aduocat.*
x teſtatio eſt actus teſtandi,*l.2.ſ.de nautico fœnore,l.1.ſ.de ſponſalib.l.3.ſ.de concubin.l.14.§.5.ſ.de cuſtodia, Cic.7.Verrina Ouid.4.de Ponto.*
y archiuo,*vulgat.*& ita ſcribitur apud Tertull. *c.20. apologetici*: ſed rectè archiũ. ἀρχεῖον, *l.30.C.de epiſcop.audient.*eſt principis dom[*], vel locus in quo inſtrumẽta priuata & publica deponũtur, *vt hic*: & teſtamenta, *Pau.4.ſent.6.§.1.* Eccleſiæ archiũ Cimeliarchium appellatur, *l.20. C. de agricol. & cenſit.* quòd in eo ſint κειμήλια, i.ſacra vaſa, vel κειμηλιοφυλάκιον. *Nouel.74.c.4.in fin.* vtilitas Archii ea eſt, vt ex eo ſit, vnde peti poſſint inſtrumenta, ſi exemplũ ſit amiſſum. Hinc colligit Cuia.in archiũ redacta,ad authoritatẽ valere,licèt ſint deſtituta ſolennitate,*v.Cuiac.apud Pau.4.ſent.6.§.1.* z v.Antoniũ Auguſtinũ *4.emendat.16.*orationẽ Cæſaris apud Dionẽ *53.* a *§.10.j.eo.l.1.§.13.ſ.de off.præfect.vrb.l.24.ſ.de pig.* b ¶de interdictis pœnarũ generibus ſcripſi *ad l.10.j.de interdictis & relegat.* c Inciuiles pœnę,tyrannicæ:vnde & Tertullianus in Apologetico,ciuilẽ dominationẽ opponit tyrãnicæ. d Inciuile eſt quẽquã cogi facere quòd nõ poteſt. e Poteſt quis cõpelli à iudice ad negotiationẽ faciẽdã,*adde l.3.§.6.j.de iur.fiſc.l.11.in fi.ſ. de publican.* f Cur ita?quia lex in abſtracto pœnã cõmẽſurat delicto,arithmetica proportione, citra προσωποληψίαν.in cõcreto,Geometrica:nec tãtũ quid facto debeatur,ſed quid cõgruat rei,aut accuſatori deſpicit.Perſonarũ.n.ingenia,voluntates,dignitates,ſtatus,cõſilia,dicta,& facta inæqualia ſunt, vt iis citra iniuſtitiã æqualia tribui nõ poſſint.Ideoq; mirũ videri nõ debet,ſi alii aliis grauiùs,aut mitiùs puniãtur.Pro varietate delictorũ pœna varia eſſe debet. g *v.l.3.C.e.* h *l.12.C.eo.* i *l.45.§.1.ſ.de re iud.* k *l.9.C.e.l.5.C.ex quib.cau.infa.* l In milite aliud,*l.5.C.eo.* m *adde l.11. C.de quæſt.* n cẽſetur decurionis filius,& priuilegiis decurionis fruitur, etiam is, qui ante patris decurionatũ natus eſt, *l.2.§.2.j.de decur.* Hinc quæri poteſt, vter ex duobus regis filiis præferatur in regno,íſne qui ante adeptũ à patre regnũ, an qui poſtea natus eſt?de qua quæſtione v.Hotom.*2.Illuſt.* o ſiquidem ex decurione. p *v.l.29.ſ.de ſtatulib.& l.14.ſ.tit.prox.* q *l.28.§.2.j.e.l.vlt.ſ.de iniur.dixi ad l.12.j.de iure fiſci.* r duriùs puniũtur ſerui quã liberi,*v.l.7.ſ.e.* ſ *l.8.§.6.§.8.ſ.e.* t Metallicus fit nõ deductione in metallũ,ſed cõdẽnatione. u *l.13.§.7.ſ.de his qui not.l.4.C.ex quib.cau.infam.* x Imò erit,quia fuſtigatio infamat,ſi infamię cauſam cõiũctã habuit,*l.16.l.17.C.ex quib.cau.infa.* y *l.16.§.1.j.e.l.4.§.pe.ſ.de incẽdio.* z Poteſt tamẽ interdũ iudex leges & ſtatuta ex cauſa tranſgredi idq; ratione ętatis, vel ꝓpter neceſſitatẽ vel multorũ ſalutẽ ex cauſa iuſta:*l.3.C.de his qui notantur.l.13.§.7.ſ.de his qui notant.l.10.ſ.de offi.proconſ.v.Soc.reg.239.*Mynſing.*2.obſ.54.* a *v.Nouellã*

poſſit, videamus. & ſunt quidem hæ pœnæ, ſi quis generaliter [b] tractare velit,inciuiles [c],inuitum hominẽ iubere facere,quod [d] facere non poteſt.ſed ſi quis ſpecialiter tractauerit,poteſt eſſe iuſta cauſa compellendi [e] cuius ad negotiationem.quod ſi fuerit,ſequenda erit ſententia.

11 ¶Iſtæ ferè ſunt pœnæ,quæ iniungi ſolẽt. Sed enim ſciendum eſt, diſcrimina eſſe pœnarum, neque [f] omnes eadem pœna adfici poſſe.nam in primis decuriones [g] in [h] metallum damnari non poſſunt,nec in opus metalli, nec furcæ ſubiici,vel viui exuri. & ſi fortè huiuſmodi ſententia fuerint affecti,liberandi erunt. ſed hoc non poteſt efficere,qui [i] ſententiam dixit:verùm referre ad principem debet,vt ex auctoritate eius pœna aut permutetur,aut liberaretur.

12 ¶Parentes quoque, & liberi [k] decurionum in eadem cauſa ſunt.

13 ¶Liberos non tantùm filios accipere debemus,verùm omnes [l] liberos.

14 ¶Sed vtrùm hi ſoli, qui poſt decurionatum [m] ſuſcepti ſunt, his pœnis non adficiantur: an verò omnes omnino liberi,etiam in plebeia familia ſuſcepti,videndum eſt.& magis puto,omnibus [n] prodeſſe debere.

15 ¶Planè ſi parens decurio eſſe deſierit:ſi quidem iã [o] decurione fuerit editus:proderit ei,ne adficiatur.enimuerò ſi, poſteaquam plebeius factus eſt, tũc ſuſcipiat filium: quaſi plebeio editus,ita erit plectendus.

16 ¶Statuliberum quaſi [p] liberum eum iam puniendum,Diuus Pius Saluio Marciano reſcripſit.

De ſeruis. 1. *De damnatis in metallum.* 2. *De infamia.*

10. *Macer* lib.2.de publicis iudiciis.

IN ſeruorum perſona ita obſeruatur,vt exemplo humiliorum puniantur. & ex quibus cauſis liber fuſtibus [q] cæditur,ex his ſeruus flagellis [r] cædi, & domino reddi iubetur.& ex quibus liber fuſtibus cæſus, in opus publicum damnatur:ex his ſeruus ſub pœna vinculorũ ad eius temporis ſpatium, flagellis cæſus domino reddi iubetur. Si ſub pœna vinculorum domino reddi iuſſus, non recipiatur,venum dari:& ſi emptorem non inuenerit, in opus publicum,& quidem perpetuum tradi iubetur.

1 ¶Qui ex cauſa in metallũ dati ſunt, & poſt hoc deliquerunt: in eos tanquam metallicos [ſ] conſtitui debet: quamuis [t] nondum in eum locum perducti fuerint, in quo operari habent. nam ſtatim, vt de his ſententia dicta eſt,conditionem ſuam permutant.

2 ¶In perſonis tam plebeiorum quàm decurionum illud conſtitutum eſt: vt, qui [u] maiori pœna adficitur, quàm legibus ſtatuta eſt, infamis non fiat. ergo & ſi opere temporario quis multatus ſit, vel tantùm fuſtibus cæſus:licèt in actione famoſa,veluti furti:dicendum erit,infamem non [x] eſſe: quia & ſolus fuſtium ictus grauior eſt, quàm pecuniaris damnatio.

De modo pœnæ. 1. *De furto domeſtico.* 2. *De propoſito,impetu,caſu.* 3. *De pœna capitali.*

11. *Marcianus* libro 2.de publicis iudiciis.

PErſpiciendum [y] eſt iudicanti, ne [z] quid aut duriùs aut remiſſiùs [a] conſtituatur, quàm cauſa depoſcit. nec enim aut ſeueritatis, aut clementiæ gloria affectanda eſt. ſed perpenſo iudicio,prout quæque res expoſtulat,ſtatuẽdum eſt. Planè in leuioribus cauſis proniores ad lenitatẽ

82.c.10.in fi.Nouell.Leonis 61.& 105.l.28.§.5.ʒ.eo.l.3.ʒ.de veteranis.dixi ad tit.de decurion.
a l.17.l.89.ʒ.de furtis. b v.l.vlt ʒ.de furtis.
c 1.Harmenop.6.§.18.l.1.§.20.ʒ.de vi & vi armata.
d l.pen.ʒ.de testib.l.3.C.de testib.
e v Platanem 5.de legib.Aristotelem 1.Rhetoric.
f Propositi, impetus & casus differentia in delictis.
g v. l. vnicam, C.si quis Imperatori.
h v.l.30.31.ʒ.ad l. Aq. vide Herodianũ lib. 1. vbi de Adrasto & Aty.Tiraq.de pœnis,causa 13.
i l.8.ʒ.qui testamenta, l.25.§.3.ʒ.de adq.hæred.eã pœnã sustinent humiliores, sicarii, & venefici, l.3.§.pen.ʒ.de sicar. falsæ monetæ rei, l.8.ʒ.de falsis: patricidæ, l.pen.ʒ.ad l.Pompeiam de parricidiis: sacrilegi, l.6.ʒ.ad l.Iul.peculatus: abigei Vlp.12.collat.leg. Mosaic. Christiani quoque passim à tyrannis bestiis obiiciebantur. Tertullianus c. 12. apologetici. Ad bestias impellimur, ignibus vrimur, in metalla damnamur. Cuius rei singulare exemplum est apud Euseb. 5. Ecclesiasticæ historiæ, c.vlt.vbi de Attalo & Blandina tractat. Qui bestiis obiiciebantur ad stipitem alligabantur Vopiscus in Aureli. Dion. 58. eos vocat τοὺς τοῖς θηρίοις ἐνκαταδίκους διδομένους, cuius extat elegans exemplũ apud Gellium 5. Noctium 14. Erant & alii, qui citra damnationem in arenam intromittebantur cum bestiis depugnandi causa l.1.§ 1.ʒ.de ædilitio l.3.§.5.ʒ.de testib.l.4.ʒ.de accusationib. Hinc Cyprianus ad Donatũ, Pugnant ad bestias non crimine, sed furore: adde Senecam 2.de beneficiis 19. & 1. Epist.16. Tertull. in apologetico 42. Erant & alii, qui operas locabant eo fine, l.1.ʒ.de his qui notantur, l.1.§.6. ʒ.ad Tertullianum. Id genus spectaculi detestatur Cyprianus Epist.103.ad plebem. Taceo, inquit, in ludis sacrificiorum genera monstrosa, inter quæ nonnunquam & homo fit hostia latrocinio sacerdotis. Et post, ad pœnam hominis fera rabida nutritur in deliciis, eruditur artifex bellua, quæ clementior fuisset, si non illam magister crudelis, sæuire docuisset. Lactantius 6.Inst.12. vnde bestias emis, hinc captos redime: vnde feras pascis, hinc pauperes ale: vnde homines ad gladium comparas, hinc innocentes mortuos sepeli. Quid prodest perditæ nequitiæ, bestiarios facere locupletes, & instruere ad flagitia. transfer ad magnum sacrificiũ malè peritura. & in Epitome c.5. Quid tam horribile, tam tetrum, quã hominis trucidatio? Inuenta tamen consuetudo, quatenus homicidium sine bello ac sine legibus faciant. & post, Gladiatorum sceleribus non minùs cruore perfunditur, qui spectat, quam ille, qui facit: nec potest esse immunis à sanguine, qui voluit effundi: aut videri non interfecisse, qui interfectori & fauet, & præmium postulauit.

iudices esse debent, in grauioribus pœnis seueritatem legum cum aliquo temperamento benignitatis subsequi.

1 ¶Furta domestica[a], si viliora sunt, publicè [b] vindicanda non sunt. nec admittenda est huiusmodi accusatio, cũ seruus à domino, vel libertus à patrono, in cuius domo moratur, vel mercenarius [c] ab eo, cui operas suas locauerat, offeratur quæstioni. nam domestica furta vocantur, quæ [d] serui dominis, vel liberti patronis, vel mercenarij apud quos degunt, subripiunt.

2 ¶Delinquitur [e] autem aut proposito [f], aut impetu, aut casu. Proposito delinquunt latrones, qui factionem habent. Impetu autem, cùm per ebrietatem [g] ad manus, aut ad ferrum venitur. Casu verò, cùm in venando telũ [h] in feram missum, hominem interfecit.

3 ¶Capitis pœna est, bestiis [i] obiici, vel alias similes pœnas pati, vel animaduerti.

De statu damnatorum.

12. *Macer* lib.2.de officio præsidis.

QVod ad statum damnatorum pertinet: nihil interest, iudicium publicum fuerit, necne. nam sola sententia [k], non genus criminis spectatur. itaque hi, in quos animaduerti iubetur, quíve ad bestias dantur, confestim pœnæ serui fiunt.

De modo pœnæ.

13. *Vlpianus* libro 1.de Appellationibus.

HOdie [l] licet ei, qui [m] extra ordinem de crimine cognoscit, quam [n] vult [o] sententiam ferre, vel grauiorem, vel leuiorem. ita tamen, vt in vtroque modo rationem non [p] excedat.

De paganis & militibus.

14. *Macer* lib.2.de Re militari.

QVædam delicta pagano aut nullam, aut leuiorem pœnam irrogant: militi verò grauiorem [q]. nam si miles artem ludicram [r] fecerit, vel in seruitutem [s] se venire passus est: capite puniendum, Menander scribit.

De decurionibus.

15. *Venuleius Saturninus* lib.1.de officio proconsulis.

DIuus Hadrianus eos, qui in numero decurionum [t] essent, capite puniri prohibuit, nisi si qui parẽtem occidissent. verùm pœna legis Corneliæ puniendos, mandatis plenissimè cautum est.

De circunstantiis. 2. De causa. 3. De persona. 4. De loco. 5. De tẽpore. 6. De qualitate. 7. De quãtitate. 8. De euentu. 9. Quædam scelera in quibusdam prouinciis grauius plecti. 10. De pœnis ob multos delinquentes exacerbandis.

16. *Claudius Saturninus* lib. singulari de Pœnis paganorum.

AVt [u] facta [x] puniuntur, vt furta [y], cædésque [z]: aut dicta [a], vt conuicia, & insidæ aduocationes: aut scripta, vt falsa, & famosi libelli [b]: aut consilia [c], vt coniurationes, & latronum conscientia: quosque alios suadendo iuuisse, sceleris est instar [d].

1 ¶Sed hæc quatuor [e] genera consideranda sunt septem modis: causa [f], persona, loco, tempore, qualitate, quantitate & euentu.

2 ¶Causa [g] vt in verberibus: quæ impunita sunt à magistro allata [h], vel parente, quoniam emendationis, non [i] iniuriæ gratia videntur adhiberi: puniuntur, cùm quis per iram [k] ab extraneo [l] pulsatus est.

3 ¶Persona dupliciter spectatur: eius, qui fecit: & eius, qui passus est. aliter enim puniuntur ex iisdem [m] facinoribus serui, quam liberi. & aliter qui quid in dominum, parentémve ausus est, quam qui in extraneum [n], in magistrum, vel in priuatum. In eius rei consideratione ætatis [o] quoque ratio habeatur.

4 ¶Locus facit, vt idem vel furtum, vel [p] sacrilegium sit. & capite luendum, vel minore supplicio.

5 ¶Tempus discernit emansorem à fugitiuo: & effractorem [q], vel furem diurnum [r] à nocturno.

6 ¶Qualitate, cùm factum vel atrocius, vel leuius est. vt furta manifesta à nec manifestis discerni solent, rixę à [s] grassaturis, expilationes à furtis, petulãtia à violẽtia. Qua de re maximus apud Gręcos orator Demosthenes [t] sic ait: Οὐ γὰρ ἡ πληγὴ παρέστησεν τὴν ὕβριν[u], ἀλλ' ἡ ἀτιμία, οὐδὲ τὸ τύπτεσθαι τοῖς ἐλευθέροις ἐστὶν δεινὸν, καίπερ ὂν δεινὸν, ἀλλὰ τὸ ἐφ' ὕβρει. πολλὰ γὰρ ἂν ποιήσειεν ὁ τύπτων ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὧν ὁ παθὼν ἔνια οὐδ' ἂν ἀπαγγεῖλαι δύναιτο ἑτέρῳ, σχήματι [x], τῷ βλέμματι [y], τῇ φωνῇ, ὅταν ὡς ὑβρίζων, ὅταν ὡς ἐχθρὸς ὑπάρχων, ὅταν κονδύλοις [z], ὅταν ἐπὶ κόρρης [a]. ταῦτα κινεῖ. ταῦτα ἐξίστησιν ἀνθρώπους αὑτῶν ἀήθεις ὄντας τοῦ προπηλακίζεσθαι. id est: *Non enim plaga repræsentat contumeliam, sed dedecoratio. neque verberari liberis est malum, quamuis est malum, si [b] in contumeliam. multa enim vtique facit, qui verberat, ô viri Athenienses, quorum qui patitur, quædam neque annuntiare [c] poterit alij [d], schemate, aspectu, voce, cum verberat vt contumeliam inferens, cum vt inimicus existens, cum verberat fustibus, cum in pupilla [e]. hæc mouent, hæc extra se constituunt homines eorum non assuetos existentes, vt conuiciarentur.*

7 ¶Quantitas discernit furem ab abigeo. nam qui vnum suem subripuerit, vt fur coercebitur. qui gregem [f] vt abigeus.

8 ¶Euentus [g] spectetur [h], vt à clementissimo [i] quoquo facta. quanquam [k] lex non minùs eum, qui occidendi hominis causa [l] cum telo fuerit, quàm eum, qui occiderit, puniat. & ideo apud Græcos exilio voluntario fortuiti [m] casus luebantur, vt apud præcipuum poetarum [n] scriptum est [o].

Εὖ τε μὲ τυτθὸν ἐόντα Μενοίτιος ἐξ Ὀπόεντος
Ἤγαγεν ὑμέτερόνδ' ἀνδροκτασίης [p] ὕπο λυγρῆς,
Ἤματι τῷ, ὅτε παῖδα κατέκτανον Ἀμφιδάμαντος
Νήπιος, οὐκ ἐθέλων, ἀμφ' ἀστραγάλοισιν [q] χολωθείς.

k adde quæ scripsi ad l.3.C.de incestis. l Olim quæsitor potestatem nõ habebat augendæ vel minuendæ pœnæ legitimæ: verùm hodie veterum iudiciorum ordine sublato pœnæ arbitrio cognitorum extra ordinem infliguntur, l.8.ʒ.de public. iud. de verbo Hodie, dixi ad l.32.ʒ.de falsis. m i.omnibus iudicibus, l.8.ʒ.de public. iud. n hinc colligere possis, iudicis extra ordinem cognoscentis arbitrio permitti, quam volet sententiam dicere: dum tamen modum non excedat.
o Imò, Iudex, quam volet, sententiam proferre non potest: cùm pœnæ persecutio non sit in eius potestate, l.1.§.4.ʒ.ad Turpill.
p l.11.ʒ.eo. hinc illud Senecæ, Tenendus est vbique modus: æquè peccat quod excedit, quam quod deficit 2.de benef.16. q adde l.2.ʒ.de re militari.
r v.l.2.ʒ.de his qui notantur. s v.l.6.§.6.ʒ.de iniusto. t l.3.C.eo. dixi ad rubricam tit.de decurionib. u In delictis facta, dicta, scripta, consilia cernimus.
x cap.aut facta, de pœnitẽtia, dist.1. hinc collige facta, dicta, scripta, ac cõsilia puniri.
y ʒ.de furtis. z ʒ.de sicariis.
a ʒ.de iniuriis.
b ¶C.de famosis libellis.
c malignum aut malum consilium obligat, l.53.in fi.ʒ.de verb.sign. & punitur, l.47.ʒ.de reg.iur. Consulit qui communicat, qui conscius est sceleris, qui suadet, qui tentat corrumpere, l.20.C.de furtis. Maximus Tyrius καὶ μοιχὸν κολάζει ὁ νόμος, οὐ τὸν δράσαντα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐλπισθέντα. Clarus ex communi opinione scribit, cædis suasorem eadem pœna afficiendum, qua principalis, si is alioquin delictum commissurus non erat, sin minùs, mitiùs, Paul.5.sent.§.vlt.q.88. Idem 5.tit.23.§.2.
d Instar est sceleris iuuisse suadendo.
e In factis, dictis, scriptis, & consiliis, causa, persona, locus, tempus, qualitas, quantitas, & euentus consideranda sunt. Quintilianus 6. Inst. 1. Atrocitas crescit ex his, quid factum sit, à quo, in quem, quo animo, quo loco, quo tempore, quo modo.
f Maius aut minùs sit (quamuis idem sit) tempore, loco, causa, Seneca 11.Epistolar. 82.
g dignum est odio scelus, quod non habet causam 7. Quint.2.
h illata, Hal.
i magistri ac parentes intelliguntur verberare emendationis non iniuriæ causa, l.5.l.6.ʒ.ad legem Aquil. l. vnica. C. de emendat. propinq.
k per iniuriã, Hotom. 5. obs.19. In causis hoc maximè spectatur, ira, odium, metus, cupiditas, & spes. Quintilian.7.Institut. 2. & post. nec tantùm voluntatis causæ quærendę sunt, sed erroris & ignorantiæ. ex his colligimus, iram non excusare à pœna, l.5. Cod. de iniuriis.
l verbera ab extraneo illata legibus vindicanda sunt.
m Ex eodem delicto, pœnæ inæquales esse possunt.
n ita restituo, in magistratum quàm qui in priuatum. Quintilian. Pulsatum querimur, de re primum ipsa dicendum: tum si senex, si puer, si magistratus, si probus, si bene de re publica meritus, si percussus sit à vili. 6. Inst.1.
o vide l.7.Cod. eod.
p id est, sacrilegium à furto separatur ex loco, non ex causa quæ aufertur. vide Cuiacium 13.obser.19.
q v.l.48.ʒ.de bonis libertorum.
r v.Cuiac.15.obser.31.
s Grassatores viarum & viarum obsessores. Græci λωποδύτας. vide hic Budæum. Arist.4.Ethic.1.in fi.l.1.ʒ.de effractorib.
t in oratione aduersus Midiam.
u ὀργὴν Demosth.ibid.
x τῷ σχήματι Demosth.ibidem: quasi diceret, Animus & affectus corporis, tam pulsantis quàm vapulantis, factum atrocius reddunt.
y In qualitate facti ponit etiam Demosthenes, truces & minaces oculos pulsantis, in eum qui pulsatur. Quintilian.6.Inst.1. Demosthenes (inquit) ex parte corporis percussi, ex vultu ferientis, ex habitu inuidiam Midiæ quærit.
z hæc vox significat non expansam manum, sed in pugnum contractam, quò ictus fit grauior & nocentior.
a ne legas κόρης, i.pupilla, vt interpres vertit, ʒ.eod. ἐπὶ κόρρης. hoc significat κατὰ τῆς σιαγόνος πατάξαι.
b sed & in contumeliam.
c referre.
d alii, cùm schemate.
e cùm in mala.
f Imò, qui vnum, abigeus est. l.3.ʒ.de abigeis.
g Ex euentu non spectanda cogitatio est, vide Ciceronem 2.de Inuent.
h al. spectatur.
i dementissimo, vulg. Hal. sed tamen vox clementissimo non est improbanda: potest enim fieri vt clementissimus homo alium interficiat. v.Cuiac.19.obs.10.in fi.
k hæc malè satis cohærent superioribus.
l Insidiatus ciui, etiamsi non effecerit scelus, pœnas tamen legibus soluit. Quintil. Declam.274. & contrario, qui nolens interfecit, excusatur. Demosthenes contra Aristocratem οὐ τὸ συμβὰν νόμος ἐσκέψατο, ἀλλὰ τὴν τοῦ δεδρακότος διάνοιαν.
m v.Demosth.ib.in 4.legis violatione.
n Homerum sc. §.2.Inst.de iure naturali.
o Iliados ψ, vers.85.86.87.88.
p vide quæ scripsi ad l.8.C.de sicariis.
q ἀστράγαλοι, tali ceu taxilli ex ossiculis, carne nudatis, fiunt. diuersi à tesseris quæ κύβοι. Talus, quatuor: Cubus, sex lateribus constat. Non sum talorum numero par, Tessera Martial. Lusus puerorum fuisse videtur. Plutarchus de fortuna Alexandri. Dionysius Tyrannus suadet, τοὺς μὲν παῖδας ἀστραγάλοις, τοὺς δὲ ἄνδρας ὅρκοις ἐξαπατᾶν, de Astragalis v.plura apud Cœlium Rhodiginum 20.antiquit.27.

i.Quan-

.i. Quando me paruulum existentem Menætius ex Opunto
Duxit ad vestram" domum" parricidium ob triste
Die illo, cum filium occidi Amphidamantis,
Imprudens, inuitus, circa talos [a] iratus.

9 ¶ Euenit, vt eadem scelera in quibusdam [b] prouinciis grauiùs plectantur: vt in Africa messium incensores [c]: in Mysia vitium: vbi metalla sunt, adulteratores monetæ.

10 ¶ Nonnunquam euenit, vt aliquorum maleficiorum supplicia exacerbentur, quotiens [d], nimium multis personis grassantibus, exemplo opus sit.

De seruis pœnæ. 1. *Περὶ ἀπολίδων.*

17. *Marcianus* "libro primo Institutionum."

SVnt † quidam serui pœnæ, vt "sunt" in metallum dati, & in opus metalli. & si quid eis testamento datum fuerit, pro non scriptis [e] est [f], quasi non [g] Cæsaris seruo datum, sed pœnæ.

1 ¶ Item quidam ἀπόλιδες [h] sunt, "hoc est, sine ciuitate:" vt sunt in opus publicum [i] perpetuò dati, & in insulam deportati [k]. vt ea quidem quæ iuris ciuilis sunt, non habeant: quæ verò iuris gentium sunt, habeant.

De cogitatione.

18. *Vlpianus* "libro tertio ad Edictum."

COgitationis [l] pœnam [m] nemo patitur [n].

De seruis.

19. *Idem* "libro quinquagesimoseptimo ad Edictum."

SI non defendantur serui à dominis, non vtique statim ad supplicium deducuntur. sed permittetur eis defendi vel ab alio [o]. & qui cognoscit, debebit de innocentia eorum quærere.

De morte rei.

20. *Paulus* "libro decimooctauo ad Plautium."

SI pœna alicui irrogatur, receptum est commenticio [p] iure, ne ad heredes [q] transeat. cuius rei illa ratio videtur: quod pœna constituitur in emendationem [r] hominum: quæ mortuo [s] eo, in quem constitui videtur, desinit.

De vltimo supplicio.

21. *Celsus* "lib. 37. Digestorum."

VLtimum [t] supplicium "esse" mortem [u] solam interpretamur.

De damnatis in metallum.

22. *Modestinus* "libro primo Differentiarum."

IN metallum damnati, si valetudine, aut ætatis infirmitate [x] inutiles operi faciundo deprehendantur, ex rescripto Diui Pij, à præside dimitti poterunt, qui æstimabit de his demittendis [y]: si modò vel cognatos, vel adfines habeant [z], & non [a] minùs decem annis pœnæ suæ functi fuerint.

23. *Idem* "libro octauo Regularum."

SIne præfinito tempore in metallum dato imperitia dantis, decennij [b] tempora præfinita videntur.

De statuis relegatorum vel deportatorum.

24. *Idem* "libro vndecimo Pandectarum."

EOrum, qui relegati, vel deportati sunt ex causa maiestatis, statuas [c] detrahendas scire debemus.

De eo qui diu in reatu fuit. 1. *Ne quis de saxo præcipitetur.*

25. *Idem* "libro duodecimo Pandectarum."

SI [d] diutino [e] tempore aliquis in reatu [f] fuerit, aliquatenus [g] pœna eius subleuanda erit: sic etiam constitutum est non eo modo puniendos eos, qui longo tempore in reatu agunt, quàm eos qui in recenti [h] sententiam excipiunt.

1 ¶ Non potest quis sic damnari, vt de saxo [i] præcipi-

a nota vetustam pœnam exilii voluntarii ob aliquem in lusu interfectum.
b vt in Arabia, σκοπελισμὸς, v. l. 7. ff. *de extraor. crimin.*
c incisores, *Hal.*
d supplicia augenda sunt eorum criminum, ad quæ multi sunt procliues.
† hodie nemo pœnæ seruus efficitur. *Nouella 22. c. 8.*
e scripto, *vulgat. Hal. l. 25. §. 3. ff. de adquir. hær. l. 1. C. de hæred. inst.*
f nisi pertineat ad alimenta, *l. 11. ff. de alimentis: l. 3. ff. de his quæ pro non scriptis.*
g Est enim nõ Cæsaris, sed pœnæ seruus, *d. l. 3.*
h *l. 1. §. 2. in fi. ff. de leg. 3. vide quæ scripsi ad Theophilum. Inst. qui. mod. ius patriæ potest.*
i quibus hodie possumus comparare dãnatos ad triremes. Ii enim dicuntur amittere quæ iuris sunt ciuilis, non gentium. quin ne serui quidẽ fiunt, *d. Nouella 22.*
k *l. 6. j. de interdictis.*
l *c. cogitationis de pœnitentia: distinct. 1. l. 1. supra quod quisque iuris: vid. Cuiac. 8. obs. 22.* & quis æquum censeat, quenquam pœnam dare, ob eam rem quod arguatur malè facere voluisse. Cato apud Gellium 7. *Noctium 3.* neminẽ qui malè facere voluit plecti æquum esse, nisi quod factum voluit, etiam fecerit: facta sola censenda esse atque in iudicium vocanda, voluntates, nudas, inanésque negligendas, neque pœnis fieri obnoxias, *Gellius ibidem.*
m adde quæ scripsi de Comitibus, & sociis delictorum. ad Nouellam *134. c. 10.*
n humanis legibus sc. Aliàs iure diuino punitur ἐπιθυμία. i. concupiscentia: *Exod. 22. vers. 17. Deuter. 5. vers. 21. Matth. 5. vers. 28. Romanor. 7. vers. 7. ad Titum 2. versic. 12. 1. Petri 2. versic. 1. 2. Petri 1. versic. 4. in fin. 1. Ioannis 2. versic. 16.* omnis iniquus motus ad nocendum fratri, in homicidii genere deputatur, *cap. homicidium de pœnitentia, distinct. 1.* Nihil tam inuisum Deo quàm mens incesta & animus impurus, *Lactant. in Epitome, cap. 5.* hinc illud Luciani ad reum οὐ λήσεις δὲ θεούς. Imò, se iudice, nemo nocens absoluitur. Iuuenalis *satyra 13.* & Seneca *1. de Ira 14.* Innocentem quisquis se dicit, testes respicit, non conscientiam. hinc homines αὐτοκατάκριτοι dicuntur *Roma. 1. vers. 20. in fin.* Quin ipsæ etiam leges humanæ, cogitationes, vt & consilia interdum puniunt. *Paterculus*, facta maiores nostri ad consilium dirigebant. & Apuleius *4. floridum.* Conatus in laude, effectus in casu est. At contra, in maleficiis etiam cogitata scelera, non perfecta, adhuc vindicantur, cruenta mẽte, pura manu: sufficit ad pœnam, meditare punienda. *Senec. 5. de benefi. 14.* Latro est, antequã manus inquinetur: quia ad occidendum iam armatus est, & habet spoliandi atque interficiendi voluntatem. Exercetur & aperitur opere nequitia, non incipit sacrilegi dant pœnas, quamuis nemo vsque ad Deos manus porrigat. Sed paulò apertiùs id explicemus: Conatus fini ac extremis suis coniunctus semper punitur: tunc enim delictũ perfectum est & absolutum. Conatus, mediis ad extremum finem tendentibus coniunctus, etiam punitur, præsertim si grauiorum delictorum numero finis ille continetur. *Clarus 5. sent. §. vlt. q. 9. 92.* Cuius rei placita permulta refert *Papo 23. Arrest. 10.* Hinc punitur mulieris nuptæ aut monialis raptus, *l. 5. C. de Episcopis: c. sollicitatores de pœnitentia, dist. 1.* aut virginis, *l. vnica, C. de rapt. c. si quis de pœnit. ibidem.* Puniuntur quoque qui aduersus patriam consilia ineunt, *l. 5. C. ad legem Iuliam maiestatis: c. quisquis de pœnit. ibid.* qui necandi infantis piaculum adgrediuntur, *l. 8. C. de sicar. c. si quis necandi. de pœnit. ibid.* aborsum procurans, *l. 3[illegible]. j. eod.* volens se interficere. *l. 38. in fi. j. eo.* latitans animo fugiendi, *l. 17. §. 4. ff. de ædilitio.* qui manus leuat, nec tamẽ verberat, *l. 15. § 1. ff. de iniuriis: c. si quis iratus de pœnit. ibid. vide Paponem 3. Notar. 10.* qui ad furtum faciendum rei maioris se parauit, *l. 21. ff. de furtis: c. vulgaria. ibidem:* qui malè persuadent, *l. 16. ff. eo. c. noli putare de pœnit. 16. adde Cuiac. 15. obs. 25. vbi probat etiam cœptum necdum perfectum crimen puniri: & eundem 19. obs. 10. vbi probat etiã quædam inuoluntaria coerceri.* & miles volens transfugere, *l. 3. §. 11. j. de re militari.* Nuda verò, simplex, latens in animo, ac nemini detecta cogitatio, vt ab hominibus ignorata, ita ab iisdem puniri non potest. Detegitur autem verbis, scripto, signis vel factis. Et hæc de vi animi dicta sint. qui etiam sola cogitatione delinquit: vt è contrario martyrii vim habere dicitur. *c. nunquam. de pœnit. ibid.* & in rebus humanis potestatem adipiscendæ possessionis, *l. 1. §. 21. & vlt. ff. de adq. poss.* Cætera, vide quæ scripsi ad Nouellam *134. c. 10.*
o putà à domini procuratore, *l. 11. ff. de public. iud.* Iudex potest ex officio inquirere defensiones rei à nullo defensi, *Bar.*
p ne dicas, mendaci aut falso. Commenticium ius est fictitium. πλασματῶδες, Cõmenticia ἀθανόντα, τότε πρῶτον ἐνθυμηθέντα, Budæus hîc interpretatur, quod non probo. Commenticium est, ac vsitatum etiam apud exteros, antiquum. Suetonius in Claudio 21. Spectacula edidit nõ vsitata sed cõmenticia & ex antiquitate repetita.
q & meritò: Iustitia namque non genus, sed personas iudicat. *Tertullianus 2. aduersus Marcionem.*
r ¶ fines pœnarũ duo. Vnus vt reus puniatur, alter, vt cæteri exemplo deterreantur hinc τιμωρία καὶ παράδειγμα. Platoni in Gorgia. Taurus philosophus apud Gell. plures species facit νουθεσίαν, κόλασιν καὶ παραίνεσιν *6. Gell. 14.* Inde lex Demosthenis dicitur ἐπανόρθωμα ἁμαρτημάτων, *in oratione contra Aristogitonem: & 2. ff. de legibus.* Sunt scriptæ ad vindictam iniuriarum omnium leges. *Seneca 3. controuer. 8. in fi.* Et de lege ac scriptura diuina hoc etiam scitum est, vtilẽ esse πρὸς διδασκαλίαν, ἔλεγχον, ἐπανόρθωσιν καὶ παιδείαν *2. Tim. 3. vers. 16.*
s hîc locus videtur negare, in rei cadauer sententiã ferri, aut id supplicio affici ęquũ esse. Cui sententiæ Senatusconsultum Burdegalense omnino contrarium refert Papo *24. Arrest. 14. art. 1.* qua de re dicã alibi plenius.
t Vltimũ supplicium, *vt hic*, summum supplicium. *Paul. 5. sententiarum 17. §. 2.* ἐσχάτη τιμωρία *60. Eclog. 5. cap. 25.* extrema pœna, *l. 5. Cod. Theod. de officio rectoris prouinciæ, Apuleius libro decimo.* Vltima pœna, *Suet. in Iulio: Liuius 3. Plinius 2. Epist.* ἐσχάτας ποινὰς vocat *Nouell. 14.* vbi vetus interpres vertit nouissima supplicia, nouissima, i. extrema, *v. Cuiac. 3. obs. 36.*
u naturalem sc. *arg. l. 28. ff. e.*
x i. senes.
y dimittendis, vel de commutando eorum ministerio. putà eos dabit vel ad balneum, vel ad purgationem cloacarum, item ad munitiones viarum, vt ex rescripto Traiani ad Plinium constat. *Plin. 10. Epist. 40. 41.*
z deprecantes sc. *arg. l. 25. ff. de procuratoribus.* vel à quibus alantur. Bellouisanus *2. Pract. 11. num. 19.* tradit iudicem ad preces parentum criminosi, mutare & mitigare pœnam posse ex causa, quam inserere debeat in sententia. idq. se de facto frequenter vidisse testatur & cautelæ loco ponit.
a *v. l. 25. j. eod.*
b Imò perpetuum tempus, *l. 10. C. eo.* idq. eo magis quòd capitis deminutio nõ fiat ad tempus, *v. Cuiac. 6. obs. 25.*
c Statuæ reorum læsę maiestatis euertendæ, *vt hîc*: sed & domus solo adæquandæ, si illi principes seditionis fuerint: vt penatium strage quoque puniantur, quod Marco Flacco & Lucio Saturnino illatum *6. Val. 3. Appianus 3. de bello ciuili: Plinius de viris illustrib.* Et Spurio Metio *Varro 4. de lingua: Cicero pro domo sua. Idem in Catone maiore. Florus 1. c. 26. Liuius 1. decad. 4.* & Spurio Cassio. *Halicarnass. 8. Valer. 6. c. 3.* & Q. Galli Prætori *Appianus 3. de bello ciuili.* Idem factum etiam in eos, qui ad delectum non respondebant, *l. 20. ff. com. diuid. Halicarnass. 8.* Et etiam hodie in aliis criminibus. *v. Paponem 24. Arrest. 10. artic. 5. 7.*
d hinc quidam colligunt, delicta & crimina antiqua, putà decennalia, non puniri, quod Clarus restringit ad leuiora tantum crimina. *5. sent. §. vlt. q. 60. vers. præterea potest.* Quid? maiora, num vicennio saltem præscribuntur? *v. l. 12. C. de falsis.*
e diuturno vt apud Suetonium in Augusto, *c. 32.* Diuturnorum reorũ, & ex quorũ sordibus, nihil aliud quàm voluptas inimicis quęreretur, nomina aboleuit, conditione proposita, vt si quem quis repetere vellet.
f ne dicas, in crimine citra accusationem, cum Accursio. dic cum Zoanneto, Reatus verbo statum rei intelligi, Rei, inquam, non simpliciter postulati, sed etiam condemnati & in vinculis agentis: aut certè statum sordidum reorum, cuius meminit lex *vlt. ff. ad legem maiestatis: l. 7. § 2. ff. de bonis damnat. l. 3. §. 9. j. de munerib.* de quo dixi ad *l. 39. ff. de iniur.* idq. etiam probat Alciatus *2. parerg. 10. Corras. 2. Miscell. 20.* Iustinus 2. reuocato ad reatum Alcibiade.
g non igitur omnino.
h i. statim à delicto commisso, *v. l. 1. in fi. ff. de Carboniano.*
i Antiquum supplicii genus, quo impia Iezabel mandato Iehu affecta est *4. Reg. 9.* & filii Scyri captiui, iussu Amasiæ *2. Paral. 2. vers. 25.* quin & Æsopus Phryx accusatus, (falsò tamen) sacrilegii à Delphensib. *Planudes in vita Æsopi. Plutarch. de sera numinis vindicta.* Id enim satis vsitatum, *Ælianus 11.* Lycas veneficus ab Hercule. *Ouid. in Ibin.* Astyanactus Sertorii filius ab Vlisse, *Ouid. ibid. & 13. metamorph. Senec. in Troiade:* Daphidas iniuriarum reus ab Attalo *1. Valer. 8.* apud Romanos Manlius vigilem de saxo deiecit, quod Gallos in Capitolium ascendentes non detexisset *1. Liuius 5.* & puerum quendam Caligula. *Sueton. in eius vita.* sic M. Marcellus à Tribunis saxo deiicitur, *Liuius 5.* adde de Q. Metello. *Flor. 59. 7. Plin. 44.* Seruos etiam Romani interdum iubebant præcipitari. *l. vnica. C. de emendat. seruorum.* Iure verò, ac legib. 12. Tabularum, falsi testimonii conuictos de saxo Tarpeio vel Capitolino deiiciebãt. *20. Gell. 1.* & ciues hostes patriæ. *Plutarchus in Camillo: Mamertinus in Panegyrico Iuliani. Seneca 1. de Ira 16.* incestuosos. *Tacit. 5.* transfugas *3. Liuius 3.* quin & quosuis sontes. *Plutarchus in Romulo: Halicarn. 8. Dion. 44.* Id supplicii genus Capreis imitatus

est Tiberius. *Sueton. in Tiberio c.62.* quod, vt tetrum, postea obsoleuit. *Augustinus 2. aduersus literas Petiliani 20 & 3. contra Cresconium 49. & tractatu 11. in 3. caput. Ioannis: vide Petrum Fabrum 1. Semestr. 18 adde Varronem 4. de lingua.* Huic supplicio adfine est supplicium, *de robore præcipitari.* cuius meminit Tacitus *4. Annal.* vbi Robur & saxum minitantium. adde Festum in Robur: Plautum in Pœnulo, vos ego detrudam ad molas, inde porro ad puteum, atque robustū codicem. *Idem in Captiuis.* ego faciam vt pendeat, Nā in Robur, te totū dabo. *Valer. 6. c.3.* de robore præcipitati sunt. Lucretius 3. Carcer & horribilis de saxo iactus deorsum, verbera, carnifices, robur, pix, lamina, tædæ.

tetur [a].

De filio damnati.

26. *Callistratus* lib. 1. de Cognitionibus.

CRimen, vel pœna paterna nullam maculam [b] filio infligere potest. Namque vnusquisque ex suo admisso sorti subiicitur: nec alieni criminis [c] successor constituitur. idq. Diui [d] fratres Hierapolitanis rescripserunt.

De sententia non mutanda, & de restitutione. 1. *De decurionibus, & principalibus ciuitatum.*

27. *Idem* libro quinto de Cognitionibus.

DIui fratres Harruntio Siloni rescripserunt, non solere præsides prouinciarum ea, quæ pronuntiauerūt ipsos rescindere [e]. Vetinæ quoq. Italicensi rescripserunt, suam mutare sententiam neminem posse: idq. insolitum esse fieri. Si tamen de se quis mentitus [f] fuerit, vel, cùm [g] non haberet probationum instrumenta, quæ postea repererit, pœna afflictus sit: nonnulla exstant principalia rescripta, quibus vel pœna eorum minuta est, vel in integrum restitutio concessa. sed id dumtaxat [h] à principibus fieri potest.

1 ¶ De decurionibus & principalibus [i] ciuitatium, qui capitale [k] admiserunt, mandatis cauetur, *vt, si quis id admisisse videatur, propter quod relegandus extra prouinciam in insulam sit, Imperatori scribatur adiecta sententia à præside.*

2 ¶ Alio quoque capite mandatorum in hæc verba cauetur: *Si qui ex [l] principalibus [m] alicuius ciuitatis latrocinium fecerint, aliúdve quod facinus, vt capitalem pœnam meruisse videantur, commiserint, vinctos eos custodies, & mihi scribes, & adiicies, quid quisque commiserit.*

De pœnis capitalibus. 1. *Vel non capitalibus.* 2. *De fustigatione.* 3. *De seditiosis, & turbulentis.* 4. *De seruis.* 5. *De fustigatione & condemnatione in metallum.* 6. *Vel in opus metalli.* 7. *De his qui ad statuas, vel ad imagines principum confugiunt.* 8. *De admisso in necessariam, vel extraneam personam.* 9. *De venenariis.* 10. *De grassatoribus.* 11. *De concrematione.* 12. *De incendiariis & fortuito incendio.* 13. *De gradibus pœnarum.* 15. *De latronibus.* 16. *De seruis & liberis. De famosis & integræ existimationis hominibus.*

28. *Idem* libro 6. de Cognitionibus.

CApitalium [n] pœnarum ferè isti gradus sint. Summū [o] supplicium esse videtur ad furcam [p] damnatio, item viui [q] crematio. quod quanquam summi supplicij appellatione meritò contineretur. tamen, eo quòd postea id genus pœnæ adinuentum est, posterius primo visum est. item capitis [r] amputatio. Deinde proxima morti pœna metalli [s] coercitio. Pòst deinde in insulam deportatio [t].

1 ¶ Cæteræ pœnæ ad existimationem, non ad capitis periculum pertinent, veluti relegatio ad tempus, vel in perpetuum, vel in insulam: vel cùm in opus quis publicum [u] datur: vel cum fustium [x] ictu subiicitur.

2 ¶ Non [y] omnes fustibus cædi solent: sed hi duntaxat, qui liberi [z] sunt, & quidem tenuiores homines: honestiores verò fustibus non subiiciuntur. idq. principalibus rescriptis specialiter exprimitur.

3 ¶ Solent quidam, qui vulgò se iuuenes [a] appellant, in quibusdam ciuitatibus turbulentibus [b] se acclamationibus popularium [c] accommodare. qui si ampliùs nihil admiserint, nec antè sint à præside admoniti: fustibus cæsi dimittuntur, aut etiam spectaculis eis interdicitur. quòd si [d] ita correcti, in eisdem deprehendantur: exilio puniendi sint. nonnunquam capite plectendi. scilicet cùm sæpiùs seditiosè & turbulentè se gesserunt, & aliquotiens adprehensi, tractati clementiùs, in eadem temeritate propositi perseuerauerint.

4 ¶ Serui cæsi, solent dominis reddi.

5 ¶ Et (vt generaliter dixerim) omnes, qui fustibus cædi prohibentur, eandem habere honoris reuerentiam debent, quam decuriones [e] habent. Est enim [f] inconstans dicere, eum, quem principales constitutiones fustibus subiici prohibuerunt, in metallum dari posse.

6 ¶ Diuus Hadrianus in hæc verba rescripsit: In opus metalli ad tempus nemo damnari debet. sed qui ad tempus damnatus est, etiam [g] si faciet metallicum opus. non [h] in metallum damnatus esse intelligi debet. huius enim libertas manet [i], quamdiu [k] etiam hi, qui (non) in perpetuū opus damnantur. Proinde & mulieres hoc modo damnatæ, liberos pariunt.

7 ¶ Ad statuas [l] confugere vel imagines [m] principum in iniuriam alterius, prohibitum est. cùm enim leges omnibus hominibus æqualiter securitatem tribuant: meritò visum est, in iniuriam potiùs alterius, quàm sui defensionis gratia, ad statuas vel imagines principum confugere: nisi si quis ex vinculis vel custodia, detentus à potentioribus, ad huiusmodi præsidium confugerit. his enim venia tribuenda est. Ne autem ad statuas vel imagines quis confugiat, senatus censuit. Eúmque, qui imaginem Cæsaris in inuidiam alterius prætulisset, in vincula [n] publica coerceri, Diuus Pius rescripsit.

8 ¶ Omnia admissa in [o] patronum, patronúve filium, patrem [p], propinquum, maritum, vxorem, cæterásque necessitudines, grauiùs vindicanda sunt, quàm in extraneos.

9 ¶ Venenarij [q] capite puniendi sunt: aut, si dignitatis respectum agi oportuerit, deportandi.

10 ¶ Grassatores [r] qui prædæ causa id faciunt, proximi latronibus habentur. & si cū ferro adgredi, & spoliare instituerunt: capite puniuntur: vtique si sæpiùs, atque in itineribus [s] hoc admiserunt. cæteri in metallum dantur, vel in insulas relegantur. 11 ¶ Igni [t] cremantur plerunque serui, qui saluti dominorum suorum insidiauerint [u].

a An idem dicendum est de præcipitatione in mare? vtiq;, parricidæ olim in mare deiecti, *v. l. vlt. ff. de lege Pomp. de parricid. Cicer. 1. ad Herennium.* eoque supplicii genere pædagogi Caii ab Octauio puniti *Suetonius in Octauio c.76.* Et Traianus delatores nauibus sine velis & remis exponebat. *Plin. in Panegyrico ad Traianum.*

b vel calumniam συκοφαντίαν, *60. Eclog. 51. c.55.* (Ideo ea statuta probo quibus iniuriarum tenetur, qui liberis suppliciū paternum obiicit) proscriptionem *6. Harmenop. 6.* dignitatis priuationem, *l. 7 in fi. ff. de senatoribus, l. 31. in fi. ff. de ritu. l. 2. §. 3. j. de decurionib.* infamiam vel pœnam capitalem. qua de re vide diligentissimè Halicarn. *8. ea parte qua de liberis Cassij tractat. adde l. 5. §. 1. C. ad legem Iuliam maiestatis ibidem: paterno enim deberent perire supplicio. Deut. 24. vers. 16. 2. Reg. 4. vers. 6. 2. Paralip. 25. vers. 4. Ezechiel 18. vers. 20. Cic. epist. ad Brutum 5.* An sit æquū eos priuari bonis paternis in vniuersum? alibi dicam, hoc certè constat legitimam eis relinqui, *l. 7. j. de bonis damnatorum,* quod in crimine maiestatis cessat.

c & casus, *l. 7. in fin. ff. de senatorib. l. 8. in fi. ff. de in ius voc. C. ne filius pro patre. l. 34. ff. de ritu.* d Antoninus philosophus & Verus. e *l. 15. C. eo. l. 45. §. 1. l. 55. ff. de re iud. l. 1. in fi. ff. de quæstionib. vide Petr. Fabr. 1. semestr. 4.* f *d. l. 1.* g atque id non permittit *l. 29. C. de transact.* Hinc colligit Bartolus, post conclusionem in causa criminali, & post testium publicationem admitti probationes instrumentales.

h *d. §. 1. l. 9. § 11. ff. eo.* Si post definitiuam sententiam apparet de rei innocentia, potest reus absolui, *Bart.* vide Guidonem Papæ *decis. 316.*

i Principales ciuitatū, *hic & §. 2. j. eo.* qui antigerontes, *l. antigerontes, C. de episc. aud.* adde quæ scripsi *ad l. 1. C. de bon. damn.* k Capitale quid. *Hal.*

l *adde l. 6. §. 9. ff. de iniusto.*

m Nobiles non esse puniendos nisi principe consulto hinc colligunt, vt notat Alciatus, *c. quod sedem, num. 85. de offic. ordin.* Verùm hic locus non de nobilibus est, sed de principalibus ciuitatum. adde & de decurione, *l. 2. j. de bonis eorum.* adde quæ scripsi *ad l. vlt. §. 1. C. vbi senatores. l. 6. §. 7. ff. de iniusto.*

n Capitalia supplicia hæc sunt: Furca, viui crematio, capitis amputatio: morti proxima verò, pœna metalli, deportatio, *vt hîc.* Non capitalia, neque morti proxima, sed quæ ad existimationem tantum pertinent, relegatio, opus, fustigatio, *§. 1. j. e.*

o *l. 4. ff. si quis cautionib.* p *60. Eclog. 51. cap. 25* summa supplicia sunt, crux, crematio, decollatio. *Paul. 5. sent. 17. §. 2.* sed quia crucis supplicium Christi veneratione mutatum fuit à Constantino: crucis loco Tribonianus furcam adiecit, *id quod etiam constabit collata lege 38 §. 2. j. eo. cum Paul. 5. sent. 22. §. 1.* idq. perperam, cùm crux & furca sint res diuersæ. Cruci criminosi figuntur, furcæ suspenduntur. Erat & aliud furcæ genus, qua in collum iniecta damnati traducebantur ad supplicium, virgis ad necem cedendi. *Aurelius Victor in Nerone: Suetonius in Nerone c.59.* eratq. ligneæ materiæ vinculum seu laqueus, cuius figuram vide apud Cuiacium *16. obs. 1.* de antiquato crucis supplicio, vide Augustinum *in quæst. veteris Testamenti:* Hermiam *lib. 1.* & Nicephorum, Quinam olim cruci figerentur, & qui hodie furcis suspendantur, *vide §. 15. j. eo.* Cruces autem positas fuisse in singulis vrbibus edito in loco, indicio est, *Verrina 1. vbi dixi.* q *v. l. vnicam, C. de Nili aggeribus.*

r Id genus supplicii nobile vulgò existimatur. & Græci quoque in ea opinione fuerunt, *Xenophon 2.* ἀποτμηθέντες τὰς κεφαλὰς ὅπερ κάλλιστον θάνατον ἐδόκει εἶ). *Cuia. ibi.*

s *v. l. 8. §. 6. j. eod.*

t *vide Nouell. 22 cap. 8.*

u ¶ *v. l. 8. §. 7. j. eod.*

x *vide l. 7. ff. eodem.*

y *vide dict. l. 7.*

z Liberi fustibus cædi soliti, *vt hic. j. 10. ff. eo. l. vlt. ff. de iniur.* serui, flagellis, flagris, loris. *dixi ad l. 12. j. de iure fisci.*

a hi ad circum ac Theatra pertinebant, vnde & *j. eo.* spectaculis interdicūtur. Suetonius *in Nerone.* Nero robustissimæ iuuentutis quinque ampliùs millia è plebe vndique elegit, qui plausuum genera condiscerent, (bombos & imbrices & testas vocabant) operamq. nauarent cantanti sibi. Iidem Augustani apud Tacitum, & in quodam lapide Capuano vocantur. Allecto inter iuuenes, Inscriptio Lanuuii. Curator lusus iuuenum, lapis Æmilianus, ἔφηβοι videntur appellari. vnde ἐφηβεία *2. Machab. 4. versi. 12. vide Pitheū ad 11. notarum fol. 169.* Erant & alii qui contraria appellatione veteres dicebantur. de quo vide Lipsium *2. Epist. 1.* Reperio tamen hunc ipsum locum, de quo nunc agitur, apud Harmenopulum *6. tit. 7. ca.* περὶ νεωτερικῶν vbi iuuenes, quorū hîc fit mentio, νεωτερικοὶ dicūtur. Glossis νεωτερικοὶ factiosi.

b turbulentis, *vulg. Hal.*

c *l. 1. §. 12. ff. de offi. præfect. vrb.* Populares autē quatuor factiones agitatorum Romæ, Veneta, Prasina, Albuta, Russata, Græci δῆμοι, vide Cuiac. *8. obs. 29.* dixi *ad Nouell. 17. c. 2.*

d Iteratione augetur delictū *v. l. 1. ff. de iure patron.* augetur etiam pœna ex frequenti delicto, de quo *vide l. 3. in fi. C. de episcop. audien.*

e *dixi ad titu. C. de decurionib.*

f Argumentum à minori ad maius: Non potest fustibus subiici, multò minus in metallum dari.

g Opus metallicum qui facit, non continuo habetur pro damnato ad metallum.

h facere opus metalli, & damnari ad metallū sunt diuersa, imo non sunt diuersa *l. 5. in fi. j. de variis. v. Cuia. apud Pau. 5. sent. 17. §. vlt & 6. obs. 25. & 15. obs. 23. Robertum 1. animaduer. 28 Anton. Mercat. 1. c. 28.*

i manet, quemadmodum etiam his qui in perpetuum opus damnantur. *Cuiac. apud Paul. d. loco.* quemadmodum etiam his qui non in perpetuum, *Hal. Cuiac. 6. obs. 25.* quemadmodum etiam his qui in perpetuum. *Idem 15. obs. 23.* quandiu etiam ii non in perpetuum. *Robertus 2. receptæ 19. & 1. Animaduer. 28. adde Antonium Mercatorem 1. notat. 28.*

k quemadmodum etiam his qui non, &c. *Cuiac. 6. obs. 25.*

l *v. l. 5. ff. de extraor. crim. l. vnic. C. de his qui ad statuas.*

m *l. 38. ff. de iniur.* Tacitus, insidebat deterrimo cuique licentia impunè probra, & inuidiam in bonos excitandi arrepta imagine Cæsaris: libertíque etiam ac serui patrono vel domino, cùm voces cum manus intentarent, vltrò metuebantur. Igitur C. Cestius senator disseruit, principes quidem instar deorum esse, sed neque à diis nisi iustas supplicum preces audiri, neque quenquam in Capitolium, aliáve vrbis templa perfugere, vt eo subsidio ad flagitia vtatur. Abolitas leges, & funditus versas, vbi in foro, in limine curiæ ab Annia Rufilla, quam fraudis sub indice, (sic est legendum, non, iudice) damnauisset, probra sibi & minę intendantur, neque ipse audeat iure (sic lege non ius) experiri, ob effigiem Imperatoris oppositam. Ea oratio effecit vt Ruffilla accita, conuictáque publica custodia attineretur. Tacitus *3. anno vrbis 774.* Idem *anno vrbis 782. lib. 5* Populus effigies Agrippinæ & Neronis gerens circunsistit curiam. Plinius *10. Epistol. 97.* Propositus est libellus sine authore, multorum nomina continens, qui negarent se esse Christianos, aut fuisse, quum, præeunte me, Deos appellarent, & imagini tuæ, quam propter hoc iusseram cum simulachris numinum efferri, thure ac vino supplicarent: præterea maledicerent Christo, quorum nihil cogi posse dicuntur, qui sunt re vera Christiani. *his adde Cuiacium 12. obs. 29.*

n *adde Tacitum d. libro 3.*

o *vide l. 16. § 3. ff. eodem.*

p *l. 7. in fin. ff. de iniuriis.*

q venenarii, *vulg. v. l. 3. ff. de sicariis.*

r *Nouella Leonis 70.*

s Locus auget delictum. *Nouel. 134. c. 13.* t *6. Harmenop. 12. in princip. v. quæ scripsi ad l. vnicam. C. de Nili aggerib. adde 7. Eclog. 6 ex lib. 60. l. 51. cap. 29.*

u Insidiati erunt. *Haloand.*

nonnun-

nonnunquam etiam liberi plebei, & humiles personæ.

12 ¶Incendiarij[a] capite puniuntur, qui ob inimicitias, vel prædæ causa incenderint intra oppidum. & plerumque viui exuruntur[b]. Qui verò casam aut villam, aliquo leniùs. Nam fortuita incendia, si, cùm vitari possint, per negligentiam eorum, apud quos orta sunt, damno vicinis fuerunt, ciuiliter[c] exercentur: vt qui iactura affectus est, damni disceptet, vel modicè vindicaretur.

13 ¶Id exulibus gradus pœnarum constituti edicto Diui Hadriani: vt qui ad tempus relegatus est, si redeat[d], in insulam relegetur. qui relegatus in insulam, excesserit, in insulam deportetur. qui deportatus euaserit, capite puniatur.

14 ¶Ita & in custodiis[e] gradum seruandam esse, idem princeps rescripsit: id est, vt qui in tempus damnati erant, in perpetuum damnarentur. qui in perpetuum damnati erant, in metallum damnarentur. qui in metallum damnati id admiserint, summo supplicio afficerentur.

15 ¶Famosos[f] latrones in[g] his locis, vbi grassati sunt, furca[h] figendos, compluribus placuit: vt & conspectu deterreantur alij ab iisdem facinoribus, & solatio[i] sit cognatis & adfinibus interemptorum eodem loco pœna reddita, in quo latrones homicidia fecissent. nonnulli etiam ad bestias hos damnauerunt.

16 ¶Maiores nostri in omni supplicio seueriùs[k] seruos, quàm liberos: famosos[l], quàm integræ famæ homines, punierunt.

De vltimo supplicio.

29. *Gaius* lib. I. ad legem Iuliam & Papiam.

QVi vltimo[m] supplicio damnantur, statim & ciuitatem & libertatem perdunt. itaque præoccupat hic casus mortem, & nonnunquam longum tempus occupat. quod accidit in personis eorum, qui ad bestias damnantur. sæpe etiam ideo seruari solent post damnationem, vt[n] ex his in alios quæstio habeatur.

De eo qui aliquid fecit, quo magis superstitione numinis terreret.

30. *Modestinus* lib. I. de Pœnis.

SI quis aliquid[o] fecerit, quo leues hominum animi superstitione[p] numinis terrerentur: Diuus Marcus huiusmodi homines in insulam relegari rescripsit.

De damnatis non dimittendis, transmittendis. I. Et ex prouincia in prouinciam sine permissu principis non transmittendis.

31. *Idem* lib. 3. de Pœnis.

AD bestias damnatos, fauore[q] populi præses dimittere non[r] debet. sed[s] si eius roboris vel artificij[t] sint, vt dignè populo[u] Romano exhiberi possint: principem consulere debet.

1 ¶Ex prouincia autem in prouinciam transduci[x] damnatos sine permissu principis non licere, Diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt.

De interlocutione vim fecisti.

32. *Vlpianus* libro sexto ad Edictum.

SI præses vel iudex ita interlocutus sit, *Vim fecisti*, si quidem ex interdicto, non[y] erit notatus, nec pœna legis Iuliæ sequetur: si verò ex crimine, aliud[z] est. Quid, si non distinxerit præses, vtrùm Iulia publicorum, an Iulia priuatorum? tunc[a] ex crimine erit æstimandum. Sed si vtriusque legis crimina obiecta sunt: mitior[b] lex, id est priuatorum, erit sequenda.

De seruis.

33. *Papinianus* lib. 2. Quæstionum.

FRatres Imperatores rescripserunt, seruos in temporaria vincula damnatos, libertatem & hereditatem siue legatum, postquam[c] tempus expleuerint, consequi: quia temporaria[d] coercitio, quæ descendit ex sententia, pœnæ est abolitio. Si autem beneficium libertatis in vinculis veniat: ratio iuris & verba constitutionis libertati refragantur. Planè si testamento libertas data sit, & eo tempore, quo alitur hereditas, tempus vinculorum solutum sit: rectè manumissus intelligetur. non secus ac si pignori[e] datum seruum debitor manumisisset, eiúsque post liberatum pignus adita fuisset hereditas.

I. *De delatoribus.*

34. *Idem* libro sextodecimo Responsorum.

SEruus in opus publicum perpetuum[f], ac multò magis temporarium non datur. Cùm igitur per errorem in opus temporarium fuisset datus: expleto[g] tempore, domino seruum esse reddendum, respondi.

1 ¶Eos quoque pœna delatoris ex sententia senatusconsulti teneri respondi, qui per[h] suppositam personam delatori causam dederunt.

De vinculis.

35. *Callistratus* libro primo Quæstionum.

MAndatis principalibus, quæ præsidibus dantur, cauetur, ne quis perpetuis[i] vinculis damnetur. idque etiam Diuus Hadrianus rescripsit.

De seruis pœnæ.

36. *Hermogenianus* lib. I. Epitomarum.

IN metallum, sed & in ministerium metallicorum damnati, serui efficiuntur[k] sed pœnæ.

De dardanariis.

37. *Paulus* lib. I. Sententiarum.

IN dardanarios[l], propter falsum mensurarum[m] modum, ob vtilitatem[n] popularis annonæ, pro modo admissi extra[o] ordinem vindicari placuit.

Si quid ex metallo principis, vel ex moneta sacra surreptum sit. I. De transfugis & consiliorũ renunciatoribus. 2. De seditione ac tumultu. 3. De impubere corrupta. 4. De eo qui se suis numis redemptum non probauit. 5. De abortionis vel amatorio poculo dato. 6. De testamẽto suppresso. 7. De viui testamento aperto, recitato, resignato. 8. De instrumentis aduersario proditis, vel alij redditis. 10. De iudice corrupto. 11. De milite qui ex carcere, dato gladio, erupit, & de eo qui, quem custodiebat, deseruit. 12. De milite qui sibi manus intulit.

38. *Idem* lib. 5. Sententiarum.

SI quis aliquid ex metallo[p] principis, vel ex moneta sacra furatus sit: pœna metalli, & exilij punitur.

1 ¶Transfugæ[q] ad hostes, vel consiliorum[r] nostrorum renuntiatores, aut[s] viui exuruntur, aut[t] furca suspenduntur.

2 ¶Actores[u] seditionis[x] & tumultus populo concitato, pro qualitate dignitatis aut in furcam[y] tolluntur, aut bestiis obiiciuntur, aut in insulam deportantur.

a *vide l. 12. ff. de incendio. titulo 12. collation. legum Mosaicarum 6. Harmenop. 12.*
b *vide d. l. vnicam.*
c dupli compendio damnum sarcitur, *Paul. 5. sentent. 3. §. vltimo. l. 1. in fin. C. de lege Aquilia.*
d *l. 4. supra eodem.*
e Custodia hic sunt, qui in custodia pœnis suis funguntur. vide Cuiacium *6. obs. 36.*
f Græcis περιβόητοι λῃσταὶ, 60. *Ecloga 54. capite 30. §. 2.* ἐπίσημοι λῃσταὶ. *6. Harmenop. 6. in fi.*
g Puniẽdus, seu supplicio quisq; eo loci adficiendus est, vbi deliquit, *l. 3. in fine ff. de re militari. l. 7. §. 4. ff. de accusat. Nouell. 8. ca. 8. in fi. Nouell. 69. c. 1. in fine.*
h de furca dixi *in princ. ff. eod.*
i Apuleius 8. abiicite importunas lachrymas, abiicite luctum meis virtutibus alienũ. vindicaui in mei mariti cruentum per emptorem, punita sum funestum mearum nuptiarum prædonem & alibi, vindictæ solatium dare.
k *l. 16. §. 3. ff. eodem:* Imò mitiùs sunt puniendi, *l. 8. in fi. Cod. de Episcopis.*
l Famosus hic opponitur integræ famæ homini.
m *l. 12. ff. eo.*
n Damnati interdum seruantur, vt ex his in alios quæstio habeatur.
o Ita lex Franciæ, *1. l. Francicarum ca. 16.* vetat, vt ne quis ignota angelorũ fingat nomina, nominétve, nisi illorum quos habemus in authoritate: vt sunt Michael, Gabriel, Raphael. *& ibidem ca. 74.* Pseudographæ & dubiæ narrationes, vel omnino quæ contra fidem Catholicam vetantur: vt & sunt epistolæ quas de cœlo cecidisse iactant nonnulli impostores. vult eos lex Frãcica comburi.
p superstitionẽ inducit, qui nouas vel vsu, vel ratione incognitas religiones affert, ex quibus animi hominum moueantur, *Paulus 5. sentent. 21. §. 2.* superstitioni impietas contraria: Religio medias partes tenet, ea ab hominibus Deo debetur, *l. 2. supra de Iustitia.* Festus *in Religiosi.* Lactantius *in Epitome c. 3.* Primum iustitiæ officium est Deum cognoscere vt parentem, eum metuere vt dominum, diligere vt patrem, vitata omni superstitione, *vide l. 14. §. 5 ff. de religiosis: l. 1. §. 1. ff. de collegiis.* Est enim religio veri cultus: superstitio falsi, *4. Lactantius 28.* superstitio minimis etiam in rebus Deos inserit. *Liuius 27.* Eorum vafricie augetur, quibus quæstui sunt capti superstitione animi. *Liuius 4.* Morem patrium negligit sæpissimè, assumptis extrariis, vt morbis suis medeatur. quòd ne fieret prudenter à Romanis vetitum fuit. *Liuius ibidem:* adde Capitolinum in Marco Antonino, à quo pestilentiæ tempore Deorum cultus diligentissimè restitutus fuit. Ea est, quæ Atheniensibus ignotum illum Deum peperit. *Actorum 17. versiculo 22. 23.* Papo *1. Arrestorum 1. artic. 6.* & Lucius *1. placitorum 3. artic. 1.* hanc legem retulerunt ad circunforaneos flamines diuorum reliquias ementientes falso, Galli, *Porteurs de rogatons.* quo malo gentiles olim grauiter laborarunt, quo nomine faisè reprensi à Poeta, nullus, inquit, placet mihi Deus foris ambulans cum vetula, neque in domos ingrediens in tabula Metragirtes. & Antistenes, non alo matrem Deorum, quam Dij alunt. ad hos videtur alludere Tertullianus *in apologetico cap. 13.* circuit cauponas, inquit, relligio mendicans, exigens mercedem templi, pro auditu sacri: non licet Deos nosse gratis, venales sunt. Huc refer elegantem tractatum Plutarchi *de superstitione.*
q *vide quæ notaui ad legem penult. ff. de sicariis.* Hinc colligit Bellouisanus *2. practices 11. numero 19.* iudicem ob populi tumultum pœnam rei mitigare posse.
r *vide l. 12. C. eod. 5. Gell. 14.*
s Supplicium differri potest, propter robur & artificium damnati. *adde quæ scripsi ad l. 13. ff. de re militari.* Idem dicendum, si meritis sint de Republica. *vide Aeleachum 5. ibi Aeschylus.*
t Dinus refert se ex hoc textu mortis veniam impetrasse cuidam fabro, ob artis suæ peritiam, cui alioqui manus ex statuto erat amputanda. *vide Clarum 5. sentent. §. vltimo. quæst. 60.*
u ad ludũ fortè gladiatoriũ, vel venatoriũ. Alciatus *2. Parergon. 28.* An vt carnificis officio fungatur? hoc vsu receptum esse in Italia, Germania & Gallia refert Papo *3. Notar. 10. cap. Des remißions.* negat tamẽ temere id concedendum, ne alioquin plures sint carnifices quàm rei. Idem *24. Arrestor. 10. artic. 14.* refert damnatum, virgini nuptias eius postulanti S. C. Parisiensi concessum fuisse, atque ita dãnatum, mortis pœnam euasisse. Id in Hispania vsitatũ addit, quorũ consuetudo fortè deriuata ex Canone inter operas charitatis *20. Extra de sponsalibus. adde l. 27. Cod. ad l. Iul. de adult.* Chassaneus *in consuet. Burgundiæ. §. 2. in verbis, s'il n'a grace*, notat, se nullã huius rei rationem adferre posse, nisi forte quis censeat, matrimonio iniecto maiorẽ pœnam iudici quàm si mors esset indicta. adde Tiraquellũ *tract. de pœnis causa 56.*
x *l. 4. in fi. supra eod.*
y Cur ita? *vide l. 13. supra de vi & vi.*
z damnatus ex lege Iulia de vi priuata sit infamis.
a ¶*vide l. 1. §. 4. supra ad Turpillianum.*
b præsumitur pro mitiore pœna & delicto, *vide Alciatum 3. præsumpt. 6.*
c *l. 1. Cod. qui non possunt ad libertatem.*
d *vide legem 8. supra de postulando.* pœna ad tempus imposita, post tempus intelligitur remissa.
e *l. 26. ff. qui & à quibus.*
f *l. 1. Cod. eodem.*
g *l. 14. Cod. eodem.*
h *l. 24. ff. de iure fisci.*
i *vide l. 8. §. 9. ff. eodem: l. 6. Cod. eodem. Cuiacius 14. obseruat. 34.*
k *vide Nouellam 22. capite 8.*
l *de quibus l. 6. ff. de extraordin. crimin.*
m *vide l. penultima. ff. de falsis.*
n *l. vltima ff. de annona.*
o *vide l. 8. ff. de publicis iudiciis.*
p *vide l. 6. in fine ff. ad legem Iuliam peculatus.*
q *vide l. 8. §. 2. ff. eodem: l. 3. in fine. ff. de sicariis. l. 7. ff. de re militari.*
r *vide l. 6. §. 4. ff. de re militari.*
s hoc referendum est ad transfugas. *l. 8. §. 2. ff. eod.*
t hoc referendum ad renuntiatores consiliorum, *l. 6. §. 4. ff. de re militari.*
u auctores. *Paulus 5. sententiarum 22. §. 1.* authores, *Haloander.*
x *v. Cod. de seditiosis.*
y Crucem *Paulus ibidem:* cur id ita mutatum à Triboniano, dixi supra ad legem 28. Assentior Lactantio *4. cap. 26.* dicenti Christum crucis supplicio potissimùm affectum, quòd crux infame genus esset supplicij. sed tamen, si propiùs spectemus, hic locus ostendit Christum non alio nomine à Iudæis crucifixum, quàm quòd eum (falsò tamen, & perfidè) seditionis authorem dicerent. hinc illæ accusationes, hunc inuenimus subuertentem gentem nostram, & prohibentem

tributa dare Cæsari,& dicentem se Christum regem esse, *Lucæ 10.versic.2.& versi.5.* concitat populum. Porro, vt de crucis supplicio aliquid dicam, hac pœna Iosue affecit principes idololatras, *Iosue c.8. v.29.* & Dauid septem ex genere Saulis ob interfectos Gabaonitas contra fœdus, *2.Reg.25.v.6.*ea pœna vtebantur Ægyptij, *Genes. 40.versic.21.& 22.Plutarch.in Aegide & Cleomenes in fi.*Persæ & Medi,*Ester 5.versicul. 14.c.7. versic. vlt. 1.Esdr. versic. 11.* Carthaginenses *4. Liuius 8.* in Hannonem Afros concitantem *Iust.21.* & dux Macheus in Cartalonem filium *Iust. 18.* & ex Romanis Scipio in transfugas *2.Valer. 2.* C. Sossius in regem Antigonũ eo vsus est. *Plutarch. in libro de fortuna Romanorum.*Galba in tutorẽ, qui suum pupillum veneno interfecerat *Sueton. in Galba c.9.*

3 ¶Qui nondum[a] viri potentes virgines corrumpunt, humiliores in metallum damnantur, honestiores in insulam relegantur,aut in exilium mittuntur.

4 ¶Qui de suis [b] nummis redemptum non probauerit, libertatem petere non potest. amplius eidem domino sub pœna vinculorum redditur. vel, si ipse dominus malit,in metallum damnatur.

5 ¶Qui abortionis [c],aut amatorium [d] poculum [e] dant: etsi dolo non faciant:tamen,quia mali exempli res est,humiliores in metallum,honestiores in insulam amissa parte bonorum relegantur.quòd si [f] eo mulier,aut homo perierit,summo supplicio adficiuntur.

6 ¶Testamentum,quod nullo iure valet,impunè[g] supprimitur:nihil est enim,quod ex eo aut petatur,aut consistere possit.

7 ¶Qui viui[h] testamentum aperuerit,recitauerit,resignauerit,pœna Corneliæ tenetur.& plerumque humiliores aut in metallum damnantur, aut honestiores in insulam deportantur.

8 ¶Si [i] quis instrumentum litis suæ à procuratore[k] aduersario proditum esse conuicerit:procurator,si humilior sit,in metallum damnatur: si honestior,adempta parte bonorum dimidia,in perpetuum relegatur.

9 ¶Instrumenta penes se deposita quicumque [l] alteri altero absente reddiderit,vel aduersario prodiderit:prout personæ conditio est, aut in metallum damnatur, aut in insulam deportatur.

10 ¶Iudices pædanei [m], si pecunia corrupti dicantur, plerumque à præside aut curiæ summouentur,aut in exilium mittuntur,aut ad tempus relegantur.

11 ¶Miles,qui ex carcere [n], dato gladio, erupit,pœna capitis punitur.Eadem pœna tenetur,& qui cum eo,quem custodiebat,deseruit.

12 ¶Miles,qui sibi [o] manus intulit,nec [p] factum peregit:nisi impatientia doloris, aut morbi, luctúsve alicuius, vel alia causa fecerit:capite puniendus est. aliàs cum ignominia mittendus est.

De partu abacto.

39. *Tryphoninus*[a] lib.10.Disputationum.[a]

CIcero in oratione pro Cluentio Auito[q] scripsit, Milesiam quandam mulierem, cùm esset in Asia, quòd ab heredibus secundis accepta[r] pecunia partum sibi medicamentis ipsa abegisset,rei capitalis esse damnatam [s]. Sed & si qua visceribus suis post diuortium , quòd prægnas fuit, vim intulerit,ne iam inimico [t] marito filium procrearet: vt temporali exilio coerceatur,ab optimis Imperatoribus nostris rescriptum est.

De hoste occultato.

40. *Paulus*[a] libro 3.Decretorum.[a]

MEtrodorum,cùm hostem fugientem sciens susceperit[u],in insulam deportari:Philocteten,quod occultari eum,non ignorans diu dissimulauerit, in insulam relegari[x] placet[y].

De his qui legibus non obtemperant.

41. *Papinianus*[a] lib.2.Definitionum.[a]

SAnctio legum, quæ [z] nouissimè certam pœnam irrogat iis , qui præceptis legis non obtemperauerint , ad eas species pertinere non videtur , quibus ipsa lege pœna specialiter addita est, nec ambigitur , in cetero omni iure speciem generi [a] derogare. nec sanè verisimile est , delictum vnum eadem lege variis [b] æstimationibus[c] coerceri.

De pœnis molliendis.

42. *Hermogenianus*[a] libro 1.Epitomarum.[a]

INterpretatione legum pœnæ molliendæ [d] sunt potiùs, quàm asperandæ.

De eo cui arte sua vti interdictum est. 1. De priuilegiis decurionum.

43. *Paulus*[a] lib.1.Responsorum.[a]

IMperator Antoninus Aurelio Atiliano rescripsit:Præses vltra administrationis suæ tempus interdicere alicui arte sua vti non[e] potest.

1 ¶Idem respondit , eum , qui suo admisso decurionum honorem amisit,non posse in pœnis euitandis decurionis filij honorem vindicare.

DE † BONIS DAMNATORUM[f],

Tit. XX.

Quibus condemnationibus bona publicantur. 1. De liberis.

1. *Callistratus*[a] lib.1.de iure fisci & populi.[a]

DAMNATIONE [g] bona [h] publicantur: cùm aut vita adimitur, aut ciuitas, aut seruilis conditio irrogatur.

1 ¶Etiam hi, qui ante concepti , & post damnationem nati sunt,portiones[i] ex bonis patrum damnatorum accipiunt.

2 ¶Liberis autem ita demum portio tribuitur , si iustis[k] nuptiis nati sint.

3 ¶Liberis eius , cui pars dimidia dumtaxat bonorum ablata est , partes non dantur. idque & Diui fratres rescripserunt.

De ducto in carceres.

2. *Idem*[a] lib.6.de Cognitionibus.[a]

NOn vt quis in carcerem ductus est, spoliari eum oportet:sed post condemnationem[l].idque Diuus Hadrianus rescripsit.

De dote.

3. *Vlpianus*[a] lib.33.ad Edictum.[a]

QVinque [m] legibus damnatæ mulieri dos[n] publicatur: maiestatis , vis publicæ , parricidij , veneficij , de sicariis.

4. *Papinianus*[a] lib.2.de Adulteriis.[a]

ET omnes omnino maritus saluas actiones [o] contra fiscum habet.

5. *Vlpianus*[a] lib.33.ad Edictum.[a]

SEd si alia lege capitis punita sit,quæ[a] lex[a] dotem non publicat: quia priùs serua pœnæ efficitur:† verum est,dotem mariti [p] lucro cedere , quasi mortua sit. 1 ¶Quòd si deportata sit filiafamilias: Marcellus ait , (quæ sententia

a nondum viripotẽtem Græci ἄνηβον,60. Ecl. 37.ex tit.51. c.38. § 4. κόρην πρὸ τῆς ἥβης, 6. Harmen. 3.c.περὶ βίας παρθένων. §. 9. Latini etiam immaturam appellant, *l.25. ff.de iniuriis.*

b *l. 5. ff. de manumiss.*

c *Paul.5.senten. 23.§.8.* ἀμβλωθρίδιον, *60.Eclog.39. ex tit.51. cap.34.* hinc illud Iuuenalis *Satyr. 6.* Tantùm artes, huius, tantùm medicamina possunt, quæ steriles facit,atque homines in ventre necandos.Si ex poculo abortionis quis periit quid erit? summo supplicio afficitur : si non perit , reus aliter punitur , *vt hîc.*At si mulier visceribus suis vim infert data opera quò partum abigat? exilio punitur, *l.4. ff.de extraordin.crim.l.8.ff.de sicariis,60.Eclog. 22.c.4.*Repudiari potest, *v. Nouellam Leonis 31.* vsus tamen obtinuit,vt mulieri eo casu facinus sit capitale: vide tamen distinctionem in *l.39.ff.eod.* Bossiũ, *tit. de homicidio 29.nu.6.*de infanticidio dicam ad *l.8.C.de sicariis*,de exposito infante, *ad Nouell.153.*

d *v.l.3.§.2.ff.de sicariis.*

e *de quo v.Oribasium 4.de locis affectis,112.114.*

f vide quæ scripsi ad *l.8.C.de sicariis.*

g *l.6.ff.de falsis.*

h *Paul.5.sentent.25.§.6.l.1.§.5.ff.de falsis.*

i *Paul.5.senten.25.§.7.l.6.in fi.C.de postulando.*

k à procuratore vel cognitore &c. *Paul.ibid.*Hinc colligere possis, tempore Iustiniani cognitores sublatos,*v.Cuiacium apud Paulum 1.sent.tit.de cognitoribus 2.*Cognitores non alij propemodum erant,quàm qui nunc procuratores dicuntur, *v.Asconium ibidem.*

l id aliquando accidit ancillæ,quam Demosthenes defendit.

m pedanei,*vulgat.Hal.de quibus v.C.de pedaneis.*

n *adde l.1.ff.de effractoribus.*

o *v.l.6.§.7.ff.de re militari.*

p Imperfecta etiam delicta nonnunquam puniuntur. Porro hanc legem ita accipio:miles qui sibi manus intulit neque factum peregit, si impatientia doloris morbi,luctúsve causa id fecit, capite non punitur:sin alia ex causa,capite etiam non punitur,sed cum ignominia mittitur.

q Habito,*Haloand.*dixi ad Ciceronem *oratione pro Cornelio Balbo.*

r *60.Eclog.21.ex titul.51.cap.5.*

s quæ partum iam formatum abigit, & animatum, id est, quæ παιδίον ἐξεικονισμένον,*Exod.21.*vel effecerit,vt reipsa abigeretur pœna capitali punitur, *vt hîc.* Idẽ constitutum in concilio Trullensi c.aliquando:c.quòd verò:c.Moses:c.femina *32.quæst. 2.Exod.21.*Idque etiam statutum lege Gotthica,*l.1.de execut.hom.part.lib.6.Cod.VVisigott.*non animatum ἀκατέργαστον,*Psal.138.*παιδίον μὴ ἐξεικονισμένον,*Exod.21.*exilio punitur & Aristoteles *7.polit.*permisit πρὶν αἴσθησιν ἐγγενέσθαι καὶ ζωήν. *v. Cuiac.19.obser.9.* & ita intelligũt sani interpretes,*l.4.ff.de extraord.crimin.l.8.ff.de sicariis.* etsi quidam aliam rationem differentiæ adferunt puniri capitaliter mulierem abortum procurantem pecunia accepta.puniri exilio si post adulterium,id est,si nudo mariti odio, nam post diuortium inter virum & vxorem inimicitiæ intelliguntur, *l.78. §.2. in fin.supra de iure dotium:* Quando animatus censeatur dixi in lege *3.suprà de suis.*In eo diuersæ fuerunt sententiæ:alij formando partui 35.alij 45.alij 50. mouendo, alij 70. alij 76. alij centũ:perficiendo,210.alij 300. dies dederunt : alij discretioni 40. transmutationi 80. perfectioni 240.Hippocrates, Thessalus, Hyerophilus 35.formationi 70. motui perficiẽdo 210. sufficere aiunt. *Hipp.lib.de nutr. v.P.Greg.35.synt. 15.& 18.adde Nouellam Leonis 17. in fin.Tertull. 19. de anima. 3.Gell. 10.*

t Inimicus vxori maritus post diuortium præsumitur : vt & vxor viro: ac proinde vtrinque in hac specie testimoniũ admittetur.*l.78. §.2. ff.de iure dotium.*

u *adde l.4.ff.ad legem Iuliam maiestatis.*

x tunc non est necesse adiici salua ciuitate. enim ex ipso relegandi verbo intelligitur satis.

y sic Proconsul *in vita Cypriani* Tascium Cyprianum gladio animaduerti placet,*v. Cuia. ad legem 5.ff. qui testamenta.*

z Sãctionis hęc est definitio. Porro sanctio pars est legis. Legis tres sunt partes. Prooemium , capita, sanctio . qua de re adde *§. sanctæ. Instit. de rer. diuis. l. sacra. §. propriè. ff.de rer. diuisione.*

a ¶*v.l.99.in fi.ff. de legat.2. l.80.ff. de regul.iur.*

b *l.14. ff. de accusationib.*

c id est,pœnis.

d *l.20.in fi.ff.de reb. dubiis. l. 155. in fin.ff. de regul. iuris.* vide tractatũ Tiraquell. *de pœnis temperandis.*

e Imò potest *l.1.§.13.ff.de officio præfecti vrbis.l.1.C.de postulando.* solue,Hoc speciale est ex constitutione Antonini,*v. Cuiacium ad Nou.134.*

† hodie hic titulus iure Romano abrogatur:nisi certis casibus.*Nouell.17.cap.12.Nouell.134.cap.vlt.*

f ceu proscriptorum *9.C.49.9.C.Theod.* περὶ δημευομένων, *60.Eclog.52. de iure fisci, & populi.Paul 5.sent.12.*adde Lucium *9.placi.9.*Pœnis fiscalibus creditores præferri Bossium *tit.81.*Clarum *5.sent.§.vlt.quæst.68.*Papo *24.Arrest.23.des confiscations*, refert confiscationes nullum locum habere in Galliæ prouinciis, quæ iure Romano vtuntur, nisi certis casibus exceptis,putà crimine læsæ maiestatis,hæreseos,falsæ monetæ, & aliis si rei grauitate moti iudices id etiam pronuntiauerint.

g Supplicij damnatione *vulgat.* & populi damnatione *Haloan.* cùm per sentẽtiam ὅτε διὰ ψήφου.*Eclog.ibid.*

h *v.l.3.ff.de interdictis:l.4.C.de bonis proscriptorum*,non tamen omnino,*l.7.ff.eod.*

i Hinc constat confiscationem bonorum vniuersorũ, apud Romanos in vsu non fuisse,*d.l.7.ff.eodem.*

k Naturalium liberorum ratio non habetur in seruanda eis parte ex bonis damnati.

l ideoque ante condemnationem reo mortuo in custodia eius bona ad heredes deferuntur,*l.45.§.1.ff.de iure fisci:adde & l.2.l.3.ff.de bon.eorum.*& suorum bonorũ administrationem ibidem habet,*l.46.§.6.ff.de iure fisci.* Quin & ipso supplicij tempore quædam sunt dãnatis relinquenda Ammianus *28.* Cùm Flauia duceretur ad mortem,ne velamen quidem membrorum secretum retinere permissa est : ideóque carnifex nefas admisisse conuictus viuus exustus est.

m quæ sequuntur scil.

n dos mulieris publicari,& confiscari potest certis casibus.

o quas habet fortè in res dotales.

† hodie nemo liber per seruitutem,seruus pœnæ dicitur,*Nouell.22.c.8.*

p *dixi ad l.4.Cod.soluto.*

[e]& [a]vera

"&" vera est) non vtique deportatione [a] dissolui matrimonium. nam cùm libera mulier remaneat: nihil prohibet, & virum mariti affectionem, & mulierem vxoris animum retinere. Si igitur eo animo mulier fuerit, vt discedere à marito velit: ait Marcellus, tunc patrem de dote acturum. sed si materfamilias sit, & interim constante matrimonio fuerit deportata, dotem penes maritum remanere. postea verò dissoluto matrimonio, posse eam agere, quasi humanitatis intuitu hodie nata actione.

De pannicularis.

6. *Idem* libro decimo de officio proconsulis.

DIuus Hadrianus Aquilio Braduæ ita rescripsit: Pannicularia [b] causa quemadmodum intelligi debeat ex ipso nomine apparet. non enim bona damnatorum pannicularia significari quis probè dixerit. nec si zonā [c] circa se habuerit, protinus aliquis [d] sibi vindicare debebit. sed vestem, qua is fuerit indutus: aut nūmulos in vetralem [e] quos victus sui causa in promptu habuerit: aut leues anulos: id [f] est, quæ rem non excedūt aureorum quinque. alioquin si quis damnatus digito habuerit aut sardonychica [g], aut aliam gemmam magni pretij, vel si quod chirographum magnæ pecuniæ in sinu habuerit: nullo iure illud in panicularia ratione retinebitur. ¶Pannicularia sunt ea, quæ in custodiam receptus, secum attulit spolia, quibus indutus est, cùm quis ad supplicium ducitur, vt & ipsa appellatio ostendit. ita neque speculatores [h] vltrò sibi vindicent: neque optiones [i] ea desiderent, quibus spoliatur, quo momento quis punitus est. Hanc rationem non compendio suo debent præsides [k] vertere: sed nec pati, optiones, siue commentarienses [l] ea pecunia abuti. sed debent ad ea seruari, quæ iure præsidum solent erogari [m]: vtputà chartiaticum [n] quibusdam officialibus inde [o] subscribere: vel si qui fortiter fecerint milites, inde eis donare: barbaros etiam inde munerari venientes ad se vel legationis, vel alterius rei causa. Plerumque etiam inde conrasas pecunias præsides ad fiscum transmiserunt. quòd [p] perquàm nimiæ [q] diligentiæ est: cùm sufficiat, si quis non in vsus proprios verterit, sed ad vtilitatem officij [r] patiatur deseruire.

De liberis. 1. De libertino damnato. 2. De liberis adoptiuis. 3. De pluribus filiis. De acquisitis per flagitium. 5. De relegatione & deportatione.

7. *Paulus* libro singulari de portionibus, quæ liberis damnatorum conceduntur.

CVm ratio naturalis [s], quasi lex quædam tacita [t], liberis [u] parentium hereditatem addiceret [x], velut ad debitam [y] successionem eos vocando, propter quod & in iure [z] ciuili suorum [a] heredum nomen eis indictum [b] est, ac ne [c] iudicio quidem parentis, nisi meritis [d] de causis [e], summoueri ab ea successione possunt: æquissimum existimatum est, eo quoque casu, quo propter pœnam parentis aufert bona damnatio, rationem haberi liberorum: ne alieno [f] admisso grauiorem pœnam luerent, quos nulla contigeret culpa, interdum in summam egestatem deuoluti [g]. quod cum aliqua moderatione definiri placuit: vt, qui ad vniuersitatem venturi erant iure successionis, ex ea portiones [h] concessas haberent.

1 ¶Si in libertinum animaduersum erit: patrono eius id, quod in bonis illius habiturus esset, si is, in quem animaduersum est, sua morte decessisset, eripiendum non erit. reliqua pars bonorum, quæ ad manumissorem non pertinebit, fisco erit vindicanda.

2 ¶Ex bonis damnatorum portiones adoptiuis [i] liberis, si non fraudis causa facta est adoptio, non minùs quàm naturalibus concedi æquum est. Fraudis autem causa adoptio facta videtur, etiam si non in reatu [k], sed desperatione rerum per conscientiam metu imminentis accusationis quis adoptet in hoc, vt ex bonis, quæ se amissurum cogitat, portio detrahatur.

3 ¶Si plures filios damnatus habeat: feruntur exempla, per quæ pluribus liberis omnia bona damnati concessa sunt, sed & Diuus Hadrianus in hac sententia rescripsit: Fauorabilem [l] apud me causam liberorum Albini filiorum numerus [m] facit, cùm ampliari imperium hominum [n] adiectione, potiùs quàm pecuniarum copia, malim. ideoque illis paterna sua concedi volo, quæ manifestabunt tot possessores, etiam si acceperint vniuersa.

4 ¶Præterea ex his, quæ per flagitium damnatus adquisiit portiones liberorum non augentur. veluti si cognatum suum interimi curauerit, & eius hereditatem adiit, vel bonorum possessionem accepit. nam ita Diuus Pius rescripsit cui consequenter illud idem princeps constituit: cùm filiafamilias veneno [o] necasse cōuinceretur eum, à quo heres instituta erat: quamuis iussu [p] patris, cuius in potestate [q] *esset adierit hereditatem, vindicari eam fisco.*

5 ¶*Post* [r] *condemnationem adquisita si is, cuius bona publicata sunt, relegatus sit, ad heredes eius pertinent testamento scripto, vel ad heredes ab intestato. nam relegatus in insulam, testamenti factionem habet, sicut reliqua iura. Quod si deportatus sit, quia ciuitatem amisit, heredem habere non potest, & adquisita fiscus accipit.*

De libertino damnato. 3. De relegatione. 4. De dote.

8. MARCIANVS lib.*

L*Iberis etiam patronorum* [f] *integrum ius patronatus seruatur in bonis paterni liberti, cuius bona publicata sunt. "Si filius patroni existat liberto, fisco locus non est in partem filij patroni."*

1 ¶*Sed si patroni filius, existente filio liberti, excludatur: facilius dicemus, fisco locum non esse: quoniam patroni quidem filium excludunt liberti* [t] *filij, ipse autem excludit fiscum.*

2 ¶*Sed etsi nolit filius patroni petere bonorum possessionem, constat, fiscum excludi in partem ei debitam ex bonis paterni liberti.*

3 ¶*Bona relegati non publicantur, nisi ex sententia specialiter* [u]. *sed iura libertorum nec speciali sententia adimi possunt, quia solus princeps relegato ea adimere potest.*

4 ¶*Si pater, qui pro filia dotem dedit, damnetur, nihil competit fisco, etiamsi in matrimonio postea filia decesse-*

---

a deportatione matrimonium non dissoluitur, *l.1.C.de repudiis: Nouell.22.c.13.*

b Pannicularia quid sint ʒ.dicetur, *ver. pannicularia.*

c Lampridius *in Alexandro* miles non tumet (ita est legendum) nisi vestitus, calceatus, armatus, & habens aliquid in Zona, *Gell.1.5.c.12.* Zonam plenam argenti extuli: hinc Zonarij sectores Plauto. Horatius *2.epist.2.* Ibit eo quôuis, qui Zonam perdidit. Inde Zona adimebatur cessionē bonorū facientibus: Ita adēptio Zonæ symbolum fuit cessionis bonorum.

d puta, carnifex.

e numuli inuetrales *vulg.* & malè: alij, in laterales: nummulos in ventrales *Alciat. 1.parerg. 40.* Ventrale Palemoni, & Glossis, est fascia quę ventrem operit: aliis Glossis ventrale κοιλιόδεσμος φουσκία. i. crumena, quam Latini dixere fundum, & profundū Macrob. demissa in fundum pauperē. Caper Grammaticus, in profundum nūmi vel in arcam conduntur, *v. Cuiac. 10.obs.26.* τῷ κοιλιοδέσμῳ affine κιλίσχων capsula, cuius meminit Theophilactus *c.18.*

f Leues anuli qui non excedunt quinque aureos.

g Græcus est accusatiuus: de Sardonyche, *v. vlt. Plin.6.*

h spiculatores *vulg. Hal.* id etiā vocabulum extat *in l.7.C.de cohortalibus*, Seneca *3.de benefi.25.* & in Euangelio Marci *6. vers.27.* ἀποστείλας ὁ βασιλεὺς σπεκουλάτορα, ἐπέλευσεν ἐνεχθῆναι τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Sueton. speculatoria caliga: Tacitus, Plutarchus *in Galba* tesserarius speculator: Firmicus *8. c.26.* Speculatores sunt, qui nudato gladio hominum amputant ceruices: speculator est, qui spectādi ministerio fungitur posterior ętas, Leo τακτικῶν *3.2.* Vegetius, *15.17.* scultatores, quasi auscultatores, Cuiacius *6.obser. 33.* Glossis Speculator ὁ ἀποκεφαλίζων δήμιος qui caput amputat carnifex.

i nunciorum & ὀπτιόνων speculatoris ministerio funguntur: speculatorum ministri *v. Cuia. 6 obs.33.* Plutarchus in Galba, ἐν δὲ τούτοις ἴτουριος καὶ βάρβιος ὁ μὲν ὀπτίων ὁ δὲ τεσσεράριος. scultatores etiam dicuntur. *2.* Vegetius 27. quasi auscultatores. Leo τακτικῶν *3.* *v. Cuiacium 6.obs.33.* vide Festum *in Optio.*

k Damnati bona publicantur. Quid vestis damnati qua is indutus fuit: quid nummi inuentrales, quos forte victus sui causa in promptu habuit: aut leues anuli? in pannicularia ratione censentur, *vt hîc.* hoc ipsius iudicantis, vt rectè notat *Ludouicus Romanus singulari 544.* cuiusmodi spolia Iudex vertere debet in ea quæ iure suo erogare solent. Igitur non fiunt optionis, vel commentariensis, *vt ʒ.eod.* Quid: quę illa negotia sunt, in quæ ea erogant iudices? In chartialicam officialium: in milites qui quid fortiter fecerint: in barbarorum legatos vel nuntios. denique ad officij sui vtilitatem. Et tamen ex Seneca discimus quædam etiam carnifici cessisse. Is enim *l. de tranquillitate* loquens de Seiano, ex eo nihil superfuit, quod carnifex traheret.

l *de quibus v. legem 4. C. de custodia reorum.*

m *Fortè legendum* erogare, *vel ita*, iure à Præsidibus solent erogari.

n carciati, *vulgat.* Charisticōn, *Hal.* çarciaticum, *Hugo à Porta.* Budæus putat legi posse ἐκβιβαστικὸν quòd mercedes apparitoribus dari solitæ, vel δικαστικὸν quod iudici dabatur. atqui rectè chartiaticum hîc legitur, vt apud Zonaram *in Nicephoro Eirenæ successore*, quosdam designauit, quibus mandauit vt publica vectigalia augerent καὶ ὑπὲρ χαρτιατικοῦ ἐπὶ τὸ νομίσματι δύο κεράτια: Chartiaticum est, quod quasi pro chartis officialibus datur, vt cerarium pro cera, apud Ciceronē: pulueraticum, quod quasi pro labore, & puluere agrimensoribus datur, *v. Cuiac. 4. obs.18.*

o *Puto legendum*, ij sunt subscriptores. *vel ita*, officialibus, vt inde possint subscribere, tametsi non admodum Latinè alterutro modo hic locus concipi videatur.

p lucri cuiusuis bonus odor non est optimo principi. *adde l.1. ʒ. de interdictis & relegatis.*

q id est, nimis sordidum.

r id est, eorum qui sunt ex cohorte.

s *Adde l.36.§.2. Cod. de inofficioso. Nouell. 1. in princ. §.2.* Hinc colligunt, legitimam iure naturali liberis deberi, eius tamen substantiam iure ciuili definiri: Quæ ascendentibus debetur, non iure naturali: sed ciuili tantùm, & ordine potiùs turbato mortalitatis, *l.15.ʒ.de inoff ratione miserationis* contra voluntatem parentum, *l.26.in fi.ʒ.si quis amissa causa. l.7.in fi.ʒ.vnde liberi.* Ideo luctuosa portio dicitur, *l.28.C.de inofficioso*: luctuosa hereditas, *l.vlt. Cod.de inst.* tristis successio, *§.2. Instit.de S.C. Tertulliano*: duræ fortunæ solatium, *l.4.in fi. Co.ad S.C. Tertull.* Quid collateralium? Iure ciuili debetur *vide Michaelem Grassum lib.1.sentent.in §. legitima quæstio 2.*

t Ideoque in dubio semper præsumitur pater velle hereditatem suam liberis relinquere, de qua præsumptione, *vide Alciatum 1.præsumpt.8.*

u masculi, & muliebris sex⁹, iisque naturalibus, & legitimis non iniustis, *l.1. §.2.ʒ.eodem.* quales sunt nati ex adulterio, & incestuoso concubitu, *vide Grassum libro senten. §.* legitima, *quæstio.3.*

x *adde l. 7. §.1. C. de curat. furiosi.*

y iure naturæ, εἰ σπέρμα ἐστὲ, κατ' ἐπαγγελίαν κληρονόμοι, *Galat. 3. vers. vlt.* εἰ δὲ υἱὸς καὶ κληρονόμος. *Gal.4.vers.7.*

z id est, lege XII. tabul.

a q. viuo quodammodo patre domini, *l.1. ʒ. de liberis. §. 2. Instit. de heredū qualitate.*

b Inditū, *vulgat. Haloand. v. d. §.2.*

c Hinc quidā colligunt hereditatem liberis debitam nullo statuto tolli posse: nec enim statuta contra ius naturæ valent, cùm naturalia iura mutari nō oporteat. sentiunt tamen interpretes diminui posse hereditatem. Hereditas ita diminuta, nihil aliud est, quàm legitima. legitima, vox potiùs iuris ciuilis est, quam naturæ. An idem in successione parētum, & collateralium? Alciatus dicto loco putat eos penitùs statuto arceri posse à successione: cùm eorum successio iuris non sit naturæ, sed ciuilis. video tamen (quod ad collaterales proximos attinet) iure diuino successiones deferri, *numer.27, in versi.10.* in quo illud notandum est, à collateralibus ascendentibus, descendentes semper excludi.

d certis de causis. *Vulgata.* quam lectionem Cuiacius non probat, *Nouella 18.* Nam certę causæ non fuerunt ante Nouellam 18: sed meritis tantum de causis exheredabantur, *vide l.19.C.de inofficioso.*

e *de quibus v. Nouell.115.c.3.*

f *v.l.26.ʒ.de pœnis*: interdum tamen alieni delicti pœnam quis sustinet, quoties boni & mali ita sunt permixti. vt alij ab aliis secerni non possint. idque accidit quibusdam è populo tumultuantibus: cuius rei exemplo sunt vrbes deletæ, & punitæ, ob quorundam tantum ciuium improbitatem, qua de re v. Paponem *24. Arrest. 2. tit. chacun porte la peine de son malefice.12.*

g ¶deuolui, *vulg. Hal.*

h id est, dimidiam. *l.10. C.eod.* Hodie assem, *Nouell.17.c.12.*

i *adde l.15.ʒ.de donationib.*

k *v.l.25.ʒ.de pœnis.*

l Pœnæ minuendæ sunt ob liberorum numerum. vidè Tiraquellum *tract. de pœnis, causa 27.*

m numero liberorum fauetur, vt eis concedantur bona paterna, *vt hîc.*

n *facit lex 1.ʒ.soluto.*

o *l.9.ʒ.de iure fisci.*

p Quæsita scelere filiisfamilias, quamuis patri adquisita sint, fisco cedunt, *v. in hunc locum Cuiacium 6.obs.32.*

q hæc quæ sequuntur ad finem tituli restituta sunt à Cuiacio *6.obs.23.* vt hinc notam habeas Pandectarum imperfectarum.

r *l.2.C.eo. l.22.§.2. in fi.ʒ.mandati.*

s *adde l.7 §.1.ʒ.eo. v. Cuiac. ibid.*

t *l.4. l.14.ʒ.de interdictis. l.8. C.de pœnis.*

u *adde l.5.ʒ.ad Tertull.*

rit, quo caſu aliàs dos profectitia rediret ad patrem. manebit ergo penes virum.

9. CALLISTRAT.lib.*

NIſi probetur, patrem metu condemnationis in fraudem [a] fiſci filiis proſpexiſſe.

10. MARCIAN.lib.*

SEd etſi pater dotem pro filia promiſerit, & damnatus ſit, viro dotis exactio aduerſus fiſcum ex bonis patris datur.

1 ¶*Si ſoluto filiæ matrimonio, pater damnatus ſit, ſi quidem poſtea, quàm filia ei conſenſit, vt dotem repeteret, fiſcus eam repetet à marito. ſin verò antè, quàm conſentiret, ipſa [b] filia dotis repetitionem habet.*

2. IDEM lib.*

COndemnatus ſi appellauerit, & deceſſerit pendente appellatione, bona eius non publicantur. nam & huius ſecundum teſtamentum valet. Idem dicendum eſt, & ſi appellatio eius non recipiatur.

1 ¶*Reus, præterquàm [c] maieſtatis, bona ſua adminiſtrare poteſt, & debita ſoluere, & accipere, ſi bona fide ei ſoluantur, poſt condemnationem verò reuocatur, quæ in fraudem fiſci alienauit.*

DE BONIS EORVM [d], QVI ANTE ſententiam ′vel″ mortem [e] ſibi conſciuerunt, ′vel accuſatorem [f] corruperunt.″

Tit. XXI.

De aduerſario corrupto.

1. *Vlpianus*′lib.8.Diſputationum.″

IN CAPITALIBVS [g] criminibus à principibus decretum eſt, non nocere ei; qui aduerſarium corrupit: ſed in his demum, quæ pœnam mortis continent. nam ignoſcendum cenſuerunt ei, qui ſanguinem ſuum qualiterqualiter redemptum voluit.

I. *De mortuo antequam Imperator reſcripſerit.*

2. *Macer*″lib.2.Publicorum.″

IMperatores Seuerus & Antoninus Iulio Iuliano. Eos, qui [h] à latronibus [i] nominati [k] corruptis accuſatoribus diem ſuum obierint, vt confeſſos [l] de crimine, non relinquere defenſionem heredibus, rationis [m] eſt.

1 ¶Si is, de [n] cuius pœna Imperatori ſcriptum eſt, veluti quòd decurio [o] fuerit, vel quòd in inſulam deportari debuerit: antequàm reſcriberetur, deceſſerit: poteſt quæri, num ante ſententiam deceſſiſſe videatur. argumento eſt ſenatuſconſultum, quod factum eſt de his, qui Romam tranſmiſſi, ante ſententiam deceſſiſſent: cuius verba hæc ſunt: Cùm damnatus nemo videri poſſit in hunc annum, antequàm de eo fortè iudicium Romæ redditum, & pronuntiatum eſſet: neque cuiuſquam mortui bona, antequàm de eo Romæ pronuntiatum ſit, publicata ſunt: eáque bona heredes poſſidere debent.

De morte ſibi conſcita. 7. *De eo qui ſub incerto cauſæ euentu deceßit.* 8. *Si heredes parati ſint cauſam eius qui mortem ſibi conſciuit ſuſcipere.*

3. *Marcianus*′libro ſingulari de Delatoribus.″

QVi rei poſtulati, vel qui in ſcelere deprehenſi, metu [p] criminis imminentis mortem ſibi conſtituerunt: heredem non habent. Papinianus tamen libro ſextodecimo reſponſorũ ita reſcripſit: ″vt:′ qui rei criminis non poſtulati, manus ſibi intulerint: bona eorum fiſco non vindicentur. non enim facti ſceleritatem [q] eſſe obnoxiam, ſed conſcientiæ metum in reo velut confeſſo teneri, placuit: ergo aut poſtulati eſſe debent, aut in ſcelere deprehenſi: vt, ſi ſe interfecerint, bona eorum confiſcentur.

1 ¶Vt autem Diuus Pius reſcripſit, ita demum bona eius, qui in reatu [r] mortem ſibi conſciuit, fiſco vindicanda ſunt: ſi eius criminis reus fuit, vt [ſ], ſi damnaretur, morte, aut deportatione adficiendus eſſet.

2 ¶Idem reſcripſit, eum, qui modici [t] furti reus fuiſſet, licèt vitam ſuſpendio finierit, non videri in eadem cauſa eſſe, vt bona heredibus adimenda eſſent: ſicut neque ipſi adimerentur, ſi [u] compertum in eo furtum fuiſſet.

3 ¶Ergo ita demum dicendum eſt, bona eius, qui manus ſibi intulit, fiſco vindicari, ſi eo crimine nexus fuit, vt [x], ſi conuinceretur, bonis careat.

4 ¶Si quis autem tædio [y] ″vitæ,″ vel impatientia [z] doloris alicuius, vel alio modo [a] vitam finierit: ſucceſſorem habere Diuus Antoninus reſcripſit.

5 ¶Videri autem & patrem, qui ſibi manus intuliſſet, quòd [b] diceretur filium ſuum occidiſſe, magis dolore filij amiſſi mortem ſibi irrogaſſe: & ideo bona eius non eſſe publicanda, Diuus Hadrianus reſcripſit.

6 ¶Sic autem hoc diſtinguitur, intereſſe, qua ex cauſa quis ſibi mortem conſciuit: ſicuti cùm quæritur, an is, qui ſibi manus intulit, & non [c] perpetrauit, debeat puniri, quaſi de ſe ſententiam detulit. nam omnimodo puniendus eſt, niſi tædio vitæ vel impatientia alicuius doloris coactus eſt hoc facere. Et meritò, ſi ſine cauſa ſibi manus intulit, puniendus eſt. qui [d] enim ſibi non pepercit, multò minus alij parcet.

7 ¶Si qui autem ſub incerto cauſæ euentu, in vinculis, vel ſub fideiuſſoribus deceſſerint [e]: horum bona non eſſe confiſcanda, mandatis cauetur.

8 ¶De illo videamus: ſi quis, conſcita morte, nulla iuſta cauſa præcedente, in reatu [f] deceſſerit: an, ſi parati fuerint heredes cauſam ſuſcipere, & innocentem defunctum oſtendere: audiendi ſint: nec priùs bona in fiſcum cogenda ſint, quàm ſi de crimine fuerit probatum: an verò omnimodo publicanda ſunt. ſed Diuus Pius Modeſto Taurino reſcripſit, ſi parati ſint heredes defenſiones ſuſcipere, non eſſe bona publicanda, niſi de crimine fuerit probatum.

DE INTERDICTIS [g], ET relegatis [h], & deportatis [i],

Tit. XXII.

De bonis.

1. *Pomponius*″lib.4.ad Sabinum.″

CAPVT ex reſcripo Diui Trahiani [k] ad Didium Secundum. Scio relegatorum bona, auaritia [l] ſuperiorum temporum fiſco vindicata. ſed aliud clementiæ meæ conuenit, qui inter cætera [m], quibus innocentiam rationum meorum temporum [n], hoc [o] quoque remiſi exemplum.

De manumißione.

2. *Marcianus*′lib.13.Inſtitutionum.″

MAnumittere deportatum non [p] poſſe, Diuus Pius reſcripſit.

De amißione ciuitatis.

3. *Alphenus*′lib.1.Epitomarum.″

EVm, qui ciuitatem amitteret, nihil aliud iuris adimere liberis, niſi quod ab ipſo peruenturum eſſet ad eos, ſi inteſtatus in ciuitate moreretur: hoc eſt, hereditatem eius, & [q] libertos [r], & ſi quid aliud in hoc genere reperiri poteſt. quæ verò non à patre, ſed à genere, à ciuitate, à rerum natura tribuerentur, ea manere eis incolumia. Itaque & fratres fratribus fore legitimos heredes, & adgnatorum tutelas, & hereditates habituros. non enim hæc patrem, ſed maiores ″eius″ eis dediſſe.

a *adde l.7.§.2.ſ.eodem.*
b *l.42.ſupra ſoluto.*
c *l.vlt. Cod ad leg. Iuliam maieſt. l.15.ſ.de donat.*
d Carnificis loco habebatur apud veteres, is qui ſeipſum vulneraſſet vt moreretur. *Feſtus in Carnificis.* cui ob id etiam neque parentabant, neque iuſta faciebãt, niſi ſuſpẽſis oſcillis, velut per imitationem mortis. Idem non lugebatur ab vxore. *l.11. §. 3. ſ.de his qui notantur infamia.* Tarquinius huiuſmodi homines iubebat crucifigi, vt Caſſius Hemina refert apud Seruium Danielis, hoc eſt manuſcriptum.
e *l.9.C.50. vide Petrum Gregoriũ 36.ſyntagm.22.*
f *.o. Eclog.26.*
g *l.vlt.ſ.de præuaricat. l.18. ſ.de tranſact.*
h qui in latronibus, *vulgat.* latrones, *Rogerius apud Accurſiũ.* latrones nominatim corruptis &c. *Hal.* Vulgatã defendit, Robertus *1.Receptæ 33.*
i Furibus, *Accurſ.*
k Irenarchis fortè, *l.6.ſ.de cuſtodia. l.6. §.3. ſ. ad Turpillian.* Idque vel in quæſtione, tormentis, vel interrogationibus. *l.1.§. 2. ſ. de quæſt. l. 17. §.12.ſ. ad municipal.* Nominatores indices ſunt, Plinius *10. Epiſt.* ab indice nominati Chriſtiani, *Sueton. in Iulio*, inter ſocios Catilinę nominatus ab indice & *in Tiberio* ſtrictim nominatos ab indice *Tacit.2.* metu indicij plerumq; alius index, alius accuſator, *l.44. ſ. de falſis. Cic. in diuinatione.* ſi tibi indicium poſtulas dari, concedo, ſin autẽ de accuſatione dixeris, concedatur oportet aliis, *Cuiac.6. obſ. 24.*
l *v.Cuiac.6.obſer.24.*
m *l. 29.ſ.de iure fiſci.* rationis nõ eſt Cuiacius, *ibidem*, reprehẽſus à Roberto *2.Receptæ 37.& 2.Animad.22.* defenſus ab Antonio Mercatore *2.Notar.22. adde Cuiac.15.obſer.24.*
n Nobilem inconſulto principe puniri non poſſe, hinc colligunt, vt ex lege Diui. *27.in fi.ſ.de pœnis.* Verum vt hic locus de decurione eſt: ita ille de principali ciuitatis. Vtrumuis ſpectes, Imò vt ipſos nobiles, id in Gallia nõ ſeruari, notat Tiraquellus *tract.de pœnis, cauſ.31.in fi.*
o vide quæ ſcripſi *ad l.1.C.de bonis damnatorum.*
p *l.1.§.23.ſ.de Silaniano:* ob ſceleris conſcientiam, *l.32.§.7.ſ.de donat. inter vir. l.2.C. qui teſtam.*
q ſceleritas dicitur ἀρχαϊκῶς vt malitas, *l.5.ſ quod metus cauſa:* vt & ab Accio famulitas, ſolitas, viciſſitas, ſqualitas, dulcitas, ponderitas, & à Tertulliano, imbonitas, & à Cæcilio luculentitas, pulchritas, opulentitas, indulcitas: à Lucretio differitas: à Mario Victorino, exiſtentialitas, eſſentias, vitalitas, parilitas.
r ¶*l.2.Co.eod.* Ita non omnis qui in reatu mortem ſibi cõſciſcit bona publicantur, ſed eius tantum qui ſi criminis eiuſce reus fieret, damnaretur, vel morte vel deportatio. *vt hîc.* Vnde mox ſequitur eius qui modici furti reus ſeipſum interfecerit, bona non publicari. Nam propter modicum furtũ, damnati bona non publicantur.
ſ *§.3.infra eod.*
t Modicum furtum quid, arbitrarium eſt.
u id eſt, ſi damnatus re ipſa fuiſſet furti.
x *§.1.ſ.eod. l.1.Cod.eod.*
y *l.11.§.3.ſ.de his qui notantur: l.6.§.7.ſ.de iniuſto. l.34. ſ.de teſtamento milit: l.1.§.23.ſ. de Silaniano: l.45.§.2.ſ.de iure fiſci: l.6.§.7.ſ.de re milit. l.2.C.qui teſtam.facere.* Id accidit Lucio Domitio Maſſilienſi *7.Plin.hiſtor.53.* Huiuſmodi tædium vitæ, Seneca faſtidium vitę vocauit *Epiſtol.24.49.* & quod peius eſt, multis locis voluntariam mortem probat. Thomas Morus paucis, ídque ludens, verè dixiſſe videtur *in Eutopia 2.* Nulli vnquam ſanæ mentis voluntariam mortem ſuaderi: in furioſis, aut morbo ſontico correptis diſſimulari, in cæteris prohiberi, *vide P. Greg.32.ſynta.22.*
z *d.l.34.§.23.d.§.2.l.2. C.qui teſtam.* valetudinis aduerſæ, morbo, furore, *l.6. §. 7. ſ. de re militari.*
a putà iactationis cauſa, vt quidam ex philoſophis, vt Empedocles: *Horat. libr. de arte poetica: Claudianus in Panegyrico cõſulatus Manlij Theodori.* Proteus, qui & Peregrinus, ſub D. Marco, ſe in ignem, in oculis Græciæ coniecit. *Philoſtratus in vita ſophiſtarum in Herode: Gell.12. c.6. Tertullian. in lib.ad Martyres. Ammianus 29.* Idem familiare fuit Indiæ ſapientibus, *Cice.5.Tuſc. Curtius 6. Lucanus 3. de Bello ciuili.* Catonis meminit Cic. *1. de diuinatione & 2. Tuſc.* Dion. *li.17.* Plutarch. *in Alexandro*, *Zarmarus*, Dion, *54.* Ita manus ſibi intulit Cleanthes, Chriſipp⁹, Zeno, Democritus *3.Lact.18.* Cato *Lact. 16. Hirtius de bello Africo, Plutarchus in Catone, Dion.43. Seneca Epiſt. 24. & 71.13. Gell. 18.* Euphrates ſub Adriano venenum hauſit. *Xiphilinus in Adriano*, Diodorus Epicureus gulam ſibi præcidit, *Seneca 19. de vita beata.*
b Parens filij interfector, iuſtam ſui interficiendi occaſionem habere videtur.
c vitæ ſibi eripiẽdæ inceptio, pro vero homicidio habetur, excipe tamẽ caſus, qui ſequuntur.
d nonnihil in alium auſurus eſt, qui ſibi non pepercit, *l.23. §. 3.ſ.de ædil.*
e *l.2. ſ.de bonis damnator.*
f nec ſibi, nec heredib. nocet, q in reatu moritur: ſed q in eo, mortẽ ſibi cõſciuit.
g Hoc quid ſit, collige ex *l.5.l.6.l.7.§.10.ſ.eod.*
h *l.4.l.5.l.6.in fi.l.7.l.11.l.12.l.13.l.17.l.18.l.19.ſ.eod.*
i *l.6.l.15.ſ.eod.* k Traiani.
l Auaritia principẽ dedecet, neque boni principes quoduis lucrum facere adfectant, *adde l.6.in fi.ſ.de bonis damnat.* quo minus placere debent, qui ex lotio & meretricio quæſtu vectigalia quondam exegerunt.
m cætera quidem innocentia, & ratione meorum temporum, *Haloand.* Fortè legendum eſt, qui inter cætera quibus innocentiam & rationem meorũ temporum agnoſcis, hoc quoque remiſi exemplum.
n temporum meorum, *Vulgat.*
o ſenſus eſt, Bona relegati fiſco non vindicari, niſi ſpecialiter adempta ſint. *l.8.Co. de pœnis.*
p *l.8.ſ.de manumiſſ.*
q Imò libertos non adimit. *l.5.C.de obſequijs patrono præſtandis.*
r Imò, ius libertorum liberis non adimitur, etiam ſi parens perduellionis fuerit damnatus, *l.4.ſ.de iure patronatus.* An dicemus dictam legem quartã, ad conſtitutiones: hanc legem, ad Ius referri? *v.Cuiac.6.obſ.23.& idem notat.2.Papinian. nondum euulgat.* & ita reſtringenda eſt *lex Quiſquis.C.ad leg.Iul.maieſtatis.*

De rele-

De relegatione. De ademptione partis bonorum.

4. *Marcianus*[r] lib. 2. Institutionum.[u]

Relegati in insulam, in potestate sua liberos retinent: quia & alia[a] omnia iura sua retinent. tantùm enim insula eis egredi non licet. & bona quoque sua omnia retinent, præter ea, si qua eis adempta sunt. Nam eorum, qui in perpetuum exilium dati sunt, vel relegati, potest quis sententia partem bonorum adimere.

Diuisio exilij.

5. *Idem*[e] lib. 1. Regularum.[e]

Exilium[b] triplex[c] est: aut certorum locorum interdictio: aut lata fuga, vt omnium locorum[r] interdicatur[r] præter certum[r] locum:[u] aut [in] insulæ[d] vinculum, id est relegatio in insulam.

De deportatione. De decurionibus.

6. *Vlpianus*[r] lib. 9. de officio proconsulis.[r]

Inter pœnas est etiam insulæ deportatio, quæ pœna adimit e ciuitatem Romanam.

1 ¶Deportandi autem in insulam ius præsidibus prouinciæ non est datum: licèt præfecto vrbi detur. hoc enim epistola Diui Seueri ad Fabium Cilonem præfectum vrbi expressum est. Præsides itaq; prouinciæ quotiens aliquem in insulam deportandum putent, hoc ipsum adnotare debeant. nomen verò eius scribendum principi, vt in insulam deportetur. sic deinde principi scribere, missa plena opinione: vt princeps æstimet, an sequenda sit eius sententia, deportarique in insulam debeat. medio autem tempore, dum scribitur, iubere eum debet in carcere esse.

2 ¶Decuriones ciuitatium propter capitalia crimina deportandos, vel relegandos, Diui fratres rescripserunt. Denique Priscum in homicidio & incendio nominatum[g] ante quæstionem confessum, in insulam deportari iusserunt.

De relegatione & interdictione.

7. *Idem*[r] lib. 10. de officio proconsulis.[r]

Relegatorum duo[h] genera sunt: quidam, in qui insulam relegantur: sunt, qui simpliciter, vt prouinciis eis interdicatur, non etiam insula adsignetur.

1 ¶In insulam relegare præsides prouinciæ possunt. sic tamen: vt: si quidem insulam sub se habeant, id est, ad eius prouinciæ formam pertinentem, quam administrant: & eam specialiter insulam adsignare possint, inque eam relegare. sin verò non habeant: pronuntient quidem in insulam se relegare: scribant autem Imperatori, vt ipse insulam adsignet. ceterùm non possunt damnare in eam insulam, quam in ea prouincia, cui præsunt, non habeant. Interim, quò ad Imperator insulam adsignet, militi tradendus est relegatus.

2 ¶Hæc est differentia inter deportatos, & relegatos: quòd in insulam relegari & ad tempus, & in perpetuum quis potest.

3 ¶Siue ad tempus, siue in perpetuum quis fuerit relegatus: & ciuitatem Romanam retinet, & testamenti factionem[i] non amittit.

4 ¶Ad tempus relegatis neque tota bona, neque partem adimi debere rescriptis quibusdam manifestatur. reprehensæque[k] sunt sententiæ eorum, qui ad tempus relegatis ademerunt partem bonorum, vel bona. sic tamen, vt non infirmarentur sententiæ, quæ ita sunt prolatæ.

5 ¶Est quoddam genus quasi[l] in insulam relegationis in prouincia Ægypto, in[m] Ouasin[n] relegare.

6 ¶Sicut autem relegare in insulam quisquam, quæ non est sub se, non potest, ita ne in prouinciam quidem relegandi ius habet, quæ[o] non est sub se. forte præses Syriæ, in Macedoniam non relegabit.

7 ¶Sed extra prouinciam suam potest relegare.

8 ¶Item in parte certa prouinciæ moraturum relegare potest: vt forte non excedat ciuitatem aliquam, vel regionem aliquam non egrediatur.

9 ¶Sed & in eas partes prouinciæ, quæ sunt desertiores, scio præsides solitos relegare.

10 ¶Interdicere autem quis ea prouincia potest, quam regit: alia[p] non potest. & ita Diui fratres rescripserunt. Vnde eueniebat: vt: qui relegatus esset ab ea prouincia, in qua domicilium habuit: morari apud originem suam posset. sed Imperator noster cum Diuo patre suo huic rei prouiderunt. Mæcio enim Probo præsidi prouinciæ Hispaniæ rescripserunt, etiam[q] ea prouincia interdici, vnde quis oriundus est, ab eo qui regit eam prouinciam, vbi quis domicilium habet. Sed & eos: qui: cùm incolæ[r] non[r] essent, in ea prouincia quid admiserint: æquum est ad rescripti auctoritatem pertinere.

11 ¶Dubitatum est, an interdicere quis alicui possit prouincia, in qua oriundus est, cùm ipse ei prouinciæ præsit, quam incolit, dum sua non interdicit: vt solent[r] Italia interdicere, qui patria non interdicunt. vel an[r] per consequentias videatur etiam prouinciæ[s] interdixisse, cui præest. quod magis erit probandum.

12 ¶Per contrarium autem is, qui originis prouinciæ præest, non est nanctus ius interdicendi ea prouincia, quam incolit is, qui relegatur.

13 ¶Si quis eam sententiam admiserit, vt is, qui in alia prouincia commisit possit relegari ab eo qui ei prouinciæ præest: eueniet, vt relegatus iste tribus prouinciis præter[t] Italiam debeat abstinere: & in qua deliquit, & quam incolit, & originis. & si ex diuersis prouinciis oriri videatur propter conditionem vel suam, vel parentis, patronorum: vel pluribus prouinciis consequenter interdictum ei dicemus.

14 ¶Quibusdam tamen præsidibus, vt multis prouinciis interdicere possint, indultum est: vt præsidibus Syriarum, sed[r] & Daciarum.

15 ¶Constitutum[u], eum, cui[x] patria interdictum est, etiam vrbe[y] abstinere debere. contra autem si cui vrbe fuerit interdictum, patria sua interdictum non[z] videtur[a]. & ita multis constitutionibus cauetur.

16 ¶Si cui planè non patria sua, sed aliqua ciuitate interdictum sit: videndum est, an etiam patria sua, itémque vrbe interdictum dicamus. quod magis est.

17 ¶His, qui relegantur, dies excedendi à præsidibus dari & potest, & solet. etenim moris est, ita pronunciari, *Illum prouincia illa insulisque eis relego. excedereque debebit intra illum diem.*

18 ¶Relegatum planè libellum[b] dare principi posse[c], Diui fratres rescripserunt.

19 ¶Solet præterea interdici sententia quibusdam: ne intra patriæ territorium, vel muros morentur: ne excedant patriam, vel in vicis quibusdam morentur.

20 ¶Solet decurionibus ordine interdici vel ad tempus, vel in perpetuum.

21 ¶Item potest alicui pœna iniungi, ne honores adipiscatur. nec ea res facit, vt decurio esse desinat: cùm fieri possit, vt quis decurio quidem sit, ad honores autem non admittatur. nam & senator quis esse potest, & tamen honores non[r] petere.

22 ¶Potest alicui & vnus honor interdici. sic tamen: vt: si cui honore vno interdictum sit: non tantùm eum honorem petere non possit, verùm ne eos quoque, qui eo honore maiores sunt. est enim perquam ridiculum, eum, qui[d] minoribus pœnæ causa prohibitus sit, ad maiores adspirare. maioribus tamen prohibitus, minores petere non prohibetur. Sed muneribus si quis pœnæ causa fuerit prohibitus, nihil valebit sententia: neque enim immunitatem pœna tribuere debet. Ergo & si honoribus quis in pœnam fuerit prohibitus: poterit dici, si honores isti habuerunt mixtam muneris grauem impensam, infamiam illi ad hoc non profuturam.

8. *Marcianus*[r] libro secundo publicorum iudiciorum.[r]

Sed honore[r] quidem illum arceri puto, ceterùm impendia debere præstare.

9. *Vlpianus*[r] (libro) decimo de officio proconsulis.[u]

Potest præses quendam damnare, ne[e] domo sua procedat.

10. MARC. lib.*

Non[f] etiam, ne[g] vtatur necessariis impensis.

De his qui relegatos recipiunt.

11. VLPIAN. lib.*

Interdum pecuniariter[h] damnantur, qui relegatos suscipiunt.

De relegato.

12. MARC. lib.*

A sua ciuitate relegatus si[i] non excedat, ad tempus à prouincia relegatur[k].

De manumisso à relegato.

13. PAVL. lib.*

Manumissus à relegato, non potest Romam accedere, quòd nec patrono eius licet.

Definitio relegati. 1. Differentia relegationis. 2. Qui possunt relegare. 3. De eo qui ciuitatem amisit conueniendo.

14. VLPIAN. lib.*

Relegatus est is, cui prouincia, vel Roma, vel continentibus eius perpetuò, vel ad tempus interdicitur.

1 *¶Magna differentia[l] est inter deportationem & relegationem. nam deportatio ciuitatem & bona adimit, relegatio neutrum tollit, nisi specialiter[m] bona publicentur.*

2 *¶Relegatur quis à principe, senatu, præfectis[n], & præsidibus prouinciarum, non à consulibus.*

3 *¶Qui ciuitatem amisit & bona detinet, vtilibus actionibus tenetur.*

De ciuitate. De contractibus. 1. De testamenti factione.

15. MARC. lib.*

Deportatus ciuitatem amittit, non libertatem, & speciali quidem iure ciuitatis non fruitur, iure tamen gen-

---

a vide l. 7. §. 4. j. eod.

b Exilium hic videtur referri inter pœnarum genera: negat tamē supplicium esse, Cicero *oratione p o Cæcina.* sed solū perfugiū portūmque supplicij.

c Exilio, aut certo loco concludimur, aut quibusdam, aut omnibus interdicimur.

d Deportati, in continenti & in Insulis, quæ 400. minus stadiis à continēti abessent, morari prohibiti ab Augusto. *Dion 56.* idque ne res nouas molirentur, bonis etiam certa quantitate, ac parte exuti: vt & prohibiti quoque naues onerarias & longas parare.

e deportatio ciuitatem adimit, *l. 2. l. 17. §. de pœnis.*

f An præsidi ius deportandi competat, v. Hotom. *3. obser. 12. l. 2. §. 1. §. de pœnis.*

g nominatum *vulgat. Hal. vide l. 2. C. de bonis eorum.*

h Relegatione, vel certo loco concludimur, vel prouincia interdicimur.

i id est, ex testamento capere potest, *l. 8. §. 3. §. qui testam. Paul. 3. sent. §. 9.* non idem in deportato, *l. 1. §. 4. §. de leg. 3.*

k *l. 4. §. eo.* vide Cuiacium ad titulum *C. de modo multarum.*

l Cur quasi insulam vocat? Oasis nō est insula, sed infesta culicibus & muscis.

m in nouas, *Haloand.* in nouas insulas relegare, *Vulgat.*

n *l. vlt. §. 2. C. de pœ.* quam Græci interpretes infestam fuisse culicibus, & muscis grandioribus, notant, *vide Cuiacium 8. obs. 27.* ab Oasi, Oasena, *l. vnica Co. Theodos. de Nili aggeribus.* Oasis erat in Ægypto, vide Nicephorum *14. cap. 35. 36. & lib. 9. c. 19.*

o *l. vlt. §. de iurisdict.*

p *sub.* extra Italiam.

q hinc colligere possis, sententias iudicum, vires extra forum non sortiri.

r alij, *§. 15. j. eo.*

s prouincia.

t *l. 15. in f. j. de manumiss. vindicta.*

u ab Imperatore Claudio, vide Suetoniū *c. 23. in Claudio.*

x Patria interdictus, Romæ esse non potest.

y id est, Roma.

z Imò videtur, *l. 1. §. pen. §. de officio præsid.*

a Ratio: minoribus interdictus, etiam maioribus interdicitur: non è contra.

b Vide quæ scripsi ad titulū *Cod. quando libellus principi datus litis contestationem faciat.*

c *adde l. 6. j. de appellation.*

d *l. 4. §. de senatoribus, l. 5. §. de seruis exportandis: adde l. 53. in fi. §. de fideicom. libert.*

e ne de domo. *Hal. adde l. 9. §. de pœnis.*

f Hæc quæ sequuntur restituta sunt à Cōtio, & Cuiacio ex Basilicis.

g Illegitima pœna est inedia necari, qua de causa, & quos al legabant tyrāni in specus [illegible] loca sola, his solebant aliquid cibi apponere: vt apud Sophoclē, Creō iubet defossæ Antigonæ φορβῆς τοσοῦτον ὡς ἄγος μόνον προθεὶς. de qua vide Cuiacium *14. obser. 34. adde* Deu. *28. Regum 24. Ezechiel. 67. Ammianus 12. 17. Cicer. 1. Tuscul. vide P. Gregorium 23. syntagm. num. 4.* sic illegitima pœna est carcere perpetuo cōtineri, *l. 8. §. solet. §. de pœnis.* aut perpetuis vinculis, *l. mandati. §. de pœnis.* aut quæstioni subiici, *l. penult. §. de quæstionibus.*

h lege Iulia *Pau. 5. senten. 26. §. 3. vers. & qui eum. vide 2. Feudorum 27. §. 2. §. 3.*

i si à ciuitate non abstinet.

k *l. 4. §. de pœnis.*

l *vide Cuiaciū ad legem 21. in verbo in insula. §. de verb. oblig.* m *vide l. 8. C. de pœnis.* n *60. Eclog. 51. ex tit. 54. cap. 4.*

tium vtitur: emit[a] enim & vendit, locat, conducit, permutat, fœnus exercet, & cetera similia. & postea quæsita pignori dare potest: nisi in fraudem[b] fisci, qui ei mortuo successurus est, ea obliget. Priora enim bona, quæ publicata sunt, alienare non potest.

I ¶*Deportatus à præside sine[c] principe, & heres existere, & legata ex testamento capere potest.*

16. IDEM lib.*

CVm Vlpianus Damassenus rogasset Imperatorem, vt sibi permitteret, matri relinquere ad victum[d] necessaria, & mater per libertum, vt quædam sibi liceret filio deportato relinquere, Imperator Antoninus eis rescripsit in hunc modum, Neque hereditas, neque legatum, neque fideicommissum contra mores, & ius publicum huiusmodi personis relinqui potest. nec conditio harum personarum mutari debet. Quod verò piè rogastis, liceat vobis vltima voluntate eis ad victum, & alios vsus necessarios sufficientia relinquere, eisque ex hac causa relicta capere.

De statuis & imaginibus.

17. POMPON. lib.*

REgatus statuis & imaginibus honorari non prohibetur[e].

18. IDEM.

REgatus integrum suum statum retinet, & dominium rerum suarum, & patriam potestatem, siue ad tempus, siue in perpetuum relegatus sit.

I ¶*Deportatio autem ad tempus non est.*

De Roma & principe. I. De capitis deminutione, & de pœna.

19. CALLISTRAT.

REgatus non potest Romæ morari, licèt[f] hoc sententia comprehensum non sit, quia omnium[g] est patria. Sed neque in ciuitate, in qua versatur princeps, vel per quam transit. eis enim dumtaxat principem intueri licet, qui Romam ingredi possunt. Est enim princeps pater patriæ.

I ¶*Cum[h] in liberos homines ea sententia fertur, quæ publicat eorum bona, qualis est in insulam deportatio, statim à sententia priorem conditionem mutant, & suæ pœnæ traduntur, nisi quid maiestatis insit, quod pœnam exasperari flagitet.*

DE[i] SENTENTIA passis & restitutis[k].

Tit. XXIII.

De successione liberti.

I. *Vlpianus* libro trigesimooctauo ad Edictum.

AD successionem[l] liberti patronus deportatus & restitutus admittitur.

I ¶Sed si in metallum[m] damnatus restituatur, numquid seruitus pœnæ[n] extinguat[o] ius patronatus etiam post restitutionem? & magis est, vt non extinguat seruitus ius patronatus.

De actionibus.

2. *Idem* libro quinto Opinionum.

SI deportatus restitutus dignitatem[p] quidem indulgentia principis recuperauit, in sua autem omnia bona non est restitutus: nec à creditoribus[q], nec publico nomine cõueniri potest. Sed cùm ei facultas oblata esset à principe, bona quoque sua recuperandi, maluerit ea derelinquere: actionibus exuere se, quibus ante sententiam subiectus fuerat, non poterit.

3. *Papinianus* libro decimosexto Responsorum.

IN insulam deportati bona fiscus, pœna[r] remissa retinuit. creditores ex antegesto nõ habere cum eo, qui debitor quondam fuit, actiones constitit. Quòd si bona cum dignitatis restitutione concessa recuperauerit, vtiles actiones necessariæ non erunt: cùm & directæ competunt.

De liberis & iure cognationis.

4. *Paulus* libro decimoseptimo Quæstionum.

IN metallum damnata mulier eum, quem priùs conceperat[s], edidit: deinde à principe restituta est. humaniùs dicetur, etiam cognationis iura huic restituta videri.

DE † CADAVERIBVS[t] punitorum.

Tit. XXIIII.

I. *Vlpianus* libro nono de officio proconsulis.

CORPORA eorum, qui capite damnantur, cognatis[u] ipsorum neganda non sunt. & id se obseruasse etiam Diuus Augustus libro[x] decimo de vita sua scribit. Hodie autem eorum, in quos animaduertitur, corpora non[y] aliter sepeliuntur, quàm si fuerit petitum, & permissum. & nonnumquam non permittitur, maximè maiestatis causa damnatorum. Eorum quoque corpora, qui exurendi damnantur, peti possunt. scilicet, vt ossa[z], & cineres collecta sepulturæ tradi possint.

2. *Marcianus* lib. 2. Publicorum.

SI quis in insulam deportatus vel relegatus[a] fuerit: pœna etiam post mortem manet. nec licet eum inde transferre aliubi, & sepelire inconsulto principe: vt sæpissimè Seuerus & Antoninus rescripserunt, & multis petentibus hoc ipsum indulserunt.

3. *Paulus* libro primo Sententiarum.

COrpora animaduersorum quibuslibet petentibu sad sepulturam danda sunt.

---

a Ea omnia sunt iurisgentium, *l. 5. ff. de iustitia. Vlp. 19. §. 4.*
b *l. 6. §. 2. l. 9. supra de bonis damnat.*
c χωρὶς βασιλέως, *60. Eclog. 51. ex tit. 54. c. 15.*
d *Eclog. ibid.*
e nisi sit reus maiestatis, *l. 24. ff. de pœnis.*
f *l. 22. §. 4. ff. soluto.*
g Roma omniũ est patria.
h aliter extat apud Cuiacium hic versiculus, quem vide in lege 121. in verbo *in Insulam. ff. de verb. oblig.*
i *9. Cod. 51.*
k Græci restitutionem indulgentiam vocãt hîc: *6. Eclo. 3.* huc adde Paponem *3. notar. 10. c. des lettres de rappel de ban.*
l Succedit liberto patronus deportatus postea tamen restitutus.
m Restitui possunt in metallũ damnati.
n Pœnæ serui sunt, qui in metallũ damnati.
o seruitus pœnæ, quæ liberto accidit, non priuat patronũ iure suo, *adde l. 29. ff. de iure patronatus.*
p ¶Dignitas amissa, à principe restitui potest expresse: tacite tamen non remittitur, *l. 3. C. de generali abolitione.*
q *l. 3. ff. eo. l. 4. C. eo. adde l. 30. ff. de oblig.*
r *l. 4. ff. de bon. proscript.*
s *v. l. 5. l. 18. ff. de statu. l. 4. C. de pœnis.*
† Hic titulus non seruatur in Gallia, vt notat Rebuffus in legibus abrogatis. *articul. 54. & 55.* hoc est, notat, In Gallia cadauer delinquentis posse tradi sepulturæ inconsulto principe, *arg. l. 2. ff. eod.* quod tamen Accursius peti posse à iudice, qui sententiam tulit, notat. *in l. 1. hoc titul.* & alioquin Papo *20. Arrestorum. 8. arrest. 4.* refert à Curia seu Senatu cadauera damnatorum petentibus concessa. Sed & eò amplius adiecit Rebuffus *ibidem.* Cadauera punitorum medicis petentibus, εἰς ἀνατομὴν dari posse à iudicibus regiis, atque ita Mõtispessuli obseruatum. licet Chassaneus putet, id petendũ esse necessario à principe. *in consuetud. Burg. in rubric. des confiscations. §. 1. Glo. il confisque. numero 6.*
t περὶ λειψάνων, &c. *6. Eclog. 69. Lucius 12. Placitorum: 10. Papo 24. arrest. 14.*
u rogantibus *scilicet l. vlt. ff. eo. l. 11. C. de religiosis*, exemplum extat apud Ioãnem *19. vers. 38.*
x Augustus libros decem de vita sua composuit. quod & Cæsares & Imperatores factitasse diligens lector facile ex historiis colliget.
y Pœnæ species est sepultura priuari: hæc hodie lex est morte punitorum. Cedrenus κἀκεῖνον ἄταφον ῥίπτουσι κατὰ τὸν τῶν βιοθανάτων νόμον. olim aliud fuisse videtur. Nam Vespasianus pœnæ quorũdam coniuratorum addidit, vt insepulti proiicerẽtur. *Suetonius in Vespasiano c. 2. in fi.* adde *Ioann. 19. vers. 38.* Res ita est, sepulturæ habendam esse rationem, quãtumuis impiam opinionem, Seneca *libro de remediis fortuitorum*, his quæ sequuntur tegere conetur: facilis iactura sepulchri: cœlo tegitur qui non habet vrnã. Sepulchrum non sentienti superuacuum, sentienti onus: non defunctorum causa, sed viuorum inuentam esse sepulturã. Nam & sepulturę origo est vetusta, *Cic. 2. de legib. 1. Tusc. Tertull. c. 33. de anima.*
z Hinc ossuarium, *l. 2. ff. de sepulchro.*
a Lucius *12. placitorũ 10.* & Pap. *20. Arrestor. 8. arest. 4.* refert idẽ permissum à Senatu Parisiensi fuisse cognatis cuiusdã aduocati maiestatis dãnati.
b *v. l. 1. ff. eod.*

LIBER

LIBER QVADRAGESIMVS-NONVS.

DE APPELLATIONIBVS[a] ET[b] relationibus[c].

De vsu & vtilitate appellationis. 1. De rescripto. 2. De consultatione iudicis. 3. De errore appellantis. 4. De forma libelli appellatorij.

1. *Vlpianus* "lib.1.de Appellationibus."

APPELLANDI vsus quàm sit frequens, quámque necessarius[d], nemo est, qui nesciat: quippe cùm[e] iniquitatem[f] iudicantium, vel imperitiam 're'corrigat: licèt nonnunquàm benè latas sententias in peius reformet. neque enim vtique melius pronuntiat, qui nouissimus sententiam laturus est.

1 ¶ Quæsitū est, an aduersus rescriptum principis prouocari possit: fortè si præses prouinciæ, vel quis alius consuluerit, & ad consultationem eius fuerit rescriptum. est enim quæsitum, an appellandi ius supersit. quid[g] enim, si consulendo mētitus est? de qua re extat rescriptum Diui Pij' *πρὸς τὸ κοινὸν*[h] *τῶν Θρᾳκῶν' id est, ad communitatem Thracum*: quo ostenditur prouocari oportere. verba rescripti ita se habent: Ἐὰν ἐπιστείλῃ τις ἡμῖν, ἃ δὴ καὶ ἀντιγράψωμεν ἡμεῖς ἐπὶ τοῦ. ὑπάρξει τοῖς βουλομένοις ἐπικαλεῖσθαι πρὸς τὴν ἀπόφασιν. εἰ γὰρ διδάξαιεν, ἢ ψευδῶς, ἢ οὐχ οὕτως ἔχειν τὰ ἐπεσταλμένα, οὐδὲν ὑφ' ἡμῶν εἶναι δόξῃ προδιεγνωσμένον, τῶν ὡς ἑτέρως ἔχουσιν τοῖς γραφεῖσιν ἀντεπεσταλκότων. id est, *Si scripserit quisquam ad nos, & illi aliquid rescripserimus volenti: ad sententiā nostram prouocare permissum*[i] *erit. si enim docuerint*[k] *vel falso, vel non ita se habere quæ scripta sunt: nihil à nobis videbitur iudicatum, prinsquàm contrà scriptum fuerit, quemadmodum aliter res se habeat, quàm nobis insinuatum sit.*

2 ¶ Huic consequenter videtur rescriptum à consultatione iudicis non esse appellandum, si quis[l] fortè interlocuturus fuit, principem se consultaturum, cùm possit post rescriptum prouocare.

3 ¶ Si quis in appellatione errauerit: vt puta cùm aliū appellare deberet, alium appellauerit: videndum, an error ei nihil officit. & si[m] quidem, cùm maiorem iudicem appellare deberet, ita errauit, vt minorem appellet: error ei nocebit. si verò maiorem[n] iudicem prouocauit, error ei nihil oberit. & ita multis cōstitutionibus continetur. Denique cùm quidam iudicem ex[o] rescripto principis à consulibus accepisset, & præfectum vrbi appellasset: errori eius subuentum est rescripto Diuorum fratrum, cuius verba hæc sunt: Cùm per errorem factum dicis, vti à iudice, quem ex rescripto nostro ab amplissimis consulibus acceperas, ad Iunium Rusticum amicum[p] nostrum præfectum vrbi prouocares: consules[q] amplissimi[r] perinde cognoscant, atque si ad ipsos facta esset prouocatio. Si quis ergo vel parem[ſ], vel maiorē iudicem appellauerit, alium tamen pro alio: in ea causa est, vt error ei non noceat. sed si minorem, nocebit[t].

4 ¶ Libelli[u], qui dantur appellatorij, ita sunt cōcipiendi, vt habeant scriptum[x], & à quo dati sint, hoc[y] est, qui appellet, & aduersus quem, & à qua sententia.

2. *Macer* "lib.1.de Appellationibus."

SEd si apud[z] acta quis[a] appellauerit: satis[b] erit, si[c] dicat, *Appello.*

3. *Vlpianus* "lib.1.de Appellationibus."

SCio quæsitum, si quis non addiderit in[d] libellis, contra quem aduersarium appellet, an præscriptioni subijciatur. & puto, nihil oportere præscribi. 1 ¶ Sed illud cecidit in quæstionem: si plures habuerit aduersarios: & quorundam nomina libelli[e] sint plexa, quorundam non: an æquè præscribi ei possit ab his, quorum nomina comprehensa non sunt, quasi aduersus ipsos adquieuerit sententiæ. & cùm[f] vna causa sit: arbitror, non esse præscribendū.

2 ¶ Certè si plures hi sunt, aduersus quos pronuntiatur, & quorundam nomina in libellis[g] sint comprehensa, quorundam non: hi soli appellasse videbuntur, quorum nomina libellis sunt comprehensa.

3 ¶ Quid ergo, si causam appellandi certam dixerit[h]? an liceat ei discedere ab hac, & aliam causam allegare? an vero quasi forma quadam obstrictus sit? puto tamen, cùm semel prouocauerit, esse ei facilitatem[i], in agendo etiam aliam causam prouocationis reddere, persequíque prouocationem suam, quibuscumque modis potuerit.

De executione. 1. De interpretatione sententiæ. 2. De eo cuius interest. De domino & procuratore. 3. De emptore & venditore. 4. De debitore, creditore, & procuratorib.

4. *Macer* "lib.1.de Appellationibus."

AB executore sententiæ appellare non[k] licet[l].

1 ¶ Sed ab eo[m], qui sententiam malè interpretari dicitur, appellare licet. si tamen is interpretandi potestatē habuit: velut præses prouinciæ, aut procurator Cæsaris. ita tamen[n] vt in causis appellationis reddendis hoc solum quæratur, an iure interpretatum sit. ídque etiam Diuus Antoninus rescripsit.

2 ¶ Alio condemnato, is, cuius[o] interest, appellare potest[p]. qualis est, qui per procuratorem expertus, victus est. nec procurator suo nomine appellet.

3 ¶ Item si emptor[q] de proprietate victus est: eo cessante, auctor eius appellare poterit. Aut si auctor egerit, & victus sit: non est deneganda emptori appellandi facultas. quid enim si venditor, qui appellare noluit, idoneus non est? Quin etiam si auctor appellauerit, deinde in causæ defensione suspectus visus sit: perinde defensio causæ emptori committenda est, atque si ipse appellasset.

4 ¶ Idque ita constitutum est in persona creditoris, cùm debitor victus appellasset, nec ex fide causam defenderet. Quæ constitutio ita accipienda est, si interueniente creditore debitor de pignore victus prouocauerit. nam absenti[r] creditori nullum præiudicium debitor facit, ídque statutum est.

5 ¶ Si procurator, qui iudicio interfuit, victus sit: an ipse quoq; per procuratorem appellare possit, videamus: quia constat, procuratorem alium procuratorem facere, non[ſ] posse. sed meminisse oportet, quod procurator lite contestata dominus[t] litis efficitur. & ideo & per procuratorem appellare potest.

De sententia inter alios dicta. 5. Quando appellandum & quomodo.

5. *Marcianus* "libro primo de Appellationibus."

A Sententia inter alios dicta appellari non potest, nisi[u] ex iusta causa. Veluti si quis in coheredum præiudicium se condemnari patitur, vel similem huic causam. quamuis & sine[x] appellatione tutus est coheres. Item fideiussores pro eo, pro quo interuenerunt. Igitur & venditoris fideiussor emptore victo appellabit, licèt emptor & venditor adquiescant.

1 ¶ Si heres institutus, victus fuerit ab eo, qui de inofficiosi...

a 7. *Cod.62.11. Cod. Theodos. 30. Nouell. 73.75 93. 115. 9. Eclog. 1. 2. q.2. Decretal. 28. 2.sect.15.2. Clemē. 12. Papo 19. arrest.1. & tit.2. artic. 2. & Notar. 10.c.des appellations. Lucius 11. Placit. 10. Petrus Gregorius syntag.*2. De appellationib. in causis criminalibus, v. Clarum *5.sentent.§.vlt.q. 94.*

b Appellat cōdēnatus ad superiorem. Iudex, qui sententiam tulit, de sententia lata, eiúsque æquitate, refert ad superiorē, eúmque consulit.

c 7. *C.60. 11.C. Theodos.29.*

d Imò non videtur necessarium. nā si sententia ex legibus est, frustra appellatur, si cōtra leges ipso iure nulla est citra appellationem: adeo vt necesse non sit appellare. *l.1.j. quæ sententiæ sine appellatione.*

e *9.Eclog.1.c.1.*

f Appellatio introducta vt sententia corrigatur, iniquitate vel imperitia lata.

g Applare ab ipso principe ad eundē principē licet: hoc est à male informato (vt loquuntur interpretes) ad bene informandum. *vt hîc & l.1.l.vl. Cod.de relat. & ibi Bald. Martinus de Caxarūs tract.de principe num. 42.* vel vt Philippo regi mulier dixit, à principe dormiēte ad ipsum vigilantem.

h sic *κοινὸν τῶν Θεσσαλῶν. l.37.ff. de iudicijs. l.5.§. 2.ff. de vi publica.* cōmune Græcorum in Bithynia. *l.25.j.eod.*

i à principis rescripto, & eius executione possumus appellare.

k id est, qui læsi sunt rescripto principis. *Ecl.ibid.c.2.*

l Iudex scilicet.

m à maiore ad minorem iudicem prouocatio interposita, nulla est.

n à minore ad maiorem iudicem non proximum, sed extremum, interposita appellatio, appellanti non nocet,

o Consules ex rescripto principis iudicem dare possunt.

p Hinc illa formula apud reges nostros vsitata, *A nostre aimé & feal.*

q A sententia iudicis à Consulibus dati, non ad præfectum vrbi, sed ad ipsos Consules appellatur.

r Consulis Epithetum.

ſ Imò eo casu error nocebit, cùm par in parem imperium non habeat.

t Ad maiorem, vel parem iudicem, medio omisso malè appellatur. Is tamen error non nocet cùm causa ad neutrum peruenit: sed ad eum, qui legitimè appellari debuit. Si ad minorem, non proceditur, & perinde est ac si prouocatum non fuisset. *Bart.hîc.*

u Idem obseruatur in restitutione legis. *8.ff.de minorib.*

x scriptam oportere esse appellationem: seu scripturam in appellatione requiri hinc colligunt. de quo tamen vide Socinum *regula 19.*

y *Eclog.ibid.c.2.de quibus vide.j. de libellis dimissorijs.*

z puto id innui, in libello dimissorio iudicis à quo, & ad quem rei, & auctoris nomina perscribi oportere.

a *ἐν τοῖς πεπραγμένοις. Eclog.ibid.c.3.* verbalis appellatio apud acta fieri debet.

b appellans à sententia definitiua, causam appellationis adiicere nō tenetur. de quo vide Socinum *regula 14.* aliud in interlocutoria. *l.4.§.1.j.e.*

c quis ipso die appellauerit. *Hal.* ipso die voce appellauerit. *Vulg.*

d quasi diceret, si viua voce quis apud acta, appellat, necesse nō habet nomen ipsius iudicis sc. & aduersarij exprimere.

e ¶*al.* in libello siue complexa, hoc est, comprehensa, adiecta, enumerata.

f nomina in libellis sunt complexa. *vulg. Hal.*

g hęc verba, *in libellis*, Gręci nō legunt. *Ecl. ibi.* & rectè, vt sit sensus, In verbali appellatione non est necesse nomē aduersarij exprimere: in scripta, aliud videtur, si quidem, illa breue spatium temporis habet, & recenti, vt ita dicam, vulnere interponitur: Ideóq; à scrupulosis formulis releuanda.

h Omnium appellantium nomen, non eorū contra quos appellatur in libello appellatorio esse oportet. *vt hîc & §. 2.j.eod.*

i Qui appellat, tenetúrne causam appellationis reddere? in sola interlocutoria teneri putat Bart. *hîc.* Ferrariensis *in forma appellationis à definitiua, in verbo occasione,* 2.

k nisi executor modū excedat. *c.nouit.de appellat.* aut dolo ipse vel aduersarius agit. *l.3.§. si executor. ff. de negotijs.* nisi trāsactio interposita post sentētiā exequutori exhibeatur: aut ei probetur nouata sententia. *l. neq. in fi.ff. de in ius vocādo. l.2.ff.si quis cent. l.4.§.ex conuentione.ff. de re iudicata.* nisi executor, perperā interpretetur sententiā. *§.1.j.e.* nisi sentētia lata fuerit aduersum absenté: neq; ei imputari possit cur non antea appellauerit. *l. Prætor.in fi.ff.de iudic.* nisi restitutio in integrū impetrata sit, aut litteræ supplicationis ciuilis impetratæ. *l.1.C.in integrū restit.postulat.* nisi executor iniuriosè exequatur. *l.si quis prouocation.C.de appellat.l.lectos.ff.de periculo & commodo.* nisi peritus aliquis artifex sit condemnatus. potest.n.populus appellare ab executione sentētiæ. *l.ad bestias.ff.de pœnis.* v.Duenaz. *in regula 41.* Socin. *regula 26.*

l *l.21.C.e.* nisi executor modū iudicationis excedat. *l.8.C. quorum appellationes:* tunc.n.licet executori manus obiicere. *l.5.C.de iure fisci.* Iure Gallico, executori reus opponere se solet, & ab eo, si negligit oppositionem, appellare, vt eo casu simplex oppositio vertatur in appellationem: id quod æquius visum est, quàm ex iure Romano, grauatis iniustā defensionem permittere. *Imbertus: Pet.Gregorius 50.syntag.2.num.2.*

m A sententia iudicis, qui præcedentem aliquam sententiam interpretatur, nulli appellare licet.

n Appellans ab interlocutoria (aliud si à definitiua. *l.2.ff.eod.*) causas speciales appellationis adiicere seu exprimere tenetur. de quo vide Socin. *regula 16.*

o *60.Ecl.1.c.4.l.5.l.14.j.eod.l.1.j.de appellat.recip.l.2.§.1.j.quādo appellandū.*

p etiamsi ipse damnatus non appellet.

q *Eclog.ibid.*

r *l.3.ff.de pignorib.*

ſ Imò potest: *l.8.§.3.ff.mand.l.11.in fi.l.23.C.de proc.*

t *l.23.Cod.de proc.*

u *l.4.§.1.ff.eod.*

x *l.2.Cod.de fide instrumentorum.*

a *l.29.ʒ.de inoff.* b *l.12.C.de teſtament.manumiſſ.* c *l.14.ʒ.eod.d.l.12.*
d *l.2.ʒ.eod.*ilicò.*l.41 C.eod.* Quando viua voce appellatur, ſtatim & iudici pro tribunali ſedenti proponi debet, aliàs nullius eſſet momenti appellatio. Maſurius: Ferrarienſis *d.l.in verbo in his ſcriptis.* e Duplex appellandi modus eſt, vnus voce, alter ſcriptis perficitur.*ʒ.eod.* f Qui appellat ex interuallo, ſemper de ſcripto appellare debet.
† *l.5.§.5.ʒ.quando appellandum:* hodie decem dies dati.*Nouel.23.c.1.*

cioſo teſtamento agebat:legatarijs[a],& qui libertatem acceperunt; permittendum eſt appellare: ſi querantur, per colluſionem [b] pronuntiatum:ſicut Diuus[c] Pius reſcripſit.

2 ¶ Idem reſcripſit,legatarios cauſam appellationis agere poſſe. 3 ¶ Sed & ſi in fraudem ſuam tranſactionem factam ab eo, qui appellaſſet,dicerent:idem dicēdum eſt.

4 ¶ Sed & ſine appellatione ſi fuerit tranſactum,ſimiliter reſcriptum eſt. 5 ¶ Si quis ipſo [d] die, inter acta,voce [e] appellauit: hoc ei ſufficit.ſin autem hoc [f] non fecerit, ad libellos appellatorios dandos biduum †, vel triduum computandum eſt.

De eo qui ad ſupplicium ducitur.

6. *Vlpianus* "lib.2.de Appellationibus."

NOn tantùm ei [g], qui ad ſupplicium ducitur, prouocare permittitur: verùm alij quoq; nomine eius: nō tantùm ſi ille mandauerit,verùm quiſquis alius prouocare voluerit.neque diſtinguitur,vtrùm neceſſarius eius ſit, nécne.credo enim humanitatis[h] ratione omnem prouocantem audiri debere. ergo & ſi ipſe adquieſcit ſententiæ nec quærimus, cuius interſit. Quid ergo,ſi [i] reſiſtat, qui damnatus eſt,aduerſus prouocationem? nec velit admitti eius appellationem,perire[k] feſtinans?adhuc putem differendum ſupplicium.

De eo qui libellos publicè propoſuit.

7. *Marcianus* "libro primo de Appellationibus."

CVm quidam propter violentiam [l] iudicis non ipſi [m], à quo appellauit, dedit libellos, ſed publicè propoſuiſſet: Diuus Seuerus veniam ei dedit,& permiſit ei" cauſas appellationi agere.

De conuicio.

8. *Vlpianus* "libro quarto de Appellationibus."

ILlud ſciendum eſt, eum, qui prouocauit, non debere conuiciari [n] ei à quo appellat. ceterùm oportebit eum plecti.& ita diui fratres reſcripſerunt.

De libertate.

9. *Macer* "libro ſecundo de Appellationibus."

ILlud ſciendū eſt, neq; pupillum [o],neq; rempublicam[p], cùm pro libertate iudicatur, in integrum reſtitui poſſe: ſed appellationem eſſe neceſſariam. idq; ita reſcriptū eſt.

De pluribus ſeparatim condemnatis. 1. *De condemnato in plures ſummas.* 2. *De rationibus aduerſus plures probatis.* 3. *De pluribus in vnam ſummam condemnatis.* 4. *De communi cauſa.*

10. *Vlpianus* "lib.8.Diſputationum."

SI qui ſeparatim fuerint cōdemnati,quamuis ex eadem cauſa: pluribus eis appellationibus opus eſt. 1 ¶ Si quis cùm vna actione ageretur, quæ plures ſpecies in ſe habeat,pluribus ſummis ſit condemnatus: quarum ſingulæ notionem [q] principis non faciunt,omnes autem coniunctæ [r] faciunt:poterit ad principem appellare.

2 ¶ Sed cùm aduerſus plures probatæ eſſent rationes, quæ eis nocerent:ſufficit eis vna [ſ] appellatio,quia vno titulo comprobatarum rationem,omnes conueniebantur.

3 ¶ Quotiens autem plures in vnam ſummā condemnantur: vtrùm vna ſententia eſt:& quaſi plures in vnam ſummam rei ſint promittendi, vt vnuſquiſque eorum in ſolidum teneatur:an verò ſcinditur in perſonas ſententia, quæritur.& Papinianus reſpondit,ſcindi ſententiā in perſonas: atque ideo eos,qui condemnati ſint,viriles [t] partes debere. 4 ¶ Quod eſt reſcriptum, in communi cauſa quotiens alter appellat, alter non, alterius [u] victoriam ei proficere [x],qui non prouocauit: "hoc" ita demum probandum eſt,ſi vna eadémque cauſa fuit defenſionis. ceterùm ſi diuerſæ, alia cauſa eſt. vt in duobus tutoribus procedit: ſi [y] aliter tutelam geſſerat,alter nō attigerat:& is,qui non geſſerat,prouocauit. iniquùm eſt enim:qui idcirco agnouerat ſententiam,quoniam geſſiſſe ſe ſcit: propter appellationem eius,qui non geſſerat,obtinere.

De pecunia ex neceſſitate iudicis ſoluta.

11. *Idem* "lib.3.de omnibus tribunalibus."

CVm ex cauſa iudicati ſoluta eſſet pecunia ex neceſſitate[z] iudicis ab eo,qui appellatione interpoſita meruerit meliorem ſententiam: recipere eum pecuniam, quam ſoluit,oportet.

g *l.2.in fin.ʒ.de pœnis.*
h humanitatis ratione receptū eſt, vt quis pro damnato appellare poſſit.
i Non auditur perire volens.*ʒ.eod.* is inuitus redemi pōt ab hoſte *Authentica ſi captiui ibi ratū habere contractum.C.de Epiſcopis:* adde *l.52.§.10.ʒ.pro Socio: l.69.ʒ.de regulis iuris: diſt.45.c.ea quæ.*
k Nemo auditur perire volens, vt ea ratione,inuito beneficiū dari poſſit,& pro inuito appellari. adde *l.12.ʒ.de liberali cauſa.* vnde notat Rebuffus in proemio conſtitutionū numero 100. in regno Galliæ nō admitti renūciationes appellationis in criminalibus: quia nemo audiri debet perire volens.
l propter metum iudicis,ſufficit vt appellatio proponatur coram vicinis, & honeſtis perſonis.*Bart.*
m Hinc collige, de ſcripto appellantem,iudici ſaltem oſtēdere ſcripturā appellationis vt eam iudici prælegat, requiri negat Ferrariēſis *c.appellatio de appellationibus in 6.*
n *l.42.ʒ.de iniurijs: Paul.5.ſent. tent.4.§.17.& tit.35.§.vlt.60.Ecl.1.cap.8.* vide *Petr. Gregorium 38.ſyntag.3.num.7.8.9.*
o *l.4.Cod.ſi aduerſus libertatē.*
p quæ pupillo comparatur. *l.3.C.de iure Reip.*
q notionem pretoris.*Hotom.4.obſ.9.*
r Vt ad pretorem appellari poſſit, ſufficit plures ſummas coniunctas facere,eius notionem licet ſingulæ nō efficiant. *adde l.11.ʒ.de iuriſdict.*
ſ id eſt,vnicus: adeo vt reliquis tacentibus pro confeſſo non habeatur,neque ſuo ſilentio adquieſcere intelligatur ſententiæ. *l.1.l.2.Cod.ſi vnus.* t Si plures vna ſententia condemnantur,quilibet in virilem tenetur.*Bart.l.43.ʒ.de re iudicata.* u *l.3.§.4.ʒ.ſi ſeruitus vindicetur.*
x Imò non proficit.*l.vnic.Cod.ſi in commu.* eadémque cauſa. y Quando alter tutorum tutelam geſſit,alter non geſſit,diuerſæ cauſæ ſunt:Ideóque ſi illi duo condemnentur,vnus appellans,alteri non proderit.
z Si qui prouocauit, coactus eſt per vim à iudice aduerſario pecuniam ſoluere, in appellationis cauſa victor,ea quæ dedit,recipiet.*60.Eclog.1.c.11.adde Nou.119.c.5.*

a ¶ Prolata ſententia contra iudiciorum ordinē,ſententiæ nomen non meretur. *l.4.Cod.de ſentent.& interl.*Ideóque ab ea appellare ſuperuacuum eſt.
b *v.in hanc legem Paponem 29.Arreſt.1.art.35.* c *adde l.3.in fi.ʒ.eod.*
d *ſic Vulgat.*proluſorio Seneca *5.de benef.8.* luſoriè.*l.50.ʒ.de legat.1.*luſoriū edictū. *l.75.ʒ.de iudicijs.*luſorium imperium.*l.vlt ʒ.ne quid in loco publico. Hal.& Hugo à Porta l.50.§.1.ʒ.de legat.1.* Proludere eſt futurum certamen meditari, & exercendarū virium cauſa,confirmandíque animi, ſimulachrum certaminis inire.*Vergil.3.Georg.* & ſparſa ad pugnam proludit arena. *Iuuenalis ſatyr.5.*Iurgia proludunt: Auguſtinus *2.de ciuitate*, Scenicos ipſos domi hæc ſuæ proludendi cauſa, corā matribus agere puderet, quæ per publicum agūt coram deorum omnium matre.Cicero diuinationem ſuam in Verrem proluſionē vocat: in ea enim agebatur de conſtituendo accuſatore Verris, Proludere ergo eſt aliquid agere, quod ad iuſtum certamen pertineat. Proluſorium iudicium eſt, cùm ſuper actione cognoſcitur, quæ grauioris cauſæ ſit quoddam præludiū. Plin. *6.Epiſt. ad Vrſum.* Tu exiſtima quantùm nos in ipſa pugna prælij, & certaminis maneat,cuius quaſi proluſionem hæc contentio excitaui. *v. Alciat.8.parer.24.*

De creatione duumuiri.

12. *Idem* "lib.2.Opinionum."

SI cōſtet,nullo [a] actu ex lege habito duumuirum creatum,ſed tantùm vocibus popularium poſtulatum,eíſque tunc proconſulem, quod facere non debuit, conſenſiſſe:appellatio in re aperta ſuperuacua fuit.

De forma libelli appellatorij. 1. *De vna cauſa appellandi.*

13. *Idem* "lib.2.Reſponſorum."

APpellanti nihil obeſſe, quod [b] in libellis, à qua parte ſententiæ appellaret,non ſignificauit.

1 ¶ Non ſolere improbari appellationem eorum, qui vel [c] vnam cauſam appellandi probabilem habuerunt.

De colluſione. 1. *Si herede non reſpondente,ſecundum aduerſarium iudicetur.*

14. *Idem* "lib.14.ad Edictum."

SI perluſorio [d] iudicio actū ſit aduerſus teſtamentū: an ius faciat iudex, videndum. & Diuus Pius [e]: cum inter coniunctas perſonas diceretur per colluſionem in necem legatariorum[f] & libertatium actum,appellare eis permiſit.& hodie hoc iure vtimur,vt poſſint appellare."ſed"& agere cauſam apud ipſum iudicem, qui de teſtamento cognoſcit,ſi ſuſpicantur nō ex fidē heredem cauſam agere.

1 ¶ Quotiens, herede non [g] reſpondente, ſecundū aduerſariū ſententia datur: reſcriptum eſt,nihil nocere neq; legatis, neq; libertatibus. & hoc Diuorum fratrū epiſtola continetur ad Domitiū in hæc verba:Quod abſente[h] poſſeſſore,ne quoquā nomine eius reſpōdente pronuntiatū eſt:nō habet rei iudicatæ auctoritatē, niſi aduerſus eū ſolū,qui adeſſe neglexerit. quare his: qui teſtamēto libertates,vel legata,vel fideicōmiſſa acceperunt:ſaluę ſunt actiones, ſi quas habuerunt, perinde ac ſi nihil eſſet iudicatū. & ideo aduerſus eū,qui vicit,permittimus eis agere.

De ſeruis.

15. *Marcellus* "lib.1.Digeſtorum."

SErui appellare non poſſunt. ſed domini [i] eorum ad opem ſeruo ferēdam poſſunt vti auxilio appellationis. & alius domini nomine id facere poteſt. Sin verò neque dominus, neq; alius pro domino appellauerit: ipſi ſeruo, qui ſententiam "triſtem" paſſus eſt, auxilium ſibi implorare non denegamus.

An appellatione pendente aliquid noui fiat.

16. *Modeſtinus* "lib.6.Differentiarum."

COnſtitutiones, quæ de recipiendis, nec non, appellationibus loquuntur, vt nihil [k] noui fiat:locum non habent in eorum perſona,quos[l] damnatos ſtatim puniri, publicè intereſt:vt ſunt inſignes latrones,vel ſeditionum concitatores,vel duces factionum.

De duplici ſententia in vna cauſa. 1. *De prouocatione tutoris.*

17. *Idem* "lib.8.Regularum."

CVm in vna cauſa ſeparatim duplex[m] ſententia diuiſa datur: veluti vna ſortis,alia vſurarum: duplex appellatio neceſſaria eſt: ne alteram adgnouiſſe, de altera prouocaſſe intelligatur. 1 ¶ Tutor pupillo datus ſi [n] prouocet [o], interim [p] pupillo curator dabitur. Sed ſi tutoris auctoritas fuerit neceſſaria, veluti ad adeundam [q] hereditatem:tutor ei [r] neceſſariò dabitur: quoniam curatoris auctoritas ad hoc inutilis [ſ] eſt.

De domino prouocante pro ſeruo.

18. *Idem* "lib.17.Reſponſorum."

LVcius Titius pro ſeruo ſuo, qui ad beſtias datus eſt, prouocationem interpoſuit, quæro [t], an huiuſmodi appellationis cauſas per procuratorem reddere poſſit.Modeſtinus reſpondit,poſſe.

De ſententia contra ius.

19. *Idem* "lib.ſingulari de enucleatis caſibus."

SI expreſſim ſentētia contra iuris rigorē[u] data fuerit, valere nō debet,& ideo & ſine[x] appellatione cauſa denuò induci poteſt. Non iure profertur ſententia,ſi[y] ſpecialiter contra leges,vel ſenatuſconſultum,vel conſtitutionē fuerit prolata. Vnde ſi quis ex hac ſententia appellauerit, & præſcriptione ſummotus ſit:minimè [z] cōfirmatur ex hac præſcriptione ſentētia. vnde poteſt cauſa ab initio agitari.

De ſuſpecta tutoris accuſatione. De excuſatione tutoris. 1. *De procuratore in rem ſuam.* 2. *De militib.*

20. *Idem* "lib.ſingulari de Præſcriptionibus."

QVi ſuſpectum[a] tutorem facit,& qui de nō recipienda tutela excuſationem agitat, alieno nomine agere intelligendus eſt.

e *v.l.5.§.1.ʒ.e.*
f *adde l.5.§.1.ʒ.e.l.29.ʒ.de inof.*
g *l.50.§ ʒ.de legat.1.*
h *l.47.l.63.ʒ.de re iudicata.*
i *l.18.ʒ.eod.*
k *vide.ʒ.tit. nihil innouari appellatione interpoſita.*
l *l.6.§.9.ʒ.de iniuſto.*
m *Paul.5.ſent.33.§.5.*
n *l.2.ʒ.de tut.& curat.datis.*
o id enim pōt. *l.4.ʒ.de excuſat.tut.*
p v.quę ſcripſi *ad l.4.Cod.in quibus caſib.tutorem habento.*
q *l.13.ʒ.de tutorib.datis.*adde *l.vlt.in fi.Cod.de in litē dando tutore.*
r impuberi ſc. *v.quæ notaui ad l.11.ʒ.de verbor.oblig.*
ſ Cur inutilis eſt, quia aditio hereditatis (de qua hic agitur) Animi & conſilij eſt potius quàm facti,ideóque aditio ſuppleri debet neceſſario tutoris auctoritate,neque ſufficit curatoris auctoritas. Nam curator exequitur ea quæ ſunt facti: tutor quæ conſilij,animi,iuris.Cuiacius *4.ad Afric.in l.49.ʒ.de adquir.hereditate.*
t Ratio dubitandi ſummi poteſt ex *l.pen.in fi.ʒ.de publicis iudicijs.*
u ſi in ea error manifeſtus continetur. x Imò appellare neceſſe eſt.*l.26.l.32.ʒ.de re iudicata.* y *l.1.§.2.ʒ.quæ ſententia ſine appellatione.* z Sententia contra ius lata nunquam firmatur præſcriptione.*vide c.18.de regulis 6.*
a *Adde l.1.§.14.ʒ.quando appellandum:l.3.ʒ.de appellationibus recipiendis.*

1 ¶ Is verò,

a hodie decem dies dati. *Nouell.23.c.1.* b *v.l.1.§.11.ꝯ.quando appellandum.* c quæ in recto. *Hal.* quæ retro. *Vulgat.* d Appellatio ad principem omissis mediis nō admittitur. *vt hîc:* vide tamen exceptiones apud Socinum *regula 23.* e *Nou.17.c.3.in fi.* f *l.1.ꝯ.si tutor: Paul.5.sent.37.§.vnico.* g A cōsuetis & solitis ex æquo & bono recedere licet. *l.9.§.8.ꝯ.si certum petatur.* h propter malam administrationem, sequestratio rerum fieri debet, ne pereant. *v.l.22.§.8.ꝯ.soluto. v. Paul. 5.sent. 36. § 1. & vlt. & l.5.C.quorum appellatio.* i popularētur. *Hal.* depopularentur. *Vulgat.* sequestratio fructuū fieri potest: quoties metus est ne possessor eos cōsumat. v. Ferrariēsem in forma *sequestri.* k sequestratio fructuū appellatione pendente peti potest, iusta nimirum de causa, *vt hîc:* v. alias extensiones apud Socinum *regula 372.* adde quæ dixi ad titulū Codicis de prohibita sequestratione pecuniæ. l circumduci. *Vulgat. Hal.* An reuocari, vt de ea postea ipse cognoscat? vltimū verius est. *l. 26.ꝯ.eod.* De abrogatione, *v. l. 45.ꝯ. de re iudic.* m citra. *Vulg.* n à iudice partium consensu dato pōt prouocari. o *l.1. C. de pedaneis iudicibus.* p procurator Cæsaris, præsidis partibus nō fungēs, ius dandi iudicis non habet: fungens, habet iurisdictionem etiam criminalem. tali munere functus est in Syria vice Præsidis Pōtius Pilatus, de quo v. Cui. *19.obs.13.* Robe. *1. Animad. 21. in fin.* Ant. Merçat. *Notat. 22.* adde quæ scripsi *ad tit. de offic. procuratoris Cæsaris.* q Cur ita. *v.l.20.ꝯ.de iurisdict.* r datum. *Vulg. Hal.* ſ *l.73.ꝯ.de iudiciis.* t tutor, aut curator, aut negotiorū gestor, si appellauit, diúque litē traxerit, etiam medij tēporis vsuras soluit. *9.Ecl.1.c. 23.l.41.ꝯ. de vsuris: l.vlt.ꝯ. de re iudicata.* u Iuuenis, factus maior, debet prosequi appellationē interpositā à suo curatore. *l.vl.ꝯ.e.* x Commune quid, dixi ad *l.1. §.2.ꝯ.eod.* y Appellandi ad principē libertas prouincialibus data. Ideóque lege Iulia de vi publica tenebatur qui ciuem Romanū aduersus prouocationē vinxisset. *l.7.ꝯ.ad l.Iul. de vi publica: adde Act. Apost.c.25.vers.12.* z Ei qui itineris impedimentum allegat, non sufficit probare impedimētum per vnum iter tantùm. a *adde Nouell.82.c.13.* b vix à nullo præstruendæ sunt. c subditorum libertas Imperatori curæ esse debet.

1 ¶ Is verò, qui in rem suam procurator datus est, intra biduum [a] appellare debet: quia suam [b] causam agit.

2 ¶ Militibus appellandi tempora non remittuntur: & victi si non prouocauerint & solemnia fecerint: postea non audiuntur.

De prouocatione ad principem. 2. Si magistratus creatus appellauerit. 3. De fructuum sequestratione.

21. *Papirius Iustus* 'lib.1. de Constitutionibus.'

IMperatores Antoninus & Verus rescripserunt, appellationes, quæ [c] rectò [d] ad principem factæ sunt, omissis his, ad quos debuerūt fieri ex imo ordine, ad [e] prǽsides remitti.

1 ¶ Idem rescripserunt, ab iudice, quem à præside prouinciæ quis acceperat, nō rectè Imperatorem appellatum esse: Ideóq; reuerti eum ad prǽsidem debere. 2 ¶ Si magistratus creatus appellauerit, collegam eius interim vtriusque officium sustinere. si vterque appellauerit, alium interim in locum eorum creandum: & eum, qui [f] non iuste appellauerit, damnum adgniturum, si quod res publica passa sit. si verò iusta sit appellatio, & hoc pronuntietur: eos æstimaturos, cui hoc adscribendum sit. In locum autem curatoris, qui annonam administraturus est, alium interim adsumendum, quo adusque appellatio pendeat.

3 ¶ Idem rescripserunt: quamuis [g] vsitatum non sit post appellationem fructus agri, de quo disceptatio sit, deponi: tamen, cùm [h] populitarentur [i] ab aduersario, ǽquū sibi videri, fructus apud sequestres [k] deponi.

De cognitione remissa ad principem.

22. *Papinianus* 'lib.2. Responsorum.'

AD principem remissa cognitio, ab eo circumdici [l] potest, qui remisit.

De iudice dato ex consensu litigantium. 1. De iudice dato ab eo qui dandi ius non habuit. 2. Si sententia aduersus patrem dicta, filius prouocet. 3. De edicto peremptorio.

23. *Idem* 'lib.19. Responsorum.'

EX consensu litigantium circa [m] cōpromissum à præside prouinciæ iudice [n] dato, victus potest prouocare.

1 ¶ Cùm procurator [o] Cæsaris, qui partibus [p] præsidis non fungebatur, in lite priuatorum ius dandi iudicis non habuisset: frustra prouocatum ab ea sententia constitit, quæ non tenebat [q]. 2 ¶ Filiumfamilias: cùm aduersus patrem eius de bonis, quæ per ipsum poterant adquiri, pronuntiatum esset: respondi, non nisi patris nomine potuisse prouocare. 3 ¶ Eum, qui cognouit edictum peremptorium secundùm ordinis causam dati [r], placuit non rectè prouocasse: cùm [ſ] in eius potestate fuerit, ante diem præstitutum pro tribunali respondentem, aut defensum, edicti denuntiationem rumpere.

De vsuris. 1. De adolescente prosequente appellationem interpositam à suo curatore,

24. *Scæuola* 'lib.5. Responsorum.'

NEgotiorum gestor, vel tutor, vel curator bona fide condemnati appellauerunt. & diu negotiū tractum est. quæsitum est, appellatione eorum iniusta pronūtiata, an, quia tardiùs iudicatum sit, vsuræ [t] principalis pecuniæ medij temporis debeantur. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, dandam vtilem actionem.

1 ¶ Curatori iuuenis aduersus tutoris heredes iudicio expertus, appellationem interposuit: cùm impleſſet autē vicesimumquintum annum ætatis iuuenis, & in militia ageret: exequi appellationē desijt. quæro, regressus à militia vtrùm ipse appellationem explicare deberet: an verò curatorem in eam rem conueniri oporteret. respōdit, ipsum [u] militem litem ad se pertinentem exsequi debere, secundùm ea, quæ proponerentur.

Ne quis appellare, néve Romam venire appellationis causa prohibeatur.

25. *Paulus* lib.20. Responsorum.

IMperator Alexander communi [x] eorum, qui in Bithynia sunt, Græcorum [y]. Appellare quidem qualiter quis prohibeatur à iudicantibus, non video: quando licet aliā [z] viam tenētem, idē facere, & celeriùs ad me peruenire. iniuria autē & vi vti aduersus [a] eos, qui appellant, & custodia militari circūsistere, & (vt simpliciter dicam) obstruere [b] illis eam ad nos viam interdicimus curatoribus, & ducibus gentiū, & obediant huic meæ pronūtiationi, scientes, quòd tantùm mihi curæ est eorū, qui reguntur, libertas [c], quantum & illorum beneuolentia & obedientia.

De causa ad imperatorem remissa.

26. *Hermogenianus* 'libro secundo Iuris epitomarum.'

d ¶ *v.l.22.ꝯ.eod.* e *l.24.ꝯ.eod. l.5.§.6.ꝯ.de administr. tut. l.1. Cod. vt causæ post pubertatem adsit tutor. l.1.ꝯ.de fideiussor. tutor. l.1.ꝯ.de hæred. tut.* f *vnica in fin.ꝯ.si pendente appellatione.* g seruus pro domino appellare non potest. *adde l.15.ꝯ.eod.* h *68.§.2.ꝯ.de rei vindic. vide l.53.ꝯ.de re iudicata.* i Contumax in non exhibendo auditur appellans: error enim in causa principali potest reuocari in causa appellationis. k excusatio. *Hal.* l *l.24.in fi.ꝯ.eo. l.9.l.10.C.eod.* m Illi scil. contra quos appellatum est. n legitima ætas quæ esset, dixi ad *l. 27.ꝯ. de negotijs gestis.* o Appellare. *Vulg. Hal.* p à sententia principis non conceditur appellatio *9.Ecl.1. c.28.* nisi fortè dicas à dormiente ad eundē vigilātem appellari posse. vt Machetas dixit Philippo. *Plutarch. Apophteg.* aut vt alij loquuntur à principe malè informato, ad bene informandum. Patiuntur quoque principes causas iterū induci in suū auditorium. *l.18.§.1.ꝯ. de minorib. Nouell.113.c.1.* q nō esse. *Vulg. Hal.* r à sententia senatus nō conceditur appellatio. *Ecl. ibid.* sed tamen Papo remedia aduersus arresta quædam notat reuisionē propositionem erroris, supplicationem, Galli *requeste ciuile* vocant, Reuisio fit ab alio Senatu: propositio erroris ad eundem senatum remittitur, à quo sententia lata est, nullis prǽterea aliis instrumentis de nouo admissis. Supplicatio admittit nouas exceptiones & productiones vel dolo, vel ætate, vel errore omissas. *v. Paponem 3. Notar. 10. cap. des moyens contre arrests.* De supplicatione erroris obtentu. v. Lucium *5. Placitorum 6.* adde Paponem *19. Arrest. 8.c. de la forme des iugemens & arrests, & remedes contre iceux.* ſ adde tertiam speciem, & à iudice, à cuius sententia rei cauerunt se nō prouocaturos. *l.vlt. C. de temporibus appellationis.* t Imperator, (non alius) pōt delegare causā appellatiōe remota, nisi sentētia iniqua fieret. u alius ita *Vulg. Hal.* x arbitris. *Hal.* y licet. *ꝯ.e.v.l.9.ꝯ.de iurisdict.* Imò nō licet. *l.1.C.de arbitris.* z Is qui iudicē dedit scil. *C. de Epist. Nouel.23.* Princeps etiā appellatur à prǽfecto annonæ, *l.vlt.in fi.ꝯ.quod cum eo:* prǽfecto vrbi. *l.38.ꝯ.de minor.* & à Præside. *l.39.ꝯ.de minorib.* a *l.2.C.de appell.* Hinc appellatio Polluci, & Moscopulo ἔφεσιν ἢ μεταγωγὴ καὶ ἡ μετάβασις ἀπὸ τῶν διαιτητῶν εἰς τοὺς δικαστάς.

AD Imperatorem causam remissam partibus consentientibus, præses, si ad eius notionem pertinet, audire [d] potest.

De tutore & curatore.

27. *Idem* 'lib.5 Iuris epitomarum.'

TVtor si in negotio pupillo prouocauerit, vel curator in adulti: heres eius, antequam [e] reddat rationes, appellationis causam persequi debet. nam post [f] redditas rationes nec ipse tutor, nec curator appellationis merita probare cogitur.

De seruo nomine domini appellante. 1. De condemnato quia non exhibuit. 2. De tutoribus & curatoribus.

28. *Scæuola* 'lib.25. Digestorum.'

CReditor cum fideiussoribus egerat, sed post iudiciū acceptum ad agendā causam ipse non adfuit. & cùm absoluti essent fideiussores, seruus [g] eius appellauit. quæsitum est, an appellatio, quā seruus interposuit nomine domini, nullius momenti esset. respondit, eiusmodi appellationem non esse obseruandam. 1 ¶ Iussus à iudice exhibere secūdùm prǽceptum præsidis prouinciæ rationes, quas apud se esse cauerat, instrumentorum gratia data dilatione, nec postea exhibuit: ideóque secundùm constitutionem recitatam: quia per contumaciam instrumenta non exhibuerat, cùm petitor, quanti [h] sua interesset exhiberi, iurasset: facta erat condemnatio. quæsitum est, an post iusiurandum appellationē interponere possit. respondit, nihil proponi, cur [i] denegandū esset appellationis auxilium. 2. ¶ Substituti tutores in locum legitimi tutoris, experti cum eo tutelǽ iudicio, cùm arbiter iniquè condemnauit, quàm rei æquitas exigebat, à sentētia eius prouocauerunt. pendente causa appellationis, iuuenes adoleuerunt. quæsitū est, cùm omnis exsecutio [k] huius ad adultos pertineat, & causam ad se pertinentē idoneè tueri possunt, an postulatio eorum, contra quos appellatum erat, dicentium illos debuisse causas appellationis reddere, qui primi sunt experti, admittenda non sit. respōdit, eos [l] quorum tutela gesta esset, si vellent [m] causam exsequi, non prohibendos. Idem & in curatoribus obseruandum 'est,' si interim adultus ad legitimam [n] ætatem perueuit.

A QVIBVS APPELLARI [o] non licet,

Tit. II.

Propositio. 1. De principe. 2. De senatu. 3. De eo qui professus est se non prouocaturum. 4. De iudice dato.

1. *Vlpianus* 'lib.1. de Appellationibus.'

TRACTANDVM est, à quibus appellare non liceat. 1 ¶ Et quidem stultū est, illud admonere, à principe [p] appellare fas non [q] esse: cùm ipse sit qui prouocatur. 2 ¶ Sciendum est, appellari à senatu [r] non posse principem. ídque oratione Diui Hadriani effectum. 3 ¶ Si quis ante sententiam professus [ſ] fuerit, se à iudice non prouocaturū: indubitatè prouocandi auxilium perdidit. 4 ¶ Interdum Imperator ita [t] solet iudicem dare, ne liceret ab eo prouocare: vt scio sæpissimè à Diuo Marco iudices datos. An & alius [u] possit ita iudicem dare, videbimus. & puto non posse.

De arbitrio ad fideiussores probandos dato.

2. *Paulus* libro singulari de Appellationibus.

QVæsitum est, in arbitros [x], qui ad fideiussores probandos dantur, an appellare liceat [y], quamuis hoc casu & sine appellatione quidā putent ab eo, qui eum dedit, sententiam eius corrigi posse.

QVIS, A QVO APPELLETVR [z].

Tit. III.

De iudice dato. 1. De mandata iurisdictione.

1. *Vlpianus* 'lib.1. de Appellationibus.'

QVOD dicitur, eum [a] appellari, qui dedit iudicem, sic accipiendum est, vt & successor eius possit appellari. Proinde & si prǽfectus vrbi iudicem dederit, vel prætorio: ipse erit prouocandus, qui eum dederit iudicem.

a non ipse.i.delegatur Zoanetus 9.rest.ita legendũ monet. b qui delegauit sc. c *l.6.§.2.ſ.de off.proconsulis & legati.* d *l.1.ſ.eod.l.1.§.3.ſ.de appellationib.* e *Paul.5.sent.32.*i.de temporibus,& reparationib.appellationum. *7.C.Theod.31.32.33.Nouell.23.*Dixi ad *l.vlt.§.4.C.de temporib.& reparat.appellat.* f *7.Cod.63.* g si quẽ.*Vulg.* h *l.7.ſ.de interd.& releg.* i *l.1.§.1.ſ.de appellat.* k laborat.*Vulg.* l prouocetur. *Vulg.* m v.quę scripsi *ad l.1.C.de bonis damnat. l.6.§.7.ſ.de iniusto.* n vel à testatore,vel à quouis alio.*Vulg.* o in hoc casu. *l.16.ſ.de excusat.tut.* in aliis potest.*l.4.ſ.de excusat.tut.* & breuiter. Appellandi necessitas remittitur nominatis ad tutelá, curationémve, *vt hîc:* vt & veteranis ad alia numero vocatis.*l.vetteranus.C.quando prouocare non est necesse.* Aliis non remittitur,si nominati sint ad munus aliquod vel honorem. p Appellationis & excusationis proponendæ differentia. q *l.13.ſ.de excusat.§.16.Instit.de excusat.l.18.C.de excus.tut.* r *l.1.ſ.de vacatione munerum.* ſ Decurionum curatio more legéque municipali fiebat cõuocata curia: Plerũq; præses cõsiliũ dabat curiæ vt hunc vel illũ nominarẽt. Id consiliũ decuriones nonnunquã sequebãtur.Nominato ita decurione querebatur, an appellãdum esset ab ipso decreto, an vero à cõsilio seu remissione præsidis?Respõdedatur:appellandũ esse à decreto, non à remissione seu consilio præsidis: appellandũ,inquam, etiam ad ipsum præsidẽ qui con siliũ dedit, qui remisit nominãdum, *vt hîc:* Quid si ab ipso præside nominatus sit: à quo tandem nominatus appellabit: aut qui cũ denique litigaturus sit? scripsi ad *l.59. C.de decurionib.* t scil. vt *Vulg. Hal.* verum præstat legi *nominandum.* u A decurionatus nominatione appellari põt. *l.4. l.7.l.11. Cod.de appellat.* aut potius querela proponitur.*l. si nominatus.C. Theod. de decur.*sine obseruatione fatalium.*l.1.Cod.de tempor.appellat.* x Decurionũ nominationib. præsides interesse solent, *vt hîc:* quinimo nominatio decurionis confirmanda erat iudicio præsidum.*l.59.C.de decurionib.* y hodie id immutatum est. *Nouell.23.c.1.adde Paul.5.sent.33.§.1* z sententia sub conditione dici non potest.v.tamen Socin.*regula 379.* a *l.37.ſ.de excus.tut.* b *l.7.§.4.in fi:ſ.de interdict.& relega.* c vtiles sunt quod ad initium: continui quo processum.*Bart.*

1 ¶ Ab eo,cui quis mandauit iurisdictionem, nõ ipse[a] prouocabitur , nam generaliter is [b] erit prouocandus ab eo, cui mandata est iurisdictio , qui prouocaretur ab eo, qui mandauit iurisdictionem.

De proconsule & legato.

2. *Venuleius*[c] *Saturninus* lib.2.de officio proconsulis.

Appellari à legatis proconsul potest: &, si multam dixerit,potest de iniquitate eius proconsul[c] cognoscere,& quod optimum putauerit,statuere.

De iudice dato.

3. *Modestinus*[d] lib.8.Regularum.[e]

Dato iudice à magistratibus populi Romani cuiuscumque ordinis:etiam si ex auctoritate principis,licèt nominatim iudicem declarantis,dederint:ipsi[d] tamen magistratus appellabuntur.

QVANDO[e] APPELLANDVM sit,& intra [f] quæ tempora,

Tit. IIII.

Quando appellandum sit. De eo quem deportandum præses principi scripsit. 1. *De tutela.* 2. *De munerib. & honorib.* 5. *De tempore,intra quod appellandum est. Ex quo die computatur.* 11. *De causa propria vel aliena.* 12. *De procuratore.* 13. *De tutore, defensore, curatore.* 14. *De suspectum tutorem accusante.* 15. *De absente.*

1. *Vlpianus* lib.1.de Appellationibus.

Si quidem [g] in insulam deportandum adnotauerit[h] præses prouinciæ:& Imperatori scripserit,vt deportetur:videamus,quando sit prouocandum : vtrum cùm Imperator scripserit, an cùm ei scribitur. & putem , tunc esse appellandum , cùm recipi eum præses iubet,sentẽtia prolata Imperatori scribendum,vt deportetur. Cæterùm verendum est,ne serò sit,vt tunc prouocetur, cùm Imperator insulã ei adsignauerit: comprobata enim sententia præsidis,tunc solet insulam adsignare.Rursus illud verendum est,si mendaciis[i] apud principem onerauit eum,quem deportandum laborabat [k] intercludi illi viam prouocandi.Quid ergo?est rectè dicetur humanitate suggerente,vt & hoc,& illo tempore non frustra prouocaretur [l] : quia non aduersus principem,sed aduersus iudicis calliditatẽ prouocauit. Simili modo & in decurione[m] erit probandum,quem punire sibi præses permittere non debet: sed recipere eum in carcerem,& principi scribere de pœnas eius. 1 ¶ Si quis tutor datus fuerit vel [n] testamento , vel à quo alio , qui ius dandi habet:non [o] oportet eũ prouocare.hoc enim Diuus Marcus effecit. sed [p] intra tempora præstituta excusatio nem [q] allegandam habet: &,si fuerit repulsa, tũc demum appellare debebit.ceterùm antè frustra appellatur.

2 ¶ Alia causa est eorum , qui ad aliquod munus [r] vel honorem vocantur,cùm dicant se habere excusationem. nam non aliter allegare possunt causas immunitatis suæ, quàm si appellationem interposuerint. 3 ¶ Solent [ſ] plerumque præsides remittere ad ordinem nominatum[t], *vt Caium Seium creent magistratũ,vel alius quis honor,vel munus in eum conferatur.* vtrùm igitur tunc appellandum est, cùm ordo decretum interposuerit : an verò à remissione, quàm preses fecerit,appellatio sit interponenda?&[u] magis est, vt tunc sit appellandum, cùm ordo decreuerit. magis enim consilium dedisse præses videtur, quis sit creandus, quàm ipse constituisse. deniq; ipse erit appellandus,nõ ab eo prouocandum. 4 ¶ Sed & si præses in ordine fuerit, (vt fieri adsolet[x])cùm ab ordine crearetur quis : ipse erit prouocandus,quasi ab ordine,non ab ipso fiat appellatio.

5 ¶ Biduum [y] vel triduum appellationis ex die sententiæ latæ computandum erit. Quid ergo,si sententia fuerit sub [z] conditione dicta?vtrùm ex die sententiæ tempus computamus ad appellandum,an verò ex die,quo conditio sententiæ extitit?Sanè quidem non [a] est sub conditione sentẽtia dicenda.sed si fuerit dicta, quid fiet? & est vtile [b],statim tempora ad appellandum computari debere.

6 ¶ Quod in sentẽtiis præceptum est,vt vel altera die, vel tertia prouocetur:hoc etiam in ceteris obseruandum, ex quibus sententia quidẽ non profertur:appellari tamen oportere,& posse,suprà relatum est. 7 ¶ Dies autem istos, quibus appellandũ est, ad aliquid [c] vtiles esse oratio Diui Marci voluit, si fortè eius , à quo prouocatur , copia non fuerit,vt ei libelli dentur.ait enim:Is dies seruabitur, quo primo adeũdi facultas erit.Quare si fortè,post sententiam statim dictã, copiam sui nõ fecerit is,qui pronũtiauit, vt fieri adsolet dicendũ est, nihil nocere appellatori. nã vbi primum copiam eius habuerit,poterit prouocare. Ergo si statim se subduxit,similiter subueniendum est.

8 ¶ Quid igitur, si conditio horæ effecit, vt se reciperet?si fortè dicta sit sententia iam suprema [d] horã?vtique non videbitur se subtraxisse. 4 ¶ Adeundi autem facultatem semper accipimus, si in publico [e] sui copiam fecit. ceterùm si non fecit, an imputetur alicui, quod ad domũ eius non venerit,quodq; in hortos non accesserit:& vlteriùs,quòd ad villam suburbanam? magísq; est, vt non debeat imputari. quare si in publico eius adeundi facultas non fuit:melius dicetur,facultatem non fuisse adeundi.

10 ¶ Si quis ipsius quidem,à quo appellauit,adeundi facultatem non habuit:eius autem,quẽ appellauit, habeat copiã:videndum est,an ei præscribi possit,quòd eum non adierit.& hoc iure vtimur,vt,si alterutrius adeũdi fuit copia,præscriptio locũ habeat. 11 ¶ In propria [f] causa biduum [g] accipitur. Propriam causam ab aliena quemadmodum discernimus?& palàm est,eam esse propriam causam,cuius emolumentũ vel damnum ad aliquem suo nomine pertinet. 12 ¶ Quare [h] procurator,nisi in suã[i] rem datus est, tertium diem habebit in suam autẽ rem datus, magis est, vt alteram diem obseruet. at si in partem proprio nomine,in partem[k] pro[l] alieno litigat:ambigi potest, vtrum biduum, an triduũ obseruetur.& magis est,vt suo nomine biduum,alieno triduum[k] obseruetur. 13 ¶ Tutores,item defensores rerum publicarum, & curatores adolescẽtium vel furiosi tertium diem habere debent, idcirco quia alieno nomine appellant. Ex hoc apparet,tertio die prouocandũ defensori, si modo quasi defensor causam egit , non suo nomine: cùm obtentu alieni nominis suam causam agens, tertio die appellare possit. 14 ¶ Si quis suspectũ [l] tutorem faciens,non obtinuerit: appellare eum intra triduum debere,Iulianus libro quadragesimo digestorum scripsit,profectò quasi pupilli defensorem.

15 ¶ Si aduersus absentẽ fuerit pronũtiatum:biduum, vel triduum, ex quo quis scit, computandum est, non ex quo pronuntiatum est.quod autem dicitur,absentẽ posse prouocare,ex quo scit,sic accipit:si[m] nõ in causa per procuratorem defensus est. nam si ille non prouocauit: difficile est,vt hic audiatur.

Si appellationem procuratoris iniustam esse pronuntiatum sit. 1. *Si alius quam qui iudicio expertus est,appellet.* 2. *De liberali causa.* 3. *De causa capitali.*

2. *Macer* lib.1.de Appellationibus.

Si procuratoris nomine egeris , & victus appellaueris, deinde iniusta appellatio tua fuerit pronũtiata: potest dubitari,num secũdo[n] die appellare debeas: quia,cùm de tua appellatione iniusta pronuntiatum sit, tua interfuisse videtur.sed rectius dicetur,tertia[o] die appellare te posse[p]: quia nihilo minus alienam causam defenderis. 1 ¶ Sed si alius,quàm qui iudicio expertus est,appellet: qualis est, cuius[q] interest:an etiam tertia die appellare possit,videamus.sed dicendum est,secunda die appellare eum debere, quã[r] verum est,eum[ſ] suam causam defendere.contrariũ[t] ei est,si dicat, idcirco sibi licere intra triduum appellare, quia videtur quasi alieno nomine appellare:quado,si velit causam alienã videri semetipsum excludit:quia in aliena causa ei,qui iudicio expertus non est,appellare non liceat. 2 ¶ Si is,qui ex libertinitate[u] in ingenuitatẽ se defendebat:victus appellare omiserit:an pater eius appellare possit,maximè si dicat eũ in potestate sua esse, quæritur.sed si potest, quod magis probatur,secũda die vt propria causa appellare debet. 3 ¶ Si pro eo,qui[x] capite puniri iussus est,necessaria persona appellet:an tertia die audiri possit,Paulus dubitat. Sed dicendũ est,hãc quoq; personam,vt in[y] propria causa, secunda die appellare debere: quia,qui sua interesse dicit,proprium causam defendit.

Si cum Imperatori scriberetur,exemplum literarum litigatori exhibitum sit.

3. *Idem* lib.2. de Appellationibus.

Illud videamus: si,cùm Imperatori scriberetur, exemplum literarum litigatori editũ sit, neque is appellauerit, & postea contra eum rescriptum sit:an appellare à literis pridem [z] sibi editis possit. quia[a] qui[a] tunc non appellauit,vera esse,quæ scripta sunt,consensisse [a] videtur: nec audiendus est,si dicat euẽtum rescripti sacri se sustinuisse.

DE APPELLATIONIBVS REcipiendis [b], vel non,

Tit. V.

De eo cuius interest. De procuratore vel negotiorum gestore.

1. *Vlpianus* lib.29.ad Edictum.

Non solent audiri appellantes,nisi [c] hi quorum interest,vel quibus mandatum est, vel qui negotium alienum gerunt, quod mox ratum [d] habetur.

1 ¶ Sed & cùm mater filij rem sententia euersam ani-

d ad solem occasum.*l. secunda ſ.de verbor.signific.*& in IIX. Tabulis solis occasus,suprema tẽpestas est:suprema diei.*l.7.§.nouissima.ſ.soluto.* *adde Oldendorp. tract.de sentẽtia.* e si noctu fuerit *iudicatum.* e ¶ qui in publico sui copiam facit.adiri facile à quouis potest,ideóq; non latet. f *l.20.ſ. de appellationib. l. 6. Cod. de appellationib.* g hodie decẽ dies. *Nouell. 23. c.1.* h Appellatio fit libello in propria causa: in aliena , intra triduum ex die sentẽtiæ: *vt hîc: & §.bidũ.ſ. e. l.eos.§. sin autẽ. Cod.de appellat.* i *l. 2. ſ. de pactis.* k *l.2.ſ.eod.* l *l.3.ſ.de appellationib.recipiendis.* m Cõtumacia procuratoris, non appellãdo nocet domino. *Bart.* n *v.l.1.§.5.ſ.eo. Nouell.23.in pr.* o *l.1.§.14.ſ.eod.* p procurator ad agendum appellare potest, & appellationẽ persequi. q *l.4.§. 2. ſ. de appellationib.* r quia verum est.*Hal.* ſ Fideiussor appellare suo nomine debet & pro suo interesse,non nomine alterius.*Bart.* t Cõtrarius sibi,repellitur ab agendo.*Bart.* u *l.1.ſ. de liberali. adde l. 5. vlt.ſ.eo.prox.* x *l.6.ſ.de appellationib.* y Propriã causam defendere is videtur, quia sua interesse dicit. z lite non contestata in causa appellationis ad sententiam definitiuã peruenire potest. vide tamen Socinum *regula 240.* a Pars videtur consentire actui facto per iudicem , si in non contradicit. Bologninus. b id est, quorum appellationes recipiuntur vel non. *7. Cod.Theodos. 36. adde Paul.5.sentent.35.* c *l.2.§. 1. supra quando appellandum.* d ratum reus habeat.*Vulgat.* maduer-

a pietati operam dando.*Hal.*
b Appellari à ſententia interlocutoria iure ciuili nõ poteſt,*vt hîc:& l.ante ſententiam.Cod.quorum appellat.* Cuius ſententiæ vide quatuordecim exceptiones apud Duenazium *regula 51.*
c *ſub.*definitiuam.

maduerteret, prouocauerit, pietati [a] dans? dicendum eſt, & hanc audiri debere. & ſi litem præparandam curare maluerit intercedere non videtur,licèt ab initio defendere non poteſt.

De interlocutione.

2. *Scæuola* 'lib.quarto Regularum.'

ANte [b] ſententiam [c] appellari poteſt [d], ſi quæſtionem in ciuili [e] negotio habendam iudex interlocutus [f] ſit:vel in criminali,ſi contra leges hoc faciat.

De ſuſpecti tutoris accuſatione.

3. *Paulus* 'libro ſingulari Regularum.'

INtra triduum appellare licet ei, qui de ſuſpecto [g] tutore egit,victúſque appellat.

De eo qui fruſtratur,quod dicit ſe ſacrum reſcriptum expectare.

4. *Macer* 'libro 1. de Appellationibus.'

EIus: qui ideo cauſam agere fruſtratur [h], quòd dicit ſe libellum principi dediſſe,& ſacrum reſcriptum expectare audiri deſiderium prohibetur. & ſi ob eam cauſam prouocauerit, appellatio eius recipi ſacris conſtitutionibus vetatur.

De appellatione non recepta & de impedimento poſt receptam appellationem facto.

5. *Vlpianus* 'lib.4.de Appellationibus.' [z]

EI [i] cuius appellatio non recipitur, ſufficit, ſi poſſit dicere, appellationem ſuam non eſſe receptam. quod quaqua [k] ratione doceat,admittetur eius appellatio.

1 ¶ Non recepta autem appellatione, ſi quidem principem appellari oportuit:principi [l] erit ſupplicandum.ſin vero alius appellabatur,quàm princeps: ille erit adeũdus.

2 ¶ Sed & ſi quid aliud poſt receptam appellationem impedimento factum fuerit:eum adiri oportet, quem appellare quis debet.

3 ¶ Planè ſi appellatione non recepta non [m] ipſum adierit,quem debuit,ſed principem:pro eo habebitur atque ſi is aditus eſt,qui adiri debuit.ídque reſcriptis Imperatoris noſtri Antonini declaratur.

4 ¶ Planè ſi alium pro alio adijt,non principem: nihil ei hic error proderit licèt non videatur ceſſaſſe.

5 ¶ Intra conſtituta [n] autem appellatoria tempora debet is,cuius appellatio non eſt recepta, vel competentem iudicem,vel principem adire.

6. *Macer* 'lib.2.de Appellationibus.'

SCiendum eſt,cùm appellatio non recipitur,præcipi ſacris conſtitutionibus, omnia in eodem [o] ſtatu eſſe,nec quicquam nouari [p], etiam ſi cõtra fiſcum appellatum ſit. eúmq; qui appellationem nõ receperit,opinionem ſuam confeſtim per relationem manifeſtare,& cauſam,pro qua non recepit appellationem eiúſque exemplum litigatori edere debere,mandatis cauetur.

De teſtamento aperiendo. De annona militari. 1. De eo quod ex edicto perpetuo decernitur. 2. De pignore.

7. *Paulus* 'lib.ſingulari de Appellationibus.'

SI res dilationem non recipiat:non [q] permittitur appellare:ne [r] vel teſtamentum aperiatur, vt Diuus Hadrianus [ſ] conſtituit:ne frumentum [t] in vſum militum in annonæ ſubſidia contrahatur: néve ſcriptus heres in poſſeſſionem inducatur.

1 ¶ Item ſi ex perpetuo edicto aliquid decernatur : id quo minùs fiat,non permittitur appellare.

2 ¶ Item quo minus pignus [u] vendere liceat,appellari non poteſt.

DE LIBELLIS [x] DIMISSORIIS [y], 'qui Apoſtoli [z] dicuntur,'

Tit. VI.

Quando,à quo,& ad quem dantur. 1. Forma de eo qui petijt,& non obtinuit.

1. *Marcianus* 'lib. 2.de Appellationibus.'

POſT appellationẽ interpoſitam literæ dandæ [a] ſunt ab eo,à quo appellatum eſt, ad eum, qui de appellatione cogniturus eſt: ſiue principem [b].ſiue quem alium. quas literas dimiſſorias,ſiue apoſtolos appellant.

d Imò non poteſt ab interlocutoria appellari.*l.7. C.quorũ appellationes.*Poteſt appellari,ſi appellatione iniuria ſententiæ reſtitui non poteſt: non poteſt, ſi interlocutoria totum negotium non perimit.*Bartol.*
e Quæſtio in ciuili negotio adhiberi non debet.
f Si ab interlocutoria infertur grauamen quòd reſtaurari non poteſt, poſt appellationem appellari poterit.
g *l.20. ʒ. de appellationib. l.1.§. 14.ʒ. quando appellandum.*
h moratoriæ appellationes non ſunt recipiendæ. *Paul. 5. ſent.35. §.2. adde l.6.ʒ. de appellationib.*
i Appellatione interpoſita, ſiue recepta ſit, ſiue non, debet officium iudicis conquieſcere, & attentata reuocantur per ſuperiorẽ.*Bart.*
k quacunque. *Vulgat.*
l *adde l. 19. C. de appellationib.*
m *l.1. §. 3. ʒ. de appellationib.*
n quænam illa ſunt.*v.l.31. C.de appellationib.*
o Imò in alio, cùm ſentẽtia executioni mandetũr. *Nou.126. c.3.*
p *l. vnica.ʒ. nihil innouari: l.3. C. de appellat. l. 57.§.vlt.ʒ.de adminiſtr.tu.*
q Appellari nõ ſolet à ſtatuto iniquo: licet,*vt hîc :* appellare ab eius exequutione.*Bald. in l. quiſquis. C. quorũ appellat. non recipiantur.* vide Socinum *regula 20.*
r *l.6. Cod. eod. Paul.5.ſent.35.§. 2. adde Paul. 1. ſent.6.§.3.*
ſ hanc legem refert Cuiacius ad edictum D. Hadriani de viceſima hereditatum.*Cui.apud Paulum 4. ſent. 3.*
t *l.2.in fin.ʒ. de re iudicata.*
u à venditore pignorum non poteſt appellari fruſtra,id eſt, ſine cauſa. *vide Bart.hîc.*
x de literis dimiſſorijs. *Paul. 5.ſent.34.*
y dimiſſorij dantur à iudice à quo appellatur,ei qui appellauit.
z *l.1.ʒ.eod.l.32.§.2.C.de appellationib.Paul.5.ſent.34.§.1.l.9.ʒ.de iure fiſci.*
a *l.105.ʒ.de verb.ſign.l.6.l.32.§.2.C.de appell.*
b *l.13.ʒ.quib.ex cauſ.in poſſ.*

c ¶ forma libelli accuſatorij.
d .i.quintum diem.*Paul.5.ſent.34.§.2.* Porro de tẽporib.appellationũ,dixi ad *l.vl. §.4.C.de temporib.appellat.*
e Appellatione pendente, nihil nouari oportet.*edictum Iuſtiniani, 8.c.1.l.1.in fin.ʒ. ad Turpill.* niſi iudex ad quem appellatum eſt, ipſe innouet (nam is à quo appellatũ eſt nouare nõ poteſt.*Gloſſ. in l.eos.§.1. C. de appellat.*)etiã in præiudiciũ tertij.*l. Creditor. ʒ. mandato.* niſi id nouetur , quod nouari primo iudicio potuit. *l. poſtquam. §. Imperator. ʒ. vt legatorũ nomine caueatur.* niſi appellatio palam perluſoria ſit.*c. cùm appellationib. de appellat. in 6.* niſi appellatum ſit ab interlocutoria. *c. non ſolum de appellat. in 6* niſi fiat innouatio lege ita permittente.*l. per hãc. C.de temp.appellat.* niſi appellando innouetur.*l.eos.§ ſuper his. l.minimè. C. de appellat.* niſi partes ipſæ nouationem fieri cõſentiãt.*Gloſſ. in c. ſignificaſti de appellat.v.Socinum regula 21.* Adde huic legi viginti tres exceptiones quæ apud Duenaziũ *regula 42.*

1 ¶ Senſus [c] autem literarum talis eſt:appellaſſe(putà) Lucium Titium à ſentẽtia illius, quæ inter illos dicta eſt.

2 ¶ Sufficit autem , petijſſe intra [d] tempus dimiſſorias inſtanter & ſæpiùs, vt,'&'ſi non accipiat, id ipſum conteſtetur. nam inſtantiam repetentis dimiſſorias , conſtitutiones deſiderant. Æquum eſt igitur: ſi per eum ſteterit, qui debebat dare literas,quo minùs det:ne hoc accipienti noceat.

NIHIL [e] INNOVARI [f] APPELlatione interpoſita,

Tit. VII.

De appellatione recepta vel non. 2. De relegatione. 3. De deportatione. 4. De iuſſo abſtinere ordine. 5. Si ex pluribus facinoribus appellatus propter quædam appellauerit.

1. *Vlpianus* 'lib.4.de Appellationibus.'

APpellatione interpoſita: ſiue ea recepta ſit,ſiue non: medio tempore nihil [g] nouari oportet: ſi quidẽ fuerit recepta appellatio, quia recepta eſt:ſi verò non eſt recepta,ne præiudicium fiat,quoad deliberetur, vtrum recipienda ſit appellatio,an non ſit.

1 ¶ Recepta [h] autem appellatione , tamdiu nihil erit innouandum , quamdiu de appellatione fuerit pronuntiatum.

2 ¶ Si quis ergo fortè relegatus fuit , & appellauerit: non arcebitur neque in Italia,neque in prouincia,qua relegatus eſt.

3 ¶ Propter eandem rationem & ſi quis deportatus fuit ab eo,cui deportandi ius eſt,vel adnotatus:neque vincula patietur,neque vllam aliam iniuriam,quam patitur, qui ſententiæ non adquieuerat. integer [i] enim ſtatus eſſe videtur prouocatione interpoſita.

4 ¶ Ergo & ſi abſtinere ordine iuſſus ſit , & prouocauerit:eadem ratione poteſt [k] cœtum participare:cùm hoc ſit conſtitutum,& ſit iuris,ne quid pendente appellatione nouetur.

5 ¶ Si quis ex pluribus facinoribus cõdemnatus, propter quædam appellauit,propter quędam non:vtrùm differenda pœna eius ſit,an non, quæritur. & ſi quidem grauiora [l] ſint crimina, ob quæ appellatio interpoſita eſt, leuius autem id, propter quod nõ appellauit: recipienda eſt omnimodo appellatio , & differenda pœna. ſi verò grauiorem ſententiam meruit ex ea ſpecie, ex qua nõ eſt appellatum:omnimodo pœna imponenda eſt.

QVÆ SENTENTIÆ SINE APpellatione reſcindantur,

Tit. VIII.

Si iudicetur non eſſe iudicatũ. 1. De errore calculi. 2. De ſententia contra ius. 3. De condemnatione abſentis. 4. De conuentione & reconuentione.

1. *Macer* 'lib.2.de appellationibus.'

ILLVD meminerimus:Si quæratur [m],iudicatum ſit, necne, & huius quæſtionis iudex non [n] eſſe iudicatum pronuntiauerit , licèt fuerit iudicatum:reſcinditur,ſi prouocatum non fuerit.

1 ¶ Item ſi calculi [o] error in ſententia eſſe dicatur, appellare neceſſe non eſt.veluti ſi iudex ita pronuntiauerit: *Cùm conſtet,Titium Seio ex illa ſpecie quinquaginta,item ex illa ſpecie vigintiquinque debere : idcirco Lucium Titium Seio centum condemno* [p]. nam, quoniam error computationis eſt, nec appellare neceſſe eſt , & citra prouocationem corrigitur [q]. Sed & ſi huius quæſtionis iudex ſententiam centum confirmauerit : ſi quidem adeo, quod quinquaginta & vigintiquinque fieri centum putauerit:adhuc idem error computationis eſt , nec appellare neceſſe eſt. ſi verò ideo,quoniam & alias ſpecies vigintiquinque fuiſſe dixerit:appellationi locus eſt.

2 ¶ Item cum [r] contra ſacras conſtitutiones iudicatur, appellationis neceſſitas remittitur [ſ]. Contra conſtitutiones autem iudicatur,cùm de [t] iure conſtitutionis, non de iure litigatoris pronuntiatur. Nam ſi iudex volenti ſe ex cura muneris vel tutelæ beneficio liberorum vel ætatis [u] aut priuilegij excuſare,dixerit neque filios,neque ętatem, aut vllum priuilegium ad muneris vel tutelæ excuſatio-

f *adde Paul. 5. ſent.36.ʒ. de appellat.*
g .i.neq; exactio faciẽda,neque poſſeſſio facienda. *l.3. Cod. quãdo prouocare. Nouell. 134.c. 3.in fin.*
h *adde l.57.ſupra de adminiſt. tut.*
i appellatione interpoſita, appellationis ſtatus integer manet.
k Imò non poteſt. *l. ſeptima, in fin. ʒ. de minorib.*
l Accuſatus de maiori crimine, appellãs impedit executionem ſententiæ latæ in minori crimine.
m atqui ſuper re iudicata nõ eſt iudicãdum. *l.9. C. de ſententijs.*
n id ex pactis apparet.
o ſi error calculi in ſentẽtia ſit expreſſus, ſententia ipſo iure nulla eſt. *vide Oldendorp. c.26. de ſententia & re iudicata.*
p De formulis ſententiarũ condemnatoriarum dixi *ad l.1. §.5. Cod.ad Turpill.*
q Imò nullo modo corrigitur. *l. prima, C. de errore calculi.*
r *l.19.ſupra de appellationibus. l. 2. l. decimaſeptima.C.quando prouocandum.*
ſ *excipe l.32.ʒ.de re iudicata.*
t De iure conſtitutionis & litigatorij iudicari differunt.
u *l.2.ʒ.de tutoribus datis.*

nem prodesse: de iure cõstituto pronuntiasse intelligitur. Quod si de iure suo probantem admiserit, sed idcirco contra eum sententiam dixerit, quòd negauerit eum de ætate sua, aut de numero liberorum probasse: de iure litigatoris pronuntiasse intelligitur. quo casu appellatio necessaria [a] est.

3 ¶ Item cùm ex edicto peremptorio, quod [b] neque propositũ est, neque in notitiam peruenit, absentis [c] condemnatio sit: nullius momenti esse sententiam, constitutiones demonstrent.

4 ¶ Si apud eundem iudicem inuicem petamus, si & mea & tua petitio sine vsuris [d] fuit, & iudex me priorem tibi condemnauit, quo magis tu prior me cõdemnatum habeas: non est mihi necesse pro hac causa appellare, quando secundùm sacras constitutiones iudicatum à me petere non possis, priùs [e] quàm de mea quoque petitione iudicetur, sed magis est, vt appellatio interponatur.

De eo qui sententiæ. 1. Vel iudicis tempore dati non fuit in rebus humanis.

2. *Paulus* "libro tertio Responsorum."

PAulus respondit, eum, qui in [f] rebus humanis non fuit sententiæ dictæ tempore, inefficaciter cõdemnatum videri.

1 ¶ Idem respondit, aduersus eum, qui in rebus humanis nõ esset, cùm iudex datus est, neque iudicis dationem valuisse, neque sententiam aduersus eum dictam vires habere.

De præcepto impoßibili.

3. *Idem* "lib. 16. Responsorum."

PAulus respondit, impossibile [g] pręceptum iudicis nullius esse momenti.

1 ¶ Idem respondit ab ea sententia, cui pareri rerum natura non potuit, sine causa appellari.

a sẽtẽtia partium iura respiciẽs, etiamsi sit contra ius, non est nulla, cùm ab ea appellatũ sit. fallit *in l. 6. §. 1. ff. de re iudicata. Zas. 2. Responsorum 22.*

b sẽtẽtia nulla est, quæ absentibus, nec citatis partibus lata est. *v. Oldendorp. c. 30. de sententia & re iudicata.*

c Ea quæ altera parte absente decernũtur, vim rerum iudicatarum non habent. *Paul. 5. sent. 5. §. 5. adde l. 6. §. 3. ff. de iudicijs.*

d *v. l. 11. ff. de appellationib.*

e qui prior appellauit, prior agit. *v. l. 29. ff. de iudicijs.*

f *C. si pẽdente appellatione mors interuenerit: l. 59. in fi. ff. de re iudicata: l. 74. §. 2. ff. de iudicijs: l. 191. ff. de regul. iuris.*

g *l. 47. ff. de re iudicata: l. 7. Cod. quãdo & quomodo iud. v. Oldendorp. c. 27. de sentẽtia, & re iudicata.*

AN PER ALIVM CAVSÆ [h] APpellationum reddi possunt,

Tit. IX.

1. *Vlpianus* "libro quarto Appellationum."

QVAERI solet, an per alium causæ appellationis reddi possunt. quæ res in rebus pecuniarijs, & in criminibus agitari consueuit. & in rebus [i] pecuniarijs [k] sunt rescripta, posse agi. verba rescripti ita se habent: Diui fratres Longino. *Si tibi, qui appellauit, mandauit, vt eum de appellatione, quam Pollia ad eum fecit, defenderes, & res pecuniaria est: nihil prohibet, nomine eius te respondere. sin autem non sit pecuniaria causa, sed capitalis: per procuratorem agi non licet.* Sed & si ea causa sit, ex qua sequi solet pœna vsque [l] ad relegationem: non [m] oportet per alium causas agi: sed ipsum adesse auditorio debere, sciendum est. Planè si pecuniaria causa est, ex qua ignominia [n] sequitur: potest & per procuratorem hoc agi. Idque erit probandum & in ipso accusatore, si appellauerit, vel si aduersus eum sit appellatum. & generaliter, quæ causa per alium agi non potest, eius nec appellationem per alium agi oportet.

2. *Macer* "lib. 2. de appellationibus."

SI procurator absentis appellauerit, deinde rationes reddiderit: nihilo minùs ipse respondere debet. Sed an eo cessante dominus litis respondere possit exemplo adolescentis, videamus. magis tamen obseruatur, vt audiri debeat in causis appellationis reddendis is, cuius [o] absentis procurator appellauit.

h De reddendis causis appellationum. *Paul. 5. sent. 35.*

i Res hic pro lite causa & negotio sumitur.

k Procuratore in re pecuniaria vti possumus in appellationum causis reddẽdis. *l. 2. C. de procuratorib. l. 10. C. de appellat. l. 3. C. quorum appellationes.*

l Imo vltrà, nã per aliũ causæ reddi possunt pro damnato ad bestias. *l. 18. ff. de appellat.*

m meritũ appellationis causæ capitalis, & ipsam rationẽ status non nisi p nosmetipsos persequi possumus: nemo. n. absens, aut dari in seruitutẽ potest, aut dãnari. *Paul. 5. sent. 35 §. 1.*

n *l. 5. §. 1. ff. de his qui notantur.*

o *l. vlt. ff. de appellationib.*

SI TVTOR, VEL CVRATOR, magistratus creatus appellauerit,

Tit. X.

De muneribus publicis.

1. *Vlpianus* "lib. 3. de officio consulis."

SI qui ad munera publica nominati [p] appellauerint, nec causas probauerint: scient, ad periculum suum pertinere, si quid damni per moram appellationis reipublicæ acciderit, quòd si apparuerit, eos necessariò prouocasse: cui [q] adscribendum sit id damnum, præses vel princeps æstimabit.

De tutore & curatore.

2. *Hermogenianus* "libro 5. Iuris Epitomarum."

TVtor vel curator retentus si prouocauerit, & ante causam actam moriatur: propter periculum medij temporis, successores [r] eius causas appellationis necesse habent reddere.

p *l. 21. §. 2. ff. de appellationib.*

q *v. l. vn. in fi. C. de sumptuũ recuperatione.*

r ¶ *l. vn. ff. si pẽdente appellatione, mors interuenerit. l. vn. in fin. C. si pendente appellatione.*

s *l. 26. in fi. ff. ex quibus causis maiores l. 2. ff. de iudicijs.*

EVM, QVI APPELLAVERIT, in prouincia defendi,

Tit. XI.

1. *Vlpianus* "lib. 4. de Appellationibus."

EVM, qui appellauit, oportere in prouincia defendi in aliis [s] suis causis, etiam si appellationis causa peregrinetur, Diui fratres Decimio Philoni rescripserunt.

2. *Marcianus* "lib. 2. de Appellationibus."

HOc enim illis præstatur, ne necesse habeant se defendere, qui reipublicæ causa absunt [t].

APVD EVM, A QVO APPELlatur, aliam causam agere compellendum,

Tit. XII.

1. *Vlpianus* "libro quarto de Appellationibus."

SI QVIS ex alia causa appellauerit à iudice: an in [u] alia causa eundem iudicem habere necesse habeat, videamus. & hodie hoc iure vtimur: & tametsi appellatio interposita sit, tamen apud eundem iudicem, à quo quis prouocauit, compelletur alias causas, si quas habet, agere. nec vtetur hoc prætextu, quasi ad offensum iudicem nõ debeat experiri, cùm possit denuo prouocare.

SI PENDENTE APPELLAtione mors [x] interuenerit,

Tit. XIII.

De eo qui successorem habuit vel non. 1. De tutore.

1. *Macer* "lib. 2. de Appellationibus."

APPELLATORE defuncto [y], si quidem sine herede, cuiuscumque generis appellatio fuit, euanescit. quòd si [z] appellatori heres [a] extiterit: si [b] quidẽ nullius alterius interest causas appellationis reddi, cogendus non est peragere [c] appellationem. si verò fisci vel alterius, contra quem appellatũ est, interest: heres causas appellationis reddere necesse habet. Nullius autem interest, veluti cùm sine ademptione bonorum relegatus est. Nam si ademptis bonis relegatus, vel in insulam deportatus, vel in metallum datus, prouocatione interposita decesserit: Imperator noster Alexander Pletorio militi ita rescripsit: Quamuis pendente appellatione morte rei crimen extinctum sit: data tamen etiam de parte bonorum eius sententia proponitur, aduersus quam non aliter is, qui emolumentum successionis habet, obtinere potest, quàm si in reddendis causis appellationis iniquitatem sententiæ detexerit.

1 ¶ Tutor quoque in negotio pupilli appellatione interposita si decesserit, heredem [e] eius causas appellationis reddere necesse est, etiam si rationes [f] tutelæ heres reddiderit: quia sufficit mortis tempore ad causas appellationis reddendas obligatum fuisse. Sed Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, non cogendum tutorem, post rationes redditas, causas appellationum reddere.

DE IVRE [g] FISCI [h].

Tit. XIIII.

Quibus ex causis fisco acquiritur. 1. De bonis quæ non sunt soluendo. 2. De bonis vacantibus. 3. De bonis requirendorum adnotatorum. 4. De causis statim motis, & tractis vltra vicesimum annum. 5. Si causæ à priore nuntiatore proditæ dicantur.

1. *Callistratus* "lib. 1. de iure fisci."

VARIAE causæ sunt, ex quibus nuntiatio ad fiscum fieri solet. aut enim se quis, quod tacitè [i] relictum est, profitetur capere non [k] posse, vel ab alio præuentus defertur: vel quòd mors ab heredibus non [l] vindicatur: vel quòd indignus [m] quis heres nuntiatur: vel quòd princes heres institutus, & testamentum siue codicilli subrepti esse nuntiantur: vel quòd dicatur quis thesaurum [n] inuenisse: vel magni pretij rem minoris ex fisco comparasse: vel præuaricatione [o] fiscum victũ esse: vel eũ decessisse, qui in capitali crimine esset: vel etiam post mortem aliquem reum esse, vel domum restructam [p] esse: vel ab accusatione recessum: vel rem litigiosam [q] venundari: vel pœnam fisco ex contractu priuato deberi: vel aduersus leges commissum factum esse.

t *v. l. 16. ff. de legatis.*

u Qui prouocauit à iudice non propterea põt eum in aliis causis tanquam inimicum recusare: cùm ab eo denuo prouocare possit. *9. Ecl. 1. c. 51.*

x *7. C. 66. 7. C. Theodos. 35.*

y Morte appellatoris sine herede defũcti appellatio euanescit.

z Heres appellatoris non est cogendus appellationis causam persequi, si nullius priuati intersit reddi.

a *l. 1. l. 3. C. e. l. 9. in fin. ff. de iure fisci: l. vlt. C. si reus vel accusator.*

b Is cuius non interesse, ad agendum nõ admittitur.

c Appellationẽ peragit, qui ad finem vsque perducit.

d *l. 2. ff. si tutor vel curator.*

e *l. vlt. ff. si tutor vel curator tit. 10.*

f *l. 27. ff. de appellationib.*

g *10. C. 1. & passim toto ti. lib. 10. C. Theod. 1. de iure fisci, & populi. Paul. 5. sent. 12.* περὶ τῶ δημοσίου καὶ τῶν προνομιῶν καὶ δικῶν αὐτῶ. *56. Eclog. 2. adde Harmenop. 1. tit. 1. c.* περὶ δημοσιων. de priuilegio fisci. *7. C. 73. adde Paponem. 24. Arrest. 16. du fisque & amendes ciuiles.* de fisco, & eius priuilegio. v. Bossiũ *c. 101.*

h De fisci tacita hypotheca, vide Negusantiũ *tract. de pignorib. parte 2. membro. 4. num. 113.* fiscalia & publica quæ sint. *v. 1. Harmenop. 2. §. 53. Theophil. Inst. de actionib.* vide sex libros M. Antonij Peregrini de iurib. & priuilegiis fisci.

i *l. vni. C. de his qui se defrrunt.*

k Accursius hic notat, deportatos, hereticos, dãnatos in metallum, natos ex dãnato coitu, esse incapaces capiendi.

l *l. 1. C. vbi casus fiscal. l. 1. Cod. de his quæ vt indig.*

m *de quo v. l. 3. ff. de his quæ vt indig.*

n hoc hodie remissum. *l. 7. in fin. C. de delatorib. v. Basil. 1. c. 58.*

o *l. 10. ff. de diuers. & temporalib. l. vnica. C. de sententia contra fiscum.*

p destructam. *Hal.*

q *v. l. 22. ff. eod.*

1 ¶ An

a *l.4.§.20.ʒ.de fideicom.libert.*
b *l.1.C.de quadriennij præscriptione,l.6.§.7.ʒ.si quis omissa causa.*
c *l.4.§.1.supra de requirendis reis.*
d deferri προσαγγέλλεσθαι Græci,& Petrus Faber apud Cuiac.*c.28.de præscriptionib.*
e *adde l.44.ʒ.eo.l.3.C.de delatoribus.*

1 ¶ An bona,quæ soluendo non sint, ipso iure ad fiscū pertineant,quæsitum est. Labeo scribit,etiam ea,quæ soluendo non sint,ipso iure ad fiscum pertinere. Sed contra sententiam eius edictum perpetuum scriptum est, quòd ita [a] bona veneunt,si ex his fisco adquiri nihil possit.

2 ¶ Diuus Pius Cœlio Amaranto ita rescripsit:vacantium bonorum nuntiationem quadriennio [b] finiri:idque tempus ex die, quo certum esse cœpit, neque heredem neque bonorum possessorē exstare, computari oportere.

3 ¶Præscriptio autē viginti [c] annorum,quę etiam circa requirendorum adnotatorum bona obseruatur, ex constitutione Diui Titij solet ex eo numerari, ex quo quid ad fiscum pertinere potuit. 4 ¶ Causæ autem, quæ statim motæ sunt, & tractæ vltra vicesimum annum, differri [d] possunt etiam post vicesimum annum.

5 ¶Illæq; causæ,quę à priore nuntiatore proditæ dicantur,etiam post annos,quibus præscribi diximus,fisco nuntiari possunt.

De fama delatorum. 1. *De instrumentis.* 3. *De contumacia delatoris, & possessoris.* 4. *Vel delatoris tantum.* 5. *De mādatore.* 6. *De seruis & libertis.* 7. *De eo qui se detulit.*

2. *Idem*″lib.2.de iure fisci.″

EX quibusdam [e] causis delationes suscipientium fama non læditur:veluti [f] eorum,qui non præmij [g] consequendi, item eorum, qui vlciscendi gratia aduersarium suum deferunt: vel quòd ″nomine″ reipublicæ [h] suæ quis exsequitur causas. & hæc ita obseruari, plurifariam principalibus constitutionibus præcipitur.′ 1 ¶ Diuus Hadrianus Flauio Arriano in hæc verba rescripsit: Quin ei, qui instrumenta,[i] ad causam fisci pertinentia, cùm possit exhibere,non exhibet,nocere debeat:si verum aliter non inuenitur,ea subtracta esse credantur,quæ nocitura causę eius fuerint,dubitatū non est. sed nec aliàs dubitari oportet,quin non in aliam rem nocere debeant,quàm in eam, qua desiderata sunt. 2 ¶ Item Diui fratres ad libellum Cornelij Rufi rescripserūt, totiens edēda esse instrumēta, quotiēs de iure capiēdi, vel de iure dominij, vel de aliqua causa simili,re nūmaria [k] quæratur:nō [l] si de capitali causa agatur. 3 ¶Senatus censuit: ″vt,″si neq; delator [m],neque possessor tribus edictis [n] euocati adfuerunt, delatoris quidē fideiussores teneantur, & ei postea publicā causam deferēdi ius adimatur, possessoris autē ius idē esset, quod, si delatus omnino nō esset. 4 ¶ Quotiens tamē delator adesse iussus cessat,nec hoc fraude possessoris factū esse probabitur:Diuus Hadrianus rescripsit, secundū possessorem pronuntiari oportere. ita vt sententia cōprehendatur,etiā delatores [o] edicto id comprehendisse. 5 ¶ Diuus Pius Cæcilio Maximo rescripsit, constitutionē patris sui : qua cōpelleretur delator edere mandatorē [p], ac,nisi edidisset, vt in vincula deduceretur:eò pertinere, nō vt delator pœna subduceretur, si mandatorem haberet, sed vt mandator quoque,perinde,atque si ipse detulisset,puniretur.

6 ¶Imperator noster Seuerus Augustus constituit,ne serui delatores dominorū audiantur [q], sed vt pœna coerceantur. Libertos quoque causæ mandatores contra patronos à præsidibus prouinciarum pœnæ plectendos.

7 ¶Cōplura sunt rescripta principalia, quibus cauetur, nō obesse errorē [r] cuiquam,quòd ignotus iuris sui ipse se detulerit. Sed extat eorundem principum rescriptum,ex quo videtur posse defendi,ita demum non nocere cuiquā se detulisse, si ea persona sit, quæ ignorare propter rusticitatem [s],vel propter sexum femininum [t] ius suū possit.

De tacito fideicommisso. 5. *De venditione.* 6. *Aut locatione rei fiscalis.* 7. *Si posteriori creditori fiscus successerit.* 8. De *debitorib.debitoris.* 9. De *liberali causa.* 10. *De thesauris.*

3. *Idem*″libro 3 de iure fisci.″

NOn intelligitur fraudem legi fecisse,qui rogatus est palam [u] restituere. Sed cùm quidā testamēto suo.ita scripsisset, *Vos rogo, vt in eo, quod à vobis petij,fidem præstetis: pérque* [x] *Deum,vt faciatis,rogo,*& quęreretur,an id palā datū intelligeretur:Iulianus respondit,nō quidē apparere,quid ab heredibus ex huiusmodi verbis petitum est.quæri autem solere, quando intelligatur quis in fraudem legis fidem suam accōmodare.& ferè eo iam decursum,vt fraus legi fieri videatur,quotiens [y] quis neque testamento, neque codicillis rogaretur, sed domestica [z] cautione & chirographo obligaret se ad præstandum ei, qui capere non

f Delator nō est, qui quid defert fisco, nō vt præmiū consequatur, sed vt suam ac patriæ causam defendat: & ideo si non obtinuerit, infamia nō notatur, *vt hîc, & l.4. C. de delatorib. l. neminem. C. ex quib. caus.infam. irrogatur.* Tanti interest præmio quid fiat an vindicta sui, suæve patriæ.
g Prēmia olim accusatorib. & delatorib. constituta.*l.3.§.13.l.25.ʒ. de senatusconſ. Sillaniano. dixi ad l.8. circa fin.ʒ.de accusat.* arbitrio iudicū. *l.5.in fi.ʒ. de iniur. Tacit.4.5.15.5. Quintil.* 7. vel à lege *l.3 §.13.l.25.ʒ. de senat.Silaniano:*pars dimidia. *Frontin. 2.de aquæduct ib.* quarta in crimine repetundarum & lege Papię.*Tacit.4. Sueton. Nerone 6.*idque vulgare prēmium videtur appellari, *in l.13.§.5.ʒ.eod.*Qua ratione, quasi turpi quæstu quodam abutentes ad calūnias prorumpebant,*l.8.ʒ.de accus.* tametsi exilio & aliis pœnis adfecti à Tito, Domitiano, & Traiano.*Sueton.in Tito 8.Xiphilinus in Tito: Martial. 1. Epigram. Plin. Panegyrico ad Traianū : adde Brissoniū 3.select.17.*
h Patria nobis carior esset debet, quare nosmetipsi. *l.30. in fi.C.de episcopis: l.9.C.ex qui.cau. infam. l.3.l.4.C. de delatorib.*
i *v.l.3.ʒ.de edendo.adde l.2.ʒ. de fide instrum.*
k In criminalibus causis ad fiscum delatis nemo tenetur edere Bossius *tit.de fisco & priuilegio eius 101. num.11.* negat tamen Clarus fisco actori edendum in causa pecuniaria idq; ex mente omnium interpretum ait *5.sent.8. vlt.q.27.*
l Imò,tūc maximè, ne delicta sint impunita.
m Delatores edictis vocabantur.

n *l.15.§.2.§.4.l.42.§.1.ʒ.eo.l.3.C.de accusat.Cic.1.epist.3.& ad Q.Fratrem.*
o delatoris edicto.*Cuiac.19.obs.2.*
p *l.24.ʒ.eod.*
q *l.6.C.de delatorib.*nisi in crimine maiestatis.*Paul.5.sent.13.§.vlt.*
r *l.13.in fi.ʒ.eod.*
s *v.l.3.§.21.ʒ.de Silaniano.*
t fœmineum,*Hal.*

u *l.103.ʒ.de legat.1.*
x frequens est testatori,cum iurisiurandi obtestatione heredes onerare,legati ac fideicommissi præstatione per Deum, *vt hîc, & §.1.Inst.de fideicommiss.hæred.l.2.C.comm.delegat.*per salutem principis,*l.77.§.3.ʒ.de leg.2.*
y *l.40.ʒ.eo.d.l.83.*

potest. ideoque dici posse, ex supradictis verbis non esse legi fraudem factam.

1 ¶Si quis palàm [a] rogatus,& [b] tacitè esset:agitabatur, quid magis præualeret:vtrum vt ipsum noceret,quòd tacitè rogatus esset:an prodesset,quòd palàm petitum esset. ″&″Diuus Hadrianus rescripsit,in eo[c],quod cuiusque fidei palam commissum est, non esse existimandum fidem suam in fraudem legis accommodasse.

2 ¶ Quando autem fraus interposita videatur,agendū est.id est,vtrùm exitus spectari deberet,an consilium.fortè si tunc,cùm tacitè fideicommittebatur, nō capiebat is, cui restitui iubebatur, mortis verò tempore capere poterat:vel contrà.& placuit,exitum [d] esse spectandum.

3 ¶Tacita autē fideicōmissa frequenter sic detegūtur,si proferatur chirographū,quo se cauisset [e],cuius fides eligitur, quod ad eū ex bonis defuncti peruenerit, restiturū. Sed & ex aliis probationibus manifestissimis idem fit.

4 ¶ Cùm ex causa taciti fideicōmissi bona ad fiscū pertinent:omnia,quæ in testamēto vtiliter data sunt, valēt [f]. & ita Diuus rescripsit. 5 ¶ Diui fratres rescripserunt,in venditionibus fiscalibus fidem & diligentiā à procuratore [g] exigendam & iusta [h] pretia non ex præterita emptione, sed ex præsenti [i] æstimatione constitutio. sicut enim diligenti cultura pretia prædiorum ampliantur : ita si negligentius habita sint,minui ea necesse est.

6 ¶ Cum quinquennium [k],″ in″ quo quis pro publico cōductore se obligauit,excessit:sequentis tēporis nomine non tenetur. idque principalibus rescriptis exprimitur. Diuus etiam Hadrianus in hæc verba rescripsit. Valde inhumanus mos est iste, quo retinētur [l] cōductores vectigalium publicorum,& agrorū, si tantidem locari nō possint.nam & facilius inuenientur cōductores,si scierint fore,vt,si peracto lustro discedere voluerint,non teneantur.

7 ¶ Si [m] posteriori creditori fiscus successerit : eo [n] iure vtitur,quo is vsurus erat,cui successit. 8 ¶Multa principalia sunt rescripta [o],quibus cauetur, nō aliter fiscū debitorum suorū debitores cōuenire, nisi [p] principales debitores defecerint, vel ex ratione fisci nomina facta liquidò probentur,vel ex cōtractu fiscali debitores cōueniantur.

9 ¶Diuus Hadrianus Flauio Proculo rescripsit,cū in libertatem proclamat, qui ex bonis ad fiscū pertinētibus esse dicitur,iudicium dari præsentibus [q],& agentibus etiam his,qui negotiis fisci solent interuenire. & huiusmodi liberales causæ,si non [r] interueniēte fisci [s] aduocato decisæ sint,in integrum restituuntur [t].

10 ¶Si in locis fiscalibus,vel publicis [u],religiosisve,aut in monumentis thesauri reperti fuerint:Diui fratres constituerunt, vt dimidia pars ex his fisco vindicaretur. item si in Cæsaris possessione repertus fuerit, dimidiam æquè partem fisco vindicari.

11 ¶Deferre autē se nemo cogitur,quod thesaurū inuenerit,nisi ex eo thesauro pars fisco debeatur.Qui autē,″cū″in loco fisci thesaurum inuenerit, & partē ad fiscū pertinentem suppresserit:totum cum altero tāto cogitur soluere.

De pactis cum delatoribus.

4. *Vlpianus*″lib.6.ad Edictum.″

IN fisci causis pacti cum delatoribus pro cōfessis habentur,si modò pretium vel modicum [x] dederunt:

De venditione rei fiscalis.

5. *Idem*″libro 16.ad Edictum.″

SI curator Cæsaris rem aliquam vendiderit: quāuis duplum [y],vel triplum pro euictione promiserit:tamē fiscus simplum pręstabit. 1 ¶ Si ab eo,cui ius distrahendi res fisci datum est,fuerit distractum quid fisci: statim [z] fit emptoris,pretio tamen soluto.

De *fisco in priuati ius succedente.* 1. De *Cæsaris vel Augustæ rationibus.*

6. *Idem*″lib.63.ad Edictum.″

FIscus,cū [a] in priuati ius succedit, priuati iure pro anteriorib⁹ suæ successionis tēporis vtitur.[b] ceterū postea quā successit,habebit priuilegiū suū. Sed vtrū statim atq; cœpit ad eū pertinere nomē,an verò posteaquā conuenit debitorē,an postea quā relatū est inter nomina debitorū, quæritur.& quidē vsuras exinde petit fiscales,etsi breuiores debeātur.ex quo cōuenit certū debitorē [c], & confitentē. At in priuilegio variè rescriptū est. puto tamē, exinde priuilegio esse locū,ex quo inter nomina debitorū relatū nomē est. 1 ¶Quodcunq; priuilegij fisco competit:hoc idem & Cæsaris ratio,& Augustæ [d] habere solet [e].

z *adde l.5.C.de probat. l.10.ʒ.de his quæ vt indig.*
a ¶ Tacitè possumus relinquere,quod etiā palam possumus. Quod tacitè rogaui,idem possum palā rogare, *vt hic,* vnde colligas, Tacita fideicōmissa esse posse sine fraude : sicut & tacitè pecunia credi potest sine fraude. Et tamen tacita cū dicimus, fraudes dicimus: vt tacitū mutuum apud Gelliū 12. & tacita pactio. *l.penult.§.1.ʒ.de bon.lib. & apud Plin.5.epistol.*
b *v.l.vlt.ʒ.de ritu.*
c *adde l.123.ʒ.de leg.1.*
d In fraude exitus spectandus est.
e cauisset is cuius.*Hal.*
f *l.16.ʒ.eo.*
g *sub.* Cæsaris, de quo dixi ad titulum de officio Procuratoris Cæsaris.
h *l.50.ʒ.de furtis.*
i Pretia iusta non ex pręterita emptione, sed ex præsenti æstimari oportet. *l.62.in fin.ʒ.ad l.Falci.*
k *l.7.ʒ.de locato.*
l *l.9.§.1.ʒ.de publicanis.* & ita abrogatur. *l.11.in fi.ʒ. de publicanis.*
m *v.Cuiac. 19. obs.4.*
n *l.6.ʒ.eo.*
o *l.2.l.8. C.quādo fiscus vel priuatus.Nouel.128. c.2.*
p *l.2.l.4. C.quādo fiscus vel priuatus.*
q *v.quæ notaui ad l.47.ʒ. de re iudicata.*
r *d.l.47.*
s De fisci aduocato, *adde l.7.ʒ.e.*dixi ad tit. *C.de aduoc.fisci.*
t *dixi ad l.33.ʒ.de re iud.*
u publicis, nō etiam religiosis Zoanetus 27. restitut. ob id reprehensus à Roberto 1. *recept.5.* de thesauro dicam ad *Nouell. Leon.51.*
x Imò, id non tenet.*l.1.ʒ.eo.*
y *l.56.ʒ.de euic.*
z non priùs.*v. Cuiac. 9. obs. 37. adde l.15. §.7. ʒ.de re iud.*
a Imò semper ius habet pignoris. *l.46.§.3.ʒ.eo.*

b *l.60.in fi.ʒ.de cond.& demonst.*atque ideo ius deliberandi habet.*l.19.C.de iure delib. Bald. Cy.Ang.Ias.Castr. Guido q.208.* Quin si rex succedit alicui vasallo alterius domini,rex tenetur homagium facere illi domino. *Specu.tit.de feudis.§.1.vers.24.l.his qui.C.de conueniendis fisci debit.l.2. C.de prædiis & omnib.reb.nauiculariorum.*
c debitore confitente.*Cuiac.29.obs.2.*
d *l.31.ʒ.de legit.l.3.C.de quadriennij præscriptione.*
e Imò non solet,*l.57.ʒ.de legat.2.*

De liberali cauſa.

7. *Idem*" libro 54 ad Edictum."

SI fiſcus alicui ſtatus controuerſiam faciat, fiſci[a] aduocatus adeſſe debet[b]. quare ſi[c] ſine fiſci aduocato pronũtiatum ſit: Diuus Marcus reſcripſit, nihil eſſe actum, & ideo ex integro cognoſci oportere.

De actoribus bonorum non diſtrahendis.

8. *Modeſtinus*" lib. 5. Regularum."

BOnorum fiſco vindicatorum actores[d] venundari à procuratoribus non poſſunt. & ſi diſtrahantur, irritam fieri venditionem reſcriptum eſt.

De morte rei.

9. *Idem*" libro 17. Reſponſorum."

LVcius Titius fecit heredes ſororem ſuam ex dodrante, vxorem Mæuiam & ſocerum ex reliquis portionibus. eius teſtamentum, poſtumo nato, ruptum eſt: qui poſtumus breui & ipſe deceſſit: atque ita omnis hereditas ad matrem poſtumi deuoluta eſt. ſoror teſtatoris Mæuium veneficij in Lucium Titium accuſauit. cùm non obtinuiſſet, prouocauit. interea deceſſit rea. nihilo minùs tamen apoſtoli[e] redditi ſunt. quæro, an putes, extincta rea cognitionem appellationis inducendam propter hereditatem quæſitam. Modeſtinus reſpondit, morte[f] reæ crimine extincto, perſecutionem eorum, quæ ſcelere[g] adquiſita probari poſſunt, fiſco competere poſſe.

De dubiis quæſtionibus.

10. *Idem*" lib. ſingulari de Præſcriptionibus."

NOn[h] puto delinquere eum, qui in dubiis[i] quæſtionibus contra[k] fiſcum[l] facilè reſponderit.

De ære alieno.

11. *Iauolenus*" lib. 9. Epiſtolarum."

NOn poſſunt vlla bona ad fiſcum pertinere, niſi[m] quę creditoribus ſuper futura ſunt. id[n] enim bonorum cuiuſque eſſe intelligitur, quod æri alieno ſupereſt.

De damnatis in metallum.

12. *Calliſtratus*" lib. 6. de Cognitionibus."

IN metallum damnatis libertas adimitur, cùm etiam verberibus[o] ſeruilibus coercentur. Sanè per huiuſmodi perſonas fiſco nihil adquiri, Diuus Pius reſcripſit. & ideò quòd legatum erat ei[p], qui poſtea in metallum damnatus erat, ad fiſcum non pertinere reſcripſit. magíſque ait pœnæ eos, quàm fiſci, ſeruos eſſe.

De iis qui ſe deferunt.

13. *Paulus*" lib. 7. ad legem Iuliam & Papiam."

EDicto Diui Traiani, quod propoſui, ſignificatur: vt, ſi quis, antequàm cauſa eius ad ærariũ[q] deferatur, profeſſus eſſet eam rem, quam poſſideret, capere ſibi non licere, ex ea partem[r] fiſco inferret, partem ipſe retineret.

1 ¶ Idẽ poſtea edicto ſignificauit: vt quæcũq; profeſſa eſſet vel palàm, vel tacitè relictum ſibi, quod capere non poſſet, & probaſſet iam id ad fiſcum pertinere, etiam ſi id non poſſideret, ex eo, quod redactum eſſet à præfectis ærario, partem dimidiam ferat.

2 ¶ Nihil autẽ intereſt, quę cauſa impediat ius capiendi.

3 ¶ Id autẽ deferri debet, quod latet, nõ id, quod fiſci eſt.

4 ¶ Ad heredes eius, qui ſe detulerat, nõ videbatur præmiũ tranſire. ſed Diuus Hadrianus reſcripſit: vt, licèt antè deceſſiſſet is, qui ſe detulerat, antequàm id, quod detulerat, fiſco addiceretur, heredi eius præmium daretur.

5 ¶ Exſtat eiuſdem Hadriani epiſtola: vt, ſi is, qui ſe deferre poterat, morte præuentus fuerit, heres eius, ſi detulerit, præmium conſequatur. ſi tamen (inquit) liquebit defunctum eius animi fuiſſe, vt ſe vellet deferre. ſi verò idcirco diſſimulauerit, dum rem occultari ſperat: heredem eius vltra vulgare[ſ] præmium nihil conſecuturum.

6 ¶ Item Diui fratres reſcripſerũt, hęredes eorũ, quibus tacitũ fideicõmiſſum relictũ eſt, ita demum" ex" beneficio Traiani deferre" ſe" poſſe, ſi is, cui datũ fuerat, morte pręuẽtus eſſet, & ideo per anguſtias tẽporis deferre ſe nõ potuerit. 7 ¶ Cũ ante apertũ teſtamẽtũ, tacitũ fideicõmiſſum nũtiatũ eſſet ab his, qui fidẽ tacitã ſuſceperũt, deinde poſt apertas[t] à fideicõmiſſario delatũ eſſet: Diuus Antoninus recipi profeſſionẽ ei⁹ iuſſit: neq; enim dignã eſſe pręmio tã pręcipitẽ[u] feſtinationẽ prioris: & cũ quis ſe nũtiet non capere, poti⁹ cõfiteri de ſuo iure, q̃ aliud[x] deferre videtur.

8 ¶ Ad eos beneficium Traiani pertinet, qui ex defuncti voluntate relictum ſibi capere non poſſunt. ergo nec illud quod ſeruo meo relictum eſt, deferre potero.

9 ¶ Eos, qui quaſi indigni repelluntur, ſummouendos eſſe ab eiuſmodi præmio: id eſt eos, qui de inofficioſo[y] egerunt, vel falſum dixerunt teſtamentum, qui vſque ad finem litis oppugnauerunt teſtamentum.

10 ¶ Ei, qui per errorem[z] ſe detulit, cùm capere ſolidum[a] poſſet, non nocere hoc Diuus Hadrianus, & Diuus Pius, & fratres reſcripſerunt.

De libertatibus & legatis.

14. *Gaius*" lib. 11. ad legem Iuliam & Papiam."

DIcitur, ex aſſe hereditates ex Silaniano cùm fiſcus vindicaſſet, vt nec libertates, nec legata tueatur. quod apertè nullam habet rationem: cùm ex quibuſlibet aliis cauſis fiſco vindicatis hereditatibus, & libertates[b], & legata maneant.

De abolitione. 1. *De delatore ſubiecto.* 2. *Si delator citatus, ad edictum non reſponderit.* 3. *De eo qui ſe detulit.* 4. *De contumacia delatoris.* 5. *De rationibus.*

15. *Iunius Mauritianus* lib. 3. ad legem Iuliã & Papiã.

SEnatus cenſuit: ſi delator abolitionẽ petat, quod erraſſe[c] ſe dicat: vt idẽ iudex cognoſcat, an iuſta cauſa abolitionis ſit. & ſi erraſſe videbitur, det imprudentiæ veniam. ſi autẽ calumniæ[d], hoc ipſum iudicet. eaque cauſa accuſatori perinde cedat, ac ſi cauſam egiſſet, & prodidiſſet.

1 ¶ Si quis delatorẽ ſubiecerit: tantũ in ærariũ deferat, quantu pręmij nomine delator cõſequuturus fuiſſet, ſi viciſſet. 2 ¶ Diuus Hadrianus reſcripſit, eandem pœnam delatorem ferre debere, ſi citatus ad edictum[e] non reſponderit, qua teneretur, ſi cauſam non probaſſet.

3 ¶ Senatus Hadriani temporibus cenſuit: cùm quis ſe ad ærarium detulerit, quod capere non potuerit, vt totum in ærarium colligatur: & ex eo pars[f] dimidia ſibi ſecundum beneficium Diui Traiani reſtituatur.

4 ¶ Quòd ſi tribus[g] edictis à præfecto ærario[h] adeſſe delator iuſſus, venire noluerit: ſecundum poſſeſſorem ſit pronuntiandum. ſed ab eo, qui ita adeſſe iuſſus, reſpondente poſſeſſore, non adfuerit, tantum exigendum, quantum apud ærarium ex ea cauſa, quam detulerit, remaneret, ſi profeſſionem eam impleſſet.

5 ¶ Senatus cenſuit vt perinde rationes[i] ad ærarium deferat is, à quo tota[k] hereditas fiſco euicta eſt, vel vniuerſa legata, atque is deferre deberet à quo pars hereditatis, vel legati euicta ſit.

6 ¶ Si quis arguetur falſas rationes detuliſſe: de eo præfectus ærarij cognoſcat, quantam fraudem inuenerit, vt tantam pecuniam in ærario iubeat inferri.

De his qui ſe deferunt.

16. *Vlpianus*" lib. 18. ad leg. Iul. & Papiam."

AIt Diuus Traianus, *Quicunque profeſſus fuerit. Quicũque* accipere debemus tam[l] maſculum, quàm feminam. nam feminis quoq;, quamuis delationibus prohibentur, tamen ex beneficio Traiani deferre ſe[m] permiſſum eſt. Nec non illud æquè non intererit, cuius ętatis ſit is, qui ſe defert, vtrùm iuſtæ, an pupillaris. nam pupillis etiam permittitur deferre ſe, ex quibus non capiunt.

De creditoribus.

17. *Modeſtinus*" libro 2. de Pœnis."

IN ſumma ſciendum eſt, omnium fiſcalium pœnarum petitionem creditoribus[n] poſtponi.

Qui deferre poſſunt vel non. 10. *Si debitor fiſcalis creditori ſoluerit.*

18. *Marcianus*" lib. ſingulari de Delatoribus."

DEferre[o] non poſſunt mulieres[p] propter ſexus infirmitatem. & ita ſacris conſtitutionibus cautum eſt.

1 ¶ Item clariſſimi[q] viri deferre non poſſunt.

2 ¶ Itẽ dãnati deferre nõ poſſunt: vt Diui fratres de eo reſcripſerũt, qui fuſtibus cęſus, in opus publicũ erat datus.

3 ¶ Item conſtitutionibus principum prohibentur deferre illi, qui in metallum dati ſunt. hoc ideo, ne deſperati ad delationem facilè poſſint ſine cauſa confugere.

4 ¶ Sed eas cauſas, quas ante damnationem cœperunt deferre, poſſe eos etiam poſt[r] damnationem exequi, reſcriptum eſt.

5 ¶ Veterani quoq; ſacris cõſtitutionibus delatores eſſe prohibentur, propter honorem vtique & merita militiæ.

6 ¶ Item milites propter honorem ſtipendiorum, quæ merent, deferre prohibentur.

7 ¶ Sed communem cauſam ſibi cum fiſco quiuis deferre poteſt:" hoc eſt, vindicare[ſ]." nec per hoc famoſus eſt, licèt in cauſa" ſua" non obtinuerit.

8 ¶ Item eos, qui tutores vel curatores fuerunt, non oportere deferre cauſa pupillorum vel adoleſcentium ſuorum, Diui Seuerus & Antoninus[t] reſcripſerunt. Quod conſequens eſt obſeruari & in eo, qui quaſi procurator negotia geſſit. & ita idem principes reſcripſerunt. ¶ Idem decreuerunt, nulla conſtitutione prohibitum eſſe procuratorem[u] interrogari: ſed accuſare[x] eum, cuius negotia geſſit. Et tutorem, qui aut detulit, aut mandauit, ſeueriſſimè puniendum reſcripſerunt.

9 ¶ Sed ne quidem is, qui aliquam vendidit rem, eandem deferre debet vel per ſe, vel per ſubiectam perſonã: ne alioquin pœnam patiatur dignam ſuæ perſonæ, vt & conſtitutum eſſe refertur.

10 ¶ Papinia-

---

a De fiſci aduocato, *adde l. 3. § 9. in fi. ff. eo. l. vlt. C. eo. & C. de aduocatis fiſci.*
b *v. l. 1. C. de repudianda hæred.*
c *l. 47. ff. de re iudicata.*
d *v. l. 30. C. e. l. vlt. ff. de off. præſid. l. 16. ff. de publ. adde Cuia. 9. obſ. 1.*
e *v. l. 1. ff. de libellis dimiſſoriis.*
f *v. l. vnicam. ff. ſi pendente appellatione.*
g dixi *in Epitome Feudorum, tit. de act. emp.*
h v. Antoniũ Neguſantium, *trac. de pignorib. membro 4. parte 2. num. 117. & ſequentib.* vbi numero 118. deſinit, In cauſa onerosa in dubio fiſcum pręferri doti: in lucratiua, poſtponi, *l. 2. C. de priuilegio fiſci.*
i in dubio cõtra fiſcũ. *v. quæ notaui ad Nou. 85. & Alciat. 3. præſump. 41.* huc pertinet illud Capitolini de Marco Antonino philoſopho, in cauſis compendii nunquã iudicans fauit, *l. vnica. §. 14. C. de caduc. toll.*
k Imò pro fiſco. vide Edictũ Iuſtiniani, *4. c. 2. §. 1.*
l agentẽ præſertim actione pœnali ad pœnam & priuilegiata. *v. Dynum ad c. 85. de reg. iu.* vide exemplũ *in l. vnica, C. de caduc. tollend.*
m *v. l. 17. C. eo.*
n Bona dicimus, quę ære alieno deducto ſuperſunt. *vid. l. 72. ff. de iure dot.*
o Seruitia verbera, *hic & l. 7. §. 2. ff. de iniuriis.* ſunt flagra, flagella, lora quibus rũpi ſeruos in Comœdiis legimus, *adde l. 9. §. 3. l. 15. §. 38. l. 17. §. 2. ff. de iniuriis.* (Nam liberi fuſtibus caſtigabãtur ex eodẽ crimine quo ſerui flagellis, *l. vlt. ff. de iniuriis. l. 10. l. 28. §. 2. ff. de pœn.*) Seneca in ludo: *& libro de Clementia: l. in ſeruorum. ff. de pœnis. l. leuia. ff. de accuſ. l. Pedius. §. 1. ff. de incendio.* Porro leuior fuit fuſtiũ quã flagellorũ caſtigatio. Nã fuſtigatio in modica caſtigatione ponitur, flagellorũ in atrociſſima & ſeruili. *l. 7. §. 2. ff. de iniuriis: l. 11. §. 2. in fi. ff. de in ius voc. l. 23. in fi. ff. de vſufructu.* Ea ratione fuſtiũ admonitio dicitur quaſi leuis, *l. veluti. ff. de pœnis.* Proinde quod dicitur *in lege ſi quid erit. ff. de officio proconſulis.* Proconſulẽ ius nõ habere atrociter verberandi ad flagellationem referemus. *adde Briſſonium 3. ſelect. 9.*
p *l. 11. ff. de alimentis, l. 3. ff. de his quæ pro non ſcriptis.*
q *l. 4. §. 10. ff. de fideicom. libert. l. 9. §. 6. ff. ad l. Iul. peculatus.* quidam hac voce intelligunt præfectum ærario, *l. 42. C. eod.*
r *l. 15. §. 3. C. eod. l. vnic. C. de his qui ſe deferunt.*
ſ Præmiũ vulgare delatorum, quarta. *Tacit. 4. Annal.* hinc quadruplatores dicti à præmio, quartę quã cõſignebantur, *Aſcon. in Verrẽ.* octaua dabatur ſeruis rei crimine maieſtatis. *Ioſeph. 19.* ante erat arbitraria. *Tacit. 6. Annal. & 16. & hiſtoriarũ 4.* Porro vulgare prãmium hic appellatur quarta bonorũ rei, ad differentiam eius quod edicto Traiani dabatur ſe deferentib⁹: quod dimidiã bonorũ cõtinebat. dixi *ad l. 2. ff. eo.* de vulgari pręmio delatoris. v. Cuiac. *19. obſ. 3.*
t apertas tabulas, *Hal.*
u *adde l. 42. §. 2. ff. de bon. libert.*
x quàm alium *Hal.*
y *l. 5. §. 14. ff. de inofficioſo.*
z *l. 2. in fi. ff. e.*
a *v. Vlp. 13.*
b ¶ *l. 3. §. 5. ff. e. l. 9. ff. de Silaniano.*
c *l. 10. in fi. ff. de iudic.*
d *l. 9. C. de calumn. vel 10. ff. de diuerſis.*
e *l. 2. § 3. ff. eo. l. 42. §. 1. C. e. adde l. 7. ff. de in integr. vbi v. Cuiac.*
f *l. 13. C. eod.*
g *v. l. 2. §. 3. ff. eo.*
h de Præfecto ærarii, dixi *ad l. 42. C. e. adde Cuiac. in l. 9. C. de iure fiſci.* Interim hic Comes ſacrarũ largitionũ, theſaurorũ, ſacri ærarii, de quo dixi *ad l. 2. C. vt dignitatum ordo ſeruetur.*
i *l. 45. §. 4. ff. eo.*
k *v. l. quæ de tota. ff. de rei vind.*
l *l. 13. ff. eo. v. l. 1. l. 195. ff. de verb. ſig. l. 3. §. 3. ſupra de negotiis.*
m Deferre niſi ſeipſam mulier nõ poteſt. *adde l. vnica. C. de his qui ſe deferunt.*
n Fiſcales pœnæ creditorib⁹ poſtponũtur. *l. 11. ff. eo. l. vn. C. de pœnis fiſcalib. v. Pau. 5. ſen. 12. §. 10.*
o *adde l. vlt. C. de delatorib.*
p *v. l. 16. ff. eo.*
q i. ſenatores, dixi *ad l. 5. ff. de curatore furioſi.*
r *l. 5. in fin. ff. de publ. iud.*
ſ indicare, *Cuiac. 18. obſ. 22.*
t *l. 2. C. qui accuſare non poſſ.*
u *v. Oldendorp. c. 4. de teſtib. 19.*
x Accuſare hic dicitur qui defert. Eſt, inquã, hic accuſator delator: hoc ideo quòd delatores inter cætera crimina publica deferebant, vt & bona vacantia, caduca, ereptitia, cõmiſſa, tacita fideicommiſſa, vaga mancipia, theſauri inuentio.

10 ¶Papinianus tam libro sexto, quàm vndecimo responsorum scribit, ita demum publicam auferri [a] pecuniã ei, qui, cùm erat creditor, in solutum pecuniam accepit, si aut sciebat, cùm accipiebat, publicum quoque esse debitorem, aut postea cognouit, antequàm consumeret pecuniam. sed placet, omnimodo ei pecuniam auferendam esse, etiam si ignorauit, cùm consumeret. & postea quidem principes directam actionem competere ablata pecunia rescripserunt, vt & Marcellus libro septimo digestorum scribit.

19. *Papinianus* libro 10. Responsorum.

DEnique non esse præstandas vsuras [b], cùm pecunia reuocatur, conuenit: quoniam res, non persona conuenitur.

20. *Idem* libro 11. Responsorum.

SEd reuocata pecunia, in fideiussorem liberatum vtilis actio dabitur.

21. *Paulus* libro tertio Quæstionum.

TItius, qui "mihi" sub pignoribus pecuniam debebat, cũ esset fisci debitor, soluit mihi, quæ debebat. in postea fiscus iure suo vsus, abstulit mihi pecuniam. quærebatur, an liberata essent pignora. Marcellus rectè existimabat: si id, quod mihi solutum est, fiscus abstulit, non competere pignorum liberationem. neque differentiam admittendam esse existimo interesse putantium, id ipsum, quod solutum est, an tantundem repetatur.

De venditione rerum fiscalium. 2. De lite donata. 3. Si delator desistat.

22. *Marcianus* libro singulari de Delatoribus.

RES, quæ in [c] controuersia sunt, non debent à procuratore Cæsaris distrahi: sed differenda est eorum venditio, vt Diuus quoque Seuerus & Antoninus rescripserunt. Et defuncto maiestatis reo, parato herede purgare innocentiam mortui, distractionem bonorum suspendi [d] iusserunt. Et generaliter prohibuerunt rem distrahi à procuratore, quæ esset in controuersia.

1 ¶Res autem nexas pignori distrahere procuratores possunt. Sed, & si ante alij res obligatę sunt iure pignoris, non debet procurator ius creditorum lædere. Sed si quidẽ superfluum est in re: permittitur procuratori vendere ea lege, vt in primis creditoribus præcedentibus satisfiat: &, si quid superfluum est, fisco inferatur. aut, si acceperit totũ fiscus, soluat ipse. vel simpliciter si vendidit procurator: iubebit pecuniam, quam deberi creditori priuato fuerit probatum, exsolui ei. & ita Diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt.

2 ¶Lites donatas [e] se non suscipere Diuus Pius rescripsit, licèt bona relictorum se quis profiteatur, vel partem bonorum donatam non suscipere. & adiecit, & illum dignum fuisse puniri pro tam turpi, támque inuidioso commento: &, nisi durum esse videbatur, in vltrò venientem pœnam statuere.

3 ¶Sicut renuntiare [f] causam nemo cogitur [g]: ita liberum arbitrium desistendi ei non datur, qui detulit. & ita Diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt. & idem esse, licèt alieno mandato detulisset. Planè rescripserunt, delatorem audiendum, volentem à lite desistere [h], si sibi mandatorem subtractum quæratur.

23. *Callistratus* lib. 2. de iure fisci.

DE eo delatore, qui causam solus agere instituerat non habita mentione mandatoris, si postea desistat, prætendens mandatorem causæ decessisse puniendum Diui fratres rescripserunt.

De probationibus.

24. *Marcianus* lib. singulari de Delatoribus.

NOn tantùm delator punitur, si [i] non probauerit: sed & mandator, quem [k] exhibere debet delator.

25. *Vlpianus* libro 19. ad Sabinum.

EST & decretum ab Imperatore Seuero & constitutum, nullo [l] modo exigendum quem probare, vnde habẽt, circa delationes fiscales: sed delatorem probare debere, quod intendit.

De emancipatione.

26. *Idem* libro 31. ad Sabinum.

CVm quidam capitis [m] reus [n] emancipasset filium, vt hereditatem adiret, rescriptum est, non [o] videri [p] in fraudem fisci factum, quod adquisitum non est.

De morte vxoris non defensa.

27. *Idem* libro trigesimoquarto ad Edictum.

CVm mortem [q] maritus vxoris necatæ non defendit: Diuus Seuerus rescripsit, dotem fisco vindicandam, prout ad maritum pertineat.

De generali hypotheca.

28. *Idem* libro 3. Disputationum.

SI qui mihi obligauerat, *quæ habet, habiturúsque esset* [r], cũ fisco contraxerit: sciendum est, in re postea [s] adquisita fiscum potiorem esse debere, Papinianum respondisse. quod & constitutum est. præuenit enim causam pignoris fiscus.

De delatore corrupto. 1. De falsi testamenti accusatione. 2. De morte defuncti non defensa.

29. *Idem* libro 8. Disputationum.

EIus [t], qui delatorem [u] corrupit, ea conditio est, vt pro victo habeatur. nam in fiscalibus causis id constitutũ est. Sed enim hæc pœna, magis est, vt aduersus ipsum locum habeat, qui delatorem redemit, cætero quin aduersus heredem eius transire non debet. nec enim exinde perit causa, ex quo redempta est, vel actio perimitur, vel cõdemnatio facta videtur. verùm oportet constare prius [x], & de crimine pronunciare. Planè si fortè de retractanda causa agatur, quæ semel iudicata est per delatoris corruptelam: mortuus corruptor non efficiet, quo minùs agi possit, atque retractari causa. hic enim non pœnæ, sed causæ restitutio est.

1 ¶Eum, qui falsum testamentum dixit, posse adire hereditatem, constat. sed denegatis ei actionibus, fisco locus erit. & obligationes, quas adeundo confudit [y], non restituuntur.

2 ¶Nam & in eo, qui post aditam hereditatem defuncti mortem non defendit, Imperator noster cum patre rescripsit, obligationes confusas non resuscitari.

De actoribus bonorum.

30. *Marcianus* libro 3. Institutionum.

NE procuratores Cæsaris bonorum actores [z] quæ ad fiscum deuoluta sunt, alienent, Imperatores Seuerus & Antoninus rescripserunt. &, si manumissi fuerint, reuocantur ad seruitutem.

De bonis obsidem vel captiuorum.

31. *Idem* lib. 4. Institutionum.

DIuus Commodus rescripsit, obsidum [a] bona, sicut captiuorum [b], omnimodo in fiscum esse cogenda.

32. *Idem* lib. 14. Institutionum.

SEd si, accepto [c] vsu [d] togæ [e] Romanæ, vt ciues Romani semper egerint: Diui fratres procuratoribus hereditatum rescripserunt, sine dubitatione ius eorum ab obsidis conditione separatum esse beneficio principali. ideoque idem ius eis seruandum, quod habent, si à legitimis ciuibus Romanis heredes [f] instituti fuissent.

De eo qui debitoris fisci hereditatem adierit.

33. *Vlpianus* lib. 1. Responsorum.

EVm qui debitoris fisci adiit hereditatem, priuilegiis fisci cœpisse esse subiectum.

De aduersario, vel iudice corrupto.

34. *Macer* lib. 2. Publicorum.

IMperatores Seuerus Antoninus Asclepiadi ita rescripserunt: Tu, qui defensione omissa [g] redimere sententiam maluisti, cùm tibi crimen obiicietur, nõ immeritò quingentos solidos inferre fisco iussus es. omissa enim ipsius causæ inquisitione, ipse te huic pœnæ subdidisti. obtinendum est enim: vt hi, quibus negotia fiscalia mouentur, ad defensiones causæ bona fide veniant: non aduersarios, aut iudices redimere [h] tentent.

Si alter hereditatem vindicet, alter ad fiscum pertinere dicat.

35. *Pomponius* libro 11. Epistolarum.

APud Iulianũ scriptum est: Si priuatus ad se pertinere hereditatem Lucij Titij dicat, altero eandẽ hereditatem fisco vindicante: quæritur, vtrũ ius fisci antè [i] excutiẽdum sit, & sustinendæ actiones cæterorum, an nihilo minùs inhibendæ petitiones creditorũ singulorum, ne publicę causę prę iudicetur. idq; senatuscõsultis expressum est.

De tributis.

36. *Papinianus* libro 3. Responsorum.

PRrædiis à fisco distractis, præteriti temporis tributum eorundem prædiorum "onus" emptorem [k] spectare placuit [l].

De pœna.

37. *Idem* lib. 10. Responsorum.

QVod placuit, fisco non esse pœnam petendam, nisi [m] creditores suum recuperauerint: eò pertinet: vt priuilegium in pœna contra creditores non exerceatur, non vt ius commune priuatorum fiscus amittat [n].

De fructib. 1. De eo qui pecunia ad sui temporis administrationem pertinere contendit.

38. *Idem* lib. 13. Responsorum.

FIscus in quæstione falsi testamẽti non obtinuit, priùs quàm autem ea quæstio decideretur, alio nuntiãte bona postea vacare constitit. fructus post primam litẽ absumi non oportuisse, respondi. neq; enim ad senatuscõsulti beneficiũ, scriptum heredẽ pertinere controuersia mota.

1 ¶Delatoris opera non esse functum respondi, qui fisci pecuniam, quam alius tenebat, ad sui temporis administrationem pertinere, quamuis probare non potuis-

a *v. l. 5. C. de priuilegio fisci.* b *l. 5. C. de priuilegio fisci.* c *l. 1. ℥. eod. 56. Ecl. 2. c. 20.* d *l. 22. C. de accusationib.* e *l. vlt. ℥. qui testam. l. pen. ℥. de hær. inst. §. vlt. ℥. quib. mod. testam. l. 1. l. 2. C. ne fiscus vel resp. Pau. 5. sen. 12. §. 7.* f nunciare, *Hal.* g *C. vt nemo inuitus.* h *v. l. 51. in fi. ℥. ad Turpil.* i Delator punitur, si nõ probat. k Delator mãdatorem tenetur exhibere, *l. 2. §. 5. ℥. e. l. 1. §. 13. ℥. ad Turp. l. 34. ℥. de pœnis.*

l Probationes paratas delator habere debet: neque cogitur is qui delatus est, probationes in se edere. *adde 1. Harmenop. 5. §. 2.*

m nondũ tamẽ damnatus.

n Rei capitis emancipare liberos suos possunt.

o Imò videtur, *l. 45. ℥. eod.*

p eadem formula est. *l. 21. §. 4. ℥. de arbitr.*

q *l. 20. ℥. de his quæ vt indign. l. 1. C de his quæ vt indignis.*

r cùm cum fisco, Fornerius *2. select. 24.* reprehensus à Cuiac. *10. obs. 22.*

s Tacitam eã hypothecã priuilegiatã fiscus habet, vt præferatur creditori anteriori in bonis quæsitis per debitorẽ post obligationẽ cõtractam cum fisco.

t ¶*v. Cuiac. 15. obs. 24.*

u *l. 4. ℥. eo. l. vlt. ℥. de præuaricat. l. 2. ℥. de bonis eorum, adde l. 18. in fi. C. de transact.*

x *v. l. 38. ℥. de incendio.*

y *l. 8. ℥. de his quæ vt indignis.*

z *l. 8. ℥. eo. l. 46. §. 7. ℥. eo.*

a Obsidũ bona, hoc est eorũ qui nobis dati sunt obsides, fisco cedunt: vt & captiuorum, *vt hîc.* Ideoque de his apud nos testari non possunt, *l. 11. ℥. de testamentis.* Quod in Gallia seruari negat Papo *3. Notar. 6. c. des lettres de naturalité.* si modo in Gallia habeant liberos vel cognatos.

b *l. 36. ℥. de religiosis.*

c Ius togæ Romanæ conferri poterat exteris.

d *v. Cuiac. ad l. 11. ℥. qui testam.*

e Toga vti solis ciuibus Romanis vti licuit sunt, inquã, toga Romani hominis certissimũ insigne, *vt hîc,* nec sine crimine aliã Romano homini vel in media Asia vestẽ sumere licebat. Itaq; apud Liuium à Q. Fabio in inuidiã eo nomine P. Scipio adducitur, quòd in Sicilia palliatus fuisset. Idemq; cũ Rabirio Posthumo ab aduersariis obiectum esset, accuratam in eo facto purgãdo orationẽ Cicero soluit. Cæterum vsus togę peregrinis (de quibus *dixi in l. 1. C. de hære. inst.*) erat interdictus. *Plin. 4. epist. ad Minutiũ.* itaq; plerũq; cõtrouersia incidebat rei causam dicere possunt togati, an vero eos palliatos esse oporteret, *Suet. Claudio cap. 15.* Contra iure togę amici populi à Romanis donati: qđ & nouæ Carthagini donatũ refert Tertullianus *lib. de Pallio.* Inde togatę Galliç nomẽ, quã & ad honores adspirasse Tacitus *11.* refert: & suffragiorũ ius in vrbe habuisse. Manutius *in epist. ad Atticum* cõfirmat. Sic & Hispanię quosdã populos, iuris Italici factos, togatos, stolatosq; appellatos, Strabo scribit *lib. 3.* Quo ex more togã regibus amici etiã mittebãt Romani. *Taci. 10.* Quin & prętextarum iure peregrini carebant *1. Macrob. 6.* Erant & alia ciuiũ Romanorũ priuilegia de quibus aliàs dixi.

f Heredes institui possunt qui ciuitate donati: aliàs testatorẽ heredẽ & testes ciues esse oportet. *adde Vlpia. 20. §. 14.* Ex testamẽto soli ciues capiebãt, *l. 1. ℥. ad l. Falci.* inter solos ciues erãt nuptię, *§. 1. Inst. de nupt.* patria potestas, *§. 1. Inst. de patria potestate.* verberibus cædi aut in crucẽ agi nõ poterãt: aut iniussũ populi plecti. soli ciues militabãt in legionib. Inter solos ciues, solẽnis per nexũ ab alienatio locũ habuit, *Cic. in Topic.* vsucapere. *Cic. 1. offic.* honores gerere, suffragiũ ferre, toga vti. v. Brissoniũ *1. select. 13.*

g *l. 4. l. 29. ℥. eod.*

h Iudicẽ tentãs redimere licet effectus nullus sequatur, punitur, *l. 3. supra de calumniatoribus.*

i Causæ fiscalis tractatio priuatæ antefertur.

k & legatarius *l. 39. §. 5. ℥. de leg. 1. l. 7. ℥. de publicanis, l. 5. in fi. ℥. de censibus. l. 1. Cod. de actio. emp.*

l hoc postea remissum, *l. 7. Cod. de censibus.*

m *l. 1. §. 1. l. 11. l. 17. ℥. eodem. l. 48. in fin. ℥. eodem.*

n admittat, *Hal.*

a Delator non videtur, qui propriam causam agens, alium nominat.
b *v.l.44.ꝧ.eo.v.l.1.C.si plures vna sententia.*
c *l.5.ꝧ.eo.l.10.ꝧ.de his quæ vt indignis.*
d Rerum diuersitas facit legatum obscurum. Vnde notant, libellum generalem non admitti, vt qui obscuritatem pariat.

set, contendit: quoniam [a] propriam causam egerat.

De bonis citra pœnam exilij perpetuam nō confiscandis. 1. *De eo qui periculum communis condemnationis diuidi postulauit.*

39. *Idem* libro 16. Responsorum.

BOna fisco citra pœnam exilij perpetuam adiudicari sententia non oportet.

1 ¶ Eum, qui periculum communis [b] condemnationis diuidi postulauit, quòd participes iudicati soluendo essent, reuocatis alienationibus, quas fraudulenter fecerant, non videri causam pecuniæ fisco nuntiasse respondi.

De tacito fideicommisso.

40. *Paulus* [e] libro 21. Quæstionum.

ITa fidei heredis commisit: *Rogo fundum Titio des, de quo te rogaui.* si Titius capere non possit, non euitabit heres pœnam taciti fideicommissi, non enim est palàm [c] relinquere, quod ex testamento sciri non potest, cùm recitatum est. quemadmodum nec ille palam dat, qui ita scribit: *Rogo vos heredes, in eo, quod à vobus petij, fidem præstetis.* imò in priore specie maiorem fraudem excogitasse videtur, qui non tantùm legem circumuenire voluit, sed etiam interpretationem legis, quæ circa tacitum fideicommissum habetur. quamuis enim fundum nominauerit: non tamen cognosci potest, de quo sit rogatus heres: cùm diuersitas [d] rerum, obscurum faciat legatum.

1 ¶ Patronus si tacitè in fidem suam recipiat, vt ex portione sua præstet: cessare fraudem dicitur: quia de suo largitur.

De actione in eum qui bona vacantia comparauit.

41. *Idem* libro 21. Responsorum.

EVm, qui bona vacantia [e] à fisco comparauit, debere actionem, quæ contra defunctum competebat, excipere.

De tacito fideicommisso & de eo qui se detulit.

42. *Valens* libro quinto Fideicommissorum.

ARrianus Seuerus præfectus [f] ærarij: cùm eius, qui tacitè rogatus fuerat non capienti fideicommissum reddere, bona publicata erant: pronuntiauit nihilominus ius deferendi ex constitutione [g] Diui Traiani habere eū, cui fideicommissum erat relictum.

1 ¶ Quia autem nonnulli ingrati aduersus beneficiū Diui Traiani, post professionem quoque de tacito fideicommisso factam, cum possessoribus transigunt, atque tribus [h] edictis euocati non respondent: placuit senatui, tantum ab eo, qui id fecisset, exigi, quantum apud ærariū ex ea causa, quam detulerat, remanere oporteret, si professionem suam impleſſet. & si possessoris quoque fraus apud præfectum conuicta fuisset: ab eo quoque, quod conuictus inferre debuisset, exigi.

43. *Vlpianus* libro sexto Fideicommissorum.

IMperator noster rescripsit, fiscum in rem [i] habere actiones ex tacito fideicommisso.

De *eo qui protegendæ rei suæ gratia nuntiat.*

44. *Paulus* libro primo Sententiarum.

DElator non est, qui [k] protegendæ [l] causæ suæ gratia aliquid ad fiscum nuntiat.

De alienatione in fraudem fisci. 1. *De bonis rei ante sententiam mortui.* 2. *Eiusue qui sibi manus intulit.* 3. *De libertatib.* 4. *De instrumentis chirographis, & actis.* 9. *De eo qui pro alio soluit.* 10. *De dilatione debitoribus fisci danda.* 11. *De fideiussoribus.* 12. *Si plus seruatum est ex bonis debitoris à fisco distractis.* 13. De *locatione rei fiscalis.*

45. *Idem* libro quinto Sententiarum.

IN fraudem fisci non solum per donationem, sed quocunque [m] modo res alienatæ reuocantur. idemque [n] iuris est, & si non quæratur: æquè in omnibus fraus punitur.

1 ¶ Bona eorum, qui in custodia, vel in vinculis, vel compedibus [o] decesserunt, heredibus eorum non auferuntur, siue testato, siue intestato decesserunt.

2 ¶ Eius [p] bona, qui sibi mortem consciuit, non ante ad fiscum coguntur, quam prius constiterit, cuius criminis gratia manus sibi intulerit. Eius bona, qui sibi ob aliquod admissum flagitium mortem consciuit, & manus intulit, fisco vindicantur. quod si id tędio [q] vitæ, aut pudore æris alieni, vel valetudinis alicuius impatientia admisit: non inquietabuntur, sed suæ successioni relinquuntur.

3 ¶ A debitore fisci in fraudem datas libertates retrahi placuit. Sanè ipsum ita ab alio emere [r] mancipium, vt manumittat, non est prohibitum. ergo tunc & libertatem præstare possit.

4 ¶ Ex his bonis, quæ ad fiscum delata sunt, instrumenta [s], vel chirographa, acta etiam ad ius priuatorum pertinentia restitui postulantibus conuenit.

5 ¶ Neque instrumenta, neque acta à quoquam aduersus fiscum edi [t] oportet.

6 ¶ Ipse autem fiscus actorum suorum exempla hac conditione edit vt(ne) is, cui describendi fit potestas, aduersus se, vel rempublicam his actis vtatur. de quo cauere [u] compellitur, vt, si vsus is contra interdictum fuerit, causa cadat.

7 ¶ Quotiens apud fiscum agitur actorum potestas postulanda est, vt merito iis vti liceat, eáque manu [x] commentariensis [y] adnotanda sunt. Quod si ea aliter proferantur: is, qui ita protulerit, causa cadit.

8 ¶ Quotiēs iterū apud fiscū eadē causa tractatur: priorū actorū, quorū vsus nō fuerat postulatus, ex officio recitatio iure poscetur. 9 ¶ Qui pro alio à fisco cōuentus debitū exsoluit, nō inique postulat persecutionē [z] bonorū eius, pro quo soluit. in quo etiā adiuuari per officiū solet. 10 ¶ Fiscalibus debitoribus petētibus ad cōparandā pecuniā dilationē [a] negari nō placuit. cuius rei æstimatio ita arbitrio iudicātis cōceditur: vt in maioribus summis nō plus, quā tres [b] mēses: in minoribus vero nō plus, quam duo prorogētur. prolixioris autē tēporis spatiū ab Imperatore postulandū est. 11 ¶ Si principalis rei bona ad fiscū deuoluta sint, fideiussores liberantur: nisi [c] fortè minus idonei sint, & in reliquū non exsolutæ quātitatis accesserint. 12 ¶ Si plus [d] seruatū est ex bonis debitoris à fisco distractis, iure ac merito restitui postulatur. 13 ¶ Cōductor ex fundo fiscali nihil transferre potest: nec cupressi materiā vēdere, vel oliuæ. nō substitutis aliis, cæterasq; arbores pomiferas cędere. &, facta eius rei æstimatione, in quadruplum [e] conuenitur. 14 ¶ Minoribus viginti-quinque annis neque fundus, neque vectigalia locanda sunt: ne aduersus [f] ea beneficio ætatis vtantur.

De eo qui post mortē testatoris suppositus declaratus est. 1. *De eo qui in fraudē fisci accepit.* 2. *De his qui in prouincia administrāt.* 3. *De iure pignoris.* 4. *De cōpensatione.* 6. *De eo qui in reatu cōstitutus est.* 7. *De actorib. nō vēdēdis.* 8. *De seruo Cæsaris hereditatē adeūte.* 9. *Si multi fisco fraudē fecerint.*

46. *Hermogenianus* lib 6. Iuris epitomatorum.

AVfertur ei quasi indigno successio, qui, cū [g] heres institutus esset vt [h] filius, post mortē eius, qui pater dicebatur, suppositus declaratus est. 1. ¶ Qui aliquid sciens in fraudē fisci suscepit: nō solū rē, in qua fraudis ministerium suscepit, sed alterum [i] tantum restituere cogitur.

2 ¶ Quod [k] à præside, seu procuratore, vel quolibet alio in ea prouincia, in qua administrat, licet per suppositam [l] personā, cōparatū est: infirmato cōtractu vindicatur, & æstimatio eius fisco infertur. nā & nauē in eadē prouincia, in qua quis administrat, ædificare [m] prohibetur. 3 ¶ Fiscus semper [n] habet ius pignoris. 4 ¶ Qui cōpēsationem opponit fisco, intra duos [o] menses [p] debitū sibi docere debet. 5 ¶ Vt debitorib9 fisci, quod fiscus debet, cōpēsetur, [q] sæpè cōstitutū est: excepta causa tributoria, & stipēdiorū, itē pretio [r] rei à fisco emptę, & quod ex causa annonaria debetur. 6 ¶ In reatu cōstitutus, bona sua administrare pōt [s]. eiq; debitor rectè bona fide soluit [t]. 7 ¶ Actores [u], qui aliquod officiū gerūt, in bonis, quę distrahūt, procuratores venūdare incōsultis principibus prohibētur. &, si veneāt, vēditio nullas vires habebit. 8 ¶ Seruus [x] Cæsaris, si iussu [y] procuratoris adiit hereditatē, Cæsari volēti adquirit. 9 ¶ Si multi fisco fraudem fecerint: non, vt in actione furti, singuli solidum: sed omnes [z] semel quadrupli pœnam pro virili portione debent sanè pro non idoneis, qui sunt idonei, conueniuntur.

Vt prius conueniatur heres quam possessor. 1. *De conductore alij locante.*

47. *Paulus* libro 1. Decretorum.

MOschis quędā fisci debitrix ex cōductione vectigalis, heredes habuerat: à quibus post aditā hereditatē Faria Senilla, & alij prædia emerant. cum conuenirentur [a] propter Moschidis [b] reliqua, & dicebant [c] heredes Moschidis idoneos esse, & multos alios ex iisdem bonis emisse: æquum putauit Imperator, prius [d] heredes

e *l.13. l. 9. ꝧ.de hæred.pet.*
f Præfectus ærarii, *hic & in l. 15.§.4.ꝧ.eo. l.8.§. 19.ꝧ.de transact. l.2.§.4. ꝧ.ne quid in loco publico.* (vbi legendum est præfecti ærarii nō eorū.) qui & ærarii, *in l.13.ꝧ.eo.l.4.§.20. ꝧ.de fideic. liber. l.42.ex quib.cau. maior.* hoc in vrbe præstabant quod in prouincia procuratores Cæsaris. Porro quod ad ipsum ærarium attinet, Primis temporibus in æde Saturni asseruatū constat. *Festus in Ærarium. Plutarch. Macrob.* idque quęstoribus mandabatur, *l.2. §.1.ꝧ.de origine iuris.* sub Augusto, senatus præfectos ęrarii eligebat: postea ad euitandum crimē ambitus, ipsi præfecti sorte ducti. *Tacit. 13. Sueton. Augusto. 36.* Postremo, cura ærarii Prætoribus & Prætoriis demandata. *Suet.ibi.* Hinc Prætores ærarii apud Frontinū *2.de aquæduct.lib. Tacit.1.* Per hos ærariū ad tempora vsq; Claudii tractatū cōmisso rursus ęrario Quæstorib. *Tacit. 4. Suet.in Claudio 24.* ab eo, Nero ad Pręfectos transtulit. *Tacit.d.loco.* Vespasianus ad Prætores, *Tacit. 20.* vt & Nerua, *l.2.§.32.ꝧ.de orig. iur.* Cæterū munus huius Præfecti sub Imperatoribus, idem fuit quod Quęstoris in libera Republica *13. Gell. 22.* Iidem bona vacātia & caduca fisco colligebant, *l. 13.l. 5.§.4. ꝧ.eod.* Fiscales causę apud eos agebantur. *l.2.§.2.ꝧ. ne quid in loco publico, l. 12. ꝧ. de his quæ vt indig. l.4. ꝧ. de his quæ in testamento delentur.* Eorum etiam authoritate & arbitratu de alimētis, fisco ex vltima voluntate debitis transigebatur, *l.8.§.10.ꝧ.de transact.* Apud eundem Pręfectum natales professiones fiebant ex constitutione D. Marci. *teste Capitolino.* Fuit & alius Præfectus ærarii militaris sub Augusto. *Sueton. adde Brissonium 3. Senec.19.*
g *l.13.§.5.ꝧ.eod.*
h *l.15.§.2.ꝧ.eod.*
i Hinc colligit Accursius & Bartolus heredem, propter suum delictum, statim perdere dominium.
k *l.38.in fi.l.39.in fi.ꝧ.eod.*
l Delator non est, qui quasi possessor fundi fiscalis, cùm à Cæsarianis conueniretur, alium possessorem esse adfirmauit, quoniam id non tam fisci quàm sui causa, vt scilicet dimitteretur fecit. Vnde ea ex causa infamiam non contrahit, etiamsi eum quem dixit possessorem, non fuisse postea liqueat, *l.3.C.de delatorib.*
m *l.11.ꝧ.qui & à quibus manumiss.*
n Imo aliud, *l.26.ꝧ.eod.*
o *l.vlt.C.eo.l.2.ꝧ.de bon.damnat.l.2.C.de bon.eorum qui ante.l.2.C.de bon.eorum.*
p *v. Pau.5.sent. 12.§.1.*
q *v.l.3.§.4.ꝧ.de bon. eorum qui ante sententiam.*
r ¶ *l.5.C.qui manumittere.*
s *l.15.§.5.ꝧ.eo.*
t v.quæ scripsi *in Auth. si quis in aliquo, C. de edendo.*
u Nota cautionis genus.
x Id Galli practiei vocant *vidimus.*
y *v.l.1.§.8.C.de officio P. Prætorio Afric.*
z *adde l. vlt.C. de priuileg. fisci.*
a *l.33.ꝧ.de vsur.*
b Fiscalibus debitoribus petentibus dilationē, in maioribus summis nō plus quā tres mēses: in minorib9 nō plus quàm duo prorogantur.
c *l.68. in fi.ꝧ.de fideiusso.*
d *l.6. ꝧ. de reb. iudicis authoritate.*
e Interuersor seu administrator qui dolo malo dilapidat rē pecuniáve fiscalē in quadruplū tenetur, *vt hîc, l. 8.C.eod. l.1. C.de his qui ex publi. ratiocin.l.1.Cod. pœnis fiscalib. credit. prætorū.* Imò in duplū, *l.46.§.1.ꝧ eod.* In non adquisitis fisco, duplū: in iam adquisitis duplum.
f *l.1.C.si aduersus fiscum.*
g *l. 7.C. de hered.inst.*
h *v.l.5. C.de testam.ord. l.4. C. de hæred.inst.*
i *§.vlt.ꝧ. eo. l.7. C.de iure fisci.* Imò in quadruplū, *l.45.§.13.ꝧ.e.*
k *19. synopsis 1. ex lib.50. tit.2.c. 41.3. Harmenop. 3. adde l. 3. ꝧ. de vacat.munerum.*
l *l.8. ꝧ.ad l.Iul. repetundarum.* διὰ μέσου Græci illo loco.
m *l.vnic. C. de contract.iud.*
n *l.2. C.in qui. quib.cau.pig.* ex causa tributorū & suorū cōtractuū nō ex aliis causis. *l. 7. C.de priuilegio fisci.* Imo semper nō habēt, *l.6 ꝧ.eo.l. 10.ꝧ.de pact.*
o Paruū tēpus dicitur id spatiū bimestre, *l. 2. C. de secundis nuptiis.*
p Qui vult fisco opponere cōpensationē, intra duos mēses probare debet sibi dēberi, id quod deducit in cōpensationē: alioquin nō admittitur cōpensatio.
q *v.l.3.C.de compensat.* r *l.7.C.de compensat.* s *v.l.15.ꝧ.de donationib.* t *l.41.ꝧ. de solutionib.* u *l.30.ꝧ.eo.* x *l.25.§.2.ꝧ.de acq.hæred.* y *l.1.ꝧ.de officio procur.Cæs. l.25.§.2.ꝧ.de adq.hæred.* z *§.1.ꝧ.eo.l.8.C.de iure fisci.*
a illi emptores sc.
b conductricis fisci sc.
c i.petebant à fisco vt prius discuterentur heredes debitores fisci.
d hinc collige, quod ad beneficium discussionis attinet, fiscum non esse melioris conditionis quam priuatum. *adde l.C.de conueniendis fisci debitorib.*

conuenire debere: in reliquum, possessorem omnem. & ita pronuntiauit.

1 ¶ Æmilius Ptolemæus conduxerat à fisco possessionem: eámque paulatim pluribus locauerat maiore quantitate, quam ipse susceperat. conueniebatur à procuratoribus Cæsaris [a] in eam quantitatem, quam ipse perceperit [b]. hoc iniquum, & inutile fisco videbatur, vt tamē suo periculo ipse eos, quibus locauerat, conueniret. ideóque pronunciauit, in eam [c] solam quantitatem eum conueniri debere, qua ipse conductor extiterat.

De tacito fideicommisso. 1. An fideicommissarius præferatur fisco.

48. *Idem* libro secundo Decretorum.

STatius Florus testamento scripto heredes sui Pompeij tacitæ [d] fidei commiserat, vt non capienti fundum & certam pecuniæ quantitatem daret: & eo nomine cautionem à Pompeio exigi curauerat, se restituturum ea, quæ ei per præceptionem dederat. postea idem Florus, facto secundo testamento, & eodem Pompeio & Faustino heredibus institutis, nullas præceptiones Pompeio dederat. hæc persona, quæ capere non poterat, se detulerat. consulti Imperatores à procuratoribus, rescripserant, si non probaretur [e] mutatam voluntatem esse, præstandum fideicommissum. atque ita Pompeius condemnatus desiderabat, onus esse id hereditatis oportere: quia præceptiones non acceperat. nec posse videri pro parte in prima voluntate testatorem perseuerasse, sed in vniuerso, pronuntiauit, nec testamentum prius exstare: nec, si dedisset in primo testamēto, ex posteriore peti potuisse, nisi petitum esset. placuit, quia non probabat sibi datas præceptiones, ex sola [f] sua cautione solum fideicommissum præstare debere.

1 ¶ Cornelio Felici mater scripta heres rogata erat restituere hereditatem post mortem suam, cum heres scripta condemnata esset à fisco, & omnia bona mulieris occuparentur: dicebat Felix, se ante [g] pœnam esse. hoc enim constitutum est. sed si nondum dies fideicommissi venisset, quia posset prius ipse mori, vel etiam mater alias res adquirere: repulsus [h] est interim à petitione.

De tacito fideicommisso & de eo, qui se detulit.

49. *Idem* libro singulari de tacitis fideicommissis.

CVm tacitum [i] fideicommissum is, cui datum erat, capere se nihil posse detulisset: in quæstionem venit, donantis, an totius assis partem dimidiam ex beneficio Diui Traiani recipere debeat. de qua re extat rescriptum Imperatoris Antonini in hæc verba: Imperator Antoninus Iulio Rufo. Qui tacitam fidem accommodauit, vt nō capienti restitueret hereditatem: si deducta parte quarta restituit, nihil retinere debet. quadrans autem, qui heredi imponitur ipsius, eripiatur, & ad fiscum transferatur. vnde dodrantis semissem solum capit, qui se detulit.

De fructibus.

50. *Idem* libro tertio Decretorum.

VAlerius Patroinus [k] procurator Imperatoris Flauio Stalticio prædia certo pretio addixerat. deinde facta licitatione [l] idem Stalticius recepta ea licitatione obtinuerat, & in vacuam possessionem inductus erat. de fructibus medio tempore perceptis quærebatur. Patroinus [m] fisci esse volebat. planè si medio tempore inter primam licitationem, & sequentem adiectionem percepti fuissent: ad venditorem pertinere. sicut solet dici, cum in diem addictio facta est, deinde melior conditio allata est. nec moueri deberemus, quod idem fuisset, cui & primo addicta fuerant prædia. Sed cum vtraque addictio intra tempus vindemiarum facta fuisset, recessum est ab hoc tractatu. itaque placebat fructus emptoris esse. Papinianus & Messius nouam sententiam induxerunt, quia sub colono erant prædia, iniquum esse fructus ei auferri vniuersos: sed colonum quidem percipere eos debere: emptorem vero pensionem [n] eius anni accepturum, ne fiscus colono teneretur, quod ei frui non licuisset, atque si hoc ipsum in emendo conuenisset. pronuntiauit tamen secundum illorum opinionem, quod quidem domino colerentur, vniuersos fructus habere. si vero sub colono, pensionem accipere [o]. Tryphonino suggerente, quid putaret [p] de aridis [q] fructibus, qui ante percepti in prædiis fuissent: respondit si nondum dies pensionis venisset, cum addicta sunt, eos quoque emptorem accepturum.

a Procurator Cæsaris debita fiscalia exigebat, *l. vltim. ſ. de interrogat. in iure*, dixi ad tit. de *officio procuratoris Cæsaris.*
b percepisset.
c *l. 3. C. de fundis rei priuatæ.*
d tacitè, *adde l. 49. ĵ. eo. l. 3. ſ. de probat.*
e à fideiussore, sc. *d. l. 3.*
f *adde l. vlt. ſ. de solutionib.*
g *l. 37. ſ. eo. l. 24. C. de donat. inter virum.*
h *l. 21. §. 2. ſ. de verb. oblig.*
i *l. 48. ſ. eo.*
k Patronus, *vulg.* Patroinus, *Hal.*
l *adde l. 6. §. 1. ſ. de in diem addict.*
m de quo dixi, *ad l. 3. §. 9. in fi. l. 7. ſ. eo. & titu. de aduocatis fisci.*
n hinc collige, ipso iure pēsiones cedere emptori, vt & fructus soli, *l. 13. §. 10. ſ. de contrahend. emp.* nam de fructibus ad pensionem licitum est argumentum, *l. vlt. §. soluto.* Obstare tamen videtur lex *13. §. 11.* lex *52. ſ. de act. empt.* quæ innuere videtur, emptori non aliter pensiones competere, quam id expresse sit conuentum: alii, vt mitiores, putāt pro rata temporis pensionem inter venditorē & emptorem diuidi, *l. 13. §. 11. ſ. de action. emp.* quod facilè cōcedo, quoties inter contrahētes conuenit, vt à die contractus initi pensiones emptori cederent, ídque euidentius apparet in permutatione fundi, ac censuum cū reditibus annuis ad duodecimum denarium, vt vulgus loquitur, constitutis. maiores enim prouentus ex istis reditibus quam ex ipso fundo colliguntur. Ideoque si non à die initi contractus, reditus vltro citróque perciperentur, euidens damnum esset eius, cui reditus cedit. alias, pensiones, quarū dies nondum cessit, fructibus solo cohærentibus exæquari puto: vt quemadmodum hi, ita & illæ emptorem sequantur.
o accipiet. *Hal.*
p putarē, *Hal.*
q Aridi fructus sunt messes, *vt hîc, Nouel.*

DE CAPTIVIS [r] ET DE postliminio [s], & redemptis ab hostibus.

Tit. XV.

De eo quod seruus captiui acquirit.

1. *Marcellus* libro vicesimosecundo Digestorum.

QVod seruus [t] eius, qui ab hostibus captus est, postea stipulatus est, aut si legatum sit seruo eius, postea quam ille ad hostes peruenit: hoc habebunt heredes eius: quia, & si captiuitatis tempore decessisset, adquisitum foret heredi.

De nauibus. 1. equis. 2. armis. 3. vestibus.

2. *Idem* libro trigesimonono Digestorum.

NAuibus [u] longis atque onerariis propter belli vsum postliminium est: non piscatoriis [x], aut si quas actuarias voluptatis causa parauerunt.

1 ¶ Equus [y] item, aut equa freni patiens, recipitur postliminio: nam sine culpa equitis proripere se potuerunt.

2 ¶ Non idem in armis iuris est: quippe nec [z] sine flagitio amittuntur. arma enim postliminio reuerti negatur, quod turpiter [a] amittantur.

3. *Pomponius* libro trigesimoseptimo ad Quintum Mucium.

ITem vestis.

De captiuo vel debito hostibus reuerso.

4. *Modestinus* libro tertio Regularum.

EOs, qui ab hostibus capiuntur, vel hostibus deduntur, iure postliminij reuerti antiquitus placuit. An qui hostibus deditus reuersus, nec [b] à nobis receptus, ciuis Romanus sit, inter Brutum & Scæuolam variè tractatum est. & consequens est, vt ciuitatem non [c] adipiscatur.

De bello & pace. 3. An postliminio reuersus sit, qui ad suos peruenit.

5. *Pomponius* libro trigesimoseptimo ad Quintum Mucium.

POstliminij ius competit aut in bello [d], aut in pace.

1 ¶ In bello, cum hi, qui nobis hostes sunt, aliquem ex nostris ceperunt, & intra præsidia sua perduxerūt. nam si eodem bello is reuersus fuerit, postliminium habet. id est, perinde [e] omnia restituuntur ei iura, ac si captus ab hostibus non esset. antequam in præsidia perducatur hostiū, manet ciuis. tunc autem reuersus intelligitur, si aut ad amicos [f] nostros perueniat, aut intra præsidia nostra esse cœpit:

2 ¶ In pace quoque postliminium datum est. nam si cum gente aliqua neque amicitiam, neque hospitium [g], neque fœdus amicitiæ causa factum habemus: hi hostes quidem non sunt. quod autem ex nostro ad eos peruenit, illorum fit. & liber homo noster ab eis captus, seruus fit, & eorum. Idémque est, si ab illis ad nos aliquid perueniat. Hoc quoque igitur casu postliminium datum est.

3 ¶ Captiuus autem, si à nobis manumissus fuerit, & peruenerit ad suos, ita demū postliminio reuersus intelligitur, si malit [h] eos sequi, quam in nostra ciuitate manere. & ideo in Atilio Regulo, quem Carthaginenses Romam miserunt, responsum est, non esse eum postliminio reuersum: quia iurauerat [i] Carthaginem reuersurum, & non habuerat animū Romæ remanendi. Et ideo in quodam interprete Menandro [k], qui, posteaquam apud nos manumissus erat, missus est ad suos, non est visa necessaria lex, quæ lata est de illo, vt maneret ciuis Romanus. Nam siue animus ei fuisset remanendi apud suos, desineret esse ciuis: siue animus fuisset reuertendi, maneret ciuis. & ideo lex superuacua.

De damnata deinde à latrunculis capta, & vendita ac redempta.

6. *Idem* lib. 1. ex Variis lectionibus.

MVlier in opus salinarum [l] ob maleficium data, & deinde à latrunculis exteræ gentis capta, & iure cōmercij vendita, ac redempta [m], in causam suam recidit. Cocceio autem Firmo centurioni pretium ex [n] fisco reddendum [o] est [p].

34. l. 15. C. Theod. de susceptorib. l. 1. C. Theod. de vsuris, l. oleo. & Auth. ad hæc. C. de vsuris. Porro de aridis & liquidis fructib. vide Copum tract. de fructibus *1. tit. 4. c. 12.*
r *¶ l. 34. C. 1.*
s *8. C. 51.*
t *l. 12. §. 1. in fi. l. 22. §. 1. §. 3. ĵ. eo.*
u *adde Ciceronem in Topicis.* Festus in verbo postliminium: *adde l. 20. §. 1. ſ. e.*
x nam piscatoriæ, & voluptuariæ voluptatis causa comparatæ bello inutiles sunt. *v. Cuia. 11. obs. 23.*
y *Cicero in Topicis in loco ex notatione.*
z militum arma non sine flagitio amittuntur. *adde l. 3. §. 13. ſ. de re milit.*
a Arma, quia turpiter amittuntur, postliminio non redeunt.
b *adde l. vlt. ĵ. de legationib.*
c Cur ita? *v. d. l. vlt.* Imò adipiscitur, vide Ciceronem *oratione pro Cæcinna. in fi.*
d *l. 12. ĵ. eo.*
e *l. 12. §. 15. l. 16. l. 19. l. 24. ĵ. eod.*
f Confinia fœderatorum attigisse, captiuo satis est, vt postliminium consequatur.
g Olim hospitii necessitudo inter populos etiam contrahebatur, quod quidem genus amicitiæ, Græci προξενίαν appellant. *v. hic Budæum.*
h iure postliminii non fruitur, qui ei renunciauit.
i *Cic. pro Sextio & de senectute, & 3. de officiis.* Captus laxari dimittíque solet cum iuramento redeundi: si non reuertitur, puniri periurii potest. *adde l. 21. ſ. de negotiis. v. Brunū tract. de cessione honorum 4. q. 11.*
k meminit, Cicero *oratione pro L. Cornelio Balbo.*
l *v. l. 8. §. 8. ſ. de pœnis.*
m *l. 12. §. 15. ĵ. eo.*
n *facit l. c. in f. C. de nauicularis, lib. 11.*
o hinc colligūt emptorem rei alienæ pretiū ei' cōsequi, nō obstāte, *l. 2. C. de furtis:* dūmodo protestetúr se eo animo rē emere, vt eā vero domino aliquando restituat.
p Imò nō est, *l. 27. ĵ. eod. l. 25. ĵ. de rei vind. l. 2. C. de furtis.*

a de fœderatis populi, adde Ciceronem *1. de oratore.*
b externi non sint, *Hal. vulg. Bud. hic.*
c Imo inter nos, *Festus in voce postliminium. v. Cuiac. 11. obser. 23.*
d hinc colligere possumus nullum ius albinagii regibus competere in bonis confœderatorum & sociorum in suo territorio habitantium: quod Gallis scitu vtile est, propter ius albinagii apud eos receptum.

De fœderatis. 1. Qui sunt populi liberi. 2. De reis ex ciuitatibus fœderatis.

7. *Proculus* [u] libro octauo Epistolarum. [x]

NOn dubito, quin fœderati [a] & liberi, nobis externi [b] sint: non [c] inter nos atque eos postliminium esse. etenim quid inter nos atque eos postliminij opus est: cum & illi apud nos & libertatem suam, & dominium [d] rerum suarum æquè, atque apud se, retineant: & eadem nobis apud eos contingant?

1 ¶ Liber autem populus est is, qui nullius alterius populi potestati est subiectus, siue is fœderatus est: item siue æquo [e] fœdere in amicitiam venit, siue fœdere comprehensum est, vt is populus alterius populi maiestatem comiter [f] conseruaret [g]. hoc enim adijcitur, vt intelligatur alterum populum superiorem esse: non vt intelligatur alterum non esse liberum. & quemadmodum clientes [h] nostros intelligimus liberos esse, etiam si neque auctoritate, neque dignitate, neque (viri boni) nobis [i] (præsunt:) sic eos, qui maiestatem nostram comiter [k] conseruare [l] debent, liberos esse intelligendum est.

2 ¶ At fiunt [m] apud nos rei ex ciuitatibus fœderatis: & in eos damnatos animaduertimus.

De filio & vxore.

8. *Paulus* [y] libro tertio ad legem Iuliam & Papiam. [z]

NOn [n] vt à patre filius, ita vxor à marito iure postliminij recuperari potest: sed tunc, cum & voluerit mulier, & adhuc alij post [o] constitutum tempus nupta non est. quod si voluerit nulla causa probabili interueniente, pœnis [p] discidij tenebitur.

9. *Vlpianus* [a] libro quarto ad legem Iuliam & Papiam. [b]

APud hostes susceptus filius si [q] postliminio redierit, filij iura habet. habere enim eum postliminiũ, nulla dubitatio est post rescriptum Imperatoris Antonini, & Diui patris eius ad Ouinium Tertullum præsidem prouinciæ Mysiæ inferioris.

De pupillari substitutione.

10. *Papinianus* [c] libro vicesimonono Quæstionum. [d]

PAter instituto impuberi filio substituerat [r], & ab hostibus captus decessit. postea defuncto impubere legitimum admitti, quibusdam videbatur: neque tabulas secundas in eius persona locum habere, qui viuo patre sui iuris effectus fuisset. verum huic sententiæ refragatur iuris ratio: quoniam, si pater, qui (non) redit, iam tunc decessisse intelligitur, ex quo captus est, substitutio suas vires necessario tenet.

1 ¶ Si mortuo patre capiatur [s] impubes institutus, vel exheredatus: in promptu est dicere, legem Corneliam de tabulis secundis nihil locutam eius dumtaxat personam demonstrasse, qui testamenti factionem habuisset. Planè captiui etiam impuberis legitimam hereditatem per legem Corneliam deferri: quoniam [t] verum est, ne impuberem [u] quidem [u] factionem testamenti habuisse. & ideo non esse alienum, prætorem subsequi non minus patris, quam legis voluntatem, & vtiles actiones in hereditatem substituto dare.

11. [u] *Idem* [e] libro trigesimoprimo Quæstionum. [f]

QVod si filius ante moriatur in ciuitate: nihil est, quod de secundis tabulis tractari possit: siue quoniam viuo patre filiusfamilias mori intelligitur: siue quoniam, non reuerso eo, exinde sui iuris videtur fuisse, ex quo pater hostium potitus [x] est.

1 ¶ Sed si ambo [y] apud hostes, & prior pater decedat: sufficiat lex Cornelia substituto non alias, quam si apud hostes patre defuncto postea filius in ciuitate decessisset.

e Fœderatorũ alii æquo iure in populi Romani amicitiã veniebant: alii populi Romani maiestatem cõmuniter conseruare cogebantur. Liuius 34. Tria sunt genera fœderũ quibus inter se paciscerentur amicitias ciuitates regésque. Vnũ cum bello victis dicerentur leges: vbi enim omnia ei qui armis plus posset, dedita essent, quæ ex iis habere victos, quib9 multari eos velit ipsius ius atque arbitrium esse. Alterum, cum pares bello, æquo fœdere, in pacem atque amicitiam venirent. Tũc enim repeti reddiq; per conuentionem: res & si quarum turbata possessio sit, eas aut ex formula iuris antiqui, aut ex partis vtriusq; cõmodo componi. Tertiũ esse genus, cum qui nunquam hostes fuerint, ad amicitiam sociali fœdere inter se iungendã coeant, eos neque dicere, neque accipere leges. id enim victoris & victi esse.
f communiter. *Hal.*
g Populus nõ desinit esse liber, vtcunque superioris alicuius potestatem comiter obseruet. hæc sententia admodũ est vtilis liberis Germanorum ciuitatibus. sic olim Aruerni, Sanctones, & Bituriges, erant liberi *4. Plin. 19.* & Germani, teste Suetonio *in Caligula c. 3.* Libera erant fœderata oppida, eaq. sine lictoribus à Romanis magistratibus visebantur. earum legatos vetuit in Orchestra sedere Augustus. *Sueton. in Augusto c. 44.*
h Clientes, & vasalli vtcunq; dominos habeant superiores, sunt tamen liberi. Clientũ verbo Budæus hic intelligit prouinciales, vel Italicos populos, qui se in clientelam dabant proceribus Romanis.
i neque viribus nobis pares sunt. *Haloand.* neque iure omni pares sunt, *vulg.*
k communiter, *Hal.* comiter obseruare, est obseruationem non indignam libero populo, superiori exhiberi. vide Ciceronem *oratione pro Balbo,* adde Brissonium *2. de Formulis.*

l Liuius *8. de bello Macedonico.* Fuerunt hæ conditiones cum Ætolis, imperium maiestatémque populi Romani gens Ætolorum conseruato sine dolo, ne quem exercitum, qui aduersus socios, amicósque eorum ducetur per fines suos transire sinito, néve illum ope iuuato: eosdem hostes habeto, quos populus Romanus, armáque in eos ferto.

De bello, pace. 1. De patria vel dominica potestate. 2. De his quæ sunt facti. De vsucapione. 3. De nuptiis à filio captiuo contractis. 4. De vxore captiui. 5. De codicillis in captiuitate factis. 6. De cæteris quæ sunt iuris. 7. De redemptis ab hostibus.

12. *Tryphoninus* [g] libro quarto Disputationum. [h]

IN bello postliminium est, in pace [z] autem his qui bello capti erant, de quibus [a] nihil in pactis erat comprehensum, quod ideo placuisse Seruius scribit, quia spem reuertendi ciuibus in virtute bellica magis, quam in pace, Romani esse voluerunt. verum in pace qui peruenerunt ad alteros, si bellum subito exarsisset, eorum serui efficiuntur, apud quos iam hostes suo facto [b] deprehenduntur. quibus ius postliminij est tam in bello, quam in pace: nisi fœdere cautum fuerat, ne esset his ius postliminij.

1 ¶ Si quis capiatur ab hostibus: hi, quos in potestate habuit, in incerto [c] sunt, vtrum sui iuris facti, an adhuc pro filiisfamiliarum computentur. nam defuncto illo apud hostes, ex quo captus est, patresfamiliarum: reuerso, nunquam non in potestate eius fuisse credentur. ideo & de his, quæ medio tempore adquirunt stipulatione, traditione, legato, (nam hereditate non possunt) tractatum est, vbi non est reuersus, si forte alij, vel in totum, his exheredatis testamento, vel in partem instituti sunt heredes: vtrum in hereditate captiui, quæ lege Cornelia inducitur, an propria [d] ipsorum sint. quod verius est diuersúmque in his, quæ per seruos [e] adquiruntur. meritò: quia hi bonorum fuerunt, & esse perseuerant: hi sui iuris exinde, sibique ideo adquisisse intelliguntur.

2 ¶ Facti [f] autem causæ in factæ nulla constitutione fieri possunt. ideo eorum, quæ vsucapiebat per semetipsum possidens [g], qui postea nanctus est, interrumpitur vsucapio: quia certum est, eum possidere desiisse: eorum vero, quæ per subiectas iuri suo personas possidebat, vsúque capiebat, vel si qua postea peculiari nomine comprehenduntur, Iulianus scribit, credi suo tempore impleri vsucapionem, remanentibus iisdem personis in possessionem [h]. Marcellus nihil interesse, ipse possedisset, an subiecta ei persona. sed Iuliani sententia sequenda est.

3 ¶ Medio tempore filius, quem habuit in potestate captiuus [i], vxorem ducere potest. quamuis consentire nuptiis pater eius non posset: nam vtique nec dissentire. fu sceptus ergo nepos in reuersi captiui potestate, vt redierit: suusq; heres ei quodammodo inuito, cum nuptiis nõ consenserit. non mirum: quia illius temporis conditio necessitasq; faciebat, & publica nuptiarum vtilitas [k] exigebat.

4 ¶ Sed captiui vxor, tametsi maxime velit, & in domo eius sit, non [l] tamen in matrimonio est.

5 ¶ Codicilli, si quos in tempore captiuitatis scripserit, non creduntur iure subtili confirmati testamento, quod in ciuitate fecerat. sed nec fideicommissum ex his peti potest: quia non sunt ab eo facti, qui testamenti factionẽ habuit. sed quia merum principium eorum, in ciuitate constituto captiuo, factum est, id est in testamento confirmatio codicillorum, & is postea reuersus est, & postliminio ius suum recepit: humanitatis rationi congruum est, eos codicillos ita suum effectũ habere, quasi [m] in medio nulla captiuitas intercessisset.

6 ¶ Cętera, quæ in iure sunt, postea quã postliminio redit, pro eo habẽtur, ac si nũquã iste hostiũ potitus [n] fuisset.

7 ¶ Si quis seruũ captũ ab hostib [o] redemerit [o], protinus est redimẽtis, quãuis sciẽtis [p] alienũ fuisse. sed oblatio [q] ei pretio, quod dedit, postliminio rediisse, aut receptus esse seruus credetur [r]. 8 ¶ Et si ignorãs captiuũ, existimans vendentis esse, redemit: an quasi vsucepisse videatur, scilicet ne post legitimũ tẽpus offerendi pretij priori domino facultas sit, videamus. Nã occurrit, quod constitutio, quæ de redẽptis lata est, eum redimentis seruum facit: & quod meum [s] iam vsucapere, me, intelligi non potest. Rursum cũ constitutio non deteriorem causam redimentium, sed si quo meliorem effecerit: perimi ius bonæ fidei emptoris [t] vetustissimum, & iniquum, & contra mentem constitutionis est: ideoque transsacto tempore, quanto, nisi constitutio eum proprium fecisset, vsucapi potuisset, nihil ex constitutione domini superesse, rectè dicetur.

m Forum sortiuntur in ciuitate fœderata, rei fœderatę delinquẽtes. *adde l. 3. §. 1. ff. de offic. præsid.*
n *l. 1. l. 23. ff. eod.*
o hæc verba *post constitutum tempus.* Cuiacius *Nouel. 22.* à Triboniano addita esse ait.
p Pœnæ discidii hæ sunt, si mulier absque probabili causa discedit à marito, aut quæ probabilẽ causam discedendi marito prębuit, dotem amittit & lucra nuptialia, quę maritus seruat liberis communibus, & intra quinquennium alii nubere nõ potest, *l. 8. §. 4. C. de repud.*
q *l. 26. ff. eo. l. 6. ff. de statulib.*
r An substitutio pupillaris lege Cornelia cõfirmetur, v. Cuiaciũ *15. obs. 17.*
s *l. 78. ff. de vulg. & pupil.*
t quod verum est, *vulga.* quod non verũ est. *Hal.* quanquam verum est, *Cuiac. 15. obs. 17. & ad l. 9. ff. de vsurpat.*
u *v. Cuiac. 15. obs 17.*
x malè vulgata legit, hostiũ potius est: malè etiam Budæus legit hostium potestati subditus, *vid. l. 15. ff. ex quib. cau. maior.* dixi ad Festum *in Potitus.*
y *l. 29. ff. de vulgari.*
z ¶ *l. 5. ff. eo.*
a de quibus id in pactis &c. *Petrus Fab. 1. semest. 7. Cuia. 19. obs. 7.*
b suo pacto, *Hal. Bud. Hugo à Porta.*
c *l. 22. §. 2. ff. eo. §. 5. Inst. quib. mod. ius patriæ.*
d *l. 9. in fin. de castrensi.*
e *v. l. 1. ff. eo.*
f facti autem causæ infectæ, *Hal. adde l. 31. ff. de reg. iur.* Possessionẽ facti esse hinc colligũt *l. 1. §. 4. ff. de adq. possess.*
g *l. 19. ff. ex qui. cau. maio.*
h in possessione. *Hal.*
i *l. 9. l. 10. ff. ritu.*
k *Paul. 5. sent. 29. § 2.*
l *v. l. 1. ff. de diuortiis.*
m *l. 5. §. 1. ff. eo.*
n *vid. l. 15. ff. ex quib. cau. maio.*
o *l. 17. C. e. 1. Harmenop. 14. §. vlt.*

p scientes interdum rem alienam emere possumus. q Res meas ab hoste qui recuperat, eas mihi restituere cogitur. An recepto pretio iã potius gratis? si virtute bellica res meas recuperauit, gratis: *l. 20. §. 1. ff. eo. l. 11. l. 12. C. eo.* sin pecunia data, gratis restituere nõ cogitur, *vt hîc, adde quæ scripsi ad l. 9. ff. de leg. 1.* r Meũ quod semel fuit, meũ amplius esse nõ potest, vide tamen Soc. *reg. 100.* s *adde l. 24. ff. de contr. emp. §. 1. Inst. per quam personam.* t emptoris & iniquè, &c. *Hal.*

9 ¶ Manumittendo [a] autem vtrum desinit tantum dominus esse,& relictus ab eo seruus in ius prioris domini redit : an & liberum eum facit, ne præstatio libertatis dominij fiat translatio? certè apud hostes manumissus liberatur : & tamen si eum nanctus dominus ipsius vetus intra præsidia nostra fuisset,quamuis non secutum res nostras,sed dum eo consilio venisset,vt ad illos reuerteretur: seruum retineret iure postliminij. quod in liberis aliter erat:non enim postliminio reuertebatur, nisi qui hoc animo [b] ad suos venisset, vt eorum res sequeretur, illósque relinqueret, à quibus abisset. quia (vt Sabinus scribit)de sua qua [c] ciuitate cuique constituendi facultas libera est, non de dominij iure. Verùm hoc nō multum onerat præsentem inspectationem [d]: quia "in" hostium iure manumissio obesse ciui nostro domino serui non potuit. at is, de quo quæritur, lege nostra, quam constitutio fecit, ciuem Romanum dominum habuit : & an ab eo possit libertatem adsequi, tractamus. quid enim si nunquam ille pretium eius offerat? si nec conueniendi eius sit facultas? liber erit seruus, qui nullo merito suo poterit à domino libertatem consequi?quod est iniquum, & contra institutum à maioribus libertatis fauorem [e].Certè & veteri iure, si ab hoc, qui sciens alienum esse redemisset, alius bona fide emisset, vsucapere, ad libertatémque perducere potuit, & isto quoque modo prior dominus, qui ante captiuitatem fuerat, ius suum amittebat."quare"igitur iste non habet ius manumittendi?

10 ¶ Si statuliber [f] fuerit, antequam ab hostibus caperetur : redemptus pendente conditione, suam causam retinebit.

11 ¶ Quid ergo, si ita libertatem acceperat, *si decem "millia" dederit*?quæsitum est,vnde dare debebit. quoniam & si concessum est statulibero de peculio dare : hoc tamē, quod apud hunc, qui redemit,habet, numquid vice illius sit, quod apud hostes quæsisset? vtique, si ex illius, aut ex operis suis quæsitum est:ex alia autem causa parto [g] peculio potest dare, ita vt conditioni benignè eum paruisse credamus.

12 ¶ Si pignori seruus datus fuerat ante captiuitatem: post demissum [h] redemptorem [i], in veterem obligationem reuertitur. & si creditor obtulerit ei, qui redemit, quanto redemptus est:habet obligationem & in propriorem [k] debiti causam, & in eam summam, qua eum liberauit : quasi ea obligatione, quadam constitutione inducta,vt cum posterior creditor priori satisfacit confirmandi sui pignoris causa:nisi quod in hoc controuersa res est, & posterior,qui apud nos esset prior,quia eum seruum,vt apud nos esset, efficit, ab eo,qui tempore prior fuit,vt infirmiore dimittendus est.

13 ¶ Si plurium seruus fuerat, & omnium nomine ei, qui redimit, restitutum pretium erit : in communionem redibit.si vnius tantum, vel quorundam,nec omnium : ad eum, eósve, qui soluerunt, pertinebit : ita vt in portione sua pristinum ius obtineant [l], & in parte [m] ceterorum ei, qui redimit, succedant.

14 ¶ Si fideicommissa libertas debita captiuo fuerit, redemptus nondum eam petere poterit,nisi [n] redemptori satisfecerit.

15 ¶ Si deportatum ab insula hostes ceperunt,redemptus, quibus casibus redit, in eam [o] causam veniet,in qua futurus esset,si captus non fuisset,deportabitur igitur.

16 ¶ Sed si in captiuo seruo talis præcesserat causa, quæ eius vel ad tempus,vel in perpetuum libertatem impediret:nec redemptione ab hostibus mutabitur. veluti si in legem Fauiam commisisse eum constiterat : vel ita venierat, ne manumitteretur. habebit autem interim sine pœna sua,qui redemit.

17 ¶ Ergo de metallo captus redemptus in pœnam suam reuerteretur. nec tamen vt transfuga [p] metalli puniendus erit. sed redemptor à fisco pretium recipiet [q]: quod etiam constitutum est ab Imperatore nostro,& Diuo Seuero.

18 ¶ Si natum ex Pamphila legatum tibi fuerit, túque matrem redemeris [r], &"ea"apud te pepererit:non videri te partum ex causa lucratiua habere:sed officio,"arbitrióque" iudicis æstimandum constituto pretio partus, perinde, atque si,quanto mater est empta, simul & partus venisset. Quod si iam natum apud hostes, (quod eo tempore, quo capiebatur [s], vtero gerebat) cum matre redimatur ab eodem vno pretio : oblato"tanto,"quantum ex pretio, quod pro vtroque vnum [t] datum est, æstimationem contingere partus : & videtur is postliminio reuersus.Multò magis si diuersi emptores vtriusque extiterint, vel vnius. Sed si suo quemque pretio redemerit:id offerri pro singulis oportebit redemptori, quod hosti pro quoquo datum est, vt separatim quoque postliminio reuerti possint.

a 1. *Harmenop.* 14.§.*vlt.*
b *v.l.5.§.3.ꝫ.eodem.*
c quaque.*Hal.* quilibet potest statuere de sua ciuitate,non de dominio. *Bart.*
d inspectioné. *Hal.*
e *l.71.§.1.ꝫ. de condit. & demonstr.*
f *l.19.§.6.ꝫ.eod.*
g parato. *Hal.*
h dimissum.
i *l.10.in fin.sup. quib. mod. pign. adde l.10. ꝫ.de vi & vi.*
k propiorem. *Hal.*
l obtineat.*Hal.*
m in partes. *Hal.*
n *l.2.C.eod.*
o *v.l.6.ꝫ.eod.*
p *l.8.§.6.sup.de pœnis.*
q *l.6.ꝫ.eod.*
r *l.73.ꝫ. de legat.2.*
s in vtero gerebat. *vulg.Hal.*
t venenum datum est.*Hal.*

Si nepos ex filio adoptiuo emancipato ab hostibus redeat.

13. *Paulus* "libro secundo ad Sabinum."

SI me tibi adrogandum dedissem emancipato me, reuersum [u] ab hostibus filium meum loco nepotis tibi futurum,constat.

Duæ species postliminij. De filio. 1. & vxore.

14. *Pomponius* [x] "libro tertio ad Sabinum."

CVm duæ species postliminij sint, vt aut nos reuertamur,aut aliquid recipiamus:cum filius reuertatur, duplicem [y] in eo causam esse oportet postliminij : quod pater eum reciperet,& ipse ius suum.

1 ¶ Non [z] vt pater [a] filium, ita vxorem maritus iure postliminij recipit.sed consensu redintegratur matrimonium.

An redemptus ab hostibus habeat suum heredem.

15. *Vlpianus* "libro duodecimo ad Sabinum."

SI, patre redempto, & ante luitionem defuncto, filius, post [b] mortem eius, redemptionis quantitatem offerat : dicendum est, suum ei posse existere. nisi fortè quis subtilius dicat hunc, dum moritur, quasi [c] iure pignoris finito, nanctum postliminium, & sine obligatione debiti obisse, vt poterit suum habere.quod non sine ratione dicetur.

Fictio postliminij.

16. *Idem* "libro decimo tertio ad Sabinum."

REtro [d] creditur in ciuitate fuisse, qui ab hostibus aduenit.

De his qui hostibus se dederunt.

17. *Paulus* "libro secundo ad Sabinum."

POstliminio [e] carent, qui [f] armis victi hostibus se dederunt.

Fictio legis Corneliæ.

18. *Vlpianus* "libro trigesimo quinto ad Sabinum."

IN omnibus partibus iuris is, qui reuersus non est ab hostibus,quasi tunc [g] decessisse videtur,cum captus est.

Definitio & ratio postliminij. 1. De inducijs. 2. De captis à piratis aut latronibus. 3. Quid sit postliminio rediisse. 4. De transfugis. 9. De redempto ab hostibus. 10. Quibus est postliminium.

19. *Paulus* "libro decimo sexto ad Sabinum."

POstliminium [h] est ius amissæ rei recipiendę ab extraneo, & in statum pristinum restituendæ, inter nos ac liberos [i] populos regésque, moribus, legibus constitutum. Nam quod bello amisimus,aut etiam citra bellum:hoc si rursus recipiamus, dicimur postliminio recipere. Idque naturali [k] æquitate introductum est : vt, qui per iniuriam ab extraneis detinebatur,is,vbi in fines suos rediisset,pristinum ius suum reciperet.

1 ¶ Indutiæ sunt, cum in breue, & in præsens tempus conuenit, ne inuicem se lacessant. quo, tempore non est postliminium.

2 ¶ A piratis [l] aut latronibus capti, liberi permanent.

3 ¶ Postliminio [m] rediisse videtur,cum in fines nostros intrauerit,sicuti amittitur, vbi fines nostros excessit. Sed & si in ciuitatem sociam amicámve,aut ad regem socium vel amicum venerit : statim postliminio rediisse videtur: quia ibi primum nomine publico tutus esse incipiat.

4 ¶ Transfugæ [n] nullum postliminium est. nam qui malo consilio, & proditoris animo, patriam reliquit,hostium numero habendus est. Sed hoc in libero transfuga iuris est,siue femina,siue masculus sit.

5 ¶ Si verò seruus [o] transfugerit ad hostes : quoniam & cum casu captus est, dominus in eo postliminium habet:rectissimè dicitur,etiam ei postliminium esse:scilicet vt dominus in eo pristinum ius recipiat : ne contrarium ius non tam ipsi iniuriosum sit,qui seruus semper permanet quam domino damnosum constituatur.

6 ¶ Si statuliber [p] transfuga reuersus sit:existente conditione, postquam rediit, liber efficitur. Diuersum est, si conditio extitisset, dum apud hostes est. in eo enim casu neque sibi reuerti potest, vt liber sit : neque heredi in eo ius postliminij est, quia non potest quæri, cum nullum damnum patiatur,libertate iam obtingente,si non impediret,quod transfuga factus est.

7 ¶ Filius quoque familias [q] transfuga non potest

u ¶ *adde §.9.Theophil. Inst. quibus modis ius patriæ potestatis.*
x Papinianus. *Hal.*
y hinc colligit Bart. duas fictiones concurrere circa idem.
z *l.8.ꝫ.eod.*
a Pater filium postliminio recipit ἀμέσως. *Theophil. §.5. in fi. Inst. quib. mod. ius patriæ potestatis.*
b *v.l.6.C.eod.*
c *v.l.2. C.eod.l.2.§.1. ꝫ.qui testamenta. l.43.in fi. ꝫ.de legat.1.l.2.§.3. ꝫ. de libero homine.*
d *v.l.5. sup.eod. 34.Ecl.1.c.13.*
e 2. *Harmenop.* 7.§.1.
f *Ecl.ibid.c.14.*
g *Ecl.ibid. c.15.*
h *Ecl.ibid.c.16. 2.Harmenop.7.§. 2.Theophil.d.§.5. Cicer.in Topicis.* Festus in voce *Postliminium. v. Cuiac.11.obs.23.*
i *v.l.7.ꝫ.eod.*
k *l.6.C.eod.*
l *l.24.l.27.ꝫ.eod.*
m *l.5.§.6.ꝫ.eod.*
n *§.8.ꝫ.eod. Ecl. ibid.c.16. l.19. in fin. C.eod. l.14.ꝫ. ex quib.caus.maiores.l.51.ꝫ.de acquir.rer.*
o *Ecl.ibid.*
p *Ecl.ibid. l.12. §.16.ꝫ.eod.*
q *v. l.5. §. 1. de capite minutis.*

a non tantum parentibus:ſed & patriæ naſcimur. *l.1.§.15.in fin.ꝭ.de ventre in poſſeſſ.* exemplum elegans extat in Manlio Torquato,cuius ager Coriolanus publicatur.
b *l.3.§.5.ꝭ.de muneribus & honoribus.*non tempore,ſed authoritate.
c charitas.*Haloand.*
d *v.l.51.ꝭ.de acq.rer.dom.*
n *l.2.C.eod.*id eſt fortitudine.dixi Nouella *69.*
o *v.l.4.Cod.de ingenuis.*
p *l.24.ꝭ.eodem.*
q *l.28.ꝭ.de vulgar.l.1.ꝭ.de ſuis.l.18.C.de legit.lib.l.8.C.de legitim.hered.*
r *v.l.15.ꝭ.ex quib.cauſ.maiores.*

poſtliminio reuerti,neque viuo patre:quia pater ſic illum amiſit , quemadmodum patria:& quia diſciplina [a] caſtrorum antiquior [b] fuit parentibus Romanis,quam caritas [c] liberorum.

8 ¶ Transfuga [d] autem non is ſolus accipiendus eſt, qui aut ad hoſtes,aut in bello transfugit:ſed & qui per indutiarum tempus, aut ad eos , cum quibus nulla amicitia eſt,fide ſuſcepta transfugit.

9 ¶ Si is, qui emat [e] ab hoſtibus, pluris,alij ius pignoris,quod in redempto habet ceſſerit:non eam quantitatẽ, ſed priorem redemptus reddere debet. & emptor habet actionem aduerſus eum,qui vendidit,ex empto.

10 ¶ Poſtliminium hominibus eſt , cuiuſcunque [f] ſexus,conditioníſve ſint.nec intereſt liberi,an ſerui ſint.nec enim ſoli poſtliminio recipiuntur , qui pugnare poſſunt: ſed omnes homines : qui eius naturæ ſunt,vt vſui eſſe vel conſilio,vel aliis modis poſſint.

Si captiuus cum poſſet non rediјt. 1. *De agris publicandis vel non.* 2. *De redemptione.*

20. *Pomponius* libro trigeſimo ſexto ad Sabinum.

SI captiuus,de quo in pace cautum fuerat, vt rediret,ſua voluntate [g] apud hoſtes manſit: non eſt ei poſtea poſtliminium.

1 ¶ Verum eſt, expulſis hoſtibus ex agris [h] quos ceperint,dominia eorum ad priores [i] dominos redire,nec aut publicari , aut prædæ loco cedere. publicatur [k] enim ille ager,qui ex hoſtibus captus ſit.

2 ¶ Redemptio facultatem redeundi [l] præbet,non ius poſtliminij mutat.

De ingenua redempta vel publicè recuperata & liberis ex ea ſuſceptis. 1. *De ciuilibus diſſentionibus.*

21. *Vlpianus* libro quinto Opinionum.

SI quis ingenuam [m] ab hoſtibus redemptam eo animo ſecum habuerit,vt ex ea ſuſciperet liberos:& poſtea ex ſe natum ſub titulo naturalis filij cum matre manumiſerit:ignorantia mariti eiuſdémque patris, neque ſtatui eorum,quos manumiſiſſe viſus eſt,officere debet: & exinde intelligi oportet remiſſum matri pignoris vinculum , ex quo de ea ſuſcipere liberos optauerat. ideóque eam , quæ poſtliminio reuerſa,erat libera & ingenua,ingenuum peperiſſe conſtat. Quod ſi publicè præda virtute [n] militum recuperata, nulli pretium matris pater numerauerit:protinus poſtliminio reuerſa,non cum domino,ſed cum marito fuiſſe declaratur.

1 ¶ In ciuilibus diſſenſionibus , quamuis ſæpe per eas reſpublica lædatur,non tamen in exitium reipublicæ contenditur. qui in alterutras partes diſcedent, vice hoſtium non ſunt eorum,inter quos iura captiuitatium,aut poſtliminiorum fuerint. & ideo [o] captos, & venumdatos, poſteáque manumiſſos placuit ſuperuacuo [p] repetere à principe ingenuitatem,quam nulla captiuitate amiſerant.

Ad legem Corneliam de bonis eius qui apud hoſtes deceßit. 1. *De acquiſitis per ſeruum.* 2. *Vel filium captiui.* 3. *De peculio.* 4. *De teſtamento eius qui apud hoſtes deceßit.*

22. *Iulianus* libro ſexageſimo ſecundo Digeſtorum.

BOna eorum,qui in hoſtium poteſtatem peruenerint, atque ibi deceſſerint , ſiue teſtamenti factionem habuerint,ſiue non habuerint,ad eos pertinent,ad quos pertinerent,ſi in poteſtatem hoſtium nõ perueniſſent.idémque ius in eadem cauſa omnium rerum iubetur eſſe lege Cornelia [q], quæ futura eſſet, ſi hi, de quorum hereditatibus & tutelis conſtituebatur , in hoſtium poteſtate non perueniſſent.

1 ¶ Apparet ergo , eadem omnia pertinere ad heredẽ eius,quæ ipſe,qui hoſtium potitus [r] eſt, habiturus eſſet,ſi [ſ] poſtliminio reuertiſſet.porrò quæcunque ſerui [t] captiuorum ſtipulantur , vel accipient , adquiri dominis intelliguntur,cum poſtliminio redierint. quare neceſſe eſt, etiã ad eos pertineant,qui ex lege Cornelia hereditatem adierint.Quod ſi nemo ex lege Cornelia heres extiterit, bona publica fient. Legata quoque ſeruis eorum præſenti die, vel ſub conditione ad heredes pertinebunt.Item ſi ſeruus ab extero heres inſtitutus fuerit,iuſſu heredis captiui adire poterit.

2 ¶ Quod ſi filius eius , qui in hoſtium poteſtate eſt, accipit,aut ſtipulatur:id,patre,prius quàm poſtliminio rediret,mortuo [u],ipſi adquiſitum intelligitur. & ſi viuo patre deceſſerit,ad heredem patris pertinebit.nam ſtatus hominum,quorum patres in hoſtium poteſtate ſunt,in pendenti [x] eſſet:reuerſo quidem patre,exiſtimatur nunquam ſuæ poteſtatis fuiſſe : mortuo , tunc paterfamilias fuiſſe, cum pater eius in hoſtium poteſtate perueniret.

3 ¶ Quæ peculiari nomine ſerui [y] captiuorum poſſident, in ſuſpenſo ſunt. nam ſi domini poſtliminio redierint, eorum facta intelliguntur. ſi ibi deceſſerint , per legem Corneliam ad heredes eorum pertinebunt.

4 ¶ Si quis,cum prægnatem [z] vxorem haberet,in hoſtium poteſtatem peruenerit , nato deinde filio , & mortuo,ibi deceſſerit : eius teſtamentum nullum eſt : quia & eorum , qui in ciuitate manſerunt , hoc caſu teſtamenta rumpuntur.

De nepote reuerſi poſtliminio.

23. *Idem* libro ſexageſimo nono Digeſtorum.

SI quis, prægnate vxore relicta, in hoſtium poteſtatem peruenerit , mox natus filius eius, vxore ducta, filium vel filiam procreauerit , at tunc poſtliminio auus reuerſus [a] fuerit:omnia iura nepotis nomine perinde capiet, ac ſi filius natus in ciuitate fuiſſet.

Differentia hoſtium,latrunculorum,prædonum.

24. *Vlpianus* libro primo Inſtitutionum.

HOſtes [b] ſunt,quibus bellum publicè populus Romanus decreuit,vel ipſi populo Romano,ceteri [c] latrunculi vel prædones appellantur. Et ideo, qui à latronibus [d] captus eſt, ſeruus latronum non eſt. nec poſtliminium illi neceſſarium eſt.Ab hoſtibus autem captus(vtputa à Germanis,& Parthis) & ſeruus [e] eſt hoſtium , & poſtliminio [f] ſtatum priſtinum recuperat.

De natis apud hoſtes.

25. *Marcianus* lib.14.Inſtitutionum.

DIui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt:ſi vxor cum marito ab hoſtibus capta fuerit,& ibidem ex marito enixa [g] ſit : ſi reuerſi fuerint,iuſtos eſſe & parentes & liberos,& filium in poteſtate patris, quemadmodũ iure poſtliminij reuerſus ſit. quod ſi [h] cum matre ſola reuertatur: quaſi ſine marito natus,ſpurius habebitur.

Quid ſit poſtliminio rediјſſe.

26. *Florentinus* lib.6.Inſtitutionum.

NIhil intereſt , quomodo captiuus reuerſus eſt:vtrum dimiſſus : an vi [i], vel fallacia [k] poteſtatem hoſtium euaſerit.ita tamen,ſi ea mente [l] venerit,vt non illo reuerteretur.nec enim ſatis eſt corpore domum quem rediiſſe, ſi mente [m] alienus eſt. Sed & qui victis hoſtibus recuperentur [n],poſtliminio rediiſſe exiſtimantur.

De ſeruo ſurrepto deinde capto,recuperato,vendito.

27. *Iauolenus* libro 9.ex poſterioribus Labeonis.

LAtrones tibi ſeruum eripuerant. poſtea is ſeruus ad Germanos [o] peruenerat. inde,in bello victis Germanis , ſeruus venierat. negant [p] poſſe vſucapi eum ab emptore Labeo , Ofilius , Trebatius : quia verum eſſet, eum ſubreptum eſſe [q].nec,quod hoſtium fuiſſet, aut poſtliminio rediſſet,ei rei impedimento eſſe.

De captis in bello.

28. *Labeo* libro 4.Pithanon à Paulo epitomatorum.

SI [r] quid bello captum eſt,in præda eſt,non poſtliminio redit. *Paulus:*Immo ſi in bello captus pace facta demũ refugit,deinde renouato bello capitur : poſtliminio redit ad eum,à quo priore bello captus erat:ſi modò [ſ] non conuenerit in pace,vt captiui redderentur.

De vſucapione.

29. *Idem* libro ſexto Pithanon à Paulo epitomatorum.

SI poſtliminio rediiſti : nihil,dum in hoſtium poteſtate fuiſti,vſucapere potuiſti. *Paulus :* Immo ſi quid ſeruus tuus peculij nomine,dum [t] in eo ſtatu eſſes,poſſederit : id eo quoque tempore vſucapere poteris. quoniam eas res etiam inſcientes [u] vſucapere ſolemus. & eo modo etiam hereditas [x] nondum nato poſthumo , aut nondum adita, augeri per ſeruum hereditarium ſolet.

e emerat.*vulg. Hal.*
f *Ecl.ibid.c.ibi.*
g *l.29.in fin. C. eod.*
h *adde l.2.ꝭ.eo.*
i vide quæ ſcripſi ad *l.12.§.7.ꝭ.eod.*
k id eſt publicus ſit ſeu populi Romani. Nam lege belli agri capientis fiũt, qui ab hoſtibus capiũtur. *vt hîc. Liuius 3. Cicero 5.Verrina, Flaccus de conditionibus agrorum. Higenus de limitibus.*Huiuſmodi agrorum alios in victorẽ populum partiebantur , alios per quæſtores, laterculis, limitibúſque actis diuiſos vendebant:alios militibus in præmiũ adſignabant : alios per cenſores locabant: aliis certum vectigal imponebant , quod ſtipendiarium dicebatur. Huiuſmodi quæ tributum quotannis populo pendebant,prædia tributoria ſtipendiariáque dicebantur:quorum dominium ad populum Romanum: pleniſſimũ verò fruẽdi ius ad prouinciales ipſos pertinuiſſe Theophilus notat. §. *per traditionem. Inſt. de rer.diuiſ.* Ad inſtar Romanæ vrbis reliquæ ciuitates ac municipia, vectigales ſuos agros habuerunt : quos vel ad tempus , vel in perpetuum municipes locabant , dominio apud ſe manente , ſolum ius fruendi in conductores transferentes. *l.1. ꝭ.ſi ager vectigalis. l. ſi finita. §. ſi de vectigalibus. ꝭ.de damno. l.ſi domus. §.vlt.ſup.de legat.1.* Eorum prædiorũ conditio erat , vt eorum prouinciales neque eſſent, neque eſſe poſſent ex iure Quiritum domini:ſed ea tantum in bonis haberẽt. Proprietas enim idcirco ad prouinciales nõ pertinebat , quod ea in dominũ ſuum victor populus redegiſſet : pertinere verò idcirco non poterat , quia nec mãcipatione ea abalienari,nec vſucapi,cùm iuris Italici non eſſent, poterant , quibus modis legitimum,& ex iure Quiritum dominium contingebat. *l.vnic. C.de vſucap. transfor.Inſt. de vſucap.§.per traditionem. Inſt.de rer.diuiſ.vide Briſſonium 4.ſelect.1. Cuiac.19.obſ.17.*
l reluendi.*Vigelius lib.50.Digeſt.fol.376.lin.59.arg.l.2.C.eod.*
m *Eclog.ibid.c.18.l.2.l.8.C.eod.*

ſ *l.6.§.12.ſup.de iniuſto.*
t *l.1.ſup.eod.*
u *l.9.ſup.de caſtrenſi.*
x *l.12.§.1.ꝭ.eod. l.11.ſupr.de verb. oblig.*
y *l.1.ſup.eod.*
z *l.15.ſup.de iniuſto.*
a *l.8.l.14. ꝭ.eod.*
b *l.118.ꝭ.de verb. ſignif.*
c vt Piratæ Cicero 3. officior. Pirata non eſt ex perduellionum numero.
d *l. 9. §.2. l.21. in fin. ꝭ.eod. l.13. ꝭ qui teſtam. l.4. C.de ingenuis.*
e At iniquum videtur: vt eum qui ex noſtris captus ab hoſtibus ſit, ſeruum habeamus, cum miſero ſatis eſſe debeat , vt apud hoſtes, non apud ſuos ſeruos habeatur. An id receptũ: quod etiamſi liber apud nos haberetur,ſeru⁹ tamẽ apud hoſtes ſemper eſſet : & ita ludibrio foret id legis genus ? An quod eadẽ lege , quos nobis captiuos fecimus , iidẽ apud ſuos viciſſim ſerui, quaſi pactione ita inita inter hoſtes ? An, ne ſi liberi apud nos eſſent, dominium rerum ſuarũ retinerent , & vna cũ perſona res captiuorũ hoſtires ſuas adquirerent?
f *l. 5.ſup.eod.*
g *l.9.C.eod.*
h *l.1.C.eod.*
i Virtus an dolus quis in hoſte requirat. *l.1. §.3.ꝭ.de dolo.*
k Dolus an virtus quis in hoſte requirat. *l.1. §.3.ꝭ.de dolo.*
l *l.5.§.3.ꝭ.eod.*
m Mens plurimum valet & præſtat in adquirendo iure poſtliminij.
n recuperãtur. *Hal. adde l.12.C. eod.§.5. in fin.& ibi Theophil.Inſt. quibus modis ius patriæ poteſtatis.*
o i.hoſtes.
p Imò poteſt vſucapi. *l.6.ꝭ.eo.*
q i. inſpicitur principium captiuitatis in ſeruo.
r ad mancipia refert hoc caput Harmenopulus *2.Tibul.7. §.5.6.*
ſ Si conuenit, vt captiui redderentur, captiui ſunt reddendi : ſin minus, eorum manent à quibus capti ſunt. ideóque ab eis iure refugere non poſſunt. *adde 35.Ecl.1.c.28.*
t *l.23.§.3.ꝭ.ex quib.cauſ.maiores.l.44.in fin.ꝭ.de vſurpat.*
u *l.8.ꝭ.de vſurpat.l.2.§.11.ꝭ.pro empt.*
x *l.44.§.3.ꝭ.de vſurpat.*

Quid ſit

a *l.5.§.1.s.eod.l.19.§.3.s.eod.* b *12.C.36.7.C.Theodos.1.* περὶ στρατιωτῶν &c.i.de militibus,&eorum priuilegiis,peculiis,erogationibus,annonis,transitionibus,delictis,eorúmque pœnis,& ipsorum restitutione:tum qui militiam profitentur.*57.Ecl.1.adde ex Cod.lib.12.tit.29.& 50.* c *l.34.supr. quibus ex causis maiores.* d dedere se.*Hal.* Hosti se dedere graue crimen est militi. e Talis est seruus.*l.11.j.eod.*

f Desertor, ex prouinciali delicto, in prouincia plectendus est. *v.l.28. §.15.s. de pœnis.*

g *Eclo.ibid.c.1. adde Suetonium in Augusto c.24.*

h Fuit &, teste Festo, genus pœnę militaris,deprehensa, castigatione maior,infamia minor.ac propterea hîc tanquam extrema collocantur castigatio & ignominia. dixi apud *Festum ibidem.*

i Pœnarũ militarium extremi gradus castigatio. *vt hîc.* & ignominia. *vide j.eod.*

k adde Festum in Dirutũ ære militem. Varronem *4.de lingua.l.vlt.j.de iur. immunit.*

l Emãsores, & desertores sunt, qui diu ab exercitu vagati sunt, *vt hîc.* differentia in eo est, quod illi sponte, hi inuiti redeunt : illi sæpius, hi nunquã. *l.4. 13.j.eod.* Illi erronibus, hi fugitiuis seruis cõparantur. Cuiacius tamen differentiã statuit in tempore. *6. obs.26.*

m puta quinquennij. *l.13.in fi.j.eod.l.4.§.13.§.14.j.eod.*

n qui in exploratione &c.*Hal.*

o i. qui explorationem reliquit. κατασκοπὴν. *le guet.la sentinelle. Ecl.ibid. c.1.in fi.*

p à fossa. *Hal. Hugo à Porta,* fossatum. i. fossa,vallum,καὶ τοῦ φοσσάτου ἐκπίπτων.*Eclog.ibid. 1.in fin.* Ciuitatis fossatum. *Vegetius 4. c.16.* Suidas σέδετον τὸ φοσσάτον , &c. *Harmen.6. tit.5.* τοὺς ἐν φοσσάτῳ κλέπτοντας, & in libello variorũ authorum de limitibus, fossatũ decisum. Capitolinus *in Gordianum* castra fossato circuibat. *Brissonius, Turneb.3.aduers. 13.*Galli *trãchees.*

q vigilem vel diurnũ, vel nocturnum : hinc milites stationarij.*l.1.§.12.sup.de off.præfecti vrbi.* Stationem Galli vocant *corps de garde,ou sentinelle.* r vide Suetonium in Augusto c.24.

Quid sit postliminio rediisse.

30. *Idem*[e] libro octauo Pithanon à Paulo epitomatorum.[f]

Si id, quod nostrum hostes ceperunt, eius generis est,vt postliminio redire possit: simul atque ad nos redeundi causa profugit ab hostibus, & intra fines[a] imperij nostri esse cœpit,postliminio rediisse existimandum est. *Paulus:* Immo cum seruus ciuis nostri ab hostibus captus, inde aufugit: & vel in vrbe Roma ita est, vt neque in domini sui potestate sit, neque vlli seruiat : nondum postliminio rediisse existimandum est.

DE RE[b] MILITARI.

Tit. XVI.

De absentia reipublicæ causa.

1. *Vlpianus*[a] lib.6.ad Edictum.[b]

Miles, qui in commeatu[c] agit,non videtur reipublicæ causa abesse.

De delicto militari, vel communi. 1. *De eo qui se militem dedit cui non licet.*

2. *Arrius Menander* lib.1.de Re militari.

Militum delicta siue admissa, aut propria sunt,aut cũ ceteris communia. vnde & persecutio aut propria, aut communis est. Proprium militare est delictum, quod quis vti miles admittit. 1 ¶ Dare[d] se militem, cui[e] non licet,graue crimen habetur:& augetur, vt in ceteris delictis,dignitate,gradu,specie militiæ.

De desertore. 1. *De pœnis militum.* 2. *De emansore.* 3. *De desertore.* 4. *De eo qui in exploratione emanet hostibus insistentibus , aut à fossato recedit.* 5. *De statione relicta.* 6. *De eo qui ab excubatione destitit.* 7. *De eo qui ad diem commeatus non venit.* 8. *De militiæ tempore in desertione impleto.* 9. *De desertoribus.* 10. *De eo qui ad hostes confugit.* 11. *aut volens transfugere apprehensus est.* 12. *aut dum iter facit captus est ab hostibus.* 13. *De armis amissis,vel alienatis.* 14. *Vel surreptis.* 15. *De eo qui rem prohibitam fecit,aut mandata non seruauit.* 16. *De eo qui agmen excessit.* 17. *aut vallum transcendit.* 18. *aut fossam transiliyt.* 19. *De seditione.* 21. *Conspiratione,defectione.* 22. *De præposito non protecto vel deserto.*

3. *Modestinus*[e] libro quarto de Pœnis.[f]

Desertorem auditum, ad suum decem cum elogio præses mittet : præter quam si quid grauius ille desertor in ea prouincia, in qua repertus est, admiserit. ibi enim eum plecti pœna debere, vbi facinus admissum[f] est, Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

1 ¶ Pœnæ[g] militum huiuscemodi[h] sunt:castigatio[i], pecuniaria[k] multa, munerum indictio, militiæ mutatio, gradus deiectio, ignominiosa missio, nam in metallum, aut in opus metalli non dabuntur nec torquentur.

2 ¶ Emansor[l] est,qui diu vagatus,ad castra regreditur.

3 ¶ Desertor est, qui per prolixum tempus[m] vagatus, reducitur.

4 ¶ Is,qui[n] exploratione emanet[o] hostibus insistentibus,aut qui[p] à fossato recedit,capite puniendus est.

5 ¶ Qui stationis[q] munus relinquit,plus quam emansor est.itaque pro modo delicti aut castigatur[r],aut gradu[s] militiæ deiicitur.

6 ¶ Si præsidis vel cuiusuis præpositi ab excubatione[t] quis desistat,peccatum desertionis subibit.

7 ¶ Si ad diem commeatus[u] quis non veniat:perinde in eum statuendum est,ac si emansisset vel deseruisset,pro numero temporis:facta[x] prius copia[y] docendi,num fortè casibus quibusdam detentus sit, propter quos venia dignus videatur.

8 ¶ Qui militiæ tempus in desertione impleuit,emerito[z] priuatur.

9 ¶ Si plures simul primo deseruerint, deinde intra certum tempus reuersi[a] sint : gradu pulsi in diuersa loca distribuendi sunt.sed tironibus[b] parcendum est,qui si iterato[c] hoc amiserint,pœna competenti adficiuntur.

10 ¶ Is,qui ad hostem confugit,& rediit,torquebitur, ad bestiásque† vel in furcam damnabitur : quamuis milites nihil eorum patiantur.

11 ¶ Et is,qui volens[d] transfugere,adprehensus est,capite punitur.

s *v.quæ notaui ad l.12.in fi.s.de custodia.* t executione.*Vulgat.Hal.* Excubatio hîc munus est præsidi suo & præposito adsistendi:nec enim tantum locorum desertores sunt,sed munerũ.*l.5.j.eod.adde l.10.j.eod.* u *l.14.j.eod.* x *v.l.19. §.1.s.de probat.* y *v.l.5.C.de ingenuis manumissis.* z *§.12.j.eod.*i.commoda & præmia veteranis dari solita. a ij sunt emansores *§.12.j.eod.* b tyroni parcitur , magis quàm militi. *l.4.in fi.j.eod.v.Tiraq.tract.de pœnis.causa 10.* c Iteratum delictum nullam executionem meretur.*Nouell.Leonis 67.* † abrogatur per Nouellam Leonis 67. d Delicti inceptio & voluntas in transfuga punitur. *v.l.18. s.de pœnis.* e *l.5.in pr. & §.6.j.eod.* f *§.8.s.eod.* g *57.Ecl.1.c.6.l.14.§.1.s.eod.l.2.in fin.s.de captiuis.*

h *v.quæ scripsi ad Harmenopulum 1.tit.16.§.12.*

i *Ecl.ibid.c.7.adde quæ notaui ad l.vlt.s.de furibus balnearijs.*

k aut mandatum sibi non facit.*Ecl.ibid.*

l bene cesserit καὶ ἐπιτύχῃ.*Budæus.*εἰ κὰλῶς πρᾶγμα ἔπραξεν.*Ecl.ibid.* vide exempla apud Tiraquellum de pœnis. *causa 52.*

12 ¶ Sed si ex improuiso , dum iter quis facit , capitur ab hostibus:inspecto[c] vitæ eius præcedentis actu,venia ei dabitur.& si expleto tempore militiæ redeat, vt veteranus restituetur,& emerita[f] accipiet.

13 ¶ Miles,qui in bello arma amisit[g], vel alienauit,capite punitur.humanè,militiam mutat.

14 ¶ Qui[h] aliena arma subripuit[i],gradu militiæ pellendus est.

15 ¶ In bello qui rem à duce prohibitã fecit,aut mandata[k] non seruauit,capite punitur,etiã si res bene gesserit[l].

16 ¶ Sed qui agmen excessit : ex causa vel fustibus[m] cæditur,vel mutare militiam solet.

17 ¶ Nec non & si vallum[n] quis transcendat[o],aut per murum castra ingrediatur:capite punitur.

18 ¶ Si verò quis fossam[p] transiluit[q], militia reiicitur.

19 ¶ Qui seditionem[r] atrocem militum concitauit, capite punitur. 20 ¶ Si intra[s] vociferationem,aut leuẽ querelam seditio mota est:tunc gradu militiæ deiicitur.

21 ¶ Et cum multi milites in aliquod flagitium conspirent,vel si legio deficiat:auocari militia solet[t].

22 ¶ Qui præpositum suum protegere[u] noluerunt, vel deseruerunt:occiso eo,capite puniuntur.

De his qui vnum testiculum habent. 1. *De ad bestias dato.* 2. *De deportato.* 3. *De relegato.* 5. *De reo capitalis criminis.* 6. *De ignominiose misso.* 7. *De adulterio , vel alio iudicio publico damnato.* 8. *De eo qui ob litem militauit.* 9. *De desertore.* 10. *De eo qui militiam detrectat , vel appetit.* 11. *De eo qui filium militiæ subtrahit.* 12. *Vel debilitat vt militiæ inhabilis sit.* 13. *De eo qui diu abfuit.* 14. *Collatio emansionis & desertionis.* 15. *De emansore.*

4. *Arrius Menander* lib.1.de Re militari.

Qui cum vno[x] testiculo natus est,quive amisit:iure militabit secundum Diui Traiani rescriptum. nam & duces Sylla & Cotta memorantur eo habitu fuisse naturę.

1 ¶ Ad bestias datus si profugit, & militiæ se dedit: quandoque inuentus[y],capite puniendus est.Idémque obseruandum est in eo,qui legi se passus est.

2 ¶ In insulam deportatus ,si effugiens militiæ se dedit,lectus[z] vel dissimulauit:capite puniendus est.

3 ¶ Temporarium exilium voluntario militi insulæ relegationem adsignat,dissimulatio[a] perpetuum exilium.

4 ¶ Ad tempus relegatus,si expleto spatio fugæ militem[b] se dedit:causa damnationis quærenda est:vt,si contineat infamiam[c] perpetuam, idem obseruetur. si transactũ de futuro sit,& in ordinem redire potest,& honores petere militiæ non prohibetur.

5 ¶ Reus capitalis criminis, voluntarius miles secundum Diui Traiani rescriptum capite puniendus est. nec remittendus est eò , vbi reus postulatus est : sed vt[d] accedente causa militiæ audiendus,si dicta causa sit,vel requirendus adnotatus[e].

6 ¶ Ignominia missus,ad iudicem suum remittendus est.nec[f] recipiendus postea volens militare,licet fuerit absolutus. 7 ¶ Adulterij[g] vel aliquo iudicio publico damnati,inter milites non sunt recipiendi.

8 ¶ Non omnis,qui litem habuit,& ideo militauerit, exauctorari iubetur:sed qui eo animo militiæ se dedit , vt sub obtentu[h] militiæ pretiosiorem[i] se aduersario faceret. nec tamen facilè indulgendum est extra ordinem iudicationis,qui negotium ante habuerunt. sed si in transactione[k] recidit, indulgendum est. Exauctoratus eo nomine, non vtique infamis erit. nec prohibendus lite finita militiæ eiusdem ordinis se dare.alioquin & si relinquat litem, vel transigat:retinendus est.

9 ¶ Qui post desertionem in aliam[l] militiam nomen dederunt.legíve[m],passi sunt , Imperator noster rescripsit, & hos militariter puniendos.

10 ¶ Grauius autem delictum est , detrectare munus militiæ,quam adpetere. nam & qui ad dilectum[n] olim nõ respondebant,vt proditores libertatis,in seruitutem redigebantur[o].sed mutato statu militiæ recessum à capitis pœna est:quia plerunq; volũtario militi[p] numeri supplentur.

11 ¶ Qui filium suum subtrahit militiæ belli tempore,exilio & bonorum parte multandus est.si in pace[q], fustibus cædi[r] iubetur : & requisitus iuuenis , vel[s] à patre postea exhibitus, in deteriorem militiam dandus est. qui

m Fustium castigatio , communis militum atque paganorum coercitio: vitis tamen castigatio eorum propria fuit. *v. Pet. Fabrum 1.semestr.17.*

n τὸ χαράκωμα. *Eclog.ibid. c.8.6. Harmen.13.c.*περὶ μονίτας.

o transcendat. *Hal.*

p τάφον. *Ecl.ib. Harm.ibid.*

q transiliit.

r *l.vlt. in fi.j.eo. Ecl. ib. c.9. Harmen.ibid.Sueton. in Iulio c.67.*

s *Harm.ib. Ecl. ibid.*

t i.exauthorari solent legiones interdum , vel selecti ex legione. *v.in hunc locum P.Fabr.1.semestr.17. fol 161. 162. & Budæum hîc.*Auocari igitur militia , est exauthorati.

u *Ecl.ibid.c.16.*

x *v.l.6.s.de ædilitio.* is & sanus est, & testari potest.

y *l.8.§.6.sup.de pœnis.*

z lectúsve dissimulauit.*Hal.*

a dissimulanti. *Vulgat.*

b militiæ.*Vulgat.Hal. Hugo à porta.*

c *l.6. C.quib.ex caus.infam.*

d sed vbi accedẽte &c. *Vulgat.Hal. l.vlt. s. de accus. l.8. s.de custodia.l.6. Cod. de iurisdictione omnium iudicũ: l.1. Cod.de exhibendis reis.*

e adnotatur. *Vulgat.*

f miles ignominia notatus, militare iure non potest.

g *57. Eclog.1. c. 12. adde quæ notaui ad l.5. supr. de quæst.*

h prætextu.

i præcisiorem. *Hal.* id est, duriorem , intractabiliorem. *Budæus quem hîc vide.*

k in transactionem. *Vulg.Hal.*

l sunt enim variæ.

m legíve se passi.&c. *Hal.*

n delectum. *Hal.* edictum. *Vulg. & Hugo à Porta:* recta est Florentina , de qua vide quæ notaui ad legẽ *36.s.de statuliberis adde l.4. legum Franciarum c.71. l.3. supr. ad l.Iul.maiest.& quæ scripsi ad l.20.s.communi diuidundo.*

o *v.Duarenum 1.disput.4.*Domus eorum & villæ diruebantur. *Halicarnasseus 8.l.20. supr.communi diuidundo.* adde & illud de quasimilitia , Augustum statuisse vt senatorum , qui die senatus in curiam non venissent,quintus quisque sorte datus mulctæ subiiceretur.*Dion.55.*

p militiæ.*Haloand.*

q *ade l.5.§.1.j.eod.*

r Frustuarium meretur qui signa relinquit , aut præsidio decidit , *Liuius libr.5.*

s id est,quamuis.*Cuiac.6.obs.26.*

a eos qui se sponte resectis digitis bello inutiles fecissent, Constantinus curiis ciuitatum addixit. *l.1.C.Theod.de filijs militum.* & alij principes. *l.4.C.Theod.de tyronibus. Suetonius Augusto 24.* vetuerunt nequis se deformatione manus, ab aliis Reipubl. muneribus eximeret. Quin lex 10. eiusdem tituli eos oneribus militiæ addicit, clericatu tamen priuantur. *c.qui partem.distinct.15.* Huiusmodi belli refugas murcos appellat Innocentius *in Epistola ad Fœlicem Nucerianum*, & Ammianus 15. circa finem, nec Gallorum quisquã, vt in Italia, munus martiũ pertimescens, pollicem sibi præcidit, quos iocaliter murcos appellant. v. Cuia. *25.obser.vlt. adde cap. 21.22.23. 76. 77. Canonis Apostolorum.* Quod ad Murcos attinet, Segniũ dea Murcia dicitur Arnobio *libr.4.* adde Augustinum *4. de ciuitate 6.* Valerium *6.c.3.vers.8.* vbi refert, Caium Vaticinum, ne bello Italico militaret, sibi sinistræ manus digitos abscidisse, ideóque cathenis cõstrictum. *l.10. ff.de testam.*

enim se sollicitauit ab alio, veniam non meretur.

12 ¶ Eum: qui filium debilitauit [a] dilectu [b] per bellum indicto, vt inhabilis militiæ sit: præceptum Diui Traiani deportauit.

13 ¶ Edicta [c] Germanici Cæsaris militem desertorem [d] faciebant, qui diu afuisset [e], vt is [f] inter remansores [g] haberetur. sed siue redeat quis, & offerat se: siue deprehensus offeratur: pœnam desertionis euitat. nec interest, cui se offerat, vel à quo deprehendatur.

14 ¶ Leuius itaque delictum emansionis [h] habetur, vt erronis in seruis. desertionis grauius, vt in fugitiuis.

15 ¶ Examinantur autem causæ [i] semper emansionis, & cur, & vbi fuerit, & quid egerit. & datur venia valetudini, affectioni parentium, & adfinium: & si seruum fugientem persecutus est, vel si qua huiusmodi causa sit. sed & ignoranti adhuc disciplinam tironi [k] ignoscitur.

De desertoribus. 5. An captus habeatur pro transfuga. 6. De militibus remissis à barbaris. 7. De captiuo post multum temporis reuerso. 8. De transfuga.

5. *Idem* lib. 2. de re militari.

NOn omnes desertores similiter puniendi sunt: sed habetur & ordinis stipendiorum ratio, gradus militiæ, vel loci, muneris deserti, & anteactæ [l] vitæ. sed & numerus, si solus vel cum altero, vel cum pluribus [m] deseruit, aliúdve quid crimen desertioni adiunxerit. Item temporis, quo in desertione fuerit. & eorum, quæ postea gesta fuerint. sed & si fuerit vltrò reuersus, non cum necessitudine: non erit eiusdem sortis.

1 ¶ Qui in pace [n] deseruit, eques gradu [o] pellendus est: pedes militiam mutat. In bello idem [p] admissum capite puniendum est.

2 ¶ Qui desertioni aliud [q] crimen adiungit, grauius puniendus est. & si furtum factum sit, veluti alia desertio habebitur: vt si plagium factum, vel adgressura [r], abigeatus, vel quid simile accesserit.

3 ¶ Desertor, si in vrbe inueniatur, capite puniri solet. alibi adprehensus, ex prima desertione restitui potest. iterum [s] deserendo, capite puniendus est.

4 ¶ Qui in desertione fuit, si se obtulerit [t]: ex indulgentia Imperatoris nostri in insulam deportatus est.

5 ¶ Qui captus, cum poterat redire, non rediit, pro transfuga habetur. Item eum, qui in præsidio [u] captus est, in eadem conditione esse, certum est. Si tamen ex improuiso [x], dum iter facit, aut epistolam fert, capiatur quis: veniam meretur.

6 ¶ A barbaris remissos milites ita restitui oportere Hadrianus rescripsit, si probabunt [y] se captos euasisse, non transfugisse. sed hoc licet liquidò constare non possit, argumentis tamen cognoscendum est. & si bonus [z] miles antea æstimatus fuit: prope est, vt adfirmationi eius credatur. si remansor [a], aut negligens suorum, aut segnis, aut extra contubernium [b] agens: non [c] credetur ei.

7 ¶ Si post multum temporis redit, qui ab hostibus captus est: & captum eum, non transfugisse constiterit: vt veteranus, erit restituẽdus: & præmia, & emeritum [d] capit.

8 ¶ Qui transfugit, & postea multos latrones adprehendit, & transfugas demonstrauit [e], posse [f] ei parci Diuus Hadrianus rescripsit. ei tamen pollicenti ea, nihil permitti oportere.

Quod sit delictum militare. 1. De eo qui manus intulit præposito. 2. De contumacia aduersus ducem vel præsidem. 3. De eo qui in acie prior fugam fecit. 4. De exploratoribus qui secreta nunciauerunt. 5. De caligato qui languorem simulauit. 6. De eo qui commilitonem 7. vel semetipsum vulnerauit, vel mortem sibi consciuit. 8. De præposito non protecto. 9. De præfecto deserto.

6. *Idem* libro tertio de re militari.

OMne delictum est militis, quod aliter, quàm disciplina communis exigit, committitur: veluti segnitiæ [g] crimen, vel contumaciæ [h], vel desidiæ.

1 ¶ Qui manus [i] intulit præposito, capite puniendus est, augetur autem petulantię crimen dignitate præpositi.

2 ¶ Contumacia [k] omnis aduersus ducem, vel præ-

b delectũ propter bellum indictum. *Hal.* delectum per bellum indictum. *Vulg.*
c Hîc referuntur edicta Germanici, tanquã optimi ducis exẽpla sub eodem Germanico, Mæuius castrorum præfectus, pro desertore habitus, quòd agmine decessisset. *teste Tacit.*
d de desertore & emansore dixi ad legem *3.§.2.3.ff.eod.*
e abfuisset.
f *v.l.13. in fin.ff.eod.*
g emansores. *Vulg. Hal.*
h Emãsor quasi erro: desertor, quasi fugitiuus: in milite emansorem esse, id est quod in seruo erronẽ esse. In eodem quoque milite desertoré esse, id est, quod in seruo fugitiuũ esse.
i *l.5.ff.eod.*
k *l.3.§.9.ff.eod. v.Tiraq. tract. de pœnis. causa 19.*
l *l.3.§.12.ff.eod.*
m *l.3.§.9.ff.eod.*
n *l.57. Eclog.1. c.13.*
o *v. quæ notaui ad l.12. ff. de custodia.*
p Idem admissum, ratione tẽporis augetur. *facit l.16.§.4.sup. de pœnis.*
q Delicta duplicia, & coniuncta grauius vindicantur, quàm vnum.
r adgressio propriè est latronum. *l.6.C.de actione pignorat. l.12.C.de locato.*
s *l.3.§.9.ff.eod.* t *l.13.in fin.ff.eod.*
u in profugio. i. dum transfugit ad hostes. Græci habent. ἐν τῇ βαρβάρων γῇ. i. in hostico. *Cuiac.6.obs.26.in fin.* x *l.3.§.12.ff.eod.*
y *v. quæ notaui ad l.19.§.1.ff.de probat. dixi ad l.9.§.1.C.de testib.*
z Præsumitur bonus, qui olim talis fuit. *vide Alciat.2.præsumpt.8. vide Socinum regula 39. adde c.8.de reg.in 6. l.7.§.3.ff.de accusat.*
a si emansor. *Hal.* b à tabernaculis militaribus dicitur.
c Semel malus, semper malus præsumitur in eodem genere mali. *v. Alciat.2.præsumpt.7.8.* d *l.3.§.8.§.12.in fin.ff.eod.* e *l.1.§.26.ff.de quæstionib.*
f à iudice, non tantum à principe. Romanus singulari 539.
g *l.5.§.6.sup.eod.* Ammianus 24. residuos tribunos sacramento soluit, vt desides & ignauos. h *§.2.ff.eod.*

i *57.Eclog.1.c.14.*
k *in prin sup.eod. l.13.§.5.in fin.ff.eod. Ecl.ibid.6.Harm.14.* περὶ μονίτας. *in fin.*
l ¶ *Eclog.ibid.*
m fugam fecit, spectantibus militibus: hanc interpunctuationẽ addit Petrus Faber *1.semestr.18.* ex autographo Pandectarum Florentinarum. alias quod in acie fit, non potest non spectãtibus omnibus fieri. Sensus est igitur, Eum, qui prior in acie fugam fecerit, propter exẽplum, inspectantibus militibus, capite puniendum.

sidem militis capite punienda est.

3 ¶ Qui in acie prior [l] fugam fecit [m] spectantibus [n] militibus, propter [o] exemplum capite [p] puniendus est.

4 ¶ Exploratores, qui secreta nuntiauerunt [q] hostibus, proditores sunt, & capitis pœnas luunt.

5 ¶ Sed & caligatus [r], qui metu hostium languorem [s] simulauit, in pari causa eis est.

6 ¶ Si quis commilitonem vulnerauit, si quidem lapide, militia reiicitur: si gladio, capitale [t] admittit.

7 ¶ Qui se vulnerauit, vel aliàs mortem sibi consciuit, Imperator Hadrianus rescripsit, vt modus eius rei statutus sit: vt: si impatientia [u] doloris, aut tædio vitæ, aut morbo, aut furore, aut pudore mori maluit: non animaduertatur in eum: sed ignominia mittatur. si nihil tale prætendat, capite puniatur. Per vinum [x], aut lasciuiam [y] lapsis, capitalis pœna remittenda est, & militiæ mutatio irroganda.

8 ¶ Qui præpositum suum non [z] protexit, cum [a] posset, in pari causa factori habendus est. si resistere non potuit, parcendum ei.

9 ¶ Sed & in eos, qui præfectum centuriæ à latronibus circumuentum deseruerunt, animaduerti placuit.

De proditoribus & transfugis.

7. *Tarruntenus Paternus* lib. 2. de re militari.

PRoditores [b] transfugæ [c] plerumque capite puniuntur, & exauctorati torquentur: nam pro hoste, non pro milite habentur.

De his qui status controuersiam patiuntur. De his qui bona fide seruiunt.

8. *Vlpianus* lib. 8. Disputationum.

QVi status controuersiam patiuntur, licet re vera liberi sunt, non [d] debent per id tempus nomen militiæ dare, maximè lite ordinata, siue ex libertate in seruitutem, siue contra petantur. Nec hi quidem, qui ingenui bona fide seruiunt. Sed nec qui ab hostibus redempti sunt, prius quàm se luant [e].

An milites possint prædia acquirere vbi militant.

9. *Marcianus* lib. 3. Institutionum.

MIlites prohibentur prædia comparare [f] in his prouinciis, in quibus militiam [g]: præter quàm si paterna eorum fiscus distrahat. nam hanc speciem Seuerus & Antoninus remiserunt. Sed & stipendiis impletis emere permittuntur. Fisco autem vindicatur prædium illicitè comparatum, si delatus [h] fuerit. sed & si nondum delata causa, stipendia impleta sint. vel missio contigerit: delationi locus non est.

1 ¶ Milites, si heredes [i] extiterint, possidere ibi prædia non prohibentur.

De desertore excubiarum. 1. & restituto ex causa desertionis.

10. *Paulus* libro singulari Regularum.

QVi excubias [k] palatij deseruerit, capite punitur.

1 ¶ Sed ex causa desertionis restitutus in militiam, non aliter medij [l] temporis stipendium, & donatiua [m] accipit, nisi hoc liberalitas principalis ei specialiter indulserit.

De seruis.

11. *Marcianus* libro secundo Regularum.

AB omni militia [n], serui [o] prohibentur [p]: alioquin capite puniuntur.

De disciplina danda & obseruanda. 1. De commeatu. De equo militari extra prouinciam non ducendo. De operibus. 2. De officio tribunorum vel eorum qui exercitui præsunt.

12. *Macer* libro primo de re militari.

OFficium regentis exercitum non tantùm in danda, sed etiam in obseruanda disciplina [q] constitit.

1 ¶ Paternus quoque scripsit, debere eum, qui se meminerit armato [r] præesse, parcissimè commeatum [s] dare.

n & hoc est, quod scribit Plutarchus in Lucullo & Crasso ἁπάντων θεωμένων ἐφεστώτων καὶ θεωμένων ἄλλων στρατιωτῶν. Iulius Frontinus 4. στρατηγημάτων in conspectu armati exercitus: *Cæsar 5. de bello Gallico.* in conspectu multitudinis. *& 3. de bello ciuili.* in omnium conspectu.
o Pœnæ in eũ finem statuuntur.
p Iulianus decem milites ex iis, qui fugerãt, capitali addixit supplicio, secutus veteres leges. *Amm.34.*
q *l.38. §.1. ff. de pœnis. 6.Harm.8.*
r Caligati milites qui essent *dixi ad l.9. in fi. ff. de custod. reor.*
s i. litem. *v.l.9. ff. de custodia.*
t Capitale quid esset scripsi ad *l.vlt.§.1.ff.de termino.*
u *l.38.in fi.ff.de pœnis.*
x *v. l.vnic. C.si quis Imperatori. v.Tiraq. tract. de pœnis. causa 6. vbi de ebrietate. vide Sebastianũ Medicem trac. de casibus fortuitis, vbi de Ebrietate.*
y *l.4.§.1.ff.de sicariis.*
z *l.3. in fi.ff.eod. 57.Ecl.1.c.16.*
a *v.l.4. sup. quæ in fraudem.*
b *l.3. §.10.ff.eod. l.3.in fin. ff.de sicariis. l.38. §.1.ff. de pœnis. 6.Harmen.8.*
c vide Nouellam Leonis 67.
d soli ingenui olim milites erãt. *l.11.ff.eod. addae l.29.sup.de liberali causa.*
e id est liberent. Festus in Redumia & Reluere. Hinc luitio pignoris.
f *l.13. supr. eod. 57.Ecl.1.18.*
g militauit. *vulgat.* militiã exercet. *Hal.*
h si delatũ. *Hal.*
i Ratione hereditatis delatæ, quædam permittuntur, quæ alias non permitterentur. *l.1.§.12.ff.de falsis.* k *adde l.3.§.6.sup.eod.* l *l.5.C.eod.*
m donaria. *vulgat. Tertull. lib. de resurrect.* Stipendia delinquentis mors: donatiuum autem Dei, vita æterna. De donatiuo *v.2.Vegetij 20.* Donatiuum λαμπρὰ ἐπίδοσις. Largitio principis in militibus. *Sueton. in caligula c.46.* n & à notariatu. *l.3.C.de tabularijs.* o libertini. *l.8.sup.eod. Suetonius in Augusto c.25.* vt & negotiatores. *Cod. negotiatores ne militent.* p Imò non ab omni prohibentur: admittuntur enim, & ad quasdam militias volentibus dominis. *l.6.l.7.C.qui militare possunt.*
q Valerius 2.c.2. disciplinam militarem vocat, præcipuum decus, & stabilitatem imperij Romani, in cuius sinu & tutela tranquillitas beatæ pacis acquiescat. Idem, disciplinæ militaris exempla varia ibidem proponit. De disciplina militari adde Frontinum *4.stratagemat.12.*
r exercitui, sc. is erat præfectus legionis, de quo v. Vegetium 2.cap.9.
s i. licentiam abeundi ad certum tempus.

a v.quæ scripsi ad l.11.§.3.sup.de publicanis.

b Vegetius 3.c.4. Cogendi sunt, inquit, omnes syluam cædere, iter per dumosa & abrupta facere, materiam dedolare, aperire fossam: & post. ita exercitati atque eruditi in sedibus, prælium magis necesse habeant optare, quàm otium.

c de officio trib.uni militum vide Vegetium 2.c.12. Vopiscum in Aureliano.

d v.tit. Cod. de erogatione militaris annonæ.

e de emensoribus dicam ad legem vnicam. C.de mensoribus. lib.12.tit.28.

f quod quid sit dicam ad l.11.C. de veteranis. Principium, Principis tabernaculum, vt Prætorium, Prætoris. dixi ad Festū in Prætoria porta: sed præstat intelligi principalem castrorum portam. de qua Festus in principali castrorum porta.

g v.l.6.§. de iure immunitatis.

h l.9.sup.eod.

i Excipe casum ex lege 62. §.de contrah.emption.

k Vetitæ emptiones, etiam si supposito alterius nomine fiant, non conualescunt.

l de missionibus. v.§.... eod.

m l.2.§.2.sup.de his qui notantur. quæ & iusta à Quintiliano 13. declam. & à Liuio dicitur.

n id est, quæ emeritis stipendiis, legitimóque militiæ tēpore expleto datur. l.7. C. de fide instrum. l.5.Cod.de testam.milit.

o §.2. sup.eod l.2.§.2. supr. de his qui notantur. l.8. §.5. sup.de excus. tut. l.4.sup.de testam.milit.

p Hinc causarij dicti, quibus iusta causa erat ne militarent.

q Apuleius 4. de Asino. Rebar enim me iam debilem prorsus, & exanimatam mereri causariam missionem.

r l.2.§.2.supr.de his qui notantur. l.vlt.§.de furibus balnearijs.

s militari scil. vel militiæ. dixi de sacramēto militari in l.2.§. de veteranis.

t id est, principis.

u si modò vel detracta sint ei arma ab exercitus duce, aut alio. l.2.§.2.vers. sed etsi.sup.de his qui notantur: vel per errorem, aut breuitatis causa omissa sint illa verba solennia: Ignominiæ causæ ab exercitu meo te remoueo. vide Hirtium 1.de bello Africano. aliàs specialiter in missione ignominiosa, huiusmodi verba adiicienda sunt dict.§.2. quem ita cum hac lege conciliat Petrus Faber 1.semestr.17. vt minus necesse sit cum Antonio Augustino 1.emendat.5.hic legere, nihilo magis.

x à principe vulgata.

y Vitis est centurionum, & aliorum militū, ducum principúmque insigne, quàm κλῆμα ἑκατοντάρχου vocat Plutarchus in Galba. i.vitem centurionalem. Macrobius, Eusebius lib.7. hinc sub vineam vel vitem iacere est astantibus decurionibus iacere. Festus in verbis sub vineam. hinc vitis præsignis: Silius 3.Punicorum. adornare decus Latiæ vitis. Martialis honore latiæ vitis præsignis: Silius 3.Punicorum adornare decus Latiæ vitis. Silius 12.est centurionis officio fungi. Vites Græcis ὀζώδεις. Ea puniri milites ordinarium erat, & honestiùs, quàm à carnifice. Iuuenalis Satyr.8. Nodosam posthæc frangebat vertice vitem, Si lentus pigra muniret castra dolabra. & Plin.14.c.1. Centurionum in manu vitis optimo præmio tardos ordines ad lentas perducit aquilas Apuleius 9.de Asino. militem magis in suam perniciem aduertit efferari, iámque inuersa vite de vastiore nodulo cerebrum diffindere. adde quæ scripsi ad l.2. C.vt nemini liceat in coemptu.

equum militarem extra [a] prouinciam duci non permittere. ad opus priuatum, piscatum, venatum, militem non mittere. nam in disciplina Augusti ita cauetur: Etsi scio, fabrilibus [b] operibus exerceri milites, non esse alienum: vereor tamen, si quicquam permisero, quod in vsum meū aut tuum fiat, ne modus in ea re non adhibeatur, qui mihi sit tolerandus.

2 ¶ Officium [c] tribunorum est, vel eorum, qui exercitui præsunt, milites in castris continere, ad exercitationem producere, claues portarum suscipere, vigilias interdum circumire, frumentationibus commilitonum interesse, frumentum [d] probare, mensorum [e] fraudem coercere, delicta secundum suæ auctoritatis modum castigare, principiis [f] frequenter interesse, querelas commilitonum audire, valetudinario [g] inspicere.

De acquisitione agri vel domus. 3. De tribus generibus missionum. 4. De milite irreuerente. 5. De eo qui ex custodia, vel carcere fugit. 6. De desertoribus.

13. *Idem* libro secundo de Re militari.

MIlites agrum comparare [h] prohibentur [i] in ea prouincia, in qua bellica opera peragunt: scilicet ne studio culturæ militia sua auocentur. & ideo domum comparare non prohibentur. Sed & agros in alia prouincia comparare possunt. Ceterum in ea prouincia, in qua propter prælij causam venerunt, ne sub [k] alieno quidē nomine eis agrum comparare licet. alioquin fisco vindicabitur.

1 ¶ Is autem, qui contra disciplinam agrum comparauerit, si, nulla de ea re quæstione mota, missionem [l] acceperit, inquietari prohibetur.

2 ¶ Illud constat, huius præscriptionis commodum ad eos, qui ignominiæ causa missi sunt, non pertinere. quod præmij loco veteranis concessum intelligitur. & ideo & ad eum, qui causaria [m] missus est, potest dici pertinere: cùm huic quoque præmium præstatur.

3 ¶ Missionum generales causæ sunt tres honesta, causaria, ignominiosa. Honesta [n] est, quæ tempore militiæ impleto [o] datur. Causaria [p], cùm quis vitio animi, vel corporis [q] minùs idoneus militiæ renunciatur. Ignominiosa [r] causa est, cùm quis propter delictum sacramēto [s] soluitur. Et is, qui ignominia missus est, neque Romæ, neque in sacro [t] comitatu agere potest. Et si sine ignominiæ mentione missi sunt, nihilo minus [u] ignominia missi intelliguntur.

4 ¶ Irreuerens miles non tantùm à tribuno, vel centurione, sed etiam à principali [x] coercendus est. nam eum, qui centurioni castigare se volenti restiterit, veteres notauerunt. si vitem [y] tenuit, militiam mutat. si ex industria fregit, vel manum centurioni intulit: capite punitur.

5 ¶ Eius fugam, qui, cum sub custodia, vel in carcere esset, discesserit, in numero desertorum non computandum Menander scripsit: quia custodiæ refuga, non militiæ desertor est. Eum tamen, qui carcere effracto [z] fugerit, etiā si ante non deseruerit, capite puniendum Paulus scripsit.

6 ¶ Desertorem, qui [a] à patre [b] suo fuerat oblatus, in deteriorem militiam Diuus Pius dari iussit: ne [c] videatur (inquit) pater ad supplicium [d] obtulisse. Item Diuus Seuerus & Antoninus eum, qui post quinquennium desertionis se obtulit, deportari iusserunt. quod exemplum & in ceteris sequi nos debere, Menander scripsit.

De eo qui commeatus spatium excessit. 1. De armis alienatis.

14. *Paulus* libro singulari de Pœnis militum.

QVi comeatus [e] spatium excessit, emansoris vel desertoris loco habendus est. habetur tamen ratio dierum, quibus tardiùs reuersus est: item temporis nauigationis, vel itineris. & si se probet valetudine impeditum, vel à latronibus detentum, similíve casu moram passum, dum non tardiùs à loco profectum se probet, quàm vt occurrere posset intra commeatum, restituendus est.

z v.l.1.sup.de effractoribus.

a l.4.§.11.supr.eod.l.14.C.qui accusare.vide Cepolam cautela 1. Hinc colligunt, mortis executionem multis modis impediri puta, si pater filium offerat supplicio. vt hîc, & d.l.4.§.11.sup.eod.l.14.Cod.qui accusare. vide Tiraquell.tract.de pœnis. causa 18.19 Aelianum 1.histor.34. si obuium reus habeat Cardinalem. Bald.in l.29.Cod.de appellat. si reus sit optimus artifex. d.l.31. supra de pœnis. si homicidium casu admissum. Paul.in l.1.C.vbi senatores vel clarissimi. Bald. in l.etsi. C.de infamibus. si qui deprehēsi in adulterio sunt, fatentur inter se matrimonium contraxisse (si modò inter eos matrimonium esse possit) Gloss.in l.pen. C. de fideiuss. si puella damnatum maritum sibi postulet. dixi ad l.31. §. de pœnis. & l.27. C.de adulter. quj casus magna ex parte interpretum nostrorum ægrotātium somnia mihi videntur.

b Quid si à filio pater offeratur? Idem ius est. Tiraqu.tract. de pœnis. causa 19.& 20.

c Desertor belli capite punitur. l.3.§.1.§.eod. Filius desertor à patre oblatus capite non punitur, sed in deteriorem militiā tantùm detruditur, ne videatur pater filium ad supplicium obtulisse. Hinc colligit Alciatus, patrem offerentem filium nocentem iudici, non præsumi eū offerre summo supplicio afficiendū. 1.præsumpt.4. & refert Clarus 5.sent. §.vlt.quæstio.60. vers.solet. eo casu filium non esse à iudice capitali supplicio puniendum, idque ita etiam iudicatū ab imperatore in filio læsæ maiestatis reo se tamen vidisse nunquam tale εὕρημα vsu obseruari.

d ad suppliciū filium. Hal.

e l.3. §.7.§.eod. l.2. Cod. de commeatu.

f l.3.§.13.§.eod. l.41.§. de verb.sig.

g humerale.

h stipendiis. Vulgat. Hal. id est, emerito. l.3. §.9.§.eod.

1 ¶ Arma alienasse [f] graue crimen est: & ea culpa desertioni exæquatur: vtique si tota alienauit. sed & si partem eorum: nisi quod interest. nam si tibiale, vel vmerale [g] alienauit: castigari verberibus debet. si verò loricam, scutum, galeam, gladium: desertori similis est. Tironi in hoc crimine faciliùs parcetur. armorúmque custodi plerumque ea culpa imputatur, si arma militi commisit non suo tempore.

De ex causa desertionis notato ac restituto.

15. *Papinianus* libro 19. Responsorum.

EX causa desertionis notatus ac restitutus, temporis, quod in desertione fuerit, impendiis [h] expungitur. quòd si ratio constiterit, neque desertorem fuisse apparuerit: omnia stipendia citra temporis finem redduntur.

De eo qui metu criminis nomen militiæ dedit.

1. *De pace turbata.*

16. *Iulianus* libro 5. Sententiarum.

QVi metu criminis, in quo iam reus fuerat postulatus, nomen militię dedit, statim sacramento [i] soluendus est.

1 ¶ Miles turbator [k] pacis capite punitur.

DE [l] CASTRENSI [m] PECVLIO, Tit. XVII.

An sit hereditas.

1. *Vlpianus* libro decimo quatto ad Edictum.

FIliifamilias militis si peculium apud patrem remansit, sine [n] testamento filio defuncto, pater ipsi heres non [o] fit: sed tamen heres iis fiet, quibus filius fuit.

2. *Idem* libro 67. ad Edictum.

SI filiusfamilias miles decesserit, si quidem intestatus, bona eius non quasi hereditas, sed quasi [p] peculium patri [q] deferuntur. si autem testamento facto, hic pro hereditate [r] habetur castrense peculium.

De pecunia militi relicta ad castrenses, vel militares res comparandas.

3. *Idem* libro octauo ad legem Iuliam & Papiam.

SI mulier filio viri militi, ad castrenses [s] vel militares fortè res comparandas, reliquerit pecuniam: vtique castrensi peculio ea, quæ comparatur, adnumerari incipiunt.

De his quæ secum miles tulit in castra. 1. De actionibus.

2. De acquisitis ante arrogationem.

4. *Tertyllianus* libro singulari de Castrensi peculio.

MIles præcipua [t] habere debet, quæ tulit secum in castra concedente [u] patre.

1 ¶ Actionem, persecutionémque castrensium rerum semper filius etiam inuito patre habet.

2 ¶ Si paterfamilias militiæ tempore, vel post missionem, adrogandum se præbuerit: videndum erit, ne huic quoque permissa intelligatur earum rerum administratio, quas ante adrogationem in castris adquisierit: quamuis constitutiones principales de his loquantur, qui ab initio cùm essent filiifamilias, militauerint. quod admittendum est.

De hereditate.

5. *Vlpianus* libro sexto ad Sabinum.

MIles filiusfamilias à commilitone [x], vel ab eo, quem per militiam cognouit, heres institutus, & [y] citra iussum patris, suo arbitrio rectè pro herede geret.

De seruis ab vxore donatis vt manumittantur.

6. *Idem* libro trigesimo secundo ad Sabinum.

SI militi filiofamilias vxor [z] seruum manumitendi causa donauerit: an suum libertum fecerit, videamus: quia

i de sacramento militari dixi ad l.2.§.de veteranis.

k l.3.§.18.l.10.in fin.sup.eod.

l Castrense peculium quid, vide in l.11.§.eod.

m 12.Cod.31.& 37. εἰς στρατιωτικὸν πεκούλιον.57. Eclog.2. & περὶ πεκουλίου.fol.478.

n Filiusfamilias non habet heredem ab intestato. Bartol. Eclog.ibid.cap.1.

o al.non fit tantum, sed heres is fiet.&c.

p Eclog.ibid.cap.2.

q an matri? v.l.vlt.sup.ad Tertull.

r ideo in petitionem hereditatis castrense peculium venit. l.20.§.10.sup.de heredit. petit. l.5.§.18.sup.de agnosc.liberis.

s Bartolus idem in quasi castrensibus statuit.

t l.3.Cod.eod.l.52.§.6.sup.pro socio.l.1.§.15.supr.de collatione.l.4.C.familiæ.l.12. Cod.de collationibus. vers.ex hoc intellige, Institut. quibus non est permissum facere testamentum. ideóque de his testari possunt. Paul.3.sent.4.§.3.

u Castrensia sunt quæcunque concedente patre in castra, siue fossata filius tulit. 57.Ecl.2.c.4.

x l.19.supr.eod.

y & iam citra. Hal. z l.3.§.de bon.libert.

peculiares & seruos,& libertos potuit habere.& magis est, vt hoc castrensi peculio non adnumeretur: quia vxor ei "non"propter militiam nota esset. Planè si mihi proponas,ad castra eunti marito vxorem seruos donasse,vt manumittat,& habiles ad militiam liberos habeat:potest dici, sua voluntate sine [a] patris permissu manumittentem ad libertatem perducere.

De filiofamilias milite conueniendo.

7. *Idem*"lib.33.ad Edictum."

SI castrense peculium maritus habeat:in[b]quantũ facere potest condemnabitur.quia etiam nõ castrensibus creditoribus ex eo peculio magis est eum cogi respondere [c].

De donatione.

8. *Idem*"lib.45.ad Edictum."

SI fortè vxor, vel cognatus, vel quis alius non ex castris notus filiofamilias donauerit quid, vel [d] legauerit: & expresserit nominatim, vt in castrensi peculio habeat: an possit castrensi peculio adgregari?& non puto: veritatem enim spectamus, an verò castrensis notitia vel affectio fuit,non quod quis finxit.

An sit hereditas & ad quem pertineat.

9. *Idem*"lib.4.Disputationum."

PRoponebatur filiusfamilias miles testamento facto extraneum heredem scripsisse,"patre"deinde superstite decessisse, pater deliberante herede instituto & ipse diẽ functus. deinde heres institutus repudiasse hereditatem. quærebatur,ad quem castrense peculium pertineret. Dicebam,castrense peculium filiifamilias,si quidem testatus decessit,quasi[e] hereditatem deferri heredi scripto,siue extraneum scripsit heredem,siue patrem.Sed cùm [f] nihil de peculio decernit filius:nõ nunc obuenisse patri,sed nõ esse ab eo profectũ creditur. Denique si seruo filij castrensi libertatem pater adscripserit, móxque filius viuo [g] patre defunctus sit: non impeditur libertas: cùm,si filius [g] patri superuixerit [h], impediatur libertas.Vnde Marcellus putat necessarium quoque heredem seruum filij peculiarem patri existere posse, si filio pater superuixerit. Idem referebam,& si [i] rem peculiarem filij pater legauerit. nam eodem casu, quo libertatem competere diximus, legatum quoque vel debebitur, vel impedietur. Quibus ita præmissis, & in proposito dicebam, cùm heres non adiit hereditatem, retrò peculium patris bonis accessisse. vnde posse dici,etiam aucta patris bona per hanc repudiationẽ. nec est nouum:vt[k]ex postfacto aliquis successorẽ habuisse videatur.Nam & si [l] filius eius,qui ab hostibus captus est, decesserit, patre captiuo viuo:si quidem pater regrederetur [m],quasi filiusfamilias peculium haberet. enimuerò si ibidem pater decesserit: quasi paterfamilias legitimum habebit successorem: & retrò habuisse creditur eius successor ea quoque, quæ medio tempore filius iste quæsiit: nec heredi patris,sed ipsi [n] filio quæsita videbuntur.

De iure patris.

10. *Pomponius*"libro singulari Regularum."

EX nota Marcelli constat, nec [o] patribus aliquid ex castrensibus bonis filiorum deberi.

Quid sit peculium castrense.

11. *Macer*"libro 2.de Re militari."

CAstrense[p]peculium est,quod à parentibus,vel cognatis in militia agenti donatum est.vel quod ipse filiusfamilias in militia adquisiit: quod nisi militaret, adquisiturus non fuisset.nam quod erat & sine militia adquisiturus,id peculium eius castrense non est.

De iure patris.

12. *Papinianus*"libro 14.Quæstionum."

PAter,qui dat in [q] adoptionem filium militem, peculium ei auferre [r] non potest, quod semel iure militiæ filius tenuit.qua [s] ratione nec[t]emancipando filium,peculium ei aufert, quod nec in familia retẽto potest[u]auferre.

De hereditate.

13. *Idem*"libro 16.Quæstionum."

DIuus Hadrianus rescripsit in eo, quem [x] militantem vxor heredem instituerat, filium extitisse heredem: & ab eo seruos hereditarios [y] manumissos, proprios eius libertos fieri.

De filiofamilias milite qui apud hostes decessit, & de acquisitione per seruum.

14. *Idem*"libro 27.Quæstionum."

FIliusfamilias miles si captus apud hostes vita fungatur, lex Cornelia subueniet[z]scriptis heredibus.quibus cessantibus,iure pristino peculium pater habebit.

1 ¶ Proxima species videtur:vt scriptis heredibus deliberantibus, quod seruus interim stipulatus [a] est, vel ab alio sibi traditum accepit: quod quidem ad patris personam attinet,si fortè peculium apud eum resederit:nullius momenti videatur, cùm"in"illo tempore non fuerit seruus patris. quod autem ad scriptos heredes: in suspenso fuisse traditio, itémque stipulatio intelligatur. vt enim hereditarius fuisse credatur, post aditam fit hereditatem, sed paterna verecundia nos mouet,quatenus & in illa specie,vbi iure pristino apud patrẽ peculium remanet,etiam adquisitio stipulationis [b],vel rei traditæ per seruum fiat.

2 ¶ Legatum, quod ei seruo relictum est, quamuis tunc propter incertum nulli sit adquisitum omisso testamento,patri tunc primùm per seruum adquiretur:cùm,si fuisset exemplo hereditatis peculio adquisitum, ius patris hodie non consideraretur.

a *l.8.* ß. *de iure patronatus.*
b *l.6. l.18.* ß. *de re iudicata.*
c reddere.*Haloand.*
d *l.5.*ß.*eod.l.11.*ℑ.*eod.l.4.C.eod.*
e Castrense peculium testati militis, quasi hereditas defertur heredi scripto.siue heredẽ extraneum reliquit, siue patrem: Intestati verò militis,neque nunc videtur obuenire patri,neque ab eo profectũ.*vt hîc.* sed magis retrò bonis patris accessisse.*vers.quibus ita præmissis* ℑ.*eod.*
f *l.2.*ß.*eod.*
g *l.19. §.3.*ℑ.*eod.*
h *l.17.*ß.*de manumiss.*
i *l.44.* ß. *de legat.1.*
k Ex postfacto quis successorẽ habere potest.
l *l.15.* ß. *de suis & legitimis.*
m regredi, est reuerti.
n *l.12.§.1.l.22.§.2.*ß.*de captiuis.*
o *l.4.C.eod. 57. Ecl.2.cap.10.*
p *Ecl. ibid. l.1. C.eod.adde l.8.* ß. *eod.* Castrense peculium est quod sine militia nemo adquireret.Ita castrẽse est quod in militia agenti donatũ est vel ipse adquisiit.
q militem filium, etiam in adoptionem alteri dare pater potest.
r Castrense peculium filii pater(eum dando in adoptionem) auferre eidem non potest.
s Argumẽtum ab adoptione facta ad emancipationem.
t *Ecl.ibid. c.11.*
u Imò potest. *l.4.in fin.*ß.*de except.doli.*
x *l.16.*ℑ.*eod.*
y *v.l.8.* ß.*de bonis libert.*
z *l.39.* ß. *de test. milit.*
a *l.33.* ß.*de acq. her.*
b *dict.l.33.*

Si pater filio donet. 1. Vel spondeat. 2. Vel ab eo stipuletur. 3. De acquisitione per seruum peculiarem. 4. Si pater vsumfructum serui amittat, cuius vsumfructum filius habet.

15. *Idem*"libro 35.Quæstionum."

PAter, milite filio[c]reuerso,quod donat,castrensis peculij non facit: sed alterius peculij, perinde ac si filius nunquam militasset.

1 ¶ Si stipulanti filio spondeat, si quidem ex causa peculij castrensis:tenebit stipulatio:ceterùm ex qualibet alia causa non tenebit.

2 ¶ Si pater à filio stipulatur, eadem distinctio seruabitur.

3 ¶ Seruus peculij, quod ad filium spectat, ab extero "si"stipuletur, aut per traditionem accipiat:sine distinctione causarum res ad filium pertinebit. non enim vt filius duplex [d] ius sustinet, patris,& filiifamilias: ita seruus, qui peculij castrensis est,quíque nullo iure, quamdiu filius viuit, patri subiectus est, aliquid adquirere [e] simpliciter stipulando vel accipiendo patri potest.Quæ ratio suadet:vt, si ab ipso patre seruus,qui ad filium pertinet,stipuletur ex quacunque causa, vel traditũ accipiat: sic adquiratur filio res,& stipulatio,quemadmodũ si extero promisisset:quoniã persona stipulãtis & accipientis ea est,vt sine differentia causarũ,quod[f]rerum agitur,emolumentũ filij spectet.

4 ¶ Si serui pater vsumfructum amiserit, cuius proprietatem in castrensi peculio filius habeat:plenam [g] proprietatem habebit filius.

De dote. De hereditate.

16. *Idem*"libro 19.Responsorum."

DOtem filiofamilias datam vel promissam, in peculio castrensi non esse respondi. nec ea res contraria videbitur ei, quod Diui Hadriani tẽporibus filiumfamilias militem vxori[h]heredem extitisse placuit, & hereditatẽ in castrense peculium habuisse. nã hereditas aduentitio iure quæritur.dos autem matrimonio cohærẽs,oneribus eius, ac liberis communibus,qui sunt in aui familia,confertur.

1 ¶ Hereditatem castrensi peculio non videri quæsitam respondi. quam frater patruelis in alia prouincia stipendia merens,fratri patrueli, cum quo nunquam [i] militauit, reliquit. sanguinis etenim ratio, non militiæ causa meritum hereditatis accipiendæ præbuerat.

De ære alieno. 1. Si pater omissa causa testamenti castrense peculium possideat.

17. *Idem*"libro 2.Definitionum."

PAter, qui castrense peculium intestati [k] filij retinebit, æs alienum intra modum eius,& annum vtilem, iure prætorio soluere cogitur.Idem,si testamento scriptus heres extiterit,perpetuò ciuiliter vt heres conuenietur.

1 ¶ Pater à filio milite,vel qui militauit,heres institutus, testamenti causam omisit, & castrense peculium possidet.legitimi heredis exemplo cogetur ad [l] finem[m]peculij perpetuò legata præstare. quòd si filius post annum, quam militare desierat, iure communi testamento facto vita decessit: ratione Falcidiæ retinebitur [n] quarta.ceterùm si testamenti causam pater omisit, cùm peculium creditoribus soluendo non esset: nihil dolo videbitur fecisse,quamuis temporis incurrat compendium.

Si pater seruum castrensis peculij heredem instituat vel aliud agat. 2. Communi diuidundo. 3. De vsufructu & seruitutibus. 4. Si pater conueniatur. 6. Vel agat.

18. *Macianus*"libro 1.Fideicommissorum."

EX castrensi peculio seruus à patre heres institui potest,& filium necessarium heredem patri facit.

1 ¶ Et in summa ea [o] res, hi actus patris, qui ad præsens alienationem alicuius iuris de castrensi peculio præstant, impediuntur [p]. hi verò: qui non statim quidem,sed postea efficere solent: eo tempore animaduertentur, quo habere effectum consuerunt.vt,si vt filius [q]:cui auferatur: nihil agatur:si antè decesserit,actus patris nõ impediatur.

2 ¶ Itaque negabimus patrem, filio saluo,communi[r] diuidundo agentem,proprietatem alienaturum,exemplo dotalis prædij. Sed nec si socius vltrò cum eo agat, quicquã agetur.veluti si cũ eo ageret, cui bonis interdictũ est.

3 ¶ Seruos ex eo peculio"vsufructu,"item prædia tam vsufructu quàm ceteris seruitutibus pater liberare poterit.sed & seruitutes his adquirere.id enim & eum,cui bonis interdictum est,verum est consequi posse. Neque autem seruis ex eo peculio,neque prædiis vsumfructum vel seruitutem imponere pater potest [s].

4 ¶ Si quando ex eo peculio filius rem alienam bona fide tenebit:an pater eius in rem,vel ad exhibendũ actionem pati debeat, vt ceterorum filiorum nomine, quæritur. sed verius est,cùm hoc peculium à patris bonis separaretur [t],defensionis necessitatẽ patri non imponendam.

5 ¶ Sed nec cogẽdus est pater æs alienum, quod filius peculij nomine,quod in castris adquisiit,fecisse dicetur,de peculio actionem pati. Et si sponte patiatur: vt quilibet defensor [u] satisdatò filium in solidum, non peculio tenus

defendere

c filiofamilias reuerso.*Hal.*
d *l.2.* ß.*de Senatusconsulto Macedon.*
e *Institut. per quas person. cuique: & per quas personas nobis.*
f quid per eã agitur.*vulg.Hal.*
g *v.l.18.§.1.sup. eod.*
h *l.13.*ß.*eod.*
i aliud si militauerit.*l.8.*ß.*eod.*
k *v. quæ notaui ad l.18 sup. ad legem Falcidiam.*
l de hoc loquendi genere *dixi ad l.19.* ß.*de compensationib.*
m non detracta Falcidia. *l.1. §.18.*ß.*ad Treb.*
n *l.91.* ß. *ad legem Falcidiam.*
o summa eius rei actus.*vulgat.* ea re hi actus. *Hal.*
p *l.44.* ß. *de legat.1.*
q filiusfamilias.
r *v.l. vlt. C. de fundo dotali.*
s Cur ita? *vide l.15.in fin.*ß.*eod.*
t *l.1.* ß. *de separationibus.*
u *l.35.* ß.*de procuratoribus.*

a Commilitium caritatem auget.
b Commilitium eſt ſocietas militaris & contubernalis amicitia.
c *l.5.ʒ.eodem.*
d Hæreditas patris non adita interdũ tranſmittitur ad quemcunque extraneum ſucceſſorem,*vt hic:* Quid ita? id efficit ſuitas,iúſque ipſum ſuitatis.

De hereditate. 2. De teſtamento veterani. 3. De ſeruo peculiari manumiſſo à patre.

19. *Tryphoninus* libro decimooctauo Diſputationum.

DE[a] hereditate ab adgnato commilitone data Scæuola noſter dubitabat:quia potuit & antè notus & amicus dare:potuit & non dare, niſi[a] commilitium[b] caritatem auxiſſet. nobis ita videtur: ſi ante commilitium, factum ſit teſtamentum:non eſſe peculij caſtrenſis eam hereditatem:ſi poſtea,contra.

1 ¶ Sed ſi ſeruus peculij caſtrenſis à quocumque ſit heres ſcriptus,iuſſu[c] militis adire debebit hereditatem,eáq; fiet bonorum caſtrenſis peculij.

2 ¶ Filiusfamilias paganus de peculio caſtrenſi fecit teſtamentum: &, dum[d] ignorat, patri ſe ſuum heredem extitiſſe,deceſſit.non poteſt videri pro caſtrenſibus bonis teſtatus,pro paternis inteſtatus deceſſiſſe, quamuis id[e] in milite etiam nũc reſcriptum ſit: quia miles ab initio pro parte teſtatus, pro parte inteſtatus potuerat mori, quod ius iſte non habuerit, non[f] magis quàm[g] ſine obſeruatione legum facere[h] teſtamentum. neceſſariò ergo caſtrenſis peculij heres ſcriptus[i] vniuerſa bona habebit:perinde ac ſi pauperrimus facto teſtamento deceſſiſſet,ignorans ſe locupletatum per ſeruos alio loco agentes.

3 ¶ Pater peculij caſtrenſis filij ſeruum teſtamento liberum eſſe iuſſit. inteſtato[k] defuncto filiofamilias, mox patre,quæritur,an libertas ſeruo competat.occurrebat enim, non[l] poſſe dominium apud duos pro ſolido fuiſſe, deniq; filium poſſe manumittere talis peculij ſeruum[m], Hadrianus conſtituit.Et ſi teſtamento tam filij quàm patris idem ſeruus accepiſſet libertatem, & vtrique pariter deceſſiſſent:non dubitaretur, ex teſtamento filij liberum eum eſſe. Sed in ſuperiore caſu pro libertate à patre data, illa dici poſſunt: numquid, quoad vtatur iure cõceſſo filius in caſtrenſi peculio,eouſq; ius patris ceſſauerit. quòd ſi inteſtatus deceſſerit filius, poſtliminij cuiuſdam ſimilitudine pater antiquo iure habeat peculium, retróque videatur habuiſſe rerum dominia.

4 ¶ Non tamen,(ſi) vt heres viuo filio vindictam[n] ſeruo impoſuit,dicatur eum poſt mortem inteſtati filij ex illa manumiſſione liberum factum eſſe.

5 ¶ Quid autem, ſi teſtamentum fecerit filius, & non ſit eius adita hereditas? non tam facilè eſt dicere, continuatum patri poſt mortem filij rerũ peculij dominium: cùm medium tempus, quo deliberant inſtituti heredes, imaginem ſucceſſioni[o] præſtiterit. alioquin,etſi adita ſit ab inſtituto hereditas filij, dicetur à patre ad eũ tranſijſſe proprietatem:quod abſurdum eſt,ſi[p] in pendenti[q], vt in alijs,& in hac ſpecie habeamus dominia,vt ex facto retrò fuiſſe,aut non fuiſſe patris credamus.Secũdùm quod difficile erit expedire: ſi,dum deliberant heredes,dies ceſſerit legati ſeruo dati iſtius peculij teſtamento eius, ex quo pater nihil capere potuiſſet: an id ad ipſũ pertineat, cùm vtique ad heredem filij pertineret. Facilior tamen de libertate ſerui deliberatio eſt in ſpecie,in qua inteſtatus filius deceſſiſſe proponitur. non eſt ergo ratio reſpõdendi, competere libertatem eo tempore datam, quo non fuit in dominio patris.Fauorabilem[r] tamen ſententiam contrariam[s] in[t] vtroque caſu non negamus.

e vt ſcili. miles prò parte teſtatus: pro alia parte inteſtatus mori poſſit.
f In teſtamento faciendo,leges etiam obſeruare miles cogitur.
g quàm ſi ſine. *Hal.*
h faceret.
i *l.13.ʒ.de teſtam.milit.*
k *l.9.verſic.denique ʒ.eod.*
l Dominiũ rei non poteſt pro ſolido eſſe apud plures.Vna res non poteſt eſſe pluriùm in ſolidum,*vt hîc: adde l. ſi vt certo.§. ſi duobus.ʒ. commodati.*
m *l.13.ʒ.e.l.8.ʒ. dei ure patron.*
n vindictã imponi ſeruis moris erat. dixi ad *Vlpianum 1.§.7.*
o ſucceſſori. *Hal.* ſucceſſionis.*Vulg.*
p niſi. *Vulgat. Hal.*
q In pendenti multa eſſe poſſunt. *adde l. qui res. ʒ. de ſolutionib. l. vſusfructus ſuprà, de ſtipulat.ſeruorũ. l.43. ʒ.de acquir.rer.*
r ¶Fauorabilis ſentẽtia in cauſa libertatis fouẽda eſt .at quę hîc fauorabilis ſentẽtia eſt? vt libertas data ſeruo,confirmetur ex dominio poſtea ſuperueniente.
ſ *l.20.ſuprà,qui & à quibus.*
t *l.12.C.47.*De priuilegiis veteranorum.*Vulg. l.1.Cod. de excuſat.veteran.*
u Delictis etiã interdum quædam prærogatiua data eſt.
x *l.3.ʒ.eod.*
y vtique.*Haloand.*
z Qui militiæ nomen dabant, non prius in numeris militum habiti, quàm iureiurando adacti, coniurati & in numeros relati.*l.1.§.3.ʒ.de his qui notantur infamia: l.14.ʒ.de his quæ vt indignis:l.1.C. de excuſat. veteran.l.1. C. de his qui non impletis ſtipendijs:ſacramento ſoluti ſunt.l.8.ʒ.de accuſat.l.11.ʒ.ad l.Iul.de adult.* Hinc ſacramẽto ſolui.*l.13.§.3.l.vlt.ʒ.de re militari.*ſacramenti fides rupta.*l.11.ʒ.de teſtam.milit.*ſacramenti religio.*l.8.C.de legat.*ſacramentis inhærere.*l.4. Cod.hoc titulo.* & breuiter ſacramentum militare,primum militiæ fuit vinculum Seneca. *lib.15.epiſtol.* quo qui nõdum obſtricti, aut eo ſoluti,iure pugnare poſſe cum hoſtibus non videntur.*Cato apud Ciceronem 1.officiorum:& Plutarch.in Problemat.*Primum autem iureiurando miles haberi cœpit L.Flacco & Varrone Coſſ.Nam ante ſacramento à Tribunis rogabantur.Frontinus *4.ſtratagemmat. 1.* ipſi verò inter ſe coniurabant, ſe fugæ atque formidinis cauſa non abituros, neque ex ordine receſſuros, niſi cibi petendi, feriendive hoſtis,aut ciuis ſeruandi cauſa,*Liuius 32.Halicarnaſſ.10.*Inter cæteras iuriſiurandi formulas & hæc fuit, in exercitu, decémque millia paſſuum propè,furtum non facies. *16. Gell.4.* Et hæc in legitima militia fiebant. In tumultu verò ſinguli milites ſacramento non rogabantur, propter imminentis periculi neceſſitatem, *teſte Seruio lib. Aeneid.* ſub Chriſtianis Imperatoribus aliæ formulæ fuerunt iuriſiurandi militaris de quibus vide *2. Veget. 5. 9. Iſidor.1.* adde quæ ſcripſi *in l. 2. C. de re militari.*

20. *Paulus*[a] libro ſingulari ad Regulam Catonianam.[a]

SEd ſi ponas filium teſtamentum feciſſe, & patrẽ heredem inſtituiſſe:cùm vtique pater, teſtamento ſuo,ſeruo filij libertatem dediſſet, qui ad eum ex teſtamento filij pertinere cœperit: videndum eſt,numquid ei comparari debeat,qui,cum manumitteretur,alienus erat,deinde poſtea[ſ] adquiſitus eſt.ſed fauorabile eſt,libertatem à patre relictam admittere.& ab initio patris eſſe eum videri, ex hoc,quod poſtea contigit,oſtenditur.

DE VETERANIS[t],

Tit. XVIII.

De pœnis.

1. *Arrius Menander*[a] libro tertio de Re militari.[a]

VETERANORVM priuilegium inter cetera etiã[u] in delictis habet prærogatiuam, vt ſeparentur à ceteris in pœnis. nec ad beſtias[x] itaque[y] veteranus datur,nec fuſtibus cæditur.

De muneribus & honoribus.

2. *Vlpianus*[a] lib.3.Opinionum.[a]

HOneſtè ſacramento[z] ſolutis data immunitas[a],etiam in eis ciuitatibus,apud quas incolæ ſunt,valet.Nec[b] labefactatur, ſi quis eorum voluntate ſua honorem, aut munus ſuſceperit.

1 ¶ Vectigalia[c], & patrimoniorum[d] onera ſolemnia omnes ſuſtinere oportet.

De honore,de pœnis.

3. *Marcianus*[a] lib.2.Regularum.[a]

VEteranis & liberis[e] veteranorum idem honor habetur, qui & decurionibus[f]. Igitur nec in metallum[g] damnabuntur,nec in opus publicum,vel ad[h] beſtias: nec fuſtibus cædentur.

De muneribus & honoribus.

4. *Vlpianus*[a] lib.4.de officio proconſulis.[a]

VIæ[i] ſternendæ immunitatem veteranos non habere, Iulio Soſſiano veterano reſcriptum eſt. Nam nec ab intributionibus[k],quæ poſſeſſionibus fiunt,veteranos eſſe excuſatos,palàm eſt.

1 ¶ Sed & naues[l] eorum angariari[m] poſſe, Ælio Firmo & Antonino Claro veteranis reſcriptum.

5. *Paulus*[a] libro ſingulari de Cognitionibus.[a]

VEteranos Diuus Magnus Antoninus cum patre ſuo reſcripſit à nauium fabrica[n] excuſari.

1 ¶ Sed & ab exactione tributorum habent immunitatem,hoc eſt,ne exactores tributorum conſtituantur.

2 ¶ Sed veterani, qui paſſi ſunt[o] in ordinem legi,muneribus fungi coguntur.

a *l.1.C.eod.*
b Priuilegium nemo amittit, ſi vnum actum gerat priuilegio ſuo contrarium.*Bartol.*
c Imò à vectigalib. ſunt immunes. *l.1.in fi. C.eod.*
d *l.7.ʒ.de vacatione & excuſatione munerũ: l. 2. C. de munerib.patrim.*
e *adde l. 11. C. de quæſtionib. In hunc locũ v.Fornerium 2. ſelect. 20.*
f *l.9.§. 11. l. 25. §.5.ʒ.de pœnis.*dixi *titul.C. de decurionib.*
g *l.9.§.11.ſuprà, de pœnis.*
h *l.1.ʒ.eod.*
i *adde l.5. C.de ſacroſanctis Eccleſiis.*
k De intributionibus,*adde l. 22.ʒ. ad municipal. l.6.in fi.ʒ. de munerib.*dixi ad *l.27. §. 3. ʒ.de vſufruct.*
l v.Cuiac.ad *l. vlt. C. de fabricenſib.lib.11.*
m Gregorius *8,Epiſtol.44.* Nauem ab omni angaria exuere feſtines. Angariare .i. cogere verbum Perſicũ, Suidas, quo etiã vſus eſt Lucas 15. τοῦτον ἠγγάρευσαν ἵνα ἄρῃ σταυρὸν αὐτοῦ. Hinc ἀγγαρεῖον, Suidas ita definit ἀνάγκην ἀκούσιον, καὶ ἐκ βίας γενομένης ὑπηρεσίαν. éſtque tranſitus per viam publicam,quæ & curſum habet, veluti ex hoc loco Tyrum vſq; παραγγαρεῖα,tranſitus per viam tranſuerſam.Erat & πλατὺς δρόμος qui & διὰ χημάτων dicebatur,clauularius.Clabula eſt genus vehiculi quo vtebantur in tranſitu militum, legatorum, armorum. Hinc carrorum angariæ apud Marculphum ἄγγαρος Heſychio,regius γραμματοφόρος Ioſephus 11. ἀρχαιολογίας, quem veredarium vocat Hieronymus *in hiſtoria Eſter,& Epiſtola ad Euſtochium.* Procopius *de bello Vandalico.* à veredis, paraueredi dicti equi maiores, quos poſteritas palafredos *Pulefroy* vocauit. *Cuiac. ad tit.de curſu publico:adde 5. Eclog. 1.* περὶ ἀγγαρειῶν, καὶ παραγγαρειῶν. Vt ſuperiora ad tempora noſtra accommodemus, puto hodie angarias vocari *poſtes ordinaires*, parangarias *trauerſes:* curſum clauularem *cheuaux de munitions ou d'artillerie.*
n & operibus publicis,*l. 1.in fi.C.eod.*
o ſunt ſe.*Hal.*

LIBER QVINQVAGESIMVS.

AD[a] MVNICIPALEM[b] ET de incolis[c].

Quibus modis municeps fit. 1. *Quis sit propriè municeps, vel abusiuè.*

1. *Vlpianus* 'lib. 2. ad Edictum.'

MVNICIPEM[d] aut[e] natiuitas[f] facit, aut manumissio[g], aut adoptio[h].

1 ¶ Et propriè quidem municipes appellantur muneris[i] participes, recepti in ciuitate[k], vt munera nobiscum facerent. sed nūc abusiuè municipes dicemus suæ cuiusque ciuitatis ciues: vtputà Campanos, Puteolanos.

2 ¶ Qui ex duobus igitur Campanis parentibus natus est, Campanus est. Sed si ex patre Campano, matre Puteolana: æquè municeps Campanus est[l]. nisi fortè priuilegio aliquo materna origo censeatur: tunc enim maternæ originis erit municeps. Vtputà Iliensibus[m] concessum[n] est: vt[o], qui matre Iliensi est, sit eorum municeps. Etiam Delphis hoc idem tributum & conseruatum est[p]. Celsus etiam refert, Ponticis ex beneficio[q] Pompeij Magni competere: vt, qui Pontica matre natus esset, Ponticus esset. quod beneficium ad vulgò[r] quæsitos solos pertinere quidam putant. quorum sententiam Celsus non probat. neque[s] enim debuisse caueri, vt vulgò quæsitus matris conditionem sequeretur. quam[t] enim aliam originem hic habet? sed ad eos, qui ex diuersarū ciuitatium parentibus orirentur[u].

An pater pro filio decurione teneatur. 6. *De eo qui vltra commeatum abest, vel vltrà formam commeatui datam.*

2. *Idem* 'libro primo Disputationum.'

QVotiens filiusfamilias voluntate[x] patris decurio creatur: vniuersis muneribus, quæ decurioni filio iniunguntur, obstrictus est pater, quasi fideiussor pro filio. Consensisse autem pater decurionatui filij videtur, si præsens nominationi non[y] contradixit. Proinde quidquid in republica filius gessit, pater vt fideiussor præstabit.

1 ¶ Gestum autem in republica accipere debemus, pecuniam[z] publicam tractare, siue erogandam decernere.

2 ¶ Sed & si curatores operum, vel cuius[a] alterius reipublicæ creauit: tenebitur.

3 ¶ Sed & si successorem sibi nominauit, patrem obstringit.

4 ¶ Sed & si vectigalia' publica' locauit, pater erit obstrictus.

5 ¶ Sed si filius tutores dare non curauerit, vel minùs idoneos elegerit, nec satis exegerit, vel non idoneum acceperit: ipse quidem quin sit obstrictus, nulla dubitatio est. pater verò ita[b] demum obligatur, si & fideiussores solent[c] hoc nomine obligari. sed non solent: hoc enim & relatum & rescriptum est: quia fideiussores rempublicam saluam fore promittunt: reipublicæ autem nihil[d], quod ad rem pecuniariam attinet, interest, pupillis tutores dari.

6 ¶ Is, qui vltra[e] commeatum[f] abest, vel vltra formā commeatui datam, ad munera vocari potest.

De domicilio filijfamil.

3. *Idem* 'libro vicesimoquinto ad Sabinum.'

PLacet etiam[g] filiosfamilias domicilium habere[h] posse.

4. *Idem* 'libro trigesimonono ad Edictum.'

NOn vtique ibi, vbi pater habuit: sed vbicumque[i] ipse domicilium constituit.

De eo qui pluribus locis negotiatur.

5. *Paulus* 'libro quinquagesimoquinto ad Edictum.'

LAbeo indicat eum, qui pluribus locis ex æquo negotietur, nusquam domicilium habere. quosdam autem dicere refert, pluribus locis eum incolam esse, aut domicilium[k] habere. quod verius est.

De veritate errore & mendacio. 1. *Filium sequi ciuitatem, ex qua pater originem ducit, non domicilium.* 2. *De duobus domicilijs.* 3. *De libertinis & eorum filijs.*

6. *Vlpianus* 'libro secundo Opinionum.'

ADsumptio originis, quæ[l] non est, veritatem naturæ non peremit. errore enim veritas originis nō amittitur. nec mendacio dicentis se esse, vnde non sit, deponitur. neque recusando quis patriam, ex qua oriundus est, neque mentiendo de ea, quam non habet, veritatem mutare potest.

1 ¶ Filius ciuitatem, ex qua pater eius naturalem originem ducit, non[m] domicilium sequitur.

2 ¶ Viris prudentibus placuit, duobus[n] locis posse aliquem habere domicilium, si vtrubique ita se instruxit, vt non ideo minùs apud alteros se collocasse videatur.

3 ¶ Libertini[o] originem patronorum[p], vel domicilium sequuntur. item qui ex his nascuntur.

De manumisso à pluribus.

7. *Idem* 'libro quinto de officio proconsulis.'

SI quis à pluribus manumissus sit, omnium patronorū originem sequitur.

De venditione frumenti.

8. *Marcianus* 'libro primo de Iudicijs publicis.'

NOn debere cogi[q] decuriones viliùs præstare frumentum ciuibus suis, quàm annona exigit, Diui fratres rescripserunt. & alijs quoque constitutionibus principalibus id cautum est.

De eo qui iustum patrem non habet.

9. *Neratius* 'lib. 3. Membranarum.'

EIus, qui iustum patrem non habet, prima origo à matre[r], eóque die, quo ex ea editus est, numerari[s] debet.

a De municipalibus & originariis *10. C. 38.* quid sit municeps. *vide l. 1. ff. eod.*

b legem, Politianus, Budæus, Fornerius *1. select. 13.* reprehensi à Cuiacio *9. obseru. 37.* cùm nihil de lege municipali hic agatur, & hic titulus rectè sit inscriptus à Iustiniano, *in l. 2. C. de veteri iure* ad municipales.

c *10. Cod. 39. 54. Ecl. 1. ex lib. 60. tit. 44. cap. 27.* περὶ παροίκων. Hi & μετοικοί, vide Cuiacium *ad l. 4. Cod. de iure fisci.*

d id est, ciuem municipalem.

e Municipem hæc faciunt origo, manumissio, adlectio, adoptio. *l. 7. C. de incolis.*

f origo *l. 7. C. de diuortijs. l. 228. ff. de verb. signif.* vt natus ex patre Campano est Campanus, nec emancipatione, vel datione in adoptionem campanus esse desinit. *§. 2. infra eodem.*

g manumissus à Campano est Campanus. *§. 2. ff. eod. l. 6. in fin. l. 7. ff. eod.*

h adoptatus à Campano est Campanus. *§. 2. ff. eod.* adde & allectum, *d. l. 7. l. 15. in fi. l. 16. l. 17. §. 9. ff. eod.* quod fit quū aliquis in ciuitatem aliquā receptus est.

i Glossis municeps πολίτης. *adde Festum in municeps & municipium* municipes propriè sunt ciues Romani ex municipiis, suo iure & legibus vtentes: muneris tamen honorarij cū populo Romano participes, nullis aliis necessitatibus, neque vllis populi Romani legibus adstricti, cùm numquam populi Romani eorum fundus factus sit. Coloniæ municipiis cōtrariæ. nam ex ciuitate Romana propagatæ sunt, & iura omnia populi Romani, non sui arbitrij habent. quæ conditio etsi sit magis obnoxia & minùs libera, potior tamen & præstabilior existimatur, propter amplitudinem populi Romani, cuius istæ coloniæ, quasi effigies paruæ, simulachráque esse videntur. *16. Gell. 13.*

k *al.* in ciuitatem.

l & ita liberi sequuntur patris municipium. *l. 44. C. de decurionibus: l. 3. C. de municipibus & originarijs.*

m vt & Delphensibus & Ponticis *ff. eod.* & Antiochenis *l. 22. C. de decurionib.* Iliensibus cōcessum est, vt qui matre Iliensi esset, fieret eorum municeps, quin & iisdem plenissima immunitas tributa. *l. 17. §. 1. ff. de excus.* sed & vt Minerua Iliensis heres institui posset *Vlpianus in fragmentis, de quo vide Cuiacium 10. obs. 5.* Id à nonnulis etiam prouinciis imitatum est, apud quas etiam venter. i. mater nobilitatem liberis præstat. sic, apud Campanos Galliæ *le ventre annoblist.* Trecensi *articulo 8.* Senonensi *artic. 149.* Caluimontano 5. & 11. ídque eo ortum ferunt, quod deleta bello Campanorum nobilitate, viduæ plebeis ex priuilegio nubere, aut in perpetua viduitate consenescere, quàm ignotos, aut extraneos procos sequi maluerunt. *Conanus 11. c. 11. Fornerius 2. select. 6. Papo 3. Notar. 7. cap. d'annoblissement folio 491.* Idem obseruabatur apud Lycios *1. Herodot. 1.* & Xanthios, *Plutarchus libro de claris mulieribus.* fit apud Gallos interdum pactis nuptialibus, vt liberi cognomen maternæ familiæ ferant. *Silius.* Cui vano corda tumore maternū implebat genus.

n Matris curiā potius quàm patris Iliēses, Delphi & Pontici sequuntur. Aristoteles *3. Politic.* Qui ex ciue muliere nascitur in quibusdā ciuitatibus, ciuis est.

o Cur concessum? propter inclitā nobilitatem ciuitatis & coniunctionem originis Romanæ. *l. 17. §. 2.*

p Cur tributū? propter religionē. *Suet. in Claudio.*

q lege Pompeia. *Plin. 10. epistol.*

r *l. 19. ff. de statu hominum.*

s Lex esse non debet de casu indubitabili: hoc est, de reb. dubiis, quarum ius sit anceps, obscurū aut dubium leges ferri constituíve oportet: non de his quæ sunt aperta, expedita faciliáque. *adde l. 9. ff. de Carboniano.*

t vulgò quæsitus, nullā aliam quàm matris conditionē sequi potest. *l. 24. ff. de statu.* Ergo & nomine, & nobilitate, & armis matris, spurius vtetur: quod tamen penè omnes interpretes negant iure ciuili receptum esse. Fatentur tamen hodie consuetudine omnium penè prouinciarum eos admitti ad superiora omnia *Guido Papæ quæst. 180.* etiamsi cardinalium, episcoporū, & similium liberi sint, quod est valde notandum, *Papo 3. Notar. 7. cap. d'annoblissement fol. 515.*

u orerentur. *Vulgata.*

x Pater fideiubere videtur pro filio, quoties cōsentit, vt filius fiat decurio. *l. 20. §. 6. ff. familiæ: l. 7. ff. de administratione.* y Consentire videtur, qui præsens non contradicit. *l. 7. in fi. ff. de decurionibus: l. 1. C. de filijsfam. lib. 10.*

z Gerit negotia publica, qui pecuniam publicam tractat, erogandam decernit, curatorem operum creat, successorem nominat, vectigalia locat, *vt hîc & § 2. 3. 4. ff. e.*

a alicuius. *Vulg.* b Qui promittit Remp. saluam fore, is non tenetur de damno priuatæ personę illato. *l. 17. ff. eod. l. 1. ff. de magistratib. conueniend.*

c *l. 68. ff. de fideiussorib. l. vnic. C. de periculo eorum, qui pro magistratibus.*

d principaliter scil. secundariò secùs. *§. vlt. Inst. de ijs, qui sunt sui.*

e *l. 14. ff. de re militari.* f Commeatus est ex aliqua commoratione temporalis abscessus. *teste Donato in Terentium,* vide quæ scripsi *ad l. 36. ff. eod.*

g Etiam particula, alterius casus adiunctiua. h & constituere, etiam sine consensu patris, quod animo & facto fieri potest. *Bart. hîc.* i *l. 31. ff. eod.*

k Pluribus locis domicilium, aut incolatus haberi potest. *l. 6. §. pen. ff. eod.*

l *adde l. 17. §. 10. ff. eod.* m *l. 17. §. 11. ff. eod.* n *l. 5. in fi. ff. e. adde l. 5. §. 5. ff. de iniurijs.*

o Manumissi & eorum filij originem patronorum sequuntur.

p *l. 22. l. 27. ff. e. l. 13. l. vn. C. ad l. Iuliam misellam: l. 3. §. 8. ff. de munerib. l. 2. C. de municip.*

q *l. 3. ff. de annona: l. 5. ff. de administrat. rer. l. 1. Cod. de frumento Alexandrino: vide Paponem 2. Notar. 7.*

r *l. 1. in fin. ff. eod. l. 24. ff. de statu.*

s enumerari. *Haloand.*

De pri-

De priuilegio in bonis debitoris.

10. *Marcianus* "libro ſingulari de Delatoribus."

SImile priuilegium fiſco nulla ciuitas habet in bonis debitoris, niſi [a] nominatim id à principe datum ſit.

De magiſtratibus & eorum nominatoribus conueniendis.

11. *Papinianus* [b] "libro ſecundo Quæſtionum."

IMperator Titus Antoninus Lentulus Vero reſcripſit, magiſtratuum officium indiuiduum [c], ac periculum eſſe commune. quod ſic intelligi oportet: vt ita demum collegæ [d] periculum adſcribatur: ſi neque ab ipſo, qui geſſit, neque ab his, qui pro eo interuenerunt, res ſeruari poſſit: & ſoluendo non fuit, honore depoſito. alioquin [e] ſi perſona, vel cautio ſit idonea [f], vel ſoluendo fuit, quo tempore conueniri potuit: vnuſquiſque in id, quod adminiſtrauit, tenebitur.

1 ¶ Quòd ſi fortè is, qui periculo ſuo nominauit magiſtratum ſoluendo ſit: vtrùm in eum priùs actio reddi, quaſi fideiuſſorem, debeat: an verò non aliàs, quàm ſi res à collega ſeruari non potuerit? ſed placuit fideiuſſoris exemplo priorem [g] conueniendum, qui nominauit: quoniam collega quidem neglıgētiæ ac pœnæ cauſa: qui verò nominauit, fidei ratione conuenitur.

12. *Idem* "libro primo Reſponſorum."

ET ei [h] contra nominati collegam actionem vtilē dari non oportet.

13. *Idem* "libro ſecundo Quæſtionum."

QVid ergo, ſi alter ex magiſtratibus toto anno afuerit: aut fortè præſens, per contumaciam, ſiue ignauiam, vel ægram valetudinem, reipublicæ negotia non geſſerit: & omnia collega ſolus adminiſtrauerit: nec tamen tota res ab eo ſeruari poſſit? talis ordo dabitur: vt in primis [i], qui reipublicæ negotia geſſit, & qui pro [k] eo cauerunt, in ſolidum conueniantur: mox peractis omnibus periculum adgnoſcat, qui [l] non idoneum nominauit: poſtremò alter ex magiſtratibus, qui reipublicæ negotiis ſe non immiſcuit. Nec iuſtè, qui nominauit, vniuerſi periculum recuſauit: cùm ſcire deberet, eum, qui nominaretur, indiuiduum officium, & commune periculum ſuſcepturum. nam & cùm duo geſſerunt: & ab altero ſeruari, quod debetur, non poteſt: qui collegam nominauit, in vniuerſo conuenitur.

Quid intelliguntur, municipes ſcire.

14. *Idem* "libro decimoquinto Quæſtionum."

MVnicipes intelliguntur ſcire [m], quod ſciant hi, quibus ſumma [n] reipublicæ commiſſa eſt.

De honore & ignominia. 1. *De eo qui ſucceſſorem ſuo periculo nominauit.* 2. *De prædijs in fraudem fiſci tranſlatis.* 3. *De adoptione vbi & emancipatione.*

15. *Idem* libro primo Reſponſorum.

ORdine decurionum ad tēpus motus, & in ordinem regreſſus, ad honorem exemplo relegati tanto tempore non admittitur, quanto dignitate caruit. ſed in vtroque placuit examinari, quo crimine damnati ſententiam eiuſmodi meruerunt. durioribus etenim pœnis affectos, ignominia velut tranſacto negotio, poſtea liberari. minoribus [o] verò, quàm leges permittunt, ſubiectos, nihilo minùs inter infames haberi. cùm facti [p] quidem quæſtio ſit in poteſtate iudicantium, iuris autē auctoritas non ſit.

1 ¶ In [q] eum, qui ſucceſſorem, ſuo periculo nominauit, ſi finito magiſtratu ſucceſſor idoneus fuit, actionem dari non oportet.

2 ¶ In fraudem ciuilium munerū per tacitam [r] fidem prædia tranſlata, fiſco vindicantur: tantúmque alterum interdictæ rei miniſter de ſuis bonis cogitur ſoluere.

3 ¶ Ius originis in honoribus obeundis, ac muneribus ſuſcipiendis, adoptione [ſ] non mutatur ſed nouis quoque muneribus filius per adoptiuum patrem adſtringitur.

16. *Hermogenianus* "libro primo Iuris epitomarum."

SEd ſi emancipatur ab adoptiuo patre: non tantùm filius, ſed etiam ciuis "eius" ciuitatis, cuius per adoptionē fuerat factus, eſſe deſinit.

a *l.37.ſuprà, de rebus authoritate.*
b Paulus.*Haloand.*
c Indiuiduum eſt magiſtratuum officium & periculum commune.
d *l.vlt.§.8.ſuprà, de adminiſtrat.rer.l.1.l.3.C quod quiſque.*
e Diuiſionis beneficio in rationibus reddendis vti poſſunt ſyndici prouinciarū & ciuitatū, atq; ita ſenatuſconſulto Burdigalēſi iudicatum refert. *Papo. 10. Arreſtorū 4. arreſto 23.*
f *l.4.C. de probationib.*
g *l.13.ȝ.e.l.21.l.3. C. quod quiſque.*
h Et ei nominati contra collegam, &c. *Cui. 13.obſ.14.*
i *l.2.Cod. quod quiſque.*
k *l.11. in fi. ȝ.e.*
l *l.97. ſuprà, de cōdic. & demon.*
m & facere. *l. 19. ſuprà, eod.*
n ſumma Reſpublica. *Cui.12. obſ.32.* ſic in lege 1.§.20.ȝ *de exercitoria.* ad ſummam Rem publ. pertinet naulum exercitio: & Gellius *28. c. 3.* Populus Lacedæmoniorum de ſumma Republica deliberabat: & Cic. *11.Philippica* de ſumma Repub. diſſentientes: & *pro Lucio Flacco* de ſumma Repubì. tacere, & *in Catil.* ad illa venio quæ ad ſummā Remp. pertinent. Cic. *1. de Inuentione. Cuiac.ibid.*
o *l.3.l.5.ȷ.de decurionib.*
p *l.4.§.4.in fin. ȝ. ad Turpill. l. 13.l.244.ȷ.de verbor.ſignif.*
q *l.1.C.de periculo nominatorum.*
r *l.1.C.de prædijs decurionum ſine decreto.*
ſ *l.17.§.9 ȷ.eod. l.35.ȝ.de adoptionibus.l.7.Cod.de adoptionib.*
t ¶ *l.vnic. C.de libertis.*
u *l.15.§.8. ȝ. de excuſat. tut.v. l. 13.Cod. de excuſ. tut.*
x Decurione patris voluntate eóq; ſuperſtite filiofamilias facto: patris heredes tenentur Reipublicæ. patrem enim vitę fideiuſſoris accipi: excuti tamen prius filiū oportere, *vt hîc: & l. 1.C. de decurionib.* Atque ita, neque fiſcus, neq; Reſpublica electionē habet. Quod tamen ſi patris voluntate decurio factus, patre mortuo decurionatum adeptus ſit? *v.l.21.§. 2.ȷ.eod.l.1.Cod.de decurionib.*
y honores in duabus ciuitatibus eodē tempore gerere nemo poteſt.
z *ſub.* quam domicilio dixi *ad l.1. Cod.* vbi pe-

tantur tutores.
a *§.13.ȷ.eod.l.4. C. de incolis.*
b Citra priuilegium ſpeciale, ciuilia munera non iniunguntur ſola ratione poſſeſſionis.
c Poſtliminium nedum commoda reuerſis, ſed & onera reſtituit.

De libertis. 2. *An pater pro filio decurione cōueniri poſſit.* 3. *De præſcriptione temporis.* 4. *De honoribus eodem tempore non gerendis in duabus ciuitatibus.* 5. *De poſſeſsione.* 6. *De poſtliminio reuerſis.* 7. *De tributi exigendi munere.* 8. *De fideicommiſſaria manumiſsione.* 9. *De adoptione.* 10. *De promiſsione per errorem facta.* 11. De *domicilio patris & filij.* 12. De *nominatis in quæſtionibus.* 13. De *poſſeſsione domus.* 14. De *fideiuſſoribus.*

17. *Papinianus* "libro primo Reſponſorum."

LIbertus propter [t] patronū à ciuilibus muneribus non excuſatur. nec ad rem pertinet, an operas patrono, vel miniſterium capto luminibus exhibeat.

1 ¶ Liberti verò ſenatorū, qui [u] negotia patronorum gerunt, à tutela decreto patrum excuſantur.

2 ¶ Filium pater decurionem eſſe voluit. ante [x] filium ex perſona ſua reſpublica debet cōuenire, quàm pater ex perſona filij. nec ad rem pertinebit, an filius caſtrenſe peculium tantum poſſideat, cùm antè militaſſet, vel poſtea.

3 ¶ Præſcriptio temporum, quæ in honoribus repetundis, vel alijs ſuſcipiendis data eſt, apud eoſdem ſeruatur, non apud alios.

4 ¶ Sed eodem tempore non ſunt honores [y] in duabus ciuitatibus ab eodem gerendi. cùm ſimul igitur vtrubiq; deferuntur, potior [z] eſt originis cauſa.

5 ¶ Sola [a] ratio poſſeſſionis ciuilibus poſſeſſori muneribus iniungendis, citra [b] priuilegium ſpecialiter ciuitati datum, idonea non eſt.

6 ¶ Poſtliminio [c] regreſſi, patriæ muneribus obtemperare coguntur, quamuis in alienæ ciuitatis finibus conſiſtant.

7 ¶ Exigendi tributi munus inter ſordida [d] munera non habetur: & ideo decurionibus quoque mandatur.

8 ¶ Ex cauſa fideicommiſſi [e] manumiſſus, in muneribus ciuilibus manumiſſoris [f] originem ſequitur, nō eius, qui libertatem relinquit.

9 ¶ In adoptiua [g] familia ſuſceptum, exemplo dati, muneribus ciuilibus apud originem aui quoq; naturalis, reſpondere Diuo pio placuit: quamuis in iſto fraudis nec ſupicio quidem interueniret.

10 ¶ Error [h] eius, qui ſe municipem aut colonum exiſtimans, munera ciuilia ſuſcepturum promiſit, defenſionem iuris non excludit.

11 ¶ Patris domicilium [i] filium aliorum [k] incolam ciuilibus muneribus alienę ciuitatis non adſtringit: cùm in patris quoque perſona domicilij ratio temporaria ſit.

12 ¶ In quæſtionibus [l] nominatos capitalium criminum, ad nouos honores ante cauſam finitam admitti nō oportet. ceterùm priſtinam interim dignitatem retinent.

13 ¶ Sola [m] domus poſſeſſio, quæ in aliena ciuitate comparatur, domicilium non facit.

14 ¶ Nominati ſucceſſoris periculum fideiuſſorē nominantis non tenet.

15 ¶ Fideiuſſores, qui [n] ſaluam rempublicam fore reſponderunt, & qui magiſtratus ſuo periculo nominant, pœnalibus actionibus non adſtringuntur, in quas inciderunt hi, pro quibus interuenerūt. eos enim damnum reipublicæ præſtare ſatis eſt, quod promitti videtur.

De interuallo temporis in continuandis oneribus.

18. *Paulus* "lib.1.Quæſtionum."

DIuus Seuerus reſcripſit. interualla [o] tēporum in continuandis oneribus, inuitis, non etiam volentibus conceſſa: dum ne quis continuet [p] honorem [q].

De maiore parte curiæ.

19. *Scæuola* "lib.1.Quæſtionum."

QVod maior [r] pars curiæ effecit, pro [ſ] eo habetur, ac ſi omnes egerint [t].

De domicilij traſlatione.

20. *Paulus* "lib.24.Quæſtionum."

DOmicilium re & facto [u] transfertur, non nuda conteſtatione: ſicut in his exigitur [x], qui negant ſe poſſe ad munera vt incolas vocari.

De *filiofamil.* 1. De *his qui ex officio quod admiſtrauerunt, conueniuntur.* 2. De *eo qui poſt mortem patris munus ſuſcipit.* 3. De *decurione adoptato.* 4. De *dote.* 5. De *reo criminis capitalis.* 6. *De infante.* 7. De *adiectionibus.*

21. *Idem* "lib.1.Reſponſorum."

LVcius Titius, cùm eſſet in patris poteſtate, à magiſtratibus inter ceteros frumento comparando inuito [y]

d hinc colligere poſſumus nobilē, actū nobilitati ſuæ contrariū non efficere, cum vectigalia exigit.
e *l.2.C.de munic. & originarijs.*
f Patronus is etiam eſt, qui ex cauſa fideicommiſſi manumiſit, *vt hîc.*
g *l.15.in fi.ȷ.eod.*
h *l.6.in princ.ȷ. eod.*
i *l.3.l.4.l.6.§.1. ȝ.eod.*
k Domicilium patris filij non ſequuntur, ſi alibi domiciliū ſibi conſtituerint. licet itaque filio, domiciliū patris mutare, *vt hîc:* vt & liberto patroni. *l.27.ȷ.eod.*
l *v.l.7.ȷ. de munerib.* dixi *ad l. 26.ſuprà, de bonis eorum.l.1.§.26.ȝ. de quæſtionibus. adde Sueton. in Iulio.c.17.*
m Incolam nō facit, ſola domus vel agri poſſeſſio ſine locis collocatione. *§.5.ȝ.eod. l.4. C.de incolis: l.53. C.Theodoſ.de incolis.* cætera vide in *§.5.ȝ.eod.*
n *l.2. §. 5. ȝ. de magiſtrat.conueniendis.l.86.ȝ.de fideiuſſoribus.*
o Interualla, vacationū tempora. *l.vlt. C.de munerib. v.l.6.ȷ. de legationib.*
p *l.14. §. 5. ſuprà, de muneribus. vide l. 6. C. de aſſeſſoribus.*
q honore. *Haloand.*
r Pars maior quod facit, cæteri fuiſſe id videntur. *l.3.l.5.4. quodcuiuſq;: l.3. ȷ. de decretis: l. 45.C.de decurionib. l.106.§.1.ȷ.de reg.iur.l.2.§.5.in fin.C. de iureiur. propter.* vide tamen *Socinū regula 143.*
ſ Locus ab adiacente qualitate. dixi ad *l. 13. ȝ. de ſeruitutibus.*
t & meritò, quia in his quæ fiūt à pluribus, vt ab omnibus, maioris partis conſenſus ſufficit: In his quæ fiūt à pluribus, vt à ſingulis, nō ſufficit maioris partis conſenſus: *l.7.in fin.ſuprà, de pactis: l.1. Cod. qui bonis cedere.*
u puta quando quis cū rebus ſuis recedit, *Bartolus hîc.*
x *al.* perſpicitur.
y *adde l. 2. ſuprà, eod.*

a synopsis Basilicon. b *l.24.j.eod.* Imò & vsuras. *l.vlt.suprà, de magistr.conueniend.*
c *l.15.j.de decurionib.*
d Decurio patris voluntate filiusfamilias factus, si post mortem patris decurionatum gerat vel alios honores, hæredes patris eo nomine Reipublicæ non tenebũtur, *vt hîc: l.3.in.fi.l. & si filius.j.de munerib.* Imò tenentur. *l.si filia.§.Neratius.j.familiæ erciſc.* Solue, ibi viuo patre filio delata est ἀγωνοθεσία: eámque filium susceptur ũ spopondit: vt eò heredes patris meritò teneantur, etiamsi filius nõ nisi post mortem patris eo munere functus sit. *l.1. C.de periculo succeß. patris.*

patre, curator constitutus est. cui rei Lucius Titius neque consensit, neque pecuniam accepit, neq; in eam cauit, aut se comparationibus cum ceteris miscuit, & post mortem patris in reliqua collegarum interpellari cœpit. quæritur, an ex ea causa teneri possit. Paulus respõdit, eum, qui iniunctũ munus à magistratibus suscipere supersedit, posse cõueniri eo nomine propter damnũ [a] reipublicæ: quamuis eo tempore, quo creatus est, in aliena fuerit potestate.

1 ¶ Paulus respondit, eos, qui pro alijs non ex contractu, sed ex officio, quod administrauerint, conueniuntur, in damnum sortis substitui solere, non [b] etiam in vsuras.

2 ¶ Idem respondit, heredes patris propter munera filij, quæ post mortem patris suscepit, iure conueniri non posse. ¶ Hoc responsum & ad eum [c] pertinet, qui à patre decurio factus, post [d] mortem patris munera suscepit.

3 ¶ Idem respondit, eum, qui decurionem adoptauit, onera decurionatus eius suscepisse videri exẽplo patris, cuius voluntate filius decurio factus est.

4 ¶ Idem respondit, cõstante matrimonio dotem in [e] bonis mariti esse. sed si ad munera municipalia à certo modo substantiæ vocentur: dotem non debere computari.

5 ¶ Idem respondit: si per accusatorem criminum capitalium non stetisset, quo minùs crimen intra statutum tempus persequeretur: reum non [f] debuisse medio tempore honorem appetere.

6 ¶ Imperatores Seuerus & Antoninus Augusti Septimio [g] Zenoni. Pro infante [h] filio, quem decurionem esse voluisti, quamquam fidem tuam in posterum adstrinxeris, tamẽ interim onera sustinere non cogeris: cùm ad ea, quæ [i] mandari non possunt, voluntatem dedisse videaris.

7 ¶ Idem respondit: si ciuitas nullam propriam legem [k] habet de adiectionibus [l] admittendis, non [m] posse recedi à locatione vel venditione prædiorum publicorũ iam perfecta. tempora enim adiectionibus præstita ad causas fisci pertinent.

De filijs libertorum. 1. De vidua & de secundis nuptijs. 2. De libertis. 3. De relegato. 4. De senatoribus & eorum liberis. 7. De his qui fœnus exercent.

22. *Idem* "lib.1.Sententiarum."

FIlij libertorum libertarúmque [n] liberti paterni & patroni manumissoris domicilium aut [o] originem sequuntur.

1 ¶ Vidua [p] muliere amissi mariti domicilium retinet, exemplo clarissimæ [q] personæ per maritum factæ. sed vtrumque alijs [r] interuenientibus nuptijs permutatur.

2 ¶ Municipes sunt liberti & in eo loco, vbi ipsi domicilium sua voluntate [s] tulerunt. nec aliquod ex hoc origini patroni faciunt præiudicium. & vtrubique [t] muneribus adstringuntur.

3 ¶ Relegatus [u] in eo loco, in quem relegatus est, interim necessarium domicilium habet.

4 ¶ Senator ordine motus, ad originalem patriam, nisi hoc specialiter impetrauerit, non restituitur.

5 ¶ Senatores, & eorum filij, filiæque, quoq; [x] tempore nati, natæve, itémq; nepotes [y], pronepotes, "& proneptes" ex filio, origini [z] eximuntur, licèt municipalem retineant dignitatem.

6 ¶ Senatores, qui liberum commeatum, id [a] est, vbi velint, morandi arbitrium impetrauerunt, domicilium in vrbe retinent.

7 ¶ Qui fœnus exercẽt, omnibus patrimonij intributionibus [b] fungi debent, etsi possessionem non habeant.

De senatore & eius liberto. 1. De milite.

23. *Hermogenianus* "lib.1.Iuris epitomarum."

MVniceps esse desinit [c] senatoriam adeptus dignitatem, quantum [d] ad munera. quantum verò ad honorem retinere [e] creditur originem. denique manumissi [f] ab eo eius municipij efficiuntur municipes, vnde originem trahit.

1 ¶ Miles ibi domicilium habere videtur, vbi meret [g], si [h] nihil in patria possideat.

De vsuris.

24. *Scæuola* "libro secundo Digestorum."

COnstitutionibus principum continetur, vt pecuniæ, quæ ex detrimento [i] soluitur, vsuræ non præstentur. & ita Imperatores Antoninus & Verus "Augusti" rescripserunt his verbis: Humanum est reliquorum vsuras neque ab ipso, qui ex administratione honoris reliquatus [k] est, neque à fideiussore eius, & multo minùs à magistratibus, qui cautionem acceperint, exigi. cui consequens est, vt ne in futurum à forma obseruata discedatur.

De magistratib. municipal.

25. *Vlpianus* "libro primo ad Edictum prætoris."

MAgistratus municipales, cùm [l] vnum magistratum administrent, etiam vnius hominis vicem sustinẽt. & hoc plerumque quidem lege municipali eis datur: verùm etsi non sit datum, dummodò [m] non denegatũ, moribus competit.

26. *Paulus* "lib.1.ad Edictum."

EA, [n] quæ magis [o] imperij sunt, quàm iurisdictionis, magistratus municipalis facere non potest.

1 ¶ Magistratibus municipalibus non [p] permittitur in integrum restituere, aut bona [q] rei seruandæ causa iuberi possidere, aut dotis [r] seruandæ causa, vel legatorum seruandorum "causa [s]."

De libertis. 1. De eo qui non in colonia sed in municipio agit. 2. De duobus domicilijs & eo qui domicilio caret.

27. *Iulianus* "lib.2.ad Edictum."

EIus, qui manumisit [t], municeps est manumissus, non domicilium "eius," "sed patriam secutus. Et si patronũ habeat duarum ciuitatium municipem, per manumissionem earundem ciuitatium erit municeps.

1 ¶ Si quis negotia sua non in colonia [u], sed [x] in municipio semper agit, in illo vendit, emit, contrahit, eo in foro, balineo, spectaculis vtitur, ibi: festis [y] dies celebrat. omnibus denique municipij commodis, nullis coloniarum [z] fruitur: ibi magis habere domicilium, quàm vbi colendi [a] causa deuersatur [b].

2 ¶ Celsus libro primo digestorum tractat: si quis instructus sit duobus [c] locis æqualiter, neq; hîc. quàm illîc, minùs frequenter commoretur: vbi domicilium habeat, existimatione animi esse accipiendum. ego dubito, si vtrubiq; destinato sit animo, an possit quis duobus [d] locis domicilium habere, & verum est habere, licèt difficile est. quemadmodum difficile est, sine domicilio esse quemquam. puto autẽ & hoc procedere posse, si quis domicilio relicto nauiget, vel iter faciat, quærens, quò se conferat, atque vbi constituat. nam hunc puto sine [e] domicilio esse.

3 ¶ Domicilium autem habere potest & relegatus [f] eo loci, vnde arcetur, vt Marcellus scribit.

De magistratibus municipalibus.

28. *Paulus* "lib.1.ad Edictum."

INter conuenientes [g] & de re maiori apud magistratus municipales agetur.

De incola.

29. *Gaius* "lib.1.ad Edictum prouinciale."

INcola & his [h] magistratibus parere debet, apud quos incola est: & [i] illis, apud quos ciuis est. nec tãtùm municipali iurisdictioni in vtroque municipio subiectus est, verum etiam omnibus publicis muneribus fungi debet.

c *v.l.30.C.de iure dotium.*
f *v.l.7.j. de muneribus.*
g *l.1.Cod.de muneribus & honoribus.*
h Infans adscribi in ordinẽ potest ex causa: quòd fortè ab egregia indole vel stirpe, progressum annorum expectari non oporteat. Huic si consenserit pater, non cogetur interim: i. quamdiu est infans, pro eo onera sustineret: intelligitur .n. pater ad ea quæ ei mandari possunt cõsensu adcõmodasse, & fidem suã adstrinxisse. Porrò infanti nihil mandari potest, *vt hîc & l.1.in fin.C.de honorib. & munerib.*
i *v.l.6.suprà, de pignorib.*
k *idem rescripserunt Cuiacius 2. obs.24.*
l quæ fiunt in auctionibus licitandis, à quibus distant ἐπιβολαί, de quibus vide Cuiacium *Nouell.166.6.obseruat.10.* sensus est. Post additionem factã, adiectionem & licitationẽ admitti intra certa tempora. *l.4.C.de fide & iure hastæ* post additionem factã à Republ. nisi ex priuilegio adiectionẽ non admitti. meliori conditione fiscũ esse, quàm Rempublic. *Cuiac.2.obs.24.*
m *v.l.1.Cod. de vendendis rebus ciuitatis. v. quæ scripsi ad l. 4. C. de fide & iure hastæ fiscalis.*
n vt liberti. *Hal.v.l.6.in fi.s.eod.* o *al.* vt.
p *v.l.243.§.3.j. de verb. signific.* de viduis hoc singulare est, fauorabiliores habitas fuisse apud Romanos pupillis. Nam in Camensis pugnæ inopia, primò ad pupillorũ, deinde ad viduarum pecuniã ventũ est. *Liuius 24.* sic viduę matris consensum curator præfert in pupillæ nuptiis. *Liuius 4.* q .i. senatoriæ dixi *in l.5.s.de curat. furios.* r *l.52.l.37.l.vlt.§.3.j.eod. adde legem vnic.C.de munerib. & quo in loco: adde l.65.in fi.suprà, de iudicijs. adde l.10.C.de nuptijs. Nouell.22.c.36.* s Municipes alij originarij, alij voluntarij, *vt hîc:* voluntaria, facit adlectio vel incolatus, *vt hîc: l.6.l.7.C.de incolis.* originarios, origo. t *l.37.§.1.j.eodem.* u *l.27.in fi.j.eod.*
x eo tempore, *vulgata.* quoque tempore nati. *Hal. facit l.5.s. de senatorib.* vide in hunc locum elegantem quæstionem ab Hotomano tractatam *2.Illust.* ex duobus regis filiis, quorum alter ante adeptum à patre regnum, alter postea natus est, vter præferatur. y nepotes & neptes. *Cuiac. ad l.8. C.de incolis.* z *l.8.C.de incolis.*
a Liber commeatus, est arbitrium morandi vbi velis.
b .i. contributionib. hoc verbo vsus est Iurisconsultus *in l.pen.s.de veteranis. l.6.j.de munerib. l.27.in fi.j.de verb.sign.* & à Paulo intributionis collatio dicitur. *Paul.2.sent.7.§.vlt.* Verbo quoque intribuendi vtitur Iurisconsultus in *l.9. in fin.s. de tributoria.* Traianus *apud Plin.* Possumus eorum desiderio indulgere, modo ne quid ideò intribuant. *Brissonius.* c Imò non desinit. *l.11.s.de senatorib.* d *v.l.vlt. C. de excus.muner. l.14.C.de dignitatibus.* e ¶ & huc ita refer *d.legem 11.* f *l.27.j.eod.*

g vbi inheret. *Vulg.* merere verbum militare est: στρατίας στρατεύειν *Lucanus 10.* ære merent paruo. *Cicero 1.Philip.* milites merentes πεπαιδευμένοι, μισθοφοροῦντες. qui non merent ἀστράτευτοι, ἄτακτοι. Inde emerita *l.3 §.22.s. de re militari.* & emeritum militiæ. *v.Budæum hîc.* h etsi. *Hal.* i pœna *l.21.§.1.in fin.s. eod. l. vnic. C.de his qui ex officio quòd administrat.* ἀπὸ ζημίας *23.Eclog.3.ex lib.54.titul.1.cap.18.*
k relinquitur. *Vulgat.* reliquatur. *Budæus.*
l si vno magistratu plures fungũtur vnius locum sustinẽt. *adde l.11.s.eod. l.9.s.de pactis.*
m Permissũ videtur, quod nõ reperitur prohibitum. *adde l.4. C. de iure dotium: l.7.C.de religiosis.*
n Municipales magistratus seu duumuiri imperiũ non habẽt, *vt hîc:* Iurisdictionem habẽt vsque ad certã quantitatẽ (quã tamen defendere pœnali iudicio nequeunt. *l.1.s.si quis ius dicenti) pignoris capionem: l. 29. §. magistratu. s.ad l.. Aquil.* legis actionẽ in seruos castigationem. *v. l. 17. s. qui & à quibus manumiss.* tutoris & curatoris dationẽ. *l.3.j.de tutorib. & curatorib. datis ab his.* quin ordo ipse magistratũ municipalem, iure tutorẽ datũ. *l.3.j.qui petant tutores.*
o *l.4.s.de iurisdictione: l.1.s.de damno.*
p Imò permittitur. *v.l. 3. j.de iurisdict. l.4.§.3.s.de damno. l.4. in fi. s. de officio eius cui mãdata est iurisdict.*
q *l.1.s.ex quib. causis in possess.*
r dixi ad *l.2.C. qui potiores.*
s habuerũt tamẽ iurisdictionem vsque ad certam quantitatem (quã pœnali iudicio defendere nequibant) pignoris capionem, legis actionẽ, in seruos castigationem, tutoris & curatoris dationem. Præferabantur eis fasces, & bacilli, *vide Cuiac. ad l. 53.C. de decurionibus.*
t *v.l. 23. s. eod.* manumissus ibi municeps. vbi manumissor maniceps fuit: nisi alibi libertus seu manumissus domicilium constituerit, *vt hîc.* Eadem ratio in filio. *l.17.§.11.s.eod.* u hoc vocabulo ne intelligas cum Accursio villam, aut agricolationis locum, quo sensu interdum accipitur. Colonia, est oppidum quod coloniæ iure vtitur Cicero *pro Fonteio.* Est in eadem prouincia Narbo Martius colonia nostrorum ciuium, specula populi Romani ac propugnaculum istis nationibus oppositum Cæsar *de bello Gallico.* fuit tempus quum Germanos Galli superarẽt virtute, vt vltro bella inferrent, ac propter hominum multitudinem, agrorúmq; inopiam trans Rhenum colonias mitterent. Tranquillus *in Augusto c.46.* Italiam duodetriginta coloniarum numero deductarum ab se frequentauit. Colonia vt à municipio differat, *v.16.Gellium 13. & Budæum hîc.*
x Coloniæ & municipij differentia, de qua dixi initio huius tituli.
y festos dies. *Vulgat. Hal. adde l.7. Cod. de incol.*
z Fortè legendum coloniæ suæ: nam supra numero vnitatis coloniam dixit non colonias. a colendi ruris causa. *Hal.*
b diuersatur. c *l.5.in fin.s.eod.*
d Domicilium duobus locis difficulter haberi potest.
e sine domicilio quis esse potest. f *l.22.§.3.s.eod.*
g consentientes. *l.74.§.1.s.de iudicijs.*
h *l.3.j.de munerib. l.1.C.de municipibus.*
i vnius loci potest quis esse ciuis: alterius incola.

De eo

a v.l.9.§.de iudicijs.l.30.in fi.C.de Episcopis.
b l.4.supra,eod.l.1.C.de incolis. c Domicilium vbi volumus habere possumus.
d domicilia sunt libera nisi in casibus exceptis.
e post contractas mutat. v.l.22.§.eod. atque ita quod de vxore statuto cõstituitur, ad sponsas non pertinet.v.Tiraquell.Gloss.2.leg.connubialium.
f l. 6. §. 11. §.de excusat.tut.l.vlt. supra,de interdictis, & relegat. Nouella 78.adde l.9.§.de vacat.Cicero contra Rullum. Roma cõmunis patria omniũ nostrũm. fuit olim Roma communis patria Romanorum & Italicorum ex lege Iulia. hodie est omnium,qui ditioni Romanæ subiecti sunt,ex constitutione Antonini.l.17.§. de statu. Inde eleganter Sidonius, in ea, totius orbis ciuitate vnica, solos barbaros & seruos peregrinari dixit. & Rutil.Numatianus de Roma, Fecisti patriam diuersis gẽtibus vnã: Profuit iniustis te dominante capi: Dũmque offers victis proprij cõsortia iuris.Vrbem fecisti,quæ prius orbis erat. v. Cui. ad l.vnic.Cod.de decurionibus. in quo loco,&c.
g l. 1. C. de incolis.
h l.3. C. de incolis.
i Imò existimatur.l.239.§.2. §.de verb.sign.
k facti narratio.
l Mos erat apud veteres vt qui in prouinciis domiciliũ habẽtes, Romæ vel in Italia,studiorum aut alia iusta de causa morari volebant, iidem rescripto principis impetrarẽt habitationem: vt non ante discederent, q̃ id ipsum etiã impetrassent. Cassiodorus l. & 4. variorum vbi de liberis Valeriani cuiusdam scribit, studiorum causa Romæ deductis. Et hoc sensu Suetonius scribit, Cæsarẽ annuam habitationem Romæ vsque ad bina millia nummũ: in Italia non vltra quingenos sestertios remisisse. Porrò inter iustas causas, studia fuere,vt hic:quæ & probabilis causa absentiæ dicitur. l. 28. §. ex quib. causis maiores.Ita cõstare debebat,quam ob causam prouincialis Romam cõmigrasset: quemadmodum & hinc constat, studiorum causa habitationem Romæ à principe impetrari solitam. vi & ex lege 18.in fi.§. de iudicijs. Quam habitationem qui impetrauerant non minus Romæ tuli, quàm qui ibidẽ domicilium habebant. l.5.§.5.§. de iniurijs. Porro huiusmodi impetrata habitatio commeatus vel commeatus forma appellatur. in l.2.in fi.supra,eodem.
m quis viaticum.Vulgat.Hal.
n sumptus itineris ἐφόδιον.7.Gell 7.l.79.§.de iudicijs.l.17.supra, de reb. cred.l.53.§.11.§. pro socio: l.1.§.9.§. de tutelæ & rationibus. Impendia ad iter conficiendum. l.7.§. ad Trebell. Apuleius 6.de Asino.Ergo & inter mortuos auaritia viuit,& moriens viaticum debet quærere? Viaticulum dicitur in lege 18.in fi.§.de idoneis. Apuleius 7. de Asino viaticulum mihi corrasi. Viaticari Plauto, est Viaticum parare:& viatica cœna in Bacchidibus quæ datur abituro.
o ab eo.Haloand.
p nec eum.Zoanetus 11.restit.reprehensus à Roberto 1.Receptæ 20.

De eo qui ex vico ortus est.

30. *Vlpianus* lib.61.ad Edictum.

QVi ex vico ortus est, eam patriam intelligitur habere,cui[a] reipublicæ vicus ille respondet.

De domicilio vti quis velit,constituendo.

31. *Marcellus* lib.1.Digestorum.

NIhil est impedimento,quo minus quis,vbi[b] velit habeat domicilium[c],quod[d] ei interdictum non sit.

De sponsa.

32. *Modestinus* lib.4.Differentiarum.

EA, quæ desponsa est, ante[e] contractas nuptias suum non mutat domicilium.

De Roma.

33. *Idem* libro singulari de Manumissionibus.

ROma communis[f] nostra patria est.

De incola.

34. *Idem* libro tertio Regularum.

INcola iam muneribus publicis destinatus[g], nisi perfecto munere,incolatui renuntiare non potest.

De eo qui in agro moratur.

35. *Idem* libro primo Excusationum.

SCire oportet,quoniam qui in agro[h] permanet, incola esse non[i] existimatur. qui enim illius ciuitatis præcipuis non vtitur,non existimatur esse incola.

De eo qui epistolam à magistratibus cum decreto Imperatori porrigendo missam, alij dedit quam cui debuit. 1. *De pecunia publica credita.*

36. *Idem* libro secundo Responsorum.

TItio[k] cùm esset Romæ studiorum[l] gratia, epistola missa est à magistratibus patriæ suæ, vt porrigeret Imperatori decretum eiusdem ciuitatis, quod erat cum ipsa epistola missum.is autem, qui susceperat litteras restituendas,collusione facta dedit Lucio Titio,qui & ipse Romæ morabatur suæ rei gratia. sublato Titij nomine, cui erat decretum missum,vti per ipsum daretur: suũ nomen scripsit,& sic Imperatori decretum secundum mandata reipublicæ dedit. quæro, qui[m] viaticum[n] petere ab ea[o] potuisset: & quid commisisse videtur is,qui non restituit literas ei,cui restituere mandatum susceperat: & is, qui sublato alieno nomine, inscriptóque suo, quasi ipse iussus à patria,decretum Imperatori porrexit.Herennius Modestinus respondit, Titium quidem viaticum petere non posse:sed[p] eum,qui nomen incidisset[q].

1 ¶ Titius pro pecunia publica,quam ipse credidit,pignus accepit,pacto facto cum debitore.vt,non soluto debito,sine vlla repromissione distrahatur pignus.succedentes[r] gradus in locum Titij nomen & pignus probauerũt vsque ad Meuium.ex venditione pignoris propter repromissionem à magistratu[s] vendentibus factam, de modo fundi demonstrato,satis debito factum non est.quærebatur,quis reipublicæ tenetur.Herennius Modestinus:Titium, cùm successores eius periculum nominis agnouerint, eo nomine obstrictum non esse respondi: sed nec pòst magistratus[t], qui vendidisse proponuntur: cùm videlicet pluris vendiderunt propter mensuræ agri demonstrationem,& hoc,à pluris vendiderunt, restituere minore modo deprehẽsõ iussi sunt. eum igitur,qui nouissimus nomen probauit, indemnitati reipublicæ satisfacere debere,si nomen ad successorem idoneum transmisisse non doceatur.

Ad quem spectat cognitio de iure incolarum. 1. *De libertatu.* 2. *De non legitime nupta.*

37. *Callistratus* lib.1.de Cognitionibus.

DE iure omnium incolarum,quos[u] quæque ciuitates sibi vindicant[x], præsidum prouinciarum cognitio est. Cum[y] tamen se quis negat incolam esse, apud eum præsidem prouinciæ agere debet,sub cuius cura est ea ciuitas,à quo vocatur ad munera: nõ apud eam, ex qua ipse se dicit oriundum esse. idque Diuus Hadrianus rescripsit mulieri,quæ aliunde orta,alibi nupta est.

1 ¶ Libertos eo loco munus facere debere, vnde[z] patrona erit,& vbi ipsi domicilium habebunt,placet.

2 ¶ Mulieres, qui in matrimonium se dederint non[a] legitimum, non ibi muneribus fungendas, vnde mariti earum sunt,sciendum est: sed vnde ipsæ ortæ sunt. idque Diui fratres rescripserunt.

De iureiurando. 1. *De colonis prædiorum fisci.* 2. *De exactione pecuniæ legatorum.* 3. *De nupta.* 4. *An pater pro filio teneatur.* 5. *De nomine & reb.ipsis.* 6. *De cautione à magistratibus præstanda.*

38. *Papirius Iustus* libro secundo de Constitutionibus.

IMperatores Antoninus & Verus rescripserũt,gratiam[b] se facere iurisiurandi ei,qui iurauerat se ordini non interfuturum,& postea duumuir creatus esset.

1 ¶ Item rescripserunt, colonos prædiorum fisci, muneribus fungi sine damno fisci oportere[c]. idque excutere præsidem adhibito procuratore debere.

2 ¶ Imperatores Antoninus & Verus rescripserunt,ad magistratus officium pertinere exactionem pecuniæ legatorum. & si cessauerint, ipsos, vel heredes[d] conueniri. aut, si soluendo non sint, fideiussores eorum, qui pro his cauerunt.

3 ¶ Item rescripserunt,mulierem,quamdiu[e] nupta est, incolam eiusdem ciuitatis videri, cuius maritus eius est: & ibi,vnde[f] originem trahit, non cogi muneribus fungi.

4 ¶ Item rescripserunt, patris, qui consultò filium emancipauerat,ne pro magistratu eius caueret,perinde bona teneri,atque si fideiussor pro eo extitisset.

5 ¶ Item rescripserunt, cùm quæritur, an municeps quis sit,ex ipsis etiam rebus probationes sumi oportere, nam solam[g] nominis similitudinem ad confirmandam cuiusque originem satis non esse.

6 ¶ Imperatores Antoninus & Verus rescripserunt, non minus eos, qui compulsi magistratui[h] funguntur, cauere debere[i],quam qui sponte officium adgnouerunt.

DE DECVRIONIBVS[k], ET filijs eorum[l],

Tit. II.

De patria relicta.

1. *Vlpianus* lib.2.Opinionum.

DEcuriones, quos sedibus ciuitatis, ad quam pertinent, relictis[m], in alia loca transmigrasse probabitur, præses prouinciæ in[n] patrium solum reuocare,& muneribus cõgruentibus fungi curet.

De condemnatione,& restitutione. 2. *De liberis decurionum.* 8. *De maioribus annis quinquagintaquinque.*

2. *Idem* lib.1.Disputationum.

QVi ad tempus[o] relegatus est,si decurio fit,desinet esse decurio.reuersus planè locum suum quidem non obtinebit:sed nõ semper prohibetur decurio fieri. deniq; in locum suum non restituetur. nam & sublegi in locum eius potest:&,si numerus ordinis plenus sit,expectare eũ oportet,donec alius vacet. Alia causa est eius,qui ad tempus ordine remouetur: hic enim impleto[p] tempore decurio est.sed & in huius locũ sublegi poterit. sed & si plenum locum inuenerit,expectet, donec locus vacet.

1 ¶ Restitutus tamẽ in ordinem,vtrùm eum ordinem teneat, quem primum habuit, an verò quem nunc nanctus est, quæri potest, si fortè de ordine sententiarum dicendarum agatur. arbitror tamen eundem ordinem tenere, quem pridem habuit. Non idem erit in eo,qui relegatus ad tempus est: nam hic velut nouus in ordinem venit.

2 ¶ In filijs decurionum questio est,vtrùm is solus decurionis filius esse videatur, qui[q] conceptus & natus est ex decurione, an verò & is,qui antè natus est,quàm pater decurio fieret. & quidem quantum pertinet, ne fustibus

q indidisset. Vul.Hal.
r succedentes magistratus.Cuiac.7.obs.2.
s à magistratibus vendentibus.Cuiac.7.obs.12.
t Cuiacius ibi legit,post magistratus,vnica dictione,quemadmodũ dicitur postfactũ, postdelictum.
u quod. Vulg. Hal.
x l. 2. C. de decurionib.
y cum tamen. Vulg.Hal.
z ¶ l. 22. §.2. §. eod.
a aliud in legitimo. l.22.§.1. §.eod.
b ex iusta causa scil. l. vlt. suprà, qui satisdare.l.30. suprà, de operis libert.l.penult.Cod.de transact.l.vlt.Cod.de non numerata. Suetonius in Tiberio 35. Equiti Romano iurisiurãdi gratiam fecit, vxore in stupro generi deprehensam dimitteret:quã se nũquam repudiaturã ante iurauerat. adde Nouell.51.
c Imò non oportet. l.5. §.12. §.de iure immunitatis. l.1.l.5.C. de agricolis, & mancipijs.
d l.vlt. §.1. infra de administr. rer.
e secus si vidua. l. 11. §.1. §. eod.
f Imò, ibi vnde originẽ trahit: cùm nemo originem mutare possit. l. 4. C. de munic. & originarijs.
g sola nominis similitudo non cõferet gentis aut familiæ priuilegia & iura.
h magistratu. Hal.
i Imò non debent. l.49. §.familiæ.
k 12.Cod.Theodos. 1. vnde dicti. vide in lege 239.§.5.§.de verbor.signific.
l & qui decuriones habentur, & quibus modis à fortuna curiæ liberentur.10. C. 31. περὶ βουλευτῶν, &c. Nouell. 38. περὶ πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν λειτουργιῶν. 54 Eclog.1. adde 5. Cod. Theodos. 46.

2.vbi tractat de bonis decurionum & 10.C.32.33.34.adde Nouell.Leonis
m Decuriones in originalibus curiis tenentur perseuerare. l. 50. l. 53. l. 35. Cod. eodem.
n Decuriones sedibus ciuitatis suæ relictis si in alia loca transmigrarint, in patrium solum reuocari possunt à præside prouinciæ: vt muneribus fungantur. adde tit. C. si Curialis omissa ciuitate rus habitare maluerit. vt hinc quoque constet, subditos cogi posse,vrbes habitare.
o l.3.in fi.§.eodem.
p d.l.3.d.l.5.C.& quib.cau.infam.l.1.C.de his qui in exilium.l.13.§.de falsis.
q l.9.§.14.§.de pœnis.v.Hotom.2.Illustr.20.

a *vide l.11.Cod.de quæstionibus.*
b *vide l.26.suprà,de pœnis.*
c *v.l.5.in fi.suprà,de statu.*
d Patris delictum filio innocenti nocere nō debet.*§.a.in fi.suprà,eod.l.7.l.9.suprà, de senatoribus.l.8.in fi.suprà,de in ius vocando.l.26.suprà. de pœnis.l.3.§.9.ĵ. de munerib. l.22.C. de pœnis. C.ne filius pro patre.*

castigetur, & ne in metallum detur: non nocet plebeio patre esse natum, si postea honor decurionis patri eorum accesserit. In auo [a] quoque Papinianus idem respondit, ne patris [b] nota filius macularetur.

3 ¶ Sed si pater ipsius ordine motus sit: si quidem ante conceptionem eius moueatur: arbitror eum quasi plebeij filium in honoribus spectari. quòd si post conceptionem pater ipsius dignitatem amiserit: dicendum erit benignè, vt decurionis filium intuendum.

4 ¶ Proinde hic quoque, qui post patris relegationem natus sit, si quidem antè cōceptus est, similis senatoris filio habebitur. si pòstea, nocebit illi relegatio.

5 ¶ Si ad tempus ordine moto patre fuerit natus: medióque [c] tempore conceptus, & editus: an quasi decurionis filius nascatur, licèt pater eius antè obierit, quàm in ordinem venerit? quod benignè erit admittendum.

6 ¶ Preterea si conceptus sit à plebeio, mox ante editionem pater eius decurionatū adeptus, ante editionem amiserit: non infauorabiliter quis medium tempus illi prodesse, veluti iam nato respondebit.

7 ¶ Nullum [d] patris delictum innocenti filio pœnæ est. ideóque nec ordine decurionum, aut ceteris honoribus propter eiusdmodi causam prohibetur.

8 ¶ Maiores annis quinquagintaquinque [e] ad decurionatus honorem inuiti vocari cōstitutionibus prohibentur. sed si [f] ei rei consenserint, etsi maiores annis septuaginta sint, munera quidem ciuilia obire non coguntur, honores autem gerere debent.

De condemnatione. 2. De spurijs. 3. De his qui Iudaicam superstitionem sequuntur.

3. *Idem* lib.3.de officio proconsulis.

GEneraliter id erit defendendū: vt, qui clementiorem [g] sententiam passus est ob hoc, quòd ad tempus relegatur, boni consulere debeat humanitatis [h] sententiæ, nec decurionatum recipiat.

1 ¶ Sed si quis ob falsam [i] causam, vel aliam de grauioribus, non ad tempus sit relegatus, sed ad tempus ordine motus: in ea est causa, vt possit [k] in ordinem redire. Imperator enim Antoninus edicto proposito statuit: vt, cuicumque, aut quacumque causa, ad tempus ordine, vel aduocationibus [l] vel quo alio officio fuisset interdictū, completo tēpore nihilo minùs fungi honore, vel officio possit. & hoc rectè: neque enim exaggeranda fuit sententia, quæ modum interdictioni fecerat.

2 ¶ Spurios [m] posse in ordinem allegi, nulla dubitatio est. sed si habeat competitorem legitimè quæsitū præferri [n] eum oportet, Diui fratres Lolliano Auito Bithyniæ præsidi rescripserunt. Cessantibus verò his, etiam spurij ad decurionatum, & re [o] & vita honesta recipientur. quod vtique, nō sordi erit ordini: cùm ex vtilitate [p] eius sit, semper ordinem plenum habere.

3 ¶ Eis, qui Iudaicam [q] superstitionem [r] sequantur, Diui Seuerus [s] & Antoninus honores adipisci permiserunt. sed & necessitates eis imposuerunt, qui superstitionem eorum non læderent.

De conductione.

4. *Marcianus* libro primo de Iudicijs.

DEcurio, qui prohibetur conducere [t] quædam, si [u] iure successerit [x] in conductione: remanet in ea. quod & in omnibus similibus seruandum est.

De condemnatione.

5. *Papinianus* lib.2.Quæstionum.

AD [y] tempus ordine motos ex crimine, quod ignominiam importat, in perpetuum moueri placuit. ad [z] tempus autem [a] exulare iussos ex crimine leuiore, velut transacto negotio, non esse inter infames habendos.

e Anni quinquaginta excusant à decurionatu.
f *l.3.C.eod.*
g *l.15 suprà,ad municipalem.*
h humanitatē sentētiæ, si nec. *Hal.*
i ob falsi causam. *Hal.*
k *l.2.suprà,eod.*
l *l. 9. ĵ. de pœnis.*
m *v.l.6.ĵ.eod.*
n In pari causa honoris adipiscendi, natus ex legitimo matrimonio præfertur spurio.
o In decurione promouendo, inquirendū est de eius vita, & moribus.
p vtilitas curiæ est ordinē plenum habere.
q Collegia Iudæorum ab imperatoribus interdum probata. *l.15. §.6. ĵ. de excusat.tut. adde l.5.suprà,de sicarijs.* Interdum reprobata, cum eis legari non possit. *l.1.Cod.de Iudæis.*
r Ita appellantur in lege 21. *C. de hæreticis,* sed Alciatus 3. *dispunct.* 8. his verbis intelligit Christianā religionem. Mouetur, quòd religio Christiana superstitio à gētilibus vocatur. Tacitus, ibi in præsens repressa exitialis superstitio *& pòst,* quatuor millia libertini genere ea superstitione infecta. Quint.3. primus Iudaicæ superstitionis auctor Plinius 10. *Epist. ad Traianū 97.* nihil aliud inuenio quàm superstitionē prauam, & immodicam. sed veriùs est Iuriscōsultum loquide superstitione Iudæorum. *arg. d.l.21. C. de hæreticis.* cùm & alibi notum sit, cuiusq; superstitionis viros ad decurionatum promoueri posse. *l.49. C. de decurionibus.* tametsi nihil vetat, & id de Christianis accipere.
s Diui verus & Antoninus. *Hal.* Alciat.3. *dispunct.8.* ita etiam legit, idque eo magis, quòd ex Tertulliani Apologetico *c. 5.* colligit Verum & Antoninum ob impetratas Christianorum precibus pluuias, prohibuisse Christianos accusari, eósque eandem conditionem ac cæteros habuisse, quod Antonio Augustino displicet libro singulari ad Modestinum.
t Conductiones non sunt liberi decurionibus *l.6.§.2.ĵ.eod.l.30.C.de locato.*
u Necessaria conductio promissa decurioni vbi litera non est permissa. Necessaria est, in quam succedimus libera, quam sponte atque voluntatis facimus.
x successionis causa quædam licent, quæ aliàs essent prohibita. *v.l.19.ĵ.de libert.v. quæ notaui ad l.1.§.12.suprà, de falsis.*
y *adde l.8.ĵ.de postulando.*
z *l.2.ĵ.eod.v.l.15.ĵ.ad municipalem.*
a atqui distinguendum non est in criminalibus. *l.8.suprà,de postulando.*
b ¶ *l.3.§.2.suprà,eodem.*

c nullum in incestuoso filio delictum, quatenus est incestuosus: cùm nō suo, sed alieno malo laboret. *l.7.C.de natur.liber.*
d *l.11.ĵ.eod.l.28.ĵ.de munerib.*
e Quid sint sportulæ, *v.tit.C.de sportulis.*
f Decurio publicorum vectigalium aut prediorum conductor esse non potest, *vt hîc: l.97.C.Theodos. de decurionibus. l.2.§.1.ĵ.de administrat. rerū ad ciuit. pertin.* quod Adrianus constituisse Xiphilinus scribit. Eadem ratione procurator esse non potest. *l.34. Cod.de decurionib.* vt nec res alterius cōducere. *l. 3. C. de locato.* Est enim conductio pocurationis species. *Nouell. Theodos. Ne curialis alterius prædia cōd.*

De spurijs. 1. De minoribus vigintiquinque annis. 2. De vectigalib. 3. De S.C.Turpilliano. 4. An pater pro filio teneatur. 5. qui præferuntur cæteris decurionib.

6. *Idem* lib.1.Responsorum.

SPurij [b] decuriones fiunt: & ideo fieri poterit ex incesto quoque natus. nō enim impedienda est dignitas eius, qui [c] nihil admisit.

1 ¶ Minores [d] vigintiquinque annorum decuriones facti, sportulas [e] decurionum accipiunt, sed interim suffragium inter ceteros ferre non possunt.

2 ¶ Decurio etiam suæ ciuitatis vectigalia [f] exercere [g] prohibetur.

3 ¶ Qui iudicij publici [h] quæstionem citra veniam abolitionis [i] deseruerunt, decurionū honori decorari non possunt: cùm ex Turpilliano senatusconsulto notentur ignominia, veluti calumniæ causa iudicio publico damnati.

4 ¶ Pater, qui filio decurione creato prouocauit, etsi præscriptione tēporis exclusus fuerit, si, quod gestum est, non habuit ratum, muneribus ciuilibus pro filio non tenebitur [k].

5 ¶ Priuilegiis cessantibus ceteris, eorum causa potior habetur in sententijs ferendis, qui pluribus eodem tempore suffragijs [l] iure decurionis decorati sunt. Sed & qui [m] plures liberos habet, in suo [n] collegio primus sententiam rogatur, ceteróśque honoris ordine præcellit.

De honoribus & muneribus. 1. De surdo & muto. 2. De honoribus. 3. An pater ad decurionatum filij consentire intelligatur.

7. *Paulus* lib.1.Sententiarum.

HOnores & munera nō ordinationi [o], sed potioribus [p] quibusque iniungenda sunt.

1 ¶ Surdus [q], & mutus, si in totum nō audiant, aut non loquantur ab honoribus ciuilibus, non etiam à muneribus excusantur.

2 ¶ Is [r], qui non sit decurio, duumuirato [s], vel aliis honoribus fungi non potest: quia decurionum honoribus plebeij [t] fungi prohibentur.

3 ¶ Ad decurionatum filij ita demum pater non consentit, si [u] contrariam voluntatem vel apud acta præsidis, vel apud ipsum ordinem, vel quo alio modo contestatus sit.

De his qui facultatibus lapsi sunt.

8. *Hermogenianus* lib.1.Epitomarum.

DEcurionibus facultatibus lapsis alimenta decerni [x] permissum est: maximè si ob munificentiam in patriam patrimonium exhauserint.

De nato ex patre seruo & matre libera. 1. De nauicularijs.

9. *Paulus* lib.1.Decretorum.

SEuerus Augustus dixit: Etsi probaretur Titius in seruitute patris sui natus: tamen, cùm ex libera muliere [y] sit procreatus, non prohibetur decurio fieri in sua ciuitate.

1 ¶ Non esse dubitandum, quin nauicularij [z] non debent decuriones creari.

Quomodo fit decurio.

10. *Modestinus* lib.1.Responsorum.

HErennius Modestinus respondit, sola albi [a] proscriptione [b] minimè decurionē factum: qui secundum [c] legem decurio creatus non sit.

De ætate.

11. *Callistratus* lib.1.Cognitionum.

NOn tantùm qui teneræ ætatis, sed etiam qui grādes [d] natu sunt decuriones fieri prohibentur: illi quasi inhabiles rempublicam tueri, ad tempus excusantur: hi verò in perpetuum amouentur. non aliàs seniores: ne seniorum excusatione iuniores onerentur, ad omnia munera publica suscipienda soli relicti. neque enim minores [e] vigintiquinque annis decuriones allegi, nisi ex causa possunt. neque hi, qui annum quinquagesimum & quintum [f] excesserunt. nonnumquàm etiam longa consuetudo [g] in ea re obseruata, respicienda erit. quod etiam custodiendū principes nostri consulti de allegendis in ordine Nicomedensium huius ætatis hominibus rescripserunt.

g *adde l.4.ĵ.e. l.2.§.1.ĵ. de administrat. rerū ad de Cui. ad l.34. Cod.eod.*
h *l.2.in fi. Cod. ad senatusconsultum Tertull.*
i *v.tit. C.de abolitionib. & generali abolitione.*
k Imò tenebitur. *l. 2. C.de filiofam.*
l id est, dignitatibus per suffragia delatis.
m liberorum parens, cœlibi præfertur ad honores adipiscendos, *l. 9. C. eodem.* Sic inter consules qui liberorum parēs erat, primus fasces sumebat. *2. Gellius 15.*
n .i.decurionū.
o ordinationibus. *Vulgat.* ordinatione. *Hal.* ordinatis omnibus. *Hugo à Porta.* Ad munera potiores nominantur.i. locupletiores & de Republica bene meriti. Nō tā vices, quàm vires spectātur: non gradus generis sed substantia: nō proximior sed locupletior: dignissimus denique. *l.46.ff.e. facit Paul. 2. sent. 28.§.2.*
p dignissimis. *l. 46.ĵ. de potiorib.numerandis.*
q *l.2.§.6.ĵ.de vacatione munerū.*
r Dixi ad *tit.C. de decurionib.*
s duumuiratu. *Vulgat. Hal.* ex decurionibus fiebāt duūuiri.
t Decuriones non erant plebeij: erāt.n. municipij, cōsiliarij & quasi senatores. *l.33.C.e.*
u *v.l.2.ĵ. ad municip.*
x Interdum quis ex publico vel alieno alendus est. *l. pen.ĵ.vti in possess.legat.*
y ex libera muliere natus, decurio fieri potest.
z Creati tamen, fungi decurionatu tenentur. *l.5.in fi.ĵ.de iure immunitatis.*
a sola salaria præscriptione. *Vulg.Hugo à porta.* Probari cōtinuo non solet tabellio quem constat, vt tabellionem instrumenta aliquot fecisse: & vt tabellionem solutionem recepisse.
b perscribere, est in acta, & regesta, seu registrū referre. Regesta ὑπομνήματα, ὑπομνηματισμοί, *v. hîc Budæum.*
c Promotio facta contra legum præscripta, nullius est momēti, sed tamen quæ ab illegitimè creato absente magistratu gesta sunt, vtilitatis causa valent. *l.3.ĵ.de officio prætoris. v.Hotom.3.Illust.*
d *l.6.§.1.ĵ.eod.*
e *d.§.1. l.8.ĵ.de muneribus,* & ex lege Papia quæ Bythinis data est, minores triginta annorum. *Plinius.*
f *l.5.ĵ.de immunitatis.*
g *d.l.5.§.1. adde l. 2.ĵ. de nundinis.* Consuetudo cuiusque ciuitatis spectanda est in muneribus, & honoribus deferendis.

De casis

a ferri & æris vtensilitas ea est, vt & proprias operas, plures & necessariores exhibeat rebus humanis, *Tertullianus libro de habitu mulierum.* Vtẽsile est quod ad vsum: id quo vtimur. *l.12.§.28.ff.de instructo. Columell.11.8.c.4. Liuius 3.6.* vide Festum *in Accumeruma & Cumeram.*

b Eodem sensu 18. Plin. *19. c.1.* loquens de medicis, nec dubium est, inquit, istos animas statim negotiari, id est lucrum facere in occidẽdis hominibus.

De cæsis ab ædibus.

12. *Idem*' lib.6. Cognitionum."

EOs, qui vtensilia[a] negotiantur[b], & vendunt, licèt ab ædilibus[c] cæduntur, non oportet quasi viles personas negligi. denique non[d] sunt prohibiti huiusmodi homines decurionatum, vel aliquem honorem in sua patria petere: nec enim infames[e] sunt. sed ne quidem arcentur honoribus, qui ab ædilibus flagellis cæsi sunt, quamquàm iure suo ita ædiles officio isto fungantur. inhonestum tamen puto esse, huiusmodi personas flagellorum ictibus subiectas in ordinem recipi: & maximè in eis ciuitatibus, quæ copiam virorum honestorum habent. nam paucitas[f] eorum, qui muneribus publicis fungi debeant, necessaria etiam hos ad dignitatem municipalem, si facultates habeant, inuitet.

De relegatione. 3. Si decurio non rectè creatus dicatur.

13. *Papirius Iustus*' libro secundo de Constitutionibus."

IMperatores Antoninus & Verus" Augusti" rescripserunt in tempus[g] relegatos & reuersos, in ordinem allegi sine permissu principis non posse.

1 ¶Item rescripserunt, relegatos non posse tempore finito in ordinem decurionum allegi, nisi eius ætatis fuerint, vt nondum decuriones creari possent: & dignitas[h] certa[i] spem eius honoris, id faceret, vt princeps indulgere[k] possit.

2 ¶Item rescripserunt, eum, qui in relegatione natus est, non prohiberi honore decurionatus fungi.

3 ¶Item rescripserunt, non admitti contradicere volentem, quòd non rectè quis sit creatus decurio, cùm initio contradicere debuerit.

De quæstione.

14. *Paulus*' lib.1. Quæstionum."

DE decurione damnato non debere quæstionem[l] haberi, Diuus Pius rescripsit. vnde etiam si desierit decurio esse, deinde damnetur: non[m] esse torquendum, in memoriam prioris dignitatis placet.

DE ALVO[n] SCRIBENDO,

Tit. III.

Ordo seruandus in albo scribendo, & sententiis dicendis.

1. *Vlpianus*' libro tertio de officio Proconsulis."

DEcvriones in albo ita scriptos esse oportet, vt[o] lege municipali præcipitur. sed si lex cessat, tunc dignitates erunt spectandæ, vt scribantur eo ordine quo quisque eorum maximo honore in municipio functus est: putà qui duumuiratum gesserunt, si[p] hic honor præcellat: & inter duumuirales antiquissimus[q] quisque prior is: deinde hi, qui secundo post duumuiratum honore in republica functi sunt. post eos, qui tertio, & deinceps. mox hi, qui nullo honore functi sunt prout quisque eorum in ordinem venit.

1 ¶In sententiis[r] quoque dicendis idem ordo spectandus est, quem in albo scribendo diximus.

Ordo seruandus in albo scribendo.

2. *Idem*' lib.2. Opinionum."

IN albo decurionum in municipio nomina antè scribi oportet eorum, qui dignitates principis iudicio conse-

c *l.13.§.8.ff.locati.*

d Viles personæ, non nisi in subsidiũ admittuntur ad honorés gerendos. *l. neque. l. ne quis. C. de dignitatib.*

e *adde l.22.ff.de his qui notantur.*

f *l.11.§.2.ff.de muneribus.*

g *l.2.ff.eod.*

h i. indoles σεμνοπρέπεια, καὶ τὸ ἀξιωματικὸν τὸ ἀξίαστον τῆς ὄψεως, Plinius in *in Panegyrico.* Iam firmitas, iã proceritas corporis, iam honor capitis & dignitas oris nónne nomen principis longè latéque ostentant. Ideóque dignitas hîc definitur, certa spes honoris bene gerendi, decurionatus, bonæ frugis: vt in Glossis Philoxeni etiam indoles definitur καλὴ ἐλπὶς ἐν νεοτέρῳ. Quin indoles illa appellatur Cicero *pro Marco Cœlio.* Quis non possit hac ætate atque dignitate. Cuiacius *20. obseruat. vlt.*

i Certam spẽ eius iis fecerit *Hal.* quæ lectio à Budæo probatur sed Cuiacius *20. obs. vlt.* ita legit, & dignitas certa spes eius honoris id facit.

k sensus est, Indolem interdum facere vt principes minori. 25. annis decurionatum indulgeant Cicero *5. Philippica*, ab excellenti eximiáque virtute progessum ætatis expectari non oportere, & Plinius *in epistolis* ab optima indole non exigitur numerus annorum, & Valerianus *apud Vopisc. in Probo.* In eo non expectari ætatem, qui & virtutibus fulgeat, & muneribus polleat, *Cuiacius ibidem.*

l *l.33.C.eod.* m *l.33.l.57.l.58.Co.eod.*

n albo, *vulgat.Haloand.Hugo à Porta.* Albũ, est matricula, vel vt quidã loquuntur, patricula decurionum. hinc albi proscriptio, vel præscriptio, *l.10.supra tit.proxim.* ex albi ordine vocari, *l.18.§.11.ff.de muneribus.* & albo eximi, *l.3.C.de decurionibus.* album describere, *l.9.Cod.ibidem.* vocatur etiam album curiæ, *l.45.C.de decurionibus.* Eodem modo album senatorium dixit Tacitus 4. quo Dion *lib.55.* λεύκωμα τῶν βουλευόντων & album iudicis, Sueton. *in Claudio 16. & in Domitiano*, & Seneca *3. de beneficiis 7.* album citharœdorum, *Suetonius in Nerone c.20. Brissonius.*

o *l.10.ff.de decurionibus. l.11 in fi.ff.de muneribus.* Gradus ille albi curiæ est. vt in eo primi adscribantur, quos lex municipalis scribi præcipit. si nulla sit lex, qui digniori honores functi, priore loco habendi sunt: & inter digniores ipsos, antiquissimis præferendus: postremo hi qui nullo honore functi sunt prout quisque in ordinem venit.

p Cur hoc additur? Passim in municipiis Duumuiri non fuere: sed vel Ædiles, vel Dictatores, vel Quartumuiri. vt alias dixi.

q Senectuti honor habendus est. vnde notant, Iudice, vel Rectore mortuo, antiquiorem adsessorem, vel doctorem iudicis & Rectoris partibus fungi oportere.

r *l.2.§.1.ff.de decurionibus.*

s *10. C.41.42.43.* περὶ λειτουργιῶν *54. Eclog.2.*

t aliud munus, aliud honor. Illud sine dignitate, hoc cũ dignitate. Illud est etiam vel patrimoniale, (si sumptus requirat) vel personale, si animi laborem.

u *l.18.§.18.§.21.ff.eodem.*

x *l.18.§.4.& 10.ff.eodem.*

y *l.3.§.10.l.18.§.26.ff.eodem.*

z *l.1.§.1.ff.quod cuiusque.l.18.§.13.ff.eo.*

a l.18.§.12.ff.*eod.adde l.13.§.5.ff.de iniuriis.*

b census, id est, publici reditus, *l.18.§.9.ff.eod.* Cuiacius putat eos dici censuales. *C.de tabulariis, scribis, logographis, censualibus.*

c accipiendos. *Hal.vulg.*

cuti sunt: postea eorum, qui tantùm municipalibus honoribus functi sunt.

DE MVNERIBVS[t], ET[t] honoribus,

Tit. IIII.

Quæ sunt munera patrimonalia vel personalia.

1. *Hermogenianus*' lib.1. Epitomarum."

MVnervm ciuilium quædam sunt patrimonij[u]. alia personarum.

1 ¶Patrimonij sunt munera rei vehicularis[x], item nauicularis, decemprimatus[y]. ab istis enim periculo ipsorum exactiones solennium celebrantur.

2 ¶Personalia sunt munera defensio ciuitatis, id est, vt syndicus[z] fiat, legatio[a] ad census[b] accipiendum[c], vel patrimonium, [scribitus[d],] καμηλασία[e], *i. camelorum agitatio, exhibitióque*, annonæ[f] ac similium cura, prædiorúmque publicorum frumenti comparandi, aquæductus[g], equorum circensium[h] spectacula, publicæ viæ[i] munitiones, arcæ[k] frumentariæ, calefactiones[l] thermarum, annonæ diuisio[m], & quæcumque aliæ curæ istis sunt similes. ex his enim, quæ retulimus, cætera" etiam" per leges cuiusque ciuitatis, ex consuetudine longa intelligi potuerunt.

3 ¶Illud tenendum est generaliter, personale quidem munus esse, quod corporibus, labore, cum sollicitudine animi[n] ac vigilantia sollemniter[o] extitit. patrimonij[p] verò, in quo sumptus maximè postulatur.

4 ¶Æquè personale munus est tutela[q], cura adulti, furiosíve, item prodigi, muti, etiam ventri[r], etiam ad exhibendum cibum, potum, tectum[s], & similia. sed & in bonis cuius officio vsucapiones[t] interpellantur, ac, ne debitores liberentur, prouidetur. Item ex Carboniano edicto bonorum possessione petita si satis non detur, custodiendis bonis curator[u] datus personali fungitur munere. His similes sunt bonis[x] dati curatores, quæ fuerunt eius, qui ab hostibus captus est, & reuerti speratur. Item custodiendis ab eo relictis, cui[y] necdum quisquam ciuili, vel honorario iure successit, curatores constituti.

De patria potestate.

2. *Vlpianus*' libro vicesimoprimo ad Sabinum."

QVod ad honores[z] pertinet: creditur in potestate filium habere etiam is, qui in patris potestate est.

De origine ac domicilio. 1. De militibus & eorum cognatis. 2. De condẽnato & restituto. 3. De fœminis. 4. De filiofamilias. 6. De maiore annis septuaginta, si quis quinque liberorum pater sit. 7. De vitrico & priuigno. 8. De patronis & libertis. 9. De filiis accusati. 10. De decaprotis. 11. De exactione tributorum. 12. De cura frumenti comparandi. 13. De hospitiis præbendis. 15. De honorib. per vites iniungendis. 16. De duobus filiis.

3. *Idem*" libro secundo Opinionum."

ET qui originem ab vrbe Roma habent, si alio[a] loco domicilium constituerunt, munera eius sustinere debent.

1 ¶His, qui castris[b] operam per militiam dant, nullum municipale[c] munus iniungi potest. cæteri autem priuati, quamuis militum cognati sunt, legibus patriæ suæ & prouinciæ obedire debent.

d scribatus, Cuiacius ad titulũ Codicis de tabulariis: nam etiã vox scribatus extat in lege, *C. de appellationib.*

e quæ & camelaria, *l.18.§.11.ff.de vacat. muner.* & Camelasium, Ammianus 17. vt nemo Gallis, inquit, quidquã exprimere conaretur Camelasij nomine. *vide Cuiacium 9. obser.9.* Καμηλασία, *Hal. Budæus.* i. camelorum productio. Est enim καμηλάτης, camelorum agitator, & ductor, vt ὀνηλάτης ἱππηλάτης asinorum & equorum. Idq; munus erat institutum impedimentis exercitus agendis. Camelaria legit Nebrissensis, eadem deriuatione qua dicitur sagaria, & argentaria, eámque lectionem probat Beroaldus *apud Apuleium 7. de Asino*, eíque camelaria, est curatio camelorũ, qui pecunia publica alebãtur. vnde Camelarij *l.18.§.11.ff.eodem.* Camelorum curatores. Turnebus *21. aduers.28. in fine.* Camelasiam munus esse, Camelasium indictum eo nomine tributum refert. editio Hugonis à Porta legit Sitonia. Alciatus *2. prætermissor.* σιτωνίας.

f *l.18.§.8.ff.eod.*

g *l.18.§.6.ff.eo.*

h Circenses equi hic curules *in l.3. Co. de spectaculis. l.7. C.de numerariis. Cod. Theodos. de equis curulibus.* Apuleius 4. Equum curulem nimia velocitate refectum.

i *l.14.§.2.l.18.§.7.ff.eodem.*

k arcæ frumentariæ, & oleariæ meminit lex *1.Co.Th.de curatoribus calendariis:* hinc arcarij, *C.de susceptoribus præpositis, & arcariis.*

l *l.18.§.5.ff.eod.* De thermis dicam ad legem *6.C.de aquæ ductu.lib.11.tit.42.*

m *l.18.§.8.ff.eod.* i. optio militum. *Græci hic. vide quæ notaui ad legem vltim. ff.de iure militari. vide Cuiac.ad l.7.C.de exact.tribut.*

n *l.18.§.1.ff.eodem.*

o vigilantia principaliter, *vulg.Hal.Hugo à Porta* πρωτοτύπως *Basil.*

p patrimoniale, *Hal.vulg.*

q *l.18.§.1.ff.eodem.*

r etiam ventris, *vulg.Hal.*

s *l.1.§.19.ff.de ventre in possess.*

t nota de curatore ad vsucapionem interpellandum, facit lex *1.in fin. l.8.l.19.§.3.ff.de negotiis.*

u *l.5.§.2.ff.de Carboniano.*

x Nota de curatore bonis absentis, aut capti ab hostibus custodiendis dando, *l.15.ff.ex quibus causis maior: l.6.in fi.ff.de tutel. l.3.C.de captiuis. l.6.in fine. ff.quibus ex causis in possess. l.vlt.ff.de curatore bonis dando.*

y Nota de curatore constituendo hereditati vacanti, *l.8.ff.quibus ex causis in possess. l.1.§.13.in fi.ff.de collatione.*

z an consequendos? *l.2.ff.de minor.* an euitandos? *l.2.§.2.ff.de vocatione.* an potiùs id innuitur, filium in potestate positum, nomine sui filij ad honores prouecti fideiussorem censeri? *l.2.ff.ad municipalem.*

a *l.29.ff.ad municipalem.*

b *l.10.§.2.ff.de vacatione. l.2.C.de re militari.*

c ἐν τοῖς στρατοπέδοις οὐ λειτουργοῦσιν, *34. Eclog.4.cap.2.* id est, in castris nullum munus sustinent.

a *vide l.2.Cod.de decurionibus.* Exbannitus reuersus potest admitti ad honores, *Bar.*
b Illustre exemplum fuit in Coriolano *de quo v. Liuium 2.*
c *l.2.ʒ.de regulis iuris.*
d *l.5.Cod de decurionibus.*
e filij sc. *Budæus.* patris *Accurs.*

2 ¶Si in metallum [a] datus, in integrum restitutus sit: perinde ac si nec damnatus fuisset, ad munera vel honores vocatur. nec opponet [b] fortunam & casus tristiores suos ad hoc solum, ne patriæ idoneus ciuis esse videatur.

3 ¶Corporalia munera feminis [c] ipse sexus denegat: quo minùs honores, aut munera iniunguntur.

4 ¶Filio, si nullam habet excusationem, intercedere pater, in cuius potestate est, ius non habet.

5 ¶Quòd pater non consensit [d] honoribus siue muneribus filij: ne illius [e] patrimonium oneri subiiciatur, præstat [f] defensionem: non ciuem patriæ vtilitatibus, quatenus potest, aufert.

6 ¶Quamuis maior sexannis septuaginta, & quinque [h] liberorum incolumium pater sit, ideóque à muneribus ciuilibus excusetur: filij tamen eius suo [i] nomine competentia munera agnoscere debent. ideò enim proprium præmium immunitatis propter filios patribus datum est, quòd illi subibunt.

7 ¶Vitricus onera munerum ciuilium nomine priuigni [k] sui suscipere nulla iuris ratione cogitur.

8 ¶Liberti muneribus fungi debent apud [l] originem patronorum: sed si sua patrimonia habent suffectura oneribus. res enim patronorum muneribus libertinorum subiecta non est.

9 ¶Quòd pater in reatum [m] criminis alicuius est, filiis impedimento ad honores esse non debet.

10 ¶Decaprotos [n] etiam minores annis vigintiquinque fieri, non militantes tamen, pridem placuit: quia [o] patrimonij magis onus videtur esse.

11 ¶Exactionem tributorum, onus patrimonij esse constat.

12 ¶Cura frumenti comparandi munus est: & ab eo ætas septuaginta [p] annorum, vel numerus quinque [q] incolumium liberorum excusat.

13 ¶Eos milites, quibus superuenientibus hospitia [r] præberi in ciuitate oportet, per vices [s] ab omnibus, quos id munus contingit, suscipi oportet.

14 ¶Munus hospitis [t] in domo recipiendi, non personæ, sed patrimonij onus est.

15 ¶Præses prouinciæ prouideat, munera & honores in ciuitatibus æqualiter per [u] vices secundùm ætates, & dignitates, vt gradus munerum, honorúmque, qui antiquitus statuti sunt, iniungi: ne sine discrimine & frequenter iisdem oppressis, simul viris & viribus respublicæ destituantur.

16 ¶Si duo [x] filij in patris potestate sint, eodem tempore munera eorum pater sustinere non [y] compellitur.

17 ¶Si is, qui duos filios relinquebat, nihil de expediendis muneribus alterius filij ex communi patrimonio supremis [z] suis cauit: propriis [a] sumptibus is & munera, & honores, qui ei iniungentur, suscipere debet, quamuis pro altero viuus pater eiusmodi onera expedierit.

De cura extruendi vel perficiendi operis, & de iure quinque liberorum. 1. De inopia. 3. De militia.

4. *Idem* lib.3. Opinionum.

CVra exstruendi vel reficiendi operis in ciuitate, munus publicum est, à quo quinque [b] liberorum incolumium pater excusetur. nec, si per vim extortum munus fuerit, excusationem, quam habet ab aliis muneribus, auferet.

1 ¶Deficientium facultatibus, ad munera, vel honores, qui indicuntur, excusatio non perpetua, sed temporalis est. nam si ex voto honestis rationibus patrimonium incrementum [c] acceperit: suo tempore, an idoneus sit aliquis ad ea, quæ creatus fuerit, æstimabitur.

2 ¶Inopes [d] onera patrimonij ipsa non habendi necessitate non sustinent: corpori autem indicta obsequia soluunt [e].

3 ¶Qui obnoxius muneribus suæ ciuitatis fuit, nomen militiæ, defugiendi oneris municipalis gratia, dedit. deteriorem causam reipublicæ facere non potuit.

De nauiculariis, & mercatoribus oleariis.

5. *Scæuola* lib.1. Regularum.

NAuicularij, & mercatores olearij, qui magnam partem patrimonij ei rei contulerunt, intra [f] quinquennium [g] muneris publici vacationem habent.

De pauperibus & locupletioribus. 1. De debitore reipub. 2. De eo qui accusatorem non habet, vel eius accusator destitit.

f non præstat *Bud.* vt sit sensus, Pater qui filium suũ quantum potest patriæ commodis auertit, facere nequit quominùs filij patrimonium aduentitium aut castrense, honorũ administrationi, munerúmq; functioni obstringatur.
g *vide l.5.ʒ. de iure immunit.*
h *vide l.4.ʒ.eod.*
i *l.5.§.4.ʒ. de iure immunit.*
k *adde l.15.Co. de negotiis.*
l *l.5.ʒ.ad municipalem.*
m *l.2.§.7.ʒ. de decurionib.*
n *l.18.§.26.ʒ eo.* decem primatus munere fungentibus, *l.1.§.1.ʒ.eod.*
o *d.l.1.ʒ.eo.*
p *v.l.5.ʒ.de iure immunitatis.*
q *v.l.4.ʒ.eod.*
r *adde l.vlt.§.penult. & vlt.ʒ.eodem. C. de metatis & Epidemeticis. dixi ad l.11.ʒ. de vacat. munerum.*
s Per voces munera sustineri debent. *vt hîc, & §.15.ʒ.eod. l.4.§.5.ʒ.de legationib.* suo quisque ordine munera sustinere debet. *l.1. Co. de munerib. patrimoniorum.*
t *d.§.penul. & vlt.l.11. in fi.ʒ.de vacatione. vbi dixi plenius.*
u *§.13.ʒ.eo. l.4.§.5.ʒ.de legationibus.*
x *sub.* maxime. huiusmodi subauditio augmẽtatiua est *in l.4.ʒ. de in integrum restit.* alias est taxatiua. *l.vnica.§.4.ʒ.furti aduersus naut.*
y *l.5.C. de decurionibus.*
z id est, in testamento.
a *v.l.15.ʒ.eod.*
b quinque liberi excusant à muneribus ciuilibus, *l.3.§.6.ʒ.e.*
c *l.10.§.3.ʒ. de vacatione.*
d *l.6.ʒ.eod.l.2.ʒ. de vacatione l.4.Cod. quemadmodũ ciuilia munera l.4. Cod. de his qui numero liber.§.6. Instit.de excusationibus.*
e Imò non soluunt, *l.vlt.in fin. Co.de his qui numero.*
f Interuallum quinquennij iisdem honoribus & onerib. præscriptum: non iisdem, triennij. *vt hîc: l.2.Cod. e.* Lege Augusti à magistratu vrbano ad Prouincialem fuit quinquenniũ, *Dion 53.* Fuit & lex ne quis eundem magistratũ intra decem annos caperet, *Liu.7.10.Cic.de legib.*
g Imò quandiu in illo sunt actu, *l.5.§.3.ʒ.de iure immunitatis.*
h ¶adipiscatur, *vulgat.Ha.*
i *l.4.§.2.ʒ.eod.*

k rei *Haloand.*
l alligatus, *vulg.* & malè Allegere, est in cœtum adiungere, vt sublegere in locum demortui substituere. Tranquillus *in Tyberio cap.51.* Instanti sæpiùs vt ciuitate donatum in decurias allegeret, negauit se allecturum. Sublecti ἀποκαθεστηκότες, allecti propter inopiam. senatorum προσγεγραμμένοι, Conscripti, Tertull.3. *aduersus Marcionem*, allectio nationum à nouissimis diebus exorta est: ciues origo facit, manumissio, & allectio, *l.5. C. de incolis.*

3. De personis & patrimonio. 4. De muneribus patrimonialibus.

6. *Vlpianus* libro quarto de Officio proconsulis.

REscripto Diuorum fratrum ad Rutilium Luppum ita declaratur: Constitutio, qua cautum est, pro vt quisque decurio creatus est, vt ita & magistratum apiscatur [h] totiens seruari debet, quotiens idoneos & sufficientes omnes contingit. ceterùm si ita quidam tenues [i] & exhausti sunt, vt non modò publicis honoribus pares non sint, sed & vix de suo victum sustinere possint: & minùs vtile, & nequaquàm honestum est talibus mandari magistratum: præsertim cùm sint, qui conuenienter ei [k], & suæ fortunæ, & splendori publico possint creari. sciant igitur locupletiores, non debere se hoc prætextu legis vti. & de tempore, quo quisque in curiam allectus [l] sit, inter eos demum esse quærendum, qui pro substantia sua capiant honoris dignitatem.

1 ¶Debitores [m] rerum publicarum ad honores inuitari non posse, certum est, nisi priùs in id, quod debetur reipublicæ satisfecerint. Sed eos demum debitores rerum publicarum accipere debemus, qui ex administratione reipublicæ relinquantur [n]. Cæterùm si non ex administratione sint debitores, sed mutuam pecuniam à republica acceperint: non sunt in ea causa, vt honoribus arceantur. Planè vice solutionis sufficit, vt quis aut pignoribus [o], aut fideiussoribus idoneis caueat. & ita Diui fratres Aufideio [p] Herenniano rescripserunt. Sed & si ex pollicitatione debeant, quæ tamen pollicitatio recusari non potest: in ea sunt conditione, vt honoribus arceantur.

2 ¶Si quis accusatorem non [q] habeat, non debeat [r] honoribus prohiberi: quemadmodum non debet is, cuius accusator destiterit. ita enim Imperator noster cum Diuo patre suo rescripsit.

3 ¶Sciendum est, quædam esse munera aut personæ, aut patrimoniorum, itidem quosdam esse honores.

4 ¶Munera, quæ patrimoniis iniunguntur, vel intributiones [s], talia sunt, vt neque ætas ea excuset, neque numerus liberorum, nec alia prærogatiua, quæ solet à personalibus muneribus exuere.

5 ¶Sed enim hæc munera, quæ patrimoniis inducuntur, duplicia [t] sunt. nam quædam possessoribus iniunguntur, siue municipes sunt, siue non sunt: quædam nonnisi municipibus, vel incolis. Intributiones [u], quæ [x] agris fiunt, vel ædificiis, possessoribus indicuntur. Munera verò, quæ patrimoniorum habentur, non aliis, quàm municipibus, vel incolis.

De reo delato. 1. De appellatione.

7. *Marcianus* libro secundo Publicorum.

REus [y] delatus, etiam ante sententiam honores [z] petere, principalibus constitutionibus prohibetur. Nec interest, plebeius, an decurio fuerit. Sed post annum [a], quam reus delatus est, petere non prohibetur: nisi per ipsum stetit, quo minùs causa intra annum expedietur.

1 ¶Eum, contra quem propter honores appellatum est, si pendente appellatione honorem vsurpauerit, coercendum Diuus Seuerus rescripsit. Ergo etsi is, qui honoribus per sententiam vti prohibitus est, appellauerit: abstinere [b] interim petitione honoris debebit.

De minoribus vigintiquinque annis.

8. *Vlpianus* libro vndecimo ad Edictum.

AD rempublicam administrandam [c] ante [d] vicesimum quintum annum, vel ad munera, quæ non patrimonij sunt, vel honores, admitti minores non oportet. denique nec decuriones creantur, vel creati suffragium in curia ferunt. Annus autem vicesimus quintus cœptus pro pleno habetur. hoc enim in honoribus fauoris causa constitutum est, vt pro [e] plenis inchoatos accipiamus: sed in his honoribus, in quibus reipublicæ quid eis non committitur. cæterùm cum damno publico honorem ei committi non est dicendum, etiam cum ipsius pernicie minoris.

De cogendo munus agnoscere.

9. *Idem* libro tertio de Officio consulis.

SI quis magistratus in municipio creatus, munere iniuncto fungi detrectet: per præsides munus adgnoscere cogendus [f] est remediis, quibus [g] tutores [h] quoque solent cogi ad munus, quod iniunctum est, adgnoscendum.

m *l.1. C. de debitoribus ciuitatum.*
n relinquãtur.
o datis pignoribus, aut fideiussoribus cautum, vel satisfactum intelligitur, *l.54.ʒ. de solutionibus. l.176.ʒ.de verborum signif.*
p Aufidio, *Haloand.* Claudio *vulgat.*
q vbi non est accusator, ibi non est iudex, *l.6.versi.sic. & ʒ. de custod. Iohan. 5.vers.11. Act.25. versic.16. Cicero pro Roscio Amerino.* Ammianus *14.in pr.* nec vox accusatoris vlla, licèt subditi, in his malorũ quærebatur aceruis, vt saltẽ specie tenus crimina præscriptis legum committerentur, quod aliquoties fecere principes seueri. adde Gallicanum *in diuo Marco*, & Ambrosium *Epist.8. ad Syagrium. v. Cuiac.1.obser.34.* Iudex tamẽ potest ex officio sine accusatore reos criminum inquirere, *l.13.ʒ. de off.præf.*
r non debet.
s *§.vlt.ʒ.eo. v.l.22.in fi.ʒ.ad municip.*
t *l.18.§.21.ʒ.eo.*
u *v.d.l.22.in fi. l.pen.ʒ. de veteran. dixi ad l.27.§.3.ʒ.de vsufruct.*
x in agris.
y *l.17.§.12.l.21.§.5.ʒ.ad municipal.l.vnic. Co.de reis postuland.*
z Reus intra eum annũ quẽ delatus est, honores petere nõ potest.
a Causæ criminales olim anno finiendæ erãt. *dixi ad l.15.§.5.ʒ.ad Turpillianum. v.Cuiac.1.obseru.8. & 17.obser.23.*
b *Nouell.134. c.3.in fi.*
c In iudice eadẽ ætas requiritur, *1.Harmen.7.*
d *l.6.l.11.ʒ. de decurion. l.2.ʒ.de vacatione. l.2. in fi.ʒ.de iure immunit.l.2. in fin.ʒ.de reg.iuris.l.8.Cod. quãdo prouocan. excipe l.3.§.10.ʒ. eodem.*
e *l.24.ʒ.ad Trebell.* hac lege vsus est Michael Hospitalius Franciæ Cancellarius anno 1563. Rothomagi, vt probaret Carolum IX. Gallorum regem anno 14. ætatis incipiente, maiorem esse.
f *l.18.§.14.ʒ.eod.l.13.§.2.* Iudicis munere fungi quis inuitus cogitur.
g i.captis pignorib. cogendus est. *l.1.ʒ.de administr.tut. adde l.3.C.ne vxor pro marito.*
h Tutores munus iniunctum administrare cogi possunt, *v.l.3.C.de suspectis.*

De eo

a Nota differentiam honoris & muneris, *adde l.14.ꝫ.eod.*
b Munus obitur sine vllo honoris dignitatísve gradu: nec honorẽ gerẽti indicitur.
c honorem sustinens nõ potest cogi munus aliquod honore destitutum administrare. quidam etiam hinc colligunt neminem duplici officio fungi posse, *l.10.C.de proximis sacr.scrinior.l.1.C.de præpositis agent.in rebus.l.5.C.qui militare possunt.*

De eo qui honorem vel munus sustinet.

10. *Modestinus* libro quinto Differentiarum.

HOnorem[a] sustinenti, munus[b] imponi non[c] potest. munus sustinenti, honor deferri potest[d].

De honoribus gradatim deferendis. 1. *De lege municipali, vt certæ conditionis homines in honoribus præferantur.* 2. *De penuria eorum qui magistratum suscipiunt.* 3. *De medicis.* 4. *De his qui primas litteras docent.*

11. *Idem* lib.11. Pandectarum.

VI gradatim[e] honores deferantur, edicto, & vt à minoribus ad maiores perueniatur, epistola Diui Pij ad Titianum exprimitur.

1 ¶Etsi lege municipali caueatur, vt præferrentur in honorib. certæ conditionis[f] homines[g]: attamen sciendũ est, hoc esse obseruandum, si[h] idonei sint. & ita rescripto Diui Marci continetur.

2 ¶Quotiens penuria[i] est eorum, qui magistratum suscipiunt, immunitas[k] ad aliquid infringitur: sicuti Diui fratres rescripserunt.

3 ¶Reprobari posse[l] medicum à republica, quamuis semel probatus sit, Diuus Magnus Antoninus cum patre rescripsit.

4 ¶Eos, qui primis[m] literis pueros inducunt, non habere vacationem Diuus Magnus Antoninus rescripsit.

De vacatione vel immunitate concessa.

12. *Iauolenus* libro 6. ex Cassio.

CVi muneris publici vacatio datur, non[n] remittitur ei, ne[o] magistratus fiat: quia id ad honorẽ magis quàm ad munera, pertinet. cætera omnia, quæ ad tempus extra ordinem exiguntur, veluti munitio[p] viarum, ab huiusmodi personâ exigenda non sunt.

13. *Idem* libro quintodecimo ex Cassio.

VAcatio, itémque immunitas, quæ liberis & posteris[q] alicuius data est, ad eos dumtaxat pertinet, qui eius[r] familiæ sunt.

Definitio honoris municipalis. 1. *De munere publico vel priuato.* 2. *De viarum munitionibus & prædiorum collationibus.* 3. *De persona, origine natalium, facultatibus, & lege considerandis.* 4. *De filiisfamil. plebeis.* 5. *De honoribus gradatim deferendis. De ætate. De honoribus non continuandis.* 6. *De honoribus iterandis.*

14. *Callistratus* libro primo de Cognitionibus.

HOnor municipalis est administratio reipublicę cum[s] dignitatis gradu, siue cum sumptu, siue sine erogatione contingens.

1 ¶Munus aut publicum, aut priuatum est. Publicum[t] munus dicitur, quod in administranda republica cùm sumptu siue titulo dignitatis subimus.

2 ¶Viarum munitiones[u], prædiorum collationes[x], non personæ, sed locorum munera sunt.

3 ¶De honoribus siue muneribus gerendis cùm quæritur: in primis consideranda[y] persona est eius, cui defertur honor, siue muneris administratio: item origo natalium: facultates quoque an sufficere iniuncto munere possint: item lex, secundùm quam muneribus quisque fungi debeat.

4 ¶Plebeij filiifamilias[z] periculo eius[a], qui nominauerit, tenebuntur. idque Imperator noster Seuerus Augustus in hæc verba rescripsit: Si in numero[b] plebeiorum filius tuus est: quanquàm inuitus honores ex persona filij suscipere cogi non debeas, tamen resistere, quo minùs patriæ[c] obsequatur periculo eius, qui nominauit, iure patriæ potestatis non potes.

5 ¶Gerendorum honorum non promiscua facultas est: sed ordo[d] certus huic rei adhibitus est. nam neq; priùs[e] maiorem magistratum quisquam, nisi minorem susceperit, gerere potest: neque ab omni ætate neque continuare quisque honores potest.

6 ¶Si alij non sint, qui honores gerant: eosdem compellendos qui gesserint, complurimis constitutionibus cauetur. Diuus etiam Hadrianus de iterandis muneribus rescripsit in hæc verba: Illud consentio: vt, si alij non erunt idonei, qui hoc munere fungantur, ex his, qui iam functi sunt, creentur.

An heres patris teneatur pro filio decurione.

15. *Papinianus*[f] libro quinto Responsorum.

ET si filium pater decurionem esse voluit: tamen defuncto, honores, qui filio decurioni congruentes post mortem patris obtigerunt, ad onus[g] coheredis filij non pertinent, cùm ei decurioni sufficientes facultates pater reliquerit.

De offerentibus pecuniam. 2. *An filius pro patre cauere cogitur.* 3. *De defensione reipublicæ.*

16. *Paulus* lib 1. Sententiarum.

AEstimationem honoris, aut muneris in[h] pecunia pro[i] administratione offerentes audiendi non sunt.

1 ¶Qui pro honore pecuniam promisit, si soluere eam cœpit: totam[k] præstare, operis inchoati exemplo, cogendus est.

2 ¶Inuitus filius pro patre rempublicam saluam fore cauere[l] non cogitur.

3 ¶Defensionem reipublicæ ampliùs quàm semel suscipere nemo cogitur, nisi id fieri necessitas[m] postulet.

De prouinciæ sacerdotio. 1. *An pater filio decurioni sumptus subministrare compellatur.*

17. *Hermogenianus* libro primo Epitomarum.

SPonte prouinciæ sacerdotium[n] iterare nemo prohibetur.

1 ¶Immunis ab honoribus & muneribus ciuilibus, si decurioni creato filio, quem habet in potestate, consentiat[o], in muneribus & honoribus sumptus subministrare filio compellitur.

Diuisio munerum. 1. *De personalibus.* 18. *De patrimonialibus.* 26. *De mixtis.* 28. *De communi horum appellatione.* 29. *De immunitate concessa.* 30. *De magistris, grammaticis, oratoribus, medicis, philosophis.*

18. *Arcadius Charesius* libro singulari de muneribus ciuilibus.

MVnerum ciuilium triplex[p] diuisio est. nam quædam munera personalia sunt, quædam patrimoniorum dicuntur, alia mixta.

1 ¶Personalia[q] sunt, quæ animi[r] prouisione, &[s] corporalis laboris intentione sine[t] aliquo gerentis detrimento perpetrantur: veluti[u] tutela, vel cura[x].

2 ¶Kalendarij quoque curatio[y], & quæstura in aliqua ciuitate, inter honores non habeatur: sed personale munus est.

3 ¶Tironum[z], siue equorum productio, & si qua alia animalia necessariò producenda, vel res peruehendæ, siue persequendæ sunt, vel pecuniæ fiscales, siue annona, vel vestis, personæ, munus est.

4 ¶Cursus vehicularis[a] sollicitudo, item angariarum[b] præbitio personale munus est.

5 ¶Cura[c] quoque emendi frumenti, olei, (nam harum specierum curatores, quos σιτῶνας[d], id est, *frumentarios*, & ἐλαιῶνας[e], i. *olearios*, appellant, creari moris est) inter personalia munera in quibusdam ciuitatibus numerantur: & calefactio[f] publici balinei, si ex reditibus alicuius ciuitatis[g] curatori pecunia subministratur.

6 ¶Sed & cura custodiendi[h] aquæductus personalibus muneribus adgregatur.

7 ¶Hirenarchæ[i] quoq;, qui disciplinæ publicæ & corrigendis moribus præficiuntur. Sed & qui afficiendas[k] vias[l] eligi solent, cùm nihil de proprio patrimonio in

---

d *l.14.§.5.infra eod.l.2.Cod.de officio magistri.l.1.Cod. de munerib. patrimon. l.vlt.Cod. de primicerio.l.7.C.de proximis sacrorum scriniorum.l.1.C. de agentibus in rebus.l.1.Co. de Castrensianis. l.vlt.C.de tyronib.*
e *l.12.ꝫ.eod.*
f vel gẽtis. *Accursius.*
g putà antiquiores, *l.vlt.ꝫ. de fide instrum. l.1.ꝫ.de albo. l.2.§.7.ꝫ. de vacatione.*
h hæc enim cõditio tacitè semper inest. Hinc etiam colligit Bartolus statuta recipere interpretationẽ restrictiuam. facit ad exceptiones *legis 1. C.de sacr. Eccles.*
i necessitas legib. vim affert.
k sensus est, quoties creandi sunt magistratus, & idonei reperiri non possunt, qui aliàs essent excusandi à magistratu suscipiendo, non audiuntur, *l.14. in fi.l.16.in fin.ꝫ.eod.l.3.§.2. l.2.ꝫ. de decurionib. l.4.§.5.ꝫ.de legationibus.l.2.in fi.C. qui ætate, lib.10. Nouell.6.c.6.* nisi omnino sint impuberes, *l.2.in fi.ꝫ.de iure immunitatis.*
l *l.6.§.5.ꝫ.de excusat.tut.* Imò non possumus reprobare, quòd semel à nobis probatum est, *l.9.ꝫ.de negotijs.*
m *v.l.2.in fi.ꝫ.de vacatione.*
n *l.10.ꝫ.eod.l.18.ꝫ.de verbor.signif. vide quæ notaui ad l.1.§.17.ꝫ. ne quid in loco publico.* hi curatores viarum dicuntur *Paulus 5.sentent.6.§.2.*
o Immunitate rescripto concessa, ea tantum vidétur remissa quæ ad tempus extra ordinem indicuntur at non ea quæ ordinaria sunt.
p *l.1.§.2.ꝫ.eo.*
q *l.4.ꝫ.de iure immunitatis.*
r vacatio & immunitas alicui, & eius posteris data, ad eius posteros non extenditur, qui non sunt in eius familia. Ergo ad emancipatos. & fœminas non pertinet. An idem in feudo, in emphyteusi, in exilio & similibus? alibi dicam.
ſ *l.18.ꝫ.de verborum signif. adde l.10.ꝫ.eo.*
t *l.239.§.3.ꝫ.de verb.signif.*
u *l.1.§.2.l.12.in fin.ꝫ.eo.*
x vide quæ scripsi *ad l.27.§.3.ꝫ.de vsufructu.*
y Nota circunstantias in deferendo alicui munere considerandas.
z filiusfamilias, *Haloander.*
a *l.4.C.de filiisfamilias.*
b *l.1.§.15.ꝫ.de ventre in possess.* vide Gellium *2.Noct.7.* vbi ex placitis philosophorum tractat, an in omnibus, patris iussui obsequendum sit.
c *vide l.15.supra eodem.*
d Ordo gerendo magistratibus præstitus, seruandus est. *l.8.ꝫ.ad municipal.*
e Iterare, continuare, repetere: honores vel munera nemo cogitur nisi alij idonei non existant, qui iis fungi possint, *vt hîc, & §.1.ꝫ.eo.l.1.ff.eod.*
f ¶Paulus, *Hal.*
g *l.3.in fi.ꝫ.eo.l.21.§.2.ꝫ.ad municipalem. vbi dixi.*

h Munus personale non licet adærare, *vt hîc.* Quid: oblatum aut promissum eo nomine pretium, licetne exigere. Accursius ita censet: & malè, *vide l.9. C.de excus.munerum: l.12.ꝫ.de pollicitat.*
i *l.9.C.de excusat.muner.* ἐδυνατὸν ἀπαργυρίζεσθαι λειτεργίαν ἢ τιμὴν, *54.Eclog.4.cap.13.* Adærare non licet, munus personale.
k adde *l.11.in fi.ꝫ.de pollicitat.*
l *l.3.§.3.ꝫ.de administr.rerum.*
m *vide l.11.§.2.ꝫ.eod.*
n *adde l.8.ꝫ.de vacatione.*
o *vide l.5.C.de decurionibus.*
p Imò duplex tantùm, *l.1.in princip. & §.1.ꝫ.eodem.*
q *l.1.§.3.supra eod.*
r *d.§.1. & l.6.§.3.ꝫ.eo.*
ſ Persona est quæque animo & corpore constat, *vt hîc.*
t Personale munus est, cui obeũdo animo & corpore tãtũ obeũtis opus est: non opus est eius facultatibus aut patrimonio. Qui id obit nondum animum ac corpus præbet, non res vllas, sine detrimento rerum suarum id obit: non res confundi, non patrimonia eius seruiunt sed persona tantum: persona, inquã, quæ his duabus planè constat, animo & corpore.
u *Instit. de excusat. tutorum. & ibi Theophil.*
x *l.1.§.4.supra eod.*
y hinc curatores Kalendarij *12. Cod. Theodos. de curatoribus calendarij 11.* & Kalendarium ciuitatis *ibidem lex 1.* Puto ego Kalendarium hoc loco idem esse quod apud Gallos sit registrum, *le registre, & contrerolle des contracts.*
z *vide l.4.Cod. de proximis sacrorum scrinior. 1.Veget.7.*
a *l.1.§.1.supra eod.*
b *vide Codicem de cursu publico & angarijs.*
c *Iulius Pollux lib.1. vide Festum in Curator rei frumentariæ præpositus.*
d *l.vltim.§.6. infra de administrat.rerum.* Sitonæ dicuntur vt σιτοπῶναι, τελῶναι, ἐλαιῶναι. Erant autem eo loco apud Athenienses, vt apud eos qui importato frumento vtebantur, quo apud Romanos frumentatores, coemptores frumenti ἐπὶ τοῦ σίτου ὠνεῖσθαι. Erant & σιτοφύλακες frumenti asseruandi curam gerentes, Demosthenes *in oratione aduersus Leptinem,* καὶ πάντα ἐν τοῖς παρὰ τοῖς σιτοφύλαξιν ἀπογραφαῖς ἄν τις ἴδοι. Idẽ munus σιτολογία. curatores ipsi, frumenti coactores σιτολόγοι, σιτόμετραι dispensatores. illi rei frumentariæ, hi ædiles. De differentia curatoris rei frumentariæ & ædilis, vide Cuiacium *2.obser.33.in fi.* Inde σιτωνία, *l.2.ꝫ.de vacat.muner.* Id munus summa in cura est apud Venetos, *vide Postellum cap.17.de magistratibus Atheniensium* & olim apud Romanos. *vide Codicem De canone frumentario vrbis Romæ, de frumento vrbis Constantinopolitanæ, de frumento vrbis Alexandrinæ.*
e *adde §.19.ꝫ.eo.* ἐλαιεμπόρους. *Bud.*
f *l.1.§.2.ꝫ.cod.*
g Curator ciuitatis, qui & pater, *de quo vide l.vlt.C.de Iudæis.l.9.§.8.ꝫ.de admin.rer. v.l.3.C.de modo mulctarum.*
h *l.1.§ .ꝫ.eodem.*
i *vide l.6.ꝫ de custodia reorum.l.35.§.5.ꝫ.ex quibus causis maior.*
k *al.* ad reficiendas vias.
l *l.1.§.2.ꝫ.eodem.*

a Episcopus est, qui summum arbitratum rerum habet, cui incumbit non tantùm ocularis inspectio (quales erant apud Athenienses ἐπίσκοποι τῆς χώρας, id est adolescentes, qui cùm ex ephebis excessèrant, regiones circuibant, vt quum ingrueret necessitas, essent regionum, viarum, & locorum periti, *vide Postellum cap. 18. de magistrat. Athen.*) sed & prouidentia. Cicero 7. *ad Atticum 10.* vult enim me Pompeius esse, quem tota Campania, & maritima ora habeat ἐπίσκοπον. Inde nomen Episcopi hîc trahitur ad eos qui panificiis præsunt, quos ædiles Cereales *Dion. 43.* appellare possumus, *l. 2. §. 32. supra de origine iuris.* Galli, *Inges intendans de police, Commissaires des viures,* Nomen Episcopi etiam ad verbi ministros relatum est, quorum munus est pascere Ecclesiam, *Act. 10. versic. 28.* Inde episcopatus καὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάβοι ἕτερος, *Act. 1. versic. 20.*

hoc munus conferant. Item episcopi [a], qui præsunt pani, & cæteris venalibus rebus, quæ ciuitatium populis (ad) quotidianum victum vsui sunt [b], personalibus muneribus funguntur.

8 ¶Qui annonam suscipit, vel exigit [c], vel erogat, & exactores pecuniæ pro capitibus [d], personalis muneris sollicitudinem sustinent.

9 ¶Sed & curatores, qui ad colligendos ciuitatium [e] publicos reditus eligi solent, personali munere [f] subiungantur.

10 ¶Hi quoque qui custodes [g] ædium [h], vel [i] archeotæ [k], vel logographi [l], vel tabularij [m], vel Xenoparochi [n], vt in quibusdam ciuitatibus, vel limenarchæ [o], vel curatores ad extruenda vel reficienda ædificia publica, siue palatia, siue naualia, vel mansiones [p] destinantur, si tamen pecuniam publicam in operis fabricam erogent: & qui faciendis vel reficiendis nauibus [q], vbi vsus exigit, præponuntur: muneribus personalibus adstringuntur.

11 ¶Camelasia [r] quoque similiter personale [s] munus est. nam, ratione habita & alimentorum, & camelorum, certa pecunia camelariis [t] dari debet: vt solo [u] corporis ministerio obligentur. Hos ex [x] albi ordine vocari, nec vlla excusatione liberari, nisi sola [y] læsi & inutilis corporis, & infirmitate, specialiter sit expressum.

12 ¶Legati [z] quoque, qui ad sacrarium [a] principis mittuntur, quia viaticum [b], quod legatiuum [c] dicitur, interdum solēt accipere. sed & nyctostrategi [d], & pistrinorum [e] curatores personale munus ineunt.

13 ¶Defensores quoque, quos Græci syndicos [f] appellant, & qui ad certam causam agendam vel defendendam eliguntur, laborem personalis muneris adgrediuntur.

14 ¶Iudicandi quoque necessitas [g] inter munera personalia habetur.

15 ¶Si aliquis fuerit electus, vt compellat eos, qui [h] prope [i] viam publicam possident, sternere viam: personale munus est.

16 ¶Pari modo qui acceptandis, siue suscipiendis censualibus [k] professionibus destinantur, ad personalis muneris sollicitudinem animum intendunt.

17 ¶Mastigophori [l] quoque, qui agonothetas [m] in certaminibus [n] comitantur, & scribæ [o] magistratus [p], personali muneri seruiunt.

18 ¶Patrimoniorum sunt munera, quæ sumptibus [q] patrimonij, & damnis administrantis [r] expediuntur.

19 ¶Elemporia [s], & ospratura [t] apud Alexandrinos pa-

b vsui iniungunt, *vulgat.* vsui suggerunt. *Bud.*

c *vide §. 5. ff. eodem. l. 1. §. 2. ff. receueur des grains du public.*

d ea capitatio est.

e *l. 1. §. 2. receueurs de ville.*

f muneri, *Hal.* ψυχικοῖς δημοσίοις.

g Galli *concierges.*

h sacrarum, vel principis scilicet, quos Græci ναοφύλακας, diuersos ab æditiuis, quos νεωκόρους Græci vocant.

i vt archæotæ, *Hal.*

k ab archio dicti, *de quo dixi ad l. 9. §. 6. ff. de pœnis.*

l hi tributorum rationibus scribendis occupantur, *l. 1. l. 4. C. de tabulariis.*

m de tabulariis dicam *ad dictum titulum de tabulariis.*

n idem qui parochi, peregrinis salem & ligna præbebant, Horatius 1. *sermon. 5.* & parochi quæ debent ligna, salémque. Porphyrio Copiarios vocat: vox parochus significat conuiuatorem Horatius 2. *serm. 8.* Tum parochi faciem nihil sic metuentis *Budæus.* Hinc Xenoparochiis publicis aliquem occupare, est ei donum, & omnia ad victum necessaria præstare. Cicero 13. *ad Atticum 2.* Ariarates Ariobarzanis filius Romam venit, vult, opinor, regnum aliquod emere à Cæsare, nam quomodo nunc est, pedem vbi ponat in suo non habet, omnino enim Sestius noster parochias publicas occupauit, vel vt alij legunt, parochus publicus, vel parochis publicis, quo nomine Simeon Bossius ibidem intelligit eum, qui lautia, de quibus vide Festum in Lautia & Dacrimas, præbebat legatis externarum nationum, vt intelligitur ex formula Senatusconsulti, à Victorino publicata, ξένιά τε αὐτοῖς, κατὰ τὸ διάταγμα τύπον παροχήν τε καὶ τὸν ταμίαν τὸν κατὰ πόλιν τούτοις μισθῶσαι, munus eis ex formula locum lautiáque Quæstorem vrbanum eis locare mitteréque. Lautia igitur παροχή, qui lautia præbet parochus (& ita possumus xenia interpretari in *l. 6. §. 3. ff. de officio proconsulis*) Nonius *1. numero 239.* Parochum vehiculi præbitorem interpretatur. & ibi Varro sequi Vlysse. Dic omnia erat: idem sacerdos, prætor, parochus, denique idem senatus, idem populi caput. A parocho, parochias in Ecclesiis quidam vocari putant, & malè: quum παροικίαι priùs dictæ sint. πάροικοι sunt qui accolunt. inde, qui fanum aliquod accolunt parochi dicti. Augustinus *14. de ciuitate.* Presbyter fuit quidam nomine Restitutus, in parochia Calamensis Ecclesiæ. Parochiarum diuisionem, & attributionem singulis presbyteris, Dionysius Episcopus dicitur primus excogitasse 13. *quæstione 1. cap. Ecclesiis.* hodie etiam curæ dicuntur, inde curiones. Erat etiam apud Gentiles maximus Curio. *Liuius 3. decad. 7.* cuius authoritate omnes curiones regebantur, *Festus.*

o liminarchæ *vulgata,* Aristotel. *5. Ethic. 2. dixi ad l. 4. supra de fugitiuis. l. 38. Co. de liberali,* id est portuum custodes, vbi tamen vulgata editio limitarchæ, & id quidem malè. sed illud peius quòd Cotta emendat in lege vnica, *C. de officio comitis orientis,* liminarchia pro lyciarchia.

p De curatoribus ad mansiones reficiendas hîc agitur, non simpliciter de curatoribus mansionum. Cæterùm mansionis vocabulo Budæus intelligit σταθμούς, Galli *postes,* quarum præfecti ἐπίσταθμοι. *Isocrates in Panegyrico* aliquando, inquit ille, ἐπίσταθμοι appellantur ij, qui signant hospitia in comitatu principis, aut legati, ducísue exercitus, Galli, *Mareschaux des logis, fourriers:* eiusque negotij munus ἐπισταθμεία. Ferrandus *2. Exposition. 41.* vnius diei viam intelligit, non vnam, *Sipontinus & Spiægelius.* Certè mansionum meminit lex 8. *Codice de annonis. l. 2. C. de conditis in publicis horreis. l. 9. Co. de sumptibus. l. 2. Co. de lucris aduocatorum.* Mansiones Græci vocant ἀλλαγάς, posteriores dixêre mansus, & inde manentes, *Helmodius.* Galli *Maisons. Cuiacius ad legem 8. Co. de annonis,* quin & mansionatici. Mansus alia significatione accipitur: Galli *Mestairie:* vnde mansuarij *Mestairiers. vide Cuiacium 1. feud. 4. §. 5.* sed hîc mansiones sunt diuersoria, in quæ se recipiunt milites expeditionis tempore, vel etiam sacer comitatus. Hinc ad mutationes, mansionésque singulas, animalibus cursui publico deputatis pabula transuehere. *l. 9. Cod. Theodos. de annona.* In mansionibus erant horrea, & in eis species, vnde mansionum procuratio præsidibus mandatur *dicta lege 2.* In mansionibus quoque modij æneí erant, vel lapidei *dicta lege 9.* Vetant Imperatores prouinciales cogi ab officialibus eis & eorum animalibus, sine pretio alimoniam præbere, *l. 2. Cod de iure aduocatorum. & de lucro aduocat.* & quenquam longiùs destinari ad instruendas mansiones, *l. 8. Cod. de annona.* Plinius *6. c. 23.* à Copto Camelis itur aquationum ratione, mansionibus dispositis. Lampridius *in Alexandro.* tacebantur secreta bellorum, itinerũ dies publicè proponebantur, ita vt edictum præcederet ante menses duos in quo scriptum erat, illa die, illa hora ab vrbe sum exiturus, &, si dij voluerint, in prima mansione mansurus. Deinde per ordinem mansiones statiua, deinde vbi annona esset accipienda, & id quidem quousque ad fines barbaricos deueniretur, & alias militum expeditionis tempore sic disposuit, vt in mansionibus annonam acciperent, nec portarent decem, aut septem dierum cibaria, nisi in Barbarico. Hinc constat mansiones veteribus idem fuisse quod Gallis *repues & estappes.*

q *l. 1. §. 1. ff. eod.*

r *vide l. 1. §. 1. ff. eod.* Camelasia, *Hal. v. l. 1. §. 2. ff. de munerib.* Camelasia est munus personale, at non Hippasia, *l. 4. Cod. de muneribus patrimoniorum.* Ammiano *16.* quoddam tributi genus est Camelasia.

s Personale seu corporale munus est etiam Camelasia non est patrimoniale vt Hippasia, *de qua in lege 4. Cod. de muneribus patrimoniorum.* Cur ita? Cameli aluntur de publico, non sumptibus camelarij, qui eo munere fungitur: præterea corporis infirmitas excusat ab eo munere, *l. 2. §. penult. ff. de excusat. munerum.* est igitur personale. nec enim infirmitas corporis excusat à patrimonialibus.

t Camelorum curatoribus.

u Personalia sunt quæ solo corporis ministerio obeuntur. *§. 1. ff. eo.*

x πρὸς τὴν τάξιν τοῦ λευκώματος. *Basilic.* idq; personale munus habet commune cum patrimoniali. *l. 8. Co. de muneribus patrim.* quod neminem excusat ob corporis debilitatem. *vide Cuiacium 9. obseruat. 9.*

y Personalium munerum proprium est ab iis excusari corporis infirmitate.

z ¶ *l. 8. C. Theodos. de legatis & decretis legationum, libro 12. titulo 12.*

a Sacrariũ hic, aula & comitatus principis.

b Viaticum est, quod ob viã & iter perficiendum datur.

c *l. 2. in fine. ff. de legationibus.* Legaticium *Hugo à porta.*

d nicostrategi *vulgata Haloand.* & malè. Budæus veræ vocis ignarus, mendum esse quidem hîc monuit. Turnebus verò mendo agnito, malè ita emendauit, viarum stratarum, & pistrinorum curatores *9. aduers. 16.* sed habenda est gratia posteris. Nyctostrategi enim in prouinciis ij erant, qui Romæ præfecti vigilum dicebantur, *ff. de officio præfecti vigilum.* In Ægypto νυκτερινὸς στρατηγὸς *Strabo.* Constantinopoli νυκτεπάρχης, & prætor plebis. *Nouell. 13. v. Cuiac. 13.*

e De pistrinorum origine hoc notandum, etiam Vergilij & Seruij tempore, fruges torrebant, deinde pinsebant, Et torrere parant flammis & frangere saxo: molæ postea inuentæ sunt asinariæ & trusatiles, hominum opera versatiles. Hinc pistrinum pro loco fatigationis pleno accipitur. Aquariæ molæ molettinæ.

f *l. 1. § 2. ff. eo. de syndicis vide Petrum Gregorium 49. syntagm. & 1. decretor. 39.*

g hæc quibusdam personis remittuntur, *l. 6. §. 8. ff. de excusationibus. adde l. 13. §. 2. ff. titul. prox.*

h qui pecuniam publicam possident *vulgata Hugo à porta.*

i Viarum vicini, viam sternere coguntur, *l. 14. in fine, ff. quemadmodum seruitutes amittantur.*

k *v. l. 3. l. 4. ff. de censibus. dixi ad l. 6. C. de fide instr.*

l id est, flagriferi ad submouendam turbam, & cohibendas seditiones *Budæus.* sed Iustus Lipsius *libro de gladiatoribus, capite quinto,* hanc vocem refert ad spectacula. Iurabant enim gladiatores in hæc tria, vstionem, verbera & necem, qui ex more patiebantur necem, quum cecidissent: flammam & verbera, si quando timidiùs pugnassent aut fugissent. Seneca *Epistola 1. epist. 8.* Tibullus *1. Elegia 9.* Vre meum potiùs flamma caput, & pete ferro Corpus, & intorto verbere terga seca. Seneca, *Epistola septima,* Occide, vre, verbera, *Seneca 5. Epistol. 37.* Eidem honestissimi & Turpissimi illius autoramenti verba sunt, vri virgis (ita legendum est non *vinciri*) ferróque necari. *& 19. Epist. 39.* vre, cæde, occide. adde Ciceronem *1. Tuscul. Quintilianus,* Hic ferrum acuebat, ille accendebat ignibus laminas: hinc virgæ, inde flagella afferebantur. *Tertullianus,* Gladiator ad homicidium flagellis & virgis compellat inuitum. Hoc fini lorarij & mastigophori, de quibus hîc agitur, fuerunt in arena. Xiphilinus *in Nerone,* Quemadmodum quis audiet, quod neque videre potest Augustum Imperatorem τοὺς ἀγωνοθέτας τούς τε μαστιγοφόρους φοβούμενον: iisque pecuniam etiam subministrare μὴ καὶ ἐλεγχθεὶς μαστιγωθῇ. *Eusebius 5. capite 1.* Thucydides *libro quarto: & Pollux 3.* Petronius *in satyrico,* In verba Eumolpi iurauimus vri, vinciri, verberari. Huc etiam refert illud Tibulli *1. Elegia 4.* Vre, feri, & torque. Sane Mastigophori hic agonothetas comitantur. Siue vt virgis insolentiam certatorum spectatorumque coercerent, siue vt pugnarent. Iidem Xiphilino in Heliogabalo μαστιγονόμοι, ῥαβδοῦχοι. Suidæ, ῥαβδοφόροι. Alciatus *in l. vnica, Co. de athletis,* notas hoc mastigophoros præiisse agonothetas seu athlothetas.

m *l. 10. ff. de pollicitationibus. l. vltima. Co. Theodos. de expensis ludorum 1. libro 15. titulo 9.* ἀγώνων διαθέται, certaminum præfecti, præsides munerarij, cuius vocis author Augustus, teste Quintiliano, 8. antea Domini ludorum. Cicero *de legibus* editores. Capitolinus *in Antonino,* Absens populi Romani voluptates per editores curari vehementer percepit *vide Lipsium capite 7. Saturn.* Agonotheta igitur, siue munerarius, est editor gladiatorum, circensium ludorum, vel curulium curator ἀφέτης, *vide Scaligerum in 2. Manilij.* Hieronymus *ad Lucium,* Nõ est inuidus agonothetes noster: Tertullianus *libro ad Martyres,* Vos benedictæ quodcunque hoc durum, est, ad exercitationem virtutémque animi & corporis deputatur, Bonum agonem subituræ estis, in quo Agonothetes Deus viuus est, Xistarches Spiritus sanctus, corona æternitatis brauium. Hinc ἀγωνοθεσία munus constituendi certaminis, *l. 20. §. 7. ff. famil. l. 109. Co. Theodos. de decurionibus* ἀγωνοθετεῖν, *l. 10. ff. de pollicitat.* Fundi agonothetici iuris *l. 4. Co. de fundis patrimon.* agonotheticæ possessiones *l. 5. C. de diuersis prædijs vrbanorum,* quas σύγκλητον ἀγωνοθετικὸν vocat: *Celsus in l. 34. §. 1. ff. de legat. 2.* id est, deputatas sumptibus sacrorum certaminum.

n *al.* in sacris certaminibus. & ita videtur legisse Budæus *in l. 4. ff. de his qui notantur infam.*

o scribæ munus, est personale. *§. 10. ff. eo. l. penult. C. de defensoribus ciuitatum. l. 1. Co. de tabularijs.*

p municipalis scilicet. de scriba prætoris, *v. l. vltima. Co. de magistratibus conueniendis.* Clarissimorum *Nouel. 94.* de cuius officio vide Nouellam Constantini περὶ συνηθειῶν τοῦ σκρίβα apud Cuiacium *C. de tabularijs.*

q *l. 1. §. 3. in fin. ff. eo.*

r *§. 26. §. 27. suprà eo.*

s *§. 5. ff. eo.* Eleemporia, *Hal.* id est, olei publici emendi cura. Elemphoria *vulgata:* alij Emporia apud Cottam *in voce hospitatura:* sed Cotta *ibidem* legit Eleamphoria, qua voce intelligit hospitia, ad quę Alexandrini euntes, oliuam in signum pacis ferebant, sed id quàm diridiculè, docti viderint.

t factum verbum ex ὄσπρια, quod Hesychio significat varias fruges, & legumina. Ospratura igitur est minutarum frugum emendarum cura *Hotom.* sed vulgata & Haloandri editio habent hospitatura. hosprionia, editio Hugonis à porta. osprionæ Budæo, qui comparandis leguminibus creati sunt, osprionia munus ipsum. verùm vulgata, & Haloandri lectio verior est. hospitatura, hospitis recipiendi munus, *l. 3. §. 13. ff. eo. l. 10. §. 2. ff. de vacat. l. 1. C. de sacrosanctis Ecclesiis.* ἐπισταθμίαι *l. 6. ff. de excusat. tutor.* hospitum, id est, militum & officialium præsidis *l. 6. §. 5. ff. de officio præsidis.* Id enim

solebant

ſolebant Alexandrini per vices pati, *l.1.§.13.ſ.eodem.* Erant etiam in bene moratis ciuitatibus Xenodochia, & Xenones, id eſt loca publica hoſpitibus recipiendis deſtinata, *l.16.l.18. Co.de ſacroſanctis Eccleſiis.l.31.§.penultimo.l.37.Co.de Epiſcopis. Briſſonius.* Illud interea valde notandum eſt, neminem cogi poſſe ad infauſtum hoſpitalitatis præbitionem, *l.6.C.de metatis.* vt ſi ab hoſtibus petantur ſcorta, vel vt ſtrigillent equos, vel portent σαι-ſcas.

trimonij munus exiſtimatur.

20 ¶Suſceptores quoque vini per prouinciam Africam patrimonij munus gerunt.

21 ¶Patrimoniorum autem munera duplicia ſunt, nam quædam ex his muneribus poſſeſſionibus ſiue patrimoniis indicuntur, veluti [a] agminales[b] equi, vel mulæ [c] & angariæ, atque verhedi[d].

22 ¶Huiuſmodi igitur obſequia & hi, qui[e] neque municipes[f], neque incolæ ſunt, adgnoſcere coguntur.

23 ¶Sed & eos, qui fænus [g] exercent, etſi veterani ſint, tributiones[h] eiuſmodi adgnoſcere debere, reſcriptũ eſt.

24 ¶Ab huiuſmodi muneribus neque primipilaris [i], neque veteranus[k], aut miles, aliúſve, qui priuilegio aliquo ſubnixus, nec pontifex[l] excuſatur.

25 ¶Præterea habent quædam ciuitates prærogatiuam, vt hi, qui in territorio earum poſſident, certum quid frumenti pro[m] menſura agri per ſingulos annos prębeant. quod genus collationis munus poſſeſſionis eſt.

26 ¶Mixta [n] munera decaprotiæ [o], & icoſaprotiæ, vt Herennius Modeſtinus & notando, & diſputando, benè & optima ratione decreuit. nam decaproti [p], & icoſaproti tributa exigentes, & corporale miniſterium gerunt, & pro omnibus [q] defunctorum fiſcalia detrimenta reſarciunt: vt & meritò inter mixta hoc munus numerari debeat.

27 ¶Sed ea, quæ ſuprà perſonalia eſſe diximus, ſi hi, qui funguntur, ex lege ciuitatis ſuæ, vel more, etiam de propriis facultatibus impenſas faciant, vel annonam exigentes deſertorum prædiorum damna ſuſtineant, mixtorum definitione continebuntur.

28 ¶Hæc omnia munera, quætrifariam diuiſimus [r], vna ſignificatione comprehenduntur. nam perſonalia, & patrimoniorum, & mixta munera, ciuilia ſeu publica appellantur.

29 ¶Siue autem perſonalium duntaxat, ſiue etiam ciuilium [ſ] munerum immunitas alicui concedatur: neque[t] ab annona, neque ab angariis, neque à verhedo, neque ab oſpite[u] recipiendo, neque à naue [x], neque capitatione, exceptis militibus & veteranis[y], excuſari poſſunt.

30 ¶Magiſtris, qui ciuilium numerum vacationem habent, item grammaticis[z], & oratoribus [a], & medicis, & philoſophis, ne oſpitem [b] reciperent, à principibus fuiſſe immunitatem indultam, & Diuus Veſpaſianus [c] & Diuus Hadrianus reſcripſerunt.

DE[d] VACATIONE, ET[e] excuſatione[f] munerum,

Tit. V.

De æquitate. De appellatione. De calumnia. 2. De his qui maiorum onerum vitandorum gratia ad colonos prædiorum ſe transtulerunt. 3. De ætate. De numero liberorum.

1. *Vlpianus*[a] lib.2. Opinionum.[b]

OMnis excuſatio ſuá [g] æquitate nititur. ſed ſi prætendentibus aliquod ſine iudice credatur, aut paſſim ſine temporis præfinitione, prout cuique libuerit, permiſſum fuerit ſe excuſare: non erũt, qui munera neceſſaria in rebus publicis obeant. quare & qui liberorum incolumium iure à muneribus ciuilibus ſibi vindicat excuſationem, appellationem[h] interponere debent. & qui tempora præfinita in ordinem eiuſmodi appellationum peragendo non ſeruauerint, meritò præſcriptione repelluntur.

a Extraordinariæ ſunt hæ indictiones, quę ad tempus ex improuiſo indicuntur vt angariæ belli tempore, equi, muli verhedi.

b Agminales dicuntur quòd agmen exercitus ſequantur, conuehant, impedimenta Galli *le bagage*. Græci πεγματικους, ab iis diuerſos, quos iidem appellant ἀγγελιαφορους *Budæus*, id eſt maiores equos, qui & parauedi & parafredi, vt in lege Baiuuariorum, Parafredos donẽt, aut ipſi vadant vbi eis iniunctũ fuerit. *Cuiacius ad tit. C. de curſu publico.*

c *vide titul. Co dicis de curſu publico & angariis.* quibus vt & aſinis vtebantur ad curſum publicum, quod ſuſtuliſſe Iulianus Socrates ſcribit *3. cap. 1.* quemadmodũ & Armenij camelis vtebantur inter equites. *Herodianus 4.* quin & bonus vtebantur ad eũdem curſum publicum *l. 1. Co. Theodoſ. de curſu publico.* Carolum magnum iter feciſſe iunctis bobus, & bubulco, ruſtico more agente, Eginatus ſcribit. *vide Cuiacium ad tit. Codicis de curſu publico.*

d publici equi curſuales περύδρομοι, Græci ad *l.8. Co. de curſu publico*, publici Procopius *2. de bello Perſico.* ſic dicti, quod vehant rhedas, *Feſtus.* ſunt tamen etiam ſine rhedis. De paraueredis alibi diximus.

e Patrimonialia indicuntur etiam municipibus & incolis. *vt hîc.* Imò & has indictiones extraordinarias præſtant vel ipſæ Eccleſiæ, *l. neminem. C. de ſacroſ. Eccleſ.*

f qui municipes & incolæ *ſ. ad municipalem.*

g *l.22. in fine, ſ. ad municipalem.*

h intributiones *Hal.* de qua voce dixi ad legem *6. in fin. ſ. eodem. l.22. ſupra ad municipalem.*

i qui primipili honorem geſſit. *de quo dicam ad titul. C. de primipilo.*

k *§.29. ſ. eo. l.7. l.10. ſ. de vacat.*

l Pontifices non excuſantur à muneribus patrimonialibus *§.29. ſ. eodem. adde l.10. ſ. de vacatione munerum*, nec Eccleſia, nec domus regia neceſſitatis tempore, *l.21. Co. de curſu publico.*

m Inde originem fortè habet ius illud Gallorum, quod Galli vocant *droit de Champart & Bourdelage.* de quo vide Molinæum *tit.2. conſuet. in princ. num.2.*

n Imò patrimonialia tantum, *l.8. C. de muner. patrim.*

o Decaprotico *vulgat.* decaproticè. *Cotta in dictione hoſpitatura.* δεκαπρωτίας εἰκοσαπρωτίας *Haloand.* decaprotia, decemprimatus *l.1. §. 1. ſ. eodem.* Icoſaprotia, viginti primatus.

p *l.3. §.10. ſ. eo.* id eſt decemprimi, vt & vigintiprimi. ſic pentaproti, quinqueprimi, *l.1. C. de priuilegiis eorum qui ſacro palatio milit.*

q *al.* oneribus. Græcę ὑπὲρ τῶν ἀπόρων. vt mixta ſint in quibus quis corporale miniſterium præbere cogitur: ac præterea nonnihil ex bonis: vt is eſt qui pro oneribus defectorum fiſcalia detrimenta reſarcire tenetur: cuius periculo exacto exactio & diſtributio cenſuũ ſit *l.1. l.3. §. decaprotos. ſ. eo. l.7. C. de Tyronib.* Hæc munera patrimonialia ſunt.

r in principio huius legis.

ſ patrimonialium.

t *l.21. C. de curſu publico.*

u hoſpite.

x *§.11. ſupra eodem.*

1 ¶Qui excuſatione aliqua vtuntur. quotieſcumque creati fuerint, etſi iam antè abſoluti ſunt, neceſſe habent appellare. ſed ſi per calumniam & ſæpiùs idem aduerſarius vexandi gratia eius, quem ſcit perpetua vacatione ſubnixum, id facere probatus erit: ſumptus[i] litis exemplo decretorum principalium præſtare iubeatur ei, quem ſine cauſa ſæpiùs inquietabit[k].

2 ¶Qui in fraudem ordinis in honoribus gerendis, cùm inter eos ad primos honores creari poſſint, qui in ciuitate munerabantur, euitandorum maiorum onerum gratia ad[l] colonos prædiorum ſe transtulerunt, vt minoribus ſubiiciantur: hanc excuſationem ſibi non parauerunt.

3 ¶Quamuis ſexagintaquinque[m] annorum aliquis ſit, & tres liberos incolumes habeat: à muneribus tamen ciuilibus propter has cauſas non liberatur.

De ſucdaſtro. 7. De ſenio, & corporis imbecillitate. 8. De his qui primas literas docent.

2. *Idem*[a] lib.3. Opinionum.[o]

SExtum decimum [n] ætatis annum agentem, ad munus ſitoniæ[o] vocari non oportet. ſed ſi nihil propriæ in patria ſeruatur, de minoribus[p] quoque annis vigintiquinque ad munera ſiue honores, creandi [q] iuſta ætas ſeruanda eſt.

1 ¶Numerus liberorum, aut [r] ſeptuaginta [ſ] annorum, ab honoribus aut muneribus his cohærentibus [t] excuſationem non præſtat, ſed à muneribus tantùm ciuilibus.

2 ¶Adoptiui [u] filij in numerum non proficiunt [x] eorum liberorum, qui excuſare parentes ſolent.

3 ¶Qui ad munera vocantur, viuorum [y] ſe liberorum numerum habere tempore, quo propter eos excuſari deſiderant, probare debent. numerus enim liberorum poſtea impletus, ſuſceptis antea muneribus non liberat.

4 ¶Quæ patrimoniorum onera ſunt, numero liberorum non[z] excuſantur.

5 ¶Incolumes [a] liberi, etiam ſi in poteſtate patri ſuo deſierint eſſe, excuſationem à muneribus ciuilibus præſtant.

6 ¶Minùs [b] audiens immunitatem ciuilium munerum non habet.

7 ¶Quem ita ſenio[c], & corporis imbecillitate[d] vexari præſes animaduerterit, vt muneri perferedæ pecuniæ non ſufficiat: demittat, & alium conſtituat. Corporis debilitas eorum munerum excuſationem præſtat, quæ tantùm corpore implenda ſunt. ceterùm quæ conſilio prudentis viri, vel patrimonio ſufficientis in homines obiri poſſunt: niſi certis, & receptis probabilibus cauſis non remittuntur.

8 ¶Qui pueros primas [e] literas docent, immunitatem à ciuilibus muneribus non habent. ſed ne cui eorum id, quod ſupra[f] vires ſit, indicatur, ad præſidis religionem pertinet, ſiue in ciuitatibus, ſiue in vicis primas litteras magiſtri doceant.

De naue.

3. *Scæuola*[a] lib.3. Regularum.[b]

HIs, qui naues marinas[g] fabricauerunt, & ad annonam populi Romani præfuerint [h], non minores[i] quinquaginta milium modiorum, aut plures ſingulas non[k] minores decem milium modiorum, donec hæ naues nauigant, aut aliæ in earum locum, muneris publici vacatio præſtatur ob nauem. Senatores[l] autem hanc vacationem habere non poſſunt: quòd nec habere illis nauem [m] ex lege Iulia repetundarum licet.

y *§.24. ſ. eo. l.7. §.10. §.11. ſ. titul. prox.*

z *vide l. 6. §. 2. ſ. de excuſat.*

a *al.* Rhetoribus, *l.6. §.2. ſ. de excuſat. tutor.*

b *al.* hoſpitem. *l.10. §.2. ſ. de vacatione.*

c Idẽ primus è fiſco Rhetoribus ſalaria conſtituit Suetonius, quod Caſſiodorus Domitiano adſcribit, Idem dicitur de Alexandro teſte Lampridio.

d *12. Co. 44. 45. 46. 54. Ecloga 1.*

e Vacatio nec cauſam nec legem habet, excuſatio vtique habet.

f *10. Cod. 47. & ſequentibus ad finem 68.*

g *l.33. §.2. ſ. de procuratoribus. l.9. ſupra de doli mali except. l.13. in fine ſ. de publicis iudiciis.*

h *l.1. §. ſ. quando appellandum. l.13. in fine, ſ. de decurionibus. l.7. C. de appellationibus. l. 2. Co. de decurionibus. l. vnica. C. de ratione publicorũ munerum.*

i *l.79. ſ. de iud.*

k inquietauit. *Hal.*

l ad rus confugiens ne muneribus ciuitatis fungatur excuſationem non habet.

m *l.3. in fine ſ. de iure immunit. v. l. vnic. C. qui numero tutel.*

n *v. Cuiac. c.28. de præſcr. in fi.*

o *v. l.18. §.5. ſ. de muner.*

p *l.8. ſ. prox.*

q creãdis. *Hal.*

r *l.8. ſ. eo.*

ſ ſeptuaginta quinque. *Hal.*

t Honoribus munera plerunque cohærent.

u *Inſtit. de excuſ. tut. in pr.*

x id etiam Senatus conſtituit Neronis temporibus, *Tacit. 15.*

y Defuncti liberi parentibus non proſunt ad excuſationem, niſi in bello ſint amiſſi, *l. vltim. infra eodem.*

z *l.6. §.4. ſ. tit. prox. l.5. C. de muner. patrimoniorum.*

a *l.2. §.3. ſ. de excuſ tut.* b *l.7. §.1. ſ. de decurion.*

c *v. l.5. ſ. de iure immunit.*

d *l.13. l.18. §.11. ſ. tit. prox.*

e *l.11. in fi. ſ. de muner.* f *l.4. §.2. ſ. de muner.*

g aliud in fluuiatilibus nauibus.

h præbuerint. *Hal.*

i non licuit etiam olim ex lege lata à Quinto Claudio tribuno plebis, maiorem trecentarum amphorarum. *Liu. 21.*

k Naue Latinus ciuitatem Romanam accipiebat, ſi non minorem quam decem millia modiorum nauem fabricauerit, & Romam ſex annis frumentatum portauerit, ex edicto D. Claud. *Vlp. 3. §. vlt.*

l *Cicero Verrina 2.* idem in Præſidibus & procuratoribus Cæſaris, *l.46. §.2. ſupra de iure fiſci.* ratio eſt vt quæſtus ex prædatione cohibeantur. putat Cuiacius lege Iulia nauium interdictarum modum definitum nam ſenatoribus fundos maritimos habentibus ad fructus deportandos capacem nauem in Italia habere licuit & deportatis ex lege Auguſti non licuit habere, niſi naues actuarias duas, & onerariam vnam, quæ non ſit pluſquàm amphorarum mille. Coercetur adquirendi & negotiandi libertas. nam & ſeruos aut libertos ex eadem lege pluſquàm viginti & in bonis. pluſquàm quingenta milia ſeſtertiûm habere non poſſunt *Dion 56. v. Cuiac. obſ. 38. vbi tractat de his qui naues habere non poſſunt.*

m *l.46. §.2. ſ. de iure fiſci.*

De his qui reipublicæ cauſa abſuerunt.

4. *Neratius*[a] lib.1.Membranarum.[e]

TEmpus vacationis, quod [a] datur eis, qui reipublicæ cauſa afuerunt[b], non ex eo die numerandum eſt, quo quis abeſſe deſiit, ſed cum quodam laxamento itineris. neque enim minùs abeſſe reipublicæ cauſa intelligendus eſt, qui ad id negotium, vel ab eo reuertitur. ſi quis tamen plus iuſto temporis, aut itinere, aut in alio loco commoratus conſumpſerit: ita ea interpretanda erit, vt ex eo tempore vacationis dies incipiat ei cedere, quo iter ex commodo[c] peragere potuiſſet.

De decurionatu.

5. *Macer*[a] lib.2.de officio præſidis.[e]

A[d] Decurionatu, quamuis hic quoque honor eſt, ad alium honorem nullam vacationem tribuendam, Vlpianus reſpondit.

De his quæ extra ordinem imperantur.

6. *Papinianus*[a] lib.2.Quæſtionum.[e]

HI, qui muneris publici vacationem habent, ad ea, quę[e] extra ordinem imperantur, compelli non ſolent.

De veteranis.

7. *Idem*[a] lib.36.Quæſtionum.[e]

A Muneribus[f], quæ non patrimoniis[g] indicuntur, veterani poſt optimi noſtri Seueri Auguſti literas perpetuò excuſantur.

De ætate. De numero liberorum. 1. De redemptoribus vectigalium. 2. De liberis veteranorum. 3. De collationib. extraordinariis: & his quæ è lege fiunt. 4. De philoſophis. 5. De eo qui Romæ litigat.

8. *Idem*[a] lib.1.Reſponſorum.[e]

IN honoribus delatis neque[h] maior annûm[i] ſeptaginta, neque pater numero quinque liberorum excuſatur. Sed in Aſia ſacerdotium [k] prouinciæ ſuſcipere non coguntur numero liberorum quinque ſubnixi, quod optimus maximúſque princeps noſter Seuerus Auguſtus decreuit, ac poſtea in ceteris prouinciis ſeruandum eſſe conſtituit.

1 ¶Non alios fiſci vectigalium redemptores à muneribus ciuilibus, ac tutelis [l] excuſari placuit, quàm eos, qui præſentes[m] negotium exercerent.

2 ¶Vacationum priuilegia non [n] [vetant] liberos veteranorum.

3 ¶Qui muneris publici vacationem habet per magiſtratus ex [o] improuiſo collationes indictas rectè recuſat. eas[p] verò, quæ è lege fiunt, recuſare non debet.

4 ¶Philoſophis[q], qui ſe frequentes atq; vtiles per eandem ſtudiorum ſectam contendentibus prębent, tutelas[r], item munera ſordida corporalia remitti placuit: non [ſ] ea, quæ ſumptibus expediuntur. etenim verè philoſophantes pecuniam contemnunt[t], cuius retinendæ cupidine fictam[u] adſeuerationem detegunt.

5 ¶Qui maximos principes appellauit, & cauſam propriam acturus Romam profectus eſt: quòad cognitio finem accipiat, ab honoribus, & ciuilibus muneribus apud ſuos excuſatur.

De profeſſoribus. 1. De negotiatoribus frumentariis.

9. *Paulus*[a] lib.1.Reſponſorum.[e]

EOs, qui Romæ[x] profitentur, proinde [y] in patria ſua excuſari muneribus oportere, ac ſi in patria ſua profiterentur.

1 ¶Paulus reſpondit, priuilegium frumentariis[z] negotiatoribus conceſſum, etiam ad honores excuſandos pertinere.

De oneribus patrimonialibus. 1. De corpore menſurarum frumenti. 2. De militibus & profeſſoribus. 3. De paupertate & facultatibus auctis. 4. De defenſoribus reipublicæ.

a *l.10.§.3.ſ.de excuſ.tutor.*
b abſunt.*Haloand.*
c id eſt, incommodum.
d *ſub.*adepto, geſtoque.
e *l.8.§.3.ſ.eod.l.vnica.C.de vacatione publ.muner.*
f muneribus ciuilibus, *vulga. Hal.Hugo à Porta adde l.vlt.in fi.ſ.de veteranis.*
g *l.2.ſ.de veteranis.*
h *l.1.§.1.ſ.eo.*
i maior annis ſeptuaginta *Haloan.* maior annis ſeptuaginta quinque, *vulg.*
k Sacerdotia, quorum hîc fit mentio, *& in l.17.ſ.tit.prox.l.vnica. Co. de periculo ſucceſſorum parentis. l.8.C.de muner. patrim.* munera fuerũt prouincialia, quæ adipiſcebantur, qui ludis præerant in honorem Deorum inſtitutis cum ſumptu aliquo ἡ ἱερωσύνη πέτεσιν τὸ ἐπιτελεῖν τὰ κυνηγέσια *Baſil.* Sacerdos, munerarius, qui ludis theatralib. præerat. Huiuſmodi munus fuit Aſiarchia. *vt hic & l.2. Co.Theod. de expenſis ludorum: Act.19.ver.30. Euſeb.4.c.15. l.1. Co. de officio Comitis Orientis. l.2. C.Theodoſ.de expenſ.lud.* Syriarchia ſeu Antiochiæ Syriæ ſacerdotium *d.l.1.d.l.2. C.de cupreſſis.l.2.C.Theodoſ.de expẽſ.lud. l.1.C.de nat. Nouell. 89.* Bithyniarchia, Cappadocarchia, *l.6.§.14.ſ.de excuſat.tutor.* Phœniciarchia *l.1.Co.de natural. lib. Nouell.89.in fi.v.Cuiac.2.obſ.13.*
l *vide quæ ſcripſi ad l.12. in fin. ſ.eod. vide l.8. C. de excuſat.tutor.*
m qui per ſe negotium δι' ἑαυτῶν *Baſilic.54.* id eſt, ſuo nomine *Cuiac. ad l. vnicam C.de conductor. vectigal.fiſc.*
n non ſpectant ad liberos *vulg. Hal.Hugo à porta.* Imò ſpectant *l.2. ſ. de veteran.*
o *l.6.ſ.eod. l.vnica Cod. de vacatione publici muneris.*
p *l.vnica Co.de vacat.publici muneris.*
q *l.6.§.5.§.7.ſ.de excuſ.tut.*
r *d.§.5.*
ſ *l.6.Cod.de mune.& honor.l.8.C.de profeſſor.& medicis.* Imò & ea, *l.vlt.C.de profeſſ.*
t *Lactant.6.Inſt.12.* quid tu tam puſillo animo paupertatem times, quam etiam veſtri philoſophi laudant: nihil hac tutius nihílque tranquillius eſſe teſtantur. hoc quòd times ſolicitudinis portus eſt. *Senec. 1. Epiſt. 17.* non eſt quòd paupertas nos à philoſophia remoueat, ne egeſtas quidem. *& pòſt.* licèt ad philoſophiam ſine viatico peruenire *& Epiſt. 18.* Incipe cum paupertate habere commercium. Aude hoſpes contemnere opes & te quoque dignum finge Deo: nemo alius Deo dignus quàm qui opes contempſit. & Minucius *in Octauio* loquens de Chriſtianis, facultates ſi vtiles putaremus à Deo poſceremus, vtique indulgere poſſet, aliquantum cuius eſt totum. ſed nos contemnere malumus opes, quàm continere *& pòſt,* quòd corporis humana vitia ſentimus & patimur non eſt pœna, militia eſt *& pòſt,* vt aurum ignibus, ſic nos diſcriminibus arguimur: ſicque Chriſtianus miſer videri poteſt, non poteſt inueniri. *& Saluian.2. de Eccleſia.* impedimenta hæc ſunt non adiumenta, onera, non ſubſidia. poſſeſſione enim, & vſu opum non fulcitur religio, ſed euertitur.
u ficta adſeueratio dicitur, vt fictus cœlibatus, *in l.18. Cod.de adult.l.5.Cod.de donat. ante nupt.*
x *l.6.§ 11.ſ.de excuſ.tut.*
y perinde, *vulg.Hal.d.§.11.l.vlt.ſ.de interdict.& releg. l. 33. ſ.ad municip.l.vnica Co. de mulier.in quo loco Nou.78.*
z *facit lex.ſ.de muneribus.*
a ¶ideóque neque miles, neque pontifex excuſatur. *l.18.§.24.ſ. de muneribus.* nec Eccleſia neque mulieres. *l.penul. C.de numer.patrim.l.vn.C.de mulier.in quo loco.*
b menſorum. *Haloand. Hugo à porta. v. l.1. Cod. de cond. in pub. honor. l.29.ſ.de excuſ.tut.l.12. in fi. ſ. de re milit.* Hi menſores Præfecto vrbis parebant. Erant autem in portubus Tiberinis horrea & in his annonæ vrbicę. Inde menſores portuenſes, quibus iunguntur caudicarij, id eſt nautici frumentarij, *l.1. Co.Theodoſ. de canone frum. vrbis Ro. l. 9. Co. Theodoſ. de ſuariis.*

10. *Idem* lib.1.Sententiarum.

AB[a] his oneribus, quæ poſſeſſionibus vel patrimonio indicuntur, nulla [a] priuilegia præſtant vacationem.

1 ¶Corpus menſurarum[b] frumenti iuxta annonam vrbis habent[c] vacationem. in prouinciis non idem [d].

2 ¶Angariorum[e] præſtatio, & recipiendi hoſpitis [f] neceſſitas, & militi & liberalium[g] artium profeſſoribus [h] inter cetera remiſſa ſunt.

3 ¶Auctis [i] poſt appellationem medio tempore facultatibus, paupertatis obtentu non excuſantur.

4 ¶Defenſores[k] reipublicæ ab honorib. & muneribus eodem tempore vacant.

De muneribus patrimonialibus.

11. *Hermogenianus*[a] libro 1.Iuris Epitomarum.[e]

SVnt munera, quæ rei [l] propriè coherent. de quibus neque liberi, neque ætas, nec merita militiæ, nec vllum aliud priuilegium iure tribuit excuſationem. vt [m] ſit [n] prædiorum collatio [o], viæ ſternendæ, angariorúm[v]e exhibitio, hoſpitis ſuſcipiendi munus [p], (nam nec huius quiſquam excuſationem præter eos, quibus principali beneficio conceſſum eſt, habet) & ſi qua ſunt præterea alia huiuſmodi.

De legato. 1. De comitibus præſidum.

12. *Paulus*[a] lib.1.Sententiarum.[e]

LEgato [q], qui publicum negotium tuitus ſit, intra tempora vacationis præſtituta rurſum eiuſdem negotij defenſio mandari non poteſt.

1 ¶Comites [r] præſidum, & proconſulum, procuratorúm ve Cæſaris, à muneribus, vel honoribus, & tutelis[ſ] vacant.

De his qui operam dare ad iudicandum non poſſunt. 1. De plena vel exiguiore vacatione. 2. De munere iudicandi.

13. *Vlpianus*[a] lib.23.ad Edictum.[e]

PRætor eos, quoſcunque intelligit operam dare non poſſe ad iudicandum, pollicetur ſe excuſaturum: fortè quòd in perpetuum quis operam dare non poteſt, quòd in eam valetudinem [t] incidit, vt certum ſit eum ciuilia officia ſubire non poſſe aut ſi alio morbo laboret, vt ſuis rebus ſupereſſe non poſſit: vel ſi quid [u] ſacerdotium[x] nancti ſint, vt diſcedere ab eo ſine[y] religione non poſſint. nam & hi in perpetuum excuſantur.

1 ¶Duo genera tribuendæ muneris publici vacationis ſunt: vnum plenius, cum & militiæ datur: aliud exiguiùs cùm nudam muneris vacationem acceperint.

2 ¶Qui autem non habet excuſationem, etiam inuitus[z] iudicare cogitur.

3 ¶Si poſt cauſam actam cœperit ſe excuſare iudex: ſi quidem priuilegio, quod habuit, antè [a], quàm ſuſciperet iudicium, velit ſe excuſare: nec[b] audiendus eſt. ſemel enim adgnoſcendo [c] iudicium, renuntiat excuſationi. quòd ſi poſtea iuſta incidit, vt iudex vel ad tempus excuſetur: non debet in alium iudicium transferri, ſi cum captione id futurum eſt alterutrius. tollerabilius denique eſt interdum iudicem qui ſemel cognouerat, tantiſper expectare, quàm iudici nouo rem rurſum iudicandam committere.

De filio defuncto. 1. Ne cui duæ curæ operis eodem tempore imperantur.

14. *Modeſtinus*[a] lib.7.Regularum.[e]

AD excuſationem munerum defunctus [d] filius non proſit[e], præterquàm[f] in bello amiſſus.

1 ¶Eodem tempore idem [g] duas curas operis non adminiſtrabit.

c habet.
d item.
e angariarum *vulg. Hal. v. Co. de curſu publico.*
f *v.l.18.§.19.ſ. de munerib.*
g *l. vlt. ſ. titul. prox.*
h Profeſſores & medici excuſantur à metatis id eſt, onere recipiendi hoſpitis, *l.vltim.in f. ſ. de muneribus. l.8. C.de metatis. l.6.C.de profeſſoribus & medicis,* quòd munus Modeſtinus ἐπισταθμίαν vocauit.
i *l.4.§.1.ſ. de muneribus.*
k *adde l.3.§.15. ſ.de muneribus.*
l Rei coherentia ſeu Realia munera omnes præſtant. A realibus non excuſat numerus liberorum, ætas, militia, vllũ aliud priuilegiũ.
m Realiũ munerum exẽpla hæc prędiorum collatio, vię ſternendæ, angariæ exhibitio, hoſpitis ſuſcipiendi munus.
n vt eſt. *Hal.* ſic Græci ὡς ἐν ἐπὶ τῶν δημοσίων *54. Ecloga 5. c. 9.* A muneribus, quę rebus cohærẽt, nullum priuilegium excuſat, velut in fiſcalibus &c. *Legendũ vt eſt.*
o *Legẽdum ita videtur,* Prædiorũ collatio viæ ſternendæ, *&c.* id eſt ad viam ſternendã. adde quæ ſcripſi ad *l.27.§.3.ſ.de vſufructu.*
p Gręci metata appellant. *Ecl.ibid.* Hoſpitis ſuſcipiendi munus. patrimoniale eſt. Hoſpitis, inquam, etiam militis, *l. 3. C. de munerib.patrim.l.3.§.14.l.vlt.§.penult.& vlt.ſ.de muner.l.1.C.de Epiſc.& clericis.C.de metatis.l.6.§.6.ſ.de offic.Præſid.*
q *l.8.ſ.de leg.* r *l.6.ſ.de offic.præſid.l.4.ſ.de off.adſeſſ.l.41.§.2.ſ.de excuſ.tut.*
ſ tutelas nominatim remitti oportere hinc colligunt: & immunitate legibus conceſſa tutelas remiſſas non cenſere. *l.8.§.1.ſ.eo.l.non tantum. §.eos.ſ.de excuſ.tut.* Capitolinus *in Gordianis.* Familiæ Gordiani ſenatus decreuit, vt à tutelis & legationibus & à publicis neceſſitatibus, niſi ſi vellent poſteri eius, ſemper vacarent. Eodem modo pecuniaria munera nominatim remitti oportet.
t *l.7.§.7.ſ.eo.l.18.§.11.ſ.de muner.* u vel ſequi. *Hal.*
x *l.2.ſ.de in ius vocando.l.18.ſ. de procurat.l.36.ſ.fideic.libert.*
y Sacerdotes ab honoribus & muneribus ciuilibus excuſationem habuiſſe hæc vetus inſcriptio oſtendit Veratio A.F.Pal. Qui cum priuilegio ſacerdotij Cœniſenſus munitus potuiſſet ab honoribus & muneribus excuſari, præpoſito honore patriæ honorem ędilitatis laudabiliter adminiſtrauit: & Cic. in Lucullo ſacerdotes deorum vacationem habere ſcribit. *Cuiac.ad l.1.C.de peric.ſuc.* z *l.9.ſ.de muner.*
a *l.5.§.7.ſ.de iure immun.* b *l.74.ſ.de iud.* c *l.5.in fi.ſ.tit.prox.*
d tunc cùm pater ad munera nominatur, *l.2.§.3.ſ.eo.l.18.ſ.de excu.tut.* Hinc collige ad hoc vt pater excuſetur numero liberorum, requiri vt liberi ſint incolumes, vt ſint ciues, non capti ab hoſtibus *l.2.C.de mun.liber.* vt ſint legitimi non adoptiui, *l.2. §.1.ſ.eo.* vt nati ſint, nam qui in vtero ſunt non proſunt. e *al.* non prodeſt.
f *2.Gell.15.ſ.de excuſ.tut.Inſt.de excuſ.in pr.* g *l.1.in fi.ſ.de oper.publ.*

a de immunitate nemini concedenda. 10.c.25. de immunitate Ecclesiarum Cœmeterij & rerum ad ea pertinentium.3.*Decret.39.*
b Græci ἀλειτουργησίαν appellant.*54.Eclog.2.v.l.5.§ 6.ĵ.eod.*
c *adde l.5.sup.de muner.*
d Personalis immunitas ad heredem non transit.

DE IVRE[a] IMMVNITATIS[b], TIT. VI.

De his qui in nauibus operantur. 1. *De heredibus.* 2. *De descendentibus ex fœminis.*

1. *Vlpianus*[c] lib.3.Opinionum.[d]

QVi ob hoc tantùm[c] in nauibus sint, vt in his agendi causa operarentur, nulla constitutione immunitatem a muneribus ciuilibus habent.
1 ¶ Personis[d] datæ immunitates, heredibus non[e] relinquuntur.
2 ¶ Sed & generi[f] posterísque[g] datæ custoditæque, ad eos, qui ex feminis nati sunt, non[h] pertinent.

De his qui se adstrinxerunt cum compelli non possent. 1. *De impuberibus.*

2. *Idem*[e] lib.4.de officio proconsulis.[f]

SI qui certa[i] conditione muneribus vel honoribus se adstrinxerunt, cùm[k] aliàs compelli non possent inuiti suscipere iustum honorem: fides[l] eis seruanda est, conditióq; qua se ad muneri siue honores applicare passi sunt.
1 ¶ Impuberes[m], quamuis[n] necessitas penuriæ hominum cogat, ad honores non esse admittendos rescripto ad Benidium[o] Rufum legatum Ciciliæ declaratur.

De ætate.

3. *Idem*[g] libro quinto.[h]

MAiores septuaginta[p] annis à tutelis & muneribus[n] personalibus[v] vacat. sed qui ingressus est septuagesimum annum, nondum[q] egressus, hac vacatione non vtetur: quia non videtur maior esse septuaginta annis, qui annum agit septuagesimum[r].

De posteris.

4. *Modestinus*[u] libro sexto Regularum.[r]

IMmunitates generaliter tributæ eo iure, vt ad posteros[s] transmitterentur, in perpetuum[t] succedentibus[u] durant.

De ætate. 2. *De numero liberorum.* 3. *De negotiatoribus. De nauicularijs & eorum liberis & libertis.* 7. *De vocato ad munera priusquam excusationem haberet.* 8. *De negotiatione & nauicularia.* 10. *De publicanis.* 11. *De colonis Cæsaris.* 12. *De collegijs & corporibus.*

5. *Callistratus*[t] lib.1.de Cognitionibus.[r]

SEmper in ciuitate nostra[x] senectus[y] venerabilis[z] fuit. namque maiores nostri penè eundem honorem[a] senibus, quem magistratibus tribuebant. Circa munera quoque municipalia subeunda idem[b] honor senectuti tributus est. Sed eũ, qui in senectute locuples factus est, & antè nullo publico munere functus est, dici potest non eximi ab hoc onere priuilegio ætatis: maximè si non tam corpore habeat vexationem, quàm pecuniè erogationem indicti muneris administratio: ex ea sit ciuitate, in qua non facilè sufficientes viri publicis muneribus inueniantur.
1 ¶ Legem quoque respici cuiusque loci[c] oportet, an, cùm aliquas immunitates nominatim complecteretur, etiam de numero annorum in ea commemoretur. ídque etiam colligi potest ex litteris Diui Pij, quas emisit ad Ennium Proculum proconsulem prouinciæ Africæ.

e *l.28. in fi.ş de leg.2. v.l.1. §. 43. ş.de aqua quot.l.13. C. de excusat. muner.*
f Genero immunitas data, ad natos ex fœminis non pertinet.
g Posteris data immunitas ad eos qui nati ex fœminis sunt, non pertinet.
h *l.4.ĵ.eod. l.13. supr.de munerib.* Imò pertinent. *l.116.l.122. in fin. l 163.in fi. l.201.l.220.ĵ.de verb.sign. l.45. ş.de leg.1. l.16.sup. de testam. tut. l.vlt.supr ad Trebell.* solue. Vbi agitur de immunitatibus, filiæ nõ veniunt. in aliis putà tutelis legatis præstandis, contractibus posterorum nomine filiæ continẽtur. *v. Tiraqu. de retractu §.1.gloss.9. num 213.*
i *l.2. Cod.de his qui sponte.*
k Sponte suscipit, qui inuitus compelli non potest.
l Fidẽ seruare debet, qui quid suscipit.
m Impubes ad honores nõ admittitur, etiamsi necessitas & penuria sit aliorum hominum. *v.l.8.ş.de muner.*
n Necessitas nõ semper licitum facit, quod alias illicitum est.
o Beridium. *Hal.*
p septuagenarius excusationẽ habet à muneribus personalibus. *v. l. 5.ĵ. eod. l.1.in fi.supr. de vacatione. v. Cuiac. c. 33. de præscript.*
q Qui ingressus, nondum egressus est.
r nisi alia sit consuetudo: nã in Syria anni 65. excusationẽ præstant. *l.3.ĵ.de censib. l.1. in fin. sup.eod.l.13.supr. de muner.*
s Posteris alicuius data immunitas, non quæ extinguitur durantibus posteris: eo tamen nomine non comprehenduntur ex fœminis nati. *l.1.in fin.ş.eod.*
t succedúntne ij, qui ante impetratam immunitatem nati sunt? *v.Hotom.2.Illust.*
u cui nulla definita est ætas, nullúsque terminus, vt in cæteris ætatibus. *Cic. de senect.v.Alciat.10.Parer.10.* Infantia septimo anno, pueritia duodecimo in fœminis, 14. in masculis: adolescentia, siue pubertas 25. Iuuentus 46. Inde senectus.
x apud Lacedæmonios.*Gell.2.Noct.Att.15.& Cicer.2.de senectute.* Lacedæmone esse honestum domicilium senectuti, nusquam enim tantum ætati tribuitur, nusquam est senectus honoratior.
y Ea vt iuuentutem sequitur. *l.69.in fin.supr.de leg.3.* aut, vt Seneca ait, adolescentiam, Ita mors ipsa senectutem sequitur.*4.Epist.30.*
z & priuilegiis digna.*l.34.in fi.sup.de vsufruct.legato.*
a Ea reuerentia consistit in assurgendo.*Cicero 1.de Inuent.Iuuenal.Satyr.13.ibid.* Credebant hoc grande nefas. *Cicer.de senectut.* aut loco dando, aut cedendo, vel, vt Aristot.ait, ἐν τῇ ὑπαναστάσει καὶ κατακλίσει, & domum deducendo ac reducendo, vel, vt Plato ait, *9.de legib.* ἔργῳ τε καὶ ἔπει. *Gell.2.Noct.15.* Apud antiquissimos Romanorum, neque generi, neque pecuniæ præstantior honos tribui quàm ætati solitus, maioresque à minoribus colebantur ad Deûm propè & parẽtum vicem, atque in omni loco ínque omni specie honoris, priores potioresque habiti. A conuiuio seniores à minoribus domum reducebantur. Postea seni antelatus est qui plures liberos habet &c.

b senes honoris causa vacationem habent.*54.Eclog.6.c.4.l.3.l.11.ş.de decur.l.3.§.6.ş de munerib. l.2.§ 7.ş.de vacatione. l.10.Cod.de decurionib.* addamus eos puniri mitiùs. *l.2.in fi.ş.de termino moto.l.5.ş.de peculatus.* Inuiti non coguntur dicere testimonium. *l.8.ş.de testib.* testamenti faciendi facultate non priuantur.*l.3. C.qui testamenta.* nonnunquam nostra interest potiùs à sene quàm à iuuene manumitti.*l.15.in fin supr.de fideicom.libert.* si de tabulis testamenti deponendis agatur, senior semper præfertur. *l.vlt. ş.de fide instrum.* relicta ad alimentum ætatis senilis ad honorẽ ciuitatis pertinere dicũtur. *l.vlt. sup.de leg.1.* senioribus liberis parentes solent claues & anulum custodiæ causa relinquere. *l.77.§.21. ş.de leg.2.*

2 ¶ Demonstratur variè, nec abscisse[d], numerum liberorum ad excusationem municipalium munerũ prodesse, ex rescriptis Diui Eluij Pertinacis. namque Siluio Candido in hæc verba rescripsit: Εἰ καὶ μὴ πασῶν λειτουργιῶν ἀφίησιν τοὺς πατέρας ὁ τῶν τέκνων ἀριθμὸς[e]. ἀλλ᾽ οὖν ἐπειδὴ ἑκκαίδεκα[f] παῖδας ἔχειν διὰ τοῦ βιβλίου ἐδήλωσας, οὐκ ἔστιν ἄλογον, ὥστε συγχωρῆσαι σχολάζειν τῇ παιδοτροφίᾳ, καὶ ἀνεῖσθαί σε τῶν λειτουργιῶν. id est, *Etsi non ab omnibus muneribus dimittit patrem natorum numerus: tamen quia sedecim pueros habere te per libellum notificasti: non est irrationabile, vt concedamus filiorum educatione remitti tibi munera*[g].
3 ¶ Negotiatores qui annonam vrbis adiuuant, item nauicularij[h], qui annonæ vrbis seruiunt, immunitatem à muneribus publicis consequuntur, quamdiu[i] in eiusinodi actu sunt. nam remuneranda pericula eorum, quin etiã & ortanda[k] præmiis, meritò placuit: vt qui peregrè muneribus, & quidem publicis, cum periculo & labore funguntur, à domesticis vexationibus & sumptibus liberentur. cùm non sit alienum dicere, etiam hos reipublicæ causa, dum annonæ vrbis seruiunt, abesse.
4 ¶ Immunitati, quę nauiculariis præstatur, certa[l] forma data est. quam immunitatem ipsi dumtaxat habent: non[m] etiam liberis, aut libertis eorum præstatur. ídque principalibus constitutionibus declaratur.
5 ¶ Diuus Hadrianus rescripsit, immunitatem nauium maritimarum[n] dumtaxat habere, qui annonæ vrbis seruiunt.
6 ¶ Licèt in corpore[o] nauiculariorum quis sit, nauem tamen vel naues nõ habeat, nec omnia ei congruant, quæ principalibus constitutionibus cauta sunt: non poterit priuilegio nauiculariis induto vti. ídque & Diui fratres rescripserunt in hæc verba: Ἦσαν καὶ ἄλλοι τινὲς οἳ ἐπὶ προφάσει τῶν ναυκλήρων καὶ τὸν σῖτον καὶ ἔλαιον ἐμπορευομένων εἰς τὴν ἀγορὰν τοῦ δήμου τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ὄντων ἀτελῶν, ἀξιοῦντες τὰς λειτουργίας[p] διαδιδράσκειν, μήτε ἐπιπλέοντες, μήτε τὸ πλέον μέρος τῆς οὐσίας ἐν ταῖς ναυκληρίαις καὶ ταῖς ἐμπορίαις ἔχοντες. ἀφαιρεθήτω τῶν τοιούτων ἡ ἀτέλεια. id est, *Erant & alij quidam, qui sub occasione nauiculariorum frumentum, & oleum inferentium in Romani populi forum, & ideo immunium, postulabant se subtrahere: qui neque nauigabant, neque maximam patrimonij partem in re nautica & mercibus habebant. auferatur huiusmodi hominum immunitas.*
7 ¶ Hoc circa vacationes dicendum est: vt, si antè quis ad munera municipalia vocatus sit, quàm negotiari inciperet, vel antè[q] quàm in collegium adsumeretur, quod[r] immunitatem pariat, vel antè quàm septuagenarius fieret, vel antè quàm publicè profiteretur, vel antè quàm liberos susciperet, compellatur ad honorem gerendum.
8 ¶ Negotiatio pro[s] incremento facultatium exercenda est. alioquin si quis maiore[t] pecuniæ suæ parte negotiationem exercebit, rursus locuples factus in eadem quantitate negotiationis perseuerauerit: tenebitur muneribus, sicuti locupletes, qui modica pecunia comparatis nauibus, muneribus se publicis subtrahere tentant. ídque ita obseruandum, epistola Diui Hadriani scripta est.
9 ¶ Diuus quoque Pius rescripsit, vt quotiens de aliquo nauiculario quæratur, illud excutiatur, an effugiendorum munerum causa imaginem[u] nauicularij induat.
10 ¶ Conductores etiam vectigalium fisci, necessitate subeundorum municipalium munerum non obstringuntur. ídque ita obseruandum Diui fratres rescripserunt. Ex quo principali rescripto intelligi potest, non[x] honori conductorum datum, ne compellantur ad munera municipalia: sed ne extenuentur facultates eorum, quæ subsignatæ sint fisco. Vnde subsisti potest, an prohibendi sint à præside, vel procuratore Cæsaris, etiam si vltrò[y] se offerant municipalibus muneribus. quod propius est defendere, nisi si paria[z] fisco fecisse dicantur.

c Consuetudo cuiusque loci inspicitur.*l.11.in fi.sup.de decur.*
d ¶ seu præcisè. *d.l.1.in fi.supr.vt legatorum.*
e ἀριθμὸς ἀνεῖται *Hal.*
f nota de sexdecim liberorũ parente. *l.24.C. de decur.*
g etiam patrimonialia dixi ad Tibul. *C. qui numero liberor.* vbi dixi plenius quot liberi à quibus muneribus excusarent.
h *§.4.ĵ.eod.*
i Imò in quinquennium.*l.5.ş. de muner.*
k adhortanda præmiis. *Hal.Cicer.3.de Nat.* nec domus, nec respublica ratione quadam & disciplina designata, videtur si in ea nec rectè factis præmia extẽt vlla nec supplicia peccatis, *& in Bruto* Solon dicebat rẽpublicam duabus rebus contineri præmio & pœna.
l *l.7.§.pen.supr. de excus.tut.*
m *l.3. §.6. de munerib. l.vlt. C. qui munerib.*
n *l.3.ş.de vacatione.* sunt enim aliæ fluuitiales. *l.3. §.6. supra de exercit.*
o nauiculariorum corpus, & collegium licitum. *§.vlt.ĵ. eod. l.1.supr.quod cuiusque.*
p λειτουργία publicum munus Græcis populũ. *Plutarchus in Romulo*, & curiam Achiui λειτὸν vocant Herodot. munere publico etiã funguntur qui sacris rebus vacant. *l.5.§.2.ş.Inst.* Hinc illud Lucæ 1. *vers.23.* ὡς ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τῆς λειτουργίας αὐτοῦ. *& Act.13.vers.22.* λειτουργούντων δὲ αὐτῶν τῷ κυρίῳ. Inde ἑσπερινὴ λειτουργία. *Theodor.4.hist.Ecclesiast.*i. vespertinæ precationes ac ne hi quidem soli λειτουργοὶ sed etiam magistratus λειτουργοὶ γὰρ θεοῦ εἰσιν.*Rom.13.vers.6.* & flamma & ignis Dei λειτουργοὶ dicuntur.*Heb.1.vers.7.ibid.* καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ, quin & dominus ipse Pontifex noster τῶν ἁγίων λειτουργὸς dicitur.*Heb.8.v.2.* vocabulo Liturgiæ, missa etiam significatur de qua dicã *Nou.7.120.133.*
q *adde l.13.§.vlt.ş.tit.prox.*
r nota causas immunitatis: certo collegio adscriptum esse, anni septuaginta, publica professio, πολυπαιδία.
s *l.4.§.1.ş.de munerib.* Bartolus inde vult numerum canonicorum augeri pro incremento reditus Ecclesiæ.
t *adde l.5.ş.de munerib,* u *adde l.4.in fi.ş. de munerib.*
x *adde quæ not.ad l.8.§.9.ş.de excus.tut.* y *l.25.ş.de procurat.*
z nec finit vnquam, eam rationibus domini paria facere. 1.*Collumella 8.* non feci paria.7.*Plin.Epist.19.Idem in panegyrico.* pro munere tanto paria accipiendo fecisti, & alibi: influentibus negotiis paria fecisti.*adde l.40.§.vlt.ş.de statulib.* sic dicimus parem rationem facere.*l.vlt.§.vlt.ş.de doli mali except.* par ratio *l.22.sup. de manumiss. test.* & pariare *l.4.§ 5.sup.de manumiss.* pariationes *l.vlt.§.3.sup.de cond.indeb.* pariator *l.8.sup.de cond. & demonst,*

11 ¶ Coloni[a] quoque Cæsaris à muneribus municipalibus liberantur[b], vt idoniores prædiis fiscalibus habeantur.

12 ¶ Quibusdam[c] collegiis vel corporibus, quibus ius coeundi lege permissum est, immunitas tribuitur: scilicet eis collegiis vel corporibus, in quibus artificij[d] sui causa vnusquisque adsumitur: vt fabrorum corpus est, & si qua eandem rationem originis habent: id est, idcirco instituta sunt, vt necessariam operam publicis vtilitatibus exhiberent. Nec omnibus promiscuè, qui adsumpti sunt in his collegiis, immunitas datur: sed artificibus[e] duntaxat. Nec ab omni ætate allegi[f] possunt, vt Diuo Pio placuit. qui reprobauit prolixæ vel inuecillæ[g] admodum ætatis homines. Sed ne quidem eos, qui augeant facultates, & munera ciuitatium sustinere possunt, priuilegiis, quæ tenuioribus per collegia distributis concessa sunt, vti posse, plurifariam constitutum est.

13 ¶ Eos, qui in corporibus allecti sunt, quæ immunitatem præbent[h], nauiculariorum, si[i], honorem decurionatus adgnouerint, compellendos subire publica munera, accepi. idque etiam confirmatum videtur rescripto Diui Pertinacis.

De his qui ob munerum grauiorum conditionem vacationem aliquam habent.

6. *Tarruntenus*[k] *Paternus* lib. I. Militarium.

QVibusdam aliquam vacationem munerum grauiorum[l] conditio tribuit: vt[m] sunt[n] mensores[o], optio[p], valetudinarij[q], medici[r], capsarij[f], "&" artifices, & qui fossam[t] faciunt, veterinarij[u], architectus, gubernatores, naupegi[x], Vallistrarij[y], specularij[z], fabri, sagittarij, ærarij[a], bucularum[b] structores[c], carpentarij[d], scandularij[e], gladiatores[f], aquilices[g], tubarij[h], cornuarij[i], arcuarij[k], plumbarij[l], ferrarij, lapidarij, & hi, qui calcem cocunt[m], & qui siluam infindunt[n], qui carbonem[o] cædunt, ac torrent. in eodem numero haberi solent lanij venatores[p], victimarij[q], & optio[r] fabricæ, & qui ægris[f] præstò sunt, librarij quoque, qui[t] docere possint, & horreorum librarij[u], & librarij depositorum[x], & librarij caducorum[y], & adiutores cornicularioium[z], & stratores[a], & polliones[b], & custodes armorum, & præco, & buccinator[c]. hi igitur omnes inter immunes habentur.

a *l. vlt. §. 1. ff. ad municip.*
b Imò non liberantur. *l. 8. C. de excus. tut.*
c *l. 1. ff. quod cuiusque.*
d *l. 1. l. 2. C. de excusat. artificum.*
e *vide l. 9. sup. de sacrosanctis Ecclesiis.*
f *al.* adlegi.
g imbecillę. *Haloand.* imbecillis. *vulg.*
h vt nauiculariorum. *Haloan. l. 9. in fin. ff. de decurionib.*
i Immunitatē amittit qui decurionatū agnouit. *l. 13. in fi. ff. titul. prox. l. 1. l. 2. C. de his qui sponte munera.* qui partem decurionatus veluti honorem aliquem municipalem, nō item. *l. 1. C. de his qui sponte munera.*
k Aurelius Arcadius libro singulari de muneribus ciuilib. *Hal.* aliàs T. Arrūtenus hîc fortè legendū Præfectus Prætorio sub Antoninis, quem T. Arruntenū Vegetius scribit diligentissimum assertorem iuris militaris.
l grauior. *Hal.*
m Hi omnes qui sequuntur, non sunt promiscui vulgi artifices, sed vt docet huius legis inscriptio, militiæ & exercitus artifices: quales permulti exercitum sequebantur.
n *adde huic legi l. 1. C. de excus. artif.*
o fortè frumētarij, de quibus dixi ad *l. 10. §. ... ff. de vacatione.* vel qui in castris dimetiuntur ad podismum, (podismus est dimensio pedibus facta) loca in quibus milites tentoria figant. *2. Vitru. 7. Leo in lib. de bellico apparatu c. 7.* μένσορες δὲ λέγονται οἱ τὰ φόσσατα μετροῦντες &c.
p optio est adiutor. adde Festum *in Optio. & l. 6. ff. de bon. damnat.* Hinc auxilia fœderatorum optiones dicuntur in *l. vlt. Cod. de locato.* In re verò militari, is est quem decurio aut centurio optat sibi ministrum, quò faciliùs obeat munia publica: qui olim accensus dicebatur. *Festus. Varro 1. de lingua.* præsertim dum ægritudine tenebatur. *2. Vitru. 7.* optiones igitur, sunt adiutores militum gradu antecedentium siue digniorum ac priorū. quibus puto eos respondere quos Galli vocant *Gouiats.* erant etiam optiones in fabticis militaribus. Plautus *in Asinaria act. 1. scena 1.* tibi optionē sumito Leonidam, fabricare quid vis, Hinc optio fabricæ. *Veget. ibid.* quin & ducibus & delegatoribus annonæ, qui & legatarij, Galli *Commissaires des viures.* adiungebantur optiones vel opinatores. *l. 7. C. de exact. tribut. Nou. 130.* per quos erogabantur annonæ militares. *l. 9. C. de iure fisci. l. 7. C. de exact. tribut.* hinc optio militum, diuisio annonæ *Nou. 130. l. 1. ff. de muner.* Galli *Clercs des viures.* Interdum etiam optiones vocantur propositi carcerum. *l. 6. ff. de bon. damn.* hinc Ambrosio optiones carcerum, de quibus *v. Cuiac. 6. obs. 33.*
q valetudinarij medici, Budæus ita coniunctim legere videtur, sunt qui valetudine affectos curant οἱ νοσοκόμοι ad officium præsidis castrorum pertinebat expensas dare medicis. *2. Veget. 10.* Ferrandus *1. Explicat. 52.* valetudinarios interpretatur ipsos infirmos. *vt l. 12. in fin. ff. de re militari, vt & Celsus lib. 3.* vnde valetudinarius locus in quo infirmi. *Columell. 11. 12. Tacit. de orat.*
r *l. 33. § 2. ff. ex quibus causis maiores.*
f An capsarum artifices sunt? nam alio sensu accipiuntur *in l. 3. sup. de off. præf. vigil.* pro vestimentorum custodibus, & librorum portatoribus *in l. 13. ff. manum. vindicta. Sueton. Nerone 3... Iuuenal. Satyr. 10.* Certè Vegetius principalium militum nomina percensens 2. c. 7. meminit librariorum, qui in libros referebant rationes ad milites pertinentes. librariorum etiam meminit hæc lex. ff. *eod.*
t Galli *pionniers, vastadours. adde 6. Veget. 10.*
u *6. Columell. 8.* κτηνιάτροι mulomedici ἱππιατροί. *v. l. 1. C. de excus. artif.* iidem soleas equis affigunt. veterina est iumentum, à vehendo, vel quòd ad ventrem onus religatum gerat. *Festus in voce veterinam.*
x naupegij. *vulg.* fabricatores nauium.
y balistarij. *vulg. Hal.* balista genus tormenti bellici. *2. Veget. 10.* cuius descriptionem *v. apud Ammian. 23. paulò post principium 10. Vitru. 16.*
z hæc vox deest in vulgata. Porrò puto eos innui qui à Vegetio dicuntur cunicularij. *2. Veget. 11. in fin.* speculariorum meminit lex *1. C. de excus. artif.* sed alio sensu.
a *l. vlt. C. de excus. artif.* χαλκεῖς Græci appellant excusores. *Quint. 2. Inst. vlt.*
b baccularij structores. *vulg.* bractearij structores. *Hal.* vtrobique ergo diuersi à structoribus, bacularij, vel bractearij. *Turneb. 9. aduers. 16.* legit buccularios, quos interpretatur galearum structores. est enim buccula, pars galeæ. alij tamen volunt esse buccæ tegumētum, *mufeliere.* In lexico B. Germani Buccula παράγναθις ὀμφαλός. alij volunt esse instrumentum in quo succula conditur catapultis exercendis parata. Turnebi opinionem confirmo. *l. 1. Cod. Theod. de Fabricensib.* cùm senæ per tricenos dies ex ære tam apud Antiochiam quàm apud Constantinopolim à singulis Barbaricariis cassides, sed & bucculæ tegerentur: octo verò apud Antiochiam cassidas, totidémque bucculas per dies 30. & tegerent argento, & deaurarent. Iuuenal. Lorica & fracta de casside buccula pendent. De Buccellariis alibi dicam. Porrò Alciatus legit hîc, *Bacalarios.*
c id est, ædificatores. *l. 1. C. de excus. artif. Cicer. 2. ad Q. Fratrem 4.* Instructores. *Veget. 2. c. 11.* Ars structoria οἰκοδομικὴ, τεκτονικὴ, structorum ministri sunt λιθουλκοὶ, λιθουργοὶ, λατύποι vectiarij, lapicidæ, scalptores.
d *d. l. 11. C. de excus. artif. 2. Veget. 11.*
e qui è scandulis hyberna contegebant. scandulæ, scindulas appellat à scindendo. *Isid. 7. c. 5. & 19. c. 19.* tabulæ sunt ligneæ à scandendo dictæ, quæ vicem tegularum præstant. aptissimè autē fiunt è quercu, vel glandiferis. *16. Plin. 10.* scandulario intellexit. *Veget. 2. c. 11.* habent, inquit, fabros lignarios, instructores, carpentarios, ferrarios pictores (lege πηκτὰς ex *l. vlt. C. de excus. artif.*) reliquósque artifices ad hybernorum ædificia fabricanda.
f non sunt μονομάχοι, qui à lanistis instituebantur, sed μαχαιροποιοὶ id est, gladiorum artifices. *Bud. hic.* Lipsius *1. Saturn. 7. in fi.* hîc fatetur gladiatoris vocabulū propriè vsurpari, sed parum vsitatè. Demosthenes Machœrepij filius fuit.
g Aquileges. *Hugo à Porta: Bud.* inde ars aquilegij. *31. Plin. 3.* Aquilices ab aquis eliciēdis, vt aquælicium, quòd in magna siccitate fieri solet. Tertullianus gentes irridens *in Apologetico cap. 20.* Aquilicia Ioui immolatis, nudipedalia populo denunciatis. *& 3. aduersus Marcionem.* nec statim aquilicem & agricolam se Deus repromisit. sic imbrices ab imbribus ciendis. Imbricitor, Ennius *17. Annal.* spiritus Austri Imbricitor. & Elices, id est, sulci aquarij. *2. Columell. 8. v. l. 1. §. 9. ff. de aqua & aquæ pluuiæ.* & Iuppiter elicius *Ouid. 3. fast.* aquilices ferè iidem ac libratores. *l. vl. C. de excus. artif.*
h tribularij. *Turneb. 9. aduers. 16.* qui tribulos & murices faciunt, quibus equorum configantur pedes: sed tamen approbat vocem tubarij ibidem. tubarum opifices à tibicine diuersi. tubularij meminit Ammianus *lib. 28. circa principium.* quæ vox non à tubulis. quid enim tubulorum opifici cum præside, sed à tuba deducitur, nisi malis ibidem legere tabulario præsidialis officij.
i Cornu militare ex vris agrestibus fit, tuba directa est: buccina in semetipsum circulo æreo flectitur. *2. Veget. 5.* inde æs curuum dicitur. *Veget. 2. c. 7.* Cornuarius non idem est quòd cornicen, qui olim æneator, qui committendum prælium monet: sic enim legendum puto apud *Veget. 2. c. 7. in fi.* nec enim tibiæ prælium committere solent, sed committendum monere.
k arcuum opifices. arcarij. *vulgat.* l *l. vlt. C. de excus. artif.*
m coquunt. *Hal.* n incidunt. *vulg. Hal.* o arborem. *vulg.*
p venatoribus immunitas data est. *vt hîc.* venatoribus inquam militibus. hîc enim agitur de re militari & militibus. Venatores milites non sunt munifici. Ceteri venatores qui prouinciam feris purgant, non ideo à ciuilibus muneribus purgantur. *l. venatoribus. 6. C. de excusat. munerum.*
q ij victimas in exercitu cædebant. *Bud.* vel potiùs vendebant. *1. Valer. 1.*
r id est adiutores præfecti fabrorum *de quo v. Veget. 11.* fabrica est locus in quo arma conficiuntur ὁπλοποιεῖα. *Nouell. 85.* Galli *Arsenals,* hinc Fabricenses, qui in fabricis operantur. *v. tit. C. de Fabricensib.* f ff. *eod. 2. Veget. 10.*
t eos intelligit qui in libros referunt rationes ad milites pertinentes. *2. Veget. 7.*
u librarij sunt nedum exscriptores. *l. 92. in fi. ff. de reg. iur.* sed quasi tabularij.
x moris enim erat vt ex donatiuo, quòd milites consequebantur, dimidia pars sequestraretur apud signa, & ibidem ipsis militibus seruaretur, ne per luxum aut inanium rerum comparationem à contubernalibus posset absumi. *2. Veget. 20. in pr.*
y Caduca dicuntur, quæ ex aliqua causa in fiscum cadunt. *v. tit. Cod. de caducis.* eorum militum qui ære diruti dicebantur dixi ad Varronem *4. de lingua, in fi. & ad Festum in Dirutum in ære & in Resignatum æs.*
z Cornicularius est, qui corniculo tribuni militum præest. erat enim corniculum in ordinibus tribuni militum, vt in acie cornu. Cominus tribuno militari Lectorio diem apud populum dixit, quòd cornicularium suum stupri causa appellasset. *6. Valer. 1.* Primò apparituram fecit magistratibus deinde in Macedonia corniculo, mox æquo meruit, *Tranquillus de claris Grammaticis v. Turneb. 5. aduers. 10.* de Corniculariis secretarij dicam ad *l. 2. C. de prox. sacr. scrin.* a *v. tit. C. de Strator.*
b poliones *Hugo à Porta* pelliones *Hal.* politores. *Turneb. 9. c. 16.* politores, qui arma, gladios, galeas poliunt: pelliones, qui pelles, sub quibus milites hyeme degunt conficiunt. *Cic. 4. Acad.* non multum ocij Imperatori sub ipsis pellibus relinquitur. *adde quæ not. de pollion. ad l. 72. §. 5. ff. de solut.*
c buccinator. *Hal.* d *10. C. 63.*

DE LEGATIONIBVS[d].

Tit. VII.

De legatione deserta.

1. *Vlpianus*[a] lib. 8. ad Massurium Sabinum.[a]

LEgatus municipalis, si deseruerit[e] legationem, pœna adficiatur extraordinaria, motus ordine, vt plerumque solet.

De postulatione contra remp. cuius est legatus. 1. De quæstione, an sit legatio deserta. 2. An cessatio vnius legati noceat alij. 3. De legatiuo.

2. *Idem*[a] lib. 2. Opinionum.[a]

LEgatus contra rempublicam, cuius legatus est, per alium[f], à principe quid postulare potest.

1 ¶ Vtrum quis deseruerit[g] legationē, an ex necessaria causa moram passus sit, ordini patriæ suæ probare debet.

2 ¶ Cessatio vnius legati ei, qui munus, vt oportet, obiit, non nocet. 3 ¶ His, qui non gratuitam legationem susceperunt, legatiuum[h] ex forma restituatur.

An in legatum actio detur.

3. *Africanus*[a] lib. 3. Quæstionum.[a]

CVm quæritur, an in eum, qui in legatione sit, actio dari debeat: non tam interest, vbi quis aut crediderit, aut dari stipulatus sit, quàm illud, an id actum sit, vt legationis[k] tempore solueretur.

De debitore reipublicæ. 1. De his qui postulare non possunt. 2. De debitore fisci. 3. De accusatore. 4. De vicarijs. 5. De ordine. 6. De numero legatorum.

4. *Marcianus*[a] lib. 12. Institutionum.[a]

SCiendum est, debitorē reipublicæ legatione fungi non posse. & ita Diuus Pius Claudio Saturnino & Faustino rescripsit. 1 ¶ Sed & eos[l], quibus ius postulandi non est, legatione fungi non posse: & ideo[m] harena[n] missum, non iure legatum esse[a] missum[a] Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. 2 ¶ Debitores autem fisci nō prohibentur legatione fungi. 3 ¶ Si accusatio alicuius publicè instituta sit: non est compellendus accusator ad eum legationem suscipere, qui se amicum vel domesticum dicit eius, qui accusatur. & ita Diui fratres Æmilio Rufo rescripserūt.

3 ¶ Legati vicarios dare non alios possunt, nisi filios suos.

5 ¶ Ordine[o] vnusquisq; munere legationis fungi cogitur. & non aliàs cōpellendus est munere legationis fungi, quàm si, priores qui in curiā lecti sunt, functi sint. Sed si

e *l. 2. §. 1. ff. eod. l. 2. in fi. C. eod.* f non per se. *l. 8. §. 1. ff. eod.* Glossiones, Pelliones δερματοπῶλαι Pellarius. *ibid.* Iulius Firmicus *libro 2.* Mars & Mercurius in x. ab Horoscopo loco poliones faciunt. *adde l. 1. C. de excus. artif. l. 7. ff. de suppellectili.*
g *l. 1. ff. eod.* h *l. 18. § 12. ff. de muner.*
i *v. Cuiac. 3. ad Afr. fol. 30.* k *l. 21. ff. de oblig.*
l *l. 1. §. 6. ff. de postulando.* m Argumentum ab aduocato ad legatum.
n sc. harenarij. o *l. 3. §. 15. ff. de mune.*

legatio

legatio de primoribus[a] viris desideret personas, & qui ordine vocantur, inferiores sint: non[b] esse obseruandum ordinem Diuus Hadrianus ad Clazomenios rescripsit.

6 ¶ Præcipitur autem edicto Diui Vespasiani omnibus ciuitatibus, ne plures quàm ternos[c] legatos mittant.

Quod tempus legato prosit. 1. *Si non constet legatus sit, necne.*

5. *Scæuola* lib. 1. Regularum.

LEgato tempus prodest, ex quo legatus creatus est, non ex quo Romam venit. 1 ¶ Sed si[d] non constat, legatus sit, an non: Romæ prætor de hoc cognoscit.

An propter legationem patris filius vacet.

6. *Vlpianus* lib. 5. de officio proconsulis.

FIlio propter[e] patrem legationis vocatio ne cocedatur, Imperator noster cum patre Claudio Callisto rescripsit in hæc verba: Quod desideras, vt propter legationem patris tui à legatione tu vaces, in interuallis[f] honorum, qui sumptum habent, rectè obseruatur. in impendiis legationũ, quæ solo ministerio obeuntur, diuersa causa est.

De patre per filium legatione functo.

7. *Papinianus* lib. 1. Responsorum.

FIlius decurio pro[g] patre legationis officium suscepit. ea res filium, quò minùs ordine suo legatus proficiscatur, non excusat. pater tamen biennij vacationem vindicare poterit: quia per filium legatione functus videtur.

De his qui legatione functi sunt. 2. *Quibus negotijs legati interponere non debent.*

8. *Paulus* lib. 1. Responsorum.

PAulus respondit, eum, qui legatione functus est, intra tempora vacationis præfinita non[h] oportere compelli rursum ad defendendum publicum negotium, etiam si de eadem causa litigetur. 1 ¶ Imperatores Antoninus & Seuerus Augusti Germano Siluano: Legatione functis biennij vacatio conceditur. Nec interest, vtrùm legatio in vrbe, an in prouincia agentibus nobis mandata sit.

2 ¶ Paulus respondit, eum[i], qui legatione fungitur, neque alienis[k], neque propriis negotiis se interponere debere. in qua causa non videri eum quoque contineri, qui cum amico suo prætore gratis consilium participat.

An legatus agere possit.

9. *Idem* lib. 3. Responsorum.

PAulus respondit, de eo[l] damno, quod legationis tempore legatus passus est, posse eum etiam legationis tempore experiri.

1. *De eo qui in legatione mortuus est.*

10. *Idem* lib. 1. Sententiarum.

LEgatus, antequàm officio legationis functus sit, in rẽ suam nihil agere potest, exceptis his, quæ ad iniuriam eius, vel damnum parata sunt. 1 ¶ Si quis in munere legationis, antequàm ad patriam reuertatur, decessit[m], sumptus qui proficiscenti sunt dati, non restituuntur[n].

De legatione absenti iniuncta.

11. *Idem* lib. singul. de iure libellorum.

SI absenti[o] iniuncta est legatio, eámque gratuitam suscepit: potest quis & per alium legationem mittere.

1 ¶ Qui legationis officio fungitur, licèt suum negotium curare non potest: Magnus tamen Antoninus permisit ei, pupillæ nomine & instruere[p] & defendere causam, licèt legationi, quam suscepit, nondũ renuntiauerit: præcipuè cum participẽ officij ipsius absentẽ esse dicebat.

De emptione.

12. *Scæuola* lib. 1. Digestorum.

LEgatus creatus à patria sua, suscepta legatione, in vrbem Romam venit. & nondũ perfecta legatione, domum, quę erat in ipsius ciuitate Nicopoli, emit. quæsitum est, an in senatusconsultum inciderit, quò[q] prohibentur legati ante perfectam legationem negotiis vel priuatis rebus obstringi. respondit, non videri teneri.

De vicario.

13. *Papinianus* lib. 1. Responsorum.

VIcarius[r] alieni muneris voluntate sua datus, ordine suo legationem suscipere non admissa biennij præscriptione cogetur.

De libera legatione.

14. *Vlpianus* lib. 74. ad Edictum prætoris.

QVi libera[s] legatione abest, non videtur reipublicæ causa abesse. hic enim non publici commodi causa, sed[t] sui abest.

De libelli oblatione.

15. *Modestinus* lib. 7. Regularum.

IS, qui legatione fungitur, libellum sine permissu principis de aliis[u] suis negotiis dare non potest.

De pluribus legationibus. 1. *Si cui ante vel post legationem susceptum negotium moueatur.*

16. *Idem* lib. 8. Regularum.

EVndem plures legationes suscipere prohibitum non est: præsertim[x], si & sumptus & itineris compendium suadeat[y]. 1 ¶ Ante legationem susceptam si cui negotium moueatur, etiam absens defendi debet: suscepta legatione, non[z] nisi iniuncto munere fungatur.

De legato pulsato, legatos & liberos esse, & sanctos haberi. De dedito hostibus.

17. *Pomponius* lib. 37. ad Quintum Mucium.

SI[a] quis legatum[b] hostium pulsasset, contra[c] ius gentium id commissum esse existimatur: quia[d] sancti[e] habentur legati. & ideo si, cum legati apud nos essent gentis alicuius, bellum cum eis indictũ sit: responsum est, liberos eos manere[f]: id enim iuri gentium conuenit esse. itaque eum, qui legatum pulsasset, Quintus Mucius[g] dedi hostibus, quorum erant legati, solitus est respondere. quem hostes si non recepissent quæsitũ est, an ciuis Romanus maneret: quibusdam existimantibus manere: aliis cõtra, quia quem semel populus iussisset dedi, ex ciuitate expulisse[h] videretur, sicut faceret, cùm aqua[i] & igni interdiceret, in qua sententia videtur Publius Mucius fuisse. id autem maximè quæsitum est in Hostilio Mancino[k] quem Numantini sibi deditum nõ acceperunt. de quo tamen lex postea lata est, vt esset ciuis Romanus: & præturã quoq; gessisse dicitur.

DE ADMINISTRATIONE RErum ad ciuitates[l] pertinentium, Tit. VIII.

De relictis ad certam speciem.

1. *Vlpianus* lib. 10. Disputationum.

QVod ad certam speciem ciuitatis relinquitur, in alios vsus conuertere non[m] licet.

De locatione & conductione. 2. *De frumentaria ratione vel pecuniaria.* 7. *Si idoneus nominatus postea facultatibus lapsus sit.* 8. *De pactis.* 9. *De periculo collegæ. De eo qui pro collega dependit.* 11. *De conductore & fideiussore conductoris, & herede fideiussoris.*

2. *Idem* lib. 3. Opinionum.

NOn vtique de exemplo[n] posterioris locationis præteritarum conductionum, quæ suam legem habuerunt, rationem iniri oportet. 1 ¶ Quod quis suo[o] nomine exercere prohibetur, id nec per subiectam personã agere debet. & ideò si decurio, subiectis aliorum nominibus, prædia publica locat[p], quæ decurionibus conducere[q] non licet, secundum legem vsurpatam reuocentur.

2 ¶ Quod de frumentaria[r] ratione in alium vsum conuersum est, sua causa cum incremento debito restituatur. ídque etsi contra absentem pronuntiatum est, inanis est querela. ratio tamen administrationis secundùm fidem acceptorum[s] & datorum ponatur.

3 ¶ Frumentariæ pecuniæ suo nomine debitor quàm primùm soluat. necessaria enim omnibus rebus publicis frumentaria pecunia moram[t] solutionis accipere non debet. sed debitores, quos ex eadem causa habet, ad solutionem per præsidem prouinciæ compellantur.

4 ¶ Ad frumenti comparationem pecuniam datam restitui ciuitati, non compensari in erogata debet. Sin autem frumentaria[u] pecunia in alios vsus, quàm quibus destinata est, conuersa fuerit, veluti in opus balneorum publicorum: licèt ex bona fide datum probatur: compensari quidem frumentariæ pecuniæ non oportet: solui autem à curatore reipublicæ iubetur.

5 ¶ Si indemnitas debiti frumentariæ pecuniæ cum suis vsuris fit, immodicæ & illicitæ computationis modus non adhibetur. id est, ne commodorum commoda, & vsuræ[x] vsurarum incrementum faciant.

6 ¶ Grani æstimationem per iniuriam post emptionem ablati, quæ rationibus publicis refertur, curator reipublicæ domino restitui iubeat.

7 ¶ Si eo tempore, quo nominatus est, idoneus, postea lapsus facultatibus, damnum debitis reipublicæ dederit:

a qui & principes ciuitatis.
b necessitas excusat à seruando ordine. *l. 11. §. 2. l. 14. in fin. sup. de muner.*
c huc referri potest historia de tribus legatis à Roma ad Attalum & Nicomedem missis, quorum vnus lapide caput saucius fœdas præferebat cicatrices, alter podagra laborabat, tertius stultior haberi consueuerat. Cato contemplatus legatos, senatus inquit, legatos mittit, quia ratione, pedibus, & capite carent.
d *l. 2. §. 6. sup. de iud.*
e *l. 1. l. 3. Cod. de mun. & honorib.*
f vacationibus temporum. *l. 18. ʒ. ad municip. l. 3. C. de munerib. & honorib.*
g *l. 13. ʒ. eod.*
h Est enim vicissitudo in deferẽdis legationibus seruanda. *l. 12. ʒ. de vacatione. l. 2. C. de muner. & honor.*
i An legatus prouincialis Romam missus, ibi quamdiu legatione fungitur suas actiones monere & instituere possit. vide apud Cuiacium *2. obs. 22.*
k *adde l. 15. ʒ. eo.*
l *l. 16. ʒ. eod.*
m *adde l. 4. ʒ. de officio adsess. l. 19. in fin. ʒ. loc.*
n sed ad legati heredes transmittuntur.
o *v. l. 36. sup. ad municipalem.*
p instituere. *Hal.*
q *l. 8. in fin. l. 11. sup. eod.*
r *l. 7. sup. eod.*
s qui liber à legatione. *vulg.* & malè. Porrò libera legatio *Suetonio in Tiberio c. 31.* (& ius legationis liberum. *Cic. 1. Philipp. & 15. Epist. ad Att. 6. & 11.* seu votiua legatio. *Cic. 2. ad Att. 18. & 13. Epist. 14. & 14. epist. vlt. & 15. ad Attic. 1. & 11. familiar. 1.*) hic dicitur, quæ à senatu vel imperatore donabatur clarissimis viris titulo tenus ad res proprias & priuatas gerendas veluti ad adeundas hereditates sibi delatas. *Cicer. 3. de legib.* alias senatori ab vrbe abesse non licet. *v. Manutium 1. Epist. ad Att. 1. Budæum hîc.* libera dicitur quod nullo sit finita tempore. sic libera cretio dicitur. *Cuiac. 9. obs. 19.* interdum etiam legatis libera mandata de summa rerũ senatus constituebat. *Liu. 7. de bello Macedonic.*
t puta adeundæ hereditatis causa. Cicero *1. & 2. agraria.* exigendi causa. *Cicero pro Flacco.*
u ¶ *l. 8. supra eod.*
x id est, interdum ἄλλως.
y subeat. *vulg.*
z *l. 2. sup. de in ius vocando. l. 2. sup. eum qui appellauerit.*
a vide Balduinum in Scæuola: vbi hanc legem explicat *fol. 109. & sequentib.*
b *l. 7. sup. ad l. Iul. de vi publica.*
c Hinc Græci πρέσβυς οὐδὲ τύπτεται, οὐδὲ ὑβρίζεται.
d Probus in Pelopida, legationum iure tutum se arbitrabatur, quòd apud gentes sanctum esse consuesset. *Varro 3. de ling.* sancta sunt, inquit, corpora legatorum. Hisque de rebus iudicabat fœcialis. *v. Cuiac. 11. obs. 5. Cicer. pro l. Manilia* refert ideò Corinthum à Romanis euersam quòd legati Romanorum à Corinthiis duriùs appellati fuissent, eo nomine idem hortatur Romanos vt Pompeium eligant aduersus Mithridatem, à quo legati Romani fuissent occisi. *Idem 1. in Verrem.* nonne legati inter hostes incolumes esse debent. *vide ibidem Asconium.*
e *fortè legendũ* sacrosancti: quia iureiurando interposito, id erat institutũ vt qui violasset, puniretur. Cicero *de aruspicum responsis & Verrina 3. & pro lege Manlia, Liuij epitome 15. Liuius 5. 6. 20. 21. 23. 30. 38.* Ita Tribuni plebis & Ædiles sacrosancti, vt ex Marci Catonis oratione inscripta, ædiles plebeij sacrosanctos esse docet Festus in sacrosanctum.
f vice versa legato arma capere nõ licet in eos apud quos legatione fungitur, vt tres Fabij fecere ad Gallos missi. qua in re Liuius, & Plinius scribunt ius gentiũ violatũ, dictámque eis diem à Quinto Fabio tribuno plebis. *v. Cuia. ibi.* Quid si nefanda consilia ineant, aduersus eos apud quos legati missio? Interdũ ius gentium valuit. *Liuius 2.* interdũ nõ valuit Thucydid. 2. vbi de legatis Lacedæmoniorum ad regem Persarũ missis & ab Atheniensibus interceptis tractat. sic apud Liuium *3. decad. 3.* legatos Carthaginiensium Romani intercipiunt, euntes ad regem Macedoniæ.
g *l. 4. sup. de captiuis.*
h expulisse.
i de aquæ & ignis interdictione dixi ad *l. 1. §. 2. ʒ. de leg. 3.*
k *v. Cicer. de oratore & in Topicis in loco à notatione: & 3. de oratore, & in oratione pro Cecinna.* Itaque huius modi postliminium non iustũ pronũciatũ est. *7. Gell. 18.*
l περὶ πολιτικῶν καὶ προνομίων αὐτῶν. *& c. 54. Eclo. 10.*
m *l. 4. ʒ. eod. Imò licet. v. l. 16. ʒ. de vsufr. legat.*
n A præsenti locatione ad præteritam, nõ ducitur argumentum.
o Per subiectã vel suppositam personam nemo id exercere aut agere potest quod suo nomine ipse agere prohibeatur. *vide l. 1. C. quibus ad conductionem prædiorum fiscalium accedere non licet.*
p *dixi ad l. 30. C. de locato.*
q Decurio publicorum vectigalium aut prædiorum conductor esse non potest. *vt hîc. l. 6. §. 2. ʒ. de decurionib. vbi vide quæ scripsi.*
r *§. 4. ʒ. eod. l. 2. C. de frumento vrbis Constantinop.*
s Rationes acceptis & datis constant.
t necessitas moram non amittit.
u *v. §. 2. ʒ. eod.* x vsuræ vsurarum legitimè non postulantur. *v. l. 28. C. de vsuris.*

quia fortuitos [a] casus nullum humanum consilium prouidere potest: creator [b] hoc nomine nihil præstare debet.

8 ¶ Ius reipublicæ pacto [c] mutari non potest, quo minùs magistratus collegæ quoque nomine conueniantur in his speciebus, in quibus id fieri iure permissum est.

9 ¶ Actio autem, quæ propterea [d] in collegam decerni solet, ei, qui pro altero dependit, ex æquitate competet.

10 ¶ Quod depensum pro collega in magistratu probabitur, solui & ab heredibus eius præses prouinciæ iubet.

11 ¶ "Idem ex eodem libro." Conductore perficiendi operis punito, fideiussor, qui pro eo interuenerat, idem opus extruendum alij locauerat. nec à secundo redemptore opere perfecto, vsurarum præstationem heres fideiussoris recusare non debet: cùm & prior causa in bonæ fidei contractu in vniuersum fideiussorem obligauerit, & posterior locatio, quia suum periculum agnouit, solidæ præstationi reipublicæ eum substituerit.

12 ¶ Qui fideiusserint [e] pro conductore vectigalis, in vniuersam conductionem in [f] vsuras quoque "in" iure conueniuntur: nisi propriè quid in persona eorum verbis obligationis expressum est.

13 ¶ Sed si in locatione fundorum pro sterilitate temporis boni viri arbitratu in soluenda pensione cuiusque anni pacto comprehensum est: explorata lege conductionis, fides bona sequenda est.

De periculo collegæ. 1. De locatione. 2. De nouatione. De pecunia constituta. 3. An filius pro patre cauere cogatur. 4. De pignore dato à fideiussore.

3. *Papinianus* "lib. 1. Responsorum."

CVratores [g] communis officij, diuisa pecunia, quam omnibus in solidum publicè dari placuit, periculo vice mutua non liberantur. *Vlpianus*:

PRior [h] tamen exemplo tutorum [i] conueniendus est is, qui gessit.

1 ¶ "Ex eodem libro." Prædium publicum in quinque annos, idonea cautione non exacta, curator [k] reipublicæ locauit. ceteris [l] annis colonus si reliqua traxerit, & de fructibus prædij mercedés [m] que [n] seruari non potuerint [o] successor, qui locauit, tenebitur. idem in vectigalibus non ita pridem constitutum est: "scilicet" vt sui temporis singuli periculum præstarent.

2 ¶ In eum, qui administrationis tempore creditoribus reipublicæ, nouatione facta, pecuniam cauit, post depositum officium [p] actionem denegari non [q] oportet. Diuersa causa est eius, qui solui constituit. similis etenim videtur ei, qui publicè vendidit, aut locauit.

3 ¶ Filium pro patre curatore reipublicæ creato cauere [r] cogi non oportet. nec mutat, quòd in eum pater emancipatum, priùs quàm curator constitueretur, partem bonorum suorum donationis causa contulit.

4 ¶ Pro magistratu fideiussor interrogatus, pignora quoque specialiter dedit. in eum casum pignora videntur data, quo rectè conuenitur: videlicet postquam res ab eo seruari non potuerit, pro quo intercessit.

De pecunia in certos vsus legata.

4. *Valens* "lib. 2. Fideicommissorum."

LEgatam municipio pecuniā in aliam rem, quàm defunctus voluit, conuertere citra principis auctoritatē non [s] licet. & ideo si vnū opus fieri iusserit, quod Falcidiæ legis interuentu fieri non potest. permittitur, summam, quæ eo nomine debetur, in id quod maximè necessarium reipublicæ videatur conuertere. siue plures summæ in plura opera legantur, & legis Falcidiæ interuentu id [t], quod relinquitur, omnium operum extructioni non sufficit: permittitur, in vnum opus, quod ciuitas velit, erogari. Sed municipio pecuniam legatam, vt ex reditu eius venatio [t] aut spectacula edantur, senatus in eas causas erogari vetuit. & pecuniam eò legatam, in id, quod maximè necessarium municipibus videatur, conferre [u] permittitur, vt in eo munificentia eius, qui legauit, inscriptione [x] notetur.

De venditione frumenti. 1. De pecunia legata.

5. *Paulus* "lib. 1. Sententiarum."

DEcuriones pretio viliori [y] frumentum, quód annona temporalis est, patriæ suæ præstare nō sunt cogendi.

1 ¶ Nisi ad opus nouum pecunia specialiter legata sit, vetera ex hac reficienda sunt.

De dolo, culpa, & diligentia.

6. *Vlpianus* "lib. 1. ad Edictum Prætoris."

MAgistratus reipublicæ non dolum solummodò, sed & latam negligentiam [z], & hoc ampliùs etiam diligentiam debent.

An pater filij nomine teneatur.

7. *Paulus* "lib. 1. ad Edictum Prætoris."

"SI "filiusfamilias, volente patre, magistratus gesserit: Iulianus existimauit, insolidum [a] patrem teneri in id, quòd eius nomine reipublicæ abesset.

De errore calculi. 1. De rationibus expunctis.

8. *Modestinus* "lib. 8. Regularum."

CAlculi erroris retractatio etiam post decennij aut vicennij tempora admittetur.

1 ¶ Sed si gratiosè [b] expunctæ dicentur, non retractabuntur.

De pecunia quæ apud curatores remansit, vel à redemptoribus operum exigi non potest. 1. De heredibus curatorum. 2. De agris reip. bona fide possessis. 3. De operum exactione, non committenda sine cautione. 4. De negligentia, & fraude curatorum. 5. De pecunia ad annonam destinata. 6. Si non signiter sitonæ officio suo functi sint. 7. Curatorem calendarij non cauere. 8. De periculo collegæ. 9. De periculo nominum. 10. De vsuris ab eo qui publicam pecuniam detinuit, præstandis.

9. *Papirius Iustus* "lib. 2. de Constitutionibus."

IMperatores Antoninus & Verus rescripserunt, pecuniæ, quæ apud curatotes remansit, vsuras [c] exigendas: eius verò, quæ à redemptoribus operum exigi non potest, sortis duntaxat periculum ad curatores pertinere.

1 ¶ Item rescripserunt, operum periculum etiam [d] ad heredes curatorum pertinere.

2 ¶ Item rescripserunt, agros reipublicæ retrahere [e] curatorem ciuitatis [f] debere licèt à bona fide emptoribus possideantur, cùm possint ad auctores suos recurrere.

3 ¶ "Idem eodem libro." Imperatores Antoninus & Verus rescripserunt, operum exactionem sine cautione non oportere committi.

4 ¶ Item rescripserunt, curatores, si negligenter [g] in distrahendis bonis se gesserint, in simplū teneri, si per fraudem, in duplū: nec ad heredes eorum pœnam descendere.

5 ¶ Item rescripserunt, pecuniam ad annonam destinatam [h] distractis rebus curatorem exigere debere.

6 ¶ Item rescripserunt, sitonas [i] indemnes esse oportere, qui non segniter officio suo functi sunt, secundùm literas Hadriani.

7 ¶ Item rescripserūt, à curatore calendarij [k] cautionē exigi non debere, cùm à [l] præside ex inquisitione eligatur.

8 ¶ Item rescripserunt, curatorem etiam nomine collegæ [m] teneri, si interuenire & prohibere eum potuit.

9 ¶ Item rescripserunt, nominum, quæ deteriora facta sunt tempore curatoris, periculum ad ipsum pertinere. quia verò antè quàm curator fieret, idonea non erant, æquum videri, periculum ad eum non pertinere.

10 ¶ "Idem libro eodem." Imperatores Antoninus & Verus rescripserunt, eum, qui pecuniam publicam magistratus sui tempore, & pòst non pauco tempore detinuerat, vsuras [n] etiam præstare debere: nisi si quid allegare possit, qua ex causa tardiùs intulisset.

DE DECRETIS AB ORDINE [o] faciendis.

Tit. IX.

De medicis.

1. *Vlpianus* "lib. 3. Opinionum."

MEdicorum intra [p] numerum [q] præfinitum constituendorum arbitrium non præsidi prouinciæ commissum est, sed ordini [r], & possessoribus cuiusque ciuitatis: vt certi de probitate morum [s], & peritia artis eligant ipsi, quibus se [t], liberósque suos in ægritudine corporum committant [u].

De legitimo numero cogendo.

2. *Marcianus* "lib. 1. Publicorum."

ILla decreta, quæ non [x] legitimo numero decurionum coacto facta sunt, non valent.

3. *Vlpianus* "lib. 3. de Appellationibus."

LEge autem municipali cauetur, vt ordo non aliter habeatur, quàm duabus [y] partibus adhibitis.

De decretis ambitiosis. 1. De largitione. 2. De salario.

4. *Idem* "libro singulari de Officio curatoris reipublicæ."

AMbitiosa [z] decreta decurionum rescindi debent, siue aliquem debitorem dimiserint, siue largiti sunt.

1 ¶ Proinde (vt solent) siue decreuerint, de publico alicuius vel prædia, vel ædes, vel certam quantitatem præstari: nihil valebit huiusmodi decretum.

---

a *l. 5. §. 4. ff. commodati. l. 23. in fi. ff. de reg. iur. v. l. 6. C. de pign. act.*

b curator. *Hal.* malè. Creator, qui & nominator is est qui quem nominat ad munera. *l. vlt. C. de heredit. decurionum. l. 59. C. de decurionib. l. 2. Cod. quo quisque ordine conueniendus.*

c *l. 38. ff. de pact. l. 16. in fi. ff. de suis & legitimis.*

d *l. 2. C. de contrar. iudicio tutelæ.*

e *l. 68. §. 1. ff. de fideiussor.*

f *54. Synopsis Basil. 10. c. 2. §. 78.*

g Curatores hic, curator Reipublicæ. *§. 1. eod.* procurator Reipublicæ. *l. 30. C. de decurionibus.* iudex & censor rerum ad ciuitatem pertinentium ideo λογιστὴς. *l. 15. §. 7. ff. de excusat. tutorum.* Vlpianus orat. τῶν παραπρεσβείας (vnde λογιστεία τῆς πόλεως curatio) κοινῆς δοκιμαστὴς à Græcis in *l. 3. Cod. de modo multarum. l. vlt. ff. de adsess.* Creabatur ex decurionibus & Reipublicæ nomine causas agebat apud Præsidem vel principem. *d. l. 30.* publica prædia & vectigalia locabat, pecuniā publicam tractabat, loca publica curabat. *§. 1. ff. eod. l. 46. ff. de damno infect. l. 3. §. planè. l. 5. §. Idē ait. §. hæc verba. ff. quod vi.* Pater Reipub. quoque dicebatur. adde *l. 3. ff. de his qui sponte munera.*

h *l. 13. ff. ad municip. l. 1. l. 3. Cod. quo quisque ordine. l. 4. C. de conueniend. fisci debitorib.*

i *l. 39. §. vlt. ff. de admin. tut.*

k de Curatore Reipublicæ paulò antè dixi.

l certis annis. *Zoannet. c. 6. restitut.*

m quæ.

n mercedes ad seruari. *Hal.*

o potuerint & à successore eius, successor *Zoanetus ibid.* atque ita secūdus curator non tenebitur, vt volūt interpretes.

p id est post depositam potestatem. *l. 1. §. 4. ff. de suspectis. l. 1. ff. de iurisd.*

q *l. 67. ff. de procurat.* Imò oportet. *l. 5. ff. eod. ex fac. tut.*

r *l. 16. §. 2. sup. de muner.*

s *v. l. 1. ff. eod. l. 6. ff. de annuis. l. 16. ff. de vsufruct. leg. l. 13. ff. de pollicit. l. 9. C. de paganis.*

t *l. 122. ff. de leg. 1.*

u conferri.

x sic, quoties statuæ ex testamento ponebātur moris erat nomen testatoris adscribere. *l. 2. ff. de operib. public. v. Lipsium 1. elec. 9.*

y *l. 18. ff. ad municip.*

z *l. 4. ff. de magistr. conueniend.*

a *v. l. 2. ff. ad municipalem.*

b sed si rationes expunctæ. *Cuiac. ad l. 2. C. de iure fisci.* hoc sc. sensu vt dispunctæ rationes ob errorem calculi reprobari possint, etiam post longum tempus: expunctæ non item. *l. 13. in fi. ff. de diuers. & temp.* alioqui, gratiosè expunctæ rationes, quia ad perniciem Reip. tendunt nullius sunt momenti. *l. 12. C. de transf.* quin, nisi ita legatur, non est quò verbum, expunctæ, referri possit.

c *Paul. 5. sent. 2. §. 4.*

d *l. vlt. §. 2. ff. ad municipal. l. vlt. C. quo quisque ordine.*

e id est, vindicare nomine ciuitatis.

f De curatore ciuitatis dixi ad *l. 18. §. 5. in fin. ff. de muner.*

g *l. 6. eod.*

h *l. 18. §. 8. ff. de muner.*

i de quibus *v. l. 18. §. 5. ff. de muner.* Sitonæ indemnes seruandi. *l. vlt. C. vt nemini liceat in emptione specierum.*

k *l. 18. §. 2. ff. de munerib.*

l *v. l. 4. C. de tutore & curat. qui non satisd.*

m *l. 11. ff. ad municipalem.*

n *in pr. ff. eod. l. 7. §. 7. sup. de vsur.*

o decurionum *sc. 10. C. 46.*

p vide quę scripsi de immunitate Medicis data ab Imperatoribus. *ad l. 5. C. de professoribus & medicis.*

q *l. 6. §. 2. sup. de excus. tut.*

r Imò non ordini, sed Episcopis & aliis personis. *l. 18. Cod. de episcop.*

s In medico, morum probitas, & artis peritia requiritur.

t vel hinc possis colligere quā tum homines medicis deferre oporteat. Plinius, Imperatoribus vna medicina imperat. Tertullianus in *Scorpiaco* horrorem operis fructus excusat, vlulans denique ille & gemens, & mugiens inter manus medici, post modū eas mercede cumulabit, & artifices optimas prædicabit, & sæuas iam negabit.

u euenit tamē persæpe ob eorum ignorantiam, quòd Plinius refert. Discunt, inquit, periculis nostris, & experimenta per mortes agunt.

x *l. 39. sup. de re iud. l. 8. C. de legib.*

y Duæ partes, curia: duæ partes, duæ tertiæ. Ita nominationes ad munera ciuilia citra decretum, consiliúmque publicū, præsentibus omnibus decurionibus aut saltem duabus tertij potius ordinis fieri non possunt. *vt hîc: l. nulli. ff. quod cuiusque vniuersit.* At quæ illę partes? Rænardus in *l. 160. §. refertur. ff. de regul. iur.* has duas partes interpretatur bulen & Ecclesiā quarum auctoritatem in decretis municipalibus, publicis necessariam fuisse docet Plinius *Epist. 10.* verùm bule & Ecclesia non partes curiæ videntur esse, sed potius ipsa curia. Nam βουλὴ curia est. *l. 10. ff. de pollicitat. v. l. 19. supr. ad municipal.*

z *l. 2. C. eod. l. 12. C. de transact.* κολακικῶς ψήφισι. Eadem forma ambitiosæ correctiones Cicerone *ad Atticum* ambitiosæ sententiæ Suetonio *in Domitiano.*

2 ¶ Sed etsi salarium [a] alicui [b] decuriones decreuerint, decretum id nonnunquam [c] vllius erit momenti: vtputà si ob liberalem [d] artem fuerit constitutum, vel ob medicinam. ob has enim causas licet constitui salaria.

De decretis rescindendis vel non.

5. *Callistratus* lib. 2. de Cognitionibus.

QVod semel ordo decreuit: non [e] oportere id rescindi, Diuus Hadrianus Nicomedensibus rescripsit, nisi ex causa: id est, si ad publicam vtilitatem respiciat rescissio prioris decreti.

De eo qui extra synedrium iudicauit.

6. *Scæuola* lib. 1. Digestorum.

MVnicipij lege ita cautum erat: Ἐάν τις ἔξω τοῦ συνεδρίου δικάσηται τῷ τοῦ συνεδρίου εἰργέσθω, καὶ προσαποτινύτω δραχμὰς χιλίας. *id est, Si quis extra synedrium [f] iudicauerit: ordine seu synedrio moueatur, & luat ad hæc drachmas mille.* quæsitum est, an pœnam sustinere debeat, qui ignorans [g] aduersus decretum fecit. respondit, & huiusmodi pœnas aduersus scientes paratas esse.

DE OPERIBVS [h] PVBLICIS,

Tit. X.

De successoribus curatorum. 1. Et de excusatione præpostera.

1. *Vlpianus* lib. 2. Opinionum.

CVrator operum creatus, præscriptione motus ab excusatione perferenda, sicuti cessationis nomine, in qua quò ad viuit moratus est, heredes suos obligatos reliquit, ita temporis, quod post [i] mortem eius cessit, nullo onere eos obstrinxit.

1 ¶ Curam operis aquæductus in alio iam munere constitutus postea susceperat: præposterè visus est petere exonerari priore munere vtrisque iam implicitus: quando, si alterum tantum sustinere eum oportuisset, ante [k] probabilius impetrasset propter prius munus à sequenti excusationem.

De inscriptione nominis. 1. De curatoribus operum & redemptoribus. 2. De inscriptione nominis.

2. *Idem* lib. 3 Opinionum.

QVi liberalitate, non necessitate debiti reditus suos interim ad opera finienda concessit. munificentiæ suæ fructum de inscriptione [l] nominis suis operibus, si qua fecerit, capere per inuidiam non prohibetur.

1 ¶ Curatores operū cum redemptoribus negotium habent, respublica autem cum his, quos efficiendo operi præstituit. quatenus ergo & quis, & cui obstrictus est, æstimatio præsidis prouinciæ est.

2 ¶ Ne eius nomine [m], cuius liberalitate opus extructum est, eraso, aliorum nomina inscribātur, & propterea reuocentur similes ciuium in patrias liberalitates, præses prouinciæ auctoritatem suam interponat.

An liceat nouum opus facere. 2. De inscriptione nominis.

3. *Macer* lib. 2. de Officio præsidis.

OPus nouum priuato [n] etiam sine principis auctoritate facere licet [o]: præter quàm si ad æmulationem alterius ciuitatis pertineat, vel materiam seditionis [p] præbeat, vel circum [q] theatrum vel amphitheatrum sit.

1 ¶ Publico verò sumptu opus nouum sine principis auctoritate fieri non licere, constitutionibus declaratur.

2 ¶ Inscribi autem nomen operi publico alterius, quàm principis, aut eius [r] cuius pecunia id opus factum sit, non licet.

4. *Modestinus* lib. 11. Pandectarum.

NEc præsidis quidem nomen licebit superscribere.

De legato vel fideicommisso ad opus relicto si quid publici à priuatis detineatur.

5. *Vlpianus* libro singulari de Officio curatoris reipublicæ.

SI legatum [s] vel fideicommissum fuerit ad opus relictum, vsuræ quæ, & quando incipiant deberi, rescripto Diui Pij ita continetur: Si quidem dies non sit ab his, qui statuas [t] vel imagines ponendas legauerint, præfinitus: à præside prouinciæ tempus [u] statuendum est. & nisi posuerint heredes, vsuras leuiores intra sex menses: si minus, semisses vsuras reipublicæ pendant [x]. si verò dies status est, pecuniam deponant intra diem. si aut non inuenire se statuas dixerint, aut loco controuersiam fecerint: semisses protinus pendant.

1 ¶ Fines publicos [y] à priuatis detineri non oportet. curabit igitur præses prouinciæ, si qui publici sunt, à priuatis separare, & publicos potiùs reditus augere. si qua loca publica, vel ædificia in vsus priuatorum inuenerit: æstimare, vtrúmne vindicanda in publicum sint, an vectigal eis satius sit imponi. & id, quod vtilius esse reipublicæ intellexerit, sequi.

De principe consulendo.

6. *Modestinus* lib. 11. Pandectarum.

DE operibus, quæ in muris [z], vel portis, vel rebus publicis fiunt, aut si muri extruantur, Diuus Marcus rescripsit, præsidem aditum consulere principem debere.

De pecunia in opera noua legata. 1. De inscriptione nominis.

7. *Callistratus* lib. 2. de Cognitionibus.

PEcuniam, quæ in opera noua legata est, potiùs in tutelam eorum operum, quę sunt, conuertendam, quàm ad inchoandum opus erogandam, Diuus Pius rescripsit: scilicet si [a] satis operum ciuitas habeat, & non facilè ad reficienda ea pecunia inueniatur.

1 ¶ Si quis opus ab alio factum adornare marmoribus, vel alio modo ex voluntate populi facturum se pollicitus sit: nominis proprij titulo scribendo, manentibus priorum titulis, qui ea opera fecissent: id fieri debere senatus censuit. quòd si priuati in opera, quæ publica pecunia fiant, aliquam de suo adiecerint summam: ita titulo inscriptionis vti eos debere iisdem mandatis cauetur, vt, quantam summam contulerint in id opus, scribant [b].

DE [c] NVNDINIS [d],

Tit. XI.

De non vsu.

1. *Modestinus* lib. 3 Regularum.

NVndinis impetratis à principe [e], non vtendo qui meruit, decennij tempore vsum amittit [f].

De agricolis & opificibus.

2. *Callistratus* lib. 3. de Cognitionibus.

SI quis ipsos cultores agrorum, vel piscatores deferre vtensilia [g] in ciuitate iusserit [h], vt ipsi ea distrahant: destituetur annonę præbitio, cùm auocētur ab opere rustici. qui confestim vbi detulerint mercem, tradere eam, & ad opera sua reuerti debeant. denique summæ prudentiæ & auctoritatis apud Græcos Plato, cùm institueret, quemadmodum ciuitas bene beatè [i] habitari possit, in primis istos negotiatores necessarios duxit. sic enim libro secundo Πολιτείας, *id est, ciuilis conuersationis* [k]: ait: [l] Δεῖ γὰρ πλειόνων ἄρα γεωργῶν τε, καὶ τῶν ἄλλων δημιουργῶν, [m] καὶ τῶν ἄλλων διακόνων [n]. τῶν γε εἰσαξόντων καὶ ἐξαξόντων ἕκαστα. οὗτοι δέ εἰσιν ἔμποροι [o]. Κομίσας δὲ ὁ γεωργὸς εἰς τὴν ἀγορὰν τι, ὧν ποιεῖ, ἤ τις ἄλλος τῶν δημιουργῶν, μὴ εἰς τὸν αὐτὸν χρόνον ἥκῃ τοῖς δεομένοις τὰ παρ' αὐτοῦ ἀνταλλάξασθαι [p], ἀργήσει τῆς αὐτοῦ δημιουργίας καθήμενος ἐν ἀγορᾷ; οὐδαμῶς. ἦ δ' ὅς, ἀλλ' εἰσὶν οἳ τοῦτο ὁρῶντες ἑαυτοὺς ἐπὶ τὴν διακονίαν τάττουσι ταύτην. *id est: Indiget* [q], *enim ciuitas pluribus vtique rusticis, & alijs opificibus, & alijs ministratoribus: itémque his, qui inuehant, & euehant singula. hi autē sunt negotiatores. Adferens autem agricola in forum aliquid eorum, quæ facit, vel aliquis alius opificum, nisi sub idem tempus contingat eum cum his, quibus indiget sua permutare, vacabítne suo opificio deses sedens in foro? nequaquam. sed sunt, qui hoc videntes seipsos in hoc statuant ministerium.*

DE POLLICITATIONIBVS [r],

Tit. XII.

De vsuris. 1. An quis ex pollicitatione teneatur. 6. De periculo operis perfecti.

1. *Vlpianus* libro singulari de officio curatoris reipublicæ.

SI pollicitus quis fuerit reipublicę opus se facturum, vel pecuniam daturum: in vsuras non [s] conueniatur. sed si moram cœperit facere, vsuræ accedunt [t], vt Imperator noster cum Diuo patre suo rescripsit.

a Salaria sunt, τὰ διδόμενα εἰς τροφὴν, σιτηρέσια καὶ ὀψώνια. Dicta nonnulli putant vel à sale: vel quod dentur vt percipientes inde se alant.
b Decuriones salarium cuiquam cōstituere non possunt iniussu principis. *l. vnic. Cod. de præbendo salario.* nisi ob causas quæ sequuntur.
c Imò, semper. *d. l. vnica.*
d *l. 1. C. eod.*
e *l. 14. sup. de re iud.*
f de ea voce dicam ad *l. 17. C. de Iudæis.*
g Ignorans nō obligatur. Ignorans, puta forensis mercator, *Rebuffus Tomo 2. tract. de pannis. mercat. artic. 2.*
h *8. Cod. 12. 15. Cod. Theodos. 1.* περὶ δημοσίων οἰκοδομημάτων. &c. *54. Eclog. 12.*
i *l. 1. C. quo quisque ordine.*
k *l. vlt. in fin. ff. de vacatione munerum.*
l *l. 13. ff. eod. l. 4. in fin. ff. de administ. rer.*
m *l. 7. in fi. ff. eod.*
n putà ciuitati, castro, quibus interpretes volunt cōcedi murorum reædificationem, sumptu tamen suo.
o Imò sine principe non licet. *l. 6. ff. eod. l. 13. C. eod.*
p hinc colligit Bartolus ædificationem castri & domorum ciuitati nocentiū, nimia vicinitate, minimè permitti oportere.
q *d. l. 6.*
r *l. 2. ff. eod. l. 10. C. eod. l. 4. supr. de administ. rer.*
s pecunia priuati opus publicūm ædificari potest. *l. 5. C. eod.*
t vide quæ scripsi ad *l. 7. supr. de annuis legatis.*
u *l. 18. in fi. ff. de vsur.*
x *l. 1. ff. de pollicit.* Imò pendere non debēt. cùm ij, qui liberaliter quid Reipub. promittūt, ad vsuras non teneantur. *l. 6. ff. de vsur.*

y ¶ *adde l. 9. §. 2. ff. de admin. rer. 54. Ecl. 10. ex tit. 12. c. 4.*
z *l. 3. ff. eod. 54. Ecl. 10. ex tit. 12. c. 5.*
a Bartolus hāc legem transfert ad legata relicta Ecclesiæ ædificandæ, quam negat ædificandam si alioquin satis multæ aliæ sint.
b inscribant. *Hal. adde Nou. 65.*
c *4. C. 60. v. Papon. 3. notar. 8. c. des lettres d'octroy de foires & marchez.*
d nūdinas Græci interpretātur πανήγυριν ἤτοι λεγομένην ἀτέλειαν vacationes & ferias.
e Ius nundinarum à principe impetrandum est. olim à Senatu poterat impetrari. *Plin. 5. Epist. 4.* & ita Claudium Imperatorem legimus, seipsum legibus subiiciētē, ius nundinarum in sua prædia à consulibus petiisse. *Suet. in Claudio.* quo loco de forma veteri impetrandarū nundinarū tractat. hodie apud Gallos priuilegium nundinarum à rege impetratū, ad Balliuos seu Seneschallos dirigitur: audita intercessione vicinorū omniū, ex literis regiis ius nundinarū admittitur, vel denegatur. *Papo ibid. adde Nou. Basilij iunioris.*
f Imò, non amittit. *l. 2. Cod. de diuersis rescriptis.*
g *l. 12. ff. de decurion.*
h hinc colligit *Papo d. loco.* vasallos à dominis cogi nō posse, vt nundinis sui territorij adsint.
i beatéque. *Hal.*
k i. Reipub.
l δεῖ γὰρ πλειόνων ἄρα γεωργῶν τε.
m δεῖ ἡμῖν τῇ πόλει πλειόνων γε καὶ δὴ καὶ.
n που, τῶν τε εἰσαξόντων.
o ἔμποροι ἢ γάρ ναί. &c.
p αὐτοῦ ἀλλάξασθαι.
q agricolatio inter necessarias hominum artes prima.
r περὶ ἐπαγγελλομένων ἔργων &c. *54. Ecl. 13. v. Conanum 5. comment. 8.*
s *v. l. 5. ff. de operib. public.*
t Imò non accedunt. *l. 2. C. de vsuris.*

a *l.19.supr.de donat.*
b Reipublicæ sine causa promittendo non obligamur. *l.29.sup.de don.l.2.l.3.sup.de doli mali except.*nisi opus promissum facere cœperimus.
c Cœptum ædificium videtur,si fundamenta iacta, vel locus purgatus, vel destinatus,vel apparatus ædificij in publico positus.

1 ¶ Non semper autem obligari eum, qui pollicitus est,sciendum est. si [a] quidem ob honorem promiserit decretum sibi, vel decernendum, vel ob aliam iustam causam: tenebitur ex pollicitatione. sin verò sine causa promiserit,non erit obligatus.& ita multis constitutionibus, & veteribus,& nouis continetur.

2 ¶ Item si sine causa promiserit, cœperit [b] tamen facere:obligatus est,qui cœpit.

3 ¶ Cœpisse sic accipimus. si [c] fundamenta iecit, vel locum purgauit. Sed & si locus illi petenti destinatus est: magis est,vt cepisse videatur.Item si apparatum [d],siue impensam in publico posuit.

4 ¶ Sed si non ipse cœpit, sed,cùm certam pecuniam promisisset ad opus reipublicæ, contemplatione pecuniæ cœpit opus facere:tenebitur quasi cœpto opere.

5 ¶ Denique cùm columnas quidam promisisset, Imperator noster cum Diuo patre suo ita rescripsit:Qui non ex causa pecuniam reipublicæ pollicentur, liberalitatem perficere non coguntur.sed si columnas Citiensibus [e] promisisti, & opus ea ratione sumptibus ciuitatis, vel priuatorum inchoatū est,deseri,quod gestum est, non oportet.

6 ¶ Si quis opus, quod perfecit, adsignauit, deinde id fortuito casu aliquid passus sit: periculum ad eum,qui fecit,non pertinere,Imperator noster rescripsit.

De voto.

2. *Idem* libro 1.Disputationum.

SI quis rem aliquam vouerit [f], voto obligatur. quæ res personam [g] vouentis,non [h] rem,quæ vouetur,obligat. res enim, quæ vouetur, soluta quidem liberat vota: ipsa verò sacra non efficitur.

1 ¶ Voto autem patresfamiliarum obligantur, puberes [i], sui iuris. filius enim familias [k] vel seruus sine patris dominíve [l],auctoritate voto non obligantur.

2 ¶ Si decimam [m] quis bonorum voluit: decima non priùs esse in bonis desinit,quàm fuerit separata.& si fortè, qui decimam [n] vouit [o], decesserit ante sepositionem: heres [p] ipsius hereditario nomine decimæ obstrictus est [q]. voti enim obligationem [r] ad heredem transire constat.

Differentia pacti, & pollicitationis. De promisso ob honorem. De opere cœpto. 1. De rei vindicatione.

3. *Idem* libro 4.Disputationum.

PActum [s] est duorum consensus,atque conuentio.pollicitatio [t] verò offerentis solius promissum.& ideo illud est constitutum: vt, si ob honorem pollicitatio fuerit facta,quasi debitum exigatur.sed & cœptum [u] opus, licèt non ob honorem promissum perficere promissor eo cogetur,& est constitutum.

1 ¶ Si quis, quam ex pollicitatione tradiderat rē municipibus, vindicare velit: repellendus est à petitione. æquissimum est enim, huiusmodi voluntates in ciuitates collatas,pœnitentia [x] non reuocari.Sed & si desierint municipes possidere:dicendum erit, actionem eis concedendam.

De promisso ob incendium vel terræmotum,vel aliquam ruinam.

4. *Marcianus* libro 3.Institutionum.

PRopter [y] incendium, vel terræmotum, vel aliquam ruinam,quæ reipublicæ contingit, si quis promiserit: tenetur.

De epistola.

5. *Vlpianus* libro 1.Responsorum.

CHaridemo respondit

EX epistola, quam muneris [z] edendi gratia absens quis emisit,compelli eum ad editionem non posse [a].

De heredibus. 1. De pecunia ob honorem promissa & solui cœpta. 2. De sexu. 3. De statuis principi ponendis.

6. *Idem* libro 5.de officio proconsulis.

TOtiens locum habet diminutio pollicitationis in persona heredis, quoties non est pollicitatio ob honorem facta.ceterum,si ob honorem facta sit, æris alieni loco habetur,& in heredum persona non minuitur.

1 ¶ Si quis pecuniam ob honorem promiserit,cœperítque [b] soluere:eum debere quasi cœpto opere, Imperator noster Antoninus rescripsit.

2 ¶ Non tantùm masculos, sed etiam feminas,si quid ob honores pollicitæ sunt, debere implere, sciendum est. & ita rescripto Imperatoris nostri & Diui patris eius continetur.

3 ¶ Si cui respublica necessitatem imposuerit statuarum principi ponendarum,qui non promisit:non esse ei [c] necesse obtemperare,rescriptis Imperatoris nostri & Diui patris eius continetur.

De promisso ob causam.

7. *Paulus* libro 1.de officio proconsulis.

OB casum [d], quem ciuitas passa est, si quis promiserit se quid facturum, etsi non inchoauerit, omnimodo tenetur,vt Diuus Seuerus Dioni rescripsit.

De cognitione Iudicis. De relegatione.

8. *Idem* libro 3.de officio consulis.

DE pollicitationibus in ciuitatem factis iudicum cognitionem esse,Diui fratres Flauio Celso in hæc verba rescripserunt.Probè faciet Statius Rufinus,si opus proscæni [e],quod se Gabinis extructurum promisit,quod tandem adgressus fuerat, perficiat. nam etsi aduersa fortuna vsus, in triennio à præfecto vrbis relegatus esset: tamen gratiam muneris, quod sponte obtulit, minuere non debet:cùm & absens per amicum perficere istud opus possit. quod si detrectat: actores constituti, qui legitimè pro ciuitate agere [f] possint,nomine publico adire aduersus eum iudices poterunt.qui,cùm primùm potuerint,prius quàm in exilium proficiscatur, cognoscent:&, si opus perfici ab eo debere constituerint [g] obedire eum reipublicæ ob hāc causam iubebunt, aut prohibebunt distrahi fundum,quē in territorio Gabiniorum [h] habet.

d *l.54.s.de verbor.oblig.*
e Circensibus. *vulg.* & malè: Alciatus id refert ad columnam Circi, cuius opinionem videtur tueri *lex 122.s.de leg.1.* Id Cuiacio displicet. loquitur ergo Iurisconsultus, de Repub. Citiēsium, ciuitate Macedoniæ, cuius fit mentio apud Liuium 4. ex qua Zeno Citiensis. *17.Gell.vlt.Cuiac. 3.obs.38.*
f putà seruos ad custodiam templi. *l.36.sup. de liberali.* de votis. *v.17.quæst. 1.22. quæstio.4. 2. ext.34. 3.in sext. 15.*
g votum personam vouentis Deo obligat, quin & ad id præstādū quod legitimè vouit tenetur. *c.licet. 6. apud magnæ deuotionis. 7.extra de voto,& 17. quæst.1.*
h Imò & rem ipsam. *Authentica ingressi.C.de sacros.Eccles.*
i Impubes, & alieni iuris,non obligantur ex voto, sine consensu eorum,in quorū sunt potestate. Impubes inquam. *c.venienti, extra de voto. lib.3.tit. 34.*
k quid in filia? patris consensus expectandus est. *Ambrosius in librum numerorum in c. mulier. & Augustinus c. meritò 32. quæst.2.* Quid in vxore? mariti voluntas expectanda. *August. in quæst.numerorum. c. nolui. 33. quæst.5.* Quid in viro continentiam vouente? vxoris consensu indiget. *August.in Psalmum 146.33 quæst.5.c.si dicat & sequentibus.* An idem si vir iter Hierosolymam voueat? negat Innocentius *c.ex militia.9.§.in tanta.extra de voto.* Quid, nam Episcopo, & clerico sine superiorum consensu vouere licet? negat idem Innocentius *in c.nunquam 7.vide ipsum etiam extra de voto.* multò minùs monacho,sine consensu Abbatis id licebit *concilio Agathensi in cap.monachorum 20.quæst.4.*
l Quo nomine optimo iure etiam Deus ipse intelligēdus est: nec enim vota Deo exosa vouentem obligant,ideóque votū rei alienæ non obligat. *Augustinus ad Aremithanum & Paulinam c.vna sola.33.quæst.5.* Notum est illud Isidori: in malis promissis rescinde fidem, in turpi voto muta decretum, quod incautè vouisti ne facias, impia est promissio quæ scelere adimpletur: in malis inquam & generaliter in illicitis. *v.d.quæst.22.à principio ad finem vsque,& tit.integrum extra de iureiur.& c. non est.58.de regulis in 6.*
m solebant Hetrusci decimas Herculi vouere,seu polliceri, *Varro 5.de lingua. Cicero 3.de Natura.* quam partem Herculeam appellabant, *Plautus in Truculento & Stiho.* Idque apud Romanos factum à Camillo. *Liuius 5.* à Sylla & Crasso. *Plutarchus* & à Græcis ad templum Delphicum. *Xenophon.* Idem apud alias gentes. Festus in Decimæ.
n de decimis apud Christianos receptis *v.16.q.1.c.de decimis. c.quæsti. c.decimas: de consecratione.dist.5.c.quadragesima.in fi.3.Decr.30.3.sext.13.3.Clement 8.3 extra 8.Duar. 7.de sacris.v.Rebuffum in tract.de decimis.* Porrò decimæ Melchisedecho ab Abrahamo præstitæ. *Hebr.7.* & tribui Leuiticæ Dei mandato ex omnibus terræ fructibus & fœtibus animalium. *Leuit.vlt.vers.30.* Iudæi decimas alias etiam separabant in adoratione & profectione Hierosolymitana consumendas. *Deuter.12.v.17. & c.29.v.23.* Erant & aliæ decimæ, quas iidem tertio quoque anno viduis, pupillis, extraneis, quin & Leuiticis dispensabant. *Deut.26.v.12.* & hîc aliquid adiiciendum est de decimis à magistratu perceptis,Eas quondam sibi vindicarunt Romani à temerario litigatore. *§.1.in fin.Inst.de pœna temerè litigantium.Nouell.112.c.2.de quo v.Cuiac.7.obs.5.* quæ etiam hodie durant apud Montispessulanos. *Rebuffus q.3.de decimis.nu.20.21.22.* decimæ quoque percipiebantur metallorum & saxorum in fundo priuati repertorum. *l.3.C.de metallariis.*
o Quid? debentur ne hodie decimæ alia ex causa quàm ex voto? Hugo de sancto Victore *1.de sacram.parte 11.c.4.& 11.*refert, decimas ante legem fuisse sub consilio, sub lege in præcepto, post legem libertatis spiritui Christianos commissos esse.i. obligationem decimarum iuris esse positiui, ídque etiam sensit Adrianus Traiectensis Pontifex Rom.sed tamē Rebuffus existimat ab ipso domino ius percipiendarum decimarum institutum. *arg.c.tua.1.& 2.c.in aliquib.de deci.v.Rebuff.q.1.de deci.n.13.* adeo vt receptum sit,curiones intentionem fundatam habere in iure communi,nec haberet necesse probare decimas suas esse. *c.si quis laicus.c.statuis.16.q.1.c. à nobis.c.non in tua.c.non contingat de decimis.*
p tā is qui vouit, quàm heres eius ad decimas præstandas tenentur, nisi exempti sint. *c.24. de deci.* Ad Ecclesiasticas verò decimas etiam prælati,Canonici, clerici,sacerdotes,monachi, Iudæi, saraceni, pauperes, & quod dictu fœdius à quibusdam dici,meretrices,& leprosi, nisi cōmuniter viuāt, hæc Rebuff.
q Cui? vtique Reip.si ad honorem ciuitatis. *l.8.j.eod.* vel templi ministris, si numini votæ sint. & ita Resp. vel collegiū sacrum, decimarum percipiendarū capax est. Quid? Laici Ecclesiasticarum decimarū sunt ne capaces? erāt olim præsertim in Gallia,Caroli Martelli indulgentia ac munere, quod Lateranensi concilio postea interdictum est. *c. prohibemus de decim. c. Apost. de his quæ fiunt à prælatis Ecclesiarum.* nisi Laici sibi decimas Ecclesiæ vt cliētibus concessas ante Lateranense concilium ostendāt: Quod quia probatu difficile,vtilitatis causa sufficere visum est, si possessionem vetustam.i.quæ hominum memoriam excederet, istius iuris clientelaris ac feudi probauerint. *Duar.7. de sacris.* huiusmodi decimas ita infeudatas ad heredes suos transmittere possunt, quin extraneis donare, vendere, permutare. *Duar.5.feud. num.7.*
r Quænam ex ea obligatione nascuntur actiones? aduersus debitorem decimarum curionibus competunt interdicta possessoria adipiscendæ recuperandæ vti possidetis, si de earum possessione agatur. adhæc,vindicatio iuris,seu confessoria,si de ipso iure agatur,& facultate,inter duas Ecclesias.Sic aduersus debitorem perceptas decimas rei vindicatione vindicabunt, si separatæ sint ab aliis bonis: sin minus,condictione ex lege(vt volunt)diuina,vel consuetudinaria. *arg.legis vn. supr.de cond.ex lege.*nunquam verò per se decimas capere possunt. *v.Rebuffum q.1.* Causas 2. genera 3.definitionem 4.qui ad decimas præstandas teneantur.5.vbi 6.quibus.7.de quibus bonis soluendæ 8.quomodo 9.apud quem petendæ 10.quomodo 11.quando soluendæ 12.An tolli decimæ possint 13. An ex noualibus debeantur 14. De pœnis non præstantium vsuras. *vlt.vide ibidem Rebuffum. adde Vigelium 3.Method.Pontific.iuris 13.*
s *l.1.§.2.s.de pact.*
t Pollicitatio non est consensus,non pactum,non conuentio.
u *l.1.§.3.s.eod.*
x Pollicitatio Reip.facta pœnitentia non reuocatur.
y ¶ *l.7.j.eodem.*
z spectaculi. *l.122.s.de leg.1.*inde muneratius muneris gladiatorij aut venatorij exhibitor. vocabulum ab Augusto inuentum. *S.Quint.* antè domini ludorum. *Cicer. de leg.* Editor Græci ἀγωνοθέτης munerator etiam Floro dicitur. *vide Lipsium 1.Saturn.7.*
a Imò potest,cùm ex epistola conuentio,& donatio inita censeantur. *l.2.s.de pact. l.13.Cod.de don.*
b *v.l.1.§.j.eod.*
c Resisti potest magistratui in illicitis. *l.1.§.2.s.quod metus causa.l.1.C.de mulieribus. & in quo loco*
d *l.4.s.eodem*
e proscænij. *al.*proscænium, est locus in quo pulpitum erat ludis exercendis accommodatum. *Vitruuius.6.Suet.in Nerone* ludos spectauit è proscænij fastigio. de theatri compositione v.Vitruuium ib.& Iul.Scaligerum *1.poetices c.21.*
f ex pollicitatione datur actio. *l.1.s.eod.l.14.j.eod.l.19.s.de donat.*
g constiterit. *Hl.*
h Gabinorum. *Vlg.Hal.*

De pro-

a *dixi ad l.2.C.de hereditariis act.*
b ſoluendæ *Hal.Budæus.*
c *l.14.in fi.ȷ.eo.*
d vſuræ ſemiſſales ſunt, cùm ſeni aurei quotannis in centenas penduntur, ſolennes vſuræ ciuitatum,ſemiſſales,ſic.ȷ.τὸν ἐξ ἔθους τόκον.*v.Cuiacium Nouel.7.Plin.epiſtolar.7.*

De promiſſore & de eius herede.

9. *Modeſtinus*[a] libro quarto Differentiarum.[b]

EX pollicitatione, quam quis ob honorem apud rempublicam fecit, ipſum quidem omnimodo in [a] ſolidũ teneri.heredem verò eius,ob honorem quidem facta promiſſione, in ſolidum : ob id verò, quòd opus promiſſum cœptum eſt, ſi bona liberalitati ſoluendo [b] non fuerint, extraneum heredem in quintam[c] patrem patrimonij defuncti, liberos in decimam teneri, Diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt. ſed & ipſum donatorem pauperem factum, ex promiſſione operis cœpti quintam partem patrimonij ſui debere,Diuus Pius conſtituit.

De forma pollicitationis ſeruanda.

10. *Idem*[a] libro primo Reſponſorum.[b]

SEpticia certamen patriæ ſuæ pollicendo, ſub hac conditione pollicita eſt,vti ſors apud eam remaneat,& ipſa vſuras ſemiſſales [d] ad premia certantium reſoluat [e] in hæc verba : Φιλοτιμοῦμαι καὶ καθιερῶ ἀγῶνα τετραετηρικὸν [f] ἀπὸ μυριάδων τριῶν, τὸ [g] τοῦ κεφαλαίου αὐτὴ κατέχουσα ἀργύριον, καὶ ἀσφαλιζομένη παρὰ τοῖς δεκαπρώτοις ἀξιοχρέως ὥστε τοῦ τελεῖν μοι τὸν ἐξ ἔθους τῶν μυριάδων τόκον, ἀγωνοθετοῦντος [h] καὶ προκαθεζομένου τε ἀνδρός μου, ἔπειτα δὲ τῶν ἐξ ἐμοῦ γεννηθησομένων τέκνων. χωρήσει δὲ ὁ τόκος εἰς τὰ ἆθλα τῶν θυμελικῶν [i] καθὼς ἂν ἑκάστου ἀθλήματος ἡ βουλὴ [k] ὁρίσῃ. i. *Largior & dedico agonem quadriennalem ex triginta millibus, ſortis ipſa penes me retinens pecuniam. & cauens apud Decemprimos idoneè ſuper pendendis à me ſolitis triginta millium vſuris, agonotheta [l] & præſide futuro viro meo, & deinceps liberis ex me naſcituris. Cedent autem hæ vſuræ in præmia thymelicorum prout in vnoquoque certamine curia determinabit.* quæro, an poſſunt inuitam patri filij Septiciæ, quo minùs ipſi præſiderent certamini ſecundum verba conditionémque pollicitationis. Herennius Modeſtinus reſpondit,quo caſu certaminis editio licita [m] eſt, formam pollicitationi datam ſeruandam eſſe.

De herede promiſſoris.

11. *Idem*[a] libro nono Pandectarum.[b]

SI quis ob honorem [n],vel ſacerdotium [o],pecuniam promiſerit, & antequam honorem vel magiſtratũ ineat, decedet : non oportere heredes eius conueniri in pecuniam,quam is ob honorem vel magiſtratum promiſerat, principalibus conſtitutionibus cauetur : niſi [p] fortè ab eo,vel ab ipſa republica, eo viuo opus fuerit inchoatum.

De ſtatuis. 1. *De eo qui promiſit,ne honoribus fungeretur.*

12. *Idem*[a] libro vndecimo Pandectarum.[b]

IN priuatis operibus [q], inuitis his,qui fecerunt,ſtatuas aliis ponere non poſſumus,vt reſcripto Diui Seueri continetur.

1 ¶ Cùm quidam,ne [r] honoribus fungeretur,opus promiſiſſet:honores ſubire cogendum,quam [ſ] operis inſtructionem,Diuus Antoninus reſcripſit.

Quomodo promiſſio implenda. 1. *An forma donationis implenda ſit.*

e reſoluere eſt ſoluere. ſic etiã loquitur Plautus *in Menechmis.* Perdormiſco ſi reſolui argentum cum debeo. & in Amphitryone ſi obſequere vna re ſoluas plaga & in *Aſinaria*,quis pro vectura oliui reſoluit?Feſtus reſuere, reſoluere, repurgare. Cic. *14. Philipp.* qui ſe pollicitus reſoluturũ. *Cuiac. 9. obſ. 26. in fi.*
f *de quibus. v. l.3.§.10.l.18.§.26. ȷ. de muneribus.* τετραετηρικὸν eſt quod quarto quoque anno inſtauratur. agon tetraetiricus dicitur eodem modo vt triericus à Virgilio pro triennali, & πεντετηρικὸς luſtralis. Quidam tamen antea hic legebant,Erateticũ. Alciatus *ad tit. C. de Athletis.* Heracleoticon legi poſſe monet:vt ſit certamen in Herculis honorem cuius honoris & agonis meminit Pollux & Lampridius *in Alexandro.*
g τῶν τε.*Hal.*
h ἀγωνοθετεῖν καὶ προκαθέζεσθαι eſt ludis præſidere. *l.6. ȷ. de annuis.* ſolebat enim ludorum præſes aliquis conſtitui,vel à principe, vel à magiſtratib. *Sueton. in Aug.45 & in Caligula cap. 18. adde l.vlt.§.12.ȷ. de muner.*
i *l. 4. ȷ. de his qui notantur: l. pen. C. Theod.de ſpectaculis* Thymelitæ, *l.21. C. Theo. de piſtorib. l.5.Cod.Theod.de ſcenicis* οἱ ἐν ἀπὸ χορῶν,τὴν τέχνην ἐπιδεικνύμενοι Suidas. muſici ſcenici 18. Iſidoro 47. θυμέλη pulpitum eſt in quo cantabatur à ſcenicis *Vict. 8.*de thymelicis vide Scalig. 1.*Poetices 19.1.Harmenop.6.§.11. Nouel.105.c.1.*
k curia,hinc Buleutæ.
l Alciatus *tit. C.de Athletis.* legit agonica, *vel* athleteta & illum victorem certaminos:hunc iudicem certaminis interpretatur.
m *adde l.13.in fin.ȷ.eo.*
n *l.16.§.1.ȷ.de muner.*
o *v.l.1.§.1.ȷ.de ambitu.* de ſimonia alibi dicemus, & Annatis *adde Nouel.6.c.1.& q.1.*Interim notandum eſt hîc vitio verſum fuiſſe apud Ethnicos ſacerdotia pecunia redimi.
p *l.16.§.1.ȷ.de muner.*
q i.in publicis operibus priuatorum pecunia factis.
r *l.3.C.de cond.ob turpem.*
ſ i.potius quàm.v.quæ ſcripſi *ad l.16.ȷ.de munerib.*
t ¶*l.16.ȷ.de muner.*
u *l.16.ȷ.de vſufr.legat.*
x Seneca,nihil miſerum eſt quod in naturam conſuetudo produxit: paulatim enim voluptati ſunt quæ neceſſitate cœperunt.
y *l.11.in fi.ȷ.de decurionib.l.vlt.C.noua vectigalia.*
z *v.l.8.ȷ.eod.*
a ſe in ciuitate.*Hal.*
b *l.9.ȷ.eo.*
c *v.l.57.in fi.ȷ.de verb.ſign.*
d de variis & extraordin.&c.*vulg.*quam lectionem confirmat lex *5.ȷ.eo.*
e *l.4.ȷ.vbi pupillus educari.Senec.13.epiſt.89.l.10.§.2.ȷ.de vacatione.*
f litem ſuam facit malè iudicando,*Inſt.de oblig.quæ ex quaſi delicto. in pr. vide tit. C.de pœna iudicis qui malè iudicauit.*
g *l.6.in fi.C.de profeſſ.& medicis.*
h Ordinaria ſine perſonarum reſpectu ſunt, vti explicatum *in l.1.§.2.ȷ.ſi ventris nomine.*Extraordinaria ad certa perſonarum rerum, negotiorúmve genera extraordinem reſpiciunt,quibus pro conditione,euentu, neceſſitate, commoditatéve aliqua præſenti aliquo remedio ſubuenitur.Horũ tria ſunt genera vnũ facti (vt cũ proprio ſe facto ab iniuria lex ſeſe adſerere permittit.*l.quemadmodũ.ȷ.ad l.Aqu.*) ſecundũ ex priuilegio principis cõtra ius cõmune,*l.1.in fi.ȷ. de conſtit.pr.*Tertiũ iuris cõmunis nõ tamẽ ordinarii, vt cum remedio aliquo hic ſubuenitur, quibus iure ordinario vel nõ eſt cõſultum, vel nõ ita facilè accõmodè conſultũ.Huius poſtremi generis quatuor ſunt effectus. Primus quo reſtitutione impetrata reſcinduntur ea quæ nobis ſunt noxia. Secundus quo ius ordinarium iuuatur remedio expeditiori, *vt l. 1. §. per hanc.ȷ.de rei vindic. l.3.§ ex hoc edicto.ȷ.nautæ. l. 1. §. dixerit.ȷ. de public.*vel actione in factum: Tertius effectus eſt ſupplere ordinaria. *l. ſi cui legatum.ȷ.de cõd. & dem. l. pecuniæ. § actionis.ȷ. de verb.ſig* Quartus reſecare veteres ſolennitates.*Inſt.de interdictis.l 1. Cod.de formulis ſublatis*: de quibus ſolennibus, vide Ciceronem oratione pro Cæcinna.In hac tractatione Zaſius *1. Reſponſ.20.* hás ſententias notat ordinaria duo remedia electiuè cõcurrere nõ cumulatiuè (niſi actiones ſint quæ poſſint cumulari.) Duo extraordinaria remedia ſimul concurrere fortè electiuè, etiamſi ad res diuerſas referantur (fallit ſi alterum ex remediis ſit famoſum,aut ad impietatem alterius putandam pertineat.) Extraordinariũ remediũ,ſi plenius, breuius, expeditius ſit ac magis vtile, cum ordinariũ concurrere electiuè non cumulatiuè(huius tamen ſententiæ duas extenſiones:Exceptiones ſex adfert.) Extraordinaria concurrere cum ordinariis, ſi contra diuerſas perſonas agatur, concurrere,inquam,electiuè non cumulatiuè,niſi in ſubſidium (quod & tribus caſibus non obtinet de quibus vide Zaſium *ibid.*)Extraordinarium non concurrere cum ordinario,ſi vtraque ſint æquè vtilia,vel ordinarium facilius. *l. in cauſæ. ȷ.de minorib.l. quædam.ȷ.de edendo.l.1.C.de theſaur.* Hæc tamen ſententia quatuor caſibus non obtinet.de quibus Zaſ.*ibid.*Porro extraordinaria cognitio quid eſſet dixi *ad l.vlt.§.3. ȷ.de eo quod metus cauſa.* Extraordinaria dicitur, quoties ipſi magiſtratus notionem adhibent ſuam:Ordinaria,cum apud iudices datos ex formula cauſa agitur.

13. *Papirius Iuſtus*[a] libro 2.de Conſtitutionibus.[b]

IMperatores Antoninus & Verus Auguſti reſcripſerunt, opera exſtruere debere eos, qui pro [t] honore polliciti ſunt,non pecunias pro his inferre cogi.

1 ¶ Item reſcripſerunt, conditiones donationibus adpoſitas, quæ in rempublicam fiunt, ita demum ratas eſſe, ſi vtilitatis publicæ intereſt. quòd ſi damnoſæ [u] ſint, obſeruari non debere. & ideo non obſeruandum, quòd defunctus,certa ſumma legata,vetuit vectigal exerceri. eſſe enim tolerabilia [x],quæ vetus conſuetudo [y] comprobat.

De promiſſore & eius hærede.

14. *Pomponius*[a] libro 6.Epiſtolarum & variarum lectionum.[b]

SI quis, ſui alienive honoris cauſa, opus facturum ſe in aliqua ciuitate promiſerit : ad perficiendum tam ipſe, quàm heres ex conſtitutione Diui Traiani [z] obligatus eſt. Sed ſi quis ob honorem opus facturum ſe [a] ciuitate aliqua promiſerit, atque inchoauerit, & prius, quàm perficeret, diſceſſerit:heres eius extraneus quidem neceſſe habet aut perficere id, aut partem quintam patrimonij relicti ſibi ab eo,qui id opus facere inſtituerat, ſi ita mallet, ciuitati, in qua id opus fieri cœptum eſt,dare:is autem, qui ex numero liberorum eſt, ſi heres exſtitit, non quintæ [b] partis, ſed decimæ concedendæ neceſſitate adficitur. & hæc Diuus Antoninus conſtituit.

15. *Vlpianus* lib.ſingulari de officio curatoris reipublicæ.

INter liberos [c] nepotem quoque ex filia contineri, Diuus Pius reſcripſit.

DE [d] EXTRAORDINARIIS [e] cognitionibus,& ſi Iudex litem [f] ſuam feciſſe diceretur,

Tit. XIII.

De profeſſoribus. 1. *De medicis.* 2. *De obſtetrice.* 3. *Medicis.* 4. *De philoſophis.* 5. *De iuris profeſſorib.* 6. *De ludi literarij magiſtris. De librariis, notariis, calculatorib. ſiue tabulariis.* 7. *De cæteris artificib.* 8. *De ſalario comitũ.* 9. *De cognitione aduerſus ſupradictas perſonas, & aduerſus aduocatos.* 10. *De honorario aduocatorum.* 11. *Aduocati qui dicuntur.* 12. *Si cui cautum eſt honorarium,vel de lite pactus eſt.* 13. *De heredib.aduocati.* 14. *De nutricis.* 15. *De mutuis petitionibus.*

1. *Vlpianus*[a] libro 8.de omnibus tribunalibus.[b]

PRAESES prouinciæ de [g] mercedibus ius dicere ſolet : ſed præceptoribus tantùm ſtudiorũ liberalium. Liberalia [h] autem ſtudia accipimus, quæ Græci ἐλευθέρια [i] appellant.rhetores continebuntur [k],grammatici,geometræ.

1 ¶ Medicorum quoque eadem cauſa eſt, quæ profeſſorum,niſi quòd iuſtior:cùm hi ſalutis [l] hominum,illi ſtudiorum curam agant.& ideo his quoque extra ordinem ius dici debet.

2 ¶ Sed & obſtetricẽ [m] audiant, quæ vtique medicinã exhibere videntur. 3 ¶ Medicos fortaſſis quis accipiet etiam eos, qui alicuius partis corporis, vel certi doloris ſanitatem pollicentur.vtputà ſi auricularius [n], ſi fiſtulæ [o], vel dentium.non tamen ſi incantauit, ſi imprecatus eſt,ſi

i ἐλευθέρια μαθήματα. *Hal.* liberales artes. Plin.14.liberales artes in contemptum cecidere.*Auguſt.6.de ciuit.2.*Cic.*1.de orat.* ingenuas vocat, quas Græc ἐλευθερίους ἐπιστήμας. & ita differunt ab iis, quas Græci φαύλας, ἀνελευθέρους,βαναύσους, ἀγροίκους appellant *v.hîc Budæum.*
k *34.Ecl.14.c.1.*
l de medicis, *adde l.1.ȷ.de decret.ab ordine.* adde & illud à Diogene Laertio relatum,Pone coquo minas decem, medico drachmam, aſſentatori talenta quinque, conſiliario fumum,meretrici talentum,Philoſopho triobolum.
m *l.9.ȷ.ad l.Aquil.v.Cuiac.17.obſer.27.*
n *l.4.in fi.ȷ.de ædilitio.*
o Fiſtula eſt genus morbi Græci σύριγξ,ſeu ſinus obliquus.metaphora eſt ſumpta

(vt vulgari verbo impostorum vtar) si exorcizauit [a]. non sunt ista medicinæ genera, tametsi sint, qui hos sibi profuisse [b] cum prædicatione adfirment.

4 ¶ An & philosophi professorum numero sint? & non putem: non quia non religiosa [c] res est: sed quia hoc primum profiteri eos oportet, mercenariam [d] operam spernere.

5 ¶ Proinde ne iuris quidem ciuilis professoribus ius dicent. est quidem res sanctissima [e], ciuilis [f] sapientia: sed quæ pretio nummaria [g] non sit æstimanda, nec dehonestanda, dum in iudicio honor petitur, qui in ingressu sacramenti efferri [h] debuit. quædam enim tametsi honestè accipiantur, inhonestè tamen petuntur.

6 ¶ Ludi quoque literarij magistris, licèt non sint professores, tamen vsurpatum [i] est, vt his quoque ius dicatur. Iam & librariis [k], & notariis [l], & calculatoribus [m], siue tabulariis [n].

7 ¶ Sed ceterarum artium opificibus siue artificibus, quæ sunt extra literas vel notas positæ, nequaquam extra ordinem ius dicere præses debebit.

8 ¶ Sed & si comites [o] salarium petant: idem iuris est, quod in professoribus placet.

9 ¶ Sed aduersus ipsos omnes cognoscere præses debet: quia vt aduersus aduocatos adeantur, Diui fratres rescripserunt.

10 ¶ In honorariis aduocatorum ita versari iudex debet: vt pro [p] modo litis, próque aduocati facundia, & fori consuetudine, & iudicij, in quo erat acturus, æstimationem adhibeat: dummodo licitum honorarium quantitas non egrediatur. ita enim rescripto Imperatoris nostri, & patris eius continetur. verba rescripti ita se habent: Si Iulius Maternus, quem patronum causæ tuæ esse voluisti, fidem susceptam [q] exhibere paratus est: eam dumtaxat pecuniam, quæ modum legitimum [r] egressa est, repetere debes.

11 ¶ Aduocatos accipere debemus omnes omnino, qui causis agendis quoque studio operantur. non tamen qui pro tractatu non adfuturi causis accipere quid solent, aduocatorum numero erunt.

12 ¶ Si cui cautum est honorarium, vel si quis de lite [s] pactus est: videamus, an petere possit, & quidem de pactis ita est rescriptum ab Imperatore nostro, & Diuo patre eius: Litis [t] causa malo [u] more pecuniam tibi promissam [x] ipse quoque profiteris. sed hoc ita "ius" est, si suspensa lite societatem futuri emolumenti cautio pollicetur. si verò post causam actam cauta est honoraria summa, peti poterit vsque ad probabilem quantitatem [y]: etsi nomine palmarij [z] cautum sit. sic tamen, vt computetur id, quod datum est, cum eo, quod debetur: neutrúmque compositum licitam quantitatem excedat. Licita autem quantitas intelligitur pro singulis causis vsque ad centum [a] aureos.

13 ¶ Diuus Seuerus ab heredibus aduocati mortuo eo prohibuit [b] mercedem repeti: quia per ipsum non steterat, quo minùs causam ageret.

14 ¶ Ad nutricia quoque officium præsidis vel prætoris deuenit. namque nutrices ob alimoniam infantium apud præsides, quod sibi debetur, petunt. Sed nutricia [c] eosque [d] producemus, quo ad infantes vberibus aluntur. cæterùm post hæc cessant partes prætoris vel præsidis.

15 ¶ Hæc omnia si apud præsides petantur: videamus, an de mutuis [e] petitionibus possint præsides cognoscere. & putem debere admitti.

De vsu aquæ, & nouis riuis. De æquab. alienis, & fœtu earum. De damno dato per immissos in prædium alienum.

2. *Idem* "libro I. Opinionum."

DE vsu aquæ, de riuis nouis inciuiliter institutis, item de equis alienis à sciente possessis, fetúque [f] earum, & de damno dato per immissos in prædium suum vniuersos homines eos, qui in plurium prædia distribui debuerunt, si modò id non ex auctoritate eius, qui iubere potuit, factum est, præsidem prouinciæ doceri oportere, responsum est: vt his secundum rei æquitatem, & iurisdictionis ordinem, conuenientem formam rei det.

à fistulis ex arundine factis, *vide Fuchsium 3. methodi 26. vide Æginetam 4 de re medica 49. Oribas. 7. synop. 30. & 3. de morborum curatione c. 45. Celsum 5. de re medica.*
a videtur fortè Vlpianus vt Ethnicus Christianos perstringere apud quos familiares erant exorcismi, i. dæmonum adiurationes *Lucas 11.* Tertul. *lib. de corona*, quos interdiu exorcismis fugant, & *in Apologetico 37.* dæmones de vobis sine pretio, sine mercede depellimus Idem *libro de spectaculis* in exorcismo cùm rogaretur immundus spiritus, quòd ausus esset fidelem aggredi, constanter & iustissimè id feci, in meo eam inueni, *August. 1. de vita beata.* de exorcistis & exorcismis & historiis ad eam rē facientibus. *v. partem 2. Mallei maleficarum q. 2. c. 6. v. flagellum dæmoniorum passim & tractatum de exorcismis Felicis Matheoli: VVicrum 5. de præstigiis c. 19. 20. 21. 22. 23.* Idem erit vsitatum ab idololatris. Tertullian. *de idololatria*, qua constantia exorcisant alumnos suos.
b *l. 4. C. de maleficiis.*
c Philosophia religiosa res est, omnium bonarum, & laudatarum artiū procreatrix, Cic. *1. de oratore* & mater, & inuentum Deorum. Cic. 1. *Tusculan.* frugifera, & fructuosa. Idem *3. offic. 5. Tusc.* Tertullianus *libro aduersus Hermogenem* Philosophos vocat patriarchas hæreticorum, & *in libro de anima cap. 1.* vbi etiam adiicit, Philosophiam esse concussionem veritatis, & *in libro de præscription. aduersus hæreticos* hæreses à philosophia subornari.
d mercenariū *Hal.* Philosophiæ munus est, diuitias contemnere. eas etiam quidam, vt liberiùs philosopharentur, vel ciuibus diuiserunt, vel in mare abiecerunt, *vide Laertium 6. de Cratete*, vide Senecam *19. epistolar. 109.*
e Ciuilis sapientia, res est sanctissima, *vt hic*, necessaria, laudabilis, *l. 4. C. de aduocatis diuersorum iudiciorum.* honoris plena, *argum. l. 6. in fin. Cod. de postulando*, sacra philosophia, vera, non simulata, *l 1. §. 1. ff. de iustitia.* Ammianus tamen *libro 30.* causidicinam & oratorum professionem, refert à Platone vocatam πολιτικῆς μορίου εἴδωλον ab Epicuro κακοτεχνίαν, sed mox addit, cùm rectè procedunt iudicia, delubra sunt æquitatis: cùm deprauata, foueæ fallaces, & cœcæ, in quas si captus ceciderit quisquam, non nisi per multa exiliet lustra, adusque ipsas medullas exuctus.
f πολιτική. de qua Aristoteles *1. Ethic. 2. & 1. Magnorum moral. 3. Politic. 8.*
g *al.* nummario.
h offerri. *Hal.*
i de vsurpandi voce, dixi *1. Feudorum 13. in fi. & l. 13. in fi. ff. de iniuriis.*
k librarios Græci καλλιγράφους *Nouel. 42. v. Cuiac. ad l. 6. §. 1. ff. de excus. tut.*
l Notarios dicimus, quos Græci ταχυγράφους, & ὀξυγράφους.
m *v. l. 15 §. 6. ff. de excus. tut.*
n *l. vlt. in fin. ff. si mensor*, ij rationes publicas priuatásque supputant, *vide tit. Codicis de tabulariis.*
o *l. 4. ff. de off. adsess.*
p *l. vlt. in fi. ff. de obl.* lex tamen Cincia teste Tacito 11. vetabat, ne quis ob orādā causam pecuniam donúmve acciperet. Eadē lex Muneralis dicta de qua scripsi ad Festum *in Muneralis & Cincia.* Cincia lex de donis. *Cic. 1. ad Attic. Tacit. 11. 13. Liu. 3. 4. Arnob. 2. Plin. 5. epist. Suet. Nerone 17.*
q *l. 4. C. de condict. ob causam.*
r *l. 3. C de postulando.*
s *l. 5. l. 6. C. de postulando.*
t *l. 3. l. 5. ff. de pactis: l. 5. C. de postulando.*
u Malo more pecuniam sibi promissam profitetur, qui se de lite pactum ait, *vt hîc*, mala ratione serui extero se emi mandant & manumitt., *l. 54. ff. mandati.*
x *l. 9. §. 1. ff. de negot. l. 8. ff. quod metus causa: l. 1. in fin. ff. de act. emp.* ἰδεῖ πονηρῷ.
y i. centum aureos, *ff. eod.*
z palmarium est præmium quod victoriæ causa datur.
a *adde l. 18. ff. ratam rem.* ordinatione verò curiæ Parisiensis aduocati, pro singulis causis, supra decem libras Gallicas accipere prohibentur, lex Cincia, vt antea dixi vetabat quidquam accipi. *Tacit. 11.* hęc de aduocatis. Ammianus 30. hoc ipsum venditāt quòd oscitātur, *& pòst*, si voluntate matrē finxeris occidisse, multas tibi suffragantes absolutionū lectiones & reconditas pollicentur, si te nummatū senserint, *& pòst:* nihil preter inseminatā petendi licētiam norunt.
b *l. 4. ff. de offic. adsess.*
c τροφεῖα Græci.
d eousq;. *Hal.*
e *dixi ad l. 1. C. rer. amotar.*
f *adde l. 39. ff. de vsuris.*
g *l. 9. C. de professorib. & medicis. v. Alciat. 2. Parerg. 39.*
h de variis appellationibus iurisconsultorum. *v. Cuiac. 7. obs. 25.*

De medico res ægroti extorquente.

3. *Idem* "lib. 5. Opinionum."

"SI" medicus, cui curandos suos oculos, qui eis laborabat, commiserat, periculum amittendorum eorū per aduersa medicamenta inferendo, compulit [g], vt ei possessiones suas contra fidem bonam æger venderet: inciuile factum præses prouinciæ coerceat, rémque restitui iubeat.

De salariis iuris studiosorum.

4. *Paulus* "libro quarto ad Plautium."

DIuus Antoninus Pius rescripsit, iuris studiosos [h] qui salaria petebant, hæc exigere posse.

Quatuor genera cognitionum. 1. Definitio existimationis. 2. Quibus modis existimatio minuitur. 3. Vel consumitur.

5. *Callistratus* "libro primo de Cognitionibus."

COgnitionum numerus cùm ex variis causis descendat, in genera diuidi facilè nō potest, nisi summatim diuidatur. numerus [i] ergo cognitionum in quatuor ferè genera diuidi potest. aut enim de honoribus siue muneribus gerendis agitatur, aut de re pecuniaria disceptatur, aut de existimatione [k] alicuius cognoscitur, aut de capitali crimine quæritur.

1 ¶ Existimatio [l] est dignitatis inlæsæ status, legibus ac moribus comprobatus, qui ex delicto nostro auctoritate legum aut [m] minuitur, aut consumitur.

2 ¶ Minuitur existimatio, quotiens, manente libertate, circa statum dignitatis pœna plectimur: sicuti cùm relegatur [n] quis, vel cùm ordine mouetur, vel cùm prohibetur honoribus publicis fungi, vel cùm plebeius fustibus [o] cæditur, vel in opus publicum datur, vel cùm in eam causam quis incidit, quæ edicto perpetuo infamiæ causa enumeratur.

3 ¶ Consumitur verò, quotiens magna [p] capitis minutio interuenit, id est [q], cùm libertas adimitur: veluti cùm aqua & [r] igni interdicitur, quę [s] in persona deportatorum venit, vel cùm plebeius in opus metalli, vel in metallum datur. nihil enim refert, nec [t] diuersa pœna est operis, & metalli, nisi quòd refugę operis non morte, sed pœna metalli subiiciuntur.

Si iudex litem suam fecerit.

6. *Gaius* libro 3. rerum quotidianarum "siue aureorum."

SI iudex litem [u] suam fecerit, non [x] propriè ex maleficio obligatus videtur. sed quia neque ex contractu obligatus est, & vtique peccasse aliquid intelligitur, licèt per imprudentiam: ideo videtur quasi ex maleficio teneri in factum actione. & in quantum de ea "re" æquum religioni iudicantis visum fuerit, pœnam sustinebit.

DE PROXENETICIS [y],

Tit. XIIII.

De petitione.

1. *Vlpianus* "libro quadragesimosecundo ad Sabinum."

PROXENETICA [z] iure [a] licito petuntur.

An proxeneta qui faciendi nominis causa interuenit teneatur.

2. *Idem* libro trigesimoprimo ad Edictum.

i Cognitio est seu qua de re quæritur, aut de honore seu munere, aut de re pecuniaria, aut de existimatione, aut de capitali crimine quæritur. k *l. 32. ff. de arbitr.* l Existimatio quid. m Existimatio minuitur vel cōsumitur. n Relegati, infames. o *v. l. 22. ff. de his qui notantur.* p i. media, *Zoanetus 17. refert.* q idē est cū libertas, *Zoanetus ib.* r de aquæ & ignis interdictione, *dixi ad l. 1. §. 2. ff. de leg. 3.* s Deportatio successit in locū aquæ & ignis interdictionis, *vt hîc.* Quid deportati, nū ciues? nō ciues, nō iure Quiritū liberi, *Cuiac. Inst. de capit. dimin.* t Metalli operis & metalli pœna eadē. u *v. quæ notaui ad ti. C. de pœna iudicis, qui malè iudicauit. l. 19. in fi. C. de pact.* x Imò interdū propriè ex maleficio veluti si dolo, *l. 15. in fi. ff. de iud.* y de proxeneris. *Hal.* de proscenetis. *vulg.* z *l. 3. ff. eod. l. 7. ff. mandati. l. 1. C. mandati. adde l. 15. ff. de præsc. verb.* de proxeneta. *v. Cuiac. 11. obs. 18.* a non improbabili

bili more *l. vlt. ƺ. eod.*

a Proxenetas interuenisse nominis faciendi causa hic locus iudicio est. *Seneca 21. Epist. 120.* Æs alienum facias oportet, sed nolo per intercessorē mulieris: Nolo proxenetæ nomen tuum iactent. Paratum tibi creditorem dabo atque ita Proxeneta, monstrat magis nomen quàm mandat, quamuis laudet seu iactet ideoque neque

SI proxeneta [a] interuenerit faciendi nominis, vt multi solent: videamus, an possit quasi mandator teneri. & non puto teneri: quia hic monstrat magis nomen, quàm mandat [b], tametsi laudet nomen. Idem dico, & si aliquid philanthropi [c] nomine acceperit, nec ex locato conducto erit actio. Planè si dolo [d] & calliditate creditorem circumuenerit, de dolo actione tenebitur.

De proxenetico περὶ ἑρμηνευτικοῦ. De vsu proxenetarum.

3. *Idem* [u] libro 8. de omnibus tribunalibus. [e]

DE proxenetico, quod & sordidum, solent præsides cognoscere: sic tamen, vt in his modus esse debeat & quantitatis, & negotij, in quo operula ista defuncti [e] sunt, & ministerium quale quale accommodauerunt. Facilius, quod Græci ἑρμηνευτικὸν [f] (*id est, interpretatium* [g], *seu interpretis honorarium*) appellant, peti apud eos poterit, si quis fortè conditionis, vel amicitiæ, vel adsessuræ, vel cuius [h] alterius [i] huiuscemodi proxeneta fuit. Sunt enim huiusmodi hominum vt tam in magna ciuitate officinæ. Est enim proxenetarum modus, qui emptionibus, venditionibus, commerciis, contractibus licitis [k] vtiles non adeo improbabili [l] more se exhibent.

DE CENSIBVS [m],

Tit. XV.

De coloniis quæ ius Italicum habent.

1. *Vlpianus* [u] libro primo de Censibus. [e]

SCIENDVM est, esse quasdam [n] colonias iuris Italici [o]: vt est in Syria Phœnice splendidissima Tyriorum colonia, vnde mihi origo est, nobilis regionibus, serie sæculorum antiquissima, armipotens, fœderis [p], quod cum Romanis percussit, tenacissima. huic enim Diuus Seuerus [*] & Imperator noster ob egregiam in rempublicam, imperiúmque Romanum insignem fidem, ius Italicum dedit.

1 ¶ Sed & Berytensis [q] colonia in eadem prouincia Augusti beneficiis gratiosa, & (vt Diuus Hadrianus in quadam [r] oratione ait) Augustana [s] colonia, quæ ius Italicum habet.

2 ¶ Est & Helipolitana [t], quæ à Diuo Seuero per belli ciuilis occasionem Italicæ coloniæ rempublicam accepit.

3 ¶ Est & Laodicena colonia in Syria Cœle, cui Diuus Seuerus ius Italicum ob belli ciuilis [u] merita concessit. Ptolemensium [x] enim colonia, quæ inter Phœnicen & Palæstinam sita est, nihil præter nomen coloniæ habet.

4 ¶ Sed & Emisenæ [y] ciuitati Phœnices [z] Imperator noster ius coloniæ dedit, iurísque Italici eam fecit.

5 ¶ Est & Palmyrena [a] ciuitas in prouincia Phœnice propè barbaras [b] gentes & nationes collocata.

6 ¶ In Palæstina duæ fuerunt coloniæ, Cæsariensis, & Ælia Capitolina [c]: sed neutra ius Italicum habet.

7 ¶ Diuus quoque Seuerus [d] in Seuastenam [e] ciuitatem coloniam deduxit.

8 ¶ Indiciæ [f] quoque Zernensium [g] colonia à Diuo Trahiano [h] deducta, iuris Italici est.

9 ¶ Zarmizegethuthusa [i] quoque eiusdem iuris est. item Napocensis [k] colonia, & Apulensis, & Patauicesium [l] vicus, qui à Diuo Seuero ius coloniæ impetrauit.

mandati, neque locati conueniri possunt etiā philantropij, aliquid nomine acceperint: nisi dolum admiserint, *vt hic*, vel nisi iis mandatum vt exceutetur vires futuri debitoris. *l. 42. ƺ. mandati.*
b v. quę scripsi *ad l. 10. §. 7. ƺ. mandati.*
c Philantropii. *Hal.* philantropi, *vulg.* philantropiæ, *Budæus.* bene philantropi: interdum enim recto casu philantropum Græci dixerūt, *v. Cuia. 11. obs. 18. in Paratitlis. C. ad tit. de sponsal.*
d *l. 7. in fi. C. eo.*
e *al.* functi.
f Alciatus *8. parerg. 21.* ἑρμηνεία vel ἑρμηνία legit, vt sic lucrū vel lucri species: cuius vocis meminit *Plato in symposi. Suidas. Damascen.* Alij ἐπαθλα pretiū certaminis: Alij ἔπαθλα vocis præmia: Al ἐφετα & προσέτα. Alii ἐξαμαλέ.
g interpretiū, *v. Cuia. ib.* honorariū interpretis. *adde l. 1. in fi. ƺ. de verb. ob ig.* de variis mercedularum generibus, vide Contium *1. disp. 14.*
h *al.* alicuius.
i puta nuptiis, *l. vlt. ƺ. de spons.*
k secus in illicitis: vt est Episcopatus & talium dignitatum, *Nouel. 120. c. 1.*
l iure licito, *l. 1. ƺ. eo.*
m additur in lege 57. de censitoribus, peregrinatoribus & inspectorib. *C. 57. 39.* περὶ ἐσιτάων, &c. *adde 13. C. Theod. 10. & 11. 3. ext. 39. 56. Ecl. 3.* Porro re cēsibus quod ait nihil aliud est quàm de æstimationibus priuati cuiusq; patrimonii. *Zas. 2. Intellect. 3.* De pœna incensi, hoc est eius qui censum professus non erat, dixi ad Vlpian. *11. §. 11.*

n *l. 3. l. 6. l. 7. l. 8. ƺ. eo. l. vn. C. de priuilegio, vrbis Constantinopolitanæ.*
o *v. Cuiac. 10. obs. 35.* p fœderisque. *Hal.* q Berytiensis. *Hal.*
r forte de Italicensibus: vnde ipse ortus erat. *16. Gell. 13.* Nam ea oratione Hadrianus de municipiorum & coloniarum iure tractauit.
s Augustiana, *Hal.* t Heliupolitana. *Hal.*
u *sub.* Pescenini Nigri. Ideo vero Seuerus Laodicensis id priuilegij concessit, quòd ab eius partibus stetissent aduersus Nigrum, nec his contentus Antiochiam iisdem Laodicensis: vt & Byzantium, Berinthiis adiudicauit quòd partes Nigri secutæ essent, *Herodianus 3. Spartianus in Seuero.* vnde fortassis ratio dubitandi, *in l. Antiochensium 37. ƺ. de reb. autorit. iud. poss.* An Antiochensibus, quæ non à principibus, sed à lege sua acceperant priuilegia adempta censeantur: & respondit, Paulus ea durare.
x Ptolemæensium, *Hal.* Ptolemaidensium, *Hugo à porta.* y Misenæ, *Hal.* Missenæ, *vulg.* z Phœnice *Hugo à Porta* Phœniciæ, *Hal. vulg.* a Palmurenæ. *vulg.*
b barbaricas. *Hal.* c ea est Hierosolyma, *Dion. Cassius Niceus in Adriano.* Inde Capitulenses Hierosolymitani, *l. 5. §. 9. ƺ. eo.* d *al.* Seuerus & Antoninus.
e Sebastenam, *Hal.* Sebasthenam, *vulg.* f Indiæ, *vulg.* Inclyta quoque Cyrenensi *Hugo à Porta.* In Dacia quoque Zermensium. *Cuiac. 10. obs. 35. ex Basil. & antiqua inscriptione.* g Cyrenensium, *Hal.* h Traiano. i Zarmesigethusa, *Hal.* Zamisetusa, *vulg.* Ptolemæus in Dacia ponit Zarmigethusam. *al.* Zamursagethusa.
k Naconensis, *vulg.* Νάπουκα, *Basil.* l Paranissensium, *Hal.* Patanissensium *Hugo à Porta.* Πατανισσηνῶν, *Basil.* m Sicilia, *vulg. Hal. Hugo à Porta.* n & Tarsus de quo *Actor. 22. vers. 28.* o Traianopolis, hæc duo vocabula sunt vnius eiusdémque ciuitatis, vnum vetus, alterum nouum. p i. æstimatio patrimonij pro soluendo tributo, si ex vitio vel errore facta sit, talis professio euanescit nouis professionibus: id est dum tributarius suum patrimonium refert. *Zas. 2. Intellect. 3.*

10 ¶ Est & in Bithynia colonia Apamena, & in Ponto Sinopensis.

11 ¶ Est & in Cilicia [m] Selinus, & [n] Trahianapolis [o].

De vitiis censuum.

2. *Idem* [u] libro 28. ad Sabinum. [e]

VItia [p] priorum censuum [q], editis [r] nouis [s] professionibus, euanescunt.

De ætate. 1. De immunitate.

3. *Idem* [u] lib. 2. de Censibus. [e]

ÆTatem [t] in censendo significare, necesse est: quia quibusdam ætas tribuit, ne tributo onerentur. veluti in Syriis [u] à quatuordecim annis masculi, à duodecim feminæ vsque ad sexagesimum [o] quintum [*] annum tributo [*] capitis [*] obligantur. ætas autem spectatur censendi tempore.

1 ¶ Rebus concessam immunitatem non habere [x] intercidere inscripto Imperatoris nostri ad Pelignianum [y] rectè expressum est. quippe personis quidem data immunitas cum persona extinguitur: rebus nunquam extinguitur.

De forma censuali. 1. De eo qui in publicis tabulis delato modo frui non potest. 2. Vbi quis agrum profiteri debet. 3. De immunitate. 4. De possessore & petitore. 5. De seruis. 6. De lacub. & portub. 7. De salinis. 8. De inquilinis vel colonis. 9. De natis vel quæsitis post censum edictū. 10. De eo qui petiit vt censum sibi emendare permittatur.

4. *Idem* [u] libro tertio de Censibus. [e]

FOrma [a] censuali [a] cauetur, vt agri sic [b] in censum referantur: Nomen [c] fundi cuiusque, & in qua [d] ciuitate, & quo pago sit, & quos duos vicinos proximos habeat. & [e] id aruum [e], quod in decem annos proximos satum erit, quot iugerum [f] sit. vinea quot vites habeat. oliuæ [g] quot iugerum, & [h] quot arbores habeat. pratū, quod intra decē annos proximos sectum erit, quot iugerum pascua, quot iugerum esse videantur. item siluæ cæduæ. omnia ipse, qui defert, æstimet.

1 ¶ Illam æquitatem debet admittere censitor [i], vt officio eius congruat, releuari eum [k], qui in publicis [l] tabulis delato modo frui certis ex causis non possit. Quare, & si agri portio chasmate [m] perierit, debebit per censitorem releuari. Si vites mortuæ [n] sint, vel arbores aruerint: iniquum, eum numerum inseri censui. Quòd si exciderit arbores, vel vites: nihilominus [o] eum numerum profiteri iubetur, qui fuit census tempore: nisi causam excidendi censitori probabit.

2 ¶ Is verò, qui agrum in alia ciuitate habet, in ea ciuitate profiteri [p] debet, in [q] qua ager est. agri enim tributum in eam ciuitatem debet leuare [r], in cuius [s] territorio possidetur.

3 ¶ Quanquam in quibusdam beneficia personis data immunitatis cum persona extinguantur: tamen cùm generaliter locis [t], aut cum ciuitatibus, immunitas sic data videtur, vt ad posteros transmittatur.

4 ¶ Si, cùm ego fundum possiderem, professus [u] sim, petitor autem eius non [x] fuerit professus: actionem illi manere placet. 5 ¶ In seruis [y] deferendis obseruandum est, vt & nationes eorum, & ætates [z], & officia, & artificia specialiter deferantur.

q *al.* temporū.
r *al.* edictis.
s nouæ professiones, Galli *nouueaux adueus & denombrements.* hæc lex dominis & vasallis scitu admodū est necessaria.
t ætas probatur libris censualibus, *l. 4. §. 5. ƺ. e. l. 13. ƺ. de probat. adde Ciceronem pro Archia poeta. l. 1. C si minor.* Ex edicto Seruij, nascentium nomine parentes Lucinæ certam pecuniam dabāt, qui ab adolescentia in iuuentutem migrabant Iuuentæ, morientes Libitinæ, atq; ita sciri poterat quot quoquo anno nati, viui, aut mortui essent. *Halicarn. 4.* postea Prætoribus id curę fuit *Cic. pro Archia. Lucas in Euan. 2.* Marcus Antoninus philosophus dein iussit, apud præfectos ærarij vnūquenque ciuiū natos liberos profiteri, intra tricesimū diē, nomine imposito, per prouincias tabularios eodem fini instituit. *v. Capitolinū in Marco Antonino.* His vicinum est edictum regis Francisci latum anno 1539. quo cautum fuit vt singuli curiones baptizatorū & mortuorum in regesto nomina conscriberent, de quo vide Rebuf. *2. Tractat. de registris baptismi sepulturæ & aliis.* de natalibus & natali professione, *ad. de l. 1. C. si minor. l. 10. l. 13. Cod. de proba.* adde quæ scripsi *ad l. 6. C. de fide instr. Nouel. 74. c. 4. §. 1. l. 29. §. 1. ƺ. de prob.* libri actorū dicuntur à Iuuenale *Satyr. 9.*
u *al.* Syria.
x debere.

y Polignianum, *Hal.* z nota quænam requirantur in forma censuali, *adde formulam ex oratione pro L. Flacco.* a agri, nam alia erat ætatis, de qua *l. 3. ƺ. eo.*
b *adde l. 6. ƺ. de rei vind.* c fundi & possessoris nomina, situs & qualitatem agri in forma censuali exprimi oportet. Id ruris est ingenium, *l. 7. C. de bonis proscrip.*
d ad situm fundi ista pertinent, ciuitas, pagus, confinium.
e possessionum hæc sunt genera, aruum vinea, oliuetum, pratū, pascua, sylua cædua. f quod crimini dabat Verres Nympheo & aliis Verrina *3.*
g oliuetum. *Hal.* h i. qualitas, & quantitas agri. i *§. 2. ƺ. eod.* *C'est celuy qui tient le registre des papiers terriers.* aliàs censitor *tit. C. de censibus & censuum impositorib.* est censuum collector. Censor etiam dicitur Ciceroni *2. Verrina.*
k *l. 2. C. de alluuionib.* l publicas tabulas. *Hal.* quæ census dicuntur, *l. 21. in fi. ƺ. de annuis.* m *v. l. 15. §. 2. ƺ. locati.* n aliud si excisatur, *l. 2. C. eod.*
o *l. 2. C. de censib.* p hoc commodè potest transferri ad insinuationes donationum, *Nouel. 89. c. 25.* q Professio agri, agrum sequitur ideo eo loci facienda quo ager situs est. *v. l. 3. C. de natural. liberis: Nouel 89. c. 2. §. 2.*
r leuari. *Hal.* luere. s non extra territorium, non in alieno. t Immunitates locis aut ciuitatibus datæ perpetuæ sunt, ad heredes transeunt, & quoslibet successores, non sunt personales. u *v. l. pen. ƺ. de acquir. rer.* x Profiteri censum cogitur, qui non est professus, *l. 64. ƺ. de adq. rer. dom.*
y rusticis, *v. l. 6. §. 1. C. de secundis nuptiis.*
z *l. 3. ƺ. eodem.*

a priuatorum scilicet, *v. quæ notaui ad l. 8. § 8. ff. de pœnis.*
b editio, *Cuiac. 10. obs. 35.*
c *al.* consummatis.
d *l. 8. ff. de bon. libert.* e *al.* ei.
f μὴ ἐπερωτήσας ὅτι τῶν δημοσίων. *Basil.* i. ne tributorũ onus subiret. Cuiac. *19. obs. 15. quem vide.*

6 ¶ Lacus quoque piscatorios, & portus in censum dominus debet deferre.

7 ¶ Salinæ si quæ sunt in prædiis [a], & ipsæ in censum deferendæ sunt.

8 ¶ Si quis inquilinum, vel colonum non fuerit professus: vinculis censualibus tenetur.

9 ¶ Quæ post censum edictum [b] nata, aut postea quęsita sint intra finem operis, consummati [c] professionibus edi possunt.

10 ¶ Si quis veniam petierit, vt censum sibi emendare [d] permittatur, deinde post hoc impetratum cognouerit, se non debuisse hoc petere, quia res emendationem non desiderabat: nullum eius [e] præiudicium ex eo, quod petiit, vt censum emendaret, fore, sæpissimè rescriptu est.

De prædio communi. 1. *De fideicommisso.* 2. *De legato.*

5. *Papinianus* [n] libro 19. Responsorum. [n]

CVm possessor vnus, expediendi negotij causa, tributorum iure conueniretur, aduersus cæteros, quorum æquè prædia tenentur, ei, qui conuentus est, actiones à fisco præstantur: scilicet vt omnes pro modo prædiorum pecuniam tributi conferant. nec inutiliter actiones pręstantur, tametsi fiscus pecuniam suam recuperauerit: quia nominum venditorum pretium acceptum videtur.

1 ¶ Qui, non [f] habita ratione tributorum, ex causa fideicommissi prædia restituunt: actionem ex Diui P j Antonini literis habent, quam legato quoque soluto locum habere voluit.

2 ¶ Pro [g] pecunia tributi, quod sua die non est redditum, quo minùs prædium iure pignoris distrahatur [h], oblata moratoria cautio non admittitur. nec [i] audietur legatarius contradicens ob tributa præteriti [k] temporis, quòd heres soluendo sit, & is, qui tributis recipiendis præpositus fuerat.

De coloniis & iure Italico.

6. *Celsus* [n] lib. 25. Digestorum. [n]

COlonia Philippensis [l] iuris Italici est.

7. *Gaius* [n] lib. 6. ad legem Iuliam & Papiam. [n]

IVris [m] Italici sunt, Τρωάς, Βήρυτος, Δυῤῥάχιον. *id est, Troas, Berytus, Dyrrhachium.*

8. *Paulus* [n] libro 2. de Censibus. [n]

g vide omnino Cuiac. *19. obser. 5.*
h *l. 1. l. 2. C. de capiendis & distrahendis pignoribus.*
i *v. Cuiatium in hunc locum 19. obs. 5.*
k *v. l. 39. § 5. ff. de leg. 1.*
l In Thracia diuersa à Macedonia, *l. 8. § 5. ff. eod.*
m Ius Italicum quid sit, vide apud Cuiacium *10. obs. 35.*
n ¶ Lusitania, *vulg. Hugo à Porta.* Græcis Λυσιτανία hodie *Portugal.*
o Pacensis colonia, Pax iulia Παξιουλία nunc Badaios, Villanouano, & Taraphæ, Beia vel Bexa, Clusio & Vasico, rectè. nã & olim à Mauris, Baxagus, iisdẽ hodie Baccea.
p Emericenses *vul.* Emeritenses, *Hal.* Augusta Emerita Ptolemæo, hodie Medina Delrio seco. Taraphæ. Merida, Variero & Villanouano.
q hodie Valentia.
r Lucentini, *Hal.* Lucitani, *vulg.* Lacetani. *Hugo à Porta,* Illocitani, vel Acitani. *Cuiac. 10. obs. 35.* fortè legendum est Iaccetani. hodie Iacca Clusio.
s Burgondionenses, *vulg.* Barcinomenses, *Hal.* Barcinonenses, *Hugo à Porta.* Barcino Βαρκινὼ Ptolemæo, olim Fauentia, hodie Barzelena.
t Nota est, & illustris vrbs Germaniæ Colonia.
u Laodicea, *Hal.*
x *l. 1. § 1. l. 7. ff. eo.* olim fœlix Iulia *5. Plin. 10.* hodie Baruchi Oliuario, aliis Baruch.
y Phœniciæ, *Hal.*
z *l. 1. ff. eo.* Tyrus τύρος, Tzor sacris literis: Sara, Gellio, & Festo, hodie Suri Postello.
a Syriæ, vt existimo, Antiochia, Syriæ metropolis sita ad Orontẽ fluuium. Rebla, & Reblatha Hebræis, teste Hieronymo in Ezechielem Epidaphne Plinio, Theopolis vocatur à Iustiano, hodie Antiochia Nigro. Alepo Villanouano.
b colonios, *vulg.*
c Emiscenorum, *vulg.* Amisenorum, *Hal.* Emissa vrbs Phœnicæ, hodie Camala Nigro, Hama Turcis, Hamsa Arabibus, teste Bellonio.
d *5. Plin. 13. Nouell. 103.*
e Palæstinæ sc. olim Pyrgos, vel Turris stratonis Ptolemæo, & Accaron Hieronymo, sed malè. Apollonia, & Colonia prima Flauia Plinio, hodie Azor Pineto. Sisemia, & Gad Palæstinorum Beniamino: Balbec, & Belme Theueto.
f Tributum (quod & intributio & contributio, *l. 32. § 6. ff. de administ. tut.* aliud soli, aliud capitis & hæc stipendia dicuntur à quibusdam. Tertull. *Apologetico.* si agri tributo Onusti viliores, hominum capita stipendio censa ignobiliore.
g Tributum aliud capitis, aliud soli, *vt in l. 32. in fi. ff. de vsufr. leg. adde Festum in Tributorum.*
h i. Hierosolymitani: Nam vrbs ipsa Ælia Capitolina, *l. 1. § 6. ff. eod.*
i Dirrachenicas. *vulg.*
k Cassandrenses, *Hal.* Sandorenses, *vulg.* Cassandrienses, *Hugo à Porta.* Κασσάνδρεια Ptolemæo vrbs maritima Macedoniæ, hodie Casiandria Sophiano Schriato, vel Stechio Bellonio.
l ad eos scripta est epistola D. Pauli ad Philippenses.
m Stonienses, *vulg.* Stonenses, *Hal.* Stobienses, *Hugo à Porta* Στόβοι, vrbs Macedoniæ Ptolemæo. Starachino dicitur, à Nardo, in Liuio Italico.
n Parium. *vulg.* Homero Ἀδράστεια & πάρος Plinio Camera: Paradiso, Nigro.
o *v. 5. Plin. 27.*
p Χαρχηδὼν Tharsis Hebræis: ab Adriano Hadrianopolis teste Spartiano, Alexandria, Commodiana togata, à Commodo teste Lampridio.
q Vtice, *Hal.* Vtica: inde Cato Vticensis.
r Eleptis, *vulg. Hal.* hodie Lebida. *Ant. Mercator.*
s Diuo, *Hal.*
t περὶ ῥημάτων σημασίας *2. Ecl. 2.* περὶ σημασίας ὀνομάτων *6. Harm. 8. adde 5. Decret. 40. 5. sext. 12. 5. Clement. vlt.*
u De verborum & rerum significatione, *vulg.* & ita conceptus est titulus trigesimus octauus Codicis *lib. 6.* num rectè? vt tandem eò redeat quæstio, An res aliquid significent, nec ne. sic sentio, vocabula rerum notas esse, res ipsas vocabulis significari, res per se non significare, sed vel Dei iudicio tantùm, vel hominum instituto. Dei, vnde rerum futurarum, cœlestium, ac inuisibilium veritas certis rebus aspectabilibus adumbratur. Hominum, quoties inter se rebus citra verborum connexionem quasi loquuntur. hinc arræ, & annuli, nuptias, venditionem: claues, & instrumenta tradita, traditionem possessionis: alapas & circumductiones, manumissionem significant. Et apud Ægyptios hieroglyphicæ literæ, & in re militari, tria sunt genera signorum, vocalia, vtputà, Deus nobiscum, triumphus: semiuocalia, quę per tubam, aut cornu, aut buccinam danturs muta, vt sunt aquilę, dracones, vexilla, flãmulæ rufę: sunt & aliȩ in equis, & indumentis, & armis, & manuum motione *v. 3. Vegetium 5.*
x De verborum significatione Iurisconsulti veteres multi scripsêre, & quidem Ælius Gallius liber primus & secũdus de verborum significatione quę ad ius pertinẽt citatur à *Festo in Postliminium.* & in Rem ab eodem Festo citatur liber Glossematõ. C. Atei Capitonis: citatur & ab eodẽ libri duo de verbis priscis L. Cincii: vt Verrius Flaccus *5. Gell. 18.* santiæ libri duo de verborum antiquitate laudantur quoque à Festo & alij propè infiniti.
y *l. 195. ff. eo. l. 3. ff. de negot. Cicer. pro Cluentio vbi dixi.* Indefinitè *l. 3. § 1. ff. de homine libero. l. 16. ff. de iure fisci:* aliàs in lege, statutis, testamento, vel contractu, si quid ita specialiter sit conceptum, putà si vir, si masculus, si frater, si auunculus: fœminæ, sorores, materteræ non comprehenduntur. aliud erit si in plurali quis fratrum (ex hoc exemplo iudicium sit de cæteris) mentionem fecerit (tunc enim sorores, *l. 35. supra de pactis. l. 93. § 3. supra de legat. 3.*) aut seruorum, tunc enim ancillæ comprehenduntur, *l. 82. supra de legat. 2.*

IN Lysitania [n] Pacenses [o] sed & Emeretenses [p] iuris Italici sunt. Item ius Valentini [q] & Licitani [r] habent. Barcenonenses [s] quoque ibidem immunes sunt.

1 ¶ Lugdonenses Galli, item Vienenses in Narbonensi iuris Italici sunt.

2 ¶ In Germania inferiore Agripinenses [t] iuris Italici sunt.

3 ¶ Laodicia [u] in Syria, & Berytos [x] in Fœnice [y] iuris Italici sunt, & solum earum.

4 ¶ Eiusdem iuris & Tyriorum [z] ciuitas à Diuis Seuero & Antonino facta est.

5 ¶ Diuus Antoninus Antiochenses [a] colonos [b] fecit saluis tributis.

6 ¶ Imperator noster Antoninus ciuitatem Emisenorum [c], coloniam & iuris Italici fecit.

7 ¶ Diuus Vespasianus [d] Cæsarienses [e] colonos fecit, non adiecto, vt & iuris Italici essent. sed tributum his remisit capitis [f]. sed Diuus Titus etiam [g] solum immune factum interpretatus est. Similes eis Capitulenses [h] esse videntur.

8 ¶ In prouincia Macedonia Dyrracheni [i] Cassasdrenses [k], Philippenses [l], Dienses, Stouenses [m] iuris Italici sunt.

9 ¶ In prouincia Asia duæ sunt iuris Italici, Troas & Parium [n].

10 ¶ In Pisidia eiusdem iuris est colonia [o] Antiochensium.

11 ¶ In Africa Carthago [p], Vticea [q], Leptis [r] magna à Diuis [s] Seuero & Antonino iuris Italici factæ sunt.

DE [t] VERBORVM [u] significatione [x],

Tit. XVI.

Si quis.

1. *Paulus* libro 1. ad Edictum.

VERBVM hoc *si quis* [y] tam masculos quàm fœminas complectitur [z].

Vrbs Roma. 1. *Diei maior pars.*

2. *Paulus* libro 1. ad Edictum.

VRbis [a] appellatio muris: Romæ autem continentibus ædificiis finitur, quod latiùs [b] patet.

1 ¶ Cuiusque diei [c] maior pars est horarum septem [d] primarum [e] diei, non supremarum [f].

Viginti millia diurna. 1. *Hereditas.*

3. *Vlpianus* libro 2. ad Edictum.

z Ideoque filiis institutis & filiæ institutæ videntur, *l. 1. § 3. ff. de ventre in possess.* filiis dato tutore & filiabus datus intelligitur, *l. 15. ff. de testam. tut.* hinc constat, fœminas masculorum nomine comprehendi, nisi consuetudo aut leges aliam fuisse mentem testatoris demonstrent. Ideoque si quis filiis tutelam, institutionem testamenti, feudum, vel quid simile reliquerit, fœminæ non comprehendentur, si modò à superioribus statuto vel lege remoueantur. An vero masculina voce (puta filiorum vel fratrum) fœminæ (puta filiæ vel sorores) contineantur, vide apud Socinum *regula 255.* vbi notat, hanc legem minimè obtinere in contractibus, vel si lege vel statuto, vel consuetudine fœminæ nominatim excipiãtur: si de re odiosa agatur, eáve quæ solis maribus, aut dignius maribus quàm fœminis competit: si separatim marium & fœminarum fiat mentio: si proprium nomen adiectum voci masculinæ: si inde sequeretur legum emendatio.
a alterius quam Romæ sc. *l. 4. § 4. supra de penu.* Legata penu Tiburtina, quæ sunt Tiburi duntaxat debentur. aliud erit, si domus Tiburtina integro statu legata sit, tunc enim adiacentia, id est, pecora, fructus, mancipia, his verbis comprehenduntur, *l. secunda. Cod. de bonis vacantibus:* aliud erit quoque si humanitas, æquitas, priuilegium, & mos loquendi contrarium admittant, aut dispositio fiat elusoria.
b hæc lex scitu vtilis est in questionibus priuilegiorum, immunitatis concessæ, venditione, locatione, iurisdictione, exiliis, & similibus.
c dies naturalis est spatium 12. horarum. *Ioannes in Euang. 11. vers. 9.* Nox totidem horis constat. diei pars media sex horæ, pars maior septem horæ. hinc constat, sextam diei naturalis horam esse ipsum meridiem, *l. 2. ff. de annuis legatis.* Hinc ille casus nobilis, de eo qui ignorans, heredem meridie instituit posthumi, qui iam eodẽ die albescente cœlo natus erat, *l. 25. § 1. ff. de lib. & posthum.* Diurnarum operarum debitor solis ante meridianis, *l. 3. in fi. ff. de operis libertorum,* vel solis pomeridianis non liberabitur, *d. l. 2.* dies verò ciuilis 24. horis constat, cuius principium est ipsa media nox, *l. 8. ff. de feriis.* Inde Calendis (demus ea die natum Titium) Titius testabitur, si pridie ipsas Calendas, post sextam horam noctis, id est, post mediam noctem fuerit testatus, *l. 5. ff. qui testam.* Item Calẽdis natus decimum quartum vel vicesimum annum ætatis inchoat pridie Calendas, post sextam horam noctis, quòd in testamentis, *l. 5. ff. qui testam.* & manumissionibus obseruatur, *l. 1. ff. de manumiss.* Cęterùm diei ciuilis horæ sunt æquales, naturalis non sunt. longius enim spatium est Orientis solis ad occasum æstate, quàm hyeme: hinc horologia æstiua & hyberna, *vide Vitruuium 9. cap. 9.*
d Iuuenal. Satyr. Inque dies septenis oderit horis: id est, maiori parte diei.
e & meritò, quia recentes & integri homines libentiùs dant se ad laborem quàm fessi iam.
f quibus, etiam locatore inuito (longis præsertim diebus) qui operas conduxerit adquiescere & meridiari licet, *argum. l. 26. ff. de operis libert.* Iisdem horis Romani litibus

litibus vacabant,*vide Cuiacium 2. de præscript.*

a In itinere,*vulg.*Itineri,*Hal.*

b *l.1.ꝗ.si quis cautionibus.l.13.§.2.ꝗ.de excuſ.tut.l.2.§.3.ꝗ.quis ordo.* Id ſpatium, tempus iter facientibus præſtitutum dicitur, *l.8.l.38.§.1.ꝗ.ex quib.cau.maior.adde l.137.§.2.ꝗ.de verb.oblig.*

ITinere [a] faciendo viginti [b] millia paſſuum in dies ſingulos peragenda,ſic ſunt accipienda : vt,ſi poſt hanc dinumerationem minùs quàm viginti millia ſuperſint, integrum diem occupent.veluti [c] viginti vnum millia ſunt paſſus : biduum eis attribuetur quæ dinumeratio ita demum facienda erit,ſi de die non conueniat [d].

1 ¶Eius, qui apud hoſtes deceſſit, dici hereditas non [e] poteſt,qui ſeruus deceſſit.

Nomen.

4. *Paulus* libro 1.ad Edictum.

NOminis [f] appellatione rem [g] ſignificari, Proculus ait.

Res,pecunia. 1. *Opus.*

5. *Idem* lib.2.ad Edictum.

REi appellatio latior [h] eſt [i], quàm pecuniæ [k], quàm [l] etiam ea, quæ extra [m] computationem patrimonij noſtri ſunt,continet:cùm pecuniæ ſignificatio ad ea referatur,quæ in patrimonio ſunt.

1 ¶Opere locato [n],conducto:his verbis Labeo ſignificari ait id opus, quod Græci ἀποτέλεσμα [o] vocant, "non ἔργον,"id eſt,ex opere facto corpus aliquod perfectum [p].

Nomen reus. 1. *Ex legibus.*

6. *Vlpianus* libro tertio ad Edictum.

NOminis [q] & rei appellatio ad omnem [r] contractum & obligationem pertinet.

1 ¶Verbum *Ex legibus* ſic accipiendum eſt:tam ex legum ſententia [f],quàm ex verbis.

Sponſio.

7. *Paulus* libro ſecundo ad Edictum.

SPonſio appellatur,non ſolùm quæ per ſponſus [t] interrogationem fit,ſed [u] omnis ſtipulatio promiſſióque.

Oportebit. 1. *Actio.*

8. *Idem* lib.3.ad Edictum.

VErbum *Oportebit* [x] tam præſens,quàm futurum tempus ſignificat.

1 ¶Actionis verbo non [y] continetur exceptio.

Periſſe.

9. *Vlpianus* libro quinto ad Edictum.

MArcellus apud Iulianum [z] notat, verbo *Periſſe* [a] & ſciſſum & fractum contineri,& vi raptum.

Creditor.

10. *Idem* libro 6.ad Edictum.

CReditores accipiendos eſſe conſtat eos,quibus debetur ex quacunque [b] actione [c],vel perſecutione [d], vel iure ciuili ſine [e] vlla exceptionis perpetuæ [f] remotione, vel honorario , vel [g] exordinario [h], ſiue purè , ſiue in diem,vel ſub conditione [i]. Quòd ſi natura debeatur,non ſunt [k] loco creditorum.Sed ſi non ſit mutua pecunia,ſed [l] contractus:creditores accipiuntur.

c veluti ſi, *vul. Hal.*

d Conuentiones enim contractibus formam dare ſolent.

e Imò poteſt, *l.12.ꝗ.qui teſtamen.*

f pecuniæ, *vul.* τῶ γραμματεῖω *2.Eclog.2. cap.4. adde l.6.ꝗ.eodem.* nomina , ſunt fœneratitiæ cautiones , *l. vlt.in prin. C.de pactis conuen.*

g τὸ κεχρεωστημένον πρᾶγμα,id eſt , rem debitam, *Eclog.ibid.* id quod in actionibus eſt, *v. l.59.in fi. ꝗ.de legatis 3.*

h *Ecl.ibid.cap.5. l.1. ꝗ.de rebus cred.*

i Imò non eſt, *l.2.in fin. Cod.de conſtitut.*

k *de qua vide l.178.ꝗ.eo.*

l quia etiam, *vulg.*

m Pecunia dicitur mea , quæ eſt in patrimonio meo : res mea , quæ eſt etiam extra patrimonium: ſic res mea dicitur quum vicini paries ardet, *Horatius*.rei vocabulum eſt latiùs.Imperium, litem , venerẽ, cur vna notat res ? *Auſonius: adde quæ notaui ad l.1. ꝗ.de rebus creditis.*

n Legato, *vul. Hal.*

o *1.Politic.7.*

p ſenſus eſt, Operis faciendi debitor , niſi perfectionem operi addiderit, non liberatur, vt & partis præſtatione. Eſt enim facti obligatio indiuidua , *l.139.in fi.ꝗ.eod.l.80.§.1. ꝗ.ad legem Falcid. l. 72. ꝗ. de verbor. oblig.*Interdum tamen operis vocabulo cœptum, necdum perfectum intelligitur,*l.19.§.11.ꝗ.de auro.*

q *Ecl.ibid.c.6. v.l.4.ꝗ.eo.* Alij nominis verbo creditorem:alij debitorem intelligunt.

r *v.l.1.ꝗ.de reb.cred.*

f i.voluntate,*l.5.C.de leg.* hinc magna oriuntur in legib.diſſidia,quoties mens,ſcripto opponitur,*Quint.3.Inſt.6.& 7.c.7.*vnde mens legis colligatur,dicam ad *d.l.5.*

t ſponſi,*vulg.Hal.*

u *Ecl.ib.c. 7.* ſenſus eſt, ſpondere dicimus quibus verbis promittamus , vtcunque nemo à nobis ſtipuletur,*l.19.§.2.ꝗ.de ædilitio:§.1.Inſt.de verb.oblig.*

x *Ecl.ibid.c.8.*demus ita formulam conceptam, quod te dare oportebit ſpondes? *l.76.§.1.l.89.ꝗ.de verborum oblig.*Idem dicendum eſt de verbo erit,*l.123.ꝗ.eod.*& verbo abfuturum,*l.19.ꝗ.iudicati.*Calcagninus autem hîc legit oportet,& malè. Ea vox enim præſens tantùm debitum demonſtrat,*l.125.de verb.obliga.* de verbo peruenerit,vide *l.40.in fin.l.83.ꝗ.de leg.3.l.57. ꝗ.ad Trebellian.* de verbo ſuper erit, vide *l.58.in fi.ꝗ.ad Treb.*de verbo donauero,*v.l.109.ꝗ.de leg.1.*

y Imò continetur,*l.1.ꝗ.de except.*

z *al.*Iulianum Haus notat,*& cæt.*id eſt Iulianum tractaui notat.

a *Ecl.ibid.cap.9.adde l.4.§.10.ꝗ.vi bonorum*,rapuiſſe,*vulg.*

b Ex qualibet cauſa,*l.11.ꝗ.eod.*ex quolibet contractu,vel delicto, *l.12.infra eod.Eclog. ibidem. l. 1. ſupra de rebus credit.* qui ſpem habent actionis , *l. 54. infra eodem. l. 42. ſupra de obligat.* qui exceptione perpetua ſubmoueri non poſſunt , *l. 55. infra eodem.*

c *al.*ex quacunque cauſa actione vel, *& cæt. al.*quacunque tam actione vel perſecutione.

d *v.l.28.ꝗ.de oblig.*

e *l.55.infra eodem.* ideoque debitor dicitur is à quo inuito exigi poteſt , *l. 108. infra eodem.*

f *al.*vel ordinario vel extraordinario.

11. *Gaius* libro primo ad Edictum Prouinciale.

CReditorum appellatione non hi tantùm accipiuntur,qui pecuniam crediderunt : ſed omnes,quibus ex qualibet [m] cauſa debetur.

1. *Minus ſoluere.*

12. *Vlpianus* libro ſexto ad Edictum.

VT [o] ſi cui ex empto , vel ex locato , vel ex alio [n] vllo debetur. Sed etſi ex delicto debeatur, mihi videtur poſſe creditoris loco accipi. Quòd ſi ex populari [o] cauſa, antè litis conteſtationem rectè dicetur creditoris loco non eſſe [p],poſtea eſſe.

1 ¶Minus ſoluit,qui tardiùs [q] ſoluit:nam & tempore [r] minùs ſoluitur [f].

Mulier. 1. *Abeſſe.* 2. *Deſinere abeſſe.* 3. *Abeſſe.*

13. *Idem* libro 7.ad Edictum.

MVlieris appellatione etiam [t] virgo viripotens [u] continetur [x].

1 ¶ Res abeſſe videntur (vt Sabinus ait, & Pedius probat)etiam hæ,quarum corpus manet,forma [y] mutata eſt. & ideo ſi corruptæ [z] redditæ ſint,vel transfiguratæ, videri abeſſe:quoniam [a] plerumque plus eſt in manus [b] pretio, quàm in re.

2 ¶ Deſinere autem abeſſe res tunc videtur , cùm ſic redit [c] in poteſtatem , ne [d] amittere "eius" poſſeſſionem poſſimus [e].

3 ¶ Ob hoc, quod furto pridem ſubtracta eſt , abeſt & ea res quæ in rebus humanis [f] non eſt.

1. *Amittere.*

14. *Paulus* libro 7.ad Edictum.

LAbeo & Sabinus exiſtimant , ſi veſtimentum ſciſſum reddatur,vel res corrupta reddita ſit,veluti ſcyphi colliſi,aut tabula raſa pictura, videri rẽ abeſſe : quoniam earum rerum pretium non in ſubſtantia,ſed in arte [g] ſit poſitum. Item ſi dominus rem, quæ furto ſibi aberat,ignorans emerit : rectè dicitur res abeſſe,etiam ſi poſtea id ita eſſe ſcierit : quia videtur res ei abeſſe,cui pretium [h] abeſt.

1 ¶Rem amiſiſſe videtur, qui aduerſus nullum [i] eius perſequendæ actionem habet.

Publicum publicanus.

15. *Vlpianus* lib.10.ad Edictum.

BOna ciuitatis abuſiuè [k] publica dicta ſunt. ſola enim, ea [l] publica ſunt,quæ [m] populi Romani ſunt.

16. *Gaius* libro 3.ad Edictum "Prouinciale."

EVm , qui vectigal populi Romani conductum habet, publicanum [n] appellamus.nam publica appellatio in compluribus cauſis ad populum Romanum reſpicit:ciuitates [o] enim priuatorum loco habentur [p].

Publicum vectigal.

17. *Vlpianus* libro decimo ad Edictum.

g Perpetua eſt 30. annorum *Scholiaſtes 3.Harmenopul.5.*

h ordinariò, *vulg.*

i *l.54.ꝗ.eod.l.42. ſupra de obligat.*

k propriè ſc. aliud ſi abuſiuè *l.16.§.3. §.4. ꝗ.de fideiuſſ.l.94. §.3. ꝗ.de ſolut.*

l ſeu contractus. *Alciatus hic : vide l.12. ꝗ. eod.*

m *Ecloga ibid. cap.10.*

n *v. l. 10.ꝗ.eod.* vel ex alio contractu. *Hal.* vel ex alio vllo cõtractu,*vulg.*

o ἀπὸ ὀρφανικῆς *Ecl.ib.* i. pupillari, & malè, ſic Græci è contrario legunt populi pro pupilli in lege *48. ꝗ. de adquir.rer. v. Cuiacium 11. obſer.12.*

p Ideoque qui habet actioné popularem, nõ dicitur eſſe locupletior, *l.pen. ꝗ.de popul.*

q *§.33.verſ.tempore : Inſt.de act. § 5.in fin. Inſt.de fideiuſſ. Eclog.d. loco, cap. 12.* vel nihil,*l.32.ꝗ.eo.*

r *l.85.ꝗ.de ſolu.*

f Ideoque tardiùs offerens debitum,non liberabitur ipſius debiti præſtatione, niſi præſtet quoque vſuras moræ, *l. 32.ꝗ.de vſuris.*

t *v.l.81.§.1.ꝗ.de legat.3.l.101. ꝗ.de cond. & demon. Inſt. de nupt. in pr.*

u *vid.l.5. §.2.ꝗ. quib. ex cau. in poſſ.* ἔφηβος παρθένος *Ecl.13.*

x & generaliter quæcunque ſexus fœminini ſunt , *l.25. §.9.ꝗ. de auro.*

y *Ecl.ib.c.13.6. Harm. 3.* in rebus humanis non ſunt. *§.vlt. ꝗ.eo.* quarũ pretium abeſt,*l.14. ꝗ.eo.*abeſt etiam is, qui eo loci non eſt quo petitur, *l.199.ꝗ.eod.* qui extra continentia vrbis eſt *l.173.ꝗ.eod.*

z corruptio & transfiguratio formam rei mutat, res petita non videtur exhiberi mutata forma,*l.9.§.3.ꝗ.ad exhibendum*,ſed nec reddi debitum, aut depoſitum, niſi cùm eadem cauſa reddatur,*l.3.§.1.ꝗ.commodati.*

a quanquam,*Hotom.in verbo abeſſe.* b *v.l.30.§.36.ꝗ.locati.adde l.14.ꝗ.eo.Alij legũt*, manu pretij.Briſſonius *4.ſelect.vlt.*legit, manu pretio:antiquorum more qui ita cõiunctim enunciabant : atque ita legendum eſſe, *in d.§.3.* & Varronem *4.de lingua: 11.Iſid.1.Catonem de re ruſtica.c.14.*Plautum *in Menechmis: Cic.3.Verrina & apud Aſconium ibid.33.Plin.11.& 34.c.7.& 35.c.10.Tertull.lib.de Idololatria.* Huius loci exemplum,vide *in §.34.Inſt.de rer.diuiſ.* c *v.l.4.§.6.ꝗ.de vſurp. l.7.§.7.ꝗ.pro emptore l.46. in fi.ꝗ.de furtis.* d *v.l.22.ꝗ.de adq.poſſ.* e poſſumus ob hoc quòd furto pridem ſubtracta eſt. Abeſt,&c.*vulg.Hal.* ſenſus eſt, Rei furtò pridem ablatæ poſſeſſionem non amitti. f *l.21.ꝗ.de hæred.pet.l.63.in fi.ꝗ.pro ſocio.* g *v.l.13.§.1.ꝗ.eod.*

h *l.80.§.1.ꝗ.de furtis.*

i Rem non amiſit,qui actionem habet ad eam recuperandam, *vt hîc.* vel cui actio à Prætore reſtitui poteſt,*adde l.5.ꝗ.de in integrum.*

k *l.16.l.17.ꝗ.eo.Ecl.ib.c.15.* l *v.quæ notaui ad l.4.ꝗ.de crim.peculat.*

m *l.1.§.2.ꝗ.de iuſtitia & iure.*

n *v.l.12.ꝗ.de publicanis.*

o *facit l.15.ꝗ.de SC.Maced.l.1.§.4.ꝗ.de ædilitio.l.81.ꝗ.de furtis.*

p non ſemper tamen,*l.26.§.9.ꝗ.ex quib.cau.maior.l.27.ꝗ.de reb.cred.l.9.ꝗ.ratam rem: v.l.23.C.de ſacroſanct.v.Fornerium 2.ſelect.22.*

a sensus est, Non tantum res religiosæ, sacræ, publicis vsib. destinatæ publica sunt, sed & bona ciuitatis, & peculia seruorum ciuitatis, inter publica habentur.
b *sub* tantum.
c Vectigal portus à vectigali rerum venalium hîc distinguitur, portorium exigebatur à venditore, ob venditionem, *l. 1. C. de veteranis. l. 4. C. de proxim. sacr. scrin.* vectigal mancipiorum venalium quintæ, & vicesimæ (nisi malis cum Cuiacio legere quinquagesimę ex Dione 55.) fuisse scribit Tacitus *lib. 13.* De vectigali vicesimæ quintæ, quadragesimæ, quinquagesimę, centesimæ, ducentesimæ, vide eundem *6. obs. 28.* de decima litium, vide eundem *7. obs. 5.* de publicis & vectigalibus, vide eundem *7. obs. 4.*

INter [a] publica habemus non [b] sacra, nec religiosa, nec quæ publicis vsibus destinata sunt: sed si qua sunt ciuitatum velut bona, sed peculia seruorum ciuitatium proculdubio publica habentur.

1 ¶ Publica vectigalia intelligere debemus, ex quibus vectigal fiscus capit: quale est vectigal portus [c], vel venalium [d] rerum: item salinarum [e], & metallorum [f], & picariarum [g].

Munus, munificus, seu munifex, municeps.

18. *Paulus* libro nono ad Edictum.

MVnus tribus modis [h] dicitur: vno donum, & inde munera dici, dari, mittíve: altero onus, quòd cùm remittatur, vacationem militiæ munerísque præstat: inde immunitatem appellari. tertio officium: vnde munera militaria, & quosdam milites munificos [i] vocari. Igitur municipes dici, quòd munera ciuilia capiant.

Agere, gerere, contrahere.

19. *Vlpianus* libro vndecimo "ad Edictum."

LAbeo libro primo prætoris Vrbani definit, quòd quædam [k] agantur, quædam gerantur, quædam contrahantur. ¶ Et actum quidem generale verbum esse, siue verbis, siue re quid agatur: vt in stipulatione, vel numeratione. ¶ Contractum [l] autem vltrò [m] citróque obligationem [n], quod Græci συνάλλαγμα [o] vocant. veluti emptionem, venditionem, locationem, conductionem, societatem. ¶ Gestum rem significare sine verbis factam.

20. *Idem* libro duodecimo "ad Edictum."

VErba *Contraxerunt, gesserunt,* non pertinent ad [p] testandi ius [q].

Bona.

21. *Paulus* "libro vndecimo ad Edictum."

PRinceps bona [r] concedendo videtur etiam obligationes [s] concedere.

Restituere exhibere.

22. *Gaius* "lib. 4." ad Edictum Prouinciale.

PLus est in restitutione [t] quàm in exhibitione, nam exhibere [u] est, præsentiam corporis præbere. restituere [x] est, etiam possessorem facere, fructúsque reddere. pleraq. præterea restitutionis verbo continentur.

Res.

23. *Vlpianus* libro decimoquarto "ad Edictum."

REi [y] appellatione & causæ & iura continentur.

Hereditas.

24. *Gaius* libro sexto ad Edictum Prouinciale.

d vectigal rerum venalium non est octaua, vt vult Accursius, *arg. l. 7. C. de vectigal. v. Cuiac. 6. obs. 28.*
e *v. l. 13. ʒ. de publi. & l. 8. §. 8. ʒ. de pœn. Cuiac. 3. obs. 31.*
f *d. l. 13. v. l. 16. §. 7. ibid.*
g piscariarum *vulg. Hal.* vt merito inter regalia numerentur piscationũ reditus *2. feud. 56.* picariæ sunt è quibus foditur pix: nam & picem fossilem inueniri Plinius scribit *16. ca. 12.*
h munus tria significat, donum, onus, officium, *Eclo. ibi. c. 18. adde l. 12. l. 14. ʒ. de muneribus.* hinc munus gladiatorium dictum est ab officio, quòd mortuis facere gentiles existimabant, defunctorum animas humano sanguine propitiari credentes, Tertullianus *in libro de spectaculis c. 10.* nisi malis: ita dici quòd populo gratis daretur *Lipsi. 1. Saturn. 7.* hinc munis apud Festum est officiosus, vt è contrario immunis, qui nullo fungitur officio.
i munifices, *Haloand.* (quæ lectio placet Budæo) ij sunt qui non vacant, sed munus principi, i. militi principali (*de quo v. 2. Veget. 7.*) faciebant. beneficarij, qui vacant muneris officio. Milites munifices Vegetio *2. c. 7. & 19.* qui munia faciunt, munia inquam, & quidem vilia, putà lignum, fœnum, aquam, stramen portando. *Vegetio dicto cap. 29.* quod principalibus militibus obire ignominia erat non leuis. qui principales milites essent, vide apud Vegetium *2 cap. 7.* munifex mamma, id est, lactens. *Plin. 11. cap. 40.* munificum prædium, *l. 2. C. de prædiis nauicular.* τὸ λειτουργοῦν, καὶ συντελές, id est, publicæ functioni, & vectigalis collationi subditum. munificium, *l. 4. §. 1. in fi. ʒ. de publicanis: vide Budæum hic: & Petrum Fabrum 1. semestr. 17.*
k sensus est, Agimus re & verbis, contrahimus etiam consensu, gerimus etiam sine verbis, id est, citra animum contrahendi, *l. 88. infra eodem: l. 7. supra de minoribus.*
l *sub.* propriè: aliàs impropriè contractus est in quo vnus tantum obligatur, vt in mutuo, *l. 2. ʒ. si certum pet.* Impropriè magis distractum vt transactio, solutio, liberatio. vnde notant, Prohibita seu interdicta facultate contrahendi, interdictã quoque censeri transigendi facultatem, quod Baldo non placet, *rub. C. de pactis.*
m sensus est, Contractus, est factum. (inde dicitur facti potiùs quàm iuris, *l. 7. in fi. suprà de curatore furiosi*) obligationem inter aliquos constituens. factum, quo obligamur, sed non ipsum vinculum iuris. Contractus, non est obligatio, cùm ea ex contractu oriatur, *vide Hugonem Donellum ad leg. 1. numer. 8. 12. supra de rebus creditis.*
n hinc colligit Alciatus, mutuum, stipulationem, & donationem propriè non esse contractus: & malè, nam inter contractus stipulatio disertis verbis numeratur, *l. 1. in fine, suprà de pactis: l. 1. §. 4. suprà de verborum obligationibus. §. vltimo. Inst. de obligat.* quemadmodum & donatio, *vide l. 7. Cod. de his quæ metus causa. vide Bellonum 2. supput. 2.*
o *l. 7. §. 2. ʒ. de pactis.* contrahere seu distrahere opponuntur, quemadmodum & apud Græcos συναλλάττειν καὶ διαλλάττειν. *Aristoteles 5. Ethicorum.*
p An in testamento contrahi possit, nec ne, *v. quæ notaui ad l. 21. in fi. ʒ. qui testamenta.*

NIhil est aliud hereditas, quàm successio [z] in vniuersum ius quod defunctus habuit.

Nostrum & meum. 1. Pars.

25. *Paulus* libro vigesimoprimo "ad Edictum."

REctè dicimus eum fundum totum nostrum esse, etiam cùm [a] vsusfructus alienus est: quia vsusfructus non [b] dominij pars, sed seruitutis [c] sit: vt via, & iter. nec falsò dici, "totum" meum [d] esse, cuius non potest vlla pars dici alterius esse. hoc & Iulianus. & est verius.

1 ¶ Quintus Mucius ait, partis appellatione rem pro indiuiso [e] significari. nam quod pro [f] diuiso nostrum sit, id non partem, sed totum esse. Seruius non ineleganter partis appellatione vtrunque significari [g].

26. *Vlpianus* "libro decimosexto ad Edictum."

PArtum [h] non [i] esse partem rei furtiuæ, Scæuola libro vndecimo quæstionum scribit.

Ager. 1. Stipendium tributum.

27. *Idem* libro decimoseptimo "ad Edictum."

AGer [k] est locus, qui sine villa est.

1 ¶ Stipendium [l] à stipe appellatum est, quod per stipes, id est modica æra colligatur. Idem hoc etiam tributum appellari Pomponius ait. Et sanè appellatur ab intributione [m] tributum: vel ex eo, quòd militibus tribuatur.

Alienatio. 1. Oratio soluta.

28. *Paulus* libro vigesimoprimo "ad Edictum."

ALienationis [n] verbum etiam vsucapionem [o] continet. vix est enim, vt non videatur alienare, qui patitur vsucapi. Eum quoque alienare dicitur, qui non [p] vtendo amisit seruitutes. Qui occasione [q] adquirendi non vtitur, non intelligitur alienare: veluti qui hereditatem omittit, aut optionem [r] intra certum tempus datam non amplectitur.

1 ¶ Oratio, quæ neque coniunctionem, neque disiunctionem habet, ex mente pronuntiantis, vel disiuncta [s] vel coniuncta accipitur.

Coniunctio.

29. *Idem* libro sexagesimosexto "ad Edictum."

COniunctionem enim nonnunquam [t] pro disiunctione accipi, Labeo ait: vt in illa stipulatione, *Mihi heredíque meo, te heredémque tuum.*

Syluæ cædua. 1. Stipula illecta. 2. Nouale. 3. Terra integra. 4. Glans caduca. 5. Sylua pascua.

30. *Gaius* libro septimo ad Edictum "Prouinciale."

SIlua cædua [u] est, (vt quidam putant) quæ in hoc habetur [x], vt cęderetur. Seruius eum esse, quæ succisa, rursus ex stirpibus aut radicibus renascitur.

q hinc colligere possumus, nec tuto, nec passim argumentum duci à contractibus ad vltimas voluntates.
r bonorũ appellatione quæ veniant, *vide l. 49. ʒ. eo.*
s actiones, καὶ τὰς ἀγωγάς *Eclo. ib. cap. 21. adde l. 1. C. de sentent. passis.*
t *v. l. 75. infra eo.*
u *vide l. 2. ʒ. ad exhib. Ecl. ibid. c. 22.*
x *vide dictam l. 75.*
y *v. l. 5. supra de rebus creditis: l. 5. l. 6. supra eod. Ecloga ibidem, cap. 23.*
z ¶ *v. l. 9. §. 12. supra de hæred. inst. Eclog. ibid. cap. 29. §. 2. Inst. de rebus corporalibus.* de eo quòd nostrum est, & quòd meum, *vide l. 9. l. 58. in fin. l. 96. in fine. l. 105. supra eodem l. 49. supra de rei vindica. l. 12. § 3. supra ad exhib. l. 42. l. 52. supra de adquiren. rerum: l. 139. in fine, l. 199. infra de regu. iur.*
a cuius, *vulgat Haloan. l. 74. supra de legatis 3.*
b Imò vsusfructus dominij pars est, *l. 4. supra de vsufruct.*
c seruitus, *Hal.*
d meum etiã dicitur, cuius nulla pars alterius est.
e Partis appellatione, pars indiuisa intelligitur. *v. l. 86. in fine, supra de legat. 2.*
f Pars à suo toto diuisa, totum quoddam constituit. *vide l. 6. §. 1. supra communia prædiorum, vbi dixi de parte pro indiuiso & diuiso.*
g adde partis appellatione dimidiam intelligi, *l. quadragesimatertia, supra de vsufruct.*
h *Ecloga ibidem. cap. 26. v. l. 10. in fin. supra de vsurpat. v. l. 48. §. quinto, supra de furtis.*
i Pars de toto prædicatur (at non è contra) nisi negatiuè, *vt hîc.*
k *Ecloga ibi. cap. 27.* est species fundi, *l. 115. supra eo.* ager cum ædificio, fundus, *l. 211. in fin. ʒ. eo.*
l *l. 13. ʒ. de impensis: Eclog ib. cap. 27.* stipendium à tributo nihil hodie distare ait, Cuiacius *7. obs. 3.*
m *v. l. 22. in fi. ʒ. ad municipalem.* intributione, *vulg.*
n *de qua adde l. 67. ʒ. eo.*
o rem alienat qui eam patitur vsucapi. *Ecl. ib. c. 28. l. 44. §. 9. ʒ. de cond. & demon. l. 3. §. 1. ʒ. quæ in frau. cre.* Est enim alienatio, actus per quem dominium transfertur, *l. 1. in fi. C. de fundo dotali.*
p non vtendo seruitutes amittuntur, *l. 3. §. 1. l. 4. ʒ. quæ in frau. cre.*
q *v. l. 6. ʒ. quæ in fraudem.*
r *adde l. 8. ʒ. de option.*
s Quæ disiunctiuam habet oratio, disiuncta est: quæ coniunctiuam, coniuncta; quæ neutrum, qualis erit? *v. l. 142. ʒ. eo.*
t *v. l. 53. ʒ. eo. Ecl. ib. c. 29.*
u *l. 10. l. 48. §. 1. ʒ. de vsufr. l. 80. §. 2. ʒ. de contr. emp. l. 7. §. 7. ʒ. soluto.*
x hîc interim nota, Siluam non tantum de arboribus dici, sed & de herbis. Virgilius, subit aspera silua lappæque, tribulique. *Cuiac. 10. obs. 15.* sumitur etiam pro viridiario, *l. 17. §. 1. ʒ. si seruus vindicetur.*

a illecta sunt spicæ *Hal.* Illecta dicitur stipula, quæ nondum collecta.
b in messem *Vulgat. Hal.* & malè. In messe, id est, dum messis fieret.
c occauerint, & malè. sensus est, Spicas, quæ post messorum terga à tenuioribus legi solent, stipulas appellari. Terentius *in Adelphis*: præter hæc, meridie ipso, faciam, vt stipulam colligat: *huc refer 19 Leuit. versic. 9. & c. 23. versic. 22. Ruth. 2. versic. 3. & 7.*

1 ¶Stipula illecta[a] est spicę in messe[b] deiectę, nec dum lectæ, quas rustici, cùm vacauerint[c], colligunt.

2 ¶Noualis [d] est terra præcisa [e], duæ [f] anno cessauit [g], quam Græci νέαιν[h] vocant.

3 ¶Integra autem est, in quam nondum dominus pascendi gratia pecus immisit.

4 ¶Glans caduca[i] est, quæ ex arbore cecidit.

5 ¶Pascua silua est, quæ pastui [k] pecudum destinata est[l].

Pratum.

31. *Vlpianus* lib. 18. ad Edictum.

PRatum [m] est, in quo ad fructum percipiendum falce [n] dumtaxat opus est, ex eo dictum, quòd paratum[o] sit ad fructum capiendum.

Minus solutum.

32. *Paulus* libro vicesimoquarto ad Edictum.

MInus [p] solutum intelligitur [q], etiam si nihil esset solutum.

Palàm.

33. *Vlpianus* libro vicesimoprimo ad Edictum.

PAlàm[r] est, coram pluribus.

Actio.

34. *Paulus* libro vicesimoquarto ad Edictum.

ACtionis[s] verbo etiam persecutio[t] continetur.

Restituere.

35. *Idem* libro septimodecimo ad Edictum.

REstituere autem is intelligitur, qui [u] simul & causam actori reddit, quàm is habiturus esset, si statim iudicij accepti [x] tempore res ei reddita fuisset. id est & vsucapionis causam[y], & fructuum[z].

Lis.

36. *Vlpianus* lib. 23. ad Edictum.

LItis [a] nomen omnem actionem [b] significat: siue[c] in rem, siue in personam sit.

Oportere.

37. *Paulus* lib. 26. ad Edictum.

VErbum *Oportere*[d] non ad facultatem[e] iudicis pertinet, qui potest vel pluris[f] vel minoris[g] condemnare: sed ad veritatem[h] refertur.

Ostentum φάντασμα.

38. *Vlpianus* libro 25. ad Edictum.

OStentum [i] Labeo definit, omne contra naturam cuiusque rei genitum[k], factúmque duo genera autem sunt ostentorum: vnum, quotiens quid contra naturam nascitur: tribus manibus fortè apud pedibus [l], aut qua alia parte corporis, quæ naturæ contraria est. alterum, cùm quid prodigiosum[m] videtur, quæ Græci φαντάσματα [n], i. *visiones* vocant.

Subsignare. 1. Bona. 2. Detestari. 3. Incertus possessor.

39. *Paulus* libro 53. ad Edictum.

SVbsignatum dicitur, quod ab aliquo subscriptum est[o]. nam veteres subsignationis verbo pro adscriptione[p] vti solebant.

1 ¶Bona intelliguntur cuiusque, quæ deducto [q] ære alieno supersunt.

2 ¶Detestari[r] est, absenti denuntiare.

3 ¶Incertus possessor[s] est, quem ignoramus.

Detestatio. 1. Seruus. 2. Familia.

40. *Vlpianus* libro 56.

DEtestatio[t] est denuntiatio facta cum testatione.

1 ¶Serui appellatio etiam [u] ad ancillam refertur.

2 ¶Familiæ [x] appellatione liberi [y] quoque continentur.

3 ¶Vnicus[z] seruus familiæ appellatione non[a] continetur. Ne duo[b] quidem familiam[c] faciunt.

d νεωτὶ γῆ, νέαις *Eclog. ib. c. 30.* hinc illæ voces Nouelletum, *l. 39. ʒ. de here. pet.* nouellum, *l. 8. ʒ. de fundo dotali*: noualis ager, *Varro 4. de lingua: l. vlt. in fin. ʒ. de termino.* Nouale 18. Plin. 19. nouata terra *Cicero de oratione.*
e proscissa. *Hal.* πρτημηθεῖσα *Ecloga ibi. capite 30.* Liber variorum auctorum de limitibus, noualis ager dicitur, qui primum proscissus. & apud Seruium *1. Georgic.* Nouales, sunt arua primû proscissa. Idem refert Hieronymus & Innocentius *111. in c. nouale 1. & 2. extra de verbor. signifi.* vbi tractant interpretes, num ex noualibus debeantur decimæ. Et res facit vt hîc legendum putem. Noualis est etiam terra primum procisa, & quæ anno cessauit. vt huius vocis duæ sint significationes. Addatur tertia, vt nouale, sit ager, cuius vetus facies immutata sit in nouam, veteri non absimilem. Vt si vetus oliuetum succidas, vt nouellum reponas, *l. 8. supra de fundo dotali*: ex silua nouale facias, *l. vlt. ʒ. de termino*, quod nihil aliud esse puto, quam nouelletum in fundo facere, *l. 32. ʒ. de heredit. petit. l. 6. supra de impensis.* scio tamen Seruium *1. Eclog.* scribere noualia dici, vnde silua tollitur.
f quinimo & quæ non cessauit: sed quæ nuper magna cura ad culturam redacta est: quod vtique non negat Paulus: vt eum frustra reprehendat Laurentius Valla.
g quæ alternis annis cessauit nouandarum sibi virium causa. hinc illud Virgilij *1. Georgicon*, Alternis idem tonsas cessare nouales. Huiusmodi agro opponitur ager restibilis, *Festus in Restibilis: 2. Columella. 10. & 13.* qui quotannis seritur, qui & παλιμφυὴς & παλίμβλαστος. Igitur noualis ager hic est ad nouam sementem relictus *Festus*, qui quatenus cessat opponitur segetibus *Virgilius 1. Ecloga, versu 71. 72.* Fecus gaudet nouali graminosóque solo. *Columella 6. in principio. v. Turnebium 18. aduersar. 12.*
h νέασιν *Eclog. ibi. cap. 30.* νέαστιν *Budæus* νεωγὴν *Alciatus hic*: νεᾶν enim est nouare.
i *v. l. vnic. ʒ. de glande legenda.*
k pascuis *vulg Hal.*
l hinc illud Ciceronis in Topicis, Si compascuus ager est, ius est compascere. *adde titulum de Pascuis 11. Co. 60.*
m *Ecloga ibi. cap. 31.*
n Fœnum continetur fructum appellatione vt & palea. *v. Romanum singul. 549.*
o quod protinus sit paratum, nec magnum laborem desideret, *Columella 2. cap. 17. Varro 1. de lingua 7. in fine.* Alij dant primatum bonis pratis, vt ego quoque: à quo antiqui prata, parata appellant. apud eundem tamen Cato hos bonitatis agrorum gradus facit. Vineam, hortum, irriguum, salictum, oliuetum, pratum, campum frumentarium, cæduam siluam, arbustum, glandariam siluam.
p minus etiam soluit, qui nihil soluit, *l. 82. l. 150. ʒ. eodem Ecloga ibidem capite 12.* & qui tardiùs, *l. 12. ʒ. eo.* & is in quem amplioris summæ competit actio, *l. 17. ʒ. eo.* vel qui non integram summam soluit, *l. 85. ʒ. de solut. vide quæ notaui ad l. 116. ʒ. de verbor. obligat.*
q & ita comparatiuum, minus, sumitur interdum pro positiuo.
r *vide l. 11. §. 3. ʒ. de institoria: l. 43. §. 1. ʒ. de ritu. l. 21. supra qui testament. l. vlt. supra de iure codicillorum: l. 3. in princip. & §. 1. supra de iure fisci:* huic affinia sunt, coram: *l. 209. ʒ. eo.* oculis suis, *l. 8. in fin. ʒ. finium:* & ad liquidum exquirere, *l. 2. §. 8. ʒ. de aqua & aquæ.*
s *l. 8. §. 1. ʒ. eo. l. 178. §. 2. ʒ. eod.*
t *l. 57. in fine ʒ. eodem: adde l. 25. ʒ. de obligat.* in rem, in personam, extraordinaria, *l. 178. §. 2. ʒ. eod l. 28. supra de oblig.* directa, vtilis, præiudicialis, prætoria, interdicta, *l. 37. supra de obligat.* exceptiones, *l. 1. ʒ. de exceptionib.*
u *al.* qui semel & simul *fortè legendum*, qui rem simul & causam.
x Restituere iussus, fructum à tempore litis contestatæ perceptorum nomine tenetur, *l. 20. ʒ. de rei vind. l. 9. §. 5. supra ad exhib. l. 31. sup. de rebus creditis: 2. Ecloga 2. c. 35. l. 2. Cod. de petit. hered.*
y Rem restituit, qui causam vsucapiendi *vt hîc.* possessionem, *l. 22. sup. eodem:* fructus *vt hîc, & d. l. 22. & l. 73. ʒ. eod. l. 38. §. 4. ʒ. de vsuris: l. 173. §. 1. ʒ. de regulis iuris: l. 2. Cod. de petit. heredit.* partus, *l. 20. supra de rei vindicat. l. 9. §. 7. supra ad exhibendum:* vtilitates, *l. 9. §. vlt. sup. ad exhib.* omnes vtilitates, *l. 81. ʒ. eod.* corpus rei, omnem rem, conditionémque eius, *l. vlt. in fin. ʒ. eodem.* omnem causam, *l. 31. supra de rebus creditis:* & pristinum statum restituit, *l. 2. §. 43. supra ne quid in loco publico 6. Harmenopulus 3.*
z *l. 75. ʒ. eodem.*

a ¶antiqui litis dicebāt *Festus.* Lis à limitibus dicitur quorum causa lis sæpè nascitur. Seneca *de breuitate vitæ c. 3.* Prædia sua occupari à nullo patiuntur, etsi exigua contentio est de modo finium ad lapides & arma discurrunt. cui loco cupio coniungi, *legem 13. §. 3. ʒ. de vsufructu.* Quin etiam dici solet, communionem matrem esse discordiæ, *v. l. 26. supra de seruitut. vrban.*
b lis idem est quod actio, & quod actione côtinetur. hinc illa, litem æstimare, *l. 29. ʒ. de negotiis: l. 9. supra quod certo: l. 15. §. 7. sup. quod vi.* contestari, *v. l. 1. Cod. de litis contestatione.* in iudicium deducere, *l. 31. §. 2. ʒ. de negotiis: l. 2. C. de petit. heredit.* vel condemnationem, *l. 3. §. vl. supr. de act. emp.* addicere (quod nihil aliud est quàm vel secundum præsentem iudicare, vel in potestatem facere actionis mouendæ, *16. Gell. 2.*) mori (quod euenit transactis temporibus agendi, *l. 3. §. 1. ʒ. quæ in fraudem: l. 2. supra iudicat.*) perire, *l. 1. §. 3. supra de calumniatoribus: l. 18. §. 4. supra de dolo:* viuere, *l. vlt. in fine Codice de fide instru.* lite cadere *Festus.* liti renuntiare, *l. 10. ʒ. de iud.* in lite perseuerare, *d. l. 10.* adde & alia quædam ex Quintino *in ca. tē, us motæ litis, Extr. de verb sig.* Porrò lis semper in iudicio: Iurgium extra iudiciû esse potest. Litē à controuersia & causa disiûgere difficile. Iurgium inter fratres, *l. vlt. ʒ. familiæ:* inter virum & vxorem, *l. 31. ʒ. de iure dotium: l. 27. supra de pact. dotal. v. c. iurgium extr. de verb. signif. & ibid. Quintinum.*
c Lis est de re vel persona, aut potius in rem vel personam.
d quo actor vel stipulator ita vti solet, aio te mihi dare oportere. Dare promittis quidquid te dare oportet, *l. 76. in fi. l. 88. supra de verbor. oblig.*
e *v. quæ notaui ad l. 21. supra de interrog.*
f *l. 1. supra de in litem: Inst. de pœna temerè litigant: l. 3. C. de fructib. & litium.*
g *v. l. 16. supra de re iudicata.* h debiti scilicet.
i τέρας *Eclog. ibid. c. 38.* Ostenta quæ ostendunt tantummodo monstra. Portenta quæ quid porrò tendant, indicant. *Festus in Portentum.* Cicero *2. de natura.* Prædictiones & præsensiones rerum futurarum quid aliud declarant hominibus nisi ea quæ fiunt ostendi, monstrari, portendi, prędici. ex quo illa ostenta, monstra, portenta, & prodigia dicuntur. Idem *1. de diuinatione*, quia ostendunt, portendunt, monstrant, prædicant. ostenta, portenta, prodigia dicuntur.
k *l. 1. supra de statu.* l vel digitis, *l. 10. §. 2. supra de ædilitia.*
m *Festus in voce ostentum.*
n φάσματα τερατώδης *Budæus.*
o Dubitandi ratio fuit, quòd signatum à signo dicitur ceu sigillo: sit autem aliud sigillo exprimere, aliud calamo scribere. à signo signatorius anulus, *de quo v. l. 74. ʒ. eod. adde Eclog. ibid. c. 39.*
p & è contrà resignationis pro rescriptionis *Festus.* ἀντιγραφῆς Græci.
q *l. 72. ʒ. de iure dotium: l. 2. §. 1. ʒ. de collat. l. 6. in fi. C. de collat. l. 6. C. ad l. Falc. l. vlt. §. 4. C. de bonis quæ liberis: §. vlt. Inst. de l. Falc.* Inde beare dicuntur, *l. 49. ʒ. eo.* quod non euenit si plus incommodi quàm commodi habent, *l. 38. ʒ. eo.* In eo differunt ab hereditate bonorum enim vsufructu legato, æs deducitur ex omnibus rebus: *l. vlt. supra de vsufr. legat. l. 69. supra ad l. Falcid.* hereditate legata, non deducitur, *l. 104. in fi. supra de legat. 1. l. 8. in fi. l. 9. supra de legat 2.* quia possunt in hereditate esse onera. & ita bona & hereditas distinguuntur *in l. 83. supra de legat. 3. l. 16. §. 1. supra ad Treb.*
r attestari *vulg. Hal.* & licèt attestari *Horatius.*
s *l. 25. ʒ. de rei vindicat.* Sic incerta persona, incertus heres. quem quis incerta opinione animo subiicit, *§ 25. Inst. de lega. & C. de incertis personis.* Incertum rei veritate *l. 7. in fi. supra de cont. empt.* incerta sententia, *l. 21. §. 3. supra de arbitris.* dies incertus, *l. 1. §. 1. §. 2. l. 75. ʒ. de condict. & demonst.* incertus de statu suo, *l. 14. supra qui testament.* incertus tutor, *l. 10. supra de testament. tutela:* incertum conditionis, *l. 1. C. de pactis.*
t *l. 238. §. 1. ʒ. eo.* διαμαρτυρία, τὸ ἐπὶ μαρτύρων πρᾶξαι. *Eclog. 10. c. 39. v. in hunc locum Alciatum vbi agit de testatione, detestatione, nuntiatione, denuntiatione, obnuntiatione, antestatione, contestatione, renuntiatione, protestatione, & eorum effectibus. adde Cuiacium 7. obser. 16. vbi de antestatione tractat.*
u *v. l. 101. in fi. ʒ. eodem.* x *v. l. 195. §. 1. ʒ. eo.*
y *Ecl. ib. c. 40* & serui, *l. 2. §. 14. supra de vi bonorum.*
z Vnicus seruus familiam non facit: seruus tamen appellatione familiæ continetur vnde & serui familiares dicti *l. 6. §. 5. C. de his qui ad Eccles.*
a Imò continetur, *l. 1. §. 17. supra de vi & vi armata.*
b *Ecl. ib.* Imò, duo faciunt familiam *Paul. 5. sent. 6. §. 3.* vel vnus, *l. 2. § 6. supra vi bon.*
c vel vnus repræsentat vniuersitatem, *l. 7. in fi. supra quod cuiusque*, & tamen duo non faciunt familiam, *vt hîc.* duo rixam, *l. 4. §. 3. ʒ. vi bonor.* tres collegium, *l. 85. ʒ. eo.* decem, quindecim aut plures, turbam faciunt, *d. §. 3.* decem oues, gregem, *l. vlt. ʒ. de abigeis.* sed & decem personæ populum faciunt *Bart. ad l. 4. §. vi bon.* de legione nihil certi dici potest, vt quæ quatuor, quinque, vel sex millia hominum interdum haberit.

a *Eclog. ibi. ca. 41. v. l. 3. §. 2. ῟. de vi & vi. l. 14. §. 1. ῟. de re militari.*
b non tantum vtique *Hal.* non vtique tantum. *vulgat.*
c *l. 40. ῟. de ritu.*
d Probrum & opprobrium in edicto Prætoris pro eodem ſumi obſeruat Vlpianus: ita vt neceſſe non fuerit Laurentium Vallam ea parte Iuriſconſultum notare: quaſi probrum ſit ipſum dedecus: opprobriũ ipſa dedecoris exprobratio. Nã & apud Ciceronem & Liuium, probrum pro ipſa dedecoris exprobratione ſumitur.
e *l. 1. in fi. ῟. de furtis.*
f Lactantius *in Epitome c. 6. in fi.* Corrumpere alienum matrimonium, etiam communi gentium iure damnatur. *adde l. 38. §. 2. §. 4. ῟. de adulter.* de Inceſtu, *v. l. vltim. ῟. de ritu nuptiarum.*
g Imò non eſt. Nam apud quaſdam gentes nõ eſt turpe. Quinimo inceſtꝰ res turpis non fuit apud Perſas, *teſte Catullo: Auguſtino in Leuiticũ. c. 18. quod eſt Mirrha apud Ouidiũ 10. Metamorphoſ. quoque teſtatur.*
h *l. 1. ſup. de his qui notantur.*
i *Eclog. ibi. ca. 43. adde l. 44. ῟. eo.* victus vocabulum latius patet, quàm diarij & cibarij, *l. 21. ῟. de alimentis.* Educationi, ductus exæquatur, *l. vlt. ῟. de alimentis.*
k Tuemur corporis vitam eſu & potu *l. 43. ſup. eo. l. vlt. ſupra de aliment. l. 234. in fi. ῟. eo. l. 5. §. 12. ῟. de adgnoſc. liber.* veſte, *l. 43. ῟. eo. l. 44. ῟. eo. l. 234. adde l. 21. ſupra de alimen.* tecto, quod hæc lex innuit, & apertè percipitur in lege, *l. 21. ῟. de alimen.* at non ea quæ ad diſciplinam pertinent, niſi aliud probetur. *d. l. 21.* An & pharmaca continentur? id hac lege innuitur & probatur à Rebuffo *in tractatu de ſententiis prouiſionalib. articulo 1. gloſſ. 5. in verbis, Et medicament. & gloſſ. 2. in verbis, donnez en matiere d'alimens, & articulo 2. vbi de priuilegiis alimentorum & medicamentorum differit.* hæc omnia non diarii aut cibarij, *l. 21. ſup. de alimentis.* ſed victus & educationis vocabulo continentur: niſi quis fortè de victu tranſigat. tunc enim, fauoris cauſa, nec de habitatione, nec de veſtiario tranſegiſſe legatarius intelligitur, *l. 8. §. 12. ῟. de tranſact.*
l Inſtrato *Hal.* τῷ ὀνόματι τῆς στρωμνῆς. *Eclog. ibi. ca. 45.* Inſtratum. quod etiam ſtramentum, *l. 234. in fi. ῟. eo.*
m ſenſus eſt, Nomine inſtratus omne veſtimentum continetur, & ſtragula & pallia & id omne quod iniicimus *Ecloga d. loco.*
n *Legendum mihi videtur.* Inſtratu *&c.* vt ſit idem quod Inſtratus verbo. *l. 12. §. 18. ῟. de inſtructo.* ſic veſtimenta ſtragula, *l. 23. ῟. de auro.* adiectiuè ab inſtruend. dicitur etiam, inſtragula à Catone. *c. 10. de re ruſtica in fi.*
o ſit quod Græci περίστρωμα.
p Pallia περιστρώματα dicuntur etiam καταστρώματα, ἐπαφλώματα, *v. Cuiacium 10. obſeruat. 18.* περιπετάσματα (quod tricliniis obtendantur) & παραπετάσματα: Aulæa (ab aulis regum in quibus extenduntur.) Attalica, Babylonica, tapetes, tapetia, plagæ: &, ſi animalia habent intexta ζωωτά, belluata. Plautus *in Pſeudolo.* Neque Alexandria belluata conſuta tapetia. *Budæus hic,* amphitapa, pſilotapa, de quibus, *v. l. 23. §. 2. ſupra de auro.* Cæterum cùm hæc vox περίστρωμα deeſſet in Codice Laurentij Vallæ, temerè Iuriſconſultum reprehendit, quaſi ſimpliciter dixiſſet, ſtragulam eſſe omne pallium: at non potui omne pallium περίστρωμα.
q In victu *vulgat. Haloand. legendum eſt,* Iniectu *&c.* hic enim de iniectu & inſtratu agitur.
r ſtragulam *Haloan. vulgat.*
ſ Inſtratum, & Inſtratus dicitur.
t idem dici *vulg. Hal.*
u *Ecloga ib. c. 46. l. 35. §. 1. ſupra de auro: l. 59. §. 2. l. 60. ῟. de re iudicata.* hinc pronuntiatur libertus, *l. 8. §. 1. ῟. de in ius,* ſeruus *l. 11. ſupra de adminiſtr. tut.* ingenuus *l. 29. in fine ſupra de liberali,* indignus *l. 8. ῟. de his quæ vt indign.* liber *l. 8. Co. de ſententiis. adde l. 1. §. 19. ſupra ad Turpillianum.* Interdum pronuntiare etiam ſignificat aliquid palàm polliceri (vt pronuntiare nummos. *Sueton. in Iulio cap. 19.* Epulum *ibi. cap. 25.* donatiuum. *Idem in Galba c. 16.* teſſaras. *Idem in Domitiano cap. 4.* præmia *Liuius 2.*) palàm exprimere, *l. 11. §. 18. ſupra de actionibus empti: l. 1. §. 1. in fine l. 31. §. 1. ſupra de ædilitio: l. 69. §. 1. in fine ſupra de euictionibus: l. 15. §. 1. ſupra de ſtatuliberis.* affirmare vel negare. hinc pronuntiatum Ciceroni, idem quod Varroni proloquium. dialectis ἀξίωμα *16. Gellius 8. huc refer c. ſtatuo: c. quod præcipitur. Extra de verbor. ſignif. vbi v. Quintinum.*
x *l. 1. ῟. quod quiſque iuris.* ſtatuere διορίσαι, pronuntiare ψηφίσαι *2. Ecloga 2. cap. 46. v. d. cap. ſtatuo.* Iudex imperans, vetans, permittens, puniens, & ius reddens dicitur ſtatuere, ſed & magiſtratus cum legem ſancit: hinc ſtatuta.

Arma.

41. *Gaius* libro 21. ad Edictum prouinciale.

ARmorum[a] appellatio non[b] vtique ſcuta, & gladios, & galeas ſignificat: ſed & fuſtes, & lapides.

Probrum, opprobrium.

42. *Vlpianus* lib. 57. ad Edictum.

PRobrum[c] & opprobrium, id[d] eſt probra quædam natura turpia ſunt, quædam ciuiliter, & quaſi more ciuitatis. vtputà furtum[e], adulterium[f], natura turpe eſt[g]. enim uerò tutelæ[h] damnari, hoc non natura probrum eſt, ſed more ciuitatis. nec enim natura probrum eſt, quod poteſt etiam in hominem idoneum incidere.

Victus.

43. *Idem* libro 58. ad Edictum.

VErbo *Victus*[i] continentur, quæ eſui, potuíque, cultuíque corporis, quæque ad viuendum homini neceſſaria ſunt. veſtem quoque victus habere vicem, Labeo ait.

44. *Gaius* libro 22. ad Edictum Prouinciale.

ET cætera, quibus tuendi[k], curandíve corporis noſtri gratia vtimur, ea appellatione ſignificantur.

Stratum, ſtragulum, victus.

45. *Vlpianus* libro 58. ad Edictum.

IN ſtratum[l] omne veſtimentum contineri, quod iniiciatur Labeo ait. neque[m] enim dubium eſt, quin ſtragula[n] veſtis ſit[o] omne pallium περίστρωμα[p]. In victum[q] ergo veſtem accipiemus, non ſtragula[r]: in ſtratu[ſ] omnem ſtragulam veſtem.

Pronuntiare, ſtatuere. 1. *Materfamilias.*

46. *Idem* libro 59. ad Edictum.

PRonuntiatum & ſtatutum idem[t] poteſt. promiſcuè enim & pronuntiaſſe[u] & ſtatuiſſe[x] ſolemus dicere eos qui ius habent cognoſcendi.

1 ¶Matremfamilias[y] accipere debemus eam, quæ non inhoneſtè vixit. matrem enim familias à cæteris fœminis mores[z] diſcernunt, atque ſeparant. proinde nihil intererit, nupta ſit, an[a] vidua, ingenua ſit, an libertina. nam neque nuptiæ[b], neque natales faciunt matremfamilias: ſed boni mores.

Liberatio.

47. *Paulus* libro 56. ad Edictum.

y *v. l. 3. in fin. ῟. de liberis exhibendis.*
z *Eclog. ibi. cap. 46.* & dignitas, *v. l. 49. §. 4. ſupra de legatis 3. l. 29. Co. de adulteriis:* honeſtas, *l. 41. in fine. ῟. de ritu* (quàm Græci σεμνὴν *Eclog. ibidem*) veſtitus, *l. 15. §. 15. ſupra de iniuriis,* ceu ſtola. *Feſtus adde Cuiacium 3. obſer. 18. Petrum Fabrum 1. ſemeſtr. 15.* non virginitas, *῟. eo.*

LIberationis verbum eandem[c] vim habet, quam ſolutionis.

Solutus.

48. *Gaius* lib. ad Edictum prætoris vrbani titulo.

QVi neque[d] ſequantur neque ducantur.

SOlutum non intelligimus eum, qui, licèt vinculis leuatus ſit, manibus[e] tamen tenetur. ac ne eum quidem intelligimus ſolutum, qui in publico ſine vinculis ſeruatur.

Bona.

49. *Vlpianus* lib. 59. ad Edictum.

BOnorum[f] appellatio aut naturalis, aut ciuilis eſt: Naturaliter bona ex eo dicuntur quòd beant[g], hoc eſt, beatos faciunt. beare eſt prodeſſe. In bonis[h] autem noſtris computari ſciendum eſt, non ſolùm quæ dominij[i] noſtri ſunt, ſed & ſi bona fide à nobis poſſideantur[k], vel ſuperficiaria[l] ſint. Æquè bonis adnumerabitur, etiam ſi quid eſt in actionibus[m], petitionibus, perſecutionibus. nam hæc omnia in bonis eſſe videntur.

Nurus.

50. *Idem* libro 61. ad Edictum.

NVrus appellatio etiam ad pronurum, &[n] vltrà porrigenda eſt.

Parens.

51. *Gaius* lib. 23. ad Edictum prouinciale.

APpellatione parentis non[o] tantùm pater, ſed etiam auus, & proauus, & deinceps omnes ſuperiores continentur: ſed & mater[p] & auia, & proauia.

Patronus.

52. *Vlpianus* libro 61. ad Edictum.

PAtroni[q] appellatione & patrona continetur.

De coniunctis, & diſiunctis ſeu ſeparatis, & ſolutis.

53. *Paulus* libro quinquageſimo nono ad Edictum.

SÆpè ita comparatum eſt, vt[r] coniuncta pro diſiunctis accipiantur, & diſiuncta pro coniunctis, interdum ſoluta[ſ] pro ſeparatis. Nam cùm dicitur apud veteres *Adgnatorum gentiliúmque*[t], pro ſeparatione[u] accipitur. At cùm

a *l. 10. ῟. de adulteriis.*
b Tertullianus *in libro de velandis virginibus.* Materfamilias vocatur, licèt ſit virgo & paterfamilias, licet inueſtis, *Hæc ille.* Et meritò cum ſufficiat eá ſuæ poteſtatis eſſe, *l. 4. ſupra de his qui ſunt ſui: l. 30. §. 1. l. 34. ſupra ſoluto.* Porrò ne quis *inueſtis* vocabulo decipiatur, eò ſignificatur Impubes. *Macrobius 3. ſaturnaliorum Palla. 11. cap. 19. Tertullianus in libro de velandis virginibus: duobus locis, & libro ad vxorem circa finem, & libro de anima. capite 33.* ei contrarius veſticeps, id eſt, pubes. *5. Gellius 19. vide Cuiacium 2. obſeruationũ. 38. Fornerium 1. ſelectarum 29.*
c *2. Ecloga 2. capite 47. lege 54. ſupra de ſolutionibus. §. 11. Inſtitut. de accept.* eandem inquam ſi obligationem: non eandem, ſi nummos ſpectemus. ſiquidem, ſolutio nummis fit propriè.
d Eorum qui in ius vocati ſunt, alij ſequuntur vltrò, nec deducuntur, veluti è domo ſua vocati, *lege 21. ſupra de in ius vocando.* vel ex aſylo, *Nouell. 17.* vel ſatis offerentes, *ſupra in ius vocati. vt eant, vel ſatiſdent* (vnde conſtat non licere continuò manum iniicere ei, qui in ius vocatus eſt. *Cicero 5. de finibus in fi.* Duces licet, ſi ſequatur, qui trahitur in ius, anteſtatur prius) vel inteſtati, id eſt non anteſtati, ſeu teſtato non conuenti. Alij ducuntur, vt cæteri fere omnes qui in ius vocari poſſunt. Alij neque ducuntur, neque ſequuntur, vt qui in ius vocari non poſſunt, quales ſunt vincti neruo, aut compedibus, vel qui religione loci, quaſi vincti tenentur, *l. 2. ῟. de in ius voc. v. Cuiac. 7. obſ. 16.*
e ſenſus eſt, Captus dicitur in quem manus iniecta eſt, qui vinculis tenetur, *adde l. 216. l. 224. ῟. eo. l. 22. ῟. quod metus cauſa. adde l. 9. l. 23. ῟. ex quibus cauſis maiores: l. 7. ῟. depoſiti: l. 2. ſupra de homine libero: l. 8. §. 9. ſupra de pœnis.*
f *adde l. 21. l. 39. §. 1. ſupra eo. l. 83. l. 208. ῟. eo. l. 5. §. 6. ſupra vt in poſſeſſ. l. 8. ſupra de rebus author. iudicis: l. 9. ſupra rem pupilli.*
g Inde beati, diuites dicuntur. Plautus *in Penulo*: bonam ego quam beatam eſſe primò dici mauolo: & Seneca *3. controuerſ.* inſolens malum eſt beata vxor & *3. Epiſtol.* nunquam vidi hominem beatum indecentiùs. ſic bona incommoda, non beant, *l. 38. ῟. eo.*
h *l. 1. ſupra de rerum diuiſione: l. 2. in fin. ſupra ſi ex noxali: l. 9. §. 6. ſupra quod metus: l. 8. §. 12. ſupra quibus modis pign. l. 52. ſupra de acquir. rerum: l. vlt. §. 4. ῟. quæ in fraudem credit. l. 2. §. 22 ſupra vi bonorum rapt.*
i *l. 5. ſupra pro derelicto.*
k *facit d. lex 52.*
l *v. l. 2. ſupra de ſuperficiebus.*
m *l. 21. ῟. eo. l. 1. ſupra de vſufructu: l. vlt. ſupra de vſufructu: l. 7. §. 3. l. 75. ῟. de iure dotium: l. 32. ῟. ad leg. Falc. l. 9. ſupra rem pupilli: l. 28. ῟. de iniuriis: l. penult. ῟. de popul. act. l. 21. §. 4. ſupra ad municip. l. 190. ῟. de reg. iur.*
n *2. Eclog. 2. capite 50. l. 2. §. 3. in fin. ſupra qui ſatiſdare: l. 3. §. 3. ſupra de poſtulando: l. 14. ῟. de ritu: l. 8. §. 4. ῟. de legatis præſt.* & ad ſponſam etiam, *l. 12. §. 1. ſupra de ritu: adde l. 6. l. 8. ſupra de gradibus.*
o parentum nomine aſcendentes intelliguntur in infinitum, *l. 4. §. 2. ῟. de in ius voc.* hoc quomodo ſit verum, *v. l. vlt. C. ſi aduerſus fiſcum.*
p Feſtus. Maſculino etiam genere parentem appellabant etiam matrem.
q *Eclog. ib. c. 52. adde l. 1. C. de in ius voc.*
r *2. Eclog. 2. c. 53. l. 28. l. 29. ῟. eo. l. 4. C. eo. l. 30. ῟. de auro.*
ſ in quibus non eſt particula coniunctiua, vel diſiunctiua.
t verba legis duodecim tabularum ea fuerunt, Si paterfamilias inteſtatus moritur, familia pecuniáque eius agnatorum gentiliúmque eſto: & rurſus, Si furioſus exiſtit, agnatorum gentiliúmque in eum, pecuniámque eius poteſtas eſto. *Author ad Herennium.* Porrò gentiles ſunt nati ex ingenuis, quorum maiores nullam ſeruitutem ſeruierunt. *Cicero in Topicis.* poſſunt quidem eſſe agnati inter ſe, non tamen gentiles, & in hac quoque lege agnati, & gentiles ſeparantur. Interdum gentilis eſt, qui ex eodem cognomine, nec tamen agnatus de gentilibus, adde Ciceronem *2. off.*
u His verbis Budæus negat diſiunctiuam ſignificari, aliud enim eſſe διαζευκτικὸν μόριον, i. particulam diſiunctiuam, aliud ſeparatiuam ἀποχωριστικόν.

dicitur

a Hinc colligit Cuiacius veteres genitiuum pro ablatiuo vſurpaſſe, *vide eundem ad titulum Inſtitutionum de lege Aquilia:* ſed tamen in primo ad Herennium, & apud Vlpianum *11.§. 4.* legitur ſuper pecunia tuteláve ſuæ rei.

b Sententia ea fuit, vti quiſque legaſſet ſuper pecunia, tuteláve ſuæ rei ita ius eſto. *11. Vlp. in frag. 14. Cornificium 1. ad Herennium. adde l. 120. ĵ. eo.*

dicitur, *Super pecunia[a] tuteláve ſuæ*[b], tutor ſeparatim ſine pecunia dari non poteſt. Et cùm dicimus, *Quod dedi*[c] *aut donaui*, vtraque[d] continemus. Cùm verò dicimus, *Quod eum dare*[e] *facere oportet*: quoduis[f] eorum ſufficit probare. Cùm verò dicit prætor, *Si donum*[g] *munus operas redemerit*: ſi omnia impoſita ſunt, certum eſt, omnia redimenda eſſe. ex re ergo pro coniunctis habentur. ſi quædam impoſita ſunt, cætera non deſiderabuntur.

1 ¶Item dubitatum, illa verba, *Ope*[h] *conſilio*, quemadmodum accipienda ſunt: ſententiæ coniungentium, aut ſeparantium. ſed verius eſt, quod & Labeo ait, ſeparatim accipienda: quia aliud factum eſt eius, qui ope: aliud eius, qui conſilio furtum facit. ſic enim alij[i] condici poteſt: alij[k] non poteſt. & ſanè poſt veterum auctoritatem eò peruentum eſt, vt nemo ope videatur feciſſe, niſi[l] & conſilium malignum habuerit: nec conſilium habuiſſe noceat, niſi[m] & factum ſecutum fuerit.

Conditionalis creditor.

54. *Vlpianus* libro 62.[a] ad Edictum.[b]

Conditionales[n] creditores dicuntur & hi, quibus nondum competit actio, eſt autem competitura: vel qui ſpem[o] habent, vt competat.

Creditor.

55. *Paulus* libro ſextodecimo breuis Edicti.

Creditor autem is eſt, qui exceptione[p] perpetua ſummoueri nõ poteſt. qui autem temporalem exceptionem timet, ſimilis eſt conditionali creditori.

Cognoſcere inſtrumenta, diſpungere. 1. *Liberi.*

56. *Vlpianus* libro ſexageſimo[c] ſecundo ad Edictum.[d]

Cognoſcere[q] inſtrumenta, eſt relegere, & recognoſcere. diſpungere[r] eſt conferre accepta & data.

1 ¶Liberorum[ſ] appellatione continentur non tantùm qui ſunt in poteſtate: ſed omnes, qui ſui iuris ſunt: ſiue virilis, ſiue fœminini ſexus ſunt, exve[t] fœminini ſexus deſcendentes.

Magiſter magiſtratus. 1. *Perſequi.*

57. *Paulus* libro 59.[e] ad Edictum.[f]

Cui præcipua cura rerum incumbit, & qui[u] magis quàm cæteri diligentiam, & ſollicitudinem rebus, quibus præſunt, debent: hi magiſtri[x] appellantur. Quinetiam ipſi magiſtratus per deriuationẽ à[y] magiſtris cognominantur[z]. vnde etiam cuiuſlibet[a] diſciplinæ præceptores, magiſtros[b] appellari à monendo, vel monſtrando.

1 ¶Perſequi[c] videtur, & qui ſatis accepit.

Acta, geſta. 1. *Noſtri liberti.*

58. *Gaius* libro 24. ad Edictum prouinciale.

Licèt inter geſta[d] & facta videtur quædam eſſe ſubtilis differentia: attamen καταχρηστικῶς[e], id eſt, *abuſiuè*, nihil inter factum & geſtum intereſt.

1 ¶Paternos[f] libertos rectè videmur dicere noſtros[g] libertos. liberorum libertos non rectè noſtros libertos[g] dicimus.

Portus, angiportum.

c hęc disiunctiua cauſam dationis exprimit, quaſi diceret quod ob cauſam donationis dedi.

d aliud eſt enim dare, aliud donare. dari poteſt aliquid etiam citra titulũ donandi.

e Dialyton ſeu ſoluta oratio. Figura nota oratoribus & Rhetoribus.

f id eſt, alterutrum.

g *l. 53. ſ. de bon. libert.*

h *vide l. 27. §. 1. ſ. ad leg. Aquil. l. 11. §. vl. ſ. de ſeruo corrupto: l. 6. ſ. de condict. furtiua: l. 36. l. 50. §. 1. ſ. de furtis: l. 1. ſ. furti aduerſus nautas.*

i ei qui opem tulit, *l. 36. ſupra de furtis.*

k id eſt, ei qui cõſilium dedit.

l *vide l. 21. ſupra de furtis.*

m *vide tamen legem 18. ſupra de pœnis.*

n *v. l. 42 ſ. de oblig.*

o *vide 4. Inſtit. de verb. oblig.*

p *vide l. 10. ſ. eo. l. 42. in fin. ſupra de oblig.*

q *2. Eclog. 2. ca. 56.* γιγνώσκειν.

r διαστίζειν *Ecl. ib.* cognoſcimus inſtrumenta cũ ea legimus aut relegimus. diſpungimus, cùm accepta & diligentiſſimè inter ſe conferimus. hinc, Deus meritorum iudex & diſpunctor dicitur à Tertulliano. *4. aduerſus Marcionem*, & eodem ſenſu. *ibidem 5. aduerſus eundem Marcionem*, diſpunctio boni & mali operis. aliàs diſpungere, eſt delere.

ſ *Eclog. ib. c. 56. v. l. 220. ĵ. eo.*

t *l. vlt. ſupra de pollicitat.* Imò, non comprehenduntur liberorum appellatione deſcendentes ex fœminis, *l. 1. ſupra de iure immunit.*

u *adde Feſtum in Magiſteria.*

x *Ecloga ibid. cap. 57.*

y ſicut albatus ab albo *Varro.*

z Imò magiſtri à magiſtratibus. *Eclog. ibi.*

a Hinc magiſtri ſocietatis, *v. l. 14. ſupra de pactis*, vniuerſitatis & venditioni bonorum præpoſiti, *vide quæ dixi ad l. 9. ſupra ratam rem*, nauium, *vide l. 1. §. 1. ſupra de exercitoria*, equitum, *l. 2. § 19. ſupra de origine iuris, l. 1. ſupra de officio præfecti vrbi*, memoriæ, Epiſtolis, libellis, *vide l. 11. Co. de excuſat. muner.* officiorum, *vide titulum Codicis de magiſtro officiorum*, cenſus, *l. vlt. Cod. de iure Emphyteutico.* æris, *l. vnica Cod. de annona*, admiſſionum, *l. vnica Cod. Theodoſiano qui à præbitione*, inter agentes, *§. 2. ſupra de Iuſtinianeo Codice*, ſcrinij, libellorum, ſacrarum cognitionum, *§. 1. ſupra de nouo Codice faciendo*, legum, *§. 1. ibi voce magiſtra ſupra ad anteceſſores*, ſcriniorum, *l. vlt. §. 1. in fine Cod. de appellat.* pagorum, *vide apud Siculum Flaccum libro de conditionibus*, agrorum, vicorum. *Suetonius in Auguſto cap. 30. & vlt.* conuiuij, *Cicero in Catone*, ludi literarij, *l. 1. § 6. ſupra de variis & extraordinariis conditionibus*, ceremoniarum, populi, curiæ, de quibus vide Budæum *in Annotationibus in Pandectas.*

b Hinc magiſtrare, id eſt moderari, *Feſtus*, magiſteria poteſtas, *v. l. 33. C. de appell.* magiſterium militum, *v. l. 75. C. de procurat.*

c ne dicas cum Accurſio conſequi. ſenſus eſt, Is nondum ſuum aſſecutus intelligitur, cui datus eſt fideiuſſor: nondum enim ei plenè ſatisfactum eſt.

d *v. l. 19. ſupra eo.*

e Hoc maximè propter leges municipales eſt notandum. *Alciatus 1. diſpunct. 4.* Eſt autem κατάχρησις abuſio. *adde l. 6. §. 1. ſ. ad leg. Iul. de adulteriis.*

f *v. l. 5. ſupra de alimentis.*

g *v. l. 25. ſupra eodem.*

h ¶vel à πορθμῷ, id eſt, freto. portus, artificiales *cothones* & *cothona* appellant, teſte Seruio *1. Aneidos. adde Feſtum in Catones vbi legendum eſt Cothones.* de ratione portus conſtruendi, vide Vitruuium *5. c 12.*

i τὸ αὐτὸ καὶ στατιῶν λέγεται. *Synopſis Co. cap. 59.* id eſt, idem dicitur ſtatio.

k *v. l. 1. §. 13. ſ. de flum. l. 15. § 7. ſ. de iniuriis: adde Eclogam c. 59.*

l dicitur etiam angiportus *Feſtus: adde Varronem 4. & 5. de lingua*, id eſt, anguſtus portus.

59. *Vlpianus* lib. 68.[a] ad Edictum.[a]

Portus appellatus eſt concluſus locus, quò importantur[h] merces, & inde exportantur. eáque[i] nihilominùs ſtatio[k] eſt concluſa, atque munita. inde angiportum[l] dictum eſt.

Locus, fundus.

60. *Idem* libro 69.[i] ad Edictum.[a]

Locus[m] eſt non fundus, ſed portio[n] aliqua fundi. fundus[o] autem integrum aliquid eſt. & plerumque ſine villa[p] locum accipimus. Cæterùm adeò opinio noſtra & conſtitutio locum à fundo ſeparat, vt & modicus[q] locus poſſit fundus dici, ſi fundi animo eum habuimus. Non etiam magnitudo locum à fundo ſeparat, ſed noſtra affectio. & quælibet[r] portio fundi poterit fundus dici, ſi iam hoc conſtituerimus. necnon & fundus, locus conſtitui poteſt. nam, ſi eum alij adiunxerimus[ſ] fundo, locus fundi efficietur.

1 ¶Loci appellationem non ſolùm ad ruſtica[t], verùm ad vrbana quoque prædia pertinere, Labeo ſcribit.

2 ¶Sed fundus quidem ſuos habet fines[u]: locus[x] verò latere poteſt, quatenus determinetur, & definietur.

Satiſdatio.

61. *Paulus* libro 65.[a] ad Edictum.[a]

Satiſdationis appellatione interdum[y] etiam repromiſſio[z] continebitur: qua contentus fuit is, cui ſatiſdatio debebatur.

Tignum.

62. *Gaius* lib. 26. ad Edictum Prouinciale.

Tigni[a] appellatione in lege duodecim tabularum omne genus materiæ, ex qua ædificia conſtant, ſignificatur.

Penes apud.

63. *Vlpianus*[a] libro 71 ad Edictum.[a]

Penes[b] *te* ampliùs eſt, quàm *apud*[c] *te.* nam apud te eſt, quod qualiter qualiter à te teneatur[d]: penes te eſt, quod quodammodo poſſidetur.

Inteſtatus.

64. *Paulus* libro 67. ad Edictum.

Inteſtatus[e] eſt, non tantùm qui teſtamentum non fecit, ſed etiam cuius ex teſtamento hereditas adita non eſt.

Heres.

65. *Vlpianus* libro 72. ad Edictum.

Heredis appellatio non ſolùm ad proximum heredem, ſed & ad vlteriores[f] refertur[g]. nam & heredis heres, & deinceps, heredis appellatione continetur.

Merx.

66. *Idem* libro 74. ad Edictum.

Mercis appellatio ad res mobiles[h] tantùm pertinet.

m locus, eſt vbi quid locatũ eſſe poteſt. *Varro 4. de lingua*, ſed ita legendum videtur, locus, non eſt fundus: ſed portio aliqua fundi.

n locus eſt fundi portio. *2. Ecl. 2. cap. 60.*

o *adde l. 115. ĵ. eodem.*

p & ſine ædificio. is cùm eſt in vrbe, area locus ille appellatur: cum extra vrbem, ager. *l. 201. ĵ. eo.*

q hinc illud Ciceronis, fundũ Varro vocat quem poſſim mittere funda, Ni tamen exciderit qua caua funda patet. Video tamẽ à Varrone *4. de lingu.* Fundum ideo dici quòd quotãnis multa fundat. Feſtus verò fundum dici ait agrum planum ad ſimilitudinẽ fundi vaſorum. vtilior eſt patrifamilias & culinæ Iſidori etymologia. *15. Orig. 13.* Fundum ſcil. dici, quòd in eo fundetur & ſtabiliatur patrimonium.

r *l. 35. in fine ſupra de legatis. primo.*

ſ *l. 6. §. 1. ſupra communia prædiorum: l. 24. §. 2. ſupra de legatis. 1.*

t *l. 211. ĵ. eod. Ecloga dicto capite. 60. 15. Iſidorus 13.*

u hinc fundi confines, *l. 4. §. 8. ſupra finium regundorum: lege 54. ſupra de legat. 2.*

x Locus poteſt eſſe finitus: fundus ſemper finitus.

y aliàs nudæ cautioni opponitur, *lege 45. ſupra de procuratoribus: lege 5. ſupra de hereditatis petitione: lege 56. ſupra de euictionibus: l. ſecunda in fine, ſupra quod legatorum: l. 1. §. 3. in fine. ſ. de ſtipulatione prætor.*

z nuda ſcilicet ὁμολογία *2. Ecloga 2. capite 61. de qua vide l. 1. §. 5. & ſequentes. ſ. de ſtipulat. ſeruorum.* ſatiſdatio ἐγγυοδοσία.

a *v. l. 1. §. 1. ſ. de tigno: adde Ecloga ib. cap 62.*

b τὸ παρά σοι *Ecloga ibi. cap. 53.*

c τὸ πρὸς σὲ *Ecloga ibidem.*

d apud quem res eſt, is eam tenere dicitur: penes quem ea eſt, poſſidere: plus iuris eſt in hoc, quàm in illo. Illud detentionem & quaſi cuſtodiam innuit, *l. 34. §. 3. ſ. de legat. 2.* perſonam, & locum: hoc poteſtatem, ius, dominium. Interdum tamen illa duo confunduntur.

e Inteſtatus dicitur, qui vel teſtamentum non fecit, vel heredem teſtamentarium non habet, *Ecloga ibidem capite 64.* cuius bonorum poſſeſſio à nemine petita, *lege prima ſupra quis ordo*, qui iure teſtamentum non fecit, aut cuius teſtamentum irritum eſt, vel ruptum: *Inſtitut. de hereditate quæ ab inteſtato in principio.* ſed & is qui teſtari non poteſt, *lege prima ſupra de ſuis*, vt & in tutelis, qui tutorem non dedit, *lege ſexta ſupra de legitima tutela. §. 2. Inſtitut. de legitima adgnatorum.* An aliud inteſtatum mori, quàm ſine teſtamento? Imola ait *in lege 15. ſupra de vulgari*, & Raphael Fulgoſius, *in lege ſexta Codice de inſtitutionibus.* Briſſonius negat. Porrò inteſtatus etiam alio ſenſu ſumitur, quum opponitur anteſtato, id eſt ei, qui teſtato conuentus eſt, *vide Cuiacium ſeptimo obſeruationum 16.*

f *l. 170. infra eodem, lege 194. infra de regulis iuris: Ecloga ibidem capite 65. vide legem 70. ĵ. eodem.*

g *v. l. 70. ĵ. eo.*

h veluti vinum, oleum, & ſimilia, *l. vltima Cod. de condictione triticaria*, non ad homines, qua de re vide legem *207. ĵ. eo.* vnde poſſis colligere, mobilium appellatione ſeruos non venire. mercis cauſa parata, quæ eo fini parata ſunt, vt væneant, *l. 1. ſ. de rer. permut. l. 31. §. 2. ſ. de vſufructu legato.*

Alienatum, venditum. 1. Donatio.

67. *Idem* libro septuagesimosexto ad Edictum.

ALienatum[a] non propriè dicitur, quod adhuc in dominio venditoris manet. venditum tamen rectè[b] dicetur.

1 ¶Donationis verbum simpliciter loquendo, omnem[c] donationem comprehendisse videtur[d]: siue mortis causa, siue non mortis causa fuerit.

Arbitratu alicuius fieri.

68. *Idem* libro 77. ad Edictum.

ILla verba *arbitratu*[e] *Lucij Titij fieri*, ius[f] significant, & in seruum non cadunt.

De doli clausula.

69. *Idem* libro 78. ad Edictum.

HÆc verba, *Cui rei dolus malus aberit, afuerit*[g], generaliter comprehendant[h] omnem[i] dolum, quicunque in hanc[k] rem admissus est, de qua stipulatio est interposita.

Heres. 1. Is ad quem ea res pertinet.

70. *Paulus* libro 73.[x] ad Edictum.[x]

SCiendum est, heredem etiam per multas successiones[l] accipi. nam paucis[m] speciebus heredis appellatio proximum continet. Veluti[n] in substitutione impuberis, *Quisquis*[o] *mihi heres erit, idem filio heres esto*: vbi heredis heres non continetur, quia incertus est[p]. Item[q] in lege Ælia Sentia filius heres proximus potest libertum paternum vt ingratum[r] accusare, non etiam si heredi heres exstiterit. Idem[s] dicitur in operarum exactione, vt filius heres exigere possit, non ex successione[t] effectus.

1 ¶Verba hæc, *Is ad quem ea res pertinet*, sic intelliguntur, vt, qui in vniuersum[u] dominium vel[x] iure ciuili vel iure prætorio succedit, contineatur.

Capere, accipere, peruenisse. 1. His rebus rectè præstari.

71. *Vlpianus* lib. 70. ad Edictum.

ALiud[y] est capere, aliud accipere. capere[z] cum effectu accipitur. acccipere est, si quis non[a] accepit, vt habeat. ideoque non[b] videtur quis capere, quod erit restituturus. sicut peruenisse propriè illud dicitur, quod est remansurum[c].

1 ¶Hæc verba, *His*[d] *rebus rectè præstari*, hoc significant, ne quid[e] periculum vel damnum[f] ex ea re stipulator sentiret.

Res.

72. *Paulus* libro 76.[x] ad Edictum.[x]

APpellatione rei, pars[g] etiam continetur.

Rectè restitui.

73. *Vlpianus* lib. 80.[x] ad Edictum.[x]

HÆc verba in stipulatione[h] posita, *Eam rem rectè*[i] *restitui*[k], fructus[l] continent, Rectè enim verbum pro[m] viri boni arbitrio est.

Ornamentum.

74. *Paulus* lib. 2. ad Edictum ædilium curulium.

SIgnatorius[n] anulus[o] ornamenti[p] appellatione non continetur.

Restituere.

75. *Idem* lib. 50. ad Edictum.

REstituere[q] is videtur, qui id restituit, quod[r] habiturus esset actor, si controuersia ei facta non esset.

Dare.

76. *Idem* libro 51. ad Edictum.

DEdisse[s] intelligendus est etiam is, qui permutauit[t], vel compensauit[u].

Fruges, frumentum.

77. *Idem*[x] libro 49. ad Edictum.[x]

FRugem pro reditu[x] appellari[y], non solum quod frumentis, aut[z] leguminibus: verùm & quod ex vino, siluis cęduis, cretifodinis, lapidicinis capitur. Iulianus scribit fruges omnes esse, quibus homo vescatur, falsum esse: non. n. carnem[a], aut aues ferásve, aut poma fruges dici. frumentũ[b] autem id esse, quod arista[c] se teneat, rectè Gallũ definisse. lupinum verò & fabam fruges potiùs dici: quia nõ arista[d],

sed sili-

---

a *l. 8. in fin. supra de alienatione iudicij mutandi causa. l. 38. §. 7. supra de legat. 3. vide Festum in Alienatus.* plus est alienare quam vendere. Qui vendidit, rei dominiũ, nondum abdixit. Abdixit, qui alienauit. Re vendita necdum tradita, dominium est penes venditorem: post alienationem non est, *Ecloga ib. cap. 67. l. 3. Co. de his qui veniam: l. 1. Co. de fundo dotali.* Impropriè tamen alienasse dicitur, qui non dominium, sed ius aliquod rei transtulit *l. 28. supra eo.* putà possessionem, *l. 4. §. 2. supra de alienatione iudicis mutandi*, quin alienatio latiùs patet, estq; multiplex *l. 14. in fin. supra qui & à quibus.* qui vendit & tradit, alienat: alienat autem, nedum qui vendit, sed qui permutat, vel donat, *Nouell. 7.* Qui manumittit, quique hypothecę, pignori, in vsumfructũ, vel emphyteusin dat *l. vltima. Co. de rebus alien.*

b *l. 11. §. 2. §. 3. supra de action. empti.*

c putà simplicem, veram, absolutam *l. 35. §. 2. supra de mortis causa. infra eo.* putam *l. 35. §. 2. supra de mortis causa*, conditionalem *l. 1. supra de donat. & C. de donat. quæ sub modo vel sub conditione, vel certo tempore cõficiuntur.* Inter viuos *§. 2. Instit. de donat.* inofficiosam *vide Codicem de inofficios. donationibus*, ante nuptias, propter nuptias, *vide Codicem de donat. ante nuptias vel propter nuptias*, honoris adipiscendi causa, inter virum & vxorem, *l. 42. supra de donat. inter virum & vxorem.*

d non tamen continuò mortis causa donare potest, cui simpliciter donãdi ius est *l. 7. §. 5. s. de donat.*

e qui semper æquus esse debet *l. 7. supra de contrah. empt. l. 30. s. de operis libert.*

f id est, facultatem iure ciuili permissam & corroboratam, vt sit sensus, Iure ciuili in seruum compromitti non posse, *l. 7. l. 9. supra de arbitris*, cùm in iis quæ ad ius attinent, mortuus aut nullus habeatur, *v. l. 32. j. de regul. iur.*

g dolus malus absfuerit *vulgata Hal. v. l. 4. supra de oblig. v. integram formulam in l. 19. § 1. supra iudicatum solui.*

h *al.* comprehendunt.

i putà furtum, periurium falsum, damnum datum, stellionatum, & similia. *ad le. l. 1. §. 2. supra de dolo.*

k non aliam.

l id est, nedum proximum, sed heredes heredum *l. 65. supra eo. l. 27. supra de vsuris. l. 2. in fine, supra de liberatione: l. vltima. Co. de heredibus instituen.* succedunt autem non tantùm ex testamento, sed ab intestato. Ab intestato, velut ex nobis nati *l. 49. in fine: supra de pactis*, vel vt ascendentes, vel vt collaterales: quin & fiscus heredis loco habetur. & generaliter ij sunt in ea causa quibus adquisita est hereditas *l. 40. §. 1. supra ad Trebellianum: l. 14. §. 1. supra de diuers.* adde Grassum *§. hæreditas. quæst. 10.*

m id est, tribus quæ sequuntur & aliis. *j. eo. de quibus dicitur ad legem 194. infra de regulis iuris.*

n prima exceptio regulæ.

o *l. 227. in fine. j. eo. l. 8. in fine, supra de vulgari: Ecloga dicto loco c. 70.*

p nihil etiã ab eo legati potest. *Paulus 5. sent. 6. §. 5.* eaque erat olim causa, ob quam post mortem heredis legari non poterat.

q secunda exceptio regulæ.

r *l. pen. Co de libert. & eorum liberis.*

s Tertia exceptio regulæ *l. 22. §. 1. l. 29. supra de operis libertorum*: adde quartã exceptionem in vsufructu *l. 19. C. de vsufructu*: adde quintam *ex l. 9. in fi. s. de suis.*

t vlteriore scilicet.

u in ædilium edicto, ita quoque accipitur is, ad quem res ea pertinet *l. 1. §. 1. l. 19. §. 5 l. 31. §. 21. supra de ædilitio: adde l. 1. supra de reb. cre. l. 73. §. 3. supra de leg. 3. l. 1. §. 11. §. 14. §. 15. supra quod legatorum: l. 53. supra de oblig.* at in edicto de iureiurando etiam rei particularis successores intelliguntur *l. 7. l. 8. supra de iureiuran.* Idem in cautione de rato *l. 22. §. 7. l. 23. supra ratam rem.* in adoptionis causa *l. 18. l. 29. supra de adopt.* & in lege Iulia de adulteriis *l. 27. supra de adult.* eaque diuersitas sumitur pro subiecta materia, & æquitate, vt si æquum est etiam particulari successori succurri. Iisdem verbis intelligitur etiam curator bonis distrahendis datus *l. 9. in princ. & §. 3. supra de rebus auth.* spe successor *l. 1. §. 10. §. 12. supra de inspiciendo.* dominus, *l. 33. §. 3. l. 39. §. 1. §. 2. supra de procuratoribus.*

x Dominium adquirimus vel iure ciuili: vel Prætorio iure ciuili, si heredes: Prætorio si bonorum possessores.

y *2. Ecloga 2. c. 71.*

z sensus est, Capimus nobis, accipimus etiam alteri. ad nos peruenit quod momento non capitur, sed permanet.

a non sic *Haloan.*

b Imò videtur *l. 140. j. eo.*

c quin & quod per nos ad alium venit *l. 171. j. eo.*

d ὅτι τούτοις τοῖς πράγμασι *Synops. eo. c. 71. l. 19. supra de rei vindic. l. 21. §. 2. in fi. supra de ædilitio.* Porro de hac voce *Rectè* dixi ad *l. 11. s. de duob. reis.*

e *al.* quod.

f *Ecloga ib. cap. 71.*

g Quod ius est in toto generaliter sumpto, idem ius est in eius parte, *l. 7. s. de pact. l. 67. supra de rei vindicat. l. 23. §. 3 s. de seruit. rustic. l. 25. s. de vsuris: l. 51. in fine. s. de administ. tut. l. 82 in fi. supra de adqu. here. l. 7. supra de except. rei iudi. §. vlt. Inst. quib. ex causis manumit.* Valebit itaque argumentum à toto ductum ad partem totus integralis, (qualis est paries, domus: vsusfruct⁹ dominij, mensis anni, *l. 7. §. 6. sup. solut.*) totius quãtitatis (qualis est minor numerus respectu maioris, *v. l. 10. j. de regulis*: particularis enuntiatio respectu suæ vniuersalis, *l. 29. s. de heredib. insti.*) totius vniuersalis (qualis est pars hereditatis ad ipsam hereditatem, *l. 1. §. 1. supra si pars hereditatis*) totius in modo, seu accidentalis, vt est possessio ad bonam & malam fidem, *l. 42. circa finem s. de rebus creditis.*

h *l. 40. s. de rebus creditis: l. 137. §. 1. supra de verb. oblig.* Oleam cogi rectè arbitratu Lucij. Cato *de re rustica cap. 44.* rectè hæc dari, fieríque satisdato. Idem *ca. 146.* Illasce sues rectè habere licere spondes? *Varro 2. de re rustica 4.*

i ὀρθῶς *Ecloga 2. 73.*

k vel defendi, *l. 63. supra de iudiciis: l. 10. supra de administrat. tut. l. 5. §. 3. supra quibus ex causis in possessionem.*

l non fit rectè restitutio sine fructibus, *v. l. 35. s. eo.*

m *l. 1. supra vsufr. quem. caueat. l. 5. § 3. supra iudicatum solui. l. rectè. s. de iudiciis: l. hæc autem. §. rectè. supra ex quibus causis in possess.* aliàs significat sine vitio, non vi, non clàm, non precariò *l. 6. sup. de itinere actuque priuato*: idoneé, vt oportet, vtiliter, *l. 20. in fine. supra de seruit. vrbanor.* iuris ordine seruato *l. 31. supra de minoribus: l. 2. supra de inofficioso: l. 2. §. 1. supra ad senatuscon. Velleianum: l. 3. supra de liberis & posthum. l. 6. in fine supra de iure patronatus. l. 27. §. 1. supra de liberali.* adde alia quæ de verbo *Rectè* dixi *ad l. 11. s. de duobus reis.*

n *v. l. 39. s. eod.*

o Vetus & antiquum fuit anulis signare. (hinc anuli signatorij *vt hic & l. 25. §. 10. s. de auro*) iisque vti in testamentis obsignandis *l. 25. §. 2. & sequentibus, s. qui testamentum: l. 15. §. 1. s. de testam. milit. l. 12. Co. de testamentis, §. 1. Inst. de testam.* maiori natu liberorum anulum dari solitum à patre cum clauibus constat, ex lege *77. §. 21. s. de legatis.* Erant & alij, ornatus causa. *j. eo.* ad anulos signatorios referri etiam potest, *l. 30. s. de falsis.* anulos etiam arrhæ nomine interdum dabant, *l. 5. §. 15. de institoria: l. 11. §. 6. s. de action. empt.*

p Hic locus indicat fuisse & alios, à signatoriis, anulos, ornatus causa: *Paulus 3. sent. 6. §. 84, l. 25. §. 10. s. de auro. l. 6. s. de bonis damnat.* Aureis soli vtebantur ingenui, *19. Isid. 32.* vt & libertini si modò eos impetrassent *vide s. & Codice de iure aureorum anulorum.* aliàs, libertini argenteo, serui ferreo vtebantur, & quidem vnico. pluribus enim vti olim infame erat. duobus virgines vti poterant, iisque à sponso acceptis. horum qui Thynius dicebatur, purus erat: samothracius, aureus quidem, sed capite ferreo: vngulus, gemmatus, *v. Isidor. ib.*

q *adde l. 22. supra eodem. l. 81. l. vltim. infra eodem. l. 28. §. 4. supra de vsuris. l. 137. §. 1. s. de regul. iur.*

r *l. 35. supra eo. Ecloga ib. cap. 75. 6. Harmenop. 3. in princip. l. 28. s. de rei vindicat. l. 31. s. de rebus credit.*

s *adde l. 53. s. eod.*

t *l. 25. s. de iure dotium. l. 19. s. de liberali.*

u aut remisit, *l. 10. s. de condic. causa data, l. 45. s. de condit. & demonstrat.*

x *Ecloga ib. cap. 77.*

y Ita lego. appellari placuit: Nec solum id esse quod ex frumentis, *&c.* Nam legunt ita Græci τὸν καρπὸν ἀντὶ προσόδου καλεῖσθαι ἤρεσεν οὐ μόνον τὸν ἀπὸ πύρων, *& cæt.*

z Sunt enim duo frugum genera, frumenta, vt triticum & ordeum: legumina, vt faba & cicer, *Plin. 18. v. Paul. 3. sent. 6. §. 78.*

a Fruges sunt quibus homo vescitur præter carnem & poma.

b Frumenti strictior appellatio, quam frugum. frumenti appellatione continetur hordeum, auena, triticum, siligo siue zea (Longobardi speltam vocant) secale siue typha, milium, panicum, milium indicum (quod Accursio meleca, aliis surgum.) Triticum, per eminentiam, Galli blatum appellant à blateo colore, *v. Cuiac. ad l. 96. s. de verb. oblig.*

c in se *Hal. vulg.*

d Frumenta sunt quæ aristas habent *17. Isidor. 3.* siliquam habent cætera legumina. Sisama & papauer vasculo continentur: milium & panicum nullis defendũtur integumentis, paruarum volucrum iniuriæ exposita.

a non ſemper. Eſt enim quiddam à proprietate ſeiunctum *l.115.ſ.eo.*
b *Ecl.ib.c.78.l.41. §.6. ſ.de legat.3. l.4.C.de contr.empt.l.vlt.C.de prædiis minor.* ea ſignificatione poſſeſſio ſignificat agros latè patentes.
c ſicut è contrario, dominium ſignificat poſſeſſionem, *l.15.C.de rei vindic.*
d Tres ſunt impenſarum ſpecies. neceſſariis, res non fit deterior: Vtilibus, fit melior: voluptariis, ſpecioſior.

ſed ſiliqua continentur. quæ Seruius ad Alfenum in frumento contineri putat.

Poſſeßio.

78. *Paulus* libro 3. ad Plautium.

INterdum[a] proprietatem quoque verbum poſſeſſionis[b] ſignificat[c]: ſicut in eo, qui poſſeſſiones ſuas legaſſet, reſponſum eſt.

De impenſis neceſſariis. 1. Vtilibus. 2. Et voluptuariis.

79. *Idem* libro ſexto ad Plautium.

IMpenſæ[d] neceſſariæ ſunt, quæ ſi factæ non ſint, res aut peritura, aut deterior futura ſit.

1 ¶Vtiles impenſas eſſe Fulcinius ait, quæ meliorem dotem faciant, non deteriorem eſſe, non ſinant: ex quibus reditus mulieri adquiratur: ſicuti arbuſti paſtinatione[f] vltrà quam neceſſe fuerat: item doctrinam[g] puerorum, quorum nomine onerari mulierem ignorantem[h] vel inuitam[i], non oportet: ne[k] cogatur fundo, aut mancipiis carere. In his[l] impenſis & piſtrinum[m], & horreum[n] inſulæ dotali adiectum, plerumque dicemus.

2 ¶Voluptariæ ſunt, quæ ſpeciem[o] duntaxat ornant, non etiam fructum augent: vt ſunt viridia[p], & aquæ ſalientes[q], incruſtationes[r], loricationes[ſ], picturæ[t].

De repetitione legatorum.

80. *Idem* libro nono ad Plautium.

IN[u] generali repetitione[x] legatorum etiam datæ libertates continentur ex mente legis duodecim tabularum[y].

Reſtituere.

81. *Idem* libro decimo ad Plautium.

CVm prætor dicat[z], vt opus factum reſtituatur, etiam damnum[a] datum actor conſequi debet: nam verbo reſtitutionis[b] omnis vtilitas[c] actoris continetur.

Amplius, minus.

82. *Idem* libro quartodecimo ad Plautium.

VErbum *Amplius*[d] ad eum quoque pertinet, cui nihil[e] debetur. ſicuti ex contrario minus[f] ſolutum videtur, etiam ſi nihil eſſet exactum.

Bona.

83. *Iauolenus* libro quinto ex Plautio.

e Impenſis neceſſariis non factis, res aut peritura, aut deterior futura eſt, *vt hîc.* vt quę neceſſitatem impendêdi habeat *l.1. §.1. l.14. ſ.de impenſis.*
f *al.* paſtinationes, paſtinũ, *l.7.in fi. ſ. ſoluto.* τοῦ ἄλσους φιλοκαλία *Ecl.ib. c.79.* hinc, ager paſtinandus *l.15. §.1. ſ. quod vi.* paſtiones *l.8.in f. ſ. de inſtructo.* (poſſint & huiuſmodi loca accipi pro paſcuis) Vt paſtinũ, ferramentum bifurcum quo ſemina pangũtur: vnde etiam repaſtinatæ dictæ fuerunt vineæ *3.Columell.18.vltim. Iſidorus 14.* Ager repaſtinatus, cuius natura immutatur fodiendo, *v. 3. Columel.13.15.16. Pallad.in Februario 2.c.9.Feſtus in Repaſtinari.* Paſtinare Galli *houer.*
g *l.27.in fi. l.28. ſupra de rei vindicat.l.27.§.2. ſ. de vſufructu.l.22. ſ. de pignoratitia.l.15.§.12.ſupr. de act. empt. l.6. ſ.de impẽſis. l.15. C.de negotijs. l.5. Co. ad Macedon.* Seneca *9.controuerſ.3.* pete quãtum vis pro diſciplinis, imputa quantum vis pro alimentis. An ſumptus ſtudiorum cauſa facti à patre, in rationem portionis filij imputentur, *v.l.50.ſ. familiæ.* An filiofamilias, ſtudiorum cauſa, mutuum rectè dari poſſit *v.l.7.§.13.ſ.de ſenatuſc.Macedoniano.* An ſeruus ſtudiorum ac diſciplinæ cauſa miſſus, deſinat eſſe fundi eius in quo priùs erat *v.l.78.ſupra de legat.3.l. 20.§.6.ſupra de inſtructo.*
h Nemo ignorans ſumptibus eſt obruendus *l.38.ſ.de rei vindicat.l.25.in fin.ſupra de pignoratitia. l.8.ſupra de impenſis. l.3. ſupra de contraria tutela: l.15.§.34.in fi.ſupra de damno: Harmen.3.tit.9.in fi.*
i *l.27.in fi.ſupra de rei vindic.& l.8.ſupra de impenſis.*
k *d.l.38.ſupra de rei vindic.*
l Imò non in his, ſed in neceſſariis, *l.1.§.3.ſupra de impenſis.*
m *l.6.ſupra de impenſis.*
n *d.§.3.*
o Aliud eſt ornatus rei & fructus.
p *l.12.ſupra de ſeruit.vrban. Vlp.titul.6.in fi.* quæ & viridiaria & virdiaria, *v.quæ notaui ad l.26.ſupra de inſtructo.* χλοηφόρα γηδία, loca virentibus herbis, graminibus, & arbuſtis conſita *2.Ecl.2.c.19.* Ex ſupra dicta lege *26.* conſtat viridia in doliis fictilibus, aut plumbeis terra aggeſta poſita. quin ſupra ædes habebantur *d.l.12.* & in feneſtris *19. Plin.14.*
q ἀναβρυτὰ ὕδατα, *Eclo.ibi.* quæ ex tubulis aut fuſtibus erumpunt: *l.12.§.4.ſupra de inſtructo: v.l.11.ſ.de ſupellectile:* ſaliebant etiam vel cantharis vel roſtris perſonarum: *l.43.§.11.ſupra de legat.1.adde quæ notaui de ſalientib. ad l.15.l.27.§ 9.ſupra de act.empti.*
r μαρμαρώσεις *Ecloga ib.* hinc incruſtare parietem communem *l. 15.ſupra de ſeruit. vrban.* ollam ſapa & farre, *Varro 3.de re ruſtica 14.in fine:* ſincerum vas, *Horatius 1.Satyra 3.* calicem *Lucilius ſatyra 18.*
ſ eſt teſtacea ſtructura ſemifaſtigij, quæ murum à ſtillicidio arcet πρόβλημα σκέπασμα καὶ τὸ στέγνυτι. hinc lorica teſtacea *2.Victru.8.* loricæ ex calce & arena inductæ *7.Victru.1.* alio ſenſu Varro loricare parietes. *Varro 1.de re ruſtica 57.* ſe loricare apud Plinium *8.cap.24.* & lorica apud Vegetium, de quibus vide Philandrum *in 7.Victru. 1.* & Budæum *hic.*
t *l.38.ſupra de rei vindicat. l.13. in fine. ſupra de ſeruit.vrban.* ζωγραφίαι *Ecloga ib.de ratione pingendi in ædificiis, v.7.Victruuij 5.*
u *2.Ecloga 2.cap.80.l.77.ſupra de legat.3.*
x *al.* petitione. *al,* interpretatione.
y *de qua v.l.20.ſ.eo.*
z διαγορεύεται. *Synopſis eo.c.81.* id eſt, interdicit vel edicit.
a Damnum eſt etiam vtilitas amiſſa.
b *Ecloga ib.cap.81.*
c *v.l.75.ſupra eo.*
d *de hoc verbo amplius, v.l.27.l.33.in fine.l.34.l.54.ſupra de legat.3 l.77.ſupra de condic. & demonſtr.l.1.§.11. ſupra, ſi cui plus quam: l.4.§.1.ſupra de ver.obligat.l.14.l.15.l.23.ſup. ratam rem: l.24.l.31. C.de tranſact.*
e *l.108.§.8.ſupra de legat.1.*
f *v.l.32 ſupra eo.*
g *v.l.49 ſupra eo.*
h *2.Ecl.2.c.83* ergo & nepotes *l.220.§.1.§.vlt.ſ.eo.* Imò nepotes non intelliguntur *l.6. ſupra de teſtament.tutel.l.8.ſ.de excuſat.tutor.* Dic intelligi ex præſumpta teſtatoris & egantis voluntate *l.41.§.5.ſupra de legat.3.* & in ſenatuſconſulto Macedoniano, *l.6. Co.ad ſenatuſcon.Mace.* & in eo ſenatuſconſulto quo cauetur ne tutor pupillam filio ſuo elocet, *l.59.ſupra de ritu.* huiuſmodi interpretatio iuſta eſt, *l.201.ſ.eo.* nepos enim filij loco habendus eſt: *l.34.Co.de inofficioſo: l.1. Co.de natur.filiis.* Vice verſa, patris appellatione continetur auus, *d.l.201.* & patres pro parentibus accipiuntur, *l.20.ſupra de adulteriis, v.Cuiac.ad l.2.ſupra de excuſ.tutorum.* hinc conſtat in omnibus prope, filij appellatione etiam nepotes contineri, in tutela nullo modo *6.Harmenop. 4. §.vlt.Inſtitut. qui teſtamen.tut.* quamuis in eadem quæſtione filij appellatione filiæ comprehendantur, *l.16. ſupra de teſtam. tutel.*

PRopriè bona dici non poſſunt, quæ plus incommodi[g], quàm commodi habent.

Filius.

84. *Paulus*[h] lib.2. ad Vitellium.[g]

FIlij appellatione omnes[h] liberos[i] intelligimus.

Collegium.

85. *Marcellus* libro 1. Digeſtorum.

NEratius Priſcus tres[k] facere exiſtimat collegium[l]. & hoc magis ſequendum eſt.

De ſeruitutibus.

86. *Celſus* lib.5. Digeſtorum.

QVid aliud[m] ſunt iura[n] prædiorum, quàm prædia qualiter[o] ſe habentia? vt bonitas, ſalubritas, amplitudo?

Vrbs Roma.

87. *Marcellus* libro duodecimo Digeſtorum.

VT Alfenus ait, vrbs eſt Roma, quæ muro cingeretur. Roma[p] eſt etiam, qua continenti[q] ædificia eſſent. nam Romam non muro tenus exiſtimari, ex conſuetudine cottidiana[r] poſſe intelligi, cùm[ſ] diceremus Romam nos ire, etiam ſi extra vrbem habitaremus.

Pecunia.

88. *Celſus* libro octauodecimo Digeſtorum.

TAntum[t] quiſque pecuniæ relinquit, quantum ex bonis eius refici[u] poteſt, ſic dicimus, centies[x] aureorum habere, qui tantum in prædiis, cæteríſque ſimilibus rebus habeat. Non[y] idem eſt in fundo alieno[z] legato, quanquam[a] is hereditaria pecunia parari poteſt[b]. neq; quiſquam eum, qui pecuniam numeratam habet, habere dicit, quidquid ex ea parari poteſt.

De bobus. 1. Dum nupta erit. 2. Edere rationes, reddere rationes.

89. *Pomponius* lib.6. ad Sabinum.

BOues[c] magis[d] armentorum[e], quàm[f] iumentorum generis appellantur.

1 ¶Hoc ſermone, *Dum nupta erint*, primæ[g] nuptiæ ſignificantur.

2 ¶Inter edere[h] & reddi[i] rationes multùm[k] intereſt.

i homines liberos. Quidam ita legunt apud Cuiacium *d.loco.* Mouentur, quòd ſeruilis cognatio nulla eſt *l.1.§.1. ſupra vnde cognati: Vlp. 12.§.3.Pau.4.ſentent. 10. §.2.* Verum, in iis quæ ſunt naturæ nõ parcimus his nominibus in ſeruis, *l.10. §. 5. de gradib.*
k Imò pauciores, nam etſi in vnum reciderit ius omnium, ſtat tamen vniuerſitatis nomẽ *l. 7. in fin. ſupra quod cuiuſq;: adde l.40.in fi. ſ.eo. Ecl.ibi.c.4.*
l *v. ſupra de collegiis.*
m demus Titiam reſtituere teneri prædia, cũ ſuis iuribus: adhæc, quęri iuris nomine quid intelligatur.
n τὰ δικαιώματα τῶν ἀγρῶν αὐτοὶ οἱ ἀγροί εἰς, &c. *Synopſis eo. c. 85.* Iura prædiorum ſunt ipſa prædia, hoc eſt bonitas, ſalubritas & amplitudo: An ſunt ſeruitutes? ſic putat Fornerius *2. ſelect. 28.* quod à Cuiacio *9.obſ.37.* nõn ſimpliciter probatur, mouetur, quòd ius emphyteuticôn ſit ius prædij, non tamen ſeruitus, iura tamen prædiorum, quatenus definiuntur prædia πεποιωμένα (id eſt qualitatibus affecta, quarum nomine alienis prædiis ſubiiciuntur) ſeruitutes dici poſſe, admittit. *l.12.ſ.quemadmodum ſeruitutes.*
o æqualiter *vulg.* Græci ita explicant iura prædiorũ ſunt ipſa prędia ποιότης ἡ καλλονή, &c.
p id etiam intellige de noua, ſeu Conſtantinopoli, quæ iiſdem priuilegiis ac vetus, vtitur, *de qua v.l.6.in f.C.de ſacr.Eccleſ.* Vtriuſque etiam natalitia feſtiua ſunt *7.Ecl.tit.17.cap.13.* vt interim notemus idem aliis vrbibus quantum ad patriam attinet dari: cùm ex vi coortus, eam patriã habere intelligatur, cui Reipubl. vicus ille reſpondet, *l.3.ſ.ad municipalem.*
q in continenti, *Hal.* quantum continentia *vulg.* Romæ igitur fieri intelliguntur, quæ in eius interclusis ædificiis admittuntur, *l.2.ſ.eo.l.149.l.174.l.154.ſ.eo.l.2.§.4. ſ.de pœnis.*
r quotidiana.
ſ *al.* nam diceremus. *vel* nam dicimus.
t propemodum tantum *vulgat.* propemodum quoque, *Haloand.* σχεδὸν τοσαῦτα: *2. Ecloga 2.c.89.*
u ἀθροισθῆναι *Ecl.ib.* id eſt redigi, *l.82.ſ.ad legem Falci.* hinc refecta pecunia, id eſt redacta, *l.3.in fi.ſ.de vſuris: l.1.§.10.de collat.bon.*
x centum aureos *vulgat.* centum aureorum habere *Hal.* ἑκατοντάκις ἑκατὸν χρυσοῦς ἔχειν, i. centum centenos habere *Ecloga ib.* Ea ſumma decem millia aureorum noſtrorum facit.
y hinc colligit Cuiacius *14.obſer.36.* legatum fundi alieni non valere, ſi relictus ſit per vindicationem: valere, ſi per damnationem.
z ſenſus eſt, Tantum quiſque pecuniæ relinquere intelligitur, quantum ex bonis eius refici poteſt. fundus alienus legatus, hereditaria pecunia parari poteſt. fuit igitur in pecunia defuncti fundus alienus. at non ita eſt. nec enim ſequitur, ex pecunia hereditaria fundus Tuſculanus emi poteſt, is igitur in hereditate fuit.
a quamuis *vulgata.*
b *l.61.ſupra ad legem Falcid.*
c hanc legem repetiit Tiraquellus, quem vide.
d *Ecl.ibi.c.89.* verum illud diiudicandum ex conſuetudine regionis.
e βουκολίων *Græci ib.adde l.81.§.3.ſ.de leg.3.* pecoris, *l.38.§.6.ſ.de ædilitio.* Cur armentorũ? An quia ad opus armorũ (vnde armẽta *Feſtus*) bobus vti poſſumus? An quia armentum ab arando dicitur, *12.Iſid.1.* bos autem ad id natus videatur, quod magis eſt.
f Dubitandi ratio in eo eſt forte, quod boues iuncti arare ſolent: vt ea ratione, iumentorum appellatione contineri videantur.
g Cur primæ? *v.quæ notaui ad l.41.ſ.de verb.oblig.* adde quę ſcripſi *ad l.12. ſ.de ſeruit. ruſtic.præd.adde l.68.ſ.de iure dotium: l.26.ſ. de pact.dotal.* vide Manticam *8. de coniecturis vltimarum voluntatum 15.*
h ἀποδοῦναι τοῦ ἐκδοῦναι διαφέρει, *Eclog.ibi.c.89.*
i reddere *vulg. Hal.*
k Plus eſt enim reddere rationes, quam edere. qui edere rationes iuſſus eſt, non reddit reliqua: ſed qui reddere iuſſus eſt, *l.69.§.4.ſupra de euict.l.8.§.5.l.9.ſupra de liberatione: l.32.l.81.l.82.l.111.ſupra de conditionibus & demonſtrat.l.22. in fi. ſupra de manumiſſ.teſtamento: l.91.§.7.ſupra de fideicommiſſ.libert. l.26.ſupra de ſtatulib. l.21. ſupra de liberali: l.4. C.de teſtam.manumiſſ.*

nec is, qui edere iussus sit, reliquum reddere debet. nam & argentarius edere rationem videtur, etiamsi, quod reliquum sit apud eum non soluat.

Aedes vti, optimæ maximæque sunt.

90. *Vlpianus* libro 27. ad Sabinum.

QVi vti [a] optimæ maximæque sunt, ædes tradit: non hoc dicit, seruitutem illis deberi: sed [b] illud solum, ipsas ædes liberas esse, hoc est, nulli seruire.

Meum, tuum.

91. *Paulus* libro secundo Fideicommissorum.

MEorum [c] & tuorum appellatione actiones quoque contineri dicendum est.

Proximus, supremus.

92. *Idem* libro 7. Quæstionum.

PRoximus [d] est, cui [e] nemo antecedit. supremus est, quem nemo sequitur [f].

Mouentia, mobilia.

93. *Celsus* libro nonodecimo Digestorum.

MOuentium [g], item mobilium appellatione idem significamus [h]. si tamen apparet [i] defunctum animalia dumtaxat, quia se ipsa mouerent, mouentia vocasse. quod verum est.

Reddere.

94. *Idem* lib. 20. Digestorum.

VErbum reddendi quanquam significatum habet retrò [k] dandi, recipit [l] tamen & per se dandi significationem [m].

Reliqui.

95. *Marcellus* lib. 14. Digestorum.

POtest reliquorum [n] appellatio & vniuersos significare.

Litus. 1. *Prædia aliquorum.*

96. *Celsus* libro 25. Digestorum.

LItus [o] est, quousque maximus [p] fluctus [q] à mari peruenit [r]. idque Marcum Tullium aiunt, cùm arbiter esset, primum constituisse.

1 ¶Prædia dicimus [s] aliquorum esse, non [t] vtique communiter habentium ea, sed [u] vel [u] alio aliud habente.

a *vide l. 126. ff. eod.*
b *vide l. 59. ff. de contrah. empt.*
c *vide l. 30. ff. ad Trebellianum.*
d *v. l. 34. ff. de vulgari.*
e quem nemo *Hal. vul.* qui ante aliquem, & ante quem nemo, *d. l. 34. l. 9. supra de rebus dub. l. 2. §. 2. ff. de suis.* is qui solus, *d. l. 9. & l. 155. ff. eod. l. 1. §. 6. ff. vnde cogn.*
f qui post aliquem, & post quem nemo, *d. l. 34.* supremus, aut solus, *l. 162. ff. eo. l. 9. ff. de rebus dubiis.* sic supremę tabulæ, post quas aliæ nullę, *l. 1. §. 1. l. 11. in fi. ff. de bon. possess. contra tabulas.*
g *2. Ecl. 2. c. 93.* dicam alibi, quę res mobiles, quæ immobiles censeantur.
h *ita interpungendum videtur.* significamus, si tamen, &c.
i Gilbertus Regius 2. *Enātioph.* Florentinam ita interpretatur, nisi tamen apparet. sed Alciatus *hic* negatiuè ita legit, si non apparet, & ita extat non in mea vulgata editione sed Hugonis à porta. Alciati lectionem defendit Robertus *2. recept. 30.* Græci ita legunt εἰ μὴ ἄρα δειχθῇ ὁ διαθέμενος τὸ κινούμενα νοήσας ἐπὶ τῶν ἐμψύχων &c. *2. Eclog. 2. c. 93. l.* nisi si probetur testatorē per mouentia, animalia intellexisse. Reiectis superioribus lectionibus, Græca excepta, reperio res mouentes ab animalibus distingui, *l. 2. supra de supellectile.* Animales esse quæ se moueant *vt hic*, & ita coniungi mobiles, vel se mouentes *l. 49. Co. de Episcopis. l. 3. Co. de seruitutibus. l. 13. Co. familiæ: l. 30. Co. de iure dotium. l. vnica. §. 7. Co. de rei vxor. l. 2. l. 3. versic. quæ omnia. Co. de quadriennij præscriptione. l. 2. versic. sed vbi quarta, Co. quando & quibus quarta.* mobilium appellatione intelligi animalia, excepto homine, seu seruo *l. 3. §. 13. supra de acquir. possess.* mouentes, quæ ab alio mouentur, putà supellectilem *l. 22. ff. de supellectile*, fructus *l. vlt. §. §. supra de requir. reis: adde l. 32. in f. supra de vsufr. leg.* Mouentia Græci κινητά: Mobilia, κινούμενα *Ecl. ib.* appellant. Re ita constituta, demus testatori vtrasq; fuisse. eiq; mentem fuisse Titio supellectilis legandæ, quin & animalium, seu mobilium: demus his verbis legasse, *Mouentia mea* Titio do, lego. quæro an animalia debeantur? non debebuntur (inquiunt Græci) nisi probetur testatorem per mouentia intellexisse animalia. Recurrendum est igitur ad mētem testatoris scripto deficiente. At, inquies, mouentiū appellatione, mobilia non posse intelligi. Imò possunt: in eo vtique conueniunt, quòd moueantur, quamuis (sic. n. interpretor vocem, quia ff. eo.) Mouentia ab alio *l. 2. supra de supell. leg.* mobilia à seipsis mouentur. nouum autem non est, vt testator appellationes rebus alias seu improprias tribuat *l. 9. supra de vsufr. leg.* Video quoque Iurisconsultum illa duo confudisse inter se in *l. 15. §. 1. supra de re iud.* &, quod magis est, mobilium duas species fecisse, vnam animalium, alteram eorum, quæ anima carent *l. 1. §. 1. supra de rei vin. l. 30. §. 4. supra de adq. poss.* hinc videmus, pecuniam mobilium appellatione comprehendi *l. 79. §. 1. supra de leg. 3.* Et tamen mirum mihi est: Animalia mobilium potius appellatione contineri quàm mouentium. Iustinus enim dicendum videtur, Mouentia ea esse quæ vel alia, vel seipsa moueant: mobilia quæ ab alio, vt inanimata. An vt apertius etiam loquamur: Tres videntur constitui posse rerum differentiæ *ex l. 15. C. de sacros. eccl.* sunt enim alia κινητά, κινούμενα, αὐτοκίνητα.
k reddere propriè est retro dare. id est, dare quod antea accepimus *vt hic & l. 39. §. 2. supra de statulib.*
l non ex proprietate sermonis *l. 1. §. 33. in fi. supra depositi:* sed ex interpretatione legis. ex legibus autem id esse dicitur quod ex legis interpretatione est *l. 6. in fi. supra eo. l. 21. in f. supra de leg. 2. l. 93. §. 1. l. 100. supra de leg. 3. l. 2. Ecl. 2. c. 94.*
m Ergo & reddere iussus, dare tenetur *d. l. 100.* & redditio mutabit fideicōmissum *d. l. 93.*
n *v. l. 160. ff. eo. Ecl. ib. c. 95.*
o *v. l. 112. ff. eo.*
p τὸ μέγιστον κῦμα *Ecl. ib.* hybernus *§. 3. Inst. de rer. diuis.* μέχρις οὗ τὸ χειμέριον κῦμα ἐξέτεινεν *2. Harm. 1. c.* περὶ τῶν ἐν πολέμῳ ληφθέντων vtrumque coniungit Theophilus *Inst. de rer. diuis.* μέχρις οὗ τὸ χειμέριον μέγιστον ἐξήει κῦμα. fluctus maximus, decumanus dicitur: decimus enim talis est, vt inter omnia decimum maius censeatur Festus. sic decumana pyra 12. *Columell.* 12. decumana porta in castris præcipua *Cæsar 3. de bello Gallic.* decumanus accipenser *Cicero 2. de finibus.*
q Quid littus? quà fluctus eludit *Cic. in Topicis: adde Quint. 5. Inst. vlt.*
r eludit *Cic. ib.* vel, vt est apud Isidorum, *c. 8.* alludit Quintil. *ib.* exæstuat & effluit, *l. 112. ff. eo.* excurrit *§. 3. Inst. de rer. diuis.* ἐντρέχει *Ecl. ib. c. 112.* littus est, vel quod fluctibus eluditur, vel quod aqua alluitur 14. *Isidor. 8.*
s rationem dubitandi sume ex lege 25. *supra eo. l. 6. §. 1. supra de diuisione rerum. l. 10. ff. de auro.*
t ordo est inuersus. sic restituo, prædia dicimus aliquorum esse non (hanc particulam accipe pro non solùm) vtique alio aliud habente, sed communiter habentium. & ita, perspicua est sententia. solent enim enunciationes ab eo quòd per se ad id quod minùs confessum est, assurgere. Aliquo priuatum prædium habente, nemo dubitat, prædium eius esse. dubitari potest, si cum alio habet commune. sed tamen ius controuersum rectè ita dirimitur. Aliquorum etiam dici, non tantum ea quæ diuisa, sed quæ adhuc cōmunia sunt, & notum est illud, quod commune est, quasi meum est *l. 51. supra pro socio: l. 46. supra de ritu. l. 15. §. 36. supra de iniur.*

Pecunia.

97. *Idem* lib. 32. Digestorum.

CVm stipulamur. *Quanta* [u] *pecunia ex hereditate Titij ad te peruenerit:* res [x] ipsas, quæ peruenerunt, non [y] pretia earum spectare videmur.

De bisexto & mense intercalari.

98. *Idem* lib. 39. Digestorum.

CVm bisextum [z] Kalendis est: nihil refert, vtrùm prio re an posteriore die quis natus sit, & deinceps sextum Kalendas eius natalis dies est. nam id biduum pro [a] vno die habetur: sed posterior dies [b] intercalatur, non prior. ideo quo anno intercalatum non [c] est, sexto Kalendas natus. cum bisextum Kalendis est, priorem diem naturalem habet.

1 ¶Cato putat, mensem intercalarem [d] additicium esse, omnésque eius dies pro momento temporis obseruat, extremóque diei mensis Februarij adtribuit Quintus Mucius.

2 ¶Mensis autem intercalaris constat ex diebus viginti octo [e].

Notio. 1. *Continentes prouinciæ.* 2. *De instrumentis.*

99. *Vlpianus* lib. 3. de officio consulis.

NOtionem [f] accipere possumus & cognitionem [g] & iurisdictionem.

1 ¶Continentes [h] prouincias accipere debemus eas, quæ Italiæ iunctæ sunt: vtputà Galliam. sed [i] & prouinciam Siciliam magis inter continentes accipere nos oportet, quæ modico [k] freto Italia diuiditur.

2 ¶Instrumentorum appellatione quæ compræhendantur, per quàm difficile erit separare [l]. quæ enim propriè sint instrumenta [m], propter quæ dilatio danda sit, inde dignoscemus [n], si in [o] præsentiam [p] personæ, quæ instruere possit, dilatio petatur. putà qui actum gessit, licet [q] in seruitute, vel qui actor [r] fuit constitutus: putem videri instrumentorum causa peti dilationem.

Speciosæ personæ.

100. *Idem* lib. 2. de officio consulis.

SPeciosas [s] personas accipere debemus clarissimas [t] personas vtriusque sexus [u]. item eorum, quæ ornamentis [x] senatoriis vtuntur.

u ¶*Ecl. ib. c. 97. adde l. 29. §. 2. supra de leg. 3.*
x Pecuniæ verbo in hac stipulatione, res hereditarias, non earum precia stipulari intelligimur.
y aliud videbatur ex lege 178. ff. eo.
z bis sexto Calendas est. *Hal.* cùm bissextum in calendis est *vulgata.* cùm bissextus Calendas est *Hugo à Porta.* Bissextus dicitur, quod quarto quoque anno dies vnus ad 6. Calendas Martias intercalatur. de bissexto vide quæ notaui ad *l. 2. ff. de diuers. & tempor. l. 3. §. 3. supra de minorib.*
a *l. 3. §. 3. 6. Harmenop. 3.*
b dies intercalaris ἐμβόλιμος, ipsa intercalatio ἐμβολισμός.
c quibusdā deest hæc negatio.
d eius initium erat pridie Calendas Martias *vide ad l. 2.* hic sublatus est à Iulio Cæsare, teste Suetonio, *c. 40. in Iulio.* hodie annus constat diebus 365. *v. l. 134. ff. eo.*
e aliàs mēsis appellatione dies 30. intelligūtur. vide Socinum *regula 260.*
f *2. Ecl. 2. c. 99.*
g Cognitio, angustior est iurisdictione: vtraq; angustior est notione *l. 5. supra de re iudicata*, quid iurisdictio & cognitio, alibi dicam.
h *l. 9. supra de iudiciis.*
i Non est igitur Italia Sicilia vt nec Gallia. Nam hîc Gallia & Sicilia continentes Italiæ prouinciæ dicuntur non Italia. Continentes, id est, coniunctæ. & quidem Sicilia continens dicitur, quia modico freto ab Italia diuiditur. *adde quæ scripsi ad l. 9. supra de iudiciis.*
k Quæ modico distant, etiam continentia sunt.
l nam si ex Italia Romæ petuntur instrumenta, minor dilatio dabitur, quàm si ex continentibus prouinciis *l. 1. Co. de delegat. l. 13. Co. Theodos. de iure fisci.* & ideo hîc agitur de continentibus prouinciis, *vide Cuiacium ad legem testium 22. supra qui testamen.*
m *adde l. 7. supra de feriis.*
n dignoscemus, si in præsentia personæ &c. *Haloan.*
o ob præsentiam personæ, quæ actum gessit dilationem petit, qui tempus prorogari postulat ob absentiam eius qui gessit.
p sensus est, Instrumenta, sunt etiam personæ, quæ ad litis instructionem facere possunt. & breuiter, instrumenta sunt, quæ causam instruunt *vide l. 1. supra de fide instrument.*
q aliàs seruo homini, testimonij dictio non est, *adde quæ scripsi ad l. 22. §. 1. supra qui testamenta.*
r Seruus actor est præstantissimus, *§. 7. Instit. de iniuriis: l. vltim. supra de officio præsidis: l. 30. supra de legatis 1. l. 40. §. 3. supra de statulib. l. 5. §. 3. supra de doli except.*
s ἐπίσημα πρόσωπα *Eclog. ibid. c. 100.* his verbis spectabiles intelligit Alciatus, quòd non placet.
t Inter senatores sunt tria tantùm dignitatum genera, clarissimi, spectabiles (hæc dignitas à Iustiniano Nouell. 7. media dicitur) & Illustres qui supra illustres sunt aliquam ex his dignitatibus habent, vel dicuntur illustrissimi extra senatum equestris, perfectissima, egregia, *Cuiacius ad titul. de dignitatibus.* de quibus alibi dicam pleniùs. Notandum est autem obiter Clarissimarum appellatione senatorias intelligi, *vt dixi ad l. 5. ff. de curat. furiosi.*
u & ita fœminas, quæ maritorum dignitate illustrantur, *lege prima, supra de senatoribus.*
x honor laticlaui, vel laticlauij, quibusdam, à principibus dabatur. de quo vide Petrum Fabrum *1. semestr. 2.* Porro ornamēta senatoria fuerunt, latus clauus, *dixi ad legem 42. supra de donationibus inter virum: lege 4. Codice de testamento militis.* Calcei lunati (sic dicti ob Lunæ effigiem impressam qui & Mullei Festo dicuntur) vnde Martialis, Iuuenalis, & Statius Papinius, lunatam pellem & patriciam Lunam dixêre, vnde Cicero 13. in Antonium, de quodam in senatum repente adlecto, est Asinius quidam senator voluntarius lectus ipse à se apertam curiam vidit post Cæsaris mortem, mutauit calceos: pater conscriptus repente factus est. Huius lunati calciamenti variæ à Plutarcho *in Problemat.* adferuntur rationes. Probabilior illa est quam Isidorus *vlt. c. vlt.* & Zonaras *Tomo 2.* Sequuntur, vt dicamus à Romulo institutos fuisse patriciorum calceos, adsuta Lunæ figura, quæ in eis, nō sideris formam, sed notam centenarij numeri significabat: quia initio centū Senatores erant. Atque hęc insignia vestium quibusdam Senatu a se motis Augustum seruasse, Suetonius refert: quibusdam etiam à Claudio tributa, *Dion 58.* auctor est. Præfectísque Prætorio ab Imperatoribus. plerunque data Lampridius cum aliis testatur. *v. Brissonium 3. selectar. 16.*

a vide quæ scripsi ad *l.6.§.1.ʒ.de adulterijs.*
b *v.l.6.§.1.ʒ.de adulter.adde 2.Eclog.2.cap.101.6.Harmenop.in princ.*
c *Ecloga ibidem*:*6.Harmenop.3.vide ʒ.de diuortijs*,ideóque sponsa non rectè diuertisse dicitur.*l.191.j.eodem.*
d *v.l.1.§.7.ʒ.de ædilitio Eclog.ibid.*& *19.tit.10.cap.1.*Græci morbum,νόσον:vitium,πάθος appellãt. *Eclog.ibid.*
e si oculũ excussit.*Hot.in verbo morbum* : si luscus sit vulgata.
f ita luscus vtiq; vitiosus est. *Hal.*
g luscus est,altero oculo priuatus. hinc Annibal altero captus oculo in Apennini transitu dux luscus appellatur à Iuuenali *Satyr.10.* & à Martiali 8. *Epigr. 9.* hi gradus constituuntur lippus, luscus,cæcus.hinc eluscare.*l.5.§.3.ʒ.ad leg. Aquil. l.3.in fi.supra,de cond.triticaria.*
h *l.40.§.1.ʒ.eo. l.62.in fin.l.81.ʒ. de leg.3. Ecl. ibi. c.101.*
i si interpretationem non ipsam vocẽ spectes.
k derogatur ὑπομείσεται.abrogatur ἀποδιαπαύεται.*Eclog.ibid. c.102.* derogatur parti, totũ abrogatur. Lactãtius *6.c. 8.* legi diuinæ nec subrogari (sic enim legendum non propagari nisi cum Pitheo. *4. Notar.* legamus abrogari) fas est, neque derogari ex hac aliquid licet, neq; tota abrogari potest. Vlpianus *in fragmentis.* lex rogatur, cùm fit: abrogatur , cùm prior tollitur : derogatur,cùm pars tollitur : subrogatur , cùm adijcitur:obrogatur, cùm mutatur aliquid.
l sic Paulus *4. collat.* primum caput legis Iuliæ de adulterijs prioribus legibus pluribus abrogat , & Liuius *9.* vbi duæ leges sunt , semper antiquæ abrogat noua. *vide Pitheum 4.notar.*

Stuprum adulterium. 1. Diuortium repudium. 2. Morbus vitium. 3. Seruus.

101. *Modestinus* lib.9.Differentiarum.

INter stuprum,& adulterium,hoc interesse quidam putant:quòd [a] adulterium in nuptam,stuprum in viduam committitur. sed lex Iulia de adulterijs hoc verbo indifferenter [b] vtitur.

1 ¶ Diuortium inter virum & [c] vxorem fieri dicitur. repudium verò sponsæ remitti videtur. quod & in vxoris personãm non absurdè cadit.

2 ¶ Verum est, morbum [d] esse temporalem corporis imbecillitatem : vitium verò perpetuum corporis impedimentum. veluti si talum [e] excusit [f]: nam & luscus [g] itaque vitiosus est.

3 ¶ Seruis legatis etiam [h] ancillas deberi, quidam putant : quasi [i] commune nomen vtrumque sexum contineat.

Derogare abrogare.

102. *Idem* lib.7.Regularum.

DErogatur [k] legi,aut abrogatur. derogatur legi, cùm pars detrahitur , abrogatur [l] legi, cùm prorsus tollitur.

Capitalis.

103. *Idem* lib.8.Regularum.

LIcèt capitalis [m] Latiuè loquentibus omnis causa existimationis videatur:tamẽ appellatio capitalis[n],mortis vel amissionis ciuitatis,intelligenda est.

Τέκνα.

104 *Idem* lib.2.Excusationum.

Ἡ [o] τῶν [h] τέκνων προσηγορία καὶ ἐπὶ τοὺς ἐγγόνους ἐκτείνεται.

NAtorum appellatio & ad nepotes extenditur.

Libertis libertabúsque meis.

105. *Idem* lib.11.Responsorum.

MOdestinus respondit,his verbis,*Libertis libertabúsque meis*,libertum libertæ [p] testatoris non contineri.

Dimissoriæ litteræ,seu Apostoli.

106. *Idem* libro singulari de Præscriptionibus.

DImissoriæ litteræ dicuntur, quæ vulgò apostoli [q] dicuntur.dimissoriæ autem dictæ,quòd causa ad eum, qui appellatus est,dimittitur.

Aßignare libertum.

107 *Idem* lib.3.Pandectarum.

ADsignare [r] libertum hoc est,testificari,cuius ex liberis libertum eum esse voluit.

Debitor.

108. *Idem* lib.4.Pandectarum.

DEbitor [s] intelligatur [t] is,à quo inuito [u] exigi [x] pecunia potest.

Bonæ fidei emptor.

109. *Idem* lib.5 Pandectarum.

BOnæ fidei empror esse videtur, qui [y] ignorauit eam rem alienam esse:aut putauit [z] eum, qui vendidit,ius vendendi habere,puta procuratorem,aut tutorem esse.

Sequester.

110. *Idem* lib.6.Pandectarum.

SEquester [a] dicitur , apud [b] quem plures eandem rem, de qua controuersia est,deposuerũt: dictus ab eo,quòd occurrenti,aut quasi frequenti eos,qui contendunt,committitur.

m *al* Capitalis pœnæ appellatione,*&c.*
n *v.l.28.ʒ.de pœnis:2. Eclog.2.cap.103.*
o *Eclog.ibid.c.104.adde d.l.36.ʒ.eod.l.2.§.7.in fi.ʒ.de excusat.tut.*
p libertinei appellatione,liberta quidem continetur.*l.172.j.eod.*nõ libertus liberti. *Eclog.ibid.cap.105.*
q *vide l.vnic.ʒ.de libellis dimissorijs.*
r *vide l.3.ʒ.de adsign.libert.*
s *v.l.178.in fin.j.eod.* t intelligitur.*Haloand.*
u Iudicium etiam dicitur in inuitum reddi.*l.83.§.1.ʒ.de verb.oblig.*
x *l.10.l.55.supra,eod.*
y qui aut ignorauit.*Vulg.Hal.Eclog.ibid.cap.109.*
z Hinc concludit Cuiacius,non omnem scientiam rei alienæ esse malam fidem. *18.obs.25.facit lex 3.§.10.ʒ.vti poßidetis.*
a ¶μεσεγγυητὴς.*Ecl.cap.110.l.5.l.6.l.7.ʒ.depositi.l.18.in fi.suprà,de præscriptis:l.21.in fi. ʒ.de appell.*hinc sequestrare.*l.22.§.8.suprà,soluto:*sequestratio.*Cod.de prohibita sequestratione pecuniæ:*sequestraria actio aduersus sequestrem.*l.9.§.3.suprà,de dolo:l.12.§. 2.suprà,depositi:*in sequestrem deponere.*l 33.suprà,depositi.*
b hinc Tertullianus *in libro de resurrectione carnis* de domino loquens , hic sequester Dei atque hominum appellatus ex vtriusque partis deposito commisso filio. Idem,*sculua* dicebatur à sequendo.*3.Macrob.17.*
c Κενσεῦσαι.*Eclog.ibid.c.*111.censere.*Hal.Vulgat.*
d καὶ τὸ κατ᾽ ἑαυτὸν τι ποτὲ κεκρικέναι. *Ecl.ibid.*& senatum.*Hal.Vulg.*
e censoris nomen à censu.*l.2.§.17.suprà,de origine iuris.*
f qua maximus.*Eclog.ibid.cap.12.*
g dixi ad legem *96.ʒ.eodem.*
h *de quo vide l.1.§.3.suprà,vt in flum.public.*
i νόσος ὀλεθρία. *Eclog.ibid.cap.113.vide l.4.§.5.l.vlt. suprà,de ædilitio.adde l.95.infra de regulis iur.*
k solidum non soluit,qui tardius *l.12.in fi.suprà,eod.*qui nihil,*l.33.l.82.suprà,eodem.* soluit,qui non facit quod facere promisit.*l.176.j.eod.*

l puto id innui, vna & eadem res diuersas appellationes sortiri potest. sic terra quatenus in eã quid agitur iure proprio ac nostro,ager: quatenus quotannis multa fundit , fundus *Varro 4. de lingua* quatenus ex ea homini maximè prouidetur prædium,quasi præuidium 15.*Isid.13.*quatenus ea vtimur,aut eam possidemus,possessio dicitur vt hîc. Aliter dici potest,fundus est ipsum solum : eo si vtimur prædium dicitur vtilitas quæ ex prædio venit, consistit vel in proprietate , hinc ager,vel in vsu aliquo hinc possessio.
m *l. 60. suprà, eod.vide quæ notaui ad l. 178. in fin. ʒ. de verb.oblig. adde 2.Ecl. 2.c.115.*
n Is esse potest sine villa.*l.27.ʒ, eod.*
o Possessio est vsus rei à proprietate separatus.
p Quatuor hic definiũtur Fundus, Ager, Possessio,Prędium. de possessione videamus : & quo sensu dicatur hîc ab agro iuris proprietate distare. Possessio est corpus cuius plenũ vsum habemus, proprietatem neq; habemus, neque habere possumus. quo in genere, prouincialia,tributaria,stipendiariáque,itémque vectigalia prædia sũt.(de quibus dixi ad *l. si captiuus.§.1.ʒ.de captiuis*) atque ita fallũtur qui iuris vocabulo, hîc , leges XII. Tabularum interpretantur:vt & illi qui ad loca sacra extra cõmercium posita, verbũ possessionis referunt.vt post Gerardum Pererium Tholosanus notat Brissonius *4.select.1.*
q Imò quis rẽ suam possidere potest.*l.1 §.2.ʒ. de acq.possess.* vt è contrario , alienæ rei possessores esse possumus.*l.9.ʒ.de acquir.possess* vnde bonæ & malæ fidei possessores distinguuntur.

Censere censor.

111. *Iauolenus* lib.6.ex Cassio.

CEnseri [c] est constituere, & præcipere. vnde etiam dicere solemus , Censeo, hoc facias : & semet [d] aliquid censuisse.Inde censoris [e] nomen videtur esse tractum.

Publicum.

112. *Idem* lib 11.ex Cassio.

LItus publicum est eatenus,qua maximè [f] fluctus exæstuat [g]. Idémque iuris est in lacu [h], nisi is totus priuatus est.

Morbus sonticus.

113. *Idem* lib.14.ex Cassio.

MOrbus sonticus [i] est,qui cuique rei nocet.

Soluendo esse.

114. *Idem* lib 15.ex Cassio.

SOluendo [k] esse nemo intelligitur, nisi qui solidũ potest soluere.

Fundus,possessio,ager,prædium.

115 *Idem* lib.4.Epitomarum.

QVæstio est,fundus à [l] possessione vel agro vel prędio quid distet. ¶ Fundus [m] est omne,quidquid solo tenetur. ¶ Ager est, si [n] species fundi ad vsum [n] hominis comparatur. ¶ Possessio ab agro [o] iuris [p] proprietate distat.quidquid enim adprehendimus,cuius proprietas ad nos non pertinet,aut nec [q] potest pertinere:hoc possessionem appellamus. Possessio ergo vsus [r] : ager proprietas loci est. ¶ Prædium vtriusque suprascriptę generale nomen est:nam & ager & possessio huius appellationis species sunt.

Filius filij.

116. *Idem* lib.7.Epistolarum.

QVisquis mihi alius filij [s] filiúsve heres sit, Labeo non videri filiam contineri : Proculus contrà. mihi Labeo videtur verborum figuram sequi , Proculus mentem testantis.respondit:Non dubito,quin Labeonis sentẽtia vera non [t] sit.

Minus soluere.

117. *Idem* lib.9.Epistolarum.

NOn potest videri minus soluisse is,in quem amplioris [u] summæ actio non competit.

Hostes.

118. *Pomponius* lib.2.ad Quintum Mucium.

HOstes [x] hi sunt,qui nobis aut quibus nos publicè bellum decreuimus. ceteri latrones, aut prædones sunt.

Hereditas bonorum possessio.

119. *Idem* lib.3.ad Quintum Mucium.

HEreditatis appellatio sine dubio continet etiã damnosam [y] hereditatem.iuris [z] enim [a] nomen est,sicuti bonorum possessio [b].

Legare.

120. *Idem* lib.5.ad Quintum Mucium.

VErbis legis duodecim tabularum his,*Vti* [c] *legaßit suæ rei,ita* [d] *ius esto*,latissima potestas tributa videtur & heredis instituẽdi,& legata,& libertates [e] dandi,tutelas [f] quoque constituendi.

r & è contra,vsus est possessio.Horatius.Quædam,si credis consultis,mancipat vsus:& Ælius Gallus,possessionem definit vsum.
s filius filiíve heres.*Vulg.Hal.*
t Quid igitur hîc statui oportet? nempe filij appellatione , filiam, non ex figura verborum,sed ex mente intelligi. *l.122.l.201.j.eod.l.16. ʒ.de testam.tut.l .45.ʒ. de leg.2. Ecl.ibid.c.116.*at non è contrà,*d.l.45.v.l.220.j.eod.*
u summæ ampliori, minor opponitur : qui amplioris, ab ea quæ est soluta,summæ non tenetur, minùs soluisse dici non potest.*adde l.32.ʒ.eod.*
x *l.234.j.eod.Ecl.ib.c.116.vide l.24.ʒ.de captiuis.*
y hereditas damnosa esse potest. *vide l.3.suprà,ad legem Falcid.*bona non item.*v. l.39.§.1.ʒ.eod.*
z vel hinc constat, hereditatem iuris esse , quòd ea esse possit sine vllo corpore. *l.50.suprà, de hær.pet.* Demus esse iuris , An ideò indiuidua? vtique, si hereditatem propriè sumimus pro toto aliquo vniuersali , siue pro iure vniuersitatis: sin impropriè, pro rebus hereditarijs , diuidua dici potest. *vide Hotoman. 9. Illustr.* sic hereditas non est pecunia, sed successio.*l.24.suprà,eodem*,id est,ius successionis. *l.218.j.eodem.*
a Quæ iuris sunt,commoda,& incommoda continere possunt.
b Bonorum possessio ius est.*l.3.§.2.suprà, de bonorum possess.* at non possessio. *l. 19. suprà, ex quibus causis maiores.* Porro non sola hereditas, aut possessio in iure consistit,sed & alia,veluti vsusfructus, vsus,obligationes. *§ 2.Inst. de reb.corpor.* dos,peculium,seruitus. *l.66.§.6.suprà,de leg.2.l.15.§.2.suprà,de precario.l.vlt.in fin.C.de præscript.longi temporis.*
c hæc facultas postea coangustata est.*v.l.1.ʒ ad leg. Falcid.*
d huius legis fragmentum extat in *l.53.ʒ.eod.*Integra verò ita legitur. *1.ad Herennium.* Paterfamilias vti super familia, pecuniáve sua legassit,ita ius esto.*adde l.1.ʒ. ad l.Falcid. Nouell.22.c.2.*hinc Vlpianus, legata nobis adquiruntur ex lege XII. tabularum.*Vlpian.12.§.17.adde l.47.in fi.suprà,de peculio.*
e *l.80.suprà,eodem.*
f *l.1.ʒ.de testam.tut.l.53.ʒ.e.* vi potestatis huius, testatori liberum est,tutorem substituere priori.*l.pen.ʒ.de testam.tut.*

a sed vel interpretatione coangustatum est legum, vel authoritate iura constituentium. *Hugo à Porta.*
b *Eclog.ibid.c.120.* propriè scilicet aliàs pensiones *l.36.suprà, de vsuris:* id quod interest. *l.4.§ 2.suprà, si seruitus vindicetur,* & ipsæ vsuræ impropriè continentur. *l. 34. §.de vsuris.* c fructus propriè, id est, quòd ex aliquo corpore nascitur, vsura quod ex rei vsu.

que constituendi. sed id interpretatione coangustatum [a] est vel legum, vel auctoritate iura constituentium.

De vsuris.

121. *Idem* libro sexto ad Quintum Mucium.

VSura pecuniæ [b], quam percipimus, in fructu [c] nō est: quia non ex ipso corpore, sed [d] ex alia [e] causa est, id est, noua obligatione.

Filio filijs.

122. *Idem* libro octauo ad Quintum Mucium.

SEruius ait: si ita scriptum sit, *Filio, filiísque meis hosce* [f] *tutores do:* masculis dumtaxat tutores datos: quoniam singulari casu hoc, *filio*, ad pluralem videtur transisse, continentem eundem sexum, quem singularis prior positus habuisset. sed hoc facti, non iuris habet quæstionem. potest enim fieri, vt singulari casu de filio senserit, deinde [g] pleniùs omnibus liberis prospexisse in tutore dando voluerit. quod magis rationabile [h] esse videtur.

Est, erit.

123. *Idem* libro vicesimo sexto ad Quintum Mucium.

VErbum *erit* [i] interdum etiam præteritum [k], nec solùm futurum tempus demōstrat. quod est nobis necessarium scire, & cùm codicilli ita confirmati testamēto fuerint, *Quod in codicillis scriptum erit* [l], vtrúmne futuri temporis demōstratio fiat, an etiam præteriti, si ante scriptos codicillos quis relinquat. quod quidem ex voluntate scribentis interpretandum est. ¶Quemadmodum [m] autem hoc verbum *est*, non solùm præsens, sed [n] & præteritum tempus significat: ita & hoc verbum *erit* non solùm futurum, sed interdum etiam præteritum tempus demōstrat. nam cùm dicimus *Lucius Tittius solutus est ab obligatione:* & præteritum & præsens significamus sicut hoc, *Lucius Titius alligatus est.* & idem fit, cùm ita loquimur, *Troia capta est.* non enim ad præsentis facti demonstrationem refertur is sermo, sed ad præteritum.

Disiunctiuum, subdisiunctiuum.

124. *Proculus* lib.2.Epistolarum.

HÆc [o] verba *ille aut ille* non solùm disiunctiuæ, sed etiam subdisiunctiuæ orationis sunt. Disiunctiuum [p] est: veluti cùm dicimus, *aut dies aut nox est.* quorum [q] posito altero, necesse est tolli alterum: item sublato altero poni alterum. Ita simili figuratione verbū potest esse subdisiunctiuum. Subdisiunctiui [r] autem genera sunt duo. Vnū, cum ex propositis finibus ita non potest vterque esse, vt possit [s] neuter esse. veluti cùm dicimus, *aut sedet* [t], *aut ambulat.* nam vt nemo potest vtrumque simul facere: ita aliquis potest neutrum, veluti is, qui accumbit. Alterius generis est, cùm ex propositis finibus ita non potest neuter esse, vt possit vtrumque esse, veluti cùm dicemus, *omne animal aut facit, aut patitur.* nullum est enim, quod nec faciat, nec patiatur: at potest simul & facere, & pati.

Commodum posse.

125. *Idem* lib.5.Epistolarum.

NEpos Proculo suo salutē. Ab eo, qui ita dotem promisit, *Cum* [u] *commodum erit, dotis filiæ meæ tibi erunt aureî centum,* putásne protinus nuptijs factis dotem peti posse? quid, si ita promisisset, *Cum potuero, doti erunt?* quòd si aliquam vim habeat posterior obligatio, *posit* verbū quomodo interpretaris? vtrùm ære alieno deducto, an extante? Proculus: Cùm dotem quis ita promisit, *Cum potuero, doti tibi erunt centum:* existimo ad id, quod actum est, interpretationem redigendam esse. nam qui ambiguè [x] loquitur: id [y] loquitur, quod ex his, quæ significantur, sensit propius est tamen, vt hoc eum sensisse existimem: deducto [z] ære alieno potero. potest etiam illa accipi significatio: cùm salua [a] dignitate mea potero. quæ interpretatio eâ magis accipienda est, si ita promissum est, *cum commodum erit.* hoc [b] est, cùm sine incommodo meo potero.

d vsuræ nō ex ipso pecuniæ seu nummorū corpore oriuntur, vt fructus ex terra: Aliunde oriūtur hoc est alia ex causa, & vt hic dicitur oriuntur ex noua obligatione.
e hinc constat obligationes res esse alias à corporibus. §.1. *Inst. de rebus corporalibus.* nec tamen inde consequitur, vsuras esse contrarias iuri naturali. nā si ex obligatione causam habent, *vt hîc:* & obligationes ad ius gētium, vel ciuile referuntur. *l.5.in fi. §.de iustitia & iure,* dicēdum ius vtrumque naturæ repugnare, quod est absurdum. si proximi mordēdi (nam vsuræ ab Hebræis *Neselz*, id est, à morsu dicuntur) libidinē ab vsuris sustuleris, perinde vsuræ tolerari poterunt atque pensiones ædiū conductarū, dimidiū iusti non excedentes. nihil enim interest fructum ex ædibus percipias, an ex nummis, sed de vsuris alibi cōmodiùs.
f *al.* hisce.
g *l.116.§.e.l.19. §.de testa tut.§.5. Inst.qui testam.*
h verisimile dixi *ad l. 114.§. de reg.iur.*
i *l.18. §. de iure Codicillorū: l.6.l.72. suprà, de legat.1.l.6.§.de instructo: l. 34. in fi.suprà, de auro: 2.Ecl.2.c.122.*
k Gellius, verbum esse, & erit quum per se ponuntur, habent atque retinent tempus suum: cùm verò præterito iunguntur, vim temporis sui amittunt, & in præteritum concedunt.
l & quod à me iam scriptum est in Codicillis, & quod postea scribetur.
m vt verbum *Erit*, præteritum tempus interdum demonstramus: ita verbo *Est* interdum præteritum quoque significamus.
n *Gellius d.loco.Ecl.d.loco 123.adde l.7.l.34.§.1.suprà, de auro.*
o Huius legis ea sententia est, *Aut*, particula disiunctiuis proloquiis & subdisiunctiuis inseruit. Cæterùm fines disiunctiui proloquij, simul veri esse nō possunt: subdisiunctiui, vel simul falsi vel simul veri esse possunt.
p διαζευκτικόν. *Eclog. ib.c.124.* Gellius appellauit disiunctum & disiunctiuum proloquium. *5.c.11.*
q In proloquio disiunctiuo, necesse est alterum ex duobus quæ disiunguntur verum esse. *5.Gell.11.* vel ita in disiunctione plus vno verum esse non potest. *Cicero in Topicis.*
r subdisiunctiuum ὑποδιαζευκτικόν. *Ecl. ibid.*
s In subdisiunctiuo potest neutrum esse, vel vtrumque. t huius proloquij ambæ partes falsæ esse possunt, cùm tertia omittatur. sic apud Gelliū *d.loco* ἤτοι καλλὴν ἕξεις, ἢ αἰσχρὰν duæ illæ partes falsæ esse possunt, ei qui stata forma habuerit vxorē.
u Non quod protinus dari potest stipulanti, commodum est promissori.
x eius legis sententia est, simplici oratione vtentis, simplex, atque vnicus est intellectus: ambiguè loquentis multiplex seruit enim & stipulanti, & promissori.
y *Gell 11.Noct.Attic.12.* Nullum, inquit, verbum est ambiguum (Chrysippus dicebat omne verbum esse ambiguum natura) nec quisquā ambiguum dicit aut sentit, nec aliud dici videri debet, quàm quòd se dicere sentit, is qui dicit. at cùm ego aliud sensi, tu aliud accepisti, obscurè magis dictum quam ambiguè videri potest. Ambigui verbi natura illa esse debuit, vt, qui diceret, duo vel plura diceret. Nemo .a. duo, vel plura dicit, qui se sentit vnum dicere.
z Posse facere promissor intelligitur ære alieno deducto, aliàs ære non deducto posse facere, promisso est ἀδυνάτος. nec enim posse videtur, qui non potest nisi inhonestè. cùm primùm incipit iustè posse, primùm incipit teneri: *l.vlt.§.de cond.Inst. l.29.§.de cond.& dem.l.29.§.quando dies legati.* cùm res promissori in tuto esse incipiat. *l 80.§.de verb.oblig.*
a tacita illa exceptio conditionibus inest. *l.35.§.de neg.l.22.§.de noxal.l.vlt.suprà, de act.empt.v.l.137.§.4.suprà, de verb.oblig.l.105.§.de solut.*
b nota definitionem à remotione contrarij.

De clausula, vti optimus maximúsque, & clausula, ius fundi deterius factum non esse per dominum.

126. *Idem* lib.6.Epistolarum.

SI cum fundum tibi darem, legem ita dixi, *Vti optimus maximúsque esset:* & adieci, ius fundi deterius factum nō esse [c] per dominum [d]: præstabitur [e], amplius eo præstabitur nihil: etiam si prior pars, qua scriptum est, *Vti optimus maximúsque sit.* liberum [f] esse significat. eóque, si posterior pars adiecta nō esset, liberum præstare deberem [g]. tamen inferiore parte satis me liberatum puto, quod ad iura attinet, ne quid aliud præstare debeam, quā ius fundi per dominum deterius factum non esse.

Vestis.

127. *Callistratus* libro quarto de cognitionibus.

VEstis appellatione tam virilis, quam muliebris [h], & scænica, etiam si in tragica [i], aut citharœdica sit, continetur.

Spado.

128. *Vlpianus* lib.1. ad legem Iuliam & Papiam.

SPadonem [k] generalis appellatio est. quo nomine tam hi, qui natura [l] spadones sunt, itē thlibiæ [m], thlasiæ [n], sed & si quod aliud genus [o] spadonum est, continentur.

De his qui mortui nascuntur.

129. *Paulus* libro primo ad legem Iuliam & Papiam.

QVi mortui [p] nascuntur, neque nati, neque procreati videntur. quia numquam liberi appellari potuerunt.

Lege obuenire hereditatem.

130. *Vlpianus* libro 2. ad legem Iuliam & Papiam.

LEge [q] obuenire hereditatem non impropriè, quis dixerit & eam, quæ ex testamento defertur [r]: quia lege duodecim tabularum testamentariæ hereditates confirmantur.

c *al.* non esse: per dominum præstabitur.
d .i. per venditorem.
e quid? illud certè qđ promissum fuit. atqui de eo nunc quæritur, nēpe quid promissū sit? dic, venditorem teneri fundum præstare vti optimus maximus est .i. liberum à seruitutib. ei à quocunque impositis, sed tamen quia in illa venditione adiectū fuit eum fundū tradi emptori, cuius ius à domino. i. à venditore nō esset factū deterius: venditor minimè tenebitur ob seruitutes ei fundo ab alijs impositas, & ita generalis illa clausula *vti optimus*, &c. restringitur per sequentem *ius fundi*, &c.
f optimus maximus fundus .i. liber, non est liber si ius eius à domino deterius factum est. *l 90.§.eod.l.109.§. e.v.l.75.suprà, de euict. l.63. §.3. §. de legat.1.*
g debere. *Vulgat.* debeā. *Hal.*
h de vestimentis mulieribus. v. Varronem *9. de lingua.* Paulū *4. sentent. 6. §.8.* quæ nā sint muliebria. *v. l. 23. §.1. in fi.* & passim *suprà, de auro. l. 110. in fin. §. de verbor. oblig.* adde P.Fabrum *1.semest.c.15.*
i de huiusmodi vestimentis, vide Scaligerū *1. Poetic. 13. & 14.*
k *19.Eclog. 1.ex libro 33.fol. 193.*
l quales ij sunt qui ob meatū distortum coli, non ob infœcundum semen generare non possunt, quo vinculo abscisso generant. *Galenus 15.de vsu partium apud Prateum.* generare possunt. *l.6.in fi.suprà, de ædilitio* spes est posse eos liberos procreare. *19.Eclog.1.ex lib.60.fol.193.* ideóque placeret ita scribi in lege *102.§.1.suprà, de adoptionib.* & hi qui nondum generare possunt. vt eorum sterilitas (cuius fit mētio in *l.6.suprà, de liberis*) tēporaria sit, cósq; impediat inter morbosos censeri, *l.6.in fi.suprà, de ædilitio,* quod in castratis non est, à quibus sunt diuersi. *§.9. Inst.de adoptionib.l.6.l.7.§.de ædilitio. l.6.§.1.suprà, de liberis.l.14.in fi suprà, de manumiss.vindicta.* Quod cum ita sit, non mirum spadonibus permitti matrimonium, *l.39 suprà, de iure dotium,* & matrimonij causa manumittere. *l.14.in fi.suprà, de manumiss.vindict.* adoptare. *l.2.in fi.l.40.in fi.suprà, de adopt.* heredem instituere. *l.6.suprà, de liberis & posthumis,* quod in castratis non est. In eo tamen æquales sunt quod vtrique testamentum facere possunt, *v.l.5.C.qui testam.Paul.3.sent.§.2.*
m *l.5.de sicarijs.* ijs attriti sunt testes. n *al.* Ralasiæ ad hos refer. *l.vlt.§.de publicanis: l.4.§.2.§.de sicarijs.* ijs exsecti sunt testes. o spadonum tria genera. Natura, facto, fato. Natura, spadones: facto, castrati: fato seu casu, thlasiæ quibus attriti testes. Sed tamen Ferrandus 1. *Explicationū 47.* Thlibias & Thlasias pro ijsdem accipit. Cæterùm duos castrandi modos facit Aristoteles *3. de historia Animalium.* τρίψιν καὶ ἐκτομὴν. vt & Agoneta *6.c.58.* θλάσιν καὶ ἐκτομήν. vt & Moses *c.23.Deuteron.* τῶν θλαδίων καὶ ἀποκεκομμένων. adde *Columell.6.c.25.* Palladium *6.c.7.*
p Qui mortuus nascitur, neque procreatus videtur, neque filius appellatur. *2.Ecl.2.c.128.* aborsus, vel abactus venter partum efficere nō videtur. *Paulus 4.sent.9.§.6.* nec rumpit testamentum. *l.2.C.de posthumis.* Ab eo sunt diuersi qui execto ventre matris nascuntur. *l.6.in fi.princ.§.de inoff.l.12.suprà, liberis,* & ij qui nondū integrum animal, cum spiritu tamen, nascuntur. *d.l.in fi.* adde superioribus de muliere, quæ semper mortuos parit. *l.14.§.de ædilitio.*
q lege obuenire intelligitur quod ab ea veniat, quod legibus est confirmatum, *adde l.1.§.de heredit. petit.adde l.6.in fi.eod.* deferre hereditatē leges dicuntur, quoties delatam confirmant.
r de verbo deferēdi, & confirmandi, adde *l.6.suprà, de iurisdict.adde l.36.in fi.§.de donat.inter virum.*

Fraus

Fraus, pœna, multa.

131. *Idem* libro tertio ad legem Iuliam & Papiam.

ALiud [a] fraus [b] est, aliud pœna. fraus enim sine pœna esse potest: pœna sine fraude esse nō potest. pœna est noxæ vindicta: fraus & ipsa noxa dicitur, & quasi pœnæ quædam præparatio.

1 ¶ Inter multam autem & pœnam multum interest: cum [c] pœna generale sit nomen, omnium delictorū coercitio: multa specialis peccati [d], cuius animaduersio hodie [e] pecuniaria est. pœna autem non tantum pecuniaria, verum capitis & existimationis irrogari solet: & [f] multa quidē ex arbitrio eius venit, qui multam dicit: pœna non irrogatur, nisi quæ quaque lege, vel quo alio iure specialiter huic delicto imposita est, quinimo multa ibi dicitur, vbi specialis pœna non est imposita. Item [g] multam is dicere potest, cui iudicatio [h] data est. magistratus solos & præsides prouinciarum posse multam dicere, mandatis permissum est. pœnam autem vnusquisque [i] irrogare potest, cui huius criminis siue [k] delicti exsecutio competit [l].

Anniculus ante diem x. callend. post diem x. call.

1. *Periisse.*

132. *Paulus* libro tertio ad legem Iuliam & Papiam.

ANniculus [m] amittitur, qui extremo anni die moritur. & consuetudo loquendi id ita esse declarat, *Ante diem decimum Kalendarum, post diem decimum Kalendarum.* neque [n] vtro enim sermone vndecim [o] dies significātur.

1 ¶ Falsum est eam peperisse, cui mortuæ filius exsectus [p] est.

Intra diem.

133. *Vlpianus* lib. quarto ad legem Iuliam & Papiam.

SI quis sic dixerit, vt intra [q] diem mortis eius aliquid fiat: ipse [r] quoque dies quo quis mortuus est numeratur.

Anniculus.

134. *Paulus* libro secundo ad legem Iuliam & Papiam.

ANniculus non statim vt natus est, sed trecensimo sexagentesimoquinto [s] die dicitur incipiente plane, non [t] exacto die: quia annum ciuiliter, non [u] ad momenta temporum, sed ad dies numeramus.

De partu portentoso vel monstroso.

135. *Vlpianus* lib. 4. ad legem Iuliam & Papiam.

QVæret aliquis: si portētosum [x], vel monstrosum [y], vel debile mulier ediderit, vel qualem visu vel vagitu nouum, non humanæ figuræ, sed alterius magis animalis, quam hominis partum: an quia enixa est, prodesse ei debeat, & magis est, vt hæc quoque parentibus prosint [z]. nec [a] enim est, quod eis imputetur, quæ, qualiter potuerunt [b], statutis obtemperauerunt: neque id, quod fataliter [c] accessit, matri damnum iniungere debet.

Gener.

136. *Idem* libro quinto ad legem Iuliam & Papiam.

GEneri [d] appellatione & neptis, & proneptis, tam ex filio, quam ex filia editorum, ceterarúmque maritos contineri, manifestum est.

Ter enixa.

137. *Paulus* libro secundo ad legem Iuliam & Papiam.

TEr enixa videtur, etiam quæ trigeminos [e] peperit [f].

Hereditas.

138. *Idem* libro quarto ad legem Iuliam & Papiam.

HEreditatis appellatione bonorum [g] quoque possessio continetur.

Roma. 1. Perfecisse ædificium.

139. *Vlpianus* libro 7. ad legem Iuliam & Papiam.

AEdificia Romæ fieri etiam ea videntur, quæ in continentibus [h] Romæ ædificijs fiant.

1 ¶ Perfecisse [i] ædificium is videtur, qui ita consummauit, vt iam in vsu esse possit.

Cœpisse.

140. *Paulus* libro sexto ad legem Iuliam & Papiam.

CEpisse [k] quis intelligitur, quamuis alij adquisijt.

Habere filium.

141. *Vlpianus* libro 8. ad legem & Papiam.

ETiam [l] ea mulier, cum moreretur, creditur filium habere, quæ exciso [m] vtero edere possit. nec non etiam alio casu mulier potest habere filium, quem mortis tempore non habuit: vtputa eum, qui ab hostibus remeauit.

De coniunctis.

142. *Paulus* libro 6. ad legem Iuliam & Papiam.

TRiplici modo coniunctio [n] intelligitur. aut enim re [o] per se coniunctio contingit, aut re [p] & verbis, aut verbis [q] tantum. Nec dubium est, quin cōiuncti sint, quos & nominum & rei complexus iungit. veluti *Titius &* [r] *Mæuius ex parte dimidia heredes sunto.* vel ita, *Titius Mæuiúsque heredes sunto.* vel, *Titius cum Mæuio ex parte dimidia*

---

a 2. *Eclog.* 2. *c.* 131. mouetur autem Iurisconsultus ad hanc distinctionem afferendam, quod veteres fraudem pro pœna ponere solebant. *l.* 23. §. 2. *suprà, ædilitio.* Hinc sine fraude capere, id est, sine pœna legis, *l.* 1. *suprà ad l. Falci.* non sine fraude in ius vocare. id est, non sine pœna *l.* 26. §. 2. *suprà, quibus ex causis maiores. l.* 32. *ʒ. de iniurijs, l.* 8. *suprà, de accusat.* viro adulterum vxoris retinere horis diurnis non plusquam viginti, testandæ eius rei causa, sine fraude licet. *l.* 25. *ʒ. de adulterijs.*

b de fraude adde *l.* 79. *ʒ. de regulis.*

c Prima differentia pœnæ & multæ. pœna generale nomen omnium delictorum, mulcta specialis delicti.

d peccati. Huius animaduersio, &c. sic puto legendum. hic enim Iurisconsultus tractat de differentia pœnæ & mulctæ. Ea tandem sententia est, multa tantum pecuniaria: pœna, etiam capitis est & existimationis.

e Olim igitur fuit alia multæ animaduersio. Quæ fuit? ouiū & boum. *Isidorus ex* 2. *Ciceronis de Republica:* 18. *Plin.* 3. *Plutarchus in Publicola:* 11. *Gell.* 1. *ex Varrone. Nonius in Ouis.* Nec prius ouem nominabāt quàm bouem in multa indicenda: *Plin. d. loco.* Maior multa erat triginta boum & duarum ouium: *Festus in multā & in Ouibus Halicarnass.* 10. ære tandem percusso, loco ouis deni asses: bouis centum lege statuti sunt: ouis decussibus: bos, centussibus *Festus ibid. Plutarch. ib.* idq; lege Tarpeia *Festus.* vel Ateria vt ait Gellius: ab vtrosq; eiusdem anni cōsulibus: reuocata postea à L. Papirio & L. Iulio *teste Liuio* 4. Postea aucta multæ ratio, nā trium millium æris in maioribus delicti vicesis fuit in minoribus *Festus in Ouibus.* Quædam tamen reperiuntur 10000, & 15000. æris. *Halicarnass.* 10. *Liuius* 3. quod tametsi ita fuit post vsum pecuniæ remansit tamē in multa indicenda, ouium, boum & pecoris vetus mentio. *Varro* 2. *de re rustica.* 1. 33. *Plin.* 1. Porro de verbo *Hodie* dixi Memini *ad l.* 32. *ʒ. de falsis.*

f tertia differentia pœnæ & multæ: pœna lege, mulcta arbitrio iudicis definitur. *l.* 244. *in fi.* 6. *Harmenop.* 3. *adde l.* 15. *ʒ. ad municipalem.*

g Quarta differentia pœnæ & mulctæ. Cui exsecutio criminis data est, pœnam potest tantū irrogare, nisi specialiter hoc ei sit indultum, *l.* 2. *in fi. ʒ. de publicis iudicijs,* ea authoritas tacitè conceditur, vt vi magistratus, non tantum possit pœnam irrogare, quemadmodum & priores, sed etiam multam dicere.

h cui adiudicatio. *Vulgat. Haloand.* id est, ei cui publicum iudicium est. *l.* 2. *in fin. ʒ. de iudicijs.* Quinam illi magistratus Romæ? omnes magistratus. sic Consules senatoribus, qui tardius aut omnino non venissent, in senatum multā irrogabāt. *Cicero.* Prætor etiam multam dicebat. *l.* 2. *in fi. ʒ. si quis in ius vocatus nō ierit.* Ædiles. *Liuius* 10. *Gell.* 6. Tribunis plebis. *Liuius* 7. *Gell.* 19. *Tacitus* 3. (idque lege Arteria *Halicarn.* 10.) Curatores aquarū (idque ex senatusconsulto Frontinus *lib.* 2. *de aquæductibus in fi.*) Præsides, ex principalibus mandatis, *vt hac l.* Procuratores Cæsaris. *l.* 2. *Cod. de modo multarum: v. Brissonium* 3. *select.* 4.

i hinc colligit Cuiacius, etiam priuato dari publici iudicij executionem. 15. *obseruat.* 39.

k Crimen à delicto vt distet, v. in *l.* 17. §. 18. *de ædilitio.*

l aliam differentiam pœnæ, & multæ, v. in *l.* 24. *ʒ. eod.*

m *l.* 134. *ʒ. eod.* 2. *Eclog.* 2. *c.* 132.

n hanc negationem, quam etiam habent Græci, vulgata non legit. legit. a. vtroque sermone. Authographum Florentinum neutro sermone. *vide Ant. Mercatorem* 4. *emendat.* 5. næ vtroque, quidam etiam ita legunt. Ideo magnus conflictus oritur. Budæus & Alciatus 4. *de verb. signific.* notat Paulum morari lectorem hoc grypho seu ænigmate voluisse potius, quam docere. Paucis sic sentio, interea dum aliquis meliora. Anniculus moritur, qui extremo die anni moritur: antedecendialis dicitur qui extremo noni expirat, postdecendialis, qui extremo vndecimi. neutro sermone exacti dies (sic legendum puto *arg. legis* 34. *ʒ. eod.* nō vndecim dies, quam vocem Græci verius deuorant, quam gustant) significantur, ac si diceret, qui moritur post extremum anni diem, non est anniculus, sed biennis: qui præstat aliquid postdecendio, vndecimo prestat, qui non præstat antecendio, prestat decimo. sic debitor, ante Kalendas, ante eas perfectas dare debet: aut si non ante, post certe dederit, *l.* 13. *ʒ. de verb. oblig.* Intra Kalendas iudicare iussus, ante eas perfectas debet iudicare, aut si non ante, post iudicauerit. *l.* 133. *ʒ. eod.* Intra hæc tempora, nisi superiora fiant, ius mutatur. *l.* 42. *ʒ. de verb. oblig.* Qui ingenium exercere in hanc legem voluerit legat Budæum, Alciatum hîc, Anton. August. 4. *emendat.* 6. Cuiacium *ad l.* 8. & *l.* 13. *ʒ. de verb. oblig.* Robertum 3. *animaduers.* 29. Ant. Mercat. 3. *notar. vlt.* sed quid? post hæc ita obseruata, reperi in manuscripto Germani Colladonij Iurisconsulti clarissimi lectionē nōdum auditam, quæ ita habet: Ante diem duodecimum Kalendarum, post diem decimū Kalendarum, vtroq; enim sermone vndecimus dies significatur, qua lectione, nulla apertior, dummodo particulam enim, sustuleris.

o vndecima. *Vulg. Hal. Ecl. ibid.* ne dicas nonā cum Budæo & Alciato Ant. Augustinus, & Cuiacius *in l.* 13. *ʒ. de verb. oblig.* decimā esse volunt. Res ita habet, si de futuris Kalendis loquamur, dies ante decimū Kalendarum vicinior loquenti, est vndecimus dies. post decimum, est nonus: si de præteritis, dies vicinior loquēti ante diē decimū est nonus, post diem decimum, est vndecimus, & ita neutro sermone dies vndecimus significatur, quod hæc lex innuit, haud nonus, vt vult Budæus, haud decimus, vt reliqui duo illi viri magni: à quibus tamen, propter eorum authoritatem, non facile discedi cupio.

p ἀνατμηθῶσι. 2. *Ecl.* 2. *c.* 133. & 141. cui filius mortuus extractus est. *Hal. l.* 141. *ʒ. eod. l.* 6. *in fi. princ. suprà, de inoff. l.* 12. *ʒ. de liberis.*

q 12. *Gellius* 13. *l.* 1. §. 8. §. 9. *ʒ. de successorio edicto.*

r *d.* §. 9. *Gell. ibid.*

s hoc enim spacio annus definitur. *l.* 51. §. 2. *suprà, ad legem Aquil. l.* 4. §. 5. *suprà, de statu lib.*

t *v. l.* 132. *ʒ. eo. v. quæ notaui ad l.* 2. *suprà, de diuersis & temporal.*

u Imo ad momenta annum numeramus. *l.* 3. §. *ʒ. de minoribus.*

x *l.* 38. *suprà, eo. l.* 14. *suprà, de statu hominum: l.* 33. *in fi. C. de posthumis hæredibus. l. quod dicitur. C. de liberis & posthumis.*

y Monstrum licet interficere sine metu legis Corneliæ. Ea solebant in flumen demergere, eóque alludit Tibullus. 2. *Eleg.* 2. Prodigia indomitis merge sub æquoribus: neque lege Cornelia de sicarijs tenetur qui mōstrum interfecit. & ita Veronæ iudicatum fuisse refert Petrarcha 4. *Memoral.* 620. Antonius Vacca *ad l.* 14. *ʒ. de statu.* Nec debentur ei alimenta à patre. *l.* 6. *suprà, de liberis* quod forte ex lege quadam Romuli est.

z Imo non prosunt. *Paul.* 4. *sent.* 9. §. 3.

a Imò videtur esse aliquid quod eis imputetur. Nā ex praua imaginatione quadam concepta, vidētur ita nasci vt & Accursius notat: de causis huiusmodi partus, adde 11. *Isidor.* 1. *in fi. &* 12. *c.* 1. *in fi.* vide Liuium de monstrorum origine.

b *adde l.* 8. §. 2. *suprà, de condit. inst.*

c *vide l.* 6. *suprà, de act. pignoratitia.*

d Generos appellare possumus neptis aut proneptis maritos. *l.* 3. §. 2. *suprà, de postulando.*

e *l.* 7. *ʒ. de rebus dubijs:* tergeminos. *Hal.* tregeminos. *l.* 5. *ʒ. si pars. i. tres. l.* 15. *ʒ. de statu.*

f per interualla, scil. nec enim possunt vno impetu plures nasci. *l.* 15. *suprà. de statu Paulus* 4. *sent.* 9. §. 2.

g *Ecl.* 2. *c.* 138. bonorum possessio non est proprie hereditas, sed quasi: bonorum possessores, velut heredes. *l.* 2. *suprà. de bonorum possessoria.* De bonorum possessione, v. tit. Codicis *de bonorum possessione secundum tabulas.*

h *l.* 2. *l.* 87. *ʒ. eod.* i *adde l.* 5. *in fi. suprà, eod.* k *v. l.* 71. *suprà, eod.*

l propriè tamen nō dicitur peperisse. *l.* 132. *ʒ. eod.* Est enim aliud habere filium & parere. 5. *Harmenop.* 5. §. 26. Porro hi cæsores dicti, *Festus.* quos auspicatius nasci refert Plinius exempla adferemus Scipionis Africani & Cæsaris.

m *v. l.* 132. *supra, eod.* 2. *Ecl.* 2. *c.* 141. n *l.* 66. *supra. hæc. instit. l.* 85. *supra, de legatis* 1. *l.* 80. *l.* 89. *ʒ. de legat.* 3. *v. Zas.* 1. *Respons.* 18. 19. o quando duo ad eandē rem vocātur diuersis orationib. vt Caius heres esto, Titius heres esto. p quando duo eadem oratione ad rem eandē vocātur, Titio & Sempronio fundum do lego. q Quando duo vna oratione ad res diuersas vocantur, Titio & Mæuio fundū Tusculanum æquis partibus do lego. r Nota exempla coniunctionis mixtæ re & verbis.

a His particulis plures inter se coniungi solent. *l.66.§.v.l.2.hær.instit.*
b *vide l.28.in fi.§.eodem.*
c hæc oratio taxatiua est, quæ dimidiam Sempronio addicit, vnde sequitur vt Mæuius & Titius comprehensi in superiore enuntiatione ad alteram tantum dimidiam admittantur.
d hic Titius & Seius re coniungũtur, re & verbis à Sẽpronio disiunguntur.
e Ea fuit dubitãdi ratio: Sempronio dimidia expressim datur, nulla Titio expressim: ad Seiũ igitur pertinet dimidia. atqui Seius ex ea parte heres institutus est, ex qua Titius: igitur ex dimidia, & ex cõsequentia, tres semisses facient, & ita Iulianus argumẽtatus est.
f Ratio decidendi, Sempronius ex dimidia scriptus est nominatim, est igitur verisimilius, Titium & Seium ad alterum tãtum semissẽ vocatos: nam ex asse si dimidiũ sustuleris, quod remanebit, erit alteri dimidio æquale. *l.15.§. de heredibus Instit.*
g *adde l.38.§.5.§.de verb.oblig.*
h *l.52.§.de oblig. v.l.15.§. de reg. iur. 2. Ecl.2. c.143.*
i memoraliũ. *Vulg.*
k quæ Græci παλλακή. v. *Suetonium in Vespasiano c.21. Festũ 4. Gell.3.35. Plin. 10.*
l aliter definiũt Græci, Pellex est, quæ cũ aliquo in eius domo legitime sine nuptijs viuit. *Eclog.ibid.c.144.*
m Sulpitius, definit pellicẽ quæ iuncta consuetáque esset cum eo in cuius manu, mancipióq; alia matrimonij causa foret *4. Gell.3.* notanda apud eundem Gellium lex illa Numæ, Pellex ædem Iunonis ne tangito: si tangit, Iunoni crinibus demissis agnum fœminam cædito.

heredes sunto. Videamus autem: ne, etiam si hos articulos detrahas *&* [a], *que, cum*, interdum [b] tamen coniunctos accipi oporteat. veluti *Lucius Titius, Publius Mæuius ex parte dimidia heredes sunto.* vel ita, *Publius Mæuius, Lucius Titius heredes sunto. Sempronius ex* [c] *parte dimidia heres esto.* vt Titius & Mæuius veniant in partem dimidiam, & re & verbis coniuncti videantur. *Lucius Titius ex parte dimidia heres esto. Seius ex parte, qua* [d] *Lucium Titium heredem institui, heres esto. Sempronius ex parte dimidia heres esto.* Iulianus dubitari [e] posse, tres semisses facti sint, an Titius in eundem semissem cum Gaio Seio institutus sit. sed [f] eo quod Sempronius quoq; ex parte dimidia scriptus est verisimilius esse, in eundem semissem duos coactos, & cõiunctim heredes scriptos esse.

Habere.

143. *Vlpianus* libro nono ad legem Iuliam & Papiam.

ID apud se quis habere [g] videtur, de quo habet actionẽ [h]. habetur enim, quod peti potest.

Pellex παλλακή.

144. *Paulus* libro decimo ad legem Iuliam & Papiam.

LIbro memorialium [i].

MAssurius scribit pellicem [k] apud antiquos eam habitam, quæ cum vxor non esset, cum aliquo tamen viuebat: quam nunc vero nomine amicam, paulo honestiore concubinam appellare Granius Flaccus in libro de iure Papiriano scribit, pellicem nũc [l] vulgo vocari, quæ [m] cum eo, cui vxor sit, corpus misceat. quosdam eam, quæ vxoris loco sine nuptijs in domo sit, quàm παλλακὴν Græci vocant.

Virilis.

145. *Vlpianus* libro 10. ad legem Iuliam & Papiam.

VIrilis [n] appellatione interdum etiam totam [o] hereditatem contineri dicendum est.

Socer, socrus.

146. *Terentius Clemens* lib.2. ad legem Iuliam & Papiam.

SOceri, socrus appellatione auum [p] quoque & auiam [q] vxoris vel mariti contineri, respondetur.

Roma.

147. *Idem* libro tertio ad legem Iuliam & Papiam.

QVi in continentibus [r] vrbis nati sunt, Romæ nati intelligantur.

Liberi.

148. *Gaius* lib. octauo ad legem Iuliam & Papiam.

NOn [s] est sine liberis, cui vel vnus [t] filius, vnáve filia est. hæc enim enuntiatio, *habet liberos, non habet liberos*, semper pluratiuo numero profertur: sicut & pugillares & codicilli.

n *l.7.l.8.§.de legatis præstandis.l.38.§.2.suprà, de legat.3.* ἀναλογοῦν μέρος: *Eclog.ibidem: cap.145.*
o *adde l.2.C.de heredibus instituend.*
p soceri appellatione prosocer continetur. *2.Ecl.2. cap.145.l 3.§.2.§.de postulando.*
q ea magna socrus Festo. *l.3.§.1.§.de postul.*
r *vide l.87.suprà, eodem.*
s Liberos habere intelligitur, vel sine liberis non videtur esse is etiam qui vnũ tantum filium habet. *adde l.101.§.1.§.de condit. & demonstrat.l.6.§ 2.Cod.ad Trebell.*
t etiam naturalis. *l.17.§.1.§.ad Treb.* nam & apud Latinos quędam etiam dictiones plurali numero conceptæ, rem vnam tantum interdum demonstrant: vt Codicilli, pugillares: & è contrario singulari, plures significãtur. *l.158.§.eod.* Pluralis oratio, inspecto vsu loquendi, in vnitatem resoluuntur, *vt hîc: & l.3.§.2.§.de negotijs: l.33.in fi. §.de condit. & demonstrat.*
u ¶ Qui non est sine liberis, liberos habet. Hinc colligit Alciatus argumentum à contrarijs semper concludere.
x *v.l.32.§.eod.l.116.§.eod.de verb.oblig.* è contrario hæc adiectio quantò pluris, non infinitam sed modicam pecuniam continet. *l.192.§.eod.*
y Ea defertur lege XII. tabularum ab intestato: iure ciuili ex testamento, iure honorario à prætore, *l.130.suprà, eod.*
z i. si adiret, id est, si posset adire. i. cuius quis adeundæ est capax. dicitur etiam delata, etiamsi non possit adiri, id est, etiã si eius adeundæ non sit capax. *v. Bellouis. 2. supput.16.*
a *2.Ecl.2.c.152 adde l.1.§.1.§.de homine libero.*
b *2.Eclog.2.c.153.* Esse intelligitur, qui est in vtero. Ideóque quandocunque eius pater morietur, mortis eius tempore fuisse intelligitur. *v.l.18.§.quando dies legatorum* esse intelligitur, inquam, in rerum natura. *l.26.§.de statu:* in rebus humanis. *l.7.§.de statu hominum.* comparatur iam nato. *l.2.§.6.§.de excusat.tut.* nec tamen adhuc censetur homo. *l.9.in fi.§.ad leg. Falcid.*
c Puto ita legendum esse & inuersum ordinem, mille passus non à continentibus ædificijs, sed à miliario vrbis numerandi sunt.
d non à muro vrbis. *Vul.Hal.* Miliarium erat columna quædam Romæ posita in foro ab Augusto, à qua omnes viæ Italiæ initium & finem capiebant. *Dion.54.Pub. Victor.in libello de regionibus vrbis Romæ.* hæc columna à Dione vocatur χρυσοῦν μίλιον: à Plutarcho *in Galba* χρύσους κίων. *adde Plin.3.Tacit.3.* Alia significatione miliarium est. *v.l.120.suprà, de auro.* & mensura viarum, quas nos miliaria dicimus. Græci στάδια appellant, Galli leucas, Ægyptij σχοῖνον. Schœni, sic enim legendum est, non signes apud Herodot.2. Persæ parasanges 15. *Isid.16. adde Festũ in dictione parasangæ.* Parasanga Persica efficit triginta stadia Herodot. 26. adde quæ de veteri more dimetiẽdi vias, per lapides & miliaria scripsi *ad l. 21. §. 3. suprà, de excusat. tutorum.*
e *l.2.l.87.suprà, eodem.*
f legendũ puto, proximorum appellatione, vt sit sensus hereditate, tutela, vel iure quolibet ad proximos delato, admitti etiam eum, qui solus erit, vt dubitandi ratio oriatur à voce pluralis numeri proximorum ad singulare solus, proximus: sed tamen vt nihil mutetur, cusa lectio ferri potest: proximum etiam dici vbi vnus sit: tametsi proximus videatur considerari vbi plures sint, *adde quæ scripsi ad Theophil. §. 5. Instit. de legitima agnat. success.*
g *Eclog.ibidem: cap. 155. l. 9. suprà, de reb. dub. l.1.§.5.§.6.suprà, vnde cognati quem ante nemo: adde l.92. suprà eod. & l. 34. suprà, de vulgari:* hinc colligunt, stipulãtem feudum, emphyteusim, aut quid tale sibi & primogenito, eiusmodi conuentionem etiam pertinere ad eum cuius fratres antea fuerint mortui, licèt per rerum naturam non sit primogenitus.
h hæc quæstio olim fuit vtilis in interdictis, vti possidetis, & vtrubi. *l. 1. suprà, vtrubi. §. 4. circa finem Instit. de interdictis: vide Paul. 5. sentent. 6.§ 1.*

149. *Idem* libro 10. ad legem Iuliam & Papiam.

NAm [u] quem sine liberis esse, dicere non possumus: hunc necesse est dicamus liberos habere.

Quanto minus.

150. *Idem* libro nono ad legem Iuliam & Papiam.

SI ita à te stipulatus fuero, *Quanto* [x] *minus à Titio consecutus fuero, tantum dare spondes?* non solet dubitari, quin si nihil à Titio fuero consecutus, totum debeas, quod Titius debuerit.

Delata hereditas.

151. *Terentius Clemens* lib.5. ad legem Iuliam & Papiam.

DElata [y] hereditas intelligitur, quã quis possit adeundo consequi [z].

Homo.

152. *Gaius* libro decimo ad legem Iuliam & Papiam.

HOminis [a] appellatione tam fœminam, quam masculum contineri, non dubitatur.

De eo qui est in vtero.

153. *Terentius Clemens* libro 11. ad legem Iuliam & Papiam.

INtelligendus est mortis [b] tempore fuisse, qui in vtero relictus est.

Mille passus.

154. *Macer* lib.1. ad legem vicesimam.

MIlle passus non [c] à miliario [d] vrbis, sed à continentibus [e] ædificijs numerandi sunt.

Proximus.

155. *Licinnius Rufinus* libro septimo Regularum.

PRoximi [f] appellatione etiam ille continetur, qui solus [g] est.

Maior pars anni.

156. *Idem* libro decimo Regularum.

MAiore [h] parte anni possedisse quis intelligitur, etiam si duobus [i] mensibus possederit: si modo aduersarius eius aut paucioribus diebus, aut nullis possederit.

Paries. 1. Via.

157. *Aelius Gallus* lib.1. de verborum, quæ ad ius pertinent, significatione.

PAries [k] est: siue murus [l], siue maceria [m] est.

1 ¶ Item via [n] est: siue semita, siue iter est.

De numero vnitatis & multitudinis.

158. *Celsus* libro vicesimo quinto Digestorum.

IN vsu iuris frequenter vti nos Cascellius ait singulari [o] appellatione, cùm plura generis eiusdẽ significare vellemus. nam & multum hominem venisse Romam, & piscem vilem esse dicimus. Item in stipulando satis habemus de herede cauere, *Si ea res secundum me heredémve* [p]

i hoc penè videtur παράδοξον: nec enim duo menses pars maior anni sunt. Intelliguntur tamen pars maior in interdicto vtrubi. *d.l.1 d.§.4.*
k Parietum alius proprius, alius communis. *l. 14. suprà, si seruitus: l. trigesimanona suprà, de damno* ventrem faciens, proiectus *l. 17. suprà, si seruitus vindicetur:* lateritius, craticius. *vide l.52. §.13. suprà, pro socio, adde 2.Vitruu. 8. & 7. cap.tertio,* rudis, *l. 42. suprà, de vsufr.* integerrinus, *Festus,* siue confinis ὁ δύο κτήσεις διορίζων 35. *Plin. 12.* solidus, qui à solo continuo ductu ad fastigium exurgit: fornicatus, qui arcum habet: cæcus qui fenestras non habet, *adde quæ notaui ad l. quadragesimam, suprà, de seruitut, vrban. vide Cuiac.1. obseruat.31.* eodem sensu quo cubiculum cæcum. *Cuiac.2.obs.40.*
l εἴτε τεῖχος, *Ecl.ib.c.157.*
m εἴτε θριγκός, *Eclog.ibidem:* hinc, maceriam ducere, *l.decimaseptima, suprà, communia prædiorum.* Res tota ita habet, septorum quatuor genera, naturale fit virgultis, aut spinis: secundum, fit ex agresti ligno: tertium, ex fossa & terreno aggere: quartum, est fabrile, vt Maceria. Maceria fit, vel ex lapide, vel lateribus coctilibus aut crudis, vel ex lapillis ex terra compositis inter formas, *vide Varronem 1.de re rustica 14.* Isidorus, maceries sunt parietes longi quibus vineæ clauduntur *15.orig.9.* aliàs, maceria est sine arenato, murus cum harena (quibus obest Cato de re rustica 15.) nisi maceria ibi pro pariete accipitur. hîc certè opponuntur murus, & maceria. Græci τεῖχος, θριγκός. vnde videtur murus esse qui ambit, maceria etiam si non ambiat. possis etiam referre muros ad vrbes, maceriam ad priuatorum domos.
n Orbita orbis rota, vestigium curri. Callis est iter angustũ ferarum inter montes, callo pecudum perduratũ. Iter qua iri ab homine quaquauersus potest, *5. Isid. 16.* & lectica, & sella, *l.7.§.de seruitutib.rustic.* Semita, est semis itineris. *15. Isid.16.* Actus, quà pecus agi *Isidorus,* quà iumentum duci potest. *l.13.§. de seruitutibus* quà plaustrum potest duci. *l.7.§.de seruitut. rust.* Via quà & iumentum & vehiculum. *l. 13.§.de seruitut.l.23.suprà, de seruitut.rustic.* & trahi lapis, ac lignum, & recta hasta ferri. *l.7.suprà. de seruitut. rustic.* hæc velim conferri cum principio tituli de seruitutibus *Institut.*
o vox singularis interdum apud Latinos plures significat, *vt hîc 2.Ecl.2.cap.158.* & è contra pluralis vnicam. *l.148.§.eod.*
p heredis appellatione heredes intelliguntur.

meam

a quo tractauit de teſtamentis. Cuiacius inde colligit, hanc legem referendam ad formulam mãcipationis familiæ, quæ fiebat per æs & libram, vel ad prodigos, quibus conceptis verbis ære, commercióque interdicebatur. *7.obſ.33.in fi.*
b ſenſus eſt, Aureos etiam æs dicimus: hinc æs alienum.i.nummi quos debemus: æs ſuum.i.nummi qui debentur nobis. *adde l.113.§.1.ſuprà, eod.* Seneca *5.de beneſ.14.* Æs alienum habere dicitur, & qui aureos debet & qui corium forma publica percuſsũ, quale apud Lacedæmonios fuit, quod vſum numeratę pecuniæ præſtat.
c aliter Græci καὶ τὰ νομίσματα νοῦμμος λέγεται. *2.Ecl.2.cap.159.* alij *legunt* æreos.
d *l.5.ʒ.de rebus dubijs.* Porro notandum eſt, dici etiam in ſingulari ceteram partem. *l.2.ʒ.de his quæ in teſtamento.*
e *l.95.ʒ.e.l.97.ʒ.de legat.3.l.17.ſuprà, de optione. l.2.C.de hæred. Inſtit.*
f Ceterùm, hęc vox incluſionis nota eſt. interdum etiam excluſionis *facit lex 39. ſuprà, de procuratoribus.* nonnumquam omnia ſignificat. *l.5.§.7.in fin. ſuprà, de reb.eorum qui ſub tutela.* De particula, & cetera, notatijs familiari, vide Bartolum ad *l.29.§. idem credendum 2. in fi. ſuprà, de liberis & poſthumis.*
g *v.d.l.17.ſuprà, de opt.*
h *forte* tẽtatur, *vel* tentari poteſt.
i *2.Ecl.2.c.160.* nondum enim animal eſt, ſed ſpecies animalis tantùm. pupillus autẽ propriè qui natus deſijt in poteſtate patris eſſe *l.239.ʒ.eod.* & tamẽ in vtero relictus mortis paternæ tempore fuiſſe intelligendus, vt in ijs quę ad commodum eius ſpectant. *l.153.ſuprà eod.* ideóque eius nomine ſi quid à tutore geſtum erit, tutelæ tenebitur. *l.29.ʒ.de neg.* quin tutores dati filijs, filiabus poſthumis, ventri, ſi poſtea edatur dati quoque intelliguntur. *l.5.l.6.l.16.ʒ.de teſtam. tut.§.vlt. Inſt. qui teſtam.*

meum iudicata erit. & rurſus, *Quod ob eam rem te heredém ve tuum.* nempe æquè, ſi plures heredes ſint, continentur ſtipulatione.

Aes.

159. *Vlpianus* libro primo ad Sabinum [a].

ETiam [b] aureos [c] nummos æs dicimus.

Ceteri, reliqui.

160. *Idem* libro ſecundo ad Sabinum.

CEterorum [d] & reliquorum [e] appellatione etiã omnes cõtinentur [f], vt Marcellus dixit circa eum cui optio [g] ſerui legata eſt, ceteri Sempronio: nam tentat [h], ſi non optet, omnes ad Sempronium pertinere.

Pupillus.

161. *Idem* lib.7.ad Sabinum.

NOn [i] eſt pupillus, qui in vtero eſt.

Supremus proximus. 1. *Accidere.*

162. *Pomponius* libro ſecundo ad Sabinum.

IN vulgari ſubſtitutione [k], qua ei, qui ſupremus [l] morietur, heres ſubſtituitur, rectè ſubſtitutus etiã vnico [m] intelligitur: exemplo duodecim tabularũ, ex quibus proximus [n] adgnatus & ſolus habetur.

1 ¶ Si quis ita in teſtamento ſcripſerit, *Si quid filio meo acciderit* [o], *Damas ſeruus meus liber eſto:* mortuo filio, Damas liber erit. licèt [p] enim accidant & viuis, ſed [q] vulgi ſermone etiam mors ſignificatur.

Optimus maximúſque ſupremus. 1. *puer puerpera παιδίον.*

163. *Paulus* libro ſecundo ad Sabinum.

ILla verba, *Optimus* [r], *maximúſque*, vel in eum cadere poſſunt, qui ſolus eſt. ſic & circa edictum prętoris ſupremę [ſ] tabulæ habentur & ſolæ [t].

1 ¶ Pueri [u] appellatione etiam puella ſignificatur. nam & fœminas pueperas [x] appellãt recentes ex partu, & Græcè παιδίον communiter appellatur.

Filia poſtuma. 1. *Partitio.* 2. *Habere peruenire.*

164. *Vlpianus* libro quintodecimo ad Sabinum.

NOmen filiarum [y] & in poſtumam cadere, quęſtionis non eſt. quamuis poſtumæ non cadere in eam, quæ [z] in rebus humanis ſit, certum ſit.

1 ¶ Partitionis [a] nomen non ſemper dimidium ſignificat: ſed prout eſt adiectum. poteſt enim iuberi aliquis & maximam partiri: poſſe & viceſimam, & tertiam, & prout libuerit. ſed ſi non fuerit portio [b] adiecta, dimidia pars debetur.

2 ¶ Habere [c], ſicut peruenire [d], cum effectu accipiendum eſt.

Veniſſe ad heredem.

165. *Pomponius* libro quinto ad Sabinum.

VEniſſe ad heredem nihil intelligitur, niſi deducto [e] ære alieno.

Vrbana, vel ruſtica familia. 1. *Pernoctare.*

166. *Idem* libro ſexto ad Sabinum.

VRbana familia, & ruſtica non loco [f], ſed genere [g] diſtinguitur. poteſt enim aliquis diſpenſator non eſſe ſeruorum vrbanorum numero: veluti is, qui ruſticarum [h] rerum [i] rationes diſpenſet, ibique habitet, non multum abeſt à vilico. inſularius [k] autem vrbanorum numero eſt. videndum tamen eſt, ipſe dominus, quorum loco quemque habuerit: quod ex numero [l] familiæ, & vicarijs [m] apparebit.

1 ¶ Pernoctare extra [n] vrbem intelligendus eſt, qui nulla parte noctis in vrbe eſt. *Per* [o] enim totam noctem ſignificat.

k *v.l.34.ſuprà, de vulg.*
l ſupremus.i.vltimus is etiam dicitur qui ſolus eſt. *l.92.ʒ.e.l.163.ʒ.e. l.9.ʒ.de reb.dub.*
m Ratio dubitandi in eo fuit, quòd comparatio poſterioris decedentis ex facto prioris mortui ſumitur. *l.9 ſuprà, de reb.dub.* Supremis igitur impropriè dicetur, cui nullus præmoritur.
n Proximus, vel qui ſolus eſt habetur. *v.l.92.ſuprà, eod. Ecl.ib.c.162.*
o *v.l.26 ſuprà, depoſiti: l.41.§.12.ſuprà, de leg.3 Inſt.de donat.in prin.*
p hinc ratio dubitãdi ſumitur. Videbatur enim legatario adquiri actio, cùm prius quid filio defuncti in vita accidiſſet. *Ecl.ib.*
q Ratio decidendi ſumpta à communi loquendi ſermone.
r *d.l.126.ſuprà, e.*
ſ hinc colligere poſſumus, Superlatiua, vt optimus, maximus, ſupremus, pro poſitiuis accipi.
t *v.l.162.ſuprà, e.l.1.§.1.ſuprà.de bon.poſſ.ſecund.tab.*
u *v.l.204.ʒ.e.*
x *adde l.14.§.2.ſupaà.de ædil.*
y Filia eſt, etiam poſthuma. *v.l.5.6.ſuprà, de teſt. tut.§.vlt.Inſt.qui teſtam.* de filiab. *adde l.116.ſuprà, e.l.220.in fi.ʒ.e.l.17.ſuprà, de leg.1.*
z *l.16.in fi.ſuprà, de teſt.tut.*
a Partitio ſpecies erat legati, de qua *v.5.circa fi.Inſt.de fideic. hær.* hinc illa formula apud Vlp.24.§.25. Cum Titio hæreditatem meam partito, diuidito. De legato partiario.v.Cicer.2.*de leg.* De certæ partis legato. adde *l.8.in fin.l.76. ſuprà, de leg.2.* ſed tamen Greci hic legunt μέρος: id eſt, partem ſeu portionem. vnde ſequitur mox, infra partiri, viceſima & tertia, portio. Cæterum de partitionis legato, adde quæ ſcripſi ad Theophilum *§.5.Inſtit.de fideic.hæredit.* & de ſtipulationibus partis & pro parte. *Paul.4.ſent.3.§.1.*
b Qui portionem dicit, nec adiecit quotam, dimidiam ſignificat, *2.Ecl.2.c.165.l.43.ʒ.de vſufr. facit lex 25.l.60.ſuprà, e.l.34.in fi.ʒ.de legat.1.*
c *l.143.ſuprà, e.l.188.ʒ.e.l.38.§.9.ſuprà, de verb.obl.*
d quod per alium etiam peruenit. *l.171.ʒ.e.* quod eſt remãſurum *l.71.ʒ.e.* quod deductis oneribus peruenit *l.16.§.1.ʒ.ad Trebell. adde l.6.§.6.verſ.item placere §.18.ſuprà, de hæred.petit.l.2.§.1.ʒ.de hær.vend.l.23.ſuprà, de act.empt. l.3.ſuprà, ſolut.l.50.in fi.ʒ.de verb. oblig.l.2.§.1 ſuprà.de hæred. vend.*
e *adde l.39.§.1.ʒ.e. adde l.16.§.1.ʒ.ad Treb. Ecl. c.166.*
f *l.12.ʒ.de ſuppellect.*
g i.opere, *l.99.ʒ.de leg.3.* operis, *l.12 §.42.ʒ.de inſtructo:* officijs *65.ſuprà, de leg.2.* vſu vrbico *l.4.§.5.ʒ.de pœnis.* puta ſeruis vrbanis continentur, quos ſeruos paterfamilias cultus ſui cauſa habuit *l.60.§.1. ſuprà, de legat.3.* hinc, vrbana penus *l.4.§.5.ʒ.de penu:* vrbana ſupellex *l.12.ʒ.de ſupellect.*
h *adde l.12.§.42.ſuprà, de inſtructo.*
i *al.* qui ruſticorũ rationes diſpenſet.
k cuſtos inſulæ *l.vlt.ſuprà, de off.præſid.l.16.§.1.ʒ.ſuprà, de vſu & habitat.* Inſula, ædificium proprio ambitu ſeparatum, ab alijs.
l adde & libello familię & cibarijs *l.99.in fi. pr.ſuprà, de leg.3.*
m cibarijs *Cuiacius Inſt.de ſeruitut. arg.l.99.ʒ.de leg.3.* Alij legunt *vicarios* vt eos qui in vicis habitant, intelligas: alij *vrbicarijs.*
n Pernoctare extra vrbẽ, eſt nocte integra vrbe abeſſe. Pręſidi abnoctare extra prouinciã non licet *l.15.ʒ.offic.præſid.* Quę trinoctio abnoctaſſet vſurpabatur *3.Gell.2.in fi.* Flamen dialis non vltra binoctium pernoctare poterat. *Tacit.3.*
o ſic pernumerare, eſt omnes numerare *l.1.§.24.in fi.ſuprà, de ventr.in poſſ.*
p *l.55.§.7.ʒ.de leg.3.*

Carbo, lignum, Titio, lignum coctum. Sulphuratum, ad faces paratum.

167. *Vlpianus* libro viceſimo quinto ad Sabinum.

CArbonum [p] appellatione materiam non [q] contineri. ſed an lignorum? & fortaſſis quis dicet, nec lignorũ: non enim lignorum gratia habuit [r]. Sed & titiones, & alia ligna cocta, ne fumum faciant, vtrum ligno, an carboni, an ſuo generi adnumerabimus? & magis eſt, vt proprium genus habeatur. Sulpurata [ſ] quoque de ligno æquè eandem habebunt definitionem. Ad faces [t] quoque parata nõ erunt lignorum appellatione comprehenſa, niſi hæc fuit voluntas. Idem & de nucleis oliuarum, ſed & de balanis [u] eſt, vel ſi qui alij nuclei. De pinu [x] autem integri ſtrobili [y], ligni appellatione continebuntur.

De palis & perticis.

168. *Paulus* libro quarto ad Sabinum.

PAli [z] & perticæ in numerum materię [a] redigendi ſunt: & ideo lignorum appellatione non continentur.

Optimus maximúſque.

169. *Idem* libro quinto ad Sabinum.

NOn tantùm in traditionibus [b], ſed & in emptionibus [c], & ſtipulationibus [d], & teſtamentis [e] adiectio hæc, *Vti optimus* [f] *maximúſque eſt*, hoc ſignificat vt liberum præſtetur prædium, nõ vt etiam ſeruitutes ei debeantur.

Heres.

170. *Vlpianus* libro trigeſimo tertio ad Sabinum.

HEredes appellatione omnes [g] ſignificari ſucceſſores credendum eſt, etſi verbis non ſint expreſſi.

Perueniſſe.

171. *Pomponius* libro decimoſexto ad Sabinum.

PErueniſſe [h] ad [i] te rectè dicitur, quod per te ad alium peruenerit: vt in hereditate à liberto per patronum filiumfamilias patri eius adoptiuo adquiſita reſponſum eſt.

Libertus.

172. *Vlpianus* libro 38. ad Sabinum.

LIberti [k] appellatione etiam libertam contineri placuit.

Collega abeſſe.

173. *Idem* libro trigeſimo nono ad Sabinum.

COllegarum [l] appellatione hi continentur, qui ſunt eiuſdem poteſtatis.

1 ¶ Qui extra [m] continentia vrbis eſt, abeſt [n]: ceterùm vſque ad continentia, non abeſſe videbitur.

q Materia nõ videtur legata, Carbonibus legatis. An & ligno legato? vide hanc legem: dixi *ad l.12.ʒ.de vſufruct.*
r *al.* hæc habuit.
ſ *d.l.55.§.8.v.l.52.§.8.ſuprà, de furtis* ſulphurata. *vul.*
t *d.l.55.§.9.* ad falces. *vul.*
u *d.l.55.§.1.in fi.* de balarijs. *vulgat.*
x *d.l.55.§.vlt.*
y ſtrobyli. *Hal.* ſtroboli. *vulg.* ſtrobili nuclei ex pinu. Strobili etiam ſunt ipſæ arbores, nucleos pinos ferentes. Carduus quoque altilis ſeu cinara ſtrobilus appellatur.
z *l.56.ſuprà, de legat.3.l.1.§.1.ſuprà, de tigno.*
a *l.12.ſuprà, de vſufruct.*
b *l.126.ſuprà, e.l.75.ſuprà, de euic.l.20.ʒ.de adquir.rer.*
c *l.75.ſuprà, de euictionib.l.59.ſuprà, de contrah.empt.*
d *d.l.59.in verbo non dixiſſ. d.l.75.ibi niſi nominatim dixerit.*
e *l.69.§.3.ſuprà, de leg.1.l.92.l.93.§.4.ſuprà, de leg.3.l.18.§.9.l.22.ſuprà, de inſtructo.*
f *v.l.126.ʒ.e.*
g *v.l.65.ʒ.eod.*
h *l.71.l.164.in fi.l.165.ʒ.e.2. Ecl.2.c.171.l.2.§.2.§.3.ʒ.de hær vend.*
i hæc verba *ad te* deſunt Græci hîc.
k *l.105.ʒ.e.adde l.243.ʒ.e.Ecl.ib.c.173.*
l Collegę vnà lecti *Varro 5.* vt putà magiſtratus *l.3.C.de magiſtr.conueniend.* cõtutores concuratores *l.14.l.46.§.6.in f.de adminiſt.tut.l.5.in fi.ʒ.de ſuſpect.l.7.ʒ.rem pupilli l.3.C.de probat.l.2.C.de adminiſt.tut.* qui eadẽ legatione funguntur *l.2.C.de legation.lib.10.* cohæredes *l.101.ʒ.de ſolut.* qui ex eodẽ ſunt collegio *l.41.in f.l.42.l.vlt.ʒ.de excuſ.tut.l.vlt.C.de hære.decur.* qui & collegiati dicuntur *l.9.C.de ſacroſanct. Eccleſ.l.pen.C.de.commerc.l.vn.C.de collegiat.v.Briſſon.*
m *l.199.ʒ.e.*
n *l.13.ʒ.e.l.99.ʒ.e.l.5.l.6.ʒ.de procurat. adde Cuiac.7.obſ.34.* abeſſe in iure *d.l.5 d.l.6.l.4.§.5.ʒ.de damno:* à tribunali *l.51.§.4.§.5.ʒ.de fideicommiſſ.libertatib.* Abſunt qui ſe non exaudiunt *l.1.in pr.ʒ.de verb.obligat.* qui in eadẽ prouincia non ſunt: *l.vlt.C.de præſcript.longi:* qui tacent ſomno aut morbo impediti *l.1.In fi.ſuprà, de author.tut.* qui animo non ſunt præſentes. *v.l.124.in fi.ʒ.de reg.iur.* qui non ſunt in eo loco in quo petũtur. qui capti ſunt à latronibus *l.199.ʒ.eod.*

Furem non esse, furto noxáque solutum esse.

174. *Idem* lib. quadragesimo secundo ad Sabinum.

ALiud est promittere furem[a] non esse, aliud furto noxáque[b] solutum. qui enim dicit furem non esse, de hominis proposito loquitur. qui furtis noxáque solutum, nemini esse furti obligatum promittit.

Facere.

175. *Pomponius* libro 22. ad Sabinum.

FAciendi[c] verbo, reddendi etiam causa continetur.

Solutio.

176. *Vlpianus* libro 45. ad Sabinum.

SOlutionis[d] verbo, satisfactionem quoque omnem accipiendā placet. soluere dicimus eum[e] qui[f] fecit quod facere promisit.

Cauillatio Σωρίτης.

177. *Idem* libro quadragesimoseptimo ad Sabinum.

NAtura[g] cauillationis[h], quam Græci σωρίτην[i], (*id est, aceruale m syllogismum*) appellauerunt, hæc est, vt ab euidenter veris[k] per breuissimas mutationes[l] disputatio ad ea, quæ euidenter falsa sunt, perducatur.

Pecunia. 1. Hereditas. 2. Actio, petitio, persecutio. 3 Debuit.

178. *Idem* libro quadragesimonono ad Sabinum.

PEcuniæ[m] verbum, non solùm numeratam pecuniam complectitur: verùm omnem[n] omnino pecuniam, hoc est omnia corpora. nam corpora quoque pecuniæ appellatione contineri, nemo est, qui ambiget.

1 ¶ Hereditas iuris[o] nomen est, quod & accessionem[p] & decessionem in se recipit. hereditas autem vel maximè fructibus augetur.

2 ¶ Actionis[q] verbum, & speciale est, & generale. nam omnis actio dicitur, siue[r] in personam, siue in rem sit petitio. sed plerumque actiones personales solemus dicere. petitionis autem verbo, in rem actiones significari videntur. persecutionis[s] verbo extraordinarias[t] persecutiones puto cōtineri: vtputa fideicommissorum, & si quæ aliæ sunt, quæ non habent iuris ordinarij exsecutionem.

3 ¶ Hoc verbum *debuit*[u], omnem omnino actionem comprehendere intelligitur, siue ciuilis, siue honoraria, siue fideicommissi fuit persecutio.

Quanti erit, Quanti esse paret.

179. *Idem* libro quinquagesimo primo ad Sabinum.

INter hæc verba, *Quanti ea res erit*, vel, *Quanti*[x] *eam rem esse paret*, nihil interest: in vtraque enim clausula placet veram[y] rei æstimationem fieri.

Tugurium toga.

180. *Pomponius* libro trigesimo ad Sabinum.

TVgurij[z] appellatione omne ædificium, quod rusticæ magis custodiæ conuenit, quam vrbanis ædibus, significatur.

1 ¶ Ofilius ait tugurium à tecto[a], tanquā tegularium, esse dictum, vt toga, quòd ea tegamur.

Pertinere.

181. *Idem* libro trigesimoquinto ad Sabinum.

VErbum illud *pertinere*[b], latissimè patet. nam & eis rebus petendis aptum est, quæ dominij nostri sint: & eis, quas iure aliquo possideamus, quamuis non sint nostri dominij. pertinere ad nos etiam ea dicimus, quæ in nulla eorum causa sint, sed esse possint.

Peculium bona.

182. *Vlpianus* libro 27. ad Edictum.

PAterfamilias[c] liber peculium non potest habere[p], quemadmodum nec seruus bona[e].

Taberna.

183. *Idem* libro 28. ad Edictum.

TAbernæ[f] appellatio declarat omne vtile ad habitandum[g] ædificium: non ex eo, quòd tabulis[h] cluditur[i].

Tabernacula, contubernales.

184. *Paulus* libro trigesimo ad Edictum.

Ide[k] tabernacula[l], & contubernales[m] dicti sunt.

Taberna instructa.

185. *Vlpianus* libro vicesimooctauo ad Edictum.

INstructam[n] autem tabernam sic accipiemus, quæ & rebus[o] & hominibus ad negociationem paratis cōstat.

Commendare.

186. *Idem* libro trigesimo ad Edictum.

COmmendare nihil aliud est, quàm deponere[p].

Exigere.

187. *Idem* libro trigesimo secundo ad Edictum.

VErbum *Exactæ*[q] *pecuniæ*, non solùm ad solutionem referendum est: verùm etiam ad delegationem.

Habere. 1. Cauere.

188. *Paulus* libro trigesimotertio ad Edictum.

HAbere duobus[r] modis dicitur: altero, iure dominij: altero, obtinere[s] sine interpellatione id, quod quis emerit.

1 ¶ Cautum[t] intelligitur: siue personis, siue rebus cautum sit.

Facere oportere.

189. *Idem* libro trigesimoquarto ad Edictum.

FAcere[u] oportere & hāc significationem habet: vt abstineat quis ab eo facto, quod contra conuentionem heret: & curaret, ne fiat.

Prouinciales.

190. *Vlpianus* libro trigesimoquarto ad Edictum.

PRouinciales[x] eos accipere debemus, qui in prouincia domicilium habent: non eos, qui ex prouincia oriundi sunt.

Diuortium. 1. Repudium.

191. *Paulus* libro trigesimoquinto ad Edictum.

INter diuortium[y] & repudium[z], hoc interest, quòd repudiari etiam futurum matrimonium potest: non rectè autem sponsa diuortisse dicitur. quod diuortium ex eo dictum est, quòd[a] in diuersas partes eunt, qui discedunt.

Plurísve.

192. *Vlpianus* libro trigesimoseptimo ad Edictum.

HÆc adiectio[b] *plurísve*[c], non infinitā pecuniam continet, sed modicam: vt taxatio hæc *Solidos decem plurísve*, ad minutulam summam referatur.

---

a *l.225. j.e. l.19. §.1. l.31. §.1. l.52. suprà, de ædilit.*

b Noxa solutus, qui noxæ nomine non tenetur, etiam si aliquando noxam admisit. noxa solutus *l.17. §.17. s. de ædilitio l.72. §.5. suprà, de solut.* noxis solutus *l.200. j.e.* furtis noxísque solutus *l.11. §.8. s. de act. empt. l. vlt. suprà, de rerum permutat.* furtis noxísque solutus *l.45. §.1. suprà, de leg. 1* furti noxæque solutus *l.3. s. si familia.*

c Faciendi verbo redditio cōtinetur *Ecl. ib. c. 175. adde l. 58. s. e.* facere, est etiā sollicitare *l. 50. s. de pactis:* dare, *l.73. suprà, de leg. 1.* mandare, donare, soluere, numerare, iudicare, ambulare *l.218. j.e.* efficere quo minus per te non stet *l.23. in fi. suprà, de cond. instit.* aliud quàm reficere *l.3. §.15. suprà, de itinere*, quàm pronūtiare *l.48. §.3. suprà. de ædilitio.*

d *v. l.54. suprà, de solutionib. l.6. §.1. in fi. suprà, de muner.*

e *l.114. suprà, e.*

f *al.* qui id fecit.

g id est, proprium quarto modo, de quo dixi ad *l.10. in fi. suprà, de iustitia. & l.14. C. de testam.*

h *l.233. j.e. l.65. j. de reg. iur. v. l.88. suprà, ad l. Falc. 1. Gell. 1. l.1. suprà, de Carboniano.*

i *2. Ecl. 2. c. 177.* σόφισμα. *Hal.* σοφιστικόν. *al.* Cicero *in Hortensio.* Tu pseudomenon & Soritam increpas. & *in Lucullo* de Soririte aut pseudomeno. Idem Cicero *4. Academic.* & *2. de diuinat.* Augustinus *cōtra Academicos.* Inde pseudomeno & Soritæ Hieronymus *in Ruffinū*, Soritarum gradus, pseudomeni argutiæ & *in Amos*, Pseudomenis atque soritis. *v. Cuiac. 5. ad Afric. fol. 54.*

k Sorites, ex veris falsum efficere conatur. Hæres éstne successor? vtique, quod legatarius? is quoque. Titius éstne legatarius? certè. igitur Titius est hæres. At cōtrà ex falsis verum sequi potest. Omne prædium in iure cōsistit, omnis seruitus est prædium, ergo omnis seruitus in iure consistit. *v. Cuiac. d. loco.*

l interrogationum scil. est enim ea natura soritis.

m Pecuniæ verbum quàm late pateat adde ex Aristotele *4. Ethic 1.*

n *l.5. l.88. l.97. suprà, e. l.222. j.e. l.64. in fin. s. solut. l. pen. C. de constit. 2. Ecl. 2. c. 178.* vide Ferrandum 1. *Explicationum 54.*

o *l.50. suprà, de hær. petit.*

p *l.20. §.3. in fi s. de hæred. petit.*

q *v. l.51. suprà, de oblig. l.9. C. de hære. vel act.*

r *l.28. l.37. suprà, de oblig.*

s *d. l.28. l.3. §.6. suprà, de bon. possess. l.23. s. ratam rem.*

t i. prætorias. *d. l.37.*

u *v. l.108. s.e.*

x *l.143. j. eod.*

y *l.193. j.e. l.7. §.2. s. quod falso tut. v. l.38. §.2. s. de verb. obligat. l.4. §. 11. suprà, vi bonor.*

z Tugurium Græci καλύβη. *2. Ecl. 2. c. 180.*

a vel tegendo. Solet enim pastores tigurium tegendi sui causa facere. Rustici Capannam vocant quod vnum tantùm capiat *15. Isid. 12.* vbi de casa, de tescuis & magalibus tractat.

b *l.70. in fi. s.e. l.9. §.3. s. de reb. auth. l.53. s. de oblig. 2. Ecl. 2. c. 182.* Pertinentiarum appellationes quæ contineantur, vide apud Socinum *regula 295.*

c ¶ Rectè hęc particula addita est. Liber peculiū habere potest vt filiusfam. Paterfamilias nō item. Liber iuris paterni esse pōt. Paterfamilias dicitur, qui sui iuris est.

d sed patrimonium *l.195. §.2. j.e.* nisi peculij nomine abutamur, qua voce intelligere possumus quidquid habemus, censum nostrum fortunas nostras, substantiam nostram *l.16. suprà, ad Trebell.* patet enim latissimè peculij appellatio *l.79. §.1. suprà, de legat. 3.*

e Seruus bona non habet *l.13. suprà, ex quibus caus. maior.*

f Ea Græcis σκηνή *2. Ecl. c. 183.*

g *l.7. suprà, de instructo.* hinc taberna argentaria *l.32. suprà, de contrah. empt.* lanionis *l.2. §. 24. s. de orig. iur.* ferraria *l.88. §.3. suprà, de leg. 3.* casearia *l.8. §.5. si seruit. vindicet. 7. Columell. 8.21. Plin. 42.* cauponia *l.13. suprà, de instr. l.43. s. de ritu:* instructa *l. 185. j.e. adde l.34. s. de pignor.* institoria *l.3. 18. suprà, de instit.* pristinaria *l.15. suprà, de instructo:* purpuraria *l.91. §.2. suprà, de legat. 3.* hinc tabernarius *l.52. §1. suprà, ad leg. Aquil.*

h *15. Isidorus 2. Festus in dictione tabernacula.*

i clauditur. *Haloand.* claudatur. *vulg* cluditur: hinc arca clusa *l.26. suprà, depositi:* clusi homines *l.3. §.6. suprà, de Silaniano.*

k Inde. *Hal. vulgat.*

l Festus in voce tabernacula.

m vt commilitones *l.21. §.1. suprà, commodati.* (inde extra contubernium agere *l.5 §.6. suprà, de re militari.*) serui domestici *l. vlt. suprà, de damno:* seruorum coniuges *l.12. §.33. suprà, de instructo.*

n εὐπρεπισμένον ἐργαστήριον. *Eclog. ibidem: cap. 147. l.34. s. de pign.*

o Instructa taberna his duobus cēsetur rebus & hominibus.

p *l.24. l.26. supra, depositi:* tēporis causa. hinc corpus cōmendari, *l.14. §.4. supra, de religiosis:* commendare aliquem, charum habere *l.12. §12. s. mandati* & cōmendatitiæ literæ, *l.65. supra, de adquir. rer.* Eo verbo non relinquitur libertas *l.12. C. de fideicommiss. libert.* Apud Canonistas duo commendarum genera: vnum in titulum: alterum in custodiam.

q Exigere est petere *l.44. in fin. supra, soluto: l.15. l.25. supra, de liberat. l.16. Cod. ad leg. Falcid.* Exegisse intelligitur qui delegatum admisit. Soluit enim, qui delegat *l. 8. §.3. s. ad Velleian.*

r *l.38. §.9. s. de verb. oblig.*

s habere licere *d. l.38.*

t *vide l.3. C. eodem.*

u facere non oportere. *vulgat. Hal.*

x ἐπαρχιῶται *2. Eclog. 2. c. 188.* hinc legati prouinciales *l.35. in fin. supra, de tut. dat.* res prouinciales *l.35. supra, de hær. inst.*

y *v. l.101. §.1. supra, eod.*

z Græci διαζύγιον *6. Harmenop. 3.*

a adde *9. Isid. 8. & l.2. supra, de diuortijs.*

b instrumentis apponi solita *2. Ecl. 2. c. 189.*

c *l.232. j.e.* de his verbis quanto minus *v. l.32. l.50. supra, eod.*

Verbor: signif:

Quanti paret esse.

193. *Idem* libro trigesimooctauo ad Edictum.

HÆc verba, *Quanti* [a] *eam rem paret esse*, non [b] ad quod interest, sed ad rei æstimationem [c] referuntur.

Donum munus.

194. *Vlpianus* libro quadragesimotertio ad Edictum.

INter donum & munus [d], hoc interest, quod [e] inter genus & speciem. nam genus [f] esse donum Labeo à donando dictum, munus speciem. nam munus esse donum cum causa, vtputà natalicium, nuptalicium [g].

De sexu masculino, & fœminino. 1. *Familiæ.*

195. *Idem* libro quadragesimosexto ad Edictum.

PRonuntiatio sermonis in sexu masculino ad vtrumque [h] sexum plerumque porrigitur.

1 ¶ *Familiæ* [i] appellatio qualiter accipiatur, videamus. & quidem variè accepta est. nam & in res, & in personas deducitur. In res [k] vtputà in lege duodecim tabularum his verbis, *adgnatus* [l] *proximus familiam* [m] *habeto*. Ad personas autem refertur familiæ significatio ita, cùm de patrono & liberto loquitur lex: *ex* [l] *ea familia*, inquit, *in eam familiam*. & hîc de singularibus personis legem loqui constat.

2 ¶ Familiæ [o] appellatio refertur & ad corporis cuiusdam significationem, quod aut iure proprio ipsorum, aut communi vniuersæ cognationis continetur. Iure proprio familiam dicimus, plures personas, quæ sunt sub vnius potestate, aut natura, aut iure subiectæ. vtputà patremfamilias, matremfamilias, filiumfamilias, filiamfamilias, quique deinceps vicem eorum sequuntur, vtputà nepotes, & neptes, & deinceps. Pater autem familias appellatur, qui [p] in domo dominium habet. rectéque hoc nomine appellatur, quamuis [q] filium non habeat. non enim solam personam eius, sed & ius demonstramus. denique & pupillum patremfamilias appellamus. & cùm paterfamilias moritur: quotquot capita ei subiecta fuerint, singulas familias incipiunt habere. singuli enim patrumfamiliarum nomen subeunt. idémque eueniet & in eo, qui emancipatus est: nam & hic sui [r] iuris effectus, propriam familiam habet. Communi iure familiam dicimus omnium adgnatorum. nam etsi patrefamilias [s] mortuo singuli singulas familias habent. tamē omnes, qui sub vnius potestate fuerunt, rectè eiusdem familiæ appellabuntur, qui ex eadem domo & gente proditi sunt.

3 ¶ Seruitutium [t] quoque solemus appellare familias, vt in edicto prætoris ostendimus sub titulo de furtis, vbi prætor loquitur de familia publicanorum [u]. sed ibi non omnes serui, sed corpus quoddam seruorum demonstratur huius rei causa paratum, hoc est vectigalis causa: alia autem parte edicti omnes serui continentur, vt de hominibus coactis [x], & vi bonorum raptorum [y]: item redhibitoria [z], si deterior res reddatur emptoris opera, aut familiæ eius, & [a] interdicto vnde [b] vi familiæ appellatio omnes seruos comprehendit. sed & filij continentur.

4 ¶ Item appellatur familia plurium personarum, quę ab eiusdem vltimi genitoris sanguine proficiscuntur. sicuti dicimus familiam Iuliam, quasi à fonte quodam memoriæ.

5 ¶ Mulier [c] autem familiæ suæ & [d] caput, & finis [e] est.

196. *Gaius* libro sextodecimo ad Edictum Prouinciale.

FAmiliæ appellatione & ipse princeps familiæ continetur.

1 ¶ Fœminarum † liberos in familia earum non esse, palàm est: quia qui nascuntur, patris, non [f] matris familiam sequuntur.

a *l.179.ſ.eod.*
b Imò ad id quod interest, *l.3.in fi.ſ.vti possidetis:l.1.§.his verbis.ſ.ne vis fiat.l.8.in fi.ſ.ratam rem haberi.*
c *l.179.ſ.eo.l.4.§.11.ſ.vi bon.rapt.2.Eclo.2.c.190.*
d *l.214.j.eo.*
e differunt genere. *v.l.vbi.ſ.de instructo.*
f Imò species est, *l.214.j.eo.*
g nuptiarum, *vul.Hal.*
h *l.1.ſ.eo.l.7.§.1.ſ.de iurisdict.l.62.in fin.l.65.§.6.ſ.de leg.3.2.Eclo.2.c.193.*
i *adde l.40.§.2.ſ.eo.l.196.j.eod.l.71.in fin.ſ.de leg.2.l.1.§.18.ſ.de vi & vi.*
k *2.Ecl.2.c.199.*
l id est, agnati proximi: quamuis singulari numero, *§.5.Inst.de legitim. adgnat. success. facit l.17.§.1.ſ.de leg.1.*
m dixi ad Vlp. *26.§.1.in fi.*
n *vide §.4.Inst. de bonorum possess.*
o vide Rænardum *5. Variarum 1.*
p *v.l.182.supra eo.*
q *dixi ad Vlp. 4.§.1.*
r *vide l.4.ſ.de his qui sunt sui iuris.*
s nota regulam.
t *al.*seruorum.
u de familia publicanorum, *v.l.1.in prin.§.5.supra vi bonor. rapt.*
x de familia vi bona rapientium, *l.2.ſ.vi bonor.rapt.*
y *d.l.2.§.14.*
z *l.1.§.1.versi.si quis autem, l.25.§.1.& 2.l.31.§.15.ſ.de ædilitio.*
a & in interdicto, *Hal.*
b *l.1.§.15.16.17.& 18.ſ.de vi & vi.*
c mulieris etiā significatione continētur virgines, *l.81.ſ.de leg.3.* tametsi vsus obtinuit nuptas, mulieres appellari. Seruius *2. Æneidos: adde l.25.§.9.ſ.de auro: Tertull. libro de velandis virginib.*
d *Vlp.4.§.1.*
e quia filiarū liberi in eius familia non sunt. quoniam qui nascuntur, patris non matris familiam sequuntur, *l.196.in fi.j.eo.*
† Quid ita? Fœminæ sunt familiæ duces esse non possunt. Nam qui ex ea nascuntur iusti liberi, patris nō eius familiam sequuntur: familiæque paternæ nomen ferunt, non maternę hoc ideo: quòd ne fœminam nullum ius adgnationis transiret: quod neque suos heredes haberent, *l.13.ſ.de suis.* vide Rænardum *in l.54.j.de reg.iur.*
f A patre familię nomen accipimus non à matre. hinc adgnatio *§.1.Instit.de legit.agnat.* v. tamen quæ notaui *ad l.1.§.1.ſ.ad municipalem.*
g ¶ *2.Ecl.2.c.196.adde l.3.§.13 & 14.ſ.de Sila l.5 in fi.ſ.de minor.*
h *Ecl.ibid.c.197.adde l.166.ſ.eo.l.211.j.eo.l.1.ſ.comm præd.l.13.ſ.de fundo dot.§.1.Inst.de seruitutib.*
i ἐπαύλια τέρψει μόνον δουλεύοντα *Eclo.ibi.v.quæ notaui ad l.34.§.5.ſ.de leg.2.v.Nouellam 7.c.3.§.1.Nou.84.c.1.*
k *l.16.C.de præd.& aliis reb.minor.*

l i.vsus, *v.quæ notaui ad l.166.sup.eo.*
m Qui in reditu sunt horti, rusticorum prędiorum magis sunt, quam vrbanorum.
n *Ecl.ib.c.198.v.Cuia.7.obs.34.adde l.13.§.1.l.173.in fi.ſ.eo.l.5.& 6.sup.de procurat.*
o *l.4.§.5.supra de damno.*
p *l.173.in fi.sup.eo.* vt sunt horti, vide quæ scripsi ad *l.4.§.5.supra de penu.*

Indicasse.

197. *Vlpianus* libro quinquagesimo ad Edictum.

INdicasse [g] est detulisse, arguisse, accusasse, & conuicisse.

Vrbana prædia.

198. *Idem* lib. secundo de omnibus tribunalibus.

VRbana [h] prædia, omnia ædificia accipimus, non solùm ea, quæ sunt in oppidis, sed & si fortè stabula sunt, vel alia meritoria in villis, & in vicis, vel si prætoria [i] voluptati tantùm deseruientia: quia vrbanum prædium non [k] locus facit, sed materia [l]. Proinde horti quoque, si qui sunt in ædificiis constituti, dicendum sit vrbanorum appellatione contineri. Planè si plurimum horti in reditu [m] sunt, vinearij fortè, vel etiam olitorij: magis hæc non sunt vrbana.

Absens.

199. *Idem* libro octauo de omnibus tribunalibus.

ABsentem [n] accipere debemus eum, qui non est eo loci [o], in quo loco petitur. non enim trans mare absentem desideramus. & si fortè extra continentia vrbis sit, abest. cęterùm vsque ad continentia [p], non abesse videbitur, si non latitet.

1 ¶ Abesse non videtur, qui ab hostibus captus est [q]: sed qui à latronibus detinetur.

Noxa.

200. *Iulianus* libro secundo Digestorum.

HÆc stipulatio *Noxis* [r] *solutum præstari?* non existimatur ad eas noxas pertinere, quæ publicam exercitionem, & coercitionem capitalem habent.

Filius pater.

201. *Idem* libro octagesimoprimo Digestorum.

IVsta interpretatione recipiendum est, vt appellatione filij [s], sicuti filiamfamilias contineri sæpè respondebimus, ita & nepos videatur [t] comprehendi. & patris [u] nomine auus quoque demonstrari intelligatur [x].

De sumptu ex voluntate testatris faciendo.

202. *Alfenus Varus* libro secundo Digestorum.

CVm in testamento scriptum esset, vt heres in funere, aut in monumento dumtaxat aureos centum consumeret: non [y] licet minùs consumere. si amplius vellet, licet [z] neque ob eam rem contra testamentum facere videtur.

Domus vsu suo.

203. *Idem* lib.7. Digestorum.

IN lege censoria [a] portus Siciliæ ita scriptum erat: *Seruos quos domo quis ducet suo* [b] *vsu, pro his portorium ne dato.* quærebatur, si quis à Sicilia seruos Romam mitteret fundi instruendi causa, vtrùm pro his hominis portoriū dare deberet, necne, respondit, duas esse in hac scriptura quæstiones: primam, quid esset *domum* ducere: alteram, quid esset *suo vsu* ducere. Igitur quæri soleret, vtrùm vbi quisque habitaret, siue in prouincia, siue in Italia, an dumtaxat in sua cuiusque patria domus esse rectè dicetur: sed de ea re constitutū esse, * eam domū [c] vnicuiq. nostrū debere existimari, vbi quisq; sedes & tabulas [d] haberet, suarumq; rerū constitutioné fecisset. Quid autē esset *vsu* [e] *suo*, magnā habuisse dubitationē. & magis placet, quod victus sui causa paratū est, tantū contineri. Itemq; de seruis eadē ratione quæri, qui eorū vsus sui causà parati essent: vtrū dispensatores [f], insularij, vilici, atrienses, textores, operarij quoq; rustici, qui agrorū colendorū causa haberentur, ex quibus "agris" paterfamilias fructus caperet, quibus se tolerāret [g] omnes denique seruos, quos quisque emisset, vt ipse haberet, atque eis ad aliquam rem vtetur, neq; ideo emisset, vt venderet. Et sibi videri eos demum vsus sui causa patrē familias habere, qui ad eius corpus [h] tuendū, atque ipsius cultum præpositi, destinatione essent. quo in genere iunctores [i], cubicularij, coci, ministratores, atque alij, qui ad eiusmodi vsum parati essent, numerarentur.

q nō est enim ciuium numero ideoque euenit, vt captiuitate tutoris tutela finiatur, *l.4.§.2.ſ.de tutelis.* Cùm ergo dicimus absentem tutorē dari posse, hostium potitum in hac appellatione nō includimus.
r *v.l.174.sup.e.*
s Filij appellatione filiafamilias & nepos cō prehenditur, *l.84.l.110.sup.eo.l.220 §.1.j.eo.Eclo.ib.c.200.*
t Imò non videtur comprehendi, *l.6.sup.de testament.*
u Patris nomine auus comprehenditur, *Ecl.ib.201.*
x excipe, *l.44.§.1.& 2.sup.de ritu.*
y quid si minus consumpserit? reliqua summa hæredibus proficiet, *l.88.§.1.sup de leg.2.*
z non tamen in eo casu id quod plus expendit repetet, *l.31.§.4.supra de neg.l.50.§.1.sup.de hære pet.l.5.supra mandati: adde l.5.§.15.sup.de don.int.vir.*
a Ea dicta est non à censu, vt Accursius putat, sed à censoribus, quorum munus erat portoria & vectigalia locare. Liuius 4. de censura loquens, Subditione eius sunt vectigalia populi Romani. *Cic.1.ad Atticum 14.*
b *l.5.C.de vectigal.commiss.*
*
c Domus appellatione quid intelligatur, *v.l.1.§.2.sup de agn.lib.l.5 §.2.sup.de iniuriis.l.7.C.de incolis.1.Harmenop.2.§ 6.l.27.supra ad municipalem.*
d fuit prisci instituti, vnūquemque domestica sibi ratione tabulas conficere, quas Græci Ephemeridas appellant. Budæus tabularū nomine instrumenta rerū ac fortunarū patrisfamilias summam continentia intelligit, ex lege 6. C de incolis.

e vsu suo ducere, est victus sui causa ducere, *v.l.28.sup.de auro:adde l.43.sup.eod.*
f *l.166.sup.eo.*
g Tolerare, est διαζῆν, ἐπιζῆν.
h Vsus nostri causa habemus, quæ parata sunt ad corpus tuendum, eiusque cultum, *v.l.166.l.198.sup.eod.*
i actores, *Hal.* vnctores. sic Arrianus inter mancipia, vsus, patrisfamilias causa parata numerat ἀλείπτην. Plautus *in Trinummo*, Ducitur familia tota, vestispici, vnctor auri custos. Martial. xii. atque olei stillam donaret Opelicus vnctor. Antiqua inscriptio, Aurelius Eros vnctor. sed tamen in antiquis glossis, iunctor est ζεύκτης: qui iungit mulas ad rhedam, qui & mulio vel lecticarius, *l.99.§.2.& 4.sup.de leg.2.* Hinc carruca cum iunctura apud Paulum *3.sent.v.Cuiac.14.obs.3.*

a Pueri appellatione, seruus: pueri masculi, ætas puerilis significatur.
b Pueri pro seruis accipiuntur Varro *apud Nonium*. vix vulgus confluit non furiarum sed puerorum atque ancillarum.
c *l.163. in fine. supra eodem.* hinc pueris legatis puellæ non debentur, *l.81. supra de legat.3.*

Puer.

204. *Paulus* libro secundo epitomarum Alfeni.

PVeri [a] appellatio tres significationes habet: vnam, cùm omnes seruos [b] pueros appellaremus: alteram, cùm puerum contrario nomine puellæ [c] diceremus: tertiam, cùm ætatem puerilem [d] demonstraremus.

Pomum.

205. *Idem* libro quarto Epitomarum Alfeni.

QVi fundum vendidit, pomum [e] recepit: nuces [f], & ficos [g], & vuas dumtaxat duracinas [h], & purpureas [i], & quæ eius generis essent, quas non vini causa haberemus, quas Græci τρώξιμα [k]. i. *comestibiles*, appellarent, recepta videri.

Vasa vinaria.

206. *Iulianus* libro sexto ex Minicio.

VInaria [l] vasa propriè vasa torcularia [m] esse placet. dolia autem & serias [n] tamdiu in ea causa esse, quamdiu vinum haberent. cùm sine vino esse desinerent, in eo numero non esse: quoniam ad alium vsum transferri possent. veluti si frumentum in his addatur. eandem causam amphorarum esse: vt cum vinum habeant, tum in vasis vinariis: cùm inanes sint, tum extra numerum vinariorum sint: quia aliud in his addi possit.

Merx de mangonibus.

207. *Africanus* [o] libro tertio Quæstionum.

MErcis [p] appellatione homines [q] non [r] contineri, Mela ait. & ob eam rem mangones [s] non mercatores, sed venaliciarios [t] appellari ait. & rectè.

Bona.

208. *Idem* libro quarto [u] Quæstionum.

BOnorum [x] appellatio, sicut hereditatis, vniuersitatem quandam ac ius successionis, & non singulares res demonstrat.

Coram.

209. *Florentinus* libro decimo Institutionum.

COram Titio aliquid facere iussus, non videtur præsente eo fecisse, nisi is intelligat. itaque si furiosus, aut infans sit, aut dormiat: non videtur coram eo fecisse. Scire autem, non etiam velle is debet: nam & inuito eo rectè fit, quod iussum est.

Vrbanum mancipium.

210. *Marcianus* libro septimo Institutionum.

d hinc puer filius impubes, *l.41. §.4. ſ. de legat.3. l. 36. ſ. de statulib.* & pueritia à postulando remota, *l.1. §.3. ſ. de postulando.*
e Pomi appellatione continetur omnis fructus edendi causa paratus. dixi ad *6. Harmenop.2. in Georgicu. §. 3. & 9.* Macrob. *3. Saturn.19.* malorũ genera refert, aureum, cotoneum, citreum, cocymelium, conditiuum, ἐπιμηλὶς, musteum, mattianum, orbiculatum, ogratum, præcox, pannuceum, punicũ, Persicum quirianum, persicum rubrum, scandianum, syluestre, strutiũ, scantianum, tibur, verianum. Ibidem [e] refert pyrorum genera. De nuce pinea illud notandum, lapidatus à populo Vatinius, cùm gladiatorium munus ederet obtinuerat vt ædiles edicerent, ne quis in arenam nisi pomũ misisse vellet. fortè his diebus Casellius consultus à quodam, an nux pinea pomum esset, respondit Si in, Vatinium missurus es, pomum est *2. Macrob.6.*
f Nux est, quod foris duro tegitur, & intus habet quod esui est: Malum verò quod foris habet quod est esui, durum intus Macrob. *3. Saturnalium 19.* vbi hæc genera nucium ab eodem recensentur, Nux iuglãs, pontica, castanea, græca, molusca, tarentina, pinea.
g ficus. *Hal. adde l. vlt. §.1. supra de tritico.* Ficuum hæ species recensentur à Macrobio *3. Saturn.20.* Africa, albula, arundinea, asinastra, atra, palusca, augusta, bifera, carica, caldica, alba, nigra, calphurniana, chia, cucurbitina, duricoria, herculanea, lauiana, ludia, leptolidia, marsica, numidica, pulla, pompeiana, præcox, tellana.
h Suetonius *in Epistola Augusti c.76.* vnciam panis, cum paucis acinis, vuę duracinæ comedi. Sic duracina, vua vt ficus duricoria. Duracina à duritia acinorum dicitur *14. Plin.1.* quæ propter firmitatem contra frigus durat. Vuarum ista sunt genera, Aminea, asinusca, atrusca, albuierus, albena, apiana, apicia, bummammia, aut, vt Græci dicunt βούμαστος, duracina, labrusca, melampsithia, maronia, mareotis, numentana, præcia, prannia, psithia, pilliolata, rhodia, stephanitis, venuncula, variola, lagea, *Macrob. 3. Saturn. vlt.*
i hinc vites purpureæ, Ouidius *in metamorphosi 8.* Et de purpureis collectæ vitibus vuæ.
k vua τρώξιμος escaria. *Plin. 14. capite 3.* In pergulis seruntur vuæ escariæ, *idem ibidem* vua cibaria.
l *l.93. §.4. de leg.3. l.17. ſ. de act. emp. l.15. ſ. de tritico.* Ea sunt diuersa: vasa, dolia, cuppæ, cuppulæ: cullei, *l.3. in fi. ſ. de tritico*: amphoræ, cadi, *l.14. l.15. d. tit.* vrnalia, *l.16. d. tit.* & vasa torcularia, *vt hîc*: id est, torculari coniuncta. his adde nauem vinariam, vini cisternam, *l.21. §.5. ſ. de furtis*: lacum vini, *l.27. in fi. ſ. ad l. Aquil.* & seriæ. *j. eo.* adde & alia ex Catone *de re rustica. c.11.*
m *l.15. §. 6. supra de vsufructu. Terentius Heautontim.2. scena 2.* id est, torculari coniuncta.
n *d. §.6. Festus in Muries. l.12.* Columella 18. Dolia & seriæ, cæteráque vasa ante quadragesimum diem vindemiæ siccanda sunt. Alij seriam vas fictile arbitrantur *Pers. satyr.2.* Seriæ tamen glossis βύτιδες vocabulum quo hodie Hetrusci vtuntur. Nicetas dixit βύτζια & interpretatur οἴνου δοχεῖα vnde dogæ glossis dicuntur quasi δοχεῖα. Vopiscus in Aureliano, facta est ratio dogæ, cuparum & napium, dogæ capacitati. Cupas βύτιδες μεγάλας exponunt veteres glossæ, & à quibusdam gaulos vocari. Hinc Buttæ & buticellæ. *v. Cuiac. 9. obs.26.*
o *v. Cuiac. 3. ad Afr. fol.30.*
p *2. Eclo. 2.207.*

IS, qui natus est ex mancipiis vrbanis [z], & missus est in villam nutriendus, in vrbanis seruis constituetur.

Fundus, ædes, area, villa, ager.

211. *Florentinus* libro octauo Institutionum.

FVndi [a] appellatione omne ædificium, & omnis ager continetur. sed in vsu [b] vrbana ædificia, ædes, rustica, villæ dicuntur. Locus [c] verò sine ædificio, in vrbe area, rure autem ager [d] appellatur. idémque ager cum ædificio fundus dicitur.

Præuaricator.

212. *Vlpianus* libro primo de Adulteriis.

PRæuaricatores [e] eos appellamus, qui causam aduersariis suis donant, & ex parte actoris in partem rei concedunt. à varicando enim præuaricatores dicti sunt.

Cedere diem, venire diem. 1. Æs alienum vel suum. 2. Lata culpa.

213. *Idem* libro primo Regularum.

CEdere [f] diem significat incipere deberi pecuniam. *Venire* diem significat eum diem venisse, quo pecunia peti possit. Vbi purè quis stipulatus fuerit: & cessit [g], & venit dies. vbi in diem: cessit dies, sed nondum venit. vbi sub conditione [h]: neque cessit, neque venit dies pendente adhuc conditione.

1 ¶ Æs alienum [i] est, quod nos aliis debemus. ęs suum est, quod alij nobis debent.

2 ¶ Lata [k] culpa est nimia negligentia: id est, non intelligere, quod omnes intelligunt.

Munus. Donum.

214. *Marcianus* libro primo Publicorum iudiciorum.

MVnus [l] propriè est, quod necessariè [m] obimus, lege, more, imperióve eius, qui iubendi habet potestatem. Dona [n] autem propriè sunt, quæ nulla necessitate [o] iuris, officij, sed spontè præstantur. quæ si non præstentur, nulla reprehensio est. &, si præstentur, plerumq; laus inest: sed in summa in hoc ventum est: vt [p] non [q] quodcunque munus, id & donum accipiatur: at [r] quod donum fuerit, id munus rectè dicatur.

Potestas.

215. *Paulus* libro singulari ad legem Fusiam Caniniam.

POtestatis verbo plura [s] significantur. in persona magistratuum [t], imperium. in persona liberorum [u] patria potestas. in persona serui [x] dominium. At cum agimus de noxæ [y] deditione cum eo, qui seruum non defendit: præsentis corporis copiam facultatémque significamus. In lege Atinia [z] in potestatem domini rem furtiuam venisse videri, & si [a] eius vindicandæ potestatem habuerit, Sabinus & Cassius aiunt [b].

q seruos, *l.1. §. 1. ſ. de tributoria: adde l.66. ſ. eo. l. 44. supra de adilitio.*
r mercis tamẽ loco haberi possunt, *l.73. §. 4. ſ. de leg.3.*
s συματέμποροι *Ecl. ib.* Seneca *4. de benef.13.* Mercator, vrbibus prodest: medicus, ægrotis: mango, venalibus. Idem, mangones (si quod est quod displicet) aliquo lenocinio abscondunt. Sic Plin. *37.* gemmarum politores, mangones vocat.
t *l. 1. §. 1. ſ. de tributoria, l.57. ſ. mandati, l.37. l. 44. §.1. ſ. de adilitio.* qui & venalicii, *l. vlt. in fin. ſ. de adilitio.* Hinc venaliciariam vitã exercere, *l. 73. §. 4. ſ. de lega.3.* qui ab his venduntur, venales, *l.1. ſ. de negotiis:* venalitij, *l.5. in fin. ſ. de iure deliber.* inde venalicia familia, *l.31. in fi. supra de donat. inter virum.* venalitium, vectigal rerum venalium, *l.1. C. de veteran. l.4. C. de proxim. sacr. scrin.*
u *v. Cuiac. 4. ad Afr. fol.61.*
x *v. l.66. l.119. ſ. eo. l.50. ſ. de hared. pet.*
y *l.27. §.5. ſ. de arbitris.* De palam vide *l. 33. ſ. eo.*
z *adde l.166. ſ. eo.*
a *v. l.60. ſ. eo. 2. Ecl. 2. c.211.*
b *l. 198. supra eo.*
c *l.60. supra eodem.*
d *v. l.27. supra eo.*
e *v. l.1. supra de præuaricatione, l.1. supra ad Turpill.*
f *v. ſ. quando dies legat. ced.* Cedit dies, cùm res incipit deberi. venit: si dies extat quo peti possit. vt peti possit necesse est deberi: dies igitur ante cedit, quàm venit. De cessione & transmissione. *v. Hotom. 3. obs.32.*
g abiit. alij legunt, cedit. Accedo Hotomani sententiæ, dicentis hanc subtilem differentiam (qua de hîc agitur) non ex Vlpiani ingenio, sed ex Triboniani audacia potius emanasse.
h adde *l.13. §.5. ſ. de pignorib.*
i id est, nummi quos debemus, *vide l. 159. supra eodem. vel Cuiac. 7. obseruation.33.*
k *v. l.226. j. eo. 2. Ecl. 2. c.214.*
l *l.194. ſ. eo. 2. Ecl. 2. c.212. l.239. §. 3. j. eo. v. Festum in Munus.*
m *l.14. §.1. ſ. de mun.*
n hinc constat munus à dono separari, idque confirmat lex *6. in fin. supra de offi. procons. l.18. supra de off. præf. l.37. l.47. ſ. de oper. liber. l. vlt. §.1. ſ. de liber. l.6. in fin. ſ. ad l. Iul. repet.*
o *v. l.29. ſ. de don.*
p vt quodcunque munus, *Hotom. in voce* Donum.
q Imò donum generis nomen est: munus speciei: *l.194. sup. eo. adde Alciatum 4. de verb. sig. vbi tuetur hac parte Iurisconsultum aduersus Vallam.* r at non quodcunq; fuerit, *Hotom. ib.* s *l.1. §.4. sup. de tributoria.* t *l.5. l.13. sup. de iurisdict. l.3. supra ne vis fiat: l.1. §.1. sup. ad l. Iul. maiest.* hinc magistratus Potestas appellatur, *l.26. supra de pign. l.17. §.19. sup. de adilitio: l.7. sup. de reb. eor. l. vl. C. de off. milit. iud. l.2. C. de exceptorib.* u *l.1. §.21. sup. de exercitoria*: hinc tituli, de patria potestate, Quibus modis ius patriæ potest. x *l.3. §.3. sup. de don. int. vir. d. §.21.* y *l.21. §.2. sup. de noxal.*
z Atilia, *§.2. Inst. de vsucap. vbi vide Cuiac.* a vel si eius rei, velut suæ possessionem ita nactus sit, vt iustè ei auelli non possit, *l.4. §.12 sup. de vsurp.* b adde & illud de potestatis verbo, in persona pupilli tutorem auctoritatẽ, *l.1. ſ. de tutel. l.2. Ecl.2. c.2.6.*

Vinctu,

Vinctus, vincula.

216. *Vlpianus* libro primo ad legem Æliam Sentiam.

VErum est, eum, qui in carcere clusus est, non videri neque vinctum, neque in vinculis [a] esse, nisi corpori eius vincula sint adhibita.

Cum postquam. 1. *In diebus.*

217. *Iauolenus* libro primo ex posterioribus Labeonis.

INter illam cōditionem, *Cum* [b] *fari potuerit, & postquam* [c] *fari potuerit*, multum interest. nam posteriorem scripturam, vberiorem esse constat. at *cum fari potuerit*, artiorem: & id tantummodo tempus significari, quo primum fari possit.

1 ¶ Item ita data conditione, *Illud facito in diebus*, si nihil præterea fuisset adiectum, in biduo [d] conditionem impleri oportet.

Facere.

218. *Papinianus* libro vicesimoseptimo Quæstionum.

VErbum *Facere* [e] omnem omnino faciendi causam complectitur: dandi, soluendi, numerandi, iudicandi, ambulandi.

De voluntate & verbis heres.

219. *Idem* libro secundo Responsorum.

IN conuentionibus contrahentium voluntatem potius, quam [f] verba, spectari placuit. Cum igitur ea lege fundum vectigalem municipes locauerint, vt ad heredem eius, qui suscepit, pertineret: ius heredum ad legatarium quoque transferri potuit.

Liberi filij.

220. *Callistratus* libro secundo Quæstionum.

LIberorum [g] appellatione nepotes [h], & pronepotes, cæterique [i], qui ex his descendunt, cōtinentur. hos enim omnes suorum [k] appellatione lex duodecim tabularum comprehendit. totiens [l] enim leges necessarium ducunt cognationem singulorum nominibus vti, veluti *Filij, nepotes, pronepotes*, cæterorúm ve, qui ex his descendunt: quotiens non omnibus, qui post eos sunt, præstitum voluerint: sed solis his succurrent, quos nominatim enumerent. At vbi non personis certis, non quibusdam gradibus [m] præstatur, sed omnibus, qui ex eodem [n] genere orti sunt: liberorum appellatione comprehenduntur.

1 ¶ Sed & Papirius Fronto libro tertio responsorum ait, prædio cum vilico & contubernali eius & filiis legato, nepotes quoque ex filijs contineri nisi voluntas testatoris aliter habeat. filij [o] enim appellatione sæpe & nepotes accipi, multifariam placere.

2 ¶ Diuus quoque Marcus rescripsit, non videri sine liberis defunctum, qui nepotem suum heredem [p] reliquit.

3 ¶ Præter hæc omnia natura nos quoque docet parentes pios, qui liberorum procreandorum animo [q] & voto vxores ducunt: filiorum appellatione omnes, qui ex nobis descendunt, contineri. nec enim dulciore nomine possumus nepotes nostros, quam filij appellare. etenim idcirco filios filiásve concepimus, atque edimus, vt ex prole eorum earúmve diuturnitatis [r] nobis memoriam in æuum relinquamus.

Falsus tutor, falsum testamentum, modius iniquus.

221. *Paulus* libro decimo Responsorum.

PAulus respondit falsum [s] tutorem eum verè dici, qui tutor non est, siue habenti tutor datus est, siue non. sicut falsum testamentum, quod testamentum non est. & modius [t] iniquus, qui modius non est.

Pecunia.

222. *Hermogenianus* libro secundo Iuris epitomarum.

PEcuniæ [u] nomine non [x] solum numerata pecunia: sed omnes res, tam soli, quam mobiles, & tam [y] corpora, quam iura [z] continentur.

Lata culpa. 1. *Amicus.*

223. *Paulus* libro secundo Sententiarum.

LAtæ [a] culpæ finis est, non [b] intelligere id, quod omnes intelligunt.

1 ¶ Amicos [c] appellare debemus non leui notitia coniunctos: sed quibus fuerint iura cum patrefamilias, honestis familiaritatis quæsita rationibus.

Vincula custodia.

224. *Venuleius* libro septimo Stipulationum.

VInculorum [d] appellatione vel priuata, vel publica vincula significant. custodiæ vero tantum publicam custodiam.

Fugitiuus erro, De affectu animi, & actu delinquendi.

225. *Tryphoninus* libro primo Disputationum.

FVgitiuus [e] est, non is, qui solum consilium fugiendi à domino suscepit, licet id se facturum iactauerit: sed qui [f] ipso facto fugæ initium mente deduxerit. nam & furem [g] adulterum, aleatorem [h], quanquam aliqua significatione ex animi [i] propositione cuiusque sola quis dicere posset: vt etiam is, qui nonnunquam alienam rem inuito domino subtraxerit, nunquam alienam matremfamilias corruperit, si modo eius mentis sit, vt occasione data id commissurus sit: tamen oportere eadem hæc crimina assumpto actu intelligi. & ideo fugitiuum [k] quoque, & erronem non secundum propositionem solam, sed cum aliquo actu intelligi constat.

Culpa dolus.

226. *Paulus* libro primo Manualium.

MAgna [l] negligentia, culpa est. magna [m] culpa, dolus est.

Heres.

227. *Idem* libro 2. Manualium.

EX illa parte edicti, *Tum* [n] *quem ei heredem esse oportet*, heredis heredibus bonorum possessio non defertur.

1 ¶ Item in substitutione his verbis, *Quisquis* [o] *mihi heres erit*, proximus heres tantum significatur. imo nō tantum proximus heres, sed etiam scriptus.

Municipes.

228. *Idem* lib. singulari de Cognitionibus.

MVnicipes [p] intelligendi sunt, & qui in eodem municipio nati sunt.

Transacta finita.

229. *Idem* lib. singulari de Tacitis fideicommissis.

TRansacta [q] finitave intelligere debemus, non solum quibus controuersia fuit, sed etiam quæ sine controuersia sint possessa.

230. *Idem* libro singulari ad Senatusconsultum Orfitianum.

VT sunt iudicio [r] terminata, transactione composita, longioris temporis silentio finita.

De eo qui est in vtero.

231. *Idem* libro singulari ad Senatusconsultum Tertyllianum.

QVod dicimus eum [s], qui nasci speratur, pro [t] superstite esse: tunc verum est, cum de ipsius iure queritur. aliis autem non prodest, nisi natus.

Pluris aureorum triginta.

232. *Gaius* lib. 1. de Verborum Obligationib.

HÆc enunciatio, *Quæ sunt pluris* [u] *aureorum triginta*, simul & quantitatis & æstimationis significatiua est.

a *v.l.224.§.eo.l.9.§.ex quib.cau.maior.l.8.§.de pœnis.*
b *Eclog.ibi.c.217.*
c *adde l.41.§.de manumiss.test.*
d *v.l.4 .l.109.in fi.§.de verb.obl.l.12.§.de testib.*
e *2.Eclog.2.c.218.l.58.l.175.§.e.l.60.§.de cond.& demonst.*
f *l.69.§.de leg.* 3. *Eclog. ib. cap.* 219.
g *l.56.in fi.sup. eo.*
h *l.59.§. de ritu.*
i *l.10. §.9. §.de in ius vocando: l.48.§.soluto. l.1.§.1.de legat.præst.*
k liberorum. *Hal.*
l Ea legis sententia est, Liberorum appellatione passim nepotes, ac deinceps descendentes comprehendi nisi in casibus à lege exceptis, *Eclog. ib. c.220.*
m Quando personis aut gradibus certum aliquid conceditur liberorum appellatione descendentes in infinitum non intelliguntur.
n Omnibus, qui post liberos aut qui ex eodem genere sunt, concessa priuilegia, latius patent quā quæ certis personis aut certis gradibus conceduntur. Genus latius patet quam personæ singulæ aut singuli gradus.
o *l.84.l.116.l.164.l.201.§.eo.*
p Si is non moritur sine liberis, qui moritur relicto nepote, multo minus sine liberis non morietur, qui nepotem non modo, sed eum heredem relinquit.
q Is est primus nuptiarum finis. Lex Iulia miscella remittebat conditionem viduitatis, iis qui intra annum iurasśent se liberorum procreandorū causa nuptias contrahere, vt Sp. Carbilius iurasse dicitur. 4. Gell.3. adde Festum. Et lege Iunia Norbana testato interponebatur, liberorum quærendorum causa vxorem duci 3. *Vlp.* §.3. eáque formula tabulis nuptialibus solebat inseri. *Tacit.* 2. Hinc Augustinus 3. *cōtra Iulianum*: Pudicitia coniugalis facit quod præscribunt tabulæ matrimoniales, ne vltra quam generandis filiis satis est, coniugis corpus attrectetur. Idem *serm. 244.* Vxor non propter libidinem, sed propter filiorum procreationem accipitur. denique ipsæ tabulæ matrimoniales hoc continent liberorum procreandorum causa: & 1. *de nuptiis ad Valerium comitem*, vt secundum matrimoniales tabulas, non nisi liberorum procreandorum causa concumbant, *v. Cuiac. ad Nouell.22.* Ambrosius super Lucam, Qui non causa procreandæ sobolis, sed explendæ libidinis sibi inuicem copulantur non tam coniugi, quam fornicari videntur, *c. pudor 32.q.2.* Idem refert Augustinus *serm.3. dominica post trinitatem.* Isidorus *9. c.8.* Tres ob causas ducitur vxor, prima est causa prolis, &c de hac testatione vxoris ductæ liberorum causa, adde *Vlp.3.§.3.* Alij sunt fines nuptiarum, liberorum educatio, constitutio familiarum, nominis, familiarum conseruatio, *l.9. C. de quæstionib.* generis humani conseruatio, vt sit veluti quædam immortalitas, *l.14. C. de legiti. hære.* certitudo prolis, *l.83.§.de cōd. & dem.* vitatio fornicationis, humanitatis solatium *27. q. ca. nuptiarum*: vicissitudo munerū inter virum & vxorem. Xenophon in *Oeconomico*, vitatio discordiarū quæ sunt in concubinatu: Isocrates Cic. *4. de finibus*: vt habeant parentes à quibus iuuentur, *Xenophon dicto loco: Hieronymus in Iouinianum*: honor Dei. vide Antoniū Gumbertum *cap.8. in commentario de matrimonio.*
r *l.14. C de leg. hered. Nou.22.*
s *2.Ecl.2.c.221.* vt falsus emptor, *l.4.§.5.§.de in diem addict.*
t *v.l.32. §.1.§. de falsis.*
u ¶ *v.l.178.§.eo. Ecl.ib.c.232.*
x *adde Aristot. 4. Ethic.1.*
y tam iura quā corpora, *Petr. Fab.1. semest.23.*
z & fructus, *v. l.32. ad Trebellianum.*
a *l.7.§.2 §.de administ.tuto.v. Cuiac.7.obs.8.*
b *l.213.§.eo.*
c de amicis tutoris, *v.l.vlt.§.vbi pupillus*: pupilli, *v.l.44.§.de negotiis.l.2.§.qui petant.tutor.* heri, *l.43. §.1.§.de ædilitio. v. Tiraquell. tractat. de pœnis. causa 22.*
d *l.216.§.eod.* 2. *Ecl.2.cap.224.*
e *l.17.l.43.§.2. §.de ædilitio.*
f ἀλλὰ ἀπὸ τῆς πρᾶξεως Græci hic ex ipso actu.
g *v.l.174.§. eod. Ecl.ib.c.225.*
h *l.4. §.2. §.de ædil.edict.*
i Animus discernit facítque fugitiuum.
k *l.11. §.7. §.de act.emp.*
l nimia, *l.213. in fi.§.eo. Ecl.ibi. c.226.* dissoluta, *l.29.§.mandati.*
m lata, *l.223.§.e. l.1.§.1.§.si mēsor. l.7.supr. de sicar.* latior, *l.32.supra depositi.* dolo pxima, *l.8.§.3.sup. de precario: l.22. §.3.sup.ad Treb. l.1.§.2.supra si is qui test. liber.* in faciendo & nō faciendo, *v.l.91. sup.de verb. obli.* alias est diligentiæ contraria, *l.31.supr.ad l.Aq.* quæ sit talis, arbitrio iudicis definitur, *l.15.§.1.supra quod vi.* adde quæ scripsi *ad l.35.§.4.sup.de contr.emp.*
n *l.1.sup.vnde cognati, l.1.§.2.sup.vt ex legib.* o *v.l.70.sup.eo.* p *v.l.1.sup.ad municipalem.* q *v.l.1.in fi.sup.ad Tertyllianum.* r *v.d.l.1.in fin.*
s *v.l.7.supra de statu.*
t vide quæ scripsi ad *tit.de ventre inspiciendo.*
u *l.92.supra eod.*

a calumnietur, *vulga.* caluitur, id eſt, decipitur Pacuuius *in Medo*, lactans caluitur ætas. Idem *in Duloreſte*, me caluitur ſuſpicio. Plautus *in Caſina* ſopor meus caluitur. Accius *in Euryſſace*, memet caluor. Salluſtius *3.hiſt.* Ille calui ratus. Porro hæc verba, ſi caluitur initium ſunt ſententiæ legis duodecim tabularum. Ea talis fuit, Si caluitur pedémve ſtruit, manum endo iacito. Feſtus *in voce* ſtruere.

Calui, calumniator, cauillatio. 1. *De tertio die poſt Kal. Ian.* 2. *Telum* Βέλος τόξευμα.

233. *Idem* libro primo ad legem duodecim tabularum.

SI caluitur [a] *&* [b] *moretur, & fruſtretur.* Inde & calumniatores [c] appellati ſunt, quia per fraudẽ & fruſtrationem alios vexarent litibus. Inde & cauillatio [d] dicta eſt.

1 ¶ Poſt [e] Kalendas [f] Ianuarias die tertio pro ſalute principis vota ſuſcipiuntur [g].

2 ¶ Telum [h] vulgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur. ſed nunc omne ſignificatur, quod mittitur manu. Ita ſequitur, vt & lapis, & lignum, & ferrum hoc nomine contineatur. Dictúmque ab eo, quod in longinquum mittitur, "Græca voce" figuratum ἀπὸ τοῦ τηλοῦ [i], i. *ab eo, quod eſt longè* Et hanc ſignificationem inuenire poſſumus & in Græco nomine: nam, quod nos telum appellamus, illi Βέλος appellant. eóque nomine vulgo quidem id ſignificatur, quod ab arcu mittitur: ſed non minus omne ſignificatur, quod[cum] mittitur manu, ἀπὸ τοῦ βάλλεσθαι. i. *à iaciendo.* Admonet nos Ξενοφῶν [k]. i. *Xenophon.* nam ita ſcribit: Καὶ τὰ βέλη ὁμόσε ἐφέρετο, λόγχαι, τοξεύματα, σφενδόναι, πλεῖστοι δὲ καὶ λίθοι. i. *Et tela ſimul ferebantur, haſtæ, ſagittæ, fundæ, plurimi item lapides."* Et id, quod ab arcu mittitur, apud Græcos quidem proprio nomine τόξευμα (i. *ſagitta*) vocatur: apud nos autem communi nomine telum appellatur.

Hoſtes perduelles. 1. *Locuples.* 2. *Viuere.*

234. *Idem* libro ſecundo ad legem duodecim tabularum.

QVos nos hoſtes [l] appellamus, eos veteres perduelles appellabant, per eam adiectionem indicantes, cum quibus bellum eſſet.

1 ¶ Locuples [m] eſt, qui ſatis idoneè habet pro magnitudine rei, quam actor reſtituendam eſſe petit.

2 ¶ Verbum *Viuere* [n] quidam putant ad cibum pertinere. ſed Ofilius ad Atticum ait, his verbis & veſtimenta & ſtramenta [o] contineri. ſine his enim viuere neminem poſſe.

Ferri, portari, agi. 1. *Fabri tignarij.*

235. *Idem* lib. tertio ad legem duodecim tabularum.

FErri [p] propriè dicimus, quæ quis ſuo corpore baiulat: [q] portari ea, quæ quis iumento ſecum ducit. agi ea, quæ animalia ſunt.

1 ¶ Fabros tignarios [r] dicimus non eos duntaxat, qui digna [ſ] dolarent: ſed omnes, qui ædificarent.

Venenum φάρμακον. 1. *Glans* Ἀκρόδρυα.

236. *Idem* lib. quarto ad legem duodecim tabularum.

b ita legendũ puto caluitur, dictum eſt fruſtratur, vt apud Nonium. de cauillatione, *dixi ad l. 1. ſ. de regula Catoniana. & ad l. 177. ſ. eod.* Gloſſis Calpitur ἐξαπατῶ & Cabillatio διασυρμός, vide Feſtũ in Incaluitii, Gloſſis incabillatur, inderidetur, *adde l. 19. ſ. ad exhib.*

c *l. 1. ſ. de calumniatorib. l. 2. §. 2. ſ. ſi mulier ventris nom. l. 1. §. 1. ſ. ad Turpil.*

d *l. 177. ſ. eo* & callitas. *l. 29. §. 5. in fi. ſ. mandati.*

e *adde l. 132. ſ. eo.* nuncupantur vota ineunte anno pro ſalute principis, *vt hîc, & l. vn. C. de oblatione votor. Plutarchus in Cicerone.* & offerebatur libra auri in 72. ſolidis obriſiacis, ſiue obriſatis. *v. Cuiac. ib.*

f Ea die natus eſt Cicero. *Plutarchus in Cicerone.* Cæterum poſt tertium kalendas Ianuarias naſci, eſt die tertio, *Plutarch. Gellius 15. c. 28.* dixit ante diem tertium Nonas. Ipſe Cicero *7. ad Atticum.* tertio Nonas. Hæc tria ſunt eadẽ: Tertio Nonas: ante diem tertium Non. poſt kalendas Ianuarias die tertio.

g à ſacerdotibus ſc. & conſulibus. Erant & vota anniuerſaria ob diem imperij, cum videlicet ad imperium princeps ſumptus eſſet, vel cum natus eſſet, *l. 7. in fi. C. de feriis. adde Plinium 10. Epiſt. 9. 44. 45. 60. 61. v. Tertull. in Apologetico:* erant & alia pro ſalute imperatoris & incolumitate *10. Plin. Epiſt. 1. Tranquill. in Auguſt.* Erant & alia quo abitu & reditu, *v. Suetonium in Tiberio c. 38.*

h *§. 5. Inſt. de publ. iud. l. 1. §. 17. ſ. de ſenatuſconſ. Syllaniano. v. l. 11. in fi. ſ. ad legem Iul. de vi publ. l. 54. §. 2. ſ. de furtis.*

i à Græca voce τηλόθεν *Bud. §. 5. Inſt. de publ. iud. v. Feſtum in Arma & Tela.*

k ſ. ἀναβάσεως.

l *l. 118. ſ. eo.*

m locuples habetur neceſſaria perſona, *adde l. 3. ſ. in ius vocati:* qui adquiſiit, qui in corpus patrimonij vertit, *l. 18. ſ. quod met. cau. l. 63. in fi. prin. ſ. ad l. Falc.* debito liberatus, *l. 50. ſ. de don. int. vir. l. 66. ſ. de ſolut.* hinc debitor & reus locuples, qui ſoluendo, *l. vlt. in fi. ſ. de reb. cre. l. 3. ſ. de manumiſſ. l. 57. ſ. de manumiſſ. teſtam.* fideiuſſor, *l. 3. ſ. in ius vocati,* qui non eſt pauperior factus, *l. 47. in fi. ſ. de ſolutionibus.* non is qui alienam rem defendit, *l. 166. ſ. de reg. iur.* vel qui libertum adquiſiit, *l. 126. §. 1. ſ. de reg. iur.* qui donando adquirit obligationem naturalem, *l. 25. §. 1. ſ. de hære.*

n *l. 43. ſ. eo. v. Rolan. à Valle 1. conſ. 22.*

o *v. l. 45. ſ. eo.*

p *2. Ecl. 2. c. 234.*

q à baiulis, id eſt operarius, *Feſtus.*

r tignarios, *vulg. Hal.* τέκτονα ξύλων *2. Ecl. 2. cap. 235.* Fabros lignarios *Cuiacius ad 3. Pauli 3. §. 50. C. de excuſ. artificum.*

ſ Tigna, *vulg. Hal.* τὰ ξύλα *Eclog. ib.* ligna, *Cuiac. ib.* hinc Fabri lignarij *3. Paul. ſent. 6. §. 50.*

t ¶ *l. 35. §. 2. ſ. de contrah. emp.* appellatio veneni media eſt *2. Ecl. 2. c. 236. & 60. ti. 9. 8. 4. adde l. 3. ſ. de ſicariis.*

u ſummus poetarum, *vt hîc,* parens omnis virtutis *Conſtitutio ad Anteceſſores, & inf.* citatur etiam in *l. 1. §. 1. ſ. de contrah. emp. l. 65. §. 4. ſ. de leg. 3. l. 9. §. 1. ſ. de ſupellectile, l. 4. §. 6. ſ. de gradib. l. 16. §. 8. ſ. de pœnis.*

x *Odyſſea* δ. *verſ. 230.*

y *l. vnica. ſ. de glande legenda, 2. Ecl. 2. c. 236.*

z baccarum vel fructuum *Hotom. in voce* ἀκρόδρυα.

a Græci ἀκροδρύων nomen fructib. tribuunt. & ita D. Ioannem victitaſſe ἄκροις δρυῶν Nicephorus ait, vt Diogenem, Ælianus ἄκροις φύλλων. Nicephoro adſentit Diaconus, qua de re, vide Cuiacium *in Paratitlis tit. de glande legenda.*

b negantibus, *Hal.* interdum tamen duo affirmatiua firmius negant & ponunt, εἰς ἄρνησιν μείζονα vt Demetrius ait in Sophoclem. neminem nihil facere, *l. 24. ſ. de damno:* nihil neminem habere. Lucilius, lapideo ſunt corde multi, quos non miſeret neminis *Cato apud Feſtum in Neminis.* Varro Bimarco, quæ non modo ignoraſſe me clamat, ſed omnino omnes heroas negat neſciſſe Nonius 12. *num. 46.* & ibid. *num. 54. Varro 2. de vita populi Romani.* monſtrat. Qua abſtinentia viri mulieréſque Romanæ fuerint, quod à rege munera eorum noluerit nemo accipere., *v. Cuiac. 10. obſ. 26.*

QVi venenum [t] dicit adiicere debet, vtrum malum, an bonum. nam & medicamenta venena ſunt: quia eo nomine omne continetur, quod adhibitum naturam eius, cui adhibitum eſſet, mutat. cum id, quod nos venenum appellamus, Græci φάρμακον dicunt. apud illos quoq; tam medicamenta, quam quę nocent, hoc nomine continentur. vnde adiectione alterius, nomine diſtinctio fit. admonet nos ſummus apud eos poetarum Homerus [u]. nam ſic ait [x].

Φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγρά

id eſt:

Venena multa quidem bona mixta, multa autem mala.

1 ¶ Glandis [y] appellatione omnis fructus continetur, vt Iauolenus ait. exemplo Gręci ſermonis, apud quos omnes arborum [z] ſpecies ἀκρόδρυα [a]. (i. *extremitates arborum*) appellantur.

De duob. verbis negatiuis.

237. *Idem* libro quinto ad legem duodecim tabularum.

DVobus negatiuis [b] verbis quaſi permittit lex, magis quam prohibuit. ídque etiam Seruius [c] animaduertit.

Plebs. 1. *Deteſtatum.* 2. *Pignus.* 3. *Noxia.*

238. *Idem* libro ſexto ad legem duodecim tabularum.

PLebs [d] eſt cæteri ciues ſine [e] ſenatoribus,

1 ¶ Deteſtatum [f] eſt teſtatione denuntiatum.

2 ¶ Pignus [g] appellatum à pugno: quia res, quæ pignori dantur, manu traduntur. vnde etiam videri poteſt verum eſſe: quidam putant, pignus propriè [h] rei mobilis [i] conſtitui.

3 ¶ Noxiæ [k] appellatione omne delictum [l] continetur.

Pupillus, ſeruus, incola Πάροικος. 3. *Munus publicum.* 4. *Aduena* ἄποικος. 5. *Decuriones.* 6. *Vrbs, vrbare, verbum. oppidum.* 8. *Territorium.* 9. *Suum.*

239. *Pomponius* libro ſingulari Enchiridij.

PVpillus [m] eſt, qui cum impubes eſt, deſiit [n] in patris poteſtate eſſe aut morte [o], aut emancipatione.

1 ¶ Seruorum appellatio ex eo fluxit, quod Imperatores "noſtri" captiuos [p] vendere, ac per hoc ſeruare [q] nec [r] occidere ſolent.

2 ¶ Incola eſt, qui [ſ] aliqua regione domicilium [t] ſuum contulit. quem Græci πάροικον [u] (id eſt, *iuxta habitantem*) appellant.

c Seruius ad illa verba legis duodecim tabularum, necnon mortuum inferunto, adnotauit duobus illis negatiuis verbis quaſi permiſiſſe legẽ magis, quam prohibuiſſe. cui congruit quod Philoſophus refert αἱ δύο ἀποφάσεις ἡ στερήσεις μίαν κατάφασιν ἀποτελοῦσι. Caper, cõfeſſoria vox fit ex duplici abnutiua, vt non nolo, non neſcio, nonnunquam, necnon.

d *§. 4. Inſt. de iure naturali. l. 2. §. 24. in fi. ſupra de orig. iur.*

e χωρὶς τῶν ἀξιωματικῶν *2. Eclo. 2. c. 238. 1.* ſine iis qui ſunt poſiti in dignitate, ſeu patriciis & ſenatoribus, *d. § 4.* Gellius ita definit. Plebs ea dicitur, in qua gentes ciuium patriciæ nõ inſunt *10. Noct. c. 20.* Iſidorus *9. orig. 5.* Plebs reliqui, vulgus ſine ſenioribus ciuitatis. Hinc plebiſcita, Tributis comitiis: in Centurialis plebs cum pluribus: ibi leges. dixi ad Feſtum *in Populo commun.*

f *l. 40. ſupra eo.*

g *l. 5. §. 1. ſup. de pignorib.*

h propriiſſimè, nã pignus propriè dicitur de re immobili, *l. 2. in fi. ſup. de religioſis.* ſed & illud quod conuentione contrahitur, *l. 1. ſupra de pignor.*

i *§. 7. in fi. Inſt. de actionib.*

k à noxia differre ait Iuſtinianus, *§. 1. Inſt. de noxalib.* ſed noxa interdum idẽ quod noxia. hinc illæ formulæ, noxam nocere, *l. 45. §. 1. ſup. de leg. 1.* noxiam nocere, *l. 4. ſup. de noxalib.* noxã cõmittere, *l. 32. ſ. de noxal.* noxiam cõmittere, *l. 1. ſ. ſi quadrupes.* æſtimatio noxiæ, *d. l. 1.* noxam caput ſequi. *v. l. 1. in fi. ſupra de priuatis delictis,* hinc noxalis actio, *ſ. de noxalib.* hinc noxij ſerui, id eſt, qui nocent, *l. 27. §. 11. ſupra ad l. Aquil.*

l *l. 1. §. 1. ſupra de noxalib. §. 1. Inſt. de noxalib. 2. Ecl. c. 238.* non tamen quod publicam coercitionem contineat, *l. 200. ſup. eo.* Interdum pœnam ſignificat; hinc noxæ dedere, *l. 19. ſup. de noxalib.* ad noxam dedere, *d. l. 19. in fi. ſupra de noxalib.* in noxam, l. 11. noxam dare, *l. 7. §. 1. ſupra quod vi,* noxæ deditio, *l. 10. ſupra de noxalib.* noxis ſolui & ſolutum eſſe, *l. 200. ſupra eo.* noxam ſarcire, & in noxam dare ſeparantur, *l. 1. §. 11. ſup. de noxalib.*

m hinc pupillaris ætas quæ anno 14. terminatur, *l. 16. ſupra de iure fiſci: l. 3. C. de præſcrip. 30. annorum:* pupillares tabulæ, *l. 38. in fi. ſupra de vulgari,* pupillare teſtamentũ, *l. 8. §. 5. ſupra de inofficioſo: l. 2. §. 2. ſupra de vulgari: l. 34. §. 9. §. 10. ſup. de leg. 1.* pupillaris ſubſtitutio, quæ ſit liberis impuberibus in eum caſum, quo ante pubertatis annos deceſſerint, *l. 2. ſupra de vulgari.* pupillares ſubſtituti, *l. 10. §. 5. ſupra de vulgari.*

n deſiit, ſi prius fuit in poteſtate. Qui eſt in vtero talis non eſt, *l. 262. ſ. eo. ad Eclog. ib. c 239.*

o his duobus etiam finitur patroni poteſtas, *Inſt. quibus modis patria poteſtas.*

p ne colligas ſola captiuitate ſeruos fieri, quum etiam alio modo ſerui fiant, *v. l. 5. §. 1. ſupra de ſtatu.*

q *l. 4. in fi. ſ. de ſtatu. §. 2. Inſt. de iure perſonarum 2. Ecl. 2. c. 239.*

r hinc conſtat, non licere hoſtem poſtquam à nobis captus eſt occidere, aut de eo ſupplicium ſumere.

ſ *al.* qui in aliquam regionem.

t non ius ciuitatis adquiſiuit, poteſt enim quis vnius ciuitatis eſſe incola, alterius ciuis, *l. 29. ſupra ad municipalem: adde l. 6. in fi. ſupra de munerib.*

u & μέτοικον. talis fuit Abrahamus παρῴκησεν εἰς γῆν τῆς ἐπαγγελίας *Hebr. 5. verſic. 9.* Hinc illud, aduenas nos eſſe oportet carnis & mundi *Petrus 1. cap. 2. verſic. 11.* ἀγαπητοί, παρακαλῶ ὡς παροίκους, καὶ παρεπιδήμους ἀπέχεσθαι τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν, contra, cœli, fidelibus non incolatus, ſed propria ciuitas. hinc illud οὐκ ἔτι ξένοι καὶ πάροικοι *Ephe. 2. verſ. 19.*

a Imò qui in agro permanent, incolæ non ſunt, *l.34.ſ.ad municipalem.*
b *l.14.§.2.ſ.de munerib.*
c ἔποικον, *Hal.* quaſi aliunde aduenientem. opponitur indigenæ, id eſt, inde nato homini. dicitur etiam aduena, qui domicilium nondum conſtituit. *Iſid.10.l.19.§.1. ſ.de iudiciis*, qua in re puto eum ſeparari ab incola, qui domicilium apud exteros habet, *§.2.ſ.eo.*

appellant. Nec tantùm hi, qui in oppido morantur, incolæ ſunt: ſed etiam qui alicuius oppidi finibus ita agrum [a] habent, vt in eum ſe quaſi in aliquam ſedem recipiant.

3 ¶Munus [b] publicum eſt officium priuati hominis, ex quo commodum ad ſingulos, vniuerſóſque ciues, rémque eorum imperio magiſtratus extraordinarium peruenit.

4 ¶Aduena eſt, quem Græci ἄποικον [c], id eſt, *domo profugum, colonum aduenientem*, appellant.

5 ¶Decuriones [d] quidam dictos aiunt ex eo, quòd initio, cùm coloniæ deducerentur, decima pars eorum, qui ducerentur, conſilij [e] publici gratia conſcribi ſolita ſit.

6 ¶Vrbs ab vrbo [f] appellata eſt. vrbare eſt aratro [g] definire. & Varus ait, vrbum appellari curuaturam aratri, quod in vrbe condenda [h] adhiberi ſolet.

7 ¶Oppidum ab ope [i] dicitur, quòd eius rei cauſa mœnia ſint conſtituta.

8 ¶Territorium [k] eſt vniuerſitas agrorum intra fines cuiuſque ciuitatis. quod ab eo dictum quidam aiunt, quòd magiſtratus eius loci intra [l] eos fines terrendi [m], id eſt ſummouendi, ius habet.

9 ¶Verbum *Suum* ambiguum eſt, vtrùm de toto an de parte ſignificet. & ideo qui iurat ſuum non eſſe, adiicere debet, neque ſibi communem [n] eſſe.

Soluto matrimonio.

240. *Paulus* ex libris ſex, libro primo Imperialium ſententiarum in cognitionibus prolatarum.

CVm quærebatur, an verbum *Soluto* [o] *matrimonio dotem reddi*, non tantum diuortium [p], ſed & mortem contineret, hoc eſt, an de hoc quoque caſu contrahentes ſentient, & multi putabunt hoc ſenſiſſe, & quibuſdam aliis contrà videbatur: ſecundùm hoc motus [q] Imperator pronunciauit, id actum eo pacto, vt nullo caſu remaneret dos apud maritum.

Ruta caſa.

241. *Quintus Mutius Scæuola* libro ſingulari ὅρων.

IN rutis [r] cæſis ea ſunt, quæ terra non tenentur, quæque opere ſtructili [ſ], tectorióve [t] non continentur.

Pars nauis. 1. *Proiectum immiſſum.* 2. *Pars ædificij.* 3. *Vidua, vecors, veſanus.* 4. *Pars ædium.*

242. *Iauolenus* lib.2. ex Poſterioribus Labeonis.

MAlum [u] nauis eſſe partem, artemonem [x] autem nõ eſſe, Labeo ait: quia pleræque naues ſine malo inutiles eſſent, ideoque pars nauis habetur. artemo † autem magis adiectamento [y], quàm pars nauis eſt.

1 ¶Inter proiectum [z] & immiſſum, hoc intereſſe ait Labeo: quòd proiectum eſſet id quod ita proueheretur, vt nuſquàm requieſceret, qualia mæniana [a], & ſuggrunda [b] eſſent: immiſſum autem, quod ita fieret, vt aliquo loco requieſceret, veluti tigna, trabes, quæ immitterentur.

2 ¶Plumbum, quod [c] tegulis [d] poneretur, ædificij eſſe, ait Labeo. ſed id, quod hypæthrhi † tegendi cauſa poneretur, contrà eſſe.

d de decurionibus dicam ad titulum Codicis *de decurionibus & filiis eorum & qui decuriones habentur, &c.*
e Erant decuriones quaſi ſenatores Curiæ ſuæ, *l.33. C.de decurionibus.*
f *Varro 4. de lingua 15. Iſidorus 2. Plato* ἐν τοῖς ῥωμαϊκοῖς *q. 25. Cicero Philippica 2.* Vruo, *Hal.* ἀπὸ τοῦ ὀρβάρε *2. Eclog.2. cap.240.* Vrbum eſt aratrum *Varro 4.de lingua.*
g Aratro vrbes definiri ſolitæ: quemadmodum & idẽ in iiſdem excõdendis inducebatur, *v. l.21. ſ. quib.mod.vſusfr.* dixi *ad Varronem 4.de lingua.* vbi locus eſt elegans ex Catone.
h Et exfundanda, id eſt, euertenda, *Nonius 1. Horat. 1. Carm. 16. Seneca 1. de Clement. vltim.* hinc Carthago aratrum paſſa dicitur, *l.21. ſ. quibus modis vſusfructus*, & templum Hieroſolymitarum ara tum à Titio Rufo *Hieronymus.* ἀποθνήσκουσι γὰρ καὶ πόλεις ὥσπερ ἄνθρωποι. *Lucianus in Dialogo qui Charon, vide P. Fabrum 1. ſemeſtr.8.*
i *Varro 4. de lingua, Ecl.ibid.* id eſt, opibus recondendis, aut conſeruandis *Feſtus*: ſed vel murorum oppoſitione, vel quòd dent mutuam operam aduerſus hoſtes *15. Iſidorus 1.* ἀπὸ τοῦ ἔργου Græci hîc, id eſt non ab opere, ſed à cauſa propter quam Mœnia conſtruuntur.
k territorium ciuitatis, *l.41.§.5.ſ.de legatis.* id eſt, oppidi, *l.3.§.4.ſ.de ſepulchro*, iudicis, *l.vlt.ſ.de iuriſdict.*
l non extra, *v.l.vlt.ſ.de iuriſdict.*
m Territorium locus communis, qui propè oppidum relinquitur, ſic dictũ quòd maximè teratur *Varro 4.de lingua.* aliam Etymologiam affert Iſidorus *14.orig.15.* territorium quaſi tauritorium, id eſt, tritum bobus, & aratro. à terrẽdis ciuibus, *Siculus Flaccus libro de condic.agrorum*, à terrendis hoſtibus. *Frontinus in libro de agrorum qualit.* à terra, *Cuiac.ad l.53.C.de decurionib.*
n communem, *Hal.* Suum enim quiſque poteſt dicere, quod commune cum alio habet. *v.l.46.ſ.de ritu: l.74. ſ.de legat.3. adde l.25.l.58. in fin.ſupra eo.* Suum eſt etiam quod vindicari poteſt, non quod eſt in obligatione, *l.27.§.2.in fin.l.34.ſ.ne auro*, aut pignore, *l.9.in fi.ſupra de ſupellectile.*
o *v.l.56.ſupra ſoluto.*
p Matrimonium enim diſſoluitur diuortio, morte, *l.1.ſ.de diuort.*
q *arg.l.1.C.ſoluto.*
r ruta cæſa coniunctim, *l.5.§.1.ſ.ad exhib.l.66.in fi.ſ.de contrah.emp. l.38.in fin.ſ.de act.emp.* ruta & cæſa, *l.3.§.6.l.18.ſ.de act.emp.*
ſ i.manu conſtructo. Structiles baſes, *l.245.ſ.eo.* canales *8.Vitruuius 7.* columnæ, *l.8. §.1.ſ ſi ſeruitus vindicetur.* formæ *9. Pallad.11.* lapides, *l.6.§.5.ſ.ſi ſeruitus vind.* riui, *l.3. §.1.ſ.de riuis.*
t tectorium, incruſtatio ex gypſo, & calce, vel ex marmore, *l.38. circa finem, ſ.de rei vind.l.7.in fin.ſ.de vſufructu: l.3.in fin.ſupra de ſeruitut.vrban. l.3.§.4.ſupra de in rem verſo, l.17.§.3.ſupra de act.emp.l.40.ſupra de damno: l.3. §.9. ſupra vti poßidetis. adde 2. Vitruu.4.& 7.cap. 3.* Inde tectores, *l.27. in fin. ſupra ad legem Aquiliam, l.5.§ 7.ſupra commodat.* κονιάται, qui & albarij. *Tertullianus in lib. de Idololatria*: albini *in l.1.C.de excuſ.artifi.*
u *l.44.ſupra de euict.*

x qui & velum dicta *l.44.* & acacium.
† artemon.
y hinc Alciatus colligit artemonem, eſſe velum maiori additium, ἀρτάω enim aſſuere ſignificat Bayſius, maius velum interpretatur. nam & hoc vocabulo maius velum etiam Veneti appellant. Artemonis fit mentio, *Act.27.verſ.40.*

3 ¶Viduam non ſolum eam, quæ aliquando [e] nupta [f] fuiſſet, ſed eam quoque mulierem, quæ virum [g] non habuiſſet, appellari ait Labeo: quia vidua ſic dicta eſt, quaſi vecors [h], veſanus, qui ſine corde aut ſanitate eſſet. ſimiliter viduam dictam eſſe, ſine duitate.

4 ¶Straturam [i] loci alicuius ex tabulis factis, quę æſtate tollerentur, & hyeme ponerentur, ædium eſſe, ait Labeo: quoniam perpetui [k] vſus paratæ eſſent. neq; ad rem pertinere, quòd interim tollerentur.

Libertus.

243. *Scæuola* libro decimooctauo Digeſtorum.

SCæuola reſpondit: Semper acceptum eſt, vt libertorum [l] appellatione etiam hi contineri intelligantur, qui eodem teſtamento vel poſteriore loco manumitterentur: niſi manifeſtè is, à quo peterentur, contra defuncti voluntatem doceret peti.

Pœna, multa.

244. *Labeo* libro 4. Pithanon à Paulo epitomatorum.

SI qua pœna eſt, multa eſt. ſi qua multa eſt, pœna eſt. *Paulus*: Vtrumque eorum falſum eſt. namque harum rerum diſſimilitudo [m] ex hoc quoque apparet: † quòd [n] de pœna prouocatio non [o] eſt, ſimul atque enim victus quis eſt eius maleficij, cuius pœna eſt ſtatuta, ſtatim ea debetur: at multæ prouocatio eſt, nec antè debetur, quàm aut non eſt prouocatum, aut prouocator victus eſt, nec aliter, quàm ſi is [p] dixit, cui dicere licet. Ex hoc quoque earum rerum diſſimilitudo apparere poterit: quia pœnæ certæ ſingulorum [q] peccatorum ſunt: multæ contrà. quia eius [r] iudicis poteſtas eſt, quantam dicat: niſi cùm lege [ſ] eſt conſtitutum, quantam dicat.

Pars ædium.

245. *Pomponius* libro decimo Epiſtolarum.

STatuæ affixæ baſibus ſtructilibus [t], aut tabulæ relegatæ [u] catenis, aut erga parietem adfixæ, aut ſi ſimiliter cohærent lychni [x], non [y] ſunt ædium: ornatus enim ædium cauſa parantur, non quò ædes perficiantur.

1 ¶Idem Labeo ait: Prothyrum [z], quod in ædibus [a] [interim qui] fieri ſolet, ædium eſt.

Exhibere. 1. *Reſtituere.*

246. *Idem* libro decimoſexto Epiſtolarum.

APud Labeonem pithanon ita ſcriptum eſt: Exhibet [b], qui præſtat eius, de quo agitur, præſentiam. nam etiam qui ſiſtit, præſtat eius, de quo agitur, præſentiam, nec tamen "eum" exhibet. & qui mutum aut furioſum aut infantem exhibet, non poteſt videri eius præſtare præſentiam: nemo enim ex eo genere præſens ſatis aptè appellari poteſt.

1 ¶Reſtituit [c], non tantùm qui ſolum [d] corpus ſed etiam qui omnem rem conditionémque reddita cauſa præſtet. & tota reſtitutio iuris eſt interpretatio.

z *Eclog.2.c.241. l.2.ſupra de ſeru. vrban.*
a *v.l.2. §.6.ſupra ne quid in loco publico*, mæuiana, *Hal.* vt & in lege *20.ſupra de ſeruit. vrban.* ſic dicta à Mæuio cenſore, *Feſtus.* Græci κρόσσας appellant, *v.l.11.C.de ædif. priuat.*
b *Varro 3. de re ruſt.* ſubgrundæ. *Hal.* ſubgrũda, *vulgat.2. Vitru.9.* Inde ſubgrundatio *4. Vitruu.l.* ſugruenda *25.§.12.in fin. ſupra de his qui deiecerunt*: ſugrunda: *ſupra de damno infecto & de ſugrundis.*
c pro tegulis. *Hal.*
d *l.18.in fi.ſup. de act. emp. l.12. §.19.ſupra de inſtructo*
† hypæthra, *d.l.12. §.20.* Latinè ſubdialia, ſubdiuales ſub dio ambulationes. Vitruuius, Ioui, fulguri, ſoli, Lunæ ædificia hypæthra cõſtituentur, *adde eundem 5.cap.11. 17. Plin. 2. Harmen. 4.§.55.l.8.§.1.ſ.ſi ſeruit.vin.*
e ¶ *9.Iſid.8.*
f nupta etiam fuiſſe intelligitur, quæ maritum habet inutilem putà dãnatum ad triremes, *Gloſ.in l. vlt. in verbo orbitatis, C.ad legem Fabiam de plagiariis*, vt Eccleſia ſponſo viduata dicitur, quæ Epiſcopum habet inutilem *cap. 2. §. ſed neque illud, extra de tranſlatione Epiſcoporum.*
g *2.Ecl.2.c.242.* Vidua dicitur quæ virum nec habet, nec habuit. Iduare enim lingua Hetruſca, diuidere *2.Macrob. 15.* ita vidua dicetur, valde diuiſa, vidua etiam dicitur quæ virum abſentem habet. *Plaut.in Sticho.*
h *5.Gell.12.2.Eclog.2.c.242.*
i ſtructuram. *Hal.*
k *l.17.§.7.l.18.ſupra de act.emp.*
l *v.l.172.ſupra eo.*
m & quidem quatuor differentiæ oſtenſę ſunt. *v.l.131.ſ.eo.* nunc duas alias adfert.
† Appellatur à multa non à pœna. Pœna certa eſt: multa, arbitraria.
n Quinta differentia pœnæ & mulctæ.
o ſic ſentio à pœna legibus ſtatuta appellari non poſſe. nec enim à legibus ad ipſum magiſtratum legum cuſtodem appellari poteſt, *l.1.§.4.in fi.ſupra ad Turpillianum*: à negotio malè fortaſſis à iudice intellecto, aut non plenè probato, *d. l. 2. C. quorum appellationes* appellari poſſe, & hic ſenſus admodum eſt apertus.
p Innuitur quarta differentia pœnæ & multę, *de qua dictum in l.132.in fi.adde l.2.in fi.ſ.de pœnis.*
q Innuitur prima differentia *de qua dictum in d.l.131.in prin.*
r *l.1.§.4.ſ.ad Turp.v.l.15.ſ.ad municipalem.*
ſ Innuitur tertia differentia *de qua in d.l.131.* t *v.l.241.ſ.eo.*
u religatæ. *Hal.*
x lychnus λύχνος Lucerna, lychni penſiles: *Plautus*, dependent lychni laquearibus aureis. *Virgil.1.Æneı. Suet.in Iulio.* y Imò ſunt, *l.12.§.13.ſ.de inſtructo.*
z Prothyrum, ſeu diathyrum, hîc eſt velamen, quo aditus ædium obtenditur. alio ſenſu, prothyrum ſumitur in Nouella Leonis 57. idque pars eſt ędium, *v. Cuiac.14. obſ.1.* ſed Lipſius *2.Epiſt.7.* Prothyrum interpretatur, repagula e ferro vel lapide, vel qua alia re vtcunque depacta, arcendis à veſtibulo ędium vehiculis & equis. Prothyrum velamen dicit in lege *12.§ 23.ſ.de inſtructo.*
a in ædibus vterimque Lipſius *2.Epiſt.7.* b *l.ſ.ad exhib.2.Ecl.2.c.vlt.*
c *l.75.ſ.eo.Eclo.ibi.* d *al.* ſoluit.

DE [a] DIVERSIS [b] REGVLIS [c] iuris antiqui [d],

Tit. XVII.

De regula.

1. *Paulus* libro decimosexto ad Plautium.

REGVLA [e] est, quæ rem, quæ [f] est, breuiter [g] enarrat. non [h] ex [i] regula ius sumatur: sed [k] ex iure, quod est [l], regula fiat. Per regulam igitur breuis rerum narratio traditur, & (vt ait Sabinus) quasi causæ coniectio [m] est. quæ simul cùm in aliquo vitiata [n] est, perdit [o] officium [p] suum.

De feminis. 1. *De impubere.*

2. *Vlpianus* libro primo ad Sabinum.

FOeminæ ab omnibus officiis [q] ciuilibus [r] vel publicis [s] remotæ sunt [t]: & ideò nec iudices [u] esse possunt, nec magistratum [x] gerere, nec postulare [y], nec pro alio interuenire [z], nec procuratores existere [a].

1 ¶ Item impubes omnibus officiis ciuilibus debet abstinere.

Non nolle, velle.

3. *Idem* libro tertio ad Sabinum.

a περὶ κανόνων διαφόρων νομίμων 2. *Eclog.3.6.Harm.2.* De regulis iuris *5.extra vlt.5.semestr.vlt.*

b Non tamen de omnibus. Deest enim illa, noxa caput sequitur, *l.12.§.2.ff.de legat.* deest & illa curatorem habenti curatorem dari non posse, *l.20.in fin.ff.de tutoribus datis.* In rem suam tutorem auctorem esse non posse, *l.1.ff.de auct.tutor.l.21.C.de furtis. adde l.13.§.1.ff.de liber. & posthum.*

c id est, sententiis, definitionibus. Huiusmodi regulæ magnã vtilitatem in omni scientiarũ genere adferunt. Inde Vegetius *3. cap.26.* recenset regulas quasdam generales bellorum. Idem medicis præstant Aphorismi Hippocratis. Postulata Geometris: quæ petitiones *Cassiodoro.* αἰτήματα Euclidi: Concedenda Martiano Capellæ. Eodem fini Annianus ex Pauli sententiis quasdã Gothis suis selegit, quæ hodie receptæ Pauli sententiæ dicuntur.

d ne dicas antiquatis, nullæ enim hic inueniuntur regulæ iuris à Iustiniano antiquatæ, sed receptis ab antiqua prudentia iuris auctorum, *l.21.C de furtis.* consona Iurisconsultorum definitione, *l.vlt. C.Theo.de diuersis rescriptis.* hinc regula Catoniana, & illa quæ certissima dicitur, *§.1.Instit.de perpetuis & temporalibus*, & vetus, *§.5 Inst.de satisdation.l.37.ff.de pactis.* Cuiacius addit, leges *28.62.65.191.* esse alienissimas ab hoc titulo.

e Κανὼν *2.Ecl.3.c.1.* definitio, *l.202.j.eo.* sententiæ κύριαι δόξαι *2.Ecl.3.c.1.* sententiæ, maximæ ἀξιώματα, petita, postulata.

f Rei quæ est nomine, quidam rem quæsitam & litem intelligunt. video Græcos rei loco vsurpare πρᾶγμα *Eclo.ibid.Harm.ibi.* ἅπαντα τοῦ πράγματος. *Galenus apud Hotom.2.obs.4.* sic sentio. his verbis, rem, quæ est, ius significari, quòd in ipsa re controuersa sequi oporteat: vel causam generalem qua moti sunt prudentes. nam regulæ de facto non respondent, sed de iure vt infra eodem dicam, vel τὸ ὑποκείμενον rem subiectam, id de quo agitur, *l.67.j.eo.*

g id est, generaliter, idque ex iure in variis partibus iuris constituto, ac recepto. *Dynus ad cap.1.in sexto eo.* & plurium legum consensione *Hotoman.ibid.* ita vt nihil sit perfluum, nec tamen obscuritas inducatur. id si contingat breuitas est laudanda, *v. l.37. C.de donat.* etsi difficilè sit regulas ita componere, vt omnino absolutæ sint, ac perfectæ, *l.202.j.eo.* Est igitur regulæ proprium, non vt semper signum habeat vniuersale affirmatiuum, vel negatiuum, aut indefinitum, vt Dynus putat: sed vt breuiter primaria consilia, primariam rationem iuris controuersi decidendi præbeat. hinc definitur à Græcis τοῦ πράγματος σύντομος ἀφήγησις, καὶ σύνδεσμος *Ecloga ib. Harm.ib.* sic apud medicos, ἀφορισμοὶ διὰ βραχυτάτων ἅπαντα τὰ τοῦ πράγματος ἴδια περιορίζουσι. *Galenus apud Hotoman.2.obser.4.* Exempla huius breuitatis varia extant in hoc titulo.

h non vt *Hal.vulg.*

i *Ecl.ibidem.* Ius antiquius est regula, quum ex eo regula nascatur. Ius, ipsa est æquitatis materia: regula est eius quasi forma, & adaptatio. sicut aliud ædificium, aliud architectonice. ex ædibus immediatè habitatio percipitur, mediatè ex ipso artificio. Ita dici quoque potest ex regula ius sumi.

k id est, regula, nisi ius aliquod præiacens habeat, regula esse non potest. Ius autem illud est, vel strictum, vel æquum ac bonum. Æqui obiecta sunt, honestum, natura, vtile. Vtile est fictione, repræsentatione (sic dolus possessionem, rem, conditionem, factum: culpa rem: factum seu persona, factum aliud, rem aliam, aliam personam repræsentat) præsumptione, coniectura, seu interpretatione, non captiosa, sed ciuili. hinc interpretatio sumitur ex natura rerum ipsarum, putà genere, specie, toto, partibus ab eo quod plus est, & minùs, principali accessorio, priuatione, habitu, signis, verbis, & mente, id est obscuro, seu ambiguo, quo in genere præsumptio sumitur pro authore, pro eo quod verisimilius est, pro rei præsentis opportunitate, pro consuetudine, pro eo quod est benignius, vel fauorabilius: idque maximè quum agitur de libertate, dote, testamento, iudiciis, contractibus, pœnis, lucro, onere, maiori parte, inter fiscum, & priuatos, de tacito, & expresso, vbi agitur de actus conseruatione, de coniunctis, & disiunctis, de odio, & fauore, de duobus malis, dé initio vtili, vel inutili, de iure nouo. Hæc Ioanni Ramo, præceptori quondam meo, & apud Louanienses iuris antecessori doctissimo accepta refero.

l ne dicas negotij, sed (quia rei vocabulum latissimè patet, quemadmodum ostendi in lege prima. *ff.de reb.cred.*) iuris.

m coniunctio, *vulga.* & malè. Est enim metaphora sumpta ab oratorib. qui vel in principio obiter summam totius causæ coniiciunt, vt attentiorem faciant auditorem: vel in fine, vt eum memorem dimittant *Ioannes Ramus.* Est igitur ea legis sententia, quod causæ coniectio inter Rhetores, regula est inter Iurisconsultos. illa, iura omnia litigatorum in summam aliquam contrahit. hæc (vt sic loquar) succum elicit, & (vt Alchymistæ loquuntur) quintam essentiam exprimit. *hæc Hotom.2.obs.3.* Coniectio igitur, quia ex regula æquum coniicitur, non aliter quam ex signis factum.

n putà, quia malè & perperam est concepta, non quia exceptiones habet. nec enim exceptio vitiosum quid continet, sed quid potiùs secretum, aut remotum à regula, quam declarat, & in ea declaranda officium suum facit *Hotoman.ibid.* Potest tamen defendi, exceptionibus vitiari regulam idque propter specialem rationem ex circunstantiis ductam.

o vt in fabrica, si praua est regula prima, omnia mendosè fieri, atque obstipa necesse est, *Lucret.Hotom.ib.*

p ὃ σημαίνει τὸ ὑποκείμενον *6.Harm.2.*

q id est, functionib.

r i.virilibus, *l.1.§.5.ff de postulando: l.18.C.de procuratorib.* in quib. opera & ministerium requiritur, *l.12.§.2.ff.de iudiciis: l.1.§.1.ff.ad Velleianum: l.13.ff.de vac.mun.*

s i.honoribus & muneribus publicis, *l. 6.ff.de capite minutis: l.78.ff.de iudiciis:* aut personalib. *l.3.§.3.ff.de munerib.* corporalibus, *l.18.ibi tertiò officium.ff.de verb.signific.* Aliud est in nudis dignitatibus. nobilitatem enim vel à patre, vel à maritis accipiunt, *l.8.ff.de senatorib.*

EIus est non [b] nolle [c], qui potest velle.

4. *Idem* libro sexto ad Sabinum.

VElle non [d] creditur, qui obsequitur [e] imperio patris, vel domini.

De furioso & pupillo.

5. *Paulus* libro secundo ad Sabinum.

IN negotiis contrahendis alia causa habita est furiosorum, alia eorum, qui fari possunt, quamuis actum rei non intelligerent [f]. nam furiosus [g] nullum negotium contrahere potest: pupillus [h] omnia tutore auctore agere potest.

De eo qui ad alium vult transferre hereditatem.

6. *Vlpianus* libro septimo ad Sabinum.

NOn vult heres esse [i], qui ad alium transferre voluit [k] hereditatem.

De testato & intestato.

7. *Pomponius* libro tertio ad Sabinum.

IVs nostrum non [l] patitur [m] eundem in paganis [n] & testatò [o] & intestatò decessisse [p]. earúmque rerum naturaliter inter se pugna est, testatus & intestatus.

t non quia nõ habent iudiciũ, sed ipso sexu, *d.§ 3. & l.1.§.5.ff. de postulando.* Iure Romano præsertim & moribus, *l.12.§.2.ff. de iudiciis: l.1.§.1.ff.ad Velleianum,* remouentur.

u *l.12.§.2.ff.de iudiciis: l.18.§.14. supra de muneribus.* hodie vsu & consuetudine, statuto, principis priuilegio, hereditaria iurisdictione mulier fungi potest *Decius hic.* è contrario quædam causæ esse possunt, vt masculis à iudicando aliquando excusetur, *l.13.ff. de vacatione.*

x *adde l.4.§.2.ff. de offic. proconsul.*

y *l.1.§.5.ff.de postulando.*

z fideiubere, *l.4 supra ad Velleian.*

a *vide l. decimaoctaua, Cod. de procuratoribus.*

b ¶ Cicero *13.ad Atticum 12.* Idque eum non nolle mihi scripsisti.

c Eius est nolle, *vulg.Hugo à Porta.* Eius est non velle. *Hal.* μὴ θέλων *2. Eclog.2.cap.6. Harmenop.2.* quam lectionem defendit Cuiacius *6.obser.39. & 15.obser.23.* reprehensus à Roberto *2.receptæ 26. & 1.Animad. 30.* defensus ab Antonio Mercatore *1.Notat.30.* Velle propriè dicitur, qui sciens, *l. 1.§.3.supra de tribut.* nec coactus, *l.4.infra eodem.* iubet, mandat & imperat, aut expressim approbat. nolle, qui sciens nec coactus, expressim vel palàm vetat, aut refragatur. *l.24.C.de negotiis.* Non nolle is videtur, qui tacitè approbat, qui sciens patitur, nec expressim fieri iubet, éstque inter velle & nolle medium. Non est velle, quia palàm non iubet: non est nolle, quia non refragatur, sed tamen probat. Non velle, non est expressim refragari, sed factũ tacitè reprobare. Non est velle, quia non iubet. Non est nolle, quia palàm non vetat. Non nolle, non est iubere, sed approbando pati. *l.1.§.3.ff.de tributoria.* Non velle, non est vetare, sed tamen reprobando pati. Velle igitur, & nolle, est iussio, & prohibitio expressa, *l.86.ff.de hered.inst.* non nolle, & non velle, tacita. Huc res redit, velle potes? potes nolle, vt hic secundum Vulgatam, potes etiam non velle secundum Haloandrum, & Græcos, & non nolle secundum Florentinam. E contrario, non potes cum effectu velle? non videris nolle. *l.4.ff.de acquir.hæred.huc adde l.37.j.eodem.* nolle non dicimur, quoties velle contrarium vtiliter non possumus, *l.101.supra de conditionibus & demonstra.* Nolle adire non videtur qui non potest adire. *l.4.ff.de adquir.hæred.* Nolle dicimur, cùm contrarium possumus, *l.17.§.7.ff.de ædilitio.* Addamus hæc ex Seneca *6.de benefi.20.* Non ideo, inquit, minus vult, qui non potest nolle, *& post.* Multum interest vtrum dicas, Non potest hoc non facere, quia cogitur: an, non potest nolle, *& post.* Quis tam demens est, vt eam neget voluntatem esse, cui non est periculum desinendi, vertendíque se in cõtrarium: cùm ex diuerso nemo æquè videri debeat velle, quàm cuius voluntas vsque eo certa est, vt æterna sit. An si is quoque vult, qui potest statim nolle, is non videbitur velle, in cuius naturam non cadit nolle?

d Imò creditur. *l.26.§.1.in fi.ff.de pignor.l.12.ff.de sponsal.l.22.ff.de ritu.*

e *v.l.4.C.de adult.2.Ecl.3.ca.4.6.Harm.2.* Eius qui obsequitur an actus voluntarius, & spontaneus sit dicendus: an, & quomodo voluntas coacta, voluntas dicatur, vide Decium hic. An iussus superioris excuset à delicto. *v.l.20.ff.de oblig.* An velle dicatur, qui cogitur. *v.Cuiac.16.obs.vlt.adde l.142.j.eo.*

f intelligant. *vulg.Hal.*

g *v.l.1.§.12.ff.de oblig.*

h *v.l.43.ff.de oblig.*

i ex testamento, vel ab intestato.

k i.qui transtulit. i.qui passus est reipsa transferri, *l.88.in fi.ff.de hær.inst.* nam velle, multis casib. cum effectu intelligendum est. *v.hic Decium.*

l vide tamen Socinum *regul.400.*

m Imò patitur, *l.15.in fi.ff.de inofficioso.*

n reb.s.pagani, i.non militis.

o *v.l.6.in fi.ff.de test.milit.§.5.Inst.de hær.inst.*

p decedimus pro parte intestati, si vniuersalis heres pro parte hereditatem potest repudiare. *l.1.l.2.ff.de adq.hær.* Itẽ si portio repudiantis heredis, reliquis scriptis heredib non adcrescit. *l.63.ff.de her.inst.* Ideoque ne id fiat ius adcrescendi introductum est. Quid si testator partes omisit? idem ius erit. siquidem, tacitè vult eas scriptis adcrescere. Quid si vetuit scriptos heredes adcrescendi iure vti? nõ probo Dynum, & alios dicentes, nihilominus ius adcrescendi competere cùm id testator vetuerit. Et vt paucis complectar: non est ex bona fide id ei restitui, quod testator ad eum peruenire noluit. *l.46.in fi.ff.de hæred.inst.* Non probo Bart. opinionem *in l.9.§.si duo.de her.inst.* totam rem ad causam intestati reduci. non id probo quod Clarus ait *3.sent.§.test.q.74.* testamentum corruere, cum actui. i.testamento sit fauendum vt valeat. Nihil etiam interest verbis an facto testator voluntatem suam declaret. *arg.l.32.ff.de legib.* placet media sententia in partẽ non scriptam, heredes ab intestato ex præsumpta & collecta voluntate testatoris admitti, ne alioquin actus pereat, *l.12.ff.de reb. dub.* nam qui vetat scriptos heredes iure adcrescendi vti, tali prohibitione, & testamentarios confirmat heredes & ad alias partes vacantes, heredes ab intestato satis expressè vocat. *v.l.74.ff.ad Trebellianum: l.6.in fin.ff.de fideic. lib.l.32.in fi.ff.ad l.Falc.* vt iam non ab intestato succedatur, sed ex testamento. Idẽ dicendum, si mandauit disertis & expressis verbis, vt partes non scriptorum heredum ad heredes ab intestato deferrentur. tunc enim successio non erit ab intestato, sed

to,ſed ex teſtamento:& ita intelligi volo,quod ſatis generaliter ſcripſi ad *l.55.ſuprà de leg.*1.atque ita teſtamentum non fuerit inutile,quia defunctus teſtari voluit: neque pars vacans adcreſcet ſcriptis heredibus quia id vetuit: ab inteſtato hæredibus adcreſcet quia id voluit.adde , ſtatuto aliud conſtitui poſſe quod notauit Decius *in l.27. nu.7.j.eo. his adde quæ notaui ad l.vlt. ſup.de iuriſd.* quemadmodum ex poſtfacto & accidenti fieri poteſt , vt qui moriatur pro parte teſtatus , pro parte inteſtatus, *vide l.15.in fi.ſup. de inoffic.*

De iure ſanguinis.

8. *Idem* "libro quarto ad Sabinum."

IVra ſanguinis [a] nullo iure ciuili dirimi poſſunt.

De obſcuris.

9. *Vlpianus* "libro quintodecimo ad Sabinum."

Semper † in obſcuris [b], quod minimum [c] eſt, ſequimur [d].

De commodis & incommodis.

10. *Paulus* "libro tertio ad Sabinum."

SEcundùm naturam eſt , commoda [e] cuiuſque rei eum ſequi,quem ſequentur incommoda.

De tranſlatione dominij.

11. *Pomponius* "libro quinto ad Sabinum."

ID,quod noſtrum eſt,ſine [f] facto noſtro ad aliũ transferri non poteſt.

De interpretatione teſtamentorum.

12. *Paulus* "libro tertio ad Sabinum."

IN teſtamentis pleniùs [g] voluntates teſtantium interpretantur.

De effectu exceptionis.

13. *Vlpianus* "libro nonodecimo ad Sabinum."

NOn videtur cepiſſe , qui per exceptionem [h] à petitione remouetur.

De die obligationis.

14. *Pomponius* "libro quinto ad Sabinum."

IN omnibus obligationibus, in quibus dies nõ ponitur, præſenti [i] die debetur.

De effectu actionis.

15. *Paulus* "libro quarto ad Sabinum."

IS, qui actionem [k] habet ad rem recuperandam , ipſam rem habere videtur [l].

De imaginaria venditione.

16. *Vlpianus* "libro viceſimoprimo ad Sabinum."

IMaginaria [m] venditio non eſt pretio accedente.

De tempore.

17. *Idem* "libro viceſimotertio ad Sabinum."

CVm tempus in teſtamento adiicitur : credendum eſt, pro [n] herede adiectum, niſi alia mẽs fuerit teſtatoris: ſicuti in ſtipulationibus promiſſoris [o] gratia tempus adiicitur.

a adde & agnationis *l.34. ſupra de pact.* naturæ *l.8. ſup. de capite minutis: l.2.in fi. ſupr. de vſufructu earum rerum. l.1. §.2.in fi. ſupra de leg.præſt.§.11.Inſtit. de iure naturali.*

† *Harmenop. 15.§.6.*

b legatorũ cõtractuum , pœnarum, non iudiciorum. attenditur enim in his quod meliùs eſſe poteſt actori *vide Decium hic.* De obſcuro *v.l.22. in fi.ſupra de fideicõ. libert.* de ambiguo *v. l.80.ſupra de verbor.oblig.*

c *2.Eclog.3.c.11. l.200.j.eo.3.Harmenopul.8. §.8. l.14. in fi.l.39. §.6.ſup. de leg.1.l.43.in fi. ſup.de leg.2. l.29. §.1. l.75.ſupra de legat.3.l.83.§ 3.l. 109.ſupra de verbor.obligation.*& quod benigniùs *l.56.j.eo.* veriſimilius , aut quòd plerunque fieri ſolet *l. 114.j. eo.* quòd mitiùs *l. 4.§.3.ſupra de ſuſpect.l.32.in fin.l. 42.ſup. de pœnis:* quod leuius *l. 51. ſupra de conditionibus & demonſtrat.* quod vtilius dicenti *l.66.ſuprà,de iudiciis hæred. l.8. §.3.ſuprà, de leg. 2.* reo & debitori *l.11 ſuprà,de iure dotium.*

d niſi de legato ad pias cauſas agatur *l.38.in fin . ſuprà, de auro,* & niſi teſtatoris voluntas *l.13.ſuprà de reb. dub.* aut actus contrahentium repugnet *l.39.ſuprà de pactis:l.25.l.34.§.6.ſuprà, de contrah. empt.* niſi obſcurum à iudice declarari oporteat *l.69.§.1.ſupra de iure dotium:*niſi id quod minimum eſt nullius ſit momenti *l.37.ſuprà de legat.1.*

e *v.l.vlt.§.3.Co.de furtis:adde 2.Ecloga 3.c.11.l.65.in fin.ſup.pro ſocio:l.13.§.1. ſuprà, de acquiren.poſſeſſ.*

f *v.quæ notaui ad tit.Co.de rebus alienis non alienan.*

g *v.l.7.C.de fideicommiſſ.*

h *v.l.115.in fi.ſuprà eo:v.l.7.§.8.ſuprà ,de dolo.*

i *v.l.41.§.1.ſuprà,de verb.oblig.*

k *v.l.52.ſupra de acq.rerum:l.143.ſupr.de verb.oblig.2.Ecloga 3.c.15.*

l repræſentatione,non reipſa *l.204.j.eo.l.15.§.3.§.4.ſupr.qui ſatiſdare.*

m εἰκονικὴ *Ecloga ib.c.16. 3.Harmenop.3.§.42.v.l.54.ſupr.de oblig.*

n *v.l.15.in fin.ſ.de annuis.*

o *adde l.50.ſ.de oblig.v.l.41.§.1.in fi.ſ.de verb.oblig.*

p ¶*v.in hanc legem Hotom.5.obſ.3.*

† *ſub.*pura non conditionalia,*l.14.in fi.ſ.vt legatorum nomine.*

q vt putà,in diem certum relicta,*l.5.§.1.ſ.quando dies.*non conditionalia *l.vnic.§.7. ſ.de caducis tollen.*

r *v.l.78.ſ.de verb.oblig.l.144.in fin.j.eo:v.l.11.§ 1.ſ.qui potiores.*

ſ id eſt, etiamſi conditio exiſtat poſt emancipationem filij. in eo differt legatum à ſtipulatione.ex hac adquiritur patri , etiamſi conditio exiſtat poſt emancipatum filium:ex illa non item . Rationem differentiæ collige ex iis quæ ſcripſi ad legem *78.ſ.de verborum obligat.*

t libertate nobis præſtita à dominis,conditio exiſtat *Vulgata.*

u hanc vocem *domini* Hotomanus expungit *5.obſer.2.in fine.*

x Hæc lex deeſt in Florentina & Haloandri editione.

y *l.88.ſ.de verborum obligat.* z *l.15.ſ.de negotijs.*

a contraxit vel eſſe vel fuiſſe debet non ignarus *Hotom.5. obſ.8.* vtvt ſit,lex agit de contractu.An idem in delictis?vtique.*v.Decium hic numero ſexto.*

b excuſat tamen iuſta ignorantia *l.3.ſ.de Macedon.*

c In iis quæ ſcire poſſumus & ignorare non debemus,factum nocet, *l. penult. ſ.de Macedoniano:l.48.ſ.de fideiuſſoribus.*

d id eſt , ſtatus , an ſit paterfamilias, vel filiusfamilias , ſeruus , vel dominus.

Cuiacius 7.obſeruat.36. Hotoman.*5.obſeru. 8.* hæc legis verba porrigit ad eos qui vel contrahendi, vel diſtrahendi ius non habent. ſuperioribus, adde illud Senecæ,nomina facturi, diligenter in patrimonium , & vaſa debitoris inquirimus *l.de beneficiis in princip.*

e *l.42.j.eodem.*

De acquiſitione.

18. *Pomponius* "libro ſexto ad Sabinum."

QVæ [p] legata † mortuis nobis ad heredem noſtrum tranſeunt [q], eorum commodum per nos his, quorũ in poteſtate ſumus, eodem caſu adquirimus. aliter atque quod ſtipulati ſumus.nam & ſub conditione ſtipulantes [r], omnimodo [ſ] eis adquirimus, etiam ſi liberatis [t] nobis poteſtate domini [u] conditio exiſtat.

Quod tempus in ſtipulationibus ſpectatur.

PAVLVS [x].

SI [y] filiusfamilias ſub conditione ſtipulatus, emancipatus [z] fuerit:deinde exſtiterit conditio:patri actio competit: quia in ſtipulationibus id tempus ſpectatur,quo contrahimus.

De conditione contrahentis vel legatarij. 1. De doli exceptione.

19. *Vlpianus* "libro viceſimoquarto ad Sabinum."

QVi cum alio contrahit [a],vel eſt , vel debet [b] eſſe non ignarus [c] conditionis [d] eius.heredi [e] autem [f] hoc imputari non poteſt,cũ nõ ſponte [g] cũ [h] legatariis cõtrahit [i].

1 ¶ Non ſolet exceptio [k] doli nocere his , quibus voluntas teſtatoris non refragatur [l].

De fauore libertatis.

20. *Pomponius* "libro ſeptimo ad Sabinum."

QVotiens dubia interpretatio libertatis [m] eſt , ſecundum [n] libertatem [o] reſpondendum erit.

De eo quod eſt plus vel minus.

21. *Vlpianus* "libro viceſimoſeptimo ad Sabinum."

NOn debet, cui plus [p] licet [q], quod minus eſt, non licere.

De ſeruis. 1. De conditione in arbitrium domini,vel procuratoris eius collata.

22. *Idem* "libro viceſimooctauo ad Sabinum."

IN † perſonam ſeruilem nulla [r] cadit obligatio [ſ].

1 ¶Generaliter probandum eſt, vbicunque in bonæ fidei iudiciis [t] confertur in arbitrium domini [u] vel procuratoris [x] eius [y] conditio, pro boni [z] viri arbitrio hoc habendum eſſe.

De dolo,culpa,diligentia,& caſu.

23. *Idem* "libro viceſimonono ad Sabinum."

COntractus quidam [a] dolum malum dumtaxat recipiunt: quidam & dolum, & culpam. dolum tantùm, depoſitum [b],& precarium [c].dolum,& culpam, mãdatum, commodatum [e],venditum [f],pignori [g] acceptum,locatũ [h], item dotis [i] datio,tutelæ [k], negotia [l] geſta. in his quidẽ &

f hæc Sabini ſententia eſt *Cuiacius 7.obſer. 36.* Imò nõ eſt, *Hotoman. 5. obſeru.8.*

g aliàs certè contrahit, *l.3.in fine:l.4. ſ.quibus ex cauſ. in poſſeſſ.*

h *l.5.§.3.ſuprà, de oblig.§.5.Inſt. de oblig.ex quaſi contractu:* & coheredibus , *l.25. §.16.ſ.familiæ.*

i ſoluendo ſcilicet:& ita verbum contrahere hîc improprié ſumitur.ſolutio enim eſt diſtractus, non contractus. heredi igitur non nocet, ſi ignorata conditione, pecuniam ſoluit. Imò ne ei quidem nocet ſcientia,ſi mandato teſtatoris ſoluit, *l.14.§.2.ſ. quando dies.Cuiac.7.obſerua.36.* Id tamen negat Hotomanus *5.obſerua. 8.* textum ſuperioris ſententiæ requirens.

k *l.34. in fin.ſ. de auro: l.15.ſ.de adimend. l.6. C. de act.hæred. l.2. C. de iure dotiũ: adde l. 4. in fin. ſuprà, de his quæ vt indign.*

l *adde l.177. in fi.j.eod.*

m voluntatis, *Petrus Faber.*

n *l.179.j.eod. l. 13. ſ.de probat.l. vltim. §.1. ſ. de vulgari, l.3.in fi. ſ. de his quæ in teſtamento delentur : l. 24.ſuprà , de manum. l. 10. in fin. ſ. de manum.teſtam.*

o cuius cauſa pia dicitur , *l.1. §.penultimo : C. de communi ſeruo:*legitimæ anteponenda. deductis enim libertatibus quarta initur,*l.8.§.9.ſ.de inofficioſo.*

p *adde l.26.j.eo.l.110.l.163.l.165.j.eo.c.cui licet 53.de reg.in 6.* minor poteſt reſtitui, ergo appellare,*l.43.ſ.de minorib* potuit iudex non deferre iuramentum, poterit igitur iuraturo certam ſummam definire,intra quam iuret, *l. 76. ſ.de rei vind. l.5.§.1. ſ. de in litem iurando.* de argumento à maiori ad minus affirmatiuè concepto. *v.l. 11.in fi.ſ.de liberis:adde l.22.§.3.ſ.de adult.l.2.C.ne fideiuſſores dotium:*niſi id quòd maius eſt alicui ſpecialiter,& ſtrictè ſit conceſſum,vel ex iuſtis cauſis,minoribus, *vt l. 61.in fi ſ.de iud.l.7.§.3. ſ.de rebus eorum.* quod in diſpenſatione, delegatione,decreto,& mandato perſpicitur.

q E contrario valet argumentum à maiori ad minus negatiuè conceptum , *l.4. ſ. de ſenatorib.l.5.ſ.de ſeruis exportandis:l.7.in fi.ſ.de interdict.& releg l.7.in fi. C.de reuocandis donationibus:l.vlt.C.de decur.v.Nouel.89.c.11.*

† *1.Harmenop.14.§.1.*

r ex contractu ciuili ſcil.aliàs ex delicto & naturali,cadit,*v.l.14.ſ.de obl.adde l.33.*

ſ & actio,*l.107.j.eo.addè l 208.j.eo.*

t & legatis,*l.1.ſ.de leg 2.l.43 ſ.de leg.3.*

u Hinc collige emptionem & locationem in domini,id eſt,vendentis, vel locantis arbitrium conferri poſſe.Imò neutrum poteſt,*l. .ſ.de contrah.emp. l.25.ſ.locati: l.8.ſ.de oblig.l 17.l.108.in fi.ſ.de verb.oblig.*

x Idem in aliis quibuſcunque extraneis.vide Hotom.in hunc locum *5.obſ.10.*

y aliqua conditio *Hotomanus ibid.*conditionis vocabulo qualitatem rei approbandæ vel reprobandæ intellige.

z *l.6.ſ.pro ſocio:l.7.ſ.de contrah.emp l.24.l.76.ſ.locati. l.3.in fi. C.de dotis promiſſione.* qui conſentit in arbitrum,bonum virum intelligit.

a *l.5.§.2.ſ.commodati:l. 08.§.12.ſ.de leg.1.*

b *l 5.§.7.ſ.commodati:l.14.§ .ſ.de furtis:l 1.§. 0.in fi.& §.vlt.l.2.l.32.ſ.depoſiti:l.3.§.1. ſ.nautæ.* c *l.8.§.3.ſ.de precario*

d *l.8.§.9 §.10.l.60 in fi. ſ.mandati:l.11.l.1 .C.mandati.*

e *d.§.2.& l.18.ſ.commodati.*

f *d.§ 2 l 35.§.2.ſ de contrah.emp.l.14.ſ.de furtis.*

g *d.§.2.§.vlt.Inſt.quib.mod.re contrahitur.*

h *d.§.2.l.1.§.10 ſ.depoſiti:l.25.§.7 ſ.locati:l 20.C.de locato.*

i *d.§.2.* k *v.l.7.C.arbitrum tutelæ.* l *l.3.§.9.l.11.ſ.de negot.v.l 20.C.de negotiis.*

a l.35.supr.de administr.tut. & quidem exactissimam Theophil.§.1.Instit.de oblig.quæ ex quasi contractu.
b d.§.2.l.52.§.2.supra pro socio:§.vlt.Inst.de societate.
c l.16.§.4.l.25.§.16.supr.familiæ:v.l.4.in f.C.comm.diui.
d l.1.§.6.ſ.depositi:l.35.§.4.ſ.de contrah.empt.l.1.C.de commodato:l.6.in fi.C.de pignor.

diligentiam [a]. societas [b] & rerum communio [c] & dolum, & culpam recipit. sed hęc ita, nisi [d] si quid nominatim cōuenit, vel plùs, vel minùs, in singulis contractibus. nam hoc seruabitur, quod initio [e] conuenit. legem [f] enim contractus dedit. excepto eo, quod Celsus putat, non valere, si conuenerit, ne [g] dolus præstetur. hoc enim bonæ [h] fidei iudicio contrarium est. & ita vtimur. Animalium verò casus [i], mortes [k], quæque sine [l] culpa accedunt, fugæ seruorum, qui custodiri non solent, rapinæ [m], tumultus [n], incendia [o], aquarum [p] magnitudines, impetus prædonum [q] à nullo [r] præstantur [s].

De eo quod interest.

24. *Paulus* "libro quinto ad Sabinum."

QVatenus cuius [t] intersit, in [u] facto [x], nō in iure [y] consistit.

De cautione.

25. *Pomponius* "libro vndecimo ad Sabinum."

PLus [z] cautionis in re [a] est, quàm in persona [b].

26. *Vlpianus* "libro trigesimo ad Sabinum."

QVi potest inuitis [c] alienare, multo magis & ignorantibus & absentibus [d] potest [e].

De pactis. De causis obligationum. De modo actionum.

27. *Pomponius* "libro sextodecimo ad Sabinum."

NEc [f] ex prætorio nec ex solemni [h] iure priuatorum [i] conuentione quicquam immutandum est, quamuis obligationum causę pactione [k] possint immutari & ipso [l] iure, & per pacti conuenti exceptionem. quia actionum modus vel lege, vel per prætorem introductus, priuatorum pactionibus non infirmatur [m]: nisi [n] tunc, cùm inchoatur [o] actio [p], inter eos conuenit.

e vel in continenti l.7.§.5.ſ.de pactis:l.72.supra de contrah. empt.
f v.l.52.supr.de verb.oblig.
g dolus ne pręstetur, effici pacto non potest l.27.§.3.supra de pactis: l.17.supra commodati:l.2 §.7.supra depositi.
h l.7.§.16.supra de pactis.
i casus nō pręstantur 2.Ecloga 3.c.20.l.2.l.10.in f. supra de pericul. l.11.§.1.supr.locati:l.2.§.7.supr.de administrat.rerū ad ciuitatem, v.reliqua in l.6.Co. de act.pignorat.
k l.22.supra de negot.
l aliàs si culpa, casum præstat v.l.11.supra de negot. l.1.§.4.supra de oblig.
m l.26.§.6.supr.mandati:l.2.sup. de periculo: l.31.supr.de act.empt. l.50.supr.de administr.tut.
n l.1.§.1.supra depositi.
o l.11.§ 1.supra locati: l.1.§.4.supra de oblig.
p l.10.in fi.supr. de periculo: naufragia: l.3.§.1.ſ. nautæ: l.1.§.4.ſ. de obligationib. l.26.§.6.sup.mandati.
q piratarum l.3.§.1.supr.nautæ: l.18.supra cōmodati: incursus hostium, non exercitus prætereuntis lasciuia l.15.§.2.supr.locati: latronum l.26.§.6.supr.mandati:l.50.supr.de administr.tut.
r Imò præstantur: vt si quis in se casu periculum recepit l.1.C.commodati.
ſ quia illis resisti non potest l.8.supra commodati.
t cuiusque Haloan.
u sic in l.10.supra de capite minutis.
x In facto consistunt, de quibus ex facto iudicium est. potest enim ex eodem facto pro ratione personarum, l.118.in fine, supra de verborum obligat. locorum, l.2. de eo quod certo loco tempor. l.4.supra de eo quod certo loco. l.15.supra de negotijs:l.72. supra de iudiciis:l.16.supra de pœnis. aliàs pluris aliàs minoris interesse. interdum ne interesse quidem. ideo nulla iuris definitione id comprehendi potest, Hugo Donellus in libro de eo quòd interest cap.2.in fin. de facti quæstionibus adde l.16.in fine, supra de statu:l.79.§.1.supra de iudicijs:l.52.§.2.supra ad l.Aquil.l.13.supra qui potiores:l.8.§.13.supr. quibus modis pignus:l.32.supra de vsuris:l.30.in fine, supra de testament.tut.
y In iure ea consistunt, in quibus cùm quid inciderit, constat, quidnam id, aut quale sit. sunt hæc huiusmodi, vt hominum prudētia æstimari & diiudicari possint Donellus ib.
z Imò tantundem l.4.§.8.supra de fideicommiss.libert. Imò minus, Reales minore tempore, & re extincta tolluntur: personales ad genus quod numquam erit competunt, realis non competit in quadruplum. In reali, probandum est dominium, quòd est difficile solue. Plus cautionis est rem habere apud se, quàm contrà alium agere, v. Bellon.1.supputat.8.
a in rem vulgata Hal. id est, in pignore §.4.Instit.de oblig.quæ ex delicto. in pactis l.21.in fine, supra de pactis, actionibus, quæ id quòd deest personalibus supplent l.16.§.3.ſ.de pignoribus:& priuilegiis realibus l.3.in fi.l.4.§.3.supra de censibus.
b nisi lex personalium præcisè mentionem faciat l.7.supra de stipulat.prætor.
c Qui difficiliùs, idem faciliùs præstare potest l.4.§.3.supra de fideicommiss. libert. adde l.6.supra de tutor.datis. hinc colligunt neminem cogi ad eum citandum, quo inuito actus exerceri potest, Decius.
d non debet expectari præsentia quæ nihil operatur l.13.in fine, supra ad Velleian.
e nisi ratio sit diuersa, vt in arbitro l.18.supra de arbitriis: & iudicibus, quorū præsentia alios potest in suam sententiam trahere l.39.supra, de re iudicata.
f 1.Harmenop.9.§.20.
g idem de publico l.45.in fi.ı.eo:l.38 supra de pactis: de communi l.7.§.16.supra de pactis: de regulis iuris ciuilis l.28.supra de pactis: de legibus l.55.supra de legatis 1: de iure Reipublic.l.2.§.8.supra, de administrat.rerum: de iurisdictione, & forma iuris publici l.13.C.de testamentis, de iure naturæ, de quo vide l.8.supra eo.
h solenni vulgata Hal. i 2.Ecl.2.c.27. aliud in consuetudine & statuto, quibus derogari potest iuri publico. qua de re vide quæ scripsi ad leg.9.C.de testament.
k l.43.suprà, de pactis: v.l.23.in verbis si quid nominatim conuenit, supra eo.
l l.27.§.2.ſ.de pact. τῶ αὐτῶ δικαίῳ Eclog ib. m ἐκ ἀναλλάσσεται Ecl.ib. informatur Hotom.35 Illustr.fol.236. n nec si tunc. Græci ita legisse vidētur, quam lectionem interpretationi Bulgari antepono, qua fingit, modò competituræ actioni prætoriæ, vel legali resisti non posse: iam competendi posse vel ante exordium causæ, vel in ingressu iudicij. o l.7.§.5.supra de pactis.

p pactio vul. pacto Hugo à Porta.
q propria seu à se facta, non ab altero: mera, seu vera, non ob causam l.49.in fin. l.50.supra de re iudic. sed & ante rem traditam, l.9.supra de condict.indeb.
r v.l.12.supra, de donationibus.
ſ Facere posse videntur deducto ære alieno l.19.§.1.ſ.de re iudicata: & omnibus ita deductis, ne ipsemet donator egeat l.173.ı.eo.

De his qui ex liberalitate conueniuntur.

28. *Vlpianus* "libro trigesimosexto ad Sabinum."

DIuus Pius rescripsit, eos, qui ex liberalitate [q] conueniuntur, in [r] id, quod facere possunt [s], condemnandos [t].

De eo quod initio vitiosum est.

29. *Paulus* "libro octauo ad Sabinum."

QVod initio [u] vitiosum est, non potest tractu temporis conualescere [x].

De nuptijs.

30. *Vlpianus* "libro trigesimosexto ad Sabinum."

NVptias [y] non concubitus, sed consensus [z] facit.

De factis de eo quod est impossibile.

31. *Idem* "libro quadragesimosecundo ad Sabinum."

VErum [a] est, neque pacta [b], neque stipulationes factum [c] posse tollere, quod enim impossibile [d] est: neque pacto, neque stipulatione potest comprehendi, vt [e] vtilem actionem, aut factum [f] efficere possit.

De seruis de hominum æqualitate.

32. *Idem* "libro quadragesimotertio ad Sabinum.

QVod attinet ad ius ciuile [g], serui pro [h] nullis habentur [i]. non tamen & iure naturali [k]: quia, quod ad ius naturale attinet, omnes homines æquales [l] sunt.

De actore & reo.

33. *Pomponius* "libro vicesimosecundo ad Sabinum."

t nisi tali priuilegio renunciauit donator: quia donationi (cùm habet originem ex contractu) renunciari potest. v. Deciū hic nu.8.
u v.l.178.l.201.l.210.infra eo. 2.Eclog.3.cap.29. v.l.1.suprà, de regul. Caton. adde l.27.suprà, de obligat. cap. non formatur 18. de regul.in 6. exemplū erit in sententia l.19.supra de appellationibus: institutione l.210.infra eo. testamento aut codicillis v.l.201.infra eo. matrimonio cap.1. de desp. imp.in 6. fideicommisso l.2.supr.de leg.2. l.2.supra de reg. Catonia. stipulatione l.83.§.5.suprà, de verborum obligat. adquisitione, laudo, liberatione, confessione, electione, Decius hic: possessione ab initio inutili, Iason in leg. Iustè possidet supra, de adquiren. possess. adde Hotomanum 39.q.
x nisi duo quæ sequuntur concurrant, vitij sc. cessatio & nouissimus actus, id est, principiū ipsius rei vtile sequatur, idque verbis, vel aliis actibus extrinsecus declaratis, ratihabitione aliqua vt in l.11.ſ.rusticor.l.vltim ſ.commun.præd.l.27.ſ.de ritu:l.6.Co.de nupt.l.24.§.1.ſ.de legat.1.l.1.§.1.l.7.ſ.de legatis 3.l.42.ſ.de heredibus instit. l.20 §.1.ſ.de condic.institut.l.vn.C.de contractibus iudic.l.1.C.si maior.fact. quæ leges alioquin contrariæ essent.
z l.15.in fin.ſ.de conditionibus & demonstrat.l.8.C.de repu. συναίνεσις, 2.Eclog.3.cap.30. affectus l.11.C.de repu. διάθεσις ἀμοιβαία, 22.Nouell.3. An solus consensus? ait Iustinianus Nouell.74.cap.4. ὡς τε τοὺς γάμους ἐκ μόνης ἐρρῶσθαι διαθέσεως. adde cap. non locum 14. ibi solo consensu contrahitur extra de sponsalib.cap.sufficiat, ibi. solus secundum leges consensus 22.quæst.2 adde l.4.ibi, nudus consensus.ſ.de sponsalibus. Hotom. verò 4.obs.26. negat. ait præterea requiri deductionem in domum mariti l.5.in fi.ſ.de ritu: adde l.66.in fi.ſ.de donat.inter vir.& vxor. Hanc regulam veram esse ait in muliere domum deducta, nihil aliud hîc innui, quàm nuptias perfici solo cōsensu sine tabulis & scriptura l.11.C.de repud. sic sentio, Nuptias per verba, de præsenti contractas, ita esse efficaces vt secundum matrimonium impediant, & affinitatis causam ipsis coniugibus pariant, cùm nihil obstet eandem virginem esse & vxorem argum. l.7.ſ.de ritu. c.licet.c.tua.extr.de sponsa.duorum. Ea vis est semel facti, vt id aliquando fuisse numquam possit negari l.31.ı.eo. quod accideret, ea negata vxore quæ per verba de præsenti semel fuerit accepta v.l.15.ſ.de condit. & demonstr. idque euidentissimè probatur l.8.C.de incestis. concubitum non requiri. video tamen deductionem in domum mariti requisitam fuisse l.6.C.de donat.ante nuptias.
a re ipsa. Fictione tamen mortuus dicitur viuere Instit.de excus.tut. vt & aliquis bis & mori l.51.§.2.ſ.ad legem Aquil. & duo possidere l.13.§.13.ſ.de her.petit.
b huc refer illud Hieronymi ad Eustoch. Audacter dicam, cùm omnia possit Deus, suscitare virginem non potest post ruinam cap.si Paulus 32. quæst.5. adde l.vnic. ibi. Castitas corrupta restitui non potest C.de raptu.
c v.l.12.§.2.ſ.de captiuis.
d v.l.31.ſ.de euict.l.3.ſ.de condit.& demonstr.l.35.ſ.de verb.oblig.
e Ex eo quod est impossibile vtile factum nasci non potest: si ita est, nec vtilis actio nasci poterit.
f pactum Vulgar. sic in manuscripto: & malè.
g l.41.ſ.de peculio:l.38.§.7.ſ.de verb.oblig. & prætorium l.20.§.7.ſ.de testam. & extraordinarium l.7.ſ.de falsis.
h pro nullis l.1.ſ.de iure deliber. id est, nullius iuris habentur l.3.in fi.ſ.de capite minutis: nulla in eos cadit obligatio l.2.ı.eo.l.43.in fi.ſ.de verbor.oblig. nullúmque arbitrij ius l.68.ſ.de verb.oblig. Ad solennia testamenti non adhibentur l.20.§.7.ſ.de testamen. tabularij esse non possunt l.3.C.de tabulariis. his adde quæ scripsi ad l.3.in fi.ſ.de capite minutis: & quæ dicam ad l.209.ı.eo.
i excipe l.4.§.3.ſ.de eden.l.53.supra, de iudiciis:l.38.§.7.suprà, de verborum obligat.l.7.ſ. de falsis.
k ideoque solutum non repetitur l.13.ſ.de condict indeb.l.83.ſ.de solut.
l natura est communis seruis l.12.in fin.ſ.de accusat. Iure naturali omnes liberi Instit.de libertis. hinc seruitutem contra naturam esse dicimus l.4.§.1.ſ.de statu. Seneca 4.Epist.32. Quid est eques Romanus aut libertinus, aut seruus? nomine ex ambitione aut ex iniuria nata.

In eo

a Duobus de lucro certantibus, deterior est actoris condicio *1. Ecloga 3. c. 33.* nisi alterius causa tempore pendeat *l. 98. j. eo.* De lucro adde *l. 41. in fine, l. vnica versic. lucratiua, C. de imponen. lucrat. describ. lib. 10. tit. 35.*
b *l. 98 l. 154. j. eo. 1. Harmenopul. 2 §. 57.* è contrario melior est possessoris *v. l. 126. in fine. l. 128. l. 154. j. eo. l. 41. l. 48. s. de re iudic.*

IN eo, quod vel is, qui petit, vel is, à quo petitur, lucri[a] facturus est, durior causa est petitoris[b].

De interpretatione contractuum.

34. *Vlpianus* libro quadragesimoquinto ad Sabinum.

SEmper[c] in stipulationibus & in cæteris contractibus id sequimur, quod actum[d] est. aut, si non appareat, quid actum est, erit consequens, vt id[e] sequamur, quod in regione, in qua actum est, frequentatur. Quid ergo, si neque regionis mos appareat, quia varius fuit? ad id, quod minimum[f] est, redigenda[g] summa est.

Quibus modis tollitur obligatio.

35. *Idem* libro quadragesimooctauo ad Sabinum.

NIhil tam naturale[h] est, quàm eo[i] genere quídque[k] dissoluere[l], quo colligatum est[m]. ideo verborum obligatio verbis tollitur: nudi consensus obligatio contrario consensu dissoluitur.

De culpa.

36. *Pomponius* libro vicesimoseptimo ad Sabinum.

CVlpa[n] est[o], immiscere se rei[p] ad se non pertinenti[q].

De condemnatione & absolutione.

37. *Vlpianus* libro quinquagesimoprimo ad Sabinum.

NEmo[r], qui condemnare[s] potest, absoluere non potest[t].

De herede.

38. *Pomponius* libro vicesimonono ad Sabinum.

SIcuti pœna[u] ex delicto defuncti heres teneri non debeat: ita nec lucrum[x] facere, si quid ex ea re ad eum[y] peruenisset.

De eo quod per alium stat quo minus fiat.

39. *Idem* libro trigesimosecundo ad Sabinum.

IN omnibus causis pro facto accipitur[z] id, in quo[a] per alium moræ[b] sit, quo minùs fiat.

De furioso & prodigo.

40. *Idem* libro trigesimoquarto ad Sabinum.

FVriosi[c], vel eius[d], cui bonis[e] interdictum[f] sit, nulla[g] voluntas est[h].

De actore, & reo. 1. De re obscura.

41. *Vlpianus* libro vicesimosexto ad Edictum.

NOn[i] debet actori[k] licere, quod reo[l] non permittitur.

1 ¶In re obscura melius est fauere repetitioni[m], quàm aduentitio lucro[n].

De ignorantia.

42. *Gaius* libro nono ad Edictum Prouinciale.

QVi in alterius[o] locum succedunt, iustam[p] habent causam[q] ignorantiæ[r], an id, quod peteretur[s], deberetur. Fideiussores[t] quoque non minùs, quàm heredes, iustam ignorantiam possunt allegare. Hæc ita de herede dicta sunt, si cum eo agetur: non[u] etiam si agat. nam planè, qui agit, certus esse debet: cùm sit[x] in potestate eius[y], quando velit, experiri: & antè[z] debet rem diligenter explorare, & tunc ad agendum procedere.

De concurrentibus defensionibus. 1. Vel actionibus.

43. *Vlpianus* libro vicesimooctauo ad Edictum.

NEmo ex his, qui negant se debere, prohibetur[a] etiam alia[b] defensione vti, nisi[c] lex impedit.

1 ¶Quotiens cõcurrunt plures actiones eiusdem[d] rei nomine, vna[e] quis experiri debet[f].

De herede.

44. *Idem* libro vicesimonono ad Edictum.

TOtiens in heredem damus de eo, quod[g] ad eum peruenit, quotiens ex dolo defuncti cõuenitur, nõ quotiens ex suo[h].

De pignore deposito, precario, emptione, locatione. 1. De conuentionibus.

45. *Idem* libro trigesimo ad Edictum.

NEque pignus[i], neque depositum[k], neque precarium[l], neque emptio[m], neque locatio[n] rei[o] suæ

c quoties scilicet constat de voluntate. aliàs si nullis signis extrinsecis voluntas scripto manifesto contraria declaretur, scripturę standum *l. 9. s. de vsu legato. l. 112. l. 125. §. 2. in fine. s. de verborum obligat. l. 58. §. 1. s. de fideiussoribus. l. vltima. C. comm. vtriusque iudicij.* Est enim scriptura mentis & animi testimonium ac indicium: eã tamen ex communi vsu interpretamur *l. 7. §. 2. in fi. s. de supellect.* aut certo iudicio prudentum *l. 125. s. de verbor. signific.*
d *v. l. 53. supr. de verborum oblig. 2. Ecloga 3. cap. 34.* quod agitur *l. 3. s. de rebus creditis.* actum opponitur dicto *l. 6. §. 1. s. de contrahẽ. empt.* Actum igitur est mens contrahentium ac voluntas *l. 219. s. de verborũ signific. l. vltima. C. quæ res pign.* res *l. 141. s. de iure dotium.* veritas *l. 1. l. 3. C. plus valere quod agit.* Quibus indiciis mẽs colligatur, alibi dicam.
e id est, consuetudinem regionis sequimur *Ecloga ibi. v. l. 50. in fine suprà de lega. 1.* adde *l. 3. in fin. supr. de testib. l. 21. §. 1. in fine, supra qui testament.* adde *l. 37. supra de legibus. l. 5. l. 7. §. 2. in fine, supra supellect. l. 14. §. 2. s. de aliment. l. 17. §. 1. supra de aqua pluu.* & ideò conducere, concedere, contrahere, & quiduis agere, pro more regionis in dubio præsumimur: vide *Decium hic.* nam sicut natura non separatur à subiecto, ita nec à consueto. Quod est de consuetudine habetur pro pacto.
f *Ecloga ibi. v. l. 9. supra eo.*
g ne alioquin actus pereat, cuius conseruatio quantum fieri potest attenditur *l. 80. supra de verbor. oblig.*
h *Nouell. 140.* hoc fallit in matrimoniis *v. l. 8. C. de repu. c. 1. extra de regulis.* & bonorũ possessione *l. vlt. C. qui admissi.*
i id est, eadem fide. alio pacto: altero consensu, aliis verbis *v. § 1. Instit. quibus mo. tollit oblig.*
k quódque *vulgat. Hal.*
l *l. 100. l. 153. j. eo. v. l. 80. s. de solutionib. cap. 1. extra eo. §. vltimo, Instit. quib. mo. tollit. l. 1. C. quando licet ab empt.*
m ex necessitate scilicet, non ex superfluo. ideo testamẽtum ad pias causas factum coram septem testibus, tollitur per secundum factum coram duobus testibus *Decius hic numero 50.*
n c. non est sine culpa *19. de regulis. in 6.*
o mulieri *l. 8. §. 1. s. ad legem Aquiliam.* artifici *l. 9. §. 5. l. 13. §. 5. s. locati:* obstetrici *l. 9. s. ad legem Aquil. l. 3. §. 2. supra de sicar.* medico *l. 6. §. 7. supr. de off. præsi. §. 7. Instit. de leg. Aquil.* adsessori *l. 2. s. quod quisque iur.* iudici *l. 5. §. 4. s. de obl. l. 6. s. de varijs & extraor. Instit. de obl. ex quasi del. in princ.*
p id est, negotio.
q id est, cuius est ignarus ac imperitus *dicto §. 1. d. §. 5.* quæ est aliena *l. 19. in fine, sup. de nouationibus. l. 4. C. de actuariis.* in qua nullum ius habet, aut interesse *l. 71. l. 181. sup. de verb. signif.*
r Cui condemnandi potestas non competit, is absoluere non potest *l. 6. in fin. prin. s. de off. procon.* & è contrà *l. 3. supra de re iudic.*
s condemnare non potest *vulgata.*
t *excipe l. 3 §. 2. Co. vbi Senatores.*
u *2. Ecloga 3. c. 37. 5. Harmenop. 8. v. l. 33. s. de oblig.*
x *l. 5. s. de calumniatoribus. l. 1. in fine. l. 3. s. de vi & vi. l. 26. s. de dolo. l. 3. §. 12. s. de peculio. l. 14. §. 5. in fi. l. 16. in fi. l. 19. s. quod metus caus. l. 35. s. de oblig. l. 2. in fi. s. vi bonorum. l. 1. supra de priuatis delictis. l. 2. C. vnde vi.*
y idem est in pupillo *l. 3. §. 1. suprà de tributoria. v. l. 1. l. 5. supra de auctor. tutor.* Ecclesia & bonæ fidei possessore *Decius hic.*
z cur ita? *v. l. 155. j. eo.*
a in quo quis alium perhorrescit, quominus fiat *vulgat.* vt sit sensus, Pro facto haberi, quod fieri propter metum non potuit *v. l. 22. C. de ijs quæ propter metum.*
b mora est *Hal.* Si creditor aut actor est in mora, debitor fecisse *l. 1. §. 3. s. de eo per quem. l. 17. §. 3. s. de vsur.* adde *c. mora 25. de regul. in 6.*
c ¶*v. l. 5. s. eo. l. 7. C. de contrah. emp.* ac demẽtis *l. 17 s. qui testam.* Quod ad furiosos attinet distinguendum est, Alij sunt in continuo furore, alij interuallatum habent furorem. Priores, ne quidem adquirere possunt: Alij, possunt in iudicio, testamento, tutela, & similibus, *v. Hotoma. 3. obs. 29.* de furioso dixi ad *l. 13. §. 1. s. de off. præsi.*
d masculi vel mulieris *l. 15. supra de curat. fur.*
e i. prodigi *l. 1. sup. de curat. fur.*
f à iudice scil. idque non perfunctoriè, sed vel ex officio, de industria: aut prodigi adgnatis, aut amicis petentibus *Decius hic.*
g in amittẽdo & alienãdo *l. 26. sup. de contrahẽ. empt. l. 18. sup. qui testam. l. 12. supra de vsurp.* non in adquirendo *l. 5. in fi. sup. de acqu. her. l. 6. s. de verb. obl. l. 3. s. de nouation. l. 18. §. 2. s. de castrensi pecul.*
h hinc colligit Clarus, Prodigalitate pœnam eleuari *5. sent. §. vlt. q. 60. num. 6.*
i *1. Harmen. 15. §. 7.* Quod Iuris est in vno relatorum, idẽ esse censetur in altero, *l. 21. §. 11. in fi. s. de arbitris. l. 13. §. 1. s. de iureiur. l. 20. s. de re iudicata: l. 13. §. 5. §. 25. s. de act. empt. l. vlt. supr. de accept: l. 3. C. de indicta viduit. Nouell. 117. c. 7. in fi. l. 5. sup. de rescin. & s. ti. quod quisque iuris. l. 1. C. de diuers. rescriptus: l. 7. Co. de rescin. vendit.*
k & accusatori.
l *v. l. 125. j. eo. c. non licet 32. de regul. in 6. vbi v. Dinum.* adde *l. 17. l. 25. sup. de procur.* Nota de argumento à reo ad actorem *l. 9. §. 6. supra de iureiur.*
m Magis ei fauetur qui repetit, quàm qui de lucro captando certat. Imò magis fauendum minori qui alienum accepit & dilapidauit, quàm minori suum repenti *l. 11. §. 6. supr. de minorib.* Ea res me mouet vt hìc puté non inconcinne legi, retentioni *in l. 91. §. 3. in fi. supra de verb. obli.*
n *2. Ecl. 3. c. 40. l. 33. sup. eo, l. 14. §. 1. sup. de religiosis.*
o Alieni facti ignorantia excusat *l. 11. supr. ad Velleian. l. 21. §. 1. supr. de act. empt. l. vlt. in fin. sup. pro suo.* non proprij ac muneris. hinc illud, Non potest esse pastoris excusatio, si lupus oues comedit & pastor nescit *cap. quamuis 10. extr. de reg. iur.*
p An venia dignam & immunẽ à pœna? vtique. Imò, nõ vtique *l. 9. supr. de nautico fœn. l. 77. supr. de verb. obl.* Solue, nõ vtique. stricto iure: aliud ex æquo dicimus, adde *d. c. 14.* v. Sebastianum Medic. tract. de morte, parte *2. conclus. 100.*
q *l. 19. s. eo.* adde *l. 49 §. 2. s. de verb. obl. c. cum quis 14. de regu. in 6.*
r ea cessat in iis quæ in testamento continentur *l. 12. s. de transaction.*
s aliud erit si ipsi petant *j. eo. & l. 49. § 2 s. de verb. obl.*
t *l. 59. s. de cond. indeb. v. l. 8. §. 8. l. 29. in pr. & §. 2. s. mãd.*
u *d. §. 2 & l. 37. s. de arbit.* nisi iusta causa aliud suadeat.
x *l. 5. in fi. s. de except. doli. l. 6. C. de tempor. in integ.*
y aliud in reo *l. 2. C. de dilation.*
z Actionem præcedere debet diligens inquisitio, *vt hìc.* Idem in ferenda sentẽtia Iudicem facere oportet, *l. 9. C. de iudiciis.* & dando tutore, *l. 6. s. de curat. furiosi.*
a nisi mentitum sit *l. 1. §. 1. s. si quadrupes. l. 21. §. 2. l. 22. in fi. supra de noxal.*
b *v. l. 5. l. 8. supra de except. c. nullus pluribus 20. de regul. in 6. 2. Ecloga 3. cap. 43.*
c *vt Nouella 18. c. 8. in fi.*
d *2 Ecloga 3. c. 43.* nam variarum rerum nomine, varias simul actiones edi posse constat *l. 11. supra de iurisdict. l. 35. §. 1. supra locat.*
e In realibus actionibus Hotomanus 27. Illust. id admittit. *arg. l. 3. l. 5. l. 6. l. 7. supra de except. rei iudic.* in personalibus negat. *l. 130. j. eo. l. 14. §. 2. supra de except. rei iudic. l. 60. supra de obligat. vide Hotoman. ib.*
f & potest, non modò post vnius actionis damnationem *l. 93. §. 1. supra de legat. 3. l. 28. §. vltimo, supra de liberat.* verum etiam post vnius victoriam *l. 10, supra de act. empt. l. 18. s. de obligat.* interdum eandem instaurare ac referre certis de causis, veluti ob iustum errorem *l. 13. s. de instit. l. 1. §. vltimo. s. quan. de pecul. l. 4. §. vltimo. s. quod cum eo. v. Hotomanum ib.*
g *v. l. 37. s. eo. l. 33. s. de obligat.*
h *l. 9. in fi. sup. de tributoria. 2. Ecl. 3. c. 44. 5. Harmenop. 8.* tũc enim in solidum tenetur.
i *l. 29. sup. de pignor. act. v. l. 30. in fi. supra de except. rei iud.* adde *2. Ecl. 3. cap. 45.*
k *v. l. 15. supra depositi.*
l *v. l. 1. § 11. s. de itinere actuque. l. 4. §. 3. s. de precario.*
m *l. 16. s. de contrah. empt. v. l. 4. C. de contrahen. emptio.*
n *v. l. 20. C. de locat.*
o Proprietatem proprietarius emere non potest, sed possessionem: & è contrà, *l. 28. s. de acquir. possess.*

a adde nec vsusfructus *l.5.§.si vsusfr.petat.* neque seruitus *l.26.§.de seruit.vrban.*
b *v.l.27.supra eo.Eclog.c.45.*
c quoquam *vulg.Hal.*
d Pœnæ depensæ repeti non solent, *l.19.l.42.supra de cond.indeb.l.22.supr.de pignorat.* adde *l.52.in fi.supra pro socio.l.74.supra de solut.*

[a] consistere potest.

1 ¶Priuatorum [b] conuentio iuri publico nõ derogat.

De pœna.

46. *Gaius* lib.10.ad Edictum Prouinciale.

QVod à quoquo [c] pœnæ nomine exactũ est, id eidem restituere [d] nemo cogitur.

De consilio. 1. De sociis.

47. *Vlpianus* libro trigesimo ad Edictum.

COnsilij [e] non fraudulenti [f] nulla obligatio est. cæterùm si dolus & calliditas intercessit, de dolo actio competit.

1 ¶Socij mei socius [g], meus socius non est.

De calore iracundiæ. De diuortio.

48. *Paulus* libro trigesimoquinto ad Edictum.

QVidquid [h] in calore iracundiæ vel fit, vel dicitur [i]: non priùs ratum est, quàm si perseuerãtia [k] apparuit iudicium animi fuisse. ideóque breui [l] reuersa vxor [m], nec diuertisse videtur.

De circumuentione.

49. *Vlpianus* libro trigesimoquinto ad Edictum.

ALterius [n] circumuentio alij non præbet actionem [o].

50. *Paulus* libro trigesimonono ad Edictum.

CVlpa caret, qui [p] scit, sed prohibere [q] non [r] potest.

Capere.

51. *Gaius* lib.15.ad Edictum Prouinciale.

NOn videtur quisquam id capere, quod ei necesse est alij restituere [s].

Non defendere.

52. *Vlpianus* libro quadragesimoquarto ad Edictum.

NOn [t] defendere [u] videtur, non [x] tantùm qui latitat [y], sed & is qui præsens negat [z] se defendere, aut non vult suscipere actionem.

e *2.Ecloga 3.c.46.cap.nullus.62.de regul.in 6.l.2.in fin.supra mandati.*
f nam fraudulentum obligat *v.l.8.supra de dolo, l.1.§.3.supra de seruo corrupto, l.43.§.3.supra de furt. l.20.Co.de furtis, l.16.supra de pœnis:* & si alter sine consilio nostro id non erat facturus *l.6.§.5.supra man.*
g *2.Ecloga 3.c.47.l.19.l.20.supra pro socio:* dic idem in liberto liberti *l.105.sup.de verborum signific.* & vasallo mei vasalli, & colono mei coloni (ratione tamẽ alterius nõ eiusdem prædij quod à me vasallus habet.) Non idem in amico inimici mei *l.1.§.10 sup.de offic.præsid.vrb.l.3.supra de test.l.4.§.3.supra de leg.v.l.28.Co.de inoffic.* & in fideiussore fideiussoris mei *l.27.§.2.3.& 4.supra de fideiuss.*
h τὸ κατὰ ὀργὴν καὶ θυμωθέντα λεγόμενον *2.Ecloga 3.cap.48.cap.si quis iratus 2.q.2.*
i in contractibus *l.9.supra de publica.* in voto *Dec.hic nume.3.* iuramento *l.2.Co.ad legem Iul.maiestat.* confessione, *Dec.hic.numer.4.* at non in delictis. qua de re vide *l.5.C.de iniur.* vide Romanum *singulari 510.*
k animi perpetuitate *l.3.§.de diuortiis* εἰ μὴ τοῖς αὐτοῖς ἐπιμείνῃ *Ecloga ibi.* & meritò. nam ex perseuerãtia animi deliberatio presumitur *l.38.§.6.ibi & ideo abstinenti.§.de adul.*
l *v.l.33.supra de ritu, & quæ not.ad l.32.§.12.supra de donat.*
m id ampliatur ad fugitiuum & bannitum.
n putà serui *l.34.supra de acquir.poss.* procuratoris *l.6.§.2.supra de cond.indeb.*
o & lucrum, *v.l.206.§.eo.l.3.§.12.supra de pecu.l.14.supra de cond.indeb.* vel damnum *v.l.155.§.eo.*
p *l.109.§.eo.l.33.in fi.supra locati.l.1.§.18.l.3.supra de Silaniano.*
q Proditionis species est, delictum futurum non detegere. Ideóque subditus qui consilia aduersus principem inita non detexit: punitur *l.5.C.ad leg.Iul.maiest.16.*
r aliàs colonus *l.13.§.7.supra locati:* seruus *l.1.§.18.de Silaniano:* dominus *l.2.§.1.sup.de noxal.l.6.supra de iure patronatus:* qui non prohibet, cum prohibere possit, tenetur. est enim specialis ac mutua inter huiusmodi personas connexio. An idem in aliis personis? quidam aiunt voluntatis ac officij magis esse, quàm necessitatis, alteri benefacere *l.17.§.3.supra commodati:* sic sentio, Hominis interesse hominem beneficio affici *l.7.in fi.supra de seruis exportan.* ideóque eum iustè puniri, qui cum lacertis aut telo armatus aggressorem facilè poterat propulsare, passus est inermem interfici. *Seneca in Troade act.2.* Non patiar, in me culpa cunctorũ redit. Qui non vetat peccare, cùm possit, iubet. adde *l.9 §.1.supra de falsis.*
s *v.2.Eclog.3.c.52.l.49.§.de donat.inter vir l.42.§.de leg.2.l.16.§.15.§.ad Trebell.l.3.§.4.§.de leg.præst.l.71.§.de verb.signif.* multo minùs is cepisse videbitur, quia re petẽda exceptione remouetur *l.13.§.eo.* Idem in eo qui tantum erogat, quantum accipit *l.122.in fi.§.de leg.1.* aut qui alij administrat *l.10.in fin.supra de inoff.* aliud erit si ex longo interuallo quis cogatur restituere, & medio tempore vtilitatem perceperit *l.49.supra de donat.inter vir l.45.l.73.§.4.supra ad l.Falci.l.22.§.2 supra ad Trebell.*
t Latitare, negare defensionem, nolle suscipere actionem, paria sunt.
u defendere, quid, *v.l.35.§.3.supra de procur.l.21.in fi.supra ex quib.caus.maior.*
x Non tantum qui præsens negat s.d.a.n.v.s.actionem, sed & is qui latitat *Faber 1.semest.23.* & rectè. Est.n. à verioribus & confessis ad difficiliora progrediendum.
y Non rectè defendit, qui latitat, *v.l.5.§.3.supra quib.ex cau.in poss.* Quid sit latitare, *v.l.3.supra de iud.l.1.l.28.supra de fideic.liber.l.7.§.4.supra quib.ex cau.in poss.*
z *l.11.§.4.supra de interrog.*
a ¶Qui dat indebitum per errorẽ, repetit: qui consultò, donare intelligitur: ideóque non repetit *l.1 in fi supra de cond.indeb.v.l.9.C.de con.indeb.*
b dummodo alieno nomine non detur *l.19.§.1.supra de con.indeb.*
c *l.120.§.eo.2.Eclog.3.c.35.c.nemo 79.de regul.in 6.v.l.20.supra de acquir.rer.* Nemo potest quod non habet dare *Seneca 5.controuers.12.* excipe procuratorem *§.42.43.Instit.de rer.diuision.* tutorem curatorem *l.22.C.de administ.tut.* executorem iudicij, *§.vlt.Inst.de off.iud.* malæ fidei venditorem & creditorem (cui licet rem debitoris interdum alienare *l.46.supra de acqui.rer.* censitorem, flumen, imperatorem, *v.Dinum ad d.c.49.* adde *tit.quib.alienare non licet.Inst.*

De solutione indebiti.

53. *Paulus* libro quadragesimosecundo ad Edictum.

CVius per errorem dati repetitio est, eius cõsulto [a] dati donatio est [b].

De iuris translatione.

54. *Vlpianus* libro quadragesimosexto ad Edictum.

NEmo [c] plus [d] iuris ad alium transferre potest, quàm ipse haberet.

De eo qui suo iure vtitur.

55. *Gaius* lib.2.de testamentis ad Edictum vrbicum.

NVllus videtur dolo facere, qui suo [e] iure vtitur.

De dubijs.

56. *Idem* lib.3.de legatis ad Edictum vrbicum.

SEmper in dubiis benigniora [f] præferenda sunt.

Ne bis exigatur.

57. *Idem* lib.18.ad Edictum Prouinciale.

BOna fides non patitur, vt bis [g] idem exigatur.

De peculio.

58. *Vlpianus* libro secundo Disputationum.

EX pœnalibus [h] causis non solet [i] in patrem de peculio actio dari [k].

De herede.

59. *Idem* libro tertio Disputationum.

HEredem [l] eiusdem [m] potestatis iurísque esse, cuius fuit defunctus [n], constat.

Mandati.

60. *Idem* lib.10.Disputationum.

SEmper qui non [o] prohibet pro se interuenire, mãdare creditur. Sed & si quis ratum [p] habuerit [q], quod gestũ [r] est [s]: obstringitur [t] mandati [u] actione.

De refectione domus.

61. *Idem* libro tertio Opinionum.

DOmum suam reficere [x] vnicuique licet, dum [y] non officiat [z] inuito alteri, in quo ius non habet.

d sed idem. putà idem dominiũ, *l.11.§.2.§.de act.emp.* easdem seruitutes, eadẽ iura, easdẽ causas, *l.67.§.de contrah.empt.* eadẽ onera & vitia, *l.1.C.sine censu.*
e *v.l.129.§.eo.v.l.26.§.de damno: & l.3.§.7.sup.de incen.* adde *l.9.§.1.§.de con.cau.data: l.13.§.1.§.de iniuriis:* & ita tollendo, ædes vicini quis potest obscurare intermisso legitimo spacio *l.9.l.14.§.de ser.vrb.l.26.§.de damno: l.8.C.de seru.* nisi sola malitia (cui non est indulgendum) id fiat, *l.61.§.eo.l.38.§.de rei vin.l.1.§.12.supra de aqua pluuia.2.Ecl 3.60.*
f τὸ φιλανθρωπότερον *2.Ecl.2.c.57.1.Harmenop.15.§.20.* adde *l.168.§.eo l.18.sup.de legib.l.4.supr.mandati: l.24.sup.de reb.dub.l.5.in fi.sup.de legat.1.* humanius *l.3.in fi.sup.de his quæ in testam.* quod est minus seuerum *l.42.sup.de pœn.* quale est fauere liberationi, *l.47.supr.de oblig.* libertati, reo, ei quod minus est *l.38.sup.de re iu.*
g *l.26.supra de pecul.l.51.sup.de re iud.l.3.§.15.supra de tab.exhib.l.34.sup.de oblig.v.Hotom.5.obser.18.* adde *quæ not.ad l.130.§.eo.*
h *l.1.§.7.sup.de his qui deiecer: l.6.§.2.§.rer.amot.*
i & meritò: quia concedendo peculiũ filio, pater præsumitur quidẽ velle obligari: non tamen ex negotio illicito *l.6.§.2.sup.de con.indeb.* ideóque pater non tenebitur peculij ratione, bonis filij publicatis *l.3.C.de bon.proscript.v.Dec.hic.num.3.*
k nisi quatenus est locupletior *l.3.§.12.supra de pecul.* adde *l.57.supr.de iud.*
l priorem, non heredem heredis. *Castr.consi 197. Dec.hic nu.7.in fine,* & quidem adita hereditate cum effectu: aliàs impropriè est heres *l.3.§.2.supr.de here.inst.l.23.supra de vulg.l.4.supr.de con.& demonst.l.3.§.11.supra de statu lib.l.18.supr.de stipul.ser.*
m *l.156.§.2.l.177.§.eo.l.37.§.de acquir.her.2.Ecl.3.c.61.5.Harmenop.8.* non melioris *l.54.§.eo.l.vlt.§.si fam.* interdum deterioris, nec in eum transit potestas reuocandi, infirmandi, & similium, *l.3.§.de seru.exportan.l.13.§.solut.l.30.C.de inoff.l.1.C.de priuil.dot.l.1.in fi.l.7.in fi.l.vlt.C.de reuocan.donat.*
n cùm testaretur, cùm contraheret, cùm pacisceretur, *l.9.in f.§.de probat.* aut quid tale faceret, *l.14.C.de rei vin.Dec.hic nu.34.* adde Dinum *c.9.de regul.in 6.num.19 20.*
o Qui presens patitur suo nomine aliquid fieri, nec id prohibet, mandare videtur, *l.156.in fi §.eo.l.1.§.5.§.de exercit.l.6.§.2.l.18.§.mandati: l.2.in fi.C.de acquir.poss.*
p *v.l.16.§.1.§.de pign.l.12.in fi.§.de solut.c.ratihabitione 10.de regul.in 6.*
q adgnouerit, comprobarit *l.12.§.1.sup.ratam rem:* verbis vel facto *l.5.C.ratam rem:* intra legitimum tempus, *l.24.sup.ratam rem:* sic qui fructus percipit, possessionẽ: qui censum, contractum: vt is qui agit ex contractu, ipsum contractum adprobare intelligitur. Item, qui rationẽ administrationis exigit, gestionem adprobat. & breuiter: Per ratihabitionem actus attribuitur ratum habenti, *Dec.hic num.10.*
r id etiam locum habet in delictis, *l.1.§.11.in fi.supr.de vi & vi:* at nõ in actu nullo. Actus nullus ratus quidem haberi potest: sed nunquam retrotrahitur, cùm tantum valeat ab ipso tempore ratihabitionis *v Dec.hic.num.16.*
s suo nomine sc.non alieno, *c.ratum 9.de reg.in 6.l.6.§.6, & 9.in fi.§.de negot.l.13.§.de precario:* ne quidem in meum præiudicium. excipitur tamẽ lex *16.§.1.§.de pignor.*
t nisi mandatum pro forma à lege vel statuto requiratur: quia tunc non sufficit ratihabitio *Decius hic num.17.*
u & negotiorum *d.§.9.*
x Et sic aliud est reficere, & ad pristinam formam reducere, aliud de nouo facere, *l.3.§.15.§.de itinere actuque priuato:* iustè tamen agere possum. Nam si reficiendo officere vicino inuito non licet, multo minus & nouum opus inchoando.
y *dixi ad l.55.§.eo.* adde *2.Ecl.cap.60.*
z Ideo officere non intelligitur, qui iure seruitutis sibi adquisito vtitur, aut qui citra seruitutem iusto spacio, aut altitudine legitima ædificat id est, qui soli & cœli mensuram seruat, *l.21.§.2.§.quod vi.*

a quàm vniuersum ius quod defunctus habuit, cuique succedi potest. & hæc definitio constat suo genere & tribus differentiis. Antequam autem quis succedat, hæreditas est quasi domina, & vicem, locum, ac personam defuncti repræsentat, *v.l. 31.in fi.sup.de her.inst.l.13.§.5.in fi.sup.quod vi.l.1.§.1 sup.si is qui testam.* respectu hæredis, vacua, iacens, & vacans dicitur, *l.1.ś.de successorio.nullius.l.13.§.5.supra quod vi.*

De hereditate.

62. *Iulianus* [a] libro sexto Digestorum.

HEreditas nihil aliud est, quàm [a] successio [b] in vniuersum [c] ius [d], quod defunctus [e] habuerit.

De mora.

63. *Idem* libro 17.Digestorum.

QVi sine [f] dolo malo ad iudicium prouocat, non videtur moram facere.

De his quæ raro accidunt.

64. *Idem* libro 29.Digestorum.

EA, quæ rarò [g] accidunt, non [h] temerè in agendis negotiis computantur.

De cauillatione seu sorita.

65. *Idem* libro quinquagesimoquarto Digestorum.

EA est natura cauillationis [i], quàm Græci σωρίτην [k] (*id est acerualem syllogismum*) appellant, vt ab euidenter veris per breuissimas [l] mutationes [m] disputatio ad ea, quæ euidenter falsa sunt, perducatur.

De exceptione.

66. *Idem* libro 60.Digestorum.

M*Arcellus*: Desinit [n] debitor esse is, qui nanctus est exceptionem [o] iustam, nec ab æquitate naturali abhorrentem.

De sermone ambiguo.

67. *Idem* libro octagesimoseptimo Digestorum.

QVotiens * idē sermo duas sentētias exprimit: ea potissimum excipiatur, quæ [p] rei gerendæ [q] aptior est.

De beneficiis.

68. *Paulus* libro singulari de dotis repetitione.

IN omnibus causis id obseruatur: vt, vbi personæ [r] conditio locum facit beneficio, ibi deficiente [f] ea beneficiū quoque deficiat. vbi [t] verò genus [u] actionis id desiderat: ibi, ad quemuis persecutio eius deuenerit, non deficiat ratio auxilij.

69. *Idem* libro singulari de adsignatione libertorum.

INuito [x] beneficium [y] non [z] datur *.

De potestate gladij vel alterius coercitionis.

70. *Vlpianus* lib.1.de officio proconsulis.

adita, iuncta est heredi, *l.10.§.12. sup.de vulg. l.59. in fi.ś.de acquir. hære.* fitque eius patrimonium, *d.§.2. Socinus ad l.1.§.16. ś. de acquir.poss.* Itaque, si filia patris hereditati renunciauit, non excluditur à fratris hereditate *Dec. hic num.6.* Superiorib. adde quæ tractat Michael Grassus *in §. hæreditas. quæst.1.*

b *vt l.3. C.ad l. Iul. de vi.* hinc colligunt, Hereditatem nō deferri, nisi iure successiuo, omnemque defuncto succedētem hæredis locum habere, *v.l.128. in fi.j.eo.*

c *l.24. ś.de ver. signific.* ὁλόκληρον, *2.Eclog.3.c.62.* v. *l.9.§.12. ś.de her. instit.* adde *l.6.ś. de except. l. 11. ś. de diuers. & tempor.* & ita rei particularis nō est hæreditas *ex l. 7.supr.eo.*

d *l.50.supra de hær.petit.*

e nec enim viuentis est hæreditas *l.1. ś.de hæred.ven.l.1. ś.pro herede.*

f id est, qui iustè, *l.21.& 24. ś. de vsuris.* Iustè etiā dicitur prouocare qui id facit quod communiter fieri solet, *l.16. ś. de rei vin.* qui iusta ignoratione ducitur, quod in fure non est, *l. vlt.ś.de con.furt.*

g v. *l.114.j.eo. l. 4.5. & 6.ś.de legib. l.3. in fin.ś.si pars. Nouell. 94. c.2.*

h Quæ rarò fiunt, non sunt sub lege. Quæ specialiter euenire possunt, non attenduntur: Interdum iusta de causa computantur, velut ea quæ fiunt à natura licèt raro *l.12.C.de legitim.here.§.21.Inst. de rer.diuis.* hinc etiam colligunt, Temerarium actorem non audiri *l.41.ś.de fideiuss.* Item, Rarò, & Nunquàm non esse paria.

i *v.l.177.ś.de verbor.signif.* adde *l.88.ś.ad l.Falc.*

k σόφισμα, *Hal.*

l & subtiles. hinc nota, Subtilitatem nimiam à iure reprobari.

m cuiusmodi interrogationes ad inuestigandam veritatem iudicibus permittuntur *Dec.num.6.* Placet potius quod ait *num.3.* subtili responsione, malitiosam interrogationem retundi posse. ideoque, eum qui in veritate mutuum reddidit posse cum iuramento affirmare, se nihil à creditore habuisse. Placet etiam quod negat rectè eum condemnari, cui confitenti promissa fuerit impunitas *num.7.8.*

n Id propriè desinere dicitur, quod cepit *l.208.j.eo.*

o *2.Ecl.3.c.64.3.Harmenop.5.* Nulla est actio, quæ exceptione repellitur *l.7.§.8.ś.de dolo.l.19.ś.eo.l.112.115.in fi.j.eo.* adde *l.118.ś.de verbor.signif.*

* *1.Harmenopul.15.§.11.*

p iuri & rei τῷ δικαίῳ καὶ κειμένῳ *2.Ecl.3.c.65.l.80.ś.de verb.oblig.*

q putà contractui *l.15.§.4.ś.locati.* subiectæ materiæ *l.4.ś.de vsur.* naturæ actus, iuri communi *l.30.ś.de damno.* verborum proprietati.

r id est, indiuiduo alicui, non speciei: putà Titio, vt Titio: nō Titio, vt minori. hæc enim ad hæredes transeunt, *l.6.ś.de in integr.l.18.in fi.ś.de minor.* Idem dicendum in priuilegio dignitati concesso *l.vlt.supr.de decurionib.*

f Persona deficiente, personalia extinguuntur *l.196.j.eo.2.Ecl.3.c.66.l.13.supr.solut. l.7.supra de except.c.7.de reg.in 6.l.28.supra de leg.2.l.1.supr.de iure immunitat.*

t at quæ ad actiones siue caussas pertinent *Ecl.ib.*

u da exemplum in minorum restitutione *d.l.6.d.l.18.* dolo *l.13.sup.de dolo.*

x *l.156.j.eo.l.vlt.sup.de vsu & habit.l.19.§.2.sup.de donat.v.l.62.supr.de verb.obl.*

y *l.vlt.* defensio *d.l.156.* donatio *d.§.2.* societas *l.26.§.4.supr. de con.indeb.* adrogatio *l.5.& 24.ś.de adopt.* sic libertas inuito filio (aliud in seruo *l.vlt.C.de testam.manumiss.*) non datur *v.l.5.C.de emācip.* v.reliqua *in l.62.ś.de verb.obl.* multò minus damno adficietur inuitus *l.25.§.1.in fi.ś.soluto.* obligabitur, de domo sua extrahetur *l.103.j.eo.l. 18.ś.de in ius.* Sic, quæ diuertit vt inuita ad virum reuertatur, cogi nō potest *l.7. C.de repud.* Inuitus etiam nemo cogitur ad communionem *l.26.§.4.supr.de con.indeb.* & inuitus nemo emancipatur *Nouella 89.c.11.*

z Imò datur *l.32.supr.de acquir.rer.§.3.Instit.per quas person.* cuique.

* potest enim quilibet suo iuri renunciare *l.41.supr.de min.* & suspectus est qui operam inuito ingerit *l.25.supr.de procurat.*

a *l.6.supra de off.procon.*

b animaduertendi in facinorosos *l.6.§.8.ś.de off.præsi. v.l.3.ś.de iurisd.* Gladij potestas, est vitæ ac necis authoritas.

c ius puniendi τὸ δίκαιον τῆς τιμωρίας *2.Ecl.3.c.67.*

NEmo potest gladij [a] potestatem [b] sibi datam, vel cuius alterius coercitionis [c], ad alium transferre.

Quæ per libellum experiri non possunt.

71. *Idem* libro secundo de officio proconsulis.

OMnia, quæcumque causæ cognitionem [d] desiderāt [e], per libellum [f] expediri non possunt.

De iure pignerandi.

72. *Iauolenus* libro tertio ex Posterioribus Labeonis.

FRuctus [g] rei est vel pignori dare licere.

De tutela & hereditate. 2. De vi & clam. 3. De his quæ in testamento intelligi non possunt. 4. Extraneo caueri non posse.

73. *Quintus Mucius Scæuola* libro singulari ὅρων.

QVò [h] tutela rediit [i], eò hereditas peruenit [k], nisi cùm feminæ [l] heredes intercedunt.

1 ¶Nemo potest, tutorem dare cuiquam, nisi ei, quem in suis [m] heredibus, cùm moritur habuit, habiturúsve [n] esset, si vixisset.

2 ¶Vi [o] factum id videtur esse, qua de re quis, cùm prohibetur, fecit. clam [p], quod quisque, cùm cōtrouersiam haberet, habiturúmve se putaret, fecit.

3 ¶Quæ in testamento ita sunt scripta, vt [q] intelligi non possint: perinde sunt, ac si scripta non essent.

4 ¶Nec [r] paciscendo [f] nec legem dicendo, nec stipulando quisquam alteri cauere [t] potest.

Ne cui per alium iniqua conditio inferatur.

74. *Papinianus* libro primo Quæstionum.

NOn debet alteri per alterum iniqua [u] condicio inferri.

De mutatione consilij.

75. *Idem* libro 3.Quæstionum.

NEmo potest [x] mutare [y] consilium [z] suum in alterius iniuriam [a].

De his quæ animi destinatione agenda sunt.

76. *Idem* libro vicesimoquarto Quæstionum.

IN totum omnia, quæ animi destinatione agenda sunt, non nisi vera [b] & certa scientia perfici possunt.

d aliud in iis quibus semiplena sufficit.

e vt alienatio bonorum minoris *l.2. ś. de off.eius cui man. l.5. §.9.ś.de reb. cor.* alimentorum transactio *l.8. §. 19. ś. de transaction.* secundum decretum *l.1. §. 18. ś. de separat.* aliud in restitutione *l.vlt.C.vbi & apud quos.* & iis quæ officio iudicis mercenario & iure actionis expediūtur *l.1.§.14. ś. de vent.in poss.l.vn. C.qui pro sua iuris.*

f *l.105.j.eo. v. l. 9.§.1. ś.de off.procons.*

g v. *l. vlt. ś. de vsuris.* Eū fructū mihi is eripit, qui impedit quominus rem meam pignori dare possim. hic illud, Nō valere pactū, ne creditori liceat pignora vendere *l.4.ś.de pignorat.*

h *5. Harmen.8.* Eò tutela redit, quo hereditas peruenit. ita restituit Hotom. *5.obser. 26.* est enim tutela hæreditatis consequentia *l.3.ś. de legit.tut.§.1. Inst. de leg.patron.* Hotomani opinionem confirmat Nouella *118. c.5.* & Græci *2.Eclo. 3.c.73.* Sed tamē Theophil. *§.pen. Insti. de legitima agnatorū success.* hæreditatem facit consectaneā tutelam.

i Redire dicūtur quę lege destinata sunt *l.11. ś. de testam.tut.*

k *l.1. ś.de legit. tutor.& Instit.de legit. patronor. tut.in fi.2.Ecl.3.c.73.* Cur ita? *v.l.65.ś.pro socio.*

l & minores, *l.vlt.C.de legit.tut.*

m *l.1.sup.de testam.tut.*

n *§.vlt.Inst.de tut.*

o v. *l.1.§.5.supra quod vi aut clàm.*

p v. *l.3.§.7.supra quod vi aut clàm.*

q *l.62.§.1.supra de here.instit.*

r *1.Harmenop.9.§.22.*

f *2.Ecl.3.c.71.l.38.§.17.supr.de verb.oblig.*

t multò minùs docere *l.74.j.eo.*

u iurando *d.l.1.supra si mulier.* nouum opus faciendo *l.5.§.5.sup. de oper. noui.* vim inferendo *l.2.supra quod vi.* paciscendo *l.27.§.4, in fi.supra de pactis.* diuidendo *l.17.C. familiæ.* exhæredando *l.33.C.de inoff.* puniendo *l.22.C.de pœnis.*

x Imò potest *l.8.supra de collat.bonorum.*

y *c.quod semel placuit 21.c.mutare consilium 33.de reg.in 6.l.20.supra de arbitris.l.14.ś de seruit rustic.*

z vt & sententiam *v.l.42.l.55.56.sup.de re iudic.v.l.1.in fi.supra de quæstionib.l.27.sup. de pœnis.* v.tamen *l.6.C.quomo.& quan.iudex.* confessionem legitimè factam *v. l. 13. C.de non numerat.* contractum *v.l.5.C.de oblig.* electionem *v.l.20.supra de opt.* aditionem hæreditatis *v.l.4.C.de repudian.* iusiurandum delatum *v.l.11.C.de reb.cred.* actū irreuocabilem *v.tamē l.21.§.3.* & quæ ibi dicam de clausula derogatoria *C de testam.*

a quoties sc. ex consilio iam obligati sumus, & alteri aut nobis obligatio est quæsita: tunc enim totum repudiare aut agnoscere tenemur *l.27.supra de procuratorib. l.11.sup.de vsur.l.16.sup.de administ.tut.l.7.in fi.sup.de damno.* aliàs, re integra, cōsilium vt & mentem reuocare possumus *l.22. §.vlt.sup.mandati*: vt & in re alternatiuè debita *l.21.in fi.sup.de act.emp.l.14.supr.de rer.amot.l.28.§.vlt.sup.de liberat.l.8.sup.de collat.* & priùs testamentum *l.6.§.2.ś.de iure codicillorū: l.12.§.vlt.ś.de leg.1. l.22.ś.de leg.3.* Igitur, in voluntariis cōsilia in melius mutare possumus. & ita variauit Papinianus, *l.6.in fi.ś.de seruis exportan.l.vlt.C.de furt.* variauit & Iulianus *l.19.in fin.ś.ad Velleian. l.1.C.de emen.Co.* variauit Scæuola *l.23.in fi.ś de acquir.rer.* Mœcianus: quin & ipsi Imperatores *l 17. ibi sed & cum Mœciano & aliis amicis nostris iurisperitis adhibitis plenius tractaremus magis visum est supra de iure patronatus, adde Cuiacium 4. ad Afric. fol.39.in fine, & 2.obseruat.37.* Hinc illud, Sano consilio vtitur, qui malum consilium reuocat. Sed & Prætor nonnunquam variantem non repellit & consilium mutantis non aspernatur, *l.8.ś.de collat.bonorum* adde *2.Arist.2.Ethic.6.*

b Demus aliquid factum à priuato vel principe ex certa scientia, id reuocari poterit? vtique. cùm huiusmodi clausula nihil operetur in iis quæ apparent ignorata, *vide l.57.ś.de obl.& act.vide Dec.hic num.7.* aliud puto, si quis sciens se nō teneri promiserit: videtur enim donasse, *adde l.15.ś.de verborum obligatione, & quæ notani ad l. vlt.§.penult.supra de condict.indeb.*

a *actus legitimi 50.de regul.6.*An ſunt diuerſi à legis actionibus? Hotomanus ait *32. Illuſtr.fol.210,*ſiquidem hæ etiam magiſtratuum communes,omnes ex lege,& inter præſentes tantum fieri ſolent. In actibus legitimis ſecùs. Cuiacius negat differre *15.obſer.16.*

b An ciuiles & ſolemnes vt vult Hotomanus? *32.Illuſtr.fol.219.220.*An à quacunque iuris parte vt Dinus? *ad d.cap. 50.* An per legem inuēti vt Zaſius? *ad l. dum qui. §. Si hominem num. 3. ſ. de verb. obligat.*An qui mero iure radicantur, vt vult idē Zaſius ad *l.Cum quid mutuum numer. 18. ſupra de rebus credit.* An qui iure finiuntur vt emptio, locatio, ſocietas, mandatum, ſtipulatio? An qui ex vſu ſolemnis iuris? *Cuiac. 15. obſeruat. 16.in fine,* vt ſint formulæ rerum à priuatis agendarum, extra rerum contrahendarum negotia à Iuriſconſultis inuentæ *Hotoman.ibi.* Actum legitimum eadem ſignificatione vſurpari in lege *21. C. de hæret.* ait Hotomanus *32. Illuſt. fol.219.* Cuiacius negat *15. obſeru. 16.in fine.*

c qui non recipiunt *vulgat. Hal.* Hæc particula,inquit,Hotomanus *32. Illuſt.fol.219.*ſuum antecedens reſtringit, oſtendítque quoſdā actus legitimos eſſe,qui diem vel condicionem recipiūt.Acceptilatio & optio non recipiunt. vadimonium comperindinatio,obuagulatio denunciandi teſtimonij cauſa,procuratoris datio recipiunt.Cuiacius *15.obſeruat.16.* Florentinam lectionem tuetur. ideóque hæc verba qui recipiunt,ita interpretatur, Quibus apertè adiicitur dies vel condicio:aliàs ſi tacitè adiicitur,non vitiatur *Cuiac.16.*

De actibus legitimis. De tacito & expreſſo.

77. *Idem*[a] libro viceſimooctauo Quæſtionum.[a]

ACtus[a] legitimi[b], qui[c] recipiunt diem,vel conditionem,veluti mancipatio[d], acceptilatio[e], hereditatis aditio[f],ſerui optio[g],datio[h] tutoris,in totum vitiantur per temporis, vel conditionis adiectionem. nonnumquam tamen actus ſupraſcripti[i] tacitè[k] recipiunt, quæ apertè comprehenſa[l] vitium adferunt[m].nam ſi acceptum feratur ei,qui[n] ſub conditione promiſit,ita demum egiſſe aliquid acceptilatio intelligitur, ſi obligationis conditio exſtiterit.quæ ſi verbis nominatim acceptilationis comprehendatur,nullius momenti faciet actum.

De fraude.

78. *Idem*[a] libro trigeſimoprimo Quæſtionum.[a]

GEneraliter, cùm de fraude diſputatur, non quid[o] habeat actor,ſed quid per aduerſarium habere non potuerit,conſiderandum eſt.

79. *Idem*[a] lib.32.Quæſtionum.[a]

FRaudis interpretatio ſemper[p] in iure ciuili non ex euentu[q] dumtaxat,ſed ex conſilio[r] quoque deſideratur.

De genere & ſpecie.

80. *Idem*[a] libro trigeſimotertio Quæſtionum.[a]

IN toto[s] iure generi[t] per ſpeciem[u] derogatur[x]:& illud potiſſimum habetur,quod ad ſpeciem directum eſt.

De his quæ dubitationis tollendæ cauſa contractibus inſeruntur.

81. *Idem*[a] libro tertio Reſponſorum.[a]

d emancipatio *vulgat.Haloan.* Hotomanus *ibi.fol.214. & 218.* vtrumque admittit. Emancipatio actus ciuilis *§.11. Inſtit.de here. quæ ab inteſtat.* inter legis actiones numeratur *Paulus 2.ſentent.25.ſ.4.*Cuiacius *15.obſeruat.16.*mancipationem, mancipium dici ait.de Mancipatione dixi ad Vlpianum & Gaium. Adde Briſſonium *1.ſelectar. 7.*de altero eoque proprio rerum alienandarum iure Quiritum modo ideſt ceſſione in iure.

e ea per procuratorem fieri non poteſt *l.13.§.10.ſup. de acceptilat.v.Hotoman.32.Illuſtr.fol.120.Cuiac.ibi.in princip.*certis verbis fiebat *l.18.ſ.de accept.* ſine die & condicione *l.4.& 5.ſ.de accept.*& meritò, quia acceptilatio obligationi præſentem interitum affert.

f ea non fiebat per procuratorem *l.80. ſ.de adquiren. hære.* certis verbis conſtabat,his putà *Adeo,Cernoque,*Vlpianus *cap.22.§.38.l.51.in fin.ſ.de acquiren.here.*ſine die & condicione fiebat *l.54. ſ.de acquir. here.* non iterabatur *l.80.in fi. ſ.de acquir.here. Hotoman.ib.*

g certis verbis fiebat *l.20.ſ.de opt.*purè & ſemel *l.5.& 8. ſ.de opt.l.5. ſ.de legat.1.* An per procuratorem fiebat? Hotomanus *ib.*ait *fol.221.argum.l.penul.ſ.de opt.* quod non admittit Cuiacius *15.obſ.15.*

h quæ à magiſtratu fiebat *§.1.Inſtitut.Attil.l.6.§.1.ſ.de tutelis.*non à defuncto *l.8.§.1.& 2.ſ.de teſtament.tut. §.3.Inſtitut.* qui teſtamenta & ita concilianda ſunt hæc diuerſa loca.

i Súntne alij actus legitimi præter ſupraſcriptos? Cuiacius *15. obſeruat. 16.* adiicit ceſſionem in iure, & libertatis dationem Hotomanus *32. Illuſtr. fol.218.* Iudicis addictionem,comperindinationem, vadimonium,denunciationem teſtimonij cauſſa.quod Cuiacio *dicto loco* diſplicet.Idem Hotomanus *ibi. fol. 218.*addit conuentionem in manum, repudium, diuortium: *ibi.fol.212.* numerat inter legis actiones appellationem, vocationem in ius, iuſiurandum, tutoris authoritatem: quod eidem Cuiacio diſplicet. addit idem Hotomanus adoptionem, *Theophil.§.1.Inſtit. de nuptijs.* emancipationem, manumiſſionem vindicta, ceſſionem in iure, litis conteſtationem, nominis in reos relationem, tutelæ ceſſionem, tutelæ abdicationem, arrogationem, ſatiſdationem, atteſtationem, mancipationem, vide quæ dixi ad *l.6.C.pro ſocio.*nuncupationem teſtamenti,aditionem hæreditatis,noxę deditionem.quædam etiam Cuiacius *d.loco* adiicit vt ſtipulationem,procuratoris dationem,vſurpationem.

k putà,per relationem ad actum aut diſpoſitionem præcedentem.Nam debitum conditionale,purè acceptò ferri poteſt *j.eo.& l.12.ſ.de acceptilationib.*

l Expreſſa nocent,tacita non nocent.

m quia huiuſmodi actus,præſens factum continent. ideóque condicione aut die ſuſpendi non poſſunt.

n Actus legitimus qui expreſsè non poteſt explicari ſub conditione, ſi refertur ad diſpoſitionem præcedentem conditionalem, tacitè conditionem recipere poteſt.

o non quid non habeat. Balduinus *in commentar. ad legem Aquiliam.* (& ita Græci οὐ πολυπραγμονοῦμεν τί οὐκ ἔχει ὁ ἐνάγων *2. Ecloga 3.cap. 76. 6.Harmenopul.2. in princip.* reprehenſus à Roberto *1.animaduerſ.15.* Vtramque lectionem probat Cuiacius *15.obſeruat.19.in princip.*& Antonius Mercator *1.notar.15.* Certè Græcam lectionem antepono, cuius ea ſententia eſt. Id quod actoris intereſt non æſtimatur tantùm ex eo quod ei deceſſit, ſed ex eo quod ei adquiri potuit: vt non tantùm damni, ſed & lucri habeatur ratio. Actor propriè id non habet quod amiſit, idque damnum eſt. Quod habere potuit, nec tamen habet, lucrum eſt proprie non damnum. Ideóque fructus non tantùm percepti, ſed & ij qui percipi potuerunt,venient *lege 62.in fine.ſuprà,de rei vindicat.v.l.39.§.1. ſuprà de legat.1. l.33. in fin.princip.ſuprà ad legem Aquil.l.22.§.3.ſuprà,de actionib.empt.l.10. §.19. & 20.l.25. §.4.ſup.quæ in fraudem credit.l.13.ſ.ratam rem.l.2.in fi.C.de pet.hered.l.5.C.de rei vind.*

p Imò,non ſemper ex conſilio,ſed ex euentu *l.10.§.1.ſ. quæ in fraud.*

q Decipitur vt ait poeta,Quiſquis ab euentu facta notanda putat.

r Seneca *2. de tranquillitate c. 7.* Poteſt aliquis nocens fieri,quamuis non nocuerit. Venenum dando quis ſcelere ſe obligat, etiamſi non nocuit. Non minùs latro eſt, cuius furtum (ita legendum, non Telum, ídque confirmari poteſt lege *6. in fi. ſupra ad leg. Iul. peculatus*) oppoſita veſte eluſum eſt. omnia enim ſcelera & ante effectum operis, quantum culpæ ſatis eſt, perfecta ſunt.Idem *4.controuerſ.7.* Scelera quamuis citra exitum ſubſederunt, puniuntur *adde l.14.ſupra de ſicarij. l.18.ſupra de pœnis. 2. Ecloga 3. cap.77. 6.Harmenop.2. in princip.*

QVæ[y] dubitationis[z] tollendæ cauſa contractibus[a] inſeruntur,ius commune non lædunt.

De donatione.

82. *Idem*[a] libro nono Reſponſorum.[a]

DOnari[b] videtur, quod nullo[c] iure cogente conceditur[d].

De amiſſione.

83. *Idem*[a] libro 2.Definitionum.[a]

NOn[e] videtur[f] rem amittere, quibus[g] propria non fuit.

Si amplius ſolutum ſit quam debebatur. 1. De naturali obligatione.

84. *Paulus*[a] lib.3.Quæſtionum.[a]

CVm ampliùs[h] ſolutum eſt, quàm debebatur, cuius pars non inuenitur,quæ repeti poſſit[i]:totum eſſe indebitum intelligitur,manente priſtina obligatione.

1 ¶Is natura[k] debet,quem iure[l] gentium dare oportet, cuius fidem[m] ſecuti ſumus.

De dote. 1. De his quæ ad eum caſum peruenerunt, à quo non poſſunt initium capere. 2. Si æquitate deſiderij naturalis ratio, aut dubitatio iuris moretur.

85. *Idem*[a] libro 6.Quæſtionum.[a]

IN ambiguis pro dotibus[n] reſpondere,melius eſt.

1 ¶Non eſt nouum, vt,quæ ſemel vtiliter conſtituta[o], ſunt durent,licèt[p] ille caſus exſtiterit,à quo initium capere non potuerunt.

2 ¶Quotiens æquitas[q] deſiderij[r] naturalis ratio[s], aut dubitatio iuris[t] moratur[u]:iuſtis decretis res temperanda[x] eſt.

ſ in legibus & ſtatutis,*l.15.l.16. ſupra de legibus.* pœnis *l.41.ſupra de pœnis.* legatis, *vide l.99. in fine ſupra de legat.3.* petitionibus ac ſententiis,*l.7.ſupra de excep. rei. iudic.* vltimis voluntatibus *l. 41. §.4.& 5.ſup.de vulg.*in laudo,in reſcriptis:non in priuilegiis & mandato fiſcali *v.l.3.C.de conuen.fiſci deb.lib.10.tit.2.& Dec.hic num.vlt.*

t c.generi *34.de reg.in 6.l.99.in fi.ſ.de leg.3.l.41.ſ.de pœnis.6. Harmenop.2.*

u Speciei vocabulo intellige etiā indiuidua,ad quę ſignificanda,Iuriſconſulti Speciei vocabulo abutuntur,vt & generis voce ad ſpecies *l.54.l.83.§.5.ſ.de verb.oblig.*

x *dixi ad l.56.ſ.mandati.l.1.§.ego puto.ſ.de ædilit.edicto.l.13. ſup.de manumiſſ.* ſiue genus ſpeciem præcedat,ſiue ſequatur *arg l.6.in fi.ſup.de nouationib.l.27. C.de pactis. l.3.C.de ædilit.act.*

y ¶ non inſolita,vitioſa tamen,*v. Dec.hic nu.3.4.5.*

z *l.56.ſ.mandati.2.Eclog 3.c.79.6.Harmenop.2.*extrinſecus, putà ex abundanti *l. 6. in fi.ſup.de negotiis ad de l 65.ſup.de verb.obligat.*

a dic idem in vltimis voluntatibus *v.l.17.C.de teſtam.*

b *v.l.29.ſupra de donationibus.2.Ecloga 3.c.80.*

c penitus,ſcilicet nullo:id eſt, neque ordinario, neque extraordinario, neque naturali,neque ciuili,neque ex contractu, neque ex teſtamento,adde, ſi tamen obligati naturaliter quid dederimus,propriè non erit donatio *l. 1. ſup. de donat.3.Harmenop.1.§.1.*

d *adde Senecam 3.de benefi.21.*

e *3.Harmenop.9.*

f propriè, ſcilicet, aliàs impropriè amitti etiam dicitur quod quis conſequi non potuit *l.33.in fi.ſupr.ad l.Aquil.*

g quorum propria.Priuatio,habitum:& qualitas ſubiectum præſupponit *l.4. ſ. de inſtit.l.3.in fi.ſ.de cap.minut.l.1.§.1.ſ.ſi vſufr.l.41.verſ.quare ſi nulla.ſ.de reb.cred.l.4.ſup.de act.empt.l.5.ſup.de iniuſt.l.96.ſup.de condit.& demonſt.l.116.ſupra de verb.oblig.*

h *v.l.20.§.4.ſupra de condict.indeb.*

i id accidit,quoties res in ſolutum data diuidi non poteſt.quia ſi indiuiduum eſt quod diuidi non poteſt, nec eius pars aliqua eſſe poterit: ideóque ſolutione irrita, totum condicitur,& in ſolidum erit agendum *l.1.§.9.ſ.ad l.Falc.l.1.§. 21. ſup. ſi quid in fraud.patr.*

k Natura debetur,id quod natura æquum eſt ſolui *l.11.§.2.ſup. de peculio.* cuius obligatio ſolo vinculo æquitatis ſuſtentatur *l.95.§.4. ſup.ſoluto.* quod tamen per iudicem peti non poteſt *l.1.§.17.ſup.ad l.Fal.l.10.in fi.ſup.de verb.ſignif.*

l ſenſus eſt,Nemo iure gentium debet,quin & natura debeat:nihil iure gentium æquum eſt,quin & natura quoque ſit ęquum: at non continuò qui natura debent, iure gentium debent. Ius.n.gentium obligationis actionem magis efficacem facit, quam naturale.

m is naturali æquitate obligatur *l.1.ſupra de pact.*

n *v.l.9.§.1.l.70.ſup.de iure dot.l.1.ſup.ſolut.2.Ecl.3.c.82.l.vlt.C.ad Velleia.*& iis quæ doti comparantur vt Eccleſia & fiſco *Dec. hic.* De priuilegiis dotalibus vide Oldendorpium *in tract.de iure ſingulari c.13.*

o i.conſummata & perfecta *v.Dyn.ad c.73.de reg.in 6.& Dec.hic.*

p *c.factum legitimè 73.de reg.in 6.2.Ecl.3.c.84.*ſic propter impedimentū ſuperueniēs non vitiatur matrimoniū *l.8.ſ.de his qui ſunt ſui.*teſtamentum *l.18.ſ.de his qui teſt.l.1.§.3.ſ.ſecundū tab.*ſenatorius ordo,iudicandi munus,magiſtratus *l.1.§.5.verſ.caſum.ſ.de poſtul.*Sufficit.n.actum ab initio fuiſſe legitimū *v.l.29.ſ.e.* Tanta eſt iam facti authoritas,vt interdū quòd prohibetur fieri, factū teneat *l.1.§.5.ſ.quand.appel.*atq; ita iam vtile per inutile non vitiatur:inceptū tamen nec dū perfectum inutilis aduentu euaneſcit *l.16.ſ.ad l.Aqu.v.Dec.hic.& Dyn.d.c.73.v.Hotom.35.Illuſtr.quæſt.*

q æquitatem *vulg.Hal.* r id eſt,poſtulantis agentis.

ſ id eſt,æquitas iuſtæ cauſæ,cui multum à iudicibus tribui ſolet *l.1.in fi. l. 26.in fi. ſ.ex quibus cauſ.maior.* t quæ oritur ex contrariis legibus.

u id eſt,impedimentum adfert,quominus res poſſit decidi.

x Temperare,eſt inter ſummum,& nimium indulgens ius, medium locum tenere *l.17.ſ.de vſur.* vt ſit ſenſus, In omnibus quidem, maximè tamen in iure æquitas ſpectatur *l.89.j.eod.2.Eclog.3.c.87.*

De litis

a *1.Harmenop.2.§.59.* b *v.l.87.l.139.l.164.ȷ.eod.l.58.ʒ.de obl.adde Hotom.3.obſ.28.* c non eſſent.*vulg.Hal.* d *v.1.Harmenop.2.§.62.63.* e *d.l.58.* f *l.52.ſupra,de rei vindicat. 1.Harmenop.2.§.9.* g *cap.non eſt in mora 60.de reg.in 6.l.40.in fi.ſupra,de reb.cred.l.27.ſuprà,de verb.oblig. 2.Ecl.3.cap.86.l.54.ſuprà,de pactis.* & ita intellige.*l.4.C.de compenſationibus.*

De litis conteſtatione.

86. *Idem* "libro ſeptimo Quæſtionum."

NOn [a] ſolet deterior conditio fieri eorum, qui litem [b] conteſtati ſunt quam ſi non [c]: ſed plerunque melior.

87. *Idem* "libro 13.Quæſtionum."

NEmo enim in perſequendo deteriorem cauſam, ſed meliorem facit. Denique poſt [d] litem conteſtatam heredi [e] quoque proſpiceretur, & heres [f] tenetur ex omnibus cauſis.

De *mora.*

88. *Scæuola* "libro quinto Quæſtionum."

NVlla intelligitur mora ibi fieri, vbi [g] nulla petitio eſt [h].

De ſucceßione ex teſtamento,vel ab inteſtato.

89. *Paulus* "libro decimo Quæſtionum."

QVamdiu poſſit valere teſtamentum, tamdiu legitimus [i] non admittitur [k].

De *æquitate.*

90. *Idem* "libro 14.Quæſtionum."

IN omnibus [l] quidem, maxime tamen in iure [m], æquitas [n] ſpectanda ſit.

De *ſucceßione.*

91. *Idem* "libro 17.Quæſtionum."

QVotiens duplici [o] iure defertur [p] alicui [q] ſucceſſio: repudiato nouo [r] iure, quod ante defertur, ſupererit [ſ] vetus.

De errore librarij in tranſcribendo.

92. *Scæuola* "libro quinto Reſponſorum."

SI librarius [t] in tranſcribendis ſtipulationis [u] verbis erraſſet [x]: nihil nocere, quo minus & reus, & fideiuſſor teneatur.

De poſſeßione rei peculiaris.

93. *Mæcianus* "libro primo Fideicommiſſorum."

FIliusfamilias neque [y] retinere, neque recuperare, neq; apiſci poſſeſſionem rei peculiaris videtur [z].

De his quæ abundant.

94. *Vlpianus* "libro ſecundo Fideicommiſſorum."

NOn ſolent, quæ abundant [a], vitiare ſcripturas.

De eo qui defenditur.

95. *Idem* "lib.6.Fideicommiſſorum."

NEmo dubitat, ſoluendo videri eum, qui defenditur [b].

h multo minus pœna, quia nõ debetur pœna ſine mora.
i *v.l.39.ſuprà, de acquir.hered.*
k niſi volũtas teſtatoris obſtet. *l.82.ſuprà, de hered. inſtit. adde l.21.§.3.C. de teſta.*
l demus enim iuris ſolẽnibus aliquid deeſſe? vtique æquitas interdum eiuſmodi defectũ ſupplebit.*l.183.ȷ.eod.*
m id eſt, non modo in iuris ciuilis ſcientia, ſed ante ius.*l.2.§.5.in fin.ʒ.aqua pluu.* nam(vt ille ait)ſummum ius,ſumma iniuria.(Ius ſummũ intellige ſtrictũ, quod & æquo opponitur. *d.§.5.l.1.C.de legibus: l.8.C.de iudicijs*)Ius ſtrictũ eſt,vel ipſa lege ſcriptum. *l.12.ʒ. qui & à quibus*, vel ex ipſa lege ſubtiliter inducta interpretatio.*l.32.in fi.ʒ.de rebus cred.*vt ſæpius,nõ eſt ſcripta æquitas.*l.14. ſuprà, de diuerſis*: ſed pro ratione circũſtantiarũ facto accommodatur: ideóque quæ legibus omiſſa ſunt,ſuppleri ſolẽt.*l.13.ſuprà,de teſtibus.* eſt igitur æquitas legis ſcriptæ, æquamẽtum ad vtilitatem hominum reductum, vel non ſcriptæ ſupplementum.
n *2.Ecl.3.c.87.* [illegible] eſt [illegible] boni & æqui.*l.1.ʒ.de iuſt.*qua nihil gratius iuriſconſulto.*l.57.C.de epiſc.*ſub cuius tamen authoritate ſæpiſſime erratur.*l.91.§.3.ſuprà,de verb.oblig.*
o puta querela inofficioſi(quæ ex iure veteri ſecundum Viglium & Cuiacium)& bonorũ poſſeſſionẽ,vnde legitimi.*v.Cuiac.8.obſ.33.adde l.17.§.1.ſuprà,de acq.hered.l.1.§.11.ʒ.de ſucceſſorio:l.2.ȷ.vnde legitimi.*
p vel eodem tempore,vel ſucceſſiue,*v.Dec.hic.* q puta parenti.*Cuiac.ibid.*
r ac particulari ſcil. alias ſemel repudiata ſucceſſione omnibus eius iuribus renuntiatum videtur.*arg.l.13.§.2.& 3.ʒ.de iniur.l.7.ʒ.de accep.*ſed noui iuris vocabulo hic intelligi ſatius eſt,nouas cauſas ſuccedendi.*l.17.§.1.ʒ.de acq.hered.*
ſ Quando vni competunt plura iura varijs tẽporibus præſertim, & varijs de cauſis:vno repudiato alterum ſupereſt,*vt hic,& l.21.ʒ.de ſeruit. vrb.l.17.ʒ. de aqua pluu.* Imo non ſupereſt. *l.75.ʒ.eod.l.17.§.1.l.77.ſuprà,de acq.hered.* ſolue. Non ſupereſt,ſi repudiata ipſa ſit hereditas cauſa nõ adiecta, vel ſi repudiatur vnum ex quo aliud neceſſario dependet.*v.quæ notaui ad l.77.*
t *l.15.§.1.ʒ.de vſufr.l.15.§.5.ʒ.de excuſat.tut.l.7.§.5.ʒ.de oper.libert.Cicero 5.familiar.6.& pro Sylla.*Horatius *de arte 2.* Et ſcriptor ſi peccat, idem librarius,vſque.Quamuis eſt monitus,venia caret. Librarios Græci καλλιγράφους: notarios ταχυγράφους, ὀξυγράφους. Hi notas,illi literas: vt tabularij rationum ſupputationem tractabant.
u inſtrumẽti.*l.8.ʒ.de ſtatu:*teſtamenti. *v.l.7.C.de teſta.*precũ.*v.l.2.C.de errore aduoc.* contractus.*l.1.C.plus valere quod agitur.* x citra dolum & falſum,ídque in ſermone,veluti ſi ſcripſerit relictũ iure reſtitutionis pro inſtitutionis: mulierem renuntiaſſe Valeriano pro Veleiano:Titium ſubſtitutum procuratorem,pro inſtitutum. In his,notarius commiſſum errorem corrigere poteſt, cum talis emendatio neminem lædat.addit Bartol.Ei permiſſum indictionem & diem omiſſum adijcere,niſi dies eſſet de ſubſtantia inſtrumenti, vt in hypotheca. Si diem permutauit, talem errorem corrigere non poteſt, niſi de errore teſtibus conſtet.Si inſtrumentum parti traditum eſt,requiritur ſententia iudicis in errore mutando.Error probari poteſt authent.teſtibus,& partium confeſſione.*vide hic Dec.* y i.filiofamilias interdicta ad retinendam,recuperandam, adipiſcendam poſſeſſionem non competunt. z nam interdicta dantur pro poſſeſſione:filius autem quicquid adpræhendit,peculiari nomine,ſtatim pater eius poſſidet.*l.4.ſuprà,acq.poſſeſſ.*
a *l.65.ʒ.de verb. oblig.l.32.§.6.ʒ.de auro:adde l.81.ʒ.eod. & 2.c. Vtile per inutile 36. de reg.in ſext.l.20.ʒ. de vſuris.l.34.ʒ.de heredib.inſt.l.34.ʒ. de manumiſ.teſtam.l.17.C. de teſtam.l.34.C.de donationib.* Auguſt.*4.de ciuitate 27.* Solet enim à viris peritis dici,Superflua non nocent.
b qui fideiuſſores habet.*l.1.ſuprà,qui ſatiſd.l.53.ſuprà,de procuratorib.l.27.§.2.ſuprà, de fideiuſſorib. l.1.ʒ. de cuſtod.reor.l.6.§.1.ʒ. de munerib.* & ita quis ſoluendo eſt per alium.Soluendo eſt etiam qui ſolidum poteſt ſoluere. *v.l.114. ſupra, de verb.ſignif.* qui rei petitæ inſtar ab actore poteſt conſequi. *l.28.ʒ.ſoluto.* non is cuius bona venduntur.*l.55.in fi.ſuprà,de adminiſt.tut.*

c *1.Harmenop.15.§.15.adde l.219.ſupra,de verb.ſign.*
d *2.Ecl.3.cap.94.adde capitulũ intelligentia 6.extra de verb.ſign.*putà principis legem ferentis.*l.vlt.C.de legibus:*populi aliquid ſtatuentis.*l.46.ſuprà, de re iudicata. l.4.§.1.ʒ.de acceptilationibus*: Prætoris.*l.9.ʒ.de prætor.ſtipul.*teſtatoris.*l.69.ʒ.de leg.3.* ſtipulatoris.*l.94.de verborum oblig.*at non venditoris & locatoris.*l.39.ʒ.de pactis: l.21.l.33.in fi.l.134.ſuprà,de contrah.empt.*

De ambiguis orationibus.

96. *Mæcianus* "libro 12.Fideicommiſſorum."

IN ambiguis orationibus maxime ſententia [c] ſpectanda eſt eius [d], qui eas protuliſſet.

De bonis deportati.

97. *Hermogenianus* "libro tertio Iuris Epitomarum."

EA ſola deportationis [e] ſententia aufert, quę ad fiſcum [f] perueniunt.

De lucro.

98. *Idem* "libro quinto Iuris Epitomarum."

QVotiens [g] vtriuſque cauſa lucri ratio vertitur: is prę ferendus eſt, cuius [h] in lucrum [i] cauſa tempore præcedit [k].

De eo qui ignorat quantum ſoluere debeat.

99. *Venuleius* "libro duodecimo Stipulationum."

NOn poteſt improbus videri, qui [l] ignorat, quantum ſoluere debeat.

Quibus modis contractus,vel obligatio tollitur.

100. *Gaius* "libro primo Regularum."

OMnia [m], quæ iure contrahuntur, contrario [n] iure pereunt.

De duobus menſibus.

101. *Paulus* "libro ſingulari de Cognitionibus."

VBi [o] lex [p] duorum menſium fecit mentionem: & qui ſexageſimo & [q] primo die venerit, audiendus eſt. ita enim & Imperator Antoninus [r] cum Diuo patre [ſ] ſuo reſcripſit.

Quis aduerſus edictum facere dicatur. 1. De actione deneganda.

102. *Vlpianus* "libro primo ad Edictum."

QVi vetante [t] prætore fecit, hic aduerſus edictum [u] feciſſe proprie dicitur.

1 ¶ Eius eſt actionem denegare [x], qui poſſit & dare.

Neminem de domo ſuâ extrahi.

103 *Paulus* lib. 1.ad Edictum."

NEmo [y] de domo [z] ſua [a] extrahi [b] debet [c].

De iudicijs famoſis & pecuniarijs.

104. *Vlpianus* "lib.2.ad Edictum."

SI in duabus actionibus alibi ſumma maior, alibi infamia [d] eſt: præponenda eſt cauſa exiſtimationis [e]. Vbi autem æquiparant [f] famoſa iudicia, & ſi ſummam imparem habent, pro paribus accipienda ſunt.

e ¶ *adde l.8.C.de pœnis.l.1.§.1.ʒ.de iure fiſci.*
f *l.1.§.1.ʒ.de iure fiſci.*
g *3.Harmenop.7.§.3.l.126.in fi.ȷ.eod.*
h in lucro.*Hal.* cuius lucro.*vulgat.*
i alias petitoris deterior eſſet cauſa. *l.33.ʒ.eod.*
k occupãtis ac prioris melior conditio.*l.9.§.3.ſuprà, de publiciana.l.10.in fin.ʒ.de peculio: l.31.in fin.ʒ. de actionibus empti:l.33.in fi.ʒ.de legatis.1.l.19.in prin.& fi.ſuprà,de re iudicata*: & ita, Prior tempore in cauſa lucri præfertur *cap. Qui prior eſt tẽpore 54.de reg.in ſext.vbi vide Dinum:*prior tempore, prior iure.*l.3.C.qui potiores:*prior tempore in ſorte, prior in vſuris. *l.18.ʒ.qui potiores.*
l is enim dolo caret.*l.42.l.63.l.88.ʒ.eod.*
m vide ad hãc legem *1.Harmenop.1§.26.*& ob: *Scholiaſten & tria ad hunc locum exempla.*
n *2.Ecl.3.c.98.v.l.35.ſuprà,eod.l.153.ȷ.eod.vide l.80.ſuprà,de ſolutionib.*
o vt in dilationibus.*l.1.Cod.de temporibus appellat. l.vnic. C. Theodoſ.de dilationib. ex conſenſu.lib. 11. tit. 33.* compenſatione fiſco facienda.*l.46.§.4.ʒ.de iure fiſci*: & alijs.De duobus menſibus dicam ad Nouellam.*66.cap.1.*
p *l.ſi venditor.ʒ.de ædilitio: l.46.§.4.ʒ.de iure fiſci.l.tutor.§.vſuræ.ʒ.de adminiſtrat.tutorum.l.3.C.de iure emphyteut.l.2.C.de ſecundis nuptijs: l.1.C. de naturalib. liberis:l.vlt. Cod. de iure delib.l.vltim.Cod. de fideicommiſſ. libert.l.1. Cod. de temporib. appellat.l.pen. Cod.de fideiuſſorib. l.3.§.6.l.vlt.C.ad l.Iul. de adulter.l.vlt. C. de bonis proſcript. Nouell.83.& 96.20.Gell.1.*
q ſexageſimo die.ſic Græci καὶ ἑξήκοντα ἡμέρας ἀντὶ τούτων προσδέχονται. ſic in lege 30.in fine ʒ. *de adulterijs* ipſe ſexageſimus dies comprehenditur. ídque probat Cuiacius *cap.13. de præſcriptionib.* qui ſexageſimo primo die vẽnit, poſt duos menſes venit:quandoquidem in ſingulos menſes triginta dies conſtituimur.*adde l.132.ʒ.de verborum ſignif.*
r Caracalla ſcilicet.
ſ L. Septimo Seuero ſcil.quo imperatore vixit author huius legis Paulus,Coætaneus Mœcij & Tryphonini & Tertulliani.*v.Cui.7.obſ.2.*Vulgata legit,*fratre,*& male.
t *adde l.121.ȷ.eod.l.29.ʒ.de arbitris.*
u eiuſdem Prætoris ſcil.*l.7.in prin. & §.2.ʒ.de iuriſdict.l.4.§.1.ʒ.de in ius vocando.l.2.ʒ.ne quis eum.l.3.ʒ.de eo per quem:l.vlt.ʒ.ne quid in loco publico.* ſic aduerſus dictum promiſſúmve facere.*l.17.in fi.ʒ.de ædilitio.*In legem.*l.5.C.de legibus.*
x Qui poteſt denegare,dare poteſt.*l.3.l.38.l.70.l.100.ʒ.eod.*
y *l.18.ʒ.de in ius vocando:vide Mynſingerum 4.obſeru.69.*
z *l.18.l.21.ʒ.de in ius vocando:l.4.§.5.ʒ.de damno:2.Ecl.3.c.101.*
a in qua habitat ſcilicet,non ad tempus.*Bartolus & Decius hic*, quo nomine hortum domui iunctum intelligunt. Eadem ratione volunt molitori molendinum domus eſſe loco,& nautæ nauem. Pekius in libro de iure ſiſtendi *cap.6.numero 3.4.& 5.*at non tabernam & apothecam & quæ mercium condendarum cauſa, non habitationis ædificantur. Idem in porticu ab ædibus ſeparata eſſe indicat idem Pekius *ibid.*
b non poteſt etiam ibidem arreſtari, *Pekius ibid. d. numero 3.* poteſt tamen ſententia iudicis quis prohiberi ne domum excedat. *l.7.§.8.& 19.l.9.ʒ.de interdictis & relegatis.*
c poteſt tamen extrahi in criminalibus cauſis.*Nouell.134.cap.5.*& fiſcalibus *Pekius lib.de iure ſiſtendi cap.6.numero 8.* ſed & quando electus eſt ad aliquam dignitatem. *l.31.C.de decurionibus.* Quin huic priuilegio renuntiari poſſe volũt,quod ei accidit, qui omni iuris auxilio renuntiat,*Pekius ibid.num.9.*
d *l.36.ſuprà, de obligationibus: vide l.7.l.97.ſuprà, de ſolutionib. l.10. in fin.ſuprà, de pœnis.*
e in pari cauſa:vt infamia vitetur.*l.4.§.2.ʒ.de ſuſpectis.*
f hoc verbum neutraliter accipit Suetonius *in Octauio cap.94.*Virgilius *Ecl.5.*Cicero *in Tuſculan.*æquiparantur.*vulgat.Hal.*

De causæ cognitione.

105\. *Paulus* libro primo ad Edictum.

VBicumque causæ cognitio [a] est, ibi prætor [b] desideratur.

De libertate.

106\. *Idem* libro secundo ad Edictum.

LIbertas [c] inæstimabilis [d] res est [e].

De seruo.

107\. *Gaius* libro 1. ad Edictum prouinciale.

CVm seruo nulla actio [f] est.

De iudicijs pœnalibus.

108\. *Paulus* libro quarto ad Edictum.

FEre in omnibus pœnalibus iudicijs & ætati [g], & imprudentiæ [h] succurritur [i].

De eo qui non prohibet.

109\. *Idem* libro quinto ad Edictum.

NVllum crimen patitur [k] is, qui non prohibet cum prohibere [l] (non) potest.

De eo quod est plus vel minus. 1. *De expromissore alienæ rei.* 2. *De pupillo.* 3. *De verbis non coniunctis.* 4. *De mulieribus.*

110\. *Idem* libro sexto ad Edictum.

IN [m] eo, quod plus sit, semper inest [n] & minus [o].

1 ¶ Nemo [p] alienæ rei expromissor [q] idoneus videtur, nisi [r] si cum satisdatione [s].

2 ¶ Pupillus pati [t] posse non intelligitur.

3 ¶ Vbi verba coniuncta [u] non sunt: sufficit [x] alterutrum esse factum.

4 ¶ Mulieribus [y] tunc succurrendum est, cum defendantur [z] non vt facilius calumnientur.

De pupillo. 1. *De herede. De actionibus pœnalibus.*

111\. *Gaius* libro secundo ad Edictum Prouinciale.

PVpillum [a], qui proximus [b] pubertati sit, capacem esse & furandi, & iniuriæ faciendæ [c].

1 ¶ In [d] heredem non solent [e] actiones transire, quæ pœnales [f] sunt ex maleficio: veluti furti [g], damni [h] iniuriæ, vi [i] bonorum raptorum, iniuriarum [k].

a *l.71.ſ.e.l.9.ſuprà, de officio proconſulis.* Cauſæ cognitio neceſſaria eſt quoties cauſa ex iudicis officio & arbitrio definienda eſt.

b quilibet magiſtratus etiam is cui mandata eſt iuriſdictio. *l.4.§.4.ſ. de damno.*

c *1. Harmenop.18.§.10.* & patria poteſtas. *l.114.§.8. ſuprà, de leg.1.* & liberum corpus, cuius nulla æſtimatio *l.3. ſuprà, ſi quadrupes: l.1.§.5. l.vlt. in fi. ſuprà, de his qui deiecerunt: l.2.§.2. ſuprà, de lege Rhodia. l.103. ſuprà, de verb. obligat.* vt meritò libero homini ſublata ſit à Leone Nouell.59. facultas ſuiipſius vendendi.

d infinita. *l.176. in fi.j.e. 122.j.e.* Ideo libertas ſummum pretium dicitur à Comico in Andria. *act.1. ſcen.1.* nihil ea gratius ſeruo præſtari poteſt. *l.39. in fi. ſuprà, de fideicõmiſ. libert.* hinc, qui liberũ adquiſiuit, non eſt factus locupletior. *l.126.§.1.j.e.*

e ideóque ei admodũ fauetur. *l.20. ſuprà, e. l.22.j. eod.*

f *v.l.22. ſ.e.l.6. l.7. ſuprà, de iudicijs. v. tit. C. An ſeruus ex ſuo facto. 2. Ecl.3.c.105.* ſed vide Cuiac. *9. obſ.13.*

g *2. Ecl.3.c.106. v.l.38.§.7. ſuprà, de adult. l.16.§.3. in fin. ſuprà, de pœnis.*

h *l.5.§.4. ſupra, de obligat. l.vlt. ſupra, de varijs & extraor. crim.*

i vt pœna remittatur. *l.8. ſuprà, de his qui not.*

k An hoc ſignificat, extra cauſam delicti eſſe, vt Ramus præceptor meus interpretatur. *l.50. ſuprà, e. l.1. ſuprà, de noxa.* An potius volẽtem nullam iniuriã pati? *l.34. Cod. de tranſact.*

l *6. Harm.2.* cũ prohibere poſſit ὁ δυνάμενος κωλῦσαι. *2. Ecl.3.c.107.* hinc variæ ſententiæ naſcuntur. Qui cogitur, proprie non peccat. *l.15. ſuprà, de publicanis.* Qui patitur, cum poſſit iniuriam propulſare, de iniuria queri non poteſt. *l.34. C. de tranſact.* Qui patitur alteri iniuriam inferri, cum eam prohibere poſſit, tenetur. *l.45. ſuprà, ad leg. Aquil. 3. ſuprà, de noxal. l.24.§.6. ſuprà, de damno.*

m *l.21. ſuprà, e. l.27.§.5. ſuprà, de pactis: l.27.§.3. in fi. ſuprà, de arbitris: l.9. ſuprà, de in litem iurando: l.9.§.3. ſuprà, de hered. Inſtit. l.15. ſuprà, de legat.1. l.3.§.5. ſuprà, de adimendis: l.3.§.6. ſuprà, de ſtatulib. l.1.§.4. ſupra, de verbor. oblig.* adde *l.26. ſuprà, eod. l.163. l.165.j.e.* adde *l.29. ſuprà, de hered. Inſt.*

n id eſt, continetur, vt quis plus præſtet, præſtet & minus. At is qui quid tenetur præſtare, minus dando, non liberatur. *l.120. & 202. ſuprà, de verb. oblig.*

o non ſequitur tamen vt cui viginti deſunt, deſint decem: non ſequitur quoque, vt fideiuſſor in maiorem ſummam datus quam debet principalis, teneatur ſaltem ratione minoris *l.8.§.7. ſuprà, de fideiuſſ.* vt qui decem locare exiſtimet, Titio quinque condicere exiſtimante, maneat actus in quinque. *l.52. ſuprà, locati.*

p aliud eſt in eo qui cauſam nudæ abſentiæ proponit, præſertim in criminalibus. *v.l.13.§.1.ſ. de publicis iudicijs.*

q etiam filius, cum is nihil poſſideat. *l.93.ſ.e.* etiam procurator. *l.10.ſ. iudicatum: l. vnic. C. de ſatiſd.* etiam defenſor, quantumuis poſſeſſor immobilium & diues. *Decius ex Bartoli ſententia hic num.2.*

r *l.46.§.2. ſuprà, de procurat. l.21. in fi. ſuprà, quib. cauſ. maior. l.4.§.3. ſuprà, quibus ex cauſis in poſſ. l.63. ſuprà, de iudicijs.*

ſ Cur ita? collige ex lege *166.j. eod.*

t ſenſus eſt, Pupillum in ijs quibus patientia inducit conſenſum non obligari. *l.33. ſuprà, pro ſocio vt in l.4. ſuprà, locati.* ſcientiam eius non ſufficere ad negotiationem. *l.3. in fi. ſuprà, de tributoria,* & tamen pati iniuriam poteſt. *l.3.§.1. ſuprà, de iniurijs.*

u *l.28. in fi. ſupra, de verb. ſignif.*

x In alternatiuis ſufficit alterum impleri. *c. in alternatiuis 70. de regulis in 6. l.10. in fi. ſupra, de iure dotium: l.5. ſupra, de condict. Inſt. l.13.§.5. ſupra, de rebus dubijs: l.78. in fin. ſupra. de condict. & demonſtr. l.44. ſupra, de obligat. l.129. in fi. ſupra, de verb. oblig. l.13.ſ. indicatum ſolui.* In copulatiua oratione omnes partes veras eſſe neceſſe eſt. *d.l.129. l.5. ſupra. de conditionib. Inſt. l.13.ſ. de rebus dubijs.*

y *1. Harmenop.13.§.35.* & minoribus, in quibus malitia ſupplet ætatem. *l. C. ſi minor ſe maiorem dixerit,* & quibus denique decipientibus non ſuccurritur *l.2. C. ſi res aliena pignori:* mitius tamen mulier dilinquens punitur. *l.1. in fi. ſupra, de edendo: l.2.§.3. l.23. l.30. ſupra, ad Velleian. l.18. C. ad Velleian. l.1. ſupra, de iuris & facti: l.38.§.7. ſupra, de adult. l.1.§.10. ſupra, ad Turpill. 2. Ecl.3.c.118.§.5.*

z defendat. *vulg. Hal.*

a adde *l.189.j. eodem.*

b In delictis proximus pubertati, pro pubere habetur. *v.l.23. ſupra, de furtis: 2. Ecl.3.c.109. l.14. ſupra, de Silaniano.* At non in teſtamenti faciendi facultate. *Decius hic.*

c mitius tamen punitur. *l.108. ſupra, eod.*

d *v.l.1. ſupra, de priuatis delictis: §.1. Inſt. de perpetuis. v.l. vnicam. C. ex delictis defunct.*

e regulariter nam lite cum defuncto conteſtata tranſmittuntur. *v.l.164.j.e.* Multo magis ſi defuncto pœna ipſo iure erat impoſita, *vt in l.22. ſupra, de Silaniano: l.14. ſupra, de publicanis.* Tenetur etiam heres ex eo quod ad eum peruenit. *l.38. ſupra, e. l.5. ſupra, de calum. l.26. ſupra, de dolo* & pœna defuncto impoſita, tranſmittitur in eius heredes. *l.3.§.5. ſupra quod quiſque.*

f aliud in pecuniarijs. *l.22.ſ. de Silaniano,* & conditione furtiua: *l.7.§.2.ſ. de condict. furtiua.*

g *d.§.1. Inſt. de perpetuis.*

h *l.23.§.8.ſ. ad l. Aquil.*

i *l.2. in fi. ſupra, vi bonorum.*

k *d.§.1.*

De actione non competente. De exceptione.

112\. *Paulus* libro octauo ad Edictum.

NIhil intereſt, ipſo iure quis actionem non habeat, an per [l] exceptionem infirmetur.

De toto & parte.

113\. *Gaius* libro tertio ad Edictum prouinciale.

IN toto [m] & pars [n] continetur.

De obſcuris.

114\. *Paulus* libro nono ad Edictum.

IN obſcuris incipi ſolet [o], quod veriſimilius [p] eſt, aut quod plerumque fieri ſolet.

Qui videntur cœpiſſe ſeu accepiſſe.

115\. *Idem* libro decimo ad Edictum.

SI quis obligatione [q] liberatus ſit, poteſt videri [r] cepiſſe.

1 ¶ Non poteſt videri accepiſſe, qui ſtipulatus poteſt exceptione [s] ſummoueri.

De conſenſu vi, metu. 1. *De eo qui ius publicum ſequitur.* 2. *De conſenſu & errore.*

116\. *Vlpianus* libro 11. ad Edictum.

NIhil conſenſui tam [t] contrarium eſt, qui ac bonæ [u] fidei iudicia ſuſtinet, quam vis atque metus: quem comprobare, contra bonos mores eſt.

1 ¶ Non capitur [x] qui ius publicum ſequitur.

2 ¶ Non videntur, qui errant [y] conſentire.

De bonorum poſſeſſore.

117\. *Paulus* libro vndecimo ad Edictum.

PRætor bonorum poſſeſſorem [z] heredis [a] loco in omni cauſa habet.

De vſucapione, de poſſeſſione.

118\. *Vlpianus* lib.12. ad Edictum.

QVi in ſeruitute [b] eſt, vſucapere [c] nõ poteſt. nam, cum [d] poſſideatur, poſſidere non videtur.

De alienatione.

119\. *Idem* libro decimotertio ad Edictum.

NOn [e] alienat [f], qui dumtaxat omittit poſſeſſionem [g].

De herede.

120\. *Paulus* lib.12. ad Edictum.

NEmo plus [h] commodi heredi ſuo relinquit, quam ipſe habuit.

l *l.13.51. & 66. ſupra, e. l.7.§.8. ſupra, de dolo. l.7.§.14. in fi.ſ. quib. ex cauſis in poſſeſſ. l.1.§.10. ſupra, ad Turpill.*

m totũ in loco vt vbique: in tẽpore vt ſemper: in modo, cuius partes ſũt accidentales vt poſſeſſio bonæ, malę fidei: qualitatis, vt omnis, nullus, quilibet, centum: integrale, cuius partes eſſentiales integræ, vel homogeneæ, vt in aqua, aut heterogeneæ, vt partes totius cõpoſiti totum quiddam efficiunt, vt ædificiũ, fundamenta, parietes, & tectum: totum vniuerſale, eſt vel perſonarũ, vt ciuitas, collegium, ducatus, comitatus, regnum, & ſimilia: vel rerum, vt hereditas, domus, grex, equitium, armentum. totũ naturale vel artificiale, cui nulla pars naturalis aut artificialis deeſt.

n *l.21. ſupra, e. l.147. ſupra, e. l.7.ſ. de excep. rei iud. c. plus 35. c. in toto 80. de reg. in 6. v. Hotoman. 30. quæſt.*

o quo gradu? voluntas prius ſpectatur, tum veriſimilius, propria deinde verborum ſignificatio. ab hac, id quod minus eſt. Id ſi non apparet, actus iudicatur non valere. *v. Dynum d.c.45. de regulis in 6. num.5.*

p veriſimilius præſumitur. *c. inſpicimus 45. de regulis in 6. 1. Harmenopul.15.§.16. 2. Eclog.3.c.111.* vero proximum. *l.21. in fi.ſ. de teſtib. l.13. in fi. ſupra, qui potiores: l.25. ſupra, de conditionib. & demonſtrat.* credibilius. *l.13. ſupra, de probat.* magis rationabile. *l.122. ſupra, de verb. ſig.* in dubio, ſcil. & iudicando, & litibus decidendis: quod ſæpiſſimè faciunt Iuriſconſulti, vt docet Tiraquellus *in repetitione legis ſi vnquam 8. C. de renouand. donat. num. 37. ad 60.* Non veriſimile, credibile non eſt, nec attenditur: pro eo non præſumitur. *l.13. ſupra, quod metus. l.19.§.4. ſupra, de peculio. l.6. ſupra, de pignorib. l.41. ſupra, de manumiſſ. teſtamento.* imaginem habet falſitatis. Veriſimile ducitur ex more, conſuetudine, ijs quæ fieri ſolita ſunt frequentius, communi opinione natura, qualitatibus rei, vel perſonis, tempore, *de quibus v. Oldend. In Topicis. In loco à coniectura ſeu præſumptione:* ſumitur etiam à pietate. *l.41.§.2. in fi. ſupra, de legat.3. l.102. ſupra, de cõdict. & demonſtr. l.50. C. de fideicom.* rerum inter ſe comparatione. *l.1.ſ. de reb. dub.* & alijs coniecturis. *l.13. ſupra, de probat. l.50. in fi. ſupra, de legatis 1.*

q obligatione liberatus cepiſſe intelligitur: dare videtur, qui debitum remittit. *l.2. l.3. ſupra, de calum. l.10. in fi ſuprà, de condit. cauſa: l.41.§.2. ſuprà, de iure dotium. l.3.§.10. ſuprà, de donat. inter virum. l.1.§.5. ſupra, de legat.1.* non tamen litigioſum, pœnale, & ob aliam cauſam. *l.19. ſupra, de liberali. v. Deci. hic.*

r vox videri, nota eſt fictionis. Ideóque proprie aliud eſt dare, aliud remittere. *l.46. ſupra, de cond. & demonſt.*

ſ *l.13. ſuprà, eod. v.l.112. ſuprà, e. l.24. ſuprà, de nouationib.*

t vis & metus conſenſui contraria. *2. Ecl.3.c.113. 6. Harm.2.* & voluntati. *l.1. ſuprà, quod metus cauſa.*

u Bonæ fidei iudicia conſenſu ſuſtinentur.

x *l.11.§.4. ſuprà, de min. v.l. vlt. C. de in integr. 2. Ecl.3.c.114.*

y *l.15. ſuprà, de iuriſd. l.2. ſuprà, de iud. l.57. ſuprà, de obl. l.20. ſupra, de aqua pluuia: l.9. C. de iure & facti ignorantia.*

z qui à Græcis *hic* διάδοχος appellatur. i. ſucceſſor. *2. Ecl.115.*

a *l.25.§. ſupra, de acq. hered. v.l.29.§.2. ſupra. de condic. & demonſt. l.2.ſ. de bon. poſſeſſ.*

b *1. Harmenop.14.§.2.* & in poteſtate. *l.93. ſuprà, eod.*

c *l.4.§. ſuprà, de vſurpat. 2. Ecl.3.c.116.*

d *l.54. ſupra, de acq. rer. l.1.§.6.ſ. de acq. poſſeſſ. l.11.ſ. de adult.*

e *2. Ecl.3.c.117. l.4.§.1.ſ. de alienatione iudicij:* & ideo prohibentur donationes. *l.3.§.10.ſ. de donat. inter virum,* non prohibentur alienationes poſſeſſionis. *l.1.§.4.ſ. de acq. poſſ.*

f proprie ſcil, ſecus improprie. *d.l.4.§.2 & l.21.§.2.ſ. quod metus.*

g eſt enim alienatio proprie dominij. *l.67.ſ. de verb. ſign.*

h *v.l.54.ſ.e. l.59. 160. in fi. l.175. in fi.j.e. v. 5. Harmenop.8. l.20. ſuprà, de acq. rer.*

i Cur ita? collige ex lege *67. ſupra, de contr. empt. 2. Ecl.3.c.118.*

121\. *Idem*

a In fraudem alterius quis facit, qui id non facit quod in eius vtilitatem facere debet. *l.4.suprà, quæ in fraudem creditorum*, & ita non facere, est facere: facit igitur interdum, qui non facit. adde *l.102.supra, eod.*
b quæ non faceret. c *1.Harmenop.18.§.12.Ecl.3.c.119.l.20.v.l.106.ȿ.e.l.176.in fi.ȷ.e.l.16.suprà, de manumiss.testam.l.38.suprà, de re iudicata.*
d *l.25.in fi.ȿ.de testib. l. 8. suprà, de inofficioso:l.5.ȿ.si vsufruct. petatur.*
e lege agere, est in iure agere ex formulis à lege institutis, ex præscripto legis impetratis solemniter actionibus apud magistratum experiri. hinc legis actiones formulæ agendi in iure apud eum, qui iuri dicundo præest. *l.4.suprà, de adopt.l.3.suprà, de off. procons. l.1.ȿ. de officio iudicis Paul.2.sent.25 §.4.* dixi plenius *ad l.2.§.6.ȿ.de origine iuris.*
f sed nec alteri petere: iúsve alienũ in iudiciũ deducere. mero iure licebat. *Cicero pro Roscio Comœdo.* Alteri nemo petit, nisi qui cognitor est factis. & Cornificius *ad Herennium.* Per procuratorem tandẽ id fieri vtilitatis causa receptum. *Inst.de his per quos agere.*
g Temporalis. *vulgata.* sensus est, Momentanea imperium non habent in ea quæ iuris sunt: ideóq; cõsuetudo duob. aut tribus iudicijs contrarijs non euertitur *Decius.*
h decimoseptimo *Petrus Faber hic.*
i *v.l.48.suprà, de obligat.*
k id est, præsentis consensu & intelligentia. *l.209.supra, de verbor.signif.*
l *v.l.2.§.3.suprà, de iure codicill.l.17.§.11. in fi.suprà, de iniurijs.* Idem corpore præsens esse potest, mente absens. *l.26.suprà, de captiuis.*
m Imò non est. *l.2.§.1.suprà, de procurat.*
n *l.41.suprà, e.l.38.supra, de re iudic.l.47.supra, de obligat cap.cum sunt paria iura.11.de regulis in 6.2.Ecl.3.c.121.1.Harmenop.2.§.62.* adde *Aristotelem Ploblemat.18.* id est, proniores sumus ad reum absoluẽdum. *d.l.47.l.5.in princ.suprà, de pœnis:l.4.§ 13.suprà, de doli except.* fauetur possidenti. *v.l.128.ȷ.e.* plus etiam dilationis reo datur. *l. vlt.suprà, de ferijs.l.6.in fi.C.de temporibus in integrum:l.12.C.de dilationib.*
o in causæ decisione, non tamen in præparatorijs iudiciorum. *l.8.suprà, qui satisdare:l.66.suprà, de iudicijs:l.83.§.1.suprà, de verbor.obligat.* in medio verò causæ, actor reo edere tenetur, non è contra. *l.4.l.5.C.de edendo*, ad causæ decisionem id pertinet, nam illo non probante reus absoluitur. fauorabiliores igitur rei in re dubia & testimonijs. hinc & inde paribus, aliud est si pro actore plene sit probatum: tunc enim lis dubia esse desinit cùm certa apparet.
p malæ fidei possessor οὐκ ἐστὶ κακὴ πίστει νομεύς *2.Ecl.3.c.123.*
q *Eclog.ibid.etiam* sciens. *l.13.§.8. suprà, de hæredit. petit. 2.Harmenopul.1. circa fin.* præsertim authore iudice *Harmenopul.ib.* Imò tunc videtur malæ fidei possessor: nam qui sciens contra iura mercatur (qualis is est, qui rem alienam sciens emit) bonam fidem non præsumitur habere. *cap.qui contra 82.de regulis in sexto.*
r est tamen prædo, qui rem venditam propria authoritate capit. *l. 5. supra, de acquiren.possess.*
ſ qui liberum. *Vulgat.Haloand.* adde *l.63.in fi.principij suprà, ad leg.Falcid.*
t vel qui donat. *l.25.§.11.suprà, de hæredit.petit.*
u *1.Harmenop.2.§.66.& 67.*
x *v.l.128.ȷ.eodem.*
y *l.16.supra, quod metus causa.*
z momento aliquid fieri sufficit, vt factum fuisse dicatur & semel. *l.17.supra, quod metus causa* πρὸς ῥοπήν. *2.Eclog.3.cap.229.5.Harmen.8.* In momento est ἐν ἀτόμῳ. *v.l.79.suprà, de acquiren.hæredit.* In articulo. *v.l.vlt.C.de offic.comitis sacri palatij.* de momento dicam ad *l.vlt.in fi.C.de bonis quæ liberis.*
a *1.Harmenop.2.§.49.*

De eo qui non facit quod facere debet, vel facit quod facere non debet.

121. *Paulus* "libro decimotertio ad Edictum."

QVi non facit, quod facere debet: videtur facere aduersus [a] ea, quia [b] non facit. Et qui facit, quod facere non debet: non videtur facere id, quod facere iussus est.

De libertate.

122. *Gaius* "libro quinto ad Edictum prouinciale."

LIbertas omnibus rebus fauorabilior [c] est.

An quis pro alio lege agere possit. 1. *De temporaria permutatione.*

123. *Vlpianus* "libro quartodecimo ad Edictum."

NEmo alieno [d] nomine lege [e] agere [f] potest.

1 ¶ Temporaria[g] permutatio ius prouinciæ non innouat.

De muto surdo furioso.

124. *Paulus* "libro decimosexto [h] ad Edictum."

VBi [i] non voce, sed præsentia[k] opus est: mutus, si intellectum habet, potest videri respondere. Idem in surdo. hic quidem "& "respondere potest.

1 ¶ Furiosus absentis [l] loco est [m]. & ita Pomponius libro primo epistolarum scribit.

De actore & reo.

125. *Gaius* "libro quinto ad Edictum prouinciale"

FAuorabiliores rei [n] potiùs, quàm actores, habentur [o].

De eo qui pretium numerauit. 1. *De acquisitione liberti.* 2. *De petitore & possessore.*

126. *Vlpianus* "libro quintodecimo ad Edictum."

NEmo prædo [p] est, qui pretium [q] numerauit.

1 ¶ Locupletior non est factus, qui libertum [ſ] adquisierit [t].

2 ¶ Cùm [u] de lucro duorum quæratur: melior est causa possidentis [x].

De herede conuento in id, quod ad eum peruenit.

127. *Paulus* "libro vicesimo ad Edictum"

CVm prætor in hæredem dat actionem, quatenus[y] ad eum peruenit: sufficit, si vel momento [z] ad eum peruenit ex dolo defuncti.

De petitore & possessore. 1. *De successoribus.*

128. *Idem* "libro nonodecimo ad Edictum."

IN [a] pari causa possessor [b] potior haberi debet.

1 ¶ Hi, qui [c] in vniuersum ius [d] succedunt, heredis loco habentur.

De eo qui suum recipit. 1. *De principali & accessorio.*

129. *Idem* "libro vicesimoprimo ad Edictum."

NIhil dolo creditor facit, qui suum [e] recipit.

1 ¶ Cùm principalis [f] causa non consistit: ne ea quidem, quæ sequuntur [g], locum habent [h].

b *cap.in pari 65. de regulis in 6.l.126. in fi.supra, e.l.5.§.1.supra, de calumniat. l.9.§.4.ȿ. de publiciana: v.l.5.in fi.princip.supra, si vsusfructus petatur:l.8.in fi.supra, de condict.ob turpem:l.10.supra, de pignoribl.l.36.§.3.in fi.ȿ.de testament. militar. l.1.suprà, vti possidetis:§.4.versic. commodum Institut.de interdictis: v.l.2.C.de condict.ob turpem: 2.Ecl.3.c.125.2.Harmenop.1.circa finem.*
c vt fiscus: is enim heredis loco habetur. *l.3.ȿ.soluto:l.2.C.ad l.Iul. de vi: l.4.C.de bon.proscript.*
d *l.60.ȿ.e.l.194.ȷ.eod.l.9.§.12.ȿ.de hæred.instit.2.Ecl.3.c.126.*
e *l.55.suprà, e.v.l.26.suprà, de damno.*
f *l.29 ȿ.e.l.178.ȷ.e.c.accessoriũ 42.de regul.in sexto: l.19.in fi.ȿ.de dolo:l.2.ȿ. de peculio legato: l.28.§.5.ȿ. de liberatione.§.5. Instit de pupillari. v.l.26.C. de vsuris.*
g accedunt, vt vsuræ sorti, *l.18.ȿ.qui potiores.*
h plerumque, scil. *v.l.178.ȷ.eo.*
i *¶ §.vlt.Instit.si quadrupes. l.60.ȿ.de oblig. l.1.C.quando ciuilis actio criminal. v.Hotom.27. Illust.*
k & personales. *v.l.43.ȿ.e.*
l non ex diuersis causis & tributis: tũc enim ne electione quidem vnius, altera tollitur. *l.12.§.1.ȿ. de acq.possess. l.32. l.34.ȿ. de oblig. l.2.ȿ. de priuatis delictis:l.1.ȿ. arborũ furtim cæsarũ: l.1.ȿ.vi bonorũ.*
m nõ cõcursu, sed electione. *l.3.in fi. l.6. §.4.ȿ. familiæ: l.9. §.1.ȿ.de tributoria:l.10. in fi.ȿ. de act.empt.l.25.§.5.suprà, locati:l.53.ȿ.de oblig.* & meritò: est enim iniquum vt quis bis idem consequatur, *v.l.57.ȿ.eod.*
n i. possessori loco habetur quantũ ad damnum suum, non quãtùm ad cõmodum: nec enim potest fieri cessio, sicuti nec ei qui possidet. *v. Dynum ad d.c.36.de regulis in 6.num.2.*
o *l.150.ȷ.e. 2. Eclog. 3. c. 128. 2. Harm. 1.in fin.c. possessore 36.de regulis in 6.l.2 §.1.ȿ.si ex noxalib.l.13 §.2.& 14.l.25.§ 8.& 9.suprà, de hæred.pet.l.22.l.25.l.27.§.3.ȿ.de rei vind.l.1.§.11.l.5.§.2.l.9. in princ. & §.2.ȿ. ad exhiben.l.4.suprà, rerum amot.l.1.§.10.suprà, si quis omissa causa:l.2.§.42.suprà, ne quid in loco publico:l.15.§.10.suprà, quod vi, aut clàm:l.1.ȿ.de priuatis delictis.*

De concurrentibus actionibus.

130. *Vlpianus* "libro octauodecimo ad Edictum.

NVmquam[i] actiones, præsertim pœnales[k], de eadem[l] re concurrentes, alia aliam consumit [m].

De eo qui dolo desijt possidere.

131. *Paulus* "libro vicesimosecundo ad Edictum."

QVi dolo desierit possidere, pro possidẽte damnatur[n]: quia pro [o] possessione [p] dolus est [q].

De imperitia.

132. *Gaius* "libro septimo ad Edictum prouinciale."

IMperitia [r] culpæ adnumeratur [ſ].

De seruis.

133. *Idem* "libro octauo ad Edictum prouinciale."

MElior [t] conditio nostra per seruos fieri potest: deterior [u] fieri non potest [x].

Quomodo creditores fraudantur de delicto.

134. *Vlpianus* "libro vicesimoprimo ad Edictum."

NOn [y] fraudantur creditores, cùm[z] quid non adquiritur à debitore: sed cùm quid de bonis [a] diminuitur.

1 ¶ Nemo ex suo [b] delicto meliorem [c] suam cõditionem facere potest.

De his quæ dari non possunt vel in rerum natura non sunt.

135. *Idem* "libro vicesimotertio ad Edictum."

EA, quæ dari impossibilia [d] sunt, vel quæ in rerum natura non sunt, pro non [e] adiectis habentur.

De bona fide possidentis & de veritate.

136. *Paulus* "libro octauodecimo ad Edictum."

BOna fides [f] tantumdem [g] possidenti præstat, quantum veritas, quotiens lex impedimento non est [h].

137. *Vlpianus* "libro vicesimoquinto ad Edictum."

QVi auctore [i] iudice comparauit, bonæ fidei possessor est.

De aditione cum tempore mortis continuanda. 1. *De æstimatione delicti.*

138. *Paulus* "libro vicesimoseptimo ad Edictum."

OMnis hęreditas, quamuis postea adeatur, tamen cum tempore mortis continuatur [k].

1 ¶ Numquam crescit ex postfacto [l] præteriti delicti æstimatio.

p pro possessore. *vulg.Hal.* q effectu scilicet, tantum enim domino præstat vtilis, aduersus eum qui desijt possidere, quantùm directa aduersus possessorem. *l.47.§.1.suprà, de negotijs.* r *l.6.§.7.suprà, de officio præsidis l.28.§.29 suprà, ad leg.Aquil.l.9.§.5.l.13.§.5.ȿ.locati:§.7.Inst.de lege Aquilia 2.Ecl.3.c.135.*
ſ regulariter, at non in mensore. *l.1.§.1.supra, si mensor.* t *l.29 suprà, de pactis: l.pen.suprà, depositi:l.62.suprà, de verb.oblig.l.3.C de pactis: Ecl.3.c.130.* u *l.28.in fi.ȿ.de pactis:l.19.ȿ.mandati:l.122.§.1.ȿ.de verb.oblig.l.2.§.1.ȿ de pollicit.l.3.C.de pactis:l.vlt.C.de acq.possess.* x nisi dominus delictum à seruo committi sciuerit, nec prohibuerit. *v.Paul.5.sent.12.§.vlt.* y excipe *l 25.§.8.ȿ.de hæred.pet.l.2.§.5 suprà, ad hered.vend.l.64.§.7.ȿ.soluto:l.1.§.12.ȿ.si quis omissa causa:adde l.78.ȿ.eod.*
z *l.68.in fi.ȿ.pro socio:l.5.§.13.ȿ.de donat.inter virum:l.1 §.23.ȿ.de collat.v.l.6.ȿ.quæ in fraudem credit.* a putà de matrimonio. *l.5.§.13.ȿ.de donat inter virum.*
b *l.49.ȿ.e.l.173.§.pen.ȷ.e.2.Ecl.3.c.132.l.5 ȿ si quis cautionibus:l.26 §.4.ȿ quibus ex causis maiores:l.9.l.17.versic.illud iniquè, supra, de noxalibus:l.3 §.11.ȿ.ad exhib.l.6.§.vlt.ȿ.mandati: adde l.10.§.1.ȿ.soluto:l.1 §.4.l.15.ȿ.de tut. & rationibus:l.12.§.1 ȿ.de furtis: l.30.C.de transact.* c est enim iniquũ, vt dolus proprius alteri noceat. *l.39.l.49.ȿ.e.l.155.ȷ.e.*
d *v.l.182.l.185.l.188.ȷ.e.l.35.ȿ.de verb.oblig.* e Paria sunt bona fide possidere & verè. *l.25.§.1.ȿ.de vsuris:l.48.ȿ.de adquir. rerũ dominio.v.l.3.ȿ.de condict.& demonst.*
f id est, probabilis ignorantia.
g *l.5.§ 2.ȿ.de rebus eorum.*
h tali ignorantia scilicet.
i *2.Ecl.3.c.134. 2.Harmenop.1.§.76.l.167. in fi.ȷ.e.l.11 suprà, de acquirenda possessione:* secus si mala fide. *cap. qui contra 82.de regulis in 6. vbi vide Dynum l.27. suprà, de contrahenda emptione.*
k *l.193.ȷ.e.l.54.ȿ.de acquir.hered.l.28.§.4.suprà, de stipulat.seruorum.*
l *l.9.supra, de furtis.*

a id est, contestatæ *v.l.86.l.87.ʒ.e.l.58.supra, de oblig.l.vlt.ʒ.de præscript.30.*
† *v.l.25.supra, de verb.oblig.*
b *1.Harmenop.3.§.79.& 80.*
c *2.Ecl.3.c.137.l.22.§.1.supra, ex quibus caus.maiores.*
d seruus abesse ita non potest.*l.vlt.ʒ.eod.*

De actionibus perpetuandis. 1. De eo quod auferri potest.

139. *Gaius* libro ad Edictum prætoris vrbani.

OMnes actiones, quæ morte, aut tempore pereunt, semel inclusæ [a] iudicio saluæ permanent.

1 ¶ Non videtur perfectè cuiusque id esse, quod † ex casu auferri potest.

De absentia reip. causa.

140. *Vlpianus* libro quinquagesimosexto ad Edictum.

ABsentia [b] eius, qui [c] reipublicæ causa abest [d], neque ei, neque alij damnosa esse debet.

De iure singulari. 1. De heredibus.

141. *Paulus* libro quinquagesimoquarto ad Edictum.

QVod contra [e] rationem iuris receptum est, non est producendum ad consequentia [f].

1 ¶ Vni duo pro solido [g] heredes esse non possunt.

De eo eo qui tacet.

142. *Idem* libro quinquagesimosexto ad Edictum.

QVi tacet [h], non vtique fatetur [i]: sed tamen verum est, eum non [k] negare [l].

De contrahentibus & eorum successoribus.

142. *Vlpianus* libro sexagesimosecundo ad Edictum.

QVod ipsis, qui contraxerunt, obstat: & successoribus [m] eorum obstabit.

De licito & honesto. 1. De tempore in stipulationibus spectando.

144. *Paulus* libro sexagesimosecundo ad Edictum.

NOn [n] omne, quod licet [o], honestum [p] est [q].

1 ¶ In stipulationibus [r] id tempus spectatur, quo contrahimus.

An quis fraudari dicatur.

145. *Vlpianus* libro sexagesimosexto ad Edictum.

NEmo videtur fraudare eos, qui sciunt [s], & consentiunt [t].

De eo quod quis egit ante libertatem.

146. *Paulus* libro sexagesimosecundo ad Edictum.

QVod quis, dum seruus est, egit: proficere [u] libero facto non potest.

De generibus & specialibus.

147. *Gaius* libro vicesimoquarto ad Edictum prouinciale.

SEmper specialia [x] generalibus insunt.

De eo cuius effectus omnibus prodest.

148. *Paulus* libro sextodecimo breuis edicti.

CVius effectus [y] omnibus prodest, eius [z] & partes ad omnes pertinent [a].

e *l.14.l.15.supra, de legibus: c. quod gratiâ 61. de regulis, in 6.* τὰ παρὰ κανόνας, *2.Ecl.3.c.138.*
f consequentias. *vulgat.* εἰς ὅμοια *2.Ecl.3.c.138.* similia.
g duorum in solidum dominium esse non potest. *l.5.§.vlt.ʒ.commodati: l.3.§.5.supra, de acquir.possess. l.19.ʒ.de precario.*
h *c.is qui tacet 44. de regulis in 6. Ecl.3.cap.139.* Nazianzenus, καὶ τὴν σιωπὴν συγκατάθεσιν εἶναι, δοκεῖ καὶ ἡ παροιμία: *v. Cuiacium 16. obseru.vlt.* Consentit qui non repugnat.*l.12.ʒ.de sponsalibus: 4. Harmenop.* 1.nō tamen consentit cōtinuò, qui exceptione vtitur.*l.8.ʒ.de except.* Consentimus aut expressè, aut tacitè. hinc illa velle, non nolle. *l.4.ʒ.eod.*
i Qui tacet, neque fatetur, neque negat, *vt hîc.* Imò cōtradicere videtur, vide Socinum *regula 395.*
k vel eo ipso quòd tacet, nec roganti, aut loquenti contradicit.
l quia non palàm contradicit.
m *l.52.§.1.ʒ.de pactis: l.37.ʒ.de acq.hered.* Hinc illa regula, Resoluto iure dantis, resoluitur ius accipientis & habentis ab eo causam. *v.l.2.C.si pignus pignori: adde l.160.in fi.ʒ.eod.*
n *l.197.2.Ecl.3.c.140.* exemplū v.in *l.14.§.2.ʒ.de ritu.*
o id est, impunitum legibus. Cum Iulia nouerca Bassiani ei sinum nudasset: vellem, inquit, si liceret: at illa, si libet licet, An nescis Imperatorem leges dare, non accipere?
p exemplum v.in *l.27.in fi.ʒ.de hæred.petit.l.1.in fi.suprà, de periculo,* tanta est honesti ratio: hinc turpis persona.*v.l.27.ʒ.de inofficioso,* conditio.*l.112.§.3.suprà, de leg.1.l.63.§.7.suprà, ad Treb.* vita.*l.43.§.5.ʒ.de ritu:* arbiter.*l.9.§.3.ʒ.de arbitris.* turpiter datum.*suprà, de condic.ob turpem.*
q vel vtile πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει: πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα οἰκοδομεῖ. *1.Corinth.10.versic.23.& c.6.versic.12.* & Syracus *c.27.versic.31.* οὐ γὰρ τὰ πάντα πᾶσι συμφέρει, καὶ οὐ πᾶσα ψυχὴ ἐν παντὶ εὐδοκιμεῖ. r *l.18.ʒ.e.v.l.78.in fi.ʒ.de verb.oblig.* s *c.scienti & consentienti 27.de regulis in 6.2.Ecl.3.c.41.l.1.in fi.ʒ.de act.empt.l.24.§.9.suprà, de ædilitio: l.1.§.3.ʒ.depositi: l.1.in fi.ʒ.quod falso tutore.l.34.C.de transact.* & hæc quidem locum habere existimo, in sciente simul & consentiente.
t *l.11.ʒ.qui in fraudem patroni,* & volunt.*l.11.in fi.ʒ.de in ius vocando: l.1.§.5.ʒ.de iniurijs: l.8.§.5.ʒ.de aqua pluu. l.3.§.5.ʒ.de homine libero.* voluisse intelligitur, qui aduersus se aliquid scripsit.*l.8.§.6.ʒ.e.* u *l.98.§.vlt.ʒ.de solut.* & nocere.*v.l.1.& passim Codicis an seruus ex suo facto.* x *v.l.80.l.113.ʒ.e.2.Ecl.3.c.141.* species inest suo generi.inest.i.cōprehenditur.*c.generi per speciē derogatur.34.de regulis in 6.* y *v.Euerardū in loco ab effectis.* z Qui omnib.prospicit, nullos excipit. Hinc qui totū restituere tenetur vindicāti, nullam partem retinere debet: adde *l.76.ʒ.de rei vindicat.* qui totum alienat, nullam partem retinet.*l.25.ʒ.de vsuris.* qui omnes seruos legat, nullum excipit *l.52.ʒ.de legat.* a hinc colligunt idem ius esse in parte, quod in toto.*arg.l.82.ʒ.de acquir.hæred.* Cuius regulæ quatuor exceptiones vide *hic* apud Decium.
b ¶ *l.10.suprà, e.l.10.ʒ.si quis omissa causa: l.13.§.1.ʒ.de acq.poss.l.14.ʒ.de rei vindicat.*
c excipe donatarios.*l.15.C.de donat.* & eos qui succedunt facto inuentario, nec enim factum defuncti præstant, *Decius hic num.2.* d *v.l.131.ʒ.e.l.2.§.42.ʒ.ne quid in loco publico.* e damnum dare, est iniuriam facere.*l.1.§.10.& 11.ʒ.ne quid in loco publico,* vi facit, qui facit iniuriam.*l.73.§.2.suprà, eod.* vim non facit, qui suo iure vtitur.*l.155.ʒ.e.* qui iniuria quid facit, punitur: è contra, factum legitimè, pœnam non meretur.l.6.*C.de adulterijs.* f vis omnis aut est publica, aut est priuata.*§.8.inst.de publicis iudicijs, 2.Ecl.3.c.142.* g *l.169.ʒ.e.v.l.1.ʒ.quod iussu: l.1.§.12.& 13.suprà, de vi & vi: l.11.suprà, de iniurijs.* h *v.l.60.ʒ.e.c.ratihabitio 10.de regulis in 6.* i *l.157.in fi.ʒ.e.* k vbi dolus & bona fides præstatur, heres in solidum tenetur. l cur hæc particula ferè, seu σχεδὸν addita est? vt intelligas possessionem nō ijsdem semper modis amitti quibus adquiritur: faciliùs enim amittitur, quam adquiritur. Corpus requiritur in adquirenda, at solus animus sufficit in amittēda.*l.3.§.6.suprà, de acq. possess.* v. Scholion apud Harm.*2.tit.1.*

De lucro & persona alterius.

149. *Vlpianus* libro sexagesimoseptimo ad Edictum.

EX qua persona quis lucrum [b] capit, eius factum præstare debet [c].

De eo qui possidet, vel habet: aut dolo desijt possidere vel habere.

150. *Idem* libro sexagesimooctauo ad Edictum.

PArem esse conditionem oportet eius, qui quid possideat, vel habeat, atque eius, cuius [d] dolo malo factum sit, quo minùs possideret, vel haberet.

De damno.

151. *Paulus* libro sexagesimoquarto ad Edictum.

NEmo damnum facit, nisi qui id fecit, quod facere [e] ius non habet.

De vi. 1. De mandato. 2. De ratihabitiones. 3. De herede.

152. *Vlpianus* libro sexagesimonono ad Edictum.

HOc iure vtimur: vt, quidquid omnino per vim fiat, aut [f] in vis publicæ, aut in vis priuatæ crimē incidat.

1 ¶ Deijcit, & qui [g] mandat.

2 ¶ In maleficio ratihabitio [h] mandato comparatur.

3 ¶ In contractibus, quibus doli [i] præstatio [k] vel bona fides inest, heres in solidum tenetur.

De obligatione, liberatione, acquisitione, amissione, & possessione.

153. *Paulus* lib.65.ad Edictum.

FErè [l], quibuscumq; [m] modis obligamur, ijsdē in contrarium actis liberamur: cùm quib.modis adquirimus, ijdem in cōtrarium actis amittimus. Vt igitur nulla possessio adquiri nisi animo & corpore potest: ita nulla amittitur, nisi in qua vtrumque [n] in contrarium actum.

De petitore, de possessore, de dolo. 1. De pœna.

154. *Paulus* lib.79.ad Edictum.

CVm [o] par delictum est duorū, semper oneratur petitor [p], & melior habetur possessoris [q] causa: sicut fit, cùm de dolo excipitur petitoris. neque enim datur talis replicatio [r] petitori, *Aut si [s] rei [t] quoque in ea re dolo actū sit.*

1 ¶ Illi debet permitti pœnam petere, qui [u] in ipsam non incidit [x].

Cui factum nocet. 1. De eo qui iure suo vtitur. 2. De causis pœnalibus.

155. *Paulus* 65.ad Edictum.

FActum [y] cuique suum [z], non aduersario nocere debet.

1 ¶ Non videtur vim facere, qui iure suo [a] vtitur, & ordinaria actione experitur.

2 ¶ In pœnalibus causis benignius [b] interpretandū est.

Inuitum nō defendere. 1. De actione & exceptione. 2. De eo qui in alterius locum successit. 3. De auctore & emptore. 4. De inuito.

156. *Vlpianus* libro septuagesimo ad Edictum.

INuitus [c] nemo rem cogitur defendere [d].

m *l.35.l.100.ʒ.e.l.8.suprà, de acquiren. possess. l.80.suprà, de solutio.*
n Imò solo animo possessio amitti potest? *l.1.§.6.suprà, de acquiren.possess.* vtique, si animo eam amittere incipimus, secus si corpore.
o *1.Harmenop.2.§.64.& 65.*
p *l.33.suprà, eo. c.in pari delicto. 65. de regulis in 6.2.Eclog.3.c.150.* reus potior.*l.38.suprà, de re iudicata.*
q id est, dolosi à quo petit.*l.36.suprà, de dolo: l.57.in fi.suprà, de contrahen. empt. l.4.§.13.suprà, de doli mali except. l.91.§.3.in fi.suprà, de verb.obl. v. Dynum ad c.65. de regulis in 6.*
r *l.4.§.13.suprà, de doli mali.*
s si non rei.
t hinc constat nō audiri replicationem actoris dolosi, aduersus reum dolosum excipientem.
u *c.frustra sibi fidem 75. de regulis in 6.l.77.§.27.suprà, de legat.2. l.21.C.de pactis: l.6.C.de transactionib.l.14.in fi.suprà, pro socio: l.13.§.8.l.50.suprà, de act.empt.l.14.§.1.suprà, de furtis. l.12.C.de rei vindicat. l.54.§.pen.suprà, locati. l.54.§.1.in fin.ʒ.locati: l.77.§.27.suprà, de legat.2.*
x Cur ita? nemini datur actio, nisi ex honesta causa. *l.76.in fi.suprà, de furtis.*
y *adde l.9.ʒ.de liberali causa.*
z *l.31.l.49.l.134.ʒ.e.l.9.suprà, quæ in fraudem credit.*
a *v.l.151.suprà, e.l.12.in fin.suprà, de vi.*
b *1.Harmenop.2.§.63.c.in pœnis 49.de regulis in 6.l.192.in fin.suprà, e.l.2.suprà, de liberis & posthumis.* mitior lex sequenda.*l.32.in fi.suprà, de pœnis:* pœnæ molliendæ.*l.42.suprà, de pœnis:* humaniorē sententiam sequi oportet.*l.10.§.1.suprà, de reb.dub.* si modò negotium id pati potest, si non præsumitur delictum. *v.Alciatum 3.præsumpt.1.* putà furtum. *l.51.suprà, pro socio,* inusta infamia.*l.4.§.2.suprà, de suspectis:* adde *l.23.in fi.suprà, de adul.* siquidem, odia & pœnas quantum fieri potest, restringi oportet.*c.odia 15.de regul.in 6.*
c adde *quæ de inuito dixi ad l.69.suprà, eod.*
d *l.17.C.de procuratore,* putà noxali iudicio.*l.29.l.33.suprà, de noxal.* sed & executor esse, *Decius hic numero* 1.procuratoris munus sustinere.*l.8.§.1.suprà, de procura.* datus tamen ad agendum, cogitur defensionem suscipere. *l.33.§.4.ʒ.de procurat. l.4.ʒ.de tutelis:* & munus persequi, satisdare.*l.35.§.2.suprà, de procurat.* non tamen vltra prouocationem. *l.17.C.de procurat.* nec extra suam prouinciam.*l.35.§.2.ʒ.de procurat.* non absimiliter cogitur nemo inuitus agere & accusare. *l.1.C.vt nemo inuitus:* vectigal conducere. *l.9.§.1.suprà.de publicanis:* aut in conditione vectigalis perseuerare lustro peracto.*l.3.§.6.suprà, de iure fisci,* res suas vendere.*l.11.C.de cōtra. emption.* seu frumentum viliùs, quàm annona exigit, vendere.*l.vlt suprà, de annona.* potest tamen quis iusta de causa cogi inuitus negotiationem aliquam exercere. *l.9.§.9.suprà, de pœnis,* & seruos suos distrahere. *l.2.suprà, de his qui sunt sui.* Potest etiam cogi aduocatus ad postulandum, *vide l.7.Cod.de postulando:* doctor, ad consilium dandum. *v.l.6.C.de aduocatis diuersorum iudiciorum,* eáque quis procuratione defungi, quam nostro tempore procuratores exercere solent. *Decius hic: arg. l.1.§.11.supra, de varijs & extraord.* Ita notarius instrumentum conficere cogi potest, vt & caupo, hospes, nauta, tabernarius, commeantes, & vectores excipere, *lege prima, supra, nautæ caupones,* quod turpissimè, & contra omnem iuris & æqui artem Decius extendit, ad meretrices in lupanari stantes. Cogitur etiam quis inuitus testimonium dicere. *l.vlt.C.de fide instrum. l.4.l.7.supra, de testib.* iurare. *l.38.supra, de iureiurando.*

1 ¶ Cui

a actionem *vulgat.Hal.*
† Exceptio ſubſidium actionis,*l.8.§.2. in fi. ſ. ad Velleianum.* & è contra actio, exceptionis,*l.8.in fi.ſupra de doli mali & metus except.*
b nota argumentum ab eo quòd minus, ad id quod magis æquum eſt, *adde c. qui ad agendum admittatur 71.de reg.in 6.l.1.§.4.ſupra de ſuperficiebus.*

c fauetur enim reis,*l.125. ſ.eo.* & retentioni, *l. 4. Co.de vſur.* & liberationi, *l.5. ſ. de pœn.* Id tamẽ fallit in iudiciis recuperãdæ poſſeſſionis,in quibus reo qui ſpoliauit non datur exceptio dominij, niſi priùs reſtituerit poſſeſſionem. datur ei actio, negatur exceptio, *l.25. C.de locato: l.1.C.ſi per vim:l. 7.Co.de vi publica.l.14.ſ.de agricolis : adde Nou. 88.* & meritò cùm actio & exceptio referantur ad res diuerſas: hæc ad poſſeſſionem, illa ad proprietatẽ.
d alicuius *vul. Hal.*
e ſucceſſori nõ nocet, quòd eius auctori nocere non potuit *l.3.§.2.in fi. ſ. de itinere actúque: adde l.76.in fi. ſ. de contr. empt. l. 37. ſ. de acquir. hered.* & contra quòd auctori nocere potuit, ſucceſſori nocere poteſt, *l. 143. ſ.eo.*
f nam quòd auctoribus bonæ fidei prodeſſe potuit,ſucceſſori malę fidei nocere incipit, *l.2. §.17.ſ.pro empt.*
g *2.Ecl.2.c. 152. §.3.l. 2.ſ. de here. vend. l. 20. ſupra de acqu.rer.dom. l.2.in fi.ſupr. pro empt.l.5.C.de here.vend. l.26. Co. de euict.*

1 ¶Cui damus actiones [a], eidem & † exceptionem competere[b] multo magis quis dixerit[c].

2 ¶Cùm quis in alij[d] locum ſucceſſerit: nõ eſt æquum ei[e] nocere hoc,quod aduerſus eum nocuit, in cuius locum ſucceſſit.

3 ¶Plerumque[f] emptoris eadem[g] cauſa eſſe debet circa petendum ac defendendum,quæ fuit auctoris.

4 ¶Quod cuique[i] pro eo[o] præſtatur, inuito [h] non [i] tribuitur.

De ſeruis. 1. *De eo qui dolo fecit quo minus haberet.*
2. *De ſucceſſoribus.*

157. *Idem* libro ſeptuageſimoprimo ad Edictum.

AD ea [k],quæ non habẽt atrocitatem facinoris vel ſceleris, ignoſcitur ſeruis, ſi vel dominis, vel his, qui vice[l] dominorum ſunt, (veluti tutoribus, & curatoribus) obtemperauerint[m].

1 ¶Semper,qui dolo fecit,quõminùs[n] haberet, pro eo habendus eſt,ac ſi haberet.

2 ¶ ¶In contractibus ſucceſſores ex dolo [o] eorum, (quibus)ſucceſſerunt, non tantùm in id, quod peruenit, verumetiam in ſolidum tenentur [p]:hoc [q] eſt,vnuſquiſque pro ea parte,qua heres eſt.

De pignore.

158. *Gaius* lib.26.ad Edictum Prouinciale.

CReditor,qui permittit rem venire,pignus dimittit[r].

Differentia obligationis & dominij.

159. *Paulus* lib.70.ad Edictum.

NOn [ſ] vt ex pluribus cauſis deberi nobis idem poteſt, ita ex pluribus cauſis idem poſſit noſtrum eſſe [t].

Differentia inter vendere & vendenti conſentire. 1. *De eo quod fit per maiorem partem.* 2. *De iure legatarij.*

160. *Vlpianus* libro ſeptuageſimoſexto ad Edictum.

ALiud[u] eſt[x] vendere,aliud[y] vendenti conſentire[z].

1 ¶Refertur ad vniuerſos quod publicè fit per maiorem[a] partem.

2 ¶Abſurdum eſt,plus iuris habere eum, cui legatus[b] ſit fundus, quàm heredẽ, aut ipſum teſtatorem ſi viueret.

De eo per quem factum eſt,quominus conditio impleatur.

161. *Idem* libro ſeptuageſimoſeptimo ad Edictum.

IN iure ciuili receptum eſt, quotiens per eum, cuius intereſt[c] conditionem [d] non impleri, fiat, quo minùs impleatur,perinde haberi, ac ſi impleta cõditio fuiſſet.quod ad libertatem[e],& legata[f] & ad heredum inſtitutiones[g] perducitur.quibus exemplis ſtipulationes[h] quoque committuntur, cùm per [i] promiſſorem factum eſſet, quo minùs ſtipulator conditioni pareret.

De receptis propter neceſſitatem.

162. *Paulus* libro ſeptuageſimo ad Edictum.

QVæ propter neceſſitatem [k] recepta ſunt, non debent in argumentum[l] trahi.

De donatione,venditione,conceſſione.

163. *Vlpianus* libro quinquageſimoquinto ad Edictum.

CVius[m] eſt donandi[n]:eidem &[o] vendendi, & concedendi [p] ius eſt[q].

De heredibus & iudiciis pœnalibus.

164. *Paulus* libro quinquageſimoprimo ad Edictum.

POenalia iudicia ſemel [r] accepta, in heredes tranſmitti poſſunt. l. 111 §. 1.

De eo qui alienat,vel alienanti conſentit.

165. *Vlpianus* libro quinquageſimo tertio ad Edictum.

CVm quis poſſit alienare[ſ],poterit & conſentire alienationi. Cui autem donare non conceditur, probandum erit, nec ſi donationis cauſa conſenſerit, ratam eius voluntatem habendam.

De defenſore rei alienæ.

166. *Paulus* libro quadrageſimooctauo ad Edictum.

QVi[t] rem alienam defendit, nunquam locuples habetur[u].

De his quæ accipientis non fiunt. 1. *De iuſſu iudicis.*

167. *Idem* libro quadrageſimonono ad Edictum.

NOn videntur[x] data[y],quæ eo tempore,quo dantur, accipientis non fiunt.

1 ¶Qui[z] iuſſu iudicis [a] aliquid facit,non [b] videtur dolo malo facere,qui parêre neceſſe habet[c].

De obſcuris.

168. *Idem* libro primo ad Plautium.

RApienda[d] occaſio[e] eſt,quæ præbet benignius [f] reſponſum.

1 ¶Quod factum eſt,cùm in obſcuro [g] ſit,ex affectione cuiuſque[h] capit interpretationem.

f *Eclog. ibi. & l.24.l.5.§.5.ſupra quando dies leg.*
g *Eclog. ibi. & d.l.24. l.3.ſup. de cond.inſt.*
h *Eclog.ibi. & dicta l.24.*
i *l.85.ſupra de verb.oblig.*
k τὰ δι' ἀνάγκην *2.Eclog. 3.c.a.162.* τὰ παρὰ κανόνας νόμου λεχθέντα *6. Harmenopulus 2.* cõtra rationem iuris, *l. 14. l. 15. ſupra de legibus.* cõtra tenorem rationis,*l.16.ſ.de legib.*vt ea quę à iure communi exorbitant, *cap. quæ à iure 28. de regulis in ſexto.* quæ ob gratiam alicui concedũtur, *cap. quod ob gratiam 61.de regulis in ſexto.* ſic neceſſitas probabilem facit manumiſſionẽ, *l.27. ſupra de manumiſ. teſtament.* Atque id ius eſt quod neceſſitas facit,*l.penult.ſupra de legibus.* Clarus etiam id innui putat, furem excuſari à pœna furti commiſſi, propter extremam neceſſitatem,*5.ſent. §. furtum verſ. quandoque:* neceſſitas etiam excuſat venditionem filij, *l.2. Cod. de patr. qui filios.* Quod non eſt licitum in lege,neceſſitas facit licitum, *cap. quod non eſt, extra de regu.* hinc illud, Neceſſitas non habet legem.Non ignoſcitur tamen ei,quæ obtẽtu paupertatis turpiſſimã vitam agit,*l.45. §.5.ſupra de ritu.*

h *l.69.ſ. eo.l.19.§.2.ſup.de don.*
i Quidam ita legunt,non eripitur,*ex c.indultum 17.de reg.in 6.*
k *l.2.§.1.ſupra de noxal.l.21.§.1.ſ.rer.amot.l.11.§.7.ſupra quod vi l. 17. §. 7. ſupra de iniur.l.15.§.2.ſupra de falſ.2.Eclog.3.c.152.§.5.l.8.C.ad l.Iul.de vi.*
l tutores ſunt vice dominorum pupillarium rerum *vt hîc*:domini loco,*l.27.ſupra de admin.tut.l.7.§.3.ſupra pro emptore:adde l.56.§.4.ſupra de furtis.*
m *l.167.in fi.j.eo.*
n *v.l.78.l.150.ſupra eo.*
o *v.l.152.in fin.ſupra eo.*
p Imò tunc non tenentur.*§.1.verſ.aliquando Inſt.de perpet. & temp.*
q puto legendum,tenentur,vel vnuſquiſque, &c. vt ſit ſenſus,Socium heredem in ſolidum,teneri etiam in ſolidum:pro parte,ex rata partis,*l. 9. ſupra de cond. furt.* & ita intellige,*l.12.l.49.ſupra de oblig.*
r dimittit *Hal.*id eſt,remittit ius pignorum,*l.4.§.1. ſupra quib.mod. pign.l.vlt.C.de remiſſ.pign.*non tamen ipſum debitum,*l.3.ſ.de pact.* Cauſa dubitandi in hac lege ſumi poteſt ex *l.160.j.eo.*
ſ Ex pluribus cauſis poſſidere rem eandem poſſumus,*l.3.§. 4. ſ. de acquir. poſſ.* ſemel res mea eſſe poteſt,ſæpiùs deberi poteſt,*l.14.§.2.ſ. de except.rei iud.* Quod iam noſtrum eſt,aut proprium,magis, aut ampliùs noſtrum fieri non poteſt.*§.10.Inſt.de leg.§.14.Inſt.de act.*
t Differunt deberi & noſtrum eſſe: *vt hîc*, ſic differt proprietatis quæſtio & obligatio,*v.l.30.ſ. de except. rei iudic. adde Damhouderium in Enchiridio Parium in verbis Actui conſentire.* hinc fit vt rem noſtram inutiliter ſtipulemur ratione dominij, *l. 31. ſupra de verb. oblig.* vtque eadem nobis inutiliter legetur eodem reſpectu, *§. 10. Inſt.de leg.adde l.45.ſupra eo.*
u Imò non aliud,*l.158.ſupra eo.*
x niſi ſit vtrobique eadem ratio.hinc minor nec alienare,nec alienationi conſentire poteſt,*l.2.C.ſi aduerſ.donat.*cui vnum eorum permittitur, alterum quoque conceditur,*l.163.l.165.j.eo.*
y ſi aliud eſt,igitur cui vnum eorum non licebit,aliud ei permitti intelligetur,*l.2. Co.de manumiſſ.vind.*
z hinc aliud eſt contrahere,aliud contrahenti conſentire.
a *v.l.3.l.4.ſupra quod cuiuſque:l.19.ſup.de municipal. facit l.10.ſ.de pact.l.7. in fine Co. de omni agro deſerto:l.148.ſ.eo.*& ita intellige, *l.10.ſ.de aqua pluuia*:vel per eos à quibus res municipij geri ſolent,*l.97.ſup.de cond. & demonſt l.vn.§.1.ſ.de liber. vniuerſ. l.1.§.2.ſ. de acquir. poſſ.* ſic maioris partis bonorum litis ratio habetur in excuſando tutore,*l.21.ſup. de excuſ. tut.* & maioris partis anni, vt res aliqua fundi eſſe dicatur, vel negetur,*l.18.§.12.ſupra de inſtructo*,quod omnes tangit,ab omnibus debet approbari,*c.quod omnes 29.de regul.in 6.*
b legatarius non eſt potioris iuris, quàm heres aut defunctus,*l.120.l.143. ſupra eod. l.176.in fin.j.eodem.*
c *cap.imputari 41.cap.cùm non ſtat 66.de regulis in ſexto 2.Ecloga.25.capite 56. v. l. 24. ſupra de cond.& demonſt.*
d πληρωθῆναι τὴν αἵρεσιν, impleri conditionem, *Eclog. ibid.* ᾧ τινὶ διαφέρῃ πληρωθῆναι, *6.Hamenop. 2.* Planè ordo eſt inuerſus,ſic reſtituo. Quoties per eum, cuius intereſt conditionem impleri, non fiat quo minùs impleatur, &c. quod optimè conuenit, *l.3.§.10.in fine:l.28.ſup.de ſtatulib.c.imputari 41. & c. cùm non ſtat per eum 66. de reg. in ſext.*vt interim dicam indicto c.66.quo minùs ſumi pro quin, vel, quod magis.
e ¶*Eclog.ib.l.20.§.3.l.28.ſupra de ſtatulib.*

l conſequentias,*l.14.ſupra de oblig.*ad regulas iuris,*l.15.ſupra de legib.*εἰς ὑπόδειγμα *Eclog.ib.Harmenop.ib.*id eſt,exemplum.hinc ſine exemplo ſubuenire.*§. 9. in fi. Inſt. de iure natur.ſans tirer en conſequence.*
m Cui ius eſt,&c.Error hic vnde natus ſit dixi *ad l.6.§.26.ſ.arbor.furtim cæſar.*
n Argumentum à maiori ad minùs, Qui poteſt donare, poteſt vendere, multo magis concedere,*2.Eclog.3.c.158.adde l. 21. ſupra eo.* ſic, cui teſtamenti factio eſt,donare poteſt mortis cauſa,& non cauſa,*l.7.in fin.ſupra de donat.* ſic qui poteſt alienare,poteſt alienationi conſentire, *l.165.j. eo.* Eſt autem argumentum à toto iure, *l. 7. ſupra de except.rei indicatæ.*
o & è contra,prohibitus vendere,donare non poteſt,Imò poteſt. *l.4.Co.de fideiuſ.* Solue.Voluntati defuncti non repugnat,qui donat ſorori,quod extra familiam vendere,aut pignori dare non poteſt.
p καὶ ἐξχορεῖν αὐτῷ δύναται *Eclog. ib.* id eſt, etiam credere poteſt. concedendi vocabulo quidam intelligunt colonarium contractum.
q Imò non eſt.Decurio donare poteſt,vendere non poteſt, *l. vlt. Co. de præd. Decur.*id meritò ſublatum *Nou.38.*
r *2.Ecloga 3. cap. 159.* aliàs non conteſtata minimè tranſmittuntur, *l. 11. in fin.ſ. eo.l.26.l.58.ſupra de oblig.§.1.in fi.Inſt. de perpetuis: l. vnica C. ex delicto defuncti.* Quin, non omnia conteſtata in heredes tranſeunt, heredes rei ob delictum(paucis exceptis)non tenentur:niſi lata ſententia,*l.20.ſupra de accuſat.*
ſ Cuius maius licèt,eidem minus eſt permiſſum,*v.l.21.l.66.ſupra eo.*
t *v.l.110.§.1.ſupra eo.*
u Nota argumentandi ſpeciem à contrario ſenſu, id eſt, nunquam ita quiſquam locuples habendus eſt, vt immunis à ſatiſdando ſit eius nomine quem defendit, *l.35.§.3.l.51.in fine l.52.53.ſupra de procurat.*niſi defendat neceſſariam perſonam, *l. 3. ſ.in ius vocati:l.2.§.2.ſ.qui ſatiſdare:adde l.95.ſ.eo.l.234.§.1.ſ.de verb. ſignif. l. 63. in fin. princ.ſupra ad l. Falc.*
x propriè,ſecus impropriè,ratione perſonæ,*l.55.ſ.de cond.& demonſtr.* vel contractus,*l.4.ſupra de vſuris.*
y *v.l.vlt.ſ.de cond.cauſa data:l.75.in fi.de verb.obl.§.14.Inſt.de act.*
z vide Ciceronem 2.de Inuentione,*vbi de porca.*
a *l.169.j.eo.adde l.137.ſ.eo.*vel ſuperioris,*l.157.ſupra eo.*
b Iuſſus iudicis excuſat à dolo,& delicto,*l. 7.§.4.ſupra de iuriſd.l. 7.§. 2. in fin. ſ. de minor.l.8.ſ.de lege commiſſoria:l.4.ſ.de aqua pluu.l.13.§.2. ſ.de iniuriis*, non confert tamen ad lucrum,idque ſentit *Oldendorp.Claſſ.1.act.3.in fin.*
c Imò non habet. Non enim aut omnia iubere poſſumus, aut in omnia ſerui parere coguntur.*Senec.3.de benefic.20.*
d capienda *vulg.Hugo à Porta.*
e id eſt,interpretatio.
f *vide l. 56.ſupra eodem* τὸ φιλάγαθον *2. Ecloga 3.capite 164.1. Harmenopul. 15.§. 17.* τὸ *& c.57.*φιλάνθρωπον.
g de obſcuro,*adde l.9.ſ.eo.*
h puta teſtatoris,*l.12.ſ.eo.*

De damno. De eo quod pendet.

169. *Idem* libro ſecundo ad Plautium.

IS damnum dat, qui iubet [a] dare. eius verò nulla culpa eſt[b], cui parere[c] neceſſe ſit.

1 ¶Quod pendet[d], non eſt pro eo, quaſi ſit.

De facto à iudice.

170. *Idem* libro quarto ad Plautium.

FActum[e] à iudice, quod [f] ad officium[g] eius non pertinet, ratum non eſt[h].

De obligatione.

171. *Idem* libro quarto ad Plautium.

NEmo ideo obligatur[i], quia[k] recepturus eſt [l] ab alio [m], quod præſtiterit.

De ambiguis.

172. *Idem*[n] libro quinto ad Plautium.[a]

IN contrahenda venditione ambiguum pactum contrà[n] venditorem, interpretandum eſt[o]. 2 ¶Ambigua autem intentio[p] ita accipienda eſt, vt[q] res ſalua actori ſit [r].

De his qui condemnantur in id quod facere poſſunt. 1. De reſtitutione. 2. De mora. 3. De eo qui petit quod redditurus eſt.

173. *Idem* libro ſexto ad Plautium.

IN[ſ] condemnatione perſonarum, quæ [t] in id, quod facere poſſunt damnantur, non totum, quod habent, extorquendum eſt: ſed & ipſarum ratio habẽda eſt, ne egeant[u].

1 ¶Cùm & verbum *Reſtituas*[x] lege inuenitur, etſi non ſpecialiter de fructibus additum eſt, tamen etiam fructus ſunt reſtituendi. 2 ¶Vnicuique ſua[y] mora nocet[z]. quod & in duobus[a] reis promittendi obſeruatur [b]. 3 ¶Dolo facit, qui[c] petit, quod redditurus eſt[d].

Poſſe. 1. De repudiatione.

174. *Idem*[o] libro octauo ad Plautium.[a]

QVi poteſt[e] facere, vt poſſit conditioni parêre: iam poſſe videtur. 1 ¶Quod quis, ſi velit, habere non poteſt[f]: id repudiare non[g] poteſt.

De ſeruis. 1. De eo qui in ius alterius ſuccedit.

175. *Idem*[n] libro vndecimo ad Plautium.[a]

IN[h] his, quæ officium & liberas fieri perſonas leges deſiderant, ſeruus[i] interuenire non poteſt.

1 ¶Non debeo melioris conditionis eſſe, quàm auctor[k] meus, à quo ius in me tranſit.

Ne ſingulis concedatur quod per magiſtratum publice fieri poteſt. 1. De libertate & neceſſitudine.

176. *Idem*[o] libro 13. ad Plautium.[a]

NOn eſt ſingulis concedendum [l], quod per magiſtratum publicè poſſit fieri: ne occaſio ſit maioris tumultus faciendi.

1 ¶Infinita æſtimatio eſt libertatis[m], & neceſſitudinis[n].

De eo qui in ius alterius ſuccedit. 1. De ignorantia.

177. *Idem*[o] libro 14. ad Plautium.[a]

QVi in ius, dominium[o] vel alterius ſuccedit [p], iure eius vti debet. 1 ¶Nemo[q] videtur dolo exſequi, qui ignorat[r] cauſam, cur non debeat petere.

De principali & acceſſorio.

178. *Idem*[n] lib. 15. ad Plautium.[a]

CVm principalis[ſ] cauſa non conſiſtat: plerumque [t] ne [u] ea quidem, quæ ſequuntur, locum habent.

De obſcura voluntate manumittentis.

179. *Idem*[n] lib. 16. ad Plautium.[a]

IN obſcura voluntate manumittentis fauendum eſt libertati[x].

De eo qui iuſſu alterius ſoluit.

180. *Idem*[n] lib. 17. ad Plautium.[a]

a *v.l.157.§.1.& 2.ſupra eo.l.1.ȝ.quod iuſſu:l.37.ȝ. ad l. Aquil. c. qui facit per alium 72. de regul.in 6.v.l.5.C.de accuſat.*

b Imò eſt, *v.l.1.§.13.ſupra quòd vi.*

c *l.167.in fi.ſupra eo.v.l.11.§.7.ſupra quòd vi.*

d *l.35.ſupra de iud.l.12.in fine l.25.§.1.ȝ.de vſufruct.l.9.ȝ.de reb cred.l.1.§.1. ſupra de SC. Macedoniano: l.43.ȝ. de ædilit.l.20.ȝ.de donat.inter vir.l.9.§. 2. ȝ. de liberis: l.59.§.6.ȝ.de hered.Inſt. l.36.§.4.ȝ. de leg. 2.l.52.l.53. ȝ.ad l. Falc.l.2.§.3.ȝ.vnde legit.l.43. §. 2. ȝ. de acquir. rer. l.28.ȝ.eo.2. Eclog. 3.cap.168.*

e res iudicata, *l.116.in fi. ſup. de verbor.oblig. §.5. Inſt. quib. mod. ius patriæ*, factũ Prætoris iuri derogare non debet, *l.vnica Co. qui pro ſua iuriſdict.*

f *c.ea quæ fiunt à iudice 26.de regul.in 6.2. Eclog. 3.c.166.*

g & iuriſdictionem *v.l.vlt. ſup. de iuriſdict.*

h tunc etiam habetur pro priuato.

i putà ad opus ſua impenſa Titio reſtituendũ.

k id eſt, quamuis, vt ſit ſenſus, Non ſi ſocius impenſas ſocij nomine factas ab eodem poteſt repetere, tenetur eas actori præſtare. eſt enim iniquum innocentem, nocentis facto obligari, *l.11. ſup. de aqua pluu.*

l iudicio communi diuidundo ſcilicet.

m putà à Mæuio, ſocio, qui opus Titio damnoſum fecit.

n Pactio obſcura, vel ambigua, venditori nocet *1.Harmenop.15.§.18.39.ȝ.de pactis: l.33.in fi.ſupr. de contrah. empt.* & ſtipulatori, *l.38.§.15.ȝ.de verb. oblig.* quia potuit re integra apertiùs dicere, *l.21. ſup.de contrahen. empt.* Imò, venditori eſt vtilis, *l.34. ſup. de contrah.emp.* ſolue. vt ibidem.

o aliud in oratione aperta, & magis veriſimili, *l.34.ſupra eod.* beneficiis principum, *l.43.ſupra de vulgari:* iudiciis, *§.1.ȝ.eo.* & confeſſione *Decius hîc.*

p ἐναγωγῆ *2. Ecloga 3. cap. 167.* Intentio iudicialis ambigua, ſecundum præſentem intelligitur, *l.66.ſupra de iudiciis.l.20.in fin. ſupra de except. rei indicat. l. 83. §. 1. ſupra de verb.oblig.*

q ne alioquin actus ipſe pereat, *l.12.ſupra de rebus dubiis.*

r ſi id interpretatio ferre poteſt. quid enim ſi impugnet teſtatoris voluntatem? *l.7.ȝ.de vulgari*, quid ſi neceſſariis deſtituatur? *l.2.§.7. ſupra de doli except.*

ſ *1.Harmenop.4.§.47.*

t *l.20.ſup.eo.l.12.ſupra ſolut.l.6.ȝ.de re iudicata 2.Eclog.3.c.169.*

u *l.30.ſupra de re iudicata.*

x *v.l.38.§.2.ſup.de vſur.l.75.ſupra de verb.ſignif.2.Eclog.3.c.169.*

y *v.l.134.in fi ſup.eo.ca. mora ſua cuilibet eſt nociua 25. de regulis in 6. l. 5. ſupra de reb. cred.l.12.in fin.ſupra depoſiti:l.3.in fin. ſupra de actionibus empt. l. 32.§. 3. ſupra de vſur. l.14.ſup.de iure dotium:l.39.§.1.verſic.ipſum: l.47.in fin. ſupra de legat. 1.l.78.in pr.&.§.2.l.84.ſup.de legat.2.l.18.ȝ.ad Trebell.l.12.ſup.de aqua pluu.*

z nocet tamen mora rei fideiuſſori, *l.88.ȝ.de verb.oblig.*

a *l.32.§.4.ſupra de vſur.*

b *v.tamen l.penult.ȝ.de duob.reis.*

c *c.dolo facit 59.de reg.in 6.l.8.ȝ.de doli except.*

d ei dem à quo petit, non alij. *l.44.in fi. ȝ. ſolut.* ſed nec ex interdicto recuperandæ, *v.l.14.C.de agricolis & cenſitis.*

e potentia faciendi, factum repræſentat. *l.50.ȝ.de contrah.empt. l.1.§.8. ſup. ſi quis omiſſa cauſa, l.42.ſupra de cond. & demonſt.*

f Quod non poteſt haberi, repudiari non poteſt, *l.18.ȝ.de acquir.her.*

g repudiatio eſt quædam priuatio, quæ ſubiectum aliquod præſupponit, *l.8.§. 2.ȝ. de optione.l.59.§.6.in fin.ſupra de here.inſt.v.l.3.ȝ.eo.*

QVod iuſſu [y] alterius ſoluitur: pro eo eſt, quaſi ipſi ſolutum eſſet.

Si nemo adierit ex teſtamento.

181. *Idem*[n] lib. 1. ad Vitellium.[a]

SI nemo[z] ſubiit hereditatem, omnis vis teſtamenti ſoluitur[a].

De eo quod nullius eſſe poteſt.

182. *Idem*[n] lib. 3. ad Vitellium.[a]

QVod nullius[b] eſſe poteſt: id vt alicuius fieret, nulla obligatio valet efficere.

De ſolennibus facile mutandis. De æquitate.

183. *Marcellus*[n] lib. 3 Digeſtorum.[a]

ETſi nihil facilè mutandum eſt ex ſolennibus: tamen, vbi æquitas[c] euidens poſſit, ſubueniendum eſt.

De vano timore.

184. *Celſus*[n] libro 7. Digeſtorum.[a]

VAni[d] timoris iuſta excuſatio non eſt.

De impoßibilibus.

185. *Idem*[n] lib. 8. Digeſtorum.[a]

IMpoſſibilium[e] nulla obligatio eſt.

Quando peti poteſt.

186. *Idem*[n] lib. 12. Digeſtorum.[a]

NIhil[f] peti poteſt ante[g] id tempus, quo per rerum naturam perſolui poſſit. Et cùm ſoluendi tempus obligationi additur: niſi[h] eo præterito, peti non poteſt.

De eo qui vxorem prægnantem reliquit.

187. *Idem*[n] lib. 16. Digeſtorum.[a]

SI quis prægnatem [i] vxorem reliquit, non videtur ſine[k] libertis deceſſiſſe.

Si teſtator pugnantia geſſerit. 1. De impoßibilibus.

188. *Idem*[n] lib. 17. Digeſtorum.[a]

VBi pugnantia[l] inter ſe in teſtamento iuberentur, neutrum ratum eſt.

1 ¶Quæ rerum natura prohibentur [m], nulla lege confirmata ſunt.

De pupillo & auctoritate tutoris.

189. *Idem*[n] lib. 13. Digeſtorum.[a]

PVpillus[n] nec velle[o], nec nolle in ea ætate, niſi adpoſita tutoris auctoritate, creditur: nam quod animi iudicio fit, in eo tutoris auctoritas neceſſaria eſt.

De euictione.

190. *Idem*[n] lib. 24. Digeſtorum.[a]

QVod euincitur[p], in bonis non[q] eſt.

De beneficio principis.

191. *Idem*[n] lib. 33. Digeſtorum.[a]

NEratius conſultus, an quod beneficium dare ſe quaſi viuenti Cæſar reſcripſerat, iam [r] defuncto dediſſe exiſtimaretur, reſpondit, non videri ſibi principem, quod ei, quem viuere exiſtimabat, conceſſiſſet, defuncto conceſſiſſe, quem tamen modum eſſe beneficij ſui vellet, ipſius[ſ] æſtimationem eſſe.

De heredibus & obligatione indiuidua. 1. De re dubia.

192. *Marcellus*[n] lib. 29. Digeſtorum.[a]

EA, quæ in partes diuidi non poſſunt[t], ſolida [u] à ſingulis heredibus debentur. 1 ¶In re dubia benigniorem[x] interpretationẽ ſequi, non minùs iuſtius eſt, quàm tutius.

De aditione cum tempore mortis continuanda.

193. *Celſus*[n] lib. 38. Digeſtorum.[a]

OMnia ferè iura heredum perinde habentur, ac ſi continuò[y] ſub tempus mortis heredes exſtitiſſent.

h In omnibus officiis quæ *Hal.*

i *v.l.22.ſupra eo.*

k *v.l.120.l.160.in fi.ſupra eo.*

l nemini permittendum eſt, vt ſibi ius dicat. *2.Ecl.3. c. 171. l. 7. C. vnde vi, v. tamen l.54.Co.de decur.*

m *v.l.106. ſupra eodem.*

n id eſt, coniunctionis ſanguinis.

o dominiúmve alterius *vulg. Hal.v.l. 69.ȝ. eo. l.37.ſup. de acqu. hered.2. Ecl.3.ca. 174.*

p *l.47.ȝ.de contrah.empt. l. 1.§. permittitur. ſup. de aqua quotidiana.*

q *3. Harmen. 3. §.56.*

r *v.l. 29. ſupra eodem.*

ſ *l.129.in fi.ſup. eo.l.2. ȝ. de pecul. 2.Ecloga 3.capite 174.*

t ſi nõ eadem eſt ratio: ſed diuerſa *Decius hic.*

u puta, vſuræ.

x *v. l. 20. ſupra eo. 2. Ecloga 3. c. 175.1. Harmenop. 18.§.13.*

y ¶*v.l.56.ſup.de ſolut. Ecloga ibi. c.176.*

z *l.12.§. 5. ȝ. de bon.libert. l. 1.§. 1. ſupra quis ordo in bonor.poſſ.*

a & res ad inteſtati cauſam redit. *d.§.1.l.89. ȝ.eo.l.9. ȝ.de teſt. tut. l.10.§.4. in fi. l.38.in fi.ſupra de vulgari*: niſi heredes pro adita habeant, & niſi teſtator pro adita eſſe velit, quod ſæpiſſimè euenit propter codicillos vel ſimiles clauſulas.

b *l.83.§. 5. ȝ. de verb.oblig. 2.Ecl. 3.c.178.*

c *l.85. in fi.l.90. ȝ.de in integrum: l.2.ſupr. de conſt. pr.* de æquitate alibi dixi.

d *v.l.4. ȝ. ſi cui plus quàm per legem & l.13.ſupr. de re iud.* qui & ἀλόγως, καὶ μάταιος *2.Ecloga 3. capite 180.*

e *vide l. 135. l. 182. ſupra eodem: l. 35. l. 69. ſupra de verb. obligat. Ecloga d. loco c. 181. c. nemo poteſt ad impoßibile obligari 6.de regulis in 6.*

f *1.Harm.2.§.51.*

g *v.l.73.ȝ.de verb.obl.Ecloga d.loco c.182.*

h *v.l.46.ȝ.de verb.obl.Ecl.ibi.adde l.17.ȝ.eo.*

i *l.18.ȝ.quando dies legati Ecloga ibi.c.183.*

k de hac conditione, *adde l.77.§.13.l.89.§.5.ſupra de legacis 2. l. 17.§.4. ſupra ad Trebell.l.48.ſupra de verb.ſignif.*

l *2.Ecloga 3.capite 184.l.16.ſupra de cond.Inſt.l.13.§.3. l.27. ſupra de rebus dubiis: v. l. 14.C.de fide inſtrum.*

m *v.l.8.& 185.ſupra eo.adde l.12.§.2.ſupra de captiuis: Ecloga d.loco.*

n *l.43.ſupra de oblig.Ecloga ibi.c.185.*

o *v.l.2.§.19.ſupra vi bonor.*

p *l.52.ſupra de acquiren.rer.dom.l.25. ſupra de verborum ſignif. v.l.49. ſupra de verbor. ſignificatione.*

q Imò eſt, *v.l.15.§.6.ſupra qui ſatiſd.*

r Priuilegium alicui datum tanquam viuenti, ei mortuo non competit, id eſt, ad heredes non extenditur, *Ecloga ibid. cap. 187. 3. Harmenopulus 3.§. 19. facit l. 2. ȝ. quæ ſent.ſine appellatio.*

ſ Interpretatio priuilegij, vel beneficij, ſpectat ad principem qui conceſſit, *l.43.ſupra de vulgari. Eclog.ib.*

t vt via, vt actus, aquæ ductus, *l.17.ſupra de ſeruitutibus: l.11.§.24. ſupra de leg.3.l.vlt. ȝ.de ſeruitute legata.*

u *l.2.§.2.ȝ.de verborum obligat.*

x *1.Harmenop.15.§.12.v.l.155.in fi.ȝ.eo.l.54.ȝ.de acquir.here.*

y *v.l.3.ȝ.de heredit.petit.l.5.§.1.ſup. quod cum eo.l.7.in fin.ſup.de acquir. here.l.65.l.70. ſup.de verborum ſignificatione.l.vlt.C.de heredibus inſtituendis.*

De here-

a nisi heredis vocabulo adiecta sit restrictio, putà lego heredibus infra scriptis: nisi agatur de odio, nisi quædam specialis affectatio defuncti aliud requirit, *v. Decium hic.*

b interdum, *l.77.ꝫ.eo.l.77.in fin.ꝫ.de conditio. & demonstr. l. 132. ꝫ. de verbor. obligat. l.si quis: Sempronius ꝫ.de heredit.instituend. l si ita legatum sit: suprà de legit. 1. l. nonnunquam sup. de condi. & demonstrat.* interdum verò magis ꝓsunt quàm tacita, *de quibus vide Decium hic.*

c πράγμασι διδόμενα προνομία *2.Eclog. 3.c.193.*

d *v.l. 68.ꝫ. eod.*

e *4. Harmenop. 6.* ἐν τοῖς γάμοις *2.Eclog. 3. c. 192.* in conuentionibus *Hal.* contractibus *Dynus.*

f *l. 144. ꝫ. eod.* ὑπρεπὲς *Ecloga ibi.* naturale ius & pudor, *v.l.141 ꝫ. de ritu. facit lex 10. §. 2. ꝫ. de instit.*

g *l.11.§.6.suprà quod vi.*

h *l.4.ꝫ. quando exactu tutore. ca. delictum personæ 76.de regul. in 6.*

i *2.Eclog.3. ca. 194.*

k *l. vnica suprà si quis ius dicenti l.13.§. 2. suprà de iniuriis.*

l Χωρὶς βλάβης *Eclog.ibid.c.195. 6.Harmenop.2.*

m fieri non potest οὐκ ἐνδέχεται γινέσθαι *Eclog. ca. 195.6.Harmen.2.*

n τὸ ἧττον ἄδικον *Ecloga 3.cap. 195.* id est, æquitas: æquum bonum, *l.6.ꝫ.de iure dotiũ*: vtilius, *l.3.ꝫ.de constituta, l.5.ꝫ.si pars hereditatis.* hinc illæ regulæ, Ex duobus malis minùs eligendum, Odia restringi. *cap.odia 15. de regul. in 6. adde l.9. ꝫ.eodem.*

o id est, effectus ἀποτελέσματα *2.Ecloga 3.ca.197.*

p *l. 29. l. 178. ꝫ.eo.l.210.ꝫ.eod. v. l.1.ꝫ. de regula Catoniana.*

q *l.1.ꝫ.eo.adde l.32.ꝫ.eo.* νομικὸς κανὼν *Eclog.ibid.c.198.6.Harmenop.2.*

r id est, vix est. sic Græci εὐχερῶς γὰρ ἀνατρέπονται, *Eclog.ibid.Harmenop.*

s *¶c.damnum 86.de regul.in 6.* ὁ ζημιώμενος *Eclog.ibid.c.199.l.46.§.5.ꝫ.de procur.l.9.in fi.l.17.in fi.princ.suprà de noxalib.l.44.§.5.sup.fam.l.15.sup.qui omissa causa.*

t ab alio scilicet.

u re, effectu idem fictione, *l.15.sup.eo.adde l.38.§.9.suprà eo.*

x quæ à nobis *vulg.Hal.*

y perinde *vulgat.Hal.*

De heredibus heredum.

194. *Modestinus*[a] lib.6.Differentiarum.

QVi per successionem quamuis longissimam[a] defuncto heredes constiterunt, non minùs heredes intelliguntur, quàm qui principaliter heredes existunt..

De expressis & tacitis.

195. *Idem*[a] lib.7.Differentiarum.

EXpressa nocent[b], non expressa non nocent.

De priuilegiis.

196. *Idem*[a] lib.8.Regularum.

PRiuilegia quædam causæ sunt, quædam personæ: & ideo quædam ad heredem transmittuntur, quæ causæ[c] sunt. quæ personæ[d] sunt, ad heredem non transeunt.

De coniunctionibus. De licito & honesto.

197. *Idem*[a] lib.singulari de ritu nuptiarum.

SEmper in coniunctionibus[e] non solum quid liceat, considerandum est: sed & quid honestum[f] sit.

De dolo tutoris.

198. *Iauolenus*[a] lib.13.ex Cassio.

NEque in interdicto[g], neque in cæteris causis pupillo nocere oportet dolum[h] tutoris: siue[i] soluendo est, siue non est.

De eo qui imperio magistratus non paruit.

199. *Idem* lib.6.Epistolarum.

NOn potest dolo carere, qui imperio magistratus non[k] paruit.

De minori iniquitate eligenda.

200. *Idem* lib.7.Epistolarum.

QVotiens nihil sine[l] captione inuestigari[m] potest: eligendum est, quod minimum[n] habeat iniquitatis.

De his quæ ex testamento proficiscuntur.

201. *Idem*[a] lib.10.Epistolarum.

OMnia, quæ ex testamento proficiscuntur, ita statum euentus[o] capiũt, si initium[p] quoq; sine vitio ceperint.

Definitiones esse periculosas.

202. *Idem*[a] lib.11.Epistolarum.

OMnis definitio[q] in iure ciuili periculosa est. parum[r] est enim, vt non subuerti posset.

De damno & culpa.

203. *Pomponius*[a] libro 8.ad Quintum Mucium.

QVod quis ex culpa sua damnum[s] sentit, non intelligitur damnum sentire[t].

De actione.

204. *Idem*[a] libro 28 ad Quintum Mucium.

MInus[u] est actionem habere, quàm rem.

De his quæ à nobis abire possunt.

205. *Idem*[a] libro 39.ad Quintum Mucium.

PLerumque fit, vt etiam ea, quæ[x] nobis abire possint, proinde[y] in eo statu sint, atque si non essent eius conditionis, vt abire possent. & ideo, quod fisco obligamus, & vindicare[z] interdum, & alienare, & seruitutem[a] in[a] prædio imponere possumus.

Ne quis lucretur quam iactura alterius.

206. *Idem*[a] libro nono ex variis lectionibus.

IVre naturæ[a] æquum est, neminem cum alterius detrimento[b] & iniuria fieri locupletiorem[c].

De re iudicata.

207. *Vlpianus* libro 1.ad legem Iuliam & Papiam.

REs iudicata[d] pro veritate accipitur.

Desinere habere.

208. *Paulus* libro 3.ad legem Iuliam & Papiam.

NOn potest videri desisse habere[e] numquam habuit.

De seruitute.

209. *Vlpianus*[a] lib.4.ad legem Iuliam & Papiam.

SEruitutem[f] mortalitati[g] ferè comparamus.

De institutione.

210. *Licinnius Rufinus* lib.2.Regularum.

QVæ[h] ab initio[i] inutilis fuit institutio, ex postfacto[k] conualescere non potest.

De seruo & absentia reipublicæ causa.

211. *Paulus* lib.69.ad Edictum.

SEruus[l] reipublicæ causa abesse non potest.

z non ideò minùs vt nostrum rectè vindicabimus, quòd abire à nobis dominũ speretur, *l.66. de rei vind.*

a natura, *l. 14. suprà de condict. indeb.* ex æquo & bono, *l. 66. ꝫ. de condict.indeb.* iure gentium, *l. 25.in fin.suprà rerum amot.*

b *2.Eclog.3. ca. 200.d.l.14.cap.locupletari 48. de regulis in 6. l. 16. ꝫ. de re rustic. l. 13.§.1.ꝫ. communia prædiorum: l.17.§.4.in fine suprà de instit.l.12. §.1.ꝫ.de distract. pign.l.2.§. 10.suprà ne quid in loco publico.*

c ideo minor obligatur quatenus est locuples *l.1.suprà de auct. tutor.* Id tamen cessat in vsucapionibus, *l. 1. de vsurp.* & quoties vtilitas publica requirit vsum, & tamen non iniquum, rei priuatæ, *l. 15.§. 2. ꝫ. de rei vindi. l.13. ꝫ.commun.præd. l.11. sup. de euict.*

d *l.25.in fi. sup. de statu.*

e *l.83.l. 174.ꝫ.e.* desiisse non videtur, quod nec incepit, *l. 5.ꝫ. de iniust.l.90. in pr. &. §. 1. suprà de cond. & demon. l.13.sup.de suis: l.116.ꝫ.de verb.oblig.l.19.ꝫ.quemadm.seruitutes amittuntur.*

f *1.Harm.14.§.6.* & manumissionem, *v.l.92.ꝫ.de solutio.*

g *v.l.59.in fi.ꝫ.de condictio. & demonstrat.*

h *5.Harmenop.5.§.23.*

i *v.l.29.ꝫ.eodem.*

k id est, tractu temporis.

l *adde l.1.40.ꝫ.eo.*

FINIS.

EXPLICITVS EST EX ORDINE DIGESTORVM LIBER QVINquagesimus feliciter.

Corpus Juris Civi

cum Notis Gothof